ושכנתי בתוכם

דרך סלולה

הוא

חיבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם פי׳ רש״י ותרגום אונקלוס, ותרגום אשכנזי, וביאור ותקון סופרים: והפטרות וחמש מגילות, עם פי׳ רש״י ותרגום אשכנזי וביאור: וגם התפלות והיוצרות לשבתות השנה עם תרגום אשכנזי אשר הוספנו בהדפסה השניה הזאת

בפיורדא

תק״פד

יהודה ישׂשכר זבולון ראובן שמעון גד

אפרים מנשה בנימין דן אשר נפתלי

ונועדתי לך שם

אנכי
לא יהיה לך
לא תשא
זכור
כבד

לא תרצח
לא תנאף
לא תגנב
לא תענה
לא תחמד

Fürth
Gedruckt und im Verlag bey
David Zurndorfer Isaacsohn

דרך סלולה

ספר ראשון
מחמשה חומשי תורה

והוא

ספר בראשית

הדפסה שניה

עם פירוש **רש"י** זצ"ל, ונכלל בתוכו פירוש **מלות בלע"ז** באר היטב בלשון אשכנז, **ותרגום אונקלוס**
ותרגום אשכנזי מהחכם הגדול מהור"ר **משה דעססויא** זצ"ל, ובאור ותיקון סופרים מהחכם המפורסם
מוהר"ר **שלמה דובנא** זצ"ל, וגם ההפטרות וחמש מגלות עם פירוש רש"י זצ"ל ותרגום אשכנזי וביאור
מהמתרגמים והמבארים המפורסמים.

ואף הקריאה לשבת וראש חודש ולארבע פרשיות, על הסדר, דף על דף במקומו הראוי.
והוגה על פי החומש המדויק והמפואר ממהור"ר **איצק פרעמסלא** ז"ל, אשר נדפס
באמסטערדאם.

ויגענו בפקידה רבה ובעיון נמרץ, להסיר מכשולי הטעיות **ולעשותו**

תיקון סופרים,

תקון לכל כותבי ספרי תורות, לדעת ולהבין חסרות ויתירות, פתוחות וסתומות, על פי מסורה גדולה וקטנה,
הכל כאשר נדפסו כבר פה פעם ראשונה.

ועתה בהדפסה השניה הזאת הוספנו פירוש נפלא, אשר

בשם **מורה דרך** יקרא,

ועוד נוספו על המעלות הראשונות הנזכרות כמה מעלות טובות מועילות, לא יוכלו פה להמנות,
כי קצרה היריעה להיות בה כלולות, ותמצאם בהקדמת המדפיסים ספורות.

בפיורדא

בבית ובדפוס ר' איצק ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

לפרט **תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב** לפ"ק.

הקדמת המדפיסים

כבר נודע ביהודה ובישראל יקר תפארת החומשים עם תרגום אשכנזי מהחוקר המפורסם והמפואר מהור"ר **משה דעססויא** ז"ל, עם הביאורים הנחמדים מהמדקדק הגדול החכם מהור"ר **שלמה דובנא** ז"ל, ומהמליץ החכם המרומם מהור"ר **הירץ וויזל** ז"ל, ומשאר המבארים נבונים ומשכילים, ובע"ה הדפסנו את החומשים האלה ביתר שאת ויתר מעלות רבות ונכבדות, אשר הוספנו גם כנודע, ולכן מצאו חן בעיני כל רואיהם, ונהיו מחמד לבביהם, וקפצו קונים רבים עליהם, אף אחר שהוקר שער כספיהם, עד אשר תמו ולא נמצאו למבקשיהם, ועוד נכספה גם כלתה להם נפש מבקשי תורת אלהינו, אשר ואלו לבבם לבוא על החותם, לקחת החומשים במחיר הקצוב מאתנו, ובעבור זה הדפסנו עתה פעם שנית אותם, כיד ה' הטובה עלינו, והוספנו בחומשים האלה **חמשה** מעלות גדולות, רבות התועלות. לעיני הקורא פה מנויות:

א. פירוש **מורה דרך**, מאוסף מספר **מורה נבוכים** להרמב"ם ז"ל, ומבואר באר היטיב בלשון עבר ובלשון אשכנז מהחכם המושלם כהר"ר **דוד אָטטענזאָסער** יצ"ו.

ב. תיקונים רבים, על פי כללי (אָרטהאָגראַפיא) בלשון אשכנז, בתרגום האשכנזי על התורה ועל ההפטרות, וחמש מגילות, וגם המה מהחכם הנ"ל.

ג. חיבור יקר מהנ"ל, נקרא בשם: (בעמערקונגען צור פערבעססערונג דער מענדעלסזאָהנישען איבערזעצצונג דער **תורה**). והוא רב התועלת, כנודע למביני לשון עבר ולשון אשכנז.

ד. תיקונים מועילים, כי נדפסו ההפטרות וחמש מגילות כלן כמשפט מנהגי הקהלות, הכל עם פירוש רש"י ז"ל, ועם תרגום אשכנזי וביאור, דף על דף במקומו הראוי.

ה. התפלות והיוצרות לשבתות השנה, עם תרגום אשכנזי מהחכם כהר"ר **דוד אָטטענזאָסער** הנ"ל, ובזה יבין כל מתפלל את אשר שפתו, לכוון בכוונה שלימה בתפלתו לפני יוצר נשמתו.

ועינך, קורא נעים, תחזינה מישרים את כל החיבורים האלה בספר הזה על מכוניהם, סדורים בסידור נאה מתוקים לעיניהם, וגם בשאר ארבעה הספרים מחמ"ת, יתחדשו כמה מעלות טובות נחמדים לכל רואיהם, ותמצא מרגוע לנפשך בתועלותיהם, אשר בם יתפארו מדפיסיהם.

נאַכשריפֿט

אויפֿריכטיג צו געשטעהען, זינד וויר אויף דיזע צווייטע אויזגאַבע אונזערער **חומשים** עטוואַז שטאָלץ, דאַ אונז דיא אַללגעמיינע צופֿרידענהייט אונזערער הערדען פרענומעראַנטען, זאָוואָהל מינדליך אַלז שריפֿטליך, אין זערר שמייכעלהאַפֿטען אויזדריקקען קונד געטהאַן ווירד, אונד דיאזעלבען אונז וועגען דער פֿילען בעמיהונגען אונד דעס גראָסען קאָסטענאויפֿוואַנדעס, אונד בעזאָנדערס איבער דיא זאָ זעהר ניצליכען **חיבורים ופירושים מהחכם הכולל המפואר כ"ה דוד אָטטענזאָסער יצ"ו**, דיא וויר מיט דעם גרעסטען פֿלייסע בעאַרבייטען ליסען, איהרען אונגעטהיילטען בייאַפֿאַלל צו ערקעננען געבען.

וויר ביטטען דאַהער אַללע אונזערע הערדען קאַללעגען, ניכט אונגעהאַלטען צו זיין, וועון וויר אונז הידמיט אין נאַכדריקליכען וואָרטען געגען דען שענדליכען נאַכדרוק פֿערוואַהרען. וויר האַבען אונז נון פֿילע יאַהרע דורך גראָסע רייזען אונד מיט פֿילען קאָסטען בעמיהט, איינע אַנצאַהל פרענומעראַנטען צו זאַממעלן, אום דיזעס גראָסע אונד וויכטיגע ווערק, **לתועלת הרבים**, צום צווייטען מאַהל הערויזצוגעבען, אונד יעדער זאַכקעננער זיהט זעהר גוט איין, דאַס דורך דיא פרענומעראַציאָנסצאַהלונג דער פֿערלאַג איינעס זאָ קאָסטשפיליגען ווערקעס ניכט בעשטריטטען ווערדען קאַן, אונד דאַס אונזער פֿערדינסט היראַן נור **אחר כלות הדפסת החומשים האלה במילואם**

וטובם

הקדמת המדפיסים

וטובם געזוכט ווערדען מוס· וואז ווערע עז אלזא פיר איינע אבשייליכע שאנדטהאט, ווען זיך, ווידער אללעס פערמוטהען, איין בעזעוויכט ערדרייסטען זאללטע, איינע זאלכע ארט **חומשים** אהנע אונזערע איינווילליגונג, אויף איינע אונז אים מינדעסטען נאכטהייליגע וועיזע, נאכדרוקקען צו וואללען? איינעם זאלכען העכסט פערברע־כערישען פערפאהרען ווערדען וויר מיט הינלענגליכער קראפט צו בעגעגנען וויססען, אונד ניכט נור איין זאלכעס **מעשה בליעל** דורך עפפענטליכען דרוק **בכל קהלות ישראל** אין אייראפא, וואהין זיך **בע״ה** אונזערע קאר־רעספאנדענץ פערברייטעט, בעקאננט מאכען, זאנדערן אויך אללעס, וואז איין זאלכער **איש אשר חמס בכפיו** הערוויזגיבט, נאך דעהע עז גאנץ אנס ליכט געטרעטען איזט, **אות באות** נאכדרוקקען, אונד צו זא נידריגען פרייזען אבגעבען, **עד שיפול ולא יוסיף קום, ושופט כל הארץ, העומד לימין צדק, יהיה בעזרנו, לנקום את נקמתנו.**

דיא ווירקזאמסטען **הרמות על דבר זה** גיבט **תורתנו הקדושה** זעלבסט, וועלכע זאלכע פרעפעלטהא־טען אויף דאז אללערשערפסטע בעשטראפט. איין זאלכער שורקע איזט **עובר על כמה לאוין בתורה: לא תסיג גבול רעך, לא תעשוק את רעך, ולא תגזול, והרבה כדומה**, אונד עז ווערדען אן איינעם זאלכען אונ־מענשען מקויים ווערדען **כל הקללות הכתובות בתורה הקדושה: ארור מסיג גבול רעהו, אז יעשן אף ה׳ וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה׳ את שמו מתחת השמים;** אונד ניכט בלאס דער מיססעטהעטער אלליין האט דיא שרעקליכען שטראפען גאטטעס צו ערווארטען, זאנדערן אויך **כל המסייעין לתמכו בדבר הרע הזה**, איינען זאלכען נאכדרוק, **אשר קללת אלהים רבוצה עליו**, זיך אנשאפפען צו וואללען, קעננען דער פערניכטענדען שטראפע דעס אללגערעכטען געוויס ניכט ענטגעהען.

אינדעססען זינד **כל ישראל** בייא אונז **בחזקת כשרות**, אונד שאן **מצד אהבת האנושי** ערווארטען וויר פאן יעדערמאן, ניכט אלליין אונז ניכט **לכלל היזק ח״ו** צו ברינגען, זאנדערן אונז אויך, **לטובת הכלל**, אין אונזערם פארהאבען צו בעפערדערן, זא וויא וויר, אונזערער זייטס, אויך געהאנדעלט האבען, אונד פערנער האנדעלן ווערדען, **ואז יהי נועם ה׳ עלינו, וישלח ברכה במעשה ידינו**, דאס יעדער דיא פריכטע זיינער ארבייט אונגעשטערט אונד מיט גוטעם בעוואוסטזיין געניסען ווירד, וועלכעס הערצליך ווינשען

המדפיסים **איצק** ובנו **דוד צירנדארף** יצ״ו.

התורה הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל נחלקת לחמשה ספרים והם: (א) ספר בראשית, הכולל מעשה בראשית והמבול ותולדות האבות הקדושים וכל הקורות אותם עד בא יעקב ובניו מצרימה ומיתת יעקב ויוסף: (ב) ספר שמות, יספר שעבוד ישראל וגאולתו ומתן תורה והמשפטים ועשיית המשכן והכלים והבגדים: (ג) ספר ויקרא, ונקרא ג"כ תורת כהנים. יכלול ענייני הקרבנות וקדושת הכהנים, והטומאות והטהרות ויתר קדושות העם והארץ שהם דיני השמיטה והיובל. (ד) ספר במדבר. ויקרא גם כן חומש הפקודים, לפי שתחלתו פקודי בני ישראל, ויספר כמו כן שלוח מרגלים וכל מה שיצא להם ממרים בדבר המרגלים, ויכלול המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה בערבות מואב, (ה) ספר דברים ויקר' ג"כ משנ' תורה, כי שנה משה בסוף ארבעים שנה ללמד לבני ישראל את תורת אלהיו, והוסיף עליהם מצות ודקדוקים שלא אמרם עדיין, ויעודים והבטחות אם ישמעו, ואזהרות ותוכחות אם לא ישמעו בקול ה' ללכת בדרכיו, והעיד בם את השמים ואת הארץ, וכתב להם שירה לעד על זה, וברכם קודם מותו, ויש מרז"ל מנו שבעה ספרי תורה (שבת קט"ז ע"א), ולדבריהם פרשת ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו, ושלמעלה ממנו ספר בפני עצמו, וכן מה שלמטה ספר בפני עצמו, נמצא ספר במדבר נחלק לשלשה ספרים:

והנה משה רבינו ע"ה כתב כל התורה כלה מן בראשית עד לעיני כל ישראל, ואף שמנה פסוקים האחרונים מן וימת משה עד סוף התורה, שעלה על דעת ר"י לומר יהושע כתבם, השיב עליו רבי שמעון ואמר אפשר ספר תורה חסר אות אחת, והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה (דברים ל"א כ"ו)? אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומ' ומשה כותב בדמע, כמו שנאמר להלן (ירמיה ל"ו י"ח), ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ב"ב דף ט"ו, מנחות ל'): ויש ספרים שגורסין הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. וכתב הריטב"א והפרש שביניה' כי הראשונים נכתבים בדיו ואלו בדמע, וכן כתב רבינו מאיר ז"ל. ויש שגורסין ע"כ הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבנו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה. מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כלומר שהוא כותב ובוכה ולא היה חוזר הפסוק. והיינו דאמרינן כמה דכתיב להלן מפיו יקרא את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר, כי מפני הצער לא היה אומר וכותב. ולפי' הראשון מסתייען מן הכתוב לענין מה שאמר כי הקב"ה אומר ומשה כותב בדיו כענין שאמר בפסוק הזה, ואין לזה טעם עכ"ל. והנה במנחות פי' רש"י כטעם השני, אבל בב"ב פי' כטעם הראשון, וכתב כמו שנאמר להלן, אכולה מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמצינו שהנביאים כותבין מפי רבן עכ"ל, וגם זה דחוק שלכאורה אין זה צריך לראיה: ונראה לי שכוונה עצומה הביאו ראיה מדברי ברוך, שהיה אפשר להקשות אם הקב"ה אומר ומשה כותב את כל התורה, איך ידבר בכל הכתוב עליהם כאלו הם גופות נסתרים ולא כמדברים בעדם? ר"ל בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה, היה מהראוי שיאמר אני ה' דברתי אל משה, או וידבר ה' אלי, אם בבחינת האומר המדבר בעדו, או בבחינת הכותב המדבר מגופו, ולאיזו סבה שנו מדרך הלשון לדבר כגוף שלישי המספר מגוף שלישי? והדבר ידוע שכבר נמצאו אנשים שנתקשו בזה, וכמעט גרם להם הקושיא הזאת להסתפק בכותב התורה, ולזה ביאו ראיה מברוך שהעיד בעצמו שהיה כותב את המגילה מפי ירמיה, ואעפ"כ הזכיר תמיד ירמיה וברוך כמדבר מגופות נסתרים, וקרא המגילה באזני העם בלשון הזה, ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר, ולא אמר אני ירמיהו מצוה את ברוך, ולא ויצוני ירמיהו, ומוכח משם שכדרך הזה הנביאים כותבין מפי רבן. והרמב"ן ז"ל כתב בתחל' התורה הטעם שלא כתב משה רבינו את התורה כמדבר בעד עצמו ולא הזכיר את עצמו בתורה עד שנולד ונזכר כאלו אחר מספר עליו, מפני שהתורה קדמה לבריאת עולם, אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו ע"ה, כמו שבאת בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, והיה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ע"ש, אבל זה אמת וברור שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל היה משה הכותב מפי הגבורה, ולזה נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (דברים ל"א כ"ד), שלשון תמם מורה על השלימות המוחלט בכל חלקיו, שכלה לכתוב שירת האזינו והברכה ומה שנאמר אחריו עד לעיני כל ישראל, כמו שנפרש שם בעז"ה, והיא הראיה שמביא רבי שמעון, אפשר בספר תורה חסר אות אחת וכתיב לקוח את התורה הזה, כי אם היה ספרו של משה חסר שמונה הפסוקי' איך נתנו לכהנים הלוי' לשומו בארון, ולא מסרו תחלה ליהושע לגמרו ולהוסיף בו ספור מיתתו? אלא וודאי שמשה כתב הכל ולא הניח ספר תורה חסר אות אחת מצד ארון ברית ה':

והנה אנחנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו כן היא עתה בידנו היום. לא נשתנה בה דבר מאז עד עתה, ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול, שהסופרים והמעתיקים ברוב הימים ישנו בהם בתוספת וגרעון או חלוף, פעם בשגגה מחמת העצלה, ופעם בזדון ברצותם לתקן את ד"ה עד שבאורך הזמן תשתכח הקריאה האמתית לגמרי, ויתכסה הספר. ולא כן הבטיחנו האל הנאמן בבריתו, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (שם ל' כ"א), ושנה על ידי נביאיו הקדושים באמרו ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעיה נ"ט כ"א). ולכן העמיד לנו לעת הצורך אנשים סופרים ובעלי מסורה, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, לשמרם מיתר וחסר, והיו משגיחין על הספרים המועתקין להסיר מהם כל שגיאת הכת', על פי כללים מקובלים מימות עזרא הסופר וסיעתו, כאשר נבאר להלן בעז"ה. וגם על הנקוד והטעמים שמו עין, לתקנם כראוי ולשמרם ממכשול, ואם בא נפל חלוף קצת בין הספרים, כגון חלוף הקריאה שבין ב"א ובן נ"כ וכדומה, אין זה כי אם מעט, ובמקום שלא יזיק החלוף ההוא את הכונה, אם תקרא כך או תקרא כך, הכונה אחת היא, ואין ביניהם הבדל, כי אם בניגונים או בנעימו' הקריאה, לא בענין המובן מהם, וכגון זה אר"ז מנצפ"ך ששכחום וחזרו ויסדום, לפי שאין ביניהם לאותיות הפתוחו' כי אם תקון הכתב לבד, היה אפשר שישכחו, עד שהיו צריכים לצופים לחזור וליסדם כנבואה:

וראוי להעיר בענין הזה ארבע בחינות, והן (א) המבטא, או הברות הקול היוצאות מפי המדבר אל אזן השומע, אשר על ידם יבין השומע מה שבלב המדבר: (ב) תקון המבטא, והוא צרוף ההברות האלו, חבורם והפרדם עד שיהיו לתיבות ולמאמרות שונים, מוצא ההברות והקולות, ומדרגתן ושעורם: (ג) המכתב, והוא הציורים והסימנים אשר על ידם יוודעו הברות המבטא לרואיהן, כגון האותיות והתנועות: (ד) תקון המכתב, והוא סימני תקון המבטא שזכרנו, דהיינו חבור האותיות והתיבות והפרדם, ע"י הרווח שביניהם, והנקודות והטעמים, ובלה"ק גם התנועות ירשמו על ידי נקודות שתחת הכתב, ואם כן גם התנועות מכלל תקון הכתב, ונדבר על כל אחת מאלו הבחינות בפרט:

לשון הקודש אשר בו נכתבו כ"ד ספרים אשר בידינו היום, הוא הלשון אשר בו דבר השי"ת ב"ה לאד' הראשו' לקין לנח ולאבות הקדושי', ובו השמיע עשרת הדברים על הר סיני, ונכתבו הלוחו', ובו דבר עם משה ועם נביאיו, ודי לו בזה יתרון ומעלה והדר מעל כל הלשונות, לקרותו לה"ק:

ובב"ר (פרשה ל"א סימן ח'), עשה לך שרף, לא נתפרש. ר' יודן בשם ר' איסר אמר ישמע חכם ויוסף לקח זה משה, כיון שאמר לו הקב"ה עשה לך שרף ולא פירש, אמר אם אני עושה אותו של זהב, אין הלשון הזה נופל על הלשון הזה, של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה. אלא הרי אני עושה אותו של נחושת לשון נופל על לשון שנאמר ויעש משה נחש נחושת, מכאן שנתנה תורה בלה"ק, ר' פנחס ור' חזקיה בשם ר' סימון אמר כשם שנתנה תורה בלה"ק כך נברא העולם בלה"ק. שמעת מימיך אומר גיני גניות (איתא איתתא כ"ה גירסת הערוך ערך אנתרופי), אנתרופי אנתרופיא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל (שם והובא גם שם פ' י"ח סימן ז' עיין יפ"ת שם) וזהו פירושו. מכאן שנתנה תורה בלה"ק, כלומר שהשם דבר עם משה בלה"ק, שבו הלשון נופל על לשון, והבין מרע"ה מדעתו שכונת השם ב"ה שיעשה נחש נחושת. ובעבור שיש אומרים שהכתב שנתנה אשורית לעברי, כמו שנבאר לקמן בעז"ה, היה אפשר לטעות ולומר כדברי הטועים שנשתנה גם הלשון, ובלשון אחר נתנה תורה, לכך הביא ראיה שבלשון הקודש היה: ורבי סימון הוסיף שהעולם נברא בלשון הקדש, כלומר כך היה לשון האדם מתחלת הבריאה, הוא הלשון אשר למד הקב"ה את האדם ואשתו, ובו היו מדברי' הם ובניהם: והביא ראיה ממה שאמר אדם לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה. כי אין שם האיש והאשה דומה במבטא כי אם בלה"ק, אבל בלשון יון שם האיש אנתרופוס ושם האשה גיני, ולא נגזרו זה מזה, וכן בלשון ארמי שם האיש גברא ושם האשה איתתא, ומוכח שלא דבר אדה"ר לא בלשון יון ולא בלשון ארמי, ולא היה מן הצורך להביא ראיה על שאר הלשונות, כי אם יש מקום לטעות, אינו כי אם בלשונות הללו שהם קדומות ומשובחות, והאומות אשר השתמשו בהן היו מסודרות, ואנשיה אנשי נימוס וחקים מזמן קדום, ובאמת

הקדמה

לשון ארמי חשוב כמעט כלה"ק שהתור' מספר' בו לפעמים, ובסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), אמר ר"י אמ' רב אדה"ר בלשון ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל׳ והכונה שספר גם בלשון ארמי, כי לא נעלם מר"י שאין בלשון ארמי לשון איש נופל על לשון אשה׳ ולשון יון היה משובח לחז"ל כדאית' במגיל' (דף ט'ע"ב), על יפת אלהים ליפת ע"י מה שאין כן בכל יתר הלשונות שלא יפול עליהם הספק והטעות כלל: מעתה אין מקום לטענות הר' יצחק ערמאה בספרו עקיד' יצחק שער ח' בפרק הנקרא לו שער החבור, שהשיב על ראיו' ר' סימון, דמאן אמר לו שלא הועתקו שמות האיש והאשה מלשון אחר, מאחר שמקבלים ההעתקה ואינם כמו שמות העצם הפרטי שלא יקבלו ההעתק'? כי לפי דברינו לא היה צריך ר' סימון לבאור, שלא שלא הועתק מלשון ארמי ומלשון יוני, ולכך אמר שבהם אין לשון זה נופל על לשון זה, ואם אולי יש איזה לשון בעולם שגם בו שם האשה והאיש דומה במבטא, אין לחוש לו כמ"ש, שלא היה מקום הטעות כי אם בלשונות הללו:

והנה באמ' הראיה משמו' העצ' הפרטי שהוכחו בתור' היא חזקה ונוכחת ואין להשיב עליה, לפי שדרך השמות הללו שלא יועתקו מלשון אל לשון, כי אם ישארו על הנחתם הראשונה, הומירוס, פלאטון, אלעקסאנדר ונעזאר ונראה כך שמם בכל הלשונות לא ישתנו כי אם מעט בחלוף מבטא שפתים אשר לכל עם ועם. וראינו שהתורה נתנה סבה אל הנחת שמו' העצ', אדם מן אדמה, (אדמה ע"ש הצבע, שהאדמה, אשר באקלם ההוא אמרו עליו בעלי המסעות שהוא אדום), חוה מן אם כל חי, וכן קין שת והבל נח ופלג, כלם סיבת הנחתם מבוארת ולא תתכן כ"א בלה"ק, שבו הלשון נופל על לשון. ובכל הלשונות אשר אליהם נעתק ספורי התור' נשארו השמות ההם בלה"ק ממש אדם קין חוה ודומיהם, ובהם אין סבת ההנחה נכרת מתוך הלשון, וזאת היא ראיה עצומ' ועדות נאמנה על היות ראשו' הנחת' בלה"ק:

והנה היה בכל העול' שפה אחת ודברי' אחדי' עד ימי פלג שבימיו נפלגה הארץ ונתרחקו המשפחו' זו מזו מקצה העול' ועד קצהו בחטא דור הפלגה, ונתבלבלו הלשונות, כמאמ' הכתוב שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשי' י"א ט') ונשתנה ונתחלף הלשון ע"י הבלבול והערבוב ההוא לכל עם ועם כלשונו, ונשאר לקצת הלשונות דמיון מה עם הלשון ההוא הקדוס, אשר ממנו יצאו, וקצתם רחקו מעליה' באורך הזמן וטלטול האומות עד שלא נכר עוד להם שום התדמות בהברה כלל:

והלשונות ההם רבו כמו רבו, וחז"ל חלקים לשבעים לשון, כפי מה שמנאו מספר בני שם וחם ויפת בעת ההיא, וכן כמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד, י"ד ליפת, ל' לחם, כ"ו לשם, ובבני חם דלא אשור ופלשתים כי שני אלה יצאו מזולת'אשר כבר נחשבו ולחכשא' הל' ההוא הקודש על זהרו ונקותו ונעימתו כי אם ביד עבר אבי פלג וזרעו, שהיו הם שומרים את המנו' אשר צוה ה' על האדם ועל אשתו בלשון ההוא, ואמרו חז"ל שהיא שבע המצות שנצטוו בהן בני נח, ואין ספק שאדם וחוה אשר שמעו את המצות ההן מפי הגבורה בלה"ק מסרו אותן לבניהם ובניהם לבני בניהם בלשון ההוא. וכן נראה שהיו ספורי בראשית נודעים לאדם וחוה מפי השם, ומוסרים על פה דור אחר דור עד עבר, כאשר עוררתי ע"ז בבאורי לספר בראשית (ב' א'), והיה נס זה בלה"ק, ולזה נקרא הלה"ק לשון עברי יען שם עבר כדעת קצת המחברים, (כי לדעת רש"י ורע"ב נקר' עברי על שבא מעבר הנה'), ובעבור שהלשון הזה לא נשאר בימי הפלג' על מתכונתו כי אם לו, וממנו השתלשל לבניו עד שהגיע לאברהם אבינו ע"ה ולביתו, וליצחק וביתו וליעקב וביתו, וירד עמהם מארימה, וגם שם לא שנו לשונם המקודש, כאשר זכרו חז"ל, ותהי להם לצדקה׃ ויש על כל זה ראיות נאמנות מן שמות העצמים הפרטיי' הנזכרים בתורה דור אחר דור, שכלם נגזרו ממחצב לשון עברי, כגון אברה' מן אב המון, וישמעאל מן שמוע אל וכן יצחק ויעקב, ובניו שבטי יה כלם לשון נופל על לשון הקודש, ובנות לוט שנתגדלו בבית אברהם קראו לבניהן מואב ובן עמי ע"ש שילדום מאביהם, ושמות הבארות והמקומות כגון באר לחי ראי, ובאר שבע ועשק ושטנה צוער ומצפה וסכת ובית אל אבל מצרים ודומיהם: כל אלה השמות מורים על מקורם שהיא לשון עברי, שבו הדבר עובן מעניננו, ובכל הלשונות שנעתקה התורה אליהן נשארו שמות העצם כמות שהן בלה"ק, והעניינים אשר להם כמו סבה לקריאת השם נשתנו ע"י ההעתקה, ועל ידי זה נאבד הדמיון בהברה ולא יפלו עוד השמות על העניינים: ד"מ ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי מתורגם לאונקלוס ארי אמרת ארי גלי קדם ה' עולבני, וכן לוי מן ילוה אישי אלי מתורגם יתחבר לי בעלי, ונחש הנחשת מתורגם בארמי חיויא דנחשא, ובל"א: קופפערנע שלאנגע, וכן בכל לשון נופל על לשון יהיה הדבר כן׃ ואם יאמר הנביא ויקו למשפט והנה משפח לצדק' והנה צעקה (ישעי' ה' ז'), יתרגם הארמי ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין, אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגין חובין:

ולא יסתפק שום משכיל שכאשר ידבר הש"י ב"ה עם בני אדם, שישמי' את קולו עם כל התקון הראוי אל המבטא ההוא, אשר בו יושג מש, דהיינו הברת האותיות על ידי התנועות נרופן ופרודן כפי צורך הענין, מדרגות הקולות בעומק וגובה אורך וקוצר, עם ההפסקות הנעימות נמקום הראוי, ובלעדי כל אלה לא יובן המאמר לשומע ככל הצורך: ד"מ אמר ה' לקין מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ועתה וגו' (בראשית ד' י'). אין ספק שהקול הנשמ' לקין מתוך הדבור הכן כפי משפט הלשון, צרף האותיות עם התנועות הראויות להן והיו למלות, וחבר המלות ההן או הפסיק ביניהן כפי צורך המובן. חבר דרך משל תיבת מה עם תיבת עשית והפסי' זמן מה עם הרמת הקול במלת עשית כדרך השואל׃ והפסקה גדול' ממנו היתה נתיבת האדמה, שאם גמר את ענין הסיבה והתחיל לספר את המסובב, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו'׃ ובמאמר קול דמי אחיך וגו' יעמוד מעט בתיבת אחיך שאם גמר ענין הפועל והתחלת ספור הפעולה, צועקים אלי׃ ומלת מן שהיא אלת היחס, וגם היא קטנ' בערך אל מלת האדמה שאחרי' השמיע בדריפ' בלי העמד' כלל, והעמדה קטנה במלות אלי, שאם גמר הפעולה, ומה שאחריה אינו אלא ספור המקום אשר ממנו באה הפעולה ההיא, מן האדמה: וכל הדברים הללו ידועים ומפורסמים לבעלי הלשון, ועל קצת' נבנו ונוסדו כללי הנח'הטעמי' ונגינתן, אשר בהן כתיחד לה"ק מיתר הלשונות הנודעות לנו, אין בהם מדקדק כל כך בדקדוק עמוק להיות חבור התיבות והפרדן מיוחס עם חבור הרעיונים והבדלן, עד שיהיו דרכי הלשון משכימים מצד זה עם דרכי הנפש ועשתנותיה, והדבור המכוני נערך ומיוחס עם הדבור הפנימי בשלימות רב, ונדבר עוד מזה להלן אי"ה׃

ואולם דע שאין די בחבור ופריד התיבות לבד אשר אליהם יורן ניוני הטעמי, כ"א יאמרו הדברים ע"כ הדקדוק נרדיפ' והעמדה, בלי שנוים וחלוף במדרגת הקולות וערכן ונעימתן כראוי לפי הענין, יהיו כעצמות היבשות אשר אין בהם רוח חיים, כמע' שלא יובן על ידם מה שבלב המדבר, ואם יובן לא ינעם לחיך, כתפל הזה שאין בו מלח, ולא יכנס בלב השומ' להעירו ולבונננהו, עד שרז"ל אמרו הקורא בלא זמרה וכו'׃ כי יש לכל רעיון ורעיון מדרגה נקול ונגון כפי אשר יפעול בנפש, נגון לשאלה ונגון לתמה, וכן לאהבה ולשנאה, לכעס ולרצון, להתראה ולנקמה, לשמחה ולעצב. ד"מ מלות אי הבל אחיך אין בהם אלא שאלה גרידא, בלי רגשת הנפש כלל. ושאלת מה זאת עשית יש בה מענין התמיה ומתרה בחוטא. ומאמר קול דמי אחיך וגו' יש בהם מן התמלה על דם נקי אשר נשפך, ומן הקנאה לנקום את נקמתו בשופכו. וסיים בדברי גערה ונאצה ותוכחה, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו'׃ ואף שאין לכל העניינים הללו סימנים וציונים במכתב, מ"מ הרוצה להטעים את דבריו, צריך שישכיל ויחלי' בקולו' ההבר', כפי הענין המובן מהם, וכפי היחס שבין רגשו' הנפש למדרגו' הקולו' והנגון:

מעתה אין ספק שמרע"ה שמע את כל דברי התורה מפי הגבורה עם כל הדר ותקון הנקודות והטעמים המיוחסים להן, בדקדוקיהן ופרוטיהן לא נעדר מהם דבר, וכן מסר' ליהוש' ויהוש' לזקני' וכן נשתלשל' הקבלה ההיא דור אחר דור: הבן הלומד מפי אביו או התלמוד השומע מפי הרב, שמע וזמנו את המאמרים עם כל תקון המבטא הראוי להם, כפי אשר קבל גם הוא מאביו או מרבו, וכן שנהם לבניו ולתלמידיו, כי כן המצוה ושנתם לבניך שיהיו הדברים מחודדים נפיו, לא נתנו את כתבי הקודש לבניהם או לתלמידיה' ועזבום לקרות בהם מתוך הכתב לבד, כי היה להם כדברי הספר החתום, אלא קראו לפניה', ושנו עמהם, נקול דברי' בנעימה וזמרה, והוא מוסרין להם ע"י כך טעמי התורה, והמתיקו להם דבש אמריה, עד שנכנסו הדברי' בלבם והיו שם כדרבונות וכמסמרות נטועים:

ועל דבר המכתב אשר בו כתב משה את תורתו, יש מחלוק' בין המחברי' האחרוני', אם הוא הכת' אשר עתה בידינו היום, אם לא, עקר המחלוקת מהא דאית' בסנהדרין פר' כה"ג (דף כ"א ע"ב), אמר מר זוטר' ואיתימא מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי: בררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא, כותאי, מאי כתב עברי? אמר רב חסדא, כתב ליבונאה. (פירש"י כתב עברי, של בני עבר הנהר. וכתב ליבונאה, אותיות גדולו' כגון אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות. ור"ת פירש ליבונא' שם מקום שכותבין בו כתב משונה׃ וכן נראה, שאין האותיות הגדולות משונות כל כך מהקטנות, עד שהבקי בשלו לא ידע לקרות את אלו, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא (דניאל ה' ח'), ועוד שהדבר נודע בימינו שהכותיים שהם אנשי שמרון יש להם כתב משונה מכתב אשורית וכראה

נזכיר להלן, וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפירוש מסכת ידים פ"ד משנ' ה' שהוא הכתב הכהוב אבל העם הנקרא שמאמירי"ה והוא שומרון, וכ"כ ר"ע מברטנורה שם). תניא ר' יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידי לישראל, אלמלא לא קדמו משה, במשה הוא אומר, ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'), בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'), מה עלייה האמור כאן תורה אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דברים ד' י"ד). בעזרא הוא אומר כי הכין עזרא לבבו לדרוש את תורת ה' אלהיו ולעשות וללמד לישראל חוק משפט (עזרא ז' י'). ואע"פ שלא נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב, שנאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (שם ד' ז'), וכתב ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעא למלכא (דניאל ה' ח'), וכתיב וכתב את משנה התורה (דברים י"ז י"ח), כתב הראוי להשתנות. למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור. תניא רבי אומר בתחלה בכתב זה נתנה תורה לישראל, כיון שחטאו נהפך להם לרועץ, כיון שחזרו בהן החזירו להם, שנאמר שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך (זכריה ט' י"ב), למה נקרא אשורית? שמאושרת בכתב. רשב"א אומר משום ר"א בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי, כתב זה לא נשתנה כל עקר וגו', לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא? אמר רב בגמטריא איכתיב להון וכו'. ופירש רש"י ז"ל וכתב הנשתון, כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה ע"י המלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל, כתב דארמי ולשון ארמי, ואומר ולא כהלין כתבא למקרא, שלא היו יכולין לקרו' כתב שכת' המלאך בימי בלשצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו הכתב באותו היום: את משנ' התורה רמז לנו מ"ר שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן העברי לאשורית שנתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית: בכתב זה נתנה תורה לישראל, בימי משה, ולמה לא כהלין כתבא למקרא, דכיון שחטאו בבית ראשון בזו את התורה נהפך להם לרועץ, לשון תרעץ אויב שנשתכחו ע"כ. והנה דברי הרב ז"ל קשים להולמם עד מאוד, כי מה שפירש וכתב הנשתון כתב שנשתנה, ע"כ לומר שאין זה אלא דרך דרשה שהרי באה התיבה ההיא בספר עזרא כמה פעמים, ובאורה לפי מקומה כמו אגרת, וכן השיב המלך (עזרא ד' י"ז) נשתונא די שלחתון עלינא, ואגרת שכתב המלך נקרא' נשתונא די ארתחשתא מלכא (שם כ"ג), וכן פירש רש"י שם וכת' הנשתון וגו' וכתב האגרת כתוב באותיו' ארמית והמכתב היה מפורש בלשון ארמית, ואם כן מה ראוי' מכתב האגרת אשר כתבו שוטני ישראל אל המלך לכתב שכתב בו עזרא את התורה? ועוד שהם לא כתבו אשורית כי אם ארמית כמ"ש בפירוש, וכתב ארמית, ואם הכתב הוא נקרא כתב הנשתון, והוא ראוי להשתנות, כלומר ראוי שישונה הכתב ההוא, יקשה באיזה כתב כתב המלאך בימי בלשצר, שלא היו יודעים לקרותו? ועוד שעם כל זה לא נדע מי שנה את הכתב? פעם נאמר שנשתנה ע"י המלאך, ופעם נאמר שנשתנה על ידי עזרא. ועוד תמה של ר' יוסי בעל המאמר הזה שהביא שלשה פסוקים, מדוע הזכיר תחלה מקרא דעזרא, ואח"כ מקרא דניאל, ולסוף מקרא דתורה? סוף הדבר לא ידעתי לכוין את דברי הברייתא ע"פ פי' רש"י ז"ל כלל וכלל. ונראה לפרש את דברי חז"ל באופן אחר. כי הנה הכתב או האגר' הזה אשר עליו נאמ' וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית, היה דברי שטנה שכתבו הכותיים שוטני ישראל אל המלך ארתחשתא להפר את עצת בוני הבית, וכן נאמר שם (עזרא ד' ט') רחום בעל טעם ושמשי ספר' (פירש רחום המזכיר ושמשי הספ'), ושאר כנותהון (ושאר סיעותיה'), דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא (הללו כלן שמות של אומות שהושיב בנחרב בערי שמרון: ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותיב המו בקריה די שמרון ושאר עבר נהרא (אפרסיא הם הפרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שמרון; ושאר עבר נהר', ושאר האומות אשר בעבר הנהר, לפי שנהר פרת מפסיק בין א"י לבבל, כמנהו אותן האומות שלבד א"י הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל. (רש"י): והכותיים הללו כותבי האגרת הנקראים עם הארץ (שם ד' ד'), ורז"ל קראום הדיוטות, לקחו להם כתב עברי ולשון ארמי, כמו שאמר מר זוטרא. והוא הדבר הזה נודע בימי חכמי תלמוד, וכן הוא עד עתה כאשר נזכיר לקמן בעז"ה, והם כתבו את האגרת לשון ארמי, שהוא לשונם, ובכתב ארמי, שהוא כנראה כתב העברי אשר בחרו בו הכותיים. ואחרי שעזרא הסופר, שהביא את דברי האגרת בלשון אשר נכתב בו, (כי עזרא כתב את ספרו כמו שאמרו רז"ל בב"ב דף ט"ו), מזכיר שהיה כתוב בכתב ארמי ובלשון ארמי, משמע שאין זה הכתב אשר בו השתמש הוא בכתבו את ספרו, כי אלו היה הכתב ההוא בעצמו, מה היה צריך להזכיר ולפרש באיזה כתב או לשון נכתבה האגרת? לא היה לו לומר כי אם ובימי ארתחשתא כתב בשלם מתרדת טבאל וגו' כזה או כנוסח, והיינו יודעים שהיה כעין האגרת שלפנינו בכתבה ובלשונה ממש: ואולם אם היה כתב האגרת משונה מכתב ספ' עזרא, יפה הזכיר לנו הכותב, והודיענו שגם היה הכת' ארמי והלשון ארמי, והוא יכתוב בלשון ההוא בלי שנוי, אבל ישנה הכתב וישתמש בכתב אחר. ומוכח מזה שהכת' שכתב בו עזרא את ספרו, לא היה כתב הכותיים, כי אם אשורית, כמות שהוא נידינו עתה:

והנה עזרא וסיעתו תקנו תרגום של תורה, כמ"ש רז"ל (נדרי' ל"ז ע"ב), אמר ר' חננאל אמר רב מ"ד ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמי' ח' ח')? ויקראו בספר תורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום. ונראה שהיה התרגום לפניהם על ספר, כי כן משמעו הכתוב, ואחרי שהם כתבו בספר עזרא ודניאל לשון ארמי בכתב אשורית, מסתמא כתבו כמו כן את תרגום התורה, וכתב אשורית, לכן אמר מר זוטרא שבימי עזרא חזרה ונתנה תורה לישראל בכתב אשורית ולשון ארמי, הכוונה שבימיו ועל ידו נתרגם התורה בלשון ארמי, ונכתב התרגום בכתב אשורית. והנה המלאך שכתב לבלשאצר, ע"כ שכת' בכתב ההוא אשר בו כתבו אנשי כה"ג את ספר דניאל (כי הם כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלת אסתר, כמו שאמרו רז"ל בב"ב דף ט"ו), דהיינו בכתב אשורית, שהרי שם לא הזכי' הכותב שהיה כתוב ארמית, כאשר הזכיר בעזרא: ויותר היה צריך לפרש שם, כמו להודיע איזה כתב היה, שלא היו יכולין לקרותו? אלא וודאי שהיה כתב אשורית כמות שהוא לפנינו בס' דניאל, ולא היה א"כ מן הצורך להזכיר דבר לא מן הכתב ולא מן הלשון, כי כן היה כמות שהוא לפנינו: והיו שם יהודים רבים ולא יכלו לקרות את הכתב ההוא, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא, ואח"כ בימי עזרא נתפרסם הכתב ההוא ע"י הסופר הזה שכתב את התורה ותרגום ארמי בכתב אשורית, ומוכח מזה בראיה עצומה שהכתב נשתנ' על ידי הסופר הזה, אחרי שבימי דניאל לא היו יודעים לקרות כתב אשורית שהוא הכתב אשר בו השתמש עזרא וסיעתו. ותבין מזה מדוע הביא ר' יוסי בתחלה קרא דעזרא ואח"כ קרא דדניאל, כי לולי קרא דעזרא לא היה נשמע מקרא דדניאל כלום, שלא היינו יודעים באיזה כתב כתב המלאך: אבל אחרי שהזכיר בעזרא שהיה כתוב ארמית ומתורגם ארמית, ובדניאל לא זכר מזה כלום, מוכח שהמלאך כתוב באותו כתב שהשתמשו בו אנשי כה"ג בכתבם את ספר דניאל, שהוא כתב אשורית. וכתיב לא כהלין וגו' מוכח שנשתנה הכתב אחרי כן, וכדי שלא יקשה לך על עזרא וסיעתו איך היו רשאין לשנות את הכתב, והלא כתיב אלה המצות, מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וקאי גם על הכתב, כדאיתא במגילה (דף ג' ע"א)? לכך הוסיף ר' יוסי וכתיב את משנה התורה הזאת כתב הראוי להשתנות, כלומר קרא אסמכתא ודריש, כמו שתירץ התוס' שם על הקושיא ההיא בעצמה, שעל הדרש הזה סמכו הגדולים הללו בשנותם את המכתב. מעתה דברי ר' יוסי מבוארים בעזר הא-ל יתברך באר היטב. ואולי יש לדחוק בדברי רש"י ז"ל ולפרשם באופן שיסכימו עם דברינו אלה:

ר' יוסף אלבו, בעל ספר העקרים (מאמר ג' פ"ז) הבין הדברים כמשמען, שלדעת ר' יוסי ומר זוטרא כתב משה רבינו את תורתו בכתב עברי, שהוא כתב שהכותיים משתמשין בו, ובו היו הלוחות כתובים, ובימי עזרא נשתנה הכתב לאשורי', שעלה עמהם מבבל (והוא הנקרא סורי"ש): אבל הריטב"א כתב בשם בעלי התוס' שלא היה מעולם אפילו דעת יחיד מרבותינו ז"ל שלא יהיו הלחות וספרו של משה רע"ה כתובים בכתב זה המאושר והמקודש אשר בידינו וכמה תלי תלין של הלכות וסודו' תלוין בו, ואם היו הלחות בכתב עברי מה נס במ' וס' שבלחו'? (כי בכתבם של כותיים אי המ' והס' עגולים עגול שלם). אבל וודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקודש שבלחו' וע"ש כך נקרא קודש: ומתוך תומת וקדוש' הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבים אותו אפילו אספרים של מלך או של יחיד כותב לעצמו, אלא היו כותבין כתב עברי וזהו שבגנזי הארון שכתו אותיו מנכפ"ך (שאין האותיו' הכן נהוגו' כי אם באשורי'): וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה נשלוהו להם, אם שהיה אללם הכתב הזה קודש לכן, שנודע להם מספר הקודש, מלבד כתב שלהם אן שראו אותו עם יחידי סגולה להם הגולה, וחמדו אותו, ובני ישראל הורגלו בו עמהם, וזהו שעלה עמהם מאשור וכו', עיין בספר עין יעקב (מגילה דף כ"ח), והכותב האריך שם נטענו' כנגד בעל העקרים, והכריח כדברי הריטב"א הנ"ל, שלא נחלקו רז"ל אלא בספרים שהיחיד כותב לו, וזהו שדקדקו לומר נתנה תורה לישראל, דהיינו לכל ויחיד, שלא נתפרסם הכתב האשורי להמון, כי אם בימי עזרא, אבל הלחות וספרו של משה אין ספק שהיו כתובים בכתב אשורית:

אבל

אבל בירושלמי דמגילה פרק קמא אית', אמר ר' לוי מאן דאמר ברעץ (מכאן משמע שרעץ שם לכתיבה נכרית, כמו לעז למבטא נכרי) נתנה תורה, עי"ן מעשה נסים, ומאן דאמר אשורי נתנה תורה סמ"ך מעשה נסים: ובאמת אנו רואין שבאותיו' הכותיים (הביאם בעל אמרי בינה פ' כ"ו), העי"ן עגול שלם כצורת הסמ"ך שלנו, ולזה אמר ר' לוי שלדברי האומר ברעץ שהוא כתב עברי נתנה תורה עי"ן שבלוח' מעשה נסים היה, ולדברי האומר שאשורי נתנה תור' סמ"ך נכס היה: על כל פנים אנו שומעים מדבריו שהיה דעת יחיד שגם הלוח' היו כתובים בכתב עברי, דלא כדעת הכותב שזכרנו, שלא נחלקו רז"ל מעולם בדבר זה, כי אם נחלקו. אבל המוסכם אצלם כדברי רבינו הקדוש ורבי שמעון, שהתורה שכתב משה והלוח' היו אשורי'. וכן הוכיחו הגאונים רב שרירא ורב האי (תשוב' ר' משה אלשק"ר סימן ע"ד), וזה לשון הרמב"ם ז"ל, בפי' המשנה במסכת ידים (פ"ד), הכתב אשר נכתב בו אנחנו הוא כתב אשורי, הכתב אשר בו כתב הש"י התורה, ונקרא אשורי מלשון גדולה ותפאר', כמו באשרי כי אשרוני בנו', והוא אמרם אשורי שמאושר בכתבו ע"כ, וכן כתב האפודי, ור' משה אלשק"ר סיים וכתב וז"ל אמנם הכותיים ס"ת שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי, ועוד היום מתעצמים לומר שבאותו כתב נתנה תורה, ושיש להם ס"ת שנכתב בימי פנחס בן אלעזר וכלה דבו' ע"כ:

וראיתי למחברים מחכמי נוכרים יעידו יגידו גם הם שעד היום נשארו מעט מהכותיי' ההם על הר גריזים ובשכם ובמקומו' הסמוכי', ויש להם כמו מקדש ומזבח, וכהנים זובחים ומקטרים שם, ואומרים שמעולם לא עבדו ע"ז, ולא שאדריגוס קיסר העמיד להם דמו' יונה בהר גריזים למען הכעיסם: וזה קרוב לב' מאו' שנה הביא החכם אוסער"יוס הנוכרי חמשה או ששה עקסעמפלארי מספר תורה שלהם הכתוב בכתב עברי ולה"ק. והאדון דעסאנזי שלוח מלך צרפת בחצר התוגר קנה בעיר דמשק בשנת 1616 למספרם ס"ת כתוב בכתב ההוא מהודר מאוד, והביאו לפאריז, ונדפס בשנת 1632 בתוך (הפאליגלאטטי) והיא תנ"ך עם כמה תרגומים בלשונו' אחרים: והחכמים אשר באנגלטי"רא הגיהו את המכתב ההוא מתוך כ"י של אוסעריוס הנזכרים, וחזרו והדפיסו אותו בפאליג"לאטטע שלהם. ואחרי העיון והדקדוק בספרים ההם כ"י הוכיחו המחברים בראיו' חזקה ונכונ' שהוא מועתק מכתב שבידינו של כתב העברי. לפי שמצאו כמה חלופים ושנויים מספר התורה שבידינו ואחרי הבחינה מצאו שרוב השנויים נולדו מחלוף אותיו' הדומו' במכתב, כגון הה"א והח', הרי"ש והד', הב' והכ"ף ודומיהם: ואחרי שנראה בחוש שבכתיבה העברי' שלהם אין האותיו' ההן דומו' כלל, ולא יתכן להמיר אותם, על כרחך לומר שהסופר הא' שלהם היה לפניו ספר תורה כתוב אשורי', שבו האותיו' ההן דומו' במכתב, והוא טעה והחליפם: עוד מצאו בו תוספ' דברים שאינם אלא כדמו' פירוש, והכניסום בתוך המקרא, וגם שנו וכתבו הר גריזים תחת הר עיבל (דברי' כ"ז ד'), לטוב' עצמן, ושאר חלופים ושנויים שבאו במקרא שלהם רובם טעיו' הסופר, בזדון או בשגגה, ועל כל פנים שקר נחלום אבותיהם אם אמרו להם שהוא כתוב מימי פנחס בן אלעזר, כמ"ש ר' משה אלש"קר בשמם, עוד הביאו משם תרגו' שלהם הכתוב בכתב עברי, כמ"ש רז"ל והניחו להדיוטו' כתב עברי ול' ארמי, וגם הוא נדפ' בפאליגלאטטי הנזכרי':

והנה הרמב"ן ז"ל בסוף פירושו על התורה כתב וז"ל ברכני השם עד כה ובאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטב' כסף מפותח פתוחי חותם מצדו האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחי', ובשני הצדדים סביב כתב מפותח באר היטב והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד, כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר במס' סנהדרין וקראו מצד הא' שקל השקלים ומצד השני ירושלים הקדושה וכו'. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה שהאגרו' וספרי חול וכל מה שחוקקין על המטבעו' ושקלי הקדש הכל בכתב עברי, כי אסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנה תורה באמ' שלא כתבי הקדש בלבד, ומעולם לא זזו ישראל להיות נשמרים מזה:

ונדבר על תקון המכתב, שהוא הפסקו' והנקודו' והטעמים. הספר שכתב משה ע"ה לישראל לא היו בו לא נקודו' ולא טעמים, ובעלי חכמ' הקבלה ואמרו שלא היו בו הפסקו' שבין מקר' למקר' ולא בין תיב' לתיבה, כי כן כתב הרמב"ן ז"ל בתחל' פירושו על התור' וז"ל ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שזכרנו היתה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבו', והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמו', ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה, ונתנ' למשה רבינו על דרך חלוק קריא' המצוה, ונמסר לו על פה קריאתה בשמו' עכ"ל: ואתה ידעת שאי אפשר בשום פנים לשנן את דברי התורה והמצוה לתלמיד, ולבוננו עד שיעמוד על פשוטיהם והנגלה מהם, אף כי על רמזים וסודו' שבהם, זולת חלופי ההברו' והקולו' המצויינים בניוני המרחקים והנקודו' והטעמי', ואם כן אין ספק שהודיע משה רע"ה את חלוף הקולו' הללו ומסרם על פה ליהושע וממנו השתלשלה הקבלה כידוע, וכ"כ הכוזרי (מאמר ג' סימן ל"ו) ספר תורה שכתב משה לישראל אין ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד וטעמי', כאשר אנחנו רואים ספר תורה היום וכו'. ובסימן ל"א אמר החבר, מבלי ספק שהיה שמור בלבבו' בפתחא והקמץ והשבר והנטייה והשב"א והטעמים בלב הכהנים מפני נצרכם לעבודה ולהורות את בני ישראל, ובלב המלכים מפני שנצטוו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, ובלב השופטים מפני נצרכם אליהם בדינים, ובלב הסנהדרין מפני נצרכם אליהם במה שכתוב ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם, ובלב החסידים כדי לקבל שכר, ובלב אנשי החנף להתגדר בהם, ושמו שבע המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה עכ"ל. ונתעוררו המחברים האחרונים לדעת מתי הושמו הציונים הללו שבידינו היום אל חלופי ההברו' ההם, ומי חדשם? האריכו בזה המדקדק הגדול ר' אליה בחור בספרו מסורת המסורה הקדמה ג', ובעל אמרי בינה פרק כ"ט, והרופא מוהר"ר אנשיל ווירמש בספרו סייג לתורה, ואמרו קצתם שגם סימני הכתיבה ההן מסיני נמסרו ויביאו ראיו' על זה, ואולם לא יבארו דבריהם, אם כוונתם שנמסרו הציונים ההם בעל פה, או שבאו מאז בספרי היחידי' ומשם נעתקו אלינו. וקצתם יאמרו שנתחדשו בימי אנשי כה"ג, וראיתם מהא דאמרינן במגילה (דף ג' ע"א), ובנדרים (ל"ז ע"ב) מאי דכתיב ויקראו בספר בתורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ח' ח')? ויקראו בספר בתורת אלהים זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא זה פסוק הטעמים, ואמרי לה אלו המסור'. ומשמע מדבריהם שלא שכל זה היה כתוב לפניהם בספר ומסומן בסימנים ורשמים, על ידי עזרא וסיעתו, שהם אנשי כה"ג. ורא"ב ברכה לדחו' ראיה זאת באמרו שהמובן מן הדברים הנזכרים אינו אלא שעזרא וחביריו כאשר קראו את התורה לישראל תרגמוה להם על פה בלשון ארמי, שהיה אז לשונם, והיו מפסיקין בקריאתן בין פסוק לפסוק ותיבה לתיבה כפי המקובל אצלם ממשה, לא שהיה להם הטעמים אשר בידינו. ואולם דבריו לא יתכנו, שהרי על התרגו' אמרו רז"ל שנתן להם לישראל ע"י עזרא בכתב אשורי, הרי שהיה התרגום אז לפניהם בכתב, לא בעל פה לבד, כאשר יחשוב הרא"ב, ונראה שהוא הדין לנקודות ופסקי הטעמים, שכלם היו מצויינים ונרשמים לפניה' במכתב:

ודעת הרא"ב שלא היו הציונים הללו ידועים ברשומם ושמות' בימי חכמי התלמוד, כי אם נתחדשו אחרי חתימתו בימי בעלי המסור', והם אנשי טבריה לדעתו, הבקיאים מאוד במקרא ונקי לשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קם כמוהם, הם תקנו את כל הנקוד והטעמים על סדר. ואולם שמות הנקודות והטעמים, נשתנו אח"כ בכל דור ודור, ברצון המדקדקים חכמי הדורות:

ואולם בעל אמרי בינה ביטל את סברתו זאת מספרי המקובלים הראשונים, והם ספר הבהיר והזוהר והתקונין והאדרא, שקדמו לא לבד לחתימ' הגמרא אלא אף לחבור המשנה, ונזכרים שם שמו' הנקודו' והטעמים כצורתן אשר אצלנו. ואמר כמתנצל בעד הבחור שבימיו לא נדפסו ולא נתפרסמו הספרים ההן. והוא עצמו אם עמנו עומד היום, יודה ויאמר כעניתי: והנה אף שאין הראיה מן הספרים ההם מכרחת כל כך, אחרי שלא באה עליהם החתימה מכל הגולה, כאשר באה על המשנה והגמרא, ויתכן שברבו' הימים ואורך הגלו' והטלטול באו בתוכם דברים אשר לא מן המחברים הראשונים המה, ונקראים על שמם, כאשר העיר על זה הגאון מהר"ר יעב"ץ בספר מטפחת ספרים, והביא ראיו' רבו' ברורו' ואין להשיב עליה': וגם בנדון דידן איך נביא ראיה מזכרון התנועו' והטעמי' בספר הזוהר, והלא נזכרו שם גם מרי דקדוק, והם אין ספק שלא קמו אלא אחרי הגאונים, והראשון מהם היה ר' יהודה חיוג כידוע? ואולם אחרי שאין הכרע כלל לדע' הרא"ב מדרז"ל בעלי התלמוד, כי קמו עליו המחברים האחרונים שזכרנו, ובטלו ודחו את כל ראיותיו, ורצצו את כל משענותיו, אשר הוא נשען עליהם, בטענו' נכוחות, כדאי הם המאמרים שהביא בעל אמרי בינה מספרי הקבלה לדחות מפניהם סבר' הרא"ב. ועל פיהם ישרו בעיני דברי החכ' ר' עזריה בפרק נ"ט מספרו היודע פשר דבר. ואגיד לך את דעתו בזה בשנוי לשון ותוספ' קצת. מרע"ה כתב את התורה הקדושה בלי נקוד וטעמים כלל, והודיע את אופני הקריאה וחלוף ההברו' והקולות והפסקו' באר היטב, אבל לא כתב סימניהם בתורתו, אף שיתכן לנפול בקצת הדברים ספק זולתם. וטעם גדול היה לו בזה, כי רצה שלא

ותבונן

יתבונן אדם במצותיה זולת המסור' על פה, כמ"ש החכם כוזרי מאמר ג', ובכן הנזיל משה גם בקריאה הפשוטי' שנתחיל ממנו • ואולם נכתבו גם מהעת ההיא הנקודו' למיניהם בקצת הספרים, ונפרט על האבנים כדבר בעל המדר, שנאמר וכתבת וגו' באר היטב, אשר בלתי הנקוד לא היה הקורא מבינם, ומי יבארם לו שם על שפת הנחל? וכל עוד שהתמיד ישראל להשתמש גם בין ההמון ובעניני חול שלהם בלשון הנה העברי, היה כל אחד מהם יודע ומבין בנקודו' וטעמי התורה, ומשיג בלי עמל את הנרצה בהם ע"פ פשוטו, כי הורגלו על הענינים הללו יום יום, ומי ששמע פעם אחת או שתים קריא' התורה מאביו או מרבו, היה שומר את ענין הפסקו', ותנועת הקולו', מבלתי צורך לעיין ולדקדק בכתיבתן בהשגחה עיונית ודקדוק וטורח רב, כאשר יצטרך האדם שלא נשה ולא הורגל על הענינים הללו משדי אמו וחדר הורתו, ואפשר שבעת ההיא לא היו היחידים כותבים בספרים שכתבו לעצמן את הנקודות והטעמים כלם, על כל תיבה ותיבה, כאשר אנו עושים היום, כי אם במקום הצורך לבד, ולפעמים השמיטום, כי מגדל ההרגל היה נקל עליהם לקרוא ולהבין בלי הסימנים ההם: וכאשר גלו לבבל ושכחו את לשונם ועזבו את התורה וקריאתה, יתכן שנשתכחו גם הנקודו' עד שבא עזרא ונתן על ידו תרגום התורה בלשון שהשתמשו בו אז, שהוא לשון ארמי, ובכתב אשורי', והוא השיב גם את הנקודות ויסדם על מכונם: והנה היתה כונו' השלם ההוא שעל ידי תרגום התורה בלשון הנהוג ביניהם, יבינו ענין המקרא גם בלה"ק, ושום שכל ועיון ודקדוק בפסקי הטעמים, ומתוך שיקראו את תרגום התורה בכת' אשורי', יורגלו על הכתיבה הזאת המאושר', אשר נשתכחה מהם עד ימין, וידעו לקרותה גם בלשון העברי • ואולם מי יפח רוח חיים בלשון המת ונשכח מן הלב? כבר היו, צריכין לעיון דק, ושקידה יתירה והתבוננו' רב, לדעת את דרכי הלשון וענייניו, וזה לא יתכן כי אם ביחידים שומרי התורה ושוקדים על דלתיה יום יום: ורוב האומה התמידו כל ימי בית שני להשתמש בלשון ארמי או יוני גם בדברי התורה, כאשר נזכיר עוד להלן • והיו הנקודות הלוך וחסור ובלתי נודעים כי אם למעטים, והם בני עליה, חכמי האמת, באופן שאין להתפלא אם על קצת מלות נפל ספק לקצת', כמו שזכרו רז"ל • עד כי אחרי חתימ' הגמרא (כמ"ש הבחור) חכמי טבריא או זולתם אשר ידעום, ראו כי טוב לעשו' לאופני הקריאה הנכונה כעין סיג וגדר, בהציב ציונים וסימנים למספר האותיות והתיבו' והפסוקים והסדרים, וזכרון לכל השנויים והזרות אשר יפלו בנקודות וטעמים, וע"י זה העמידו התורה והמקרא על עמדם: ומאת ה' היתה נסבה טובה בחמלתו על שארית לתת לנו בתורתו משען ומשענה, עד בא עת דודים שיקים את סכת דוד מעפר, ויאמר לבת ציון הנופלת קומי על רגליך וחיי! וישלח את רוחו גם בלשון המאושר, להחיותו ולהשיבו על כנו, כמשפט הראשון:

וגם בענין הקרי והכתיב נראה שהדבר כן הוא • משה רבינו ע"ה לא כתב בתורתו כי אם הכתיב לבד, וכאשר מסרה ליהושע, היה קורא לפניו לפי הקרי, והודיע לו סוד החלוף שביניהם, וממנו נעתק הדבר לאיש מפי איש: ולזה אמרו רז"ל בנדרים פרק אין בין (דף ל"ז ע"ב), קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני, כי כן שמעו הקריאה מפי משה רע"ה ראש הקבלה האמתית: ולא זכרו רז"ל כי אם קריין ולא כתבין וכתבין ולא קריין, ואולם הקרי והכתיב בכלל, כי בכל מקום שנשתנה הקרי מהכתיב, הנה הכתיב הוא כתבין ולא קריין, והקרי הוא קריין ולא כתבין: ד"מ כתיב הנער וקרי הנערה, הנה הנער כתיב ולא קרי, והנערה קרי ולא כתיב, וכל זה הל"מ: ורז"ל קראו את הקרי מקרא והכתיב מסרה, ואמרו מר סבר יש אם למקרא, ומר סבר יש אם למסורה: והנה יתכן שגם בימים הראשונים היו היחידים יראים מן השכחה, שלא ישכחו את השנוים הללו ששמעו מפי מורם, כי אין חלופי הקרי והכתיב הכרחיים בלשון, עד שידעו' בעל הלשון מעצמו, או יוציאם מלבו, כאשר יחשבו קצת המחברים (עיין מה שכתב מזה מהר"ר יעקב בן חיים בהקדמות לתנ"ך מקרא גדולה), כי אם באו לכונה מיוחדת, אפשר שתשכח • וכדי להנצל מזה כתבו את הקרי על גליון הספרים אשר בידיהם, ונתנו להם ציונים לתועלת הזכרון לבד, עד שקמו עזרא וסיעתו, ואחריו בעל המסורת דור אחר דור, ובדקו אחרי כל השנוים והחלופים שמצאו בספרי', ודקדקו בדקדוק גדול ובשקידה רבה אחרי כל תיבה ותיבה ואות ואות, וכפי הספרים הבדוקי' שבידיהם הסירו כל שבוש וכל שגיאה מהבלתי בדוקים, ובמקום שנפל הספק בין הספרים הבדוקים בעצמם, הלכו אחרי הרוב, כמשפט התורה אחרי רבים להטות. וכן איתא במסכת סופרים (פרק ו' הלכה ד'), אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא: באחד מצאו כתוב מעון, ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם, וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד מצאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל, ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל, וקיימו שנים ובטלו אחד • באחד כתוב אחד עשר הוא' ובשנים מצאו כתוב אחד עשר היא, וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ, ומסרו סימנים על כל חסר ויתר וחלוף וקרי וכתיב, וכתבו את הסימנים הללו על גליון ספרי היחידים, או על קונטרס מיוחד כפי סדר השפה ביתא, וזהו המסורה הגליונית והמסורה המערכית, ועשו בזה סייג ושמירה נאמנה לתורתנו הקדושה, עד שאין אפשר שתתנשא התורה בשום פנים אפילו כקוצו של יו"ד, כל ימי השמים על הארץ שמורה וערוכה היא בידנו, ולא תשכח מפי זרענו:

מענין התרגומים

מעתיק המאמר מלשון עם זה אל לשון עם אחר נקרא מתרגם, (פערדאלמעטשער), ושם הקנין ממנו מתורגמן, כי המליץ בינותם (בראשית מ"ב כ"ג), ארי מתורגמן ביניהון: הוא יהיה לך לפה (שמות ד' ט"ו), יהי לך לתורגמן • ויפול לפעמים גם על הלשון הראשון אשר בו הדברים נאמרים, ומתורגם ארמית (עזרא ד') (בל"א פארגעטראגען): והנה המתרג' מודיע את כונת המאמר בלשון עם אחר, והמפרש או המבאר גם הוא מודיע את כונת המאמר, אלא שהמבאר משתמש במליצו' נרדפות בלשון ההוא בעצמו אשר בו השתמש האומר הראשון, מה שאין כן במתרגם: ד"מ בראשית ברא אלהים: המפרש או המבאר יאמר, פי' בתחלה הוציא בעל הכחות כלם מן האפס אל היש, ודעתו לברר את כונת המאמר בתיבות מתחלפות נרדפות ויותר מובנות לשומע או לקורא: והמתרגם יאמר בלשון עם אחר (אים אַנפַאנגע שוף גאָטט):

המתרגם היותר שלם במלאכתו אי אפשר לו להודי' את כוונת האומר בכמנוס ודקדוק, בלי יתר וגרעון וחלוף כלל. והדבר ידוע לכל משכיל מבין בדרכי הלשונות, והחלוף העצום שביניהם: אין הוראות התיבות היותר מקבילות בשני לשונות שוות מכל וכל: ועל הרוב לא יתדמו כי אם בהוראתם הראשית והעצמית, ויתחלפו בהוראות טפליות ומקריות עד למרבה: דרך משל תיבת אנוש, בל"א (מענש), התיבות הללו יתדמו בהוראה עצמית, שהן מורות על עצם חי מדבר: ואולם בלה"ק לתיבה ההיא הוראה טפלית, שענינה מלשון עקוב הלב מכל אנוש הוא (ירמיה י"ז ט'), מה שאין כן לתיבת (מענש) בל"א: מעתה המתרגם מלה"ק ללשון אשכנז, אם יתרגם בכל מקום אנוש (מענש), עדיין לא גמר אומר את כונת התיבה, ופעמים שיכוון האומר גם אל ההוראה ההיא הטפלית • ויצטרך אותה אל ענין המליצה אשר רצה בה: ואם יוסיף המתרגם לומר בל"א (גפלאגטער מענש), גם בזה יצא מכונת האומר הראשון • כי לפעמים יביאהו הצורך שלא לפרש ההוראה ההיא הטפלית, כי אם לרמוז עליה: ואם תדקדק תמצא בכל תיבה ותיבה בלשון אחד ענין שבו תתחלף ותתיחד, לא לבד מכל התיבות אשר בלשון ההוא, כי אם גם מן התיבות אשר על ידן תחשוב להעתיקן ללשון אחר, אף אם בהשקפה ראשונה נראה שהיא מתדמה שיהן במובן דמיון שלם: גם יש לתיבות המאמר סדר מיוחד בכל לשון ולשון, והמתרגם כאשר יצטרך לשנות את סדר התיבות זו אחר זו, כפי טבע הלשון אשר אליו יתרגם, אי אפשר לו מבלתי לשנות קצת גם את הוראתם ופעולתם בנפש השומע: כידוע לכל משכיל במדות הנפש, שיש לכל סדר וסדר פעולה מיוחדת מה שאין כן לזולתה: ד"מ כתיב ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים, ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מלכים א' כ' י"ח) • הנה תיבת תפשום פעל (ווערבום), ותיבת חיים תואר הפעל (אדווערביום), ובלה"ק פעמים שיקדם הפעל לתארו, ופעמים שיקדם התואר אל הפעל, כפי אשר יהיה עקר כוונת האומר: מעתה כח המאמר הזה ועקר כונת האומר נודע ע"י סדר התיבות, כפעם יאמר תפשום חיים, ופעם יאמר חיים תפשום: כי אם לשלום יצאו, אין בזה חדוש שלא ימיתום, ואולם אעפ"כ נוח לתפשם: לכך אמר תפשום בראשונה, שהיא עקר הכונה, ואולם אם למלחמה יצאו, אין ספק שיתפשום, אלא אעפ"כ נוח להניחם בחיים, לכך אמר חיים תפשום: ומה יעשה המתרגם, אם דרכי הלשון אשר אליה הוא מתרגם, מתנגדות אל הפך הסדר הזה, ומכריחות להקדים את תואר הפעל לפעל, או בהפך? אם יתרגם את המאמר מלה במלה, לא יבינו השומע כלל וכלל, ומה הבדל בל"א בין (ערגרייפט זיא לעבענדיג), עם (לעבענדיג ערגרייפט זיא)? מלבד שהוא נגד דרכי ל"א לומר כן: ואם ירבה בדברים ויוסיף על דברי האומר הראשון, כדי לברר את כונתו • השחית את נועם המאמר ופעולתו בנפש:

וכן יתחלפו הלשונות כלם זו מזו בדרכי המליצה, ויש לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, ולכן אם תעתיק את המאמר מלה במלה ותיבה בתיבה אל לשון אחר, פעמים שלא יבינהו בעל הלשון ההוא כלל וכלל, ואף אם אולי ישיג את עקר הכוונה, לא ירגיש בה את נועם המליצה ואין ערכה כמות שהיא בלשון הראשון אשר ממנה נעתקה: ראה שהמתרגם היותר משובח לרז"ל והוא אונקלוס הגר, גם הוא הצטרך פעמים רבות לשנות, להוסיף ולגרוע ולהחליף את סדר התיבות, כפי דרכי הלשון אשר בו השתמ': וזה לשון רא"ב בהקדמתו לספ' מתורגמן, והנה המתרגמי' לא שמרו לפעמים דרך הדקדוק ותרגמו לשון עבר בלשון עתיד, והעתיד בלשון עבר, וכן הבינוני לפעמים בלשון עבר או עתיד, וכן המקור עם בי"ת או כ' של בכל"ם תרגומו על הרוב בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד. ולפעמים תרגמו הפסוק כפי הנאות בלשון תרגום, ולא אחר לשון המקרא. וכן כתב רש"י הרבה פעמים ז"ל, ואונקלוס ישב הדבר על אופנו, ולא דקדק אחר לשון המקרא. ויש מלות שלא תרגמו כלל רק הכוונה לבד, כמו כי במקלי (בראשית ל"ב י"א) ארי יחידי. וכן תולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו כ"ד) נשמתהון לא ימותון: ויש מלות שתרגמו הפך הכוונה, כמו לא אעלה בקרבך, וכן ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ"ד א') עיין שם: ולפעמים תרגמו לפי הנאות בלשון ארמי, לא אחר לשון המקרא, ואין בניהם הפרש בכונה, כמו ובני ישראל יוצאים ביד רמה (שמות י"ד ח') בריש גלי, כי כן נוהגים לומר על דבר שיעשה אדם לעין כל בלי פחד, בלשון ארמי. וכן לפי אורח התרגום לפתגם מרבא, כי כן נוהגים בלשון ארמי, אלה הם קצת דרכי המתרגמים. עכ"ל: ובאמת הרוצה להוסיף משלים וראיות על זה מתרגום אונקלוס הגר, יקרא פרשה אחת מפרשיות התורה, איזה שירצה, ויעיין בתרגום, וימצא שהדברים האלה כנים ונכוחים: כמה מן התיבות הצטרך השלם הזה לשנות כדי להרחיק את ההגשמה כאשר זכר הרב המורה בספרו, ושבחו על זה כראוי לו? ולפעמים התיבות שאין בהם שום כדנוד הגשמה בלשון הקודש, כפי יסוד הלשון ההוא המאושר, אלו תעתיקם תיבה בתיבה בלשון אחר, תהיה נוטה אל הגשמה ח"ו: ולכך הוסיף או שנה כפעם בפעם, כדי להשמר מכל מוקש, כידוע למעיין בו: הנך רואה שהמתרגם הנאמן צריך שישנה לפעמים, להוסיף או לגרוע או להחליף את סדר המאמר, כדי להודיע את כוונת האומר, ואין לך משחית הכונה ומפסידה יותר משומר המלות, המתרגם מלה במלה, ותיבה בתיבה, אף שכפי הנראה בהשקפה הראשונה הוא היותר נאמן וזריז במלאכתו: ולזה נכוו חז"ל בכמה מקומות את המפרש הכתוב כצורתו, והכונה על שומר המלות, ומתרגם או מבאר תיבה בתיבה מבלי שנוי וחלוף כלל וכלל, אף במקו' שיכריחו דרכי הלשון לשמור הטעמים ולעזוב המלות: ומתרגם כזה נקרא בדאי, כי הוא נראה מתרגם נאמן, אחרי שלא השמיט תיבה שלא תרגמה, והוא כוזב, כי ע"י זה אבד הענין, ונתבלבלה הכונה: וכן אמרו רז"ל פרק השיג מקדש וסוף תוספתא דמגילה, כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי:

והנה כל עוד שלא שנו בני ישראל את לשונם, והיתה שפת ארץ נכוי למודה ושגורה כפי ההמון מקטן ועד גדול, לא הוצרכו לתרגום התורה, וכל השומע מפי הקורא המדקדק בתנועות וננון וטעמים כראוי, היה מבין מדעתו את כונת המאמר על פי פשוטו, כי במליצו' וקולות וטעמים דומים לאלו הורגלו להשתמש בכל עסקיהם ובדרכיהם: ובמקום שלא השיג את כונת הכתוב, היה צריך לבאור, שהוא פשר הדבר ע"י מליצות שונות בלשון הקודש בעצמו, לא בתרגום בלשון עם לועז: ואם יכול איש לדלות מבאר מים חיים, מדוע יחצוב לו בורות נשברים?

אמנם כאשר גלו לבבל נתערבו בין הגוים לקחת נשים נכריות ושכחו את לשונם, כעדות הכתוב, גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות, ובניהם חצי מדבר אשדודי' ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה י"ג כ"ד), ועם כי ימי גלות בבל שנות מספר היו, ולא הגיעו לימי שעבוד מצרי', אשר בו שמרו ישרא' את לשונם (כי לא היו בבבל כי אם ע' שנה), עכ"ז שכחו את לשון אבותיהם בגלות ההוא, בסבת הנשים הנכריות אשר לקחו, כי הן הנה למדו את לשונותן לבניהם אשר ילדו. גם היה לשון האומה המושלת עליהם בבבל קרוב יותר לל"ה מלשון מצרים, ויותר ראוי אל הבלבול ותערובת המליצות, (כאשר אנו רואים בכל יום ויום, אנשי איטליא הדרים בצרפת שוכחים את לשונם בזמן קצר, וכן בני אשכנז כאשר יגלו להולאנדיא או לשווידן: מה שאינו כן בלשונות הרחוקות זו מזו. ואחינו בני ישראל, אשר הגלו מאשכנז לפולין, עדיין לא שכחו את לשון אשכנז מכל וכל, אף אם נשחת המבטא בארץ הזאת):

עד שהורגלו לדבר בלשון שוניהם, ולא נשארה סגולת לשון הקודש רק אצל השרידים חכמי הדור ההוגים בתורת ה' תמיד: וגם אחרי כן כאשר עלו לירושלי', לא עלו רק מעט מהם, כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ב' ס"ד), מלבד עבדיהם ואמהותיהם: אבן הקדש והמסגר ורוב החכמים נראותם כי לא זאת המנוחה והגאולה האמתית היעודה לנו מפי כל נביאי ה', נשארו בבבל:

וכאשר ראו עזרא וסיעתו כי נשכח ל"ה מהמון ישראל, עמדו ותרגמו להם התורה בלשון ארמי, אשר עליה הורגלו ובה השתמשו בכל עסקיהם, כמו שאמרז"ל חזרה ונתנה תורה לישראל בימי עזרא בלשון ארמי, וכן אמרו מפורש זה תרגום: והיתה כוונתו שע"י התרגום יבינו במקרא, וישכילו בדרכי הלשון השכוח אצלם, ויחזרו ללמדו. כי על הדרך הזה ילמוד האדם להבין שפה אחרת, אשר לא הורגל עליה, ותקנו להם תפלת י"ח ברכות בלשון הקודש, כדי שיהיו סדורות וערוכות בפי הכל: כי מימות משה רע"ה עד עזרא היה כל אחד מתפלל ומרנה בתחנה ונקשה כפי יכלתו: יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה, כפי אשר יעורנו לבו לשפוך שיחו, אם בהודות והלל לה' כי טוב גמלו, אם בהגיד לפניו נגעו ומכאובו וצרתו, ולא היו צריכים לנוסח כלל: כי אין מלין בלב מתעורר מאליו, ודרכי הלשון היו ידועות לכל: ואולם עתה הכל צריכו לנוסח קבוע ומתוקן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א הלכה ד'): כיון שגלו בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגוים, ואותן הבנים נתבלבלה שפתם, והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צרכו בלשון אחת אלא בשבוש, שנאמר ובניה' חצי מדבר אשדודית וגו' (נחמיה י"ג כ"ד), ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם, ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלה"ק עד שיערבו עמה לשונות אחרות. וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם ש"ע ברכות על הסדר שלש ראשונות שבח לה', ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש, ולצרכי הצבור כלן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל, וילמדו אותן, ותהיה תפלת העלגים תפלה שלימה, כתפלת בעל הלשון הצחה, עכ"ל:

ואולם כאשר גברה עליהם יד היוונים כרו מהר ועזבו גם את לשון הארמי, כי למדו תמיד את לשון האומה הגוברת ומושלת עליה', וקנתם ערבו ובלבלו את הלשונות זו בזו, ולא נכנו בדרכי שום אחת מהן כראוי, וע"י זה שכחו גם את התרגו' שתקן להם עזרא וסיעתו, או נתבלבל ונשתנה בערוב הלשונות וע"י כך נשתבש בידם, עד שקם אונקלוס גר צדק, בימי ר"א ור' יהושע תלמידי ר"י בן זכאי, אחר חרבן הבית, וחזר ליסד לישראל את התרגום השכוח אצלם. וכן אמרו רז"ל (מגילה דף ג' ע"א), אמר ר' ירמיה ואיתימא ר"ח בר אבא תרגום התורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור' יהושע. והקשו ותרגום התורה אונקלוס הגר אמרו, והאמר ר' איקא בר אבין אמר ר' חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא? ויקראו בספר תורת אלהים, זו מקרא, מפורש זו תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורת: ותי' שכחום וחזרו ויסדום:

ואחריו קם גר אחר יווני, נקרא עקילס, או אקווילה, מאי פונטוס ספר בים האמצעי, ותרגם את התורה גם הוא לפני ר' אלעזר ור' יהושע בלשון יוני: וכן איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה, גני ההיא דתני רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, אמר ר' יוא עקילס הגר תרג' את התורה לפני ר' אלעזר ורב"י וקלסו אותו, ואמרו יפיפית מבני אדם: וכתב בעל אמרי בינה (פרק מ"ה), שזה היה שבח ראוי לו, כאשר תאר היופי הוא מיוחס מהם ז"ל ללשון יוני, שקראוהו בפרק א' דמגילה יפיותו של יפת: ועוד האריך שם בראיות נכוחות ונוכחות, שדברי רבותינו ז"ל בכמה מקומות, שעקילס אינו אונקלוס, ושתרגום עקילס היה בלעז יוני, שהוא לשון עמו: ולא כמו שחשבו קצת המחברים ששני השמות הללו אונקלוס ועקילס נרדפים באדם אחד, ע"ש כל הפרק ההוא: וכן נמצא עוד בימינו תרגו' יוני מכל התורה והוא מיוחס לאקווילה מאי פונטו"ס, ורז"ל הזכירו שעקילס היה מאי פונטו"ס, והוא בת"כ פרשת בהר סיני ז"ל אשר בארצך מה שבארצך אוכלין, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לאפונטוס, ווכרו שם שאחר שהזהירוהו על זה, כמנע ממנו ולא הוציא עוד התבואה, האסורה חוצה לארץ, כי היה שומע לדברי חז"ל: ויתכן שהיתה כוונת ר' אליעזר ור' יהושע ז"ל להועיל גם לאנשים מהמון ישראל אשר לא ידעו ארמית, והיו משתמשים בלשון יווני, לכך נוה

לקבם

לחכם ההוא שהשכיל בלה"ק ודובר צחות בלשון יוני, לתרגם את התורה לפניהם בלשון עמו, כמו שעשה אונקלוס הגר לפניו, בלשון ארמי:

יונתן בן עוזיאל היה מתלמידי הלל הזקן במאה השמינית לאלף הרביעי, בכמו מאת שנה קודם חורבן בית שני, ואמרו עליו רז"ל שהוא תרגם את הנביאים מפי חגי זכרי' ומלאכי: והשעור כמ"ש מהרש"א בח"א שהיה התרגום מקובל אצלו מפי הנביאים הללו ע"י רבותיו, כי בודאי לא ראה את הנביאים שהיו בתחלת בית שני: ולא זכרו רז"ל דבר מתרגומו על התורה, ומשמע שלא תרגם את התורה כלל, אף שהי' קודם אונקלוס זמן ארוך, וכ"כ המהרש"א בח"א שלא היה יונתן חש לפרש התורה ע"ש הטעם: וא"כ התרגום שבידינו המיוחס ליב"ע אינו מהקדמון ההוא, ויתכן שאדם אחר ששמו כך חברו: והיה זמן רב אחר חורבן הבית: וכן נראה, מכמה ראיות שהמתרגם ההוא מזכיר כמה דברים שלא היו ולא נולדו עדיין בימים ההם· כגון הגירמני"א ותרקי, שהם (דייטשלאנד אונד טירקייא) (בראשית י' ב'), בית סדרי מתניתא (שמות כ"ו ט'), קונסטאנטיני (במדבר כ"ד י"ט), והדבר ידוע שקיסר קונסטאנטין לא קרא את שמו על העיר הזאת, כי אם שלש מאות שנה אחר חורבן הבית, ושמה בתחלה ביזא"נץ· וזכר לומבר"דיא שם כ"ד, והלאנגא"ברדן לא נלחמו עם יושבי איטליא, כי אם כשש מאות שנה אחר החרבן והוא כמה דורות אחרי הלל הזקן: לולי הרבה לומר שכתב כל זה מפי חגי זכריה ומלאכי, כמו שזכרו חז"ל מתרגומו על הנביאים: וכן מי שיש לו חיך לטעום ירגיש ההבדל הגדול שבין הלשון הזך אשר בתרגום הנביאים, והלשון המעורב מכמה תיבות לועזות, אשר בתרגום התורה המיוחס ליב"ע: וגם לא הלך בדרך המתרגמים הראשונים לתרגם כונת המקרא הראשונה על פי פשוטה, כי אם הוסיף על דברי היקר' והרחיב בפירושים ודרשות ורמזים, עד שילאה הקורא לדעת למצא, מה אמר משה, ומה הוסיף עליו יונתן? לא כן עשה אונקלוס הגר, ויב"ע עצמו בתרגומו על הנביאים, ויתר המתרגמים שנשארו לנו מן הימים ההם: אונקלוס בפרט לא נטה מדרך הכונה הראשונה הפשוטית, כי אם במקום ההכרח הגדול, לצורך המובן האמיתי, ולהרים כל מכשול, במקום שאפשר לטעות: ואף שיב"ע בתרגומו על הנביאים הרחיב מעט והוסיף על דברי הכתוב, לפעמים לתוספת באור, מ"מ אין לדמותו עם תיב"ע על התורה, שלא הלך אחר פשוטו של מקרא כי אם מקומות מספר, והרבה על הרוב בדרשות וספורים עד מאוד, שאף יש בהן אמתיים, מ"מ אין למתרגם לקנכס עם דברי התורה הקדושה: בפרט אם לא היה בימיו שום תרגום התורה ע"פ פשוטה, כי תרגום עזרא ואנשי כה"ג היה שכוח באחרית הימים האלו, כמו שזכרנו: ומכל זה נראה שאין התרגום הנמצא בספרים הנדפסים, מיונתן בן עוזיאל תלמידו של הלל, כי אם מחכם אחד אחרון ששמו כך: ויותר נראה שהוא התרגום ירושלמי שנדפס עמו, אלא שמצאו שני ספרים מהתרגום ההוא, ומקום שהסכימו שניהם, השמיטו המדפיסים התרגום הירושלמי, ולא הניחו כי אם במקום שהיו הנוסחאות שונות: ולכך תמצא בתרגום ירושלמי שלא יתרגם לפעמים בכל הפרשה, כי אם פסוק אחד או שנים, ולפעמים חצי הפסוק או תיבה אחת ממנו, ותראה שהוא מסכים תמיד עם תרגום יב"ע בטעם, ונבדל ממנו בנוסח הלשון: אין זה כי אם כמו שזכרתי, שהן נוסחאות שונות מספר אחד: ועוד כדמות ראיה על זה, שכל המחברי' הראשונים, בעל הערוך והרי"ף והרמב"ן, הזכירו את התרגום ההוא בשם תרגום ירושלמי, או תרגום ארץ ישראל, לבד החכם ריקאנטי זוכר את יב"ע על כמה פסוקי התורה, ועל מקצת פסוקים זוכר תרגום ירושלמי, כמו שמביא בעל אמרי בינה בשמו (פרק ט'), וכן ראה המחבר ההו' ר' עזריה בכתיבת יד שני תרגומים על התורה כלה דומים מלה במלה, ועל האחד כתוב שהוא תרגום יונתן בן עוזיאל, ועל השני כתוב תרגום ירושלמי: ונראה שהסופרים המעתיקים מצאו ראשי תיבות ת"י, וקצתם כנוהו תרגום יונתן, וקצתם תרגום ירושלמי, ושניהם אחד, חברו חכם מחכמי ישראל על המעט בכמו שש מאות שנה אחר החורבן (כי אז נודעו ונתפרסמו הלאנגבארד"ן, והטירק"ן בעולם), והוא ראה וידע את תרגום אונקלוס, שהלך אחר פשוטו של מקרא, ובחר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות החמודות והספורים היקרים, אשר באו במדרשי חז"ל, למען העיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש לא ינח את ידו, וירא שמים יצא את שניהם: וידעתי שיש להשיב על כל הטענות הללו, לפי שאין בענינים כאלו דרך משאי, גם לא באה עליהם הקבלה, והותר לכל אחד מישראל לבחור הדרך הישר והטוב בעיניו, לפי דעתו וסברתו, ואני את הנראה בעיני כתבתי:

עקילס הנזכר לא היה המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמצאו בימיו תרגום השבעים הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא: חז"ל זכרו את מעשה הפתרון הנעשה על ידי הזקנים במצו' תלמי המלך בפרק קמא דמגילה (דף ט' ע"א), תניא מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והכניסן בע"ב בתים, ולא גלה להם על מה כנסם, ונכנס אצל כל אחד ואחד, אמר כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כלם לדעת אחת, וכתבו לו אלהים ברא בראשית, (פירש"י ותוספו' ז"ל, שלא יאמרו ב' רשויות הן, והפועל בראשי', והפעול אלהים), אעשה אדם בצלם ודמות, ויכל בששי וישבו' בשביעי, זכר ונקבה בראו, ארדה ואבלה שם שפתם, ותצחק שרה בקרוביה, באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס, וירכיבם על נושא בני אדם, במצרים ובשאר ארצו' ת"ל שנה, וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל, לא חמד אחד מהם, חלק ה' אותם להאיר לכל העמים, אשר לא צויתי לעבדם, ובמקום הארנב' כתבו צעיר' הרגלים, דאשתו של תלמי ארנב' שמה, ולא יאמר שחקו בי היהודים לכתוב אשתי בתורה ע"כ· והיא ברייתא ממכילתא דבא אל פרעה (פרשה י"ד), ושנויה גם במסכ' סופרים, בשנוי הנוסח קצת· ונראה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בלה"ק, וגם פתרונה בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לבד, לא היו צריכים לשנו' בראשית ברא אלהים, שאין בלשון יון מקום לטעו' ההוא, כידוע לכל מתחיל: וכן לא היו צריכים לשנו' תיב' ארנב', מטעם שאשתו של תלמי המלך ארנב' שמה, או כנוסח הירושלמי דמגילה פרק קמא, אמו של תלמי כך שמה, שהרי שם החיה בלשון יון לאגוס, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם לאגוס, מענין הטעם ההוא, לפי שאבי המלך כך שמו בטלמיוס לאגוס:

והנה אריסטיאה היוני כתב חיבור שלם על אודות התרגום ההוא, בלשון יון, והועתק מר' עזרי' מן האדומים ללשון צח ומזוקק בלשון הקודש, וקרא לו הדר זקנים, והוא הספר השני מספר היקר מאור עינים, נדפס במנטובה של"ד: כפי ספור היוני הנזכר התעורר המלך פטאלאמעאוס פילאדעלפוס ע"י דעמעטריאוס איש פאליריאו, שהיה פקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר היה לו באלכסאנדריא של מצרים, להביא גם את תור' היהודים בבי' הספר המפואר, אשר שם אסף וכנס עד כחמש מאו' אלף חבורים: והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיום, ושלח תשורה רבה ויקרה אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש מאתו לשלוח לו אנשי סגולה שש לכל שבט, היודעים להעתיק את התורה ללשון יון, וכן עשה· והמחבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במצו' המלך, וזכר שהיה בידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוזהבות, ושהתבודדו באי נבדל, וכלו את מלאכ' ההעתקה בע"ב יום: ושמרו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו היה מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכונים את כל ההעתקו' יחד, והנוסח הנאו' ומקובל אל כלם הונח אל ספר על יד דעמעטריאוס הנזכר, שומר הספרים אשר למלך: ואם נאמין לדברי היוני הזה היה הוא בעצמו בעת ההיא באלכסאנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספורין מאת כותבי דברי הימים אשר למלך: וגם יוסיפון לרומיים (ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניו'), וכן ידידיה האלכסאנדרוני המכונה פילון, ספרו את המאורע ההוא כדברי אריסטיאה הנ"ל, בשנוי מעט וקצור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

ודע שכל דברי המחבר ההוא חשודים בעיני המחברים האחרונים כמזויפים, בדוים ומגוזמים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספורי הימים היותר מפורסמים ומקובלים: ואחרים הגינו בעדו וקימו את עדותיו, ורבו טענות המימינים והמשמאילים· וכפי הנראה אין להכחיש עדו' הקדמונים בזה, ובפרט עדו' ידידיה שהיה מתושבי אלכסאנדריאה עצמה, העיר אשר בה נעשה מלאכת ההעתקה ההיא, אחרי הזקנים ההם כשלש מאות שנה, ועדות כמה חכמי נכרים שהיו בימי התנאים הראשוני', שכלם מסכימים בכללי' הספור של אריסטיאה, אף אם יתחלפו בפרטים· והדבר ידוע שבקורות הזמנים חלוף המגידים בפרט לא יזיק לאמונת הכללי· וכן הכריע בעל אמרי בינה בפרק ד', ופרט את דברי המחברים הקדמונים בענין הזה,

הקדמה

הסכימם וחלופם: וכתב עוד, ולא יקשה בעיניך שרז"ל אמרו כי תלמי כנס אותם, ולא הודיעם על מה כנסם, ומפי כתבים של המגידים הנזכרים שמענו כי מאז כתב לאלעזר כה"ג לשלחם אליו, הודיעם על מה יכנסם? כי הנה חז"ל נרצותם לקצר דבריהם, הטיבו להשקיף אל המכון, והואיל שאחרי בוא הזקנים אליו, הפרידם בלא יוכלו הוסד יחד כאמור, הלא זה כמי שלא הודיע אותם על מה נקראו עכ"ל• וכן אם אמרו חז"ל שנתן הקדוש ב"ה עצה אחת בלב כלם, והיוני כתב שהיו מכונים ההעתקות יחד, ובוחרים בנאות ומקובל אל כלם, אין גם בזה סתירה לדעתי, לפי שבעדות אריסטיאה נוסדו יחד במעמד שר בית הספר דעמעטריאוס, ונוכחו על דבר הפתרון, והיה החכם ההוא שומע את דבריהם, ונושא ונותן עמהם: לכן באותן המקומות ששנו את דברי הכתוב, עשה להם הקב"ה נס שהסכימו לעצה אחת, למען לא יהיו דבריהם חשודים כמזוייפים בעיני החכם ההוא: אבל עם כל זה אפשר שיתחלפו בבאור כונת המקרא, וטעמים, או בבחירת המליצה היותר נאותה בלשון יון, עד שיתוכחו בטענות וראיות נכוחות, ויגבר יד המנצח, ולא יחשדם השר בשביל זה כעידי שקר: ויותר נראה שאלו הסכימו כלם מלה במלה בלי שום חלוף כלל, שיהיו חשודים בעיניו: כי לא יאמין שיד ה' עשתה זאת, ולפעולת אדם הסכמה מצומצמת כזאת אי אפשר, לולי נועצו ונוסדו יחד, ויגזור אומר שנדברו זה לזה, או שתהיה ההעתקה ההיא ידועה ומפורסמת לכלם, טרם בוא אליהם מצות המלך:

ובמסכת סופרים פרק ק"א זכרו רז"ל עוד העתקה אחרת יונית נעשה על ידי תלמי קודם למעשה ע"ב זקנים הנזכרים, אמרו מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה, ואחר כך אמרו שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים וכו'• וכן משמע מדברי שר בית הספר דעמעטריאוס ובקשתו לתלמי פילאדילפיו הכתוב' בתחלת ספר הדרת זקנים, שהיו קצת דברי התורה נעתקים להם מקדם, אלא שלא היתה ההעתקה מכונת ומספקת: וכן העיד אריסטובולו איש יהודי, כאשר זכרו המחברים בשמו (הוא אריסטובולו כתב לתלמי המלך הנקרא תלמי פילומיטו"רה, חבור גדול בלשון יון על תורת משה, כולל מאה פרקים, ונאבד באורך הימים, ולא נשאר ממנו כי אם מקומות מעט הבאים בתוך דברי מחברים אחרים, ובעל אמרי בינה שמע שימצא החבור ההוא בביבליאטהעק אשר בעיר פיורינצ"ה), בפרק השני לתלמי, וז"ל אפלטו"ן בדברים רבים אחז דרך תורת משה, יען כי בהדיא נכר שהתבונן בהרבה פרטיה, מאשר ספרי משה היו נעתקים לפני דעמעטריאוס, וגם לפני אלכסאנדר ולפני מלכות הפרסיים, ומהם הוציאו דברים הרבה, כמו שעשה גם כן הפילוסוף פיטאגור"ה, אלא שלא היתה מתורגמת מכלם, עד ימי המלך בטאלמעאוס המכונה פילאדעלפוס, שאז נעשתה ע"י זריזות החכם דעמעטריאוס, במצות המלך עכ"ל:

ודע שהמדרש המפואר ההוא אשר למלכי מצרים באלכסאנדריא, ואשר בו נשמרה העתקת השבעים הנזכרת נשרף כלו, כאשר רדפו אחרי פומפיוס הנמלט שמה לחסות בצל קלעאפאטרא, ואמרו כותבי קורות רומי שנאבדו יותר משבע מאות אלף ספרים בשריפה ההיא:

התרגום היוני המצוי בידינו עד היום, ונודע בשם תרגום השבעים, אם הוא באמ' מהזקני' ההם מוכל מאש אשר שרף את הבית, נ"ל שכבר אלו בו ידי המגיהים, כי לא נמצאו בו מי"ג השנויים שזכרו רז"ל במגלה ובמסכת סופרים כי אם ארבע, וזהו פרטן, ויכל בששי וישבות בשביעי, וירכיבם על נושא בני אדם, אשר ישבו הם ואבותיהם בארץ מצרים ובכנען, לא חמד אחד מהם נשאתי, והשאר אינם: ואולם ימצאו תחתם שנויים וחלופים לאין חקר, וזכרם בעל אמרי בינה בפירט בפרק ח' מספרו, וכן התרגום ההוא כולל גם הנביאים והכתובים, ומדברי רז"ל משמע שלא כתבו הזקנים כי אם תורת משה לבד: וצריך לומר שמתרגמים אחרים הוסיפו הנביאים והכתובים: וכן נראה, שכל מי שיש לו לב להבין כועס לשון יוני, ידע שלשון התרגום היוני בתורת משה נשגב ונעלה מעל לשון התרגום ההוא ביתר הספרים, ואינם א"כ ממחבר אחד• ועל דבר השנויים הרבים הבאים בהעתקת הזקנים אשר בידינו, בתיבות ונקודות ופסקי טעמים, חשב ר' עזריה בספרו הנ"ל שהזקנים לא הביאו עמהם את ספר התורה בלה"ק, כי אם התרגום הארמי שהיה בידם מימות עזרא וסיעתו, והוא היה מסור להמון, ומפורסם ביניהם, כי הלשון המקודש והמאושר לא היה נודע כי אם לשרידים, וכל איש ישראל היה משתמש או בלשון ארמי, או בלשון יוני, כאשר זכרנו: והתרגום ההוא כבר נפלו בו שנויים וחלופים רבים מאז הכינו עזרא הסופר עד העת ההיא, אשר נמשך יותר על מאה שנה, אבל בעבו' שהיה כן מקובל וטוב אצל ההמון רב מישראל שנמצא אז באלכסנדריאה של מצרים, חשבו לעשות בזה את הטוב בעיני המלך, אם יעתיקו לו את התורה על פיו, ולא שנו מן נוסח הארמי ההוא כי אם י"ב דברים שזכרו חז"ל לבד וכל היותר הניחו כמות שמצאוהו, וזהו סברת החכם ר' עזריה הנ"ל• ויתכן אם כן שהשומרניים כתבו את ספר התורה שבידם מעל נוסח התרגום ההוא המשובש והמבולבל, ולכך רוב דבריו מסכימים עם העתקת השבעים שבידינו, וכבר הודעתיך למעלה שרוב החלופים והשנויים אשר בנוסח השומרוני יבאו מחלוף אותיות הדומות במכתב האשורי:

בתחלת המאה השמינית לאלף החמישי, קם רב סעדיה גאון בר יוסף הפיתומי (ע"ש עירו פיתום אשר בתחום פיוו"ם, בארץ מצרים), והעתיק את חמשה חומשי התורה ללשון ערב, ויש מיחסים לו גם תרגום נביאים וכתובים: ובכל מקום שהזכיר ר' אברהם בן עזרא בפירושו על התורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון ישמעאל כך וכך, כוונתו על הגאון ר' סעדיה ותרגומו הערבי הנזכר, והערבי נקרא אצלו לשון ישמעאל, שכן תרגם אונקלוס על והנה אורחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), והא שיירת ערבאי: ועד היום הזה כל השרים והחכמים של האומה ההיא מדברים בשפת הערביים המפוארה, ובה חברו כל ספרי הדת שלהם, וכל התפלות וספרי החכמה כנודע: ובימים ההם גם חכמי עמנו אשר ישבו תחת ממשלת האומה ההיא, השתמשו בלשון הערבי, לנאותה ונועמה, וכתבו בה את הספרים, לא לבד ספרי החקירה והמוסר והמליצות והשירים, כי אם גם הדינים ופירושי המשנה, וחדושי הש"ס, כנודע מספרי ר' סעדיה הגאון, והרמב"ם, ורבינו בחיי, ומחבר ספר הכוזר, וחדושים הבאים בשטה מקובצת, המועתקים מלשון הערב• והיה אם כן צורך הזמן לתרגם התורה בלשון המפורסם ושגור: והתרגום הערבי ההוא נדפס בקונסטאנטינא בשנת ש"ו, עם חמש' חומשי התורה, ותרגום אונקלוס ותרגום פרסי ר' יעקב בר יוסף טאוו"ס, בכתב אשורי מרובע: בפאליג"לאטי של פאריז שזכרנו למעלה הדפיסו גם הם תרגום ר' סעדיה הנזכר, מתוך כתיבת יד אשר הגיע לידם, המסכי' עם תרגום ר' סעדי' הנדפס בש"ו הנ"ל, כשני נוסחאות מועתקות מעל ספר אחד, שיבא בהם החלוף לפעמים מפאת הסופרים המוסיפים וגורעים ומשנים לפעמים מדעתם, או משגיאות המכתב: ומשם בא התרגום ההוא גם אל פאליג"לאטי הנדפס בלונ"דין: והראיה שהתרגום ההוא מרבינו סעדיה הגאון, שכן נשני הנוסחאות ההם נמצא כל המקומות שהביא הראב"ע בשם הגאון, וסופר הכתיבת יד הנזכר אומר בהקדמה שלו, שמחבר התרגום ההוא כומר מצרי, ושמו סאיד ממחוז פיוו"ם, ואין ספק שטעה או החליף בכוונה לשם הזה את שם הגאון ר' סעדיה מפיו"ם הדומה לו: והנה הגאון ההוא לא תרגם את התורה כמתכונתה, כי אם הרחיב המאמרים, והוסיף עליהם באורים במקום הנאות להבנת קבלת רז"ל, כאשר העיד הוא בעצמו בהקדמתו, וז"ל המעיין בבאורי זה ישתכל בכל תיבה ותיבה שהוספתי או גרעתי, ויתבונן על המובן עליה, ועל ידי זה יגיע להשגת כמה שאלות ותשובות, שהם יסוד הדינים הבאים במשנה ותלמוד, ויתר דברי הקבלה עכ"ל: וכן נפלו בתרגומו הנדפס כמה שגיאות וחלופים בדבר שאפי' תנוקות של בית רבן לא יטעו בו, ואין ספק שהם פרי מחשבת הסופר, שחשב להוסיף דברים מלבו: כגון התחת אלהים אני (בראשית ל' ב"ט), תרגם (איך פירכטע גאָטט), כאלו כתוב חתת אלהים אני• וכן משתאה (שם כ"ד כ"א), פתר (צו טרינקען פערלאנגט), לבכר (דברים כ"א ט"ז), פתר (פארציהן), כאלו כתוב לכבד: ועוד באו בתרגום הגאון הנדפס בפאלינג"לאטי של פאריז ולונדון כמה חלופים שאינם בדפוס הראשון משנת ש"ו הנ"ל, ובאו אל תוכו מהעתק' השבעים או מתורת השמרוניים שזכרנו, אין להגאון הנ"ל חלק עמהם, ולכן אין לסמוך עליהם כלל• אם תרצה לדעת עד היכן הגיע זדון הסופרים, תדרוש את משלי החלופים ההם מעל ספר מבוא התורה אשר להחכם אייכהאָרן, פראָפעסאָר ביענא (איינלייטונג אין דאס אלטע טעסטאַמענט פאָן יאָהאַן גאָטליב אייכהאָרן, פראָפעסאָר צו יענא. לייפּציג 1780), כי משם לוקחו הדברים האלה:

בשנת

בשנת ש"ז נדפס בקונסטאנטינא חומש עם תרגום ספרדי (שפאניש) ויוני, לא נודע מי חברו, והרבנים אשר בעיר פירארו בדקו אחרי התרגום ההו', ודקדקו לכוונו תיבה בתיבה עם דברי הכתוב, והדפיסוהו ע"י ר' יום טוב עטי"אס בעיר ההי' בשנת שי"ג, ונדפס שלישית ע"י ר' מנשה בן ישראל ז"ל, בשנת ש"ץ באמסטערדאם, בהגהה מעולה. ואח"כ נדפס פעמים רבות, ע"י ר' מנשה הנזכר בשנת ת"ד, ותט"ו, וע"י ר' שמואל די קאסירי"ש, בבית יוסף עטי"אס, בשנת תכ"א, באמסטערדאם, וע"י ר"י אבוהב. וזה עשר שנים נדפס נדפוס היקר והמשובח, אשר לר' יוסף פרופס באמסטערדאם, בכרך גדול, בתכלית הנוי והדר, אין ערוך אל תפארת מלאכת הדפוס ההו' בכל הספרים הנדפסים עד הנה:

המדקדק הגדול ר' אלי' בחור תרגם את התורה והמגילות בלשון אשכנז מתיבה לתיבה ממש, ונדפס בקונשטנטי"א במדינות שווייץ בשנת ש"ד: אחרי כן נדפסו ספרי תנ"ך בלשון אשכנז ואותיות עבריות על ידי המתרגם ר' יוזל וויצעכהויזן באמסטערדאם בשנת תל"ט, וחזר ונדפס שם בשנת תמ"ז, ותרגום אחר אשכנזי מהמתרג' ר' יקותיאל בלין מוויטמונד נדפס גם הוא באמסטערדאם, בשנת תל"ט הנ"ל, עם הסכמות וחרמות של כמה רבנים מופלגי הדור ההו': והנה ר' יקותיאל מזכיר בהקדמתו שראה את העתקת התורה ללשון אשכנז הנדפסת בקונשטנטי"א, והרבה לגנות אותה ולכסלה, עד אשר גזר שלא ינחה העתקה ההי' ותחת יד המדקדק האשכנזי: אמנם אנכי הכותב לא ראיתי את תרגום המיוחס לר' אלי' מימי, כי לא נתפשט במדינ' זו כלל, אבל ראיתי את העתקת ר' יקותיאל הנזכרת, ומצאתי שהו' פוסל במומו: ואם אולי כוונתו היתה רצויה, ולכך הסכימו בעדו חכמי הדור ההו', אבל מעשיו בלתי רצוים כלל, כי לא ידע נטיב לשון הקודש, ולא הבין עומק מליצותיה, ומה שהשיג ממנה תרגם בלשון עלגו' ומקולקל ומשחת מאוד: תגעל בה נפש הקור' היודע לדבר נכוחות:

ומאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן המעוות, ולתרג' את התור' הקדושה בלשון המתוקן הנהוג ומורגל בדורנו, וילדי בני ישראל אשר להם לב להבין אמרי בינה ישוטטו לבק' את דבר ה' מעל העתקות חכמי נכרים, כי הנוכרים מתרגמי' את התור' בכל דור ודור ללשונותם בניהם, כפי צורך הזמן, ותקון הלשון, ונעימות המליצה, פעם כפי המלות ופעם כפי הכונה, פעם תיבה בתיבה, ופעם בהרחב' ותוספות באור, למען לא יחסר לרות כמאון התלמידי' כרצון וצורך איש ואיש: אמנם הדרך ההו' אשר דרכו בו רבים מבני עמנו, הוא רב המוקש והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה ינאה מזה: כי המתרגמי' הנוכרים אחרי שאין בידם קבלת חז"ל, ואינם שומעין אל דברי המסורה, אף לא יקבלו את הנקודות והטעמים אשר בידינו, עושים דברי תורה כחומה פרוצה, יעלה כל איש נכחו ועושה בה כרצונו, והם מוסיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' לא לבד הנקודות והטעמים, כ"א לפעמים גם את האותיות והתיבות (כי מי יעצור ברוחם?) כפי מחשבו' לבם והשגתם, וע"י זה פעמים שלא יקראו בתורה את הכתוב שם, כי אם את העולה על רוחם: ואין אני מגנה בזה את החכמי' ההם, כי מה יכריח' לשמוע אל הקבלה אשר לא קבלו מאבותיהם, או אל המסורה הבלתי מסור' להם מאבשים נאמני' אצלם? אף לא יקבלו את דברי התור' לשמור ולעשו' את כל הכתוב שם, כ"א כמו ספר ד"ה, לדעת את הקורות בימי קדם, ולהבין בדרכי ההשגח' וההנהגה העליונה בכל דור ודור ואל התועלת הזה לא חיק אם ישנו לפעמים בפרטים, בתוספת או גרעון אותיות או תיבות, כאשר הם עושים בספרי קול המפורסמי' ונודעים, שכל מגיה ומגיה משנה גם כחפצו. ואולם אם יתכן זה לחכמי העמים ותלמידיהם, לנו בית ישראל לא יתכן: כי לנו התור' הזאת מורשה, לא אל התועלת הנזכר לבד, כי אם לדעת את המצוה אשר צוה ה' אלהינו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, והיא חיינו ואורך ימינו, וכדי שלא יהיו חיינו תלויים לנו מנגד בשערת הסבר' וחוט התבונכו' לבד, תקנו לנו חז"ל את המסורה, ונדרו גדר לתורה ולמצוה לחק ולמשפט, למען לא נגשש כעורים באפלה: ומעתה אין לנו לזוז מדרכיה' הסלול', ולפלס אורח חיים, בלי פלס ומאזני משפט, ע"פ סברת ואומד דעת של מדקדק או מגיה מלבו, ולא מפיו אכן חיים, כי אם כאשר מסרו לנו בעלי המסורה הנאמני' אצלנו, כה יהיה וכה יקום, ועל פיהם נבין במקרא, ונשום שכל, נחקורה ונדעה את הכתוב שם, פעם על פי פשוטו, ופעם על פי דרשת חז"ל, כי שניהם כאחד נודקים, כאשר אבאר להלן בעז"ה:

ויהי כאשר חנן לי ה' ילדים בנים זכרים, והגיע העת ללמדם תורה ולשננם דברי אלהים חיים ככתוב, הואלתי לתרגם את חמשת חומשי התורה בל"א המסולסל והמתוקן, כפי אשר הוא נהוג בימינו, לתועלת הילדים הרכים: שמתי התרגום בפיה', עם הלמוד במקר', פעם תיבה בתיבה, ופעם כפי הכונ' והמשך הענין, לחנכם בכונת הכתוב ובמליצו' הלשון וזך לקחו, עד כי יגדלו ויבינו מלבם: וה' הקרה לפני את הרב מוה"רר שלמה נ"י מדובנא, ללמד את בני יקירי אשר נשאר לי אז, (הש יאמן לבנו לעבודתו ויראתו), שעה אחת ליום בחכמת דקדוק הלשון: וכאשר ראה הרב הנ"ל את תרגום התור' שבידו, מצא חן בעיניו ויכשר לפניו, ויבקש מאתי להדפיסו לתועל' התלמידי', אשר חלק להם שוה בבינת משל ומליצה: נעניתי לו ראשי, אבל בתנאי שישים עיניו ולבו להעיר על כ"מ אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש ממפרשי' הקדמוני', או אשר נטיתי מדע' כלם לבחור לי דרך אחר כאות ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון, המשך הענין, או הנחת הטעם ויסודותיה, על כל אלה ידרוש ויחקור, וישא ויתן עמי, ויכתוב על ספר, והיה לבאר הכתובי' בלשון קל להבין לכל קורא: ואף גם זאת הבטחתיו הבטחה נאמנה להיות לו לעזר בחבור וכתיב' הבאור ההוא, כאשר תשיג ידי: ועוד תנאי אחר התניתי עמו שישתף את אחי הרבני מוהר"ר שאול נ"י במלאכ' הדפוס והגהה הנכונה, וחלק כחלק יקחו שכר עמלם, מלבד הגמול הצפון לעושי הטוב והישר בעיני ה' להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בית ישראל מעל התרגומים אשר הסתפקו בהם עד עתה: והנה ה' הוא היודע ועד כי לא עלת' על דעתי מראש, אף לא קויתי להשיג בצע כסף או תועלת כבוד במלאכה זו, ולא רציתי להקרא שמי עליה, לולי נקש מאתי הרב הנ"ל לעשות כן, למען רבות המוסקים בו והזלים זהב מכיסם: כי הוצאות הדפוס רבו עד מאוד, ואין ידו משגת דים, לולי יתנדבו אנשי בריתי הנדיבים לבא על החתום ולהיות בעזרתו:

ויואל מהרש"ד הנ"ל לעשות כאשר דברתי: אסף וקבץ את באורי הכתוב לפי פשוטו, וכונתו הראשונה, מעל ספרי ראשי הפשטנים הגדולים אשר הם לנו לעינים בבאור המקרא: המה המאור הגדול רש"י ז"ל, אשר אין ערוך אליו בכל מקום שדרך בדרך הפשט, ונכדו הרשב"ם ז"ל המעמיק עד מאוד בפשוטו של מקר', ולפעמים יותר מהראוי, עד שלאהבת הפשוט הוא נוטה לפעמים מנקודת האמת, והראב"ע ז"ל שהי' בקי בכל החכמות, והרמב"ן, הוא הרמב"ן ז"ל אשר הפליא לעשות בפי' על התורה, לשונו ממתקים וכל דבריו מחמדים: ונלוה עמהם גם הרד"ק, עם שלא בא לידינו באורו על התורה, הנה בס' השרשי' שחבר, בכל שרש ושרש יבאר פסוקי' רבי' מתנ"ך: ובכ"מ אשר בחרתי בתרגומי בבאור המפרש הא' יותר מבזולתו, הודיע את כונתי וטעמי, אם דרכתי במסיל' בעל הטעמי' או יביאני לזה דקדוק המלה, או המשך המאמר, או דרכי הלשון כפי הכללי' המונחים אצלי; וכן בכל מקום שדרך הדרש והפשט מתחלפים ורחוקים זה מזה, אני בתרגומי הלכתי לפעמים בדרך הפשט לבדו, ולפעמי' בדרך הדרוש לבדו, והוא בבאורו הודיע מאיז' טעם עשיתי זאת: והי' בזה כלל מונח אצלנו להבדיל בין סותר למתחלף: כי הדברים המתחלפים אפשר שיהיו שניהם כאחד צודקים ואמתיים, ולכן בכל מקום שדרך הפשט אינו אלא נוטה ומתחלף מעל הדרש, לא מתנגד לו, אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והדרשה תדרש, כי אז יהיה פשוטו של מקרא הכונה הראשונה והעקרית, והדרשה היא כונה שניה, כטון האומר גם אליה, כדרך בעל הלשון לכוון לפעמים אל כונות שונות במאמר אחד, אלא שאינה העיקרית, (עיין מה שכתבתי מזה בהקדמ' הבאור לס' קהלת, הנדפ' פה בשנת תק"ל): והמלין המתרגם את המאמר בלשון אחר, אם א"א לו להמתיק את שתי הכונות יחד בתרגומו, ולהסתיר את הכונה השני' בצל הכונה הראשונה, כמות שהיה בלשון שלפניו, אין לו כי אם לבחור בכונה הראשונה הפשוטית, ולא לנטות ממנה ימין ושמאל, ולעזוב הדרשה למבין בספר המתורגם: ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל, עד שא"א שיהיו שניהם צודקים, כי הסותר נמנע, אז חובה עלינו לילך בדרך הדרש, ולתרגם את המקרא על פיהו, כי אנו אין לנו אלא קבלת חכמינו ז"ל ובאורם נראה אור:

והוסיף עוד מהרש"ד על זה חבור תקון סופרים, כי החכים עד מאוד בעניני המסורת, בחסרות ויתירות, ובדקדו' הלשון

הקדמה

ויסודות הטעמים. אסף מספר מסורת סייג לתורה של רבינו מאיר הלוי אבו אלעפיה בר טודרוס מטוליטולה ז"ל (אשר היה חבר להרמב"ן, ונפטר בשנת ה' אלפים וארבעה לב"ע) ומספר אור תורה שחבר הר"מ די לונזאנו ז"ל, ומספר מנחת שי למוהר"ר ידידיה שלמה מנורצי ז"ל: כי המה נשאו וחקרו ועמדו על כל מלה ומלה להודיע אם היא חסרה או מלאה, וכל אות ואות החזק הוא אם רפה, וכל נגינה ונגינה, אם היא מלעיל או מלרע: וכן אותיות קטנות וגדולות, ישרות ומנוזרות, מתגים וגעיות, פתוחות וסתומות: גם תקנו השבושים אשר נפלו במסורת הדפוס, ע"פ מסורות כתיבות יד שבאו לידם: כי אין לסמוך על מסורת הדפוס מרוב הטעיות שבהם: ומי יוכל לספר את רוב הטובה אשר עשו לנו המחברים הללו בספריהם? אלמלא הם כמעט נשתכחה תורה מישראל, ולא היו הסופרים יודעים לכתוב פרשה אחת כמשפטה, אף לא הקורא לקרוא פסוק אחד כדינו: כי רבו החלופים בספרים הנדפסים, והטעיות בהם מצויות עד מאוד: ומהרש"ד הנ"ל עשה מלאכתו באמונה ולא דילג במה שעשו המחברים ההם, כ"א בדק אחריהם בכל מיני בדיקה, והרבה עדר וניכש שלא להוציא מתח"י דבר שאינו מתוקן: וצרף אל שלשת המחברים ההם ספר תנ"ך עם פירש"י ז"ל כ"י על קלף, נכתב בשנת רמ"ט, מוגה מאוד (תשורה היא בידי מאת ידידי הקצין כו"מ כהר"ר זעליגמאן מקעניגסבערג, יזכרו האל לטובה) ועל הגליון קצת מסורת מוגהים שלא כדכבן, והיה לו לישועה לברר ממנו איזה ספיקות, כאשר יראה הקורא בספר תקון סופרים שלפניו, וכן מצא בידי פירש"י והרשב"ם ז"ל כ"י על קלף, נכתב בק"ק וורמייזא, בא אלידי מביבליאטהעק של יאבלונסקי, המדפיס הראשון אשר הדפיס את פי' הרשב"ם והעתיק הכ"י ההוא, פה בעירנו בשנת תע"ה לפ"ק: והסופר המעתיק ממנו לא היה בקי בכתב הישן ההוא, וטעה פעמים רבות, גם השמיט כמה שורות לפעמים: וה"ה מהרש"ד הנ"ל נעזר ע"י כ"י ההוא במקומות המוטעים בפי' רשב"ם שבדפוס:

ואני הוספתי על באור רש"ד הנ"ל ובארתי כל לשון לעז הנזכר בפירש"י ז"ל, ונעזרתי גם בזה עזר רב ע"י שני הכ"י שבידי, כי הלשונות ההם שבדפוס משובשים ומקולקלים מאוד, כאשר יראה הקורא בבאורנו: וגם בדברי רש"י ז"ל מצאתי בשני הכ"י נוסחאות ישרות ומתוקנות, שמחתי בהם עד מאוד, וישמח בהם לב הקורא גם הוא, כי על ידם ינקה הרב ז"ל מדברים זרים ותמוהים אשר באו בספרי שנדפסו, מטעיות הסופרים או המדפיסים, או מדברי תלמיד טועה, שכתב את סברתו על הגליון, והמדפיסים הכניסום עם דברי הרב: תראה דוגמתו בפ' תרומה (שמות כ"ה כ"ב), ובפ' תזריע (ויקרא י"ג ל"ג), ועוד שם (י"ג מ"ב):

והנה כל אלה עשה מהרש"ד הנ"ל בס' בראשית, (לבד מפרשת בראשית, שבארתיה אני הכותב, ומהרש"ד הוסיף בהם מקומות הדקדוק) עד כלותו, ובאו בתוכם דברים שכתבתי בפיו, והם מצויינים בין שני חצאי מרובע, כזה [**], ותחלתם א"ה, שהוא ר"ת אמר המתרגם: ועוד הניח בידי לקוטים לצורך הבאור על איזה פרשיות מס' במדבר, אבל היו צריכות תקון, כי לא נתנם כ"א בהעברה ראשונה, ולא חזר לדקדק עליהם, כאשר עשה בפרשיות של ספר בראשית:

ובספר שמות חברתי אני הכותב את כל הבאור כלו מראש ועד סוף לבד ממקומות המוסגרים שבאו בהם מדברי מהרש"ד הנ"ל, והוא לבדו חבר את תקון סופרים גם על הספר ההוא, ובראש הספר התחיל להדפיס הקדמה שלו, אבל לא גמרה, כי טרם כלותה רוח אחרת עברה עליו, לא ידעתי מה היה לו, כי עזבני והלך לו אל ארצו: אולי כאשר קרב אל המלאכה לעשותה, חשב בלבו לגמרה בעוד שנה או שנתים, ולטול שכר פעולתו משלם (וגם אני כן דמיתי בתחלת המחשבה), וכראותו כי המלאכה ארוכה וכבדה עד מאוד, וצריכה יגיעה רבה ופקידה יום יום, והוצאות הדפוס רבו כמו רבו, ולא יספיק כל ההון אשר הזילו העוזרים מכיסם, די צורך הנייר המשובח והדפוס היקר, כי עולה עד יותר מכך שלשת אלפים וחמש מאות ר"ט, אזי רפו ידיו ואזל כחו, ונתיאש מן השכר לגמרי, בין כך ובין כך נשארתי אני לבדי עם אחי מוהר"ר שאול נ"י, ומשא דבר ה' על שכמנו:

עוד זה מצאתי אוהב דבק כאח ה"ה נגיד דהספקות אביונים ידידי הקצין התורני כהר"ר ירמיה יצ"ו בן כהר"ר בענדיט ז"ל, מנכבדי הקהלה הזאת, הוא היה לי לאון ולעזר, לנצח על העושים במלאכה, ולפקוד על פקודי ההוצאות וההכנסות, אף לשלוח את הספרים בזמניהם ליד קוניהם, כי צריך לזה זריזות רב ופקידה, ואנכי לא נסיתי באלה: וכל חפציו ועסקיו לא מנעוהו מלשמור משמרתי, זכרה לו אלוה על זאת:

ואני מאז בינותי שתכבד העבודה על מהרש"ד הנ"ל, ולא יוכל עשתה לבדה, חליתי את פני אוהבי ידיד נפשי, גבר חכם בעוז, הרב מוהר"ר הירץ וויזל נ"י, המפורסם בחבוריו היקרים והנחמדים, אשר כתב בתבונות ודעת, לכתוב הבאור ע"פ דרכנו על ס' ויקרא: והרב הנ"ל מאשר יקרתי בעיניו ולרוב אהבתו אותי, פנה מעסקיו ונתן את לבו לפרש הספר ההוא כלו מתחלתו ועד סופו, והכנים בבאורו עיונים נכבדים בהלכות ודינים, ובדרכי הלשון, ותהלוכות הנפשות, ומעגלי המדות והתכונות, לא הניח פרשה שלא חדש בה דברים בא' מעניינים הללו על פי דרכו בחבוריו הנודעים ומפורסמים ממנו: וענותו תרבני, כי עם כל רוחב לבו נתן לי רשות לחלוק עליו, והכנים את השגותי וטענותי, סגורות בין שני חצאי מרובע, בתוך באוריו, והקורא יבור לו את הישר בעיניו: בספר במדבר ובספר דברים שגמרתי עתה בחסד האל יתברך, נעזרתי בבאורם ע"י אנשים אחרים, בעלי בריתי, מביני מדע, אשר להם יד ושם בתורה ובחכמה, אלא שמרוב ענוה לא הרשוני לגלות את שמם: ומחבר של תקון סופרים משלשת הספרים האחרונים הוא ה"ה המדקדק מוהר"ר שלום נ"י ממעזריטש:

מהרש"ד הנ"ל כתב בסוף הקדמתו לקונטרס עלים לתרופה, שיקבץ כל כללי הדקדוק; הן החלק השייך אל האותיות והתנועות, הדגש והרפי, שוא נע ושוא נח מלעיל ומלרע מתג וגעיא, הן החלק השייך אל משקלי השמות והפעלים והמלות עם כנוייהם, גם החלק השייך אל הטעמים, וחלוק מדרגותיהם בגודל ההפסק וקטנו ואחורו, ושים החבור ההוא בהקדמת החומש, ולזה תמצא בשני הספרים הראשונים בכמה מקומות, בזכרנו יסודות הלשון והנגינה, כאמר שהדבר מבואר בהקדמת הספר; ואינו כן, כי באמת כה היתה עצת מהרש"ד הנ"ל: אמנם לבבי לא כן ידמה, כי לא חסרו ספרי דקדוק הלשון אצלנו, שאבוא אני להוסיף על מספרם עוד אחד: כבר חוברו על כל אלו העניינים ספרים אין קץ, פעם בארוכה פעם בקצרה: ואם אולי יאמר לנו עד היום חבור מספיק על כל כללי הנגינה, הן בכ"א ספרים והן בספרי אמ"ת, כי אין בידינו בלה"ק כי אם המעט מה שכתב המדקדק מוהר"ר זלמן הענא ז"ל, על כ"א ספרים, והחבור הקטן היקר שהדפיס מהרש"ד הנ"ל בשם הרב הגדול בעל מרכבת המשנה על הנגינה בספרי אמ"ת, עם כל זה אין מקום לענינים הללו בראש החבור הזה: ואחרי שת"ל בימינו התנוקות לומדים את כל החלק הזה מדקדוק הלשון בבית רבן, אין ספק שיחוברו על כל העניינים הללו עוד ספרים אחרים לצורך הילדים הרכים אשר בבית הספר, ולא יחסר כל בהם:

אמנם צורך גדול ראיתי להזכיר בראש החבור את הכללים, אשר עליהם סמכנו בתרגום הכתובים ובאורם, ואשר לא ימצאו בכל ספרי הלשון הנודעים לי, למען יבין הקורא את דברי הספר בכל מקום שהם מיוסדים על הכללים הללו: וכדי לשמור בהם סדר ראוי, הכנסתי את כלם בגדר חלקי הדבור ושמושיהם, ואתה הקורא שום תשים את הדברים האלה על לבך, כי נעים כי תשמרם:

מחלקי הדבור ושמושיהם בלשון:

בעלי הלשון מצאו שכל התיבות, אשר בהן ישתמש האדם להודיע את מחשבות לבו לזולתו יחלקו לשלשה סוגים, ותהיינה או שמות או פעלים או מלות: ולכל אחד מהסוגים הללו סגולות מיוחדות מה שאין לזולתו. מקצתן סגולות עצמיות והן שוות בכל הלשונות ההולכות על סדר הניוני, ומקצתן מקריות, משתנות ומתחלפות לכל עם ועם כלשונו: ונדבר על כל אחד מהן בפרט, ונחקור על גדרו, ועל סגולותיו ושמושו בלשון הקודש: ולפי שהדבור החצוני שהוא המבטא, מיוחס ונערך עם הדבור הפנימי, שהוא הרעיון, צריך שאקדים לך איזה כללים מחכמת הדבור הפנימי, לקוחים מדברי הרמב"ם ז"ל במלות ההגיון, עם תוספת באור ושנוי לשון, הרחבה וקצור, כפי הצורך אל עניננו, ועזיבת העיונים, אשר אין בהם תועלת אל כונתינו עתה, כדי להקל הדבר על התלמידים, אשר לא הרגילו ללכת בדרכי החכמה ההיא, ולא שקדו על שעריה:

המשתכל בנפשו ומשגיח על פעולותיה ימצא שיש בכחה להשקיף על שני מושגים (בין שיהיו מורגשים או מושכלים) יחד, ולשפוט עליהם, אם הם נכנסים בגדר אחד כללי, ויהיה האחד ממין השני או מסוגו, אם לא: ואם הם ממין או סוג אחד, אז יתגרס הכח השופט בנפש ויגזור אומר, א היא ב: ואם לא, יפריד ביניהם ויגזור לומר, א איננו ב: ד"מ אם תעלה על רוחך, התפוח הוא אדום, יהיה זה גזירת הכח השופט בנפש לחבר רעיון התפוח, עם רעיון האדמימות, ולגזור שהתפוח נכנס בגדר האדמימות: וכן אם תאמר האדם הוא חי, הנה חי הוא סוג, והתבונה גוזרת שהאדם נכנס ונכלל תוך הסוג הזה: ומשפט כזה יקרא משפט מחייב (בעיאהענדער זאץ): ואם תאמר, התפוח איננו חי, או האדם איננו עץ השדה, הנה הבדלת בכח התבונה בין שני הרעיונים הללו, וגזרת עליהם שאין האחד נכנס בגדר השני, ומשפט כזה נקרא משפט שולל (פערניינענדער זאץ): וכל זה במחשבות הנפש ופעולותיה הפנימיות שהן הדבור הפנימי, ואם יצא המשפט אל הדבור החצוני, ע"י המבטא וההברה בלשון, או ע"י סימנים אחרים מורגשים לאדם אחר, כגון הכתיבה והרמיזה, יקרא, מאמר פוסק (אויזשפרוך): וא"כ גם הוא או מחייב או שולל:

מעתה כל משפט הרעיון מחובר משלשה חלקים, ממושג א, אשר עליו ישפוט השכל אם הוא נכנס בגדר מה אם לא, והוא הנקרא לבעלי הדבור נושא המשפט (סוביעקט): ממושג ב, שהוא גדר המין או הסוג ההוא בעצמו, או דבר אשר ממנו נדע שהוא נכנס בכלל המין או הסוג ההוא, ויקרא נשוא המשפט (פרעדיקאַט): ומפעולת הכח השופט, הגוזר על א שהוא ב, או שאיננו ב: וכן הדבר גם בדבור החצוני, אם תרצה להשמיע לזולתך את המשפט ההוא, צריך שתתן לכל שלשת החלקים הללו סימנים מורגשים לשניהם: סימן מורגש לא' שהוא הנושא, וסימן אחר לב' שהוא הנשוא, אשר על ידם תעיר את נפש השומע להשקיף על המושגים אשר עליהם תשפוט, ועוד צריך שתוסיף עליהם סימן לפעולת הכח השופט בנפשך, אם סימן ההרכבה והחבור בין שניהם, והוא סימן החיוב: או סימן הפרוד וההתנגדות שביניהם, והוא סימן השלילה: דרך משל אם תאמר השמים הם נבראים, יהיה תיבת השמים. סימן הנושא, תיבת נבראים סימן הנשוא, ותיבת הם סימן החיוב, וכן אם תאמר השמים אינם נצחיים, יהיה תיבת השמים נושא, תיבת נצחיים, הנשוא, ותיבת אינם סימן השלילה: והתיבה ההיא המיוחדת לסימן משפט הנפש והשערתה נקראת לבעלי העיון ההוא, הרכבת המשפט (פערבינדונגסוואָרט):

פעמים שיהיה המשפט מוכרח בעצמו ומחויב מצד גדר הדבר ומהותו, עד שאי אפשר בשום אופן שיהיה הדבר בענין אחר: דרך משל מספר תשעה הוא מרבע שלשה על שלשה. זהו משפט מחויב ומוכרח, אי אפשר להעלות על הדעת שלא יהיה כן: וכן אין במשלש ישר הקוים זוית נצב יותר מאחד, או כל משפט הוא אם מחייב או שולל, וכן כל נמצא הוא אם רוח או גשם, כל אלו נקראים משפטים מוכרחים, לפי שאי אפשר להעלות על לב שיהיה הדבר על ענין אחר, כי הפכם נמנע וכולל סתירת עצמו:

והנה משפט כזה לא יפול תחת הזמן, כי במוכרחות מה שהיה הוא שיהיה, ומה שיהיה כבר הוא, ואמיתת המשפט נשאר על ענינו ומכונו כל הימים, בלי שנוי וחלוף כלל: לכן לא יהיה בהרכבת המשפטים הללו סימן להוראת הזמן, ולא יתכן לומר מספר התשעה היה או יהיה מרבע ג' על ג', וכן ביתר המשלים שזכרנו, לא תסמן בהרכבתם כי אם החיוב או השלילה גרידא, בלי ענין הזמן העבר או העתיד או הבינוני, כי אין לזמן ענין עמהם כלל: ודרך לשון הקודש שלא לתת סימן כלל להרכבת החיוב, כאמר ד"מ כל מספר אם זוג אם נפרד, והכונה כל מספר הוא אם זוג אם נפרד, (יעדע צאַהל איזט ענטוועדער גראַדע אָדער אונגראַדע), באין סימן לתיבת איזט, שהיא תיבת ההרכבה: וסימן השלילה הוא אין או בלתי ודומיהם:

ויש שיהיה ענין המשפט בלתי מחויב מצד גדר הדבר ומהותו, כי אם אפשרי מצד עצמו, אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא, ואנחנו גזרנו עליו לאמר שהוא היה או הוה או יהיה נמצא או בלתי נמצא, ומשפט כזה נקרא משפט מחלט: כגון נח איש צדיק תמים או ידו אוחזת, השמש יוצא על הארץ ודומיהם: הנה משפט כזה נופל תחת הזמן, ואמתתו תלויה בתולדות העתים והקורות: אם היה אפשר שלא יהיה, ואם הוא בלתי הוה, אפשר שהיה או יהיה וכן בחלופם, ולכך ישתנה בו סימן ההרכבה עם שנויי הזמן, ותוכל לומר נח היה או יהיה איש צדיק תמים: היד היתה או תהיה אוחזת, וכן השמש היה או יהיה יוצא על הארץ, ותיבת היה כוללת משפט הרעיון עם הוראת הזמן העבר, שעורה הוא במה שעבר: ותיבת יהיה כוללת משפט הרעיון עם הזמן העתיד לבא, שעורה הוא במה שעתיד להיות:

נושא המשפט ונשואו הם שמות, ועל הרוב נושא המשפט הוא שם עצם, ממנו התחלת המשפט, אם הוא נכנס תחת גדר מה אם לא. והנשוא הוא על הרוב שם תואר, מורה על גדר הסוג או המין אשר בו יכנס הנושא או לא יכנס: וסימן ההרכבה שביניהם המורה על פעולת הכח השופט לחייב או לשלול נשוא המשפט מנושא, הוא הפעל הראשי, נקרא לבעלי הלשון דבור המציאות (דאָז זעלבסטשטענדיגע צייטוואָרט), היות (זיין): כללו בסימן אחד כמה ענינים, (א) משפט הנפש בחיוב או שלילה, (ב) הוראת הזמן במשפטים מחלטים: ופעמים שכללו בו גם (ג) הוראת הגוף, אם הנושא הוא המדבר בעצמו, או הוא השומע או גוף שלישי, וכן (ד) הוראת המין אם הנושא זכר או נקבה או טומטום, דרך משל, אהיה תהיה, תחיה, איני, אינו, אינה ודומיהם, ומאמר פוסק כזה נקרא לבעלי הלשון מאמר שלישיי, על שם שלשת חלקי המשפט שהם הנושא והנשוא ותיבת ההרכבה המסומנים כל אחד בסימן מיוחד:

והנה מצאנו שלפעמים כללו מניחי הלשון בדבור ההוא בעצמו גם את הנשוא, ד"מ התהלך נח, שעורו נח היה מתהלך: יחי ראובן, השעור ראובן יהיה חי, ונכלל א"כ בדבור אחד, משפט הנפש, הוראת הזמן, והגוף ומין ונשוא המשפט, ובלה"ק וכן במקצת לשונות העמים הקדמונים הוסיפו על כל ההוראות האלה את הוראת הנושא, וכללוהו עמהם בתיבה אחת, להגיד אם הנושא הוא גוף המדבר או גוף השומע, או גוף שלישי: ד"מ גרתי, ענינו אני הייתי גר, תחיה, שעורו אתה תהיה חי: שכבתם, הוא אתם הייתם שוכבים, ודומיהם: וזהו ענין הפעל (צייטוואָרט) הנזכר לבעלי הלשון: שעורו הדבור הכולל את משפט הנפש לגזור בחיוב או בשלילה, מצורף עם הוראת הנשוא, (ולפעמים גם עם הוראת הנושא), והזמן והגוף והמין, לעת הצורך בהם לכוונת המאמר: ומאמר כזה שיבא בתוכו הפעל, הכולל את הנשוא עם התיבה המרכבת, בסימן אחד יקרא מאמר שניי: לפי שלא הונחו לשלשת חלקי המשפט, כי אם שני סימנים, וסימן הנשוא כולל גם תיבת ההרכבה:

והמקור הוראתו משפט הנפש שזכרנו לבדו, לחייב או לשלול דבר מדבר, בלי שנויי הגוף והמין, ובמקצת לשונות גם בלי הוראת הזמן: כי לפעמים נצטרך להשתמש בפעל גרידא מופשט מיתר ההוראות הכלולות עמו, כגון אם תרצה לדרוש על נשוא המאמר, לעשותו נושא המאמר, ולגזור עליו: דרך משל אמרת האדם הוא לבדו, הנה האדם נושא, הוא דבור המציאות, לבדו נשוא: ואם תרצה לגזור על ענין המצא האדם לבדו, ולשפוט עליו משפט מה, ע"כ תשתמש במקור, ותאמר היות האדם לבדו לא טוב: הנשוא נעשה נושא, ושפטת עליו נשוא שני לא טוב: והנה הנשוא הזה השני, פעמים שיהיה תואר הפעל ופעמים שיהיה תואר התואר, כי בכל משפטים שניים שנשואם פעל, אם תגזור דבר מנשואם, יהיה הנגזר נשוא הפעל, ויהיה הפעל המתואר, ונשואו תואר: ואולם במשפטים שלישיים שנשואם שם, כאשר תשפוט על השם ההוא, יהיה הנשוא השני תואר התואר: ולהלן נדבר עוד מזה: וכאשר יביא הצורך בלשון לשמש הרבה במקור וליחס לו תוארים, עשו ממנו שם, הנקרא שם המקרה, דרך משל אהבה, שנאה, בריאה, יצירה, ודומיהם: ולכך חז"ל שהצטרכו להשתמש פעמים רבות בתוארים על האופן הזה, עשו מרובם שמות המקרה, ושיבה, סיבה, רמיזה, נטילה, ודומיהם: והאחרונים הרבו לחדש שמות כאלה, כפי הצורך בהעתקתם הדרשות העיוניות מלשונות אחרים, אמרו הויה, הפסד, הכרח אדמימות ודומיהם.

עיניך רואות בכל הלשונות הנודעות לנו שלפעמים ישתמשו במאמרים שלישיים, וסימנו הנשוא לבד ותיבת ההרכבה לבדה ע"י דבור המציאות, ואמרו הארץ היתה תהו, יוסף היה נער, מה יהיו חלמתיו ודומיהם, ומאמר כזה קראנו מאמר שלישיי:

ולפעמים

הקדמה

ולפעמים יגזרו להשתמש במאמרים שניים, לכלול נשוא המשפט עם ההרכבה בסימן אחד, ולהשתמש בפעל, כאמרך ד"מ הלך תחת היה הולך, יצא תחת היה יוצא, וכן ישוב ישקוט, יאכל, ישמרו ודומיהם:

ודע לך שלא בא הענין הזה על דרך מקרה והזדמן, או מצד ההסכמה לבדה בלי טעם וסבה, כי אם יש בזה כוונה מיוחדת וכלל הגיוני, מתי נצטרך להשתמש בפעל ראשי הנקרא דבור המציאות, ומתי הותר לקצר ולהשתמש בפעל שניי: אף יש בזה הבדל בין לה"ק ליתר הלשונות הנודעות לי, כבר העירותי עליו בביאורי למלות ההגיון להרמב"ם ז"ל, אעתיק מזה את הנאות והמועיל לכונתינו:

בכל הלשונות הנודעות לי נבחרו להשתמש בפעל שניי אם היה נשוא המשפט פעולה או קבלת הפעולה (ווירקן אדר לײדן), או הפכו שהוא העדר פעולה או העדר קבלתה: והכלל שיהיה רעיון הנשוא שנוי ותמורה ע"י פעולת הפועל במקבל הפעולה, או העדר' שנוי והתמור' ההיא, (פערענדרונג דורך ווירקן, אדער מאנגעל דער פערענדרונג): (ואל תתמה על היות ענין משותף לשני ההפכים, לשנוי ולהעדרו, כי כל ההפכים מתדמים בגדרם, אלא שאחד יקייב ואחד ישלול, ולכן במבטא דין אחד להם, ויתחלפו בסימן החיוב או השלילה), ד"מ הלך (גינג), חי (לעבטע), ימות (ווירד שטערבען), ינוע (ווירד זיך בעוועגען), ודומיהם: הענין אשר עליו יורה נשוא המשפט הוא פעולה או קבלת הפעולה: או הפכם שהוא העדר פעולה או העדר קבלת הפעולה הראויה, ובכל אלה נשתמש בפעל ונכלל נשוא המשפט והרכבתו בסימן אחד:

אמנם אם יהיה נשוא המשפט לא שנוי ולא העדר שנוי, כי אם מקרה, תואר, או מציג ממציני הנושא, כמו שחור, תהו ובהו, אחד, גדול, קטן, חכם, רב, מעט, ודומיהם, אז אין לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם נצטרך ליחד לכל אחד מהם סימן לבד, ע"י דבור המציאות ולומר ד"מ (וואר שווארץ, וואר אונ־פערמליך, וואר פערמישט, ווירד איינז, ווירד גראז, קליין, וויזע, פיל, וועניג זיין):

כן הדבר בלשונות העמים הנודעות לי, אבל בלשון הקודש ימצאו מאמרים משתמשים בפעליש, אף על פי שאין נשוא המשפט לא שנוי ולא העדרו, כי אם תואר מתוארי הנושא, כגון חשך משחור, שעורו היה חושך: אגדל ממך פי' אהיה גדול: וכן אדמו עצם, יאדימו, ילבינו, יחכמו, זקנתי, שבתי, קטנתי: בכל אלה הפעלים ודומיהם אין רעיון הנשוא לא שנוי ולא העדר שנוי, לכן אם תרצה לתרגם הדבור בלשון אשכנז ד"מ, אי אפשר מבלתי שתשתמש בדבור המציאות, ותאמר (וואר פינסטער, ווערדע איך גראס, או גרעסער זיין, ווערדען ראָטה, ווערדען וויס זיין, ווערדען וויזע זיין, איך וואר אלט, גרויא, קליין): וכן ביתר הלשונות שזכרתי, כי זהו הכלל המונח להם, שלא לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם בהיות רעיון הנשוא שנוי או העדרו, ובכל אלו אינו כי אם תאר מתארי הנושא: ואולם בלה"ק אם יהיה נשוא המשפט מקרה משתנה, כלומר הנופל תחת השנוי, נשתמש בפעל שניי, אף אם אין הכונה עתה לדבר על ענין השנוי או העדרו: וכל המשלים שזכרנו ענינם מקרים משתנים ובלתי עצמותים לנושא, לכן ישתמש בעל לה"ק בפעלים: אבל אם יהיה נשוא המשפט תואר עצמותי, או מקרה קיים בנושא ובלתי נפרד ממנו, אז נצטרך גם בלה"ק להשתמש בדבור המציאות: ויש עוד דברים ודקדוקים עיונים בענין הזה, אלא שאין להאריך בהם, לפי שהם יוצאים מכונתנו, ואתה תן עינך ולבך על ההבדל הזה שבין הלשונות, כי תועלתם רבה בבאור הכתובים ובלעדו אי אפשר לתרגם המקרא בשום לשון כראוי, כי לא תדע מתי תצטרך להמיר מאמר שניו במאמר שלישיי:

והנה בכל הלשונות כלם יש שילוה תואר הדבר אל המתואר, בלי גזירת הכח השופט כלל, לא בחיוב ולא בשלול עתה דבר מדבר בפועל, כי אם נשקיף במחשבתנו על העצם המתואר כך וכך, ואז לא יהיה התואר נשוא המאמר, כי אם חלק מחלקי הנושא או הנשוא, ויקרא שם התואר גרידא: והרמב"ם בשער י"ג ממלות ההגיון קרא לו מאמר מרכב הרכבת באור ותנאי: ד"מ אם תאמר העיר הגדולה, או העיר הקרובה, תשתמש בשם עצם ותואר גרידא, ושניהם נושא המאמר או נשואו: וכן האנשים השלמים או אנשים שלמים, הנה תיבת השלמים או שלמים איננו נשוא המאמר, כי אם תאר גרידא: אבל אם תאמר העיר גדולה, העיר קרובה, האנשים שלמים, אז מלות גדולה, קרובה, שלמים נשוא המאמר, לא שמות התואר גרידא: והכלל נשוא המאמר יבא תמיד בלי ה"א הידיעה, אף אם ילוה אל נושא הנודע בה"א הידיעה, אבל שם התואר גרידא צריך שישוה עם העצם המתואר על ידו: ואם יהיה המתואר נודע צריך להודיע גם את התואר בה"א הידיעה: ולזה והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'), גדולה נשוא לא תואר גרידא, עיין הבאור שם:

ובלשון אשכנז כך הוא הענין, אם יהיה שם התואר גרידא, ישתנה גם הוא בשנוי העצם, כפי המין והמספר, תאמר (גראסר מאן, גראסע פרויא, שענס בוך, גראסע מעננער, שענע ביכער): אבל אם יהיה השם נשוא המאמר, לא ישתנה לא במין ולא במספר, כי אם ישאר על מתכונתו, כאלו הוא תאר הפעל (אדווערביום): כמו (דער מאן איזט גראס): לא (גראסער): (דיא מעננער זינד גראס): לא (גראסע), כמשפט התואר גרידא: (דיא פרויא איזט גוט), לא (גוטע): (דיא ווייבער זינד גוט, דיא ביכער זינד שעהן), לא (שעהנע): וביתר הלשונות הנודעות לי לא מצאתי הבדל בין שתי הבחינות הללו, כי אם משפט אחד לשתיהן:

וימצאו שמות העצם שאינם לא נושא המאמר ולא נשואו, אף לא חלק מחלקיהם, כי אם מתיחסים אליהם יחס מה, ועל ידי היחס הזה הם מגבילים את הנושא או את הנשוא, ומיחדים אותו, להבדיל בינו ובין כל דבר זולתו: ד"מ באו בצל קורתי, באו מוסב על האנשים האמורים למעלה, והם נושא המאמר, ותיבת באו היא נשואו, תיבת בצל איננה לא נושא ולא נשוא, כי אם מתיחס אל הביאה, שהיא הנשוא, להגבילו ולהודיע אנה באו: תיבת קורתי מיוחדת ומגבלת את הצל, להגיד צל של מה היה, והודיע שהוא צל קורתו, וכן כל כמוהו:

ודע שיש הבדל בלשון בין השמות שהם נושאי המאמר או נשואו, או חלק מחלקיהם, לשמות שאינם אלא מתיחסי' אליהם:

כל שם שהוא חלק מחלקי המשפט, בין שיהי' נושאו או נשואו, או תואר מתאריהם, יבוא בנוסך, ויקרא שם ישר (קאזוס רעקטוס · נאמינאטיף · דער נעננפאל · דיא ערסטע ענדיגונג): וכל שאינו כי או מתיחס אל חלק מחלקי המאמר על האופן שזכרנו, יבא בנטייה, ויקרא השם הנוטה (קאזוס אבליקווס · דיא איברינגן ענדיגונגען): זכר הרמב"ם ז"ל מזה בשער י"ג מבאור מלות ההגיון, לא שלא נתן בהם גדר כראוי: והגדר הזה הוא הגיוני, ברור ונכון ומשותף לכל הלשונות, לא שיתחלפו בדרכי הנטייה ומספרם, ומשפט לה"ק להורות על הנטייה (א) ע"י סמיכות הענין (ב) ע"י תיבת את: (ג) ע"י אותיו' בכל"ם או ע"י התיבות הבאות במקומם, כאשר אבאר:

ותדע מזה שבכל מאמר אי אפשר שיבואו יותר משני שמות בנוסך, והם הנושא, והנשוא, וכל מה שיתחבר עמהם: דהיינו אם תשתמש בדבור המציאות, ותניח הנשוא לבדו, כי אז אף הנשוא שם, ובא בנוסך, כמו שאמרנו, ויהי' המאמר בעל שני שמות ישרים: ואולם יש שלא יבא במאמר כ"א שם אחד בנוסך: וזהו במאמר המשתמש בפעל שניי, שהוא כולל הנשוא עם התיבה המקשרת, ונותן לשניהם סימן אחד, כמו שבארנו למעלה, כי אז לא ישאר כי אם הנושא הבא בנוסך, כי הנשוא נשתנה מתמונת השם, ונסתר בכלל הפעל, ויהי' המאמר בעל שם אחד ישר: ופעמים שיסתר גם הנושא, ואז לא יבא במאמר ההוא שם ישר כלל, דרך משל ולאנשים האלה לא תעשו דבר כי על כן וגו', אין בכל המאמר הזה שם ישר כלל כי הנושאים נוכחים תעשו, או נסתרים באו, והנשואים בכלל הפעלים השניים, ולא נשארו אם כן כי אם שמות נוטים, לאנשים עם למ"ד הנטייה, דבר, הוא הפעול, שדרכו לבא עם מלת את, בצל עם בי"ת הנטייה, קורתי והוא נסמך עם הכנוי, כמו שנבאר:

והנטייה ההיא שזכרנו, או היחס שבין חלקי המאמר לשמות זולתם, פעמים שיהיה ממאמר הכמות (עיין מלות ההגיון להרמב"ם ז"ל שער יו"ד ומה שפירשתי שם) ואז אם יהיה יחס השווי והדמיון, יצויין על ידי אות כ', כמו כגן ה' כארץ מצרים (בראשית י"ג יו"ד), כמוך כפרעה (שם מ"ד י"ח):

ואם יהיה יחס החלק אל הכלל, וסי' ע"י אות מ, יגדל ממנו (שם מ"ח)

מ"ח), קטן מהכיל, קטנתי מכל החסדים, (שם ל"ב י'):

ואם יהיה היחס ההוא ממאמר המצטרף (והוא יחס בין שני דברים שאין מציאתו באחד מהם כלל, כי אם בהקשה והצטרפות בין שניהם, כגון יחס האב והבן, האדון, והעבד, האוהב והנאהב, ודומיהם), אז תקרא הנטייה ההיא סמיכת ענין, (געניטיף, צייגעפאלל, צווייטע ענדיגונג: ויש בסימן הסמיכות הבדל בין לה"ק ללשונות העמים הנודעות לי, והוא זה: בלה"ק ישתנה השם הנסמך, והוא שם הדבר אשר רצית להגבילו וליחדו על ידי יחוסו עם הדבר אשר הוא מצטרף אליו: ובלשונות אחרות ישתנה השם אשר הוא נסמך אליו, שהוא שם הדבר המגביל ומיחד את הסמוך, ד"מ אם יהיה הנפרד בנים (קינדער), ותרצה להגביל וליחד את הבנים, אשר עליהם יסוב המאמר, ע"י יחס מצטרף אל אביהם, תאמר בלה"ק בני איש אחד, ותשנה השם המוגבל והמיוחד ע"י היחס ההוא, ובלה"ע תאמר (קינדער איינעס מאננעס), ותשנה השם המיוחד ומסמן: וכן חית השדה, בל"א (טהירע דעס פעלדעס) ודומיהם: ואם יהיה היחס ההוא ממאמר יפעול, (עיין מלות ההגיון שם), והוא יחס הפועל של הפעול, יבא הפעול עם תיבת את (דהיינו אם יהיה השם נודע, כידוע למדקדקים), והנטייה ההיא תקרא (אקוזאטיף, קלאגפאלל, פירטע ענדיגונג): ואם יהיה היחס ממאמר מתפעל, והוא יחס הפעול אל פועלו, אז יש הבדל בין לה"ק ללשונות העמים, שבלה"ק יבא עם מלת את, כאלו הוא אקוזאטיף, ובלה"ע יבא על משקל ישר, כמו נאמינאטיף: וטעם לדבר, הנה נא ידעת, שנושא המאמר ובנותו יבאו על משקל ישר, ושאר שמות המאמר יבאו על משקל נוטה, לזה בבניני האבות (האנדעלנדע ציטווערטער), שהיחס בהן ממאמר יפעול, יהיה הפועל נושא המאמר, ויבא על משקל ישר, והפעול יבא עם את, על משקל נוטה: אבל בבנייני התולדות (ליידענדע ציטווערטער), שהיחס בהן ממאמר מתפעל, ישוב הפעול להיות נושא המאמר: המשל בזה, אמרת ראובן אכל את התפוח, ראובן נושא, התפוח שהוא הפעול נשוא, ובא בסימן אקוזאטיף: ואם תאמר התפוח נאכל מראובן, ישוב התפוח, שהיה נשוא המאמר להיות נושאו, מעתה יש בתיבת התפוח בכל בנוני התולדות שתי בחינות, בחינת הפעול ובחינת הנשוא. ומכיוון לה"ע עזבו בחינת הפעול, והניחו את השם על משקל ישר (דער אפפעל ווירד געגעססען) בסימן נאמינאטיף: ובעל לה"ק ישתמש בסימן הפעול ויאמר את התפוח נאכל, אע"פ ששב להיות נושא המאמר, אחרי שלא סר מהיות פעול, לזה בלה"ק משפט אחד ליחס מאמר מתפעל, עם יחס מאמר יפעול, ויאמר ד"מ ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ה), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), ויושב את משה (שמות י' ח'), אף שהיחס בכל אלה ממאמר המתפעל, כמשפט בניני התולדות: ואני עוררתי על היסוד הזה בבאורי (בראשית א' א'): ויש מלת את שאינה סימן הפעול, וטעמה כמו עם, כמו את יעקב איש וביתו באו (שמות א' א'), ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ה' כ"ב): וההבדל שבין שתי הוראות המלה, הוא שכאשר יהיה סימן הפעול, יהיה מגזרת נחי עו"ן: והראיה על זה, שעם אותיות הכנוי יאמר אותי ואותך, ודומיהם, ואם יהיה הוראתו כהוראת מלת עם, אז הוא הכפולים ויאמר בסמיכות: אתי מלבנון (שיר השירים ד' ח'), אתי יאכלו (בראשית מ"ג), שבא הדגש לחסרון הכפל:

ופעמים שיהיה היחס ההוא ממאמר האנה ומתי (והוא הסוג התשיעי והעשירי להרמב"ם ז"ל), והוא יחס הדבר של המקום או של הזמן, כי הזמן והמקום מתדמים, וכל תנועה ושנוי בזמן ובמקום: וסימן יחוסי המאמרים הללו בי"ת, למ"ד, מ"ם. כי לכל תנועה ושנוי שלשה גבולים, גבול שממנו התחיל הדבר להתנועע: גבול שאליו יכונן השנוי או התנוע' ההיא, וגבול בו, שבו הדבר עתה בזמן המדובר עליו: וכן כל סבה פועל' היא כמו הגבול שממנו, כי מן הסב' הוי' התחלת הפעולה: והסבה התכליתי', מיוחס' של הגבול שאליו, לפי שהתכלי' הו' סוף המעש', כעין הגבול שאליו תכונן הפעול': ובלשונו' העמי' הגבול שממנו והגבו' שבו מסומנים בסימן אבלאטיף, והגבול שאליו בסימן דאטיף: ובלה"ק הגבול שאליו, ונכלל בו התכלית, מסומן באות למ"ד, שהוא כמו אל: עיין מה שכתבנו מזה על פירש"י לך לך מארצך (בראשית י"ב א') • והגבול שממנו, ועמו הסבה הפועלת, יסומן באות מ"ם, שהוא כמו מן: והגבול שבו יסומן באות בי"ת, שהוא כמו בו: עיין באורנו על והנוהר בבשר ובלהם (ויקרא ח' ל"ב), ועל במראת הצבאת (שמות ל"ח ח'), וההבדל שבין אמרנו מבשר ומלחם לאמרנו בבשר ובלחם, וכן בין אמרנו ממראת הצבאת, לאמרנו במראת: ויש עוד שמוש מיוחד ללמ"ד, והוא לכלול הדבר הנאמר בפרט או לפרוט הדבר הנאמר בכלל, כמו לכל כלי המשכן (שמות כ"ז י"ט), לכל האתת והמופתים וגומר, ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול (דברים ל"ד י"ב), ויהרג מלכים אדירים לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן (תהלים קל"ו כ'), עוררתי על היסוד הזה בכמה מקומות מבאורי, ואין כאן המקום להאריך בו:

חלק מחלקי הדבור נקרא בלע"ז (פראָנאָמינא, פירווערטער), על שם שיבאו על הרוב במקום שהיה צריך לכפול השם, ויבאו תחת השם ובמקומו: המשל בזה במקום שם המדבר יאמר אני, במקום שם הגוף השומע, יאמר אתה, ובמקום הגוף השלישי המדובר בו, יאמר הוא: וכן תחת עבד האיש אשר נזכר שמו בהקודם יאמר עבדו, וכן עבדי, ועבדכם: ובפעלים במקום הוציא גוף השומע יאמר הוצאת: במקום הוציא גוף השומע את גוף המדבר, יאמר הוצאתני, והרמב"ם ז"ל במלות ההגיון קראם הנסתרים, ובעלי לשון הקודש יקראו להם הכנוים, על שם שהאותיות הללו ה"א, כ"ף, נו"ן, וי"ו, יו"ד, מ"ם, יבאו תמורת השם הנזכר: גדר הכנוים, שהם סימני היחס שבין כל דבר עם אחד מהגופים, המדבר, והמדובר אליו, והמדובר ממנו: אם כנוי השם, בהיות השם מיוחס אל אחד מהגופים המדבר או הנוכח או הנסתר: כגון עבדי, עבדך, עבדו, או כנוי הפעל, אם יהיה א' מהגופים הוא הפועל או הפעול, הנושא או הנשוא, כגון עשיתי, גמלת, אכלה: או כנוי המלה, כאשר תיוחס המלה אל אחד מהגופים, כגון מן את יאמר אותי, מן אל יאמר אליך, וכן מן מאוד יאמר מאודך כמוני: וכן כנוי השמושים, שמוש הבי"ת, כמו בך בנו, והלמ"ד, לך, לכם: והמ"ם, מני, ממני, כמו מן אני:

ודע שיש הבדל בין חלק הדבור הנקרא לבעלי לה"ק הכנוים, לחלק הנקרא בלע"ז פראנאמינא: בלה"ק לא יקרא היחס ההוא הנזכר כנוי, כ"א בהיותו ממאמר המצטרף או ממאמר יפעול ומתפעל: ממאמר המצטרף, ויבא במקום סמיכת ענין, כמו אבי, אשתך, כשמעו, בואך, צאתך, למענך, כלם במקום שלי, שלך, שלו, שהם סימני הסמיכות: ואם יהיה ממאמר יפעול או ממאמר מתפעל, יבא במקום סימן הפועל והוא השם הישר, או במקום את, שהוא סימן הפעול: כגון, אהבתיך, במקום המדבר אוהב את הנוכח: עשיתי, במקום הנוכח עשה את הנסתר: ומצאנו שיבא תחת יחס למ"ד או מ"ם השמוש, היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג), במקום היקרה לך, יצאוני במקום יצאו ממני, נתתני במקום נתתה לי, עשיתני, במקום עשיתיו לי:

והנה לפעמים תהיה הוראת הכנוי בספק, אם היחס הוא ממאמר המצטרף, או ממאמר יפעול: כגון באהבתו אותה (בראשית כ"ט כ'), השעור האהבה אשר לנסתר, ובא במקום הסמיכות, כמו באהבת הנסתר אותה: באהבתה תשגה תמיד, (משלי ה' י"ט), הוא ממאמר יפעול, ובא במקום את, כמו באהבה את הנסתרת, כי המקור יחובר עם הפועל בסי' יחס המצטרף (געניטיף), ועם הפעול בסימן יחס יפעול (אקוזאטיף): ומשמרך את השבועה, הוא במקום יחס המצטרף, שהמכונה אליו הוא הנוכח השומר: לשמרך בדרך, הוא במקום יחס מתפעל, שהמכונה אליו הוא הנוכח השמור, וכן דומיהם, וכל ספק כזה צריך שיובן מענינו, ולזה אני אומר בכונת הכתוב (משלי י"ז ג') מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, שהכונה לא לפי מה שאחרים מהללים אותו, אלא לפי מה שהוא מהלל: שאם תרצה לבחון את האדם, ולדעת את הצפון בלבו, התבונן בדברים שהם משובחים אצלו, ויקרים בעיניו, וע"י זה תדע את תכונתו ומדותיו, והבחינה הזאת לאדם הוא, כמו מצרף לכסף וכור לזהב, אשר על ידיהם יוודעו הסוגים מבין המתכות הטהור:

ובלשונות העמים הכניסו בגדר חלק הדבור הזה עוד כמה ענינים,

עד

הקדמה

עד שקבלתם מנו שבעת מיני פראנאמינא, ונקבת הלשונות העמידום על שטה; ואף שאין צורך בלה"ק לזכרם ביחוד, ולדרוש על פרטיהם, מכל מקום יש בהם תועלת לתלמידים, המדקדקים אחרי התרגום האשכנזי, ורוצים לדעת מדוע פתר המתרגם פעם ככה, ופעם ככה: ואזכיר את שמותם למיניהם, ואודיע את שמושם והוראתם:

המין הראשון כנויי הגוף (פערזענליכע פירוווערטער), אני, אתה, הוא, היא, אנחנו, אתם, אתן, הם, הן; וזהו כאשר יורו על הגופים שהם נושא המאמר או נשואו, שאז הם באים על משקל ישר (נאמינאטיף): ואם הם נוטים יבאו תחת השמות הנוטים, והוראתם כהוראת השמות הנוטים, שהיה היחס שבין חלקי המאמר לדבר אחר: אם סימן הפעול, כגון אותי, אותך, או סימן הגבול, ממני, ממך, לי, לך, בי, בכם, או סימן השווי כמוני, כמוכם:

ובכלל כנויי הגוף כנויים חוזרים (פראנאמינא רעציפראקא, מיך, אונז זעלבסט, מיך זעלבסט מיינער זעלבסט), והם סימני יחס פעולת הפועל אל עצמו: חז"ל הרגילו לפרש תיבת עצמו, המאבד את עצמו, לטובת עצמו: וכתב הרד"ק בשרש את, וירא שוטרי ב"י אותם ברע (שמות ה' י"ט), עצמם: ביום המשח אותו (במדבר ז' פ"ד) עצמו: ויקבר אותו (דברים ל"ד ו') עצמו, כי מרע"ה קבר את עצמו, ודעת רז"ל שהשם קבר אותו, ויש מרז"ל שפירשו גם הם ויקבור אותו עצמו. כמו שאמרו על והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז), זהו אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בלשון עצמם: וכן יביא אותם ויקבור אותו: וכן וירעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד ח'), עצמם: יביא אותו אל פתח אהל מועד (במדבר ו' י"ג), יביא עצמו, או פירושו יביא הכהן אותו, עכ"ל:

המין השני כנויי הקנין (פאססעסיווא, מיין, דיין, זיין, אונזער וכו'): והן שאמרנו שהם ממאמר המצטרף: והוראתם הוראת הסמיכות, שהוא יחס מצטרף של כל דבר עם אחד מהגופים: המשל בזה, אשתי, השעור אשת גוף המדבר: עיניכם, הוא עיני הנוכחים: במקום אברהם ושרה אשת אברהם, יאמר אברהם ושרה אשתו:

המין השלישי כנויים רומזים (דעמאנסטראטיווא, דיזער יענער, ודומיהם), זה, הזה, הלזה, זו, זאת, ההוא, ההיא, והוראתם יחס גוף המדבר של הדברים זולתו, בבחינת המקום, והוא ממאמר האנה: ולדעת הרשב"ם ז"ל כשהנרמז שיו קרוב אל המדבר, יאמר הזה (דיזער היר), וכשהוא רחוק ממנו, יאמר הלזה (יענער דארט, עיין באור בראשית ל"ז י"ט):

המין הרביעי כנויי השאלה (אינטעררא‌גאטיווא: פראגענדע פירווערטער), והוראתם הבקשה לדעת הגוף אשר אליו הדבר מיוחס: כגון (ווער? וואז?) על משקל ישר, אם הוא נושא המאמר או נשואו, דהיינו אם ידענו שהוא אדם, כאמר (ווער?), ובלה"ק מי? ואם לא, כאמר (וואז?), ובלשון הקודש מה? וכן (וועלכער? וועלכע? וועלכעז?), איזה איזו?. ויבא גם על משקל נוטה, כגון על משקל הסמיכות: (וועססען)? בשלמי?, על משקל הפעול (וועם? וועלכען? וועלכע? וועלכעס? את מי?, וכן על משקל יחס מה שאליו (דאטיף) (וועם? וועלכעם? וועלכער?), למי? למה?

המין החמישי כנויים מצרפים (רעלאטיווא, בעציהענדע פירווערטער, וועלכער וועלכע, פאן וועלכעס וכו'), הבאים כשצריך לתאר הגוף ע"י מאמר שלם, עד שיהיה המאמר ההוא כלו תואר הגוף, כגון במקום אהובך (דיין געליבטער), שאז יתואר הגוף ע"י שם התואר גרידא, אם תאמר אשר אהבת, (וועלכען דוא ליבסט), שיהיה התואר מאמר שלם: אז יבא הכנוי לחבר המאמר ההוא המתאר עם המתואר: המשל בזה, בנך יחידך אשר אהבת: הנה יחידך הוא תואר לבן, והיה יכול לומר בנך יחידך אהובך, ע"י שני תוארים, אלא שרצה לתאר אהבתו במאמר שלם אהבת, ומלת אשר תקשור המאמר ההוא המתאר עם הגוף המתואר:

והנה בלה"ע ישמש הכנוי המצרף לשני דברים, לחבר המאמר המתאר עם המתואר, ולהורות על מין היחס שבין המתאר למתואר: כגון במשל שזכרנו (וועלכען דוא ליבסט), תיבת (וועלכען) מורה על החבור הנזכר, ותורה כמו כן שהיחס הוא יחס הפעול, הבא בסימן (אקוזאטיף): וכן (דער מאן, וועלכעם דוא לייהסט), (וועלכעם) הוא סימן חבור המתאר עם המתואר, ויורה גם על יחס מה שאליו (דאטיף): ובלשון הקודש תיבת אשר מורה על החבור שזכרנו, ואם תרצה להודיע גם את מין היחס שבין התואר למתואר, צריך שתוסיף עליו את סימנו, ולומר במשל שזכרנו האיש אשר אתה נושה בו (דברים כ"ד י"א), גם איש שלומי אשר בטחתי בו (תהלים מ"א י'): וכן תאמר ד"מ אשר אליו דברת, אשר לו נתתי, אשר ממנו לוקח: תיבות אליו לו, ממנו, הם סימני מין היחס נוספים על מלת אשר, שהיא סימן חבור המאמר המתאר אל הגוף:

המין הששי כנויים בלתי מיוחדים (אינדעפיניטא, אונבעשטיממטע פירווערטער), כגון (איינער, יעמאנד), איש ישראל (במדבר כ"ה ו'), (יעמאנד או איינער פאן ישראל): וכן לא נפקד ממנו איש (שם ל"א מ"ט), (נימאנד): ובמקום הכנוי הבלתי מיוחד (מאן), ישתמש בעל לה"ק בפעל נסתר, או בנפעל נסתר: קרא יתורגם לפעמים (מאן ריף, מאן נעננטע), ויאמרו המפרשים שהשעור קרא הקורא: יאמר, יתורגם (מאן שפריכט), ודומיהם:

מסגולות לה"ק שלא להשתמש תמיד בכנויים, בכל מקום שאפשר להשתמש בהם, כ"א להוסיף באור, לכפול השם ולשלשו, עד שמצאנו חמשה פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט): וכן נאמר וה' המטיר וגו' מאת ה' (בראשית י"ט כ"ד), והיה יכול לומר מאתו. וכן ואל משה אמר עלה אל ה', (שמות כ"ד א'), ולא אמר אלי, כי כן דרך הלשון:

וסגולה אחרת בלשון לכפול הוראת הכנוי לפעמים, ולהוסיף השם על סימני הכנוי הנכללים בפעל, כגון ואתה קח לך (שם ל"א כ"ג), והיה די לומר קח לך, וכן ואני אקשה (שם ז' ג'), ההוא אמר (במדבר כ"ג י"ט): ויהיה זה אם לחזק הכוונה, או לעורר על הפך והתנגדות שבין הדבור הקודם והמאוחר, כמו שפירשנו במקומות ההם בבאורנו:

והנה משפט לשון הקדש בהכפל הוראת הכנוי על הדרך שאמרנו, שתבא תיבת הכנוי על משקל ישר, אף אם היה מהראוי שתבא על משקל נוטה, דוגמת אותיות הכנוי הנכפלות על ידה: המשל בזה, ופגריכם אתם (שם י"ד ל"ב), הראוי פגרים שלכם או אשר לכם, אלא שכן נמות הלשון, ובא שם הכפל הזה, לעורר על ההפך שבינם לטף הנאמר בפסוק הקודם, כמו שפירש"י שם: (איהרע קערפער אבער), ולשת גם הוא (בראשית ד' כ"ו), מהראוי גם לו: ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו), הכונה לבי גם שלי, או אשר לי: הצום צמתוני אני (זכריה ז' ה'), כמו צמתוני אותי או לי, דוגמת הכנוי ני: וכן יש לפרש יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ח'), שהוא כמו אותך יודו אחיך, ונכפל לעורר על ההפך שבינו לשמעון ולוי הנזכרים בפסוק הקודם, כמו שפירשו המפרשים, ובא על משקל אתה, כמשפט שזכרנו:

במה שקדם הודעתיך שלפעמים מצורך הרעיון לדרוש על תואר הדבר (שהוא על הרוב נשוא המאמר) וליחס אליו משיגיו סגולותיו ומקריו ואמרנו שאז נשתמש במקור הפעל, או בשם המקרה, שענינו עצמות התואר המופשט מהמתואר, ונעשה ממנו נושא המאמר. המשל בזה, עלה על רעיונך, כסיל עושה זמה, הנה הכסיל נושא, עושה נשוא, וזמה הפעול: ורצית לתאר הנשוא במשיגיו, ולהודיע איכות הפעולה, תשמש במקור הפעל ותאמר ד"מ כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י' כ"ג), עשות הנושא, כשחוק נשוא: וכן ענוש לצדיק לא טוב (שם י"ז כ"ו), ענוש הוא המקור ונעשה נושא המאמר, וממנו נגזר שלילת הטובה, שהוא משיג ממשיגיו: וכן עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (שם כ"א ג'): וכן בשמות המקרה, פעלת צדיק לחיים (שם י' ט"ז), יראת ה' טהורה, (תהלים י"ט י'): יראת שם המקרה, ונגזר ממנו הטהרה בחיוב:

בכל אלה ודומיהם יורה המקור או שם המקרה על נושא המאמר, ויבא על המשקל ישר (נאמינאטיף) כדין הנושא שהוא חלק ראשי מהמאמר: ויש שיורה על אחד משאר חלקי המאמר הבלתי ראשיים, כי אם מיוחסים אליהם ע"י יחס מיחסי המאמרים שזכרנו למעלה, ואז יבא המקור על משקל נוטה, כדין החלקים הבלתי ראשיים: כגון על הוראת יחס המצטרף, ובא בסמיכות, כמו כימי צאתך (מיכה ז' ט"ו), (דיא טאגע דיינעס אויזציהענס), צאת הוא המקור משרש יצא, ויחובר עם ימים ע"י יחס המצטרף (געניטיף), וכן למצאי דעת (משלי)

(משלי ה' ט"ו): בתחלת עלות הלקש (עמוס ז' א') ודומיהם: ועם יחס מה שאליו, ומכללו התכלית (דאטיף), בסימן למ"ד, כמו להוציא, לדעת, לעשות ודומיהם ועם יחס מה שממנו, ומכללו הסבה הפועלת (אבלאטיף) בסימן מ"ם, מבוא באר לחי ראי (בראשית כ"ד ס"ב), משוט בארץ ומהתהלך בה (איוב א' ז'): ועם יחס השווי בכ"ף הדמיון, כחצות כשמעו, כבלותך: ועם יחס הפעול (אקקוזאטיף), בסימן את כדינו: ואת התרגזך אלי (ישעיה ל"ז כ"ח): והנה בכל המשלים שזכרנו הנה ודומיהם יהיה החלק הבלתי ראשי פעולה או הפעלה, ובעבור שלא נצטרך ליחד לה זמן מבלתי זמן, נשתמש במקור כמשפט שמוש המקור שזכרנו למעלה: אמנם אם ירצה האומר ליחד לפעל ההוא הבלתי ראשי זמן וגוף ומין, אז ישובה משקל הפעל כדינו, ישוב להיות מאמר שלם בפני עצמו, ויחובר עם חלקי המאמר הראשיים ע"י אחת מהמלות, כי, למען, בעבור, כמו ודומיהם: כאשר נזכיר להלן שהמלות הללו מורות על יחוסי המשקל הנוטה: המשל בזה וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ד), אלו רצה להשתמש במקור או בשם המקרה, היה אומר וישמע אברם את שבות אחיו, או את שבי אחיו, ובעבור שרצה ליחד הזמן והגוף והמין, אמר נשבה, וחברו עם החלק הראשי ע"י תיבת כי: וכן וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע (שם ל"ח ט'), הוא כמו וידע אונן היות הזרע לא לו: והמקור ההוא או הפעל יהיה, הוא פעול הידיעה (אקקוזאטיף), ויחובר עם הפעל ע"י תיבת כי: וכן למען תדע (שמות ח' י"ח), הוא כמו לדעת, והוא (דאטיף), לבעבור נסות (שם כ' י"ט), ומאז באתי (שם ה' כ"ג), הוא כמו מבואי, כמו השחר עלה, הוא כעלות השחר: ונטיית הפעל עם מלת כי (דאס), נקרא בלה"ע (קאניונקטיף), כי בלה"ע ישתנה הפעל כאשר יחובר אל מאמר ראשי על האופן הזה, מה שאין כן בלה"ק: ודע והבן זה, כי לא מצאתי לנטייה הזאת גדר ראוי לאחד מהמדקדקים בלה"ע, אף שהרבו לדבר ממנה, ולבקש לה גדר נכון:

פעמים שנצטרך לחבר מקרה התואר ומשיגיו אל התואר עצמו, בלי גזירת הכח השופט לא בחיוב ולא בשלילה, כי אם על דרך הרכבת באור ותנאי שזכרנו למעלה, באופן שלא יהיה המקרה ההוא נשוא התואר, כי אם מקרה התואר גרידא: המשל בזה, טובה הארץ מאד מאד (במדבר י"ד ז'), הארץ נושא, טובה נשוא, מאד מקרה הנשוא גרידא: ואלו רצה לגזור ענין המקרה ההוא בחיוב או בשלילה מענין הטובה, היה משתמש בשם המקרה, ואומר טובת הארץ מאודית, ד"מ: עכשיו שרצה לגזור שניהם הטובה, ומקרה המאד מהארץ, תהי' מקרה מאד על דרך הרכבת באור ותנאי, כמו שזכרנו: וכן בפעל, ואולך אתכם קוממיות (שם כ"ו י"ג), פעל ההולכה הוא נשוא המאמר, וקוממיות הוא מקרה ההולכה, או תאר הפעל: ואלו רצה לגזור ענין התואר ההוא מהיותו אמת בחיוב או בשלילה, היה משתמש במקור, או בשם המקר', ואומר הלך אתכ' היה בקוממיו' או הולכת העם היה בקוממיו': עכשיו שאומר ואולך אתכם קוממיות, אין ואולך כי אם נשוא המאמ', וקוממיו' הוא מקר' הפעל: ותיבה כזו נקראת בלשון העמי' (אדווערביום, פאר ווארט), ואנחנו קראנו לו ג"כ תואר הפעל, אלא שבאמת הוא פעמים תואר הפעל, ופעמי' תואר התואר: כי אם יהיה משפט שלישיו, יהיה נשואו שם, ומשיגי הנשוא ההוא המחוברים עמו על דרך הרכבת באור ותנאי, יהיו תוארי הנשוא, שהוא על הרוב תואר: ואם יהיה משפט שניי, שנשואו פעל, בהדבק עמו מקרה הפעל ההוא, יהיה תואר הפעל, והראוי אם כן לקרותו בשם כולל, מקרה התואר:

ואתה תראה במקומות רבים מבאורנו, שמדרכי לה"ק שיבא תאר הפעל או מקרה התואר ההוא בפלס שם המקרה, דהיינו שבשם המקרה גרידא בלי שמוש יורה על מקרה התואר: כגון תיבת קוממיות שזכרנו באה בפלס שם המקרה, ובלי שמוש, והיא מקרה הפעל: וכן ויאמר ה' פתאם (במדבר י"ב ד'), פתאום הוא תואר האמירה, ובא על משקל שם המקרה בלי שמוש, וישלח יהושע בן נון מלאכים חרש (יהושע ב' א'), חרש הוא מקרה השתיקה והלט, והוא תואר השליחות: וכן אם המצא תמצא בידו הגניבה חיים (שמות כ"ב ג'), עיין הבאור שם: ויבאו על העיר בטח (בראשית ל"ד כ"ה), בטח מקרה הביאה, ולכך הוא בלי שמוש: וילך אליו אגג מעדנות (שמואל א' ט"ו ל"ב), מעדנות תאר ההליכה: כי תשפוט עמים מישור (תהלים ס"ז ה'), משרים תשפטו (שם נ"ח ב'), תיבות מישור ומשרים, אינם פעולים, כי הפעולים הם עמים ובני אדם, ואולם הם מקרי הפעל: רבת צררוני (שם קכ"ט א'), וכן הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה (דברים כ"ח מ"ג), ובמקום אחר הוא אומר ופנה למעלה (ישעי' ח' כ"א), עם למ"ד השמוש: הנך רואה שתיבת למעלה עם שמוש הלמ"ד, איננה תואר הפעל, כי אם הודעה, לאנה יפנה: ואולם מעלה מעלה איננה הודעת המקום, כי זהו בכלל הפעל יעלה, אבל הוא מקרא הפעל: והכונה שתהיה העלייה תדירה, בלי הפסק, ממעלה אל מעלה, ובלי ירידה ביניהם:

והתיבות השלמות המורו' על יחס שבין דבר לדבר, הן הנקראות לבעלי הלשון **מלות** בפרט: יש מהן מורות על יחס שבין חלקי המאמר זה לזה, כגון (א) יחס שמושי הנטייה (ארטיקעל), את, של, עם, מן, בו, אל: (ב) יחס החיוב: יש, כן, הוא, (ג) והשלילה, לא, (לשולל, ולמזהיר), אל, (למתחנן), אין (שלילת השם והעיקור), אין (שלילת הקודם), ואם אין (בראשית ל' א'): בל, בלי, בלתי, זולת: (ד) יחס הספק, פן, והוא הספק עם האזהרה ממנו והרחקתו, ואמרו רז"ל פן הוא לא תעשה: ואם לא יזהיר ממנו ולא ירחיקו, יאמר אולי: (ה) יחס השאלה והתימה, הלא, אי, איה, אן, אנה, איפה, איך, איככה, איכה, מה, מדוע, מתי, מאין, לאין: (ו) יחס השווי, כמו, כאשר, למשל, כך, ככה, כן לנמשל עמו: (ז) יחס הרמז, הנה, הן, ראה, אשר: (ח) יחס המקום, על, בין, תחת, לעומת, תוך, בית, חוץ, פני, אחרי, נגד, מול, נוכח, הנה, פה: (ט) יחס הזמן, עוד, אז, טרם, אחר, אחרי, לפני, עד הנה, עד כה: (י) יחס הערך, לפי, כפי: (יא) יחס העטף, גם אף, עם, על: ויש מהן מורות על היחס שבין מאמר למאמר (קאניוקציאן) כגון (א) יחס האמצע והתכלית, העלה והעלול, הסבה והמסובב, למען, יען, ביען, בגלל, בעבור, כי, עקב, (ב) יחס העטף הנזכרות למעלה: (ג) יחס ההפך רק, אך, לבד, זולת, אפס: (ד) יחס התנאי, כי, אם, כאשר: (ה) ותשוב' התנאי, או, אז, אז, וכבר זכרנו במקומות הרבה מבאורנו מדרך הלשון הנא להשתמש בוי"ו, פעמי' לתשוב' התנאי, ופעמי' לעורר על ההפך: ולכן פעמים רבות תתרגם הוי"ו בלה"א (זא), לתשובת התנאי, ופעמים הרבה תתרגמו (אבר), לעורר על ההפ': הכל לפי הענין והמשך הדבורים, וסגולת כל מאמר לפי ענינו: ויש תיבות מורות על הרגשות הנפש והמיותה, כאשר התפעל באחד מן הרעיונים, ונקראות (אינטריעקציאן) כגון סימני התימה, והזרוז, והשמחה, והעצב, הנקמה והתפלה: הוי, האח, אוי, אבוי, לכה, קום, הבה, הידד, ודומיהם, והם בלתי משתנות לא במין ולא במספר עיין מה שכתבנו מזה בפ' שמות (א' י'): ואין נגינת הטעם מורה על אלו הענינים כלל, כי לא הונחו כי אם להודיע מקומות הרדיפה והעמיד', ואין הבדל בנגינ' הטע' בין מאמר פוסק וילכו שניה' יחדיו (בראשית כ"ב ו'), לשאלה ואיה השה לעולה? (שם ז'), כי שניהם מרכא טפחא וס"פ: וכן בין חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם (תהלי' ל"ז י"ד), הנאמר בכעס, למאמר אמרה לאל סלעי למה שכחתני (שם מ"ב י'), שהוא תחנה לעורר החמלה, כי הנחת הטעם שוה בשני הכתובים, וכן בדומיהם: הקורא הנבון מטעים כל מה שהוא שוער ומרגיש בנפשו, בקול ורמיזה וקריצה ותנועה, ואי אפשר לכותב ליחד לכל אלה סימנים מיוחדים: ולזה יתרון גדול ללומד מפי סופרים מעל הלומד מפי ספרי', כמו שזכרנו למעל':

ודע שיש הבדל דק ומדוקדק בין כל אלו המלות, אף אם הן נראות כנרדפו' מכל וכל, כי הרדיפה בלי הבדל בהוראה כלל איננה נמצאת, כי אם למותר, כאשר העירותיך: ד"מ סימני יחס התכלית והסבה שזכרנו אינן נרדפות באמת, כי אם תדקדק בהם תמצא, שהסבה הגורמת שקדמה למסובב תכליתי, והניעה רצון המסבב אל המעשה, תחובר אל המאמר בתיבת יען: ועם ב' ביען, תורה על ערך המסובב אל סבתו (עיין ויקרא כ"ו מ"ג), והמסובב או התכלית אשר אליו כוון בעל הרצון יחובר אל המאמר הקודם בתיבת למען: וגם יש הבדל בין חבור השמות לחבור המאמרים, כי הסבה התכליתית, אם היא שם, תחובר ע"י תיבת בעבור, והסבה הגורמת על ידי תיבת בגלל, והמאמר השלם המורה על הסבה, אם הוא נודע מאליו או ממה שקדם יחובר על ידי תיבת יען (וויל), כמ"ש, ואם צריך להודעה, נשתמש בתיבת כי (דען): והעלול או הפעולה המאוחרת בזמן יחובר ע"י תיבת עקב: וכן יש הפרש כזה בין כל המלות הנזכרות אלא שהדקדוק בהם עמוק, ולא רציתי להאריך:

ויתר כללי הלשון, ומשפטי הנקודות והתנועות, ונטיית השמו' והפעלים לכל פרטיהם ומחלקותיהם, הלא הם כתובים על ספרי הדקדוק המצויים ביד כל אדם, ואין צורך לכפול הדברים בלהג הרבה: וראוי לתנוקות

הקדמה

של בית רבן ללמוד הדרכים ההם בבית הספר, כי אם תחנך את הנער הקטן, ותרגילו יום יום ללכת בהם, ילמדנו במעט עמל: ותינוק זך השכל בעוד שנתיים שנה ידע את כל הצריך מהם להבין במקרא, ובדברי רז"ל ובפירושי המפרשים ז"ל, ואם יתקין יוסיף לקח: הנסיון מעיד על זה שדרכי הלשון קלים על האדם בימי הילדות והבחרות, ובשחוק הוא לו ללמוד לשונות הרבה: לא כן בימי העמידה: וגם החכם השוקד על בית הספר, ומבין בכל מדע, יכבד עליו למוד הלשונות החדשות, אשר לא נסה בהן, ולא הורגל עליהן מנעוריו, וכדי עמל ויגיעה אם ישיגו ההכרח ללמדם בימים ההם: עד שבימי הזקנה והשיבה, שהשכחה גוברת על האדם, כמעט שאי אפשר לו ללמוד לשון לועז, אף אם יהיה בריא בכל חושיו, וישתמש בכחות נפשו כראוי: ואחרי שזולת הדרכים ההם אי אפשר להבין את דברי אלהינו, ולדעת את הכרנה בהם על פי פשוטו, ואשר לא ידע פשוטו של מקרא, שהוא הבונה הראשונה, איך ישתכל אל הבונה השניה, שהיא מדרש חז"ל, אף כי לפרוש ראשו של הסוד הכמוס עמהם, ולאחוז באחורותיהם? אין טוב כי אם לחנך בהם את הנער בבית הספר, שעה אחת בכל יום, כאשר תקנו ויסדו אנשי לב בכמה קהילות קדושות בישראל. ומלבד הספרים היקרים אשר בידינו, אין ספק שיחוברו עוד כהנה וכהנה לתועלת התלמידים הקטנים: ואני לא היתה כוונתי בזה המאמר כי אם להעיר אוזן האנשים אשר כגילי, לשמוע בלמודים שאינם נזכרים בספרים ההם, ואשר מצאתי להם תועלת רב ועצום בהבנת הכתובי' לפי עומק פשוטם, כאשר ירא' הקורא במקומו' רבי' מבאורנו, שלא עמדנו על כוונת הכתוב, כ"א בעזר הכללי' והיסודות הללו: לכן אמרתי עת ומקום לבאר בהקדמת הס' את הכללים ועיונים הללו באר היטב, למען יכנסו בלב התלמיד, ויהיו שמורים וחרותים עליו, טרם יבא אל מקומות מהכתוב המבוארי' עלידם, והמחברים הבאים יכניסו גם את הכללים הללו בספרי החנוך שלהם, בלשון קל וקצר, לצורך הנערים הקטנים, וילמדו אותם גם הם בבית הספר, במעט העמל והשקידה:

אף לזאת יסלח הקורא הנעים, כי כתבתי בפ' תרומה (שמות כ"ז י"א), בבאור, שיסכל דמות הכותרת שבראש העמודים בציור אשר בשער הספ', כשבור ומונח לרגלי העמוד: ובאמת כן היה עם לבבי או, גם עשיתי את הציור ההוא, ונתתיו לאומן לחרוט כתבניתו בלוח נחושת, והוא לקח את שכרו, כאשר כדברנו, אבל לא הצליח במעשיו, כי לא השיג את כוונתי כראוי, והיה ללא עזר בלא הועיל: ובאמת שאין צורך כל כך בציור ההוא להבנת הדברים הנאמרים שם, ומי לא ראה מימיו דמות הכותרת שזכרתי שם? תמצא בראשי העמודים לתפארת, ובה כעין ארבעה ווי"ן, ראשם קפול ויוצא לחוץ כעין זיז קטן, ויש בו כדי להכיר שם את הקונדס ולהדקו, שלא יזח מעליו:

ועתה טרם אכלה לדבר אחלה את פני רעים אהובים, שאם ימצאו בספרים הללו איזה טעות המדפיס, או שגיאות הכותב, או מקום ספק הצריך באור, להודיע לי אם במכתב או בדפו', למען אעמוד על מקום השגיאה או הספק, אולי אוכל לתקן את המעוות, ולמנות את החסרון, ועלי להדפיס את התקון ההוא ולהפיצו בישראל, ועיני לא תחוס על הוצאת הדפוס, אף כי רבה היא, וכבר עלה יותר מאשר דמיתי בתחלת המלאכה הון יקר: אמנם בבצע כסף לא ידחה את הטוב והישר, ובגלל הדבר הזה לא רציתי להוסיף על מחיר הספ' מאשר קבעתי להם בקונטר' עלים לתרופה, ואם מעט הוא, אמרתי טוב להפסיד מלעשוק: אתם אנשי אמת! אוהבי תורת ה'! בחנוני נא בזאת, אם יש און בספרים הללו, אל תמנעו הטוב לשום אותו על ספר ולשלחו לי, אם בתוכחה מגולה, ואם באהבה מסותר', כאשר יעלה על רוחכם: שימו כה נגד כל בית ישראל, ויוכיחו בינינו, אם לא אודה לדברי חן ושכל, ואקבל האמת בשמחה ממי שאמרו: העולם עיניו מראות בגונה האמת, בחושך שמו יכוסה; ודורשיו לא יכשלו ולא יכלמו, כי הוא אותו של הקב"ה וברוך שמו הגדול, והנוסע והולך לאורו כצאת השמש בגבורתו: ואתם האמת והשלום אהבו!

בערלין ר"ח ניסן תקמ"ג לפ"ק: **משה בן רבי מנחם מענדל סופר זלה"ה:**

ויהי כאשר ראה החכם המפורס' לשבח ולתהלה הרבני המופלג מוהר"ר נפתלי הירץ וויזל נר"ו בעל המחב' ספרי גן נעול ויין לבנון, והמעתיק ללה"ק ספר חכמת שלמה ומגלרו בפירושו הנקרא רוח חן, את תפארת הספר הזה, התרגום האשכנזי עם הבאור והת"ס, ותגלא עליזות השיר בנועם מליצותיו, וטרם פתח את פיהו בשירו, הקדים לו המאמר הזה, לבאר תועלותיו הרבות, והצורך אליו בדור הזה, וקראו **מהלל ריע:**

מעת ערי הקדש היו מדבר, ובית תפארתנו לשרפת אש, ונעלה רוח אלהים מעל נביאיו, ורוח דעת מאת יודעיו, נעדרה גם לה"ק מפי מליציו, כי הורדנו בגלה, והבנים אשר נולדו שמה היו מדברים אשדודית ובלשון עם ועם, בללו זרות בשפת קדש, ומאז והלאה בטלה קדושת הלשון ולא שבה עוד לאיתנה, כאשר בטלו יותר הקדושות ועדן לא שבו, עד ישקיף ה' ממרום ויחדש ימינו כקדם, ואל יקטן בעיניך אבדן כלי חפץ כזה, כי כל הלשונות חול, ולשון עברי שכתבנו בה התורה והנביאים והכתובים קדש היא לנו, שכל ענין קדושה הוא הבדל דבר מדבר במעלה ובסגלה, וקדושת הלשון היא בהיותה ברה וגבה מטעות ומשבוש הדעת, כמו שהתערבו בלשונות חול שהסכימו עליהן בני אדם בארצותם לגוייהם, לא כן לשון עברי, כי יה ה' דבר בה, על כן היא ערוכה בכל ושמורה מכל שגיאה, כי מי מבלעדי ה' יודע סוד כל הדברים מראשית ועד אחרית, ומי כמוהו מורה להביא כל שרש ושרש וכל שם ושם במצוא ומשקל צדק על כל דבר ודבר, הן אותן המונחים על הענינים האלהיים הנשגבים, כמו שמותיו ית', שם העצם אל, אלהים שדי וכיוצא, הן המונחים על כינויו כמו רחום חנון גדול גבור נורא ודומיהן, שכל אחד מאלו כולל בהוראותיו עיוקות בסתרי החכמה, וכן השרשי' המונחים על המציאות בכללו, והמונחים על הכחות הנפשיות, כמו חכמה, בינה, שכל, דעת, ערמה, פקחות, תחבולה, עצה, מחשבה, מזמה, גבורה, אומץ, עצמה, כח, אהבה, חשק, חפץ, שנאה ואיבה וחביריהן, והמונחים על דברים פרטיים מלאכותיים, וכלל השמות המונחים על חלקי המציאות, יענכלם מפי עליון יצאו, אין בהם נפתל ועקש, כי ממנו ית' לא נעלם דבר, ובעוד שהיו מדברים בה שרי אלהים ושרי קדש היתה רחבה ורבת השרשים פעלים שמות ומלות ועתה לא נשאר ממנה רק מעט, אלה אשר קבלנו באו בספר תורה ובספרי הנביאים והכתובים, וגם הנשארים לנו התגלגו עדים כאין מבין בם, וכן המליצות המשלים והשירים המחוברים מן השרשים והשמות האלו, כלם מעשה ידי יוצר הכל, כלם מפיקים תבונות, צדקו יחדיו ושכלה אין בהם, והנה נביאינו ואבותינו קבלו סוד הדברים ופירושם איש מפי איש, הם ידעו עומק הוראת השרשים והשמות והמליצות והמשלים, הם היו אנשי הרוח לחקור של כל תכלית כפי כחם, לכן היו מבינים במקרא מפורש ושום שכל, הולידו דבר מדבר, ודמו דבר לדבר, עד שעמדו על אמיתת דברי התורה, הן הנוגע לחכמת האלהות, הן הנוגע לחכמת הנפש, והן הספורים הנפלאים המלמדים דרכי ה' ואוצר מנהגיו, וכן דברי התוכחות והמוסרים, ורוחב ההלכות ועומק הדינים, שעל פי הדברים האלה נוסדו דברי תורה שבעל פה, שהם דברי קבלה שקבלו מאבותיהם ורבותיהם דור אחר דור:

ובאשר ארכו הימים ואבד כל חזון, ורחקנו יותר מן המקור הראשון מקור מים חיים, נסתתמו מעינות החכמה, יבשו נחלי בינה, ועל כן זרועות השכל לא יעמודו, אין עוד בנו יודע לשאוב המים ממקורם, לבקע בצורות יאורים, ולהוציא מתעלומה אור, גם אין דורש ואין מבקש בכל אלה, אנשי לבב יאמרו מי ירד אל המים האדירים האלה, מי ידלה פנינים בלבבים, והמון עדתנו רבתה הסכלות, ולא השיגו בדעתם החסרה גודל החסרון אשר השגנו, לא ידעו מה הוא, ולא יבינו מה בין תורתן של ראשונים לתורתן של אחרונים, ונדמה להם כי נקל מאוד ללמוד מקרא, ולדעתם כל נער וכל חסר לב יוכל להבין בה, ולא יאמינו שצריך רוחב לב ודעת קדושים בינה לעמוד על דבריה, ותקטן עוד בעיניהם שלא יחושו אפי' לדקדוק הלשון, ויאליצו בין עבר להוה ועתיד, בין יחיד לרבים ובין זכר לנקבה, וכשיאמר להם כי הדקדוק שער החיצון לבא אל הקדש פנימה, ואשר יבזר מאחריו לא יבא אל הקדש, יהיה כמצחק בעיניהם, והם שולחים ילדיהם אל בית הספר כבני ד' וכבני ה', תחת יד מורים ללמוד המקרא מבלי שים על לב אם הם דוברי צחות או עלגי לשון וכבדי שפה, ולפעמים אינם יודעים אפילו בטיב הלשון ובצחות המליצה, והם ילמדו עם הילדים הרכים האלה כפי דרכם את דבר ה' כמו שנה או ימים במספר, וככלות המועד, יעברו את אבותיה' לאמור כבר הצליחו בניכ' ללמוד משנה ותלמוד ויקעוד לפי כבודם ללמוד עמהם המקרא, או יתחילו ללמדם באחת המקצועות שבתורה, דיני קדושין כתובות או גיטין, טרם ידע הנער מה בין זכר לנקבה, וטרם יבין מנהגי בני אדם ועסקיהם, על כן היו דבריהם על הנערים לטרח, וכמשא כבד יכבד עליהם, ועל הרוב כשיגדלו מהר יפרקו עול התלמוד מעליהם, ובסורם ממנו לא תשאר בידם מאומה לא תורה ולא יסודות אמונת ישראל, לא דעת ולא מוסר השכל ולא דרך ארץ אפילו לקרות עברי אינו יודע, ולא יבין דברי התפלות שמתפלל יום יום, כי מעולם לא הגיד לו רבו דבר מכל זה, והמעט שקרא לפני רבו בילדותו לא היה ביד הרב לפרש לו פשוטי הדברים בשפה ברורה, ובדרך המתקבל לדעתו עד שיכנסו הדברים בלבו, כי הרב היה רגיל בדרשות ודרך הפשט נעלם ממנו, ובאלה הדרשות לא שמעו אזניו

מה

מה שפיו מדבר, כי עיקר הכל הוא הפשט הברור, וכאמרם ז"ל בכל התורה כולה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולא ידע הרב שכל דרשות אבותינו ז"ל יסודתם בהררי קדשת הפשט, ומי שמשכל פשט הכתוב אי אפשר לו שיבין עומק הדרשה הנדרשת עליו, והנה הוא ממלא מוח התינוק הרפה בדברים נפלאים ובדרשות סתומות שנעלם עניניהם גם משניהם, וכל זה לא לעזר ולא להועיל, ולא ישים על לבו שחובת כל רב הוא לסדר ולפתח לב תלמידיו, ולזרוע בהם זרע קודש, יראת השם, וטוהר האמונה, וכבוד התורה, ולציירם במדות טובות ובמעשים טובים, ובנמוסי דרך ארץ, ולחנך באלה כל נער ונער לפי דרכו ולפי שכלו, ואילו ראה זאת יבין שמוטל עליו להכניס דברי התורה אל לבו, והיה מלמדו טיב הלשון ונחות המליצה ונועם השיר, והיה הנער שמח בתלמודו, הלוך ונגן לרגל המלאכה אשר לפניו, והיה לומד עמו מדי שבת בשבתו מעט מן המשנה והתלמוד לא להתפאר ולהראות חריפתו, אלא מעט מעט בדרך נאה ומתקבל על דעתו, כדי להרגילו בלשון חכמים ובמשנתם, עד יגדלו הנערים ויהיו כבן עשר ויותר, אז ישמחו לבאת לקראת נשק ללחום במלחמתה של תורה, לפי שכבר נוסד יסוד האמונה וכבוד התורה בלבם, ויודעים שעל פי הדברים האלה כרת ה' ברית עם ישראל, וילכו הלוך וגדול, במקרא במשנה ובתלמוד, ובאחריתם יחכמו:

ועוד נרה אחרת בגלילות הללו, שגם אם הרב עומד על פשט הכתוב, אין בידו לפרשו לתלמידיו, כי אין מלה בלשונו להביעים מחשבות לבו על אזן התלמיד, ואם טובים הדברים בלב הרב, לא יכונו על שפתיו, כי כל מפרש צריך לזולתו, צריך שיבינו גם שניהם שפה אחת על בוריה, וידברו בה דברים אחדים, ובגלילות הללו שפתנו בלולה מכל לשונות העמים, ונוסף עליהם מלין ומליצות שחדשו ההמון מדעתם תבל המה מלין אין דעת בם, כי אכתנו כני אשכנז ופולין אין אנו מדברים שפת אשכנזי על מכונתה, אבל כמעט לכל אחד ממנו שפה אחרת ודברים אחרים, ותקצר יד לשון כל רב לפרש הענין לתלמידיו, וכמעט שאין תרופה למחלה הזאת, מי יגיד לנערי בני ישראל את דבר ה' המזוקק שבעתים, ובמה יודע להם שמליצות התורה טהורים כעלם השמים, אם יתרון להם במחשבת לב אך למחסור יהיו בדבר שפתים, על כן בחשכה יתהלכו יגששו כאין עינים:

עודני משתאה על מחלת בני עמי, האם אין דן דינם למזור, אם רופא אין בם, וכמעט אמרתי נואש, והנה לנגד עיני עלים לתרופה, הן המה הקונטרסים שיצאו בדפוס לדוגמא ולמראה ממלאכת העתקת התורה שהעתיק האיש המעולה כרים כאח לי החוקר הגדול זך הרעיון ונקי השכל החכם והרבני המופלא כמהור"ר משה מדעסויא נר"ו וקרא שם העתקתו תרגום אשכנזי, כי בחר להעתיקה ללשון אשכנזי המורגלת בפי יושבי הארצות האלה, ראיתי ואשמח, ואומר לנפשי שובי למנוחיכי, לשון חכם כי"ב מרפא, יודע כל שער בת עמי כי זה האיש אוצר בלום, גם בגוים ילא שמו בין חקרי לב, בין משוררי' ודוברי נחות, כלם יעידו כי עטו עט סופר מהיר בלשון זאת, ומליצותיו האשכנזיות מעשה ידי אמן, יפלאו בעיני כל רואיהם, גם בלשון עברי שכל את ידיו, כי מלבד בקיאתו וידיעותיו בדקדוק הלשון, עוד ידיו רב לו בחכמת הלשון, להבין משל ומליצה, מבין בשיר ובהיותו אמן מופלא בשתי הלשונות, נאוה לגדיב נחכמה כמוהו שפת יתר, יתר שאת ויתר עז, כי תגשא העתקתו על כל ההעתקות האשכנזיות שראינו ושמענו על כה הן מבני ישראל, והן מחכמי העמים, ותעוז על לב כל קורא בה, ותהיה דרך ומסלול למלמדי התינוקות, יוליכו בה את ילדי ישראל ויבינו במקרא, כי צדק לפניו יהלך, וישם לדרך הקדש פעמיו, כי הוא רועה את אחיו על משכנות אבירי הרועים, כי מפתח דבריו יאיר, שהקים עמודי העתקתו על יסודות יקרות שיסדו ארבעה מטיבי לכת ז"ל, שבארו דברי תורתינו על דרך הפשט הברור, ונרעותו בגניהם ללקוט פרי מגדיהם, לקח וברר את היותר קרוב לפשוטו של מקרא, כי אזנו אזן שומעת מלין תבחן, ולבו לב מבין לברר ללבן ולשפוט בין דבר לדבר, ועליהם הוסיף משה מדעתו דברים יקרים בפשוטן של מקראות כל רואה אותותיו, יאמר נפת תטפנה שפתותיו, עתה שובו לבצרון אסירי התקוה, היום מגיד משנה יהיה לכם, כי הואיל משה באר את התורה באר היטיב בלשון המורגלת בפי נערינו בגלילות הללו, והיה מורה דרך למוריהם, שימה בפיהם ללמוד לתלמידיהם דברי התורה על דרך התרגום הזה, למען יבינו מנעוריהם נחות הלשון וקשר המליצות, וכאשר ישמע הנער יופי המליצה ונועם השיר בלשון שהוא מבין בו, יגל לבו וישמח, ותכסף ותכלה נפשו ללמוד לשון קדש בדקדוק נאמן, ויתן כבוד להדר תורת אלהינו, כי יבין מדעתו אם בלשון ההעתקה הדברים נעימים מאד, על אחת כמה וכמה הם משמחי לב בלשון שנכתבה בה על פי ה' ביד משה ע"ה:

גם פקחתי עיני על אודות הבאור אשר כרה היקר הרבני המופלא המדקדק הגדול כמוהר"ר שלמה מדובנא נר"ו סביב סביב להעתקת החכם הרבני מוהר"ר משה נר"ו, שתים טובות עשה, האחת שפירש התורה בלשון קצרה וברורה, את הכל לקח מאוצרות אבירי הרועים הנ"ל, להודיע לבני אדם על מי נשען החכם המעתיק בהעתקתו בדבר דבר, גם הוסיף דברים טובים מדעתו בפירושי המקראות ובדרכי דקדוק הלשון, וזאת שנית כי חבר אל ההעתקה הזאת ספר תקון סופרים, ישלם ה' פעלו, כי טרח ויגע מאד ע"פ ספרים רבים מדעים גם ישנים לטהר ולתקן תורת ה' מלאים וחסרים נקודות וטעמים פתוחות וסתומות לא חסר דבר:

סוף דבר ראיתי את העלים הנ"ל והנה כזית הודם, אשר עלהו לא יבול, ואם אלה הם עליו, מה נחמד יהיה העץ כלו למראה, ומה טוב יהיה להשכיל, ופריו ימתק לחיך טועמו, ע"כ תעלוזנה כליותי בדברי ישרים, ולבי רחש דבר טוב, ויאמר משירי ההודנו:

יִפְעַת עוֹלָם אִישׁ דָּת! אֶפֶל תַּגִּיהִי
מֵעַל לִמְרוֹמֵי אֵל שֶׁבֶת תַּגְבִּיהִי
וּמְאוֹר שַׁלְמָתֵךְ שֶׁפֶל זָרוּהַ
מִבְּאֵר חָכְמָתֵךְ בָּרֵי־לֵב שָׁאָבוּ
טֹהַר צִדְקָתֵךְ מִכָּל הוֹן אָהֵבוּ
אַתְּ הוֹרַת אֵל חַי! אַתְּ חַיֵּי כָּל רוּחַ:

כַּמָּטָר יַעֲרֹף לֶקַח טוֹב תַּרְעִיפִי
כְּנֹטֶף חָלָב וּדְבַשׁ מִלִּין תַּטִּיפִי
שֶׁתִּלוּ מַטָּעֵךְ בַּבָּנִים גִּדְּלוּ
אִמְרוֹתַיִךְ מִלֵּב אֶל לֵב הֶעְתִּיקוּ
בְּמָשָׁל וּמְלִיצָה אֹמֶר הִמְתִּיקוּ
אֹזֶן פִּתְחוּ כִּי בָרוּר מִלֵּלוּ:

לֵב בּוֹזֵךְ כַּיָּם נִגְרָשׁ גּוֹרֵשׁ רֶפֶשׁ
אַתְּ שִׁקּוּי לָעֶצֶם מַרְפֵּא לָנֶפֶשׁ
שָׁרְשֵׁךְ פּוֹרֶה גִּיל עֵץ חַיִּים יַצְמִיחַ
מוֹרַי מֵאָז לִמְּדוּ דַרְכֵּךְ בַּשַּׁעַר
זָרְעוּ זַרְעֵךְ עַל תַּלְמֵי לֵב נַעַר
טֶרֶם יֵצֶר עַז לַעֲנָה בוֹ יַפְרִיחַ:

עַתָּה שׁוֹבָב כָּל לֵב מוּסָר פּוֹרֵעַ
מִי יוֹרֶנּוּ מִי זַרְעֵךְ בּוֹ זוֹרֵעַ
עַד לֹא יֶחֱרַשׁ בּוֹ נִשְׁחַת תַּלְמֵהוּ
פַּסּוּ דּוֹבְרֵי צַחוֹת יַחְדָּו נִלְעֲגוּ
כַּמֵּבִין כַּתַּלְמִיד בַּדֶּרֶךְ שָׁגוּ
מִי יַעֲלֶה בֵּית אֵל לִרְאוֹת אֶת נָוֵהוּ:

מהלל ריע

אם סֻלָּם חָכְמָה עַד מָרוֹם יַגִּיעַ
תַּחְתִּית מַעֲלוֹתָיו בֵּין מִלִּין הוֹדִיעַ
וּלְאַט מִמַּעֲלָה אֶל מַעֲלָה יִצְעָדוּ
לָמָּה זֶה לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁוֹ תַּעְפִּילוּ
טֶרֶם שִׂים לֵב מֶרֶם מִלִּין תַּשְׂכִּילוּ
תַּחְתִּיִּם מַעֲלוֹתָיו נָעוּ גַּם נָדוּ:

יום מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ יָצָא יְצָאנוּ
נִסְתַּם חָזוֹן גַּם חָכְמָה לֹא מְצָאנוּ
וּמִדַּבֵּר בִּלְשׁוֹן קֹדֶשׁ חָדַלְנוּ
כִּשְׂפַת גּוֹיֵי אֶרֶץ מַלֵּל לָמַדְנוּ
אַךְ לֹא כָהֶם דַּבֵּר צַחוֹת חָמַדְנוּ
נַחְנוּ עִלְּגִים שִׂפְתֵי עַמִּים בָּלַלְנוּ:

על בֵּן יַלְדֵי צִיּוֹן תּוֹם דַּת עִקְּשׁוּ
בֵּית הַסֵּפֶר הָבֵן מִלִּין בִּקְשׁוּ
וּבְפִי מוֹרֵיהֶם אֵין דֵּי בָּאֵר לָמוֹ
תִּפְאֶרֶת שִׁירֵי קֹדֶשׁ בַּל יָדָעוּ
וּמַה מִּשְׁפַּט הַמְּלִיצָה בַּל שָׁמָעוּ
לֹא הוֹדִיעוּם כִּי חָכְמָה תְּעֻדָּה בָמוֹ:

על זֹאת יִדְוֶה לֵב עַל זֹאת תִּדְמַע עָיִן
כִּי חָדַל עוֹזֵר גּוֹדֵר גֶּדֶר אָיִן
אָפֵס תִּקְוַת הוֹלְכִים אֶל בֵּית הַסֵּפֶר
עַד כִּי קָם אִישׁ עַד הִתְעוֹדֵד גָּבֶר
הוֹאִיל בֵּאֵר וַיְהִי אָב לִבְנֵי עֵבֶר
תִּרְגֵּם הַתּוֹרָה נָתַן אִמְרֵי שָׁפֶר:

משֶׁה ! דָּרַכְתָּ קַשְׁתְּךָ עָלִיתָ
בֵּין שָׁרִים בֵּין חִקְרֵי לֵב שֵׁם עָשִׂיתָ
כָּל תּוֹפֵשׂ עֵט יִטְעַם טוּב טַעְמֶךָ
שֵׁבֶט סוֹפֵר מְחֻקָּרְךָ בּוֹ מַסֶּכֶת
אֶל נָהָר יוֹצֵא מֵעֵדֶן מַשְׁכֶת
שָׁם תִּרְעֶה עִם שִׁבְטְךָ צֹאן עַמֶּךָ:

כי רוֹעֵיהֶם עָלֶיךָ יִסָּמֵכוּ
אֶל רֶגֶל הַמְּלָאכָה הַצֹּאן יֵלֵכוּ
וּמִן הַבְּאֵר חָפַרְתָּ יִשְׁתּוּ מָיִם
חֵן מְלִיצָתְךָ יִהְיֶה לָהֶם כַּצֹּהַר
הַמְּלִיצָה תִּטְהַר כַּשַּׁחַק לָטֹהַר
עַתָּה לִלְמוֹד עִבְרִי יִתְּנוּ יָדַיִם:

כי רוֹאֵי אוֹתוֹתֶיךָ יִפָּלֵאוּ
יֹאמְרוּ אִם בִּשְׂפַת חוֹל נוֹעַם מָלֵאוּ
בִּשְׂפַת קֹדֶשׁ מָה רָמוּ מַה נֶּהְדָּרוּ
אִם תַּרְגּוּם אַשְׁכְּנַזִּי אֶרֶץ יַגִּיהַּ
מִכְתַּב קֹדֶשׁ מֵעַל לוֹ עוּף יַגְבִּיהַּ
נֶגְדּוֹ שֶׁמֶשׁ גַּם יָרֵחַ יִקְדָּרוּ:

פה פִּרְחֵי גַנְּךָ הַנּוֹתְנִים רֵיחַ
עִם לֶקֶט שׁוֹשַׁנִּים מֵעֵץ צוֹמֵחַ
עַל יִבְלֵי מַיִם בְּגַנֵּי מוֹרֶיךָ
כִּשְׁתִילֵי זֵיתִים לִרְאוֹתָם שִׁבַּרְתָּ
אִישׁ עוֹבֵד בַּגַּנִּים לִמְצוֹא מִהַרְתָּ
וַיִּטָּעֵם מִסָּבִיב לִבְאֵרֶךָ:

קָרָאתָ לִשְׁלֹמֹה כִּי בוֹ אִוִּיתָ
קוּם בֶּן יוֹאֵל וּכְתוֹב—אוֹתוֹ צִוִּיתָ
וַיִּכְתּוֹב—אָז עִקְּבוֹתֶיךָ נוֹדָעוּ
הוּא חִבֵּר תִּקּוּן סוֹפְרִים רַב הָעֵרֶךְ
לוֹ יַלְקוּט הָרוֹעִים הוּא יוֹרֶה דֶרֶךְ
עַל מָה אֲדָנֵי תַּרְגּוּמְךָ הָטְבָּעוּ:

משֶׁה ! מַתַּת טוֹבָתְךָ עִטַּרְתָּ
יוֹשֶׁר בַּעֲבוֹתוֹת הַמְּלִיצָה חִבַּרְתָּ
לֹא בָא כַבֹּשֶׂם הַזֶּה רַק הַפַּעַם
לְךָ לֵב מֵבִין גַּם לְךָ אֹזֶן שׁוֹמַעַת
לְךָ כּוּר הַשֵּׂכֶל לְךָ מַצְרֵף הַדַּעַת
בּוֹ לְךָ—אוֹמַר לְכֹל הֵסַרְתִּי טַעַם:

מטעם חובב דבק מאח — נפתלי הירץ וויזל.

אלה הטורים כתבתי מאז, כצאת לאור הקונטרסים עלים לתרופה, אחרי כן נדרשתי מאת רעים אהובים הנ"ל העוסקים במלאכה המפוארה הזאת להיות להם לעזר מעט, להקל מעליהם ולשאת אתם במשא עבודת הקדש כענין הבאור, כי באמת מלאכה גדולה היא לפרש מקראי קדש ע"פ הפשט הברור כפי דקדוק הלשון ומשפט המליצה, והחכם המפורסם ידידי הרבני המופלא מוהר"ר **משה** מדעסויא נר"ו כל חפצו להצליח מעשהו, ובכלות הספר האחד בדפוס להתחיל בספר הבא אחריו, והיום קצר והמלאכה מרובה, ויען כי יקרו מעשיהם בעיני מאד, אמרתי חבר אהיה ליראי ה' ולאוהבי תורתו, ואומר הנני, אז העלו על גורלי לבאר ספר ויקרא, ואם לבי לפרש הספר העמוק הזה, יהי' ה' עמדי, יאיר כבודי, ויתמוך ידי להצליח חפצי הטוב הזה, ישמח לבי אם על המחברת הטובה הזאת יקרא עליו גם שמי הקטן בישראל:

נפתלי הירץ וויזל.

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

יהי

אונקלוס

בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פְּרִיס עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא: ג וַאֲמַר יְיָ

יהי

תרגום אשכנזי

אים אנפאנגע ערשוף גאָטט דיא הימעל אונד דיא ערדע. (ב) דיא ערדע אבער וואר אונפערמליך אונד פֿערמישט, פֿינסטערניס אויף דער פֿלעכע דעס אבגרונדעס, אונד דער געטטליכע גייסט וועבענד אויף דען וואססערן. (ג) דא שפראך גאָטט: עס ווערדע

רש"י

א **בראשית** אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי"א) שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות ז' גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: א בראשי' ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו (משלי ח') ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו (ירמיה ב'). ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורו' כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגומר שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו בראשי' ממלכת יהויקי' (ירמיה כ"ו) ראשית ממלכתו (בראשית י') ראשית דגנך (דברים י"ח) אף כאן אתה אומר בראשית ברא וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע (הושע א') כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמ' ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני (איוב ג') ולא פי' מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח') ולא פי' מי ישאנו וכמו אם יחרוש בבקרים (עמוס ו') ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית (ישעי' מ"ו) ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר א"כ תמה על עצמך שהרי המי' קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בריאת המים מתי היתה הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העול' מתקיים והקדי' מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: ב תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטור"דישון בלע"ז (והוא עטורדיסא"ט בל"א בעטייבענד): בהו. לשון רקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוב"טיר בלע"ז (והוא בל"א בריט"ן):

ד וירא

באור

א (א) **בראשית**, כמו בתחלה ואונקלוס תרג' בקדמין, ואינו סמוך, כמו קרבן ראשית (ויקרא ב' י"ב), וירא ראשית לו (דברים ל"ג כ"א), ותרגום ירושלמי בחוכמא ברא, אף הוא מענין תחלה, לפי שהחכמה ראשית דרכו של הקב"ה קדם מפעליו, והענין שהחכמה תכונן אל התכלית הנרצה בדרכים ישרים, והתכלית הוא אחרון במעשה ותחלה במחשבה, ויתכן א"כ לומר שהראשית הוא החכמה ובה ברא הקב"ה את כל מה שברא: ברא, הנחתו הראשונה על ההוצאה מן האפס אל היש, עשה מה שאינו ישנו, והועתק גם אל תוספת היש ורבות העצם וכחו: את, הוא סימן הפעול בכ"מ שהוא, ולכן הוא לפעמים סימן (אקקוזאטיף) ולפעמים סימן (נאמינאטיף), כי בכל בניני האבות הנקראים בל"א (האנדעלנדע צייטווערטער) נושא המאמר הוא הפועל ויסומן בסימן (נאמינאטיף), ומקבל הפעולה יחובר אליו בסימן (אקקוזאטיף), כמו במאמר הזה אלהים הוא הפועל ויבא בלה"ע בסימן (נאמינאטיף) והשמים והארץ הם מקבלי הפעולה, ויבואו בסימן (אקקוזאטיף), ובכל בניני התולדו' הנקראי' בל"א (ליידענדע צייטווערטער) מקבל הפעול' הוא בעצמו נושא המאמר, ד"מ השמים נבראים בל"א (דער הימעל איזט בעשאפפען ווארדען): והנה לשונות העמים בחרו לסמן הנושא ההוא בסימן (נאמינאטיף), כדין נושא המאמר, אף שהוא גם המקבל, ובעל לה"ק יסמנהו בסי' את, בבחינת היותו מקבל הפעולה, כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), ויושב את מזה (שם י' ח'), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), ורבים ככה, ושמור זה הכלל: ואמר ברא בלשון יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים הכוונה בזה כי המלה עקרה אל שהוא לשון כח, ואמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כלם: השמים כולל את כל אשר בהם וכן הארץ, אמר בתחלה דרך כלל שבראשית כל הדברים הוציא הקב"ה את השמים וצבאותיהם והארץ ומלואה מן האין המוחלט אל היש, ולא פרט בזה דבר כאשר אמרו רז"ל כח מעשיו הגיד לעמו, להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: (ב) **והארץ**, שמוש הוי"ו הזה אינו לחבור, כי שמושי הוי"ו רבים, כאשר הודעתיך בהקדמה, וכאן הוא להמשך המאמר, פתח במה דסיים כאומר ואולם הארץ שאמרתי, ולכך הוא מוטעם בטעם רביע, ובאמת לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכי' בפרט, וכללו עם השמים שזכר בריאתם בפסוק ראשון, ואולם מעולם ההויה וההשחתה הנתון לבני אדם דבר בפרט והתחיל מהארץ: תהו, דבר המתעה בני האדם, כרש"י אשטורדי"שון בלע"ז, והוא עטורדיסא"נט, ובל"א (בעטייבענד) לשון תמה ושממון, הכוונה שהיתה הארץ בתחלת בריאתה בלי סדר נאות אל התכלית המכוון מאתו ית': ובהו, מלשון בו הוא, שהיתה כוללת יסודות כל הנבראים הגשמיים, ושרש תהו ובהו, תהה, בהה, והווי"ן תחת הה"א כמו וישתחו ארצה (בראשית י"ח ב') ותרעינה באחו (שם מ"א ב'): **ורוח אלהים וגו'**, אעתיק לך פה פי' החבר למלך הכוזר בשנוי לשון קצת, והוא במאמר רביעי (סימן כ"ה), המים הם כנוי ליסוד והחומר הראשון המשותף לכל יסודות הנבראים החמריים, והוא כולל צורות כל החמרים בכח, וחפץ האל יתברך סובב אותו וממני' כי כפי אשר תגזור חכמתו את כל הצורות בפועל, וקרא את החפץ ההוא רוח האלהים כמה שנאמר עקב היתה רוח אחרת עמו (במדב' י"ד כ"ד), ותהיה הכוונה שהי' החומר הראשון הנברא בלי איכות וצורה הנאות אל התכלית ואבל כולל כל הצורות בכח, וזהו תהו ובהו, והחפץ האלהי מרקף עליו ונותן בו את הצורות ההם בפועל, ודמות החומר הטבעי

יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ

ו ויאמר

תרגום אשכנזי

ווערדע ליכט! זא ווארד ליכט. (ד) גאטט זאה דאז ליכט, דאס עז גוט זייא, אונד אונטערשיד צווישן דעם ליכט אונד דער פינסטערניס. (ה) גאטט נעננטע דאז ליכט טאג, אונד דיא פינסטערניס נעננטע ער נאכט; דא ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, איין טאג.

(ו) גאטט

אונקלוס

יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד׃

ו ואמר

באור

עם המים דמיון נכון עד מאוד, כי כל מה שהוא עב יין המים, לא ישתוו פעולות הטבע בכל חלקיו, לפי שהם חוקים ושומרים את מתכונתם, וזהו הבדל פעולת המלאכה מן פעולי הטבע, כי הפועל המלאכותי לא יתן את הצורה כי אם בשטחי החומר לא בכל חלקיו הפנימיים, לכן תהיינה כל פעולות החרש המלאכותי בגוף האדני הקשה, לא כן הטבע כי הוא פועל בכל חלקי הדבר ומצייר את תוכם ופנימיותם, ואין הוה טבעי כי אם אחרי שהיה בתכונת המים ונגר, ואם איננו כן לא יקרא הווה טבעי כי אם מלאכותי או מורכב מקרי, (וכן אמרו רז"ל מדת ב"ו אינו יכול לצור צורה במים אבל הקב"ה צר צורה במים), ובעודנו בתכונת המים הנגרים יפעול בו הטבע ויצייר את תוכו, אחר כן יתקשה מה שיצטרך להתקשות, ע"ש: והנה הרמב"ן והראב"ע פירשו ורוח אלהים על האויר היסודי, וסמך הרוח של השם לדעת הראב"ע בעבור היותו שליח בחפץ השם ליבש המים, ולדעת הרמב"ן בעבור שהיא דקה מכולם, ויש מי שפי' שסמך אותו של השם לפי שהיתה חזקה כי כן מנהג הלשון כשירצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג') כהררי אל (תהלים ל"ו ז') ארזי אל (שם פ' י"א) ותהי לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו), ויהי' לפ"ז תרגומו בל"א (איין שטארקר ווינד וועהטע), אבל רש"י ז"ל פי' וז"ל כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה וכמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז, והוא בל"א (ברינטן), ואולי תהיה זאת גם כוונת רש"י לכנות החפץ האלהי ביצירת הנבראים בשם כסא כבוד, ולפי הסברא לא בא הכתוב לסדר פה ענייני היסודות הארבע והאיך הם מסודרים זה למעלה מזה ע"פ טבע גסותם ודקותם כי אין זה מענייני התורה או האמונה. גם מלת מרחפת תורה על פי' זה שענינו תנועה קלה דמה דקה נקראת בל"א (וועבען), אבל על האויר היסודי המנשב בכח רגיל הכתוב לומר בו נשב או נשף כמו נשפת ברוחך (שמות ט"ו י') כי רוח ה' נשבה בו (ישעיה מ' ז') ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמ"ז י"ח), וכ"ה בב"ר פ' ב' מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות, ובירושלמי דאין דורשין מפרש נאמר כאן רחוף ונאמר להלן על גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א) מה להלן נוגע ואינו נוגע אף כאן וכו' ולכן בחר גם המתרגם האשכנזי לתרגם ע"פ ביאור החכם הכוזרי: פני, השטח הנראה מכל גשם נקרא פנים, הושאל מפני האדם הנראים בהשקפה הראשונה: תהום, לדעת הרד"ק (בשרשים שרש תהם) הוא שם לרבוי המים בכלל, והרמב"ן כתב כי המים שנגבל בהם העפר יקרא תהום, ויקרא קרקע הים תהום, ויוליכם בתהומות כמדבר (תהלים ק"ו ט'), מוליכם בתהומות כסוס במדבר (ישעיה ס"ג י"ג), ויתכן שהוא כנוי לתחתית המים היורדים בעומק בלי גבול ותכלית קצוב, ולכן הושאל לדבר שאין לו תכלית, כאמר משפטיך תהום רבה (תהלים ל"ו ז'): המים לשון רבים גם לא יתפרדו, והם על בנין שנים כיהם זכרים ונקיבות ונמצא על לשון יחיד לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג וכו'): (ג) ויאמר, מלת אמירה בכאן להורות על החפץ, כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך (שמואל א' כ' ג') מה תרצה ותחפוץ יכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (בראשית כ"ד נ"א), כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כנון מחשבה כמו האמרה בלבבה (ישעיה מ"ז י' וצפניה ב' ט"ו), ואמרו אלופי יהודה בלבם (זכריה י"ב ה'), הענין לומר שלא היה בעמל וביגיעה כמעשה פועל ב"א: וי"ו דויאמר מהפך העתיד לעבר וכן וי"ו דויהי אור, וישמשו גם להמשך המאמר וחבור הקידום עם הנמשך כאשר מתורגם בל"א (דא שפראך, זא ווארד): יהי, מלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד, כמו ואתה הוה להם למלך (נחמיה ו' ו'), והשעור יהי האור נמצא, והאור הוא עצם זך ספוגי קל התנועה סובב את הארץ עד למעלה מן הרוח, אם יולד בו תנועת הרעדה ע"י השמש והכוכבים או ע"י אש אדני יורה את חציו וקרנותיו על כל גוף עכור סביב על קוים ישרים ובזה יזהיר ויאיר את כל הגופים המונחים מנוגה נגדו על קוים ישרים במקום שקרנותיו מגיעים בלי מסך מבדיל, ואז יקרא אור בפועל ובהעדר התנועה ההיא ישאר אור בכח, ולזה יתכן הבריאה על האור אף שלא היו המאורות ברקיע השמים כי אם ביום הרביעי. ודקדוק מלת יהי משוכה לפי שהעי"ן והלמ"ד מאותיות אהו"י כישרשו היה, והעתיד אֶהְיֶה יִהְיֶה, כשתבא בחסרון הה"א כמנהג נחי למ"ד ה"א היתה ראויה להיות אֶהִי יְהִי, כמו מן בנה קנה וַיִּבֶן וַיִּקֶן, ולפי שאין דרך היו"ד לנוח אחר השו"ל בסוף התיבה, עם שמלאכה נחה באמצע התיבה, בעתיד לנוכחות ונסתרות מנחי למ"ד ה"א כשהנגינ' לפני היו"ד כמו מלך ביפיו תֶּחֱזֶינָה עיניך תִּרְאֶינָה ארץ מרחקים (ישעיה ל"ג י"ז), לכן הפכו: התנועות ושמו סגול הה"א תחת היו"ד וחירק היו"ד תחת הה"א, ואמרו בהפסק כי הוא אמר וַיֶּהִי (תהלים ל"ג) מי זה אמר וַתֶּהִי (איכה ג' ל"ז) בזקף, שיש לו לפעמים משפט ההפסק, והקלו במלה זאת באמצע המאמר ואמרו יְהִי אור, אֱהִי קטבך שאול (הושע י"ג י"ד) וזהו, לרוב השתמש בשרש זה, וגם השוא היא מן פ"א הפעל כשיבא בשלימו' אֶהְיֶה יִהְיֶה, (ודעת בעל פתח דברי (דף פ"ג ע"א) שעיקרה וַיְהִי נפלם וַיֵּשֶׁב (במדבר כ"א א'), רק לפי שלא נמצאת אות היו"ד נקודה בשוא נע בסוף התיבה לכן הניחו היו"ד וחירק היו"ד הראשונה שמו תחת הה"א ושוא הה"א תחת היו"ד), ויש לו ריע לזה השרש, והוא שרש חיה שממנו כאמר יְחִי תְּחִי לסבה הנזכרת, ושניהם היו ראוים להיות בפתח האיתן וגם פ"א הפעל אף בבנין הקל להדבקת הפ"א שהיא גרונית כמו וַתַּהַר ותלד את קין (בראשית ד' א') וַיִּחַץ את העם (שם ל"ב ח') וְתֶחֱזַ בציון עינינו (מיכה ד' י"א), וכן ראוי לומר כאן אֱהִי יֶהִי, אֱחִי יֶחִי, רק שאין דרך היו"ד הגרשית להיות נעה בסוף התיבה, וכתב הראב"ע (בתחלת פ'

רש"י

ד וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא קבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: ה יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר:

ו ויאמר ... ז יהי

ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃ ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל

לרקיעא

ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם

אשר

(ו) גאטט שפראך: עס ווערדע איינע אויזדעהנונג מיטטען אים וואססער, דא= מיט איינע אבשיידונג זייא צווישן וואססערן אונד וואס= סערן. = (ז) אלזא מאכטע גאטט דיא אויזדעהנונג, אונד אבשיידעטע צווישען דען וואססערן, װעלכע אונטער דער אויזדעהנונג אונד דען וואססערן, װעלכע

רש"י

ו יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע וזהו שאמ' עמודי שמים ירופפו (איוב כ"ו) כל יום א' ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקי' למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך. ז ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה (דברים כ"א):

ומעל

באור

פ' שמות) מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו (ד"ה ב' כ"ד כ"ז), ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן עכ"ל, ובלי ספק טעות הדפוס הוא, כי קמץ קטן הוא רביעי, ולא מלאכה בכירי רק בסגול בהפסק, וצ"ל בפתח קטן שהוא הסגול, וכן הוגה בחומש עם הרשב"ם שנדפ' באמשטרדם, עוד כתב כי אין בבנין הקל פעל שיהי' האות המשרת בו א רק זאת הגזרה יגזרת ויתי, ותמה עליו ר"א בחור גם' ההרכבה באות יו"ד, ואמר איך לא זכר ישובון יקומון שהם עתידים מהקל מנחי העי"ן ובא האית"ן בו א לסבת הנו"ן שבסוף, ואולי כוונתו כשאין בהן תוספת אות בסוף עכ"ל, וגם הוא לא זכר הַסְּבִינָה (בראשית ל"ז ז') שהיא מהקל ואין הנו"ן והה"א נוספות רק לשמוש הכסיגרות, אבל כוונתו כשאין בם רק אות אחת כתה לשמוש: (ד) וירא, תכן השם להוציא הדבר מן הכח אל ההוי' יקרא אמירה, ומפני בקיום ההיה יקרא ראיה, כענין ראיתי אני דקהלת (ב' י"ג) וכאשר אמרו רואה אני את דברי אדמון יכמיהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שבה העיר בשלום (שמואל ב' ט"ו כ"ז), הענין לא רות כי עמידתם בתפשו לבד, ואם התכן יתפרד רגע מהם ישובו לאין, ולכך אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב, הרצון שהיה הדבר בלבשו הצורה הנזכרת שם על התכונה הנאותה אל התכלית המכוון מאתו ית' ומסכמת עם החכמה הקדומה שהיא ראשית דרכו של הקב"ה, וכן רבה בקיום והתמדת הדבר ההוא על התכונ' ההיא, ובשני כאשר נשלם הכל אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנ' טוב מאד כאשר נבאר שם בעז"ה, וכן בהיות האור כמאה רבה בקיומו לעד, והבדילו מן החשך, והוסיף לומר את האור, שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב הי' חוזר על בריאת שמים וארץ, ולא גזר בהם עדיין הקיום, כי לא עמדו בכה כי אם נשתנו בימי הבריאה הבאים בשני ובשלישי, ואז גזר בהם הקיום ואמר וירא אלהים כי טוב, וַיַּרְא, המלה הזאת זרה בדקדוק, והסבה היא בעבור שנתחברו בה העי"ן והלמ"ד מאותיות הנחות שגרשה ראה, ודאוי' להיות בתשלומה וַיִּרְאֶה רק בעבור שנעתקה הנגינה אל היו"ד פ"א הפעל, ולא תנוח הה"א אחר הסגו"ל שאין הנגינה תחתיה, ראוי' שתפול הה"א וגם שוא הרי"ש והבנו"ל יבוא תחת הרי"ש ולומר וַיֵּרֶא על משקל וַיִּפֶן וַיִּבֶן מן פָּנָה קָנָה או וַיַּרְא על משקל וַיֵּרֶא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א) משרש דאה, וכאשר יִמלאכה באחר אותיות אית"ן, וַתֵּרֶא האשה (בראשית ג' ו') וָאֵרֶא בחלום (שם ל"א י'), וכן ביו"ד בלי וא"ו ההפוך ועתה יֵרֶא פרעה (שם מ"א ל"ג), אבל בעבור שנשתמשו בזה השרש ביו"ד האית"ן יותר מן השאר שנו תנועתו כהקל בהתחב' עמו וא"ו ההפו' ואמרו וַיַּרְא, ובלא וא"ו ההפוך לא נאמר יַרְא. גם באחר אותיות אית"ן לא עשו כן לומר וָאַרְא וְנַרְא וַתַּרְא, ודעת ר' יהודה חיוג כי וַיַּרְא בא במשקל וַיֵּשֶׁב ממנו (במדבר כ"א א') וַיִּפַּח בסתר לבי (איוב ל"א כ"ז), וראוי להיות וַיֵּרָא, ולא נקדוהו כן שלא יתחלף בקריאה עם וַיֵּרֶד מן וַיּוֹרֶה המורי' (שמואל ב' י"א כ"ד) מגזר' ירה בים (שמות ט"ו ד'), וכן דעת הראב"ע בס' צחות בשער בנין פָּעַל, (וכן כתב בפירושו בפ' וירא (כ"ט ב' ע"ש), ובעל פתח דברי (דף פ"ג ע"א) כתב כי לא נקדו וַיַּרְא בשוא תחת הא"ף לפי שאין דרך האל"ף להיות נקודה בשו"א כשתבא בסוף התיבה כי משפטה משפט הי"וד, ולי נראה שנקודה בפתח להרחיב על הרי"ש שיש לה דין הרחבה קצת כמו וַיָּסַר (שמות י"ד כ"ה), והנה הקל והפעיל שוים במלה זאת, רק מן הענין תכיר, אבל לא מלאכה כהפעיל רק פעם א' וַיַּרְא אותם את בן המלך (מלכי' ב' י"א ד'), ופתח היו"ד שם על משפטו כי בתשלומו ראוי להיות וַיַּרְאֶה: (ה) ויקרא, הקרי' בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם, גזר שילכו קרנות האור על קיום ישרים וישובו לאחור כפנסם גוף עכור, וע"י זה הוגבל תחום האור והחשך. וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך: לילה, הה"א נוספת ואיננה לנקבה כי המלה מלעיל: ערב, תחלת הלילה יקרא ערב בעבור שיתערבו בו הנורות והמראות, ותחלת היום יקרא בקר שיבקר האדם בינותם, אמר שהי' ערב והי' בקר של יום אחד, ויתכן להיות כאשר כתבו קצת המפרשים הביאם הרמב"ן ז"ל שרמז בזה לאשר יהי' ברביעי אחרי הנתן המאורות ברקי' השמים, שמיד כשיתחיל האור לצאת ויהי' בקר ליושבי מזרח ברגע ההוא ממש יהי' ערב לושבי מערב וכן יתמיד הדבר בתנועות הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות, שכל רגע יהיה בקר במקום זה וערב במקום שכנגדו, על דרך גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, והנה באמת בבחינת כל הכדור כלו יהי' תמיד ערב ובקר יחד ערב לזה ובקר לזה, והכתוב התחיל מדת היום מן הערב ואמר ערב ואח"כ בקר רמז אל האפס שקדם להויה בתחלת הבריאה: ואמר יום אחד ולא יום ראשון לפי שאין ראשון בלא שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה, אבל שניהם במצאים, והוא ממאמר הנקרא לבעלי ההגיון מאמר המצטרף, אבל האחד לא יורה על שני, וכן מתורגם בל"א: (ו) רקיע, כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט ג'), התומר הזה בתחלה שנבראו ואין אמר שיהי' רקיע מתוח כאהל בתוך המים, ויהי' מבדיל בין מים למים: בתוך המים, באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמו הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת שהן תלויין במאמרו של מלך (בראשית רבה ובדברי רש"י) (כ"ה הנוסח' ברש"י כ"י) ושיים בזה הרמב"ן ז"ל וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקיה מוגבי שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכי' לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור לידעיו וכל שכן אלינו עכ"ל, וק"ו בן בנו של ק"ו לקצרי ההשגה כמונו: ולפי פשוטו של מקרא הרקיע הוא האויר הזך והבהיר המבדיל בין מי הענן למים אשר על הארץ, כי אחרי שהיתה הארץ מתחלתה מכוסה במים מכל עבריה, הי' האויר כלו רטוב ולא מלא ענן וערפל ואדים עבים העולים מן המים, והרצון השם ב"ה היגללו מים ממים, קצתם עלו למעלה והיו ענן, וקצתם התקבצו והיו למקוה מים הנקראים ימים, ובין מים למים נתהוה אויר זך ובהיר לנורך נשימת כל

אשר

אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ

על

אונקלוס

לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן׃ ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן׃ ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן׃ י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילָן פֵּרִין עָבֵד

פרין

תרגום אשכנזי

וועלכע איבער דער אויזדעהנונג, אונד עז געשאה אלזא. (ח) גאטט נענטע דיא אויזדעהנונג הימעל, זא ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, דער צווייטע טאג. (ט) גאטט שפראך פערנער: עז פערזאממעלן זיך דיא וואססער אונטער דעם הימעל אן איינען ארט, דאמיט דאז טראקקענע זיכטבאר ווערדע. עז ווארד אלזא. (י) גאטט נענטע דאז טראקקענע ערדע, אונד דיא פערזאממלונג דער וואססער נענטע ער מעערע; דא זאה גאטט, דאס עז גוט זייא. (יא) גאטט שפראך: עז שפראססע דיא ערדע אללערלייא שפראססען, קרויט, דאז זאמען ברינגט, פרוכטבוים, דער פרוכט טרעגט, נאך זיינער ארט, וואָרין דער זאמען איזט אויף דער ערדע; אונד

באור

אשר נשמת רוח חיים באפיו ולגדול הצמחי' והאילנות אשר אין להם קיום באויר רטוב ולא ומלא איד עב: (ז) ויעש, לשון עשיי' בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן, שהי' כן כל ימי העולם: (ח) ויקרא אלהי' לרקיע שמים, הנכון לפי פשט הכתובים כאשר כתב הרמב"ן ז"ל עם תוספת באור קצת כדרכינו, השמי' הנזכרי' בפסוק ראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזקאל א' כ"ב), ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים, ולא כפר הכתוב בבריאתם דבר כאשר כתבנו שלא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף, ולא פרט דבר מיצירתם, כי אם הזכיר בכלל שהיו השמי' נבראי', כלומר שקדמותם אפס ובאפן השם יצא אל היש, (ולכך אמרו רז"ל בראשי' נמי מאמר הוי כלומר שבפסוק הראשון אף שלא נאמר שם בפירוש ויאמר אלהי' אעפ"כ הוא מענין מאמר השם והוראתו כי הזכיר אפן השם ופעולתו בבריא' הרוחניי' הנפרדי' בהוציאם אל ההוי' אחרי האפס המוחלט), ואמר בשני שיהי' רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המי' הנזכרי' דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורי' שמים בשם השמי' העליונים הראשונים, ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים, ויתן אותם אלהי' ברקיע השמים, לבאר שאינם הנזכרי' בשם השמים רק הרקיעי' שקראם שמים והבי' הרמב"ן ראי' לדבריו אלה מדברי חז"ל ע"ש כי לא רציתי להאריך: שֵׁנִי, ראוי להיות שְׁנָיִי, אחת יו"ד השרש במקום הה"א שרשו שנה, ואחת לסימן התואר כמו שלישי רביעי, וכן בא הרבים שְׁנִיִּים, ונפלה למ"ד הפעל להקל: (ט) יקוו, יתחברו, וכן ונקוו אליה (ירמי' ג' י"ז): אל מקום אחד, היה על פני כל הארץ מים ועפר מעורבים, כענין המים העכורים, וגזר על המים שיתחברו אל מקום מסובב מכל פאה, וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים וגם יתיבש ויהיה אדמה יבשה שטוחה ראויה לישוב בני אדם, וכן כתוב לרוקע הארץ על המים (תהלים קל"ו ו'): (י) ליבשה ארץ, השם הראוי לה יבשה, כי בהפרד המים מעל העפר היא יבשה, אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון, והטעם כי בעבור היבשה נבראו היסודות כלם למען תהיה ישוב לבני אדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו: קרא ימים, אמר ימים לשון רבים, לפי שאין שם ים שיקיף את כל הארץ, והנה מקוה המים כולל הקרקע עם המים המכונסים בו, ופעמים שיקרא הקרקע לבדו בשם ים כדכתיב ומלאו את המים בימים, כמים לים מכסים (ישעי' י"א ט'): וירא אלהים כי טוב, הוא קיומם ברצון השם, והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזאת חפץ בהם כי כך הם נאותים אל התכלית המכוון מאתו ית' וגזר עליהם הקיום וההתמדה על התכונה הזאת, וזהו מה שאמרו רז"ל מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים בשני, ולא היו א"כ עדיין על התכונה הנאותה אל תכלית הבריאה, לכך לא גזר עליהם הקיום עד היום השלישי שבו נגמרה מלאכת המים כראוי לצורך כל חי וצמח האדמה, והתחיל וגמר עוד מלאכה אחרת, ובו נאמר כי טוב שני פעמים אחד למלאכ' המים ואחד ליום: (יא) דשא, לבישת הארץ בצמחים יקרא דשא, ברש"י ארבא"י בלע"ז והוא הערבא"שי בל"א (פפלאנצענגעוועכסע) קנתו יתגדל ויהיה עשב מזריע זרע וקנתו יהי' עץ פרי עושה פרי למינו, ולכך לא אמר תדשא הארץ דשא ותוציא עץ פרי, כי באמת תדשא הארץ דשא הוא מוסב

על

רש"י

מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלויין באויר ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום ג' והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכ' אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: ח ויקרא אלהים לרקיע שמי'. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים: ט יקוו המים. שהיו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: י קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: יא תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון לומדבר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבי' בלשון לעז נקרא דשא ארב"אזי והוא הערבא"שי בל"א (פפלאנצענגעוועכסע) כלן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי.

שיהא

על־הארץ ויהי־כן: יב ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה־פרי אשר זרעו־בו למינהו וירא אלהים כי־טוב: יג ויהי־ערב ויהי־בקר יום שלישי: שני פ

יד ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים: טו והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על־הארץ ויהי־כן: טז ויעש אלהים את־שני המארת הגדלים את־

המאור

אונקלוס

פירין לזניה די בר זרעיה ביה על ארעא והוה כן: יב ואפיקת ארעא דתאה עשבא דבר זרעיה מזדרע לזנוהי ואילן עבד פירין דבר זרעיה ביה לזנוהי וחזא יי ארי טב: יג והוה רמש והוה צפר יום תליתאי: יד ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולממני בהון יומין ושנין: טו ויהון לנהורין ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא והוה כן: טז ועבד יי ית תרין נהוריא רברביא ית

נהורא

תרגום אשכנזי

אונד עז געשאה אלזא. (יב) דיא ערדע בראכטע אללערליא שפראססען הערפאר, קרויט, דאז זאמען ברינגט, נאך זיינער ארט, אונד בוים, דער פרוכט טרעגט, אין וועלכער דער זאמען ליגט, נאך זיינער ארט; דא זאה גאטט, דאס עז גוט וואר. (יג) דא וואר אבענד אונד ווארד מארגען, דער דריטטע טאג. (יד) גאטט שפראך: עז ווערדען ליכטער אין דער אויזדעהנונג דעס היממעלס, צו אונטערשיידען צווישען טאג אונד נאכט, דאמיט זיא זייען צו צייכען פיר צייטען, טאגע אונד יאהרע; (טו) אונד זייען אויך ליכטער אין דער אויזדעהנונג דעס היממעלס, צו לייכטען אויף דער ערדע; אונד עז געשאה אלזא. (טז) אלזא מאכטע גאטט דיא צוויא גראסען ליכטער, דאז גרעסערע

ליכט

רש"י

שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: יב ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויה' שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפורש באגדה בשחיט' חולין: יד יהי מאורות וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל א' וא' נקבע ביו' שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיה' ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרא בתנוקות הו' ששנינו ברביעי היו מתענין על אסכרא שלא תפול בתנוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בליל': והיו לאותו'. כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם שנאמר מאותות השמי' אל תחתו (ירמי' י') בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדו' והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי היו' ושמוש הלבנ' חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימי' יגמרו מהלכת' בי"ב מזלות המשרתי' אותם והי' שנה: טו והיו למאורו'. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: טז המאורו' הגדולים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה

א"א

באור

על עשב ועץ, דשא עשב ודשא עץ כאש' אמרנו, וכן מתורגם בל"א: ונכון לפ"ז להיות תיבת דשא בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הז"ק שבתיבת זרע כי הוא מוסב על עשב ועץ שאחריו, ואף שבפסוק י"ב תיבת דשא בת"ג מפסיק פחות מן הפשטא שבמלת זרע, אין משם סתירה לדברינו, כי שם נאמר ותוצא הארץ, וא"כ אינו מן הצורך לחבר דשא אל עץ, כי פעל היציאה יפול על עץ ועל עשב בשוה, ויתכן לומר תוצא הארץ עץ עושה פרי, ואולם בפסוק הזה אמר תדשא ואין פעל הדשיאה נופל על עץ, ואי אפשר לומר תדשא הארץ עץ פרי, לפי שבהיותו עץ כבר יצא מגדר הדשיאה, ועל כרחך לומר תדשא הארץ דשא עץ פרי, וא"כ מוכרח שתיבת דשא מוסב גם על עץ שאחריו, וכן מצאנו מלת דשא בז"ק בקצת ספרים מדויקים, עכ"ז כת"ס שלי הטעמתי ברביע כאשר העיד הא"ת שכ"ה בס"ס וכס' עט ספר להרד"ק: מזריע זרע, שיגדל בו הזרע לזרוע ממנו במקום אחר: אשר זרעו בו, הן גרעיני כל פרי שמהן האילן נוטה כשזורעין אותו, כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף שהמכהג במקצת' ליטע מהם הענף, והרמב"ן ז"ל תמה מדוע לא הזכיר הכתוב אילני סרק ואיך נוה בעץ פרי לבדו, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פריו אשר בו גרעיני הזרע, והראוי למאכל יקרא עץ מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ולאילני מאכל: ויתכן ג"כ שיהיו כל אילני סרק בכלל קוץ ודרדר שלא נצמחו כי אם אחר שנתקללה האדמה, והיתה הכוונה הראשונה שלא תוציא הארץ כי אם עץ פרי הראוי למאכל אדם: למינו, מה שדומה לו והוא מתכונתו, ויתכן שמלת למינו חוזרת על עשב ועל עץ פרי. אבל לפ"ז הי' ראוי להיות למינו בטעם מפסיק יותר מן זרע, ויראה לי שלזה אמרו חז"ל בחולין (דף ס' ע"א) שלא נאמר למינהו בדשאים בציווין רק שנשאו ק"ו בעצמן, ע"ש: (יב) וירא אלהים כי טוב, כן נאות אל התכלית בקיום המינים ההם על מתכונתם, וכל מין ומין לבד כאשר אמר למינהו, והוא אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית: (יד) יהי, ולא אמר יהיו כי כהקדים הפעל אל הפועל נושא המאמר, לא ישמור בלה"ק לא את המין ולא את המספר, יאמר כי יהי' נערה בתולה (דברים כ"ב כ"ג), ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט' ו') דוגמתו בלה"ע (ווערבום איספערסאנאלע), יאמר בל"א (עס ווערדען) שלא ישמור המספר לומר (זיא ווערדע), או (עס ווערדע), ושמור זה הכלל: מארת, עתה ברביעי גזר שיהיו ברקיע גופי' מאירים מעוררים את זוהר האור לצאת אל הפועל ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה יוציאו את קרנותיו להאיר על הארץ: והיו לאתת, הסגוי שיולידו ויעשו ממנו

אותות

המאור הגדל לממשלת היום ואת־המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים: יז ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על־הארץ: יח ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי־טוב: יט ויהי־ערב ויהי־בקר יום רביעי: פ
כ ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על־הארץ על־פני רקיע השמים: כא ויברא אלהים את־

התנינם

אונקלוס

נהורא רבא למשלט ביממא וית נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא: יז ויהב יתהון יי ברקיעא דשמיא לאנהרא על ארעא: יח ולמשלט ביממא ובליליא ולאפרשא בין נהורא ובין חשוכא וחזא יי ארי טב: יט והוה רמש והוה צפר יום רביעאי: כ ואמר יי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא דפרח על ארעא על אפי רקיעא דשמיא: כא וברא יי ית תניניא רברביא

וית

תרגום אשכנזי

-רעסערע ליכט צור רעגירונג דעס טאגעס, דאז קליינערע ליכט צור רעגירונג דער נאכט אונד דיא שטערנע. (יז) גאטט זעצטע זיא אין דיא אויזדעהנונג דעס הימעלס, אויף דער ערדע צו לייכטען. (יח) אויך צו רעגירען טאגס אונד נאכטס, אונד צו אונטערשיידען צווישען ליכט אונד פינסטערניס; דא זאה גאטט, דאס עז גוט וואר. (יט) אלזא ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, דער פירטע טאג. (כ) גאטט שפראך: עז רעגע דאז וואססער רעגעס, בעוועלטעס טהיר, אונד דאז געפליגעל פליגע איבער דער ערדע אן דער אויזדעהנונג דעס הימעלס. (כא) גאטט ערשוף דיא גראססען מעערונגעהייער

באור

אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמי' אל תחתו (ירמי' י' ב'), ויתכן שיהיו לאותות לעוברי דרך והולכי ימים שעל ידם יכירו את מהלכם לאורך ורוחב המדינות ביבשה ובים: ולמועדים, זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף: ולימי' מדת היום ומדת הלילה: ושנים, שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך ההוא, אשר הלכו בה, ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ, הוסיף שיהיו אורם ונהרם מגיע לארץ, כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשי' הנזכרי' מבלי שיאירו בארץ, ולכך אמר שיהיו למאורות ברקי' השמים המגיע בארץ ויאירו עליה: (טז) ויעש אלהים וגו' ויתן אתם אלהי', מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופי' נקבעים בו, והזכיר ממשלתם, כי ענין הממשלה דבר אחר זולת האורה שזכר, כי יש להם ממשלה בארץ בהויה ובהפסד, וממשלה בימים ובנהרות כידוע: שני המארת הגדלים, נקראו השנים גדולים כנגד הכוכבים, ואם ישאל השואל והלא אמרו חכמי הספירות שהרבה מהן וכל הכוכבים אין מכבב ונונה גדולים מהלבנה, התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק על אורם, ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה לארץ, (ומאור לשון זכר אף שהמקובץ ממנו מאורות) והתשובה היא בעצמה נשיב לשואל איך נקרא ללבנה מאור ואין לה אור בעצמה כי היא מקבלת אורה מן החמה, והיא בעצמה גוף עכור כידוע, כי נאמר לו שאין הכוונה כי אם דבר המאיר על הארץ ומזכיר את הגופים בהסתר השמש, והרי הלבנה מאירה בלילה במקום שאין זוהר השמש מגיע: (כ) ישרצו, פעל יוצא, וכמהו ושרץ היאר צפרדעים (שמות ז' כ"ח), וההולדה ברבוי עם התנועה התמידית תקרא שריצה, ויקראו השרצים כן בעבור שהם מתרבים מאד ומתנועעים בתנוע' תמידית, אותיו' ההנחה הראשונ' על השרץ בעבור שהוא רץ והועתק הפעל ממנו אל ההולדה ברבוי כי כן דרך השרצים. וכן דעת אנקלוס, כי ישרצו המים שרץ תרגם ירחשון מיא רחיש, ושרצו בארץ (בראשית ט' ז') פתר מענין הולדה אתילדו בארעא, כי עשה הלשון מושאל מן השרצים, והענין ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ, וכן פרו וישרצו (שמות א' ז') שהיו בהולדתם כשרצים לרוב: שרץ, שם כולל למינים הרבה, יש שרץ בשקצים כגון נמלים ותולעים, ויש שרץ בחיות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים, ויש שרץ בעוף, והוא כל עוף שיש לו ארבע רגלים מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים, ואשר אוכלי כן יקראו עוף כנף מפני שעיקר תנועתו לעופף. ועוף, נחלקו בו רבותינו ז"ל יש מהם שאמר שהעוף מן המים נברא, ולכך הזכיר בריאתם בחמישי לפי שביום הזה הי' מאמר בריאת המים, ואמר רבי אליעזר הגדול בפרקיו בחמישי הפרין מן המים כל עוף כנף, וא"כ לדעתו פירוש ועוף יעופף על הארץ כאלו אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף ותפול מלת שרץ גם על עוף כנף, והכתוב שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ב' י"ט) כאלו אמר ויצר ה' אלהים את כל חית השדה מן האדמ' ואת כל עוף השמים ורבים כמוהו, אבל בגמרא נחלקו בו ויש אומרי' שהעוף משניהם נברא. אמרו מהרקק נברא ואם כן בעבור שהרקק בקרקע הים ומשם תולדיתם מפני זה הי' המאמר בהם ביום החמישי, ובעלי הטעמי' נראה שהסכים עם הדעה הזאת לפיכך העמיד מלת חיה בטעם אתנח, והכוונה כאלו היו שם שני מאמרים נבדלי' המים ישרצו שרץ נפש חיה, והעוף יעופף על הארץ, ואלו היו תיבות ישרצו המים מוסבו' גם על עוף יעופף הי' צריך להעמיד מלת המים בטעם מפסיק יותר גדול מטעם מלת חיה: על פני רקיע השמים, שטח קערורית השמים נראה לאדם ולכן נקרא פני השמים, ויאמר על פני השמים, אף שהעוף יעופף תחת פני השמים, כי כן משפט הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו לאמר שהוא עובר עליו או על פניו, וכמוהו ותעבור המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב): (כא) ויברא וגו', בעבור גודל הבריות האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות הגידו היונים בספריהם שידעו מהם ארוכים חמש מאות פרסה ורז"ל

גם

רש"י

א"א לשני מלכי' שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבי'. ע"י שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה: כ נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובי'. בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעים. בבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: כא התנינים. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם:

נפש

הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ שלישי

כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

נעשה

אונקלוס

וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחֲשָׁא דִי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: כב וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוֹ וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵי בְּאַרְעָא: כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי: כד וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וְרִחֵשׁ וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן: כה וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִיחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: כו וַאֲמַר יְיָ

נעביד

תרגום אשכנזי

געהייער אונד אללעס קריכענדע, בעזעעלטע טהיר, וועלכעס דיא וואססער אויפגערעגט האבען, יעדעס נאך זיינער ארט, אונד אללעס געפליגעל נאך זיינער ארט, אונד גאטט זאה, דאס עז גוט זייא. (כב) דא זעגנעטע זיא גאטט אונד שפראך: זייד פרוכטבאר, מעהרעט אייך אונד פיללעט דאז וואססער אין דען מעערען, אונד דאז געפליגעל מעהרע זיך אויף דער ערדע.! (כג) אלזא ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, דער פינפטע טאג. (כד) גאטט שפראך: דיא ערדע ברינגע הערפאר בעזעעלטע טהיר אללערלייא ארט, פיה, געווירם אונד ווילדעס לאנדעס אללערלייא ארט! אונד עז געשאה אלזא. (כה) גאטט מאכטע ווילדעס לאנדעס אללערלייא ארט, פיה אללערלייא ארט אונד געזווירם אללערלייא ארט, אונד גאטט זאה, דאס עז גוט זייא. (כו) גאטט שפראך: נון וואללען וויר

איינען

רש"י

נפש חיה. נפש שיש בה חיות: כב ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם ונדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש העתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו לשון פרי כלומר עשו פירות: (תוס') ורבו אם לא אמר אלא פרו היה א' מוליד א' ולא יותר ובא ורבו שא' מוליד הרבה ע"כ: כד תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות. ורמש. הם שרצים שהם נמוכי' ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררין שאין הלוכם ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמו"בריה והוא מלשון תנועה בל"א (רעגונג): כה ויעש. תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן: כו נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם

בדמות

באור

גם הם הפליגו בהם, בעבור זה ייחס בהם הבריאה לשהי' כי הוא שהמציאם מאין מבראשית, כן כתב הרמב"ן ז"ל והנה האמת שפעל ויברא מוסב גם על נפש החי' ועל עוף כנף שכלם נברואי השם והוא הוציאם מן האפס והביאם אל היש, ואף שאמר הכתוב אשר שרצו המי' הנה יהיו המי' סבה פועלת או חמרית, בין כך ובין כך יתכן לומר שהשם ברא את הדגים מאין, לפי שהו' מקור הסבות ופועלם, ובלעדי חפצו בקיומם לא יתקיימו אפי' רגע וישובו לאפס: התנינם, דגים גדולים שבים, ויש מהם נזכרים במקרא ביבשה, והם מין נחשים: נפש חיה, שיש בה חיות: הרמשת, כענין בסמ"ך מן תרמסנה רגל (ישעי' כ"ו ו') וחביריו, וענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך ההתעופפות: (כב) ויברך, גזר עליהם תוספת טובה שזהו ענין הברכה בכל מקום: לאמר, בכל מקום שיזכיר בעל לה"ק דברי האומר כמות שהם בלי לשנות הגוף מנוכח אל נסתר צריך שתקדם להם האמירה כמו ויאמר או לאמר, והטעם (פאלגענדע ווארטע) או (וויא פאלגט), כאלו אמר ויברך אותם אלהי' בלשון הזה פרו ורבו וגו', ואלו לא הוסיף תיבת לאמר לא יתכן לדבר אחר כן בלשון נוכח פרו ורבו, כי אם הי' צריך לשנות הגוף אל נסתר ולומר ויברך אתם אלהים שיפרו וירבו וגו' ושמור זה הכלל: פרו, לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו, אלו לא אמר כי אם פרו הי' אחד מוליד אחד ולא יות' לכך הוסיף ורבו שהאחד יוליד הרבה': ובא הציווי במקום העתיד, וכן ומת בהר (דברי' ל"ב נ') כי אין זה בכחו ובידו לעשות, והענין אני נותן בכם כח שתפרו ותרבו: והעוף ירב בארץ, אע"פ שבריאתו מן המים ברכתו תהי' בארץ שיפרה וירבה עליה, כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים ונזונים שם עושין ביציהם בארץ ונולדים בה: (כג) חמישי, הנח בין המ"ם והשי"ן תמורת הדגש: (כד) בהמה, הם המינים האוכלי' עשב בין ישובי בין מדברי: ורמש, לשון רש"י, הם שרצים שהם נמוכי' ורומשי' על הארץ ונראי' כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר, כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמו"בריה עכ"ל, והוא מלשון תנועה (רעגונג בל"א): והנה אף שפע' הרמישה יאמר גם על החי' ועל הבהמה כדכתיב ובכל החי' הרמשת על הארץ, וכן ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השרץ השרץ על הארץ (בראשית ז' כ"א), וכתיב בו תרמש כל חיתו יער (תהלים ק"ד כ'), אעפ"כ בכל מקום שנזכר רמש סתם הכוונה ביחוד על השרצים הנגררי', וכן הענין בפעל הזחילה שיאמר על כל החי המוליד ברבוי עם התמדת התנועה, ואעפ"כ בכל מקום שנאמר שרץ סתם הכוונה על המין ההוא ביחוד: וחיתו ארץ, הוי"ו האחרון נוסף כוי"ו בנו בעור (במדבר כ"ג וט"ו), אולי הנשר יקראו חיית וכלם יטרופו: (כה) ויעש, תיקנם בצביונם בתיקונם בקומתן. (כו) ויאמר אלהים, כאן יחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו, כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו, ולהורות על יתרון הכבוד

וההדר

נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת

על

נַעֲבֵיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמָנָא כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ כז וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצַלְמָא דַיְיָ בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃ כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא

על

איינען מענש מאכען אין אונזערם עבענבילדע, אין עהנליכקייט מיט אונז, דאס זיא רעגירן איבער דיא פישע דעם מעערעס, איבער דאז געפליגעל דעם הימעלס, איבער דאז פיה אונד איבער דיא גאנצע ערדע, זא וויא איבער אללעס געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט. (כז) דא ערשוף גאטט דעז מענש אין זיינעם עבענבילדע, אין דעם עבענבילדע גאטטעס ערשוף ער איהן; מאנזען אונד וויבזען ערשוף ער זיא. (כח) זעגנעטע זיא, אונד שפראך צו איהנען: זייד פרוכטבאר, מעהרעט אייך, פיללעט דיא ערדע אונד בעצווינגעט זיא, הערשעט איבער דיא פישע דעם מעערעס, איבער דאז געפליגעל דעם הימעלס אונד איבער אללעם לעבענדיגע טהיר, דאז

רש"י

בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כ"ב) ראיתי את יי יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילין לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלת' אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתוני' הרי יש קנא' במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן. ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו. כז ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו (וברש"י ישן נכתב קו"יין והוא בל"א שטעמפל) וכן הוא אומר (איוב ל"ח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואח"כ חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פי' לך כיצד בריאתן ופי' לך במקום אחר: כח וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש

לכבוש

באור

וההדר שעטרוהו על כל בעל חי, לחסרו מעט מאלהי' לתת בו נפש משכלת מכרת את בוראה ובלתי נופלת תחת ההפסד, ולהמשילהו בכל מעשה בראשית בכח תבונתו, אמר ביצירתו נעשה אדם כאלו נמלך הקב"ה בפמלי' שלו שהם מלאכי יה ובצבאותיו לאמר, אחרי אשר בראתי את כל אלה לצורך האדם תשמישו והנאתו עתה יבא האדון אל היכלו, נעשה אדם בצלם העליונים, וענין צלם כמו צורה, שיבדל בצורתו הנפרדת מצורת יתר החי בחכמה ותבונה ודעת וכשרון המעשה ובזה יהי' לו דמות ודמיון עם מלאכי מרום, וע"י זה ירדה וימשול בחזקה בדגי' ובעוף ובבהמה ובכל הרמש, והבהמה תכלול החיה, וימשול גם בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל, ולשון רדי' ממשלת האדון בעבדו, כי הוא המושל על כל: ואמר וירדו לשון רבים בעבור היות האדם זכר ונקבה, ואולי רמז בזה אל התכלית שיהי' האדם מדיני בטבעו, יתחבר עם הדומי' לו ויחי' עמהם בתקון מדיני, איש את אחיו יעזור להגיע אל ההצלחה, ואין היחיד מושל בכל החי ובכל הארץ עצמה כי אם בעזר התקון הכללי: (כז) ויברא, יחד גם בזה בריאה למעלת האדם ולהודיע כי הוא מורכב מאין עם דעתו ושכלו, ואחר שאמר בצלמו כפל ואמר בצלם אלהי' ברא אותו לעורר הכוונה על עוצם היתרון הזה אשר לאדם שהוא בצורתו ונפשו הנפרדת דומה לעליונים, והצלם המתוקן לו צלם דיוקן של יוצרו הוא, האלהי' בשמי' והוא לבדו על הארץ הולך ככחו כאשר אמר המלין, ובזוהר בצלמנו כדמותנו לאשתכללא דא בדא למהוי הוא יחידאי בעלמא שליט על כלא: ולשון רש"י בצלמו, בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידי' שנאמ' ותשת עלי כפכה (תהלי' קל"ט ה') נעשה בחותם כמטבע העשוי' על ידי רושם שקורין קוי"יו עכ"ל, וברש"י כ"י נכתב קויי"ן בלע"ז והוא הנכון, ובל"א (שטעמפל) בו רושמין המטבעו': זכר ונקבה ברא אתם, שהיתה הבריאה מתחלה זכר ונקבה יחד, ונשמתם כלולה בהם, אבל היצירה היתה לאדם לבדו ובנין צלע לאשה כאשר יספר בפרשה הבאה, ולכך הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה: (כח) ומלאו את הארץ, ברכה שימלאו את העולם לרובם, ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם, ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה (לשון הרמב"ן ז"ל): וכבשה, נתן לאדם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונו בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולנטוע ולעקור ולחצוב וכיוצא בזה לתקון הקנין המדיני, ורדו בדגת הים, אמר שיהיו רודים גם בדגי הים המכוסים מהם, ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חי' רעה, וסדר אותם כבריאתם הדגי' והעוף תחלה ואח"כ החי' וכך

אמר

עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם א וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ ב

ויכלו

ב א ואשתכללו

עַל אַרְעָא: כט וַאֲמַר יְיָ הָא יְהַבִית לְכוֹן יָת כָּל עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִיזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דִּי בֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִיזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכָל: ל וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דְּבֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִשְׂבָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה כֵן: לא וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דַּעֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי:

דאז אויף ערדען קריכט! (כט) גאטט שפראך: דא איבערגעבע איך אייך אללעם קרויט, דאז זאמען פיהרט אויף דער גאנצען ערדע, אונד יעדען בוים, וואראן פרוכט איזט, וועלכע זאמען פיהרט; דיזע זאללען אייער זיין צור שפייזע. (ל) אללען טהירען דעם לאנדעס אבער אונד אללעם געפליגעל דעם היממעלס אונד אללעם קריכענדען אויף דער ערדע, ווארין לעבענדיגע זעעלע איזט, איבערגעבע איך אללעם גרינע קרייטערווערק צור שפייזע. אונד זא געשאה עז אויך. (לא) גאטט איבערזאה אללעם, וואז ער געמאכט האטטע, אונד פאנד עז זעהר גוט; אלזא ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, דעריעניגע זעכסטע טאג, ב (א) דא

רש"י

לכבוש. מצווה על פריה ורביה ולא האשה: כט לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: לא יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. ד"א יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ס"א שביום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי שאותו יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה:

ב ויכל

באור

אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' (תהלים ח' ז' וח' וט'), (הרמב"ן): (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי וגו', נתן לאדם ולאשתו לאכול כל עשב זורע זרע, הכוונה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם, וכן נתן להם כל העץ שיאכלו ממנו הפרי הראוי לאכילה, אבל העץ עצמו אינו לבני אדם לאכילה גם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה (הרמב"ן)· ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג') כמו ירק עשב שהתרתי לאדם הראשון: (ל) ולכל חית הארץ וגו', נתן להם כל ירק עשב לא פרי העץ והזרעים: (לא) וירא אלהים וגו', יתבונן המשכיל כי בימים שקדמו לא אמר כי אם וירא אלהים כי טוב וכאן ביום הששי אמר את כל אשר עשה והנה טוב מאד, והענין כי אין בפרטי המציאות טוב גמור ומוחלט, כי אם טוב ורע מעורב וכלול זה עם זה, ורעות רבות ימצאו בפרטי הנבראים, מהם נמשכות מצד שהם נבראים כי נמנע הוא שיהי' שום נברא שלם בתכלית השלמות, ומוכרח שיהי' מורכב מקנין והעדר והעדר יקיר הרע, ומהם נמשכות אל השתלשלות הסבות והמסובבים כמקרה הזמן ופגעיו, ומהן נמשכות אל הבחירה וכן רעות המדות והמעשים, וכלם רעות מצד וטובות מצד, רעות בבחינת החלק הפרטי וטובות בבחינת הכלל כלו, כי אין מציאות כלל לרע מוחלט בתכלית הרעה, והוא דבר נמנע וכולל סתירה בעצמו, כי כל נמצא מצד מציאותו הוא טוב, ולולי היו הרעות ההם טובות בבחינה אחת לא היו אפשר להמצא בעולם הנברא מעצם הטוב והמטיב האוהב הטוב בתכלית האהבה ומואס ברע המוחלט בתכלית המאוס, ותדע מזה שגם הרע הפרטי הוא טוב ונאות אל התכלית המכוון בכלל היצירה וצורך בקיומו, כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג' א'), ואמשול לך משל המות הוא רע מצד שהוא מפסיד צורת החי אמנם בבחינת הכלל גם הוא טוב לפי שההויה וההפסד כלול ומדובק ונאחז עד שכל הפסד סבת הוי' וכל הוי' סבת הפסד, וע"י שניהם ישתנה כל נברא מצורה לצורה כפי התכלית הנרצה לשם ב"ה, וכן רעות הבחירה והמעשים הם רעות מצד הבוחר בהם, ואולם התאוה וחפשית הבחירה טובה גדולה ויתרון לעולם בכללו, ולא יתכן הקיום זולתם, ואין הבחירה חפשית בלי האפשרות לדבר והפכו, ותחייבה א"כ רעות הבחירות גם הם טובות מצד, גם יהפכם השם ויטם לטובה בהשגחתו ובחמלתו, כי זה הוא תכלית הבריאה לתקן את הרע ולהפכו אל הטוב, ומעתה בכל הימים שקדמו לא זכר כי אם פרטי היצירה, ובהם לא ימצא הטוב הגמור, כי אם רע וטוב מעורב, ואולם מצד שגם ברע צורך אל קיום הטוב, ראה הש"י ב"ה שהוא נאות אל התכלית וצורך בקיומו, לא מצד שהוא רע, כי אם בבחינת היות בו צורך אל הטוב, רצה במות, לא מצד היותו הפסד הצורה אלא מצד היותו סבת ההויה, וכן רצה ביצר הרע לא מצד היותו מתעה בני האדם אל הרע, אלא מצד היות בו צורך לקיום העולם, וזהו וירא אלהים כי טוב, ואולם עתה בששי כאשר נשלמה כל המלאכה בכללה, ראה אלהים את כל אשר עשה והנה אין בכללות העולם רע כלל, כי בבחינת הכלל הכל טוב ונאות מאוד אל התכלית המכוון מאתו ית', ואלו היה אפשר שיושג התכלית ההוא באופן מסכים יותר עם רצון הבורא אין ספק שהיה בוחר באופן ההוא, ואחרי שבחר בכללות וסדר הזה הנמצא אין ספק שהוא מסכים מאוד עם רצון הבורא ית' וע"י יושג התכלית המכוון מאתו על צד היותר טוב

ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ רביעי

ד אלה

אונקלוס

ב א וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ ב וְשֵׁיצֵי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃ ג וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ ד אלין

תרגום אשכנזי

ב (א) דא פאללענדעט ווארדען דיא הימעל, דיא ערדע אונד איהר גאנצעס הער. (ב) אלזא האטטע גאטט אם זיבענטען טאגע זיין ווערק פאללענדעט, דאז ער געמאכט, רוהעטע אם זיבענטען טאגע פאן אללעם זיינעם ווערקע, דאז ער געמאכט, (ג) זעגנעטע דען זיבענטען טאג אונד הייליגטע איהן; דען אן דעמזעלבען רוהטע גאטט פאן אללעם ווערקע, דאז ער ערשאפפען אונד געמאכט האטטע. (ד) דיזעס

רש"י

ב ב ויכל אלהים ביום השביעי. ר"ש אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום: ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: ג ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: ד אלה

באור

והיותר רצוי לפניו וזהו והנה טוב מאוד, פרטי הבריאה יקראו טובים אבל הכלל כלו טוב מאוד, והבן זה, ותדע ותשכיל גם מה שאמרו רז"ל בבראשית רבה, והנה טוב מאוד והנה טוב זה מות, וכן הזכירו זה יצר הרע, וזהו מדת פורענות, ובזוהר בראשית וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, הכא אתקן מה דלא אתמר כי טוב בשני בגין דאתברי ביה מותא והכא אתמר והנה טוב, ולאו כמה דאמרו חברי' והנה טוב מאוד זה מות: ובענין כללו' הבריא' והנהגה בו מצאתי שם מאמר יקר, את כל אשר עשה לאשגחא כל דרין דייתון לבתר כן, וכן כל מה דיתחדש בעלמא בכל דרא ודרא עד לא ייתון לעלמא, אשר עשה דא כל עובדין דבראשית דתמן אתברי יסודא ועקר לכל מה דייתי ויתחדש בעלמא לבתר כן, ובגין כך חמא לי' הקב"ה עד לא הוה ושוי כלא בעובדא דבראשית: לפ"ז יכלול במאמר את כל אשר עשה לא לבד הדברים אשר יצאו אז אל ההוי', כי אם כל מה שיתחדש ויולד אח"כ עד סוף כל הדורות כלם, כי שם הקב"ה שורש ועקר ויסוד לכלם במעשה בראשית, ועל כלל המציאות הזה לבד, הכולל כל העולמות וכל הזמני', יאמר שהוא טוב מאוד, והבן זה: יום הששי, בא התואר בה"א הידיעה והמתואר בלעדו שלא כמשפט, ואמר הראב"ע שפירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן ואיש הישראלי (ויקרא כ"ד י'), ורבי' כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים (אף שמשם אין ראי' כל כך לפי שהוא סמוך), ואחרי שלא נכתב ה"א הידיעה בימי' הקודמים כי אם בששי לבד לכן היתה דעת המתרגם האשכנזי שיהי' מוסב על ויכלו השמים הנאמר בפסוק שלאחריו, ושעורו שהי' ערב ובקר של יום הששי שבו נגמרה מלאכת השמים והארץ וכל צבאם, והי' הכל כאחד שלם דבוק וכלול ואחוז זה בזה, וכדאית' בזוהר מאי שנא בכלהו יומי דלא אתמר בהו ה"א הידיעה אלא הכא כו' אשתכללו כלא כחד, אשתכללו מכלא ואשתלימו בכלא:

ב (א) ויכלו, מהבנין שלא נזכר שם פועלו במשקל ויכסו כל ההרי' (בראשית ז' י"ט), וטעמו נשלמו, והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: וכל צבאם, צבא הארץ הם הנבראים חיה ורמש ודגים וכל הצומח, וצבא השמים שני המאורות הגדולי' והכוכבים הנזכרים בענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים (דברים ד' י"ט), גם יכלול השכלי' הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו וכו' (מלכים א' כ"ב י"ט), וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום (ישעי' כ"ד כ"א), והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית, וכן נפשות האדם בכלל צבא השמים הנה: (ב) ויכל, מבנין פעל וראוי להיות וַיְכַלֶּה רקשנסמעה הה"א כדרכה נוי"ו ההפוך: אלהים ביום השביעי, הרצון שביום השביעי כבר היתה כלה ונשלמה המלאכה כמו ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו), יהי' נשבת כבר, כי משפט כל זמן להיות נמשך שעור מה, פעמי' ידבר על התחלת השעור ההוא ופעמי' על משך הזמן ופעמים על סיפו, ובלשונות העמים ימצא העבר על שלשה דרכים העבר הבלתי נשלם והעבר הנשלם עתה והעבר הנשלם כבר כגון (ער פאללענדעטע, ער האט פאללענדעט, ער האטטע פאללענדעט), ובלה"ק משפט אחד לעבר הנשלם עתה ולעבר הנשלם כבר, ולכן מתורגמת בל"א תיבת ויכלו (עז ווארדען פאללענדעט), ותיבת ויכל (ער האטטע פאללענדעט), כי בששי נשלמה המלאכה ובשביעי היתה נשלמת כבר, והעבר הבלתי נשלם עדיין יאמר בלה"ק בוי"ו המהפך העתיד לצבר בידוע, וכן הדין בעתיד, יש עתיד שיהי' הוה בזמן ההוא ויש עתיד שיהי' אז עבר כבר כמו תשביתו הנזכר למעלה שהענין שיהי' נשבת כבר, ויתכן לקרא את העתיד ההוא זמן מורכב מעתיד ועבר, ועיין בבאורנו לפסוק ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשי' מ"ח ו'), ובפסוק ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד'), ובפסוק כי באה כאלתנו אלינו מעבר לירדן (במדבר ל"ב י"ט): ורז"ל אמרו ויכל אלהי' ביום השביעי מה הי' העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה, כוונו בזה שיתכן על אופן מה לומר שלא נשלם כל המעשה כי אם ביום השביעי עצמו, לפי שבכל ששת הימי' נתחדש דבר שלא הי', אם חומר חדש או צורה חדשה שיצאה אל גדר ההוי' בבנין יוצר בראשית וזהו ענין המלאכה, ואולם הי' העולם חסר מנוחה ושביתה, שלא נהג עדיין כמנהגו ולא הלכו הדברי' על חוק וסדר הקבוע להם מאת הבורא ית' בהשתלשלות הסבות והמסובבי', כי זהו ענין המנוחה במעשה בראשית, ועתה בשביעי נתוסף להם השביתה הזאת שהתחיל העולם לנהוג כמנהגו על פי החקי' שגזר עליהם יוצר הכל, ולא נתחדש דבר מן האפס אל היש, ותבין מזה מאמרם ז"ל עשרה דברי' נבראו בע"ש בין השמשות כי יש במעשה הנסי' מלאכה ושביתה, יש בהם התחדשו' דבר שלא הי' מן האפס אל היש, ויש בהם מנהג העולם על פי השתלשלות הסבות והמסובבי', כמאמרם ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ולזה יש בהם מיום הששי ומיום השביעי, מלאכה מיום הששי, ושביתה

מיום

ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם
אין

אונקלוס

ד אִלֵּין תּוֹלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ
לית

תרגום אשכנזי

(ד) היעס איזט דיא ענטשטעהונגסגעשיכטע דעס הימעלס אונד דער ערדע, דא זיא ערשאפפען ווארדען, דא נעהמליך דאז עוויגע וועזען, גאטט, ערד אונד הימעל געמאכט האט.
(ה) אללער לייא בוים געוועכסע דעס פעלדעס וואר נאך ניכט אויף דער ערדע, אונד דאז קרויט אויף דעם פעלדע נאך ניכט געוואכסען, דען דאז עוויגע וועזען, גאטט, האטטע נאך ניכט רעגנען לאססען אויף ערדען, אונד דער מענש
וואר

רש"י

ד אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה' בראם שנאמר (ישעי' כ"ו) ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ה"א רמז במו שה"א פתוחה למטה לך העולם פתוח לשבים בתשובה ועה"ב נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו יו"ד שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדיה ופתוחה למטה לרדת דרך שם: ה טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קוד' ואינו נפעל לומ' הטרים כאשר יאמר הקדי' וזה מוכיח ועוד אחר (שמו' ט') כי טרם תיראון עדיין לא תיראון.

באור

מיום השביעי, והוא כמו ערב שבת בין השמשות שהוא קצתו מן היום וקצתו מן הלילה והבן זה: מלאכתו, איננו מהנפרד מלאכה שא"כ הי' ראוי להיות התי"ו רפוי כמו מן צדקה צדקתו ומן ברכה ברכתו, אך הוא מהנפרד מלאכת במשקל משמרת והי' ראוי להיות מלאכת, רק בעבור נחות הא"ף כמשפטו נדון כנעתק הסגו"ל אל הלמ"ד ושבא הלמ"ד אל המ"ם ונשמט החירק: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי, נתן בו תוספת טובה ויתרון מכל הימים: ויקדש אותו, שהבדילו מיתר הימים לעבודת השם, שלא לעשות בו מלאכה כי אם להגות ולשמוח בפעל ה' ולרנן במעשה ידיו: אשר ברא אלהים לעשות, פי' הרמב"ן שבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות כל המעשים הנזכרים בששת הימי', והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה, מן הבריא' שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהי' לעשות נמשך למעל' כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשו' וכמוהו כי חדל לספור (בראשית מ"א מ"ט), ויחדלו לבנות העיר (שם י"א ח') השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), וכן רבי' עכ"ל, ואין הנחת הטעם מסכי' עם פירושו האחרון לפי שתיבת מלאכתו מועמדת בטעם ז"ק, לכך בחר המתרגם האשכנזי בפי' הראשון, וי"מ לעשות על הנבראי' שנתן כח בנבראי' לעשות את המעשי' ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ולפ"ז הי' ראוי שיתורגם (פארט צו ווירקן): (ד) אלה, האמורי' למעלה: תולדות ספור מעשה איך נולדו ונהיו השמים והארץ: ביום עשות, למדך שכלם נבראו בראשון, לשון רש"י, ולפי פשוטו ביום כמו בעת וכן ביום אכלך ממנו מות תמות (להלן י"ז), וכמהו רבים: ועשות הוא תקון הדבר על מתכונת הראוי, וכמוהו ויאמר לעשות אתו (שם י"א ו'), וכן בישעי' (מ"ג ז') בראתיו ואח"כ יצרתיו ואחר כן עשיתיו, הבריאה היא יציאת החומר מן האין אל גדר היש בל"א (שעפפינג), היצירה היא נתינת הצורה בחומר, בל"א (בילדונג), והעשי' היא גמר תקון הדבר על מתכונתו בל"א (פערפערטיגונג), ויהי' ביום עשות וגו' מוסב על ששת ימי הבריאה הנזכרים: ה' אלהים, בפרשה שלמעלה לא זכר כי אם שם אלהים, ופה אמר ה' אלהים, ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל, וכן פירושו בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים, וחז"ל דרשו לשני שמות מדת הדין ומדת הרחמים: ויתכן שהיתה הפרשה הראשונה מן בראשית עד לעשות מקובלת ליחידי סגול' מימות האבות הקדושים, ואפשר שהי' מימות אדם ושת, מסורה על פה מן האבות אל הבנים, ובה היו הקדושי' ההם שיני' לבניהם ותלמידיהם סוד מעש' בראשית וחדוש העולם, וממנה נתפרסמה האמונה הזו בכל קצוי ארץ לכל עם ולשון, עד שלא תמצא אומה ולשון שלא תהי' לה ידיעה קצת או רמז מן הפנה הזאת, ואולם נשתנתה הקבלה הזו' בקצתם ע"י הבלי המתחכמים וכזבי המשוררים אשר שתו בשמים פיהם, ובדו מלבם דברי' אשר לא כן להמשיך את לב ההמון אשר לא נגה עליהם אור תורת ה', וערבו האמת עם השקר ולא נשאר להם כי אם רמזים מעטים כאור המתנוצץ באישון לילה ואפלה, והנה ידוע שלא נתפרסם שם העצם המורה על השגחת השם הפרטי על סגולת בני אדם והדבקות האלהי בשומרי דבריו כי אם ע"י האותות והמופתי' שעשה לבני ישראל כאשר הוציאם ממצרים והבדילם לעבודתו, כאשר באר אי"ה בפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו' ג') ע"ש, מעתה כאשר כתב משה רע"ה את התורה על פי ה', קבע בתחלת הפרש' הזאת המקובלת ולא זכר בה כי אם שם אלהי' המורה על היכולת המוחלט והשליטה על כל דבר אפשר, להביא אל גדר ההויה ולהכחידו כחפצו, והוסיף ואמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהי' להורות שהעצם ההוא היכול על כל הוא השם הנכבד המשגיח על עבדיו המגלה סודו לנביאיו, והנמצא להם בעת קראם אליו הוא ה' אלהים: והמתרגם האשכנזי פתר השם הנכבד (דאז עוויגע וועזען) ופעמי' (דער עוויגע) לפי שהשם הוא כלול מהי' הוה ויהי' ועיין בפ' שמות בפסוק זה שמי לעולם (שמות ג' ט"ו), כי שם מקומו, ואונקלוס תרגם שם אלהי' שבפרשה הראשונה בתיבת יי', ומלת ה' אלהי' פתר יי' אלהי' ולא ידעתי כוונתו: (ה) וכל שיח השדה וגו', כוונת הפרשה הזאת להודיעך פרטי יצירת האדם ואשתו, כי בפרשה שלמעלה לא זכר כי אם הכלל שהאלהי' ברא אותם זכר ונקבה, ועתה יודיעך איך היתה השגחת שם העצם הנכבד על האדם לתקן הכל לטובתו ויצר לו עזר מצלעותיו, ונתן להם מחיה, ולימד את האדם דעת להבין בינוריו וכו', ואי' בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, הביאה רש"י ז"ל בפרשה הזאת, מל"ב מדות שהתור' נדרשת בהן, וזו אחת מהן, כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, ויברא את האדם זהו כלל סתם בריתו מהיכן וסתם מעשיו, חזר ופירש וייצר ה' אלהי' וגו' ויטע לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השד' כדי לפרט ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק ע"כ, ושמור זה הכלל בידך כי הוא יסוד ועקר גדול בהבנת הכתוב וע"י יבוארו לך כמה מקומות בכתוב, שאי אפשר להבינם זולתו כלל, ולפעמים נלאו כל המפרשים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם בהבנת פשטות הכתוב, ונבוכך את המדה הזאת
שהתורה

אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נשמת

אונקלוס

לֵית לְמִפְלַח יַת אַדְמְתָא׃ ו וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא וְאַשְׁקִי יַת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ ז וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נשמתא

תרגום אשכנזי

וואר נאך ניכט דא, דאז ערדרייך צו בעארבייטען. (ו) אבער איין דונסט שטיג אויף פאן דער ערדע, אונד בעפייכטעטע דיא גאנצע פלעכע דעם ערדרייכס. (ז) דא בילדעטע דאז עוויגע וועזען, גאטט, דען מענש אויז שטויב פאם ערדרייכע, אונד בליס אין זיינע נאזע לעבענדיגען אדעם

באור

שהתורה נדרשת בה, תמצא שהם דברי' פשוטי' בלי ההבנה. עד מאוד, כאשר תראה אי"ה בבאורנו זה בכמה מקומות, והנה כדי להזכיר פרטי יצירת אדם וחוה והקורות אותם צריך להזכיר גן עדן, ובעמר גן עדן אתחיל ממעשה יום השלישי, ואמר שהי' אז מכוונת הבריאה ית' שלא יהי' עדיין שיח השדה בארץ [שיח הוא עץ וכן תחת אחד השיחם (בראשית כ"א ט"ו) בין שיחים ינהקו (איוב ל' ז')], ולא יצמח עדיין עשב השדה, כי לא המטיר וגו'; טרם יהי' בארץ, רש"י פי' כל טרס שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון (שמו' ט' ל') עדיין לא תיראון, ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ וכו', עדיין לא נמח עכ"ל, והראב"ע בפ' שמות חלק עליו באמרו שלדעת רש"י טרם כמו לא, וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו (בראשי' י"ט ד') כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית, גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן (שמואל א' ב' ט"ו) טרם יקראו ואני אענה (ישעי' ס"ה כ"ד), וגם הרמב"ן כתב שיפה תפש עליו הראב"ע ופי' מלשון קדם, ונלוה עמהם הרד"ק בשרשים שרש טרם, והנה בפסוק שלפנינו אין אחר טרם מאמר נמשך, וצריך לפרש לפי דבריהם כי פסוק ואד וגו' הוא המאמר הנמשך למחצית הא' של פסוק הקודם, ומאמר כי לא המטיר וגו' הוא כמו מאמר מוסגר, ויבא בס"פ שהוא מפסיק יותר מן האתנח שלפניו, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם:) ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' וט'), ויהי' ענינו כאן באופן זה, קודם שהיה כל שיח השדה בארץ וקודם שצמח כל עשב השדה (בעבור שלא המטיר ה' אלהים על הארץ וגם אדם לא הי' אז לעבד את האדמה) אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, ועי"ז צמחו העשב והשיח בשלישי, וכן פי' פה הרמב"ן, ותהי' הוא"ו של ואד מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, כמ"ש בהקדמה, ואולם הפירוש הזה דחוק הוא בלשון עד מאד, כי לדעת רש"י שיהי' כאן מאמר פוסק שלא הי' עדיין שיח ולא עשב בארץ, שייך שפיר נתינת טעם, מדוע לא הי'? בעבור שלא המטיר עדיין, ומדוע לא המטיר בעבור שלא הי' שם אדם: אבל לדעת המפרשי' הנזכרים שאין למחצית הפסוק הזה כי אם הוראה זמנית כאלו אמר בזמן הקודם להוית השיח והעשב, אין שייך לשאול מה טעם, שתהי' המענה, כי לא המטיר, כי אין ספק שקודם שהי' שיח עדיין לא הי' שיח, וקודם שצמח עדיין לא נמח, ומה טעם לשאלת הסבה בזה? לכן בחרתי בדעת רש"י ז"ל שהיא הנכונה לדעתי, והראב"ע העמים על רש"י ז"ל דבר שלא אמר, כי לא אמר שיהי' באור טרם כמו לא, כי אם כמו עדיין לא, או עוד לא, וכן כתב הראב"ע ז"ל בעצמו בפירושו לס' ישעי' (ס"ה כ"ד) וז"ל לפי דעתי טרם כמו עוד ואם בא נתוספת בי"ת כמו קודם עכ"ל, ודבריו הללו קרובי' לדברי רש"י ז"ל כי אין ספק שיודה בתוספת השלילה במלת טרם ולומר עוד לא אחרי שמצאנו בכתוב ויהי הוא טרם כלה לדבר (בראשית כ"ד ט"ו), שאם אי אפשר לפרש כלל בלי שלילה כמו עוד לא כלה לדבר. כמ"ש רש"י ז"ל, ודע שכל מקום שכתב רש"י ז"ל עד לא הכוונה שכן תרגומו, כי עוד לא יתורגם עד לא, ובאמת לדעת רש"י ז"ל ביאור מלת טרם בכל מקום כמו עדיין לא או עוד לא ואולם פעמים שתהי' נמשכת למאמר שאחרי', כמו טרם ישכבו ואנשי העיר וגו', פי' הם עדיין לא שכבו ואנשי העיר נסבו, טרם יקראו ואני אענה, ר"ל הם לא יקראו עדיין ואני אענה להם, ופעמי' אין אחרי' מאמר נמשך כלל, ויהי' מאמר פוסק כמו טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט' ל') הטרם תדע כי אבדה מצרים (שם י' ז') שפי' שם רש"י העוד לא ידעת כי אבדה מצרים, וכן פי' רש"י כאן, עדיין לא הי' בארץ, עדיין לא נמח, כי הוא מאמר פוסק לדעתו שהיא דעת רז"ל בב"ר שבשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: ואדם אין לעבד את האדמה, הוא נתינת טעם למה שאמר, מ"ט לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתם של גשמי' והנה מהם עד שבא אדם. ורז"ל אמרו שעמדו הצמחי' ביום השלישי על פתח הקרקע ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: (ו) ואד יעלה מן הארץ, אף שכבר נבדלו מים העליונים ממי' התחתוני' בשני, ונקוו המי' התחתוני' אל מקום אחד בשלישי, עדיין היו פני האדמה מוצקים ומורטבים מאוד מן האידי' הלחי' אשר עלו מן הארץ, ולא היתה האדמ' עדין ראוי' להצמיח דשא, כי הי' ענן לבושה וערפל חתלתה ולא הי' האויר מטוהר כל צרכו: (ז) וייצר, שרשו יצר ומבנין הקל ובא האית"ן בחירק כמו וייקץ נח (בראשית ט' כ"ד): את האדם עפר מן האדמה, נקרא אדם בעבור שנוצר מן האדמ', והוא שם עצם פרטי לאדם הראשון וגם תואר מורה על מחצבו, ולכך יתכן בו ה"א הידיע': ויפח באפיו נשמת חיי', ירמוז לנו הכתוב בזה מעלת נפש האדם יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה לו מן היסודות גם לא בהשתלשלות מן השכלי' הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונ', כי הנופח באפי אחר יתן בו מנשמתו, וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם (איוב ל"ב ח'), כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה (הרמב"ן) ועל זה נקראה נשמה שהיא נשמת שדי, ועל ידי זה הי' האדם לנפש חיה, כתרגומו לרוח ממללא, הכוונה לנפש מדברת, שכח הדבור מפעולות הנפש המשכלת, ואין בבהמה וחי' מדבר כי אם האדם לבד שזהו הבדלו ויתרונו, והנה אף שיש בנפש האדם כחות שונות מתחלפות כגון כח התנוע' כח ההרגש וכח המדמה

וכח

רש"י

תירלון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמר' בריית עולם בששי קוד' שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב תוצא הארץ לא יצאו על פתח קרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובת' של גשמי' וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: ו ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשק' ואח"כ וייצר: ז וייצר. שתי יצירות יצירה לעה"ז ויציר' לתחיי' המתי' אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתם שתי יודי"ן:

עפר

נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע: י ונהר

אונקלוס

נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא: ח ונציב יי אלהים גנתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית אדם די ברא: ט ואצמח יי אלהים מן ארעא כל אילן דמרגג למחזי וטב למיכל ואילן חייא במציעות גנתא ואילן דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש: י ונהרא

תרגום אשכנזי

ארעם; אלזא ווארד דער מענש איין בעזעעלטעס טהיר. (ח) דאז עוויגע וועזען, גאטט, פפלאנצטע איינען גארטען אין עדן צור מאר־גענזייטע, זעצטע דען מענש דאהין, דען ער געבילדעט האטטע. (ט) דאז עוויגע וועזען, גאטט, ליס אויז דעם ערדרייכע הערפאר־וואכסען אללערלייא ביימע, ליבליך צום אנזעהען אונד גוט צום עססען; דער בוים דעם לעבענס וואר מיטטען אים גארטען אונד דער בוים דעס ערקעננטניססעס דעס גוטען אונד בעזען. (י) איין

רש"י

עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנא' בו מזב' אדמה תעש' לי (שמו' כ') הלואי תהי' לו כפר' ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתוני' ומן העליוני' גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תרא' היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתוני'. הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתוני'. ואם לאו יש קנא' במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום א': לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: ח מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. וא"ת הרי כבר כתב ויברא את האד' וגו'. ראיתי בברייתא של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו הרדמ' השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן הלל הבהמו' חזר וכתב וייצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: ט ויצמח. לענין הגן הכתו' מדב': בתוך הגן. באמצ':

יא פישון

באור

וכח הזוכר והמעורר וכו' כאשר זכרו המחקרים, עם כל זה עצם כלם אחד וכל אלה פעולות הנשמה והנשמה רק היא יחידה, והרבוי מצד פעולותי', ואין הרגש האדם כהרגש הבהמה ולא דמיונו כדמיון הבהמה כאשר זכר הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למס' אבות, (פרק א') וז"ל דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות חלוקות יקראו קצת הפעולות ההם נפשו' ויחשב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות, ופעמי' שיקראו כחות וכו' ואולם יאמר על האדם ושאר בעלי חיי' מרגיש בשתוף השם לבד, לא שההרגש אשר באדם הוא ההרגש אשר בשאר בעלי חיים וכו' והוסיף הרב להזהיר על זה הענין והמשיל בו משל נחמד, והכלל שאף אם נמנה ונספור פעולות הנשמה ניחס לה נפשות וכחות שונות, לא מפני זה תתחלק כהחלק הגוף המורכב כי היא עצם אחד ופשוט בלתי מקבלת החלוקה בשום פנים, וזהו כוונת הכתוב שהיתה בריאת האדם נבדלת מבריאת יתר בעלי חי, כי נוצר עפר מן האדמ', והי' בלי חיות והרגש ותנועה, והשם הנשגב בכבודו ובעצמו נפח באפיו נשמת חיי' ובכח הנשמה היקרה ההיא נולד בו התנוע' וההרגשה והדמיון והשכל והתבונה, והי' בעל הכחות ההם כלם, והכלל שהי' לחי מדבר, וזהו ויהי האדם לנפש חיה: באפיו, משפטו באנפיו, כי שרשו אנף מגזרת כי אנפת בי (ישעי' י"ב א'), והנו"ן נבלעת בדגש הפ"א, ובלשון ארמי נכתב הנו"ן כמו אנפוהי (דניאל ג' י"ט), וכמו מן חטים ששרשו חנט, הנו"ן נבלעת בדגשות הטי"ת, ונאמר בארמי חנטין (עזרא ז' כ"ב): (ח) ויטע ה' אלהי' גן בעדן מקדם, אונקלוס תרגם מלת מקדם על הזמן מלקדמין, וכן דעת רז"ל אף שנחלקו בזה אם הרצון בו קודם לבריאת עולם, כמאמרם ג"ע אחד משבעה דברים שקדמו לעולם, או אם הכוונה קודם לבריאת אדם הראשון, ולפ"ז הי' צריך לפתרו בל"א כזה (דאזעוויגע וועזען גאטט האטטע לאנגע פֿארהער איינען גארטען געפֿלאנצט): ורש"י פי' מקדם במזרחו של עדן נטע הגן, ולא פי' למזרחו של עולם, אפשר שהוא סובר ג"ע במערב, ויש אומרי' ג"ע במזרח העול' (ואולם מפשטות הכתוב לפנינו (ג' כ"ד) משמע שגן עדן במערב ושם נתגרש האדם למזרח העולם עיין בבאורנו שם): והנה במזרח היתה התחל' הישוב לבני האדם, ומשם התפשט המין ונפרדו הגוים ללשונותם בארצותם, כנודע מכל ספורי דברי הימי' ומקדמוניו' של כל עם ולשון, כלם יעידו שבכל אחוז ובכל נוף נעתק הישוב מארץ המזרח לשם, וזכר הכתוב שבמזרחו של עולם מקום עדן ועונג במחוז שוה האויר והמזג נברא בתכלית העונג דשן ושמן מטע ה' להתפאר, ושם הכין הקב"ה לאדם מקום לשבת בו ונגזר שיהי' גן במקום ההוא, וגן משרש גנן והוא מקום אילנות הסובכי' בענפיה' ומגינים על היושבי' תחתם, והושיב שם את האדם אשר יצר: (ט) ויצמח ה' אלהי' מן האדמה, על אדמת הגן הכתוב מדבר ששם נתקיי' בתחלה מאמר תדשא הארץ, והוציאה האדמה כל עץ נחמד למראה עין וטוב למאכל, מסכים למה שכתבנו למעלה שכפי הכוונה הראשונה טרם שנתארר' האדמה בחטא אדה"ר לא הוציאה כי אם עץ פרי הראוי למאכל בני אדם: ועץ החיי' בתוך הגן, אמר בתוך הגן, ולא אמר בגן, ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן, ולא הודיעו בשם אחר, משמע שברמז הזה די להבדילו מיתר האילנות, לכך ת"א במציעות גנתא, והיו שני הפני' עץ החיים ועץ הדעת באמצע הגן, כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה, ויהי האמצע הזה אמצע רחב, כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו: ועץ החיים, אילן שפריו נותן באוכליו חיי' ארוכים: ועץ הדעת טוב ורע, כמו האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז), הארון הברית (יהושע ג' י"ד), ורבי' כאלה שיבא הסמוך בה"א הידיעה, והמדקדקי' אמרו שהוא כמו הארון (ארון) הברית (יהושע ג' י"ד) הדעת (דעת) טוב ורע: ובענין עץ הדעת אמרו המפרשי' הביאם הרמב"ן ז"ל כי הי' פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון הזה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע (שמואל ב' י"ט ל"ו), כי בטלה ממנו התאוה ההיא, ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע, ואם תאמר הנחש כחש לאשה כדי לפתותה, הנה אמר השם הן האדם הי' כאחד

ממנו

י ונהר יצא מעדן להשקות את־הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: יא שם האחד פישון הוא הסבב את כל־ארץ החוילה אשר־שם הזהב: יב וזהב

הארץ

תרגום אשכנזי

(י) איין שטראם קעממט אויז עדן, דען גארטען צו בעפייכטען, אונד פאן דא אויז טהיילט ער זיך אונד ווירד צו פיר הויפטשטרעמען. (יא) דעס איינען נאמען איזט פישון, דעריעניגע, וועלכער אומרינגט דאז גאנצע לאנד חוילה, אלווא דאז גאלד איזט. (יב) דאז גאלד

דעסזעלבען

אונקלוס

י ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה ית גנתא ומתמן מתפרש והוה לארבעה רישי נהרין: יא שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארעא דחוילה די תמן דהבא: יב ודהבא

דארעא

רש"י

יא פישון. הוא נילוס נהר מצרי' וע"ש שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקר' פישון כמו ופשו פרשיו (חבקוק א'). ד"א פישון שהו' מגדל פשתן שנ' על מצרי' ובושו עובדי פשתי' (ישעי' י"ט):

יג גיחון

באור

ממנו לדעת טוב ורע, וכבר אמרו של"ג' אמרו אמת וכאבדו מן העולם ואו הן כחש ומרגלי' ודואג האדומי, ודעת הרמב"ן ז"ל שהי' האדם עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדות כאשר יעשו השמי' וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה הי' מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע, ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע, כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשתם לא שנו אלא שדעתו לחזור וכלשון יכתוב מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד ג'), תחפוץ יתרצה בו, ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב), בחרתיך מכל אדם, וכן אמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרצון לא הי' בוחר בדבר ולא קץ בו, והי' אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר, והנ' בעת הזאת לא היה באדם ובאשתו התאמים לתאו' אבל בעת ההולד' יתחברו ויולידו, ולכן הי' האיברי' כלם בעיניהם שוים ולא יתבוששו בהם, והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה ורצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדת אלהי' מצד אחד ורעה לאדם בהי' תולי' בה יצר ותאוה, ואיפשר שכתב הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהי' עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, היושר שיאחז דרך אחת ישרה, והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחיר' מאז ועד"ל, וקרוב לזה דעת הרמב"ם ז"ל אלא שלדבריו הטוב והרע היא הנאה והמגונה והן לדעתו אינן מן המושכלות כלל, כי אם מן המפורסמות, והדבר ידוע שהלך הרב ז"ל בזה בשיטת אריסטו כאשר זכר במורה מקומות מחבוריו, שאין בהבדלי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת, והטוב והרע הם הענינים המפורסמי' אצל כל בני אדם, ואין להם מבוא בשכל כלל, ובמה שאמר והייתם כאלה' יודעי טוב ורע כתב כבר ידע כל עברי כי שם אלהי' משתתף לשם ולמלאכי' ולשופטי' מנהיגי המדינות וכבר ביאר אונקלוס הגר ע"ה והאמת מה שבארנו אמרו והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע רוצה בו הענין האחרון אמר ותהון כרברבי' עכ"ל ולא זכר הרב כלל מאמר השם הן האדם הי' כאחד ממנו' הקשה מאד לפי פירושו, ואונקלוס תרגמו הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביש, ויהי' ממנו מוסב על האדם, לא על האלהים, והוא דחוק עד מאד ולא ידעתי לכווני עם פשטות הכתוב כי מה ענין הן האדם הי' יחידי בעולם ממנו לדעת טוב ורע (עיין שם בביאורנו), ובלעדי זאת לא נודה להרב ז"ל במה שאמר מענין המפורסמו', והנראה באמת שגם הטוב והרע מן המושכלות, ואין הנאה והמגונה שמות משותפי' עם הטוב והרע, כי הטוב והרע נאמרי' בבחינת השכל והנאה והמגונה בבחינת החושים, ויש ראיות נכוחות על זה אלא שאין כאן המקום להאריך, והנה הרמב"ן ז"ל בפירושו שזכרנו נשמר מזה, ולדעתו יש יתרון רב ומעל' עצומה בידיעת הטוב והרע והי' מדת אלהי', אלא שהי' רעה בערך אל האדם, בהיות לו בה יצר ותאוה, וזהו הדרך היותר נכון, ואני אוסיף לך באור על דבריו, שכפי הנראה מפירושו לא הי' האדם קודם שחטא בעל בחיר' ורצון כלל, כי אם מוטבע על מעשיו כפי התולדה, דומה בזה לגרמי' השמימי' כאשר זכר הרב בפירוש, והוא דבר קשה להולמו עד מאד, ואין כוונתי להאריך בספקות רבות אשר יפלו על זה, ואולם אודיעך את דעת המתרגם האשכנזי בהתרתס ו"ל, טרם אעבר אקדים לך הקדמה אחת, והי' שכל מעשה בראשית וכל מה שספר הכתוב ממה שקרה לאדם ולאוה לקין ולהבל הכל אמת ואמונה בלי ספק, כפי מה שסיפר כן אירע ליחידים ההם בפועל ממש, אלא שעם כל זה יש בהם רמז ודוגמא למה שיקרה לכל מין האדם בכללו, כמקרה האדם ובניו וכאשר אירע להם ביחוד כן מקרה כל המין בכלל, ולזה האריך הכתוב בספור פרטיהם, והמשכיל יבין מהם את כל הקורות לבני האדם מעת הבראם עד סוף כל הדורות, והנה יש באדם כח השכל וכח התשוקה, בכח השכל ישיג האמתות ויבחין בין אמת ושקר ובין טוב ורע, כי הדבר המביא אל ההצלח' יקרא טוב, והמונע ממנו יקרא רע, ובכח התשוקה יכסוף אל הטוב וידבק בו ויברח מן הרע, והוא המועיל והמזיק בבחינת השכל, והטוב והרע בבחינת החושים יקרא נאה ומגונה, והנה הדביקות בטוב תוליד עונג והדביקות ברע תוליד נגע, ויש טוב אמתי וטוב מדומה, וכן רע אמתי ורע מדומה, הטוב האמתי יוליד עונג אמתי והטוב המדומ' יוליד עונג מדומה, וכן ברע ובנגע, וכבר אמרו קדמונינו אין בטובה למעלה מן העונג, ואין ברעה למטה מן הנגע. והנה מחבור כח ההשגה וכח התשוקה יולדו המדות הנפשיות, והן התכונות להרע או להטיב אם לו אם לאחרים, שכלם נמשכות אחרי השגת האדם והבחנתו בין טוב לרע ואחרי כח התשוק' שבו לעשות את הטוב ולמנוע את הרע, ומשלימות העצם המשכיל שיהי' בי יחס וערך שוה בין כח התשוק' לכח ההשג', ואז יולידו המדות הנכבדות, שכפי עוצם כח ההשג' להכיר הטוב והרע כן תגדל התשוק' ותגבר אהבת הטוב ושנאת הרע, ויתעורר העצם המשכיל להדבק בטוב, וכענין זה אמרו רז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו. ואולם אם יחסר הערך ההוא שבין הכחות הללו, ימשכו מהם מדות פחיתות ונרועות, כי אם יגבר כח התשוק' על השכל, יטה את האדם אל תאות המותרות, ועונג החושי', וירדוף אחר הנא' והטוב המדומ', ויעזוב הטוב האמתי, ופעמי' שיראה בעיניו ובלבבו יבין את הטוב האמתי המביאו אל ההצלח', ועוצם התשוק' הגוברת בכחה על משפט השכל יפתנו לילך אחרי הנאת הגוף וישקע ברדיפת תענוג החושים, וזהו סבת כל חטא וכל מרי באדם: ואם יגבר כח ההשג' על התשוק' יתרפה האדם מעשות המעשים הטובי' הרצוי', ולא יגיע אל מעלת איש חיל רב פעלים המתגבר כארי לעשות הטוב והישר ולהלחם מלחמת ה' עם כל המונעי' המפחידים ומשטינים אותו, והאדם ההוא במעט מן הנער והניעון שיגיע לו ממעש' הטוב ירף ממנו, וישב בעצל' ובשפלות ידים יקל עליה כדף ולסוף תתבלבל גם השגתו ולא יגלית בכח שכלו ורוח מבינתו, כענין מה שאמרו רז"ל ממי שחכמתו מרובה ממעשיו שאין חכמתו מתקיימת: מעת' האלהים עשה את האדם ישר על הארץ וקבע יחס השווי וערך הראוי בין השגתו לתשוקתו, ואלו הונח ונשאר על התכונה הישרה ההיא לא הי' נוט' מדרך הטוב ע"י תגבורת הכח המתאו' כלל כי אם מפאת קוצר ההשג', שיחשוב על הטוב שהוא רע ועל הרע שהוא טוב, ולא יהי' זה כי אם לפעמי'

הארץ ההוא טוב שם הבדלח ואבן השהם: יג ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש: יד ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת: טו ויקח יהוה אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה: טז ויצו יהוה אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן

אכל

אונקלוס

דארעא ההיא טב תמן בדלחא ואבני בורלא: יג ושום נהרא תנינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארעא דכוש: יד ושום נהרא תליתאה דיגלת הוא דמהלך למדינחא דאתור ונהרא רביעאה הוא פרת: טו ודבר יי אלהים ית אדם ואשריה בגנתא דעדן למפלחה ולמטרה: טז ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גנתא

מיכל

תרגום אשכנזי

דעסזעלבען לאנדעס איזט גוט, אללדא פינדעט מאן אויך דאז ערצט ברולח אונד דען שטיין שוהם. (יג) דער נאמען דעס אנדערן שטראמעס איזט גיחון, דעריעניגע, וועלכער דאז גאנצע לאנד כוש אומרינגט. (יד) דער נאמען דעס דריטטען שטראמעס איזט חדקל, דעריעניגע, וועלכער אויף דער מארגענזייטע פאן אשור פליסט, אונד דער פירטע שטראם איזט פרת. (טו) דאז עוויגע וועזען, גאטט, נאהם דען מענשן, זעצטע איהן אין דען גארטען עדן, אום איהן אנצובויען אונד צו בעוואהרען. (טז) דאז עוויגע וועזען, גאטט, בעפאהל דעם מענשען אונד שפראך: פאן יעדעם בוים דעס גארטענס

קאננסט

רש"י

יג גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כי יגח (שמות כ"א) שמנגח והולך והומה: יד חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י: טו ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס:

יתן לא

באור

לפעמי', מלבד שאין קוצר ההשגה חטא ולא חסרון הידיעה מרו, אם לא הי' בכח המקבל להוסיף על דעתו והשגתו, כענין שזכרו חז"ל שגגת התלמוד שהוא עולה זדון, ולזה אף שהי' האדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא, מ"מ לא הי' עלול לפול ברשת התאוה וברשת עונג החושים, כי היתה תשוקתו מיוחסת ונערכת אל השגתו ביחס שוה וראוי לפי כוונת הבורא ית' ובאופן מבי' אל ההצלחה והטוב האמתי, והיו האדם ואשתו מתאוי' אל המשגל ומתענגי' בתשוק' ההיא בשעור הראוי והנאות אל התכלית לקיום המין, ותאות המשגל אם תהי' על התכונ' הזאת אינ' גנות וחרפ' לאדם כאשר חשבו קצת המחקרים, ונהפוך הוא כי היא לו לתפארת, ולכן הלכו אדם וחוה ערומי' ולא התבוששו, כי לא תבא הבוש' לאדם והכלימה לגלות איבריו כי אם יולד תגבורת התאוה, כי ישוטט הדמיון אנה ואנה ברצותו גלוי האיברי' ויעורר את התאו' והתשוק' בשעור ומקום ואופן בלתי ראות אל התכלית כידוע: והנ' הי' מתולדת העץ הדעת להגביר כח התשוקה ולהוסיף בו אומץ עד שהשכל ממנו אדה"ר הי' דומה בכח תשוקתו אל מלאכי מעלה, ותגבורת התשוקה היא ואומץ כחה מעלה גדול' ויתרון רב בבחינת העליוני' ההם לפי שהיא נערכת אל מעלת השגתם בשעור ראוי וכפי מעלת השגתם ושכלם כן תגדל התשוקה בהם לעשות רצון קונם, לאהוב את הטוב באהבה עזה ולשנא את הרע בשנאה יתירה, והי' תפארתם, אבל בבחינת האדם הי' זה רעה גדולה כי נערך אל השגתו הקצר' התגבר בו כח התשוקה יותר מן השעור והיחס הראוי' ומשם יצאו כל המדות המגונות שזכרנו למעל', בקשת המותרות ואהבת העונג הגופני, בהתקע האדם וטבע בזיון הטוב המדומה ופנה של הנאה וערב של החוש או של הדמיון עם עזיבת הטוב האמתי המביא אל ההצלחה והאושר האמתי עכ"ל, והנרא' שעל הדרך הזה יותרו כל הספיקות שזכרו המפרשי' בפרשה הזאת, כאשר תראה בפסוקי' הבאי' בעז"ה: (יא) פישון, לפי דעת רש"י ורבינו סעדי' גאון ז"ל והרמב"ן הוא נילוס היורד מהרי הלבנה שבארץ כוש השפלה הנקראת (עטהיאפיא) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העולם ובא עד אי (מירואי) ששם מתחלק לב' זרועות וחובק את האי סביב וחוזר ומתאחד עד בואו למצרי' ועובר כל אורך המדינה עד אלעכסנדריא שבחוף הים האמצעי המפסיק בין חלק (אייראפא) לחלק (אפריקא) הנקרא (מיטטעללענדישעס מעער) ושם נחלק לכמה לשונות ונופל אל הים האמצעי הזה: החוילה, כתב המ"י שנקרא כן על שם העתיד כי הוא אחד מבני עבר בן יקטן ונקרא שם מקומו על שמו, וכן כוש ואשור וכן כתב רש"י ז"ל, ואין ספק שבימי משה היו מדינות מפורסמות נקראות כן על שמות האנשי' אשר בנאום: אשר שם הזהב, נראה שהוצרך לתוספת באור וסימן פרטי למדינת חוילה מה שלא הוצרך במדינת כוש ואשור, לפי ששני אנשי' היו ששמם חוילה האחד בן כוש בן חם, והשני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושניהם קראו את ארצם על שמם, וכן כתב הרמב"ן אשר שם הזהב, לבאר שאינ' חוילה של מצרים שאמר בה ויכו מחוילה עד שור (בראשית כ"ה י"ח) כי זו מזרח המזרח עכ"ל: (חקירה על מקום הנהרות ומקום הג"ע השייך לכאן עיין בקונטרס האחרון, אשר יעדתי לחברו בסוף הספר אי"ה): (יב) הבדלח, הי' אבן יקרה, ואומרי' שהיא אבן לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין ממנ' אבנים לעשות ענק, ולפי שמאבן אחת מהגדולה לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין אותה ומחברים אבן של אבן בחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר ואבן הבדולח כמו שאמר ואבן השהם, שהיא אבן גדולה, וגם היא לבנה וזכה, ויעשו ממנה כלים לתשמישי המלכי' ועליה היו מפותחי' שמות בני ישראל לרוב חשיבותה ונקיותה מכל פסולת, והיא האבן הנקראת בלש"א (אניבשטיין): (יג) גיחון, אין זה הנהר הקטן סמוך לירושלים, שהרי כתיב הוא הסובב את כל ארץ כוש והנהר הקטן ההוא לא יעבור אפי' בחלק ממנו, וכתב ר' יוסף קמחי שגיחון הוא נהר נילוס, ופישון יש מפרשי' שהו' נהר (גאנגעס) שבארץ הודו המזרחית תחת ממשלת המלך הגדול הנקרא (מאגאל), ונופל לים האוקינוס הדרומי, וחוילה שם מקום בה, וי"א שהוא נהר גוזן הנזכר במלכי' וד"ה ששם הגלה סנחריב את ישראל, ויהי' לפ"ז פישון בחלק (אזיא) וגיחון בחלק (אפריקא), ועיין עוד בפי' כתר בביאור ארץ כוש: (יד) חדקל, אמרו שהוא נהר (טיגרים) סובב את כל ארץ (ארמעניא וסיריא), כעדות הכתוב הוא ההולך קדמת אשור ונופל בנהר פרת, ודרשו חז"ל כי נקרא חדקל לפי שמימיו חדי' וקלים, וכן אמרו המספרי' שמימיו רצים במרוצה עצומה, והוא ג"כ בחלק (אזיא): פרת, הוא הנהר הנודע על שמו זה, הולך בתוך בבל ונופל אל לשון ים אחד שבמזרח מלכות (ימן) היונא מים האוקינוס הדרומי

ומפסיק

אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא

אונקלוס

מֵיכַל תֵּיכוּל׃ יז וּמֵאִילָן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טָב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתֵי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מַה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא

תרגום אשכנזי

קאננסט דוא עססען. (יז) נור פֿאָן דעם ערקעננטניס־בוים דעס גוטען אונד בעזען, פֿאָן דיזעם זאָללסט דוא ניכט עססען; דען זאָבאָלד דוא דאפֿאָן איססעסט, ביסט דוא דעם טאָדעס.׃ (יח) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפּראַך אויך: עז איזט ניכט גוט, דאס דער מענש אלליין בלייבע; איך ווילל איהם איינע געהילפֿין מאכען, דיא אום איהן זייא.׃ (יט) נון בילדעטע דאז עוויגע וועזען, גאָטט, אויז דעם ערדרייכע אללעם ווילדעס פֿעלדעס אונד אללעם גע־פֿליגעל דעס היממעלס, אונד פֿיהרטע זיא פֿאָר דען מענש אום צו זעהען, וויא ער עז נעננען ווערדע, אונד יעדעז לעבענדיגע טהיר, וויא עז דער מענש נעננען ווירדע, זאָ

רש"י

יח לא טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתוני' ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: יט ויצר. וגו' האדמו' היא יצירה היא עשיי' האמור' למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופי' שהעופות נבראו מן הרקק. לפי שאמור למעלה מן המי' נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר (דברים כ"ד) שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו' סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם

באור

ומפסיק בין ארץ (אַראַביא) ובין ארץ פרס מזרחית, והים הזה נקרא בלשון העמים (סינוס פערסיקוס), והוא ג"כ בחלק (אזיא): (טו) לעבדה ולשמרה, שתי ההה"ין במפיק והן כנוי לנקבה, ר"ל על האדמה שהגן נטוע בה, או אמר בלשון נקבה על הגן, אף שהוא לשון זכר וממנו כאמר ברבוי גנים הנה כמלא גנה עם ה"א הנקבה וכגנה זרועיה תצמיח (ישעי' ס"א י"א) והרבוי המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות (שם ס"ו י"ז): (טז) ויצו, מלת צווי עם על מצות לא תעשה, בל"א (פֿערביטן), ובלא מלת על הוא מצות עשה (געביטען, בעפֿעהלען): אכל תאכל, רשות ומותר לך לאכול: (יז) לא תאכל ממנו, אמר ממנו אחר שאמר ומעץ לתוספת באור, וכן ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'), או פי' ממנו מה שיוצא ממנו והוא הפרי או טעמו אפילו מעט ממנו: ביום אכלך וגו', בעת שתאכל ממנו תהי' בן מות וכמהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה, ידע תדע כי מות תמות (מלכים א' ב' מ"ב), שאין הכוונה שימות מיד בו ביום, ואין הכוונה על הידיעה בלבד, אבל הכוונה כי בעת שיצא יהי' חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה, ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ומתו, ולא ישאו עליו חטא ומתו בו, כי אין ענינם שלא שיהיו חייבי' מיתה וימותו בחטאם זה, ועל דעת אנשי הטבע הי' האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדי' וזולתם שהכוונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם, ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה, כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה הי' אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ א"כ היתה בו התכה וסבת הוי' והפסד, ועל דעת רבותינו שאלמלא לא חטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיי' לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהי' דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהי' כי טוב, ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה, כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט, גם הקיום יהי' בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהי' בן מות לא תתקיים לעד בחפצי, והאכילה היתה לו מתחלה לעונג, ויתכן שפירות ג"ע נבלעי' באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר השם עליו לאכול את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם מן האדמה הי' זה סבה להפסד, כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב עכ"ל הרמב"ן ז"ל ומ"ש שהיתה האכילה לו מתחלה לעינוג הוא רחוק עד מאוד, כי גם העונג באכילה יבא לאדם מפאת צורך הגוף למזון ע"י ההתכה, ואולם לא ידעתי מי הכריחו לזה, ואפשר שיהי' האדם נזון במאכלו כשעור מה שהותך ממנו בכל יום, ויתמיד הגוף ע"י זה ויתקיים כל הימים, ואולי כוון לזה במה שאמר שיהי' נבלע באיברים: (יח) לא טוב היות האדם לבדו, הרצון בו אינו נאות לתכלית בריאת האדם שיהי' לבדו בלי עזר, כי האדם מדיני בטבעו, ולא יגיע אל ההצלחה בלי עזר מבני מינו, ואם ישאר לבדו לא יצאו כחות הנפש וידיעתיה מן הכח אל הפועל ויהי' כמשל כבהמו' הארץ, ואפשר שלא יגיע אל מעלתם, וגם חיי האדם ומזונו ובריאות גופו ושמירת איבריו הכל ע"י עזר מזולתו, וא"כ אין קיום לאדם לאמר עליו כי טוב בהיותו לבדו: עזר כנגדו, אמר כן על האשה כי היא עזרת האדם תמיד ומשמשתו, ומלת כנגדו כלומר שתהי' לפניו ולעומתו תמיד לשרתו, והכ"ף לאמתת הדבר ככ"ף כהיום (בראשית ל"ט י"א), כמתאננים (במדבר י"א א'), והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל יתכן שיהי' כדברי האומר דו פרצופין ונעשו שיהי' בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה בא מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור, והי' הפרצוף ההוא עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהי' העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו: (יט) ויצר וגו', היא יצירה היא עשיי' האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמור למעלה מן המי' נבראו וכאן אמר שמן האדמה נבראו, ועוד למדך כאן, שבשעת יצירתן מיד הביאם אל האדם לקרות להן שמות: מה יקרא לו, מה שם יקרא לו: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי', פירושו וכל נפש חי' אשר יקרא לו האדם שם הוא

הוּא שְׁמֵיהּ: כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ: כא וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עַל אָדָם וּדְמוּךְ וּנְסִיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלֵי בִסְרָא תְּחוֹתַהּ: כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּנְסִיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם: כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ

הוּא שְׁמוֹ: כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ: כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה: כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם: כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא

זאָ זאָללטע זיין נאָמען זיין. (כ) דער מענש נעננטע דיא נאָמען אַללערלייאַ פֿיהעס, אַללערלייאַ געפֿליגעלס אונד אַללערלייאַ ווילדעס; פֿיר דען מענש אַבער פֿאַנד ער קיינע געהילפֿין, דיא אַם איהן זייא. (כא) דאַ ליס דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, טיפֿען שלאַף אויף דען מענש פֿאַללען, דאַס ער ענטשליף, נאַהם איינע פֿאַן זיינען ריבבען, אונד שלאָס אַנדערעס פֿלייש אַן איהרע שטעללע אַן. (כב) דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, בילדעטע דיזע ריבבע, דיא ער פֿאָם מענשען גענאָממען האַטטע, צו איינער פֿרויא, אונד בראַכטע זיא דעם מענשען. (כג) דער מענש שפּראַך: דיזעס מאָהל איזט עז ביין פֿאַן מיינען ביינען אונד פֿלייש פֿאַן מיינעם פֿליישע; דיזע זאָלל מעננין היישען, דען פֿאָם מאַננע

רש"י

לעולם: כ ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: כא מצלעותיו. מסטריו כמו ולצלע המשכן (שמות כ"ו) זהו שאמרנו שני פרצופים נבראו: ויסגור. מקו' החתך: ויסן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתגנה עליו: ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעל' לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: כב ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד (שופטי' ד') להיות אפוד: כג זאת הפעם. מלמד שנתקרר' דעתו בחוה: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנבראת העולם בלשון הקדש

באור

הוא שמו, וכן מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט י"א) כמו מקום קבר שם וכן רבי', וכן פתר המתרגם בל"א, ופי' הוא שמו הנאות לו לפי טבעו ולדעת הרמב"ן ז"ל קריאת השם נמשך על ענין העזר שזכר, והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם, והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעם, ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר לחבירו, כלומר הראוי' לה ליד זה מזה, כי עקר קריאת השם ע"י הבדלת המינים, והשם העבירם לפניו זכר ונקבה שיתבונן בטבעם איזה מהם עזר זה לזה בתולדה, כדי שידע האדם שאין בנבראי' עזר לו ושיתאוה שיהי' לו עזר כמותם, והנה נפש האדם נפש חי' כמו שאמר ויהי האדם לנפש חי' וזהו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי', כלומר כל מין שיקראנו האדם ויאמר בו שהוא נפש חי' כמוהו הוא יהי' שמו ויהי' לעזר כנגדו, והוא קורא לכלן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חי' כשמו: (כ) לכל הבהמה ולעוף השמים, מלת לכל מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים, ורבים כן: ולאדם כלומר לעצמו, שם במקום הכנוי וכן משפט לה"ק כדרך נשי למך (בראשית ד' כ"ג), ואת יפתח ואת שמואל (שמיא א' י"ב י"א), ולדעת הרמב"ן ז"ל אין צורך לזה והכוונה לשם אדם לא מצא עזר שיהי' ראוי להקרא בשמו שיוליד ממנו, כי קריאת השמו' הי' הבדלת המינים והפרד כזותם זה מזה כאשר פי' למעלה, ואי, הענין שיהי' ביד האדם למצא בהם עזר לו כי נטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים וינחר בו הי' הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש, והשם ידע שלא ימצא העזר הנאות לטבעו כי אם בבנין ההוא: לא מצא עזר כנגדו, ויפל ה' אלהי' וגו', לשון רז"ל בב"ר כשהביאם הביאם לפניו זכר ונקבה מכל מין ומין אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) ויפל, מהבנין הכבד הנוסף כמו ויפל אותם אברם (בראשית ט"ו י"א): תרדמה, היא השינה החזקה ותרדמה יותר משינה ושינה יותר מתנומה, והתי"ו נוסף: מצלעתיו, שתי צלעות היו, כענין ולצלע המשכן השנית (שמות כ"ו כ'), ומלת צלע לשון נקבה והטעם כך, והוא מה שאמרו רז"ל שני פרצופי' נבראו, וא"כ הי' ראוי לתרגמו בל"א (איינע פֿאַן זיינען זייטען), ואולם אונקלוס פתר חדא מעלעוהי, וצלע המשכן פתר סטר משכנא, ובב"ר אמרו ויקח אחת מצלעתיו ר' שמואל בר נחמן אמר אחת מסטרוהי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן ושמואל אמר עלעלא, וכן מתורגם בל"א (ריבבע): תחתנה, מקומה, והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי, ועל הרוב כשמחובר מלת תחת עם הכנויים יבא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה: (כב) לאשה, להיות אשה, כמו ויעש אתו גדעון לאפוד (שופטי' ח' כ"ז), להיות אפוד: (כג) זאת, לנקבה, ובאו בא"ל במקום וי"ו כמנהג אותיות אהו"י להתחלף זהתי"ו לנקבה, ויתכן שיהי' במקום ה"א של מלת זה, ולפי שלא ינוח הה"א באמצע תיבה נתחלף באל"ף שהוא ממוצאו, והכוונה בפעם הזאת מצאתי לי עזר שלא מצאתי עד הנה בשאר מיני בעלי חיי', כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, והיא דומה לי בתמונת האברי' מכל וכל וראוי א"כ שתקרא בשמי ממש כי נולד זה מזה: אשה, לדעת הראב"ע דגש השי"ן תמורת היו"ד הנחה שבאיש, ולא נאמר אישה ביו"ד שלא יתחלף עם אִישָׁהּ בה"א הכנוי שפירושו בעלה, כי פעמי' יחסר מפיק הה"א להקל כמו ויקרא לָהּ נבח בשמו (במדבר ל"ב מ"ב) ונערה לא הפך גבן (ויקרא י"ג ד') ודומיהם וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש איש, אבל בשרש אנש כתב ואפשר שתהי' אשה מזה השרש והדגש לחסרון הנו"ן והראוי אנשה וכן הקבוץ אִשֹּׁת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד) וכו' ולנקבות יחסרו האל"ף ויאמרו נשים עכ"ל, וכן נראה לי, והנה תהי' אשה במשקל קטנה שגרשו קטע כאשר נא בארמי קטעין (עזרא ז' כ"ב), והה"א בשני השמות לסימן הנקבה, ומלת אשה נא בסמיכות ואשת

יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־

הגן

אונקלוס

מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא׃ כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד׃ כה וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִלָּאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ ג א וְחִוְיָא הֲוָה עָרִים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא׃ ב וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן

גנתא

תרגום אשכנזי

מאננע ווארד זיא גענאמ־מען. (כד) דארום פער־לעסט דער מאן זיינען פא־טער אונד זיינע מוטטער, אונד האנגט אן זיינעם וויי־בע, אונד ווערדען וויא איין פלייש. (כה) נון ווארען זיא ביידע נאקט, אדם אונד זיינע פרויא, אונד שעמטען זיך ניכט.

ג. (א) דיא שלאנגע וואר ליסטיגער, אלז אללע טהירע דעס פעלדעס, וועלכע דאז עוויגע וועזען, גאטט, געמאכט האטטע; זיא שפראך צו דער פרויא: האט אויך גאטט וואהל גע־זאגט: איהר זאללט פאן אל־לערלייא בוים דעס גארטענס ניכט עססען? (ב) דיא פרויא שפראך צור שלאנגע: פאן דער פרוכט יעדעס בוימעס אים גארטען

רש״י

הקדש: כד על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות: לבשר אחד. הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד: כה ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע״פ שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע:

ג א והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאי זו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקי׳ בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגו׳. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו׳. ואע״פ שראה אותם אוכלי׳ משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: ג ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר׳

באור

כא (בראשית ז׳ י״ג) ופעמים בא כן במוכרת נפל אשת (תהלים נ״ח ט׳), אשת יפת תאר (דברים כ״א י״א), כ״כ הרד״ק שם, ואמר שבא בצירי תחת הדגש להקל, ואמנם לפי דעתי בא השם הזה בשני משקלים אשה ואשת, ושניהם שרשם אנש, והדגש באשה לחסרון הנו״ן, ובאשת נשלם הדגש בצירי הא׳לף, כי כן נמצא לפעמים אף באותיות המקבלות דגש, ובא הרבוי מן אשה נשים (נסי׳ הזכרים כמו מן פילגש פילגשי׳) ולא אשים כמשקל חטים מן חטה, ובא כן להפרידו מלשון אש שמאכוהו אִשֵּׁי ה׳ (דברים י״ח א׳), מהנפרד אִשִּׁים, וראוי לבא אנשים, רק להפריד בין זכרים לנקבות יטל הא׳ף, והרבוי אִשּׁוֹת שמאכנו, יתכן להיות מן אשת ובא הדגש על מקומו במקום הצירי, או יתכן להיות מן אשה, ויבוא נקבון הזכרים והנקבות כמו דור שממנו הרבים דורים גם דורות, וכן נראה לפ״ד הרד״ק שבא כן במוכרת להקל, וק״ו שיבא כן בנקבון להקל, (אבל לדעתי לא נעשה כן להקל, ויש לי טעם אחר בזה ואין להאריך פה), והסמיכות בא מן אשת כדרך משקל זה שישתוה בסמיכות ובנפרד, אבל מן אשה הי׳ ראוי לבא אֵשֶׁת בפתח כי דרך הקמץ להשתנו׳ לפתח תולדתו בסמיכו׳ ולא לסגול כמו מן צדקה צדק׳ צדקת ברכת, והכנוים יבוא ג״כ מן אשת ולא מן אשה בראיית דגשות התי״ו אשתי אשתו, ואם היו מן אשה ראוי׳ להיות אִשָּׁתוֹ אִשָּׁתִי בתי״ו רפוי׳ כמו ברכתי צדקתו, והנה צירי הא׳ף ישתנה במשקל זה לסגול כמו מן בהמת בהמתו או לחירק קטן, וכן נמצא בסגול אֶשְׁתְּךָ כגפן פריה (תהלים קכ״ח ג׳), ודגש השי״ן נשמט בכל הכנויים להקל, גם שלא יהי׳ השוא נע כדינו באות הדגושה ותוכרח להיות התי״ו רפוי׳, וזהו נגד משקל זה, ועוד כדי שתשתוה המלה הזאת בכל הכנוים ובמלת אשתך לא תוכל להדגש, בעבור מניעת שני שואי״ן נעין: והנה לפי דברינו הנ״ל יהיו איש ואשה שני שרשים, ואף שהכתוב יאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, כי הכוונה שהם דומים במבטא, ולשון נופל על לשון, וזהו השם הראוי לה: לזאת, הראב״ע פי׳ בעבור זאת כמו אמרי לי (בראשית כ׳ י״ג), ואין צריך לזה כי קריאת השם בכל מקום עם למ״ד, מלבד שלפי דבריו הי׳ המאמר חסר הנפעל כי באמרך בעבור זאת יקרא אשה לא הודעת מי יקרא כן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי הזאת על חוה, וכן ת״א לדא יתקרי אתתא, וכפילת המלה לתפארת וחוזק ההוראה:

(כד) על כן יעזב איש, רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח עריות (סנהדרין דף נ״ח ע״ב), ולפי פשוטו הן דברי משה, ואין יעזב מצוה שיעזוב, כי אם מנהגו ורגילתו שיעזב, כמו ככה יעשה איוב (איוב א׳ ה׳), והכוונה בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, על כן הושם בטבע האדם ותולדותיו בהיותו לאיש, שיעזוב את אהל ומשכבות אביו ואמו (אונקלוס תרגם בית משכבי אבוהי ואמיה) אשר הי׳ כרוך אחריהם מעת צאתו מרחם, ודבק באשתו ויראה אותה כאלו היא עמו בשר אחד לאהבתה אותה, ישמח בשמחתה ויתעצב ביגונה ולא יעזב אותה כל הימים, והענין כמו אחינו בשרנו הוא, אל כל שאר בשרו, והקרובים במשפחה יקראו שאר בשר, והנה יעזוב האיש שאר אביו ואמו וקורבתם וידבק באשתו קרובה לו מהם: (כה) ערומים, מלא וא״ו ונדגש המ״ם שלא במנהג אחרי ת״ג, וזה הכלל כל שפירושו ערטילאי הנפרד הרי״ש בחולם עָרוֹם, והרבוי בשורק ודגש אחריו אף אם השורק מלא ו׳, ולפעמים הנפרד עֵירֹם, והרבוי עֵירֻמִּים, וכל שהוא לשון תחבולה הרי״ש בשורק עָרוּם והרבוי ברפוי המ״ם, והסימן במסורה חכימין רפין וערטילאין דחיקין (ר״ל דגשין): ולא יתבששו, כבר זכרנו מענין הבושת לאדם ממערומיו, שאין לה מקום כלל כל עוד שהיתה תאות המשגל באדם על מתכונת ושעור ואופן הראוי, טרם פרץ גדר ועבר חוק להגביר כח תשוקתו ולהוסיף תאוה על תאוה, תאות המותר על תאות המועיל, ולזה לא התבוששו לא זה מזו ולא זו מזה, ומלת יתבוששו מהבנין שיש בו נעלם ביניהם, והוא מבנין מרובע ובקמץ השי״ן בעבור שהוא ס״פ:

ג א והנחש

הַגָּן נֹאכֵל: ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן: ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן: ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע: ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל

ותתן

גנתא ניכול: ג ומפרי אילנא די במציעות גנתא אמר יי לא תיכלון מניה ולא תקרבון ביה דלמא תמותון: ד ואמר חויא לאתתא לא ממת תמותון: ה ארי גלי קדם יי ארי ביומא דתיכלון מניה ויתפתחן עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין טב לביש: ו וחזת אתתא ארי טב אילנא למיכל וארי אסו הוא לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא ביה ונסיבת מאיביה ואכלת

ויהבת

גארטען דירפען וויר עססען. (ג) נור פאן דער פרוכט דיזעס בוימעס, וועלכער אין דער מיטטע דעס גארטענס שטעהט, האט גאטט געשפראכען: עססט ניכט פאן איהם, אונד ריהרט איהן ניכט אן, איהר מעכטעט שטערבען. (ד) דא שפראך דיא שלאנגע צור פרויא: איהר ווערדעט דאפאן ניכט שטערבען. (ה) זאנדערן גאטט וויס, דאס זאבאלד איהר דאפאן עסט, זא געהען אייך דיא אויגען אויף, אונד איהר ווערדעט וויא געטטליכע וועזען, ערקעננענט גוטעס אונד בעזעס. (ו) אלז נון דיא פרויא זאה, דאס דער בוים גוט זייא צור שפייזע, איינע לוסט פיר דיא אויגען אונד אנגענעהם צום בעטראכטען, דא נאהם זיא פאן זיינער פרוכט אונד אס,

גאב

רש"י

שנאמ' אל תוסף על דבריו (משלי ל'): ד לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: ה כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: ו ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמ' לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא

אחרת

באור

ג (א) והנחש, הראב"ע הזכיר דעת רבות שונות מהמתפלספי' מבני עמנו בענין הנחש, ודבורו והליכתו, ואמר שהישר בעיניו שהדברי' כמשמעם, והנחש הי' מדבר והלך בקומה זקופה, והשם דעת נתן שם בו, והנה הכתוב מעיד כי הי' ערום מכל חית השדה, רק לא כאדם, ופירוש ערום שיעשה דבריו בערמה ותחבולה ועל הרוב הוא להרע: אף כי אמר אלהי', פעמי' יחסר ה"א השאלה או התמה כשיובן הדבר מענינו והוא כמו האף כי אמר אלהי', ואונקלוס תרגם בקושטא ארי אמר ה', וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והנה אף שראה אותם אוכלים מכל הפירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ, ויתכן שפירוש אף כי לשון כל שכן, והכתוב קצר את ראשית דבריו, שאמר לאשה דברי' אחרים, ודומה שאמר לה כי המקום שונא אתכם אע"פ שאתם גדולי' מכל היצורים, שלא עשה לכם מעלה כך וכך וכל שכן שאמר לכם אל תאכלו מכל עץ הגן, ומזה תכירו ששונא אתכם, ואל יקשה עליך התוספת הזה, כי לא יתכן לפרשו בשום אופן בלי תוספת, לפי שאמר אף ומלת אף לעולם תוסיף על אשר אמר וכן מנהג הכתוב במקומות כמו שאמרו המרגלי' אל יהושע כי נתן ה' בידנו את כל הארץ (יהושע ב' כ"ד), ואין מלת כי תחלת הדברי' לא אחז הכתוב תחלת הדברים, ומתחלתן תכין ראשיהם, ויש מפרשי' אותו בלי תוספת, ואמרו ששעורו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמותון, לא מות תמותון, והאשה נכנסה לתוך דבריו כאשר אמר לה מכל עץ הגן, ואמרה אין הדבר כן, כי מפרי עץ הגן נאכל וגו', ואז גמר הנחש דבריו שהי' כונתו לדבר לא מות תמותון, ויהי' אף כי כמו אף על פי: אלהים, לא הזכיר הנחש שם הנכבד והנורא כי לא ידעו, ואונקלוס פתר גם כאן שם אלהים בתיבת ה' כמו בפרשה ראשונה: (ג) אשר בתוך הגן, תיבת הגן מיועד בטעם מנולתא, ועומק המליצה כך היא, מ"ם דמפרי מוסב על פעל האמירה לא על האכילה, והאזהרה כוללת האכילה והנגיעה, ועל האכילה שייך לשון ממנה, ועל הנגיעה יאמר בו, והרי הוא כאלו אמר ועל דבר העץ אשר בתוך הגן הזהירנו אלהים שלא נאכל ממנו ולא נגע בו, וכן כיון המתרגם האשכנזי: ולא תגעו בו, הוסיפה על מצות השם לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמ' אל תוסף על דבריו (משלי ל' ו'): פן תמתון, שלא תמותון: (ה) אכלכם, מקור עם כנוי הנוכחים: ונפקחו עיניכם, אין הכוונה על תוספת התבונה וידיעת האמתיות כי אם יתחדשו בכם כחות ותמונו' חדשות ותרגישו בעצמיכם ענין הרגש חדש אשר לא נסיתם בו, כמו הראות לעור כאשר יפקח את עיניו: כאלהי', א"ת כרברבין, וי"ת כמלאכין רברבין, והדבר כמו שזכרנו למעלה, שיולד בהם תשוקה עצומה דומה במעלה ועוצם כחה לתשוקת המלאכים: (ו) ותרא האשה, בלבה: לעינים, בקמץ הלמ"ד להורות על ה"א הידיעה: להשכיל, א"ת לאסתכלא בי', (איהן צו בעטראכטען), ומצאנו בכתוב שורש שכל על ענין המראה וההבטה בעיון כאשר כתבתי בו רז"ל במאמרם הסתכל בשלשה דברי', כתיב והאשה טובת שכל (ש"א כ"ה), ענינו טובת עיון והבטה כאלו אמר טובת מראה, וכן ומצא חן ושכל טוב (משלי ג' ד'), כלומר מראה טוב, אשרי משכיל אל דל (תלים מ"א ב'), משקיף ומעיין עליו: והרמב"ן ז"ל כתב ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק, וכי הוא תאוה לעינים שבו יתאוה האדם ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעינים והחמד' לשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו עכ"ל, הלך בזה לפי דרכו שע"י עץ הדעת נוסף באדם הבחירה החפשית לחפוץ בדבר או בהפכו, וכבר הודעתיך למעלה שלדעת המתרגם האשכנזי הי' אדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא, לא שהעץ גרם לו שהגביר כח תשוקתו עד למעלה, וע"י זה נולדו בו הרגשות חדשות ודמיוניות שונות אשר לא ידעם מעודו ולא נסה בהן, וענינו הראות דמיון לדבר קנת בשתי יין אם ירבו לשתות, יגדל כח תשוקתם עד מאד ויתגבר על משפט השכל והבינה, וידמה לאדם כאלו הוא רואה תמונות חדשות ושומע קולות נעימים, ויתפתה להם לעשות כמעשה חסר לב, וכמוהו יקרה לאדם בכל עת שיגבר כח

התשוקה

וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל: ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן: ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה: י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא: יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ

לבלתי

תרגום אשכנזי

גאב אויך איהרעם מאננע דאפאן, אונד ער אס. (ז) נון גינגען איהרער ביידען אויגען אויף, אונד זיא מערקטען, דאס זיא נאקט זינד; זיא פלאכטען פייגענבלעטטער צוזאממען, אונד מאכטען זיך שירצען. (ח) דא הערטען זיא דיא שטיממע דעס עוויגען וועזענס, גאטטעס, וואנדעלנד צור זייטע דעס טאגעס, אונד אדם מיט זיינער פרויא פערקראכען זיך פאר דעם עוויגען וועזען, גאטטע, צווישען דיא ביימע דעס גארטענס. (ט) דאז עוויגע וועזען, גאטט, ריף אדם, אונד שפראך צו איהם: „וואו ביסט דוא? (י) ער שפראך: „דיינע שטיממע האבע איך אים גארטען פערנאממען, אונד שייעטע מיך, וויל איך נאקט בין, דארום פערקראך איך מיך. (יא) דא שפראך ער: „ווער האט דיר געזאגט, דאס דוא נאקט ביסט? האסט דוא עטווא פאן דעם בוימע געגעססען, דאפאן איך דיר צו עססען פערבאטען? (יב) אדם

אונקלוס

וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל: ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין: ח וּשְׁמַעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִנְתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילָן גִּנְתָא: ט וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ: י וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִנְתָא וּדְחֵלִית אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמָּרִית: יא וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דְּפַקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא

למיכל

רש״י

אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: ז ותפקחנה וגומר. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקר׳ מוכיח: וידעו כי ערומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערמים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם. ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב״ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש ר׳ תנחומא: ח וישמעו יש מדרשי אגדה רבי׳ וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשי׳ רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו: וישמעו. שמעו את קול הקב״ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבי׳ שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית: ט איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברי׳ שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך (בראשית ד׳) וכן בבלעם מי האנשי׳ האלה עמך (במדבר כ״ג) ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן: יא. מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד

ערום

באור

התשוק׳ שבו או יחלש כח השכל כי על שני האופנים הללו יבטל ערך השווי שבין הכחות הללו: (ז) וידעו כי עירמים הם, אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא שעתה הרגישו בעצמם הרגש הבושת שבני אדם מרגישים בהיות׳ ערומים, כי נכנסה בהם תשוקה עזה ויתירה, כאשר אמרנו למעל׳, ויצאה תאות המשגל חוץ לגדרה והתגבר עליהם בקשת עונג החושים באין מעצור לרוח דמיונם לשוטט אנה ואנה, והתחילו להתבייש זה מזו וזו מזה, כי זה הוא עניין הבושת, והנה חמדה ותאו׳ שמות נרדפי׳ והבדל שביניה׳ יתבאר לך במ״ת אי״ה: עלה, נכתב בה״א במקום יו״ד המשך המורה על הרבים, וכן ת״א טרפי תאנין, וכן מתורגם בל״א: (ח) וישמעו וגו׳, לשון הרמב״ן ז״ל אמרו בב״ר אמר ר׳ חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמ׳ וישמעו את קול ה׳ אלהים, וכן כתב הרב במורה נבוכים, וכן דעת ר״א כי מתהלך שב אל הקול כעניין קולה כנחש ילך (ירמי׳ מ״ו כ״ב), והוא אמר כי טעם לרוח היום שמעו הקול לפנות ערב, והזכיר בשם ר׳ יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום, ולפי דעתי טעם מתהלך בגן כטעם והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ״ו י״ב), וילך ה׳ כאשר כלה לדבר אל אברה׳ (בראשית י״ח ל״ג), אלך אשובה אל מקומי (הושע ה׳ ט״ו), והוא ענין גלוי השכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקו׳ ההוא (ויראה שהתפעל מורה על הגלוי והקל יורה על ההסתלקות), וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנה ה׳ עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה׳ (מלכים א׳ י״ט י״א), וכן וידא על כנפי רוח (תהלים י״ח י״א), וכתיב באיוב ויען ה׳ את איוב מן הסערה (איוב ל״ח א׳), ולפיכך אמר בכאן כי שמעו את קול ה׳ שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה׳ נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כשאר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ״כ נתחבאו מפני מערומיהם עכ״ל, והמתרגם האשכנזי העתיק הכתוב באופן מסכי׳ עם כל הפירושים האלו, באין מכריע ביניהם, כי פעל מתהלך שתרגמו בל״א (וואנדעלנד) אפשר שישיב על ה׳ כדעת הרמב״ן ז״ל, או על הקול כדעת רש״י וראב״ע או על האדם ואשתו כדעת רבי יונה שזכר הראב״ע. ותיבת לרוח לדעת הרמב״ן ז״ל צריך שיתורגם (נאך דעם ווינדע), ודעת רש״י ז״ל לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, ויראה לדעת מניח הטעמים שתיבות לרוח היום מוסבות על וישמעו שהם שמעו לרוח היום את קול ה׳ אלהי׳ מתהלך בגן, לפי שתיבת בגן מוטעמת בטעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: ויתחבא, בא ביחיד על האדם ואשתו כאשר אמרנו למעלה כי בהקדים הפעל אל הפועל אין צריך לשמור המספר, ולדעת המדקדקים המלה הזאת

והדומים

לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃

אונקלוס

לְמֵיכַל מִנֵּיהּ אֲכַלְתְּ׃ יב וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּיהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהָבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית׃ יג וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מָה דָא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעְיַנִי וַאֲכָלִית׃ יד וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵיכוּל כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ טו וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵא נָטַר לֵיהּ לְסוֹפָא׃

תרגום אשכנזי

(יב) אדם שפראך: דיא פרויא, וועלכע דוא מיר האסט צוגעגעבען, דיזע גאב מיר פאן דעם בוימע, אונד איך אס. (יג) דאז עוויגע וועזען, גאטט, שפראך צור פרויא: וואז האסט דוא געטהאן? דיא פרויא שפראך: דיא שלאנגע האט מיך געריצט, אונד איך אס. (יד) דא שפראך דאז עוויגע וועזען, גאטט, צור שלאנגע: וויל דוא דיזעס געטהאן האסט, זייא פערפלוכט פאר אללעם פיה אונד פאר אללעם געווילדע דעס פעלדעס! אויף דיינעם בויכע זאללסט דוא געהען אונד שטויב עססען אללע טאגע דיינעם לעבענס. (טו) אויך ווערדע איך פיינדשאפט מאכען צווישען דיר אונד דער פרויא, אונד צווישען דיינעם זאמען אונד איהרעם זאמען; דיזער זאלל דיר דען קאפף פערוואונדען, אונד דוא איהם דיא פערזע.

רש״י

ערום: המן העץ. בתמיה: יב אשר נתת עמדי. כאן כפר בטובה: יג השיאני. הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו (ישעי׳ ל״ו): יד כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו מה עשי׳ זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במס׳ בכורות ללמוד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: טו ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. יכתתך. כמו ואכות אותו (דברי׳ ט׳) ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון

באור

והדומים אלי׳ מושכת עמה ואחרת עמה, ושיעורו ויתחבא האדם ותתחבא אשתו, והפעל יפול על הדבק בו על הרוב (בין שבא בראשונה ובין באחרונה) כמו ותכתב אסתר המלכ׳ וגו׳ ומרדכי היהודי (אסתר ט׳ כ״ט), ובעל הטעמים מסכים לזה כאשר כתבתי בהקדמה: עץ הגן, עץ שם המין הכולל אשים רבים, ולכך מתורגם בל״א (ביימע): (ט) איכה, יודע הי׳ היכן הוא אלא לכנס עמו בדברי׳ שלא יהי׳ נבהל להשיב אם יעניש׳הו פתאום (ב״ר), וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך (להלן ד׳ ט׳), וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ״ב ט׳), לכנס עמו בדברים וכן בחזקי׳ בשלוחי מרודך בלאדן (רש״י): (יא) מי הגיד לך, מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום (רש״י): המן העץ, הה״א כה״א הרצחת וגם ירשת (מלכים כ״א כ״ח), והשאלה אינה כאן לשמוע המענה כי הדבר ידוע לפני האל ית׳ רק כן משפט הלשון: לבלתי, עם למ״ד כטעם שלא ובלא למ״ד כטעם אך רק: אכל ממנו הוא מקור במשקל פעול ומפני המוקף נשתנה החולם לק״ח תולדתו: (יב) האשה אשר נתתה עמדי, הטעם האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהי׳ לי לעזר ולהועיל, וזהו מה שאמר בעבור כי שמעת לקול אשתך שלא הי׳ ראוי לך לעבור על מצותי בעבור עצתה, ורז״ל קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזור והיא יעצתני להרשיע

(הרמב״ן): ואכל, האל״ף סימן המדבר והנה הכעלם שיש אחריו תמורת אל״ף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא ס״פ ולא יתכן שיבא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״א: (יג) זאת, תואר לנקבה במקום השם המופשט, וכן דרך לשון הקודש בכל מקום, ויאמר אחת דבר אלהי׳ שתים זו שמעתי (תהלים ס״ב י״ב), אחת היא על כן אמרתי (איוב ט׳ כ״ב), קטנה או גדולה (במדבר כ״ב י״ח), מה זאת (שמות י״ג י״ד), נכלה עצה (בראשית ל״ד ז׳), ומאכלו בראה (חבקוק א׳ י״ו), וכמוהו לדעתי למען ספות הרוה את הצמאה (דברי׳ כ״ט י״ח), ויבא בכל מקום שלא יוגדר המין. ויתחמש הלועז בטעמים לאמר (איינעס, דיזעס, עטוואס קליינעס, גראסעס, פרעפעלהאפטעס, פעטטעס), או בשם המופשט (איין פרעפעל), ושמור זה הכלל: השיאני, הטעני, כמו אל ישיא לכם חזקיהו (מלכים ב׳ י״ח כ״ט, וישעי׳ ל״ו י״ד), וי״מ מענין כתוי והכתה: (יד) על גחנך, תרגומו על מעך, כלומר שתלך מושכב ארצה על בטנך ודומה לו מה שארז״ל אתחך גונא נחין ולאים, ר״ל השפל עצמך אליה והתיעץ עמה: כל ימי חייך, כל הימי׳ שמין הנחש על האדמה: (טו) הוא ישופך ראש, לשון מכה וכתיתה שדשו אוף כמו ואכת אתו (דברים ט׳ כ״א), תרגומו ושפית יתיה, וכן אשר בשערה ישופני (איוב ט׳ י״ז), והטעם זרעה יככה בראש, ויחסר הבי״ת כמו בית הנמצא בית ה׳ (מלכים ב׳ י״ב י״א): ואתה תשופנו עקב, כלומר שיהי׳ לאדם יתרון עליך באיבה, כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשוכ ...ק בעקבו וירגז

עָקֵב׃ ס

טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס

יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר

אתה

אונקלוס

לְסוֹפָא׃ טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרַיְכִי וְעִדּוּיַיְכִי בְּצַעַר תֵּלְדִין בְּנִין וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט בִּיךְ׃ יז וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּא לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַהּ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ יח וְכוּבִין וְאַטְדִין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְּחַקְלָא׃ יט בְּזֵיעֲתָא דְּאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דְּתֵיתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא

את

תרגום אשכנזי

פערזע פערוואונדען. (טז) צור פרויא שפראך ער: איך וויל דיינע שמערצען אונד דיא ליידען דיינער שוואנגערשאפט זעהר פיל זיין לאססען; מיט שמערצען זאללסט דוא קינדער געבערען, צו דיינעם מאננע זאללסט דוא בעגירדע האבען, ער אבער זאלל איבער דיך הערשען. (יז) אונד צו אדם שפראך ער: וויל דוא דער שטיממע דיינער פרויא געהער געגעבען אונד פאן דעם בוימע געגעססען, פאן וועלכעם איך דיר צו עססען פערבאטען האבע: זא זייא דיא ערד אום דיינעטווילען פערפלוכט, מיט שווערער ארבייט זאללסט דוא דיך פאן איהר ערנעהרען זא לאנגע דוא לעבסט. (יח) דארנען אונד דיסטעלן זאלל זיא דיר וואכסען לאססען, אונד דוא זאללסט דאז קרויט דעם פעלדעס עססען. (יט) אים שווייזע דיינעס אנגעזיכטעס זאללסט דוא בראד עססען, ביז דוא ווידער היין אין ראז ערדרייך קעממסט, פאן וועלכעם דוא גענאממען וואָרדען; דען דוא ביסט שטויב,

אונד

רש"י

הלשון כתב לשון נשיכה בשניהם: טו עצבונך. זה צער גדול בנים: והרונך. זה צער העבור: בעצב תלדי בני'. זה צער הליד': ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו נפש שוקקה (ישעי' כט): יז ארורה האדמה בעבורך. מעלה לך דברי' ארורים כגון זבובים פרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריו' מקללות שדים שינק מהם: יח וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קינדס ועכביות והן נאכלים על ידי תקון: ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרע' קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: יט בזעת אפך. לאחר שתטרח

באור

וירגן מוחך, ואונקלוס הלך בזה דרך מפשטות הכתוב, אלא כדרכו בכל מקום: (טז) הרבה, מקור ובא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין: והרנך, שם שרשו הרה והכפרד הריון, ולא נשתנה תנועת הה"א עם הכנוי אף שדרכ' להשתנות לשוא אפשר לפי שהוא ממשקל הדגושי', וכי"ן הה"א במקום הדגש הראוי לבא כרי"ש: ואל אישך תשוקתך, תהי נכספת ומתאוה אל בעלך, ולא תחוש לצער ועצבון ההריון והלידה, והוא ימשל בך כאדון, ואף על פי כן תהי' מתשוקקת אליו: (יז) בעבורך, כדי שיגיע לך צער ונזק ממנה: תאכלנה, תאכל תבואתה, והיא דרך קצרה וכן והיו כאכלי שלחנך (מלכים א' ב' ז'): (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך, לשון רש"י, הארץ כשתזרענה מיני זרעים, תצמיח לך קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין על ידי תקון (ב"ר כ' ע"א) עכ"ל, ובב"ר אמרו קוץ זו עכביות ודרדר זו קונדס שהוא עשוי' דרים דרים ופי' בעל הערוך קונדס בלע"ז קרדו"ן, (דיסטעלן), ועכביות י"א שהיא טאמארים"קן בלע"ז, ובערוך כתב שהוא רוס"י בלע"ז ובל"א (טויזדארן), והן ירקות שאינן ראויות לאכל כמות שהן, מפני שהם מרין, וצריך למתקן ע"י האור ברותחין: ואכלת את עשב השדה, לשון רש"י, ומה קללה היא זו, והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה, ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרע קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרי' ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם עכ"ל, ולדעת הרמב"ן שזכרנו למעלה לא אכל אדם קודם הקללה כי אם הזרעונים והעשב הי' מאכל הבהמות והחיות ואחר הקללה הוכרח לאכול העשב: (יט) בזעת אפיך, לאחר שתטרח בו הרבה לזרות ולטחון ללוש ולאפות, ולא כמאכל הבהמות, כענין שזכרו רז"ל הרבה יגיעות יגע אדה"ר, ופי' בזעת ידוע מדברי רז"ל והוא על משקל שנה עבה, ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ"ד י"ח), עד שיבאו לידי זיעה, ולא נשתנה בסמיכות לצר"א כמו שנשתנה שנת עבת, הוא מפני העי"ן שלא לחטיף עלי': אפיך, הם הפנים, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים גבוהים על הפנים: עד שובך אל האדמה, חוץ לגן עדן כי ממנה לוקח, כאשר יבאר שהם גרשו מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, והנה גזר עליו מיתה בעה"ז שישוב גופו אל העפר אשר נברא ממנו, ולא יחי' החיי' הנצחיים כי אם אחרי הפרד הנפש מעל הגוף, וענין הקללה לאדם, כי קודם שאכל מעץ הדעת הבי' השם אותו מן האדמה אשר נברא משם והניחו בגן עדן לעבוד את הגן ולשמרו במעט עמל בנחת ושלוה, ויתכן שימי' כן נכח, ולא יפשט הגוף כי אם בהיותו נזון מפרי הגן ישתנה מעט מעט עד שיזדכך ויגיע אל מעלת הנבדלים, ואולם עתה אחרי אכלו מעץ הדעת וגברה עליו התאוה, אין טוב לאדם כי אם להיות עמל ויגע וטרוד בעבודת האדמה הארורה, אחרי שאם ישב בנחת ואכל ושבע ודשן

יפנה

אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ ששי פ

כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים ואכל

וחיא

אונקלוס

אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ כ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל בְּנֵי אֲנָשָׁא׃ כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהוֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן׃ כב וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי בְּעָלְמָא מִינֵיהּ לְמִידַע טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא יוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילָן

תרגום אשכנזי

אונד זאללסט ווידער צום שטויבע צוריקקעהרען. (כ) אדם נעננטע דען נאַמען זיינער פֿרויא: חוה, דען זיא איזט געוואָרדען מוטטער אללעס לעבענדיגען. (כא) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, מאַכטע פֿיר אדם אונד זיינע פֿרויא רעקקע פֿאָן פֿעללען, אונד בעקליידעטע זיא. (כב) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפּראַך: נונמעהר איזט אדם וויא איינער פֿאָן אונז, צו קעננען גוטעס אונד בעזעס; וויא לייכט קעננטע ער זיינע האַנד אויזשטרעקקען, אונד נעהמען זאָגאַר פֿאָן דעם לעבענסבוימע אונד

רש"י

שתטרח בו הרבה: כ ויקר' האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שע"י קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע"י שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם בלשון היה: כא כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מודבקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבי' שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: כב היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע

באור

יפנה לבו מדרך הטוב ויתור אחרי עיניו ויזנה אחריהם, ויתרחק מאוד מן האושר הנצחי המקווה, וא"כ טובה גדולה היא לאדם שיהנה מיגיע כפו ויאכל לחמו בזיעת האף ועמל רב, ואחרי שכן הוא לא יתכן שיחי' חיים נצחיים בהיותו על התכונה הזאת, ואם יחי' אלף שנים פעמי' לא ירא' כי אם עמל ורעות רוח. וא"כ מחסד השם עליו שישוב גופו אל עפרו בעת הקצוב לו מבוראו ית"', ותשוב הנפש אל האלהים, לראות בטוב ה' בארץ החיים, והיתה א"כ הקללה ההיא בעצמה חנינה וחמלה מאת החונן והמטי' יתברך, כדרכו שלא להעניש כי אם לטובת החוטא למען הטיב לו באחריתו, ואין העונש הבא מאתו יתעלה נקמה ורעה מוחלטת, כאשר אמרו רז"ל כל מה דעביד רחמנא לטב עביד: (כ) חוה, וי"ו תחת יו"ד, כמנהגם להתחלף זה בזה כמו הנה יד ה' הויה (שמות ט' ג'), כי מה הוה לאדם (קהלת ב' כ"ב), ולא קראה חיה להבדילה מן חית השדה: אם כל חי, מבני אדם: (כא) כתנות עור, של עור היו וי"א כתנות לעורם: (כב) ויאמר ה' אלהי' וגו', אונקלוס תרגם הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביש, וכן נראה דעת רש"י והוא בב"ר, וכתב הרא"ם שלפ"ז מלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע כלומר שממנו ומעצמו ידע הטוב והרע ואין לו מכריח על פעולותיו הבחירות כמו שאמר התרגום והראיות כתובה ע"ש, והרא"בע העיר כשתכוון אל האונקלוס ו"ל כאשר יהי' אחד בפתח קטן (בסגול הט"ק) יהי' בטעם וענינו מוכרת, ואם יהי' בפתח גדול (תחת הט"ק) יהי' סמוך וכן כאחד שבטי ישראל (בראשית מ"ט ט"ז), על כן לא יתכן מדקדק הלשון להיות פירושו כמו אחד, ומה טעם יהי'לו, והי' בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת עכ"ל, ודקדוק מלת אֶחָד וְאַחַד כ"ה לפי דעתי, כי עיקר המשקל הוא אָחָד והוא מספר מחובר אל המתואר, וראוי להיות אַחַד בפלס גְּנַב שַׁבָּת (כי בקו"ת לא יושלם הדגש), רק שלא יבוא לעולם פתח לפני אות גרונית הקמוץ, לכן נשתנה לסגול, ועיקרו להיות מוכרת בטעם, ולא יהי' אחריו עוד מלה או מלות השייכות אליו, אולם אַחַד הוא דבוק על הרוב אל המלה או המלות שאחריו (ולא כענין הסמיכות שאמרו המדקדקים שמורה על הקנין, כי נמצא עם מ"ם אחריו, והמורה על הקנין לא יתחבר עם המ"ם, רק הכוונה שבא באמצע המאמר, והמלה או המלות שאחריו הן ביאור לו, וזאת היא גם כוונת הרא"בע באמרו שהוא סמוך), ולכן נשתנה הקמץ לפתח, ואז ישוב הפתח הראשון למקומו, כמו השעיר החי (ויקרא ט"ז כ'), השעיר החי (שם כ"א), ולפי שאחד ינא באמצע המאמר שהוא כדמיון סמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה"א הידיעה, אבל תבא על מלת אחר, (ועל המעט מאלנו גם מלת אחד באמצע המאמר ואחד בסוף המאמר), והנה לפי דעתי שניה' אחד ואחד לא יורו בעצמם על דבר מיוחד ומבורר, כ"א אחד כשיבא עם ה"א הידיעה, ואחד כשיהי' דבוק לאיז' מלה או מלות המבארים אותו, אבל יש הפרש ביניהם כי אחד עם ה"א הידיעה מורה על האחד הפרטי הנרצה אל המדבר, אבל אחד הדבוק למלות שאחריו איננו מורה על אחד פרטי דווקא, כ"א אחד מכלל המבוארי' אחריו, להוציא את שאינם בכללים במלות שאחריו, ואם לא היו אחריו מלות מבארות אותו, לא הי' נודע כוונת המדבר באחד על איזה מין או סוג יכוון, המשל בזה כמעט שכב אחד העם את אשתך (בראשית כ"ו י'), לו נאמר שכב אחד (או אחד) את אשתך לא הית' משמעות דבורו על עמו דוקא (אף שמענינו הי' מובן, אבל לא היתה בכללת כוונה זאת במאמרו זה), ואלו נאמר שכב האחד מהעם את אשתך, (או האחד את אשתך) היתה הכוונה האחד הפרטי שהוא המלך, אבל כשאמר שכב אחד העם, הנה העם בה"א הידיעה מורה על עמו דוקא ואחד הדבוק אל העם הוא אחד מהם דוקא ולא מעם אחר, אבל יהי' מי שיהי' מהם (כפי מה שביארנו שם), והנה גם בפסוק שלפנינו אלו נאמר כאחד ממנו (שקמץ הכ"ף מורה על הידיעה) הי' מורה על אחד פרטי שהוא השם ב"ה, אבל כאחד מורה על אחד כל דהו, ובאה מלת ממנו לבאר הכונה על אחד ממלאכי מרום שהשם דבר אליהם, אבל אינו מבורר מי מהמלאכי', ויהי' מי שיהי', ועיין עוד מ"ש בפ' תולדת על אחד העם הנ"ל), ובב"ר נחלקו בזה ע"ש: והכוונה לפי דרכנו, אמר השם, הן האדם עלה נכח תשוקתו עד למעלת מלאכי מרום, וע"י זה השחית את ייחס השווי שבין כחותיו הנפשיות והוא עלול לפול במהמורת הדמיון ולפנות אל רהבי התאוה המדומות, ועתה בהיותו על התכונה הזאת לו נשאר בגן עדן ויהי' בעל יכולת ובחירה לעשות את הטוב בעיניו פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיי' ואכל וחי לעולם, וע"י זה תפול כוונת הבריאה בכללה, כי לא יגיע אל האושר הנצחי והטוב המקווה

כל

וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃ כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס

ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃ ותסף

אונקלוס

חַיַּיא וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלַם׃ כג וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא דְּאִתְבְּרִי מִתַּמָּן׃ כד וְתָרֵיךְ יָת אָדָם וְאַשְׁרֵיהּ מִלְּקַדְמִין לְגִנְּתָא דְעֵדֶן יָת כְּרוּבַיָּא וְיָת שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יָת אוֹרַח אִילַן חַיַּיא׃

ד א וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמָרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא מִן קֳדָם יְיָ׃ ב ואוסיפת

תרגום אשכנזי

אונד עססען, דאס ער עוויג לעבע. (כג) דא שיקטע איהן דאז עוויגע וועזען, גאטט, אויז דעם גארטען עדן וועג, אום דיא ערדע צו בעארבייטען, פאן וועלכער ער גענאממען ווארדען. (כד) ער פערטריב אלזא דען אדם, אונד לאגערטע צור מארגענזייטע דעם גן עדן דיא כרובים אונד דיא פלאממענדע קלינגע דעם שווערטעס, דאז זיך אומוועלצט, אום דען וועג צום לעבענסבוימע צו פערוואהרן.

ד (א) אדם האטטע זיינער פרויא חוה בייגעוואהנט; זיא ווארד שוואנגער, אונד געבאר קין, דא שפראך זיא: איך האבע איינען מאן ערווארבען פאן דעם עוויגען. (ב) זיא

רש"י

ורע ומה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבים על פשוטו: כד מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובי'. מלאכי חבלה: להט החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז לאמ"ה (בל"א קלינג) ומ"א יש ואני אין בא אלא כפשוטו:

ד א והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו: את קין את אחיו את הבל. ג' אתים רבויים הם מלמד שתאומה נולד' עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף: ב רועה

באור

כל הימים, כי החיי' הנצחיים בעולם הזה אין בהם טובה ויתרון לאדם אחרי שחת את דרכו על הארץ. והטוב לו למנוע ממנו פרי עץ חיים, למען ישוב גופו אל עפרו כשהי': ודקדוק מלת עמנו כזה, לפעמי' תורה על כנוי הנסתר, ומ"ם השני דגוש לחסרון נו"ן מן ודגש הנו"ן לא יורה מאומה, והראוי להיות ממנהו כמו שמן מכהו (איוב ד' י"ב), ושם הנו"ן רפוי כי תושלם הת"ק שתחת המ"ם בשוא נח שבנו"ן, וכשירצה המדבר להקל ולחסר הה"א וינוקד השורק תחת הנו"ן הוכרח הנו"ן להדגש להשלים ת"ק שלפניו, וכן הוא בכנויי הפעלים ישמרנהו נדגש ישמרנו בלא דגש, ולפעמי' תורה על כנוי מדברי' בעדם כמו איש ממנו את קנרו (בראשית כ"ג ו'), והי' ראוי להיות הנו"ן רפוי ולפניו צירי ממנו כמו בכנויי הפעלים ישמרנו, וכן היו קוראים אנשי מזרח (והם הנקראי' במסורה מדינחאי), אך אנשי מערב (מערבאי במסורה) אשר על פיהם אנו נוהגין היו קוראי' בסגול, וחי, עבר המהופך לעתיד, וראוי' להיות הוי"ו בשו"א, רק כי כן משפט וא"ו החיבור הבאה לחבר ב' מלות נפרדות והנגינה באות שאחר הוי"ו, אם אין אחרי' עוד מלה עם וי"ו החבור, כי וא"ו ההיפוך תשמש כאחד גם לחבור, ופירושו כמו ויחיה, ושרשו לדעתי חיי כדעת הרד"ק בשרשים שרש חיי, ולא כהראב"ע, וכבר הארכתי בזה בקונ' עלים לתרופה אשר כבר יצא לאור הדפוס בפסוק ואם כת היא וחיה (שמות א' ט"ז) ע"ש: (כג) וישלחהו, כל שלוח שאחריו מ"ם הוא לשון גירושין והוא לשון נכאי כמו שלח מעל פני (ירמי' ט"ו א'): לעבד את האדמה וגו', כדי שיהי' טרוד בעבודת האדמה היא, ולא יפנה לבו לבטלה וילך בדרך טובה: (כד) ויגרש את האדם, ענינו כאשר גרש את האדם השכין וגו' וכן מתורגם בל"א: מקדם לגן עדן, במזרחו של גן עדן חוץ לגן (לשון רש"י) וזהו לדעת האומר גן עדן במערב ונורש אדם למזרח, והיו הכרובי' בין אדם לגן, ואולם אם גן עדן במזרח צריך לפרש מקדם לגן עדן כתרגומו מלקדמין לגינתא כלומר קודם גן העדן טרם שיכנס לשם: את הכרבים, מלאכי חבלה: החרב המתהפכת, (רש"י) ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן, תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לע"ז לאמ"ה, בל"א (קלינגע), ונקר' החרב כן לפי שדומה בהתהפכו ללהט, כענין ולהב חרב וברק חנית (נחום ג' ג'):

ד (א) והאדם ידע כבר קודם הענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב בספוריו להקדים הפועל לפיעל) כשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים, (רש"י), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ידע הונח בראשונה על הכנס ותולדות הדברי' בנפש המכירת (גוואהרווערדן, זיך בעוואוסט זיין), בין שיהי' ציור חושי (עמפפינדע, פיהלען), או ציור שכלי (ערקעננן איינזעהן), והועתק אל האהבה וההשגחה על הדבר (ליבען, פערזארגן) לפי שהאוהב שום' בלבבו את תמונת הנאהב ודמותו תמיד נגד עיניו, וכן המשגי' עינו ולבו תמיד על הדבר המושגח, ומזה הענין כי יודע ה' דרך צדיקים (תהלים א' ו') מה אדם ותדעהו (שם קמ"ד ג'), והושאל אל המשגל וכל אשה ידעת איש (במדבר ל"א י"ז), שע"י כרית האשה הנאהבת השמורה בנפש האיש האוהב תתעורר התאוה להדבק בה (בייוואהנען), כן מתורגם בל"א: קין, על שם קניתי: קניתי, יש קנין שהוא בלא מכירה ובלא דמים כמו זה והדומי' לו, כאשר מתורגם בל"א (ערווארבען): את ה', כמו מאת ה', וכן ת"א מן קדם ה', והנה התחיל בפרשה הזאת להזכיר השם המיוחד בלי צרוף שם אלהי', ויתכן שהי' זה בעבור שיזכיר קרבן בני האדם שהקריבו מנחה לה', כענין שאמר בן עזאי (במנחות פרק הרי עלי עשרון) בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהם לא אלוה ולא אלהי' אלא לה' שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחליק, ותפשר שאף חוה כוונה לזה הענין הנכבד בקריאת השם לבנה; ושיעיר הכתוב ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה', וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים: (ב) רעה צאן, יתכן שאף שלא הותר להם עדיין

הבשר

ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה

תמשל

אונקלוס

ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הָבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא׃ ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא תִּקְרוּבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ וּמִשַּׁמְנֵיהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ׃ ה וּבְקַיִן וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ לָא הֲוָה רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי׃ ו וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ ז הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵיק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב

ישתבק

תרגום אשכנזי

(ב) זיא געבערטע נאכמאלס זיינען ברודער, דען הבל; הבל ווארד איין שאפ־ציגענהירטע, קין אבער ווארד איין אקקערסמאן. (ג) נאך איניגער צייט בראכטע קין פאן דער פרוכט דעס ערדרייכס דעם עוויגען איין געשענק. (ד) אונד הבל בראכטע אויך איין גע־שענק פאן דען ערסטלינגען זיינעס קליינען פיהעס אונד פאן איהרען פעטטשטיקקען; דער עוויגע וואנדטע זיך צו הבל אונד צו זיינעם גע־שענקע. (ה) צו קין אבער אונד צו זיינעם געשענקע האט ער זיך ניכט געוואנדט; דיזעס פערדראס קין זעהר, אונד זיין אנגעזיכט פיל אב. (ו) דער עוויגע שפראך צו קין: ווארום פערדריסט עס דיך? אונד ווארום איזט דיין אנגעזיכט זא אבגעפאללען? (ז) איזט עס ניכט אן דעם? ווען דוא דיך גוט אויפפיהרסט, קאננסט דוא אויך דיינע אויגען עמפארהעבען; ווען דוא דיך אבער ניכט גוט אויפפיהרסט, זא רוהט דיא זינדע פאר דער טהירע; נאך דיר איזט איהר פערלאנגען, אלליין דוא קאננסט

איבער

רש״י

ב רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש מעבודתה: ג מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה: ד וישע. ויפן וכן ואל מנחתו לא שעה לא פנה וכן ואל ישעו (שמות ה') אל יפנו וכן שעה מעליו (איוב י״ד) פנה מעליו: וישע ירדה אש וליחכה מנחתו: ז הלא אם תטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו

באור

הכנס׳, מ״מ לא נאסרו החלב והגיזה והעור לצרכי בני אדם, אחרי שאינו מן ההכרח להמית נברי׳ בשביל זה, וכאן שם המין לבהמה הדקה שכולל כבשי׳ ועזים כמו שמתורגם בל״א, ובמקומות אחרים מתורגם (קליינעס פיה): עבד אדמה, לרוב טורח האדם אל האדמ׳, ושצריך להתעסק בה תמיד, הוא שיהיה כעבד אל אדוניו: (ג) מנחה, שרשו מנח, והרא״ה במה שנהגו לקרות במסכת מנחות המ״ם בשוא, כמו מן שִׁפְחָה שְׁפָחוֹת, כאמר מִשְׁפָּחָה שִׁפְחָה שְׁמָלָה, ואלו היה שמלות בשוא, ואלו הי׳ מגזרת נחה הי׳ ראוי להקרא בלשון רבי׳ מְנָחוֹת כמו מִצְוֹת: (ד) ומחלביהן, לדעת המתרגם האשכנזי הוא שם לחלקים השמנים שבבהמה, והוא כמו חלב הכבש (ויקרא ד׳ ל״ה), ויש אומרים שהוא תואר לצאן ובהמות שמנות, ויתכן שיהי׳ הנפרד בל״א חלב ולא חֵלֶב כדעת הרד״ק, ואעפ״כ הוא תואר לבהמה שמנה כי מן משקל פֶּעֶל ראוי להשתנות בכנויי׳ לחירק או לפתח ובאותיות הגרון תמיד לפתח כמו מן חסד חסדו, מ״מ משקל פֶּעֶל ישתנה באות הגרון לסגול כמו מן חלק חלקו, והנה הוא חסר יו״ד הרבים, אבל נשאר במבטא התנועה, כי אחרי שהבי״ת רפוי בכל הספרים המדוייקים, על כרחך לומר שהוא מהנפרד חלביה שאז יבא בסמיכות ובכנויי׳ תחת הלמ״ד שוא נע והבי״ת רפוי, כמו חלבי השלמים (ויקרא ו׳ ה׳), ואו הי׳ מהנפרד חלב או חלב הי׳ צריך הבי״ת להדגש כמו חֶלְבָּם חֶלְבְּהֶן חֶלְבָּמוֹ, שהוא הלמ״ד נח והבי״ת דגוש: וישע, ענינו ויפן ר״ל קבל, כמו אל תפן אל מנחתם (במדב׳ י״ו ט״ו), ושרשו שעה והפתח במקום הסגול להרחבת אות הגרון כמו ויחר: (ז) הלוא אם תיטיב שאת, הנכון שפירושו׳ הוא שאת פנים, כנגד מה שאמר ויפלו פניו ולמה נפלו פניך, והוא מפני הכעס והבושה על שלא נתקבלה מנחתו, הלא אם תיטיב או תשא פניך: לפתח חטאת רבץ, העון תמיד נודה לקחת את נפשך ושוקד על זה בלי הפסק רגע להחטיאך, והוא מליצה נאה כאלו העון שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת הסגור להשמר ממנו עד שימצא עת להכנס שם, ובא רובץ ל״ז על חטאת שהוא ל״נ, לפי שהוא רובץ כמו עבים כשחל על דרך וכדוב שכול משתוקק אל האדם לטרפו, אם לא יתגבר עליו האדם טרם יפגשו, ימצאנו אמירת לשון זכר לנקבה להורות על הזריזות וההשתדלות העצום, כמו עמד פתח האהל (שופטים ד׳ כ׳), ולא עמדי, ופירש״י שם וזרוי עצמך בדבר (כ״ל כוכר), ולשון רובץ הוא על המנוחה הארוכה כבהמה עת תנוח ותשכב על רגליה, ולכך הושאל גם כן לשון רביצה על נפילתה תחת משאה, כי דרכה לפול על רגליה: תשוקתו, לשון תאוה וחשק, ר״ל החטאת תמיד משתוקקת להחטיאך, אבל אתה אם תרצה תוכל למשל בה, כי בידך הרשות נתונה, ומטעם זה אמרתי שבכחך להיטיב ולשאת פניך, ואין חרון אפך ונפילת פניך כי אם רוע לב: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו, ולא פורש מה אמר לו, אף שדרך לשון הקודש אבל כל לשון אמירה לפרש הדבור כמות שהוא, ויתכן שאמר לו לכה נצא השדה, כאשר כתב ת״י, וכן הוא בהעתקה יונית שבידינו, המיוחסת לע׳ זקנים: אל הבל אחיו, כמו על, וכן אל ההרים לא אכל

יחזקאל

תִּמְשָׁל־בּוֹ: ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה: יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ: יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא: יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ

אסתר

אונקלוס

יִשְׁתְּבֵק לָךְ: ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ: ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא: י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָן דַּעֲתִידִין לְמִיפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא: יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּפְתַחַת יָת פּוּמַהּ לְמִיסַב יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ: יב אֲרֵי תִפְלַח יָת אַרְעָא לָא תוֹסֵיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא: יג וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבָּק: יד הָא תָרֵכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר

לאטמרא

תרגום אשכנזי

איבער זיא הערשען. (ח) קין שפראך צו זיינעם ברודער הבל; אלז זיא נון איינסט אויף דעם פעלדע וואַרען, ערהוב זיך קין איבער ויינען ברודער הבל אונד ערשלוג איהן. (ט) דער עוויגע שפראך צו קין: וואָ איזט הבל, דיין ברודער? ער אנטוואָרטעטע: איך וויס עז ניכט, בין איך דער היטער מיינעס ברודערס? (י) דער עוויגע שפראך: וואַז האָסט דוא געטהאַן? דיא שטיממע פאָן דיינעס ברודערס בלוט שרייעט אויז דער ערדע צו מיר. (יא) פאָן נון אַן זייא פערפלוכט פאָן דער ערדע הינוועג, וועלכע איהרען מונד אויפגעטהאַן, דיינעס ברודערס בלוט אנצונעהמען פאָן דיינער האַנד. (יב) וועןן דוא דיא ערדע בעאַרבייטען ווירסט, זאָלל זיא דיר איהרע קראַפט ניכט מעהר הערגעבען; אונשטעט אונד פליכטיג זאָללסט דוא אויף דעם ערדבאָדען זיין. (יג) קין שפראך צו דעם עוויגען: מיינע שטראַפע איזט צו גראָס, אום זיא צו ערטראַגען. (יד) זיהע, דוא האָסט מיך פערטריבען פאָן דיזעם ערדרייכע הינוועג, פאָר דיינעם אנטליצצע זאָלל איך מיך פערבערגען

באור

(יחזקאל י"ח ו'): (ט) אי הבל אחיך, הוא לפתיחת דברי' כמו שאמר לאדם איכה, והוא כמו איה, ויתכן שתהי' השאלה להפלאה כמו מה עשית: (י) קול דמי וגו', דם יאמר לפעמי' בלשון יחיד ולפעמי' בלשון רבים, אף באיש אחד כמו דמיו בו. (ויקרא כ' ט'), וצועקי' דבק עם דמי לא עם קול, ותחסר מלת שמיעה או עלי' כאלו אמר עלה לפני או אנכי שומע קול דמי אחיך הצועקים אלי, והוא דרך מליצה: (יא) מן האדמה, שיבא לו חסרון ומארה מפאת האדמה שיזרע ויטע, כי הי' עובד אדמ', ולא תתן האדמה עוד פרי וקציר, ויצטרך להרחיק ממקום אדם אביו הקרוב אל הגן, ולא ישקוט במקום א' רק ינוע, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (פאָן דער ערדע הינוועג): אשר פצתה את פיה וגו', הכוונה אתה שפכת את דם אחיך וכסית את דמו באדמה, ואני אגזור עלי' שתגלה את דמי' ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה (הרמב"ן): (יב) כי תעבד את האדמה, בכל אשר תטרח לעבוד את האדמה בחרישה ועדור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן, לא תוסף לתת כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה: נע ונד, שניהם הפך המנוחה, אלא שהמתנועע בכל גופו אפשר שישאר במקום אחד, והמתנודד גולה ממקום למקום, בל"א (אונ זטעט אונד פליכטיג) וכן ת"א מטלטל וגלי: (יג) גדול עוני מנשוא, ר"ל ענשי גדול מלשאת אותו ולסבלו, כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי' על העונש הבא עקב החטא ובעבירו, וכן אם יקרך עון (שמואל א' כ"ח י') ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם (איכה ד' ו'), ר"ל הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדולה מרעה הבאה על סדום, זאת תהי' חטאת מצרים (זכרי' י"ד י"ט), ר"ל עונש מצרים: (יד) ומפניך אסתר, שלא תשגיח עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים כמו שנאמ' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא (דברים ל"א י"ח), והענין אחד בין שיסתיר השם פניו מן המושג' בין שיסתר האיש מפני השם: והייתי נע ונד בארץ והי' וגו' אם תדקדק נהכחת הטעמי' תדע שכוונת הכתוב כאשר אהי' נע ונד בארץ הלא כל מוצאי יהרגני כאשר מתורגם בל"א, והטעם כי לא אוכל לבנות לי בית וגדרות בשום מקום בהיותי מטולטל וגולה, והחיות יהרגוני כי סר צלך מעלי, הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט מפגעים בכחו רק בשמירת העליון עליו (הרמב"ן): (טו) לכן כל הרג קין, לשון רש"י זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ירמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך ענשו, ולא פירש ענשו, וכיוצא

רש"י

עליו: ח ויאמ' קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: ט אי הבל אחיך. להכנים עמו בדברי נחת אולי ישיבהו ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח: י דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה: יא מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: יב נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: יג גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון: טו לכן כל

הורג

אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃ יט וַיִּקַּח־לוֹ

למך

אונקלוס

לְאִטַּמָּרָא וָאֱהֵי מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁכְּחִינַנִי יִקְטְלִינַנִי׃ טו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל דְּיִקְטוֹל קַיִן לְשִׁבְעָא דָּרִין יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ כָּל דְּיַשְׁכְּחִנֵּיהּ׃ טז וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתֵיב בְּאַרְעָא גָּלֵי וּמְטַלְטַל דַּהֲוָה עֲבִידָא עֲלוֹהִי מִלְּקַדְמִין בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ יז וִידַע קַיִן יַת אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יַת חֲנוֹךְ וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְּקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ׃ יח וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ יַת עִירָד וְעִירָד אוֹלִיד יַת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל אוֹלִיד יַת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד יַת לָמֶךְ׃ יט וּנְסֵיב לֵיהּ

למך

תרגום אשכנזי

בערגען; ווען איך נון אונשטעט אונד פֿליכטיג, אויף דער ערדע בין, זאָ ווירד מיך יעדער אומברינגען, דער מיך פֿינרעט. (טו) דא שפראך דער עוויגע צו איהם: נימאנד וואגע עז, קין אומצוברינגען! זיבענפֿעלטיג זאָלל ער גערעכֿעט ווערדען! דער עוויגע מאַכטע דעם קין איין צייכען, דאס איהן ניכט יעדער ערשלאגע, דער איהן פֿינרעט. (טז) אלזאָ גינג קין פֿאָן דעם אנטליץ דעס עוויגען וועג, אונד בעזעצטע זיך אין דער לאנדשאַפֿט נוד, צור מאָרגענזייטע פֿאָן עדן. (יז) קין וואָהנטע זיינער פֿרויא בייא, זיא ווארד שוואנגער אונד געבאַר חנוך; דא בויעטע ער איינע שטאַדט, אונד נעננטע זיא, וויא זיינען זאָהן, חנוך. (יח) דעם חנוך וואורדע עירד געבאָרען, עירד צייגטע מחויאל, מחייאל צייגטע מתושאל, אונד מתושאל צייגטע למך. (יט) דיזער למך

רש"י

הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריה' ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונש ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבע' דורות אני נוק' נקמתי ממנו שיעמו' למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמ' שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחל' המקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמ' דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינו' (שמואל ב' ה') ולא פיר' מה יעשה לו אבל דבר סגתו' ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינו' ויקרב אל השע' ויכבשנו ואת העורי' וגו' וגם אות' יכה על אש' אמרו העו' והפסח לא יב' אל תוך הבית המכ' את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימי' (א' י"א) פי' יהי' לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו: טז ויצ' קין. יצא בהכנע' כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. ארץ שכל הגולים נדים שם. קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנ' וישכן מקדם לגן עדן לשמו' את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחי' שנ' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש (דברי' ד') ד"א בארץ נוד כ"מ שהלך היתה הארץ מזדעזעה תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: יז ויהי. קין בונה עיר ויקר' שם העי' לזכר בנו חנוך: יח ועירד ילד. יש מקום שהוא אומ' בזכ' הוליד ויש מקום שהו' אומ' ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נע"טרע בלעז (ובל"א געבערן) חריעת תולדות האיש איגזימע"ר (בל"א בעזאמן) כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדב' בלידת האש' פלוני הוליד את אשתו בן או בת וכשהו' אומר ילד מדב' בזריע' האיש והוא בלעז אנייר"ר (ענגענ"דרער בל"א צייגן). יט ויקח לו למך.

באור

וכיוצא בו ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי ויגע בצנור (שמואל ב' ה' ח'), ולא פירש הכתוב מה יעשה לו, אבל דבר הכתוב נרמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו לראש ושר, כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהי' לראש ושר: שבעתים יקם, לשון הרד"ק בשרשים שרש שבע ר"ל נקמות רבות ינקם קין ממי שיהרגהו, ולא ירצה לומר שבעתי' יוקם דוקא כי שבע ושבעה יבואו לספר חשבון שאינו חשבונו אלא יותר כמו שבע כחטאתיכם (ויקרא כ"ו כ"א), שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד י"ו), ר"ל פעמי' רבות עכ"ל, ולשון הרמב"ן אחר שהביא פי' המפרשים ז"ל וא"כ יאמר לכן כל הרג קין לשבעתים יקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל קטול ית קין לשבע' דרין יתפרע מיניה וא"כ הי' ראוי שיהי' ויאמר למך לבניו מוקדם, ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזקק שבעתים (תהלים י"ב ז'), ישלם שבעתים (משלי ו' ל"א), ואור החמה יהיה שבעתים (ישעי' ל' כ"ו), כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יקם ממנו כי אענש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרגו ובעבור יראתו אותי והתודותו לפני עכ"ל, ותבין מזה את כוונת המתרגם האשכנזי, ועוד ראיה שלא יתכן לפרש שהוא מאמר אחד על ההורג, כל הורג קין יענש פעמי' רבות, כי לשון נקמה לא תפול כי אם על הנהרג או על סיבל החמס הנעשה לו לא על העושה, כמו כי שבעתים יקם קין דלקמן וכן נקם ינקם (שמות כ"א כ'): וישם ה' לקין אות, אמר וישם ולא אמר ויתן ה' לקין אות יורה ששם לו האות

לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן

קולי

תרגום אשכנזי

למך נאהם זיך צוויא וויי-בער, דער איינען נאמען וואר עדה, אונד דער אנ-דערן נאמען וואר צלה. (כ) עדה געבאר יבל, דערזעלבע וואר דער ערסטע צעלטענבעוואהנער אונד פיהטרייבער. (כא) דער נאמע זיינעס ברודערס וואר יובל, דערזעלבע וואר דער ערסטע הארפענ- אונד צי-טהערשלעגער. (כב) אונד אויך צלה געבאר, נעמליך תובל קין, וועלכער גלענ-צענדעס ווערקצייג פאן קופ-פער אונד אייזען צו מאכען פערשטונד, אונד דיא שוועסטער תובל קינ'ס וואר נעמה. (כג) למך שפראך איינסט צו זייגען וויבערן: עדה אונד צלה, הערט

מיינער

אונקלוס

למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר: כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגן על פום נבלא וידעי זמר כנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רבהון דכל דידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען

קלי

באור

האות קבוע שיהי' עמו תמיד, אולי כשיהי' נוסע ממקום למקום הי' לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא (הרמב"ן): (טז) מלפני ה', בא עם מ"ם ולמ"ד, הטעם מן המקום אשר לפני ה' והוא הגן והאדמה הקרובה אליו שהיתה מקום השכינ' ומקום קבול הנבואה: בארץ נוד, יתכן שקראו כן בעבור שהי' נע ונד: קדמת עדן, גם פה ת"א מלשון קדימה לא על רוח מזרחית, אמר דהוה עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן, ואם ג"ע במערב נוכל לפרשו כפשוטו למזרח הגן: (יח) ועירד ילד, לשון רש"י יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד, ויש מקום שהוא אומר ילד, שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה כישטר"א בלע"ז (נעטר"ע ובל"א געבעהרן), חריעת תולדת האיש איכנזירא"ר בלע"ז (איכנזעמ"ער, או איכנויוינ"אר וכן ברש"י כ"י בל"א בעזאמען), כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת, כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייר"יר (ענגענד"רער, בל"א הערפארברינגען או צייגען) עכ"ל: (יט) שתי, וכן תיבת שתים משרש שנה והתי"ו נוסף לסימן הנקב', והראוי לבא שְׁנְתַּיִם רק שנפל הנו"ן להקל כמו במלת בת שמקורה בן עם תי"ו הנקבה (אלא שם נבלעו עם הכנויים כשלא הנו"ן כדגש התי"ו כמו בִּתּוֹ בִּתִּי), וכתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ה ע"ב), ונקדו אותה במשקל שנים ובאחר התי"ו דגוש דגש קל כמו בשְׁנָתַיִם לאות ולסימן כי כן משפטה כי לולי זה היה התי"ו רפה כמנהג כל בג"ד כפ"ת אחר שוא נע עכ"ל, אבל לדעת הרו"ה הי' התי"ו רפה בשתים כי השוא הוא נע אחר החירק שהוא במקום שוא, גם לדעת בעל אהל מועד בעבור שבא השוא במקום תנועה שהיתה בה הנגינה, והראב"ע בס' צחות כתב שהדגש בא לחסרון הנו"ן, אבל גם זה איננו נכון, כי אין כח בדגש קל להשלים החסרון, ואנחנו לא נדע סבת הדגש הזה ובענין קריאת המלה עיין בתיקון סופרים: (כ) אבי, ראשון והומשל לו לשון אב, כי כן האב ראשון וקודם לבנו, שרשו אבה, ובסמיכות ובכנויים יבא ביו"ד במקום ה"א השרש: ישב אהל ומקנה, ורועה מקנה או עם מקנה, ומענינו תבין חסרונו, והנה גם הבל הי' רועה צאן אלא שיובל היה ראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו, וכשכלה המרעה במקום הזה הולך ותוקע אהלו במקום אחר (מלשון רש"י): (כא) כנור ועוגב, מיני כלי הנגינה והיא חכמה גדולה: (כב) לטש, מחדד, וכמהו ללטוש איש את מחרשתו (שמואל א' י"ג כ'): חרש, יתכן להיות שם בפעלים ואת היותר החרמנו (שמואל א' ט"ו ט"ו), כלומר מחדד כל אומנות נחשת וברזל, וכן מתורגם בל"א: ואחות תובל

קין

רש"י

לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמ' שבעתים יקם קין עמד למך לאח' שהוליד בנים ועש' דור שביעי והרג את קין זהו שאמ' איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבו' אחת לפריה ורבי' ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברת' נזופה ואבלה כאלמנ' וזהו שפיר' (איוב כ"ד) רועה עקרה לא תלד ואלמנ' לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פרי' ורבי' על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו עדה תרגום של סורה: צלה. הי' של תשמי' על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה: כ אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמו' במדברו' ויושבי אהלים חדש כאן וחדש כאן בשבי' מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקו' זה הולך ותוקע אהלו במקום אח'. ומדר' אגד' בונ' בתים לע"ז כמה דאת אמ' סמל הקנאה המקנ' (יחזקאל ח') וכן אחיו תופש כנו' ועוגב לזמר לע"ז: כב תוב' קין. תובל אומנתו של קין תוב' לשון תבלין תוב' והתקין אומנותו של קין לעשו' כלי זיין לרוצחי': לוטש כל חור' נחשת וברז'. מחדד אומנו' נחושת וברז' כמו ילטוש עיניו לי (איוב ט"ז): חור' אינו לשון פוע' אלא לשון פוע' בלרי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למט' כלו' מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברז': נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: כג שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמי' לפי שהרג את קין ואת תוב' קין בנו שהי' למך סומא ותוב' קין מושכו וראה את קין ונדמ' לו כחיה ואמ' לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שיד' שהו' קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניה' והרגו והיו נשיו פורשו' ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמיע לי לתשמי' וכי איש אשר הרגתי לפצעי הו' נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצ' קרוי על שמי ויל' אשר הרגתי לחבורתי נהר' כלו' ע"י חבורתי. בתמי' והל' שוג' אני ולא מזיד לא זהו פצעי. ולא זהו חבורתי: פצע. מכ' חרב או חץ מקאדו"רש בלעז קאדער"ע בל"א אפגמ וואונדע:

כ"ד כי

קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דְּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבִיל הוֹבִין לְמְמַת וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבֵּילִית דְּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי׃

קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃

כי   כד אדי

מיינער שטיממע ! ווייבער למכ'ס, פערנעהמט מיינע רעדע ! איינען מאנן ערשלאגע איך צו מיינער וואונדע, אונד איינען יינגלינג צו מיינער ביילע.

(כד) ווירד

באור

קין נעמה, כלומר נולדה לו אחות ושמה נעמה, וכן ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו כ"ב), ואת מרים אחתם (במדבר כ"ו נ"ט), ושם אחתו מעכה (ד"ה א' ז' ט"ו), ויש מדרש לרבותינו ז"ל שהיא האשה היפה היא מאוד שממנה טעו בני האלהים, והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהי' את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר' אליעזר, ואחרי' אמרו כי היא היא' אשת שמדון אם אשמדאי, וממנה נולדו השדים, כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדי' והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה (מדברי הרמב"ן) ונשאר מזה רמז בהבלי האומות, ושירי היווני', קראו את שם השד או האליל המושל על מרכבי נחושת וברזל וואולקאן, והוא קרוב לתובל קין וגם אחותו ואשתו וועניס, והיא המושלת על כל גועש וחשק ואהבה, והיא יפה עד מאוד כידוע לקוראי בספריהם: (כג) ויאמר למך לנשיו, המאמר הזה הוא על דרך שירי, כאשר תראה אי"ה בפי' בשלח כיצד השיר בכ"ד ספרים והבדל שבין הגדה לשיר בספרי' ההם, והעקר שמשפט השיר בלה"ק לנתח כל מאמר מורכב לחלקיו, ולחבר מהם מאמרים קצרי' שוי' כמעט בשעור ארכם, יקראום חרוזי' או דלתות, ולהציב דלת לעומת דלת אחרת עד שתהיינה מקבילות כמובן, וזהו תפארת השיר ואין ערכו, פעם יכפלו ענין הדלת הראשונה בדלת השניי' בלי שנוי כי אם במלות: כגון

עדה   וצלה   שמען   קולי
נשי   למך   האזנה   אמרתי

וכן

ימין   ה'   רוממה
ימין   ה'   עשה   חיל: (תהלים קי"ח י"ו)

וכמהו

כרה   שחת   בה   יפל,
וגלל   אבן   אליו   תשוב: (משלי כ"ו כ"ז),

ויש שיהי' ענין הדלת הראשון דומה לענין דלת השני אם בכלו או במקצתו ופעמי' שיתנגד שיו בענין אף שיתדמה שיו בחלקי המאמר, כגון

נאמנים   פצעי   אוהב
ונעתרות   נשיקות   שונא: (שם כ"ז ו')
מן המצר   קראתי   יה
ענני   במרחב   יה: (תהלים קי"ח ה'),

ופעמי' יחסרו תיב' אחת או חלק אחד מחלקי המאמר בדלת אחת, ויסמכו על הכתוב באחותה, ומפרשי' יאמרו שהתיבה ההיא הכתובה באחותה מושכת אחרת עמה, כגון

בצאת   ישראל   ממצרים
———   בית יעקב   מעם לעז:
היתה   יהודה   לקדשו
———   ישראל   ממשלותיו:
הים   ראה   וינס
הירדן   ———   יסב לאחור:
ההרים   רקדו   כאילים
גבעות   ———   כבני צאן
מה לך   הים   כי תנום
———   הירדן   תסב לאחור:
מלפני   אדון   חולי ארץ
מלפני   אלוה יעקב   ——— (שם קי"ד),

וכן כאן

כי   איש   הרגתי   לפצעי
וילד   ———   לחברתי
כי   שבעתים   יקם   קין
ולמך   ———   שבעי' ושבעה:

ואין להאריך בזה כי אין כוונתי פה כי אם להעיר שהמאמר הזה הוא שירי והוא שיר הראשון שבא לידינו משנים קדמוניות ההם, והוא נחלק על המשפט שזכרנו כל דלת לעומת חברתו, ונקרא אצל מפרשי התורה כפילת הענין במלות שונות: שמען, בא בתוספת נו"ן לבד וחסר הה"א וראוי להיות שמענה: נשי למך, שם במקום הכנוי, כמשפט לשון הקודש ונפרש במלאכת השיר, להשתנות המלות: האזנה, משפטו האזנה בכפילת הנו"ן, אחד לשורש שהוא אזן ואחד לשמוש הרבות, ותסרה הראשונה והשלימו בדג' שבנו"ן השני: אמרתי, שם והנפרד אמרה על משקל שפחה שמלה, לדעת רד"ק נשרשים שרש אמר, ובא התי"ו תחת ה"א הנקבה, ויתכן להיות הנפרד אִמְרָה נפלס נרכה נדקה כי לא מצאנו הנפרד ממנו במקרא, ושני משקלי' הללו שוים בסמיכות ובכנויים: כי איש הרגתי לפצעי וגו', לא הזכיר הכתוב את המאורע אשר אליו כיון למך במאמרו, וכל המפרשי' הלכו בזה איש לפי דרכו. וסברתו זה אומר בכה וזה אומר בכה, והנכון בדברי' סתומי' כאלו לשמוע אל דברי רז"ל המקבלים האמתיים שאמרו במדרש שלמך הי' סומא ויצא לצוד ציד עם תובל קין בנו שהי' נער קטן ובראות הנער מרחוק את קין שהי' נחבא בתוך עצי השדה נדמה לו כחיה, ואמר ללמך שימשוך לשם ויכהו וימת, וכאשר הלכו שמה וראה שהי' קין זקנו הכה כף אל כף לגודל צערו, ולא ידע כי בנו עומד שם וספק אותו ביניהם, והיו נשיו מצטערות הרבה ופורשות ממנו באמרן שהוא בן המרגה הראשון ותפס מעשה אבותיו בידו, והוא אמר להן לפייסן בדבריו כאשר פי' רש"י בלשון תימה, וכי איש (אשר) הרגתי, לפצעי (הוא נחשב) כלומר שיקרא הפצע על שמי, ואם הילד לחבורתי (יחשב כלומר הלא שוגג הייתי, ומה תדאגנה שיענישני השם), כי אם קין שהרג במזיד יקם שבעתים, הלא למך שלא הרג כי אם בשגגה ראוי שינקם שבעים ושבעה מן הפוגע בו, והנה לפי רש"י חסר ה"א התימה, ויש מי שפירש שכך אמר להן, באמת איש הרגתי ע"י פצעי הוא קין, וילד ע"י חבורתי הוא תובל קין, אך שוגג הייתי ולא אענש בשביל זה וגו', ואל תתמה על מה שקראו במדרש לתובל קין נער וכן במליצת למך יכונה ילד, אשר השמות הללו הונחו על צעיר לימים, וכפי המסופר ממנו בפסוק הקודם הוא הראשון אשר המציא אומנות כלי נחושת וברזל, ולא יתכן לחשוב מחשבות ולהמצי' מלאכה גדולה ונכבדה כזאת כי אם אחרי היותו לאיש משכיל ויודע, י"ל שנקרא נער וילד לערך שנות אנשי הדורות ההם שחיו שמונה או תשעה מאות שנים, וראי' לזה מיעודי הנחמות לישעי' הנבי' (סימן ס"ה כ') שאמר כי הנער בן מאה שנה ימות וגו', ר"ל כאשר ימות בהיותו בן מאה שנה יתכן לקרותו נער, ובנערותו מת, ומסיי' ואמר כי כימי העץ ימי עמי (שם כ"ב), ור"ל כי יאריכו ימים כימי העץ עד שיאות לכנות לבן מאה שנה נער, והנה אף שדברי חז"ל אין צריכי' חזוק, עכ"ז לא אוכל אמנע מלהודיע שגם הסופר יוסף בן נוריון בס' הקדמוניות שלו הבי' המאורע הזה, עם שהי' זמן רב קודם האמוראים בעלי המדר', ואפשר שבימי משה הי' הדבר מפורסם וידוע בן השמיטו ולא זכר רק המליצה הנאעדת הזאת, וכמו' למחבר אחד אשר לא מבני עמנו דרך נאה ומסכים עם המשך הכתובי', אמר יתכן שבימי' ההם כבר החל החמס לרוב על פני האדמ', והיו בעלי זרוע שוכני' במדברות במערות ובנקיקי הסלעי' ומניקי' את בעלי הישוב גוזלי' וקומסי' ושודדים את בהמתם ורכושם, וגם את נשותיהם לקחו בחזקה, עד שהוצרכו בעלי הישוב עובדי האדמה ויושבי אהלים להקהל ולעמוד על נפשם, לבנות להם ערי חומה דלתים ובריח, ולהמצי' תחבולות וחכמות ומלאכות שונות אשר על ידם יקום החלש נגד הגבור וינצח אותו, והיתה לעשית החרבות והרמחים שבפסוק הקודם נאותה מאוד אל התכלית ההוא, כי על ידה עשו להם הכלים ההם ההורגים בלי גבורה והחלש אשר בידו חרב או חנית, יאמר גבור אני, ואחרי שתובל קין בן למך הי' אבי האומנות ההוא, ואפשר

כד כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃ כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס

ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים

ומאת

אונקלוס

כד אֲרֵי שַׁבְעָא דָרִין אִתְלִיאוּ לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃ כה וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמָרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוֹחֲרָן חֲלָף הֶבֶל דִּקְטַלֵיהּ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חַלּוּ בְנֵי אֱנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ ה א דֵּין סְפַר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃ ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא יָת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ׃ ג וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין

שנין

תרגום אשכנזי

(כד) ווירד קין זיבענפעלטיג גערעכעט, זא למך זיבענציג אונד זיבענציגפעלטיג. (כה) אדם וואהנטע פערנער זיינער פרויא בייא, זיא געבאר איינען זאהן, אונד נעננטע איהן שת; דען זיא שפראך: גאטט האט מיר אנדערן זאמען בעשערט אן דער שטעללע פאן הבל, דען קין ערשלאגען. (כו) דעם שת ווארד אויך איין זאהן געבארען, אונד ער נעננטע זיין נאמען: אנוש; דאמאלס פינג מאן אן צו בענעננען מיט דעם נאמען דעם עוויגען.

ה (א) דיזעס איזט דאז געשלעכטסרעגיסטער דער נאכקאממען פאן אדם; דא גאטט אדם ערשוף, מאכטע ער איהן אין דער עהנליכקייט גאטטעס. (ב) מאנזען אונד וויבזען האט ער זיא ערשאפפען, זעגנעטע זיא אונד נעננטע איהרען נאמען: אדם (מענש), דא זיא געשאפפען ווארדען. (ג) אלז אדם הונדערט אונד

דרייסיג יאהרע

רש"י

כד כי שבעתים יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד ז' דורות אני שהרגתי שוגג לא כ"ש שיתלה לי שביעיו' הרבה: שבעי' ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא. ומדר' בראשי' רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פר"ו לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו. כה וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכ' לדקדק על גזירתו של מקו' אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשי' שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בבראשית רבה: כו אז הוחל לקרא. את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות:

ה א זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים. ביו' ברוא וגומר. מגיד שביום שנברא הוליד: ג שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה:

כב ויתהלך

באור

שלמדו מלמך אביו כדעת הרמב"ן ז"ל, השתבח בה למך נגד נשיו, ואמר אליהן מעתה אין אני מתירא משום אדם אשר יקום עלי לעשות לי חמס, ואם ילחום עמדי האיש הגבור באבן או באגרוף ויעשה בי פצע, או יעמוד לנגדי הילד בכח ידו וזרועותיו, ויעשה בי חבורה, הלא נקל לי להרגו בכלים המשחיתי' אשר בידי, ולקחת את נקמתי ממנו שבעים ושבעה, ומלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, ואפשר שיהי' בעל זרוע וכח אמיץ, אמר ויועץ את הילדים (מלכים א' י"ב ח'), ויהי' הרגתי תמורת אהרוג כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג) אשר לקחתי מיד האמרי (שם מ"ח כ"ב) ורבים כמוהם, וכן פי' הראב"ע תיבות אלו ע"פ דרכו בביאור המליצה הזאת: פצע, פירש"י מכת חרב או חץ ומקאד"ורה בלשון לע"ז, לא ידעתי לכוונו, אולי שצריך להיות קאלדער"ע בלע"ז והוא בל"א מענץ (אפנע וואונדע) אך שלא הורגל כי אם על הכויה לא על מכת חרב או חץ, וברש"י כ"י נכתב כבר"ורה בלע"ז והוא הנכון בלי ספק: (כד) שבעתי', וכן שבעי' ושבעה בא המספר הקצוב במקום הבלתי קצוב להגדלת והפלגת הענין: יקם קין, ר"ל תלקח נקמתו מן ההורג אותו כאשר כתבנו למעלה: (כה) תחת הבל, במקומו: (כו) הוחל, מפעלי הכפל שרשו חלל, והוא מהבנין שלא נזכר שם פועלו מהכוסף, ופירושו לשון תחלה, ר"ל שהחלו להתפלל ולקרא בשם ה' (ראב"ע) ורד"ק בס' השרשי' שרש חלל כתב שאז התחילו בני אדם לקרא שמות בני אדם והגלולי' והעצבי' בשם ה' וכתב עוד שיתכן להיות מלשון חלול (וכן פי' רש"י ז"ל), והכוונה כי בימי אנוש טעו אחרי ע"ז והקריאה בשם ה' אז הוחלה:

ה (א) זה ספר תולדת אדם, ספירת התולדה הבאה מן אדם, והם הבנים אשר יזכיר: ביום ברא אלהי' אדם, נמשך לפניו כי התחיל מאדם עצמו, יזכיר בו שהשם בראו מאין ועשה אותו בדמותו: (ב) זכר ונקבה וגו', הזכיר כי כאשר ברא את האדם מאין ועשהו בדמותו כן ברא ועשה את האשה: ויברך אתם, שנתן בהם כח התולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאוד, והכוונה לומר כי התולדות הנרכבת שהי' כי אדם ואשתו לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: ויקרא את שמם אדם, מפני שגם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהי' קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכלם בהם נכח: (ג) ויולד בדמותו כצלמו,

ידוע

וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃

יג ויחי

שְׁנִין וְאוֹלִיד בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ ד וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֵׁת תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ ה וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית׃ ו וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אֱנוֹשׁ׃ ז וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אֱנוֹשׁ תַּמְנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ ח וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית׃ ט וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת קֵינָן׃ י וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת קֵינָן תַּמְנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ יב וַחֲיָא קֵינָן שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מַהֲלַלְאֵל׃

יג וַחֲיָא

יאהרע לעבטע, צייגטע ער אין זיינער עהנליכקייט זיין עבענבילד, אונד נעננטע איהן שת. (ד) נאכדעם ער שת געצייגט, לעבטע אדם נאך אכט הונדערט יאהר, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (ה) אלזו דיא לעבענסיאהרע אדם'ס נייןהונדערט אונד דרייסיג וואָרען, שטארב ער.
(ו) שת לעבטע הונדערט אונד פינף יאהר, אונד צייגטע אנוש. (ז) נאכדעם שת דען אנוש געצייגט, לעבטע ער נאך אכט הונדערט אונד זיבען יאהרע; אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער.
(ח) אלזו אללע לעבענסיאהרע שת נייןהונדערט אונד צוועלף וואָרען, שטארב ער. (ט) אנוש לעבטע נייצניג יאהר, אונד צייגטע קינן. (י) נאכדעם ער קינן געצייגט האטטע, לעבטע אנוש נאך אכט הונדערט אונד פונפצעהן יאהרע, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (יא) אלזו אללע לעבענסיאהרע אנוש נייןהונדערט אונד פינףוואָרען, שטארב ער.
(יב) קינן לעבטע זיבענציג יאהרע, אונד צייגטע מהללאל.

(יג) נאכ

באור

ידוע כי כל הנולדי' מן הקיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם, אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו ובצלמו שנאמר בו בדמות אלהי' עשה אותו, פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה, ולא אמר זה בקין והבל שלא רצה להאריך בהם, אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלי' שלימות היציר' באמת בשת כי הי' כמוהו בכח וביופי:
(ה) ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו', אינו מאמר בפני עצמו כי אין צורך להודעה הזאת והדבר שנודע מהקודם, רק הוא נמשך לתיבת וימת והכל מאמר אחד כאלו אמר וכאשר היו ר"ל כשלמו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות ושלשי' שנה אז מת, ויש ווי"ן רבי' בתורה המשמשי' את השמוש הזה לחבר בין שני משפטי' שביניהם קשר בזמן או במקום או בסבה, כמו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט' כ"א), ר"ל עזב, והנך רואה שהאריכו בני האדם ימי' רבים בעת ההיא עד הדורות שאחרי המבול, והסבה בזה כתב הרמב"ן ז"ל, כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהי' בן מות הי' בטבעו לחיות זמן רב, וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליה' האויר והלכו ימותם הלוך וחסור, כי עד המבול הי' ימיהם בארוך הזה, ויש מהם שחיו יותר מאדם ונח שנולד קודם המבול חי' שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקל. בניו שנולדי' אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו למאות ארבע, ותראה שהי' זה בהם עד דור הפלגה, וכאשר משל עליהם שנוי האוירים בהפלגה נתקצרו ימיהם, כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה, ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו ימי האדם שבעי' ושמוני' שנה, כאשר הזכיר משה בתפלתו, אבל הצדיקי' בדורותם יראת ה' תוסיף בהם ימים, כי פרעה תמה על יעקב, והוא הפליגו בימי אבותיו כמה שאמ' ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי (בראשי' מ"ז ט') עכ"ל, והנה בהשגחת הא' ית' על המין האנושי נתן חיי' ארוכים לדורות ההם כדי שבחקירותיהם ובנסיונם יבואו ויגיעו הדורות הבאי' אחריה' לשלמות החכמ', ולא תהי' החכמ' שהשפי' הבורא ית' באדם על זה לבטלה אם חיו כשעור חייתנו היום הזה כי היה משיגם המות קודם התבוננם בטבע המלאכות שילקטו התחלותיהם מן החוש בזמן ארוך מאוד, ובזה יכלו ג"כ להמציא כל המלאכו' שנתחדשו בעולם לצרכי האדם, (מהחב"י אברבנאל), ובב"ר אמרו שהרבו ימי' בלא צער ובלא יסורין כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות:

(כב) ויתהלך

יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס

טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס

יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס

כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח

תרגום אשכנזי

(יג) נאכדעם ער דען מהללאל געצייגט, לעבטע קינן נאך אכט הונדערט אונד פירציג יאהרע, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (יד) אלז אללע לעבענסיאהרע קינן ניין הונדערט אונד צעהן וואַרען, שטארב ער. (טו) מהללאל לעבטע פינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע ירד. (טז) נאכדעם ער דען ירד געצייגט, לעבטע מהללאל נאך אכט הונדערט אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (יז) אלז אללע לעבענסיאהרע מהללאל אכט הונדערט פינף אונד ניינציג וואַרען, שטארב ער. (יח) ירד לעבטע הונדערט אונד צווייא אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע חנוך. (יט) נאכדעם ער דען חנוך געצייגט, לעבטע ירד נאך אכט הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (כ) אלז אללע לעבענסיאהרע ירד ניין הונדערט צווייא אונד זעכציג וואַרען, שטארב ער. (כא) חנוך לעבטע פינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע מתושלח. (כב) נאכדעם ער דען מתושלח געצייגט, וואנדעלטע חנוך פאר גאָטט דרייא הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (כג) אללע לעבענסיאהרע דעס חנוך וואַרען דרייא הונדערט אונד פינף אונד זעכציג. (כד) דא חנוך פאר גאָטט וואנדעלטע, זא וואר ער ניכט מעהר היר, דען גאָטט האטטע

איהן

אונקלוס

יג וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִית׃ טו וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת יָרֶד׃ טז וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת יֶרֶד תְּמָנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ יח וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת חֲנוֹךְ׃ יט וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית׃ כא וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מְתוּשְׁלַח׃ כב וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת מְתוּשְׁלַח תְּלָת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כג וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ כד וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ וְלֵיתוֹהִי

ארי

רש״י

כב ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב״ה וסלקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כד כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך (יחזקאל כ״ד):

כח וילד

באור

(כב) ויתהלך חנוך את האלהי׳, שם כל חשקו באהבת השם והתעסק בבחינת דרכיו ומעשה ידיו, והכיר את בוראו מההגיע לשם ה׳ שניס, כטעם אשר התהלכו אבתי לפניו (בראשית מ״ח ט״ו), וכן בנח את האלהי׳ התהלך נח (שם ו׳ ט׳)׃ (כד) כי לקח אתו אלהי׳, ענין גויעת הצדיק,

מטעם

לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב

על

אֲרֵי לָא אֲמִית יָתֵיהּ יְיָ׃ כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וְתַמְנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת לָמֶךְ׃ כו וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ כח וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר׃ כט וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִנַּנָא מֵעוֹבָדָנָא וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִּי לַטְיַהּ יְיָ׃ ל וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃ לב וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת׃ ו א וַהֲוָה כַּד שְׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי

על

איהן צו זיך גענאממען: (כה) מתושלח לעבטע הונדערט אונד זיבען אונד אכטציג יאהר, אונד צייגטע למך. (כו) נאכדעם ער דען למך געצייגט, לעבטע מתושלח נאך זיבען הונדערט צווייא אונד אכטציג יאהר, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (כז) אלז מתושלח לעבענס יאהרע וואַרען ניין הונדערט ניין אונד זעכציג, שטארב ער. (כח) למך לעבטע הונדערט אונד צווייא אונד אכטציג יאהרע, אונד צייגטע איינען זאהן. (כט) דיזען נענגטע ער נח, נעמליך: דיזער ווירד אונז טרעכטען בייא אונזערם טהון. אונד בייא דער מיהזעליגקייט אונזערער האנדארבייט אויף דעם ערדרייך, דאז דער עוויגע פערפלוכט האט. (ל) נאכדעם ער נח געצייגט, לעבטע למך נאך פינף אונד ניינציג יאהרע, אונד צייגטע זעהנע אונד טעכטער. (לא) אלז אללע לעבענסיאהרע למך'ס וואַרען זיבען הונדערט אונד זיבען אונד זיבענציג, שטארב ער. (לב) נח וואר פינף הונדערט יאהרע אלט, אונד צייגטע שם, חם אונד יפת.

ו (א) אלז נון דאז מענשליכע געשלעכט אנפינג, זיך צו פערמעהרען

רש"י

כח ויולד בן. שממנו נבנ' העולם: כט זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו. עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והית' הארץ מוציא' קוצי' ודרדרים כשזורעי' חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: לב בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורו' הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעי' הם יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטרית עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאו' שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנע' בן מאה שנה ימות (ישעי' ס"ה) ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול

באור

מטעם ואחר כבוד תקחני (תהלי' ע"ג כ"ד): (כט) זה, הונח על הדבר הנרמז אליו באצבע, והוא הקרוב במקום, ופעמים יאמר גם על הרחוק, (ואולם הלזה לא יאמר כי אם על הרחוק הנרמז אליו, עיין בראשית כ"ד י"ט), והושאל על הדבר הנרמז אליו במחשבה או בדבור הקודם, וזה הדבר אשר דברנו אליך (שמות י"ד י"ב), או כשיודע ע"י הרמיזה הנבואית זה אלי ואנוהו (שם ט"ו ב'), ואמרו חז"ל מלמד שהיו מורין באצבע וכו', ועל הבלתי נרמז אליו במאמר הסמוך יאמר הזה: ינחמנו ממעשינו, יתכן שידע בנבואה כי על יד זה הנולד תחי' האדמה וכן הי' כי על ידו נתקיים העולם, גם הוא הי' איש האדמה כי כן כתוב, והנה ינחמנו שרשו נחם ולא נוח אך הוא קרוב לענינו כי הנחמה היא מנוחה מן העצבון, ודרך העברי' בשמות לשמור הטעמי' ולא המלות, כמו ירבעל שנקרא לפעמים ירבשת שהטעם אחד לפי שהבעל יכונה גם בשם בושת: ומעצבון ידינו, ענייננו העמל והיגיעה, וכתב רש"י ז"ל שנח הכין להם כלי מחרישה ועל זה אמר זה ינח ממנו את עצבון ידינו, וזה לשון ינחמנו, ולדעתו א"כ שמרו בזה השם גם המלות כראוי:

על־פני האדמה ובנות ילדו להם: ב ויראו בני־האלהים את־בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: ג ויאמר יהוה לא־ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה: ד הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי־כן אשר יבאו בני האלהים אל־בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם: מפטיר פ

ה וירא

תרגום אשכנזי

מערהרען אויף ערדען, אונד איהנען טעכטער געבאָרען וואורדען, (ב) דא זאהען דיא געטטליכן מענשען דיא טעכ־טער דעס געמיינען מאננעס, דאס זיא שען ווארען, אונד נאהמען זיך ווייבער, וועלכע זיא זיך ערוועהלטען. (ג) דא שפראך דער עוויגע: מיין גייסט ווירד ניכט אימ־מער אין דעם מענשען שטריי־טען, דיאוויל ער דאך פלייש אויך איזט, עזואללען אבער איינע פריסטטאגע נאך זיין הונדערט אונד צוואנציג יאהרע. (ד) דיא ריזען ווא־רען דאמאלס אויף דער ערדע, זא ווארען אויך נאכ־הער, וויל דיא געטטליכען מענשען קאמען צו דען טעכ־טערן דעס געמיינען מאנ־נעס אונד דיזע איהנען געבארען; ריזעס זינד דיא העלדען, וועלכע פאן יע־הער בערימטע מעננער ווארען.

(ה) אלז

אונקלוס

על אפי ארעא ובנתא אתילידו להון: ב וחזו בני רברביא ית בנת אנשא ארי שפירן אנון ונסיבו להון נשין מכל די אתרעיאו: ג ואמר יי לא יתקים דרא בישא הדין קדמי לעלם בדיל דאנון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיב להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: ד גבריא הוו בארעא ביומיא האנון ואף בתר כן די יעלון בני רברביא לבנת אנשא וילידן מנהון אנון גבריא דמעלמא אנשין דשמא:

ה וגלי

רש"י

הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו'. בבראשית רבה:

ו ב בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים (שמות ד') ראה נתתיך אלהים (שמות ז'): כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו אף בעולת בעל אף הזכר והבהמ': ג לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעול' כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסג"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו עד שקמתי דבורה (שופטים ה') כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי (שם ו') כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול, וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק' שנה אין מוקד' ומאוח' בתור' כבר היתה הגזירה גזורה כ' שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עול'. יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצות פשוטו: ד הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה ים אוקיינו' והציף שליש העול' לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבואו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום

באור

ו (א) החל, לשון תחלה, והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל: לרב, מקור מבנין הקל מהכפולים: (ב) ויראו בני האלהי' את בנות האדם, אונקלוס תרגם בני רברבי' ית בני אנשא, ויתכן שהיו בני אדם בימי' ההם נחלקים לשתי כתות, הכת האחת נולדו מאדם וחוה בדמות אלהים, בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק, והם הולידו בנים רבי' ככתוב ויולד בנים ובנות, והיו חכמי' ומשכילים וכל עניניהם מסודרי' ע"פ החכמה והקבלה שבידיהם, ועל זה נקראו בני האלהי', לפי ששמרו דרך ה' המקובל אצלם וגם יד הבחינה היתה אתם לקרבם אל עבודת הא' ית', והכת השנית היו מבני בנים של אלו שנולדו אחר שהוחל לעבוד ע"ז, חדל מהשכיל לבותם, והיו בני אדם אובדי עצות שונאי הישוב ותקון הקנין, שוכני מדברות תחת חרולים ובמערים ובנקיקי סלעים, כפראי' וחיות היער ולאלה ילדו בנות, וכאשר ראו בני האלהי' את בנו' האנשי' האלה הנקראי' בני האדם כי טובות הנה, ר"ל יפות, גברה ידיכרם עליהם, עזבו מעלתם הנכבד', ולקחו להם נשי' דרך חמס מכל אשר בחרו, גם באו דרך זנות אל בנות האדם פחותי המעלה ולא נודע הדבר עד שיולידו להם בנים ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק מאלו נולדו שהיו גדולי' וחזקי' בטבעם, אבל נופלי' מאבותם בגובה וכח, כלשון לא נפל אנכי מכם (איוב י"ב ג'), וע"ז נקראו נפילים, והמה נבורי' כנגד שאר בני האדם: (ג) לא ידון, י"א שרשו נדן מלשון וישב חרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א כ"ז), שהגוף לרוח כנדן והעד אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה (דניאל ז' ט"ו), וראוי להיות ידון בפלס יגוש, רק שבאה הנח תמורת הדגש כמו ויזד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), שראוי להיות ויזד או ויזד, כ"כ רד"ק בשרשי' בשרש דון ושרש נדן, ולדעת רא"בע ... יתכן להיות משרש דון ועניכו נדן כאשר מצאנו אם יעלה לשמי' שיאו (איוב כ' ו'), ששרשו שוא ועניכו כמו נשא, וראוי להיות ידון בשורק, ואולה מצאנוהו גם בחולם כמו וישב העפר (קהלת י"ב ז'), והפ רוח לא יהי' רוחי באותו פדן שהוא הגוף לעולם אל אוכיאו נמצו, וי"א שהוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף, והנכון כפי' ר' יהוד' חיוג ורד"ק בשם אביו שהוא משרש דון מלשון מריבה כמו יגרה מדון (משלי ט"ו י"ח וכ"ח כ"ה וכ"ט כ"ב), בפלס אלון משרש לון, ובאורו לא יהי' עוד רוחי העליונה אשר נפחתי באדם

ס ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ

ט אֵלֶּה

אונקלוס

ה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא׃ ו וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפֵיהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃ ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃ ט אִלֵּין

תרגום אשכנזי

(ה) אלז דער עוויגע זאה, דאס דיא באזהייט דעם מענשליכען געשלעכטעס גראס וואר אויף דער ערדע, אונד אללעס דיכטען דער גע= דאנקען זיינעס הערצענס נור איממער אויף דאז בעזע גינ= גען, (ו) דא בערייעטע דער עוויגע, דאס ער דען מענשען אויף ערדען געמאכט האטטע, אונד האטטע פער= דרוס אין זיינעם הערצען. (ז) אונד דער עוויגע שפראך: איך וויל דען מענשען, דען איך ערשאפפען האבע, פאן דעם ערדבאדען פערטילגען, יא פאן מענשען ביז פיה, ביז געווירם אונד געפליגעל דעם הימעלס; דען עז רייעט מיך, דאס איך זיא געמאכט האבע. (ח) נח אבער פאנד גנאדע אין דען אויגען דעם עוויגען.

ז (ט) פאלגענדעס

רש"י

מזקים: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד ומחויאל ומתושאל שנקבו על שם אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם: ו וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתוני' שאלו היה מן העליונים היה ממרידן. בבראשית רבה: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ. וכן כל לשון נחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות. ובן אדם ויתנחם (במדבר כ"ג). ועל עבדיו יתנחם (דברי' ל"ב). וינחם ה' על הרעה (שמו' ל"ב) נחמתי כי המלכתי (שמואל א' ט"ו). כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעש' ידיו כמו נעצב המלך על בנו (שמואל ב' י"ט) וזו כתבתי לתשוב' אפיקורוס א' ששאל את ר' יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשע' חדות' חדות' בשעת אבלא אבלא. אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקי' העתידי' לעמוד מהם. ז ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם. דבר אחר הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו. כי נחמתי כי עשיתים. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים: ט אלה

באור

תמיד במריבה ומדון עם הבשר, בשגם הוא בשר, כמו לפי שהוא גם בשר ואיננו רוח עליון לבד, כי הוא מורכב מבשר ורוח, והשי"ן פתוח כמו שלמה אהי' (שיר א' ז'), שקמתי דבורה (שופטי' ה' ז'), ונגזר מן אשר, והמלה מורכבת כאלו יאמר בעבור אשר גם בשר הוא, ומתורגם בל"א (דיא= וויל ער דאך פלייש אויך איזט): והיו ימיו מאה ועשרים שנה, אקבע לו זמן ק"כ שנה, אם ישובו אקיים אותם בעולם, ואם לאו אכלה אותם, וכן ת"א ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: (ד) הנפלים היו בארץ בימים ההם, הכוונה שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהי' בהיותם בתכלית השלימות שילידו עם בנות האדם הנפלים ההם, וגם אחרי כן, כי הנפלים ההם עצמם הולידו נפלים כמותם והם הגבורי' אשר מעולם אנשי השם, כי האנשים אחר המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה, ויאמרו כבר היו גבורים כאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן, וזהו פשט הענין בפרשה הזאת (לשון הרמב"ן ז"ל), ונשאר מזה הענין רמז קצת בספורי האומות, אלא שהמשוררים היונים בלבלו הענינים והחשיכו מאור האמת בכזביהם עד שכמעט לא יוכר ולא יבדל מן ההבל שהוסיפו עליו, כידוע לקורא בספריהם, יאמרו שהאלילים זנו את בנות האדם וילדו להם הענקים בני האלילי' הנקראי' (האלבגעטטער) ומהם נולדו הגבורי' הידועי' בשמותם: (ה) וכל יצר, תאות לב האדם ורעיונו נקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל הענינים כלב שהלב יתאוה אליהם: (ו) וינחם, מבנין נפעל ולא מבנין התפעל, כי הי' ראוי להיות בפתח הנו"ן, כי עם החי"ת לא יבא תשלום הדגש, ופירושו לדעת רש"י ז"ל נהפכה מחשבתו של מקום ממדת הרחמי' למדת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ, וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות ובן אדם ויתנחם (במדבר כ"ג כ"ג), ועל עבדיו יתנחם (דברי' ל"ב ותהלים קל"ה י"ד), וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד), נחמתי כי המלכתי (שמואל א' ט"ו י"א), כלם לשון מחשבה אחרת הם עכ"ל, והנה אמת נאור שכל לשון נחמה הוא תמורת הלב מענין לענין שכנגדו, פעם מן הרעה לטובה ופעם להפך כגון ונחמתי על הטובה (ירמי' י"ח י'), ואולם מה שפי' הרב בפסוק כי עשה את האדם בארץ הוא דחוק, והראב"ע כתב ידוע כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם והוא היותר נאות לפשטות הכתוב: ויתעצב אל לבו ת"א ואמר במימרי' למתבר תוקפיהון כרעותיה הכוונה עלה על לבו של מקום להעציב האדם נטה ממדרך פשטות הכתוב כדי להרחיק מדת העצבון מהאל יתעלה הוא מרומם ונשגב מכל מדה פחותה, ובדברי רבותינו ז"ל בב"ר אפיקורוס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודי' שהקב"ה רואה את

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וירא

אונקלוס

ט אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ׃ י וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וחזא

תרגום אשכנזי

(ט) פאלגענדעס איזט דיא געשלעכטספאלגע דעס נח; נח וואר איין גערעכטער, אויפריכטיגער מאן אין זיינען צייטען, אונד וואנדעלטע מיט גאטט: (י) נח צייגטע דרייא זעהנע, שם, חם אונד יפת. (יא) דאמאלס וואר דיא ערדע פערדערבט פאר גאטט, אונד ווארד פאללער געוואלטטהעטיגקייט.

(יב) אלז

רש"י

ט אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה (משלי י') ד"א ללמדך שעקר תולדותיה' של צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כ"ש שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר. ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברה' לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברה' הוא אומר אשר התהלכתי לפניו (בראשית כ"ד) נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו. התהלך לשון עבר וזה שמושו של ל' בלשון כבד ומשמש להב' ולשעב' בלשון א'. קום התהלך. (בראשית י"ג) להבא. התהלך נח לשעבר. התפלל בעד עבדיך. (שמואל א' י"ב) להבא. ובא והתפלל אל הבית הזה. (מלכים א' ח') לשון עבר. אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להבא: יא ותשחת לשון ערוה וע"א כמו פן תשחיתון (דברים ד'). ותמלא הארץ חמס. גזל:

יב כי

באור

הנולד אמר לו הן, אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו מלך בן זכר מימיך אמר לו הן, אמר לו ומה עשית, אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל, אמר לו ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו בשע' חדותא חדות' בשעת אבלא אבלא, אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא וסופו לאבדן לא נמנע מלבראן: יתבונן המשכיל כי המדו' הנפשיו' הנקראות התפעליו' (לײדענשאפטען) או רגשות הנפש יחלקו לשני מינים שניהם הנדל' עצמי, המין האחד ישתעף מן הקנינים וכוחות הנפש האמתיים, והם התעוררות כח התשוקה להדבק בדבר או להתרחק ממנו כפי הטוב והרע שימצא בו, כגון האהבה והשנאה, השחוק והכעס והרצון החדוה והעצבון, והן כלם שלימות בעצם וראשונה לאויות ומשובחות בלב המשכיל, ולא יחטיאו כי אם כאשר יצאו מגדר השווי ויעברו החוק הקצוב, כי אז יטרידו את מחשבות האדם ויטרפו את דעתו והוא בא על ידיהם לסכלות רב כי יגבירו את כח התשוקה על משפט התבונה וזהו מקור כל מרי וזדון כאשר כתבנו למעלה, ואולם כל עוד שלא יצאו מגדרם הם באדם לתפארת ואין בהם גנות וחסרון בעצם: והמין השני שרשו ההעדר והשלילות, ואין להם מציאות כי אם בעצם מוגבל, מקבל ההעדר ההוא אשר ממנו ישתעפו, והן המשל בזה הכילות, והחרטה, מורך הלב והיאוש ודומיהם, כי לא יתכן הכילות כי אם ברבות צרכי הכילי, כאשר ידאג שלא ימצא די מחסורו, ולא תתכן החרטה כי אם בהשתנות הידיעה והעצה, ואין מורך כי אם בחלש, ואין יאוש כי אם בהעדר התקוה, וכן כלם, והדרכים האלה הם מכרונות בעצם וראשונה, שאם שבבחינות האדם פעמי' שיסובבו כי יביאו אותו אל המעשים הטובים כידוע מן החרטה ודומיה, והנה נראה מדברי חז"ל שלא נמנעו ליחס את דרכי המין הראשון אל השם יתעלה, אמרו עליו שהוא כועס ושוחק ושמח ונעצב, לפי שאלו הדרכים הללו נקיות מכל חסרון ומכל גנות ולאות בעילם, הוא כועס במשפט ושוחק בצדק, שמח בטוב הגמור ונעצב ברע האמתי מבלי בלבול המחשבה וטרוף, יתעלה שמו מכל זה התעלות בלי קצה, ולא ימצא א"כ מזה שום שנוי או חסרון בחק אחת ממדותיו ית"ו, ואם הם לפעמי' חסרון בחיק האדם ויולידו אצלו המדות הפחותות, אין זה כי אם מהסבה שזכרנו כי יעברו חוק ויטרפו את דעת קצר השנה: וכל זה ברגשות המין הראשון שזכרנו ואולם רגשות המין השני לא יאמרו על השם יתעלה כלל כי אם על דרך ההעברה, ולדבר בלשון בני האדם, כדי שיבינו השומעים, ולזה בתיבת וינחם שהוראתה רגשת המין השני אמרנו עליו שדברה תורה כלשון בני אדם, ואולם בתיבת ויתעצב המורה על שנאת הרע האמתי, נאמר שנשעת העצבון הוא נעצב באמת כאשר זכרנו: (ז) ויאמר ה', יתכן שהוא דבק עם לבו הכתוב למעלה: אמחה את האדם, על הכלל יאמר: מאדם עד בהמה, אף הם השחיתו את דרכם (ב"ר) ד"א הכל נברא בשביל האדם, וכיון שהוא כלה מה צורך בהם, (רש"י): כי נחמתי כי עשיתם, חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים (רש"י) הלך לפי דרכו בהוראת לשון נחמה, שהוא לשון המלכה, ועיין מה שכתבנו למעלה: (ח) חן, ההטבה בלי הגמול תקרא חנינה, והחן הוא ההכנה אל ההטבה ההיא, והוא מפעלי הכפל אשורש חנן, והשם הוא החונן האמתי, כי אם נצדק מה נפעל לו, לכן תקרא בקשת הטובה מאתו תחנה, ואתחנן אל ה', והוא לבדו חנון, כי התנינה בו בעצם, וזולתו לא יקרא חנון, כי אם חונן, שהתחנינה אליו במקרה, ואין להאריך פה:

(ט) אלה תולדת נח, למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ואח"כ מפרש כי העולם חטאו וגם מצא חן ואח"כ מפרש אלה תולדת נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היו לו וציוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובנאתם נולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו'. (הרשב"ם בתחלת פ' וישב), והנה לפ"ז מלת תולדות כמשמעו: נח, נאמר שלשה פעמים בפסוק זה והי' די באחד ואמרו המדקדקים כי בא השם במקום הכנוי דרך צחות וכן מצינו ה' פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט): צדיק, במעשיו: תמים, בלבו, והוא תאר השם מפעלי הכפל, ואיננה דבקה עם מלת צדיק להיות פירושו כמו צדיק גדול שר"ל שלם בצדקתו, (איין פאללקאממען גערעכטער מאן) דא"כ היו ראוים להיות צדיק תמים בנגינות מרכא טפחא, רק מלת תמים שבה למלת איש וכאלו מלת איש מושכת עצמה ואחרת עמה, איש צדיק ואיש תמים, לכן מלת צדיק בתביר שהוא טעם מפסיק: בדרתיו, לשון רבים לפי שהאריך ימים ורא' דורות הרבה ובכלם היה צדיק והנה הוא הי' חי קצת דורו של מתושלח ועד שהי' אברהם בן נ"ח שנה וסי' אברהם היה בן נ"ח כשמת נח: התהלך־נח, ענינו התעסקות בעבודת השם יתעלה, וסבת בנין התפעל כשתנה מסבת כל שאר מקבלי המקרה כי הוא עצמו מסבב להיותו מקבל המקרה כמו והתברכו בזרעך (בראשית כ"ב י"ח), והתברך בלבבו (דברים כ"ט י"ח), והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו), והתאויתם

יב וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ: ס יג ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ: יד עשה לך תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר: טו וזה אשר תעשה אתה שלש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה: טז צהר תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה

אונקלוס

יב וחזא יי ית ארעא והא אתחבלת ארי חבילו כל בשרא אנש ית ארחיה על ארעא: יג ואמר יי לנח קצא דכל בשרא על לקדמי ארי אתמליאת ארעא חטופין מן קדם עובדיהון בישא והא אנא מחבליהון עם ארעא: יד עביד לך תיבותא דאעין דקדרוס מדורין תעבד ית תיבותא ותחפי יתה מגיו ומברא בכופרא: טו ודין דתעביד יתה תלת מאה אמין אורכא דתיבותא חמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומה: טז נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללנה מלעילא ותרעא דתיבותא

תרגום אשכנזי

(יב) אלז נון גאָטט דיא ערדע זאה, אונד זיא פערדערבט פאנד, דען אללעס פלייש האַטטע זיינע זיטטע פער־דערבט אויף דער ערדע, (יג) דא שפראך גאָטט צו נח: דער אונטערגאַנג אללעס פליישעס איזט פאָר מיך גע־קאָממען, דען דיא ערדע איזט דורך זיא פאָללער געוואלט־טהעטיגקייט געוואָרדען, דא־הער וויל איך זיא פערדער־בען זאממט דער ערדע. (יד) מאכע דיר איינע ארכע פאָן גופרה־האָלץ, טהיילע דיזע ארכע אין קאממערן אב, אונד בעשטרייכע זיא פאָן איננען אונד פאָן אויסען מיט פעך. (טו) פאָלגענדער גע־שטאַלט זאָללסט דוא זיא מא־כען: דרייא הונדערט עללען זייא דיא לענגע דער ארכע, פונפציג עללען איהרע ברייטע אונד דרייסיג עללען איהרע העהע. (טז) דוא זאָללסט אויך אן דער ארכע איינע בעלייכטונג מאכען, אָבערהאלב דיא ארכע ביז צו איינער עללע אבנעהמען לאססען, אונד דיא טהירע דער ארכע אין

רש"י

יב כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: יג קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל: את הארץ. כמו מן הארץ. ודומה לו כצאתי את העיר (שמו' ט') מן העיר. חלה את רגליו (מלכי' א' ט"ו) מן רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נימוחו ונטשטשו: יד עשה לך תבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי ומצינו בגמרא כופרא. בתיבתו של משה על ידי שהיו המי' תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת. אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: טז צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם. ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמי' בה: תחתים שנים ושלשים. ג' עליות

בסטרה באור

והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), ופעמים המקרא יוצא מאתו לבד כמו התהלך נח דכאן, ופירושו בעבור היותו בדורות רשעים וחומסים ולא התבודדו לעבודת השם יתעלה וליראתו כי אם הוא לבדו אומר כי הוא הנה בהתבודדו לבדו והפרדו מחברתם להיותו הולך את האלהים כי אם היה מתחבר עמהם אעפ"י שהיה לבו שלם עם השם היה למד ממעשיהם כמו שאמר החכם הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע (משלי י"ג כ'), אבל בהפרדו מחברתם והתבודדו לבד זה סבב להיותו הולך את האלהים: (י) את שם את חם ואת יפת, הנראה כי יפת הוא הגדול, שנא' אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), וכן ימנה בתולדותם, בני יפת תחלה, וחם הוא הקטן בכולם, כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט' כ"ד), אבל הקדים שם בעבור מעלתו, והזכיר חם אחריו כי כן נולדו, והנה כתאחר יפת, ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם, ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו, אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אע"פ שהוא האחרון בספור התולדות, וכן בני אברהם יצחק וישמעאל (ד"ה א' א' כ"ח), ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כ"ד ד')· (הרמב"ן): (יא) ותשחת הארץ, אנשי הארץ וכן ותמלא הארץ, כמו וכל הארץ באו (בראשית מ"א נ"ז): לפני האלהים, יש שפירשו בפרהסיא ויש שפירשו בסתר ולא ידע כי אם ה', וי"מ ותשחת הארץ לפני האלהים, במה שבין אדם למקום, ותמלא הארץ חמס, במה שבין אדם לחבירו, והנכון שדברה תורה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שעושה עברה לפני רבו ולא ירא ממנו: חמס, בגזל ועושק ולקחת גם הכסים בחזקה: (יב) דרכו, הרגל מעשיו: (יג) קץ כל בשר, שרשו קצץ וראיה מהדגש שבצד"י בבואו עם כנוי קצי קצו, ור"ל סוף הזמן כאלו שם חתוך מענין וקצץ פתילם (שמות ל"ט ג'), או אפשר שרשו קנץ כאשר מצאנו עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב י"ח ב'), והדגש שבכנוים לחסרון נו"ן ע"פ כמו חטה מן חנט אפו מן אנף: בא לפני, הגיע לפני: כי מלאה הארץ, פעל עומד: את הארץ, כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט) מן העיר, או פירושו עם הארץ כמו רעה את אחיו בצאן (בראשית ל"ז ב') או שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה ור"ל הנני משחיתם ומשחית את הארץ: (יד) עשה לך, לצורכך: תבת, תיבה עשויה כדמות ספינה ואין לה

בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ: יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע: יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ: יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ: כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת:

כא ואתה

אונקלוס

בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִנַּהּ: יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כֹּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת: יח וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוֹתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ: יט וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין מִכֹּלָּא תַּעֵיל לְתֵיבוֹתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן: כ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכֹּלָּא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא:

כא ואת

תרגום אשכנזי

אין דיא זייטע דערועלבען זעצצען; אונטערסטעס שטאָקווערק, צווייטעס שטאָקווערק אונד דריטטעס שטאָקווערק זאָללסט דו דאַרין אַבטהיילען. (יז) איך אבער וויל דיא זינדפלוטה פאָן וואַססער אויף דיא ערדע ברינגען, אַללעס פליש, אין וועלכעם לעבענסהויך איזט, אונטער דעם הימעל צו פערדערבען; וואַז אויף דער ערדע איזט זאָלל פערגעהען. (יח) מיט דיר הינגעגען וויל איך מיינען בונד ערריכטען, דו זאָללסט אין דיא אַרכע קאָממען, דו אונד דיינע זעהנע, דיינע פרויא אונד דיינער זעהנע וייבער מיט דיר. (יט) אונד פאָן אַללעס לעבענדיגען פאָן אַללעם פליישע זאָללסט דו צווייא פאָן יעדעם אין דיא אַרכע ברינגען, אום זיא מיט דיר צו ערהאַלטען, איין מעננכען אונד איין וייבכען. (כ) פאָן אַללערלייא געפליגעל, פאָן אַללערלייא פיה אונד פאָן אַללערלייא געווירם דעס ערדרייכס, פאָן יעדעם צווייא מיט דיר הינין קאָממען, צור ערהאַלטונג.

(כא) נים

רש"י

עליות זו על גב זו. עליונים לאדם אמצעים למדור תחתים לזבל: יז ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני כבר ואמרו מה אנוש כי תזכרנו (תהלי' ח'): מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלו' שתרגם טופנא שהציף את הכל והביא' לבבל שהיא עמוקה ולכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול: יח והקמותי את בריתי. ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: יט ומכל החי. אפי' שדים: שנים מכל. מן הפחותים שבהם לא פחתו משנים א' זכר וא' נקבה: כ מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם [illegible] ומאליהם

באור

לא משוטין: גפר, הוא עץ קל על פני המים ואין לו ריע במקרא, ואמר בו התרגום קדרום, ואמרו רבותינו ארבעה מיני ארזים הם ארז קדרום עץ שמן וברוש, ויש נוסחאות אעין דקדרון, ויב"ע תרגם קיסין קלדרונין וכן בתרגום ירושלמי קיסין קדרינון, ובבראשית רבה רבי נתן אומר עצי גופר אעין דקדרונא, ובילמדנו ויורהו ה' עץ (שמות ט"ו כ"ה), ר' יהושע בן קרחה אומר קדרונין, והוא גם כולל לדבר העשוי מעץ גפר שהוא עץ שטים, ול"נ שמין הארז הגדל בארץ אררט נקרא כן שתרגום אררט קרד, וכן מצאנו עוד ג' פעמים אררט בפסוק והם והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב' י"ט ל"ז וישעי' ל"ז ל"ח), ממלכות אררט מני ואשכנז (ירמי' נ"א כ"ז), כולם מתורגמין קרדו ואף שבדפס קרדו נראה שט"ס הוא, ולפי שהתיבה נעשתה במדינה ההיא, או סמוך לה כמ"ש ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' על הרי אררט (בראשית ח' ד'), צוה לעשותה מהארז המובחר הגדל שם: קנים, מדורים חלוקים (כמו שעושין ליונים קנים רבים חלוקי') להיות כל חיה ועוף ובהמה מין ואשתו שהם זכר ונקבה לבדי: וכפרת, פעל נגזר מן שם כפר ור"ל שיכסנה בכפר וגם כפרי"א זפת מדברי רז"ל כופרא וי"מ שהוא מה שנקרא בערבי קפ"ר ובל"א (פעך, הארץ): מבית, מבפנים: (טו) וזה אשר תעשה אתה, פירוש וזה השיעור והמדה, והנה קומתה עשירית ארכה, כדי שתהיה נפה על פני המי' ולא יהפכנה הרוח: רחבה, הרי"ש בקמץ לבד והוא ת"ק במקום אתנח הזולם: (טז) צהר, מגזרת צהרים וביאורו חלון שממנו תבוא האורה, ורז"ל אמרו שהיתה אבן טובה, וכן נראה שהושם תוך החלל הנקרא חלון גשם בהיר מכניס אור היום ומונע הגשם והרוח מלבא ואזיקרא צהר: תכלנה, מוסב על התיבה שהיא לשון נקבה, שתהיה מקצרת ועולה עד אמה אחת באורך, והיתה א"כ התיבה בתבנית מחודד, למען לא תתהפך כאשר יניענה הרוח: תחתים שנים ושלישים, כולם שמות תארים הם וראוים להיות בב' יודי"ן שניים שלשיים אחת ליחס ואחת לרבים והנה במלת תחתים שנים נפלה יו"ד הרבים ובמלת שלשים נפלה יו"ד היחס, ויו"ד הרבים כתובה כמו עברים נכרים הראוי עבריים נכריים כי תואר היחיד הוא עברי נכרי או יו"ד היחס של שנים משמשת לעצמה ובמלת שלשים, ולדעת הרמב"ע אין יו"ד היחס כלל רק שהתואר היחיד במלות תחתים שנים הוא תחתי שני ויו"ד הרבים נפלה ותואר היחיד של שלשים הוא שליש כפלם כגיד תסיר שמהם לרבים נגידים חסידים ובא עם יו"ד הרבים ועם כי תואר היחיד של שלשים משונה מתארי היחיד של תחתים שנים אין תימה כי משקלי השמות משתנים, והשי"ן שני' של שלשים רפוי' כי הם רק של הלמ"ד הוא ת"נ אף שנחסרה היו"ד שלאחרי': (יז) המבול, י"א שפרשו בלשון בלילה ועירוב כי הדרך המים שיעשו זה, וראוי להיות מבלול כמו מכלול (ישעי' ל"ח), וכמו המשור (ישעי' ט"ו), ואף שגם בחולם הנה התולש והזורק

מתקלפי

כא וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל: כב וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד:

ז א וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין: ב מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא תִּסַּב לָךְ שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן בְּעִירָא דִּי לֵיתוֹהִי דְּכֵי תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא: ג אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: ד אֲרֵי לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שִׁבְעָא

אנא

כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה: כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה: שני

ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה: ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ: ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ: ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה

אנכי

(כא) נים דיר אבער אויך פֿאן אללערלייא שפייזע מיט, וועלכע געגעססען ווירד, אונד זאממלע זאלכעס בייא דיר איין, דאמיט עז דיר אונד איהנען צום שפייזען דינע. (כב) נח טהאט דיזעס אללעס, וויא איהם גאטט געבאטען, אלזא האט ער געטהאן.

ז (א) דער עוויגע שפראך צו נח: געהע היניין, דוא אונד דיין גאנצעס הויז, אין דיא ארכע, דען דיך האבע איך גערעכט פֿאר מיר בעפֿונדען אין דיזער צייט. (ב) פֿאן אללעם ריינען פֿיה זאללסט דוא דיר זיבען פֿאאר פֿאן יעדער ארט נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין ווייבכען; אבער פֿאן דעם פֿיה, וועלכעס ניכט ריין איזט, זאללסט דוא צווייא נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין ווייבכען, (ג) אויך פֿאן דעם פֿליגעלווערק דעם הימעלס זיבען פֿאאר, מעננכען אונד ווייבכען, דען זאמען דאפֿאן אויף דער גאנצען ערדע צו ערהאלטען. (ד) דען איבער זיבען טאגע לאס' איך

רש"י

ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: כב ויעש נח. זה בנין התיבה:

ז א ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: ב הטהורה. העתיד' להיות טהור' לישראל למדנו שלמד נח תור': שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: ג גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר וילמד סתום מן המפורש: ד כי לימים עוד שבעה. אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות. צא וחשו' שנותיו של מתושלח ותמצ' שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. זהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעי' יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: ה ויעש

באור

מתחלפי', וי"א שגרשו כבל ופירושו גשם מעכין וכבלי שמים מי ישכיב (איוב ל"ח ל"ז), שפירושו גשמי שמים, והראוי מַבּוּל על משקל מַנְעוּל ותחסר הנו"ן ונבלעת בדגש הבי"ת ומשקלו מַבּוּעַ משורש נבע, והוא חסר הנסמך והראוי המבול מבול מים כי לא תבוא ה"א הידיעה על הנסמך וכמו הארון הברית (יהושע ג' ט"ו), והנה גשם הוא שם ענין למי המטר, ומבול הוא שם תואר לריבוי גשמים או לכל דבר שנופל מן השמים כמו אש וברד ושלג אם ירד לרוב, לכן אמר מבול מים ולא יתכן לומר גשם מים: (יח) את בריתי, שלא ימותו הוא ובניו כמבול שלא ימיתוהו החיות בתיבה, ור"א אברבנאל כתב כי ברית נאמר על חוקי הבריאה הראשונה כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה (ירמי' ל"ג כ"ה), אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה (שם כ'), ואמר ה' לנח כי הברית והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ באמר יקוו המים אין ראוי לשמרו לבני דורו שהפרו את בריתי אבל הברית הזה אקים אתך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, וטלת ברית י"א כי שרשו ברת ועניינו קיום, וי"א ששרשו ברה והתי"ו במקום ה"א השרש ולכן לא תפול בלשון רבים כאמרם ז"ל י"ג בריתות ואם היתה נוספת או לנקבה היתה נופלת בל"ר כמו מן לילה לילות צדקה צדקות, והשם שוה בסמוך ובמוכרת, כמו שבת שְׁבִית יעקב (תלים פ"ה ב'), סמיך ובנתיו בַּשְּׁבִית (במדב' כ"א כ"ט), מוכרת, והוא מן וברא אותהן (יחזקאל כ"ג מ"ז), ועניני כריתה, והרמב"ן כתב שיתכן שהברית הוא שנשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בכתוב כמו שכתוב במשנה תורה ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ"ב), ולא נמצא בפ' שלח לך רק שהקב"ה אמר למשה שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'), ולדעת המתרגם האשכנזי אין צריך לאלו הדחוקים, כי תיבת והקימותי נופלת בשוה על שמירת הברית ועל כריתתו (האלטען אונד ערריכטען), וכאן ענינה (עררינכטען): (יט) שנים מכל, אח"כ ביאר ואמר זכר ונקבה יהיו והוא כלל, ובפסוק שלאחריו פרט ואמר מן העוף ומין הבהמ' ומין הרמש, ואצל רמש אמר האדמה להוציא הדגים שגם הם נכללים ברמש, וגם בכלל בשר, כמ"ש ואתה אמרת בשר אתן להם וגו' אם את כל דגי הים יאסף להם וגו' (במדבר י"א כ"א וכ"ב), שלא להכניסם אל התיבה כי ע קרקעותם במים שלא יוכלו להתקיים בתיבה, כי לא רצה הקב"ה לחדש דבר מעתה ולברוא בריאה חדשה: (כא) לאכלה, מקור מבנין הקל עם תוספת ה"א מאותיות האמנתי"ו: (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים, שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמור ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה: ז (ב) שבעה שבעה, שבעה זוג זכר ונקבה שהם י"ד: איש ואשתו, הנה שמות איש ואשה יפלו גם על מין חי ואף גם על מיני הצמחים והדוממים, על כ' דברי' שיש ביניהם קצת יחוס ודמיון: (ג) גם מעוף השמים, הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (ד) היקום, לדעת הרמב"ע שרשו יקם והוא' שם במשקל כרוב, או מגזרת קום ושרשו קים רק שבא הפוך העי"ן קודם הפ"א וראוי להיות קיום:

אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃

יב ויהי

אֲנָא מַחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְדֵיהּ יְיָ׃ ו וְנֹחַ בַּר שֵׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל אַרְעָא׃ ז וְעַל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מֵי טוֹפָנָא׃ ח מִן בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִן בְּעִירָא דְּלֵיתוֹהִי דָּכֵי וּמִן עוֹפָא וְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ ט תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנוּקְבָא כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת נֹחַ׃ י וַהֲוָה לִזְמַן שִׁבְעָא יוֹמִין וּמֵי טוֹפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזָעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפְּתַחוּ׃

יב והוה

איך אויף דיא ערדע רעגנען פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע, אונד פערטילגע אללעס וועזען, וועלכעס איך געמאכט האבע, פאן דעם ערדבאדען הינוועג. (ה) נח טהאט אללעס, וויא איהם דער עוויגע געבאטען. (ו) נח וואר זעכס הונדערט יאהר אלט, אלז דאז וואססער דער זינדפלוטה אויף דיא ערדע קאם. (ז) דא גינג נח, זיינע זעהנע, זיינע פרויא אונד זיינער זעהנע ווייבער אין דיא ארכע, פאר דעם געוועססער דער זינדפלוטה. (ח) פאן ריינעם פיה זאוואהל, אלז פאן דעם פיה, וועלכעס ניכט ריין איזט, פאם געפליגעל אונד פאן אללעם, וואז אויף דעם ערדרייך קריכט, (ט) קאמען איהרער צווייא אונד צווייא, מעננכען אונד ווייבכען, צו נח אין דיא ארכע, וויא גאטט געבאטען האטטע. (י) אלז דיא זיבען טאגע פארבייא ווארען, קאם דאז געוועססער דער זינדפלוטה אויף דיא ערדע. (יא) עז וואר אים זעכסהונדערטסטען יאהר פאן דעם לעבענסאלטער נח, אים צווייטען מאנאט, אים זיבענצעהנטען טאג דעם מאנאטס, אן דיזעם טאגע ערבראכען אללע קוועללען דער גראסען טיפע, אונד דיא שלייזען דעם הימעלס ווארדען אויפגעטהאן. (יב) דא

רש״י

ה ויעש נח זה ביאתו לתיבה: ז נח ובניו. האנשים לבד והנשי׳ לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: ט באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו ב׳: יא בחדש השני רבי אליעזר אומר זה מרחשון. רבי יהושע אומר זה אייר: נבקעו. לסוני׳ מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה:

באור

קיום כמו ריבה ה׳ את יריבי (תלים ל״ה א׳), ולדעת הרד״ק היו״ד נוסף כפלם יבול יתור הפיס (איוב כ״ט א׳), והוא שם כלל לכל חי שהוא על האדמה: (ו) והמבול הי׳, וי״ו והמבול הוא וי״ו ההמשך שזכרנו בכמה מקומות, והוא לחבר שני משפטים שביניהם קשר תנאי או זמני או מקומי, והכוונה כאשר הי׳ נח בן שש מאות אז הי׳ המבול על הארץ וכן מתורגם כל״א: והמבול הי׳ מים, המבול מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר והמבול הי׳ מבול מים: (ז) מפני מי המבול, מפני פחד מי המבול: (ט) שנים שנים באו אל נח, לא פירש כאן שממינים הטהורים באו שבעה שבעה, ורש״י פי׳ שמן הפחות היו שנים, ועכ״ז לא הי׳ צורך להודיענו זאת, והנכון כי כוונה אחרת יש כאן להודיע מפלאות תמים דעים שבין שבעה זוגות הטהורים ובין כל זוג ממיני הטמאים כולם באו מאליהם זוגות זוגות דהיינו זכר ונקבה ולא ב׳ זכרים או ב׳ נקבות, והרמב״ן כתב כי שנים מכל מין באו מאליהן כנ״ל באו אל נח, וכן לקמן והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו ר״ל הבאים מעצמם הנכנסים לקיום המין, אך מהטהורים נצטוה נח שאף שבכר יהיו לו שנים לקיום המין יחזור הוא אחר עוד איזה מהם עד שיושלמו למנין שבעה ולנ״א אבל שבעה שבעה תקח לך ולא יבואו: (יא) בחדש השני, נחלקו בו חכמי ישראל ר׳ אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (ר״ה דף י״א ע״ב) עיין רמ״ס: תהום, מנהגוהו לשון זכר ולשון נקבה כמו תהום אל תהום קורא (תלים מ״ב ח׳), לשון זכר תהום רוממתהו (יחזקאל ל״א ד׳), לשון נקבה: וארבת, ארבה ואלון שמות נרדפי׳ אלא שהארבה נגג הבית או האוהל, והחלון בצדו, ותכלית שניהם הבאת אור השמש בבית, ואולם הארבה תשתמש גם להוצי׳ העשן, כענין עשן וכעשן מארבה (הושע י״ג ג׳), ולהוצי׳ ולהבי׳ הכלי׳ והפירות דרך שם כנראה ממאמרם משלין פירות דרך ארובה

יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ * יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה

אונקלוס

יב וַהֲוָה מִטְרָא נָחֵית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ יג בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת נְשֵׁי בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא׃ יד אִנּוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח׃ טו וְעָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי׃ טז וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא מִכָּל בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאַגֵּין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי׃ יז וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטַלוּ יָת תֵּיבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ יח וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא וּמְהַלְּכָא תֵיבוּתָא

תרגום אשכנזי

(יב) דא וואר רעגענגוס אויף דער ערדע, פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע׳ (יג) אן עבענדעמזעלבען טאגע גינג נח נעבסט שם, חם אונד יפת, דיא זעהנע נח׳ס, וויא אויך דיא פרויא פאן נח אונד דרייא ווייבער זיינער זעהנע מיט איהנען אין דיא ארכע. (יד) זיא אונד אללערלייא טהיר, אללערלייא פיה אונד אללערלייא געוויערם, דאז אויף דער ערדע קריכט, אונד אללערלייא געפליגעל, יעדער פאגעל, דער פליגעל האט, (טו) גינגען צו נח אין דיא ארכע הינייןֹ, יע צווייא אונד צווייא פאן אללעם פליישע, אין וועלכעם לעבענסהויך איזט. (טז) דיא היניינגעהענדען פאן אללערלייא פליישע קאמען טעננכען אונד וויבכען, וויא איהם גאטט געבאטען האטטע, ווארען שלאס, דער עוויגע הינטער איהם צו׳ (יז) נון וואר דיא זינדפלוטה פירציג טאגע אויף דער ערדע, דיא וואססער פערמעהרטען זיך, הובען דיא ארכע עמפאר, זא דאס זיא האך איבער דער ערדע וועג גינג. (יח) דאז געוועססער פערשטעהקטע זיך, אונד נאהם אימטער צו אויף ערדען, זא דאס דיא ארכע

רש״י

מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: יב ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול. אלא כשהורידן הורידן ברחמי' שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינו' נמצאו מ' יום כלים בכ"ח בכסלו לר"א שהחדשי' נמנין כסדרן אחד מלא ואח' חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסלו: יג בעצם היום הזה. למדך הכתו' שהיו בני דורו אומרי' אילו אנו רואים אותו נכנס לתיב' אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: יד צפו' כל כנף. דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים: טז ויסגר ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם. ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא. בעד כל רחם (בראשית כ'). בעדך ובעד בניך (מלכים ב' ד'). עור בעד עור (איוב ב'). מגן בעדי (תהלי' ג'). התפלל בעד עבדיך (שמוא' א' י"ב). כנגד עבדיך: יז ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפניו יוכיחו: יח ויגברו. מאליהן

באור

ארובה (נדה פ"ה מ"ח), והחלון תשמש להשקיף בעדו, בעד החלון נשקפה (שופטים ה' כ"ח), ולפי שהגשמים ידמו לעין הרואה כאלו נשפכו על הארץ, והגשמים יורדי' מתוכם על הארץ, יפול בהם על דרך המליצה לשון ארבה, כאלו נפתח החלון שבגג האהל להעריף משם המטר, וכן להריק משם הברכה אמר הנה ה' עשה ארבות בשמים (מלכים ב' ז' ב'), ועל השמש והירח הנוכחי' במזרח ונבא' במערב התקינו מסדרי התפלות לומר ובוקע חלוני רקיע, וכן בענייני ההשגחה יפול על דר המליצה לשון חלון ושרש ארבה הוא ארב לדעת הרד"ק בשרשים שרש ארב, ותימה על הראב"ע שכתב שא"ו שרשו רבב והאל"ף נוסף כאל"ף אגדות, ובאמת גם במלת אגדות שרשו אגד וחז"ל עשו ממנו פעל כאמרם ירק הנאגד (מעשרות פ"א מ"ה) אין אוגדין את הלולב אלא במינו (סוכה פ"ג מ"ח), ונראה שצריך להיות כאל"ף אגורת כסף (שמואל א' ב' ל"ו) שהוא מן גרה והאל"ף נוסף ואין כוונתו להביא ראי' מן אגורת רק לענין תוספת האל"ף אבל איננו מגזרתו כי אגורת הוא מנחי ל"ה, וכאן כתב שהוא מפעלי הכפל: (יג) בעצם היום הזה, י"מ שהוא לשון תוקף כמו כחי ועצם ידי (דברים ח' י"ז), וטעם הכתוב שבאותו היום בעצמו הנגזר מאת ה' בא נח ובניו אל התיבה, והכניס בה כל החי' וכל הבהמה, והרמש וכל עוף השמים למיניהם. וכל מוצאיהם עם גשם ורוח ולעפות וזה דבר מתמי' שיעשה ביום אחד אם לא בעזר האל כי רוזן הוא

התבה על־פני המים: יט והמים גברו מאד מאד על־הארץ ויכסו כל־ההרים הגבהים אשר־תחת כל־השמים: כ חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים: כא ויגוע כל־בשר ׀ הרמש על־הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל־השרץ השרץ על־הארץ וכל האדם: כב כל אשר נשמת־רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו: כג וימח את־כל־היקום ׀ אשר ׀ על־פני האדמה מאדם עד־בהמה עד־רמש ועד־עוף השמים

וימחו

תיבותא על אפי מיא: יט ומיא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא די תחות כל שמיא: כ חמש עשרי אמין מלעלא תקיפו מיא ואתחפיאו טוריא: כא ומית כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא וכל אנשא: כב כל די נשמת רוח חיין באפוהי מכל די ביבשתא מיתו: כג ומחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמיא

ערדע אויף דעם וואססער פארט גינג. (יט) ענדליך פערשטערקטע זיך דאז געוועססער זא זעהר אויף ערדען, דאס אללע האהע בערגע בעדעקט ווארדען, וועלכע אונטער דעם גאנצען הימעל זינד. (כ) פונפצעהן עללען האך דאראיבער ערהוב זיך דאז געוועססער, אונד דיא בערגע ווארדען בעדעקט. (כא) דא פערגינג אללעס פלייש, דאז אויף ערדען זיך רעגט, געפליגעל, פיה אונד טהיר. אונד אללעס געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט, אונד דאז גאנצע מענשליכע געשלעכט. (כב) אללעס, וואז אין זיינער נאזע דען אדעם דעס לעבענסהויכעס האט, פאן אללעם, וועלכעס אויף דעם טראקקענען לעבט, איזט אומגעקאממען. (כג) אלזא פערטילגטע דיא איבערשוועממונג אללעס וועזען, וועלכעס אויף דעם ערדבאדען לעבט, פאם מענשען ביז פיה, ביז געווירם אונד געפליגעל דעס הימעלס, אללעס ווארדע פאן

רש"י

כ חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרי' לאחר ששוו המים לראשי ההרים: כב נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיי': אשר בחרב'. ולא דגים שבים: כג וימח. לשון ויפע' הוא

באור

..ואו קננס: (יד) כל צפור כל כנף, ר"ל כל צפור בעל כנף, ומלת צפור גם כלל לאשר יש לו כנף: (טז) ויסגר ה' בעדו סגר את התיבה שלא נפתחה מהמים והרוחות כי לולא כן היו מתים לשעתם: בעדו, כנגדו, וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא, בעד כל רחם (בראשית כ' י"ח), עור בעד עור (איוב ב' ד'), מגן בעדי (תהלים ג' ד'): (יז) ויהי המבול וגו' וירבו המים וגו', כבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה, אבל כן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונגבה מעל הארץ (הראב"ע): (יט) והמים גברו, כתרגומו, ואמר מאד כי לרבוי הגדול יקרא גבורה, וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב ל"ו ט'), רבו מאד, גבר חסדו על יראיו (תהלי' ק"ג י"א), גדל, וכן אם בגבורות שמונים שנה (תהלי' צ' י'), ברבוי גדול: (כב: כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, דומה כי כל בריה בעלי חיים יקרא נשמה, ולפיכך נסמך אל רוח כלומר כל שיש בו נשימת רוח כלומר תנועה, והראב"ע כתב כל אשר נשמת רוח חיים שבה של האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם, כמ"ש נתן נשמה לעם עלי' (ישעי' מ"ב ה'), ורבים אומרים שבקריאת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שנים שרשים כמלא כמוהו רבים עכ"ל הרד"ק בשרשים שרש נשם, עוד כתב הרד"ק בפי' פ' בראשית על פסוק ויפח באפיו נשמת חיים, אעפ"י שרוח ונפש נשאלים ג"כ פעמים לנשמת האדם נשמה הוא שם מיוחד לנשמת האדם, ואעפ"י שאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו פירושו נשמת חיים ורוח חיים, כי שניהם סמוכי' לחיים כמו מבחר וטוב לבנון (יחזקאל ל"א י"ו), חכמי יועצי פרעה (ישעי' י"ט י"א), נשמת חיים על האדם, ורוח חיים על שאר בעלי חיים אשר בחרבה, וכן נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ' י"ז), פי' נהרי דבש ונחלי דבש והוא סמוך על סמוך: אשר בחרבה, אבל דגים שבים לא מתו, כדי שלא יאבד המין ההוא, כי לא ראה השם יתעלה להשחית את העולם ולהחזירו לתוהו ובהו ולא לברוא עולם חדש, שהרי השאיר מכל מין ומין ואמר להחיותם עם נח בתיבה, והדגי' לא היה להם דרך להחיותם ולהשאיר מהם עם נח בתיבה כי אין דרך חיותן כי אם במים: בחרבה, על משקל כפרה חטאה, ולולי הרי"ש הי' דגוש, ובשלא הדגש נצטרפו עם הפת"ח שבחי"ת ונעשה קיון, וסגול הבית במקום הפת"ח הראוי להורות על ה"א הידיע', רק שנמנע לבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה: (כג) וימח, מחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע כי כן מצאנו על אשר אין לו זרע ולא ימחה שמו מישראל (דברי' כ"ה ו'), והרמב"ן פי' כי ויגוע שנאמר למעלה נאמר על המיתה וכן מתו דלעיל, ומלת וימח ר"ל שנמחו הגופות ויהיו למים כמ"ש ומחה של מי המרי' (במדבר ה' כ"ג), וכתב הא"ת כי המ"ם רפוי' וצריך להזהר בו מאד כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמצא אומר שכוונתו של הקב"ה נמחה עם כל היקום כי וימח בדגש הוא מתפעל כמו ימח שמם (תהלים ק"ט י"ג), אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא עכ"ל, ואין דבריו מוכרחים, כי באמת מלת וימח בהיותה מהקל א נכה שבה על השם ב"ה שאיננו נזכר בפסוקי' של כלל רק על הגשם או על המבול הנזכר בפסוקי' הקודמי', אך יותר מתיישב להתפרש מתפעל ושב על מלת היקום שאחריו שהוא לשון יחיד, ואין הוראת מלת את פה כמו עם, כי אם כשמעו להורות על עצם מקבל הפעולה, כאשר זכרנו בהקדמה ובתחלת פ' בראשית שדרכו לבוא עם הנושא גם בבנינים המקבלים הפעולה, אחרי שבהם הנושא בעצמו הוא מקבל הפעולה, ויהי' ביאורו כמו כל היקום נמח, וסוף הפסוק מוכיח וימחו מן הארץ שהוא ג"כ מתפעל, אך בענין רפיון המ"ם אין לזה מקבלת הא"ת אשר מצא כן בספרי' ישנים מלת וימח בקו רחב על המ"ם המורה על הרפיון, ויש ראי' לרפיון המ"ם מן הטעם שהוא מלעיל (כ"ין הגרש שהוא תמיד מלעיל), כמו ויבן ויפן, כי לעולם לא יבא נגינה אבל תנועה קטנה שאחריה נח נראה זולת אבל פתח גמור שהוא נעגם או תמורת

ת"ג

וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם

לחדש

אונקלוס

דשמיא ואתמחיאו מן ארעא ואשתאר ברם נח ודי עמיה בתיבותא: כד ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: ח א ודכיר יי ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא די עמיה בתיבותא ואעבר יי רוחא על ארעא ונחו מיא: ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי דשמיא ואתכלי מטרא מן שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: ד ונחת תיבתא בירחא

שביעאה

תרגום אשכנזי

פאָן דער ערדע פערטילגט; נח אלליין בליב איבריג אונד וואז מיט איהם אין דער ארכע וואר. (כד) זאָ האָך שטונד דאז געוועססער איבער דער ערדע הונדערט אונד פונפציג טאָג.

ח (א) ענדליך דאכטע גאָטט אן נח אונד אן אללעס טהיר אונד אן אללעס פיה, וועלכעס מיט איהם אין דער ארכע וואר; אונד פיהרטע איינען ווינד איבער דיא ערדע, דאפאָן דאז געוועססער זיך לעגטע. (ב) דיא קוועללען דער טיפע אונד דיא שלייזען דעס הימעלס ווארדען פערשלאָססען, אונד דער רעגען פאָם הימעל הערטע אויף. (ג) דיא וואססער פערלארען זיך פאָן דער ערדע וועג אוממער מעהר אונד מעהר, אונד נאָהמען נאָך הונדערט אונד פונפציג טאָגען דערגעשטאלט אב, (ד) דאס דיא ארכע אים זיבענטען מאָנאטע, אם זיבענצעהנטען טאָגע דעס מאָנאטעס

רש"י

הוא והיינו לשון ויפעיל והוא מגזרת וימן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראש' נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו. ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות ויש אומרי' שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם (משלי י"א):

ח א ויזכר אלהים. זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים ע"י תפלת הצדיקי' ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למד' הדין שנאמ' וירא ה' כי רבה רעת האד' ויאמר ה' אמחה (בראשית ו') והוא שם מדת רחמים: ויזכר אלהים את נח וגומר. ומה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו כשוך חמת המלך (אסתר ב') לשון הנחת חמה: ב ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו לא תכלא רחמיך (תהלי' מ') לא יכלה ממך (בראשית כ"ג): מקצה חמשי' ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסלו פסקו הגשמים הרי ג' מכסלו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר ק"ח הרי ק"ן: ד בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהי' על ההרים חמש עשרה אמה ותסרו ממוס אחד בסיון עד אחד באב חמש עשר' אמה לששי' יום הרי אמה לד' ימים נמצא

שבי"ו

באור

ת"ג, ואף שהתנועה שלפני' היא ג"כ ת"ק מ"מ אז הנגינה בבחינת כסות אחור שדינו במתג, ולכן אחרי' רפה, ולכן אם יש לפני הת"ק האחרונה שוא כח או דגש, בהכרח נדחה הנגינה של הת"ק האחרונה כמו בַּרְזֶל גַּרְזֶן הֶבֶר כֹּפֶר, כי אחר הנגינ' שהיא בבחינ' כסוג אחור שדינ' במתג לא יבא שוא כח או דגש, ולכן במלת ימח שמם הנגינה מלרע, כדי להרגיש המ"ם לחסרון נו"ן נפעל, ולכן ת"א וימח ואמח, מבנין הקל, ומלת וימחו, ואתמחיאו, מבנין נפעל כדרכו לתרגם כל בנין נפעל בלשון התפעל, וכן תרגמם יב"ע וסיני, ואשתיצי, וכן מתורגם בכ"ח:

ח א ויזכור וגו', הזכירה בנח מפני שהי' צדיק תמים, וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר אתו שם, ולא הזכירם. כי בזכותו נצלו גם הם, אבל הזכירה שאמר בחי' ובבהמה איננה בזכות שאין בבעלי הנפש זכות וחובה, זולתי באדם לבדו, אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר ויהי העולם, והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לבניו ורצה קיומו במינים אשר ברא בו, והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה, ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החי' שוה עמהם ויגיד עליו רעו (הרמב"ן): וישכו, לשון מנוחה, ושרשו שכך, והוא מבנין הקל (ב) ויסכרו, לשון סגירה, ופי' בכ"ף כמו בגימ"ל: ויכלא, ענין מניעה ועצירה: (ד) בחרש השביעי, לדעת רש"י הי' זה בחדש סיון שהוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים, והחדש העשירי הנאמר בפסוק שלפנינו הוא אב עשירי למרחשון לירידת גשמים והרב ז"ל הוכיח את החשבון הזה מן הכתוב, והוא על פי מאמר חז"ל בב"ר, ואולם הרמב"ן ז"ל כתב עליו וז"ל כיון שרש"י מדקדק במקימות אחרי' מדרשי ההגדות ומורם לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פני' לתורה ומדרשי' רבי' חלוקים בדברי רז"ל, ולדעתו החדש השב' עי האו ניסן והעשירי הוא תמוז כמשמעם, שביעי ועשירי למנין העולם, והשיב על הראיות שהבי' רש"י ז"ל מן הכתוב, וטרח לבמנם החשבון על פי דרכו, והרא"ם ז"ל התגלגל בעד רש"י ז"ל וגם הרב בעל יפ"ת האריך בזה בב"ר, הרוצה לעמוד על אמתת הדברי' יעיין בספריהם, כי לא רציתי להאריך, ובלי אריכות דברי' ומשא ומתן לא יותכו הטענות והראיות בכל הצורך, והנה לדעת כל המפרשי' המספר בתגבורת המים חמשי' ומאת יום ומנוח התיבה

לחדש על הרי אררט: ה והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים: ו ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את־חלון התבה אשר עשה: ז וישלח את־הערב ויצא יצוא ושוב עד־יבשת המים מעל הארץ: ח וישלח את־היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה: ט ולא־מצאה היונה מנוח לכף־רגלה ותשב אליו אל־התבה כי מים על־פני כל־הארץ

וישלח

תרגום אשכנזי

מאנאטעס, אויף דעם גע־בירגע אררט רוהטע׳ (ה) דיא וואססער פוהרען פארט אבצונעהמען, ביזדען צעהנ־טען מאנאט; אם ערסטען טאגע דעם צעהנטען מא־נאטס זינד דיא שפיצצען דער בערגע זיכטבאר גע־ווארדען׳ (ו) אלז פירציג טאגע צו ענדע ווארען, עפנעטע נח דאז פענס־טער דער ארכע, וועלכעס ער געמאכט האטטע, (ז) אונד שיקטע דען ראבען אויז; דיזער גינג איממער אויז אונד קאם צוריק, ביז דיא וואס־סער פאן דער ערדע אויז־טראקנעטען. (ח) דא שיק־טע ער אויך דיא טויבע אויז, אום צו זעהען, אב דיא וואס־סער געפאללען זינד אויף דעם ערדבאדען. (ט) דיא טויבע פאנד אבער קיינע רוהעשטעטטע פיר איהרען פוסבאללען, אונד קעהרטע צו איהם אין דיא ארכע צוריק, דען נאך וואר וואססער אויף דער גאנצען ערדע; ער שטרעקטע

זיינע

אונקלוס

שביעאה בשבעת עשרא יומא לירחא על טורי קרדו: ה ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירחא עשיראה בעשיראה בחד לירחא אתחזיאו רישי טוריא: ו והוה מסוף ארבעין יומין ופתח נח ית כות תיבותא די עבד: ז ושלח ית עורבא ונפק מפק ותאיב עד דיבישו מיא מעל ארעא: ח ושלח ית יונה מלותיה למחזי אם קלו מיא מעל אפי ארעא: ט ולא אשכחת יונה מנח לפרסת רגלה ותבת לותיה לתיבותא ארי מיא על אפי כל ארעא

ואושיט

רש״י

שבי״ו בסיון לא חסרו אלא ד׳ אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י״א אמה במים שעל ראשי ההרים: ה בעשירי נראו ראשי ההרי׳. זה אב שהוא י׳ למרחשון שהתחיל הגשם וא״ת הוא אלול וי׳ לכסלו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש הז׳ סיון והוא ז׳ להפסק׳ א״א לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסק׳ שהרי לא כלו מ׳ של ירידת הגשמים ומאה וחמשי׳ של תגבורת המים עד אחד בסיון. ואם אתה מונ׳ שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון בא׳ לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרי׳ שלח את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחו׳ היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרי׳ עד שחרבו פני האדמ׳ וא״ת באלול נראו נמצא׳ שחרבו במרחשון והוא קור׳ אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריא׳ עולם ולר׳ יהושע הוא ניסן: ו מקץ ארבעי׳ יום. משנראו ראשי ההרי׳: את חלון התיבה אשר עשה. לנהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: ז יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק: עד יבושת המים. פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגד׳ מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעציר׳ גשמי׳ בימי אליהו שנאמ׳ והעורבי׳ מביאים לו לחם ובשר (מלכי׳ א׳ י״ז): ח וישלח את היונה. לסוף שבעת ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז׳

ימים

באור

ורא״ית ראשי ההרים וארבעי׳ יום אחרי כן, הכל ידענו בדרך הנבואה, כי הכתוב מודיע אותנו כן, אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים, ושלח את העורב ואת היונה לדעת האמת: הרי אררט, לשון הרמב״ן ז״ל, והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו ז״ל וכל המפרשי׳ יהיו הרי אררט מן ההרי׳ הגבוהי׳ אשר תחת כל השמים שהיו המי׳ עליהם ט״ו אמה, ולכן יקשה זה כי ידוע׳ בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפלה הכדור הקרוב לבבל, אולי נאמר כי הי׳ החסרון בי״ז לחדש השביעי גדול מאוד מט״ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרי׳ הגבוהי׳ לא הרי אררט, ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם, והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח וסוגר אותו כרצונו ואחר ע״ג יום ממכון התיבה (הולך כזה ע״פ דרכו נבאור החדש השביעי והעשירי ע״ש) השגיח מן התיבה ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ואמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים וגגות האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקננה ופתח החלון לשלוח העורב וכו׳ עכ״ל: (ה) הלוך וחסור, בא המקור לבדו, והראוי הולכים הלוך וחוסרי׳ חסור: (ו) חלון, שרשו חלל והראוי חללון כמו נאכנן תמר (בראשית י״ד ז׳), והוא הנהר שאמר נהר תעשה לתבה, ארואה שכל עוד שהוא סתום ע״י הגשם הספירי אשר הושם בתוך החלל יקרא נהר, שאז תוכנו כי אם לאורה, וכאשר יפתח הסתום יקרא חלון ויהי׳ מאמר שפתח את חלון ע״כ ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ״ב ו׳): (ז) יבשת, מקור שלם עם התי״ו שלא כדרך חבריו וראוי להיות יבוש כמו ירד ירדנו (בראשית מ״ג י״ט), או בשת כמו עד רדת קמתיך (דברי׳ כ״ח נ״ב), והוא ... על משקל ... יכולת, או יהי׳ גם ונוספה בו התי״ו אעפ״י שהיו״ד בתוכה מה שלא

נוספ׳ כאשר נחי הפ״א אא״כ תעדר היו״ד, ועיין מ״ש נפ׳ שלא לך על מבלתי יכלת ה׳ (במדבר י״ד ט״ז): (ח) הקלו, שרשו קלל, וביאורו מעטו כי הדבר המועט הוא קל מהמרובה והמרובה יקרא כבד כמו יכבדו בניו (איוב י״ד כ״א), מקנה כבד מאד (שמות י״ב ל״ח), בחיל כבד (מלכים ב׳ י״ח י״ז): (ט) ולא־מצאה היונה מנוח, אין מנהג

העופות

וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת

אונקלוס

וְאוֹשִׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ י וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסִיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן תֵּיבוּתָא׃ יא וַאֲתָת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִדָּן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מַחֵית בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ יב וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת

תרגום א' כנוי

זיינע האנד אויז, נאהם זיא, אונד בראכטע זיא צו זיך אין דיא ארכע. (י) הירויף ווארטעטע ער נאך אנדערע זיבען טאגע, אונד שיקטע אבערמאלס דיא טויבע אויז דער ארכע. (יא) אלז דיא טויבע צור אבענדצייט צוריק קאם, האטטע זיא איין עהלבלאטט, אבגעפפליקט, אים מונדע; דא מערקטע נח, דאס דיא וואססער אויף דער ערדע געפאללען זינד. (יב) נון ווארטעטע ער נאך זיבען אנדערע

למהב

רש"י

ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף ברחשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: י ויחל. לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו (איוב כ"ט) והרבה יש במקרא: יא טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכך קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצו' (שיר ה') כיוני הגאיות כלם הומות (יחזקאל ז') וכמו כיונה פותה (הושע ז'): טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי ב"ו: יב וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל

באור

העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ, ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר יטב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקננה. (הרמב"ן): (י) ויחל, דקדוק המלה הזאת קשה, כי מלת וַיָּחֶל דלקמן יראה ששרשו יחל, לפ"ז ראוי להיות כאן (אם הוא מבנין הקל) וייחל על משקל וַיִּיקַץ נח מיינו (בראשי' ט' כ"ד) או וַיֵּחֶל על משקל וַיֵּשֶׁב יעקב (שם ל"ז א'), לכן דעת הראב"ע שאיננ' מגזרת תוחל' רק מגזרת תחלה, ושרשו חלל, אבל לפי פשטות הכתוב לא שייך בה ענין תחלה, ולכן סיים הראב"ע ויתכן להיות מלה זרה בדקדוק, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש יחל ובמכלול (ד'קטן דף קכ"ג ע"ב), ששרשו יחל מבנין פיעל הדגוש, ונפל הפ"א, וכתב עוד שיותר טוב היותו מבנין נפעל, עד שבסוף דבריו כתב שם, וז"ל ויותר נכון הוא היותו מבחי העי"ן מבנין הפעיל והוא דבור על אפניו, וכן כתב אדוני אבי ז"ל בספר הזכרון עכ"ל, ור"ל שעם ששרשו חול ביאורו כמו שרש יחל דלקמן והם ב' שרשים מענין אחד כמו טוב ויטב, וראוי להיות וַיָּחִיל, רק לסבת וי"ו ההפוך הטעם כסוג אחור, ולא יבא נח כראה אחרי ת"נ בלי נגינת טעם לכן נשתנה לסגול כמו וַיָּשֶׁב לו את שרה אשתו (בראשית כ' י"ד), ונמצאו לו חברים מענין זה ומבניינו, ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה), על כן לא יחיל טובו (איוב כ' כ"א), וכן כתב בשרשים שרש חול שכל אלו המה מענין תוחלת, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו ואוריך, מלשון המתנה, (וכן פי' רש"י אבל לפי מה שהבי' ראי' מן לי שמעו ויחלו (איוב כ"ט כ"א), יראה שדעתו כי שרשו יחל), וכן תרגמו המתרגמים בפסוקים הנזכרים, כי המה ענינים קרובים זה לזה, כי הממתין הוא מיחל ומקוה, ומי שאבדה תוחלתו ותקותו לא ימתין: (יא) עלה זית טרף בפיה, רש"י פי' כי טרף הוא פעל, ושב אל היונה שטרפה בפיה עלה זית (ואף שהוא כולו קמוץ בלא אס"פ, הנה מצאנו כן כמה פעלים עברים כמו כי הוא טָרָף וירפאנו (הושע ו' א'), ה' מָלָךְ גאות לבש (תהלים צ"ג א'), ועוד רבים הביאם הרד"ק במכלול (ד' קטן ד' ה' ע"ב), ועם שכל הכינויים שבפרשה אצל היונה הם לשון נקבה, כתב רש"י שנראה שהיה זכר לכן שייך בו ב' מיני הכינויים לפי שמין היונה הוא לשון נקבה בכל המקרא, וגם הראב"ע נראה לו הפי' הזה נכון יותר מכל הפירושים שהביא, אך לדעתו טרף שב על פיה והבי"ת נוסף כמו ב' של ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), לדעת קצת מפרשי' שביאורו כמו ורוחו שמים שפרה כי שפרה הוא ל"כ שב אל הרוח שהוא ג"כ לפעמים לשון נקבה, ור"ל שפיה טרף עלה זית כיפה הוא ל"ז כמו וכל הפה אשר לא נשקו לו (מלכים א' י"ט י"ח), והרד"ק בשרשים שרש טרף פי' שהוא שם תואר בעבור שהו' קמוץ, והוא תואר לעלה, כלומר עלה זית הי' טרוף בפי היונה וכן דעת אונקלוס שתרגם תביר והוא ענין הלקיחה בחטיפה והבאה בבריתה, ולכן אמר לשון טרף כי הכיר בו נח כי טרפתו ושברתו מהזית ולא שמצאתו על פני המים, וכן פירש גם הראב"ע בסוף דבריו, וכתב שיש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול, וכן פי' הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א, ואין מסדר הנחת הטעמי' סתיר' לזה הפירוש כי כאשר ראה נח עלה זית התפלא ושמח בו, לפיכך הוא מוכרת בטע', אח"כ הכיר בו שהוא טרוף, ושהוא בפי היונה (זיה"ע, דאַי אַר איין עהלבלאט! אבגעפפליקט, אין איהרעם מונדע), כענין ותפתח ותראהו את הילד והנה הוא נער בכה (שמות ב' ו'), עיין בביאורי שם: וכתב הרמב"ן ז"ל משפטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים, ואולם לדעת רז"ל נשארו האילנות בארץ ישראל, לפי שלא ירדו שם מי המבול כי אם נתגלגלו משאר הארצות ונכנסו לתוכה וע"י זה נשברו ונעקרו האילנות בכל העולם ונשארו בארץ ישראל ומשם הביאה היונה את העלה מהר המשחה (ב"ר): (יב) וייחל שרשו יחל בלי ספק, אך בבניינו מחלוקת יש, לדעת ר' יונה קימחי אביו של הרד"ק, (הביאו הרד"ק במכלול דף קי"ו ע"ב ודף קכ"ג ע"ב ובשרשים שרש יחל), הוא מבנין התפעל ודגש שני' דחבי' לחסרון תי"ו התפעל וקיין היו"ד לתשלום דגש הראוי לבוא בחי"ת לפי' הבנין ועקרו וַיִּתְיַחֵל וכתב שאלו הי' מבנין נפעל כאשר כתביהו ר' יהודה ור' יונה הי' וַיִּוָּחֵל בוא"ו כי בבנין נפעל תהפך היו"ד פ"א הפעל לוא"ו נראית בעתידים לעולם ובהתפעל פעם בוי"ו ופעם ביו"ד כמו ויתיצבי (שמות י"ט י"ז), ויתילדו (במדבר א' י"ח), וכבו הרד"ק כתב עליו במכלול (דפוס קטן דף קכ"ג ע"ב), ובשרשים שרש יחל וז"ל ומוב מה שאמר אם היו"ד פ"א הפעל היתה פתוחה אבל מצאנוה קמוצה כמשפט האית"ן מבנין נפעל עכ"ל ור"ל כי לתשלום דגש ההתפעל איננה ראוי' להיות קמוצ' כי אין כח בחי"ת להוריד הדגש, ולכן הסכים שהוא מבנין נפעל, וכן הוא דעת הראב"ע וכתב שבא ביו"ד על משקל הגזם כמו ירה

ייירה

שבעת ימים אחרים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד: יג ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה: יד ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ: ס רביעי טו וידבר אלהים אל נח לאמר: טז צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך: יז כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ הוצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ: יח ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו: יט כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה: כ ויבן נח מזבח ליהוה ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל

עלת

אונקלוס

למתב לותיה עוד: יג והוה בשית מאה וחדא שנין בקדמאה בחד לירחא נגיבו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתיבותא וחזא והא נגיבו אפי ארעא: יד ובירחא תנינא בעסרין ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא: טו ומליל יי עם נח למימר: טז פוק מן תיבותא את ואתתך ובנך ונשי בנך עמך: יז כל חיתא דעמך מכל בסרא בעופא ובבעירא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על ארעא: יח ונפק נח ובנוהי ואתתיה ונשי בנוהי עמיה: יט כל חיתא כל ריחשא וכל עופא כל דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: כ ובנא נח מדבחא קדם יי ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון על

מדבחא

תרגום אשכנזי

אנדערע טאגע, אונד שיקטע דיא טויבע אויז, זיא קעהרטע אבער ניכט ווידער צו איהם צוריק. (יג) אלז נח זעכס הונדערט אונד איין יאהר אלט וואר, אם ערסטען טאגע דעם ערסטען מאנאטעס, וואר דאז וואססער אבגעטראקנעט פאן דער ערדע; דא טהאט נח דיא דעקקע דער ארכע אב, אונד זאה, דאס דיא אבערפלעכע דעם ערדרייכס אבגעטראקנעט וואר. (יד) אבער אים צווייטען מאנאטע, אם זיבען אונד צוואנציגסטען טאגע דעם מאנאטעס, וואר דיא ערדע פעלליג אויזגעטראקנעט. (טו) דא רעדעטע גאטט מיט נח, אונד שפראך: (טז) געהע הערויז אויז דער ארכע, דוא, דיינע פרויא, דיינע זעהנע אונד דיינער זעהנע ווייבער מיט דיר. (יז) אללערלייא טהיר, וועלכעס בייא דיר איזט, פאן אללערלייא פליש, אן געפליגעל, פיה אונד אן אללערלייא געווירם, דאז אויף ערדען קריכט, ברינגע מיט דיר הערויז, דאס זיא זיך פארט פפלאנצען אויף דער ערדע, פרוכטבאר זיין אונד זיך פערמעהרען אויף דער ערדע. (יח) דא גינג נח אונד זיינע זעהנע אונד זיינע פרויא, אונד זיינער זעהנע ווייבער מיט איהם, הערויז. (יט) אללערלייא טהיר, אללערלייא געווירם אונד אללערלייא געפליגעל, אללעס, וואז אויף ערדען קריכט, נאך איהרען געשלעכטערן, אויז דער ארכע הערויז. (כ) נח בויעטע דעם עוויגען אלטאר, נאהם פאן אללערלייא ריינעם פיה אונד פאן אללערלייא ריינעם געפליגעל, אונד בראכטע גאנצע

אפפער

רש"י

ויתפעל ויחל וימתן ויתחל ויתמהן: יג בראשון. לרבי אליעזר הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן: חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: יד יבשה. נעשה גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז לחדש אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: טז אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: יז הוצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: יט למשפחותיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: כ מכל הבהמה הטהורה. אמר

נח

באור

ייחל (שמות י"ט ג'), וכתב עוד שבא מלעיל כמו וילחם (במדבר כ"א א'), ויצמד (שם כ"ה ג'), ויש מזה הבנין שהוא מלרע ויפקד מקום דוד (שמואל א' כ' כ"ה וכ"ז), ובאורו שעמד כתוחלת שבעת הימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים: (יג) חרבו, ועדיין לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פני' חרבו לבדם: (יד) יבשה הארץ, נעשית גריד כהלכתה: (יז) הוצא, כתיב והוא כמנהג נחי פ"א יו"ד מבנין הפעיל, היצא קרי ובא על דרך ההפעיל מהשלמים הפקד כמו הישר לפני דרכך (תהלי' ה' ט'), כתיב הושר וקרי הישר: (יט) למשפחתיהם, יתכן שמין אחד כולל משפחות הרבה: (כ) ויעל, מבנין הפעיל והוא יוצא שהעלה דבר אחר וראוי להנקד בשש נקודות על משקל ויפן ובעבור העי"ן כפתחו, אבל ויעל משה (שמות י"ט כ'), מבנין הקל והוא

עומד

עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ כב עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃

ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כל

אונקלוס

מַדְבְּחָא׃ כא וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת קוּרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסֵיף לְמֵילַט עוֹד יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעֵירֵיהּ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית׃ כב עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זַרְעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָּא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבַּטְלוּן׃

ט א וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא׃ ב וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כל

תרגום אשכנזי

אָפְּפֶער אויף דען אַלטאַר. (כא) דער עוויגע נאַהם דען ליבליכען דופט מיט וואָהלגעפאַללען, אונד שפּראַך צו זיך זעלבסט: איך וויל דאַז ערדרייך ניכט מעהר פערפלוכען אום דעם מענשען ווילען, דען דאַז דיכטען דעס מענשליכען הערצענס איזט בעזע פאָן יוגענד אויף, איך וויל ניכט מעהר אַללעס לעבענדיגע טעדטען, וויא איך געטהאָן האבע. (כב) זאָ לאַנגע דיא ערדע זיין ווירד זאָלל זאַאט אונד ערנטע, פראָסט אונד היצע, זאָממער אונד ווינטער, טאַג אונד נאַכט ניכט מעהר אויפהערען.

ט (א) גאָטט זעגנעטע נח אונד זיינע זעהנע, אונד שפּראַך צו איהנען: זייד פרוכטבאַר, מעהרעט אייך אונד ערפיללעט דיא ערדע! (ב) אייערע פורכט אונד אייער שרעקקען זאָלל אויף אללע

רש״י

לא נוח לו הקב״ה להכניס משל ז׳ ז׳ אלא כדי להקריב קרבן מהם׃

כא מנעוריו. מנערו כתי׳ משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע׃ לא אוסף ולא אוסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח (ישעי׳ נ״ד) ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במסכת שבועות׃

כב עוד כל ימי הארץ וגומר לא ישבותו. ו׳ עתים הללו ב׳ חדשי׳ לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע. חצי כסלו וטבת וחצי שבט קור וכו׳ בב״מ׃ קור. קשה מחורף׃ וחורף. עת זרע שעורי׳ וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן׃ קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל ב׳ ט״ז)׃ חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשה מקייטא׃ ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלו׳ ולא ניכר בין יום ובין לילה׃ לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן׃

ט ב וחתכם. ואימתכם. כמו תראו חתת (איוב ו׳) ואגדה לשון חיות שכל זמן שהתינוק בן יומו חי א״צ לשומרו מן העכברי׳ עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברי׳ שנא׳ ומוראכ׳ וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על

באור

עומד שעלה בעצמו וראוי להנקד בחירק סגול על משקל ויפן וכפתחו בעבור העי״ן, ואין הענין נודע אם הוא מהקל או מהפעיל׃ (כא) וירח, על משקל וינח בכל גבול מצרים (שמות י׳ י״ד), ופתח הרי״ש להרקנת החי״ת׃ הניחח, מלשון מנוחה, ושרשו נוח וכפול בו למ״ד הפעל כפלים ופיעלו לכינון (ישעי׳ א׳ ל״א), ששרשו נוץ ואם הי׳ מהשלמי׳ הי׳ משקלו פעלול׃ אל לבו, לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא, רק ביום מותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא להכות עוד כל חי׃ וחלילה חלילה שיתפעל השם ע״י הריח, וטעם המליצה כך הוא לדעת המתרגם האשכנזי ז״ל כוח הריח הוא כנגד הזכרון בנפש, ולכן יאמר מזכיר לבונה (שם ס״ו ג׳), במקים מקטיר לבונה, וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ׳ ד׳), והחלק המוקטר מהקרבן יקרא אזכרה, מעתה מאמרו וירח ה׳ את ריח הניחח בעבור שעלה לפניו זכרון ההקרבה ופקודת המקריב לטובה, וכן ת״א וקבל יי׳ ברעוא ית קורבניה עכ״ל, וכן תרגמו בל״א׃ לקלל עוד, מהיום והלאה או פעם שנית כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מ״ו כ״ט)׃ בעבור האדם, כי בעבורו נענשה׃ כי יצר לב האדם, תאות לב האדם ורעיוניו נקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם, והכוונה אחרי שיצר לב האדם רע מנעוריו הנה אין בכח כל אדם להיות מושל ברוחו ולכבוש את יצרו, ולכן אף שהאנשים הצדיקים בכל דור ודור עתי מספר המה, כדאי הם שיקיים כל המין בגללם, ולא תשחת עוד האדמה בעבור החוטאים׃ (כב) וקר, שרשו קרר וכן מעדה בגד ביום קרה (משלי כ״ה כ׳), ואין כמות בקרה (איוב כ״ד ז׳), הראוי קרה ע״מ חמה ובעבור הרי״ש שלא תקבל דגש נקמצה הקוף וכן לפני קרתו מי יעמד (תהלי׳ קמ״ז י״ז), הראוי קרתו על משקל חמתו וכן מים קרים (משלי כ״ה כ״ה), על משקל חמים וכן בעלית המקרה (שופטים ג׳ כ׳), ראוי להיות מקרה ע״מ מחתה משרש חתת מגנה משרש גנן וחז״ל זכרו הששה בשלימות מית קרירי, חמרת אפי׳ בתקופת תמוז׃ קריר ליה והנה חלק את השנה בתחלה לשני חלקי׳ והם זרע וקציר ואח״כ דרך פרט לארבע׳ חלקי׳, קור כנגד חום, וקיץ כנגד חורף, וכלם יום ולילה יחלקו כי החסר מזה נוסף בזה אח״כ ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה׃ לא ישבתו, מכלל שבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא הי׳ ניכר בין יום ובין לילה, ועתה לא ישבותו ולא יפסקו מלהתנהג כסדרן׃

ט (ב) ומוראכם

כל-חית הארץ ועל כל-עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל-דגי הים בידכם נתנו: ג כל-רמש אשר הוא-חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את-כל: ד אך-בשר בנפשו דמו לא תאכלו: ה ואך את-דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל-חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את-נפש האדם: ו שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את-האדם: ז ואתם

פרו

כל חית ארעא ועל כל עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל נוני ימא בידכון יהון מסירין: ג כל ריחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עסבא יהבית לכון ית כולא: ד ברם בשרא בנפשיה דמיה לא תיכלון: ה וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבע מיד כל חיתא אתבעניה ומיד אנשא מיד גבר דישור ית דמא דאחוהי אתבע ית נפשא דאנשא: ו דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמיה יתישד ארי בצלמא דיי עבד ית אנשא: ז ואתון

פושו

אללע טהירע דעס לאנדעס אונד אויף אללעס געפליגעל דעס היממעלס קאממען; אללעס, וואס אויף ערדען זיך בעוועגט, אונד אללע פישע דעס מעערעס זינד אין אייערע געוואלט געגעבען. (ג) וואז זיך בעוועגט אונד לעבענדיג איזט זאלל אייער זיין צום עססען, וויא גרינע קרייטער האבי איך אייך אללעס געגעבען. (ד) יעדאך פלייש, ווארין דאז טהירישע לעבען, נעמליך דאז בלוט, איזט, זאללט איהר ניכט עססען. (ה) אויך ווערדע איך אייער בלוט, וואראן אייער לעבען העננט, פארדערן, פאן דער האנד אללעס לעבענדיגן וויל איך עז פארדערן; אונד פאן דער האנד דעס מענשען וויל איך דאז לעבען איינעס מענשען, פאן דער האנד איינעס יעדען ברודערס דעסזעלבען, פארדערן. (ו) ווער מענשענבלוט פערגיעסט, דעססען בלוט זאלל דורך מענשען ווידער פערגאססען ווערדען, דען אים עבענבילדע גאטטעס האט ער דען מענשען געמאכט. (ז) איהר אבער

זייד

רש"י

על החיות כל זמן שאתם חיים: ג לכם יהיה לאכלה. שלא הרשיתי לאדם הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: ד בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי. ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: ה ואך את דמכם. אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו. לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמ' נמשל כבהמו' נדמו (תהלי' מ"ט) לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיו': מיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: ומיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדי' לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהי' אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו': ו באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהי' וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: ז ואתם פרו ורבו. לפי פשוטו הראשונה

באור

ט (א) ומוראכם, השם הוא מורא ושרשו ירא: וחתכם, שרשו חתת והשם הנפרד הוא העשוי לבלי חת (איוב מ"א כ"ה), ובא בקמץ בעבור הס"פ ועקרו חַת במשקל פַּת שהרבני' ממנו פתים והכינוי פתכם: בכל אשר וגו' ובכל דגי הים בידכם נתנו, הניתי"ן במקום על ואלות ומוראכם וחתכם מוסבות על כולם, ור"ל ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית וגו' ועל כל אשר תרמש וגו' ועל כל דגי הים כי בידכם נתנו וחסר מלת כי, ויתכן שענין ב' ביתי"ן הבאים זה אחר זה, הוא מדבר עד דבר (זאוואהל איינס אלז דאז אנדרע), כגר וכאזרח הארץ (שמות י"ב י"ט), שפירושו מגר עד אזרח הארץ (זאוואהל פרעמדער אלז איינגעבארנע), כבשר וכלחם (ויקרא ח' ל"ב), כמו מבשר עד לחם (זאוואהל אן פלייש אלז אן בראד), וכן כאן הכוונה מכל אשר תרמש האדמה עד כל דגי הים בידכם נתנו (זאוואהל וואז אויף ערדען זיך בעוועגט, אלז אללע פישע דעס מעערס), והאתנח שבמלת השמים יורה על אמתת הפירוש הזה השני, ויהיו א"כ שני מאמרים שוני', ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ ועל כל עוף השמי' ולא הזכיר דגים שלא יפול בהם לשון מורא וחתת, ואח"כ אמר בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו כי אף הדגי' בידי אדם נתוני' במצודתו וכן תרגם המתרג' האשכנזי: תרמש הארמה, הטעם על האדמה, או תהי' האדמה פועלת: (ג) כל רמש אשר הוא חי, ירמוז לבהמה ולחי' ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים (בראשית א' כ"א). (הרמב"ן, והראב"ע): לכם יהי' לאכלה, שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב, ולכם כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: כירק, בא על שני משקלים פֶּעֶל ופְּעַל כמו כגן הירק (דברים י"א י'), כמו עֶשֶׂן ועָשָׁן, כעשן הכבשן (שמות י"ט י"ח), אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש ירק יהי' ירק תאר לעשב שהוא מאכל אדם, וצב"ז אמר שיש לירק ב' משקלים כי נמצא וירק דשא (ישעי' ל"ז כ"ז), כי משקל פֶּעֶל לא יושתנה בסמיכות: (ד) אך בשר בנפשו דמו, ענינו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו, ור"ל בעוד נפשו בו שהוא עדיין חי: (ה) ואך את דמכם לנפשתיכם, ר"ל שפיכת דם שהנפש תלוי' בו והלמ"ד במקום של, וחיבור הפסוקי' האלו הוא כך לפי שהתיר לאכלה בעלי החיים לאכילה (מה שלא הותר מקודם) הזהירם שלא יאכלום בעודם חיים רק שימיתום תחלה, ואח"ז אמר אף שהתרתי לכם להמית בעלי חי לצרככם, לא התרתי לכם שפיכת דם האדם גם לא נתתי

רשות

פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ: ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר: ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם: י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ: יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם: יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי

בענן

אונקלוס

פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוֹ בַהּ: ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימָר: ט וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקֵים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן: י וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא: יא וְאָקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא: יב וַאֲמַר יְיָ דָּא אַת קְיָם דִּי אֲנָא יָהֵב בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא: יג יָת קַשְׁתִּי יְהָבִית

בעננא

תרגום אשכנזי

זייד פרוכטבאר אונד מעהרעט אייך! פפלאנצט אייך אויף דער ערדע פארט, אונד ווערדעט איממער מעהר אויף דערזעלבען! (ח) גאטט שפראך צו נח אונד צו זיינען זעהנען, וויא פאלגט: (ט) מיינערזייטס, ערריכטע איך איינען בונד מיט אייך, מיט אייערעם זאמען נאך אייך, (י) מיט אללער לעבענדיגען זעעלע, דיא בייא אייך וואר, מיט געפליגעל, פיה אונד אללען טהירען דעס לאנדעס, דיא בייא אייך וואַרען, זא פיל איהרער אויז דער ארכע גינגען, אן אללערלייא טהיר דעס לאנדעס. (יא) איך וויללל נעמליך מיינען בונד מיט אייך דאהין ערריכטען, דאס ניכט מעהר אללעס פלייש דורך דאז געוועססער דער זינדפלוטה פערטילגט ווערדע, אונד איבערהויפט קיינע זינדפלוטה מעהר זייא, דיא ערדע צו פערדערבען: (יב) גאטט שפראך פערנער: דיזעס געבע איך אייך צום צייכען דעס בונדעס צווישען מיר אונד אייך אונד אללעם לעבענדיגען טהירע, דאז בייא אייך וואר, אויף עוויגע צייטען. (יג) מיינען באגען האבע

איך

רש"י

הראשונה לברכה וכאן לצווי. ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים: ט ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחיזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: י חית הארץ אתכם. הם המתהלכי' עם הבריו': מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: יא והקמותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמפרש והולך: יב לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של ר'

באור

רשות לכל אחד לשפוך דמכם ור"ל שהחיות מותרות לכם ולא אתם להם ולזה התחיל אלו ב' הפסוקי' במלת אך: (ו) באדם דמו ישפך, ע"י האדם שישפטוהו במשפטי מות: (ז) שרצו, ענין השריצה הוא רוב ההולדה כמו השרצים שהם לרוב וכן ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א' ז'), וכתב ר' אלי' בחור בביאוריו לס' השרשים בשרש שרץ כי יש מהם יוצאים ויש מהם עומדי', והיוצאים הם לשון תולדה והעומדי' הם לשון ריבוי וכן אונקלוס יתרגם פעם לשון ריבוי ופעם לשון לידה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי פעם בלשון (רעגן) שהוא הריבוי, ופעם בלשון (פארט פפלאנצען) שהוא ההולדה: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו, על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע אם למעלת הנבואה, וכן ויוסף ה' דבר אל אחז לאמר (ישעי' ז' י'), וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, כדברי רבותינו של משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש כאן ויאמר אלהים אל נח. (הרמב"ן): (ט) ואת זרעכם, עם זרעכם: (י) בעוף בבהמה, ענינו כאשר כתבנו למעלה כמו מעוף עד בהמה עד כל חית הארץ: ובכל חית הארץ אתכם, אשר אתכם, והכפל לתוספ' באור: (יב) זאת אות הברית, אות הוא לשון זכר כמו האות הזה (שמות ח' י"ט), ואולם תיבת זאת בכאן היא נושא המאמר, מוסב אל מה שלמטה את קשתי נתתי כו'. והרי הוא כאלו נכתב זאת הוא אות הברית ובא בלשון נקבה כדרכו בכל מקום בהעדר הוראת המין (דיזעס זייא דאז צייכען): (יג) את קשתי נתתי בענן, אות הקשת נבוכו בו רבי' כי עינינו הרואות שהוא דבר טבעי כי יתולד מלהט השמש באויר הלח, וגם אם יוצק כלי מים לפני השמש יראה אחורי כמראה הקשת, והנה הראב"ע כתב כמתנבא שהי' חזק אור השמש אחר המבול מה שלא הי' קודם זה ולכן לא הי' כח בלהט ההוא להראות הקשת, והר דון יצחק אברבנאל כתב שמתחלת הבריאה היו האדי' העולי' מן הארץ נסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה ולריבוי העננים ועביים היו העננים עבות וגבות שלא היו יכולי' ניצוצי השמש לעבור בהם עד שלא הי' מתרשם מראה הקשת לא באויר ולא בענן ומפני זה היו מעותדי' להביא מבול לעולם ואחרי התכת העננים הקודמי' במבול נתמעטו האדים ונדקדקו העננים כ"כ עד שניצוצי השמש יעברו בהם ומתוך כך תתרשם הקשת בענן ולא יוכלו עוד להמטיר גשם שוטף על הארץ וזהו אות הברית, והיותר נעים ומקובל בכל הפירושי' לדעתי הוא פי' הרמב"ן בזה וז"ל וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי תורה שהיתה לו הקשת

בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ: יד והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן: טו וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובין כל נפש חיה בכל בשר ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר: טז והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ: יז ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקמתי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ: פ ששי יח ויהיו בני נח היצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען: יט שלשה אלה

בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא: יד ויהי בעננותי עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא: טו ודכירנא ית קימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בסרא ולא יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא: טז ותהי קשתא בעננא ואחזינה למדכר קים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשא חיתא בכל בשרא די על ארעא: יז ואמר יי לנח דא את קים די אקימית בין מימרי ובין כל בשרא די על ארעא: יח והוו בני נח די נפקו מן תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען: יט תלתא אלין בני נח

איך אין דיא וואלקען געזעצט, דיזער זאלל צום ציי־כען דעס בונדעס דינגען צווישען מיר אונד דער ערדע. (יד) ווען איך איינען וואלקען איבער דיא ערדע פיהרע, אונד דיזער באגען אים געוועלקע זיכטבאר ווירד: (טו) אזו דענקע איך אן דען בונד צווישען מיר אונד אייך אונד אללעם לעבענדיגען, דאז וועלע אים פלייש האט, אונד לאססע דיא וואססער ניכט מעהר צור זינדפלוטה ווערדען, אללעם פלייש צו פערדערבען. (טז) דער באגען זאלל אלזא אים געוועלקע זיין, אונד איך ווערדע איהן אנזעהען, דעס עוויגען בונדעס צווישען גאטט אונד אללער לעבענדיגען זעלע אים פלייש, וועלכעס אויף דער ערדע איזט, איינגעדענק צו זיין. (יז) גאטט שפראך צו נח: דיזעס איזט דאז צייכען דעס בונדעס, דען איך ערריכטעט האבע צווישען מיר אונד אללעם פלייש, דאז אויף דער ערדע איזט. (יח) דיא זעהנע נח׳ס, דיא אויז דער ארכע גינגען, ווארען שם, חם, אונד יפת; חם וואר דער פאטער כנען׳ס. (יט) דיזעס זינד דרייא זעהנע

רש״י

ר׳ שמעון בן יוחאי: יד בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: טו בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדה הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכ׳ אני רואה את האות ונזכר: יז זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: יח וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען

באור

תחלה, ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהי׳ מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשי׳ ל״א נ״ב), וכן כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהי׳ לי לעדה (שם כ״א ל׳), כי כל הדבר הנראה שיושם לפני אנשים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמה ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם (שם י״ז י״א), בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם וכו׳ ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע, הטעם באות שבה אחד הוא עכ״ל וכן מתורגם בל״א (מיינען באגען האבע איך אין דיא וואלקען געזעצט): (יד) בענני, מקור מבנין הכבד עם כנוי מדבר בעדו והוקלה המלה מהדגש, ונראה לי שהיתה זאת כדי שלא יתחברו ג׳ נוני״ן רצופי׳ במבטא כי הלגושה נדגש חזק תקרא כמו שתי׳: (טו) ולא יהי׳ עוד המי׳ למבול, בענין שרש הי׳ שבא בלשון יחיד על המי׳ שהם לעולם לשון רבים עיין מה שכתבתי בפ׳ בראשי׳ בפסוק יהי מארת (שם א׳ י״ד): (טז) בין אלהים, ראוי לומר ביני כי אלהים הוא המדבר אך הוא מנהג לשון המקרא כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ (שמות כ״ד א׳), ולא אמר עלה אלי ודומיהם רבי׳: (יז) זאת אות הברית אשר הקמתי, נראה שמלת הקימותי חוזרת על הברית ור״ל זה האות של הקשת הוא אות על הברית שהקימותי וכן מתורגם בל״א עם שהטעם לא נו מסכים לזה, כי אות מוקף לברית, והי׳ טעמו בזה לפי שמלת אות סמוכה לברית בסמיכו׳ ענין אות של הברית, והראב״ע כתב זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי עכ״ל, והטעם אינו מסכים גם לפירושו כי הי׳ ראוי להיות מלת הברית בטעם מפסיק יותר ממלת הקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען, הקדי׳ להודיע זאת בעבור שספר אח״כ שנתקלל כנען בעבורו: (יט) נפצה, כפעל עומד ושרשו נפץ, והוא לשון פיזור, ושרש פוץ ג״כ מענינו, וענינו נפצו כל אנשי הארץ: (כ) ויחל, מבנין הפעיל מהכפולים, והוא מלשון תחלה: איש האדמה, שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה, שכל נגדל לדבר יקרא כן, אנשי העיר הם יושביה, ואנשי דוד עבדיו, איש האלהים המיוחד בעבודתו. (הרמב״ן): ויטע כרם, כי מתחלה נטעו הגפנים נפרדי׳ לאכול פריהם לא לעשות יין מהם אך הוא החל לנטוע הגפנים הרבה ביחד כדי לעשות מהם יין, כי כרם הוא הרבה גפנים ב חד נטועים שורות שורות, וכן אמרו חז״ל שאינו נקרא כרם רק כשנטועים בו ב׳ שורות שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב: (כא) וישת, ענין ב׳ אותין שבסוף התיבה עיין בהקדמה: ויתגל, מלשון גלוי מבנין התפעל, והראוי ויתגלה ונפלה הה״א ל״פ בבוא המלה עם וא״ו ההפוך

אֵ֥לֶּה בְּנֵי־נֹ֖חַ וּמֵאֵ֖לֶּה נָֽפְצָ֥ה כָל־הָאָֽרֶץ׃ כ וַיָּ֥חֶל נֹ֖חַ אִ֣ישׁ הָֽאֲדָמָ֑ה וַיִּטַּ֖ע כָּֽרֶם׃ כא וַיֵּ֥שְׁתְּ מִן־הַיַּ֖יִן וַיִּשְׁכָּ֑ר וַיִּתְגַּ֖ל בְּת֥וֹךְ אָהֳלֹֽה׃ כב וַיַּ֗רְא חָ֚ם אֲבִ֣י כְנַ֔עַן אֵ֖ת עֶרְוַ֣ת אָבִ֑יו וַיַּגֵּ֥ד לִשְׁנֵֽי־אֶחָ֖יו בַּחֽוּץ׃ כג וַיִּקַּח֩ שֵׁ֨ם וָיֶ֜פֶת אֶת־הַשִּׂמְלָ֗ה וַיָּשִׂ֙ימוּ֙ עַל־שְׁכֶ֣ם שְׁנֵיהֶ֔ם וַיֵּֽלְכוּ֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית וַיְכַסּ֕וּ אֵ֖ת עֶרְוַ֣ת אֲבִיהֶ֑ם וּפְנֵיהֶם֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית וְעֶרְוַ֥ת אֲבִיהֶ֖ם לֹ֥א רָאֽוּ׃ כד וַיִּ֥יקֶץ נֹ֖חַ מִיֵּינ֑וֹ וַיֵּ֕דַע אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָ֥שָׂה ל֖וֹ

נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל אַרְעָא׃ כ וּשְׁרֵי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ כד וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד לֵיהּ

זעהנע נח'ס, אונד פאן איהנען ווארד דיא גאנצע ערדע בעזעצט. (כ) נח בויעטע דאז ערדרייך, אונד וואר דער ערסטע, דער איינען וויינבערג פפלאנצטע. (כא) אלז ער פאן דעם וויינע טראנק, ווארד ער בעטרונקען, אונד רעקטע זיך אויף אין זיינעם צעלטע. (כב) חם, דער פאטער כנען'ס, זאה דיא שאאם זיינעס פאטערס, אונד זאגטע עז זיינען ביידען ברידערן דרויסען. (כג) דא נאהם שם אונד יפת איין געוואנד, לעגטען עז אויף איהרע שולטערן, גינגען ריקלינגס, אונד בעדעקטען איהרעס פאטערס שאאם, איהר געזיכט אבער וואר ריקווערטס געקעהרט, דאז זיא איהרעס פאטערס שאאם ניכט זאהען. (כד) אלז נח פאן זיינעם וויינע ערוואכטע, ערפוהר ער, וואז איהם זיין יינגסטער זאהן געטהאן, (כה) אונד

רש"י

כנען: כ ויחל. עשה עצמו חולין שהי' לו לעסוק תחל' בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א'): ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים: בא אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו ע"ש שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו'): ויתגל. ל' ויתפעל: כב וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. י"א סרסו וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט). וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' (ישעיה כ'): ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורני': כד בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים

באור

ההפוך, ולפעמי' תפול גם בלי וי"ו ההפוך כמו ולא יתגל (ירמי' כ"א ג'): (כג) ויקח שם ויפת, עיין בהקדמה מה שכתבתי מענין ב' שמות הנשואים על פעל אחד, שלפעמים יבא הפעל בלשון יחיד ואז יהי' כטעם מוסף עצמו ואחר עמו, ולפעמי' יבא בלשון רבי', והנגינה תפריד ביניהם: על שכם שניהם, כל אחד שם קצת השמלה על שכמו, ופירושו על שכם של שניהם, ור"ל על שכם של כ"א משניהם, ואין לפרש כי מלת שניהם חוזרת על וישימו, ור"ל וישימו שניהם על שכמם. ומלת שכם מופרדת (כי מנחתה גם בחוברת במשקל זה כמו שכם אחד על אחיך (בראשי' מ"ח כ"ב), לעבדו שכם אחד (צפני' ג' ט'), וכאשר הביאו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קנ"ט ע"ב), במשקל פֹּעַל), דא"כ ראוי להיות על השכם או על שכמם, גם הי' ראוי להיות שכם בטעם מפסיק ולכן הנכון כמו שפירשתי תחלה, וכן שתרגם נ"א: אחורנית, הפוך הלוך האדם כיכל תנועתו לפנים: (כד) בנו הקטן, הראב"ע פי' כי בנו הקטן שב על חם הכתוב בפסו' שלפני פניו ור"ל בנו של חם הקטן שהו' כנען הרביעי שבבניו ולא נזכר בפסוק מה שעשה לו, ועם שהמליצה לא תסבול זאת, עכ"ז הואיל והכתוב לא ייחס לחם בתחל' רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה ולא שום מעשה שעשה וכאן ייחס לו איזה עשי' עם כי לא נודע מה היא, בצירוף עוות המשפט הנראה בתחלת ההשקפה לקלל את בנו בעון אביו ולמה בנו הרביעי ולא אחיו הגדולי' ממנו, לכן פי' שחם לא עשה דבר רק ראה ולא כסה ובנו כנען כששמע זאת עשה מה שעשה ולא גלה זאת הכתוב ואפשר מפני כבודו של נח, והנה ראינו כמה פעמים שקצר הכתוב ולא גלה עיקר המעשה לסבת איזה דבר כמו שלא נודע על מה תשוב מליצת למך לנשיו, ויותר מזה מצאנו כחשבון ערי הלוים בס' יהושע (כ"א בין פסוק ל"ה ול"ו), נחסרו ב' פסוקי' שלימים ומטה ראובן וגו' וכד"ה (א' ו' פ"ג פ"ד) כתבנו, גם בספור מנשה מלך ישראל כפי המסופר ממנו במלכי' (ב' כ"א ע"ז י"ז), את נראה כי לא נזכר שם שום דבר אפי' ברמז שעשה תשובה, ובס' ד"ה (ב' ל"ג מן פסוק י"ב עד פסוק כ') סופר שם מתשובתו אל ה' ונמצאת תפלה מיוחסת לו ומקובלת ליוונים ולא לנו, והנה גם חז"ל דקדקו מלת עשה ואמרו לו בעבור זה עשיית עון י"א סרסו וי"א רבעו, רק שהם יחסו המעשה לחם, ונתנו טעם על קללו את כנען לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשהו והוטל על אלו הגדולי' לשמשו יותר, לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו, ולא ראה הראב"ע לפרש פשוטו של מקרא ע"פ הנ"ל כי הטה דרך דרש כי מי יודע אם הי' שיוליד עוד אם לא סרסו, ואם הי' מוליד אפשר הי' מוליד יותר מאחד, גם למה חטא בנו להענש בעון אביו, גם למ"ד רבעו למה קלל בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו, לכן פי' הראב"ע כנ"ל, והנה גם הסופר הקדמון ברוסו הכשדי סיפר שסרסו, והנה הראב"ע את אשר יראה מפשטות המקרא יגיד כאשר גם חז"ל הגידו הדרשה תדרש ועכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ונפרע כי אין בו לא איסור ולא היתר בדבר כזה, והרמב"ן מפרש כי חם הי' הנעיר

לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃ כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ כז יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ כט וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ

י א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל׃

בני

אונקלוס

לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא׃ כה וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבַד פְּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי׃ כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְּנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין׃ כט וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית׃

י א וְאִלֵּין תּוֹלְדָת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא

ב בני

תרגום אשכנזי

(כה) אונד שפראך: פערפלוכט זייא כנען! איין קנעכט, וויא אללע קנעכטע, זייא ער זיינען ברידערן. (כו) אונד שפראך ווייטער: געלאבט זייא דער עוויגע, גאטט דעס שם, אונד כנען זייא איהר קנעכט! (כז) גאטט בריטע יפת אויז, וואהנע אין דען הוטטען שם'ס; אונד כנען זייא איהר קנעכט! (כח) נח לעבטע נאך דער זינדפלוטה דרייא הונדערט אונד פונפציג יאהר. (כט) אלזו צאללטע לעבענסיאהרע נח'ס נייןהונדערט אונד פונפציג; וואראויף דא שטארב ער.

י (א) דיזעס איזט דיא געבורטספאלגע דער קינדער נח'ס, שם, חם אונד יפת; עז ווארדען איהנען נעמליך קינדר געבארן נאך דער זינדפלוטה. (ב) דיא

רש"י

בגוים בזוי (ירמיה מ"ט): **כה** ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: **כו** ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: **כז** יפת אלהים ליפת. מתורג' יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:

ב ותירס

באור

שבכול' ויפת הגדול שבכול' כלא'. כתבנו למעל' בשמו רק שחשב שם ראשונה לפי חשיבותו ואחריו חם שנולד אחריו, גם כנען היה הגדול שבבני חם רק אחר שנתקלל להיות עבד עבדים לאחיו כתבו באחרונה, ואפשר שבשעה שאירע המעשה הזה לא היה לחם זרע כ"א כנען בנו ואם הי' מקלל את חם לא יזיק רק לגופו כי בנו שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד עוד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד אחר כך יקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו: (כה) עבד עבדים, עבדות חזק ונפלא כמו קדש קדשים (ויקרא ו' י"ח וז' א'), או ר"ל עבד לשאר העבדים וכן מתורגם בל"א: (כו) עבד למו, למו הוא לשון רבים כמו להם. והוי"ו נוסף כמו תבאמו ותטעמו (שמות ט"ו י"ז) ור"ל לזרע שם שהם רבים או שחוזר על אחיו שבפסוק הקודם: (כז) יפת, שרשו פתה והוא מבנין הפעיל. וראוי להיות יַפְתֶּה ועיין בהקדמה מענין ב' שואין בסוף התיבה, והוא לשון הרחבה כי תרגום כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך (דברים י"ב כ'), אדי יפתי: וישכן באהלי שם, שב על מלת אלהים ור"ל שאלהים ישרה שכינתו באהלי שם, ולפי דעתי בסדר דבריו כי בגודל קצפו על חם התחיל לקללו בתחל' דבריו, ואח"כ ברך ב' בניו שם ויפת כסדר תולדותם ר"ל תחלה יפת ואחריו שם, רק קודם שברכם התחיל בשבח האל יתעלה כמו משה רע"ה קודם שהתחיל לברך את ישראל התחיל בשבח השם יתעלה ואמר ה' מסיני בא וגו' (דברים ל"ג ב'), ואמר ברוך ה' אלהי שם לפי שמזרעו יצא העם הנבחר אשר שם ה' נקרא עליהם לכן יחד שמו על שם, והואיל והזכירו אמר ויהי כנען עבד למו, וגם זאת קללה לחם, ואח"ז התחיל לברך ב' בניו והתחיל לברך יפת הגדול תחלה ואחריו הקטן אחריו וברכם איש איש כברכתו הראויה לו, ליפת באומר הע"ז שירחיב ה' גבולו, וכן היה כי רוב המדינות הראשיות מזרעו של יפת הם כי גמר בנו הראשון ממנו יצאו אשכנז הגדולה, וריפת שהיא מלכות בריטאניא הגדולה, ותגרמה המיוחס למלכות ישמעאל הגדולה והרחבה, וגם בנו השני מגוג כבר נודע גדולתו בס' יחזקאל אשר נבא עליו על גודל תקפו וגבורתו עם שלא נודע באמת כעת איזה מדינה היא גם מדי בנו הג' מלכו מלכות עצומה לפנים ומשלו על עמים רבים אחר נפילת מלכות כשדים, גם יון שהם הגרי"כן שמלכו מיוחד אלכסנדר הגדול מלכות חזקה כמה מאות שנים, ותבל היא שפניא מלכות תקיפה עד היום ומשך היא מוסקווי"ביא הגדולה והרחבה, ותירס, לפי דעת רז"ל הוא פרס הנודע גדולתה מלפנים, (ועיין להלן דעות אחרות בביאור קצת המדינות האלו), גם כתים שהוא מלכות רומי המה הקסרים אשר מעולם מלכו על רוב ארצות האירופא, ואח"כ ברך את שם באומר האמתי שישכון אלהים באהליו: עבד למו, לשם וליפת:

י (ב) בני יפת, התחיל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדות שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם. (הרמב"ן): גמר, לדעת יוסף בן גוריון היא ארץ צרפת הנקראת (פראנצא), ואחרים אמרו שהיא הארץ שהיו היוונים קורין (גלאטי), ואחרים אמרו שהיא (גאליציא) שבארץ ספרד, ויחסו לגמר אומה אחת חוץ מהאומות היוצאות מג' בניו, אולי היו לו עוד בנים שלא יבאו מכלל ת' עם ויחסום כולם לגמר והיא בחלק אייראפא: ומגוג, הם הגו"טי או הגו"דום אשר אצלם נקראת ארץ הגו"טי קרוב לקוטב הצפוני אצל מוסקוביא"ה בחלק האו"ירא שנתפשטו אחר כך באיטליא וצרפת וספרד: ומדי, המדינה ההיא נודעת ונקראת גם בפי האומות (מדי"אה) והיא אצל ים כוזר הנקר ים כאספי"א במערבו בין

ארץ

ב בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ג ובני גומר אשכנז וריפת תוגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים: ה מאלין אתפרשו נגות עממיא בארעתהון גבר ללישניה לזרעיתהון

ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: ג ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם

(ב) דיא זעהנע דעס יפת זינד: גומר, מגוג, מדי, יון, תובל, משך אונד תירס. (ג) דיא זעהנע דעס גומר זינד: אשכנז, ריפת אונד תוגרמה. (ד) דיא זעהנע דעס יון זינד: אלישה, תרשיש, כתים אונד דודנים. (ה) פאן איהנען האבען זיך דיא בעוואנערן פֿעלקערשאפטען אין פֿערשידענען לענדערן אבגעטהיילט, יעדע נאך איהרער שפראכע, אין

רש"י

ח לסיות

באור

ב ותירס. זו פרס: ארץ פרס ובין אשר בחלק האזי"אה: ויון, גם היא נודעת ונקראת (גריכענלאנד) וגם מלכות מקדוניאה בחלק איירא‍פא אלגיס האמצעי המבדיל בין חלק איירא‍פא לחלק אפריקא הנקרא (מיטטעללענדישע מעער), אשר היא היום למלך ישמעאל וקורין אותה טור"קיא: ותבל, היא ארץ ספרד, ובס' תולדת אדם (הנדפס בוויניציאה בשנת שמ"ו) כתיב וז"ל אלף רמ"ו לפטירת רב יוסף נכנסו בני לוט בספרד הנקרא בישארלום ולקחו כל ארץ ספרד וקראוה אנדלוסיאה ולפנים היו בינדליסים מבני תובל בן יפת והרגו כלם מלבד אים נמלט מהם בינבירין ועכשיו נקראת ארץ אספניא עכ"ל, ולדעת יוסף בן גוריון תובל הם היושבים בארץ תוסק"אנה ובפיס"א המדינה אשר באיטליא ונגרפת על נהר טיב"ר ובבריטאניא על נהר לירא"ל שמבני תובל נחלו להם ארץ ספרד ובעבור כן היו נקראים אנשי ספרד סיבטו"בלים, ר"ל אנשי תובל וחיליו, והיא בחלק איירא‍פא: ומשך, לדעת קצת ממנו יצאו אנשי קאפדו"ביאה שקראו סיסאר"יאה, והיא מלכות אחת קרוב לארמיניאה הגדולה, ונהר פרת עובר בתוכה, והיא בחלק אזי"אה, ולדעת אחרים היא מדינת מוסקו"ביאה מלכות גדול אשר למעלה על ספת הים השחור ועד היום בארצם נהר נקרא מוסכינו, ועיר הממלכה נקרא מוסק"ו, והוא בחלק איירא‍פא: ותירס, לדעת קצת היא ארץ טרא"ציא אשר מן וינעצי"אה עד אונגאר"יאה, וזה בחלק איירא‍פא, ולדעת קצת היא בארץ פיט"יא, ומהם יצאו מלכות רוסי"א ואינגלא"טירא שהיא בריט"אניא: (ג) אשכנז, היא אלימאנ"יא (טייטשלאנד) לדעת רבים, ויש עוד דעות אחרות בזה והיא בחלק איירא‍פא: וריפת, לדעת בן גוריון היא בריטאניא (ענגלאנד) והיא בחלק איירא‍פא, ויש דעות אחרות שהם אנשי טרוי"אה, בחלק אזי"אה הקטנה, וכשנחרבה באו לויניצ"יאה ונתיישבו שם: ותגרמה, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עשר משפחות, ואחת מהם היא טורק"א שהיא מלכות ישמעאל הנודעת היום, ותגרמה קרובה לגבול פרס, והיא בחלק אזי"אה: (ד) אלישה, לדעת קצת היא אי סיסיל"יאה הקרובה לארץ איטלי"אה, ולדעת בן גוריון היא אלימא"ניאה, ומהם ישבו בלומבארד"יאה, אבל לדעתי הוא שם כולל לכל האיים הרבים אשר בים הנקרא (ארכיפלא"גי) המחבר את הים השחור עם הים האמצעי, וכפי עדות דורכי אניות בלבינוים יש שם יותר מן אלף ות"ק איים, ויכוין לפי זה שמו המורגל (עליספונט"וס) ע"ש אלישה כי הים נקרא ע"ש האיים אשר שם, וע"כ אמר הנביא ביחזקאל על צור מאיי אלישה היו מכסך (יחזקאל כ"ז ז'), קראם איי אלישה לשון רבים כי רבים הם בים הזה והם בחלק איירא‍פא, ואח"ז מצאתי בס' יוחסין שגם הוא מפרש כן: ותרשיש, ראש מלכות גדול על שפת הים קרוב לאנטוכ"יא, והיא בין האזיא"ה הקטנה ובין הסיריא"ה, והיו מקדם קורין אותה סיליצי"אה, ומהם באו ונתישבו בפלורי"נציאה וויני"ציאה ומיל"אנו, ויש עוד דעות אחרות בזה, ולפי דעתי היא אי אחד בים האמצעי שנקרא כן, ובקונטרס אחרון אשר יעדתי לחברו אאריך בזה: כתים, י"א שהיא אי ציפר"ו שנקראת מקדם כיתיכא, ודעת בן גוריון שהם הרומיים החונים בבקעת כנכניא על נהר טיב"ר, וכ"ה דעת אונקלוס ויב"ע בפסוק וצים מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד): ודדנים, הם היושבים באי רודוס, ובד"ה (א' א' ז') נקרא ורודנים, ויש עוד דעות אחרות בזה: (ה) איי הגוים, שם אי יונית בראשונה על המדינה הבנוי' באמצע הים או הנהר, וה עתק גם אל המחוזות שאין נהר או ים מקיפם, ונראה לי כי זאת היא הכוונה במה שלא נאמר איי הגוים אחר ייחוס בני חם ובני שם כדי לרמוז על האיים אשר בים האמצעי ובים (עליספונטוס) שהם לבני יפת יושבו כפי ההנחה הראשונה, ואולי אוכנוסב הפסוק הזה רק על הפסוק הקודם לו ובני יון אלישה ותרשי' שהם שוכני האיים, ולא יעל הפסוקים הקודמים, ולשון הרמב"ן וטעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם, כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידן וגומר עכ"ל: והנה לפי באורנו הנזכר ואשר נבאר עוד ארצות בני חם יושבי שם, תראה כי כל ארצות (איירא‍פא) היו לבני יפת לנחלה, גם בתוך ארצות בני שם שבחלק (אזיא) נחלו ג"כ איזה מדינות, גם האיים שבים האמצעי ובים (עליספינטים) להם יושבו, וכל ארצות בני שם בחלק (אזיא) הם, וכל ארצות בני חם בחלק (אפריקא) הם, חוץ מארץ כנען שהיא בחלק (אזיא). ובן יחסו הקדמונים ג' החלקים האלו לג' בני נח: ועל פי הדברים האלה יראה כי ברכת נח לשם ויפת וקללתו לחם המכוונה על קוטב כוונה אחת, והיא כי ברוח הקודש אשר שרתה עליו ידע כי העם הנבחר מקבלי התורה המעותדים לאושר האמיתי והצלחה אחרונה מחלצי שם יצאו, ולכן ראה לברכו מעין נבואתו המעותדת לו, ואמר ברוך ה' אלהי שם, והיא ברכה ושבח לאל וגם ברכה לשם על הצלחתו האמיתית שגם ה' נקרא עליו (ובדרך ראשונה את שם בעבור מעלתו כמו שפירשנו בכסוק תחלה, והוא הפך פירושני לעיל). ואח"כ ברך את יפת, ובאהבתו אותו רצה להצליחו ג"כ בהצלחה האמיתית, אך ראה ברוח קדשו כי אוכנו ראוי לה, כי זרעו יהיו עובדי אלילים, לכן רצה להצליחו כנגד מה בהצלחה היא האמיתית, ולזה ברכו שירחיב ה' גבולו עד שעי"ז לא יספיק לו חלק (איירא‍פא), רק יהיו לו איזה מדינות בחלק (אזיא) שהוא חלקו של שם, ועי"ז ישכון באהלי שם, ואולי ילמוד מדרכיו וילך בארחותיו, ועם שלא יזכה לתורת משה שהיא מורשה לקהלת יעקב, עכ"ז ישליך אלילי כספו וזהבו, גם יקבל לשמור איזה מצות שבתורה שהשכל מחייבם, עד שיזכו גם הם לקצת ההצלחה האמיתית כמ"ש הז"ל חסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב, וכאשר באמת כעת רוב שוכני (אזיא ואיירא‍פא) מודים באחדות השי' ב"ה גם שורימיות שהשכל מחייבם (ואמרו בזוהר על מלכות יון דאינון קריבין לארחא דמהימנותא, ופי' הרב מו' מנחם מרקנטי שכוונתו על הפילוסופי' הראשונים (כסוקראטו ואפלטון) אשר להם דעות ישרות), וקללת חם גם היא על כוונה זאת, שלא יזכה אל ההצלחה ההיא, רק שלא הוצרך לקלל ג' בני חם הגדולים שהם כוש ומצרים ופוט, כי בלא"ה לא יזכו לה, כי נשכנם בדד בארצות (אפריקא) מאין יזכו לנחלת בדי ממרומים ודבר אין להם עם בני שם, (והנה כל הד' גליות שגלו ישראל אחר קבלם את התורה לא היורק בחלקי (אזיא ואיירא‍פא) כי גלות בבל ופרס בחלק (אזיא) ויון ורומי בחלק איירא‍פא.

לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ: ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה: י וַתְּהִי

אונקלוס

לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יַת נִמְרוֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא: ט הוּא הֲוָה גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: י וַהֲוָת

תרגום אשכנזי

אין פערשידענען געשלעכטערן אונד פֿעלקערשאַפֿטען. (ו) דיא זעהנע דעס חם וואַרן: כוש, מצרים, פוט אונד כנען. (ז) דיא זעהנע דעס כוש: סבא, חוילה, סבתה, רעמה אונד סבתכא; דיא זעהנע דעס רעמה: שבא אונד דדן. (ח) כוש צייגטע נמרוד; דיזער פֿינג אַן, איין געוואַלטיגער העלד אויף דער ערדע צו ווערדען. (ט) ער וואַרד נעמליך דורך דיא יאַגד איין געוואַלטיגער העלד פֿאָר דעם עוויגען; דאַהער מאַן צו זאַגען פֿפֿלעגט: וויא נמרוד דורך דיא יאַגד איין געוואַלטיגער העלד פֿאָר דעם עוויגען. (י) דער

רש"י

ח להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: ט גבור ציד: צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו

יאמר

באור

(איירָאפָּא) ומהם לָמדו ליוָנים עיקרי' יון החכמה ומשפטי' ישרים, אבל בחלק אַפְריקאַ לא גלו מעולם, כאשר עוד היום רוב בני ארצו' (אַפְריקאַ) עובדי אלילים הם, עטיופיאַ הגבוהה והשפלה וארצות ליביאה), אך ראה נח כי כנען יתישב בארץ (אַזיאַ) (ולפי דעת חז"ל הארץ היתה מחלקי של שם היא כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד י"ח), אך אח"ז כבשוהו בני כנען מזרעו של שם, כמ"ש רש"י בפ' לך לך על פסוק והכנעני אז בארץ (שם י"ב ו') ע"ש), ומשכאתו אותו כדי שלא יזכה בהצלחה האמיתית הזאת, קללו בעבדות הנפלא כאשר אמר עבד עבדים שיהא גופו קנוי לאדוניו, ובל"א (לייבאייגנער, שקלאַפֿען), וע"ז לא יוכל לעבוד מצות אלהיו בעבור העבדות החזקה המוטלת עליו יום ולילה, ועבד כנעני אף כשהוא אצל ישראל הוא פטור מן רוב המצות, כל זה נראה לי בביאור אלו הפסוקים, גם כל זה לפי דעת המפרשים כי כוש היא (עטיופיאַ) אבל להלן תראה דעת אחרת בזה): (ו) כוש, לדעת ר' יוסף קמחי ז"ל גיחון הוא נילוס ועליו נאמר הוא הסובב את כל ארץ כוש (בראשית ב' י"ג), א"כ יהיה כוש בחלק (אַפריקאַ) מדינת (עטיופיאַ), אמנם לדעת יוסף בן גוריון יצאו ממנו הכושים השחורים ושוכני האיתיופי"אה שהיא בסוף מאוריטא"ניאה ארץ גדולה כנגד המזרח, והוא מלכות (אלאבנ"ש), והוא בחלק אסיא"ה סמוך למדינת הודו, והנה במס' מגילה (דף י"א ע"א) נחלקו רב ושמואל חד אמר מהודו ועד כוש הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם וחד אמר הודו וכוש גבי הדדי הוו קיימי, ונבוכו בו רבים לומר איך יחלקו במציאות, ולפי דעתי פלוגתתם היא לפי שנסתפקו בפי' כוש, כי הודו לדעת הכל היא מדינת (אינדי"אה) המתחלת קרוב למזרח העולם וכאשר נקראת בל"א (אָסטאינדיען), וכוש לדעת הא' היא (עטיופיאַ) אשר באפריקא המגעת עד סוף מערב העולם, ולדעת הב' היא מלכות (אלאבנ"ש) הסמוכה להודו), ובקונטרוס אחרון אכתוב עוד בזה: ומצרים, נודעת בתחלת חלק אפריקאַ סמוך לארץ כנען ונקראת (עגיפטען): ופוט, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עם ליביא"ה שבאפריקא ושבראשונה הי' נקרא שמו פוט, ואח"כ לקח השם מאחד מבני בניו, ליב"יו, ולכן נקראת ארצו ליביאה, ונהר גדול מקיף אותה ונקרא כוטי: וכנען, בן רביעי לחם, נתישב בארץ כנען אשר אח"ז לקחוה אבותינו מהם, ונודעת בגבוליה ומנויה בפ' שלח מסעי: (ז) ובני כוש סבא וגו' ילדה אלה היו ראשי אומים ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרד ולא אמר ובני כוש נמרד וסבא וחוילה, אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען ע"כ לא החזירו הכתוב וכו', גם במגוג ומדי ותבל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם, וכן בבני שם עילם ואשור וארפכש' ולוד ראשי אומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות. (הרמב"ן): סבא, לדעת קצת ממנו באים הסבאים שהם אנשי ארמבי"אה והיא באסיא"ה הגדולה, ולדעת אחרים אינו כן: וחוילה, ממנו יצאו העמים הנקראים גיטו"לא השוכני' באפריקא: סבתא, ממנו יצאו האכיטו"פים שקורין היונים אסטאבר"י: רעמה וסבתכא, אמרו שבאים מהם עמים מהעטיופי"א השוכנים לנגד המזרח, והיינו בחלק אפריקא אשר לנגד המזרח סמוך לים האדום: שבא, אינני מלכות אל י"מן רק אותו שנזכר בבני קטורה הוא שבא ממלכות ימ"ן, כ"כ בס' יוחסין, ועם שאין להרחיק דבריו אלה, מ"מ יותר נראה ששבא הנזכר בבני יקטן ממנו יצאה מלכות ימ"ן כאשר חזר וכתב הוא בעצמו שם (באותו הדף), ובקונטרס אחרון אאריך בזה אי"ה: (ח) הוא החל להיות גבר בארץ, להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה. (רש"י) ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל, ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים. (הרמב"ן): (ט) הוא היה גבור ציד לפני ה', רש"י פירש לשון שהיה צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום ולפני ה' פירש"י מתכוין להקניטו על פניו, והראב"ע פי' שהוא החל להראות גבורת בני האדם על החיות לצוד אותם ופי' לפני ה' לשבח שהיה בונה מזבחות ומעלה אותן החיות עולה לה' ואח"ז על הפסוק מן הארץ ההיא יצא אשור, פירש"י כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרד ומורדין במקו' לבנות המגדל יצא מתוכם, והראב"ע כתב שאשור הוא בן יפת, ולא ידעתי היכן מצא לו בן ליפת ששמו אשור, והנכון כפי' הרמב"ן וז"ל כי היא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך ונגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כך יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה, מן הארץ ההיא, במלכו עלי' יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמנה (במדבר ל"ד ד'), ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו אדרעי (דברים ג' א'), ורבים כן, ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה' ה'), ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח, וספר עוד בגבורתו כי הוא היה גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמי' גבורה כמהו וכן ותשחת הארץ לפני האלהים (בראשית ו' י"א), כי כל אשר לפניו בארץ נעשתו בענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני (ויקרא כ"ב ג'), כי בכל מקום הוא לפניו עכ"ל ומה נעימו אמריו

בכאן

י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים

אונקלוס: י וַהֲוָת רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל׃ יא מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אֲתוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיָת כָּלַח׃ יב וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃ יג וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי

תרגום אשכנזי: (י) דער אנפאנג זיינעס רייכעס וואר: בבל אחד ארך, אכד אונד כלנה, אים לאנדע שנער. (יא) אויז דיזעם לאנדע גינג ער געגן אשור, אונד בויעטע נינוה, רחובות עיר אונד כלח. (יב) אונד רסן צווישען נינוה אונד כלח; דיזעס נינוה איזט דיא בעקאננטע גראסע שטאדט. (יג) מצרים ציגטע דיא לודים, דיא ענמים, דיא להבים אונד דיא נפתוחים

רש"י

יאמר זה כנמרוד גבור ציד: יא מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא והוכ': יב העיר הגדולה. היא נינוה שנא' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג'): יג להבים. שפניהם דומים ללהב: יד פתרוסים

באור

בכאן לפי פשטות המקרא, כי לפי פירש"י שגם על אשור בנו של שם ויצא משם שלא רצה להיות בעצת דור הפלגה מה ענייננו כאן וראוי להכתב להלן בפרשת ספור בנין המגדל, אבל מרוצת הכתוב שבכאן הוא להגדיל תוקף גבורתו וגודל ממלכתו של נמרוד, ויתכן שהיו הדורות ההם בתחלת הישוב מפליגי' מאוד בשבח האיש הציד ומרוממי' את מעשיו, עד שיקראו לו גבור ציד לפני ה', כי הי' בו אז תועלת עצום לצורך קיום המין ותקון קבוצו, לפי שחיית השדה רבו על בני האדם, מהן דורסות והורגות ומהן ברגלים תרמסנה את כל עבודה בשדה, ומשחיתות את יבול הארץ, ועדיין לא ידעו בני אדם לכבוש את הבהמות הבייתות כגון הסוס והכלב, ולרדות בהם ככל הצורך להלחם על ידם עם הבריות המשחיתות הללו, והצטרכו לתחבולות רבות עצה וגבורה למלחמה עם עזי הנפש, וכל איש יודע לצוד ציד להביא הרי זה משובח ביניהם, ואפשר שימליכו אותו עליהם ויבנו ערים ויטעו שדות וכרמי' על פיו ועצתו, וזה היה ענין נמרוד ובזה הצליח למלוכה ולעשות לו שם בארץ עד שאף בימי משה עדיין היה הדבר בפרסום גדול, והיו בני אדם רגילי' לומר כנמרוד גבור ציד לפני ה': ואין תימה על אמרו יצא אשור ולא יצא לאשור או אשורה, כי מצאנו רבים כמהו שנפל בהם הלמ"ד גם הה"א כמו ויצא חבר אחר דלעיל וכמו שמצאנו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מלכים ב' כ"ה ז'), בלא ה"א, ונשנה פסוק זה בירמי' (נ"ב י"א), וגם כתיב ויאסרהו בנחשתי' ויביאהו מלך בבל בבלה בה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה: ודקדקתי בתרגום אונקלוס ומצאתי שכוון ג"כ לפי' זה כי תרגם מן ארעא ההיא נפק אתוראה, שבלי ספק אין כוונתו על אשור בן שם שאין דרכו לשנות שם עצם אדם כנודע וכאשר מתרגם לקמן פסוק עילם ואשור כל הפסוק כצורתו, אכן בשם אשור המדינה דרכו להחליף השי"ן בתי"ו כי נקראת כן בארמי כמו שתרגם באכה אשורה (בראשית כ"ה י"ח), מטי לאתור, גם הה"א שהוסיף על מלת אתוראה יורה שרצונו לאשור כי הרבה שמוסי' לשון הקודש ישמשו גם בארמי, גם יונתן בן עוזיאל תרגם מן ארע' ההיא נפק נמרוד ומלך באתור, וגם מלשון ראשית ממלכתו יראה כפי' הרמב"ן ור"ל שהתחיל להיות גבור ולמשול על אנשים עד שעלה מעלה מעלה והצליח למלוכה אך בתחלה לא מלך רק בבבל וג' עיירות הסמוכות לה אולם בהחזקו עוד יצא למלוך גם באשור, ודקדקתי אחר זה גם בגמרא דיומא (דף י' ע"א), וראיתי שגם שם פירשוה על שם מדינה ולא על שם אדם כי שם אחר שמפרשי' מדינות בני יפת וקצת מדינות בני חם וארבע מדינות בבל וארך ואכד וכלנה מפרש מן הארץ ההיא יצא אשור זו סילק ע"ש: גבור ציד, מלת ציד הוא שם דבר ומלת גבר סמוך אל ציד גבור של ציד ר"ל גבור על ידי ציד, ואיננו שם תואר לנמרוד שא"כ הי' ראוי להנקד צַיָּד כמלת גַּנָּב, כ"כ ר' אלי' בחור בנימוקיו לספר הסרשים בשרש צוד, וכן מתורגם בל"א: על כן יאמר, משל הי' גם בימי משה: (י) ראשית ממלכתו, שם והנפרד ממלכת ולא ממלכה בראיית דגשית התי"ו ור"ל תחלת ממלכתו: (יא) מן הארץ ההוא יצא אשור, כבר פירשנוהו בפסוק הוא היה גבר ציד וגו': (יב) הוא העיר הגדלה, יראה לפי פשוטו שנסב אל נינוה, ובגמרא דיומא (דף י' ע"א) היא העיר הגדלה איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים (יונה ג' ג'), הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה, ועיין שם בתוספ' שכתבו שעל כלח ליכא לספוקי שא"כ הי' לו לומר ובין כלח העיר הגדולה, ודלא כהראב"ע שכתב שאיננו רחוק להיותו שב על כלח: (יג) את לודים וגו', הראב"ע פי' כי אלה הם שמות מדינות ובכל מדינה משפחה אחת ועל כן הם כולם לשון רבים והראי' הגמורה אשר יצאו משם כי שם רמז למקום, ואחרי' פירשו אשר יצאו משם פלשתים, מכסלוחי' או משניהם מפתרוסי' ומכסלוחי' שהתחתנו יחד כי מצאנו מלת שם נופלת על האדם כמו משם רעה אבן ישראל (בראשית מ"ט כ"ד), וטעם יצאו על דעתם שהולידו כלשון מחלציך יצאו (שם ל"ה י"א), וכן מתורגם בל"א, וכתב הרמב"ן ז"ל יזכיר למצרי' תולדותיו, ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרי' כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור (לדעתו כתישבו בני כוש בחלק' (חוי"חה), אבל לדעת המפרשים שהזכרתי לעיל שלא נתישבו רק בחלק אפריקא יאמרו כי רק נמרד לבדו ברוב גבורתו מלך בבבל בארץ לא לו, ומשם יצא גם לאשור ובנה שם איזה ערים ומלך עליהם), ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והי' זה כי מצרי' ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבי' סביבות מצרי', (וכן הוא בס' הישר כי כלם היו חונים על יאור שיחור הוא נחל מצרים ויבנו להם ערים ויקראו לעריהם בשמותם) ושם ארצם ג"כ כשמם כי כן מצאנו לפתרוסים ארץ פתרוס יהיה מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרי' והשמתי את פתרס (יחזקאל ל' י"ג י"ד), ושבתי את שבות מצרים והשבתי אותם ארץ פתרוס על ארץ מכורתם (שם כ"ט י"ד), וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב ישבי פלשת (שמות ט"ו י"ד) עכ"ל: לודים, לדעת קצת ממנו יצאו עם לידיא"ה שהיא ארץ אחת באסיא"ה הקטנה, ואחרים אמרו שהם נתישבו בארץ המורי"אה, אולם לדעת הרמב"ן לוד וכל האומות שיצאו ממצרים סביבות יושבים הם:

נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ

משפחות

אונקלוס

נַפְתּוּחָאֵי׃ יד וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפָקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוּטְקָאֵי׃ טו וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת׃ טז וְיָת יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת גִּרְגְּשָׁאֵי׃ יז וְיָת חִוָּאֵי וְיָת עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוּסָאֵי׃ יח וְיָת אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן אִתְבַּדַּרוּ

זרעית

תרגום אשכנזי

נפתוחים, (יד) אונד דיא פתרוסים, וויא אויך דיא כסלוחים, פאָן וועלכען דיא פלשתים הערשטאַממען, אונד דיא כפתורים. (טו) כנען צייגטע צידון, זיינען ערסטגעבאָרנען, אונד חת; (טז) אויך דען יבוסי, דען אמורי אונד דען גרגשי; (יז) דען חוי, דען ערקי אונד דען סיני; (יח) פערנער דען ארודי, דען צמרי אונד דען חמתי; נאַכהער האַבען זיך דיא געשלעכטר

רש"י

יד פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתי׳. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: יח ואחר נפוצו. גולה נפוצו משפחות הרבה: יט גבול

באור

עֲנָמִים, וכן להבים ונפתחים, לא נודע שם מקומם בפרט כהיום: (יד) ואת כסלחי׳ אשר יצאו משם פלשתים, כבר פרשתי ש״מ שהאחתנו יחד פתרסים וכסלחים ויצאו מהם פלשתים, וכ״ה דעת רש״י ע״פ המדרש שמשניהם יצאו, והרמב״ן כתב ת״ל ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלחים יושבי עיר שמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורי׳ אחיה׳ ויצאו משם הכפתורי׳ אשר הם מזרע כסלוחי׳ והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת וקראו אח״כ פלשתי׳ על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתרי׳ היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם (דברים ב׳ כ״ג), והם מבני כסלוחי׳ יושבי ארץ כפתור עכ״ל, והנה טעם הגרשיים שבמלת פתרסי׳ שהוא מפסיק פחות מן הרביעי שבמלת כסלחים יורה שפי׳ רש״י הוא הנכון ונתוח הפסוק לפירושו הוא כן, ואת־פתרסי׳ | ואת־כסלחי׳ | | | אשר־יצאו | משם | | פלשתי׳ | | | | ואת־כפתרי׳: אבל לפי דעת המפרשים שכסלחי׳ לבד יצאו הפלשתי ראוי להיות פתרסים בטעם מפסיק יותר מן הטעם שבמלת משם, ופחות מן הטעם שבמלת פלשתים, וראוי להיו׳ הטעם על פי הנתוח הזה, ואת־פתרוסי׳ | | | | ואת־כסלחים | | | אשר־יצאו | משם | | פלשתי׳ | | | | ואת־כפתרים: ודוק: פלשתים, נודעת היום מעזה עד מצרים למזרח הים האמצעי: כפתרים, אונקלוס ויב״ע תרגמו קפוטקאי, והיא נקראת בערבי (דאמיא״ט), וכן נקראת עוד היום: (טו) וכנען ילד את צידן בכרו וגו׳, אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי ככתן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרי׳ אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעיר וכן רבי׳, (ועיין מ״ש בפסוק ויעבור אברם בארץ (לקמן י״ב ו׳) כי דרכ׳ הי׳ לקרוא ערים או ארצות ע״ש הבונה אותם ולא להפך, וכן סופר בס׳ הישר וז״ל וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו: ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ״ל), או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקנזי על דרך משל יהיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשמה ככתוב בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהי׳ להם בימי אברהם במתנתו וראוי׳ לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא הי׳ מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים (דברים ז׳ א׳), וכן בכל מקום, ויתכן שהכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא נזכר באחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו, ויתכן שהי׳ צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא הי׳ לגוי, ואל יקשה עליך ארץ פלשתי׳ שהיתה לאבר׳ שם כדכתיב גיר בארץ הזאת וגו׳ כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (בראשי׳ כ״ו ג׳), והם מבני מצרי׳ כי הכתו׳ אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י״ג ג׳), כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתי׳ כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד ובידון לפלשתי׳ דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה (שם ו׳), וכתוב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת (יואל ד׳ ד׳), ואולי שאר ארץ פלשתי׳ לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותי׳ מאז היתה לגוי היא ראוי׳ לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנ׳ בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל״ב ח׳), אבל נתנה הקב״ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויורש נכסיו וגם כעבד. (הרמב״ן) ועוד האריך מאוד בדברי טעם נפ׳ דברי׳ ע״ש ולהלן אכתוב דעתי בזה: צידן, עד היום נקרא כן, ובערבי נקרא ציידא, ושם כהיום נמל לספינות: חת, וכן אמרו סמוך לירושלים, כ״כ בס׳ יוחסין, ונראה לישהיו סמוכים לנגב א״י כי המרגלים היו מיראים את ישראל (שהיו או בנגב א״י), כהם באמרם עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר (במדבר י״ג כ״ט): (טז) היבוסי, בירושלים עצמו: הגרגשי, הניח ארצו לישראל והלך אל ארץ אשר עד היום נקרא גורגיסטאן (מס׳ יוחסין), ואולי היא ארץ (יורגיאן), וגם חז״ל זכרו זה שהגרגשי פנה מעצמו: (יז) החוי, היו יושבי ההר אשר לפני הלבנון: הערקי, נקרא עד היום קרוב יום אחד לטריפול נקרא ערקא: הסיני, הם טריפול (היא עיר בין הנקראת בערבי טראבלו״ס א״ל שא״ס ובלע״ז טריפולי די פאַלעסטינאַ): (יח) הארודי, עד היום היא אי אחד קרוב לאנטארטוס בגבולי טריפול נקרא ארוד: הצמרי, הם חמ״ץ: החמתי, היא חמא׳ (כ״ז מספר יוחסין): והנה זכר כל אלו עם יו״ד היחס כי המשפחות היוצאות מהן נקראו כן לפיכך באה עליהן ה״א הידיעה כי לא תבא ה״א הידיעה על שם אדם פרטי ותמהתי הלא הכתוב מעיד כי

נגיל

מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי: יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע: כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל: כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד

זַרְעִית כְּנַעֲנָאֵי: יט וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע: כ אִלֵּין בְּנֵי חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנֵיהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: כא וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא: כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד

געשלעכטער דעס כנעני אויזגעברייטעט. (יט) דיא גרענצען דעס פֿאלקעס כנען וואָרען פֿאָן צידון, נאָך גרר צו, ביז עזה, אונד נאָך סדום, עמורה, אדמה אונד צבוים צו, ביז לשע. (כ) דיזעס זינד דיא נאַכקאָממען דעס חם, נאָך איהרען פֿערשידענען געשלעכטערן אונד שפּראַכען, אין איהרען פֿערשידענען לענדערן אונד פֿעלקערשאַפֿטען. (כא) אויך דעם שם וואורדען קינדער געצייגט, דעמער שם איזט דער פֿאַטער אללער קינדער דעס עבר, איין ברודער דעס עלטעסטען יפת. (כב) דיא זעהנע דעם שם זינד: עילם, אשור, ארפכשד.

רש"י

יט גבול. סוף הדבר: כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר ול"נ באדם האומר לחברו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: כ ללשונותם בארצותם: אע"פ שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: כא אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק' שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתי' אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאו פניהם

באור

גבול הכנעני הוא מצידון כמשך לדרום העולם עד עזה, ואף תגבול בה ימיר טריפול ושאר הערים אשר הם לעבר השני של צידון לצפון העולם, ואשוב אתפלא כי בפ' שלח מסעי יגבול הכתוב גבול צפונית מערבית אבל הר ההר ומשם לפאת צפון לבא חמת. (שהוא החמתי הנזכר כאן ונזכרי' (ט' ב') א"מ' וגם חמת תגבל בה, לפי שמלפני' היתה חמת חוץ למיצר כי לא נכנסה לפנינו כי לא נחלנו רק ז' אומות מבני כנען, אך לעתיד גם חמת תהיה בתוך הגבול ומיצר הגבול יהי' נגד צפון של העיר), שהוא רחוק הרבה להלאה מצידון, גם גבול דרום מגיע עד נחל מצרי' שהוא לנגד דרום העולם רחוק הרבה מעיר עזה שהיא לפלשתי', וגם הכתוב מעיד כי לא נחם אלהי' דרך ארץ פלשתי', במכלל ארץ פלשתי' סמוכ' לארץ כנען יותר ממצרי' שהנחל סמוך לה, (עם שהנחל הזה איננו נהר נילום שבתוך ארץ מצרים, עכ"ז הוא סמוך למצרים יותר מעזה ולכן נקרא נחל מצרים), גם בלי ספק שהכתוב בפ' שלח מסעי לא יסמן רק גבולי ארץ הנתונה לנו ובלשון התחלת הפרשה ההיא זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתי' (דברי' ל"ד ל') , לכן אחר ההסתכלות היטיב במלות ואחר נפצו משפחות הכנעני, שלא נכתב כן בבני שם ויפת ואף לא בבני כוש ומצרים מזרע חם, יראה לי שנתחלה לא הי' גבולם רק מצידון עד עזה זה הי' להם גבול מערבי ומעזה עד ארבעת ערי הככר הי' להם גבול דרומי (והזכיר גבול ג' מקצעותיהם ולא הוצרך להזכיר מקצוע צפונית מזרחי' כי הירדן יגבלהו, אבל במערב הוצרך להזכיר אף שהים האמצעי יגבלהו, מפני שרוחב הים ימשך עוד מעזה ולדרום העולם ומצידון ולצפון העולם, לכן הודיע שמשם ולהלן לא הי' גבולם), רק שאח"ז הלכו וכבשו עוד לדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת שהיא סמוך לארם ולמערב עד הים אשר מתחלה לא הי' גבולם רק עד עזה שהיא רחוקה איזה פרסאות מן הים ומשם עד הים הי' לפלשתי' זרע מצרים, אבל אחר זה כבשו להם עוד מדינות הסמוכי' ונתפשטו בכבוש הזה אחת לאחת עד שבעת ביאת ישראל לארץ כנען הי' מתפשט גבולם למערב עד הים ולדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת, ולכן הוצרך הכתוב לסיין גבולי ארץ כנען בפ' שלח מסעי ולא נסמך על הגבולי' שנתפרשו כאן כי נשתנו אז להתרחב יות', וכאן לא הוצר' לסמן גבול מזרחי שסמך על המפור' בם שהירדן יגבול כל המזרחי עד ים המלח (שניפל לתוכו) ההולך בגבול סדום שבמקצוע מזרחי דרומי המפורש כאן, והנה בהנחל עליון ארץ כנען לבני ישראל לנחלה הנחילם בעין יפה אף מה שכבשו בני כנען אחר זה בחרבם והוסב שמה להקרא גם היא ארץ כנען ע"ד שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון, ובעור הכתוב שבכאן הוא כן ואחר נפצו משפחות הכנעני ויהי גבול הכנעני מצידן וגו' ר"ל וכבר מקדם הי' גבול הכנעני מציקן (ומלאני מלת ויהי על הדרך הזה הרבה במקרא), רק אחר זה נפצו ונתפשטו משפחו' הכנעני להרחיב גבול מדינת', ומכוון ג"כ מלת ואח', ומזה בעת כתבנו זאת כבר ראה שנתפשטו הרבה להלאה מגבולם, וכתב גם גבולם הראשון, להודיע הסבר הבא עם בנו טעם שלא הבטיחם רק ארץ כנען שהיתה קטנה מאוד, סבב להרחיבה טרם ירשוה ע"י מלחמת בני כנען עם העמים הסמוכי' להם, כי כל ספורי התורה עיקר כוונתם על ההודעה הזאת חסד הא' עם בניו, והנה בדברינו אלה יותרו כמה ספיקות שהעיר הרמב"ן בפ' דברי' והאריך שם מאד ע"ש, ויש לי עוד דברים בזה ויתבארו במק"א: (יט) באכה, אין הכ"ף כיספת אך היא לנוכח היודע המקום (רד"ק בשרשים שרש בוא), וכן תרגם יב"ע, מעלך, והה"א נוספת כה"א על ידכה (שמות י"ג ט"ז), הנכנת עמכה (שמואל א' א' כ"ו): (כא) ולשם ילד גם הוא, בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא, (הרמב"ן): אבי כל בני עבר, רש"י והרמב"ן פירשו שהוא שם מקום ור"ל שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יקים אברהם, וכתב הרמב"ן שלא יתכן שיהי' עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותו אליו, אך לא מצאנו בכל המקרא מלת עבר הסמוכ' למלת הנהר שתבוא בלי הנסמך, ולכן הנכון לדעתי שהו' שם עצם אדם והוא עבר בן פלג ולהיותו גדול המעלה (כאשר גם חז"ל קבלו שנביא גדול ה' גם קבלו שיעקב למד בבית שם ועבר), לכן שיו ייוחסו אנשי המעלה כמו לאברם העברי (שם י"ד י"ג), ע"ש עבר הנזכר שלמד שם דרכי ה' ומוסריו בעת ברחו מנמרוד כאשר סופר במדרשי' ולא על ע"ש עבר הנהר עם שבתוכחת יהושע לישראל נאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כ"ד ב'), לא על שם כך יקרא עברי שמליצת הלשון לא תסבלהו כנ"ל ויותר הי' נכון לכנותו על שם הנה' כמו הפרתמי' הם יושבי עבר הנה' פרת ולא על הסמוך בחסרון הנסמך, והנה סוף הפסוק יורה שהכוונ' בכאן ליחסהו בתור המעלה שאמר אחי יפת הגדול שאין צורך להודיענו זאת כי כבר הוא נודע רק היא על הכוונה הנזכרת וכן פי' רון יצחק אברבנאל וכן נרא' שהוא דעת הראב"ע: אחי יפת הגדול, הנכון הוא כדעת בעל הטעמי' שהגדול תאר ליפת אם הוא תאר לשם צריך

וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד ילד את־שלח ושלח ילד את־עבר: כה ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן: כו ויקטן ילד את־אלמודד ואת־שלף ואת־חצרמות ואת־ירח: כז ואת־הדורם ואת־אוזל ואת־דקלה: כח ואת־עובל ואת־אבימאל ואת־שבא: כט ואת־אופר ואת־חוילה ואת־יובב כל־אלה בני יקטן: ל ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם: לא אלה בני־שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם: לב אלה משפחת בני־נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול: שביעי פ

יא א ויהי

אונקלוס

וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: כה ולעבר איתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי אתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: כו ויקטן אוליד ית אלמודד וית שלף וית חצרמות וית ירח: כז וית הדורם וית אוזל וית דקלה: כח וית עובל וית אבימאל וית שבא: כט וית אופיר וית חוילה וית יובב כל אלין בני יקטן: ל והוה מותבניהון ממשא ממטי לספר טור מדינחא: לא אלין בני שם לזרעיתהון ללישנהון בארעהון בעממיהון: לב אלין זרעית בני נח לתולדתהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא: יא א והוה

תרגום אשכנזי

ארפכשד, לוד אונד ארם. (כג) דיא זעהנע דעס ארם זינד: עוץ, חול, גתר אונד מש. (כד) ארפכשד צייגטע שלח, אונד שלח צייגטע עבר. (כה) דעם עבר וואורדען צוויא זעהנע געבארן, דעם איינען נאמען וואר פלג, דען אין זיינען טאגען איזט דיא ערדע געטהיילט ווארדען, אונד דעס נאמען זיינעס ברודערס איזט יקטן. (כו) יקטן צייגטע אלמודד, שלף, חצרמות אונד ירח; (כז) וויא אויך הדורם, אוזל אונד דקלה; (כח) פערנער עובל, אבימאל אונד שבא, (כט) אופיר, חוילה אונד יובב; אללע דיזע זינד זעהנע דעס יקטן. (ל) איהרע וואהנונגען וואַרען פאן משא אן ביז נאך ספרה, דעם געבירגע געגען מארגען. (לא) דיזעס זינד דיא נאכקאממען דעס שם, נאך איהרען פערשידענען געשלעכטערן אונד שפראכען, אין איהרען פערשידענען לענדערן, נאך איהרען פעלקערשאפטען. (לב) דיזע צוזאממען זינד דיא געשלעכטער דער נאכקאממען דעס נח, נאך איהרען געבורטספאלגען אונד פעלקערשאפטען, אונד פאן דיזען האבען זיך דיא פעלקער אויף דער ערדע אבגעזאנדערט, נאך דער זינדפלוטה.

יא (א) דאמאלז

רש"י

שהיה כבדו את אביהם מה בזהו: כה נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עול' שבסוף ימיו נתפלגו שאם בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואח"כ ויהי כל הארץ וגומר ואם באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמי' כל המשפחו' הללו: כו חצרמות. ע"ש מקומו דברי אגדה: יא א שפה

באור

להיות אחי יפת הגדול במרכא טפחא, וכן הוא דעת רש"י ולא כפי' הרמב"ן, וראייתו מן ישעיהו בן־אמוץ הנביא (מלכי' ב' כ' א') חנני' בן־עזור הנביא (ירמי' כ"ח א'), שבכל מקום הוא תאר למדובר בו אינני רואה כי אמוץ הוא בטעם מפסיק בכל מקום, ואף שחנני' בן־עזור מלת עזור היא במשרת כזה חנני' בן־עזור הנביא וזהו לסבה שהזכרתי בהקדמה, כמו ויסר ביום ההוא את־התישים (בראשית ל' ל"ה), ויתן להם יוסף לחם (שם מ"ז י"ז), ודומיהם רבים, והכל לסבה הנזכרת שם, וראייתו מן לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה (במדב' י' כ"ט), גם היא אינגה ראי', כי המדיני הוא תאר ג לרעואל לפי שהם מחוברים בטעם, ואתן מפה שב על חבב להיות תאר אליו, בעבור שמלת המדיני היא בטיגס מפסיק יותר מן הטעם שבמלת לחבב, והכלל שבכל דבר המסופק ביאורו, ראוי לשמוע לביאור בעל הטעמים, כי הוא ידע הפירוש יותר ממנו: (כב) בני שם, חמשה היו באסי"אה מנהר פרת עד ים אינדיאה: עילם, ממנו יצאו הפרסיים והנוי הנקרא אלאמי"נוס: ואשור, נתישב בסיריאה, ונקראת אסירי"אה גם נקראת מוצול: וארפכשד, י"א שממנו יצאו הכלדיים וארצם נקראת כאלד"יאה, והיא בחלק אסיא"ה בסוף ארא"ב"יאה, אבל לדעתי הכלדים המה הכשדים ויצאו מן כשד בן נחור, וכ"ה בס' הישר, ועיין מ"ש בסוף פ' וירא: ולוד, לדעת קצת נקראת כעת לידי"אה, וקצת מיחסים אותה ללודים שבבני מצרים:

וארם

יא א ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ג ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר

אונקלוס

יא א והוה כל ארעא לישן חד וממלל חד: ב והוה במיטלהון בקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ג ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונוקדנון יוקדתא והות להון לבינתא לאבנא וחימרא הוה להון לשיע

תרגום אשכנזי

יא (א) דאמאלז וואר אויף דער גאנצען ערדע איי= נערלייא שפראכע, אונד איינערלייא רעדענסארטען. (ב) אלז זיא נון פאן דער מארגענזייטע הער נוועגגעצאגען, פאנדען זיא איינע עבענע אים לאנדע שנער, אונד בעזעצטען זיך דא= זעלבסט. (ג) דא שפרא= כען זיא איינער צום אנ= דערן: וואהלאן! וויר וואל= לען ציגעל שטרייכען אונד זיא ברעננען! דיא ציגעל דיהנטען איהנען אנשטאטט דער שטיינע, אונד דען טהאן ברויכטען זיא צום מערטעל

רש"י

יא א שפה אחת. לשון הקדש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. ד"א על יחידו של עולם. ד"א ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות ב"ר: ב בנסעם מקדם שהיו יושבים שם דכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: ג איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה

באור

וארם, קצת אומרים שממנו יצאו הארמיים שנקראו בלשון יון סירוס ומזה נקראת סוריא וראש מלכותם דמשק: (כג) עוץ, לדעת הכת היא התחלת העם טראקו"ניטא, שהיא ארץ בין פלשתים ובין הסורי"א ויש הי' אי"ב, ואולי ארם הנזכר בס"פ וירא נבכי בתור היא סוריא, ועוץ הנזכר שם היא עוץ שישב שם איוב, ועיין מ"ש שם: וחול, אמרו כי ממנו יצאו אנשי ארמיניאה: וגתר, ממנו יצאו הקארא"מ"ני: ומש, ממנו יצאו למאו"כי: (כה) נפלגה הארץ, כלומר נחלקה למחלוקות הלשון ומסבת מחלוקת הלשון נחלקה ג"כ לישוב: (כט) ואת אופר ואת חוילה, שמות בני אדם ונקראו שמות מקומות על שמם והם מקומו' הזהב כאשר אמר את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב (בראשית ב' י"א), וכן כתוב זהב מאופיר (מלכים א' י' י"א), ובקו"א אאריך בזה אי"ה: (ל) ויהי מושבם ממשא, היא הנקראה בלשון ערבי מיכ"ה, והולך ומתפשט מלכותם. עד ס"ן ונקראת מלכות שבא, ועוד היום היהודי' אשר שם קוראים לשבא אשר היא ראש מלכות ימ"ן, אוזל, וכן אגרמות נקרא כן עד היום (מס' יומא ין): ספרה, לספר, ואולי היא ארץ ספרוים הנזכר בסנחריב (מלכים ב' י"ט י"ג וישעי' ל"ז י"ג), ונראה שיב"ע תרגמו שהוא שם מדינה ולא לשון גבול ונכר שתרגם מעלך לספרות, והנה לא נמצא בכל המקרא שם ספר שיורה על גבול אי מזה, רק הוא לשון ארמי' לחוף ימים (בראשית מ"ט י"ג), ת"א על ספר ימאיא: הר הקדם, כל הארצות המזרחיות לארץ ישראל נקראות ארץ קדם כאשר בארתי בהקדמה:

יא (א) שפה אחת, לשון אחד והקרוב שהי' לשון הקודש: אחת, עיין בס' בראשית (ג' כ"ב), ובס' תולדת (בראשית כ"ו י'), דקדו' מלת **אחד ואחד ואחדים**, ודקדוק מלת **אחת ואחת** כן היא לנקבה ונגזרת ממלת אחד לזכר, ונוספה התי"ו לנקבה ומשפטה אחדת ונחסרו הדל"ת לכובד הלשון לדבר ב' אותיות דל"ת ותי"ו יחד כמו הרה ללת (שמואל א' ד' י"ט), משפטו ללדת לדעת. קצת מפרשים, וכתב הרד"ק בשרשים שרש אחד ובמכלול (ד' קטן דף רכ"ה ע"ב), וז"ל ולפי דעתי שמלת אחת גזרה בפני עצמה ולא נגזרה ממלת **אחד** כי אם ממלת **אח**, ועשה אח מאחת מאלה (יחזקאל י"ח י'), ותאמר **אח** לזכר **ואחת** לנקבה, אבל מגזרת אחד לא נאמ' ממנו לנקבה. כי נקל עליהם לומר אחת מלומר אחדת כי כבד עליה' לומר שתי אותיו' רפות ממולא אחד, וי"ת כמשמעו ויעבד לאחוי מקדא מאילן עכ"ל, וכתב עוד במכלול (שם), ואפשר שהם שתי לשונות, רוצה לומר אחד ואחת עכ"ל, אמנם בענין אין הבדל בין **אחת לאחת**, ושניהם אינם מורים על דבר מיוחד ומבורר כ"א בבואם עם ה"א הידיעה, כמ"ש במלת **אחד ואחד**, אבל יש הבדל בין אחד לאחת, כי **אחד** נקמץ במוכרח אף בלי פיסוק טעמי' ולא **יפתח אחד** כ"א באמצע המאמר (שדומה לסמיכות ולכן לא תבוא ה"א הידיעה לעולם על **אחד** כ"א על **אחד**, אבל מלת אחת לא תבא קמוצה כ"א בפיסוק טעמים כגון אס"פ ולפעמי' בזקף, ובלי פיסוק טעמים היא פתוח' אף בלי דבקות המאמ', ולכן יתכן לבא ה"א הידיעה אף במלת **אחת**, הנה זאת חקרנוה כן היא. ולא רציתי להאריך בראיות: והנה בס' בראשית כתבתי שעיקר המשקל הוא **אחד** (במקום **אחד** על משקל **גנב שבת**), ובא הפתח בחי"ת באמצע המאמר (שהוא כדמיון סמיכו'), ואויסוב הפתח הא' למקומו ע"ש, ואין זה מספי' למלת **אחת** שיבוא כן גם בלי דבקות המאמר, לכן תדע שהי' זה בעבור חסרון הדל"ת, ואעתיק לשון הראב"ע בס' צחות אות ד' וז"ל והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת להורות על לשונקבה גם כמלת **משרת**. את המלך (מלכי' א' א' ט"ו), הנה בתחלה הי' **משרת** על משקל **מברך** והי' ראוי להיות לי' נקבה **משרתת** כמו **מסבבת** ובעבור שהתחברו שני תוויין והם ממוב' אחת כבד על הלשון וחסרו האחד ופתחו הרי"ש להורו' על לשונקבה עכ"ל: ויהי' א"כ **אחת** לנקב' נגזר מן אחד לזכר, וזה עיקר משקלו ולכן בא כן אף בלי דבקות, ובשתנה בפיסוק הטע' פתח החי"ת לקמץ, ואז מוכרח להשתנות פתח האל"ף לסגול, כי לא יבוא פתח לפני אות גרוני' הקמוצה, והוא הפך ממלת אחד, ועוד לי דברי' בזה, אבל אין להאריך פה: ודברים אחדים, לפי פשוטו נ"ל באורו כי גם בדרכי הלשון לא הי' שינוי ביניהם כאשר נודע שגם בלשון אחד ישתנו דרכיו ודקדוקיו ותנועותיו וסדור דבריהם בהקדמת המאוחר ואיחור המוקדם בשינוי הארצות עד שמתוך זה כמעט לא יבינו אנשי מדינה אחת שפת אנשי מדינה אחרת אף אם לשון אחד להם, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב וטעם דברים אחדים בעבור שימצא בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימי' ההם דברי אחם ונכל היו אחדים: (ב) מקדם, הראב"ע עפי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנא' והמה נמלטו ארץ אררט (מלכי' ב' י"ט ל"ז וישעי' ל"ז ל"ח), ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו. (הרמב"ן): וימצאו, שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה: בקעה, מקום מישור בלי הרי' כמ"ש והרכסי' לבקעה (ישעי' מ' ד'), והנה היא

לחמר: ד ויאמרו הבה נבנה־לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה־לנו שם פן־נפוץ על־פני כל־הארץ: ה וירד יהוה לראת את־העיר ואת־המגדל אשר בנו בני האדם: ו ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא־יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:

ז הבה

מערטעל. (ד) זיא שפראכן: וואהלאן! לאסט אונז איינע שטאדט בויען אונד איינען טהורם, דעססען שפיטצע אן דען הימעל רייכע, דאמיט ווירּאונז איינען נאמען מאכן, אונד פערהיטען, דאס וויר ניכט אויף דער גאנצען ערדע צערשטרייעט ווערדען: (ה) דער עוויגע ליס זיך הערּאב, אום דיא שטאדט אונד דען טהורם צו זעהען, וועלכע דיא מענשענקינדער ערבויעט האבען. (ו) דא שפראך דער עוויגע: נון איזט עז איין איינציגעז פאלק, אונד האבען אללע איינערלייא שפראכע, אונד דיזעס איזט איהרע ערסטע אונטערנעהמונג, זאלל איהנן נון ניכט פעהלשלאגען, וואז זיא זיך פארגענאממען? (ז) וואהלאן

לשיע: ד ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא שום דלמא נתבדר על אפי כל ארעא: ה ואתגלי יי לאתפרעא על עובדי קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא: ו ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכולהון ודין דשריאו למעבד וכען לא יתמנע מנהון כל דחשיבו למעבד:

ז הבו

רש"י

הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה ל' הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר"לייר בלע"ז (והוא אפפרעליע"ר בל"א וואהל אן או צובערייטען): לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשריפה. כך עושין הלבני' שקורין טוו"לש (בל"א ציגל) שורפין אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: ד פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: ה וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים: אלא בני אדם הראשון שכפה את הטוב' ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיע' טובה ומלטם מן המבול: ו הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אחרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים (תהלים ע"ו):

ז הבה

באור

הפך הרכסי': (ג) הבה, שרשו יהב, והוא על משקל הצווי ליחיד שישתנה ויאמר לרבי' הבו לכם עצה (שמואל ב' ו"ו כ'), ולנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ופעמי' שלא ישתנה וישאר על מתכונתו גם לרבים כמו כאן הבה נלבנה לבני', הבה נבנ' לנו עיר, הבה נרדה, הבה נתחכמ' (שמות א' י'), ולנקב' הבה נא אבוא אליך (בראשית ל"ח ט"ז), ואני אגיד לך הכלל הנכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה: הפעל הזה הונח בראשונה על נתינת הדבר והזמנתו לאחר שירצה להשתמש בו, בל"א (הערגעבען, רייכען), והושאל משקל הצווי ממנו על הזירוז שיזרז האחד' את רעהו על המעשה אשר ירצה לעשותו, והוא כמו חלק הדבור שקוראין (אינטעריעקציא) שענינו הקריאה והתעוררו' על איזה דבר, מעתה בכל מקום שיורה הצווי על ההנחה הראשונה שהיא הזמנת הדב' ונתינתו ממש, אם נתינת איזה דבר גשמי או הזמנת דבר בלתי גשמי כגון עצה או כבוד ישתנה כפי המספר והמין כמשפטו, וברובם יבא הפעול אחריו, והוא הדבר הניתן, כמו הבי המטפחת, הבו לכם עצה, הבו לה' כבוד ועז (תהלים כ"ט א'), ואולם כאשר יורה על הזרוז לבד, אף שבא על משקל הצווי, אינו צווי ממש כי אם קריאה בלבד, והעד על זה שהמזרז בו יכלול גם את עצמו עם הנוכחי' אשר ידבר אליהם, ויאמ' הבה נלבנה, ואין האחד' מצוה לעצמו, והוא אם כן כמו מלה שלא תשתנה במין ובמספר, וכן כל מלות הקריאה כמו הא לכם זרע (בראשי' מ"ז כ"ג), הא דרכך (יחזקאל י"ו מ"ג), וכן בל"א לא תשתנה הקריאה שקורין (אינטעריעקציאן) במין ולא במספר, ויאמר (ליבר!) עם סימן הקריאה והתעוררות בין ליחיד בין לרבי' בין לזכר בין לנקבה, וכן (זיהע!) כאשר יהי' לסי' הקריאה בלבד לא ישתנה ברבים לאמר (זעהט, ולכן בכל מקום שתורה מלת הבה על הענין הזה הטבי יתורגם בל"א (וואללאן)! שהוא ענין הקריאה: ורש"י ז"ל כתב וז"ל הבה, הזמינו עצמכ' כל הבה לשון הזמנ' הוא שמכיני' עצמן ומתחברי' למלאכה או לעצה או למשא, הבה הזמינו אפרל"ייר בלעז, והוא אפפ"רעליער מלשון הזמנה, ולבנים פירש"י טוו"לש בלע"ז ונקרא בל"א (ציגלשטיי"נע או ציגעל): נלבנה, מגזרת לבנים ולע"פי שבא הריבוי ביו"ד מ"ם היחיד הוא לשון נקבה כמו גפ' פלגשי': לאבן, במקום אבן: והחמר הי' להם לחמר, החמר הי' טיט מגובל עפר במי' ואמר הוא התגובל מסיד ומקיל במים וגם לא היו אבני' שיהיו שורפי' לסיד והי' להם לבניכם החמר במקום החומר, (רד"ק בפירושו לספר בראשית): (ד) וראשו בשמי', בגאל זה השם לגובה העיר, (רד"ק בפרשים שרש שם): (ה) וירד ה', ת"א ואתגלי ה' לאתפרעא על עובדי קרתא, בענין הירידה והעליי' אעתיק לך דברי הרמב"ם בשנוי לשון ותוספת באור קצת להקל על הקורא, ענין השמות הללו ידוע, כי כשיעתק הגוף ממקו' גבוה אל מקום נמוך יאמר עליו שירד, (הערּאב או הינאב געגאנגען), וכשיעתק ממקום נמוך אל מקו' גבוה, יאמר עליו שעלה (הערויף או הינויף געגאנגען), אח"כ הושאלו השמות האלה לגדולת המעל' ועוצם החשיבות, עד שכשתשתנה מעלת האיש ומדרגתו למדרגה גרועה ופחותה ממנה יאמר עליו שירד (געזונקען) וכשתשתנה ממדריגה פחותה למעלה בכבדת יאמר עליו שעלה, (געהאבען) אמר השם יתעלה הגר אשר בקרבך יעלה עליך וגו' ואתה תרד וגו' (דברי' כ"ח מ"ג), ואמר ונתנך ה' אלהיך עליון וגו' (שם א'), ואמר ויגדל אלהי' את שלמה למעלה (ד"ה א' כ"ט כ"ה), ובלשון חז"ל מעלין בקודש ולא מורידין. והושאלה הסי' בעצמה תפול על ירידת העיון ופנות מחשבות המשכיל אל ענין פחות ממנו במדריגה, יאמר עליו שירד (זיך הערּאב געלאססען), וכן כשיפנה במחשבתו להשקיף ענין מעולה ונכבד ממנו יאמר עליו שעלה, (זיך ערהאבען); וכאשר היינו אנחנו בני האדם בתחתית המדרגה ומעלת

המציאה

ז הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ לִישָּׁן חַבְרֵיהּ: ח וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי קַרְתָּא: ט עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישַּׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדְּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא:

י אלין

ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ: ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר: ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ: פ

י אלה

(ז) וואהלאן! וויר וואללען אונז הערבלאססען, אונד איהרע שפראכע דאזעלבסט פערווירען, דאמיט איינער דיא שפראכע דעס אנדערן ניכט פערשטעהע. (ח) דער עוויגע צערשטרייעטע זיא פאן דא וועג, אויף דיא אבערפלעכע דער גאנצען ערדע, אונד זא הערטען זיא אויף דיא שטאדט צו בויען. (ט) דארום האט מאן דיא שטאדט בבל גענעננט, דען דאזעלבסט האט דער עוויגע דיא שפראכע דער גאנצען ערדע פערווירט, אונד פאן דא אויז האט זיא דער עוויגע צערשטרייעט, אויף דיא אבערפלעכע דער גאנצען ערדע.

(י) דיזעס

רש"י

ז הבה נרד'. בבית דינו נמלך מענותנותו יתיר': הבה. מדה כנגד מדה, הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט זה עומד עליו ופוצע את מוחו: ח ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם. הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו (משלי י' כ"ד) ט ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי איזו קשה של דור המבול או

של

באור

המציאה נערך אל האישים הנכבדי', אף בערך אל השם יתעלה שאין ערך אליו בגדולה והתרוממות, והוא נעלה ונשגב על כולנו. לא בענין המקום כי אם לפי אמתת המציאה והגדולה וההתרוממות, והנה הוא יתעלה להאציל מחכמתו ולהשפיע רוח נבואה על הנבחרי' אשר מבני האדם יקרא חול הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום הנבחר בלשון ירידה, והסתלקות הנבוא' מן האיש או סור השכינה מן המקום יקרא עלייה, וכל ירידה ועליי' שתמצאם מיוחסות אל הבורא יתעלה הכוונה בהם זה הענין שזכרנו, לא שהשם יתברך יהי' לו מקום שיעלה עליו או ירד ממנו, יתעלה השם מאלה הדמיונו' עלוי רב, וכן כשתרד מכה על אומה מן האומות כפי רצונו הקדוש ויקדימו ספרי הנבואה לזכרון המכה ההיא לאמר שהשם פקד מעשי אנשי האומה ההי' ונגזר עליהם העונש ההוא יכנו גם הענין הזה בשם ירידה, להיות האדם שפל המדריגה שיפקדו מעשיו ויענש עליהם, לולי רצון המטיב להשקיף על מעשי אפס ותהו לטובת הנענש, כמו שאמר הכתוב: מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלי' ח' ה'), ולזה כנה זה הענין בשם ירידה, אמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם, וירד ה' לראות, ארדה נא ואראה (בראשית י"ח כ"א), והענין כוונת המחשבה לפקוד על מעשי החוטאי' ולענשם כראוי להם ע"כ, ולזה כוון האונקלוס בתרגומו, והמתרגם האשכנזי באר בלשון (ויך הערבלאסען), ובמדרש רבי תנחומ' אמרו וירד ה' לראות לא הוצרך לכך אלא בא ללמד' לדייני' שלא ירשיעו את הנדון עד שיראו ויבינו, והוא ענין נכבד ראוי לאומרו: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד, כלומר וכבר אמר קודם שירד וביארו וירד ה' וגו' בעבור שאמר הן עם אחד וגו', או הוא כאשר כתבנו כבר שהוא כלל ואח"כ פרט בתחלה ספר דרך כלל שבנאו העיר וה' ירד לראותה ואח"כ פרט הסיפור בביאור יותר מפורש וכן הוא דרך המקרא ברוב המקומות: הן עם אחד, שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה וגם בהשתנות הלשון וע"כ צוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב). (הרא"בע): החלם, מקור מבנין הפעיל מהכפולים עם כנוי הנסתר, והכנוי מורה כאן על הקנין כדרך כנויי השמות החל שלהם ולא על הפעול כדרך כנויי הפעלים החל אותם כי המקור להיותו כדמות שם והוא אמצעי בין שם לפועל יתחבר עם ב' מיני הכנויים וכאן הוא במקום השם וביאורו וזה התחלה שלהם, והה"א ראוי' להיות קמוצה כמו החל, אך בהתחבר המלה אל הכנויים ישוב הקמץ לשו"א ופת"ח ולהרחבת אות הגרון שלאחריו כשוטה השו"א ונשאר הפת"ח לבדו כמו החלתי תת (דברי' ב' ל"א), שראוי להיות החלתי: לא יבצר ענינו לא ימנע, והוא לשון תמי', והראוי הלא יבצר מהם וגו', ונמצאים רבים שיחסר ה"א התמה או השאלה ויובן מהענין, כמו אף כי אמר אלהים (בראשית ג' א'), כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (שמואל א' י"ד ל') ודומיהם, ור"ל אם אענשם יחשבו שיוכלו לעשות כל אשר יזמו, פי' חשבו, וענין יזמו וזממו אחד הם והם שני שרשים וענינם אחד: (ז) ונבלה, שרשו בלל והנו"ן מן אית"ן ומבנין הקל וראוי להיות ונבלה בדגש לחסרון למ"ד עי"ן הפעל כשקל ונבוזה נהם (שמואל א' י"ד ל"ו), והה"א נוספת כה"א של נרדה, או יתכן להיות עבר מבנין נפעל לנקבה נסתרת אלא שהוי"ו מהפכתו לעתיד ושב על מלת שפתם ור"ל נרדה ותתבלבל שם שפתם ומשפטו ונבלה בדגש הל', כמלת נבקה חלי (יחזקאל כ"ו כ'), אלא שהוקלה המלה מהדגש על משקל ונבקה רוח מצרי' (ישעי' י"ט ג') ודחנה ונסבה (יחזקאל מ"א ז') שמשפטם, ונבקה ונסבה, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"ב ודף ק"פ ע"א), ובשרשים שרש בלל, (עוד כתב במכלול דף (קע"ז ע"ב), שיש אומרים שהוא שרש אחר שפאיהם כו"ן נפל' ונפלה עכ"ל, וא"כ יהי' ונבלה עבר מבנין הקל ומהופך לעתיד, ויהי' מן הפעלים העומדי' שהם כדמות נפעלים ושב ג"כ על מלת שפתם), אך הרא"בע מיאן לשמוע זה באמרו כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם כי לא נבלה בעבור הירידה והכתוב אומר בסוף כי שם בלל ה', גם לדבריהם שהנו"ן לנפעל והיא ליחידה נסתר' למה הוצרכו הזקני' לשנות המל' לתלמי המלך לומר ואבלה (בראשית' במגיל' דף ט' ע"א) לכן כתב שהמלה מבנין הפעיל והי' ראוי להיות שלם ונבלילה והה"א נוספת וכשתחסר ע"פ משפטו ונבקה ע"מ ונסבה את ארון ה' (ד"ה א' י"ג ג'), רק שהוקלה המלה, וגם הרד"ק במכלול (שם) מביא גם דעת זאת: לא ישמעו, ר"ל לא יבינו ואיני זז מלשון שמיעה כי הו' על שמיעת הלב: שפת רעהו, דברי רעהו ולכשמי' יושאל עליהם מלת לשון כמו אשר לא תשמע לשנו (דברי' כ"ח מ"ט), והדברי' לפי שיגלהו ע"י שפה ולשון יקראו שפה ולשון: (ח) ויחדלו, מבנין הקל והיו"ד בפתח להרחבת אות הגרון, ובאור לבנות אחרית העיר כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם (הרא"בע): (ט) בבל, הראוי להקרא בלל רק שהורכב' מן ב'

מלות

י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג

שלשים

אונקלוס

י אִלֵּין תּוֹלְדַת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃ יא וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יב וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת שָׁלַח׃ יג וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת עֵבֶר׃ טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת פָּלֶג׃ יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יח וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין

תרגום א״שכנזי

(י) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע דעס שם, שם וואר הונדערט יאהרע אלט, אלז ער ארפכשד צייגטע, צוויא יאהרע נאך דער זינדפלוטה.
(יא) נאכדעם שם דען ארפכשד געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך פינף הונדערט יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(יב) ארפכשד לעבטע פינף אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע שלח.
(יג) נאכדעם ארפכשד דען שלח געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך פיר הונדערט אונד דרייא יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(יד) שלח לעבטע דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע עבר.
(טו) נאכדעם שלח דען עבר געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך פיר הונדערט אונד דרייא יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(טז) עבר לעבטע פיר אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע פלג.
(יז) נאכדעם עבר דען פלג געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך פיר הונדערט אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער. (יח) פלג לעבטע דרייסיג

רש״י

של דור הפלגה או לא פשטו יד בעיקר ואו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואו נשטפו ואו לא נעקרו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם ואו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנא׳ שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: י שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

(כח) על

באור

מלת בא בל כמו בגד (בראשית ל׳ י״א), ופי׳ בא להם הבלבול מן השמים. ובל׳ הוא שם [illegible] ע״מ חן מן חנן קן מן קנן לב מן לבב [illegible] אבל כאן [illegible] כמו [illegible] גם כמשקלים השלמים שנול תחת צירי כמו לחם שערים (שופטים ה׳ ח׳), שהראוי לחם, כמ״ש הרד״ק בס׳ במכלול (ד׳ קטן דף ה׳ ע״א ודף ד׳ ר״ב ע״א), ובשרשים שרש לחם וכן מלת ויגד שהראוי ועד כמ״ש הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף רכ״ב ע״ב) והכ׳ [illegible] בענין דור [illegible] הפלגה מחלוקת בין אנשי הפשט לבעלי הסוד, דעת הרמב״ע שלא בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים, גם לא פחדו מהמבול כי כח ונכיו שנשבע להם השם שם היו, וכלם היו שרים למשמעתם כי בניהם היו, והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמוד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם, ושם הבונים רצו נעצתם שלא יפרדו, והשם לא רצה כן, ובענין בלבול הלשונות כתב י״א שנהפך להם לשגיאות את זה, וכל אחד חידש לשון, ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם, והנכון שנפוצו משם, ואחר שנפוצו [illegible] נמרוד על בבל וקמו מלכי׳ אחרי׳ ובימי׳ רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשון והשם הפיצם והוא טוב להם, כי היתה מכוונת הבור׳ יתעל׳ שלא ישארו במקום אחד כי לא לתהו ברא את הארץ כי אם לשבת וכן אמר ומלאו את הארץ (בראשית א׳ כ״ח), והנה אף שאמת כוון הדבר שהיתה עצת השם שיתישבו בני האדם בכל הארץ, ולא יתקבצו במקום אחד, מ״מ בענין עצת הבונים נראה מפשטות הכתוב שפשעו ומרו נגד ה׳, וירד ה׳ להעניש ולנקום כמעשיהם, כאשר כתבנו וכן דעת רז״ל [illegible] והרמב״ן ז״ל כתבם כדברי הפשטנים מ״מ יהיו הבונים ההם טפשים כי איך

תהיה

שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים

אונקלוס

תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת רְעוּ׃ יט וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כב וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת נָחוֹר׃ כג וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כד וַחֲיָא נָחוֹר עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת תָּרַח׃ כה וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כו וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן׃ כז וְאִלֵּין תּוֹלְדַת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יַת לוֹט׃ כח וּמִית הָרָן עַל אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי

תרגום אשכנזי

דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע רעו.
(יט) נאכדעם פלג דען רעו געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך צוויא הונדערט אונד נײן יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(כ) רעו לעבטע צוויא אונד דרייסיג יאהרע אונד צייגטע שרוג.
(כא) נאכדעם רעו דען שרוג געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך צוויא הונדערט אונד זיבען יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(כב) שרוג לעבטע דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע נחור.
(כג) נאכדעם שרוג דען נחור געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך צוויא הונדערט יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(כד) נחור לעבטע נײן אונד צוואנציג יאהרע, אונד צייגטע תרח.
(כה) נאכדעם נחור דען תרח געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך הונדערט אונד נײנצעהן יאהרע, אונד צייגטע נאך אנדערע זעהנע אונד טעכטער.
(כו) תרח לעבטע זיבענציג יאהרע, אונד צייגטע אברם, נחור אונד הרן.
(כז) פאלגענדעס איזט דיא געשלעכטספאלגע דעם תרח, תרח צייגטע אברם, נחור אונד הרן, הרן צייגטע לוט.
(כח) הרן שטארב פאר דעם אנגעזיכט זיינעס פאטערס תרח, אים לאנדע זיינער געבורט, נעמליך צו אור כשדים

רש״י

כח על פני תרח אביו. בחיי אביו. ומדרש אגדה אומרים שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו

באור

תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא היו חושבי' שלא יפרו ושלא ירבו, וזרע רשעי' יכרת, ורמז הרב ז"ל לס"ד נפלא בענין הזה ואמר שהיו קוננים בנטיעות. ע"ש, והנה אף שאמת הדבר בלי ספק שהיו חוטאים לה' כאשר זכרו רז"ל מכל מקום כבר השם במשפטו הצדק שהעונש בעצמו יהפך לטובת המין בכללו, כדי שיפרדו בני האדם ויפרו לרוב בכל קצוי ארץ ללשונותם בארצותם ולא יתחברו במקום אחד, וכן דרכי השופט המרחם בכל מקום, ועניש את החוטא ויהפיך את מריו לטוב גמור, עד שהרע בעצמו ישוב לטוב ויתוקן על ידי זה להסכים עם כוונת הבריאה בכללה, כאשר זכרנו בפסוק והנה טוב מאד (שם ל"א), ע"ש, וזהו כוונת הכתוב בספר הזה, לעורר לב בני האדם על דרכי השם יתעלה, שדיניו נמתקים ברחמי' ונמזגים בחסדים גדולים: (יט) ומאתים, הראוי מאתים כמו שפתים שנתים (כי שו"ב המשקל' פעה פעה שניס ננטעיתם), ובא כן להניח הש"ף וכן מאות נסמיכות הראוי מאות: בפלס: שנות ולא ישתנה בעבור הש"ף (הרד"ק במכלול ד' קטן דף רמ"ג ע"ב): (כח) על פני תרח, בחיי תרח שמת ואביו רואה כמו על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'): בארץ מולדתו באור כשדים, פירושו בקעה או

כַּשְׂדִּים׃ מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן

וישבו

דְכַסְדָאֵי׃ כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרַי וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ ל וַהֲוָת שָׂרַי עַקְרָה לֵית לַהּ וְלַד׃ לא וּדְבַר תֶּרַח יָת אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר הָרָן בַּר בְּרֵיהּ וְיָת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד חָרָן

ויתיבו

כשדים. (כט) אברם אונד נחור הייראטהעטען; אברם'ס פרויא הים שרי, אונד נחור'ס פרויא הים מלכה, טאכטער דעס הרן, דער איין פאטער דער מלכה אונד דער יסכה וואר. (ל) שרי וואר אונפרוכטבאר, אונד האטטע קיין קינד. (לא) תרח נאהם זיינען זאהן אברם, אונד לוט, דען זאהן הרן'ס, דער זיין ענקעל וואר, אונד זיינע שנור שרי, דיא פרויא זיינעס זאהנעס אברם, אונד גינגען נאך אנדרע מיט איהנען פאן אור כשדים וועג, אין דאז לאנד כנען צו רייזען; אלז זיא אבער ביז חרן קאמען,

בעזעצטען

רש"י

לו להרן ומשל מי אתה אומר להם הרן ומשל אברם אני. השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה, וכן באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד) וכן מאורת צפעוני (ישעי' י"א). כל חור ובקע עמוק קרוי אור. כט יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה. ועוד יסכה לשון נסיכות כמו שרה לשון שררה: לא ויצאו אתם. תרח ואברם עם לוט ושרי.

באור

או עמק כמו באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו), מאורת צפעוני (שם י"א ח'), וכן פי' רש"י בשם מנחם. וראיתי להרמב"ן שהאריך כאן בדברים נכוחי' ע"פ סיפור חז"ל ומסכים גם לסיפורי האומות כפי מה שהביאם הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים ולפי שראיתי שגם פשוטי המקראות יסכימו לדבריו לכן אעתיק לשונו פה וז"ל, והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו, אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדי' כי אבותיו בני שם היו וכשדי' וכל ארץ שנער ארצות בני חם (זהו לפי דעתו, אבל לדעת אחרים ארצות בני חם הם חלק אפריקא, ולדעתם צ"ל שרק נמרד לבדו (שהוא מבני חם) נפרד מאחיו אחר שהיו כולם יחד בבנין המגדל והפיץ ה' אותם הם באו עד אפריקא, לעבר המערבי של ים האדום, כאשר בני יקטן התישבו בארץ ערבי"אה לעבר המזרחי של ים האדום, אך נמרד נשאר בארץ שנער שהיא מארצות בני שם ומלך עלי' ברוב גבורתו כאשר הלך אח"ז גם לאשור ובנה שם ערים, אף שהיא מארצות בני שם, וגם ארץ כשדים לדעתי הי' לבני שם ונקראת ע"ש כשד בן נחור אחי אברהם, כמ"ש בסוף פ' וירא ע"ש, עכ"ז דבריו נראי' נכונים בזה כי אברהם ואבותיו לא היו משם, רק כשד בן נחור הלך מחרן ומצא בקעה לשבת שם עם ביתו וקראוה אח"ז על שמו), והכתוב אמר ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג), לא הכשדי וכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור (יהושע כ"ד ב'), ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (שם ג'), וראי' לדבר כי נחור בחרן הי' ואם הי' מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדי' לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ הי' נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא נחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב, בארצתם לגויהם וכתוב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז'), (ואנכי פירשתי למעלה מקום המדינה ההיא), והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ואבינו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר אינה בארץ כשדי' דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת (מלכים ב' י"ז כ"ד), וכתוב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל (שם ל'), אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשי' כ"ד י') שהיא חרן, ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ו' ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולי' אברם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברם בנו אל ארץ כשדי' ושם נולד בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתיישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדי' כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא גם כן בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכי' כי הזכירו בספר עבודת האיכרי' המצרים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והי' עמהם בתוכחות ימים רבים שם, אחר כך פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו, והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדי' נעש' לו נס כאשר אמרו חז"ל נס כאשר שנתן בלב אותו המלך להניחו ושלא ימיתהו והוצי' אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם ורמז' בזה ובכיוצא בו, אבל הגוים ההם לא הזכירו זה נס זרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי הי' צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרי' ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בספר וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדי' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (בראשית ט"ו ז'), כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדי' אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרי' (שמות כ' ב' ודברי' ה' ו'), ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי בעת הוציאו אותו מאור כשדי' הי' הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם הי' בלבם מן היום ההוא שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדי' מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניה' ורצו ללכת אל

עם

וְיָתִיבוּ תַמָּן: לב וַהֲווֹ יוֹמֵי תֶרַח מָאתָן וְחַמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן:
יב א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזִיל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִילָדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִי אַחֲזִינָךְ: ב וְאַעְבְּדִנָךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִנָךְ וְאֲרַבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרַךְ

וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן: פ

סדר לך לך

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ: ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה

בעוועצטן זיא זיך דאזעלבסט. (לב) אלז דיא לעבענס־יאהרע תרח'ס, וואַרען צווייא הונדערט אונד פינף יאהרע, דא שטארב תרח צו חרן.
יב: (א) דער עוויגע האט־טע אבער צו אברם געשפראָכען: ציהע הינ־וועג אויז דיינעם לאנדע, פאן דיינעם געבורטסאָרטע אונד פאן דיינעם פאטערס הויז אין דאז לאנד, דאז איך דיר צייגען ווערדע. (ב) איך וויללדיך צו איינער גראָסען נאַציאָן מאַכען, וויללדיך זעגנען אונד דיינען נאמען גראָס ווערדען לאַססען; דוא זעלבסט זאָללסט איין

רש״י

שרי: לב וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען היה שם יותר מס' שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע' שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת ועוד שהרשעי' אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנא' ובניהו בן יהוידע בן איש חי (שמואל ב' כ"ג): בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:
יב א לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול. וכאן אי אתה זוכה לבנים ועוד שאודיע טבעך בעולם: ב ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לג' דברים

באור

עם אשר לא ישמע לשונו. המלך ההוא ועמו אזו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג'), כי בעבר הנהר נטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהי' אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור (ישעי' מ"ד י"ו) א' ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה (דברים ט' כ"ב), וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן נראו להם כלם משם ופי' באורי' כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו), על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע התקדשות החדש במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל (שם), והענין שיודיע בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני (שם י"א ח'), החור שלו ששם אורו וחמימותו הגדול כמו שקרא אותו שרף וראיתי במדרש קומי אורי (שם ס' א'), על כן באורי' כבדו ה' (שם כ"ד ט"ו), במה מכבדין אותו רבי ייבא בר' כהנא אמר באילין פנסיא הן כנון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו · עכ"ל הרמב"ן: (כט) ויקח אברם ונחור, כבר זכרתי לך משפט הלשון בהקדים הפעל לנושא הפעולה שלא לשמור לא את המין ולא את המספר, ויהי' ויקח אברם ונחור כמו ויקחו אברם ונחור לא שאסל' הנחת הטעמי' משמע שתנת ויקח מושכת עצמה ואחרת עמה וכאלו כתוב ויקח אברם ויקח נחור ולכן ויקח אברם מתחברים בטעם ולא אברם ונחור כי הדרגא במקום ואולא כמו שכתבתי בהקדמה וכן ויבא משה ואהרן (שמו' י' ג'): (ל) אין לה ולד, הוי"ו ² תמורת היו"ד והוא שם נפלם חכם והוא לתוספת באור וכן אשתו עקרה ולא ילדה (שופטי' י"ג ב'), דמנות: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים, בעבור כי אברם נכבד מאביו ²² והולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואעפ"י שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כינס אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו. (הרמב"ן): (לב) וימת תרח בחרן, הנה באמת לא מת תרח בזמן ההוא כי בעת שהי' אברם בן ע"ה שנה לא הי' תרח רק בן קמ"ה שנים וחי' עוד ששים שנה אחרי כן וכתב הראב"ע שאין מוקדם ומאוחר בתורה וגם דרשת רז"ל ידוע, רק הרמב"ן כי' על פי פשוטו ז"ל ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובי' והנה נח עצמו כימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם עכ"ל והוא תירץ גם דרשת רז"ל מאין הוכחה ע"ש:

יב (א) לך לך, כן הוא משפט הלשון וכן הנגש חלף הלך לו (ש"ה ב' י"א), אלכה לי אל הגדלים (ירמי' ה' ה'), קומו ועברו לכם את נחל זרד (דברי' ב' י"ג), ורובם ככה. (הרמב"ן כנגד דעת רש"י שפי' לך לך, להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים), ולשון המתרגם האשכנזי כרא' שאין כאן מחליקת, כי גם הלועז יוסיף לפעמים הכנוי, במקום שאין צורך בו כל כך ויראה מגלויו בתחלת המחשבה שאינו אלא תקון הלשון, ואולם אם תדקדק בו היטב, תמצא על הרוב שיהיה בנסתרו ענין הצורך והתטבה למי שאליו הכנוי, שימלא בו חפצו ורצונו, ישמר עלידו מן הנזק, אוי'גיע אל המבוקש ממנו, ואף במאמר הנגש חלף הלך לו יש בו מענין ההוראה הזאת, כי היא מליצה שירית, כאלו נרח הנגש מפני עת הכנכים והזמיר והלך לו אל מקלים אחר, לרדת שם להצלים טבעו שזאת חפצו ורצונו והטבה אליו, ולזה פי' רש"י גם כאן לך לך, להנאתך ולטובתך וכו' עכ"ל: מארצך, כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך, ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם נוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיכנו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו (לעיל י"א ל"א), יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג'), היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה, ועוד יקשה עליהם

בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָֹה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן

ויבאו

אונקלוס

מְבָרַךְ׃ ג וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוֹט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיָת אַרְעָא׃ ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ ה וּדְבַר אַבְרָם יַת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיַת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיַת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיַת נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרָיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִּכְנַעַן

ואתו

תרגום אשכנזי

איין זעגען זיין. (ג) איך ווילל נעמליך זעגנען דיא דיך זעגנען, ווער דיך פלוכט, רען וויל איך פערפלוכען, אונד מיט דיר ווערדען זיך אללע געשלעכטער דעס ערדרייכס זעגנען. (ד) אברם רייזטע, וויא דער עוויגע איהם געזאגט האטטע, מיט איהם רייזטע לוט, אונד אברם וואר פינף אונד זיבענציג יאהר אלט בייא זיינעם אבריזען פאן חרן. (ה) אברם נעמליך נאהם זיינע פרויא שרי, זיינעם ברודערס זאהן לוט אונד אלל איהר גוט, וועלכעס זיא געוואננען, וויא אויך דיא זעלען, דיא זיא צו חרן ערווארבען, אונד גינגען אויז, אום אין דאז לאנד כנען צו רייזען, קאמען אויך ווירקליך אין דעם לאנדע כנען

רש"י

דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לג' ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם: ואברכך. בממון ב"ר: והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. ד"א ואעשך לגוי גדול. זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך. זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך. זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם. מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך. אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור. כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק (בראשית כ"ב). כיוצא בו על אחד ההרים (שם). כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (יונה ג'): ג ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם. וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה (בראשית מ"ח): ה אשר עשו בחרן. שהכניסו תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום. ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד:

באור

כי אברהם בצוותו את עבדו לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראשית כ"ד ד'), והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו וגם כאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (שם ל"ח), כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר הפתגם ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארכות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו וגם מולדתו והיא ארץ אבותיו מעולם וגם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה. (הרמב"ן): אראך, מנהג הלשון להוסיף נו"ן באחרונה לפעמים לתפארת הלשון כמו שפתי ישבחונך (תהלים ס"ג ד'), וכאשר תחסר יבוא לפעמים דגש להשלימה ולא יבוא הדגש רק בהפסק ולפניו תנועה קטנה. (הרד"ק): (ב) והיה ברכה, כמו ותהיה והוא כמו במקום עתיד כמו ומות בהר (דברים ל"ב מ"ט), ואם בין כוכבים שים קנך (עובדיה א' ד'), ופירושו אמר לו כל כך תהיה ברכתך והצלחתך גדולה עד שתהיה ברכה לאחרים כי כשיברך אדם בנו יאמר לו ה' יברכך כברכת אברהם: (ג) מברכיך, לשון רבים: ומקללך, לשון יחיד כי מעטים יהיו המקללים אותו: אאר, מהכפולים כי שרשו ארר, והוא עתיד מבנין הקל כפלס אסב: ונברכו בך, שיהיו מבורכים בעבורך ובזכותך לא מכבת, ובל"א (זאלען דורך דיך געזעגנעט ווערדען), ואין כן פי' והתברכו בזרעך, וזהו ההפרש שיש בין נפעל להתפעל: (ה) רכושם, כולל כל ממון האדם, מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: ואת הנפש אשר עשו, לשון אסיפה וקנין והם העבדים והשפחות שקנו בחרן, ויהיה עשו כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), ורז"ל פי' על הנפשות שגיירו והחזירו לאמונת האל ולדעתם מלת עשו מורה על אברהם ושרה, כי אמרו שאברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים וגם אונקלוס תרגם וית נפשתא דשעבידו לאורייתא בחרן, ויש לפ"ז פי' עשו כמו אשר עשה את משה ואת אהרן (שמואל א' י"ב ו'), שהגדילם ולמדם, והמתרגם האשכנזי תרגם בלשונה דמשתמע לתרי אפי: (ו) שכם, לא נולד אז עדיין שכם בן חמור שעל שמו נקראת העיר כן רק משה כתב השם שהי' לה בימיו, כ"כ הראב"ע, ואין צורך לזה, כי אולי שכם אחר הי' שם מקדם, והיתה העיר נקראת על שמו, או אולי שהי' שם איש ושם עירו שוה, בלשנה מיוחדת, והרמב"ן כתב שה' שכם בן חמור נקרא כן על שם עירו, אבל לא מצאנו בכתוב שיקרא האיש על שם עירו בלא יו"ד היחס: אלון מורה, אונקלוס ויב"ע תרגמו מישר, ולשון הרמב"ן ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה (דברים י"א ל'), וגם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ, אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא באלון חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנ' והוא שכן באלני ממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר (לקמן י"ד י"ג),

וכל

ויבאו ארצה כנען: ו ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: ז וירא יהוה אל־אברם ויאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ח ויעתק משם ההרה מקדם לבית־אל ויט אהלה בית־אל מים והעי מקדם ויבן־שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ט ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ

י ויהי

ואתו לארעא דכנען: ו ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא: ז ואתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי דאתגלי ליה: ח ואסתלק מתמן לטורא ממדנח לבית אל ופרסיה למשכניה בית אל ממערבא ועי ממדנחא ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי: ט ונטל אברם אזל ונטל לדרומא: י והוה

כנען אן. (ו) דא צאג אברם דורך דאז לאנד ביז אין דיא געגענד פאן שכם, ביז אן דען האין מורה; דאז פאלק כנען וואר דאמאלז נאך אים לאנדע. (ז) דער עוויגע ערשין דעם אברם, אונד שפראך: דיינעם זאמען וויל איך דיזעס לאנד איינגעבען; דא בויעטע ער איינען אלטאר, דעם עוויגען צו עהרען, דער איהם ערשינען וואר. (ח) ער צאג פאן דא ווייטער אין דאז געבירגע, צור מארגענזייטע פאן בית אל, אונד ריכטעטע זיינע היטטע אויף, בית אל וואר אהם געגען אבענד אונד א שטאדט עי געגען מארגען; דאזעלבסט בויעטע ער, דעם עוויגען צו עהרען, איינען אלטאר, אונד לעהרטע אין דעם נאמען דעם עוויגען. (ט) הראוף רייזטע אברם איממער מעהר געגען מיטטאג.
(י) עז

רש"י

הכבוד הזה (בראשית ל"א) וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד) לשון קניה וכנוס: ו ויעבר אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם לשכם: אלון מורה. הוא שכם. הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (בראשי' י"ד) לפיכך ויאמר ה' אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: ז ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת א"י: ח ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמ' בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואח"כ את שלו ב"ר: ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם: ט הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר

באור

וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה. אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה ובשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון (שם ל"ה כ"ז), על פני ממרא הוא חברון (שם כ"ג י"ט), כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר, וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם, (ועיין מ"ש לפני זה), ונב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא עכ"ל: והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם י"ד י"ח), לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (רש"י), וכן סופרי האומות המיחסים ג' חלקי העולם הקדומים לג' בני נח, מיחסים חלק (האסיאה) לבני שם, אך הרמב"ן בפסוק ומלכי צדק מלך שלם תפש עליו מפסוק ויהי גבול הכנעני מצידון (שם י' י"ט) ע"ש, ויש לי עוד דברים בזה, ואם יגזור ה' בחיים אאריך בזה בקו"א: אז, מלת אז תורה על זמן מיוחד, פעם לשלול זמן המוקדם, ר"ל אז ולא קודם, ופעם לשלול זמן המאוחר, ר"ל אז ולא עתה, וכאן לפי' פי רש"י תשלול זמן המוקדם, וכן פי' הראב"ע בתחלת דבריו, וכן מתורגם בל"א: (ז) וירא, שרשו ראה והוא מבנין נפעל והיו"ד בצירי לתשלום הדגש הראוי להיות בפ"א לחסרון נו"ן נפעל ולפי שהרי"ש לא תקבל דגש, נתחבר אל החירק שבאות אית"ן ונעש' צירי, והיה ראוי להיו' ויראה, ונפלה ה"א השרש לפי שלא תנוח אחרי' הסגול שהיא ת"ק רק בהיות הנגינה תחתי' וכאן שבא הנגינה להיות מלעיל, בעבור הוא"ו המהפכת העתיד לעבר: הנראה, בינוני מבנין נפעל והוא תאר כדרך הבינוני': (ח) ויעתק, מבנין הפעיל והוא יוצא כמו המעתיק הרים (שם ט' ה'), ויהי' מוסב על אהלו הנאמר אח"כ, או יהי' עומד ויוצא בבנין אחד, וכמוהו רבים: ויט, שרשו נטה, והראוי ויטה, והטי"ת בדגש לחסרון הנו"ן, ובעבור הוא"ו המהפכת מעתיד לעבר נעתקה הנגינה אל היו"ד, ונפלה הה"א: כמ"ש בפסוק שלפני זה על מלת וירא, ודגש הטי"ת נשאר, כי לא יבא לעולם באות שאין בה נקודה לגמרי, ובא הצירי לתשלום הדגש כדינו: מקדם לבית אל, פירש"י במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים עכ"ל, הכוונה כמ"ש הרא"ם ז"ל שמ"ש מקדם כמ"ש בעדן מקדם (לעיל ב' ח'), מפאת מזרחה שפירושו במזרח', ומלת מקדם דבקה עם ההרה שההר הוא במזרח' של בית אל, לא עם מלת משם דא"כ יהיה האהל הנטוי בהר לפאת מערב בית אל, והכתוב אומר ויט אהלה בית אל מים, משמע שבית אל היתה למערב האהל עכ"ל, וכן תיב"ע לטורא דממדנח לבית אל, ואל תתמה על היות תיבת ההרה מובדלת בטעם רביע, אף שהיא דבוקה בענין לתיבות מקדם לבית אל, כי יתכן שאין שם כי אם ההר ההוא, ויהי א"כ נודע מנגד עיניו, ולא אמר מקדם לבית אל, כי אם לתוספת באור, והוא כמו מאמר מוסגר, ויעתק משם ההרה (מקדם לבית אל) ויט אהלה, ולזה הוכרח בטעם כמשפט, והראב"ע פי' שאברהם נסע ממזרח בית אל למערבו, ואין לכוונו עם משמעות הכתוב: בית אל מים והעי מקדם, אין הכ"ם לסימן מה שאמנו כי אם להודיע הנגד והפאה שהיתה בית אל למערב המקום ההוא ועי למזרחו, וכן כתוב ביהושע (ז' ב') עם עי הוא למזרח בית אל, ואין התיבות

י ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ: יא ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: יב והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: יג אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: יד ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: טו ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה: טז ולאברם

תרגום אשכנזי

(י) עז ענטשטונד איינע הונגערסנאטה אים לאנדע, דא ריזטע אברם הערזב נאך מצרים, זיך דא־זעלבסט אויפצוהאלטען, דען דיא הונגערסנאטה וואר שווער אים לאנדע. (יא) אלז ער נון נאהע אן מצרים קאם, שפראך ער צו זיינער פרויא שרי: זיהע נון! איך וייס, דאס דוא איינע פרויא פאן שענעם אנ־געזיכט ביסט. (יב) ווען דיך נון דיא מצרים זעהען ווער־דען, אונד ווערדען שפרע־כען: דיזעס איזט זיין ווייב; זא קעננטען זיא מיך אומברינגען אונד דיך בייס לעבען ערהאלטען. (יג) שפריך ליבער, דוא זייעסט מיינע שוועסטער, דאמיט מיר גוטעס געשעהע דיך צו ליבע, אונד איך בייס לעבען דיינעטוועגען ער־האלטען ווערדע. (יד) אלז נון אברם אין מצרים קאם, זאהען דיא מצרים דיא פרויא, אונד פאנדען זיא זעהר שען. (טו) אויך דיא פירסטען דעס פרעה זאהען זיא, אונד דיהמטען זיא פאר פרעה, דא וואַרד דיא פרויא היגעגאממען אין דאז הויז דעס פרעה. (טז) דעם

אונקלוס

י והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי תקיף כפנא בארעא: יא והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי אתתיה הא כען ידענא ארי אתתא שפירת חזו את: יב ויהי ארי יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקימון: יג אמרי כען אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקים נפשי בפתגמיכי: יד והוה כד עאל אברם למצרים וחזו מצראי ית אתתא ארי שפירא היא לחדא: טו וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: טז ולאברם

רש"י

יותר ונסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: י רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: יא הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה ואשה עומדת ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבי' כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורי' ומכוערים אחיה' של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא (בראשית י"ט): יג למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: יד ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה וע"י שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: טו ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה

באור

הללו בית אל מים והעי מקדם מוסבות על ההר או על האהל הנזכר למעלה, כי הובדלו בטעם אתנח וצריך לומר שחסר כאן מלת ויהי' כאלו אמר ויהי לו בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח: ויקרא בשם ה', התפלל שם, או קרא בני אדם לעבודת השם: (ט) הלוך ונסוע הנגבה, לפרקים ישב כאן חדש או ימות' ונוסע משם ונוטה אהלו במקו' אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה (רש"י): הנגבה, פאת דרום נקרא נגב בעבור רוב היובש הנמצא שם מגודל החום, כי נגב בלשון ארמי יבש, נגיבו מיא, וה"א אחרונה במקום למ"ד בתחלתה, לכן המלה מלעיל: (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: (יא) הקריב, מהנהו, או הוא עומד ויוצא כמ"ש למעלה: הנה נא ידעתי, דעת הרמב"ן ז"ל שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן, כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מאז ועד עתה, וכן הנה נא עצרני ה' מלדת (להלן ט"ז ב') מנעורי ועד היום הזה, וכן הנה נא לי שתי בנות (שם י"ט ח'), כי לא נולדו עתה, וכולם ככה עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: וכתב עוד הרמב"ן והנכון בעיני כי זה דרכם לאו מעת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא, כי כן אמר ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי וגו', (שם כ' י"ג), אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרז אותה עתה כאשר בוה לה מתחל' עכ"ל: את, דגשות תי"ו את להתבלע הנו"ן כי אתה מגזרת אני (הרחב"ע), והנה לזכר יאמר אתה, ולנקבה את, ואונקלוס ויב"ע (האמתי המתרגם כ"ר וכ"א) יתרגמו שניהם את, אבל בתרגום התורה המיוחס ליב"ע יתורגמו שניהם אנת, בתשלום הנו"ן, כמו שהוא בתשלומו בתרגום דניאל ועזרא, והוא ע"ד מלת חטים שפרשה אנט, שבתרגום עזרא כתוב אנטין (ו' ט' ח' כ"ב), וכן אפיו שפרשו אנף, יתורגם אנפוהי (דניאל ג' י"ט): (יב) ואתך יחיו, פי' שיעמידוך בקיים שלא יהרגוך, וכן מצאנו בבנין הכבד

טז ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים: יז וינגע יהוה את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם: יח ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא: יט למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך: כ ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו: יג א ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה:

אונקלוס

טז ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה עאן ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: יז ואיתי יי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: יח וקרא פרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: יט למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו וכען הא אתתך דבר ואזיל: כ ופקד עלוהי פרעה גברין ואלויאו יתיה וית אתתיה וית כל די ליה:

יג א וסליק אברם ממצרים הוא ואתתיה וכל די ליה ולוט עמיה לדרומא

תרגום אשכנזי

(טז) דעם אברם אבער ערציגטע מאן גוטעס אום איהרענטוויללען, אונד ער ערהילט שאאפע אונד רינדער אונד עזעלן, קנעכטע אונד מעגדע, עזעלינגען אונד קאמעעלע: (יז) דער עוויגע פלאגטע היערויף פרעה אונד זיין הויז מיט גראסען פלאגען, וועגען שרי, דעם אברם פרויא. (יח) דא ליס פרעה דעם אברם רופען, אונד שפראך: וואז האסט דוא מיר געטהאן? ווארום האסט דוא מיר ניכט געזאגט, דאס זיא דיינע פרויא איזט? (יט) ווארום האסט דוא געשפראכען: זיא איזט מיינע שוועסטער? דא נאהם איך זיא מיר צור פרויא; נון אבער היר איזט דיינע פרויא! נים זיא אונד געהע הינוועג. (כ) אונד פרעה בעפאהל איינינגען מעננערן איבער איהן, דאס זיא איהן אונד זיינע פרויא אונד אללעס, וואז ער האטטע, געלייטעטען.

יג (א) אלזא צאג אברם פאן מצרים הינויפגעגען מיטטאג, ער אונד זיינע פרויא אונד אללעס, וואז ער האטטע, אונד

רש״י

הגונה זו למולך: טז ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: יז וינגע. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה: ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה: על דבר שרי. על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה: יט קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ״ג): כ ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלוואו:

יג ב כבד מאד. טעון משאות: ויעל אברם הנגבה. לבא

באור

הכבד הקייתם כל נקבה (במדבר ל״א ט״ו), שפירושו אם העמדתם אותן בחיים, וכן אפי׳ בבנין הפעיל ואותה החייתי (שם כ״ב ל״ג): (יג) למען ייטב לי בעבורך, יראה שלא אמר לה זאת רק להנצל מסכנת מות, ופי׳ למען ייטב לי בעבורך שיחיה ולא ימיתוהו, כמ״ש אחר זה וחיתה נפשי בגללך, והוא לתוספת באור: בעבורך, לא יבא לעולם בלא בי״ת על ההוראה הזאת, שלא יתערב עם ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה׳ י״א); וכן בגללך שהו׳ מענין ההוראה הזאת שפירושו בסבתך, לא יבא ג״כ בלא בי״ת לעולם, שלא יתערב עם כאשר יבער הגלל (מלכים א׳ י״ד י׳): (טו) ויראו אתה שרי פרעה, כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים (לכן אמר בתחלה ויראו המצרים את האשה) (הרמב״ן), וכן מתורגם בל״א (אויך דיא פירסטען): ויהללו אתה, ביניהם לומר ראויה היא למלך, לשון רש״י, וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה, אושהללוה אל המלך עצמו ושלא ולקחה (הרמב״ן): ותקח, מבנין הפעל אף כי לא נמצא הפעיל ממנו בכתוב, ונבלעה הלמ״ד בדגש הקו״ף: (טז) ולאברם היטיב, פרעה בעבורה (רש״י), ושב היטיב על פרעה הנזכר בסוף הפסוק הקודם, וכן תיב״ע, ויש לפרש היטיב המיטיב, וכן מתורגם בל״א: על דבר, ענינו כמו בעבור: (יח) ויקרא פרעה לאברם, יתכן כי בבא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו (הרמב״ן): (כ) ויצו עליו פרעה אנשים, הרא״בע פי׳ שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו, והנכון כמו שמתורגם בל״א שצוה על מה שאחריו שצוה עליו איזה אנשים שישלחוהו, וכן ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסתר ו׳ א׳): עליו, על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו אתו, דרך ליווי בכבוד, וכן ואברהם הלך עמם לשלחם (להלן י״ח ט״ז):

יג (א) ויעל, שרשו עלה מגזרת נחי למ״ד ה״א, והעתיד מבנין הקל ראוי להיות יעלה על משקל יפנה, ובהפעיל יעלה על משקל יפנה, והנה הגזרה הזאת תבוא לפעמים בעתיד בחסרון הה״א (ונפרט כשים בראש העתיד וא״ו ההפכתו לעבר, אז נעתקה הבנינה להיות מלעיל, ואין כח בסגול ע״ן הפעל להמשיך הה״א, לכן תחסר לעולם), ואז תהיינה אותיות אית״ן לפעמים בחירק כמו ויפן, ותבן נור (זכרי׳ ט׳ג׳), ולפעמים בצירי, כמו אל תפן (במדב׳ ט״ז ט״ו), ובבנין הפעיל תהיינה בסגול, כמו ויפן זנב (שופטי׳ ט״ו ד׳), וכן מלת עלה רא״ה י׳ להיות בקל ויעל, ובהפעיל ויעל, אך כדי להמציא הרחבה לאותיות הגרון, נשתנו החירק והסגול שבמל׳ ויעל, וכן ב׳ הסגולין שבמל׳ ויעל לפתחין, ואין הפרש במלה זאת בנקודותי׳ בין הקל וההפעיל רק לפי ענינו הוא מובן, כמו ויעל אברם, דבכאן הוא קל ועומד, ויעל עלת (לעיל ח׳ כ׳), הוא הפעיל ויוצא: הנגבה, לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום בשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ

הנגבה: ב ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב. ג וילך למסעיו מנגב ועד־בית־אל עד־המקום אשר־היה שם אהלה בתחלה בין בית־אל ובין העי: ד אל־מקום המזבח אשר־עשה שם בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה: ה וגם־ללוט ההלך את־אברם היה צאן־ובקר ואהלים: ו ולא־נשא אתם

תרגום אשכנזי

אונד לוט מיט איהם. (ב) אברם וואר זעהר רייך אן פיה, זילבער אונד גאלד. (ג) ער רייזטע זיינע פארי־גען טאגעריזען, פאן מיט־טאג נאך בית אל צו, ביז אן דען ארט, וואו פארהער זיינע היטטע וואר, צווישען בית אל אונד עי, (ד) ביז אן דען ארט דעם אלטארס, דען ער פארהין עררינכטעט, וואו ער נעהמליך אין דעם נא־מען דעם עוויגען געלעהרט האטטע. (ה) אבער אויך לוט, דער מיט אברם גינג, האטטע שאאפע, רינדער אונד היטטען. (ו) נון קאננ־טע עז דאז לאנד ניכט ער־טראגען, דאס זיא בייזאממען וואהנטען, דען איהר גוט (נעהמליך איהרע העערדען) וואר זעהר

אונקלוס

לדרומא: ב ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא: ג ואזל למטלנוהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא דפרסיה תמן משכניה בקדמיתא בין בית אל ובין עי: ד לאתר מדבחא די עבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי: ה ואף ללוט דאזיל עם אברם הוה עאן ותורין ומשכנין: ו ולא סוברת יתהון

באור

הארץ (רש"י), ואין פי' מלת הנגבה כאן כמו הנגבה של מעלה (פסוק ט'), כי שם הלך מצפון לדרום דהיינו מחרן שהיא בצפונית מזרחית לא"י לבית אל שהיא סמוך לדרומה, ופי' הנגבה, כנגב למקומו הראשון שהלך משם, וכאן פירושו כאלו כתיב ויעל אברם ממצרים וגו' לבא בנגב. ר"ל בנגב א"י, לפי שמצרים איננו בנגב ממש לא"י רק מערבית דרומית לה, ושם פניו למזרח וקצת לצפון באופן שיבא לדרום א"י, ולכן הוסיף רש"י מלת לבא, זהיא ג"כ כוונת יב"ע שתרגם פה למיעל לדרומא, ולמעלה לא הוסיף מלת למיעל: (ב) ואברם כבד מאד, מלשון ואת הכבודה לפניהם (שופטים י"ח כ"א), שפירושו מקניהם ושאר ממונם, ומלת כבד היא תאר, ולפי שמי שיש לו הרבה מקנה ורכוש תנועתו כבדה נקרא כן, ופירושו שהוא הי' כבד מאד מקנהו ורכושו שהי' רב וכבד מאד, וכן כאלה נבלת עלה (ישעי' א' ל'), מגד עליה שהם נובלים יאמר על האלה שהיא נובלת, וכן מגלתי זקן וקרעי בגדים (ירמי' מ"א ה'), ורבים כן, ואונקלוס ויב"ע שתרגמו כבד, תקיף, וכן המתרג' האשכנזי שתרגם (רייך), תרגמו לפי הכוונה: (ג) למסעיו, שלא שינה לילך בדרכים אחרים, רק כל נסיעותיו שנסע יום יום בתחלה, נסע גם עתה, וכן ת"א ויב"ע למטלנוהי, לשון נסיעה: מנגב, ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען (רש"י), ונראה לי כי מנגב ועד בית אל שב על למסעיו ולא על וילך, ושעורו, וילך למסעיו אשר מנגב ועד בית אל, לפי שאם הי' שב על וילך הי' לו לומר מנגב אל בית אל או לבית אל: (ד) אשר עשה שם בראשנה, ואשר קרא שם אברם בשם ה', וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה'. (רש"י), אך לשון ויקרא שם יורה על פי' הא', וכן מתורגם בל"א: (ה) ואהלים, נחולם הא"ף וכן שלא חיים לאהליו (שופטים ז' ח' ושמואל א' ב'), ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח), ועל דרך משקל אהל הי' הא"ף בקמ"ץ חטף כמו מן קדש, קדשים, ומן חדש, חדשים, וכן בא כי באהלים תשבו (ירמי' ל"ה ז') ויושב באהלים (שם י'), השכוני באהלים (שופטים ח' י"א), וכתב הרד"ק במכלול (דקדוק ד' ר' ע"ב) כי אותם שבא בהם הא"ף בחולם הוא להאריך על הה"א, או שנשא' בחולם הא"ף יהיו ממשקל אחר, ויהי' הנפרד מהם אהל, במלים גרל, כבב, גזל, תלע שתמקנן מהם גדלות, כבבים, גזלות, תלעים, ואף כי לא נמצא במלת אהל משקל זה בכתוב, וכ"ה דעת הראב"ע: (ו) ולא נשא אתם, פירושו ולא סבל, ובא ארץ בלשון זכר וכמוהו נעתם ארץ (ישעי' ט' י"ח), ולדעת רש"י הוא לשון קצר ובתשלומו הוא ולא נשא אותם מרעה הארץ, אבל כבר כתבתי בהקדמה ובכמה מקומות בבאורי כי משפט הלשון הוא שלא לשמור המין והמספר כאשר יקדים הפעל לפועל: והכוונה שלא היתה הארץ יכולה להספיק מרע' למקניהם: יחדו, הוא"ו היא סימן הרבים על יחיד כמו עליו אביו, ואף על פי שאין בו יו"ד ברוב, הרי מצאנו עלו בשמים ירעם (שמואל א' ב' י'), (שכתיב עלו וקרי עליו) בלא יו"ד, וכן יחדו כמצאו ביו"ד שלשה וכו'. ולפי שנתקנן בו היחידו' והרבוי כאמר כן, (רד"ק בשרשים שרש יחד), ומלה זאת תאמר על שנים כמו כאן, ותאמר על רבים כמו ויענו כל העם יחדו (שמות י"ט ח'), ועל נקבות כמו ואכחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מלכים א' ג' י"ח), אבל שתים נשים זונות: כי היה רכושם רב, ר"ל מקניהם (כי רכושם כולל הכל), וכן מתורגם בל"א: (ז) ויהי ריב וגו', על דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר הי' מקנה אברם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברהם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקני' ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברהם

באור

לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום ולצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: ג וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן במסעות ואכסניו' שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. ד"א בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: ד אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם י"ל ויקרא שם עכשיו בשם ה': ה ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: ו ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. לשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתוב ולא נשא בלשון זכר

אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃ י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

בֹּאֲכָה

אונקלוס

יַתְהוֹן אַרְעָא לְמִיתַּב כַּחֲדָא אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִיתַּב כַּחֲדָא׃ ז וַהֲוַת מַצּוּתָא בֵּין רָעֲוָן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעֲוָן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא׃ ח וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רָעֲוָתִי וּבֵין רָעֲוָתָךְ אֲרֵי גֻבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא׃ ט הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפָּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא׃ י וּזְקַף לוֹט יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כֻלֵּהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּיל יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה כְּגִנְּתָא דַּייָ כְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם

מטי

תרגום אשכנזי

זעהר גראָס, דאַהער קאָננ־טען זיא ניכט בייאזאממען וואָהנען. (ז) דאַ ענטשטונד איין שטרייט צווישען דען פיההירטען דעם אברם אונד דען פיההירטען דעם לוט; דער כנעני אונד דער פרזי זאַסען שאָן דאַ־מאַלז אים לאַנדע. (ח) דאַ שפּראַך אברם צו לוט: ליבער! לאַס'קיינע שטריי־טיגקייטען זיין, צווישען מיר אונד דיר אונד צווישען מיי־נען אונד דיינען הירטען, וויר זינד יאַ נאַהע פערוואַנד־טע. (ט) דוא האַסט דאָך דאַז גאַנצע לאַנד פאָר דיר, טרעננע דיך אַלזאָ פאָן מיר! וויללסט דוא צור לינקען, זאָ ווערדע איך צור רעכטען, וויללסט דוא אַבער צור רעכ־טען, זאָ ווערדע איך צור לינקען. (י) אַלז נון לוט זיך אומזאַה, אונד דען גאַנ־צען קרייז דעם ירדן'ס בע־זיכטיגטע, וועלכער דורכ־אויז געוועססערט וואַר; (בעפאָר נאָך דער עוויגע סדום אונד עמרה צוגרונ־דע ריכטעטע, וואַר ער וויא איין גאַרטען דעם עוויגען, וויא דאַז לאַנד מצרים, אונד זאָ

וואַר

רש"י

זכר: ז ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין: ח אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים. ט אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב לא אתרחק ממך והעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי וא"ת היה לו לינקד ואיימנה כך מצינו במקום אחר אם יש להמין (שמואל ב' י"ד) ואין נקוד להימין: י כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמור'. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעי': באכה צער. עד צוער. ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונת'

מסכת

באור

וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלת אז יראה לי כי העמי' היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקצת אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו, וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפריזי היו אז בארץ הנגב ובשנה האחרת יבאו שם היבוסי והאמורי. (הרמב"ן); והכנעני והפריזי אז ישב בארץ, כוונת המתרגם האשכנזי פה לשלול זמן הקודם שלא ישבו בארץ, קודם שכבשוה מזרעו של שם כמ"ש רש"י לעיל (י"ב ו') על והכנעני אז בארץ: (ח) אחים, קרובים, ועיין מ"ש בפ' חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (לקמן כ"ד כ"ט): (ט) אם השמאל, אם תרצה ללכת לצד שמאל: ואימנה, אימין את עצמי, ר"ל אלך אני לצד ימין נגרשו ימן, והוא מבנין הפעיל, ובא האית"ן בצירי שלא כמנהג רוב השרשים מנחי פ"א יו"ד שהאית"ן בהם נחולם, וכמוהו שרש יטב, הפעיל ממנו ואיטיבה עמך וכן ילל וינק: ואשמאילה, השם מגזרה זו הוא שְׂמֹאל, והנה י"א ששרשו שמל, וכמו שנאמר מן שרש תמל תְּמוֹל, כך היה ראוי לומר מן שמל שְׂמוֹל, אלא שהומר' הו"ו באל"ף כמו, כמנהג אותיות אהו"י להתחלף זו בזו, והפעל מזה השרש בינוני מימינים וּמַשְׂמְאִלִים, בנוח האל"ף, ונמצא בחסרון האל"ף, להימין וּלְהַשְׂמִיל, השימו הַשְׂמִילִי, ונמצא בנוע האל"ף וְאַשְׂמְאִילָה, וכי תַשְׂמְאִילוּ, והוא זרות גדול מאוד להוסיף אות נעה נוספ' בין שתי אותיו' השרשיות, ועכ"ז נמצא חבר לזרות זאת, לִדְרְיוֹשׁ הדבר (עזרא י' ט"ז), ששרשו דרש והיו"ד נוספת באמצע השרש והוא נעה: (י) וישא לוט את עיניו וגו', עיקר כוונת הכתוב להודיע שנפרד לוט מאברהם, וישב בערי הככר, אבל מה שנשא עיניו וראה כי ככר הירדן היא כלה משקה, אינו רק טפל למה שאחריו, להודיע סבת בחירתו לישב שמה, לכן תחילת הווי"ו והללו מחברות המאמרים להיות המאמר הא' סבה אל הב', ושעורו כאן, וכשנשא לוט את עיניו וראה את כל ככר הירדן שכלה משקה, אז בחר לו לוט את כל ככר הירדן וגו', ומאמר לפני שחת ה' וגו' עד סוף הפסוק הוא הודעה אחרת מן כותב הספר להודיע תכונת הארץ בעת ההיא, ובלשונות העמים יסגרו

מאמר

בֹּאֲכָה צֹעַר: יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו: יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם: יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד: יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם

אחרי

אונקלוס

מְטֵי לְצֹעַר: יא וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְּוָת אֲחוּהִי: יב אַבְרָם יְתֵיב בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וְלוֹט יְתֵיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד סְדוֹם: יג וְאֱנָשִׁין דִּסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגְוִיָּתְהוֹן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא: יד וַייָ אֲמַר לְאַבְרָם

בתר

תרגום אשכנזי

ווער עז ביזנאך צוער היןן; (יא) דא ערוועהלטע זיך לוט דען גאנצען קרייז דעס ירדן'ס, אונד צאג געגען מארגען, אלזא ווארדען זיא איינער פאן דעם אנדערן געטרעננט. (יב) אברם וואהנטע אים לאנדע כנען, אונד לוט וואהנטע אין דען שטעדטען דעס קרייזעס, אונד שלוג זיינע היטטען אויף ביז נאך סדום. (יג) דיא מעננער פאן סדום אבער ווארען דעם עוויגען זעהר בעזע מענשען אונד גראסע זינדער. (יד) דער עוויגע שפראך צו אברם,

נאכדעם

רש"י

במסכ' הוריות: יא ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: יב ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: ואנשי סדום רעים. ואע"פ כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב (משלי י'): רעים. בגופם: וחטאים. בממונם: לה' מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: יד אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש

ממנו

באור

מאמר כזה בשני חלקי' לבנה, אולם בלשון המקרא אין צורך, כי בעל הטעמי' יבארהו בתתו טעם מפסי' יותר בסוף המאמר המוסגר מן המפסיק שבסוף המאמר שלפניו, ואם יהי' סוף המאמר שלפניו באתנח, יתן בסוף המאמר המוסגר סוף פסוק, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם): ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' וט'), ותבין עוד ' שאין כגן ה' שב אל כי כלה משקה, לומר כי כלה משקה כגן ה' וכארץ מצרים וגו', דא"כ ראוי להיות האתנח במלת עמרה, רק מקרא קצר הוא וצריך להוסיף מלת הי', לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה היה (המישור ההוא) כגן ה', וכן פי' רש"י ז"ל, ועל פי דברי אלה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ואשוב לבאור המלות: ככר, ת"א ויב"ע מישר, ולדעת הרד"ק במכלול (ד'קטן דף ר"כ ע"א), ובשרשים שרש ככר יהי' ככר שם משמות הכבדים ע"מ אפר, אבר, והדבוי והסמיכות והכנוי שוה בהם, וענינו מישור, וככר ' ד נראה ' שרשו כר משרשים בעלי ב' אותיו', או כרר בעבור שהמקובץ נמצא לבשו כרים הצאן (תהלים ס"ה י"ד), שהכ"ף קמוצה, ואולי הוא לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש לחסרון הרי"ש ע"פ, וענינו קרוב לענין ככר, רק ד' שהוא שם פרטי למקום מרעה הבהמות לבד ולא למישור אחר שאין שם מרעה: כי כלה משקה, אמר כלה אחר שאמר כל להגדיל הדבר, וכן כל מלכי גוים, כלם שכבו (ישעי' י"ד י"ח), משקה, בא שם המקרא תחת שם התאר וענינו בעלת משקה, רוצה לומר ארץ נחלי מים: לפני שחת, קודם שהשחית והוא מקור מבנין הכבד: כגן ה' כארץ מצרים, יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנא' בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן (לעיל ב' י') וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק (דברים י"א י'), והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לראיה, ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים ירצו לפרש שיש בככר נהרות גדולות ישקו אילני הגנות כגן ה' וביאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק, ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורות וטובה למרעה. (הרמב"ן), וכן נודע עוד היום שאין הגשמים יורדים במצרים רק נהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות: באכה צער, עד צער הי' המקום משקה, ועיין מ"ש בפ' נח על באכה גררה (לעיל י' י"ט): (יא) ויסע לוט מקדם, רש"י פי' נסע מאצל אברם ממזרחו והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב עכ"ל, ויותר מפורש בדברי הראב"ע שכתב כי סדום מערב בית אל, ומאד יפלא כי היא נגד המציאות הנודע כי בית אל בתוך ארץ כנען בחלק בנימין וסדום הוא למזרח ארץ כנען כי הירדן ההולך למזרח ארץ כנען נופל בים המלח ככתוב בפ' מסעי בגבולי הארץ וים המלח הוא למערב ערי סדום ועמורה, וכן תמה ע"ז הרא"ם והניח בצ"ע, והי' נראה לי להגי' ברש"י במקום של אברם, של סדום, והי' א"כ כוונתו שהלך ממערב למזרח, רק שרצה לפרש מ"ש מקדם במקום מן כמשמעו העצמי ברוב המקומות, לכן מפרש שהלך ממזרח של מקום אברם שהוא מערב של סדום, ואף שלמעלה (י"ב ח') בפסוק ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל, מפרש במזרחה של בית אל, וענינו כמו בקדם בית אל, היינו לפי ששם אין מקדם מוסב על פעל ויעתק שלפניו, רק על ההרה, ושעורו ההרה אשר מקדם לבית אל, משא"כ כאן שמוסב על פעל ויסע, רצה לפרש המ"ם כמשמעו מן, אבל לא מצאתי כן בשום נוסח, גם בשני נוסחאות של רש"י כ"י שבידי הנוסח, של אברם, וצ"ע, ואונקלוס תרגם בקדמיתא, ויב"ע תרגם ממדינחא, וכן מתורגם בל"א, ובאור מקדם כמו בקדם ר"ל במזרח קדם של א"י, ואחד משמושי המ"ם הוא שתשמש במקום בי"ת, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד'קטן דף כ"ב ע"א) ובשרשים שרש מן ע"ש: (יב) אברם ישב בארץ כנען, בשאר ארץ כנען כולה כי ערי הככר מכלל ארץ כנען (עיין מה שכתבתי בפ' וירא (לקמן י"ח י"ו) בפסוק וה' אמר), וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברהם שלא יבא בכל הככר. (הרמב"ן): ויאהל עד סדם, נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדם וגו', בא מלת וחטאים באתנח שלא כמשפט, לפי שאנשי סדם נושא המאמ', וכל שאר הכתוב רעים וחטאים לה' מאד הוא נשוא המאמר, וכפי דרך נגינות הטעמים בכל מקום ראוי שיובדל הנושא מנשואו בטעם היותר מפסיק והי' א"כ מן הראוי להטעים מלת רעים בדרגא ומלת חטאים בתביר, אלא שנתחזקה ההעמדה במלת וחטאים לעורר הכוונה על עונש המרי, (וזהו מה שאמרו חז"ל בסנהדרין (דף ק"ט ע"א) שמתכוונים וחוטאים, דהיינו שיודעים רבונם ומתכווני' למרוד, כמו שפי' רש"י כאן), ותיבות לה' מאד מוסבות על רעים וחטאים כאלו אמר שהיו רעים לה' והיו חטאים לה', היו רעים מאד והיו חטאים מאד, לפיכך הובדלה גם תיבת לה' מתיבת מאד בטעם מפסיק שהוא הטפחא, אבל אינו מפסיק כל כך כמו האתנח: ונראה לי שהפסוק הזה הוא הקדמה אל הספור בענין הפיכת סדום ועמורה והצלת

לוט

אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה: טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם: טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה: יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה: יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה: פ רביעי

יד א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל

אונקלוס

בָּתַר דְּאִתְפְּרַשׁ לוֹט מִנֵּיהּ זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזִי מִן אַתְרָא דְּאַתְּ תַּמָּן לְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּנְחָא וּלְמַעַרְבָא: טו אֲרֵי יָת כָּל אַרְעָא דִּי אַתְּ חָזֵי לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא: טז וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּמָא דְּלֵית אֶפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן: יז קוּם הַלִּיךְ בְּאַרְעָא לְאוֹרְכַּהּ וּלְפוּתְיַהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִינַהּ: יח וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִּי בְחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ: יד א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל

תרגום אשכנזי

נאכדעם זיך לוט פאן איהם געטרעננט האטטע: הערע דיינע אויגען אויף אונד זיהע דיך אום, פאן דעם ארטע, ווא דוא ביסט, געגען מיטטערנאכט, געגען מיטטאג, געגען מארגען אונד געגען אבענד. (טו) דען דאז גאנצע לאנד, וועלכעז דוא זיהעסט, ווערדע איך דיר אונד דיינעם זאמען אויף עוויג איינגעבען. (טז) דיינען זאמען אבער ווילל איך דעם שטויבע דער ערדע גלייך מאכען, זא דאס ווען יעמאנד וויר דען שטויב דער ערדע צעהלען קעננען, אויך דיין זאמע זאלל געצעהלט ווערדען. (יז) מאכע דיך אויף, דורכציהע דאז לאנד נאך דער לענגע אונד בריטע, דען דיר ווילל איך עז איינגעבען. (יח) אברם שלוג זיינע היטטען אויף, קאם אונד בעזעצטע זיך אין דעם האינע ממרא, וועלכער בייא חברון איזט, אונד ערבויעטע דאזעלבסט, דעם עוויגען צו עהרען, איינען אלטאר.

יד (א) אין טאגען אמרפל, דעס קעניגס פאן שנער, אריוך, קעניגס פאן אלסר, כדרלעומר, קעניגס צו עילם, אונד תדעל

רש"י

ממנו: (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שא"א לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: יד א אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים. מקום יש ששמו גוים ע"ש שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל בראשית רבה: ב שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה

באור

לוט, שבפ' וירא, כענין ואם היא אבי כנען (לעיל ט' י"ח), ועוד רבים כן: רעים, בגופם, והטאים, בממונם, (רש"י), והיא דעת רב יהודה בסנהדרין (דף ק"ט ע"א): ואונקלוס ויב"ע תרגמו להפך והיא דעת הבריית' שם, והנה באמת במה שבנה' מפורשים בכתוב (עם שיחזקא לא פי' רק רעתם בממונם שאמר (בסי' ט"ז פסוק מ"ט) הנה זה היה עון סדם אחתך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה) בפ' וירא, בענין ממונם, מה שהרע בעיניהם קבלת האורחי' שהכניס לוט לביתו, ובענין גופם, מה שאמרו הוציאם אלינו ונדעה אתם (להלן י"ט ה'): (יד) צפנה, היא הפאה השמאלית: ונגבה, היא הפאה הימנית, ונקראת בכתוב גם דרום וימין ותימן: וכתב הרד"ק בשרשים שרש נגב, כי נקרא הצד הזה נגב לפי שיש בפאת דרום חרב הרבה ואין בה ישוב כמו בשאר הפאות מפני החמימות, ותרגום חרבו פני האדמה (לעיל ח' י"ג), נגיבו אפי ארעא: וקדמה, היא הצד שלפניו, ונקרא ג"כ מזרח ע"ש שהשמש תזרח משם: וימה, הוא הצד שלאחריו, ונקרא ג"כ מערב מלשון ערב, ולפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפאת מערב ים: (טו) לך אתננה, הראב"ע פי' בדבור, כי לא הנחילה בפועל לאברהם רק לזרעו יוצאי מצרים, וכן כתב הרמב"ן וטעם כי לך ולזרעך שתחזיק במתנ' מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם עכ"ל: כי ענין הנתינה יפול על מסירת הזכות בדבר, שיזכה בו המקבל עתה אף שלא יחזיק בדבר ההוא כי אם לאחר זמן, ועל מסירת הדבר הנתון בעצמו ליד המקבל או לרשותו, לכן תובן הנתינה הנזכרת בכתוב הזה על שני הענינים יחד, כי הנתינה לאברם היא מסירת הזכות, ועדיין לא נתן לו הכח לכבשה כמו שאמר לו כי לא שלם עון האמרי עד הנה (לקמן ט"ו ט"ז), אולם נתינת הארץ לזרעו תובן על הענין הב' שהיא נתינה לרשותם ממש שיכבשוה: (טז) גם זרעך ימנה, אם יהיה זה יהיה זה ואם לא לא כלומר כשם שזה אי אפשר גם זה כמו כן וכן היהפך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להיטיב (ירמי' י"ג כ"ג): (יז) קום, ענין זרוז:

יד (א) אמרפל מלך שנער, אמרו חז"ל בב"ר שהוא נמרוד, וכן סיפר בספר הישר, ואמר שם כי אחר בנין המגדל שנפוצו כל העם מעליו ויתפרדו לארצות רבות ונתחלקו ללשונות רבות, מרדו בו והמליכה כל אומה ואומ' עלי' מלך אחר, תחת כי קודם בנין המגדל ישבו כולם יחד בבקעת שנער, ונמרוד מלך על כולם, ולפי שבבנין המגדל נפלו כל גבוריו, קראוהו כל עבדיו ושריו אמרפל, ובב"ר אמרו ע"ש שאמר להפיל את אברם לכבשן האש: מלך גוים, שם מדינה כחבריו שבפסוק, וכ"ה בס' הישר, וכ"כ רש"י בשם הב"ר מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל עכ"ל, ונמצא ביהושע (י"ב כ"ג) מלך גוים לגלגל אחד, וכן מתורגם בל"א, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו עממין:

וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם: ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר: ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח: ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ: ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר

עד

תרגום אשכנזי

תדעל, קעניגס דער גוים, (ב) פיהרטען דיזע קריג מיט ברע, דעם קעניג פאן סדום, מיט ברשע, דעם קעניגע פאן עמורה, שנאב, דעם קעניג פאן אדמה, שמאבר קעניג פאן צבוים, אונד מיט דעם קעניגע פאן בלע, נונמעהר צוער גענעננט. (ג) אללע דיזע פעראייניגטען זיך אין דעם טהאלע שדים, דאז זעלבע איזט נונמעהר דיא זאלצזעע. (ד) זיא װארען נעמליך צװעלף יאהר דעם כדרלעומר אונטערװירפיג, אים דרייצעהנטען יאהרע אבער פילען זיא אב. (ה) אונד אים פירצעהנטען יאהרע קאם כדרלעומר אונד דיא קעניגע, װעלכע מיט איהם הילטען, אונד שלוגען דיא רפאים אין עשתרות קרנים, דיא זוזים אין הם, דיא אימים אין שוה קריתים (ו) אונד דאז פאלק חורי"ם אויף איהרעם געבירגע שעיר, ביז

אונקלוס

וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין: ב עֲבַדוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָה שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר: ג כָּל אִלֵּין אִתְכְּנָשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא: ד תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלַחוּ יָת כְּדָרְלָעֹמֶר וּתְלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין מְרַדוּ: ה וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְדָרְלָעֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִי בְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִבְהֵמְתָא וְיָת אֵמְתָנֵי דִי בְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם: ו וְיָת חוֹרָאֵי דִי בְטוּרָא דְשֵׂעִיר

עד

רש"י

בהקב"ה. בלע. שם העיר: ג עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: ד י"ב שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובי"ד שנה למורדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: ה והמלכים אשר אתו. אלה שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: ו בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל

באור

(ב) ומלך בלע, שם העיר. (רש"י); ואיננו מפורש בכתוב שם המלך, אבל מפורש בס' הישר ששם המלך הי' בלע ובשבילו קרא שם העיר על שמו, ולכן תהי' כוונת הפסוק ומלך בלע לרמוז גם שמו, ואז לא היתה נקראת רק בלע, רק אחר הפיכת ד' הערים והיא נשארה הוסב שמה להקרא צוער ע"ש והוא מצער (להלן י"ט כ'), ומשה כתב גם השם שנקראת בימיו: (ג) חברו, מבנין הקל, והוא פעל עומד, ור"ל נתחברו: אל עמק השדים, נסעו ממקומם שהיו אל עמק השדים, ושם נתקבצו יחד, ונראה כי למלחמ' נתקבצו שם, ופסוק זה הוא כלל, ואחריו יפרט ויאמר כי מתחל' עבדו את כדרלעומר שתי' עשרה שנה וגו' עד סוף הענין ויצא מלך סדם וגו' ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים, הוא הדבר אשר התחיל בו, וכ"ה בס' הישר: השדים, ת"א חקליא, פתרו מלשון שדה, וכן פי' רש"י עמק השדים, כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה, ויהי' שרשו שדד והדגש לחסרון הכפל, כי הענין הזה נמצא בשני שרשים, שדה ושדד, השם ממנו יבוא משרש שדה, והפעל ממנו יבוא משרש שדד, יפתח וישדד אדמתו (ישעי' כ"ח כ"ד), ישדד לו יעקב (הושע י' י"א), אם ישדד עמקים אחריך (איוב ל"ט י'), ויהיו א"כ השדים שבפרשה שלפנינו שמות נגזרים משרש שדד עם שלא נמצא הנפרד ממנו, וי"א כי שרש שדים שוד, והוא מענין ושדת אתם בשיד, (דברים כ"ז ב' וד'), והדגש תמורת הנח כמו ופטורי צִצִּים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), ששרשו ציץ, ונא הדגש בגד"י שני' תמורת הנח, וכן מפרשים מזה הענין ותשם בסד רגלי (איוב י"ג כ"ז), ישם בסד רגלי (שם ל"ג י"א), ואף ששם כתוב בסמ"ך וזה בשי"ן שמאלית, הכל אחד, ומורה על זה הפירוש הכתוב הבא אחר זה ועמק השדים בארת בארת חמר, שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין, והמתרגם האשכנזי לא תרגם שם שדים, כי לכל הפירושים משמע מפשטות הכתוב שנקר' כן בשם עצם פרטי אם מרבוי השדות או מענין הסיד, והשם העצם הפרטי לא יתורגם, וכן פירש"י כך שמו ע"ש שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח, העמק עצמו נעשה אח"כ ים והוא הנקרא ים המלח, והוא גבול א"י לצד מזרח קרוב לדרום כמפורש בס' אלה מסעי: (ד) ושלש עשרה שנה מרדו, ר"ל ובשלש עשרה, ותחסר הבי"ת כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ' י"א), הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ב י"א), כן פי' הראב"ע, והכוונה בשנת השלש עשרה, כי דרך שם המספר בלשון הקדש כשירצה לדבר מאחד מהמספר יאמר המספר בעצמו: וכן שנת החמשים שנה (ויקר' כ"ה י' וי"א), ר"ל השנה היא לבדה, עם ששם חמשים הוא שם כולל לחמש פעם עשר, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ט ע"א), וכן תרג"ע ובתליסרי שנין, וכן מתורגם בל"א והיא דעת רשב"ג בבראשית רבה (פ' מ"ב סי' ו'), אבל לדעת ר' יוסי שם כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי המרידה, וכ"ה בסדר עולם (כראה לי כי לשיטתי' אזיל כי מאן תנא ס"ע ר' יוסי), וכ"ה דעת רב בשבת (דף י' ע"ב וי"א ע"א), וכן ת"א): (ה) בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו, פי' רש"י לפי שהוא הי' בעל המעשה נכנס בעובי הקורה והאחרים טפלים לו לכן הזכירו כאן לבדו, ולא ידעתי למה הזכירו תחלה שלישי להם, ואולי בעבור

שהי'

עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ

מלך

אונקלוס

עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא׃ ז וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא הוּא רְקַם וּמְחוֹ יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי׃ ח וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדָּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃ ט עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ

מלכא

תרגום אשכנזי

ביזנאך איל פארן, וועלכעז אויף דער וויסטע ליגט. (ז) הירויף װענדעטען זיא זיך אונד קאמען נאך עין משפט, דאזװעלבע הייסט אויך קדש, אונד שלוגען דאז גאנצע געפילדע דעס פאלקעס עמלק אונד אויך דאז פאלק אמורי, װעלכעז אין חצצון תמר זיצט. (ח) נון צאגען אויז דיא קעניגע פאן סדום, עמורה, אדמה, צבוים אונד פאן בלע, יעצט צוער גענננט, אונד ארדנעטען זיך אים טהאלע שדים צור שלאכט מיט איהנען. (ט) נעמליך מיט כדרלעומר, דעם קעניגע צו עילם, תדעל, דעם קעניגע דער גוים, אמרפל, דעם קעניגע צו שנער, אונד אריוך, דעם קע־

רש"י

איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים (במדבר ל"ג). וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמין מישור וכל א' שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב'): ז עין משפט היא קדש. ע"ש העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט (סי' כ"ב): ט ארבעה מלכים. ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ

באור

שהי' תחלה תחת יד אמרפל, כנודע מרז"ל בב"ר שהוא נמרד המולך בשנער, אשר נודעה גבורתו בפ' הקודמת, ואח"כ התגבר עליו ועל חביריו והכניעם להיות תחת רשותו, וכן סיפר בס' הישר: ויכו את רפאים, באה פה מלת את ואין אחרי' לא ה"א הידיעה ולא כנוי ולא סמיכות שלא כמנהג הלשון, והראוי את הרפאים כחביריו שבפסוק ואת הזוזים, ואת האימים, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (להלן כ"א ל'), את אחיכם אחר (שם מ"ג י"ד), ונקראו רפאים, שכל הרואה אותם ימות לבו וישב מהרפאים, שהם המתים, ואימים ע"ש שיש מהם אימה, כן פי' הראב"ע, ועל זוזים כתב רש"י שהם זמזמים הנזכרי' בפ' דברים (ב' כ'), ופי' הרמב"ן שם שהוא מלשון זממו אל תפק (תהלים ק"מ ט'), אלא שנכפל, כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: והנה אף שהכתוב מעיד שהאומות קראו להם השמות הללו, כמו שנאמר שם (ב' ט' וי' וי"א), והמאבי' יקראו להם אמים, וכן והעמנים יקראו להם זמזמים (שם י"ט כ'), על כל זה נראה מכוונת הכתוב בהודעת השמות הללו, שהוראת שרשיהם בלשונות ההם מסכמת או קרובה להוראתה בלה"ק, על ענין החוזק והגבורה, והנה המתרגם האשכנזי לא תרגם את השמות הללו כלל, לפי שנשתנו ונעשו שמות פרטיים, ואונקלוס וי"כ תרגמו רפאים גבריא, הזוזים תקיפיא, האימים אמתני: (ו) בהררם, לדעת הראב"ע הוא פעל והוא מקור מבנין הכבד עם כנוי נסתרים על משקל בְּדַבְּרָם ונאמרו שהכום בעלותם להר שעיר, אבל לא מצאנו פעל נגזר מזה השם, גם לא יתכן לומר כן מפני פתחות הה"א, כי ראוי' להיות בקמץ לתשלום הדגש, כי עם הרי"ש יושלם הדגש על הרוב, והנכון הוא דעת הרד"ק בשרשי' שרש הרר שהוא שם הנפרד הֲרַר על משקל מֶלֶך ועם כנוי נסתרים במלכם, והרבים הררים ע"מ מלכים, ונמצא ממנו סמיכות המקובץ בהררי אל (תהלים ל"ו ז') ועם הכנוים ומהרריה תחצב נחשת (דברים ח' ט'), ותהי' פה המ"ם לכנוי נסתרים ונאמרו בהר שלהם, שהוא שעיר, ותחסר מלת שהוא, וכמוהו שב לארצו מצרים (ירמי' ל"ז ז'), פי' שב לארצו שהיא מצרים, מעירך ירושלים (דניאל ט' ט"ז), ר"ל מעירך שהיא ירושלים, וכן פירש"י ז"ל (עיין רא"ם שהתפלא בזה עליהם), וכן ת"א בטוריא דשעיר, ויב"ע בטוריא רמי' דגבלא, ונראה מדבריהם שלדעתם שם הרר בשש נקודות הוא שם המין כללי, כמו (געבירגע) בל"א, ואף שנמצא בהם המקובץ אין בזה סתירה, לכך שנו אותו מיחיד לרבים: איל פארן, אונקלוס ויב"ע תרגמו לשון מישור, ורש"י ז"ל פי' דבריו שאין רצונו שתרגום איל הוא מישור, כי כן תרגם ג"כ ככר הירדן ואלני ממרא ואבל השטים, רק שמישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמים מישור וכל אחד שמו עליו, ואונקלוס רודף אחר באור הענין ולא אחר באור המלות: (ז) עין משפט, אונקלוס תרגם כפשוטו למישר פילוג דינא, מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט. (רש"י), ויהי' לפ"ז עין שם המישור כמו איל פארן ואלני ממרא ודומיהם (כפי כוונת אונקלוס לדעת רש"י ז"ל), ומשפט הוא שם תאר ע"ש המשפט אשר שם: היא קדש, לפי דעת רש"י היא קדש שנשפטו שם משה ואהרן שהיא במדבר צין, וטען עליו הרמב"ן, אבל הרא"ם החזיק דעת רש"י ע"פ בריתא דס"ע, והשיב על כל טענותיו בדברים נכונים, וגם לי בזה דבור ארוך ליישב כמה פסוקים בסדר שלח לך ובס' דברים, ובהגיעי לשם אי"ה אאריך בזה, או בקו"א אשר יעדתי לחברו בע"ה, וקדש היא תחלת גבול אדום כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במדבר כ' ט"ז): שדה העמלקי, לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד עכ"ל, והכונ' שמשה כתב כן על שם שהי' עתיד להקראות כן, ובימיו כבר נקרא בשם הזה, והרמב"ן כתב שהנכון בעיני כי הי' בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החרי יושב הארץ ומושל על המקו' הזה ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא, ואולי ממשפחות תמנע אמו הי' ומשל גם במקום ההוא והי' אלוף עליהם עכ"ל, והכוונה במאמר ויכו את כל שדה העמלקי, שהכוונת יושבי הערים אשר שם, כי מישור גדול שערים בנויות שם נקרא ג"כ שדה, וכן שדה אדו' (להלן ל"ב ד'), בשדה מואב (רות א' ו'): (ט) את כדרלעמר, כמו עם, ונענור שאמר

מלך אלסר ארבעה מלכים את־החמשה: י ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך־סדם ועמרה ויפלו־שמה והנשארים הרה נסו: יא ויקחו את־כל־רכש סדם ועמרה ואת־כל־אכלם וילכו: יב ויקחו את־לוט ואת־רכשו בן־אחי אברם וילכו והוא ישב בסדם: יג ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר והם בעלי ברית־אברם: יד וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את־חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף

עד

אונקלוס

מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: י ומישר חקליא בירין בירין מסקין חמרא ועריקו מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן ודאשתארו לטורא ערקו: יא ושבו ית־כל־קנינא דסדום ועמורה וית כל מיכלהון ואזלו: יב ושבו ית־לוט וית קניניה בר אחוהי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום: יג ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואנון אנשי קימיה דאברם: יד ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי וזריז ית עולמוהי ילידי ביתיה תלת מאה ותמני עסר ורדף

עד

תרגום אשכנזי

קעניגע צו אלסר, פיר קעניגע געגען פינף.
(י) דאז טהאל שדים אבר וואר פאללער טהאנגרובען, אלז נון דיא קעניגע פאן סדום אונד עמורה דיא פלוכט ערגריפפען, פילען זיא היניין; דיא איבריגען אבער פלאהען אינס געביר־גע. (יא) יענע נאהמען אל־לעס גוט פאן סדום אונד עמורה אונד אללען איהרען מונדפאררעטה, אונד גינגען דאפאן. (יב) זיא נאהמען אויך לוט אונד זיין גוט, דער איין ברודערסזאהן דעס אברם וואר, ער זאס דא־מאלז אין סדום. (יג) דא קאם איין פליכטלינג, אונד ערצעהלטע עס דעם עברי אברם; דיזער וואהנטע דא־מאלז אין דעם האינע דעס אמוריטער ממרא, איינעס ברודערס פאן אשכול אונד ענר, אונד דיזע ווארען בונ־דעסגעננער דעם אברם. (יד) אלס אברם הערטע, דאס זיין פערוואנדטער געפאנגען ווארדען, וואפפנעטע ער זיינע געאיבטען הויזגעבארנען, דרייא הונדערט אונד אכטצעהן אן דער צאהל, אונד פערפאלגטע זיא

בין

רש"י

ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: י בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמ' לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברה' מאור כשדי' מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. הרה. כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חלוק בין הרה לההרה שה"א שבסוף התיב' עומדת במקו' למ"ד שבראשה אבל אינה עומד' במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר שכל א' נס באשר מצא הר תחלה. וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל הר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: יב והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: יג ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתו' כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים (דברי' ג') וזהו נשא' שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאי' בעשתרות קרנים. תנחומא. ומדרש ב"ר זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאי' שנא' הנפילי' היו בארץ וגו' (בראשית ו') ומתכוון שיהרג אברהם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית: יד וירק. כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כ"ו)

אזיין

באור

בפסוק הקודם אתה פרט בלשון את במקום עם: (י) בארות, בכל המקרא הוא בור במימיו נובעין, והיחיד הוא באר ע"מ, פאר והמקובץ בארות, וסמיכות הרבים יבוא על שני משקלים: בארת המים (לקמן כ"ו י"ח), או בארת חמר, והרד"ק במכלול (ד' קטן דף קנ"ט ע"ב) כתב כי אולי הוא משקל אחר, וכן נראה לי שיהיה הנפרד ממנו בארת ע"מ בהמת, והמקובץ בארות ע"מ בהמות, וסמיכו' הרבי': בארות ע"מ בהמות שדי (תהלי' ח' ח'), וראוי להיות הבי"ת בחירק כשניה' והצ"ק והה' א בשוא כמו מן ברכ', ברכת אביך (לקמן מ"ט כ"ו), ונשתנ' מפני אות הגרון: חמר, טיט עפר, ור"ל כי בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין: ויפלו שמה, נחבאים להמלט כפלו שמה בלא ראות: הרה, השם הר ושרשו הרר, והה"א במקו' למ"ד בתחלתה, ותחת פתח קטן בה"א במקו' פתח גדול, וכתב רש"י שיש חלוק בין הרה לההרה, כי ה"א שבסוף הרה עומדת במקום למ"ד הנקודה בשוא שאיננה מורה על הידוע, ופירושו להר או אל הר, ואיננו ידוע איזה הר, אבל ההרה פירושו להר או אל ההר, והוא הידוע ומפורש בפרשה, והנראה פה שנס כל אחד לאיזה הר שהי' באשר ראה תחלה לכן כתיב כאן הרה: (יב) והוא יושב בסדם, אין צורך להודיע זאת פה, כי כבר נאמ' ויאהל עד סדם (לעיל י"ג י"ב), אבל לפי שנבחר לו את כל ככר הירדן לרעו' מקנהו פעם כה ופעם כה, לכן אמר הכתוב כי אז ישב בסדום, וכן כתב הראב"ע והוא הי' ביום ההוא יושב בסדום עכ"ל: (יג) הפליט,

ענין

עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לחם

עַד דָּן׃ טו וְאִתְפְּלֵג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחוֹנוּן וְרַדְפִנּוּן עַד חוֹבָה דְּמִצִּיפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק׃ טז וַאֲתֵיב יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא׃ יז וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יָת כְּדָרְלָעֹמֶר וְיָת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ יח וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לחם

ביז דן; (טו) דעם נאכטס טהיילטען ער אונד זיינע קנעכטע זיך אין הויפען, שלוג זיא אונד פערפאלגטע זיא ביז חובה, וועלכעז צור לינקען זייטע פאן דמשק ליגט. (טז) ער בראכטע אללעס גוט ווידער צוריק; וויא אויך זיינען פערוואנד־טען לוט אונד זיין גוט, אויך דיא ווייבער אונד דאז פאלק פיהרטע ער צוריק. (יז) אלז ער צוריק קאם פאם שלאגען דעם כדרלעומר אונד דער קעניגע, דיא מיט איהם הילטען, גינג איהם דער קעניג פאן סדום ענטגעגען אין דאז עבענע טהאל, וועלכעז אויך קע־ניגסטהאל הייסט. (יח) מלכי צדק, קעניג צו שלם, ליס בראד אונד וויין

רש"י

אזיין בחרבי עליהם וכן אריק חרבי (שמו' ט"ו) וכן והרק חנית וסגור (תהלים ל"ה): חניכיו. חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער (משלי כ"ב) חנכת המזבח (במדבר ז') חנכת הבית (תהלי' ל') ובלע"ז קורין לו אינסי"ניר (והוא הנכעני"ער בל"א אונטערריכטען אדר בעלעהרן): שמונה עשר וגו'. רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: טו ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם: יז עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס אחד שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומדרש אגדה עמק ששוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: יח ומלכי צדק. מדרש

באור

ענין הצלה והמלטה והוא תאר, וכתב רש"י בשם תנחומא כי לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה, והוא שכתוב כי רק עוג וגו' נשאר מיתר הרפאים (דברים ג' י"א), והוא נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים עכ"ד: העברי, שבא מעבר הנהר. (רש"י) והיא דעת רבנן בב"ר (פ' מ"ב סי' י"ג), ודעת רבי נחמיה (שם) שהוא מבני בניו של עבר, ועוד יש שם דעה שלישית ע"ש: (יד) וירק, ענין הליכה למלחמה, והוא יוצא לשלישי ופירושו נתן להם כלי מלחמה, ונמצא ג"כ יוצא לשני כמו והריקו חרבותם (יחזקאל כ"ח ז'), והרק חנית (תהלים ל"ה ג'), או הוא לשון הרקת הכלי מענין מריקים שקיהם (להלן מ"ב ל"ה), ועל הארץ יריקו (קהלת י"א ג'), ור"ל פה הוצאת הכלי זיין מתערו, ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן תער, ולשון הרקה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו: את חניכיו, הנערים שחנך אותם ולמד אותם (רד"ק בשרשים שרש חנך): ורש"י כתב שחנוך הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנך לנער (משלי כ"ב ו'), חנכת המזבח (במדבר ז' י' ופ"ד ופ"ח), חנכת הבית (תהלים ל' א'), ובלע"ז קורין לו אינסי"ניר עכ"ל, והוא אנסעני"ער, ובל"א (אונטערריכטען או לעהרן), ואין המלה מכוונת כראוי עם פירש"י, ואולם ברש"י כ"י ישן על קלף הוסיף ויש שלועזין אותו אישטרינ"ר עכ"ל, והוא עטרע"נער, ובל"א (צום ערשטען מאהל בראוכען), והוא הנכון: ילידי ביתו, שנולדו בביתו מהנפש אשר עשו בחרן ובארץ כנען והיו שלשה עשר ושלש מאות: עד דן, קרא משה את המקום ההוא דן על שם העתיד, כי בימיו היתה נקראת ליש או לשם, ולא נודע אז עדיין שבני דן כבשוה ויקראוה כן רק משה בנבואתו ידע זאת: (טו) ויחלק עליהם לילה, כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן. לילה, כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם, והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה איזה דרך אשר יברחו בה חלק עצו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם, ושעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה. (הרמב"ן): לילה, כמו בלילה: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק, ידוע כי מרחק רב בין אלני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר היא חוצה לארץ אם כן רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארבעה היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא (ישעיה מ"א ג'). (הרמב"ן): (טז) את לוט אחיו, ר"ל בן אחיו כי כן משפט לשון הקדש, כמו שאמר חנמאל דדי (ירמיה ל"ב י"ב), ר"ל בן דודי: (יז) ויצא מלך סדם לקראתו, (אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו) אל עמק שוה הוא עמק המלך, כ"ה שעור הכתוב, כי אל עמק שב על ויצא, לכן מלת אתו בלתי נחשבת שהוא מפסיק יותר מן הסגולתא שבמלת לקראתו, כמשפט המאמר המוסגר

לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי

העשרתי

אונקלוס

לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם־אֵל עִלָּאָה׃ יט וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם קֳדָם־אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ כ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּי־מְסַר סַנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד־מִן־עַסְרָא מִכֹּלָּא׃ כא וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב־לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא דְּבַר־לָךְ׃ כב וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרֵימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם־יְיָ אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ כג אִם מִחוּטָא וְעַד־עַרְקַת מְסָנָא וְאִם אֶסַּב מִכָּל־דִּי־לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא

עתרית

תרגום אשכנזי

וויין הערויזברינגען; דיזער וואר איין דינער דעם העכסטען גאטטעס. (יט) ער זעגנעטע איהן, אונד שפראך: געזעגנעט זייא אברם דעם העכסטען גאטטע, דער הימעל אונד ערדע הערפארגעבראכט! (כ) אונד געלאבט זייא דער העכסטע גאטט, דער דיינע פיינדע אין דיינע האנד געגעבען האט! דא גאב איהם אברם דען צעהנטען פאן אללעם. (כא) דער קעניג פאן סדום שפראך צו אברם: גיב מיר דיא פערזאנען, אונד דאז גוט נים דיר! (כב) אברם אבער שפראך צום קעניג פאן סדום: איך העבע מיינע האנד אויף צום עוויגען, צום העכסטען גאטטע, דער הימעל אונד ערדע הערפארגעבראכט האט, (כג) דאס איך ווערער פארען נאך שוהבאנד, דאס איך פאן אללעם, וואז דיין איזט, ניכטס נעהמע; דאמיט דוא ניכט זאגעסט: איך

האבע

רש"י

מדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: יט קונה שמים וארץ. כמו עושה שמים וארץ (תהלי' קמ"ו) על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: כ אשר מגן. אשר הסגיר. וכן אמגנך ישראל (הושע י"א): ויתן לו. אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: כא תן לי הנפש. מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: כב הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי נשבע אני (בראשית כ"ב). וכן נתתי כסף השדה קח ממני (שם כ"ג) נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: כג אם מחוט. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. ואם תאמר לתת לי שכר מנית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגומר. שהקב"ה

הבטיחני

באור

המובחר, ועקרו בלי שרוש כ"ה, ויהי אחרי שובו מהכות את כדרלעומר ואת המלכים אשר אתו ויצא מלך סדם לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך: מלך סדם, ולמעלה אמר שנפלו שמה מלך סדם ועמר', ולכן כתב הרמב"ן ונאמר כי מלך עמרה כבר מת כאשר אמר עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעמק עכ"ל: אל עמק שוה, כך שמו כמו שת"א ויב"ע למישר מפנא, פנוי מאילנות ומכל מכשול: הוא עמק המלך, הנקרא ג"כ עמק המלך שהיה מיוחד למלך לצחק שם• (יח) ומלכי צדק מלך שלם, היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סכו (תהלים ע"ו ג') ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק (יהושע י' א' וג'), כי מאז ידעו הגוים כי המקו' ההוא מובחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבל' שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק, ובבראשית רבה המקום הזה מצדק את יושביו ומלכי צדק אדני צדק נקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה (ישעי' א' כ"א)• (הרמב"ן), וכן פירש הראב"ע פה והרד"ק בס' יהושע (שם), וכן ת"א ויב"ע, וכ"ה בס' הישר; ולי נראה כי שלם הוא שם המחוז ההוא, אשר שם ערים רבות, שכם ושילה ונוב וגבעון, וגם ירושלים היתה במחוז ההוא, וכ"ה בס' הישר פ' וישלח וז"ל וישב יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם עכ"ל, ועיין מה שאכתוב שם א"ה: לחם ויין, כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. (רש"י): והוא כהן לאל עליון, בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמכה באלים (שמות ט"ו י"א), יקרא הקב"ה אל עליון ועניינו הרקיע רגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי (להלן ל"א כ"ט)• (הרמב"ן): (יט) ברוך אברם, ענין ברכה ממש: קנה שמים וארץ, יש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כמו זה והדומים לו והרי הוא כאלו אמר עושה או ממציא כמו קניתי איש את ה' (לעיל ד' א'), (רד"ק בשרשים שרש קנה): (כ) וברוך אל עליון, לשון שבח ותהלה: אשר מגן, ענינו נתן ומסר, וכן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד' ט'), והמ"ם שרשית, וכן ת"א דמסר סנאך בידך: ויתן לו מעשר מכל, אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הנערים הבריא לתתו לכהן, ומלך סדם יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבודו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדם ממנו דבר, אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה, ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר• (הרמב"ן), ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק• (הראב"ע): (כא) תן לי הנפש, נפש האדם לבד, והרכש כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: (כב) הרמתי ידי, לשון שבועה, מרים אני את ידי לאל עליון, וכן בי נשבעתי (לקמן כ"ב ט"ז), נשבע אני עכשיו, וכן נתתי כסף השדה קח ממני (שם כ"ג י"ג), נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני• (רש"י): אל עליון, הזכיר זה השם לומר הנני נשבע בשם שברכני זה הכהן, כ"כ הראב"ע: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל, אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך, וא"ת לתת לי שכר מנית גנזיך לא אקח, כן פי' רש"י, ושעור הכתוב לדעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם מכל אשר לך אקח, ויהי' אקח חוזר על כולם, והנה כל אם

שבה

הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃ כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃ ס

טו א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ

אתי

אונקלוס

עתרית ית אברם: כד בר מדאכלו עולמיא וחלק גבריא די אזלו עמי ענר אשכל וממרא אנון יקבלון חלקהון:

טו א בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי לאברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי לחדא: ב ואמר אברם יי אלהים מה תתן לי ואנא אזיל בלא ולד ובר פרנסא הדין די בביתי הוא דמשקאה אליעזר: ג ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר ביתי ירית

יתי

תרגום אשכנזי

האבע אברם רייך געמאכט. (כד) פערן פאן מיר! נור וואז דיא בורשע פערצעהרט האבען אונד דאז אנטהייל דער מעננער, וועלכע מיט מיר געגאנגען זינד; ענר, אשכול אונד ממרא, דיזע מעגען איהר אנטהייל נעהמען.

טו (א) ניכט לאנגע הערנאך וואַרד דעם אברם אין איינעם געזיכטע דאז וואָרט דעם עוויגען אלזאָ: פירכטע דיך ניכט, אברם! איך בין דיר איין שילד, דיינע בעלאָהנונג זאָלל זעהר גראָס זיין. (ב) דא שפראך אברם: אָ הערר! אָעוויגער! וואָצו וויללסט דוא מיר געבען? איך געהע קינדערלאָז הערום; אונד דער פערוואַלטער מיינעם הויזעס איזט אליעזר אויז דמשק. (ג) אברם שפראך נאך וויטער: זיהע! מיר האסט דוא קיינען זאמען געגעבען, אלזאָ ערבט

מיך

רש"י

הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגומר: כד הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכל וממרא וגו' אע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחבריו ישבו על הכלי' לשמור אף הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמ' כחלק היורד למלחמ' וכחלק היושב על הכלי' יחדיו יחלוקו (שמואל ל"א) ולכך נאמר ויהי מהיום ההו' ומעלה וישימה לחוק ולמשפט (שם ל"א) ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם:

טו א אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך. אחרי מופלג. בראשית רבה אחר שנעשה לו נס שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכרי על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאת' דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: ב הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (מלאכי ב') ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א) העקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דושפנ"טין (והוא דיספאנ"טין בל"א קינדערלאז) ול"נ ער ועונה מגזרת ולבי ער (שיר ה') וערירי ל' חורבן וכן ערו ערו (תהלים קל"ז) וכן ערות יסוד (חבקוק ג') וכן ערער תתערער (ירמי' נ"א) וכנכי הרזה ערה (צפני' ב'): ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו ועל פיך ישק (בראשית מ"א) אפטרופ' שלי ואנו הי' לי בן הי' בני ממונ' על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מ"א שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרי': ג הן לי לא נתת זרע. ומה מועיל' בכל אשר תתן לי:

ה ויוצא

באור

שלא אחרי לשון שבועה או אלה הוא במקום שלא, וכן אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג) שלא יראו, אם אתם תבאו (שם ל') שלא תבאו, חי ה' אם יומת (שמואל א' י"ט ו') שלא יומת, חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (מלכים ב' ה' ט"ז), שלא אקח, וזולתם רבים: ולא תאמר וגו', שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו' (לעיל י"ב ב'): (כד) בלעדי, ענינו זולת, ואין תוכן המלה שתאמר בלשון יחיד כי אם בלשון רבים, והיו"ד אינה לכנוי המדבר אבל היא לרבים כמו בכנוי אעפ"י שהיא נראית ובלא מ"ם, הנה כמוהו מלאכו הרבה, יו"ד הרבים נראית כמו וקרע לו חלוני (ירמי' כ"ב י"ד), וארגים חורי (ישעי' י"ט ט'), ושרי ביששכר (שופטים ה' ט"ו), כן פי' הרד"ק בשרשים: ארץ בלעד, והראב"ע פירש היו"ד לכנוי כלומר אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי והם חניכיו וילידי ביתו, והנה כולם לא יצאו ידי חובת' בבאור מלת רק, כי לפי' הרד"ק הוא כפול, ולפי' הראב"ע ראוי' להכתב קודם בלעדי, אבל לדעת המתרגם האשכנזי מלת בלעדי חוזרת על אברם, שאחר שאמר שאינו רוצה ליהנות ממנו מחוט ועד שרוך נעל, רצה לחזק דבריו ואמר בלעדי ר"ל ההנאה הזאת להתאוות ממון אחרי' רחוקה היא ממני, ולא תסבר כי לא אקח, רק אשר אכלו הנערים וגו' הם יקחו חלקם, והרביע שעל מלת בלעדי שהוא מפסיק גדול יסייע לבאור הזה:

טו (א) אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג, והי' זה מיד אחר שובו מהכות את המלכים. כאשר נבאר: במחזה, כמו שת"א בנבואה, כי יקרא הנביא את המראות בראי' רוחנית כאשר יראה האדם בעינים הפקוחו' את התמונות העומדות לנגדו, והרמב"ן ז"ל כתב שזכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום, כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה: אל תירא אברם וגו', היה מתיר' משני דברים מן המלכים פן ירבו באותם עליו הם או העומדים אחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע, והבטיחו כי הוא יהי' מגן בעדו מהם ועוד יהי' שכר לכתו עם ה' הרבה מאד. (הרמב"ן), והרלב"ג כתב אולי הי' ירא שיקרה לו קצת במה שהטיב לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' עכ"ד

אתי: ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ: ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה: ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת

לך

יָתִי: ד וְהָא פִתְגָמָא דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵירְתִינָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יֵירְתִינָּךְ: ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם תִּיכּוּל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: ו וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ: ז וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן

לך

מיך מיין הויזדינער. ־(ד) דארויף װארד איהם דאז װארט דעס עוויגען אלזא: ־דיזער ווירד דיך ניכט ערבען, זאנ־דערן איינער, דער אויזדיי־נען איינגעווײדען קאממען ווירד, דער זאלל דיך ער־בען. ־(ה) ער פירהרטע איהן הינויז, אונד שפראך: ־זיהע געגן היממעל, אונד צעהלע דיא שטערנע, ווען דוא זיא צעהלען קאננסט; ־אונד שפראך פערנער: ־זאָ זאלל דיין זאאמען זיין. ־(ו) אברם גלויבטע דעם עוויגען, אונד דיזעס רעכ־נעטע ער איהם צור טוגענד. (ז) אונד שפראך צו איהם: ־איך בין דער עוויגע, דער איך דיך אויז אור כשדים הערויז געפירט האבע,

דיר

רש"י

ה ויוצא אותו החוצ'. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו א"ל צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן. אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קור' לכם שם אחר וישתנ' המזל. ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים. וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: ו והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמונ' שהאמין בו. ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה א"ל הקב"ה בזכות הקרבנות: (ט) עגלה

באור

עכ"ל, ואין משמעות הענין כן, כי עיקר מלחמתו עם המלכים לא היתה רק להציל את לוט בן אחיו, ואם עי"ז יצא גם להם עזר מה הי' לו לעשות? ואם בעבור שהשיב למלך סדם כל הנפש והרכוש, הלא גם בזה לא היתה מגמתו להיטיב להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדם נתעשר, אך דברי הראב"ע נכונים בזה שכתב אנכי מגן לך, אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים, גם אתן לך שכר שצדקה רוחק להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי עכ"ל: (ב) מה תתן לי, פי' למה תתן לי הואיל ואנכי הולך ערירי (וכן מתורגם בל"א), או מה היא הנתינה להיותה חשובה בעיני הואיל ואין לי בנים שירשוה: ערירי, חסר בנים, והיו"ד כמו יו"ד אכזרי, ובדרש"י דושפנ"טין בלע"ז וכ"ל כמו שמצאתי בדרש"י כ"י דיספנאט"ין והוא (קינדערלאָס) בל"א: ובן משק ביתי, על משקל מכס, והוא מפעלי הכפל מגזר' שקק בו (ושעי' ל"ג ד'), מענין הליכה בתמידו', והכוונ' שכל ענייני הבית הולכי' ומתנהגי' על ידו: דמשק, ת"א דמשקאה שהי' מדמשק, ושעורו איש דמשק, ומעניכו תבין חסרונו, או שתהי' מלת בן מושכת עצמה ואחרת עמה, ושעורו ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר, וכן מתורגם בל"א, והענין מה יהי' שכרי, אחרי שאין לי בנים, ואני הולך יחידי בארץ נכרי' כערירי בערבה, אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי, אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא ממולדתי, ואותו הפקדתי על כל אשר לי: (ג) הן לי וגו', והוסיף הזקן להתאונן, הן לא נתתה לי זרע, ואני זקנתי ולא אוליד מעתה וכן ביתי הנזכ' יורש אותי, והנה אני עגום ואבד שברי אשר הבטחתני בו בראשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו, הכוונה מיד בעוד דברו בפיו בא אליו פתאום דבר ה' להבטיחו שזרעו יירשנו: ממעיך, לדעת הראב"ע הוא כנוי לאבר בעבור היותו קרוב, ואין צורך לזה, כי שריגי הזרע הם באיברי' הפנימיים סמוך לכליות, כידוע למנתחי', ומשם הזרע שותת ויורד אל האבר והאיברי' הפנימיים יקראו מעים: (ה) ויוצא אתו החוצה, לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים, והנה הי' זה בעצם היום, כי אחרי כן נאמר ויהי השמש לבא, והשם הראהו את כוכבי השמים, ואין לומר שהי' על דרך פלא, כי לא הי' כן מה צורך להוציאו החוצה, ויתכן שהי' בלילה ונמשך מעשה הברית עד סוף היום ממחרתו, ואפשר שהי' כל זה במחזה הנבואה, והיתה גם היציאה לחוץ במחזה, ורמז לו השם בזה שיצא מגדר ההתחייבות האצטגנינות: כדרך שאמרו רז"ל אמר לו צא מאצטגנינות שלך וכו', דבר אחר והוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבי', הרצון שאמר לו אל תתחכם, על דרך המנהג בחללו של עולם וחקות התולדות, כי אין מנהגי עמך כפי התולדות וחקי הטבע, כי אם למעלה מהם, ומעתה יהי' לבך נכון בטוח, שיתקיימו לך הבטחותי ויהי' זרעך רב כעפר הארץ, אף על פי שזקנת בלי בנים: (ו) והאמן בה', לא שאל לו הבטחה וברית על זאת, ואולם על ירושת הארץ שאל לו הבטחה יתירה וקיום ואמר במה אדע: ויחשבה לו צדקה, הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה, על שהאמין בו ולא שאל לו אות וברית על דבר יוצא ממנהג התולדות, וצדקה כמו וצדקה תהי' לנו (דברים ו' כ"ה), מענין זכות, וצדק ומשפט אחים, כי ענין הצדק התכונה בנפש לתת לכל איש את הראוי לו, ובעבור הראוי לו והמשפט הוא לחייב את החייב ולזכות את הזכאי, ואחרי שיש בנפש כחות ומדות רבות שונות, ומשלמות הנפש לתת לכל מדה ומדה את הראוי לה ובשעור הראוי לה, לא להעדיף לאחת ולגרוע מאחרת, כי אם לכלכל לכל אחת ואחת בפלס השוי והיחס הנכון את הראוי לה על פי משפט השכל, לכן תקרא התכונה ההי' צדקה בלשון הכתוב, בל"א (טוגענד או רעכטשאַפֿפֿענהייט) ובדברי חז"ל דרך צדקה אחרת, והיא התכונה לפתוח את ידו לעניי: (ז) אני ה' וגו', הכוונה בעת שהוצאתי אותך מאור כשדים ועשיתי לך נס הי' הרצון לכדי לתת לך את הארץ הזאת ועל דעת כן הוצאתיך: (ח) במה אדע כי אירשנה, הנראה שלא שאל מהשם אות על יעודו, וגם הקב"ה לא עשה עמו כאשר האותות להראות לו דבר פלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמתית שיירשנה, כי חשש פן יהי' בירושת הארץ תנאי המעשי' שיעשה הוא או בניו, ופן יגרום שיחטאו חטא ורצו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנעני' יושבי הארץ תשובה, ו קיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו וגו', ונחמתי על הרעה (ירמי' י"ח ז' וח'), והקב"ה כרת עמו ברית, שיירשנה על כל פנים מבלי שום תנאי, וזהו ההודעה שבקש אברהם מאתו

יתברך

לך את הארץ הזאת לרשתה: ח ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה: ט ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגוזל: י ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר: יא וירד העיט על הפגרים

אונקלוס

לך ית ארעא הדא למירתה: ח ואמר יי אלהים במה אידע ארי אירתינה: ט ואמר ליה קריב קדמי עגלין תלתא ועזין תלת ודכרין תלתא ושפנינא ובר יונה: י וקריב קדמוהי ית כל אלין ופליג יתהון בשוי ויהב פלגיא פלג לקביל חבריה וית עופא לא פליג: יא ונחת עופא על פלגיא ואפרח יתהון

תרגום אשכנזי

דיר דיזע לאנדשאפט צום בעזיצצע איינצוגעבען. (ח) יענער שפראך: א הערר! א עוויגער! וואדורך ווערדע איך פערזיכערט, דאס איך זיא בעזיצצען ווערדע? (ט) אונד דער עוויגע שפראך: ברינגע מיר איינע דרייאיעהריגע קאלבע, איינע דרייאיעהריגע ציגע אונד איינען דרייאיעהריגען ווידדער, אויך איינע טורטעלטויבע אונד איינע יונגע טויבע. (י) אברם בראכטע איהם אללע דיזע שטיקקע, צערשניטט זיא אין דער מיטטע, אונד לעגטע יעדעס שטיק דעם אנדערן געגענאבער; דאז געפליגעל אבער צערשניטט ער ניכט. (יא) דא קאמען רויבפעגעל הערא אויף

רש"י

ט עגלה משולשת. שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכשבה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תורים ובני יונה: י ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים. ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמ' להלן העוברים בין בתרי העגל (ירמי' ל"ד) אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות ע"א נמשלו לפרים ואילים ושעירים. שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כ"ב) ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס. ואומר הצפיר השעיר מלך יון (דניאל ח'). וישראל נמשלו לבני יונה שנא' יונתי בחגוי הסלע (שיר ב'). לפיכך בתר הבהמות רמז על האומות ע"א. ואת הצפור לא בתר רמז שיהו ישראל קיימין לעולם: יא העיט. הוא עוף על שם

באור

ירשתך: כי אירשנה, לפי דרך הדקדוק ראוי להיות אורישנה, מההפעיל, ור"ל לבניו, אבל דבר כעבור בניו, ופירושו ויירשוה בני, וכן אשר לקחתי מיד האמרי (לקמן מ"ח כ"ב): (ט) עגלה משולשת, י"א שלשה, וכן ת"א, וי"א בת שלש שנים וכן תיב"ע, אבל דעת אונקלוס נראה נכונה, כי בת שלש שנים תקרא פרה, וכ"כ הרמב"ן והרד"ק בשרשים שרש עגל, ובשרש שלש כתב בת שלש שנים או שלישית לבטן: ואיל, הוא הכבש הגדול: וגוזל, בן יונה הנקרא קטן, והנה רמז לו השם בזה לקרבנות שיקריבו ישראל לפניו, כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף יביאו קרבנותיהם, ומן היונים לא יכשר לקרבן כי אם הקטנים, ואף על פי שכל קטני העופות יקראו גוזלי' שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א), הבין אברהם מעצמו המין הנבחר שירצה בו השם, או הקריב בן יונה ברצונו, והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן כאשר כרת ה' עמו את הברית: (י) ויבתר, חתכם כל אחד לשני חלקים, ותוך הוא נפרד מן תוך ובסמיכות תנוח עי"ן הפעל, והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק וחלבים, והחטאת והאשם לחלבי', ואת הצפור לא בתר, נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו, כי גם הם היו בכלל הברית, אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל עוף הקרב נאמר לא יבדיל (ויקרא א' י"ז), והנה אף על פי שעל דרכנו נודה שיש בכל זה רמז לקרבנות, שיקריבו ישראל לה', מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו כמ"ש רש"י ז"ל, לפי שהי' כורת עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' (לקמן י"ח), ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר העוברי' בין בתרי העגל (ירמי' ל"ד י"ט), אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש עכ"ל רש"י, והנה ענין הברית בבני אדם הוא שיסכימו בני אדם ויקבלו עליהם בחוב שיעזור האיש את רעהו להגיע אל תכלית מה, אם להשיג הטוב המקווה או לדחות ממנו נזק מה, ואחרי שאין הבטחה בבטוי שפתים לבד בלי מעשה, הרגילו בני אדם לקיים ולאשר את דבריה' ע"י מעשה המיוחד לכך, כנין על הגאולה ועל התמורה בשליפת הנעל ויתר הקניינים הידועי' במכר ומתנה, והיה המנהג בימי' הקדמוני' ברצותם לתת תוקף וקיום לדברי הברית שביניהם, לקחו בעל חי שלם, וחצו אותם לשנים, ועברו בין הבתרים, והנראה שבחרו זה המעשה, לפי שכל חלק ממנו מורה על ענין, הכריתה מורה על היות הדבר נפסק ונגזר כאלו כבר עשוי ואין לשנות בו מאומה, וההעברה בין הגזרי' מורה על אחדות הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי צרוף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד מהם שלם בלי רצון חבירו, וזה מורה על ההסכמה שביניהם, שהיא אחדות הרצון לתכלית מה, ומן המעשה הזה הושאל בלשון הקודש לאמר שכרתו ברית, שבאו בברית ונכרו בברית, ואם יצא מן הגבול והגדר הקצוב על ידי דברי הברית יאמר שעבר הברית או הפר הברית, ובלשון העמי' לקחו ההשאלה מענין הקשר בין בעלי הברית לתכלי' אחד ונקרא (בונד אנ בינדנים), והנראה ממנו שהוא הפך הכריתה, לא שהענין אחד שגם הכריתה נוסדה על ענין אחדות ההסכמה והרצון כאשר זכרנו, ותבין מזה הלאן לתרגם מלאכת כריתת הברית בל"א שהי' צריך לתרגם (איין בינדניס צערשניידען), והי' מליצה זרה בלתי נכונה, אחרי שהכריתה הפך הקשירה, לא שאי אפשר בענין אחד לפי טבע הלשון, מעתה השם יתעלה כאשר רצה לעשות ברית עם אברהם אחר במעשה ההוא, כמנהג בני אדם הבאי' בברית, ונתן לו בזה הבטחה וקיום על דבריו, ובמעשה ההוא בעצמו רמז לו ענין הקרבנות והעבודה שיעבדו בניו בארץ אשר ינחילם: ויתן איש בתרו, מלת איש כמו בעל, וכן איש מלחמה (שמות ט"ו ג'), ופי' עצם הדבר, וכן איש בליעל (שמואל

תרגום אשכנזי

אויף דיא לייכנאמע, אברם אבער שייכטע זיא הינוועג. (יב) אלז דיא זאננע אונטערגעהען זאללטע, פיל איין טיפער שלאף אויף אברם; אונד נון איבערפיל איהן צוגלייך איינע פינסטערע, גראָסע אנגסט. (יג) דא שפראך ער צו אברם: דוא זאללסט וויססען, דאס דיין זאאמען איין פרעמדלינג זיין ווירד אין איינעם לאנדע, דאז ניכט איהנען געהערט; מאן ווירד זיא דינסטבאר מאכען אונד זיא דריקקען פיר הונדערט יאהרע. (יד) אללײן אויך דאז פאלק, וועלכעם זיא דינען ווערדען, וויל איך ריכטען; אונד

לך לך טו

הפגרים וישב אתם אברם: יב ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על־אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו: יג ויאמר לאברם ידע תדע כי־גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: יד וגם את־הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי

אונקלוס

יתהון אברם: יב והות שמשא למעל ושנתא נפלת על־אברם והא אימתה קבל סגי נפלת עלוהי: יג ואמר לאברם מידע תידע ארי דיירין יהון בנך בארעא דלא דילהון ויפלחון בהון ויענון יתהון ארבע מאה שנין: יד ואף ית־עמא דיפלחון בהון דאין אנא ובתר

באור

ב' כ"א), כמוך, גם כן בחיות וכן בירועות אשה אל אחותה (שמות כ"ו ג' ו'), הכוונה שנתן בתר כל איש לקראת רעהו: ואת הצפור לא בתר, התור והגוזל, כי צפור שם כלל, והרמז בזה כאשר זכרנו, ויש עוד רמז אחר בדברי רז"ל, הביאו רש"י ז"ל וז"ל לפי שאומות העולם נמשלים לפרים ואלים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כ"ב י"ג), ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (דניאל ח' כ'), ואומר והצפיר השעיר מלך יון (שם כ"א), וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר ב' י"ד), לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים, ואת הצפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם עכ"ל, ואינו רחוק מענין הנבואה שתראה הדבר האחד על ענינים שונים: (יא) העיט, הוא מין עוף הדורס, וכן העיט צבוע נחלתי (ירמי' י"ב ט'), ונקרא עיט על שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו י"ט). (רש"י), וכן בל"א קורין לו (גייער) מלשון (גי"ר, גיר"יג), וכפי טבע מהלך הלשון והעתקת ההוראה מענין לענין יתכן יותר שהונח בראשונה על הבעל חי ומשם הועתק על התכונה בנפש, ויהי' ותעט אל השלל שנעשה כעיט, וכן גירי"ג שהוא כמו גייע"ר, כי כל תוארי הנפש הושאלו ממוחשים גשמיים והועתקו אל ענינים רוחניים, כידוע לכל משכיל: על הפגרים, על הגופות, לאכול אותם כמנהג העופות: וישב, בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע כמו יגרש וישלח מהפגרים וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח), ונרמז לו בזה כי יבאו העמי' לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשכה וגו', דעת הרמב"ן ז"ל שמצא הנביא בנפשו אימה, ואח"כ בא בחשכה ואח"כ גדלה החשכה, ואח"כ הרגיש בנפשו כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו, ואולם משמעות פשוטו של מקרא שתיבות חשכה גדולה שמות התוארי' לתיבת אימה, שהיתה האימה הנופלת עליו חשכה וגדולה, כי החשך בלשון הקודש כנוי לצרה ויגון הלב, וכן מתורגם בל"א, ורמז לו בזה לשעבוד ארבע מלכיות שישתעבדו בבניו, וימשלו באחרים, וזהו בעל מנת אם יתעו לפניו: (יג) גר, נקרא בלה"ק האיש שיש לו משכנ' כשעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כטעם כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), וטעם גר כמו הנרגיר שנכרת ממקום גדולתו שהוא הסעיף: יהיה זרעך וגו', משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרי' ארבע מאות שנה, (ודקדוק החשבון תראה בפ' שמות י"ב מ'), והרי המקרא מסורס, ושיעורו כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אתם, כי לא היו ישרא' במצרי' כל כך כאשר יבואר לך בפרשה הנזכרת: בארץ לא להם, ולא נאמר בארץ מצרים שלא לא להם, כי משנולד יצחק התחיל הגרות ויגר אברהם וגו' (לקמן כ"א ל"ד), וישב יצחק בגרר (שם כ"ו ו'), ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה כ"ג), לגור בארץ באנו (בראשית מ"ז ד'): ועבדום, א"ת ויפלחון בהון, וא"כ תוזר למצרים ושיעורו ועבדו בהם, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, ויותרהי' נראה שחוזר על זרעך (שסייך בו ל"י ול"ר), ויהי' הכנוי כמשמעו ועבדו' ועבדו אותם או ועבדו להם, אבל לפי שאמר וענו אתם שב על מצרים גם ועבדום כן, ואם שמצרים לא נזכר בכתוב, חוזרים עליהם, כי פי' ועבדום העובדים בם, וענו המענים, ורבים כן בכתוב: (יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, הטעם אע"פ שאני גזרתי על בניך להיות גרים ועבדים בארץ לא להם, אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר ייגעו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי, והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א' י"ד וט"ו), ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי (ישעי' מ"ז ו'), וכן הי' במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו

רש"י

שם שהוא עט ושואף על הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו): על הפגרים. על הבתרים: וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תהלים קמ"ז) רמז שיבא דוד בן ישי לכלות' ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: יב והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: יג כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ת' שנה. ואם תאמ' במצרים היו ד' מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרי' אין אתה מוצא אלא ג' מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. לא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' (בראשית כ"א). וישב יצחק בגרר ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה) לגור בארץ באנו (בראשית מ"ז): יד וגם את הגוי. וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר וינצלו

ואחרי־כן יצאו ברכש גדול: טו ואתה תבוא אל־אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה: טז ודור רביעי ישובו הנה כי לא־שלם עון האמרי עד־הנה: יז ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר

בין

אונקלוס

ובתר־כן יפקון בקנינא סגי: טו ואת תתכניש לות־אבהתך בשלם תתקבר בסיבו טבא: טז ודרא רביעאה יתובון הכא ארי לא־שלים חובא דאמוראה עד־כען: יז והוה שמשא עלת וקבלה הוה והא תנור דתנן ובעור דאשא די עברא

בין

תרגום אשכנזי

אונד זאדען זאללען זיא אויזציהען מיט גראסעם גוט. (טו) דוא זעלבסט אבער זאללסט אין פרידען צו דיינען פעטערן קאממען; אונד ווירסט בעגראבען ווערדען נאך איינעם גליקליכען אלטער. (טז) דאז פירטע געשלעכט אבער זאלל היהער צוריקקעהרען; דען ביז דאהין איזט דאז זינדענמאאס דעם פאלקעם אמורי נאך ניכט פאלל. (יז) אלז דיא זאננע אונטער געגאנגען, אונד עז פינסטער ווארד, דא זאהר עז וויא איין אפען, אויז וועלכעם רויך אונד פלאממע דעם פייערס צווישען

רש"י

ויגלו את מצרי' (שמות י"ב): טו ואתה תבא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. ובשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו. ולפיכך מת חמש שני' קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: טז ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרי' יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשת' וכן היה יעקב גלה למצרים צא וחשוב דורותיו. יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנא' בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעי' כ"ז): יז ויהי השמש באה. כמו ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מ"ב) ויהי הם קוברים איש (מלכי' ב' י"ג). כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היה: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיו' ע"א בגיהנ': באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה בא"ף היה מבואר כשהיא שוקעת. ואי אפשר לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא ועבר' תנור עשן לאחר. ומכאן היתה נוגה שכבר שקעה. וזה חלוק בכל תיבה בל' נקבה שיסוד' ב' אותיות כמו בא קם שב. כשהטעם למעל' לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה (בראשית כ"ט) קמה אלומתי (שם ל"ז) הנה שבה יבמתך (רות א') וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה

באור

וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם: וזהו טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט, אם עשו כמו שנגזר עליהם, או הוסיפו להרע להם, ימלשון הרמב"ן ז"ל, והאריך עוד בזה הענין העמוק שאף אם לא הוסיפו המצרי' על גזירת הבורא ית' אבל אקום היו ראויים להענש מצד הכוונה לרעה, כי לא ידעו מגזירת הבורא ולא כוונו לעשות רצונו כי אם להרע לישראל, וכלל בזה כלל גדול והוא זה דע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בר"ה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש, אבל כאשר תצא הגזירה מפי נביא יש נעושה אותה דינים, כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר, אין עליו חטא אבל יש לו זכות, כו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעי' ישבו לך על כסא ישראל (מלכים ב' י' ל'), אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לבצוע או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון ועבירה היא לו, וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישעי' י' ה' ו'), ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו (שם ז'), ועל כן הענישו בסוף: אשר יעבדו, שיהיו להם עבדים (הראב"ע), וכן תיב"ע דיפלחון להון, ככל לשון עבודות שאינו קשור עם בי"ת שחוזר על העובד, וכן מתורגם בל"א אבל א"ת דיפלחון בהון, חוזר על הנעבד: (טו) ואתה תבוא וגו', מלת תבא לבד כנוי למוות, ואם תוסיף עליו מלת אתה תחזק היראת הכנוי כאומר ואולם אתה (דוא זעלבסט אבער) כלומר אף שנגזרתי על בניך להיות עבדים בארץ לא להם, אתה לא תראה דבר העבדות והענוי בימיך: אל אבותיך, כנוי למיתה כדרך כל הארץ, וטעם בשלום שימות בכבוד, ולא יהי' כמו זרעו, והנה המתבונן במליצה הזאת ואיך הונחה בלשון עד שיתמשו בה ויבינו השומעים מיד שהיא כנוי למיתה טבעית, ידע וישכיל שהיתה נכחית הנפש והשארתה אחר המות דבר ידוע ומפורסם באומה, לא יסתפק בה אדם, ולכן הורגלו על הדעה הזאת שהמת נאסף אל אבותיו, והיתה המליצ' נגלי' ומבוארת מעצמה, ואלו כדעת המתעקשים הידועים בימינו תהי' המליצה זרה ובלתי מובנת כלל לשומעי', ולא תמצא בשום לשון מליצה מיוסדת על מושכל בלתי מפורסם ומקובל באומה שתשתמש בה, והקש מדרכי הלשון על הדעות המפורסמות באומה הוא נכון בלי ספק: ולא אאריך בזה כי הוא יוצא מכוונת הבאור: (טז) ודור, פירושו כמו יושב, מלשון אדור באהלי רשע (תהלים פ"ד י"א), ומדתו הזמן שידור האדם בחלדו יש ארוך ויש קצר, ודור רביעי לדעת הראב"ע אחר היות זרעו גר, והטעם על מצרים, וכן כתוב כי גר היית בארצו (דברים כ"ג ח'), וכן הי' קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען, ולדעת הרמב"ן דור רביעי לאמורי המשלים עונו, כי מיום הנורה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם: ישובו, דור שם עצם יחיד הכולל אישים רבים, לכך יתכן שיבא הפעל בלשון יחיד או בלשון רבים, ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שדור רביעי מוסב על האמרי צ"ל שהוא כמו בדור רביעי: הנה, כל הנה בלי מלת עד מורה על המקום והוא כמו אל המקום הזה, ועם מלת עד יורה על הזמן, עד הנה כמו עד העת הזאת, וכן אנה מורה על המקום אשר אליו התנועה, ועם מלת עד מורה על הזמן אשר אליו: עון האמרי, עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש ומשתלח מארצו עד כלות ד' מאות שנה, על דרך שאמר הכתוב כי ברשעת הגוי' האלה ה' אלהיך מורישם מפניך (דברים ט' ה'), והזכיר האמרי שהוא הגדול בשבעה האומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וגו' (עמוס ב' ט'): (יז) ויהי השמש באה, לשון רש"י כמו ויהי הם מריקי' שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), ויהי הם קברי' איש (מלכי' ב' י"ג)

בין הגזרים האלה: יח ביום ההוא כרת יהוה את־אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את־הארץ הזאת מנהר מצרים עד־הנהר הגדל נהר־פרת: יט את־הקיני ואת־הקנזי ואת הקדמני: כ ואת־החתי ואת־הפרזי ואת־הרפאים: כא ואת־האמרי ואת־הכנעני ואת־הגרגשי ואת־היבוסי: ס

טז א ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר: ב ותאמר שרי אל־אברם הנה־נא עצרני יהוה מלדת בא־נא אל־שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברם לקול שרי: ג ותקח שרי אשת

אונקלוס

בין פלגיא האלין: יח ביומא ההוא גזר יי עם־אברם קים למימר לבנך יהבית ית־ארעא הדא מנהרא דמצרים ועד־נהרא רבא נהרא דפרת: יט ית־שלמאי וית־קנזאי וית־קדמונאי: כ וית־חתאי וית־פריזאי וית גבראי: כא וית אמוראי וית כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי:

טז א ושרי אתת אברם לא ילידת ליה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר: ב ואמרת שרי לאברם הא כען מנעני יי מלמילד עול כען לות אמתי מאים אתבני מינה וקביל אברם למימר שרי: ג ודברת שרי אתת

תרגום אשכנזי

צווישען דיזע שטיקקע געפאהרען. (יח) דאמאלז צערשניטט דער עוויגע מיט אברם איינען בונד, אונד שפראך: דיינעם זאמען האבע איך דיזעס לאנד איינגעגעבען, פאן דעם שטראמע מצרים אן ביז אן דען גראסען שטראם פרת. (יט) דאז פאלק קיני, קנזי אונד קדמוני; (כ) דאז פאלק חתי, פרזי אונד דיא רפאים; (כא) דאז פאלק אמורי, כנעני, גרגשי אונד יבוסי.

טז (א) שרי, אברם'ס פרויא, געבאר קיינע קינדער, אונד האטטע איינע מצרישע מאגד, דיא הגר הים. (ב) דא שפראך שרי צו אברם: זיהע! דער עוויגע האט מיך פערשלאססען, דאס איך ניכט געבערע, ליבער! קאממע צו מיינער מאגד, פיללייכט ווערדע איך דורך זיא געבויעט; אברם געהארכטע דער שטיממע שרי: (ג) דא נאהם שרי, אברם'ס פרויא

רש"י

באה עם הצאן (בראשית כ"ט). בערב היא באה ובבקר היא שבה (אסתר ב'). יח לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: הנהר הגדול. לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבע נהרות היוצאים מעדן שנא' והנהר הרביעי הוא פרת (בראשית ב') משל הדיוט עבד מלך מלך. הדבק לשחוור וישתחוו לך: יט את הקיני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים. והשלשה אדום מואב ועמון והם קיני קנזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנא' אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א): כ ואת הרפאים. ארץ עוג שנא' בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג'):

טז א שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: ב אולי אבנה ממנה. ללמד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. לרוח הקדש שבה: ג ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק

באור

כ"א), כלומר יהי דבר זה, עכ"ל, וכבר הודעתיך הכלל שבהקדים הפעל לנושא המאמר לא יחוש העברי לשמור המספר והמין, והנה שמש פעם זכר ופעם נקבה, ויתכן שיבא במאמר אחד זכר ונקבה כאחת כמו ורוח גדולה וחזק (מ"א י"ט י"א), אלא שכאן אין צורך לזה: באה, מלעיל לפי שהוא פעל עבר: ועלטה, הוא חשך אפלה: והנה תנור עשן, עשן שם ואפשר שהוא תאר כמשקל חכם סכל, אמר שראה דמות תנור מעלה עשן, ובתוכו לפיד אש: (יח) לאמר, כבר הודעתיך בהקדמה הוראת המלה הזאת, שבכל מקום שיזכיר דברי האומר כמות שהם צריך שיקדים להם פעל האמירה, ועניינו כדברי' האלה, (וויא פאלגט או נעמליך): לזרעך נתתי, כמו אני נותן, וכן נתתי כסף השדה קח ממני (לקמן כ"ג י"ג), והטעם ע"י הברית הזאת אני נותן במתנה לזרעך את הארץ הזאת, ורש"י פי' אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: מנהר מצרים, איננו היאור, כי אם נהר ששמו נחל מצרים והוא למערב ארץ ישראל בגבול חלק שמעון: נהר פרת, למזרחית צפונית ארץ ישראל: (יט) את הקיני וגו', (ב"ר) עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גוי', והשלשה אדום מואב ועמון והם קיני קנזי וקדמני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א י"ד): (כ) הרפאים, ארץ עוג, שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברי' ג' י"ג), ודעת הראב"ע כי השבעה גוים כלם כנעניים ועשתי עשר בנים היו לכנען וכלם נקראים על שמו, והם צידון חתי יבוסי אמורי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי, וקני וקנזי וקדמני הם שלשה מהנזכרים שהי' להם ב' שמות לכל א' וא', ופעמים שיזכור מקצתם בפרט, ויאמר כנעני על הנשארים, וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט, ובמקום אחר פרט מהם ששה לבד, וכמוהו יהודה וישראל רבים (מלכים א' ד' כ'), אף על פי שיהודה מישראל הוא:

טז (ב) עצרני, ענין המניעה וכן ת"א: אבנה, מגזרת בן, והי' ראוי לתרגמו (בקינדערט ווערדען), אך שיתכן שמלות בן ובנים עצמן נגזרות.

אונקלוס

אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עסר שנין למיתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: ד ועל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת רבונתה בעינהא: ה ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ו ואמר אברם לשרי הא אמתיך בידיך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא: ז ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא דחגרא: ח ואמר

לך לך טז

אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח ויאמר

תרגום אשכנזי

פרויא, איהרע מצרישע מאגד הגר, (נאכדעם אברם צעהן יאהרע אים לאנדע כנען געוואהנט,) אונד גאב זיא איהרעם מאננע אברם צור פרויא. (ד) ער קאם צו הגר, אונד זיא וואורד שוואנגער; אלז זיא זאה, דאס זיא שוואנגער ווארדען, ווארד איהרע הויזפרויא גע־רינגע אין איהרען אויגען. (ה) דא שפראך שרי צו אברם: איך מוס אונרעכט ליידען דורך דיך; איך האבע מיינע מאגד אין דיינען שאאס געלעגט, אלז זיא זאה, דאס זיא שוואנגער ווארדען, ווארד איך גערינג אין איהרען אוי־גען, דער עוויגע ריכטע צווי־שען מיר אונד דיר! (ו) אברם שפראך צו שרי: דיינע מאגד איזט אין דיי־נער גוואלט, טהוע איהר, וואז דיך גוט דינקט; שרי דעמיטהיגטע זיא הירויף, זא דאס זיא פאן איהר ענטליף. (ז) זיא פאנד איין ענגעל דעס עוויגען אין דער וויס־טען, אן איינעם וואססער־קוועלל, נעמליך אם קוועלל אויף דעם וועגע שור, (ח) אונד

רש"י

ליזכך בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת: לשבת אברם. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל. ד ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה: ותקל גברתה בעיניה. אומרת שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: ה חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונ' כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי וגו' ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך ר"ל נוכח לנקבה שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומ' להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: ו ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי: ח אי

באור

נגזרות מלשון בניין, כי מי שיש לו בנים נקרא בנוי, לכך תרגמו המתרגם האשכנזי מלשון (בויען): לקול שרי, (ב"ר) לרוח הקודש שבה, ולשון שמיעה שאחריו בי"ת או למ"ד השימוש, מורה על ההקשבה וההסכמה לדברי האומר, שקבל את דבריה והסכים עמה, כלומר שלא נתכוון שיבנה הוא מהגר ויהי' זרעו ממנה, כי אם לעשות רצון שרה שתבנה ממנה ויהי' לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ז"ל (מלשון הרמב"ן): (ג) מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות דף ס"ד ע"א): לשבת, הראוי בקמץ הלמ"ד, ונא בשוא להסמך הענין: בארץ כנען, מגיד שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין, כלומר שאם שהה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ועלה לארץ ישראל שנותנין להם זמן עשר שני' מעת ביאתם לארץ, אולי בזכות הארץ יבנו: (ד) ותקל, שרשו קלל ובא הנעלם המשך מן הנירי הוא במקו' הדגש הראוי להיות לחסרון אות הכפל, ודעת ר' יונה שהוא מן הקל וכן ואקל, ויתכן שהם מבנין נפעל ויהי' הנח במקום הדגש הראוי להיות לחסרון נו"ן נפעל, ודלא כהראב"ע, ואין להאריך פה: (ה) חמסי עליך, החמס שאני סובל משפחתי עליך הוא, ועל ידך ובשבילך אני סובלו, כי אני לטובתך נתכוונתי, ונתתי את שפחתי בחיקך כדי שיהי' לך ממנה זרע: ותרא ואקל, כאשר ראתה אז קלותי, כאשר הודעתיך שמוש הוי"ו להמשך וקשור המאמר: ישפט וגו', כי עליך לתבוע עלבוני מידה, כי אני לכבודך לא רציתי ליסרה: (ו) ותענה שרי, לשון הרמב"ן ז"ל, חטאה אמנו בענוי זה, וגם אברהם על שהניחה לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה זרע פרא אדם שיענה זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי: (ח) ויאמר, נא נפתח עם הרביע כמו בהפסק לפי שיש לרביע במקומות מכח ההפסק, וטעם ההפסק לפי שאינו דבק עם הבא אחריו, שהוא הדבר אשר דבר: אי מזה, אי כמו איה וכן אי הבל (לעיל ד' ט'), וטעם מזה מקום כאלו אמר איה המקו' אשר באת משם: והאמר, בו"ג כמ"ש א"ת, לפי שהוא מובדל

מן

ח וַיֹּאמַ֗ר הָגָ֞ר שִׁפְחַ֥ת שָׂרַ֛י אֵֽי־מִזֶּ֥ה בָ֖את וְאָ֣נָה תֵלֵ֑כִי וַתֹּ֕אמֶר מִפְּנֵי֙ שָׂרַ֣י גְּבִרְתִּ֔י אָנֹכִ֖י בֹּרַֽחַת׃ ט וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהֹוָ֔ה שׁ֖וּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּ֑ךְ וְהִתְעַנִּ֖י תַּ֥חַת יָדֶֽיהָ׃ י וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהֹוָ֔ה הַרְבָּ֥ה אַרְבֶּ֖ה אֶת־זַרְעֵ֑ךְ וְלֹ֥א יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃ יא וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהֹוָ֔ה הִנָּ֥ךְ הָרָ֖ה וְיֹלַ֣דְתְּ בֵּ֑ן וְקָרָ֤את שְׁמוֹ֙ יִשְׁמָעֵ֔אל כִּֽי־שָׁמַ֥ע יְהֹוָ֖ה אֶל־עָנְיֵֽךְ׃ יב וְה֤וּא יִהְיֶה֙ פֶּ֣רֶא אָדָ֔ם יָד֣וֹ בַכֹּ֔ל וְיַ֥ד כֹּ֖ל בּ֑וֹ וְעַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו יִשְׁכֹּֽן׃ יג וַתִּקְרָ֤א שֵׁם־יְהֹוָה֙ הַדֹּבֵ֣ר אֵלֶ֔יהָ אַתָּ֖ה אֵ֣ל רֳאִ֑י כִּ֣י אָֽמְרָ֗ה הֲגַ֥ם הֲלֹ֛ם רָאִ֖יתִי

אונקלוס

ח וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנַן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עָרְקָא׃ ט וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ תּוּבִי לְוַת רִבּוֹנְתִּיךְ וְאִשְׁתַּעְבְּדִי תְּחוֹת יְדַהָא׃ י וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃ יא וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בַּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבִּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ׃ יב וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בְּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָּא וְאַף כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל אַפֵּי כָל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי׃ יג וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַיְיָ דְאִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי כוֹלָּא אֲרֵי אֲמַרַת אַף אֲנָא שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר

תרגום אשכנזי

(ח) אונד שפראך: „הגר, מאגד דער שרי! וואָ קאָממסט דוא הער? אונד וואָהין געהסט דוא?„ זיא שפראך: „איך ענטפליהע פֿאָר מיינער הויזפֿרויא שרי.„ (ט) דער ענגעל דעס עוויגען שפראך ווידער: „קעהרע צו דיינער הויזפֿרויא צוריק, אונד דעמיטהיגע דיך אונטער איהרען הענדען!„ (י) דער ענגעל דעס עוויגען שפראך פֿערנער צו איהר: „איך וויל דיינען זאַאמען מעהרען, דאָס ער פֿאָר מענגע ניכט זאָלל געצעהלט ווערדען קעננען.„ (יא) אויך שפראך דער ענגעל דעס עוויגען צו איהר: „דוא ביסט נון שוואַנגער, אונד ווירסט איינען זאָהן געבערען; דיזען זאָללסט דוא ישמעאל נעננען, דען דער עוויגע האָט דיין עלענד ערהערט.

(יב) ער אבער ווירד איין ווילדער מענש זיין, זיינע האַנד ווידער יעדערמאַן, אונד יעדערמאַננס האַנד ווידער איהן; אונד ווירד פֿאָר אַללען זיינען ברידערן וואָהנען.„ (יג) דאַ נענטע זיא דען נאָמען דעס עוויגען, דער צו איהר רעדעטע: „דוא ביסט איין זיכטבאַרער גאָטט: דען זיא שפראך: „האַבע איך דען

רש"י

ח אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברי'. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה. ט ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמיר' היה שלוח לה מלאך אחר. לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: יא הנך הרה. כשתשובי תהרי. כמו הנך הרה דאשת מנוח (שופטים י"ג): וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים (ירמי' כ"ב): וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: יב פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמ"ש וישב במדב' ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטי': ויד כל בו. הכל שונאים אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון. שיהי' זרעו גדול: יג אתה אל ראי. נקוד חטוף קמץ מפני

באור

ח מן הבא אחריו כאשר כתבנו במלת ויאמר, ומה שבא כאן בז"ג ולא כרביע כמו ויאמר שבתחלת הפסוק, לפי שאין שם ז"ק אחריו רק תביר, ודי ברביע שהוא מפסיק יותר ממנו, ואף שאיננו מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת באת, היינו לפי שכבר נשלם המאמר, כי ואנה תלכי היא שאלה אחרת איננה תלוי' בראשונה, משא"כ כאן שיש אחריו ז"ק במלת גברתי והיא עם אנכי ברחת מאמר אחד, ולכן כ"ל ותאמר בז"ג שהוא מפסיק גדול מן הז"ג אי הז"ק הבא אחריו, כי ב' מפסיקים משתוי המדרגה הבאים רצופים, תמיד הא' מפסיק יותר מן הב', א"ק ת"נ כמ אחד להם: ברחת, נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שאחריו, וכן נרחת כל העיר (ירמי' ד' כ"ט), והיא כפרחת (לקמן מ' י'), ברחת ובמזרה (ישעי' ל' כ"ד), ידעת איש (דברים ל"א י"ז), בעבור אותיות הגרון שהם אהח"ע וכן משפט הלשון ובא הרי"ש בפתח בס"פ שלא כמנהג: (ט) ויאמר, שלש פעמי' לפי שאמר לה שלשה ענינים, ויש בו דרש כי שלשה מלאכים שלא לה לכך כאמ' מלאך בכל אמירה ואמירה, והטעם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות: והתעני תחת ידיה, רמז לה שלא תכא לחפשי ממנה, כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) הנך הרה, לשון רש"י, כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח (שופטים י"ג ז'), וי"א שהכוונה הנך הרה עתה (כן פי' מהר' אברבנאל, וכן משמעות אונקלוס ויב"ע), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: וילדת בן, לדעת רש"י הוא כמו ויולדת, ודומה לו יושבת בלבנון (ירמי' כ"ב כ"ג) זכ"ה דעת ר' יונה ובא בב' אזנין במקים ב' סגולין להרין המלה אל אשר לפני, וי"א שהמלה מורכבת מעבר ובינוני, וטעם ההרכבה, כי וילדת שהוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו, לפי שהוא עתיד, כי עדיין לא ילדה, והרכיב עמה יולדת ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון ״ יולדת, ועניני אמר לה כמו שאת יודעת שאת הרה כן תדעי באמת שתלדי בן כאלו את יולדת אותו עתה, וי"א כי איננה מורכבת אלא שהיא פעל עבר מבנין מרובע: וקראת, צווי לנקבה כמו שאמר לזכר וקראת את שמו יצחק (לקמן י"ז י"ט): אל עניך הכוונה אל צעקתך מעניך, וכן ת"א קביל ה' צלותיך: (יב) פרא אדם, פירושו אדם מדברי כפרא והוא חמור הבר: ידו בכל, שינצח בתחלה כל הגוים, ויד כל בו, שינוצח לבסוף, וכן מפורש בדניאל שהוא החיה הרביעית. (הרא"בע), ולפי פשוטו נראה שזהו באור מה שאמר שיהי' פרא אדם למוד מדבר, אוהב לטרוף מטרוף הכל והכל יטרפוהו, והכוונה על זרעו, שיהי' להם מלחמה עם כל הגוים: ועל פני כל אחיו, שהם בני קטורה

אונקלוס

בתר דאתגלי לי: יד על כן קרא לבירא בירא דמלאך קימא אתחזי עלה הא בין רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם: יז א והוה אברם בר

מקרא

ראיתי אחרי ראי: יד על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש ובין ברד: טו ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל: טז ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם: ט

יז א ויהי אברם בן

תרגום אשכנזי

דען אויך עטוואז געזעהען, אלז מיין זעהענדער מיר דען ריקקען געוואנדט?

(יד) דארום נעננט מאן דען זעלבען ברוננען: ברוננען דעס לעבענדיגען זעהענדען; ער איזט צווישען קדש אונד ברד.

(טו) הגר געבאר דעם אברם איינען זאהן, אונד אברם נענטע זיינען זאהן, וועלכען הגר געבארען האטטע: ישמעאל.

(טז) אברם וואר זעכס אונד אכטציג יאהר אלט, אלז הגר ישמעאל געבאר.

יז (א) אלז אברם ניין

רש"י

מפני שהוא שם דבר אוה הראי' שרואה בעלבון של עלובין: כי אמרה הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי ראי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים. ותדע שהיתה רגילה לראות' שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמ' מות נמות (שופטי' י"ג) וזו ראתה' ארבע' זה אחר זה ולא חרדה: יד באר לחי ראי. כתרגומו: טו ויקרא אברם שם וגו'. אף על פי שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: טז ואברם בן שמונים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב:

יז א אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהי' לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמי' שכל זמן

באור

קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל (שם כ"ה י"ח), וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלי' בתורה ובספר שופטים (הרא"ב"ע), ואין כן דעתי כי אין הישמעאלים מדינים, כמו שסתר דבריו הרמב"ן בפ' וישב (שם ל"ז כ"ח), ועיין מ"ש עוד בפ' בהעלתך (במדבר י"ב א'), ונקו"א, ופי' ועל פני כל אחיו ישכן, שיתרחב נחלתו כנגד כלם כמ"ש בסוף פ' חיי שרה: (יג) אל ראי, שם המקרה על משקל עני דמי צרי כלומר אל ראות אתה, הנראה לבני אדם, וכן מתורגם בל"א: הגם הלם ראיתי, כלומר בזה הכירה שהיה מלאך, כי בעוד שהי' מדבר עמה נעלם מעיניה ולא ראתהו, וזהו פי' הגם הלם ראיתי אפי' הלם במקומי, כלומר שלא ראיתי דבר אחריו כאשר פנה ממני, כדרך העולם שיראה עוד האדם אחרי אשר יפרד מחבירו וילך לו עד אשר ירחק ויתעלם מעיניו, אבל מלאך הנראה לבני האדם נבואתו יתעלם כרגע: אחרי ראי, כמו רואה אותי, ר"ל הנראה אלי וראה אותי בעניי, וכן מתורגם בל"א, וי"א שהכוונה אחרי ראותי, כלומר אחרי נבואתי, בל"א (נאכדעם איך (דיא ערשיינונג) געזעהען): (יד) על כן קרא, הקורא, בל"א (מאן נעננט): באר לחי ראי, לפי שאמרה הגר אתה אל ראי והמלאך חי לעולם לפיכך אמר לחי, וכן ת"א דמלאך קיימא: ברד, הוא שור שזכר למעלה ושני שמות היו לו לפיכך זכר את שניהם, וכן ת"א שניהם חגרא, אבל יב"ע תרגם שור חגרא, וברד חלוצה, והירושלמי תרגם שור חלוצה: (טו) ויקרא אברם שם בנו וגו', לשון רש"י אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר להגר וקראת שמו ישמעאל שרתה רה"ק עליו וקראו ישמעאל, והרמב"ן כתב שהיא יראה לקרא שם לבן אדוניה וגלתה לו דבר המלאך, אבל לא הוצרך הכתו' להאריך, ולפי זה יתכן שגם המלאך לא צוה אותה לקרא שם לבן אדניה, וטעם וקראת שמו ישמעאל כנוי, (דוא זאללסט איהן נעננען לאססען):

יז (א) אל שדי, פירש"י אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה, וקרוב לזה פי' הרמב"ם במ"נ שאינו צריך במציאותו ולא בקיומו לזולתו ואולם מציאותו תספיק לעצמה, ותספיק לכל אשר זולתו, ולפ"ז פי' ראוי שיתורגם בל"א (דער אללצורייכענדע), ואולם הרא"ב"ע פירש שהוא מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים, והסכי' עמו הרמב"ן ז"ל וכת' שהוא הנכון, כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמי' בה מדת הדין של מטה, וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעשו הנסים הנסתרי' לצדיקי' להציל אותם מנגעי בני אדם, ככל הנסי' אשר נעשו לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקתי ובפרשת והי' כי תבוא בברכות ובקללות שכלם נסים הם, כי אין מן הטבע שירדו הגשמי' בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית, אבל כלם נסי' ובכולם תתנצח מערכת המזלות (כענין שאמר המשורר כי אתה ה' מחסי וגו' לא תאונה אליך רעה וגו') (תהלים צ"א ט' וי'), לא שאין בהן שנוי (מפורסם וגלוי) ממנהגו של עולם כנסי' אשר נעשו ע"י משה רבינו ע"ה בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתי' משנים הטבע בפרסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד למשה, ולכן עתה הודיע לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהי' ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהי' חלק ה' עמו וברכותו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב או מזל עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד להעיר על ענין ככב' ובשגב והו' כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה"א רק בברוך השם הכתוב בא"ל קונה שמים וארץ... על יד...

אל עליון עמו, ויזכיר בעניניו אלהים, וכן יאמר ה' אלהי השמים (לקמן כ"ד ז'), ואמר ה' יראה (שם כ"ב י"ד), על יקים המקדש לעתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ועיין עוד מזה בפרשת וארא (שמות ו' ג'), ולזה מתורגם בל"א (דער אללמעכטיגע), ועיין מה שכתבתי בבאור דקדוק המלה לפי ב' הפירושים, ובבאור ב"ר (פ' מ"ו סי' ב'), בפ' מקץ (לקמן מ"ג י"ד): התהלך לפני, כתרגומו פלח קדמי, הדבק בעבודתי: והיה

בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ * ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃ ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם

אונקלוס

בַּר־תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא־אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וַהֲוֵי שְׁלִים׃ ב וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא׃ ג וּנְפַל אַבְרָם עַל־אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימַר׃ ד אֲנָא הָא גְזַר קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגֵּי עַמְמִין׃ ה וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת־שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב־סַגֵּי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ׃ ו וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃ ז וְאָקִים יָת־קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ׃ ח וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל־אַרְעָא דִכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם

ואהוי

תרגום אשכנזי

ניין אונד נייצניג יאהר אלט וואר, ערשין איהם דער עוויגע, אונד שפראך צו איהם: איך בין גאטט, דער אללמעכטיגע, וואנדלע פאר מיר, אונד זייא אונגעטהיילטעס הערצענס! (ב) איך וויל צווישען דיר אונד מיר איינען בונד מאכען, אונד דיך אויסנעהמענד פערמעהרען. (ג) דא פיל אברם אויף זיין אנגעזיכט, אונד גאטט רעדעטע פערנער מיט איהם, אונד שפראך: (ד) איך בין עס! מיין בונד איזט מיט דיר געמאכט, דוא זאללסט צו איינעם פאטער פילער פעלקער ווערדען. (ה) מאן זאלל דיך אויך ניכט מעהר אברם נעננען, זאנדערן דיין נאמען זאלל אברהם זיין, דען איך האבע דיך צו איינעם פאטער פילער פעלקער איינגעזעצט. (ו) איך וויל דיך אויסעראָרדענטליך פרוכטבאר אונד צו גאנצען נאציאנען מאכען, אונד קעניגע זאללען פאן דיר אבשטאממען. (ז) איך ווערדע מיינען בונד צווישען מיר אונד דיר אונד דיינעם זאאמען נאך דיר, אויף איהרע קינפטיגען געשלעכטער, צו איינעם עוויגען בונדע מאכען, נעמליך דיין אונד נאך דיר דיינעם זאאמענס גאטט צו זיין. (ח) דיר אונד דיינעם זאאמען נאך דיר ווערדע איך דאז לאנד דיינעם אויפענטהאלטס, דאז גאנצע לאנד כנען, צור עוויגען בעזיצצונג

באור

תמים, מצוה אחרת עוד. וענין הזה כטעם תמים תהי' עם ה' אלהיך, (דברים י"ח י"ג), אחרי אזהרת השם לא ימצא בך וגו' קוסם קסמי' מעונן ומנחש ומכשף וגו' (שם י'), והענין בזכירם כי המאמין בה' וישמע אל מעוננים וקוסמים יהיה כאלו לבו חלוק לחלקים, ואינו תמים, ונוה השם שיהיו כל מחשבות הלב ועשתונותיו תקותו ופחדו פונות אליו לבדו, שלא יירא מזולתו ולא לקוות דבר מזולתו, כי הוא הכל יכול ולו לבדו נתכנו עלילות. וזהו ענין תמימות הלב, אמר לו הי' שלם בכל נסיונותי, (כמו שפי' רש"י) שלא להרהר אחר מדותי, היה שלם ובא מתלונניות שלך כי אני מפיר אותות בדים (כמו שפי' הרמב"ן) ז"ל, היה שלם בכל מצוה אשר אצוך ולא תתחכם יותר (כמו שפי' הראב"ע), וכל אלו הענינים כלולו בתיבת תמים לדעת המתרגם האשכנזי, ולזה מתורגם בל"א (אונגעטהייטעם הערצענס), כי היא מדה גדולה באדם ועל זה התפלל דוד המלך ע"ה יהי לבי תמים בחקיך (תהלים קי"ט פ'), כי ההתחכמות בחקי השם וגזירותיו היא הפך התמימות: (ד) הנה בריתי אתך, הוא ברית המילה, כאשר יפרש ואת בריתי אשר תשמרו, ואחרי הברית אז' לאב המון גוים; והקדים השם לצוה אותו על המילה קודם שתלד שרה להיות זרעו קדש: (ה) אברהם, עם תוספת ה"א אחר המון גוים, ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: המון, ענין קבוץ ורבוי. (ו) ונתתיך לגוים, ישראל כלכם נקראו גוים ועמים, וכן אף חבב עמים (דברים ל"ג

רש"י

זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה והוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: ב ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: ג ויפול אברם על פניו. ממורא השכינ' שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים (במדבר כ"ד) בברייתא דר' אליעזר מצאתי כן: ה כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחל' שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העול' ואפי' רי"ש שהי' בו בתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג): ו ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: ז והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: ח לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל

בד

ואהוי להון לאלהא: ט ואמר יי לאברהם ואת ית קימי תיטר את ובנך בתרך לדריהון: י דין קימי דתטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך למגזר לכון כל דכורא: יא ותגזרון ית בסרא דערלתכון ותהי לאת קים בין מימרי וביניכון: יב ובר תמניא יומין יגזר לכון כל דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: יג אתגזרא יתגזרון יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבסריכון לקים עלם: יד וערל דכורא דלא יתגזר ית בסרא דעורלתיה וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ית
קימי

עולם והייתי להם לאלהים: ט ויאמר אלהים אל־אברהם ואתה את־בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדרתם: י זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל־זכר: יא ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם: יב ובן־שמנת ימים ימול לכם כל־זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת־כסף מכל בן־נכר אשר לא מזרעך הוא: יג המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: יד וערל זכר אשר לא־ימול את־בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את־
בריתי

בעויצזונג איינגעבען, אונד איהר גאטט זיין. (ט) גאטט שפראך נאך פערנער צו אברהם: דוא אבער מוסט אויך מיינען בונד האלטען, דוא אונד דיין זאאמען נאך דיר אויף איהרע קינפטיגען געשלעכטער. (י) דיזעס איזט דער בונד צווישען מיר אונד דיר אונד דיינעם זאאמען נאך דיר, דען איהר האלטען זאללט, איהר מיסט אללעם בעשנייזן, וואז מעננליך איזט. (יא) בעשניידעט אייערע פארהויט, זא זאלל דיזעס דאז בונדעסצייכען זיין צווישען מיר אונד איך. (יב) אללעס מעננליכע בייא אייערן נאכקאממען זאלל, ווען עז אכט טאגע אלט איזט, בעשניטטען ווערדען, איין הויזגעבארנעס קינד, אדער וועלכעס פאן איינעם פרעמדען פיר געלד ערקויפט אונד ניכט פאן דיינעם זאאמען איזט. (יג) בעשניטטען מוס ווערדען וואז אין דיינעם הויזע געבארען ווארדען אונד וואז דוא פיר געלד ערקויפסט, דאמיט מיין בונד אן אייערעם פליישע זייא צו איינעם עוויגען בונדע. (יד) איינע אונבעשניטטענע מאננספערזאן אבער, וועלכע נעמליך דאז פלייש איהרער פארהויט ניכט בעשניידען וויրד, דיאזעלבע פערזאן זאלל אויזגעראטטעט ווערדען אויז איהרעם פאלקע, זיא האט מיינען בונד

רש"י

גר ישראל הדר בחוצה לארץ דומה כמו שאין לו אלוה: ט ואתה • וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו • זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': י ביני וביניכם • אותן של עכשיו: ובין זרעך • העתידין להולד אחריך: המול כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: יא ונמלתם כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא• ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל: יב יליד בית • שילדתו השפחה בבית: ומקנת כסף • שקנאו משנולד: יג המול ימול יליד ביתך • כאן הכפיל עליו ולא אמר לח' ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר ח' ימים כמו שמפורש במסכת שבת: יד וערל זכר • כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא מבדיל בין זכר לנקבה: אשר לא ימול • משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל
עובר

באור

ל"ג ג') עמים הר יקראו (שם י"ט), בנימן בעממיך (שופטים ה' י"ד), גם אחרי הולדת השבטי' כלם אמר גוי וקהל גוים יהי' ממך (לקמן ל"ה י"א), ונתתיך לקהל עמים (שם מ"ח ד'), (הרמב"ן): (ט) ואתה וי"ו מוסיף על ענין ראשון, אני הנה בריתי אתך ואתה היה זהיר לשמרו, ומהו שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו' כן פירש"י ז"ל, והוא מסכים למה שכתבנו במקום אחר מכפילת ההוראה על הניף, ואתה תשמור שהוא כמו ואולם אתה, ולכן מתורג' בל"א (דוא אבער): (י) המול, כמו להמול, והוא מקור מבנין נפעל מנחי העי"ן כי שרשו מול כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון, והוא ענין כריתה: (יא) ונמלתם, כמו ונשארתם, והנו"ן שרש, ויהיו א"כ שני השרשי' מול ונמל מורים על ענין אחד: (יב) ימול לכם, מבנין נפעל וכן המול ימול: (יג) המול ימול וגו', נזה בתחלה דרך כלל, שכל הנולדי' מאנשי הבית או ממקנת כסף ימולו לשמונת ימים, ועתה פרט הנווי לאברהם שימול את אנשי ביתו ומקנת כספו ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר כאן למדך הכתוב שהמילה באותו מקום שניכר בין זכר לנקבה (ב"ר), וכל ערלה סתם היא בערוה וערלת לב ושפה ואוזן הם סמוכים: ימול, יפעול כמו כי ידר נדר (במדבר ל' ג'), והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם, ורבים המ"ס לאחרונו"ן השרש, ויתכן להיות גם זה מן הנפעל כי מלת את תמצא גם אחר הנפעל בבוא הפעל בלא הוכה כמו ולא יקרא עוד את שמך אבר', אבל לפי שאינו חייב כרת כי אם כשבטל מצות המילה ברצון, לכן נראה יותר שיהי' מן הקל, שב המעשה עליו, מש"כ הנפעל שב על הניף, שהתינוק שלא נמול יקרא, גם אם הוא מבנין נפעל, ראוי להיות בשר ערלתו קודם, וראוי לומר וערל זכר אשר בשר ערלתו לא ימול (ר"ל לא יהי נמול), וגו', וטעמו אם יגיע לכלל עונשין ולא ימולים עליו כי אם עובר בעצה: ונכרתה הנפש, נפש כמו איש אשר לו
כפש

בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־

בריתי

אונקלוס

קְיָמִי אַשְׁנִי׃ טו וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרַי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ׃ טז וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף יְהָבִית מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן׃ יז וּנְפַל אַבְרָהָם עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הֲלְבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד׃ יח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ׃ יט וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יָת שְׁמֵיהּ יִצְחָק וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמֵּיהּ לִקְיָם

עלם

תרגום אשכנזי

בונד צערשטערט.

(טו) גאָטט שפראך צו אברהם: דיינע פרויא שרי זאָללסט דוא ניכט פערנער שרי נעננען; זאָנדערן שרה זאָלל איהר נאָמען זיין.

(טז) איך וויל זיא זעגנען אונד דיר אויך פאָן איהר איינען זאָהן געבען; דורך מיינען זעגען זאָלל זיא צו נאַציאָנען ווערדען, אונד קעניגע דער פעלקער פאָן איהר הערקאָממען.

(יז) דא פיל אברהם אויף זיין אנגעזיכט, לאַכטע אונד שפראך אין זיינעם הערצען: זאָללטע איינעם הונדערטיעהריגען מאַננע נאָך געבאָרען ווערדען? אָדער אויך שרה, דיא נייטציג יאָהר אַלט איזט, נאָך געבערען?

(יח) אברהם שפראך הינויף צו גאָטט: מעכטע נור ישמעאל לעבען אונד דיר געפאַללען!

(יט) דא שפראך גאָטט: וואַהרליך! דיינע פרויא שרה געבערט דיר איינען זאָהן, דיזען זאָללסט דוא יצחק נעננען, אונד איך וויל מיינען בונד

רש"י

עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: טו לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרי' כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: טז וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה (בראשית י"ח): וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם שנאמר היניקה בנים: שרה ב"ר רמזו במוקלת: יז ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה תרגם אונקלוס ל' שמחה וחדי. ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב'). הרואה אתה (שם ט"ו). אף זו היא קיימות וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם צא ולמד מי' דורות מנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': יח לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל. איני כדי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדמי: יט אבל. לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו

(בראשית

באור

נפש, בל"א (פערסאָן), וענין הכרת לדעת רז"ל שיהיה הולך ערירי ומת קודם זמנו (יבמות דף נ"ה ע"א): (טו) לא תקרא את שמה שרי, דמשמ' שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על הכל (ברכות דף י"ג ע"א): כי שרה שמה, ר"ל יהיה שמה כמ"ש בו והיה שמך אברהם: (יז) ויצחק. ת"א וחדי, וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו (משלי ח' ל"א), משחקים לפני ה' (שמואל ב' ו' ה'), ונראה שהכוונה בלשון הזה שכל הרואה או שומע דבר זר יתפעל על ידו אל הצחוק, ואם יהיה בו דבר סכלות והוללות או ענין בלתי ראוי שיאומן, יתפעל אל הלעג, ואולם אם יהי' דבר אמתי וטוב ישמח בו, כענין שנאמר עד ימלא שחוק פיך (איוב ח' כ"א), אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכ"ו ב'), וכן הדבר באברהם כאשר נאמ' לו זה התפלא מאוד על הדבר ושמח שמחה גדולה, כי אחרי שנאמר שנפל אברהם על פניו והוא מורה על קול הנבואה ורה"ק עליו בחוזק יד, עד שלא היה בו כח לעמוד על רגליו, ידענו שהאמין באמונה תמימה, ושחק שחוק של שמחה, לא של לעג ח"ו, ואולם שרה לא האמינה ולגלגה, וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן מאה שנה, ה"א התימה, לא להרחיק אמתת הדבר כי אם להודיע ענין הפלא אשר בו, כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב' כ"ז), הרואה אתה (שם ב' ט"ו כ"ז), שהם תמיהות קיימו' להעיר על פליאת הדבר ואיומוזר ויוצא מן המנהג והראוי, וכך אמר בלבו הנעש' חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: מאה שנה יולד, אין הפלא באיש בן מאה שנה שיוליד, כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה גם בדורות האלה אף כי בדור אברהם שהחיי' בימיו ארוכי', אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד מזכה עתה אחרי שהוא בן מאה שנה והיא בת תשעים שנה, זה הוא ענין נפלא עד מאוד ראוי למלאות פיו שחוק ולבו שמחה: יולד, ילד: (יח) לו, הלואי שיחיה ישמעאל, כי כאשר נאמר לו שהברכה אשר ברכו השם על זרע שרה נאמרה, פחד פן ימות ישמעאל, והתפלל עליו: לפניך, הטעם וימצא חן בעיניך, כאשר מתורגם בל"א: (יט) אבל, לשון אמתת הדברים וכן אבל אשמי' אנחנו

(בראשית

בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו: כ ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול: כא ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת: כב ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: כג ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים: כד ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו: כה וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו:

מפטיר

כו בעצם

אונקלוס

עלם לבנוהי בתרוהי: כ ועל ישמעאל קבלית צלותך הא ברכית יתיה ואפשית יתיה ואסגית יתיה להדא להדא תרי עשר רברבין יוליד ואתנניה לעם סגי: כא וית קימי אקים עם יצחק די תליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: כב ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: כג ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית בסרא דערלתהון בכרן יומא הדין כמא די מליל עמיה יי: כד ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בסרא דערלתיה: כה וישמעאל בריה בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בסרא דערלתיה:

כו בכרן

תרגום אשכנזי

בונד מיט איהם, אויף זיינען זאמען נאך איהם, צו איינעם עוויגען בונדע ערריכטען.

(כ) וועגען ישמעאל'ס האבע איך דיך אויך ערהערט, זיהע ! איך האבע איהן געזעגנעט, ווערדע איהן פרוכטבאר מאכען אונד זעהר פערמעהרען; צוועלף פירסטען ווירד ער צייגען, איך וויל איהן צו איינער גראסען נאציאן מאכען.

(כא) מיינען בונד אבער מיט יצחק וויל איך בעשטענדיג האלטען, דעם זאהן נעמליך, וועלכען שרה דיר געבערען ווירד אום דיזע צייט, אין דעם אנדערן יאהרע.

(כב) אלז ער מיט איהם אויזגערעדעט האטטע, ערהוב זיך גאטט פאן אברהם הינוועג.

(כג) אברהם נאהם זיינען זאהן ישמעאל אונד אללע קנעכטע, דיא ערפיר געלד געקויפט האטטע, אללען מעננליכע אונטער זיינען הויזלייטען, אונד בעשניטט דאז פלייש איהרער פארהויט נאך אן דעמזעלבען טאגע, וויא גאטט מיט איהם געשפראכען האטטע.

(כד) אברהם וואר נייןאונד נייינציג יאהר אלט, אלז ער בעשניטטען ווארד אם פליישע זיינער פארהויט.

(כה) זיין זאהן ישמעאל וואר דרייצעהן יאהר אלט, אלז ער בעשניטטען ווארד אם פליישע זיינער פארהויט.

(כו) אן

רש"י

(בראשית מ"ג) אבל בן אין לה (מלכים ב' ד'): וקראת שמו יצחק. על שם הצחוק ועל שם הי' נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: את בריתי. ברית המילה תהא מבוררה לזרעו של יצחק: כ שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח (משלי כ"ה): כב מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום: כג בעצם היום. בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה ולא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים או ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: כד בהמולו. בהפעלו כמו בהבראם (בראשית ב'): כה בהמולו את בשר ערלתו: באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי המילה

אבל

באור

(בראשית מ"ב כ"א), אבל בן אין לה (מלכי' ב' ד' י"ד): יצחק, על שם הצחוק: את בריתי אתו, בו אני מקים את בריתי לעולם ובזרעו אחריו, ואת ישמעאל אברך להפרות אותו ולהרבות אותו במאוד מאוד, אך לא יהי' בריתי אתו ואת זרעו: (כב) ויכל, ויעל, הענין כאשר כלה לדבר אתו או עלה: ויעל אלהים מעל אברהם, דרך כבוד כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום (ר"ל). (כג) בעצם היום הזה, באותו יום שנצטווה ולא אחר לעשות הדבר, ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל אנשי ביתו, והיו שמנה עשר ושלש מאות יליד ביתו חוץ ממקנת כספו, וכלם זריזים מקדימין למצוה: (כד) בהמלו בשר ערלתו, בהמולו מבנין נפעל ויהי' א"כ אברהם מקבל הפעולה, ובא אחריו בשר ערלתו לתוספת באור כאלו אמר דהיינו מבשר ערלתו, וכן כאלה נבלת עלה (ישעי' א' ל'), נובלת פועל עומד והאלה נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים, וכן קרעי בגדים (שמואל ב' י"ג ל"א), ומגלחי זקן (ירמי' מ"א ה') מצד בגדיהם וזקניהם, ורבים ככה, ועל

הדרך

תרגום אשכנזי

(כו) אן דעמזעלבען טאגע וואורדע אברהם אונד זיין זאהן ישמעאל בעשניטטען, (כז) אונד אללע זיינע לייטע, וואז איינגעבאָרען וואר, וויא אויך וואז ערקויפט וואר פאן איינעם פרעמדלינג, וואורד מיט איהם צוגלייך בעשניטטען.

יח (א) דער עוויגע ערשין איהם פערנער אין דעם האיינע דעם ממרא; ער זאס עבען אין דעם איינגאנגע דעם צעלטעס, אלז דער טאג זעהר הייס וואר. (ב) ער האב נעמליך זיינע אויגען אויף, אונד זאה, דא שטונדען דרייא מעננער ניכט נייט פאן איהם; אלז ער עז געוואהר וואורד, ליף ער איהנען פאן דער טהירע דעס צעלטעס

תורה

כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ

סדר וירא

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל

אונקלוס

כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ׃ כז וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי עַמְמַיָּא גְּזַרוּ עִמֵּיהּ׃

יח א וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתִיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא

באור

הדרך הזה נקרא אברהם נמול אחר כשר ערלתו שנמול: (כו) נמול, עבר משרש נמל מבנין נפעל כתולם וכן נמולו, ובאו במשקל כפעול כמו ונשלוח ספרים (אסתר ג׳ י״ג): אברהם בתחלה מל את כל יליד ביתו, אם הוא בעצמו או ע״י מוהלי׳ אחרי׳ והוא עומד עליהם, ואחר כך מל את עצמו, שאלו הקדים מילתו הי׳ חולה או מסוכן בה, ולא הי׳ יכול להשתדל במילתם: וישמעאל בנו, אף ישמעאל נמול תחלה כמו שנאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו, ואין כוונת הכתוב על סדר הקודם והמתאחר כי אם לכפילת ענין בעצם היום הזה, להגיד שישמעאל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו הטעם ברצונם שלא הכריחם על כך, רק מהרו כלם ביום ההוא בעצמו לעשות ולמלאות רצון השם, ולדעת רש״י ז״ל הכוונה בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים מיום אל יום, וזהו לדעת האומר בניסן נברא העול׳ ובניסן נולדו האבות, כי בקדש ניסן נמולו, שהרי למועד הזה בשנה האחרת נתבשר שיולד יצחק שנצחק נולד בפסח (הרמב״ן והרא״ם):

יח א וירא אליו ה׳, לדעת הרמב״ן ז״ל פסוק וירא אליו ה׳ מחובר לפרשה שלפניו, כי בגבור שנימול וקיים מצות ה׳, נראה אליו למעלה ולכבוד לו, וכענין שנא׳ במשכן ויבאו ויברכו את העם וירא כבוד ה׳ אל כל העם (ויקרא ט׳ כ״ג) כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה, להודיע כי רצה האלהים את מעשיהם, ואל תתמה להפסק הפרשה (ר״ל פה כי מן וירא מתחל׳ פרשה אחרת), כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה׳ אל אברהם, אבל בפרשה זאת רצה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה גגלה אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו, וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא הי׳ לדבור אלא לכבוד לו, כל זה מהרמב״ן, אבל המתרגם לל״א הלך ע״פ המדה שזכר ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי בתוך ל״ב מדו׳ שהתור׳ נדרשת בהן, והיא כל כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, הביאה רש״י ז״ל למעלה בפרשת אלה תולדות השמים בפסוק ויטע (בראשית ב׳ ח׳), וכבר הראיתיך בהקדמת הספר תועלת המדה הזאת בהבנת הכתו׳, שעל הרוב בכל הספורים יכלול מתחל׳ עקר ענין הספור במלות קצרות אח״כ יסדר פרטי הדברים אחד אחד, ולפי זה כוונת הכתוב פה כמ״ש הרשב״ם ז״ל בפסוק ראשון הוא מזכיר דרך כלל שנראה אליו ה׳, ואח״ז מפרש האיך ואמר שראה שלשה אנשים שהיו מלאכי׳, כי בהרבה מקומו׳, כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו (שמות כ״ג כ״א), שלוחו כמותו, וכן וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה (שם ג׳ ב׳), וכתוב שם וירא ה׳ כי סר לראות (שם ד׳), וכן מתורגם בל״א (ער הוב נעמליך), וסיפור ענין המראה נמשך עד ואברה׳ שב למקומו: אמנם ענין מעשה המלאכים נמש׳ עוד להלן עד פסוק ותבא אשתו מאחריו (י״ט כ״ו): ישב פתח האהל כחם היום, להתקרר שם מפני חם היום אשר יחליטנו, או יקדים הכת׳ להודיע שהי׳ בעת הזאת שאין מדרך המוסד להפגיר באורחים שילינו, משא״כ בלוט שבאו בערב אמר להם ולינו, ומלת כחם היא מקור מהקל מן הכפולים, והכ״ף תורה לפעמים על הזמן כמו ויהי כהשיב ידו (בראשית ל״ח כ״ט), כלומר בשעה שהשיב ידו והנה יצא אחיו, וכן והיא כפרחת עלת נצה (שם מ׳ י׳), כלומר בשעה שפרחה עלתה נצה והבשילו אשכלתיה, וכן כאן בעת שהי׳ היום חם: (ב) וישא עיניו וירא, הוא לשון ראי׳ ממש: נצבים עליו, לפניו וסמוכים אליו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב׳ כ׳), כן פי׳ רש״י וכן תרגם יב״ע, קומוי, וכן מתורגם בל״א, אבל אונקלוס תרגם, עלוהי: וירא

רש״י

אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך הערלה ולפרוע המיל׳ לכך נאמר בו את ברשית רבה: כו בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

יח א וירא אליו: לבקר את החולה אמר ר׳ חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בשלומו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: יושב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב״ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום. הוציא הקב״ה חמה מנרתקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: ב והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה. ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמ׳ ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכ׳ סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. ורפאל

סרפאל

וירץ

מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל־אַרְעָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לָא כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ ד יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ ה וְאֶסַּב פִּתָּא דִלְחֶמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעֲבֵיד כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא׃ ו ואותי

הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ ו וימהר

צעלטעס ענטגעגען, ביקטע זיך צור ערדע, (ג) אונד שפראך: מיין העדר! ווען איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען, זא געהע דאך ניכט פאר דיינעם קנעכטע פאראיבער. (ד) ליבער! לאססעט איין וועניג וואססער ברינגען, וואשט אייערע פיסע, אונד רוהט אויז אונטער דעם בוימע. (ה) איך וויל איין שטיק בראד ברינגען, דא ערקוויקט אייער הערץ, הערנאך מעגט איהר וויטער געהן, דא איהר דאך נון איינמאהל פאר אייערעם קנעכטע פארבייא געקאממען. זיא אנטווארטעטען: טוהע אלזא וויא דוא געשפראכען האסט! (ו) דא

רש"י

רפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב') אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. ומהו וירא וירא ב' פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקו' אחד והבין שלא היו רוצי' להטריחו ואע"פ שיודעי' היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם. בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתי' וירץ לקראת' כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו מיניה מיד וירץ לקראתם: ג ויאמר אדני אם נא. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חבריו עמו ובלשון זה הוא חול. ד"א קדש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח ואי אפש' לומ' אלא א"כ קודם גזירת כ' שנה ושתי הלשונו' בב"ר: ד יוקח נא. על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנא' וירם משה את ידו ויך את הסלע (במדבר כ'): ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"א לביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנ' ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: ה וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים סעד לבך פת לחם (שופטים י"ט). בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק"ד). א"ר חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצה"ר שולט במלאכים: אחר תעבורו. אחר כך תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא' כי על כן ראיתי פניך (בראשית ל"ג). כי על כן לא נתתיה (בראשית ל"ח) כי על כן ידעת חנותנו (במדבר י"ד):

ו קמח

באור

וירא, הוא לשון הבנה והסתכלות מחשבי' כשהסתכל שהיו עומדי' במקום אחד והבין שלא רצו להטריחו ולכן רץ לקראתם, כן פי' רש"י והרמב"ן, אמנם לפי פשוטו כן דרך הלשון, וישא עיניו, וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו, וכשראם רץ לקראתם תיכף, וכן ת"א שניהם וחזא, ויב"ע תרגם ג"כ שניה' בלשון אחד וכלל גם הכונה בלשונו כמו שפירשנו כי תרגם וזקף עינוהי וחמא וגו' וכד חמינון רהט לקדמותהון, והוי"ו של וירץ היא מאותן אשר הרב"ע המשילם לפ"א רפי בלשון ישמעאל, ורבות הן מאד על פני המקרא, והן המחברות ב' מאמרים אשר להם יחס בזמן או בסבה, כאשר כתבתי בהקדמה, וכן מתורגם בל"א: וישתחו, מלה משוכה בדקדוק, כי שרשו שחה מנחי למ"ד ה"א, וכן נמצא ממנו הבווי מבנין הקל, שחי ונעברה (ישעי' נ"א כ"ג), בפעל עֲשִׂי כְּנִי, ולדעת ר"י קמחי גם העבר, כי שָׁחָה אל מות ביתה (משלי ב' י"ח), (עם כי יותר נראה שיהי' שרש שחה שוח מנחי העי"ן בעבור שהוא מלעיל, כדרך נחי העי"ן להמשיך ט"ף נח כה שהיא במקום וא"ו עי"ן הפעל, ובדעת ר' יונה הספרדי), גם נמצא ממנו הכבד הנוסף, דאגה בלב איש יַשְׁחֶנָּה (שם י"ב כ"ה), אמנ' ההתפעל ממנו ראוי להיות יִשְׁתַּחֶה על־ משקל יִתְגַּלֶּה, ועם א"ו ההפוך וַיִּשְׁתַּח נפל', וַיִּתְגַּל בתוך אהלה (בראשית ט' כ"א), רק שבאה בו תי"ו ההתפעל אחר השי"ן פ"א הפעל כדרך אותיו' זס"שן), אך בעלי הלשון הקדמונים הוסיפו עוד ה"א אחרת בבנין התפעל משרש זה (לסבה אשר ידעוה ונעלמת ממנו), ולא חשבוה כשאר ההי"ן הנוספות מאותיות האמנת"יו כמו לילה, נחלה עבר (תהלים קכ"ד ד'), ונשובה אליכם (לקמן כ"ב ה'), תעפה כבקר תהי' (איוב י"א י"ז), שא"כ הי' ראוי להיות קמץ לפני', והנגינה ראוי' להיות מלעיל, ועוד שמצאנו וְהִשְׁתַּחֲוָה (יחזקאל מ"ו ב'), שהוא עבר (לא שהוא"ו מהפכו לעתיד), ואין מנהג הה"א לעולם שתהי' נוספת בפעל עבר, אך שוה כמו שרש במלה אחת, וכאלו השרש הזה הוא בן ד' אותיות כמו שהוסיפו ה"א כואת במלת תַּחְתֶּרֶה את הסוסי' (ירמי' י"ב ה'), מִתְחַרֶה בארז שם כ"ב ט"ו), וכבר מצאנו אל תתחר במרעים (תהלים ל"ז א'), בלא ה"א, וכאשר הוסיפו נו"ן במלת שאנן ובמלת רענן וחשבוה כשורש, ולכן לא נכפלה גם באמצע תיבה, כמו יחד אסירים שאננו (איוב ג' י"ח), שהוא פיעל עבר, הלעג השאננים (תהלים קכ"ג ד'), נשים שאננות (ישעי' ל"ב ט'), שהם תוארים, ובמלת רענן אף ערשנו רעננה (ש"ה א' ט"ז), דשנים ורעננים (תהלים צ"ב ט"ו), שהם תוארים, וכולם הם כשרש כרסם, כרמל, שמהם נאמר יכרסמנה חזיר מיער (שם פ' י"ד), וזור מכרבל (ד"ה א' ט"ו כ"ז), והנה במלת ישתחו' באה הוא"ו תחת ה"א

הגרש

ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל

אונקלוס: ו וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוַת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְּרִיצָן׃ ז וּלְוַת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסִיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא ואותי

תרגום אשכנזי: (ו) דא איילטע אבדהם אינס צעלט צור שרה, אונד שפראך: ־ברינגע איילענדס דרייא מאאס דעס פיינסטען מעהלס, קנעטע עז, אונד מאכע קוכען: (ז) צו דעם רינדפיה ליף אברהם זעלבסט, נאהם איין יונגעס רינד, צארט אונד גוט, גאב עז

באור

הפרש בחלוף אותיות אהו״י בעבור כי הה״א איננ׳ מאותיות המשך באמצע התיבה, כמו שהומרה הה״א בוא״ו במלת לא שָׁלַוְתִּי (איוב ג׳ כ״ו), משרש שלה, ובמלת וַיִּשְׁתַּחוּ הפילו הה״א הסגיה והניחו הוא״ו שבמקום הה״א: הראשונה בעבור שהיא בסוף המלה להקל על הלשון, ושמו המלה מלעיל שלא תתערב הוא״ו הזאת עם הוא״ו שהיא סי׳ לנסתרים כמו ויתכסו שקים (יונה ג׳ ח׳): כי הוא לשון יחיד, והעד שאמרו על לשון רבים וישתחוו בב׳ ווי״ן, ולא נמצאת ליחיד בוא״ו נחה בסוף אלא עם יו״ד או עם תי״ו והאי״ן בלבד וישתחו, ותשתחו למלך (מלכים א׳ א׳ ל״א), ואולי נוכל לומר כן בכל האית״ן, וזהו דקדוק המלה על נכונה: (ג) אדני, רש״י פי׳ ב׳ פירושי׳, פי׳ א׳ שהוא חול ואל המלאך אמר כן, ופי׳ ב׳ שהוא קדש ולהקב״ה הנראה אליו בטרם בוא המלאכים אמר כן, שימתין ולא יעבור עד שיכניס את האורחי׳, אבל הפי׳ השני הוא דרך דרש, גם לפי דרכנו וירא אליו ה׳ עם והנה שלשה אנשים הכל מראה א׳, והאחרון ביאור אל הראשון, ולכן נראה לפי פשוטו שהוא חול, ואף שכתבתי שהוא קדש לענין כתיבת ס״ת כי כן פסק הרמב״ם (בפ״ו מהל׳ יסודי התורה ה״ט), ע״פ סוגית הגמרא דשבועות (דף ל״ה ע״ב), שהוא דעת ר׳ חנינא אחיו של ר׳ יהושע וראב״ע, ומסקינן שם כמאן אזלא וכו׳ כמאן כאותו הזוג ע״ש, ש״מ דהלכה כמותם, כמ״ש הכ״מ שם, עכ״ז הנה הפשט דרך לעצמו, והדרש דרך לעצמו, ורז״ל עם שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, עכ״ז לפעמים רדפו הדרש לפסוק הלכה כמותו נגד הפשט, וחקי התורה ומשפטיה על פיו יצאו ועל פיו יבואו, ועיין מה שהארכתי בזה להלן בפרשה זאת (י״ט י״ח) בתיקון סופרים, והנה מדכתיב אדני בקמץ אין להכריע שיהי׳ קודש, כי כבר כתבו המדקדקים שמנהג המלה הזאת לבא בלשון רבים אף ליחיד, כמו אדניך, אדניו, זולתי מדבר בעדו, כדי שלא יתחלף בשם הנכבד, ומצאנו בגדעון גם ליחיד מדבר בעדו (שופטים ו׳ ט״ו), ויאמר אליו בי אדני, והוא חול, ובא הקמץ שם תחת הפתח מפני הזקף, שהוא מקום ההפסק, ואף כאן אפשר שבא הקמץ תמורת הפתח בעבור הרביע, כי גם הרביע לפעמים דינו כדין הטעם המפסיק, ויהי׳ א״כ אדני ליחיד ע״ד הגדולה והרוממות עם כנוי מדבר בעדו, או יתכן שהוא קבוץ אמתי, כי לכלם אמר כן, כמו שפירש״י בלשון ראשון: אל נא תעבור מעל עבדך, עם כל אחד ידבר, ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר, ויתכן שאמר לגדול אל נא תעבר, ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם: אל נא, אונקלוס ויב״ע תרגמו לשון עתה, ויש לפרשו לשון בקשה, וכן מתורגם בל״א: (ד) יקח נא מעט מים, הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום, ומלת יקח מבנין הפעל בל״א (עס ווערדע געבראכט), או כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (לאסעט ברינגען): ורחצו, נפתחה הרי״ש בעבור החי״ת, וראוי להיות בחירק כי הוא צווי מהקל, אבל העבר קמוץ: והשענו, לשון סמיכה, שכן היה דרכם או לסמוך על ידם באכילתם, ושרש זה לא נמצא רק בנפעל, ועכ״ז יתפרש בקל: תחת העץ, תחת האילן, לרוח היום לא יבאו באהל ובמשכן, ובא בה״א הידיעה כי ידוע היה שם באלוני ממרא: (ה) ואקחה פת לחם, להביא לכם, והמתרגם בל״א מפרש קוצר העברי: וסעדו לבכם, בלחם כי הלחם יסעד ויסמוך הלב כמ״ש ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק״ד ט״ו), ומזה קראו חז״ל למאכל סעודה, והנה מלת יסעד חוזרת על הלחם שהלחם יסעד הלב, אבל וסעדו שב על האנשים שהם יסעדו לבם בלחם: כי על כן עברתם על עבדכם, כי על כן (אני מבקש מכם דבר זה, הואיל) ועברתם על עבדכם, והוא כמו על אשר עברתם, ורבים כמוהו, כי על כן באו בצל קרתי (בראשית י״ט ח׳), כי על כן ראיתי פניך (שם ל״ג י׳), וכן מתורגם בל״א: כן תעשה כאשר דברת, לפי פשוטו הוא רק הודעה שנתרצו לדבריו שיאכלום ואמרו הננו מרוצים ועשה כדברך: (ו) וימהר אברהם האהלה, ללכת האהלה: מהרי שלש סאים, לכי מהר וקחי שלש סאים וגו׳, וכן מתורגם בל״א: שלש סאים קמח סלת, רש״י פי׳ שהם ב׳ דברים קמח וסלת, סלת לעוגות וקמח שאיננו טוב כמו סלת לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא, שכן היה המנהג אז, וכ״ה בב״ר, ויקשה לפי פירושו וי״ו החיבור כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג׳ י״א), והרמב״ן תמה למה הוצרך כל כך להרבות בלחם לג׳ אנשים ונפרש לפי מה שאמרו בב״ר שהי׳ שלש סאים לכל א׳ וא׳ (שכל סאה קמ״ד בצים) וכתב ואולי סעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם, (אמנם לפי דעתי שזו היא כוונת רש״י במה שחילקם לב׳ דברים שהם ביחד הקמח והסלת היו ג׳ סאים ולא הי׳ כולם לאכילה כ״א גם לכסות את הקדרה), והוא מפרש שעל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהם סלת והנה הוציאה מכל הסאים שאין סלת מעט, אבל לדעת אונקלוס סלת הוא תאר אל הקמח שתרגם קימחא דסולתא, וכן הוא לדעת יב״ע שתרגם סמידא דסולתא, וכן מתורגם בל״א, וכתב הרשב״ם קמח של חטים שבכל מקום שכתוב סלת מחטים הוא כדדרשינן ממלואים דכתיב סלת חטים תעשה אתם (שמות כ״ט ב׳) עכ״ל: לושי, ענינו התערבות המים בקמח לעשות עיסה: עגות, עגה היא חררה דקה הנאפת ע״ג גחלים ולא בתנור כמ״ש עגת רצפים (מלכים א׳ י״ט ו׳), שנאפית רצפים גחלים, גם נמצאת עגה בלי הפוכה (הושע ז׳ ח׳), פי׳ שלא נתהפכה להגיע גם הצד האחר על הגחלים ולכן איננה אפוי׳ רק מצד אחד כי לצד מעלה לא הוחם האויר, משא״כ הנאפה בתנור אין צריך להפכו כי כל אויר התנור חם הוא ונאפה הלחם מכל צדדיו, אך לא מהר כמו העוגה על הגחלים, ונוה לה לעשותן דקה כדי שתאפינה מהר, כי נחוצים הם לדרכם, והנה לדעת הרד״ק בשרשים שרשו עוג, אמנם אנכי מסתפק בדבר כי לדעתי נוטה להיות מן הכפולים ושרשו ענג בעבור הקבוץ שבעי״ן, ואף כי אחריו רפי בספרים מדויקים בכל הו׳ פעמים שנמצא בתנ״ך, הנה לדעתי הוקלו המלות הרבן כאשר מצאנו רבים כמוהן שנפל הדגש להקל, ואם הרד״ק לא רצה לסבול הזרות הזה, הלא על כרחו צריך לסבול זרות גדולה ממנה כי בא הקבוץ במקום המלאפום אשר צריך להיות להמשיך הוי״ו ועי״ן הפעל, ומצאנו ממנו פעל אחד, תְּעֻגְנָה לעיניהם (יחזקאל ד׳ י״ב), ע״מ תְּסֻבֶּנָּה מן הכפולים, ואם הי׳ מנחי העי״ן הי׳ צריך להיות תְּעוּגֶנָּה אם הוא לנסתרות ע״מ תְּשׁוּבֶנָּה, ואם הוא לנכח עם כנוי לנסתרת יבא תְּשׁוּבֶנָּה, במלאפום ולא בקבוץ, ואף כי גם שם הגימ״ל רפה היינו לפי שהוקלה המלה, ואולי בעבור

שנמצא

רש״י

ו קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא: ז בן בקר רך וטוב. ג׳ פרים היו כדי להאכילן ג׳ לשונות בחרדל: אל הנער. זה ישמעאל לחנכו

אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה

ארח

אונקלוס

וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ׃ ח וּנְסִיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ׃ ט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא׃ י וַאֲמַר מֵיתַב אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמַעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָאלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה

אורח

תרגום אשכנזי

עז דעם יונגען, עז איי־לענדס צוצובערייטען. (ח) ער נאהם היראויף בוט־טער אונד מילך אונד דאז יונגע רינד, דאז ער צובע־רייטען לאססען, זעצטע עז איהנען פאר; ער אבער שטאנד בייא איהנען אונ־טער דעם בוימע, אונד זיא אססען. (ט) דא שפראכען זיא צו איהם: „וואו איזט דיינע פרויא שרה?„ ער שפראך: „זיא איזט אים צעלט.„ (י) יענער שפראך: „איך ווערדע איבער דאז יאהר אום דיזע צייט ווידער צו דיר קאממען, דא ווירד דיינע פרויא שרה איינען זאהן האבען.„ שרה הערטע דיזעס אם איינגאנ־גע דעס צעלטעס, דען דער איינגאנג וואר הינטער איהם. (יא) נון ווארען אברהם אונד שרה אלט אונד בעטאגט, אונד זיא האטטע ניכט מעהר דאז

גע־

רש״י

לחנכו במצות: ח ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הבי' לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה. חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו. ובן הבקר אשר עשה: אשר תיקן. קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג: ט ויאמרו אליו: נקוד על אי"ו שבאליו ותני' רשב"א אומר כל מקו' שהכתב רבה על הנקוד' אתה דור' הכת' וכאן הנקוד' רבה על הכת' אתה דורש הנקוד' שאף לשר' שאלו איה אברהם למדנו שישאל אדם באכסני' שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בב"מ אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה א"ר יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: י כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת: כעת חיה. כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו. כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה (בראשית ט"ז) והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן ב"ר: והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: יא חדל להיות. פסק ממנה: אורח

כנשים

באור

שכמצא ב' פעמים שם מָעוֹג מענין זה הוציא הרד"ק שרשו ממנו, הנה גם משם אין ראי' כי אולי הוא ע"מ מָעוֹז ששרשו עזז וּמָחוֹל ששרשו חלל, ובפרט, כי נטיית שם מעוג לא נמצא במקרא ולא נדע אם הוא דגוש בנטייתו אם לא: (ז) ואל הבקר רץ אברהם, להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו ש"ח איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו. (הרמב"ן): וטוב, שמן וכן תרגם יב"ע: לעשות אתו, לתקן אתו ולבשלו: (ח) ויקח חמאה וחלב, לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא התוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא, הבאת פת על השלחן איננו חידוש אבל החלב והחמאה והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש. (הרשב"ם): חמאה, שומן החלב שקולטין מעל פניו, (רש"י), וכן ת"א, ויב"ע שמן, וכן מתורגם בל"א: והוא עמד עליהם, סמוך אליהם לשמשם, כשאיש יושב ואחד עומד אצלו קוראו עומד עליו, וכן ואראה את אדני ישב על כסא וגו', שרפים עמדים ממעל לו (ישעי' ו' א' ב'), וכן במיכיהו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א' כ"ב י"ט). (הרשב"ם): (ט) איה שרה אשתך, אע"פ שהיו יודעים היו שואלי' כדרך שמצינו בהקב"ה שאמר לאדם איכה (בראשית ג' ט') וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), וכן ישעי' שהי' יודע של כך לחזקי' בשלוחי ברודך בלאדן, וכל זה דרך התחלת הדיבור, (הרשב"ם): (י) שוב אשוב אליך כעת חיה, הרד"ק בשרשים שרש חיה פי' שהוא לשון יולדת מלשון חז"ל שקראו ליולדת חיה כמ"ש והחיה תנעול את הסנדל (יומא פ"ח דף ע"ג ע"ב), ויהי' ביאורו פה לשנה האחרת כעת הזאת תהיה שרה חיה ופי' אחר כן והנה בן לשרה אשתך: אבל רש"י והרמב"ע מפרשים מלשון חיים, אך לדעת הרמב"ע הוא תאר לשרה שכתב כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי (שמואל א' כ"ה ו'), וכן פי' הרד"ק בשרשים (שם) בתחלת דבריו, אולם לדעת רש"י, היא בשורה לכל בית אברהם שיהיו חיים לשנה הבאה, ויהי' לדעתי מלת חיה שם המקרה מופשט מהמתואר כמו חַיּוּת, כי רוב שמות המקרה באים בלשון נקבה, וכ"כ רש"י בפירוש כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים עכ"ל, ולכוונה זאת תרגמו אונקלוס ויב"ע דאתון קיימין, והנה לדעת רש"י לא בישרו המלאך שישוב אליו בשליחותו של מקום אמר לו כן כאשר מצאנו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך (בראשית ט"ז י'), והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לה כן אף כאן כן, והצריך לזה לפי שלהלן כתיב ויאמר ה' וגו' למועד אשוב אליך, והרמב"ע מפרש כי ויאמר ה' הוא דברי המלאך ונקרא בשם שולחו, ושב אליו בשנה האחרת עם שלא נזכר מזה בכתוב להלן, ונכון הוא לפי דרכנו (שהוא דרך הרשב"ם) שכל המראה הזאת היתה ע"י המלאכים וכולה היא ביאור לפסוק הא' וירא אליו ה': ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו, ביאורו, שרה שמעה כל זה

בעמדה

ארח כנשים: יב ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה־לי עדנה ואדני זקן: יג ויאמר יהוה אל־אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי: יד היפלא מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן: טו ותכחש שרה ׀ לאמר לא

אונקלוס

אורח כנשיא: יב וחייכת שרה במעהא למימר בתר דסיבית תהי לי עולימו ורבוני סיב: יג ואמר יי לאברהם למא דנן חייכת שרה למימר הברם בקושטא אוליד ואנא סבית: יד היתכסי מן קדם יי פתגמא לזמן אתוב לותך כעדן דאתון קימין ולשרה בר: טו וכדיבת שרה למימר לא חייכית

ארי

תרגום אשכנזי

געוועהנליכע וויא אנדערע ווייבער. (יב) דא לאכטע שרה אין איהרעם הערצען, אונד דאכטע: „נאכדעם איך אלט בין, זאללטע איך ווידער וואללוסט האבען? אונד מיין הערר איזט אויך אלט.„ (יג) הירויף שפראך דער עוויגע צו אברהם: „ווארום לאכטע שרה אונד דאכטע: „זאללטע איך וואהל נאך געבערען, דא איך דאך אלט בין?„ (יד) איזט וואהל דעם עוויגען עטוואז צו וואונדערבאר? צור בעשטיממטען צייט איבער דאז יאהר קאממע איך ווידער צו דיר, אונד שרה האט איינען זאהן.„ (טו) שרה לייגנעטע

אונד

רש"י

כנשים. אורח נדות: יב בקרבה. מסתכלת במעיה ואומרת אפשר הקרבים הללו טוענין ולד. השדים הללו שצמקו מושכין חלב תנחומא: עדנה. צחות בשר ובלשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. ד"א לשון עידן זמן וסת נדות: יג האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: יד היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: טו כי יראה כי נחקת

הראשון

באור

בעמדה בפתח האהל לפי שהפתח הי' אחרי המלאך, ולכן היתה יכולה לשמוע דבריו, וכן פי' רש"י שהוא שב על הפתח כי פתח לשון זכר כמו והנה פתח אחד (יחזקאל מ' מ'), ופתח הבית דלתותיו (ד"ה ב' ד' כ"ב), והראב"ע מפרש שסב והוא על המלאך שהי' אחרי האהל, ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה את שרה, אבל יותר נראה שסב על הסמוך ולא על הרחוק: (יא) ואברהם ושרה זקנים, הוא תאר, ושיעורו, היו זקנים, וכן מתורגם בל"א, ואונקלוס ויב"ע תרגמו כאלו הוא פעל עבר, כפי הכוונה: באים בימים, האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו), אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום. (הרמב"ן): ארח כנשים, מנהג כנשים הילדות והוא הנדות וכן אמר כי דרך נשים לי (בראשית ל"א ל"ה), והוא הזמן הראוי להריון כי אחרי רפסק האורח מאמת זקנה לא תהרינה עוד: (יב) לאמר, שרש אמר יובן לפעמים על המחשבה שהיא אמירה פנימית, כמו האמרה בלבבה (ישעי' מ"ז י' וצפני' ב' ט"ו), אמרתי אני בלבי (קהלת ב' א'), ולפעמים אף שאין מפורש אחריו בלב יתפרש על המחשבה כמו הלהרגני אתה אמר (שמות ב' י"ד), פי' אתה חושב, ויאמר להכות את דוד (שמואל ב' כ"א ט"ז), פי' יזם להרגו, וביאורו שצחקה ואמרה בלבה אחרי בלתי וגו', ולא הוציאה דבר מפיה, ולכן היתה יכולה לכחש, והנה לשון צחק יתבאר על ה' ענינים, (שפילען, שפאטטען, לאכען, שימפפען, פרייען), וכל אחד יובן מענייניו, וכתב הרמב"ן כי השחוק שבקרב הלב היא ללעג כמו יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהלים ב' ד'), ולא יאמר בשמחה, אבל השחוק אשר לשמחה הוא בפה כמו אז ימלא שחוק פינו (שם קכ"ו ב') עכ"ל, וכוונת הרב ז"ל שבכל מקום שיזכיר הכתוב בפירוש שהי' השחוק בלב אז הוא שחוק של לעג וכל מקום שיפרש שחוק בפה אז הוא וודאי של שמחה, ואולם כל מקום שנא' שחוק סתם יפורש לפי ענינו, וכבר נארכו למעל' בסוף פ' לך לך שכשאברהם נאמר ויפל על פניו ויצחק (בראשית י"ז י"ז), שנפל על פניו מחזקת יד הנבוא' שסרתה עליו א"כ אין ספק שהי' שחוק של שמחה, וכאן בשרה באר הכתוב שהי' השחוק בקרב לבה והוא א"כ ללעג, גם לא אמרה בלבה דרך תמיה קיימת כאשר אמר אברהם, כי אם דרך הרחקה גמורה אחרי בלתי היתה לי עדנה, כמשפט המלעיג, וכן נאמר השם את מחשבות לבה, האף אמנם, הגם אמת הדבר שאלד: בלתי, שרשו בלה והוא מקור מן הקל, וענינו לשון זקנה: היתה לי, עבר במקום עתיד כמו תהי' לי, והכוונה תתחדש לי: עדנה, תענוג נערות ועדותי עד שיהי' מותר יתהוה ממנו הולד, ואדני זקן, ועוד כי גם אדני זקן, ואין לחשוב ששרה לא האמינה ביכולת האל, אלא שלא ידעה שהם מלאכי ה' ובמצוותו באים לבשרה, רק חשבה שהם אנשים ודבריהם אלו אינם רק ברכה כדרך האורח המברך לבעל הבית טרם לכתו מעמו בעבור שנהנה ממנו ואכל משלו, ובעבור שראו כי הי' ברכת ה' בכל אשר יש לו, אבל בן אין לו משרה אשתו (עם שיש לו משפחתו), לכן נדכוהו בזה, ואמר האחד שוב אשוב, אולי הי' בדעתו לעבור בדרך הזה לשנה הבאה, ולכן צחקה שרה על זה כחשבה שהיא ברכת שוא, וגם אברהם לא הכירם ולא ידע שהם מלאכי מעלה, כי לא התודעו אליו ותכלו לעין כל כאנשי', ואף כשהלכו משם נאמר ויקמו משם האנשי' ואברהם הלך עמם לשלחם, בעבור חושבו שהם אנשים, וכן כתב רש"י לשלחם, ללותם, כסבור אורחים הם עכ"ל, אבל האמין להם בעבור שכבר נגלה עליו הא' בטרם שמל עצמו ויאמר לו אני אל שדי וגו' והבטיח לו ששרה תלד לו בן לשנה האחרת, אכן שרה לא ידעה עדיין מהבטחת האל לאברהם כאשר כתב הרמב"ן ז"ל, והנה עם ששרה לא ידעה מהבטחת האל לאברהם קודם המילה, גם לא הכירה שהם מלאכי אל, עכ"ז האשים אותה השם, כי אולי נדמו האנשים ההם בעיניהם כאלו הם קדושי עליון ובנביאים והכרת פניהם ענתה בם, והי' ראוי לה להאמין דבריהם ולא להחשיבם לנבא עד שתצחק עליהם, וזהו שיעור מה שנראה לי בענין זה, ומצאתי בפי' ר"ע ספורנו שגם הוא כוון בקוצר מלין אל מה שכתבתי: (יג) האף אמנם אלד, הגם באמת יהי' זה הפלא שאלד, ומלת אמנם שרשו אמן והמ"ם נוסף כמ"ם שלשם, והאל"ף בקמץ, ונכתבה בקמץ, אמנם ה' (מלכים ב' י"ט י"ז): ואני זקנתי, רש"י פי' ע"פ חז"ל ששינה הדבר מפני השלום כי היא אמרה ואדני זקן, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי היא אמרה שניהם אחרי בלתי וגו' ואדני זקן ובאמת עיקר הצחוק הי' בעבור זקנתה ומאמר ואדני זקן טפל לזה, כי כבר הוליד אברהם מהגר והוא בן פ"ו שנה, ולכן כשהגיד ה' לאברהם לא הגיד רק עיקר דברי' והוא מאמר אחרי בלתי וקיצר שארית הדברים: (יד) היפלא מה' דבר, לשון פלא נופל על הדבר הנעלם והמכוסה

כמו

לֹא צָחַקְתִּי כִּי ׀ יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ

אונקלוס

אֲרֵי דְּחֵילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיֵכְתְּ׃ טז וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָיוּתְהוֹן׃ יז וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד׃ יח וְאַבְרָהָם מֵיהֲוָא יְהֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף

ויתברכון

תרגום אשכנזי

אונד זאגטע: איך האבע ניכט געלאכט, - דען זיא פירכטעטע זיך; ער אבער שפראך: ניין! דוא האסט אללערדינגס געלאכט.
(טז) דיא מעננער שטונדען פאן דא אויף, קעהרטען זיך נאך דער זייטע פאן סדום; אונד אברהם גינג מיט איהנען, זיא צו בעגלייטען.
(יז) דער עוויגע אבער שפראך: זאללטע איך פאר אברהם פערהעהלען, וואז איך פארהאבע? (יח) דא דאך אברהם צו איינעם

גראסען

רש"י

הראשון משמש לשון דהא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בד' לשונות אי דלמא אלא דהא: טז וישקיפו. כל השקפה שבמקר' לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו) שגדול כח מתנות עניי'. שהופך מדת רוגז לרחמי': לשלחם. ללותם כסבור אורחים הם: יז המכסה אני. בתמיה מה שאני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וה' כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגומר (בראשית י') קראתי אותו אברהם אב המון וגו' (בראשית י"ז) ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: יח ואברהם היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו

וכי

באור

כמו כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים י"ז ח'), ועל הדבר המופרש והמובדל שגם הוא קרוב מענין ההעלם כמו לפלא נדר (במדבר ט"ו ג'), והושאל על הנס והפלא שהוא ענין נעלם בבתי מבני אדם וגם הוא מופרש ומובדל מכל מעשי האדם, והכוונה פה היהי' שום דבר נעלם ומובדל מאת השם לעשותו, והמתרגם האשכנזי תרגמו מלשון נס, וכיונתי כמו שזכרנו שענין הנס והפרשה וההעלמה אחד הוא, וכן נאמר לא יפלא ממך כל דבר (ירמי' ל"ב י"ז): מה', הרשב"ם מפרש כי ויאמר ה' שבפסוק הקודם הוא המלאך הגדול שבהם, ואמר היפלא מה' ששלחני אליך דבר: (טו) ותכחש שרה, לא פירש בכתוב שאמר לה אברהם דבר השם למה זה צחקה וגו', אך הוא מובן מעניננו, ולשון הרמב"ן והנה אברהם אמר אלי' למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אלי' כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתה אל אברהם כחשה בו כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת או הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר עכ"ל: ויתכן לפי פשטות הכתוב ששרה עמדה פתח האהל ושמעה את דבר המלאך כאשר שאל למה זה צחקה שרה וגו', ובעבור שלא ידעה כי מלאך ה' הוא והיתה יראה מאברהם, השיבה אותו דבר והכחישה את מאמרו, והמלאך ענה ואמר לא כי צחקת, ויהי' ויאמר מוסב על האומר הנזכר למעל' שהוא המלאך: כי יראה לשון דהא, לפי שיראה: יראה, פעל עבר לגזרת פ"א: כי צחקת, אלא צחקת, רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא, שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא, וכן ד' לא תשתחוה לאלהיהם וגו' כי הרס תהרסם (שמות כ"ג כ"ד), ולא תקפץ את ידך וגו' כי פתח תפתח וגו' (דברים ט"ו ז' ח'): (הרשב"ם): (טז) ויקמו משם האנשים, שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה, וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם, וזהו שכתב בווה' אמר המכסה אני וגו', וכי ואברהם עודנו עמד לפני ה', פסוקים אלו מדברי שלישי (הרשב"ם): וישקפו, ענין השגחה והבטה, ובשתמש בשרש זה לפעמים בלשון הפעיל ולפעמים בלשון נפעל כמו ונשקפה על פני הישימון (במדבר כ"א כ'), הנשקף על פני הישימון (שם כ"ג כ"ח), צדק משמים נשקף (תהלים פ"ה י"ב), בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז' ו'), לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף למביטים אליו, ולכן אמר השקיפה ממעון קדשך מן השמי' (דברים כ"ו ט"ו), כי הקב"ה משקיף ואינו נשקף וכן כה אמר וישקפו לפי שהמלאכים היו רואים אות' אבל לא היו נראים אליהם: לשלחם, ללוותם, כן פי' רש"י וכן ת"א, וכן מתורגם בל"א: (יז) וה' אמר, נגד מה שאמר בפסוק הקודם וישקפו על פני סדם, השקפה לרעה לשחתה, אמר פה אבל ה' אמר שלא יתכן לכסות דבר זה מאברהם אוהבי, ולכן מתורגם בל"א (דער עוויגע אבער שפראך): המכסה אני מאברהם, שאני רוצה להפוך את סדום ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להנחיל עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלות בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע (בראשית י' י"ט), ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו: (הרשב"ם), וכן פי' רש"י, והוא מב"ר, ואני בעניי לא ידעתי מאין נודע להם שהערים האלה הם מארץ כנען, כי אולי מגיע הגבול עדיהן ולא הן בכלל, והנה לפי פשוטי המקראות שבגבולי הארץ בפ' מסעי נראה שאינו כן, כי ערי הגבולים מהן שהן בתוך הגבול ונחשבות לא"י ויש מהן חוץ לגבול, והנה כתוב שם והי' לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה (במדבר ל"ד ג'), יהי' פירושו שגבול נגב מתחיל מקצה ים המלח שהוא במזרח א"י, ואף אם ישב קדמה על ים המלח, ור"ל שהגבול מתחיל מקדם לים המלח כמנחת הים בתוך גבול א"י, הנה עדיין לא שמענו רק שהים הוא לא"י, והוא רק חלק קטן ממנה במקום עמק השדים אשר שם ערכו מלחמה ארבעה מלכים את החמשה, ונשמע ממנו כי שארית המדינה לא לא"י תחשב, (ואולי משה בעת כותבו התורה לא ראה לכלול הארץ ההיא בתוך הגבול בעבור שכבר היתה ארץ מלחה ולא יגלים (עוד היושב בה), אבל נראה יותר כי ביאור המכסה אני מאברהם הוא כפשוטו בעבור שהוא אוהבי אין ראוי לכסות ולהעלים ממנו דבר, והוא ע"ד שאמר הכתוב כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז'), ומפרש להלן מהו האהבה ומה הבטיח לו בעבורה ואמר ואברהם היו יהי' וגו', וא"ח מפרש מדוע אהבו השם, ואמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וכן פי' רש"י בפסוק שאח"ז שזהו בא רו לפי פשוטו, וגם ביאור זה הוא בבראשית רבה, וכן מתורגם בל"א: (יח) ואברהם היו יהיה, לשון הרמב"ן והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהי' זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו האהובים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל, והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו (והוא לפי מה שמפרש הוא כי ידעתיו), שהוא מכיר ויודע

אני

היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו־בו כל גויי הארץ: יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את־בניו ואת־ביתו אחריו ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט למען הביא יהוה על־אברהם את אשר־דבר עליו: כ ויאמר יהוה זעקת סדם ועמרה כי־רבה וחטאתם כי

אונקלוס

ויתברכון בדיליה כל עממי ארעא: יט ארי גלי קדמי בדיל דיפקד ית בנוהי וית אנש ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על אברהם ית די מליל עלוהי: כ ואמר יי קבילת סדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי

תרגום אשכנזי

גראָסען אונד מעכטיגען פֿאָלקע ווערדען ווירד, זאָ דאס זיך אללע פֿעלקער דער ערדע מיט איהם זעגנען ווערדען.

(יט) דען איך האבע איהן צום פֿריינדע ערוועהלט, אונד וויס, דאס ער זיינען קינדערן אונד זיינעם הויזע נאך איהם געביטען ווירד, דען וועג דעם עוויגען צו בעאָבאַכטען, טוגענד אונד גערעכטיגקייט צו איבען, דאמיט דער עוויגע דעם אברהם ערפֿאָלגן לאססע, וואָז ער איבער איהן פֿערהייסען האט. (כ) אלזאָ שפראך דער עוויגע: דאָז געשרייא איבער סדום אונד עמורה זאָ גראָס, אונד איהרע זינדע זאָ זעהר

רש"י

וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ. יט כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאישה. הלא בועז מודעתנו (רות ג') ואדעך בשם (שמות ל"ג) ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי. ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. לשון הווה כמו ככה יעשה איוב (איוב א'): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת: כ ויאמר ה'. אל אברהם שעש' כאשר אמר שלא יכס' ממנו: כי רבה. כל רבה. שבמקר' הטע' למט' בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה הו גדל' והולכ' אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורג' גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה

באור

שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יבטרו ויתפללו לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה' עכ"ל: ונברכו בו, מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כי אם מתברכים בו. (הראב"ע), וכן ת"א פה, ויותר מבואר בתרגום יב"ע, ויתברכון בדיליה בזכותיה כל עממי ארעא, אבל הם תרגמו גם והתברכו כן, והפך מזה תרגם המתרגם בל"א כי תרגם ונברכו כמו והתברכו, כידוע מדרך הדקדוק כי יש מין נפעל אשר יתבאר ע"ד ההתפעל על דעת המדקדקי' הקדמונים: (יט) כי ידעתיו, לשון חבה כמו מודע לאישה (רות ב' א'), הלא בעז מדעתנו (שם ג' ב'), ואדעך בשם (שמות ל"ג י"ז), ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון (רש"י), והרמב"ן רוצה לפרש ידעתיו לשון גדול ורוממות והביא ראיות לדבריו, ולפי דעתי הכל ענין אחד, והכל נובע מענין ידיעה ממש כמ"ש רש"י, וכמ"ש לעיל בפסוק והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד' א'), ע"ש, וכתב עוד או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען יכון שורך וחמרך (שמות כ"ג י"ב), שיכון עכ"ל, ואולם אין מזה ראיה כי הוא כפשוטו מורה על נתינת טעם וסבה כיון שמפרש הוא בעצמו במקומו ואעתיק לשונו שם אי"ה, והנה באמת מלת למען קשה גם לפירש"י, שפירשה כמו בעבור, כי הנראה אף שאתי המלות יורו את הסבה עם כל זה יש הבדל ביניהן, שתיבת בעבור תורה על הסבה הפועלת ותיבת למען על הסבה התכליתית והוא כמו כדי בלשון חז"ל, ולפי פירש"י הכוונה לתת סבה פועלת המביאה אל האהבה, אהבתיו בעבור שיצוה ואין זה מהוראת למען, ולכן נראה לפי עומק פשטות הכתו' שהכוונ' לכלול שתי ההוראות יחד, שכן תיבת ידעתיו סובלתן כמ"ש, כאלו אמר ידעתי שיצוה ואהבתי אותו בעבור שיצוה וזה כוון המתרגם האשכנזי ע"ש: למען הביא ה' על אברהם, כך יצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו'. (רש"י), אבל האמנה שבמלת ומשפט יורה כי איננו מאמר אחד עם למען אשר יצוה, גם איננה העבודה הרצויה אשר היא על מנת לקבל פרס, וחלילה לאברהם מעשות זאת ללמוד העבודה הזאת לבניו: ולכן נראה לי כי מאמר למען הביא וגו' שב על כי ידעתיו, והוא מאמר ה' הנזכר למעלה יה' אמר שהוא המלאך הגדול שבהם הנקר' בשם שולחו (כפי דעת הרשב"ם), והשם הנזכר פה הוא הקב"ה (כמו שפי' הרשב"ם בפסוק היפלא מה', והעתקתיו למעלה, וכמו שיפרש להלן בפסוק וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים, וכפי מה שאעתיק דבריו שם), ויהי' מן למען הא' עד הב' כמו מאמר מוסגר שאיננו עיקרי, ודרך בעל הטעמי' בכל מאמר כזה להניח בסופו טעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כמו שכתבתי בביאורי פעמים רבות וגם בהקדמתי, ולפ"ז יהי' שיעור הפסוקים כן, יה' המלאך אמר (חשב) המכסה אני מאברהם וגו' ואברהם וגו' כי ידעתיו (ואהבתיו בעבור שיצוה לבניו ולבני ביתו שישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט) למען הביא ה' (הקב"ה שלחני) על אברהם את אשר דבר עליו, ומלת כי ידעתיו הם מאמר המלאך בשם שולחו, ומאמר למען הביא וגו' הוא ביאור על כי ידעתיו, לאיזה תכלית חבבו ומה יעשה לי בעבור החבה הזאת: (כ) ויאמר ה', המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית י"ג י"ג): (הרשב"ם), וכן פי' רש"י והראב"ע שהמאמר הזה הוא לאברהם, אבל מלו' כי שבפסוק שבות על הענין של מעל' לפי דעת הרשב"ם, והוסיף בו מאמר ש"ס שאמר לאברהם שאני שולח שלוחים אלו בעבור זעקת סדם כי רבה, ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לתוספת הזה, ובעור והמשך הכתובי' כך הוא, זעקת סדם בעבור שהי' רבה ותפאתם בעבור שהי' כבדה מאד, לכן ארדה נא וגו': זעקת סדם, זעקת העשוקים אשר יזעקו ויבועו מזדון רשעתם על אנשי סדם, כן פי' הראב"ע והרמב"ן ומהר"י אברבנאל, כי יסיב הכנוי והסמיכות במלת זעקה פעם אל הפועל ופעם אל הנפעל כמו במלת תפלה שנאמר ושמתים בבית תפלתי (ישעי' נ"ו ז'), ונאמר שמעתי את תפלתך (מלכים א' ט' ג'), וכן מתורגם בל"א: רבה

כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים

אונקלוס

אֲרֵי תְקִיפַת לַחֲדָא׃ כא אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי הַכִּקְבֵלְתְּהוֹן דַּעֲלַת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא תָיְבִין וְאִם תָּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע׃ כב וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כג וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא׃ כד מָאִים אִית חַמְשִׁין

תרגום אשכנזי

זעהר שווער איזט. (כא) זא וויל איך מיך הער־ראבלאססען, אונד זעהען; ווען זיא זא געטהאן האבען, וויא דאז געשרייא פאר מיר געקאממען, פערדערבען איבער זיא! וואָ אבער ניכט, זא וויל איך פערשאנען. (כב) דיא מעננער וועג־רעטען זיך פאן דא וועג, אונד גינגען געגען סדום; אברהם אבער שטונד נאך פאר דעם עוויגען. (כג) אברהם טראט נע־הער, אונד שפראך: ווירסט דוא וואהל דען גערעכ־טען מיט דעם בעזעוויכט הינריכטען? (כד) פילייכט זינד

פונפציג

רש"י

באה (בראשית ט"ו) הנה שבה (רות ב'): **כא ארדה נא.** למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. ובן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדיך ואדעה מה אעשה לך (שמות ל"ג) ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: **כב ויפנו משם:** ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן: **כג ויגש אברהם.** מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' (שמואל ב' י') הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה (בראשית מ"ד) והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא (מלכ' א' י"ח). ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולהרגום של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: **כד חמשים צדיקים.** י' צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש: וא"ת לא יצילו הצדיקים

באור

סרשו דכבד, והדגש לתשלום הנו"ן הראשונה ובא מלעיל לפי דעת רש"י בעבור שהוא עבר, וכ' כ"ר נחום בנימוקיו לס' הדרשים סרס רבב, ותמהתי הלא דינה להיות מלעיל בעבור הפתח שבסתכ' לקמן בשביל האתנ', כי כן הוא הדין בכל מקום שתשתנה אזה תנועה בס"ק לתנועה אחרת תהי' בה הנגינה להדגים השימי היטב, גם יש פה עוד סבה אחרת שצריך להיות מלעיל כי אחרי הקמץ גדול לא יבא דגש חזק אם לא כשיש נגינה תחתיה, אבל עם כ"ז אומר אני שהוא עבר כי יגיד עליו רעו מלת כבדה שהיא נחה לגזרת פָּעַל על הרוב וראוי להיו' הבינוני כבדה, כמו וידי משה כְּבֵדִים (שמו' י"ז י"ב): **(כא) ארדה, נא,** עיין מ"ש בהקדמה ובפ' נח בפסוק וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י"א ה'), על אזה דרך יובן זה בהבורא יתברך, ולפי פי' הרשב"ם אשר בדרכו הלכנו בזה המלאך הגדול שבהם דבר זאת, ואצלו שייך העלם וידיעה כפי קבלתו מה זלית' וכ"כ מהר"י אברבנאל: **הכצעקתה,** באפיק הה"א, ור"ל של המדינה או עירם כי היא היתה אם לכל הערי' ההם: **עשו | כלה,** טעם הפסיק שבין עשו | לכלה מפריד הענין ויהי' פירושו אראה אם כצעקתה הבאה אלי כן עשו, אעשה אותם כלה, ומלת כלה שם דבר לכליון והשחתה, כן פירשו רש"י ורשב"ם והרמב"ן וכן פי' הראב"ע בשם י"א וכן תרגמו אונקלוס וי"ע, וכן מתורגם בל"א, אמנם יש להתעורר על בעל הטעמי' ולומר מי הכריחו לגעות פסיק בין עשו לכלה על הכוונה הזאת, והי' יכול להשים הטעמים האלו בפסוק זה, ארדה־נא ואראה ||| הכצעקתה | הבאה אלי || עשו || כלה,

על כוונתו הנזכרת, ולכן נראה לי שכוון בעל הטעמים גם לכוונה שני' והוא הביאור אשר בחרו בו הראב"ע ואמ' אחד שהביא פי' הי"א, ועל דעתו פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת (אמנם לא כפי שארית דבריו אשר כבר העלו עשן באפו של הרמב"ן ז"ל ואמר עליהם כי מילדי נכרים ישפיקו נו, ומה להם לשארית ישראל להאמין בהם או להעלותם על שפתיהם, אך כפי מה שפי' רש"י למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, או כפי מה שפי' ר"ע ספורנו ארדה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא על חנם הי' העונש הגדול עכ"ל), וכן פי' ר"ע ספורנו עשו כלה, עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש (שם י"א א'), שעניינו כלכם עכ"ל, ולפי פי' זה גם נעל הטעמים מונח תחת עשו כדי לחבר יחד מלות עשו כלה, ואל תתמה על בעל הטעמים אשר יניח ב' מיני טעמים על ב' כוונות, כי כן עשה בפ' ויצא בפסוק ויהי בשכן ישראל (בראשית ל"ה כ"ב), ואולי מזה נתעורר אברהם להתפלל שימחול להם אם יש שם צדיקים ע"ד ועתה הניחה לי (שמות ל"ב י'), כלה, לדעת המפרשים כלה אני עושה בהם, יהי' הפעל בבא השם: ורבים כמוהו במליצות הנבואיות, אם תיטיב שאת (בראשית ד' ז'), יתר שאת ויתר עז (שם מ"ט ג'), ויותר מזה בספרי הנביאים, חרב על כשדים (ירמי' נ' ל"ה), שהכוונה חרב תבוא על כשדים, וכן הוא על הרוב השם בבא הפעל: **ואם לא אדעה,** הרמב"ן פי' אדעה מי החוטאים, אמנם לפ"ז לא הי' צריך אברהם להתפלל על הצדיקים שלא ישא אותם עם הרשעים, ולדעת הי"א שהביא הראב"ע פירושו ארחם אותם ותדבק השגחתי בהם להצילם ע"ד וירע אלהים (שם ב' כ"ה), וכן רק אתכם ידעתי, (עמוס ג' ב'), וכן פי' גם הרמב"ן בסוף דבריו נפרשו הפסוק הזה על דעת מקבלי האמת: וכן מתורגם בל"א: **(כב) ויפנו משם האנשים,**

תרגום אשכנזי

פונפציג גערעכטע אין דער שטאדט; ווירסט דוא וואהל הינריכטען, אונד ניכט ליבער דעם גאנצען ארטע פערגעבען, אום דער פונפציג גערעכטען וויללען, וועלכע דארינגען זינד? (כה) עז איזט דיינער אונווירדיג, זא עטוואז צו טהון, דען גערעכטען מיט דעם בעזעוויכט אומצוברינגען, דאס דער גערעכטע אונד דער בעזעוויכט גלייך זייא; עז איזט דיינער אונווירדיג! זאלל דער ריכטער דער גאנצען ערדע ניכט גערעכטיגקייט איבען? (כו) דער

וירא יח

חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: כו ויאמר

אונקלוס

חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ: כה קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ דְּדָאִין כָּל אַרְעָא לָא יַעֲבֵיד דִּינָא: כו ואמר

רש״י

הצדיקי' את הרשעים למה תמית הצדיקים: כה חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה״א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא

באור

ממקום שאברהם ליווס שם, וכתב הראב״ע כי ראוי להיות אחר מאמר השם זעקת סדום עד אדעה, מאמר אברהם ולומר תיכף ויגש אברה' ויאמר האף וגו' ונכנס הפסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום וכן אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום (שמואל א' ט' כ״ז), והנכון בזה לפי דרכנו כי אחר שהלך אברהם לשלחם נשאר הגדול שבהם וגלה לאברהם כוונת הליכתם ואמר לו זעקת וגו' ואחר שגמר דבריו חזר לספורו הראשון ואמר שהמלאכים פנו משם והלכו לסדום ואברהם מעת הפרדם ממנו עד בואם לסדום עודנו עומד לפני המלאך הנשאר (ע״כ הרשב״ם שפי' כן לפני ה' לפני המלאך לבקש פניו), ומפרש אח״ז מדוע נשתהה כ״כ לפי שנגש אברהם והתפלל: (כג) האף, הגם, והה״א ראוי' להיות בחטף פתח כדין ה״א התימה, ובאה בפתח לבד להרחיב על האל״ף שהיא מהגרון: תספה, לשון כליון והוא פועל יוצא וכן אספה עלימו רעות חצי אכלה בם (דברים ל״ב כ״ג), ואכלה בפעל לשון של אספה, אבל אספה מההפעיל ותספה מהקל, וכן פי' רש״י והרשב״ם, וכן מתורגם בל״א, אבל אונקלוס תרגם האף הברגז: צדיק עם רשע, יש להפליא על הסתירות אשר בתפלתו זאת ואתה לא התפלל אלא להמית צדיק עם רשע, ובפסוק שאח״ז הוסיף להתפלל שינצלו הצדיקים גם את הרשעים, ועדיין לא נענה על הראשון, ובפסוק השלישי חזר על הראשון להתפלל רק על הצדיקים: ורש״י כתב בפסוק השלישי וז״ל חלילה לך, ואם תאמר לא ימלטו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים עכ״ל, הנה לא יישב רק סתירת הפסוק הב' עם הג', אך סתירת הא' עם הב' במקומה עומדת, איך יתחיל המתפלל בקטנה, וטרם שיענוהו, ישוב בגדולה ויבקש חסד גדול מן הראשון, הלא להלן כזהר מזה, כי לא התפלל אולי יחסרון וגו' עד שנענה על הראשון, וכן אולי ימצאון שם ארבעים וגו' ושלשים ועשרי' ועשרה: והנראה לפי עניות דעתי, כי הכל הי' שאלה אחת להציל הצדיקים, אך לפי שידע אברהם כי כן דרכי ההנהגה שביון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע ומשחית הכל, ולכן כאמר במצרים ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שמות י״ב כ״ב וכ״ג), ופי' רש״י שם ואתם לא תצאו שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע עכ״ל, ולכן כאשר שמע אברהם כי ההשחתה תהי' ע״י המלאכים הנשלחים, הי' מתירא פן תעבר כוס גם על הצדיקים כי לא יבחינו, ולכן הגיש להתפלל עליהם ואמר האף תספה צדיק עם רשע והטיב אונקלוס בתרגומו הברגז, כי בשעת הרוגז שמדת הדין מתוחה אינו מבחין, ואמר אחרי זה אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה, ותהי' הכוונה שאם יש שם חמשים צדיקים ישא למקום ולא ישלח שם המלאך המשחית כדי שינצלו הצדיקים, ופי' למען חמשים הצדיקים שינצלו ולא שיצילו: ולכן פי' ואמר בפסוק הג' שאם לא תעשה כן ותשלח עכ״ז מלאך המשחית להשחיתה ובלי ספק גם הצדיקים יספו עמהם, חולין הוא לך דבר זה להמית צדיק עם רשע וגו', (ואף שלפי דרכנו שהוא דרך הרשב״ם שאל המלאך דבר כל זאת, מ״מ לא היתה התפלה אליו, כי היא לה' לבדו, רק עם המלאך דבר להשיב לו דבר מאת ה', והוא השיבו כל התשובות בשם ה' שולחו), כן נראה לי בביאור התפלה הזאת: (כד) בתוך העיר, סדום כי היא העיקרית והגדולה שבהם, ומלך סדום הי' ראש לכל המלכי' שבמקום ההוא, ולפי דעתי תהי' הכוונה בכל עיר מהם: ולא תשא למקום, ולא תשא עונם כי סליחת העון היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם: למקום, הראב״ע כתב כי למקים הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט, ולפי דעתי אין לחשוד את אברהם שלא יחוס על אבדן כל הערים ולא ידאג רק על קרובו, גם מדוע לא התפלל בפירוש על לוט הממנו יתברך יכסה ויסתיר כוונתו, אבל אומר אני שתהי' הכוונה על המקום אשר ימצאון שם הצדיקים אם בסדום או באחרת אותו המקום בלבד ימלט ולא יכנס בה המשחית כדי שינצלו הצדיקים, והיתה ג״כ כוונתו אם ימצאו חמשים צדיקים מפוזרים בכל הערים ימלטו כלן כדי שינצלו הצדיקים, אבל לא כאשר ימצאו כלם באחת מהם שיכולין להנצל בתוכה, שינצלו כלן בזכותם: (כה) חללה לך, חולין הוא לך ושרשו חלל והוא הפך הקדוש כמו ואחלל שרי קדש (ישעי' מ״ג כ״ח), וחללו המקדש המעוז (דניאל י״א ל״א), כהניה חללו קדש (צפני' ג' ד'), ואונקלוס תרגם, קושטא אינון דינך, ולא ידעתי לכוונו על המלה, כי לא תרגם רק הכוונה, ואולי כוון ג״כ לפי' רש״י חולין הוא לך, רק לכבוד השם שנה הלשון שלא ליחס אליו פחיתות או חסרון: והי' כצדיק כרשע, כאשר יתחברו ב' כפ״י הדמיון יורו על הכלנת הדמיון וחיזק השווי ביניהם ותהי' הכוונ' זה כזה וזה כזה, וכן פה והי' הצדיק כרשע והרשע כצדיק שניהם שוים רק שקיצר בלשון וכן כי כמוך כפרעה (בראשית מ״ד י״ח), כעמי כעמך (מלכים א' כ״ב ד' וב' ג' ז'), כחשיכה כאורה (תהלים קל״ט י״ב), וכן מתורגם בל״א: השפט כל הארץ, נקוד בח״כ ה״א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט כל הארץ לא יעשה משפט אמת, וכתב הרשב״ם השפט כל הארץ שהלך כאן לא יעשה משפט עכ״ל, והוא לפי דרכו שעם המלאך הגדול שבהם דבר כל זאת: (כו) ויאמר ה', המלאך (הרשב״ם): אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר

לאדני

כו וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ כז וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וּקְטַם׃ כח מָאִים יֶחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא׃ כט וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין׃ ל וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין׃ לא וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרִין׃ לב וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵף רוּגְזָא

דיי

(כו) דער עוויגע שפּראַך: ״ווען איך אין סדום פֿונפֿציג גערעכטע אין דער שטאַדט פֿינדען ווערדע, זאָ וויל איך דעם גאַנצען אָרטע אום איהרענטוויללען פֿערגעבען.״ (כז) דאַ אַנטוואָרטעטע אברהם אונד שפּראַך: ״איך האַבע נון איינמאַהל אַנגעפֿאַנגען, מיינעם העררן פֿאָרצושטעללען, דאַ איך דאָך שטויב אונד אַשע בין. (כח) ווען נון פֿיללייכט אַן פֿונפֿציג גערעכטען פֿינף פֿעהלען, ווירסט דוא וואָהל אום פֿינפֿע וויללען דיא גאַנצע שטאַדט פֿערדערבען?״ ער שפּראַך: ״איך ווערדע ניכט פֿערדערבען, ווען איך פֿינף אונד פֿירציג דאָזעלבסט פֿינדען ווערדע.״ (כט) יענער פֿוהר פֿאָרט איהם פֿאָרצושטעללען, אונד שפּראַך: ״ווען זיך נון פֿירציג דאָזעלבסט פֿינדען?״ וואָרויף דער עוויגע אַנטוואָרטעטע: ״זאָ ווערדע איך עז ניכט אויזפֿיהרען, אום דער פֿירציג וויללען.״ (ל) יענער שפּראַך ווייטער: ״מיין העררן! ערצירנע ניכט, ווען איך אַבערמאַלס פֿאָרשטעללע, פֿיללייכט ווערדען נור דרייסיג דאָזעלבסט געפֿונדען?״ ער שפּראַך: ״איך פֿיהרע עז ניכט אויז, ווען איך דרייסיג פֿינדע.״ (לא) אברהם שפּראַך ווידער: ״איך האַבע נון איינמאַהל אַנגעפֿאַנגען, מיינעם העררן פֿאָרצושטעללען, ווען מאַן נון צוואַנציג פֿינדעט?״ ער שפּראַך: ״זאָ וויל איך ניכט פֿערדערבען אום דיזער צוואַנציג וויללען.״ (לב) יענער: ״מיין העררן! ערצירנע ניכט,

איך

רש״י

לא יעשה משפט אמת: כו אם אמצא בסדום וגו׳ לפי שסדום היתה מטרפולין והשובה מכולן תלה בה הכתוב: כח התשחית בחמשה. והלא הן ט׳ לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: כט אולי ימצאון שם מ׳. וימלטו ד׳ הכרכים וכן ל׳ יצילו ג׳ מהם או כ׳ יצילו ב׳ מהם או י׳ יצילו א׳ מהם: לא הואלתי. רציתי. כמו ויואל משה (שמות ב׳): לב אולי ימצאון שם עשרה. על הפחות לא בקש. אמר דור המבול היה

ח׳

באור

בתוך העיר, כפל לומר בתוך העיר אחר שאמר בסדום, ולכן פי׳ הראב״ע כי טעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם (ירמי׳ ה׳ א׳), אמנם לפי דרכי הנ״ל לא התפלל אברהם רק על הצלת העיר אשר בה הצדיקים, כדי שינצלו המה ולא יסופו עמהם, ולכן לא אמר רק בתוך העיר, ר״ל בעיר אשר הם בה ולא האחרות שאינם בתוכה, והשם השיב לו בכפל הלשון בסדום בתוך העיר כלומר אף אם אמצא בה לבד׳ כל החמשים הצדיקים, ונשאתי לכל המקום בעבורם, וכלל בזה כל הערים, והיינו כל המקום אשר נגזר עליו להשחית אציל בזכותם כי דרכי להציל גם הרשעים בזכות הצדיקים, ויתישב ג״כ מה שאברהם אמר ולא תשא למקום והקב״ה אמר לכל המקום, ולפי הסברא אחר ששמע שיציל בזכותם גם הרשעים, היתה אח״ז תפלתו ג״כ על הדרך הזה להציל גם הרשעים בזכותם ולא על הצדיקים בלבד, רק שהתפלל בהדרגה, אולי יחסרון חמשה, אולי ימצאון שם ארבעים, שלשים, עשרים, ועשרה: ובכל אלה היתה על כל הערים, וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל שתפלתו היתה על כל הערים ע״ש: (כז) הואלתי, רש״י והראב״ע פי׳ פה לשון רצון ולא לשון התחלה כמו ויואל משה (שמות ב׳ כ״א), וכן הואיל משה (דברים א׳ ה׳), וכן פי׳ הרד״ק בשרשי׳ שרש יאל, ואונקלוס תרגם ויואל משה וצבי, לשון רצון, הואיל משה, שרי, לשון התחלה, אבל מה שתרגם פה, אסגיתי, לשון רבוי לא ידעתי לכוונו, ויב״ע תרגם פה, שריתי, לשון התחלה, וכן מתורגם בל״א: ואנכי עפר ואפר, כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשים

הצדיקים

לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃ יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם

ויאמרו

איך וויל נור נאך דיזעס מאהל פֿאָרשטעללען, וואן מאן נון צעהן דאָועלבסט פֿינדען זאָללטע? ער שפּראך: זאָ ווערדע איך ניכט פֿערדערבען אום דיזער צעהן ווילליען.

(לג) דער עוויגע גינג הינוועג, אלז ער מיט אברהם אויזגערעדעט האטטע, אברהם אבער קעהרטע אן זיינען אָרט צוריק.

יט (א) דיא ביידען ענגל קאַמען אבענדס נאך סדום, לוט זאַס עבען אים טהאָרע פֿאַן סדום; אלז ער זיא זאהע, שטונד ער אויף, גינג איהנען ענטגעגען, ביקטע זיך מיט דעם אנגעזיכט צור ערדע,

(ב) אונד שפּראך: העררט ראך, מיינע העררען! קעהרט דאך איין אין דאז הויז אייערעס דינערס, אונד איבערנאַכטעט דא, נאכדעם איהר אייערע פֿיסע געוואַשען; מאָרגען קעננט איהר פֿריה אויפֿשטעהען, אונד אייערן וועג געהען.

זיא

יְיָ וַאֲמַלֵּיל קֳדָם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרָא׃ לג וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּייָ כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ׃ יט א וַעֲאלוּ תְּרֵין מַלְאָכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַע דִּסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ ב וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאוֹרְחַתְכוֹן

ואמרו

רש״י

א׳ נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט׳ ע״י צירוף כבר בקש ולא מצא: לג וילך ה׳ וגו׳. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. והג׳ שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו.

יט א המלאכים. ולהלן קרא׳ אנשי׳. כשהיתה שכינה עמהם קרא׳ אנשי׳. ד״א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמי׳ היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמוד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם: וירא לוט וגומר. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: ב הנה נא אדני. הנה נא אתם אדוני לי אחר שעברת׳ עלי ד״א צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה: סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאת׳ נכנסין שם לכך נאמר סורו ב״ר: ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח״כ רוחץ ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו. אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו ב׳ וג׳ ימים ולא הודעתנו. לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליה׳ שיהיו נראין

באור

הצדיקם חמשה, שיעורו אולי יחסרו חמשה מן החמשים: וכן ת״א ויב״ע, והסרס חסר בבנין הקל הוא תמיד פעל עומד: התשחית בחמשה את כל העיר, שיעורו, האם בעבור החמשה שיחסרו תשחית את כל העיר, וכי״ת בחמשה במקום בעבור: לא אשחית אם אמצא שם, יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדום וברואתו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן׳ (הרמב״ן):

(ל) לא אעשה, כלה בהם, והענין אחד עם לא אשחית:

(לב) אך הפעם, ענינו למעט, כמו רק, ושיעורו אך הפעם הזאת, וכן תרגם אונקלו׳ ויב״ע, ברם זמנא הדא, וכן מתורגם בל״א: ויאמר, הקב״ה לא אשחית וגו׳. ולפי דעת הרשב״ם כל אלו התשובות הן דברי המלאך הגדול שבהם כשם השם שולחו, וכן אברהם שהתפלל לא אליו התפלל רק עמו דבר להשיב לו דבר מאת ה׳ אבל התפלה היא לה׳ לבד, ואין ספק שכן היא כוונ׳ הרשב״ם, ועיין מ״ש בת״ם בפסוק שאח״ז: (לג) ואברהם שב, מן המקום שלוה שם המלאכים כי שם נאמר לו זעקת סדם וגו׳ ושם התפלל: למקומו, אל אלוני ממרא:

יט (א) ויקם לקראתם, מקרא קצר הוא וענינו ויקם ללכת לקראתם או ויקם וילך לקראתם, וכן מתורגם בל״א: אפים, על פניו, על שם אפיו באהן, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים שהם הנחירים גבוהים על הפנים: (ב) הנה, מלת הן תשמש להזמנת הדבר ובאה לפעמים בתוספת ה״א ובדגש הנו״ן לעולם ואז כירי הה״א תשתנה לחירק קטן, והנו״ן תמיד בכירי, חוץ מזה לבד שהנו״ן בסגול, ועיין מה שכתבתי בתקון סופרים ע״ז, והנה רש״י פי׳ הנה נא שב על מלת אדני הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי, והרמב״ן מפרש לשון תחנה ושב על הזמנת הבית אשר אמר לתת להם ושיעורו, אדני, הנה נא בית עבדכם מזומן לפניכם וסורו שמה: אדני, בפתח הנון והוא חול לדעת כל המפרשים והוא לשון רבים וכן תרגמו אונקלוס ויב״ע, רבוני, וכן מתורגם בל״א: סורו נא אל בית עבדכם, לשון הראב״ע כאשר תמצא מלת סור ואחר ה״א היה כמשמעה ואם אחריה אל״ף הפתוח בפתח קטן, ר״ל מלת אל שהי׳ בסגול הנקרא פתח קטן, או מלת אלי אליו אלינו אליה שנשתנה בהם הסגול לתנועה אחרת), טעמה שיסור ממקום וילך אל הקורא או אל המקו׳ הנקרא כמו סורה אלי.(שופטי׳ ד׳ י״ח) עכ״ל, וכלל נכון הוא, ועכ״ז מצאנו גם בלא אל״ף אחריה, ופירוש׳ שילך אל

הקורא

אונקלוס

ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ג ותקיף בהון להדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון משתיא ופטיר אפה להון ואכלו: ד עד לא שכיבו ואנשי קרתא אנשי דסדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא כל עמא מסופיה: ה וקרו ללוט ואמרו ליה אן גבריא דאתו לותך בליליא אפקינון לותנא ונדע יתהון: ו ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי

וירא יט

ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ג ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו: ד טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה: ה ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם: ו ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת

תרגום אשכנזי

זיא שפראכען: ניין! וויר וואללען אויף דער שטראסע איבערנאכטען. (ג) ער דראנג אבער זא זעהר אין זיא, דאס זיא בייא איהם איינ־קעהרטען; זיא קאמען אין זיין הויז, ער מאכטע איהנע, איינע מאהלצייט צורעכטען אונד בוק אונגעזייערטע פלא־דען אונד זיא אסען. (ד) זיא האטטען זיך נאך ניכט נידער־געלעגט, אלז דיא שטאדט־לייטע, דיא לייטע פאן סדום, דאז הויז אומרינגטען, פאן יונג ביז אלט; דאז גאנצע פאלק, אויז יעדם ענדע דער שטאדט. (ה) זיא ריפען דעם לוט, אונד שפראכען צו איהם: ווא זינד דיא מעננער, וועל־כע דיזע נאכט צו דיר געקאמ־מען זינד? ברינגע זיא צו אונז הערויז, דאס וויר זיא נעהער קעננען מעגען. (ו) דא גינג לוט הינויז פאר דעם איינ־גאנג דעם הויזעס צו איהנען; דיא

רש"י

נראה כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ג ויסורו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח היה: ד טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברי' בהם ואנשי סדום וגו'. ופשוטו של מקרא ואנשי העיר נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפי' צדיק אחד אין בהם: ה ונדעה אותם. במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש:

ח האל

באור

הקור' כמו סורה שבה פה (רות ד' א'), ועיין מה שכתבתי עוד בפ' ויקח בפסוק וירא יוסף וגו' להסיר אותה וגו' (בראשית מ"ח י"ז): ולינו ורחצו רגליכם, לפי פשוטו פירושו ולינו אחר שתרחצו רגליכם, וכן מתורגם בל"א: והשכמתם והלכתם לדרככם, דאה אתם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר, ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו. (הרמב"ן): ויאמרו לא, נסור אל ביתך: כי ברחוב נלין, את ברחובה של עיר נלין: נלין, מבנין הפעיל, ועכ"ז הוא פעל עומד: (ג) ויפצר בם מאד, לשון פצור בכל מקום יורה על רבוי דברים בדברי פיוסים האחד על חבירו להעבירו על רצונו, ולהכריחו ברוב פיוסיו, ולכן תרגם יב"ע, ופייס, על כוונת רבוי הדברים, ואונקלוס תרגם, ואתקיף, על כוונת ההכרח, וכן מתורגם בל"א: משתה, קביעות סעודה על היין נהיות היין אחוב אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם. (ר"ע ספורנו), ולי נרא' שאברהם לא עשה להם משתה לפי שהי' נחוצים לדרכם שהי' ביום ולכן מהר אברהם בכל עשיותיו וגם צוה לעשות עגות שהם חררות דקות שנאפות מהר על הגחלים, אבל כאן לפי שלנו אצלו, הי' לו שהות לאפות מצות ולעשות משתה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר, כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא כמ"ש רש"י בפסוק וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ (בראשית ב' ה'), ובמ"ש שם, ובא אחריו הפעל העתיד טרם יהי', טרם יצמח, טרם יכב' (שמוא' א' ג' ג'), על־זמן אשר ממנו ידבר, כי אז הי' הדבר בעתיד, ואם תפרשו בל"א צריך שתעתיק הזמן לעבר, כי כן משפט הלשון ההי' להסב הוראת הזמן על העת אשר בה עומד המדבר, ואז הדבר כעבר כבר, לכן שינה המתרגם האשכנזי הוראת הזמן מעתיד לעבר: ואנשי העיר אנשי סדום, לפי פשוטו הוא לתוספת ביאור אנשי העיר שהם אנשי סדום, ויתורגם בל"א במלת (נעמליך): נסבו, מבנין נפעל מן הכפולים: כל העם מקצה, הכוונה מכל קצה מן העיר, והוא מקרא קצר כאלו אמר מן הקצה אל הקצה, וכן מתורגם בל"א, ובא להודיע שאפי' א' או עשרה שאמ' לאברהם לא נמצא בהם; (ה) ונדעה אתם, במשכב זכר, כי שרש ידע כנוי לשכיבה כמו לא ידעו איש, והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד' א'), ועיין מה שכתבתי שם, והמתרגם ללשון אשכנז תרגם (קעננען), וכן אשר לא ידעו איש (ערקאננט), כי הכל כובע מלשון ידיעה ממש, והושאל אל האהבה (ליבען), ואל ההשגחה (פערזארגען), ואל המשגל (בייוואהנען): ובעל מכלל יופי פי' ונדעה אותם מי הם להרגם והוא אין הרד"ק בשופטים (י"ט כ"ב), אבל לפי מה שרנה לפייסם בנתי בנותיו לזנות עמהן, נראה שהיתה כוונתם למשכב, וכ"כ הרד"ק בסוף דבריו שם: (ו) הפתחה, אל הפתח וה"א שבסוף במקום למ"ד בתחלה, והכתח היא החלל שבו נכנסי' ויוצאים, והדלת הוא הסובב לציגול ולפתיח, ודעת הראב"ע שאין התי"ו שרשית בדלת בעבור שנמצא נגרה על דל שפתי (תהלים קמ"א ג'), שנפלה התי"ו עכ"ד, ומה יעידנו שדל שפתי הוא מענין דלת, אולי הוא מלשון רוממות כמו דלו עיני למרום (ישעי' ל"ח י"ד), כאשר חברו המדקדק רבינו יונה לענין זה, וכן פי' רש"י שם דל שפתי היא שפה העליונה, גם כן יהי כדבריו בניאו' על דל שפתי, אין להוציא השרש מאלה אחת הבאה על דרך הזרות, ולהניח הרבים, והנכון לדעתי כדעת הרד"ק בשרשים ששרש ד' ת על משקל קשת, ושיהיו אליו בנטייתו ובקנוצו, כי כאשר נאמר מן קשת, באיתן קשתו (בראשית מ"ט כ"ד), כן מן דלת, חר בדלתו (מלכים ב' י"ב י'), שניהם בדגש התי"ו, והקבוץ

מן

והדלת סגר אחריו: ז ויאמר אל נא אחי תרעו: ח הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קרתי: ט ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט עתה נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת: י וישלחו האנשים את ידם

ויביאו

אונקלוס

בתרוהי: ז ואמר בבעו כען אחי לא תבאישון: ח הא כען לי תרתין בנן דלא ידעונון גבר אפיק כען יתהין לותכון ועבידו להין כדתקין בעיניכון להוד לגובריא האלין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל שריתי: ט ואמרו קריב להלאה ואמרו חד אתא לאתותבא והא דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט להדא וקריבו למתבר דשא: י ואושיטו גובריא ית ידיהון

ואעילו

תרגום אשכנזי

דיא טהירע אבער שלאס ער הינטער זיך צו, (ז) אונד שפראך: "מיינע ברידער! האנדעלט דאך ניכט זא בעזע! (ח) וואהלאן! איך האבע צווייא טעכטער, וועלכע נאך קיינען מאן ערקאננט האבען, דיזע וויל איך אייך הערויז ברינגען, טהוט מיט איהנען, וויא אייך גוט דינקט; נור דיזען מעננערן טהוט ניכטס, דא זיא דאך אין דען שאטטען מיינעס אבערדאכס געקאממען זינד." (ט) זיא אנטווארטעטען: "געהע הינוועג!" אונד פוהרען פארט: "דיזער איינציגע מאן קאם אלז פרעמדלינג היר אן, אונד וויל שאן ריכטער זיין! נון וואללען וויר מיט דיר שלימער פערפאהרען, אלז מיט איהנען." זיא דראנגען הירויף זעהר אין דען מאן אין לוט נעמליך, אונד גינגען הינצו, דיא טהירע צו ערברעכען. (י) דא שטרעקטען דיא

רש"י

ח האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי. תרגום של קורה שריתא: ט גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא' ל' רחוק כמו זרה הלאה (במדבר י"ז). הנה התלי ממך והלאה (שמואל א' כ') גם הלאה (ישעי' מ"ט) המשך לשם ובלע"ז טרי"טי דנו"ס (נראה שצ"ל רעטי"רע דע נוס בל"א וייכע פון אונז צוריק). ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגע בי (ישעי' ס"ה) וכן גשה לי ואשבה (ישעי' מ"ט). המשך לצדדין בעבורי ואשב האלך אתה מליץ על האורחי' איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת. ועל ששיה מליץ על האורחי' האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ושפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. הסובבת לנעול.

באור

מן קשת, וקשתות נערי' (ישעי' י"ג י"ח), ומן דלת, ושתים דלתות לדלתות (יחזקאל מ"א כ"ד), וכמוי הרבות התי"ו רפוי' בשניהם: ומה שהשי"ן דגושה בכנויי הרבים מן קשת בכל ארבעה פעמים שנמצא במקרא בספרים המדוייקים, ואין כאן הלמ"ד, כבר כתב הרד"ק בשרש' שרש קשת שאינו מן שם קשה רק מן קשת ע"ש: והדלת סגר אחריו, פגר הסוגר מבפנים אחריו של לוט אחר שיצא אליהם, ויותר נראה שנשב על לוט שהוא סגר מבחוץ אחר שיצא אליהם כי ירא פן יבואו בחזקה אל הבית לקחת האנשים, וכן מתורגם בל"א: (ז) אל נא אחי תרעו, בנקשה מכם אל תרעו, וכן מתורגם בל"א כא לשון נקשה: תרעו, שרשו רועה, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג ראוי להיות תריעו כמו תשיבו תקימו, ובא בצירי כמו הכפולים תסבו, ונראה כי שהי' זה להפריד בין ענין זה לענין אחר אשר בשרש זה והוא ענין התרועה כמו תתקעו ולא תריעו (במדבר י' ז'), לכן בא כל שהוא מענין הרעה בצירי אחר החירק: (ח) הנה, לשון הזמנה וזריזות וכן מתורג' בל"א: האל, כמו האלה: כי על כן באו, על אשר באו כמו כי על כן עברתם (בראשית י"ח ה'), ורבים כמוהו: (ט) ויאמרו גש הלאה, כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה (במדבר י"ז ב'), הנה החצי' ממך והלאה (שמואל א' כ' כ"ב), גם הלאה, המשך להלן, בלע"ז טריטי דנ"וס (נראה שצ"ל ריטי"רע דע נוס, בל"א) וייכע פאן אונס צוריק), ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגע בי (ישעי' ס"ה ה'), וכן גשה לי ואשבה (שם מ"ט כ'), המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך, אתה מליץ על האורחים איך מלאך לבך. (רש"י): ויאמרו, עוד האחד בא וגו': האחד, ר"ע ספורנו פי' היש גם אחד שיעשה כך עכ"ל, פי' הה"א לתימה, אבל קמצות הה"א מורה שהיא לידיעה, וכן ת"א חד אתא, והשמיט הה"א כדרך לשון הארמי, ולפ"ז ביאורו האיש האחד הזה בא לגור בינינו, ונתנו לו מלון אורחים, בעברנו על מדותינו, עתה רוצה לשפוט בינינו, לא נוסף עוד לחון את הגר: לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו, כן פי' רש"י, ויהי' א"כ לפ"ז פי' וישפט שפוט שרוצה לשפוט את מעשינו הנלקו אם לא, ואפשר שהוא כמשמעו רוצה להתנשא עלינו כשר ושופט עד שלכבודו ולמוראו לא נרע לאנשי' שבאו בצל קורתו, ולדעת רז"ל שנעשה באמת שופט עליהם התקבצו על כך, כאמרם שזה הי' בסופם, עקב עשות החסד עם הגר: נרע לך מהם, למ"ד לך מושכת עצמה ואחרת עמה ושיעורו מלהם והכוונה נעשה לך רעה יותר ממה שנעשה להם, והנה בהסתכל בכפל מלת ויאמרו בפסוק, ואין אחר הא' מאמר אחוך, והוא שלא כמנהג לשון הכתוב, גם בלשון המאמר שאינה מנוכח לנסתר ושב לדבר בלשון נוכח, גש הלאה, נווי לנוכח, האחד בא לגור וישפט שפוט, לנסתר, עתה נרע לך מהם, לנוכח, וכן בדקדוק הטעמים בפסוק זה, כי כפי הנראה סוף המאמר הראשון הוא מלת הלאה, והמאמר השני נמשך מן האחד עד מהם, ולאו לפי"ז להיות במלת הלאה טעם מפסיק יותר, והוא טעם סגולתא ולפניו זרקא, והנראה מכוונת הכתוב שלא היה כל זה מאמר אדם אחד אלא

מאמר

וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יהוה

ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו׃ יא וית גובריא די בתרע ביתא מחו בשברירייא מזעירא ועד רבא ולאיאו לאשכחא תרעא׃ יב ואמרו גובריא ללוט עוד מאן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא׃ יג ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבלתהון קדם יי

דיא מעננער איהרע האנד אויז, בראכטען לוט צו זיך אין דאז הויז, אונד דיא טהירע פערשלאססען זיא. (יא) דיא מעננער אבער, וועלכע פאר דעם איינגאנגע דעם הויזעס ווארען, שלוגען זיא מיט בלינדהייט, פאן קליין ביז גראס; זא דאס זיא מידע ווארדען, דען איינגאנג צו זוכען. (יב) דא שפראכען דיא מענער צו לוט: האסט דוא עטוואס נאך יעמאנד היר, איינען איידאם, זעהנע, טעכטער, אונד וואז דיר אין דער שטאדט אנגעהערט, פידרע אויז דעם ארטע הינויז. (יג) דען וויר פערדערבען דיזע געגענד; וויל דאז געשרייא איבער זיא פאר דעם עוויגען

רש״י

לנעול ולפתוח: יא פתח. הוא הפתח שבו נכנסין ויוצאין: בסנורי׳. מכת עורון: מקטן ועד גדול. הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנא׳ מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: יב עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית. חתן בניך ובנותיך. אם יש לך. חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומדרש אגדה עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מלין עליהם

באור

מאמר כל העם מנער עד זקן, אך עשו כמשפט עם הארץ כאשר יתאספו בערבוני׳ שכל אחד יעשה בזדון לבו וכפי העולה על רוחו, זה יתקצף וזה ילעג, זה יגעור וזה יגש בזרוע נטוי׳ לעשות המעשים, ויהי׳ משפט הכתוב שכאשר שמעו את דברי לוט גערו בו כלם ואמרו גש הלאה! והוסיפו קצתם לאמר זה לזה הראית את האחד שבא לגור בינינו, ולא עשינו עמו רק טוב, עתה מה היה נסיונו, כבר רוצה להתנשא עלינו, לא נוסיף עוד לעשות חסד כזה! קצתם אמרו ללוט עתה נרע לך מהם, אם לא תגש הלאה, וקצתם נגשו לשבור הדלת: ויפצרו באיש בלוט, לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותה או שהי׳ עומד בפני הדלת ולא הי׳ מניחם לקרבה אליה והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שינש למקום אחר. (הרמב״ן), ואף אונקלוס ויונ״ע שתרגמו ואתקיפו, אין כו נתם שביאור המלה כן הוא, רק שתרגמו לפי הכוונה, ועכ״ז לא רחוקה היא מן ההכרח כי רבוי הפיוס והבקשה כמעט יכריח את האדם לעבור על רצונו, ולכן תרגם גם המתרגם לל״א בלשון הכרח: (יא) בסנורים, שרשה סנור ארבע אותיות, ורש״י פי׳ מכת עורון, ואין כוונתו על סימוי עינים ממש, רק כמו שפי׳ הראב״ע מחסך העין והלב, וכן פי׳ הרשב״ם מכת עירון ושמיון, ולכן תרגם אונקלוס, בשברירייא, שהוא חולה של שגעון וסיבוב המוח ואל תטעה בלשון רש״י שכתב רק עורון שר״ל עורון ממש, כי בספר (מלכים ב׳ ו׳ י״ח), כתב רש״י בפי׳ כדעת כל המפרשים הנ״ל וז״ל שם, סנורים, חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה עכ״ל, וכן פי׳ ר׳ אלי׳ בחיר בנימוקיו לס׳ השרשים שרש סנור, האריכתי בזה ליישב מה שחפשו למצא הפתח אחר שנתעורו, וכי שוטים היו שלא להרגיש המופת העצום הזה אשר כמו מאות או אלפים אנשי׳ נסמו עיניהם ברגע א׳, והי׳ להם לדעת כי יד ה׳ עשתה זאת על גודל רשעם, אבל בתמהון הלב היו רואים הדלת ועכ״ז לא יכלו להגיע אלי׳ לשברה, וגם לא הרגישו השממון ההו׳ ולא ידעו כי מאת ה׳ היתה להם כל זאת: וילאו, הרשב״ם פי׳, פירושו לא יכלו עוד למצוא הפתח, לא בקשו הפתח, וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז׳ י״ח) לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו מצרי׳ לשתות מים מן היאר (שם כ״א), ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמי׳ כ׳ ט׳) וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישעי׳ י״ו י״ב), וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי יוכל (איוב ד׳ ב׳), כלומר בשביל שנסה את הקב״ה ביסורים אתה נלאה, כלומר אין אתה יכול להיות שותק ואחשבת בלבך ואמרת ועצר במלין מי יוכל עכ״ל, ואין כוונת הרב ז״ל להוציאו מענין היגיעה לגמרי, מצאנוהו פעמים רבות על הכוונה הזאת, ובלתי סובל כוונה אחרת כמו עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו׳ ג׳) את כל התלאה (שמו׳ י״ח ח׳ ובמדבר כ׳ י״ד ונחמי׳ ט׳ ל״ב), ורבים כמוהם, והנה באמת היגיעה ומעוט היכולת קרובים בענין, כי היגע בדבר ונלאה לעשותו תקצר יכלתו להגיע אל התכלית, ובשביל שאמר הכתוב שנלאו למצא הפתח ולא אמר לבקש, לכן ביארו הרב ז״ל שזוא כמו לא יכלו, ואולם מה שכתב שלא בקשו הפתח כלל הוא בלתי מכוון נפי׳ הכתוב, ויתכן שהי׳ הכוונה יגיעה ממש שחפשו הפתח ולא מצאוהו מגודל תמהון הלב, ושעורו וילאו לבקש כדי למצא הפתח, והכתוב מזכיר תכלית המעשה שהי׳ מציאת הפתח, וא״ת ולאיאו לאשכחא תרעא, והמתרגם האשכנזי באר כפי הכוונה: (יב) עד מי לך פה, שיעורו מי לך עוד פה, ור״ל העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: חתן וגו׳, לשון רש״י אם יש לך חתן או בנים ובנות, הוצא מן המקום ואם כן יהי׳ דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות, ור״א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך, ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואים נשים ודבר עם חתניו תחלה כי הי׳ סבור שבניו ישמעו לו וכאשר לעקו עליו חתניו וארכו הדברי׳ ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בבית. (הרמב״ן), וכן תרגמו אונקלוס וינ״ע, וכן מתורגם בל״א, והראב״ע כתב והנה פה טענה על האומר כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר עכ״ל, ועיין בפי׳ מהר״י אברבנאל שגלאם בעד הדרש ליישב קושיותיו של הראב״ע עליו, ויפר כחו וחילו, אבל לא הי׳ צריך לכל הטורח הזה, כי ידענו שכן משפט הדרש לפעמים שלא יסכימו אליו כל פרטי

יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ

ויניחהו

תרגום אשכנזי

עוויגען זא גראָס איזט, זאָ האָט דער עוויגע אונז אבגעזאנדט, זיא צו פערדערבען. (יד) לוט גינג אויז, אונד רעדעטע מיט זיינען שוויגערזעהנען, דיא זיינע טעכטער נעהמען זאָללטען, ער שפראך: אויף! געהעט אויז דיזעם אָרטע הינוועג, דען דער עוויגע פערדערבט דיזע שטאָדט; ער וואר אבער אין דען אויגן זיינער שוויגערזעהנע וויא איינער, דער שערץ טרייבען וויל. (טו) אלז דער מאָרגן אנבראך, דרונגען דיא ענגעל אין לוט, אונד שפראכען: אויף! נים דיינע פרויא אונד דיינע ביידען טעכטער, דיא געגענווערטיג זינד, דוא מעכטעכט זאנכס דורך דיא זינדע דער שטאדט מיט אומקאממען. (טז) אלז ער נאָך פערוויילטע, ערגריפפען דיא מעננער איהן, זיינע פרויא אונד זיינע ביידען טעכטער ביים דער האנד, דא דער עוויגע זיך זיינער ערבארמטע; פיהרטען איהן הינויז,

אונד

אונקלוס

יְיָ וְשַׁלְּחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ יד וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נַסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי מְחַבֵּל יְיָ יָת קַרְתָּא וַהֲוָה כְּמַחְאֵיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ טו וּכְמֵיסַק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יָת אִתְּתָךְ וְיָת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנַן עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ טז וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גוּבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵיהּ וּבִידָא דְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ בִּדְחַס יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי

מברא

רש"י

עליהם טובות קרי ביה ומי לך פה: יד חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: טו ויאיצו. כתרגומו ודחיקו ומהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש ואתו ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה: עד תום כל הדור (דברים ב'). מתורגם עד דסף כל דרא: טז ויתמהמה. כדי להציל את ממונו:

ויחזיקו

באור

הכתובים, ודי לו אם ימצא מלה אחת או פסוק אחד אשר עליו יבנה יסודו, והנה פה מפורש במדרש כדברי כי ז"ל בפ' כ' סי' י"א ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו וגו' מי הי' זה רפאל, אתיבון (פי' הקשו) והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי כהוציאם אתם החוצה, אמר ליה קרון דבתריה (פי' קרא מה שכתוב אחריו) ויאמר המלט על נפשך עכ"ל, הנך רואה שלא חש להשיב לו על קושייתו שכתיב ויוציאוהו ויניחוהו כהוציאם בלשון רבים, רק הראה לו מקום אחד אשר יסמוך עליו הדורש ודי לו בזה, ולכן גם המקשה קיבל תירוצו, כי באמת עסק הפיכת סדום והצלת לוט על שניהם יקרא כי זה עוזר לזה ולא היו יכולים לעשות דבר זה בלא זה, רק חז"ל אחרי שמצאו בכתוב פעמים בלשון יחיד, סמכו על זה מאמרם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות ואמרו שהאחד היתה עיקר שליחותו להפוך העיר' והשני להציל את לוט: (יג) צעקתם, צעקת העשוקים הצועקים עליהם: וישלחנו, משקל דגש, ואע"פ שכל שליחות של שלוחים האמורים כתוב בהם וַיִּשְׁלַח משקל רפי, באלו כתב משקל דגש, לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב כ"ד), ישלח בהם ערב (תהלים ע"ח מ"ה). (הרשב"ם): לשחתה, לשחת העיר כי העיר בכלל המקום שזכר, אבל מקום על הרוב לשון זכר הוא: (יד) חתניו לקחי בנותיו, לפי פשוטו לא היו לו רק שתים והיו ארוסות לב' אנשים מאנשי סדם, וכן ת"א סתם כלשון המקרא גם כן בלשון בינוני, ולכן מתורגם בל"א (דיא זיינע טעכטער נעהמען זאָלטען)), כי חתן יקרא גם טרם הנשואין בעודנו ארוס, אמנם רש"י פי' ע"פ המ"ר כי חתניו הם בעלי ב' בנותיו שהיו נשואו' כבר, ולוקחי בנותיו הם שאותן שבבית ארוסות להם, ולדבריו תחסר וי"ו העטף, כאלו כתוב חתניו ולוקחי בנותיו, והרמב"ע עם שהסכים ג"כ להרבות בנותיו, מ"מ איננו מחלק לשנים חתניו לוקחי בנותיו רק מפרש חתניו שהם לוקחי בנותיו, שלקחום כבר ומתו בסדום ואותן שבבית לא היו ארוסות, וכ"ה דעת יב"ע שתרגם חתנוי דנסיבו ברתיה, בלשון עבר, אבל מה שכתב הרמב"ע והעד הנמצאות אין עדותו עדות כלל, כי אין הנמצאות מיעוט על המתות שאינן נמצאות עוד, רק הוא לתוספת ביאור מדברי המלאכים שאמרו אליו לא תשתדל עוד להציל את חתניך כי אין פנאי עוד רק לקחת אשתך ובנותיך לפי שנמצאים כעת אתך, ומלת הנמצאו' חוזרת גם על אשתך, והנגינה תעיד על זה בעבור שמלת אשתך בואזלא שהוא טעם מפסיק פחות מן התרין פשטין שבמלת בנתיך, ונתוח המאמר כן הוא, קום | קח ⁀ את־אשתך || ואת־שתי ⁀ בנתיך ||| הנמצאת ||||, אבל לפי דברי הרמב"ע שהנמצאות אינכו שב רק על הבנות יהי' כן נתוח המאמר, קום | קח ⁀ את־אשתך || ואת־שתי ⁀ בנתיך | הנמצאת |||, וראוי להיות קום בלגרמי' וקח במונח ואשתך ברביע שהוא טעם מפסיק יותר מן התרין פשטין ודוק: כמצחק, כמו איש מצחק, כן מתורגם בלשון אשכנז, ויב"ע תרגם והיה פתגמא כתימהא כגבר מגחיך בעיני חתנוי, והוסיף מלות כאלו כתוב, ויהי הדבר כתימה, והוא הי' כמצחק בעיני חתניו: (טו) וכמו השחר עלה, וכאשר עלה השחר, ומלת כמו היא להשערת הזמן, ונכון הוא לפרש שלא עלה השחר עדיין רק שהי' הזמן קרוב לעליית השחר, וכן תרגם יב"ע, וכאישון מיסק קריצתא הוה למיסק, ותהי' כב"ף כאחת הלילה (שמות י"א ד'), ובל"א ראוי לתרגם (אונגעפעהר אלז דער מארגן זאללטע אנברעכן): ויאיצו, לשון מהירות ודחיקה ושניהם קרובים המה כי הדוחק על חבירו לעשות איזה דבר הוא ממהר עליו, ולכן ת"א ויב"ע, ודחיקו וכן מתורגם בל"א: לאמר, ויאמרו, הנמצאת, המזומנות לך בבית להצילם, כן פי' רש"י, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, וא"ת דרך דרש דאשתכחא מהימנן עמך, ור"ל שלא נחקו עליך כארוסיהם: פן תספה, תהי' כלה, ולא ידעתי כוונת רש"י שהוצרך להביא ראי' מן לשון ארמי עד תם כל הדור (דברים ב' י"ד), מתורגם עד דסף כל דרא, והלא שכיח הוא במקרא כמו למעלה האף תספה, שהו' פועל יוצא, והנפע' ממנו ויש נִסְפֶּה, בלא משפ' (משלי י"ג כ"ג), או במלחמ' ירד וְנִסְפָּה (שמואל א' כ"ו י'), והעתי' מבנין נפע' עתה אֶסָּפֶה

אונקלוס

מִבְּרָא לְקַרְתָּא: יז וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתַּכֵּי לַאֲחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵב דִּלְמָא תִלְקֵי: יח וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן יְיָ: יט הָא כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא טֵיבָךְ דִּי עֲבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּזָבָא לְטוּרָא דִּלְמָא

מקרא

וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר: יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה: יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי: יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל

להמלט

תרגום אשכנזי

אונד ליסען איהן אויסער דער שטאדט.
(יז) אלז זיא זיא היניוז געפיהרט האטטען, זאגטע איינער: נון רעטטע דיין לעבען! זיהע דיך ניכט אום, אונד שטעהע אין דעם גאנצען קרייזע ניכט שטילל; רעטטע דיך אויף דען בערג, דאס דוא ניכט מיט אומגעקאממסט.
(יח) דא שפראך לוט צו איהנען: ניכט דאך, מיין העררי!
(יט) דיין דינער האט נון איינמאהל אין דיינען אויגען געוואָגענהייט געפונדען, אונד דוא האסט מיר דיא גראָסע גנאַדע ערצייגט, מיינע פערזאָן בייא לעבען צו ערהאלטען; נון אבער קאן איך מיך ניכט אויף דען

תערעיגני

רש"י

ויחזיקו. אחד מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך את סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: יז המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנא' ויעתק משם ההרה (בראשית י"ב) ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחל' ואע"פי שכתוב ויאהל אברם וגו' (בראשי' י"ג) אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא איסמו"ציר בלע"ז (והוא עשקאַפּא"רען בל"א ענטשליפפן) • וכן והמליט' זכר (ישעי' ס"ו) שנשמט העובר מן הרחם. כצפור נמלטה (תהלים קכ"ד). ולא יכלו מלט משא (ישעי' מ"ו). להשמיט משא הרעי שבנקביהם: יח אל נא אדני. רבותינו אמרו שזה קדש שנא' בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה'. אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: יט פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמר' הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני (מלכים ב' ט"ז) עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי והני צדקת ביניה' ומשבאת אצלי
לפי

באור

(שם כ"ח י') : בעון העיר, בעבור עון יושבי העיר, וכן תרגם יב"ע: (טז) ויתמהמה, לשון עכוב, ודעת הראב"ע כי שרשו מהה והפ"א כפולה, ולדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קפ"ה ע"ב), שרשו מהם והעי"ן כפולה, ועכ"ז כמסתפק הוא, ולכן בשרשים הביאו לבדו בסוף אות המ"ם ועשה ממנו שרש מהמה: ויחזיקו האנשים, אמר ר"א כי ויחזיקו יאמר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שמות י"ב ל"ג), אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם. (הרמב"ן): בחמלת ה' עליו, לא בזכותו רק בחמלת האל ורחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאו בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה. (הרמב"ן), ובל"א מתורגם כפירושו הראשון, ומלת בחמלת איננה מקור רק שם המקרה והוא סמוך ויהי' ביאורו לפי"ז בחמלת ה' (אשר היתה) עליו, וכן תרגם יב"ע, כד חייסא מן קדם ה' הות עלוי, ואונקלוס עשה ממנו פעל כפי הכוונה, וכ"ה מתורגם בל"א: (יז) כהוציאם אתם, המקור בבואו עם הכ"ף לפעמים תהי' הוראתו קרוב ל השם, ולכן תהי' הוראת כנויו כהוראת כנויי השמות המורים על הפועל, והם כטעם שלי שלו שלהם, ואם תהי' מלת כהוציאם מאופן זה מן המקור תהי' ביאורה כהוצאה שלהם והכנוי שב על המלאכים הפועלים ההוצאה, ולפעמים תהי' הוראתו כהוראת הפעל ממש כשמע עשו (בראשית כ"ז ל"ד), פי' כאשר שמע, ואז תהי' הוראת כנויו כהוראת כנויי הפעלים המורים על הפעול, ואם תהי' מלת כהוציאם מהאופן הזה תהי' ביאורה כהוציא אותם, ותהי' מלת כהוציא שבה על הפועל, והכנוי חוזר על הפעול להודיע מינו ומספרו, והם לוט ואשתו ושתי בנותיו, ואין לבאר כה מהענין הב' שיורה הכנוי על הפעול במקום אותם כי כבר נאמר אחריו אותם בפירוש, ולכן צריך לפרש שהוא מהענין הא' והוא מקור ממש שיורה על הפעולה מופשטת מהפועל והכנוי יורה על הפועל ומלת אותם על הפעול, ועפ"ז תבין המאמר הקצר של הראב"ע פה: ויאמר, יב"ע תרגם והדר חד מנהון לסדום לחבלותה וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה, וכן מתורגם בל"א (זאגטע איינער): המלט על נפשך, כמו בנפשך, כלומר המלט מהר ממקום זה למען תהי' לך נפשך לשלל, ואונקלוס ויב"ע שתרגמו, חוס, תרגמו הכוונה ולא כהוראת המלה, כי להלן בענין נזכר שרש זה ועוד איזה פעמים ותרגומם בשרש שיזב, ורש"י כתב המלט לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא איסמוצי"ר בלעז (עסקאַפּא"רער, מלה ישנה בלשון ההיא, בל"א ענטשליפפען), וכן והמליטה זכר (ישעי' ס"ו), שנשמט העובר מן הרחם עכ"ל: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר, הזהירו לבל יתעכב בדרך לא מרצון להביט אחריו מה יעשה בחתניו ובכל רכושו, ולא מאונס בעבור יגיעת מרוצתו מהר להנפש מעט, כי פן יסתכן, גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג כ"ב)• וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראשית ל"ב ל"א): (יח) ויאמר לוט אלהם, אל שניהם, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א, אבל יב"ע תרגם, לותיה: אל נא, אל תצריכני לעלות ההרה כי לא אוכל למהר פעמי כל כך, ונא לשון בקשה, ואונקלוס תרגם, בבעו כען, ולא תרגם מלת אל, וכן יב"ע לא תרגמה, ואולי יבאר מלת אל כפי' רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל שהביא הראב"ע

כי

לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ כג הַשֶּׁמֶשׁ

יצא

אונקלוס

לְאִשְׁתֵּיזָבָא לְטוּרָא דִּלְמָא תְעָרְעִנַּנִי בִּישְׁתָא וְאֵמוּת׃ כ הָא כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אֶשְׁתֵּיזֵב כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי׃ כא וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֵהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דְּבָעִיתָא עֲלַהּ׃ כב אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אִיכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר׃ כג שִׁמְשָׁא

נפק

תרגום אשכנזי

דען בערג רעטטען, דאז אונגליק מעכטע מיך צו גע־שווינד ערגרייכען, אונד איך דאך שטערבען.
(כ) זיהע! דיזע שטאדט היר איזט נאהע, דאהין צו פליכטען, זיא איזט אויך קליין; ערלויבע, דאז איך מיך דאהין רעטטע, (זיא איזט יא נור זא קליין,) דא־מיט איך לעבען בלייבע.
(כא) יענער שפראך צו איהם: אויך אין דיזער זאכע וויל איך דיר צו גע־פאללען זיין, דאס איך דיא שטאדט ניכט אומקעה־רע, פאן וועלכער דוא גע־שפראכען האסט.
(כב) איילע! רעטטע דיך דאהין, דען איך קאן ניכטס טהון, ביז דוא דאהין קאממסט. דארום נעננט מאן דיא שטאדט צוער. (כג) אלז דיא זאנע

אויפגינג

באור

כי אל נא מגזרת הואל לשון רצון והתרצה נא אלי, ותהי' מלת בבעו תרגומו של נא כפי הכוונה, וכען תרגום של נא שפירשו מלשון עתה: אדני, רש"י פי' שהוא קודש כפי מה שאמרו חז"ל בשבועות (דף ל"ה ע"ב), ובמס' סופרים (פ"ד ה"ו), וכתב ותרגומו בבעו כען אדני, עכ"ל, ואין כוונתו שאונקלוס תרגם כן, כי באונקלוס כמנא ההפך, רבוני, גם דרכו של רש"י לומר וא"ת אוות"א, רק פירושו ותרגימו שצריך לתרגם כן, אבל בנוסחאו' החומשים הישנים מצאתי בבעו ה' בנוסחת רש"י אך הושמטה מלת כען, ועיין מה שכתבתי בת"ס כי מפרשי הפשט ילכו לבעם לבאר הכתוב ע"פ פשוטו של מקרא, והדרש' תדרש לכן גם פה הראב"ע ורבי' בחיי פירשוהו לשון חול וכן מתורג' לפנינו בתרגום אונקלוס, ואחריהם הלך המתרגם בל"א, והראב"ע כתב שראוי להיות הנו"ן בפתח ונקמצה מפני ההפסק, א"כ הוא לשון רבים כי לשניהם התחיל לדבר כמ"ש אליהם, ואח"ז בפסוק השני הסב דבורו אל האחד אשר חשב שהוא גדול מחבירו: (יט) להחיות את נפשי, להשאירני חי: תדבקני, יש נשרש זה ב' ענינים הא' ענין חבור, והב' ענין השגה, וכן תרגום וישיגם ואדבקינון ואיכו זו מלשון חבור כי המשיג את חברו דבקו בו, כ"כ הרד"ק בשרשי' שרש דבק, ובא פתח גדול תחת פתח קטן בלמ"ד והראוי תִּדְבָּקַנִי בציירי: ומתי, התי"ו דגושה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל, והחסירוה לקושי פגישת שתי תוי"ן כמו אתו תשחית וכרת (דברים כ' כ'), וענין כוונת חבור הפסוק לפי כוונת המתרגם: לא היא כן, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו' להחיות את נפשי (באופן שאמלט ההרה, אך) אנכי לא אוכל להמלט ההרה (ולבא שמה מהר, כי יראתי) פן תדבקני הרעה (בטרם אבא שמה) ומתי (ר"ל ועכ"ז אמות בטרם אמלט, ולא יועיל לי חסדך, לכן אבקש) הנה נא וגו': (כ) קרבה לנוס שמה, לפי פשוטו שאיננה רחוקה כמו ההר ואוכל מהר לנוס שמה, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א: והוא מצער, קטנה מגזרת צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שגלי (הראב"ע), ור"ל שהוא תאר אל עיר וכ"ל עיר מצער, ולפי שעיר לשון נקבה ראוי להיות, עיר צעירה, וכמוהו שגל ע"ש המשכב והמשגל ומתוארת

רש"י

לפי מעשיך אני רשע: כ העיר הזאת קרוב'. קרוב' ישיבתה נתישבה ומקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלג' שנתפלגו האנשי' והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כילד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה ומהם כלו ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי נ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קמ"א תן להם מ"ח הרי ר"ט והותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה ומצער אחרה ישיבת' ההרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא של' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויוכל אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: כא גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי (בראשית מ"ח) אחרי רואי (בראשית ט"ז) מדי דברי בו (ירמי' ל"א): כב כי לא אוכל לעשו'. זה עונשן של מלאכי' על שאמרו כי משחיתי' אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא

מצער

האשה כן וראוי להיות בסימן הנקבה, והכוונה בעבור שעיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה עתה שאין בה רוב חוטאים: אמלטה נא שמה, תן לי רשות להמלט שמה. הלא מצער הוא, היא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת שמה ברביע מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת היא, ועד"ז, אמלטה נא שמה (הלא מצער הוא) ותחי נפשי, ואז ותחי' כפשי כי אנצל שם: (כא) גם לדבר הזה, לא דייך שאתה נצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: לבלתי הפכי, עיין בת"ס מ"ש בענין דגשות הכ"ף, ויהי' שם המקרה שנפרד ממנו הוֹפֵךְ וענינו כמו שם הֲפֵכָה, ויהי' פירושו, לבלתי עושה הפיכתי בעיר הזאת, וקצת דוחק היא אבל הדגש שבכ"ף לא הניח לפרש כן, כי אם יהי'

מקיר

יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ כד וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃

כז וישכם

נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר: כד וַיָי אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאִישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא: כה וַהֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל מֵישְׁרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא: כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דִמְלַח:

כז ואקדים

אויפגינג, קאם לוט צו צוער אן.
(כד) דער עוויגע ליס אויף סדום אונד עמורה שוועפעל אונד פייער רעגנען, פאן איהם, דעם עוויגען, פאם דעם הימעל הערַאב.
(כה) ער קעהרטע אללע דיזע שטעדטע אום אונד דען גאנצען קרייז, אונד אללע בעוואהנער דער שטעדטע אונד דאז געוועכס דעם ערדרייכס.
(כו) אלז זיינע פרויא הינטער איהם צוריק זאה, ווארד זיא צו איינער זאלצזיילע.

רש"י

צוער: כד וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנא' וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה לבנה מושלת לא היינו חרבין ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה החמה מושלת לא היינו חרבין. לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת ה'. דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם (מלכים א' א') ולא אמר מעבדי וכן אחשורוש אמר בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. הוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' (איוב ל"ו). כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז): כה ויהפך את הערים וגו'. ארבעתן יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנא' בחלמיש שלח ידו וגומר (איוב כ"ח): כו ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח להאורחים אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה

באור

מקור עם הכנוי ראוי להיות הכ"ף רפוי' כמו ויהי בשכבו (רות ג' ד'), על רדפו בחרב אחיו (עמוס א' י"א), או יהי' שם המקרה במקום המקור, כנודע שמחמת קירבתם רגילים להתחלף ולבא זה במקום זה, וזאת תהי' ג"כ כוונת רש"י במ"ש הפכי הופך אני, והי' ראוי לפרש, הוֹפֵךְ שלי או הִפּוּךְ שלי, רק שכתב כן לפרש הכוונה, אבל אין כוונתו שיהי' כינוי, וראי' לזה שכל הראיות שהביא המה מקורים כמו עד בואי, אחרי רואי, מדי דברי בו: (כב) קרא, הקורא: צוער, על שם והוא מצער: (כג) השמש יצא על הארץ: הרד"ק בשרשים שרש עין פי' יצא הזהיר, ואין צורך להוציאו מפשוטו כי היציאה הפך הביאה, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ושמש פעם לשון זכר במקרא ופעם ל"נ: ולוט בא צערה, הוי"ו פה לחבור ב' המאמרים המתיחסים בזמן, וביאורו, כאשר יצא השמש על הארץ, אז בא לוט לצער, ובל"א (אלז דיא זאננע וכו': זא קאם וכו'): (כד) וה' המטיר, לפי פשוטו תהי' גם הוי"ו הזאת לחיבור המאמרים שבפסוק שלפניו שמתיחס אליהם בזמן, ואומר עוד כי שב על מאמר השמש יצא על הארץ, ומאמר ולוט בא צערה הוא כמו מאמר מוסגר ולכן בא בסוף פסוק שהוא מפסיק יותר מן האתנח שבמלת הארץ כי כן מצאנו המאמר המוסגר לפעמים בס"פ כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם): ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' ט'), ויהי' ביאורו, כאשר יצא השמש על הארץ (ולוט בא צערה) אז המטיר ה' וגו', ובל"א (אלז דיא זאננע אויפגינג (זא עבען קאם לוט צו צער אן) זא ליס דער עוויגע אויף סדם אונד עמרה שוועפעל אונד פייער רעגנען): המטיר, שרש מטר יורה על הגשם, אמנם הפעל ממנו הושאל גם לשאר הדברים היורדים מן השמים כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שם י"ו ד'), ועניינו אוריד, וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע"ח כ"ז), וכן כאן פירושו הוריד, או הוריד מטר עם גפרית ואש, על סדם ועל עמרה, הזכיר אלו הב' לפי שהיו הגדולו' שבהן: מאת ה', לפי פשוטו דרך המקראות לדבר כן והראוי מאתי כמו ויאמר למך וגו' נשי למך (בראשית ד' כ"ג), ולא אמר נשי ורבים כמוהו, כן פי' רש"י והראב"ע: וכ"ה במ"ר ובגמרא דסנהדרין (דף ל"ח ע"ב); אבל הרשב"ם כתב וז"ל וה' המטיר, המלאך גבריאל, (שנקרא על שם שולחו), מאת ה', שכינה ממש, וכן הוא בבראשית רבה ובתנחומא עכ"ל, ור"ע ספורנו כתב וז"ל לא שעלה נשיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע עכ"ל: (כה) ויהפך את הערים האל, לשון ר"ע ספורנו שנה הארץ ההיא ומושביה לטבע גפרי' ואש כמו הפך את מימיהם לדם (תהלי' ק"ה כ"ט), והפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כ"ט כ"ב), כמשפט כל לחות תפול מעורב עם חלקים שרופים עכ"ל, וכן פי' מהר"י אברבנאל, ואין דעתי נוחה בביאור זה, כי רוב לשונות ההפוך הבאים במקרא להורות על הפיכת הגשם לגשם אחר נזכרו שניהם והגשם שנתהוה מחדש יחובר עם למ"ד בתחלתו כמו והמטה אשר נהפך לנחש (שמות ז' ט"ו), והפך את מימיהם לדם, ולפעמים תפול הלמ"ד, אבל שני הגשמים יזכרו בפסוק כמו ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), (ואולי למ"ד של למעינו מושכת עוד אחרת בכמה אגם), וכן בתנועות נפשיות והפכתי אבלם לששון (ירמי' ל"א י"ג), והפכתי חגיכם לאבל (עמוס ח' י'), ההפכים ללענה משפט (שם ה' ז'), שתי התנועות נזכרות, ולמ"ד על המקודשת, משא"כ רוב לשונות ההפך המורות על הפיכה המקומית אין אחריהם שם אחר ולא למ"ד, וכיון שבכל מקום שנזכר הפיכת סדם במקרא לא נתלוה עמו שם אחר עם למ"ד בתחלתו או בלי למ"ד, תהי' ההפיכה כהוראתה הפשוטה הפיכה מקומית ממטה למעלה, כאשר קבלו רז"ל בבראשית רבה ואמרו ארבעתן יושבות בסלע אחד ובא מלאך והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כ"ח ט'), ואנכי לא ידעתי מדוע נלאכם בכיסי האל ונפלאותיו, ומה נפלא כי כרווח נכנס המופלאים אשר גבהו עד רום שמים, כחב זרת מהם

כז וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יהוה: כח וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: כט ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט: ל ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתי בנתיו: לא ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ: לב לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע: לג ותשקין את אביהן יין בלילה הוא

אונקלוס

כז ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דמשמש תמן בצלו קדם יי: כח ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא דמישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא: כט והוה כד חבל יי ית קרוי מישרא ודכיר יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתיב בהן לוט: ל וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארי דחיל למיתב בצוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה: לא ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא: לב איתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקים מאבונא בנין: לג ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא

תרגום אשכנזי

(כז) אברהם בעגאב זיך דעם מארגענס פריה אן דען ארט, ווא ער פאר דעם אנגעזיכטע דעס עווי־גען געשטאנדען,

(כח) שויטע הין נאך דער זייטע פאן סדום אונד עמורה אונד נאך דער גאנ־צען זייטע דעם קרייזלאנ־דעס, אונד זאהע אויז דער ערדע איינען רויך אויפ־שטייגען, וויא דער רויך אויז איינעם קאלקאפען.

(כט) אלזא דא גאטט דיא שטעדטע דעם קרייזעס פערדערבטע, דאכטע גאטט אן אברהם, אונד שיקטע לוט מיטטען אויז דער פער־וויסטונג הינוועג, דא ער נעמליך דיא שטעדטע אומ־קעהרטע, אין וועלכן לוט געוואהנט האטטע.

(ל) לוט גינג פאן צוער הינויף, אונד בעזעצטע זיך אויף דעם געבירגע, אונד זיינע ביידען טעכטער מיט איהם, דען ער פירכטעטע זיך, לענגער אין צוער צו בלייבען; אונד וואהנטע מיט זיינען טעכטערן אין איינער העהלע.

(לא) דא שפראך דיא על־טעסטע צור יינגסטען: אונ־זער פאטער איזט אלט, אונד קיין מאן איזט מעהר אים לאנדע, דער אונז בייוואהנען קעננטע נאך דער אויף דער גאנצען ערדע איבליכען וויזע. (לב) וואהלאן! העבען וויר אונזערם פאטער ווין צו טרינקען, אונד לעגען אונז ביי איהם, דאס וויר פאן אונזערם פאטער זאאמען צור וועלט ברינגען. (לג) זיא גאבען אלזא איהרעם פאטער דיאזעלבע נאכט

רש"י

אתה בא להכניס במקום הזה: כח קיטור. תימור של עשן טורק"א בלע"ז (והוא טהרס"י בל"א ברחנדפהקל): כבשן. חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: כט ויזכר אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה יודע לוט ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמ' אברה' במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהי' חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: ל כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: לא אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. כסבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול ב"ר: לג ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן ב' אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו. צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה לימדתה חיסך עליה הכתוב ולא פי' גנותה אבל בכירה שפתח'

באור

אהם להקטינם, ומה גדול הי' הנס הענוש הזה בארץ אשר היתה כגן עדן דשנה ורעננה, וכמו רגע היתה לשממות עולם וירד שאונה והאוכה ועליו בה, ולא חלו בה ידי הטבע כלל, כי לא נראו בה אותות החורבן אף רגע טרם זה, כאשר כתב ר"ע ספורנו על מאת ה' מן השמים וכבר העתקתי דבריו, וכתב מהר"י אברבנאל שזהו ג"כ כוונת הכתוב השמש יצא על הארץ להודיע שלא הי' שם כדרך הטבע אשר טרם המטר יתקדרו שמים בעבים ויסתר השמש אינו נראה, רק שהי' להפך שהשמש זרחה על הארץ: (כו) והבט אשתו מאחריו, כתב הרד"ק בספר השרשים שרש אחר וז"ל פי' אשתו שהיתה מאחריו הביטה אחריה עכ"ל, ויהי' שיעורו ותבט אשתו (אשר) מאחריו, אבל הנגינה לא תסכים עמו, ולכן נראה נכון דעת המפרשים שהביטה מאחרי לוט שהי' הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט: והתי נציב מלח, ונעשית מצבת מלח, ואמר נציב כי כמו שהיתה נצבה עומדת כשהביטה אחריה כן שבה מלח בקומתה, כי הי' שם ג"כ מלח בין הגפרית ואש, ואף שלא נזכר פה, הנה מפורש במקום אחר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' כמהפכת סדם וגו' (דברים כ"ט כ"ב), ושרש הי' יורה לפעמים על השתנות ההויה לדבר אחר כמו שכתבתי בפסוק

והיה

הוא ותבא הבכירה ותשכב את־אביה ולא־ידע בשכבה ובקומה: לד ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל־הצעירה הן־שכבתי אמש את־אבי נשקנו יין גם־הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע: לה ותשקין גם בלילה ההוא את־אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא־ידע בשכבה ובקמה: לו ותהרין שתי בנות־לוט מאביהן: לז ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי

אונקלוס

הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובמקימה: לד והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקיניה חמרא אף בליליא ועולי שכובי עמיה ונקים מאבונא בנין: לה ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת זעירתא ושכיבת עמיה ולא ידע במשכבה ובמקימה: לו ועדיאו תרתין בנת לוט מאבוהן: לז וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב הוא אבוהון דמואבאי

תרגום אשכנזי

נאכט וויין צו טרינקען; אונד דיא עלטעסטע קאם, אונד לאג בייא איהרעם פאטער, אהנע דאס ער עז מערק־טע, ווערער בייא איהרעם נידערלעגען, נאך בייא איה־רעם אויפשטעהען.
(לד) דעם מארגענס דרויף שפראך דיא עלטעסטע צור יינגסטען: איך בין געס־טערן בייא מיינעם פאטער געלעגען; געבען וויר איהם אויך דיזע נאכט וויין צו טרינקען, זאדען קאממע אונד לעגע דיך בייא איהם, דאס וויר פאן אונזערם פא־טער זאאמען ערהאלטען.
(לה) זא גאבען זיא איהם אויך דיזע נאכט וויין צו טרינ־קען; אונד דיא יינגסטע שטונד אויף, אונד לעגטע זיך בייא איהם, ער אבער מערקטע ווערער איהר נידער־לעגען, נאך איהר אויפשטעהען. (לו)ביידע טעכטער לוט'ס ווארדען פאן איהרעם פאטער שוואנגער.
(לז) דיא עלטעסטע געבאר איינען זאהן, אונד נענגטע איהן: מואב; דיזער איזט דער

רש"י

שפתח' בזנות פרסמ' הכתוב במפורש. ובקומ' של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתות: לו ותהרין. אע"פ שאין האשה מתעבר' מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: לז מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנא' בבני עמון אל

באור

והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'): (כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו', שיעורו ללכת אל המקום, והמתרגם האשכנזי תקן זה בלשונו: (כח) וישקף על פני סדם וגו', לדעת אם נמצאו שם עשרה ויכולו אם לאו: (הרשב"ם): קיטר, תימור של עשן טור"קא בלע"ז: [עאַרסי, בל"א (כראַנדפּאַקקעל)]. (רש"י), והוא מגזרת קטורת: הכבשן, חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד, או אשר מבשלין בו כלי החרס, והאש דולקת בה תמיד: (כט) ויהי בשחת וגו', ויזכר וגו', הפסוק הזה כלל עיקר הצלתו של לוט אחר שספר בפרט, כדרך הכתוב, ועם זה הודיע ג"כ שעיקר הצלתו היתה בזכותו של אברהם, והוי"ו של ויזכר מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, ובל"א (אַלז, זאַ): בהפך, כאשר הפך, וכן ת"א כד הפך: אשר ישב בהן לוט, באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים י"ב ז'), פי' באחת מערי גלעד, ועל עיר בן אתנות (זכרי' ט' ט'), פי' בן אתון אחת מהאתונות, וכן באש ישרפו אתו ואתהן (ויקרא כ' י"ד), ואת אחת מהן והיא האחרונה שנשאת באיסור: (ל) בהר, הידוע שאמר לו המלאך, ולא ירא לשבת בהר כי חשב שההפכה לא תתפשט יותר כמו שהורה לו המלאך באמרו ההרה המלט: כי ירא לשבת בצוער, להתעכב עוד בצוער, מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהן ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום, חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ואולי יהפיך העיר: וישב במערה, להסתתר שם מזרם וגשם: (לא) הבכירה, הרמב"ן כתב וז"ל אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה (כוונתו לפי שסבר הי' לו שתי בנות נשואות כמו שפי' למעלה ומסתמא לא השיא הצעירות לפני הבכירות, וא"כ איך יקרא פה הגדולה בכירה, לכן אמר שיתכן שהי' לו אשה אחרת והיו הנשואות מן אשתו הראשונה ואותן שניצולו מן השני', ואחת מהן בכירה ואחת מהן צעירה), ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחיו יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון יקרא בכורים וכן בכורי דלים (ישעי' י"ד ל'), המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו' כ"ו), וכן תרגם אונקלוס רבתא עכ"ל, כי בכל מקום שהכוונה במלת בכור על הפטר רחם לאמו או הראשון לאביו מתרגם אונקלוס בוכרא, ולפי מה שפירשנו שאין הכרח שהיו לו שתי בנות נשואות, יהי' פי' בכירה כפשוטו: אבינו זקן, ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ, כבורות היושבים העולם כחרב שהביא מבול של אש, ור"ע ספורנו פי' אבינו זקן, ולא יתאמן להרחיק נדוד אל ארץ אחרת, ואיש אין בארץ לבוא עלינו, אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו עכ"ל: כדרך כל הארץ, שהמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון לה. (ר"ע ספורנו): (לב) לכה נשקה, לשון זרוז והזמנה ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה נאמר הזירוז בלשון הליכה, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש יהב, והנה כבר כתבתי ענין מלת הבה ריע של לכה בפ' נח בפסוק הבה נלבנה (י"א ג'), והנה שרש ילך גם הוא יורה לפעמים על הזריזות בלא הליכה ולפעמים על ההליכה לבדה ולפעמים על שתיהן כאחד, ולא מצאתי מלת לכה לנקבה יחידה רק פה, אשר בתחלת ההשקפה ראוי להיות לכי, כאשר נמצא כן י"ז פעמים במקרא, ונמצאת מלת לכה ליחיד הרבה פעמים, גם מלת לכו לרבים, וכלם יורה פעם על הזריזות ופעם על ההליכה יחד, ואחר הבחינה הראוי' בכל אחד מהן אומר כי בכל מקום שיורה רק על ההליכה לא תשתנה בלי ספק הורא' המין והמספ', ויאמ' לנקבה לכי, ולזכר לך או לכה (בתוספת ה"א מאותיות האמנתי"ו), ולרבים לכו, אמנם בכל מקום שיורה על הזריזות, אם יורז לרבים יאמר לכו, ואם ליחיד יאמר לכה אף אם המדבר ישתתף עמו במלאכתו כמו לכה נכרתה ברית (בראשית ל"א מ"ד), לכה נא ונסורה (שופטים י"ט י"א), ולנקבה, אם המדבר איננו משתתף עמו במלאכתו או יבא על משפטו, לכי, כמו לכי את מלכי עלינו (שם ט' י"ב), כי המדברים לא השתתפו במלוכה

אבי־מואב עד־היום: לח והצעירה גם־הוא ילדה בן ותקרא שמו בן־עמי הוא אבי בני־עמון עד־היום: ס

כ א ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין־קדש ובין שור ויגר בגרר: ב ויאמר אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־שרה: ג ויבא אלהים אל־אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל: ד ואבימלך לא קרב אליה ויאמר

אדני

תרגום אשכנזי

דער שטאממפאטער דעס פאלקעס מואב, ביז אויף היזען טאג.

(לח) דיא יינגסטע געבאר אויך איינען זאהן, אונד נעננטע איהן: בן עמי (זאהן מיינעס פאלקעס); היזער איזט דער שטאממפאטער דער קינדער עמון, ביז אויף היזען טאג.

כ (א) אברהם רייזטע פאן דא וועג אין דאז לאנד געגען מיטטאג, בעזעצטע זיך צווישען קדש אונד שור, אונד וואהנטע אלז פרעמדלינג צו גרר.

(ב) אברהם זאגטע פאן זיינער פרויא שרה: זיא איזט מיינע שוועסטער; דא שיקטע אבימלך, קעניג צו גרר, אונד נאהם שרה צו זיך.

(ג) גאטט קאם צו אבימלך אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראך צו איהם: דוא מוססט שטערבען וועגען דער פרויא, וועלכע דוא גענאממען האסט, דען זיא האט איינען מאן. (ד) אבימלך אבער וואר איהר נאך ניכט נאהע געקאממען; ער שפראך אלזא

אונקלוס

דמואבאי עד יומא דין: לח וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמיה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין:

כ א ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ב ואמר אברהם על שרה אתתיה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה: ג ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק אתתא די דברתא והיא אתת גבר: ד ואבימלך לא קריב לוותה ואמר

יי

רש"י

אל ההגר גם כלל (דברים ב׳) ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו:

כ א ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכי׳ ופסקו העוברי׳ והשבי׳ נסע לו משם ד״א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ב ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכב׳ לוקחה לבית פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. כיוצא בו אל הלקח ארון וגו׳. ואל מות חמיה (שמואל א׳ ד׳) שניה׳ בל׳ על: ד לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנ׳ לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר

באור

במלוכה, ואם ישתתף עמו המדבר אז יאמר לכה כמו כאן לכה נשקה, אף שאתיהן נקבות, כי הינו צווי, אחרי שלא יכוה אדם לעצמו, כי אם סימן הקריאה והזרוז (איכטריעקציאן בלע״ז), ולזה אין לו הוראות הכדברים והמין והמספר, והכוונה פה זרז עצמך ואזדרז גם אני ונשקה את אבינו יין, וכן מתורגס בל״א (וואלאן!): יין, רש״י כתב ע״פ המדרש שע״פ נס נזדמן להם יין במערה, להוציא מהן שתי אומות, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי בוודאי לקחו להם בנוער כל הצריך להם מאכילה ושתי׳, ונמצא במדרש ב״ר מנין היה להם יין במערה אלא ממה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות עכ״ל, פי׳ שארץ הככר היתה ארץ מבורכת ומוציאה יין הרבה והיו מחביאין אותו במערות שלא יחמיץ, וכשנחרבה כל ארץ הככר נשאר היין שבמערה הפקר: (לג) בלילה הוא, הראוי בלילה ההוא, כי השם הבא עם ה״א הידיעה משפט הלשון שיבוא גם התואר שעמו בה״א הידיעה, ונחסרה פה דרך זרות, כמו כהגיס את העגלה חדשה (שמואל ב׳ ו׳ ג׳) את הכבש אחד (במדב׳ כ״ח ד׳) הראש אחד (שמואל א׳ י״ג י״ז), והדומי׳ להם: בשכבה, מקור עם הכנוי, ועל דעת הרד״ק אותם שהכנוי בהם ע״מ פְּעֹל יבואו בכנויי המקור בקמ״ץ הפ״א כמו פָּקְדוֹ, ואותם שהם ע״מ פְּעַל יבואו בחירק הפ״א, אבל רבו הזרים בזה הכלל: (לד) אמש, הלילה שעבר קרוי אמש, ופעם א׳ כמלת ״ על כוונת אישך, אמש שואה ומשאה (איוב ל׳ ג׳): (לז) מואב, כמו מאב, וכן בן עמי שאבי הילד ממשפחתה הוא, וכתב ר״ע ספירנו שרצו להורות בזה שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: עד היום, בימי משה, וכן כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב את הדבר. (הרשב״ם):

כ (ב) אל שרה, על שרה, וכיוצא בו אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שמואל א׳ ד׳ כ״א), שניהם בלשון על או בעבור: אחותי הוא, לא היה זה כמו במצרים כי שם בנואם מגריםה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי ומה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והי׳ אומר לכל אחותי היא. (הרמב״ן): וישלח אבימלך וגו׳, הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד שאדיקתוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש אפשר שהי׳ עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה הארח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר נשרה המלאך כדברי רבותינו. (הרמב״ן): (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים וגם דבור כמו שנזכר באבו׳ ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י״ב ו׳), כי אמנם לא נראה האל ית׳ כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד. (ר״ע ספירנו), ולכן תרגם אונקלוס ויב״ע ואתא מימר מן קדם ה׳: (ד) ואבימלך לא קרב אליה, לשון הרשב״ם להגיד מה שהקב״ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה עכ״ל, ר״ל שהיא הקדמה על מה שנזכר להלן כמו ואם הוא אבי כנען (בראשית ט׳ י״ח), אבל אין צורך לזה, כי מאמר ואבימלך וגו׳ שב על מאמר שאחריו ויאמר הגוי וגו׳, והם ב׳ מאמרי׳ המתיחסים בכבה, והוי״ו של ויאמר מקבצם, ושיעורם, ואבימלך לפי שלא קרב אליה, לכן אמר הגוי וגו׳: הגוי גם צדיק תהרג, שיעורו

יְיָ הַעַם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל׃ ה הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אֲחִי הוּא בְּקַשִׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃ ו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְּקַשִׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ ז וּכְעַן אֲתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּי לָךְ׃ ח וְאַקְדִּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדּוֹהִי וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן

אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ס ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

באזניהם

אלזא: ווירסט דוא וואהל אויך איין אונשולדיג פאלק טערטען? (ה) האט ער מיר ניכט געזאגט: זיא איזט מיינע שוועסטער? אונד זיא זעלבסט, אויך זיא האט געשפראכען: ער איזט מיין ברודער; מיט אויפריכטיגקייט מיינעס הערצענס אונד מיט ריינינגקייט מיינער הענדע האבע איך דיזעס געטהאן. (ו) דא שפראך גאטט צו איהם אים טרוימע: אויך איך וויס עז, דאס דוא דיזעס אין אויפריכטיגקייט דיינעס הערצענס געטהאן האסט, דאהער האבע איך דיך אויך אבגעהאלטען, מיר צו זינדיגען; אונד דארום האבע איך דיר ניכט צוגעלאססען, זיא צו בעריהרען. (ז) נוננמעהר אבער גיב דעם מאננעס פרויא צוריק, דען ער איזט איין וואהרזאגער, זא ווירד ער פיר דיך בעטען, אונד דוא דאז לעבען בעהאלטען; גיבסט דוא אבער ניכט ווידער, זא וויססע, דאס דוא שטערבען מוסט, דוא אונד אללעס, וואז דיר אנגעהערט. (ח) אבימלך שטונד דעם מארגענס פריה אויף, ויף אללע זיינע בעדינטען, בראכטע אללע דיזע דינגע פאר איהר געהער

רש"י

אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: ה גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא. ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: ו ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן שלא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא: לא נתתיך. לא נתתי לך כח. וכן לא נתנו אלהים (בראשית ל"א). וכן לא נתנו אביה לבא (שופטי' ט"ו): ז השב אשת האיש. ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל כי נביא הוא. ויודע שלא

באור

שיעורו, הגם גוי צדיק תהרג, ומלת גוי פי' רמז יונה שנופל גם על איש אחד, וכן הביא הראב"ע בפ' משפטים בשם הגאון, (וכן תרגם יב"ע), אבל הוא לא הסכים עמו, וגם הרד"ק בשרש' שרש גוי הסכי' עם הראב"ע וכתב והישר בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קצף ה' עליו ועל עמו וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה ועוד וירפ' אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו, הנה ברור כי לא לקה אבימלך לבדו עכ"ל, וכן ת"א, וכן מתורגם בל"א, ואף שלא אמר לו רק הנך מת, אולי הודיע לו שגם על עמו תעבור כוס רק שקיצר הכתוב כאן, ופירש לו אח"ז בחלומו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך, ובלי ספק הוכו תיכף בלילה כי אחר שנעור חזר בו מיד ולמה יכהו אח"כ, והנה כתוב אח"ז כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו', ולא נזכר לפני זה שהכהו, ומה מכוון מאד פי' ר"ע ספורנו שכתב ז"ל הנך מת, הנך חולה וכלה כאולי שהתחיל בך כי עצר עצר ה' עכ"ל: (ה) בתם לבבי: שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי, נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: כן פי' רש"י, אבל לפי משמעות הכתוב שאמר אחריו עשיתי זאת משמע שבנקיון כפים חוזר על עשייתו זאת שלקחה לביתו, וב' המליצות, בתם לבבי, ובנקיון כפי, כוונה אחת להם, שמה שלקחה לביתו הוא בעבור שלא ידע שהיא אשת איש: והלב כנוי למחשבה והכף אל המעשה, ושעורו שלא חטא לא במחשבה ולא במעשה בלקיחתו זאת: (ו) כי בתם לבבך, לפי מה שכתבתי שב' המליצות חוזרים על לקיחתו אותה, לא יהיה פה רק קיצור לשון כי לא רצה להאריך ולחזור את דבריו: ואחשך, ואמנע, והוי"ו הזאת המהפכת העתיד לעבר, תשמש כאחד לחבר גם ב' המאמרים אשר הא' הוא סבה אל הב', והטובה בעבור שידעתי כי בתם וגו' לכן חשכתיך מן החטא, וכל"א (וויל וגו' דארום וגו'): לא נתתיך, לא הנחתיך, ואיננו מלשון נתינה ממש, כי ענינו לא נתתי לך כח לעשות חפצך, וכן לא נתנו אלהים להרע עמדי (בראשית ל"א ז'), ולא נתנו אביה לבוא (שופטים ט"ו א'): (ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, ויודע שלא נגעת בה ויקחנה ממך, ומלת נביא לדעת הרשב"ם פה ורש"י בפ' וארא (שמות ז' א'), היא מלשון ניב שפתים והוא המשמיע לעם דברי תוכחה ובל"א (פרעדיגער): ואין כן דעת הראב"ע ונמוקו עמו כי ניב מנחי העי"ן ונביא מנחי למ"ד אל"ף ולדעתו נביא הוא האיש אשר הא' יגלה אליו סודו, והנראה אלי כי שרש ניב יורה על דבור לבד ולא דבר האלהים, אבל שרש נבא יורה על הדבור אשר ידבר הנביא בשם ה' בלבד, וכן כתוב נביא אקים להם וגו' ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם וגו' (דברים י"ח י"ח), ובל"א (פראפעט), ואפילו נביא שקר נקרא כן לפי דברו שבא בדבר ה', וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש נבא, ולא נמצא הפעל ממנו רק בבנין נפעל והתפעל ורובו בנפעל, וכתב גם הרד"ק שהיה זה בעבור שענינו קבול הנבואה מהאל ולדבר בה אל השלוח אליו יחיד או רבים, (ומ"ש גם ר"א בחור בנימוקיו כי רוב לשון נבואת שקר בא בלשון התפעל על דרך יש מתעשר וגו' ודו"ק עכ"ל, עשיתי ככל אשר צוני ודקדקתי אחריו, ומצאתי כי רובם מהנפעל), ואחרי

בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא

בת

אונקלוס

קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא לַחֲדָא׃ ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חָבִית לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי׃ י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָ אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ יא וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי׃ יב וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא

בת

תרגום אשכנזי

געהער, אונד דיא לייטע געריטהען אין גראָסע פורכט. (ט) אבימלך ליס הירויף אברהם רופען, אונד שפּראך צו איהם: וואז האָסט דוא אונז געטהאַן? וואז האבע איך געגען דיך פערשולדעט, דאָס דוא אויף מיך אונד אויף מיין רייך איינע זאָ גראָסע פערשולדונג געבראַכט האָסט? טהאַטען, דיא ניכט געשעהען זאָללטען, האָסט דוא געגען מיך אויזגעאיבט. (י) אונד אבימלך שפּראך פערנער צו אברהם: וואז האַבט דוא דען געזעהען, דאָס דוא דיזעס געטהאַן האַבט? (יא) אברהם שפּראך: איך האבע געדאַכט, אין דיזעם אָרטע זייא קיינע גאָטטעספורכט, מאַן קעננטע מיך אַלזאָ אומבריינגען, אום מיינער פרויא וויללען. (יב) זאָדען איזט זיא אויך אין דער טהאַט מיינע שוועסטער, נעמליך מיינעס פאַטערס טאָכטער, אבער ניכט מיינער מוטטער

רש״י

שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך: ט מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: יא רק אין יראת אלהים: אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא: יב אחותי בת אבי. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי ע״א. וכדי לאמת דבריו השיב כן. ואם תאמר והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י״ג). אך לא בת אמי

באור

שהמדבר באמת בשם ה׳ יודע את כודו, לכן אמר כי נביא הוא: ויתפלל בעדך, שב על השב את האיש: אם תשיבנה לו אז יתפלל בעדך, וטעם הז״ק שעל מלת הוא שהוא מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו, מורה שאינו שב למטה כפי׳ הרשב״ם, והוא כמו מאמר מוסגר, ועתה השב את האיש (כי נביא הוא) ויתפלל בעדך, שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפניו כי עצר עצר וגו׳: וחיה, כמותחיה, וכן ת״א וי״ע וכן מתורגם בל״א, ור״ע ספורנו פי׳ ותרפא כמו עד חיותם (יהושע ה׳ ח׳), וכן פי׳ המכלל ויפי מדעתו עם שהרד״ק בשרשים שרש חיה לא הביא זה בין אותם שהם מענין הבריאות (ואולי העתיק כן מפי׳ הרד״ק לס׳ בראשית שבא לידו), אבל אין צריך להוציאו מפשוטו, כי כנגד מה שא״ל מות תמות אמר וחיה, ור״ל שתשאר חי ולא תמות: (ט) מה עשית לנו ומה חטאתי, הממי״ן בפתח בעבור אותיות הגרון שאחריהם, והנה לפי דעת בעל הטעמים ישוב מאמר כי הבאת וגו׳ על מה עשית לנו: כי הניח ז״ק שהוא מפסיק יותר מהטעמים שלפניו במלת לך, ויהיה כמו מאמר מוסגר, מה עשית לנו (ומה חטאתי לך), כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה, ויכוין ג״כ במה שכלל לומר עלי ועל ממלכתי בעבור מלת לנו שהיא לרבים: חטאה גדלה, חטא גדול לשכב את אשת איש, וכן מתורגם בל״א: מעשים אשר לא יעשו, מעשים שאינם ראוים להעשות, וכן ת״א דלא כשרין לאתעבדא, וכן תרגם יב״ע, וכן מתורגם בל״א, ורש״י פי׳ מכה שלא הורגלה לבוא על שום בריה באה לנו על ידך, ולפי פשוטו הוא שב על אמרו אחתי היא, וכן פי׳ ר״ע ספורנו וז״ל מעשים אשר לא יעשו לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן עכ״ל: (י) מה ראית כי עשית את הדבר הזה, מה ראית בי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא כשיתי לקחת גם מבעליהן, כן פי׳ הרמב״ן: (יא) כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגו׳, ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת גלותי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל איזה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עין אבר חטא. (הרמב״ן): והרגוני, ואולי יהרגוני, וכן מתורגם בל״א: (יב) וגם אמנה אחתי בת אבי הוא, וגם זאת אתנצל לפניך שלא דברתי שקר כי אם אמת שהיא אחותי בת אבי כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח, וכן קרא אברהם ללוט אח ואמר כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י״ג ח׳): אך לא בת אמי, רש״י פי׳ הרן מאם אחרת היתה, וכתב עוד בעבור שבת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעכו״ם, אבל יקשה עלזה, כי אם היתה כוונתו לאמת דבריו שקראה אחותו על ככון, מדוע הסתיר ממנו שהיתה בת אחיו והיה לו לומר שהיא בת אחיו ולכן קראה אחותו, והיא מותרת לו אף אם היא בת אחיו מאם, כי בת אחיו מותרת אף אחר נתינת התורה, ואם חשב שלא יקבל ממנו התנצלותו שקרא לבת אחיו אחותו, ולכן העלים ממנו ואמר וגם אמנה אחתי וגו׳, שיחשוב שהיא אחותו ממש, הנה א״כ לא אמת דבריו, ויהיה מאמרו זה מיותר ולא צורך כלל, ולכן יותר מתיישב בזה פי׳ הרשב״ם שפי׳ אך לא בת אמי, לא אחותי ממש שילדה מבטן אמי והיא אותרת לי ותהי לי לאשה עכ״ל, ובזה הודיע לו האמת שהיתה בת אחיו וקראה אחותי לפי שדרכן היה כן, ועיקר ההתנצלות בזה לבאורה אין לה פה:

בַּת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃

טז ולשרה

אונקלוס

בַּת אִמִּי וַהֲוַת לִי לְאִנְתּוּ׃ יג וַהֲוָה כַּד טְעוֹ עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן יָתִי קָרִיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לַהּ דָּא טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעְבְּדִין עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּנְהָךְ לְתַמָּן אִמְרִי עֲלַי אֲחִי הוּא׃ יד וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וַאֲתֵיב לֵיהּ יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ טו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ תִּיב׃

תרגום · אשכנזי

מוטטער טאָכטער, אונד וואַרד מיינע פֿרויא. (יג) אַלז מיך נון גאָטט אויז מיינעס פֿאַטערס הויזע הינוועג וואַנדערן ליס, שפּראַך איך צו איהר: דיזעס איזט דיא געוואָגענהייט, וועלכע דוא מיר ערצייגן זאָללסט; אַן יעדעם אָרטע, וואָהין וויר קאָממען ווערדען, שפּריך פֿאָן מיר: ער איזט מיין ברודער. (יד) דאַ נאַהם אבימלך שאַאַפֿע, רינדער, קנעכטע אונד מעגדע, שענקטע זיא דעם אברהם, אונד גאַב איהם אויך זיינע פֿרויא שרה ווידר. (טו) אבימלך שפּראַך: דאַ איזט מיין לאַנד פֿאָר דיר; וואָ עז דיר וואָהל געפֿעללט בעזעצע דיך!

(טז) צור

טז ולשרה

רש"י

אמי. הרן ואלם אחרת היה: יג ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים. ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים. אשר הלכו אלהים (שמות ז'). אלהים חיים (דברים ה') אלהים קדושים (יהושע כ"ד) וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף (בראשית ל"ט). אדוני האדונים (דברים י') האדוני הארץ (בראשית מ"ב). וכן בעליו עמו (שמות כ"ב) והועד בבעליו (שמות ט"ו) וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו ותלך ותתע (בראשית כ"א) תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט) יתעו לבלי אוכל (איוב ל"ח). ינאו ויתעו לבקש אוכלם: אמרי לי. עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו) על אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) כמו על בני ישראל. פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטים ט'): יד ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: טו הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך לפי

באור

שאר כמ"ש הרמב"ן, וז"ל לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו ונכרית' באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבר חטא בהם להביא עליה' חטאה גדולה ואין חלוק והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר עכ"ל, ובסוף כתב וז"ל וגם אמנה אחתי בת אבי היא, טענה אחרת אמר, אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יחפצו בה ישאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואה מצרים אע"פ שאמר כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, או שחזר וזרז אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי עכ"ל: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, יב"ע תרגם שם זה חול, והוא כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא ונפקת מבית אבא, ואונקלוס עם שתרגם השם קדש, תרגם מלת התעו כמוהו על טעיית הלב אחר ע"ז, כי תרגם והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא, והנה תרגם התעו שהוא מן ההפעיל (שפירושו התעו את אחרים) כמו תעו מן הקל, ויב"ע שתרגמו כהוראת ההפעיל על נכונו', לעמת זה העביר הכוונה מן המעשה (כמשמעות מלת התעו שהו' התעייה בפועל) אל המחשבה והרצון לומר שרצו להטעותו, וכל כוונתם היתה שלא רצו ליחס התעייה (שהוא פעל רע) אל האלהים ית', אבל פירושם הוא נגד הנגינה, ובפרט לפי האונקלוס יהיה התעו מופרד מן אתי והמה בטעם מונח רביעי, והנה המתבונן בנגינות הטעמים ידע שאף הוא כוון להרחיק פעל התעיה מן השם ב"ה, ולזה הפריד מלת אותי בטעם רביע שהו' מפסיק יותר מן הזרקא שבמלת אלהים, ויהיה כאלו אמר האלהים אשר בבית אבי, ויהיה אלהים חול, ונאיר הכתוב שהאלילים אשר בבית אביו גרמו לו לעזוב את ארץ מולדתו ולהיות תועה בארץ אחרת, ואולם יותר נכון כבי פשטות הכתוב, שאלהים קדש כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע, כאשר הגלני הקב"ה ממקומי שנאמר לך לך מארצך (שם י"ב א'), והוציאני משם להיות משוטט נע ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו', והתעייה הזאת איננה דבר רע ובפרט אבל אברהם שהלך בתמים לבו לקיים דבר השם: התעו, לשון רבים כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון אדנות נאמרים בלשון רבים, אשר הלכו אלהים (שמואל ב' ז' כ"ג), כי אלהים קדשים (יהושע כ"ד י"ט), וכל לשון אלהים הוא לשון רבים, כי לשון יחיד הוא אלוה, וכן ויקח אדני יוסף (בראשית ל"ט כ'), ואדני האדנים (דברים י' י"ז), אדני הארץ (בראשית מ"ב ל' ול"ג), וכן בעליו עמו (שמות כ"ב י"ד), והועד בבעליו (שם כ"א כ"ט), ולשון התעו הוא כל הגולה ממקומו ואינו מיושב נקרא תועה כמו ותלך ותתע (בראשית כ"א י"ד), תעיתי כשה אבד (תהלים קי"ט קע"ו), יתעו לבלי אכל (איוב ל"ח מ"א), ינאו ויתעו לבקש אכלם, כל זה לשון רש"י, אמנם הושאל לשון תועה גם על התעייה בלב ובמחשבה, כמו עם תעי לבב הם (תהלים צ"ה י'), וידעו תעי רוח בינה (ישעיה כ"ט כ"ד): אמרי לי, הלמ"ד תשמש במקום בעבור, או בשביל, וכן מתורגם בל"א, או עלי, וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו ז'), על אשתו: (יד) ויתן לאברהם, כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) ולשרה אמר, אבימלך לפייסה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך, כל מפרשי הפשט הלכו פה איש לדרכו, ואנחנו נפרש את הפסוק הזה ע"פ דרכו של המתרגם האשכנזי וזהו, הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לאברהם אשר קראתו אח) הנה הוא (הדבר שנתתי לו יהיה) לך כסות עינים (מלשון וכסה קלון ערום (משלי י"ב ט"ז), ור"ל שלא יביישך בשת על זה ולא יאמרו שנתעללתי בך) לכל אשר אתך (הם בני ביתך או שאר האנשים הרואים זאת כעת) ואת כל (ר"ל אבל עם כל האנשים

אשר

טז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם

(טז) צו שרה אבער שפראך ער: זיהע: איך האבע דיינעם ברודער טויזענד זילבערשטיקקע געשענקט, ריזעס דינע דיר צור עהרענערקלערונג געגען אללע, ויא בייא דיר זינד; געגען יעדען אנדערן אבער ווירסט וזא פערטהיידיגט ווערדען.

(יז) אברהם בעטעטע צו גאטט; דא הייטע גאטט אבימלך אונד זיינע פרויא אונד מעגדע, דאס זיא געבארען.

(יח) דענדער עוויגע האטטע יעדע געבערמוטטער אים הויזע אבימלך'ס פערשלאססען, אום שרה, אברהם'ס פרויען

טז וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לְאָחוּךְ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר עַיְנִין חֲלַף דִּשְׁלַחִית וּדְבַרְתִּיךְ וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת כָּל דְּעִמָּךְ וְעַל כָּל מַה דַּאֲמַרְתְּ אִתּוֹכַחַת׃ יז וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ יָת אֲבִימֶלֶךְ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרַוָּחוּ׃ יח אֲרֵי מֵיחַד אֲחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם

רש״י

לפי שנתייר' שהמצרים שטופי זמה: טז ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עיני': לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקני' יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה. עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייס' יודעי' יהיו שעל כרחי השבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי עולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים ניכרים הללו ולשון הוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אספרו"ביר (בל"א ערלייטערן). ואונקלוס תרגם בפנים אחרי' ולשון המקרא כך הוא נופל על התרג' הנה הוא לך כסות של כבוד על העיני' שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: יז וילדו. כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביה' והולידו והוציאו והיא לידה שלהם: יח בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. ע"פ דבורה של שרה:

א וה'

באור

אשר לא ראו את כבודך אשר הוצרכתי לפייסך, ואת אלף הכסף אשר נתתי לאחיך, והוי"ו של ואת היא כטעם אבל), ונכחת (תהיי נכחת ע"י האנשים אשר ראו כעת את כבודך והם יגידו לכל את אשר ראו בעיניהם), ומלת ונכחת היא בינוני לנקבה מבנין נפעל והראוי נוֹכָחָה או נוֹכַחַת, ונאו הפתח"ין בעבור אות הגרון כמו גוֹרַעַת, ובעבור הס"פ נשתנה הפתח הא' לקמץ, ויהיה ונוכחת כדמות תואר לשרה כנודע שרוב הבינונים הם תארים, והמפרשים ונכחת עבר נפעל לנוכחת המהופך לעתיד ע"י הוי"ו ואומרים ונכחת כמו ותתוכח, לא כן יתכרו, לפי שהי' ראוי להיו' וְנֹכַחַתְּ בדגש התי"ו ע"מ פָּקַדְתְּ יָדַעַתְּ לָקַחַתְּ, וכ"ה דעת המתרג' האשכנזי שמלת ונכחת היא תאר בינוני, ואף שתרגם כמו עבר לנמצאת המהופך לעתיד, הוא לפי שלא תרגם פה רק כפי הכוונה ולא כהוראת המלה: והנה לפי פשוטו נראה שנתן לאברהם אלף כסף מלבד הצאן והבק' והעבדים והשפחות, רק שהצאן וכו' נתן לאברהם לפייסו והאלף כסף נתן לו בעבור שרה, ולכן לא נזכר מתחלה האלף כסף בין המתנות שנתן לאברהם, בדברי הפיוס לשרה לא נזכרו מתנות הצאן וכו' רק אלף הכסף, וכן סופר ס' הישר שנתן לו צאן ובקר ועבדים ושפחות ואלף כסף: כתב רש"י לשון הוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אספרובי"ר (ערלייטערן בל"א): (יז) ואמהתיו, השם היחיד ממנו לא נמצא רק אָמָה, והשרש הוא כן יק שנכפלה ה"א השרש וה"א הכתובה היא לנקבה, וראוי להיות הקבוץ ממנו אֲמוֹת כמו מן אָלָה אָלוֹת כי כן המשפט בקבוץ שתפול ה"א הנקבה, וכנוי הרבים אַמְהֹתָיו כמלת שְׁנוֹתָיו מן שנה, או אַמּוֹתָיו בשאר קמ"ץ הפ"א בעבור השי"ן שהיא מהגרון כמו מן הָרוֹת הָרוֹתֶיהָ, אבל אין משפט הה"א הנחה ביחיד שתראה בקבוץ, ומכ"ש בכנוי הקבוץ עם הכנויים, ולכן יפה דקדק הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ד ע"א ודף רמ"ג ע"ב), כי היחידה והנפרד מן אמהות ואמהותיו יהי' אֲמָהָה כמלת עֲקֶרֶת עֲטֶרֶת, שהקבוץ ממנו עֲטָרוֹת עֲקָרוֹת, ובסמיך עַטְרוֹת עַקְרוֹת, ובכנוי עַטְרוֹתָיו עַקְרוֹתָיו, ולהקל על הלשון אמרו ליחידה אמה ולא אמהה ולא אמהת והפילו הה"א והתי"ו והניחה הה"א כמשפט, ועשו כנוי היחיד מן אָמָה אֲמָתִי אֲמָתְךָ, וכנוי הרבות מן אֲמֶהֶת אמרו אַמָּהוֹת ולא אמרו אָמוֹת: וילדו, הראב"ע פי' שבב רק על אשתו ואמהותיו, וצריך לדחוק ולומר שהוא במקום ותלדנה, והביא לו ראי' ממלת כל רחם שבפסוק שאחריו, והנה בפסוק מפורש שרפא את אבימלך ובלי ספק לקה כמוהם, ולא נודע במה לקה, ולפי שפרש ילד הושאל לענינים רבים המורים על יציאת הדבר הסתום לחוץ, כמו והרה עמל וילד שקר (תהלים ז' ט"ו), כי לא תדע מה ילד יום, (משלי כ"ז א'), מה יולידו ויחדשו הימים, וכן לדת חק (צפני' ב' ב'), לכן נכון לפרש שנעצרו נקביו בלי לצאת החוצה, כאשר קבלו חז"ל שנסתמו כל נקביהם, ובפסוק הבא שזכר רחם לא נזכר בו רק לבית אבימלך שהם אשתו ואמהותיו, ולא הזכיר אבימלך עם כלל, ואולם בפסוק שלפנינו שמודיע בו רפואת כלם עם אבימלך לא נזכר בו רחם, ואמר וילדו שהושאל גם לשאר דברים היוצאים לחוץ, וכן תרגמו אונקלוס וי"ע, ואתרווחו, ולא כמו שתרגמו בכל מקום, ואולידו: (יח) בעד כל רחם לבית אבימלך, לשון הרמב"ן והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באיברי התשמיש ולא יוכל לשמש והוא לא נתתיך לנגוע אליה, כי הנגיע' והקריבה נכנים הוא על התשמיש, כענין תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'), ואשתו ואמהותיו שהיו מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמלט, כי עצירת רחם הוא (ר"ל במקום שלא כתיב בעד), שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה

אברהם: ס פרש' יו' א' של ר"ה

כא א ויהוה פקד את־שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר: ב ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר־דבר אתו אלהים: ג ויקרא אברהם את־שם־בנו הנולד־לו אשר־ילדה־לו שרה יצחק: ד וימל אברהם את־יצחק בנו בן־שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: חמישי ה ואברהם בן־מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ו ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל־השמע יצחק־לי: ז ותאמר מי מלל לאברהם

היניקה

אונקלוס

אברהם:

כא א ויי דכיר ית שרה כמא דאמר ועבד יי לשרה כמא דמליל: ב ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסיבתוהי לזמנא דמליל יתיה יי: ג וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא יומין כמא דפקיד יתיה יי: ה ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד ליה ית יצחק בריה: ו ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דשמע יחדי לי: ז ואמרת מאן מהימן דאמר לאברהם וקיים

דתוניק

תרגום אשכנזי

פרויען, וויללען.

כא (א) דער עוויגע בע־דאכטע שרה, וויא ער געשפראכען; דער עוויגע ליס דער שרה גע־שעהען, וויא ער צוגעזאגט האטטע. (ב) זיא ווארד נעמליך שוואנגער, אונד געבאר דעם אברהם איי־נען זאהן אין זיינעם אל־טער, צום צייטפונקט, דען גאטט בעשטיממט האטטע. (ג) אברהם נעננטע דען זאהן, דער איהם געבארען ווארדען, דען איהם נעמ־ליך שרה געבארען האט־טע: יצחק. (ד) אברהם בעשניטט זיי־נען זאהן יצחק, דא ער אכט טאגע אלט ווצר, וויא איהם גאטט געבאטען. (ה) אברהם אבער ווארר הונדערט יאהר אלט, אלז איהם זיין זאהן יצחק גע־בארען ווארדען. (ו) דא שפראך שרה: צום לאכען איזט עז, וואז מיר גאטט געטהאן; ווער עז הערט, מוס איבער מיך לאכען. (ז) זיא שפראך פערנער: מאן זעהע, ווער דעם אברהם צוגעזאגט, דאס שרה נאך קינדער זייגען

רש"י

כא א וה' פקד את שרה. סמך פרש' זו ללמדנו שכל המבקש רחמי' על חבירו והו' צריך לאותו דבר הוא נענ' תחל' שנא' ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך. פקד את שרה. בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך (בראשית י"ז) דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה (בראשית ט"ו) והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם: ב אשר דבר אותו. דמליל יתיה. את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך (בראשית י"ח) שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: ו יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: ז מי

מלל

באור

רחמה (שמואל א' א' ה'), אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא (איכה ג' ז'), ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו, ולא פי' הכתו' אולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה עכ"ל:

כא (א) וה' פקד וגו', אין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד, כמו פקד יפקד אלהים אתכם (בראשית נ' כ"ה), פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם (שמות ג' י"ו) ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים (שופטים ט"ו א'), אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר, וכן הלשון בכל העקרות היולדו' ברחל ויזכר אלהים את רחל (שמות ל' כ"ב), ובחנה ויזכרה ה' (שמואל א' א' י"ט), וכך אמרו פקדונות הרי הן כזכרונו' (הרמב"ן). ועיין מה שהארכתי בענין שרש פקד בתחלת ס' במדבר: (ב) לזקניו, בימי זקנתו, ויראה לי כי שם זקונים תאר אל הימים ימי הזקונים ולכן לא יבא ממנו יחיד לעולם כמו נעורי' שנאמר את ימי נעוריה (יחזקאל כ"ג י"ט), גם כשנא התאר לבדו ויובן המתואר מענינו כמו אל בית אביה כנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג), וכן זקונים ענינו ימי זקונים, עם שלא נמצא נמקרא עם המתואר: למועד אשר דבר אתו, אתו שב על המועד וכן תרגם אונקלוס ויב"ע, וכן פי' רש"י את המועד דבר וקבע, כמו שאמר לו למועד אשוב אליך, וכן מתורגם בל"א: (ה) ואברהם בן מאת שנה וגו', אין צורך להודיע פה זאת, כי כבר נודע הוא מהפרשיות הקודמות, אך הוא חוזר אל הפסוק שאחריו, והכוונה לפי שהי' אברהם בן מאת שנה בהולד לו וגו' לכן אמרה שרה מאמרה הנמשך, והוי"ו של ותאמר המהפכת העתיד לעבר מקשרת ג"כ ב' המאמרים אשר הראשון שנה אל השני, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: בהולד לו את, בא: מלה זאת אחר הנפעל, וכן להלן ביום הגמל את יצחק: ועיין בהקדמה ובתחלת פ' בראשי': (ו) צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי, הוא צחוק בפה, והוא הצחוק אשר לשמחה [ועיין מ"ש למעלה בפסוק ותצחק שרה (י"ח י"ב)], וכל השומע שילדתי בן, יצחק בעבורי לשמחה כמו שיצחק האדם לדבר התימה, ולשון הרשב"ם צחק, שמחה של תמהון עכ"ל, וא"ת, חדוא, יחדי, ויב"ע תרגם, תימהא, יתמה, והמתרגם בל"א תרגם (לאכען), והכל על כוונה אחת, ולכן תרגם יצחק לי (מוס איבער מיך לאכען) כטבע האיש הרואה דבר מתמיה שאינו יכול לעצור עצמו מן הצחוק: לי, עלי או בעבורי: (ז) ותאמר, עוד: מי מלל לאברהם וגו', יראו הרואים וישמעו כל השומעים מי הוא זה השומר

הבטחתו

הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת

עם

אונקלוס

דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי: ח וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יַת יִצְחָק: ט וַחֲזַת שָׂרָה יַת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאֵיךְ: י וַאֲמָרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ יָת אַמְתָא הָדָא וְיָת בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר אַמְתָא הָדָא

עם

תרגום אשכנזי

זייגען ווירד ! נון האבע איך איהם אין זיינעם אלטער איינען זאהן געבארען. (ח) דאז קינד ווארד גראס אונד ענטוועהנט, אונד אברהם מאכטע איין גראסעס גאסטגעבאט אן דעם טאגע, דא יצחק ענטוועהנט ווארדען. (ט) שרה זאה דען זאהן דער מצרית הגר, וועלכן זיא דעם אברהם געבארען האטטע, זיין געשפעטטע טרייבען. (י) דא שפראך זיא צו אברהם: יאגע דיזע מאגד אונד איהרען זאהן פארט, דען דער זאהן דיזער מאגד זאלל ניכט

מיט

באור

הבטחתי הוא הקב"ה שמבטיח ועושה שאמר לאברהם כי עוד יבואון ימי עדנה לשרה ותניק בנים, כי הנה עתה קיים דבריו וילדתי בן לזקוניו, כן פירשו רש"י והרשב"ם, והוא שבח אל השם, ויראה לי שהוא כדמיון שירה קטנה ששרה שרה על הנס הנפלא הזה כאשר שרה חנה אחר שפקד ה' לתת לה בן, ולכן המאמר הזה מחולק למאמרי' קצרים בעלי ג' תיבות, גם באה בו מלת מלל שמקורו מן הארמי תרגומו של דבר, ולא נמצא השרש הזה בכל ספורי המעשים אשר בתנ"ך, אבל נמצ' ממנו הרבה במליצות שירי לשה"ק, ולכן באה ג"כ מלת היניקה עבר במקום עתיד כאשר הוא נהוג בשירים, והרמב"ן הקשה על רש"י וכתב כי לא מצאנו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם (שופטים ט' כ"ח)· מי דוד ומי בן ישי (שמואל א' כ"ה י') עכ"ל, ואין זה מוכרע, כי באמת תמצא מלת מי גם לכבוד ומעלה, שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעי' מ' כ"ו), מי פעל ועשה קרא הדרות מראש (שם מ"א ד'), ובקצת נוסחאות כפי' רש"י פה הובאו ב' פסוקי' אלו לראיה שהו' לשון חשיבות, אבל יראה שאין בשאלת מי הכרעה, פעמים שתבו' על דרך הלעג ואז תהיה להקטין הדבר, כמו במקומות שזכר הרמב"ן ז"ל, וכן מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב ל"ח ב'), ובכלם ענין הלעג של המעשה המכוון יצטרך אדם בעל מעלה וחשיבות, ושל הלועג התמצ' מעלה זאת באיש הזה? והנה בפסוקו' שאחריו באיוב באמרה שאלת מי ומי כמה פעמי' על צד החשיבות ויתרון המעלה, ומי שם ממדיה וגו' (שם ה' וכל סימן ל"ט), ולכן הנכון בביאור הכתוב שלפנינו כפי' רש"י, וכמו שמתורגם בל"א: היניקה, שרשו ינק ומבנין הפעיל, ועל המנהג תהי' ה"א ההפעיל שבעבר ומקור וצווי ומ"ם הבינוני פועל ואותיו' אית"ן שבהפעיל בחולם מוסף וי"ו במקום יו"ד השרש כי אותיות אהו"י מתחלפות זה בזה, כמו הוריד מוריד אוריד יוריד, ולא יבואו בצירי להמשיך היו"ד עצמה, כדי להפריד בינו ובין הקל שגם הוא בצירי כמו אֵרֵד יֵרֵד, ולא הסתפקו ביו"ד ההפעיל להפריש ביניהם כי תפול לפעמי' מן ההפעיל, כמו זכר מלחמה אל תּוֹסַף (איוב מ' ל"ב), ונמצא גם בקל בפתח כמו אֵדַע יֵדַע, אבל יש שרשים מעטי' שתחייב' אותיות אית"ן בקל בחירק מוסף יו"ד, ובאו תנועה בהפעיל אותיות אית"ן בצירי, ותבוא גם הה"א בעבר ומקור וצווי ומ"ם הבינוני פועל בצירי: בנים, ע"ד המליצה תדבר מי יחשוב שתוכל שרה להניק בנים לעת זקנתה: כי ילדתי בן לזקניו, הנס של שרה שילדה אחר שחדל לה האורח הוא גדול משל אברהם כי כמה זקנים יולידו כנשאם נשים בחורות, וא"כ יש להפליא שלא הזכירה שרה עיקר הנס שילדתו לזקנתה והזכירה הטפל, ומה יפה פי' הרשב"ם שכתב וז"ל היניקה בנים שרה, אחרי זקנתה, ולזקניו של אברהם, ולפ"ז הזכירה גודל הנס בתחלה ואח"ז הטפל: (ח) ויגדל, ענינו תוספת השנים: ויגמל, נבדל מן הדדים ונשלמה יניקתו אחר כ"ד חדש כדכתיב בשמואל עד גמלו אתו (שמואל א' א' כ"ג): ביום הגמל, עשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: (ט) ותרא שרה את בן הגר המצרית (אשר ילדה לאברהם) מצחק, מלת לאברהם נטעם בטעם מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו כדין סוף המאמר המוסגר, ומלת ותרא חוזרת על מלת מצחק, וענינו ותראהו מצחק, וענין הצחוק הזה רש"י פי' ע"פ המדרש ע"ז או ג"ע או ש"ד, ופי' עוד שהי' מריב עם יצחק על הירושה, והראב"ע פי' מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה, אבל חלילה לצדקת שרה לשלח ב' נפשות המדברה במקום סכנה בלי חטא ועון רק בעבור קנאתה, ונפרש שהיא בעצמה יעצה את אברהם לאמר בא נא אל שפחתי ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה, ואחר שנבנתה גם היא, תשלחנו בלי פשע, והביאור הנכון הוא כפי' ר"ע ספורנו שבא על הפסוק שלפניו ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, וע"ז הי' מתלוצץ ישמעאל באמרו כי מאבימלך נתעברה שרה ודימו בנו כמו שהיו ליצני הדור אומרים אז, ואל דבריו אלו וליצנותו זאת שייך ג"כ דברים לו שכיון שאינכו בנו הנה לי תהי' כל הירושה, ולכן גרשה אותו שרה ואמרה כי לא יירש וגו', ומכוון למה שאמרו רז"ל שהי' בשעה שנגרש בן שבע עשרה שנה, וא"כ הי' זה בשנה ההיא אחר שנגמל יצחק, וכתב עוד והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אח"כ מליצני הדור, וגם הרמב"ן פי' שהי' הצחוק ללעג בעת המשתה אבל לא כתב שנת הצחוק, וכן מתורגם לל"א (שפאטטען): (י) גרש האשה הזאת ואת בנה, כי בעצתה עשה

רש"י

מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומר הבטחה ומבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו מאה כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניקה אותם: ח ויגמל. לסוף כ"ד חדש: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: ט מצחק. לשון ע"א כמו שנאמר ויקומו לצחק (שמות ל"ב): ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי (בראשי' ל"ט). ד"א לשון רציח' כמו יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו' (שמואל ב' ב')· שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כדאמרת כמתלהלה היורה זקים וגו' (משלי כ"ו) ואמר הלא משחק אני: י עם בני עם יצחק· מכיון שהוא בני אפי' אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק

אפילו

הגן

עם ברי עם יצחק: יא ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק בריה: יב ואמר יי לאברהם לא יבאש בעינך על עולימא ועל אמתך כל דתימר לך שרה קבל מינה ארי ביצחק יתקרון לך בנין: יג ואף ית בר אמתא לעמא אשוייניה ארי ברך הוא: יד ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורוקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת

עם בני עם יצחק: יא וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: יב ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע: יג וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא: יד וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר

מיט מיינעם זאָהן, נעמליך מיט יצחק, ערבען.
(יא) דיזעס מיספּיל אין דען אויגען אברהם'ס, אום זיינעס זאָהנעס וויללען.
(יב) אבער גאָטט שפּראך צו אברהם: לאָס דיר ניכט באַנגע זיין אום דען קנאַבען אונד אום דיינע מאַגד, וואַז דיר שרה זאָגען ווירד, געהאָרכע! דען נור דורך יצחק זאָלל דיין זאַאמען גענעננט ווערדען.
(יג) אבער אויך דען זאָהן דער מאַגד וויל איך צו איינעם פֿאָלקע מאַכען, ווייל ער דיין זאַאמען איזט.
(יד) דאַ שטונד אברהם דעס מאָרגענס פֿריה אויף, נאַהם שפּייזע אונד איינען שלויך מיט וואַססער, גאַב עז דער הגר, לעגטע עז נעמליך אויף אירע שולטער, וויא אויך דאַז קינד, אונד שיקטע זיא הינוועג; זיא גינג, אונד פֿעראירטע זיך אין דער וויסטע באר

רש"י

אפילו הינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק שעתיהן בו: יא אודות בנו. ששמע שילא לתרבות רעה ופשוטו על שאומר לו לשלחו: יב שמע בקולה. למדנו שאברהם הי' טפל לשרה בנבואה: יד לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה. ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול

באור

הבן שהוציאה דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפי' בקנת' (ר"ע ספורנו): כי לא יירש בן האמה, שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום (ר"ע ספורנו), ולשון הרמב"ן אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או להלקותו ואני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת עכ"ל: עם בני עם יצחק, לפי פשוטו הוא לתוספת באור, וכן מתורגם בל"א (נעמליך): (יא) וירע, לדעת ר' יהודה חיוג, שרשו ריע, ובא הא"ת בצירי ע"ד הזרות, כי משפטו בקמץ, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש ירע ובמכלול (ד' קטן דף ק"ל ע"א) שרשו ירע, ובא הא"ת על משפטו בצירי והרי"ש ראוי להיות ג"כ בצירי כמו ירד, ובבוא עליו וי"ו ההפוך תשתנה לסגול כמו וירד ה' (שם י"א ה'), רק שנשתנה פה לפתח להרחקת אות הגרון שאחריו, והוא כעל עומד, וירע ורוע הם שני שרשים מענין אחד: על אודת בנו, הכתוב כפר בכבוד אברהם ויאמר שלא הי' הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פלגשו וחפצו בה ולא אמרה לו שתגרש האמה בלבד הי' עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה. (הרמב"ן): על אודת, כמו על דבר, ואונקלוס תרגם על דבר ועל אודת שניהם, על עיסק, ושרשו איד, והוא לשון רבות אבל לא נמצא ממנו הנפרד: (יב) שמע, לשון קבלה, ולשון שמיעה בלא למ"ד או בי"ת אחריו, הוא לפעמים שמיעת האזן כפשוטו, ולפעמים קבלת הדברים, ולפעמים הבנת הדברים, וכשתהי' אחריו בי"ת או למ"ד לא תהי' הכוונה רק על קבלת הדברים: כי ביצחק, כי רק ביצחק, וכן מתורגם בל"א: יקרא לך זרע, רק זרע יצחק יקראו על שמך זרעך, ובריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' (שם ט"ו י"ג), על יצחק הבטחתיך: (יג) וגם את בן האמה, מפני שהי' אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו לכן אמר לו הקב"ה אל תדאג עליו כי אף שהוא יקרא בן האמה ולא בנך, לגוי אשימנו; כי זרעך הוא, הואיל וזרעך הוא שנולד ממך, ומלת כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא, והנה בענין דהא יובלו שתי כוונות, האחת נתינת טעם וסבה מחודשת למאמר הקודם לא נודעה עדיין, והב' נתינת טעם וסבה ידועה למאמר הקודם, ולפי שהן קרובות בעיקר הענין, לכן לא הבדיל בעל הלשון הארמי ביניהם כי תרגם אונקלוס שניהם ארי, ויב"ע תרגם שניהם ארום, אבל בעל הלשון האשכנזי יפריד ביניהם, כי המורה על נתינת סבה מחודשת יתורגם (דען), והמורה על נתינת סבה ידועה יתורגם (וייל), ולכן במאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, שלא נודע לו מקדם שלא יהי' ישמעאל יורש עם יצחק רק יצחק לבד, מתורגם בל"א, (דען) אבל כי זרעך הוא, שהיא סבה ידועה, מתורגם (וייל), ועיין בריש פ' בשלח: (יד) וחמת מים, כאד, ונפרד נקוד חֵמֶת, ובסמיכות ישתנה הסגול לפתח, ובאורו חמת מלא מים: שם על שכמה ואת הילד, לשון הרמב"ן כמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד כתן לה שילך עמה באשר תלך, (ויהי' פי') ותשלך את הילד, גברה עליו המחלה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישלכם אל ארץ אחרת (דברים כ"ט כ"ז), אל תשליכני מלפניך (תהלים נ"א י"ג), ענין שלוח. ור"ל אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שבחלש נכמרו ורבותינו אמרו שהי' חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה טעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא ביתה להוציאו מיד ובמצותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נושאים אותם עכ"ל, וכן פי' רש"י שגם הילד שם על שכמה כדעת רז"ל, וכן מתורגם בל"א: ותתע, שרשו תעה, ומשפטו תִּתְעֶה, במשקל תִּפְנֶה, והוא פעל עומד מן הקל, ובבואו עם וי"ו ההפוך תפול הה"א ובא הסגול תחת הפ"א, והא"לן לפעמים בחירק כמו וַיִּפֶן ולפעמים בצירי כמו וַתֵּפֶן וַיֵּפֶן, ונשתנה במלת ותתע הסגול לפתח להרחקת העי"ן הגרונית: במדבר באר שבע, לא נקראה אז עדיין באר שבע רק אח"כ אודות שבועת אברהם לאבימלך, כמפורש בפ' שאח"ז, רק מגה רבינו הכותב התורה

בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא

אונקלוס

וְאָזָלַת וְטָעַת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָא וּרְמַת יָת רַבְיָא תְּחוֹת חַד מִן אִילָנַיָּא׃ טז וַאֲזָלַת וִיתֵיבַת לַהּ מִקְּבֵיל אַרְחֵיק כְּמֵיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא וִיתֵיבַת מִקְּבֵיל וַאֲרֵימַת יָת קָלַהּ וּבְכָת׃ יז וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵיהּ דְּרַבְיָא וּקְרָא מַלְאֲכָא דַּייָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מַה לִּיךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ לְקָלֵיהּ דְּרַבְיָא

באתר

תרגום אשכנזי

באר שבע. (טו) אלז דאז וואססער אין דעם שלויך צו ענדע וואר, ווארף זיא דאז קינד אונטער איינען פאן דען ביימען.
(טז) זיא אבער גינג, זעצטע זיך פאן פערנע, זא וויט וויא איין באגענשוס, דען זיא זאגטע: איך מאג ניכט צוזעהען, ווען דאז קינד שטירבט; זיא זאס אלזא פאן פערנע, ערהוב איהרע שטיממע אונד וויינטע. (יז) גאטט ערהערטע דיא שטיממע דעם קנאבען, אונד איין ענגעל גאטטעס ריף דער הגר פאם הימעל צו, אונד שפראך צו איהר: וואז איזט דיר, הגר? פירכטע דיך ניכט, דען גאטט האט דיא שטיממע דעם קנאבען ערהערט,

דא

רש"י

יכול לילך ברגליו: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה: טו ויכלו המים. לפי שדרך חולי' לשתות הרבה: טז מנגד. מרחוק: כמטחוי קשת. כשתי טיחות וחוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ וא"ת היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלעי (שיר ב') מגזרת וחיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעי' י"ט) ומגזרת יחוגו וינועו כשכור (תהלי' ק"ז) וכן קצוי ארץ (ישעי' כ"ו) מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: יז את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמ' להתקבל: באשר הוא שם. לפי מעשי' שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שעתיד לעשות. לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר משא בערב וגומר לקראת צמא התיו מים וגו' (ישעי' כ"א) כשהיו מוליכין אותם אצל ערביי' היו ישראל אומרים לשוביהם

באור

התורה קראה בשם שנקראת בימיו, והנה לדעת הרמב"ע היה אז אברהם בגרר ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע והיא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע, אבל לא כן דעתי כי אם הי' אז אברהם עדיין בגרר לא היתה צריכה לפנות לבאר שבע למזרח א"י כ"א למערב כי דעתה הי' לחזור לארץ מולדתה מצרימה כמפורש אח"ז ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים, ובלי ספק הראה לה אברהם את הדרך אשר תלך בה למצרים, ומדבר פארן שישב שם ישמעאל אינכו רחוק משם, וגם ארץ פלשתים ומצרים אינם רחוקי' זה מזה, כמפורש בתחלת פ' בשלח, ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, גם י"ב בני ישמעאל שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרי', כמפורש בסוף פ' חיי שרה, אבל באר שבע אשר ליהודה הי' סמוך לחברון ולא בארץ פלשתים, וכבר הלך אברהם מארץ פלשתים ונסע אל המקום הסמוך לחברון, והיה סמוך לגבול פלשתים, כאשר אפרש עוד במקומו, ולכן הגר בלכתה מבאר שבע למצרים תעתה במדבר באר שבע טרם בואה אל מדבר פארן:
(טו) ותשלך, כתרגומו, ורמת, כי הי' בידה, כאשר כתבתי למעל', וכן מתורגם בל"א: אחד השיחם, אחד מן האילנות: (טז) מנגד, בשתנוא המלה הזאת עם מ"ם ענינה מרחיק: הרחק, בא המקור במקום השם כדרכו, והוא שם תאר אל מקום המרחק אשר בין שני מקומות כמו דרך רחוק, וכן מתורגם בל"א: כמטחוי קשת, עיקר שרשו טחה, ואין לו ריע במקרא, אמנם נתוספה בו ה"א אל השרש ונעשה שרש בעל ד' אותיות, והנה לדעת רבי יונה הוא פעל ויאמר ממנו כל בנין הדגוש, טִחְוָה טִחְוֵית טִחְוֵיתִי וכו', והוא על דרך הפעלים בעלי ד' אותיו' השורש, והוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל האמיתית וה"א שאחריה הוסיפו אבל לא כהוספת אות מאותיות האמנתי"ו אלא לצורך ותפול בנקל, אבל הה"א הזאת שמוה כמו שרשית, ולכן בכל מקום שהה"א השרשית בנפי למ"ד ה"א תשתנה ליו"ד תשתנה גם היא ליו"ד ובמקום שנשמטה נשמטה גם היא, כמו כי אתה מתחרה בארז (ירמיה כ"ב ט"ו), ואיך תתחרה את הסוסים (שם י"ב ה'), וכן כל ההתי"ן במלת השתחוה ישתחוה תשתחוה נשתחוה, ובשלמים כמו שאכן, כמו שכתבתי בתחלת הפרשה (י"ח ב'), על מלת וישתחו ע"ש, והנה במלת מטחוי יאמר הבינוני לרבים מטח ים בחסרון ה"א האות הרביעית, כיגם בנחי למ"ד ה"א בעלי שלש אותיות תפול הה"א בבינוני ליחידה ורבים ורבות, כמו מן פנה, מְפַנֶּה (הה"א לנקבה וה"א השרש נשמטה), מפנים מפנות, ובסמיכו' הרבי' תפול המ"ם ותשאר היו"ד לבדה לסימן הרבים, והכוונה על האנשי' [ד] המורים בקשת, ויהיה פי' כמטחוי: קשת, כמו שמרחיקין המטפסים בקשת, וי"א שהוא שם בלשון רבים בתוספת מ"ם האמנתי"ו כרגלי, ופירושו כיריית החץ במשיכת הקשת כלומר שיעור מרוצת החץ, והנה לדעת רש"י הוא ג"כ שם ליריית החץ, ולשון רבים אשר בו פי' שמורה על שתי טיחות, ב' פעמים כשעור הזה, אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש טחה, אין ענינו רק כשעור יריית חץ פעם א', ובא בלשון רבים כמו שמצאנו הרבה שמות בלשון רבים תמיד, בתולים, נעורים, חיים, מים, רחיים, מאזנים, מספרים:
(יז) באשר הוא שם, לשון הרמב"ן הנכון בעיני בדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתותו כי לגוי גדול אשימנו, וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד (שופטים ה' כ"ז), ובאשר תלינים שם הוא

קיב

הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי

בי

אונקלוס

בַּאֲתַר דְּהוּא תַמָּן׃ יח קוּמִי טוּלִי יָת רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יָת יְדִיךְ בֵּיהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּינֵּיהּ׃ יט וּגְלָא יְיָ יָת עֵינַהָא וַחֲזָת בֵּירָא דְּמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלַת יָת רוּקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יָת רַבְיָא׃ כ וַהֲוָה מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּרַבְיָא וּרְבָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא׃ כא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כב וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעֲדָךְ בְּכֹל דִּי אַתְּ עָבֵיד׃ כג וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַּייָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר

תרגום אשכנזי

דא, וואו ער יעצט איזט. (יח) אויף! נים דען קנא־בען, אונד שליסע איהן אין דיינע ארמע, דען איך וויל איהן נאך צו איינעם גרא־סען פאלקע מאכען. (יט) דא עפפנעטע גאטט איהרע אויגען, דאס זיא איינען ברוננען זאה; זיא גינג אלזא, פיללטע דען שלויך מיט וואססער, אונד ליס דען קנאבן טרינקען. (כ) גאטט וואר מיט דעם קנאבען, ער וואוכס העראן, וואהנטע אין דער וויסטען, אונד ווארד איין באגענשיצ־צע. (כא) ער וואהנטע נעמליך אין דער וויסטע פארן, אונד זיינע מוטטער נאהם איהם איינע פרויא אויז דעם לאנדע מצרים. (כב) עז וואר אום דיזע צייט, דא שפראך אבימלך אונד זיין העערפיהרער פיכול צו אברהם, וויא פאלגט: גאטט איזט מיט דיר אין אללעם, וואז דוא טהוסט. (כג) נון שווע־רע מיר ביי גאטט, דאס דוא מיר אונד מיינען קינדערן אונד ענקעלן ניכט פאלש ווערדען

רש"י

לשוניס בבקשה אלכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים (ישעיה כ"א) אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים. כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: כ רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת: היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו': כא מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו' (בראשית ט"ז). היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: כב אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: כג ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך

באור

(איוב ל"ט ל'), ירמוז למקום עכ"ל, וכן ת"א, באתר דהוא תמן, והרשב"ם הוסיף בו עוד כוונה אחרת ואמר לפי שלא היתה רואה אותו שהרי כתרחקה מאותו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים, ועל כוונה זאת מתורגם בל"א (וואו ער יעצט איזט), כי בתחלה קודם שהרחיקה עצמה ממנו היו שניהם במקום אחד: (יח) והחזיקי את ידך בו, פעל חזק שקשור עם הבי"ת ענינו שיחזיק עצמו בדבר לתקף אותו בחוזקה, ואף כאן לשון אחיזה בין הזרועות בחוזקה כמו האם לבנה באהבתה אותו, וכן מתורגם בל"א: (יט) ויפקח אלהים את עיניה, נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם: (כ) רבה קשת, מושך בקשת ומורה חצים, ולא נמצא שרש רבה על הענין הזה בכל המקרא עוד, אבל נמצא שרש רבב, ונמצאים כמוהם במקרא שני שרשים מענין אחד, שרר ושרה, ומלת קשת, לדעת רש"י והראב"ע הוא שם תאר, וכתב הרמב"ן ז"ל בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה החצים מלשון ישטמו עלי רבים (איוב ט"ז י"ג), וימררהו ורבו (בראשית מ"ט כ"ג), וקשת הוא העושה הקשתות, (וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש קשת בתחל' דבריו, ויהי' לפ"ז פה חסר וי"ו העטף, רבה וקשת כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ורבים כן), ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וחלתם, אשר ירית ביני ובינך (בראשית ל"א כ"א), ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת, וכן וימצאהו המורים אנשים בקשת (שמואל א' ל"א ג') עכ"ל, אבל הרד"ק בשרשים שרש הנ"ל בסוף דבריו פי' שהו' שם כמו שבת, והמקונן ממנו וכל קשתתיו דרכות (ישעי' ה' כ"ח) וקשתותם תשברנה (תהלים ל"ז ט"ו) עכ"ל, ויהי לפי דבריו לכלי הקשת ב' שמות, קשת וקשת, ויהי' לפי דעתי היחיד משם קשת הבא במקרא עם הכנוים, מן קשת, לפי שבכולם נמצאת השי"ן רפויה והתי"ו דגוש' כדגש קל, קשתי קשתו על משקל מלכי מלכו מן מלך, ולא מן קשת לפי שאין דרך להפיל הדגש החזק מן השמות הכבדים כמו שלא יפול ונכר מגלת שבת כשהם בכנוים, וכן המקונן מן קשת שבמקרא ג' פעמים בלי הכנוי, וקשתות נערים (ישעי' י"ג י"ח), המגנים והקשתות (נחמי' ד' י'), ושריונות וקשתות (ד"ה ב' כ"ו י"ד), בהשתנות הפתח לשוא ונתברון דגש השי"ן, גם המה מן קשת כמו ארצות מן ארץ, אבל אותם שבאו לרבים עם הכנוי', בכלם השי"ן דגושה והתי"ו רפוי'

לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע

כבשת

אונקלוס

לִי וְלִבְרִי וּלְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבֵיד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דְּאִיתּוֹתַבְתָּא בַּהּ׃ כד וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים׃ כה וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִּי אֲנַסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מָאן עֲבַד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין׃ כז וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזָרוּ תַּרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כח וַאֲקֵים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפַן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ כט וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִנּוּן שְׁבַע חוּרְפַן אִלֵּין דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ ל וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע

חורפן

תרגום אשכנזי

ווערדן וויללסט; וויא דיא געוואָגענהייט, וועלכע איך דיר ערציגט, זאָ זאָללסט דוא אויך מיר אונד דעם לאַנדע ערציגען, אין וועלכעם דוא דיך אויפגעהאַלטען האַסט.

(כד) אברהם שפראַך: יאַ! איך וויל שווערען.

(כה) ער שטעללטע אבער דען אבימלך צור רעדע וועגען דעם ברוננענס, דען דיא קנעכטע אבימלך׳ס גערויבט האַטטען.

(כו) אלליין אבימלך שפראַך: איך וייס ניכט, ווער דיזעס געטהאַן האַט; דוא האַסט מיר אויך ניכטס געזאַגט, אונד איך האַבע ניכטס דאַפאַן ערפאַהרען, אויסער הייטע.

(כז) אברהם נאַהם שאַאַפע אונד רינדער, גאַב זיא דעם אבימלך, אונד זיא צערשניטטען ביידע איינען בונד.

(כח) אברהם שטעללטע זיבען יונגע שאַאַפע בעזאָנדערס.

(כט) דאַ שפראַך אבימלך צו אברהם: וואַז בעדייטען דיזע זיבען יונגע שאַאַפע, וועלכע דוא בעזאָנדערס געשטעללט האַסט?

(ל) יענער אנטוואָרטעטע: דאַס דוא דיא זיבען שאַאַפע

רש״י

לך הנה אחרי לפניך: כה והוכיח. נתוכח עמו על כך: ל בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה (בראשית ל״א): כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם

באור

קַשְׁתֹּתָיו, קַשְׁתֹתֵיהֶם, והם מקובצים מן שם קֶשֶׁת כמו מן שַׁבָּת שַׁבְּתֹתָיו, שַׁבְּתוֹתָם שַׁבְּתֹתֵיהֶם, בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בשבתכם עליה (ויקרא כ״ו ל״ה): (כג) אלהים עמך בכל אשר אתה עשה, לפי שראו הנסים שנעשו לו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) הנה, ת״א ויב״ע, הכא, כי הנה בלא עד מורה על המקום, ועם מלת עד מורה על הזמן, ועיין מ״ש בפ׳ שלח לך בפסוק שלא כה וגו׳ ממצרים ועד הנה (במדבר י״ד י״ט): אם תשקר לי, מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקר לי, ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א׳ ג׳ י״ד), אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פ״ט ל״ו), ובאורה בכל מקום שתבא על שבועה כמו שלא, אם אתם תבאו אל הארץ (במדבר י״ד ל׳), שלא תבאו אל הארץ, וכן ת״א פה, דלא תשקר בי, וכן מתורגם בל״א, ועיין מ״ש בפ׳ שלח לך בפסוק אם יראו את הארץ (במדבר י״ד כ״ג): השקר, אין לו ריע בבנין הקל, ונמצא ה׳ פעמים בבנין פִּעֵל, וגם נתלוה ג׳ פעמים עם הבי״ת, וב׳ פעמים בלי שום אות שמושית אחריו, ובאה פה הלמ״ד אחריו, לי ולניני ולנכדי, והשקר הפך האמת, דבר שאינו כן, והטעם אל תעשה דבר לי או לניני או לנכדי שעל ידו יהי׳ הדבור הזה שקר: והוא קרוב מענין הכזב והבגידה, שהמשקר מוליד תקוה לדבר שלא ירצה לעשותו, והבוגד גומל רעה למי שהוא חייב להטיב, וכתב הרמב״ן ולשון תשקר לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו, אמר שיהי׳ משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך עכ״ל: ועם הארץ, ועם אנשי הארץ כמו ושמעו מצרים (במדבר י״ד י״ג), אנשי מצרים: (כד) אנכי אשבע, נאה מלת המדבר בעדו לפני אל״ף האית״ן שגם היא למדבר בעדו, ותהי׳ הכוונה אני אעשה את שלי לעשות עמך חסד ואשבע, אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלו ממני (כן פי׳ ר״ע ספורנו): אשבע, בחירק האל״ף ורוב אל״ף אית״ן בנפעל בסגול שלא יתערב עם יו״ד אית״ן בקריאה: (כה) והוכח אברהם את אבימלך, נתוכח עמו בטענת דברים: אשר גזלו עבדי אבימלך, הוכיחו באשר הוא מלך, על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים על דרך לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה (תהלים ק״א ז׳), (ר״ע ספורנו): (כו) לא ידעתי מי עשה, גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי מי מהם עשה זה; וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי, על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאשר המין, הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני כנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסום איזה גזל שנעשה

והנה

כִּבְשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם

אונקלוס

חורפן תקביל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי חפרית ית בירא הדא׃ לא על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן קיימו תרויהון׃ לב וגזרו קיים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חיליה ותבו לארעא דפלשתאי׃ לג ונצב אילנא בבאר שבע וצלי תמן בשמא

תרגום אשכנזי

שאפע פאן מיינער האנד נעהמען זאללסט, דאמיט עז מיר צום צייגניס דינע, דאס איך דיזען ברוננען געגראבען האבע. (לא) דארום נענגטע מאן דיזען ארט: באר שבע, דען אללדא האטטען זיא ביידע געשווארען. (לב) זיא צערשניטטען אלזא איינען בונד אין באר שבע, אלורען שטונד אבימלך אונד זיין העער פיהרער פיכול אויף, אונד קעהרטען אין דאז לאנד פלשתים צוריק. (לג) ער פפלאנצטע איינען וואלד אין באר שבע, אונד בעטעטע דארט מיט דעם נאמען

רש"י

אברהם: לג אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א): ויקרא שם וגו'. ע"י אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם. לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה

באור

והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון כזה׃ (כן פי' פסוק זה ר"ע ספורנו), וכן תרגם יב"ע: (כט) הנה, כנוי לנקבות נסתרות, כמו לזכרים הם: לבדנה, הה"א נוספת, ואין רוע במקרא לאלה זאת עם ה"א נוספת: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי, על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו אות התעודה (רות ד' ז'), כי יהי' זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר׃ (ר"ע ספורנו): את שבע כבשת, בא' פה מלת את ואין אחרי' לא ה"א הידיע' ולא כינוי ולא סמיכו' אלא כמנהג, וכמוהו את אחיכם אחר (להלן מ"ג י"ד), ויכו את רפאים (לעיל י"ד ה'): תהיה לי, בא על משקל נקבה כמשפט במקום שאין שמין מפורש: לעדה, פרשו עוד, וגם המקרה ממנו, עדות, (צייגניס), וגם התאר לזכר עד ולנקבה עדה, כמו עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית ל"א נ"ב), ונמצא גם שם המקרה עד כמו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג), ר"ל עדות שקר, והנה תהי' לי לעדה יוכל לפרש שהוא תואר נקבה ומוסב על הדבר שאין מינו מבורר שאמר עליו תהי' לי, וכמו שת"א וירושלמי לסהדו, כי שם המקרה בארמי סהדותא, ויתורגם בל"א (דאמיט עס מיר איין צייגע) אובלשון נקבה (איינע צייגין זייא), ואולם יותר נראה שהיא שם המקר' (צייגניס), וכן מתורגם בל"א׃ (לא) על כן קרא, הקורא: כי שם נשבעו שניהם, חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ראובן שמעון (שמות א' ב'), רוצה לומר על כן על שבע כבשות וכי שם נשבעו שניהם על שני הדברים האלה קרא למקום ההוא באר שבע ונשתתף באר עם שבע על הבאר שחפר שם אברהם. (מכלל יופי), ולדעתי אין צורך לזה כי בפ' תולדת נאמר ג"כ על כן שם העיר באר שבע (בראשית כ"ו ל"ג), ולא הי' שם רק שבועה ולא שבע כבשות, ולכן גם פה נקר' כן על שם עיקר הדבר שהיא השבועה, אבל שבע הכבשות טפל הי' רק לזכרון ולעדות, ואולי גם שבע הכבשת אשר הציג לבדנה היתה הכוונה לזכר השבועה בעבור מלת שבע: (לב) ויכרתו ברית בבאר שבע, הוא כלל אחר הפרט, ומתורגם בל"א (אלזא): וישבו אל ארץ פלשתים, לשון הרמב"ן עניינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו, אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר עכ"ל, אבל הרמב"ן עצמו כתב בפ' תולדת כי נחל גרר הוא נחל נמשך מגרר של ארץ אחרת. ואמר וה כתב שם ואולי איננה ממלכותו אעפ"י שהיא בארץ פלשתים, והוצרך הרמב"ן שם לכל זה בעבור שאמרו ליצחק לך מעמנו וגם סתמו הבארות טרם בוא יצחק, ואיך יגרשוהו לשוב לאברהם בארצם, והנה ע"ש שאולי איננה ממלכותו ואף שהיא בארץ פלשתים, לא שמענו מעולם שתהי' ארץ פלשתים מחולקת למלכים שונים, כי לא נמצא רק חמשת סרני פלשתים, והסרנים אינם מלכים, אך מדרגה פחותה מהם, אבל בעת שמלכו שם מלכים מלך אחד היה לכלם, ויותר נראה כדבריו הראשונים כי הנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת, והנה שם נאמר אח"ז ויעתק משם, והיינו עוד להלן מארץ פלשתים, לפי שרבו על ב' בארות הראשונות בעבור שהיו סמוך לגבולם, ואח"ז נאמר ויעל משם באר שבע, וא"כ לא הי' באר שבע בנחל גרר, ולכן לפי דעתי לא היתה באר שבע בארץ פלשתים, כמו שכתבתי למעלה, ולפ"ז יהי' פי' וישבו אל ארץ פלשתים כמשמעו, ורמז' לזה מלשון ועם הארץ אשר גרתה בה, בלשון עבר, ולא אמר הארץ אשר אתה גר בה, משמע שגר בה לפנים ולא עתה, וכן מצאתי אח"ז בפי' ר"ע ספורנו שכתב וז"ל וישבו אל ארץ פלשתים, שנו' מבאר שבע שלא הי' מארץ פלשתי' שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לרעות מקנהו וגם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית עכ"ל, ואין לתמוה על שלא נזכר בכתוב הליכת אברהם מארץ פלשתים, כי דרך הכתוב לקצר בפרטים כאלה, כמו שלא נזכר ספור הענין שחפר באר ונגזלה ממנו עבדי אבימלך, רק בתוכחתו לאבימלך אמר על אדות באר המים אשר גזלו וגו', כי עיקר כונ' הפרשיות האלו הוא לספר מה שקרה לקדושים ההם, שע"י יראתם ואהבתם את ה' גדלו והצליחו עד שגם מלכים עע"ז התאוו לכרו' ברית עמם, והנה לכל הפנים אם תהי' באר שבע בארץ פלשתים או לאו, הנה לא הודיע הכתוב אימת נסע אברהם משם לחברון עם שרה או שרה לבדה, כי בסוף פ' העקדה נאמר וישב אברהם בבאר שבע, ואח"ז נאמר ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו', כי חברון איננה באר שבע כמפורש בס' יהושע, שבאר שבע היא מן הערי' אשר נפלו לשמעון בתוך נחלת בני יהודה, אבל חברון נשארה ליהודה, ונתנוה לכלב בן יפנה: ונראה לי עוד שהבאר שנגזלו ממנו לא הי' במקום שנשבעו (אשר נקרא אח"כ באר שבע), כי איננו מארץ פלשתים ומדוע יגזלו ממנו באר ארץ אחרת אשר אין להם שום טענה עליו. רק שכן הי' הדבר, כי עבדי אברהם לא נשארו עם מקנהו על מרעה אחד, כי אם נסעו ממקום למקום למצא נאות דשא למקנהו הרב, והוא הלך לפעמים לראות את מקנהו ומה יעשה בהם ויהי' שוכן בעיר הם הוכות אל המרעה, ויעקר מושבו הי' בגרר, והנה הרועי' בכל מקום שילכו יצטרכו למי' בורך רב, והוא יקר עד מאד במחוז ההוא, וצריכין לחפור בארות בשדה להשקות ממנו העדרים, ובהיות אברהם בגרר חפר

בשם יהוה אל עולם: לד ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים: פ

שביעי ע"כ: כב פרשת יום ג' של ר"ה

א ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את־אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: ב ויאמר קח־נא את־בנך את

אונקלוס

בשמא דיי אלהא דעלמא: לד ואיתותב אברהם בארע פלשתאי יומין סגיאין:

כב א והוה בתר פתגמיא האלין וײ נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא: ב ואמר דבר כען ית ברך ית

תרגום אשכנזי

גאמען דעס עוויגען, דער איין גאטט איזט עוויגער צייטען.
(לד) אברהם הילט זיך אים לאנדע פלשתים לאנגע צייט אויף.
כב (א) עז מאר נאך דיזען בעגעבענהייטען, אלז גאטט אברהם פערזוכטע, אונד שפראך צו איהם: אברהם! אברהם שפראך: היר בין איך!
(ב) דא שפראך גאטט: נים דיינען זאהן, דיינען איינציגען

רש"י

והיה העולם אלהתם: לד ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם. שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה (בראשית י"ב). ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון (בראשי' י"ג) שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן תשעים ותשע שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדומה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך שנויה בסדר עולם:

כב א אחר הדברים האלה: יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהי' מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: ב קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון

באור

באר בארץ פלשתי' אבל עיר גרר במקום מרעה מקנהו, ועבדי אבימלך גזלוה ממנו, ואברהם חשב שבידיעת אבימלך גזלוה ממנו, לפי שקנא אותו על הצלחתו, ולכן עזב את הבאר ההוא וילך לו אל המקום הנקרא אח"ז באר שבע שאיננו בארץ פלשתים, וכראות אבימלך שעזב מדינתו נתעורר ללכת אליו ולכרות עמו ברית, ואברהם גלה לו בתוכחתו, כי על אדות הבאר אשר גזלו נסע משם, בחשבו כי על פיו גזלוה ממנו, ואבימלך השיב כי לא ידע את הדבר הזה, והנה אברהם נתן לו צאן ובקר וכבשות למען יחזיר לו את הבאר, כי היה לו בו צורך גדול בשוב עבדיו עם מקנהו לארץ פלשתי', למען ימצאו מים בנוה טוב ודשן: ואולי שב אח"כ לגרר וישב שם, ולפי שלא היו אנשי הבאר בעת השבוע', לכן לא נאמר על כן קרא לבאר ההוא באר שבע רק למקום ההוא, ומפרש עוד כי שם נשבעו שניהם, ור"ל אף שלא הי' שם הבאר, הנה השבועה היתה שם, וע"פ גזל הבאר נולדה השבועה:
(לג) ויטע אשל, רז"ל נחלקו בו אם הוא פונדק לאורחים או פרדס, אבל מפרשי הפשט (הרשב"ם והראב"ע), פירשוהו פרדס, וז"ל הרד"ק בפירושו על שמואל בפסוק ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה (א' ל"א י"ג), תחת האשל, ובדברי הימים (א' י' י"ב), תחת האלה, אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ובליב נצבא, (כ"ה נקבת נוסחאות בת"א, אבל בנוסחאות ישנות מצאתי ובליב אילנא), ובדברי הימים פירש שזה העץ היה אלה עכ"ל, וכן תרגמו יב"ע והירושלמי, וכן מתורגם בל"א: ויקרא שם בשם ה' אל עולם, על דעת הרמב"ן ור"ע ספורנו יהי' פי' ויקרא שלימד והודיע לרבים שם ה' שהוא המנהיג בכחו הזמן וממציאו, ועוד פי' כי נוכל לפרש עולם את השמים והארץ כלשון הבא תמיד בדברי רז"ל והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא' בשם ה' האמין בכח שיש לו אילות בכול', וא"ת ויקרא, ובלי, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, ואל עולם ת"א, אלהא דעלמא, אבל המתרגם לל"א תרגם עולם ל' נצח כפי' הרמב"ן והרמב"ם בס' מורה נבוכים והר"ע ספורנו, וכ"כ הראב"ע בפי' קהלת (ג' י"א), בפסוק את הכל עשה יפה בעתו, גם את העלם וגו', שכל עולם שבמקרא פירושו נצח וזמן: (לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, לפי מה שכתבתי כי באר שבע איננ' בארץ פלשתי' יתכן ששב אל ארץ פלשתים אחרי אשר כרת ברית עם אבימל' והשיב לו את הבאר אשר גזלוהו עבדיו, גם יתכן לפרש ויגר אברהם שכבר גר בארץ פלשתים ימים רבים טרם יצא משם אל באר שבע, ונמצאים רבים כמוהו במקרא, וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), ר"ל ויבאש בתחלה קודם שבאו בו התולעים, הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'), ונחטא בתחלה קודם שקצפת: ורש"י כתב ע"פ ברייתא' דס"ע שגר שם כ"ו שנה, והדרך הזה האחרון הוא הנכון לדעתי כאשר אבאר עוד אי"ה: ויגר, בלי וי"ו ההפוך הוא יגור כמו יקום, ועם וי"ו ההפוך ישתנה השורק לקמץ חטף ויקם, ואם למ"ד הפעל רי"ש ישתנה הק"ח לפתח להרחיב על הרי"ש כי יש לה קצת דין הרחב' כאותיות אחה"ע כמו ויסר אליה (שופטים ד' י"ח), ויגר עליה (דניאל א' א'), ובא זה בקמץ שלא כדרך חבריו:

כב (א) ויהי אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר אל הפרשה שלמעלה, אחר הדברים האלה שהרג אברם את המלכים אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומות (בראשית ט"ו א'), ויהי אחרי הדברים האלה שנולד יצחק ויגד לאברהם לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה (שם כ"ב כ"ג) וכו', אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם וכו', וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי

אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ

את

יָת יְחִידָךְ דִּי רְחֵימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃ ג וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ

ודבר

איינציגען, דען דוא ליבסט, נעמליך יצחק, געהע הין אין דאז לאנד מוריה, אונד ברינגע איהן דארט צום גאנ־צען אפפער אויף איינעם דער בערגע, דען איך דיר אנצייגען ווערדע.
(ג) אברהם שטונד דעם מארגענס פריה אויף, זאט־טעלטע זיינען עזעל,

נאהם

רש"י

הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ב' ג') לבנות בית ה' בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבוד' הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא א"ל שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים ואח"כ מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך (בראשית י"ב) וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה (יונה ג'): ג וישכם. נזדרז למצוה: ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה

באור

שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם, וגם ביהושע מטילים על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל, והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה, לכן והאלהים נסה את אברהם, קנתרו וצערו, כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד' ב'), ועל נסותם את ה' (שמות י"ז ז'), מסה ומריבה (שם), בחנני ה' ונסני (תהלים כ"ו ב'), כלומר נתגאית בבן שנתתי לך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה, ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך * (הרשב"ם), וכתב נסה, קונטראר"יאה, אבל אין כן דעת המפרשים והמתרגמי' ללשון ארמי כ"א לשון הבחנה כאשר יבא עוד, ולדעת מהר"י אברבנאל ענין נסיון הו' מלשון התרוממות מענין ונשא נס לגוים (ישעיה ה' כ"ו), והכוונה שרוממו והגדילו, ואין דעתי נוחה בפירוש הזה כי איננו משרשו כי נס שרשו נסס, וזהו שרשו נסה, (ואף כי במדרש מפרש פסוק כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ' י"ז), לגדל ולרומם אתכם, זהו דרך דרש, אבל אנו בלתי אל הפשט עינינו בביאורנו זה), גם מצאנוהו מתחבר לשרש בחן כמו בחנני ה' ונסני (תהלים כ"ו ב'), אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צ"ה ט'), ודעת המתרגם האשכנזי כדעת המפרשים כללות ענין הנסיון מעט בחינה, והיא הוצאת מחשבות הפועל אל המעשה, והם שמות נרדפים כמו שזכרנו, אלא שיש ביניהם הבדל פרטי, ככל השמות הנרדפים שיש להם הוראה כללית משתתפת להם, ועוד הוראות פרטיות מבדילות ביניהם, וז"ל היד והמקום הגורמים לפועל לעשות כאשר עם לבבו יקרא, נסיון, והגורם את הנסיון ההוא יקרא, מנסה, פעמים שיכוון המנסה להוציא מחשבת המנוסה אל הפועל, לדעת את הצפון בלבבו, כמו וינסו אותי זה עשר פעמים (במדבר י"ד כ"ב), (ואז יפול לשון בחינה על ההתבוננות במעשה הגלוי, לדעת על ידו את מחשבת הפועל הצפונ' בלבו), ופעמים שתהיה כוונתו לחזק ולאמץ את לב המנוסה במדה מן המדות, עד שתשוב קנין ותכונה בנפשו, כי החלק המעשיי לא יושל' בידיע' המדו' הטובות והבנתם לבד, כי אם בהוסיף עליהם התמדת הפעולות הנמשכות מהם וההרגל בהם עד שתתחזק המד' בלב העושה, ותאמץ את רוחו להיות תמיד נכון חרוץ לילך בדרכיה ולעשות המעשים הנמשכים ממנה בשמחה בלי עצלה והתרשלות כלל. ועל הדרך הזה אמר והאלהים נסה את אברהם, כלומר שנתן לו ידו והמציא לו מקום לאמץ את לבבו בדרכי היראה ועבודת האל יתברך, ע"י המעשה הגדול והנורא אשר צוה לעשותו, ובל"א (ער האט איהן פערזוכט), ועל הדרך הראשון יאמר בל"א (ער האט איהן געפריפט) עכ"ל: הנני, לשון הזמנ', הנני מזומן למצותך, והיא מלה מורכבת מן הן אני או מן הנה אני: (ב) את בנך את יחידך, בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני, (הרמב"ן): אל ארץ המריה, נמצאת המלה הזאת עוד פעם אחת בד"ה (ב' ג' א'), ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי, והנה מפורש שם שהוא מקום המקדש, ועל דעת חז"ל בפרקי ר"א הוא המקום שהקריבו בו אדם קין והבל ונח, ואמנם שם מוריה חז"ל דרשו בו דרשות שונות, והרמב"ן כתב וז"ל והנכון ע"ד הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שיר ד' ו'), כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בא"י והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו ולכן נקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקר' הר המוריה, ואולי נקרא' העיר (נ"ל שצ"ל הארץ) על שם ההר ההוא אשר בתוכה, הארץ אשר בה הר המוריה, וההר לבדו נקרא מוריה עכ"ל, והנה מה שהוציא כי המור גדל שם ממה שאמרו חז"ל קנמון היה גדל בא"י והיה מרעה לצבאי', לא ידעתי מה ענין מור אצל קנמון, ונודע כי המור והלבונה אינם גדלים רק במלכות שבא אשר בארץ ערב (כפי דעת הרמב"ן עצמו שחולק על הרמב"ם בפי' סממני הקטורת האומר שהמור הוא המוס"קו שהוא דם חיה ק"ים שבארצות הודו, אבל הוא אומר שהו' (המירה) שבארץ שבא היא גדלה על הר אחד, וסמוך לו בגבעות הנמוכות ממנו יגדלו אילני הלבונה, ועליהם אמר שלמה בש"ה (ד' ו'), אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה). והיה לו לקרותו הר הקנמון או ארץ הקנמון, ואף שעם כל זה אפשר הדבר שהיה גם המור גדל בא"י בימים ההם, מ"מ אין לזה ראיה מדברי חז"ל שלא הזכירו רק קנמון לבד, והנה אף אונקלוס ביארו מענין המור, שתרגם לארעא פולחנא ע"ש עבודת הקטור' שיש בו מור נרד ושאר בשמים, כמו שהבין רש"י ז"ל מדבריו, ואולם אין בכל זה הכרע, ועם שנתן רשות לדור' לדרוש שמות העצם כל אחד כאות נפשו וכפי העולה על רוחו, וכלם יפי' וערבי' לאזן השומע, הנה אנחנו לא נדע סבת השמות ההם בברור, במקום שלא גלתה לנו התורה או הקבלה את טעמם, ומי הו' זה אשר היה יכול להתנבאות בשם יששכר שנקר' כן בעבור שכר הדודאים שנתנ' לאה לרחל, אם לא ספרה לנו התורה הזאת, ומי הי' יודע סבת שם יעקב לולי גלתה לנו התורה כי ידו אחזה בעקב עשו, ומי יגלה לנו סבת שמות שאר האנשים, נחשון בן עמינדב, אלישבע, פינחס, אהרן, ודומיהן, אשר היה בלי ספק לאיזה סבה ידועה אז ונעלמה ממנו?: אשר אמר אליך, להרבות שכרו לא גילה לו מיד: (ג) וישכם, נזדרז למצוה: ויחבש, ענין קשור הבהמה באזור שלה: ויבקע, א"ת ובלא כמו ונבקעו הירדן ([illegible]), לשון ביקוע, פיכדר"א בלע"ז ובל"א (שפאלטען) (רש"י): עצי עולה להגיד הכתוב זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והוליכם שלשה ימים (הרמב"ן), כוונת הרב ז"ל לפי דרכו שאברהם לא ידע את ההר

וקשה

אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים
יראה

אונקלוס

ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר ליה יי׃ ד ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק׃ ה ואמר אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא ונסגוד ונתוב לותכון׃ ו ונסיב אברהם ית אעי דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון כחדא׃ ז ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי ואמר הא אשתא ואעיא ואן אמרא לעלתא׃ ח ואמר
אברהם קדם יי גלי

תרגום אשכנזי

נאהם זיינע צווייא קנאבען מיט אונד זיינען זאהן יצחק; שפאלטעטע אפפערהאלץ, מאכטע זיך אויף, אונד גינג אן דען ארט, וועלכען איהם גאטט אנגעצייגט האטטע.

(ד) אם דריטטען טאגע הוב אברהם זיינע אויגען אויף, אונד זאה דען ארט פאן פערנע.

(ה) דא שפראך אברהם צו זיינען קנאבען: „בלייבט נור היר מיט דעם עזעל! איך אבער אונד דיזער קנאבע, וויר וואללען ביז דארט הין געהען, אונד צום אנבעטען נידערווערפען, אונד צו איך צוריקקעהרען.“

(ו) אברהם נאהם דאז אפפערהאלץ, לעגטע עז אויף זיינען זאהן יצחק, נאהם אין זיינער האנד דאז פייער אונד דאז שלאכטמעססער; אלוא גינגען זיא ביידע צוזאממען.

(ז) יצחק שפראך צו זיינעם פאטער אברהם, אונד זאגטע: „מיין פאטער!“ אברהם שפראך: „היער בין איך, מיין זאהן!“ יענער שפראך: „היר איזט צוואר פייער אונד האלץ, ווא איזט אבער דאז לאם צום גאנצען אפפער?“ (ח) אברהם שפראך: „גאטט
ווירד

באור

ואעפ״כ לא ימצא על ההר אשר יאמר לו הגם עצים מזומנים, כי על הר המוריה אמר הרב ז״ל שהמור ואוהלים וקנמון גדל שם לרוב עד שהעזים וכנאים אוכלים ממנו, והמור ואהלים הם מיני עצים, אבל האמת לדעתי כי המור איננו גדל שם, ורז״ל לא אמרו רק הקנמון של-עת קנת המחברים איננו עץ רק מין תבן מבושם וריחני מאד ונקרא בלאטינו, סקוינא״נטו, ולכן הוא מאכל בהמות, וגם לא אמרו שגדל בהר ההוא רק בא״י, ואולי במקום ההוא לא היו עצים: ויקם, לשון זריזות, עיין מ״ש בפ׳ בלק (במדבר כ״ד כ״ה): (ד) ביום השלישי וישא וגו׳, שעורו כאלו אמר, ויהי ביום השלישי וישא וגו׳: ובל״א (אלז דער דריטטע טאג קאם, זא הוב וכו׳): וירא את המקום מרחוק, ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אמר אליך, ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודעי (הרמב״ן): (ה) שבו לכם פה, המתינו פה, וכן ת״א וב״ע, אוריכו, ולא רצה שילכו עמו, כדי שלא ימחו בידו ויטרידוהו בעבודתו והכנתו: עד כה, כאורו דרך מועט למקום אשר לפנינו: (ו) וישם על יצחק בנו, כי בתחלה שם העצים על החמור ועתה שעזב החמו׳ עם נעריו שם העצי׳ על יצחק: המאכלת, הסכין נקרא כן ע״ש שהו׳ אוכל ומכלה, כמ״ש וחרבי תאכל בשר (דברים ל״ב מ״ב), ונאמר כן בהפסק כסגול, ועל המשפט הי׳ ראוי להיות נקמץ כמו ונדק׳ למשקלת (ישעי׳ כ״ח י״ז), ויתכן לפי דעתי שלא הוכח שם מאכלת רק על הסכין המיוחד לחתוך בשר, ונקראת כן לפי שמאכלה את הבשר והיינו שגורמת שיאכל הבשר, וכן כת׳ רש״י שמכשרת בשר לאכילה, ר״ל שמתקנת ומכינה, ולפי שמכינה לאחרים ג׳ כל״ו נקראת בלשון מפעיל: (ז) הנה האש והעצים ואיה השה לעלה, הוי״ו ומחבר׳ ב׳ המאמרי׳ כי המה מתיחסים יחד בענין הכנת העולה: (ח) אלהים יראה לו השה לעלה, בני: אלהים יבחר לו את השה לעולה, אתה
בני

רש״י

השורה: את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום וצלח כמו וצלחו הירדן (שמואל ב׳ י״ט) לשון ביקוע פינ״דרא בלע״ז (ובל״א שפאלטען): ד ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: ה עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו. ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: ו המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא ותרבי תאכל בשר (דברים ל״ב). ושמכשרת בשר לאכילה. ד״א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרם: וילכו שניה׳ יחדיו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: ח יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואף על פי שהבין יצחק שהוא
הולך

יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל

אונקלוס

גְּלֵי לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזָלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא: ט וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דַּאֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַּמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא: י וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִיכַּס יָת בְּרֵיהּ: יא וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַּיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: יב וַאֲמַר לָא תּוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַּעֲבֵיד לֵיהּ מִדְּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי: יג וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא

דכרא

תרגום אשכנזי

ווירד זיך ועלבסט אויזערזעהען דאז לאם צום גאנצען אפפער, מיין זאהן! אלזא גינגען זיא ביידע צוזאממען.

(ט) אלז זיא נון אן דען ארט קאמען, דען איהם גאטט אנגעצייגט האטטע, בויעטע אברהם איינען אלטאר, ארדנעטע דאז האלץ, באנד זיינען זאהן יצחק, אונד לעגטע איהן אויף דען אלטאר איבער דאז האלץ. (י) הירויף שטרעקטע אברהם זיינע האנד אויז, אונד נאהם דאז מעססער, זיינען זאהן צו שלאכטען.

(יא) דא ריף איהם איין ענגעל דעס עוויגען פאם הימעל צו, אונד שפראך: אברהם! אברהם! ער שפראך: היר בין איך!

(יב) יענער: שטרעקקע דיינע האנד ניכט נאך דעם קנאבען, אונד טהוע איהם ניכטס; דען נון ווייס איך, דאס דוא גאטטעספירכטיג ביסט, דא דוא דיינען איינציגען זאהן מיר ניכט פערוויגערט האסט.

(יג) אברהם הוב זיינע אויגן אויף, אונד זאה איינע ווידער

רש"י

הולך לשחוט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: ט ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא ל' עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותם בו היה ניכר: יא אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: יב אל תשלח. לשחוט. א"ל אם כן לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. א"ר אבא אמר ליה אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. א"ל הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: יג והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמין וזקף אברהם

באור

בני, ומלת יראה יאמר גם על הבחירה והרצון, כמו פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה (דברים י"ב י"ג): ענינו אשר תבחר ותרצה, כן פירושו לפי פשוטו כי התבונן שתחת מלת השה שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לעולה מוכיח שכן הוא: (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים, עתה הוא הר המוריה, שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך. (הרמב"ן): ויעקד, ויקשר ידיו ורגליו יחד מאחריו, וכל לשון עקידה יד עם רגל יחד, והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם, קריאת הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם לזרז הנקרא, וכן פי' הראב"ע, ורש"י פי' שהוא לשון חבה: (יב) כי עתה ידעתי וגו', הראב"ע בשם הגאון אמר כי ידעתי כמו הודעתי ור"ל הודעתי לבני עולם, ולפי זה נוטה גם דעת הרשב"ם, וגם רש"י שכתב מעתה יש לי מה להשיב וכו' שרואים כי ירא אלהים אתה עכ"ל נוטה ג"כ לפי' זה, והראב"ע ימאן מלקבל פי' זה ופי' פי' אחר ע"ש, והרמב"ן ז"ל כתב כי עתה ידעתי מתחלה היה יודע יראתו בכח, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה, והיה זכותו שלם עכ"ל, ובזה בחר המתרגם האשכנזי, והוסיף בו מלה ותבלין וז"ל ידוע שהאל יתברך נשגב ומרומם ממקרי הזמן ושנוייו, והתגלגל הדברים בעבר והוה ועתיד לא יהיו בערך אל השם יתברך שמו כי אם השתלשלות הסבות והמסובבים כפי אשר גזרה חכמתו ורצונו הקדוש, והוא ידע מאז את כל אשר יעשה בעתיד ע"י ידיעת הסבו' אשר מהן יסובב, וא"כ הענין אשר בערכנו הוא עתה יהי' בערך השם הסבה, ומה שבערכנו הוא עתיד יהי' בערכו המסובב, ודע זה והבן אמרו עתה ידעתי, והכוונה לא על הזמן ההוה, כי אם על המעשה שהוא סבת הידיעה, כי זה הוא הזמן ההוה בערך אל השם, על ידי המעשה הזה ידעתי כי ירא אלהים אתה, והוא כאשר אמרנו, שהשם יודע העתיד להיות ע"י ידיעת הסבות, ובל"א (היר דורך האבע איך ער קאננט, דאס דוא וכו') עכ"ל: (יג) וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו, הראב"ע מחבר מלת אחר אל נאחז, והכוונה אחר שבאתו אחר היותו נאחז בסבך בקרניו, והנה הוא כנגד בעל הטעמים שהטעים זקף גדול במלת אחר להפסיקו ממלת נאחז: והנכון כפי' הרשב"ם

איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את־האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: יד ויקרא אברהם שם־המקום ההוא יהוה יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה: טו ויקרא מלאך יהוה אל־אברהם שנית מן־השמים: טז ויאמר בי נשבעתי נאם־יהוה כי יען אשר עשית את־הדבר הזה ולא חשכת את־בנך את־יחידך: יז כי־ברך אברכך

והרבה

דכרא חדא אחיד באילנא בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית דכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה: יד ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם יי הכא יהון פלחין דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם יי פלח: טו וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא: טז ואמר במימרי קימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך: יז ארי ברכא

אברכנך

ווידער (פֿאָרבייא לויפֿען), הערנאך וואַרד ער אין דען העקקען מיט זיינען הערנערן פֿערוויקקעלט; דאַ גינג אברהם היין, נאַהם דען ווידער, אונד בראַכטע איהן צום גאַנצען אָפּפֿער אַנשטאַטט זיינעס זאָהנעס. (יד) אברהם נעננטע דענזעלבען אָרט: ה' יראה; וויא נאָך יעטצט געשפּראָכען ווירד: אויף דעם בערגע דעס עוויגען ווירד עז זיך צייגען. (טו) הירויף ריף איין ענגעל דעס עוויגען דעם אברהם צום צווייטען מאַהל פֿאָם היממעל הערּאַב, (טז) אונד שפּראַך: ביא מיר זעלבסט האַבע איך געשוואָרען, שפּריכט דער עוויגע, דאַס, וויל דוא דיזעס געטהאַן, אונד דיינען איינציגען זאָהן ניכט פֿערוויגערט האַסט, (יז) דאַס איך דיך זעגנען: אונד

באור

הרשב"ם ז"ל וירא והנה איל, עובר לפניו אחר נאחז בסבך בקרניו, כלומר אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה ומזמן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו, וכן קדמו שרים אחר נגנים (תהלים ס"ח כ"ו), ושבו העבים אחר הגשם (קהלת י"ב ב') ואח"כ יבא הגשם, וכן ואחר באו משה ואהרן (שמות ה' א') כולם פירושם אחרי כן עכ"ל, וכן פי' וסעדו לבכם אחר תעברו (בראשית י"ח ה'), וכן מתורגם בל"א: בסבך, ענין הסתבכות והסתעפות ועיקר הלשון שנקר' כן הענף והסעיף לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה, וא"ת באילנא, וכן פי' רש"י, שבל"ע תרגם בתרישותא דאילנא, והוא היער המסובך באילנות דחוקים ומעורבים זה בזה, וכן מתורגם בל"א: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וגו': א"ת ויקרא לשון תפלה, ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא, ולפי תרגומו יהי' פי' ה' יראה, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות, וכן פי' רש"י ולא תרגם המלות רק הכוונה, כדרכו, וסוף הפסוק מתרגם, בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם ה' פלח, ולפי פירושו יהיה יראה עתיד במקום עבר, אבל רש"י לא פי' כן סוף הפסוק רק עתיד כמשמעו: וז"ל שיאמרו לימי הדורות עליו בהר ה' יראה הקב"ה לעמו, היום, הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שבכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו עכ"ל (ואין כן דעת הרשב"ם כי נאמר עד היום הזה, רק עד ימי הסופר שכתב את הדבר, ולכן נתירה פירושו עד ימי משה, כמ"ש למעלה, (י"ט ל"ח), והעתקתי שם לשונו ע"ש), ופי' הפסוק הזה לפי דעת המתרגם לל"א הוא כן, שאברהם קרא שם המקום ההוא (ה' יראה), ע"ש המאורע בעבור שאמר בתחלה ליצחק אלהים יראה לו השה לעולה, ונתקיים כן שהראה לו הקב"ה איל להקריבו תחת בנו, ולזכר הנס הנפלא הזה קרא כן למקום ההוא, כי כן היה המנהג בנביאים ועובדי האל, לקרוא למקומות שנעשו בהם דברים רשומים נסיים, שמות מורים עליהם, וכמו שקרא משה שם המזבח ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), מפני הנס שנעשה לו שם במלחמת עמלק, ויעקב קרא למזבח אל אלהי ישראל (בראשית ל"ג כ'), להורות שהש"י הוא אלהים, וקרא למקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל (שם ל"ה ט"ו), כי שם נגלו אליו האלהים, ופי' אשר יאמר היום בהר ה' יראה, הם דברי משה כותב התורה נתלותו לסמן המקום ולהודיעו לבני דורו, ואמר שהוא ההר אשר עליו יאמר בן ימינו בהר ה' יראה, כלומר שכך היה רגיל ומפורסם בימיו בפי ההמון, שעל ההר ההוא יראה הכבוד וכן הבטיחם משה שעליו **יראה** הכבוד לעולם, שכאשר יבואו לא"י יבחר ה' מקום לשכנו להיות בית עולמים כענין שנאמר והיה המקום אשר יבחר ה', דברים י"ב י"א), אותו המקום קרא אברהם ה' יראה: (טז) בי נשבעתי, אף שהבטיחו השם בלאתו מקדם, וגם אחרי הפרד לוט מעמו, ובברית בין הבתרים, ובמוותו על המילה, לא מצאנו בכל ההבטחות שבועה עמו כמו כאן בעבור עשותו הדבר הגדול הזה, ובל' הרמב"ן ז"ל הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום, והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו עכ"ל: יען, הרד"ק בשרשים הבין המלה הזאת בשרש יען ופירשה כמו בעבור (ור"א נחור בנייתוקיו"ס כתב שלא באה לעולם רק לתשלום גמול אם טוב אם רע, הנה יען מאסת ה' אתי (ש"א ט"ו כ"ג), שהבינו שם הרד"ק, יכחיש כללו), והרקב"ע כתב שהיא כטעם עקב שמעשה הזה יענה ויעיד: (יז) כי, שב על כי נשבעתי נאם

ה'

רש"י

אברהם עינוהי בתר אילן: בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: יד ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא. שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים על היום הזה שעומדים בו. ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: יז ברך אברכך. אחת לאב ואחת

לבן

וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו׃ יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ * פ מפטיר

כ וַיְהִי

אונקלוס

אֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי עַל כֵּיף יַמָּא וְיֵרְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ יח וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דְּקַבֵּילְתָּא לְמֵימְרִי׃ יט וְתַב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר שֶׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃

כ והוה

תרגום אשכנזי

אונר דיינען זאאמען פער־מעהרען וויל, וויא דיא שטערנע דעס הימעלס, אונר וויא זאנד אם אופער דעס מעערעס, זא דאס דיין זאאמען איינגעמען זאלל דאו טראר ויינער פיינרע.

(יח) מיט דיינעם זאאמען זאללען זיך אויך זעגנען אללע פעלקער דער ערדע; צור בעלאהנונג, דאס דוא מיינער שטיממע געהארכט האסט.

(יט) הירויף גינג אברהם צו זיינען קנאבען צוריק, וויא מאכטען זיך אויף, גינגען צוזאממען נאך באר שבע, אונר אברהם בעזעצטע זיך אין באר שבע.

(כ) עו

רש"י

נגן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: יט וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנא' ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם ששה ועשרים שנה כמו שפירשנו למעלה:

כ אחרי

באור

ה', והתחיל גם במלת כי שהיא כמו אשר להזכיר ענין השבועה ומה נשבע ורצה לומר כי ברך אברכך, וטרם גמרו כוונתו וזכר סבת ההבטחה ההיא, מן יען עד יחידך, ואחרי אשר גמר ענין הסבה כפל מלת כי ושב אל ענין השבועה שהתחיל בו כי ברך אברכך, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: את שער אויביו, כי' ארץ אויביו, ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים וכיון שנכנסו האויבים ועברו אותם השערים הרי כל הארץ נכנסת לפניהם: (יח) עקב, שכר באחרית, ונקרא כן כי כמו שהעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה: (יט) וישב אברהם אל נעריו, ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו (הראב"ע), ולדעת רז"ל הוליכו משם לבית שם ועבר ללמוד דרכי ה'; וישב אברהם בבאר שבע, לשון רש"י לא ישיבה ממש שהרי בחברון הי' יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראשית כ"א ל"ד), מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה עכ"ל, וכן כתב למעלה בפסוק ויגר אברהם בשם ס"ע, אבל לא כתבו כל דבריו אלה בס"ע רק ז"ל ימים רבים, הימים הללו מרובים על של חברון שהיו עשרים וחמש שנה והללו עשרים ושש שנה עכ"ל, ובלשון הזה ממש הוא בב"ר, ולא יותר ומלת הראשונים הוסיף רש"י, והכל הוא לפי דעתי שאברהם חזר לחברון אחר שיצא מארץ פלשתים, ולפי שבעל ס"ע אמר שלא ישב בארץ פלשתים רק כ"ו שנה ואח"ז חזר לארץ כנען, ולפי דעת רש"י באר שבע היא בארץ פלשתים, ופסוק ויגר אברהם נמשך הפסוקים שלפני ע"כ כשיצא מארץ פלשתים יצא מבאר שבע והלך לו אל עיר מערי א"י, וירא' שהוצרך לומר שחזר לחברון ולא לעיר אחרת מא"י בעבור הכתוב בתחלת פ' חיי שרה ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו': והיקשה לי ומי הגיד לנו אם לא שאברהם גר שם והלך משם עם יצחק אל הר המוריה והיא בגררה שם ומתה, אבל דוחק הוא לפרש וישב אברהם שאינו ישיבה ממש, גם מדוע יודיע לנו הכתוב זאת אם לא תהי' הכוונה שבא אל ביתו, שדרך הכתוב להודיע תמיד אחר איזה סיפור שהי' בדרך, כמו וילך וישב לבן למקומו (בראשית ל"ב א'), ויקם בלעם וילך וישב למקמו (במדבר כ"ד כ"ה), ומדוע יספר כאן ישיבת ערעי שהי' לו בבאר שבע ויעזוב מלהודיע חזרתו אל מקום עיקר ישיבתו, ויותר גדלה התמיהה כי לא זו הדרך מירושלים אל חברון (שאינם רחוקים מן הירדן והמה כמעט בקו שוה שניהם), ללכת דרך ארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי רחוקה מחברון וירושלים ומדוע הוצרך ללכת דרך שם, אבל כבר כתבתי דעתי בפסוק ויגר אברהם שיתכן שאינו נמשך למעלה רק שהוא כמו וכבר גר טרם בא אל באר שבע הי' גר בארץ פלשתים כ"ו שנה כדעת בעל ס"ע והיינו בגרר עיר המלך, לפי שבאר שבע איננה בארץ פלשתים רק בארץ כנען סמוך לחברון (ומצאתי און לי בפי' ר"ע ספורני כאשר העתקתי לשונו למעלה בפסוק ויקם אבימלך וגו' וישבו וגו' ע"ש), ואברהם הי' גר בגרר כ"ו שנה, וכשנעש' יצחק בן כ"ה שנה כשלמו כ"ו שנה של גרר או בא לגור בבאר שבע שהיא בא"י ואיננה מארץ פלשתים, וכתפעל מזה אבימלך לילך אליו לבקש ממנו כריתת ברית, ואח"ז ויקם אבימלך וגו' ושבו אל ארץ פלשתים כמשמעו כי יצא מארצו, ושב אליה ואחר שגר אברהם בבאר שבע י"ב שנה שהי' אז יצחק בן ל"ז שנה נצטוה על העקידה, ואחר העקידה שב לבאר שבע, ולפי הסברא ישב שם כל שארית ימיו, ולכן נטע שם אשל שהוא גן אילנות לקבוע בה דירת קבע (שבלי ספק לא יטע פרדס בארץ פלשתים שהיתה לו כדירת ארעי, ולכן נאמר ויגר בגרר ולא וישב, משא"כ כבאר שבע נאמר וישב אברהם בבאר שבע), רק שרה בשמעה מעקידת בנה הלכה לחברון לפי שהיתה סמוכה לבאר שבע לשאול שם על אודות בנה, כנזכר בס' הישר, שהלכה לשם לשאול את פי עוברי דרך על יצחק בנה, שלא ידעה להיכן הוליכו אברהם, כי לא הגיד לה, וכשהגיעה לחברון מתה מאמת נער, בשמעה שלקחו להעלהו לעולה, וכן נזכר במדרש רבה הביאו רש"י ז"ל בתחלת פ' חיי שרה, ומאמר ויבא אברהם לספד לשרה הוא כפשוטו לפי שחזר לבאר שבע ולא מצא שם את שרה ואמרו לו שהלכה לחברון ומתה שם ובא מבאר שבע לספדה, ואין צורך לפרש מהיכן בא, כי הוא חוזר על פרשה הקודמת שמפורש שם וישב אברהם בבאר שבע, ואף כי בבואו מהר המורי' לבאר שבע לא ישב שם כי הלך לחברון לספוד לשרה ולקברה, הנה ענין הכתוב הוא רק להגיד ששם נתיישב להיות לו לדירת קבע והשלים ענין באר שבע ואח"ז יספר שהלך לחברון לקבור את שרה ואח"ז חזר לבאר שבע: והנה המתבונן בדרכי זה יראה שעל ידו יותרו כל הספיקות שנפלו בכתובי', והוא מסכי' עד מאוד לדברי חכמינו ז"ל בב"ר ובגריית' דס"ע, ונשאתי את לבבי לחלוק על דברי רש"י ז"ל בזה, כי ראיתי שגם הרמב"ן ז"ל בפי' חולק עליו מכמה טענות נכוחות וחזקות שהביא, ואולם גם דעת הרמב"ן ז"ל לא ישרה בעיני מכל וכל, ויש לי בזה משא ומתן ארוך נגד דברי הרב ז"ל, שהשגתי על כל הראיות שהביא לחזק את דעתו, בטענות ישרות, ולפי שהדברי' ארוכים ויצאתי' מגדר באור הכתובי' שנדרתי נעדי, הוצרכתי לעזבם, וכבר הארכתי בזה יותר מן הרגיל אצלי: ועל פי דרכי זה תרגם המתרגם האשכנזי פה וישב אברהם בבאר שבע (אונר אברהם בעזעצטע זיך וכו'), כוונתו בקביעות דירה:

(כ) עז וואר נאך דיעזען בעגעבענהייטען, דאז דעם אברהם געזאגט ווארד: זיהע! מלכה האט אויך קינדער געבארען דיינעם ברודער נחור;
(כא) נעמליך זיינען ערשטגעבאהרנען עוץ אונד דעססען ברודער בוז, (ווי אויך דען קמואל, דען שטאממפאטער פאן ארם;
(כב) פערנער דען כשד, דען חזו, דען פלדש, דען ידלף אונד דען בתואל;
(כג) בתואל אבער האט רבקה געצייגט; דיזע אכט קינדער האטטע מלכה דעם נחור געבארען, וועלכער אברהם'ס ברודער וואר.
(כד) אויך זיין קעבסוויב, דערען נאמען ראומה וואר, אויך דיזע געבאר טבח, גחם, תחש אונד מעכה.
(א) עז

כ וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֻּגַּ֥ד לְאַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר הִנֵּ֨ה יָלְדָ֧ה מִלְכָּ֛ה גַּם־הִ֖וא בָּנִ֑ים לְנָח֖וֹר אָחִֽיךָ׃ כא אֶת־ע֥וּץ בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־בּ֣וּז אָחִ֑יו וְאֶת־קְמוּאֵ֖ל אֲבִ֥י אֲרָֽם׃ כב וְאֶת־כֶּ֣שֶׂד וְאֶת־חֲז֔וֹ וְאֶת־פִּלְדָּ֖שׁ וְאֶת־יִדְלָ֑ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃ כג וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֣ה אֵ֗לֶּה יָלְדָ֣ה מִלְכָּ֔ה לְנָח֖וֹר אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃ כד וּפִֽילַגְשׁ֖וֹ וּשְׁמָ֣הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֤לֶד גַּם־הִוא֙ אֶת־טֶ֣בַח וְאֶת־גַּ֔חַם וְאֶת־תַּ֖חַשׁ וְאֶת־מַעֲכָֽה׃ פ ע"כ

א ויהיו

סדר חיי שרה

כ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין וְאִתְחַוִּי לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אָחוּךְ׃ כא יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אָחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ כב וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ כד וּלְחֵינָתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה׃

א והוו

רש"י

כ אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא, בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו, וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם היא. אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברה' י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני גבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: כג ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

כג א ויהיו

באור

(כ) ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא, שעור הכתוב, שהוגד לאברה' הנה מלכ' אחות שרה ילדה גם היא לנחור אחיך בנים וסרחוי שתתחתן בהם כי כבר נולד' רבק' מבניו, והיא היתה כאחות לאברה' מצד אבי' שהי' אחיו, ולשרה מצד אחותה, ועיקר הכוונה היא בשביל רבקה, אבל אחרי שהוצרך להזכירה, הזכיר כל בני נחור, להודיע יחוסו ובניו, שהיו ראוים לידבק בזרעו של אברהם, ועל כלם אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך, כי רחוק הוא שנאמין שהוגד לאברהם בפעם אחת כי אלה גם ילדה מלכה את בני' אלה כולם, ושלא ידע מה' עד עתה, (ממהר"י אברבנאל בשם הר"ן, ועיין עוד שם), והנה לפי פשוטו יראה שעיקר כוונת מגיד הבשורה היתה על רבקה שנולדה אז, ושעורו, הנה כבר ידעת כי ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך, שהם אלה עוץ בכורו וגו' ובתואל, הנני מבשר לך עתה שבתואל ילד את רבקה, והפרשה הקטנ' הזאת היא הקדמ' לסיפור זווג יצח' שבפרשה שאחריה, והיתה הבשורה בעבור שידענו שאברהם לא יתחתן בגויי הארצות רק במשפחתו, וכן פי' ר"ע ספורנו, ואולי לא נולדה נקבה עדיין בבית אביו עד רבקה: (כא) את עוץ, על שמו נקראת ארץ עוץ שהיה שם איוב, והיא סמוכה לדמשק ונקראת בלשון העמים (גוטע), כי הכרת העי"ן אצלם כמעט כמו גימ"ל מעורבת עם נו"ן כקריאת העברים הספרדים, והטי"ת קרובה לדל"ת אצלם, כנודע: בוז, ממנו יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי, אחד מריעי איוב: ואת קמואל אבי ארם, לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר הי' בדרום וזה אבי ארם. (הרמב"ן), ולי נראה שגם זאת היא הקדמה ממשה הכותב התורה אל מה שנזכר ארם כמה פעמי' כתור': אבי ארם, ראש משפחתם, וכן מתורגם בל"א: (כב) ואת כשד, מזרעו נתייסדה ארץ כשדים אשר קראוה ע"ש אביהם: (כד) ותלד גם הוא וגו', פירושו, ותלד לו גם היא, והוי"ו של ותלד ע"פ דרכנו תהי' לחבור המאמר הקודם המתיקם שאין בזמן או נקבה, ויהיה שעורו כן, כי הגיד לו המגיד שכאשר לקח לו פילגש ושמה ראומה, אז ילדה לו גם היא בנים ארבעה, ור"ע ספורנו כתב ז"ל והגיד המגיד שגם פלגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען עכ"ל, הנה כתב בפשיטות שמעכה היתה נקבה, ולא ידעתי מי הגיד לו זאת, ואם ה"א הנקבה שבסוף לחנו לזה, הלא מצאנום פעמים רבות לזכרים, כמו יהודה, ישעיה, ירמיה, ודומיהם רבים, ואולי בעבור שמצאנו אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור (שמואל ב' ג' ג'), וכן מעכה בת אבישלום (מלכים א' ט"ו ב'), שהוא שם אשה, חשב שלא יתכן להיות שם איש, אבל מצאנו שמות משותפים לאיש ולאשה כמו שרי אשת אברהם נמצא שהוא גם שם איש מן הלוים אשר נשאו נשים נכריות בתחלת בית שני, מכנדבי ששי שרי (עזרא י' מ'), וכן אביה בן רחבעם מלך יהודה, ואביה בן ירבעם, נמצא ג"כ שם אשה, ואשת חצרון אביה (ד"ה א' ב' כ"ד), ורבים כן, כמ"ש הראב"ע בסוף פ' וישלח, והנה עם שכל מפרשי הפשט לא הודיעו לנו אם מעכה זכר או נקבה היא, הנה חז"ל אמרו במדרש רבה שזכר הוא, כי דרשו הנה ילדה מלכה גם היא, מה אברהם יצאו ממנו י"ב שבטים, ח' בני גבירות, וד' בני שפחות, אף אלו ח' בני גבירה וד' בני פלגש:

כג א ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: ב ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה: ג ויקם אברהם מעל

פני

אונקלוס

כג א והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חיי שרה: ב ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם למספדה לשרה ולמבכה: ג וקם אברהם מעל

אפי

תרגום אשכנזי

כג (א) עז וואר דאז לעבענסאלטער דער שרה הונדערט יאהר אונד צוואנציג יאהר אונד זיבען יאהר; דיזעס ווארען דיא לעבענסיאהרע דער שרה.

(ב) אלז שרה שטארב צו קרית ארבע, דאז וועלכע איזט חברון, אים לאנדע כנען; דא קאם אברהם, אום שרה צו טרויערן אונד זיא צו בעוויינען. (ג) [illegible] שטאנד אברהם אויף

רש"י

כג א ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת מאה בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: ב בקרית ארבע. על שם ד' ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. ד"א על שם ד' זוגות שנקברו שם איש ואשתו. אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט.

באור

כג (א) חיי, סמוך, והנפרד חיים, רבות תמיד בלשון רבים ולא יתפרד לעולם כמו שמות רחיים, מאזנים, מספרים, בעבור שהם כלים מורכבים משני כלים ומלאכתם לא תעשה כי אם בהרכבתם יחד ובהפרדם בטלה מלאכתם המיוחדת להם בהיותם יחד אף שעדיין כלים הם וראוי' למלאכה אחרת, וכ"ל שבא השם חיים בלשון רבים לפי שחיי העולם מחוברים אל הזמן המורכב מן חלקים ורגעים רבים תכופים יחד ולא יתפרדו, והשרש ממנו חיי כדעת הרד"ק בשרשים שרש חיי, וכבר הארכתי בזה בקונטרס עלים לתרופה אשר כבר יצא לאור בפ' שמות בד"ה ותחי: מאה שנה וגו', מנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט, ונמצא גם להפך בשני חיי יעקב בריש פ' ויחי, ומה שנכתב שנה בכל פרט, רש"י פי' ע"פ המדרש, והרמב"ן טען עליו ע"ש, ופי' שדרך הלשון כן הוא, ואונקלוס ויב"ע לא תרגמו ב' מלות שנה רק מלת שנים כי עיקר תרגומם לבאר הכוונה, ובל"א מתורגמים כולם, וכ' הרשב"ם אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתת' בשביל קנין המערה פירש מתי מתה לאחר תשעים של הריונה עכ"ל: שני חיי שרה, לפי פשוטו הוא פרט ואחריו כלל, וענינו, אלו היו שני חיי שרה, וכן מתורגם בל"א: (ב) בקרית ארבע, שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע את קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג), כמו מקרית סיחן (במדבר כ"א כ"ט) (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע, והוא שם עצם לו לפי פשוטו, ורש"י כתב שהעיר נקראת כן ע"ש ד' ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם, וגם זה נכון, לקרות העיר על שמם לפי שהיו בה, או שהיתה שלהם, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו ג"כ, קרית ארבע, ויראה כי לדעתם הי' שמה כן, כמו קרית ספר (יהושע ט"ו ט"ו וי"ו ושופטים א' י"א וי"ב), קרית יערים (יהושע ט"ו ט' וט' י"ז וי"ח י"ד), ואיננו סמיכות קריה של האיש ששמו ארבע כי אם הי' כן היה להם לתרגם קריתא דארבע כמו שמתרגמים מקרית סיחן, מקרתא דסיחן, וכן כל הסמיכות יתורגמו בארמי בדל"ת בתחלת המלה הנב' שמורה בארמי הוראת הקנין כמלת של כמו מלך גרר (בראשית כ' ב'), מלכא דגרר, ארץ כנען (שם ט' י"ח), ארעא דכנען, והנה בהשקפה ראשונה תהי' דעתם הפך הכתוב המפורש ג' פעמים ביהושע, קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (י"ד ט"ו), קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג), קרית ארבע אבי הענוק (כ"א י"א), שהוא שם בוודאי שם האיש כי יבוא אחריו התואר שהוא אבי הענק, והאדם הגדול בענקים, אבל אחר ההסתכלות יראה לי כי קראוה קרית ארבע ע"ש האיש ההוא לגודל גבורתו, אם שהיתה שלו או שהי' דר בתוכה, ואז נעשה השם הזה שם העצם לה, ולכן נאמר שם, ושם חברון לפנים קרית ארבע, שזה הי' שמה, ומפרש אח"ז למה קראוה כן על שמו, ואמר כי האדם הגדול בענקים הוא, ולכן תרגם שם יונתן בן עוזיאל, קרית ארבע, שלא שהכתוב מפרש שם אח"ז שנקראת כן ע"ש האיש שהי' שמו ארבע שהיה האדם הגדול בענקים, כמו שתרגם קרית יערים ג"כ כן בלי שנוי, (וקרית ספר אף שתרגם, קרית ארכי, בלי ספק הי' לו איזה כוונה במלת כפר, ועכ"ז חשבו לשם אחד בעבור שלא תרגם קרתא דארכי), משא"כ מקרית סיחן ת"א, מקרתא דסיחן, בעבור שאין זה שמה העצמי, רק חשבון, שלא שהמושלים בנשאם מליצתם עליה רבו לכפול הלשון במלות שונות אמרו בתחלה, באו חשבון, תבנה ותכונן עיר סיחון, כי אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחן, ומה שמצאנו ממרא קרית הארבע (בראשית ל"ה כ"ז), ישבו בקרית הארבע (נחמי' י"א כ"ה), בה"א הידיע', שלא תבא על שם עצם אדם פרטי, היינו בבחינת צירוף ב' הכוונות יחד, הא' שנעתק השם ארבע מן האדם ההוא אל העיר להיות לה שם עצמי, והב' שהיא קריה של האיש ששמו כן, והבן זה, אבל אונקלוס תרגם גם קרית הארבע, קרית ארבע, ולא קרתא דארבע, על הכוונה הא' לבד, ועיין מ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ד ע"א), ויש לי עוד דברים בזה, אבל אין להאריך פה, שלא לצאת מכוונת החבור [ועיין מ"ש בפ' וישלח (ל"ה כ"ז)], ולכוונה זאת תרגם פה גם המתרגם האשכנזי, קרית ארבע: הוא חברון, הכוונה שנקראת עתה חברון בימי משה כותב התורה שבימיו כבר מת ארבע אבי הענק, ולכן בפרשת מרגלים לא הוזכר רק ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במדבר י"ג כ"ב), ולא ארבע, אבל בימי אברהם אולי הי' עדיין חי, ואפשר לא היתה נקראת אז רק קרית ארבע: ויבא אברהם, הרשב"ם כתב אפילו לא בא ממקום אחר אעפ"כ ראוי לומר כי בא לסופדה עכ"ל, והוא ג"כ דעת הרמב"ן שפי' ויבא על התעוררות המעשה, והראב"ע כתב וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר ע"כ אמר ויבא אברהם עכ"ל, ורש"י כתב ויבא אברהם, מבאר שבע, ולא פי' מדוע שב לבאר שבע כיון שהי' דר בחברון י"ב שנים קודם העקידה לפי דעתו, וכבר הגדתי דעתי בזה בסוף פ' הקודמת, ואוסיף כאן עוד לבאר כי בעבור שאמרו במדרש ויבא אברהם מהר המוריה, נוכל לומר שבשובו מהר המוריה ללכת לביתו לבאר שבע שמע בדרך שמתה שרה בחברון לכן בא תחלה לחברון לספדה ולקברה שם ואח"ז שב לבאר שבע ושם ישב כל ימי חייו, ומה שכתוב בסוף פ' העקדה ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע, היינו שבעת שקמו ללכת מהר המוריה הי' דעתם ללכת לבאר שבע, אך בדרך כששמע מיתתה הלך תחלה לחברון, ומה שאמר שם וישב אברהם בבאר שבע היינו אחר שבא מחברון, רק שרצה להשלים ענין באר שבע, ואח"כ לספר ענין ביאתו לחברון וקנין המערה באריכה, כי זהו הדרך הנהוג בכל התורה להשלים ענין אחד כולו, ואח"ז יתחיל לספר ענין אחר הקדום לסוף הענין הראשון כאשר הגדתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים, ונוכל עוד לומר כי הוא כעין כלל ואחריו פרט, כי בתחלה כלל שגם לבאר שבע וישב שם בקביעות ואח"ז

פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה

ממך

אונקלוס

אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר: ד דַּיָּר וְתוֹתַב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מֵיתִי מִן קֳדָמָי: ה וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: יְקַבֵּל מִנַּנָא רִבּוֹנַנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינַנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי

מינך

תרגום אשכנזי

אויף פאָן זיינעם טאָדטען, אונד רעדעטע מיט דען קינדערן חת, שפראך נעמ־ליך: (ד) איך בין איין פרעמדער אונד בייוואָה־נער אונטער אייך; געבט מיר איין ערבבעגרעבניס ביא אייך, ראמיט איך מיינען טאָדטען בעגראַבע פאָן מיינעם אנגעזיכט הינ־וועג. (ה) דיא קינדער חת אנטוואָרטעטען דעם אברהם, אונד שפראַכען צו איהם: (ו) הערע אונז, מיין הערר! דוא ביזט איין געטטליכער פירסט אונטער אונז, אין דעם אויזגעזוכטעס־טען אונזערער בעגרעבניססע בעגראַבע דיינען טאָדטען; נימאנד פאָן אונז ווירד דיר זיין בעגרעבניס וויגערן,

דיינען

רש״י

וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ומתה: ד גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב״ה לזרעך אתן את הארץ: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות: לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ׳)

באור

פרט האיך בא לבאר שבע ואמר שבא דרך חברון כי מהר המוריה בא תחלה לחברון לספוד לשרה ולקברה ומשם חזר לבאר שבע: לספד לשרה, ענינו על שרה או בעבור שרה כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ׳ י״ג), ר״ל עלי או בעבורי; ולבכתה, ולבכות עליה, ובא השרש הזה עם מלת את כמו ובכתה את אביה (דברים כ״א י״ג), ויבך אתו אביו (בראשית ל״ז ל״ה), וכן בלא קשר את או על, כמו ותבכה נפשי (תהלי׳ ס״ט י״א), ענינו על נפשי: (ג) מתו, התאר לזכר מת ולנקב׳ מתה כמו ואם אין מתה אנכי (בראשית ל׳ א׳), ובכנויים ראוי שתשתנה ה״א הנקבה לתי״ו כמו מן צדקה צדקתי ומן ברכה ברכתו, וראוי להיות כאן מֵתָתוֹ, ולכן פי׳ הראב״ע שהוא רמז לגוף, ור״ל גוף בלי נשמה יקרא אדם מת, בין זכר בין נקבה: לאמר, לבני חת מה שנאמר אחריו, גר ותושב וגו׳, והפסוק הב׳ דבוק אל הא׳: (ד) גר ותושב אנכי עמכם, גר אני מארץ אחרת שבאתי לגור כאן ונתישבתי עמכם, כן פי׳ רש״י והרשב״ם, ולשון הראב״ע גר לבדו הוא הלן, ותושב הוא הגר היושב בארץ עכ״ל, ופי׳ דבריו בעל אהל יוסף שהגר הלן הוא מארץ אחרת והוא עובר דרך שם וילן שם בלילה ההוא, והגר היושב בארץ, הן שיושב בעיר ההיא והן בעיר אחרת קרובה לה נקרא תושב, ופי׳ הפסוק לפי דעתו, גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אני שאיני שוכן בעירכם, ותושב אני שאני שוכן בארצכם, ומאשר אמר גר אנכי עמכם זה ראי׳ שלא הי׳ שוכן אברהם בחברון עכ״ד, ועיקר הדבר נכון הוא ומסכים לבאורי שאברהם לא הי׳ דר בחברון כלל אחר שיצא מארץ פלשתים לא לפני העקידה ולא לאחריה ואף לא אחר מיתת שרה, רק בבאר שבע הסמוכה לחברון ומארבה תחשב, אבל איני מסכים עמו בבאור דברי הראב״ע, רק כוונתו הפשוטה היא שבכל מקום שנאמר גר לבד הוא הלן בין בעיר ההיא או בארץ ההיא, ותושב המתלוה עם מלת גר הוא האיש אשר נתיישב בין בעיר אחרת או בארץ אחרת שלא נולד בה ולא גרו בה אבותיו, ולפי שאברהם לא היו אבותיו מן הארץ ההיא כי אם מאור כשדים, רק שאברהם נתיישב בה בבואו מחרן בהיותו בן ע״ה שנה, ודר באלני ממרא אשר בחברון כ״ה שנים, ואח״ז בארץ פלשתים כ״ו שנים, ואח״ז חזר לארץ כנען ודר בבאר שבע סמוך לחברון זה י״ב שנים, ולכן כיון שנתיישב בארצכם נקרא גר תושב, וגר תושב או גר ותושב אחד הוא, ועמכם ר״ל בארצכם: תנו, א״ת, הבו, וכן מתורגם בלא״א וב״ע תרגם, זביני, כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, ולשון הרשב״ם תנו לי אחזת קבר, הניחו לי לקנות קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לי לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחוזת קבר אין יכול להיות שלא ברצון כל בני העיר, וכך מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון, ויקם וגו׳ לאברהם למקנה וגו׳ ואח״כ קבר אברהם וגו׳ ויקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת עכ״ל: אחזת, הנחלה נקראת כן לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבורה כמו שאמר ויאחזו בה (שם מ״ז כ״ז), ונאחזו בתככם (במדבר ל״ב ל׳); עמכם, אצלכם: ואקברה מתי מלפני, אוציאנו מלפני לקברו: (ה) לאמר לו, ויאמרו לו המאמר הנמשך כלשונו ממש כהוראת מלת לאמר בכל התורה וכבר פירשנוה היטב בהקדמה, וכמה פעמים בבאורי זה כפ׳ אחי וכפ׳ נשא ועוד בשאר מקומות, והנה פה אי אפשר לפרש לאמר לאחרים בעבור מלת לו שלאחריו, מלבד שענין המאמר הזה אינו שייך לאחרים, וזה בנין אב לכולם: (ו) שמענו אדני, לפי משפט הלשון ראוי לומר אדננו בכנוי לרבים המדברים כלשון כל המאמר הזה, אבל בלי ספק היה אחד המדבר בעד כולם ואין זה מדרך המוסר שישים המדב׳ את אחרים שותפים עמו בקבלת האדנות והמרות, כ״כ הראב״ע, (ומלת שמענו היא לשון קבלת דברים פה וכן ת״א ויב״ע), ובל״א מתירגם (הערע אונז), כי בל״א תוכלל בו גם כוונת קבלת הדברי׳), ואדני תרגמו אונקלו׳ ויב״ע, רבוננא, לשון רבים, כמו כתיב אדוננו, כדרכם לתרגם הכוונה; אמנם אנכי לא ידעתי בזה דרך מוסר כי המדבר בעד כולם ידבר ומלתם על לשונו, ובכלל דבריו דבריהם, ואולי נהפוך הוא שאינו מדרך המוסר שהשליח המדבר בעד כולם יפרש בדבורו שלא יקבלו לאדון רק על עצמו ולא על שולחיו, ולדעת אונקלוס ויב״ע שתרגמו בלשון רבים עברו חק המוסר, גם המדבר ההוא אחד מבני חת תוך כדי דבור חזר בו ואמר נשיא אלהים אתה בתוכנו, קבלו לנשיא אלהים על כולם לכן נ״ל שמלת אֲדֹנִי פה הוא שם על משקל זה, כאשר מצאנו שמות תארים רבים ביו״ד האמנתי״ו בסופם, קצתם ליחס האיש ע״ש מקומו או משפחתו כמו יהודי, מצרי, עברי, אֲדוֹמִי, כושי, פלשתי, פנימי, וקצתם ע״ש המקרה שמוכה לו כמו ערירי, וקצתם ע״ש המקרה הטבעי אשר לו באחת ממדותיו אם טובה אם רעה, כמו, אכזרי, רחמני, מן ידי נשים רחמניות (איכה ד׳ י׳), כי מן רחמן יאמר רחמנים כמו מן גזלן גזלנים, כמו שמורגל בדברי חז״ל רחמנים בני רחמנים, ויאמר התאר הזה בשני אופנים, אדון, אדוני, כמו לא אכזר כי יעורנו (איוב מ״א א׳), אכזרי היא (ירמי׳ ו׳ כ״ג), וכמו רחמן, רחמני, ויש חילוק ביניהם כי בבוא השם בלא יו״ד בסוף תבא ה״א הידיעה בראש, ולא ישובח האומר שמענו אדון, רק האדון, אך בבואו עם יו״ד בסוף אין צורך בה״א הידיעה, ולרבים יאמר אדונים, ויתכן שיהי׳ מקוצר מן אדון, כמו מן שלום, שלומים, מן גדול, גדולים, מן קרוב, קרובים, ויתכן ג״כ שיהי׳ מקוצר מן שם אֲדוֹנִי, כמו מן אֱדוֹמִי, אֲדוֹמִים,

בהראוי

מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ: ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת: ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר: ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת

מִינָךְ מִלְּמִקְבַּר מֵיתָךְ: ז וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: ח וּמַלִּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם אִית רַעֲוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מֵיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר: ט וְיִתֵּן לִי יָת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בִּכְסַף שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: י וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה

דיינען טאָרטען צו בעגראָבען.

(ז) דא שטאנד אברהם אויף, ביקטע זיך פֿאָר דעם פֿאָלק דעס לאַנדעס, פֿאָר דען קינדערן חת,

(ח) אונד רעדעטע מט איהנען וויא פֿאָלגט: ווען עז אייער ווילען איזט, דאָס איך מיינען טאָרטען בעגראָבע פֿאָן מיינעם אַנגעזיכטע וועג, זאָ הערעט מיך! לעגט מיינעטוועגען איינע ביטטע איין בייא עפרון, צוחר׳ס זאָהן,

(ט) דאָס ער מיר דיא הָעהלע צו מכפלה געבע, וועלכע איהם געהערט אונד אם ענדע זיינעס פֿעלדעס ליגט; ער געבע זיא מיר פֿיר דען פֿאָללען ווערטה אַן זילבער, צום ערבבעגרעבניס בייא אייך. (י) עפרון אבער זאָס אונטער דען קינדערן חת

רש"י

מ') • וכמו ויכלא הגשם (בראשית ח'): ח נפשכם • רצונכם: ופגעו לי • לשון בקשה כמו אל תפגעי בי (רות א'): ט המכפלה • בית ועליה על גביו • ד"א שכפולה בזוגות: בכסף מלא • שלם כל שוויה וכן דוד אומר לארונה בכסף מלא (דברי הימים א' כ"א): י ועפרון ישב • כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליה' מפני חשיבותו

באור

שהראוי להיות אדומיים בשתי יוד"ין, אחת ליחס ואחת לרבים, כמו הלא כבני כשיים ופלשתיים מכפתור (עמוס ט' ז') והשאר כשים פלשתים הנמצאי' במקרא חסרי' יו"ד היחס, לקושי פגישת שתי יוד"ין, וכן מצאנו יהודיים בשתי יוד"ין כתיב ולא קרי ו' פעמים במגלת אסתר, והשאר יהודים קרי וכתיב, וכן כה הראוי אן אדוני אדוניים אך הוקלה השלה, ויתא' לפ"ז באור שמעני אדוני בלא ה"א כבאור שמענו האדון בה"א ויהי' ביאורו בל"א (הערע אונז, הערר!): נשיא אלהים, ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו, במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: לא יכלה: לא ימנע, ועיקר שרשו כלא באלף כמו ויכלא הגשם (בראשית ח' ב'), לא תכלא רחמיך ממני (תהלים מ' י"ב), וימצא גם בה"א במקום האל"ף כמו אשר כליתני היום הזה (שמואל א' כ"ה ל"ג): (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת, ענינו לעם הארץ שהם בני חת, והשתחוה להם לכבודם ולהודות להם על טובתם עמו, ודקדוק מלת וישתחו עיין בתחלת פ' וירא (י"ח ב'), ובקו"א אי"ה אגיד דעתי בהבדל הפרטי שבין ב' השרשים הנמצאים בענין זה שחה ושחח, עם שבענין הכללי הוראה אחת להם, האמנם ולא ראיתי לשום אחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדיל ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשים הנרדפים: (ח) אם יש את נפשכם, אם רצונכם שאקבור את מתי, כמו אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז י"ב), ואונקלוס תרגם נפשכם, בנפשכון, והוסיף מלת, רעוא, וכן תרגם יב"ע, ויראה שמפרשים הכתוב כשהוא מקרא קצר, ושעורו, אם יש רצון בנפשכם, והוא שב על המאמר הקודם אם רצונכם לקבור את מתי כמו שאמרתם במבחר קברינו, שמעוני ופגעו לי וגו': ופגעו לי, לשון תחנה ובקשה, כמו אל תפגעו בי (רות א' ט"ז), ולי, ר"ל בעבורי, ופי' התחננו בעבורי אל עפרון בן צוחר, ולשון הרמב"ן וטעם ופגעו לי כי הי' עפרון עשיר ונכבד אשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהי' לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד עכ"ל: (ט) ויתן לי, שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה, וכן אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי (דברים ב' כ"ח), שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות • (הרמב"ן), וי"ע תרגם ויזבן, לפי הכונה, אבל אונקלוס תרגם ויתן, אף שלמעלה תרגם תנו לי, הבו, כי בלשון ארמי משתמשין בשני השרשים על ענין הנתינה, גם בלשון הקודש ישתמשו בשניהם כמו הבו מקניכם (בראשית מ"ז ט"ז), הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ועוד רבים, וכן בלשון אשכנז מתורגם (געבע): מערת המכפלה, רש"י פי' ע"פ גמרא דעירובין (דף נ"ג ע"א), בית ועליה על גביו, ד"א וכו', והרא"ב"ע פי' מערה בתוך מערה, והרד"ק בשרשים פרש ככל פי' מערה לפנים ממערה, ואין כוונתם אחת, כי דעת הראב"ע שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה, אבל דעת הרד"ק שהיו שתיהן ביחד וכותל מפסיק ביניהן, אלא שהאחת הי' לה פתח אל החוץ והיא נקראת חיצונה, והשנית לא הי' לה פתח לחוץ, רק דרך החיצונה נכנסין לה בפתח שבכותל המפסיק ביניהן והיא נקראת פנימית, והמער' היא חפירה שתחת הארץ, אבל הרמב"ן הביא דברי רש"י וכתב שאיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות עכ"ל, ואף לדעת רש"י והרד"ק שבארוהו מענין הכפל איננו שם התואר, כי לא יסמך השם העצם אל התואר שאחריו והי' ראוי להיות המער' המכפלה לא מערת המכפלה, אבל לדעתם הוא שם המקר' כמו מערת הכפל, ויתכן לפי דרכם שעל דבר הכפלת המערה ההיא קראו את כל הבקעה ההיא מכפלה כמו ככר הירדן (בראשית י"ג י'), וכ"כ הרשב"ם, וכן נראה דעת המתרגמי' אונקלוס ויב"ע ששינו מלת מכפלה ותרגמוה כפלתא, ואין דרכם על הרוב לשנות שמות העצם שלא נודעו סבות קריאת שמותיהם, והנה תרגמו מערת המכפלה, מערת כפלתא, ג"כ בסמיכות, ושדה עפרון אשר במכפלה תרגמו די בכפלתא, יראה שדעתם שמכפלה הוא שם המקרה, ואח"ז קראו את כל הבקעה ההיא מכפלה, ע"ש המקרה ההיא, ונעשה שם העצם לה, ואין מקום לפי זה לטענת הרמב"ן ז"ל, ומלת מַכְפֵּלָה שם בשקל ורבה מַשְׂטֵמָה (הושע ט' ז'), משען ומַשְׁעֵנָה (ישעי' ג' א'), והמכשלה הזאת (שם ו'): בכסף מלא, כתרגומו, בכספא שלים, בכל שוויו, כן פי' רש"י והרשב"ם, שלמי' נתשקל' לא יחסר דבר כמ"ש עבר לסחר, וכן מתורגם בל"א: בתוככם, לעיניכם שתהיו עדים, כן פי' הרשב"ם, וי"ע שפורנו כתב במעמד כולכם שאיני מנקש

חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר

אונקלוס

חִתָּאָה׃ וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימָר׃ יא לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהָבִיתַהּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהָבִיתַהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ׃ יב וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא׃ יג וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימָר

תרגום אשכנזי

רית; דא אנטוואָרטעטע עפרון דעם אברהם, דאס עז דיא קינדער חת הערטען, פֿאַר אַללען, דיא אין דאָז טהאָר זיינער שטאָדט קאַמען, שפראך נעמליך: (יא) ניכט אַלזאָ, מיין הערר! הערע מיך! דאָז פעלד האַבע איך דיר היר מיט געגעבען, אונד דיא הֶעהלע, וועלכע דאַרין איזט, זייא דיר אויך געגעבען; פֿאַר דען אויגען מיינער לאַנדסלייטע זייא זיא דיר געגעבען, בעגראַבע נור דיינען טאָדטען! (יב) דא ביקטע זיך אברהם פֿאַר דעם פֿאָלקע דעם לאַנדעס, (יג) אונד רעדעטע מיט עפרון, דאס עז דאַז פֿאָלק דעס לאַנדעס פערנאַהם,

קדם עמא דארעא

רש"י

חשיבתו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: יא לא אדוני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: יג אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי

באור

מנקש שום זמן לפרוע אין המעות וכן עשה כאמרו וישקל אברהם לעפרן את הכסף וגו' לעיני בני חת עכ"ל, ואפשר עוד לפרש שזה בתוככם על לאחוזת קבר, שתהי' לי לאחוזת קבר בתוככם, וכן מתורגם בל"א, ואין ראי' מן הטעם שבמלת בתוככם המפסיק יותר מן התביר שבמלת לי, לפי' הרשב"ם ור"ע ספורנו שזה על מלת יתננה לי, כי גם לפי' המתרגם האשכנזי ראוי' להיות במפסיק יותר מן יתננה לי כי היא כמו מלה מוסגרת, כי שייכת אחר לאחוזת קבר, ושעורו, בכסף מלא יתננה לי לאחוזת קבר בתוככם: לאחוזת קבר, שתתרצו כלכם לקבור בה מתי. (הרשב"ם וכן פי' ר"ע ספורנו): (י) ועפרון ישב בתוך בני חת, לפי פשוטו יפרש הכתוב מה שאמר בתחלה אברהם ופגעו לי בעפרון בן צחר, ולא נזכר בשום מקום איש ששמו עפרון, לכן אמר שהי' שם בין בני חת איש אחד ועפרון שמו, וכבר כתבתי בהקדמה כי בסיפורי התורה יש בזה שני דרכים, הא' כי בספור איזה ענין עיקרי יזכיר לפעמים אגב גררא גם דבר שאיננו עיקרי. אל הסיפור ההוא בעצם. אבל הוא הקדמה אל סיפור אחר יבוא עוד בתורה, פעמים יהי' הסיפור הב' קרוב אל ההקדמה הזאת בפרשתה כמו ויהיו בני נח היוצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), ולא הזכיר שם בני שם ויפת גם לא שארית בני חם, ולא הוצרך להזכיר כנען רק בעבור הספור הבא אחריו שנתקלל כנען בעבור חם אביו, ופעמים יהי' הספור הב' רחוק ממנה, והדרך הב' היא בדבר שלא מצא לו משה מקום להודיע מקודם, יודיע ההקדמה ההיא אחר התחלת הסיפור כמ"ש בפ' בהעלתך בפסוק ותדבר מרים ואהרן וגו' כי אשה כושית לקח (במדבר י"ב א'), ויהי' הענין פה מן הדרך הב', וחז"ל אמרו שהי' שוטר עליהם ובעבור שמלת ישב חסר וא"ו דרשו שאותו היום מנוהו עליהם: באזני בני חת, בקול רם שישמעו כולם, וכן מתורגם בל"א, וא"ת ק"ס בני חתאה, ויב"ע תרגם באנפי בני חתאה, לא תרגמו כוונת המלה: לכל באי וגו', ולכל באי, ותחסר וי"ו העטף כמו שמש ירח (חבקוק ג' י"א), ומלת באזני משמשת לעצמה ולאחרת עמה, ועניננה באזני בני חת ובאזני באי שער עירו, אי שתהי' הלמ"ד של לכל במקום לפני, וכן מתורגם בל"א: באי שער, שבאים ויוצאים בשער ר"ל כל אנשי העיר ופעם יאמר באי ופעם יאמר יוצאי כמ"ש כל יוצאי שער עירו (בראשית ל"ד כ"ד), וענין אחד הוא ר"ל כל אנשי העיר ועל דרך הקצור יאמר באי לבד או יוצאי לבד ופעם יאמר שניהם כמ"ש ועמדת בשער בני העם אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו (ירמי' י"ז י"ט): (יא) לא אדני שמעני, לא כן אדני, אך שמעני, ותימה על יב"ע שתרגם לא אדני, בבעי רבוני, והנה לפי כתוב המלות ראוי להיות אלמי במפסיק פחות מן הז"ק שהוא הפשטא, ולא בשוכם משרת הז"ק כי איננה מחוברת כ"כ עד שתהי' ראוי' למשרת, ולא עוד אלא שאף אם היתה מחוברת ראוי' היא אל הפשטא,

בעבור שיש במלת שמעני ב' נקודות מתנועעות לפני הנגינה כמו ויאמר אברם הן לי (בראשית ט"ו ג'), ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה (שם כ"ב ח'), כי השוא נע נחשבת לענין זה כתנועה כמו בזאת תדעון (במדבר י"ו כ"ח), אבל ידוע תדע כי בעלי הטעמים ירמזו לפעמים לב' פירושים, ולכן יעמיד ב' מיני נגינות בפסוק וילך ראובן וישכב וגו' (בראשית ל"ה כ"ב), ופעמים יעמיד באיזו מלה טעם משרת לחברה אל המלה שאחריה, ואחריה פסיק ליפסיקה ממנה, כמ"ש בפ' וירא על עשו כלה (לעיל י"ח כ"א), ואם לא רצה רק בהפסקה הי' יכול להעמיד בה רק טעם מפסיק, אבל היתה כוונתו לב' כוונות של ב' פירושים, אשר על פי הא' תהי' מחובר' לאחריה, ועל פי הב' תהי' מופסקת מאחריה, והנה גם פה נוכל לפרש, לא אדני כאשר אמרתי, אך שמעני, ומלות לא אדני מחוברת יחד, ואדני מופסקת מן שמעני, ואז ראוי להיות אדני במפסיק פחות מן הז"ק שהוא הפשטא, ומלת לא במהפך משרת הפשטא או במקף, גם נוכל לפרש, לא כן, אך אדני שמעני, ועפ"ז תהי' מלת לא מופסקת, ומלת אדני מחוברת, ואז ראוי' להיות מלת לא במפסיק פחות מן הז"ק שבמלת שמעני (כי עכ"פ איננה מופסקת כמלת שמעני) שהוא הפשטא, ואדוני במונח משרת הז"ק, לפי שבכר בא פקידו במלת לא, ובמקיף ב' הכוונות חבר מלת לא במקף למלת אדני, ומלת אדני במונח משרת הז"ק, כן נראה לי: השדה נתתי לך, כתון היא לך, ובא העבר במקום הבינוני כדרכו פעמים רבות, והוסיף רש"י וכתב מובן הוא אלי והלואי נתתי לך כבר, עוד כתב רש"י וגם הרשב"ם, דוני"ש בלע"ז, בל"א (געגעבען): והמערה אשר בו, איננו שוא כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה, אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה (הרשב"ם), ואולי הי' חושש עפרון לנזק שדהו אם תהי' בה בית הקברות, או כמ"ש הרמב"ן שדרך מוסר או מרמה אמר לו שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו ש הי' לו המערה לאחוזת קבר והשדה יהי' לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו: לעיני בני עמי, אנשי עמי, הכוונה לומר כי יכר כי העם הנה והם היודעים ועדים ולא תחוש פירה אי לחזור ולקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב: (יב) וישתחו אברהם, לעפרון: לפני עם הארץ, בעיניהם, והיתה ההשתחויה הזאת רק לעפרון להודות לו על טובתו, כן פי' הרא"ע והרשב"ם ומהר"י

לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה: יד ויען עפרון את אברהם לאמר לו: טו אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל כסף ביני ובינך מה הוא ואת מתך קבר: טז וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר: * יז ויקם שדה

עפרון

למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מיני אתן כספא דמי חקלא סב מיני ואקבר ית מיתי תמן: יד ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: טו רבוני קביל מיני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: טז וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף מתקבל סחורא בכל מדינתא: יז וקם חקל עפרון די בכפלתא די

קדם

וויא פאלגט: מעכטעסט דוא מיך נור הערען, זא העטטע איך דאז זילבער פיר דאז פעלד געגעבען! נים עז פאן מיר אן! אלס דען וויל איך מיינען טאדטען דאזעלבסט בעגראבען.

(יד) עפרון אנטוואָרטעטע דעם אברהם, שפראך נעמליך צו איהם:

(טו) מיין העדר, הערע מיך! איין שטיק לאנדעס פאן פיר הונדערט שקל זילבער, וואז בעדייטעט דאז צווישען מיר אונד דיר? בעגראבע נור דיינען טאדטען!

(טז) אברהם מערקטע דיא וואָרטע דעם עפרון, אונד ער, אברהם, וואג איהם, דעם עפרון, דאז זילבער צו, וועלכעס ער בעשטיממט האטטע, דאס עז דיא קינדער חת פערנאממען, פיר הונדערט שקל נעמליך, בייא יעדעם קויפמאננע אויזצוגעבען.

(יז) דאדורך בעשטאנד

עפרון'ס

רש"י

הלואי ותשמעני: נתתי. דו"מ בלעז (גיגעבין בל"א) מוכן הוא אצלי והלואי נתתיו לך כבר: טו ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: טז וישקל אברהם לעפרן. חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין קנט"ינאר"ש בלע"ז (מיל' צענטנער בל"א): יז ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא

מיד

באור

ומתר"י אברבנאל, וכן תרגם יב"ע, וגחן ליה אברהם באפי בני חתאה, אבל לא ידעתי מדוע תרגם עם הארץ, בני חתאה, ובכל הפרשה תרגם עמא דארעא: (יג) אך אם אתה לו שמעני, לשון הרמב"ן, שעורו, אם אתה אם תשמעני. ועניני כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לגזן הענין כורה אדני סורה אלי (שופטים ד' י"ח), הטוב טוב אתה (שם י"א כ"ה), ולאמר עליו לאמר וגו' (ד"ה ב' ל"ב י"ז), וכן ואני אנה אני בא (בראשית ל"ז ל'), ופניתי אני (קהלת ב' י"א וי"ב), וראיתי אני (שם י"ג), כי כל העדה כלם קדשים (במדבר י"ו ג'), כלם רידוף הענין, וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח (בראשית י"ד כ"ג), שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך, או יאמר אם אתה כאשר אמרת, כלומר שפיך ולבך שוים בענין, ואם תשמעני, וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים י"ח ח'), ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי (בראשית כ"ה כ"ב), (כוונתי שבכל אלו הפסוקים יש חסרון איזה מלות, ויאמרו להם אחיהם מה אתם אומרים), למה זה אנכי (בעולם) וכן כאן אם אתה (איש חסד ואמת), ולו שמעני, כמו ואם תשמעני וחסר וי"ו החבור כדרכה להחסר לפעמים), אולי זה דעת אונקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת עכ"ל הרמב"ן: אבל רש"י פי', לו, הלואי, אם אתה לי שמעני הלואי ותשמעני, ומפרש שמעני שהוא צווי במקום עתיד, וכאשר מצאנו לרוב עתיד במקום צווי, והטעם מסכים לפירושו שמוטעם אם אתה לו במרכא טפחא, ולפי ת"א והרמב"ן שאם אתה הוא מאמר נפרד מן לו שמעני, ראוי להיות אתה בטפחא ולו במונח: נתתי כסף השדה וגו', אונקלוס ויב"ע תרגמו, אתן, ולפי דעתם הוא עבר במקום עתיד, וכבר כתבתי דעת רש"י והרשב"ם, והמתרגם האשכנזי תרגמו שהוא עבר מורכב, אחר שאתן לך או הוא עבר, וחבר המאמר הזה לשלפניו באופן זה, הלואי שתשמעני, או הי' הכסף כבר נתון לך. ולכן אני מבקש עתה קחהו ממני ואז אקברה את מתי שמה, ואף כי כאות הוא, מ"מ הנה הוא נגד הבנינה, שמלת שמעני באתנח: (טו) ארץ ארבע מאות שקל כסף, ארץ שאיכה שוה אלא ארבע מאות שקל כסף: ביני ובינך, בין שני אוהבים כמונו, או שני עשירים כמונו, מה היא, חשובה ויש לך לקחתה בחנם, כן פי' הרשב"ם: ואת מתך קבר, בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם אל עפרון, יש שמיעה שהוא לשון הבנה כמו גוי אשר לא תשמע לשנו (דברים כ"ח מ"ט), לב שמע (מלכים א' ג' ט'), וכן כאן פירושו שהבין כי חפץ בעד השדה והמערה ארבע מאות שקל כסף, וכן מתורגם בל"א, אבל בעבור שנתלוה עם מלת אל, נראה לי יותר לפרשו לשון קבלה שקבל עליו לתת כאשר רמז לו: וישקל, פרע כמו או ככר כסף תשקול (מלכים א' כ' ל"ט) (ר"ע ספורנו), וכ"ל כירוב הפעלים משרש שקל אשר יתלוו עם למ"ד לאחריהם מורים על הפרעון עם המשקל יחד, ורובם הנאים בלא למ"ד יורו על המשקל לבד, ולכן נאמר ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף, ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים (ירמי' ל"ב ט' וי'), הא' עיקר כוונתו על הפרעון ולכן בא אחריו מלת לו, ובל"א (צווויגען), והב' אין כוונתו רק על מעשה המשקל, ולכן מפורש אחריו במאזנים, ובל"א (וויגען), וכאן שבא למ"ד אחריו, לעפרון, יהי' באורו על הפרעון עם המשקל יחד, ולכן מתורגם בל"א (ער וואג וכו' דאז זילבער צו. : עבר לסחר, מלת עבר באה על הכסף על דרך ההשאלה לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן אותו וכאלו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר, ור"ל כסף מלא במשקלו כמו שנושאים ונותנים בו הסוחרים כי הם מדקדקים במשקל, וגם כסף צריף שמתקבל בכל מיני סחורה וכן ביהודע מלינו כסף עובר (מלכים ב' י"ב ה'), טוב בכל מקום, ורש"י פי' שנתן לו שקלים גדולים שהם קנטרון קנט"נאר"ש בלע"ז מלשון (צענטנער) בל"א: לסחר, נקרא התגר כן לפי שהוא סובב את הארצות תמיד עוב' ושב, כי תרגום סביב, סחור: (יז) ויקם שדה עפרון וגו', נתקיים ועמד

השדה

עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ ס

כד א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים

קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנָא דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ יח לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְנֵי חִתָּאָה בְּכֹל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ יט וּבָתַר כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ כ וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃

כד א וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין

עפרון׳ס פעלד, וועלכעס צו מכפלה וואר, דאז פאר ממרא ליגט, דאז פעלד מיט דער העהלע אין דעמזעלבען, מיט אללען ביימען אויף דעם פעלדע, דיא אין דעם גאנצען בעצירק אומהער וואַרען,
(יח) דעם אברהם צום אנקויף פאר דען אויגען דער קינדער חת, אללער דערען, דיא אין דאז טהאָר זיינער שטאדט קאמען.
(יט) נאכהער בעגרוב אברהם זיינע פרויא שרה אין דער העהלע אויף דעם פעלדע צו מכפלה, פאר ממרא, דאזועלבע איזט חברון, אים לאנדע כנען.
(כ) אלזא בליב דאז פעלד מיט דער העהלע דארין דעם אברהם צום ערבבעגרעבניס, פאן דען קינדערן חת.

כד (א) אברהם וואַרד אלט, האטטע האָהעס אלטער ערהייכט, אונד

רש״י

מיד סדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגומר: יח בכל באי שער עירו. בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו:

כד א ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה

נריך

באור

השדה בידו, וכל הפסוק הזה נמשך אל הפסוק שאחריו, ויקם שדה וגו׳ והמערה וגו׳ וכל העץ וגו׳ לאברהם למקנה וגו׳, ולפי שהוא מאמר ארוך להיותו פסוק אחד, חלקו בעלי הטעמים לשני פסוקים, ולפי שמלת ויקם היא נושא המאמר ש מלות לאברהם למקנה, ואחרית הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר, לכן בא סביב בסוף פסוק, כדין המאמר המוסגר שמפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו אשר עד נושא המאמר, כי יש בפסוק הזה אתנח, ואין גדול ממנו רק הס״פ, וענינו, ויקם שדה עפרון (אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב:)

ה לאברהם למקנה וגו׳, וכן ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם ;)׳ ככל אשר אני מראה אותך וגו׳ (שמות כ״ה ח׳ וט׳) ; אשר במכפלה סימן ש שדה עפרון שהוא בבקעה הנקראת מכפלה ה : אשר לפני ממרא, בתחלת ההשקפה נראה שהוא סימן על בקעת המכפלה, לדעת היכן: היא הבקעה, ההוא, : אבל לפ״ז הי׳ ראוי להיות עפרון בטעם מפסיק יותר מהטעם שבמלת מכפלה, וראוי להיות בטעמים אלו ויקם | שדה ⌒ עפרון ||| אשר ⌒ במכפלה || אשר | לפני ⌒ ממרא, ולכן נ״ל כי גם אשר לפני ממרא הוא סימן ש שדה עפרון, והודיע הכתוב שהי׳ שדה עפרון בבקע׳ המכפלה והי׳ לפני ממרא, י כלומר בשלותו ח חלק מן המכפלה שהוא לפני ממרא, לא בחלק אחר ממנו: כי משמעות כוונת המאמר שבא לסמן שדה עפרון, ולא להודיע עתה אנה תמצא המכפלה ; (יח) למקנה, שם לכל דבר הנקנה, ונמצא גם מקנה בסגול, מקנה השדה (בראשית מ״ט ל״ב), הנפרד מקנה, ובא הצירי בעבור הסמיכו׳, אבל שאר מקנה״ הבא בסגול הוא רק על הבהמו׳ : ״ לעיני בני ״ חת אנשי המקום : בכל באי שער עירו״, כל עובר ושב, והכוונה בקרב כולם ובמעמד״ כלם הקנהו לו, ולשון הרשב״ם לאברהם למקנה, קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו (כוונתו על הפסוק ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו (ויקרא כ״ז י״ט), ולא דקדק להביא לשון הכתוב רק ענינו), אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחוזת קבר מאת בני חת עכ״ל, וכבר כתבתי כי לעשות שם בית הקברות הצריך להסכמ׳ כולם, וכן כתב ר״ע ספורנו, והטעם כי יזיק לשדותיהם הסמוכים ש המערה ; (יט) אל מערת, כמו במערת, כי מלת אל תשמש לפעמים במקום בי״ת כמו והמדנים מכרו אתו ש מצרים לפוטיפר וגו׳ (בראשית ל״ז ל״ו), פי׳ במצרים, ויש האחרון תתן את העדות (שמות כ״ה כ״א), כמו בארון, וכן ת״א במערת, וכן מתורגם בל״א : (כ) ויקם השדה וגו׳, כבר כתבתי פי׳ הרשב״ם ור״ע ספורנו בזה, אבל לפי פשוטו הוא כלל הבא אחר הפרט, וכן מתורגם בל״א (אלזא בליב), ומלת ויקם לשון זכר שב על השדה שהוא לשון זכר, ומושכת אחרת עמה גם אל המערה, וכאלו אמר ויקם השדה ויקם המערה, וכפי טבע הלשון נבוא פעל אחד על שני שמות יפול הפעל על הדבק בו אם זכר אם נקבה, כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י״ב א׳), באורו ותדבר מרים וידבר אהרן, ובא ותדבר בלשון נקבה בעבור מרים הדבק בו, וכ״ה על הרוב :

כד (א) ואברהם זקן, לדעת הרד״ק בשרשים שרש זקן הוא תאר, ובעל מ״י כתב שבפירושו פי׳ שהוא פעל עבר או תאר, והנכון שהוא עבר כאשרו בא בימים: בא בימים הוא הרחבת גבול הזקנה והי׳ עתה בן ק״מ שנה, ואף שגם כשהיה בן צ״ט שנה ושרה בת צ׳ נאמר עליהם באים בימים, הנה שם הוא בינוני שהתחילו לבוא בימי הזקנה אבל כאן הוא עבר, כן כתב הרמב״ן ; וה׳ ברך את אברהם בכל, באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם, והנה הפסוק הזה הוא הקדמה אל כל הסיפור הבא אחריו, ע״ד ואם הוא אבי כנען (בראשית ט׳ י״ח), באופן זה, ואברהם זקן בא בימים, והגיע העת להשיא את בנו בחייו, וה׳ ברך את אברהם בכל, להודיע שלא מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שלח את עבדו למשפחתו, שהרי נתברך בכל, וכל העולם מתאוים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כ״א ממשפחתו, וזהו שאמר העבד

וה׳

בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃ ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃

אונקלוס: בְּיוֹמִין וַיָי בָּרִיךְ יַת אַבְרָהָם בְּכוֹלָא׃ ב וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּילֵיהּ שַׁוִּי כְּעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי׃ ג וַאֲקַיֵּים עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַּיָי אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְּאַרְעָא דְּלָא תִּסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן׃ ד אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזִיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק׃

תרגום אשכנזי: אונד דער עוויגע האַטטע איהן געזעגנעט איבעראלל. (ב) דא שפּראַך אברהם צו ויינעם קנעכטע, דעם עלטעסטען ויינעם הויזעס, דער איבער אללעס זיינע־גע שאַלטעטע: לעגע דיינע האַנד אונטער מיינע היפֿטע! (ג) איך וויל דיך בע־שווערען בייא דעם עוויגען, דעם גאָטט דעס הימעלס אונד דעם גאָטט דער ער־דען, דאס דוא מיינעם זאָהנע קיינע פֿרויא נעה־מען זאָללסט פֿאָן דען טעכ־טערן דעם כנעניטישען פֿאָלקעס, אונטער וועל־כעם איך וואָהנע; (ד) זאָנדערן אין מיין פֿאַטער־לאַנד אונד צו מיינער פֿערוואַנדטשאַפֿט זאָללסט דוא געהען, אונד מיינעם זאָהנע יצחק

רש״י

צריך להשיאו אשה: ב זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו ע״י

באור

וה׳ ברך את אדני מאד ויגדל, כן פי׳ הרשב״ם: (ב) זקן ביתו, תאר סמוך מן זקן: שים נא ידך תחת ירכי, וכן ביוסף כשנשבע ליעקב, כדיתות בדית ושבועה של בן לאביו ועבד לאדוני כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתוב בן יכבד אב ועבד אדניו (מלאכי א׳ ו׳), אבל תקיעת כף של כף או כריתת דבר לשנים ולעבור בין בתריו מנויה כשאר בני אדם (הרשב״ם), וכן כתב הראב״ע, וכתב שזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו, ועם שהר״י אברבנאל הכחישו על פניו ואמר כי אין הדבר כן, רק מנהגם הוא שהאדון ירכב על סוס, והעבד אשר יקחו לו מחדש, ישים ידו תחת רגלו, וירק האדון בסוסו, והעבד רץ לפניו, וזהו סימן עבודתו אבל לא נהגו דבר בירך עכ״ד, נעזוב הראיה הרחוקה אשר הובאה מארץ הודו, כי בהסתכלות פשוטו של מקרא יראה שהי׳ או המנהג כן: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ, ולהלן אומר ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות, אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא הי׳ רגיל בארץ, כן פי׳ רש״י, והרמב״ן כתב וז״ל הקב״ה יקרא אלהי א״י כדכתיב לא ידעו את משפט אלהי הארץ (מלכים ב׳ י״ז כ״ו), ויִדברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ (ד״ה ב׳ ל״ב י״ט), (ור״ל שאינה תחת ממשלת המזלות והכוכבי׳ אשר חלק ה׳ אותם לכל העמים), אבל בפסוק אשר לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים, וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבד אלהים אחרים (שמואל א׳ כ״ו י״ט) עכ״ל: מבנות הכנעני, הקפיד אברהם שלא להתחתן בם לפי שכנען הי׳ ארור מפי נח, ולא רצה שיתערב בני זרע ברוך ה׳ עם הזרע המקולל ההוא, ועוד שהקב״ה יעד לתת את הארץ לזרעו שהי׳ מבני שם ושיסתו רשעים בני כנען ממנה, ואם הי׳ יצחק נושא אשה מבני כנען היו היורשים את הארץ כנענים, ולכן אסרם עליו, והר״ן בדרשותיו כתב בזה ענין אחר ישר ונכון הוא כי המצות והעברות אשר נאמרו, הם על ב׳ פנים, מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש, כאיסורות ובמעשים, ומהם אשר יעשו רושם בנפש לבד, כאמונות, והנה אותם אשר יעשו רושם בגוף ובנפש, הם אשר יעברו רושמם של הבנים אשר ישתלשלו מהם, כשנאה והנקמה והאכזריות והאימה והכילות ודומיהן, שאין יעשו רושם בנפש, מהכל שהן עבירות, ובגוף, לפי שהמדות יפעלו בליאות, כמו שהליאות יעשו תכונה במדות, כי כמו שכאשר יהי׳ דם הלב רותח, יהי׳ האדם כעסן, כן מי שיכעס, יעשה דם לבו רותח, הנה אם כן אותן המדות יתייבו המזגים הנוריים, ולזה ימשך ענינם לבנים, וזה רוב אנשי כנען, אמנם הדברים שעושים רושם בנפש בלבד, והם האמונות עם היותן כוזבות ורעות, לא יתפשטו בבנים, לכן לבן ונתואל עם היותם עובדי ע״ז, לא הי׳ מחויב שיעבור רושמם לבניהם, ולכן בחר בהם אברהם, והרחיק בנות הכנעני, כל זה מהר״י אברבנאל: (ד) כי אל ארצי ואל מולדתי תלך, הראב״ע פי׳ ארצי, חרן שדר שם, מולדתי, אור כשדים, ור״ל ארץ מולדתי, כי ארצי מושך עצמו ואחר עמו, ורש״י לא פי׳ כאן כלום, אבל להלן על מבית אבי ומארץ מולדתי פי׳ מבית אבי, מחרן, ומארץ מולדתי מאור כשדים, וכתב עליו הרמב״ן וז״ל א״כ אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים, וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני אם הפושעים, אולי יאמר שהי׳ לו משפחה שם מזרעו של שם, אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו, אולי יתשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי, וארצי ארץ אשר גר בה, וכל אלה דברים בטלים כי בכנען גר ולקחת אשה לבני משם, ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולא תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים, אבל של ארצי ואל מולדתי, ארצו שהם מולדתו כי שם עמד ושם היו אבותיו מעולם, וכבר נתבאר (ר״ל בסוף פ׳ נח ובתחלת פ׳ לך לך שאברהם לא נולד באור כשדים כי כל אבותיו היו מאחם נהרים מעולם), ובב״ר מבית אביו זו ביתו של אביו, ומארץ מולדתו זו שכונתו, ויתכן שיהי׳ טעם אל ארצי אל מולדתי ארצי ומשפחתי, כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו, וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי, וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי, ואמר כי תבוא אל משפחתי, או שהי׳ העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו עכ״ל, והנה יב״ע תרגם לארעי ואל מולדתי לארעי ולבית גניסתי, ולהלן ומארץ מולדתי תרגם ומן ארע ילדותי, נראה שדעתו כבאור הכתוב כאשר חשב הרמב״ן בדעת רש״י, ואונקלוס תרגם שניה׳ ילדותי, אבל הנכון כדעת הרמב״ן כאשר׳ מצאנו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו (בראשית מ״ג ז׳), שפי׳ שם למשפחותינו כמו שפי׳ שם רש״י עצמו, וכן תרגם שם יב״ע, וליחוסנא, ואף שאונקלוס תרגם גם שם ולילדותנא, אולי דלשון הארמיי של אונקלוס תקרא המשפחה, ילדות, ויהי׳ א״כ מסכים גם פה עם הרמב״ן, וכן ומולדתך אשר הולדת אחריהם (שם מ״ח ו׳), פי׳ זרעך שהוא המשפחה היוצאת ממך, וכן ת״א שם, ובכון דתוליד כפי הכוונה, וכן ההתפעל מן השרש הזה מורה על יחוס משפחה כמו ויתילדו על משפחתם (במדבר א׳ י״ח), פי׳ ויתיחסו, הביאו ספרי

לִיצְחָק׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר

לְיִצְחָק׃ ה וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת בְּרָךְ לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן׃ ו וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא תָּתֵיב יָת בְּרִי לְתַמָּן׃ ז יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא דִּי דַבְּרַנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע יַלְדוּתִי וְדִי מַלֵּיל לִי וְדִי קַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְרָךְ

יצחק איינע פרויא נעה־מען.
(ה) דער קנעכט שפראך צו איהם: ־ווען נון דיא פרויא מיר ניכט וויר נאכ־פאלגען וואללען אין דיזעס לאנד; זאלל איך וואהל דיינען זאהן אין דאז לאנד, אויז וועלכעם דוא אויזגע־גאנגען ביזט, צוריקפיה־רען?־
(ו) דא שפראך אברהם צו איהם: ־היטע דיך, דאס דוא מיינען זאהן ניכט דאהין צוריקפיהרסט.
(ז) דער עוויגע, דער גאטט דעם היממעלס, דער מיך הערויזגענאממען אויז מיינעס פאטערס הויז אונד אויז דעם לאנדע מיינער פערוואנדשאפט, וועלכער

ר ש " י

ע"י נער והיתה תבונה עליו ונטלה: ז ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגומר אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי (מלכים א' ב') וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם

באור

יתוסיהם, והי' פירושו כאן ארצי, חרן, ומולדתי, קרוביי שבארצי, וכן פי' הרשב"ם וכן ומארץ מולדתי, ארץ ששם קרוביי ומשפחתי, וכן מתורגם בל"א: (ה) אולי, הראב"ע כתב כי ימצא על טעמים רבים, ונעל פתח דברי יחלקם לג', הא' לשון תאוה, ועניינו מי יתן והי' זה כמו אולי יחנן ה' (עמוס ה' ט"ו), אולי יש תקוה (איכה ג' כ"ט), והוא ענין שמא, והב' לשון אם, כמו אולי ימושני (בראשית כ"ז י"ב), אולי ועשה זרים יבלעהו (הושע ח' ז'), והג' בלשון אם לא (והוא כמו לולי), כמו אולי נטתה (במדב' כ"ב ל"ג), והרד"ק בשרשים שרש אלה גדרו בענין אחד וכתב שהוראתו תמיד על הענין המסופק ועיקרו שמא, כי גם אם הוא לשון מסופק וכן התקוה והתאוה כן, וכל אחד יובן במקומו מענינו, חוץ מן כוונת לולי שאיננו מסופק, הנה הרד"ק לא רצה לקבלה בהוראת אולי, ומפרש פסוק אולי נטתה בלשון אם כחביריו ע"ש, וכן פה יתפרש בלשון שמא: ההשב, הה"א היא לשאלה, ונקודתה העצמית היא הח"פ, ובבואה לפני אות גרונית תפול השוא וישאר הפתח לבד, וכשתהי' האות הגרונית ״ שאחרי' בקמץ, ישתנה הפתח לסגול, כי כבד על הלשון לבטא אות פתוחה לפני אות גרונית הקמוצה, כמו על ראש השעיר החי (ויקרא י"ו כ"א), והקריב את השעיר החי (שם כ'): ההשב אשיב את בנך, אל ארץ אבותיך, ואע"פ שיצחק לא הי' שם קורא אותה השבה, בעבור אברהם שיצא משם כמו ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו י"ו), כי הדור שבא לארץ כנען לא היה שם מעולם שיתכן עליו לומר שישוב אבל נאמר לאברהם בעבור שבא משם: (ו) השמר, כל השמר מלעיל לשון שמירה, ואשר הוא מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט (ישעי' ז' ד'), כטעם ושקט הוא אל שמריו (ירמי' מ"ח י"א). (הראב"ע וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש שמר ובפירושו על ישעי'), אבל לא נמצא השמר מלרע רק פ"א, והוא הנזכר: פן תשיב, הרד"ק בשרשים שרש פנה פירשו כענין שלא, השמר לך שלא תשיב, וכן פי' ולא תגעו בו פן תמתון (בראשית ג' ג'), שלא תמתון, ועל פיו מתורגם כן פה בל"א: (ז) ואשר דבר לי, לשון רש"י לצרכי, כמו אשר דבר עלי, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על, ותרגום שלהם, עלי עלוהי עליהון, שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם, ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון, אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם עכ"ל, ונפ' ויבא (לקמן כ"ח ט"ו), הביא ראי' ממה שכתוב את אשר דברתי לך (שם), שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן, אבל הרמב"ן לא הסכים לדבריו וכתב ז"ל ואין החלוק הזה אמת כי הנה מצאנו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם (שמות ג' י"ג), ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך עכ"ל, וז"ל המתרגם האשכנזי, והנה לדעתי אין טענות הרמב"ן ז"ל מכריעות נגד דעת רש"י, כי פעל הדביר יבא על שני ענינים, פעמי' שיבא עם הפעול כמו את הכסף אשר דבר (בראשי' כ"ג י"ז), יהי' הכסף הפעול, וכן האות והמופת אשר דבר (דברים י"ג ג'), הנה האות והמופת כדברו' ויתורגם בל"א (זאגען אואנצייגען), ופעמי' שיבא בלי פעול כלל ויורה על ענין השיח שבין אדם לחבירו, מבלי להשגיח על המדובר, (בל"א רעדען), מעתה אין כוונת רש"י ז"ל כי אם על הדבור הבא על הענין האחרון שזכרנו מבלי פעול המדובר כלל, שאין לי ולו ולהם שייך אצלו, כי אם אלי ואליו ואליהם, ואולם אם יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר אז שייך שפיר לשון לי ולו, כמו וזאת אשר דבר להם אביהם (בראשית מ"ט כ"ח), הנה זאת הפעול המדובר ויבא עם להם, וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), ענינו אל המקום אשר דברתי לך, (דען איך דיר אנגעציינט האבע), ויהי' המקום הפעול המדובר, וכן וידברו הכשדי' למלך ארמית (דניאל ב' ד'), הנה מלת ארמית תורה על הפעול, ואולם כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), הוא נכנס תחת כללו של רש"י ז"ל שענינו לצרכך ולטובתך, והכלל שבכל מקו' שיבא פעל הדבור בלי פעול עם לי ולו ולהם צריך שיתורגם (צוזאגען), כמו לי דבר צור ישראל (שמואל ב' כ"ג ג'), (מיר האט ער צוגעזאגט), וכן כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ז ה'), (איהם צוגעזאגט), והכהנה רבות, ואולם אצל אמירה נופל לי ולו ולהם וגם אלי ואליו ואליהם, כמו מה אמר אליהם, (שמות ג' י"ג), וכן וידבר אלהי' אל משה ויאמר אליו (שם ו' ב'), וכלל נכון ומדוקדק הוא מאד כפי משפט הלשון, שכל דבור בלי פעול שיבא עם לי יתורגם בל"א (מיינעטוועגען או מיר רעדען), ועם אלי (מיט מיר רעדען או מיר צוזאגען) עכ"ל, ולכן המתרגם האשכנזי שמר את דברי כללו זה בכל מקום בתרגומו: ומ"ש רש"י ותרגום שלהם אין כוונתו על אונקלוס, רק שראוי לתרגם כן, אבל אונקלוס תרגם פה, ודי מליל לי, וכן את אשר דברתי לך, ית דמלילית לך: ואשר נשבע לי, במעמד בין הבתרים, כן פי' רש"י ומהר"י אברבנאל, ויש לתמוה עליהם כי לא מצאנו שם שבוע' רק כריתת ברית, וצ"ל שסמך על ההבטחה

שאחר

וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ

אל

אונקלוס

לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן׃ ח וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה מִמּוֹמָתִי דָא לְחוֹד יָת בְּרִי לָא תְתֵיב לְתַמָּן׃ ט וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל פִּתְגָמָא הָדֵין׃ י וּדְבַר עַבְדָּא עַסְרָא גַמְלִין מִגַּמְלֵיהּ דְרִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל טוּב רִבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרַם דִּי

על

תרגום אשכנזי

וועלכער מיר פערהייסען אונד מיר צוגעשווארען האט מיט דען ווארטען: דיינעם זאאמען וויל איך דיזעס לאנד איינגעבען, דער=זעלבע ווירד זיינען ענגעל פאר דיר הערזענדען, דאס דוא מיינעם זאהנע פאן דארט הער איינע פרויא ברינגען ווירסט. (ח) ווען אבער דיא פרויא דיר ניכט ווירד נאכפאלגען וואללען, זא ביסט דוא פרייא פאן דיזעם מיינעם שוואורע; נור מיינען זאהן פיהרע ניכט דאהין צוריק. (ט) דער קנעכט לעגטע זיינע האנד אונטער זיינעס הערן היפטע, אונד שוואר איהם אויף דיזע אבערע. (י) דער קנעכט נאהם צעהן קאמעלען פאן זיינעס הערן קאמעלע אונד רייז=טע, האטטע מיט זיך פאן אללען גיטערן זיינעס הערן; מאכטע זיך אויף אונד גינג

נאך

רש"י

שלה' עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגו' שלהם עמי עמיה עמהון אצל אצל אמירה נופל לשון לו ולי ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: ח ונקית משבועתי. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא: רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: י מגמלי אדוניו. ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו. שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרי'. בין שתי נהרות יושבת: יא ויברך הגמלים

באור

שאחר העקדה שגם כאמר בי נשבעתי נאם ה', ואף שגם איננה מפורשת הבטחת הארץ, הנה במאמר וירש זרעך את שער שנאיו תהי' הכוונה על ירושת הארץ, כי לא הובטח להם ארץ אחרת ואיזה שער ירשו חוץ מזה: הוא ישלח מלאכו, תפלה ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה. (הראב"ע), ויותר נכון לומר שהוא לשון בטחון, והיתה התשובה לאליעזר על מה שאמ' אולי לא תאבה וגו': ואמר אבטח בה' שיזמין לך אשה הוגנת לבני שלא תמאן ללכת אחריך, ואולם אם מה' יצא הדבר שלא תצליח בשליחותך ולא תאבה האשה וגו' ונקית וגו', ולשון הרשב"ם ה' אלהי השמים, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכך לקיים לי הבטחתו עכ"ל ואין כוונתי באמרו יודע אני, בדרך נבואה, רק ר"ל בטוח אני: (ח) ונקית משבעתי זאת, רש"י פי' וקח לו אשה מבנו' ענר אשכול וממרא, והרמב"ן מיאן בזה כי כנענים הם כדכתיב ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (בראשית י"ד י"ג), אולם לדעת בעל ס' הישר לא היו ענר ואשכל כנעניים מבני חם, רק אחי שלח בני ארפכשד בן שם, ויהי' לדעתו פי' ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר, אוהב אשכל ואוהב ענר, והוצא לו האחוה לאוהב בעבור רוב האהבה שיש לאחים זה לזה, כי היא הקורבה הקרובה מכולן, שהם ראשון בראשון, וכן כתוב אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), ולא הי' רק ממרא לבד כנעני, והי' יכול להשיאו אשה מבנות ענר ואשכל, אם לא יתנו לו ממשפחתו, ולפי דעת הב"ר עליהם הזהיר באמרו אשר אנכי יושב בקרבי כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו, והוא מפרש ונקית משבועתי שיהי' הוא פטור, וה' הטוב בעיניו יעשה, ואברהם הי' יודע שיצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בזה וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים, וכתב עוד ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל ולא אמר אשובה לי עכ"ל, ור"ל שהשביעו על ב' דברים, הא' שלא יקח לו אשה מבנות הכנעני, והב' שיקח לו אשה דוקא ממשפחתו, אבל על ההשתדלות לילך מיד להביא לו אשה ולא ישב בטל או יאחר מלכת, אין צורך להשביעו, כי עבדו הוא, וצריך על כרחו לילך כאשר ישלחנו, ולא הי' צריך להשביעו רק על הדברי' הנסתרים שיהי' לבנו כאמן ליו, והם הב' דברים הנזכרים, ולכן אמר לו אם לא תאבה האשה שהיא ממשפחתי ללכת אחריך, אז תנקה משבועתי זאת היינו האחרונה שהיא ולקחת אשה לבני משם דוקא, ועב"ז צריך שתשתדל להביא אשה לבני (בלא שבועה רק מאמת כווי האדון), ולא תביא מבנות הכנעני רק משאר העמים, כי שבועתי הראשונה קיימת, ולכן אליעזר מאמת שהי' מוטל עליו להביא אשה לבנו לקיים כווי אדניו, אמר להם ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל, והיינו לקחת משאר העמים, ולא אמר ואשובה לי, ומדוקדק גם מלת זאת דמשמע שיש שבועה אחרת: (ט) על הדבר הזה, על כלל השבועה, ואם היו בהם תנאים, הכל בכלל כוונה אחת, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם כתב על התנאי שפי' לו אברהם, ור"ל התנאי האחרון שלא ישיב את בנו שמה: (י) וכל טוב ארוניו בידו, מלת כל תבא לפעמים על הפלגת הרבוי כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז), פי' רבים מבני הארץ, אף כאן לקח מכסף וזהב ומרגליות כדי להראותם עושר אברהם להטות לבבם אליו, ומלת ויקח מושכת עצמה ואחרת עמה, ויקח העבד עשרה וגו' וילך וכל טוב אדניו לקח בידו, או שהוא מסורס, ויקח העבד עשרה גמלים וגו' וכל טוב אדוניו בידו וילך, ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בשאול וילך חושב לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל

(מלכים

אל־ארם נהרים אל־עיר נחור: יא ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל־באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת: יב ויאמר יהוה אלהי אדני אברהם הקרה־נא לפני היום ועשה־חסד עם אדני אברהם: יג הנה אנכי נצב על־עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים: יד והיה הנער אשר אמר אליה הטי־נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם־גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי־עשית חסד עם־אדני: טו ויהי־הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן־מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על

נאך ארם נהרים, נאך דער שטאדט דעס נחור'ס. (יא) דיא קאמעלע ליס ער אויסערהאלב דערשטאדט זיך לאגערן בייא דעם ברונ־נען, צור אבענדצייט, דא דיא דירנען הערויזצוקאמ־מען פפלעגען, וואססער צו האלען.
(יב) אונד שפראך: א־עוויגער! דוא גאטט מיי־נעס הערדן אברהם! לאס' מיר עז דאך הייטע געלינגען, אונד ערצייגע מיינעם הערדן אברהם גנאדע! (יג) איך שטעהע היר בייא דער וואססער־קוועללע, אונד דיא טעכ־טער דער שטאדטלייטע קאממען הערויז, וואססער צו שעפפען. (יד) ווען נון איין מעדכען קעממט, צו וועלכעם איך שפרעכע: האלטע דאך דיינען איימער הער, דאס איך טרינקע, אונד זיא שפריכט: טרינ־קע, אונד דיינע קאמעלע וויל איך אויך טרענקען; דיאזעלבע האסט דוא דיי־נעם קנעכטע יצחק בע־שטיממט, אונד אן איהר ווערדע איך ערקעננען, דאס דוא מיינעם הערדן גנאדע ערצייגט האסט. (טו) בעפאר ער אויזגערעדעט האטטע, קאם הערויז רבקה, (זיא ווארד געבארען דעם בתואל, זאהן מלכה, דיא נחור'ס, אברהם'ס ברודערס, פרויא וואר,) אונד האטטע איה־רען איימער אויף

על פרת לקרתא דנחור: יא ואשרי גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא: יב ואמר יי אלהיה דרבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועבד טיבו עם רבוני אברהם: יג הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן למימלי מיא: יד ותהא עולימתא די איימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי ותימר אשת ואף לגמלך אשקי יתה זמנתא לעבדך ליצחק ובה אידע ארי עבדת טיבו עם רבוני: טו והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאיתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על

באור

(מלכים ב' ח' ט'), אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים, והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנו' מכל הכנאה בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים (בראשית מ"ה כ"ג), והמקראות יקצרו לשונם כמו עכ"ל, ולפירושו יהי' וכל כמו ומכל כי תחסר המ"ם לפעמים כמו השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), ר"ל מעלות, עד יקם גוי איביו (יהושע י' י"ג), פי' מאויביו, ורבים כן, וכן מתורגם בל"א כמו במ"ם, אבל ענין מלת טוב פי' כדעת רש"י ע"פ הב"ר שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: בידו, ברשותו, ולפי דעת רש"י ע"פ הב"ר הוא כפשוטו: ויקם לשון זירוז: אל ארם נהרים, היא שם המדינה, לפי שיושבת בין שתי נהרות, ובב"ר פ' ל' ומ"ר וס' קורא אותה מיסופוטמיא (ויק שנדפס בשיבוש במדרשים בעבור חסרון הבנת המעתיקים והמפרשים, בלשון יווני) היא נקראת כן בלשון יווני, והיא מלה מורכבת משתי מלות, מיסו, פי' תוך, פוטמיא, פי' נהרות, והם פרת וחדקל, וא"ת לארם די על פרת, כי כן תרגם כל נהר סתם שבכל המקרא. ויבואר דבר זה בהקדמה: אל עיר נחור, אל העיר אשר נחור אחי אברהם יושב שם, וכן ת"א וי"ע, וכן מתורגם בל"א, ואולי היתה שם עיר ששמה כן: (יא) ויברך הגמלים, הבריכם על ברכיהם, וכתב הרשב"ם שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו, והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל ניכר, וא"ת ויברך, ואחרי, מלשון חניה, וכן מתורגם בל"א, ובת"א בנוסחאות ישנות מתורגם לבאירא, אבל בנוסחאות חדשות, עם בירא, וכן מתורגם בל"א: לעת צאת השאבת, בעת שרגילין הנערות לצאת לשאוב מים: (יב) הקרה נא לפני, כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה ה' אלהיך, (בראשית כ"ז כ'), והכלל כל דבר שיארע לאדם בלי השתדלות וחריצות מכוון לכך, יקרא מקרה בלה"ק, והכל בהשגחה מאת השם המסבב הסבות אל התכלית המכוון מאתו ית', (ומה שקראו המחקרי' האחרוני' מקרה גמור, והוא מאירע בלי עלה וסבה כלל, הוא ענין אחר לא ימצא זכרו בכל ספרי הקודש, ויתכן שאין לו מציאות כי אם בדמיון להיותינו בלתי יודעים המשך הדברים וסבותיהם, ויראו לנו כאלו קרו בלי סבה כלל): (יד) והיה הנערה, המדקדקים מפרשים הלשון הזה על הענין, בעבור שוהי' ל"ז, וכבר כתבנו בהקדמה שבנוא הפעל קודם השם לא ישגיח לא על המין ולא על המספר: אתה הכחת, לשון רש"י, ראוי' היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת, בירות, אפרובי"שט בלע"ז עכ"ל, בל"א (בילליגען, אויזערוועהען): ובה ארע, לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד, אם תהיה ממשפחתו

רש"י

הגמלים. הרביצם: יד אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בררת אפרובי"ט בלע"ז (בל"א בילליגען · אויזערזעהען): ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהי' ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד

עַל־שִׁכְמָהּ׃ טז וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃ יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־

הבאר

אונקלוס

עַל כַּתְפַּהּ׃ טו וְעוּלֵימְתָּא שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא בְּתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת קוּלְתַּהּ וּסְלֵיקַת׃ יז וּרְהַט עַבְדָּא לִקְדָמוּתַהּ וַאֲמַר אַטְעֲמִנִי כְעַן זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ׃ יח וַאֲמַרַת אִשְׁתְּ רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת קוּלְתַּהּ עַל יְדַהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ׃ יט וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ וַאֲמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי עַד דִּי סַפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי׃ כ וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת קוּלְתַּהּ לְבֵית

תרגום אשכנזי

אויף דער שולטער. (טז) דאז מעדכען וואר זעהר שען פאן אנזעהען, נאך איינע יונגפער, אונד קיין מאן האטטע זיא ערקעננט; זיא גינג העראב צור קוועללע, פיללטע איהרען איימער אונד קאם העראויף. (יז) דער קנעכט ליף איהר ענטגעגען, אונד שפראך: „לאס מיך דאך איין ווענינ וואססערשלירפען אויז דיינעם איימער!" (יח) זיא שפראך: „טרינקע, מיין העררן!" איילטע, נאהם דען איימער הערונטער אין דער האנד, אונד גאב איהם צו טרינקען. (יט) אלז זיא איהם גענוג געגעבען האטטע, שפראך זיא: „אויך פיר דיינע קאמעלע וויל איך שעפפען ביז זיא גענוג געטרונקען האבען;" (כ) איילטע, גאס איהרען איימער אין דיא טרענקרינגע אויז, ליף ווידער צום ברוננען

רש"י

חסד: טז בתול' ממקום בתולים: ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הנכרי' היו משמרות מקו' בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: יז וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה: הגמיאיני נא. לשון גמיעה הו"מיר בלע"ז (בל"א איינזויגען. שלירפען): יח ותרד כדה. מעל שכמה: יט עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: כ ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנ' המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אל תער נפשי (תהלים קמ"א). אשר הערה למות נפשו (ישעי' נ"ג): השוקת. אבן חלולה ששותים

באור

ממשפחתו והתנת לו אדע כי עשית חסד, כן פי' רש"י, ולשון הרמב"ן ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואיכו נקשר יפה, אבל פירושו הקרה נא לפני היום המקרה שתהי' הנערה אשר אומר שיה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק (היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת, הרשב"ם) ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהי' ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה, וכן אמר (להלן העבד) והי' העלמה וגו' היא האשה אשר הכיח ה' וגו' עכ"ל, והמתרגם לל"א לא תרגם כן, כי תרגם כפי הענין: (טו) טרם כלה, בעוד שלא כלה: אשר ילדה וגו', בעבור שהיה לנחור בנים מפילגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה תחלה בת בתואל אנכי בן מלכה, כיכן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה, לכן יזכירנו הכתוב כן, בן מלכה אשת נחור, אבל העבד אמר ותאמ' בת בתואל בן נחור, כי תקן הדבר בדרך מוסר, אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה. (הרמב"ן), ודע כי מן אשר עד אברהם הוא כמו מאמר מוסגר, שאיננו מעיקר הכוונה, ועיקרו הוא והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה, ולכן מלת אברהם באתנח שהוא מפסיק יותר מן כל הטעמים שלפניו, כאשר הודעתי כמה פעמים שכן הוא משפט המאמר המוסגר, ולכן גם המתרגם האשכנזי הסגירו: (טז) טבת מראה מאד, מראית הגוף היפה הראוי אל האשה: ותעל, אונקלוס ויב"ע תרגמו, וסליקת, מהקל שעלתה, וכן מתורגם בל"א, כי שרש המלה הזאת עלה והעתיד בקל תעלה כדרך ההפעיל בפתח האות"ן בעבור העי"ן שאחריו, ועם וי"ו ההפוך תפול הה"א, ותעל, ונשא התי"ו נקמץ בעבור הס"פ, ולא פי' מההפעיל שהעלתה את הכד, דא"כ הי' ראוי לבא עם הכנוי, ותמלא כדה ותעלהו: (יז) הגמיאיני, א"ת, אשקיני, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש גמא, וכן נראה מסיפור העבד להלן שאמר השקיני, אבל לפי הענין נראה שלשון גמיאה רוא פחות מהשקאה, ולכן יב"ע תרגם, אטעמני, ובל"א מתורגם (שלירפען), והעבד בספרו הדברים לא דקדק בפרטים, כאשר שינה עוד איזה דברים רק כיון לספר עיקר הענין, וכן פירש"י ז"ל, לשון גמיעה, הומ"יר בלע"ז, בלשון אשכנז (איינזויגען, שלירפען): (יח) ותרד כדה, מעל שכמה: (יט) ותכל להשקותו ותאמר וגו', וכאשר כלתה להשקותו אמרה וכו', וכבר כתבתי מאלו הווי"ן המחברות ב' מאמרים המתיחסים בזמן או בסיבה, וכן מתורגם בל"א: עד אם כלו לשתות, אם משמש בלשון אשר, אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן. (רש"י), וכן ת"א מלת אם בדל"ת דיספקון למשתי, כמו שמתרגם מלת אשר בדל' ג המחוברת אל הפעל שאחרי' או במלת די, והנה אונקלוס מתרגם פה כלו בלשון עתיד, ובנוסחאות ישנות הם שתי מלות די ספקון, וכ"ה בתרגום יב"ע, אבל המתרגם לל"א תרגמו עבר מורכב עם עתיד, אחר כלותם לשתות יהי' אז עבר, כמו ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד'), ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשית מ"ח ו') ע"ש: (כ) ותער, לשון שפיכה וריקה כמו אל תער נפשי (תהלים קמ"א ח'), ויערו את הארון (ד"ה ב' כ"ד י"א), והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי, והכוונה ששפכה המים הנותרים בכדה משתיית העבד, אל השוקת: השקת, אבן חלולה שמשקי' שם הגמלים, ושרשו שקה והתי"ו תמורת הה"א למ"ד הפעל, והי' דינו עם הה"א שוקה נפלם שוא תיעה, וכשהומרה הה"א בתי"ו הוסבה המלה מלעיל כמו עטרה עטרת, גבירה גברת, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש שקה: אל הבאר, אשר לפני המעין שממנו ישתו הבהמות. (ר"ע ספורני), ואין זה נכון כי מן השוקת ישתו, רק הבאר והעין שתיהן מימיהן נובעים, אבל העין מימיה נובעים יוצאים מתהומות הארץ בלי מעשה ידי אדם כמו שנאמר עינת ותהמת יוצאים בבקעה ובהר (דברים ח' ז'),

אך

אונקלוס

לְבֵית שַׁקְיָא וּרְהַטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹהִי׃ כא וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכַּל שָׁתֵיק לְמִדַּע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם לָא׃ כב וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דְדַהֲבָא תִּקְלָא מַתְקְלֵיהּ וּתְרֵין שֵׁירִין

הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צמידים

תרגום אשכנזי

ברוננען, אום מעהר צו שעפ-פען, אונד שעפפטע פיר אללע זיינע קאמעעלע. (כא) דער מאן שטוינטע איבער זיא, שוויג אבער שטיללע, אום צו ערפאה-רען, אב דער עוויגע זיי-נע רייזע האבע גליקקען לאססען, אדער ניכט. (כב) אלז נון דיא קאמעע-לע אללע געטרונקען האט-טען, נאהם דער מאן איי-נען גאלדנען נאזענרינג, איינען האלבען שקל אן געוויכט, אונד צווייא ארמבענדער

רש"י

ששותים בה הגמלים: כא משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה (ישעי' ו'): משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלתה שי"ן ומדבר' בלשון מתפעל שאין תי"ו מפריד' בין שתי אותיות של עיקר היסוד כגון משתולל מגזרת שולל ישתומם מגזרת שממה ויסתמר חקות עמרי (מיכה ו') מגזרת וישמור אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שהשאה מוצא לשון משמום באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים (איוב י"ח) שומו שמים (ירמיה ב') אשתומם כשעה חדא (דניאל ד') כך תפרש ל' שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהה ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אל"ף נופלת בלשון שתייה: משתאה לה. משתומם עליה. כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ') וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו): כב בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות

באור

אך יש אשר נבראו כן מימי עולם, ויש מהם נבקעו בעת מן העתים לרצון הבורא ית', כמו נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראשית ז' י"א), ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), ולכן שמשון כשנבקע לו המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים, קרא שמה עין הקורא אשר בלחי (שופטים ט"ו י"ט), ולא באר, לפי שלא הי' שם מעשה ידי אדם רק ברצון האל ע"י נס, והעיינות כאשר ימשכו מימיהם על פני הארץ בשטיפה יקראו נחלים, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), ויהי' זה על הרוב בדרך נר בין שני מקומות גבוהי', כמ"ש בין הרים יהלכון (שם), ובאר היא ג"כ שמימיה נובעים אבל חפרוה בני אדם, כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים, כי חפרתי את הבאר הזאת (בראשית כ"א ל'), באר חפרוה שרים (במדבר כ"א י"ח), ועוד רבים, וגם העין הנובעת מאליה אם תקנוה בני אדם במחיצות וכותלים סביב לה או שהרחיבו והעמיקו את המקור הנובע, אז תקרא באר, ולפעמים יפורש במקרא באר מים, ולפעמי' מפורש יותר באר מים חיים, ולפעמים יקצר כדרך המקרא, והנה לא נמצא בתורה באר בלי מים או שאר דבר לח כמו חמר, כמו בארת בארת חמר (בראשית י"ד י'), וגם הן חפרו אותן בני אדם לקחת מהן חמר לבנין, אולם בור גם הוא נחפר בידי אדם, כמ"ש כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג), בור כרה ויחפרהו (תלים ז' ט"ז), אבל אין שם מים נובעים רק מכונסין בידי אדם או מי גשמים, ונקרא בור אף כשאין בו מים, כמ"ש והבור רק אין בו מים (בראשית ל"ז כ"ד), וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור (שם מ"א י"ד), ומה שכתבתי כי בור שיש בו מים הם מכונסין ובאר נובעין, כן הסכים גם הרד"ק בשרשים שרש בור, ורש"י בפסוק שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה' ט"ו) ע"ש, וכן הראב"ע בפ' שמיני בפסוק אך מעין ובור (ויקרא י"א ל"ו), וע"פ הדברים האלה בהסתכלות השנוים שיש פה פעם יזכיר באר ופעם עין, נראה לי לפרש באופן זה כי הי' שם עין המים נובע בעמק והיו צריכים לרדת שם, ומפני העמק והטורח הרב, חפרו שם באר במקום מישור סמוך אל העין והיו בו מים נובעים אך לא טובים ומתוקים כמימי המעין כנודע שהמים הנובעים מאליהם זכים המה וטובי' יותר ממימי הבארות שמגיעים ע"י חפירה, ולכן לשתיית בני אדם היו יורדים אל העין, ולהשקות את הגמלים היו שואבים מן הבאר, והנה העבד הבריך הגמלים אל באר המים ולא אל העין, ורבקה עם כדה ירדה אל העין כי שאבה לשתיית אנשי ביתה, ולכן נאמר ותרד העינה, ותעל, ואחר ששתה העבד ואמרה גם לגמליך אשאב, לא הלכה עוד אל העין רק אל הבאר ולא נאמר רק ותרץ עוד אל הבאר לשאב ולא ותרד, ותעל, כי הי' במקום מישור, ומה שכתוב הנה אנכי נצב על עין המים, ואבא היום אל העין, היינו לפי שבאמת היו סמוכים זה לזה העין והבאר ואנו הוא ואנשיו סמוך לעין, רק הגמלים הבריך אל באר המים: (כא) והאיש משתאה לה, משתומם עליה ותמה על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו, ושרשו שאה, והוא מגזרת שאו ערים וגו' תשאה שממה (ישעיה ו' י"א), וכמו שנמצא שרש שמם נאדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו שמו שמים (ירמי' ב' י"ב), אשתומם כשעה חדא (דניאל ד' י"ג), כן לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות, והמלה מבנין התפעל, ובעבור שפ"א שי"ן באה התי"ו אחרי', כי כן משפט אותיות השריקה, והאלף ראוי' להיות בסגול ובא הצירי אביו תחתיו, וא"ת לשון שהייה והמתנה וכן תרגם יב"ע, והי' לפ"ד האלף במקום ה"א עי"ן הפעל כי שרשו שהה, אבל לא נמצא השרש הזה בכל המקרא, גם לא נמצא שתתחלף הה"א באל"ף באמצע המלה, ויש מפרשים מענין שתייה, ואיננו נכון כי לא נמצא השרש הזה בכל המקרא רק בקל, ופעם אחת בנפעל וכל משקה אשר ישתה (ויקרא י"א ל"ד), גם אין אל"ף נופלת בשרש זה, גם המ"ם עם החירק לא תבוא כ"א בבינוני מבנין התפעל ואין כאן שום סימן שיורה על הבנין הזה לא התי"ו ולא הדגש אשר יורה עלי' ולא דגש חזק בעי"ן הפעל, ועוד כתב הרשב"ם שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהה, לכן הנכון כמו שפירשתי, וכן פי' רש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שאה, וכן מתורגם בל"א: לה, בשבילה ובעבורה, או עליה, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), עלי, וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם כ"ו ז'), פי' על אשתו: לדעת, להכיר מתוך אופן חסדיה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו, ראה דברו וסימנו מתקיים אבל עדיין הי' מסופק אם היא ממשפחת אברהם אם לאו: (כב) ויקח האיש וגו', חסר פה מעשה הנתינה, ושעורו, ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה

ושני

צמידים על־ידיה עשרה זהב משקלם: כג ויאמר בת־מי את הגידי נא לי היש בית־אביך מקום לנו ללין: כד ותאמר אליו בת־בתואל אנכי בן־מלכה אשר ילדה לנחור: כה ותאמר אליו גם־תבן גם־מספוא רב עמנו גם־מקום ללון:

כו ויקד

שירין על ידהא מתקל עסר סלעין דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת מן את חוי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: כד ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: כה ואמרת ליה אף תבנא אף כסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת:

כו וכרע

ארמבענדער אן איהרע הענדע, צעהן שקל אן געוויכט, (כג) אונד שפראך: וועססען טאכטער ביזט דוא? זאגע מיר דאך, אב אין דיינעס פאטערס הויזע פלאץ פיר אונז זייא צור נאכטהערבערגע. (כד) זיא שפראך: איך בין איינע טאכטער בתואל'ס, דעם זאהנס דער מלכה, דען זיא דעם נחור געבארען; (כה) אונד זאגטע פערנער: שטראה אונד פוטטער האבען וויר פיל, אויך פלאץ צו איבערנאכטען:

(כו) דא

רש"י

הדברות שבהן: כג ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: כד בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: כה מספוא. כל מאכל הגמלי' קרוי מספוא. כגון תבן ושעורי':

כו ויקד

באור

ושני צמידים נתן על ידיה, וכן תרגם יב"ע ותרין שירין יהב על ידהא, ואלו נזם זהב לא תרגם יהב, כי יהב שאלו הצמידים שב על שניהם, והרמב"ן פי' כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום, ולכן בסיפור העבד את הדברי' אמר בתחלה ואשאל אותה ואח"ז ואשי' הנזם, ולשון הרשב"ם יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתוב לפניו בסיפור דבריו, אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה, לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה עכ"ל: נזם, יש נזם שהוא תכשיט על האף, ויש שהוא תכשיט לאזן כמו ואת הנזמים אשר באזניהם (בראשית ל"ה ד'), ואותו שבכאן הוא שעל האף כמו שמפורש בסיפור העבד ואשים הנזם על אפה, ואולי שבכל מקום שיאמר נזם בלשון יחיד תהי' הכוונה על תכשיט האף, ונזמים או נזמי בל"ר על תכשיט האזן כי שנים יצטרכו, ומה שמצאנו ונזמי האף (ישעי' ג' כ"א), הייגו לפי שידבר שם מנשים רבות כאשר אמר בתחלת נבואתו יען כי גבהו בנות ציון וגו' (שם י"ו), ולכן כאמרו שם כל התכשיטים בלשון רבים: בקע, חצי שקל כמו ונטה את ידך על הים ובקעהו (שמו' י"ד ט"ז), וא"ת תקלא, אבל מחצית השקל (שם ל' י"ג), תרגם פלגות סלעא, כי בלשון התלמוד נקרא השקל השלם שבתורה (שהוא ארבעה דינרים) סלע, ומחציתו נקרא שקל, ולפי שהעם היו שוקלין אותו בכל שנה לקרבנות הציבור, קראוהו כן, ויב"ע תרגם דרכמונא, שהוא ג"כ שם המטבע שהיו שוקלים עולי הגולה בתחלת בית שני, כמפורש בעזרא (ב' ס"ט), ובנחמיה (ז' ע' וע"א וע"ב), אבל נראה משם שהוא מטבע אחרת של זהב, ומחצית השקל תרגם גם הוא פלגות סלעא, ונראה שהמטבע שהיתה שוה שני דינרים העשוי' מכסף נקרא' שקל בלשון חכמים ובארמי תקלא, והעשוי' מזהב, דרכמון, ואפשר לפי שהי' הנזם מזהב והיה רק חצי שקל משקלו, תרגם דרכמון, והצמידים שהיו עשרה שקלים שלימים (של ד' דינרים) משקלם, תרגם סלעין, לפי שהשלמים היו נקראים סלעים בין שהיו של זהב או של כסף: צמידים, נקרא כן החלי שעל היד לפי שהוא מחובר בה תמיד, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש צמד, ולדעת הראב"ע כי גם הצמיד שעל יד האחת מחובר בשתי חתיכות: עשרה זהב משקלם, כתרגומו, עשר סלעין דדהבא מתקלהון, וכן מתורג' בל"א: (כג) ויאמר בת מי את הגידי נא לי, היא שאלה אחת, והאתנח שבמלת לי מורה שהוא מחובר עם השאלה הא', והב' היש בית אביך וגו', ועל דעתי היתה בזה כוונת בעל הטעמים לחברו עם הקודם, לפי ששאלתו הראשונה היא העיקרית ואותה הוא מבקש לדעת משפחתה לא לשאל דבר שליחותו ולהיות נאמן לשולחו, ולכן הוצרך להפסיק, וא"ת כה נא, כען, וגם יב"ע, כדין, שהוא לשון עתה, ויותר נראה שהוא לשון בקשה, וכן מתורגם בל"א: היש, ענין המלה הזאת בכל מקום ענין דבר הנמצא כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ישה, ובעל פתח דברי רוצה לחלקה לעניינים שונים, פעמים תורה על ענין שוכה פעמים הוא כך ופעמים הוא כך כמו ויש אשר יהי' הענן ימים מספר (במדבר ט' כ'), ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר (שם כ"א), ופעמים תורה על קיום הדבר כמו ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך (מלכים ב' י' ט"ו), אבל לפי דעתי הכל הוראה אחת על הדבר הנמצא רק שתחסר לפעמים הדבר ההוא בכתוב, כי באור ויש אשר יהיה הענן, פי' שנמצא עת אשר יהי' וגו', ויאמר יהונדב יש ויש, ר"ל יש אמונה בלבבי עמך או אהבה אליך כאשר שאלו מתחלה היש לבבך ישר וגו': בית אביך, בבית אביך, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ' י"א), פי' בששת, ועוד רבים שתחסר הבי"ת: ללין, רש"י פי' שהוא שם דבר, ולכן משמעותו לינה אחת והיא אמרה ללון כמה לינות עכ"ל, אבל לא מצאנו בכל המקרא שם דבר לין או לינה, רק מלון או מלונה שהמה שמות תארים של הבית או החדר שרגילים ללון בו, ולינה הוא שם הנמצא בדברי חז"ל אבל לין לא נמצא גם בדבריהם, והנה לדעת רש"י הוא שם המקרה האופשט מן המתואר, ולא נמצא בכתוב מן השרש הזה, ובדרכו הלך המתרגם האשכנזי שתרגם הא' (צור נאכטהערבערגע), והב' (צו איבערנאכטען), ולי נראה כמו כדעת הראב"ע והרד"ק, וזה לשון הרד"ק בפי' ספר בראשית כפי אשר הביאו בעל מכלל יופי, ללין, כמו להלין ביו"ד שהוא מבנין הפעיל וללון בוי"ו שהוא מבנין הקל אחד הוא של הענין כי גם בבנין הפעיל עומד בזה השרש והשאלה והתשובה אחד הוא כי על לינת האנשי' והגמלים שאל כי אין דרך ארץ שילינו שם בלא אלה ועליהם ענתה לו, ויוכל לומר האומר כי ללין פועל יוצא כמו ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כ"ד ז'), רוצה לומר כי מקום להלין הגמלים שאל והיא ענתה לו ללון כי גם להם יש מקו' בבית אביה ללון עכ"ל, וגם אונקלוס ויב"ע תרגמו שניה' למבת, כדברי הרד"ק הראשוני', ולפ"ז יש לתרגם בל"א ללין (צו הערבערגן): (כד) בת בתואל, השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) גם תבן, שלא שאלת, גם מקום ללון, ששאלת, דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך (מלכים א' ג' כ"ו). (הרשב"ם), ואם כאמר שגם ללון לא שאל לעצמו רק להלין הגמלים, יהי' הלשון יותר מדוקדק, מלבד הדבר ששאלת, תמצא גם תבן גם מספוא רב גם מקום ללון: מספוא, כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים. (רש"י), אבל הרד"ק בשרשים שרש ספא כתב שהוא שם כלל למאכל הבהמות כשעורים ובלילת שועל ושאר הדברים לבד מתבן, ומן הפסוק שהזכיר תבן לעצמו ולא כללו במספוא יש ראי' לדעת הרד"ק, ולדעת רש"י יש לומר שהתבן צורך אחר בלינה מלבד המאכל לבהמות, לכן הזכירו לבדו, גם כללו עם המספוא: רב, שב על שניהם על

התבן

כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃ * כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃ כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר בּוֹא

ברוך

אונקלוס

כו וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ׃ כז וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי׃ כח וּרְהָטַת עוּלֵימְתָּא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִמַּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ כט וּלְרִבְקָה אַחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוָת גַּבְרָא לְבָרָא לְוָת עֵינָא׃ ל וַהֲוָה כַּד חֲזָא יָת קְדָשָׁא וְיָת שֵׁירַיָּא עַל יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי רִבְקָה אֲחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוָת גַּבְרָא וְהָא קָאֵים עִלָּוֵי גַּמְלַיָּא עַל עֵינָא׃ לא וַאֲמַר עוּל

בריכא

תרגום אשכנזי

(כו) דא נייגטע זיך דער מאן, אונד ווארף זיך הין, דען עוויגען אנצובעטען.
(כז) אונד שפראך: געלאבט זייא דער עוויגע, דער גאטט מיינעס העררן אברהם, וועלכער זיינע גנאדע אונד טרייע מיינעם העררן ניכט ענטצאגען האט! איך בין אויף דעם רעכטען וועגע, וועלכען מיך דער עוויגע געפיהרט האט, אם הויזע מיינעס העררן ברודערס.
(כח) דיא יונגפער אבער ליף, ערצעהלטע אים הויזע איהרער מוטטער דיזע בעגעבענהייטען.
(כט) רבקה האטטע איינען ברודער, דעססען נאמען וואר לבן, דיזער ליף צו דעם מאננע היניוז, צור קוועללע.
(ל) נעמליך נאכדעם ער דען נאזענרינג, אונד דיא ארמבענדער אן דען הענדען זיינער שוועסטער געזעהען, אונד דיא ווארטע זיינער שוועסטער רבקה געהערט, אלז זיא זאגטע: דיזעס האט דער מאן צו מיר געשפראכען; ער קאם אלזא צו דעם מאננע הין, דער נאך בייא דען קאמעלען אן דער קוועללע שטאנד,
(לא) אונד שפראך: קאם

הערריין

רש"י

כו בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשי' בראש התיבה ונקודי' בפת"ח מדברים על דבר הפשוט שנזכר כבר במקו' אחר. או שהו' מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: כח לבית אמה. דרך הנשי' היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: כט וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: ל על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם (בראשית י"ח) לשמשם. לא פניתי

הבית

באור

:תבן והמספוא לכן מלת מספוא בטפחא: (כו) ויקד, שרשו קדד, והוא הכנעת הקדקד לדעת הרד"ק בשרשים שרש קדד, ולדעת הראב"ע בפ' מקן (מ"ג כ"ז), תהי' קדה יותר מהשתחויה כי השתחויה היא רק השפלת הגוף מעט אבל קדה היא לשום הקדקד בארץ, ואין כן דעת רז"ל (בברכות דף ל"ד ע"ב ומגילה דף כ"ב ע"ב ושבועות דף י"ו ע"ב), שאמרו קידה על אפים, השתחואה זו פישוט ידים ורגלים, וכן כתב רש"י בפ' מקן, קידה כפיפת קדקד, השתחואה משתטח לארץ עכ"ל, וע"פ פי' רש"י תרגם המתרגם לל"א ב' מלות אלו, ונראה שכוונת רש"י במה שכתב קידה כפיפת קדקד היינו עד לארץ אבל לא כהשתחואה שכל גופו מונח על הארץ, אבל הפנים נוגעים בארץ גם בקידה כמו שמפורש בסוכה (דף נ"ג ע"א), בתענית (דף כ"ה ע"א), ובמגילה (דף כ"ב ע"ב), ועיין ברש"י בסוכה (דף הנ"ל): (כז) אנכי בדרך נחני ה', הנני רואה כי אנכי בדרך המזומן לדרך הישר אותו דרך שהייתי צריך נחני ה' בה, ופתח הבי"ת מורה על ה"א הידיעה שנחסרה, וכן ת"א ויב"ע באורח תקנא, ואליעזר בספרו הדברים פי' ואמר בדרך אמת: בית אחי ארני, לבית אחי אדני, ונמצאו רבים שתחסר הלמ"ד גם הה"א שבסוף שבאה במקום למ"ד בתחלתה כמו ויבוא ירושלים (מלכים א' נ' ע"ו), ואין אנכי מוסב על נחני כי הי' ראוי להיות אותי נחני, גם אין נחני ה' מוסב על בית אחי אדני, כי הוא מועמד בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הפשטא שבמלת בדרך, וי"ל שתיבות נחני ה' הן כמו מאמר מוסגר, וכן פירושו, אנכי בדרך הישר (נחני ה'), אנכי בדרך לבית אחי אדני, או תחסר מלת אשר ויהי' שעורו אנכי בדרך אשר נחני ה', בית אחי אדני: ולפי הפי' הזה האחרון אין צורך להוסיף מלת תקנא כאשר עשה אונקלוס, והמתרגם האשכנזי בחר בפי' האחרון והוסיף מלת (רעכטען) לתוספת באור: אחי אדני, הראשון בצירי החי"ת לשון רבים כי נחור אביו ומלכה בת אחיו והאחרון בחירק לשון יחיד: (כח) ותרץ הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה, כפי ההשקפה הראשונה הי' האתנח ראוי להיות במלת הנערה, כי ותרץ הנערה היא ענין אחת שנשלמה, ומלת ותגד דבוקה עם כדברים האלה, והנראה כפי הטעמי' שתיבות לבית אמה מוסבות גם על ותרץ הנער', כאלו אמר ותרץ הנערה לבית אמה ותגד לבית אמה (והוא כמו והקול נשמע בית פרעה (בראשית מ"ה י"ו), שחסר מלת אנשי), ולזה יבא האתנח על נכון; והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה: וכתב רש"י לבית אמה, דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) ולרבקה אח וגו' וירץ לבן וגו': זהו כלל הסיפור וסוף המעשה שהוא העיקר, ואח"ז בפסוק שאחריו התחיל לפרט ולספר מתחלת הדבר מבוע רץ ויהי הגיעו לזה, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא כאשר הודעתי בהקדמה ובפ' בראשית בפסוק וכל שיח השדה (ב' ה'), ועוד כמה פעמים בבאורי זה: (ל) ויהי בראות וגו', פסוק זה הוא פרטו של ראשון: כראת, כראותו, ואולי וי"ו הכינוי של וכשמעו מושכת אחרת עמה, ועניינו כאשר ראה, כי בלשון הקודש יבוא המקור עם בכל"ם פעם במקום עבר ופעם במקום עתיד, וא"ת, כד חזא, בלשון עבר, וגם יב"ע

תרגם

ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים: לב ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: לג ויושם [ויישם] לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם־דברתי דברי ויאמר דבר: לד ויאמר עבד אברהם אנכי: לה ויהוה ברך את־אדני מאד ויגדל ויתן־לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים: לו ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתן־לו את־כל־

אשר

בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: לב ועאל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא ובסתא לגמליא ומיא לאסחאה ריגלוהי וריגלי גובריא דעמיה: לג ושויאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד די אמליל פתגמי ואמר מליל: לד ואמר עבדא דאברהם אנא: לה ויי בריך ית רבוני לחדא ורבא ויהב ליה עאן ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין: לו וילידת שרה אתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב ליה

ית

הערין, געזעגנעטער דעס עוויגען! ווארום שטהעסט דוא דרויסען? איך האבע דאז הויז גערייםט אונד אויך איינען ארט פיר דיא קא־מעעלע. (לב) דער מאן קאם אין דאז הויז, מאן זאטטעלטע־דיא קאמעעלע אב; יעמאנד גאב דען קא־מעעלען שטרא אונד פוט־טער, אויך וואססער, זיינע פיסע צו וואשען אונד דיא פיסע דער לייטע, וועלכע מיט איהם וואַרען.
(לג) עז וואורדע איהם פארגעזעצט צו עססען, ער אבער שפראך: „איך ווער־דע ניכט עססען, ביז איך מיינע ווארטע פארגעבראכט האבע;" מאן אנטווארטע־טע: „זא רעדע דען!"
(לד) יענער שפראך: „איך בין איין קנעכט אברהם'ס.
(לה) דער עוויגע האט מיינען הערן רייכליך גע־זעגנעט, דאס ער גראס געווארדען; ער גאב איהם שאאפע אונד רינדער, זילבער אונד גאלד, קנעכטע אונד מעגדע, קאמעעלע אונד עזעל. (לו) דאצו האט שרה, מיינעם הערן ווייב, מיינעם הערן איינען זאהן אין איהרעם אלטער געבאהרען; דיזעם שענקטע ער אללעס

זייניגע

רש"י

בית: מע"א: לב ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: לג עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי. כמו עד כי יבא שילה (בראשית מ"ט) וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: לו ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם

בידו

באור

תרגם בלשון עבר, וכן מתורגם בל"א: את הנזם, על אפה, ובא את הנזם ברביע שהוא מפסיק גדול מן הזרקא שבמלת הצמידים, כדי להפרידו ממנו, וישוב על ידי אחותו רק הצמידים, כי הנזם שם על אפה ולא על הידים: על הגמלים, אצל הגמלים, לשמרן, כמו והוא עומד עליהם (שם י"ח ח'), לשמשם, והרבה כמוהו, וכן על העין: (לא) פניתי הבית, בעדך ובעד אנשיך: ומקום לגמלים, ופניתי גם מקום בעד הגמלים: (לב) ויבא האיש הביתה, אליעזר הוא האיש הבא, ויפתח הגמלים, יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליה' ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק היה שיהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו, וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (שם ל"ז כ"ח) כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וזהו לפי פירושו שם, ואני מפרש שם בדרך אחר, ועכ"ז יש ראיה לכאן ע"ש), וכן ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך (שמואל ב' ט' י"א), והם דברי דוד ורבים כן. (הרמב"ן), ורבכון שאינו שב לא על אליעזר ולא על לבן, רק על עבדי לבן, ופי' ויפתח, המפתח, כנהוג בכל המקרא לדבר בלשון נסתר על הרגיל לדבר ההוא עם שאינו נזכר ויסמוך על הידוע ומפורסם, ואפי' ה"א הידיעה תבוא לפעמים על המפורסם אף שאינו נזכר, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (מאן זאטטעלטע אב); ואם תדקדק בסדר נגינת הטעמים תפרש ויפתח הגמלים שב על אליעזר ולכך בא באתנח, ויתן הנותן שהוא לבן או אחד מאנשיו נתן תבן ומספוא וגו': ויפתח, שפתח מוסרי צוארים כי המנהג להולכים שיקשרום או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חגר כמפתח (מלכים א' כ' י"א), התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נ"ב ב'), ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים. (הרמב"ן), ויב"ע תרגם כרש"י אבל הרשב"ם פי' כהרמב"ן, התיר חבישתם, וכן מתורגם בל"א, והוא קרוב לענין הפתיחה: (לג) ויושם, כתיב ויישם כמו שכתוב למעלה ויתן וכן ויישם בארון (בראשית נ' כ"ו), ודרשו ישם לדעת קצת, ויהיה לפ"ז מבנין הקל, ושב על הפועל, ופי' ויישם, המשים, וכן ת"א ושויאו, ויב"ע, וסדרו, אבל קרי ויושם, ואז הוא מבנין הפעל, ונוכל לשומו משרש שום שנמצא בכל המקרא, כי שרש ישם, בשי"ן שמאלית, לא נמצא רק מלה זאת פה (לפי הכתיב), ובסוף ויחי וגם עליהן לא הסכימו כולם שדרשו ישם רק שום, והחירק במקום שורק כמו ופתחו שעריך תמיד (ישעיה ס' י"א), שלדעת קצת הוא כמו ופתחו, והפת"ח קטן של שין ויישם (בפ' ויחי), הוא במקום פתח גדול, כ"ה דעת ר' יונה, והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קל"א ע"א), ובשרשים שרש שום, ולא הביא כלל שרש ישם בשי"ן שמאלית, והנה לפ"ז ישוב על המאכל שיקשר בכתיב, ושעורו ויושם לפניו (מאכל) לאכול, וכן מתורגם בל"א מבנין הפעל, ועיין מ"ש בס"פ פ' ויחי: עד אם דברתי דברי, אחר שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא רצה להתעסק באכילה ושתיה תחילה, ומלת אם במקום אשר או כי: (לה) וה' ברך את אדני מאד, לכן הקדים למעלה וה' ברך את אברהם בכל: ויגדל, בעושר וכבוד, ולכן היו רבים חפצים להזדווג עמו, אך הוא איננו חכם

אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־

אתה

אונקלוס

יַת כָּל דִּי לֵיהּ׃ לז וְקַיֵּים עֲלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֵיהּ׃ לח אֱלָהֵין לְבֵית אַבָּא תֵּיזֵיל וּלְזַרְעִיתִי וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי׃ לט וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי׃ מ וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְלָחִית קֳדָמוֹהִי יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי וּמִבֵּית אַבָּא׃ מא בְּכֵן תְּהֵי זַכַּאי מִמּוֹמָתִי אֲרֵי תְהַךְ לְזַרְעִיתִי וְאִם לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵי זַכַּאי מִמּוֹמָתִי׃ מב וַאֲתֵיתִי יוֹמָא דֵין לְעֵינָא וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהָא דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם אִם אִית כְּעַן רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא אָרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ׃ מג הָא אֲנָא קָאִים עַל עֵינָא דְמַיָּא וּתְהֵי עוּלֶמְתָּא דְתִפּוֹק לְמִמְלֵי וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִּיךְ׃ מד וְתֵימַר לִי אַף

את

תרגום אשכנזי

זיינִיגע. (לז) נון בעשוואר מיך מיין העדר אויף דיזע ווארטע: דוא זאללסט מיינעם זאהנע קיינע פרויא נעהמען פאן דען טעכטערן דעס כנענִיטישן פאלקעס, אין דעססען לאנד איך וואהנע; (לח) פילמעהר זאללסט דוא אין מיינעם פאטערס הויז אונד צו מיינעם געשלעכטע געהען, מיינעם זאהנע איינע פרויא צו נעהמען. (לט) איך שפראך צו מיינעם העררן: פילייכט ווירד דיא פרויא מיר ניכט נאכפאלגען וואללען. (מ) דא שפראך ער צו מיר: דער עוויגע, פאר דעם איך געוואנדעלט בין, ווירד זיינען ענגעל מיט דיר זענדען, אונד דיינע רייזע גליקקען לאססען, דאס דוא מיינעם זאהנע איינע פרויא נעהמעסט אויז מיינעם געשלעכטע אונד אויז מיינעם פאטערס הויזע. (מא) נור אלזדען ביסט דוא פרייא פאן מיינעם איידע, ווען דוא צו מיינעם געשלעכטע קאממעסט; וויל מאן זיא דיר אלזדען ניכט געבען, זא ביסט דוא פרייא פאן מיינעם איידע. (מב) נון קאם איך הייטע צו דער קוועללע, אונד שפראך: אַ עוויגער! דוא גאטט מיינעס העררן אברהם! ווען דוא דען וועג וויללסט גליקקען לאססען, וועלכען איך געהע. (מג) היר שטעהע איך בייא דער וואססערקוועללע; ווען נון איין מעדכען, דאז דערויז קאממט, צו שעפפען, אונד איך שפרעכע צו איהר: לאס מיך דאך איין ווענִיג וואססער אויז דיינעם איימער טרינקען! (מד) זיא אבער שפריכט: דוא

באור

נס: (לו) אחרי זקנתה, ולכן היה חביב עליו מצאה שנולד: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך (רש"י), ומשמעות הכתוב שלאחריו כן הוא, אם לא אל בית אבי תלך וגו'; שמשמעותו שהוא תנאי, אבל לפי פירוש הרמב"ן שהעתקתי למעלה שמבנות כנען לא הרשה לו כלל ליקח, צריך לפרש שאם לא איננו תנאי, אבל פירושו כמו אך אורק, כלומר שלא תקח מבנות הכנעני, אך אל בית אבי תלך, וכן ת"א ויב"ע, אלהין לבית אבא תזיל, וכן מתורגם בל"א: (לט) אלי, חסר וי"ו ויש בו דרש: ולפי פשוטו מנהג הכתוב בשנותו איזה דבר ישמור הטעמים ולא המלות כי גם בעשרת הדברים בשנותו אותם במשנה תורה שנה בהם כמה מלים אבל הטעם אחד ולפעמים יקצר באחד ויאריך באחר: ולכן בספור אליעזר יש איזה שנויים במלות מספור הקודם: (מ) ישלח מלאכו, יודע אני שיתנו לך (הרשב"ם), וכוונתו בטוח אני בחסדי השם: (מא) אז תנקה מאלתי, ולא אמר משבועתי והטעם

רש"י

בידו: לז לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: לט אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאה בתו א"ל אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: מב ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ. א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשת אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: מד גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו:

הוכיח

אתה שתה וגם לגמליך אשאב הוא האשה אשר הכיח יהוה לבן אדני : (מה) אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה ותרד העינה ותשאב ואמר אליה השקיני נא : (מו) ותמהר ותורד כדה מעליה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ואשת וגם הגמלים השקתה : (מז) ואשאל אתה ואמר בת מי את ותאמר בת בתואל בן נחור אשר ילדה לו מלכה ואשם הנזם על אפה והצמידים על ידיה : (מח) ואקד ואשתחוה ליהוה ואברך את

יהוה

אונקלוס

את אשתי ואף לגמלך אמלי היא אתתא דזמין יי לבר רבוני : (מה) אנא עד לא שיציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען : (מו) ואוחיאת ואחתת קולתה מנה ואמרת אשתי ואף לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת : (מז) ושאלית יתה ואמרית בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא : (מח) וכרעית וסגדית קדם יי וברכית ית יי אלהיה

דרבוני

תרגום אשכנזי

דוא קאננסט טרינקען, איך וויל אבער אויך פיר דיינע קאמעלע שעפפען: זא ווירד דיזעס דיא פרויא זיין, דיא דער עוויגע פיר מיינעם הערן זאהן בעשטיממט האט. (מה) איך האטטע נאך ניכט אויפגעהערט אין מיינעם הערצען צו שפרעכען, זא קאם רבקה הערויז מיט דעם איימער אויף איהרער שולטער, זיא גינג העראב צור קוועללע, אונד שעפפטע; איך שפראך צו איהר: לאס' מיך דאך טרינקען! (מו) דא איילטע זיא, ליס דען איימער הערב, שפראך: טרינקע! איך וויל אויך דיינע קאמעלע טרענקען; איך טראנק, אונד זיא טרענקטע אויך דיא קאמעלע. (מז) איך פראגטע זיא: וועססען טאכטער ביסט דוא? זיא שפראך: בתואל'ס טאכטער, נחור'ס זאהן, דען איהם מלכה געבארען; דא לעגטע איך דען רינג אן איהרע נאזע אונד דיא ארמבענדער אן איהרע הענדע, (מח) נייגטע מיך אונד ווארף מיך הין, דען עוויגען אנצובעטען; לאבטע דען

עוויגען

רש"י

הוכיח: ברר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר : מה טרם אכלה. טרם שאני מכלה. וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב (איוב א') הרי לשון עתיד ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך : מז ואשאל ואשים. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא

באור

והטעם כי אפחד מאדוני ומאלתו. (הראב"ע), והוא מפרש אלה לשון קללה, אבל אונקלוס וי"ע תרגמו, ממומתי, כמו שתרגמו משבועתי, והם לדעתם שמות נרדפים, ובאמת מצאנו אלה על ענין שבועה כמו תהי נא אלה בינותינו (בראשית כ"ו כ"ח), אלות שוא (הושע' י'), כי הקללה בשבועה ובהזכרת השם, וכן הנשבע מקלל את עצמו אם יעבור על שבועתו, ובל"א מתורגם לשון שבועה (שוואהר) ולשון אלה (אייד) : (מב) ואמר ה' וגו', כל אריכות הדברים להודיעם, שמאת הקב"ה יצא הדבר : (מג) העלמה, הנערה : (מד) גם אתה שתה, דרך המקרא לכפול מלת גם כמו גם אנחנו גם אתה גם טפנו (בראשית מ"ג ח'), וכל אחד בא לרבות על חברו, ובכל מקום שאין דבר מוקדם בענין הכוונה יאמר גם בשניהם כי יכשר היותו אחרון : (מה) אני טרם אכלה, בעוד שלא הייתי מכלה, ובא בלשון עתיד על הזמן אשר ממנו ידבר, כי הי' הדבר אז בעתיד ולא כלה עדיין לדבר אל לבו, וכן רוב טרם שבמקרא דרכו לבא עם העתיד, ועיין מ"ש בפ' בראשית (ב' ה') ובפרשת וארא (שמות ט' ל'): והנה רבקה יצאת, כי בהיותו בביתם שמע את שמה, או מתחלה הגידה לו שמה אף על פי שלא נזכר. (הרמב"ן), ול"נ כי כבר הוגד לאברהם הנה ילדה מלכה גם היא וגו' ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ"ב כ"ג), וידע שמה מאז רק שלא הכירה, וכשאומר' לו שהיא בת בתואל, אז הבין שהיא רבקה שנתבשר אברהם בעבורה, כי לא נתבשר רק בבת אחת לבתואל: (מח) בדרך אמת, אמת אשרש אין ומשפטו בתשלומי אֱמֶנֶת כמשקל דֶּבֶלֶת ונפלה הנו"ן להקל כמו שנפלה מן בת הראוי בנת, והדגש נשמכו אל הכנוים יוכיח אֲמִתּוֹ אֲמִתָּהּ, שהיא דגש חזק מורה על חסרון הנון כמו בִּתִּי, בִּתּוֹ והתי"ו לשון נקבה כן כתב הרד"ק בשרשים שרש אמן וכן הוא דעת הראב"ע, וז"ל המתרג' האשכנזי, ועתה אשכילך על דבר האמת והאמנה, כל דבר שהיא בנפש כמות שהוא בעולם חוץ לנפש הוא אמת, ר"ל אם תצייר במחשבתך אילן או פרח, כדמותו ותבניתו כאשר הוא בעולם יהי' הציור אמתי, או תשער במחשבתך שמרובע שנים יעלה ארבע, וכן הוא חוץ לנפש, תהי' המחשבה ההיא אמת, והפכו שקר, והוא דבר שלא ימצא בו המציאות חוץ לנפש עם מה שבנפש, ואם יוליד תקוה לדבר שלא יהי' יקרא כזב, או כוזב, והאמת הפך שניהם כי הוא במציאות כמות שהוא בנפש ובלתי מוליד תקוה שלא תתקיים, והוא א"כ ראוי לבטוח בו, והנה כל דבר שתוכו כברו לא יכזב, וראוי לבטוח בו ולסמוך עליו, ובבחינה הזאת יקרא נאמן, כלומר שיש לסמוך על מה שהוא מראה מתוכו ופנימיותו, כי אין בו כזב, ומזה הענין יאמר מים נאמנים, כמו מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), שלא ינוס המוקיר אליהם, והפך מי' כזבים, כמו אשר לא יכזבו מימיו (שם נ"ח י"א), וכן יתד במקום נאמן (שם כ"ב כ"ג), שיש לסמוך עליו, מכות גדלות ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דברים כ"ח נ"ט), שתוכם כברם ויש לסמוך עליהם שיעשו את הפועלים כראוי, והנה המחשבה היא בנפש והדבור והמעשה חוץ לנפש, והאדם שפיו ולבו ומעשיו שוים, יקרא איש אמונים. כמו ואיש אמונים (משלי כ' ו'), שנו ישבי' מה שבנפש עם מה

יהוה אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו: מט ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל: נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב: נא הנה רבקה לפניך קח

ולך

אונקלוס

דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: מט וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: נא הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי

אתתא

תרגום אשכנזי

עוויגען, דען גאטט מיינעס הערען אברהם, דער מיך אויף דען ריכטיגען וועג געפיהרט האט, מיינעס הערען ברודערסטאכטער פיר זיינען זאהן צו נעהמען.
(מט) וואללט איהר נון געוואגענהייט אונד טרייע געגען מיינען הערען צייגען, זא זאגט עז מיר; וואָ אבער ניכט, זא זאגט עז מיר נור, ראס איך מיך צור רעכטען אָדער צור לינקען ווענדע.
(נ) הירויף אנטוואָרטעטע לבן אונד בתואל, אונד שפראכען: דיא זאבע איזט פאן דעם עוויגען שאן ענטשידען; וויר קעננען דיר ניכטס מעהר זאגען, ווערדער בעזעס נאך גוטעס. (נא) היר איזט רבקה פאר דיר, נים זיא

אונד

רש"י

היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך:

נב וישתחו

באור

שאין לנפש ועליו יש לבטוח, ואם אין פיו ולבו שוי' יקרא איש שקר, שהדבור היוצא מפיו מתנגד אל מה שבנפשו, ואם ידבר טוב ולא יקימנו יהי' איש כזב, כמו וטוב רש מאיש כזב (שם י"ט כ"ב), שאין תוכו כברו ואין לבטוח ולסמוך על דבריו: (והמחשב' הדבור והמעשה בערך אל השם יתעלה יקרא בס' יצירה ספר סופר וספור והם כאחדים בחקו בתכלית האחדות ואין ביניה' פרוד כלל, כידוע למשכיל, ולזה יקרא אלהים אמת, ואמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת, ואין להאריך בזה, והמשער בנפשו שהדבר בלתי שקר כי אם אמת, הוא מאמין את הדבר, ואם ישער בנפשו שהדבר בלתי כזב והבוטח בו לא יבוש משברו, הוא מאמין בו, ומזה הענין ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א), והאמן בה' (לעיל ט"ו ו'), ובלשון הכתוב יבוא על הרוב עם הבי"ת או הלמ"ד, וענינו הבטחון בדבר שלא יכזב, וענין אמן קיום או תפלה שיסכים המעשה עם הדבור, ארור האיש אשר יעשה וגו' ואמרו אמן (דברים כ"ז ט"ו), שיסכים המציאות עם הדבור, ויקולל האיש אשר יעשה פסל או מסכה וגו' בפועל ממש, וכן ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), שתבא עליה הקללה אם שטתה, כאשר דבר הכהן, ויאמר לפעמים שרש אמן על היושר הפך העול, כי כל עול שקר שהכרתה ממנו שהוא מיושר אל ההצלחה ומביא אל הטוב ואינו כן, והכלל שיש בו טובה מדומה לעושהו והוא חושב בנפשו שיגיע לו ע"י העול ההוא טובה גדולה ואינו כן כי היושר לבד הוא טוב אמתי גם בערך אל עושהו, ולזה יהי' אמונה לפעמי' שם נרדף ליושר, יאמר אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב ד'), וכן ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני (תלים קי"ט ע"ה), הנה אמונה כפל לשון של צדק, וענינו ביושר עניתני, ותחסר הבי"ת כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ"ו כ"א), שהוא כמו בקרי, וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמי' ט' ל"ג), ענינו כפי הצדק והראוי הבאת עלינו את כל העונשי' הללו, וכבר יצאתי מן הכוונה במקום הזה והארכתי קצת בבאור הגדר הזה לפי שהוא רב התועלת, ולא נצטרך לבארו עוד בכל מקום שיבא בספרי' שלפנינו, והנה בדרך אמת פי' הרמב"ן ז"ל שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולבנים, ויהי' א"כ הפך הכזב, ולי נראה שהוא הפך השקר, והכוונה שהדרך אשר אני עליו במציאות מסכים עם הדרך אשר בנפשי לילך בו ועם הכוונה והתכלית לקחת אשה לבן אדני מבית אביו: (מט) חסד ואמת, חסד הוא טובה בלתי מחויבת, ואמת שתעשה בפועל ממש כאשר אני מקוה מכם, ומצייר בנפשי ראוי לכם לעשות, כמו שבארנו בפסוק הקודם, ופי' אם ישכם עושים אם תרצו לעשות, והראב"ע כתב חסד דבר שאינו של חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, הכוונה שלא יכזבו וישנו מדבריהם, וגם הוא נכון ומסכים עם באור גדר האמת, ור"ע ספורנו כתב ואמת, שתרצו תועלת וכבוד בתתם כראוי לכם, וזהו בהכניס אותה בבית אברהם עכ"ל, לפי דרכו הכוונה שיעשו האמת עם בתם, והכתוב אומר שיעשו אמת עם אברהם עכ"ל המתרגם האשכנזי: ואם לא הגידו לי ואפנה וגו', בעירו, ואם לא תרצו ג"כ הגידו לי כדי שאדע לפנות על ימין או על שמאל, אל אחר קרובים שיש לאדוני, ומלות ימין ושמאל הם שמות תארים, ופי' על צד ימין או על צד שמאל, ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסוק ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו וגו' (לקמן מ"ח י"ג), ורש"י כתב על ימין, מבנות ישמעאל, על שמאל, מבנות לוט שהי' יושב בשמאלו של אברהם, ולא ירדתי לסוף דעתו כי היכן מצא שלוט הי' יושב בשמאלו של אברהם, כי אחר הפרדו ממנו כאמר ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א), והי' הוא שוכן בערי הככר ויאהל עד סדום, ואברם ישב בארץ כנען באלוני ממרא אשר בחברון, וכאשר נודע כי סדום היא במזרח א"י, ואחר הפיכת ערי הככר בא לוט לצוער ומשם עלה אל ההר (לא נודע איזה הר אבל סמוך לצוער הי'), ואח"ז נאמר וישב במערה, ולא נזכר עוד מקום ישיבת לוט בתורה, ולפי הסברא כי כאשר הלכו ב' בניו יבנו להם ערים וקראו אותן מואב ועמון הנודעי' שהם במזרח א"י סמוך לדרום, הלך הוא עמהם, כי לא היו לו בנים אחרים, ושם מת, והנה רש"י כתב דבריו בשם הב"ר אבל אין שם הלשון כן כי ז"ל שם על ימין זה ישמעאל על שמאל זה לוט כמד"א אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה עכ"ל, ואין הכוונה שם לפי דעתי שישב לשמאלו של אברהם, רק הוא על דרך דרש, לפי שנאמר שם שמאל, והוא כדמיון ג"ש, ואף שכתוב שם גם ימין, ראה לדרוש ימין על ישמעאל, בעבור שישב במדבר פארן שהוא לדרום א"י, וכן בניו שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, שהוא ג"כ בדרום א"י: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב, לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו. (הרשב"ם): (נא) קח, אותה: ולך, גם בלתי רשותינו: כאשר דבר ה', גזר, כמו בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'):

(נג)

וְלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה

ותאמר

אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ נב וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְאַבְרָהָם יָת פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל אַרְעָא קֳדָם יְיָ׃ נג וְאַפֵּיק עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ׃ נד וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגֻבְרַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וּבִיתוּ וְקָמוּ בְצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת רִבּוֹנִי׃ נה וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תִּתֵּיב עוּלֵימְתָא עִמַּנָא עִדָּן בְּעִדָּן אוֹ עַסְרָא יַרְחִין בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל׃ נו וַאֲמַר לְהוֹן לָא תְאַחֲרוּן יָתִי וַייָ אַצְלַח אָרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהַךְ לְוָת רִבּוֹנִי׃ נז וַאֲמַרוּ נִקְרֵי לְעוּלֵימְתָא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה׃ נח וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִין עִם גַּבְרָא הָדֵין

ואמרת

אונד רייזע; דאס זיא דיינעס הערן זאהנספרויא ווערדע, וויא דער עוויגע געשפראכען האט. (נב) אלז נון דער קנעכט אברהם'ס איהרע ווארטע פערנאהם, ווארף ער זיך צור ערדע, דען עוויגען אנצובעטען. (נג) אונד דער קנעכט צאג הערפאר זילבערן אונד גילדען געשמידע אונד קליידונגען, גאב עז דער רבקה; אונד אנדערע קאסטבארקייטען שענקטע ער איהרעם ברודער אונד איהרער מוטטער. (נד) אלזדען אסען זיא אונד טראנקען, ער אונד דיא לייטע, וועלכע מיט איהם וואַרען, אונד איבערנאכטעטען; אלזזיא דעס מארגענס אויפשטונדען שפראך ער: שיקט מיך פארט צו מיינעם הערן! (נה) דא שפראך איהר ברודער אונד איהרע מוטטער: לאס' דאז מעדכען נאך איין יאהר אדער צעהן מאנאטע בייא אונז בלייבען; הערנאך מאג זיא רייזען! (נו) ער שפראך צו איהנען: האלטעט מיך ניכט אויף, דא דער עוויגע מיינע רייזע האט זא גליקליך זיין לאסען; שיקט מיך פארט, דאס איך צו מיינעם הערן רייזע. (נז) זיא שפראכען: וויר וואללען דאז מעדכען רופען אונד זיא זעלבסט פראגען. (נח) זיא רופטען דער רבקה, אונד שפראכען צו איהר: ווילסט דוא מיט דיזעם מאננע רייזען?

זיא

רש"י

נב וישתחו ארצה: מכאן שמודים על בשורה טובה: נג ומגדנות. לשון מגדים, שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל: נד וילינו: כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד. נה ואמה. ובתואל היכן היה, הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה, כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה) שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים: או עשור. י' חדשים. וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: נז ונשאלה את פיה.

מכאן

באור

(נג) כלי כסף וכלי זהב, תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' (במדבר ל"א נ'), וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנתיכם (שמות ג' כ"ב): ומגדנת, רש"י פי' לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י, ויהיה לפ"ז שרשו מגד, והשם מִגְדָּן נפלס אַלְסָן (כי הפת"ח הוא בעבור האל"ף), שהרבים ממנו אַלְמָנוֹת, והרד"ק בשרשי' שרש מגד כתב כלל המל' הזאת הדבר הטוב והמעולה בין בפירות בין בזהב וכסף ואבנים יקרות ובגדים וכל אח' ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח בהם מגד ומגדנות, וכן פי' וממגד שמים מטל (דברי' ל"ג י"ג), כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק עכ"ל, ויב"ע תרגם, ודורונין, כלל ג"כ כלל המתנו' המשובחו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי (קאסטבארקייטען): (נד) וילינו, כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה, הם שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה ובכבוד כי כן מלאכי ויען לבן ובתואל. (הראב"ע), ובא ויאמר בלשון זכר, כי דרך המקרא על הרוב להזכיר הפעולה על הדבק בו אם זכר אם נקבה, וכן ותדבר מרים ואהרן (במדבר י"ב א'), ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהו' (אסתר ט' כ"ט): ימים, שנה, כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), שנאמר אחריו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה, ונקראת השנה ימים כי לא תשלם לנו השנה כי אם ביום שלם לא במקצת היום, ואעפ"י שעניינו שנה הוא לשון רבים כי משפטו ימים שלמים והם ימי השנה שבשלמו ימי תקופת השמש במסבתו והוא חוזר חלילה לפי' קורא השנה ימים סתם: או עשור, תאר לזמן, והוא כולל כל מספר ימים או חדשים או שנים, וזה ר"ל עשרה חדשים, ואין כן בעשור לחדש (ויקרא ט"ז כ"ט), כי הוא תאר ליום העשירי מן החודש, וכתב רש"י וא"ת ימים ממש, אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נו) וה' הצליח דרכי, אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הצלחה אם יתעכב. (הרשב"ם): (נז) נקרא לנערה, אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדבריכם או ללך מיד כדבריך, דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזווג זה אעפ"כ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוא כמו שכתבנו נותנין לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה. (הרשב"ם): ונשאלה את פיה, כתרגומו, ונשמע מה דהיא אמרה, כמו ואת פי ה' לא שאלו (יהושע ט' י"ד)

ותאמר אלך: נט וישלחו את־רבקה אחתם ואת־מנקתה ואת־עבד אברהם ואת־אנשיו: ס ויברכו את־רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו: סא ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על־הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את־רבקה וילך: סב ויצחק בא מבוא באר

לחי

תרגום אשכנזי

זיא שפראך: „איך וויל רייזען.“ (נט) זיא ליסען אלזא איהרע שוועסטער רבקה אונד איהרע אממע, אונד אברהם׳ס קנעכט מיט זיינען לייטען ציהען.
(ס) זיא זעגנעטען רבקה, אונד שפראכען צו איהר: „אונזערע שוועסטער, א דאס דוא צו טויזענד מאהל טויזענדען ווערדעסט, אונד דיין זאאמע דאז טהאר זיינער פיינדע ערעבערע!“
(סא) רבקה אונד איהרע קאממערמעגדע מאכטען זיך אויף, ריטטען אויף דען קאמעלען, אונד רייזטען דעם מאננע נאך; אלזא נאהם דער קנעכט רבקה אונד רייזטע. (סב) יצחק קאם עבען פאן דער רייזע נאך דעם ברוננען

דעם

אונקלוס

ואמרת אזיל: נט ושלחו ית רבקה אחתהון וית מינקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי: ס ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הוי לאלפין ולרבבן ויירתון בניכי ית קרוי סנאיהון: סא וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלו בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל: סב ויצחק אתא במתוהי מבירא

דמלאך

באור

ט׳ י״ד), וכן מתורגם כל״א: (נח) ותאמר אלך, איני חוששת להתעכב בשביל קשוטי עצמי, (הרשב״ם): (נט) וישלחו, הרד״ק נשרשים שרש שלח פירשו מלשון לויה וכן תרגם יב״ע, אבל אונקלוס עם שתרגם ואברהם הלך עמם לשלחם (לעיל י״ח ט״ז), לאלוויתהון, תרגם פה, ושלחו, נראה שמפרש כפשוטו, שהרשוה ללכת עם העבד, ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: אחתם, המפרשים לא פירשו המלה הזאת הבאה בלשון רבים שלא כמשפט כי לא נזכר בכתוב רק אח אחד והוא לבן, ונראה לי לפי פשוטו כי לא נמנע הכתוב מלקרוא אח או אחות גם לשאר קרובים כמו כי אנשים אחים אנחנו (שם י״ג ח׳), וגם אמנה אחתי בת אבי היא (שם כ׳ י״ב), ורצה לתרץ דבריו על שקראה אחותי בעבור שיש איזה קורבה ביניהם, ונראה שהיחס אל השרש הזה אל הקרובים בעבור האהבה אשר ביניהם בטבע מחמת קורבתם, ולכן הושאל ג״כ אל האוהבים כאשנים שאינם קרובים כמו אחי מאין אתם (שם כ״ט ד׳), ודוד אמר בקינתו על שאול ויהונתן, צר לי עליך אחי יהונתן (שמואל ב׳ א׳ כ״ו), וכן חירם לשלמה, מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי, (מלכים א׳ ט׳ י״ג), ובאחרו באה להפלגת האהבה, בעבור שהיא הקורבה היותר גדולה שהוא ראשון בראשון, אבל אב או בן עם שהקורבה יותר גדולה בהם לא השתמשו כו רק במקום שיש לאחד מעלה על חבירו בחכמה או בזקנה כמו שאמר אלישע על אליהו בהפרדו ממני, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (שם ב׳ ב׳ י״ב), ועלי אמר לשמואל, בני שוב שכב (שמואל א׳ ג׳ ו׳), ולכן הוא״ל ולבן הי׳ פה ראש המדברים כמו שכתוב ויאמר אחיה ואמה, לכן אמר כאן אחתם שהביאו עליו וכלל בכנוי הזה גם אביו ואמו הטפלים אליו בענין הספור הזה בעבור שמלת את תאמר בשלוח גם על שאר הקרובים, כ״ו נ״ל לפי פשוטו, אבל לפי מה שמופר בספר הישר היה לה עוד אח שלא נזכר בכתוב ושמו שבר, ואולי ירמוז עליו הכתוב פה במלת אחתם: מנקתה, בסדר עולם פ״א אמרו שרבקה היתה בת ג׳ שנים כשנשאת ליצחק, אבל לפי פשוטי נראה שלא היתה קטנה כל כך, כי שלחוה מחוץ לעיר לשאוב מים, וכן משמע ביבמות (דף ס״א ע״ב), שהיתה או נערה, וכתבו שם התוספות שה״ר שמואל חסיד מספירא הוכיח שהיתה אז בת י״ד שנה ע״ש, וכפי המסופר בס׳ הישר היתה אז בת עשר שנים, ויהיה פה הפי׳ מנקתה מקדם בשנות יניקתה, ויראה שהיה דרכן או שהמינקת היתה אצלה לשמשה גם אחר שתגדיל, ולא נזכר פה נערות, כי קיצר הכתוב, ולהלן מפורש ששלחו עמה גם נערות: (ס) את היי, תהיי, ונח הנווי במקום העתיד: לאלפי רבבה, על דעת הרשב״ע (במדבר י׳ ל״ו), בפסוק רבבות אלפי ישראל, נקרא כן נעביר היותו מספר רב ועל כן נסמכה מלת רבבות לאלפי, והכוונה ריבוי של אלפים, אבל איך יתישב לדעתו פה הסמיכות של לאלפי רבבה, גם שאר ב׳ מספרים שינואו כיוצים הא׳ על חברו כמו שנים עשר (בראשית מ״ב י״ג), שבא נכסי׳ האחד של הסמיכות שהוא הנירי, אבל המ״ם לא נפלה, ונמצא ג״כ בב׳ סימני הסמיכות, ושני עשר בקר (במדבר ז׳ ג׳), וכן ושלש עשרה (בראשית י״ד ד׳), אבל לדעת הרד״ק במכלל ד׳ קטן (דף רכ״ו ע״א), יהיה ענין הסמיכות המספר על חבירו כענין וי״ו החבור ועניננו לאלפים ולרבבות, וכן ת״א בוי״ו החבור, ויתכן שיהי׳ אלפי רבבה כמו אלפים של רבבות, וכן תרגם יב״ע אלפין דרבוון: וכוונת הברכה, את זרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם והרבה ארבה את זרעך וגו׳ וירש זרעך את שער אויביו (בראשית כ״ב י״ז), ממך יצא אותו הזרע ולא מאשה אחרת: (כן פי׳ רש״י והרשב״ם): (סא) הגמלים, בה״א הידיעה, והם הנזכרים למעלה שהביא העבד עמו: ויקח העבד וגו׳, הוא כלל שאחר הפרט הבא בספורים רבים מן התורה, וכן מתורגם כל״א: וילך, בפת״ח הלמ״ד ואם הוא בס״פ, ולא נקמץ, בעבור שמתחלה היה בסגול וילך שהוא פתח קטן, ועלה מדרגה אחת בעבור הס״פ, אבל לא יעלה שתי מדרגות, וכן כל ויאמר: (סב) ויצחק בא מבוא וגו׳, מבוא הוא [illegible] מקור, ולפי דעתי תחסר נו וא״ו הכנוי, והראוי מביאו, כמו ויהי כראות את הנזם (לעיל פסוק ל׳), פי׳ כראותו, והכוונה כמ״ש הרמב״ן וז״ל בא מבוא באר לחי ראי, יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי בבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהי׳ דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל

רש״י

מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה: נח ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: ס את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: סב מבוא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה: יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנא׳ ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור. (בראשית כ׳) ושם היה הבאר שנא׳

הנה

לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי

ותקח

אונקלוס

דְמַלְאַךְ קַיָמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ וְהוּא יָתֵיב בְּאַרְעָא דָרוֹמָא: סג וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָאָה בְּחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַמְלַיָא אָתַן: סד וּזְקָפַת רִבְקָה יָת עֵינָהָא וַחֲזַת יָת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַמְלָא: סה וַאֲמָרַת לְעַבְדָא מַאן גַבְרָא דֵיכִי דִמְהַלֵךְ בְּחַקְלָא לְקַדָמוּתַנָא וַאֲמַר עַבְדָא הוּא רִבּוֹנִי

ונסיבת

תרגום אשכנזי

דעם לעבענדיגען זעהענדען; ער וואָהנטע אַבער אים זיר־ליכען לאַנדע.
(סג) אַלז נון יצחק זיך ערגינג אויף דעם פֿעלדע, געגען אַבענד, הוב ער זיינע אויגען אויף, אונד וואַרד געוואַהר, דאַס קאַמעלע קאַמען.
(סד) וויא אַבער רבקה איהרע אויגען אויפֿהוב, אונד יצחק געוואַהר וואַרד, פֿיל זיא פֿאָם קאַמעלע,
(סה) אונד שפּראַך צום קנעכטע: ווער איזט דער מאַן דאָרט, דער אונז אויף דעם פֿעלדע ענטגעגען געהט? דער קנעכט שפּראך: דאז איזט מיין הערר;

זיא

רש"י

הנה בין קדש ובין ברד (בראשית ט"ז): סג לשוח: לשון תפלה כמו ישפוך שיחו (תהלים ק"ב): סד ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותמהה מפניו: ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים (תהלי' י"ח) וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל (תהלי' ל"ז) כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: סה ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר:

סו ויספר

באור

סב באר לחי ראי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו, ויתכן בעבור היות מבוא מקור שהי' יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא (כוונתו כי המקור אין לו הוראת הזמן), כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם, וכן תרגם אונקלוס, אתא ממיתוהי עכ"ל, ובנוסחאות התרגום שלפנינו הוא במיתוהי, ונקבתם על במיתוהי, ולבאר היטב הכוונה יהי' שיעור הכתוב כן, ויצחק בא מבוא (מבואו, ור"ל מדרכו או יהי' המקור במקום השם כדרכם לבוא זה תחת זה בעבור קורבת ענינם, ויהי' מבוא כמו מביאתו) באר לחי ראי (ר"ל מבאר, כי מצאנו שתחסר המ"ם כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד), פי' מבית לחם, ויהי' הודעה על הודעה, וההודעה הכפולה היא נזכרת כדברי הרמב"ן), והמתרגם האשכנזי שתרגם (פֿאָן דער רייזע נאַך דעם ברוננען), כוונתו לפרש באופן זה, ויצחק בא מדרכו אשר לבאר לחי ראי, ותחסר הלמ"ד כדרכה לפעמים כמו ויבא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ורבים כן, ובאות היא מאחד לבאור הכתוב, ואין בו כפל לשון, אבל הוא נגד הנגינה כי בא הוא במונח ומבוא בז"ק, ולפי פירושו ראוי להיו' בא בטעם זקף ובאופן זה, ויצחק בא | | | מבוא | | באר לחי | ראי, ולפי באור אונקלוס והרמב"ן שהעתיק כן, ויצחק | בא מבוא | | באר לחי | ראי, יתורגם בל"א (יצחק קאם עבען פֿאָן דער רייזע, נעהמליך פֿאָן דעם ברוננען דעס לעבענדיגען - זעהענדען) עוד כתב הרמב"ן ז"ל ועל דעתו (ר"ל של אונקלוס) היא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור (בראשית כ' א'), בין קדש ובין ברד (שם ט"ז י"ד), רקם וחגרא, ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחר' אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כולם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו עכ"ל, והוצרך לכל זה לפי דעתו שפרשת ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך וגו' (שם כ"א כ"ב), נמשכת למעלה אל פרשת ויסע משם אברהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר (שם כ' א'), שלפני פני', ובאר שבע היתה בארץ פלשתים סמוך לגרר, ושם היתה השבועה וכריתות הברית עם אבימלך, ולפי שאחר זה דר אברהם בחברון ששם מתה שרה ובאר שבע רחוקה מחברון, לכן הוצרך לומר שיצחק בא אל האשל להתפלל שם שהוא לפי דעתו מקום קדוש וראוי לתפלה, ומהו רחוק עד מאד שיבקש לו יצחק מקום לתפלה בארץ פלשתים ששם גר אביו ונטע אשל, והוא בחברון ששם דר הזקן עד יום מותו, והר המורי' קרוב לו ששם נעקד: אבל כבר הודעתיך דעתי בזה שבאר שבע סמוכ' לחברון ושם נטע אברהם את האשל והכניס שם אורחים עד יום מותו, ושם התפלל יצחק (לדעת המפרשים כי לשוח פי' להתפלל), ופרשת ויהי בעת ההיא איננה נמשכת למעלה לפרשת ויסע משם אברהם, כאשר הארכתי בזה למעלה, גם פסוק ויסע משם אברהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, אין ויגר בגרר באור למאמר שלפניו, רק הם ב' דברים, בתחלה ישב בין קדש ובין שור איזה זמן לא נודע כמה, והוא סמוך אל באר לחי ראי וסמוך גם לבאר שבע, ואח"כ הלך לגרר ויגר שם: ועוד אומ' אני כי הבאר ההיא על אודותיו נקרא שם המקום שנשבעו שם באר שבע, איננה הבאר הנקרא באר לחי ראי, כי הבאר ההיא חפר אברהם בהיותו בארץ פלשתים אשר חפרו אחר שהי' בן צ"ט שנה בודאי, כי בהיותו בן צ"ט מל עצמו באלוני ממרא טרם בא לארץ פלשתים, אבל הבאר באר לחי ראי כבר הי' בהיות אברהם בן פ"ה שנה כי אז ברחה הגר מפני שרה בהיותה הרה וקראה שם הבאר באר לחי ראי, גם באר לחי ראי היתה בארץ ישראל, סמוך לבאר שבע, אבל הבאר אשר גזלו עבדי אבימלך הי' לדעתי סמוך לעיר גרר בארץ פלשתים כאשר כתבתי למעלה בפסוק ויכרתו ברית בבאר שבע (שם כ"א ל"ב), ויצחק הי' דר קרוב לאותו באר, וכן כתב רש"י ז"ל בארץ הנגב, קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור, ושם הי' הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד עכ"ל, וארץ הנגב פי' ר"ע ספורנו בדרומה של באר לחי ראי, ואין כן פירושו רק נגב א"י נקרא כן בכל המקרא וכן ארץ הקדם נקראו' ארצות מזרחיות לא"י וכן ממלכות צפונה או ארץ צפון, כל אלה יכוני על מרכז א"י והיא העיקרית בכל התורה כאשר כתבתי בהקדמה, וכן פי' פה הראב"ע: (סג) לשוח בשדה, רש"י פי' בשם ב"ר לשון תפלה כמו ישפך שיחו (תהלים ק"ב), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שוח, וכן ת"א וב"ע, לצלאה, אבל הראב"ע פי' לטייל בשדה בין השיחים כמו וכל שיח השדה (בראשית ב' ה'), תחת אחד השיחים (שם כ"א ט"ו), ולשון הרשב"ם כלומר לטעות אילנות ולראות ענייני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: לפנות ערב. כשהערב פונה ובא, והוא קרוב מביאת השמש: (סד) ותפל מעל הגמל, א"ת ואתרכינת, ופירושו הטתה עצמה לצד אחד מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו להסב פניה ממנו דרך כניעות, כמו ויראהו נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מלכים ב' ה' כ"א),

הכוונה

וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ שביעי פ

כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃ ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן

ובני

וּנְסֵיבַת עֵיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת׃ סו וְאִשְׁתָּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי עֲבַד׃ סז וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יַת רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְרַחֲמַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר אִמֵּיהּ׃

כה א וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃ ב וִילֵידַת לֵיהּ יַת זִמְרָן וְיַת יָקְשָׁן וְיַת מְדָן וְיַת מִדְיָן וְיַת יִשְׁבָּק וְיַת שׁוּחַ׃ ג וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יַת שְׁבָא וְיַת דְּדָן

ובני

זיא נאהם דען שלייער, אונד פערהיללטע זיך. (סו) דער קנעכט ערצעהלטע דעם יצחק אללע דינגע, דיא ער אויזגעריכטעט האטטע. (סז) יצחק פיהרטע זיא אין דאז געצעלט זיינער מוטטער שרה, היירא‍טהעטע רבקה, אונד זיא װארד זיינע פֿרויא; יצחק ליבטע זיא, אונד טרעסטעטע זיך איבער דען פערלוסט זיינער מוטטער.

כה (א) אברהם נאהם װידער איינע פֿרויא, דערען נאמע װאר קטורה. (ב) דיזע געבאר איהם דען זמרן, דען יקשן, דען מדן, דען מדין, דען ישבק אונד דען שוח. (ג) יקשן צייגטע דען שבא, דען דדן;

אונד

רש"י

סו ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפלה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: סז האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו ב"ר: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו:

כה א קטורה. זו הגר ונקראת קטורה ע"ש שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: ג אשורים ולטושים. שם ראשי אומות. ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא:

ה ויתן

באור

הכוונה שהשפילה עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאל לו לשלום, וכן אמר אלישע כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (שם כ"ו), אמר הפך במקום ויפל. (מפי' הרשב"ן), ורש"י פי' השמיטה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע, וכן מתורגם בל"א: (סה) ותאמר אל העבד, הראב"ע פי' כי הפסוק הזה הוא מוקדם ובאורו וכבר אמרה, והרמב"ן כתב עם שמצאנו כן לפעמים, אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי המקראות, ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגו' ותקח הצעיף ותתכס, ותפל מעל הגמל, ולכן פי' הוא כי בראותה איש הולך לקראתם בשדה שירע הדרך והלך לעומתם ידעה כי הוא בא לראות ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע עכ"ד, ולפי דעתו כשלקחה הצעיף לא ידעה שהוא יצחק, וא"ש ותרא את יצחק, משה הכותב התורה קראו כן: הלזה, לעומד מרחוק יאמר הלזה לזכר, כמו הנה בעל החלומות הלזה בא (בראשית ל"ז י"ט), ולנקבה הלזו כמו הארץ הלזו (יחזקאל ל"ו ל"ה), והזה יאמר על הקרוב, לזכר, ולנקבה, הזאת, אבל הלז בלי ה"א באורו כמו ההוא ויאמר על הרחוק לזכר ולנקבה, כמו הפלשתי הלז (שמואל א' י"ז כ"ו), השונמית הלז (מלכים ב' ד' כ"ה): הוא אדני, בעבור שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו והעבד בכלל הנכסים, קראו אדני: הצעיף, עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם: ותתכס, מבנין התפעל, והתי"ו הראשונה מן האית"ן והשניה לסימן התפעל, והראוי ותתכסה, רק בעבור וי"ו ההפוך יעתק הטעם אל התי"ו, ולא תנוח הה"א אחר הסגול לבד בלי נגינה: (שהיא תנועה קטנה) לכן נפלה, וקמץ הכ"ף במקום הפתח בעבור הס"פ: (סו) ויספר העבד, נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא. (הרשב"ם): (סז) האהלה שרה אמו, חסר הנסמך, כי לא תבא ה"א הידיעה על מלה הסמוכה לאחרי', ושעורו, האהלה אהל שרה אמו, כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד ב'), עכינו הארץ ארץ כנען, והנבואה עדד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח'), פי' הנבואה נבואת עדד הנביא, כסאך אלהים (תהלי' מ"ה ז'), פי' כסאך כסא אלהים, וכמוהו רבים, ולשון הרמב"ן וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תנא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת, וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל לכבודה וגם לקחה וזה טעם ויאהבה, וינחם ירמוז שהי' מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס פי' ויבאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו, ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה היתה ברכה מצויה בעיסה וכו' עכ"ל, ונ"ל שעזב אונקלוס פשוטו של מקרא ותרגם, ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה, בעבור שלא יתכן לבוא ה"א הידיעה על המלה הסמוכה לאחרי' ולכן הפריד האהלה מן שרה אמו, ויב"ע חברם כי תרגם, למשכנא דשרה אמיה, כמו שפי' הראב"ע והרמב"ן, ובה"ה דעת בעלי הטעמים שהטעים מלת יצחק ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת האהלה, ואם כדברי אונקלוס ראוי, להיות יצחק במהפך הנא במקום זאקא: (שהוא מפסיק פחות מן הפשטא), למהירו' המבטא, כמבואר בהקדמה, ובאופן זה ויבאה יצחק האהלה שרה אמו, וכן מתורגם בל"א: אחרי אמו אונקלוס ויב"ע תרגמו, בתר דמיתת אמיה, וכן מתורגם בל"א:

כה (א) ושמה קטורה, בב"ר אמרו שהיא הגר, וכן תרגם יב"ע, אבל הרשב"ם והרמב"ן והראב"ע בעלי הפשט אמרו כי איננה הגר, ודייק הראב"ע מדכתיב ולבני הפילגשים לשון רבים, ולשון הרמב"ן והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען ואם תאמר שהיתה מברית או מארץ פלשתים

הנה

ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה כל־אלה בני קטורה: ה ויתן אברהם את־כל־אשר־לו ליצחק: ו ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל־ארץ קדם: ז ואלה ימי שני־חיי אברהם אשר־חי מאת

אונקלוס

ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגון: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלין בני קטורה: ה ויהב אברהם ית כל די ליה ליצחק: ו ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחינון מעל יצחק בריה בעוד דהוא קיים קידומא לארע מדינחא: ז ואלין יומי שני חיי אברהם די חיא

תרגום אשכנזי

אונד דדן'ס קינדער וואַרען דיאַ אשורים, לטושים אונד לאומים.
(ד) מדין'ס קינדער וואַרען: עיפה, עפר, חנוך, אבידע אונד אלדעה; אַלע דיזע זינד קינדער דער קטורה.
(ה) אברהם שענקטע דעם יצחק אַללעס זיינינגע.
(ו) דען קינדערן זיינער קעבסווייבער אַבער גאַב אברהם געשענקע, אונד שיקטע זיאַ פֿאָן זיינעם זאָהנע יצחק (דאַ ער זעלבסט נאָך לעבטע) הינוועג, געגען מאָרגען, נעמליך אין דאַז מאָרגענלאַנד. (ז) דיזעס זינד דיאַ לעבענסיאַהרע אברהם'ס, וועלכע ער געלעבט האַטטע: איין

רש"י

ה ויתן אברהם וגו'. א"ר נחמיה ברכה דיאתיקי שלו נתן לו שאמר הקב"ה לאברהם והיה ברכה, הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: ו הפילגשים. חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה וכדאמרינן בסנהדרין בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם: ד"א מה שניתן לו אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: ז מאת שנה ושבעים שנה

באור

הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי אינכו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית, ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי מן הפלשתי והמצרי מארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקצר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד ביחוס שלהן עכ"ל, וגם הישר סופר נפירוש שהיתה מארץ כנען: (ב) מדן, נזכר להלן בפ' וישב והמדנים מכרו אתו (בראשית ל"ז ל"ו), שהם מזרע מדן, כאשר אפרש שם בע"ה: מדין, נודעה המדינה במזרח א"י: שוח, ממנו יצא בלדד השוחי אחד מריעי איוב: (ג) אשורם ולטושם ולאמים, רש"י כתב שהם שמות ראשי אומות, ותרגומו של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא עכ"ל, ולשון הרמב"ן נלי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המקנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר ארחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), עשאו מלשון באשרו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א), לא תמעד אשריו (תהלים ל"ז ל"א), וכנר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום ההוא ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה נשכה, ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות (נחמי' י"ב מ"ד), ומזה חרב נטושה (ישעיה כ"א ט"ו), כמו לטושה, ואמר בלאומים ולגנין כלם איים, ומלת היו עוררה אותנו בזה שהי' ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים (בראשית י' י"ג), ובב"ר רבי שמואל ברבי נחמן אמר אף על גב דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין וראשי אומין כלם ראשי אומותהן, והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושין אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים בוערים כלפידים מן ילטוש איש את מקרשתו ואת אתו (שמואל א' י"ג כ'), ילטוש עיניו לי (איוב י"ו ט'), ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאף ע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר עכ"ל, וכן פי' הראב"ע שהם שמות ואין בהם תאר שם, ואין היו"ד מ"ם סימן הריבוי כמו מצרים כתים דדנים שהם שמות העכם, ויב"ע תרגם תגרין ואמפורין וריש אומין, (ואמפורין הוא בלשון יווני סוחרים), ובתרגום ירושלמי כתוב במקום ואמפורין, ואומנין, ועל אלו כיון רבי שמואל בר נחמן רק שהי' הנוסח אצלם במקום ואמפירין או ואומנין, ולפדין, ולא על ת"א שתרגם באופן אחר, והמתרגם האשכנזי לא תרגם השמות רק מעתיק לשון רבים שהם אומות בעבור היו"ד מ"ם שנוספים ובעבור מלת היו כמ"ש הרמב"ן, וכ"ל שהם שמות לאומות שיצאו מהם ואינם שמות בניהם כלל כמו מצרים כתים שהם שמות בני אדם ואח"ז הוסבו שמותם אל האומות היוצאים מהם, רק שהכוונה שמן דדן יצאו אומות שנקראו אשורים ולטושים ולאומים, לאיזה סבה ידוע' או, ולא שלשם בני דדן שהיו נקראים כן, כי לא היו לו בנים שנקראו כן, וראי' לזה כי בדברי הימים מוכח שהם אלו ו' הבנים, גם בני יקשן ובני מדין, ולא בני דדן: (ד) ובני מדין וגו', אלו הם חמשה בתי אבות אשר למדין ולהם חמשה מלכים אשר נהרגו במלחמת ישראל במדבר בסוף הארבעי' שנה: (ו) ולבני הפילגשים, הגר וקטורה, והרמב"ן ז"ל טען על קטורה שאיננה פילגש, מדכתיב ויקח אשה ושמה קטורה, ואמר שבד"ה (א' א' ל"ב), קראה הכתוב פילגש בעבור היותה שפחה, ועל דעתי אין טענתו טענה, שהרי גם בהגר נאמר ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה (בראשית ט"ז ג'), ובה מודה הרב שהיתה פילגש, ובאמת מצאנו שגם הפילגש תקרא אשה, כמ"ש ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה (שופטים י"ט א'), והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית (שם כ"ז), והוא יקרא אישה כמ"ש ויקם אישה וילך אחריה (שם ג'), לפי שנוהג בה מנהג אישות, רק האשה העקרת לא תקרא פילגש, וענין הפילגש על דעת רבותינו ז"ל (בסנהדרין דף כ"א ע"א), היא בלא כתובה ובלא קדושין, וכ' הרמב"ן ז"ל ואפשר שגם בני נח כשישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו כותבי' לכתוב מוהר ומתן, ואשר רכינס שתה' להם פילגש ויבא אותה כאשר ירבה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום, ועל דעת רבותינו ש"ה הגר הנה היא פילגש ודאי עכ"ל, ועיין מה שכתבתי דעתי בענין בני הפילגש בפ' ויצא (סי' ל' פסוק ה'): נתן אברהם מתנת, ממון נתן להם, ואין צריך להזכיר אברהם כי אמר בתחלה אשר לאברהם, רק כן דרך המקרא כאשר כיוצא בה ג' פעמים בפסוק א' (בראשית ו' ט'), ובני ישראל ה' פעמים בפסוק א' (במדבר ח' י"ט): בעודנו חי, בעוד אברהם חי, ומוסב על וישלחם שלפני פניו ולא על יצחק שלפניו, והוא כמו מאמר מוסגר מן מעל עד חי ולכן הוא נז"ק שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: קדמה אל ארץ קדם, הראב"ע פי' שהוא לתוספת באור, קדמה, שהוא אל ארץ קדם

קדם

מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ

יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל

אונקלוס

חַיָּא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃ ח וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃ ט וּקְבָרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃ י חַקְלָא דִי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ׃ יב וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי ישמעאל

תרגום אשכנזי

איין הונדערט פינף אונד זיבענציג יאהרע.
(ח) זארען פערשיד אברהם אונד שטארב אין איינעם בעגליקטען אלטער, איין גרייז אונד לעבענסזאטט, אונד ווארד איינגעטהאן ביא זיינען פארפאהרען.
(ט) זיינע זעהנע, יצחק אונד ישמעאל, בעגרובען איהן אין דער העהלע צו מכפלה, אין דעם פעלדע דעס חתי׳ן עפרון, זאהנס צוחר׳ס, וועלכעס פאר ממרא ליגט.
(י) אין דעם פעלדע, וועלכעס אברהם פאן דען קינדערן חת געקויפט האטטע, דאזעלבסט ווארד אברהם אונד זיינע פרויא שרה בעגראבען.
(יא) נאך דעם אבלעבען אברהם׳ס זעגנעטע גאטט זיינען זאהן יצחק, אונד יצחק וואהנטע בייא דעם ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען.
(יב) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע פאן ישמעאל, דעס זאהנס אברהם׳ס, וועלכען הגר, דיא מצרישע מאגד דער שרה, דעם אברהם געבארען.
(יג) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישמעאל׳ס, איהרעם

באור

קדם, וכן אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנצר (ירמי׳ כ״ז ח׳), וקדם מזרח א״י, וכן מתורגם בל״א, והנכון כמ״ש בעל מ״י וז״ל אמר שכלם כלפי מזרח ופירש אחר כך לאיזה ארץ מארצות המזרח שלחם ואמר אל ארץ קדם והיא ארן וארץ כשדים ואותן ארצות נקראות בשתם ארץ קדם וארץ בני קדם ובאותה הארץ היתה משפחת אברהם לפיכך שלחם לשכון שם כי לאהבתו יקרבום אנשי משפחתו: (ח) ויגוע, לשון רש״י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרמש על הארץ (בראשית ז׳ כ״א), כל אשר בארץ יגוע (שם ו׳ י״ז), ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן, כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאוב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו (במדבר כ׳ ג׳), והוא איש אחד לא גוע בעונו (יהושע כ״ב כ׳), שלא המית אותו עונו פתאום, אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה במלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים, (הרמב״ן), והאריך עוד שם לבאר דעת אונקלוס שאינכה כן, וכן הסכים הרד״ק בשרשים שרש גוע, גם הראב״ע כתב כי הגויעה היא צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב, וכל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתיב במבול ויגוע, והנה המתרגם האשכנזי שתרגם (פערשיד), כוונתו כן על רגע הפירוד: בשיבה טובה, כמו שאמר לו הקב״ה ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראשית ט״ו ט״ו), שלא אירע העיכוי בימיו, (הרשב״ם): ושבע, שעורו שבע ימים, כמו שנאמר ביצחק זקן ושבע ימים (שם ל״ה כ״ט), ובאיוב וימת איוב זקן ושבע ימים (איוב מ״ב י״ז), ובדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד (ד״ה א׳ כ״ט כ״ח), וכן הוסיף פה אונקלוס מלת יומין, וכן מתורגם בל״א, והרמב״ן מפרש ושבע שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שבעה נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר ובענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד והכוונה שלא יתאוו במותרות עכ״ד, וכן תרגם יב״ע, ושבע כל טובא: ויאסף אל עמיו, נאמר הענין הזה במיתה כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו כאלו נאסף אליהם, כ״כ הרד״ק בשרשים שרש אסף, וכ״כ הראב״ע, אבל האמת כמ״ש ר״ע ספורנו ויאסף אל עמיו נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומין אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כולם זוכים לחיי עולם כאמרם ז״ל (שבת פרק שואל), וכל אחד נכוה מחפתו של חבירו עכ״ל: (ט) יצחק וישמעאל בניו, אמרו חז״ל בב״ר שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו: אל מערת, וכן אל שדה כמו במערת, בשדה, וכן ונו׳ הארן תתן את העדת (שמות כ״ה כ״א), כמו בארון: (י) קבר אברהם ושרה אשתו, כבר כתבנו כי זכר הפעולה על הדבק בו: (יא) עם באר,

רש״י

שנה וחמש שנים. בן מאה כבן ע׳ ובן שבעים כבן ה׳ בלא חטא: ט יצחק וישמעאל. מכאן שעשה ישמעאל תשוב׳ והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנא׳ באברהם: יא ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו׳ נחמו תנחומי אבלי׳ ד״א אע״פ שמסר הקב״ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכו׳ ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב״ה וברכו: יג בשמותם לתולדותם. סדר לידתן זה״ז

יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃ יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה

עד

אונקלוס

יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהָתְהוֹן לְתוֹלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה׃ טז אִלֵּין אִנּוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבְכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן׃ יז וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃ יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה

עד

תרגום אשכנזי

איהרעם נאמען אונד איהרער געשלעכטספאלגע נאך; דער ערסטגעבארנע ישמעאל׳ס היס נביות, הערנאך קדר, אדבאל אונד מבשם; (יד) אונד משמע אונד דומה אונד משא; (טו) חדד אונד תימא, יטור, נפיש אונד קדמה. (טז) דיעס זינד דיא זעהנע ישמעאל׳ס אונד דיעס איהרע נאמען, אין איהרען געהעפטען אונד אין איהרען שלעססערן; צוועלף שטאממפירסטען, נאך איהרען נאציאנען. (יז) דיא לעבענסיאהרע דעס ישמעאל ווארען הונדערט יאהר אונד דרייסיג יאהר אונד זיבען יאהר; זאדען פערשיד ער אונד שטארב, אונד ווארד בייא זיינען פארפאהרען איינגעטהאן. (יח) דיא ישמעאלים וואהנטען פאן חוילה אן

בין

רש"י

אח"ז: טז בחצריהם. כרכים שאין להם חומה ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (תהלים צ"ח): יז ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. א"ר חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנא' וילך עשו אל ישמעאל וגו' (בראשית כ"ח) כמו שמפורש בסוף מגיל' נקראת: ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי': יח נפל.

שכן

באור

בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יב) אשר ילדה הגר המצרית, כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה, אבל ביצחק כתוב לפנינו, ואלה תולדת יצחק בן אברהם, כיצד הי' בנו, אברהם הוליד את יצחק, כלומר זה הוא עיקר תולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו' (רות ד' י"ח). (הרשב"ם): (יג) בשמתם לתולדתם, סדר לידתן זה אחר זה: בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם, בכל המקרא בבוא ארבעה שמות סמוכים יהיו שני הראשונים מחוברי' בטעם לבד, ושנים האחרונים לבד, כמו כוש ומצרים ופוט וכנען (בראשית י' ו'), דן ונפתלי גד ואשר (שמות א' ד'), וכשיהיה ס"פ במלה האחרונה ויש לפני הנגינה שתי תנועו' ומתג בתנועה הראשונה, אז יהי' הטפחא במלה המחוברת שלפני הס"פ, ולפני ז"ק, והמלה שלפני הז"ק משרת, באופן ששתי מלות הראשונות מהארבעה המה תמיד מחוברות בטעם, כמו ראובן שמעון לוי ויהודה (שם ב'), ונשתנה כאן להיו' הראשונ' בז"ק, וב' שאחרי' מחוברו' במרכא טפחא, מפסיק פחות מן הז"ק, כדי להפריד מלת נביות מן האחרות כי היא לבדה חוזרת על בכור, וכן בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהוד' ויששכר וזבלון (בראשית ל"ה כ"ג), ולכן המתרג' האשכנזי תרגם (הערנאך קדר): וקדר, יב"ע תרגם, ועַרב' וכן העיד הכתוב להלן שאכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, והוא במדינת אראביא בתחלת חלק האסיאה, ושאר השמו' לא נודעו שמו' ארצותם היום: (טז) בחצריהם, הם הכפרים והפרזות שאינם מוקפים חומה שהם כמו חצר, וא"ת בפצחיהון, שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (תהלים צ"ח ד'): ובטירתם, ארמונים כמו טירת כסף (ש"ה ח' ט') (הראב"ע), ולשון הרד"ק בשרשים שרש טיר, פי' ארמון ונקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשויים טירות טירות שוה בשוה באבני גזית, כי הטור הוא הנקרא בדברי רז"ל נדבך, והאומנין קורין בראש הנדבך (ברכות פ"ב מ"ה), וכן טורי גזית וטור כרתות ארזים (מלכים א' ו' ל"ו), הן נדבכין וי"ת סדרין, וכן ת"י ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב (יחזקאל מ"ו כ"ג), מלרע לנדבכיא, לפיכך נקרא הארמון טירה עכ"ל: לאמתם, לדעת הרד"ק בשרשים שרש אם שרשו אמם, והביא בשם אביו ראי' מן לשון הערב שנקרא אלאמ"ם, ולכן המ"ם דגושה, ויהי' השם מזה השרש אום או אומה ופירושו משפחה, ויתרבה בלשון נקבה כמו ראש אמות (במדבר כ"ה ט"ו), וכן פה לאמתם, וגם הגוי כלו נקרא אום, ויתרבה בסימן הזכרים כמו שבחוהו כל האמים (תהלים קי"ז א'), וכתב הראב"ע כי למ"ד לאמתם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ"ה כ"ג), והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרוני שוה והם שני שרשים, ועיין מ"ש בשם הרשב"ם בתחלת פ' תולדת על ושני לאמים: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל, חכמים פירשו במגילה (דף י"ז ע"א) למה נמנו שנותיו של ישמעאל, ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (שם י"ו י"ו), וגם שעת מילתו כדכתי' וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' (שם י"ז כ"ה), חזר עתה ופי' כל ימי חייו (הרשב"ם): (יח) וישכנו מחוילה עד שור, בעבור שמצאנו חוילה בבני חם, ובני כוש סבא וחוילה וגו' (שם י' ז'), והיתה ארצם בין ארצות בני כוש, ומצאנו חוילה בבני שם בני יקטן בן עבר, ואת אופיר ואת חוילה וגו' (שם כ"ט), וז"ת ארצם בארץ ערב הנקראת כעת (אראביאה) כמו שכתוב ויהי מושבם ממשא (היא מיקה במזרח ים האדום הוא ים סוף) באכה ספרה (היינו עד סוף היבשה שאצל ים הודיים) הר הקדם (כי כל אלו הארצות נקראות ארץ הקדם כל מזרח א"י עד סוף האראביאה) (שם ל'), לכן הודיע פה הכתוב כי החוילה האמורה פה הי' השכונת שבארץ ערבי אשר לבד מזרחי של ים סוף, ומקצת ארץ מצרים במערבו של ים סוף, ושור היא האמור למעלה וישב בין קדש ובין שור (שם כ' א'), שהוא בדרום א"י ולמזרח מצרים: ויהי' עיקר הסימן על חוילה ולא על שור כי לא מצאנו שור אחר, ולכן מלת שור במפסיק גדול ומפסיק

שבמלת

עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ פ

סדר תולדת

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן

תרגום אשכנזי

ביז שור, וועלכעס פאר מצרים ליגט, ביז נאך אשור הין; ישמעאל לאג אלזא צור זייטע אללער זיינער ברידער.

(יט) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע פאן יצחק, זאהן אברהם'ס; אברהם האט יצחק געצייגט.

(כ) יצחק וואר פירציג יאהר

אונקלוס

עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָּל אֲחוּהִי שְׁרָא׃ יט וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת יִצְחָק׃ כ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין

רש"י

שכן. כמו מדין ועמלק ובני קדם חונים בעמק (שופטים ז'). כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון (בראשית ט"ז). עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

יט **ואלה** תולדת יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה (ועל ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומ') אברה' הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרי' מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתוב כאן יצחק בן אברה' שהרי עדות יש שאברה' הוליד את יצחק: כ בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה

ויצחק

באור

שבמלת מחוילה: באכה אשורה, הראב"ע כתב כי אשור למערב א"י כמו מצרים, ולכן הרחיק הפי' על פני כל אחיו נפל שסכן סמוך לאחיו בני קטורה, בעבור שלפי דעתו רחוקים הם זה מזה כי הר הקדם במזרח א"י ואשור ומצרים במערב א"י, אבל אין האמת כן, כי אשור היא במזרחית צפונית של א"י, וניכוה ראש המלכות ההיא היא על נהר חדקל, וכן נאמר בתורה ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראשית ב' י"ד), וכבר הרגיש בזה בעל אהל יוסף וכתב שמלת אשור היא טעות בפי' הראב"ע וצ"ל שור ומצרים מערב לא"י, אבל ג"ז איננו נכון כי שור הוא בדרום א"י כמפורש בכתוב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), וכן כתיב ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור אשר על פני מצרים (שמואל א' ט"ו ז'), ומפורש בכתו' עמלק יושב בארץ הנגב (במדבר י"ג כ"ט), אמנם בבאור הכתוב פה נ"ל שאין פי' באכה אשורה שהגיע גבולם עד אשור, רק שמודיע שהי' ארצם על פני מצרים בדרך שהולכים ממצרי' לאשור, אבל הוא קצת דחוק כי כל מקום שנזכר באכה בפסו' פירשו שהגיע הגבול עד שם כמו ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה וגו' (בראשית י' י"ט), ויותר נ"ל כי אין אשור הנזכר פה מדינת אשור הנודעת שבמזרחית צפונית לא"י, רק היא אשורים הנזכר למעלה בבני קטורה ובני דדן היו אשורים וגו', ויתכן ששם מדינתם הי' ג"כ אשור והם היו נקראים אשורים ע"ש מדינתם, ויכוון לפ"ז שאמר על פני כל אחיו נפל שהם בני קטורה, לפי שהם היו יושבים בארץ קדם, כמו שאמר הכתוב וישלחם וגו' אל ארץ קדם, וכל המדינות במזרח א"י מן ארם נהרים עד כל הארצות עד סוף מלכות שבא שאבל יש אי קדמונים נקראת ארץ בני קדם, כמ"ש בבני יקטן ויקטן ילד וגו' ואת הדורם וגו' ואת אובל וגו' ואת שבא, ואת אופר ואת חוילה וגו' ויהי מושבם וגו' הר הקדם (בראשית י' כ"ו וכ"ז וכ"ח וכ"ט ול'), כי עוד היום יש שם עיר נקראת חצרמות, וגם יש שם מלכות נקרא אובל, ומלכות הגדולה ימין שהוא' שבא, ושם הוא לפי דעתי אופר שמשם שלמה המלך אניותיו לקחת משם זהב, ויש לי בזה חקירה רבה ועיון, רק כדי שלא לצאת מכוונת הספ' אאריך בזה בק"א אשר יעדתי לחברו אי"ה: על פני כל אחיו נפל, ר"ל שנפל גורלו כנגד גורל כל אחיו, או פירושו שכן, כמו נפלים בעמק (שופטים ז' י"ב), פי' שוכנים בעמק, ויגיד עליו ריעו ועל פני כל אחיו ישכן (בראשית ט"ז י"ב), ואין פירושו שכן למזרח אחיו כי אדרבה הם שכנו בארץ הקדם למזרח, והוא שכן למערב להם במדבר פארן סמוך למצרים, רק פירושו שיתרחב נחלתו כנגד כולם:

(יט) **ואלה** הולדות יצחק בן אברהם, לפי דרכנו אין צורך להוציא מלת תולדת מפשוטו לומר שפי' מאורעות רק הוא כדרך כלל ופרט כי עיקר הכוונה הוא על יעקב ועשו האמורים להלן בפרשה, רק שהתחיל לספר נפלאות האל בא לידי תולדות ואמר שהיתה עקרה והתפללו ונעתר להם השם והוליד את יעקב ואת עשו, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שאמר יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק, הראב"ע פי' שטעם הוליד גדל ורבה כמו ילדו על ברכי יוסף (בראשית נ' כ"ג), והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בני, ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי חזר עתה והחל בתב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעל' אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם, וארפכשד ילד את שלח (א' א' י"ז וי"ח), וכאשר השלי' חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם (שם כ"ד וכ"ז), וכן ביחוס בנימין חזר למספרו והחל ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול (שם ח' ל"ג), אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר ויחזור לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדת ישמעאל בן אברהם שאם אמר גם כן ואלה תולדת יצחק בן אברהם בלבד הנה השיב שניה' ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור, ועוד שהי' ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא יונה ישמעאל ובני קטורה, ולכך חזר והשלי' אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ"א י"ב), ולכך אמר למעלה גם כן אלה תולדת ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדת היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שם י"ג)• וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל, אלה תולדתם בכור ישמעאל נביות (א' א' כ"ח וכ"ט), והזכיר ובני קטורה פילגש אברהם ילדה את זמרן (שם ל"ב), והי' ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל (שם ל"ד) עכ"ל, וכ"כ הרשב"ם: (כ) בן ארבעים שנה, וכתוב ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם, משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: מפדן ארם, נקרא כן לפי שהי' שני מקומות שהיו נקראים ארם ארם נהרים וארם צובה, ולשון פדן בדברי רז"ל שכים ההוא נבראו דגול פדנא דתורי מקבריה, פירוש צמד בקר, ותרגום ויקח צמד בקר, (שמואל א' י"א ז'), פדן דתורי, ואע"פ שיש גם כן ארם דמשק וארם בית רחוב שנים מאלה קרובים זה לזה לפיכך מזוג אותם השנים וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים, ויש מפרשים פדן ארם שדה ארם וכן יקרא בלשון ישמעאל השדה פדן• (הרד"ק בשרשים שרש פדן), ואונקלוס ויב"ע לא תרגמו מלת פדן, ועל פיהם לא תרגמ' גם כן המתרגם האשכנזי.

בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצֲצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־

כן

אונקלוס

שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו׃ כא וצלי יצחק קדם יי לקביל אתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי ועדיאת רבקה אתתיה׃ כב ודחקין בניא במעהא ואמרת אם

תרגום אשכנזי

יאהר אלט, אלז ער רבקה, דיא טאכטער דעס ארמיטען בתואל'ס אויז פדן ארם, דיא שוועסטער דעס ארמיטען לבנ'ס, צור פרויא נאהם.

(כא) יצחק פלעהטע צום עוויגען אום זיינער פרויא וויללען, דען זיא וואר אונפרוכטבאר; דער עוויגע ליס זיך פאן איהם ערפלעהען, אונד זיינע פרויא רבקה וואָרד שוואנגער.

(כב) נון בעוועגטען זיך דיא קינדער העפטיג אין איהר, דא שפראך זיא: ווען דעם אלזא איזט

רש"י

יצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד שמתה שרה ל"ז שנה היו כי בת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: פדן ארם. ע"ש ששני ארם הן ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: כא. ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטרת (יחזקאל ח'). מרבית עליית העשן. וכן והעתרתם עלי דבריכ' (יחזקאל ל"ה). וכן נעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז). דומות למרובו' והנם למשא אנקריש"א בלע"ז (קו"ף במקו' שי"ן כמנהגו בכל מקום. והוא אנגסע"ריש בל"א. געהייפט): לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: כב ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. ורבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"א עשו מפרכס לצאת. ד"א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה

זה

באור

האשכנזי: מִפַּדַּן, אפשר שהו"ש במשקל שני פתחין כמו וְאַכַּד וכלנה (בראשית י' י'), בקטי מנית וּפַנַּג (יחזקאל כ"ז י"ז) או הוא פתוח מפני הסמיכות, הרד"ק במכלול ד' קטן (דף ר"ט ע"ב), ונראין דבריו האחרונים כי נמצאת קמוצה בלי סמיכות, ואני נבאי מִפַּדָּן (בראשית מ"ח ז'), ואין שם אס"פ ולא ז"ק, ולפ"ז תהי' ע"מ שַׁבַּת גַּנָּב: אחות לבן הארמי, וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם. (ר"ע ספורנו), והוא כמו הקדמה למה שאמר להלן, והראב"ע כתב הוא ידוע ונכבד מאביה, וכן אחות נחשון (שמות ו' כ"ג): (כא) ויעתר, ענין רבוי ותפלה, והעות' או המעתיר הוא המרבה והמתפלל, והנעת' ומי שיתפללו אליו הוא המרובה ומקבל התפלה, ופה הוא מבנין הקל, וכמו' גם מהכבד הנוסף, העתירו אל ה' (שמות ח' ד'), למתי אעתיר לך (שם ה'), והוראה אחת להם, והרשב"ם פי' לשון רבוי דברים, וכן פי' רש"י ז"ל ויעתר, הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו, נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטרת עלה (יחזקאל ח' י"א), מרבית עליית העשן, וכן העתרתם עלי דבריכם (שם ל"ה י"ג), וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז ו'), דומות למרובות והנם למשא, אנקריז"ש בלע"ז עכ"ל, קו"ף במקום שי"ן כמנהגו בכל מקום, והוא ענגעריש בל"א (געהייפט): לנכח אשתו, א"ת לקביל, וכן פי' רש"י ע"פ גמרא דיבמות (דף ס"ד ע"א), זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נכח, ועוד פי' שם לעומת אשתו כלומר בעבורה, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, וגם דעת יב"ע לא רחוקה היא מכוונה זאת, שתרגם והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה ממה דגזר על אנתתיה, הנה פי' לנכח שהתפלל בעדה, ובמל' ויעת' תפש דרש חז"ל ביבמות (שם), ובסוכה (דף י"ד ע"א), אמר ר' אליעזר (בסוכה הגירסא אמר ר' יצחק) למה נמשל' תפלת' של צדיקי' כעתר מה עתר זה מהפך את התבוא' ממקו' למקום כך תפלת' של צדיקי' מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנו' למדת רחמנות: ויעתר לו, כפי פי' הרשב"ם והרד"ק שרק הוא התפלל ולא היא יהי' מלת לו כפשוטו: (כב) ויתרוצצו, הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"פ ע"ב), כתב ששרשו רצץ, ויהי' מענין שבירה מלשון כי רצץ עזב דלים (איוב כ' י"ט), אבל בשרשים הביאו בשרש רוץ וכן בפירושו על התורה (כפי מה שהביאו בעל מכלל יופי) פי' מלשון ריצה וכתב כי כשנוצרו והגיעו לזמן התנועה היו מתנועעים מאד עד שנדמה לה שהיו רצים זה לעומת זה, וכן כברקים ירוצו (נחום ב' ד'), וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן פי' רש"י לשון ריצה, וכן מתורגם בל"א, אבל מן דקדוק המלה עצמה אין לעמוד על הבירור אם שרשה רוץ או רצץ, כי שתי הגזרות יבואו בבנינים דגושי עי"ן הפעל ע"ד המרובע, ולא כהרשב"ם שרצה להוכיח שהיא מנחי עי"ן בעבור שלא נאמר וַיִּתְרַצְּצוּ כמו ובטרם יִתְנַגְּפוּ רגליכם (ירמי' י"ג ט"ז), ואין להשוות יחד גזרת הכפולים עם חסרי פ"א או שלימים: הבנים, בבטן יקראו עוברים, ונקראו בנים ע"ש סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב ו'): אם כן, גדול צער העבור: למה זה אנכי, למה התאויתי על ההריון, כן פי' רש"י, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב שהיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להן ככה ותאמרנה לא, וטעם ותאמר א"כ, הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה, ולשון הרמב"ן והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפי' הזה, והנכון כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה עכ"ל: לדרש את ה', אל הנביאים שנמצאים בימים כדכתיב ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את ה' מאתו (מלכים א' כ"ב ח' וד"ה ב' י"ח ז'), וכתיב כי יבא אלי העם לדרש אלהים (שמות י"ח ט"ו), (הרשב"ם), ורש"י פי' לבית מדרשו של שם (וכן הוא בב"ר), לדרש את ה', להגיד לה מה יהא בסופה, וטען עליו הרמב"ן וכתב ולא מצאתי דרישה אל ה' רק להתפלל כטעם דרשתי את ה' וענני (תהלים ל"ד ד'), דרשוני וחיו (עמוס ה' ד'), חי אני אם אדרש

לכם

כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹייִם בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת

איזט, ווארום האבע איך עז רען געווינשט? אונד גינג, דען עוויגען צו בעפראגען. (כג) דער עוויגע ליס איהר זאגען: צווייא פֿעלקער זינד אין דיינעם לייבע, צווייא נאציאנען זאנדערן זיך פֿאן דיינעם איינגעווייד; נאציאן איזט מעכטיגער, אלז נאציאן, עלטער ווירד דעם יינגערן דינען. (כד) אלז נון איהרע צייט קאם צום געבערען, דא וואַרען צוויללינגע אין איהרעם לייבע. (כה) דער ערסטע קאם הערויז, וואר ראָטה, זיינע

כֵּן לְמָה דְנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ כג וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעָיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעָיְכִי יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּיד לִזְעֵירָא׃ כד וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא׃ כה וּנְפַק קַדְמָאָה סָמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּגְלִים

באור

לכם (יחזקאל כ' ג') עכ"ל, והנה אותם שהביא הרשב"ם הם לה' ואינם להתפלל, ואולי כוונתו במקום שלא נאמר הדרישה רק לה', משא"כ באלו כתוב נ"כ ככוי של האדם, את ה' מאתו, כי יבא אלי העם לדרוש, ויב"ע תרגם, למבעי רחמין, כהרמב"ן, אבל אונקלוס תרגם, למתבע אולפן, כרש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: (כג) ויאמר ה' לה, ע"י נביא. (הרשב"ם והראב"ע), וכן פי' רש"י, וכן מתורגם בל"א: שני גוים בבטנך, אל תראי כי צער שלך הוא בשביל שתאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מצער עיבור אחד ודרך נשים לך, ומלת גוים נכפל'בה יו"ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא: ושני לאמים, רש"י כתב אין לאום אלא מלכות, ולשון הרשב"ם ושני לאמים מלכיות, כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים (תהלי' קמ"ח י"א), כפל לשון הוא, אבל לאמוס (נ"ל שב"ל אמים) הוא עמים עכ"ל, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו לאמים מלכון, ולדעתי אף פה אין לאומים אלא כפל לשון של גוים, כיראה שמליצה נבואיית היא שבאה במאמרים קצרים, מג' וד' מלות, ולכן תהי' מליצת שני גוים ושני לאמים אחת בענין

שני גוים בבטנך ,	וכפולה במלות שונות, וכן הוא
ושני לאמים ממעיך יפרדו ,	כפול תמיד במליצות הנביאים למה
ולאם מלאם יאמץ ,	רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהלי'
ורב יעבד צעיר ,	ב' א'), אמר לרשע צדיק אתה

יקבהו עמים יזעמוהו לאמים (משלי כ"ד כ"ד), ורבים כן וכתב רש"י בתהלים (ב'א'), כי מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין, ואולם כבר הודעתיך שאין השמות הנרדפים משותפי ההוראה מכל וכל, כי אם יש לכל אחד מהן הוראה נבדלת בענין, ומלת לאם יאמר על הגוי שעניניו מסודרים ומיושרים באופן המביא אל ההנלחה המדינית, וזה הוא ענין המלכות, לכן אמרו אין לאום אלא מלכות, בל"א (רייך, שטאאט או נאציאן), כי כל עוד שאין עניני הגוי מסודרים על האופן ההוא לא יקר' (נאציאן), ומלת גוי ועם כולל גם קנת בלתי מסודר, כמו בל"א (פֿאלק), ולכן גם המתרגם האשכנזי תרגם לאווים (נאציאנען), וגוים (פֿעלקער): מלאם, בא רפה הלמ"ד שלא כמנהג וראוי להדגש לחסרון נו"ן מן: ורב, ר"ל הגדול בזמן וביאתו לעולם ואע"פ שהזמן מועט קרא את היוצא ראשון רב והשני היוצא אחריו צעיר וכן לא רבים יחכמו (איוב ל"ב ט'), גדולים בשנים: יעבד צעיר, הפעל הקל מגרם עבד יאמר לפעמים על העובד ולפעמים על הנעבד אף שיש הבדל ביניהם כי הנעבד קשור עם בי"ת כמו לא תעבד בו (ויקרא כ"ה כ"ט), א"כ תאמר על העבד עובד אותו ועל האדון עובד בו, ולכן תהי' הכוונה פה על העבד, ועכ"ז תחסר פה מלת את המורה על הפעול, אבל על הרוב הפועל הוא הראשון (חוץ מדברים שאין לספק בהם יבוא הפועל באחרונה ובלא את כמו מים תבעה אש (ישעיה ס"ד א'), שהאש הפועל והמים הפעול, אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט), אבנים הפעולים ומים הפועלים), ולכן יהי' פה הראשון הפועל שהרב יהי' העובד אל הצעיר, וכן בן יכבד אב (מלאכי א' ו'), שגם בלי ספק הבן הוא המכבד כמ"ש אחר זה, ואם אב אני איה כבודי, וכן ת"א ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ונכוונה מכוונת נכתב המאמר הזה בלתי מבואר לפי שפעמים יעבד הרב את הצעיר לכן הי' הפועל ראשון, וכן יהי' אחר שוב שביתינו, ופעם יעבוד הצעיר את הרב כזמנינו בעוונותינו, כ"פ מהר"י אברבנאל, והנה תשובת דרישתה לא הי' צריך לומר רק שני גוים בבטנך ולכן הי' בערה גדול רק מתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופי' לה כל העתידות: (כד) ללדת, הראוי בקמץ בהפסק ונשאר עם הסגול: והנה תומם, בכל דבר חדוש רגיל לומר כן, וכן ויהי בבקר והנה היא לאה (בראשית כ"ט כ"ה), כי עד עתה היה סבור שהיא רחל, וכן וייקץ פרעה והנה חלום (שם מ"א ז'), כי לא היה סבור שהיה חלום עד שניעור משנתו, והמתרגם האשכנזי חבר המאמרי' במלות: (אלז, דא), כדרך הווי"ן המחברות ב' מאמרים מתיחסי הזמן, ומלת תומים חסרה אל"ף והוטלה תנועתה על התי"ו כמו אם לא שריתיך לטוב (ירמי' ט"ו י"א), שפירושו כתתי שאיריתיך לטוב, וכן יתן את שלתך (שמואל א' א' י"ז), ר"ל שאלתך: (כה) ויצא הראשון אדמוני, אינני שם המקרה רק תאר השם, ולכן צריך לבאר ויצא הראשון, והי' איש אדמוני, וכמצא התאר משרש זה גם במשקל אחר, דודי צח ואדום (ש"ה ה' י'), והראב"ע כתב כי היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי, ולא ידעתי מאין לו זאת, כי לא נמצא במקרא אדמון כאשר נמצא אכזר גם אכזרי, ואדמוני

רש"י

זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. להגיד לה מה תהא בסופה: כג ויאמר ה' לה. ע"י שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנ' לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ושני לאומים. אין לאום אלא מלכות: וממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאם יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו) לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלי': כד וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה (בראשית ל"ח) שלא מלאה ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומים. חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע: כה אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים: כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקרי"א בלע"ז (בל"א גיפליסט): ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: כו ואחרי

כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת

את

אונקלוס

כגלים דשער וקרו שמיה עשו: כו ובתר כן נפק אחוהי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהון: כז ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא: כח ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחימת

ית

תרגום אשכנזי

זיינע גאנצע הויט וויא איין הארנער מאנטעל, אונד זיא נעננטען איהן עשו. (כו) נאכהער אבער קאם זיין ברודער הערויז, אונד זיינע האנד פאסטע אן עשו׳ס פערזע, אונד ער נעננטע איהן יעקב; יצחק וואר זעכציג יאהר אלט, אלז זיא געבארען ווארדען. (כז) דיא קנאבען וואוכסען, עשו ווארד איין יאגדפערשטענדיגער אונד איין פעלדמאן, יעקב אבער ווארד איין פראממער מאן, דער אין צעלטען וואהנט. (כח) יצחק ליבטע דען עשו, דען ער אס פאן זיינעם ווילדפרעט, רבקה אבער ליבטע

דען

רש״י

כו ואחרי כן יצא אחיו. שמעתי מדרש אגד׳ הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו. יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונ׳ יצא אחרון. ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. הקב״ה. ד״א אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב. בן ששים שנה. עשר שנים משנשאה עד שנעשית בת י״ג שנה וראויה להריון וי׳ שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליסא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: כז ויגדלו. ויהי עשו. כל זמן שהיו קטני׳ לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י״ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע״א: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואל אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות: איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלי׳. אהלו של שם ואהלו של עבר: כח בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו

באור

ואדמוני נמצא ג׳פעמים במקרא א׳ פה, ושני פעמים בדוד (שמואל א׳ י״ו י״ב וי״ז מ״ב), וכמה שמות תארים נמצאים ביו״ד בסוף תמיד, גם בנו״ן יו״ד ואם מעטי׳ הם בנו״ן יו״ד כמו אוב או ידעני (ויקרא כ׳ כ״ז), וכן פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (רות ד׳ א׳), פְּלֹנִי, שרשו פלא מלשון כסוי והעלמה, ויאמר כן על האיש ששמו מכוסה ונעלם, ומשפטו בתשלומו, פַּלְאוֹנִי ולפי שנפל הא״ף נעתק החולם אל הלמ״ד ושוא הלמ״ד אל הפ״א, ונשמט החירק ושניהם תוארים ולא נמצאו בלי יו״ד, כי מה שמצאנו שכול וְאַלְמֹן (ישעי׳ מ״ז י״א), אינכו תאר רק שם המקרה, וכל שו ממשקל: אחד הם, כי בא הפת״ח במקו׳ החירק להרקבת הא״ף, ואם הוצרך לזה בעבור שנמצא התאר אדום, הי׳ צריך לומר כי הנו״ן יו״ד נוספים, ולא לשים לו אכזרי לריע ששם היו״ד לבד נוסף, גם כמצאי׳ תוארי׳ נרדפי׳ משרש אחד כמו כָּבֵד וְכָבֵד, אָסִיר וְאַסִּיר, אָרֵךְ וְאָרוּךְ, ודומיהם רבים: וכתב הרשב״ם אדמוני, רו״ש בלע״ז ובל״א (ראָטה): כלו כאדרת שער, מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר״א בלע״ז. (רש״י), פעללושערי״א, ובל״א (געפלישט) ונקרא׳ אדרת לחשיבותה וגדולת׳ משרשו אדר שהוא לשון חוזק וגדולה, ואין מלת שער תאר לאדרת, לפי שאדרת לשון נקבה בעבור הת״ו הנוספת, וראוי להיות כאדרת שעירה, אבל אדר׳ הוא סמוך אל שער, והטעם אדר׳ הנעש׳ משער, כמו כלי עץ, שהוא הכלי הנעשה מעץ, או אדרת בעלת שער ותחסר מלת בעלת, ולא כאשר חשב הראב״ע להפוך הכוונה ולומר כלו שער כאדרת, כי לפ״ז ראוי להיות כאדר׳ בטעם מפסיק: ויקראו, הקוראים שמו עשו, אדם עשוי וגמו׳ בשערו כבן שני׳ הרבה, וא״ת יקרא בל׳ יחיד: (כו) ויקרא שמו יעקב, הקורא או יצחק אביו: בלדת אתם, אונקלוס ויב״ע תרגמו, כד ילידת, השבו הפעל אל רבקה שאינכה נזכרת בפסוק, וענינו כמו בלדתה אותם, ויותר נראה להסב אותו אל יצחק הנזכ׳ פה וענינו כמו בלדתו אותם כי פעל ילד יאמר גם על האיש כמו ועירד ילד את מחויאל (בראשית ד׳ י״ח) ולא אמר הוליד, כי מדבר על זריעת האיש כמ״ש רש״י שם וע״ש בבאורי, והמתרג׳ האשכנזי באר בלדת (המוליד) אות׳, בל״א (אלז מאן זיא געבאהר), ופתר (אלז זיא געבאהרען ווארדען), שהוא הלשון היותר מתוקן בל״א: (כז) ויגדלו, ענין תוספת השנים כי יש אחרים ביקר וחשיבות: ידע ציד, לצוד ציד להביא, ושלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו: איש שדה, כתרגומו איש נפיק חקל, יוצא והולך תמיד בשדות לצוד חיות ועופות: ויעקב איש תם, הפך מן איש ציד, לא הי׳ בקי לרמות: ישב אהלים, הפך מן איש שדה, ורש״י פי׳ אהלו של שם ואהלו של עבר, וכן תרגם אונקלוס, משמש בית אולפנא, וכן תרגם יב״ע, והראב״ע כתב ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה (שם כ׳), וכן פי׳ הרשב״ם רועה צאן אביו, ואמר אהלים ל׳ר כי יתכן שהי׳ יושב פעם כה ופעם כה במקום שראה כי יש שם מרעה טוב לצאנו: (כח) כי ציד בפיו, אמרו המפרשים כי יצאן ציד בפיו של יצחק או יביא, ויחסר המעשה, וכן למועד אשר שמואל (שמואל א׳ י״ג ח׳), (פי׳ אשר כתן שמואל), וה׳ אותי כגבור עריץ (ירמי׳ כ׳ י״א), כתן או שם אותי, ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היו׳ יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המבי׳ לו כאשר אמר

איש

דען יעקב.
(כט) יעקב קאָכטע איינסט איין געריכט, אונד עשו קאַם פאָם פעלדע, אונד וואַר אַבגעמאַטטעט.
(ל) דאַ שפראַך עשו צו יעקב: ׳לאָס מיך דאָך פאָן דיזעם ראָטהען געריכטע קאָסטען, דען איך בין אַבגעמאַטטעט;׳ דאַרום נעננט מאַן איהן: ׳אדום.׳
(לא) יעקב שפראַך: ׳פערקויפע מיר אויך זאָפאָרט דייַנע ערסטגעבורט!׳
(לב) דאַ שפראַך עשו: ׳זיהע! איך
געהע

אֶת־יַעֲקֹב׃ כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי
הוֹלֵךְ

יָת יַעֲקֹב׃ כט וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא עֵשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ ל וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן סִמּוֹקָא סִמּוֹקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם׃ לא וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם דִּילְהֵין יָת בְּכֵרוּתָךְ לִי׃ לב וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא
אָזֵיל

רש״י

בדבריו: כט ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. בצמאה כמו דתיווה כי עיפה נפשי להורגים (ירמי׳ ד׳): ל הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב״ה לפיכך קצר הקב״ה ה׳ שנים משנותיו שיצחק חי ק״פ שנה וזה קע״ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם: לא כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכיר׳ ברור׳: בכורתך. לפי שהעבוד׳ בבכורות
אמר

באור

איש יודע ציד, והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו של אביו, יכנה האיש במעשהו לתדירותו, וכמוהו שבתך בתוך מרמה (ירמי׳ ט׳ ה׳), (הכוונה בתוך אנשי מרמה או רמאים), וכן ואני תפלה (תהלים ק״ט ד׳), (פי׳ ואני מתפלל), וכן אמרו בבראשית רבה קופרא טבא לפומיה כסא טבא לפומיה׳ (הרמב״ן), ול״נ כי תחסר וי״ו הכנוי כדרכה לפעמים במקור, ויהי כראות את הנזם (בראשית כ״ד ל׳), פי׳ כראותו, ויצחק בא מבוא (שם ס״ב), פי׳ מבואו, וכן כאן כי צידו בפיו, כי המקור והשם קרובים, וא״ת ארי מצידיה הוה אכיל, וכן פי׳ רש״י והרשב״ם, וכן מתורגם בל״א: ורבקה אהבת את יעקב, שהיתה מכרת בתומתו, וגם ממה שאמר הקב״ה ורב יעבד צעיר, ולכן אהבה אותו שאהבו הקב״ה וכדכתיב ואהב את יעקב (מלאכי א׳ ב׳), (ואולי לא גלתה רבקה ליצחק מה שנאמר לה כשהלכה לדרוש את ה׳, ורב יעבד צעיר), והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו, ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתוב לפנינו כי יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימ׳ לברך את יעקב. (הרשב״ם):

(כט) ויזד יעקב נזיד, כתרגומו, ובשיל יעקב תבשילא, לדעת הרד״ק (בשרשים שרש נזד, ובמכלול דפוס קטן דף ק׳ ע״א), ויזד שרשו ג״כ נזד ובא בו הנח תמורת הדגש, כי הי׳ ראוי להיות וַיִּזַּד, כמו מלת גְּזִית שהראוי גְּזִּית משרש גזז, וכן אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח׳ כ״ה), הראוי הָתֵּל, אבל לדעת הראב״ע שרשו זוד ... והם שני ... שרשים והפירוש אחד, וכן לא ידון רוחי ... (בראשית ו׳ ג׳), עם וישב ... קרנו של נדנה (ד״ה כ״א כ״ז), לדעת קצת מפרשים, ורבים כן: והנה לפי עומק פשוטו לא היו הדברים הנזכרים בפרשה תכופים זה לזה רק ביניהם עתים ושנים, רק שעיקר כוונת הסיפור להודיע מכירת הבכורה ליעקב ולכן הקדים להודיע טבע רשעית עשו מנעוריו אשר בחר תמיד בחיי החפשית כפרא למוד מדבר וגם בעול היראה ועבודת האל, שהוא סבה למכירת הבכורה, והשמיט איזה דברים שאינם עקריים לספור זה, ויהודיע איך בא אל מכירת בכורתו והסבה הקרובה, ואמר שפעם אחת אירע שכשבשל יעקב איזה תבשיל והוא בא מן השדה עיף ויגע ונתאוה לאכול ממנו ובעבור רעבתנותו מכר בכורתו, ותכן עפ״ז כוונת המתרגם האשכנזי במה שהוסיף מלת (איינסט): והוא עיף, עיקר הוראת המלה הזאת על העייפות ולפי שהעיף צמא למי׳ קראו בדרך ההשאלה נצמא עיף ואעפ״י שאין כי ענין העייפות כ״א ענין הצמאה לבד כמו שאמר וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישעי׳ כ״ט ח׳), וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עלי׳, בארץ ציה ועיף בלי מים (תהלים ס״ג ב׳), נפשי כארץ עיפה לך סלה (שם קמ״ג ו׳), כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישעי׳ ל״ב ב׳), ופי׳ כאן הראב״ע שהי׳ רעב וצמא, ויורה ע״ז תאותו של הנזיד, ואונקלוס ויב״ע תרגמו משלהי, וכן מתורגם בל״א: ל) הלעיטני, אין לו דומה במקרא, אבל במשנה שנינו אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותם, והנה רש״י פי׳ אפתח פי ושפוך הרבה לתוכו, והראב״ע והרד״ק בשרשים שרש לעט פי׳ לפי ענינו האכילני, אבל אונקלוס ויב״ע תרגמו לשון טעימה שהיא רק מעט, ונראה פירושם כי כן דרך המבקש מתנת חנם שלא לבקש אלא מעט, ועל פיהם תרגם המתרגם האשכנזי (קאָסטען): מן האדם האדם הזה, היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים, ועשו לא ידע מה הוא וקראו שמו אדום, ודרך אדם האומר לשאול מחבירו כופל את דבריו: על כן קרא, הקורא: שמו אדום, הוא אדמוני ונתאוה לזה לאדום, ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו, ולשם בזיון קראו לו כן, כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש: (לא) מכרה כיום את בכורתך לי, פשוטו כעת הזאת, וכן ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שמואל א׳ ט׳ כ״ז), אתו כהיום תמצאון אותו (שם י״ג), קטר יקטרון כיום החלב (שם ב׳ ט״ז), ולנו בשת הפנים כיום הזה (דניאל ט׳ ז׳). (הרמב״ן), וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש יום, כי יאמר יום על העת, ופעמים יבוא עליו כ״ף האמתי, וכן פי׳ הרשב״ם, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ורש״י פי׳ ע״פ אונקלוס כיום שהוא ברור, פי׳ הכ״ף לדמיון, והרמב״ן פי׳ דעת אונקלוס באופן אחר עפ״י נוסח אחר אשר ראה ע״ש ואין רצוני להאריך: וכתב עוד הרמב״ן ויש אומרים כי אין מחיר הבכור׳ הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח״כ תאכל, וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פי׳ המחיר ואין זו דעתי עכ״ל, אבל הרשב״ם מפרש כן ופי׳ כי המאכל הוא לעדות ולקיים כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל (בראשית ל״א מ״ו), לקיום ברית בין לבן ליעקב, וכן פי׳ ר״ע ספורנו: והנה מכרה יצא מדרך חבריו כי הוא מגזרת פָּעֹל וראוי להיות בקמץ חטף כמו מן זָכוֹר זכרה ומן שָׁמוֹר שמרה ובא בחירק כ״ד אותן שהן מגזרת פעל כמו מן שכב שכבה עמי (בראשית ל״ט ז׳), ומן שלח שלחה הנער (שם מ״ג ח׳): (לב) הנה אנכי הולך למות, בכל יום: אני הולך לצוד חיות ביערי׳ המצוי׳ שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מוכן למות למה זה לי
להמתין

הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד

מצרימה

אונקלוס

אָזֵיל לִמְמָת וּלְמָה דְנַן לִי בְּכֵירוּתָא׃ לג וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּלְהֵין וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבֵּין יָת בְּכֵירוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵים וְתַבְשִׁיל דְּטַלּוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת בְּכֵירוּתָא׃

כו א וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דַּהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוָת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃ ב וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא תֵיחוֹת לְמִצְרָיִם

שרי

תרגום אשכנזי

געהע דאך צום טאדע; וואצו ניצט מיר דיא ערסטגעבורט?

(לג) יעקב שפראך: שווערע מיר אלזא דארויף! ער שוואר איהם, אונד פערקויפטע זיינע ערסטגעבורט דעם יעקב.

(לד) יעקב אבער גאב דעם עשו בראד אונד איין געריכט לינזען, דיזער אס, טראנק, שטונד אויף אונד גינג דאפאן; זא פעראכטעטע עשו דיא ערסטגעבורט.

כו (א) עז וואר הונגערסנאטה אים לאנדע, אויסער דער ערסטען הונגערסנאטה, וועלכע אין דען צייטען אברהם'ס געוועזען; דא רייזטע יצחק צו אבימלך, דעם קעניג דער פלשתים, גען גרר.

(ב) דער עוויגע ערשין איהם, אונד שפראך: רייזע ניכט העראב גען

מצרים

רש"י

אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: לב הנה אנכי הולך למות. אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרו' ועונשין ומיתות תלוין בה כאות' ששנינו אלו הן שבמית' שתויי יין ופרועי ראש אמ' אני הולך למות על ידה א"כ מה חפץ לי בה. לד ויבז עשו. העיד הכתו' על רשעו שביז' עבודתו של מקום: כו ב אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרימ' כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה

ואין

באור

להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אביהו, כך פי' אבי הרב רבי מאיר ח"כ (הרשב"ם), ואין לבכור מעלה רק אחר מיתת אביו, ואולי ימות קודם אביו, וכן פי' הראב"ע והרמב"ן: (לג) השבעה לי, מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש, השבועה תמלא חסרונו. (ר"ע ספורנו): וימכר את בכרתו, בדמים, ואח"כ ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג בני אדם לקיום דבר. (הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר כי מכר לו את בכורתו במחיר: (לד) ויבז עשו את הבכרה, לפי שלבסוף נתחרט על בך כדכתיב את בכרתי לקח, לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה, אבל לבסוף היה מתחרט. (הרשב"ם), אבל לפי פשוטו אינו אלא כלל שאחר הפרט כמנהג הכתובים על הרוב, וכן מתורגם בל"א; והראב"ע אמר שסבת בזותו הבכורה היא בעבור שראה כי אין לאביו עושר, ומשך הכתובי' המכחישי' אותו נכח אל סברתו, ולמען לא יתנגדו לו הכתובים יצטרך לומר שהי' לו עושר והעני ושב העשיר וחזר והעני, אמנם הרמב"ן ז"ל בטל טענותיו בדברי טעם ע"ש:

כו (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם, אולי לא הי' רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה, והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול, ולכן הי' יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. (הרמב"ן וכן פי' הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר שהי' דעתו ללכת למצרים עד שאמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה: אל אבימלך מלך פלשתים, לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך, ודעת אונקלוס שהיה בנו, (הרמב"ן), ור"ל להלן בפסוק ויאמרו ראו ראינו וגו' בינותינו בינינו ובינך, ת"א בין אבהתנא וכו', וכן נמצא בס' הישר שהי' בנו ויקרא במלך ואביו מת לתקופת השנה אחרי מות שרה והמליכו את בנו בן שתים עשרה שנה וקראוהו אבימלך כמשפטם. אז לעשות בגרר: וילך יצחק אל אבימלך, כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו מתנודדך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואף על פי כן לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם ואמר אני לא נגעתי בה וגזרתי ממנה אבל קרוב היה שישכב בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר הי' עלינו חטא בענין אביך: (הרמב"ן): (ב) שכן בארץ אשר אמר אליך, אין טעם שיאמר שבת אחת שכן בארץ אשר אמר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תסעו ועל פי ה' תחנו וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתי' לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו' (יהושע י"ג ג'), (הרמב"ן). ולי נראה עוד להוסיף על דבריו (ואולי תהי' גם כוונתו כן) שהי' בענין הזה ג' צוויים א' אל תרד מצרימה כלל אפי' לגור שם דרך עראי עד עבור ימי הרעב, ב' שכן בארץ אשר אמר אליך היא ממרא קרית הארבע או באר שבע (לפי מה שהוכחתי למעלה שאינה מארץ פלשתים) שהם מארץ שבעת עממים ממש וצוהו לשכן שם כל ימי חייו ואחר עבור ימי הרעב ישוב לשם מארץ פלשתים, ולפי שלא הי' הצווי הזה לעשותו מיד לכן לא פי' לו הארץ רק אמר אשר אומר אליך אחר עבור ימי הרעב, ובלי ספק מה שנאמר להלן ויעל משם באר שבע הי' ע"פ צווי השם ואף שקיצר הכתוב, ג' גור בארץ הזאת, היינו בארץ פלשתים שהי' שם אז תהי' רק כגר בארץ אחרת ולא בקביעות דירה רק עד אחר עבור ימי הרעב, ומפרש ואומר כי לך ולזרעך אתן כל הארצות האל, ר"ל כי גם ארץ פלשתי' אתן לך ומש"כ ארץ מצרים אינה בכלל המתנה: (ג) האל, האלה: והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעביר על

השבועה

מִצְרַיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר

משמרתי

שְׁרִי בְּאַרְעָא דִּי אֵימַר לָךְ: ג דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וַאֲבָרְכִינָּךְ אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וַאֲקַיֵּים יָת קְיָמָא דְּקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם אֲבוּךְ: ד וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא: ה חֲלָף דִּי קַבֵּיל אַבְרָהָם לְמֵימְרִי וּנְטַר מַטְּרַת

מימרי

מצרים! וואהנע אין דעם לאנדע, וועלכעס איך דיר אנציינגען ווערדע. (ג) האלטע דיך אין דיזעם לאנדע אויף, זא וויל איך מיט דיר זיין אונד דיך זעגנען; דען דיר אונד דיינעם זאאמען וויל איך דיזע לענדער אללע איינגעבען, אונד דען אייד האלטען, דען איך דיינעם פאטער אברהם געשוואָרען. (ד) דיינען זאאמען וויל איך פערמעהרען, זא פיל אלז שטערנע אם הימעל, אונד וויל דיינעם זאאמען אללע דיזע לענדער איינגעבען, זא דאס זיך מיט דיינעם זאאמען זעגנען זאללען אללע פעלקער דער ערדע. (ה) צור בעלאָהנונג, וויל אברהם מיינער שטיממע געהאָרזאם, וואר אונד מיינע פאָרשריפט

בעאָ

ר״ש״י

ואין תולה להרץ כדאי לך: ג האל. כמו האלה: ד והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמור וגו׳ ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה (במדבר ה׳ כ״ז) שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית. וכן והנחת׳ שמכם לשבועה לבחירי (ישעי׳ ס״ה) שהנשבע אומר תהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: ה שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחק׳ על האזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי. דברים שאלו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורתי. להביא תורה

שבעל

באור

השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא לאנחם ואברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה אינכה על תנאי כי ביעקב הוגדך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיי׳ הברי׳ ובזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ל״ד ד׳), אשר נשבעת להם בך (שמות ל״ב י״ג), כי לא מצאנו שבוע׳ ליצחק בלתי זאת ורבה הקב״ה להשב׳ לכל א׳ מן האבות להודיע שראוי כל א׳ לכרות עמו ברית ושתהי׳ זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אף על פי שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר שכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (ויקרא כ״ו מ״ב), כי כולם בעלי ברית לאלהים, ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיי׳ בו בעצמו השבוע׳ אשר נשבע לאברה׳ אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ (בראשית כ״ב י״ח), ויהיה פי׳ הכתוב והקמותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברה׳ אביך כי אתה ברכה בעמי׳ וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (שם כ״ח י״ד). (הרמב״ן): (ה) עקב אשר שמע אברהם בקלי, על העקדה דכתיב אשר שמעת בקלי (שם כ״ב י״ח): וישמר משמרתי, כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמר (שם י״ז ט׳): מצותי, כגון מצות שמנה ימים דכתיב כאשר צוה אתו אלהים (שם כ״א ד׳): חקותי ותורתי, לפי עיקר פשוטו הניכרות כגון גזל ועריות וקימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימן: (פי׳ כל הפסוק הזה מהרשב״ם): והנה עם שחפש ומצא פסוקים מכוונים, אין כל פירושו זה מכוון כי פסוק ואתה את בריתי תשמר חוזר על כל הפרשה הנמשכת אחריו שנאמר בה ובן שמנת ימי׳ ימול לכם כל זכר, וכן פסוק כאשר צוה אתו אלהים חוזר על כל הפסוק ההוא וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים, ובלא״ה מצוות שמנת ימים אין בה ענין לבדה כ״א בקשר עם מצות המילה, ורש״י מפרש משמרתי, גזירות להרחקה כמו שניות לעריות ושבות לשבת, מצותי, דברים שהשכל מחייב בהם כמו גזל ושפיכות דמים, חקותי, דברים שאין בהם טעם כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז, ותורתי, תורה שבעל פה עכ״ד, והוא על דברי חז״ל שאמרו קיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא נתנה: ועיין בפי׳ הרמב״ן מה שפלפל בחכמה על זה, ואין רצוני להאריך, וסוף דבריו הם אלה, ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי, אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע״ז וקרא בשם ה׳ להשיב רבים לעבודתו, מצותי, ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה, חקותי, ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצות את בניו ואת ביתו בהם, ותורתי, המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהם תורה להן עכ״ל, וז״ל המתרגם האשכנזי (והנראה בכתוב הזה שענינו כמו שזכרנו פעמים רבות, כלל ואחריו פרט, ויהיה משמרת שם כולל לכל מאמר המודיע לאדם חובת המעשה שעליו לעשות, והוא משותף למצוה חקה ותורה, שאם יבא החיוב ההוא מפאת רצון המצוה, פעמים שנתחייב לשומרו מאמת יראת הגדולה והכבוד, כמשמרת האב על הבן ויקרא מצוה, ופעמים שיהיה זה מאמת יראת העונש, כמשמרת האדון על העבד והמושל על העם, ויקרא חקה או גזירה: ואם יהיה כמשמרת המורה על תלמידו שלא יבוא בו החיוב מפאת רצון המצוה, כי אם מצד הטובה שיש בו לעושהו, שהמורה יורנו הדרך אשר יבחר להגיע אל ההצלחה, יקרא תורה: והנה כל פקודי השם הם מצד האמת מצות וחקות ותורות כי יבא בהם החיוב לאדם לשמרם משלש פנות הללו יחד, מצד יראת הכבוד וגדולת המצוה, מצד יראת העונש מאת אדון כל, ומצד שהם כלם עצות מאת המטיב להגיע על ידם אל האושר האמתי, ואולם בבחינת האדם המצוה לעשותם, פעמים שיתגלה בהם יותר ענין המצוה,

ויתעורר

משמרתי מצותי חקותי ותורתי: ו וישב יצחק בגרר: ז וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא: ח ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו: ט ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה: י ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט

שכב

אונקלוס

מימרי פקודי קימי ואוריתי: ו ויתיב יצחק בגרר: ז ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דלמא יקטלונני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: ח והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחאיך עם רבקה אתתיה: ט וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דילמא אתקטיל עלה: י ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון

שכיב

תרגום אשכנזי

בעאבאכטעטע, נעמליך מיינע געבאטע, מיינע געזעצע אונד מיינע לעהרען.

(ו) אלזא בליב יצחק אין גרר. (ז) ווען דיא שטאדטלייטע זיך נאך זיינער פרויא ערקונדיגטען, שפראך ער: „זיא איזט מיינע שוועסטער;„ דען ער פירכטעטע זיך צו זאגען: „זיא איזט מיינע פרויא,„ דיא שטאדטלייטע מעכטען מיך אומברינגען אום רבקה ווילען, דען זיא איזט שען פאן אנגעזיכט.„ (ח) אלז ער נון לאנגע צייט דא וואר, שויעטע אבימלך, קעניג דער פלשתים, איינסט דורכס פענסטער, אונד זאה, דאס יצחק מיט זיינער פרויא רבקה שערצטע.

(ט) דא ריף אבימלך דעם יצחק, אונד שפראך: „זיהע! זיא איזט דיינע פרויא, וויא האסט דוא דען זאגען קעננען: „זיא איזט מיינע שוועסטער?„ יצחק אנטוואָרטעטע איהם: „וויל איך געדאכט האבע, איך מעכטע איהרענטוויללען אומקאממען.„ (י) דא שפראך אבימלך: „וואס האסט דוא אונז געטהאן? וויא לייכט העטטע

רש"י

שבעל פה הלכה למשה מסיני: ז לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ'): ח כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך. ראהו משמש מטתו: י אחד העם. המיוחד בעם

זה

באור

ויתעורר האדם לעשותם מפאת יראת הגדולה, ופעמים שיתעורר עליהם מצד יראת העונש, ויש שיתברר לו כהם עצת ה' לטובתו. ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות הללו בלי הבדל וכוונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה, אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכוון אל ההבדל שזכרנו, בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם, פעמים שיקבר להשיג ענין אחד, ויקבלו מפאת ענין אחר שיש בו) עכ"ל, וכן נראה שהוא דעת בעל הטעמים שהטעים משמרתי בז"ק, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ו) וישב יצחק בגרר, עשה כאשר צוהו השם ולא ירד למצרים רק כתישב שם עד עבור ימי הרעב: (ז) וישאלו וגו', שעורו וכששאלו אנשי המקום על אשתו היה אומר תמיד אחותי היא, וכן מתורגם בל"א: לאשתו, על אשתו או בעבור אשתו, כמו אמרי לי אחי הוא (שם כ' י"ג): אחתי הוא, ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי (הרמב"ן): כי ירא, פעל עבר לגזרת פָּעֵל כמו ויהי כי זקן יצחק (שם כ"ז א'): לאמר אשתי, היא: פן יהרגני, שעורו, כי אמר פן יהרגני, כמו ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני וגו', ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני וגו' (שם מ"א נ"א ונ"ב): על רבקה, על אודות רבקה, וכן תרגם יב"ע על עיסק רבקה: (ח) ארכו לו שם הימים, מלת ארכו פעל עומד ופירושו כי היה זמן גדול שם והוא האריך ימים שם והימים ארכו לו, ולא נזהר להיות נשמר: מצחק, עיין מ"ש בפ' וירא בפסוק ותצחק שרה (שם י"ח י"ב), והנה פה ענייכו לשון שעשוע ושמחה, כן פירש הרד"ק בשרשים שרש צחק, וכן ת"א מחאיך, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם פירש מצחק תשמיש כדכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (שם ל"ט י"ז), ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי (שם י"ד), וכן פירש רש"י, אבל אף אם יהיה לפעמים כנוי לשעשוע התשמיש, מצד הצניעות והבושת, שדרכן לכנות ענייני המשגל, אבל מקום אין צורך להוציאו ממשמעותו הכללי ולומר שהיה אבימלך רואהו משמש מטתו, כי אם שראהו שוחק ומשעשע (שערציגד"א) עם רבקה, וכן לא יעשה כנוע כמוהו כי אם עם אשת חיקו: את רבקה, עם רבקה: (ט) אך הנה אשתך היא, פירושו אבל וענייכו אין זה כי אם זה כלומר איננה אחותך כמו שאמרת אבל הנה אני רואה כי היא אשתך: פן אמות עליה, ע"י הממית, ור"ל אהרג: עליה, בעבורה: (י) כמעט, כלומר קרוב היה הדבר לשכב אחד מן העם עם אשתך אחר שאתה אמרת אחותי היא, וכן כמעט נטיו רגלי (תהלים ע"ג ב'), קרוב הייתי לנטות רגלי: שכב היה עבר מורכב עם עתיד וכן והבאת עלינו אשם כי הוי"ו היא וי"ו החבור ולא וי"ו המהפכת לעתיד כי בא פעל עבר לפניה, ועיין בהקדמה ובפרשת ויהי בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'): אחד העם, רש"י פירש המיוחד שבעם זה המלך, וכן ת"א ויב"ע, אבל לא ידעתי מדוע תלה הבאת האשם דוקא בשכיבת המלך את אשתו הלא גם בשכיבת אחר את אשת איש כבר הבין אשם במה שאמר אחותי היא, ואולי הכוונה בדברי אבימלך

שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם: יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת: יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: * יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד: יד וַיְהִי־לוֹ מקנה

אונקלוס

שְׁכִיב דִּמְיַחַד בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא עֲלַנָא חוֹבָא: יא וּפַקֵּיד אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵיק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יב וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוּהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ: יג וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל וְרָבֵי עַד דִּי רְבָא לַהֲדָא: יד וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי

תרגום אשכנזי

העטטע איינער אויז דעם פאלקע דיינער פרויא ביינ געוואהנט, זא העטטעסט דוא איין פערשולדען אויף אונז געבראכט.
(יא) אבימלך ליס דעם גאנצען פאלקע פאלגענ דעם בעקאננט מאכען: ווער דיזעם מאן אדער זיינער פרויא לײדעס מהוט, דער זאלל אומגעבראכט ווערדען.
(יב) יצחק זאעטע אין דיזעם לאנדע, אונד ער ווארב אין דעמועלביגן יאהרע דען אנשלאג הונדערט פאך; זא זעגנעטע איהן דער עוויגע. (יג) דער מאן נאהם צו, ווארד אימער גרעסער אונד גרעסער, ביז ער זעהר גראס ווארד. (יד) ער האטטע קלײנע

רש"י

זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת עלינו אשם: יב בארץ ההיא. אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא. אעפ"י שאינה כתקונה שהיתה שנת רעבון: בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על אחת שאמדו מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרו' היה: יג כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: יד ועבדה רבה. פעולה רבה. בלשון לעז

באור

כי אף אם משכיבת אחר לא נתיראת כי ידעת שרבך' לא תתרצה לשכב עם אחד ברצונה ומן האונס לא יראת כי מי הוא זה אשר יעיז לעשות זאת ולא יירא מעונש המלך כי אף שלא נחשב לה' שכיבת הפנויה לעון של זמה וזנות, מ"מ חמס הוא לענותה ולאנסה על כרחה אבל מדוע לא יראת פן יקחנה המלך בעל כרחה במחשבו שהיא פנויה, ועל החמס מי יאמר לו מה תעשה ואולי לא נחשב זה חמס למלך, או יאנסהו יגרו לעשות חמס, וכבון הוא מ"ש הרא"ם דט"כ והבאת עליו אשם מיבעי ליה, אבל לפי מה שכתבתי בפ' בראשית על כאחד ממנו (שם ג' כ"ב), כי אין הפרש בין אחד לאחד רק בענין התיבות והנפרד, ר"ל שאחד על הרוב מוכר' בטעם ואחד דבוק אל המלה שאחריה, ולא כענין הסמיכות האמיתי, אשר כל המדקדקי' אמרו שמורה דיקא על הקנין, כי מצאנוהו עם מ"ס אחריו, והמורה על הקנין לא יתחבר עם המ"ס, רק הכוונה שבא באמצע המאמר ועל הרוב תבא עוד מלה או מלות אחר אחד השייכות אליו ולא אחר מלת אחד, ולכן כאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעיה כ"ז י"ב), הנה לאחד איננו סמוך לאחד, רק הוא באמצע המאמר, ואחד הואסיף, המאמר כי בני ישראל חוזר על ואת' כאלו אמר ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ולכן בא אחד בטעם מפסיק יותר מן תלקטו, רק הוא כענין הסמיכות אשר כתבתי בהקדמה, שהמלה או המלות שאחריו הם בא ר לו ויתכן לבוא עם מ"ס וזולתה, וכוונה אחת היא אחד העם או אחד מהעם או אחד מעם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי כמו אחד מהעם יהיה מי שיהיה, ולכן מצאנו את אחד מהנערים (שם י"ו י"ח), ויען אחד מהנערים שמואל (א' ט' ג'), וביינה אחת להם, אבל המשקל המכור' הוא לבוא אחד נסיף המאמר או כשהוא נושא והמלה שאחריו נשואה כמו והיה אחד חטאת והאחד עלה (ויקר' י"ד כ"ב), ואחד באמצ' המאמר או כשהמלה שאחריו באור לו והוא כדמיון סמיכות ואינו סמיכות ממש ולכן יבוא לפעמים גם אחד באמצע המאמר, ואחד בסוף המאמר, ושניהם אחד ואחד ממשקל אחד הם ממשקל פעל נפלם גנב שבת, רק לפי שלא יבוא פתח לבני אות גרונית הקמוצה לכן יפתח כמו מן אחי כאמר אחי ולא אחי, וכן את השעיר החי (ויקרא י"ו כ'), הראוי בפתח הה"א כדין ה"א הידיעה כמו השעיר החי (שם כ"א), ונשתנה לסגול בעבור הקמץ שאחריו, ובבוא אחד באמצע המאמר ויסמך למלה שאחרי' אשר תבארהו וישתנה הקמץ לפתח כמשפט, אז ישיב הפתח הראשון למקומו, ולכן שאחד יבוא באמצע המאמר שהוא כדמיון הסמיכות, לכן לא נמצא לעול' עם ה"א הידיעה, אבל תבוא על מלת אחד, והוא ג"כ דעת הרא"בע וכן דעת מהר"י עמדן בספר לוח ארש, וראיתי מי שאומר שהם שני משקלי' דהיינו אחד משקל פעל ובאו הפתחין בעבור האל"ת כמו שחד להם בעל, והיה נראה לומר כן בעבור שבא הריבוי אחדים בהשתנות הפתח הראשון לשוא כמו מן בגד בגדים ומשקלים הדגושים לא ישתנו כמו גנבים, אבל באמת איננו כן כי משקל פעל תמיד מלעיל, ומלת אחד תמיד מלרע, ואולי לא נמצא היחיד מן אחדי' ולא הרבויין אחד ויותר נראה לומר כי יש לשמות המספר סגולה לעצמן בנטייתם ומשקלים מיוחדים להם כמו שלא נמצא משקל פעולה וכמצא במספר שמונה, וכאשר יש להם סגולה לעצמן בהוראת המין שבא הזכר בתוספת ה"א והנקבה בלי ה"א ובמספר שמות' נזכר בקמץ ולנקבה בסגול הפך, משאר השמות, כן מלת אחד הוא משקל בפ"ע שבא מלרע ועכ"ז איננו מהדגושים ולכן ישתנה לשוא בריבויו: (יא) הנגע, לרעה, וכן תרגם יב"ע דיקרב לביש, וא"ת דינזק תרגם הכוונה ולא המלה, וכן מתורג' בל"א: (יב) בארץ ההוא, אעפ"י שאינה חשוב' כארץ ישראל עצמ' כארץ שבעה גוים ב"ר: בשנה ההוא, אעפ"י שאינה כתיקונה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): מאה שערים, שם ענין שיעור ואומד ופירשו שימצא במה שאסף מאה חלקים יותר ממה ששערו בני אד' ש בא מן הזרע ההוא כגון שדה ששערוהו שיוציא כור אחד הוציא מאה כורין, וחז"ל אמרו אומד זה למעשרות היה, ונכון הוא גם לפי פשוטו כי האבות קיימו לתת המעשר לעובדי השם כאשר מצאנו באברהם ויתן לו מעשר מכל (בראשית י"ד כ') וביעקב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (שם כ"ח כ"ב), ובלי ספק גם יצחק קיים מנוה זאת כאשר קבלה מאביו ומסרה קבלה יעקב לקיימה ג"כ: ויברכהו ה', הוא כלל שאחר הפרט כמו שמתורגם בל"א, הוכיח ברכה אחרת בשגר אלפיו ועשתרות צאנו:
(יג) ויגדל האיש, בעושר ובלמד מעניינו: וגדל, לדעת הרא"בע הוא

מקנה־צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: טו וכל־הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: טז ויאמר אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־עצמת ממנו מאד: יז וילך משם יצחק ויחן בנחל־גרר וישב שם: יח וישב יצחק ויחפר את־בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר־קרא להן

גיתי ענא וגיתי תורי ופולחנא סגי וקניאו ביה פלשתאי: טו וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונון פלשתאי ומלונון עפרא: טז ואמר אבימלך ליצחק איזיל מעמנא ארי תקיפתא מיננא לחדא: יז ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתיב תמן: יח ותב יצחק וחפר ית בירא דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להין שמהן כשמהן די הוה קרי להן

קליינעס פיה אונד רינדפיה אונד שטארקען אקקערבויא, זא דאס דיא פלשתים איהן בענייךעטען. (טו) אללע ברוננען, וועלכע דיא קנעכטע זיינעס פאטערס געגראבען האטטען אין זיינעס פאטערס אברהם צייטען, פערשטאפפטען דיא פלשתים, אונד פיללטען זיא אן מיט ערדע. (טז) ענדליך שפראך אבימלך צו יצחק: ציהע פאן אונז הינוועג, דען דוא ביזט אונז פיל צו מעכטיג ווארדען. (יז) יצחק גינג אלזא פאן דא וועג, שלוג זיינע צעלטען אויף אין דעם גרונדע גרר, אונד בעזעצטע זיך דאזעלבסט. (יח) יצחק ליס דיא וואססערברוננען, דיא מאן צו זיינעס פאטערס אברהם צייטען געגראבען, אונד דיא פלשתים, נאך אברהם'ס אבלעבען, פערשטאפפט האטטען, ווידער אויפגראבען, אונד נענגטע זיא מיט דען נאמען, וועלכע איהנען זיין פאטער

רש"י

לעז אוברי"נא (ירא"ה שצ"ל אובראש"י · עבודה אחת בלע"ז אובר"ע בל"א ווערק · ופעולה רבה תקרא אובראש"י בל"א ארבייט. עבוד' משמע עבודה אחת עבדה משמע פעול' רבה: טו סתמו' פלשתי' · מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאו' עלינו טמונון פלשתאי לשון סתימ' ובלשון המשנ' מטמטם את הלב: יז בנחל גרר · רחוק מן העיר: יח וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו: ופלשתים סתמום וקודם

באור

הוא פעל עבר לגזרת פָּעֵל כמו יָרֵא זָקֵן, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש גדל הוא מקור מהדגוש והראיה גַּדֵּל ונפל הדגש כמו אל יוסף פרעה הַתֵּל (שמות ח' כ"ה), ובא הנח תמורתו בן הוסיף בעל מכלל יופי בדבריו, ואולי מצא כן בפירושו לספר בראשית, אבל במכלול (ד' קטן דף י"ז ע"א) כתב ואפשר שיהי' המקור ג"כ פָּעֵל, וגם כוונתו על המקור מבנין הקל ע"ש), או הוא תואר, והנכון לדעתי כדעת הראב"ע כי המקור מבנין הכבד בשרש זה הוא יוצא ועניינו לגדל אחרים כמו אחל גַּדֶּלְךָ (יהושע ג' ז'), חוץ מהזרות לבוא הנח תמורת הדגש עם שנמצאו מעטים כמוהו, ובאמת המלות המיסגרות לא מצאתי בס' השרשים רק במכלל יופי ואולי העתיקם מפי' הרד"ק לספר בראשית כ"י שלא לידו, וגם לפרש שהוא תאר הוא זרות בלשון לחברו עם וילך שהוא פעל עבר מהופך מעתיד ע"י הוי"ו, או עם הלוך שהוא מקור, אבל לדעת הראב"ע יחוברו ב' עברים על נכון עם שהא' הוא עבר מהופך מעתיד והב' עבר בעצם, ענינם אחד, וגם נגינת הטעם מורה שאין הלוך וגדל מחוברים רק וילך הלוך, ומלת וגדל חוזרת על וילך: (יד) ועבדה רבה, עבודת שדה וכרמים, כי שם עבדה, עבודת קרקע היא. (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עבד שנקראו תולאות האדמה על שם העבודה שעובדין אותה, עֲבֻדָּה, ולשון רש"י ועבדה רבה פעולה רבה בלשון לע"ז אוברי"נא עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה רבה עכ"ל, יראה שצ"ל אובר"אשי בלע"ז עבוד' אחת בלע"ז אובר"ע (ווערק בל"א) ופעולה רבה תקרא אובר"אשי, (בל"א ארבייט), וכתב הרמב"ן ויזכיר הכתוב עשרו במקנה הצאן ומקנה הבקר ועבדה רבה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא את טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבדה כמוך וחרפה היא לנו להיות בתוך גדול מבית המלך עכ"ד: ויקנאו, קל הנו"ן ומשפטו להדגש: (טו) סתמום פלשתים, שלא יחזיקו בהן בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב זה בשביל שבשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת ושם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), וכן פי' רש"י שהם הבארות הנזכרות להלן שחזר וחפרן, והראב"ע הקשה ע"ז וכתב שהן בארות אחרות ע"ש: (טז) כי עצמת ממנו, יותר ממנו: (יז) בנחל גרר, העמק שנגרים בו המים יקרא נחל ואף על פי שאין בו מים יקרא ג"כ נחל כי המקום הוא הנקרא נחל, ופעמים יש בו מים, והרמב"ן כתב כי נחל גרר שם מקום, ואינו נראה כי להלן אמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל, בפתח המורה על ה"א הידיעה, ולא תבוא ה"א הידיעה על שם עצם פרטי, גם ממה שכתוב ויריבו רעי גרר ומה להם לריב בענין המרעה של עיר אחרת, אלא וודאי שהנחל הוא העמק שסמוך אל גרר, ושם רעו רעי גרר את מקניהם בנחל, וכ"מ מכירש"י: עוד כתב או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכו' והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננו ממלכותו אף על פי שהיא בארץ פלשתים עכ"ד, ויתכן שלא הקפיד רק שלא ישב בעיר המלוכה אבל הרשהו לישב בכל ארץ פלשתים, ולכן אמר לו לך מעמנו ולא אמר לו לך מארצנו, ויכוון ג"כ שאמר לו אבימלך כבואו לחדש עמו הברית וכאשר עשינו עמך רק טוב והיינו שהרשהו לדור בכל ארצו אף אחר ששלחו מעיר המלוכה: (יח) וישב יצחק ויחפר וגו', אותן הבארות שחפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום אחרי מות אברהם, חזר עתה יצחק וחפרן: בְּאֵרֹת, הנפרד והסמיכות שוה כן, ומצאנו עוד שישתנה בסמיכות, בְּאֵרֹת בֶּאֱרֹת חמר (שם י"ד י') ועיין מ"ש שם דעתי בזה: ויקרא וגו' כשמת וגו'

להן אביו: יט ויחפרו עבדי־יצחק בנחל וימצאו־שם באר מים חיים: כ ויריבו רעי גרר עם־רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם־הבאר עשק כי התעשקו עמו: כא ויחפרו באר אחרת ויריבו גם־עליה ויקרא שמה שטנה: כב ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: * כג ויעל משם באר שבע: כד וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל־תירא כי־אתך אנכי וברכתיך והרביתי את־זרעך בעבור אברהם עבדי: כה ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט־שם אהלו ויכרו־שם עבדי־יצחק באר: כו ואבימלך

הלך

להן אבוהי: יט וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו תמן בירא דמיין נבעין: כ ונצו רעותא דגרר עם רעותא דיצחק למימר די לנא מיא וקרא שמא דבירא עסק ארי אתעסקו עמיה: כא וחפרו בירא אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה: כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ויפשיננא בארעא: כג וסליק מתמן לבאר שבע: כד ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואברכינך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי: כה ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: כו ואבימלך

אזל

תרגום אשכנזי

פאטער געגעבען האטטע. (יט) אויך גרובען דיא קנעכטע יצחק'ם אים גרונדע, אונד פאנדען דאזעלבסט איינע קוועללע לעבענדיגעס וואססערס. (כ) אללײן דיא הירטען אויז גרר צאנקטען מיט יצחק'ס הירטען, שפראכען נעמליך: ״אונזער איזט דאז וואססער;״ ער נעננטע דאהער דען ברונ־נען: ״עשק (צאנקברונ־נען), דען זיא האטטען מיט איהם געצאנקט. (כא) זיא גרובען איינען אנדערן ברוננען, אבער אויך איבער דיזען שטריטטען זיא; דאהער נעננטע ער איהן: ״שטנה (פערהינדערונגס־ברוננען.״ (כב) ער ריקטע פאן דא וועג, גרוב איינען אנדערן ברוננען, איבער וועל־כען זיא ניכט שטריטטען; דיזען נעננטע ער: ״רחובות (פרייהייטסברוננען),״ דען ער שפראך: ״נון האט אונז דער עוויגע רוים געמאכט, אונד וויר ווערדען ווידער צו־נעהמען איהם לאנדע.״ (כג) פאן דא גינג ער הינויף נאך באר שבע. (כד) דער עוויגע ערשין איהם אין דערזעלבען נאכט, אונד שפראך: ״איך בין דער גאטט דיינעס פאטערס אברהם'ס, פירכטע ניכטס! דען איך בין מיט דיר, אונד וויל דיך זעגנען אונד דיינען זאאמען פערמעהרען, אום מיינעס דינערס אברהם'ס וויללען.״ (כה) ער בויעטע דאזעלבסט איינען אלטאר, אונד בעטעטע אים נאמען דעס עוויגען, שלוג דאזעלבסט זיין צעלט אויף, אונד דיא קנעכטע יצחק'ם גרובען דאזעלבסט איינען ברוננען. (כו) אבימלך

קאם

רש"י

וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: כ עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: כא שטנה נושי"מנט (והוא נויסי"מנט בל"א שאדען, הינדרונג): כב ופרינו בארץ. כתרגומו ונפוש בארעא: כו ואחזת מרעהו. כתרגומו

וסיעת

באור

וגו', כדי שלא יוכל אדם לערער עליהן: (יט) באר מים חיים, שהם נובעים תמיד, וכבר כתבתי למעלה כי כל באר היא שמימיה נובעים ומים חיים הוא לתוספות באור, והוצרך הכתוב אל התוספות הזה לומר שלא היו המים מתמצית הנחל, כאשר אמרו רועי גרר המריבים עליה (כפי' הרמב"ן להלן), כי אם מים חיים הנובעים ממקורם במקום ההוא: (כ) לנו המים, הראוי לומר לנו הבאר, ויתישב לפירש הרמב"ן וז"ל והטעם לומר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ומתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם (כי לדעתו היה שם נחל מים): והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו עכ"ל: עשק, בסי"ן וההתפעל ממנו כי התעשקו עמו, ואין לו ריע במקרא אבל בדברי רז"ל ויצאו עליה עשיקים פי' מערערים לומר שלי הוא, והוא קרוב מענין עסק בסמ"ך הידוע גם הוא מדברי רז"ל שהוא ענין הטרידה ופנות המחשבה אל דבר ובלש"י כ"י עסק ערעור, איגטרמי"שטרא בלע"ז והוא בל"א (צו טהון מאבען): (כא) שטנה, כלומר לשטן הם לנו כי בכל אשר אנחנו חופרים הם מריבים עמנו, ולשון רש"י נושימנ"ט, וברש"י כ"י נוישמ"נט, והוא בל"א (שאדן, הינדרונג.)׃ (כב) ויחפר, בלשון יחיד מוסב על יצחק, והכוונה שצוה לחפור, ובשנים הראשונים כאמר ויחפרו מוסב על עבדי יצחק: ולא רבו עליה, לפי שנתרחק ממרעיתם דכתיב ויעתק משם: ויאמר כי עתה, פי' לפי שאמר וגו' וכן מתורגם בל"א: ופרינו בארץ, כתרגומו וניפוש בארעא, והוא עבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו, וכן מתירגם בל"א: (כג) ויעל משם באר שבע, כי היה מתירא מהם שכן מוכיח שא"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אני כמנא שהיה מתירא. (הרשב"ם), וכבר הארכתי בזה כי באר שבע א נגה לפלשתים רק סמיך

לחברון

הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר־צבאו: כז ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: כח ויאמרו ראו ראינו כי־היה יהוה ׀ עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: כט אם־תעשה עמנו רעה

אזל לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: כז ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: כח ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקיים כען מומתא דהוה בין אבהתנא בינגא ובינך ונגזר קים עמך: כט אם תעביד עמנא

קאם פאן גרר צו איהם אונד דאז געפאלגע זיינער פערטרויטען, וויא אויך זיין העערפיהרער פיכול. (כז) דא שפראך יצחק צו איהנען: ווארום קאממט איהר צו מיר, דא איהר מיך דאך האססעט, אונד מיך פאן אייך וועגגעטריבען האבט? (כח) זיא אנטוואָרטעטען: וויר האבען געזעהען, דאס דער עוויגע מיט דיר איזט; דא בעשלאססען וויר, עז זאלל איין אייד זיין צווישען אונז, נעמליך צווישען אונז אונד דיר; אונד וויר וואללען איין בינדניס מיט דיר צערשניידען, (כט) דאס דוא אונז ניכטס בעזעס

רש"י

ופיכל מרחמוהי סיעת מאוהביו. ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שא"כ כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו בלשון הראשון. ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאינ' תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר (תהלים ס') ושכורת ולא מיין (ישעי' נ"א): אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: כח ראו ראינו. ראה באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: כט לא נגענוך. כשגרשנו לך לך

באור

לחברון ולכן נאמר ויעל כי ההולך אל מארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי נקרא עולה, ואף שכבר נתרחק מגרר אל הנחל ואח"ז נאמר ויעתק משם, עכ"ז נתיירא לשכון עוד בכל ארצו ויצא מארצו: (כד) אל תירא כי אתך אנכי, בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתייר' פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסי' להבי' עמו רבי' רעיו׳ הרמב"ן: (כה) ויכרו, חפרו וכן אשר כריתי לי (שם נ' ה'), וכן כי יכרה (שמות כ"א ל"ג), כרה שחת (משלי כ"ו כ"ז): (כו) ואחזת מרעהו, בב"ר ר' יהודה אמר אחזת מרעהו היה שמו, ורבי נחמיה אמר סיעת מרחמוהי, והנה דעת רבי יהודה היא דעת המסורת שאמרה עליו לית שום בר נש, אך המסורת היא רק על מלת אחזת, ומרעהו פירושו אוהבו כמו רעה המלך (מלכים א' ד' ה'), ומ"ם מרעהו איננה לשמוש מן רק היא מאותיות האמנתי"ו הנוספות לפעמים על השמות והיא בציר' כמו שלשים מרעים (שופטים י"ד י"א), למרעהו אשר רעה לו (שם כ'), ויהיה הכינוי הבא בלשון יחיד על ככון, ודעת ר' נחמיה היא דעת אונקלוס, ור"ל שהלך עם חבורת אוהביו ונקראת חברת האיש אחוזה לפי שנאחזים בו ולא יפרדו ממנו בצאתו ובבאו, ויהיה לפ"ז רעהו כמו רעיו, שלא כמנהג כנויי הרבים, ונמצא לו ריע, מגן גבוריהו (נחום ב' ד'), כמו גבוריו, ויתכן שיהיה שם המקרה (זיינער פריינדשאפט, זיינער העלדענשאפט בל"א), וכן פי' רש"י והרשב"ם וכן מתורגם בל"א, אבל בעניין המ"ם של מרעהו חלוקים הם הרשב"ם עם רש"י כי לפי דעת רש"י היא משמשת במקום מן, ואחזת איננה סמוכה למרעהו כי לא תבוא על המ"ם שמיכות, ונמצאים כמוה עזרת מצר (תהלי' ס' י"ג), ושכרת ולא מיין (ישעיה נ"א כ"א), והוא מפרש כן דעת האונקלוס מרחמוהי מאוהביו, והוכרח לזה שלא תהיה משמעותו שכל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים, אבל דעת הרשב"ם היא שהמ"ם נוספת על השם, ואחזת סמוך ממש, והביא גם הוא ראיה מן האונקלוס, ואולי דעתו כי גם בארמי תהיה המ"ם נוספת על השם ויהיה השם מרחמא ולרבים מרחמוי, וכ"ה בגמרא דשבת (דף ל"ב ע"א), אבל מצואתא כפיסי אחי ומרחמוי אבל בזויכי לא אחי ולא מרחמי, או אפשר אין כוונתו להביא ראיה מן האונקלוס רק על מלת ואחזת שפי' חבורה ואיננה שם עצם פרטי: (כז) ואתם שנאתם אתי, כתבנו כמה פעמים כי באה מלת הכנוי קודם הפעל עם הכנוי לחזק הענין ולעורר הכוונה על האיש אשר אליו ישוב הכנוי, וכן פה מדוע באתם אלי לבקש אהבה וברית, ואתם לא כן חשבתם עד הנה כי שנאתם אתי: (כח) ראו, כוא"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך, רש"י פי' האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע ולכן תרגמו תהי, תתקיים, והנה לפי פירושם תחסר ה"א הידיעה במלת אלה גם מלת אשר, אמנם לפי המתרגם האשכנזי יהיה ביני ובינך באור על מלת בינותינו, וכן נראה מפשטות הכתוב כי באה מלת בינותינו בשני מיני רבוי ולבאורה היה די באחד מהם, ואולם אלו אמר תהי נא אלה בינינו לבד היה משמע או בינו ובין אחזת מרעהו או בינו ובין יצחק, והכוונה שתהיה האלה בין אבימלך ואחזת מרעהו מצד אחד ויצחק מצד השני, לכך אמר בינותינו בשני רבוים, דהיינו בינינו מצד אחד ובינך מצד השני, ויתפרש תהי כפשוטו כמו שאמר אח"כ ונכרתה ברית עמך, ואין צורך לה"א הידיעה ולא למלת אשר: (כט) אם תעשה עמנו רעה, שלא תעשה עמנו רעה, ועיין מ"ש בפ' וירא בפסוק אם תשקר לי (כ"א כ"ג), ובפ' שלח לך בפסוק אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג), וכן מתורגם בל"א: כאשר לא נגענוך, להרע לך: וכאשר עשינו עמך רק טוב, מלת לא עומדת במקום שתים כאלו אמר ובעבור שלא עשינו עמך רק טוב, וכמוהו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד (תהלים ט' י"ט), פי' תקוות עניים לא תאבד לעד, וכן מתורגם בל"א, ולשון הרמב"ן וטעם לא נגענוך שלא נכתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם כלשון הנגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בנוותנו את העם להשמר מכם ובשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנה איננו נראה׳ שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיחם אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרעו את זרענו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה

רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ * ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם

חמישי

אונקלוס

עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דְלָא אַנְזֵקְנָךְ וּכְמָא דִי עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טַב וְשַׁלְּחִינָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ׃ ל וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ לא וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיִּמוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזָלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם׃ לב וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דִי חֲפָרוּ וַאֲמָרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא

תרגום אשכנזי

בעזעס טהוכט, זא וויא וויר דיך ניכט בערדרט אונד דיר ניכטס אלז גוטעס געטהאן, דא וויר דיך אין פרידען ציהען געהייסען; יעצט ביסט דוא איין געזעגנעטער דעס עוויגען! (ל) ער מאכטע אהנען איין גאסטגעבאט, זיא אססען אונד טראנקען, (לא) שטאנדען דעס מארגענס פריה אויף, אונד איין יעדער לייסטעטע דעם אנדערן דען איד; יצחק בגלייטעטע זיא, אונד זיא רייזטען אין פרידען פאן איהם. (לב) נאך אן דעמזעלבען טאגע קאמען יצחק'ס קנעכטע, אונד בעריכטעטען איהם, וועגען דעס ברוננענס, וועלכען זיא געגראבען, שפראכען צו איהם: וויר האבען וואססער געפונדען. (לג) דיזען

רש"י

לך מעמנו: אתה • גם אתה עשה לנו כן: לג שבעה

באור

טעם אתה נא אלה בינותינו שנבא עת׳ עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה׳ אלהיך ובאלתו (דברים כ"ט י"א), ויתכן שהיה אברהם גדול מאוד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו ונקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר הבטחה שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקר לי ולניני ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך ותשב כי אפשר שיהיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו ובנכדו אותו מארצו עכ"ל, ואין דבריו נראים לי במה שאמר שפחד פן יכבוש מלכותו בידו החזקה, כי חלילה לאברהם מעשות זאת וה׳ אמר לו בפירוש ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), ולא הרשה לו לקחתה עד בוא עת המוגבל ממנו ית׳, ואפילו ארץ האמרי ומכ"ש ארץ פלשתים שאיננה מעיקר א"י, ומדוע יתאוה אברהם לזה והוא יחיד עם בניו ובני ביתו האם יחפוץ למלוך או למשול בעמים, חלילה לחשוב זאת על עבד ה׳, כי תקף אם לזרעו הורבה הבטחת הארץ, לפי שיהיו עם גדול ורב כאתם ממצרים, וכן הבטיח ה׳ אל אברהם להרבות זרעו כעפר הארץ וככוכבי השמים לכן הבטיח לו לתת להם גם את הארץ לשבת גם חפשי מעבודת מלכי עמים אחרים כדי לעבוד שם את ה׳, אבל אברהם ויצחק די להם באוהל אחד ושדה אחד או שנים לצורך בני ביתם, וכאשר התפלל יעקב ואמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (שם כ"ח כ׳), ואף כי ברכם ה׳ ונתן להם עושר גדול עד שהיה לאברהם ש"ח עבדים וכן יצחק היה עשיר מאבימלך, זהו תוספת טובה אשר השפיע ה׳ לאוהבי שמו, לא שהם התפללו על זה, ומכ"ש שירצו לקחת בחרבם ארץ אחרת נגד רצון השם, ואם נלחם אברהם עם ארבעת המלכים לא היה זה אלא להצלת לוט בן אחיו, ואפילו השבי אשר לקח מן המלחמה שמותר מן התורה וגם לפי נמוסי כל הדתות, ועפ"י רצון מלך סדום שנתן לו במתנה גמורה ואמר לו תן לי הנפש והרכוש קח לך, ועכ"ז אמר לו אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ואם ידע אבימלך מהבטחת הארץ לאברהם ידע ג"כ מאמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, ולכן לדעתי לא היתה פחדו רק בעבור זרעו פן יפרו זרע יצחק את הברית בעבור שהוא החל בהפרת הברית כמ"ש הרמב"ן בתחלה ובזה דבריו נכונים, וצ"ל לפרש מאמר עשינו עמך רק טוב, שנראה שאיננו מאמר אמיתי כי אף אם לא עשו עמו רעה לקחת את שלו, מ"מ לא יתיחס הגליות מארצם להטבה עד שיאמרו שלא עשו עמו רק טוב, ולכן אומר שבזאת הקנאה לא היתה רק מאנשי הארץ והמלך וכסאו נקי וגם שרי המלך הקרובים אליו כמו פיכל ואחזת לא קנאו אותו, ולכן נאמר ויקנאו אתו פלשתים, והמלך כראותו קנאת העם כי רב הוא, נתיירא פן בקנאתם באש עברתם ימרדו גם במלך ויעשו רעה עם יצחק, ולכן לטובת יצחק אמר לו לך מעמנו, ולא אמר לו לך מארצנו, כי לא שלחו מארצו רק מעיר המלוכה שלא יראוהו המקנאים ותשכח קנאתם מלבם, ולכן נתישב יצחק בנחל גרר שהוא מארץ פלשתים (שלא כדעת הרמב"ן), וכאשר ראה שגם שם רבו עמו על הבארות, יצא מארצו לבאר שבע שהוא ארץ כנען ממש, וכראות אבימלך שיצחק יצא מכל ארצו את אשר לא צוה ולא עלתה על לבו, אז נתעורר לבוא אליו לחדש הברית כי אמר אולי חשב יצחק שכוונתו היתה לרעה באמרו לך מעמנו והוא המקנה, ואמר לו אם תעשה וכו׳ ובאשר עשינו עמך רק טוב (במה שאמרנו לך מעמנו והטובה היא) ונשלחך בשלום, כדי שלא יפגעו בך אנשי הארץ המקנאים, והנה בענין הבארות אשר רבו עליהן ולא הזכיר זאת יצחק לאבימלך, אולי קצר פה הכתוב, וצ"ל עוד לומר שלא גזלו ממנו הבארות רק שרבו עליהן ובאו בטענה לאמר לנו המים, והיא טענה כנגדם עד שהודו לו או השוו עמו שגם הם ישקו שם צאנם, ולכן נאמר באברהם אשר גזלו עבדי אבימלך (לעיל כ"א כ"ה), ובכאן לא נאמר רק ויריבו, רבו, גם מדוע יקרא יצחק שמות לבארות שגזלו אחרים, ואין לפרש ויקרא, הקורא ולא יצחק, כי בבאר הג׳ מפורש ויקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ה׳ לנו, הוכח הדיבור אל יצחק או אל אחד מעבדיו ואל יקשה בעיניך מדוע חפר עוד באר אחרת, כי חשש פן ירינו עוד עליהם או אולי לא הספיק לו ולהם המים, ואל יהי דבר זה חידוש בעיניך שהבארות נקראו לו כי כן מצאתי בתרגום יב"ע בפסוק ויריבו, ובני רעוותיה וכו׳ והוה נבו יין שמיה ויבשת ובכן אהדרו. יתה ליצחק וכו׳: אתה עתה ברוך ה׳, שב למעלה, עתה אנו שואלים ממך אתה ברוך ה׳ שלא תעשה עמנו רעה וגו׳, ולשון הרשב"ם כמו כן כרות ברית עמנו ושלחתנו בשלום כמו שעשינו לך, אתה שאתה ברוך ה׳ ד׳ גמת בא ברוך ה׳ שכתוב בלבן, וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום עכ"ל, ולדעת המתרגם האשכנזי באורו באנו אליך לכרות ברית עמך כי ראינוך שאתה כעת ברוך ה׳: (לא) וישלחם, לשון לויה, וכן תרגם יב"ע; וכן מתורגם בל"א: (לב) על אודות הבאר אשר חפרו, היא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים, וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים אחרי מות אברהם וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו

גם

מַיָּא׃ לג וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ לד וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסִיב אִתְּתָא יָת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיָת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה׃ לה וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק ורבקה

מָיִם׃ לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס לד וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק ולרבקה

(לג) דיזען ברוננען נענני טע ער: שבעה; דא־ רום איזט דער נאמען דער שטאדט: באר שבע, ביז אויף דיזען טאג. (לד) אלז עשו פירציג יאהר אלט וואר, היראַ־ טהעטע ער יהודית, טאָכ־ טער דעס חתי'ן בארי, אונד בשמת, טאָכטער דעס חתי'ן אילון. (לה) דיזע מאַכטען יצחק אונד

רש"י

לג שבעה. על שם הברית: לד בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלי' פ') החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסי' ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשי' תחת בעליהן ומענה אותן וכשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: לה מורת רוח. לשון המראת רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו לעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"א:

כו א

באור

גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוה כן האב והבן. (הרמב"ן), ופי' כן לפי דרכו שבאר שבע היא בארץ פלשתים, ואין דעתי כן כאשר הוכחתי למעלה, והראב"ע כתב נקרא כן על ב' דברים או הוא עיר אחרת, וכן כתב הרשב"ם ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה (מלכים א' י"ט ג') עכ"ל, אבל אין זו ראי' מספקת שיש עוד עיר אחרת ששמה באר שבע, כי דרך הלשון הוא לבאר לפעמים בתוספת באור, ורבים כמוהו, וכבר פירשתי בפ' וירא כי הבאר של אברהם היתה בארץ פלשתים ובעבור שגזלוה ממנו הלך לו משם לארץ כנען, וע"ז נתעורר אבימלך ללכת אליו לארץ כנען ושם כרתו הברית ולא אבל הבאר ולכן נאמר שם על כן קרא למקום ההוא באר שבע, ולא נזכר שם קריאת שם הבאר כי לא הי' שם באר, רק האהל והויכוח שביניהם הי' על עסק הבאר שגזלו ממנו, לכן קראו כן שם המקום ההוא: והנה ורא' כי לא נזכר שם עד היום הזה, וכאן כתוב עד היום הזה, וגם נאמר על כן קרא, וכאן לא נזכר אבל העיר קרא רק על כן שם העיר, ויהי' הענין כי אברהם קרא כן המקום ההוא אבל לא נתחזק השם ההוא להשאר לדורות כן עד שאירע שם ג"כ דבר יצחק עם אבימלך אז נתחזק השם ההוא בפי כל לקראה כן עד היום הזה, ולא הוצרך יצחק לקראה כן כי זכרו כולם שכבר נקראת כן מימי אברהם אביו: ור"ע ספורנו פי' שאברהם קרא באר שבע בקמץ על שם השבוע' בלבד, ויצחק קרא באר שבע בסגול ע"ש מספר השבע בארו' שחפר אברהם ויצחק (לפי חשבונו), ואין דבריו נכונים כי הקמץ הוא בעבור האס"ף ועקרו שֶׁבַע והוא משקל פֶּעֶל והפתח להרחבת העי"ן כמו סֶלַע מֶלַח, אבל אם הי' עיקר השם בקמץ הי' ראוי להיות גם בנו"ת בקמץ שָׁבַע ע"מ דְּבַר הָעָם כי משקל פָּעַל לא נמצא בשמו' כלל: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה, ואז הי' יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם, להודיענו בא מה שכתוב אחריו ויהי כי זקן יצחק: יהודית, שם (הענין ולא תאר כמו יהודי) ולא הוליד ממנה. (הראב"ע), כי להלן בסיפור יחוס בני עשו לא נזכר לה בנים, וכן סיפר בס' הישר שמתה בלי בנים זכרים רק ב' בנות הי' לה: בשמת, ולהלן בסיפור יחוס בני עשו נאמר ואת עדה בת אילון החתי, והיא היא כי הי' לה שני שמות ובמקרא נמצאים למאות כן, כ"כ הראב"ע, וגם' הישר סופר כי לא לקחן בעת אחת רק את יהודית בהיותו בן ארבעים שנה, ואת בשמת לקח אחר כ"נ שנה אחר היותו בן ס"ג שנה ועשו קרא שמה עדה לאמר כי עדה ממנו הברכ' בעת ההיא, ואין הכתוב הזה שאמר שלקחן שתיהן בהיותו בן ארבעים שנה, כי בן הארבעים שב על התחלת הלקיחה: (לה) ותהיין מרת רוח, כל אחת ואחת היתה מרת רוח ליצחק ולרבקה כלומר מחלפת ומשנה רצונם, ויולת מרת לדעת רבי יהודה חיוג (כפי מה שהביאו הרד"ק בשרשים שרש מרר) שרשו מרר וכענין לב יודע מָרַת נפשו (משלי י"ד י'), וגם המ"ם נקין חטף והרי"ש דגושה לחסרון אות הכפל (שלא כמנהג כי הרי"ש אינה מקבלת דגש), והוא שם, ובא כאן המ"ם במקום הק"מ (תולדתו) והדגש, והשבים כן הראב"ע, אבל לדעת הרד"ק (בשרש הנזכר ובשרש מרה) שרשו מרה מענין מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' ס"ג י'), שהוא לשון הקנטה והכעסה ודקדוק המלה פי' הרשב"ם היטיב וז"ל מרת רוח, כמו מן עושה לזכר, יאמר עושה דברו (תהלים קמ"ח ח') לנקבה, וכשהוא דבוק יאמר עושת כן יאמר מן מורה לשון ממרה, מן ימרה את פיך (יהושע א' י"ח) יאמר מורה לנקבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח, קונטרר"יאגן, (ובל"א ווידערשפענסטיג), אבל לב יודע מרת נפשו חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מרירות, אבל זה מלאפוס (ר"ל פועל) הוא לשון פועל ומגזרת כי מרו מריתי (איכה א' כ'), ומקטיפי למ"ד פעל עכ"ל, ולפי דעתו הוא בינוני לנקבה והוא סמוך כמו אולת אהבה (ש"ה ב' ה'), וכתב עוד הרד"ק בשרש מרה או יהי' שם נפלם ולדבר ע ה' תּוֹעָה (ישעי' ל"ב י') עכ"ל, וכוונתו שיהי' מורה שם המקרה (בלשון אשכנז איין ווידערוויללען), ולא נצטרך להוסיף ולומר כל אחת מהן, כי יתכן לומר על שתיהן שהיו למרת רוח וכמוהו כפרש ש תהי מרי (יחזקאל כ' ח'), שהוא שם המקרה, וכן פי' רש"י משרש מרה ומלשון הכעסה, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, של שהשכו מלות מרת רוח מן היחידה אל הרבית כדרכם לתרגם כפי הכוונה ולא כצורת המלה, ובל"א מתורגם (הערצעלייד), שגם הוא שם המקר', והראב"ע עם שהביא נתחלה פי' אחר מלשון סורר ומורה נטה מן הפירוש הזה בלי טעם וסבה, של הפי' האחר שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש, ולי נראה כי טבע מליצת הלשון יורה שהאמת כפי' רש"י והרשב"ם והרד"ק כי ההרגשות שבכללם המרירות והמתיקות שייכות אל הנפש אשר יפורש לפעמים כפי הענין על הנפש המתאוה, אבל ההפעליו' שמהם הכעס והרצון שהמה כוחות הנפש השכלית הנקראת על הרוב במקרא רוח, ובענין שכתו' אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב י"ב י'), אמר בשאר החיים נפש, ובאדם רוח, (עם שעל דרך ההשאלה תקרא גם הראשונה רוח כמו ורוח הבהמה (קהלת ג' כ"א), אבתנו על הרוב כדבר) יתיחסו של הרוח, ולכן מה שהוא משרש מרר יחובר עם מלת נפש, כמו ושדי המר נפשי (איוב כ"ז ב'), וכל איש מר נפש (שמואל א' כ"ב ב'), נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כ"ז ז'), על מר נפשי (ישעי' ל"ח ט"ו), במר נפשי (איוב ז' י"א וי' א'), אנשים מרי נפש (יחזקאל כ"ז ל"א), (שופטים

ולרבקה: ס

כז א ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני: ב ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי: ג ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה: ד ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה

בעבור

אונקלוס

ולרבקה: כז א והוה כד סיב יצחק וכהיא עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה הא אנא: ב ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאמות: ג וכען סב כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא: ד ועביד לי תבשילין כמא דרחימית ותעל לי ואכול בדיל די

תברכינך

תרגום אשכנזי

אונד רבקה פיל הערצעלייד.

כז (א) אלז יצחק אלט וואַרד, אונד זייַנע איגען צו טריב וואַרדען, זעהען צו קעננען, ריף ער זיינען עלטעסטען זאָהן עשו, שפראך צו איהם: מיין זאָהן! דיזער שפראך: היר בין איך!

(ב) יענער שפראך: איך ווערדע-נון זעהר אַלט, אונד וויס דען טאַג מיינעס טאָדעס ניכט.

(ג) זאָ נים נון דיין יאַגדגעראַעטהע, דיין געהענגע אונד דיינען באָגען! געהע היניוז אויף דאַז פעלד, עריאַגע מיר איין ווילדפרעט!

(ד) מאַכע מיר שמאַקהאַפטע געריכטע, וויא איך זיא גערן האַבע, אונד ברינגע מיר, דאַס איך עססע, דאַמיט

רש"י

כז א ותכהין. בעשנן של אלו. ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות: ב לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בחמש שנים סמוך לפרק' לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: ג תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כמותה שחינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן

באור

י"ח כ"ה), כי נגריס המה ומרי נפש (שמואל ב' י"ז ח'), למרי נפש (משלי ל"א ו' ואיוב ג' כ'), בנפש מרה (איוב כ"א כ"ה), כי מרה נפש כל העם (שמואל א' ל' ו'), כי נפשה מרה לה (מלכים ב' ד' כ"ז), והיא מרת נפש (שמואל א' א' י'), מרת נפשו (משלי י"ד י'), ונמצא ואלך מר בחמת רוחי (יחזקאל ג' י"ד), אמר ואלך מר על הגוף המחובר עם הנפש החיונית, ויחס החמה אל הרוח, ראית בכל אלה כי המרירות תתיחס לנפש כאשר מכאבי שגם המתיקות תתיחס אלי' כמו מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי י"ו כ"ד), ומה שהוא משרש מרה כמב' מחובר של הרוח פעמיים כמו מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' ס"ג י') כי המרו את רוחו (תהלים ק"ו ל"ג), ולכן יהי' גם מרת רוח כשני חבריו משרש מרה ומענין הכעסה והקנטה, וכתב הרשב"ם לפי שעתיד לומר אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה עכ"ל: ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות ע"ז: (ב"ר):

כז (א) זקן, פעל עבר לגזרת פעל: ותכהין עיניו, מן הזקנה כמו שמצינו בספר שמואל ועיניו החלו כהות (א' ג' ב'), ועניינו הקמוט והעבור כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליה' היובש ותחלש הראות, וכוונת הכתוב לדע' המתרג' האשכנזי כן הוא, כאשר זקן יצחק וכהו עיניו, אז קרא לעשו וגו', ותהי' מלת ויהי משמשת גם למאמר ותכהין עיניו מראות, ואז נשלם התנאי, ולכן בא בסופו האתנח, ומן ויקרא הוא תחלת תשובת התנאי, והוי"ו מחברתו אל המאמר הקודם המתיקם שיו בזמן: כאשר כתבנו כמה פעמים: (ב) הנה נא, כמו עתה, כן פי' הראב"ע, וכן ת"א ויב"ע והמתרגם האשכנזי, והרשב"ם פי' לשון בקשה והוא דחוק פה: לא ידעתי יום מותי, כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין שהיה ביעקב ובמשה, אז הנפש יותר נבדלת מן החומר (ר"ע ספורנו):

(ג) שא, רש"י פי' ע"פ ב"ר לשון השחזה, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו כב, וכן מתורגם בל"א: נא אונקלוס ויב"ע תרגמו לשון עתה וכן מתורגם בל"א, ויש לפרשו לשון בקשה, ולא יהי' כפל בלשון: כליך, יתכן הייתו שם כלל, כלי זיין שאתה צד בהם, והפרט תליך וקשתך, ותליך האשפה התלויה באזור האד' ששם החצים, וכן פי' הרשב"ם וכן תרגם יב"ע, או הוא הסייף כמו שתרגם אונקלוס סייפך כי גם הוא נתלה, ותחסר וי"ו העטף מן תליך כמו אדם שת אנוש (ד"ה א' א'), והמתרגם האשכנזי שתרגם (געהענגע) כלל כל מה שתולה הצייד באזורו האשפה והחרב, והוא פרט למלת כליך, ולכן בא כליך בלשון רבים, ותליך בלשון יחיד כי הוא שם יחיד כולל, ושרשו תלה, והנפרד תלי כמו שבי פרי שהקרוב מהם ושבה שביך (שופטים ה' י"ב), ממני פריך נמצ' (הושע י"ד ט'), וכ"כ דעת בעל הטעמים ששם ז"ק במלת כליך, ואם היו שלשתם שמות פרטיים ראוי להיות כליך תליך מחוברי' במרכא טפחא כמו אדם שת אנוש, אדם במרכ' שת בטפח', כי על הרוב בשלש שמות יחוברו' הראשונים בטעם: וצא השדה, אל השדה כתרגומו לחקלא, ותחסר לפעמים הלמ"ד או מלת אל: (ד) מטעמים, ענין הטעימה שיטעם אדם בפיו ואינו אוכל ממנו ומעביר על גרונו כי אם מעט, וכן אמרו רז"ל מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום הנה כי הטעימה בפה או בלשון בלבד שיקח אדם נקנה לשונו ויטעם כדרך הטיעמים, ורבי יונה חלק מהם בענין אכילה ומהם בענין טעימה, והנכון כי כלם ענין טעימה, ופירוש ולא טעם כל העם לחם (שמואל א' י"ד כ"ד), אפילו טעם ואין צריך לומר שלא אכל, ולפי שהחיך טועם מיני המאכלים כמו שאמר וחך אכל יטעם לו (איוב י"ב י"א), אמר פה ועשה לי מטעמים כלומר תבשיל שיטע' החיך מטעמי מיני התבלין הטובים (רד"ק בשרשים שרש טעם), ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (שמאַקהאַפטע געריכטע), והנקלוס ויב"ע תרגמו תבשילין: בעבור תברכך נפשי, היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור, ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבד צעיר כי איך הי' יצחק עובר את פי ה' והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק, או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה'

טרם

בעבור תברכך נפשי בטרם אמות: ס ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו וילך עשו השדה לצוד ציד להביא: ו ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר: ז הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני יהוה לפני מותי: ח ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך: ט לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב: י והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו: יא ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שער ואנכי

אונקלוס

תברכנך נפשי עד לא אימות: ה ורבקה שמעת כד מליל יצחק עם עשו בריה ואזל עשו לחקלא למיצד צידא לאיתאה: ו ורבקה אמרת ליעקב ברה למימר הא שמעית ית אבוך ממליל עם עשו אחוך למימר: ז איתא לי צידה ועביד לי תבשילין ואיכול ואברכנך קדם יי קדם מותי: ח וכען ברי קביל מני למא די אנא מפקדא יתך: ט איזיל כען לות ענא וסב לי מתמן תרין גדיי עזין טבין ואעביד יתהון תבשילין לאבוך כמא דרחים: י ותיתי לאבוך וייכול בדיל דיברכנך קדם מותיה: יא ואמר יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא

גבר

תרגום אשכנזי

דאמיט דיך מיינע זעעלע זעגנע, בעפאָר איך שטערבע. (ה) רבקה הערטע עז, אלז יצחק מיט זיינעם זאָהנע עשו רעדעטע; נון גינג עשו אויף דאז פעלד, ווילדפרעט צו יאַגען אונד היים צו ברינגען, (ו) רבקה אבער שפראך צו איהרעם זאָהנע יעקב: איך האבע דיינען פאַטער צו דיינעם ברודער עשו רעדען הערען: (ז) ברינגע מיר ווילדפרעט, אונד מאכע מיר שמאַקהאַפטע גערימטע, דאס איך עססע: זאָ ווילל איך דיך פאָר דעם עוויגען זעגנען; פאָר מיינעם טאָדע. (ח) נון מיין זאָהן! געהארכע מיינער שטיממע, וואָס איך דיר הייסע. (ט) געהע צו דעם קליינען פיהע, ברינגע מיר דאהער צווייא גוטע ציגענבעקליין, דאס איך דיינעם פאַטער שמאַקהאַפטע גערימטע מאַכע, וויא ער גערן האט. (י) דיא זאָללסט דוא דיינעם פאַטער ברינגען, דאס ער עססע, דאמיט ער דיך זעגנע פאָר זיינעם טאָדע. (יא) יעקב שפראך צו זיינער מוטטער רבקה: זיהע! מיין ברודער עשו איזט איין האאריגער מאַן, איך

רש"י

מן הגזל: ה לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: ז לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידו: ט וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום בראשי' רבה: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא פסח היה האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים בפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: יא איש שעיר. בעל שער:

יב ימושני

באור

טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמי' והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה, או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב וגם עשו בברכ' החרב ולו לבדו נתכנו עלילות. (הרמב"ן): (ה) ורבקה שמעת, היתה שומעת: להביא, לביתו, כ"ה לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א, ולפי שהוא מיותר דרשו רז"ל שאם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ו) ורבקה אמרה וגו' לאמר, כבר פירשתי כמה פעמים ענין מלת לאמר הכפולה שתורה על לשון המדבר בלי שינוי, וכן פה בלשון הזה אמרה הנה שמעתי וגו', ולאמר שבסוף הפסוק מורה על הלשון שאמר יצחק, ואין הכוונה שלא תשנה המלות שאמר. כי באמת שינתה המלות כאשר יראה הרואה שצווי יצחק לעשו הי' בשינוי המלות, וכן דרך הכתוב לשמור הטעמים ולא המלות, וכן רבקה שמרה הכוונה ולא המלות בספרה לבנה דברי יצחק, רק הכוונה כשיסובב הדבור אל המדבר ההוא אז תבוא מלת לאמר כמו שאמר' רבק' הביאה לי ציד וגו', ובלא מלת לאמר היתה צריכה לומר, הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך להביא לו ציד ולעשות לו מטעמים לאכל לברכו לפני ה' לפני מותו, ושלא להסב הדבור אל יצחק: (ז) לפני ה', בשם ה' אבל כנמרד גבור ציד לפני ה' (בראשית י' ט'), פירושו בכל העולם, וכן ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה, (הרשב"ם), ורש"י פי' לפני ה' ברשותו שיסכים על ידי, ולשון הרמב"ן לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהי' ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו ובזרעו לעולם ואין לך עמיד' לפניו עכ"ל: לפני מותו, כמו בטרם אמות: (ט) גדיי, הקטן יקרא גדי בין מן העזים בין מן הכבשים אחרי סמך גדי לעזי', ודומה כי יש גדי שאינו מן העזים, והראב"ע פירש לא יקרא גדי כי אם מהעזים ומה שאמר גדי עזים כלומר קטן שעדיין צריך לעזים, וכן שעיר עזים, ואמ' כי כן נקרא בערבי גדי, והקטון שלשה גדיים (שמואל א' י' ג'), וסמיכות הקטן גדיי עזים, (הרד"ק בשרשים שרש גדה): טבים, שמנים, וכן רך וטוב (בראשית י"ח ז') שבע פרת יד" הטבת (שם מ"א כ"ו), וכן תרגם יד" יב'ע, שמנין, וכתב הרשב"ם שגזותה לקחת גדיי עזים ולא כבשי' בשביל העורות שבערן קשה כשער אדם: (יא) איש שער, בעל

שער

וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק: יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה: יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי: יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו: טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן: טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו: יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ: יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי: יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר

תברכני

אונקלוס

גְּבַר שְׁעִיעַ: יב מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעֵב וְאַיְתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן: יג וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְלָא יֵיתוֹן לְוָטַיָא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל מִנִּי וְאֵיזִיל סַב לִי: יד וַאֲזַל וּנְסֵיב וְאַיְתִיהּ לְאִמֵּיהּ וַעֲבַדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דְרָחֵם אֲבוּהִי: טו וּנְסֵיבַת רִבְקָה יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא דִכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא וְאַלְבֵּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא: טז וְיָת מַשְׁכֵי גַדְיֵי בַּר עִזֵּי אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְּארֵיהּ: יז וִיהַבַת יָת תַּבְשִׁילַיָא וְיָת לַחְמָא דִּי עֲבַדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב בְּרַהּ: יח וְעָאל לְוָת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מַן אַתְּ בְּרִי: יט וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבַדִית כְּמָא דְמַלֵּלְתָּא עִמִּי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר וְאֵיכוֹל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי

תברכינני

תרגום אשכנזי

איך אבער בין איין גלאטטער מאן. (יב) פיללייכט בעטאסטעט מיך מיין פאטער, זא בין איך אין זיינען אויגען וויא איין בעטרוגער, אונד ברינגע פלוך אויף מיך, אבער ניכט זעגען. (יג) דיא מוטטער שפראך צו איהם: „דיין פלוך זאלל אויף מיך קאממען, מיין זאהן! געהארכע נור מיינער שטיממע, אונד געהע, ברינג מיר!" (יד) ער גינג, נאהם, בראכטע עז זיינער מוטטער; דיא מוטטער מאכטע שמאקהאפטע שפייזען, וויא זיין פאטער זיא גערנע האטטע. (טו) רבקה נאהם דיא בעסטען קליידער איהרעס עלטעסטען זאהנעס עשו'ס, דיא בייא איהר אים הויזע ווארען, בעקליידעטע אידרען יינגסטען זאהן יעקב;
(טז) דיא פעללע דער יונגען ציגען אבער לעגטע זיא אויף זיינע הענדע אן אונד אויף דאז גלאטטע זיינעס האלזעס.
(יז) הירויף גאב זיא דיא וואהלשמעקקענדע שפייזען אונד דאז בראד, וועלכע זיא צוגעריכטעט האטטע, איהרעם זאהנע יעקב אין דיא האנד. (יח) דיזער קאם צו זיינעם פאטער, אונד שפראך: „מיין פאטער!" ער שפראך: „היר בין איך, ווער ביסט דוא, מיין זאהן?" (יט) יעקב שפראך צו זיינעם פאטער: „איך בין דיין ערסטגעבארנער, עשו, איך האבע געטהאן, וויא דוא צו מיר געשפראכען האסט; שטעהע נון אויף, זעצע דיך, אונד איס פאן מיינעם ווילדפרעט, דאמיט דיינע זעעלע

רש"י

יב ימושני. כמו ממשש בצהרים: טו החמודות. הנקיות כתרגומו דכיתא. ד"א שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היה לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן. יט. אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים אשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב

באור

שער, והוא תאר וכן שערת, והפך חלק: (יב) ימשני, שרשו משש מן ממשש בצהרים (דברים כ"ח כ"ט) ודגש השי"ן לחסרון הראשונה שהוא עי"ן הפעל ע"מ עון עקבי יסבני מן סבב, ולשון הרמב"ן אין הטעם שימושהו להכיר אותו, אבל ... אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך אהבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק, ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם ניכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו האיך סומא מותר באשתו והאי' בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות קלא ואם סתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהי' לו בחיית טביעות בקול, אולי היו האחים האלה דומים בקולם, ופי' הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים, או שהי' משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעי' לעשות כן עכ"ל: במתעתע, שרשו תעה וכפלו העי"ן והלמ"ד, והוא מבנין פיעל ופירושו כאיש מתעה אחר: ולא ברכה, אף אולי יאצל עלי ברכה לא יברכני אם אטעהו. (ר"ע ספורנו): (יג) עלי קללתך, אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך, כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבד צעיר, כן פי' הראב"ע והרשב"ם וכן תרגם ינ"ע והמתרגם האשכנזי, ואונקלוס תרגם באופן אחר ואינו מיושב על לי' המקרא: (טו) בגדי, רובו יבא בקנין הזכרים בגדים, אבל נמצא גם ברבוי הנקבות, קציעות כל בגדתיך (תהלים מ"ה ט'), ויבא כאן סמוך בקנין הזכרים ואח"ז התאר ברבוי הנקבות: החמדת, כמו המחנה האחת והכהו (בראשית ל"ב ט'), ורוח גדולה וחזק (מלכים א' י"ט א'): החמדת, כלומר בגדים חשובים ונחמדים, וא"ת דכייתא, פי' הנקיות, והספרי' עונג בהם את אביו בשעת אכילה: (הרשב"ם): (יט) ואכלה,

כמו

תברכנני נפשך: כ ואמר יצחק לבריה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי: כא ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמושינך ברי האת דין ברי עשו אם לא: כב וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קליה דיעקב וידיא ידוהי דעשו: כג ולא אשתמודעיה ארי הוו ידוהי כידי עשו אחוהי שעירן וברכיה: כד ואמר את דין ברי עשו ואמר אנא: כה ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל דתברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ואיתי ליה חמרא ושתי: כו ואמר ליה יצחק אבוהי קריב כען ונשק לי ברי: כז וקריב ונשיק ליה וארח ית

תברכני נפשך: כ ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה יהוה אלהיך לפני: כא ויאמר יצחק אל יעקב גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו אם לא: כב ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב והידים ידי עשו: כג ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת ויברכהו: כד ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני: כה ויאמר הגשה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת: כו ויאמר אליו יצחק אביו גשה נא ושקה לי בני: כז ויגש וישק לו וירח

את

זעעלע מיך זעגנע. (כ) יצחק שפראך צו זיינעם זאהנע: "וויא האסט דוא זא באלד עטוואז געפונדען? מיין זאהן!" דיזער שפראך: "דער עוויגע, דיין גאטט, האט עז פאר מיך הערגעפיגט." (כא) דא שפראך יצחק צו יעקב: "קאם דאך נעהער, דאס איך דיך בעטאסטע, מיין זאהן! אב דוא אויך מיין זאהן עשו ביסט, אדער ניכט." (כב) יעקב טראט נעהער צו זיינם פאטער יצחק הין, דיזער בעטאסטעטע איהן, אונד שפראך: "דיא שטיממע איזט יעקב'ס שטיממע, דיא הענדע אבער זינד עשו'ס הענדע." (כג) ער ערקאננטע איהן אלזא ניכט, וויל זיינע הענדע זא האאריג ווארען, וויא דיא הענדע זיינעס ברודערס עשו'ס; דאהער זעגנעטע ער איהן, (כד) שפראך אבער נאכמאלס: "ביסט דוא אויך מיין זאהן עשו?" דיזער שפראך: "איך בין עז." (כה) דא שפראך ער: "רייכע מיר הער! זא וויל איך פאן מיינעם זאהנעס ווילדפרעט עססען, דאמיט דיך מיינע זעעלע זעגנע;" ער רייכטע איהם הין אונד ער אס, בראכטע איהם אויך וויין, אונד ער טראנק. (כו) דא שפראך זיין פאטער יצחק צו איהם: "קאם דאך נעהער, אונד קיססע מיך, מיין זאהן!" (כז) דיזער קאם נעהער, קיססטע איהן; אלז

רש"י

מיסב על השולחן לכך מתורגם הכתר: כא גשה נא ואמשך. אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: כב קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא אכל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: כד אני. לא אמר אני עשו אלא אני: כז וירח. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים

באור

כווי בתוספת ה"א והאל"ף שרש ובקיין חטף כמו זכרה לחסדי דויד עבדך (ד"ה ב' ו' מ"ב): תברכני, בא הפתח ד במקום הצירי, ולדעת הרד"ק הנו"ן הנכתבת סימן המדב' והנוספת נבלעת בדגש, [וכ"ה דעת הראב"ע כמו יסבבנהו (דברים ל"ב י'), ישחרנני (הושע ה' ט"ו, ומשלי א' כ"ח)], או יהי' מבלי תוספת והדגש לתפארת הקריאה והוא הנכון לדעתי, ואדבר מזה עוד בקו"א אי"ה: (כא) ואמשך, הי' ראוי להדגש כחבריו שבפרשה והוקל על הלשון, ולשון רש"י אמר יצחק אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך עכ"ל, וכ"ה בב"ר, וכתב הרמב"ן ואני תמה כי לא הי' עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מבלי כוונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים, ועל דרך הפשט יהי' זה בעבור טביעות הקול עכ"ל: (כב) הקל קול יעקב, לפי שתאומים היו הי' קולן דומה קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על עורו. (הרשב"ם), ור"ל שטעה עד הנה וקבל דבריו במה שאמר אנכי עשו בכרך, ואמר לו מה זה מהרת למצא בני, בחשבו שהוא עשו, עד שלבסוף אחר דברו עם יעקב דברים הרבה והתבונן היטב בקולו הכיר איזה שינוי בקולו וקראהו אליו להמישהו, ותמה על זה ואמר הקל קול יעקב וגו': (כג) כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת, שעורו, כי היו ידיו שערת כידי עשו אחיו, ולפי שמאמר כידי עשו אחיו הוא כמו מאמר מוסגר, לכן מלת אחיו בטפחא שהוא טעם מפסיק ויתרון הרביע שבמלת ידיו: ויברכהו, הוי"ו מחברת מלת ויברכהו למאמר שלפניו בכבה, ושעורו, ולפי שלא הכירו כי היו ידיו שערת, לכן ברכהו, וכן מתורגם בל"א: (כד) אתה זה בני עשו, דרך שאלה אעפ"י שאין עמו ה"א השאלה, כי לפעמים יחסרו ה"א השאלה או התמיהה, וכן אתה תעשה מלוכה (מלכים א' כ"א ז') ... ר"ל האתה אמרת, כן פי' הרד"ק, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם מפרש אתה זה בני עשו, נראה שאתה בני עשו: (כה) ואכלה, הא"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת ק"ף הפורש, וכן אימרה לאל סלעי (תהלים מ"ב י'): מציד בני, כשאומר מצידך ... כן הוא מנהג הלשון, וכן יקם אבי ויאכל מציד בנו: (כו) ושקה לי, כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא נשיקה כמו וישקהו (בראשית ל"ג ד' ושמואל א' י' א'), ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ונשקה לי, וישק לו, וכן וישק יעקב לרחל

אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה׃ כח וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא

מצידו

תרגום אשכנזי

אלז יענער דען גערוך זיי־נער קליידער ראָך, זעגנע־טע ער איהן, אונד שפראך: זיהע! דער גערוך מיינעס זאָהנעס איזט וויא דער גערוך איינעס פעלדעס, וועלכעס דער עוויגע געזעגנעט האט. (כח) גאָטט געבע דיר פאָם טהויא דעס היממעלס אונד פאָן דער ערדע פעט־טיגקייט, געטרייד אונד מאָסט דיא פיללע! (כט) פעלקער מיססען דיר דינען, נאציאָנען זיך ביקקען פאָר דיר; ווערדע דיינער ברידער העדר! דיי־נער מוטטער זעהנע ביקקען זיך פאָר דיר; פערפלוכט זייא, ווער דיך פלוכט, אונד ווער דיך זעגנעט, געזעגנעט! (ל) אלז נון יצחק פאָללענדעט האטטע יעקב צו זעג־נען, אונד יעקב זאָ עבען פאָן זיינעם פאָטער יצחק וועגגעגאנגען: זאָ קאם זיין ברודער עשו פאָן זיינער

אונקלוס

יַת רֵיחָא דִלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזִי רֵיחָא דִבְרִי כְּרֵיחַ חַקְלָא דִי בָרְכֵיהּ יְיָ׃ כח וְיִתֵּן לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא דְאַרְעָא וּסְגִיּוּת עֲבוּר וַחֲמַר׃ כט יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְּוָן הֱוֵי רַב לַאֲחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ ל וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יִצְחָק לְבָרְכָא יַת יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִיפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא

מצדיה

באור

לרחל (בראשית כ"ט י"א)· (הראב"ע בתחלת ש"ה וכ"כ פה), ולא ידעתי מכין לו זה, וכמדומה מהוראת הכתובים שמנהגם הי' שכל נשיקה תהי' בפה, כי מצאנו הלמ"ד שתשמש במקו' את כמו הרגו לאבנר (שמואל ב' ג' ל'), וכן מנה הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ז ע"א וע"ב) ענין הנשיקה עם למ"ד בין אותן המשמשות במקום את, וגם בשרשים שרש נשק לא חילק ביניהם: (כז) וירח את ריח בגדיו, החמודות ובגדיהם היו מבושמי' במוגמר, ושעור הכתוב, וכשהריח את ריח בגדיו אז ברכהו, וכן מתור' בל"א, והוא נאות לקשר הווי"ו: ראה ריח בני, לפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות נשאו שאר ההרגשות לה: (רד"ק בשרשים שרש ראה)· ועוד כתב המ"י כי הצווי הזה לא בא לאדם מיוחד אלא למי שיהי' והוא על דרך מליצה וכן רבים, ולי נראה שאיננה צווי רק היא לקריאה והנינה כמו הנה, ולכן כמלאת גם לרבים, ראה אנכי נתן לפניכם (דברים י"א כ"ו), כאשר כתבתי על מלת הנה בפ' נח (י"א ג'), ומלת לכה בפ' וירא (י"ט ל"ב), שלא ישתנו בכל מקום שהם לסימן הקריאה. לכך: כריח שדה אשר ברכו ה', את השדה שהוא מלא ורד וכרכם קנה וקנמון, וחשב בלבו שהוא עשו ולפי שבא מהשדה הריחו בגדיו כריח ניני האילנות כי יתכן כי זה המעשה הי' בחדש הראשון, כ"כ הראב"ע, ובפרקי רבי אליעזר אמרו שהי' דבר זה בפסח וכ"ה בתרגום יב"ע, ודעת רש"י והרשב"ם כי אשר ברכו מוסב על השדה, וכן הסכים המתרגם האשכנזי, והרמב"ן ז"ל פירש שהוא שב על מלת בני שה' ברכו בשדה והוא נגד נגינות הטעמי' שהז"ק שבמלת בני מפסיק יות' מז"ק שאחריו במלת שדה, ועוד שיחסר בי"ת השמוש והי' צ"ל אשר ברכו ה' בו: (כח) ויתן לך, רש"י פי' כי לפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו', ועוד יתן לך מטל השמים וגו', והרשב"ם פירש שמוסב על ברכו ה', ויתן לך מטל השמים כענין ברכת השדה: ומשמני הארץ, אין המ"ם מאותיות בכל"ם הבאה במקום מן כמ"ם מטל כי השי"ן רפוי' רק היא מעכב הדגש שהוא במשמן ובתנור הכנוים תדגש למ"ד הפעל, ותהי' מ"ם מטל מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו אמר וממשמני (כדעת הראב"ע, והרד"ק בפי' ס' בראשי') וכן ת"א ויב"ע בשמני ממי"ן, או יהי' הכונה גם בלא מ"ם שמושית ושב על ויתן לך, ויתן לך מטל השמים, וגם יתן לך משמני הארץ, ואין פי' משמני הארץ כמו ארץ שמנה, כי משמני מופשט ממלת הארץ, כאשר יורה הסמיכו' רק פי' שמנונית של הארץ, והמתרגם האשכנזי תרגם על כוונה זאת, ויתן לך האלהים (מדינה מבורכת) מטל השמים ושמנונית הארץ, ויכוון השם המופשט הזה: דגן, כולל חמשת המינים, חטה ושעורה שיפון שבולת שועל וכוסמים, ונקראו דגן לאחר שנמרחו, לדעת הרד"ק בשרשי' שרש דגן: ותירש, הוא היין החדש, ושרשו ירש בפלס תינוק (שבר כרי חז"י) מן ינק, לא שתינוק תאר וזה שם: (כט) הוה, היה, הוי"ו במקום יו"ד: גביר, אדון וראש: לאחיך, הראב"ע פי' בני הפילגשים, אבל לא הי' לו ליצחק פילגשים, ואולי כוונתו לפרש על בני קטורה כי מלת אחיך פירושו קרוביך כמו כי אנשים אחים אנחנו (לעיל י"ג ח'): בני אמך, ויעקב אמר ליהודה ישתחוו לך בני אביך (שם מ"ט ח')

רש"י

העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: כח ויתן לך. יתן ויחזור ויתן בראשי' רבה. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו' כמשמעו: ומ"א יש הרבה לכמה פנים: (ד"א) מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהי' מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעש' הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונ' ומצדי' עליו הדין לא יקר' עליך תגר לפיכ' (מלכי' א' ח' מ"ג) ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): כט בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך: אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקי' תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורים לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: ל יצא יצא

מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃

לה ויאמר

מִצֵּידֵיהּ׃ לא וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְּבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ לב וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַאן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוְהָא רַבָּא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מַאן הוּא דֵיכִי דְּצַד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד לָא תֵּיעוֹל וּבָרֵכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי׃ לד כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יָת פִּתְגָּמֵי אֲבוּהִי וּצְוַח צְוַחְתָּא רַבָּא וּמְרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרְכֵנִי אַף אֲנָא אַבָּא׃

לה ואמר

זיינער יאַגד צוריק. (לא) אויך ער מאַכטע וואָהלשמעקקענדע גריכטע, בראַכטע זיינעם פאַטער, אונד שפראַך צו זיינעם פאַטער: "מיין פאַטער שטעהע אויף, אונד עססע פאָם ווילדפרעט זיינעס זאָהנעס, דאַמיט מיך דיינע זעלע זעגנע." (לב) דאַ שפראַך זיין פאַטער יצחק צו איהם: "ווער ביסט דוא דען?" ער שפראַך: "איך בין דיין ערסטגעבאָרנער זאָהן עשו." (לג) דאַ ערשראַק יצחק איבר דיא מאַאַססען זעהר, אונד שפראַך: "ווער איזט דען אַלזאָ יענער, וועלכער ווילדפרעט געיאַגט אונד מיר געבראַכט האַט, דאַס איך פאָן אַללעם געגעססען, בעפאָר דוא קאַמסט, אונד איהן געזעגנעט האַבע? ווירד אויך געזעגנעט בלייבען." (לד) אַלז עשו זיינעס פאַטערס וואָרטע הערטע, שריא ער לויט אונד איבעראויז יעממערליך, אונד שפראַך צו זיינעם פאַטער: "זעגנע מיך דאָך אויך, מיין פאַטער!"

(לה) דיזער

ר ש" י

יצא. זה יוצא וזה בא: לג ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה ומדרשו ראה גיהנם פתוחה תחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפא איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל מטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אלולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות

באור

ק׳) לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך. (ב"ר), ולפי פשוטו לאחיך ובני אמך ענין אחד הוא, והוא כפל לשון במלות שונות כדרך המליצות הנכוחות: אורריך ארור, כל אחד מאורריך, וכן ומברכיך: (ל) ויהי כאשר וגו׳ ויהי אך וגו׳, בא כפל ויהי בענו שנתארך המאמר אחר הראשון, ומצאנו כמוהו במלת ויאמר יצא יצא, זה יוצא וזה בא, ולהגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב שאלו הקדים לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: מצידו, שם במקום מקור כמו מצודו: (לא) גם הוא, לפי שעשה יעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים: (לג) ויחרד, א"ת ותוה, לשון תמיה, אבל הרד"ק בשרשים שרש חרד כתב כי ענינו ענין הפחד בתנועת הגוף כשיבא לאדם פחד פתאום יתנועע כל גופו עכ"ל, ולזה כיון יב"ע שתרגם ואזדעזע יצחק זעזוע, וגם המתרגם האשכנזי תרגם לשון פחד פתאומי: מי אפוא, הם שתי מלות כבדלות מי הוא, ואפוא הוא, כלומר אנה הוא הצד ציד ויבא לי כן פי׳ הרד"ק בשרשים שרש איף, וכן פי׳ הראב"ע: ולדעתם היא מורכבת מב׳ מלות, איכה, וכ"כ דעת רש"י ז"ל, ויש שאומרה מורכבת ומורה על ענין עתה, ונמצאת י׳ פעמים בה"א בסוף ע"פ המסו׳ וד׳ פעמים בוי"ו, ושאר איפוא ביו"ו אל"ף, והרמב"ס כתב וז"ל תיקון לשון הוא כמו אני שבתלמוד תימא לי אני אתאו"רם בלע"ז עכ"ל כ"ה בנו׳ כ"י, ובנו׳ הדפים מוטעה, ונראה להגיה עוד שב"ל אשטאו"רם בלע"ז, בל"א (צור שטונדע), והוא תקין הלשון בלשונות הללו ליחד הבקשה על הזמן ההוא כעת, ופעמי׳ יאמר הלועז האשכנזי (זאָגע מיר איינמאַהל), ובלה"ק פעמים יאמר מכרה כיום ביחס אל הזמן, ופעמים אפוא ביחס אל המקום, ושניהם לתקון הלשון; וכתב עוד הרמב"ם שהחרדה היתה על שמצא שער בחלקת צואריו של יעקב עכ"ל, ור"ל כי כשנודע לו הדבר פתאום טרם שהתבונן עליו הי׳ סבור שהי׳ איש אחר ולא יעקב בעבור השער: בטרם תבוא, עתיד כדרכו אחר מלת טרם, כאשר הודעתיך כמה פעמים, בפ׳ בראשית (ב׳ ה׳), ובפ׳ וארא (שמות ט׳ ל׳), שהי׳ אז הדבר בעתיד, וא"ת תיעול, הניח העתיד כמשפטו, אבל יב"ע תרגם עלת: ואברכהו, הוי"ו קמוצה ולכן הוא עבר כי היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר ודינה להיות בפתח ודגש אחריה, ובעבור הא"ף שאינה מקבלת דגש נשלם בקמץ, ואם היתה וי"ו החבור היתה בפתח, כי עיקרה בשוא, רק שלא תבוא שוא לפני ח"פ ונשתנה לפתח: גם ברוך יהיה, עיין בפי׳ הרמב"ן, ולפי פשוטו שאף שחרד מתחלה, מ"מ אח"ז כאשר התבונן לתת לב על הדבר הבין שבלי ספק לא הי׳ זה כ"א יעקב כמו שהשיב אח"ז לעשו בלשון ברור בא אחיך במרמה ובלתי מסתפק בדבר, לכן אמר גם ברוך יהי׳, והרשב"ם כתב גם ברוך יהי׳ שמוהר לעבדני, וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות עכ"ל, ומלת גם ענינה לתוספת ופירושה לפי שאמר ואברכהו שברך אותו ושלא מדעתו כיון שהרגיש בו והכיר שיעקב היה, אמר גם ברוך יהי׳ כלומר אברך אותו עתה: (לד) כשמע עשו את דברי אביו ויצעק וגו׳, כאשר שמע עשו את דברי אביו אז צעק, והוי"ו מהפכת העתיד לעבר: גם אני, בקמץ שלא בהפסק אבל הוא בהעמדת טעם והוא אחד מג׳ שבאו כן, וכבר כתבתי כמה פעמים שבבוא הכינוי כפול דהיינו הפעל עם הכינוי יחד וסמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו מלת הכינוי, יהי׳ הענין לצורך הכוונ׳ ולהגיד כי על הכינוי ההוא תסוב עיקר כוונת המדבר במאמר ההוא, ועיין מ"ש בפסוק ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), וענין גם אני יהיה כענין גם אותי, כתרגום יב"ע, ברכני אוף לי אנא: (לה) במרמה, אונקלוס ויב"ע תרגמו

לה ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך: לו ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את־בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא־אצלת לי ברכה: לז ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת־כל־אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני: לח ויאמר עשו אל־אביו הברכה אחת הוא־לך אבי ברכני גם־אני אבי וישא

עשו

תרגום אשכנזי

(לה) דיזער שפראך: דיין ברודער איזט מיט הינטערליסט געקאממען, אונד האט דיינען זעגען הינגענאממען. (לו) יענער שפראך: האט ער מיך דעסוועגען שאן צווייא מאהל אונטערטרעטען, וויל ער יעקב (אונטערטרעטער) הייסט? מיינע ערסטגעבורט האט ער גענאממען, אונד נון איצט האט ער אויך מיינען זעגען גענאממען; אונד שפראך פערנער: האסט דוא מיר קיינען זעגען צוריק בעהאלטען? (לז) יצחק אנטווארטעטע, אונד שפראך צו עשו: דא איך איהן דיר צום הערן געמאכט, אללע זיינע ברידער איהם צו קנעכטען אונטערגעבען, אונד איהן מיט געטריידע אונד מאסט פערזארגט: זא געהע הין, מיין זאהן! וואס זאלל איך טהון? (לח) דא שפראך עשו צו זיינעם פאטער: האסט דוא דען נור איינען זעגען? זעגנע מיך דאך אויך, מיין פאטער! אונד ערהוב

זיינע

אונקלוס

לה ואמר עאל אחוך בחוכמא וקביל ברכתך: לו ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין זמנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: לז ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה עלך וית כל אחוהי יהבית ליה לעבדין ובעבור וחמר סעדתיה ולך כען מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברכני אף אנא אבא וארים

עשו

רש"י

הברכות לכך השכים וברכו ומדעתו: לה במרמה. בחכמה: לו הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו ההכי אח אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא: למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים א"ל אביו מה עשה לך א"ל את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין והכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל: לז הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנו רבו: ולכה אפוא מה אעשה. היכן אבקש מה לעשות לך: לח הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תימה כמו

הבמחנים

באור

תרגמו בחוכמא, וכן פי' רש"י, והראב"ע פי' שלא דבר אמת, ור"ל שאף שעיקר הענין פי' כאשר אבל יצחק לזריזות ובעבור זה לא כעס עליו ואדרבה שאמר גם ברוך יהי', עכ"ז בהכרח הוכרך לדבר שקר ולומר אנכי עשו בכורך וההוא יקרא מרמה: (לו) הכי, הה"א לאמתת הדבר לדעת הרד"ק בשרשים שרש כי ונפירושו לס' בראשית כה"א הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט), המן הסלע הזה (במדבר כ' י'), והדומים להם, וכן פי' הראב"ע הכי כמו אמת וכן הכי אחי אתה (בראשית כ"ט ט"ו), וכן תרגם אונקלוס פה, יאות, ויב"ע, בקושטא, אבל בפסוק הכי אחי אתה תרגמו שניהם לשון תמיהה, והרשב"ם פי' באופן אחר ודחוק הוא, ויותר מתיישב פי' רש"י שפי' שניהם לתימה, שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני עכ"ל, ויותר מדוקדק הוא ודרך נאות שהכוונה היא על היו"ד של יעקב שהיא לעתיד כמו כי כל אח עקוב יעקב (ירמי' ט' ג'), ואם בשביל העקב שאחז בידו לא הי' צריך הקורא להוסיף היו"ד, רק הוא ע"ש העתיד, ואולי זאת היא ג"כ כוונת רש"י, אבל לפי פירושו שהעקבה אשר יעשה היתה סבה לקריאת השם במולדו ראוי לכתוב ויעקבני, או לפחות חסר כאן עיקר הסבה שהתחיל בתולדה המסבבת ממנה, והוא קצר לשון, וגם אין הוי"ו מחובר היטיב, אבל לפי כוונת המתרגם האשכנזי יהי' השם סבה של העקבה (ולא קריאת השם כי לא היתה רק על שם העקב שאחז בו, רק הוא ע"ד שאמרו חז"ל שמא גרים), ושעור הכתוב כאשר באורו ר"ע ספורנו ז"ל הכי קרא שמו יעקב ויעקבני, היזמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים עכ"ל, ותהיה הוי"ו מחברת ב' המאמרים המתיחסים נכונה ככל אשר הוי"ן הדומות אלי', ורבות הן במקרא: קרא, רקירא: ויעקבני, ענין תרמית וערמה וכן בעקבה (מלכים ב' י' י"ט), ויתכן היותו מליצה שאולה מדרך האנשי' המתאבקים זה עם זה, שבאשר ירצה האחד שלא ינגר בכחו על רעהו, יערים לאחוז בעקבו דרך אחורנית, ולהשליכו ארצה במרמה: ויאמר, עוד: הלא, עיקרה לא, וה"א לתימה, כן פי' הרד"ק מלה זאת בשרשים שרש לו: אצלת, מענין אצל המזבח (ויקרא א' י"ו), ופי' כלומר הזה לא הנחת אצלך שום ברכ' בעבורי שא הכל נתת לו איך היה זה, וכן פי' הרמב"ע עזבת לי אצלך, ואונקלוס ויב"ע תרגמו שבקת וכן פי' רש"י לשון הפרשה, ועיין מ"ש בפ' בהעלתך על מלת ואצלתי (במדבר י"א י"ז): (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך, אבל יתכן שיהי' הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'), אבל אמר נתתי לו לעבדים מה אמרו וישתחוו לך בני אמך כי הוא השתחואת העבד לאדוניו כמו שאמר יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים, וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. (הרמב"ן): ודגן ותירש סמכתיו, רוצה לומר סמכתיו לו שיהיו סמוכים וקרובים לו לעולם, וכן ורוח נדיבה תסמכני (תהלי' כ"א י"ד), שתהיה סמיכה וקרובה לו, או יהיה פירושם סעד ומשען ויהיה חסר בי"ת השמוש כאלו אמר ובדגן ותירש, וכן מתורגם כל"א: ולכה אפוא מה אעשה בני, א"ת ולך כען מה אעביד ברי, וכן פי' רש"י איה איפוא מה אבקש לך עכ"ל, ויהיה ולכה מלת הטעם לנוכח ולא פעל, וגם המסורה הסכימה לפי' זה שמסרה כן ד' כתיב ה"א בסוף תיבותא וסי' ולכה אפוא מה

אעשה

עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל

עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃ לט וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא׃ מ וְעַל חַרְבָּךְ תֵּיחֵי וְיָת אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל צַוְּרָךְ׃ מא וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא דְאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אֲחִי׃ מב וְאִתְחַוָּא לְרִבְקָה יָת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא

זיינע שטיממע, אונד וויינטע. (לט) אונד זיין פאַטער יצחק ערווידערטע: זאָ ווירד דען דיין וואָהנזיץ זיין, וואָ פעטטיגקייט דער ערדע איזט אונד טהויא פאָם היממעל העראָב. (מ) דיין שווערט ווירד דיך ערהאַלטען; דיינעם ברודער ווירסט דוא דינען, יעדאָך ווען דוא גענוג געליטטען, זיין יאָך פאָן דיינעם האַלזע ווערפען. (מא) עשו וואַר יעקב גראָם וועגען דעם זעגענס, דען איהן זיין פאַטער געזעגנעט, אונד עשו שפראַך אין זיינעם הערצען: דיא טרויערטאַגע מיינעם פאַטערס ווערדען קאָממען, זאָ וויל איך מיינען ברודער יעקב אומברינגען. (מב) מאַן הינטערבראכטע דער רבקה דיא וואָרטע איהרעס עלטעסטען זאָהנעס עשו'ס; דא

רש"י

הבמחנים השמנה היא. הכמות נבל (שמוא' ב' ג'): לט משמני הארץ. זו איטליאה של יון: מ ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג) בחרבכם. על צבאותיכם (שמות ו') בצבאותיכם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגומר: מא יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא. ומ"א לכמה פנים יש: מב ויגד לרבקה: ברוח הקדש הוגד לה.

באור

אעשה בני, ולכה אין בשרה מצאת (שמואל ב' י"ח כ"ב), שמלה לכה קצין (ישעי' ג' ו'), ולכה לישעתה לנו (תהלים פ' ג') וכל לשון הליכה כתוב ה"א בר מן ג' וסימן וכו' עכ"ל, ש"מ דהך דהכא אינה לשון הליכה, אבל יב"ע תרגם, ואזיל ותטרד מני דמה אעביד לך ברי, תרגמו לשון הליכה, והנגינה תסכים לפירושו, כי מלת אפוא מוטעמת בטע' ז"ק כמשפט המאמ' הנשלם, כי מה אעשה בני הוא מאמר אחר, ואם אינה מלשון הליכה לא נשלם בה המאמר עדיין ואינה ראוי' לז"ק, ולכן גם המתרגם האשכנזי תרגם לשון הליכה: אפוא, זה הוא לשון עתה כמו שת"א, או יהי' לתקון הלשון כמ"ש גם הרשב"ם: (לח) הברכה, הה"א לתמה כדעת רש"י ז"ל, וכן מתורגם בל"א, וראוי' להיות בח"פ, רק בעבור שוא הבי"ת שלא יתחברו ב' שואין בראש התיבה, לכן הה"א בפתח לבד, והיא בגעיא והבי"ת רפה: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך, טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שיהי' משמני הארץ ומטל השמים, אבל בענין הממשלה שלו תהי' ולו תעבוד. (הרמב"ן), ושעור המאמר הנה במקום משמני הארץ יהי' מושבך: ומטל השמים מעל, ירד לך, או שמוסב על יהי' מושבך, ושעורו במקום שירד טל השמים מעל יהי' מושבך: (מ) ועל חרבך תחיה, כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דברים ח' ג'), בלחם, ואין הברכה שתהיה מחיתו מכלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה, אבל הענין לומר שיחי' במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך. (הרמב"ן), ויתישב לפי דבריו מה שאמר פה ואת אחיך תעבד אף שאינה מכלל הברכה, ולפי דעתי הוצרך לומר לו זה בעבור הברכה שאחריו והי' כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך, והרשב"ם כתב ועל חרבך תחיה, אומנותך שהיית צד חיות בכלי זיינך עכ"ל: והיה כאשר תריד, כמו תרדה לשון ממשלה והם שני שרשים והענין אחד, ופי' כאשר תמשול כלומר כשיבוא עת הממשלה לך שישראל יעברו על התורה ויפרקו מעליהם עול המצות ופרקת עלו מעל צוארך, ויש מפרשים אותו מלשון אריד בשיחי (תהלים נ"ה ג'), ופירושו כשתריד בשיחך לפני מתגרת ידו, והיינו כשיעבד בך בפרך ולא תוכל לסבול, אז ירחמך האל ופרקת וגו', כן פי' רש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ופרקת, הרד"ק בשרשים שרש פרק כי' שהוא ענין שבר והפרשת דבר מדבר, וכן פי' הראב"ע שהוא מגזרת מפרק הרים, (מלכים א' י"ט י"א), וכן מפרקתו (שמואל א' ד' י"ח), ולפי שהוא עשוי פרקים פרקים נקרא כן, וכן מתורגם בל"א, ולשון הרמב"ן ירמוז לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי והוא מה שצוה הכתוב ונשמרתם מאד, אל תתגרו בם כי לא אתן וגו' (דברים ב' ג' וד') עכ"ל: (מא) וישטם, נטר איבה וכן וישטמהו (בראשית מ"ט כ"ג): על הברכה, בשביל הברכה, והה"א לידיעה: ויאמר עשו בלבו, יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו. (הראב"ע), ולשון הרמב"ן ואין צורך כי ההסכמה בדבר אשר ימלך האדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דיבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו (תהלים י"ב ג'), כי הרצון יקראו לב, וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דויד (ד"ה א' י"ב ל"ח), שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה, וכן ויאמר ירבעם בלבו (מלכים א' י"ב כ"ו), וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי (בראשית כ"ד מ"ה), והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם (שם י"ב), אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימותה שאלה בדעתי, ויאמר כאן כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך, ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה ואם כן יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי (קהלת א' ט"ז) עכ"ל: יקרבו ימי אבל אבי, כי בחיו לא יכעיסנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו. (הרמב"ן)

הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך: מג ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה: מד וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך: מה עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם שניכם יום אחד: מו ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים

אונקלוס

רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת ליה הא עשו אחוך כמין לך למקטלך: מג וכען ברי קביל מני וקום איזיל לך לות לבן אחי לחרן: מד ותתיב עמיה יומין זעירין עד דתתוב חימתא דאחוך: מה עד דיתוב רוגזא דאחוך מינך ויתנשי ית די עבדת ליה ואשלח ואדברינך מתמן למה אתכל אף תרויכון יומא חד: מו ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם בנת חתאה אם נסיב יעקב אתתא מבנת חתאה כאלין מבנת ארעא למא לי חיין:

כח א

תרגום אשכנזי

דא טיקטע זיא, ליס איה־ דען יינגסטען זאהן יעקב רופען, אונד שפראך צו איהם: זיהע! דיין ברודער עשו געהט דאמיט אום, דיך אומצובריגגען.
(מג) דאהער, מיין זאהן! געהארכע מיינער שטיממע! מאכע דיך אויף, אונד פלי־ הע הין צו מיינעם ברודער לבן געגן חרן!
(מד) בלייבע בייא איהם איניגע צייט, ביז זיך די־ נעם ברודערס היצצע גע־ לעגט האט.
(מה) ביז דיינעם ברודערס צארן פאן דיר זיך אבגע־ וועגדעט, אונד ער פער־ געססען האט, וואס דוא איהם געטהאן, זא וויללל איך אלזדען שיקקען אונד דיך פאן דא אבהאלען לאססען; ווארום זאלל איך אייערער בידער אויף איי־ נען טאג בערויבט ווערדען?
(מו) אונד רבקה שפראך צו יצחק: מיר איזט דאז לעבען צווידער פאר דען טעכטערן דעס חת; ווען יעקב פאן דען טעכטערן דעס חת איינע היראטהעט, וויא דיזע זינד, פאן דען טעכטערן דעס לאנדעס, וואצו זאלל מיר דאז לעבען?

כח (א)

רש"י

לה מה שעשו מהרהר בלבו. מתנחם. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומי'. ופשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: מד אחדים. מועטים: מה למה אשכל. אהיה שכולה משניכ' הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אומר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואת' תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבא' שביום אחד ימותו כמו שמפור' בהמקנ' לאשתו: מו קצתי בחיי. מאסתי בחיי:

כח ב

באור

(הרמב"ן): ואהרגה, הה"א נוספת מאותיות האמנ"תיו, והמלה מבנין הקל, ומנהג הדרש הזה בכל המקרא להיות אותיות אית"ן בפתח להרחבת הה"א, ובע"ף אית"ן לא נמצאת רק ה' פעמים, ורק אותה שבכאן בפתח הע"ף, וד' האחרים הע"ף בסגול והה"א נח"ם: (מב) ויגד לרבקה את דברי וגו' באה מלת את אחר בנין הפעל, ועיין בהקדמה ובתחלת פ' בראשית: תשלח ותקרא ליעקב, כי היה יעקב במקום אחר אינכו באהל אביו ואמו כי הי' מתחבא מפני עשו אחיו שהי' כועס עליו והי' מתביישׁ ממנו או מתפחד. (הרמב"ן): מתנחם לך להרגך, לפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך. (רש"י), וכן פי' הראב"ע, ולשון הרמב"ן ופשוטו מתנחם בך וכן כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ' ל'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), ורבים כן, או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו ז'), ויפל לאפיו (שמואל א' כ' מ"א), כי כן צוה לו המלך (אסתר ג' ב'), אבל אונקלוס אמר כמין לך, אורב לך, ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו אינו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו ותרגם הענין אל הלשון עכ"ל, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א; (מד) אחדים, מועטים ולפי שהאחד היא תחלת המספרים והוא המועט שבמספרים יכנו הדבר המועט באחד, וכן כימים אחדים (בראשית כ"ט כ'), ודקדוק מלת אחדים כתבתי לעיל (כ"ו י'): חמת, שרשו יחם, והשם הנפרד חמה בפלס ענה מן יען שנה מן ישן, ובסמיכו' עצת ה' (תהלים ל"ג י"א), שנת המלך (אסתר ו' א'), ולפי שיתחמם האדם בעת כעס, וכן הכעס מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה, ולכן תרגם יב"ע מלת חמת, ריתחא, ומלת אף, רוגזא, וכן המתרגם האשכנזי תרגם חמת (היטצע) ואף (צארן), ומדוקדק הלשון בכתוב שלא אמר אבל ושכח ממך כי חמימות הכעס לא תתיחס רק אל הכועס, והחמימות תוליד הרוגז על הנכעס, כי טרם התכעסו תוליד בלבו החמימות על הדבר ההוא, ולא יוכר אז עדיין על מי יכעס, ומן החמימות יוולד הרוגז על הנכעס, ואז יוכר לפעמים מי הוא הנכעס, ולכן במלת אף אמר ממך: (מה) אף, עקרו אנף בסגול וחסרה עי"ן הפעל ממנו ונבלעה בדגש עם הכנוים אפו אפך אפי: ושכח את אשר עשית לו, ושכח הוא פעל המחובר מעבר ועתיד, הכוונה שאז יהי' עבר ויהי' כבר נשכח אללו, ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסוק ומולדתך אשר הולדת וגו' (לקמן מ"ח ו'): למה אשכל גם שניכם יום אחד, שעירון למה תסבב (אם לא תברח) שאהי' שכולה משניכם ביום אחד, והקובר את בניו קרוי שכול כמו ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מ"ג י"ד), ואשכל הוא פעל עומד. גם שניכם, ענינו לתוספת כל אחד לרבות על חברו וכן גם אנחנו גם אתה (שם ח'), כי אם יהרגך יהרג גם הוא ע"י גואלי הדם, וחז"ל אמרו בסוטה (דף י"ג ע"א), שביום אחד נקברו שניהם, אבל לא מתו ביום א', וכ"ה גם כוונת רש"י, רק שקיצר בלשון: (מו) קצתי בחיי, מאסתי בחיי (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ושרשו קוץ, והראב"ע כתב שהוא כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעי' ז' ו'), וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ (שם י"ז) עכ"ל, ור"ל שפירושו כמו ניקה שפרשו נוק, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש קוץ, וכן ת"א, עקית, ויב"ע, איתעקית, אבל סוף הפסוק

חַיִּים׃ כח א ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען׃ ב קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך׃ ג ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים׃ ד ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם׃ ה וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו׃ ו וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב ושלח אתו פדנה ארם לקחת לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען*׃ ז וישמע

כח א וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ב קוּם אֵיזִיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁנָּךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ ד וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְּתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ ה וּשְׁלַח יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בָרֵיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא כַּד בָּרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ז וְקַבֵּיל

כח (א) יצחק ריף דעם יעקב, ועגנעטע איהן, גאב איהם זיינע בעפעהלע, אונד שפראך צו איהם: הייראטהע קיינע פרויא פאן דען טעכטערן כנען'ס. (ב) מאכע דיך אויף, רייזע נאך פדן ארם, צום הויזע בתואל'ס, דיינעס מוטטערפאטערס, אונד נים דיר דארט איינע פרויא פאן דיינעס מוטטערברודערס לבן'ס טעכטערן. (ג) דער אלמעכטיגע גאטט זעגנע דיך, מאכע דיך פרוכטבאר אונד מעהרע דיך, דאס דוא צו איינער מענגע פאן פעלקערן ווערדעסט; (ד) אונד געבע דיר אברהם'ס זעגען, דיר אונד דיינעם זאאמען מיט דיר, דאס דוא דאז לאנד דיינעס אויפענטהאלטעס איננעהמעסט, וועלכעס גאטט דעם אברהם געשענקט האט. (ה) אלזא שיקטע יצחק דען יעקב הינוועג, אונד דיזער רייזטע נאך פדן ארם צו לבן פאן ארם, דעם זאהנע בתואל'ס, דעם ברודער רבקה'ס, דער מוטטער פאן יעקב אונד עשו. (ו) אלז נון עשו געוואהר ווארדען, דאז יצחק דען יעקב געזעגנעט אונד נאך פדן ארם געשיקט, זיך פאן דא הער איינע פרויא צו נעהמען, נעמליך אינדעם ער איהן זעגנעטע פערבאט ער איהם צוגלייך, אונד שפראך: נים קיינע פרויא פאן דען טעכטערן כנען'ס!

(ז) אונד

רש"י

כח ב פדנה׳ כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ג ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: ד ברכת אברה׳. שאמ׳ לו ואעשך לגוי גדול: והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות אמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: ה אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: ז וישמע

באור

הפסוק למה לי חיים יוכיח על כוונת הש"י: אם לקח יעקב, דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עשתה כך. (הרשב"ם), ותיבת כאלה מוסבה על נשי עשו שהן מבנות חת, ואמרה אם יקח יעקב מבנות הארץ, מבנות חת שהן רעות במדותיהן כנשים האלה שהן לנו מרת רוח, למה לי חיים:

כח (ב) קום, ענין זרוז כלומר מעתה לך פדנה ארם: פדנה, בתוספת ה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה, וכן ביתה בתואל, ונא במלת פדנה פתח קטן בלל"ת במקום פתח גדול פדן ארם: (ד) את ברכת אברהם, שאמר לו ואעשך לגוי גדול (בראשית י"ב ב'), והתברכו בזרעך (שם כ"ב י"ח), תהיינה אותן הברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: לרשתך את ארץ מגריך, מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שצוה אברהם ליצחק: ארץ מגריך, ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ה) וישלח יצחק את יעקב, כלל שאחר הפרט: אחי רבקה אם יעקב ועשו, בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו, הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיהיה גם כן לעשו, אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן. (הרמב"ן): וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, בברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם צוהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גרם לי מנוע ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם, חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם. (הרשב"ם): בברכו אתו ויצו עליו וגו׳, מחלית הפסוק האחרון הוא באור אל הראשון, ולומר כי עיקר השגחת עשו היה כי בעת שברכו צוה לו שלא יקח אשה מבנות כנען, ושפט מזה כי זאת היא סבת

הברכה

ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס סדר ויצא

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ

ויקח

אונקלוס

ז וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ ח וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנָת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ ט וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל וּנְסֵיב יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת עַל נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן׃ יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי עָאל שִׁמְשָׁא

תרגום אשכנזי

(ז) אונד דאס יעקב זייגעם פאטער אונד זיינער מוטטער געהארכט, אונד נאך פדן ארם געררייזט זייא: (ח) דא מערקטע עשו דאס דיא טעכטער כנען'ס אין דען אויגען זיינעס פאטערס מיספעלליג זינד. (ט) דאהער גינג עשו צו ישמעאל, אונד נאהם, איבער זיינע ביזהעריגע פרויען, דיא מחלת, טאכטער ישמעאל'ס, דעס זאהנעס אברהם'ס, שוועסטער דעס נביות, זיך צור עהעפרויא. (י) יעקב צאג אויז פאן באר שבע, אונד רייזטע געגן חרן. (יא) אונטערוועגס קאם ער אן איינען ארט, אונד איבערנאכטעטע דאזעלבסט, וויל דיא זאננע אונטערגעגאנגען וואר,

נאהם

רש"י

ז וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעק' אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: ט אחות נביות. ממשמע' שנאמ' בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחי' ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שני' היה כשנול' יעק' וי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצח' בן ששים שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנ' ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצ' יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג היה ולמדנו מכאן שנטמן בבי' עבר י"ד שנה ואח"כ הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגומר וכתיב ויוסף בן שלשים שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג. וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים: על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות:

י **ויצא** יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצח' אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציא' צדיק מן המקו' עוש' רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: יא ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב

באור

הברכה, ונתעורר גם הוא לזה, וכפי' הרשב"ם שהעתקתי, והוי"ו של ויכו מקשרת המאמרים בזמן, בעת שברכו וצוה עליו לאמר, כאשר כתבתי כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א: (ז) וישמע יעקב, מחובר לענין של מעלה, וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם, וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ח) וירא עשו, לפי שהראיה גדולה משאר ההרגשות כשאלו כלם אליה וגם ראות הלב מן ההרגשות, והכוונה שמכל זה הבין עשו כי רעות בנות כנען וגו': (ט) מחלת, ולהלן קורא אותה בשמת (בראשית ל"ו ג'), שהיו לה שתי שמות, ורבים כן במקרא: אחות נביות, לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות, וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן, אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם (במדבר כ"ו נ"ט), וכן ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו כ"ב), לפי שהי' ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה (שם כ') · (הרשב"ם), והראב"ע כתב אחות נביות, נכבד היה מכל אחיו, או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות עכ"ל, וכדבריו האחרונים סופר בס' הישר שד' בניו הראשונים ואחותם היו מאשה אחרת, וח' האחרונים מאשה אחרת, וגם בתרגום יב"ע לעיל (כ"א כ"א) כתוב שהיו לו שתי נשים: על נשיו, הודיע הכתוב כי עם שקיים במקצת רצון האב שלקח אשה ממשפחתו, לא קיים כלו כי לא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו, כן פי' הרמב"ן: לו לאשה, שב על ויקח את מחלת, והשאר היא כמו מאמר מוסגר לתוספ' באור, ולכן יש במלת על־נשיו טעם מפסיק יות' מכל הטעמים שלפניו עד ויקח:

(י) **ויצא** יעקב, על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון · (רש"י): וילך חרנה, רב סעדי' גאון פי' כי וילך פי' ללכת, בעבור שאח"ז יספר מה שאירע לו בדרך, וכן פי' רש"י, ולפי דרכנו ע"פ המדה מל"ב מדות של ר"א בנו של ר"י הגלילי (שזכרנו בהקדמה) ובפ' בראשית (ב' ח') ע"ש אין צורך, כי הפסוק הא' הוא כלל כי עיקר כוונתו בדרך הזה לא הי' רק ללכת לחרן, ואח"ז יבאר דרך פרט מה שאירע לו מעת צאתו מבאר שבע, וכן פי' הראב"ע, גם מלבד זה אין צורך לפרש ללכת, כי אין וילך חרנה כמו ויבא חרנה, שיהי' כוונת המאמר שכבר הי' בחרן, וגם אין וילך כולל דווקא כל ההליכה מבאר שבע לחרן, כ"א גם מקצת ההליכה, ופירושו וילך לצד חרן ושם אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז (וכן פי' הרשב"ם), והמתרגם האשכנזי תרגם באופן כולל אחד מב' הפירושים הנזכרים:

(יא) ויפגע

וַיִּקַּח֙ מֵאַבְנֵ֣י הַמָּק֔וֹם וַיָּ֖שֶׂם מְרַאֲשֹׁתָ֑יו וַיִּשְׁכַּ֖ב בַּמָּק֥וֹם הַהֽוּא׃ יב וַיַּחֲלֹ֗ם וְהִנֵּ֤ה סֻלָּם֙ מֻצָּ֣ב אַ֔רְצָה וְרֹאשׁ֖וֹ מַגִּ֣יעַ הַשָּׁמָ֑יְמָה וְהִנֵּה֙ מַלְאֲכֵ֣י אֱלֹהִ֔ים עֹלִ֥ים וְיֹרְדִ֖ים בּֽוֹ׃ יג וְהִנֵּ֨ה יְהוָ֜ה נִצָּ֣ב עָלָיו֮ וַיֹּאמַר֒ אֲנִ֣י יְהוָ֗ה אֱלֹהֵי֙ אַבְרָהָ֣ם אָבִ֔יךָ וֵאלֹהֵ֖י יִצְחָ֑ק הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר אַתָּה֙ שֹׁכֵ֣ב עָלֶ֔יהָ לְךָ֥ אֶתְּנֶ֖נָּה וּלְזַרְעֶֽךָ׃ יד וְהָיָ֤ה זַרְעֲךָ֙ כַּעֲפַ֣ר הָאָ֔רֶץ וּפָרַצְתָּ֛ יָ֥מָּה וָקֵ֖דְמָה וְצָפֹ֣נָה וָנֶ֑גְבָּה וְנִבְרְכ֥וּ בְךָ֛ כָּל־מִשְׁפְּחֹ֥ת הָאֲדָמָ֖ה וּבְזַרְעֶֽךָ׃ טו וְהִנֵּ֨ה אָנֹכִ֜י עִמָּ֗ךְ

ושמרתיך

שמשא ונסיב מאבני אתרא ושוי אסדוהי ושכיב באתרא ההוא: יב וחלם והא סולמא נעיץ בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דיי סלקין ונחתין ביה: יג והא יקרא דיי מעתד עלוהי ואמר אנא יי אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא די את שכיב עלה לך אתנינה ולבנך: יד ויהון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בנך: טו והא מימרי בסעדך

נאהם איינען פאן דען שטיינען דעס ארטעס, טהאט איהן אונטער זיינען קאפף, אונד לעגטע זיך דאזעלבסט נידער. (יב) היר האטטע ער איינען טרוים, דא וואר איינע לייטער געשטעללט אויף דער ערדע, איהרע שפיצע אבער רייכטע געגען הימעל, אונד דיא ענגעל גאטטעס שטיגען אויף דער זעלבען אויף אונד אב. (יג) דער עוויגע אבער שטונד אבען דרויף, אונד שפראך: איך בין דער עוויגע, דער גאטט דיינעס פאטערס אברהם'ס אונד דער גאטט יצחק'ס; דאז לאנד, אויף וועלכעם דוא ליגסט, וויל איך דיר איינגעבען אונד דיינעם זאאמען. (יד) דיין זאאמען אבער זאלל זיין וויא דער שטויב דער ערדען, אונד דוא זאללסט דיך אויזברייטען געגען אבענד, געגען מארגען, געגען מיטטערנאכט אונד געגען מיטטאג, זא דאס זיך מיט דיר אונד דיינעם זאאמען אללע געשלעכטער דעס ערדרייכס זעגנען זאללען. (טו) זיהע! איך ווערדע מיט דיר זיין, דיך

רש"י

שהכתוב בא"י מקום אלא במקום הנזכר. במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (יהושע י"ו). ורבותינו פירשו לשון תפלה. כמו ואל תפגע בי (ירמי' ז') ולמדנו שתיקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפלה לו הארץ כמו שמפורש בפ' גיד הנשה: כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שפחד מפני חיות רעות התחילו מריבו' זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת והוי שנא' ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקו' שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: יב עולים ויורדים. עולים תחלה ואח"כ יורדים. מלאכים שלווהו בארץ אין יוצאין ח"ל ועלו לרקיע וירדו מלאכי ח"ל ללותו: יג נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אע"פ שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנא' הן בקדושיו לא יאמין (איוב ט"ו) כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצה"ר פסק ממנו. תנחומא: שוכב עלי'. קיפל הקב"ה כל א"י תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו: יד ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: טו אנכי עמך. לפי שהיה ירא

באור

(יא) ויפגע, לשון פגישה כמו ופגע ביריחו (יהושע י"ו ז'), ופגע בדבשת (שם י"ט י"א), וכן ת"א וארע, וכן מתורגם בל"א: במקום, כפתחה הבי"ת לידיעת המקום שהיה ידוע בימי משה, ולדעת רש"י שב על המקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחק: (לעיל כ"ב ד'): כי בא השמש, ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום, ולפי שה"ל לכתוב ויבא השמש וילן שם (כדרך לשון ספורי התורה), לכן דרשו רז"ל בחולין (דף צ"א ע"ב) ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם, ולזה כוון גם המתרגם האשכנזי: מאבני, אחת מאבני כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. (הרשב"ם וכן פי' הראב"ע וכן פי' התוספות בחולין (שם) לפי פשוטו של מקרא), וכן מתורגם בל"א: מראשותיו, האחד מְרַאֲשָׁה כמו מִבַּשְּׁלָה מְזַמְּרָה מְקַטְּרָה, ובא השם הזה תמיד בהכנעת הש"ף, והמ"ם נוספת לצורך השם מאותיו' האמנתי"ו, כי היא נקודה בשו"א, ופירושו תחת ראשו, ועם שהוא אחד בא בלשון רבים כמו מרגלותיו (רות ג' ז' וי"ד): (יב) מצב, מוצב, על ידי אחרים, נצב, מעצמו, וכן נגש אל הערפל (שמות כ' כ"א), מעצמו, מקטר מגש (מלאכי א' י"א) על ידי אחרים, וכן אשר אתה מראה בהר (שמות כ"ה מ'), אחרים הראו לו, אבל נראה, מעצמו. (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א (וואר געשטעללט): מגיע, איננו יוצא, אף כי לדקות העיון כל הפעיל הוא יוצא: עולים ויורדים בו, לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה. (הרשב"ם): (יג) נצב עליו, מפרשי הפשט סתמו ולא פירשו אם עליו על יעקב או על הסלם, ומשמעו' רש"י היא שנצב על יעקב שכתב, נצב עליו, לשמרו עכ"ל, ואם כוונתו שנצב על הסלם הי' צ"ל לשמור את יעקב, ועיין ברא"ם, אבל הרמב"ן מפרש על הסלם, ובב"ר פרשה ס"ט איתא, רבי חיי' רבה ורבי ינאי חד אמר עליו על הסלם וחד אמר עליו על יעקב מאן דאמר עליו על הסלם ניחא אלא למ"ד וכו' עכ"ל ע"ש, וז"ל המתרגם האשכנזי כן נראה משמעות פשוטו של מקרא לפי שהסלם היא חזיון המורה על השתלשלות הסבות והמסובבים והקשר האמיץ והחזק שבין העליונים והתחתונים, וכולם אחוזים ודבוקים ונאחזים ביד ה' ע"ת כל העלות, וברצונו הפשוט לכל אשר יחפוץ ישלחם, ולזה נדמה לו שהי' נצב על ראש הסלם, והמלאכים עולים אליו לשמוע, ויורדים ממנו לעשות,

כאשר

אונקלוס

בסעדך ואטרנך בכל
אתר די תהך ואתיבנך
לארעא הדא ארי לא
אשבקינך עד די אעביד
ית דמלילית לך: טז ואתער
יעקב משנתיה ואמר
בקושטא אית יקרא דיי
שרי באתרא הדין ואנא
לא הויתי ידע: יז ודחיל
ואמר מה דחילו אתרא
הדין לית דין אתר הדיוט
אלהין אתר דרעוא ביה מן קדם יי ודין תרע קביל
שמיא: יח ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא
די שוי אסדוהי ושוי

יתה

ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך
אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד
אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך:
טז וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש
יהוה במקום הזה ואנכי לא ידעתי:
יז ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה
אין זה כי אם בית אלהים וזה שער
השמים: יח וישכם יעקב בבקר ויקח
את האבן אשר שם מראשתיו וישם

אתה

תרגום אשכנזי

דיך אללענטהאלבען בעהי־
טען, וואהין דוא רייזעסט,
אונד דיך ענדליך אין דיזעס
לאנד צוריק פיהרען; דען
איך ווערדע דיך ניכט פער־
לאססען, ביז איך געטהאן,
וואז איך דיר צוגעזאגט
האבע.־ (טז) אלז יעקב
אויז זיינעם שלאפע ער־
וואכטע, שפראך ער:
־וואהרליך! דער עוויגע צייגט
זיך אן דיזעם ארטע, אונד
איך וואוסטע עז ניכט.־
(יז) ער פירכטעטע זיך
אונד שפראך:־ וויא פורכט־
באר איזט דיזער ארט! ניכט
אנדערס! היר איזט גאט־
טעס הויז אונד היר דאז
טהאר דעס היממעלס
(אויז וועלכעם נעמליך דיא
ערשיינונגען גאטטעס אויף ערדען קאממען). (יח) דעם
מארגענס שטונד יעקב אויף, נאהם דען שטיין, וועל־
כען ער אונטער זיינען קאפף געלעגט האטטע,

איהן

ערריכטעטע

רש"י

ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי: דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשי' לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן:

טז ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה:

יז כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש. שבאר שבע עומד בדרומו' של יהודה וירושלם בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין. ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלם ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לא היא וגא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיט' חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר

באור

כאשר יבוא עכ"ל: אברהם אביך, קורא לאבי אב אב, וכן כבוד בית אביו (ישעי' כ"ב כ"ד), שאמר על אחיו ורבים ככה: הארץ אשר אתה שכב עליה, שאתה שוכב במקום ממנה, וכן כי את כל הארץ אשר אתה ראה (לעיל י"ג ט"ו): (יד) ופרצת, ענינו ורבית, וכן ויפרץ האיש (שם ל' מ"ג), ועיקרו מענין ההרים והנתיצה, כי לרוב הדברים ושפעם ידמה הכתוב לפריצה, כאלו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר: ונברכו, עיין בתחלת פ' לך לך (שם י"ב ג'): (טו) והנה אנכי עמך, לפי שהי' ירא מעשו ומלבן: כי לא אעזבך, בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך להשיבך אל האדמה הזאת, כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ"א י"): עד אשר אם עשיתי, אם הוא מלת התנאי כאלו אמר כי לא אעזבך אלא אם עשיתי ובאמרו עד אשר הוא תוספת באור כי די לו באחד מהם (הרד"ק בשרשים שרש אם): דברתי לך, דבור עם מלות לו ולך ולי ולהם הכוונה על ההבטחה, בל"א (צוזאגען או פערשפרעכען), בין שהיתה אמירת ההבטח' אליו או לאחר בשבילו, ועם מלות אליו אליך אלי שיהם הכונ' על הדבור לבד, בל"א (רעדען) וזה כשלא יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר אבל אם יתלוה הפעול עמו יבא תמיד עם מלות לו ולך ולי ולהם, ויהי' פירושו בל"א (זאגען או אנצייגען), אולם אמירה יבא עם שניהם אליו אליך וכו' וגם עם לו ולך וכו', ובל"א (צו איהם שפרעכען או זאגען), וכבר הארכתי בזה בפ' חיי שרה (כ"ד ז'): (טז) וייקץ וגו' ויאמר וגו', כשהקיץ משנתו אמר אכן וגו': אכן יש ה' וגו', לא כמה שהייתי סבור כשחשבתי כאן שהוא מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קודש, וכן כל אכן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור, וכן אכן נודע הדבר (שמות ב' י"ד). (הרשב"ם), ונראה לי לפי"ז שיהי' מורכב מב' מלות אך כן, וראוי' להיות הכ"ף דגושה לחסרון הכ"ף הראשונה, רק שבא הנח במקום הדגש, כמו גזית ששרשו גזז והראוי גזזית, והרד"ק בשרשים שרש אכן מפרש שענינו לאמת הדבר ולקיימו, וכן ת"א ויב"ע בקושטא, וכן מתורגם בל"א: יש ה' במקום הזה, כבוד שכינתו נראה במקום הזה אל הראוים אליו, כי מקום נבחר יש לגלוי השכינה כמ"ש והי' המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם (דברים י"ב י"א): ואנכי לא ידעתי, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים, שיתפלל אדם בו בשעת צרכו כי המקום נבחר: וזה שער השמים, מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה ע"ד ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים (ד"ה ב' ל' כ"ז), והמתרגם האשכנזי פי' מקום קבול שפע הנבואה ומראה החזון מן השמים, כי אין במה שראה בחלום ראי' על היות המקום ראוי לקבול התפלה, אבל ראה שיש ה' במקום הזה, ושם שער השמי' שממנו יראה אל עבדו: (יח וישם אתה מצבה, הציבה על קומתה, ולשון הרמב"ן כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה, ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה יין וליציק עליה שמן לא

לעולה

אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ *

א וישא

אונקלוס

יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ׃ יט וּקְרָא יָת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְקַדְמִין׃ כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָים לְמֵימַר אִם יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִינַנִי בְּאוֹרְחָא הָדָא דִּי אֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ׃ כא וְאֵיתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ לִי לֶאֱלָהּ׃ כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוִּיתִי קָמָא תְּהֵי דְּאֶהֱוֵי פָּלַח עֲלַהּ קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי תִתֵּן לִי חַד מִן עַסְרָא אַפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמָךְ׃

א ונטל

תרגום אשכנזי

איהן צום דענקמאָהל, אונד גאָס אָבען אָהל דאַרויף. (יט) נענננטע ״ דענזעלבען אָרט: ״בית אל,״ דאַ פֿאָרהער דער נאַמען דער שטאדט ״לוז״ וואַר. (כ) יעקב טהאָט איין געליבדע, וויא פֿאָלגט: ״ווען גאָטט מיט מיר זיין אונד מיך בעהיטען ווירד אויף דיזעם וועגע, וועלכען איך רייזע, מיר אויך בראָד צו עססען אונד געוואַנד צום אַנקליידען געבען ווירד; (כא) ווען איך פֿערנער בייא וואָהלזיין אין מיינעס פֿאַטערס הויזע צוריק קאָמ״מע, אונד דער עוויגע מיר, אַלז שוצגאָט, בייזשטעהען ווירד: (כב) זאָ זאָלל דיזער שטיין, וועלכען איך צום דענקמאָהל עררריכטעט, גאָטטעס הויז זיין, (איין אָרט, וואָ גאָטט רעזידירט אונד איהם געדיהנט ווירד,) אונד אַללעס, וואַז דוא מיר גיבסט, וויל איך דיר פֿערצעהנטען.

כט (א)

רש״י

למהדר וחזר עד בית אל וקפלה לו הארץ: ומה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו למלבש: וזה שער השמי׳. מקום תפלה לעלות תפלת׳ השמימה. ומדרשו שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בהמ״ק שלמעלה: כ אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחו׳ הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנא׳ ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל״ז כ״ה): כא ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמוד מדרכי לבן: והיה ה׳ לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך. והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשית י״ז ז׳): כב והאבן הזאת. כך תפרש וי״ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה אף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו׳. כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה׳ וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (שם ל״ה א׳) מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך:

א וישא

באור

לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים, ובבאם לארץ נאסרה עליה׳ המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחתם תתצון (שמות ל״ד י״ג), או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות עכ״ל: ויצק שמן על ראשה, כבר ראית דעת הרמב״ן שהשמן הי׳ לנסך, ואין כן דעת הרשב״ם ז״ל ויצק שמן על ראשה, משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אתם (במדבר ז׳ א׳), וכן מוכיח לפניכו אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו׳ (לקמן ל״א י״ג), יהי׳ בית אלהים, לקרבנות עכ״ל, וקרוב לזה פי׳ הראב״ע שצק שמן על ראשה להכירה בשובו: (יט) בית אל, לא זהו הסמוך לעי אלא לירושלים וכו׳ והוא הר המורי׳ וכו׳. (רש״י), ועיין בפי׳ הרמב״ן שכתב כי כן הוא לדעת רבי יוסי בן זימרא, אבל לדעת ר׳ יהודה בר סימון בב״ר זהו בית אל הסמוך לעי: ואולם, ואלא: לוז שם העיר, ועל שם המקום שאחז לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל. (הרשב״ם): (כ) אם יהי׳ אלהים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי להם לאבל, כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלי׳ ל״ז כ״ה): (כא) ושבתי וגו׳, כמו שאמר לי והשבותיך אל האדמה הזאת, כן פי׳ רש״י והרשב״ם ב׳ הפסוקים האלו, ולשון הרמב״ן וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכך אמרו בב״ר וכו׳, ויתכן עוד ע״ד הפשט שאין הספק בדבר, אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי, וכן ואם יהי׳ היבל לבני ישראל (דברים ל״ו ד׳), אם יבא העת שיהי׳ התנאי אז יתקיי׳ המעשה כלומר בבואי עכ״ל,

והמתרגם האשכנזי תרגם בלשב׳ דמשתמע לתרי אפי: בשלום, מלת שלום כוללת כל ההצלחות כולן וביאורה האמיתי בל״א (גליקזעליגקייט), ובמקום שתבא בענין הריב או המלחמה אז ביאורה בל״א (פֿרידע) כמ״ש בפ׳ נשא (במדבר ו׳ כ״ו), וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה, ורש״י פי׳ שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה׳ לי לאלהים, לפי דרכי בנאורי יהי מאמר זה כולל כל הפרטים אשר מן אם יהי׳ אלהי׳ וגו׳ עד הנה, וכ״כ הרשב״ם שיסייעני בכל מעשי, והנה לדעת וכן לדעת רש״י גם זה נמשך אל התנאי, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לדעת הרמב״ן נמשך למטה אל הנדר, ועניני אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהי׳ לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר: (כב) והאבן הזאת, כך תפרש וא״ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת, האבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו׳ כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה׳, וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל״ה א׳), מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו׳ ויסך עליה נסך (שם י״ד). (רש״י), והיא וא״ו המקשרת ב׳ מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, וכן וי״ו

אל

כט א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ

ויאמרו

כט א ונטל יעקב רגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא: ב וחזא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא: ג ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ד ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ה ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענא: ו ואמר להון השלם ליה

ואמרו

כט (א) הירויף הוב יעקב זיינע פיסע אויף, אונד רייזטע אין דאז לאנד דער מארגענלענדער.
(ב) דא זאהע ער איינען ברוננען אויף דעם פעלדע, דרייא העערדען קליינעס פיהעס לאגען אום דען ברוננען הער, דען פאן דעמזעלבען ברוננען טרענקטע מאן דיא העערדען; דער שטיין אבער אויף דער מינדונג דעם ברוננענס וואר גראס. (ג) דארום פפלעגטען זיך דאזעלבסט אללע העערדען צו פערזאממעלן, זיא וועלצטען דאנן דען שטיין פאן דער מינדונג דעס ברוננענס, טרענקטען דאז קליינע פיה, אונד בראכטען דען שטיין ווידער אויף דיא מינדונג דעס ברוננענס, אן זיינע שטעללע.
(ד) יעקב שפראך צו איהנען: „מיינע פריינדע! וואו זייד איהר הער?“ זיא אנטוואָרטעטן: „וויר זינד פאן חרן.“ (ה) יענער שפראך צו איהנען: „קעננט איהר לבן, נחור׳ס זאהן?“ זיא אנטוואָרטעטן: „וויר קעננען איהן.“ (ו) ער שפראך: „איזט ער בייא וואהלזיין?“ זיא

באור

ע״ל והיה ה׳ שבפסוק הקודם, לדעת הרמב״ן, והנה לדעת רש״י שכל המזכר מקודם הוא תנאי, הם מתיחסים בשנה, ולהרמב״ן בזמן: אעשרנו לך, אפריש המעשר ממנו לתתו למי שראוי לקחתו לכבוד ה׳, והרשב״ם פי׳ לך, להקריב לפניך עולה:

כט (א) וישא יעקב רגליו, משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. (ב״ר), הנה כשילך אדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יצדק עליו שהוא נושא את רגליו, אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו יצדק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יבלוה רגליה (ישעי׳ כ״ג ז׳). (ר״ע ספורנו): בני קדם, ארם כדכתיב ארם מקדם (שם ט׳ י״א), מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ״ג ז׳), ועיין מ״ש בהקדמה: (ב) עדרי, מערכת הצאן נקרא עדר, וכתב הרד״ק בשרשים שרש עדר, שהוא מענין עדרי מערכה בלבב שלם (ד״ה א׳ י״ב ל״ח) שפירושו עורכי, וכן אמר בפסוק למעלה ערכי מלחמה וגו׳ ולעדר בלא לב ולב (שם ל״ג), פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב כלומר שלא היו להם שתי לבבות כי אם לב שלם אל דוד וכן אמר לנגד זה עדרי מערכה בלבב שלם, שהי׳ לבם שלם אל דוד עכ״ד: רבצים עליה, סמוך לה: ישקו העדרים, משקים הרועים את העדרים: והאבן גדלה על פי הבאר, שעורו, והאבן אשר על פי הבאר, גדלה, והיתה גדלה שלא יפול אדם שם או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (ג) ונאספו שמה, ולכן בעבור שהיתה האבן גדולה היו רגילין להתאסף שמה כל העדרים: וגללו, היו גוללים הרועים את האבן: והשקו, והיו משקים: והשיבו, ומשיבים, כולם לשון בינוני הם, כי כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר היה ועתיד להיות. (רש״י), והנה מן כי מן הבאר וגו׳ עד למקמה, הוא נתינת טעם וסבה שהכתוב נותן, על שהיו רובצים שם ג׳ עדרי צאן בלא עת האסף המקנה, והוא כמו מאמר מוסגר, ושיעור המאמר, והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה (לפי שממנה היו משקים אותם, אבל לפי שהאבן שעל פי הבאר היתה גדולה, ולא היו יכולים לגוללה, לכן היו רגילים להתאסף כולם לגוללה ולהשיבה, לכן היו אלו ממתינים עליהם) ויאמר להם יעקב אחי וגו׳, ואין זה מאמר הרועים, ויעקב לא ידע זאת ושאל להם והודיעו לו כמו שיבא: (ד) אחי, כמו אל נא אחי תרעו (בראשית י״ט ז׳), כי יאמר אדם לאוהביו או לשכנו אע״פ שאינו קרוב, אחי, או אע״פ שלא ידעו, וזה להכנס עמו באהבה ובדברי שלום, ועיין מ״ש בפ׳ חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (שם כ״ד נ״ט): מאין, ענינו על שאלת מקום כמו מן אנה, ולאמרו בלא מ״ם לא יתכן כי או הכוונה על האפס, ונמצא גם עם מ״ם על הוראת האפס, הן אתם מאין (ישעי׳ מ״א כ״ד), כן כתב הרו״ע: (ה) לבן בן נחור, זכר אבי אביו ולא זכר אביו כי נחור היה ידוע ובעל השם ונכבד יותר מבתואל וכן אמר לבן אלהי אברהם ואלהי נחור (לקמן ל״א נ״ג): ידענו, אותו, וכן מתורגם בל״א: (ו) ויאמרו שלום, לו: והנה רחל בתו באה עם הצאן, לפי פיסוק הטעמי׳ שהאתנח במלת לו, יהי׳ מאמר והנה רחל שב על ויאמרו, ואינו מספור משה כותב התורה, ושעורו, ויאמרו שלום, וראה כי רחל בתו באה לפניך כעת

עם

רש״י

כט א וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בב״ר: ב ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: ג ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: ו באה עם הצאן. הטעם בא״ף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה

בבי״ת

וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלֲלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא

וכי

ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: ז ואמר הא עוד יומא סגי לא עידן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: ח ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: ט עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא: י והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה: יא ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא: יב וחוי יעקב לרחל ארי בר אחת אבוהא הוא

וארי

זיא אנטוואָרטעטען: עֶר איזט בייא וואָהלזיין; דאָ קעממט עבען זיינע טאָכטער רחל מיט דעם קליינען פיה. (ז) יעקב שפּראַך: נאָך איזט דער טאָג גראָס, עז איזט דיא צייט נאָך ניכט, דאָז פיה איינצוטרייבען; טרענקט דאָז קליינע פיה, אונד געהט הין אונד ווייַדעט! (ח) זיא אנטוואָרטעטען: וויר קעננען ניכט ביז אַללע העערדען זיך פערזאַממעלן, אונד מאַן דען שטיין פאָן דער מינדונג דעס ברוננענס וועגוועלצט; אַלזדען טרענקען וויר דאָז קליינע פיה. (ט) אינדעם ער מיט איהנען רעדעטע, קאָם רחל אָן מיט דעם קליינען פיה איהרעס פאַטערס, דען זיא וואַר איינע שעפערין. (י) אַלז יעקב זאָהע רחל, דיא טאָכטער לבן'ס, זיינער מוטטער ברודערס, אונד דאָז קליינע פיה לבן'ס, זיינער מוטטער ברודערס; טראַט יעקב הינצו, הוב דען שטיין פאָן דער מינדונג דעס ברוננענס, אונד טרענקטע דאָז קליינע פיה לבן'ס, זיינער מוטטער ברודערס. (יא) אונד יעקב קיסטע רחל, ערהוב זיינע שטיממע אונד וויינטע. (יב) אויך זאָגטע יעקב דער רחל, דאָס ער איהרעס פאַטערס פערוואַנדטער,

נעמליך

רש"י

בני"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: ז הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אעפ"כ לא עת האסף המקנה. ב"ר: ח לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהו' לשון עתיד: י ויגש יעקב ויגל. כאדם שמעביר הפקק מעל פי צלוחי' להודיעך שכחו גדול: יא ויבך. לפי שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה. דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות. אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידיו אמר לו מה אעשה לצווי של אבא א"ל יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת. יב כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו

אנשים

באור

עם הצאן, וכן מתורגם בל"א: באה, מלרע, והוא בינוני, ות"א, אתיא, ובל"א (קעמט): (ז) הן עוד, עדיין: היום גדול, לפי שראה אותם רובצי' כסבור שרוצי' לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד: (ח) לא נוכל, להשקותם: יאספו, וכן וגללו, והשקינו שבפסוק זה, ת"א ויב"ע בלשון עתיד וכן פירש"י, ותהי' כוונת תשובתם על שרבנו בפעם הזאת, אבל אין הכרח לפרש כן, כי נטיב יתפרש שספרו לו כי זה דרכם כל הימים, והם נ"כ לשון בינוני, וכן מתורגם בל"א: (ט) באה מלעיל, והוא עבר, ות"א ויב"ע, אתת, ובל"א (קאם): כי רעה הוא, להגיד כי אין לצאן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימי' לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה ענינ' כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועו' כאח' כמו שאמר ותבאנה ותדלנה (שמות ב' ט"ז), ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהית' לאה גדול' ראוי' לאיש ותבש לה אביה, אבל יתרו ככבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגשת ל בנותיו או שהי' לבן נבזה ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי רבי אברהם כי נשיק' בלנ"ד איננה בפה רק נשק אותה על ראשה או על כתפה. (הרמב"ן), ועיין מ"ש בפ' תולד' (לעיל כ"ז כ"ו): (י) ויגל, גם הוא מלשון וגללו שהוא ענין סבוב, אלא שמלת וגללו מהקל, ומלת ויגל מהפעיל: והנה הוא גלל את האבן לבדו מה שלא יכלו הרועים עד שיאספו כולם, ולהודיע גבורתו בא הכתוב: (יא) ויבך, לפי פשוטו מחמת שמחה: (יב) ויגד יעקב לרחל, מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו. (הראב"ע), אבל ר"ע ספורנו

כתב

וכי בן־רבקה הוא ותרץ ותגד לאביה: יג ויהי כשמע לבן את־שמע יעקב בן־אחתו וירץ לקראתו ויחבק־לו וינשק־לו ויביאהו אל־ביתו ויספר ללבן את כל־הדברים האלה: יד ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו חדש ימים: טו ויאמר לבן ליעקב הכי־אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה־משכרתך: טז וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה רחל: יז ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת־תאר

נעמליך רבקה'ס זאהן זייא; זיא ליף, אונד זאגטע עז איהרעם פאטער. (יג) אלז לבן דיא נאכריכט פאן זיינעם שוועסטערזאהנע יעקב הערטע, ליף ער איהם ענטגעגען, אומארמטע איהן, קיסטע איהן, בראכטע איהן אין זיין הויז; אונד יעקב ערצעהלטע דעם לבן אללע דיזע בעגעבענהייטען. (יד) לבן שפראך צו איהם: װאהרליך! דוא ביסט מיין ביין אונד מיין פלייש (מיין נאהער אנפערוואנדטער); אלז ער נון איינען פאללען מאנאט לאנג בייא איהם וואר, (טו) שפראך לבן צו איהם: ווייל דוא מיין פערוואנדטער ביסט, זאללטעסט דוא מיר דארום אומזאנסט דיהנען? צייגע מיר אן, וואז דיין לאהן זיין זאלל! (טז) נון האטטע לבן צווייא טעכטער, דיא עלטעסטע היס לאה אונד דיא יינגסטע רחל. (יז) לאה'ס אויגען װארען בלעדע, רחל אבער װארשען

וארי בר רבקה הוא ורהטת וחויאת לאבוהא: יג והוה כד שמע לבן ית שמע יעקב בר אחתיה ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשיק ליה ואעליה לביתיה ואשתעי ללבן ית כל פתגמיא האלין: יד ואמר ליה לבן ברם קריבי ובסרי את ויתב עמיה ירח יומין: טו ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחנני מגן חוי לי מה אגרך: טז וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: יז ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא

רש"י

הנשים אחים אחתו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. לפי שאמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: יג וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו: ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושלקחו ממונו ממנו: יד אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: טו הכי אחי אתה. לשון תמיה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: יז רכות. שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובכתה שהיו הכל אומרים שני

באור

כתב שהגיד לה כי אחי אביה הוא, להודי' שלא חטא במוסר כשנשק אותה עכ"ד, ואין צורך לפרש שהוא מאוחר, וכן מתורגם בל"א: כי אחי אביה הוא, קרובו: וכי בן רבקה הוא, הזכיר לה את רבקה, אעפ"י שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה. (ר"ע ספורנו): ותרץ ותגד לאביה, לשון רש"י אמה מתה וכן בבראשית רבה, ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיבא אליו ויכבדוהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו, אבל רבק' הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערו' (הרמב"ן): (יג) את כל הדברים האלה, להודיע שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך, ענינו לפעמים לאמת הדבר כמו אך עמי המה (ישעי' ס"ג ח'), אך טוב לישראל (תהלים ע"ג א'), לכן יבואו אלו ודומיהם בתחלת הדברים, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אך, וכן מתורגם בל"א: עצמי ובשרי, כלומר קרובי, כי קרובו של אדם כבשרו הוא, וכן ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נ"ח ז'), ולדעת הרד"ק בשרשים שרש עצם יהי' עצם כולל עצם ובשר, ובשר שוכר הוא כפל דבר, וכל אחד כנוי אל הגוף הכלול משניהם: וענין מאמרו פה אך עצמי וגו', ויפה כוונת לבוא אלי: וישב עמו חדש ימים, לדעת המתרגם האשכנזי הוא מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וכשישב עמו חדש ימים, אז אמר לבן ליעקב וגו': חדש ימים, פי' חדש שלם כי לא תשלם לנו החדש כי אם ביום שלם לא במקצת היום: (טו) הכי אחי אתה, לשון תמיה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם. (רש"י), וכן תרגמו פה אונקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ועיין מ"ש בפ' תולדות (בראשית כ"ז ל"ו): ועבדתני, ותעבדני, ולשון הרמב"ן לא ספר הכתוב שהי' יעקב עובד אותו ויתכן כי מנגת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצא הלאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והי' הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהי' יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרי' וגם אני איני רוצה שתהי' העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה אתה מבקש במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו' שנים ברחל והעבודה אין רבתה היא מדעה הצאן כי לא היו צריכים ובה היו מדברים עכ"ל: משכורתך, הנפרד משכרת נפלם מולכדת, מתכנת הלבנים (שמות ה' ח'), שבכנוי ישתנה הקולם לצירק במתכנתה (שמו' ל' ל"ז), והנה הפעל בבנין בעברי, הפס כנהוג וציורו מה יהי' משכרתך, וכן מתורגם בל"א: (טז) וללבן שתי בנות, הפסיק הכתוב בזה קודם תשובת דבריו של יעקב, לפי שהיא הקדמה לתשובתו, שהי' לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לכן בקש את הקטנה: (יז) רכות, כמשמעו מורה על חולשת העינים, כאשר באר המתרגם

תאר ויפת מראה: יח ויאהב יעקב את רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה: יט ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר שבה עמדי: כ ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה: כא ויאמר יעקב אל־לבן הבה את־אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: כב ויאסף לבן את־כל־אנשי המקום ויעש משתה: כג ויהי בערב ויקח את־לאה בתו ויבא אתה אליו ויבא אליה: כד ויתן לבן לה את־זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה: כה ויהי בבקר והנה־הוא לאה ויאמר אל־לבן מה־זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני: כו ויאמר לבן לא־

יעשה

אונקלוס

בריוא ויאיא בחזוא: יח ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחינך שבע שנין ברחל ברתך זעירתא: יט ואמר לבן טב דאתין יתה לך מדאתין יתה לגבר אוחרן תיב עמי: כ ופלח יעקב ברחל שבע שנין והוו בעינוהי כיומין זעירין בדרחים יתה: כא ואמר יעקב ללבן הב ית אתתי ארי שלימו יומי פולחני ואעול לותה: כב וכנש לבן ית כל אנשי אתרא ועבד משתיא: כג והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיליתה לותיה ועאל לותה: כד ויהב לבן להית זלפה אמתיה ללאה ברתיה לאמהו: כה והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה דא עבדת ליהלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: כו ואמר לבן לא

יתעביד

תרגום אשכנזי

שען פאן בילדונג אונד שען פאן פארבע. (יח) יעקב ליבטע רחל, אונד שפראך: „איך וויל דיר זיבען יאהרע דיהנען אום דיינע יינגסטע טאכטער רחל.“ (יט) לבן שפראך: „בעססער איזט עז, איך געבע זיא דיר, אלז איינעם אנדערן; בלייבע בייא מיר!“ (כ) דארויף דיהנטע יעקב זיבען יאהרע אום רחל; זיא ווארען אבער אין זיינען אויגען וויא איינצעלנע טאגע, זא זעהר ליבטע ער זיא. (כא) יעקב שפראך צו לבן: „גיב מיר נונמעהר מיינע פרויא, דען מיינע צייט איזט הערום, דאס איך איהר בייאוואהנע.“ (כב) לבן פערזאממעלטע אללע לייטע דעס ארטעס, אונד מאכטע איין גאסטגעבאט. (כג) דעס אבענדס נאהם ער זיינע טאכטער לאה, פיהרטע זיא צו איהם, אונד יעקב וואהנטע איהר בייא. (כד) לבן גאב איהר זיינע מאגד זלפה, נעמליך זיינער טאכטער לאה, צור מאגד. (כה) אלז דער מארגען קאם, זיהע, זא וואר עז לאה; זא שפראך ער צו לבן: „וואז האסט דוא מיר געטהאן? האבע איך דיר ניכט אום רחל געדיהנט? ווארום האסט דוא מיך דען בעטראגען?“ (כו) לבן שפראך:

אן

רש״י

שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד (ישעיה מ״ד י״ג) קונ״פאס בלע״ז (בל״א רעגעל. צירקעל): מראה. הוא זיו קלסתר: יט אעבדך שבע שנים. הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים (בראשית כ״ז מ״ד) ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימני׳ הללו למה לפי שיודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק ת״ל בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת״ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רימהו: כא מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כך אלא להוליד תולדות אמר כן: כה ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים

לרחל

באור

המתרגם האשכנזי והרשב״ם מפרש בהפך, וז״ל רכות נאות וירש בלע״ז והוא אווער״ש (אפפעןֹ, פרייא בל״א), וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה, ועינים שחורות אינן רכות כלבנים עכ״ל, וכן ת״א ועיני לאה יאיין, ואולם אין משמעות המשך הכתוב מסכים לזה: יפת תאר, על צורת הפנים ושאר האיברים כמו דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים אשר הם בערך השווי והממוצע וכן קומת הגוף כמו ובמחוג׳ יתארהו (ישעיה מ״ד י״ג), וכתב רש״י קונפא״ש בלע״ז, ובל״א (רעגעל, צירקעל): ויפת מראה, הוא זיו קלסתר, ובצבע העור שהי׳ לבן נא ואדום והשער שחור כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות לבד: (יח) ברחל, בעבור רחל, וכן תרגם יב״ע, בגין רחל: (כ) כימים אחרים, כלומר היו בעיניו כימים מעטים, ולפי שאחד מעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד: באהבתו, מקור עם תוספת ה״א, ונשתנה הה״א לתי״ו בכנוים, או הוא שם במקום המקור, ושיעורו בעבור אהבו אותה: (כא) כי מלאו ימי, פשוטו כתרגומו של אונקלוס, ארי שלימו יומי פולחני, וכן תרגם יב״ע, וכן מתורגם בל״א, והם שבע שנים שעבדתיך: (כד) ויתן לבן לה, וחוזר ומפרש ללאה בתו, ולכן הוסיף המתרג׳ האשכנזי (נעמליך): (כה) והנה הוא לאה, ענינו, והנה נודע לו שהיא לאה, או וירא

והנה

יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה: כז מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות: כח ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה: כט ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו לה לשפחה: ל ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה ויעבד עמו עוד שבע שנים אחרות: לא וירא יהוה כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה: לב ותהר
לאה

אונקלוס

יתעביד כן באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא: כז אשלים שבועתא דא ונתן לך אף ית דא בפולחנא דתפלח עמי עוד שבע שנין אוחרנין: כח ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דדא ויהב ליה ית רחל ברתיה ליה לאנתו: כט ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה אמתיה לה לאמהו: ל ועאל אף לות רחל ורחים אף ית רחל מלאה ופלח עמיה עוד שבע שנין אוחרנין: לא וחזא יי ארי שנואתה לאה ויהב לה עדוי ורחל עקרא: לב ועדיאת
לאה

תרגום אשכנזי

־אן אונזערם ארטע פפלעגט עז ניכט צו געשעהען, דאס מאן דיא יינגסטע פאר דער עלטעסטען אויזגעבע. (כז) האלטע דיא האכ־ צייטוואכע מיט דיזער אויז, זא זאללסט דוא אויך דיזע בעקאממען פיר דען דינסט; דען דוא בייא מיר נאך זי־ בען אנדערע יאהרע דיהנען זאללסט. (כח) יעקב טהאט אלזא, ער הילטנעמליך דיא האכצייטוואכע דער לאה אויז; דא גאב איהם לבן זיינע טאכטער רחל צור פרויא. (כט) לבן גאב זיינער טאכטער רחל זיינע מאגד בלהה צור מאגד. (ל) יעקב קאם אויך צור רחל, האטטע אבער רחל ליבער אלז לאה; אונד דיהנטע בייא איהם נאך פער־ נער זיבען יאהר. (לא) אלז דער עוויגע זאהע, דאס לאה געהאסט וואר, עפפנע־ טע ער איהרע בערמוטטער; רחל אבער וואר אונפרוכט־ באר. (לב) לאה וואורד שוואנגער,
אונד

רש"י

לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים: כז מלא שבע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת וכן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן: ונתנה לך לשון רבים. כמו נרדה ונבלה ונשרפה (בראשית י"א) אף זה לשון ונתן: גם את זאת: מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נשואיה: ל שבע שנים אחרות. אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואע"פ שברמאות בא עליו: לב ותקרא שמו ראובן. רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור:
לך הפעם

באור

והנה היא לאה, וכן תרג' יב"ע, ואסתכל בה והא היא לאה, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרשב"ם בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה, וכן והנה חלום (בראשית מ"א ז'). עכ"ל: (כו) לא יעשה כן במקומנו, כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם. (הרמב"ן וכ"פ ר"ע ספורנו): לתת, לאיש, מלא שבע זאת, אין מלת זאת תאר לשבוע, כי השי"ן של שבוע בשוא להורות שהוא סמוך ולא יסמך השם אל התאר שאחריו, ועוד ששבוע לשון זכר הוא כמו שבעה שבעת (דברים ט"ז ט'), שבוע אחד (דניאל ט' כ"ז), והי' כ"ל שבוע זה, ולכן פי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע שמלת זאת חוזרת על לאה, שבוע של זאת, וכן ת"א שבועת' דדא, וכן תרגם יב"ע והמתרג' האשכנזי, ורש"י מפרש שבוע בל"א שבעה, שטיי"נא בלע"ז, והוא השם המופשט מן שבעה כאומר בל"א (זיבענטלינג), והנה ענין מלת מלא, אין כוונתה כענין מלאו ימי, כי כבר מלאו ימי עבודתו, רק הכוונה על שבעת ימי המשתה, כי אולי נהגו בהם ככבדי האומו' מימי קדם כענין באבילו' דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים (לקמן נ' י'), והרמב"ן מפרש גם זה יגל השלמת העבוד', מלא שבוע השניה של לאה זאת, ע"ש שמפרש בב' אופנים, ולא ראיתי להאריך: ונתנה לך, לשון רבים כמו נרדה ונבלה שם (שם י"א ז'), ונשרפה (שם ג'), אף זה לשון ונתן, זה פי' רש"י (ו הי' עתיד למדברים מבנין הקל בתוספת ה"א האמנת י"ו בסוף) ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש במאמר אחרים ור"א אמר נכאן שהוא נפעל (והוא עבר לנקבה נסתרת) והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש והנתן לך, והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שבלבו נהיה בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה (הרמב"ן), והרשב"ם מפרש שהוא מלשון נפעל, אבל אונקלוס ויב"ע שתרגמו, ונתן, כוונתם כפי' רש"י, כי בבנין נפעל מדרש זה דרכם לתרגם בהתפעל משרש יהב, והי' להם לתרגם, ותתיהב, אבל בבנין הקל משרש נתן דרכם לתרגם העבר בשרש יהב, והעתיד בשרש נתן, הנה זאת חקרנוה היטיב ואין בו ספק כלל, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה ואין להכריע ממנו א' מב' הפירושים: גם את זאת, מיד לאחר שבעת ימי המשתה: בעבדה, בשביל העבודה: אשר תעבד עמדי, אחר נישואי רחל: עוד שבע שנים אחרות, כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה כשתי בנותיך: (כט) את בלהה שפחתו, להיות לה לשפחה: (ל) ויאהב גם את רחל, וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה, רוב גם הפוכים כן בתורה, וכן וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), גם תברכו אותי, וכן גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), הנה לאכתי רגלך ובעשיתה בפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך: (הרשב"ם): (לא) כי שניאה לאה, לא הי' שונא אותה אלא לפי שהי' אוהב את רחל יותר קרא ללאה שנואה כלומר כנגד אהבתה של רחל היתה שנואה וכן האחת אהובה והאחת שנואה (דברים כ"א ט"ו), ולפי שהיתה בושה בדבר, ראה אלהים את עניה, ועיין עוד בפי' הרמב"ן: ורחל עקרה, נשארה עקרה כמו שהיתה, ובשביל שכתוב לפנינו שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתוב כן:
(לב) יאהבני

לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי־ראה יהוה בעניי כי עתה יאהבני אישי: לג ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי־שמע יהוה כי־שנואה אנכי ויתן־לי גם־את־זה ותקרא שמו שמעון: לד ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי־ילדתי לו שלשה בנים על־כן קרא־שמו לוי: לה ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את־יהוה על־כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת: * ל א ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה ותאמר אל־יעקב הבה־לי בנים ואם־אין מתה אנכי: ב ויחר־אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר־

מנע

אונקלוס

לאה וילידת בר וקרת שמיה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עולבני ארי כען ירחמנני בעלי: לג ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי סנואתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמיה שמעון: לד ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידית ליה תלתא בנין על כן קרא שמיה לוי: לה ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד:

ל א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ב ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר המני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין

די

תרגום אשכנזי

אונד געבאר איינען זאהן, דיזען נעננטע זיא: ראובן; דען זיא שפראך: „דער עוויגע האט מיין עלענד אנגעזעהען, אונד נונמעהר ווירד מיין מאן מיך ליבען.“ (לג) זיא ווארד אבערמאלס שוואנגער, אונד געבאר איינען זאהן, אונד שפראך: „וויל דער עוויגע געהערט, דאס איך געהאסט בין, זא גאב ער מיר אויך דיזען;“ אונד נעננטע איהן: שמעון. (לד) זיא ווארד אבערמאלס שוואנגער, געבאר איינען זאהן, אונד שפראך: „נונמעהר ווירד מיין מאן מיר פערבונדען ווערדען, דען איך האבע איהם דרייא זעהנע געבארען;“ דאהער נעננטע מאן איהן: „לוי.“ (לה) זיא ווארד פערנער שוואנגער, אונד געבאר איינען זאהן, דא שפראך זיא: „נון וויל איך דעם עוויגען דאנקען,“ דארום נעננטע זיא איהן: יהודה; זאדען הילט זיא איין מיט געבערען.

ל (א) אלז רחל זאהע, דאס זיא דעם יעקב קיינע קינדער געבארען, דא בענייד עטע רחל איהרע שוועסטער, אונד שפראך צו יעקב: „שאפפע מיר קינדער! וואָ ניכט, זאָ שטערבע איך.“ (ב) דא ענטבראננטע יעקב'ס צארן איבער רחל, אונד ער שפראך: „בין איך דען אן דער שטעללע גאָטטעס, וועלכער

רש"י

לד הפעם ילוה אישי. לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי: בכלם כתיב ותקרא וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה. ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: לה הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות:

ל א ותקנא רחל. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים: הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשו' כמת: ב התחת. וכי במקומו אני: ממך את אומרת שאעש' כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו

בנים

באור

(לב) יאהבני, באותיות הפתח תחת היו"ד, והראוי יאהבני, כמו פן תדבקני (בראשית י"ט י"ט), הבדל יבדילני (ישעי' נ"ו ג'): (לד) ילוה, לשון חבור, יתחבר אלי בעלי: על כן קרא שמו לוי, הקורא, והרשב"ם כתב יש לומר שיעקב קרא לו שם עכ"ל, ולפי משפט הלשון שהתחיל ותאמר עתה הפעם, ראוי לכתוב קראה ולכן דרשו חכמים בזה, ועיין בב"ר: (לה) הפעם אודה, לשון הראב"ע כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת עכ"ל: ותעמד מלדת, פסקה:

ל (א) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, על דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים, ואם אין תמות בצער, דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה. (הרמב"ן): מתה אנכי, טעמו מלרע שהוא בינוני אבל מתה עלי רחל (לקמן מ"ח ז'), טעמו מלעיל שהוא לשעבר. (ב) ויחר אף יעקב ברחל, שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו לכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה:

והנה

מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן: ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה: ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן: ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן: ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב:

ח ותאמר

אונקלוס

דִּי מְנַע מִנִּיךְ וַלְדָּא דִמְעַיִן: ג וַאֲמַרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוֹל לְוָתַהּ וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי וְאֶתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ: ד וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעָאל לְוָתַהּ יַעֲקֹב: ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר: ו וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ וְאַף קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בָּר עַל כֵּן קְרָת שְׁמֵיהּ דָּן: ז וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב:

ח ואמרת

תרגום אשכנזי

וועלכער דיר לייבעספרוכט פערזאגט האט? (ג) זיא שפראך: היר איזט מיינע מאגד בלהה; קאממע צו איהר, דאס זיא קינדער בעקאממע, דיא איך אויף מיינעם שאאס ערציהע, זא ווערדע איך דורך זיא אויך געבויעט ווערדען. (ד) זיא גאב איהם אלזא איהרע מאגד בלהה צור פרויא, אונד יעקב וואהנטע איהר בייא. (ה) בלהה ווארד שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב איינען זאהן. (ו) דא שפראך רחל: גאטט וואר מיין ריכטער, אונד האט אויך מיינע שטיממע ערהערט אונד מיר איינען זאהן געגעבען; דארום נעננטע זיא איהן: דן. (ז) בלהה, רחלס מאגד, ווארד אבערמאלס שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען צווייטען זאהן.

(ח) דא

רש"י

בני' אני יש לי בנים. ממך מנע ולא ממני: ג על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בני' מהג' וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: ו דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני: ח נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול (דברים ל"ב ה') נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים ע"י ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתלתי בקשות החביבו' לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה

באור

והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שנה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים, ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא נתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא של שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו כשמעה תפלתו שהו' צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא, (הרמב"ן): התחת, במקום: (ג) ותלד על ברכי, ת"א ויב"ע, ותליד ואנא אירבי, וכן מתורגם בל"א: ואבנה, עיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ו ב'): גם אנכי, לפי פשוטו כאחותי: (ה) ותלד ליעקב בן, הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן. (הרמב"ן), וז"ל ר"ע ספורנו, ויתן לי בן, והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שהיו בני השפחות להן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדניה (שמות כ"א ד'), לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך (לעיל י"ו ו'), ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם רצויים לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א י"ב) עכ"ל, ולפי דעתי לא מן השם הוא זה, כי זהו מחוקי התורה ומשפטיה להיות בן השפחה עבד עולם לאדוניו ולבן הגבירה ולהיות נחשב כאמו השפח' ושלא להיות בתורת ירושה כלל, ושלא להתיחס אחר אביו רק אחר אמו השפחה: ואולי קודם שנתנה התורה היו כולם שוים לירושה ולהתיחס, וראי' לזה ממאמר שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (שם י'), ולא היתה צריכה לומר זאת אם הי' אז המנהג כן, ומדוע ירע זאת בעיני אברהם אם אינו במשפט הירושה, גם אם נדחה ישמעאל בעבור היותו בן השפחה, מדוע נדחו בני קטורה, כיעם שהיתה פילגש, לא היתה שפחה, כי לקחה אחר מות שרה, והנה ראינו שנדחה עשו מהתיחס של יצחק אף שהי' בן הגבירה, אבל יראה לי כי אז היה המנהג להיות הכל תלוי ברצון האב, ובידו לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, גם לתת הירושה לאחד מבניו ולסלק האחרים מכל וכל, והיו כולם שוים בני הגבירות ובני השפחות, את אשר יבחר בו האב יקריב אליו, ולכן נקשה שרה מאברהם לאמר גרש האמה הזאת ואת בנה (שם), להיות כי ברצונו הדבר תלוי, ואברהם הי' רע בעיניו לסלקו מירושתו כי הי' אוהב אותו, והי' רוצה שירשו שניהם כחלתו יצחק וישמעאל, ואולי לא הי' עושה רצון שרה בזה (אף שלא הקפיד על אמתו, וכבר אמר לשרה בעת שהרתה הגר הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך שם י"ו ו'), ואפשר הי' מגרשה גם כעת לרצון שרה אבל לא את בנו, לכן נאמר וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (שם י"א), ולא על אודית שפחתו) עד שאמר לו השם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע (שם י"ב), והנה אחר שגלה לו השם כי רק ביצחק יקרא לו זרע, לכן שלח מעל פניו גם בני קטורה, ובבני יצחק היתה נסבה מאת ה' שימכור עשו את בכורתו ליעקב, וגם הברכות תוסבנה אליו, ולא נתיחס עשו ליצחק כמו שדרשו חז"ל ביצחק ולא כל יצחק, אולם בני יעקב היו כולם רצויים לפני השם, ואהובים בעיני יעקב אביהם, לכן נתיחסו כולם אליו בין לירושה בין לכבוד ומעלה, באין להשגיח על אמותם אם הם גבירות או שפחות, ועל המנהג הזה הי' רשות ביד יעקב לקחת מעלת הבכורה מראובן ולתתה ליוסף, ואולי לזה כוונה התורה בפרשת כי תהיין לאיש שתי נשים וגו' לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דברים כ"א ט"ו וט"ז), שלא יהי' עוד המנהג כמקדם, ולא יהי' עוד רשות להעביר הבכורה מבן האחד של השני. ככ"ל: (ו) דנני, עיין מה שכתבתי בתקון סופרים בענין הדגש שבנו"ן השנית, ולשון ר"ע ספורנו דנני אלהים צדיק

ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּגָד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה

שפחת

אונקלוס

ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי כַּד אִתְחַנַּנִּית בִּצְלוֹתִי חֲמֵידִית דִּיהֵי לִי וְלָד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃ ט וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה אַמְהַתַהּ וִיהַבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ׃ י וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר׃ יא וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ גָּד׃ יב וִילֵידַת זִלְפָּה

אמתא

תרגום אשכנזי

(ח) דא שפראך רחל: וועטטאייפערונגען גאטטעס האבע איך מיט מיינער שוועסטער געוועטטאייפערט, בין איהר אויך ביגעקאממען; אונד נעננטע איהן: נפתלי. (ט) אלז לאה זאהע, דאס זיא איינגעהאלטען מיט געבערען, נאהם זיא איהרע מאגד זלפה, גאב זיא דעם יעקב צור פרויא. (י) דיזע זלפה, מאגד דער לאה, געבאר דעם יעקב איינען זאהן. (יא) דא שפראך לאה: דאז גוטע גליק איזט געקאממען (בגד)! אונד נעננטע איהן: גד. (יב) זלפה, מאגד דער לאה,

געבאר

רש"י

נתקבל' תפלתי ומ"א יש רבים בלשון נוטריקון: י ותלד זלפה. בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה: יא בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא ודומה לו העורכים לגד שלחן (ישעי' ס"ה) ואגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא (דניאל ג') ולא ידעתי על מה נכתבה תיבה אחת ד"א למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת

בי

באור

צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון, וגם שמע בקולי, ואף על פי כן קבל תפלתי עכ"ל, ומכוון פה שם אלהים שהוא דין, גם מלת וגם, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שכתב דנני וחייבני וזכני, והוא מב"ר, וכ"ה בנוסחאות החדשות ובנוסחאות הישנות כתוב דנני וזכני, ותמה הרא"ם כי איננו כנוסח הב"ר, ואף מלת וגם איננה מכוונת, ולפי הנוסח החדש ניחא: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי וגו', ענינו ההפוך והעוות ופירושו נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה וגם יכולתי וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה (ירמי' ב' ל"א), שלהבת יה (ש"ה ח' ו'), עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), כהררי אל (תהלים ל"ו ז') וכו', ויש מפרשים מזה (ר"ל מן פתיל תכלת שהוא חוט כפול ושזור), נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהי' שזור הוא יותר חזק (רד"ק בשרשים שרש פתל), וכן פי' הראב"ע וז"ל נפתולי, שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל (שמואל ב' כ"ב כ"ז), וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי עכ"ל, ומזה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ומלת אלהים תרגם כהראב"ע, ויש עוד פירושים אחרים, לדעת מנחם בן סרוק והרשב"ם הוא מלשון חיבור, ורש"י פירש מלשון עקש ופתלתל (דברים ל"ב ה'), והוא קרוב לפי' הרד"ק אבל הוא מפרש עם אחתי, להיות שוה לאחתי (ולא כנגד אחתי כדעת הרד"ק), ואיננו מיושב היטיב לפי פירושו גם יכלתי, גם לפי הסברא היו דברי' אלה כנגד מה שקנאה באחותה פן תגבר עלי' באהבת בעלה בעבור בני', וע"ז תשוב מאמרה, השתדלתי אליה לנצחה, נתתי שפחתי לבעלי, וגם השתדלותי עמדה לי ונצחתי', וא"ת לשון תפלה, וכתב הרשב"ם נו"ן ראשונה בשביל נו"ן שני', וכן נכסף נכספתה (בראשית ל"א ל'), נשאל נשאל דוד (שמואל א' כ' כ"ח) עכ"ל, ור"ל שהמקור מבנין נפעל הוא, הִנָּכֵסֹף, הִשָּׁאֵל, אבל אין הנדון דומה לראי', כי מלת נַפְתּוּלֵי פה היא שם לרבים סמוך והנפרד נפתולים והיחיד נפתול, ולא מקור, ומשקלי השמות משתנים אינם שומרים את תמונתם: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת, לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עלי' בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ולאברהם וליצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית (הרמב"ן): (יא) בגד, הקרי הוא שתי תיבות בא גד, ופירושו בא מזל טוב כמו הערכים לגד שלחן (ישעי' ס"ה י"א), וכן הוא בלשון ערבי והוא כוכב צדק, שיורה על כל דבר טוב, וכן במס' שבת (ד' ס"ז ע"ב) גד גדי וסנוק לא, פי' התמזל מזלי ועיף אל תהי, וכתיב במלה אחת בלא אל"ף ופירושו במזל טוב בא זה, וכן פי' רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק (בשרשים שרש גד בשם רבי משה הכהן) לשון מזל וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ואונקלוס לא שינה המלה רק תרגמה בב' מלות, אתא גד, ועוד הביא הרד"ק בשרש גדד פי' אחר, בא גד, כלומר גודד הגדוד כי בהולדו הי' לה גדוד בנים, וחבר אליו גד גדוד יגודנו (לקמן מ"ט י"ט), לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג' ט"ז), והנון בהם תמורת הכפל, וכן הראב"ע הביא פי' זה, והרשב"ם כתב וז"ל בא גד, בא אליכם מזל טוב וכו' וכן בבראשית רבה אתא מזליה דביתא (בנוס' ב"ר שלפנינו הוא אתא גדא דביתא) והמפרש לשון גדוד טועה הוא, שאעפ"י שהשוות מעין האמירה כמו ראובן, כי ראה ה' בעניי, ושמעון כי שמע ה' (ר"ל ואין צריכין להיות מדוקדקים ממש כשרשם בלי הוספת או חסרון איזה אותיות), אמירת האשה אין לכו לכותבה שלא כעין עיקר הדיבור, וגד איננו יכול להיות לשון גדוד בלא כפילות של שני דלתי"ן, יָגוֹדּוּ על נפש צדיק (תהלים צ"ד כ"א), דגש תחת הדל"ת שנייה החסירה, כמו וַיָּמֹכּוּ בעונם (תהלים ק"ו מ"ג), וַיָּסֹלּוּ עלי ארחות אידם (איוב ל' י"ב), יָסֹבּוּ עלי רביו (שם ט"ז י"ג), בכלם דגש תחת אות החסירה עכ"ל מוגה מפי' הרשב"ם כ"י, ולפי דברי הרד"ק שהנון תמורת הדגש נסתרו דבריו, גם בלא"ה אף בגזרת הכפולים נמצאו שמות בחסרון אות הכפל, מהם בקמץ ומהם בפתח, ומהם פעמים כן ופעמים כן, וגם הפתוחים כשיבאו באתנח וס"פ על הרוב הם קמוצים, כמו טל גן חג ובא"ס טל גן חן, ועוד רבים כמוהם, ואין בהם דגש לחסרון ע"ן הפעל, לפי שלא יבא נחות בלתי נקוד אך כשיבאו ברבוי או בכנוים

תדגש

שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ * יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי

ולקחת

אונקלוס

אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃ יג וַאֲמָרַת לֵאָה תּוּשְׁבְּחָא הֲוָת לִי אֲרֵי בְּכֵן יְשַׁבְּחוּנַנִי נְשַׁיָּא וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמָרַת רָחֵל לְלֵאָה הָבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ׃ טו וַאֲמָרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי

ולמיסב

תרגום אשכנזי

געבאַר דעם יעקב איינען צווייטען זאָהן.
(יג) דאַ שפּראַך לאה: = צו מיינר גליקועליגקייט, דען דיאַ טעכטער פּרייזען מיך גליקזעליג; = אונד נענטע איהן: אשר.
(יד) ראובן גינג צור צייט דער ווייצענערנטע, פֿאַנד אַלרוין אויף דעם פֿעלדע, אונד בראַכטע איהן זיינער מיטטער לאה; דאַ שפּראַך רחל צו לאה: =גיב מיר דאָך אויך פֿאָן דיינעם זאָהנס אַלרוין! =
(טו) יענע אַנטוואָרטעטע: = איזט עז ניכט גענוג, דאַס דוא מיינען מאַן וועג נימםסט,

זאָ

רש"י

בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: יד בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשטו ידם בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאי'. סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: טו ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנ' לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק

לא

באור

תרגם למ"ד הפעל, כמו ירד לְגַנּוֹ וגו' לרעות בַּגַּנִּים (ש"ה ו' ב'), כי טל אורת טַלֶּךָ (ישעי' כ"ו י"ט), חלב חַגִּי (שמות כ"ג י"ח), ולכן מלת גד שהוא שם לגדודי חיילות אף במאמרה, תוכל להיות מן הכפולים ממשקל פַל כמו עם יש הקמוצים גם בלי אס"ף ולא ידגשו רק כשיבאו בכנוי' או ברבוי, עַמֵּי יַמִּים, ואז ישתנה קמץ פ"פ לפתח בעבור הדגש שאחריו, ויתכן להיות הערכים לַגַּד שלחן, ג"כ מענין גדודי השמים כמו שפי' שם הראב"ע ויהי' השם מהפתוחים, ממשקל פַל, ובא פה קמץ בעבור האתנח, ולא נמצא ברבוי ובכנויים, ועל דרך סברא תהי' בהם הפ"א פתוחה ואחרי' דגש, ונעשה אח"ז שם עצם פרטי לבנה: (יג) באשרי, מקור מן הקל, ויוכל להאמר כל הבנין ממנו, כ"כ במכלול יופי, ולפי דעתי (בעבור שלא נמצא השרש הזה מענין ההלאה כ"א בבנין פִּעֵל וּפֻעַל) יהי' שם במשקל פעל, אשר ישתנה לקמץ בכנויים כמו מוגרן גרני ומן חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ, ועם שלא נמצא משקל כעל משרש זה במקרא הנה מצאנוהו בבעלי הלשון הקדמונים שיקראו את ההגלא"ה האחרונה בשם אוצר האמיתי, ולשון הרשב"ם באשרי, אני עומדת באישור ובשבח שמאשרות אותי בנות עכ"ל, ובנוסח הדפוס מוטעה: כי אשרוני בנות, כי הנשים אומרות עלי אשרי שהיו לו כמה בנים בין ממני בין משפחתי: (יד) דודאים, סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין (ובל"א ג"כ יאסמין) כך מצאתי בפי' רש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו נזכרו רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין (דף נ' ע"ב) האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסנא שאמרו כאן (בברכות דף מ"ג ע"ב) מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה. (הרמב"ן), והנה רש"י עצמו סותר דבריו כי בברכות (שם) איתא האי סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים, ופירש"י סמלק, יסמי"ן קורין לו בלשון ישמעאל והוא מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל שורה, ואח"ז אמרו הני סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים, ופירש"י סיגלי, ויו"לש, ובל"א (פֿיילכען), הנה מפורש שם שהם ב' דברים שונים, ומה שרוצה הרא"ם להגיה פה ברש"י סמלק במקום סיגלי, הנה ראיתי בב' נוסחאות כ"י על קלף (שהאחת מהן נכתבה בשנת רמ"ט) והנוסח שם ג"כ סיגלי: עוד כתב הרמב"ן וז"ל והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב"ר גם כן רבי חייא ברבי אבא אמר יברוחין, והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח (ש"ה ז' י"ד), והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים או הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועיל להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם עכ"ל, והרשב"ם כתב דודאים, דודאי תאנים, כדכתיב הדודאים נתנו ריח עכ"ל, והנה בב"ר יש עוד ב' דעות, רבי יצחק אמר שעורין, רבי יהודה ברבי סימון אמר מייפין, ואין א' מהם כדברי הרשב"ם כי מייש בלי ספק איננו תאנה ממה שאמרו בתמיד (דף כ"ט ע"ב) כאלו היו רגילין (בעצי המערכה) במרביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן רבי אלעזר מוסיף אף של מייש ושל אלון ושל דקל ושל שקמה, ובפ' חלק (דף צ"ט ע"ב) אמרו מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי (שהוא עשב כמ"ש בברכות שמברכין עליו בורא עשבי בשמים) רבי יונתן אמר סינבוק, ופי' הרשב"ם דלא כמאן, ובאמת שאין נראי' שהביא מהכתוב בש"ה ממש, ובמה יוכיח שהכוונה שם על התאני', ואנו רואין שאין התאנה נותנת ריח כלל: היוצא מכל זה כיון שמצאנו כי בגמרא מפרש רב יברוחי ובב"ר פי' כן רבי יצחק בר אבא, ונלוה עליהם הגר אונקלוס שהי' קודם להם בימי ר"א ור"י וגם יב"ע תרגם כן, ואף ב' הפשטנים הראב"ע והרמב"ן קבלו הבאור הזה ונלוה עליהם הרד"ק בשרשים שרש דוד שכתב שם וז"ל אפשר שתהיה הא' נוספת או הם שרש אחר והם שרש עשב שהוא כדמות אדם זכר ונקבה מנדרגור"ש בלע"ז עכ"ל, ואף בהעתקה המיוחסת לע' זקנים הועתק מנדרגור"ש שכן שמו בלשון יון ובלשון רומי ובל"א (אַלרוין), והוא הנקרא בלשון ערבי יברוח, לכן בחר בו גם המתרגם האשכנזי ותרגם כמוהם: (טו) המעט קחתך את אישי, הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשי עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם יצועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז' י"ז), ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם וי"א כי הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים כנגד מלשון עת דדים (יחזקאל י"ו ח'), ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי. (הרמב"ן): ולקחת, מקור נקבה

הפ"א

ולקחת גם את דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך: טז ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני וישכב עמה בלילה הוא: יז וישמע אלהים אל לאה ותהר ותלד ליעקב בן חמישי: יח ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר: יט ותהר עוד לאה ותלד בן ששי ליעקב: כ ותאמר לאה

זבדני

אונקלוס

ולמיסב אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא חלף יברוחי דבריך: טז ואתא יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא: יז וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי: יח ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהביה אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר: יט ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: כ ואמרת לאה

יהב

תרגום אשכנזי

זא ווילסט דוא נאך מיינעם זאהנעס אלרוין אויך נעהמען? רחל שפראך: ער זאלל אויך דיזע נאכט בייא דיר ליגען פיר דיינעס זאהנעס אלרוין.
(טז) אלז יעקב אבענדס פאם פעלדע קאם, גינג לאה איהם ענטגעגען, אונד שפראך: צו מיר קאממע! דען איך האבע דיך געמיטהעט פיר מיינעס זאהנעס אלרוין; אונד ער לאג בייא איהר דיאזעלבע נאכט.
(יז) גאטט ערהערטע לאה, זיא ווארד שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען פינפטען זאהן.
(יח) לאה שפראך: גאטט האט מיך בעלאהנט, דאס איך מיינעם מאננע מיינע מאגד געגעבען; אונד נעננטע איהן: יששכר.
(יט) אבערמאלס ווארד לאה שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען זעכסטען זאהן. (כ) דא שפראך לאה: גאטט

רש"י

לא זכתה ליקבר עמו: טז שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שילא משם יששכר: יז וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: כ זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית זבול (מלכים א' ח') הירבירג"א בלע"ז (בל"א הערבערג) בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא

באור

הפ"א, והלמ"ד לשמוש מאותיות בכל"ם, והוא בלשון תמיה ותרגו עוד לקחת גם את דודאי בני? וכן ת"א ולמיסב, ויותר מבואר ומקושר היטב ב' הפעלים בתרגום יב"ע, ואכת בעיא למיסב, וכן מתורגם בל"א, אבל אין לפרש שהוא עבר המהופך לעתיד והלמ"ד שרש והוא נוכח לנקבה, שא"כ ראוי' להיות התי"ו דגושה כמשפט כמו ולקחת נידך (מלכים א' י"ד ג'), (גם ראוי' להיות התי"ו בשוא, כמשפט שני שואין בסוף התיבה שמנוקדין שניהם, כי משפטו ולקחת, רק שנפתחה התי"ו להרחיבה), ומצאנו דומה לה ולקחת רצון מידכם (מלאכי ב' י"ג), ורבי יונה כתב כי שניהם מקור שלם והלמ"ד פ"א הפעל והנכון מה שכתבנו כי הלמ"ד בשניהם לשמוש כי לא מצאנו מקור שלם בתוספת ה"א או תי"ו אלא אם כן הפ"א בקמץ חטף כמו שמרה או בשוא כמו שמעה או בחירק כמו ליראה לשמצה או בפתח אם תהיה העי"ן גרונית כמו לאהבה, אבל בקמץ רחב לא מצאנו: לכן, בעבור כן: תחת דודאי בנך, חלף ושכר: (טז) ויבא יעקב וגו' ותצא וגו', הכוונה כמו שביאר המתרגם האשכנזי, כאשר בא יעקב מן השדה בערב יצאה לאה לקראתו, ומה שיצאה לקראתו מדרך המוסר עשתה זאת, לפי שיעקב לא ידע בדבר והיה הולך כדרכו לבית רחל ולא היה מדרך המוסר שתוציאנו לאה מבית אחותה אחר שנכנס שם: אלי תבא, אל אהלי כי לכל אחת היתה לה אהל בפני עצמה וכן כתוב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות וגו' (לקמן ל"א ל"ג: שכר שכרתיך, נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא, בידיעת המתואר וחסרון ידיעת התואר וכן את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד'), את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג'), ורבים כמוהם, ורז"ל בב"ר דרשו על זה: (יז) וישמע אלהים אל לאה, שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (יח) יששכר, שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי (הרשב"ם), אבל לפי שאין השי"ן השני' נקראת בשום מקום כמ"ש בתקון סופרים שלי, א"כ איך יהי' נשמע ממלה זאת שני שכרים, גם מלשון הכתוב נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי, נראה שלא נתכוונה רק על השכר הזה, ולכן אומר אני שבאמת הכל אחד והא' סבה אל הב', כי הלילה הזאת של רחל הי', רק לפי שנתנה שפחתה ליעקב, וראה השם השתדלותה להרבות בנים, סבב כל זה שרחל תבקש ממנה דודאים, ובשכרם תניח לה משכב הצדיק, ועי"ז נתעברה ממנו באותו לילה והולידה בן, והיה בצדקתה נהכירה כי מציאת הדודאים לא במקרה פשוט הי', רק בהשגחה אחת מסבב הסבות למען תת לה שכר טוב בעמלה, לכן כדי לתת שבח אל השם יתברך קראה שמו יששכר ע"ש עיקר הסבה ולא על המסובב עם כי הכל נאחז זה בזה, ור"ע ספורנו כתב שאמרה כי הב' בנים יששכר וזבלון נתן לה השם על ב' ההשתדלויות שעשתה, כי הא' קראה יששכר על ההשתדלות הראשון שנתנה שפחתה לאישה, ועל הב' אמרה זבדני אלהים אתי, נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים: (כ) זבדני אלהים אתי, השרש הזה אין לו ריע במקרא, ופי' בו הרא"בע והרשב"ם לפי הענין נתן לי חלק ומנה יפה, וכן ת"א זבד ה' יתי לי חולק טב, וכן פי' רש"י והמתרגם האשכנזי, ורבי יונה מפרש שעניינו נתן לי אלהים מתן טוב כי הוא דומה ללשון הערב שאומר הלשון הזה על המתנה, וכ"פ הרד"ק בשרשים שרש זבד, וכפל הכנוי זבדני אותי הוא לתוספת באור כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'), ולשון הרמב"ן לא מצאו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מלה מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלת בגד ככתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת כלמות ומלת בלעדי ויבאה מלשון בדים בדי עצי שטים (שם כ"ה י"ג וכ"ז ו' ול"ז ד'), ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ו'), כי ענפי האילן הנסים נקראים כן והשאילוה לבנים, יאכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג),

זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי

אונקלוס

יְהַב יְיָ יָתִי לִי חוּלַק טַב הָדָא וּמְנָא יְהֵי מְדוֹרֵיהּ דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ שִׁתָּא בְּנִין וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ זְבוּלֻן: כא וּבָתַר כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרַת יַת שְׁמַהּ דִּינָה: כב וְעָאל דּוּכְרָנָא דְּרָחֵל קֳדָם יְיָ וְקַבֵּל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ עִדּוּי: כג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בָּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יָת חִסּוּדִי: כד וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי

תרגום אשכנזי

גאָטט האט מיך אבגע־טהיילט מיט איינעם שענען טהייל, נונמעהר ווירד מיין מאַן מיט מיר וואָהנען, דען איך האבע איהם זעכס זעה־נע געבאָרען; אונד נענני־טע איהן זבולון.
(כא) הערנאַך געבאר זיא איינע טאָכטער, אונד נענני־טע זיא: דינה.
(כב) גאָטט בעראַכטע אויך רחל ווידער; ערהערטע זיא נעמליך, אונד עפפנע־טע איהרע בערמוטטער.
(כג) זיא וואַרד שוואַנגער, געבאר איינען זאָהן, אונד שפראַך: גאָטט האט מיי־נע שמאַך הינווענגענאָמ־מען. (כד) אונד נענטע איהן: יוסף, דאז הייסט: דער עוויגע ווירד מיר

רש"י

אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: **כא דינה.** פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה ונהפכ' לנקבה: **כב ויזכור אלהים את רחל.** זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שיסד הפייט האדמון כשע שלא אלה נבה לקחת' לו ונבהלה: **כג אסף וגו'.** הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו (ישעי' ד') ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט) אספו נגהם (יואל ד') וירחך לא יאסף (ישעיה ס') לא יטמן: חרפתי. שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים הלו בנך: **כד יוסף ה' לי בן אחר.** יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד

יהא

באור

לא כן בדיו (ישעי' י"ו ו'), ולכן אמרה לאה כי עשה לה אלהים זה הבן זבד טוב להיות בעלה מתלונן גבלה ויזבלני יתלונן בגלי וכן בנה בניתי בית זבל לך (מלכים א' ח' י"ג), להתלונן בגלו ולכבוד עליון יאמר כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (שם כ"ו), וכן שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם (תהלים י"ט ה'), ואונקלוס תרגם זבד טוב חולק טב ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי (כוונתו על תיב"ע כי בירושלמי לא נמצא תרגום על פסוק זה, ועיין בהקדמה מ"ש בענין תיב"ע, אבל בנוסח תיב"ע שבידנו נמצא נוסח אחר, עבד יתי ה' זבודין טבין) זווד יתי מימרא דה' זוודין טבין, ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בוי"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין, אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו נטיב לו והוי"ו והבי"ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תאוה ותאבה, גוי כתתי למכים (ישעי' נ' ו'), כמו על גבי חרשו חרשים (תהלי' קכ"ט ג'), וכן לקצבי הרים ירדתי (יונה ב' ז'), כמו לקצוי, וכן לפרפר למערב ארבע (ד"ה א' כ"ו י"ח), יאמר ממנו פרוור, אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים (מלכים ב' כ"ג י"א), ופירוש שניהם מה שהוא מקור החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרוור (בנוסח תרגו' ירושלמי שלנו ופרווליי ובנוסח תיב"ע שלנו ופרוילין), וכן תרגם יונתן מגרשות (יחזקאל כ"ז כ"ח), ובמשנה מלא תרווד תרבד, בטבלא שאין לה לבזבז במקומות שוכין ממנו לזויז ובמקומות שוכין ממנו לזויז, אילטב' אילטוה, וכן כיוצא בהן הרבה ונהגו בירושלמי אכיר בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך עכ"ל: הפעם, ענינו הפעם הזאת כמו שת"א, הדא זימנא, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ודרכה של המלה הזאת, לבוא בלא מלת הזאת, אבל ישנה בכחה: יזבלני, לשון דירה, יזבול עמי יהי' זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבל לך (מלכים א' ח' י"ג) ולשון רש"י יזבלני, לשון זבול הירבירגו"ריאה בלע"ז ובל"א (הערבערג), בית מדור, מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו עכ"ל: (כא) דינה, ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך גם שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו, וכן ושם בת אשר סרח (במדבר כ"ו מ"ו), בכל שבטים גפם לא היו רק שתי בנות, יוכבד וסרח. (הרשב"ם), אבל רז"ל דרשו על זה בברכות (דף ס' ע"א): (כב) וישמע אליה אלהים, ת"א וקבל צלותה ה', וכן תרגם יב"ע, ושמיע קדמוי קל צלותה, וכפי' ר"ע ספורנו, ובס' הישר כתוב נוסח תפלתה: (כג) אסף אלהים את חרפתי, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), וכמו כי אספתי את שלומי (ירמי' י"ו ה'), הכניסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (הרשב"ם מנוסח כ"י ובנוסח הדפוס מוטעה), וכן פי' רש"י, ורבנו הרד"ק בשרשים שרש אסף חלקו לג' ענינים, א' לשון קבוץ ושאפלשון הקבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה אף על שאינו מפוזר), ב' לשון כנוס, והוא קרוב אל הראשון, ג' לשון הסרה וכליה, והראב"ע מפרש פה בטעם כרת יכן ונאסף שמחה וגיל (ישעי' י"ו י'), ולשון הרמב"ן והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השלו (במדבר י"א ל"ב), כי מאספיו יאכלהו (ישעי' ס"ב ט'), ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבן אל אבותיו המתים, ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט), להקבץ לאנשי ביתו, ואספו נגהם (יואל ד' ט"ו), שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות עכ"ל: (כד) ותקרא את שמו יוסף, על שאמרה אסף אלהים את חרפתי, ואם כן תקראהו וסף (ר"ל הוי"ו במקום אל"ף בחילוף אותיות אהו"י, כי מצאנו שמות בלה"ק שראשיתן וא"ו, ופסי, ושני, ואולי כ"ל, אסף במקום וסף), יו"ד של יוסף למה על שם שנתפללה יוסף ה' לי בן אחר, הרי

לִי בַּר אוֹחֳרָן׃ כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי׃ כו הַב יָת נְשַׁי וְיָת בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהוֹן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת פּוּלְחָנִי דִּי פְלַחְתָּךְ׃ כז וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ׃ כח וַאֲמַר פָּרֵשׁ אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּן׃ כט וַאֲמַר לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּי פְלַחְתָּךְ וְיָת דִּי הֲוָה בְּעִירָךְ עִמִּי׃ ל אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ

קדמי

לִי בֵּן אַחֵר׃ כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ

לפני

מיר נאך איינען זאהן געבען. (כה) אלז נון רחל דען יוסף געבארען האטטע, שפראך יעקב צו לבן: ענטלאססע מיך, זא וויל איך אן מיינען ארט אונד אין מיין לאנד רייזען. (כו) גיב מיר מיינע וויבער אונד מיינע קינדער, אום וועלכע איך דיר געדיהנט האבע, זא וויל איך רייזען; דען דוא ווייסט מיינען דינסט, וויא איך דיר געדיהנט האבע. (כז) לבן אנטוואָרטעטע איהם: קאן איך געוואָגענהייט אין דיינען אויגען פינדען? איך האבע אהנדונג, דאס מיך דער עוויגע אום דיינעטוויללען געזעגנעט האט. (כח) אונד שפראך פערנער: בעשטיממע מיר נור דיינען לאהן, זא וויל איך איהן געבען. (כט) יענער אנטוואָרטעטע איהם: דוא ווייסט, וויא איך דיר געדיהנט האבע, אונד וואז דיין פיה בייא מיר געוואָרדען איזט; (ל) דען איין וועניגעס,

דאז

רש"י

יהא מוני לכך לא נתפלל אלא על בן אחר: כה כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדי' א' י"ח) אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: כו תנה את נשי. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: כז נחשתי. מנחש הייתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן (בראשית כ"ט) אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן (בראשית ל"א): כח נקבה. כתרגומו פרש אגרך: כט ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: ל לרגלי. עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א). לעם אשר ברגלי (שופטים ח')

באור

הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף. (הרשב"ם): (כה) שלחני, כי עתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל: (כו) תנה את נשי וגו', איני רוצה לצאת כי אם ברשות: אשר עבדתי אתך בהן, שב אל נשי לא אל ילדי: כי אתה ידעת את עבדתי וגו', ר"ל כי אין לך שום פתחון פה לעכבם כי אתה בעצמך ידעת עבודתי הנאמנה: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך, קיצר הכתוב סוף דבריו, ושעורו, אם נא וגו' אל נא תעזוב אותי, וכ"ה גם' הישר, או יהי' לפי דעתי אם נא וגו' שב אל הפסוק שאחריו, ומאמר נחשתי הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא גם"כ, ולפי שהי' המאמר ארוך קצר הכתוב לכתוב מלת ויאמר, ומצאנו רבים כמוהו, ושעורו, אם נא מצאתי חן בעיניך (לפי שנחשתי ויברכני ה' בגללך) נקבה וגו' וכ"ה גם' הישר שנכלל הכל במאמר אחד, והמתרגם האשכנזי פתרו לשון שאלה ובקשה: נחשתי, א"ת נסיתי, וענינו נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה, כי הי' מנחש, והי' לו תרפים לנחש בהם כמו שמפורש להלן בפרשה: (כח) נקבה, א"ת פרש, כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעי' ס"ב ב') (ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן) כו כמו אשר ידבנו לבו (שמות כ"ה ב'), ועוד רבים, נקבי ראשית הגוים (עמוס ו' א') והה"א כמו בתוספת ה"א האמכתי* ובמשקל זכרה לי (נחמי' י"ג י"ד וכ"ב ול"א), וכן מתורגם בל"א: (כט) את אשר עבדתיך, באמונה: ואת אשר הי' מקנך אתי, את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם באי פרץ לרוב (ר"ל כי לפירש"י מקנך הוא הנושא וראוי להכתב תחלה), או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם (ר"ל המאמר הא' על איכות העבודה שהיתה באמונה והב' על כמות העבודה שעבדו זמן ארוך, ויהי' שעורו ואת (הזמן) אשר הי' מקנך אתי) וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב יותר שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון. (הרמב"ן בקצת תוספת באור), ואמנם לדעת המתרגם האשכנזי יהי' פי' הי' שנעשה את"ז, ואת אשר נעשה מקנך אתי (אחר שהיה אתי) והוא כדרך כלל, והפסוק הב' יפרש את המאמר הזה, כי מעט וגו' ויפרץ לרב עתה, כמו והי' טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שפי' גם הרשב"ם שנעשה טעמו את"ז ע"ש, ויב"ע תרגם, וית דהוה בעירך נטיר עמי, ויהי' לפי דעתו כפילת המאמר של את אשר עבדתיך, אבל מלת כי שבתחלת הפסוק הב' אינה מקושר' היטיב: (ל) לפני, קודם בואי: ויפרץ לרב, עתה: לרגלי, עם רגלי, בשביל ביאת רגלי באה אליך הברכה כמו העם אשר ברגליך (שמו' י"א ח'), לעם אשר ברגלי (שופטים ח' ה'), הבאים עמי, וכן מתורגם בל"א: אעשה גם אנכי לביתי, שכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם לסמכן וזהו גם, לשון רש"י. ולא מצאנו שיהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראוים לרעות הצאן ואולי על באיו ועל עבדיו אמר שהיו

לפני ויפרץ לרב ויברך יהוה אתך לרגלי ועתה מתי אעשה גם־אנכי לביתי: לא ויאמר מה אתן־לך ויאמר יעקב לא־תתן־לי מאומה אם־תעשה־לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר: לב אעבר בכל־צאנך היום הסר משם כל־שה ׀ נקד וטלוא וכל־שה־חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים והיה

שכרי

תרגום אשכנזי

דאז דוא פאר מיינער צייט געהאבט האסט, האט זיך אין איינע מענגע אויזגעברייטעט, זא האט דער עוויגע דיך נאך מיינעם איינטריטט געזעגנעט; אונד נון וואן ווערדע אויך איך פיר דיא מייניגען זארגען? (לא) ער שפראך: וואס זאלל איך דיר געבען? יעקב שפראך: דוא זאללסט מיר ניכטס בעשטיממטעס געבען; וועןן דוא מיר פאלגענדעס טהון ווילסט, זא וויל איך ווידער היגגעהען, דיין קליינעס פיה ווידען אונד עז היטען. (לב) איך וויל דיין קליינעס פיה הייטע דורכגעהען אונד זאנדערן פאן דא אב יעדעז שאאף, דאז קליינפלעקקיג אדער גראספלעקקיג איזט, אונד פאן דען לעממערן יעדעז דונקעלראטהע לאם, וויא אויך וואז גראספלעקקיג אדער קליינפלעקקיג איזט אונטער דען ציגען, אונד קינפטיג זאלל דערגלייכען

מיין

אונקלוס

קדמי ותקיף לסגי ובריך ייי יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף אנא לביתי: לא ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם תעביד לי פתגמא הדין איתוב ארעי ענך אטר: לב אעיבר בכל ענך יומא דין אעדי מתמן כל אימר נמור ורקוע וכל אימר שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי

אגרי

רש"י

(שופטים ח') הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזהו גם: לב נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פוינ"טורא בלע"ז (בל"א פונקטירט): טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז (בל"א ראטה). לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי על ידי הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה

באור

עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון, אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי, מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה (בראשית כ"ט ל'), ויאהב את רחל גם מלאה, וכן גם אתכה הרגתי (במדב' כ"ב ל"ג), גם הרגתי אותך ורבים כן. (הרמב"ן), ודעת המתרגם האשכנזי שמלת גם אני שב על לבן, כאומר הנה אתה עשית על ידי אחרים לברכך ולצורך אנשי ביתך, ועתה מתי אעשה גם אני לביתי ולצורך אנשי?: לביתי, לצורך אנשי ביתי: (לא) לא תתן לי מאומה, מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשתי בנותיך. (הרשב"ם), וכן תרגם יב"ע מדעם אוחרן, והמתרגם האשכנזי תרגמו (ניכטס בעשטיממטעם) ר"ל לא תתן לי דבר קצוב לכל שנה, וה"א מאומה נוסף, ונמצא בלי ה"א, ונכפי דבק מאום (איוב ל"א ז'): אשובה ארעה, תחסר הוא"ו, וכן שמש ירח (חבקוק ג' י"א), ראובן שמעון (שמות א' ב'): אשמר, ואשמר אותם: (לב) הסר משם, הוא צווי, הסר אתה משם אותן שיש עכשיו בצאנך עקדים וכו' והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה, ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקדים וטלאים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך, כן פי' רש"י והרשב"ם, ואולם לפי המסך הנזמר נראה שיהי' הסר מקור בחסרון הלמ"ד כדרכו לפעמים, והכוונה אעבור בכל צאנך להסיר משם, וכן מתורגם בל"א. נקד, מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטיר"א בלע"ז. (רש"י), ובל"א (פונקטירט), וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש נקד, וכן מתורגם בל"א, ותהי' הדל"ת דגושה שלא לצורך ואולי יהי' הדגש במקום הנח כדרכו לפעמי', כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"י ע"ב), ולפי דעתי יהי' מן השמות הבנוים דגוש למ"ד הפעל, רק שבלשון יחיד א"א להדגישה בעבור שאין תחתי' נקודה, אבל בלשון נקבה שנתוסף בו ה"א תהי' הלמ"ד דגושה נְקֻדָּה כמו סְגֻלָּה, אֲדֻמָּה, ודומיה', שממנו לרובת נְקֻדּוֹת, וכן לזכרי' נְקֻדִּים כדגש מן נָקֹד כמו אֲדֻמִּים מן אָדֹם, ישוב הדגש למקומו בעבור שיש נקודה בלמ"ד הפעל וישתנה החולם לשורק כי לא יבא דגש אחר החולם (שהוא ת"נ) בלי נגינה תחתיו, אבל הרשב"ם כתב וז"ל נקד נראה לי טלאי הקדקד והצואר, שהרי ויקד ארצה (שמות ל"ד ח'), כפיפת הצואר והקדקד הוא, והוא כדגש שהוא כמו ויפול, מגזרת נפל, ונקוד מן ויקוד הוא על שם הקדקוד, כמו עקוד ברגל על שם ויעקד את יצחק (בראשית כ"ב ט'), קשירה ברגל עכ"ל, והנה לפי דעתו יהי' נקוד הנו"ן נוסף בו או שם מתכונת בנין נפעל, ודגש הד' לחסרון עי"ן הפעל, ועקוד יהי' מן השלמים, והדגש לסי' הכבד או במקום הנח, גם כ"ל לדעתו כי עם שויקד הוא מגזרת קדקד, מ"מ איננו משרשו, כי קדקד שרשו קדד, והעי"ן כפולה, אבל ויקד שרשו נקד, והם לדעתו ב' שרשים מענין אחד, וכמלאו רבים כן, (או יהי' גם שם נקוד משרש נקד, ודגש הדל"ת לסימן הכבד או במקום הנח), ואולי עשאם ב' שרשים לפי שסבור כי אין הדגש מורה על חסרון אות שלאחריו כדעת קצת מדקדקים: וטלוא, לשון טלאי (שנדברי חז"ל ונמצא גם במקרא, ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט' ה'), שהן מתוקנות בחתיכות עור עליהן במקו' בלייתן), וכן מתורגם בל"א, אבל הראב"ע מפרש כי טלוא הוא שם כולל לעקוד ונקוד וברוד, ובמקום שמפורש עקוד או נקוד יהי' שם כולל לשנים האחרי', ופי' נקד וטלוא נקד או טלוא: חום, לדעת הראב"ע הוא השחרות וכתב שיתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש חום ושרש חמם וכתב ששרשי חום ויתכן ששרשו חמם והוא תאר כמו לאם תם (שמואל א' כ"א ו'), והשורק במקום חולם כדרכם להתחלף זה בזה, ולדעת הראב"ע הוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב (משלי י"ד י"ד), ולשון הרמב"ן ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב, והנכון דעת אונקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רוס"ו (בל"א ראטה), וכן פרש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה (ישעי' ל' כ"ו), שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת עכ"ל, ובלשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה, ואין התבואה שחורה ממש רק אדומה קצת, וכן מתורגם בל"א: והיה שכרי, כאלה אותן שיוולדו מכאן ולהבא אחר שתסירם, כן פירשו רש"י והראב"ע והרשב"ם והרמב"ן, ויהי' פירוש הסר משם על לבן שיסיר לעצמו, וכן לקח לבן ויתן ביד בניו על לבן שלבן נתן ביד בניו של לבן, אבל הראב"ע הביא עוד פירוש אחר

שְׂכָרִי: לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי: לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ: לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן

בו

אונקלוס

אַגְרִי: לג וְתַסְהֵיד בִּי זְכוּתִי בְּיוֹמָא דִמְחַר אֲרֵי תֵעוּל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דִּי לֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוֹם בְּאִימְּרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי: לד וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָמָךְ: לה וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל עִזַּיָּא נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כֹּל דִּי חִוָּר בֵּיהּ

וכל

תרגום אשכנזי

מיין לאהן זיין. (לג) מיינע עהרליכקייט ווירד מיר דאז צייגניס געבען אן איינעם קינפטיגען טאגע, ווען דוא ווירסט בייא מיינעם לאהן קאממען, דער פאר דיינען אויגען איזט, וואז אונטער דען ציגען ניכט גראסע אדער קליינע פלעקקע האט אונד אונטער דען לעממערן ניכט דונקעלראטה איזט, זאלל בייא מיר געשטאהלען זיין. (לד) לבן שפראך: וואהלאן! עז זייא, וויא דוא געשפראכען. (לה) אונד זאנדערטע דענזעלבען טאג אויז דיא פוסגעצייכנעטע אונד גראספלעקקיגע בעקקע, אויך אללע קליינפלעקקיגע אונד גראספלעקקיגע ציגען, וואז נור עטוואז ווייסעס דאראן

רש"י

תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: לג וענתה בי. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודי' וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: לד הן. לשון קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: לה ויסר. לבן ביום ההוא וגו': תישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו

חברבורת

באור

בשם מדקדק גדול כי השר משם הוא מקור ושב על יעקב הנזכר מקודם (כדרך המקור שלפי שאין לו הוראות המין והמספר והמדברים ימשכם אלו מהפעל הסמוך לו מלפניו או מלאחריו), ושעורו, אעבר בכל צאנך להסיר משם כל שה וגו' והי' זה שכרי, וכוונת ויתן ביד בניו על יעקב, והיתה הכוונה בזה רק לסבה שני' שזכר רש"י שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך, ועם שהראב"ע טען על פי' זה ואמר כי אין ליעקב בן גדול מראובן ולא הי' אז עדיין בן ז' שנים, הנה מסתיימת לשון אונקלוס ובפרט יב"ע שדרכו לבאר קוצר לשון עברי, שתרגמו שניהם, והי' שכרי, ויהי אגרי, משמע כפי' זה, וכ"ה מפורש בס' הישר, ויהי' לפ"ז פי' לא תתן לי מאומה כתרגום יב"ע, מדעם אוחרן, אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר באור המפרשים: (לג) וענתה בי צדקתי, לשון עדות, אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום, תענה בי צדקתי ותעיד על שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי שלא תמצא גם כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהם שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי, והנה לפי דעת הראב"ע והרשב"ם, שב לפניך על וענתה, וכ"פ בעל מכלל יופי (ואולי הוא מפי' הרד"ק לספר בראשית), וכן משמע מפי' רש"י, אבל היא כנגד הנגינה, כי לפ"ז ראוי להיות שכרי במפסיק יותר מן מחר, ולכן יותר מכוון בזה באור המתרגם האשכנזי, ששעורו על שכרי אשר לפניך, כלומר לנגד עיניך, שתוכל לראות אם יש בו דבר שאינו שלי: מחר, יש מחר שהכוונה בו גם לאחר זמן ברחוק ולא על הקרוב דווקא על היום שיבא אחר היום שהוא בו: (לד) הן, כמו, הנה, והה"א נוסף כמו האל, האלה, והוא לשון קבלת דברים: וא"ת ברם, ויב"ע תרגם יאות, והמתרגם האשכנזי תרגם (וואלאן!), לשון קבלת דברים עם הזירוז: לו, לשון ולואי, הלואי שתחפוץ בכך, ועיין מ"ש בפ' ויחי (לקמן נ' ט"ו): (לה) ויסר, לבן, לפי דעת המפרשים שזכרתי, וכן משמע מהמשך הכתובים, שתיבת וישם שבפסוק הבא אין ספק שהוא שב על לבן לא על יעקב: התישים, עזים זכרים, והנה בפסוק הראשון לא נזכר תישים, ולכן פי' הראב"ע שם, כל שה נקד וטלוא, שהכוונה על התישים כאשר מצאנו שה כשבים ושה עזים (דברים י"ד ד'), וטלוא ונקד בעזים, הנקבות, ובפסוק השני כלל במלת בעזים זכרים ונקבות, ובפסוק השלישי פי' ואמר התישים שהם הזכרים ולכן בא התאר בלשון זכר, העקדים והטלאים, והעזים שהם הנקבות ולכן בא התאר בלשון נקבה, הנקדות והטלאות: עוד פי' רש"י והראב"ע כי הי' התנאי ביניהם שכל הנולדים מכאן ולהבא נקד וטלוא (וגם עקד וברד בכלל בם) במין העזים, וחום במין הכשבים, יהיו ליעקב, ולכן פי' הראב"ע, כל אשר לבן בו שב על הנזכרי' כבר, והוא לבאר מה שאמר והטלאות שבכלל בו עקודות וברודות, וזהו כל אשר לבן בו, אפי' מעט, אבל הרמב"ן כת' וז"ל ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם הי' שכרו שהרי לא עשה במקלות מראה חום והי' מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקד בעזים והי' שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים, ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי, וטעם ויסר ביום ההוא את התישים ספר הכתוב כי יעקב אמר שתם הסר משם טלוא ונקד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפילו העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהפריש בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהי' וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין כתישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהם חום עכ"ל, (והרשב"ם כתב להפך, חום בכשבים, אבל לא בעזים כי רובם חום הם), והנה לא יישב בזה עדיין קושייתו מדוע התנה בכשבים, נקד וטלוא, עם שאין בתולדתם להיות בעלי גוונין, ועוד תנאי החום בעזים בעבור שאין בתולדתם להיות בהם חום, ואדרבה כי מזה יש סיוע לפי' רש"י והראב"ע; ואולי כוונתו שבעזים לא ימצא כלל חום, אבל בכשבים ימצאו בעלי גוונים אבל לא שכיח בהם, או אולי דעתו שגם בעזים נמצא חום ולא שכיח בהם, אבל רק על הכשבים שהם מיטב הצאן חשש להתנות אף על הדברים שאינם שכיחים בהם, אמנם מה שהקשה שהי' מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן בעבור שלא עשה במקלות מראה חום, הנה לדעת הראב"ע איננה קושיא כלל כי הוא מפרש חום שחור, ולא הוצרך לתחבולה כי רובם שחורים ואף כי בארץ קדם כמ"ש הרמב"ן עצמו (כאשר העתקתי דבריו למעלה), אבל לפי' רש"י תקשה, והנה בעל הטעמים מסכים לדברי הרמב"ן, כי מלת והטלאת היא בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הז"ק שאחריו (כמשפט שתי נגינות שוות רצופות שהראשונה מפסקת

תמיד

תרגום אשכנזי

דאראן וואר, אויך אללעס דונקעלראטהע אונטער דען לעממערן, איבערגאב ער זיי־ נען זעהנען,
(לו) אונד ליס איינען רוים פאן דרייען טאגערייזען צווי־ שען זיך אונד יעקב זיין; יעקב אבער ווידעטע לבנ'ס איבריגעם קליינעס פיה.
(לז) יעקב נאהם פרישע שטעבע פאן עספענהאלץ, נוסבוימהאלץ אונד קאס־ טאניענהאלץ, שעלטע דא־ ראן וויסע שטרייפען, דורך דיא ענטבלעסונג דעס וויסען, וועלכעס אן דען שטעבען

תורה

בּוֹ וְכָל־ח֖וּם בַּכְּשָׂבִ֑ים וַיִּתֵּ֖ן בְּיַד־בָּנָֽיו׃ לו וַיָּ֗שֶׂם דֶּ֚רֶךְ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֔ים בֵּינ֖וֹ וּבֵ֣ין יַעֲקֹ֑ב וְיַעֲקֹ֗ב רֹעֶ֛ה אֶת־צֹ֥אן לָבָ֖ן הַנּוֹתָרֹֽת׃ לז וַיִּֽקַּֽח־ל֣וֹ יַעֲקֹ֗ב מַקַּ֥ל לִבְנֶ֛ה לַ֖ח וְל֣וּז וְעַרְמ֑וֹן וַיְפַצֵּ֣ל בָּהֵן֙ פְּצָל֣וֹת לְבָנ֔וֹת מַחְשֹׂף֙ הַלָּבָ֔ן אֲשֶׁ֖ר עַל־הַמַּקְלֽוֹת׃

אונקלוס

וְכָל דִי שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי׃ לו וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יָת עָנָא דְלָבָן דְּאִשְׁתְּאָרָא׃ לז וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב חוּטְרִין דְּלִבְנָן רַטִּיבִין וּדְלוּז וְדִדְלוֹב וְקַלֵּיף בְּהֵן קַלְפִין חִוָּרִין קְלוֹף חִוָּר דִּי עַל חֻטְרַיָא

רש"י

חברבורות לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: לו הנותרות. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: לז מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד') ואומ' אני הוא שקורין טרינ"בלא (בל"א עספענהאלץ) שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קול"דרי בלע"ז והוא קודרא"יע (בל"א האזעלנוססטרויך): וערמון. קסט"ניי"א בלע"ז (בל"א קאסטאני' ען בוים): פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נרא' ונגלה לובן

באור

תמיד יותר מן השני'), ויורה כי כל אשר לבן בו מחובר לאחריו: העקדים, רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשי' שרש עקד מפרשים שמשוכים במראה במקום עקידתם ביד וברגל, וכבר העתקתי לשון הרמב"ן שגם הוא מפרש כן, ואונקלוס תרגם, רגוליא, יהי' מלשון רגל, כי אף שרגליהם הראשונות לפי שהם במקום הידים שבאדם יקראו ידים על דרך ההשאלה וההעברה, עכ"ז עיקר שם כולם הוא רגלים, ויב"ע תרגם, דסימנא ברגליהון: כל אשר לבן בו, כל מי שהי' בו שום לבנונית בין מעט בין הרבה, ולבן יהי' תאר כאבריו ופירושו כל מי שהי' דבר לבן בו רוצה לומר בחלק ממנו ויחסר המתואר כמו כעדר הקצובות (ש"ה ד' ב'), והדומים לו: ויתן, לבן: ביד בניו, של לבן, לפי דעת המפרשים: (לו) וישם, גם הוא לבן: בינו, כל המפרשים לא פירשו על מה שב בינו שהוא לשון יחיד, כי לבן עצמו לא הי' רועה אותם, ובניו הנזכר בסוף הפסוק רבים הם, אבל נראה ששב על הצאן כי הוא שם כלל לכל מיני הבהמו' הדקות זכרים ונקבות ולכן יתוארו לפעמים בלשון יחיד כמו הצאן הזה (שמואל א' ט"ו י"ד), ולפעמים בלשון רבים כמו הצאן הבנה (שם י"ז כ"ח), ואלה הצאן (שם ב' כ"ד י"ז וד"ה א' כ"א י"ז), כמו שם עם, ולפי שהוא כולל זכרי' ונקבות לכן יכונה פעם בלשון זכר כמו כל צאן קדר יקבצו לך (ישעי' ס' ז'), ולא תקננה, ועל הרוב בלשון נקבה, כמו צאן אבדות (ירמי' נ' ו'), הצאן המקשרות (להלן פסוק מ"א), תעברנה הצאן (ירמי' ל"ג י"ג), ובאו להלן ל"ז ול"ט יחד על הצאן, ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן, וכתב שם הראב"ע ז"ל ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים (ר"ל כי אף שהשם כולל זכרי' ונקבות, מ"מ פה וודאי הכוונה על הנקבות), כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יקפידו עכ"ל, ומצאתי שגם יב"ע תרגם כן מלת בינו, ביני ענה: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה, כיון שהסכימו להיות שכרו כאלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פרכה, ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים כברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקשרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטפים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשרים כלם ליעקב כי יולדו כלם נקודים. (הרמב"ן): מַקַל לבנה, לפי שהוא דבוק מקל של לבנה לפיכך הוא פתח, וכן מעשר בקר (ויקרא כ"ז ל"ב), מספד תמרורים (ירמיה ו' כ"ו), ובלא דבקות ויך את האתון במקל (במדבר כ"ב כ"ז), בכל רקנות מכפר (עמוס ה' י"ד), מעשר מן המעשר (במדבר י"ח כ"ו), כ"כ הראב"ע והרשב"ם, אבל דעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ח ע"ב), שהוא אחד בסמוך ובמוכרת בנירי כמו ובמַקל ידך (יחזקאל ל"ט ט'), מקל שקד (ירמי' א' י"א), שהם סמוכי' וגרוים, אבל מקל לבנה שנשתנ' לפתח בסמיכות הוא משקל אחר, עכ"ד, ואולי משקלו האחר, דַין, שַׁבָּת, שהם בסמיכות וְדַיַן אלמנות (תהלים ס"ח ו'), שַׁבַּת קדש (שמות ט"ז כ"ג), ועיין עוד להלן מזה: לבנה הוא עץ שגזרתו לבן וכתב רבי יונה כי הוא הנקרא בערבי לובנ"י רד"ק בשרשים שרש לבן, ורש"י כתב עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), ואומר אני שהוא שקורין טרינבל"א שהוא לבן עכ"ל, ובל"א (עספענהאלץ): לח, כשהוא רטוב, ולא הוא הפך היבש, והוא תאר ושרשו לוח: ולוז, ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלים בו אגוזים דקים קולד"רי בלע"ז. (רש"י) (קודראיע והוא בל"א האזעלנוסשטרויך), ורבינו סעדיה ז"ל פירש לוז שקדים בעבור שנקראו כן בלשון ישמעאל וכן בתרגום ירושלמי תרגום שקדים לוזים, וכן כתב הראב"ע בשם הגאון שהוא רב סעדיה, וכתב כי הב' לשונות (ר"ל עברי וערבי שהוא לשון ישמעאל) והארמית ממשפחה אחת היו: וערמון, הוא הנקרא בלשון רז"ל דולבי וכן אמר התרגום ודדליב, ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלע"ז קשט"ניר, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ערם, וכן פי' רש"י, ונקרא בערבי ש"ד ב"לוט כלומר מלך האלונים והוא הערמון, ובל"א (קאסטאניענבוים): ויפצל, ענינו הסרת הקליפה מעל העץ נשארו לח: פצלות, קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן, גלוי לובן של מקל כשהי' קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: ומחשיף ענינו גלוי כמו וזרעך חשופה (יחזקאל ד' ז'), חשף ה' את זרוע קדשו (ישעי' נ"ב י'), וקיצור המאמר הוא קשה קצת, ומפרשי הפשט לא פירשוהו, ואונקלוס תרגם, קליף חיוור, כמו שתרגם ויפצל, פצלות, ואיננו תרג' שהמלה רק הכוונה, ויב"ע תרגם, לגלאה חיוורא, עשה מחנו יקיר, וענינו, ויפצל בהן פצלות לבנות לגלות הלבן אשר על המקלות, ואף שהוא שם המקרה, הנה מצאנו שבא במקום המקור כמו למקרא העדה ולמסע

המקלות: לח ויצג את־המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות: לט ויחמו הצאן אל־המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים: מ והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל־עקד וכל־חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא

שתם

אונקלוס

חטריא: לח ודעיץ ית חטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתין ענא למשתי לקבלהון דענא ומתיחמן במיתיהון למשתי: לט ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא רגולין נמורין ורקועין: ס ואמריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול וכל דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי

ולא

תרגום אשכנזי

שטעבען איזט, (לח) זעצטע דיא שטעבע, וועלכע ער געשעלט האטטע, אין דיא רינגען, אין דיא וואססערטרעגע, וואָ נעמליך דאז קליינע פיה הינקאם צו טרינקען; דא זעצטע ער דיא שטעבע דעם קליינען פיה געגען איבער, דאמיט זיא זיך ערהיצצען, וועז זיא צו טרינקען קעמען. (לט) דאז קליינע פיה ווארד היצציג ביי דען שטעבען, אונד ווארף פוסגעצייכנעטע, קליין־אונד גראָס־פלעקקיגע יונגען. (מ) דיזע לעממער שיידעטע יעקב, אונד וועגדעטע דאז אנגעזיכט דעם קליינען פיהעס געגען דאז פוסגעצייכנעטע אונד געגען אללעס דונקעלראָטהע אונטער דעם קליינגן פיהע לבן'ס; זיינע העערדען אבער הילט

רש"י

לובן שלו במקום הקילוף: לח ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דנה ושלפה דן ביה מידי דנה כמו דעלה. אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאנה וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיה אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה: לט אל המקלות. אל מראות המקלו': עקודים. משונים במקום עקידתם הם קרסולי ידיהם ורגליהם: מ והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריש לעצמם ועשה אותם עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שנאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל

באור

ולמסע את המחנות (במדבר י', ב'), שפירושו לדעת קצת לקריאת העדה ולהסיע את המחנות, ומשלוח מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב), שפירושו ולשלוח, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ל"ט ע"א), ותחסר פה למ"ד השמוש כדרכה ליפול לפעמים, והוא שם ממשקל קל על משקל משעול, מזמור, מגדול, משלוח, ופתח המ"ם להרחיב על החי"ת, או שהוא מהפתוחים גם בלא אחה"ע כפלס מכאוב, מטמון, משקוף, ושרש זה הוא תמיד יוצא, ועכ"ז רחוק הוא, אבל המתרגם האשכנזי הניחו על הוראתו שהוא שם המקרה, וענינו לפי תרגומו, שעשה בהן פצלות ע"י גלוי הלובן של המקלות, המקלות, כפל הדגש כרבוי ובכנוי להקל, ושרשו מקל, ומשקלו פעל כפלס רחם, מהר, כי לפעמים לא יושלם הדגש, ואפשר שיהיה שרשו נקל, והדגש לחסרון הנו"ן, והמ"ם נוסף מאותיות האמנת"יו, ומשקלו מעל, ובתשלומו מנקל כפלס ממזר, משבר, משען, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ח ע"ב ורכ"ו ע"א), ובשרשים שרש מקל: (לח) ויצג, תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דנה ושלפה דן ביה מידי, דנה כמו דעלה אלא שמקצר את לשונו. (רש"י), ויב"ע תרגם ונעץ: ברהטים, במקום מרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות, תרגום וירן ורהט: בשקתות, שרשו שקה, ואיננו מהנפרד שקת, כי החולם לא ישתנה לחירק, רק לקבוץ או לקמץ חטף בכנויים ויהי' שקתה או שקתה או כמו קבתה (במדבר כ"ה ח'), וברבוי' ובסמיכות הרבוי ישאר החולם, ויהי' שקתות קבתות בנפרד' ובסמיכו' שקתות קבתות, אבל בשקתות איננו ממשקל זה, ולא כמצא בנפרד, ועיין בתקון סופרים מ"ש בענין הא"פ שבקו"ף: אשר תבאן וגו', ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנוכח הצאן. (רש"י), והנה לפ"ז יהי' מאמר אשר תבאן הצאן לשתות תוספת באור על ברהטים בשקתות המים, ויורה על המקום שהעמידו, ומלות לנוכח הצאן שב על ויצג, וכן ת"א, אתר דאתין ענא למשתי לקבלהון דענא, ויותר מבואר בתיב"ע, אתר דאתיין ענא למשתי תמן שוויכון לקיבליהן דענא, אבל לפ"ז ראוי להיות האתנח במלת הצאן השנית, ומלת לשתות במפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כנודע לבקי היטב במשפט פסקי הטעמים, וראוי להיות בטעמים אלו, ועל פי הניתוח הזה, ויצג | | את־המקלות | | אשר־פצל | | | | ברהטים | בשקתות־המים | | | אשר־תבאן | הצאן | | לשתות | | | | לנכח־הצאן, או באופן זה ויצג | | את־המקלות | אשר־פצל | | | | ברהטים | | בשקתות־המים | | | אשר תבאן | | הצאן | | לשתות | | | | לנכח הצאן, ולבאר זאת הייתי צריך להקדים רוב כללי פסקי הטעמים והייתי יוצא מכוונת החיבור, אבל בלי ספק לפי הפירוש הנ"ל צריך לבוא בטעמים אלו, אמנם הרד"ק בשרשים שרש אשר מפרש שהוא כמו כאשר ותחסר הכ"ף כמו אשר ראיתם את מצרים היום (שמות י"ד י"ג), פי' כאשר ראיתם ותחסר כ"ף הדמיון, וכן תאכל מנות אשר צויתך בפ' תשא (שם ל"ד י"ח), תחסר הכ"ף כחבירו שבפרשת משפטים (שם כ"ג ט"ו), שגם נאמר כאשר צויתך, וכן תחסר פה כ"ף השיעור המורה על הזמן, כלומר בשעה שבאו הצאן לשתות, ולפי פירושו הוא מאמר מוכרך עם ברהטים בשקתות המים, ויהי' ביאורו בזה לפי הנגינה, אך במלות לנכח הצאן לא גילה דעתו אם חוזרות על ויצג, ויראה שכן דעתו לפי לשון בעל מכלל יופי (שקרוב הוא שהעתיק זאת מפי' הרד"ק לס' בראשית שבא לידו) שכתב כלומר בשעה שבא להשקות הצאן עכ"ל שהסב מלות תבאן לשתות

שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים

והיה

אונקלוס

וְלָא עָרְבִינוּן עִם עָנָא דְלָבָן׃ מא וַהֲוֵי בְּכָל עִדָּן דִּמְתִיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָתָא וְשַׁוֵּי יַעֲקֹב יָת חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֶן בְּחוּטְרַיָּא׃ מב וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא לָא מְשַׁוֵּי

והואה

תרגום אשכנזי

הילט ער בעזאנדערס, אונד שהאט זיא ניכט אונטער דאז קליינע פיה לבן׳ס. (מא) ווען דאז פריהליי׳פיגע פיה ערהיצט ווערדען זאללטע, זעצטע יעקב דיא שטעבע פאר דיא אויגען דעם קליינען פיהעס, אום זיא דורך דיא שטעבע צו ערהיצצען; (מב) ווען אבער דאז פיה שפעטלייפיג ווארד, זעצטע ער זיא ניכט היין;

אלזא

רש״י

ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: מא המקושרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים ויהי הקשר אמיץ (שמואל ב׳ ט״ו). אותם המתקשרות יחד למהר עיבורן: מב ובהעטיף. לשון איחור. כתרגומו בלקישות. ומנחם חברו עם המחלפות והמעטפות

באור

לשתות אל יעקב המשקה אותם, כדי לחבר המאמר אל ויגג, וכדי להסב שיו גם לנכח הצאן, ויהי׳ גם פירושו כנד הנגיג׳ כי ר״ל האתנח במל׳ הצאן הנ׳, ונרא׳ דעת בעל הטעמי׳ של נכח הצאן שב על תבאן, ומלת אשר כפשוטו במקו׳ אשר תבאנה, ושעור הכתו׳ כך הוא, במקו׳ אשר תבאן הצאן לשתו׳ לנכח הצאן (האחרו׳ שהם הזכרי׳ כנגד הנקבו׳ להזדקק זה לזה, כי מלת צאן כולל זכר ונקבה) ויחמנ׳ בבאן לשתו׳, (שדרכן להתחמ׳ בעת ההיא או כנגד שו שם הבינ את המקלו׳) ויחמו הצאן (מעתה) אל המקלות ותלדן וגו׳, זהו בלי ספק דעת בעל הטעמי׳, ולפ״ז ראוי שיתורג׳ בל״א על הדרך הזה (וואנעמליך דאז קליינע פיה איינעם געגען דעם אנדערן איבער צו טרינקען הינקאם, אונד זיך צו ערהיצצען פפלעגטע): (לט) אלזא ווארד דאז קליינע פיה היצציג וכו׳), אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר ת״א ויב״ע ופיר״שי, כי רחוק הוא לפרש כן מאמר לנכח הצאן: ויחמנה, מלה מורכבת מסימן הזכרים וסימן הנקבות כי לזכרים לבד היא ויחמו, ולנקבו׳ לבד היא ותחמנה על משקל ותלדנה, והרי הקדוק המלה כ״ה, עתיד לנסתרות מורכב עם הנסתרים מבנין הקל מנחי פ״א יו״ד שרשו יחם ומשך הצירי להמשיך יו״ד פ״א הפעל, ויש למלה זאת עוד ב׳ חברים בהרכבה זאת כמו שכתבתי בתקון סופרים שלי: (לט) ויחמו, בפלס וירדו אבל ויחמו היו״ד בסגול בעבור שהחי״ת נקודה בח״ס, וכבר כתבתי למעלה בענין המלה הזאת שהיא לשון זכר על הצאן: הצאן, הזכרי׳ והנקבו׳ אל המקלות, כנגד המקלות, או אל מראית המקלות: ותלדן הצאן, הנקבות: וטלאים, לדעת הראב״ע הם פה רק הברודי׳, כי טלאים איננו שם של סימן פרטי רק שם כלל לנקוד ועקד וברוד, וכאן הואיל ונזכרו השנים האחרים בפירוש, לא נשארו כ״א הברודים שיוכללו בו: (מ) והכשבים הפריד יעקב וגו׳, ועוד עשה דבר אחר שהבדיל והפריד לעצמו את הנולדים עקודים נקודים ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהן צופות אליהן וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן, כדי שתראינה אותן ותתעברנה כמותן, כפי׳ רש״י והרשב״ם והראב״ע, ויהי׳ פי׳ וישת לו עדרים לבדו, וכבר השית טרם שנתן פני הצאן אל עקד, ורבים כמוהו, וי״א כי וישת מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים אלו, והרמב״ן אחר שהקשה על פי׳ רש״י כתב וז״ל אבל פי׳ הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שגם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום בכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן, והנכון בעיני שיאמר כי הכשבי׳ הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבי׳ ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקרא׳ לדבר כן בפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד (להלן ל״א כ״ה) וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם עכ״ל, אבל המתרגם האשכנזי פי׳ באופן אחר מסכים לפשטות לשון הכתוב וז״ל כן נראה כפי׳ הכתוב הזה שיעקב הבדיל העקודים וכו׳ הנולדים בצאן לבנולא לקחם עדיין לעצמו להיו׳ שכרו, כי אם כל זמן שהם קטנים הנהיגם בראש העדר, כדי שהצאן המתחממות תתכונה עיניהן בהן ותלדנה כמותן, וזהו ויתן פני הצאן וגו׳, אולם כשהגדילו הוולדות והיו ראויות לילד, לא שתם עוד על צאן לבן, כי אין לשמרם שיהיו תמיד בראש העדר ולא יבואו בין שאר הצאן ויראו הצאן הלבן ויתחממו מהן לילד כמותן, לכן לקחם בשכרו, והנהיגם לעצמם, ועשה מהן עדרים לבדם, וגם לא היו כ״א עקודי׳ נקודים וכו׳, ליחס הצאן על ידיה׳ עכ״ל, ועפ״ז תבין תרגומו האשכנזי בפסוק זה: אל עקד וכל חום, אל כל עקד וכל חום, ומלת כל תשמש גם למלת עקד הקודמת: וכל חום בצאן לבן, לדעת רש״י פירושו וכל חום שמצא בצאן לבן, כי החום הם של יעקב, וכן מתורג׳ בל״א, ויש לפרש כי בצאן לבן שב על ויתן, ושעורו, שנתן בכל צאן לבן פני הצאן אל כל עקוד ואל כל חום: על צאן, עם צאן: (מא) בכל יחם, מקיר ובעבור הדבקו למלת בכל כאמר שהוא במקום שם ואם נאמר שהוא חסר עת כלומר בכל עת שהיו מתחממות והוא עת תכונן הוא מקור כמשפט, וכן ת״א ויב״ע בכל עידן דמתיחמן, וכן כיון המתרגם האשכנזי: הצאן המקשרות, ת״א מבכיריא, וכ״ת יב״ע מבכרתא, והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק וכן והקשרים ליעקב, ולשון הרמב״ן הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות לא יתפרדו מהם לרוב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ״ד ל׳) ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחרי׳, ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשרים על שם אביהם ורבים אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה שבת הבריאות והעטופי׳ הם החלושי׳ אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב (איכה ב׳ י״ט), והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר עכ״ל, ר״ל כי לא תרגם רק לפי הכוונה: ליחמנה, בספרים מדויקים המ״ם בצירי, וכתב הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף קכ״ד ע״ב), שהוא מקור מן הדגש, והנו״ן הדגושה עם הה״א לכנוי הנסתרת כמו ליחם אותה כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כ״ג י״א), ואעפ״י שמ״ם ליחמנה בצירי ואינו כן מנהג האות אשר על כו״ן ה״א הנקבה כי אם בסגול, וכתב ע״ז ר״א בחור בס׳ הרכבה באות ל׳ שדבר זר הוא כי אין מנהג הנסתרות לבוא בנו״ן ה״א רק עם אותיות אית״ן, ולכן הסכים עם סוף דברי הרד״ק שהנו״ן לכנוי הנסתרות כמו ליחמן ור״ל ליחם אותן, ובת בתוספת ה״א כמו אתנה בחכמה (שם ל״ה כ״ו), שהוא כמו אותן, וכנעד בואנה בית לחם (רות א׳ י״ט), כמו בואן, והיה ראוי להיות המ״ם בקמץ והצר״ן רפויה ליחמנה, אלא שהוסב הקמץ גדול לקטן, וכן נכון לדעתי לכוונתן בלשון רבים כמו שהתחיל, הצאן המקשרות, אף כי בשם המין כמנהג שיכונ׳ בלשון יחיד ורבים אף בענין אחד ובמאמר אחד כמו ויירב העם ויעצמו (שמו׳ א׳ כ׳), כי שתת עמך וגו׳

והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב׃ מג ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים׃ לא א וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבד הזה׃ ב וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום׃ ג ויאמר יהוה אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך

ולמולדתך

אונקלוס

והון לקשיא ללבן ובכיריא ליעקב׃ מג ותקיף גברא לחדא לחדא והוו ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין׃

לא א ושמע ית פתגמי בני לבן למימר נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל נכסיא האלין׃ ב וחזא יעקב ית סבר אפי לבן והא ליתינון עמיה כמאתמלי ומדקדמוהי׃ ג ואמר יי ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך

ויהי

תרגום אשכנזי

אלזא דאס דיא שפעטליפיגען פיר לבן, דיא פריהלייפיגען אבער פיר יעקב ווארען. (מג) דער מאן ברייטעטע זיך איבער דיא מאאסען זעהר אויז, אונד האטטע פיל קליינעס פיה, מעגדע אונד קנעכטע, קאמעעלע אונד עזעל.

לא (א) עז קאמען איהם דיא רעדען דער קינדער לבן׳ס צו אהרען, וועלכע שפראכען: יעקב האט אללעס גענאממען, וואז אונזערם פאטער געהערטע, אונד פאן אונזערם פאטערס פערמעגען האט ער דיזען שווערען רייכטהום אנגעשאפפט. (ב) יעקב זאהע אויך לבן׳ס אנגעזיכט, דאס עז איהם ניכט מעהר זא גינסטיג וואר, אלז געסטערן אונד פארגעסטערן. (ג) דער עוויגע אבער זאגטע צו יעקב: קעהרע אין דאז לאנד דיינער עלטערן,

אונד

רש״י

והמעטפות (ישעיה ג׳) לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בצורן ומרן ואינן מתאוות להתיחם על ידי הזכרים: מג צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה:

לא א עשה. כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א׳ י״ד): ג שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך

מחובר

באור

וגו׳ טרו מהר (שם ל״ב ז׳), ומ״מ על הרוב לא יהי׳ זה כ״א כשיבא הפעל הראשון קודם השם, שאז לא ישגיח על המספר ואף לא על המין והוא הנקר׳ בלשון העמי׳ (ווערבום אימפערזאנאלע), משא״כ כאן שבא השם בתחל׳ אין נכון לכנותו בלשון רבים ואח״ז בלשון יחיד, אם לא ע״ד הזרות, ודוק בזה, וסבת הקמץ שהוסב לצירי כתב שם רא״ב שהוא בעבור הכנוי, ולא זאת הסבה לדעתי בעבור שלא נשתנ׳ במלת בואכה, והרד״ק כתב שם שבא המ״ם בצירי כמו שהי׳ מבלי תוספת ה״א ליחמן כמו לשמרם לזכרם, ואף על פי שהמקור בא בקמץ כמו בשמרם עקב רב (תהלים י״ט י״ב), אחר שהכנוי יבא בצירי יבא גם המקור בצירי עכ״ל, וגם זה איננו נכון לדעתי כי הלא בכל כנוי ליחיד עם כנוי נסתרים ונסתרות יהי׳ צירי לפני הכנוי, ונמקור יהי׳ קמץ לפניו כמו בשמרם הנ״ל שהכנוי איננו שמרם רק שמרם, ועוד כתב הרד״ק או בא בצירי ומשפטו בקמץ כי התנועות משתנות, כי הנה בא בצירי רדם (תהלים ס״ח כ״ח) בצירי ומשפטו בקמץ כמו ילבשם הכהן (שמות כ״ט ל׳) ומשפטו בצירי עכ״ל, ועדיין לא נושענו כי גם המה זרים הם ואין בהם כח לעזור לעצמם ומכ״ש לאחרי׳, אבל לי נראה כי בעבור שהמקור והכנוי קרובים הם, יבואו זה תחת זה כמו עת ספוד ועת רקוד (קהלת ג׳ ד׳), בא המקור במשקל הכנוי, וזכור את יום השבת (שמות כ׳ ח׳), בא המקור במקום הכנוי, אמנם בכנויים יש הפרש ביניהם, כי כנויי הכנוי מורים תמיד על הפעול כטעם אותי אותה אותם, אבל המקור לפי שהוא אמצעי בין שם לפעל, יבא בב׳ מיני הכנויים, כי לפעמים הם כטעם שלי שלו שלהם ואז יורו על הפועל דהיינו ליחס הפעולה אליו ולהקנותם לו, ופעמים יורו על הפעול כטעם אותי אותו אותם, ולכן במקום שיורו על הפועל יבא קמץ לפני המ״ם והנו״ן כדין כנויי השמות כמו את ערותם ואת בגדם ואת פרסם (ויקרא ע״ז כ״ז), שפירושו עור שלהם בשר שלהם וכו׳, וכן בשמרם עקב רב, פירושו בשמירתם (בשמור שלהם) יש עקב רב ושכר טוב, כמו שפירשו שם רש״י והראב״ע והרד״ק, וכן עד באכה בית לחם, פירושו עד בוא שלהן (ואתנה בחכמה איננו כנוי המחובר אל השם או הפעל כי היא מלת הכנוי עצמה ומשפטה אותן), ולכן הם קמוצים, אבל ליחמנה שפירושו ליחם אותן, והכנוי מורה על הפעול ככנויי הפעלים, לכן יבוא עם הצירי ככנויי מ״ם ונו״ן המחוברות אל הכנוי, עוד כתב גם הרד״ק ונדגשה הנו״ן שלא כמשפט כמו תראינה בה (מיכה ז׳ י׳), שלא הי׳ משפטה להדגש ובא כן לתפארת הקריאה, ולדעתי לא תהי׳ תפארת הלשון, כובד הקריאה, אבל יראה לי שיורה על איזה הפלגה, ואולי תהי׳ פה ההפלגה שנתחממו מהר, כענין והקשרים ליעקב, אושל הרבוי, כענין ויפרץ האיש: (מב) ובהעטיף, כבר כתבתי פי׳ הרמב״ן, ומנהם חברו עם המחלצות והמעטפות (ישעי׳ ג׳ כ״ב), לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בצורן וכמרן ואינן מתאוות להתיחם ע״י הזכרים, והנה אונקלו׳ תרגמ׳ כשם המקרה מופשט מן המתואר כמו התאחרות, ויב״ע תרגמה כשם התואר, וצריך להפוך המלו׳ כדי שיבוא התאר אחר המתואר כדרכו, ושעורו ובצאן המעוטפות לא ישים, ולסבה זאת הסב המלה מיחיד לרבים, כי מלת צאן על הרוב ל״ר, ולדעתו תשמש הבי״ת על המקום, כמו בתוך העטופים לא ישים, ולדעת אונקלוס תורה על הזמן, בעת התאחרות של עיבור הצאן, אבל יותר נראה שיהי׳ במקום העבר או העתיד כדרך המקור, והבי״ת על הזמן כמו שת״א, וכן מפורש להלן ויהי בעת יחם הצאן, על הזמן, וענינו, בעת העטיפו או בעת יעטפו, וכן מתורגם בל״א, וכתב הראב״ע כי הם בימי תשרי, וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות, או כאשר כתב הרשב״ם שלא הי׳ חושש על המאוחרות, וכבר זכרתי דעת הרמב״ן בזה: (מג) ושפחות ועבדים, מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה:

לא (א) בני לבן, בנים זכרים נולדו לו אחר שבא יעקב לביתו, עם שבתחלה לא היו לו ולכן הוצרכה רחל להיות רועה צאנו, וכן סופר בספר הישר ואמר ובשנה הרביעית לשבת יעקב בבית לבן פקד ה׳ את לבן ויזכרהו ה׳ בעבור יעקב ויולדו לו בנים, ואלה שמות בני לבן אשר יולדו לו בימים ההם, ויהי בכורו בעור ומשנהו אליב והשלישי מורש עכ״ל: עשה, כנס, כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א׳ י״ד מ״ח), הכבד, עושר

ממון

ולמולדתך ואהיה עמך: ד וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו: ה ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם ואלהי אבי היה עמדי: ו ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן: ז ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מנים

אונקלוס

ויהי מימרי בסעדך: ד ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה לחקלא לות עניה: ה ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי ליתנון עמי כמאתמלי ומדקדמוהי ואלהיה דאבא הוה בסעדי: ו ואתון ידעתון ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: ז ואבוכן שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין

תרגום אשכנזי

אונד אן דיינען געבורטס־ארט צוריק! איך וויל מיט דיר זיין.״ (ד) דאהער שיקטע יעקב אויפס פעלד צו זיינעם קליינען פיה, ליס רחל אונד לאה רופען, (ה) אונד שפראך צו איהנען: ״איך זעהע אן דעם אנגעזיכט אייערעס פאטערס, דאס ער מיר ניכט מעהר זא גינסטיג זייא, אלז געכטערן אדער פארגעסטערן; אבער דער גאטט מיינעס פאטערס איזט מיט מיר געוועזען. (ו) נון וויסט איהר, דאס איך אייערעם פאטער מיט אללער מיינער קראפט געדיהנט האבע. (ז) אייער פאטער אבער האט מיך הינטערגאנגען, אונד האט מיינען לאהן צעהן מאהל פערענדערט; יעדאך

רש״י

מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: ד ויקרא לרחל וללאה: לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו׳ הקדימו רחל ללאה: ז עשרת מונים. אין מונים

באור

מזון, כמו ואפרש כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראשית י״ג ב׳), כי מי שיש לו כן תנועתו כבדה, והנה תראה כי כבוד מגזרת כבד אבן (משלי כ״ז ג׳), וקלון מגזרת קל ברגליו (שמואל ב׳ ב׳ י״ח), וא״ת ככסיא, לפי הכוונה, ויב״ע תרגם יקר נכסיא, לירף עמה גם הוראת החשיבו׳ והגדול׳, והמתרגם האשכנזי פתרג׳ (שוועהרן רייכטהום), לפי שצירף עמה גם ענין הוראת הכרס, אשר ממנה יסתעפו הוראת החשיבות, והוראת העושר: (ב) והנה איננו, מרוצה, וכ״ת יב״ע והמתרגם האשכנזי: כתמול, הוא היום שעבר, פעמים יורה על הרחוק, ופעמים על הקרוב כמו כאן: שלשים, תאר אל היום השלישי לאחור: (ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו, האתנח אשר הועמד במלת וללאה נראה קשה, כי הוא באמצע המאמר, ולכן תרגם יב״ע, ועלן לחקלא לות עניה, ולפי תרגומו השדה אינו שב על ויקרא, רק הוא מאמר אחר והודעה שעשו כן, אבל המתרגם האשכנזי תרגמו כמו מקרא מסורס, ושעורו, וישלח יעקב השדה אל צאנו, ויקרא לרחל וללאה, ונזכרה רחל קודם לאה לפי שהיא העיקרית: (ה) את פני אביכן כי איננו אלי וגומר, רואה אני בפניו כי אין לבו שלם עמי כתמול שלשם, ומלת איננו חוזרת על לבו ולא על מלת פני, ויתכן ג״כ ששבה על מלת פני, ואף שבאה בלשון יחיד יש פני שהוא לשון רבים כמו פני ה׳ חלקם (איכה ד׳ ט״ז), ולא אמר חלקום, וכן מי נדה לא זרק עליו (במדבר י״ט י״ג וכ׳), והנה אונקלוס ויב״ע תרגמו שחוזרת על פני, ולכן הסבו המלה מלשון יחיד ללשון רבים, ליתנון, וכן תרגמו גם הראשון, והמתרגם האשכנזי תרגמה למעלה כפי׳ הב׳, ופה כפי׳ הא׳, כי שניהם נכונים: כי איננו אלי, כאומר שיש בידי משלו; ואלהי אבי היה עמדי, אבל באמת לא גזלתי ממנו מאומה רק הקב״ה הי׳ עמדי ונתן לי: (ו) ואתנה, כמו אתן, וה״א נוספת מאותיות האמנת״יו, וכבר כתבתי כי תכפל לפעמים הוראת הגוף ותבוא במלה בפ״ע מלבד חבורה עם הפעל, לחזק ההוראה ולהורות הפך הקודם בענין אבל, וכן כאן אבל אתן לא כאביכן, לאחשדני רק ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן: (ז) החל, לדעת הראב״ע והרד״ק ושאר המדקדקים היא מלה זרה בעבור שהיא מבנין פעל וראוי להדגש התל ובא הנח במקום הדגש, ונמצא השרש הזה י״ב פעמים במקרא, ב׳ מהם שמות, התלים, מהתלות, וי׳ מהם פעלים, ט׳ מהם מבנין פעל, התל התלת (ג׳ פעמים) התל, כהתל, תהתלו, יהתלו, ויהתל, וא׳ מבנין פעל הותל, (ועיין נקונטרס עלים לתרופה שכבר נדפס הראיתי מקומם), וכולם יבואו על דרך זרות חוץ מאחד מהם שהוא ויהתל, אולם לפי דעתי רחוק הוא לשום כולם זרים, ולכן נראה לי כי שני שרשים יש למלה זאת ששניהם מורים על ענין השקר והתעתוע (או הלעג כפי׳ הראב״ע), והם שרש התל ושרש תול, כאשר מצאנו ענינים רבים אשר להם שני שרשים, כענין התמימות אשר לו שרש יחם וחמם, וטוב, ולפעמים שלשה שרשים מורים על ענין אחד, וכמ״ש הראב״ע במלת ויזד יעקב נזיד (בראשית כ״ה כ״ט), ששרשו זוד והם ב׳ שרשים וענינם אחד, ושלא כדעת הרד״ק שאמר כי הנח במקום הדגש, ויהיו ג׳ מלות ויהתל, התלים, מהתלות, משרש התל, וט׳ הנשארים יהיו משרש תול, מבנין הפעיל והפעל, ויהי׳ התל עבר נסתר, והראוי התיל על משקל השיב (או התל כי כתי הע״ן יבואו לפעמים על דרך הכפולים כנירי), רק בעבור שהגגי׳ כסוג אחור מפני קירוב הטעמים, ולא יבוא לעולם כם כרק׳ אחר תנועה גדולה שאין בה נגינה, נשתנה לתנועה קטנה, כמו מן ישיב לנו (שם כ׳ ט״ו), כאמר וישב את כל הרכש (שם י״ד י״ו), התלת, הוא עבר נוכח מהפעיל כפלס הנפת עליה (שמות כ׳ כ״ה), התל, הוא מקור מההפעיל ע״מ השב תשיבנו (שם כ״ג ד׳), וכן כהתל, ותהתלו: ויהתלו הם עתיד לנסתרים מההפעיל, והראוי תהתלו יהתלו או התילו יתילו על משקל תריעו (בראשית י״ט ג׳), כי לא ירעו (ירמי׳ י׳ ה׳) או, תשיבו, ישיבו רק שלא נפלה ה״א הבנין כמו יהושיע ה׳ (שמואל א׳ י״ז מ״ז), ולי יהושיע (תהלים קי״ו ו׳), מש״ו יהילילו (ישעיה כ״ב ה׳), אשירי אהודנו (תהלים כ״ח ז׳), על כן עמים יהודוך (שם מ״ה י״ח), יהודה לתפלה (נחמיה י״א י״ז), כי מהראוי להכתב הה״א לפי׳ הבנין בכל העתידים מבנין הפעיל ויו״ד האית״ן בשוא רק שלהקל נפלה הה״א ובאה תנועתה אל את האית״ן, ובאלו הנזכרים באה כמשפטה, ויהיה תהתלו יהתלו כאחד מהם, ודגש הלמ״ד נוסף כאשר יאמרו גם המה, ומלת הותל תהי׳ מבנין הפעל כפלס הוקם המשכן (שמו׳ מ׳ י״ז), ואולי גם ויהתל הוא מההפעיל בתשלום ה״א הבנין והדגש במקום הנח

מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן

ואשא

אונקלוס

זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ ח אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵישׁ יְיָ מִן בְּעִירָא דַאֲבוּכוֹן וִיהַב לִי׃ י וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא

וזקפית

תרגום אשכנזי

יעדאך האט גאטט ניכט צו-געגעבען, דאס ער מיר בעזעס טהוע. (ח) ווען ער שפראך: דיא קליינפלעקיגען זאללען דיין לאהן זיין; זא ווארף אללעס קליינע פיה קליינגעפלעקטע; אונד ווען ער שפראך: דיא פוס-געצייכנעטע זאללען דיין לאהן זיין; זא ווארף אללעס פיה פוסגעצייכנעטע. (ט) גאטט אלזא האט דאז פיה אייערעס פאטערס אבגעזאנדערט, אונד מיר געגעבען. (י) צור צייט, דא דאז קליינע פיה זיך ערהיצטען הוב

רש"י

מונים פחות מעשרה: מונים. לשון סכום כלל החשבון וכן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים: י והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברודים. כתרגומו ופציחין פיי"שט בלע"ז (פיעסטע. בל"א אין גאנצן שטיקן געפלעקט) חוט של לבן מקיף את גופו סביב וחברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין להבחין עד

מן

באור

הנה כמו ופטורי צצים (מלכי' א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), שהם במקו' ניצים, ששרשם נין, כי יותר טוב ויותר נאה להיות כולם כמשפט ואחד זר, מן ההפך להיות האחד על משפטו, וכולם זרים, כי אז יהי' הפרון ערוכה על העומד, ועם כי הרד"ק דרכו למעט בשרשים, הנה אמנו הר"י קמחי אביו מבעלי הסברא הזאת, עיין במכלול (ד' קטן דף קע"ו ע"א), ובאמת לא ידעתי מדוע נכנס בהם עד שנרבה דוחקים במשקלים, ואף כי הראב"ע התמרמר ג"כ בזה בפ' שמות (ד' ל"א), ולא רצה לקבל שרש כתם במלת וַיִּתַּמּוּ, ובחר לומר שהדגש יור' על חסרון אות שאחריו, ושרשו תמם, עכ"ז לא רצה לקבל הזדות הזה שהנה יהי' במקום הדגש במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (לעיל כ"ה כ"ט), ולהיות שרשו נזד, כדעת הרד"ק במכלול (ל' קטן דף ק' ע"א), ובשרשים שרש נזד, ואמר ששרשו זוד, והם ב' שרשים ועניינם אחד, עם שאינו נמצא רק פ"א, ושרש נזד נמצא ו"פ, וכן אמר במלת לא ידון (לעיל ו' ג'), ומכ"ש במלת התל שבט"פ מן הי"כ שנמצא ממנו נצטרך לומר שהנה במקום הדגש, והמה זרים, רק פ"א בא על משפטו, לכן אבחר יותר לומר שהם ב' שרשים תול והתל, ושניהם מענין אחד, ובאו כולם כמשפט, ולפי דעתי יהי' ותוללינו שמחה (תהלים קל"ז ג'), מענין זה ויהי' שרשו תול. והשם תּוֹלָל בכפל הלמ"ד ומשקלו בשלמים שַׁאֲנָן, רַעֲנָן, פַּרְחַח יקומו (איוב ל' י"ב), ששרשם שאן, רען, פרח; ובאו השי"ן והרי"ש בפתח במלות שאנן רענן בעבור אות הגרון שאחריהן, והתי"ו במלת תּוֹלָל בחולם להמשיך הוא"ו והנחה שהיא עי"ן הפעל, ועל משקל השלמים הי' ראוי להיות תּוֹלָל, ויהי' שם תואר אל המלעיגים עלינו על משקל וילך שׁוֹבָב בדרך לבו (ישעי' נ"ז י"ז), בנים שׁוֹבָבִים (ירמי' ג' י"ד וכ"ב. הבת הַשּׁוֹבֵבָה (שם ל"א כ"ב ומ"ט ד'), ומשקלו פּוֹלָל, ויהי' ותוללינו שמחה כפל לשון של שובינו דברי שיר, כדרך מליצת השירים בכל מקום, והענין שם שאלונו השובי' אותנו דברי שיר, והמלעיגי' עלינו שאלו ממנו שנשמחם בשירינו, ואמרו שירו לנו משיר ציון, ואין כוונתם כי אם להתל בנו וללעוג עלינו ולהראותנו בזה כא יכלתם כי בטלו ממנו שיר ציון: עשרת מנים, מניינים, מלשון מכה את ישראל (שמואל ב' כ"ד א'), והטעם עשרה במספר, אומנים פעמים לפי שהם מנין כאמר בזה הלשון ואמר עשרת לפי שהוא סוף האחדי' וראש העשרות לפיכך לשון רבוי המספר בזה השם בשהם רוצה לומר פעמי' רבו', וכן ואפו עשר נשים (ויקרא כ"ו כ"ו), זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט ג') • ועשר לאו דוקא, ולשון הרמב"ן זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה, וכן אמר לו ותחלף את משכרתי עשרת מנים, וכזה במקומות רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל עכ"ל: ולא נתנו, לא עזבו, ואיננו זו מלשון נתינה, כלומר לא נתן לו כח להרע עמדי: (ח) וילדו כל הצאן נקדים, בזה לא הועיל מחשב הלבן • (הרשב"ם), וירצה כוונתו לפי מה שפי' למעלה נקד הוא רק טלאי הקדקד והצואר, ואולי הבין לבן או ראה חכמת יעקב בענין המקלות, ולכן שינה בכל פעם תנאו ואומר נקדים יהי' שכרך, ולא טלאי שאר המקומות, וע"י המקלות לא יכוון שיולדו דוקא נקודי הקדקד, ואחר שראה שיולדו כן, חזר לשנות תנאו מנקדים לעקדים, נחשבו שלא יולידו נקודי הרגלים דוקא בהסתכלם במקלות, והרשב"ם כוונתי גם על רעקדים רק שנין על תחלת הפסוק, ולשון הרמב"ן כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחד והי' מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולולא הי' זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי עכ"ל, וכן כתב הראב"ע: כל הצאן, רוב הצאן כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז), והדומים לו: (ט) ויצל, הפריש, וכן כל לשון ישועה והמלטה והצלה לשון הפרשה הם, שמפרישו מן הרעה ומן האויב, כן פי' רש"י והרשב"ם: (י) והנה העתודים, אע"פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן ולעדר שביד יעקב' (רש"י בשם ב"ר), ועל דרך הפשט הי' זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל חלום יאמר כן כטעם כאלו הדבר לפניו ובב"ר לא רזכירו המלאכים לא מדרש אמרו עולים אין כתיב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו, (הרמב"ן), עוד כתב זה היה אחר שהחליף את משכרתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך, וטעם והנה העתדים העלים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתדים וכולם עקדים ואחרי כן היו כולם נקדים ושוב היו כלם ברדי' והגיד כי הוא רואה החמס שעוש' לו לבן להחליף את משכרתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח ב' ישגב, והנה העתדים העלים על הצאן התישים והאילים יקראו עתדים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ (ישעי' י"ד ט') עכ"ל, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עתד ידוע כי הם הזכרים מן העזים ונקראו גם כן תישים והגדולים יקראו עתדים ותישים והקטנים יקראו שעירים, ונקראו האילים והגדולים בזה הלשון בדרך ההשאלה כל עתודי ארץ, לפי שהם הולכים לפני העם ומנהיגים אותם כעתודים לפני הצאן עכ"ל: על הצאן, הנקבות: וברדים, תרגומו ופציחין פיי"ד בלע"ז (פיעסטע בל"א (אין גאנצן שטיקן געפלעקט) חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורת שלו

ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים: יא ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני: יב ויאמר שא־נא עיניך וראה כל־העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים כי ראיתי את כל־אשר לבן עשה לך: יג אנכי האל בית־אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן־הארץ הזאת ושוב אל־ארץ מולדתך: יד ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו: טו הלוא נכריות נחשבנו

אונקלוס

וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין: יא ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: יב ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך: יג אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא די קימתא קדמי תמן קיים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: יד ואתיבת רחל ולאה ואמרו ליה העוד לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: טו הלא נוכראן אתחשבנא

תרגום אשכנזי

הוב איך מיינע אויגען אויף, אונד זאה אים טרוימע; דא וואַרען דיא ווידדער, וועלכע דאַז קליינע פיה בעשפרונגען: פוסגעצייכנעטע, קליינפלעקקיכטע אונד וויסגעשפרענקעלטע.

(יא) אונד איין ענגעל גאָטטעס שפראַך צו מיר אים טרוימע: „יעקב!“ איך שפראַך: „היר בין איך!“

(יב) ער פוהר פאָרט: „העבע דיינע אויגען אויף אונד זיהע, אללע בעקקע, דיא דאַז קליינע פיה בעשפרינגען, זינד פוסגעצייכנעטע, קליינפלעקקיכטע אונד וויסגעשטרייפטע; דען איך האַבע אללעס געזעהען, וואַז דיר לבן טהוט.

(יג) איך בין דער גאָטט פאָן בית אל, אלוואָ דוא דאַז דענקמאַל געזאַלבט אונד מיר איין געליבדע געטהאַן האָסט; נון מאַכע דיך אויף, ציהע אויז דיזעם לאַנדע, אונד קעהרע אין דיין געבורטסלאַנד צוריק!“ (יד) רחל אונד לאה אנטוואָרטעטען, אונד שפראַכען צו איהם: „האַבען וויר וואָהל נאָך טהייל אָדער ערבע אין אונזערם פאַטערס הויז?

(טו) זינד וויר איהם ניכט וויא פרעמדען געאַכטעט,

רש"י

מן המקרא: יג. האל בית אל. כמו אל בית אל. הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן. כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד): משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצוק שמן על ראשה להיותה משוחה למזבח: אשר נדרת לי: וצריך אתה לשלמו שאמרת יהי' בית אלהים שתקריב שם קרבנו': יד העוד לנו. למה תתעכב על ידיך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: טו הלא נכריות וגו'. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב

באור

כתוספה ומבוארת מזה שאין ואין לי להביא עד מן המקרא. (רש"י), והרד"ק בשרשים שרש ברד פי' שיש להם כתמים לבנים כמו ברד, וכן פי' פה הראב"ע (ולדעתו גם זה נכלל בשם שאינו כולל לכולם), וכן מתורגם בל"א, ויב"ע תרגם וגביהון חוורין, והוא קרוב לזה, אך לא ידעתי מכין לו לפרש דוקא גביהון: אנכי האל בית אל, כמו אל בית אל, הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדב' ל"ד ב'). (רש"י), ולדעת הראב"ע והרד"ק חסר הנסמך ורוצה לומר הא' של בית אל, וכן ועץ הדעת (דעת) טוב ורע (בראשית ב' ט'), וכן הארון הברית (יהושע ג' י"ד), וכתב עוד הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ג ע"ב וכ"ד ע"א), וז"ל ולפי דעתי כי באו בשתי ידיעות כי סמיכות המלה אל מלה אחרת היא ידיעה והה"א ידיעה אחרת ובאו המלות האלה בשתי ידיעות לרוב ההודעה כמו כל העם הארץ (יחזקאל מ"ה ט"ז), אנכי האל בית אל, הארון הברית ועץ הדעת טוב ורע וכו', היין החמה (ירמי' כ"ה ט"ו) וכו', והדומים להם, ואע"פ שישנהם שאינם נקודים כדרך הסמוכים כמו העם הארץ, הארון הברית, היין החמה, מפני ה"א הידיעה באו כן, אויתכן שנהם (ר"ל באלו לבדם) חסר הנסמך עכ"ל, ולשון הרמב"ן אנכי האל בית אל, ויספר יעקב לנשיו כל מה שאמ' לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיוס להן שתלכנה עמו אבל מה שיספר לו חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתדים היה בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד באחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקדים וטלואי' רק מאחרת האלו' שלא לרחל ולאה ויספר להן חלומו והלכו להם וכו' והמלאך ידבר בשם שולחו. (הרמב"ן), וכן אשר נדרת לי, ידבר המלאך בלשון אדוניו כאלו הוא מדבר כי יעקב לא נדר למלאך אלא לאל: אשר משחת שם מצבה, להקדישה ועדיין לא הקרבת עלי' כדריך. (הרשב"ם), וכן פי' רש"י: (יד) ותען רחל ולאה, ותען מושך עצמו ואחר עמו, ועיין בהקדמה מזה: העוד לנו, ואיך תחשוב שיקשה עלינו להפריד מאבינו: (טו) הלא נכריות, כנכריות: כי מכרנו, כאלו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנו' לתת נדוניא להן בשעת נשואין רק אמר שמור נאני וקח בנותי במשכרתך: ויאכל גם אכול את כספנו, עניינו לתוספת באור ופירושו לפי שאמרו הלא נכריו' נחשבנו לו כי מכרנו כי לא די שלא נתן לנו משלו אלא אכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל כספנו שהוא שכירתך, וכן פי' רש"י ורשב"ם, ולפי שהוא קצת קרוב אל התלת מאמרן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כאלו הוא עבר במקום עתיד, והכוונה שרוצה לאכול את כספנו בעתיד כאשר היה יעקב חושדו שרוצה לגזול ממנו את רכשו:

(טו) כי

נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם־אכול את־כספנו: טז כי כל־העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה: יז ויקם יעקב וישא את־בניו ואת־נשיו על־הגמלים: יח וינהג את־כל־מקנהו ואת־כל־רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל־יצחק אביו ארצה כנען: יט ולבן הלך לגזז את־צאנו ותגנב רחל את־התרפים אשר לאביה: כ ויגנב יעקב את־לב לבן הארמי על־בלי הגיד לו כי ברח הוא

אונקלוס

אתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: טו ארי כל עותרא דאפריש יי מאבונא די לנא הוא ולבננא וכען כל די אמר יי לך עביד: יז וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא: יח ודבר ית כל גיתוהי וית כל קניניה די קנא גיתוהי וקניניה די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: יט ולבן אזל למיגז ית עניה ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא: כ וכסי יעקב מן לבן ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזל הוא

תרגום אשכנזי

געאכטעט, דא ער אונז פערקויפט האט? נון וויללער נאך אונזער געלד פערצעהרען,
(טז) דען אללער רייכטהום, דען גאטט פאן אונזערם פאטער אבגעזאנדערט, געהערט אונז אונד אונזערן קינדערן; טהוע אלזא אללעס, וואז דיר גאטט געזאגט האט.
(יז) יעקב מאכטע זיך אויף, זעצטע זיינע קינדער אונד וייבער אויף דיא קאמעעלע,
(יח) פיהרטע אויך אללע זיין פיה אונד אללע זיינע האבע, וועלכע ער ערווארבען, דאז אייגענטהום נעמליך, וועלכעס ער צו פדן ארם ערווארבען, אום צו זיינעם פאטער יצחק צו רייזען, אינדאזלאנד כנען.
(יט) לבן אבער וואר היגגעגאנגען, זיין קליינעס פיה צו שערען; דא שטאהל רחל דיא געצצען איהרעס פאטערס. (כ) עז געלאנג אלזא דעם יעקב, דען ארמיטען לבן צו הינטערגעהען, אינדעם ריזעם נימאנד אנצייגטע, דאס ער פליהען וואללטע

רש"י

שעבד דמי שכר פעולתך: טז כי כל העושר. כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל ל' הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: יז את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדי' נקבות לזכרי' שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגומר: יח מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחו' וגמלים וחמורים: יט לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל

באור

(טז) כי כל העשר, כי זה משמ"ש בלשון אלא, כלומ' משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא. (רש"י), וכ"כ ר' עובדי' ספורנו שהוא כמו כי נחקת (בראשית י"ח ט"ו), אולם אונקלוס תרגם שם ברם, ויב"ע בקושטא, וכאן תרגמו, ארי, ארום, לפי שמפרשי' כפשוטו שהוא לנתינת טעם על שאמרו את כספנו, לפי שאף שהעשרנו משל אבינו, עכ"ז שלנו הוא, כי ה' הציל אותו מאבינו, וכן מתורגם בל"א, ועיין מ"ש בפסו' כי נחקת בשם הרשב"ם שרוב כי שאחר לא מתפרשי' אלא: (יח) מקנה קנינו, מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים. (רש"י), ומקנה סמוך כי הוא בעירי, וכן מתורג' בל"א שהו' גם כולל כל המטלטלין ות"א, גיתוהי דקניניה: והוא גם פרט רק אל הבהמה, אבל יב"ע תרג', גיתוי ונכסוי די קנא, הנה מפרש מקנה קנינו בב' דברים מקנה על הבהמו' וקנינו על שאר הנכסים, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש קנה כי בכל מקום שנאמר מקנה וקנין יחד כמו עשה מקנה וקנין (יחזקאל ל"ח י"ב), מקניהם וקנינם (בראשי' ל"ד כ"ג), יהי' האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסי', ונס' יהושע (י"ד ד'), פי' הרד"ק באופן אחר, ואין להאריך פה: (יט) לגזז את צאנו, שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב. (רש"י), וכן פי' הראב"ע, וזהו על דעת המפרשי' ויתן (לבן) ביד בניו (של לבן), והמפרשים ויתן (יעקב) ביד בניו (של יעקב) יאמרו שעכ"ז היה ללבן עוד עדרי צאן אחרים שנתן ביד בניו חוץ מאלו שביד יעקב: את התרפים, לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"ז לשון רש"י (והוא מב"ר וכ"ה בפר"א פ' ל"ו), ואפשר כי היו ללבן לע"ז כאשר אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא ע"ז בבית אדוננו דוד והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון ורפה ידים (שמואל ב' י"ז ב'), נרפים אתם נרפים (שמות ה' י"ז), יקראו אותם רפים לרמוז בשם כי דבורים כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמר כי התרפים דברו און (זכרי' י' ב'), והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים (שופטים י"ז ה'), וגם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכנו (שם י"ח ה'), כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם באלוה לא ידרשו את ה' כי אם בהם, וזה טעם ויעש אתו גדעון לאפוד ויזנו אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שם ח' כ"ז), כי כרתו מאחרי ה', והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי וארצו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועננים כפלשתי' (ישעי' ב' ו'), ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי. (הרמב"ן), והיתה כוונתה שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח: (כ) ויגנב יעקב את לב לבן הארמי, פי' גנב דעתו כי הוא הי' חושב שהי' עם לבנו והוא ברח, וכנה הכתוב הדעת, לב, כי עיקר הדעת בלב, ויב"ע תרגם המלה הזאת כפי הכוונה, דעתי' דלבן, ואונקלוס שינה כל המאמר לתרגם רק ע"פ הכוונה, וכסי יעקב מן לבן ארמאה: וכן עשה המתרגם האשכנזי: על בלי הגיד לו, ע"ב שלא הגיד לו

הוא: כא ויברח הוא וכל אשר לו ויקם ויעבר את הנהר וישם את פניו הר הגלעד: כב ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב: כג ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד: כד ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע: כה וישג לבן את יעקב ויעקב

אונקלוס

הוא: כא ואזל הוא וכל די ליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי לטורא דגלעד: כב ואתחוה ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב: כג ודבר ית אחוהי עמיה ורדף בתרוהי מהלך שבעא יומין ואדביק יתיה בטורא דגלעד: כד ואתא מימר מן קדם יי לות לבן ארמאה בחלמא דליליא ואמר ליה אסתמר לך דלמא תמליל עם יעקב מטב עד ביש: כה ואדביק לבן ית יעקב ויעקב

תרגום אשכנזי

האללטע. (כא) אלזא ענט־פלאהע ער אונד אללעז, וואז זיין וואר; ער מאכטע זיך אויף, גינג איבער דען שטראם, אונד וואנדטע זיך נאך דעם בערגע גלעד. (כב) אם דריטטען טאגע וואורדע דעם לבן אנגע־זאגט, דאס יעקב ענטפלא־העז. (כג) דא נאהם ער זיינע פערוואנדטען מיט זיך, זעצטע איהם נאך זיבען טאגערייזען, אונד האלטע איהן איין אם בערגע גלעד. (כד) גאטט אבער קאם צו לבן, דעם ארמיטען, אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראך צו איהם: היטע דיך, דאס דוא ניכט (פאן דער ריקרייזע) רעדעסט מיט יעקב, וועדער אים גוטען, נאך אים בעזען. (כה) אלזא עררייכטע לבן דען יעקב; יעקב

רש"י

רחל את התרפים. להפריש את אבי' מע"ז נתכוונה: כב ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: כג את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו' ימים ובז' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד: כד מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל

באור

לודרכו: כי ברח הוא, לא שיאמר לו אני בורח כי זה לא יתכן אלא טעם כי ברח למלא ויגנב גנב דעתו כי הוא הי' בורח והעלים ממנו ולא הגיד לו כי הי' רוצה ללכת, כ"פ במ"י, ואין הטעם מסכים לזה, כי לפ"ז הי' ראוי להיות האתנח במלת לו, וגם על בלי הגיד לו הוא מאמר קצר וחסר הנמשך, גם מלת על רחוק, ולכן נראה לי שגב על מאמר על בלי הגיד לו, כי מלת ברח תכלול ב' ענינים, הפליכה, נהתנא, ופה עיקר הכוונה ההליכה, על בלי הגיד לו כי הולך הוא, אבל לפי שבאמת ברח תפש הכתו' לשון בורח, הואיל וסוכל גם כוונת ההליכה המכוונת פה בעצם: וכתב ר"ע ספורנו מלת הבריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקו' מפני היזק הוה או מפני רודף יקרא ניסה, ויגנב יעקב את לב לבן הארמי, שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע מבניו ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם, וזה עשה מפני שהי' לבן בעל מרמה באופן שאם הי' מרגיש שידע יעקב דבר מזה הי' סופר כל בעדיו ולא הי' אבל יעקב דרך להמלט, על בלי הגיד לו, כמו על עלת התמיד (במדבר כ"ח ט"ו), הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו כי חפץ ללכת וכל זה עשה לא להצדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי ברח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעורת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן עכ"ד ר"ע ספורנו, ולדעת המתרגם האשכנזי אין הגיד שב על יעקב, כי אם חסר המגיד, וטעור הכתוב כך הוא, שהצליח יעקב בעצתו ועלתה לו לגנוב את דעת לבן הארמי עם היותו מעונן וקוסם ונקי בערמומיות, כי לא הי' אדם שהגיד לו דבר מבריחת יעקב, לפי שהסכימו כלם עלידו, ואף התרפים לא גלו את אזן לבן על הדבר הזה, כי לקחתם רחל, לזה לא באה לו הידיעה כי אם ביום השלישי: (כא) ויברח הוא וכל אשר לו, כלל שאחר הפרט: את הנהר: פרת כמו שת"א ויב"ע: וישם את פניו, ללכת הר הגלעד: (כב) ביום השלישי, שהרי דרך שלשת ימים הי' ביניהם: (כג) את אחיו, קרוביו, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי: דרך שבעת ימים, כל אותן הימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים למדנו שכל מה שהלך יעקב בו' ימים הלך לבן ביו' אחד, לשון רש"י מבראשית רבה, וכבון הוא שילך לבן כנבור לרוץ אורח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך ג' ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעיר ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים, והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום הג' כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעת ימים והשיגו ביום השביעי אבל כאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ונפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם. (הרמב"ן), והרשב"ם כתב דרך שבעת ימים, כי יעקב הי' הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהי' רחוק ממנו הלך לגזוז את צאנו כדכתיב ושם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: וידבק, ענין השגה וכן תרגום ושנם (בראשי' מ"ד ו), ואדבקינון: (כד) ויבא אלהים וגו', הראב"ע מפרש קודם וידבק אתו ופירושו וכבר בא אלהים ורבים כמוהו, ואין צורך לזה פה כי יכול להתפרש כפי' הרמב"ן ז"ל וידבק וגו', כי ביום השביעי לערב הגיע לבית אל תחת ההר וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום, וטעם אל לבן הארמי להגיד כי אף על פי שהוא ארמי ... ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבואה לכבוד הבדי' וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אע"פי שהוא הארמי הקוס' בעל התרפים עכ"ל: פן תדבר, שלא תדבר: מטוב עד רע, לפי פשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות למו רע אם לא יבא עמך כי אני צויתיו לשוב אל ארצו (הרמב"ן), וכפי' הראב"ע ור"ע ספורנו, וטעור הכתוב לפ"ז השמר לך מדבר עם יעקב (מענין שובו אליך) בין באופן שטוב לו או באופן שרע לו, ועפ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי: (כה) וישג לבן את יעקב, פרט שאחר הכלל, ולפי פי' הרמב"ן שהעתקתי בפסוק הקודם, תהי' ההשגה הזאת יותר קרובה, כי הראשונה לא היתה רק אבל ההר בתחתיתו ויעקב היה בראשו

ויעקב תקע את־אהלו בהר ולבן תקע את־אחיו בהר הגלעד: כו ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את־לבבי ותנהג את־בנתי כשביות חרב: כז למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא־הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנור: כח ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי עתה הסכלת עשו: כט יש־לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש ׀ אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם־יעקב מטוב עד־רע: ל ועתה

הלך

אונקלוס

ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי בטורא דגלעד: כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברת ית בנתי כשבית חרבא: כז למה אטמרתא למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדוא ובתושבחן בתופין ובכנרין: כח ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי כען אסכלתא למעבד: כט אית חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך מלמללא עם יעקב מטב עד ביש: ל וכען מיזל

אולת

תרגום אשכנזי

יעקב האטטע זיין צעלט אויפגעשלאגען אויף דעם בערגע, אונד לבן מיט זיינען פערוואנדטען שלוגען אויך אויף דעם בערגע גלעד. (כו) דא שפראך לבן צו יעקב: וואס האסט דוא געטהאן, דאס דוא זא מיין הערץ געשטאהלען, אונד מיינע טעכטער וועגגעפיהרט האסט וויא קריגסגעפאנגענע? (כז) ווארום ביזט דוא זא היימליך געפלאהען, אונד האסט מיך אלזא בעשטאהלען? ווארום האסט דוא מיר עז ניכט געזאגט? זא העטטע איך דיך הינוועגגעשיקט מיט פריידען אונד געזענגען, מיט פויקע אונד הארפע. (כח) זא אבער האסט דוא מיך ניכט איינמאהל מיינע זעהנע אונד טעכטערקיססען לאססען; זיהע! דוא האסט אונפערנינפטיג געטהאן. (כט) נון האבע איך דיא מאכט אין דער האנד, מיט אייך שלים צו פערפאהרען; אלליין דער גאטט אייערעס פאטערס שפראך פאריגע נאכט צו מיר, אונד זאגטע: היטע דיך מיט יעקב (פאן דער ריקרייזע) צו רעדען, ווערער אים גוטען, נאך אים בעזען. (ל) איגרעססען

ביסט

רש"י

אל המיקים: כו כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: כז ותגנוב אותי: גנבת את דעתי: כט יש לאל ידי. יש בח בידי לעשות עמכם רע. וכל אל שהוא קודש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: ל נכספת. חמדת והרבה יש במקרא נכספה גם כלתה

באור

בראשו, אבל זאת היתה בראש ההר: תקע את אחיו, א"ת וינ"ע תרגמו תקע הראשון, פרס, לפי הענין השייך לאהל, ותקע הב', אשרי, לפי הענין השייך אל אחיו, כי מלת את מתרגמים, ית שמורה על הפעול שהם אחיו, אבל הראב"ע מפרש תקע הב' כמו הא', ומלת אהלו מושכת עצמה ואחרת עמה, ומלת את פי' עם, ושעורו, ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד, וכן מתורגם בל"א: בהר הגלעד, הוא ההר הנזכר בתחלה, ולכן תרגם יב"ע, בההוא טוורא דגלעד, והנה היו שניהם בהר אלה נכח אלה: (כו) כשביות חרב, כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) נחבאת לברח, מליצה כפולה לתוספת באור: ותגנב אתי, לשון הרד"ק בשרשים שרש גנב כאלו אמר דעתי, או יהיה אותי במקום מן כלומר גנבת דעתך ממני, וכן אמר התרגום וכסית מני עכ"ל, ועם שאמת הוא שיבא לפעמים את במקום מן כמו כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), פי' מן העיר, וכמוהו רבים, מ"מ יותר נראה כפי' הא', נתהי' כענין המליצה הראשונה, ותגנב את לבבי, וכן אותי הכוונה על הלב שהוא העיקר, ועיקר כוונת שתיהן על גניבת דעתו, וכן תרגם יב"ע, וכן פי' רש"י, ואין ראי' מן אונקלוס לפירוש הב', כי הוא תרגם גם ותגנב את לבבי, וכסית מני, כי לא תרגם בשתיהן רק הכוונה, ועל מלת וכסית לא שייך רק מני: אבל המתרגם האשכנזי שתרגם (אונד האסט מיך אלזא בעשטאהלען), כוונתו לפרש באופן אחר יותר נאות, כי בתחלה שאל שתי שאלות בדרך כלל, א' למה נחבאת לברח, ב' ותגנב אתי, והוא גניבת התרפים, ואח"ז פרט שתיהן, כיולא הגדת עם הפסוק שלאחריו באור על הראשונה, ופסוק ועתה הלך הלכת באור על השני' שהיא ותגנב אתי: ולא הגדת לי ואשלחך וגו', תרגם יב"ע ולא תנית לי ואלו תניתא לי שלחתיך וכו' והוצרך לזה לפי שחשב כי ולא הגדת לי איננו לשון שאלה, רק מאמר אמיתי, הנה לא הגדת לי, אבל יותר נכון לפרש כי מלת למה מושכת עצמה ואחרת עמה, ועניינו, ולמה לא הגדת לי והייתי משלח אותך וכו', ואין צריך להוסיף, וכן מתורגם בל"א: ואשלחך, עתיד מורכב עם העבר, כמ"ש בהקדמה ובבאור כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א (זא העטטע איך דיך הינוועג געשיקט), ואלו הזמנים המורכבים יבאו לפעמים בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד: ובכנור, א"ת ובחנגין, ואין זה תרגומו של כנור כי תרגם אבי כל תפש כנור ועוגב (בראשית ד' כ"א), כנורא ואבובא, אבל תרגם פה לפי כוונת המאמר כדרכו בהרבה מקומות עם שלא הוצרך לזה: (כח) נטשתני, עזבתני: לבני, כתרגום יב"ע לבני ברתי: הסכלת, לשון עשות עשו, מקור, ובוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל, ועניינו הסכלת לעשות זאת, או לעשות כן, כן פי' הראב"ע, וכוונתו לבאר המקור כהוראתו, ואין צורך, כי המקור יפורש כזמן הפעל המתלוה עמו אם עבר או עתיד, וביאורו פה הסכלת מה שעשית, וכן תרגם יב"ע, אסכלת מה דעבדת: (כט) יש לאל ידי, יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע, וכל אל שהוא לשון קדש על שם עוזו ורוב אונים הוא, ופרשו איל כמו כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'), ולכן לא ישתנה הבירי ברבוי ובכנוים, אלים אלי, ואפי' בסמיכות הרבים לא נשתנה כמו אילי מואב (שמו' ט"ו ט"ו) ונמצאת ד' פעמים במקרא בסמיכו' הרבים ובכולם כתובה היו"ד עה"פ ואות השמוש הפוכה, והראוי יש אל לידי, וכן ת"א, אית חילא בידי, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי. ואלהי אביכם, הוא"ו כמו אבל, וכ"מ ב"א: אמש: הלילה שעברה: אמר אלי לאמר, אמר אלי בלשון זה, כמבואר בהקדמה ובבאור כמה פעמים: השמר וגו', ואני חולק לו כבוד לאלהי אביכם, כן פי' הרמב"ם, אבל הי' ראוי להיות מאמר זה בסוף דבריו, ויראה לי כי

מאמר

הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי: לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי: לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם: לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל: לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־
כל

אֲזַלְתְּ אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּידְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסֵבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי: לא וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא תֵינוּס יָת בְּנָתָךְ מִינִּי: לב עִם דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיָּם קֳדָם אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִּינוּן: לג וְעָאל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעָאל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל: לד וְרָחֵל נְסֵיבַת יָת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִנּוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יָת
כל

ביסט דוא נון אויך וועגגעגאנגען, ווייל דוא דיך זעהנטעסט נאך דיינעם פאטערס הויז, ווארום שטהאלסט דוא נאך מיינע געטטער? (לא) יעקב אנטווארטעטע, אונד שפראך צו לבן: ווייל איך מיך פירכטעטע אונד דאכטע, דוא מעכטעסט מיר דיינע טעכטער מיט געוואלט וועגנעהמען. (לב) בייא וועם דוא אבער דיינע געטטער פינדען ווירסט, דער זאלל ניכט לעבען בלייבען; אים בייזיין אונזערער פערוואנדטען אונטערזוכע, וואז פאן דעם דייניגען בייא מיר איזט, אונד נים עז דיר; יעקב וואוסטע נעמליך ניכט, דאס זיא רחל געשטאהלען האטטע. (לג) לבן גינג אין יעקב'ס צעלט אונד אין לאה'ס צעלט אונד אין דערביידען מעגדע צעלט אונד פאנד ניכטס; אויז לאה'ס צעלט גינג ער הערויז, אונד קאם אין רחל'ס צעלט. (לד) רחל נאהם אינדעססען דיא הויזגעצצען, טהאט זיא אין דאז זאטטעלקיססען דעם קאמעעלס, אונד זעצטע זיך דארויף; אלזא דורכזוכטע לבן
דאז

רש"י

כלתה נפשי (תהלים פ"ד). למעשה ידיך תכסוף (איוב י"ד): לא כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': לב לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי. משלך: לג באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממששנית: לד בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר. ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בש"טו בלעז
בל"א

באור

מאמר זה הוא הקדמה אל שאלתו השנית. כלומר אף כי ראיתי כי רצון השם הי' בהליכתך לבית אביך בעבור שאמר לי שלא אחזירך בין בכפי' ובין בדברי' טובים, אבל למה גנבת את אלהי, כי על דבר זה לא הי' דבר האלהים עמך, או תהי' הכוונה לחזק שאלתו הא', כי אם מה' היתה לך נסיעתך זאת כאשר אמר אלי אמש, לא הי' לך לברוח, כי לא הייתי יכול לעכב על ידך כמו שאינני יכול להחזירך עתה: (ל) ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי. הכוונה אם מרוב חשקך לבית אביך הלכת ממני, ויש לך קצת התנצלות בזה, אין לך התנצלות על גניבת אלהי, כי לא היתה תאוותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: נכסף נכספתה, ענין תאוה וחשק כמו גם נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'), למעשה ידיך תכסף (איוב י"ד ט"ו), ונכסף, מקור מבנין נפעל בפלב אם נלחם נלחם נם (שופטים י"א כ"ה), נשאל נשאל דוד (שמואל א' כ' כ"ח): (לא) כי יראתי וגו', השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (לב) עם אשר תמצא, וגו' כלומר כל מי אשר תמצא את אלהיך עמו לא יחיה, כי אני אעשה נקמה מגופו: מה עמדי, משלך: וקח לך, הדבר ההוא: (לג) ויבא לבן באהל יעקב וגו', רש"י פי' כי אהל יעקב הוא אהל רחל, ואחר שחפש בכל האהלים חזר וחפש באהל רחל שידע בה שהי' ממששנית, והרמב"ן טען עליו ואמר שעל דרך הפשט לא יתכן שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות, והנכון כפי' הרשב"ם ז"ל ויבא לבן באהל יעקב: ואחר כך באהל לאה ואח"כ באהל שתי השפחות, ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו, ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל, כלומר אע"פי שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל, אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון עכ"ל, ולפ"ז לא חפש רק פעם אחת בכל אהל, וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו וכתב שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופי' כי בעת באתו מאהל לאה בא באה' רחל אשר שם התרפים רק שבכר לקחתם רחל ותשימם בכר הגמל, וגם הרמב"ן הסכים לפירוש זה: ובאהל שתי האמהת, שאהל אחד הי' לשתיהן או באהל כל אחת מהן: (הראב"ע), והרמב"ן הסכים לפי' האחרון וכתב כי אהלים היו לכלם כי היה זה מנהגינו' הצדיק בעבור שלא תדע האחרת בבואו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שלחנו עם בניו ועם בני ביתו עכ"ד: (לד) ורחל לקחה, לפני זה: בכר הגמל, לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשוי' כמין כר (שנותנים על הגמל לשבת עליו),
ובעירובין

כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא

אונקלוס

כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אִיכּוּל לְמֵיקָם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יָת צַלְמָנַיָּא׃ לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה חוֹבִי מַה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַּתְרָי׃ לז אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יָת כָּל מָנַי מַה אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וְאַחָךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ לח דְּנַן עַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחֲלָךְ וְעִזָּךְ לָא אִתְכִּילוּ

תרגום אשכנזי

דאז גאנצע צעלט, אונד פאנד ניכטס. (לה) רחל אבער שפראך צו איהרעם פאטער: „מיין הערר בעליבע ניכט צו צירנען, דאס איך ניכט אויפשטעהען קאן; וויל איך עבען וויבערשוואכהייט האבע;“ ער זוכטע אלזא, אונד פאנד דיא געצצען ניכט.

(לו) נון פערדראס עז יעקב, אונד ער צאנקטע מיט לבן; יעקב פינג אן, אונד שפראך צו לבן: „וואז איזט נון מיין פערברעכען? וואז איזט מיינע זינדע? דאס דוא מיר זא נאכגעזעצט האסט?

(לז) דוא האסט יא אללע מיין גערעטה דורכוויהלט, וואז האסט דוא פאן דיינעם הויזראטה געפונדען? לעגע הער אין געגענווארט מיינער אונד דיינער פערוואנדטען, דאס זיא צווישען אונז בײדען ענטשיידען. (לח) דיזע צוואנציג יאהרע, דיא איך בייא דיר געוועזען, האבען דיינע שאפע אונד ציגען ניכט

רש"י

(בל"א זויזאטטעל): לו דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקנו (איכה ד) וכמו מדלוק אחרי פלשתי' (שמואל א' י"ז): לז ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז (בל"א בייאפאלל געבען): לח לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל (הושע ט"ו) תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א): ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאל"כ מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל

באור

ובעירובין (דף ט"ז ע"ב) שניהו הקיפוהו בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלע"ז. (רש"י), ובל"א (זויזאטטעל), והראב"ע מפרש כי כר הוא מין ממיני הגמלים הרצים מהר, ותשימם במקו' שעומדים הכרים והגמלים דהיינו באורותם, ותשב עליהם ולא היתה באוהל, אבל רחוק הוא, ויתכן שפירשו כרר: (לה) דרך נשים, מנהג והוא הנדות, ואמרה כן דרך כבוד, וכן ארח כנשים (בראשית י"ח י"א), ולשון הרמב"ן לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומו ולא יעמודו אולי אמרה כי ראשה ואבריה כבדים עליה והוא חולה כנא האורח כי כן דרכן וכל שכן במעטית הלידה כרחל שדמיהן מועטין והאורח יכבד עליהן מאד, והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאוד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן יזיק גם מבטן מוליד נכאי ועושה רושם רע כאשר באחרו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר בסימנים בזה והיו יושבו' בדד באוהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא' של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסו' ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באוהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החזיק ממנה ולא נגע אותה כי לא היו מספרים עמהם כלל מפני שדבורה טמא עכ"ל: ויחפש וגו', כלל שאחר הפרט: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן, מתחלה כתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי, ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה ברואתו כי אונס עמהם קרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני, והמלאת לבן היתה כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: ויען, שרש ענה עיקרו תשובת הדבר, ויש ענני' בתחלת הדברים כמו בדברי הוויכוח או בשיר כמו ויען איוב ויאמר (חבקוק ג' ב') הא', שעדיין לא דברו אליו רעיו, ותען להם מרים (שמות ט"ו כ"א), והיינו לפי שבעניין הוויכוח, הראשון צריך אל השני, ולא יושלם ענין הוויכוח כי אם כשזה שואל וזה משיב, וכן היו גם השירים הקדמונים שהיו שנים משוררים זה תחלת המאמר וזה סופו, וכ"ל שזהו הסבה שרוב השירים הם כפל לשון במלות שונות, כדי שכל אחד ישורר כל מאמר, ואם נכללו בלשון אין רע, כי הכוונה היא העיקרית, ולא נכפל בלשון רק כדי להמתיק הדב' ולתת ערבות אל אזן השומע, אבל דעת חז"ל בסוטה פ"ה מ"ד אונה כן כי לדעת ר"ע היו עונין רק ראשי פרקים, ולדעת ר"נ שמשה התחיל והם קראו אחריו כולה, ועוד דעה אחרת שם בגמרא: מה פשעי מה חטאתי, מה מלאת כי עול לשעבר שחשדתני עתה לגנב׳. (ר"ע ספורנו): כי דלקת, רדפת, כמו מדלק אחרי פלשתים (שמואל א' י"ז נ"ג), על ההרים דלקנו (איכה ד' י"ט): (לז) שים כה, ענינו כמו הנה, ור"ל שים דבר הוויכוח שבינינו נגד אחי ואחינו והמה יוכיחו בין שנינו, ונראה את מי יצדיקו ואת מי ירשיעו, וכן תרגם יב"ע, שוי כדון דינך: ויוכיחו, לשון רש"י ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (בייאפאלל געבען): (לח) לא שכלו, לא הפילו עיבורם, כמו רחם משכיל (הושע ט' י"ד), תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א י'), והכוונה כי הנה הפך זה מלאת כי שלא בלבד שעבדתיך באמונה כמשפט הצדיקי' אבל הוספתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחותה: ואילי צאנך לא אכלתי, אפילו כמנהג שאר הרועים, כי דרך רועי כאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים, ופי' ואילי, ומאילי, ואפילו אחד לא אכלתי, ותחסר מ"ם השמוש כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד), ור"ל מבית לחם, עד יקים גור אויביו (יהושע י' י"ג),

לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃
לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה
מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי
לָיְלָה׃ מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב
וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃
מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ
אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ
שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי
עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה
רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי

ראה

אונקלוס

אִתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית: לט דִּתְבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לָךְ דַּהֲוָת שַׁגְיָא מִמִּנְיָנָא מִן יְדִי אַתְּ בָּעֵי לַהּ נְטָרִית בִּימָמָא וּנְטָרִית בְּלֵילְיָא: מ הֲוֵיתִי בִּימָמָא אֲכַלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא נְחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנָדַת שֵׁינְתִי מֵעֵינָי: מא דְּנַן לִי עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יַת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין: מב אִלּוּלָא פּוּן אֱלָהָא דְּאַבְרָהָם וּדְדָחִיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעֲדִי אֲרֵי כְּעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי יַת עַמְלִי וְיַת לֵאוּת יְדַי

גלי

תרגום אשכנזי

ניכט פערלעממט, אונד דיא ווידדער דיינעס קליינען פיהעס האבע איך ניכט געגעססען. (לט) צעררישענעס האבע איך דיר ניכט געבראכט, איך מוסטע עז מיססען; פאן מיינער האנד קאננטעסט דוא פאדערן וואז דעם טאגעס אונד וואז דעם נאכטס געשטאהלען ווארד. (מ) ווא איך אם טאגע וואר פערצעהרטע מיך דיא היצע, אונד בייא נאכט דער פראסט; אויך דער שלאף וויך אויז מיינען אויגען.
(מא) איך בין נון צוואנציג יאהרע אין דיינעם הויזע, איך האבע דיר געדיהנט פירצעהן יאהרע אום דיינע צווייא טעכטער אונד זעכס יאהרע אום דיין קליינעס פיה; דוא אבער פערוואנדעלטעסט מיינע בעלאהנונג צעהן מאהל. (מב) וואניכט דער גאטט מיינעס פאטערס, דער גאטט אברהם'ס אונד דיא עהרפורכט יצחק'ס, מיר צום בייסטאנד געוועזען ווערע, דוא העטטעסט מיך וואהל לעער וועגגעשיקט; מיין עלענד אונד מיינער הענדע ארבייט

האט

רש"י

אבל אם כן גזלן הוא: לט טרפה. על ידי ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ'). אני ובני שלמה חטאים (מלכים א' א') חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא וממניינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט) תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי. כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א') מלאתי משפט (ישעיה א') אוהבתי לדוש (הושע י'): מ אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז) תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: מא ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: מב ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. יעקב נתירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה:

באור

מאויביו, והדומים להם: (לט) טרפה, ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה, לשון קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז), אני ובני שלמה חטאים (מלכים א' א' כ"א), חסרים, אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנ', והוכרכתי לשלמה: אחטנה, חסר אל"ף למ"ד הפעל, והראוי אחטאנה, ורש"י והרשב"ם פי' מלה זאת מלשון חסרון וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, אבל הרד"ק בשרשים שרש חטא הביא כל המלות משרש זה תחת ענין אחד, והוא לשון חטא ועון הנעש' בשוגג, ופירושו כאן שיהי' החטא עלי ואשלם לך כמוה, וכן פי' הראב"ע ור"ע ספורנו, וכן תרגם יב"ע: תבקשנה, קל' הקו"ף וכן דרך הבנין כאשר הקו"ף בסוף הוקלה מהדגש: גנבתי יום וגנבתי לילה, גנובת יום וגנובת לילה הכל שלמתי, והיו"ד בשניהם נוספת או ליחס כמו מלאתי משפט (ישעי' א' כ"א), רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א' א'), כאלו אמר גְנֻבַת יום וּגְנֻבַת לילה, והוא פעול קל לנקבה בסמיכו' על משקל בְּעֻלַת בעל (בראשית כ' ג'), ואלו היתה היו"ד לכנוי הי' לו לומר גְנֻבָתִי בקמץ הבי"ת, וא"ת, נטרית ביממא ונטרית בליליא, ולא אוכל לכוונו על לשון הכתוב: (מ) הייתי ביום, ענינו במקום שהייתי ביום אכלני חרב, וכ"ת יב"ע, הויתי ביממא בחקלא, וכן מתורגם בל"א: אכלני, לשון אש אכלה (דברים ד' כ"ד). (רש"י): חרב, ענין היובש והנגוב והחמימות: וקרח, כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז י"ז), תרגומו גלידא. (רש"י), ובס' יחזקאל (א' כ"ב), כתב רש"י הקרח הנורא, ת"י גליד חסין, גלא"ה פור"ט בלע"ז, ובל"א (שטארקער פראסט): שנתי, ל' שינה: (מא) ותחלף את משכרתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים, והכוונה בזה כי הנה דלקחת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והי' ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה התלפת את משכרתי עשרת מני' והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) אלהי אבי, ואח"כ פירש אלהי אברהם: ופחד יצחק, א"ת וכן יב"ע, ודדחיל ליה יצחק, ולשון רש"י לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ"ח י"ג), בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד עכ"ל, וזהו שאמר להלן וישבע יעקב בפחד אביו יצחק כמי שפחד יצחק ממנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש פחד, וכתב שאמר זה ביצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקידה, ולדעתי יותר היה שייך זה על אברהם לפי דברי הכתובים המיחסים הנסיון הזה לאברהם ולא ליצחק, ולכן שפט מזה הראב"ע שהיה אז יצחק עדיין נער ורך ועקדו בע"כ, ויהיו דבריו אלו אמתיים או לאו, עכ"פ ראינו שהפסוק מיחסו לאברהם

ולכן

גלי קדם יי ואוכח ברמשא: מג ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועאנא ענני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאלין יומא דין או לבניהן די ילידו: מד וכען איתא נגזר קים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך: מה ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא: מו ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על דגורא: מז וקרא ליה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא ליה גלעד: מח ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין

על

ראה אלהים ויוכח אמש: * מג ויען לבן ויאמר אל־יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר־אתה ראה לי־הוא ולבנתי מה־אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: מד ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך: מה ויקח יעקב אבן וירימה מצבה: מו ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו־גל ויאכלו שם על־הגל: מז ויקרא־לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד: מח ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך

היום

האט גאטט געזעהען, אונד דיא פאריגע נאכט ענטשיעדען. (מג) לבן אנטווארטעטע, אונד שפראך צו יעקב: „דיא טעכטער זינד מיינע טעכטער, דיא זעהנע מיינע זעהנע, דאז קליינע פיה מיין קליינעז פיה, אונד אללעז, וואז דוא זיהעסט, געהערט מיר צו; אלליין וואז קאן איך מיינען טעכטערן אדער איהרען קינדערן, וועלכע זיא געבארען האבען, נונמעהר טהון? (מד) קאממע! וויר וואללען איינען בונד צערשניידען, איך אונד דוא, וועלכער צום צייגניס זייא צווישען מיר אונד דיר.“ (מה) יעקב נאהם איינען שטיין, ריכטעטע איהן צום דענקמאהל אויף, (מו) אונד שפראך צו זיינען פערוואנדטען: „לעזט שטיינע צוזאממען!“ זיא נאהמען שטיינע, מאכטען איינען הויפען, אונד מאן שפייזטע דאזעלבסט אויף דעם שטיינהויפען. (מז) לבן נעננטע איהן: יגר שהדותא, אונד יעקב נעננטע איהן: גלעד. (מח) דען לבן שפראך: „דיזער שטיינהויפען זייא הייטע איין צייגניס צווישען מיר אונד דיר,“

ראהער

רש"י

תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: מג מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: מד והיה לעד. הקב"ה: מה לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה: מז יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: מח גלעד. גל עד:

מט והמצפה

באור

ולכן הנכון כדברי רש"י, והראב"ע פי' ופחד הוא שם המקרה, והכוונה יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן, והוא יותר מכוון ע"פ דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א, אבל להלן בפסוק ויִשבע צריך גם הוא לפרש כרש"י והרד"ק: היה לי, בעזרי, כ"ת אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי: ריקם, פרשו ריק, והוא שם בתוספת מ"ם וימצא עם זכר ונקבה יחיד ורבים, כמו מ"ם של אמנם וחנם: שלחתני, ולא באמ' ובשירי': ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה (רש"י), ולשון הרמב"ן ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש עכ"ל: וכן מתורגם בל"א, אולם מה שרצה להוכיח פירושו ממה שלא אמר ויוכח אותך, איננה הוכחה לדעתי כי גם לפי פירושו צריך לקשרו עם מלת בין ולומר ויוכח בינינו אמש כמ"ש למעלה ויוכיחו בין שנינו, ובאמת יותר נראה לי מה פירש"י כי ההוכחה היא ע"פ בירור הטענות של שניהם והשלישי מבחין עם מי הצדק והיושר כמו שאמר למעלה שים כה נגד אחי ואחיך, ר"ל כשתספר הדבר שבינינו לפניהם למען ישכילו לדעת דבר מי יצדק, משא"כ בדבר ה' ללבן לא הי' לא שמיעת טענות שניהם ולא בירור דברי' רק גזרה מוחלטת, השמר לך וגו', שהי' התוכחה ולא ההוכחה: (מג) והבנים בני, כאלו הם השובים: ולבנתי מה אעשה לאלה, יאמרו שהוא כמו ולבנתי מה אעשה להן היום והוא תוספת באור, וכן כשבענו שנינו אנחנו (שמואל א' כ' מ"ב), ויותר נכון נראה שהוא דרך משלה ולבנתי מה אעשה לאלה אשר לבני כי כאמרו רואי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתנצל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להן טובה או לבניהן ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים (הרמב"ן), ותבין בזה כוונת המתרגם האשכנזי ורש"י פי' מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן, וכ"פ הרשב"ם: (מד) והיה לעד, הקב"ה לשון רש"י, ואיננו כמשמעו, אבל ואמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת (דברים כ"ח מ"ו): או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהי' לעד בינותינו על כן ירים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז). (הרמב"ן), ודבריו האחרונים נראים כי ברית לשון נקבה, וכ"ה דעת אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי שיהי' לעד איננו שב על השם: (מה) וירימה מצבה, הרימה להיותה מצבה שהציבה על קומתה ושמה במקום נכון והכל להיות כדרך מחוק וזו שאמר וירימה ולא אמר וישם אותה מצבה לפי ך קראה מצפה, וכ"ת יב"ע, וזקפה לקמה, וכ"מ בל"א: (מו) ויאמר יעקב לאחיו, לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לאחיו שהיה נוהג בו כבוד, וכן ויקרא לאחיו לאכל לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר כרעה אל אחיו מה מציבכם (בראשית מ"ז ג'), (פי' לאחיו של יוסף), ורש"י פי' לאחיו של יעקב (הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה, והוא מב"ר): כי הבאים עם לבן או הביו ורעיו, ויתכן כי מה שאמר כלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ירינו

עמו

הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה

אם

עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ מט וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסַּךְ מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ נ אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא דַיְיָ סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ נא וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ נב סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם

אנא

דאהער נעננט מאן דען נאמען גלעד; (מט) וויא אויך מצפה, וויל מאן געזאגט האט: דער עוויגע ווירד עז שויען צווישען מיר אונד דיר, ווען וויר אויך איינער דעם אנדערן אויז דעם געזיכטע קאממען. (נ) ווען דוא מיינע טעכטער בעלייריגסט, אדער צו מיינען טעכטערן נאך אנדרע ווייבער נעממסט: דא איזט צוואר קיין מענש ריכטער צווישען אונז, אבער זיהע! גאטט איזט צייגע צווישען מיר אונד דיר. (נא) לבן שפראך פערנער צו יעקב: היר איזט דיזער שטיינהויפען אונד היר איזט דיזעס דענקמאהל, וועלכע איך אויפגעווארפען האבע צווישען מיר אונד דיר. (נב) דיזער שטיינהויפען נעמליך זייא צייגע, אונד דיזעס דענקמאהל זייא אויך צייגע,

דאס

רש"י

מט והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י"א) ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: נ בנותי בנותי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש: נא יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ: נב אם אני.

הרי

באור

עמו בכח או יחמדו ויגזלו ויתנכלו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחי' לשניה', וי"א שאמר להם אחים דרך מוסר כמו שאמ' לרועים אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'). (הרמב"ן), והמתרגם האשכנזי תרגם לאחיו לקרוביו של יעקב כפי' הב' של הרמב"ן, ויב"ע תרג' כפירש"י: לקטו אבנים ויקחו אבנים, אונקלוס ויב"ע תרגמו ויקחו, ולקטו, לא ככוונת המלה, רק לפי שכופל על לשון לקטו: גל, שיגולו שם אבנים עד שיתחברו, ונקרא חומר האבנים כן לסבובו, ושרשו גלל, וחבורו אל הכנוים יוכיח, גַּלָּיו, גַּלֶּיךָ, שהלמ"ד דגושה לחסרון אות הכפל: ויאכלו שם על הגל, אכלו שם לזכרון, או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה וברית זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה, ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ועשה גל לאכול עליו ויהי העד בבואכו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללין עמו לא משתה בלבד. (הרמב"ן): (מז) יגר שהדותא, תרגומו של גלעד וכן תרגום והיתה בבל לגלים (ירמיה נ"א ל"ז) ליגרין, לעי השדה (מיכה א' ו') ליגרי חקלין: גלעד, מלת עד שם המקרה ור"ל גל עדות כנגד שקרא לו לבן יגר שהדותא, ואילו היתה מלת עד תאר היה אומר יגר שהדא, כאשר מצאנו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג), שר"ל עדות שקר, אבל להלן עד הגל הזה ועדה המצבה, המה תארים: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד, אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם, או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש. (הרמב"ן), ומלת עד פה תאר, ולכן ת"א ויב"ע סהיד: קרא, הקירא: (מט) והמצפה, כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י"א כ"ט) למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית, וא"כ הוא שם מקום גבוה בראש ההר, ולפי דעתי שהוא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך למעלה על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה', ואפשר שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם. (הרמב"ן), וכן פי' בעל מ"י, וכן מתורגם בל"א: אשר אמר, לפי שאמר איש לרעהו: יצף ה', ענין הבטה כמו צפה נתתיך (יחזקאל ג' י"ז), ושרשו צפה, וכמו שבא מן רבה, ירב בארץ (בראשית א' כ"ב), בחסרון הה"א, כן נאמר מן צפה, יצף, והכוונה, יראה ה' ביני ובינך, אף כי נסתר איש מרעהו, וכהי' אנחנו רחוקים כל אחד מחבירו ולא יראנו, השם יראנו, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע פי' כי אשר אמר שב אל לבן, ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף ה', ואינו מוכרח: (נ) אם תענה את בנותי, לפי פשוטו כל ענוי במשמע, שלא ועשה להם רע ויכריחם על דבר שאינן חפיצות בו, כן כי' הראב"ע: אין איש עמנו, והלא כמה אנשים היו עמהם אלא אין איש עמנו שיוכיח בין שנינו אם תעשה זה כי אתה תשכון בארץ אחרת ואין מי שיאמר לך מה תעשה: ראה אלהים עד ביני ובינך, והוא רואה הנסתרות ויראה אם תשקור בבריתי: (נא) אשר יריתי ביני ובינך, שעורו, אשר ירויתי להיות עד ביני ובינך: ירותי, אונקלוס ויב"ע, תרגמו, אקימית: לפי הכוונה, אבל עיקרו לשון השלכה מענין ירה בים (שמות ט"ו ד'), ומענין ירית חצים, וענינו כאן שהשליכו אבנים רבים אל מקום אחד, וכן מתורגם בלשון אשכנזי (אויפגעווארפען) כהוראת המלה, והנה לפי פשוטו של מקרא בתחלה העמיד יעקב אבן אחת (והיא שקרא' מצפה כפי' הרמב"ן), ואח"ז אמר יעקב לאחיו לעשות עוד גל של אבנים רבות ועל הגל הזה אכלו, והיו שם שני עדים, הגל והמצבה (ולפי דעתי מצבה ומצפה אחד הוא רק שנתחלף הבי"ת בפ"א בחילוף אותיות בומ"ף, ועשאו כן לכוונת יצף), ומה שאמר למעלה שיעקב צוה לאחיו לעשות הגל והם עשוהו, ופה אמר לבן אשר יריתי, לפי שיעקב צוה לעשות כן בעצת לבן, או שהוא ואחיו ירו האבנים, רק יעקב דרך מוסר לא אמר לאחיו רק לאחיו לעשות הגל ולפי דעת בעל הטעמים שהטעים המצבה בז"ק מפסיק יותר מן הרביע שבמלת הזה, שב אשר יריתי על שניהם על הגל ועל המצבה, ות"ז דעתו שגם הקמת המצבה היתה בצווי לבן עם שלא נזכר בפסוק: (נב) אם אני וגו' ואם אתה וגו', אם זה משמש במקום אשר או במקום שי"ן השמוש כמו עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד

אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה: נג אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: נד ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם ויאכלו לחם וילינו בהר: * א וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקמו: ב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים

אנא לא אעבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעיבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: נג אלהיה דאברהם ואלהי דנחור ידונון ביננא אלהא דאבוהון וקים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק: נד ונכים יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא: לב א ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: ב ויעקב אזל לאורחיה וערעו ביה מלאכיא דיי

דאס, איך ניממאלס צו דיר פאר דיזעם שטיינהויפען פארבייא ציהע, אונד דוא נימאלס צו מיר פאר דיזעם שטיינהויפע אונד פאר דיזעם דענקמאהל פארבייא ציהעסט, צום בעזען. (נג) דער גאטט אברהם'ס אונד דער גאטט נחור'ס מעגען צווישן אונז ריכטען (נעמליך דיא געטטער איהרער פאר פאהרען)! אונד יעקב שוואר בייא דער עהרפורכט זיינעס פאטערס יצחק'ס. (נד) יעקב שלאכטעטע איין שטיק פיה אויף דעם בערגע, אונד לוד זיינע פערוואנדטען איין גאסטמאהל צו האלטען; זיא הילטען גאסטמאהל, אונד איבערנאכטעטען אויף דעם בערגע. לב (א) דעם מארגענס דארויף שטנד לבן אויף, קיסטע זיינע ענקעל אונד זיינע טעכטער, אונד זעגנעטע זיא; זאדען רייזטע לבן אב, אונד קאם ווידער אין זיינע היימאטה צוריק. (ב) יעקב אבער גינג זיינעס וועגעס ווייטער; דא בעגעגנעטען איהם ענגעל גאטטעס

רש"י

הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: נג אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם חול: ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו לאוהביו שעם לבן. לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה') נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א): לב ב ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ

באור

כ"ד י"ט), עד אם דברתי דברי (שם ל"ג): לא אעבור, הרא"בע פי' לא אעבר ברית זה הגל כמו עברו תורות חלפו חק (ישעי' כ"ד ה'), ואיננו נכון לדעתי כי על הכוונה הזאת לא יתלוה השרש הזה עם מלות אל אליך דוק ותשכח, והי' די לומר פה לא אעבר את הגל וגו' לא תעבור את הגל וגו', ודעת אונקלוס ויב"ע נראה שמפרשים כפשוטו, וכן פירש"י, לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא, והוא מב"ר הנה מפרש עובר כפשוטו, וכן מתורג' בל"א, ויראה ששם הי' המעבר והדרך מחרן לבאר שבע, ואולי לא הי' דרך אחרת מחמת הרים גבנונים או נהרות רבות: לרעה, לעשות רע: (נג) אלהי אברהם, קדש: ואלהי נחור, חול, ולא זכר יצחק ובתואל לפי שהם היו נודעים יותר ומפורסמים בגדולה (מ"י), ול"נ שזכר אברהם שהיה הראשון שעזב האלילים ומצא בחקירתו דרך האמת, והוא הראשון אשר נטה מדעת אבותיו, והנה זה היה מאמר לבן, כי כל זה נמשך עדיין אל ויאמר לבן, אבל ביעקב נאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, בעבור שחייב לכבדו יותר מאבי אביו, והרא"בע פי' כל אחד אמר ושפט ביניכו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד, (יהושע כ"ד ב'): אלהי אביהם, חול. (רש"י) ועיין מ"ש בתקון סופרים שלי, ומאמר זה הוא מיותר, ולשון המתרגם האשכנזי, יתכן שהדברים האלה הם מאמר מרע"ה הכותב התורה, כלומר שכל אחד מכורתי הברית נשבע באלהי אביו, ויעקב הוסיף להזכיר בפירוש שהוא נשבע בפחד אביו יצחק, ולא באלהי נחור עכ"ל, ויהיה לפ"ז אלהי אביהם כמו מאמר מוסגר, ולכן הסגירו המתרגם הנזכר: בפחד אביו יצחק, כבר פירשתי לעיל, והמתרגם האשכנזי תרג' גם פה שהוא שם המקרה: (נד) ויזבח יעקב זבח, שחט בהמות למשתה: לאחיו, לאוהביו שעם לבן, אבל לא הוליך לקרוא את לבן כי הוא היה או כאב לבני יעקב, ויב"ע עם שתרגם למעלה לאחיו, לבניו, ע"פ הדרש, תרגם פה, לקריבוי: לאכל לחם, כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה' א'), נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט):

לב (א) לבניו ולבנותיו, יב"ע תרגם, לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה, רוצה לפרש בניו ממש, ולכן הסב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק שלפני זה, והכנוי של ולבנותיו על לבן הנזכר בפסוק זה, ודוחק הוא, והנכון כדעת הרא"בע שפי' לבניו, בני בנותיו, שקרוין בנים לפעמים, וכן מתורגם בל"א: וילך וישב לבן, לפעמים יבא השם אחר הפעל הראשון, ולפעמים אחר ב' הפעלים: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים, אונקלוס ויב"ע תרגמו מלאכים ממש, וכפי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן והרא"בע ור"ע ספורנו, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לפי מה שסופר בס' הישר כי לבן אחרי עברו מאת יעקב וימהר וישלח את בעור בנו בן שבע עשרה שנה ועמו אביחורף בן עוץ בן נחור ועמהם עשרה אנשים, ויעברו הדרך לפני יעקב ויבאו בדרך אחר ארצה שעיר ויעוררהו לבא עם אנשיו אל יעקב להרגו, ויעש עשו כן ויקבוץ את כל חילו וילך לקראת יעקב, ומלאכי לבן יבאו מאת עשו וילכו ארצה כנען ויבאו בית רבקה ויגידו לה כי הלך עשו להרוג את יעקב, ותמהר רבקה ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק לעזור ליעקב, ויאמר יעקב כאשר ראה מחנה לעמוד לי מאת אלהים זה ויקרא יעקב את שם המקום ההוא מחנים עכ"ד בקיצור, ולפ"ז פירושו המחנה אנשים מאת האלהים, וטעם קראו מחנים בלשון רבים, הוא בעבור מחנה יעקב והמחנה ששלחה לו רבקה, או כי כן הדרך בשמות שאינם שומרים מתכנתם, ולא יקפיד בעל הלשון על זה

אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ

סדר וישלח

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי

ואחר

אונקלוס

דַיְיָ׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזִינוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ דָא וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלָא דֶאֱדוֹם׃ ה וּפַקֵּיד יַתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית

ואוחרית

תרגום אשכנזי

גאָטטעס. (ג) יעקב שפראך, אלז ער זיא זאהע: דיזעס איזט איין לאגער פאָן ענגעלן, אונד נעננטע רענזועלבען אָרט: מחנים (צווייא לאגער):

(ד) יעקב שיקטע באָטען פאָר זיך הער צו זיינעם ברודער עשו, אין דאז לאנד שעיר, אין דאז געפילדע אדום, (ה) אונד בעפאָהל איהנען וויא פאָלגט: אלזאָ שפרעכט צו מיינעם העררן, עשו: דיין קנעכט יעקב לעסט דיר זאָגען: איך האבע מיך בייא לבן אויפגעהאַלטען אונד

רש"י

לארץ: ג מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו:

ד **וישלח** יעקב מלאכים. מלאכים ממש: ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ה גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי

באור

לקרוא בלשון רבים ע"ש מאורע יחיד או להפך, כאשר מצאנו גם כן שמות אנשים פרטיים בלשון רבים, מצרים, כתים, דודנים, ודומיהם, וכ"כ הרמב"ן: (ג) מחנים, הראב"ע ור"ע ספורנו פירשו ע"ש שתי מחנות, שלו ושל מלאכים, ורש"י פי' שתיהן של מלאכים, של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו ללוותו לארץ, והוא מב"ר ותנחומא, וכתב הרמב"ן ז"ל ואני תמה בזה שהרי עדין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם כאמר ויעבר את מעבר יבק שהוא יבק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לא"י ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ כשכם היה שנא' ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען (בראשית ל"ג י"ח), אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמו' או מחנים מחנהו ומחנה העליוני' לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו עכ"ל, אבל לא היה צורך להרחיב דרכו כל כך לילך כל צד מזרחית של א"י וקצת דרומית אל ארץ אדום ממש, כי הדרך הישר לילך מגלעד לא"י הוא קרוב, ואין צורך רק לילך אל הירדן שבמזרח א"י ולעברו לעבר השני, וכפי משמעות פשוטו של מקרא לא היתה דעתו של יעקב ללכת אל עשו כלל רק מלאכיו שלח אליו לרצותו בדברים, רק אחר ששבו המלאכים ואמרו כי כבר החזיק בדרך והולך לקראתו עם ארבע מאות איש עמו, אז לקח לו עצה לילך לקראתו, ואז לא הוצרך ללכת אל ארצו כי ידע שעשו בא כנגדו, ולפי המסופר בס' הישר ידע גם קודם שלחו המלאכים כי עשו בא לקראתו כי הגידו לו מלאכי רבקה:

ד **מלאכים**, אלה המלאכים היו מעבדיו. (הראב"ע), וכ"ה דעת הרשב"ם. וכ"כ דעת אונקלוס ויב"ע כי למילה תרגמו מלאכי אלהים, מלאכי ה', ופה תרגמו אזגדין: ארצה שעיר, בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכי' לארצו. (הרמב"ן), ולפי המסופ' בס' הישר (כפי אשר העתקתי בסוף הפרשה הקודמת) שנודע לו ליעקב שהולך לקראתו עשו, ע"י שלוחי רבקה, אין צורך לדברי הרמב"ן, כי מיראתו פן יפגשהו בדרך עם חילו שלח אליו מלאכיו לרצותו, ושלחם לארצו כי אולי לא יצא עדין מארצו, אולם מה שכתב הראב"ע ז"ל הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל ואת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם עכ"ל, אין הדבר כן כי אדום הוא בגבול דרום לא"י ובין פארן וסיני ואינם רחוקים ממצרים, אבל חרן הוא לצד מזרחית צפונית לארץ ישראל בין פרת וחדקל, ואין צורך להאריך בראיות, כי מפורש היא בכתובים נגד דבריו, כי כתוב ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף וגו' ונסב את הר שעיר ימים רבים, ויאמר ה' וגו', רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה וגו', ונעבר מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר וגו' מאילת ומעציון גבר (דברים ב' א' וב' וג' וח'), והנה הלכו לדרום א"י אל הר שעיר ומשם פנו למזרח א"י ופניהם צפונה והלכו למזרח מואב ואח"ז למזרח עמון ואח"ז לארץ סיחון ועוג וכל אלה בעבר הירדן מזרחה, וארץ הגלעד (ששם תקעו יעקב ולבן את אהליהם) הוא בארץ עוג שהיא נחלת חצי שבט מנשה שהיא קרובה לצפון א"י, גם כתוב ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום (מלכים א' ט' כ"ו), וים סוף לדרומה של א"י קרוב ממצרים, ועוד כתובים רבים יתנגדו לו, וכבר תפשו בזה הגאון מוהר"ר יעקב עמדן בס' מור וקציעה סי' ש"ו ע"ש: שדה אדום, שדה יאמר על שדות הזריעה, ולפעמים על המדברות, ולפעמים על הארצות כמו ויברח יעקב שדה ארם (הושע י"ב י"ג), כמו ארץ ארם, וכמוהו לגור בשדה מואב (רות א' א') והכוונה פה ארצה שעיר באותו החלק שדר שם אדום, כי אז היה עדיין החרי יושב בה, וכבני עשו לא ירשום עדיין: (ה) ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר וגו', כבר כתבתי בהקדמה ובמאמרי פעמים רבות שאין כונת לאמר על השמוע והמבוטא, רק הוא מוסב תמיד על המצוה, והכוונה להודיע לשוני ממש, ומכאן ראיה לזה, כי אם היה פירושו ויצו אתם שיאמרו, יהיה כה תאמרון מיותר, אבל באמרו ויצו אתם ויאמר כה תאמרון וגו', ובלי מלת לאמר לא היה שייך להסב הדבור אל יעקב, ולספר לשוני ממש, רק כותב התורה הי' מספר כוונתו בלשון זה ויצו אתם שיאמרו לאדוניו לעשו, והנה מלת לאמר תודיע לשון יעקב אליהם התחיל מן כה תאמרון, וכה תאמרון מודיע לשונם שיאמרו לעשו ומתחיל מן כה אמר, וכה אמר מודיע לשון יעקב אל עשו ומתחיל עם לבן גרתי, והנה הרשב"ם מודיע כח ענין מלת לאמר במלות מועטות וז"ל ויצו אותם לאמר, צוה אותם ואמר להם כה תאמרון והשליחים לא היו יודעין דרגתו של יעקב עכ"ל לאדני אמר להם כן עד שיתברר שלא שהוא אדוניו ודברו עמו בדרך מוסר העבד. (הראב"ע), ולשון הרמב"ן, צוה אותם שיאמרו לאדוני לעשו אתם תדברו אליו ותאמרו לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי

ודומה

וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו

אל

וְאוֹחֲרֵית עַד כְּעַן׃ ו וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְשַׁלְחֵית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ׃ ז וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוַת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוַת אֲחוּךְ לְוַת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרִין עִמֵּיהּ׃ ח וּדְחֵיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וְיָת עָאנָא וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן׃ ט וַאֲמַר

אם

אונד ביזהער פערוויילט. (ו) דאזעלבסט האבע איך ערלאנגט רינד אונד עזעל, קליינעס פיה, קנעכט אונד מאגד; נון שיקקע איך, עז מיינעם הערן קונד צו טהון, אום געוואגענהייט אין דייא נען אויגען צו פינדען. (ז) דיא באטען קעהרטען צו יעקב צוריק, אונד שפראכען: ווין זינד צו דיינעם ברודער עשו געקאממען, ער ציהט דיר אויך ענטגעגען אונד פיר הונדערט מאן מיט איהם. (ח) יעקב פירכטעטע זיך זעהר, אונד איהם וואַרד באנגע; ער מהיילטע דיא לייטע, וועלכע ער בייא זיך האטטע, וויא אויך דאז קליינע פיה, דאז רינדפיה אונד דיא קאמעלע אין צווייא לאגער. (ט) דען ער שפראך: ווען נון עשו אויך קעממט

צו

רש״י

למדתי ממעשיו הרעים: ו ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: ז באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו: ח ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: ט המחנה האחת והכהו. מחנה

משמש

באור

ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראות׳ כי אדונם קורא אותו אדני, ודע כי הכבוד הזה שהי׳ יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד של הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התור׳ גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה הי׳ מראה לו כאלו אין המכירה היא אבלו כלום וכי הוא נוהג בו ככבוד האב להוציא את המשטמה מלבו עכ״ל: עם לבן גרתי, כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יחשוב בשבילי ברח. (הרשב״ם): וָאֵחַר, כמו ואאחר, כמו ואהב את יעקב (מלאכי א׳ ב׳), כמו ואאהב, וכן ואכל ואמר חסרון אל״ף של יסוד. (הרשב״ם כ״י), והוא מבנין הקל, ועל הרוב יהי׳ האית״ן בחולם בגזרת נחי פ״א של״ף, ומעטים בצירי כמו אני אהבי אהב (משלי ח׳ י״ז), וכולם כדי להמשיך אות נחה במקום פ״א הפעל, והכוונה הואיל ואחרתי עד עתה בבית לבן, לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) שור וחמור וגו׳, כלם לשון כלל וכן כי אם הסוס אסור (מלכים ב׳ ז׳ י׳), ואיש ישראל נגש (שמואל א׳ י״ד כ״ד), ורבים כמוהם ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד: להגיד לארני, להודיע שאני בא אליך בעושר ונכסי׳: למצא חן בעיניך, שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) וישבו המלאכים וגו׳, השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך: באנו אל אחיך אל עשו, ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה הוא מתוך שמחה בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמך לכבודך, זהו עיקר פשוטו, וכן וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד׳ י״ד). (הרשב״ם), אבל הר״ע ספורנו מפרש להפך וז״ל וגם הלך לקראתך, לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד׳ מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד (במדבר כ׳ כ׳) עכ״ל, ושניהם כוונתם ליישב מלת וגם, והרמב״ן כתב וטעם וגם הלך לקראתך לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה עכ״ל: (ח) ויירא יעקב, בלבו שאע״פי שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוון הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה. (הרשב״ם): ויצר לו, ענינו הצר שהוא הפך המרחב, ושרשו יצר, והצירי מוסף יו״ד השרש כמנהג בנין הקל מנחי פ״י, ויש לומר כי הוא מפרש צרה ויהי׳ יצר וצרה בענין אחד, וראוי לפ״ז להיות ויצרה רק שנפל׳ הה״א למ״ד הפעל כמנהג ובפרט בבוא המלה עם וא״ו ההפוך, ואז אות האית״ן בצירי או בחירק כמו ויפן ונפן, כ״ה דעת הרד״ק בשרשים שרש יצר, ודעת הרשב״ם ששרשו צרר מגזרת צרור את המדינים (במדבר כ״ה י״ז), ובא על משקל ותקל גברתה (לעיל ט״ז ד׳), משרש קלל ומבנין הקל כדעת רבי יונה, או מבנין נפעל כדעת הרד״ק, אבל הי׳ ראוי להיות ויצר בפתח כמו ותקל ובפרט עם הרי״ש שיש לה דין הרחבה קצת: ולשון הרמב״ן ויירא יעקב מאד, בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשי׳ רבי׳ ארבע מאות הי׳ ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי, והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחי׳ כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבואו לפניו וידברו עמו כלל כיהי׳ הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו וענין ביתו ובניו וקראו לו בשלומי ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחי׳ דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים אקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב, וזה טעם וגם, כי אמרו באנו של אחיך של עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסי׳ לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והו׳ נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעש׳ לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה׳ המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם עכ״ל: ויחץ, שרש

חצה

אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהֹוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת

אונקלוס

אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחִנַּהּ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָא דְאִשְׁתְּאָרַת לְשֵׁיזָבָא׃ י וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵיהּ דְאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטִיב עִמָּךְ׃ יא זְעֵירָן זַכְוָתִי מִכֹּל חִסְדִין וּמִכָּל טַבְוָן דִּי עֲבַדְתְּ עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידַי עֲבָרִית יָת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לְתַרְתֵּין משירין

תרגום אשכנזי

צו דעם איינען לאגער, אונד שלעגט עז: זא קאן דאך דאז איבריגע לאגער ענט־רינען. (י) יעקב שפראך פערנער: גאטט מיינעס פאטערס אברהם'ס אונד גאטט מיינעס פאטערס יצחק'ס, עוויגער! דער דוא צו מיר געשפראכען האסט: קעהרע אין דיין לאנד אונד אן דיינען געבורטסארט צוריק, זא וויל איך דיר פערנער וואהלטהון: (יא) איך בין צו געורינג פיר אללע וואהלטהאטען אונד אללע טרייע, וועלכע דוא דיינעם קנעכטע ערצייגט האבסט; דען בלאס מיט מיינעם שטעקקען בין איך איבער דיזען ירדן געגאנגען, אונד איצט בין איך צו צוויא לאגערן

רש"י

משמש לשון זכר ולשון נקבה. אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז) הרי נקבה. המחנה הזה (בראשית ל"ג) לשון זכר. וכן יש שאר דברים המשמשים לשון זכר ולשון נקבה. השמש יצא על הארץ (שם י"ט) מקצה השמים מוצאו (תהלים י"ט) הרי זכר. השמש זרחה על המים (מלכים ב' ג') הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי נקבה. ויגע בארבע פנות הבית (איוב א') הרי זכר. ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מלכים א' י"ט) הרי זכר ונקבה. וכן אש ואש יצאה מלפני ה' (במדבר ט"ז) לשון נקבה אש לוהט (תהלים ק"ד) לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון למלחמה ולתפלה. לדורון. ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: י ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגומר. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה ב' הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שאמרת לי אני ה' אלהי אברה' אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגומר בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: יא קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומ"א נתן מקלו בירדן ונבקע

באור

הנה, והראוי וַיַּחְץ כמו מן בנה וַיִּבֶן, ונפתחה החי"ת בעבור שהיא גרונית, ונפתחה גם היו"ד בעבורה כמו וַיַּעַל משה (שמות י"ט כ'): (ט) המחנה האחת והכהו, מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז ג'), הרי נקבה, המחנה הזה (לקמן ל"ג ח'), לשון זכר, וכן יש שאר דברים משמשי' לשון זכר ולשון נקבה, השמש יצא על הארץ (תהלים י"ט כ"ג), מקצה השמים מוצאו (שם י"ט ז'), לשון זכר, והשמש זרחה על המים (מלכים ב' ג' כ"ב), הרי לשון נקבה, וכן רוח, והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית (איוב א' י"ט), הרי לשון נקבה ולשון זכר, ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מלכים א' י"ט י"א), הרי לשון זכר ולשון נקבה, וכן אש, ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז ל"ה), לשון נקבה, אש להט (תהלים ק"ד ד'), לשון זכר. (רש"י), וכן בית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה, על דרך הפשט זה כאולי כי אמר אולי ינצל המחנה האחר כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רגזו או תבא להם הצל' מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה ד"א לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת. (הרמב"ן), וכמוהו אם תאו' ארם ממני והית' לי לישוע' (שמואל ב' י' י"א). (הראב"ע), וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: (י) ואלהי אבי יצחק, ולהלן הוא אומר ופחד יצחק (לעיל ל"א מ"ב), ועוד מהו שחזר והזכי' שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחו' הבטחתני אחת בצאתי מבי' אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (לעיל כ"ח י"ג), ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך (שם ט"ו), ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך (שם ל"א ג'), ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' (שם), בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך. (רש"י), ור"ע ספורנו פי' ז"ל הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו והזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכו' עכ"ד, וכן מצאנו בברכת משה את ישראל לפני מותו שהתחיל בשבחי המקו' ה' מסיני בא וגו' (דברים ל"ג ב'): (יא) קטנתי, לומר כי קטן הוא מהיותו ראוי לכל החסדי' שעשה עמו, וכן מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז' ב' וה'), מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו, וכן אמרו בב"ר קטנתי, ר' אבא אמר איני כדאי, והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטוב' אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו, ואמר שלגבו ראוי שיבטיחני ויעשה לי אותן טובות שהבטיחו כהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבטיחו ודעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רצה לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואילו עשה חסדים הללו אשר הגילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה את כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועבדים וכבשים וכבוד והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (שמואל ב' ז' ט"ז), ענין קיום לאמתו נתן

מומיו

מַחֲנוֹת: יא הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים: יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב: * יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו: טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים

עשרים

אונקלוס

מַשִּׁירְיָן: יב שֵׁיזְבְנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵיל אֲנָא מִנֵּיהּ דִּלְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא: יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא דְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי: יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאֵיתֵי בִידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי: טו עִזֵּי מָאתָן וְתֵישַׁיָּא עַסְרִין רְחֵלֵי מָאתָן

ודכרי

תרגום אשכנזי

לאגערן געוואָרדען.

(יב) ערעטטע מיך דאָך פֿאָן מיינעם ברודערס האַנד, פֿאָן עשו'ס האַנד! דען איך פֿירכטע איהן, דאס ער ניכט קאָממע אונד מיך אומ׳ ברינגע, דיא מוטטער זאַממט דען קינדערן.

(יג) דוא אבער האַסט געשפּראָכען: „איך וויל דיר וואָהלטהון, אונד דיינען זאַאמען מאַכען וויא זאַנד אַם מעער, וועלכער פֿאַר מענגע ניכט צו צעהלען איזט.‟ (יד) ער בליב אללדא דיאזעלבע נאַכט, אונד נאַהם פֿאָן דעם, וואַז ער מיט זיך פֿיהרטע, איין געשענק פֿיר זיינען ברודער עשו: (טו) צווייא הונדערט ציגען אונד צוואַנציג בעקקע, צווייא הונדערט שאַאפֿע

אונד

רש"י

ונקע הירדן: יב מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: יג היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן אמר לו כן והלא לא אמר לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים. יד הבא בידו. ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. ד"א מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: טו עזים מאתים ותישים עשרים. מאתי' עזים צריכו' עשרים תיישים וכן כלם. הזכרים כדי צורך הנקבות. ובב"ר דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה

באור

מימיו כאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמי' ט"ו י"ח). (הרמב"ן), ויב"ע תרגם מכל טבוון ומן כל קושטא, וכבר הארכתי בזה בפרשת חיי שרה בפסוק אשר הנחני בדרך אמת (לעיל כ"ד מ"ח) ע"ש, והנה לדעת הרמב"ן (וכן הרשב"ם והראב"ע) יהיו החסדים פעולים אל פעל הקטנה האמור בכתוב, ומ"ם מכל כענין שלא, וקטנתי סנה לזה, וכן מתורגם בל"א, אבל רש"י פי' (והוא מגמר' דשבת דף ל"ב ע"א) נתמעטו זכיותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי עכ"ד, ויהי' לפ"ז מ"ם מכל מ"ם הסבה והחסדי' הם הסבה של הקטנ' המסובבת, והרמב"ן טען על פירושו ע"ש, ומלת קטנתי פעל עבר לגזר' פעול כמ"ש גם יכלתי (שם ל' ח'): כי במקלי, בלבד, בלי הון ורכוש, וכ"ת יב"ע, בחוטרי בלחוד, וכן מתורגם בל"א, וא"ת ארי יחידי, לא תרגם המלה רק הכוונה: ועתה הייתי, נעשיתי, ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אע"פי שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיהו שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה (מלכי' ב' כ' א' וישעי' ל"ח א'), ואחר כך בתפילת חזקיהו הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה, כן פי' הרשב"ם, והרמב"ן כתב כי הכל הי' מיראת חטא כי דרך הצדיקים ליראה תמיד והי' מתירא אולי אפי' משיגא מאם חטא בבואו בברית עם לבן עובד ע"ז או בד"א ובגיאות מי יבין עכ"ל, וכ"כ רש"י והראב"ע: (יב) מיד אחי מיד עשו, לפי פשוטו הוא לתוספת באור: והכני, מגרת עצמו ואחר עמו כמו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (שמואל ב' ד' ב'), (פי' היו שרי בן שאול), וכן הוא והכני והכה אם על בנים. (הראב"ע): וכן פי' הרמב"ן, ואין צורך לזה כי על דרך ההשאלה יאמר על האיש שהוכה, בעבור בניו ובני ביתו שהוכו, אף אם הוא בעצמו לא הוכה, וכן יאמר על המלך שהוכה במלחמה, בעבור עמו שהוכו, גם כי הוא בעצמו נמלט, וכ"כ ר"ע ספורנו ז"ל והכני אם על בנים, יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו עכ"ל: אם על בנים, אם עם בנים כמו אם על בנים רטשה (הושע י' י"ד): (יג) ואתה אמרת, באה מלת הנושא קודם הפעל שהוא לנוכח, כדי לעורר עיקר הכוונה ועל הפך הקודם, מכוון למ"ש ר"ע ספורנו ז"ל ואתה אמרת היטב איטיב עמך, ואם יקרה זה יהי' הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם אראה באבדן מולדתי עכ"ל, וכן מתורג' בל"א (דוא אבער): היטב איטיב עמך, אעפ"י שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולי' שלא הייתי ראוי להם כ"ש שיש לעשו' עמי חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטוב' אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. (הרמב"ן): ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב, א"ת ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מלמסגי, הנה יפרש אשר לא יספר מרב על זרעך, בעבור שתרגם יתמנון בלשון רבים, וחול הוא לשון יחיד בכל המקרא, וגם זרע לשון יחיד, אבל הוא תרגמו בנך והוסיף מלת סגיאין, גם בעבור שתרג' מרב, מלמסגי, ועש' ממנו פעל ור"ל אשר לא יספרו מהתרבותם אשר יתרבו, אשר לא שייך אבל החול כי כאשר נברא כן הוא לעולם, אבל יב"ע תרגם ואשוי ית בנך סגיאין הי כחלא דימא דלא מתמני מסגי, תרגם גם הוא זרעך, בנך סגיאין, בלשון רבים, ותרגם מתמני, בלשון יחיד, גם מסגי הוא שם, ור"ל אשר לא יספר מריבויו, ושב על החול, אבל בעל הטעמי' שם ז"ק במלת הים יסייע לת"א: (יד) ויקח מן הבא בידו מנחה, יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר והם שלא כי בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות, (הרמב"ן), וכן ת"א מן דאיתי בידיה, וכמתורגם בל"א, בידו, ברשותו, וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו): (טו) עזים מאתים ותישים עשרים, מאתים עזים צריכות עשרים

עשרים: טו גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה: יז ויתן ביד־עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל־עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: יח ויצו את־הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי־אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך: יט ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו והנה גם־הוא אחרינו: כ ויצו גם את־השני גם את־השלישי גם את־כל־ההלכים

אחרי

אונקלוס

ודכרי עסרין: טו גמלי מיניקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא אתנן עסרין ועילי עסרא: יז ויהב ביד עבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: יח ופקיד ית קדמאה למימר ארי יערענך עשו אחי וישאלנך למימר דמן את ולאן את אזיל ודמאן אלין דקדמך: יט ותימר דעבדך דיעקב תקרובתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: כ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין

בתר

תרגום אשכנזי

אונד צוואנציג ווידדער; (טז) מעלקענדע קאמעע־לע, נעבסט איהרען יונ־גען, דרייסיג, פירציג קיהע אונד צעהן שטירע, צוואנ־ציג עזעלינגען. אונד צעהן עזעל. (יז) איבערגאב זאלכעס זיינען קנעכטען, יעדע העערדע בעזאנדערס, אונד שפראך צו זיינען קנעכ־טען: געהט פאר מיר הער! אונד לאסט איינען צווי־שענרוים זיין צווישען איי־נער העערדע אונד דער אנ־דערן. (יח) ער געבאט דעם ערסטען, וויא פאלגט: ווען דיך מיין ברודער עשו בעגעגנעט, אונד פראגט: וועם געהערסט דוא אן? וואו געהסט דוא הין? אונד וועססען זינד דיזע פאר דיר הער? (יט) זא שפריך: דיינעם קנעכט יעקב געהערט עז צו, עז איזט איין געשענק, אבגעשיקט פיר מיינען הערן עשו, אונד דארט קעמט ער זעלבסט הינטער אונז. (כ) ער געבאט אויך דעם צווייטען, זא אויך דעם דריטטען, זא אויך אללען, דיא הינטער דער העערדע הער געהען,

נעמליך

רש"י

לששה חדשים ואיני יודע לכוון המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמוסר לכל תיש י' עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר י' נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ד' נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה ב' נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: טו גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומ"א ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש' לא פירסמו הכתוב: עירים. חמורים זכרים: יז עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חבירו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולהתמיהו על רבוי הדורון: יח למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את: ולמי אלה לפניך. למי המנחה הזאת שלוחה. למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא. לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד) של ה': יט ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו':

והנה

באור

אומים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבו' כי ידוע תולדת'; כי רועה היה: (טו) ובניהם, לפי פשוטו בניהם ממש והיה גם זכרים, ופירושו הגמלים עם בניהם היו שלשים: אתנת, חמורים נקבות: ועירם, חמורי' זכרים, והנפרד ממנו עַיִר במשקל זַיִת, ואינכו על משקלו ברבוי כי מן זית נאמר זֵיתִים בנוח היו"ד ומן עיר עֲיָרִים בהראות עי"ן הפעל, כמו חַיִל, שרי הַחֲיָלִים (מלכי' א' ט"ו כ'): (יז) עדר עדר לבדו, כל מין ומין לעצמו, והנה הי' כאן חמשה מינים ובכל מין זכרים ונקבו', והם עשרה, וכן מספר גם' הישר שעשה עשרה עדרים, ולדעת הראב"ע היו שם חמשה עדרים כחמשת המינין, כי יחשוב שהיו הזכרים עם הנקבו' ממינו עדר אחד: עברו לפני, דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו, מקום פנוי, והיתה הכוונה כדי להשביע עינו של אותו רשע ולתמהו על רבוי הדורון: (יח) יפגשך, ענין פגיעה: ושאלך, לגזרת פִּעֵל כמו כי אֲהֵבְךָ (דברי' ט"ו ט"ז): למי אתה, של מי אתה מי שולחך, ותרגום דמאן את, למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא (לעיל ל"א מ"ג), שלי הוא, לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד א'), של ה'. (רש"י); והנ' לא ידע יעקב מה ישאל עשו אחיו, ובאיזה לשון ישאל, ואמר אל עבדו אם ישאלך עשו של מי אתה, ואנה פניך מועדות ללכת, או שישאלך של מי אלה לפניך, תאמר לו הנני עבד של עבדך יעקב, ואלה מנחה שלוח' לאדני לעשו, ולפי שהשאלות הראשונות למי אתה ואנה תלך שתיהן על העבד, והשאלה הג' על העדר, לכך הראשונות מחוברות בטעם, ונבדלות מן השאלה השלישי' בז"ק, והית' בזה כוונת יעקב שעל כל השאלות שישאלו אחיו, בין שישאלו על עצמם ובין שישאל' על העדר, על כלם יודיעו לו את דבר המנחה לרצונו, ויאמרו לו שהוא בעצמו יבא אחריהם, אף שלא יהי' זה מענין השאלה, וזהו עומק פשוטו של מקר': (יט) לעבדך ליעקב, הלמ"ד מורה להבאת הדבר אל העצם וינא זה אחר זה ויספיק באחד, ולשון ר"ע ספורנו בזה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלום אליו כן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שליח לשעיר ובלתי מכיר את

עשו

בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: כא ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחניה לרוגזיה בתקרובתא דאזלא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: כב ועברת תקרובתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא:

כג וקם

אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל־עשו במצאכם אתו: כא ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי־אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי־כן אראה פניו אולי ישא פני: כב ותעבר המנחה על־פניו והוא לן בלילה־ההוא במחנה:

כג ויקם

נעמליך: זא זאגעט צו עשו, ווען איהר איהן פינדעט, (כא) זאגט איהם: דיין קנעכט יעקב קעממט אויך זעלבסט הינטער אונז, דען ער דאכטע זיך: איך וויל איהן פערזעהנען דורך דאז געשענק, דאז פאר מיר הער געהט, הערנאך וויל איך זיין אנגעזיכט זעהען, פיל־לייכט נימט ער מיך דעס־טא פריינדליכער אויף.

(כב) דאז געשענק גינג אל־זא פאר איהם הער, ער אבער בליב דיא נאכט אים לאגער.

(כג) אונד

רש"י

והנה גם הוא. יעקב: כא אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן וכופר בריתכם את מות (ישעי' כ"ח). לא תוכלי כפר' (שם מ"ז). ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידי' בההוא גברא וגם בל' המקרא נקראי' המזרקים של קדש כפורי זהב ע"ש שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: כב על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד (ירמיה ו'). וכן המכעיסים אותי על פני (ישעיה ס"ה). ומ"א

על

באור

עשו עכ"ל: והנה גם הוא אחרינו. יעקב, ולשון הרשב"ם לפי שהלך יעקב לברוח בלילה דרך אחרת אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוון להטעותו לעשו שלא יפגשהו עכ"ל: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו, לכל אחד כזה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כלם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: במצאכם, הראוי במצאכם על משקל בשמעכם את קול השופר (יהושע ו' ה'), כתפשכם את העיר (שם ח' ח'), והוא מקור מן הקל עם כנוי הנמצאים מנחי למ"ד אל"ף ובא החולם תמורת החטף קמץ כדרכו בהרבה מקומות והצר"י נפתח להרחיב על הא"ף מפני שהיא גרונית: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו, נזה שכל אחד מה' יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו. (ר"ע ספורנו): כי אמר, יעקב בלבו, ואין זה מדברי השלוחים רק דברי משה: אכפרה פניו, אבטל רוגזו, וכן וכפר בריתכם את מות (ישעי' כ"ח י"ח), לא תוכלי כפרה (שם מ"ז י"א), ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה, בעי לכפורי ידיה בההוא גברא, וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב (עזרא א' י'), על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק. (רש"י), וכן פי' הרא"בע והרד"ק בשרשים שרש כפר שאכפרה לשון הסרה והכתרה, ופניו לשון כעס ורוגז כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח), שהוא כנגד מה שנאמר בתחלה וכעסתה צרתה גם כעס (שם ו'), וכן ת"א, אנחניה לרוגזיה, ולפי שהכעס נראה בפנים כנהו בם, אבל אין דעת הרמב"ן כן וז"ל אחר שהעתיק לשון רש"י, וא"כ יהי' פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשו ככה וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שא"כ היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחל' והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו ועתה לא הוסיף על הכוונה הזאת, אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פניו וכבדני, להיותי מרואי פני המלך, וזה דרך מעלה מיראתו ממנו, ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה (משלי ט"ז י"ד), יתן כפר על הנפש, ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמית וכן כפורי זהב שם המזרקים נבבל (ר"ל שלא נקראו כן בכל המקרא רק בס' עזרא וס' ד"ה שכתבו נ"כ עזרא והוא הביא שם זה מבבל), כי לעולם לא תבא כפרה בחטא, אבל יאמר לכפר על נפשותיכם (שמות ל' ט"ו), לכפר עליו וכפלא לו (במדבר ט"ו כ"ח), על נפשו, ויאמר אכפרה בעד חטאתכם (ר"ל שלא נאמר אכפרה על חטאתכם או את חטאתכם רק בעד חטאתכם), וכולן מלשון ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל' י"ב), שהוא פדיון עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו שאלה הדברים כי אמר אכפרה וגו' שם בפי עבדיו כדי שימעט רוגזו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה, ואחרי כן אראה פניו, דרך הנקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון (שם ל"ד כ"ג), ולא יראו פני ריקם (שם כ' וכ"ג ט"ו), וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים, כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם עכ"ד, ועם כי דברי הרמב"ן נכונים, ונראה שזאת ג"כ דעת יב"ע שתרגם כרעיות סבר אפוי, וכ"ה כוונת המתרגם האשכנזי, עכ"ז כללו אשר הקליט שלא תבא כפרה בחטא בהתלוות מלת על או את, איננו מכוון כי פסוקים רבים יתנגדו לו, כמו פשעינו אתה תכפרם (תהלים ס"ה ד'), והוא רחום יכפר עון (שם ע"ח ל"ח), וכפר על חטאתנו (שם ע"ט ט'), אל תכפר על עונם (ירמיה י"ח כ"ג), אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א' ג' י"ד), בחסד ואמת יכפר עון (משלי ט"ז ו'), אם יכפר העון הזה (ישעי' כ"ב י"ד), בזאת יכפר עון יעקב (שם כ"ז ט'), וחטאתך תכפר (שם ו' ז'), ואולי כוונתו שלא כמצא בתורה חטא ועון ופשע פעולים אל הכפרה, [ויתכן שיהיה ענין כופר לשון הגנה וכסוי, ויקרא הכלי שבו מכסי' את הארון, כפורת, והזפת יקרא כופר לפי שמכסין בו את העץ להגין בעדו שלא ירקב, וכן הדבר המכסה את החטא, שלא יזיק יקרא כפרה, מלשון כסוי חטאה (תהלים ל"ב א'), וכן המכסה על הנפש המועלת ומגין בעדה שלא יזיקה החטא, יקרא כפרה, והפדיון גם הוא יקרא כופר שהוא מגין בעד הפדוי, ומכסה אותו שלא יארע לו מה (שמעתי מפי ידידי הרב בעל יין לבנון נר"ו, והוא נכון)]: (כב) על פניו, כמו לפניו, וכן עברים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח), המכעיסים אתי על פני (ישעיה ס"ה ג'): והוא לן בלילה ההוא במחנה, לפי פשוטו כאשר במחנהו ולא הלך אחר עבדיו מוליכי המנחה, ולשון הרמב"ן יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא עם עבדיו ועם הרועים

נבאן

כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַיַּרְא כִּי לֹא

(כג) אונד אין דערזעלבען נאכט שטונד ער אויף, נאהם זיינע צווייא ווייבער, זיינע צווייא מעגדע אונד זיינע איילף קינדער, אונד זעצטע איבער דיא פורטה דעס יבוק'ס. (כד) ער נאהם זיא, פיהרטע זיא איבער דען פלוס, אונד בראכטע אללעס זיי׳ ניגע הינאיבער.
(כה) יעקב אבער בליב אלליין צוריק, דא ראנג איין מאן מיט איהם ביז דער מארגען אויפגינג.
(כו) אלז ער זאהע, דאס ער איהם ניכט בייקאממען קאננטע

כג וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיָת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ כד וְדַבְּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יָת נַחְלָא וְעַבַּר יָת דִּי לֵיהּ׃ כה וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא׃ כו וַחֲזָא אֲרֵי לָא

רש"י

על פניו אף הוא שרוי בכעס שהי' צריך לכל זה: כג ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: כד את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן: כה וויתר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם: ויאבק איש. מנחם פירש ויתעפר איש מלשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך ב' שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו

באור

נכאן ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו ויכה בו עכ"ל: (כג) בלילה הוא, חסר ה"א הידיעה מן התאר שלא כמנהג, ולשון הרשב"ם נתכוון לברוח דרך אחרת ולפיכ' עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים וגו', ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו', ודוד בא מחנימה ואבשלום עבר את הירדן וגו' (שמואל ב' י"ז כ"א וכ"ב וכ"ד) עכ"ל, אבל לדעתי אדרבה הפך פניו לדרום ללכת לקראת עשו לפייסו כי איך יברח והוא מתקרב לבא ארצו כי ההולך מן הגלעד והבשן שהם במזרח הירדן לשעיר צריך ללכת דרך ארץ עמון ובגבולם הוא נחל יבק ואח"ז דרך ארץ מואב, אבל ההולך מן הגלעד לחברון אין צריך לעבור דרך נחל יבק ולא דרך ארץ בני עמון, ונקל הי' לו לברוח טרם עברו את נחל יבק והנחל מפסיק בינו ובין עשו ואנשיו, ועיין מה שכתבתי בסוף פ' ויצא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם (ל"ב ג'), ולהלן בפ' זו בפסוק ואביו קרא לו בנימין (ל"ה י"ח): ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו, אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להבלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו על שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כלם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מקנהו ורכושו. (הרמב"ן), והראב"ע כתב הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום עכ"ל, ולי נראה שהפסוק הזה הוא כלל, ופי' ויעבר, עמהם, והפסוק שאחריו הוא פרטו של ראשון ומפרש כי בתחלה העביר הנפשות, ואח"כ הבהמה והמטלטלין ונשאר הוא לבדו ויאבק איש עמו: מעבר יבק, מעברות המים, והוא מקום שעוברים בו את הנהר, ויבק שם הנהר. (כה) ויאבק, מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם, (וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש אבק), ולי נראה שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא, בתר דאביקו ביה, ואביק ליה מיבק, לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו, לשון רש"י, ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותו מעלים דקים אגודים וקשורים יחד כי האו"ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים ינליעו הוי"ת תוך במקום תאוחך מסותא במקום מסחותא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומצינו ברדים אמצים (זכריה ו' ג'), כמו חמצים מלשון חמוץ בגדים (ישעי' ס"ג א'), ואמרו המפרשים כי וארזים במרכלתך (יחזקאל כ"ז כ"ד), כמו וחרזים מן צוארך בחרוזים (ש"ה א' י'), וכן אמרו בחלת ותאלצהו (שופטים י"ו י"ו), שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו (כמו כבש כשב, שלמה שמלה), ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה (שמות כ"ב ט"ו), ארי ישדל יתבק ויבקש שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין, ובב"ר מי נתעלה אבק האיש שהי' עמו כדברי מנחם והוא הנכון. (הרמב"ן): איש, מלאך וכן והנה איש עומד לנגדו (הושע ה' י"ג), והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), ונקראו אישים המלאכים שמדברים עם בני אדם ונראים בצורת איש כמוהם במראה או בהקיץ, וכן פי' כל המפרשים שהי' מלאך וכמפורש להלן בפרשה כי שרית עם אלהים וגו', כי ראיתי אלהים פנים של פנים וגו', ויותר מפורש בדברי הנביא, בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים, וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הושע י"ב ד' וה'), והמתרגם האשכנזי תרגם כהוראת המלה כמו שתרגם גם אונקלוס, גברא, ולא מלאכא, כי נקרא כן בעבור שנראה כאיש: והנה לדעת הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ב), גם כל הענין הזה הוא בדרך כלל ופרט שכתב שם, כאמרו בענין יעקב ויאבק איש עמו וכו', והוא בענין אברהם בזה אשר הקדים ספר כלל וירא אליו ה' וגומר אחר כן התחיל לבאר איך היה, וכן ביעקב אומר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואחר כן התחיל לבאר איך קרא עד שפגעו בו ואמר שהוא שלח שלוחים ופעל ועשה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וזהו מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ויפגעו בו מלאכי אלהים וכו' עכ"ד: עד עלות השחר, עד סור שחרות הלילה, (ויהי' עלות לשון הסתלקות כמו בעלה הענן (במדבר ט' י"א), העלו מסביב (שם י"ו כ"ד), אבל לדעתי אין זה מענינם בעבור שהוא מהקל, ואשר הם מענין הסתלקות הם מבנין נפעל), וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש, (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה, עלה זוהר היום), וכן אשר אין לו שחר (ישעי' ח' כ') (כלומר אין לו זוהר ובהירות). (הראב"ע בקצת תוספת באור): (כו) כי לא יכל לו, לשון הרמב"ן מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שנגע עמו להקע כף ירכו עכ"ל: ויגע בכף ירכו, של יעקב, וקולית הירך התקועה בקלינובית קרוי כף על שם שהבשר אשר סביב עלם הקולית העליונה עשוי כמין כף של קדירה, וי"א שנקרא

לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: כז ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני: כח ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב: כט ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל: ל וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי

ויברך

אונקלוס

לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי ירכא דיעקב באשתדלותיה עמה: כז ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחינך אלהין ברכתני: כח ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רב את קדם יי ועם גובריא ויכלתא: ל ושאיל יעקב ואמר חוי כען שמך ואמר למה דנן את שאיל

לשמי

תרגום אשכנזי

קאננטע, גדיף ער אן דען באללען זיינער היפטע; דא ווארד דער באללען אן יעקב'ס היפטע איבער דעם רינגען פעררענקט. (כז) דער מאן שפראך: „לאס' מיך געהען, דען דער מארגען איזט אויפגעגאנגען;" יעקב שפראך: „איך לאס' דיך ניכט געהען, דוא האבעסט מיך דען פארהער געזעגנעט." (כח) יענער שפראך צו איהם: „וויא הייסעסט דוא?" דיזער שפראך: „יעקב." (כט) ער שפראך: „דוא זאללסט ניכט מעהר יעקב גענעננט ווערדען, זאנדערן ישראל; דען דוא האסט אום דען פארצוג געשטריטטען מיט געטטליכען וועזען אונד מיט מענשען, אונד ביזט איהנען בייגעקאממען." (ל) יעקב פראגטע, אונד שפראך: „זאגע מיר דאך דיינען נאמען!" יענער שפראך: „ווארום פראגסט דוא נאך מיינעם נאמען?"

אונד

רש"י

ופירשו רבותינו שהוא שרו של עשו: כו ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקועה בקלובוסית קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדרה: ותקע. נתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמי' ו') לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: כז כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה: ברכתני. הודה לי על הברכו' שברכני אבי שעשו מערער עליהן: כט לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקב' ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע י"ב) בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן ותוכל להם: ל למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו

באור

שנקר' כן לפי שהעצ' הנכנס בו עצם הירך כפוף: ותקע, נבדלה מן הירך ונתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמי' ו' ח'), לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן, לשרש שרשיהן: (כו) כי עלה השחר, וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך. (הרשב"ם): ברכתני, פעל מורכב משני זמנים עבר ועתיד, ור"ל שבשעה שאשלחך אהי' כבר מבורך מפיך, ועיין בפ' ויחי מ"ש בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'), זהו יישוב הלשון לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן, לפי שהי' שרו של עשו, וכוונתו לפי שלא אמר ותברכני בלשון עתי' ממש, אלא שכבר נתבר' והוא עבר, והעתיד איננו אלא שיודה עליהן, והרשב"ם פי' כי אם ברכתני, שתשלחני מאתך בשלום שלא אהי' נזוק במה שנתאבקתי עמך: (כח) מה שמך, השאלה לפתיחת דברים כמו איכה (בראשית ג' ט'), מזה בידך (שמות ד' ב'), והדומים להם, כי יודע הי' מה שמו כיון ששולח אליו: (כט) לא יעקב, לבד, וכן לא גוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), לא אחת ולא שתים (מלכי' ב' ו' י'): כי אם, גם ישראל: כי שרית עם אלהים וגו', אין פי' שרית כמו וישר אבימלך על ישראל (שופטי' ט' כ"ב), כי אין עם כמו על, רק פירושו שר תחשב עם המלאכי' ועם אנשים שרים, כן פי' הראב"ע, וכן תרגם אונקלוס ארי רב את קדם ה' ועם גובריא ויכלתא, והוא כי שר אתה לפני אלהים ועם אנשים ויכולת, ואולם לפי זה תיבת ותוכל מיותר לגמרי ומה טעם לומר נעשית שר לפני אלהים ובין אנשים וגם יכולת להיות שר, ועוד שכפי הנראה תיבת ותוכל שבה על וירא כי לא יוכל לו הנאמר למעלה, לכן נראה שהכוונה במלת שרית על השתדלות והתאמצות לשרור, כידוע שכל פעל יורה לפעמי' על המעשה, ולפעמי' על ההשתדלות והנקשה לעשות, והטעם רבה ונלחמת עם מלאך ה' ועם אנשי' מי יכלה את מי ומי ישרור על מי, ותוכל להם שלא נצחוך, כענין נפתולי אלהי' נפתלתי עם אחותי גם יכלתי (בראשית ל' ח') שאמר ג"כ הכנוי יכלתי לה, וכן תרגם יב"ע ארום אתרברבת עם מלאכיא דה' ועם גובריא ויכלת להום, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ומלת אנשי' על עשו ולבן שהתחכם נגדם בעצות ותחבולות שלא ינצחוהו: (ל) למה זה תשאל לשמי, אין לנו שם קבוע משתנים הם שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (ב"ר), ונראה לי פירושו כי הוכרו השמו' של כל הדברים בעבור רוב ההשתנות אשר יש באחרים, כדי להכירם ולהבדילם זה מזה, ע"י השמות ההם הפרטיים הקנויי' להם, והנה במלאכי מעלה אין צריך לאלו השמות לפי שאין לנו קצרי ההשגה ופחותי המעלה מבוא ודרך אל גדולי ההשגה ורבי המעלה, ודבר אין לנו עמהם להכירם או להבינם כי אין שם ראייה חושיית כ"א ראייה שכלית והשגה, ואם נשיגם הכנו במדרגתם ומעלתם, אולם כשיושלחו מאת השם ב"ה אל העולם השפל להראות על איזה נביא, בע"כ ילבשו איזה צורה חושיית, ואז יוגדרו בשמו' לפי הצורה אשר ילבשו, והצורה תהי' לפי השליחו' ההיא, ולפי מדרגת האיש אשר נשלחו אליו, ואחרי גמרם שליחותם יפשטו את הצורה ההיא ויעלו למדרגתם הראשונה, והנה המלאך הזה בעצמו כשנשלח עוד הפעם אם ילבש צורה אחרת לפי השליחות ההיא או מדרגת האיש הזה שאיננו כראשון כ"א גדול או קטן ממנו, בהכרח גם שמו המורה על גדר צורתו ישתנה: וז"ל הרמב"ן למה זה תשאל לשמי, אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם בצרתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צויתי ולא פי' הכתו' הברכה, והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל עכ"ל: ויברך אתו שם, אמר שם לפי שעתיד לברכו בבית אל,

וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃

לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־

השפחות

אונקלוס

וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן׃ לא וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַייָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזֵבַת נַפְשִׁי׃ לב וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יָת פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵיהּ׃ לג עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃

לג א וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפְלַג יָת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ ב וְשַׁוִּי יָת

לחינתא

תרגום אשכנזי

אונד זעגנעטע איהן דאַזעלבסט. (לא) יעקב נענגטע דען אָרט: פניאל; דען איך האבע איין געטטליכעס וועזען געזעהען פֿאַן אַנגעזיכט צו אַנגעזיכט, אונד מיינע פערזאָן איזט ערערעטעט וואָרדען.

(לב) דיא זאָננע פינג איהם אַן צו שיינען, אַלז ער פֿאָר פנואל פֿאָרבייא קאַם; אונד ער הינקטע אַן זיינער היפֿטע. (לג) דאַרום עססען דיא קינדער ישראל ניכט דיא שפאַננאַדער (הנשה, דעס איבערשפרונגעס), וועלכע אויף דעם באַללען דער היפֿטע איזט, ביז אויף דען הייטיגען טאַג, וויל ער אַן דען באַללען דער היפֿטע יעקב׳ס, אַן דיא שפאַננאַדער גערירט.

לג (א) אַלז יעקב זיינע אויגען אויפֿהוב, זאַה ער עשו אַנקאָממען מיט פֿיר הונדערט מאַן; דאַ טהיילטע ער זיינע קינדער איין אויף לאה, אויף רחל אונד אויף דיא בײדע מעגדע: (ב) שטעללטע דיא מעגדע

רש״י

שאנו משתלחים: לב ויזרח לו. לצרכו. לרפאות את צלעתו כמה דתימא שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג׳). ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש׃ לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זה פשוטו: לג גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם (ירמיה נ״א)· וכן כי נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ״א):

לג ב ואת לאה וילדיה אחרונים· אחרון אחרון חביב:

ג עבר

באור

(מ״ו), וכבר כתבתי דעת הרמב״ן ודעת חז״ל, והנראה לפי פשוטו שהברכ׳ היא לא יעקב יאמר וגו׳, והוא כלל שאחר הפרט כמנהג הכתובים: (לא) כי ראיתי, שעורו, כי אמר כי ראיתי, וכן תיב״ע: (לב) ויזרח לו השמש, לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו, וכן ויאר להם בחברון (שמואל ב׳ ב׳ ל״ב), ולשון הראב״ע ושואלים ושאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם, ושאלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ומקום משתנה והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי׳ ושמה לוק״א (במדינת לונברדיאה) שעה ושליש שעה (ר״ל באורך שמן המזרח למערב, והם כשיעור כ׳ מעלות) וברחב (ר״ל מן הצפון לדרום) י״ב מעלות וזה הדבר ברור בלא ספק עכ״ל, ואף שיעקב הלך מצפון לדרום מארם נהרים לבאר שבע שהוא בנגב א״י, ואין זרוח השמש מקדים או מאחר לשינוי המקומות ברוחב כ״אם באורך, הנה באמת הלך באלכסון כי ארם נהרים הוא קרוב למזרחית לפונית לא״י בין פרת וחדקל, והוא הלך למערבית דרומית, באופן שבהלוכו הי׳ מתקרב עצמו תמיד לצד מערב, ושייך לומר ויזרח לו השמש: פנואל, פניאל, ביו״ד ובוא״ו אחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות: והוא צלע על ירכו: עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו, כמו ויהי בבקר והנה היא לאה (בראשית כ״ט כ״ה), כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה: (הרשב״ם): צלע, נקרא הפסח כן לפי שהולך על צדו אחד ולפי שהצלעות שני צדדין הימין והשמאל כנה כל דבר בלשון צלע: (לג) על כן לא יאכלו, לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב״ה שלא מת, (הרשב״ם), וכן פי׳ הראב״ע, והנה לפי פשוטו אין זה צווי, רק שעורו, ע״כ אינם אוכלים בני ישראל את גיד הנשה, וכן מתורגם בל״א, ובאמת הצווי הי׳ במתן תורה, לפי שבשעת מעשה לא נקראו עדיין בני ישראל כי אם בני יעקב, אלא שמשה כתבו במקומו להודיע הטעם שנאסר להם, כת״ק דר׳ יהודה בחולין (דף ק׳ ע״ב וק״א ע״ב), ואולם בעבור שאמר עד היום הזה משמע לפי פשוטו שאף שלא נכתוו בני יעקב ע״ז, הם נהגו מעצמם שלא לאכלו לזכרון נס אביהם, אך בסיני נאסר להם מפי הקב״ה, וכן נראה מדברי הרמב״ם ז״ל בפי׳ המשנה שם, וע״פ זה תבין דבריו: הנשה, ארז״ל כי נקרא כן שנשה ממקומו ועלה ופי׳ רש״י לשון קפיצה, וכן נשתה גבורתם (ירמי׳ נ״א ל׳), וכן נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ״א נ״א), וכן מתורגם בל״א: הירך, טעמו למטה ברי״ש, וכן גדר מזה (במדבר כ״ב כ״ד), וכן, גזל, וכשירך דבוק נהפך להיות פתח קטן (ר״ל סגול) וטעמו באות ראשונה, ירך יעקב, ירך המשכן (שמו׳ מ׳ כ״ב וכ״ד), (הרשב״ם), והם ארבעה שרשים שבאים בנפרד על משקל פֶּעֶל, ונסמיכות על משקל פְּעַל או פֶּעֶל, והם גֶּדֶר, גֶּזֶל, יֶרֶךְ, כֶּתֶף:

לג (ב) ראשנה, שם המקרה, ופירושו בתחלה כמו ראשנה יסעו (במדבר ב׳ ט׳), ויש לפרש שהוא תאר ושב אל כל אחת מהשפחות, ושעורו וישם כל אחת מהשפחות במקום שתהי׳ ראשונה עם ילדי׳, וכ״כ מת״יו שתרגם, קדמתא, וכשהוא שם המקרה יתרגם בקדמיתא, כמו שתרגם

לְחֵינָתָא וְיָת בְּנֵיהוֹן קַדְמוּתָא וְיָת לֵאָה וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיָת רָחֵל וְיָת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ ג וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוַת אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת נְשַׁיָּא וְיָת בְּנַיָּא וַאֲמַר מַאן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי חַן יְיָ לְעַבְדָּךְ׃ ו וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִנּוּן וּבְנֵיהוֹן וּסְגִדָא׃ ז וּקְרִיבַת אַף לֵאָה וּבְנַהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן

קריב

הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ * ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר

נגש

מעגדע אונד איהרע קינדער פֿארנע אן, לאה אונד איהרע קינדער הערנאך אונד רחל אונד יוסף צולעצט. (ג) ער אבער גינג פֿאר איהנען הער, ביקטע זיך צור ערדע זיבען מאהל אינדעם ער הינטראט צו זיינעם ברודער. (ד) עשו ליף איהם ענטגעגען, אומארמטע איהן, פֿיל איהם אום דען האלז, קיסטע איהן, אונד זיא וויינטען. (ה) עשו הוב זיינע אויגען אויף, זאהע דיא ווייבער אונד דיא קינדער, אונד שפראך: "וואז געהערען דיר דיזע צו?" ער אנטווארטעטע: "עז זינד דיא קינדער, וואמיט גאטט דיינען קנעכט בעגנאדיגט האט." (ו) דיא מעגדע טראטען הינצו, זיא אונד איהרע קינדער, אונד ביקטען זיך. (ז) דא טראט אויך לאה אונד איהרע קינדער הינצו, אונד ביקטען זיך; צולעצט

טראט

רש"י

ג עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: ד ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל ההשתחואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי. יש שדורש נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר ר' שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו: ה מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: ז נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע העמיד כנגדה ועכבו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין:

ח מי

באור

שתרגם ראשנה ובעו, אבל יב"ע תרגם גם כה, בקדמיתא, וכן מתורגם בל"א: אחרנים, שם התאר, ושעורו, שם אותם במקום שיהיו אחרונים, והראשון אין פירושו אחרונים ממש, רק אחרונים כנגד הראשונים, וכן ת"א ויב"ע כשם התאר, בתראין, ויש לפרש שבא התאר הא' במקו' שם המקרה, ופירושו, אחריהם, ובא כן כדי לזווגו עם האחרון שהוא אחרון ממש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי בכוונת שם המקרה, ושינה תרגומו הראשון מן האחרון כפי הכוונה: ואת רחל וגו' אחרון אחרון חביב, כי אם יהרגו הראשונים אולי ימלטו האחרונים: והנה למעלה אמר ויחץ וגו' לשני מחנות, ויאמר אם יבוא וגו' והי' המחנה הנשאר לפליטה והי' זה טרם בא עשו אליו, וכאן כשראה כי עשו הולך לקראתו ועמו ד' מאות איש לא חלקם לב' מחנות, רק סדרם באופן שיהיו החביבים לאחרונ', אבל הלכו כול' יחד זה אחר זה, וזאת היא פליא' על יעקב מדוע חזר מעצתו הנכונה, והנה מפרשי הפשט לא העירו על זה, ומהר"י אברבנאל כתב כי גם מתחלה לא חלק לב' מחנות רק הצאן והבקר והגמלים, והרחיקם זה מזה, ולא שם נשיו ובניו כ"א במחנה אחד בלבד, גם העביר המחנה האחד בלבד את מעבר יבק והוא אותו שהיו בו נשיו וילדיו, והוליך אותם אחר הנחל, שהוא הצד האחר ממה שהיה מחשבתו שיבא עשו, כי הי' אפשר שיבא עשו מצד האחד מהנחל או מצד האחר ממנו, ויעקב שם המחנה שלא היו בו הנשים והילדים מהצד שהי' יותר אפשרי וקרוב כפי מחשבתו שיבא עשו עכ"ד ע"ש עוד שהאריך, והנה יהיה דבריו כנגד הכתוב שאמר ויעבר את כל אשר לו, ונותר יעקב לבדו (וחז"ל אמרו ששכח פכים קטנים), ויותר נראה לי שמתחלה חלק גם נשיו וילדיו לשני מחנות (ונכללו במאמר את העם אשר אתו שמשמעו בין בניו ונשיו או עבדיו (בעבור שהיה ירא אולי נתמעטו זכיותיו ולא תתקיים ההבטחה והיה עמך, ולכן הוצרך לתחבולה אנושית אולי על ידה יציל המחנה, ובבואו אל נחל יבק הוצרך לקרבם ולאחדם למחנה אחת, כדי שיעבירם כולם את הנחל, והיה בדעתו שיחלקם עוד לשני מחנו' אחר שיעבירם, אבל אחר שנאבק איש עמו וברכהו ויעקב הבין שהיה מלאך אלהים כאשר אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו', הי' לו המראה הזאת והברכ' לאות כי ינצל מיד עשו, ולכן לא החנם עוד רק סדרם באופן נאות לכל אשה מנשיו עם בניה אצלה, ומה שהוצרך לשים את השפחות וילדיהן ראשונ' ולאה וילדיה אחריהם ורחל ויוסף אחרונים, לדעתי לא היתה כוונתו בזה פן יהרגם עשו וינצלו האחרונים, כי איך ינצלו אם לא הרחיקם זה מזה כמו שעשה מתחלה, והמה הולכים קרובים זה לזה, אך חשש על נשיו ועל בניו כן יתפחדו מעשו ברואתם אותו טרם ידעו כי לשלום בא, והאחרונים אחרי רואם כי לא עשה לראשונים דבר לא יפחדו עוד, ולכן שם החביב אצלו יותר לאחרונה: (ג) עד גשתו עד אחיו, שעורו לדעת המתרגם האשכנזי, שהשתחוה שבע פעמים בעוד גשתו אל אחיו: (ה) מי אלה לך, מי אלה להיות שלך, שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: הילדים אשר חנן וגו', הרמב"ן פי' שהשיב על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהן נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים: אשר חנן אלהים את עבדך, נהם, וכן מתורגם בל"א, והוא קרוב לענין מתנה: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי

הכלל

נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ: ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי: ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ: י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי: יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת

אונקלוס

קְרֵיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ: ח וַאֲמַר מָאן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דִּי אַרְעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אֲחִי אִצְלַח בְּדִילָךְ: י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינּוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִיתָ לִי: יא קַבֵּיל כְּעַן יָת תִּקְרוּבְתִּי דִּי אִיתוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי

תרגום אשכנזי

טראַט יוסף אונד רחל הינצו, אונד ביקטען זיך. (ח) ער שפראַך: וואַז ווילסט דוא מיט יענעם גאַנצען הירטענלאַגער, וועלכעס איך אַנגעטראָפפען? ער אַנטוואָרטעטע: דאַמיט איך גנאַדע פינדע אין מיינעם הערדן אויגען. (ט) עשו שפראַך: איך האַבע גענוג; מיין ברודער! בעהאַלטע, וואַז דוא האַסט. (י) יעקב אַבער שפראַך: אַ ניין! ווען איך גנאַדע אין דיינען אויגען געפונדען, זאָ נימממסט דוא מיין געשענק פאָן מיינער האַנד, דיאַווייל איך דיין אַנטליץ געזעהען, וויא מאַן דאַז אַנטליץ איינעס געטטליכען וועזענס זיהט, אונד דוא האַסט מיך גיטיג אויפגענאָממען. (יא) נים דאָך מיינען זעגען אַן, וועלכער דיר איבר=

באור

הכלל שלא תמצא מי כי אם על חי מדבר ופירושו מי הוא שאינר׳ לו כל המחנ׳ הזה שלך אשר פגשתי והם העדרי׳ שלחת, ולשון הרמב״ן הנה עבדי יעקב עשו כאשר בזה אותם ולא רצה לקבל מהם, או שהוא בגאוותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהט ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחי׳ הגידו כן במחנ׳ עשו או שאין אדם אחר בדרך ההו׳ להיות לו כן. וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומ׳ מי זה לך שתשלח לו כל אלו כלומ׳ מי הוא הגדול אשר שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצא חן בעיני אדני כי אתה הגדול והאדון לעיני עכ״ל: (י) אל נא, תאמר לי כן, וכ״ת יב״ע, לא תימא כן, וכן מתורגם בל״א, ואונקלוס לא תרגם מלת אל, רק מלת נא, בבעו, וכא הב׳, כען, ואולי דעתו כדעת הנגיד שהביא הראב״ע בפ׳ וירא בפסוק ויאמר לוט אלהם (בראשית י״ט י״ח) ע״ש: אם נא וגו׳ ולקחת וגו׳, פי׳ אם מצאתי חן בעיניך, אזי תקח מנחתי מידי: כי על כן ראיתי פניך וגו׳, אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם, כענין ורצה לו (ויקר׳ א׳ ד׳), עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי (ישעי׳ נ״ו ז׳), מלשון יהי רצוי אחיו (דברים ל״ג כ״ד), ואור פניך כי רציתם (תהלים מ״ד ד׳), כי רצו עבדיך את אבניה (שם ק״ב ט״ו), (וכן כל לשון רצה ורצון שבמקרא ענינו הסברת הפנים בל״א (וואָהלגעפאַללען בעצייגען) והוא הפך האף), ורש״י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני, ותרצני, נתפייסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון. (הרמב״ן), ופתאות הוא״ו ותרצני מורה על העבר שקבלו בסבר פנים יפות כפי׳ רש״י ולא על בקשת קבלת המנחה שבזה ידע שיתרצה לו כפי׳ הרמב״ן, וגם אונקלו׳ תרגם על העבר ויותר מפורש כתיב״ע, דהא אתרעיתא לי, (ואולי יפרש הרמב״ן שהוא עתיד מורכב עם העבר, דהיינו אחר שתקבל מנחתי יהי׳ הרצון כבר נעבר כי בלי ספק אם תקבל מנחתי מרוצה אתה לי קודס קבלתה כי בלא״ה לא תקבלה, כמ״ש בפ׳ ויחי בפסוק ומולדתך וגו׳ בראשית מ״ח ו׳) ע״ש), ועל דבר קושית הרמב״ן כי לא טוב להזכיר העון, הנה אונקלוס ויב״ע לא הזכירוהו, וכן המתרגם האשכנזי נשמר מזה כי אין הכוונה לדעתם רק על הרצון גרידא כי אמר אליו שנחשב בעיניו לשר גדול וטוב לו רצונו ויקר בעיניו אהבתו אותו: אלהים, א״ת רברביא, ויב״ע תרגם מלאכא, וכן פי׳ רש״י והראב״ע, וכן מתורגם בל״א: וכלם מודים שאיננו על השם ב״ה ולכן הוא חול לענין כתיבת ס״ת כמ״ש נמס׳ סופרים (פ״ד הלכה ה׳), כמ״ש בת״ס שלי: ותרצני, לשון רש״י נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיום אפיימ״טי בלע״ז (ובל״א בעזענפטיגונג), הקרבנות באות לפיים ולרצות, וכן כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כ״ב כ׳), שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י׳ ל״ב) יודעים לפיים ולרצות עכ״ל: (יא) ברכתי, מנחתי, מנחה זו הבאה על ראיית פנים, ולפרקים אינה באה אלא לשאלת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ״ז י׳), עשו אתי ברכה (מלכים ב׳ י״ח ל״א) דסנחריב, וכן לשאל לו לשלום ולברכו (שמואל ב׳ ח׳ י׳) דתעי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע״ז שלודי״ר ובל״א

רש״י

ח מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנח׳. ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: ט יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות: י אל נא. אל תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והם חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצי׳ לי למחול סרחוני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי. וכן כל רצון שבמקרא לשון פיום אפייג״ימנטו בלע״ז (בל״א בעזענפטיגען) כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפיים ולרצות וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י׳) יודעים לפיים ולרצות: יא ברכתי. מנחתי זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאלת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ״ז). עשו אתי ברכה דסנחרב (מלכי׳ ב׳ י״ח) וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת (שמואל ב׳ ח׳) כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע״ז שלו״דאר (בל״א גריסען) אף זו ברכתי מון״שלוד (בל״ת מיין גרוס

אֲרֵי רַחֵם עֲלַי יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כּוֹלָא וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל: יב וַאֲמַר טוּל וְנֵיהָךְ וְאֵיהָךְ לְקִבְלָךְ: יג וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יְדַע אֲרֵי יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָאנָא וְתוֹרֵי מֵינִקְתָא עֲלַי וְאִם יְדוֹקִינוּן יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל עָנָא: יד יִעְבַּר כְּעַן רִבּוֹנִי קדם

הֵבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח: יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן: יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לפני

איבערבראכט ווארדען; דען גאטט האט מיך בעגנאדיגט, אונד איך האבע אללעס גענוג: אלזו ער ועהר אין איהן דראנג, נאהם ער עז אן. (יב) עשו שפראך: לאס׳ אונז נונמעהר רייזען אונד אונזערן וועג פארטזעצצען, איך וויל נעבען דיר געהען. (יג) יענער אנטווארטעטע: מיין הערר וויס, דאס דיא קינדער צארט זינד אונד דאס איך אויך ביים קליינען אונד גראסען פיה פיר דיא שוואנגערן זארגען מוס; ווען מאן זיא איינען טאג איבערטרייבט, זא שטירבט אללעז קליינע פיה. (יד) מיין הערר פאר געהע נור

רש״י

גיום): אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך: חנני. נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהי׳ משמשת במקום ב׳ נוני״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני״ן והג׳ לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב ביותר ויותר מכדי צרכי: יב נסעה. כמו שמעה סלחה. שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו״ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שתאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: יג עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים. ושתי פרות עלות ובלע״ז אנפנטיי״ש (בל״ה בקינדערט. יונגע האבען): ודפקום יום אחד. ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן. ודפקים כמו קול דודי דופק (שיר ב׳) נוקש בדלת: יד יעבר נא אדני. נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם התרחק: אתנהלה. אתנהל ה״א יתירה כמו ארדה אשמעה

באור

(ובל״א גריסען), אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד (ובל״א מיין גרוס). (רש״י), ולשון הרמב״ן את ברכתי, המנחה וכו׳ ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו, ברכה, כי הוא שולח אשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה׳ אלהיך תתן לו (דברים ט״ו י״ד), כאשר אמר למעלה מן הבא בידו, והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס עכ״ל: הבאת, בא עם התי״ו להורות על הנקבה במקום ה״א הבאה, כמו כי אזלת יד (דברים ל״ב ל״ו), במקום אזלה, וקראת אתכם (שם ל״א כ״ט) במקום וקראה, ורבים כן, ויקרון הה״א הוא ת״ג במקו׳ שורק: חנני, נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני״ן שהי׳ לו לומר חננני שאין חנן בלא שתי נוני״ן והשלישית לשמוש כמו עשני זבדני, ובא החי״ת בפתח כדרך הכפולים שהפ״א בו פתוחה בבנין הקל בעבור הדגש שאחריו: יש לי כל, כל ספוקי: ויפצר בו, עיין מ״ש בפ׳ וירא (י״ט ג׳ וט׳) פי׳ המלה, ובאור המאמר לדעת המתרגם האשכנזי כן הוא, וכשהפציר בו לקח: (יב) נסעה, כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו״ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך. (רש״י), וכן פי׳ הראב״ע בשם י״א, וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש נסע בשם י״א שהוא ציווי בתוספת ה״א, ויש מפרשים שהוא עתיד והנו״ן מאותיות אית״ן לרבים מ״ב, וכן פי׳ הרד״ק שם והראב״ע, וכן תיב״ע, נטייל ונהך, וכן מתורגם בל״א: ואלכה לנגדך, בשוה לך טובה זו אעשה לך שתאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך. (רש״י), וכן מתורגם בל״א: (יג) כי הילדים רכים, כי הגדול שבהם י״ב שנה יש לי ויוש מספר: עלות, הצאן והבקר שהן עלות, מוטלות עלי לנהלן לאט, עלות, מגדלות עולליהן, לשון עולל ויונק (ירמי׳ מ״ד ז׳ ואיכה ב׳ י״א), עול ימים (ישעי׳ ס״ה כ׳), שתי פרות עלות (שמואל א׳ ו׳ י׳), ובלע״ז אנפנטיי״ש. (רש״י), ובל״א (בקינדערט, יונגע האבען) וא״ת, מניקתא, וכן פי׳ הרד״ק בשרש עול וכתב שנקראו הבהמות המניקות כן על שם בניהם שהם עולים וכן הנערים נבני אדם נקראו כן, עול ימים, התשכח אשה עולה (ישעי׳ מ״ט ט״ו), אבל הראב״ע מפרש בענין אחר וז״ל עלות כמו עלות ינהל (שם מ׳ י״א), והנה ההרות שעלו עליהן העתודי׳ על כן נקראו עלות עכ״ל, והוא ג״כ דעת המתרגם האשכנזי, והנה לדעת כולם יהיה עלות תאר, והחסרה ה״א הידוע׳ כי דרך זרות הוא שתבא הה״א במתואר לבד, אמנם יש לו חברים, את הכבש אחד (במדבר כ״ח ד׳), את העגלה חדשה (שמואל ב׳ ו׳ ג׳), ודומיהם, ולכן תיב״ע דמינקן, בדל״ת במקום ה״א הידיעה כדרך הארמי, ויש לפרש כי עלות הוא נשוא, ויהי׳ יחוס ב׳ המאמרים שוים בנושא ונשוא, כי הילדים הם רכים, והצאן והבקר הן עלות, וכולם מוטלים עלי, אבל בעל הטעמים יתנגד לכל אלו הפירושים בעבור ששם מרכא בעלות, ונראה שהוא מפרש עלות עלי שערכת הצאן והבקר ומשאם עולים עלי ור״ל שמוטלים עלי: ודפקום, ענין דחייה, ופירושו ואם ידפקום וכן ונתן לכם אדני לחם צר (ישעי׳ ל׳ כ׳), פי׳ ואם נתן, כלומר אם ידפקום הרועים יום אחד שיטרדו למהרם בעבורך ומתו כל הצאן: ומתו, פי׳ אז ימותו, והוא״ו משמשת להפך העבר לעתיד ואם זה תמצא גם לקצר המאמרים המתיחסים בסבה כאשר כתבתי בהקדמה ונכתבתי כמה פעמים: ולשון הרמב״ן ומתו כל הצאן, דרך תפלה שהי׳ לו לומר ומתו כלם, אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו שהם על הבקר ועל הצאן כי יתמול על הילדים שלא יהיו במשמע ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו כערים ויגעו ולא יוכלו ללכת והצאן והבקר עלות ואם ידפקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם עכ״ל: (יד) יעבר נא אדני, תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: ואני אתנהלה, תבא מלת אני קודם ש״פ האי״תן המורה ג״כ למ״ב, והוא להפליג הכוונה על הי״ב ולהורות הכך הקודם, ר״ל אתה תסע מהר אבל אני אתנהל לאטי: אתנהלה, הכוונה אתנהל עמם, והה״א שבסוף נוספת מאותיות האמנתי״ו: לאטי, ענינו בנחת והיו״ד נוספת או הוא כנוי המדבר בעדו (וכ״ה דעת רש״י לאט שלי): וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והלמ״ד נוספת ורבי יהודה כתב שהיא שרשית (וכ״ה דעת רש״י). (רד״ק בשרשים שרש אט): לרגל המלאכה, לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי

לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר

אונקלוס

קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יָנְקַיָּא עַד דְּאֵיתֵי לְוַת רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ טו וַאֲמַר עֵשָׂו אַשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא דִּי עִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ טז וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ יז וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלְּלָן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא סֻכּוֹת׃ יח וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא

תרגום אשכנזי

פאָר זיינעם קנעכטע פאָראויז; איך ווילל מיינען לאַנגזאמען צוג נאַכפיהרען, זאָ וויא דער טראָס פאָרטקאַן, וועלכען איך פאָר מיר האַבע, אונד זאָ וויא דיא קינדער פאָרטקעננען, ביז איך צו מיינעם הערן נאך שעיר קאָממע.
(טו) עשו שפראַך: זאָ וויל איך דען בייא דיר לאַססען פאָן דעם פאָלקע, דאז בייא מיר איזט; ער אנטוואָרטעטע: וואָצו דיעזעס? לאָס' מיך נור פאָר מיינעם הערן גנאַדע פינדען. (טז) עשו גינג דען זעלבען טאג זיינען וועג צוריק נאך שעיר.
(יז) יעקב אבער רייזטע נאך סוכות, בוועטע זיך איין הויז, אונד זיינעם פיה מאכטע ער היטטען, דארום גענענט מאן דען אָרט: סוכות. (יח) יעקב קאַם געזונד אין

רש"י

השמועה: לאטי. לאט שלי לשון נחת. ההולכים לאט (ישעיה ח') לאט לי לנער (שמואל ב' י"ח). לאטי הלמ"ד יסוד והנו"ן משמשת התנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולין לילך: עד אשר אבוא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה). ומ"א יש לפרשה זו רבים: טו ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: טז וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים (שמואל א' ל'): יז ויבן לו בית. שהה שם שמנה עשר חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: יח שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו שלם בממונו.

באור

להוליך, והראב"ע כתב המלאכה, בעבור המקנה שהוא מלאכתו (כי לפי שהאדם המתעסק בקנין הצאן כל מעשהו ומלאכתו עליהם יאמרו עליהם מלאכה), והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב ז'), ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח, ויהי' לרגל כמו ויברך ה' אתך לרגלי (בראשית ל' ל'), ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהולכים על רגליהם עכ"ל, והמתרג' האשכנזי בחרו בל"א (טראָס) שהוא כולל כל דבר שיוליך האדם אחריו לצרכו בעת נסיעתו ממקום למקום: ולרגל הילדים, לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה, לשון הרמב"ן היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר, והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שנבא שיו שאין עשו צריך לו, ורבותינו ראו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמה עכ"ל, אבל לא ידעתי איזה דרך היה לו בארץ שעיר שהיא בדרום א"י ורחוק הרבה מן הקו הישר שמן חרן עד באר שבע, ואם כוונתו שאמר לעשו שמהלכו יהי' דרך הר שעיר וכחש לו כדי להרחיקו מעליו, א"כ תהי' קרובה לדעת רבותינו שאמרו לעשו שיבא לגור שם וכחש לו: (טו) ויאמר למה זה, תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה, אמצא חן בעיניך, ולא תשלם לי עתה שום גמול. (רש"י), וכן פי' הראב"ע, והכוונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורת' כלל וכל שכן שהי' בדעתו ללכת דרך אחרת. (הרמב"ן), ולשון מכלל יופי למה זה אמצא חן בעיני אדני, לעשות לי כל הכבוד הזה וכן מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני (רות ב' י') עכ"ל, אבל טעם הז"ק שבמלת זה יורה שהוא כפי' רש"י והראב"ע, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי' רש"י לחלקו לב' מאמרים, אך במאמר אמצא חן בעיני אדני, נטה קצת מפירש"י שאמר שהוא בקשה מיעקב שלא יעשה לו גמול, והוא יפרש למה זה תעשה לי הטובה הזאת: די לי במציאות החן בעיניך, וטוב לי זה מכל המתנות, ויקושרו לפ"ז המאמרים היטב: (יז) סכתה, יראה שהוא סכות שבעבר הירדן בממלכות סיחון המוזכר בספר יהושע (י"ג כ"ז), ויש עוד סכות אצל מצרים, והוא מסע הראשון לישראל שנסעו מרעמסס לסכות: ויבן לו בית, יתכן כי הי' מקום אין שם עיר, והוצרך לבנות לו בית לעשות סוכות: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו' מפדן ארם, רש"י כתב שלם בגופו ובממונו ובתורתו כאומר לחברו יצא פלוני מבין שני אריות יצא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו, וכן ת"א ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע פי' שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה, אבל הרשב"ם כתב ויבא יעקב שלם, אל עיר ששמה שלם, כמו עד בואכה בית לחם (רות א' י"ט), עיר שכם, עירו של שכם, כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי היא (במדבר כ"א כ"ו), כדכתיב וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ, והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפי' אם זאת היא שכם שמה לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב

עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

לד א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב

לראות

אונקלוס

לִקְרְתָא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא: יט וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִּבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן: כ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל:

לד א וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב

למחזי

תרגום אשכנזי

אין שכם'ס שטאדט אן, וועלכע אים לאנד כנען ליגט, אלז ער פאן פדן ארם צוריק קאם, אונד שלוג זיין הירטענלאגער אויף פאר דער שטאדט.

(יט) ער קויפטע דאז שטיק פעלדעס, וואו ער זיין צעלט אויפגעריכטעט, פאן דער האנד דער קינדער חמור'ס, שכם'ס פאטערס, אום הונ-דערט קשיטה.

(כ) דאזעלבסט זעצטע ער איינען אלטאר, אונד נענ-נטע איהן: גאטט איזט דער גאטט ישראל'ס.

לד (א) דינה, לאה'ס טאכטער, דיא זיא דעם יעקב געבארען, גינג אויז,

זיך

רש"י

ממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואנה בית לחם (רות א'): בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחברו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: יט קשיטה. מעה. אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: כ ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהי' הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז) לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי:

לד א בת לאה. ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנאמר ותצא לאה לקראתו

באור

וכדכתיב ויקראו לאהל דן כשם דן אביהם (יהושע י"ט מ"ז), לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר, וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (לעיל ד' י"ז), וגם מי שמפרש שלם, שלם בתורתו שלם בממונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן עכ"ל מונה מפי' הרשב"ם ישן כ"י על קלף, ובנוסח הדפוס הוא מוטעה, ודעת מהר"י אברבנאל היא באופן אחר שהמחוז ההוא כולו הי' נקרא שכם ובתחלת המחוז שהיה לבא מפדן ארם הי' שם עיר ושמה שלם והיא רחוקה מחברון הרבה ושם ענה שכם את דינה, והיה במחוז ההוא ג"כ עיר ששמה שכם והיתה קרובה לחברון כמו מהלך יום ושם היו בני יעקב רועים כשמכרו את יוסף, ושכם שקלקלו בה השבטים איננו שכם שענו בה את דינה כי אותה שקלקלו בה השבטים נקראת שכם, ואותה שענו בה את דינה נקראת שלם ולא נקראת שכם רק בשם הכללי של המחוז ההוא, ע"ש שהאריך בקושיות כמנהגו. ולא ידעתי איך יפרש ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (תהלים ע"ו ג'), היכן מצינו ששכן בשלם העיר אשר בקנה שכם, כי לא מצאנו ששכן שכינתו רק בשילה, ובשנארבה, בנוב וגבעון, ואח"ז בחר עוד בירושלים לקדושת עולם, והנה חז"ל אמרו ששלם היא ירושלים, ולפי דעתם צריך לפרש הפסוק ויהי בשלם וגו' שהוא כפל לשון במלות שונות, ודבריהם אמת, אבל לפי מה שהרשונו חז"ל לחקור בפשוטו של מקרא כפי השגתנו, נראה לי לפרש ע"פ פשוטו הפך מפירושו של מהרי"א, כי המחוז כולו הי' נקרא שלם ובו העיר ששמה שכם, ויהי' פי' הפסוק ויבא יעקב לארץ שלם לעיר שבה ששמה שכם (או כפי' הרשב"ם לעירו של חמור שכם), והיה לפי דעתי במחוז ההוא גם עיר שילה, כי היא סמוכה לשכם, כמ"ש ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וגו' (יהושע כ"ד א'), וישם לו חק ומשפט בשכם (שם כ"ה), וכתוב שם אח"ז ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו) ואז היה הארון בשילה, וכן כתוב ויאמרו הנה חג ה' בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה (שופטים כ"א י"ט), וכתוב עוד ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמי' מ"א ה'), והיו גם נוב וגבעון במחוז ההוא, וגם ירושלים הי' במחוז ההוא, ולכן אמר ויהי בשלם סכו, כ"ל בזה מחוז ששכן שילה ונוב וגבעון ולכן קראם בשם המחוז הכולל את כולם, ואמר סכו שפירושו דירת ארעי לפי שלא היתה קדושתם קדושת עולם ואין אתה מכן המקום אשר בחר ה' לשבתו עד עולם, ומעונתו בציון שהיא מעון לו ודירת קבע כי קדושתה קדושת עולם, והפריד ביניהם לקרא לציון בשם הפרטי המיוחד אליה, ולא כללה בשם שלם שכולל גם אותה, בעבור הפרש קדושתה שהיא קדושת עולם, מקדושת שילה ונוב וגבעון שאינה לעולם, וקושיותיו של מהרי"א בטלות הן, אך אין רצוני להאריך פה, ומצאתי מפורש בספר הישר כדברי שכתוב שם בזה הלשון ויהי מימים ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם היא עיר שכם אשר בארץ כנען עכ"ל, ולפ"ז צריך שיתורגם בל"א (יעקב קאם אין דיא פראווינץ שלם, אין שכמם שטאדט אן): ויחן את פני העיר, שחנה לפני העיר, ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים: (יט) חלקת השדה, חלק בשדה: במאה קשיטה, מעה וכן בדברי רז"ל אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה, אבל אונקלוס תרגם חורפן (טובים חריפים בכל מקום כגון עבר לסוחר), ותרגם גם כן כבשת הכהן (לעיל כ"א כ"ח), חורפן דעאן: והנה לפי דעת ר' עקיבא אלה קשיטה הם חמשה שקלים, כי עשרים גרה השקל והגרה הוא מעה כמו שתרגם אונקלוס עשרים גרה (שמות ל' י"ג), עשרין מעין, וכ"כ בס' הישר בחמשת שקלים: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל, וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י, והנה נלקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהי שמם לו כטעם קרא לו בנימין (לקמן ל"ה י"ח), (ר"ל קרא אותו), ויקרא לך

גדל

לראות בבנות הארץ: ב וירא אתה שכם בן־חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה: ג ותדבק נפשו בדינה בת־יעקב ויאהב את־הנער וידבר על־לב הנער: ד ויאמר שכם אל־חמור אביו לאמר קח־לי את־הילדה הזאת לאשה: ה ויעקב שמע כי טמא את־דינה בתו ובניו היו את־מקנהו בשדה והחרש יעקב עד־באם: ו ויצא חמור אבי־שכם אל־יעקב לדבר אתו: ז ובני יעקב באו מן־השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי

נבלה

תרגום אשכנזי

ויך אומצוועהען אונטער דען טעכטערן דעם לאנדעס. (ב) דא ערבליקטע זיא שכם, זאהן דעס חוי'ן חמור'ס, דעס פירסטען דעם לאנדעס, נאהם זיא, בעשליף זיא: אונד טהאט איהר געוואלט אן. (ג) זיין הערץ הינג אן דינה, יעקב'ס טאכטער; ער ליבטע דיא יונגפער, אונד רעדעטע איהר פריינד־ליך צו. (ד) אונד שכם שפראך צו זיינעם פאטער חמור: נים מר דיזעס מעדכען צור פרויא! (ה) נון האטטע יעקב גע־הערט, דאס מאן זיינע טאכ־טער דינה ענטעהרט, זיי־נע זעהנע אבער ווארען מיט זיינעם פיהע אויף דעם פעל־דע; דאהער שוויג יעקב, ביז זיא צוריק קאממען ווער־דען. (ו) חמור, שכם'ס פאטער, גינג אלזא אויז, צום יעקב, אום מיט איהם צו רעדען. (ז) יעקב'ס זעהנע קאמען צוריק פאם פעלדע אלז זיא עז הערטען; דיא מעננער ווארען בעטריבט, אונד עז פערדראס זיא זעהר, דאס

אײנע

אונקלוס

למחזי בבנת ארעא: ב וחזא יתה שכם בר חמור חואה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה: ג ואתרעיאת נפשיה בדינה בת יעקב ורחים ית עולימתא ומליל על לבא דעולימתא: ד ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב לי ית עולימתא הדא לאיתו: ה ויעקב שמע ארי סאיב ית דינה ברתיה ובנוהי הוו עם גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון: ו ונפק חמור אבוהי דשכם לות יעקב למללא עמיה: ז ובני יעקב עאלו מן חקלא כד שמעו ואתנסיסו גובריא ותקיף להון לחדא ארי

קלנא

רש״י

לקראתו: ב וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה: ג על לב הנערה. דברים המתישבים על הלב. ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: ז וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות

גדרו

באור

גדר כרך (ישעיה כ״ח י״ב), (וקורא אותך), ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה׳ צדקנו (ירמי׳ כ״ג ו׳), ושם ירושלים ה׳ שמה (יחזקאל מ״ח ל״ה), וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעביר גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל, ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א׳ כ׳), והחזיק לו (שם ב׳ ט״ו ה׳), למי מריבה (במדבר כ׳ כ״ד). (הרמב״ן), וכפי׳ רש״י כי׳ גם הרשב״ם והראב״ע, וכן מתורגם בל״א:

לד (א) ותצא דינה, כי חון לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: בת לאה אשר ילדה ליעקב, הטעם לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים והנוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה. (הרמב״ן): לראות בבנות הארץ, ובע״ע תרגם למיחמי בנימוס בנת ארעא. וקיצר הכתוב פעול הראייה, והמתרגם האשכנזי תרגם (זיך אומצוועהען אונטער דען טעכטערן דעם לאנדעס), תרגם לראות כאלו הוא בודד, וב״ית בבנות פירושה בין בנות הארץ, והנה אחרי שמצאנו שהו׳ לשון ראיי׳ בקל המקום׳ עם הבי״ת אחריו יהי׳ בודד והמלה שאחריו עם הבי״ת הוא הפעול ר״ל הנראה כמו וראה בקנאתי (מלכים ב׳ י׳ י״ו), הקנאה נראית, וראה בטוב (קהלת ב׳ א׳), אל אראה במות הילד (לעיל כ״א י״ו), (חוץ במקו׳ שתבוא הבי״ת על העינים תהי׳ בי״ת העזר, כמו וראה בעיניך (דברים ג׳ כ״ז ויחזקאל מ״ד ה׳): ר״ל עם עיניך), גם תמיד יבוא הפעול עמו, חוץ מאיזה מעטים שהפעול בא, ואז תהי׳ הכוונה על ראייה שכלית כמו וראו ראו ואל תדעו (ישעי׳ ו׳ ט׳), הי׳ נראה לי לפרש כי בבנות הוא מקור מבנין הקל מנחי למ״ד ה״א מענין בנין, כדרך הה״א להשתנות לתי״ו כנגלה עם בכל״ס, כמו בשפך סללה ובבנות דיק (יחזקאל י״ז י״ז), ואולי היו בונים אז את הארץ ההיא ויצאו אנשי העיר לראות בנויי המגדלים והבניינים ויצאה גם היא לראות הבנינים ההם, לולי הורות לומר על הארץ שהי׳ בנוית שלא מצאנו כן בכל המקרא, ולא יפול לשון בנין כי אם על הערי׳ והבתים והמגדלים שעליה: (ב) וישכב אתה ויענה, וישכב כדרכה, ויענה שלא כדרכה, לשון רש״י, אבל ר״א אמר ויענה בעבור היותה בתולה, ואין צורך כי כל נואף שאונסה תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (דברי׳ כ״א ט״ו), וכן ואת פלגשו ענו ותמת (שופטים כ׳ ה׳), וגם היתה כבר בעולה ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה, כ״כ הרמב״ן ז״ל, ואפשר שכוונת רש״י להרץ אמרו בתחלה וישכב אותה ואח״כ ויענה, ולפי׳ הרמב״ן הי׳ לו לומר ויענה וישכב אותה: (ג) וידבר על לב הנערה, דברים המתיישבים על הלב: (ה) כי טמא, שכם: ובניו היו את מקנהו בשדה, הוא כמו מאמר מוסגר והקדמה למאמר והחרש יעקב עד באם: (ז) ובני יעקב באו מן השדה כשמעם, הוא אחד מן המקראות שאין להם הכרע אבל חז״ל, אם כשמעם שב למעלה או למטה, כשמעם ויתעצבו, ותהי׳ לפ״ז הוי״ו מאותן המחברות המאמרים המתיחסים בזמן או בסבה, כמו כשמוע עשו וגו׳ ויצעק (לעיל כ״ז ל״ד), והנגינה שלפנינו תכריע שגב למעלה שהוא בז״ק, ואולי הי׳ להם לחז״ל

ספק

נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: ח וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: ט והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם: י ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה: יא ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן: יב הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה: יג ויענו בני

יעקב

אינקלוס

קלנא עבד בישראל למשכב ית בת יעקב וכן לא כשר לאתעבדא: ח ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעיאת נפשיה בברתיכון הבו כען יתה ליה לאיתו: ט ותתחתנון בנא בנתיכון תתנון לנא וית בנתנא תסבון לכון: י ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו בה סחורתא ואחסינו בה: יא ואמר שכם לאבוהא ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן: יב אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן ואתן כמא דתימרון לי והבו לי ית עולימתא לאיתו: יג ואתיבו בני

יעקב

תרגום אשכנזי

איינע זאלכע פרעפעלטהאט געשעהן אן ישראל, יעקב'ס טאכטער צו בעשלאפען, וועלכעס ניכט געשעהן זאללטע.
(ח) נון רעדעטע חמור מיט איהנען, אונד שפראך: מיין זאהן שכם, זיינע זעעלע איזט אין אייערע טאכטער פערליבט, זא געבט זיא איהם דאך צור פרויא!
(ט) פערשוועגערט אייך מיט אונז! געבט אונז אייערע טעכטער אונד אונזערע טעכטער נעהמט אייך!
(י) איהר קעננט בייא אונז וואהנען; דאז לאנד זאלל אייך אפפען זיין, בעזעצט אייך, ציהעט דארין הערום, אונד ערווערבט דארין!
(יא) שכם שפראך צו איהרעם פאטער אונד צו איהרען ברידערן: לאסט מיך גנאדע אין אייערן אויגען פינדען! וואז איהר נור זאגט, וויל איך געבען. (יב) פאדערט נאך זא פיל מארגענגאבע אונד געשענק, זא וויל איך געבען, וואז איהר פאדערט; געבט מיר נור דיא יונגפער צור פרויא.
(יג) יעקב'ס זעהנע אנטווארטעטען

דעם

רש"י

נדרו עצמן מן העריות ע"י המבול: ח חשקה. חפצה: יב מהר. כתובה: יג במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר

באור

ספק גם בנגינה אם הוא בז"ק או בנגינה המחברת המלה לאחריה: ולשון הרשב"ם ובני יעקב באו מן השדה, בתוך כך שיצא חמור לדבר אל יעקב ובאו אם וידבר אתם וגו' עכ"ל: לשכב את בת יעקב, המקור בא על המחשבה שקודם המעשה, ופעמי' בא על המחשבה והמעשה, לשכב את בת יעקב ושכב, וכן וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כ"א י"ד), וכן עשה שהרגו: וכן לא יעשה, לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול, לשון רש"י, (והוא מב"ר), ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכור דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקרא י"ח כ"ז), ולא התחילו בהן בלותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותם לקחת נשיהם, אבל וכן לא יעשה כמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים, ואונקלוס אמר, לא כשר לאתעבדא, לומר שהוא אסור ולכן היא נבלה בישראל. (הרמב"ן): (ח) חשקה, חפצה: (ט) והתחתנו אתנו, עמנו או בנו: (י) שבו, בה: וסחרוה, סחרו בה, והראוי להיות הפ"א בחירק כמו פקדוני או בקמץ חטף רק שבא כן בעבור אות הגרון כמו שמעוני ופגעו לי (לעיל כ"ג ח'): והאחזו בה, קחו לכם אחוזה בה עד שתהיו כגדולי העיר: (יב) מהר ומתן, מהר, כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה, כדכתיב כמהר הבתולות (שמות כ"ב י"ז), והם סבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן, ומתן, מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה, ובבראשית רבה אמרו מהר, פראכון, מתן, פרא פרנון: והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסי' שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג, וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצ' אליו וצועקת ובוכה תמיד, וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שכבר היא בביתו ובידו ולא ירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה מידו להוציאה מביתו, והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תאר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו סיבה למכשול עון ונשבח הצדקת דבר הכתוב ולא בזו (נ"ל שצ"ל ולא בבזוי), וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן, ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחתם, ורבותינו נחלקו בה, והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היו' בקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר ניתאי הארבלי, ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לקבורה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו. (הרמב"ן), ודבריו הם דברי רבנן דרבי יהודה ורבי נחמיה בב"ר (פ' פ' סי' י'), אבל דעת רב הונא שם שנשאה לאשה וילדה לו את שאול, ולכן נקר' שאול בן הכנענית (בראשית מ"ו י'), בן דינה שנבעלה לכנעני, וכן פי' שם רש"י, ועיין ביפ"ת שפי' גם דעת רבנן כשאין ממש, אמנם לפרש בן הכנענית, בן דינה שנבעלה לכנעני היא דרך דרש, אבל גם' היושר סופר ז"ל ויהי מספר הנשים אשר שבו שמעון ולוי מעיר שכם אשר לא הרגו אותם שמוני' וחמשה אשר לא ידעו איש, ותהי בהן נערה קטנה יפת תאר ויפת מראה מאד ושמה בונה ויקחה שמעון לו לאשה, ומספר כל זכר אשר שבו ולא הרגו מ"ז איש והיותר הרגו עכ"ל, ונפ' ויעל כתב ז"ל ושמעון אחיו לקח את דינה אחותו לאשה

יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־

בנתינו

דעם שכם אונד זיינעם פֿאטער חמור מיט הינטערליסט, אונד זאָ רעדעטען זיא דען, וויל ער איהרע שוועסטער דינה ענטעהרט האַטטע. (יד) זיא שפּראַכען נעמליך צו איהנען: וויר קעננען דיזעם ניכט טהון, דאס וויר אונזערע שוועסטער איינעם מאַננע געבען, ועלכער איינע פֿאָרהויט האַט; דען דיזעס וועֿרע אונז איינע שאַנדע. (טו) יעדאָך אַלזאָ וואָללען וויר אייך צו וויללען זיין, ווען איהר אזיך זיין וואָללט וויא וויר, דאס אללעם מאַנזען בעשניטטען ווערדע. (טז) אַלזאָ דען וואָללען וויר אייך

אונזערע

יַעֲקֹב יָת שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יָת דִּינָה אֲחָתְהוֹן׃ יד וַאֲמָרוּ לְהוֹן לָא נִיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יָת אֲחָתָנָא לִגְבַר דִּי לֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ טו בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתַנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ טז וְנִתֵּן יָת

בנתנא

רש"י

הומור שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: יד חרפה היא. שמץ פסול הוא אצלנו שבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: טו נאות. נתרצה לכם לשון ויאותו (מלכים ב' י"ב): להמול. להיות נמול אינו ל' לפעול אלא להפעל: טז ונתנו. נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבו' בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו

באור

לאשה ותלד לו נמואל וימין ואהד ויכין וצחר בנים חמשה, ואחרי כן באה אל בונה הכנענית היא בונה אשר שבה שמעון מעיר שכם, ותהי בונה לפני דינה ותשרת אותה, ויבא אליה שמעון ותלד לו את שאול עכ"ל: (יג) במרמה, כל התחבולה להעלים את התכלית אשר אנו מכוונים אליו, ולכונן את הכראה מאשינו אל תכלית אחר, תקרא ערמה, ואם הכוונה להרע לאחרי' ע"י הערמה ההיא תקרא מרמה, ועיין מ"ש בפרשת תולדת (כ"ז ל"ה): אשר טמא את דינה אחתם, שב על וידברו, ור"ל וידברו עם שכם אשר טמא וגו', ויותר נכון לפרש שב על במרמה, והוא מאמר הכתוב שאמר שלא היתה רמיה, בעבור שטמא את דינה אחתם, כן פי' רש"י והוא מנ"ר, והאתנח שבמלת וידברו משכים לפי' זה, כי היא כמו מלה מוסגרת הבאה במפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א: ולשון הרמב"ן ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה, הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו כענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל, ויש כאן שאלה שהדבר נראה שברצון אביה ובעצתו עשו כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב אחר אפם להם לבדם, והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר, ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתו' ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם, כי כלם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם עכ"ל, והאריך עוד שם לבאר איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי, והביא דעת הרמב"ם ז"ל בס' שופטים בתירוץ השאלה הזאת, והוא השיב עליו ותירץ באופן אחר ע"ש כי אין רצוני להאריך, אבל לפי המסופר בס' הישר שאחר שנמולו התחרטו על זאת כי יראו מאחיה' הכנעניים פן יבואו עליה' למלחמה על אשר עזבו את דתם, לכן המתיקו סוד כי אחר שיתרפאו יתאספו כלם על בני יעקב להרגם בחרב, ודינה שמעה זאת כי היתה עדיין בבית שכם, ושלחה להודיע זאת לאביה ולאחי' ביד נערה אחת מנערותיה אשר שלח יעקב לשמרה בבית שכם, ועל זה נתמלאו חמה שמעון ולוי ועשו מה שעשו, הנה לפי זה לא עשו שם עול, ועכ"ז כעס עליהם יעקב כי לפי דעתו הי' טוב לברוח מפניהם אל ארץ אחרת מלהרגם כי ירא מיושבי הערי' אשר סביבותיהם שלא יתאספו כלם עליו להשמידו: וכתב עוד הרמב"ן ז"ל ואם נאמין בס' מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ולחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא, ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (לקמן מ"ח כ"ב), אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי יהיה נס נסתר כי אנשים גבורי' היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קיצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי הי' חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כמו אשר על שפת הים לרוב, וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה וגו' הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה עכ"ל, והנה המלחמה הזאת מוזכרה בארוכה בספר הישר (ואולי הוא הספר מלחמות בני יעקב שהזכיר הרמב"ן), וכן הביא בעל הילקוט הסיפור הזה באריכות בשם ספר מדרש ויסעו, שנקרא כן ע"ש תחלתו שמתחיל בפסוק ויסעו: (יד) ערלה, ערלת בשר, וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים (שמות' ו'י"ב), ערלה אזנם (ירמי' ו' י'), וכל דבר היתר והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה, ועיין מ"ש בפ' לך לך (י"ז י"ד): כי חרפה הוא לנו, שמץ פסול וגדוף: (טו) נאות, נתרצה, ושרשו יאת וגזרו האות"ן להמשיך פ"א הפעל, והעבר כי לך יאתה (ירמי' י' ז'), נקמץ העי"ן בעבור האתנח והעתיד נא לגזרת פעול (שלא כמנהג נחי העי"ן שדרכו לבא לגזרת פעל בעתיד, כמו אדר ישב), נאות, יאות, בתשלומו על משקל יפעול כפעול: להמל, להיות נמול, והוא מבנין נפעל ושרשו מול, ודגש ד" המ"ם לחסרון נו"ן נפעל, אמנם יש ג"כ שרש נמל מענין זה כמ"ש בפ' לך לך (י"ז י"א): (טז) ונתנו, נו"ן שני' מודגשת לחסרון נו"ן למ"ד פעל, במקום נתננו, והוא עבר המהופך לעתיד, ופירושו ונתן: ואת בנותיכם נקח לנו, אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו

בנתינו לכם ואת־בנתיכם נקח־לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד: יז ואם־לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את־בתנו והלכנו: יח וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן־חמור: יט ולא־אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת־יעקב והוא נכבד מכל בית אביו: כ ויבא חמור ושכם בנו אל־שער עירם וידברו אל־אנשי עירם לאמר: כא האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת־ידים לפניהם את־בנתם נקח־לנו לנשים ואת־בנתינו נתן להם: כב אך־בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל־זכר כאשר הם נמלים: כג מקנהם וקנינם וכל־בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו

אתנו

אונקלוס

בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא ונתיב עמכון ונהי לעמא חד: יז ואם לא תקבלון מננא למגזר ונדבר ית ברתנא וניזיל: יח ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: יט ולא איחר עולימא למעבד פתגמא ארי אתרעי בבת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוהי: כ ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו עם אנשי קרתיהון למימר: כא גבריא האלין שלמין אינון עמנא ויתבון בארעא ויעבדון בה סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתהון נסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון: כב ברם בדא יתפסון לנא גבריא למיתב עמנא למהוי לעמא חד במיגזר לנא כל דכורא כמא דאנון גזירין: כג גיתיהון וקנינהון וכל בעירהון הלא די לנא אנון ברם נתפס להון ויתבון

עמנא

תרגום אשכנזי

אונזערע טעכטער געבען, אייערע טעכטער אונז נעהמען, בייא אייך וואהנען אונד צוזאממען איין פאלק ווערדען! (יז) ווען איהר אונז אבער ניכט פאלגט, אייך בעשניידען צו לאססען: זא נעהמען וויר אונזערע טאכטער אונד געהען.

(יח) איהרע ווארטע געפיעלען אין דען אויגען חמור'ס אונד אין דען אויגען שכם'ס, חמור'ס זאהנ'ס.

(יט) דער יינגלינג זוימטע ניכט, דיזעס אינס ווערק צו ריכטען, דען ער זעהנטע זיך נאך דער טאכטער יעקב'ס; אונד וואר דער געעהרטעסטע אונטער אללען הויזלייטען זיינעס פאטערס.

(כ) אלזו נון חמור אונד זיין זאהן שכם אין דאז טהאר איהרער שטאדט קאמען, רעדעטען זיא מיט דען בירגערן איהרער שטאדט, וויא פאלגט:

(כא) דיזע לייטע זינד געגען אונז פרידליך געזיננט, זיא וואללען אין דעם לאנדע וואהנען אונד דארין הערום רייזען, דאז לאנד אבער האט רוים גענוג פיר זיא; איהרע טעכטער וואללען וויר אונז צו ווייבערן נעהמען אונד אונזערע טעכטער איהנען געבען.

(כב) אללײן נור אלזדען וואללען אונז דיא לייטע צו וויללען זיין, דאס זיא בייא אונז וואהנען אונד מיט אונז איין פאלק ווערדען, ווען וויר אונטער אונז אללעס מאנזען בעשניידען לאססען, זא וויא זיא בעשניטטען זינד.

(כג) איהרע העערדע, איהרע האבע אונד אלל איהר פיה וירד יא אונזער זיין; לאסט אונז דאך איהנען צו וויללען ווערדען, דאמיט זיא בייא אונז בלייבען

רש״י

יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו ככל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: כא שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה ותרגית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: כב בהמול. בהיות נמול: כג אך נאותה להם

באור

יתנו להם לפי דעת' דכתיב ונתנו את בנתינו לפי דעתנו ואת בנתיכם נקח לנו ככל אשר נחפון, וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול (רש״י וכן פי' הרשב״ם): את בתנו, ולא אמרו את אחתנו כי היו מדברים בעבור אביהם: (יט) אחר, איננו כמו ואחר עד עתה שבתחלת הפרשה, כי הוא עתיד מהקל כמ״ש שם, אבל זה הוא עבר מהכבד והגירי לתשלום דגש סי' הבנין כיון נדרך נבות (מלכים א' כ״א י״ג): חפץ, פעל עבר לגזרת פעל: והוא נכבד, שכם בעיני העם לכן שמעו לו, או אפשר לפרש שהוא נכבד בעיני אביו מכל בני ביתו לכן שמע אין אביו לילך עמו לפיים אנשי עירו שיתרצו להמול: (כא) שלמים, תאר כלומר בשלום ובלב שלם ואין בלבם לתבוע עלבונם, ולשון הרמב״ן היו אנשי העיר הושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עניים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם וזותנים בעירם נריח ולאתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו עכ״ל: רחבת ידים, מקומות כמו ויד תהיה לך (דברים כ״ג י״ג), כי כמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכו כן נקרא המקו' המוכן יד, ולשון רש״י כאדם שידו

רחבה

אתנו: כד וישמעו אל־חמור ואל־שכם בנו כל־יצאי שער עירו וימלו כל־זכר כל־יצאי שער עירו: כה ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני־בני־יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על־העיר בטח ויהרגו כל־זכר: כו ואת־חמור ואת־שכם בנו הרגו לפי־חרב ויקחו את־דינה מבית שכם ויצאו: כז בני יעקב באו על־החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם: כח את־צאנם ואת־בקרם ואת־חמריהם ואת אשר־בעיר ואת־אשר בשדה לקחו: כט ואת־כל־חילם ואת־כל־

טפם

אונקלוס

עמנא: כד וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: כה והוה ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כיביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועאלו על קרתא דיתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא: כו וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: כז בני יעקב עאלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא דסאיבו אחתהון: כח ית ענהון וית תוריהון וית חמריהון וית די בקרתא וית די בחקלא דברו: כט וית כל נכסיהון וית כל

טפלהון

תרגום אשכנזי

בלייבען. (כד) דא געהארכטען דעם חמור אונד זיינעם זאהנע שכם אללע, דיא אין דאז שטאדטהאר הינויז קאמען, אונד אללעז מאנזען, זא פיל אין דאז טהאר הינויז קאמען, ליס זיך בעשניידען. (כה) אם דריטטען טאגע אבער, דא זיא שמערצען האטטען, נאהמען שמעון אונד לוי, צוויא פאן דען זעהנען יעקב'ס, דינה'ס ברידער, יעדער זיין שווערט, איבערפילען דיא שטאדט, דיא זיך זיכער גלויבטע, אונד ערשלוגען אללעז מאנזען. (כו) אויך דען חמור אונד זיינען זאהן שכם ערשלוגען זיא מיט דער שערפע דעס שווערדעס, נאהמען דינה אויז דעם הויזע שכם'ס, אונד גינגען הינויז. (כז) דיא זעהנע יעקב'ס פילען איבער דיא ערשלאגענען אונד פלינדערטען דיא שטאדט, וויל זיא איהרע שוועסטער ענטעהרט האטטען. (כח) איהר קליינעס פיה, איהרע רינדער, עזעל, וואז אין דער שטאדט אונד אויך דעם פעלדע וואר נאהמען זיא מיט. (כט) אלל איהר גוט, אויך איהרע

קינדער

רש"י

להם. לדבר זה ועי"כ ישבו אתנו: כה שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמם שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים ומ"א בטוחים היו על כחו של זקן: כז על החללים. לפשט את החללים: כט חילם. ממונם וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח'). וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד). ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט): שבו. לשון שביה

באור

רחבה וסחרנית כלומר לא תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים עכ"ל: (כב) נמלים, בינוני כפעל מגזרת מל ובא במשקל נפעול כמו ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג): (כג) מקנהם וקנינם וכל בהמתם, עיין מ"ש בפ' ויצא (ל"א י"ח), ולשון הרמב"ן וטעם מקנהם וקנינם וכל בהמתם, כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן (שמות ט' ג'), ואשר אינן עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנ' ויכנסו בכלל וכל בהמת' או הי' כפל הלשון לפזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד עכ"ל: אך נאותה להם, לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) בהיותם כאבים, לפי דרך ארץ ופשוטו של מקרא אז היו כואבים מיום ראשון ושני (הרשב"ם): שני בני יעקב, תרגם יב"ע תרין מבנוי דיעקב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' בשם ב"ר בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: ויבאו אל העיר, שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם, וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים (הרשב"ם), וכן ת"א על קרתא דיתבא לרוחצן, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל רש"י פי' בטח על שמעון ולוי שהלכו בטח בעבור שהיו כואבים, ויראה שהנגינה תסכים לפירושו: (כו) לפי חרב, לדעת הרד"ק בשרשים שרשכה נקרא כן חודו של חרב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו לפתגם דחרב, כפי הענין ולא כהוראת המלה: ויקחו את דינה מבית שכם, לפי שעד הנה היתה עדיין בבית שכם, והי' זה לפי דעתי מחכמה כדי שיבטחו שכם וחמור עליהם ויתרצו להמול עם אנשי עירם, או אולי לא רצו שכם וחמור להחזירה עוד כמו שסופר בס' הישר וז"ל וישמע יעקב כי טמא שכם את דינה בתו וישלח יעקב שנים מעבדיו להביא את דינה מבית שכם וילכו ויבאו בית שכם לקחת את דינה משם, ויהי בבואם ויצא שכם אליהם עם אנשיו ויגרשום מביתו ולא נתנום לפני דינה לבא אך ישב שכם את דינה ויחבקה וינשקה ויחנקה לעיניהם עכ"ל, ובני יעקב לא רצו להלחם עמם כי יראו בעבור שהיו מתי מספר נגד רבים עד שיתחכמו עליהם שימולו וכאשר נמולו אז לקחו בחזקה את דינה משם: (כז) בני יעקב, תיב"ע, מותר בנוי דיעקב: על החללים, לפשט: ויבוו העיר אשר טמאו אחותם, בעל מכלל יופי פי' העיר אשר טמאו בה אחותם, וכ"ת יב"ע, קרתא דסאיבו בגוה אחתהון, אמנם טעם האתנח שבמלת העיר יורה שאיננו שב על מלת העיר, רק הוא נתינת טעם על מחצית הפסוק הא' שבאו לפשט החללים ולבוז העיר בעבור שטמאו אחותם, כי בלי ספק לא הי' דבר זה נכלל בעיני כל אנשי העיר כיון שנתרצו אליו להמול והיו דברי רבויו נקבלים בעיניהם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי:

(כט) חילם

טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי

ביום

אונקלוס

טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די בביתא׃ ל ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למתן דבבו בינא ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפריזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני וישתיצי אנא ואנש ביתי׃ לא ואמרו הכנפקת ברא יעביד ית אחתנא׃

לה א ואמר יי ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועביד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי עלך במערקך מן קדם עשו אחוך׃ ב ואמר יעקב לאנש ביתיה ולכל דעמיה אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואדכו ושנו כסותכון׃ ג ונקום ונסק לבית אל ואעביד תמן מדבחא לאלהא דקבל

צלותי

תרגום אשכנזי

קינדער אונד ווייבער נאה־מען זיא געפאנגען, אונד פלינדערטען, וויא אויך אל־לעז, וואז אים הויזע וואר. (ל) דא שפראך יעקב צו שמעון אונד לוי: איהר האבט מיך בעטריבט, דאס איהר מיך שטינקענד גע־מאכט (דאז הייסט: פער־האסט געמאכט) בייא דעם איינוואהנער דעס לאנדעס, בייא דעם כנעני אונד פריזי; איך אבער האבע ווייניג לייטע, וועןן זיא זיך איבער מיך פערזאממעלן, זא קעננען זיא מיך שלא־גען, אלזא קאן איך מיט מיינעם הויזע פערטילגט ווערדען. (לא) זיא שפראכען: זאלל ער אונזערע שוועסטער וויא איינע הורע האלטען?

לה (א) גאטט שפראך צו יעקב: מאכע דיך אויף, געהע הינויף נאך בית אל, בלייבע דא, אונד מאכע דאזעלבסט דעם גאטטע איינען אלטאר, דער דיר ערשינען איזט אלז דוא פאר דיינעם ברודער עשו פלאהעסט. (ב) דא שפראך יעקב צו זיינען הויז־לייטען אונד צו אללע, דיא בייא איהם ווארען: לעגט דיא פרעמדע געטטער אב, וועלכע אונטער אייך זינד, רייניגט אייך אונד וועכסעלט אייערע קליידער! (ג) וויר וואללען אונז אויפמאכען אונד הינויף נאך בית אל גע־הען; דארט וויל איך דעם גאטטע איינען אלטאר מא־כען, דער מיך אם

טאגע

רש"י

שביה לפיכך טעמו מלרע: ל עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה. מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: לא הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא:

לה א קום עלה. לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך: ב הנכר. שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו. מע"א: והחליפו שמלותיכם. שמא יש

באור

(כט) הילם, ממונם, וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), וישראל עשה חיל (במדבר כ"ד י"ח), ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט י"א): שבו, לשון שביה לכן טעמו מלרע כמשפט נחי למ"ד ה"א, ואם הי' פרשו שוב הי' טעמו מלעיל כדי להמשיך הנח במקום עי"ן הפעל: ואת כל אשר בבית, בבית חמור או בבית שכם. (הראב"ע): ואין צורך כי שב על כל בתי העיר ור"ל בבית של כל אחד מהחללים: (ל) עכרתם, הרד"ק בשרשי' שרש עכר פי' לשון השחתה, ורש"י פי' לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו: להבאישני, את ריחי, כמו אשר הבאשתם את ריחנו (שמו' ה' כ"א). (הרשב"ם), ולשון הרד"ק בשרשים שרש באש, כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני ביושב הארץ להתעיבני ולמאוס בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש עכ"ל: מתי מספר, אנשים מועטים שיכולין לספרם בנקל. מתי, פי' אנשים, וכולל זכרים ונקבות, ושרשו מתה, ולא נמצא היחיד ממנו: ונאספו עלי, ואם יתאספו עלי יכולי' להכות אותי ואז ונשמדתי אני וביתי: (לא) ויאמרו, שמעון ולוי: הכזונה יעשה, העושה את אחותנו, כ"ה פשוטו של מקרא, וכן פי' הראב"ע: ויהי' לפ"ז יעשה פעל יוצא, ואחותנו היא הנעשה, אבל א"ת הכנפקת ברא יתעביד ית אחתנא, תרגם יעשה כמו יעשה בצירי היו"ד והעי"ן בקמץ כמנהג הארמי לתרגם כל נפעל בלשון התפעל, אך בנוסחאות קדמוניות נמצא ועביד, וא"כ יפרש כפי' הראב"ע והמתרגם האשכנזי:

לה (א) ושב שם ועשה שם מזבח, לא ידעתי מהו ושב שם, ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה, ואחר כן יעשה המזבח להטהר מטומאת ע"ז או מן החללים שהרגו בענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים (במדבר ל"א י"ט), כי לא צוה עדיין כמו זאת ויעקב בזהר במצוה להטהר טרם בואו שם אוסיף ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבקה באל. (הרמב"ן) מה שאמר כי ונקומה וגו' מוקדם במעשה שכוונתו שאמר להם הסירו וגו' אחר שנקומה ונעלה וגו', איננו מכוון כי במעשה נאמר ויתנו אל יעקב וגו' ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר

עם

ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי: ד ויתנו אל־יעקב את כל־אלהי הנכר אשר בידם ואת־הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם־שכם: ה ויסעו ויהי חתת אלהים על־הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב: ו ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען הוא בית־אל הוא וכל־העם אשר־עמו: ז ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית־אל כי שם נגלו אליו האלהים בברחו מפני אחיו: ח ותמת

דברה

אונקלוס

צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה בסעדי באורחא די אזלית: ד ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די בידיהון וית קדשיא די באודניהון וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא די עם שכם: ה ונטלו והות דחלא מן קדם יי על עממיא די בקרוי סחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב: ו ואתא יעקב ללוז די בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא די עמיה: ז ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא אל בית אל ארי תמן אתגליאו ליה מלאכיא דיי במערקיה מן קדם אחוהי: ח ומיתת

דבורה

תרגום אשכנזי

טאגע מיינער נאטה ערהערט האט אונד אויף דעם וועגע, וועלכען איך געגאנגען, מיט מיר געוועזען איזט. (ד) זיא איבערגאבען דעם יעקב אללע פרעמדע געטטער, דיא זיא בייא זיך האטטען, וויא אויך דען שמוק אין איהרען אהרען, אונד יעקב פערגרוב זיא אונטער דער לינדע, וועלכע בייא שכם שטאנד. (ה) זיא רייזטען אב, אונד איינע אנגסט פאן גאטט קאם איבער דיא שטעדטע, וועלכע אום זיא הערום לאגען, דאס זיא יעקב'ס זעהנען ניכט נאכזעצטען.
(ו) יעקב קאם צו לוז אן, וועלכעס אים לאנדע כנען ליגט, יעצט בית אל, ער אונד אללעז פאלק, וועלכעס בייא איהם וואר.
(ז) דאזעלבסט בויעטע ער איינען אלטאר, אונד נעננטע דען ארט: גאטט צו בית אל; דען דאזעלבסט האבען זיך איהם דיא געטטליכע וועזען אפפענבארט, אלז ער פאר זיינעם ברודער פלאה. (ח) דבורה, דיא אממע דער רבקה, שטארב, אונד

רש"י

יש בידכם כסות של ע"א: ד האלה. מין אילן כרק: עם שכם. אצל שכם: ה חתת. פחד: ז אל בית אל. הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב' ט') כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: ח ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם

באור

עם שכם, נמצא שהסירם וטמנם אצל שכם קודם שנסע לבית אל, ולי נראה כי ושב שם הוא כמו הבטחה שתוכל לשבת שם ולא תירא מיושבי הארץ שירצו להנקם ממך על הריגת שכם, ועל זה נאמר אחריו ויסעו ויהי חתת אלהים וגו': (ב) אלהי הנכר, שיש בידכם משלל שכם, ונכר הוא תאר מענין ההכחשה והזרות והוא הפך ההכרה: והטהרו, שירחצו הגוף, והחליפו שמלותיכם מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים. (הרא"ב"ע): (ד) ואת הנזמים אשר באזניהם, מפרשי הפשט לא באר נזה מדוע פרט הכתוב הנזמים והו' כוה להחליף כל שמלותיהם דמסתמא עשו כן, ונראה לי כדעת הרא"ב"ע שחליף השמלות לא הי' רק לנקיות ולא משום ע"ז: (כדעת רש"י), ולא הוצרכו רק להחליפם וללבוש אחרים נקיים ולא לתנם ליעקב לטמנם, אבל הנזמים הי' מצוייר בהם ע"ז והם בכלל הסרו את אלהי הנכר וגו' ולכן נתנום אליו לטמנם עם יתר הע"ז, ומצאתי כן בתרגום יב"ע, ויתקדשיא דהוו באודניהון דותני קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה, הוא מפרש באזניהם של אנשי שכם, ומה שאמר דמות פיסליה ולא פיסלהון, יראה שכוונתו פסל של שכם, ר"ל שצורתו היתה חקוקה בנזמיהם, אולי לשם ע"ז, או אפשר לאהבתם אותו ולכבודו, ואף שלא היו לפ"ז ע"ז, נתנום לטמנם להכרית מארץ זכרו: האלה, אונקלוס ויב"ע תרגמו בוטמא, וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי בטם (ובל"א טערעבינטע), והוא אילן ופרי שלו גרגיר ירוק ועושין ממנו שמן ונקרא שמן בוטם, וי"א כי הוא הנקרא בלע"ז אולמו (ובל"א אולמבוים). (רד"ק בשרשים שרש אלה), והרמב"ם בפירושו למס' שביעית פ"ז משנה ה' מפרשו בלו"ט בערבי, שהוא פי' האלון לדעת יב"ע מתרגם הכנענים והירושלמי מתרגם התורה, כמ"ש להלן (בפסוק ח'): עם שכם, סמוך לשכם, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: (ה) חתת, פחד, ושרשו חתת, והשם חתה, והראוי חתתה כמשקל שמלה שפחה, ולכבדות שתי תוי"ן חסרו הא' והבליעוה בדגש הב', והתי"ו שני' במלת חתת היא במקום ה"א הנקבה שתשתנה בסמיכות לתי"ו כמו שמלת, שפחת שרי (לעיל י"ו ח'): (ז) ויקרא למקום, שחוץ לוז שהקים מצבה שם בבואו מבית אביו, אל בית אל, כי מתחלה נקראה שם העיר בית אל, ואולם לוז שם העיר לראשונה, אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל שחוץ לעיר אשר אלם שם, אל בית אל, לפי שנגד עתה הוא היה בעזרו. (הרמב"ן): אל בית אל, הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב' ט' ד'), כמו בבית מכיר, בית אביך (בראשית כ"ד כ"ג), כמו בבית אביך (רש"י), וכ"ת יב"ע, אל דאשרי שכינתיה בבית אל: נגלו אליו האלהים, המלאכים כמו שנאמר שם והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, (שם כ"ח י"ב), כן פי' הרא"ב"ע, וכן ת"א ויב"ע, מלאכיא דה' נגלו, הרבה פעמים מצאנו לשון אלהות ואדנות בלשון רבים וכן לשון בעל, וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים, ועיין מ"ש בפ' וירא (שם כ' י"ג): (ח) ותמת דברה, מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב

דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֹּאמֶר לוֹ

אלהים

אונקלוס

דְּבוֹרָה מֵינִיקְתָּא דְּרִבְקָה וְאִתְקְבַרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכוּתָא׃ ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ׃ י וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַאֲמַר לֵיהּ

יי

תרגום אשכנזי

אונד ווארד אונטער בית אל בעגראבען, אונטער דעם אייכענבוים; דיזען נענטע מאן: ׳אלון בכות (קלאגעאייכע).׳

(ט) גאטט ערשין דעם יעקב אבערמאהלז אלז ער פאן פדן ארם צוריק קאם, אונד זעגנעטע איהן.

(י) שפראך נעמליך צו איהם: ׳דיין נאמען איזט יעצט יעקב, מאן זאלל דיך אבער ניכט מעהר יעקב נעננען, זאנדערן ישראל זאלל דיין נאמען זיין;׳ ערנעננטע איהן אלזא: ׳ישראל.׳ (יא) גאטט שפראך פערנער צו איהם: ׳איך

רש״י

ארם לצאת משם ועתה בדרך. מדברי ר׳ משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי משרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה. ואלון בלשון יוני אחר. ולפיכך העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: ט עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו. ברכת אבלים: י לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: יא אני אל שדי. שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואף על פי שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. מנשה ואפרים

שעתידים

באור

ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם (סס כ״ז מ״ה), שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך, מדברי ר׳ משה הדרשן למדתיה. (רש״י), והרמב״ן השיב עליו לא ידו שרחוק הוא שתרד הזקנה השליח שתצא אמו ליעקב, ולכן פי׳ באופן אחר ע״ש, אבל גם היושר סופר כדברי ר׳ משה הדרשן, אך לא כאשר אמר הוא שבעת היציאה נשלח׳, אבל כבר היתה בבית יעקב זה שמונה שנים, כי בעת שנולד יוסף שהי׳ אז יעקב בן צ״א שנה, ואז נשלמו י״ד שני עבודתו בשתי נשיו, שלחה רבקה את דבורה בת עוץ בן נחור מינקתה ושני אנשים מעבדי יצחק של יעקב לשוב אל יצחק אביו, ויעקב השכיר את עצמו לעבוד בני לבן עוד שש שני׳ בשכר הצאן, וכאשר ראו עבדי יצחק כי לא שב יעקב וישובו אל יצחק, אך דבורה נשאר׳ שם עם נשי יעקב ועם בניו נחרן, עד כה כפורו. ואולי שלח׳ אליו רבק׳ את דבור׳ בידעה שיש לו בנים קטנים י״ב והגדול שבהם לא הי׳ אז עדיין בן ז׳ שנים, כדי שתהי׳ לו לעזר בטורח בניו הקטנים ולהיו׳ להם לאומנ׳, כמו שכ׳ גם הרמב״ן לפי דרכו, וכתב עוד הרמב״ן וז״ל לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהי׳ בבית אל זאת ובמקו׳ אחד כי יעקב בא אל לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הוסם הכתוב הזה בתוך ענין אחר והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למית׳ רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינק׳ הזקנה שיקרא גם המקו׳ עליו אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדק׳ אשר אהבתהו ושלח׳ אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו, ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארב׳ ואלו היתה רבקה שם הי׳ מזכיר של אביו ואמו כי היא השולח׳ אותו שם והגורמ׳ לו כל הטוב׳ ויצחק בעצתה נוה אותו ללכת לשם עכ״ל: תחת האלון, א״ע בשיפולי מישרא, וב״ת יב״ע, וכן פי׳ רש״י לפי פשוטו, הנה פתרו אלון כפת״ח האל״ף כמו אלון בגירי שעניינו מישור כמו אלוני ממרא, וכתב רש״י לא שאלון פירושו מישור, רק שמישור של בית אל היו קורין לו אלון, ולפ״ז לא תרגמו אונקלוס ויב״ע המלה רק עניינה כי שם העצם לא יעתקה בארמי, ועיין מ״ש בפ׳ לך לך (לעיל י״ב ו׳), ואלון בכות ת״א ג״כ מישר בכותא, אבל יב״ע תרגם אוחרן בכותא, והוא ע״פ דרש האגדה מב״ר שהביא רש״י שנתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה, אולם בתרגום ירושלמי מתורגם תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא, וכן כאלה וכאלון (ישעי׳ ו׳ י״ג), אלונים תבשן (יחזקאל כ״ז ו׳), תחת אלון ולבנה (הושע ד׳ י״ג), תרגם שם יב״ע בלוטא, בלוטין, והוא הנקרא בערבי ג״כ בלו״ט, ובלע״ז גאנד״א, (ר״ל הפרי נקרא בלשון איטלקית גיאנד״י והוא מאכל חזירים ובני אדם אוכלי׳ אותו בעת הדחק), ובל״א (אייבעלן), והעדמון נקרא בערבית ג״כ בלו״ט כלומר מלך האלנו׳ והוא העדמון: אלון בכות, לא נכתב לא מפני שבל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש, פנואל, סכות, אל אלהי ישראל, שכם, עירו של שכם, לוזה, אל בית אל, אלון בכות, בית של השני שאחר וירא אלהים של יעקב עוד, בית לחם, אפרת, מגדל עדר. (הרשב״ם כ״י צלקלף ובנוסח הדפוס חסר): בכות, שמענין בכיה: (ט) עוד, פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: (י) שמך יעקב, לבד עד עתה: לא יקרא שמך עוד יעקב, לבדו, כי אם ישראל, משתתף עמו, כן פי׳ הראב״ע וז״ל, ולשון הרמב״ן שמך יעקב, יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל, או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב עכ״ל: (יא) אני אל שדי, שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה, על שם שעדיין לא נולד בנימין ואעפ״י שכבר נתעברה ממנו: מחלציך, הם המתנים, ולשון ר״ע ספורני אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין נמלכי אדום שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם עכ״ל: ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה, כאשר נתתי להם כן אתנה לך ורמוז זה בשבועה כי להם נתנה לשבוע׳ שלא יגרום החטא אבלא (כ״ל סנ״ל לו)

נתנה

אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ: יב וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ: יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ: יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן: טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל: טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ

לבוא

תרגום אשכנזי

איך בין דער אללמעכטיגע גאטט, זייא פרוכטבאר אונד מעהרע דיך! איין פאלק אונד איינע מענגע פעלקער ווערדען פאן דיר הערקאממען אונד קעניגע אויז דיינען לענדען הערפארגעהען. (יב) דאז לאנד, וועלכעס איך דעם אברהם אונד דעם יצחק געשענקט האבע, וויל איך דיר געבען, נעמליך דיינעם זאמען נאך דיר וויל איך דאז לאנד איינגעבען. (יג) גאטט ערהוב זיך פאן איהם אן דעם ארטע, וואו ער מיט איהם גערעדעט האטטע. (יד) יעקב שטעללטע איין דענקמאל אויף אן דעם ארט, וואו ער מיט איהם גערעדעט האטטע, איין דענקמאל פאן שטיין, גאס טראנקאפפער דארויף אונד איהל דארויף פליסען. (טו) יעקב נעננטע דען ארט, אלווא גאטט מיט איהם גערעדעט האטטע: ביתאל. (טז) זיא רייזטען פאן בית אל וועג, אונד האטטען נאך איינע ווייטע שטרעקקע לאנדעס

נאך

אונקלוס

יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִנָּךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: יב וְיָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא: יג וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ: יד וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמַת אַבְנָא וְנַסֵּךְ עֲלַהּ נִסְכִּין וַאֲרֵיק עֲלַהּ מִשְׁחָא: טו וּקְרָא יַעֲקֹב יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל: טז וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב אַרְעָא

למיעל

רש"י

שעתידי' לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים. שאול ואיש בשת שהיו משב' בנימין שעדיין לא נולד: יג במקו' אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו: טז כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרס' או יותר כמו שאתה אומ' כמד כרם חלק' שדה כך במהלך אדם נותן

שם

באור

כתנה מתחל' בלא שבוע' וזהו שאומ' בכל מקו' אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר (לעיל כ"ו ג') (הרמב"ן): לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ, אתננ' באורו מתנה לבד שתהי' הארץ שלו עם שלא יכבשה עדיין באופן שאם יוכל לכבשה או ירכה איננה גזל בידו כי שלו היא, ואתן פירושו הנתינה ממש לרשות המקבל אחר שיכבשה, כי שרש נתן יסבול ב' הפירושים הנזכרים, ומעתה יהי' ולזרעך אחריך וגו' באור על לך אתננה, ור"ל לך אני נותנה שתהי' שלך, ולזרעך אחריך אתן את הארץ שיכבשוה ממש, ותבין כוונת המתרגם האשכנזי שתרג' אתננה (געבן) ואתן (איינגעבן), גם הוסיף מלת (נעמליך): (יג) ויעל מעליו אלהים, כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם (לעיל י"ז כ"ב), ובשניהם להודיע כי לא הי' זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים (יחזקאל ח' ג'), אבל שהיתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד (הרמב"ן): (יד) ויצב יעקב מצבה, וכבר הציב כפעם הראשונה (ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן), או עשה כן פעם שני' והראשון קרוב אלי. (הראב"ע), וכן הסכים הרמב"ן: ויסך עליה נסך, מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כך יצק עליה שמן וכבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו. (הראב"ע), ומשמע מדבריו שעיקר קיום הנדר הוא יציק' השמן, אבל הנסך איננו רק הכנה וטהרה אל העבודה כמו רחיצ' הגוף לתפלה, אבל אין כן משמעו' לשון נסך, והנה בבית עולמים היו מנסכים בכל קרבנות צבור ובקב' קרבנו' יחיד, והיא עבודה גמורה שזר חייב עלי', ולדרכנו יציק' שמן על המזבח איננה עבודה לדורו', ויב"ע תרגם ונסך עלה ניסוך חמר וניסוך מוי ארום כדין עתידין למעבד בחגא דמטליא ואריק עלה משח זיתא: ויקרא יעקב וגו' בית אל, יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע. (הרמב"ן), ועיין בפ' תולד' (כ"ו ל"ב), שכתבתי דעתי בענין באר שבע באופן אחר, ולדע' הרשב"ם הוא מקום אחר שקרא בית אל וז"ל למעלה (בפסוק ט'), וירא אלהים אל יעקב עוד, אחר שנסע מלוז הוא בית אל קרא עוד את המקום הפני בית אל כמו שמפורש והולך עכ"ל: המקום אשר דבר אתו, כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר (הרשב"ם): (טז) כברת הארץ, מנחם פירש לשון כביר מהלך רב (ויהי' לפ"ז הכ"ף שרשית, וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי), ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתיו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ (מלכים ב' ה' י"ט), אומר אני שהוא שם מדת קרקע, לשון רש"י, והנכון מה שכתב בן רבי דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואיננה שרשית ומוצא המלה היו לברות למו (איכה ד' י'), ותברני לחם (שמואל ב' י"ג ה'), ענין אכילה מועטת בבוקר ופירושה שיעור מהלך מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין נותאר רק הסכמה כרוב האמות והכ"ף לשמוש שלא כמדד בכיוון ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני (משלי ל"א ב'), והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לנביא רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים

רחוק

לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: יז ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן: יח ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו

אונקלוס

למיעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: יז והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חיתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: יח והוה במפק נפשה ארי מיתא וקרת שמיה בר דוי ואבוהי

תרגום אשכנזי

נאך אפרת היין; דא וואללטע רחל געבערען, אונד עז גינג איהר הארט בייא איהרעם געבערען. (יז) אלז עז איהר נון זא הארט גינג ביים געבערען, שפראך דיא וועהעמוטטער צו איהר: פירכטע דיך נור ניכט! דוא האסט אבערמאלס איינען זאהן. (יח) עז וואר עבען אלז איהר דיא זעעלע אויז גינג, דען זיא שטארב; דארום נענטע זיא איהן: בן אוני (זאהן מיינער שמערצען), זיין פאטער אבער נענטע איהן:

רש"י

עם מדה כברת הארץ: יז כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: יח בן אוני. בן צערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנא' בנגב בארץ כנען. הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון צפון ויאמין אתה בראתם (תהלים פ"ט) לפיכך

באור

רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע (ירמי' ל"א ט"ו), מליצה כדרך משל לאמר כי היית' רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק. ברמה שהיא בראש ההר לנגב בנימין כי אינכו שם והיא חרבה מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול, ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם (עיין מה שכתבתי בפ' ויחי מ"ח ז'), לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהי' ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאית' בפרש' וזאת הברכ' וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגים בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל. (הרמב"ן), וכן פי' הרד"ק (בשרשים שרש ברה) בשם רב סעדיה גאון שהכ"ף כ"ף הדמיון והוא כמיל לפי הענין בלא חבר, וגם הרד"ק עצמו בפירושו על מלכים (ב' ה' י"ט), חזר בו ופי' כן, וגם רש"י שפי' כאן לדעת עצמו שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרס' או יותר חזר בו בפ' ויחי וכתב מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן: ויתורגם לפי' בל"א (איינע קליינע מיילע), ובמלכים (שם) כתב רש"י גם מדה של קרקע כמו במידי כרם ארפכ"ט בלע"ז (ובל"א הויפען, או מארגען): ותקש. פועל יוצא מבנין הכבד, ומשפטו ותקשה, רק שנפלה הה"א בעבור וי"ו ההפוך כמו ותכל להשקתו (לעיל כ"ד י"ט), ופירושו שהקשתה הלידה על נפשה: (יז) בהקשתה. מקור מבנין הכבד הנוסף, והוא ג"כ פועל יוצא ע"ד ותקש, ולכן הקורא בהמה המקשה (חולין פ"ד מ"א) לא משתבש, וגם הקורא המקשה לא משתבש, ולא כמ"ש שם התי"ט לקרותו כמו בינוני הפעול: אל תיראי כי גם זה לך בן, נוסף על יוסף, ובאשר התפללת יסף ה' לי בן אחר (שם ל' כ"ד), כן הי' שקבל תפלתך ועתה התחזקי ואל תיראי שתמותי, ולדבר על לבה נתכוונה, ור"ע ספורנו כתב וז"ל אל תיראי, שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר, כי גם זה לך בן, אף על פי שחבליו מרובים גם הוא זכר עד כאן לשונו: (יח) כי מתה, כשקרבה למות ואין בה תקוה קראה לו קודם שתמות בן אוני: בן אוני, בן צערי, וכן ת"א בר דווי, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, והראב"ע פי' בן אבלי כמו לא אכלתי באני (דברים כ"ו י"ד), כלחם אונים (הושע ט' ד'), וכן פי' הרמב"ן: בנימין, בן זקונים, בן ימים כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג), כמו הימים. (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א, והרד"ק בשרשים שרש ימן פי' לשון ימין הפך השמאל וז"ל נתחבר שם העצם מימין ופירושו בן ימין, ולפי שהימין נכבד וחביב על האדם מהשמאל והקטן שבבנים חביב על האדם יותר קראו בנימין כלומר בן ימיני חביב ונכבד עלי שנולד לעת זקנתי, וכן תהי ידך על איש ימינך (תהלים פ' י"ח), החביב והנחביב עליך כמו שאמר על בן אדם אמצת לך (שם) עכ"ל עם קצת תו' מהמ"י, אבל רש"י פי' בענין אחר וז"ל בנימין, נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען (במדבר ל"ג מ'), הלוך ונסוע הנגבה (לעיל י"ב ט'), בנימין, בן ימין כמו צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט י"ג), לפיכך הוא מלא עכ"ל, (וכ"ה בס' היושר, ויקרא יעקב את שם בנו הנולד לו אחר ילדה לו רחל בנימין כי בארץ הימין נולד לו), וכתב עליו הרמב"ן וז"ל ולא הבינותי זה שתהא א"י דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לא"י כדכתיב וילך ארצה בני קדם (לעיל כ"ט א'), וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז'), ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של א"י והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום א"י כמצא ארם מזרחית דרומית לא"י וא"י לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב מבית לחם יהודה (רות א' א'), וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה' א'), הנה היא בדרומה של א"י והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא באמצע של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמוד על גבלו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון (יהושע י"ח ה') ואם בחלקו של בנימין ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם הגבול לפאת צפונה (שם י"ב), ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום, והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלש' אונים לא אכלתי באני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני (דברים כ"א י"ז), ולאין אונים (ישעי' מ' כ"ט), ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה והההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו (קהלת י' ב'), ימינך תמצא שנאיך (תהלים כ"א ט'), וימין ה' רוממה (שם קי"ח י"ו), רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו והנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שמות כל בניו לשון קדש הם אבל רמזו למה שאמרתי שתרגם הלשון לטובה עכ"ל, אבל כבר כתבתי דעתי בסוף פ' ויצא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם כי אין ארם מזרחית דרומית לא"י רק מזרחית צפונית לא"י כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים בגבולי הארץ בפ' אלה מסעי ובס' יהושע, אשר לכוונת הקיצור לא הבאתים, ויעקב בנסעו מחרן לחברון לא הוצרך ללכת דרך ארץ אדום ולא לעבור את מעבר יבק, עד אחר שהגידו לו המלאכים כי עשו בא לקראתו אז נטל עצה ללכת לקראתו, ואחת כי היו פניו מועדות תחלה לצד מערבית דרומית ללכת באלכסון מחרן לחברון, הפך עתה פניו לצד דרום ממש ללכת לקראת עשו לפייסו ואז בא אל נחל יבק בגבול בני עמון, ועפ"י דברינו אלה יסולקו כל הדחוקים, ואין הכחשה לדברי מן הפסוקים שהביא הרמב"ן שארם במזרח א"י, כי גם רש"י יודה זה אך הוא סמוך לצפון, כאשר גם לדבריו היא מזרחית דרומית ועכ"ז קורא אותה הכתוב ארצה בני קדם, מן ארם וגו' מהררי קדם, וידעתי כי עיקר קושית הרב ז"ל על רש"י היא

בעבור

לוֹ בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל׃ פ

פסקא באמצע פסוק

וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ כג בְּנֵי לֵאָה

בכור

אונקלוס

וַאֲבוּהִי קְרָא לֵיהּ בִּנְיָמִין׃ יט וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבָרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ כ וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא עַל קְבוּרְתַּהּ הִיא קָמְתָא קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין׃ כא וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ מֵהָלְאָה לְמִגְדְּלָא דְעֵדֶר׃ כב וַהֲוָה כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכֵיב יַת בִּלְהָה לְחֵינַתָּא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְּנֵי יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ כג בְּנֵי לֵאָה

בוכריה

תרגום אשכנזי

איהן: בנימין (זאהן דעס אלטערס).

(יט) רחל שטארב אלזא, אונד ווארד בעגראבען אויף דעם וועגע נאך אפרת, יעצט: ביתלחם.

(כ) יעקב זעצטע איין דענקמאל אויף איהר בעגרעבניס, דאזועלבע איזט דאז גראבמאל רחל'ס ביז אויף דיזען טאג.

(כא) ישראל רייזטע ווייטער, אונד שלוג זיין צעלט אויף יענזייטס דעם העערדענטהורמס.

(כב) אלז ישראל נאך אין דעם לאנדע וואהנטע, גינג ראובן הין, בעשליף דיא בלהה, ויינעס פאטערס קעבסווייב, אונד ישראל ערפוהר עז; עז האטטע אבער יעקב צוועלף זעהנע: (כג) לאה'ס זעהנע ווארען: יעקב'ס

רש"י

לפיכך הוא מלא: כב בשכן ישראל בארץ ההיא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלם שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן: כג בכור יעקב. אפילו בשעת הקלקל' קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נהגה

באור

בעבור שכתב שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, והבין הוא ז"ל שכוונתו נגב ממש, וא"כ ארם צפונית לא"י והוא נגד הכתובים הקוראים אותה ארץ קדם, אבל אין כן כוונת רש"י כי לא בא לפרש רק מלת ימין, אבל באמת יש לה קצת נטיה אלכסונית למערב, והנה עיר חברון אשר לשם היתה מגמת פני יעקב איננה בסוף הדרום סמוך למערב, אדרבה היא סמוכה יותר למזרח, ולכן ההולך לשם ממזרחית צפונית יהי' עיקר מראית פניו לדרום אך יש לו נטיה אלכסונית קצת לצד מערב כאלכסון מרובע ארוך, אשר אין להמדבר דרך כלל (בלי כוונה אל פרט הנטי' המועטת) להקפיד עלי' ולפרשה, ויתכן לה הקריאה העיקרית לצד דרום, ומלבד כל דברי הנזכרים המדויק בלשון רש"י שכתב בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, ולא כתב בקוצר מלין כדרכו שהיא נגב לארם נהרים, יבון בלי ספק שכוונתו שאיננה נגב ממש לארם נהרים, רק כשאדם בא מארם נהרים לצד שכנגדו הנה הוא הולך בנגב א"י (כי כן כוונתו במלת בנגב על נגב א"י ולא נגב ארם, כאשר יורו הכתובי' שהבאתי, וכאשר כתבתי בהקדמ' כי כל הרוחות שבתנ"ך מזרח ומערב צפון ודרום על קוטב א"י סובבות), ולא כדעת הרמב"ן שארם במזרחית דרומית לא"י ואז ההולך משם לצד שכנגדה הנה הוא הולך בצד צפון של א"י, ועוד לאלוה מלין בזה ולא ראיתי להאריך: (כ) מצבה. היא אבן שמציבין אותה לציון הקבר, וכתב ר"ע ספורנו מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי: קבורתה, ר"ל קברה, והנה קבר׳ הוא שם תאר אל המקום המיוחד לקבור שם מת או מתים, אבל קבורה מצאנוהו על ב' ענינים, א' הוא שם המקרה מופשט מהמתואר כמו קבורת חמור יקבר: (ירמי' כ"ב י"ט), ב' שם תאר אל מקום הקבורה, וכן ענינו פה, ויהי' שם נרדף אל קבר כמו צדק וצדקה, פטר ופטרה: (כא) למגדל עדר, סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' (מיכה ה' א'), וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו' (שם ד' ח'): (כב) ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא, עד שבא לחברון אצל יצחק אירע כל זה: וישכב את בלהה פילגש אביו, לשון מכלל יופי (ואולי הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) פילגש ריא האשה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה ובלא קדושין וראובן חשב כי לא היתה אסורה עליו לפי שהיתה תחלה שפחה ואחר כך לקחה אביו לפלגש והכתוב מעיד עליה שהיתה לו לאשה שכן כתיב ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה (לעיל ל' ד') עכ"ל, הנה מפרש הפסוק כפשוטו, וכן פי' הרמב"ן, וחז"ל אמרו (בשבת דף נ"ה ע"ב) שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, וכן תיב"ע וכן פירש"י, וכן סופר גם' הישר וז"ל, ויהי אחרי מות רחל ויתן יעקב את אהלו באהל בלהה שפחתה: ויקנא ראובן אל לאה אמו על הדבר הזה וימלא חמה: ויקם בחמתו וילך ויבא אל אהל בלהה ויבחק את משכב אביו משם: בעת ההיא הוסרה מבני ראובן חיק בכורה והמלכות והכהונה כי חלל יצועי אביו ותנתן הבכורה ליוסף והמלכות ליהודה והכהונה ללוי על אשר חלל ראובן יצועי אביו עכ"ל, אולם אונקלוס תרגם הכתוב כפשוטו, וכ"ל שכוונתו לפרש שכיבה ממש כדעת רבי אליעזר ורבי יהושע בשבת (שם), כי תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור"י כדאיתא במגילה (דף ג' ע"א), והמתרגם האשכנזי תרגם כפי באור המלות, ויוכלו דבריו להתפרש ג"כ כדעת האומרים שלא חטא אלא שמעלה עליו הכתוב כאלו חטא וקוראו חטא ממש: וישמע ישראל, ספר הכתוב ענותו כי שמע בחלל בנו יצועו ולא נזה שיוניאוהו מביתו מכלל בניו ולא יכחל עמהם אבל ומנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכך עשה מאתי הפרשיות פסוק אחד כי אף על פי שהוא תחלת ענין ש"א למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו. (הרמב"ן), ולשון הרשב"ם וישמע ישראל, לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (לקמן מ"ט ג'): ויהיו בני יעקב שנים עשר, עתה כשנולד

בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ

א ואלה

בּוּכְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי דָר תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין׃ כט וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃

א ואלין

יעקב'ס ערסטגעבאָרנער, ראובן, זאָרען שמעון, לוי, יהודה, יששכר אונד זבולון; (כד) רחל'ס זעהנע וואַרען: יוסף אונד בנימין; (כה) דיא זעהנע דער בלהה, רחל'ס מאַגד, וואַרען: דן אונד נפתלי; (כו) דיא זעהנע דער זלפה, לאה'ס מאַגד, וואַרען: גד אונד אשר; דיזעס זינד דיא זעהנע יעקב'ס, וועלכע איהם צו פדן ארם געבאָרען וואָרדען. (כז) יעקב צאָג צו זיינעם פאַטער יצחק, נאָך ממרא צו קרית ארבע, דאַזועלבע הייסט אויך חברון, אַלוואָ זיך אברהם אונד יצחק אויפגעהאַלטען. (כח) אַלז יצחק הונדערט אונד אַכטציג יאַהרע אַלט וואַר, (כט) פערשיד ער, שטאַרב אונד וואַרד צו זיינען פאָרפאַהרען איינגעטהאַן, אַלט אונד לעבענסזאַטט; זיינע זעהנע, עשו אונד יעקב, בעגרובען איהן.

לו (א)

רש"י

נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: כז ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר שמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה. בית הלחמי. (שמואל א' ט"ז) בעפרת אבי העזרי (שופטים ו') בנה חיאל בית האלי (מלכים א' ט"ז): כט ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים משמונים ומאה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת ק"ח ליעקב כיצד בן ס"ג נתברך י"ד שנה נטמן בבית עבר הרי ע"ז וארבע עשרה עבד באשה ובסוף י"ד נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגומר הרי צ"א וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק"ח:

ב עדה

באור

כשנולד בנימין היו שנים עשר (וכן פי' רש"י), ועוד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיקה עכ"ל: (כג) בכור יעקב ראובן, בא במתכונת אף שדרך בעל הטעמים לחבר ב' שמות הראשונים בטעם כשיבואו ג' או ד' שמות רצופים או יותר, הפסיק פה מלת ראובן בעבור מלת בכור שאיננה חוזרת רק עליו, ולכן גם המתרג' האשכנזי הוסיף ותרגם (זאָרען שמעון): (כו) אשר ילד לו, דרך כלל לשון יחיד על רבים: בפדן ארם, עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב, ורבים כן: (כז) ממרא, שם המישור, קרית הארבע, שם העיר, ממרא קרית הארבע, אל מישור של קרית ארבע, וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע, כן דרך המקרא בכל דבר שמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אביעזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיב' השניה, בית הלחמי (שמואל א' י"ו א'), בעפרת אבי העזרי (שופטים ו' כ"ד), בנה חיאל בית האלי (מלכים א' י"ו ל"ד) (רש"י), ויהי' לפי דבריו קרית ארבע שם עצם לעיר ההי' והה"א לידיעה כאלו אמר ממרא של הקרי' ארבע, וימצא בכתוב הזה שם עצם פרטי עם סמיכו' ושם עצם פרטי נודע בה"א הידיעה, והוא נגד דרכי לה"ק, והנה באמת איננו דומה אל הראיו' שהביא רק מצד הה"א הידיעה שתבו' בשם עצם פרטי המחובר משתי מלות, אבל יש הבדל ביניהם, כי בכל הראיות שהביא אין התיבה האחרונה שם עצם מעצמו, כי אם שם יחוסי הנגזר מן העצם בתוספת יו"ד היחס, הלחמי, העזרי, האלי, כמו הראובני, השמעוני, משא"כ קרית ארבע שבעבו' המלות שם עצם אחד אל העיר כמו בית אל, בית שמש, ואין ארבע יחסי נגזר, ואין צורך אל יו"ד היחס בסוף, ועל כן מתורגם בארמי ג"כ קרית ארבע, ולא קריתא דארבע כדרך הארמי בסמיכות, ואפי' קרית הארבע ת"א ויב"ע קרית ארבע לפי שאיננה רק ה"א הידיעה ואין בארמי ה"א הידיעה, ועיין מה שכתבתי עוד בפ' חיי שרה (לעיל כ"ג ב'): (כט) ויגוע יצחק, אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה, לשון רש"י (ועיין שם החשבון), וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר, וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב (ר"ל לכתבה בסוף פ' תולדת כי אח"ז לא סופר עוד ממנו דבר), כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי שבא אליו בנו המבורך הנוחל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ואנה יקברוהו רק בקבר אביו. (הרמב"ן): עשו ויעקב, לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב, אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחה. (הרשב"ם):

(א) עשו

לו (א) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע פאן עשו אדער אדום: (ב) עשו נאהם וייבער פאן דען טעכטערן כנען'ס, נעמליך עדה, טאכטער דעם חתי'ן אילון, אהליבמה, טאכטער דעם ענה, טאכטער דעם חוי'ן צבעון'ס, (ג) אונד בשמת,
מאכטער

לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת
בת

לו א וְאִלֵּין תּוּלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו נְסִיב יָת נְשׁוֹהִי מִבְּנָת כְּנַעַן יָת עָדָה בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה וְיָת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה׃ ג וְיָת בָּשְׂמַת
בת

רש"י

לו ב עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון. ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: ג בשמת בת ישמעאל

באור

לו (א) עשו הוא אדום, תיב"ע הוא דמתקרי אדום: (ב) את עדה בת אילון החתי וגו' ואת אהליבמה בת ענה וגו', ונפסוק שאחריו ואת בשמת בת ישמעאל וגו', מפרשי הפשט נבוכו בזה כי בפ' תולדת כתוב יהודית בת בארי החתי, ופה לא נזכר לא שמה ולא שם אביה, ואשתו השניה נקראת שם בשמת בת אילן החתי, ופה נקראת עדה בת אילון החתי, ולכן רש"י ז"ל חפש לו עזר מהדרש, ואמר עדה בת אילון היא בשמת בת אילן ונקראת בשמת על שם שהית' מקטרת בשמים, אהליבמ' היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו, בשמת בת ישמעאל, ולהלן קורא לה מחלת, מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלים להם על כל עוונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדול' והכונס אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עוונותיו ע"כ לשון רש"י, ולא נתחוור לי המדרש הזה כי הכופרים בע"ז כאברהם וזרעו היו נקראים אז עברים, כי היו מעבר הנהר (או ע"ש עבר בן שלח שהי' מורה לאומים בקולו דרכי השם כמורגל בדברי חז"ל בית מדרשו של שם ועבר), אבל שם יהודי נגזר מן יהודה בן יעקב, אשר הותחל כל יהודי להקרא בזה השם אחר מלך מלך לבני ישראל משבט יהודה, והוא מימות דוד המלך ע"ה ואילך, אשר נגררו כל ישראל אחר השבט ההוא לכבוד מלכות בית דוד ע"ה, אבל מאין יהיה לו לעשו לקרוא את אשתו יהודית לכוונה זאת אשר לא היתה ולא נבראה עדיין, גם הרמב"ן לא קיבל את הדרש הזה וז"ל והנה לא נתן טעם באדי אהליבמה שנקראת שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור הבשמים ובבראשית רבה אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם תאר אין שם העצם נודע בה ולכך אמר ר"א כי היו לה שני שמות וגם לאביה, ויתכן לומר כי השתים נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר הי' לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננו רעה בעיני יצחק אביו עכ"ל, והרשב"ם כתב בזה וז"ל המדקדק יתן לב כי בפר' ראשונה של תולדת יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי, בשמת בת אילן החתי מחלת בת ישמעאל, ובפרשה זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה, אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות, בשמת בת אילן נקראת כאן עדה בת אילון, ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת, לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים, אבל בת אילון ובת ישמעאל היו להן בנים המפורשים כאן, ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אחרי כן אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפנינו כי אהליבמה הית' בת ענה בן צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר, ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בני' בכל הפרשיות האלו לבסוף עכ"ל, ודבריו מכוונים יותר מכל המפרשים עם המסופר בס' היושר וכן הוא כי עשו בהיותו בן ארבעים שנה לקח את יהודית בת בארי בן עפר ממשפחות חת בן כנען בארץ שעיר, ובהיותו בן ששים ושלש שנים אחר שלקח יעקב את הברכות בערמה ונמלט לבית עבר ויתחבא שם ארבע עשרה שנה וילמוד שם עוד יעקב את דרכי ה' ואת מצותיו, ויחר לעשו גם על אביו ואמו וילך ארצה שעיר מפני אביו ואמו וישב שם, וירא שם עשו עוד אשה מבנות חת ושמה בשמת בת אילן החתי ויקחה לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממני הברכה בעת ההיא, וישב בהר שעיר ששה חדשים, ואחר כן לקח את נשיו וישב ארצה כנען חברונה בית אביו, ותהיין נשי עשו מקניטות את יצחק ורבקה במעשיהן, ובהיות עשו בן ששים וחמש שנה ותהר עדה אשת עשו ותלד לו את אליפז, ובהיות עשו בן שבעי' ושמנה לקח את מחלת (היא בשמת ולא כתב שנה לשינוי שמה) בת ישמעאל, ובהיותו בן שמנים שנה ילדה לו בשמת את רעואל, ובהיותו בן מאתים ושמנים שנה מתה יהודית בת בארי אשת עשו בארץ כנען ובנים לא היו לה כי אם בנות, ואלה שמות בנותיה אשר ילדה לעשו שם הגדולה מרזית ושם השנית פועית, ויהי כאשר מתה יהודית ויקם עשו וילך שעיר' לצוד ציד בשדה כפעם בפעם, וישב עשו בארץ שעיר ימים רבים, ובהיותו בן שלש ושמנים שנה לקח את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי על נשיו לו לאשה ויביאה עשו ארצה כנען, ותהר אהליבמה ותלד לעשו את יעוש ואת יעלם ואת קרח בנים שלשה, ותהי מלחמה בימים ההם בארץ כנען בין רועי מקנה עשו ובין רועי מקנה יושב הארץ הכנעני כי היה מקנה עשו ורכושו רב מאד משבת בארץ כנען בבית אביו ולא יכלה ארץ כנען לשאת אותו מפני מקנהו, ויהי כראות עשו כי גדלה מלחמתו עם יושב הארץ הכנעני ויקם ויקח את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל אשר לו ואת מקנה קנינו ואת כל רכושו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ שעיר מפני יושבי הארץ, ויגר שם עשו הוא וכל אשר לו בארץ שעיר, אך מיום ליום ומחדש לחדש יבוא עשו ארצה כנען לראות אביו ואמו, ויתחתן עשו את החורים ויתן את בנותיו לבני שעיר החורי, ויתן את מרזית בתו הגדולה לענה בן צבעון אחי אשתו ואת פועית נתן לאסר בן בלהן החורי, וישב עשו בהר שעיר הוא ובניו ויפרו וירבו מאד, עד כה ספורו בקיצור: בת ענה בת צבעון, אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו (רש"י), אבל לפי דעת הרמב"ן שהעתיק להלן אין צורך לזה לפי פשוטו של מקרא, אך לפי שנמצאו בפרשה שני' ענה אחד בן שעיר, ואחד בן צבעון בן שעיר, והודיע הכתוב שהיא היתה בת ענה בן צבעון והיתה נכדת צבעון, וקורא אותה בת צבעון כי בני בנים הרי הם כבנים, ולא נמנע הכתוב לקרוא את בן בנו, בנו, וכן בת בנו, בתו, ודעת רבינו תם בב"ב פ' יש נוחלין (דף קט"ו ע"ב) שענה אשה היתה (והוא ע"פ סוגית הגמרא דהתם שכל ענה הנזכר בפרשה אחד הוא), והא דכתב הוא ענה בלשון זכר, היינו משום שירשה עם אחי צבעון כזכר, וכתב הריטב"א ואע"ג דכתיב הוא ענה וכתיב נמי אלוף ענה, י"ל שאע"פ שהיא נקבה עשאו' אלוף שכן אהליבמה נקבה היא והיתה אלוף וע"ש האלוף קורין אותה בלשון זכר עכ"ל: (ג) אחות
נביות

בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה

רכושם

בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת׃ ד וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יָת אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יָת רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו וּדְבַר עֵשָׂו יָת נְשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיָת גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל בְּעִירֵיהּ וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא אוֹחֲרֵי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי׃ ז אֲרֵי הֲוָה

קנינהון

טאָכטערדעס ישמעאל׳ס, שוועסטער דעס נביות, (ד) עדה געבאַר דעם עשו דען אליפז, אונד בשמת געבאַר דען רעואל. (ה) אהליבמה געבאַר יעוש, יעלם אונד קרח; דיזעס זינד עשו׳ס קינדער, וועלכע איהם אים לאַנדע כנען געבאָרען וואָרדען. (ו) עשו נאַהם זיינע ווייבער, זעהנע, טעכטער אונד אַללע פערזאָנען זיינעס הויזעס, זיינע העערדען אונד אַללעס פיה אונד וואז ער זאַנסט פיר גוט אים לאַנדע כנען ערוואָרבען, אונד צאָג אין איין אַנדער לאַנד פאָר זיינעם ברודער יעקב. (ז) דען איהר ערוואָרבען

רש״י

ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ס׳ שמואל שלשה מוחלין להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדול׳ והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: ה ואהליבמה ילדה וגומר. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: ו וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: ז ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומ״א מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן

ואין

באור

נביות, על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו. (רש״י), וכ״ת יב״ע דאסיבה ליה נביות אחיה, אבל דעת הרשב״ם היא שדרך הכתוב ליחס הנקבה לגדול שבאחים, וכן אחות אהרן (שמות ט״ו כ׳), וכן ואחות לוטן תמנע, כמ״ש בסוף פ׳ תולדת (לעיל כ״ח ט׳), ועיין מ״ש שם בשם הראב״ע וס׳ הישר וינ״ע: (ה) ואהליבמה ילדה וגו׳ ואת קרח, קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין. (רש״י), והיא דעת ר׳ לוי בב״ר, ועיין להלן בפסו׳ ותמנע היתה פילגש דעת הרשב״ם, ולהרמב״ן והראב״ע יש דרכי׳ אחרי׳ בזה: (ו) ויקח עשו וגו׳, משמעות הכתוב פה כי אחרי בוא יעקב מחרן לעיר חברון יצא עשו משם ונתישב בארץ שעיר, כאמרו מפני יעקב אחיו, ויקשה כי מצאנו למעלה שכבר נתישב שם לפני בוא יעקב לארץ כנען, כמ״ש וישלח יעקב מלאכים וגו׳ ארצה שעיר שדה אדו׳ (לעיל ל״ב ד׳), וכתיב עד אשר אבא אל אדני שעירה (שם ל״ג י״ד), וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (שם י״ו), ולכן אמר הרמב״ן בזה וז״ל, אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד׳ מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אשר כמישור לא בהר שעיר על כן ויחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתישב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחדו ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה׳ מפניהם. ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר (דברים ב׳ ה׳), עכ״ל, וכן כתב מהר״י אברבנאל, ולפי המסופר בס׳ הישר הי׳ הענין כן כי טרם מת יצחק אף שנתישב בהר שעיר מ״מ לא ישב שם בתמידות כי הלך כפעם בפעם לגור בחברון אצל אביו עם בניו ונשיו, אך אחרי מות יצחק הניח ירושת הארץ ליעקב ולחלקו בירושת אביו לקח את כל העושר אשר הניח יצחק אחרי מותו וילך אל ארץ שעיר החרי הוא ובניו אל מקומם מפני יעקב אחיו ובניו, ויאחז עשו בתוך בני שעיר ולא שב עשו ארצה כנען מהיום ההוא והלאה, ותהי כל ארץ כנען לבני ישראל לנחלה עד עולם ועשו וכל בניו ירשו את הר שעיר, וזהו שאמר פה מפני יעקב אחיו, ואף שאמר כאן כי היה רכושם רב וגו׳, דמשמע מסבה זאת הלך לו לארץ שעיר, אולי זה וזה גרם, כי אלו יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם הי׳ עשו ויעקב יושבים כשבת אחים גם יחד אף שהארץ ליעקב כי אז היו באהבה יחד כי שנאתם כבר אבדה, וכאשר נקם עשו מיעקב כשעה ובלבה וגו׳ והי׳ רוצה שיעקב ישב עמו בשעיר אף שאין ליעקב חלק ונחלה בה: וילך אל ארץ, אמר אונקלוס אל ארץ אחרת (וכ״ת יב״ע והמתרגם האשכנזי), ורש״י פי׳ לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לקנותו עד שבא אל הר שעיר וישב שם, והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר, וכמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך (מלכים א׳ י״ו י״ח), ושעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבמה הדק לעפר ושרף אשרה (שם ב׳ כ״ג ט״ו), כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא, וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב (שמואל ב׳ י״ח כ״א), (פי׳ הכושי), וחמור והאריה (מלכים א׳ י״ג כ״ח), (שעורו והחמור), וכן כי נשברה אניות בעציון גבר (שם כ״ב מ״ט), האניות, וכן רבים, אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת. (הרמב״ן): מפני יעקב אחיו כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו. (הרשב״ם), ויב״ע תרגם דהוה רמיא עלוי אימתא דיעקב אחוהי, וכבר כתבתי למעלה דעת ס׳ הישר בזה והיא הנכונה לפי פשוטו: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם, להספיק מרעה לבהמות שלהם: ארץ מגוריהם,

טעמן

רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: ח וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ט ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: י אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו: יא ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו: יג ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: יד ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד

לעשו

קנינהון סגי מלמתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ח ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ט ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: י אלין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: יא והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אלין בני עדה אתת עשו: יג ואלין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת אתת עשו: יד ואלין הוו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת

לעשו

ערוואָרבען גוט וואר צו גראָס, בייא איינאַנדער וואָהנען צו קעננען, אונד דאַז לאַנד איהרעס אויפֿענטהאַלטס קאָננטע זיא ניכט ערטראַגען, וועגען איהרער העערדען. (ח) עשו וואָהנטע אויף דעם געבירגע שעיר, עשו אָדער אדום. (ט) דיזעס איזט דיא געשלעכטספֿאָלגע דעם עשו'ס, שטאַממפֿאַטערס דעם פֿאָלקעס אדום, אויף דעם בערגע שעיר: (י) דיא נאַמען דער זעהנע עשו'ס זינד: אליפז, זאָהן דער עדה, עשו'ס פֿרויען, רעואל, זאָהן דער בשמת, עשו'ס פֿרויען. (יא) דיא זעהנע דעם אליפז וואַרען: תימן, אומר, צפו, געתם אונד קנז. (יב) תמנע וואַר איין קעבסווייב דעם אליפז, עשו זאָהנס, דיזע געבאַר דעם אליפז דען עמלק; דיזעס זינד דיא קינדער דער עדה, עשו'ס פֿרויען. (יג) דיא זעהנע דעם רעואל וואַרען: נחת אונד זרח, שמה אונד מזה; דיזעס וואַרען דיא זעהנע דער בשמת, עשו'ס פֿרויען. (יד) פֿאָלגענדעס אַבער וואַרען דיא זעהנע דער פֿרויען עשו'ס, אהליבמה, טאָכטער דעם ענה, טאָכטער צבעון'ס: זיא געבאַר

דעם

רש"י

ואין לי חלק לא במתנה שנתנ' לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: ט ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: יב ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של

אליפז

באור

עמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו ברחותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו. (הרמב"ן): (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום, בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה אחל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר. (הרמב"ן), וכן סופר בס' הישר כי כל בניו נולדו לו בארץ כנען, אך שם סופר כי גם לבני אהליבמה היו תולדות כאשר אכתוב עוד להלן: (יב) ותמנע היתה פילגש, כתב רש"י ז"ל ובדברי הימי' (א' א' ל"ו), מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב, והרמב"ן ז"ל הרחיק את הדרך הזה וכתב שאין הדעת סובלתו, והכנים את עצמו בדוחקים אחרי', והמחוור מכלם מה שהבי' הרשב"ם ז"ל בשם שוחר טוב וז"ל: ותמנע היתה פילגש, ראיתי בשוחר טוב, ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם קנז ותמנע ועמלק, ואחר כך הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע, דוגמת אחות נביות, אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), כמו שפרשתי, ותמנע היתה פילגש, הראשון זכר מבני אליפז, והשני נקבה ואחות לוטן תמנע, וכמוהו ביהושע ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה, עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה (יהושע י"ג ז' וח'), על כרחיך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה השני כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי השבט המנשה, אע"פ שמדברים הפסוק בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע, ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול, ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' (ד"ה א' ח' ל"ה ול"ו), ואותה פרשה כשנית וכפולה בתוך דף אחד תחלת הפרשה אשר כשנית ובגבעון ישבו וסוף הפרשה אלה בני אצל, (הפרשה הראשונה היא בסי' ח' י' פסוקים מפסוק כ"ט עד פסוק ל"ט, והפרשה השני' היא ג"כ י' פסוקים בסי' ט' מפסוק ל"ה עד סוף פסוק מ"ד שהוא סוף הסימן, ואין בהם שינוי רק באיזה מלות) וכתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע: ואחז הוליד וגו' (שם ט' מ"א ומ"ב), בעל כרחיך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותחרע ואחז: ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז

הוליד

לעשו את־יעיש ואת־יעלם ואת־קרח: טו אלה אלופי בני־עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: טז אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני עדה: יז ואלה בני רעואל בן־עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו: יח ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת־ענה אשת עשו: יט אלה בני־עשו ואלה אלופיהם הוא אדום: ס כ אלה בני־שעיר

החרי

אונקלוס

לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: טו אלין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: טז רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי אליפז בארעא דאדום אלין בני עדה: יז ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא דאדום אלין בני בשמת אתת עשו: יח ואלין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו: יט אלין בני עשו ואילין רברבניהון הוא אדום: אלין בני שעיר

הוראה

תרגום אשכנזי

דעם עשו דען יעוש, יעלם אונד קרח. (טו) דיזעס זינד דיא שטאממפירסטען דער זעהנע עשו'ס: דיא זעהנע דעס אליפז, עשו'ס ערסטגעבארנען: שטאממפירסט תימן, שטאממפירסט אומר, שטאממפירסט צפו אונד שטאממפירסט קנז; (טז) שטאממפירסט קרח שטאממפירסט געתם, שטאממפירסט עמלק; דיזעס זינד שטאממפירסטען דעס אליפז אים לאנדע אדום, אונד זינד זעהנע דער עדה. (יז) דיא זעהנע רעואל'ס, עשו'ס זאהנס, זינד: שטאממפירסט נחת, שטאממפירסט זרח, שטאממפירסט שמה, שטאממפירסט מזה; דיזעס זינד שטאממפירסטען רעואל'ס אים לאנדע אדום, אונד זינד זעהנע דער בשמת, עשו'ס פרויען. (יח) דיא זעהנע דער אהליבמה, עשו'ס פרויען, זינד: שטאממפירסט יעוש, שטאממפירסט יעלם, שטאממפירסט קרח; דיזעס זינד שטאממפירסטען דער אהליבמה, טאכטער דעס ענה, עשו'ס פרויען. (יט) דיזעס זינד אלזא דיא זעהנע עשו'ס אונד דיזעס זינד איהרע שטאממפירסטען, דערזעלבע הייסט אויך: אדום. (כ) דיא זעהנע דעס חורי'ן

שביעי

שעיר

רש"י

אליפז. ללמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע שלא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: טו אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: כ יושבי הארץ. שהיו יושבי' קודם

שבא

באור

הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז הוליד וגו' שכן כתוב בפרשה ראשונה עכ"ל, ואני שלמה מצאתי פסוק רביעי דוגמתן בפרשה הכפולה הזאת עצמה כי בפרשה ראשונה כתוב וגדר ואחיו וזכר: ומקלות הוליד וגו' (ח' ל"א ול"ב), ובפרשה שני' כתוב וגדור ואחיו וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד וגו' (ט' ל"ז ל"ח), והנה זכר שבפרשה ראשונה הוא זכריה שבפרשה שני' כי הכתוב ישמור הטעמים בשמות ולא האותיות, ובעל כרחיך חסר בפרשה ראשונה ומקלות בסוף הפסוק הראשון שכן כתוב בפרשה שני', אלא שתיב' ומקלות שבראש הפסוק השני עונה לסוף הפסוק הראשון: (טו) אלופי, ענין אלוף הוא שר וגדול, ואמרו רבותינו ז"ל כל אלוף מלכותא בלא תגא כלומר אינו חסר מהיותו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלוף שאינו מוכתר, ולשון הרשב"ם כל אלופים שבפרשה שרי עיירות ומשפחות, ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז, נראה בעיני שהוא תמנע שבבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר עכ"ל: (כ) אלה בני שעיר החרי, הראב"ע כתב וז"ל לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו עכ"ל, ונ"ל שהכוונה על מצות לא תתעב אדמי כי אחיך הוא הנאמרה במשנ' תורה (דברי' כ"ג ח'), ועליה יאמר הרב ז"ל שאינה בבני שעיר ולא הוזהרו ישראל מלתעבם, כי להתגרות בם מלחמה אי אפשר כי בימי משה הכותב ומודיע זאת כבר השמידום בני עשו ויאבדו כל זכר למו, כאשר העיד הכתוב כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם (שם כ"ב), וכאשר יורה לשון השמדה שהוא כליון חרוץ, וכן סופר בספר הישר בפ' ויחי בארוכה ספור מלחמת בני עשו עם החורי ושבת ראשית מלחמתם ותכליתה ע"ש, אבל כוונה מזה דעת רש"י שכתב ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החרי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה עכ"ל, או כדעת הרמב"ן ומהר"י אברבנאל להודיע שקוד' שבא עשו לשעיר היו שמה אנשים גדולים בני שעיר החרי שהי' אני אומה קדמונית וכבשו אותם זרע עשו לקיים מה שנאמר לו ועל חרבך תחי' (בראשי' כ"ז מ'): שעיר החרי, הראב"ע פירש וז"ל כמו חרי יהודה (נחמיה ו' י"ז וי"ג י"ז וירמי' כ"ז כ' ול"ט ו'), וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת וארגים חורי (ישעי' י"ט ט'), שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הפנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו (ר"ל בגוונים), והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשכים (משלי כ"ב כ"ט) עכ"ל והוא כמתכוון לתת טעם לשם חורי, ומי זה יתפאר לתת טעם לכל שמות העצים לוטן ושובל וגו', ואם חשב שהוא שם תאר בעבור היו"ד שבסוף השם חרי, הלא נמצא בבני

לוטן

הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם

תרגום אשכנזי

שעיר, בעזיצער דעס לאנדעס, װארען: לוטן, שובל, צבעון אונד ענה; (כא) פערנער: דישון, אצר אונד דישן; דיזעס זינד שטאממפירסטען דעס פאלקעס חורי, זעהנע שעירים, אים לאנדע אדום. (כב) לוטן'ס זעהנע װארען: חורי אונד הימם, אונד לוטן'ס שװעסטער היס: תמנע. (כג) שובל'ס זעהנע װארען: עלון אונד מנחת אונד עיבל, שפו אונד אונם. (כד) דיא זעהנע דעס צבעון װארען: איה אונד ענה; דיזעס איזט דעריעניגע ענה, דער דיא ימים

אונקלוס

חוראה יתבי ארעא לוטן ושובל וצבעון וענה׃ כא ודשון ואצר ודישן אלין רברבי חוראי בני שעיר בארעא דאדום׃ כב והוו בני לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע׃ כג ואלין בני שובל עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם׃ כד ואלין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה דאשכח ית גבריא

רש"י

שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפני' שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו: כד ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא הת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח') נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו): הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים. פרדים הרביע חמור על

באור

לוטן חרי והימם שהם שמות עצמיים, מלבד שמצאנו יבוסי אמורי וגו' בני כנען, ולשון הרמב"ן שעיר החרי שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החרי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החרי שהיו יושבי הארץ למגרשות' לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחוס החרי במשנה תורה בע"ה עכ"ל, אבל אם נקבל כי שם אדום שנקראת הארץ ההיא הוא מחודש אחר בוא שמה עשו וזרעו לשבת בה, לא נקבל שישתנה שם האיש אבי האומה (ואולי כבר מת) להקרא שעיר ע"ש אחד הבא לגור שם באחרית הזמן אחר שכבר היתה מדינה מיושבת עם שרים נכבדים ואלופים, אבל האמת ששעיר היא שם העצמי של האיש הבונה המדינה ההיא ואביו חור או חורי מגזע כנען, וכן סופר בספר היושר פ' כא כי אחר שהפיץ ה' את בני האדם בו' המגדל ויתפרדו לחלקים רבים וכתב שם וז"ל וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו: ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ"ל: ושעיר תיב"ע והירושלמי גבלא, וכן שמה עד היום, והיא בדרום א"י סמוכה יותר למזרח, ויש עוד גבל אחרת והיא במערבית צפוני' לא"י סמוכה לצידון ואנשיה היו חכמים גדולים במלאכת הבנין, והמה הגבלים בוני הבית, ויחזקאל אמר עליהם זקני גבל וחכמיה (יחזקאל כ"ז ט'): יושבי הארץ, שהיו יושביה מתחלה קודם שבא עשו לשם, ובני עשו יירשום כמ"ש כאלה הדברים וישבו תחתם: (כב) ואחות לוטן תמנע, כמו ואחות תובל קין נעמה (לעיל ד' כ"ב), ואחיותיהם צרויה ואביגיל (ד"ה א' ב' י"ו), ותמר אחותם (שם ג' ט'), וסרח אחותם (לקמן מ"ו י"ז), כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודשון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החרי (הרמב"ן), והרשב"ם כתב וז"ל לפי שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן, וכן אחות נביות, וכן מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ') עכ"ל: (כד) ואיה וענה, רש"י והראב"ע והרמב"ן כי' שהוא"ו יתירה כאשר מצאנו רבות כהנה במקרא, וכתב הראב"ע כי היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל (שאיננה משמשת כלום רק שהיא תחלת הדבור), והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א) איננה, ועיין בפ' וירא בפסוק ביום השלישי ובשאר מקומות בביאורי ובהקדמה מענין רוב אלו הווי"ן שהן משמשות שמוזן העניני לחבר ב' מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, אבל במלת ואיה וענה שאין פה ב' מאמרים המתיחסים בזמן או בסבה, נראה בעיני דעת הרשב"ם נכונה, וז"ל ואיה וענה, נראה בעיני כך שמן ופסי ושתי ולפי' בדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתוב בתורה עון וחול ונתר ומש (לעיל י' כ"ג), ובדברי הימים (א' א' י"ז) ומשך, והמפרש לו' יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאי' אינן ראיות כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות, ותשב תמר ושוממה (שמואל ב' י"ג כ'), פירושו כמו שבני אלמנה בית אביך (לקמן ל"ח י"א), כיהשיבה הוא כפל לשון של שוממה, והרי הוא כאלו כתוב ותשב בדודה ושוממה, מנערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (תהלי' ע"ו), כך פירושו, מגערת אלהי יעקב נרדם קול שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א') עכ"ל, והתימה על שאר המפרשים המביאים ראיה שבד"ה כתוב איה, וכי לא ראו שהשמות משתנים לרוב בספורים הנשנים, אם לסבת שהיו להם שני שמות, או שכותב הספר ידע סבת קריאת שמו, וטעם ב' השמות מסכים אל הסבה ההיא, ולכן ישמור הטעם ולא המלה, ולפעמים קצת אנשים קראוהו כן וקצת כן, והכתוב יזכירו פעם בזה ופעם בזה להודיע כי איש אחד הוא ואף שישתנה בשמו, כמ"ש הרד"ק בפירושו לדברי הימים במלת ורודנים (א' א' ז'), שגם' בראשית (י' ד') כתיב ודדנים ע"ש, וכן בבני שעיר החרי בשתנו איזה שמות בד"ה, ונראה שגם דעת אונקלוס ויב"ע כן הוא שתרגמו ואיה בוי"ו: הוא ענה, האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה. (רש"י), והוא דעת חז"ל בפסחים (דף כ"ד ע"א) ובב"ב (דף קט"ו ע"ב), וכבר כתבתי דעת ר"ת והריטב"א בזה, אבל דעת מפרשי הפשט איננה כן כמ"ש הרמב"ן וז"ל והנראה כי צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החרי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו עכ"ל, וכן פי' הראב"ע, וכן סופר בס' הישר: אשר מצא את הימם וגו', כדעת מקצת רבותינו בתלמוד (במסכת פסחים (דף כ"ד ע"א) היא דעת רשב"ג ודורשי תמורות) הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין אלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים

ואמר

אונקלוס

גבריא במדברא כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוהי: כה ואלין בני ענה דשון ואהליבמה בת ענה: כו ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: כז ואלין בני אצר בלהן וזעון ועקן: כח אלין בני דישן עוץ וארן: כט אלין רברבי חוראי רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: ל רבא דשון רבא אצר רבא דישן אלין רברבי הוראי לרברבניהון בארעא דשעיר:

לא ואלין

וישלח לו

הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו: כה ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה: כו ואלה בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: כז אלה בני אצר בלהן וזעון ועקן: כח אלה בני דישן עוץ וארן: כט אלה אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף ענה: ל אלוף דשן אלוף אצר אלוף דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ שעיר: פ

לא ואלה

תרגום אשכנזי

ימים — — — געפונדען, אלז ער זיינעם פאטער צבעון דיא עזעל ווידעטע. (כה) דיא זעהנע דעס ענה וואַרען: דישון, אונד אהליבמה וואַר איינע טאָכטער דעס ענה.
(כו) דיא זעהנע דישון׳ס וואַרען: חמדן, אשבן, יתרן אונד כרן. (כז) דיא זעהנע אצר׳ס וואַרען: בלהן, זעון אונד עקן. (כח) דיא זעהנע דעס דישן וואַרען: עוץ אונד ארן.
(כט) דיזעס זינד דיא שטאַממפירסטן דעס פאָלקעס חורי: שטאַממפירסט לוטן, שטאַממפירסט שובל, שטאַממפירסט צבעון, שטאַממפירסט ענה; (ל) שטאַממפירסט דישון, שטאַממפירסט אצר, שטאַממפירסט דישן; דיזעס זינד דיא שטאַממפירסטען דעס פאָלקעס חורי, נאָך איהרען שטעממען, אים לאַנדע שעיר. (לא)

רש״י

על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולים לעולם ומה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: לא ואלה

באור

ואמר במדבר ברעתו את החמרי׳ כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרכיבם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו [וכן פי׳ רש״י, וכן כתב הראב״ע בשם הגאון שהם פרדי׳, ואמר עוד ופי׳ מצא הרכיב ויהכן להיות מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמ׳ כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי׳ שאמר הכתוב ברעתו את החמרי׳ ואלו היו הימים במחים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמרים עכ״ל, וכ״ת ינ״ע, וצריך לתרגם לפ״ז בל״א (דער דיא מוילעזעלן ערפונדען האט), ואונקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמרים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך (תהלים כ״א ט׳), ולא המציאך ביד דוד (שמואל ב׳ ג׳ ח׳), (ויהי׳ לדעת אונקלוס ימים במקום אימים כי ימצא האל״ף שיתחלף ביו״ד כמו תתימרו (ישעי׳ ס״א ו׳), כ״כ הראב״ע (וכל״ל במקום יתימרו), ויתורגם לפ״ז בל״א (דער דאס פאלק ימים איבערוואונדען האט), (ועם שהרמב״ן מפרש כן לפי דעת אונקלוס, נראה שהוא אונקלוס אינו מפרש כן מלת מצ׳ לפי שתרגם, דאשכח, ״ מלשון מציאה, ולא תרגם דנצח), או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון היא. (הרמב״ן), ולפי פירושו זה ת״א דאשכח, ובל״א יתורגם לפ״ז (דער דאז פאלק ימים געפונדען האט), וכ״ת המתרגם האשכנזי מלת מצא כי כן הוא תרגום השרש מצא בכל המקרא מלשון מציאה או ההזמנה או הסיפוק הקרובי׳ ״ בענין אל המציאה, וראיות הרמב״ן מן תמצא ידך, ולא המציאך, אינן מכריעות כאשר אבאר בפי׳ ס׳ תהלים אם יזכני ה׳ לחברו, אבל מלת ימים לא תרגם כלל כי אין בין הפירושים הכרעה מספקת: (כה) ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה, דרך הכתוב לאמר בבנות כן כמו ״ ואת דינה בתו (לקמן מ״ו ט״ו), והוא לפי דעתי להודיע שהיא נקבה ואף שנמנית בכתוב בין הזכרים, ואמר כאן בת ענה ולא אמר בתו, מצאנו רבים כן שבא השם במקום הכנוי כמו ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א׳ א׳ ל״ג), ולא אמר עבדי), וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החרי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החרי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחד יקרא ג״כ דשן כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים כבדת צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החרי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החרי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החרי כי יחשבוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרש של דורשי חמורות כמו שמוזכר במסכ׳ פסחים (דף נ״ד ע״א), ואיננו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל. (הרמב״ן), ואין כן דעת הראב״ע שכתב וז״ל ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה, אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון עכ״ל ור״ל בפסוק שקודם זה ענה בן צבעון, אבל בס׳ היושר כתוב בפירוש, ובני ענה בן שעיר דישון ואהליבמה אחותו, הנה מסכים לפי׳ הרמב״ן שהיא בת ענה בן שעיר, ומסכים עמו ג״כ שבני ענה הם א׳ בן שעיר אחי צבעון וא׳ בן צבעון, אבל לא הזכיר רק אהליבמה אחת, ועם זה יקרא אשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון, ואולי דעתו כי ענה בא אל אשת אחיו צבעון או צבעון אל אשת אחיו ענה ותתיחס לשניהם לאחד כפי האמת ולהב׳ כפי מחשבת האנשים, והיותר נראה בדבריו שהיתה באמת בת צבעון ששכב עם אשת ענה ותקרא בת ענה לפי מחשבת האנשים, ובאמת היתה בת צבעון שילדה ממנו אשת ענה, והיתה אחות דישון מאמו, ולכן עם שבכל מקום נקראת בת ענה לפי סברת האנשים, וכן קורא אותה הכתוב פה, הוא בעל ס׳ היושר שינה פה בפירוש לכתוב היחס האמתי וכתב ואהליבמה אחותו, שלא היתה רק אחות דישון מאמו ולא בת ענה: (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן, הוא דשון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש הירום את הכירות

לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם

עירו

תרגום אשכנזי

(לא) דיזעס אבער זינד דיא קעניגע, וועלכע אים לאנדע אדום רעגירט האַ־בען, עהע נאָך דען קינדערן ישראל איין קעניג רעגירט האט: (לב) אין אדום רעגירטע בלע, זאָהן בעור'ס, אונד זיינע געבורטסשטאַדט

וואַר

אונקלוס

לא וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דֶּאֱדוֹם קֳדָם דִּימְלוֹךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: לב וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם

קרתיה

רש"י

לא ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתיב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליה' מלך (מלכים ב' ח') ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב

מלך

באור

הכירות וגו' ויכל חירם (מלכים א' ז' מ'), והוצרך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע. (הרמב"ן), אבל בס' ד"ה (א' א' מ"א) כתוב ובני דישון חמרן וגו': (לא) ואלה המלכים וגו', כתב הראב"ע יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה כי חשבו כי לפני מלך מלך הוא שאול ולא ידע זאת משה כ"א בנבואה, וע"ש שהוא דעת היצחקי (הוא יצחק בן ישוש הספרדי), ומה שטען עליו, וסוף דבריו והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישרון מלך (דברים ל"ג ה') עכ"ל, וכן כתב הרשב"ם וז"ל לפני מלך מלך, לפני משה שהושיע את ישראל, כל שרי עם וגם קורא מלך כי עד דוד מצאתי ביוסיפון אחרי אלו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה עכ"ל, אבל אין ראייתו מכרחת כי מה ענין אלו המלכים שהם מלכי בני כתים בבקעת כנפניא אצל מלכי אדום בארץ שעיר ואין שמותם כשמותם ולא שנות מלכותם כשנותיהם כי המלך הראשון לבני כתים היה צפו בן אליפז ומלך חמשים שנה ואחריו יאניאום חמשים שנה ואחריו לאטינוס מ"ה שנה ואחריו אביאנוס ל"ח שנה ואחריו לטינוס חמשים שנה כמוזכר ביוסיפון וגם בס' הישר, ומלכי אדום הם אלו הנזכרי' בכתוב בשמותם, גם שנות מלכות כל אחד משונה במספר ההם, גם התחלת מלכות אדום היתה זמן רב קודם התחלת המלכות לבני כתים כי צפו המלך הראשון התחיל למלוך בשנה האחרונה לחושם מלך אדום שהוא המלך השלישי לאדום ובשנת הששים להתחלת מלכותם כפי המבואר בס' הנזכר, אבל האמת כפירושו כי לפני מלך מלך הוא משה, ולשון הרמב"ן ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום, נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה (לעיל כ"ז מ'), כי גברו על בני שעיר החרי ומלכו עליהם בארצם וכו', ולפני מלך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל, אבל לאמר כי אולא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבד (שם): ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים עכ"ל, וגם זה נכון, אבל כולם מתנבאים כי לא פירש בכתוב מתי מלכו וכמה שנים מלכו בכלל וכמה שנים מלך כל אחד בפרט, והראב"ע אמר כי שני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל, ובעל אהל יוסף מפרש דבריו ואמר כי ת' שנה לגלות מצרים התחילו משנולד יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ורז"ל דרשו שיעקב ועשו מתו ביום אחד והנה היו ימי עשו קמ"ז שנה ולא מלכו בניו רק אחר מותו והנה קמ"ז וס' הם ר"ז נחסרו מן ת' ישארו רק קנ"ג מעת שמת עשו עד יציאת מצרים שהוא עד ימי משה כאשר יפרש, ובנות מלכי ישראל שהם מלכי שומרון עלו ר"ן שנה עכ"ל, ואין לחשבון הזה יסוד ועיקר כלל, כי מנין לו שתיכף בשנת מות עשו המליכו מלך עליהם אולי היו עוד חמשים או מאה שנה תחת ממשלת האלופים, ואח"ז לאיזה סבה (שלא נודעה לנו כי לא פורש) הוצרכו להמליך עליהם מלך, והנכון לשמוע בזה אל הסופר הקדמון מבעל המפרשים הנ"ל המאיר עין כל משכיל בכמה דברים סתומים ופסוקים קצרים בתורה, וגם בכמה ספורים שבתורה אשר לא הודיעה בהם רק רמז מועט (להיות שאינם עיקריים אל כוונת התורה) כמו ענין חנוך בן ירד שאמר הכתוב ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה' כ"ד) ולא נזכר בו מיתה רק לקיחת האלהים כלשון הכתוב אצל אליהו הנביא, כי היום ה' לקח את אדניך מעל ראשך (מלכים ב' ב' ג'), ובלי ספק פקודת כל האדם לא נפקד עליו, אך עלתה עליה' במדרגה כאשר קבלו חז"ל והודיעונו בקוצר דבריהם כי עלה בסערה השמימה כאליהו ז"ל כמבואר במדרשים, אך לא הודיעו כל אודותיו, ובעל הספר הזה ספר בארוכה כל אודותיו ומעשיו עד שיספוק כל משכיל כי היה ראוי לכל אותו הכבוד על פי מידותיו ומעשיו, וכן קבלו חז"ל שאברהם הושלך לכבשן האש ע"י נמרוד ואין בזה אפילו רמז במקרא, ובעל הספר הזה ספר דבר זה בארוכה, וכן מענין מלכות משה בארץ כוש ארבעים שנה שסופר בס' הזה בארוכה ומביאו בעל הילקוט וגם יב"ע תרגם כן פסוק על אודות האשה הכושית וגו', לא נזכר בתורה רק רמז קטן על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כשית לקח (במדבר י"ב א'), ומפרשי הפשט בעבור שיאתנו לקבל ספור חדש אשר לא נזכר במקרא עם שזכרוהו חז"ל במדרשים, יתחכמו לפרש ע"פ הפשט הנראה בעיניהם, ונסגר להם הדרך ויבא להם פשט הכתוב לפעמים באופן ממושך וממורט, ולכן ראוי לקבל הספורים ההם (אם אינם מכחישים הדעת הנכונה, או האמונה, או קבלת חז"ל במצוות) בסבר פנים יפות, כאשר האריכותי בזה בפ' בהעלתך בפסוק ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות וגו', ונראה שגם חז"ל נשקפו אל הספר הזה וממנו הוציאו מלין בספורים ההם, אך קיצרו בהם וסמכו עליו, ובהיותו אני הכותב שוקד להסתכל בספר זה, ונפרש במקומות רבים שהם קצי ההבנה, ומפרשי הפשט לא ונאווידו תוכתם בהם ונלאנו אל הקיר, בעבור שנעלם מהם הסיפור שחסר או שקצר הכתוב, וע"פ ספור הספר הזה דברי הכתוב הולך ואור עד נכון היום, ואמרותיו אמרות טהורות בלי לאץ ודוחק כלל, ולכן קרבתיו אלי להיות סמך לבאורי וסעד לפירושי, והנה קצר הכתוב בספורי מלכי אדום ולא זכר כמה שנים מלך כל אחד ומלחמות שנלחם כל אחד מהם ובאיזה מהן נצח או נוצח ועם איזה מלכים נלחמו, כי אינם מענייני התורה, והפרשה הקטנה הזאת לא נכתבה רק להודיע שנתקיימה לעשו ברכת יצחק כמ"ש הרמב"ן ז"ל, אולם בס' הישר הזה סופר בפרטות מתי התחילה מלכותם וע"י איזו סבה בחרו להם מלך ולא התנהגו ע"פ האלופים כמקדם ומדוע הסכימו להמלי' עליהם איש נכרי דוקא, וסבת מלחמתם עם בני שעיר החרי שהיו עיקרי יושבי הארץ ושלהם היתה ומדוע השמידום אחר שנעשו קרוביהם ע"י שהתחתנו עמהם, גם סופר בו שנות מלכות כל אחד ומלחמת כל אחד עם איזה אומות והסבה שנטלה מלכותם ועל ידי מי נטלה, וע"י ספוריו נהם כמה ספקות בתורה ויותרו והכסים יתישרו, כאשר יבוא עוד בביאורי, וכדי שלא לצאת מכוונת החיבור הזה לא אעתיק את דבריו לאריכתם, והרוצה לעמוד עליהם יעיין בספר ההוא כי הוא מצוי ביד כל אדם וימצא מרגוע לנפשו, והנה על פי הספורים הנזכרים שם מלכו כל המלכים האלה רל"ה שנה, ולפני מלך מלך לבני ישראל פירושו לפני משה, ואף שהדר האחרון מלך בימי משה ועוד חמש שנים אחריו, מ"מ הואיל והתחיל למלוך ג' שנים קודם שמלך משה שייך שפיר אשר מלכו לפני, כי מלת מלך תובן לפעמים על התחלת המלוכה ולפעמים על כל שני המלכות כמו ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה (ר"ל התחיל למלוך) וארבעים ואחת שנה מלך בירושלים (ר"ל משך מלכותו) (מלכים א' ט"ו ט'-י'), ורבים כן, ועל כרחנו צריכים אנו לומר כי לפני מלך מלך אין פירושו דוקא על כל שנות מלכותם דהיינו שנטלה המלכות מהם קודם שמלך משה, כי בכתוב מפורש וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום (במדבר כ' י"ד), וזאת היתה אחר מות מרים בשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים ובאותה השנה מת משה והי' אז עדיין מלך באדום: (לב) בלע בן בעור, יב"ע תרגם בלעם בן בעור, וכן הביא הראב"ע בשם הדרש, אבל ימאן מלקבלו בעבור כי בלעם

ארמי

עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ לג וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ לד וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ לה וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ לו וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ לח וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ לט וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תחתיו

אונקלוס

קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָה׃ לג וּמִית בָּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח מִבָּצְרָה׃ לד וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ לה וּמִית חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר בְּדַד דִּקְטַל יַת מִדְיָנָאֵי בַּחֲקַל מוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ עֲוִית׃ לו וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ לז וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דְּעַל פְּרָת׃ לח וּמִית שָׁאוּל וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר׃ לט וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר ומלך

תרגום אשכנזי

וואר דנהבה. (לג) בלע שטארב, אונד אן זיינער שטאטט רעגירטע יובב, זאהן זרח'ס, אויז בצרה. (לד) יובב שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע חושם אויז דעם תימנער לאנדע. (לה) חושם שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע הדד, זאהן בדד'ס, דער אין דען געפילדען מואב'ס דאז פאלק מדין געשלאגען, אונד זיין געבורטסארט וואר עוית. (לו) הדד שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע שמלה אויז משרקה. (לז) שמלה שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע שאול אויז רחובות אם וואססער. (לח) שאול שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע בעל חנן, זאהן עכבור'ס. (לט) בעל חנן, זאהן עכבור'ס, שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע הדר;

רש"י

מלך: לג יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה (ישעיה ל"ד): לה המכה את מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדין שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: לט בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו

באור

ארמי וזה בלע אדומי, וגם לדעת בעל ס' הישר איננו בלעם, אבל איננו אדומי כדברי הראב"ע רק מאפריקה שהיא דנהבה לדעתו והי' מאנשי קיל אנגיאס: ושם עירו, יב"ע תרגם ושום קרתא דבית מלכותיה, וכן תרגם כל ושם עירו שבפרשה זאת, וקרוב לזה פי' מהר"י אברבנאל כי אותו שנאמר בו ושם עירו הי' אדומי, והאחרים שלא נאמר זה בהם היו נכרים, אבל לדעת בעל ס' הישר אין הפרש בזה רק כולם היו נכרים כי לא המליכו עליהם איש מאחיהם, ופי' ושם עירו, עיר מולדתו, וכן מתורגם בל"א: דנהבה, היא אפריקה. (מס' הישר): (לג) יובב בן זרח מבצרה, בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל בצרה ועל קריות ועל כל ערי ארץ מואב וגו' (ירמי' מ"ח כ"ד), ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעיה ל"ד ו'): (רש"י), והוא מדרש חז"ל בב"ר ובפסיקתא, ואין כן דעת הרמב"ן כי כתב וז"ל ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו (עבדיה א' ט'), וכולם כך היה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל עכ"ל, ומספור בעל ס' הישר נראה כי יובב הי' מאנשי בני קדם ומארץ בצרה, ואולי היתה בצרה מחוז ממחוזות ארץ הקדם, או אולי הי' מחיל בני קדם ונשכר לאדום מלחמותם, ולא הי' מארצם רק מבצרה אשר למואב או אשר לאדום, כי לדעתי ב' ערים או מחוזות היו הנקראות בצרה, אחת בארץ אדום ואחת בארץ מואב: (לד) מארץ התימני, אונקלוס ויב"ע תרגמו מארע דרומא, עשאו המלה משרש ימין כי דרום נקרא ימין כמ"ש צפון וימין אתה בראתם (תהלי' פ"ט י"ג), ותי"ו תימן מאותיות האמנתי"ו הנוספות בשמות, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ימן, אבל לי נראה שהוא מחוז או חלק מדינה מארץ אדום הנקראת כן ע"ש תימן בנו בכורו של אליפז, והיו אנשים גבורים לכן אמר וחתו גבוריך תימן, וכן פי' הרד"ק והראב"ע בפירושם על פסוק זה (עבדי' א' ט'), וכ"ה דעת הרמב"ן, וכן נראה מספר הישר, ומורה על זה לדעתי הה"א שנראה והיו"ד שבסוף שכן ליחס הארץ אל האיש הנקראת על שמו כמו קרית הארבע (לעיל ל"ה כ"ז), ארץ המגוג (יחזקאל ל"ח ב'), ואף שלדעת בעל ס' הישר לא המליכו עליהם מלך מאחיהם, אולי הי' חושם זה איש נכרי ובא לגור שם או אבותיו באו שמה והוא נולד שם ולא הי' ממשפחתם, ובראותם חכמתו או גבורתו בחרוהו למלך עליהם: (לה) המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל. (רש"י), ולפי דברי בעל ספר הישר שזכרתי נהפוך הוא שאדום בא על מואב להלחם עמהם ונקם מואב מאת מדין לבוא לעזרם וכבואם שם עזבו את מדין להלחם והמה נמלטו אחד אחד ממערכת המלחמה, ודבר זה סבב את השנאה ביניהם כל הימים. (מס' הישר): (לז) מרחבות הנהר, אונקלוס ויב"ע תרגמו, דעל פרת, וכל נהר סתם שבמקרא ונפרט הנה בה"א הידיעה תרגמו כן, כי שם הידיעה על הנהר הנזכר בתחלת התורה והנהר הרביעי הוא פרת (לעיל ב' י"ד), ובספר הישר אמר וישלחו בני עשו פתורה אשר על הנהר וגו', ונראה שעיר פתור היא רחובות: (לח) בעל חנן בן עכבור, היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת, ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואחרי כן מלך. (הרמב"ן): (לט) הדר, בס' הישר סופר שהי' מארץ אדום, ואולי גם הוא הי' גר שם או נולד שם אבל לא הי' ממשפחתם, או אולי עברו על שבועתם: ושם אשתו וגו', כאמר במלך האחרון

תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ * מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת׃ מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ מב אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ מג אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה ׀ אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ

א וישב

אונקלוס

ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת מצרף דהבא: מ ואלין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת: מא רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון: מב רבא קנז רבא תימן רבא מבצר: מג רבא מגדיאל רבא עירם אלין רברבי אדום למותבניהון בארע אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי:

א ויתיב

תרגום אשכנזי

הדר; זיין געבורטסאָרטוואר פעו, אונד זיינע פרויא היס מהיטבאל, טאָכטער מטרד'ס, טאָכטער מי זהב'ס. (מ) דיזעס זינד דיא נאמען דער שטאַממפירסטען עשו'ס, נאך איהרען געשלעכטערן, וואָהנפלעצצען אונד בענעננונגען: שטאַממפירסט תמנע, שטאַממפירסט עלוה, שטאַממפירסט יתת; (מא) שטאַממפירסט אהליבמה, שטאַממפירסט אלה, שטאַממפירסט פינון; (מב) שטאַממפירסט קנז, שטאַממפירסט תימן, שטאַממפירסט מבצר; (מג) שטאַממפירסט מגדיאל, שטאַממפירסט עירם; דיזעס זינד דיא שטאַממפירסטען אדום'ס, נאך איהרען בעזיצצונגען אין איהרעם ערבלאַנדע, דערזעלבע עשו איזט דער שטאַממפאַטער דעס פאָלקעס אדום.

(א) יעקב

רש"י

בעיניו לכלום: מ ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': מג מגדיאל. היא רומי:

א וישב

באור

האחרון שם אשתו ולא נאמר כן בשאר המלכים, לפי שהיה אחיו עשיר גדול עד שבעבור זה נקרא מי זהב, שהיה הזהב בביתו כמים, ומפני שבטח בו המלך ההוא נפסקה מלכותו, ולא היה בהם עוד מלך. (מהר"י אברבנאל), וכן תרגם יב"ע והירושלמי שמתחלה הי' איש עני יגע לפרנסתו וכשהעשיר אחרי כן אמר מי זהב ומי כסף ולא הי' מחשיבו לכלום, וכן פי' רש"י מלות בת מי זהב, והוא מב"ר, ורב סעדיה גאון פי' צורף זהב, וכן ת"א בת מצרף דהבא, וכ"ת הירושלמי, אבל לפי פשוטו כך היה שמו וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש מי, וכן מתורגם בל"א, וענין בת מטרד בת מי זהב יתפרש כמו בת ענה בת צבעון, עיין מ"ש למעלה, אוהי' מטרד שם אביה ומי זהב שם אמה או להפך, כן פי' הראב"ע: והנה לא נזכר פה ומיתת הדר ובד"ה (א' א' נ"א) נאמר וימת הדר, והנה על פי פשוטו נכון הוא כי בימי משה עדיין לא מת כאשר סופר בספר הישר שאחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנוס מלך בני כתים ויהרגהו, אולם בספר הזוהר דרש על זה ועל הפרשה הקטנ' הזאת בכללה דברי' נוראים ונשגבים עד אין חקר, והם מסוד ה' ליראיו: (מ) ואלה שמות אלופי עשו, שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרי' למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (רש"י), אבל לפי מה שכתבתי בשם ס' הישר שלא מת הדר עד אחר ה' שנים אחרי מות משה, ונוכרח לומר לפ"ז שמשה כתב זאת ע"פ נבואה מה שיהי' אחר מותו, ורחוק הוא על פי הפשט, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, וז"ל ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם עכ"ל, ולזה בחר לו הרמב"ן ז"ל דרך אחר, וגם הוא זר ורחוק לפי פשטות הכתוב, ע"ש, ולהראב"ע והרשב"ם והר"י אברבנאל לכל אחד מהגדולי' דרך מיוחד וכלם כמתנבאים בפירוש הפרשה הקטנה הזאת כי מי הוא זה אשר יתפאר לאמר באתי אל מרכז האמת בספורים הקדומים אשר קיצר בהם הכתוב ואין מבוא לשכל בהם לדעת הדברים שעברו, והקבל' עיקרית בהם, והסופר היותר קדמון נאמן בהם יותר מן המשכיל האחרון כי הקבל' תתמעט דור אחר דור לסבת השכחה המצויה, ולכן אנכי בבאורי זה בחרתי בסיפורי ספר הישר אשר חובר מסופר קדמון מאד, (ובהקדמ' אי"ה אגיד דעתי בו) מכל מפרשי התורה, וגם פה יתבא' לנו על ידו הפרשה הקטנה הזאת בלי לאץ ודוחק כלל, כי הנה בכתוב לא סופר שהיו בנים לכל בני עשו, רק לאליפז בן עדה ו' בנים, תימן אומר צפו וגעתם וקנז ועמלק, ולרעואל בן בשמת ד' בנים, נחת וזרח שמה ומזה, אבל לא לג' בני אהליבמה, יעוש יעלם וקרח, וגם' הישר סופר שאלו האלופים שבסוף הפרשה היו בניהם, וז"ל ובני יעוש תמנע עלוה יתת: ובני יעלם אלה ופינן וקנז: ובני קרח תימן מבצר מגדיאל עירם עכ"ל, והשמיט אהליבמה הנזכ' בסוף הפרשה: אולי שגגת המעתיק או המדפיס היא: ולבאר מדוע לא נזכרו בכתוב למעלה בין בני בניו של עשו, אחר שהזכיר בני אליפז ובני רעואל, גם שנוי הלשון שהזכיר למעלה בבני אליפז ורעואל אלופים סתם, ופה אמר אלופי עשו למשפחתם למקמתם, למשבתם בארץ אחזתם, מצורף לזה הערת הרשב"ם שבד"ה לא נזכרו האלופים הראשונים כלל, רק אלו שבסוף הפרשה, לכן אומר לי כי יבואר הכל על נכון ע"פ סיפורי הס' הנזכר, ט לדבריו כפי מה שהעתקתי למעלה (בפסוק ב'), היתה אהליבמה אחרונה מכולם, כי את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה (ומתה בהיותו בן פ"ב שנה בלי בנים זכרים, רק ב' בנות היו לה), ובהיותו בן ס"ג שנה לקח את בשמת בת אילון (והסב את שמה עדה), וילדה לו את אליפז בהיותו בן ס"ה שנים, ובהיותו בן ע"א שנה לקח את מחלת בת ישמעאל (היא בשמת) וילדה לו את רעואל בהיותו בן פ' שנה, ובהיותו בן פ"ג שנה לקח את אהליבמה וילדה לו ג' בנים יעוש ויעלם וקרח, ולא הזכיר באיזה זמן נולדו לו, ואולי אחר כמה שנים, ויהי' איך שיהי' היו צעירים לימים מן אליפז ורעואל, והנה מספור הנ"ל ומספורים אחרים הנזכרי' בספר ההוא, שלא העתקתי אותם לאהבת הקצור, תראה כי מעת שמת יצחק (שאז קבע עשו דירתו בארץ שעיר שלא לשוב עוד לארץ כנען) עד מלחמתו עם בני יעקב לא עברו רק כ"ז שנה, ולפי משמעות פשוטו של מקרא, לא נולדו לו בארץ כנען רק חמשה בניו, אבל בני בניו לא נולדו עד אחרי בואו לשבת בארץ שעיר, כמ"ש אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען, ויקח עשו את נשיו, ואת בניו וגו' וילך אל ארץ וגו', וישב עשו בהר שעיר וגו', ואלה תולדת עשו אבי אדום בהר שעיר,

ומונה

סדר וישב

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ב אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־ בני

אונקלוס

לז א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ב אִלֵּין תּוֹלְדַת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוּהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בני

תרגום אשכנזי

לז (א) יעקב אבער בעזעצטע זיך אין דעם לאנדע, וואו זיין פאטער זיך אויפגעהאלטען נעמליך אים לאנדע כנען. (ב) היר פאלגט דיא געשלעכטספאלגע יעקב'ס: יוסף, אין איינעם אלטער פאן זיבענצעהן יאהרען, היטעטע מיט זיינען ברידערן דאז קליינע פיה, אונד גינג אלז קנאבע אום מיט דען זעהנען דער בלהה אונר

רש"י

לז א וישב יעקב. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית: ב אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו'. על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו. ומ"א דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקשים להרגו׃ וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש

באור

ומוכה שם בנים ובני בנים, וכשנתישבו בארץ שעיר הסכימו שה' בני עשו עם בניהם יהיו אלופים לכל משפחותיהם והגלוים עליהם, ולא שיהי' כל א' אלוף ושר על מקום מיוחד, רק שכולם כאחד יהיו שרים על כל ארצם, ינהיגו בעצה' את כל אנשי ארצם, ועת שיצטרכו לפקח על ענין תקון הקבוץ הכללי יתאספו כולם יחד ע"ז, כמנהג אוזה מדינות המפשיות עוד היום כמדינות (האלאנדיא) (שווייץ) ועיר (ווענעציא) ואחרות, ונקראו' (רעפובליקן) והם היו ג"כ שרי צבאותיה' במלחמת' עם בני יעקב, ואולי נפלו כל האלופי' במלחמה ההיא, רק נפו נשאר ונלכד גם הוא ביד יוסף כמו שמופר בספר הנ"ל וביוסיפון לעברים פ"ב, ואחר שנלחמו עם בני שעיר יושבי הארץ מלפנים והרגום כלם וירשו את ארצם, הסכימו להמליך עליה' מלך, ויתכן שהיתה הסבה בזה כי ראו שלא תכון קנינם ולא תחזק ממשלת' כ"א בהיות' מונהגי' תחת מלך אחד, ויתכן שבני אהליבמה להיותם קטנים מאד לא עברו כח עדיין ללכת במלחמ', כי הגדול שבבני בנין, אפי' של אליפז ורעואל הגדולים מבני אהליבמה, לא הגיע לכ"ז שנה, ואולי היו אלו בני יעוש ויעלם וקרח רק בני ה' או ו' שנים, ולכן נשארו שם בחיים, ואחר שהסכימו לתנות מלך עליהם, הסכימו ג"כ שבני בניו של עשו הנשארים בחיים, ישארו אלופים כאשר היו, אך לא להנהיג המדינה כבתחלה, כי לא תהי' רק ע"י המלך, רק למשול על איזה מקומות מיוחדות, זה על עיר אחת או שתים, וזה על אחרת, ועל כן בפ' ראשונה הוזכרו האלופים בני אליפז ורעואל שתם ולא למקומותם, כי לא היו להם מקומות מיוחדים, רק כולם משלו על כל הארץ, ולא נזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי לקטנותם או לא הגיעו עדיין לממשלת האלופים, ובסוף הפרשה אחר מלך מלך באדום לא הוזכרו הראשונים, כי ספו תמו כולם במלחמות, והוזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי נעשו אלופים גם אחר מלך מלך להם ולא למשול עליה', רק להיות חשובים ביחוס, להיות להם אחוזת איזו' ערים, ועל כן נאמר כאן למקומתם, למשבתם בארץ אחוזתם, ולפי שהראשוני' נכרתו טרם מלך מלך ולא ארכה ממשלתם, לכן לא נזכרו בס' ד"ה, משא"כ אלו שהיו אלופים גם אחרי מלך מלך להם, ואולי האריכו ימים, ויתכן ג"כ שהורישו גדולת ממשלתם ועדי אחוזתם גם לבניהם ולבני בניהם אחריהם. לכן הוזכרו בד"ה, ולפ"ז יהי' באור הכתוב בד"ה וימת הדד ויהיו אלופי אדום וגו', וכבר היו אלופי אדום בזמן המלכים, ונמצאו כתובים רבים כמוהו, כמו שפי' הראב"ע בפסוק ויעבר את מעבר יבק (לעיל ל"ב כ"ג) ע"ש, וכמו וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), כמו שפי' רש"י שם, הן אתה קצפת ונחטא (ישעי' ס"ד ד'), וכן פירשו בפ' שלפנינו ואלה שמות אלופי עשו וגו'. בזמן המלכי', ולא כפי' רש"י ז"ל שהיו אלופים אחר שבטלה מלכותם, כמו שכתבתי למעלה, גם לפי המסופר בס' הישר לא הי' להם גם ממשלת האלוף מ מזרע עשו אחר שהרג הדר ע"י אניאנוס מלך בני כתים, רק הוא שם נציבים באדום ויהיו כל בני אדום עבדי' למס עובד לאניאנוס, והו שעור הדברים שפעדתי בפרשה הקטנה הזאת ליישב כל הדוחקים ולהסיר כל הספקות המפליות בה, ע"פ פשוטו של מקרא, כדרכי בבאורי זה, ואם שגיתי, ה' הטוב יכפר: (מג) מגדיאל, זו רומי, לשון רש"י, ולא הבינותי זה כי אם נאמר שיהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפא ואמתני יתירה לא היה כמוה בממלכות, אבל מה שאמרו בפרקי רבי אליעזר וכו' ומגדיאל זו רומי וכו', כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקרים בראשונה רמז לזרעם וכו'. (הרמב"ן), ע"ש שהאריך עוד, ולפי פשוטו הוא שם אחד מהאלופים מזרע עשו שבארץ שעיר. ולפי המסופר בס' הישר הוא בן קרח בן אהליבמה אשת עשו:

לז (א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו, טעמו כי אחר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם נוחרים לגור בארץ הנכחרת ומקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט"ו י"ג), ולא כעשו כי ניעקב לבדו יקרא להם זרע. (הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א (יעקב אבער): (ב) אלה תלדות יעקב, זה לשון הרשב"ם ז"ל, כפי מה שמצאתי בכ"י וזן על קלף שביד המתרגם האשכנזי, (כי בפי' הרשב"ם שנדפס נפלו טעיות רבות מחסרון הבנת המעתיק הראשון שהדפיסו בבערלין, והעתיק מן הרשב"ם שבכ"י הזה, ולא היה בקי באותיו' הישנות ההן, כאשר כתבתי בהקדמת הקונטרס עלים לתרופה שנדפס כבר) אלה תולדת יעקב: ישכילו ויבינו אוהבי שכל, מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט ההגדות וההלכות והדינין על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ועל ידי שלש עשרה מדות של ר' ישמעאל, והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטן של מקראות ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון, וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך כך [illegible] בפשוטן של מקראות, [illegible]

בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים

הוא

אונקלוס

בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת דִּבְּהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן׃ ג וְיִשְׂרָאֵל רְחִים יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַּר חַכִּים

הוא

תרגום אשכנזי

אונד זלפה, דער ווייבער זיינס פאטערס, אללײן יוסף איבערבראכטע איהרעם פאטער אללערלייא איבלע נאכריכטען פאן איהנען. (ג) נון ליבטע ישראל דען יוסף מעהר, אלז אללע זיינע זעהנע, וויל ער איין זאהן זיינעס האהען אלטערס וואר,

אונד

רש"י

נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקב"ה לא דיים לצדיקים מה שמתוקן להם לעה"ב אלא שמבקשים לישב בשלוה בעה"ז: והוא נער • שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה • כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזים אותם והוא מקרבם: דבתם רעה • כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלים אבר מן החי ומזלזלים בבני השפחות לקרותם עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי • ועל דבה שספר עליהם שקורים לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף • ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם • כל לשון דבה פרלדי"ן בלע"ז (בל"א גוטע רעדע אדער רעדע) כל מה שהיה יכול לספר בהם רעה היה מספר: דבה • לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז'): ג. בן זקונים • שנולד לו לעת זקנתו ואו"ת בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו • ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים • לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר

והמנון

באור

במסכת שבת הונא בר תמני סרי שנין וגרסינן כול' תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל בר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום, ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים אלה תלדות יעקב, אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב, והנה זה הכלל הוא, כי כל אלה תולדת האמור בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים, כאשר פירשתי באלה תולדת נח, למעלה בפרשת בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת (לעיל ה' ל"ב), ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן, ואחרי כן מפרש אלה תולדת נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היו לו וזכה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובנאתם ויולדו להם בנים אחר המבול (שם י' א') עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב ומאלה נפרדו וגו' (שם ל"ב), וכן בעשו בפרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' (שם ל"ו ו'), וישב לו בהר שעיר וכל הפרשה, וכתיב ואלה תלדו' עשו אבי אדום בהר שעיר (שם ט'), וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו (ר"ל מה שהולידו בני עשו): וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר, כן ביעקב למעלה כתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' (שם ל"ה כ"ב), ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם, ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו' (שם כ"ו וכ"ז), הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו, ועתה כותב אלה תלדות יעקב, בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו כילד יוסף בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיו לו בנים בכזיב ובעדלם שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים, וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' (דברים י' כ"ב) עכ"ל: בן שבע עשרה שנה, להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו') • (הרשב"ם): היה רעה את אחיו בצאן, לשון הרשב"ם בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות: והוא נער את בני בלהה וגו', נערותו ורגילותו ושעשועיו היו עם בני בלהה ועם בני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו, עם אחיו רועה, ובשמחת נערותו היה גדל מהם ורגיל עם בני השפחות כמו נער, כדכתיב כי נער ישראל (הושע י"א א'), וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב' ב' י"ד), הולך ומונה כל מיני עניינים שגרמו לשנוא אותו, וגם ויבא יוסף את דבתם רעה, את דבתם של אחיו רעה, כמדרש אגדה לפי פירושי שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחו' אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם, כשטנים אחרי' לא עמדו על העיקר עכ"ל הרשב"ם, וא"כ היו בני השפחות אוהביו, וכן פי' רש"י, אבל לדעת רבותינו בב"ר על כולם היה מוציא הדבה, וכן נראה מהכתוב שכלם הסכימו במכירתו, שאל"כ מדוע לא הצילוהו בני השפחות, ולהרמב"ן בזה דרכים אחרים, לא שכלם לא יסכימו עם סדר הנחת הטעמים כמבואר למבין, ולסוף העלה שהנכון כמו שתרגם אונקלוס, והוא נער והוא מרבי, יאמר כי בהיותו נער הי' תמיד עם בני השפחות, הם גדלוהו כאב ולהם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות, והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם, ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים, ואחר כן אמר כי אביו אהבו, ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם, ויקנאו בו וישנאוהו, כמצא שנוא שכלם, בני הגבירות יקנאו בו בעבו' שאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו, ובני השפחו' אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו אותו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם: וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא, ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה, ומביא דבה הוא אשר ירצה יגיד (אף שיאמר אמת), אבל ומוציא דבה הוא כסיל (משלי י' י"ח), האומר שקר [ודבר מגונה כמו ויציאו דבת הארץ (במדב' י"ג ל"ב)] • ועל דרך הפשט אינגו קשה שיקראנו נער והי' בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ונצטרך להיות עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (ד"ה ב' י"ג ז'), והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו, וכן השלום לנער לאבשלום (שמואל ב' י"ח ל"ב), ובנימין בררתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער כמה פעמים (מדברי הרמב"ן ז"ל), וכ"ת המתרגם האשכנזי: נשי אביו, כי נשיו היו שלקחם לנשים [כמו שכתוב בכל אחת מהן לאשה (לעיל ל' ד' ו' ט')], ולא יקרא אותן הכתו' שפחות רק בהיותו עם רחל ולאה שהן גבירות להן וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן (שם ל"ג ב'), לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן, וכן וישכב את בלהה פילגש אביו (שם ל"ה כ"ב), שאלו היתה גברת לא יעשה כן, ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחן לנשים, כ"כ הרמב"ן, וכבר הזכרנו למעלה שהנראה שגם הפלגש תקרא אשה: דבתם, כל לשון דבה פרל"רין בלע"ז [ובל"א (גערעדע או רעדע), וברש"י כ"י מצאתי כאן ובפ' שלח לך (במדבר י"ד ל"ז), לעז של דבה פלודיי"ן, והוא פלעדאי"ע ובל"א (פארטראג)], כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר, דבה, לשון דובב שפתי ישנים (ש"ה ז' י') • (רש"י), ושרשו דבב ודגש הבי"ת יורה על חסרון ני"ת עי"ן הפעל: (ג) וישראל אהב וגו', כל זה גרם הקנאה• הרשב"ם: אהב את יוסף, יותר מכל בניו: כי בן זקנים הוא לו, שהולידו לזקוניו

והוא

הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ס ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר אֶל־

אביו

אונקלוס

הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי׃ ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחִים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבָן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם׃ ה וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְּעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית׃ ז וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרִין בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִי וְאַף אִזְדְּקִיפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לֶאֱסָרְתִי׃ ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד כְּנוֹ יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָמוֹהִי׃ ט וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי׃ י וְאִשְׁתָּעֵי

לאבוהי

תרגום אשכנזי

אונד מאכטע איהם איינען בונטען ראָק. (ד) אלז דיא ברידער זאהען, דאס איהר פאַטער איהן מעהר ליבטע, אלז אללע זיינע ברידער, האסטען זיא איהן, אונד קאָננטען ניכט פריינדליך מיט איהם שפרעכען. (ה) איינסט האטטע יוסף איינען טרוים, דיזען ערצעהלטע ער זיינען ברידערן, דא האסטען זיא איהן נור דעסטאָ מעהר. (ו) ער שפראַך נעמליך צו איהנען: „הערעט דאָך דען טרוים, וועלכען איך געטריימט האַבע! (ז) עז וואַר אלז ווען וויר גארבען בענדען אויף דעם פעלדע, אונד אלז ווען מיינע גארבע זיך אויפריכטעטע אונד שטעהען בליב, אייערע גארבען אבער זיך הערום שטעללטען אונד זיך צו מיינער גארבע ביקטען.“ (ח) דא שפראַכען זיינע ברידער צו איהם: „דענקסט דוא עטוואַ אונז, אלז קעניג, צו רעגירן? אָדער אונז צו בעהערשען?“ זיא האַסטען איהן אלזאָ נור דעסטאַ מעהר איבער זיינע טריימע אונד איבער זיינע רעדען. (ט) ער האטטע נאָך איינען טרוים, אונד ערצעהלטע איהן זיינען ברידערן, שפראַך נעמליך: „זיהע! איך האַבע נאָך איינען טרוים געהאַבט, עז וואַר אלז ווען דיא זאָננע, דער מאָנד אונד אייליף שטערנע זיך פאַר מיר ביקטען.“ (י) דיזעם ערצעהלטע ער זיינעם

פאַטער

רש"י

ואמנון ומ"א ע"ש צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרי' ולישמעאלים ולמדנים: ד ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: ז מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו (תהלים קכ"ו) וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: ח ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: י ויספר

אל

באור

והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו וילד זקני' קטן (לקמן מ"ד כ'), וכן פי' הרשב"ם ז"ל בן זקונים, כי אחרון היה לו י"א בנים, אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן מרובה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאהבו עכ"ל, והרמב"ן כתב על הפירוש הזה שאינו נכון בעיניו כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים, והנראה כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו, והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא הלך עם הצאן ברעותם במקום רחוק, ואונקלוס שאמר נר חכים, ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים, ותרגם בילד זקנים, בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקנים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו, וזאת כונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד כהם כאלו היה זקן ורב ימים עכ"ד: זקנים, שם בלשון רבים לא יבא ממנו יחיד, ועיין מה שכתבתי בפ וירא (לעיל כ"א ב'): כתנת פסים, לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת (אסתר א' ו'), וכמו כתנת פסים דתמר ואמנון (שמואל ב' י"ג י"ח)· (רש"י), והרד"ק בשרשים שרש פס כתב כתנת פסים, היה מצבעים רבים שכל פס ממנו היה מצבע בפני עצמו ותרגום ככף איש (מלכים א' י"ח מ"ד), כפסת ידא עכ"ל, וכ"ת יב"ע והתרגום הירושלמי פרגוד מצוייר, וכן מתורגם בל"א: (ד) דברו, לדבר עמו: (ה) ויגד, אותו לאחיו: (ז) מאלמים אלמים, כתרגומו מאסרין איסרין, ור"ל אוגדין אגודות ועומרי התבואה, ונמצא השם הזה גם בקבוץ הנקבות כמו נשא אלמתיו (תהלים קכ"ו ו'), כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש אלם,

והנה

אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה: יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר: * יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם: יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי: יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא

ראה

תרגום אשכנזי

פאטער אונד זיינען ברידערן; דער פאטער גאב איהם איי־ נען פערוויז, אונד שפראך: וואז איזט דאז פיר איין טרוים, וועלכען דוא גע־ טריימט האסט? זאלל איך, דיינע מוטטער אונד דיינע ברידער קאממען, אונז פאר דיר צור ערדע צו ביקקען? (יא) דיא ברידער וואור־ דען אייפערזיכטיג אויף איהן, דער פאטער אבער מערק־ טע זיך דיזעס.

(יב) איינסט גינגען זיינע ברידער, איהרעס פאטערס קליינעס פיה צו שכם צו ווידען. (יג) דא שפראך ישראל צו יוסף: ווייַ־ דען דיינע ברידער ניכט צו שכם? קאממע! איך וויל דיך צו איהנען שיקקען; די־ זער אנטוואָרטעטע: איך בין עז צופרידען. (יד) יע־ נער שפראך: געהע דאך הין,

זיהע

אונקלוס

לַאֲבוּהִי וְלַאֲחוּהִי וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא הֲמֵיתֵי נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל אַרְעָא: יא וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אֲחוּהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת פִּתְגָּמָא: יב וַאֲזַלוּ אֲחוּהִי לְמִרְעֵי יָת עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אַחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אִיתָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: יד וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל

כען

רש״י

אל אביו ואל אחיו· ואחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו· לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא· והלא אמך כבר מתה· והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו· ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים· ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבו׳ נבוא וגו׳ כשם שא״א באמך כך השאר בטל: יא שמר את הדבר· היה ממתין ומצפה מתי יבוא וכן שומר אמונים (ישעיה כ״ו)· וכן לא תשמור על חטאתי (איוב י״ד) לא תמתין: יב לרעות את צאן· נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן: יג הנני· לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע״פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: יד מעמק חברון· והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י״ג) אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון

לקיים

באור

והנה הרחיקו עדותם והי׳ להם להביא מפסוק זה, אלמתיכם, אבל לי נראה שאין אלמתיו ואלמתיכם הקבוץ מן אלם, רק מן אלמה, ויאמר בלשון יחיד אלם גם שמה, ומלת אלמתי לעד שהנפרד אלמה ··· בעבור התי״ו שבאה במקום הה״א: קמה אלמתי, נזקפה: וגם נצבה, לעמוד על עמדה בזקיפה: תסבינה, מפעלי הכפל, ודגשות הבי״ת יוכיח: וכתב הרמב״ן ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו, וענין תסבינה, כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו עכ״ל: (ח) המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו, פירש רבי אברהם אבן עזרא כשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה, ומה נכון לפרש כדעת אונקלוס התהי׳ מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתאו׳ לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל· (הרמב״ן): על חלמתיו ועל דבריו, שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהי׳ מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי· הרמב״ן: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו, לאחר שספר אותו אל אחיו חזר וספרו לאביו בפניהם, וספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו הכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו, כ״כ הרמב״ן: ויגער בו אביו, גערה המחוברת עם בי״ת הוא גערה ממש דרך קלון, ובלא בי״ת הוא לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב׳ ג׳), גערת גוים אבדת רשע (תהלים ט׳ ו׳), גערת הוא כפל לשון של אבדת, וכן גער חית קנה (שם ס״ח ל״א), ובעבור שראה בפניהם שהיו שונאים אותו על זה, לכן גער בו לשכך חמתם מעליו: מה החלום הזה אשר חלמת, כמו מה אדם ותדעהו (שם קמ״ד ג׳), כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידנו כי אינם אלא דברים בטלים, או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סלקו (דניאל ב׳ כ״ט), והרהרין על משכבי (שם ד׳ ב׳)· (הרמב״ן): הבוא נבוא אני ואמך, (לשון רש״י), והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבא נבוא וגו׳ כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל עכ״ל, ולפי פשוטו של מקרא גער בו על שהוא חושב בדברים כאלה ומשגיח בהבלי החלומות ואין זה אלא מעשה נערות, וכ״כ הרשב״ם מה החלום הזה וגו׳, אפילו היתה אמך קיימת היה אומר להוכיח: עכ״ל, וכ״ה בס׳ הישר וז״ל התחשוב בלבבך אשר גוי נבוא אני ואמך ואחד עשר אחיך להשתחוות אליך כי תדבר הדברים האלה עכ״ל, הנה לא האשימו רק על אשר הוא מדבר הדברים האלה ומחשבם: (יא) ויקנאו, קנאה היא ומשפטו להדגש: שמר את הדבר, בלבו וכן שמרו עדתיו (תהלים צ״ט ז׳), על הפירוש הנכון· (הר״אב״ע), ובת״א נטר, ויב״ע נטר בלביה, ולשון הרשב״ם ואביו שמר את הדבר, מה צורך לכתוב זה, אלא כשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה (לקמן מ״ה כ״א), אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל, ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים, ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי (שם כ״ח), כי תימה גדולה היה האיך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמצא שער בחלקת צואריו עכ״ל: (יב) וילכו אחיו, לא הי׳ הדבר סמוך אל החלומות, רק הכתוב מספר סוף דבר הקנאה השמורה בלבבם ומה שגרמה, וכן מתורגם בל״א (איינסט גינגען): (יג) הלא אחיך רעים בשכם, במקום סכנה שהרגו אנשי המקום, זה שמעתי מר׳ יוסף קרא חבירנו והנאה לי· (הרשב״ם), וכן כתב יב״ע בתרגומו, ומ״מ יש להפליא מה נתחדש לו עתה ששלח את יוסף לראות שלומם, ומדוע לא מנעם בתחלה מללך לשם, אבל לפי המסופר בספר הישר נכון הוא, כי ז״ל ויהי בהיות בני יעקב רועים בשכם ביום ההוא ויתמהמהו, ויעבור עת האסף כל המקנה ולא באו: וירא יעקב כי התמהמהו בניו בשכם ויאמר יעקב בלבו פן יקומו עליהם אנשי שכם

להלחם

ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה תבקש: טז ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: יח ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: יט ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא:

כ ועתה

אונקלוס

כען חזי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיב לי פתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: טו ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי: טז ואמר ית אחי אנא בעי חוי כען לי איכא אנון רען: יז ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדתן: יח וחזו יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: יט ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתי:

כ וכען

תרגום אשכנזי

זיהע נאך דעם וואהלבע־פינדען דיינער ברידער אונד דער העערדע, אונד ברינגע מיר נאכריכט; ער שיק־טע איהן אב פאן דעם טהא־לע ביי חברון, אונד ער גינג נאך שכם.
(טו) אונטערוועגס פאנד איהן איין מאן, דא ער אויף דעם פעלדע אירדע גינג; דער מאן פראגטע איהן: וואז זוכסט דוא?
(טז) ער שפראך: מיינע ברידער זוכע איך; זאגע מיר דאך, וואו זיא ווידען.
(יז) דער מאן שפראך: זיא זינד פאן היר וועגגע־צאגען, דען איך האבע זיא זאגען הערען: לאסט אונז גען דותן געהען! יוסף גינג זיינען ברידערן נאך, אונד פאנד זיא צו דותן.
(יח) אלז זיא איהן פאן פערנע ערבליקטען, עהע ער נאך צו איהנען הערא־קאם, פאסטען זיא שאן דען בעזען אנשלאג, איהן צו טעדטען. (יט) איינער שפראך צום אנדערן: דארט קעממט דער טריימער הער!

(כ) נון

רש"י

לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר וילך רחבעם שכמה (מלכים א' י"ב): טו וימצאהו איש. זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל (דניאל ט'): יז נסעו מזה. הסיעו עצמם מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: יח ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו:

כ ונראה

באור

להלאה גם על כן יתאחר בואם היום הזה: ויקרא יעקב אל יוסף בנו ויצוהו וגו' עכ"ל: הנני, אעשה כדבריך, והוא לשון ענוה וזריזות, כזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאי' אותו. רש"י: (יד) והשיבני, פירושו והשב לי: מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג כ"ב), אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך (לקמן ע"ו י"ג) (רש"י), והוא מב"ר, אבל לפי פשוטו הי' שוכן בעמק אצל חברון בהר ואצלה עמק לרגלי ההר, וכ"ה בספר הישר: ויבא שכמה, ולא מצאם: וילך יוסף בשדה אשר אצל שכם לראות, אנה פנו אחיו ויתעה בדרך במדבר ולא ידע אנה ילך (מספר הישר), ולכן הוסיף המתרג' האשכנזי ותרגם (אונטערוועגס פאנד), והכתוב קיצר בספור: (טו) וימצאהו איש, לפי פשוטו איש ממש אחד מעוברי דרך, כן פירש הראב"ע וכן ת"א, גברא, וכ"ת המתרגם האשכנזי, אבל חז"ל בתנחומא אמרו איש זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), וכן תרגם יב"ע, ואשכחיה גבריאל בדמות גברא, וכן פירש"י, וגם זה איננו רחוק מן הפשט, כי כן נקרא המלאך איש בפ' וישלח ויאבק איש עמו (שם ל"ב כ"ה), ונאמר אחריו כי שרית עם אלהים (שם כ"ט), כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (שם ל"א), ומפורש ע"י הושע וישר אל מלאך ויוכל (הושע י"ב ה'), וכן סופר בספר הישר וימצאהו מלאך ה' תועה: והנה תעה, וגו', להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם שלא בקשם עד שמצאם ואעפ"י שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשבני דבר. (הרשב"ם): (טז) איפה הם רעים, אם תדע, ומלת איפה נכתבה בה"א על פי המסורת והקבלה, (יז) נסעו מזה, מהמקום הזה: וכן לא היתה בזה קדשה (לקמן ל"ח כ"א) במקום הזה: כי שמעתי אמרים, שמעתי אותם שהיו אומרים, ויתכן שיאמר כשנסעו הרועים מזה, כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך, דבר עמו כמסתיר פניו מן הענין. (הרמב"ן), וכפירושו הראשון ת"א: דתינה, לפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, (רש"י), וכ"כ הרשב"ם לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים (צ"ל במלכים ב' ו' י"ג) היא נזכרת, והנה דתינה כתוב ביו"ד ולהלן בדתן בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו אתו, נתמלאו נכליות וערמומיו' עליו כמו וארור נוכל (מלאכי א' י"ד), בנכליהם אשר נכלו (במדב' כ"ה י"ח), (הרשב"ם) וכן פירש"י והראב"ע, ועניינו המחשבה הרעה הצפונה בלבו והיא ממנה המעשה בערמה ותרגום להרגו בערמה (שמות כ"א י"ד), למקטליה בנכילו, ואונקלוס תרגם וחשיבו ויב"ע תרגם ואתיעטו, תרגמו לפי הכוונה, וכ"ה בס' הישר ויתיעצו עליו להמיתו: אתו, רש"י ז"ל כתב שאותו הוא במקום: אתו, שפירושו עמו, והוא במקום אליו וכוונתו שלא נפרש אותו ממש ככל אותו שבמקרא המורה על הפעול, ואי אפשר לפרש כן כה כי פועל ההתנכלות עומד הוא ואין יוסף הפעול ממנו: ובפרט ההתפעל לא יהי' לעולם יוצא, לכן צריך לפרש שאותו בא על ויתנכלו ואיננו כנוי ממש רק הוא במקום אליו, וכן ת"א עלוהי, ויב"ע עלוי, (יט) ויאמרו איש אל אחיו, בס' הישר כתוב ויאמר שמעון אל אחיו: וכן תרגם יב"ע ואמרו שמעון ולוי דהוו אחין בעיטתא גבר לאחוי: הלזה,

כל

כ וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו: כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ: כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו: * כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו

ויפשיטו

אונקלוס

כ וּכְעַן אִיתוֹ וְנִקְטְלִינֵיהּ וְנִרְמִינֵיהּ בְּחַד מִן גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִּישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מַה יְהֵי בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי: כא וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִינֵיהּ נְפָשׁ: כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא תֵישְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידֵיהוֹן לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוַת אֲבוּהִי: כג וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוַת אֲחוֹהִי

ואשלחו

תרגום אשכנזי

(כ) נון קאממט, ווירוואללען איהן ערשלאגען, אין איינע דער גרובען ווערפען, אונד זאגען, איין ווילדעס טהיער האבע איהן געפרעססען; אלזדען וואללען וויר זעהען, וואז זיינע טריימע זיין ווערדען!

(כא) אלז ראובן עז הערטע, ערראטטעטע — איהן פאן איהרער האנד, שפראך נעמליך: "וויר וואללען איהן ניכט אומס לעבען ברינגען!"

(כב) ראובן שפראך פערנער צו איהנען: "פערגיעססט קיין בלוט! ווערפט איהן ליבער אין דיזע גרובע, דיא אין דער וויסטע איזט, לעגט אבער קיינע האנד אן איהן!" (דיזעס שפראך ער,) אום איהן פאן איהרער האנד צו ערראטטען אונד צו זיינעם פאטער צוריק צו ברינגען.

(כג) אלז נון יוסף צו זיינען ברידערן הינגעקאממען,

צאגען

רש"י

כ ונראה מה יהיו חלומותיו. א"ר יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן. הם אומרי' נהרגהו והכתוב מסיים מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי. ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: כא לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: כב למען הציל אותו. רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם. אמר אני בכור וגדול שבכולם לא יתלה הסרחון אלא בי: כג את כתנתו. זה

חלוק

באור

כל הלזה. כשרואים אותו מרחוק, וכן מי האיש הלזה (לעיל כ"ד ס"ה) (עיין מה שכתבתי עוד שם), כי"ל בלע"ז (ובל"א יענער), אבל הזה כיש"ט בלע"ז (ובל"א דיזער), כמו המן הרע הזה (אסתר ז' ו') כשהוא נקרוב. (הרשב"ם): (כ) לכו ונהרגהו, לשון הזמנת בני אדם, וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכן הבה נא (לקמן ל"ח ט"ז), הבה נתחכמה (שמות א' י'), וכן ראה אנכי נתן לפניכם היום (דברים י"א כ"ו). (הרשב"ם), ועיין מ"ש בפסוק הבה נלבנה (לעיל י"א ג'), ובפסוק לכה נשקה (שם י"ט ל"ב) ובספר עלים לתרופה (הנדפס כבר) בפסוק הבה נתחכמה (שמות א' י'): ונראה מה יהיו חלומותיו, מליצה דרך לעג כראה אחרי מותו אם נשתוה לו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, וכן נראה שהיא דעת האונקלוס וכו"ע: (כא) ויצילהו מידם, שלא נהרג, והוא כלל, ואח"ז פרט ופירש האיך, ויאמר לא נכנו וגו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי (שפראך נעמליך): לא נכנו נפש, לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו. (הראב"ע) וכן פירש"י וכן מתורגם בל"א: (כב) אל תשפכו דם, אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם, והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו, והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרי' אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם (לקמן מ"ב כ"ב), וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם כלימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו. (הרמב"ן), ולי נראה שיתכן שלא השמיט הכתוב גם דבריו הראשונים, ומאמר לא נכנו נפש הוא מאמרו הראשון וירצה בו לא נכנו כלל לא בידי' ולא ע"י גרמא, וכשראה שלא שמעו לו, אז אמר להם אל תשפכו דם השליכו אתו וגו', ולכן חלקם הכתוב לב' מאמרי': אל הבור הזה אשר במדבר, טעמו לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו, וימות מאליו, כן פי' הרמב"ן: תשלחו, לשון הושטה: למען הציל אתו מידם, הכתוב מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו, והיתה כוונתו לבא אח"כ ולהעלותו משם להביאו אל אביו, אמר אני בכור וגדול שבכולם לא יתלה הסרחון אלא בי, ותיבת למען שב על ויאמר שבראש הפסוק, ושעורו ויאמר אליהם ראובן (למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו) אל תשפכו דם וגו': (כג) ויפשיטו, פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו. (הראב"ע), והוכרך לזה בעבור שהקל והכבד משרש זה יוצאים לשני, כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'), מהקל והוא יוצא לשני, לפשט את החללים (ד"ה א' י"ח), יוצא לשני מבנין הכבד, וכן בפסוק והפשיט את העלה (ויקרא א' ו'), כתב כהן או הלוי כלוה אליו, הכוונה שיכול להפשיט ע"י צווי, ואין הכרע לדקדוק הזה, כי מצאנו שרשים שגם הפעיל דומה לבנין הקל אם עומד אם יוצא, ואין הפרש ביניהם רק בקלות וכבדות המלאכה: את כתנתו את כתנת הפסים, אמר את כתנת הפסים אחר שאמר את כתנתו לפי שעליה קנאו בו, ולשון הרשב"ם את כתנת הפסים, יש מפרשי' (כצ"ל ונדפס בשבוש), לא הזכירה לא לרמוז לך שהיא גרמה תחילה השנאה, וזה אינו, אלא לפי שהוא אומר לבסוף וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו, כמו שאמר ויכירה ויאמר כתנת בני לכך הוא מזכירה כאן עכ"ל, והנה רש"י מפרש את כתנתו, זה חלוק, את כתנת הפסים, היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו עכ"ל והוא מב"ר, והוא דרך דרש כי לפי פשוטו הוא רק באור נוסף כי לא אמר ואת כתנת הפסים וכ"ה בס' היושר שלא הפשיטוהו רק מכתנת הפסים, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (רעקבונטען ראק נעמליך), והראב"ע כתב והכתונת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור עכ"ל, אבל מן הכתוב אבל תמר אחות אבשלום, ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (שמואל ב' י"ג י"ח), משמע שאין הכתנת דוקא הדבק לעור, כי אין המעיל המלבוש הדבק לעור, אבל יובן לפי הענין, כי הכתנת שבבגדי כהונה היא הדבק לעור כי המעיל הי' שם מלבוש אחר והכהן לובש אותו על האבנט אשר על הכתנת, ולכן נקרא' כתנת כתם ואיננה נעשה לכבוד רק

לקבל

וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט

אונקלוס

וְאַשְׁלַחוּ יַת יוֹסֵף יַת כִּתּוּנֵיהּ יַת כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי׃ כד וְנַסְבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָא וְגוּבָא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ מַיָּא׃ כה וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקַפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שַׁיְרַת עַרְבָאֵי אָתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וְלֻטוֹס

תרגום אשכנזי

צאָגען זיא איהם זיינען ראָק אויז, דען בונטען ראָק נעמליך, דען ער אן האַטטע, (כד) נאַהמען איהן, אונד וואַרפען איהן אין דיא גרובע; דיא גרובע אבער וואר לעער, אונד קיין וואַססער דאַריננען. (כה) הערנאַך זעצטען זיא זיך, מאַהלצייט צו האַלטען; זיא זאַהען זיך אום, אונד ערבליקטען איינע קאַראַוואַנע (רייזעגעזעללשאַפט) פאָן ישמעאלים, דיא קאַם פאָן גלעד, אונד איהרע קאַמעעלע וואַרען בעלאַדען מיט געווירצע, באַלזאַם אונד לאַטוס;

רש"י

הלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו: כד והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו: כה ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביי' לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת (בל"א געווירצע) וכן ויראם את כל בית נכותה (מלכים ב' כ') מרקחת בשמים וא"ת לשון שעוה: צרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטרת: ולוט. לוטיאה שמו בלשון משנה. ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשטרו"לוזיא במסכת נדה (והוא גדל בארצות החמות בין הדגן. וטוב הוא לרפואה. נקרא

באור

לקבל הזיעה ואיננה נעשה רק מפשתן לבן, אבל השרים לובשים עוד כתונת אחר והיא נעשה לכבוד ונעשה מצבעים שונים גם ממשי לפעמי', והיא איננה נקרא' כתנת סתם רק כתנת פסים ותקרא ג"כ מעיל, והי' לו ליוסף שתי כתנות, אחת הדבק לעור והיא החלוק מפשתן, ואחת העליונה החשובה, ואותה הפשיטוהו, ולא הניחוהו ערום, ולכן יפרש הכתוב את כתנתו את כתנת הפסים, וכדעת המתרגם האשכנזי, ובלי ספק גם דעת יב"ע כן היא שכתנת סתם הוא מלבוש אחר, ואיננו הנקרא כתנת פסים, כי כל כתנת הנאמר בבגדי כהונה מתרגם כיתונא, אבל כתנת פסי' תרג' פרגוד, שהוא איזה מלבוש עליון, ועל פיו תרגם גם המתרגם האשכנזי (ראָק), וגם דעת הב"ר שזכרתי היא שהיה לו שתי כתנות, אך הוא דרש מיותרא דקרא שהפשיטוהו שתיהן, אבל לפי פשוטו של מקרא הוא רק תוספת באור: (כד) והבור, כמו באר אבל באר נחפיר' לבד מבלי בנין אבל הבור בבנין, ובית הסהר נקרא בור לפי שהוא דומה לבור, אסר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), בבית הסוהר, ויריצהו מן הבור (לקמן מ"א י"ב), וכן הקבר, ונמשלתי עם יורדי בור (תהלים כ"ח א')· (רד"ק בשרשים שרש בור): אין בו מים, שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם שאם כן היו מטבעין אותו וממיתין אותו בידים והם אמרו ויד אל תשלחו בו, וידנו אל תהי בו לגרום לו מיתה. (הרשב"ם), וכן כתב הרמב"ן, והוסיף עוד וז"ל וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, לשון רש"י מדברי רז"ל, וא"כ היו נחשים ועקרבים בחורי הבור, או שהיה עמוק ולא ידעו בהם, שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו, וכענין שנ' אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל דיקדמוהי זכו השתכחת לי (דניאל ו' כ"ג), אבל הם לא ידעו בדבר, וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק, וכן כי מת את ה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א' וישעי' ל"ח א'), כלל בשום פנים והכל באור וחזוק עכ"ל: (כה) ארחת ישמעאלים, כמו שת"א, שיירת ערבאי, ולפי שהשיירות הולכות תמיד הארחות והדרכים נקראו הן עצמן על לשון הארחות· (רד"ק בשרשים שרש ארח), וישמעאלים תרגם אונקלוס ויב"ע בכל מקום, ערבאי: נכאת, הראב"ע בשם רבי משה הכהן פי' דבר נחמד וכן ויראם את בית נכתה (ישעי' ל"ט ב'), כי הוא"ו והאל"ף יתחלפו שהם אותיות הנח, ורש"י כתב, כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכתה (מלכים ב' כ' י"ג), מרקחת בשמיו, ואונקלוס תרגם לשון שעוה עכ"ל, וכ"ה בב"ר, והנה לדעת רש"י יהי' נכאת כלל, וצרי ולט פרט אליו, ונראה לי שבעל הטעמים מסכים לפי' רש"י, כי על הרוב כשימצאו שלשה שמות פרטיים רצופים, יהיו השנים הראשוני' מחוברי' כמו ומשח' והומה ומשא (לעיל (כ"ה י"ד), אדם שת אנוש (ד"ה א' א'), אבל אם הראשון הוא כלל ושנים האחרונים פרטו, יהי' הכלל בטעם מפסיק, ״ ״ והפרטים יתחברו, כמו ושב׳ ״ ״ ו אבתי אברהם ויצחק (לקמן מ"ח י"ו), (ועיין מ"ש בפ' תולדות (לעיל כ"ו ה'), בפסוק וישמר משמרתי), וא"כ הואיל והעמיד פה טעם' מפסיק במלת׳ ״נכאת, וחבר מלות וצרי ולט בטעם, יהי' נכאת כלל אל כל מיני בשמים ואח"ז פרט אוז' מיני בשמים הוליכו, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי נכאת (געווירצע): וצרי הבד"י בגוא לבד· ולא נמצא עוד בגוא לבד, כי אם בק"ח ופעם אחת בחולם, ופנג ודבש ושמן וצרי (יחזקאל כ"ז י"ז), אמנם בפי' : הצרי חלוקים המפרשים, הראב"ע פי' בשם רב סעדי' גאון כי הוא הנעשה מצבעים וקמשה ״ עקרים (ור"ל בחור בנמוקיו לס' השרשים כתב בשרש צרה נמו מע' בעקרים), ולדעת יוסף בן גוריון הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים, ורבי ישמעאל אמר (בכריתות דף ו' ע"א) הנוסחא ר' שמעון אומר הצרי איננו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף) שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו ע"כ דברי הראב"ע, וכן הסכים רש"י, אבל מה שאמר שדעת יוסף בן גוריון היא שהוא שמן האילן שהובא מיריחו למצרים, איננו כן, רק שהוא מפרש כן פנג הנאמר ביחזקאל ולא צרי, כי ז"ל בפ' ל"ח מספרו לעברים, וילכו הלוך וביא עד יריחו עיר הריח ויחנו שמה ונקרא שם העיר עיר הריח כי במקום ההוא היה צומח אילן אפרסמון הנקרא בלס"אם אשר ממנו יצא השמן הטוב הנקרא שמן אפרסמון והוא שמן פנג עכ"ל, וכן בב"ר פ' מקץ בפסוק מעט צרי (לקמן מ"ג י"א), אמר, בלסם קטף, וכן מתורגם בל"א (באלזאם), ועיין מה שאכתוב מזה בפסוק קחו מזמרת הארץ וגו' מעט צרי וגו' (לקמן מ"ג י"א): ולט, פירשוהו כי הוא הנקר' בלע"ז קסטאניא"ס, ובבראשית רבה בפ' מקץ (מ"ג י"א) ולט, מסטיכי, והוא פרי גם שרף אילן ששמו (מאסטיכס) או (לענטיסקוס), והר"ר בנימין מוספי' כתב בתוספות הערוך

ערך

וְלֹ֑ט הוֹלְכִ֖ים לְהוֹרִ֥יד מִצְרָֽיְמָה׃ כו וַיֹּ֥אמֶר יְהוּדָ֖ה אֶל־אֶחָ֑יו מַה־בֶּ֗צַע כִּ֤י נַהֲרֹג֙ אֶת־אָחִ֔ינוּ וְכִסִּ֖ינוּ אֶת־דָּמֽוֹ׃ כז לְכ֞וּ וְנִמְכְּרֶ֣נּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִ֗ים וְיָדֵ֙נוּ֙ אַל־תְּהִי־ב֔וֹ כִּֽי־אָחִ֥ינוּ בְשָׂרֵ֖נוּ ה֑וּא וַֽיִּשְׁמְע֖וּ אֶחָֽיו׃ כח וַיַּעַבְר֞וּ אֲנָשִׁ֤ים מִדְיָנִים֙ סֹֽחֲרִ֔ים וַֽיִּמְשְׁכוּ֙ וַיַּֽעֲל֣וּ אֶת־יוֹסֵף֙ מִן־הַבּ֔וֹר וַיִּמְכְּר֧וּ אֶת־יוֹסֵ֛ף לַיִּשְׁמְעֵאלִ֖ים בְּעֶשְׂרִ֣ים כָּ֑סֶף

ויביאו

תרגום אשכנזי

לאַטוס; זיא רייזטען, אום זאָלכעס נאָך מצרים היג אב צו פֿירהרען.

(כו) דאַ שפּראַך יהודה צו זיינען ברידערן: וואַז פֿיר פֿאָרטהייל האַבען וויר, ווען וויר אונזערן ברודער אומברינגען, אונד בעדעקקען זיין בלוט (דאַז הייסט: פֿערהעהלען זיינען טאָד)?

(כז) קאָממט! וויר וואָללען איהן דען ישמעאלים פֿערקויפֿען אונד אונזערע האַנד ניכט אַן איהן לעגען, דאַ ער אונזער ברודער, אונזער פֿלייש איזט; דיא ברידער געהאָרכטען.

(כח) דאַ דיא מעננער, קויפֿלייטע פֿאָן מדין, פֿאָרבייא קאַמען, צאָגען זיא, אונד בראַכטען יוסף הערויף אויז דער גרובע, אונד פֿערקויפֿטען יוסף דען ישמעאלים אום צוואַנציג זילבערשטיקקע;

דיזע

אונקלוס

וּלְטוֹס אָזְלִין לְאַחָתָא לְמִצְרָיִם: כו וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מָה מָמוֹן נִתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי יָת דְּמֵיהּ: כז אִיתוֹ וּנְזַבְּנִינֵיהּ לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵיהּ אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי: כח וַעֲבַרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת יוֹסֵף מִן גּוּבָּא וְזַבִּינוּ יָת יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף

ואיתיאו

באור

ערך לטס, כי תרגום וצרי ולט וקטף ולוטום, פירוש בלשון יוני ורומאי מין עץ גבוה ופריו כמו פול טוב לאכול ולחזק הבטן ואינו גדל בכל הארצות, ויש נטע נקרא בשם זה ובגבעוליו עלים עלין זה כנגד זה ונראה הגבעולים כו' רקים כענפים קטנים ודקים או לבנים או ירוקים ורואים ערב עכ"ל, והנטע ידוע, נקרא (מעלילאַטום), בל"א (שטיינקלעע), וכוונת הכתוב על פרי העץ ששמו כך, וכן תרגם המתרגם האשכנזי (לאַטום), ויש פותרין אותו (לאַדאַנום) והוא שרף אילן (לעדי), וריחו נודף: ורש"י כתב ולט לוטיתא שמו בלשון משנה, ורז"ל פי' שרש עשב ושמו אשטרולוזי"אה במס' נדה עכ"ל, וברש"י כ"י אשטורוזי"אה, והוא מין עשב מר, גדל בארצות החמות בין מיני הדגן, והוא טוב לרפואה, נקרא גם בל"א (אַסטרלוציי), ובלשון רומי (צריסטולוביא): (כו) מה בצע, מה תועלת: וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו, לשון רש"י, וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה, והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנ' ויטמנהו בחול (שמות ב' י"ב), ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו. (הרמב"ן): (כז) וישמעו אחיו, וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו (לעיל כ"ח ז'), נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') מתרגמים נקבל וכל שהיא שמיעת האזן וכו' כלן מתרגמים ושמעו, ושמעת וכו'. (רש"י), ועיין מ"ש בפ' וירא (לעיל כ"א י"ב): (כח) ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וגו', פה יש מבוכה גדולה למפרשי הפשט, הם רש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, כי מתחלה אמר ישמעאלים ואח"ז מדינים, וחזר ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלי' ובסוף הפרשה אמר מדנים, והנה לדעת הראב"ע המדינים יקראו ישמעאלים, וגם הרשב"ם ז"ל כתב כמו זה שמדן ומדין וישמעאלים אחים היו ומדן וישמעאלים אחד הם, והביא הראב"ע ראי' לסברתו מן הכתוב, שאמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם (שופטי' ח' כ"ד), והרמב"ן ז"ל נטה מאמונה זאת, והשיב על דבריו, ואולם גם פי' הרמב"ן ז"ל בזה איננו מחוור אבל יראה הקורא את דבריו שהוא דוחק את עצמו מאוד בבאור הכתובים, מלבד שהוא ז"ל בעצמו הודה שדבריו נגד דברי רבותינו ז"ל, והנה אף שמותר למפרשי הפשט לעזוב דברי חז"ל במדרשי' ולבאר פשוטו של מקרא באופן אחר, מ"מ לא יהי' זה כי אם במקום שאפשר ליישב הכתוב באופן יותר נאות ומסכי' עם טבע הלשון וקשור המאמרי', אך בפסוקי' שלפנינו דעת רז"ל מסכי' יותר בהתרת הספקות כאשר אזכיר: אמרו בב"ר, שנמכר פעמי' רבות, ונחלקו בם רבי יודן ורבי הונא, ר"י אומר ד' פעמי' נמכר, אחיו לישמעאלים, וישמעאלים לסחרים, וסחרי' למדינים, ומדינים למצרים (דרש ר"ה פסים, פוטיפר סחרים ישמעאלים מדינים) ור"ה אמר חמש, מדינים מכרו אותו לדיומסי' של מדינה, בא פוטיפר ולקחו מדימוסיא של מדינה, (יראה לי שאינו רוצה לפרש והמדנים כמו מדינים, ואמר שהוא דימוסיא של מדינה, שהוא שר הממונה על המדינה), וגם בספר הישר נזכר שנמכר פעמי' רבות, וכפי המסופר שם בארוכות בפרטים רבים, יהיו כל ענייני הכתובי' מיוזרי' ומבוארי' הטיב בלי לחץ ודוחק כלל, רק שהכתוב קצר בספורי' כדרכו ברוב, כאשר הודעתיך בכמה מקומות כי לפי הספור ההוא, בטרם באה אליהם ארחת הישמעאלים, עברו אנשי' מדינים ללכת גלעדה ושמעו את קול יוסף מן הבור, וימשכו ויעלו אותו, ובעברם על אחיו, ראו האחים את יוסף ביד המדינים, ורצו להלחם עמהם ולקחת את אחיהם מידם בחוזקה, באמרם שהוא עבדם ומרד בם, והמדינים פחדו מגבורתם, והתרצו לקנותו מהם בעשרי' כסף: וכאשר הלכו משם התנחמו על מקחם, מיראתם אולי גנוב הוא מארץ העברי' ביד בעלי זרוע ההם, עודם מדברי' והנה ארחת הישמעאלים ההולכת מגלעד למצרים הנזכרת באה נגדם, וימכרו המדינים לישמעאלים את יוסף בעשרים הכסף אשר נתנו בו לאחיו, והישמעאלים הורידוהו מצרימה, ויפגעו בם ארבעה אנשי' מבני מדן בן אברהם, וימכרו להם את יוסף בחמשת שקלים, והישמעאלי' באו מצרימה לדרכם, וגם המדנים שבו מצרימה ביום ההוא, וילכו אל פוטיפר למכור לו את העבד הטוב אשר בידם, ופוטיפר בראותו את תארו ומראהו, אמר לא נגנב ולא בן עבד הוא זה ארבע מאות כסף אתן לכם כאשר אמרתם, אם תביאו אלי את מוכרו אליכם, להגיד לי את דרכו, אולי גנוב הוא, וילכו המדנים ויביאו לו את הישמעאלי' אשר מכרוהו אליהם, ויגידו לו לאמר עבד הוא ואנחנו מכרנוהו,

וישמע

רש"י

נקרא גם בל"א אסטר"לוציי): כו מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: כז וישמעו. וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברי' כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו. נעשה ונשמע. מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן. ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות. כולן מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: כח ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה. וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים

למדינים

וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָֽיְמָה: כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָֽיו: ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָֽא: לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּֽם: לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹֽא: לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵֽף: לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו

וישם

וְאַיְתִיאוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם: כט וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָּא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָּא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי: ל וְתָב לְוָת אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי: לא וּנְסִיבוּ יָת כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף וּנְכִיסוּ צְפִיר בַּר עִזֵּי וּטְבַלוּ יָת כִּתּוּנָא בִּדְמָא: לב וְשַׁלַּחוּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיאוּ לְוָת אֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא: לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף: לד וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי

ואסר

דיזע בראכטען יוסף נאך מצרים.

(כט) אלז ראובן צור גרובע צוריק קאם, אונד יוסף ניכט מעהר אין דער גרובע וואר, צעררים ער זיינע קליידער, (ל) קעהרטע צו זיינען ברידערן צוריק, אונד שפראך: =דער קנאבע איזט ניכט דא, איך אבער, וואָ זאָלל איך הין ?=

(לא) זיא נאהמען יוסף'ס ראָק, שלאכטעטען איינען ציגענבאָק, אונד טונקטען דען ראָק אין דאז בלוט, (לב) ליסען דעם בונטען ראָק איהרעם פאטער איבערברינגען אונד זאגען: =דיזעס האבען וויר געפונדען; ערקעננע דאָך אָב עז דיינעם זאָהנעס ראָק זייא, אָדער ניכט.=

(לג) ער ערקאננטע איהן, אונד שפראך: =עז איזט דער ראָק מיינעס זאָהנעס, איין ווילדעס טהיר האט איהן געפרעססען; יוסף איזט צעררעססען וואָרדען.= (לד) יעקב צעררים זיינע קליידער, לעגטע

רש״י

למדינים והמדינים למצרים: כט וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו: ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו: ל אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: לא שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתונת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: לג ויאמר כתנת בני היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקודש סופו שתתגר' בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: לד ומים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים

באור

וישמע פוטיפר את דברי הישמעאלי' ויתן את הכסף אל המדני', והנך רואה שלפי הספורי' הללו יתישרו כל הרכסי' ויותרו כל הספקות הנופלו' בפרשה זו בלעדם, גם חז"ל קבלו שנמכר פעמי' הרבה, אף שלא נזכר בכתוב כי אם שתי פעמים, מאחיו אל הישמעאלים, ומהישמעאלים לפוטיפר, ומה שזכר שפוטיפר לא אבה לקנותו מידם, אם לא יביאו אליו את מוכריו הראשונים גם זה מוזכר בב"ר (פרשה פ"ו סי' ד') ויקנהו פוטיפר, איש מצרי, גבר ערום (ר"ל שאיש מצרי מיותר, אלא שבא להודיע שהי' איש מצרי בחכמתו שהכתוב משבחם בחכמה), ומה הוות ערימותיה, אמר בכל מקום גרמני (פי' איש לבן) מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד: אמר להם הביאו לי ערב, ואין לשון מיד זה אלא ערב, היך מד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו (לקמן מ"ג ט'), על כן אמר מיד הישמעאלים ע"כ, וכן תרגם יב"ע מיד הישמעאלים בערבנותא מן ערבאי: והנה הרשב"ם ז"ל שלא ראה את ספ' הישר הסתכל בעומק פשוטו של מקרא, וכוון אל מקצת הדברים המסופרי' שם, חוץ מהמדנים שחשב גם הוא כי הם המדינים, וכנראה שכן הוא דעת התרגומים, ועיין להלן בפסוק והמדני' מכרו אותו וגו' מה שאפרש שם ע"פ פשוטו של מקרא: (כט) וישב ראובן אל הבור, ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לשמש את אביו, ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו. (רש"י), ודבריו האחרונים הם בב"ר: (ל) ואני אנה אני בא, אנה אברח מצערו של אבא, וכתב הראב"ע הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך עכ"ל, וכבר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים שיוכפל הכנוי לחזק כוונת הענין. ולהורות יותר על שלילת ההפך, ופה יורה על שלילת התרעומת על שאר אחיו, כי בעבור שהוא בכור לא יתלה הסרחון אלא בו, כי ישמעו אליו אחיו הקטנים ממנו, ולז"א ואני (ולא אתם) אנה אני בא, וכן מתורגם בל"א (איך אבער, וואָ זאָלל איך הין ?): (לא) ויטבלו, הטבילה קרוב' לענין הרחיצה, אך הרחיצה היא רק לנקות הדבר והטבילה היא שימת דבר היבש בדבר הלח כולו או מקצתו בין לנקיון בין להפך: הַכֻּתֹּנֶת, זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף, כתנת פסים, כתנת בד, נקוד כְּתֹנֶת (רש"י), ומסתבר כדבריו בעבור שלא נמצא בכל המקרא כֻּתֹּנֶת בנפרד ולא כְּתֹנֶת בסמיכו', ואין כן דעת הרד"ק בשרשים שרש כתן רק שג' משקלים יש לזה השם, א' כֻּתֹּנֶת, ולא ישתנה בכנוים ונרבוי כמו את כֻּתָּנְתּוֹ, וילבשם כֻּתֳּנֹת (ויקרא ח' י"ג), כי המשקלים הדגושים לא תשתנה בהם תנוע' פ"פ, בעבור דגש ע"פ, רק חולם התי"ו נשתנה לק"ח תולדתו, ומשקל ב' כְּתֹנֶת שמצאנוהו בסמיכות, ויהי' הנפרד ג"כ כְּתֹנֶת (אף שלא נמצא, כמלת נְחֹשֶׁת, קְטֹרֶת שנמצאים כן גם בנפרד) ומשקל הג' כֻּתֹּנֶה בעבור שנמצא את הַכֻּתֹּנֹת שש (שמות ל"ט כ"ז), ואיננו סמוך, בעבור הה"א הידועה שבראש, רק שהתיב' מושכת עמה אחרת את הכתנת כתנת שש: (לב) וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם, כמוו או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אות' ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או שלחוה ע"י חברון לבית האחד מהם וכנואם הכניסוה לפני אביה' ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד, אות! לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו,

ויש

וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ רביעי

א ויהי

אונקלוס

וְאַסַּר סַקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין׃ לה וְקָמוּ כָל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחָמוּתֵיהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵיחוֹת עַל בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי׃ לו וּמְדָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא׃

א והוה

תרגום אשכנזי

לעגטע איינען זאַק אום זיינע לענדען, אונד טרויערטע אום זיינען זאָהן לאַנגע צייט. (לה) אללע זיינע זעהנע אונד טעכטער טראַטען אויף, איהן צו טרעסטען, ער וויגערטע זיך אבער, — טרעסטען צו לאַססען, אונד שפראַך: איך ווערדע פילמעהר צו מיינעם זאָהן טרויערנד אין דיא גרופט פאַהרען; אלזאָ בעוויינטע איהן זיין פאַטער. (לו) דיא מדנים פערקויפטען איהן נאַך מצרים, אַן פוטיפר, האָפבעדיענטען דעס פרעה, פירסטען דער לייבוואַכע.

(א) אום

רש״י

למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ ובן ל׳ שנה היה בעמדו לפני פרעה וז׳ שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ״ב שנה כנגד כ״ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם כ׳ שנה שהיה בבית לבן וב׳ שנים בדרך כשחזר מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן וסופי ללקות כנגדן: **לה וכל בנותיו.** ר״י אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום. ר׳ נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: **וימאן להתנחם.** אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזר׳ גזר׳ שישתכח מן הלב ולא על החי. **ארד אל בני.** כמו על בני. והרבה אל משמשין בלשון על. אל שאול ואל בית הדמים (שמואל ב׳ כ״א). אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שם א׳ ד׳): **אבל שאלה.** כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: **ויבך אותו אביו.** יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: **לו הטבחים.** שוחטי בהמות המלך:

א ויהי

באור

ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרע׳ במקומו׳ רבים כדמות שיני חיו׳ מלשון בשלח יעברו (איוב ל״ו י״ב) (וכפ״י ר״ע ספורנו והרד״ק בשרשי׳ שרש שלח גם יש מפרשי׳), וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו. (הרמב״ן): (לג) כתנת בני. היא זו. (רש״י): חיה רעה אכלתהו, כאשר נראה מן הדם שעל הכתנת: טֹרף טֹרף יוסף, מחובר פה המקור, מבנין הקל עם העבר מבנין פעל, כי ראוי להיות הטי״ת בקבוץ ונשתנ׳ לחולם בעבור הרי״ש שאיננה מקבלת דגש כמו ומֹרק ושטף (ויקרא ו׳ כ״א): (לד) שק, השק הוא לבוש צמר או קנור צמר ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה כי בעת הצער והאבל ילבש אדם אותו לאזור, ואפשר שיהיה שרשו שקק והדגש בחסרון יוכיח. (רד״ק בשרשים שרש שק): ימים רבים, כ״ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנא׳ יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים כי בהתודע יוסף אל אחיו אמר כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ״ה ו׳), הרי כ״ב: (לה) וכל בנתיו, הראב״ע והרמב״ן פי׳ בתו ובת בנו, והוצרכו לזה בעבור בנתיו שהוא לשון רבים ולא הי׳ לו רק בת אחת, דינה בת לאה, אבל לא נמצאו לו בנות בנים רק שתים יוכבד בת לוי ושרח בת אשר, והנ׳ יוכבד על דעת חז״ל לא נולד׳ עד בוא יעקב למצרים בהיותו בין החומות, ושרח לדעת אונקלוס בפ׳ פנחס בפסוק ושם בת אשר שרח (במדבר כ״ו מ״ו), לא היתה בתו רק בת אשתו כאשר הביא שם הרמב״ן נוסח ת״א. וגם בת אחת אשר שרח, ולכן כאמר בפ׳ ויגש ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם (לקמן מ״ו י״ז), לכי שלא היתה רק אחתם מן האם ולא בת אשר, וכן כופר בס׳ הישר שהדורה בת אבימאל בן עבר נשאת אשר הביאה עמה מעבר הנהר את שרח בתה, והיתה בת שלש שנים, ותגדל הנערה בבית יעקב ע״ש, והרמב״ן ז״ל כתב בסוף דבריו וז״ל ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן אז במאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו, וכן אמרה נעמי לכלותיה, שבנה בנתי (רות א׳ י״א וי״ב), אל בנתי (שם י״ג), לכי בתי (שם ב׳ ב׳), ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלוא שמעת בתי (שם ח׳), ר״ל שאיננו מאמר שאותה רק יאמר בעז איש נכרי, וקראה בתי דרך חבה) עכ״ל, וזהו דעת ר׳ נחמי׳ בב״ר והיא תסכי׳ לפשוטו של מקרא: כי ארד. לא אנחם אלא ארד על בני אבל שאלה. (הרשב״ם), הנה יפרש מלת כי שאחר שרש מאן בלשון אלא כמו כי שאחר מלת לא, כמ״ש בפ׳ וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י״ח ט״ו), כי ענין מאן הוא בדבור או במעשה ובזה יבדל מפעל לא אבה, כי לא אבה הונח על הרצון והמחשבה, והמאון על הבטוי והמעשה, ויהי׳ כאלו אמר ויאמר לא אנחם, כי אם ארד וגו׳, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אל בני, כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על, אל שאול ואל בית הדמים (שמואל ב׳ כ״א א׳), אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שם א׳ ד׳ כ״א). (רש״י), ועניינו כמו בעבור בני, אבל אונקלוס מתרגם, לברי, וכן יב״ע, לות ברי, מפרשים אל כפשוטו, על דרך ויאסף אל עמיו (לקמן כ״ה ח׳), ועוד רבים, ובלשון זה אמר דוד על הילד אשר מת לו, אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (שמואל ב׳ י״ב כ״ג), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: שאלה, כפשוטו לשון קבר הוא, באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי, וכ״ת יב״ע, לביקבורתא, וכן מתורגם בל״א: ויבך אתו, עניינו עליו: אביו, לפי פשוטו הוא יעקב, והוא כלל שאחר הפרט, ולכן מתורגם בל״א (אַלזאָ בעוויינטע), והרשב״ם כתב ויבך אתו אביו, כלומר זמן מרובה, ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק, אף כי היה יודע שלא נהרג עכ״ל, כי יצחק הי׳ עדיין חי כי לא מת עד אחר וי״ב שנה אחר מכירת יוסף, וכתב רש״י שיצחק הי׳ בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי, וכן תיב״ע על יצחק: (לו) והמדנים, כבר הארכתי בבאור המדנים למעלה בפסוק ויעברו אנשים מדינים וגו׳: אל מצרים, כמו במצרים, וכן ויחר אף בלק אל בלעם (במדבר כ״ד י׳), פי׳ בבלעם, קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפל׳ (לעיל כ״ג י״ט), כמו במערת, ורבים כן: סרים פרעה, הרד״ק בשרשים שרש סרס כתב שהם המסורסים (שלא יתאוו אל אשה), ופוטיפר סרים פרעה היה סרים בנים ולא ברים הגיד לפיכך היתה לו אשה, ויש סרים שעניינו שר וממונה —

והיו

לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף
עוד

לח א וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוָת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵיהּ חִירָה׃ ב וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַאל לְוָתַהּ׃ ג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ עֵר׃ ד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ אוֹנָן׃ ה וְאוֹסֵיפַת
עוד

לח (א) אום דיאזעלבע צייט גינג יהודה פאן זיינען ברידערן הינאב, אונד שלוג זיינע צעלטען אויף בייא איינעם מאן אויז עדולם, דער חירה היס. (ב) יהודה זאהע דא־זעלבסט דיא טאכטער איי־נעם קויפמאננס, דער שוע היס, הייראטהעטע זיא, אונד וואהנטע איהר בייא. (ג) זיא ווארד שוואנגער, געבאר איינען זאהן, דען נעננטע ער: ער. (ד) זיא ווארד אבער־מאלס שוואנגער, אונד געבאר־טע איינען זאהן, דען נענ־טע זיא: אונן. (ה) זיא

רש"י

לח א ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אלו אמרת להשיבו היינו שומעי' לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדולמי. נשתתף עמו: ב כנעני. תגרא: ה והיה בכזיב. שם המקום ואומר אני
ע"ש

באור

והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעי' ל"ט ז'), וכן תרגם יונתן ויהון רברבין, וכן תרגם אונקלוס פוטיפר סריס פרעה, על שני סריסיו (לקמן מ' ב'), סריסי פרעה (שם ז'), רברבין עכ"ל, וכן תרגם פה יב"ע, וכן מתורגם בל"א (האפבעדיהנטען), וכתב ר"א בחור בנמוקיו לס' השרשים (שם), כי לא נמצאו המשרתים נקראים סריסים רק במצרים ובבבל ופרס ומדי כי נאותן הארצות דרך משרתי המלכים הם מסורסים עכ"ל: שר הטבחים, שופטי בהמות המלך, לשון רש"י, וכן וירם הטבח (שמואל א' ט' כ"ד), לרקחות ולטבחות (שם ח' י"ג), אבל יותר קרוב דעת אונקלוס (שתרגם רב קטוליא), בעבור היות בית הסהר בביתו ומכינו טביחה להרגת האנשים, הכינו לבניו מטבח (ישעי' י"ד כ"א); טבחת לא חמלת (איכה ב' כ"א), וראיה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל (דניאל ב' י"ד). (הרמב"ן), וכ"ת יב"ע והירושלמי, רב ספיקלטריא, והוא לשון רומי הממונה על הריגת בני אדם והרד"ק בשרשים פרש טבח הביא כלם תחת ענין אחד שהוא הזביחה קצתם זביחת הבהמו' וקצתם זביחת בני אדם, אבל רבי יונה חלק מהם לענין בישול ובן עזרא המפרש' ודמו אותם ללשון הערב שאומר למבשל הבשר טב"ך והחי"ת בעברי כ"ף בערבי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פירסטען דער לייבוואכע) כי מלפנים הי' מנהג מלכי ארצות ישמעאל וערב (וברבריאה) שהאנשים השומרים ראש המלך היו ג"כ ממונים על הריגת בני אדם מחויבי מיתה, ועם שבכר בטל המנהג הזה בארץ ישמעאל, עדיין הוא נוהג (בברבריאה) אבל קסרי (מאראקקא):

לח (א) ויהי בעת ההוא, בסדר עולם (פרק ב') אמרו כי בעת ההיא כשמעו אחר מכירת יוסף, ובעבור שאין זה העת שנמכר עד בוא יעקב עם שבעים נפשות ביתו (שביניהם נולדו חצרון וחמול בני פרץ בן יהוד' מתמר כלתו) רק כ"ב שנים; לכן אמרו שם החשבון הזה, שנה אחת לשיבורו של ער, הגדיל ער שבע שנים ונשא אשה, הרי שמנה, שנה אחת לער, שנה אחת לאונן שייבם, שנה אחת לשני שמנה בית אביך, שנה אחת לעיבור תאומים ותמת בת שוע, שנה אחת לעבורו של פרץ הגדיל פרץ ז' שנים ונשא אשה, הרי י"ח (הגאון מו' יעב"ץ עמדן ז"ל מגיה שם בפירושו, הרי כ', וכן הוא לפי החשבון), שנה אחת לחצרון, שנה אחת לחמול, וחצרון וחמול ירדו עמו למצרים עכ"ל, והראב"ע יאמין שלקבל החשבון הזה כי רב ענייניו הלאן הזה לומר שנשאו ער ואונן ופרץ בהיות' בני ז' ופרץ הוליד בני' תיכף אחר שנה לנשואיו, כי אמר שאונכנו ראוי להוליד עד שיהיה בן י"ב שנה, ולכן יפרש בעת ההוא, קודם המכיר', וכמוהו משם נסעו הגדגדה וגו', בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' (דברים י' ז' וח'), ושבט הלוי נבחר בשנה השנית, ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים, ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה, והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אתו פרשת ויוסף הורד מצרימה, להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו (שבגם יכרו כדכתיב ויאמן) למעשה אחיו (שהלך אחר יכרו בתמר כדכתיב הנה בא אבות אליך), אלה דבריו, אבל בס' היסר סופר ג"כ שבשנת מכירת יוסף לקח יהודה את אשתו, וגם כל השבטים לקחו נשים אחר מכירתו: וירד יהודה, נאמרו וירד כראה כי מדותן לעדלם הוא ירידה, והדרש ידוע, והראב"ע כתב כי הבא מצד צפון של עולם לדרומו הוא יורד (ור"ל כראה כיורד כי עיקר הישוב הוא מקו השוה לצפון העולם: ויט, מאת אחיו (רש"י), וכ"ת אונקלוס ויב"ע, ופטא, כיויט אהלה (לעיל י"ב ח' ול"ה כ"א), מתרגמים ופרסיה למשכניה, אבל במכלל יופי מפרש ויט עד איש עדלמי, נטה אהלו עם נאהו עד שהלך לעדלם ונתחבר עם זה האיש: (ב) בת איש כנעני, אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו, ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מליקח כנעניות כאשר צוה אביהם יצחק גם אברהם. וכן הזכירו בגמרא במסכת פסחים (דף נ' ע"א) והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בניישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית (לקמן מ"ו י' ושמות ו' ט"ו), כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני, ורבותינו נחלקו בדבר אמרו ר' יהודה אחר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום ר' נחמיה אומר כנעניות היו, ויתכן שלא הקפיד ר' נחמיה כמיוחסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מבני ארץ כנען, אבל היו מן הגרים שהתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על ר' יהודה שלא נשאו אחיותיה' שאותו מן האם אסורה לבני נח (הרמב"ן), וגם הרשב"ם מפרש כנעני תגר ואמר כי מבנות כנען היו נזהרים, וכן פי' רש"י, וכן ת"א ויב"ע, והראב"ע אמר יש אומרי' סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י"ב ח'), ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד (זכריה י"ד כ"א), ועל פיהם תרגם בן המתרגם האשכנזי, ובעבור שהיו יושבי ארץ כנען בעת ההיא ידועי' ומפורסמים בסחורה, והיו סוחרי' את כל הארצות אל איים רבי' בספינותיהם, הושאל שם כנעני על כל תגר: ובפ' ויחי יעקב (לקמן נ' י"ג) כתב רש"י ז"ל וישאו אתו בניו, ולא בני בניו שכך צוום ש יטענו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען, ויהי' זה לפי שאול בן שמעון הנקרא בן הכנענית ואלה בן יהודה היו מבנות כנען, ולכן יוציא את כלם, ולפ"ז שוע כנעני ממש הי', וכן משמע בס' היסר המודיע שמות כל נשי בני יעקב ויחוסן בפרט, אשר לא נזכרו במקרא ולא במדרשי': ובפי הנראה משם היו כל האחי' נזהרי' במצות אביהם שלא לשאת אשה מבנות כנען, חוץ מראובן ויהודה, ושמעון לא נשא את הכנענית לאשה, כי אם להיות שפחה לדינה אחותו, והוליד ממנה את שאול לבד
ויתר

(ה) זיא געבאר ווידערום איינען זאָהן, אונד נעננטע איהן: שלה; ער וואר צו כזיב, אַלז זיא איהן געבאַר. (ו) יהודה נאַהם פיר זיינען עלטעסטען זאָהן — איינע פרויא, דיא היס: תמר. (ז) אַבער ער, יהודה'ס עלטעסטער זאָהן, וואר אין דען אויגען דעס עוויגען מיספעללינ, אונד דער עוויגע ליס איהן שטערבען. (ח) דאַ שפראַך יהודה צו אונן: וואָהנע דער פרויא דיינעס ברודערס בייא, אונד נים זיא צור ברודערעהע, דאַמיט דוא דיינעם ברודער נאַכ־

עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם

זרע

עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִּכְזִיב כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ׃ ו וּנְסֵיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ ז וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וְאַמְתֵּיהּ יְיָ׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוַת אִתַּת אֲחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וַאֲקֵים

זרעא

באור

ויתר בניו הוליד מדינה, ויתכן שלא עבר בזה על מצוות אביו, שלא היתה הקפידא רק על האשה, לא על הפילגש, ולכן לקח אברהם את קטורה, שהיתה מבנות כנען: והכתוב לא זכר דבר מנשי בני יעקב, ובאר רק אשת יהודה וכלתו, ונראה לי שהכוונה בזה על יחוס השלשלת הקדושה, שממנה יצאה מלכות בית דוד ומשיח צדקנו שיבוא ב"ב, ולפי שבימי משה (שלא הי' רק דור רביעי מלוי, והיה בן בנו של קהת שהיה מבאי מצרים, וכן נחשון בן עמינדב נשיא יהודה במדבר הי' רביעי לחצרון שהיו מבאי מצרים) היה הדבר מפורסם שנשא יהודה כנענית, והוליד ממנה בנים, ולא הי' מפורסם שנשא אל תמר שאינה כנענית, כי לא שכב אותה עוד רק בפעם ההיא בפתח עינים על הדרך, כמו שאמר הכתוב ולא יסף עוד לדעתה, (לא הוסיף כדעת רוב המפרשים הפשטנים), לכן בא הכתוב לספר בארוכה שאשתו הראשו' היתה באמת בת איש כנעני כמפורסם אז, והוליד ממנה ג' בנים, וב' מהם מתו בלי זרע ונשאר הג', ולא מהם הוא הזרע המבורך, וספר שהית' זקוקה ליבם, ונתגלגל הדבר שבא יהוד' אליה, ואף שחשבה לזונה, הנה באמת היתה מוטלת עליו או על בנו מצוות יבום (כי אז היתה המצוה לאחד מקרובי משפח' בעלה כמו שהאריך בזה הרמב"ן), וכן אמר יהודה צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני, ר"ל ומוטל עלי חיוב היבום, והולידה ב' בנים צדיקים ע"י מצוות היבום, ואף יהודה לא יסף עוד לדעתה, ומן היבום הזה יצאה המשפחה הקדוש' מלכות בית דוד שיתכונן במהרה בימינו: (ג) ויקרא את שמו ער, יהודה קרא את שמו ער מלשון עוררה את גבורתך (תהלים פ' ג'), ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקש בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניה' על זה כאשר יעבץ שקרא' שמו יעבץ לומ' כי ילדתו בעצב (ד"ה א' ד' ט'), וגם כן עשתה אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאננים (במדבר י"א א'), מה יתאונן אדם חי (איכה ג' ל"ט), כמו בן אוני דרחל (לעיל ל"ה י"ח) ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו (הרמב"ן):
(ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו, כתב רש"י על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהי' לי כמו אכזב (ירמי' ט"ו י"ח), אשר לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח י"א), שאם לא כן מה בא ללמדנו, ודעת הראב"ע שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אתו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם, ור"ע ספורנו כתב שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה הי' אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני אישה בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות עכ"ל: (ו) תמר, לשון ב"ר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה וכתיב ובת איש כהן וגו' לפיכך הוציאוה ותשרף עכ"ל: וכן תרגם פה יב"ע, וגדלה הפליאה כי שם מת בהיות יעקב בן חמשים שנה (והתימה על רש"י שכתב בסוטה (דף י' ע"א), שמשנת ששים ליעקב כלו שנותיו של שם, כי המעיין בחשבון הכתובים יראה שבשנת נ' ליעקב מת שם), ואף אם נאמר שנשא שם אשה אחרת קודם מותו וילדה לו את תמר בשנת מותו, עכ"ז היתה אז קרובה לבת שבעים, ואיך השיאה יהודה לבנו שהי' בן ט' או י' שנים, אבל בס' הישר כתוב תמר בת עילם בן שם, ולפ"ז יתכן שעילם חי גם אחרי שנה כאביו (והי' אז חי עדיין לפי החשבון כשיעיין בכתוב), או קרוב להם וילדה בזקנותו, והיתה אז עדיין רכה בשנים: (ז) רע בעיני ה', כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אתו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה הי' ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה. (רש"י), והוא מגמרא דיבמות (דף ל"ד ע"ב), וכן סובר בס' הישר, ולשון הרמב"ן לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הגזרה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדב' בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו עכ"ל: (ח) ויבם אתה, הראב"ע כת' טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך עכ"ל, כוונתו כי יבם הוא שם עצם פרטי לאחי בעל האשה, והוא הנקר' בלשון משנה גיסו, ולכן יקשה לדעתו לשון ויבם, כי כבר הוא יבם לה גם בהיות אחיו בחיים, לכ"א כי פירושו הראה לה שאתה יבם לה מאז שהיה אחיך חי, וזה בעבות החיוב המוטל עליך להקים זרע לאחיך והיינו שתשלים, והנה לפי דעתו נגזר פעל יִבֵּם מן השם **יבם**, והנה אף שנרא' שגם הרד"ק בשרשי' הסכים עמו בזה, מ"מ לא כן דעתי, אבל אומ' אני כי אחי בעל האשה לא נמצא לו שם פרטי בלשון מקרא וכן לא נמצא שם פרטי לאשת אחיו, רק אחי בעלה נקרא אחי אישה, ואשת אחי האיש נקרא' אשת אחיו, ולכן בפרשת העריות נאמר ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ח י"ו), ולא נאמר ערות יבמתך לא תגלה, רק חז"ל בלשון המשנה קראו לו שם חדש, גיסה, ולא גיסתו, כי לשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד, אבל שם **יבם** הוא שם תאר ונגזר מן הפעל **יִבֵּם**, והפע' הזה לא הונח רק על לקיח' אשת אחיו שמת בלא בנים, לאשה, ואז יש לו תאר יבם ולה יבמת (עם שלא נמצ' הנפרד משם זה לנקב' במקרא, כי נמצא במקרא ג' פעמים יבמתו, וב' פעמים יבמתך, כולם בתי"ו דגושה, ואם הי' הנפרד **יבמה** היתה התי"ו רפוי' בכנוים כמו מן **צְדָקָה**, **צִדְקָתוֹ**, ומן **בְּרָכָה**, **בִּרְכָתִי**), ולא הונח להם התאר הזה רק במקו' שיש יבום והיינו כשמת אחיו בלא בנים, והושאל השם יבמת גם על נשי שני אחים שמתו בלא בנים שנקראו כן על שם בעליהן שכל אחד מהם היה ראוי ליבם אשת אחיו לפי שמת אחיו בלא בנים, ולכן נאמר הנה שבה יבמתך וגו' שובי אחרי יבמתך (רות א' ט"ו), והתאר הזה יש לו גם קודם היבום אחר שמת אחיו בלא בנים:

בעבור

רש"י

ע"ש שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהי' כמו אכזב (ירמיה ט"ו) אשר לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח) שאם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: **ז רע בעיני ה'.** כרעתו של אונן משחית זרעו שנא' באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: **ח והקם זרע.** הבן יקרא ע"ש המת:

ט ושחת

זרע לאחיך: ט וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם־בא אל־אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן־זרע לאחיו: י וירע בעיני יהוה אשר עשה וימת גם־אתו: יא ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית־אביך עד־יגדל שלה בני כי אמר פן־ימות גם־הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה: יב וירבו הימים ותמת בת־שוע

אשת

אונקלוס

זרעא לאחוך: ט וידע אונן ארי לא על שמיה מתקרי זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל אורחיה על ארעא בדיל דלא לקימא זרעא לאחוהי: י ובאיש קדם יי די עבד ואמית אף יתיה: יא ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארי אמר דלמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: יב וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע

אתת

תרגום אשכנזי

נאכקאממען. פערשאפ־פעסט. (ט) נון וואוסטע אונן, דאס דיא נאכקאממען ניכט איהם געהערען ווערדען; וועון ער אלזא זיינעס ברודערס פרויען בייוואהנטע, פערדערבטע ער עז צור ערדע, אום זיינעם ברודער קיינע נאכקאממען צו געבען. (י) וואז ער טהאט, וואר אין דען אויגען דעס עוויגען מיספעלליג; דארום ליס ער אויך איהן שטערבען.

(יא) יהודה שפראך צו זיינער שוויגערטאכטער תמר: בלייבע, אלז וויטטווע, אין דיינעס פאטערס הויז, ביז מיין זאהן שלה ערוואכסען זיין ווירד; דען ער דאכטע זיך: ער קעננטע אויך שטערבען, וויא זיינע ברידער; תמר גינג, אונד בליב אין איהרעס פאטערס הויז. (יג) עז פערפלאססען פיעלע טאגע, דא שטארב דיא טאכטער דעם שוע, יהודה'ס

רש"י

ט ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ: יא כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: יב ויעל על

גוזזי

באור

נענו' הינו' שחל עליו: והקם זרע לאחיך, הבן יקרא על שם המת, לשון רש"י, ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר גם כן יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמ' בבעז וגם את רות המואבי' אשת מחלון קניתי לי לאש' להקי' שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשע' מקומו (רות ד' י') ותקראנה אותו עובד לו מחלון, ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבוא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע, אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם וכבר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שאר הקרוב אליו משפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה, ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר נתנה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפניה איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי נאה הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם וראוי היה שתעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה וזהו ענין בעז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין • (הרמב"ן): (ט) כי לא לו יהיה הזרע, ת"א ארי לא על שמיה מתקרי זרעא, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: אם בא, כאשר בא: ושחת, זרעו ארצה כמו שתרגם אונקלוס ומחבל אורחיה על ארעא, וכ"ת יב"ע, ואמרו חז"ל בב"ר שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ: נתן זרע, חטף קמץ, שכל תיבת מלאפום (ר"ל חלם) שטעמה באות אחרונה ותיבה הסמוכ' לה טעמה באות ראשונ' הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ, וכן ארך אפים וגדל חסד (תהלים קמ"ה ח'), ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמות כ"א י"א), אבל את שלש הערים (במדבר ל"ה י"ד), מלאפום הוא • (הרשב"ם), ומלת נתן היא מקור הבא ע"ד השלמים, ומנהג השרש הזה שלא יבא בו המקור בשלמות רק בנואו מחובר אל הפעל כמו נתון תתן לו (דברים ט"ו י'), אבל בנואו לבדו דרכו לבוא בחסרון שתי הקצוות כמו לא תסף תת כחה לך (לעיל ד' י"ב): (יא) שבי, לשון המתנה ועכבה כמו ימים רבים תשבי לי (הושע ג' ג'), כלומר המתיני באלמנות: בית אביך, בא בחסרון בי"ת השמוש, וענינו בבית אביך כמו הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ח ט"ו), ולשון הרמב"ן וטעם שבי אלמנה בית אביך שתנהגי באלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חוגרת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה ויכנס אותך כי כן המנהג במתיבמות כי היוצא' ותפנ' להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים, ותכס בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש • (הרמב"ן): כי אמר וגו', כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י, ולדעת הרמב"ן ז"ל ידע יהודה שאין על תמר אשם כלל, כי רחוק הוא בעיניו שלא שמע יהוד' כי בניו חטאו לה' וישלחם ביד פשעם, וכת' שהנכון שהיה שלה ראוי ליבם, אבל לא רצה אביו שייב' אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם י"ב שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברוב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו: על גוזזי, פי' אל גוזזי כמו ותתפלל על ה' (שמואל א' א' י'), וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שם ב' י"א), ודומיהם רבים, כן פי' הראב"ע, ולפי דעתי יהי' באורו בחסרון מלה, וענינו ויעל לעמוד על גוזזי צאנו ודרך הכתוב לומר כן על האדון המשגיח על פועליו או על הממונה עליהם, כמו ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים (רות ב' ה'), וכן פי' רש"י ז"ל ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו עכ"ל: ולשון הרמב"ן ויעל על גוזזי צאנו, היה עולה שם תמיד להתנחם בשושים לבו בצאן וישכח רוגזו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד והרבה לו באחד

הימים

אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא

ידע

אונקלוס

אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנַחַם יְהוּדָה וּסְלֵיק אֶל גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְתִמְנָת׃ יג וְאִתְחַוָּא לְתָמָר לְמֵימַר הָא חֲמוּיךְ סָלֵיק לְתִמְנָת לְמֵגַז עָנֵיהּ׃ יד וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא וְאִתַּקְנַת וִיתֵיבַת בְּפָרָשׁוּת עַיְנִין דִּי עַל אוֹרַח תִּמְנָת אֲרֵי חֲזָת אֲרֵי רְבָה שֵׁלָה וְהִיא לָא אִתְיְהֵיבַת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ טו וַחֲזָאַהּ יְהוּדָה וְחַשְׁבַהּ כְּנָפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפַּהָא׃ טז וּסְטָא לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא

ידע

תרגום אשכנזי

יהודה'ס ווייב; אלז יהודה געטרעסטעט ווארד, גינג ער היגויף צו דען שעֿרערן זיינעס קליינען פֿיהעס, ער אונד זיין פֿריינד חירה, — — נאך תמנה.
(יג) דיזעס ווארד דער תמר אנגעזאגט, מאן שפראך: דיין שוויגערפֿאטער רייזט היגויף נאך תמנה, זיין קליינעס פֿיה צו שערען.
(יד) דא לעגטע זיא איהרע וויטטוועןקליידער אב, בעדעקטע זיך מיט איינעם שלייער, פֿערהיללטע זיך, אונד זעצטע זיך אן דער עפֿפֿענטליכען העערשטראסע, וועלכע אויף דעם וועגע נאך תמנה איזט; דען זיא זאהע, דאס שלה ערוואכסען וואר, אונד זיא איהם ניכט צור פֿרויא געגעבען ווארדען.
(טו) יהודה ערבליקטע זיא, אונד הילטע זיא פֿיר איינע הורע, דען זיא האטטע איהר געזיכט בעדעקט. (טז) ער לענקטע צו איהר הין אין דען וועג, אונד שפראך: ערלויבע, דאס איך דיר בייאוואהנע: דען ער וואוסטע ניכט

רש"י

גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: יג עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטים י"ד) בשפוע ההר היתה יושבת עולים לה מכאן ויורדים לה מכאן: יד ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים. בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל העינים מצפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו' לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: טו ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: טז ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטור"ניר בל"א (אויזלענקען): הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגם בלשון נתינה ואף

אותן

באור

הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המל' והיו העניים הולכי' שם והוגד להם טרם עלותו עכ"ל:
(יג) עלה תמנתה, ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטים י"ד א'), ויש מרז"ל שאמרו שני ערים היו בשם תמנה, ויש מהם שאמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה, לפי שהית' יושב' בשפוע ההר עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן, וכן פי' רש"י פה:
(יד) ותכס, פעל יוצא וטעמו ותכס ראשה: בצעיף, הוא כסוי על הראש ויורד על הפנים: ותתעלף, ענין העטוף והכסוי, וכסתה פניה שלא יכירנה יהודה: בפתח עינים, בשער של פרש' דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם, והמפרשו שם עיר טועה, שהרי כתוב לפנינו היא בעינים ואילו היה שם עיר היה לו לומר בעינים הבי"ת חטף (ר"ל שוא), ד' שלא מצינו שיאמר בבית אל בירחו בירושלים. (הרשב"ם), ואין זאת ראיה גמורה כי מעטי' כמכאו גם שמות הערים בפתח המורה על הידיעה או בה"א הידיעה עצמה כמו אנשי העי (יהושע ז' ה'), בקרקר (שופטים ח' י') וישב דוד במרשה (שמואל א' כ"ג י"ח), כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ד ע"ב), (ושלא כדעת הרו"ה בנ"ה תיב' הבוא אות י"ו שלא רבה בסי' הידוע' על שם העי' ואמר שהפתחין הם לסוף המאמר, ונרא' מזרות הזה על זרות אחר, כי על המנהג לא תהי' כשתכות התנועות משוא לפתח או לקמץ כ"א באס"ק, ואין במלות הנ"ל אס"ק, עכ"ז פירושו נכון הוא במלות פתח עינים, וכן פי' רש"י והרד"ק, והראב"ע פי' שם מקום וי"א כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו, אבל אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי' רש"י והרשב"ם, כי ראתה כי גדל שלה וגו', לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים. (רש"י) וידעה שראוי לו ליבמ' אם לא ירצה שבנו ייבמה: (טו) ויחשבה לזונה, לפי שיושבת בפרשת דרכים, כי דרך הזונ' לישב בפתח עיני' כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת לקרא לעברי דרך וגו' (משלי ט' י"ד וט"ו) וכו', ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה, והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו הוא, והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בצעיף תכסה קצת הפנים ומסקרת בעינים ובשפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם עם הקרובים תכסינה פניהן וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובזונם לעיר לא נודעו (הרמב"ן): (טז) ויט אליה אל הדרך, מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דישטורני"ר (רש"י), ובל"א (אויזלענקען): הבה נא, הכיני עצמך ודעתך לכך, כל לשון הבה לשון הזמנה היא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף זו תן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם. (רש"י) וככר באתי היטב ענין הזרש הזה בס'

בס'

ידע כי כלתו הוא ותאמר מה־תתן־לי כי תבוא אלי: יז ויאמר אנכי אשלח גדי־עזים מן־הצאן ותאמר אם־תתן ערבון עד שלחך: יח ויאמר מה הערבון אשר אתן־לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן־לה ויבא אליה ותהר לו: יט ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה: כ וישלח יהודה את־גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מצאה: כא וישאל את־אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על־הדרך ויאמרו לא־היתה בזה קדשה: כב וישב אל־יהודה ויאמר

לא

אונקלוס

ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארי תיעול לותי: יז ואמר אנא אשלח גדיא בר עיזי מן ענא ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח: יח ואמר מה משכונא דאתן לך ואמרת עיזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך ויהב לה ועאל לותה ועדיאת ליה: יט וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: כ ושדר יהודה ית גדיא בר עיזי ביד רחמיה עדולמאה למסב משכונא מידא דאתתא ולא אשכחה: כא ושאיל ית אנשי אתרה למימר אן מקדשתא היא בעינין על אורחא ואמרו לית הכא מקדשתא: כב ותב לות יהודה ואמר

לא

תרגום אשכנזי

ניכט, דאס זיא זיינע שנור זייא; זיא שפראך: ״וואז וויללסט דוא מיר געבען, ווען דוא מיר בייאוואהנסט?״ (יז) ער שפראך: ״איך וויל איינען ציגענבאק פאן דער העערדע זענדען; ״ זיא אנט־ווארטעטע: ״ווען דוא פפאנד געבען וויללסט, ביז דוא זענדעסט.״ (יח) ער שפראך: ״וואז פיר איין פפאנד זאלל איך דיר געבען?״ זיא אנט־ווארטעטע: ״דיינען פעט־שאפטרינג, דיין טוך אונד דען שטאב, דען דוא אין דער האנד האסט;״ ער גאב עז איהר, וואהנטע איהר בייא, אונד זיא ווארד פאן איהם שוואנגער. (יט) זיא מאכטע זיך אויף, גינג דא־פאן, לעגטע איהרען שלייער אב, אונד צאג ווידער איהרע וויטטווענקליידער אן. (כ) יהודה שיקטע דען ציגענבאק דורך זיינען פריינד, דען עדולמיר, דאז פפאנד פאן דער האנד דער פרויא אבצוהאלען, ער פאנד זיא אבער ניכט. (כא) ער פראגטע דיא לייטע איהרער שטאדט, אונד שפראך: ״וואו איזט דיא בייא־שלעפערין? זיא זאס זאנסט אם עפפענטליכען פלאצצע, אם וועגע;״ זיא אנטווארטעטען: ״אין דיזער געגענד וואר קיינע בייא־שלעפערין.״ (כב) ער קעהרטע צו יהודה צוריק, אונד שפראך: ״איך

רש״י

אותן של הזונה קרוני' ללשון נתינה הם: יז ערבון. משכון: יח חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורי' כיוצא בו לדיקים כיוצא בו: כא הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות:

כג תקח

באור

בס' עלים לתרופ' בפסוק הבה נתחכמה לו (שמות א' י'), ובפסוק הבה נלבנה (לעיל י"א ג') ' ובפרשה זו בפסוק ועתה לכו ונהרגהו (לעיל ל"ז כ'): (יז) אם תתן ערבון, אז אתרצה: ערבון, משכון: עד שלחך, רפי שתשלח שלוחך להביא הגדי, וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה (לעיל ל"ב י"ט), הנה שלחתי הגדי הזה (להלן בפרשה)· (הרשב"ס), ור"ל כי שרש שלח כשינוא בבנין הקל מורה על השליחו' שיש בה חזרה להשיב דבר, ונאזורו בל"א (זענדען או שיקקען), וענין השליחו' הוא קל כי לא ישלחו להיות שם עד עול', וזה איננו שייך רק באדם, אבל כשיבוא בבנין פעל מורה על כבדות השליחות, דהיינו שישלחנו מעל פניו ולא ירצה לראותו עוד, כמו ושלחה מביתו (דברים כ"ד א'), ונאזורו בל"א (פערשיקקן), ולכן בשליחות העורב והיונה מן התיבה נאמר וישלח בבנין הכבד, כי לא היתה הכוונה שם שישובו, ויאמר גם על ענין הלויה, כמו וישלחו את רבקה אחתם (לעיל כ"ד כ"ט), שהיא שליחות שאין בה חזרה, בל"א (בעגלייטן) וכן בשליחות דורון ומנחה, כמ"ש אנכי אשלח גדי עזים, ומלת שלחך היא מקור מבנין הקל עם כנוי הנוכח, וראוי לומר עד שלחך, לכן מפרש שלחך על השליח המביא הגדי, שאיתיא בחזרה, ואח"ז אמר שעכ"ז נמלא השרש הזה בבנין הקל גם בשליחות דורון כמו מנחה היא שלוחה, הנה שלחתי הגדי הזה, שאין לפרשם על מביא הדורון, וכוונתו כי כלל זה לא נאמר על הדקדוק רק על הרוב, ויש מעטים היוצאים ממנו: (יח) חתמך ופתילך, עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה, לשון רש"י, והרד"ק בשרשי' שרש חתם כתב כי הוא הטבעת שחותמין בו הכתבים, וענין השרש הזה הוא ענין סגירה ולפי שהחותם הוא סוגר הספר נקרא כן וכן הקדירות שעושה אדם על הדברים להסתירם נקראות חותם כמו שאמרו רז"ל חותמות שבקרקע מתיר, ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד, וכן אמרו במסכת הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה, ולפיכך נקראת כתיבת העדי' בספר חתימה כיון שאמרו עד שיאמר לסופר וכתוב ולעדים ויחתמו וזולת זה הרבה לפי שהעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריהם דבר עכ"ל, ובשרש פתל כתב אשר אין צמיד פתיל (במדבר י"ט ט"ו), פירוש חתיכת בגד קטנה, ודומה לו בדברי המשנה פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה, וכמהו לפי דעתי חתמך ופתילך, ר"ל אדרתו או הכנף שעל ראשו, וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך, ותרגום וילט בכיון באדרתו (מלכים א' י"ט י"ג), בשושיפיה, ותרגום המחלצות והמעטפות (ישעי' ג' כ"ב), כתונייא ושושיפיא וכו' עכ"ל, וכתב הרמב"ן ז"ל

לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ כד וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־

חמיה

אונקלוס

לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּלְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחֲוָה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָא וְתִתּוֹקַד׃ כה הִיא מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת

חמוהא

תרגום אשכנזי

-איך האבע זיא ניכט געפונדען, אונד דיא שטאדטלייטע האבען אויך געזאגט: אין דיזער געגענד וואר קיינע בייַשלעפערין.- (כג) יהודה שפראך: -זיא מאג עז היננעהמען, וויר קעננטען צו שאנדען ווערדען; זיהע! איך האבע דען ציגענבאק געשיקט, דוא אבער האסט זיא ניכט געפונדען.- (כד) אלז בייַנאהע דרייא מאנאטע פארבייא ווארען, ווארד דעם יהודה אנגעזאגט: -דיינע שוויגערטאכטער תמר האט הורערייא געטריבען, אונד איזט הורענווייזע שוואנגער ווארדען;- יהודה שפראך: -פיהרט זיא הינויז, דאס זיא פערברעננט ווערדע.- (כה) זיא ווירד אויזגעפיהרט, האטטע אבער צו איהרעם שוויגערפאטער געשיקט,

אונד

רש"י

כג תקח לה. יהיה שלה מה שביד': פן נהיה לבוז. אם תבקש עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים: כד כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלוח מנות (אסתר ט'). משלוח ידה וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום ר' מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: כה היא מוצאת. לישרף

והיא

באור

ר"ל שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הכנבדים על המגבעות והפארי' אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח, ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידוע' כמושלי' והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בה והמטה היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב מטה עז שבט למשול (יחזקאל י"ט י"ד), וכתיב לא יסור שבט מיהודה (לקמן מ"ט י'), ואלה נתן בידה עכ"ל, והרשב"ם ז"ל פי' ופתיל אזור, וכתב שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן מלבוש: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ (מלכים א' י"ד כ"ד), לא תהיה קדשה מבנות ישרא' (דברים כ"ג י"ח): היא בעינים, הרגילה לישב בעינים על הדרך: לא היתה בזה, בזה המקום, וכן נסעו מזה (לעיל ל"ז י"ז): (כג) תקח לה, תעכב לעצמה הערבון שבידה: פן נהיה לבוז, אם תבקש' עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי בדבר לחזר אחר הקדשות: הנה שלחתי הגדי הזה, כלומר עשיתי מה שהבטחתי לה ומה עלי לעשות עוד: (כד) כמשלש, רש"י פי' לשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים (ר"ל קרוב למקור), כמו ומשלח מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב), משלוח ידם (ישעי' י"א י"ד), וכן ת"א כתלתות ירחיא (ר"ל ולא תרגם כתלת ירחין, אבל יב"ע תרגם והוה בזמן תלת ירחין), ואמרו בב"ר רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם, כי הכרת העובר הוא בחודש השלישי להריונה, והכ"ף כמשלש הוא לדעת רש"י ככ"ף הבאה על המקור המורה על הזמן לפעמים, ולדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן ד' רכ"ז ע"א ורנ"ו ע"ב) הוא שם המספר במשקל מזמור, וכל עיר מבחור (מלכים ב' ג' י"ט), וענינו כמו כשלשה חדשי', והכ"ף כ"ף האמיתות ור"ל למשלש חדשים כ"כ בפי' שמואל (א' כ"ה ל"ח), והנכון כמ"ש במכלול (ד' קטן דף כ"ו ע"ב) שהיא כ"ף השיעור והקירוב כמו כשש מאות אלף (שמות י"ב ל"ז), כאיפה שערים (רות ב' י"ז), ותורה כי אין השיעור או הענין והמספר מדוקדק ומכוון רק קרוב לו, וכן מתורגם בל"א: הרה, שם דבר מעוברת כמו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב), וכמו ברה כחמה (ש"הש ו' י') (רש"י), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש הרה שהוא שם תאר: לזנונים, שרשו זנה, והוא שם המקרה בלשון רבים ולא נמצא היחיד ממנו רק במשקל אחר, זנות, או תזנות, והתי"ו או הוי"ו בהם תמורת הה"א למ"ד הפעל, או שנפלה הה"א כדרכה, והוי' והתי"ו נוספות כדרך שיתוספו בשמו' כמו מלכות, גבהות אדם (ישעי' ב' י"א), ונשם זנונים תהיה הנו"ן תחת התי"ו, או נכפל בו עי"ן הפעל כמו מן הגה הגיגי כן מן זנה זנונים, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש זנה, ולפי דבריו האחרונים תהי' הוי"ו במקום ה"א למ"ד הפע"ל כמו היו"ד הא' במלת הגיגי, ולדעתי יהי' שרש השם הזה זנן, ויהי' בענין הזנות כ' שרשים נרדפים זנה, וזנן, ויהי' זנונים במשקל זקונים, נעורים, בתולים: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה, זה כתב רש"י ולא פירשו, ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין, אבל בת כהן שומרת יבם שזנתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא, ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיא להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בב"נ חייבת כלל, ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונית כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יגזור והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שהיה דין הדיוטות כן, ועל דרך הפשט יתכן שהיה מנהגם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיה'. (הרמב"ן): (כה) היא מוצאת, להשרף, והי' ראוי להיות מוצאת, ובעבור אות הגרון מוצאת מודעת זאת (ישעי' ב' ה') רק שמשפט האל"ף להיות נחה ואין דין הרקנה נוהג בה כמו באותיות הק"ע: והיא שלחה אל תמיה, לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת,

אלא

חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר יָצָא

אחיו

אונקלוס

חֲמוּהָא לְמֵימַר לְגֻבְרָא דִּי אִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃ כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִידְעַהּ׃ כז וַהֲוָה בְּעִדַּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא׃ כח וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חָיְתָא וּקְטָרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃ כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת מָה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ׃ ל וּבָתַר כֵּן נְפַק

אחוהי

תרגום אשכנזי

אונד זאגען לאססען: דעמ־יעניגען מאן בין איך שוואנ־גער, וועלכעם דיזע דינגע געהערען: זיא שפראך פערנער: ערקעננע דאך, וועם דיזער פעטשאפטרינג, דיזעס טוך אונד דיזער שטאב געהערען! (כו) יהודה ערקאננטע עז, אונד שפראך: זיא איזט גערעכטער אלז איך, ווייל איך זיא מיינעם זאהנע שלה ניכט געגע־בען; ער בעריהרטע זיא הירויף ניכט מעהר.

(כז) צור צייט איהרער ני־דערקונפט צייגטע זיך, דאס זיא צוויללינגע אים לייבע האטטע.

(כח) אינדעם זיא נידער־קאם גאב איינעס דיא האנד, דיא וועהמוטטער נאהם זיא, באנד איינען ראטהען פאדען אן דיא האנד, אנצוצייגען: דיזער קאם צוערסט' הערפאר. (כט) אלז עז אבער זיינע האנד צוריק צאג, קאם זיין ברודער הערפאר; זיא שפראך: ווארום האסט דוא זא פארגעדרונגען? אויף דיך קאממט דיא שולד דעס פאררדרינגענס; מאן נענ־טע איהן: פרץ. (ל) הערנאך קאם זיין

ברודער

רש"י

והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם יודה מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: כו צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצתה ב"ק ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל. כי על כן לא נתתיה: כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: כז בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאי' וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומם חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: כח ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה. כט פרצת. חזקת עליך חוזק: ל אשר על ידו השני. ד' ידות כתובות כאן כנגד ד' חרמים שמעל עכן

שיצא

באור

אלה לאיש אשר אלה לו, אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: (רש"י), והוא מגמרא דברכות (דף מ"ג ע"ב), וכתובות (דף ס"ז ע"ב), וסוטה (דף י' ע"ב), ובבא מציעא (דף נ"ט ע"א): ותאמר הכר נא, משפט הלשון כן הוא בכמ' מקומו' לכפול לשון האמירה במאמר ארוך, ובאמת הכל מאמר אחד שאמרה בפי השליח, אשר שלחה אלין בסתר בעוד שהוציאו' להשרף, כדי שלא לביישו כמו שאמרו רז"ל: והעלימה הכשרה ההיא את קלונו גם מן השליח, וסתמה את דבריה, לאיש אשר אלה לו: הכר נא, אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות. (רש"י), ולא ירדתי לסוף דעתו כי מי הגיד לה שתאומים בבטנה, ואף שהמילדת הבקיאה הכירה זאת בעת לדתה, לא תוכל להכיר בחודש שלישי להריונה שאז הוכחה במשפט כמפורש בכתוב, ועיין ברא"ם שיישב זה בדוחק, והנה דבריו לקוחים מגמרא דסוטה (דף י' ע"ב), אבל שם הנוסח הכר נא בוראך ואל תעלים עיניך ממני: (כו) צדקה ממני, הנכון לפי הפשט הוא כפי' הרמב"ן והרשב"ם ז"ל, וזה לשון הרמב"ן והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו (מלכים א' ב' ל"ב), ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה (שמואל א' כ"ד י"ח), צדקה במעשיה יות' ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני והטע' כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקח' את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: כי על כן לא נתתיה לשלה בני, חסר השי"ן שבמקום אשר כמו כי על כן ראיתי פניך (לעיל ל"ג י'), ופירושו כי על כן שלא נתתיה לשלה בני עשתה זאת וכדין עשתה, ועל כן צדקה היא ממני: ולא יסף עוד לדעתה, מצאנו בתרגום ב' נוסחאות יש נוסחא ולא אוסיף עוד למדעה ויש נוסחא ולא פסק עוד מלמדעה, כ"כ הרד"ק בפירושו לס' בראשית, ונוסח שלפנינו בת"א ולא אוסיף וכו', וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, כי כ"ה משמעות פשוטו של מקרא, ולשון הרשב"ם ולא יסף, לא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף עוד לדעתה עכ"ל, וכ"ה בנוסח כ"י, ונראה להגיה המלה האחרונה, מלדעתה, ולשון הרמב"ן ולא יסף עוד לדעתה, אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיה ברצונו כי אינה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם האומר לא פסק (הוא

שמואל

אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס

לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ

אונקלוס

אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵיהּ תִּנְיָנָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח׃

לט א וְיוֹסֵף אִיתְּחַת לְמִצְרַיִם וּזְבַנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַּמָּן׃ ב וַהֲוָה מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה׃ ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדֵּיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃ ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ׃ ה וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵיהּ

תרגום אשכנזי

ברודער, וועלכער דען ראַ־טהען פֿאַדען אַן דער האַנד האַטטע, אונד מאַן נעננטע איהן: זרח.

לט (א) יוסף וואַרד אינ־דעססען הינונטער גע־פֿיהרט נאַך מצרים, אונד פוטיפר, האָפֿבעדיהנטער דעס פרעה, אָבערסטער דער לייבוואַכע, איין געבאָר־נער מצרי, קויפֿטע איהן פֿאָן דען ישמעאלים, וועלכע איהן דאַ הינונטער געפֿיהרט האַטטען. (ב) ידער עוויגע וואַר מיט יוסף; אונד ער וואַרד איין מאַן, דעם אַללעס גליקטע; ער וואַר אַלזאָ אים הויזע זיי־נעס הערן, דעס מצרי. (ג) אַלז זיין הערר זאַה, דאַס דער עוויגע מיט איהם איזט, אונד אַללעס, וואַז ער טהוט, אין זיינער האַנד געלינגען לעסט. (ד) דאַ פֿאַנד יוסף גונסט אין זיינען אויגען, אונד בעדיהנ־טע איהן; דיזער מאַכטע איהם צום פֿערוואַלטער אי־בער זיין הויז, אונד וואַז ער האַטטע, גאַב ער אין זיי־נע געוואַלט. (ה) זייטדעם ער איהן צום פֿערוואַלטער מאַכטע

רש"י

שילה וממנו וי"ה כנגד ד' דברים שלקח. אדרת שנער וב' מאתים שקלים כסף של מאתים שקלים ולשון זהב ב"ר: ויקרא שמו זרח. ע"ש זריחת מראית השני:

לט א ויוסף הורד. חזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בני' ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: ג כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו: ד יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: ו ולא

באור

שמואל שנא חמוהי דרב שמואל בר אמי משמי' דרב שמואל בר אמי בסוטה (דף י' ע"ב)], כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף (דברים ה' י"ט) עכ"ל: (כז) והנה תאומים בבטנה (קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת על ידו שני להכיר הראשון. (ר"ע ספורנו), והיתה הכוונה להכיר איזה הוא הבכור, ועל דעת הרשב"ם לא יאמר והנה רק בדבר שלא נודע תחלה כמ"ש לעיל (כ"ט כ"ה) על והנה היא לאה, ולקמן (מ"א ז') על והנה חלום, וכן כאן לא נודע שתאומים בבטנה עד באו לה חבלי יולדה: תאומים, שם בכלל רחוקים קרובים, ולא נמצא הנפרד ממנו, כי עיקר השם הזה לא הוסד רק על שנים הנולדים בעת אחת, והוא כמו רקיים, מספרים, מאזנים, שיבאו תמיד בלשון רבים, בעבור שמחוברים משנים, וכשיפרדו בטלה מלאכתן שנתקנו בעבור': (כח) ויתן יד, הוציא האחד ידו לחוץ (ולא נזכר שמו כי עוד לא קראו לו שם), ולאחר שקשרה על ידו השני חזירה: ותקח המילדת, את היד, וכן מתורגם בל"א, ולי נראה שמלת שני חוזרת על ב' הפעלים, ותקח ותקשר, ובעורו, ותקח המילדות שני ותקשרהו על ידו: שני, חוט צבוע בצבע השני והיו"ד בו ליחס, והוא הגוון האדום שקורין כרמ"ז: (כט) ויהי כמשיב ידו, כ"ף כמשיב להשערת הזמן, ושעורו בעת שהשיב ידו, וכן והוא כפרחת (לקמן מ' י'): מה פרצת עליך פרץ, כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו, והנה יש עליך משפט זה הפרץ (אם מת אחיך בדתקך עליו, מ"י). (הרמב"ע), וטעם הנגינה מסכים לפי' זה, כיהוסם טפחא במלת מה־פרצת, והיכר עליך פרץ במונח אתנחתא, וכ"ת יב"ע (אבל העביר הכוונה מן הפשט אל הדרש כדרכו לפעמים): (ל) זרח, בשביל השני שהוא אדום, ומראה האדמומית דומה לאור הזורח:

לט (א) ויוסף הורד מצרימה, בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתוב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד. (ר"ע ספורנו), וכן מתורגם בל"א (יוסף וואַרד אינדעססען הינונטער געפֿירט), והוא מדכתב ויוסף הורד ולא ויורד יוסף, שהיה ישמעאו אחר המעשה הקודם, אבל זה משמע כבר בעת המעשה הקודם כמ"ש רש"י בפסוק והאדם ידע (לעיל ד' א'), ובפסוק וה' פקד את שרה (שם כ"א א'): ביד הישמעאלים אשר הורדהו שמה, כבר באַרתי למעלה (ל"ז כ"ח), כי פוטיפר לא קנהו מן הישמעאלים, רק ערבים היו בעד המדנים, ועל זה אמר מיד הישמעאלים, ונראה לי עוד לפרש לפי פשוטו שהמ"ם הכנה ופירושו עליד הישמעאלים, ומכוון הלשון אשר הורדהו שמה, ולא אמר אשר מכרוהו לו, כי באמת המדנים מכרוהו לו, רק הישמעאלים הורידו אותו לשם: (ב) ויהי איש מצליח, משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדניו המצרי, הי' עבד כשאר העבדים שבבית אדניו, בלי מעלה ויתרון עליהם: (ג) וירא וגו' עיניו וכאשר ראה אדניו: כי ה' אתו, כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם וידע כי מאת אלהים הוא לו וכן ראו ראינו כי היה ה' עמך (לעיל כ"ו כ"ח). (הרמב"ן): (ד) וישרת אתו, העלה אותו ממדרגת העבד הנבזה, ושמהו משרת לעצמו ופקיד על כל ביתו, וזהו ענין חבור הווי"ו, ירא ויונה: וכל יש לו, הרי זה מקרא קצר חסר אשר: וכל אשר יש לו: בידו, ברשותו: (ה) ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך ה' וגו', פעל הברכה מחובר אל פעל הפקידה בזמן ובסבה,

מיד

אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ❊ ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ ח וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־
יוסף

יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל דִּי אִית לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יַת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַייָ בְּכָל דְּאִית לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃ ו וּשְׁבַק כָּל דִּילֵיהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵין לַחְמָא דִּי הוּא אָכִיל וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא׃ ז וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יַת עֵינָהָא לְוָת יוֹסֵף וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ ח וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מַה בְּבֵיתָא וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידִי׃ ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעֲבֵד בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת עִם
יוסף

מאכטע איבער זיין הויז אונד אללעס, וואז ער האט־טע, זעגנעטע דער עוויגע דאז הויז דעס מצרי, אום יוסף'ס וויללען; דא נון דער זעגען דעס עוויגען מערקליך וואר אין אללעם, וואז ער האטטע, צו הויזע אונד אויף דעם פעלדע: (ו) ליס ער אללעס, וואז ער האטטע, אין יוסף'ס געוואלט, אונד בעקיממער־טע זיך בייא איהם אום ווייטער ניכטס, אלז אום דאז בראד, וועלכעס ער אס; יוסף אבער וואר שען פאן געשטאלט אונד שען פאן אנזעהען. (ז) איינסט נאך דיזען בעגעבענהייטען, ווארף זיינעס הערדן פרויא איהרע אויגען אויף יוסף, אונד שפראך; לעגע דיך צו מיר! (ח) ער וויגערטע זיך אבער, אונד שפראך צו זיינעס הערדן פרויא: זיהע! מיין העדר בעקיממערט זיך בייא מיר ניכט, וואז אים הויזע פאר־געהט, אונד אללעס, וואז ער האט, האט ער אין מיינע געוואלט געגעבען. (ט) נימאנד איזט אין די־זעם הויזע גרעסער אלז איך, אונד ער האט מיר ניכט דאז גערינגסטע פאר־בעהאלטען, אלז נור דיך, אין זא ווייט דוא זיינע פרויא ביסט; וויא זאללטע איך אלזא דיזע גראסע איבעל־טהאט בעגעהען, אונד ווידער גאטט זינדיגען? (י) אלז זיא נון טאג אויף
טאג

רש"י

ו ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו וגו' כל מקום שנאמר אחר סמוך: ט וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: י לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעה"ב:
יא ויהי

באור

מיד כאשר הפקידו על ביתו, ומאותו הזמן והלאה, היה שנוי מורגש וניכר בברכת ביתו, עד שידע פוטיפר שבגלל יוסף הי' לו הדבר הזה, ואולי בתחלה כשהפקידו על ביתו, הי' פוטיפר פוקד על דרכיו ולוקח ממנו חשבון מכל דבר, אך בראותו אח"ז הברכה הבאה לו פתאום בגללו, מבורך אל ההצלחה שראה בו בהיותו עדיין עבד משרת את ביתו, אז עזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה וגו', ר"ל שהאמינהו בכל דבר מאז ואילך בלי לקחת ממנו חשבון כלל, והיא הכוונה בפסוק ויעזב וגו': בגלל, יענינו מן וגללו את האבן (שם כ"ט ג' וח') שהוא ענין סבוב, ופירושו בסבת, שעל ידן יוסף היתה מסובב' הברכה לבית פוטיפר, ולא תבוא לעולם מלה זאת בלי שמוש הבי"ת כמו בעבור, וכמו מלת למען שלא תבוא בלי הלמ"ד: (ו) ולא ידע אתו מאומה, בבית: כי אם הלחם אשר הוא אוכל, לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו, כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב (דניאל ה' א'), וכן כי לפני לחמי אנחתי תבא איוב ג' כ"ד), מאכלי, לא ידע אתו, מכל צורכי ביתו לא היה רואה עד שעת אכילה. (הרשב"ם), וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי, אבל רש"י פירש כי אם הלחם, היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה, והוא מב"ר, ומאמר יוסף להלן ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, יחזיק הפי' הזה, וכן תיב"ע: ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה, פירשתים למעלה בפ' ויצא (כ"ט י"ז), ומאמר זה הוא הקדמה לפרשה שלאחריו, כי בעבור שהי' יפה תאר ויפה מראה לכן ותשא אשת אדניו וגו', ע"ד ותם הוא אבי כנען (שם ט' י"ח): (ח) וימאן ויאמר אל אשת אדניו, ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע"פ שהיא גברתו אשת אדניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדניו. (הרמב"ן): (ט) וחטאתי לאלהים, בני נח נצטוו על העריות, לשון רש"י, וכוון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים, ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה היא שיהיה בה
לי

יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ יג וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס

ויצא

אונקלוס

יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ: יא וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חוּשְׁבְּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא: יב וַאֲחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: יג וַהֲוָה כַּד חֲזָת אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא: יד וּקְרָת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עָאל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא: טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק

ונפק

תרגום אשכנזי

טאג זא מיט איהם רעדעטע, אונד ער איהר ניכט געהארכטע, דאס ער בייא איהר לעגע, אדער אויך אום זיא ווערע:

(יא) זא וואר איין געוויסער טאג, דא קאם יוסף אין דאז הויז, זיין געשעפט צו פערריכטען, אלז קיינער פאן דען הויזלייטען אים הויזע וואר,

(יב) אונד זיא ערגריף איהן בייא זיינעם קליידע, אונד שפראך: „לעגע דיך צו מיר!“ ער אבער ליס זיין קלייד אין איהרער האנד, ענטפלאה אונד גינג צום הויזע היננויז.

(יג) אלז זיא נון זאהע, דאס ער זיין קלייד אין איהרער האנד געלאססען אונד היננויז געפלאהען,

(יד) ריף זיא איהרען הויזלייטען, אונד שפראך צו איהנען: „זעהט דאך! ער האט אונז איינען עברישען מאן געבראכט, מיט אונז מוטהוויללען צו טרייבען; ער קאם צו מיר, זיך צו מיר צו לעגען, דא שריא איך מיט לויטער שטיממע.

(טו) אלז ער נון הערטע, דאס איך מיינע שטיממע ערהאב אונד שריא, ליס ער זיין קלייד בייא מיר, אונד פלאה צום הויזע.

רש"י

יא ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כולם לבית ע"ז אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמר' להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה: יד ראו הביא לנו. הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פי' מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי.

מעבר

באור

לו חטא לפני האלהים כי עיניו באמרי ארץ ולא לפניו בוגד יבא והנה אמת רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים. (הרמב"ן): (י) לשכב אצלה, נסמוך היא בבגדה והוא בבגדו כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה, שכבה עמי, ואם שכב ישכב איש אתה (ויקר' ט"ו כ"ד), והנשים תשכבנה (זכרי' י"ד ב'). (הראב"ע והרמב"ן): להיות עמה, נזהר היה אפי' להתייחד עמה עד שאירע מעשה שבשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צרכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית ומדר' אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו. (הרשב"ם), ותבין מזה כוונת המתרגם האשכנזי: (יא) ויהי כהיום הזה, רש"י פי' הכ"ף להשערת הזמן וז"ל ויהי כהיום הזה, כלומר ויהי כאשר הגיעו יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך עכ"ל, והוא מגמרא דסוטה (דף ל"ו ע"ב), וכ"ת המתרגם האשכנזי, והוא המשיך ג"כ כוונת ב' הפסוקים יחד כאומר זה, ויהי כאשר דברה אליו תמיד וראתה שלא שמע אלי', אירע בין הימים יום שאין איש בבית, ומצאה מקום לתפשו בבגדו, והוא כאות לחבור הווי"ן המחברים המאמרי' המתיחסים בזמן או בסבה: לעשות מלאכתו, לפי הפשט מלאכתו ממש והיא מלאכת צרכי הבית או החשבון המוטל עליו כי הי' פקיד על הכל, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכ"ת אונקלוס למבדק בכתבי חושבניה: (יב) ויעזב בגדו בידה, לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וכניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד היא ויעזב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי. (הרמב"ן): וינס, מן החדר פן יגבר עליו יצה"ר. (רע"ס), וכפי המסופר בס' הישר נתנה את החרב על צוואר יוסף להמיתהו אם לא יתרצה לה, ויברח בבהלה, וע"י כך נקרע הבגד אשר החזיקה בו: (יד) הביא לנו איש עברי, על בעלה, ולא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו, וכן ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (שמואל ב' ג' ז'), לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת. (הרמב"ן): עברי, מעבר הנהר מבני עבר. (רש"י), יראה שכוונתו לומר ב' דברים שנקרא עברי, א' בעבור שהוא מזרע אברהם שהיה מעבר הנהר, ב' שהי' מבני עבר בן שלח, ונקראו כל ההולכים בדרכי האבות הקדושים לעבוד לאל אחד ולשמור חקיו ומצותיו, על שמו לפי שהוא למד לכל השומעים בקולו דרכי השם, גם יצחק ויעקב למדו אצלו דרכי השם ועבודתו, וחז"ל אמרו נביא גדול הי' עבר, ועיין מ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ו ב'): בנו, לשון רבים לתפארת, או כללה עמה את כל אנשי הבית, ראו שהעבד הזה, אחר שעלה לגדולה, הוא מצחק בנו:

(יז) בא

וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת

כל

ונפק לשוקא: טז ואחתתיה ללבושיה לותה עד דעאל רבוניה לביתיה: יז ומלילת עמיה כפתגמיא האלין למימר עאל לותי עבדא עבראה די איתיתא לנא לחיכא בי: יח והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי וערק לשוקא: יט והוה כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די מלילת עמיה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה: כ ודבר רבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די אסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי: כא והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי: כב ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית

כל

הויזע הינויז. (טז) זיא לעגטע זיין קלייד בייא זיך היין, ביז זיין הערר נאך הויזע קאם. (יז) צו איהם שפראך זיא עבען דיאזעלבע ווארטע: דער עברישע קנעכט, דען דוא אונז געבראכט האסט, קאם צו מיר, מוטהוויללען מיט מיר צו טרייבען. (יח) וויא איך אבער מיינע שטיממע ערהאב אונד שריא, ליס ער זיין קלייד בייא מיר, אונד פלאה הינויז. (יט) אלז נון זיין הערר דיא ווארטע זיינער פרויא הערטע, דיא צו איהם זאגטע: זא איזט דיין קנעכט מיט מיר אומגעגאנגען, דא ערבראננטע זיין צארן. (כ) אונד יוסף'ס הערר נאהם איהן, טהאט איהן אין דאז געפענגניס, אן דען ארט, ווא דיא געפאנגענע דעס קעניגס איינגעשפעררט ווארען; אלזא וואר ער דאזעלבסט אין דעם געפענגניססע. (כא) אבער דער עוויגע וואר מיט יוסף, נייגטע איהם געוואגענהייט צו, אונד בראכטע איהם גונסט אין דען אויגען דעס אויפזעהערס איבער דאז געפענגניס. (כב) דער אויפזעהער דעס געפענגניססעס גאב אין יוסף'ס געוואלט

צללע

רש"י

ומעבר הנהר מבני עבר: טז אדוניו. של יוסף: יז בא אלי. לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו: יט ויהי כשמוע אדוניו. בשעת תשמיש אומרת לו כן וזהו שאומרת כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה: כא ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: כב הוא היה

באור

(יז) בא אלי וגו', שעורו בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו, ומלות העבד העברי אשר הבאת לנו המה כמו מאמר מוסגר, שבשאר הלשונות יסגירו אותו בשני קצאי לבנה, ובכתוב הנגינה תבאר זה שתבא בסוף המאמר המוסגר נגינה מפסק' יותר מן הנגינ' שבמלה שלפני המאמר המוסגר החוזרת על המלות שאחריו, כאשר הודעתי זה בהקדמה ובבאורי פעמים רבות: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו' כדברים האלה, על דרך הפשט אין הכ"ף בזה לדמיון בדבר אחר, כי אם כ"ף השעור והקרוב, בהגיע ספור הדברי' קצתם או כולם, והכוונה כענין הדברי' האלה פחות מהם או יתר עליהם, וכן ותקראנה אתי כאלה (ויקרא י' י"ט), וכמוהו ותשבו בקדש ימים רבי' כימי' אשר ישבתם (דברי' א' מ"ו), כלומר היו כמו שהיו והניח מספרם, וכן כאמר ותגד לבית אמה כדברים האלה (לעיל כ"ד כ"ח), ובדברו עמי כדברי' האלה (דניאל י' ט"ו), וכן רבי', כן פי' הרמב"ן והרד"ק במכלול ד"ק דף כ"ז ע"א): (כ) ויתנהו אל בית הסהר, כת' הראב"ע ולא הבנו כי בספק היה הדבר אצלו: מקום אשר אסורי המלך אסורים, אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג' ז'), (וכמו האחשתרנים (שם ח' י'), שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים), ולא אמר כלום, אבל ויתנהו אל בית הסהר שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופה, (ויהי' זה כמו הקדמה לפרשה שאחרי'), ויתכן כי טעם אסורי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסירים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנו וספר הכתוב שאמו שם יוסף מאהבת אדוניו אותו והכל סבה מאת ה', ובעלי הלשון יפרשו (כוונתו על הרד"ק שפי' כן בס' השרשים שרש סהר) סהר כיפה עגולה (דמות הסהר) מלשון אגן הסהר (ש"ה ז' ג'), ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון כיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה (לעיל ו' ט"ז), מלשון צהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוטו (הרמב"ן): מקום אשר וגו', כתב הרד"ק בשרשים שרש קום כי לעולם יבא השם הזה על מלת אשר ועל שי"ן השימוש, בסמיכות כמו במקום אשר תשחט העלה (ויקרא ו' י"ח), במקום אשר נבראת (יחזקאל כ"א ל"ה), מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת י"א ג') עכ"ד, אבל הנה

לנגדו

כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ

מ וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר

הטבחים

אונקלוס

כָּל אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דְּעָבְדִין תַּמָּן בְּמֵימְרֵיהּ הֲוָה מִתְעֲבֵיד׃ כג לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סוּרְחָן בִּידֵיהּ בְּדְמֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְדִי הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח׃

מ א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין סְרָחוּ שַׁקְיָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנֵיהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ ב וּרְגַז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי׃ ג וִיהַב יַתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב

קטוליא

תרגום אשכנזי

אללע דיא געפאַנגענע, וועלכע אים געפענגניססע וואָרען, אונד אַללעז, וואַז דאָזעלבסט געשאה, מוסטע ער פערזאָרגען. (כג) דער אויפזעהער איבער דאַז געפענגניס זאה ניכט דאַז מינדעסטע נאָך, וואַז ער אין זיינער געוואַלט האַטטע, אינדעם דער עוויגע מיט איהם וואַר; אונד וואַז ער טהאַט, ליס דער עוויגע געלינגען.

מ (א) איינסט נאָך דיזען בעגעבענהייטען, פערזינדיגטען זיך דער שענקע דעס קעניגס פאָן מצרים אונד דער באַקמייסטער אַן איהרען הערען, אַן דען קעניג פאָן מצרים. (ב) פרעה וואַר זאָ זעהר ערצירנט איבער זיינע ביידע האָפבעדינטען, איבער דען אָבערשענק אונד איבער דען אָבערבאַקמייסטער, (ג) דאַס ער זיא אין פערהאַפט ברינגען ליס, אין דאַז הויז דעס אָבערסטען פאָן

דער

רש"י

היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד: כג באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו:

מ א אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כולם לדבר בו ולגנותו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין לשון אפיה אלא בפת ובלע"ז פיס"טור (נ"ל פאטי"סיער בל"א

באור

לנגדו רבים בקמץ לפני מלת אשר, כמו בכל מקום אשר תראה (דברי' י"ב י"ג), כל מקו' אשר תדרך (יהושע א' ג'), כל מקו' אשר יהיה שם (ישעי' ז' כ"ג), ואם יאמר שמלת כל תגרום זה, הנה מצאנו מקום אשר אין שם מחסור (שופטים י"ח י'), גם כשתבוא מלת מקום בה"א הידיעה תהיה לעולם קמוצה אף לפני מלת אשר, והנכון בעיני כי בכל מקום שתהי' המ"ם בשוא יחסר הנסמך, במקו' המזבח (או המשכן) אשר תשחט העלה, במקום ארכך אשר נכרתה, מקום האדמה שיפול העץ, וכן כאן מקום העיר אשר אסירי המלך אסורים: אסורי, כתיב והוא פעול אסירי קרי והוא תאר והענין אחד: ויהי שם בבית הסהר, כלל שאחר הפרט, וכן מתורגם בל"א: (כא) ויט אליו חסד, שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עשה, כמו שת"א על מימריה הוה מתעביד, שלא היו עושים דבר אלא על פיו כאלו הוא היה עושה, וכ"ת יב"ע הוא מפקד למעבד: (כג) אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו, אונקלוס תרגם לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה, ויב"ע תרגם לית צריך לרב בית אסירי למנטר ית יוסף כאורח כל אסיריא ארום לא חמי ית כל סורחן בידיה, יתכן שיבארו מאומה מלשון מום ואולי שרצו כן לדעתם והאל"ף נוסף באמצע המלה כאל"ף של ואשמאילה (לעיל י"ג ט'), אולם הכוונה שראה יב"ע במאמר זה שלא היה צריך לשמור את יוסף שלא יברח, היא קטנה מאד נגד חשיבותו שבפסוק הקודם שהי' מושל על כל האסירים שם ולא נעשה שום דבר בלי רשותו, אבל הרד"ק בשרשים שרש מאם כתב ששרשו מאם והה"א במל' הזאת נוספ' לפי שהמלה מלעיל וענינה כלום, ובא פה מיעוט אחר מיעוט, כל מאומה, כמו הרק אך במשה (במדב' י"ב ב') עכ"ד, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע למעלה מלת מאומה (שבפסוק ו' וט') מדעם, ואולי לא רצו לתרגם פה המלה רק הכוונה, אבל בכוונת המאמר יותר נראה לפרש כוונת ולא ידע אתו מאומה (שבפסוק ו'), שהאמינהו בכל דבר שיעשה שם ועליו יסמוך בלי לשאלו על מה עשית ככה, כידעו כי באמונה הוא עושה, וכן מתורגם בל"א: באשר ה' אתו, בשביל שה' אתו, וכ"ת יב"ע ושעור הכתוב כך הוא, אין שר בית הסהר רואה ומשגיח אחר מעשיו כי הי' ה' אתו לתת את חנו בעיני שר בית הסהר, ומאמר ואשר הוא עשה וגו' הוא הודעה אחרת בפני עצמה, לכן בא האתנח במלת אתו:

מ (א) חטאו, חטא מוסר המלוכה כמו שאמר הכתוב לאדניהם למלך מצרים, וסופר בס' הישר כי זה נמצאו זבובי' ביין שהביא לפני המלך וזה נמצא כתר בלחם המלך, וכן הוא בב"ר, ויב"ע תרגם שנטלו עצה לתת סם המות למלך במאכלו ובמשקהו, אבל לא יכונה דבר זה חטא רק פשע ומרד: והאפה, את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת בלע"ז פיסטו"ר (רש"י) [נ"ל פטי"סיר, בלשון אשכנז פאסטעטענבעקקער]: (ב) סריסיו לדעת הראב"ע יהיה ממשקלים דגושי העי"ן במשקל אביר, כביר, בעבור שלא נשתנה קמץ הפ"א לשוא בסמוכים, וקמץ הפ"א הוא לתשלום הדגש שלא יקבלו הרי"ש, כי אם הי' ממשקלים הקלים והקמץ בעצם, הי' משתנה לשוא בסמיכות ובכנוים כמו מן נדיב, נדיבי עמו (תהלים קי"ג ח'), ומן קצין, קציני סדום (ישעי' א' י'), אבל לפי שמצאנו סריס פרעה (לעיל ל"ז ל"ו ול"ט א'), וכן סריסי פרעה (להלן פסוק ז'), שנשתנה בהם הקמץ לשוא, מוכרחים אנו לומר כי יש לשם זה ב' משקלים א' קל ואחד כבד, כמו אביר שנמצא אביר יעקב (להלן מ"ט כ"ד), וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש סרס: ולשון הרמב"ן על שני סריסיו, היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבתי הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם, ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן תרגם יונתן והיו סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ' י"ח וישעי' ל"ט ז') עכ"ל, וכבר דברתי בזה לעיל (ל"ז ל"ו) בפסוק והמדנים, שכל עבדי המלך בארצות המזרח נקראו סריסי' על שם רובם, והיו בהם אנשי' בלתי מסורסי', ולהם נשים, כמשמע מפשטות הכתוב: (ג) במשמר בית שר הטבחים, מקום שיהיו שם נשמרים בעבור

שלא

הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר
יוֹסֵף אָסוּר שָׁם: ד וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים ק̊
אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים
בְּמִשְׁמָר: ס ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ
חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן
חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ
מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר:
ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם

והנם

אונקלוס

קְטוֹלַיָא בְּבֵית אֲסִירֵי
אַתְרָא דִי יוֹסֵף אֲסִיר
תַּמָן: ד וּמַנִּי רַב קְטוֹלַיָא
יַת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּישׁ
יַתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא:
ה וַחֲלָמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן
גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא
חַד גְּבַר כְּפֻשְׁרָן חֶלְמֵיהּ
שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִי
לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם
דְּאַסִּירִין בְּבֵית אֲסִירֵי: ו וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא
וַחֲזָא יַתְהוֹן וְהָא

אנון

תרגום אשכנזי

דער לייבוואכע, אין דאז
געפענגניס, אן דען ארט,
ווא יוסף איינגעשפעררט
וואר. (ד) דער אבערסטע
דער לייבוואכע טרוג עז
דעם יוסף אויף, בייא איה=
נען צו זיין, ער בעדינטע
זיא, אונד זיא ווארען איין
גאנצעס יאהר אין פער=
האפט. (ה) דא טריימטען
ביידע אין איינער נאכט, יע=
דער זיינען בעזאנדערן טרוים,
אונד יעדעס טרוים קאם מיט
דער בעדייטונג איבעראיין,
נעמליך דער אבערשענק אונד
דער אבערבאקמייסטער דעס
קעניגס פאן מצרים, וועל=
כע אין דעם געפענגניס
איינגעשפעררט ווארען. (ו) אלז יוסף דעם מארגענס
צו איהנען קאם, זאה ער, דאס זיא בעשטירצט

רש"י

בל"א פלאטטענבעקקער): ד ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. י"ב חודש: ה ויחלמו חלום. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו. ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל א' חלם חלום הדומה לפתרון שעתיד לבוא עליהם: ו זועפים. עצבים כמו

סר

באור

שלא יברחו, והנה יתכן לפרש שהוא סמוך, במשמר של בית שר הטבחים והוא בית הסהר שהי' בביתו, וכן ת"א במטרת בית רב קטוליא, ובלא סמיכות יתרגם מטרא, ויתכן ג"כ לפרש שאיננו סמוך ואז צריך להוסיף בי"ת השימוש, ושעורו במשמר בבית שר הטבחים, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל שוא הבי"ת ופתח המ"ם השנית המורי' על הסמיכות, יורו על הבאור הא', ואין סתירה לזה מן הרביע שבמלת במשמר, שהוא טעם מפסיק גדול ואין מקומו במלה הסמוכה לאחריה, כי כבר מבוא' בהקדמה שבבוא ד' מלות סמוכות זו לזו תהיינה ב' האחרונות מחוברות בטעם, והמלה שלפניה בטעם מפסיק, והראשונה בטעם מפסיק יותר ממנה:

(ד) ויפקד, ענין מנוי ונזכרות, וכן ת"א ויב"ע ומני, (ועיין בפ' במדבר א' ג') שם הארכתי בענין השרש הזה ובכל ההוראות הנכללות בו): את יוסף אתם, להיות אתם, לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: ויהיו ימים במשמר, שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), ימים או עשור (לעיל כ"ד נ"ה), וכן סופר בספר הישר: (ה) ויחלמו חלום שניהם, ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו, ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר. (רש"י), והנה לפי הדרש יהיו חלום סמוך למלת שניהם, חלום של שניהם, אבל לפי משמעות פשוטו הוא מופרד, ואין טענה נגד הפשט מן הפ"פ שבחי"ת, כי איננו מסבת הסמיכות, רק הוא בטעם והנפרד הוא ג"כ חֲלוֹם, כמו והנה חֲלוֹם (לקמן מ"א ז'), שבא כן בס"פ, וגם אונקלוס ויב"ע תרגמו וחלמו חלמא תרויהון, כוונו אל משמעות פשוטו, כי אם היה סמוך היו צריכים לתרגם חלמא דתרויהון או די תרויהון כמו שתרגמו חלום פרעה (שם מ"א כ"ה), חלמא דפרעה, ועל פיהם תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: איש חלמו, כל אחד חלם חלום אחר ולא שניהם חלום אחד, וכן מתורגם בלשון אשכנז, ולי נראה להעתיק עוד כוונת המאמר הזה שחלמו כ"א חלום מענין מלאכתו ומעשהו, זה גפן, וזה סלים עם מעשה אופה: איש כפתרון חלמו, לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש, (הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש פתר והראב"ע, וכתב הראב"ע כי לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום), וטעם איש כפתרון חלמו, כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו, זה לשון רש"י, ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף. (הרמב"ן), ואני תמה על דברי הרב בזה, כי מהידוע שאין הפרש בין חלום לחלום למי שלא ידע העתיד לבא על החולם, והפותר יכול לפתור את החלום בכמה אופנים וכולם ידמו אליו, כמו בחלום פרעה שאמרו חז"ל במדרש רבה שהחרטומים פתרו אותם בכמה ענינים, שבע בנות אתה מוליד ושבע אתה קובר שבע מלכיות אתה מכבש ושבע אפרכיות מורדות בך, וגם המה היו דומים אל החלום, על כן לא ידע שר המשקים אם אמת פתר לו, עד אחר ראותו שנתקיים פתרונו לו ולחבירו, מעתה כוונת הכתוב פה לדעת רש"י ז"ל לספר את המעשה כפי שהי' ונודע בסוף, אמר שחלמו כל אחד כפי הפתרון שיפתור יוסף והוא העתיד לבא אליו, לא שהם ידעו זה מתחלה אם הוא הפתרון האמתי ועתיד לבא עליהם, ולכן בספר שר המשקים זאת לפרעה, ברצותו להגדיל חכמת הפותר, אומר איש כפתרון חלמו חלמנו, ר"ל כפי הפתרון שראינו שנתקיים אחר כך, וא"כ אין טענת הרמב"ן טענה על פי' רש"י ז"ל, ונראה מסתימת לשון האונקלוס שדעתו כדעת רש"י, כי כן תרגם המתרגם האשכנזי: המשקה והאפה וגו', הוא תוספת באור למלת שניהם, ומן איש עד חלמו הכ' והוא כמו מאמר מסגר, ולכן מלת חלמו מוטעמת בטעם האתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א: (ו) ויבא אליהם יוסף בבקר, יתכן שבלילה היה לן בבור (הראב"ע), ירצה שדעתו שבית הסהר איננו הבור, והיו שר המשקים והאופים בבית הסהר שהי' בית חשוב קצת, וראוי לשרים כמו הם, ויוסף היה בבור, אבל מן הכתובים איננו נראה כן רק שהכל אחד, ופעם יקרא בור בעבור שהי' תחת הקרקע ופעם יקרא בית הסהר בעבור שהי' עשוי כמין בית, ופעם יקרא בית הבור, עד בכור השבי אשר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש בור, וכן כתב רש"י בפ' מקץ (לקמן מ"א י"ד), וז"ל מן הבור, מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא, וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור עכ"ל, וגם אונקלוס ויב"ע תרגמו בור גובא בכל מקום, וזה, וכן ויריצהו מן הבור, תרגמו בית אסירי, כמו שתרגמו בית הסהר, כדרכם לתרגם לפי הענין, ופי' ויבא אליהם יוסף בבקר, ממקום משכנו: זעפים, עצבים כמו סר וזעף (מלכים א' כ"א) זעף ה' אשא (מיכה ז' ט'). (רש"י), והראב"ע כתב, זעפים,

מתרעשים

והנם זעפים: ז ויּשאל את־סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום: ח ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו־נא לי: ט ויספר שר־המשקים את־חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני: י ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו

אשכלתיה

אונקלוס

אנון נסיסין: ז ושאיל ית רברבי פרעה די עמיה במטרת בית רבוניה למימר מה דין אפיכון בישין יומא דין: ח ואמרו ליה חלמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא מן קדם יי פשרן אשתעו כען לי: ט ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: י ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ואניצת נץ בשילו

אתכלהא

תרגום אשכנזי

בעשטירצט ווארען. (ז) דא פראגטע ער דיא האפבערינטען פרעה'ס, וועלכע מיט אין פערהאפט, אין דעם הויזע זיינעס העררן ווארען: ווארום זינד אייערע געזיכטער הייטע זא בעטריבט? (ח) זיא אנטווארטעטען: וויר האבען איינען טרוים געהאבט, אונד היר איזט נימאנד, דער איהן אויזלעגען קאן; יוסף שפראך: זינד דיא טרוימדייטונגען ניכט גאטטעס? ערצעהלט זיא מיר דאך! (ט) דא ערצעהלטע דער אבערשענקע זיינען טרוים דעם יוסף, אונד שפראך: אין מיינעם טרוימע וואר עז, אלז ווען איין ווינשטאק פאר מיר ווערע. (י) אם ווינשטאקקע ווארען דרייא רעבען; עז וואר אלז ווען ער גריהנטע, זאדען קאם דיא בליטע הערפאר, ענדליך רייפטען אויך

דיא

רש"י

סר וזעף (מלכים א' כ'). זעף ה' אשא (מיכה ז'): י שריגם, זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ (נ"ל ויר"יין והוא ווירשי"ס בל"א רוטען. וויינרעבע): והיא כפרחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אספני"ר בלע"ז בל"א אויפבליהען) ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת. נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח) וכתיב

ויוצא

באור

מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו (יונה א' ט"ו) והוא הפך המנוחה והשקט, והכוונה שראה בפניהם העדר מנוחת הלב, ושהוא נגרש וזועף כים: (ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו, בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם. (ר"ע ספורנו): (ח) ופתר אין אתו, כמו ואין פתר אתו, וכן ביחזקאל ועבים אינם אותם (ל"ג ל"ב). (הרשב"ם), וטעם ופתר אין אתו, אין מודיע העתיד ממנו, להיותנו במשמר, שאם היינו חוץ מכאן, היינו מבקשים פתרון מחרטמי מצרים ופותריהם; הלא לאלהים פתרנים, טעות הוא בידכם לחשוב שישלם פתרון החלומות במלאכה וחכמה, דעו כי לאלהים פתרנים, ולא יוכל אדם לפתור חלומות בשלמות, אם לא בהיות רוח אלהים נוססה בו, ולכן ספרו נא לי, אולי יקרה ה' לקראתי, ודבר מה יראני והגדתי לכם, (מדברי מהר"י אברבנאל ורע"ס): (ט) והנה, אחר כל חלום במקרא תבוא מלת והנה, וטעמה כאילו: (י) שריגם, ענפים. (רד"ק בשרשי' שרש שרג), ולשון רש"י שריגים, זמורות ארוכות שקורין וידיי"ץ, [נ"ל ויר"יין, והוא ווירש"ים ובל"א (רוטען, וויינרעבען)]; והוא כפרחת עלתה נצה, דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אספנ"יר בלע"ז (ובל"א אויפבליהען) ואחר כן הבשילו, והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגום של פורחת. לשון רש"י, ואיננו נכון שאם היה מדבר כמדמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן ג' שריגם והכ"ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפרחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי בוס אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה, וכזאת הכ"ף במקומות רבים, והי כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט), כבוא אברם (שם י"ב י"ד), וכעת מותה ותדברנה הנצבות (שמואל א' ד' כ'), וכן רבים, ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגם עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנכו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא ינוא לו לשון עלתה בכן כי איננו עולה. (הרמב"ן): נצה, כן גדול מפרח כדכתיב ובסר גמל יהיה נצה (ישעיה י"ח ה'), וכתיב ויצא פרח (והדר) ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג). (רש"י), ובענין שרש המלה כתב הרד"ק בשרשים שרש נצץ כי שרשה נון, ובשם בהבלע עי"ן הפעל בדגש הכל"י עלתה נצה, במפיק הה"א, והנפרד נץ, או נאמר בו הנפרד נצה בה"א (כמו ובסר גמל יהיה נצה, שהה"א שם רפה, וכן ויגלך כנית נצתו (איוב ט"ו ל"ג), שהה"א הנוספת אל השם נשתנה לתי"ו כדרכה בכנוים), והראוי פה לומר עלתה נצתה כי ה"א של השם תשתנה לתי"ו ואחריה ה"א לכנוי נסתרת וכמו נצתו ונשמטה ה"א השם על דרך זרות כמו שנשמטה במלת אבל פנה (משלי ו' ח'), שהראוי להיו' לדע' קצת פנתה כמו אבן פנתה (איוב ל"ח ו'), והוא הנכון מפני מלת עלתה: הבשילו, בשול הפירות כמו בשול הבשר כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו (רד"ק בשרשי' שרש בשל), והנה בכל המקרא ובא השרש הזה בבנין פעל ופעל ולא נמצא בקל רק ב' פעמים כי בשל קציר (יואל ד' י"ג), בשלו עצמיה (יחזקאל כ"ד ה'), ושניהם עומדים, גם נמצא השם התאר ב' פעמים מן הקל ובשל מבשל (שמות י"ב ט'), את הזרוע בשלה (במדבר ו' י"ט), ואותם שהם מן פעל ופעל המה יוצאי', ולא נמצא בהפעיל רק פה, (והוא פעל' ולא נ"כ כי הוסכה המליצה אל האשכלות שברוב לפות' סכנו בשול הענבים מהר): אשכלתיה, הגרגרים (כל אחת לבד) יקראו ענבים (ובל"א בעערען), ואשר בו הגרגרים (הזמורה הקטנה שמחוברים בה הרבה ענבים יחד) יקרא אשכול רבו"ם בלע"ז, (ובל"א טרויבע). (רד"ק בשרשים שרש שכל), והנפרד משם זה תמיד האל"ף בסגול, אבל בקבוצו מלאוהו בפגול כמו באשכלות הגפן (ש"הו' ט'), וגם נפתח אשכלות מררת (דברים ל"ב ל"ב), ונהסמכו אל הכנוים פה את נפתח, ויתכן שסכל

לומר

אשכלתיה ענבים: יא וכוס פרעה בידי ואקח את־הענבים ואשחט אתם אל־כוס פרעה ואתן את־הכוס על־כף פרעה: יב ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: יג בעוד ׀ שלשת ימים ישא פרעה את־ראשך והשיבך על־כנך ונתת כוס־פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: יד כי אם־זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית־נא עמדי חסד והזכרתני אל־פרעה והוצאתני מן־הבית הזה: טו כי־גנב גנבתי מארץ העברים וגם־פה לא־עשיתי מאומה כי־שמו אתי בבור: טז וירא שר־האפים כי

אונקלוס

אתכלהא הוו ענבין: יא וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: יב ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אנון: יג בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה: יד אלהין תדכרינני עמך כד יוטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקנני מן בית אסירי הדין: טו ארי מגנב גניבנא מארע עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי שויאו יתי בבית אסירי: טז וחזא רב נחתומי ארי

תרגום אשכנזי

דיא בעערען אן דען טרויבען. (יא) פרעה׳ס בעכער וואר אין מיינער האנד; דא נאהם איך דיא בעערען, דריקטע זיא אין פרעה׳ס בעכער אויז, אונד זעצטע דען בעכער אויף פרעה׳ס האנד. (יב) יוסף שפראך צו איהם: דיזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא רעבען בעדייטען דרייא טאגע. (יג) נאך דרייא טאגען ווירד דיך פרעה מיטאויפבריגגען, אונד ווידער אויף דען פאריגען פוס זעצצען; דוא ווירסט פרעה דען בעכער ווידער אין דיא האנד זעצען, נאך דער פאריגען ווייזע, דא דוא זיין שענק ווארסט. (יד) ווען דוא דיך נון מיינער ווידער עראיננערסט, ווען עז דיר וואהל געהען ווירד: זא ערצייגע מיר דאך גנאדע, געדענקע נעמליך מיינער פאר פרעה, אונד לאס מיך אויז דיזעם הויזע הערויז נעהמען. (טו) דען איך בין אויז דעם לאנדע דער עברים געשטאהלען ווארדען, אונד האבע היר צו לאנדע אויך ניכטס בעגאנגען, דאס זיא מיך אין דיזע גרובע געזעצט האבען. (טו) אלז דער אָבערבאַקמייסטער זאה, דאס

רש"י

ומנא פרח והדר ומנגין (במדבר י"ז): יא ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה: יב שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ומ"א יש הרבה: יג ישא פרעה את ראשך. לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: יד כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני הרי ועשית נא עמדי חסד: טז סלי חרי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובלי"ש

באור

לומר כן בסגול, ואם לא כמנא: (יא) ואשחט, כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה אין סוחטין את הפירות: אל כוס, שיזוב היין אל תוך כוס פרעה, וכן והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח (ויקרא ה׳ ט׳), ימצה באופן שיהי׳ הדם ניתז והולך אל היסוד ע״ש: (יב) שלשת ימים הם, סימן הם לשלשת ימים, והרא״ב״ע השיב לפותרים אחרי ודע יוסף שמנין השלשה רומזין על ימים ולא על שבועות או חדשים ושנים, ואמר שיום הולדת הוא היום שנולד בו פרעה והי׳ עושה בו משתה בכל שנה, והיום ההוא הי׳ נודע לכל חכמי מצרים, וידע שחלמו בלילה שהי׳ ג׳ ימים לפני היום ההוא, והמנהג הי׳ שם להוציא ממסגר אסירי׳ קודם יום משתהו, ולכן היו האסורים שומרים החשבון בעבור שהיו יודעים שעתידים לצאת או ממאסרם, וכבר העתקתי דעת הרמב״ן לעיל (פסוק י׳), כי הכיר זאת ממהירות הגן והבשול עיד אחר שפרחה, ויתכן בזה גם דעת מהר״י אברבנאל שרוח הקדש היה מעיר את יוסף במה שפתר, לא כיון היאשר בלבד: (יג) ישא פרעה את ראשך, ל׳ חשבון כשיפקד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם. (רש״י), וכן פי׳ הרא״ב״ע בסוף דבריו והרשב״ם: כנך, מגרש כין, בסיס שלך ומקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה, ובא הדגש במקום הנח, ואונקלוס ויב״ע לא תרגיון רק הכוונה: כמשפט, ענין החוק והמנהג: (יד) כי אם זכרתני אתך, אם תזכרני כאשר יטב לך, וטעם אתך שתזכרני בלבך כאלו אני עמך ולא תשכחני, או אני מבקש מאתך לעשות עמדי חסד, והוא שתזכרני אל פרעה, הכוונה שיהלל אותו לפני פרעה, וע״י זה תוציאני מן הבית הזה, כי אין בי עון, וראוי למלך שיגילני מיד עושקי (מדברי הרמב״ן ז״ל): וזכרתני, בא עבר במקום עתיד: (טו) גנב, מקור מבנין פע״ל: מארץ העברים, טעמו מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם היה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך (לעיל י״ב ב׳), ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביאו לנו איש עברי (פסוק ל״ט י״ד), כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר הארץ אשר העברים שם או שנקראת שמה כן כי הם גדולי הארץ ונשיאיה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו

כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר

האפים

אֲרֵי יָאוּת פְּשַׁר וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף אֲנָא בְּחֶלְמָא וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּחִירוּ עַל רֵישִׁי׃ יז וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכְלָא דְפַרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵיל יָתְהוֹן מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי׃ יח וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן׃ יט בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה יָת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא וְיֵיכוּל עוֹפָא יָת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ׃ כ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יוֹם בֵּית וַלָדָא דְפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּדְכַר יָת רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיָת רֵישׁ רַב

נחתומי

דאס ער גוט געדייטעט האטטע, שפראך ער צו יוסף: אויך אין מיינעם טרוימע וואר עז, אלז ווען איך דרייא געפלאכטענע קערבע אויף מיינעם קאפפע העטטע.
(יז) אים אבערסטען קארבע אבער וואר אללערלייא שפייזע פיר פרעה, נעמליך אן באקוועהק, אונד דער פאגעל אס זיא אויז דעם קארבע איבער מיינעם קאפפע. (יח) יוסף אנטווארטעטע אונד שפראך: דיזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא קערבע בעדייטען דרייא טאגע:
(יט) נאך דרייען טאגען ווירד פרעה דיינען קאפף פאן דיינען רומפף נעהמען אונד דיך אן דען גאלגען הענגען לאססען, דא דען דער פאגעל דיין פלייש פאן דיר אבפרעססען ווירד.
(כ) דען דריטטען טאג דרויף, דען טאג, אן וועלכעם פרעה געבארען װארדען, מאכטע ער איין גאסטמאהל פאר אללע זיינע בעדיהנטען; אלז ער נון דאז הויפט דעס אבערשענקס אונד דאז הויפט דעס אבערבאקמייסטערס

רש״י

אופ״ליש (בל״א היפפענקורבען) לתתם באותם סלים: כ יום הולדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא קרויה מילדת וכן ומולדתך ביום הולדת אותך (יחזקאל ט״ז) וכן אחרי הוכבס את הנגע (ויקרא י״ג) שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגומר. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו

וזכר

באור

שם כ״גו׳); וכתיב אל תנעו במשיחי (תהלים ק״ה ט״ו וד״ה י״ו כ״ב). (הרמב״ן): (טז) וירא שר האופים כי טוב פתר, ראה בלבו להשמעת אזניו הפתרון כי טוב הוא ומסכים עם פרטי החלום בכל חלקיו, (וטוב, ענינו יפה ונכון כמו שתרגם אונקלוס וינ״ע), הכיר בזה דברי אמת ונתן אל לבו להגיד גם את חלומו, והטעם לומר כן כי הי׳ האיש מבזה את יוסף וחושב בו שלא ידע לפתור חלומו, לולי ראותו כי פתר לחבירו יפה ונכון: סלי חרי, סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובל״יש [ובדפ״י כ״י אובלד״ש ושניה׳ אחד, ובל״א (היפפענקורבען)] לתתם באותם סלים (רש״י), הנה פי׳ חרי מענין נקבים וחרש בו חור, וכן פי׳ הרשב״ם וכתב סלי חרי, מנוקבים, כמו חורי עפר וכפיס (איוב ל׳ ו׳), וארגים חורי (ישעי׳ י״ט ט׳), לפיכך יכול היה העוף לאכל דרך נקבי אריגת הסל עכ״ל, וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש חור, והראוי להיות חורים ונכפלה המ״ם כמו ראש הבלשי (שמואל ב׳ כ״ג ח׳), לכרי ולרצים (מלכים ב׳ י״א ד׳), הרדד עמי תחתי (תהלים קמ״ד ב׳), הראוי בהם הבלשים, לכרים, עמים, ורבים כן, והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו (ישעי׳ כ״ט כ״ב), מן הארמית שתאמר ללבן חיור, ולשון רבותינו במשנה פתין גריצין וחורי (ביצה פ״ב מ״ו), ואמר בירושלמי רבנין שמעין לה מן הדא והנה בלשה סלי חרי על ראשי, וכ״ת ינ״ע, סלין דכיתא נקיא, והנה מסמיכות מלת סלי לחרי נראה לי שאין פירושו כדעת רש״י והרשב״ם, כי לדעתם מלת חרי היא תאר אל הסלים ולא יסמך השם אל התאר כי אם על דרך זרות, גם אין צורך להמציא מקום אל העוף האוכל אותם ולומר שהיו אוכל דרך נקבי הסל, כמ״ש הרשב״ם, כי הסל העליון הי׳ מגולה למעלה ואכל אותם משם ולא דרך הנקבי׳, ואלו אכל דרך נקבי אריגת הסל, מדוע לא אכל כי אם מן העליון, כמשמעות הכתוב. ולדעת הגאון תהי׳ הסמיכות כמשפטה, והמתרגם האשכנזי שתרגם ((געפלאכטנע קערבע) תרגם כפי הכוונה לפי פי׳ רש״י, והרד״ק בשרשים שרש חרר אפרש עוד בשם תלמוד ירושלמי שהיו הסלים מלאים חררות, ויהי׳ לפ״ז חרי משרש חרר ובא הנח במקום הדגש הראוי לבא ברי״ש לחסרון הרי״ש הא׳, בעבור שאין הרי״ש מקבלת דגש, ולפי׳ זה תהי׳ ג״כ הסמיכות על נכון: (יט) ישא פרעה את ראשך, ישאנו ממש ממקומו וטעמו יסירנו בסייף או ירימנו על עץ, וזה איננו כשיאות של השנון אלא של זקיפת תלייה, בעבור מלת מעליך שאחריו, וכן ת״א וינ״ע ועיי: (כ) הלדת, מקור מבנין הפעל, הראוי להיות הולדת כי שרשו ילד, ובא הדגש בלמ״ד תמורת הנח, ופירושו אם הלדת לפרעה שנולד לו בן או פירושו שנולד הוא עצמו שהיה עושה משתה בכל שנה באותו יום, כ״כ הרד״ק בשרשים שרש ילד, ואמר את אחר הפעל בעבור שהוא כנשא המאמר כמו יחלק את הארץ (במדבר כ״ו נ״ה), וכן אמר ביום הולדת אותך (יחזקאל י״ו ד׳), ונראה מזה שפרעה עצמו הוא הנולד, והוא עשה משתה כפי׳ השני שזכר הרד״ק: וישא את ראש וגו׳, מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש (במדבר א׳ ב׳ וכ״ו ב׳) לשון מנין (רש״י), ואונקלוס תרגם ואדכר, לפי הכוונה, וינ״ע תרגם ורוים, כמו שתרגם ישא פרעה (בפסוק י״ג), ווידים, אבל פליאה דעת ממנו כי איך שייך לשון רומם על שר האופים אשר תלה אותו, ואינו דומה אל ישא פרעה (של פסוק י״ג)

ויהי מקץ

האפים בתוך עבדיו: כח וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה: כב ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: כג ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו: פ

מא

סדר מקץ

א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר: ב והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו: ג והנה שבע

פרות

אונקלוס

נחתומי בגו עבדוהי: כא ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא דפרעה: כב וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף: כג ולא דכר רב שקי ית יוסף ואנשייה:

מא א והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: ב והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בשר ורעיין באחוא: ג והא שבע

תורן

תרגום אשכנזי

מייסטערס מיט אונטער זיי־נען בעדיהנטען אויפגע־בראכט, (כח) זעצטע ער דען אבערשענק אין זיין שענקאמט ווידער איין, אונד דיזער זעצטע דען בעכער אין דיא האנד דעס פרעה, (כב) דען אבערבאקמייס־טער אבער ליס ער הענ־גען, וויא יוסף איהנען געדייטעט האטטע. (כג) אללין דער אבער־שענק ערא נערטע זיך יוסף'ס ניכט, אונד פער־גאס איהן ענדליך פעלליג.

מא (א) נאך פערלויף צווייער יאהרע האט־טע פרעה איינען טרוים אלז ווען ער אם פלוססע שטינדע, (ב) אונד אויז דעם פלוססע קעמען זיבען קיהע הערויף, שען פאן אנזעהען אונד שטארק פאן פלייש, אונד ווידעטען אויף דער וויזע; (ג) אונד אלז ווען נאך איהנען זיבען

רש"י

חבר את או בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: כג ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן ומפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים (תהלים מ') ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

מא א ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמי' יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: ב יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מר"יסק (בל"א זומפף) כמו ישגא אחו (איוב ח'): ג ודקות בשר. טי"נבש בלע"ז לשון דק (כמו

טענום

באור

י"ג) כי שם הי' דברו אל שר המשקים לבד: (כא) משקהו, שם אל הדבר אשר ישתה, אבל אשר היית משקהו דלעיל (פסוק י"ג), הוא שם תאר אל הפועל והוא האדם הנותן את היין לשתות לאחרי', כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש שקה, וכן ת"א ויב"ע, אבל נוכל לפרש גם פה שהוא שם תאר, ושעורו וישב את שר המשקים על התמנותו להיות משקהו, ובאופן זה תרגמו המתרגם האשכנזי: (כג) ולא זכר וגו', בו ביום: וישכחהו, לאחר מכאן. (רש"י), וכן כתב הרשב"ם ולא זכר שר המשקים את יוסף, מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך, וישכחהו, זמן מרובה אחרי כן, עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים ורוממו מן הבור עכ"ל, אבל הראב"ע פי' ולא זכר שר המשקים, לא הזכירו בפה אל פרעה, וכן ומשא ה' לא תזכרו עוד (ירמי' כ"ג ל"ו) זכר את ושתי (אסתר ב' א'), והנה אין ראיותיו מכריעות, כי גם שם נוכל לפרש על הזכירה בלב, המדקדק בכתובי' יראה שיבא השרש הזה בבנין הקל על הזכירה בלב, ועל הזכירה בפה דרכו לבא בבנין הפעיל, ואולם אחרי שאין הזכירה בלב פועל בחירי חפשי לאדם, לא יתכן בו הצווי, כי אם על ידי הזכירה בפה, לכן פי' חז"ל זכור את יום השב' לקדשו, זכרהו בפה, וכן זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח (דברי' כ"ה י"ז וי"ט), אמרו בספרי זכור בפה ואל תשכח בלב, הענין הוא שעל ידי הזכירה בפה, שהיא במעשה המצוה, לא ושכח בלב מאליו, וכן הענין כאן, על ידי שלא העלה שר המשקי' את זכרון יוסף לפניו בצאתו מבית הסהר, ולא שם אל לבו לזכור פתרון חלומו שפתר לו לטובה, גרם לו זה שנמחה הרושם ההוא מנפשו, וישכחהו מכל וכל, ונראה שלזה כוונו רש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בכ"א;

מא (א) מקץ, כתרגומו מסוף וכל לשון מקץ סוף הוא; שנתים ימים, שתי שנים שלימות כדכתיב ימים תהיה גאלתו. ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (ויקרא כ"ה כ"ט ול'), וכן ימים או עשור (לעיל כ"ד נ"ה), וכן למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י'), נפסא מדבר שהוא משנה לשנה שלימה, אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום כדכתיב בן שנתו (ויקרא י"ב ו'), בתוך השנה קורהו בן שנתו (הרשב"ם), ונקראת שנה לפי ששנה השמש שנית אל הנקודה שהחלה ממנה, ובספר הישר זכר תחלת זה החשבון מאותו יום התחילו שתי השנים הללו, ואמר שהם ליציאת שר המשקים מבית הסהר, וי"ב שנים לשבת יוסף שם; חלם, אינגו פעל בינוני, כי לא מצינו בינוני במקום עבר, אבל הוא תואר ותחסר מלת ההדגשה היה ושעורו היה חלם, וכן ורבקה שומעת (לעיל כ"ז ה'): על היאר, סמוך ליאור כמו ועליו מטה מנשה, (במדבר ב' כ'): היאר, וכל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדים במצרים תדיר כשאר ארצות. (רש"י), וכן כי' הרד"ק (בשרשים שרש יאר), אבל אונקלוס תרגם יאור נהרא דק תרגם על יאוריהם (שמות ז' י"ט), על אריתיהון, כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהוזכר שם על נהרתם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו המשו' חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל וגו', והנה איש אחד לבוש בדים (דניאל י' ד' וה'), וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר, ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר (שם י"ב ה' ו'), ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה, וכן הנגע נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו (איוב ל"ו ל') יפין ענין אורו, שם ל"ז י"א), וכמו שאמר ר' יוחנן כל

אורה

זיבען אנדערע קיהע הערויף קעמען אויז דעם פלוססע, שלעכט פאן אנזעהען אונד מאגער פאן פלייש, אונד שטעללטען זיך נעבען יענען קיהען אם אופער דעם פלוססעס. (ד) דיזע קיהע, וועלכע שלעכט פאן אנזעהן אונד מאגער פאן פלייש וואַרען, פראַסען יענע אנזעהנליכע אונד פליישיגע קיהע אויף, וואַרויף פרעה ערוואַכטע.
(ה) ער שליף אבער ווידער איין, אונד טרייטע צום צווייטען מאַהלע: אלז וען זיבען קערניגטע אונד גוטע אהרען אין איינעם האַלמע אויפשטעסען, (ו) אונד זיבען אנדערע אהרען, דיננע אונד פאם אסטווינד אויזגעדראָשען, וויכסען נאך איהנען. (ז) אלליין דיא דיננע אהרען פערשלונגען יענע זיבען קערניגטע אונד פאָללע אהרען; פרעה ערוואַכטע, אונד זיהע: עז וואַר איין טרוים. (ח) דעם

פרות אחרות עלות אחריהן מן היאר רעות מראה ודקות בשר ותעמדנה אצל הפרות על שפת היאר: ד ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת וייקץ פרעה: ה ויישן ויחלם שנית והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וטבות: ו והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן: ז ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום: ח ויהי

תורן אוחרנין סלקן בתריהן מן נהרא בישן למחזי וחסירן בשר וקמא לקבליהן דתורתא על כיף נהרא: ד ואכלו תורתא דבישן למחזי וחסירן בשר ית שבע תורתא דשפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ה ודמוך וחלם תנינות והא שבע שבלין סלקן בקניא חד פטימן וטבן: ו והא שבע שבלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהן: ז ובלעו שבליא לקיתא ית שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: ח והוה

באור

אזרה האמורה באיוב בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת האורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האנות. (הרמב"ן): (ב) והנה מן היאר עלת, דרך ארץ לשתות הבהמות ביאר ואוכלות ועולות ורועות באחו. (הרשב"ם), ולשון הרמב"ן בעבור כי ארץ מצרים משקה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'), ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח ה' וישרוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים עכ"ל: יפות מראה, סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות ויפות זו לזו שאין עין כריה נרה בחברתה: ובריאת, שמנו' ובעלות בשר: באחו, באגם מריש"ק (ובל"א זומפף) כמו ישגא אחו (איוב ח' י"א). (רש"י), ודעת הרמב"ן ז"ל שהוא שם לדשא ועשב הגדל באגם ועל שפת הנהרות, ויתכן שהושאל מן האגם אל העשב או מן העשב אל האגם, ושרש המלה אחה והוי"ו תמורת ה"א: (ג) ודקות בשר, טינני"ש בלע"ז. לשון דק (רש"י) כמו טענוס, בל"א (דיננע, שוואך): ותעמדנה אצל הפרות, נגדן וקרוב להן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עלות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות. (הרמב"ן): שפת, כד: ותאכלנה, סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה

טענוס בל"א דיננע, שוואך): ד ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: ה בקנה אחד. טו"דיל בלעז (וברש"י כ"י טוא"יו והוא הנכון ובל"א האלם): בריאות. שיי"נש בלעז (בל"א גזונד, קרעפטיג): ו שדופות. הלי"ש בלעז (והוא עליו"דעס בל"א אויזגעשלאגן). שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף שהחבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין ביש"א (והוא במדינו' העלוועט"יען): ז הבריאות. שי"נש בלעז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: ח ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון. ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו (דניאל ב') לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו: חרטומי. הנחרים בטימי מתים שמואלין בעצמות. טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרין היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרי' שבע בנות אתה מוליד שבע בנות:

למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אכל השנים הטבות וגו', להיות האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב (לקמן פסו' ל"ה ול"ו), כי ראה שהפרו' והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות. (הרמב"ן): וייקץ פרעה, ויישן מיד ויחלם וגו', בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף ענין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לגסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע. (הרשב"ם): (ה) שבלים, לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ם, כמו נשים ופלגשים, ולכן באו התארים בסימן קבוץ הנקבות, בריאות וטבות: בקנה אחד, זהו סימן לשובע לכל גרעין שבע שבלים. (הרשב"ם): ולשון רש"י בקנה אחד, טוד"יל בלע"ז עכ"ל, וברש"י כ"י טוא"יו, והוא הנכון, ובל"א האלם: בריאות, על דרך ההשאלה בשבלים כלומר מלאות, וכתב רש"י שיינ"ש בלע"ז, ובל"א (געזונד, קרעפטיג): (ו) ושדופת קדים, הוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלי' עד שלא נגמלו ולא יגמלו וזהו שאמר ושדפה לפני קמה (מלכים ב' י"ט כ"ו), טרם היותו קמה כי כאשר נגמר יקרא קמה. (רד"ק בשרשי' שרש שדף), ולשון רש"י ושדופות, הלי"ש בלע"ז, [וברש"י כ"י האליד"ש, (ונקרא עליד"עס, בל"א אויזגעשלאגען)] ושקיפן קידום (הוא ת"א על ושדופת קדים), חבוטות, לשון משקוף שהחבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו עכ"ל: קדים, רוח מזרחית שקורין

ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם

בלילה

ח וַהֲוָה בְצַפְרָא וּמִטָּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יָת כָּל חָרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיָת כָּל חַכִּימָהָא וְאִשְׁתָּעֵי פַרְעֹה לְהוֹן יָת חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר יָתְהוֹן לְפַרְעֹה׃ ט וּמַלֵּיל רַב שָׁקֵי עִם פַּרְעֹה לְמֵימַר יָת סוּרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין׃ י פַּרְעֹה רְגֵז עַל עַבְדּוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיָת רַב נַחְתּוֹמֵי׃ יא וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא

(ח) דעס מארגענס דרויף ווארד זיין געמיטה בעאונרוהיגט; ער שיקטע אונד ליס אללע בילדערשריפטקונדיגע פאן מצרים אונד אללע איהרע וויזע מעננער רופען, ערצעהלטע איהנען זיינען טרוים, אללין קיינער וואוסטע איהן דעם פרעה רעכט צו דייטען. (ט) דא רעדעטע דער אבערשענק פאר פרעה, וויא פאלגט: איך מוס מיינע פערברעכען היר מיט געדענקען. (י) פרעה וואר איינסט איבער זיינע דיהנער ערצירנט, אונד טהאט מיך אין פערהאפט, אין דעם הויזע דעס אבערסטען פאן דער לייבוואכע, מיך אונד דען אבערבאקמייסטער. (יא) וויר האטטען ביידע אין איינער נאכט

רש"י

בנות אתה קובר: יא איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון

באור

שקורין ביס"א עכ"ל, והוא שם כולל לכל רוח קר, ובמדינה אשר היה שם רש"י ז"ל יקרא רוח מזרחית ביס"א, לפי שהוא עובר על הרי שלג וקרח אשר במדינת (העלוועטיען): צמחות אחריהן, דומה ממש להפתרון כי שבע שני הרעב באו אחר שבע שני השבע ולא היו בעת אחת: (ז) והנה חלום, כמו והנה היא לאה (לעיל כ"ט כ"ה), אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום. (הרשב"ם), ורש"י כתב והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם והוצרך לפותרו', ונכון הוא גם מה שפי' ר"ע ספורנו ז"ל והנה חלום, הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהי' נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון עכ"ל, ויב"ע תרגם והא הוה חילמא, כוון לדברי הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א (אונד זיהע, עז וואר איין טרוים): (ח) ותפעם רוחו: נתחלפה דעתו, טריספ"א בלע"ז (ובל"א פערשטארבען פערוואנדעלט), וחשב לבקר ולדע' הפתרון, וכן בדניאל ב' ג', ויאמ' להם המל' חלום חלמתי ותפע' רוחי לדע' את החלום. (הרשב"ם), ורש"י כתב ותפעם רוחו, ומטרפא רוחיה (הוא תרגומו של אונקלוס ויב"ע), מקשקשת בתוכו כפעמון, וכן חבר הרד"ק בשרשים שרש פעם, את הולם פעם (ישעי' מ"א ז'), מענין זה מלשון שבר וכתיתה וקשקוש, וכן פעמון זהב ורמון (שמות כ"ח ל"ד), לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שבתוכו, אבל היא מליצה נכבדת אל הרוח שבאדם שאיננה מיושבת מקוות הנער, שאולה מן הגוף המוכה ונשבר, ועל פי הכוונה האמתית השייכת אל הרוח תרגם המתרגם האשכנזי (בעאונרוהיגט), והמלה מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר (תהלים ע"ז ה'): חרטמי, חרטם היא מלה מרובעת שרשה ארבע אותיות: וכתב הראב"ע שיתכן להיות ארמית או מצרית, וכתב עוד בפירושו לדניאל (ב' ב'), כי הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטמי מצרים, לפיכך קרא להם נבוכדנצר בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה עכ"ד: והמתרגם האשכנזי הסכים עם קב' את שפת' המל' הואת מגזר' חרט, והמ"ם נוסף מענין ויצר אותו בחרט (שמו' ל"ב ד'), בחרט אנוש (ישעי' ח' א'), והו' הכלי אשר בו עושין רשמי' בגוף קשה, והושאל אל הרושם, והדבר ידוע שבתחלת מלאכת הכתיבה נרשמו כל הענינים והרעיונים ע"י ציורים ורשמים נקראים (היראגליפען או בילדערשריפט), והיתה הכתיבה ההיא מצוי' אצל אנשי מצרי', ובה העלימו כהניהם וחכמיהם את חכמת התולדות והתכונות ומעשה הכשפים מעיני ההמון, כי לא הבינו אותה כי אם הכהנים וראשי העם, ועוד היום נשארו הציורי' והתמונות ההן, ופותר אין אותם, ויתכן אם כן שנקרא חרטם האיש המבין התמונות והחריטים ההם, ויודע להשתמש בהם ולפתרם כראוי, והם היו החכמי' והמכשפי' ופותרי החלומות במצרים: ואין פותר אותם לפרעה, פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר. (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, והוא מב"ר, ומפורש שם עוד פתרון אחר שפתרו לו, וגם' הישר סופר עוד פתרונים רבים, והסבה שלא נכנסו באזניו כתב ר"ע ספורנו ז"ל ואין פותר אותם, מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי נחלק הראשון היתה השנה הפועלת והחומרי' בלבד שהן הפרו' חורשו' והיאור המשקה ונחל' השני היתה הסבה הצורית והתכליתית בלבד והם השבלים עכ"ל, אבל פרעה הבין שניהם חלום אחד הם כמ"ש בפסוק שלפני זה, והנה לפי זה שב אותם על החלו' ואמ' לשון רבים בעבור שכפלה פעמי', והרד"ק בשרשי' שרש את פי' אותם, מהם, כמו כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), מן העיר, והתנחלתם אתם (ויקרא כ"ה מ"ו), מהם, חננו אותם (שופטים כ"א כ"ב), פי' מהם, ואין מכל זה ראיה לדבריו, לפי שבכל המקומות הללו אותם הוא סימן הפעול, וכאן ישוב לפי דבריו על הפועל, ואין כן משפט הלשון: (ט) את פרעה, א"ת עם פרעה, ויב"ע תרגם קדם פרעה, והוא גאות לפני מלכים, וכן מתורגם בל"א: את חטאי אני מזכיר היום, אע"פ שאזכיר חטאי מוכרח אני לספר דבר זה: (י) פרעה קצף על עבדיו כל פרעה בלשון מצרים מלך, וכן נקראים כל מלכי מצרים, ושל פלשתים אבימלך אפי' בימי דוד, בשנותו את טעמו לפני אבימלך (תהלי' ל"ד א'), ושל ירושלים מלכי צדק, ביהושע אדני צדק מלך ירושלם (יהושע י' א' וג'), ובימי דוד על דברתי (אני מבטיח שתהיה) מלכי צדק מלך ירושלי') (תהלי' ק"י ד'), ושל עמלק אגג, בימי משה וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד ז'), ובימי שאול אגג מלך עמלק (שמואל א' ט"ו ח' וכ' ול"ב), אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרין לפניו דוד קצף על עבדיו, אלא כך אמר לפניו המלך קצף על עבדיו, וכן לפנינו, אני פרעה (להלן פסוק מ"ד), אני אהיה המלך לבדי כדכתי' רק הכסא אגדל ממך (שם מ'), לכך נקרא יוסף אברך, אב למלך, ובספר לקח טוב פירש כמותי. (הרשב"ם. (והס' לקח טוב הוא לדעתי ס' פסיקתא דרבי טוביהו ברבי אליעזר ז"ל שנדפס ממנו על ג' ספרים ויקרא במדבר דברים, וס' בראשית ושמות הם כ"י, וס' בראשית מתחיל הדרוש על הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם וגו', כי קצת מן הראשונים נתנו שמות לספריהם ע"ש התחלה כמו מדרש קהלת

בַּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ: יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה: יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה: טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ: טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה:

יז וידבר

אונקלוס

בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא גְּבַר כְּפוּשְׁרָן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא: יב וְתַמָּן עִמַּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא וְאִשְׁתָּעֵינָא לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא יָת חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ פַּשַּׁר: יג וַהֲוָה כְּמָא דִי פַּשַּׁר לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלָב: יד וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יָת יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי מִן בֵּית אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנִּי כְּסוּתֵיהּ וְעָאל לְוָת פַּרְעֹה: טו וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֶלְמָא חֲלֵימִית וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר יָתֵיהּ: טז וַאֲתֵיב יוֹסֵף יָת פַּרְעֹה לְמֵימַר לָא מִן חוּכְמְתִי אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ יִתּוֹתַב יָת שְׁלָמָא דְפַרְעֹה:

יז ומליל

תרגום אשכנזי

נאכט איינען טרוים, איך אונד ער; ווִיר טריימטען יעדער נאך דער בעזאנדערן בעדייטונג זיינעס טרוימעס. (יב) דאזעלבסט וואר בייא אונז איין עברישער קנאבע, דיהנער דעס אבערסטען פאן דער לייבוואכע; וויר ערצעהלטען איהם, אונד ער דייטעטע אונזערע טריי־מע, איינעם יעדען, וויא עז מיט זיינעם טרוימע אי־בעראיינקאם. (יג) אונד וויא ער אונז גדייטעט, זא איזט ער־פאלגט; מיך נעמליך זעצ־טע מאן ווידער אויף מיינען פוס, אונד יענער ווארד געהענגט. (יד) פרעה שיקטע היר־אויף, אונד ליס יוסף רו־פען, זיא האלטען איהן אויז דער גרובע; ער ליס זיך שערען, וועכסעלטע זיינע קליידער, אונד קאם פאר פרעה. (טו) פרעה שפראך צו יוסף: איך האבע איינען טרוים געהאבט, אונד נימאנד קאן איהן דייטען; איך הערע אבער פאן דיר, דאס דוא איינען טרוים צו דיי־טען פערשטעהעסט. (טז) יוסף אנטווארטעטע דעם פרעה: פערן פאן מיר! אללין גאטט ווירד צום וואהלערגעהען פרעה'ס אנטווארטען לאססען.

(יז) נון

רש"י

לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: יב נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון. נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפילו לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: יג השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פי' מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה כן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: יד מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז (והוא פחשע בל"א גראבען): ויגלח. מפני כבוד המלכות: טו תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף. אשר לא תשמע לשונו הנט"נדרא בלע"ז (בל"א פערשטעהען): טז בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים

באור

ע"ש התחלתו מזות איש מהיר וגו', ומדרש אומר טוב ע"ש התחלתו בפסוק אומר טוב ינקה רצון וגו'. וכן כתב הראב"ע, ובספר הישר סופר באחרונ' מתי התחילו שם לקרוא את מלכיהם כן ופנת הדבר, ואין להאריך פה: אתי ואת שר האפים, אף על פי שזכר אתי שנה עוד מפני הלכרים שבניהם כי כן דרך הלשון כמו ואם באמת ובתמים (שופטים ט' י"ט), שנה אותו מפני הדברים שהיו ביניהם: (יא) אני והוא, הכפל בזה להגיד כי ענין החלומות הי' כמעט שוה, רק שהי' לכל אחד מענין מלאכתו, עד כי פותר אחר בלתי מבין וחכם גדול כמוהו הי' פותר שניהם בשוה אם למות ואם לחיים: איש כפתרון חלמו, כבר פירשתיו בפ' וישב (לעיל מ' ה'): (יב) איש כחלמו פתר, תחסר למ"ד השמשת, ור"ל לאיש כחלמו כלומר לכל אחד פתר כענין חלומו, וכן פי' רש"י, ולשון הרשב"ם איש כחלומו פתר, כמשמעות חלומו פתר, וגם כמו שפתר לנו כן היה, ויהי כאשר פתר וגו' עכ"ל: (יג) השיב, פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו, הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר. (רש"י): (יד) ויריצהו, שלוחי פרעה: מן הבור, פירשתיו בפ' וישב (שם מ' ו'), ומלת פוס"א בלע"ז, שפרש"י כאן, כמו פוסע, בל"א (גראבען): ויגלח, יוסף את עצמו, או ספר המגלח, ושעורו ויגלח אותו המגלח: (טו) תשמע חלום לפתר אתו, תאזין ותבין חלום לפתור אותו, תשמע, לשון הבנ' והאזנ' כמו שמע יוסף (לקמן מ"ב כ"ג), אשר לא תשמע לשנו (דברי' כ"ח מ"ט), אנטנד"רא בלע"ז (רש"י); ובל"א (פערשטעהען): (טז) בלעדי, אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, ולפ"ז יהי' יענה מן הפעיל כי האות' פתוח בשרש זה בקל ובהפעיל בעבור הרחבת העי"ן פ"פ, וכמו ורוח מבינתי יענני (איוב כ' ג'), הוא עובר לשכים כעולים ור"ל ובריתי לענות, וכן כאן יענה יתן המענה בפי לשלום פרעה, ויש מפרשים יענה, יעשה תמיד, ומביאים ראי' מן כי האלהי' מענה בשמחת לבו (קהלת ה' י"ט) והאחרן

יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃

כד ותבלען

אונקלוס

יז וּמַלֵּיל פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ יח וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרָעְיָן בְּאַחְוָא׃ יט וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוֹחֲרָנְיָן סָלְקָא בַתְרֵיהֶן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא חֲזֵיתִי דִכְוָתְהֶן בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ כ וַאֲכַלוּ תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא׃ כא וְעָלוּ לִמְעֵיהֶן וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָלוּ לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית׃ כב וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן׃ כג וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין נָצָן לָקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן׃

כד ובלענ

תרגום אשכנזי

(יז) נון שפראך פרעה צו יוסף: אין מיינעם טרוימע וואר עז, אלז ווען איך אם ראנדע דעס פלוססעס שטינדע, (יח) אונד אויז דעם פלוססע קעמען הערויף זיבען קיהע, שטארק פאן פלייש אונד שען פאן געשטאלט; אונד ווידעטען אויף דער וויזע; (יט) נאך איהנען אבער קעמען זיבען אנדערע קיהע הערויף, אויזגעצעהרט, זעהר שלעכט פאן געשטאלט אונד מאגער פאן פלייש; איך האבע דערגלייכען עלענדעס פיה אים גאנצען לאנדע מצרים ניכט געזעהען. (כ) דיזע אבגעצעהרטען, מאגערן קיהע פראסען דיא ערסטען זיבען געזונדע קיהע אויף. (כא) זיא קאמען אין איהרען לייב, עז ווארדע אבער ניכט געמערקט, דאס זיא אין איהרען לייב געקאממען, דען איהר אנזעהען בליב נאך זא שלעכט וויא פארהין; דא ערוואכטע איך. (כב) איך זאה פערנער אין מיינעם טרוימע: זיבען פאללע אונד גוטע אהרען אן איינעם האלמע אויפגעהען; (כג) נאך איהנען אבער קאמען זיבען פערטראקנעטע, דיננע אונד פאם אסטווינד אויזגעדראשענע אהרען הערפאר.

(כד) דינע

רש"י

אלהים יענה יתן ענייה בפי לשלום פרעה: יט דלות. כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון (שמואל ב' י"ג): ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלוש"ש. (בל"א מאטטיג. פהזעריג): כג צנומות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כען בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין. נצן אין כאן אלא

הנץ

באור

והאחרן תענה (הושע ב' כ"ד), ואולם גם שם הוא קרוב לענין השבת הדבור והענין', והוא ע"ד מליצה, וכן מתורגם פה בל"א (אנטוואָרטען לאסען); (יז) וידבר פרעה אל יוסף בחלמי, בא פה וידבר בלא לאמר אחריו, שלא כמנהג, וינ"ע תרגם כאלו כתוב לאמר; בחלמי, ראיתי כתיב"ע, או בחלמי, היה כאלו אני עמד וגו' כתרגום האשכנזי: (יח) ויפת תאר, תחת מראה שבספור הכתוב למעלה אמר פה תאר, כי זה קרוב מזה, וכן לבלן במקום ודקות אמר פה ורקות, וכן הוסיף פה דלות, וכן בחלום השבלים הוסיף וגרע ושנה, אבל הכוונה אחת היא, והכלל כי בשנות האדם הדברים יוסיף או יגרע או ישנה אינו שומר אלא שיהיה הענין אחד, ולכן גם יוסף בהזכירו ענין החלום כדי לפתרו, שינה נקצת פרטים, ואמר בפרות ובשבלים, הטובת, כלל במלה זאת כל הפרטים, בריאות בשר ויפת תאר שבפרות, ומלאת וטובות שבשבלים, ובשנים הרעות אמר הרקות תחת דקות: (יט) דלות, כמושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון (שמואל ב' י"ג ד'); הרקיה בישר, כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלוש"ש (רש"י), יתכן שהוא כמו הילאו"ש בלשון רומי, ובל"א (צאטטיג, פאזעריג), ושרשו רקק: (כא) קרבנה, הראוי לכנוי נסתרות קִרְבָּן, ובא בה"א נוספת כמו אשר הננת לבדנה (לעיל כ"א כ"ט) עלי היו כלנה (לקמן מ"ב ל"ו), אשר נשא לבן אתנה (שמות ל"ה כ"ו), וגם ראוי להיות קיין לפני הכנוי כמו באלו הנזכרים, ובא בסגול שלא כמנהג: ולא נודע כי באו אל קרבנה, כך אמר פרעה עכשיו ליוסף עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה, אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראיית האכילות שראה שזו אוכלת זו, אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה אחר שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב. (הרשב"ם): (כג) צנמות, נוקמא בלשון ארמי ס'ע הרי הן כען בלא לחלות וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין אין כאן אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י, ונקראת הנוספאות כיונא ויבשות כסלע, והוא הנכון, שאין השבלים הרקות קשות כסלע, כמו שטען הרמב"ן ז"ל על רש"י, אבל הם יבשות ואין בהם לחות כלל, ואולם מה שטען עוד על רש"י שהשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין כאן נץ, אינה טענה, לפי שאומר הגרעין, והוא הגביע שבו הגרעין תחוב, גם הוא יקרא נץ, והשם המיוחד לו בהיותו יבש ונדף ־ות מוץ, וממנו יצא מתחלה הפרח, ובנפול הפרח יצא הגרעין תחתיו, והפרח עם הגביע יחד יקראו נץ, ופעמים שיקרא כל אחד מהם כן: והנה לדעת

הרמב"ן

כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע

גדול

אונקלוס

כד וּבְלַעוּ שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחַרָשַׁיָּא וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי׃ כה וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְּפַרְעֹה חַד הוּא יָת דַּיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה׃ כו שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא׃ כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָא בַּתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא דִּשְׁקִיפָן קִידוּם יְהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא׃ כח הוּא פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דַּיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ כט הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן שׂוֹבְעָא

רבא

תרגום אשכנזי

(כד) דיזע זיבען דיננע אהרען פערשלאנגען יענע זיבען גוטע; איך האבע דיזעס דען בילדערשריפטקונדיגען ערצעהלט, אללײן נימאנד קאן מיר דיא בעדייטונג זאגען.
(כה) דא שפראך יוסף צו פרעה: פרעה'ס טרוים וואר נור אײנער (דער בעדייטונג נאך); וואז גאטט טהון וויל, האט ער דעם פרעה פארויז געזאגט. (כו) דיא זיבען גוטע קיהע בעדייטען זיבען יאהרע, אונד דיא זיבען גוטע אהרען בעדייטען אויך זיבען יאהרע; ביידעס איזט נור אײן-טרוים.
(כז) אונד דיא זיבען אבגעצעהרטע, שלעכטע קיהע, דיא נאך איהנען הערויף געקאממען, בעדייטען זיבען יאהרע, זא וויא דיא זיבען לעערען פאם אסטווינד אויזגעדראשענע אהרען; זיא שטעללען זיבען יאהרע הונגערסנאטה פאר. (כח) דאז איזט נון, וואז איך דעם פרעה געזאגט האבע; וואז גאטט טהון וויל, האט ער דעם פרעה אנגעצייגט.
(כט) עז ווערדען זיבען יאהרע קאממען פאן גראסער פרוכט־

רש"י

הם לפי שנתרוקנו מן הזרע: כו שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע. ואשר נשנה החלום פעמים. לפי שהדבר מזומן כמו שאמור לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. בז' שנים הטובות כאמור הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך ובז' שני רעב כאמור הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה:

ל ונשבח

באור

הרמב"ן ז"ל צנומות כמו צרורות לחתיכות הרבה, מלשון רז"ל פת הצנומה בקערה, וכן מה שכתב אונקלוס נצן לשון מתוך וחסרון, ויהי' הפך מלאות צנומות וכנן הפך מליאן, והרד"ק בשרשים שרש צנם, הביא גם פת הצנומה בקערה אל ענין היובש, ופירושו פת היבשה כי הפת היבשה יעשו אותה פתיתין קטני' לשרותם במרק בקערה, וכן נוטה בדברי רז"ל שהוא הסלע והשבלים הגדלות בסלעים יש נתן יובש על שכן דקות הרבה מפני היובש עכ"ד: (כד) ואין מגיד לי, הפתרון, וכן מתורגם בל"א, ולשון ר"ע ספורנו ואין מגיד לי, שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר ששניהם היו חלום אחד כאמרו ואראה בחלמי עכ"ל, וכן סופר בס' הישר כמה פתרונים שונים שפתרו לו חכמיו זה בכה וזה בכה, וכולם פתרו חלום הפרות וחלום השבלים בב' ענינים: (כה) חלום פרעה אחד הוא, ולפיכך טעו הפותרים. (ר"ע ספורנו), והמתרגם האשכנזי הוסיף לבאר את הכוונה, חלום פרעה אחד הוא לפי פתרונו: את אשר האלהים עשה וגו', מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה, כי על המלך תלויות תקנות המלכות. (הרשב"ם), ואמר זה הוא הקדמה אל סוף הפתרון ועתה ירא פרעה וגו': (כו) שבע שנים הנה וגו' תיב"ע שבע שנייא אינון מבשרן, וכן מתורגם בל"א (בעדייטען זיבען יאהרע): חלום אחד הוא, לפי נגינות התיבות כי חלום בטפחא ואחד במרכא (כפי הנוסח שבמ"ג ומ"ק אשר הא"ת סמך ידיו עליהם כמ"ש בת"ס שלי), לא והי' [illegible] ואחד מאמר אל חלום, רק חלום, נושא, ואחד, נשוא, וענינו חלום פרעה, אחד הוא בפתרונו, וכמ"ש למעלה חלום פרעה אחד הוא, וקצר כאן ולא הזכיר מלת פרעה כי סמך על הראשון, והי' ראוי לומר החלום אחד הוא, כי במקום שתחסר הודעת הא"ו, תבוא ה"א הידיעה במקומה ותשלימנה, רק שסב על פסוק הא', כמ"ש בזה הרמב"ן בפ' ויגש (לעיל ל"ו), על וילך אל ארץ: הרקות, שרשו ריק, מן והבור רק (פס ל"ז כ"ד), ואונקלוס ויב"ע תרגמו לפי הכוונה, לקיתא, ולא כהוראת המלה, כי כן תרגמו גם דקות, ות"א והבור רק, ונגוא ריקן, ויב"ע תרגם ונוגא סריק אולם המתרגם האשכנזי תרגם שניהם כהוראת המלה, כי תרגם דקות (דיננע) ורקות (לעערע): יהיו שבע שני רעב, בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי היא כגן ה' הזכיר תחלה פתרון הרעות, כי הוא הפחד ותועלת החלום, כי האלהים הראהו לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה, וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דבריו רק בשנות הרעב. (הרמב"ן): (כח) הראה, בשבע שנים הטובות כאמר הגיד לפרעה לפי שהי' סמוך, ובשבע שני רעב כאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה. (רש"י): (כט) הנה שבע וגו' שבע גדול וגו' תקון הלשון המקובל הוא כן, הנה שבע שנים באות אשר יהיה בהם שבע גדול בכל ארץ מצרים, והמתרגם האשכנזי תקנו כאלו (פאן): שבע, שם המקרה

כמו

גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת

האלה

רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא דְאַרְעָא׃ לא וְלָא יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָּתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ לב וְעַל דְּאִתְּנִי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּין פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ לג וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנִּנֵּיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לד יַעֲבֵיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וִיזָרֵיז יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשָׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא׃ לה וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עֲבוּר שְׁנַיָּא

טבתא

פֿרוכטבארקייט אים גאנצען לאנדע מצרים; (ל) נאך איהנען אבער ווערדען זיבען יאהרע הונגערסנאטה ענטשטעהען, דאס מאן אים לאנדע מצרים אללער פֿרוכטבארקייט פֿערגעססעןווירד, זא ווירד דיא הונגערסנאטה דאז לאנד פֿערדערבען. (לא) דיא פֿרוכטבארקייט ווירד אים לאנדע ניכט פֿערשפּירט ווערדען וועגען דעריעניגען הונגערסנאטה, דיא הערנאך זיין ווירד; דען זיא ווירד זעהר שווער זיין.

(לב) דאס אבער דעם פרעה דער טרוים צום צווייטען מאהלע ווידערהאלט ווארדען, בעדייטעט, דאס דיא זאכע פֿעסט בעשלאססען פֿאן גאטט, אונד גאטט איילע, זיא אויזצופֿיהרען. (לג) נון ערזעהע זיך פרעה איינען פֿערשטענדיגען אונד וויזען מאן אויז, אונד זעצצע איהן איבער דאז לאנד מצרים.

(לד) פרעה טהוע אויך דיזעס, אונד זעצצע בעפֿעהלסהאבער איבער דאז לאנד, אונד לאססע דאז לאנד מצרים דען פֿינפֿטען אבגעבען אין דען זיבען יאהרען דער פֿרוכטבארקייט. (לה) זיא מעגען דען אללען פֿארראטה דיזער קינפֿטיגען גוטען יאהרע זאממעלן, אונד

ר ש " י

ל ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: לא ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: לב נכון. מזומן: לד וחמש. כתרגומו ויזרזון וכן וחמושים: לה את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו בא"לף ונקוד בפתח קטן והאוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכ' ונקוד

קמץ

ב א ו ר

כמו רעב: (ל) ונשכח כל השבע, הוא פתרון הבליעה. (רש"י): (לא) ולא יודע השבע, הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה. (רש"י): (לב) ועל השנות וגו', מלשון שנים, והוא מקור מבנין נפעל, ובאמרו פעמי' הוא תוספו' באור או לפי שלשון השנות אפשר יותר משני פעמים לפיכך פירש פעמים כי יש בזה הלשון שר"ל פעמים רבות כמו כסיל שונה באולתו (משלי כ"ו י"א), ר"ל פעם אחר פעם כמה פעמים. (הרד"ק בשרשים שרש שנה), והראב"ע מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי היה פעמי' בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו, ומכוון הוא לדעתי בלשון הכתוב, כי נאמרו הא' באו ב' ענינים, השנות, פעמים, המורי' על ב' ענינים שבאמרתו הב' כי נכון וגו', והוא הקיום אשר לא ישונה ולא יתבטל, וממהר וגו', והוא שלא יתעכב עוד שנים רבות, והמתרגם האשכנזי תרגם ג"כ כי נכון הדבר (פֿעסט בעשלאססען), שמודיע ענין הקיום שלא ישונה, וממהר האלהים, הוא ענין אחר שיהיה הדבר בלי איחור: ועל השנות וגו' כי נכון וגו', שעור הכתוב ועל השנות החלום אל פרעה פעמים, אני פותר שיורה כי נכון וגו': (לג) ועתה ירא פרעה, תימה גדולה, כי מי הרשהו לזה להיועץ למלך כתבוהו? אבל שייך אל הפתרון, שלכן הראה לו השם כעת גם שבע שני הרעב אשר לא תהיינה עד אחר עבור שבע שני השבע, בעבור כי עתה יראה פרעה וגו', לצבור בר למחיית העם לשני הרעב, ואם לא הודיע אותו את ימי הרעב כעת, לא היה מתעורר לצבור בר, והיו אז כול' מתים ברעב: איש נבון וחכם, נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו, ולמכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה, וחכם שידע לקיום התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיי' אותו בטבעו, כגון חומטין שהזכירו רבותינו והכסף חי הממית הכנימ' והיונא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה, (מדברי הרמב"ן), ולפי פשוטו הנבון הוא המבין דבר מתוך דבר, מבלי צורך להודיע לו כל פרט ופרט, כי צריך הממונה להשכיל בכלל התכלית המכוון למלך, ולהבין מדעתו מעצמו במה יגיע אליו, והחכם הוא היודע לכלכל מעשיו בצדק ובמשפט לקרב המועיל, ולדחות המזיק בחכמתו: (לד) יעשה פרעה, זו העצה: ויפקד פקדים על הארץ, עיין בפ' במדבר (א' ג'), מ"ש שם שנויי הוראות השרש הזה לפי בניניו, ובפרט הוראתו עם מלת על: וחמש, כתרגומו ויזרזון וכן וחמשים (שמות י"ג י"ח). (רש"י), אבל הרשב"ם כתב וחמש, שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו באחד שנים לעשר כדכתיב בשמואל זרעיכם וכרמיכם יעשר (שמואל א' ח' ט"ו), עתה יטול פי שנים כמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחמש עכ"ל, וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חמש, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לה) אכל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן (ר"ל סגול), ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אכל חלב (ויקרא ז' כ"ה), טעמו בכ"ף ונקוד קמץ קטן (ר"ל צירי). (רש"י): ויצברו בר תחת יד,

ממונה

האלה ויצברו־בר תחת יד־פרעה אכל בערים ושמרו: לו והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא־תכרת הארץ ברעב: לז וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל־עבדיו: לח ויאמר פרעה אל־עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו: * לט ויאמר פרעה אל־יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את־כל־זאת אין־נבון וחכם כמוך: מ אתה תהיה על־ביתי ועל־פיך ישק כל־עמי רק הכסא אגדל ממך: מא ויאמר פרעה אל־יוסף ראה נתתי אתך על כל־ארץ

מצרים

אונקלוס

מבתא דאתין האילין ויצברון עבורא תחות יד מהימני פרעה עבורא בקרויא ויטרון: לו ויהי עבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני כפנא די יהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: לז ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: לח ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דין לית סוכלתן וחכים כותך: מ את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כורסי מלכותא הדין אהי יקיר מינך: מא ואמר פרעה ליוסף חזי דמניתי יתך על כל ארעא

דמצרים

תרגום אשכנזי

אונד שיטטען דאז געטריידע אויף, אונטער דער געוואלט פרעה׳ס, צום פארראטה אין דען שטעדטען, אונד פערוואהרען זאלכעס.
(לו) דאמיט דער פארראטה דעם לאנדע אויפבעהאלטען ווערדע אויף דיא זיבען יאה־רע דער הונגערסנאטה, וועלכע אים לאנדע מצרים זיין ווערדען, אונד דאז לאנד דורך דיא הונגערסנאטה ניכט גאנץ אויפגעריבען ווערדע.
(לז) דיא זאכע געפיל אין דען אויגען פרעה׳ס אונד אין דען אויגען אללער זיינער דיהנער.
(לח) פרעה שפראך צו זיינען דיהנערן; ווערדען וויר אויך איינען פינדען וויא דיזען, איינען מאן, אין וועל־כעם איין געטטליכער גייסט איזט?
(לט) אונד צו יוסף שפראך ער: דא דיר גאטט דיזעס אללעס בעקאנט געמאכט האט, זא איזט נימאנד זא פערשטענדיג אונד זא ווייזע, אלז דוא. (מ) דוא זאללסט איבער מיין הויז גע־זעצט זיין, אונד דורך דיינען בעפעהל זאלל מיין גאנצעס פאלק פערפפלעגט ווערדען; נור וואז דען טהראן בע־טריפפט, ווילל איך גרעסער זיין אלז דוא.
(מא) פרעה שפראך פערנער צו יוסף: זיהע! איך זעצצע דיך איבער דאז גאנצע לאנד

מצרים

רש״י

קומץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: לו והיה האוכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: לח הנמצא כזה. הנמצא כדין. אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיה' וכן כל ה"א המשמשת בראש' תיבה ונקוד' בחטף פתח: לט אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: מ ישק. יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר (תהלים ב') גרני"סון בלע"ז (בל"א פערזארגונג): רק הכסא. שיהו קורין לי מלך: כסא. לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך (מלכים א' א'): מא נתתי אותך. מניתי יתך ואף על פי ש

לשון

באור

ממונה פרעה, וכלומר היה בעל כרחם של מצריים, ולכך כתוב ויפקד פקידים. ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה וגו' אל יד הגא וגו' (אסתר ב' ג'), (וכן שופר בס' הישר כי ב' דברים יעץ, א' לגבות מהם לאוצר המלך, וב' שגם הם יקבצו איש איש מתבואת שדהו ויתנו באוצרותיהם), ויקבצו, היא הגבייה מבעלי השדות, ויצברו, היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרו', וכן ביוסף תמצא ויקבץ ויצבר. (הרשב"ם): בר, י"א כי טעם בר לביותו עם שבליו, והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכ' לזורות או להבר: (הראב"ע), ולפ"ז יהיה שרשו ברר ולא ברה: אכל בערים, שב על ויצברו, ושעורו ויצברו בר (תחת יד פרעה), להיות אכל בערים: ושמרו, הוא מאמר לעצמו, וישמרו האכל הנזכר, ויהיה תחת יד פרעה כמו מאמר מוסגר, וטעם הנגינה יסייע לפי' זה: (לו) לפקדון, ענין גניזה והנחה, יהיה לכם כמו פקדון הגנוז שימצאו אותו לעת הצורך: לארץ, לצורך הארץ לשבע שני הרעב: (לח) הנמצא כזה, בנין נפעל והוא פעל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה, ויתכן להיות הנו"ן מיון המדברים, הנמצא לאחנו כמוהו אם נלך ונבקשנו, והם דברי פרעה אל עבדיו, וכן ת"א ויג"ע הנשכח כדין, ומלת הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקודה בחטף פתח: אשר רוח אלהים בו, בפתרון חלומות, וכל שכן לחכמת דרך ארץ. (הרשב"ם): (לט) אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנה. (הרמב"ן): (מ) ישק, שרשו נשק, ודגש השי"ן לחסרון הנו"ן, והרד"ק בשרשים שרש נשק מפרשו מענין נשיקה ממש, כלומר להיותו לאדון, והראב"ע מפרש שיהיה נגיד החיל, אבל רש"י פי' וז"ל יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי (לעיל ט"ו ב'), וכמו נשקו בר (תהלים ב' י"ב), גרניסו"ן בלע"ז עכ"ל, ובל"א (פערזארגונג): רק הכסא אגדל ממך, ענינו מפלת או בדבר הכסא אהיה גדול ממך, ודרך זה במקרא ידוע, כמו כי תהיו כאלה נבלת עליה (ישעי' א' ל'), שמלת נבלת היא תאר של אלה, שהיא אלה נבלת מפלת עליה וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב), תאבדו הוא פעל עומד, ור"ל שאתם תאבדו ממפלת הדרך, והטע' לא תהי' לי גדולה יותר ממך כי אם בגדול' הכסא, שאקר' מלך:

(מא) ראה

מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע נ

כהן

אונקלוס

דְמִצְרָיִם׃ מב וְאַעְדִּי פַרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְבוּץ וְשַׁוִּי מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל צַוְּרֵיהּ׃ מג וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִכָּא תִנְיֵתָא דִי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנִּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מד וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יָת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זֵין וְיָת רַגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מה וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא דְמִטַמְּרָן גַּלְיָן לֵיהּ וִיהַב לֵיהּ יָת אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע

רבא

תרגום אשכנזי

מצרים. (מב) נאהם זיינען רינג פאן זיינר האנד, גאב איהן יוסף אן זיינע האנד, קליידעטע איהן אין פיינער ליינוואנד, אונד טהאט איינע גילדענע קעטטע אום זיינען האלז; (מג) ליס איהן אין דען אנדערן שטאאטסוואגען פאהרען, דער איהם געהערטע, אונד מאן ריף פאר איהם הער: אויף דיא קניע געפאללען! אלזא זעצטע ער איהן איבער דאז גאנצע לאנד מצרים. (מד) אויך שפראך פרעה צו יוסף: איך בין פרעה; אבער אהנע דיך זאלל נימאנד זיינע האנד אדער זיינען פוס רעגען (נעמליך דאז גערינגסטע פארנעהמען), אים גאנצען לאנדע מצרים. (מה) פרעה נעננטע דען יוסף: צפנת פענח, (איינער, דער דיא פערבארגענסטע דינגע וויס), אונד גאב איהם צור פרויא דיא אסנת, טאכטער פוטי פרע'ס,

רעם

רש"י

לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים (מלאכי ג'): מב ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי (משלי ז') רצפתי ערשי מרבדים בלשון משנה מוקף רובדין של אבן. על הרובד שבעזרה והיא רצפה: מג במרכבת המשנה. השני למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים א"ל בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל יהיו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנא' ונתון אותו וגו': מד אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרות על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: ובלעדיך. שלא ברשותך. ד"א אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' ומהו דוגמ' רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: מה צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו

לפי

באור

(מא) ראה נתתי אותך, ת"א מנית יתך ואף על פי כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון (דברים כ"ו י"ט): ונראה שבטבעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך נותן אני אותך. (כ"כ הרשב"ם): (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו, נתינת טבעת המלך (שהיא חותמו) היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה. (רש"י): בגדי שש, של מצרים חשובים כדכתיב שש ברקמה ממצרים (יחזקאל כ"ז ז'). (הרשב"ם): רבד, ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד, וכן רבדתי ערשי (משלי ז' י"ו), רצפתי ערשי מרבדות, ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה, השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו. (רש"י), ויהי' לפי זה משנה שם המקרה המופשט מן המתואר, כמו כהני המשנה (מלכי' ב' כ"ג ד'), את משנה התורה הזאת (דברי' י"ז י"ח), והרמב"ן ז"ל פי' במרכב' המיוחדת למשנהו של מלך, ולפ"ז משנה תואר לאדם שהוא משנה למלך, כמו ואני אהיה לך למשנה (שמוא' א' כ"ג י"ז), כי מרדכי היהודי משנה (אסתר י' ג'), שבכל אלה משנה תואר, לא שם המקרה ולכן נאו בסגול, ומשנה התורה וכל השמות בצירי במשפט השמיכות, וכדבריו פירשו גם הרד"ק בשרשים שרש רכב והרא"ב"ע, אבל אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי' רש"י ז"ל, וכ"ה בס' הישר וירכיבו את יוסף במרכבת השני' אשר למלך ההולכת מול מרכבת המלך, ופי' מלת מרכבה הוא שם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה, ויש שהוא שם כולל לסוסים רבים עם העגלה הנהוגה על ידיהם: אברך, דקדוק המלה הוא שהיא מבנין הפעיל, ולדעת רבי יונה המדקדק הספרדי היא מקור, והאל"ף תחת ה"א הברך כלומר לזה נאה להברך לפניו, וכאשר מצאנו השכים ודבר (ירמי' כ"ה ג') שהוא מקור במקום השכים, וכן פי' ר"ע ספורנו ז"ל אברך, כמו הברך כלומר כל אחד יכרע על ברכיו כמו שצועקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך עכ"ל: ונתון אתו וגו', מקור במקום עבר, ע"י זה נתן אותו על כל ארץ מצרים, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע: (מד) אני פרעה, שני אהי' מלך ובלעדיך וגו' והדוגמת רק הכסא אגדל ממך. (רש"י): לא ירים איש את ידו ואת רגלו, לפי פשוטו הוא דרך משל, שלא יהו רשות לשום אדם לעשות דבר בכל ארץ מצרים בעניני הנהגת המדינה והשררה, בלעדו, וכן כתוב בס' הישר, את ידו ואת רגלו לבאת ולבוא על עמי בכל ארץ מצרים: (מה) צפנת פענח, כתרגומו ולשון מצרים הוא, וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותו על ביתם שם כרצוי, וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג י"ו), כשנעשה משרתו, וכן וישם לדניאל בלטשאצר, (דניאל א' ז'), כדכתיב די שמה

בלטשאצר

כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃ מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ מט וַיִּצְבֹּר

יוסף

אונקלוס

רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מו וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין כַּד קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מז וּכְנַשׁוּ דַיָּרֵי אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא עִבּוּרָא לְאוֹצְרִין׃ מח וּכְנַשׁ יָת כָּל עִבּוּר שְׁבַע שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהַב עִבּוּרָא בְּקִרְוַיָּא עִבּוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בְסַחֲרָנַהָא יְהַב בְּגַוַּהּ׃

מט וּכְנַשׁ · יוסף

אונקלוס

דעם פריסטערס צו און; יוסף בערייזטע דאז לאנד מצרים. (מו) ער וואר דרייסיג יאהר אלט, אלז ער פאר פרעה, קעניג צו מצרים, שטאנד; יעצט גינג ער פאן דער געגענווארט פרעה'ס הינוועג, אונד דורכרייזטע דאז גאנצע לאנד מצרים. (מז) דאז לאנד בראכטע אין דען זיבען יאהרען דער פרוכטבארקייט צו הענדעפאלל אויף יעדעס קארן. (מח) מאן זאממעלטע אללען פארראטה דער זיבען יאהרע, וועלכע אים לאנדע מצרים ווארען, אונד לעגטע פארראטה אין דיא שטעדטע, נעמליך דען פארראטה דעם פעלדעס איינער יעדען שטאדט, וועלכעס אין איהרעם בעצירקע וואר, לעגטע מאן היניין. (יט) יוסף שיטטעטע

געטריידע

רש"י

לפי שחמד את יוסף למשכב זכור: מז ותעש הארץ· כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים· קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: מח אכל שדה העיר אשר סביבותי' נתן בתוכה· שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמדת התבואה מלירקב: מט עד כי חדל לספור· עד כי חדל לו הסופר לספור והרי זה מקרא קצר: כי

אין

באור

בלשון אשר כשם שהיו (שם ד' ה') · (הרשב"ם), ולשון הרמב"ן צפנת פענח, אמר ר' אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירוש' ואם מתורגמ' לא ידענו שם יוסף, ועל דעת הראשונים שאומרי' המפענח נעלמים (בנוסח נשמת כל חי לספרדים), יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון ארצו כי שאל לו, או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו ועניינו צפונה מגלה, וכן נתן. (לא נתווכח כי פרעה שהיה בימי משה אחר הי' מזרעו, ולדעת ס' הישר הוא בן בנו) קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו (שמות ב' י'), ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצרים מוניום כי ישנו השמות ללשון מונן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון הארמית בדורו וכן עשו הנוצרים המעתיקים עכ"ל, והנה לפי זה פי' פענח, מגלה לאחרים, וכן תיב"ע דטמירן מפרסם, אבל אונקלוס תרגם דמטמרן גליין ליה, וכן מתורגם בל"א: בת פוטי פרע כהן אן, הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע וכו', עיין ברש"י, והוא ממדרש רז"ל בסוטה (דף י"ג ע"ב), והרשב"ם כתב כי לפי הפשט אין זה פוטיפר, וכ"ה בספר הישר: כהן און, אונקלוס תרגם פה רבא דאון, וכן תרגם יב"ע רבא דטנים, ושאר לשונות של כהן או כהנים תרגמו כהנא, כהניא, וכן פי' הרמב"ן כוונת רש"י שהביא הדרש להגיד כי הוא שר הטבחים, ולומר כי עם שכל כהן הוא משרת לאלהות, כאן פירושו לשון גדולה וכן כהן מדין (שמות ג' א'), אבל לדעת הרמב"ן עצמו גם כאן אולי נעשה אח"ז כומר לע"ז, וכן יתרו היה כומר לע"ז כקבלת חז"ל, וסוף לשונו והאמת כי לשון כהונה שרות, אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח' י"ח), ובמקומו בדברי הימים ובני דויד הראשונים ליד המלך (א' י"ח י"ז), וכן מוליך כהנים שולל (איוב י"ב י"ט), שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר (ישעי' ס"א י'), יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת, וכן ומידעיו וכהניו (מלכים ב' י' י"א), ראשי משרתיו עכ"ל, וכן הסכים הרד"ק בשרשי' שרש כהן, והמתרגם האשכנזי תרגם פה (פריסטער): ויצא יוסף על ארץ מצרים, יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על ארץ מצרים · (ר"ע ספורנו), וכן ת"א ויב"ע ונפק יוסף שליט על וכו'· והמתרגם האשכנזי תרגמו כמו ויעבר בכל ארץ מצרים שבפסוק שאחריו, והוא כלל ואחריו פרט: (מו) ויעבר בכל ארץ מצרים, לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב בית אל והגלגל והמצפה בענין שמואל (שמואל א' ז' ט"ז) · (ר"ע ספורנו), וכ"ה כוונת המתרג' האשכנזי: (מז) ותעש הארץ, הרשב"ם פי' ותעש הארץ, הוציאה הרבה תבואה, כמו ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקרא כ"ה כ"א), וכן תרגם יב"ע ואצלחת ארעא וכו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי: לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים, לשון רש"י, וא"ת לאוצרין, וזהו לדעת רש"י באור הכוונה ולא המלה, כי הוא מלשון וקמץ משם מלא קמצו (שם ב' ב') שהוא מלא אגרופו, אבל הרמב"ן יפרש כי דעת האונקלוס פה לבאר המלה ונ"ל ות"א לאוצרים כי האצירות העשויות בארץ לאוצר או לדברים אחרים יקראו קמצים, באחת הפחתים (שמואל ב' י"ז ט'), תרגם יונתן באחדא מן קומציא וכן כל פחת תרגום קומצא והוא קרוב מן חפר גומץ (קהלת י' ח'), כי הגימ"ל ישמש בכאן כמו קו"ף כאשר תשמש כמו כ"ף באל יחסר המזג (ש"ה ז' ג'), מן מסכה יינה (משלי ט' ב'), וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ' ט"ז), שהוא כמו גנה, ויסכרו מעיינות תהום (לעיל ח' ב'), כטעם ויסגרו וכו', הכ"ף והגימ"ל בהם שוים, וישתוו הקו"ף והכ"ף תמיד כמו קובע וכובע וכו' עכ"ל, והרשב"ם כתב לקמצים, בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול, וכן פי' ר"ע ספורנו, והרד"ק בשרשים שרש קמץ, וכן מתורגם בל"א: (מח) ויקבץ את כל אכל, יוסף הנזכר למעל' וגם אחרי כן ויצבור יוסף וגו' כי חדל לספר יוסף הנזכר, ואמר הראב"ע כי אין פי' כל כי ברעב היו מתי' וכן וכל הארץ באו מצרימה (להלן פסוק כ"ז), רק טעמו שקבץ כל אשר יכול, ודעת הרמב"ן ז"ל שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו, והנכון לפי פשוטו כי ויקבץ איננו שב על יוסף לבד רק על כל העם ועניינו ויקבץ הקובץ, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (מאן זאממעלטע)

ומלת

יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר: נ וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און: נא ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי: נב ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי: * חמישי נג ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים: נד ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: נה ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק

העם

אונקלוס

יוסף עבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק למימני ארי לית מניין: נ וליוסף אתילידו תרין בנין עד לא עאלת שתא דכפנא דילידת ליה אסנת בת פוטי פרערבא דאון: נא וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: נב וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: נג ושלימא שבע שני שובעא די הואה בארעא דמצרים: נד ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: נה וכפינת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם

פרעה

תרגום אשכנזי

געטריידע אויף וויא זאנד אם מעערע, איבער דיא מאאסען פיל, זא דאס מאן אויפהערטע צו צעהלען, דען עז האטטע קיינע צאהל. (נ) דעם יוסף וואורדען צווייא זעהנע געבארען, בעפאר נאך דאז יאהר דער הונגערסנאטה קאם, וועלכע איהם אסנת, טאכטער דעם פוטיפרע, פריסטערס צו און, געבארען האטטע. (נא) יוסף נעננטע דען ערסטגעבארנען: מנשה; דען (ער שפראך): גאטט האט מיך פערגעססען לאססען אלל מיין אונגליק אונד דאז גאנצע הויז מיינעס פאטערס. (נב) דען צווייטען נעננטע ער: אפרים; דען (ער שפראך): גאטט האט מיך וואכסען לאססען אין דעם לאנדע מיינעס עלענדעס. (נג) אלז דיא זיבען יאהרע דער פרוכטבארקייט צו ענדע ווארען, וועלכע אים לאנדע מצרים געוועזען, (נד) פינגען דיא זיבען יאהרע דער הונגערסנאטה אן צו קאממען, וויא יוסף געשפראכען האטטע; דא וואר הונגערסנאטה אין אללען לענדערן, אים גאנצען לאנדע מצרים אבער וואר בראד צו בעקאממען. (נה) אלז נעמליך דאז לאנד מצרים הונגערסנאטה צו שפירען אנפינג, שריא דאז פאלק

צו

רש"י

אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בל' דהא: נ בטרם תבא שנת הרעב. מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון: נה ותרעב כל ארץ מצרים: שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרי' כך הוא אומר לנו אמר להם

ולמה

באור

ומלת אכל כוללת כל הנאכל לאדם גר ולחם ומזון אפילו תאני' ורמונים וכיוצא בהן, וגר הוא התבואה שהוברה ברחת ובמזרה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ואונקלוס תרגם אוכל וגר בשוה: ויתן אכל בערים, שעורו האכל, ותחסר הה"א הידועה, כי יסמוך על הנאמר לפניו, כמו וילך אל ארץ (לעיל כ"ו ו'), כמ"ש שם בשם הרמב"ן: אכל שדה העיר, הוא באור למאמר ויתן אכל בערים: (מט) כחול הים, דרך הפלגה: עד כי חדל לספר, עד אשר חדלו הסופר לספור והריוזה מקרא קצר: כי אין מספר, לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) וליוסף ילד שני בנים, דרך כלל, אולי תאומים נולדו לפיכך אמר ילד כי נולדו בלידה אחת. (מ"י), ולפי מה שכתבתי בהקדמה ובבאורי על יהי מארת (לעיל א' י"ד), נכון הוא כמשפט הלשון בעבור שבאה מלת ילד קודם שני בנים, ואונקלוס ויב"ע תרגמוה בלשון רבים: (נא) נשני, מן נשה, כמו חנני אלהים (שם ל"ג י"א) מן חנן, הדגש תחת אות החסירה, ואילו היה מגזרת לא תנשני (ישעי' מ"ד א'), נשיתי טובה (איכה ג' י"ז), שהוא מחטופי למ"ד פעל היה לו לומר נשני, כמו עבדי רמני (שמואל ב' י"ט כ"ז), התיש אשר כלנו (שם כ"א ה'), דמני מן רמה את רעהו (משלי כ"ו י"ט), כלנו, מן כלה ה' את חמתו (איכה ד' י"א) (הרשב"ם), וכ"ה דעת רבי יהודה המדקדק הראשון. והי' ראוי להיות כשפני על משקל פקדני ובחסרון השי"ן עי"ן הפעל נעתקה נקודתה אל פ"א הפעל, ונשתנה הקמץ לפתח תולדתו בעבור הדגש שאחריו שלא יבא אחר ת"ג, אבל דעת רבי משה הכהן הספרדי היא שהוא מנחי למ"ד ה"א, וראוי להיות נשני בפלס צוני, ובא הפתח במקום החירק, ולשניהם הוא ענין שכחה, ור"ל כל כך נתן לי עושר וכבוד עד כי השכיחני את כל עמלי שהיה לי שנמכרתי וגם כל בית אבי השכיחני, ושעורו ויקרא וגו' מנשה כי אמר כי נשני וגו' וכן כי הפרני, שעורו כי אמר כי הפרני וגו': (נג) ותכלינה, ענין השלמה: (נד) ותחלינה, שרשו חלל מן הכפולים, עתיד לנסתרות מבנין הקל, והיו"ד היא רק יו"ד המשך שלא לצורך שורש אופעוס, כמו היו"ד במלת תסבינה (לעיל ל"ז ז'), והרז"ה נתן סבה עלי' בס' יסוד הניקוד שער התנועו' יסוד ל' ע"ש: ויהי רעב בכל הארצות, אשר סביב ארץ מצרים (וכן פי' הראב"ע), כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפניקיא ובערביא ובפלשטיני. (הרמב"ן), ואלו הארצות נודעות שהן סמוכות למצרים, פיניקיא, היא (פעניציא), והוא שם כולל לכל גלילות צור וצידון אצל הים, והיא לצלעה מקרן מזרחית צפונית למצרים, ערביא היא (אראביא), שהיא למזרח מצרים ממש, ונמשכ' לדרום העולם עד ים אוקינוס וכוללת ארצות רבות, פלשטינא, היא ארץ כנען אשר הנחיל ה' לישראל, והאומות קראוה כן ע"ש פלשת, והיא צפונית מזרחית

ממש

העם אל־פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל־מצרים לכו אל־יוסף אשר־יאמר לכם תעשו: נו והרעב היה על כל־פני הארץ ויפתח יוסף את־כל־אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים: נז וכל־הארץ באו מצרימה לשבר אל־יוסף כי־חזק הרעב בכל־הארץ:

מב א וירא יעקב כי יש־שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו: ב ויאמר הנה שמעתי כי יש־

שבר

אונקלוס

פרעה על לחמא ואמר פרעה לכל מצראי אזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדון: נו וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים: נז וכל דיירי ארעא אתו למצרים למזבן עבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא:

מב א וחזא יעקב ארי אית עיבור מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ב ואמר הא שמעית ארי אית

עבורא

תרגום אשכנזי

צו פרעה אום בראד; אבער פרעה שפראך צום לאנדע מצרים: געהט צו יוסף! וואז ער זאגען ווירד, דאז טהוט: (נו) אלז נון הונגערסנאטה אים גאנצען לאנדע וואר, עפפנעטע יוסף אללע (פאדראטהסהייזער), ווארין געטריידע וואר, אונד פערקויפטע אן מצרים, דען דיא הונגערסנאטה נאהם צו אים לאנדע מצרים. (נז) אונד אללע אויז דעם לאנדע אומהער קאמען נאך מצרים צו יוסף, אום איינצוקויפען; דען דיא הונגערסנאטה וואר גראס אין דעם גאנצען לאנדע.

מב (א) אלז יעקב מערקטע, דאס אין מצרים נאך געטריידע פייל וואר, שפראך ער צו זיינען זעהנען: וואז זעהט איהר איך איינאנדער אן? (ב) אונד שפראך פערנער: איך האבע געהערט, דאס אין מצרים געטריידע

באור

ממש למצרים: ובכל ארץ מצרים היה לחם, כי נתן יוסף אוכל בעריס: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים, ע"פ הדרך שבארתי כמה פעמי' שהכתוב יכלול ויפרט, יהי' גם כאן על הדרך הזה, שבפסוק הקוד' אמרו בכל ארץ מצרים הי' לחם, ועתה פרט דבריו איך היה זה, שבאמת היה הרעב גם במצרים, עד שצעק העם אל פרעה, והוא שלחם אל יוסף ויוסף מכר להם בר ולחם, וכן נתגלגל הדבר עד שבאו מכל הארצו' למצרים, ובתוכם באו גם בני יעקב עד סוף הספור: כל ארץ מצרים, פירוש אנשי ארץ מצרים, וכן וכל הארץ באו מצרימה, (בפסוק נ"ז), פירוש וכל אנשי הארץ: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם, מקרא קצר הוא, ושעורו בתשלומו, ויפתח יוסף את כל (האוצרות) אשר בהם (תבואה), ובאופן זה תרגמו אונקלוס זוב"ע והמתרגם האשכנזי: וישבר, לשון שבר מבנין הקל יאמר על המוכר ועל הקונה כי הפעול' בזה ע"ש התבוא' שנקראת שבר לפי שהיא שוברת הרעב, [ומכאנוהו אף ביין וחלב, ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב, (ישעי' כ"ה א')], וכן אמר שבר רעבון בתיכם (להלן מ"ב י"ט), ע"ד ישברו פראים צמאם (תהלים ק"ד י"א), הנה המוכר נותן השבר והקונה לוקח השבר והנה הפעול' על שניהם אבל בבנין הפעיל ממנו אינו נופל אלא על המוכר לפי שהפעולה יוצאת מאתו ובבנין הפעיל ברוב הוא ונמצא (הרד"ק בשרשי' שרש שבר): (נז) וכל הארץ, באה המלה הזאת ע"ד הפלגת הרבוי: באו מצרימה לשבר אל יוסף, הפך וכל הארץ באו מצרימ' אל יוסף לשבר, ואם תדרשהו כסדרו הי' צריך לכתו' לשבר מן יוסף, כן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן הו' בנוסחאו' חדשות של פירוש רש"י ז"ל, וכן מתורגם בל"א, והנה אונקלוס וב"ע תרגמו כן, והנגינה תסכים לתרגומם, כ"א היה פירושו מהופך, ראויה להיות מלת לשבר בטעם מפסיק יותר מהטעמים שלפניו, ובאופן זה, וכל־הארץ באו מצרימה זין לשבר זין אל־יוסף:

מב (א) וירא יעקב, בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחד במוח הראש יחליפו זו בזו כמו' ראה ריח בני (לעי' כ"ז כ"ז), ומתוק האור (קהלת י"א ז'), וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי (הראב"ע): למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (רש"י), והוא מגמרא דתענית (דף י' ע"ב), ור"א נזיר במוקיו לפ' הפרשים פרש ראה כתב שיותר נכון לפרש למה תתראו למה תראו איש את אחיו ולא תלכו לשבור שבר, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב [illegible] מביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נראה פנים שנראה זה אל זה עכ"ל, וכפי זה באר המתרגם האשכנזי: (ב) רדו שמה, לפי פשוטו אמר רדו לפי שא"י היא בהרים וארץ מצרים בשפל תשב נגדה, ולכן ממצרים לא"י כאמר לשון עליה, ויעל אברם ממצרים (לעיל י"ג א'), ולהפך מא"י למצרים נאמר לשון ירידה, וירד אברם מצרימה (שם י"ב י'): ושברו לנו, וקנו לנו שבר:

(ג) וירדו

רש"י

ולמ' לא נגררת' בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים. אמרו לו אספנו הרב' והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבוא' והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: נו על פני כל הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירי': את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים. שבר לשון מוכר ולשון קנין הוא כאן משמש ל' מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף וגו' (ישעי' נ"ה): נז וכל הארץ באו מצרימ'. אל יוסף לשבור. ואם תדרשהו כסדרו הי' צריך לכתוב לשבור מן יוסף:

מב א וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו'. ומה וירא ראה באספקלרי' של קדש שעדיין יש לו סבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה. ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו ומרוה גם הוא יורה (משלי י"א): ב רדו שמה. ולא אמר לכו שמה רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים. כמנין רד"ו

שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ס ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ז וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ ח וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃

ט ויזבר

אונקלוס

עִבוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרַיִם חוּתוּ לְתַמָּן וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת׃ ג וּנְחָתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַסְרָא לְמִזְבַּן עִבוּרָא מִמִּצְרָיִם׃ ד וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוֹהִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא׃ ה וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִזְבַּן עִבוּרָא בְּגוֹ עַלַּיָּא אֲרֵי הֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּין עִבוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃ ז וַחֲזָא יוֹסֵף יָת אֲחוֹהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וְחַשִׁיב מָה דִמְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קַשְׁיָן וַאֲמַר לְהוֹן מְנָן אֲתֵיתוֹן וַאֲמָרוּ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן לְמִזְבַּן עִבוּרָא׃ ח וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יַת אֲחוֹהִי וְאִנּוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי׃

ט ודכר

תרגום אשכנזי

געטריידע פֿיל איזט; רייזט היגאב, אונד קויפֿט אונז פֿאָן דאַ איין, דאָמיט וויר דאָז לעבען ערהאַלטען, אונד ניכט שטערבען.״ (ג) צעהן ברידער יוסף׳ס רייזטן היגאב, פֿאָן מצרים געטריידעאיינצוקויפֿען. (ד) בנימן אבער, יוסף׳ס בּרודער, שיקטע יעקב ניכט מיט זיינען ברידערן; דען ער שפּראַך: ״עז קעננטע איהם אונגליק בעגעגנען.״ (ה) דיא קינדער ישראל קאַמען אונטער אַנדערן אַנקאָממענדען איינצוקויפֿען; דען אים לאַנדע כנען וואַר הונגערסנאָטה. (ו) יוסף רעגירטע דאָז לאַנד, ער פֿערקויפֿטע אויך געטריידע דעם געזאַממטען פֿאָלקע דעם לאַנדעס; נון קאַמען דיא ברידער יוסף׳ס, אונד ביקטען זיך פֿאַר איהם מיט דעם אַנגעזיכט צור ערדע. (ז) אַלז יוסף זיינע ברידער זאַהע, ערקאַנטע ער זיא, שטעללטע זיך אבער געגען זיא פֿרעמד, רעדעטע האַרט מיט איהנען, אונד שפּראַך: ״וואָ קאָממט איהר הער?״ זיא שפּראַכען: ״אויז דעם לאַנדע כנען, שפּייזע איינצוקויפֿען.״ (ח) יוסף ערקאַנטע צוואַר זיינע ברידער, אַללײן זיא ערקאַנטען איהן ניכט. (ט)

רש״י

ה"ו: ג וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימן אחי יוסף לא שלח. אלא לענין האחוה היו חלוקים לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו. אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בב"ר: ד פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון. מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: ה בתוך הבאים. מטמינים עצמם שלא יכירום לפי שצום להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכלם גבורים: ו וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלי' הוא: ז ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות: ח ויכר יוסף וגומר. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימות זקן. ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם: והם לא הכירוהו. כשנפל בידם לנהוג בו אחוה:

ט אשר

באור

(ג) וירדו אחי יוסף עשרה, כי לא הי׳ המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב. (ר"ע ספורנו), וכן סופר בס׳ היושר שצוה יוסף שלא ישבור כל איש כי אם מחיית ביתו, אבל לכוונה אחרת כדי שיוכרחו גם אחיו לבוא למצרי׳, כי ירא אולי יתנו כסף לאחר מבני כנען הבאים מצרימה לשבור בר, להביא גם להם: (ד) אסון, מות בידי אדם או בידי שמים; והמתרגם האשכנזי תרגם (אונגליק), לפי הכוונה; (ה) בתוך הבאים, שהיו הולכות עם אבורו׳ יחד להמלט מן השוללים שרבו אז בימי הרעב. (ר"ע ספורנו): (ו) הוא המשביר, מוכר השבר יקרא שובר ומשביר פעל יוצא לשלישי שצוה לאכסין שישברו ותחלה היו הקונים באים אליו כי כן צוה שלא ימכרו עד שיבואו לפניו הקונים וישאלו ממנו בתקנה שיצוה שימכרו להם וצוה זה בעבור אחיו שכשיבאו יתראו אליו על כל פנים וכן עשו: (מ"י): (ז) וירא יוסף את אחיו ויכרם, מיד שראה אותם הכירם: ויתנכר אליהם, עשה את עצמו כאלו לא הכירם, ודבר עמהם קשות, ואונקלוס תרגם פה כוונה רחוקה מאוד, וחשיב מה דמליל עמהון, ונראה לי שכוונתו לפרש ויתנכר כמו ויתנכל, בחילוף הרי"ש בלמ"ד, כמו שיחשבו קצת מדקדקים במלת וידע אלמנותיו ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז׳), שמפרשים כמו ארמנותיו, וכן ואלו כלם חד (דניאל ב׳ ל"א), פירושו והנה, כמו וארו ארבע רוחי שמיא (שם ז׳ ב׳), פרי"ש, וכן הוא משתדר להצלותה (שם ו׳ ט"ו), כמו משתדל, וכן כורש קצת מפרשים התביא מזרות בעתו (איוב ל"ח ל"ב), מזלות, וכן בחולין (דף ז׳ ע"א), אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, פירש להתגדל, וכן במשנה דאבות (פ"ב מ"ה)

ובמקום

ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עשר

אונקלוס

ט וּדְכַר יוֹסֵף יָת חֶלְמַיָּא דַּהֲוָה חָלֵים לְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת בִּדְקָא דְּאַרְעָא אֲתֵיתוֹן׃ י וַאֲמָרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עֲבוּרָא׃ יא כּוּלַּנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלִּילֵי׃ יב וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא דְּאַרְעָא אֲתֵיתוֹן לְמֶחֱזֵי׃ יג וַאֲמָרוּ תְּרֵי עסר

תרגום אשכנזי

(ט) יוסף געדאכטע אן דיא טריימע, דיא ער פאן איהנען געטריימט האטטע, אונד שפראך צו איהנען: איהר זייד קונדשאפטער, איהר זייד געקאממען, דיא שוועכע דעס לאנדעס וואהרצונעהמען. (י) זיא אנטווארטעטען: ניין, מיין העדר! דיינע דיהנער זינד פילמעהר געקאממען, פעראטה איינצוקויפען. (יא) וויר אללע זינד זעהנע איינעס מאננעס; וויר זינד עהרליכע לייטע, דיינע דיהנער זינד נימאלס קונדשאפטער געוועזען. (יב) ער שפראך צו איהנען: ניין! איהר זייד ווירקליך געקאממען, דיא שוועכע דעס לאנדעס וואהרצונעהמען. (יג) זיא אנטווארטעטען: וויר, דיינע דיהנער, זינד צוועלף

רש"י

ט אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו את מקורה הערה (ויקרא כ') · וכמו ערום ועריה (יחזקאל ט"ז) · וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרש אחר לשון המקרא: י לא אדוני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: יא כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו כן דברת (שמות י') · כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז) · ועברתו לא כן בדיו (ישעיה ט"ז): יב כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד: יג ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו

באור

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש (לפי גי' הערוך), פי' השתדל (ועיין בערוך ערך גדר א' וערך שדר א'), והנה עם שאין הרי"ש והלמ"ד ממוצא אחד נראה לעין שהם קרובים במבטא, כי הילדים הקטנים שלא כשלו להם עדיין מבטא האותיו' כראוי, נרגלו' לדבר אות הרי"ש יחליפוה בלמ"ד: קשות, תרג"ע מילין קשיין, ומנהג הכתוב שבבוא התאר בלי המתואר שיבוא בלשון נקבה כמו כי עשית זאת (לעיל ג' י"ג), ועיין מ"ש שם: (ח) והם לא הכרהו, כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן, ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירי' אותו כי ע"י מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם (לקמן פסוק כ"ג). (הרשב"ם), וכן פי' רש"י, והוא דעת רבנן דרבי לוי בב"ר, וכתב הרמב"ן והם לא הכרהו כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם וכו', והנה יששכר וזבולן אינם גדולים מיוסף רק מעט, אבל כיון שהכיר את הגדולי' הכיר את כולם ועוד היה מכירם ומדעתו שיבואו שם והם לא הכירוהו שלא כתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ עכ"ל: ויכר יוסף את אחיו, כפל המאמר לעורר על ההתנגדו' שבין יוסף לאחיו בענין ההכרה, ומ"א ויכר יוסף את אחיו, כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם, והם לא הכרהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (ערקאננטע צוואר וכו' אללײן): (ט) אשר חלם להם, עליהם, וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו · (רש"י) · והרמב"ן כתב להפך כי בראותו אחיו משתחוים לו זכר את ב' החלומות וראה שלא נתקיים עדיין אף אחד מהם, כי בא' ראה שכל אחיו ישתחוו לו כאמרו והנה אנחנו מאלמים וגו' (לעיל ל"ז ז'), והנה לא הי' כאן בנימין, ובב' ראה השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לו שירמוז גם לאביו ואשת אביו וי"א אחיו, ולפי שידע בפתרונם כי יקוימו שניהם לכן חשב זאת התחבולה להעליל עליהם ולהכריחם שיביאו את אחיו בנימין הנה ויקוים החלום הא', ואח"ז יתוודע להם ויביאו גם את אביהם וכל ביתו למצרים ויקוים גם הב', ולכן לא הגיד להם בתחלה שהוא יוסף, כי היה אביו בא מיד בלי ספק, ולא היה מקוים החלום הא', ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימי' רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל כל הענינים האלה היו ליוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי לולי זאת יש לתמוה כי גם לפני בוא אחיו הלא עמד יוסף במצרים ימים רבים, והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואף אלו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון, אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים, כ"ז מדברי הרמב"ן בקצור: ערות הארץ, גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו את מקורה הערה (ויקרא כ' י"ח), וכמו עירם ועריה (יחזקאל ט"ז ז' ול"ט), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואונקלוס תרגם בידקא דארעא, כמו בדק הבית, רעוע הבית, אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא · (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, וכתב עוד ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כאחד בני אדם הבאים מאיזו מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם: (י) לא אדני ועבדיך וגו', הוי"ו במקום אבל ופירושו לא כן כמו שאתה אומר, אבל עבדיך באו לשבר אכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו, לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים, (הרשב"ם): נחנו, נגרעה האל"ף: כנים, נכונים ואמתיים, כמו כן דברת (שמות י' כ"ט), כן בנות צלפחד דברת (במדבר כ"ז ז'), ר"ל ישר ונכון, וגם מלת כן המורה על השווי והדמיון כמו כן תעשה (לעיל י"ח ה'), ויהי כן (שם א' ז'), היא קרובה בענינה לענין הראשון, וכרש שניהם כון: ור"ע שספורנו כתב כנים אנחנו, בכל עסקינו, לא היו עבדיך מרגלים, מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה עכ"ל, וכן מתורגם בל"א (נימאלז): (יב) ויאמר אליהם לא, אין זה אמת: כי ערות הארץ באתם לראות, שאם כן איך לא כשאר אחד מכם את אביכם, כלומר אלו ולדעת אם בנימין קיים אמר להם כן, והם השיבו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו', וכן כתוב לפבינו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו (להלן מ"ג ז'). (הרשב"ם): (יג) שנים עשר עבדיך וגו', הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען וגו' הוא

עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ יט *אִם־כֵּנִים אַתֶּם

אחיכם

אונקלוס

עֲסַר עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַּבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃ יד וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃ טו בְּדָא תִּתְבַּחֲרוּן חֵי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃ טז שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדְבַּר יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן וְיִתְבַּחֲרוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט אַתּוּן אָמְרִין וְאִם לָא חֵי פַרְעֹה אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן׃ יז וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין׃ יח וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיָּמוּ מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָּחֵיל׃ יט אִם כֵּוָנֵי אַתּוּן

אחוכון

תרגום אשכנזי

צוועלף ברידער, זעהנע איינעס מאננעס אים לאנדע כנען; דער קליינכטע איזט יעצט בייא אונזערם פאטער, אונד איינער דאפאן איזט הינוועג געקאממען.

(יד) יוסף שפראך צו איהנען: דיא זאכע איזט, וויא איך אייך געזאגט האבע, איהר זייד קונדשאפטער.

(טו) דאדורך זאללט איהר געפריפט ווערדען; ביים לעבען פרעה'ס! איהר קאממט פאן היר ניכט אנדערס וועג, אלז ווען אייער קליינסטער ברודער היהער קאממט. (טז) שיקט איינען פאן אייך אב, דאס ער אייערן ברודער האלע, איהר אבער זאללט איינגעשפעררט ווערדען, דאדורך זאללען אייערע ווארטע געפריפט זיין, אב איהר מיט ווארהייט אומגעהעט; דען וואָ ניכט, ביים לעבען פרעה'ס! זא זייד איהר קונדשאפטער. (יז) מאן טהאט זיא אין פערוואהרונג, דרייא טאגע לאנג.

(יח) אם דריטטען טאגע שפראך יוסף צו איהנען: טהוט פאלגענדעס, דאמיט איהר אייער לעבען ערהאלטעט; איך פירכטע גאטט. (יט) זייד איהר עהרליכע לייטע

רש"י

נתפזרנו בעיר לבקשו: יד הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו. אמר להם והלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. אמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו. אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: טו חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: טז האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהו' כמו בלשון תימה ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: יז משמר. בית האסורים: יט בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו. ואתם לכו הביאו. לבית אביכם. שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם

באור

הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטן נשאר לכלכל ונכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך. (ר"ע ספורנו): (יד) הוא אשר דברתי, הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. (רש"י): (טו) בזאת תבחנו, שאם אינכם אחים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכם. (ר"ע ספורנו), ויתכן ג"כ שהכוונה שיבררו לדבריהם האמת אתם בזה שיש להם עוד אח קטן, ואם זה אמת אז יאמינם גם על שארית דבריהם: חי פרעה, הוא שם סמוך, והנפרד ממנו חיים, והוא בלשון רבים לעולם ולא יתפרד, ורבי יהודה כתב כי חי פרעה הוא יחיד מן מות וקיים (משלי י"א כ"א), והנכון שהוא לשון רבים בסמוך והיו"ד יו"ד הרבים, ויו"ד השרש נעלמת, והראוי חיי כמו ויהיו חיי שרה (לעיל כ"ג א') ושרש המלה חיי, וכבר הארכתי בזה נקו' שלים לתרופה (בפ' שמות א' ט"ו), וכוונת המאמר, חי פרעה, כשבע בחיי המלך: אם תצאו, שלא תצאו מכאן כי אם בבוא וגו', ועיין מ"ש בפסוק אם תשקר לי (לעיל כ"א כ"ג), בבאור מלת אם הבאה אחר לשון שבועה: (טז) האסרו, תאסרו כמו ומת בהר (דברים ל"ב מ"ט). (הראב"ע) ועל דעתי הכוונה בצווי כלומר התרצו בזה, ועל דרך חסד ויראת אלהים אמר להם. כן התרצו להאסר פה עד שתשלחו אחד מכם לברר דבריכם, (וכן פי' מהר"י אברבנאל), וכן ומת בהר, בא הצווי מאת השם ב"ה הפועל כל המעשים הנראים לנו כמקרים, ברצון נסתר ולתכלית טוב הידוע לו, ואל משה בחירו אשר התחנן לפניו לאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' (שם ג' כ"ה), אמר השם באהבתו אותו ע"ד פיוס ורצוי, התרצה למות, כי לתכלית טוב אנכי חפץ בזה, ואם הוא נעלם ממך: האמת אתכם, אם אמת אתכם, לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה: (רש"י): (יז) ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, שעורו, להיות שם שלשת ימים, כי האסיפה היא תחלת העשיה והיא הכנסתם לשם, ואיננה שייכת על ישיבתם ועכובם שם, וכמו שכתוב ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו (שם כ"ב ב'): משמר, בית האסורים, ולשון הרמב"ן ויאסף וגו', עשה כן להפקידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו יוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו ,להביא האחד רק להצלת כלם עכ"ל: (יט) יאסר,

ויאסר

אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם: כ ואת־אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו ויעשו־כן: כא ויאמרו איש אל־אחיו אבל אשמים אנחנו על־אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על־כן באה אלינו הצרה הזאת: כב ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל־תחטאו בילד ולא שמעתם וגם־דמו הנה נדרש: כג והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם: כד ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את־שמעון

ויאסר

אונקלוס

אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון אזילו אובילו עבורא דחסיר בבתיכון: כ וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן: כא ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חייבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשיה כד הוא מתחנן לנא ולא קבילנא מיניה על כן אתת לנא עקתא הדא: כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לכון למימר לא תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי: כג ואינון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון: כד ואסתחר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון

ואסר

תרגום אשכנזי

ליטע, זא בלייבע איין ברודער פאן אייך אין איי־ערם געפענגניס איינגע־שפעררט; איהר אבער צי־העט, אונד ברינגט הין דען איינקויף פיר דיא הונגערס־נאטה אייערעס הויזעס. (כ) אייערן קליינסטען ברודער ברינגט מיר הער, דאדורך ווערדען אייערע ווארטע גלויבהאפט ווער־דען, אונד איהר ניכט שטערבען. — זיא טהאטען דיזעס.

(כא) אונד שפראכען איי־נער צום אנדערן: — פיר־וואהר! וויר האבען אונז אן אונזערם ברודער פערשול־דעט, דאס וויר דיא אנגסט זיינער זעעלע געזעהען, אלז ער אונז פלעהטע, אונד האבען ניכט הערען וואללען; דארום האט אונז דיזע נאטה געטראפפען. — (כב) ראובן אנטוואָרטעטע איהנען, אונד שפראך: — זאגטע איך עז אייך ניכט, דא איך שפראך: — פערזינדיגט אייך ניכט אן דעם קנאבען? איהר אבער וואלטעט ניכט הערען, יעצט ווירד זיין בלוט געפאדערט. — (כג) זיא וואוסטען ניכט, דאס יוסף עז פערשטעהט, וויל אללעצייט איין דאלמעטשער צווישען איהנען וואר.

(כד) ער וואנדטע זיך פאן איהנען וועג, אונד וויינטע, גינג ווידער צו איהנען, רעדעטע מיט איהנען, נאהם רען שמעון פאן איהנען

רש"י

שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: כ ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דברך (מלכים א' ח'): כא אבל. כתרגומו בקושטא וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: כב וגם דמו. את"ן וגמ"ן רבויין דמו וגם דם הזקן: כג והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: כד ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי שמע

באור

יאסר אסור, כן תרגם המתרגם האשכנזי, וכן נראה דעת רש"י ממה שכתב בבית משמרכם, שאתם אסורים בו עכשיו עכ"ל: ואתם, אבל אתם, ומורה על מלת אבל, כמשפט מלת הנוכחים הבאה קודם הכנוי לנוכחים, כמ"ש בהקדמה ובבאורי פעמים רבות: שבר רעבון בתיכם, מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם, יתאמתו ויתקיימו, כמו אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), יאמן נא דבריך (מלכי' א' ח' כ"ו)' (רש"י): (כא) אבל, כמו אבל שרה אשתך (לעיל י"ז י"ט), כמו אכן. (הראב"ע), ורש"י כתב אבל, כתרגומו בקושטא, וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל, ברם עכ"ל, וכפי' הרד"ק בשרשים שרש אבל שענינו אמת: אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו, חשבו להם האכזריו' לעונש גדול יותר מן המכירה, כי היה אחיהם בצרה מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו, והכתוב לא ספר זה שם, או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וכו', או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר. (הרמב"ן): בהתחננו, הנו"ן הא' ראוי' להדגש לסי' הבנין והוקלה שלא יתחברו ג' נוני"ן יחד, כי הדגושה תקרא בכפל אות: באה מלעיל שהוא עבר ות"א ויב"ע אתת: (כב) ויען ראובן אתם וגו', הנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכ' בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא, ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו. (הרמב"ן): וגם דמו הנה נדרש, וגם עתה דינו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהי' פירושו וגם דמו אעפ"י שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכה דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד, ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן. (הרמב"ן): (כג) כי שמע יוסף, מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינתם, כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם

וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו

הושב

אונקלוס

וַאֲסַר יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ כה וּפַקֵּיד יוֹסֵף וּמְלוֹ יַת מָנֵיהוֹן עֲבוּרָא וְלַאֲתָבָא כַּסְפֵּיהוֹן גְּבַר לְסַקֵּיהּ וּלְמִתַּן לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וַעֲבַד לְהוֹן כֵּן׃ כו וּנְטַלוּ יַת עֲבוּרְהוֹן עַל חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן׃ כז וּפְתַח חַד יַת סַקֵּיהּ לְמִתַּן כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יַת כַּסְפֵּיהּ וְהָא הוּא בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃ כח וַאֲמַר לַאֲחוֹהִי אִתּוֹתַב

כספי

תרגום אשכנזי

איהנען, אונד ליס איהן פֿאָר איהרען אויגען בינדען. (כה) יוסף בעפֿאָהל, דאַס מאַן איהרע געפֿעסע מיט געטריידע אַנפֿיללע, אונד איהר געלד ווידער היניין לעגע, יעדעס אין זיינען זאַק, איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע מיטגעבע; מאַן טהאַט איהנען אַלזאָ. (כו) זיא לודען איהרען איינקויף אויף איהרע עזעל, אונד רייזטען פֿאָן דאַ אַב. (כז) אין דער הערבערגע עפֿפֿנעטע איינער זיינען זאַק, זיינעם עזעל פֿוטטער צו געבען, אונד זאַהע זיין געלד, וועלכעס אָבען אַן דער עפֿפֿנונג דעם פֿוטטערזאַקקעס וואַר.
(כח) ער שפּראַך צו זיינע ברידערן: מאַן

רש"י

שמע שהיו מתחרטין: את שמעון. הוא השליכו לבור הוא שאמ' ללוי הנה בעל החלומו' הלזה בא ד"א נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו. ויאסור אותו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו: כז ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחת. הוא שק. כח וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה. מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו:

לד ואת

באור

דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם ולכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ, מבאר, מגזרת מליצה, וחז"ל בב"ר אמרו שהוא מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם, נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: את שמעון, בב"ר אמרו הוא שהשליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלמות הלזה בא (שם ל"ז י"ט), וכן סופר בס' הישר, וכן תיב"ע: ויאסור אתו לעיניהם, לא אסרו אלא לעיניהם זכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו. (רש"י), והוא מב"ר, וכ"ה בס' הישר: (כה) ויצו יוסף וימלאו וגו' ולהשיב וגו' ולתת וגו' ויעש להם כן, יש פה קצור לשון, ושעורו כתשלומו ויהיה כן, ויצו יוסף (למלאות כליהם בר) וימלאו את כליהם בר (ויצו עוד) להשיב כספיהם וגו', והוא"ו של ולהשיב תמשוך מלת ויצו גם אל מאמר זה, ועל דבר השנוי בלשון, וימלאו, לשון רבים, ויעש, לשון יחיד, יתכן לדעתי לומר כי הצווי למלאות כליהם היה לכל עבדיו העומדים בבתי אוצרות התבואו' לשבור בר, אבל צווי השבת כספיהם ונתינת הצידה לא היה רק למנשה בנו או לאחד שהוא עבדו נאמנו שהוא יעשה זאת לבדו בהסתר, ועליו שב ויעש להם כן: ונראה לי שמניח הטעמים כיון לזה שהניח שם שני נויים שוגים, הראשון בפרסום לכל עבדיו, והשני בהסתר לאיש סודו, ובשביל כך העמיד הנווי הראשון בטעם סגולתא, שכחו קרוב לכח הפסק האתנח, ולפעמים הוא גדול ממנו, כמו שבארתי בהקדמה: כספיהם, זה לשון המתרגם האשכנזי, יש שמות שהם כלל על לשון יחיד לעולם כמו מיני המתכות ברזל ונחשת ובדיל ועופרת כסף וזהב וכן בשר, לחם, יין, שמן, דבש, חלב, עפר, ודומיהם כל עוד שלא יכוון המדבר כי אם אל חמריהם המוחשים לכולם בשוה, כי בבחינת החומר לא יבדל המתכות ממתכות כי אם ע"י המשקל בכובד וקלות, ואם יהי' ביניהם הבדל במעלה שלפעמים זה טוב מזה, לא יבוא כי אם מפאת הסיגים המעורבים בהם, ואולם מצד חומרם המזוקק והצרוף אין ביניהם חלוף כי אם בכמות, וכאשר ישתנו לסביבות במעלה מיוחדת. יתארו אותם לאותה המעלה כמו נחשת קלל (יחזקאל א' ז'), נחשת מזהב (עזרא ח' כ"ז), ברזל עשות (יחזקאל כ"ז י"ט), וכאשר יעשו מהם כלים נבדלים, יבאו שמות הכלים המורים על הצורה בלשון רבים, ושמות המתכות המורים על החומר יבואו בלשון יחיד, כמו קערת כסף, כפות זהב (במדבר ז' פ"ד), ואולם כאשר יתיחדו הדברים הנאמרים בצורות נבדלות והמדבר בהם יכוון גם אל בחינת הצורו' ההן, אז יבואו בלשון רבים, כמו האבן והעץ, אע"פ שהם שמות החמרים, כאשר ידבר בהם בבחינת צורותיהם הנבדלות יאמר אבני שהם (שמות כ"ה ז'), לאבני אקדח (ישעי' נ"ד י"ב), אבני פוך (ד"ה א' כ"ט ב'), וכן הכסף והזהב כאשר יעשו מהם מטבעות, יתכן שיבואו בקבוץ בבחינת השתנות הצורות ההן על כן יאמר פעם צרור כספו ופעם צררות כספיהם: ואם יסמכו אל המספר לא תמצא המקובץ בהם לעולם, כמו חמשי' כסף (דברים כ"ב כ"ט), מאה כסף (שם י"ט), עשרה כסף (שמואל ב' י"ח י"א), עשרה זהב (במדבר ז' י"ד), כי אז ישתוו בבחינת הצורות, ולא יכוון כי אם אל מספר המטבעות השוות בבחינת הצורה, וכן בלשון המשנה אמרו האונאה ארבעה כסף, הטוענה שתי כסף, ואמרו גם בלשון רבים, נפלו לה כספים עכ"ל: איש אל שקו, של כל איש אל שקו, וכן תרגם יב"ע, כספיהון דגבר: ולתת להם צדה לדרך, בלי ספק רצו לקנות מ"כ שיספיק להם גם לדרך, אך הכוונה לדעתי שנתן להם מטעמים מיוחדים ומעדנים פרטיים לדרך: (כז) ויפתח האחד, הראב"ע פי' האחד מהם ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון, וכוונתו בעבור הה"א הידיעה, ורש"י פי' שהוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו, וכן תרגם יב"ע, וכן סופר בס' הישר: אמתחתו, האל"ף נוספת והתי"ו לנקבה והיא לסמיכות נהפכה כי מבלי הסמיכות אַמְתַּחַת בפלס אַזְכָּרָה והנכון כי אַמְתַּחַת אחד בסמוך ובמוכרת ויבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התי"ו רפה, והו' השק. (רד"ק בשרשים שרש מתח), והנה אירע לאחד מהם שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם, אולי קרה הדבר במקרה שהושם כסף אחד מהם קרוב לפי השק למעלה, וניתר השקים הושם למטה, והרמב"ן ז"ל כתב והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מתראתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכלם ואירע לאחד שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים, ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין עכ"ל: (כח) ויצא לבם, על דרך נפשי יצאה בדברו (ש"ה ו'), ואונקלוס תרגם זה כפי המליצה הנהוגה בענין זה בארמי, ונפק מדע לבהון, וכן תיב"ע, וכן המתרגם האשכנזי תרגם ויצא (ענטפיל), כפי הכוונה והמליצה הנהוגה בל"א, ויחרדו, החרדה הוא פחד פתאומי המביא לאדם רעדה ותנועת הגוף: ועיין מ"ש בפסוק ויחרד (לעיל כ"ז ל"ג): מה

זאת

הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ כט וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה

ואביהם

אונקלוס

כַּסְפִּי וְאַף הָא בְטוֹעֲנִי וּנְפַק מַדַּע לִבְּהוֹן וּתְוַהוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי לְמֵימַר מַה דָא עֲבַד יְיָ לָנָא׃ כט וַאֲתוֹ לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יָת כָּל דְעַרְעָא יָתְהוֹן לְמֵימַר׃ ל מַלֵּיל גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְאַרְעָא עִמָּנָא קַשְׁיָן וִיהַב יָתָנָא כִּמְאַלְלֵי יָת אַרְעָא׃ לא וַאֲמַרְנָא לֵיהּ כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲוֵינָא אַלְלֵי׃ לב תְּרֵי עֲסַר אֲנַחְנָא אַחִין בְּנֵי אֲבוּנָא חַד לֵיתוֹהִי וּזְעֵירָא יוֹמָא דֵין עִם אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ לג וַאֲמַר לָנָא גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְאַרְעָא בְּדָא אֵדַע אֲרֵי כֵיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד שְׁבוּקוּ לְוָתִי וְיָת עֲבוּרָא דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן סַבוּ וְאִזִילוּ׃ לד וְאַיְתוֹ יָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי וְאִדַּע אֲרֵי לָא אַלְלֵי אַתּוּן אֲרֵי כֵיוָנֵי אַתּוּן יָת אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיָת אַרְעָא תַּעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא׃ לה וַהֲוָה אִנּוּן מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא גַבְרָא צְרָר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ וַחֲזוֹ יָת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן

אִנּוּן ואבוהון

תרגום אשכנזי

מאַן האַט מיר מיין געלד ווידער געגעבען, היר ליגט עז אים פֿוטטערזאַקקע! דאַ ענטפֿיל איהנען דאַז הערץ, אונד זיא ערשראַקקען איינער געגען דען אַנדערן, שפּראַכען: וואַז האַט אונז גאָטט דאַ געטהאַן? (כט) זיא קאַמען צו איהרעם פֿאַטער יעקב, אין דאַז לאַנד כנען, אונד בעריכטעטען איהם וואַז איהנען בעגעגנעט וואַר, וויא פֿאָלגט: (ל) דער מאַן, דער הערר דעס לאַנדעס, רעדעטע האַרט מיט אונז, אונד הילט אונז פֿיר קונדשאַפֿטער דעס לאַנדעס. (לא) וויר אַנטוואָרטעטען איהם: וויר זינד עהרליכע לייטע, וויר וואַרען נימאַלס קונדשאַפֿטער. (לב) וויר זינד צוועלף ברידער, זעהנע אונזערס פֿאַטערס; איינער איזט וועגגעקאָממען, דער קליינסטע אַבער איזט יעצט בייא אונזערם פֿאַטער, אים לאַנדע כנען. (לג) אַללליין דער מאַן, דער הערר אים לאַנדע, שפּראַך: דאַראַן וויללל איך ערקעננען, דאַס איהר עהרליך זייד; איינען ברודער פֿאַן אייך לאַסט בייא מיר, אונד איהר נעהמט דיא נאָטהדורפֿט פֿיר אייער הויז, אונד רייזט. (לד) אונד ברינגט מיר אייערן קליינסטען ברודער הער, היראַן ווערדע איך אַלזדען ערקעננען, דאַס איהר קיינע קונדשאַפֿטער, זאָנדערן עהרליכע לייטע זייד; געבע אייך אייערן ברודער ווידער, אונד איהר קעננט אים לאַנדע פֿרייא הערום רייזען.

(לה) דאַ זיא נון איהרע זעקקע אויזלעערטען, האַטטע יעדער זיין בינדעל געלד אין זיינעם זאַקקע; אַלז זיא נון זאַממט איהרעם פֿאַטער דיא געלדבינדעל זאַהען, געריתהען

באור

זאת עשה אלהים לנו, להביאנו לידי עליל' זו שלא הושב לא להתעולל עלינו: (לג) ואת רעבון בתיכם, מקרא קצר הוא ופירושו ואת שבר או צורך רעבון בתיכם: (לד) כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם, א"ת שניהם אחד, אבל לדעת הרשב"ם בפ' וירא (שם י"ח ע"ו) רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא ע"ש, וכן יהיה באורו כאן כי לא מרגלים אתם אלא כנים אתם, וכן תיב"ע הא' ארום וב' אלא: ואת הארץ תסחרו, ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב (ונס' היושר סופר זה בדברי יוסף אליהם), וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור (מדברי הרמב"ן ז"ל): (לה) צרור כספו, קשר כספו: ויראו את צררות כספיהם וגו' וייראו, כאשר ראו הם ואביהם את צררות כספיהם, או ירא מזה, כי כשפתח האחד את שקו במלון היה עדיין ספק בלבבם אולי משגה הוא, וכשראו כולם את צררות כספיהם, או נתחזק הדבר בלבם, כי בכוונה הושב להם להתעולל עליהם, ואף כי לא היו אז בארץ מצרים תחת רשות יוסף, מ"מ כשיראו אולי יצטרכו עוד הפעם לילך למצרים לשבר אוכל. או אולי יעשה רעה עם שמעון שהוא יוכלו במשמר, וכן תיב"ע ודחילו על שמעון דשבקו תמן: כספיהם, הפ"א דגושה שלא כמנהג השקל הזה שלמ"ד הפעל רפי בסמיכות הרבים ובכנוי וכמו מן מלך, ובתן מלכיהם בידך (דברים ז' כ"ד), ומן דרך, בקרו בדרכיהם

רש"י

לד ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: לה צרור כספו. קשר

ואביהם ויראו: לו ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו עלי היו כלנה: לז ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך תנה אתו על ידי ואני אשיבנו אליך: לח ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה: מג א והרעב כבד בארץ: ב ויהי כאשר כלו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו לנו מעט אכל: ג ויאמר אליו

יהודה

ואבוהון ודחילו: לו ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי וית בנימן תדברון עלי הואה כולהן: לז ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרין בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: לח ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול: מג א וכפנא תקיף בארעא: ב והוה כד שיציאו למיכל ית עבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עבורא: ואמר ליה

יהודה

געריהטען זיא אין פורכט. (לו) איהר פאטער יעקב שפראך צו איהנען: מיך וואללט איהר אום מיינע קינדער ברינגען; יוסף איזט הין; אונד שמעון איזט הין, בנימין וואללט איהר אויך נעהמען, איבער מיך ערגעהעט דיזעס אללעס. (לז) ראובן אנטוואָרטעטע זיינעם פאטער, אונד שפראך: מיינע ביידע זעהנע וואללסט דוא טעדטען, ווען איך איהן דיר ניכט ווידער ברינגע; גיב איהן נור אין מיינע האנד, איך וויל איהן דיר ווידער צוריק ברינגען. (לח) ער שפראך: מיין זאהן זאלל ניכט מיט אייך הינאב רייזען; דען זיין ברודער איזט טאדט, ער איזט אלליין איבריג; ווען איהן איין אונגליק בעגעגנעטע אויף דעם וועגע, וועלכען איהר רייזט: זא ווירדעט איהר מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופט ברינגען.

מג (א) אינדעססען וואר דיא הונגערסנאטה שווער אים לאנדע. (ב) אלז זיא נון דען איינקויף, וועלכען זיא פאן מצרים געבראכט, אויפגעצעהרט האטטען, שפראך איהר פאטער צו איהנען: געהט ווידער הין! קויפט אונז איין וועניג שפייזע איין. (ג) יהודה אנטוואָרטעטע: דער

רש"י

קשר כספו: לו אותי שכלתם. מלמד שחשדם שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: לח לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: מג ב כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו. כד שציאו ותרגום כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספוקן הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא. ומתרגמינן שציאו: ג העד העיד. לשון

באור

בדרכיהם (ישעי' ס"ו ג') ולשון הרשב"ם פה, כספיהם, לפי שהסמ"ך מבלעת את החטף כדגשת הפ"א של כספיהם, וכן כסך נסכיהם עכ"ל, והנה כנגדו מלת מלך חרב ודומיה' למאות שלמ"ד הפעל רפה, ואם כוונתו שהסמ"ך יש לה סגולה אחרת משאר אותיות, מה יענה במלת חסד שהדל"ת רפוי' בסמיכות הרבים, כמו חסדי דוד (ישעי' נ"ה ג'), לחסדי דויד (ד"ה ב' ו' מ"ב), שבכולם הדל"ת רפוי': (לו) שכלתם, כל מי שבניו אבודי' קרוי שכול, ולדעתי הקל משרש זה הוא עומד כמו למה אשכל (לעיל כ"ז מ"ה), והכבד ממנו פעמים עומד כמו רחליך ועזיך לא שכלו (שם ל"א ל"ח), וכן לא תהי' משכלה ועקרה (שמות כ"ג כ"ו), ורובו יוצא כמו כאשר שכלה נשים חרבך (שמואל א' ט"ו ל"ג), וכן פה אתי שכלתם, הוא יוצא, והכוונה הרי הוא כאלו כבר גרמתם לירעת השכול; כלנה, הה"א נוספת, והראוי כלן, והוא כנוי לנסתרות, ולכן פי' הראב"ע כל הצרות האלה, וכבר כתבתי פעמים רבות שכן דרך התורה בחסרון המיוחד לנא בל"כ: (לז) את שני בני תמית, קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בניתמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים וכו', והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה וכו', והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניחו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו. (קצור מדברי הרמב"ן ז"ל): על ידי, אין הכוונה בו כמו אל ידי, רק הכוונה בו על אחריותי: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו, כי אמר וכי בניו אינם בני, כן פי' רש"י והוא מב"ר והוא לבדו נשאר, תיב"ע מן אמיה: וקראהו, ענין מקרה והזדמנות שלא בכוונה, והמורה על הענין הזה נמצא רובו בה"א למ"ד הפעל, ומעוטו באל"ף למ"ד הפעל, וכן להלן בפ' ויגש (מ"ד כ"ט), כאשר וקרהו, בהשמטת למ"ד הפעל על דרך גזרת נחי למ"ד ה"א:

מג (ב) כאשר כלו לשון רש"י כאשר כלו, כד שציאו (כן ת"א) ויב"ע תרגם כד פסקו, והיא היא), והמתרגם כד ספיקו טועה, כאשר כלו הגמלים לשתות (לעיל כ"ד כ"ב), מתורגם ספיקו, כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל, כאשר תם האוכל הוא ומתורגם כד שציאו עכ"ל, הכוונה כי שם סבת ההפסק בפועל, אבל כאן הסבה בפעול, כי תם האוכל: (ג) העד העד, לשון התראה שהם התראה מתרה בו בפני עדים, העדתי באבותיכם (ירמי' י"א ז'), רד העד

בעם

יהודה לאמר העד העד בנו האיש לאמר לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ד אם־ישך משלח את־אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל: ס ה ואם־אינך משלח לא נרד כי־האיש אמר אלינו לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ו ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח: ז ויאמרו שאול שאל־האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח ונגד־לו על־פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את־אחיכם: ח ויאמר יהודה אל־ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם־אנחנו גם־אתה גם־טפנו: ט אנכי

אערבנו

יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ד אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עבורא: ה ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ו ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא האית לכון אחא: ז ואמרו שאלא שאיל גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קיים האית לכון אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האלין המדע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית אחוכון: ח ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל ונחי ולא נמות אף אנחנא אף את אף טפלנא: ט אנא

מערבנא

דער מאַן האַט אונז געוואַרנט, אונד שפּראַך: איהר זאָללט מיין אַנגעזיכט ניכט ווידער זעהען, ווען אייער ברודער ניכט בייא אייך איזט. (ד) שיקסט דוא אונזערן ברודער מיט אונז, זאָ רייזען וויר הינאַב אונד קויפען דיר — איין. (ה) שיקסט דוא איהן אַבער ניכט מיט, זאָ קעננען וויר ניכט הינאַב רייזען; דען דער מאַן האַט צו אונז געשפּראָכען: איהר זאָללט מיין אַנגעזיכט ניכט זעהען, וואָ אייער ברודער ניכט מיט אייך איזט. (ו) ישראל שפּראַך: וואַרום האַבט איהר מיר דאַז צו לײדע געטהאַן, דאַס איהר דעם מאַננע געזאַגט, וויא איהר נאָך איינען ברודער האַבט? (ז) זיא אַנטוואָרטעטען: דער מאַן האַט אויזגעפראַגט נאָך אונז אונד נאָך אונזערער פערוואַנדטשאַפט, שפּראַך: לעבט אייער פאַטער נאָך? האַבט איהר נאָך איינען ברודער? דאַ זאַגטען וויר איהם, זאָ וויא דיא זאַכען זיך פערהאַלטען; קאָננטען וויר וויססען, דאַס ער שפּרעכען ווירדע; ברינגט אייערן ברודער הערואַב? (ח) יהודה שפּראַך צו זיינעם פאַטער —: שיקקע דען קנאַבען מיט מיר, זאָ וואָללען וויר אונז אויפמאַכען אונד רייזען, דאַמיט וויר דאַז לעבען ערהאַלטען, אונד ניכט אַללעזאַממט אומקאָמען, זאָוואָהל וויר, אַלז דוא אונד אונזערע קינדער. (ט) איך

וויללל

ר ש״י

לשון התראה מתרה בו בפני עדים. וכן העידותי בכם (דברים ל׳ י״ט), רד העד בעם (שמות י״ט): לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס שתרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופניו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: ז לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפי׳ עצי עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם. ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אחד מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: ח ונחיה. נתנבא בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש. ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: ט והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי

לך

באור

בעם (שמות י״ט כ״א)・(רש״י): לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם, לא תראוני בלא אחיכם אתכם, ואונקלוס תרג׳ אלהין כד אחוכון עמכון, ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא・(רש״י) ויב״ע וכן המתרגם האשכנזי דקדקו לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו, עלינו ועל משפחותינו: על פי הדברים האלה, על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד・(רש״י), והמתרגם האשכנזי מפרש ונגד לו (תשובת שאלותיו) על פי הדברים האלה (דברי אמת שאנו יודעים, ולא עלתה על דעתנו לשנות איזה דבר, כי) הידוע נדע וגו׳, ומכוון היטב סגנון המאמרים: הידוע נדע, אונקלוס ויב״ע תרגמו המיד׳ הוינא ידעין, בלשון עבר, וכן המתרגם האשכנזי תרגם בלשון עבר בלתי נשלם כדרך ספורי המעשים, והוא זמן מורכב (האַבען וויר צום פֿאָראויז וויססען קעננען): (ח) ונחיה ולא נמות, דרך הכתו׳ לכפו׳ כזה: גם אנחנו גם אתה גם טפנו, כל אחד לרבות על חברו ולפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו האחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד, וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכ״ף השמוש באמרו כעם ככהן כעבד כאדניו (ישעי׳ כ״ד ב׳), כמוך כפרעה (להלן מ״ד י״ח), כלומר זה כזה וזה כזה, (רד״ק בשרשים שרש גם): (ט) אנכי אערבנו, על חשש

היתה

אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם

תשיבו

אונקלוס

מְעָרְבְנָא בֵיהּ מִן יְדִי תִּבְעֲנֵיהּ אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וַאֲקִימִנֵּיהּ קֳדָמָךְ וְאֱהֵי חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ י אֲרֵי אִלּוּלָא פוֹן בְּדָא אִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי כְעַן תַּבְנָא דְנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ יא וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם כֵּן הוּא דָא עֲבִידוּ סַבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא זְעֵר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹם בּוּטְנִין וּשְׁגְדִין׃ יב וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סַבוּ בִידְכוֹן וְיָת כַּסְפָּא דְאִתּוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן

תתיבו

תרגום אשכנזי

ווילל בירגע זיין פיר איהן, פאן מיינער האנד פאר־דערע איהן! ווען איך דיר איהן ניכט ברינגע, אונד פאר דיך הינשטעללע: זא ווילל איך אללעצייט געגען דיך געזינדיגט האבען.

(י) העטטען וויר ניכט זא לאנגע געזוימט, וויר ווע־רען שאן צווייא מאהל צו־ריק געקאממען. (יא) דא שפראך ישראל, איהר פא־טער, צו איהנען: ווען דעם אלזא איזט, זא טהוט דיזעס: נעהמט פאן דען בעסטען פריכטען דעם לאנ־דעס אין אייערעס געפעסע מיט, אונד ברינגט דעם מאננע איין געשענק: איין וועניג באלזאם, איין וועניג האניג, געווירצע אונד לא־טוס, פיסטאציען אונד מאנדעלן. (יב) אונד צווייא מאהל זא פיל געלד נעהמט מיט, נעמליך אויך דאז געלד, דאז מאן אין אייערע פומטערזעקקע ווידער היניין געלעגט האט, זאללט

רש"י

לך כל הימים. לעה"ב: י כי לולא התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: יא אפוא. לשון יתר הוא לתקן המלה בלשון עברי אם כן הזקק לעשות שאלתנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה צ"ר: בטנים לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של ר' מכיר ראיתי פיסט"ציאש (בל"א פיסטאציען). ודומין לי שהם אפרסקין: יב וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אוכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו

באור

מיתה בידי שמים, אמר לו מוטב להניח את הספק ולתפוש את הודאי, ובנימין ספק אם ימות אם לאו, ואם לא תשלחנו, אז נמות בודאי כולנו גם אנחנו וגו', ועל חשש מיתה בידי אדם, קבל עליו אחריותו וערב בעדו: הביאתיו, וכן והצגתיו, אונקלוס ויב"ע תרגמוס, איתיניה ואקימיניה, בלשון עתיד, ויהיו עברים במקום עתידים, ולפי מ"ש בהקדמה ובפ' ויחי בפסוק ומולדתך (להלן מ"ח ו'), ובאר מקומות בבאורי שהעב' המורכב עם העתי' יבוא לפעמי' בלשון עבר ולפעמי' בלשון עתיד, יהיו גם אלו ממין זה, והיינו שאז יהי' עבר אחר שאביאנו ואציגנו לפניך, ויתורגם לפ"ז (ווען איך דיר ניכט איהן געבראכט האבען, אונד פאר דיר געשטעללט האבען ווערדע): והצגתיו לפניך, שלא אביאנו אליך מת כ"א חי (רש"י), ור"ל מת ע"י בני אדם: וחטאתי לך כל הימים, ענין וחטאתי אחשב עצמי כחוטא כל הימי', ורש"י כתב כל הימים, לעה"ב: (י) לולא, כתיב באל"ף ענינה אם לא, ואפשר שמלה מורכבת מן לו שענינה אם ומן לא: התמהמהנו, ענין עכוב:

(יא) אפוא, לשון יתיר הוא לתקון המלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאלתנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו (רש"י): מזמרת הארץ, ממיטב פירות הארץ, ורש"י כתב שהכל מזמרים עליו כשהו' בא לעולם: צרי, פירשתיו בפ' וישב (לעיל ל"ז כ"ה): דבש, הוא דבש תמרים שנשתבחה בו א"י כמ"ש ארץ זית שמן ודבש (דברים ח' ח'): נכאת ולט, פירשתים בפרשה הנ"ל (שם): בטנים, יש אומרים שקורין להם בלע"ז פיג"ולי (פיניאלען פימפערניססע בל"א), והם גרעיני הזרע הנמצאים בין גלדי פרי הפיג"ום (פיכטע), ואולי יותר נרא' שהוא הפרי הנקר' בשתא"ק או פיס"תאצי (ובגיה' אחד כמו בורש ובירא"ס, קיס"ר וביז"אר), וכן בל"א קורין לו (פיסטאציען), וכן פרש"י בשם פירושי א"ב של ר' מכיר, והרמב"ם בפי' למס' שביעית פ"ז מ"ה, וכן משמע בירושלמי דכלאים פ"א), והאומר שהם אגוזים (שהוא בעל הערוך בערך בטן, והראב"ע) גם הוא לא ישקר, כי נראה שאגוז הוא שם כולל לכל גרעין השמור תוך קליפה קשה, ויש בכללו מינים הרבה, וגם הפיסט"אצי מין אגוז, והוא עשובת מאוד, טוב לרפואה ולתבשיל ולמרקחת, אמרו עליו שהוא דומה בתבניתו לתבנית בטן, ולכך נקראו בטנים, וגדולי המחקרי הטבעיי' (דיאסקארידעס, פליניוס וגאלינוס) העידו עליו שהוא מיוחד לארץ ארם: ושקדים, הם בלי ספק (מאנדעלן), שהשקדי' ממהרים להתבשל יותר משאר פירות, וכן העידו המחקרים על המאנדעלן, וכן בתבנית המנור' כאמר משקדים והיו הגביעי' עשויות בתבנית (מאנדעלקערנער), ובלשון הערב נקראו המאנדעלן לוזים, וכן בלשון ארמי של יב"ע, לכך תרגמו יב"ע והגאון שקדים לוזים, וכן בלשון חז"ל נראה שקראו השקד לוז, (בכורו' דף ח' ע"א), ואולם בלשון הכתוב נראה שלוז הוא מין אחר, ובגיה' מין אגוז, ולוז שבכתוב הוא האגוז הקטן, וכן אונקלוס תרגם לוז ג"כ לוז, ושקדים תרגם שגדין: (יב) וכסף משנה, אונקלוס ויב"ע תרגמו וכספא על חד תרין, וכן פי' רש"י, אבל כתוב לשבור אוכל שמא הוקר השער, והוא מב"ר, ודעת המתרגם האשכנזי כי ואת הכסף הוא פרטו של וכסף משנה, לבאר מדוע צוה לקח' פי שנים כראשון, והיינו א' כראשון לשבר אוכל, והב' להחזיר הכסף המושב, והיא הדרך הנהוג במקרא, כמ"ש בהקדמה ובפ' בראשית (ב' ה'), ובאר מקומו' בבאורי, וראי' לפירושי כי אח"ז (בפסו' ט"ו) כאמר ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימין, ולא נזכר שם ואת הכס' המושב, וכן לקמן (בפסו' כ"א וכ"ב), כאמ' ונשב אתו בידנו, וכסף אחר הורדנו בידנו לשב' אכל, לא נזכר שם משנה כסף, בעבור

תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם
את

תְּתִיבוּ בִּידְכוֹן דִּלְמָא שָׁלוּ הוּא׃ יג וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבַרוּ וְקוּמוּ תּוּבוּ לְוָת גַּבְרָא׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יָת אֲחוּכוֹן אָחֳרָנָא וְיָת בִּנְיָמִן וַאֲנָא כְּמָא דְּאִתְכְּלֵית תְּכוֹלֵית׃ טו וּנְסִיבוּ גּוּבְרַיָּא יָת תִּקְרֻבְתָּא הָדָא וְעַל חַד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִידֵיהוֹן וּדְבַרוּ יָת בִּנְיָמִן וְקָמוּ וּנְחַתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף׃ טז וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן
יָת

זאָללט איהר ווידער מיטברינגען, פיללייכט איזט עז איין אירטהום. (יג) דאַצו נעהמט איך אייערן ברודער מיט, אונד מאַכט אייך אויף אונד קעהרט צו דעם מאַננע צוריק. (יד) גאָטט, דער אללמעכטיגע, געבע אייך באַרמהערציגקייט פאַר דעם מאַננע, דאַס ער אייך דען אַנדערן ברודער ווידער מיטציהען לאַססע אונד בנימין אויך; איך אבער, ווען איך דער קינדער בערויבט זיין זאָלל, נון זאָ זייא איך איהרער בערויבט. (טו) דיא מעננער נאַהמען דיזעס געשענק, אויך צווייא מאַהל זאָ פיל געלד נאַהמען זיא מיט אונד בנימין, מאַכטען זיך אויף, רייזטען היננאָב נאַך מצרים, אונד שטאַנדען פאַר יוסף. (טז) אלז יוסף בנימין בייא איהנען זאַהע,
שפראך

רש"י

שכחו שוגג: יד ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרתי. שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון. שכלתי מבנימין: טו ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמי' ונסיבו. ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: טז וטבוח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שאם כן היה לו
לומר

באור

בעבור שכבר הזכירו הכסף המושב, ולא נשאר עוד משנה כסף: אולי משגה הוא, שמא הממונה על הבית שכחו שוגג, ומשגה הוא שם משמות בעלי הה"א באחרונה, והוא מענין שוגג, עם שאינכו משרשו: (יד) ואל שדי, א שיש די בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו (רש"י), הרכיב בו ב' ענינים, ענין די, ושרשו די מהשרשים בעלי ב' אותיות, ודגש הדל"ת לא יורה כלום, רק בא אחר הפת"ח להשלים הת"ק, והשי"ן שמושית נגזרת ממלת אשר, ובאה נפתח כמו בְשַׁגָּם הוא בשר, לעיל ו' ג', עד שַׁקַּמְתִּי דבורה (שופטים ה' ז'), וענין שודד ומנצח מערכות השמים בחילתו הגדולה, ותהיה השי"ן שרשית, ולזה הסכים הרד"ק בשרשים שרש שדד [אבל מ"ש שם שהיו"ד תמורת אות הכפל, לדעתו יהי' הדגש לחסרון הכפל כמנהג, והיו"ד לתאר ולימשב, כמו שפי' הוא שם בשרש אחר בשם אביו ז"ל פסוק מוכיח אדם אחרי (משלי כ"ח כ"ג) ע"ש, וכן הסכים אביו ז"ל בשם שדי, והרמב"ן בפ' לך לך (י"ז א')], ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (דער אללמעכטיגע), (ובב"ר (פ' מ"ו סי' ב') אמרו, ר' נתן ור' אחא ור' ברכי' בשם ר' יצחק אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די, לארץ די, שאלולי שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים, תניא משום ר' אליעזר בן יעקב אני הוא שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי, תרגם עקילס אכיום אנקום עכ"ל, פי' שעקילס הוא אקווילה גר יווני (ולא אונקלוס) שתרגם את התורה ביווני ולא בארמי, תרגם אל שדי כן, ופירוש המלות האלה ביווני מספיק ובלתי נכון להפסד, ואחשוב אני שפלוגתתם תלוי' בזה שר"נ ור"א ור"ב יפרשוהו משרש די, ור"א ב"י ועקילס יפרשוהו משרש שדד, כי בעבור שהוא מספיק ובלתי נפסד הוא משדד המערכות אלופי הכח ומעותדים להפסד): ושלח לכם, ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו (שמות כ"א כ"ו וכ"ז), ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים. (רש"י): לכם, כמו לך לך, (לעיל י"ב א'), שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'), ורבים כמוהם, והוא לתקון הלשון, כמ"ש הרמב"ן בתחלת פ' לך לך, ועיין מ"ש שם שמ"מ תמצ' על הרוב שיהי' בנסתר וענין הצורך וההטבה למי שאליו הכנוי, וכן כאן הי' ענין הצורך וההטבה בפרטות אל בני יעקב להחזיר את שמעון ובנימין (מלבד שהם אחיהם) בעבור התרעומת שהי' ליעקב עליהם שגרמו זאת, כמו שאמר להם יעקב אתי שכלתם, לכן מלת לכם מדוקדקת פה היטיב: את אחיכם אחר, בא שלא כמנהג, והראוי את אחיכם האחד, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (שם כ"א ל'), ויראה לי שמזה דרשו חז"ל בב"ר אחיכם זה יוסף, אחר זה שמעון (ובפרש"י הנוסחא להפך), ויהיה לדבריהם חסר וא"ו העטף, ונמצאו רבים כן, ושעורו אחיכם ואחר, אבל לפי פשוטו הוא התאר אל אחיכם ושב על שמעון, ולא זכרו בשמו את שמעון בני, כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם, כ"כ הרמב"ן: ואני כאשר שכלתי שכלתי, ואני, עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי, כמו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד' ט"ז), כלומר על הספק אני שולחו מה שיארע יארע. (הרשב"ם): שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי, הראשון לגזרת פָּעוֹל והשני לגזרת פעל והקמץ בעבור הס"פ: (טו) ואת בנימין, מתרגמינן ודברו ית בנימין (כן ת"א וב"ע), לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוות בלשון ארמי, בדבר הנק' ביד מתרגמי' ונסיבו ובדב' הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (רש"י), ולכן אף שבכתוב מלת לקח מושכת אחרת עמה, הוצרכו אונקלוס וב"ע להוסיף מלת דברו, כי מלת ונסיבו לא תמשך אחרת לבנימין: אבל בל"א יתורגמו שניהם (נעהמען), ולכן הסתפק המתרגם האשכנזי בפעם אחת שימשך על שניהם כלשון הכתוב: ויעמדו לפני יוסף, לפי דרכנו הוא כלל שלפני הפרט: (טז) וטבח טבח,
ענין

את־בנימין ויאמר לאשר על־ביתו הבא את־האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים: יז ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את־האנשים ביתה יוסף: יח וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על־דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת־חמרינו: יט ויגשו אל־האיש אשר על־בית יוסף וידברו אליו פתח הבית: כ ויאמרו בי

אדני

אונקלוס

ית בנימן ואמר לדי ממנא על ביתיה אעיל ית גובריא לביתא וכוס נכסתא ואתקין ארי עמי יכלון גבריא בשירותא: יז ועבד גברא כמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף: יח ודחילו גבריא ארי איתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאיתותב בטועננא בקדמיתא אנחנא מתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: יט וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתא: כ ואמרו בבעו

רבוני

תרגום אשכנזי

שפראך ער צו זיינעם הויז־פערוואלטער: ־פיהרע דיא לייטע אין דאז הויז ! לאס' שלאכטען אונד איינע מאהלצייט בערייטען, דען דיא לייטע זאללען מיט מיר שפייזען דיזען מיטטאג. ־ (יז) דער מאן טהאט, וויא יוסף געזאגט האטטע, אונד בראכטע דיא לייטע אין יוסף'ס הויז. (יח) דיא מעננער פירכטע־טען זיך, דאס מאן זיא אין יוסף'ס הויז בראכטע, אונד שפראכען: ־אום דעס געל־דעס ווילען, וועלכעס דאז פאריגע מאהל ווידער אין אונזערע פוטטערזעקקע גע־קאממען איזט, ווערדען וויר היניין געבראכט, (אום זיך איבער אונז הערצוועלצען אונד איבער אונז צו פאל־לען,) אום זיך אונזערער צו בעמעכטיגען, איבער אונז הערצופאללען, אונז צו שקלאפען צו מאכען אונד אונ־זערע עזעל וועגצונעהמען.־ (יט) זיא טראטען צו דעם מאננע היו, וועלכער יוסף'ס הויזפערוואלטער וואר, אונד רעדעטען מיט איהם אן דעם איינגאנגע דעם הויזעס. (כ) זיא שפראכען נעמליך: ־אום

רש"י

לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלעז דיז"נר (בל"א מיטטאגסמאהלצייט) ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה בלע אכולא שירותיה. אבל כל הרגום של צהרים טיהרא: יח וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יו"דין ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: וייראו. שאין זה אלא לאספס אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא' ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב (קהלת י"ב) והוצב גלתה (נחום ב') העלתה שהוא לשון מלכות: כ בי אדני. לשון

באור

ענין זביחה, ורש"י פי' שהוא מקור וחסר הלמ"ד ועניני ולטבוח כי אם הי' לשון צווי הי' לו לומר וטבח נפתח' והכן, סעודה, וכן תיב"ע ואתקן תבשילא: בצהרים: הוא העת שאור היום חזק ונקרא בלשון שנים לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הולך ואור ומחצי היום ולמעלה הולך וערב והצהרים הוא העת שהאור חזק בו בשני הגדדין. (רד"ק בשרשים שרש צהר), ורש"י כתב בצהרים, זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיז"נר [ובל"א מיטטאגס־מאהלצייט], ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה, בלע אכולא שירותיה, אבל כל תרגום של צהרים טיהרא עכ"ל, אבל משמוע הבי"ת המתלוה אליו פה יראה שהכוונה על העת והזמן, ולכן יב"ע תרגם בלשון שירותא דטיהרא, תרגמו כמשמעו, והוסיף מלות לבאר הכוונה, וכן מתורגם בל"א (דיזען מיטטאג): (יז) ביתה יוסף, אל בית יוסף: (יח) וייראו, בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף, ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר, וייראו שאין זה אלא לאספס אל משמר. (רש"י): השב, לפי דרך הלשון ראוי לומר המושב כמו שאמר למעלה (פסוק י"ב), אבל דרך הכתוב לפעמים ליחס הפעולה אל הדבר שנעשה בו הפעולה ע"י אחר, ובפרט נפעל עומד, וכמו שאמר להלן כספכם בא אלי (פסוק כ"ג), במקום הובא, ואונקלוס תרגם דאתותב כמו שתרגם המושב, לפי הכוונה, אבל יב"ע תרגם פה דתב, לפי הוראת המלה, וכן המתרגם האשכנזי חלק ביניהם שבלת המושב הסב הפעולה אל העושים, ופה אל הכסף: אנחנו מובאים, אל הבית הזה: להתגלל עלינו, מן ועמשא מתגלל בדם (שמואל ב' כ' י"ב), ושמלה מגוללה בדמים (ישעי' ט' ד'), כאדם שיהפוך מצד אל צד על חברו, ולהתנפל עלינו, כאדם שיתנפל ברכובו על חבירו מלוא קומתו, ואונקלוס תרגם להתגלל, לאיתרברבא עלנא, שינשאו עלינו כשוא הים לגליו, ולהתנפל, לאיסתקפא, לשום עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד (יהושע כ"ג י"ד ומלכים א' ח' נ"ו), ותרגום עלילת דברים, תסקופי מלין, וכן ת"י תאנה (שופטי' י"ד ד'), תוסקפא. (הרמב"ן), וכ"ת המתרגם האשכנזי: ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו, ולקחת מושך עצמו ואחר עמו, ולקחת את חמרינו, ולפי שבלשון ארמי לא יתורגם לקיחת האדם לעבד כלקיחת הבהמה, לכן אונקלוס שתרגם ולקחת, ולמקני הוסיף את"ו ותרגם ולמידבר ית חמרנא, וכן יב"ע תרגם ולמיסב ית חמרנא, וכן המתרגם האשכנזי שתרגם (אונז צו שקלאפען צו מאבען), הוצרך להוסיף ולתרגם (אונד אונזרע עזעל וועגצונעהמען): (כ) בי אדני, לשון בעיא ותחנונים הוא, וכן תרגמו אונקלוס בבעו

רבוני

אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃
כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה
אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ
בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ
לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ
בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם אַל־
תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן
לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא
אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא
הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־
מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא
לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה עַד־
בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם
יֹאכְלוּ לָחֶם׃ כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה
וַיָּבִיאּוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם
הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ כז וַיִּשְׁאַל
לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם
הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃ כח וַיֹּאמְרוּ
שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ

וישתחו

רִבּוֹנִי מֵיחַת נְחַתְנָא
בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא:
כא וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא
לְבֵית מְבָתָא וּפְתַחְנָא
יָת טוֹעֲנַנָא וְהָא כְסַף
גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא
בְּמַתְקְלֵיהּ וַאֲתֵיבְנָא
יָתֵיהּ בִּידָנָא: כב וְכַסְפָּא
אוֹחֲרָנָא אֲחֵתְנָא בִידָנָא
לְמִזְבַּן עֲבוּרָא לָא יְדַעְנָא
מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא בְּטוֹעֲנַנָא:
כג וַאֲמַר שְׁלָם לְכוֹן לָא
תִדְחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן וֶאֱלָהָא
דַאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן סִימָן
בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן אֲתָא
לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן יָת
שִׁמְעוֹן: כד וְאָעֵיל גַּבְרָא
יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף
וִיהַב מַיָּא וְאַסְחוּ רִיגְלֵיהוֹן
וִיהַב כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן:
כה וְאַתְקִינוּ יָת תִּקְרוּבְתָּא
עַד דְּעָאל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא
אֲרֵי שְׁמַעוּ אֲרֵי תַמָּן
אָכְלִין לַחְמָא: כו וְעָאל יוֹסֵף לְבֵיתָא וְאַעִילוּ לֵיהּ
יָת תִּקְרוּבְתָּא דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל
אַרְעָא: כז וּשְׁאֵיל לְהוֹן לִשְׁלָם וַאֲמַר הַשְׁלָם
אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אֲמַרְתּוּן הַעַד כְּעַן קַיָּם: כח
וַאֲמָרוּ שְׁלָם לְעַבְדָּךְ לַאֲבוּנָא עַד כְּעַן קַיָּם וּכְרַעוּ

וסגידו

=אום פערציהונג, מיין
הערר! וויר זינד דאז פארי=
גע מאהל הערַאב געקאמ=
מען, פראָוויאַנט איינצוקוי=
פען. (כא) אלז וויר אין
דער הערבערגע אנקאמען
אונד אונזערע פוטטערזעק=
קע עפפנעטען, דא וואר
איינעם יעדען געלד אָבען
אים פוטטערזאקקע, אונ=
זער געלד נאך דעמזעלבען
געוויכטע; וויר ברינגען עז
ווידער מיט. (כב) אויך
אנדער געלד האבען וויר
מיטגעבראכט, פראָוויאנטה
איינצוקויפען; וויר וויססען
ניכט, ווער דאז געלד אין
אונזערע פוטטערזעקקע גע=
לעגט האט.= (כג) ער
אנטוואָרטעטע: =זייד גו=
טעס מוטהעס! פירכטעט
אייך ניכט! אייער גאָטט
אונד דער גאָטט אייערעס
פאטערס האט אייך איינען
שאַץ געגעבען אין אייערע
פוטטערזעקקע, אייער געלד
האבע איך בעקאָממען;=
ער פיהרטע איהנען אויך
שמעון הערויז.
(כד) דער מאן בראכטע
דיא לייטע אלזאָ אין
יוסף'ס הויז, רייכטע וואַס=
סער, דאס זיא איהרע פי=
סע וואשען, גאב איהרען
עזעלן פוטטער.
(כה) זיא בערייטעטען
אינדעססען דאז געשענק,
ביז יוסף צו מיטטאג נאך
הויזע קאממע; דען זיא
האטטען געהערט, דאס
זיא דאזעלבסט שפייזען זאל=
לען. (כו) אלז יוסף צו הויזע קאם, בראכטען זיא איהם
דאז געשענק, וועלכעס זיא בייא זיך האטטען, היניין,
אונד ביקטען זיך פאר איהם צור ערדע. (כז) ער פראגטע נאך
איהרעם וואָהלבעפינדען, אונד שפראך פערנער: =בעפינ=
דעט זיך אייער אלטער פאטער נאך וואָהל, פאן דעם
איהר געשפראכען האבט? לעבט ער נאך?= (כח) זיא
שפראכען: =דיין דינער, אונזער פאטער, בעפינדעט זיך
וואָהל, ער לעבט נאך;= זיא מאכטען איינע טיפע פער=
בייגונג

באור

פנוני: (כג) ואלהי אביכם, הכל היו יודעים שמלומדים בנסים היו. (הרשב"ם): מטמון, כמו אוצר, דברים הנאצרים ונטמני' לחשיבותם: (כו) אשר בידם הביתה, באו עתה עם המנחה לחדר המיוחד ליוסף, וכן פי' רש"י, מפרוזדור לטרקלין: (כז) השלום אביכם הזקן, לדעת הרשב"ע מלת שלום איננה בכל מקום רק שם דבר ולא ת"ל

רש"י

לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו. רגילים היינו לפרנס אחרי' עכשיו אנו צריכים לך: כג אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: כד ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו לחוץ עד שדברו אליו פתח הבית ויאמר להם שלו' לכם כמשכו ובאו אחריו: כה ויכינו. הזמינו עטרום בכלים נאים: כו הביתה. מפרוזדו' לטרקלין: כח ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום: קידה כפיפת קדקד השתחואה

וַיִּשְׁתַּחֲוֻ׃ כט וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ * ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ לא וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם
כי

אונקלוס

וּסְגִידוּ: כט וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי בַּר אִמֵּיהּ וַאֲמַר הָדֵין אֲחוּכוֹן זְעֵירָא דִּי אֲמַרְתּוּן לִי וַאֲמַר מִן קֳדָם יְיָ יִתְרַחַם עֲלָךְ בְּרִי: ל וְאוֹחִי יוֹסֵף אֲרֵי אִתְגּוֹלָלוּ רַחֲמוֹהִי עַל אֲחוּהִי וּבְעָא לְמִבְכֵּי וְעָאל לְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַמָּן: לא וְאַסְחֵי אַפּוֹהִי וּנְפַק וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁווֹ לַחְמָא: לב וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא
ארי

תרגום אשכנזי

בייגונג, אונד ביקטען זיך ׃ (כט) ער הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאהע דען בנימן, זיינען ברודער, זיינער מוטטער זאהן, שפראך: ״איזט דיזעס איער קליינער ברודער, פאן דעם איהר מיר געזאגט האבט? ״ אונד שפראך פערנער: ״גאָטט זייא דיר גנעדיג, מיין זאהן! ״ (ל) יוסף איילטע הינוועג, דען זיינע צערטליכקייט ענטבראננטע געגען זיינען ברודער, אונד זוכטע צו וויינען; גינג היניין אין דאז ציממער, אונד וויינטע דאזעלבסט. (לא) וואוש הירויף זיין אנגעזיכט, קאם הערויז, הילט אן זיך, אונד שפראך: ״טראגט דאז עססען אויף! ״ (לב) מאן טרוג פיר איהן בעזאנדערס אויף, פיר זיא בעזאנדערס אונד פיר דיא מצרים, דיא מיט איהם שפייזטען, אויך בעזאנדערס, דען דיא מצרים קעננען ניכט מיט דען עברים צוזאממען עססען, וויל

רש״י

השתחואה משתטח לארץ: כט אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: ל כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וכו׳ אמר לו מה טיבן של שמות הללו א״ל כולם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מפים מפי אבי למד. וחפים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה. מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זיתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: לא ויתאפק. נתאמץ והוא לשון אפיקי מגינים חזק (איוב מ״א) וכן ומזיח אפיקים רפה (שם י״ב): לב כי תועבה היא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול

באור

תאר, ולכן יפרש פה שתחסר הלמ״ד, ושעורו השלום לאביכם, וכן ואתה שלום וביתך שלום (שמואל א׳ כ״ה ו׳), וכן תיב״ע, אבל הרד״ק בשרשים שרש שלם פי׳ זה וכן ואתה שלום ועוד רבים כמוהם שהם תארים, על משקל קרוב ורחוק: (כח) ויקדו וישתחוו, על שאלת שלום, קידה, כפיפת קדקוד, השתחוואה, משתטח לארץ (רש״י), ועיין מ״ש בפ׳ חיי שרה (לעיל כ״ד כ״ו): (כט) יחנך, שרשו חנן, והעתיד מבנין הקל יחן, כמו וחנותי את אשר אחן (שמות ל״ג י״ט), ובבואו עם הכנוי ישתנה החולם שהוא תנ״ג דלת״ק, כדי שיוכשר לבוא אחריה דגש לחסרון ע״פ, וישתנה לפעמים לקבוץ, כי הוא מוכשר יותר אל הדגש מן הק״ח, כמו עון עקבי יְסֻבֵּנִי (תהלי׳ מ״ט ו׳), ולפעמים לקמץ חטף פעלתו כמו אלהים יָחָנֵּנוּ (שם ס״ז ב׳), וגם פה היה ראוי להיות יָחָנְּךָ אלא שהוקלה המלה וכפל הדגש מן הנו״ן, ונתחלפו תנועות היו״ד והחי״ת מזה לזה, שבא שו״א היו״ד אל החי״ת וקמץ החי״ת אל היו״ד, ורעהו חנון יָחְנְךָ לקול זעקך (ישעי׳ ל׳ י״ט): (ל) נכמרו, בערו ונתחממו וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה׳ י׳), נתחממו: ויבקש, מקום לבכות שלא יראוהו אחיו בוכה, ושעור הכתוב, וימהר יוסף ללכת לבקש לו מקום לבכות שם, כי נכמרו רחמיו אל אחיו, ולא יכול להתאפק עוד, על כן מהר ללכת, ויהי מאמר כי נכמרו רחמיו אל אחיו, כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת אחיו בטעם מפסיק יותר מן יוסף: (לא) ויתאפק, התחזק והתאמץ עצמו מלבכות עוד, והוא לשון אפיקי מגנים (איוב מ״א ז׳), חוזק, וכן ומזיח אפיקים רפה (שם י״ב כ״א): (לב) וישימו לו לבדו, שלא ירגישו אחיו שהוא עברי (ר״ע ספורנו): כי לא יוכלון המצרים, לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים. (ר״ע ספורנו), ויראה לי שאין סבת הדבר ששמו לו לבדו ולמצרים לבדם בעבור שהוא עברי והמצרים לא יאכלו עמו, כי לא יעשה כן העבד לאדוניו, ומכ״ש ליוסף שהיה מושל בכל מצרים, מלבד שלפי דעתי לא ידעו כולם שהוא עברי, רק פרעה ושריו הקרובים אליו, וכן מה שלא רצה לאכול עמהם אחיו בעבור שלא ירגישו בו, כי לפי מה שסופר בב״ר הושיב את בנימין אצלו בסעודה אמר הוא אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי, וכן סופר בספר הישר, ולא חשש אולי ירגישו בו, גם לא חשש לעשות זאת לפני המצרים להושיב בנימין אצלו, אף כי תועבה היא להם, כי המושל יעשה מה שלבו חפץ, בדבר שאינו מחוקי הארץ ההיא ומדתיהם, אשר גם המלך לא יעבור עליהם, אבל שלא לאכול עם העברים לא הי׳ להם זה לחוק או דת, רק תועבה להם בבחירתם, כנראה מלשון הכתוב, אבל מה שנראה׳ לי הוא זה, כי לפי שהמצרים לא רצו לאכול עם אחיו בעבור שהם עברים, לכן לא רצה הוא לאכול עם המצרים לכבוד אחיו ולא עם אחיו לכבוד המצרים, ואכל עם בנימין כי בעבור שהוא קטן לא יקפידו המצרים ע״ז, והראה יוסף בזה לאחיו כי לא יקפיד לאכול עם העברים, רק לסבת
חשיבותו

כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃ לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃ לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃ א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ

כדבר

אונקלוס

אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ עִבְרָאֵי אָכְלִין׃ לג וְאַסְחַרוּ קֳדָמוֹהִי רַבָּא כְּרַבְיוּתֵיהּ וּזְעֵירָא כִּזְעֵירוּתֵיהּ וּתְמַהוּ גוּבְרַיָּא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ׃ לד וּנְטַל חוּלָקִין מִן קֳדָמוֹהִי לִקְדָמֵיהוֹן וּסְגִי חוּלָקָא דְבִנְיָמִן מֵחוּלָקֵי דְכוּלְּהוֹן חַמְשָׁא חוּלָקִין וּשְׁתִיו וּרְוִיאוּ עִמֵּיהּ׃

מד א וּפַקֵּיד יָת דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ לְמֵימַר מַלֵּי יָת טוֹעֲנֵי גֻּבְרַיָּא עֲבוּרָא כְּמָא דִי יָכְלִין לְמִטְעַן וְשַׁוִּי כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃ ב וְיָת כַּלִּידִי כְּלִידָא דְכַסְפָּא תְּשַׁוֵּי בְּפוּם טוֹעֲנָא דִזְעֵירָא וְיָת כְּסַף

זבינוהי

תרגום אשכנזי

ווייל עז דיא מצרים פיר איין גרייעל האלטען. (לג) זיא זעצטען זיך פאר איהן הין, דער עלטעסטע נאך זיינעם אלטער אונד דער יינגסטע נאך זיינער יוגענד; דיא מעננער פער= וואונדערטען זיך אונטער איינאנדער. (לד) מאן בראכטע דיא טהיילע פאן יוסף'ס אנגעזיכט צו איה= נען, אונד בנימן'ס אנ= טהייל וואר פינף מאהל גרעסער, אלז דיא אנטהיי= לע אללער איבריגען; זיא טראנקען אונד בערוישטען זיך בייא איהם.

מד (א) ער בעפאהל זיינעם הויזפערוואלטער, וויא פאלגט: פיללע דיא פוטטערזעקקע דיזער לייַ= טע מיט פארראטה, זא פיל זיא פארטברינגען קענ= נען, אונד לעגע דאז געלד איינעם יעדען אבען אין זיי= נען פוטטערזאק; (ב) מיינען בעכער אבער, דען זיל= בערנען בעכער, לעגע אבען אין דען פוטטערזאק דעם קליינסטען, אויך דאז געלד זיינעם איינקויפס. ער טהאט, וויא

רש"י

לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: לג הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה. שהוא סדר תולדותיכם וכן כולם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: לד משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא שתה הוא יין ואותו היום שתו:

מד ב גביע. כוס ארוך וקורין לו מד"רנו (אולי צ"ל מאטרא"ס)

באור

חשיבותו ויפרד מכולם גם מן המצרי' מלאכול עמהם, ויתכן שבעל הטעמים כוון אל דברי אלה בשומו האתנח במלת לבדם הא', שראוי להיות במלת לבדם הב', כי מאמר כי לא יוכלון וגו' שב על כלם, אך לפי דברי הנ"ל אינו שב כ"א על ולמצרים וגו', ולא על וישימו לו לבדו ולהם לבדם, שהי' לסבת חשיבותו ולא בעבור כי תועבה וגו': כי תועבה הוא, בזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי הרוח היו כדכתיב קראתי לזאת רהב הם שבת (ישעי' ל' ז'), וכו'. (הרמב"ם): תועבה, הוא תואר בחסרון המתואר, ובא במשקל נקנה כמשפטו, כמ"ש בכמה מקומות: (לג) וישבו לפניו, כזה יוסף להושיבם כך. (הרמב"ם), ואמרו חז"ל בב"ר שנטל את הגביע והיה עושה עצמו כמערים ומריח בגביע, אמר יהודה שהוא מלך ישב בראש, ראובן שהוא בכור ישב שני לו, וכן כולם, אמר אנא לית לי אמא ובנימין לית לי' אמא כד ילידת לי' אמיה מיתת, מן בגין יותי ויתן ראשי' גבי דידי לפיכך ויתמהו האנשים וכו', וקרוב לזה סופר בס' הישר: רק שלא כפר שם שאמר יהודה שהוא מלך, רק ראובן הבכור ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון בני אם אחת שבו לכם לאכול כאשר יולדתם וכו' ע"ש, ונוטה זה הביא גם רש"י ז"ל: כבכרתו, הנפרד בכורה, והוא בלשון המקרא תמיד שם המקרה ולא תאר: כצערתו, הנפרד צעירה, והוא בכל המקרא שם תאר, רק פה הוא שם המקרה: ויתמהו, שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להכיר איזה קודם לזה. (הרמב"ם), ונפרש לפי דעת חז"ל שהגיד גם איזה מהם נולדו מאם אחת ואיזה מאחרת: (לד) וישא, הנושא: משאות, רש"י פי' מנות, ואולי כוונתו על חלקי הסעודה כמו שכתוב ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בני' ובנותי' מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' א' ד' וה'), וכן מבואר במדרש תנחומא פ' ויגש הביא מנות בסעודה, ונראה שכ"ה גם דעת אונקלוס שתרגם חולקין, ויותר מפורש בתיב"ע ונטל חולקין מעל פתוריה, וכן מתורגם בל"א, ויתכן לדעתי לפרשו מלשון מתנה, שנתן להם מתנות ודורונות בעת הסעודה, כמו שסיפר בס' הישר, ונראה שכן הי' דרכם או שבעל הסעודה נותן מתנות אל המסובי' לכבדם, ולפי הסברא נראה כן, כי אם הכוונה על חלקי הסעודה מדוע יתן לבנימין חמש ידות כי לא יאכל ה' פעמים יותר מאחיו: ותרב, כמו ותרבה, כתרבתה מתנתו, וכן ותכל כל עבדת משכן אהל מועד (שמות ל"ט ל"ב). נשתלמה. (הרמב"ם): כוונתו לב' דברים, א' שנפלה הה"א כדרכה בבנין למ"ד ה"א בעתיד בנוחו עם וא"ו ההפוך, בעבור שבא הטעם מלעיל ולא תנוח הה"א אחר הסגול בלי נגינה, כמו ותכל, והב' שהוא פעל עומד ועניינו כמו התפעל או נפעל: חמש ידות, חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ומשאת אסנת ומנשה ואפרים. (רש"י), וכ"ה בב"ר, ובתנחומא פ' ויגש, וכ"ה בתיב"ע, וכן סופר בס' הישר, וכן פירושו בין אם הכוונה על מנות האכילה, או על שאר מתנות: ידות, נקרא החלק יד שהוא מקום מוכן לאדם חלקו. (רד"ק בשרשים שרש יד).

מד (א) כאשר יוכלון שאת, יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו. (הרמב"ן), ושאת, ענין הטעינה והמשא, ועניינו לשאת, ובא בחסרון הלמ"ד כדרך המקור לפעמים: (ב) גביע, רש"י פי' גביע, כוס ארוך וקורין לו מדיר"נו עכ"ל, ולא ידעתי פירושו, אולי צ"ל, מיטרם, והוא שם לכלי זכוכית שמשתמשין בו הרופאי' תחתיתו עגול ככדור וראשו ארוך וצר: תשים בפי אמתחת הקטן, לשון ס' הישר

כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃ ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ

כסף

אונקלוס

זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דְיוֹסֵף דִּי מַלִּיל׃ ג צַפְרָא נְהַר וְגוּבְרַיָּא אִתְפְּטַרוּ אִינּוּן וַחֲמָרֵיהוֹן׃ ד אִינּוּן נְפַקוּ יָת קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ קוּם רְדוֹף בָּתַר גּוּבְרַיָּא וְתַדְבְּקִנּוּן וְתֵימַר לְהוֹן לְמָא שַׁלֵּמְתּוּן בִּישְׁתָא חֲלָף טָבְתָא׃ ה הֲלָא דֵין דְּשָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא בַּדָּקָא מְבַדֵּק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי עֲבַדְתּוּן׃ ו וְאַדְבֵּקִנּוּן וּמַלִּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ ז וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ ח הָא כַּסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנָנָא אֲתֵיבְנָא לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן וְאֵיכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ׃

מנין

תרגום אשכנזי

וויא יוסף געשפראָכען האַטטע.

(ג) זאָבאַלד דער מאָרגען לייכטעטע, ליס מאַן דיא מעננער ציהען, זיא מיט איהרען עזעלן.

(ד) אַלז זיא צור שטאַדט הינויז אונד נאָך ניכט וויט ענטפערנט וואַרען, שפראַך יוסף צו זיינעם הויזפער=וואַלטער: =מאַכע דיך אויף! זעצצע רען מעננערן נאַך, אונד ווען דוא זיא ערייכט האַסט, זאָ שפריך צו איהנן: =ווארום האַבט איהר בעזעס פיר גוטעס פערגאָלטען?

(ה) איזט עז ניכט דאַז, וואָרויז מיין העררר טרינקט? ער ווירד דיא וואַרהייט שאָן הערויז ברינגען; איהר האַבט שלעכט געהאַנדעלט, דאַס איהר זאָ געטהאַן האַבט!=

(ו) דיזער ערייכטע זיא, אונד שפראַך צו איהנען דיזע וואָרטע.

(ז) זיא אַנטוואָרטעטען: =ווארום שפריכט דער העררר זאָלכע וואָרטע? פערן זייא עז פאָן דיינען דיהנערן, זאָ וואַז צו טהון! (ח) זאָגאַר דאַז געלד, וועלכעס וויר אָבען אים פוטטערזאַקקע געפונדען, האַבען וויר דיר ווידער געבראַכט אויז דעם לאַנדע כנען; וויא זאָללטען וויר נון אויז דיינעם העררן הויזע שטעהלען זילבער

רש"י

מאטרלאם בל"א דיסטיליסרפלאס): ז חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי · ותרגומו חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת. והרבה יש בגמרא חס ושלום: ח הן כסף אשר מצאנו · זה אחד מעשרה ק"ו האמורים בתורה · וכולן

באור

היושר ויאמר אליו יוסף (לבנימין שאכל עמו לבדו כאשר סופר שם בתחלה) אני הוא יוסף. אחיך אך אל תגלה את הדבר הזה אל אחיך הנני שולח אותך עמם וילכו וצויתי להשיב אתכם העירה ולקחתיך מאתם: והיה אם יתנו את נפשם והלחמו עליך אז ידעתי כי נחמו על אשר עשו לי ונודעתי אליהם: ואם יעזבוך ולקחתי אותך וישבת אתי וכלמתי אותם וילכו להם ולא אודע אליהם עכ"ל, הנה לא כוון יוסף בזה רק לבחון לבנם, וכן פי' ר"ע ספורנו, גם הודיע זאת תחלה לבנימין שלא יצערנו, כיהוא לא חטא נגדו: (ג) הבקר אור, פעל עבר לגזרת פָּעוֹל כמו ראו נא כי ארו עיני (שמואל א' י"ד כ"ט), מה טֹבו אהליך יעקב (במדבר כ"ד ה'), וענינו כמו האיר, רק שאור הוא עומד, והאיר על הרוב יוצא: (ד) יצאו את העיר, מן העיר, וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), וכן יצא השרש הזה עם הכנוי הבא במקום את, וענינו מן, כמו בני יצאוני (ירמי' י' כ'), פי' יצאו ממני: הרחיקו, הקל משרש זה תמיד עומד, והפעיל פעמים יוצא כמו הרחיק ממנו את פשעינו (תהלים ק"ג י"ב), הרחק מעלי' דרכך (משלי ה' ח'), ופעמים עומד כמו אל תרחיקו מן העיר (יהושע ח' ד'), המה הרחיקו מבית מיכה (שופטים י"ח כ"ב), וכן כאן הוא פעל עומד: והשגתם, אונגווי, כדרך העתיד לבא במקום נווי, כי אין ההשגה בידו, ועוד שהי' האתנח ראוי להיות במלת והשגתם, כי יותר תתיחס ההשגה של הרדיפה, ממה שתתיחס אל ותאמר ואמרת אלהם וגו', אבל הכוונה כמו שתרגם המתרגם האשכנזי, קום רדף אחרי האנשים, ובאשר תשיגם תאמר אליהם וגו': (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו, לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו נידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלוא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש, ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת, וטעם אשר ישתה אדני בו עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין. (הרמב"ן): והוא נחש ינחש בו, יחקור עליו בעצמו על ידי קסם ונחש, או ישאל למנחשים בעבורו כי לא ירבה שיהי' כוס שלו ביד אחרים: (ז) חלילה לעבדיך, חולין הוא לנו לשון גנאי, ותרגו' (אונקלוס ויב"ע) חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום. (רש"י), ואונקלוס ויב"ע שנו תרגומם פה מתרגומם חללה לך (לעיל י"ח כ"ה), ותרגמו פה לפי הכוונה, וגם ת"א באופן אחר לפי הכוונה ולסלק הקסרון מהשם כמ"ש שם, אבל יב"ע תרגם שם כהוראת המלה, וכן המתרגם האשכנזי תרגם שם כהוראת המלה

כסף או זהב: ט אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם־אנחנו נהיה לאדני לעבדים: י ויאמר גם־עתה כדבריכם כן־הוא אשר ימצא אתו יהיה־לי עבד ואתם תהיו נקים: יא וימהרו ויורדו איש את־אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו: יב ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן: יג ויקרעו שמלתם ויעמס איש על־חמרו וישבו העירה: * יד ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה: טו ויאמר להם יוסף מה־המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי־נחש ינחש איש אשר כמני: טז ויאמר

יהודה

מנין דכסף או מנין דדהב: ט די ישתכח עמיה מעבדך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין: י ואמר אף כען כפתגמיכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: יא ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה: יב ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימן: יג ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא: יד ועאל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא: טו ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא די כותי: טז ואמר

יהודה

זילבער אָדער גאָלד? (ט) בייא וועלכעם פאָן דיינען דיהנערן עטוואַז געפונדען ווירד, דער זאָלל שטערבען, אונד אויך וויר וואָללען בייא מיינען העררן לייבאייגנע זיין. (י) ער אנטוואָרטעטע: עז קאַן פרייליך זיך אויך יעצט זאָ פערהאַלטען, וויא איהר שפרעכט; אינדעססען בייא וועם עז געפונדען ווירד, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין, איהר אבער זאָללט שולדלאָז בלייבען. (יא) זיא איילטען, ליסען יעדער זיינען פוטטערזאַק צור ערדע, אונד טהאַטען יעדער זיינען פוטטערזאַק אויף. (יב) ער זוכטע, ביים גרעססטען פינג ער אַן אונד ביים קליינסטען הערטע ער אויף; דאַ וואַרד דער בעכער אין בנימן'ס פוטטערזאַק געפונדען. (יג) זיא צעררייססען איהרע קליידער, לודען יעדער ווידער אויף זיינען עזעל, אונד קעהרטען צור שטאַדט צוריק. (יד) יהודה אונד זיינע ברידער קאַמען אין יוסף'ס הויז, ער אבער וואַר נאָך דאָזעלבסט; זיא פילען פאָר איהם צור ערדע. (טו) אונד יוסף שפראַך צו איהנען: וואַז פיר איינע טהאַט האַבט איהר געטהאַן? וויסט איהר דען ניכט, דאַס איין מאַן וויא איך דיא וואַהרהייט הערויז ברינגען קאַן? (טז) יהודה שפראַך: וואַז

רש"י

וכולן מגוין בצ"ר: י גם עתה. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכולכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כולם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: יב בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: יג ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה. מטרופולין היתה והוא אומר העירה בכל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: יד עודנו שם. שהיה ממתין להם: טו הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: טז האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום

נהיתה

באור

המלה, ופה לפי הכוונה: (ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, שעורו, האיש מעבדיך אשר ימצא אתו הגביע ומת: ומת, ע"ו אחרים, וענינו כמו והומת, ור"ל יהרג: וגם אנחנו נהיה לאדני, עיין מה שכתבתי בפ' חיי שרה (שם כ"ג ו') בפסוק שמענו אדני, על כנוי היחיד הבא לרבים במלה זאת: (י) גם אתם כדבריכם כן הוא, הדין והמשפט שכלכם חייבים בדבר שהרי כלכם שותפים, ו' שנמצאת גניבה ביד א' מהם כלם נתפשים, וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה, אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו הוא לבדו יהי' לי עבד, ואתם תהיו נקיים מעונש מכל וכל, כן פי' רש"י והרשב"ם, ויהי' פי' כן הוא כן היה ראוי להיות, וי. כן לפרש כן הוא כפשוטו ויכוון ג"כ גם עתה, כמו שכתב מהר"י אברבנאל וז"ל והעבד השיבם גם עתה כדבריכם כן הוא וגו', ופירושו אבל שאינו מוסב למעלה מאשר קנסו עצמם כמו שחשבו המפרשים אבל לפי שהם כדקו נפשם מהגנבה ועשו ק"ו מהן כסף וגו' לכן השיבם העבד, כמו שבאותו הפעם הראשונ' צדקתם במעשיכם גם עתה בפעם הזאת כדבריכם כן הוא, ר"ל שכללותכם נקיים מבלי אשמה בדבר הזה אבל אולי שאיש אחד חטא בזה מעצמו ואתם לא ידעתם ממנו דבר, ולכן האיש אשר ימצא אתו הגביע יהי' לי עבד, כי אחרי שהוא גנב הגביע בכוונה וכו', ואתם שכדבריכם כן הוא, שלא ידעתם מזה דבר, תהיו נקיים כי בלי ספק הכללות מכם נקיים אתם בעיני עכ"ל: (יב) בגדול החל, שלא ירגישו שהי' יודע היכן הוא: (יג) ויעמס, ענין הטעינה והמשא: (יד) עודנו שם, שהי' ממתין להם: (טו) מה המעשה הזה, שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם (ר"ע ספורנו): הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני, כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזקאל כ"א כ"ו), והנני יודע מי גונב ממוני (הרשב"ם): (טז) ומה

נצטדק

יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו: יז ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם: ס יח ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה: יט אדני שאל

את

יהודה מה נימר לרבוני מה נמליל ומה נזכי מן קדם יי אשתכח ית חובא בעבדך הא אנחנא עבדין לרבוני אף אנחנא אף דאשתכח כלידא בידיה: יז ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די אשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון:

יח וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו רבוני ימלל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את: יט רבוני שאיל

ית

וואז זאללען וויר צו מיינעם הערדן שפרעכען? וואז זאללען וויר הערדן? וואז זאללען וויר אונז רעכטפערטיגן? גאטט האט דיא מיסזעטהאט דיינער דיהנער היימגעפונדען, נון זינד וויר דיינע לייבאייגנע! זאוואהל וויר אלז דער, בייא וועלכעם מאן דען בעכער געפונדען. (יז) ער אנטווארטעטע: פערן זייא פאן מיר, דיזעם צו טהון! בייא דעם דער בעכער געפונדען ווארדען, דער זאלל מיין לייבאייגנער זיין, איהר אבער ציהט היננויף אין פרידען, צו אייערן פאטער.

(יח) יהודה טראט צו איהם הין, אונד שפראך: אום פערציהונג, מיין הערר! לאס דיינען קנעכט איין ווארט שפרעכען פאר דען אהרען מיינעס הערדן, אונד דיין צארן ענטברעננע ניכט איבער דיינען קנעכט; דען דוא אונד פרעה זינד איינאנדער גלייך. (יט) מיין הערר פראגטע זיינע

רש"י

נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות הראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמוני' הצטיידנו מגזרת צידה לדרך. ותיבה שתחילתה סמ"ך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב (קהלת י"ב). מגזרת סבל. מסתכל הוית בקרניא (דניאל ח'). וישתמר חקות עמרי (מיכה ו'). מגזרת שמר. וסר מרע משתולל (ישעיה נ"ט) מגזרת מוליך יועצים שולל (איוב י"ב). עודך מסתולל בעמי (שמות ט') מגזרת דרך לא סלולה (ירמי' י"ח):

יח ויגש אליו. דבר באזני אדני. יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה. דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך: יט אדוני שאל את עבדיו. מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו

מבקשים

באור

נצטדק, כלומר מה נוכל לטעון שנהי' צדיקים: נצטדק, שרשו צדק, והטי"ת במקום תי"ו ההתפעל, כמו ויצטירו (יהושע ט' ד'), מגזרת וציר אמונים (משלי י"ג י"ז), הצטיידנו (יהושע ט' י"ב), מגזרת צדה לדרך (לעיל מ"ב כ"ה), וכל מלה שפ"א פעל שלה מאותיות שצ"ס תבוא תי"ו ההתפעל אחר פ"א הפעל, רק אם היא זי"ן או סמך לא תשתנה לטי"ת, ואם היא צד"י תשתנה לטי"ת, בעבור שהטי"ת והצד"י קרובים במבטא לפי קריאת אנשי א"י והמזרחיים בכלל, אך אנשי מערב לא ידעו לקרוא כן: האלהים מצא, יודעים אנו שלא פשענו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת, מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו כן פי' רש"י: הננו עבדים לאדני וגו', יתכן לדעתי שלא אמרו זאת על צד ההחלט שכן רצונם וכן יקום, כי מה יעשה יהודה בערבותו אשר ערב אותו אל אביו ואמר אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לאבי כל הימים (לעיל מ"ג ט'), אבל הרצון ההחלטיי' כמו שאמר יהודה בפ' שאח"ז, ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו, ונתרצה לעבוד ליוסף לפייסו על הגנבה כדי להציל את בנימן, ומאמרו פה הננו עבדים לאדני גם וגו', לא הי' רק כאיש נדהם, וכמו נקי כפים שנתפש במחתרת, ואינו יודע מה להשיב בעבור שנלכד פתאום: (יח) כי כמוך כפרעה, לא בשתי כפ"י הדמיון להשוות הדברים מכל צד, לומר אתה מושל כפרעה ופרעה כמוך, כמו כעמי כעמך (מלכים א' כ"ב ד'), והוא דרך קצרה, והכוונה כי ירא אני לדבר לפניך כמו לפני פרעה, וכן פי' רש"י לפי פשוטו של מקרא, וכן פי' הרמב"ן והרשב"ם: (יט) אדני שאל את עבדיו, הכוונה בספור כל הדברי' הללו כמו שכת' הרמב"ן ז"ל על דרך הפשט שאינו' רק תחנוני' להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנקש אותם על הנער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונס הגדנו לאחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודיעו גם כן להורידו לפניך במצותך הראשונ' רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזב את אביו אבל בנפשינו הביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תספון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותנו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפיל' כי תתחנני לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה צדקה וזה טעם כל הפרשה ויתכן שיהיה והוד יעו

עבדיך

אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־

לי

יַת עַבְדוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אֲחָא׃ כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סִיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים לֵיהּ׃ כא וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי וְאַשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי׃ כב וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוֹל עוּלֵימָא לְמִשְׁבַּק יַת אֲבוּהִי וְאִם יִשְׁבּוֹק יַת אֲבוּהִי יְמוּת׃ כג וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא יֵחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי אַפָּי׃ כד וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵיהּ יַת פִּתְגָמֵי רִבּוֹנִי׃ כה וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עֲבוּרָא׃ כו וַאֲמַרְנָא לָא נִיכּוֹל לְמֵיחַת אִם אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי לָא נִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃ כז וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְּרֵין

ילידת

זיינע קנעכטע: =האבט איהר נאך איינען פאטער אדער איינען ברודער?= (כ) דא זאגטען וויר צו מיינעם הערן: =וויר האבען נאך איינען אלטען פאטער אונד איינען קליינען, אים אלטער ערצייגטען קנאבען; דעססען לייבליכער ברודער איזט געשטארבען, ער בליב זיינער מוטטער אלליין איב=ריג, אונד זיין פאטער ליבט איהן. (כא) דוא שפראכסט צו דיינען קנעכטען: =ברינגט איהן צו מיר העראב, דאס איך איין אויגע אויף איהן ווירפע.= (כב) וויר אנט=ווארטעטען מיינעם הערן: =דער קנאבע קאן זיינען פא=טער ניכט פערלאססען; ווען ער זיינען פאטער פער=ליסע, ווירדע ער שטער=בען. (כג) אלליין דוא שפראכסט צו דיינען קנעכ=טען: =ווען אייער קליינסטער ברודער ניכט מיט אייך הער=אב קעממט, זא זאללט איהר מיין אנגעזיכט ניכט מעהר זעהען.= (כד) אלז וויר נון היניף קאמען צו דיינעם דיהנער, מיינעם פאטער, זא ערצעהלטען וויר איהם דיא ווארטע מיינעם הערן. (כה) אונזער פאטער שפראך: געהט ווידער הין! קויפט אונז עטוואז שפייזע איין.= (כו) אלליין וויר אנטווא=טעטען: =וויר קעננען ניכט היגאב רייזען; נור ווען אונ=זער קליינסטע ברודער מיט אונז איזט, קעננען וויר ריי=זען; דען וויר דירפען דעם מאננעם אנטליץ ניכט זע=הען, ווען אונזער יינגסטער ברודער ניכט מיט אונז איזט.= (כז) דיין דינער, מיין פאטער, שפראך צו אונז: =איהר וויסט, דאס מיינע פרויא מיר צווייא זעהנע געבארען

באור

עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבד' אבינו וכן ואמתך עמך (שמו' ה' י"ו), ועם כל דברי הפיוס והתחנוני' הללו יש בסתר דבריו גם דברי תוכחה, ורמז לו שכפי הנרא' נתקולה בא אליה' בעלילה, כמו שאמרו רז"ל בכ"ר כמה מדינות ירדו לקח אוכל, כלום שאלת אותם כשם ששאלת אותנו, שמא בתך אנו מבקשים, או אחותנו אתה מבקש, וכן אמרו וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו, הכוונה כי הי' זה נרמז בדבריו, כי כן מוסר המדברי' נגד מלכי ארץ, והי' בכלל הרמז ההו' שיתכן שגם מעש' הגביע תחבול' מאתו להעליל', כי למה יבקש לראותו על כרחם:

(כ) אב זקן, הוצרכו להודיעו זאת כי יתכן להיו' בחור בשנים כי ראובן הגדול שבאחי' לא הי' יותר מבן מ"ה שנים. (כ"כ הראב"ע): לבדו לאמו, מאותה האם אין לו עוד אח: (כא) ואשימה עיני עליו, לשון שימת עין איננו נופל על הראי' בלבד, כ"א על הכוונ' להטיב או להרע, כמו ושמתי עיני עליה' לטובה (ירמי' כ"ד ו'), ושמתי עיני עליה' לרעה ולא לטוב' (עמוס ט' ד'), והכוונ' פה כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי כדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו, ואם לא נזכר בפי', כאשר יקצר גם בכל הדברי' האלה אשר ספר יהוד' בפניו, ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלי' אתם דרך מוסר או אימת מלכות, וכן תרג' פה יב"ע ואשוי עיני לטבת' עלוי, וכן מתו' בל"א [והראב"ע כאן סותר את דברי עצמו בתלי' (ל"ג י"ח) ע"ש]: (כב) ועזב את אביו ומת, אביו ימות. (הרשב"ם כ"י), ולשון הרמב"ן ועזב את אביו ומת, פירש ר' אברהם ומת אביו וא"כ היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יתלו הקללה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער

לעזוב

רש"י

מבקשים או אחותנו אתה מבקש אעפ"כ ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: כ ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אלי: לבדו לאמו. מאותה האם אין לו עוד אח: כב ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך,

שהרי

יְלֵידַת לִי אִתְּתִי: כח וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵיהּ עַד כְּעַן: כט וְתִדְבְּרוּן אַף יָת דֵּין מִן קֳדָמַי וִיעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבָתִי בְּבִישְׁתָּא לִשְׁאוֹל: ל וּכְעַן כְּמֵיתִי לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ: לא וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל: לב אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵּיהּ לָךְ וְאֶהֱי חָטֵי לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא: לג וּכְעַן יְתִיב כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי: לד אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוָת אַבָּא וְעוּלֵימָא

ליתוהי

לְאִשְׁתִּי: כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד הֵנָּה: כט וּלְקַחְתֶּם גַּם אֶת זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה: ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ: * לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה: לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים: לג וְעַתָּה יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם אֶחָיו: לד כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנַּעַר

איננו

געבארען. (כח) איינער גינג פֿאן מיר הינוועג; איך דאכטע מיר: ער מוס וואהל צעריססען ווארדען זיין, דא איך איהם ביזהער ניכט ווידער געזעהען. (כט) ווען איהר נון אויך דיזען פֿאן מיינעם אנגעזיכט וועגנעהמט, אונד איהם בעגעגנעט איין אונגליק: זא ברינגט איהר מיין גרויעז הויפט מיט קוממער אין דיא גרופט. (ל) ווען איך נון צו דיינעם דינער, מיינעם פֿאטער, צוריק קאממע, אונד דער קנאבע איזט ניכט בייא אונז, (דא דעססען זעעלע מיט דער זייניגען פֿערקניפפט איזט,)

(לא) ווען ער נון זעהע, דאס דער קנאבע ניכט בייא אונז איזט: זא ווירדע ער שטערבען, אונד דיינע דינער העטטען דאז גרויע הויפט דיינעס דינערס, אונזערס פֿאטערס, מיט יאממער אין דיא גרופט געבראכט.

(לב) דען דיין דינער האט דען קנאבען פֿערבירגט פֿאן מיינעם פֿאטער, אונד שפראך: ווען איך איהן — ניכט ווידער ברינגע, זא וויל איך מיך יעדערצייט אן מיינען פֿאטער פֿערזינדיגט האבען. (לג) אלזא לאס' דאך דיינען קנעכט, אנשטאטט דעם קנאבען, איין לייבאייגנער בייא מיינעם הערֿרן זיין, דער קנאבע אבער מאג הינויף ציהען מיט זיינען ברידערן. (לד) וויא קעננטע איך הינויף ציהען צו מיינעם פֿאטער, ווען דער קנאבע ניכט בייא

רש"י

שהרי אמו בדרך מתה: כט וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנ': והורדת' את שיבתי וגו'. עכשיו כשהו' אצלי אני מתנח' בו על אמו ועל אחיו ואם ימו' זה דומ' עלי ששלשתן מתו ביום א': לא והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: לב כי עבדך ערב את הנער. ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות: לג ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש:

א להתהפך

באור

לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויבוא בדרך ימות הנער עכ"ל, וכן פי' רש"י שגב על בנימן, וכן תרגם יב"ע: (כז) ילדה לי אשתי, העיקרית אשר בעבורה היה עיקר עבודתי, ולכן גם בניה אהבתי יותר מכולם, ואחיו מת ולא נשאר לי ממנה רק זה לבדו אשר אהבתיו: (כח) אך טרף טרף, בודאי כבר נטרף, והעד שלא ראיתיו עד הנה: טרף טרף, בא המקור מהקל לפני העבר נסתר מבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד: עד הנה, עד עתה: (כט) ולקחתם גם את זה וגו', ואם תקחו גם את זה מעם פני ויארע שיקראנו אסון כאחיו (בעבור שהוא נער ורך ולא נסה ללכת בדרך או שיתפעל משנוי האויר), תורידו את שיבתי ברעה לשאול, והווי"ן שמחברות המאמרי' מתיחסי הסבה פה כדרכן בכל המקרא: (ל) ונפשו קשורה בנפשו, מרוב אהבתו כאלו נקשרה נפשו בנפשו ונתחברה בה, ואונקלוס ויב"ע תרגמו ונפשיה חביבא ליה כנפשיה, תרגמו לפי הכוונ' ולא המלות: והנה ג' מלות אלו הם כמו מאמר מוסגר, ואמנ הפסוק הראשון מחובר אל הפסוק שלאחריו, באופן זה, ועתה כבואי וגו' והנער איננו אתנו (ונפשו קשורה בנפשו) והיה כראותו וגו' והורידו עבדיך וגו', ולפי שהאריך בדברים, לכן חזר ואמר והיה כראותו כי אין הנער, כדרך הכתוב בכמה מקומות, ולכן נא בנפשו בס"פ שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן הסבירו המתרגם האשכנזי: (לא) ומת, זה שב על אביו כמ"ש רש"י והרשב"ם כי המאמר הקודם המחובר אליו שב על אביו, לכן גם הנמשך כמוהו, משא"כ למעלה שהנושא שב על בנימן גם הנשוא כמוהו, וכן מתורגם בל"א: (לב) כי עבדך ערב את הנער, לכך אני מדבר יותר מכל אחי, ומתרצה להיות עבד תחתיו, כן פי' רש"י והרשב"ם, וגם יהיה סופר שטעו יוסף על כך מדוע ידבר יותר מכל אחיו, והכתו' קצר בספור ולא הודי' שאלת יוסף: (לג) ועתה ישב נא עבדך, (אצלך) תחת הנער (להיות) עבד לאדני, זהו שעור הכתוב: (לד) כי איך אעלה אל אבי, אמר כן להודיעו כי יבחר להיו' עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראו' גרעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום. (הרמב"ן)

אונקלוס

לַיתוֹהִי עִמִּי דִלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָא דִי תַשְׁכַּח יַת אַבָּא :

מה א וְלָא יְכִיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכֹל דְּקַיְמִין עֲלוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִתְיְדַע יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי : ב וִיהַב יַת קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמָעוּ מִצְרָאֵי וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה : ג וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי : ד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דִּי זַבֵּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם :

ה וכען

אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃ א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃

ה ועתה

תרגום אשכנזי

ביא מיר איזט? איך ווירדע דען קוממער ניכט אנזעהען קֶענגען, דער מיין פאטער טרעפפען ווירדע.

מה (א) נון קאננטע יוסף ניכט מעהר אן זיך האלטען פאר אללען, דיא אום איהן שטאנדען, ער ריף: לאסט יעדערמאן פאן מיר הינאויז געהען! אונד עז בליב נימאנד ביא איהם, אלז זיך יוסף זיינען ברידערן צו ערקעננען גאב.
(ב) ער ליס זיינע שטיממע אויז אין וויינען, דאס דיא לייטע פאן מצרים עז הערטען, אונד דיא היוזלייטע פרעה'ס עז הערטען.
(ג) יוסף שפראך נעמליך צו זיינען ברידערן: איך בין יוסף! מיין פאטער, לעבט ער נאך? דיא ברידער אבער קאננטען איהם ניכט אנטווארטען, דען זיא ווארען פאר איהם ערשראקקען.
(ד) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן: טרעטעט נעהער צו מיר! זיא טראטען נעהער הין; ער שפראך: איך בין אייער ברודער יוסף, דען איהר נאך מצרים פערקויפט.
(ה) נונ-

רש"י

מה א להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: ב וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל בית יהודה מיש"נדה בלעז (בל"א הויז דעם): ג כי נבהלו מפניו. מפני הבושה: ד גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול

באור

מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו, לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישים בהודעו להם, לשון רש"י, ורבי אברהם אמר להתאפק, לסבול, לכל הנצבים עליו, טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם, אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא, להתחזק, וכן ואתאפק ואעלה העלה (שמואל א' י"ג י"ב), וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק, והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיה' על תחנוני יהוד' ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאת' מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרי' ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר החיצונה, ויתכן כי פירוש הנצבים עליו, משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרי' (רות ב' ו'), שרי הנצבים (מלכים א' ט' כ"ג וד"ה ב' ח' י'), להתיצב על ה' (איוב א' ו' וב' א') (הרמב"ן), ויב"ע תרגם למסוברא דלא למבכי, וכן פי' בעל מ"י, ויראה שיש להם כדמות ראי' בעבור שנאמר אח"ז שבכה, אבל באמת שההתאפקות הואת חוזרת על הענין כולו אשר הי' לו עם אחיו, שעיקרו הוא שהיה מתנכר אליהם עד עתה ולא יכול עוד להתאפק מלהודע אליהם (כי אם תהיה הכוונה על הבכי, הי' יכול לבוא החדרה לבכות שמה כמו בב' פעמים הראשוני'), כי ענין השרש הזה הוא ההתאמצות מלעשות איזה דבר אשר יחפוץ לעשותו, כמו ויתאפק המן (אסתר ה' י'), פי' שלא לעשות כחפצו או כטעמו, ורחמיך אלי התאפקו (ישעי' ס"ג ט"ו), שלא לעשות כחפצו ברחמיו, וכן פי' רש"י והרד"ק על פסוק ואתאפק ואעלה העלה, ע"ש, וכן פי' פה הרשב"ם, וזהו ג"כ כוונת המתרגם האשכנזי: ויקרא, הרים קולו ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה, והטעם בהוצאה שהוציא' מאתם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם לחרפה וגם שיו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרי' עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו באחיהם גם באביה' בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד (הרמב"ן): (ב) בבכי, הראוי להיו' הבי"ת בחטף קמץ במקו' החולם השני כסגול בעבו' האתנח כמו ודיבון הבמות לבכי (ישעי' ט"ו ב'), ובא בצו"א שלא כמנהג, כמו ראה עני (איכה ג' א'), כמו לחם עני (דברי' ט"ז ג'), כי הזקף שבראש עני כחו כמו האתנח, ופעמי' רבות יש כח גם לזקף לשנות הנקוד' כמו האת"פ: וישמעו מצרים, המצרים שיצאו מן הבית שמעו קול הבכי והלך הדבר מאיש לאיש עד ששמעו אנשי בית פרעה: בית פרעה, ביתו של פרעה כלומ' עבדיו ובני ביתו, ואין זה לשון בית ממש, אלא כמו בית ישראל, בית יהודה, מישנד"ה בלע"ז (ובל"א הויז דעם)· רש"י: (ג) העוד אבי חי, לא שהי' שואל אם הוא עדין בחיים, כי כבר אמרו לו שהוא חי, והוא אמר השלום אביכם הזקן, אבל אמר להם זה כדי להכנס עמהם בדברים, כי חשב ראשונ' בלבו, כדי שלא יתביישו ממה שעשו, שלא לזכור להם ענין המכירה, אבל שידבר עמהם בענינים אחרים, ולזה התחיל מאביו העודנו חי, או אם מת בצער, או עתה בצער בנימין, הגידו לי האמת, והיה דעתו לשאול להם אח"כ על נשיהם וילדיהם ומקניהם, וכל עניני הבית, אבל לפי שהם נבהלו, ולא ענו אותו, ואולי יהיו מפחדים בדבר, ויחשבו שמפי אנשים שמע זה השם, לכן הוצרך לפרש להם הענין כלו, ולהסיר מסוה הבושה מעל פניהם, והוא אמר ואני יוסף

אחיכם

ה וּכְעַן לָא תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי זַבֵּינְתּוּן יָתִי הַלְכָּא אֲרֵי לְקַיָּמָא שַׁלְחַנִי יְיָ לִקְדָמֵיכוֹן׃ ו אֲרֵי דְנַן תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חָמֵשׁ שְׁנִין דִּי לֵית זְרוֹעָא וַחֲצָדָא׃ ז וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבְּתָא׃ ח וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי הַלְכָּא אֱלָהֵן מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁוְיַנִי לְאַבָּא לְפַרְעֹה וּלְרִבּוֹן לְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט אוֹחוּ וּסְקוּ לְוָת אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בְּרָךְ יוֹסֵף שַׁוְיַנִי יְיָ לְרִבּוֹן לְכָל מִצְרָאֵי חוּת לְוָתִי לָא תִתְעַכַּב׃ י וְתִתֵּיב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לִי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּי לָךְ׃ יא וְאֵזוּן

יתך

ה וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּֽי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יא וְכִלְכַּלְתִּי

אתך

(ה) נונמעהר זייד ניכט בעטריבט, אונד לאסט עז אין אייערן אויגען ניכט פערדריסען, דאס איהר מיך היהער פערקויפט האבט; דען צור ערהאלטונג דעס לעבענס האט מיך גאטט פאר אייך הערגעזענדעט. (ו) דען יעצט זינד שאן צווייא יאהרע הונגערסנאטה אים לאנדע; עז ווערדען נאך פינף יאהרע קאממען, אין וועלכען וועדער פפליגען נאך ערנטען זיין וויר. (ז) דארום האט מיך גאטט פאר אייך הערגעזענדעט, אייך איין בלייבען אים לאנדע צו פערשאפפען, אונד אייך ביים לעבען צו ערהאלטען דורך איינע גראסע ערעטטונג. (ח) ניכט איהר האבט מיך היהער געזענדעט, זאנדערן גאטט; ער האט מיך דעם פרעה צום פאטער געזעצט, זיינעם גאנצען הויזע צום הערן אונד איבער דאז גאנצע לאנד מצרים צום הערשער. (ט) איילט, געהט צו מיינעם פאטער הינויף, אונד שפרעכט צו איהם: זא האט דיין זאהן יוסף געשפראכען: גאטט האט מיך צום הערן איבער גאנץ מצרים געזעצט; קאממע צו מיר העראב, האלטע דיך ניכט אויף! (י) דוא זאללסט אים לאנדע גושן וואהנען, דאמיט דוא מיר נאהע זייעסט, דוא, דיינע קינדער אונד קינדעסקינדער, דיין קליינעס פיה, רינדפיה אונד אללעס, וואז דוא האסט. (יא) דאזעלבסט

ווערדע

רש"י

מהול: ה למחיה. להיות לכם למחיה: ו כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: ח לאב. לחבר ולפטרון: ט ועלו אל אבי. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: יא פן תורש.

דילמא

באור

אחיכם וגו'. (ממהר"י אברבנאל): נבהלו מפניו, מפני הבושה: (ד) אשר מכרתם, ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתכו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם. (ר"ע ספורנו): וכן פי' מהר"י אברבנאל: (ה) כי למחיה, להיות לכם מחיה, והקב"ה עשה כל זאת לטובתכם: (ו) כי זה שנתים הרעב, עברו משני הרעב: (ז) ולהחיות לכם, ר"ל אתכם, ויש לפרש לכם כמשמעו ולהחיו' כטיב' וטפכם שהם השארית אשר לכם: לפליטה גדלה, להיות לכם פליטה גדלה מן הרעב: (ח) ועתה לא אתם שלחתם, הנה בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו ג"כ ברצון אלהי לסבב זה התכלית. (ר"ע ספורנו): כי, אלא, כרוב כי הבא אחר מלת לא, כמ"ש הרשב"ם בפ' וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י"ח ט"ו), ובשאר מקומות: האלהים, שלחני, ור"ל מה' היתה המכירה, ולא תתחייבו בה, וכן תיב"ע: לאב לפרעה: למורה וליועץ למלך, ולא יעשה דבר בלתי עצתי כמו הבן הנסמך תמיד על עצת האב: ולאדון לכל ביתו, ממונה על הבית: ומשל בכל ארץ מצרים, להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו, שלא יבטער יותר: ועלו, המהלך ממצרים לא"י נקרא עלי' לפי שהיא גבוהה ממנה, ומא"י למצרים נקרא ירידה: אל תעמד, כמו שת"א ויב"ע לא תתעכב, וכן מתורגם בל"א: (י) וישבת בארץ גשן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו. (הרמב"ן), ויתכן שהודיע לו שיושיבנו במבחר הארץ שהיא ארץ גשן, וכאשר אמר פרעה במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן וגו' (להלן מ"ז ו'): אתה ובניך, מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך. (הרמב"ן), ולא ידעתי מה הכריחו לזה: גם נגינת הס"פ שבמלת תעמד לא תסכים לזה, כי הי' ראוי להיות פסוק אחד ומלת אלי בטעם מפסיק יותר מן תעמד, או מלת אלי בס"פ, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם כפשוטו שבא אתה ובניך ובני בניך על וישבת בארץ גשן: (יא) פן תורש, תתגרש מן הארץ על

אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יב וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵיהֶם וְאַחֲרֵי כֵן

דברו

אונקלוס

יָתָךְ תַּמָּן אֲרֵי עוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין כַּפְנָא דִּלְמָא תִּתְמַסְכֵּן אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דִּי לָךְ׃ יב וְהָא עֵינֵיכוֹן חָזְיָן וְעֵינֵי אֲחִי בִנְיָמִין אֲרֵי בְּלִישַׁנְכוֹן אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן׃ יג וּתְחַוּוֹן לְאַבָּא יָת כָּל יְקָרִי בְּמִצְרַיִם וְיָת כָּל דִּי חֲזֵיתוּן וְתוֹחוּן וְתַחֲתוּן יָת אַבָּא הַלְכָא׃ יד וּנְפַל עַל צַוְּארֵי דְּבִנְיָמִין אֲחוּהִי וּבְכָא וּבִנְיָמִין בְּכָא עַל צַוְּארֵיהּ׃ טו וְנַשֵּׁק לְכָל אֲחוֹהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן

מלילו

תרגום אשכנזי

ווערדע איך דיך פערפפלעגען, דען עז ווירד נאָך פינף יאָהרע הונגערסנאָטה זיין, דאָמיט דוא ניכט פערדערבסט מיט דיינעם הויזע אונד אַללעם, וואַז דוא האָסט.

(יב) אייערע אייגנע אויגען זעהען, זאָ וויא דיא אויגען מיינעם ברודערס בנימן, דאַס מיין מונד זעלבסט מיט אייך רעדעט. (יג) איהר קעננט אַלזאָ מיינעם פאַטער ערצעהלען אַללע מיינע עהרע אין מצרים אונד אַללעם, וואַז איהר געזעהען האָבט; איילעט! אונד ברינגט מיינען פאַטער היהער!

(יד) ער פיל זיינעם ברודער בנימן אום דען האַלז — —, אונד בנימן וויינטע אַן זיינעם האַלזע. (טו) ער קיסטע אַללע זיינע ברידער, אונד וויינטע אַן איהנען; הערנאך

רש"י

דילמא תתמסכן ל' מוריש ומעשיר: יב והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם: ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש: ועיני אחי בנימין. השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא הי' במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: יד ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: טו ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו

באור

ודירעבון, כמו והורשתם ואבדתם מהר (דברים ט' ג'), מגזרת ירש ואמר תורש מן יקש יאמר תוקש בו (שם ז' כ"ה). הרשב"ם, והראב"ע כתב כמו תכרת וכן להוריש גוים (שם ד' ל"ח), אבל באמת גם להוריש הוא לשון גירוש ושלוח, אבל רש"י פי' מלשון רישות ומסכנות, כי נמצא מהענין הזה בכתוב בג' שרשים, כפירים רשו (תהלים ל"ד י"א), שרשו רוש, כי תאמר אדום רששנו (מלאכי א' ד'), שרשו רשש, ה' מוריש ומעשיר (שמואל א' ב' ז'), שרשו ירש, וכולם ענין הדלות והמסכנות, וכן פי' הרד"ק בשרשים, ור"ע ספורנו, והוא הנכון, כי מה טעם לומר שיצא מן הארץ, כדי שלא יגרשנו הרעבון משם, והלא גם עתה בבואו מצרימה גורש מארצו ע"י הרעבון, ועוד שלשון גרוש ושלוח לא יפול כי אם על הפועל הבחירי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פערדירבסט) תרגם לפי הכוונה: ולשון הרמב"ן ואמר פן תורש אתה וביתך דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרו' כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות עכ"ל: (יב) ועיני אחי בנימין, שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש בלי מליץ זה דעת המפרשים. (רש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו), והוא תרגום אונקלוס (ויב"ע והמתרגם האשכנזי), ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דניאל ב' ג'), בעבור שהיו שם חרטמים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית, וידברו הכשדים למלך ארמית (שם ד'), כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבואו רבים ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. (הרמב"ן), ולדעתי אין דבריו מוכרחים כי אחר שנפרדו בוני המגדל ונתבלבל לשונם עד שנחלקו ללשונות רבות, נשארה לשון הקודש ביד עבר וזרעו, ולכן נקראת ג"כ לשון עברי, או ע"ש אברהם וזרעו שהם מעבר הנהר: אבל מדוע תשאר לבני כנען ולא למצרים, ושניהם המה בני חם, גם מי הגיד לו שנבוכדנצר דבר דבריו בלשון הקדש, אולי כותב הספר העתיק דבריו ללשון הקדש, והכונה שכתב כדי שכלם יבינו אותו, איננה מכרעת כלל, כי לא ידבר המלך בלשון אחר למען יבינוהו, אך ידבר בלשונו, ויש לו מתרגמים ומליצים רבים ימליצו דבריו לכל איש ואיש כלשונו, ומ"ש כי כאשר בא יוסף למצרים יבואו רבים, זה אמת כי יבואו רבים שמה מארצות אחרות אשר יכירו לשון הקדש, אבל ראייתו פה היתה בעבור שעד עתה לא דבר עמהם כ"א ע"י מליץ ולא הכיר לשונם, ואף אם באמת לא היתה כ"א תחבולה ממנו שלא יכירוהו שהוא יוסף, עכ"ז התחבולה עצמה היא ראי' שהוא יוסף ולשון הרשב"ם ולפי עיקר פשוטו, בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף אחיכם מדבר אליכם, ולפיכך והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם עכ"ל: פי', השם הנפרד פה, ובסמיכות תשתנה הה"א ביו"ד, בין ליחיד כמו פי צדיק (תהלים ל"ז ל'), ובין לרבים כמו ופי רשעים (משלי י' ו'), ובהתחבר היו"ד הזאת עם היו"ד שהיא לכינוי המדבר בעדו כמו כאן, ראוי להיות בשתי יודי"ן, וחסרו האחת להקל על הלשון: (יג) את כל כבודי, לאות כי יש ליכח ויכולת להטיב לו. (הרשב"ם). (יד) צוארי, שרשו צור, והאל"ף למשך, ולא תפול הא'לף אף כשהוא"ו בואת שאבד בה המשך כמו נחלת צוארי כואריכם, רק ב' פעמים נמצאו שנפלה בהם האל"ף, והם מצורניך (ש"ה ד' ט'), צורים (נחמי' ג' ה'), ע"פ המסורה רבתי בערך אות [illegible] בד"ו (דלא כהראב"ע פה, והרד"ק בשרשים שרש צור שכתבו מצוארניך [illegible] מלא א'): (טו) ואחרי כן, אחרי אשר שב רוחם אליהם ונתקררה דעתם על ידי הבכי: דברו אחיו אתו, שמתחלה לא היו יכולים לדבר מרוב הבושת והבהלה:

(טו) והקל

אונקלוס

מַלִּילוּ אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ: טז וְקָלָא אִשְׁתְּמַע בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי: יז וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֱמַר לַאֲחָךְ דָּא עֲבִידוּ טְעַנוּ יָת בְּעִירְכוֹן וֶאֱזִילוּ אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: יח וּדְבָרוּ יָת אֲבוּכוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וֶאֱתוֹ לְוָתִי וְאֶתֵּן לְכוֹן יָת טוּב אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן יָת טוּבָא דְאַרְעָא: יט וְאַתְּ מְפַקַּד דָּא עֲבִידוּ סַבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן לְטַפְלֵיכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן וְתִטְלוּן יָת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוֹן: כ וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי טוּב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא

ויגש מה

דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ: טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו: יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן: יח וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ: יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם: כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא

תרגום אשכנזי

נאך רעדעטען זיינע ברידער מיט איהם. (טז) דאז געשרייא ווארד אים הויזע פרעה'ס געהערט: «יוסף'ס ברידער זינד אנגעקאממען!» דיזעס געפיעל אין דען אויגען פרעה'ס אונד אין דען אויגען זיינע בעדיהנטען. (יז) פרעה ליס דעם יוסף זאגען: זאגע צו דיינען ברידערן: «טהוט דיזעס! בעלאדעט אייער פיה אונד געהט! רייזט אין דאז לאנד כנען! (יח) נעהמט אייערן פאטער אונד אייערע הויזלייטע, אונד קאממט צו מיר! איך וויל אייך דאז בעסטע פאן מצרים איינגעבען, אונד איהר זאללט פאם פעטטע דעם לאנדעס צעהרען. (יט) דוא האסט דען בעפעהל: «דיזעס טהוט פערנער: «נעהמט אייך אויז דעם לאנדע מצרים וואגען פיר אייערע קינדער אונד פרויען, זא קעננט איהר אייערן פאטער אויפנעהמען אונד היהער קאממען. (כ) לאסט אייך ניכט לייד זיין וועגען אייערער גערעטהע! דען דאז בעסטע פאן מצרים זאלל אייער זיין

רש"י

מוונו: טז והקול נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: יז טענו את בעירכם. תבואה: יח את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן היא ואינו יודע מה היא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: יט ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי

באור

(טז) והקל נשמע בית פרעה, כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש. (רש"י), כפי שכאן כתיב נשמע לשון נפעל, משא"כ למעלה (בפסוק ב'), שכתוב וישמע לשון קל, ולא נזכר מי השומע, לכן מפרש שבית פרעה הם השומעים והם אנשי בית פרע': וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו, שמחו בשמחתו של יוסף מרוב אהבתם לו, ור"ע ספורנו כתב שחשבו שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אלא כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) טענו, פירוש עמסו וכן תרגם תחת משאו (שמות כ"ג ה'), תחות טועניה, ובדברי רבותינו ז"ל כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים, או יהיה פירוש טענו ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרכן שלהם ללכת מהרה כן פירשו א"א ז"ל ודמהו ללשון הערב שאומר אטע"ן אל אמ"ר כלומר דקור החמור בדרכן לימהרו, וכן מטעני חרב (ישעי' י"ד י"ט), מדוקרי חרב. (הרד"ק בשרשים שרש טען), וכן תרגם רב סעדיה בתרגומו הערבי שעל התורה, והראב"ע פי' שימו משא כפי' הא' של הרד"ק, וכן מתורגם בל"א, ומלת טענו נווי מבנין הקל, והטי"ת ראוי' להיות חרוקה ע"מ פקדו, ובאה פתוחה להרחבת העי"ן, והרמ"ס כתב שהיא מבנין הדגוש והעי"ן אינה מקבלתו והי' ראוי להיות פ"א הפעל בקמץ לתשלום הדגש, רק נפתחה שלא יתערב עם העבר, גם מצאנו רבים שלא נשלם בהם הדגש והם ידועים, שאם היתה מן הקל כמו רחקו מעל ה' (יחזקאל י"א ט"ו), ושחטו הפסח (שמות י"ב כ"א), תהי' הבהמה טעונה לא טוענת עכ"ד, ואין הטענה הזאת נכונ' לדעתי, כי אם תדקדק תמצ' שאין לשון טעינ' נופל על נשיאת המשא, כי אם על הנחתו על הבהמה, ולכן לא יתכן לומר שהבהמה טוענת, כי הטוען הוא האדם נותן המשא עליה, ואולם הבהמה טעונה, כל עוד שהמשא עליה (וכן אמרו חז"ל עגלה טעונה, ספינה טעונה), כי היא הפעול ע"י הדבר הנתון עליה, על כן לא יאמר טענו את התבואה, כי אין התבואה טעונה, וצריך לומר טענו את בעירכם בתבואה או ע"י תבואה, כי המשא הוא הכלי שעל ידו טוענין את הבהמה, ולפי דברי אלה גם באור הרד"ק שפי' עמסו, אינגו לפי הכוונה הפרטית של השרש הזה, כי הפעול של שרש עמס הוא המשא, ולכן כאמרו ויעמס איש על חמרו (לעיל מ"ד י"ג), ולא את חמרו, אבל הכוונה היא ויעמס איש את משאו על חמרו, ואולם יתכן לומר ויטען איש את חמרו, כי החמור הוא פעול הטעינה, וכן בכל המקרא תמצא שרש עמס מחובר עם הבהמה במלת על, ושרש טען במלת את, ובל"א יתורגם שרש עמס (דיא לאסט אויפלאדען), ושרש טען (דאז פיה בעלאדען): בעירכם, בהמתכם, תרגו' בהמה בעירא: (יח) את טוב ארץ מצרים, ארץ גשן. (רש"י): חלב הארץ, כל חלב לשון מיטב הוא. (רש"י), וכן ת"א טובא דארעא, ולפי שהחלב מבחר הבשר קראו למבחר כל דבר חלב ע"ד ההשאלה: (יט) ואתה צויתה, מפי לומר להם: זאת עשו, כך אמור להם שברשותי הוא. (רש"י וכן פי' ר"ע ספורנו), והריק"ס פירש כי יוסף צוה מפרעה שלא יוציאו עגלות ממצרים בתבואה כדי שלא תחסר התבואה ממצרים ואמר לו פרעה אף על פי שאתה צויתה בזה אמור לאחיך שיקחו להם עגלות ויטעינום תבואה ובשובם יהיו להם לשאת עמם ונשיהם

הוּא: כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ: כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת: כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ: כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ: כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם:

כו ויגדו

אונקלוס

הוּא: כא וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא: כב לְכוּלְהוֹן יְהַב לִגְבַר אִצְטְלַן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִין יְהַב תְּלַת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְחַמְשָׁא אִצְטְלָן דִּלְבוּשִׁין: כג וְלַאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדֵין עַסְרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב מִצְרָיִם וַעֲסַר אַתְנָן טְעִינָן עֲבוּר וּלְחֵים וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאוֹרְחָא: כד וְשַׁלַּח יָת אֲחוּהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנְצוּן בְּאוֹרְחָא: כה וּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן:

כו וחויאו

תרגום אשכנזי

זיין. (כא) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען דיעס, יוסף גאב איהנען וואגען אויף פרעה'ס בעפעהל; ער גאב איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע. (כב) אללען ברידערן שענקטע ער פערנער: יעדעם איין פאאר עהרענקליידער, דעם בנימן אבער שענקטע ער דרייא הונדערט זילבערשטיקקע אונד פינף פאאר עהרענקליידער. (כג) זיינעם פאטער שיקטע ער, וויא פאלגט: צעהן עזעל, בעלאדען מיט דען בעסטען זאכען אויז מצרים, אונד צעהן עזעלינגען, בעלאדען מיט געטריידע, געבאקנעם בראד אונד אנדערן שפייזען פיר זיינען פאטער צור רייזע. (כד) בעגלייטעטע זיינע ברידער, אונד זיא רייזטען; ער שפראך צו איהנען: פירכטעט אייך ניכט אויף דער רייזע! (כה) זיא גינגען הינויף פאן מצרים, אונד קאמען אין דאז לאנד כנען, צו איהרעם פאטער יעקב. (כו) בע־

רש"י

שברשותי הוא: כג שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון עשרה חמורים וגו': מטוב מצרים. מצינו בגמרא ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו ליפתן: כד אל תרגזו בדרך. אל תעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. ד"א אל תפסעו פסיעה גסה ותכנסו בחמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היו דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו

באור

ונשיהם, ויורה על זה מה שכתוב להלן ויתן להם יוסף עגלו' על פי פרעה כי בלא רשות לא היה יכול לתת להם עגלות, וקרוב לזה פי' הרשב"ם: קחו לכם מארץ מצרים עגלות, כי כשיראה העגלו' מוכנות שלוחות מאתנו לא ימצא כל כך מקום לדחות ולמאן; וכן הורה אחר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו. (ר"ע ספורנו): (כ) ועינכם אל תחס, מנהג לשון הקדש לסמוך התמלה ברוב אל העין ואף על פי שאין הסמל' בעין אלא בלב לפי כי לראות העין תהיה החמל' בלב: (כב) לאיש, לכל איש ואיש: חלפות שמלת, מלבושים אין זה כמו זה והפכו' שתים, וא"ת אצטלין דלבושין, וכ"ת יב"ע ומלת חלפות ענינו התחדשות התמורה, מענין ויחלף שמלתיו (שם מ"א י"ד), ויהי' ענינו זוג בגדים חדשים ומשובחים הראויים להחליפם לעת הצורך: (כג) שלח כזאת, כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו'. (רש"י), והוא הבאור היותר מכוון עם פשטות הכתו', ומה שדקדק עליו הרמב"ן ז"ל, שאינו נכון שירמוז על החשבון, ונראה שכוונתו שהי' לו לומר כזה בלשון זכר, כבר הודעתיך דרך הלשון בבוא התואר בלי המתואר להשתמש במשקל נקבה, ויהי' כזאת כמו (וויא פאלגט), וכן ת"א, ויב"ע תרגם דורון כדין: ובת' הרמב"ן שהזכיר חמורי' ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלא לו והמכנה לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: בר, דגן: ולהם אפוי: ומזון, שאר דברים שהם מזון לאדם: (כד) וישלח, כל לשון לוויה משקל דגש, לשון שליחות של חזר', משקל רפי. (הרשב"ם), ור"ע ספורנו פי' וישלח את אחיו, פטרן ונתן להם רשות, כמו שלחני כי עלה השחר (שם ל"ב כ"ו), שלחוני ואלכה לאדני (שם כ"ד נ"ו), והוא השליחות שאינה של חזרה הבאה תמיד במשקל הכבד, אף אם אין עמה לויה, כמו וישלח את הערב (שם ח' ז'), ושלחה מביתו (דברים כ"ד א' וג'), שהם לשון פיטורין לפטרם ולילך לדרכם, ולכן גם פה אף שהי' רצון יוסף שישובו עם אביה', ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא הי' בעבור זה, רק פטרם לשלום, ואם ירצו ישובו, לכן בא פה במשקל כבד, אבל לפי הסברא לווה יוסף לאהבתו אותם ולכבודם, וכן סופר בס' הישר: אל תרגזו בדרך, רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים הי' דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו ונגרמת לנו לשנאתו, וכן פי' הראב"ע ור' יונה, וכ"ה בס' הישר, וכן ת"א ויב"ע, ולפ"ז יתורגם בל"א (צאנקט אייך ניכט), אבל הרמב"ן כתב אל תרגזו בדרך, רגז לשון רתת, ותנועה ויאמר כבאו מן הפחד על הרוב, לב רגז (שם כ"ח ס"ה), ורגזו וחלו (שם ב' כ"ה), ותפתי ארגז (חבקוק ג' י"ו), ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזקאל י"ב י"ח), ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך, והענין כי בעבור כשאת בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצרות יפחדו אולי בדרך בלכתם וכל שכן בשובם עם כל רכושם ולא יאחרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שכאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות ההם בידו וממוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם וכתב אל תרגזו, אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום לי מכל צד, וכן רגזו ואל תחטאו (תהלים ד' ה'), היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו, וכן ונתן ה' לך שם לב רגז, דחיל כתרגומו, וכן ירגזון ירועות (חבקוק ג' ז'), לשון כיענוע, כאדם המתיירא, וכן רגזה בטחות (ישעי' ל"ב י"א), המרגיז ארץ ממקומה (איוב ט' ו'), אבל רגזה של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס, טרגנ"לר לעז שלרוגז של כ"ד ספרים עכ"ל, ובל"א (ציטטערן)

כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם: כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם*: כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת: * א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק:

כ ויאמר

כו וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עוֹד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וַהֲוָה מְלַיָּא פַּיְגָן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימִין לְהוֹן: כז וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יָת כָּל פִּתְגָּמֵי יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת עֶגְלָתָא דִּי שְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ וּשְׁרָת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כח וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִּי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָּם אֵיזִיל וְאֶחֱזִנֵּיהּ עַד לָא אֵימוּת:

מו א וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל דִּי לֵיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר שָׁבַע וְדַבַּח דִּבְחִין לֶאֱלָהָא דַּאֲבוּהִי יִצְחָק:

(כו) בעריכטעטען איהם, דאס יוסף נאך לעבע, דאס ער העור זייא איבער דאז גאנצע לאנד מצרים; אלליין ער האטטע קיין צוטרויען (זיין הערץ וואר שוואך), דען ער גלויבטע איהנען ניכט.

(כז) זיא זאגטען איהם אבער אללע ווארטע יוסף׳ס, דיא ער איהנען געזאגט האטטע, ער זאהע אויך דיא וואגען, דיא יוסף געשיקט האטטע, זיהן אויפצונעהמען; דא ווארד דער גייסט איהרעס פאטערס יעקב׳ס ווידער בעלעבט.

(כח) אונד ישראל שפראך: עז איזט גענוג, מיין זאהן יוסף לעבט נאך! איך מוס הינרייזען אונד איהן זעהען, עהע איך שטערבע.

מו (א) ישראל רייזטע אלזא מיט אללעם, וואז איהם אנגעהערטע, אונד לאנגטע צו באר שבע אן; דאזעלבסט בראכטע ער אפפער דעם גאטטע זיינעס פאטערס יצחק.

(ב) גאטט

רש״י

ב ואמר

עליו וגרמת לנו לשנאתו: כו וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו ואין הפוגות (איכה ג׳). וריחו לא נמר (ירמי׳ מ״ח) מתרגמינן וריחי׳ לא פג: כז את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה הי׳ עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה והוא שנאמ׳ וירא את העגלו׳ אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: כח רב. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי:

מו א בארה שבע. כמו לבאר שבע ה״א בסוף תיבה במקו׳ למ״ד בתחלת׳: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק

באור

(ציטטערן), וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש רגז, אבל חברם לענין אחד שהו׳ הרעדה והתנוע׳ מן הפחד או מן הכעס, וכן מתורג׳ בל״א: (כו) וכי הוא משל. ועוד כי הוא מושל ועוד שזכר עומד במקו׳ שתים, ואל תירא מלכת אליו: ויפג לבו, נחלף לבו והלך מלהאמין לא הי׳ לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו ואין הפגות (איכה ג׳ מ״ט), וריחו לא נמר (ירמי׳ מ״ח י״א), מתורגם וריחיה לא פג, וכן פי׳ הרשב״ם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרמב״ן פי׳ כל אלה מלשון ביטול ושביתה, עיין שם, וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסק׳ נשימתו כי פסקה תנועת הלב והי׳ כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים ולפעמים הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאו׳ והחום התולדי יוצא ומתפז׳ בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה כפל הזקן כמת ואח׳ כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה היוצא עד שתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקי׳ באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מן רוח ה׳ עלי (ישעי׳ ס״א א׳), ועתה אדני ה׳ שלחני ורוחו (שם מ״ח י״ו), איש אשר רוח בו (במדבר כ״ז י״ח): (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף, יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו׳ (לקמן נ׳ י״ו), ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים. (הרמב״ן), והרשב״ם כתב את כל דברי יוסף, שאר דברים שדבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם, וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה, ותחי רוח יעקב, כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל כי העגלות אינן יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה עכ״ל: (כח) רב, רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי. (רש״י), וכן ת״א סגי לי חדוא, וכן פי׳ הראב״ע, והרשב״ם כתב רב, די בפוגת לבי שלא האמנתי יאח ודאי עוד יוסף בני חי וכו׳, ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי, אתם אומרי׳ עוד יוסף חי וכי הוא מושל, רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל אלכה ואראנו בטרם אמות וגו׳ עכ״ל, וכן מתורגם בל״א: אלכה ואראנו, לא שאגור שם כדבריו. (ר״ע ספורנו), וכן סופר גם׳ היפך באמר אלך ואראה את בני במצרים ואשובה ארץ כנען אשר דבר אלהים לאברהם כי לא אוכל לעזוב את ארץ מולדתי: והנה דבר ה׳ אליו רד מצרימה עם כל ביתך ושב אל תירא מרדת מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם עכ״ל:

מו (א) לאלהי אביו יצחק, שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב״ה כמה שכתוב בפרשת אלה תולדת (לעיל כ״ו כ״ה), ועשה

נס

ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם: ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ: ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ: ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ: ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה: ס ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בני

אונקלוס

ב וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא: ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דַאֲבוּךְ לָא תִדְחַל מִלְּמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינָךְ תַּמָּן: ד אֲנָא אֵחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא אַסֵּיקִנָּךְ אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ: ה וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן בְּעֶגְלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵיהּ: ו וּדְבַרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת קִנְיָנֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ: ז בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ וּבְנָת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵיהּ אַיְתִי עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם ח וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָאלוּ

תרגום אשכנזי

(ב) גאָטט שפראך צו ישראל אים נעכטליכען געזיכטע, שפראך נעמליך: יעקב! יעקב! דיזער שפראך: היר בין איך.

(ג) ער שפראך: איך בין דער גאָטט דיינעס פאַטערס; פירכטע דיך ניכט, נאך מצרים הינאב צו ציהען, דען איך וויל דיך ראַזעלבסט צו איינעם גראָסען פאָלקע מאַכען.

(ד) איך וויל מיט דיר נאך מצרים הינאב ציהען, אונד איך וויל דיך אויך ווידער הינויף ברינגען, אונד יוסף זאָלל זיין האַנד אויף דיינע אויגען לעגען.

(ה) יעקב מאַכטע זיך אויף פאָן באר שבע; דיא זעהנע ישראל'ס פיהרטען איהרען פאַטער יעקב, איהרע קינדער אונד איהרע וייבער אין דען וואַגען, וועלכע פרעה געשיקט האַטטע, איהן אויפצונעהמען.

(ו) זיא נאַהמען איהר פיה אונד איהר גוט, וועלכעס זיא אים לאַנדע כנען ערוואָרבען, קאַמען נאך מצרים, יעקב אונד אַלל זיין זאַאמען מיט איהם.

(ז) זיינע זעהנע אונד קינדעסזעהנע, זיינע טעכטער אונד קינדעסטעכטער אונד אַלל זיין זאַאמען בראַכטע ער מיט געגן מצרים. (ח) דיזעס זינד דיא נאַמען דער צו

רש"י

ביצחק ולא באברהם: ב יעקב יעקב. לשון חבה: ג אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לח"ל: ד ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: ו אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואומר לו טול את אלו: ז ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: ח הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין

באור

גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו. (הרשב"ם), ור"ע ספורנו כתב לאלהי אביו יצחק, שאמר ליצחק אל תרד מצרימה (שם כ"ו): (ב) יעקב יעקב, קריאה הכפולה לצורך שהי' קורא פעם אחר פעם לעורר הנקרא, ועוד כתב הרד"ק (בפירושו לס' בראשי') לפי שעמד כמה שנים שלא שרתה עליו רוח נבואה קראו פעמים כדי שיתבונן כי רוח נבואה הוא שקורא לו עכ"ל, אבל מה יאמר באברהם אברהם משה משה, ורש"י כתב יעקב יעקב, לשון חבה: (ג) אנכי האל אלהי אביך, אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה אתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי גדול כאמרם ז"ל ויהיו שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם. (ר"ע ספורנו), ורש"י פי' אל תירא מרדה מצרימה, לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: מרדה מקור מנקי פ"א יו"ד, ובא שלא על מנהגו [כי בהחסר היו"ד תבוא תי"ו בסוף ולפני' ב' סגולים כמו פדעהו מרדת שחת (איוב ל"ג כ"ד)], וכמוהו אשר תנה הודך (תהלים ח' ב'): (ד) אעלך גם עלה, כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך, כמו וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), ואעלך, מבנין הפעיל: גם עלה, הבטיחו להיות נקבר בארץ, שהוא רמז לבניו שיעלו ממצרים: ישית ידו על עיניך, על עפעפיך וברכיך ויתדל לעשות כדכתיב ישת ידו על שנינו (איוב ט' ל"ג), כ"כ הרשב"ם ז"ל, וראב"ע פי' ישית ידו על עיניך במותך, כן מנהג החיים עם המתים, ואונקלוס וינ"ע וכן המתרגם האשכנזי תרגמו המלות כמות שהן, כי יתכן לכלול בהן שתי הכוונות יחד: (ז) ובנות בניו, סרח בת אשר ויוכבד בת לוי, לשון רש"י: ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, ובני דן חשים (להלן כ"ג), ובני פלוא אליאב (במדבר כ"ו ח'), וכן בנותיו, דינה, ובנות בניו, סרח בת אשר, אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש, אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו. (הרמב"ן), ועיין מה שכתבתי בפ' וישב בפסוק ויקמו כל בניו וכל בנתיו (לעיל ל"ז ל"ה), ועיין מ"ש הרא"ם ז"ל ומהרש"א בחידושי אגדות בב"ב (דף קכ"ג ע"ב): (ח) הבאים, על שם השעה קורא להם.

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃ יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃ טו אֵלֶּה בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃ טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן

לבן

אונקלוס

דְּעָאלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא׃ יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וּפֶרֶץ וָזֶרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן׃ יד וּבְנֵי זְבוּלֻן סֶרֶד וְאֵילוֹן וְיַחְלְאֵל׃ טו אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה דִילֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיָת דִּינָה בְרַתֵּיהּ כָּל נְפַשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵיהּ תְּלָתִין וּתְלָת׃ טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחַתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּי יְהַב

לבן

תרגום אשכנזי

צו מצרים אנקאָממענדען קינדער ישראל'ס, יעקב אונד זיינע קינדער: זיין ערסטגעבאָרנער, ראובן. (ט) ראובן'ס זעהנע: חנוך, פלוא, חצרון אונד כרמי. (י) שמעון'ס זעהנע: ימואל, ימין, אוהד, יכין, צוחר אונד שאול, זאָהן איינער כנענית. (יא) לוי'ס זעהנע: גרשון, קהת אונד מררי. (יב) יהודה'ס זעהנע: ער אונד אונן, שלה, פרץ אונד זרח; ער אונד אונן אבער שטאַרבען אים לאַנדע כנען, דיא זעהנע פרץ — חצרון אונד חמול. (יג) יששכר'ס זעהנע: תולע אונד פוה, יוב אונד שמרון. (יד) זבולון'ס זעהנע: סרד, אלון אונד יחלאל. (טו) דיזעס זינד לאה'ס זעהנע, וועלכע זיא דעם יעקב צו פדן ארם געבאָרען, וויא אויך זיינע טאָכטער דינה; זעהנע אונד טעכטער צוזאממען דרייא אונד דרייסיג פערזאָן. (טז) דיא זעהנע גד'ס: צפיון, חגי, שוני, אצבון, ערי, ארודי, אראלי. (יז) דיא קינדער אשר'ס: ימנה, ישוה אונד ישוי, בריעה אונד איהרע שוועסטער שרח; דיא זעהנע בריעה'ס: חבר אונד מלכיאל. (יח) דיזעס זינד זלפה'ס זעהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער

רש"י

ואין להתמה על אשר לא כתב אשר באו: י בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני: כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה. ב"ר: טו אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים:

יט בני

באור

להם הכתוב באים, ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו. (רש"י), כי היתה להם אז הביאה כמו תואר דבק בהם, והוא כמו חלק הלשון הנקרא (פארטיציפיו'), שהוא פעל ושם יחדו (דיא אנקאָממענדע), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: (י) ושאול בן הכנענית, רש"י פי' על פי ב"ר בן דינה שנבעלה לכנעני, ואם שהדבר מקוים גם עפ"י סיפור ס' הישר ששמעון לקח את דינה אחותו לאשה, אבל לקראה כנענית ע"ש שנבעל' לכנעני הוא דרך דרש, אבל בס' הנ"ל יספר כי כנענית אחרת לקח לשפח' משבי שכם ובא אלי' וילדה לו את שאול, וה' בניו הראשונים נולדו לו מדינה אחותו, כמ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ד י"ב), ועיין מ"ש עוד בפ' וישב (שם ל"ח ב'): (טו) שלשים ושלש, ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא ע יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אתה ללוי במצרים (במדבר כ"ו נ"ט), לידתה במצרי' ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו (בסוטה דף י"ב ע"א ובב"ב דף ק"כ ע"א וקכ"ג ע"ב ובב"ר פ' כ"ד סי' ח'), וכן הוכר בס' הישר, והראב"ע אחר שטען על דעת חז"ל בענין יוכבד כתב והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם כבשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טוען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש (שמות א' ה'), דע כי הכתוב לא חשב להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר ילד לו בפדן ארם (לעיל ל"ה כ"ו), ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים, האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב, והעד השני כל

הנכנס

לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃ יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ

ששים

אונקלוס

לָבָן לְלֵאָה בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁתָּא עֲשַׂר נַפְשָׁן׃ יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילֵידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִין בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבַּעַת עֲשַׂר׃ כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שְׁבַע׃ כו כָּל נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא

שתין

תרגום אשכנזי

טאָכטער לאה מיטגעגעבען; זיא געבאר דעם יעקב דיזע זעכצעהן פערזאָן. (יט) דיא זעהנע רחל׳ס, יעקב׳ס פרויען: יוסף אונד בנימן. (כ) דעם יוסף ווארדע אים לאנדע מצרים געבאָרען: מנשה אונד אפרים, וועלכע איהם אסנת, טאָכטער פוטיפרע׳ס, פריסטערס צו און, געבאָרען האטטע. (כא) בנימן׳ס זעהנע: בלע, בכר, אשבל, גרא, נעמן, אחי אונד ראש, מופים אונד חופים אונד ארד. (כב) דיזעס זינד דיא זעהנע רחל׳ס, דעם יעקב געבאָרען, צוזאממען פירצעהן פערזאָן. (כג) דן׳ס זעהנע: חושים. (כד) נפתלי׳ס זעהנע: יחצאל, גוני, יצר אונד שלם. (כה) דיזעס זינד בלהה׳ס זעהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער רחל מיטגעגעבען; זיא געבאר דעם יעקב דיזע, צוזאממען זיבען פערזאָן. (כו) אללע פערזאָנען, דיא מיט יעקב נאך מצרים קאמען, (נעמליך זיינע אייגענע נאכקאָממען, אָהנע דיא וייבער דער זעהנע יעקב׳ס,)

צוזאממען

באור

הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ומנשה ואפרים לא באו ש' מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימ' (דברים י' כ"ב), ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר עכ"ל, וגם זה הי' נכון בפשט הכתוב, ולא רחוקה היא דעה זאת מדעת חז"ל בב"ר (פ' צ"ד סי' ח'), שאמרו שם ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין. ע"ש עוד, והנה הרשב"ם עם שפי' כהראב"ע, מ"מ לא הרחיק גם דעת חז"ל שיוכבד השלימה החשבון, והביאה באחרונה, וכבר עמד הרמב"ן ז"ל ובטל את טענות הראב"ע נגד דברי רז"ל בדברים ישרים ונכוחים: (יט) בני רחל אשת יעקב, ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית, (רש"י), ולשון הרמב"ן דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמור בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנות' כתולדות' הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו; כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב, אבל בכאן מפני שבא למנו' מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות, ולכך הזכי' רחל בתוך השפחות, והוצרך להזכיר' בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה עכ"ל: (כא) ונעמן, הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו בפ' פינחס כמ"ש ויהיו בני בלע ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'): (כג) ובני דן חשים, יתכן שהיו בנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כי כן דרך הלשון, (הראב"ע). ולא נמצא בשום מקום שיהי' לו בנים ומדוע ירמוז עליו הכתוב אם מת טרם בואו למצרים, והנכון כי כן דרך הכתוב כשידבר ביחוסי' הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, כמ"ש בשם הרמב"ן לעיל (בפסוק ז'): (כו) כל הנפש וגו' מצרימה (יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב) כל נפש ששים ושש, וכן הבינו המתרגם האשכנזי, ולכן מלת יעקב באתנח שהוא מפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, ולפי שהמאמר ארוך מאד וכופל מלת נפש שהיא נושא המאמר, וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות: יצאו ירכו וגו' כל נפש ששים ושש, כי יעקב שהוא מחשבון של שבעים ושלא אינו בכלל יצאי

ירכו

רש"י

יט בני רחל אשת יעקב. ובכולן לא נאמר כן אלא שהית' עיקר' של בית: כו כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה (אסתר ב'). וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכי' אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלהו' הרבה. ויעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד:

כח להורות

שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־

אחיו

אונקלוס

שִׁתִּין וְשִׁית׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דְּעָלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין׃ כח וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ כט וְטַקֵּיס יוֹסֵף רְתִיכוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתְחֲזִי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּרֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּרֵיהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִילּוּ אֲנָא מָאֵית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף

לאחוהי

תרגום אשכנזי

צוואמען זעכס אונד זעכ= ציג פערזאָנען. (כז) אונד דיא זעהנע יוסף'ס, וועלכע איהם אין מצרים געבאָרען וואָרדען, ווארען צווייא פערזאָן; דיא פאַ= מיליע יעקב'ס, דיא צו מצרים איינטראַף, וואר אלזאָ צוואמען זיבענציג פערזאָן.

(כח) דען יהודה זאנדטע ער פאָראויז צו יוסף, דאס ער איהם אנווייזע נאך גושן, אונד זיא קאַ= מען אן אים לאנדע גושן. (כט) יוסף ליס זיינען שטאַאטסוואגען אנשפאַנ= נען, אונד צאָג הינויף נאך גושן, זיינעם פאַ= טער — ענטגעגען; אלז ער איהם צו געזיכטע קאַם, פיל ער איהם אום דען האלז, אונד וויינטע לאַנגע אן זיינעם האַלזע. (ל) ישראל שפראך צו יוסף: נונמעהר וויל איך גערן שטערבען, נאכדעם איך דיין אנגעזיכט ווידער געזעהען, דאס דוא נאך לעבסט. (לא) יוסף שפראך צו זיינען

ברידערן

רש"י

כח להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות האיך יתיישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומ"א להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: כט ויאסור יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד) לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל. אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: ל אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעה"ז ולעה"ב שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: לא ואומרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו'

באור

ורבו כי יצאו ירכו לא היו אלא ששי' ותשע, וכן אמר משה בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימ' (דברי' י' כ"ב), שיעקב ובניו היו שבעים י (הרשב"ם), וכבר כתבתי דעת חז"ל שיוכבד השלימה החשבון: (כו) נפש שנים, אמר בזה המספר פעמים חשבון הזכרים כמו כל נפש ארבעה עשר, כל נפש שבעה, ופעמים חשבון הנקבו' כל נפש וגו' שלשים ושלש, שש עשרה נפש, לפי שהגוף הוא בלשון זכר והנפש בלשון נקבה, והכוונה בכל זה בצרופם יחד: הבאה מצרימה שבעים. מלעיל שהוא פעל עבר (וה"א במקו' אשר ופירושו אשר באה כי לא תשמש ה"א הידיע' בעברים), לפי שמשבאו לשם היו שבעים, שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות, אבל הראשון כל הנפש הבאה ליעקב וגו' ששים ושש, מלרע שהוא בינוני, ופירושו שיצאו מארץ כנען לבוא למצרים, ואז לא היו אלא ששים ושש, כן פי' רש"י, ואונקלוס תרג' שניהם דעלא, וכ"ת יב"ע, אבל במנ' בת"א הא' מנוקד העי"ן והלמ"ד שניה' בקמץ, והב' העי"ן בח"פ, ואולי צריך להגי' כן גם בתיב"ע, וגם המתרגם האשכנזי חלק ביניהם ותרגם הא' (דיא נאך מצרים קאַמען), והב' (דיא צו מצרים איינ= טראַף): מצרימה, איננה העיר שנקרא' כן כי לא באו אלא לגשן, רק ר"ל מצרימ' ארץ מצרי' וגשן בכללה: (כח) להורת לפניו, כמו שת"א לפנות לו מקום להורות האיך יתישב בה ואיך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגשן: לפניו, קודם שיגיע לשם, כי כמלאת מלה זאת בענין ההקדמה, כמו לפני בוא יום ה' (מלאכי ג' כ"ג), לפנים הארץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו): (כט) ויאסר יוסף, על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד), כן פי' הראב"ע, וכן מתורגם בל"א: וירא אליו, רש"י פי' יוסף נראה אל אביו, ויפול על צואריו וכן ויבך על צואריו, שב ג"כ על יוסף, ועוד, לשון הרבות בכיה, וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד כ"ג), לשון רבוי הוא, אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו, אף כאן הרב' והוסיף בבכי יותר מן הרגיל, אבל הרמב"ן כתב והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדי' קצת מזוקן או שבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפ' כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צואריו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה בשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך ואל תתמה בעבור אמרו ויאמר ישראל כי משנהו יזכר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבץ את כל אכל שבע שנים וגו' ויצבר יוסף בר וגו' וליוסף ילד שני בנים וגו' (לעיל מ"א מ"ח ומ"ט ונ'), וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא עכ"ל, ובס' היושר סופר כי יעקב נפל על צוארי יוסף ובכה, כפי' הרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי תרגם וירא אליו ויפול וגו' ויבך וגו' באופן מסכים לב' הפירושים בלי הכרעה: (ל) אמותה הפעם, ת"א אילו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לא) אעלה ואגידה לפרעה, כאשר הלך ממצרים לגשן אמר ויעל לקראת ישראל אביו גשנה ואיך אמר בשובו

למצרים

אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה
לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים
רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם
וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה
כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־
מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ
עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ
גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן
כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃ א וַיָּבֹא
יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי
וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ
מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃
ב וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים
וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־

אחיו

אונקלוס

לאחוהי ולבית אבוהי
אסק ואחוי לפרעה
ואימר ליה אחי ובית
אבא די בארעא דכנען
אתו לותי: לב וגבריא
רעי ענא ארי גברי מרי
גיתי הוו ועאנהון ותוריהון
וכל די להון איתיאו: לג
ויהי ארי יקרי לכון פרעה
ויימר מה עובדיכון: לד
ותימרון גברי מרי גיתי
הוו עבדך מזעירנא עד
כען אף אנחנא אף
אבהתנא בדיל דתיתבון
בארעא דגשן ארי
מרחקין מצראי כל רעי
ענא:

מז א ואתא יוסף וחוי
לפרעה ואמר אבא ואחי ועאנהון ותוריהון וכל
די להון אתו מארעא דכנען והא אנון בארעא דגשן:
ב ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימנון קדם
פרעה: ג ואמר פרעה

לאחוהי

תרגום אשכנזי

ברידערן אונד צור פאמיליע
זיינעס פאטערס: ״איך וויל
הינגעהען אונד עז דעם
פרעה בעריכטען, איהם
זאגען: מיינע ברידער אונד
דיא פאמיליע מיינעס פא־
טערס, דיא אים לאנדע כנען
צו הויזע זינד, זינד צו מיר
געקאממען. (לג) דיא מענ־
נער זינד פיההירטען, דען זיא
האבען זיך פאן יע הער
מיט פיהצוכט אבגעגע־
בען; איהר קליינעס פיה,
איהר רינדפיה אונד וואז איה־
נען אנגעהערט האבען זיא
אויך מיטגעבראכט. (לג)
ווען אייך נון פרעה רופען
לעסט, אונד שפריכט: ״וואז
איזט אייער טהון?״ (לד) זא
זאגט: ״דיינע דיהנער זינד
לייטע, דיא זיך מיט דער פיה־
צוכט אבגעבען, פאן אונזע־
רער יוגענד אן ביז יעצט, זא
וואהל וויר אלז אויך אונזערע
עלטערן;״ דאמיט איהר אים
לאנדע גושן בלייבען מע־
געט, דען דיא פיההירטען
זינד דען מצרים איין גרייעל.
מז (א) יוסף קאם הין,
בעריכטעטע עז דעם
פרעה, שפראך נעמליך:
״מיין פאטער אונד מיינע ברי־
דער, זאממט איהרם קליינען אונד גראסען פיה אונד וואז זיא
זאנסט האבען, זינד אויז דעם לאנדע כנען אנגעקאממען,
אונד זינד יעצט אים לאנדע גושן.״ (ב) פאן דען יינגס־
טען זיינער ברידער נאהם ער פינף מעננער, אונד שטעלל־
טע זיא פאר פרעה. (ג) פרעה שפראך צו זיינען ברידערן:
״וואז

רש"י

וגו': לד בעבור תשבו בארץ גשן. והיא צריכה לכם שהיא
ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים במלאכה אחרת
ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן.
לפי שהם להם אלוהות:

מז ב ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין
נראים גבורים שאם יראה אות' גבורים יעשה אותם
אנשי מלחמתו. ואלו הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין.
אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל.
וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד
ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולון וכן לאשר זהו לשון
ב"ר שהיא אגדת ארץ ישראל. אבל בגמרא בבלית שלנו מצינו
שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני
פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא
טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו,
בזה'

באור

למצרים מגשן אעלה, אלא פירש אעלה על המרכבה. (מ"י):
(לב) והאנשים רעי צאן וגו', ועוד אומרה אליו והאנשים וגו',
ולשון הרמב"ן והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו, אמר לו שהם רועים
אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית
ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר
ועבוד' רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד עכ"ל:
כי אנשי מקנה היו, מעולם, וכן מתורגם בל"א: (לד) בעבור
תשבו בארץ גשן, והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין
אתם בקיאים במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת
מצרים כל רעה צאן, לפי שהם להם אלוהות. (רש"י), ולשון הראב"ע
כי תועב' מצרים כל רעה צאן, לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלי'
בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהו' רועה
צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר
יצא מחי מרגיש עד היום הזה עכ"ל:

מז (ב) ומקצה, המ"ם אינה לשמוש מן קצה, בעבור שאין דגש
אחריה לחסרון נו"ן, אבל היא נוספת, כדרך אותיות האמנתי"ו
שנוספו לפעמים בשמות, ופירושו כמו מקצת, וכן ת"א ויב"ע, ורש"י
כתב ומקצה אחיו, מן הפחותים שבהם לגבורה (וכן מתורגם בל"א),
שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשם אנשי מלחמתו, ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין, אותן שלא כפל משה שמותם כשברכ
אבל

אחיו מה־מעשיכם ויאמרו אל־פרעה רעה צאן עבדיך גם־אנחנו גם־אבותינו: ד ויאמרו אל־פרעה לגור בארץ באנו כי־אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי־כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו־נא עבדיך בארץ גשן: ה ויאמר פרעה אל־יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ו ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את־אביך ואת־אחיך ישבו בארץ גשן ואם־ידעת ויש־בם אנשי־חיל ושמתם שרי מקנה על־אשר־לי: ז ויבא יוסף את־

יעקב

אונקלוס

לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ד ואמרו לפרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ה ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: ו ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גוברין דחילא ותמנינון רבני גיתא על די לי: ז ואיתי יוסף ית

יעקב

תרגום אשכנזי

=וואז איזט אייער טהון? = זיא אנטוואָרטעטען דעם פרעה: =דיינע דיהנער זינד פיההירטען, זאָוואָהל וויר אלז אונזערע פאָרפאַהרען.= (ד) אונד זאגטען פערנער צו פרעה: =וויר זינד געקאָממען, אונז היר צו לאַנד אויפצוהאַלטען, דען אים לאַנדע כנען, וואָ דיא הונגערסנאָטה זאָ גראָס איזט, האַט דאַז פיה דיינער דיהנער קיינע ווידע מעהר; זאָ לאָס' נון דיינע דיהנער אים לאַנדע גושן וואָהנען!= (ה) פרעה שפראַך צו יוסף: =עז איזט דיין פאַטער אונד דיינע ברידער, דיא צו דיר געקאָממען. (ו) דאז לאַנד מצרים איזט פאָר דיר אָפפען, זעצצע דיין פאַטער אונד דיינע ברידער אין דיא בעסטע געגענד דעס לאַנדעס; לאָס' זיא אים לאַנדע גושן וואָהנען, אונד ווען דוא ווייסט, דאַס טיכטיגע מעננער אונטער איהנען זינד, זאָ מאַכע זיא צו אָבעראויפזעהערן איבער מיין פיה!= (ז) יוסף בראַכטע זיינען פאַטער

יעקב

רש"י

בהא' הברכה כמו גמור' שלנו: ו אנשי חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: ז ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז

באור

אבל שמות הגבורים כפל, וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה וכו' וזהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י, אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק דף צ"ב ע"א), מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה (והם זבולן דן נפתלי גד ואשר), ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק, ובברית' דספרי שנינו בה בוזאת הברכ' כמו בגמרא שלנו עכ"ל, וכן בתיב"ע הוא כמו בגמרא שלנו: (ד) לגור בארץ, אני תמה בטעם הזה שאמרו לו, כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר, כי עליה היתה עיקר הגזרה, ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה, אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט, ויתכן שהיה בארץ מצרים מעט באחו מפני היאורים והאגמים. (הרמב"ן): (ה) אביך ואחיך באו אליך, הכנסת דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא, והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמע כבודך, ועליך השליכו יהבם, ראה שתעשה עמהם טובה, כי עליך הדבר ויש לאל ידך. (הרמב"ן), ועפ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי: (ו) בארץ גשן, שם כלל, ובה מחוזות לכל אחת שם פרטי, והמחוז המובחר שבהם היא ארץ רעמסס, ולכן אמר להלן במיטב הארץ בארץ רעמסס, וגשן היא הארץ הנבחרת בכל ארצות מצרים; וכתב הראב"ע והעי"ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה עכ"ל: ואם ידעת ויש בם אנשי חיל, שעורו שיש בם אנשי חיל, וכן תרגם יב"ע דאית, וכן מתורגם בל"א: אנשי חיל, ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל את (רות ג' י"א), ואני הצעיר מצאתי תרגום שרי מקנ' רבני חילא לפירוש רבינו. (הרשב"ם), ומן ואני הצעיר הוא הוספה מאיזה תלמיד שרצה להביא ראי' לפי' הרשב"ם שפי' אנשי חיל לגבורה ולשררה, והבין שאין צורך אל הגבורה והשררה רק לממונה על החיל, ולפי שנאמר אחריו ושמתם שרי מקנה, שאין צורך לזה להיות איש חיל: לכן הרחיק עדותו מאיזה תרגום אשר מצא שתרגם מקנה, חילא, ואנחנו לא ראינו ולא שמענו התרגום הזה, כי ב' התרגומים שבידנו, ת"א ויב"ע, תרגמו רבני גיתי, אבל כוונתו הפשוטית היא, בעבור שאמר שרי, שאין הכוונה להיו' רועי', רק ממונים על הרועים, כשאר הממונים של המלך, כמו שר האופים, שר המשקים, שר הטבחים, וכל שר ומושל צריך לגבורה, ולא גבורת הגוף למלחמה, רק גבורת הלב כמ"ש רוח עצה וגבורה (ישעי' י"א ב'), והיא אחת מהמדות שצריך כל שר וממונה להתנהג על פי' (וגבורת חז"ל שאמרו בפ"ד דאבות משנה ד' איזהו גבור וכו' לא רחוקה היא ממנה), ועלי' כוון הרשב"ם, ולכן הביא ראי' מפסוק כי אשת חיל את הנאמר ברות, שאין הכוונה שם במלת חיל על כח המלחמה, ורש"י פי' אנשי חיל, בקיאין באומנותן לרעות צאן (וכן מתורגם בל"א), ואין כוונתו להיות רועים, כי אמר שרי מקנה, ולא רועי מקנה, רק כוונתו שהם בקיאין במלאכה הזאת, יודעים להשגיח כראוי על הרועים שתחת ידם, וכוונתו קרובה לכוונת הרשב"ם ז"ל: שרי מקנה, הראב"ע פי' כסוס כפרד, והרחיק הגאון בעבור שתועבת מצרים כל רעה צאן, אבל לפי מה שפי' הוא למעלה הסבה הוא בעבור שלא אכלו בשר הבעל חי ולא ישתו חלבו, עדיין נשארה הגזה הצריכה להם לבגדים, ורש"י פי' על אשר לי, על צאן שלי: ויברך יעקב היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז. (רש"י), ובל"א (גריסען), והרמב"ן כתב ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היא ברכה ממש כדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד

והתנשאות

יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃ ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ

ארץ

אונקלוס

יַעֲקֹב אֲבוּהִי וַאֲקֵימֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה׃ ח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּיךְ׃ ט וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפַרְעֹה יוֹמֵי שְׁנֵי תוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלָא אַרְבִּיקוּ יָת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי בְּיוֹמֵי תוֹתָבוּתְהוֹן׃ י וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ יא וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת אֲחוּהִי וִיהַב לְהוֹן אַחְסָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא בְּאַרַע רַעְמְסֵס כְּמָא דְפַקֵּיד פַּרְעֹה׃ יב וְזָן יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת אֲחוּהִי וְיָת כָּל בֵּית אֲבוּהִי לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא׃ יג וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא

ארי

תרגום אשכנזי

יעקב, אונד שטעללטע איהן דעם פרעה פאר; יעקב גריסטע פרעה.

(ח) פרעה שפראך צו יעקב: וויא פיל זינד דיא יאהרע דיינעס לעבענס?

(ט) יעקב אנטווארטעטע דעם פרעה: דיא טאגע מיינער וואללפאהרט זינד הונדערט אונד דרייסיג יאהרע! וועניג אונד בעטריבט וואָרען מיינע לעבענסיאהרע, אונד לאנגען ניכט אן דיא לעבענסיאהרע מיינער עלטערן אין איהרער וואללפאהרט.

(י) יעקב גריסטע פרעה אבערמאלס, אונד גינג הינווג פאן דער געגענווארט פרעה'ס.

(יא) יוסף זעצטע זיינען פאטער אונד זיינע ברידער אן, גאב איהנען אייגענטהום אים לאנדע מצרים, אין דער בעסטען געגענד דעס לאנדעס, אים לאנדע רעמסס, וויא פרעה בעפאהלען האטטע.

(יב) יוסף פערזארגטע זיינען פאטער אונד זיינע ברידער אונד זיינעס פאטערס גאנצעס הויז מיט בראד, נאך אנצאהל דער קינדער.

(יג) נון וואר קיין בראד מעהר אים גאנצען לאנדע, דען דיא הונגערסנאטה וואר זעהר שווער, אונד דאז

לאנד

רש"י

בלעז (בל"א גריסען): ט שני מגורי: ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ: ולא השיגו. בטובה: י ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלי' רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ. תנחומא: יא רעמסס. מארץ גושן היא: יב לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: יג ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה ל' עיפות כתרגומו

ודומה

באור

והתכנסת מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדני המלך דוד לעולם (מלכים א' א' ל"א), ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו עכ"ל, והרא"ם אמר שכוונת רש"י היא ג"כ כפי' הרמב"ן עיין שם, כי אין הכוונה בשאלת השלום שזכר רש"י ז"ל דוקא שישאל בשלום לו, כי אם שיברכהו בשלום, וכן הוא ענין שלודי"ר בלע"ז, וגריסן בל"א, והכלל כתיכת השלום: (ח) כמה, באה על המלה הזאת הכ"ף והיא שאלה על כמות הדבר: (ט) שני מגורי, ימי גרותי שכל ימי הייתי גר בארץ, וכן מתורגם בל"א (וואללפאהרט): מעט ורעים היו ימי שני חיי, לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך, ומה טעם לאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי, כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם, ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה, והיה נראה זקן מאד, ופרעה תמה על זקנותו, כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך, שכבר קצרו שנותם, ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי, אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה, זאל ותמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר, אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד. (הרמב"ן), וכן פי' הרשב"ם: (י) ויברך יעקב, כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות. (רש"י): (יא) ויושב יוסף וגו' ויתן להם אחזה וגו', טעמו שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם, וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור, כי בעבור הרעב כבד לארצנו, ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן. (הרמב"ן): (יב) ויכלכל שרשו כול, ונכפלו בו הפ"א והלמ"ד, וענינו ספוק צורך המזון כמדת כל אחד ואחד: לפי הטף, כשעור הטף כמו שיאכלו: (יג) ולחם אין בכל הארץ, חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: וַתֵּלַהּ, לדעת הרד"ק שרשו להה, וענינו ותשתגע כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו, וכן בהכפל פ"א הפעל, כמתלהלה הירה זקים (משלי כ"ו י"ח), וכן וַתֵּכַהּ מכעש עיני (איוב י"ז ז'): שרשו כהה, וכן כתב הראב"ע שהוא על משקל וַתֵּתַע (לעיל כ"א י"ד), ששרשו תעה, ובתשלומו וַתִּתְעֶה, כן ותלה בתשלומו ותלהה, ובא פתח לפני הה"א להרקיבה בעבור שהיא גרונית והיא נראית לפי שהיא במפיק,

כמו

ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: יד וילקט יוסף את־כל־הכסף הנמצא בארץ־מצרים ובארץ כנען בשבר אשר־הם שברים ויבא יוסף את־הכסף ביתה פרעה: טו ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל־מצרים אל־יוסף לאמר הבה־לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף: טז ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם־אפס כסף: יז ויביאו את־מקניהם אל־יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל־מקנהם בשנה ההוא: יח ותתם השנה ההוא

ויבאו

אונקלוס

ארי תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: יד ולקט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעבורא די אנון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמא נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: יז ואיתיאו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרי וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: יח ושלימת שתא

ההיא

תרגום אשכנזי

לאנד מצרים אונד דאז לאנד כנען פערשמאכטע וועגען הונגערסנאטה. (יד) יוסף בראכטע אללעס געלד צוזאממען, וועלכעס אים לאנדע מצרים אונד אים לאנדע כנען צו פינדען וואר, אום דאז געטריידע, דאז זיא איינקויפטען, אונד בראכטע דאז געלד אין פרעה׳ס הויז.

(טו) אלז אללעס געלד אים לאנדע מצרים אונד אים לאנדע כנען דרויף געגאנגען, קאמען אללע מצרים צו יוסף, אונד שפראכען: גיב אונז בראד! וואהנם זאללען וויר פאר דיר הינשטערבען? דען געלד האבען וויר ניכט מעהר.

(טז) יוסף שפראך: ברינגט אייער פיה הער! זא וויל איך אייך פיר אייער פיה געטריידע געבען, ווען קיין געלד מעהר דא איזט.

(יז) זיא בראכטען איהר פיה פאר יוסף, אונד יוסף גאב איהנען בראד פיר פפערדע, קליינעס פיה, רינדפיה אונד פיר עזעל; ער אונטערהילט זיא דאזועלבע יאהר מיט בראד פיר אלל איהר פיה.

(יח) אלז דיזעס יאהר צו ענדע וואר, קאמען

רש״י

ודומה לו כמתלהלה היורה זקים (משלי כ״ו): יד בשבר אשר הם שוברי׳. נותנין לו את הכסף: טו אפס. כתרגומו שלים: יז וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה (ישעי׳ נ״א). על מי מנוחות ינהלני (תהלים כ״ג): יח בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו׳. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוננו: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו:

יט ותן

באור

כמו שנפתח לפני העי״ן במלת ותתע, משא״כ ותלאה, ותתעה, שהה״א נחה ואין צורך להרחיבה, בא כמו לפני׳, וכן בא שרש תעה בהכפל הפ״א בבנין הכבד, כמתעתע, כמו כמתלהלה, אלא שזה מבנין התפע״, והראשון מבנין פעל: ופי׳ נ״כ שטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה, אבל הגאון רבינו סעדי׳ ז״ל בתרגומו הערבי על התורה פי׳ ותלה כמו ותלא, כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות וכן כמתלהלה, המראה עצמו כאילו לא ידע מה לעשות, וכן פי׳ רש״י שניהם ותלה וכמתלהלה לשון עיפות, וכן ת״א וינ״ע: ארץ מצרים וארץ כנען, אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כל כך׳ (הרמב״ם), וכבר כתבתי בפ׳ מקץ (לעיל מ״א נ״ד) בשם הב״ר כי לא היה הרעב רק בג׳ ארצות (פעניציאה, אראביאה, פאלעסטינא):

(יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳, ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומצא בזה חן גם כן בעיני העם כי ידעו הוא המצליח את יריאיו׳ (הרמב״ן) בשבר אשר הם שברים, נותנין לו את הכסף: (טו) ויתם, שרשו תמם לדעת הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף קע״ז ע״א) ונשרשים שרש תמם, וכ״ה דעת הראב״ע, והראוי בתשלומו ויתמם על משקל יפקוד, וכשחסרו האחת נעתקה נקודתה אל הפ״א, והדגש בפ״א יורה על חסרון העי״ן, ויורה על חסרון אות שלאחריו לפי סברתם, וכן ויתמו ימי בכי אבל משה (דברים ל״ד ח׳), הדגש לחסרון המ״ם שאחריו, וכתב עוד שם הרד״ק ויתכן שיהיו מבנין נפעל, ודגש הפ״א לחסרון נו״ן כפעל, ומלת ויתמו ראוי להיות ויתמו בב׳ דגשים הא׳ לחסרון נו״ן והב׳ לחסרון מ״ם עי״ן הפעל, כמו יתמו חטאים (תהלים ק״ד ל״ה), רק שהוקלו, אבל בשם אביו׳ ... יוסף קמחי כתב שכל הדגושים בתי״ו לבד שרשם נתם, והם מהקל והדגש לחסרון אות שלפניו כדרכו שהיא נו״ן השרש, וכל הדגושי׳ גם במ״ם שרשם תמם, והם מהנפעל, ושני השרשים הם מענין אחד, לשון השלמה, כאשר מצאנו ענינים רבים שיש להם ב׳ או ג׳ שרשים: אפס, פעל עבר משקל כי חפץ בבת יעקב (לעיל ל״ד י״ט), כיירא לשבת בצוער (שם י״ט ל׳), ובירושׁ׳ כלה הכסף כמו שת״א וינ״ע שלים: (טז) הבו, הה״א היתה ראוי׳ להיו׳ בח״פ, ונשא בקמץ ... שלא לחטפה בעבור שהיא גרונית כ״כ הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף קכ״ג ע״א): במקניכם, תמורת מקניכם:

(יז) וינהלם

ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא־נכחד מאדני כי אם־תם הכסף ומקנה הבהמה אל־אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם־גויתנו ואדמתנו: יט למה נמות לעיניך גם־אנחנו גם־אדמתנו קנה־אתנו ואת־אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן־זרע ונחיה ולא נמות

והאדמה

אונקלוס

ההיא ואתו לותיה בשתא תניתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אלהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא: יט למא נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה והב בר זרע ונחי ולא נמות

וארעא

תרגום אשכנזי

קאמען זיא צו איהם אים צווייטען יאהרע, אונד שפראכען: וויר קעננען עז מיינעם העררן ניכט פער־בערגען, דאס אללעס געלד אונד אללעס פיה דאהין איזט צו מיינעם העררן; עז איזט פאר מיינען העררן ניכטס מעהר איבריג, אלז אונזער לייב אונד אונזער ערדריך. (יט) ווארום זאללן וויר פאר דיינע אויגען אומ־קאממען, זאוואהל וויר אלז אונזער ערדרייך? קויפע אונז אונד אונזער ערדרייך אום בראד; וויר אונד אונ־זער ערדרייך וואללען דעם פרעה לייבאייגען זיין, גיב אונז נור אויזזאאט, דאמיט וויר לעבען אונד ניכט שטערבען,

אונד

רש"י

יט ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספת' דסוטה:

לא

באור

(יז) וינהלם, כמו וינהגם, ודומה לו אין מנהל לה (ישעי' נ"א י"ח), על מי מנוחות ינהלני (תהלים כ"ג ב'), ופי' ר"ע ספורנו וינהלם בלחם, נהלם לאט כענין עלות ינהל (ישעי' מ' י"א), נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון: (יח) בשנה השנית, לשני הרעב, ואף על פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה, לשון רש"י, והרמב"ן ז"ל כתב כי על דרך הפשט לקט יוסף כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שני' כי כן הדבר במנהגו של עול' ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל שנה השני' לא ספר בהם הכתו' רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו', ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והי' זה בשנה הששית ונתן להם במקניה' לחם רק נהלם כן שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נהג להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהי' הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף וגו' לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי נפשם לחם לפי הטף ירמוז כן. (הרמב"ן), וכן פי' ר"ע ספורנו כי בשנה ההיא היא השנה הששית לשני הרעב, ובשנה השנית פירושו שנית לה שהיא השביעית לשני הרעב: נכחד, ענין הסתר והעלמה, וכן ת"א וינ"ע והמתרגם האשכנזי: כי אם תם הכסף, מלת אם תפורש בכמה ענינים, רובם לתנאי, ויש לשאלה, ויש במקום כאשר, ויש במקום אמת, כאשר הביא הרד"ק בשרשים שרש אם פסוקים רבים לכל אחד ואחד, ועיין שם כי לא אעתיקם פה ליראת האריכות, והנה רש"י פי' כי אם תם, כי אשר תם, ואין הלשון מיושב לפי פירושו, כאשר תמה ע"ז הרא"ם ז"ל ולא ידע ליישבו, וינ"ע תרגם אורום אין אלים, תרגם מלת כי ומלת אם כפשטם בכל מקום ואיננו מיושב פה, אבל הנכון בעיני פי' הרד"ק בשרשים שסבר זה עם המפורשים בלשון אמת כמו אם רחץ אדני את צאת בנות ציון (ישעי' ד' ד'), פי' באמת רחץ, הפככם אם כחמר היוצר יחשב (שם כ"ט ט"ז), פי' באמת כחמר היוצר יחשב הפככם לפני שהוא נקל בעיני להפוך אתכם כמו שנקל ליוצר להפוך החמר מכלי לכלי, וכן כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח), ר"ל כי באמת יש אחרית ותקוה למעשיך הטובים, ורבים כן, וכתב כי המפורשים בלשון אמת יהי' שרשם אמן ותחסר הנו"ן כדרכ' לפעמים וכמו שתחסר במלת אמת: ומקנה הבהמה אל אדני, שעורו כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה, ובא הכל ליד אדני: בלתי אם גויתנו, מלת בלתי פירושה לפעמים לא, ושעורו פה אם לא גויתנו, וכאלו כתובה אחר מלת לא, והכוונה אך ורק, וכן ת"א וינ"ע אלהין, וכן מתורגם בל"א: (יט) גם אדמתנו, האדמה שהיא שוממה היא כמו מתה באינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה, וכן מצאנו ההפוך, אתה עשית את השמים וגו' הארץ וגו' הימים וגו' ואתה מחיה את כלם (נחמי' ט' ו'), שבא מחיה על כל הנזכר לפניו: קנה אתנו ואת אדמתנו, הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה, והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה, לא לעבדים כאשר אמרתם לי, רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנויים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שנדרו לו, והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם, ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו. (הרמב"ן): אנחנו ואדמתנו עבדים, פי' כי האדמה כעבד לבעלים: ותן זרע, לזרוע האדמה: לא תשם, לא תהיה שממה, ושרש המלה ישם, וצירי התי"ו להמשך יו"ד השרש ומשקלו תדע, והוא מגזרת והבמות תישמנה, (יחזקאל ו' ו'), רק שבם האית"ן נחירק להמשך היו"ד כמו אשר יעצה (במדב' כ"ד י"ד), למה תישן (תהלים מ"ד כ"ד), והוא מענין שרש שמם, כ"ה דעת הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ישם, ודעת רבי יהודה חיוג המערבי ששרשו אשם שמצאנוהו ג"כ מענין שממה כמו תאשם שמרון (הושע י"ד א'), ויאשמו יושבי בה (ישעי' כ"ד ו'), ומשפטו תאשם, התי"ו בסגול והאל"ף בח"ס, או האל"ף בשו"א כשוא כמו תאשם, ויאשמו הנזכרים, ובאה האל"ף נחה כדרך אותיות אהו"י להיותן נחות, ובא צירי לפניה להמשיכה, כמו מלת לאמר, שהראוי לֵאמֹר, ואמר במלת תישמנה שהומרה האל"ף ביו"ד, כדרך אותיו' אהו"י להתחלף זה בזה, והסכים עמו המדקדק ר' משה הכהן הספרדי, והרד"ק במכלול (ד' קטן ד"ף קי"ד ע"ב) כתב שיתכן להיות שרשו שמם, ויהי' לפי זה תשם על משקל ותקל גברתה (לעיל ט"ז ד'),

ימה

וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם: כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה: כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ: כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם: כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה: כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם

חמישית

אונקלוס

וְאַרְעָא לָא תְבוּר: כ וּקְנָא יוֹסֵף יָת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוַת אַרְעָא לְפַרְעֹה: כא וְיָת עַמָּא אַעְבַּר יָתֵיהּ מִקְּרוּי לְקִרְוֵי מִסּוֹף תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ: כב לְחוֹד אַרְעָא כּוּמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי חוּלָקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין יָת חוּלָקְהוֹן דִּי יְהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן: כג וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא הָא קְנֵיתִי יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיָת אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זְרַע וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא: כד וִיהֵי בְּאַעֲלוּת עֲלַלְתָּא וְתִתְּנוּן חַד מִן

חמשא

תרגום אשכנזי

אונד דאז לאנד ניכט וויסטע ווערדע. (כ) יוסף קויפטע אללעס ערדרייך פאן מצרים פיר פרעה, דען דיא מצרים פערקויפטען יעדער זיין פעלד, זא שטארק דריקטע זיא דיא הונגערסנאטה; אלזא געהערטע דאז לאנד דעם פרעה.

(כא) וואז דאז פאלק בעטריפפט, ריזעם פערזעצטע יוסף אין שטעדטע, פאן איינעם ענדע דער גרענצען מצרים ביז אן דעם אנדערן ענדע.

(כב) נור דאז ערדרייך דער פריסטער קויפטע ער ניכט; דען דיא פריסטער האטטען איהר געוויססעס פאן פרעה, זיא צעהרטען אלזא פאן דעם, זאז איהנען פרעה געגעבען, דארום פערקויפטען זיא איהר ערדרייך ניכט. (כג) יוסף שפראך צום פאלקע: נונמעהר האבע איך אייך געקויפט אונד אייער ערדרייך פיר פרעה; היר האבט איהר אויזזאאט! בעזאעט דאז ערדרייך!

(כד) ווענן עז צום ערנטען קאממט, זא זאללט איהר דען

רש"י

לא תשם. לא תהא שממה. לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: כ ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: כא ואת העם העביר. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותם גולים: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: כב הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהן לשון גדולה כגון כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: כג הא. כמו הנה: כד לזרע השדה. שבכל שנה:

ולאשר

באור

ימר שכר לשתיו (ישעי' כ"ד ט'), שהנח הנעלם אחר הצירי הוא תחת הדגש הראוי להיות בפ"א לחסרון אות הכפל, והנה אם שרשו אשם או ישם, הוא בלי ספק מבנין הקל, והוא פעל עומד, אבל אם שרשו שמם יתכן שיהיה תשם מהקל, כמו ותקל, ימר, לדעת רבי יונה (כפי מה שהביא דעתו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א) ע"ש), ויתכן להיו' מבנין נפעל כדע' הראב"ע בפ' לך לך במל' ותקל, ובפירושו לספר ישעי' במל' ימר, וכן נוטה דע' הרד"ק במכלול (שם), ויהיה לפי זה הנח במקום הדגש הראוי לחסרון נו"ן נפעל, ויש לי עוד דברים בזה, אך לקצר אני צריך: (כ) ויקן וגו' לפרעה, שתהיה קנויה לו מעתה: (כא) ואת העם העביר אתו, בא מלת הכנוי אחר שהזכיר העם בפירוש, וכבר כתבתי פעמים רבו' שכל כיוצא בזה בא לחזק הכוונה, ולשלול ההפך, ובענו' שכתוב לפני זה קנה אתנו ואת אדמתנו, אמר א"ז כי קנה אדמתם לפרעה, ואולם בענין העם עשה זאת, שהעביר אותו לערים, ובזה מבואר כונ' המתרגם האשכנזי: העביר אתו לערים, כמו שעשה סנחריב כדכתיב אל ארץ כארצכם (מלכים ב' י"ח ל"ב וישעי' ל"ו י"ז), כדי שלא יטענו כח חזקה איש איש בארצו לאחר מכירה, (הרשב"ם), ורש"י כתב ואת העם העביר אתו, יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בא"י והושיב של עיר זו בחברתה, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותם גולים, והוא מגמרא דחולין (דף ס' ע"ב), וכן תיב"ע: מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כן עשה לכל הערי' אשר במלכו' מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה. (רש"י), הכוונה בזה שאין המאמר הזה נמשך בפרט אל מל' העביר, דהיינו שהעבירם מן הערים שבקצה הגבול אל הערים שבקצה הגבול האחר, ויהיה שעורו העביר אותו לערים אשר מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כי היה לו לומר מקצה גבול מצרים אל קצהו או לקצהו כמ"ש לערים, גם הנגינה לא תסכים לזה, כי לבאור זה אין הפסוק הזה ראוי לאתנח כלל, כנודע לבקי בטיב פסקי הטעמים, אבל באורו העביר אותו לערים, ר"ל מעיר לעיר אפילו סמוכו' זו לזו, וזאת עשה בכל הערים שבמלכו' מצרים, ותימה על הרא"ם שהעביר כונ' רש"י אל קצה גבול מצרים: (כב) הכהנים, הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהו' הוא. חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און. (רש"י), וכן ת"א ויב"ע, אבל לפי מה שמצאנו בכתוב והכרתי וגו' את שם הכמרים עם הכהנים (צפניה א' ד'), יראה שהכמרים הם כת אחר' ממשרתי הע"ז והכהנים כת אחר' המשרתים באופן אחר, וכתב הרד"ק

בשרשים

חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם: כה ויאמרו החיתנו נמצא חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה: כו וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה: כז וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד: כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: כט ויקרבו ימי

חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש בתיכון ולמיכל לטפלכון: כה ואמרו קימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: כו ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה לחוד ארעא דכומריא בלחודיהון לא הות לפרעה: כז ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא:

כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: כט וקריבו יומי

דען פינפטען טהייל דעם פרעה אבגעבען; פיר טהייז לע אבער זאללען אייך בלייבען, צור אויזזאאט דעם פעלדעס אונד צום עססען פיר אייך אונד אייערע הויזלייטע אונד קינדער.

(כה) זיא שפראכען: דוא האסט אונזביים לעבען ערהאלטען! לאס' אונז פערנער גנאדע פינדען אין דען אויגען מיינעס העררן, זא זאללען וויר גערן לייבאייגען זיין דעם פרעה.

(כו) יוסף מאכטע עז צום געזעץ ביז אויף דיזען טאג אויף דאז ערדרייך מצרים, דאס דער פינפטע טהייל דעם פרעה געהערען זאלל; נור דאז ערדרייך דער פריסטער אליין געהערטע ניכט דעם פרעה.

(כז) ישראל בעזעצטע זיך אלזא אים לאנדע מצרים, נעמליך אים לאנדע גושן; זיא ערלאנגטען אייגענטהום דארין, ווארען פרוכטבאר אונד פערמעהרטען זיך זעהר.

(כח) יעקב לעבטע אים לאנדע מצרים זיבענצעהן יאהרע דא ווארען דיא טאגע יעקב'ס, דיא יאהרע זיינעס לעבענס, זיבען יאהרע אונד הונדערט אונד פירציג יאהרע. (כט) אלז דיא שטערבעצייט ישראל'ס

באור

בפרשים שרש כהן כי הכמרים הם לובשי השחורים מלשון עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), שפירושו נשחרו, והכהנים הם אשר עובדי ע"ז שאינם לובשים שחורים, ועיין מ"ש עוד בפ' מקץ על כהן און (לעיל מ"א מ"ה): כי חק לכהנים, חק קצוב כך וכך לאיש ליום: (כג) הא, כמו הנה כמו וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל ט"ז מ"ג): (כד) והיה בתבואת, בעת הכנסת התבואה כמו שת"א באעולי עללתא: חמישית, הוא חלק א' מחמשה: הידת, החלקים: לזרע השדה, שבכל שנה: ולאכלכם, שם והנפרד אכל, ור"ל ולמאכלכם: ולאשר בבתיכם, ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם. (רש"י), וכן ת"א ולאנש בתיכון, ויב"ע תרגם ולפרנוס בתיכון, ויראה כוונתו שהוא אשר צרכי הבית כלים ובגדים, כי כלם נכללים במלת פרנסה, וזמן הד' החלקי' ימכרו לצורך אשר צרכיהם: (כה) נמצא חן בעיני אדני, לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה, להעלות לו המס הזה בכל שנה חק ולא יעבור: (כו) על אדמת מצרים לפרעה לחמש, א"ת על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, פירשו כי לחמש שב על לפרעה, וכאלו כתוב לפרעה החמש, אבל יב"ע תרגם על ארעא דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא, פירש הכתוב באופן שתיבת לפרעה מוסבת על לחק, שאם החק לפרעה ליקח החמש מן התבואה, וטעם התביר שתחת מצרים המפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לפרעה, מסייע ליב"ע, כי לפי' האונקלוס ראוי להיות מצרים במפסיק יותר ממלת לפרעה, ובטעמים אלו, וישם אתה | יוסף | לחק | עד־היום הזה | | על־אדמת מצרים | | | לפרעה | לחמש: לבדם, שב על הכהנים ולא על אדמת, כי הי' ראוי לומר לבדה: (כז) וישב ישראל, הוא כלל שאחר הפרט, וישראל ר"ל בני ישראל, וקראם כן דרך כלל, ואמר וישב לשון יחיד כדרך הכתוב בבוא הפעל תחלה, ולכן בפעלים הבאים אחר מלת ישראל אמר בלשון רבים, ויאחזו, ויפרו, וירבו, וכבר כתבתי זאת פעמים רבות: בארץ מצרים, הכוללת ארצות מחולקות, ומפרש אח"ז ואמר ובאיזה ארץ מארצותיה: בארץ גשן, וגם היא נחלקת למחוזות שהן ארצות קטנות, ואחת מהן נקראת ארץ רעמסס, ושם ישבו בני ישראל, כמו שמפורש למעלה: ויאחזו בה, שקנו שם אחזה, נחלת שדה וכרם, כמו שתרגם יב"ע ואחסינו בה אחסנ' חקלין וכרמין, וכן מתורגם בל"א: (כח) ויחי יעקב, עיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו', כי עליו מחובר ויחי יעקב, אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בנותהי הארץ לפרעה וקיימוה בוישב ישרא'. (הרמב"ם): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות, פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות

רש"י

ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גושן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. ל' אחוזה: (כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. ד"א שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו. ב"ר: (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמר

ימי־ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ל ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: לא ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה: פ

מח א ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף

אונקלוס

יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: ל ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: לא ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא:

מח א והוה בתר פתגמיא האלין ואמר ליוסף

תרגום אשכנזי

ישראל'ס הערנן נאהטע, ריף ער זיינעם זאהנע יוסף' שפראך צו איהם: „ווען איך אירגענד גונסט אין דיינען אויגען געפונדען, לעגע דאך דיינע האנד אונטער מיינע היפטע, אונד ערציגע מיר דיא גיטיגקייט אונד טרייע, בעגראבע מיך דאך ניכט אין מצרים! (ל) ווען איך צו מיינען פעטערן מיך לעגען ווערדע, טראגע מיך אויז מצרים וועג, אונד לעגע מיך אין איהר בעגרעבניס!" יוסף שפראך: „איך וויל נאך דיינען ווארטען האנדעלן." (לא) יענער שפראך: „שווערע מיר!" דיזער שוואור איהם; דא ביקטע זיך ישראל געגען דיא קאפפזייטע דעם בעטטעם.

מח (א) נאך דיזען בעגעבענהייטען ווארדע דעם יוסף

רש"י

שנאמר בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו: ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי ח"ל חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ע"ז: ל ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבתי ואתה תשאני ממצרים. ואין לומ' ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורת' ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו (מלכים א' ב') ואחר כך ויקבר בעיר דוד: לא וישתחו ישראל. תעלא בעידני' סגיד ליה. על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינ' למעל' מראשותיו של חולה. ד"א על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא הי' בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו:

מח א ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא

באור

למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה ואינו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים הי' חולה והוגד ליוס' ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן ויקרבו ימי דוד למות וגם נאמר אנכי הלך בדרך כל הארץ (מלכים א' ב' ב'), כי ידע בנפשו כן. (הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א: חסד ואמת, רש"י כתב חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול עכ"ל, אך לא ידעתי איך יפרש אם ישכם עושים חסד ואמת (לעיל כ"ד מ"ט), האמור אצל אליעזר עבד אברהם, והנכון כמו שפי' שם הראב"ע שחסד הוא דבר שאינו חיוב, ואמת הוא לקיים דבר החסד ההוא, ועיין מ"ש שם בשם המתרגם האשכנזי: אל נא, אונקלוס תרגם כען, ויש לפרשו לשון בקשה, וכן מתורגם בל"א: אל נא תקברני במצרים, כתחל' כלל עיקר תכלי' הבקש': (ל) ושכבתי עם אבותי וגו', ופרט ואמר והאיך יהי' זה, כשאשכב עם אבתי [שהיא הגויעה בכל מקום ולא שכיבה ממש שהיא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבתיו (ואחר כך) ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב' י')], אז תשאני ממצרים ותקברני בקבורתם, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא, וכן מתורגם בל"א: (לא) השבעה לי וישבע לו, לא היה יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלו שם או שיאמץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבר את אביך כאשר השביעך (לקמן נ' ו'). (הרמב"ן), וכן פי' ר"ע ספורנו: וישתחו ישראל על ראש המטה, וישתחו ישראל ליוסף ממקום שהיה על המטה. (הרשב"ם), וכן פי' רש"י והראב"ע שחלק כבוד למלכות, והרד"ק פי' השתחוה לאל על ראש המטה שהי' שוכב עליה, וגם רש"י חזר ופי' כן, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב וז"ל וישתחו ישראל, להודות לקונו על שהכנו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (לעיל כ"ד נ"ב), עכ"ל, וכן פי' הרמב"ע בסוף דבריו, אמנם מה שכתב לחזק הפי' הזה בעבור שאיננו מפורש למי השתחוה ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת, אין דבריו נראין בעיני, כי מצאנו פעמים רבים שאיננו מפורש ואיננו לשם, כמו יסגדו אף ישתחוו (ישעי' מ"ו ו'), והוא לא אחר מעשה ידיו, ואם יאמר שנכון הוא לפי מחשבותיהם, מה יענה על ההשתחויות של לאה והשפחות ויוסף ורחל (בפ' וישלח), שלא פורש שם למי, ואולי יאמר שאין צורך, כי ממילא נשמע שחב על עשו הנזכר לפני זה, גם פה כן שב על יוסף הנזכר, לכן לא יגהה ממנו מזור לפי' הב', אבל נכון הוא בעצמו מבלי ראי' אחר': המטה, הרד"ק בשרשים מסתפק אם שרשו מטט, והמ"ם שרשית ודגש הטי"ת לחסרון הכפל, ומשקלו פלה ובתשלומי ממטה כמשקל שמחה שמלה, או שרשו נטה, והמ"ם נוסף ודגש הטי"ת לחסרון נו"ן פ"פ, ומשקלו מטה ובתשלומו מנטה על משקל מגוה מרמה, ולכן הביאו בשרש מטט ובשרש נטה, ואמנם דעתו נוטה בשרשו נטה, ונגזר השם מן הפעל הזה, לפי שהאדם שוכב עליה ופושט עצמו ונשען עליה מענין כנחלים נטיו (במדבר כ"ד ו'), שהוא ענין פשיטה ומתיחה, וראש המטה הוא המקום אשר ראש האדם שוכב עליו והוא אל ממנו אל המטה:

לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם׃ ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ

אונקלוס

לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ ב וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל עַרְסָא׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּבָרֵיךְ יָתִי׃ ד וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא מַפֵּישִׁנָךְ וְאַסְגִּינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם׃ ה וּכְעַן תְּרֵין בְּנָךְ דִּי אִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי לְוָתָךְ

תרגום אשכנזי

יוסף בעריכטעט: „זיהע, דיין פֿאַטער איזט קראַנק!" ער נאַהם זיינע צווייא זעהנע מיט זיך, נעמליך מנשה אונד אפרים. (ב) מאַן בעריכטעטע עז דעם יעקב, אונד שפּראַך: „זיהע, דיין זאָהן יוסף קעממט צו דיר!" דאַ מאַכטע זיך ישראל שטאַרק, זעצטע זיך אויף אים בעטטע, (ג) אונד שפּראַך צו יוסף: „גאָטט, דער אַללמעכטיגע, ערשין מיר צו לוז אים לאַנדע כנען, אונד זעגנעטע מיך. (ד) שפּראַך צו מיר: „איך וויל, דיך פֿרוכטבאַר מאַכען, פֿערמעהרען אונד צו איינער מענגע פֿעלקער מאַכען; זאָדען וויל איך דיינעם זאַאמען נאַך דיר דיזעס לאַנד איינגעבען, אלז איין אייגענטהום אויף עוויג." (ה) נון זאָללען דיינע ביידע זעהנע, וועלכע דיר געבאָרען וואָרדען אים לאַנדע מצרים בעפֿאָר איך צו

רש"י

מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו. עמו כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ב ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': ד ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל. גוים הרי שני' לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדנו שעתיד א' משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: ה עד באי אליך. לפני באי אליך. כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: ו ומולדתך

באור

מח (א) ויאמר ליוסף, האומר, ורבים כמוהו, והנה יב"ע תרגם ואיתאמר ולא תרגמו כהוראת בנין הקל, רק כהוראת בנין נפעל (כי בנין נפעל מתורגם בארמי בבנין התפעל), וכוונתו בזה למלאות החסרון, ולכוונה זאת מתורגם בל"א (וואורדע דעם יוסף בעריכטעט): ויקח את שני בניו עמו את מנשה וגו', שהם מנשה ואפרי', וכן מתורגם בל"א, ולקחם עמו כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד ליעקב, המגיד, ויב"ע תרגם ותניאו, בלשון רבים, והוא מלשון סיפור (ערצעהלען), ולא מלשון אמירה, (זאגען), ובל"א מתורגם (מאן בעריכטעטע), ויתיש' על פיהם קצור לשון הכתוב, וגם כפל הלשון ויגד ויאמר, כי כבר כתבנו בהקדמה כי ענין ההגדה הוא רק הודעת הדבר ולא יורה על לשונו ממש שהודיע בה, רק על כלל ההודע', אבל ענין האמירה הוא ספור הדברים של המודיע בלשונו ממש, ולכן לא ישובח האומר ויגד ליעקב הנה בנך יוסף בא אליך, כי ויגד הוא רק הודעת הענין ולא יוכלל בו הודעת הלשון ממש, אמנם המליצה הנכונה היא ויגד ליעקב כי בנו יוסף בא אליו, אולם בתוספת מלת ויאמר באה המליצה נכונה בדרך כלל ופרט, בתחלה יכלול הודעת הדבר, ואח"ז יפרש הלשון ממש שהודיע, וכתוב כלל זה על לוח לבך, כי במחשבי' הספקו' יאיר לך: ויתחזק ישראל לחלוק כבוד למלכות, כפי האפשר לו אז (כי לא יכול לעמוד) והתפך ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה' ט'). (ר"ע ספורנו): וישב על המטה, היו רגליו למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוגא יוסף אתם מעם ברכיו וגם להגיד חזקו של יעקב שכל דברי צואתו עשה בישיבה ורגליו על הארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסף רגליו אל המטה (לקמן מ"ט ל"ג), הכניסם אל המטה, כמו ואספתו אל תוך ביתך, (דברים כ"ב ב'), ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים י"ט ו"ח). (הרשב"ם): (ג) אל שדי נראה אלי בלוז, בשובי מפדן ארם, שנאמר שם אני אל שדי (לעיל ל"ה י"א): ויברך אתי, כמ"ש שם ויברך אתו (שם ט'): (ד) הנני מפרך והרביתך, כמ"ש שם פרה ורבה (שם י"א): ונתתיך לקהל עמים, כמ"ש שם גוי וקהל גוים יהי' ממך (שם): ונתתי את הארץ הזאת לזרעך וגו', כמ"ש שם ולזרעך אחריך אתן את הארץ (שם י"ב), ושם נכפל הל' לך אתננה ולזרעך אחריך אתן וגו', ומתורגם שם בל"א אתננה (געבען), לשון מתנה שנתנה לו להיות שלו, אבל יכול להיות עדיין מחוסר גוביינא ואתן מתורגם (איינגעבען), שהוא לשון כיבוש ונתינה ממש לרשותו, וזאת לא תהיה רק לזרעו באי הארץ, אמנם פה קיצר הכתוב ולא כתב נתינה ראשונה רק האחרונה שהיא הכיבוש אשר לזרעו שהיא העיקרית, והיא לא תהיה עד אשר תפרה או ונחלת את הארץ, ולכן מתורגם פה (זאַ־דען) היינו אחר שיהיו לקהל עמים, אז ונתתי את הארץ וגו', ומתורגם (איינגעבען) שהוא הכיבוש: (ה) ועתה שני בניך וגו', כלומר אחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון, [ועיין מ"ש בפ' ל"ה (שם ל"ה ה')]: עד באי, לבני בואי, כדכתיב וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב (שם מ"א נ'), כלומר קודם שבאתי מצרימה. (הרשב"ם): לי

אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃ ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם׃ ז וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם

לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִינוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי׃ ו וּבְנִין דִּי תוֹלִיד בַּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן׃ ז וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאוֹרְחָא בְּעוֹד כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן

צו דיר נאך מצרים געקאממען בין, מיין זיין; אפרים אונד מנשה זאללען מיר געהערען, וויא ראובן אונד שמעון. (ו) דיא קינדער אבער, דיא דוא נאך איהנען ערצייגט האבען ווירסט, זאללען דיין זיין; זיא זאללען נאך דעם נאמען איהרער ברידער בענעננט ווערדען אין איהרעם ערבטהיילע. (ז) אלז איך פאן פדן צוריק קאם, שטארב מיר רחל אים לאנדע כנען אויף דער רייזע, דא נאך איינע שטרעקקע לאנדעס וואר, נאך אפרת הינצוקאממען, אונד איך בעגרוב זיא דאזעלבסט אויף דעם וועגע נאך אפרת,

רש"י

ו ומולדתך. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו: ז ואני בבאי מפדן וגו'. ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו' (ירמיה ל"א) והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור חרישת יום ואומר אני שהיה קבע שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קור"ויאדא בלעז (מפורש לעיל פ' ל"ה ט"ז). כדאמרינן

באור

לי הם, כראובן אשר בני הם: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם, רש"י והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ילד פי' אשר תוליד ונא עבר במקום עתיד בדרך זרות ולא נמצא רק מעט במליצו' שאינן כנואין רק סיפורים, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע דתוליד, ומ"ש הראב"ע ואם יטען טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו אינה' טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה עכ"ל, אין תשובתו מספק', כי מדוע לא נזכרו בדברי הימים שהזכיר שם עוד כמה דורו' שאין הכוונה שם בעבור הירוש' והנחלה, כ"א להתיחס, וכן הזכי' שם בריעה אשר נולד לאפרים בזקנותו ולא הוזכר בתורה ורבים כמוהו, אבל באמת אין צורך להשיב על הטענה הזא', כי באור אשר הולד', אם תוליד, ולא בעבור שאומר לו כן הוא חיוב שיוליד, ומצאנו רבים שבא אשר במקום אם, וגם הרמב"ן פי' לשון עתיד בשם אונקלוס וחזק דבריו באמרו כי דברי הנבי' לא יהי' לריק, אבל לא ידעתי איך יהיו לריק אם לא התנבא בלשון ברור שיוליד, אבל אמר אם יוליד, יקראו על שם אחיהם, ואין בלשון זה חיוב או הבטחה או נבואה, ואחר זה פי' מדעתו שהוא עבר ממש כפי' הרשב"ם שאעתיק עוד, אמנם הרשב"ם מפרש הולד' עבר ממש, וז"ל ומולדתך, בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באלו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבטים נפש שהיו בשעת ביא' יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבו' ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא, וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ לחצרון משפח' החצרני לחמול משפח' החמולי (במדב' כ"ו כ"א), וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' (שם מ'), וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחל' וגו' (שם כ"ג), לשמו' מטות אבתם ינחלו (שם כ"ה), וכן בני בניו של יוסף שנולדו אחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פינחס עכ"ל. וגם לפירושו יקשה מדוע לא נזכרו שמותם בכל המקרא, ואף לא בד"ה, אמנם המתרגם האשכנזי עשהו זמן מורכב מעבר ועתיד, וז"ל המעיין יראה שכפי הכוונה הזמן מורכב מעתיד ועבר (ערציגט האבען ווירסט), שבעת שירדו בניו לנחלה אז תהיה ההולדה עברה, לא עתידה, לפיכך אמר בלשון עבר הולדת אחריהם, כיוצא בזה איש וגו' ולפתח אהל מועד לא הביאו וגו' (ויקרא י"ז ד'), הזמן הזה מורכב מעבר ועתיד (ווירד ניכט געבראכט האבען), ר"ל שבעת הזביחה תהיה מניעת ההבאה עברה, לפיכך אמר בלשון עבר הביאו, ואלו אמר יביאו היה משמע לאחר הזביחה, ואינו כן שבעת הזביחה צריך שתהיה ההבאה אל פתח אהל מועד בענין כבר עכ"ל המתרגם האשכנזי: לך יהיו, לא יהיו במנין בני אלא כחשבון בניך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם, בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטי' לענין הנחלה ואעפ"י שנחלקה הארץ למנין גלגלת' כדכתי' לרב תרב' נחלתו (במדב' כ"ו נ"ד), וכל איש ואיש נטל בשו' חוץ מן הבכורו' מ"מ לא נקראו שבטי' אלא אלו. (רש"י), וראיתי בתנ"ך כת"י על קלף ישן נושן נכתב בשב' רמ"ט עם פי' רש"י והוספת דברים אלו (לענין פרים שהקריבו הנשיאים והן על שם אחיהם), ועיין בהרמב"ן והרא"ם שמגמגמין זה לזה בהלכה בדברי רש"י אלו, ואין רצוני להאריך בזה כפי כוונת החיבור: (ז) ואני בבאי מפדן, באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה: מתה עלי רחל, הנכון כמאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה, ועלי כמו לי, וכן מתורגם בל"א: בדרך, בפתח לידיעה באותו הדרך עצמו שנראה אלי השם: בעוד כברת ארץ לבא אפרתה, מקרא קצר, והראוי בהיות עוד כברת הארץ וגו' כמ"ש למעלה ויהי עוד כברת הארץ וגו' (ל"ה ט"ז), וכבר כתבתי שם גדר כברת ארץ ע"פ דעת המפרשים ואת היותר נראה אלי שהוא שיעור קטן ממדת ארץ קרוב למיל ע"ש, וכוונת המאמר הזה כפי' המפרשים בהוא התנצלות מיעקב לפני יוסף על שקברה שם, ורש"י כתב וז"ל ואקברה שם, ולא הולכתי' אפי' לבית לחם להכניסה לארץ עכ"ל והתעורר עליו הרמב"ן להקשות עליו, כי הלוז מפורש פה מתה עלי רחל בארץ כנען, ושם נקברה: וכבר יישב הרא"ם את דבריו שר"ל לעיר ולארץ נושבת, ולא

שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם: * י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם: יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לְחֶם: ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין: ט וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִנּוּן דִּיהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר קָרֵיבִנּוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרְכִנּוּן: י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקָרָן מִסֵּיבוּ לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּף לְהוֹן: יא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

אפרת, דיא שטאדט הייסט נון בית לחם.׳ (ח) אלז ישראל יוסף׳ס קינדער געוואהר וואַרד שפראך ער: ׳ווער זינד דיזע?׳ (ט) יוסף אנטוואָרטעטע זיינעם פאַ־טער: ׳מיינע זעהנע זינד עז, וועלכע מיר גאָטט אַלל־היר געשענקט האַט;׳ יענער שפראך: ׳פיהרע זיא דאָך צו מיר הער, דאס איך זיא זעגנע.׳ (י) ישראל׳ס אויגען ווארען דונקעל פאָר אַלטער, זאָ דאס ער ניכט גוט זעהען קאָננטע; יוסף בראַכטע זיא צו איהם הין, ישראל קיסטע זיא אונד אומאַרמטע זיא, (יא) אונד שפראך צו

ר ש " י

כדאמרינן ברוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקדש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. וזהו שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (הושע י"א) תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי. לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה (ישעיה ט"ז)

ב א ו ר

שדחוק הוא, מ"מ בלי ספק כוונתו כן, אולם מה שהוקשה לי הוא זה, מה צורך להתנצלות על שלא הוליכה לעיר ממש לקבר' שם, הלא דרכ' היה לקבור מתיהם במקום המיוחד לבית הקברות חוץ לעיר או במער' חוץ לעיר כאשר הוא המנהג עוד היום, וגם אברהם אשר קנה את מערת שדה המכפלה, לא היתה בעיר ממש רק בקצה שדהו כמפורש בכתוב וכן כתוב ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמער' אשר בו וכל העץ אשר בשדה וגו' (שם כ"ג י"ז), וגם המקום שנקברה בו רחל היה סמוך לעיבורה של עיר בתוך התחום במקום שדרכם לקבור מתים, ואפילו אם היתה מתה בתוך העיר לא היתה נקברת שם רק חוץ לעיר, ולכן נראה לי שעיקר ההתנצלות הי' על שלא הוליכה לחברון אל מערת שדה המכפלה, וכן פי' הרמב"ן וז"ל על דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם וכאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהי' קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים לחנט אותה וזה טעם עלי ואע"פ שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו עכ"ל, ונראה לי כי הקפידו להקבר דוקא במערת שדה המכפלה כדי להקבר בקרקע שלהם, כי אעפ"י שנתן ה' להם את הארץ, מ"מ היתה עדיין מחוסרת גוביינא להם, ולא היו רשאים לקחת בחזקה עד בוא הזמן המוגבל, והסבה ביאר השם בעצמו במראה בין הבתרים באמרו ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה (שם ט"ו ט"ז), ולכן לקח אברהם את מערת המכפלה לקבורת אשתו בכסף מלא, והיה זה אחר מראה בין הבתרים, ושמה קובר אברהם וגם יצחק, ולא הוצרך ליצחק לצוות לבניו על זה כי מת שם בחברון כמפורש בפרש' וישלח, וגם יעקב הוצרך לקנות חלקת השדה אשר עם שכם במאה קשיטה, ולכן יעקב שמת במצרים הוצרך לצוות לשאת אותו לשם תיכף אחר עבור ימי בכיתו ולקברו דוקא במערה ההיא, ולא צוה לקברו בחלקת השדה אשר עם שכם שהיתה שלו, אולי היה מתירא פן יתגרו בם מלחמה אנשי העיר על אודות שמעון ולוי שהרגו כל אנשיה לפנים, גם לפי שהיה רוצה להקבר דוקא עם אבותיו כאמרו קברו אותי אל אבתי (לקמן מ"ט כ"ט), ולפי שידע יעקב שיש ביכולת ביד יוסף להוליכו שם מיד כי הוא מושל במצרים לכן השביעו להוליכו מיד אחרי מותו, אבל יוסף שידע שאין לאל יד אחיו להוליכו אחר מותו מיד לא"י ואולי יעכבו המצרים על ידם, לכן לא צוה להם להוליכו מיד אחר מותו רק אמר להם, פקד יפקוד אלהים אתכם (כשיכלו ימי השעבוד אשר נגזר עליכם והעלה אתכם מן הארץ, אז) והעליתם את עצמותי מזה (שם נ' כ"ה), ולפי שאז יכבשו את כל ארץ כנען לכן לא הקפיד לומר להם לקברו דוקא במערת שדה המכפלה, כי כל הארץ שלהם היא, גם לא צוה להם לקברו שם למען יקבר עם אבותיו, לפי שחשב אולי תפול חברון והמערה בחלק אחד השבטים ולא יניחוהו לקברו שם, או הוא עצמו לא היה רוצה להקבר בחלק שאיננו לבניו, כאשר היה באמת שחברון נפלה בחלק יהודה, ועצמותיו קברו בשכם כמ"ש, ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה (יהושע כ"ד ל"ב), הכוונה בסוף המאמר ויהיו לבני יוסף לנחלה לבאר מדוע קברוהו שם, כ"ז כ"ל: (ח) וירא ישראל את בני יוסף, ולהלן אומר לא יוכל לראות, רק באורו שלא יוכל לראות היטב שיכירם, אבל ראה דמות אנשים, כי יש רואה דמות אדם ואיננו מכיר דמות פניו: (ט) בזה, במקום הזה, וכן לא היתה בזה קדשה (לעיל ל"ח כ"ב), שבו נא בזה (במדבר כ"ב י"ט), כן פי' הרשב"ם והרד"ק וכן תרגם אונקלוס, הכא, וכן מתורגם בל"א, אבל הרמב"ן כתב וז"ל לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שאחרי כשפירש ממנו לא הי' לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך וכן ובזה הנערה באה אל המלך (אסתר ב' י"ג), ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבני' האלה ממנה עכ"ל וכן פי' ר"ע ספורנו מלת בזה: קחם נא אלי, הקריבם לפני, אז הוליכם אלי, וכן תרגם אונקלוס, וכן מתורגם בל"א: (י) לא יוכל לראות, היטב, כן פי' הרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן מתורגם בל"א: (יא) ראה, מקיר, כמו ראות, ובא שלא כמנהג כמו למ"ד ה"א שבא המקור ממנו בהשתנות הה"א לתי"ו, ולפי דעת קצת הוי"ו הנחה היא במקום הה"א והתי"ו

יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ לָא סְבָרִית וְהָא אַחֲזִי יָתִי יְיָ אַף יָת בְּנָךְ׃ יב וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ יג וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִסְּמָאלָא דְּיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה בִּסְמָאלֵיהּ מִימִינָא דְּיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ יד וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיָת סְמָאלֵיהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה אַחְכְּמִינוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא׃ טו וּבָרֵיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר

יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר

האלהים

צו יוסף: איך האבע ניכט געדאכט, דיין אנגעזיכט ווידער צו זעהען, נון אבער לעסט מיך גאטט אויך נאך דיינען זאאמען זעהען.

(יב) יוסף פיהרטע זיא פאן זיינען קניען הערפאר, אונד ביקטע זיך פאר איהם צור ערדע. (יג) זאדען נאהם זיא יוסףביידע, אפרים אין זיינער רעכטען, אלזא צור לינקען ישראל'ס, מנשה אבער אין זיינער לינקען, אלזא צור רעכטען ישראל'ס, אונד פיהרטע זיא צו איהם הין.

(יד) ישראל שטרעקטע זיינע רעכטע, אונד לעגטע זיא אויף אפרים'ס הויפט, דער דאך דער יינגסטע וואר, זיינע לינקע אבער לעגטע ער אויף מנשה'ס הויפט; (ער לעגטע זיינע העדנע מיט בעדאכט, דען איי־גענטליך וואר מנשה דער ערסטגעבארנע). (טו) זעג־נעטע יוסף אונד שפראך:

דער

רש"י

ט"ז): יב ויוצא יוסף אותם. לאחר שנשקן הוציאן יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליה' ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: יג את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חבירו וכוון שיהא הבכור מיומן לברכה: יד שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:

טו האלהים

באור

והתי"ו נוספת, ובא כאנגלי' השתנות כמו למען עשה כיום הזה (לקמן נ' כ'): לא פללתי, מהר"י אברבנאל פי' מלשון תפלה, ור"ל לראות פניך לא הייתי מתפלל עליו להיותו בעיני תפלת שוא, והנה עם שפירושו נכון בעניינו, אמנם איננו כהוראת המלה, כי לא מצאנו הפעל משרש הזה על ענין תפלה, כ"א בבנין התפעל, אבל רשב"ם ורא"בע ורד"ק (בשרשים שרש פלל), פי' מלשון דין ומשפט, מן ונתן בפללי' (שמו' כ"א כ"ב), וכן פי' שם הרד"ק פסו' הביאי עצה עשי פלילה (ישעי' ט"ז ג'), מלשון מחשבה, שהוא כפל לשון עצה, כדרך הנבואות, וכן פירש"י שם, ופה העתיקו רש"י כפי' לענין המחשבה שהו' משפט הנפש בין דבר והפכו (אורטהייל בל"א), והכונ' לא שפטתי בעצמי שאוכל עוד ראה פניך, וכן ת"א לא סברית, וכן תרגם יב"ע לא חשיבית, וכן מתורגם בל"א: (יב) ויוצא יוסף אתם, לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם. (רש"י), והרא"בע כתב שצריך להיות מאוחר ור"ל אחר וישם את אפרים לפני מנשה (פסוק כ'), שאז הוציאם ויצאם לביתם אחר שברכם, ולא העמידם עתה לימין ולשמאל ישראל, רק מתחלה כשהגישם אליו לחבקם ולנשקם העמידם בין ברכיו זה לימין וזה לשמאל, ואז יעקב שכל את ידיו וברכם, ואח"ז הוציאם יוסף מעם ברכיו וילכו להם, ועפ"ז הוצרך ג"כ לדחוק ולפרש, ויקח יוסף את שניהם, וכבר לקח כשהגישם אליו, ולא ידעתי מי הכריחו לכל אלה הדוחקים, אבל הנכון כפשוטו כי כשהגישם אין לקחם יעקב בין ברכיו ממש כדרך המחבקים, ולא הקפיד אז על סדר עמידתם כי לא ברכם עדיין, ואח"ז כשראה יוסף שרוצה לברכם לקחם מעם ברכיו והעמידם לצדדיו על הסדר הבכור לימין והצעיר לשמאל, וכדעת רש"י ז"ל: מעם ברכיו, מלת עם פירושה לפעמים סמוך, כמו מעם השלחן (שמואל א' כ' ל"ד), הס עם ינוס (שופטים י"ט י"א): פי' סמוך ליבוס, והכוונה פה מבין ברכיו: (יג) את אפרים בימינו, (שהוא) משמאל ישראל, כן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, כי הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חברו וכוון שיהא הבכור מיומן לברכה: ויגש אליו, שעורו ויגישם אליו, וכן מתורגם בל"א: (יד) שכל את ידיו כי מנשה הבכור, הרשב"ם פי' מלשון סכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל, כמו סכל נא את עצת אחיתפל (שמואל ב' ט"ו ל"א), כי הסמ"ך והשי"ן השמאלית יבואו זה תחת זה, וכן פי' הרלב"ג והכוונה שעוות את ידיו ושם ימינו לפאת שמאלו ושמאלו לפאת ימינו, אמנם רש"י והרא"בע והרד"ק בשרשים שרש שכל פירשו מלשון חכמה ועל דרך המליצה אמר כן כאילו שם חכמה בידיו לעשות כן בהשכל ודעת מה שעשו, וכן ת"א אחכמינון לידוהי אבל שעורו נתן ידיו בהשכל, וכן מתורגם בל"א: כי מנשה הבכור, הרא"בע פי' אעפ"י שמנשה הוא הבכור כמו כי עם קשה ערף הוא (שמות ל"ד ט'), אבל הרד"ק פי' כפשוטו נתן ידיו בשכל כי מנשה הבכור והיה לו לתת ימינו על ראשו אם לא שהשכל והבין ברוח נבואה כי הק' קטן בברכה וזהו טעם שכל כי אם הי' נותן ימינו על ראש מנשה מה שכל הי' בזה כי כן הוא דרך העולם, וכן פי' רש"י כפשוטו השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע הי' כי מנשה הבכור ואעפ"כ לא שת ימינו עליו, וכן ת"א, ארי, וכן מתורגם בל"א: (טו) ויברך את יוסף ויאמר, ר"ע ספורנו פי' שהם שני דברים שבתחלה ברך את יוסף עצמו, ולא פירש בפסוק הברכה, ואח"ז אמר האלהים אשר התהלכו וגו': וברך את בניו, והוא דחוק כי מדוע יברכו עצמו, הלא ברכו אח"ז בין יתר בניו, והנכון כי כוונת ויברך את יוסף על בניו כמ"ש הרשב"ם כי ברכת הבנים היא ברכת האב, וכן פי' הרמב"ן. האלהים אשר התהלכו וגו', עד סוף הפסוק, כל המאמר הזה הוא נושא בלתי נשוא כי לא נאמר כאן לא מעשה ולא תפלה, ואם הוא שב על

פסוק

הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: * יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו

ויתמך

אונקלוס

יְיָ דִּי פְלָחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתַנִי עַד יוֹמָא הָדֵין: טז מַלְאֲכָא דִּי פְרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא יְבָרֵיךְ יַת עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגּוּן בְּגוֹ בְּנֵי אֲנָשָׁא עַל אַרְעָא: יז וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי אֲבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי וְסַעַד יְדָא דַאֲבוּהִי לְאַעְדָּאָה יָתַהּ מֵעַל

רישא

תרגום אשכנזי

דער גאָטט, פֿאָר וועלכעם מיינע פֿעטער, אברהם אונד יצחק, געוואַנדעלט האַבען, דער מיך געווײדעט האַט זייטדעם איך בין, ביז אויף דיזען טאַג, (טז) דער ענגעל, דער מיך פֿאָן אַללעם איבעל ערלעזט האַט, זעגנע דיזע קנאַבען; דורך זיא ווערדע מיין נאַמען אונד דער נאַמען מיינער פֿעטער, אברהם אונד יצחק, גענעננט, אונד זיא זאָללען זיך שטאַרק פֿערמעהרען אים לאַנדע.

(יז) אַלז יוסף מערקטע, דאַס דער פֿאַטער זיינע רעכטע האַנד אויף אפֿרים'ס הויפּט לעגען וואָללטע, מיספֿיל עז איהם; ער

רש"י

טז המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים. וידגו: כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: יז ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו:

יט ידעתי

באור

פסוק שלאחריו, הנה בפסוק שלאחריו נזכר כואלו בפני עצמו, המלאך הגואל וגו', שאיננו רק שליח השם, והמפרשי' לא פירשו דבר זה, לכן נראה לי שהוא מקרא קצר, ושעורו בתשלומו כן הוא, האלהים אשר התהלכו וגו' עד היום הזה, ישלח את המלאך הגואל אתי מכל רע שיברך את הנערים, והוא כענין שאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו, ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, הוא ישלח מלאכו לפניך וגו': ואח"ז מצאתי שגם ר"ע ספורנו פי' כן: הרעה אתי, לשון מרעה, ולא נמצא בכל המקרא רק בבנין הקל חוץ פעם א' בהפעיל, וירעם כתם לבבו (תהלים ע"ח ע"ב) (וגם שם חילוק נוסחאות יש. כי בקצתם נקוד וירעם, וכן הסכים בעל מנחת ש', ודבריו נאמנו אחר ע"פ ... ספרים כ"י מדוייקים, וכן מצאתי בתנ"ך ישן נושן כ"י על קלף, ובתנ"ך ד' ... אמשטרדם של יוסף עטיאש, ובתנ"ך ד' ברלין שנת תכ"ט), וגם אם יהי' שם נקוד פתח, אפשר שהוא מבנין הקל כחבריו, ולא יהי' בודד, והפתח להרחבת הרי"ש, כי יש לה ג"כ לפעמי' דין הרחבה, וכן משמע מרד"ק בשרשי' שרש רעה, ועל כל פנים גם הקל ממנו פעמי' פעל עומד כמו יהיו רעים במדבר (במדבר י"ד ל"ג), לרעות בגנים (ש"ה ו' ג'), ופעמים יוצא כמו לרעות את צאן (לעיל ל"ז י"ב), וכן כאן הוא יוצא: מעודי, מורה על הזמן שבתחלת ההוי', א: אם הוא על עשיית איזה דבר מורה על זמן התחלת העשי', וכאורו פה מזמן היותי: (טז) ויקרא בהם שמי, לשון הרמב"ן אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף (ולפי דעתי ג"ז איננו נכון כי לא נקראו בית יוסף רק י' השבטים, ושנים האחרים נקראו יהודה, גם לא הותחל להם השם בית יוסף רק אחר שילך ירבעם הרשע ע"ש שהיה משבט אפרים והי' המלך הראשון להם, ובלי ספק לא כוון יעקב בברכתו ע"ז, כי לא לברכה יחשב להם חלוקת המלכות, אך בעבור עונם הי' להם זאת, ונשפך עי"ז דם אלפים ורבבות מישראל), והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהי' שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם עכ"ל, וכ"פ הרשב"ם שיקוי' זרעם וזרע זרעם, והוא ג"כ כוונת המתרגם לל"א, ור"ע ספורנו כתב וז"ל ויקרא בהם וגו' ויצחק, לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהפך כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפילו בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעורים לעבודת האל ית' באופן שיהיו ראוים להתיחס לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פ"ו י"א) עכ"ל: וידגו, הענין המורה על דגי הים יש לו שני שרשים בלשה"ק, א' שרש דגה, וממנו כל שם דגה [שהוא שם הכולל כל המין, ונמצא פ"א לשם פרטי, ממעי הדגה (יונה ב' ב')], הנמצא במקרא וכל שם דג (שהוא שם פרטי לאחד) ודגים (שהוא הקבוץ מן השם הפרטי), והראי' ששרשם מנחי ל"ה, מן הסמיכות של דגה ודגים ומן הכנויים של דגה שנשתנה קמץ הפ"א לשו"א, (שלא כמשפט נחי העי"ן בעבור הנח שאחריו שהוא במקום עי"ן הפעל) כמו מן דגה בדגת הים (לעיל א' כ"ו וכ"ח), וימת את דגתם (תלים ק"ה כ"ט), ומן דגים כאשר בקבוץ דגיהים (לעיל ט' ב'), ומלת וידגו פה הוא פעל נגזר ממנו, ולא נמצא עוד פעל משרש זה, ושרש ב', דוג, וממנו נמצא שם המין, מביאים דאג וכל מכר (נחמי' י"ג י"ו), בהתחלפות האל"ף תחת וא"ו ע"פ, ומן השרש הזה נמצא לדוגים רבים (ירמי' ט"ז ט"ז), כן כתיב, והקרי לדיגים, ועמדו עליו דוגים (יחזקאל מ"ז י', קרי וכתיב בוי"ו), ואנו הדיגים (ישעי' י"ט ח'), קרי וכתיב ביו"ד, והם שמות התאר לתופשי ובניידי הדגים, ונמצא גם משרש זה פעל אחד, לדוגים רבים נאם ה' ודיגום (ירמי' ט"ז ט"ז), והונא על מלאכת צידת הדגים, והנה מלת וידגו פה הוא פעל הנגזר מן שם דג על כוונת הרבוי, כמו דגים כי המין הזה יתרבה בטבע יותר מכל מיני בעלי חיים, ולמ"ד לרוב כמו שכתבנו בהקדמת הקבור היא להורות על הפרט שאחרי הכלל, והשעור יהיו כמו דגים בענין הרבוי לבד. אמנם בלשון ארמי לא נגזר פעל משם זה, לכן אונקלוס תרגם וכנוני ימא יסגון, עשה ממנו שם), והוסיף כ"ף הדמיון, ובמלת יסגון כלל גם תרגום מלת לרב, וגם בל"א לא נמצא פעל מן השרש הזה על כוונת הריבוי, כי מלת (פישען) הנמצא בל"א איננו מורה רק על צידת הדגים ולא על הריבוי, לכן איננו מתורגם בל"א רק לפי כוונת הריבוי הרב מאד: (יז) וירא יוסף כי ישית אביו וגו' א"ת שוי, בלשון עבר: ובתרגום יב"ע מכוון יותר לפי באור המלה שמתורגם בו, משוי, לשון בינוני, שדרכו לבוא הרבה פעמים בלשון עתיד, ויוא"כ עתיד במקום עבר הוא נמצא מעט במקרא, והוצרכו לדחוק ולפרש כן מכח ב' פנות, האחת, לפי שתרגמו, וירא, לשון ראי' ממש, כי א"ת וחזא, ויב"ע תרגם וחמא, והוא איננו נופל רק על מעשה שכבר עבר או לפחות שהותחל קצת ממנו, השנית, כי העשי' הזאת כבר היתה קודם

הברכה

אונקלוס

רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה: יח ואמר יוסף לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שו ימינך על רישיה: יט וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מניה ובנוהי יהון שליטין בעממיא:

כ וברכינון

ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה: יח ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו: יט וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים:

כ ויברכם

תרגום אשכנזי

ער פאסטע זיינעס פא=טערס האנד, אום זיא פאן אפרים'ס הויפט אויף מנשה'ס הויפט צו ברינ=גען, (יח) אונד שפראך צו זיינעם פאטער: =ניכט אל=זא, מיין פאטער! דיזעס איזט דער ערסטגעבארנע! לעגע דיינע רעכטע אויף זיין הויפט.= (יט) דער פאטער וויגערטע זיך, אונד שפראך: =איך וויס עז, מיין זאהן! איך וויס עז; אויך ער ווירד צו איינעם פאלקע ווערדען, אויך ער ווירד גראס זיין; אללײן זיין קליינער ברודער ווירד גרעסער זיין אלז ער, אונד זיין זאאמען ווירד זיין פאללער פעלקערשאפטען.= (כ) ער

רש"י

יט ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם: ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל. וזרעו יהי' מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק

באור

הברכה, וענין זה וירא יוסף וגו' היתה אחר הברכה, כפי ההבנה הפשוטה בפסוק, ולפי הסבה השנית הזאת יצדק יותר תרגומו של אונקלוס מש"ל יב"ע, כי אם הי' ענין וירא יוסף וגו' אחר הברכה, הנה כבר עברה שומת ידיו עליהם כולה, ולא הי' הענין הזה באמצע שומת ידיו, אולם מה נעים פה באור המתרגם האשכנזי, שתרגם וירא לשון הבנה ולא ראי' ממש, כמו שמלאכוהו הרבה על הכוונה הזאת, ומלת ישית עתיד כהוראתו הפשוטה, ויהי' על אופן זה, כי בתחלה בהרמת ידיו של יעקב ובהושטתו אותן טרם הניחן על ראשיהם, הכיר שרצונו להשית יד ימינו על ראש אפרים, ותמך את ידו להסיר אותה מעל ראש הצעיר ולשומה על ראש הבכור, ודבר דבריו אל יעקב, ויעקב השיב לו ידעתי בני ידעתי וגו', והיה כל זה לפני הברכה, אלא שלא להפסיק הענין גמר הכתוב את כל ענין הברכה, ואח"כ חזר לספר את המעשה מקודם, וכמוהו הוראות הזמנים על נכון, ואין זה בכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי הכלל הזה נאמר על שני מעשים מיוחדים שנכתב בראשונה את המעשה האחרונה, אבל בסיפור אחד אשר יש בו גם אותה ענינים פרטיים שאינם עקריים כ"כ, דרך המספר הנכון לספר תחלה הדבר העיקרי בדרך כלל, ולא יפסיק בדבריו להודיע בסיפורו הכללי גם את הפרטים ההם, כדי שלא לבלבל דעת השומע, כי אולי לא יבין כוונת המספר איזה הוא הדבר העיקרי אשר כוון עליו המספר, ואח"ז יספר הפרטים אשר נעשו טרם שנעשה הדבר העיקרי שכבר סיפר אותו, ולפי באור המתרגם לל"א יתיישב ג"כ ספק עצום כי לדברי המפרשים שהי' זה אחר הברכה, מה ראה יוסף להמתין עד אחר הברכה, ומה יתן ומה יוסיף בהסרתו את ימינו מעל ראש אפרים אחר הברכה בעת שיעקב מעצמו הי' דעתו להסיר ידיו מעליהם, אם כבר נעשה כן בשעת הברכה שהוא הזמן העיקרי אל הוראת ההגדלה לאחד על האחר, וכן פי' הרשב"ם וז"ל כי ישית, קודם שברכם וראה יוסף ששכל את ידיו (הוא סוף הדבור, ע"ש שכתבם בשבוש, ואח"ז מתחיל הדבור בפסוק י"ח), ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי, אין לפרש ולומ' לא יפה אתה עושה אלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי להביאם כסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי עכ"ל: ויתמך יד אביו, הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: להסיר אתה מעל ראש אפרים, (כדי לשומה) על ראש מנשה, וכן כל לשון הסרה כתוב בקוצר: סורה אלי אל תירא (שופטים ד' י"ח), סורה משם לפנות אלי, ויסרו אליו (לעיל י"ט ג'), סרו משם לבא אליו, (הרשב"ם), ולכן תרגם אונקלוס מעל רישא דאפרים (לאנחותה) על רישא דמנשה, הוסיף מלת לאנחותה לכוונה הנזכרת, ועל כוונה זו תרגם המתרגם לל"א מלת (ברינגען) ועי"ז לא הוצרך להוסיף תיבה אחרת: (יח) לא כן אבי, לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי אכם אתה והבאותם כסדר לפי ימיני ושמאלי ומפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך. (הרשב"ם): ימינך, תאר אל היד שבצדו הימני, וכנה היד בלשון זכר (עם שעל הרוב כנה אותה הכתוב בלשון נקבה), כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'): יכתב ידו לה' (ישעי' מ"ד ה'), וכן נצב ימינו כצר (איכה ב' ד'), או ירצה לומר יד ימינך כלומר יד בצד הימין כמו יד ימינו (הרד"ק בשרשים שרש ימן), ולי נראה כדבריו האחרונים, כי אם הוא תאר אל היד, ראוי לתאר בבנין המתואר ולא אל התאר ראוי להיות במקום ידו ימינו, ידו הימנית, ועוד שראוי להיות התאר בל"נ, ואעפ"י שהפעלים או המלות המתלווים אל היד יבואו לפעמים בלשון זכר, אין זה זרות גמור, כי בהקדים הפעל אל נושא המאמר לא ישמור לא את המין ולא את המספר כמו ויהי אנשים (במדבר ט' ו'), ולא אמ' ויהיו, ולא נמצ' נשים יפות (איוב מ"ב ט"ו), ולא אמר נמצאו, כי יהי' נערה (דברים כ"ב כ"ג), ולא אמר תהי', והוא הנקרא בל"א (ווערבום אימפערזאנאלע, עז ווערדען), וכן והנה בו בל"א (עז איזט דארין), עם שבא אח' הנוש', שהענין הזה נקרא בל"א (ביימרום), ולא נמצא בלה"ק, אבל ימצא בלה"ק פעם בל"ז ופעם בל"נ, ולא יקפיד הכתוב על זה, אבל התואר המתלוה אל העצם בשרש זה יבוא תמיד בלשון נקבה, ולכן לא מצאנו לעולם ידו הימני, או ידו הימני, רק ידו הימנית: (יט) ידעתי בני ידעתי, שהוא הבכור כפי' רש"י, או שכוונת להביאם כסדר כמו שפי' הרשב"ם: גם הוא יהי' לעם וגו', היא ידיעה אחרת, שגם זה ידעתי שיהי' לעם, וטעם יזקף שבמלת ידעתי השנית מסייע לפי' זה, וכן תרגם יב"ע, ידענא דהוא בוכרא אוף חכימנא דאוף הוא יהא לעם רב, וכן מתורגם בל"א: ואולם, ואלא: מלא הגוים, מלת מלא הוא שם, ובכל המקרא הוא סמוך, ולא נמצא המוכרת ממנו, כי קראו אחריך מלא (ירמי' י"ב ו'), עם שזה מעניננו, מ"מ הוא משקל אחר, ולכן לא נודע אם המוכרת ממנו הוא מלא ע"מ שלום שנשתנה בסמיכות ד' לצות, שלום אחיך (לעיל ל"ז י"ד), או משקלו גם במוכרת פעול בפלס שאור חמור, ויורה ד' בעצם ד' על המלוי, עם שלפעמים אין הכוונה על המלוי ממש,

רק

כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ כב וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ

אשר

אונקלוס

כ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוְּנָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה׃ כא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתֵיב יַתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהַתְכוֹן׃ כב וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלַק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי

נסיבית

תרגום אשכנזי

(כ) ער זעגנעטע זיא אל־
זא דאמאלס, אונד שפראך:
דורך דיך ווירד דאז פאלק
ישראל אין צוקונפט דען
זעגען ערטהיילען: גאטט
לאססע דיך ווערדען וויא
אפרים אונד מנשה! —
זעצטע אלזא אפרים פאר
מנשה. (כא) ישראל
שפראך צו יוסף: איך
ווערדע נון שטערבען; גאטט
ווירד אבער מיט אייך זיין
אונד אייך אין דאז לאנד
אייערער פעטער צוריק ברינ־
גען. (כב) איך געבע דיר
איינען טהייל צום פאראויז
פאר דיינען ברידערן, דאז

איך

רש"י

בעמק אילון: כ בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתו ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנכת הנשיאים: כב ואני נתתי לך. אתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם (יהושע כ"ד): שכם אחד על אחיך: שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם והגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו ב' חלקים. שכם ל' חלק הוא כתרגומו והרבה יש לו דומי' במקרא אחלקה שכם כי תשיתמו שכם (תהלים כ"א) תשית שונאי לפני לחלקים. דרך ירצחו שכמה (הושע ו') איש חלקו לעבדו שכם אחד (צפני' ג'). אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו

שעשה

באור

רק על הריבוי המופלג, והושאל אליו השורש הזה להפליג הריבוי על דרך נוזמא עד קנה האחרון כמו מלא ביתו כסף וזהב (במדבר כ"ב י"ח וכ"ד י"ג), הכוונה על הרבוי המופלג מכסף וזהב מאפס מקום להכיל עוד, ועל כוונה זאת הושאל גם לדברים אחרים, ויפל מלא קומתו ארצה (שמואל א' כ"ח כ'), וכתב הרד"ק בשרשים שרש מלא שכן הושאל לקבוץ הדברי' כי הוא דומ' למלוי אשר יקרא עליו מלא רעים (ישעיה ל"א ד'), אמנם לדעתי מלת יקרא תורה על הקבוץ אבל מלת מלא לא יורה רק על הרבוי כמו המון רעים, אך גדול כחו ממלת המון שיורה על הריבוי שאין למעלה ממנו, והכוונה פה כי גוים רבים יבאו ממנו, כ"פ הראב"ע וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואונקלוס תרגם ובנוהי יהון שליטין בעממיא, לא תרגם כפי כוונת המלות: (כ) ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך וגו', ב' פעמים לאמר שנאמרו פה לא יתישבו לפי דעת המפרשים לאמר לאחרים, אולם לפי מה שכתבנו באורו בהקדמה, שיורה בכל מקום על לשון האומר ממש יתישבו שניהם, כי הראשון יודיע לשון ברכת יעקב ודבריו ממש ומתחיל בך וגו', והשני ברכת בני ישראל ולשונם ממש ומתחיל ישמך וגו', והנה עיקר המליצה ראויה להיות כן, ויברכם ביום ההוא ויאמר בך יברך ישראל ויאמרו ישמך וגו', הראשון לשון יחיד על יעקב ולשון עבר לספר מה שנעשה כבר והשני לשון רבים ועתיד להודיע איך שיברכו בימים הבאים, אך לפי שהמקור בבאו עם אחת מאותיות בכל"ם יבא במקום העבר והעתיד, ואין בו הוראות המין והמספר, לכן בחר בו המליץ העברי להשתמש בו בכל ענייניו, ויובן ענין הזמן המין והמספר בכל מקום לפי ענינו: ישראל, עם ישראל, כ"פ הראב"ע וכן מתורגם בל"א, ופי' בך אל יוסף ידבר כי המתברך בזרעו יקשב שמתברך גם בו: בך יברך ישראל, איש איש את בנו: לאמר ישמך וגו', כשירצה אחד מישראל לברך את בנו יאמר לו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים לפני מנשה, כאמרו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וכן לשון שימה נופל בדברים, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כ"א א'), וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד' מ"ד), שימה בפיהם (שם ל"א י"ט). (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע ורש"י והרמב"ן, ועם שכבר הודיע דבר זה, כלל עוד כל הענין שפרט בסוף דבריו בקוצר דברים, כאשר אמרנו בהקדמה, שכן דרך מליצת הכתובים, ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי מלת (אלזא) בתרגומו, שהיא מלה הנופלת בל"א על חזרת הסיפור פעם שנית בסוף בקוצר דברים: (כא) הנה אנכי מת, ויודע אני שאחרי מותי יהי' אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמ' לאברהם: (כב) ואני וגו', כשתבא הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע, ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך (יהושע כ"ד י"ב), אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך (שם), וזכותו של יעקב גרם להם. (הרשב"ם), ואני אומר כי אף שפשטות לשון הכתוב יורה כדבריו, עכ"ז הואיל ורוצה להעזר מדברי חז"ל, אומר כי הם כנגדו, כי עם שאמרו כי הצרעה לא עברה את הירדן, לא כוונו בזה לומר שלא הזיקה רק את האמורי היושב מעבר לירדן, כי בפי' אמרו שעמדה מצד זה של ירדן וזרקה את הארס לצד האחר, וכן אמרו חז"ל שתי צרעות היו אחת של משה ואחת של יהושע, באופן שהצרעה הזיקה גם את שאר ז' העמים אשר מעבר לירדן מערבה, ויותר מזה כי מצאנו בתורה מפורש הפך זה, ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כ"ג כ"ח), ולכן צריכים אנו לפר' כוונת יהושע באמרו רק שני מלכי האמורי בעבור חזקתם ותקפם יותר מכל ז' העמים, ולולי הצרעה שעזרה לכלותם לא הי' סיפוק בידם לכלותם כמו שהעיד הכתוב ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים (עמוס ב' ט'), גם כוונת לא בחרבך ולא בקשתך איננה כדבריו שלא אחזו חרב וקשת בידם רק הצרעה כלתה אותם, כי הוא נגד פשוטו של מקרא, ויאסף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל, ויכהו ישראל לפי חרב (במדבר כ"א כ"ג וכ"ד), הנה נאמר בפירוש לפי חרב, וכן בעוג נאמר ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמורי (שם ל"ד), אבל הכוונה לא בחרבך ולא בקשתך כמו שפי' שם הרד"ק ז"ל פי' אם לא הי' עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהלים מ"ד ז'), עכ"ל,

ואני

אונקלוס

גְּבֵיבִית מִיְּדָא דֶּאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי:

מט א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנְּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא: ב אִתְכַּנְּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי

יעקב

תורה

אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי: פ

מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי

יעקב

תרגום אשכנזי

איך פאָן דער האַנד דעס אמורי אבגענאָממען דורך מיין שווערט אונד דורך מיינען באָגען.

(א) יעקב ליס זיינע קינדער רופען, אונד שפראך: פערזאַמעלט אייך, איך וויל אייך אנצייגען, וואז אייך אין דען שפעטעסטען ציטען בעגעגנען ווירד.

(ב) קאָממט צוזאַממען אונד הערט, קינדער

יעקב'ס

רש"י

שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה לך אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו:

מט א ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר

דברים

באור

ויהי' שם הכוונה על הסכה לא בשבת חרבך וקשתך, ופה הכוונה על העשי' כי באמת היתה מלחמתם בחרב וקשת, והראב"ע מפרש שהזכיר האמרי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמרי הגדולים אמר יהושע לתת אתנו ביד האמרי (יהושע ז' ז') עכ"ל, אבל היטיב מכולם הרמב"ן וז"ל וטעם מיד האמרי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמרי כי סיחון ועוג שני מלכי האמרי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמרי היא מלחמת יהושע עמם (שה"ש מזרעו), וגם נעשה הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל וגו' (שם י' י"ב), ומיד האמרי הי' חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה (במדבר ל"ב ל"ט), וגם בני אפרים נחלו בגבול האמרי כמו שכתוב ויואל האמרי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס (שופטים א' ל"ה) עכ"ל, היוצא מכל זה כי הרמב"ן והרשב"ם והראב"ע פי' כוונת הפסוק על חלק הבכורה אשר נתן לו, וגם רש"י פי' באחרית דבריו כן, ושכם לשון חלק כמו אחלקה שכם (תהלים ס' ח' וק"ח ח'), וכתב הרד"ק בשרשים שרש שכם שהוא מענין על שכם שניהם (לעיל ט' כ"ג), שהוא החלק מה שעל הכתף שהוא כנגד הגוף יקרא שכם, כי תשיתמו שכם (תהלים כ"א י"ג), לכל אחד ולפאה אחת, דרך ירצחו שכמה (הושע ו' ט'), על דרך אחת וכל אחד, לעבדו שכם אחד (צפני' ג' ט'), בלב אחד ובדעת אחת, והכל ענין אחד, כי הכתף נקרא צד ופאה, וכן הפאה נקראת כתף ולכתף השנית (שמות כ"ז ט"ו ול"ח ט"ו), וכן ת"א חולק חד, וכן מתורגם בל"א, אבל הפי' של המפרשים על עיר שכם, מלבד שהוא רחוק מפשוטו של מקרא, הנה גם מלת אחד לא שייך אחריו, כי שם עצם פרטי לא יתחבר עם שם המספר, ואין לפרש ט אחד שב על חלק הנחסר בכתוב ולא על מלת שכם, כפי הנראה מלשון א' של רש"י, ויהיה שעורו נתתי לך שכם, חלק אחד על אחיך, דא"כ ראוי להיות שכם בטעם מפסיק: נתתי, בא עבר במקום בינוני כדרך הכתוב ובאורו הנני נותן לך: אחד, בא בפתח גם בלא סמיכות, אך תמיד יהיה באמצע המאמר, ומלת אחד תבא בסוף המאמר אף בלא אס"ף, ועיין דקדוקו ומשקלו בפסוק כאחד ממנו (לעיל ג' כ"ב), ובפ' תולדת בפסוק כמעט שכב אחד העם (שם כ"ו י'): על אחיך, יתר על אחיך: אשר לקחתי, בא עבר במקום עתיד, כן פי' הראב"ע והרשב"ם, והראב"ע כתב עוד וז"ל ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה כפה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך (שם כ"ח י"ג): בחרבי ובקשתי, הרשב"ם הרמב"ן והראב"ע פי' כפשוטו, והכוונה על חרב וקשת של הלוחמים בעת כיבוש הארץ, וכן מתורגם בל"א:

אמר שלמה המבאר

הואיל וראיתי בפ' זאת כי רבו בה עניני דקדוק המלות, גם בענין הכוונה חלק לבם של מפרשי הפשט זה בכה וזה בכה, ואנכי לרגל המלאכה אשר לפני לברר דעת המתרגם לל"א, בהכרח אצטרך להביא גם דעת מפרשי הפשט המתנגדים לבאורו, וכדי שלא לבלבל דעת הקורא, ראיתי להלק באור הפ' הזאת לשנים, באחד יתבאר דעת המתרגם לל"א בקוצר מלין, ובשני יתבאר בו דקדוק המלות ודעת שאר המפרשים, וסבת בחירת המתרגם הנז' בבאורו זה, וזה החלי בעזר השם:

באור הקצר

מט (א) ויקרא יעקב, שלח בשבילם, ואגידה לכם, אודיעכם, וזהו ענין ההגדה בכל מקום הודעת הענין ולא ספור הדברים והוא בל"א (בעריכטען, אנצייגען): יקרא אתכם, יארע לכם בענין נכורתכם במלחמה ובענין נחלתכם בארץ: באחרית הימים, בימים הבאים לזמן

רחוק

יתר הבאור

מט (א) האספו, כי שבעים נפש הגדילו כאלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב: את אשר יקרא אתכם, ענין מקרה, כי מלאנו השרש הזה באל"ף בסוף כמו, וקראהו אסון (לעיל מ"ב ל"ח), שתים הנה קראתיך (ישעי' נ"א י"ט), וגם בה"א בסוף, כמו וקרהו אסון (לעיל מ"ד כ"ט), היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג), ועניינם אחד: באחרית הימים, הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו וכו' כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם. (הרמב"ן), אבל כבר הוכחתי בקונ' עלים לתרופה (שכבר נדפס) בפ' בלק (שם כ"ד י"ז), כי כלל זה לאו דוקא, אבל מלת באחרית הימים תורה על הזמן הרחוק בין לימות המשיח או קודם להם ע"ש, ואוכיח גם מן הפרש' שלפנינו כדברי, כי התכנת בפי' על זבולן ואמר וירכתו על צידן (להלן פסוק י"ג), וכן הי' באמת סוף גבולו אצל צידון בחלוקת הארץ שבימי יהושע: אבל בחלוקת הארץ אשר תהי' בימות המשיח לא יהיה גבולו שם, כמפורש בספר יחזקאל (סימן מ"ח מן פסוק א' עד פסוק ל'), כי שבעת השבטים דן אשר נפתלי מנשה אפרים ראובן יהודה ינחלו נחלתם לצפונה של העיר ירושלים והמקדש, כל אחד רצועה ארוכה לאורך א"י מן הירדן עד הים הגדול, ורוחב הרצועה שוה לכל א' וא' חלק כחלק, וחמשת השבטים בנימן שמעון יששכר זבולן גד ינחלו נחלתם לדרומה של ירושלים והמקדש, דהיינו בנימן אצל עיר ירושלים ולהלן ממנו לצד דרום, שמעון, ואחריו יששכר ואחריו זבולן ואחריו גד במיצר הדרומי של א"י, ולפ"ז א"א שיגיע גבול זבולן לעתיד על צידון שהיא סמוכה לגבול צפון של א"י, שא ודאי שכוונתו

יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם: ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז: ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ

ה שמעון

אונקלוס

יַעֲקֹב וְקַבִּלוּ אוּלְפַן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִּי לָךְ הֲוָה חָזֵי לְמִיסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא: ד עַל דַּאֲזַלְתְּ לְקֳבֵל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּבֵין אַחֵלְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵיקְתָּא:

ה שמעון

תרגום אשכנזי

יעקב'ס, אונד הערט אייערם פאטער ישראל צו. (ג) דוא, ראובן, ביסט מיין ערסטגעבארנער, מיינע קראפט אונד איין ערסטלינג מיינעס פערמעגענס, פארציגליך אן ווירדע אונד פארציגליך אן מאכט. (ד) אבער דיא איבראיילונג וואר שנעלל וויא וואססער, דארום ערהעלטסט דוא קיינען פארצוג, דען דוא האסט בעשטיגען דאז עהעבעט דיינעס פאטערס; דא האסט דוא דען ענטווייהעט, דער מיין רוהעבעט בעשטיג.

(ה) באור הקצר

רחוק בין בימות המשיח בין קודם לזה: (בג) בכרי אתה, מלת אתה מושכת בכחה כל התארים שבפסוק, אתה בכרי ואתה כחי ואתה ראשית אוני, ואולי גם ראשית מושכת אחרת עמה, ויהי' ענינו, ראשית כחי וראשית אוני, והוא כפול כדרך לשון הנבואה והענין אחד: יתר שאת, לשון נשיאות וגדולה ורוממות, וכלל בו ענין הבכורה והכהונה שהם מעלה ונשיאות: ויתר עז, הכוונה בו על המלוכה, כי המלך צריך עוז ותוקף כמ"ש ויתן עז למלכו (שמואל א' ב' י'), והכוונה בכלל הכתוב בעבור שאתה בכורי ראוי לך היתרון על אחיך, בין היתרון של הנשיאות והמעלה, ובין היתרון של המלכות: (ד) פחז כמים אל תותר, הפחז אשר הוא כמים הממהרים למרוצתם אשר הי' לך, גרם לך שלא תזכה אל היתרונות האלו, ומפרש מה עשה בפחזותו ואמר: כי עלית משכבי אביך, שעלית במקום שהי' לאביך למשכב פעמים רבות: אז חללת יצועי עלה, בעת ההיא חללת כבוד האיש אשר עלה תמיד על יצועי, ועל עצמו כוון זאת והי' לו לומר אז חללת כבודי, רק שדרך המדבר העברי לדבר כן, כמו ויאמר משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד א'), משפטו אלי, ושמואל עצמו אמר בתוכחתו וישלח ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א' י"ב י"א), ולא אמר ואת יפתח ואותי, ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א' א' ל"ג), ולא אמר את עבדי, ומכ"ש כאן שראה נכון

רש"י

דברים אחרים: ג ראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו: אוני. כחי כמו מצאתי און לי (הושע י"ב). מרוב אונים ולאין אונים (ישעיה מ'): יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו ויתן עז למלכו (שמואל א' ב') ומי גרם לך להפסיד כל אלה: ד פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם. לכך אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת. כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי היא השכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי: פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פת"ח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמ"ץ וחציו פת"ח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין. והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קל"ב). אם זכרתיך על

יתר הבאור

על זבולון לא היתה רק על חלקו שבזמן כיבוש הארץ בימי יהושע, והוא קרא לכל בניו ואמר להם אשר יקרא אתכם באחרית הימים, וכלל גם זבולון עמם, זה יורה שהמליצה הזאת תסבול גם זמן אחר רחוק קודם ימות המשיח, וכן כתב מהר"י אברבנאל כי ע"ד הפשט באחרי' הימים רומז לאיזה זמן ארוך שהוא באחרית הימים בערך אלימי המדבר: (ג) אוני, כחי, והבכור יקרא ראשית און, כמו ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהליחם (תהלים ע"ח נ"א), והמליצה כפולה כדרך המליצות הנבואיות: יתר שאת, חשא, כלומר ראוי לך לשאת, כי הפעל בכח השם ונפרט במאמרי השיר והנבואה שהם מאמרים קצרים, וכן ויתר עז, תעוז, והכוונה על ג' המעלות, בכורה וכהונה ומלכות, כמו שתרגם אונקלוס וינ"ע ותרגום ירושלמי, ולכן שנה ושלש, בכרי, כחי, ראשית אוני: והנה שורש יתר הונח על ענין השאר והנשאר, כמו ומיתר השמן (ויקרא י"ד י"ז), והנותר בשמן (שם י"ח), ובל"א (דאז איבריגע), וכן הפעל ממנו, אשר הותיר הברד (שמות י' ט"ו), ויסתעף ממנו ענין החשיבות והמעלה, אשר לדבר על דבר, כי אם תחסר מעלת הא' ממעלת הב', וישאר לב' עוד מעלה, יהי' לב' יתרון המעלה, או מותר, והוא בל"א (פֿאָרצוג), כמו ומותר האדם מן הבהמה אין (קהלת ג' י"ט), וכן מצאנו הפעל ממנו והותרך ה' לטובה (דברים כ"ח י"א), ובל"א (ער ווירד דיך פֿאָרציהן), וכן הותר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א), יהי' פירושו מענין זה, וכן הוא באור השרש הזה פה, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ומלות יתר פה משמות המקרה, כדעת הרד"ק בשרשים שרש יתר ושרש נשא: שאת, מקור נחסרון נו"ן פ"פ ונתוספת תי"ו, ובא שאת בוא"ו להקל על קריאת האל"ף כי משפטו על משקל האחרים חסרי הפ"א שֵׂאֵת ע"מ גֵּשֶׁת: עָז, שם, והרד"ק בשרשים שרש עזז פי' שהוא תאר, עם שמדבריו בשרש נשא ובשרש יתר לא נראה כן: (ד) פחז, שם ממשקל פעל, ונפתחו הפ"א והעי"ן להרחבת אות הגרון, ולכן הנגינה מלעיל, ואם הי' פעל היתה הפ"א קמוצה והנגינה מלרע, והוא ענין קלות, כלומר תנועה וקלות היגר הי' לך כמים הקלים הנגרים, וכן מצאנו אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט' ד'), פי' נמהרים וקלי הדעת, וכן נביאיה פוחזים (צפני' ג' ד'), וכן בשקריהם ובפחזותם (ירמי' כ"ג ל"ב), ר"ל בקלות דעתם, ולא נמצא עוד השרש הזה במקרא, אבל חז"ל השתמשו בו לרוב על ענין זה, כמו שאמרו נסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי (נדרים דף ט' ע"ב) וכו', כ"כ הרמב"ן, וכן פי' רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש פחז, וכתב עוד הרמב"ן שיתכן שהוא הפוך מן חפזון, כמו כבש כשב, שמלה שלמה, ודומיהם, וגם במליצה הזאת יהי' הפעל בכח השם, ושעורו, פחז פחזת כמים, והגאון רב סעדי' פי' אפי' דבר ריק וקל כמים לא יהי' לך יתרון על אחיך, ויהי' לדעתו ג"כ מגזרת אנשים ריקים ופחזים, ולא יחסר הפעל לדעתו, וכן פי' הראב"ע כפירושו הב', והמתרגם האשכנזי תרגם כפי' רוב המפרשים: תותר, מבנין הפעיל, והראוי תותיר, ובא פתח להרחבת הרי"ש, כי יש בה ג"כ דין הרחבה לפעמים, כמו ויסר הערב (שמות ח' כ"ז), ויצר אתו בחרט (שם ל"ב ד'), ודומיהם, כמו וַיּוֹדַע וַיּוֹכַח, להרחבת אות הגרון, ונמצא נפתח גם באות אחרת, זכור מלחמה אל תּוֹסַף (איוב מ' ל"ב), ובא פתח בזקף, לפי שהי' מבלי הפסק בגירי, או יהי' מבנין הפעל, ומשפטו בשורק, ובא החולם תמורתו, כמנהג' להתחלף זה בזה

והרד"ק

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גּוּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבַדוּ גְבוּרָא: ו בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוַת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לְמֵהָךְ לָא נְחָתִית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזְהוֹן קְטָלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן

תרעו

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם: ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ

וברצנם

(ה) שמעון אונד לוי זינד גלייכע ברידער, ווערקצייגע דער געוואלטטהעטיגקייט זינד איהרע פערוואנדטשאפט. (ו) אין איהרען ראטה קאממע ניכט, מיינע זעעלע! אין איהרע פערזאממלונג ווערדע ניכט מיטאיינגעשלאססען, מיינע עהרע! דען אין איהרעם צארן ערווירגטען זיא דען מאן, אונד

רש"י

על יצועי (שם ס"ג): ה שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלימה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם ע"כ שמעון ולוי הם שקראם אביה' אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנו' שלו היא ואתם חמסת' אות' הימנו: מכרותיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יווני מכי"ר תנחומא. ד"א מכרותיהם בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל ט"ז) וזהו תרגום של אונקלוס: ו בסודם אל תבא נפשי. זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זה זמרי בן סלוא נשיא

באור

נכוון לדבר בלשון נסתר להסתיר חילול כבודו: (ה) שמעון ולוי אחים, הנה באמת כל בניו אחים היו, רק שכוון שהיו דומים כאחים בעצתם ובמעשיהם, וירמוז על מעשה שכם: כלי חמס מכרתיהם, סוף הפסוק מפרש את תחלתו, ואמר שאחוותיהם וקורבתם יותר משאר האחים היתה בענין כלי החמס שהניה' היו ממהרי' להשתמש בהם יותר משאר האחים, ויתכן לדעתי שמכרתיהם שב על כלי חמס, שהכלים ההם הם קרובים להם, בעבור השתמשם בהם, ורשות הוא אל המליץ העברי לדבר כן ולייחס להם איכיות גופניות, כאשר מצאנו שהנביא ע"ד המליצה ידבר אל החרב: כמו הוי חרב לה' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הרגעי ודמי (ירמי' מ"ז ו'), והנה הרמב"ן מפרש מכרתיה' מגורותיהם פירוש חייהם מלשון ימי שני מגורי (לעיל מ"ז ט'), ואמר כי כלי החמס עצמם הם מעדיהם כי בם יחיו, ייחס ג"כ איכות החיים אליהם: (ו) בסדם אל תבא נפשי, מדבר אל נפשו ואל כבודו ואומר להם, את נפשי! בעת נוסדו יחד להמתיק סוד אף כי לא ידעתי מה הוא, לא תבא שם, להתחבר עמם בעצתם, כי בלי ספק עצתם לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבדי, ואתה כבדי! בעת יקהלו והם קהל לשבת יחד, לא תתיחד עמהם, ואם שבשו אחד, באורו לא תהי' עמהם כאחד, ואם שרשו יחד, גם זה נכון,

ויהי'

יתר הבאור

והרד"ק בשרשים שרש יתר כתב ב' הדרכים בלי הכרעה, אולם לדעתי הדרך הב' הוא הנכון, כי בכל מקום שבא השרש הזה בהפעיל הוא יוצא כמו והותרך ה' לטובה וגם מה שהוא לשון השארה הוא יוצא בבנין זה, וכאן הוא המקבל, ופירושו לא יהי' לך יתרון מאתי, ולכן אם הי' מן ההפעיל הי' ראוי שיסובב הדבור אל יעקב לומר לא אותירך, והראב"ע כתב ב' הדרכים, ולכן פי' בב' אופנים, לא יהי' לך יתרון, ושב על קבלת היתרון, ואז היא מן ההפעל, ואח"ז פי' אל תבקש לך יתרון, ויהי' הוא הפועל המבוקש, והיתרון הפעול המבוקש, ועל פי' זה כתב שיהי' משקל תותר כמשקל זכור מלחמה אל תוסף, מן ההפעיל: משכבי, בא לשון רבים אף שהמשכב אחד, וכן ואת זכר לא תשכב משכבי אשה (ויקרא י"ח כ"ב), ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה (שם כ' י"ג): אז חללת יצועי עלה, הרד"ק בשרשים שרש עלה פי' לשון הכפק וכריתה, כמו תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב כ"ה), ועוד רבים, ובאורו מאז שחללת (משכבי), יצועי עלה, נפסק ונכרת, שלא הייתי עוד עם בלהה, וכן פי' הראב"ע, כאלו אמר עלה מעלי, וזהו על דעת המפרשים וישכב את בלהה וגו' (לעיל ל"ה כ"ב) כפשוטו, וחוללה בביאתו, אבל לדעת קצת רבותינו ז"ל שלא חטא ראובן רק בבלבול יצועי אביו, לא יתכן לפרש כן, גם הוא כביאות שלא נזכר בכתוב שלא שכב עוד עם בלהה, עוד כתב הרד"ק (בשרש הנזכר) שיתכן לפרש עלה כפשוטו מלשון עליה מחש, ויהי' דבק עלה לפחז כמים, אותו זרם כמים עלה ונבר עליך, וכמוהו הנה מים עולים (ירמי' מ"ז ב'), מתגברים, וכן פי' הרמב"ן וז"ל אז חללת, אותם (ר"ל את משכבי אביך) כאשר יצועי עלה הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים, הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וגו' ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו, וחלף ביהודה שטף ועבר (ישעי' ח' ז' וח'), ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה, שכינה שדרכה לעלות על יצועי, והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו (ד"ה א' ה' א'), שהיצוע הוא המחולל (ר"ל וזהו מורה שאין הפי' כדעת רבותינו), ואולי יכנה אותו שם (יפרש כן לדעת רבותינו שכנה שם להסתיר חילול כבודו), ואם בדרך כנוי יתכן שיהי' העולה יעקב עצמו כלשון אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קל"ב ג'), ויאמר אז חללת אותי רק דבר בנסתר דרך כבוד, וכן ובחללו יצועי אביו, כמו בחללו העולה על יצועי אביו עכ"ל בקצת תוספת באור, וכן תרגם המתרגם האשכנזי שאז חללת שב על יצועי עלה, והכוונה את העולה על יצועי, אבל סתם מי הוא העולה, באופן שיכלול ב' הפירושים אם השכינה כפי' רש"י ע"פ רז"ל, או יעקב כפי פשוטו של הכתוב כפי' הרמב"ן ז"ל: יצועי, לשון משכב, על שם שמציעין אותו על ידי לבדין וסדינין, והרב' דומי' לו, אם זכרתיך על יצועי (שם ס"ג ז'), אם אעלה על ערש יצועי (שם קל"ג ג'), (רש"י): (ה) שמעון ולוי אחים, אחים גמורי' דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם. (הרמב"ן): וכן מתורגם בל"א: מכרתיהם, רבו הפירושים במלה זאת, אבל לכלם אין כוונת סוף הפסוק דומה לכוונת תחלתו, והוא שלא כדרך המליצות הנבואיות שתבאנה כפולות בענין ובמלות שונות, ולכן הנכון בזה כדעת מנחם שהביא רש"י ביחזקאל (ט"ז ג' וכ"ט ל'), שהוא לשון תולדה, וכן חבר אליהם מכרתיהם, והיא ג"כ דעת הרשב"ם ז"ל פה וז"ל מכרתיהם, אחוותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר אחים היו לרעה, כלי חמס היתה אחוותם, מכרתיך ומלדתיך (שם ט"ז ג'), לשון קרובים, לשון קורבה, כמו מסבותיהם, אבל מכרתיהם משקל דגש הוא, אבל בעבור הרי"ש במקום החירק נהפך לצירי הוא, כמו בֵּרֵךְ תחת בִּרֵךְ, אִבַּד וְשִׁבַּר (איכה ב' ט'), וכן חֵרֵף ה' (תהלים ע"ד י"ח), ושרת את אחיו (במדבר ח' כ"ו), כלם משקל דגש, מכרתיהם, לורפרנטיו"ש בלע"ז עכ"ל, ובל"א (איהרע פערוואנדשאפט), ויהי' לפי זה סוף הפסוק באור תחלתו, שאמר שהם אחים דומים בטבעם, ומנאר שאחוותם וקורבתם היא בענין כלי החמס, וכן מתורגם בל"א, אבל בענין דקדוק המלה נראה שדעת הרשב"ם היא שהם שני שרשים מענין הקורבה, מכרתיך שרשו כרר, ומכרתיהם שרשו כור, וצירי הכ"ף במקום הדגש הראוי לבוא בריש שאינה מקבלתו, ולדעתי אין צורך לזה, רק שניהם מנחי העי"ן, והצירי להמשיך היו"ד שהיא במקום וא"ו ע"פ, ובבאור הקצר בארתי עוד שיתכן לפרש שכלי

החמס

אונקלוס

תַּרְעוּ שׁוּר סַנְאָה :
ז לֵיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי תַקִּיף
וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא
אֲפַלֵּגִנּוּן בְּיַעֲקֹב וְאַבַדְּרִנּוּן
בְּיִשְׂרָאֵל : ח יְהוּדָה אַתְּ
אוֹדֵיתָא וְלָא בְהִתְתָא
בָּךְ יוֹדוּן אַחָךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן

סנאך

וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר : ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז
וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב
וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל : פ
ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף

איביך

תרגום אשכנזי

אונד אין איהרעם מוטה־
ווילען לעהמטען זיא דען
אכסען. (ז) פערפלוכט זייא
איהר צארן! דען ער איזט
העפטיג, אונד איהר גרים,
דען ער איזט שטארק; איך
וויל זיא צערטהיילען אין
יעקב אונד צערשטרייען
אין ישראל. (ח) אבער
דוא, יהודה! דיר ווער־
דען דיינע ברידער הולדיגען;
דיינע האנד אן דעם נאקקען
דיינער

באור הקצר

ויהי' באורו לא תשב יחד עמהם , והוא הכפל של בסדם אל תבא נפשי כי כבודי הוא הנפש ונקראת כן בעבור שהיא כבוד הגוף ויקרו : כי באפם הרגו איש , איננו עבר , רק בינוני לספר טבעם , ואיש שם המין כמו ואיש ישראל נגש (שמואל א' כ"ד י"ד) , ויהי לי שור וחמור (לעיל ל"ב ו'), והכוונה כי באפם יהרגו כל איש שכעסו עליו : וברצנם , הפך האף כמו כי רגע באפו חיי' ברצונו (תהלי' ל' ו'), כלומר כל כך רגילי' הם לעשות רע , עד שבנוח כעסם לא ינוחו בשביל זה מלהשחית , והם עוקרי' את השור להשחית , ובל"א יאמ' (מוטהוויללען) על התכונ' בנפש לעשו' הרע לא מתוך כעס כ' אם מתוך שרירות הלב , ובאור עקרו שור , הוא שהיה דרכם לפנים במלחמה לנשר פרסות הבהמה של רוכבו הנלחם אתו מן המרכבה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצ' מרעה במקום תחתיה , זהו המליצ' הפשוטה בפסוק זה , אבל בלי ספק רמז על מלחמת' עם בני שכם , דאל"ה מדוע כעס עליהם , אבל מלחמת' עם אנשי שכם מלאכו שהית' נגד רצונו כמ"ש ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי (לעיל ל"ד ל') : (ז) ארור אפם כי עז , הוא מלשונו לו , ולכן איני רוצה בקהלם ובאגורם יחד : אחלקם ביעקב , שלא יוסדו יחד : ואפיצם בישראל , שלא יקהלו , ויהי להם כן כי נחלת לוי ארבעי' ושמנה עיר ערי מקלט היו מנופלות ומפוזרות בין נחלת שאר השבטים , ונחנ' בשאר שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקים , ויראה לי שמאז יעקב אולי ידמה טבע זרעם לאבות' באף ועברה , ואלקם והפיצם עתה בנבואתו למען ינצר מהם לעשות אשר יחשבונו : (ח) יהודה אתה יודוך אחיך , כתבתי בהקדמה כי מלת אתה או אתם או אני וכדומה הבאה קודם הפעל או השם המחובר עם הכנוי ההוא בעצמו , או אחריו , איננו כמו שחשבוהו המדקדקים לזר ושפת יתר , רק יורה על הפך הענין הקודם לו , ובאורו כמו אבל , או על הפך הענין שאחר זה , כמו וטפכם אשר אמרתם לבז יהי' והביאתי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה , ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה (במדבר י"ד ל"א ול"ב), באורו בניכם יבואו אל הארץ : אבל אתם לא כן , כי אם פגריכם יפלו במדבר הזה , וכן והייתם לי סגלה מכל

העמים

רש"י

נשיא בית אב לשמעוני ולא כתיב בן יעקב : ובקהלם . כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן . אל תחד כבודי . שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (ד"ה א' ט"ו) : אל תחד כבודי . כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעיה י"ד) : כי באפם הרגו איש . אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו') וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים . זהו מדרשו . ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו . באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרוף טרף אדם אכל (יחזקאל י"ט) : וברצונם עקרו שור . רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו . עקרו אשר"יטיר בלעז (דיא זעהנען אם פוסע דורכ־ שניידען) . לשון את סוסיהם תעקר (יהושע י"א) : ז ארור אפם כי עז . אפי' בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל . אחלקם ביעקב . אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים . ד"א אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד : ח יהודה אתה יודוך אחיך . לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו שלא

יוכיחנו

יתר הבאור

המאמים הם קרובים להם ע"ש : (ו) בסדם אל תבא נפשי , הרמב"ן פי' על העבר וכתב כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו אותם כי הם לא חטאו להם כלל (ר"ל אנשי העיר , רק שכם בן חמור , ואולי לא הי' ביד אנשי העיר למחות לו), ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד אירא לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה נביא חמס ושוד וזה טעם בסדם אל תבא נפשי התנצלות שלא היה בסודם נעצתם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגוס , ולכן יקלל אפם ועברתם , וכן תרגם אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי ובאתכנושיהון למהך וכו' עכ"ל , הנה פי' תבא ותחד עתיד במקום עבר , וכן פי' הרמ"י (ובלי ספק מדברי הרד"ק בפירושו לספר בראשית , שבא לידו), ועם כי איננו רחוק ונפרט במליצות הנבואיות , אמנם מלת אל לא תבא לעולם על העבר , רק על העתיד אם לקללה או לבקשה או לצווי , כמ"ש הרשב"ם פה , והראב"ע (בפסוק ד') , על אל תותר [עם שמלת אחד הפך כלל זה ע"ד זרות , והוא ודרך נתיבה אל מות (משלי י"ב כ"ח)] , ורש"י פי' על העתיד , אבל דרך דרש ע"פ ב"ר על מעשה זמרי ומעשה קרח , והנכון לפי פשוטו כמו שכתבתי בקצור , שאיננו שב על אותו מעשה שעשו , רק ברצונו לספר תכונתם ומזגם אמר כ"כ ידעתים עד שאומר אל נפשי תמיד אל תבא בסודם , ואל כבודי אל תתיחד עמהם לבא בקהלם , כי בלי ספק ירוצו לעשות חמס : בקהלם אל תחד כבודי , לשון רש"י כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעי' י"ד כ') עכ"ל , ויראה מלשונו שהלשון דחקו לפרש כן , ולכן אמר ע"כ אתה צריך וכו' , כי לאחנו יאיר הא' בסדם אל תבא נפשי , שיפורש תבא לנסתרת , כי מלת נפש עם שבאה בלשון זכר כשתפורש על הגוף , מ"מ כשתפורש על הנשמה תמיד בלשון נקבה (כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש נפש), ואם יהי' מאמר בסדם אל תבא נפשי לנוכח הנפש , הי' צריך לומר תבאי , ולכן יפרשו רש"י

לנסתרת

סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: ט שׁוּלְטָן יְהֵי בְּשֵׁירוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קְטָלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ

אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ: ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע

רבץ

דיינער פֿיינדע ; פֿאָר דיר נייגען זיך דיא קינדער דיינעס פֿאַטערס.
(ט) יונגער לעווע ביסט דוא, יהודה! מיין זאָהן, ווען דוא פֿאָם רויבע הערויף קאָממסט ; ער קניעט הין, לעגט

ישרי

רש"י

הוכיחנו על מעשה תמר וקראו יעקב בדברי רצוי יהודה לא אתה כמותם: ידך בעורף אויביך. בימי דוד · ואויבי תתה לי עורף (שמואל ב' כ"ב): בני אביך · על שם שהיו לו בנים מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: ט גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו. אתה המוצי' והמביא את ישראל (שם ב' ה') ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם: וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף · ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו' · וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע רבץ וגו'

בימי

באור הקצר

העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט ה' ו'), תבא מלת ואתם ואחרי' תי"ו לנוכח, ויהי' באורו כי לי כל הארץ (כל העמים שלי הם ואנכי בראתים), אבל אתם (אינכם כמותם כי בכם נבחרתי) שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכן כאן יהי' פירושו, שנמשך הפך הקודם, כי אמר לראובן פחז כמים אל תותר, שלא תאות לך המלוכה כי אתה נמהר במעשיך, ואל למלכים קלות הדעת וחפזון המעש', כן בחפזו יכוב משפט צדק ויגולע לעם, ואחריו הי' ראוי המלוכה לשמעון ואחריו ללוי הגדולים מאחיהם שאחריהם, אך ראה אפם ועברתם, ולא רכם, כן באפם חמס יעשו, ובעברתם נקי וצדיק יהרוגו, ולזה אמר ט יהודה, אבל אתה יהודה אינך כמוהם, ולך תאות מלוכה, לכן יודוך אחיך, וזהו ג"כ כוונת רש"י בשם הב"ר ח"ל יהודה אתה יודוך אחיך, לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם עכ"ל, ולמד דבריו אלה ממלת אתה היתירה כי כבר נא ד' הכנוי במלת יודוך, והנה ראובן הי' ראוי לכהונה ובכורה ומלכות, ונטלם הימנו, ולא פי' למי יתנם רק במלוכה פירש, ויהי' זה לפי דעתי, כי הבכורה כבר פי' שנתנה ליוסף טרם שקרא לבניו בעת שברך את אפרים ומנשה, ולכן בברכת יוסף להלן בפ' בן פרת יוסף, לא הוצרך להזכיר ענין הבכורה, אמנם הכהונה לא הזכיר שתהי' ללוי, כי לא זכה בה עדיין עד אחר עשיית העגל, ואם לא עשו ישראל את העגל לא זכו בה הלוים אף שנטלה מראובן, אבל המלוכה זכה בה יהודה תיכף ויעד לו פה בברכתו כי לו המלוכה: יודוך אחיך, ימליכוך, ויתנו עליך הוד מלכות: ידך בערף אויביך, שיגוסו לפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שם כ"ג כ"ז), כי הנס מלפני אחר מחזיר ערפו אליו: ישתחוו לך בני אביך, כמו למלך, ועל שם שהיו מנשים הרבה לא אמר כדרך שאמר יצחק בני אמך: (ט) גור אריה יהודה, אתה יהודה, דמית לגור אריה, שהו' כארי הקטן בהיותו נער: מטרף בני עלית, כאשר אתה בני עלית מטרף, כדמית לגור ארי', ולפי שהוא קל וגבור יותר מארי' זקן המשילו אליו: כרע רבץ כאריה, כן דרך המשורר העברי לדבר פעם

בלשון

יתר הבאור

נסתרת, והי' ראוי לפרש גם מאמר בקהלם אל תחד כבדי לנסתרת, לולי שכבוד לשון זכר ומפורש על כרחו לנכח, ולפ"ז אין שני המאמרים האלו דומים כי הא' לנסתרת והב' לנכח, ומ"ש מפרש תחד לשון נקבה כי הכבוד הוא הנפש, וא"כ יפרש שניהם לנסתרת, אבל כל הכתובים יכחישוהו, כי בכל מקום שבא כבוד בכתוב, ואף על הוראת הנפש, יכונה בלשון זכר, וקרוב יותר שימשש הכתוב במלת נפש בלשון זכר לזווג המאמרים, אחרי שמצאנו המלה הזאת לפעמים בלשון זכר, כאשר תורה על כללות הגוף והנשמה, בל"א (פערזאָן), וכזה בחר המתרגם האשכנזי, ופתר שניהם לשון קריאה, כמדבר אל הנפש ואל הכבוד, כי הוא תפארת המלוכה: תחד, לדעת הרד"ק בשרשים שרש אחד שרשו אחד, וכ"ה דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל (כפי מה שהביאו הראב"ע), וכן אמר על והאדמה לא תשם (לעיל מ"ז י"ט), ששרשו אשם, ובא הצירי להמשיך היו"ד במקום האל"ף, כדרך אותיות אהו"י שמתחלפות זו בזו, ולדעת הראב"ע שרשו יחד, ובא על משפטו ע"מ תדע, וכ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ב ע"ב) בדרך אפשר, ולפי הפשט שניהם נכונים, כמו שכתבתי בקצורי, ודעת רש"י כפי' הב', ואונקלוס תרגמה בכוונה רחוקה מענין הוראת השרש, והמתרגם האשכנזי תרגמה באופן שת שכולל א' מב' הפירושים: כי באפם הרגו איש, רש"י פי' לפי מדרשו שכוון על שכם וחמור ואנשי עירם ואינם חשובים כולם אלא כאיש אחד (ר"ל לפי גנותם), וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו' ט"ז), וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א') וכתב עוד ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו, וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזקאל י"ט ג') עכ"ל, והנה גם לפי פשוטו כוון רש"י על מלחמתם עם אנשי שכם, בעבור שנאמר הרגו בלשון עבר, ולפי מה שכתבתי בקצורי תהי' הכוונה לספר תכונתם, והוא דיבורי שדרכו לבוא פעמים בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד, אבל ירמוז על המלחמה ההיא: וברצונם עקרו שור, הראב"ע פי' שור, חומה, והחולם במקום השורק, כדרכם להתחלף זה בזה, וכן פי' הרד"ק בפירושו (כפי מה שהביאו המ"י) ובשרשים שרש שור, וכתב הרמב"ן ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור (לקמן פסוק כ"ב), ותרגם בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי (תהלים צ"ב י"ב), והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה אחרי הרגם אנשיה והיה עקרו מן ועקרון תעקר (צפני' ב' ד'), וכו' עכ"ל, ואולם כפי הנראה אלי אין לשון עקירה נופל על ענין חרבן הערים והארצות, כי הפעל מן השרש הזה נמצא ז"פ, א' מבנין הקל, ועת לעקור נטוע (קהלת ג' ב'), ונאמר על עקירת האילנות, וא' מבנין נפעל ועקרון תעקר, ונאמר על החרבת העיר, וה"פ מבנין הכבד, א' זה שבענין, ב' את סוסיהם תעקר (יהושע י"א ו'), ג' את סוסיהם עקר (שם ט'), ד' ויעקר דוד את כל הרכב (שמואל ב' ח' ד'), ה' חברו בד"ה (א' י"ח ד'), ובכל אלו הה' נאמר אחריהם הפעול שהם הבהמות ולכן אין להוציא זה מכלל חבריו, ויהי' כל הנאמר בבנין הכבד על ענין אחד שהוא עקירת רגלי הבהמות, וכל הנאמר ממנו בקל על עקירת האילנות, ולדעתי גם בנפעל לא יאמר בענם רק על עקירת האילנות כאביו הקל, כי כמו שנוכל לומר על הפועל לעקור נטוע, כן נאמר על המקבל הפעולה הנטוע נעקר, ומליצת ועקרון תעקר איננה עצמית רק שאולה כדי להיות לשון נופל על לשון, אבל המליצה העצמית היא ועקרון תחרב, כנהוג בכל המקרא על ההרים והארצות, כמו והעיר הזאת תחרב (ירמיה כ"ו ט'), ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), אשר ירושלם חרבה (נחמי' ב' י"ז), ודומיהם רבים, וכן פי' רש"י מלת עקרו ח"ל עקרו, אשריע"ר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (דיא וערהנען אם פֿוסע ד[ו]רכשניידען), והנה אם המליצה

הזאת

הזאת חוזרת על המלחמה שעם אנשי שכם, כמו שפי' המפרשים, גם עקרו שור ישוב על המלחמה ההיא, שבעת מלחמתם לא השיגו ידם מבלע, אנשים עם בהמותיהם, אולם לפי מה שבארתי בקבורי איננו מאמר החלטי, רק ספור תכונתם וכיור מזגם, ואף שיתכן שמעולם לא עשו כן בפועל, וספר כי כן מדתם (כפי מה שהכירם אביהם), כי בעת אפם לא ישקוטו ולא ינוחו עד שפכם חמתם באנשי ריבם, לא יחמלו על איש, ובהמת' לא ירחמו: (ז) ארור אפם, דרך נבואה או דרך תפלה שיחבר אפם ועוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת האדורה מגרעת. הראב"ע), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ארר, והרשב"ם כתב ארור אפם, לא יכליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד: עז, אחר: אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, הראב"ע כתב שטב על כל אחד לבדו כי מצאנו כי גורל שמעון כלל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא נרשות אחר ונם עריו לא היו דבקות זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה, גם לוי שהיו לו מ"ח עיר והן מפוזרות בינות השבטים עכ"ד, ומהר"י אברבנאל קיבל דבריו בלי חקירת מוצא דבריו, ופי' על פיהם כפל הלשון אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, שהא' שב על שמעון והב' על לוי, והוא באמת באור נאות כפי הוראות המלות, שתפוצה יורה על הפיזור יותר מן חלוקה, כמו שלוי הי' מפוזר בין כל השבטים, ושמעון לא כן רק נחלתו מחולקת באיזה מקומות בחלק בני יהודה לבד, אולם אני בעניי לא זכיתי לדעת היכן מצא שלא היו ערי שמעון דבוקות זו לזו, ואדרבה כי המעיין ביהושע בערי יהודה (בסימן ט"ו): ובערי שמעון (בסימן י"ט) (שכפי הנראה נכתבו על הסדר), ימצא שהיו ערי בני שמעון סמוכות זו לזו, ואם לא נאמרו על הסדר, עדיין מנין לו שלא היו סמוכות זו לזו, והנה מצאנו גם בבני דן שהיו קצת עריו מערי בני יהודה, גם לא הי' חלקם במקום אחד, כי קצתם נחלו בגבול בני יהודה קרוב לדרומית מערבית לא"י, וקצתם כבשו את העיר לשם שהיא בצפונית מזרחית לא"י, ולכן כשירצה הכתוב להגיד גבול א"י מקצה ועד קצה יאמר מדן ועד באר שבע, שהו' מתחלת רוח צפונית ששם הי' לשם שכבשו בני דן עד באר שבע אשר ליהודה שבעל חלקו כנגב א"י, גם בני מנשה נחלקה נחלתם בעבר הירדן מזרחה ובעבר המערבי, אף שלא אררם יעקב, גם מדוע הוא ברשו' אחר, ולא במתנה נתן לו יהודה חלקו, רק ע"פ הגורל כפל לו חלקו שם, וכל אחד יעשה בשלו ויושל על חלקו, ולכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם שאחלקם ואפיצם שבים על שניהם, שאחלקם זה מזה, שמעון מלוי, כי לוי נתפזר בין כל הי"ב שבטים ונמצא שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקים: (ח) יהודה אתה, כשמך וכן יודוך אחיך. (הראב"ע), וכנון הוא לפי דרך מליצת לשון הקדש להיות לשון נופל על לשון, אבל אין צורך למלת אתה להורות ע"ז, כי באמרו יהודה יודוך אחיך תוגלה המליצה הנאותה ההיא, וכבר כתבתי בקבורי הבאור הנכון בזה ובכיוצא בזה בבוא מלת הכנוי לפני השם או הפעל המחוב' עם הכנוי או לאחריו, ועפ"ז מחוברים בל"א (אבער דוא יהודה), ואוסיף כאן באור יותר מדוקדק לפי דעת בעל הטעמי' שהטעים יהודה ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת אתה, והי' ראוי לחבר יהודה עם אתה בטעם, ולכן נראה דעתו שאין אתה מלת הקריאה פה, כי הקריא' נשלמת במלת יהודה, ומלת אתה חוזרת למטה והיא כפולת הכנוי של יודוך במלה שלאחריה, והראוי להיות אותך יודוך אחיך, אלא שכן משפט הלשון בהכפלת הכנוים, כמו ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), שהוא כמו ופגריכם אשר לכם, וכן אף אני בחלומי (בעיל מ' ט"ז): יודוך, הרד"ק בשרשי' שרש ידה פי' יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם, אבל הרשב"ם כתב וז"ל המפרש ישבחוך אחיך שעות הוא בידו, אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך, וכן ונתתה מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), תן לו מהודך כמו וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות (דניאל י"א כ"א), וכן בשלמה כתיב הוד מלכות ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים (א' כ"ט כ"ה), יודוך ומלוך, כמו יהודוך, כדכתיב על כן עמים יהודוך (תהלים מ"ה י"ח), וכן יושיע כמו יהושיע (שמואל א' י"ז מ"ז, ותהלים קט"ז ו'), הודה, ויהו ממלבות, אין היו"ד עיקר שלא מנהגת תשופי פ"א פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב ינא, שיאמר הוציא הושיב, וכן מנירה בים (שמות ט"ו ד'), הורה, וכן יאמר הודו לה' (ישעי' י"ב ד') הירים (ד"ה בש"ה כ"ג), וכן ואיש לא הונה (יחזקאל י"ח ט"ז), מנזרת לא תונו (ויקרא י"ט ל"ג), כלם עיקרם בראשם אות יו"ד ונופלת ונם בתהלים ובד"ה כמה פעמים), יודו לה' (תהלים ק"ז ח' וט"ו וכ"א ול"א), הונהורשם (איכה ג' ל"ב), הודו הוד היא שם עצם פרטי, ושם נרדף להדר ותפארת, אבל גם דעתו לפרקים ובאה אות וא"ו במקומו עכ"ל, ואין המדקדקים מודים לו כי אמרו שמלת הוד היא שם עצם פרטי להוד המלכות, והה"א לא רחוקה היא מדרך הדקדוק, כי יאמר שמלת הוד נגזרת משר' ידה, והה"א מן הפעיל, ואח"ו כצאתה שם עצם פרטי להוד המלכות, והה"א לא רחוקה היא מדרך הדקדוק, כי יאמר שמלת הוד נגזרת משר' ידה, והה"א מן הפעיל, ואח"ו כצאתה שם עצם פרטי להוד המלכות, כאשר נמצא בדברי חז"ל שהשתמשו בשרש תרם, שעשאו כתחברה אל השם להיות כמו שרשית, וה"א למ"ד הפעל נפלה, ואח"ז נגזר ממנו הפעל יהודוך, וכן מצאנו בלשון הקדש שמן השרש התי"ו שרשית, ועיקרה איננה רק נוספת בשם תרומה שתרומה, כמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות בריש מס' תרומות, וכן מצאנו בלשון הקדש שמן השרש ידה נגזר שם עצם פרטי יהודה, וממנו נגזר שם היחס יהודי ויהודים לעם העברים, ושם תאר ללשון עברי, ואל תדבר עמנו יהודית (מלכים ב' י"ח כ"ו), ויקרא בקול גדול יהודית (שם כ"ח וישעי' ל"ו י"ג), ובעלי הלשון האחרונים כמרדכי ועזרא ונחמי' וסיעתם עולי הגולה עשו ממנו פעל, מתיהדים (אסתר ח' י"ז), ולפי שאין הה"א שרש אמיתי בשם הוד, לכן כשנעשה ממנו פעל תפול לפעמים ואמרו יודוך, עם שהה"א השרשי' בעצם לא תפול לעולם כה זאת פ"פ, כ"ה דקדוק המלה הזאת לדעת הרשב"ם, והפסוקים שהביא הם ראיות נכוחות לפירושו, גם באור הפסוק שלפנינו נכון הוא מאד ומקושר היטב לשלפניו וגם תחלתו אל סופו, לכן בחר בו המתרגם האשכנזי ותרגם יודוך (הולדיגען), והנה גם יב"ע תרגם יודוך כמו יהודוך, אבל לכוונה אחרת, כי תרגם לך יהודון אחך ויתקרון יהודאין על שמך, וכ"ת הירושלמי: בערף, הוא אחורי הפנים, וכן אמרו רז"ל עורף להדרי פנים (חולין דף י"ט ע"ב): (ט) גור אריה יהודה, לפי פשטות הלשון נראה לי שהוא ענין אחד, ולפי שרצה להמשילו לארי' שהוא החזק שבחיות, וגם כוון לדמותו לארי' קטן לקלותו וזריזותו יותר מארי' גדול, לכן תפס בלשונו ב' השמות, כי גור לבד יאמר גם על שאר החיות בהיותם קטנים, כאשר מצאנו גם תנינם חלצו שד היניקו גוריהן (איכה ד' ג'), ותהי' הכוונה פה גור שבמין הארי', והוא סמוך, וכ"ת יב"ע והירושלמי מדמי אנא לך יהודה ברי לגור בר אריוון, וכן פי' הרש"בם, וכן מתורגם בל"א, והמ"ו כתב שתחסר הכ"ף דגור אריה, אבל אין צורך לפי המליצה הנאותה ונפרט בעניני השירים, וכ"ה כוונת הראב"ע שכתב ואין בו כ"ף הדמות כמו ועיר פרא (איוב י"א י"ב): מטרף בני עלית, אתה יהודה בני! לאחר שעלית מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך, וזהו עיקר פשוטו, והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל. (הרשב"ם), והנה רש"י ז"ל פי' כן, וז"ל מטרף, ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה, בני עלית, סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו', הרי שפי' הכתוב על מכירת יוסף, ואף ע"פ כן הוא נקי מתלונת הרשב"ם כי חבר בני למטה אל עלית ולא אל מטרף, והראב"ע כתב ואם נפרשנו על דבר יוסף הי' ראוי שיהי' תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד, ורש"י ז"ל נשמר גם מזה כי איננו מפרש עלית שהעלה את יוסף, כי אם סלקת את עצמך, והוא פעל עומד, וכ"ת יב"ע סליקתא נפשך, והנה לשטת רש"י ז"ל יהי' המשך הכתוב על הדרך הזה, יהודה דומה לארי טורף, והוא כורע ורובץ כארי' וכלביא מי יקימנו, אבל עם כל זה נקי הוא מטרף יוסף שחשדתי אותו בו, כי סלק את עצמו ממנו, ויהיה מטרף בני עלית, כמו מאמר מוסגר בין שני מאמרי' מקושרי' ולכך בא האתנח בסופו דבינו; והרשב"ם ז"ל ברצותו לפרש המשך הכתוב ע"פ דרכו כתב אתה יהודה בני לאחר שעלית מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחריד ולהקימך ממקומך עכ"ל (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה בפירושו הב'), הנה הוא בעצמו כותב בפסוק זה שהמפרשו על יוסף לא ידע בחילוק טעמים, ועכ"ז מפרש פה כנגד חילוק הטעמי', שיש במלת עלית אתנח, והוא מחברו לאחריו, מלבד שהוא נגד טבע הלשון לשנות המליצה במאמר אחד מנוכח לנסתר, עם כי איננו רחוק במליצת השירים בב' מאמרים סמוכים, ולכן הבאור הנכון בזה כפי' הראב"ע שטב לפניו, דמות לגור אריה כאשר אתה בני עולה מטרף, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כרע, הוא לדעתי רק בב' הרגלים על הברכים: רבץ, הוא שישכב על ארבע רגליו, ולפי שטרס ירבץ יכרע, לכן הוא מזכיר בתחלה כרע ואח"כ רבץ: כאריה וכלביא, הרד"ק בשרשים שרש לבא לא פירש בו רק שהוא הארי, אבל נראה מן הכתוב מה שאך לביא בין אריות רבצה

רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃ יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ

כבס

אונקלוס

יְשָׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ׃ י לָא יַעֲדֵי עָבֵיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא׃ יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוּן הֵיכְלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּיהּ יְהֵי

ארגון

תרגום אשכנזי

לעגט זיך אויף זיינע פֿיסע, ווי אַלטער לעווע אונד לע=ווין, זוער וויל איהן רייצען אויפֿצושטעהען? (י) דער צעפטער ווירד ניכט וויכען פֿאָן יהודה, דער געזעצ=געבער ניכט (פֿאָן צווישען זיינען פֿיסען) פֿאָן זיינען נאַכ=קאָממען, ביז ער (יהודה נעמליך) נאך שילה קעממט, אונד פֿעלקער זיך צו איהם פֿערזאממעלן.

(יא) ער בינדעט אן דען וויינשטאָק זיין פֿיללען אונד אן דיא רעבע זיינער עזעלין זאָהן; ער וואשט זיין

קלייד

רש"י

בימי שלמה איש תחת גפנו וגומר (מלכים א' ד'): י לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות: ומחוקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומ"א שילו שי לו שנאמר יובילו שי למורא (תהלים ע"ו). ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה וכן נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואל"ף שבאתותי באזניכם (איוב י"ג) ובאבחת חרב. (יחזקאל כ"א) ואסף שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו (ישעיה י"א) ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקה' אם (משלי ל') לקבוץ קמטי' שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במס' יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים: יא אוסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהוד' שתהא מושכ' יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה. זמורה ארוכה קוריי"ה בלעז (וירא"ה של"ל וירייא"רה: בל"א רעבע. רוטסע): כבס ביין. כל זה ל' רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי. כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל (תהלים קי"ג) היושבי בשמים (שם קכ"ג) וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח: גפן. הם ישראל. עירה זו ירושלם. שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב'): בני אתונו. יבנון היכליה לי שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן. אלו צדיקים: בני אתונו. עבדי אוריתא באולפן ע"ש רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין הוא ארגון טב שצבועו דומה ליין ובצבועין הוא לשון סותה שהאשה לובשתו ומסיתה בהן את הזכר ליתן

עימו

באור הקצר

בלשון נוכח ופעם בלשון נסתר, ואמר כרע רבץ יהודה לבטח באין מחריד כמו האריה שהוא הזכר, והלביא שהיא הנקבה, בהיותם שוכבים על רגליהם, מהמון רועים לא יחת, וכן קשת לא יבריחנו, כן יהודה בהיותו בארצו במנוחה לא יבא אויב להחרידו ולהקימו ממקומו: (י) לא יסור שבט מיהודה, המלכות שניתן לו להשתחוות לו כל אחיו שבים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה (המוכר אל עיר) שילה, כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכ' בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין. (הרשב"ם): שבט, דרך המושל להיות בידו שבט או מטה, בל"א (צעפטער), והוא סימן הכח והממשלה אשר לו לענוש את המורדי' בו: ומחקק, הוא נותן החקים בארצו, ויקרא כן גם המושל והעובר בעמו על פי החקים הקבועי' להם: מבין רגליו, מזרעו, כמו ובשליתה היוצת מבין רגלי' (דברים כ"ח נ"ז): יקהת עמים, קבוצת האומות שהיו כפיפים תחת שלמה אביו כדכתיב כי הוא רדה בכל עבר הנהר (מלכי' א' ד' כ"ד), נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו (ד"ה ב' י' א'), ושכם אצל שילה כדכתי' ביהושע ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה (יהושע כ"ד א'), וכל הפרשה, ולבסוף מפרש כל אלו הדברים היו לפני ה' בשיל' (אינו מפורש שהי' בשילה, אך כתו' ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו), ומקדש ה' הי' אז בשילה כמפורש ביהושע ושופטים, וגם בשופטים הנה חג ה' בשלו וגו' למסלה העלה מבית אל שכמה וגו' (שופטים כ"א י"ט), וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמי' מ"א ה'), וקרקע חלקה היתה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראוי' להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן ה' אשר בשילה הסמוך שם, ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד עד רחבעם פיר' אבל מוסר הגדולה לא רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק משילה ואילך נתמעטה. (הרשב"ם): (יא) אסרי לגפן עירה, עד הנה ברכו במלוכה וגדולה שתהי' לו על אחיו, ועתה ברכו בארץ מבורכת, ואמר אסרי לגפן עירה, שמרוב הגפנים יקשור הרוכב על העיר (שהוא החמור הזכר הקטנים) את עירו אל הגפן אשר בדרך, בעת זמה וירד מן בהמתו, והכוונה בזה לב' דברים, א' שיהי' הדרך מלא מגפנים עד שבכל מקום שירצה לקשור בהמתו באגה אילן ימצא גפנים לקשרה שם, ב' שמסיבת ריבוים לא יחושו אם תאכלם הבהמה:

ולשרקה

יתר הבאור

רבצה נתוך כפירים רבתה גוריה (יחזקאל י"ט ב'), ומן הכתוב אריה טרף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב' י"ג), שהארי' הוא הזכר במינו והלביא הנקבה, וכתב הראב"ע ופעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניה' שיברח עכ"ל, ונראה לי לפי שמעלת האריה הזקן גדולה מן הרך בשנים בגבורה, ומעלת הרך בשנים גדולה בקלותו וזריזותו על הזקן, לכן ברכו יעקב בשניה', ואמר לגור ארי' דמית כשתלך לטרוף טרף בזריזו' ולא בעצלתים, ולאריה ולביא דמית בגבורתך בעת תשכון בארצך, כי כלם יפחדו להקימך ולעוררך למלחמה: (י) לא יסור שבט מיהודה, בבאורי הקצר העתקתי פי' הרשב"ם עם קצת תוספת באור על הפסוק הזה, כי הוא היותר מתישב מכל הבאורים שאמרו בו, ויהי' עד כי יבא שילה כמו לשילה, כי תחסר הלמ"ד לפעמים, כמו ויביאהו ירושלם (ד"ה א' י"א ג'), ויביאם בבל (ירמי' כ"ד א' וכ"ט ג')

כַּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה׃ יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב׃ פ *
יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ
יד יִשָּׂשכָר

אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵיהּ מֵילָא מֵילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין׃ יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחַוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעִבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא׃ יג זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְּמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן׃
יד יששכר

קלייד אין וויין, אין בלוטדער טרויבען זיין געוואנד.
(יב) רעטהליך אום דען אויגען פאָן וויין, אונד אום דען צעהנען וויים פאָן מילך.
(יג) זבולן ווירד אם אופער דער מעערע וואָהנען; ער ווירד אם האפען זיין, וואָ שיפפע ליגען, אונד זיינע זייטע ביז געגען צידון.
(יד) יששכר

רש״י

עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון הסת' שכרות במסכת כתובות ועל היין שמה תאמר אינו מרוה ת״ל סותה: יב חכלילי. ל' אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים (משלי כג) שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים ל' הרים שמשם צופי' למרחוק. ועוד תרגמו בפני' אחרים ל' מעיינות וקילוח היקבים נעווסי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע״א נעוא ארמאה יחוורין. בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: יג לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו. חוף כתרגומו ספר. מר״קא בלעז (בל״א גרענצע) והוא יהי' מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבלון בצאתך ויששכר באהלך (דברים ל״ג) זבלון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף גבולו יהא סמוך לצידון

באור הקצר

ולשרקה בני אתנו, אל השרק (שהוא הטוב ממין הגפני' שהענבים לא ימצא בהם חרצן) יקשור את בן האתון (שהוא העיר הנזכר), והוא כפל לשון במלות שונות, ומלת אסרי מושכת עצמה ואחרת עמה: כבס ביין לבשו, לאחר שנבצרו הענבים ודורכין אותם בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדריכת היינות, כדכתיב מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת (ישעיה ס״ג ב׳), וכתוב שם וכל מלבושי אגאלתי (שם ג׳): ובדם ענבים, דמהו לדם בעבור שיתאדם, וגם הוא מין כנוס באחרן כמו הדם הכנוס בגידיו: סותה, בגדו: (יב) חכלילי עינים מיין, לשון אדמימות, ור״ל אדום עינים (יהי' כל איש מאנשי ארצו), מרוב שתיית יין שכן דרך שותי יין שעיניהם מאדימין. כדכתיב למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כ״ג כ״ט ול׳), והי' זה בימי שלמה כדכתיב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מלכים א׳ ד׳ כ״ה): ולבן שנים, יהי' כל איש מאנשי ארצו: מהלב, מרוב חלב שישתה, והוא על דרך משל על הפלגת טוב ארצו שיהי' שם מרעה טוב לעדרי צאן, ואילו השנים יין וחלב נזכרו לרוב במקרא יחד, כמו שתיתי ייני עם חלבי (ש״ה ה׳ א׳), וכן בלוא כסף ובלו׳ מחיר יין וחלב (ישעי׳ נ״ה א׳): (יג) זבולן לחוף ימים ישכן, התנבא כי זבולן יהי' חלקו בא״י על שפת הים: והוא לחוף אנית, והוא יהי' מצוי תמיד אצל החוף שהאניו׳ יוצאות ובאות לשם, והוא הנמל שקורין בל״א (האפען): וירכתו, סוף גבולו שהוא פאת ארצו יגיע להיות אצל צידון, והנה בהסתכל בהמשך הפסוק, גם נכפל המאמרים לחוף ימים ישכן ושוב והוא לחוף אנית יפלא בעיני לכאור׳, גם מאמר וירכתו על צידן מיותר: כי לא הודיע יעקב בשום אחד מבניו סוף גבולו רק בזבולן, ואם רצה להודיע בו מדוע לא הודיע רק קצה אחד, גם עדיין לא ידענו באיזה צד יהי' תחומו אצל צידן אם בדרום ואם בצפון, ואם נאמר כי לא כיון להודיע מקום נחלתו רק גודל חלקו שתגיע עד צידן, הנה גם זה לא נדע, כי לא הודיע תחלת גבולו, ואשר יפלא יותר בעיני הוא זה, הלא גם מקצת שאר השבטי' לקחו נחלת' על שפת הים, כי כל גבול מערבי של א״י הוא הים הגדול, ולא לקח זבולן חלקו על פני כל רחב הים מנחל מצרים עד הר ההר, לכן נראה לי כי כוונת יעקב היתה לפי שברך את יהודה שלכבוד שיתעשר ע״י נצוחו במלחמות, גם ע״י ארצו שתהי' מבורכת להוציא יין הרבה ודי חלב עזים, גם בירך את בניו שלאחריו קנתם בזה וקנתם בזה וקנתם בשניהם, חוץ מראובן שמעון ולוי שלא רצה לברכם כלל, לכן לפי שראה שזבולן לא יהי' איש מלחמה כאחיו, גם לא תהיה ארצו טובה כשל אחיו כי ישכן לחוף ימים, ברכו שיתעשר ממשאו ומתנו שעיקרו הוא על מבואות ימים, במקום שיש נמל לספינו׳, ולכן אף שגם קצת שאר השבטים לקחו נחלתם על שפת הים, אפשר שלא הי' שם נמל טוב לספינות כמו בחלק הים של זבולן, וכן לא מצאו החלזון שצובעין מדמו צבע התכלת רק בחלקו, והוא הי' חשוב משאר צבעים להתחמם ממנו למלכים, וכן אמרו חז״ל בשבת (דף כ״ו ע״א), יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה, וב׳אלו המקומות היו מקומות של נמל בים המערבי כנגד חלקו של זבולן, וזה שמם עוד היום, וכן היו מסתחרים במין דג הנקרא טרית, שלא הי' כמאז רק בחלק הים שנפל בגורלו, גם החול שבשפת הים שבחלקו הי' חשוב ומובחר משאר חולות וראוי לזכוכי׳ לבנה, כמ״ש חז״ל בספרי (פ׳ הברכה) על פסוק ושפוני טמוני חול (דברים ל״ג י״ט), וכ״ה במגילה (דף ו׳ ע״א), וכתב שם רש״י טרית, דג שקורין טוני״נא), וברכו יעקב שעי״ז יתעשר, אף אם לא תהי' חלקו בארץ טובה כחלקי אחיו לענין שדות וכרמים, ועל כוונה זאת אמר ג״כ וירכתו על צידן לפי שהם המיוחדים אז לסוחרים גדולים, כדכתיב סחר צידון עבר ים מלאוך (ישעי׳ כ״ג ב׳), וכתיב בושי צידון כי אמר ים מעוז הים וגו׳ (שם ד׳), וכן ברכו משה ואמר שמח זבולן בצאתך (דברים ל״ג י״ח), בים לסחורה, גם אמר כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול (שם י״ט), ולא הוצרך להזכיר צור לכוונה זאת, כי היא היתה באמצע גבולו, אבל צידון היא לבד נכון א״י להלאה מצור, ואמר שגם היא תסחר עמו כי סוף גבולו יהי׳ אצלה, ויהי׳ א״כ מאמר תחלת הפסוק זכרון רוע חלקו לענין שדות וכרמים, ומאמר שאחריו שבח לענין הסחורה, וזהו שיעור הכתוב, זבולן (עם שהוא) לחוף ימים (לבד) ישכן (והיינו שאף שיש לו שדות וכרמים אינן חשובות כ״כ כמ״ש חז״ל במגילה (דף ו׳ ע״א) אמר זבולן לפני הקב״ה רבש״ע לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות ע״ש, לא כאחיו שוכני הים אשר להם גם שדות וכרמים טובים, עכ״ז), והוא (לבדו) לחוף אנית (ישכן, כי ישכן במאמר ראשון מושך עצמו ואחר עמו) וירכתו על צידן (באופן שמקמת האניות הרבות אשר יבואו לארצו יתעשר), ויהי׳ תרגומו בל״א לפ״ז כן (זבולן ווירד צוואר נור אם אופער דער מעערע וואָהנען, ער ווירד אבער אם האפען זיין, וואָ שיפפע ליגען, אונד זיינע זייטע

יד יששכר עתיר בנכסין ואחסנתיה בין תחומיא: טו והוא חולקא ארי טב וית ארעא ארי מעבדא פירין ויכבש מחוזי עממיא וישיצית דיריהון ודאשתארון בהון יהון ליה פלחין ומסקי מסין

יד יששכר חמר גרם רבץ בין המשפתים: טו וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד

(יד) יששכר איזט איינבייניגער עזעל, דער גערן צווישען שטעללען ליגט. (טו) ער זאהע, וויא אנגענעהם דיא רוהע, וויא ליבליך דאז לאנד זייא; דא נייגטע ער זיינע שולטער היין צום טראגען, אונד ווארד דינסטבאר

רש"י

לצידן ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: יד יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומים בתחומי העיירות שהולך שם פרקמטיא: טו וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד לספק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (ד"ה א' י"ב). מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים (שמואל ב' כ"ב) הטו אזנכם (תהלים ע"ח). ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה

באור הקצר

זייטע ביז געגען צידן), והנה גם הרשב"ם שיער כוונת סוף הפסוק וירכתו על צידן, לענין הסחורה, אך כוונת הפסוק בכללו לא פי' כן, ונראה לי עוד בכוונת מלת ימים לשון רבים, לפי ששאר השבטים עם שלצד המערב הי' הים גבולם, עכ"ז לצד מזרח לא הי' להם ים, רק הירדן יגבלם, אבל זבולן לצד מזרח הנה ים כנרת יגבלהו: (יד) יששכר חמר גרם, יששכר הוא כחמור בעל עצם ובעל איברים חזק, וסובל משא גדול, זה הוא שאמר ויט שכמו לסבל: רבץ בין המשפתים, שרש שפת, ענינו הערך והסדר, כ' תשפת שלום לנו (ישעי' כ"ו י"ב), תערוך, וכן שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג'), ערוך אותה על הכירים, (כ"כ הרד"ק שרש שפת), ודעת המתרג' האשכנזי שמלת משפתי' כנוי למערכות העדרי' בנוחם אצל השוקת על מי מנוחות, והשכיב' בין המשפתי' או השפתי' כנוי למנוחה והשקט בלי לכת אנה ואנה לרעות בשדה מרעה, יאמר למה ישבת בין המשפתי' לשמע שרקות עדרים (שופטי' ה' ט"ז), הכוונה על ראובן שלא הלך עמם למלחמה, וכן אם תשכבון בין שפתים (תלים ס"ח י"ד), השעור אם תנוחו ממלחמה ותשבו אצל העדרי' להשקותם ולנהלם, אף כאן אמר כמו חמור גרם, שלא ללכת אנה ואנה, ואוהב לרבוץ בין המשפתים, על רגליו, כן יששכר לא נסר במעשה זבולן להיות עובר ימים, אף לא יאהב לצאת למלחמה, כי אם לשקוט בארצו לחרוש ולעבוד אדמתו, כמו שמפרש והולך שבראותו מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה נטה שכמו לסבול עול אחרי' עליו ולתת מס שלא לעזוב מקום מנוחתו, וכן אמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח): (טו) וירא וגו', יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקי': ואת הארץ כי נעמה, ומלאת כדכתיב על המנוחה ואל הנחלה (שם י"ב ט'): ויט שכמו לסבל, עול של מלכי ישראל, כחמור שסובל ונושא משאו: ויהי למס עבד, לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתי' וזרעיכ' וכרמיכ' יעשר (שמואל א' ח' ט"ו), ובשורת עושר הוא לשבט יששכר, גם בשורת חלק טוב שיהי' לגורלו בארץ: (טו) דן

יתר הבאור

ג'), ודומיהם, ועיין בפי' הראב"ע ומה שטען עליו הרמב"ן בדברים נכוחים, ואין רצוני להאריך בה: יקהת, שם נפלם דברת בני האדם (קהלת ג' י"ח), ודגש הקו"ף לתפארת כדגש מקדש ה' (שמות ט"ו י"ז), וכן ותבז ליקהת אם (משלי ל' י"ז) וכו', ופירוש שניהם משמעת וקיבול המצוה, ופירושו ולו יקהת עמים אליו ישמעון העמים לקבל עליהם מה שיגוש, ופירוש ליקהת אם למשמעת אם כלומר עין שתבוז למשמעתה ולמה שתצוה עליו יקרוה ערבי נחל, ודמה רבי יונה המלה הזאת לערבי בזה הענין. (הרד"ק בשרשים שרש יקה), וכ"ת אונקלוס ולי' ישתמעון עממיא, וכן פי' הראב"ע, שא שכתוב שהיו"ד משרת לעתיד. ולא ידעתי מה יאמר במלת ליקהת אם, שא"א להיות עתיד בעבור הלמ"ד שלא תשמש בעתידים, והוא מפרש שם לאבור אם, ולדעת רש"י ז"ל ג"כ שרשו יקה וקראו יבוד נופל כנו"ן של נוגף ושל נושך, והוא לדעתו שם המקרה, ופירושו אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו (ישעי' י"א י'), ומפרש ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפני' מפני זקנתה, ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במס' יבמות (דף ק"י ע"ב), ויכול היה לומר קהיית עמים עכ"ד, וכן פי' הרשב"ם קבוצת האומות, עם שלא כתוב דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א: (יא) אסרי לגפן עירה וגו', אונקלוס תרגם זה בב' אופנים כמו שהביאו רש"י ז"ל ופי' דבריו, אבל לפי ששניהם רחוקים מפשט הכתוב לכן נטה רש"י מפירושיו פה ופי' באופן אחר, וז"ל נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם, והנה אף שדבריהם נכונים ומיושבים בכוונת כלל הענין, שהברכה הזאת היא על טוב ארצו ברבוי היין, אבל עדיין לא נתישב' מליצת המאמר, כי אסרי לגפן לא יסבול כוונת הטעינה מגפן אחת, ויוכל לאסור העיר לגפן אחת ולהטעינו מכמה גפני' הסמוכי', ולכן הבאור הנכון הוא כפי מה שבארתי בבאורי הקצר, שהכוונה היא שתהי' ארצו מלא' גפנים, עד שהרוכב בדרך אם ירצה לנוח ולירד מן בהמתו, וירצה לקשרה באיזה אילן, יקשרנה לגפן, וכן פי' הראב"ע ובעל מכלל יופי. והכוונה לב' דברים, כמ"ש בקצורי, ומלת אסרי היא בינוני [וכא במקום העתיד, שלא כמנהג, או שהנביא ועמיד עצמו כאלו הוא בזמן ההוא, והוא בינוני ממש בזמן הדבור, והנכון שתחבר מלת ההרכבה, וענינו יהי' אוסר, כמ"ש בפ' מקץ (לעיל מ"א א')] עם יו"ד נוספת, וכן היא נוספת במלת בני, וכן הוא"ו נוספת במלת אתנו, כמו מקימי מעפר דל (תהלים קי"ג ז'), ההפכי הצור וגו' למעינו מים (שם קי"ד ח'), ואסרי מושך עצמו ואחר עמו, אסרי לגפן, ואסרי לשרקה: עירה, הוא החמור בעודו קטן, והה"א במקום וא"ו הכנוי לנסתר כמו כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה), ונסכה יין (ויקרא כ"ג י"ג), ודומיהם: ולשרקה, הה"א נוספת, כי נמצא ויטעהו שרק (ישעי' ה' ב'), וכתב הרד"ק בשרשים שרש שרק שהוא המשובח ממיני הגפן, וכתב הרב אבן גיאת שהוא מין הטוב מן הגפנים שהענבים לא ימצא בהם חרצן, ורש"י כתב שרקה. זמורה ארוכה קורייר"א בלע"ז עכ"ל, ויראה שצ"ל ווריילא"רה, כמ"ש רש"י על שריגים למעלה מ' י'), והוא בל"א (רעבע, רוטהע) ע"ש: בני אתנו, הוא העיר, והאתון היא הנקבה במין החמור, ובן האתון הוא הקטן הזכר הכרוך אחר אמו, ונא כפל לשון במלות שונות: כבס, המכבס: ביין לבשו, הראב"ע פי' כי מרוב היין יכבסו לבושיהם ביין תחת מים, והוא על דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י"ח), ולדעתי איננה מליצה נאותה לפי שאין דרך לכבס ביין כי לא ינקה הבגד, ולא תבא לעולם הפלגת המליצה

עֶבֶד: ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ
שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס
ויפל

מְסִּין: טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: יז יְהֵי גַּבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחְתֵיהּ תִּתְקֵף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל אוֹרְחָא וּכְפִתְנָא יְכַמּוֹן עַל שְׁבִילָא יִקְטֵל גִּבָּרֵי מַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסְוָן וּרְתִכִּין
וימגר

רינסטבאר צום טריבוט.
(טז) דן ווירד זיינע נאַצי־אָן ריכטען, וויא איינער דער איבריגען שטעממע ישראלס.
(יז) דן ווירד זיין איינע שלאַנגע אויף דעם וועגע, איינע אָטטער אויף דעם פוסשטייגע, דיא דעם פפערדע אין דיא פערזע בייסט,
דאַס

באור הקצר

(טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, דן ישפוט את עמו, כמו אחד מאחד שבטי ישראל: (יז) יהי דן נחש עלי דרך, יהי שבט דן כמו נחש עלי דרך להרוג את האורחות, והוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא בפעוני ואצל רופאי הערב נקרא חורטן כי אמנם בפעוני אחד ימית רבים בהכשתו ובקולו שישלח על אנשים רבים: שפיפן, הוא נחש דק, כאמרם ז"ל כחוט השערה הוא ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות עצמו כחץ על יתר בעלי חיים: ויפל רכבו אחור, אף שלא נגע בו:
רכבו

רש"י

ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: טז דן ידין עמו. ינקום נקמות עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו (דברים ל"ב): כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כולם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: יז שפיפון. ה"א נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו ואתה תשופנו עקב:
הנושך

יתר הבאור

באופן כזה, והנכון כמ"ש בקצורי שהכוונה היא על דריכת היינות, והוא מפי' הרשב"ם: סותה, אין לו ריע במקרא, ורש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשי' שרש סות פי' בגד, ובלי ספק כן הוא כי הוא כפל לשון של לבשו: (יב) חכלילי, שרשו חכל, והלמ"ד כפולה, ומשקלו פעליל, ויו"ד אחרונה נוספת ליחס, ופירושו לדעת רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חכלל שהוא לשון אדמימות, וכן למי חכללות עינים (משלי כ"ג כ"ט), אך שחכליל או חכלילי הוא שם תאר, וחכללות הוא שם המקרה, וכל המפרשים הנזכרים מפרשים עינים ממש, כי החכלילות יראה בעינים משכרות היין, אבל המ"י מפרש עינים לשון מראה וגוון כמו ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז'), כי דרך שותי יין שכל פניהם מאדימין, ובאורו אדום הגוון יהי' מרוב יין, אבל המאמר הב' ריעו ולבן שנים מחלב, הנאמר על אבר פרטי יורה שגם עינים הוא אבר פרטי ובאורו עינים ממש, וכן מתורגם בב"א עינים ממש, והנה הזכיר הענין כסדרו, גדול הגפנים, ואח"ז דריכת הענבים, ואח"כ שתיית היין, כ"כ הרשב"ם, והרמב"ן מפרש חכלילי באופן אחר וז"ל והנראה בעיני שהוא הפוך מנכחלת עיניך (יחזקאל כ"ג מ'), ונכפלה בו הלמ"ד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שיניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכו' עכ"ל, ויתכן שגם הפוך יקרא כחול בעבור האדמימות שבו, ויהי' כחול הפך מן חכל, ויסובו לפי זה שני הפירושים להיות אחד: ולבן שנים, תאר, והנפרד לבן, ונסמיכות ראוי להיות לבן כמו מן חלב, חלב גוים (ישעי' ס' ט"ז), ובא בסגול בעבור הסמיכות: שנים, נקראו שנים על שם מערכות הד' שנים בעבור היות שתי המערכות. הד' (הראב"ע): (יג) לחוף, שרשו חפף, והוא ענין כסוי כמו חפה, והוא הנמל, ונקרא כן לפי שנסתרים בו הספינות מפני הרוחות, והוא מגזרת חפף עליו כל היום (דברים ל"ג י"ב), כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח, כן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חפף, ולשון רש"י חוף, כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז עכ"ל, ובל"א (גרענצע): ו רכתו, פאת ארצו, ולא נמצא הנפרד היחיד משם זה שהוא בה"א הנקבה בסוף המשתנית לתי"ו ברבוי ובכנוים, כמו נירכתים (שמות כ"ו כ"ג ול"ו כ"ח ויחזקאל מ"ו י"ט), וכן בסמיכות הרבים, ולירכתי (שמות כ"ו כ"ב ול"ו כ"ז), וכן בכנויי היחיד כמו כאן, אבל נמצא היחיד ירך, וממנו כאמר לרבים, ירכים (שם כ"ח מ"ב), ובכנויי ירכי ירכה, והנה שם ירך הושאל ג"כ אל פאת הדבר, כמו ירך המזבח צפנה (ויקרא א' י"א ומלכים ב' ט"ז י"ד), ירך המשכן תימנה (במדבר ג' כ"ט), ולדעתי יש איזה הפרש בענין בין שם ירך ובין שם הנקבה ממנו הבא בה"א בסוף, ויתבאר בקוה"א אי"ה: על צידן, כמו עד, וכן על המעברות (יהושע ב' ז'), וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, וי"א פעמים נמצא עד במקום על על פי המסורה, ועיין בת"ס שלי שנראה שט"ס הוא במסורה וצ"ל ט':
(יד) חמור גרם, מלת חמר סמוכה, כלומר כחמור בעל עצם כבד וחזק: גרם, עצם בלשון ארמי, ונמצא איזה פעמים גם במקרא, והרד"ק בשרשים שרש גרם פי' בשם רבי יונה גרם, שבור שאינו יכול לזוז ממקומו מן ועצמתיהם יגרם (במדבר כ"ד ח'), ולדעתי אין נכון לפרש כן, כי נראה כי פעל יגרם הוא מן הפעלים הנגזרים מן השמות ומורים על הפך הפעולה והפך הוראת השם, כמו מן שרש, ישרש, שפירושו עקירת השרשים, ומן סעיף, מסעף, שהכוונה הסרת הסעיפים, ודומיהם, והפעלים ההם יבאו בבנין הכבד, ולכן אף אם יגרם שהוא בבנין הכבד מורה על שבירת העצמות וטולשתם, אין השם גרם מורה כן, רק על התכו שהוא חוזק העצמות: (טו) וירא מנחה כי טוב, כא"על דרך זרות תאר הזכר על שם הנקבה, והראוי כי טובה והוא פעל עבר לנזרת פעול ע"מ יכול, כמו מה טבו אהליך (שם כ"ד ה'): נעמה. פעל עבר לגזרת פעל, כמו ושמעו אמרי כי נעמו (תהלים קמ"א ו'), וכ' הפעלים האלו טוב ונעמה, עם שהם פעלים לפי משקלם [ונפרע מלת נעמה שאיננו בינוני הד' לנקבה לגזרת פעל, כי היה ראוי להיות הנגינה בה מלרע, כמו ונכפש חפצה (ד"ה א' כ"ח ט')], עכ"ז אין בהם כי אם הוראת התואר, כי הם ממין הד' הפעלים המקריים שאין בהם לא פעולה ולא הפעלה, הד' כמו ה' אלהי גדלת מאד (תהלים ק"ד א'), פי' גדול אתה, וכן שרש חכך, טמא, טהר, קדש, ודומיהם רבים מהפעלים המקריים, ופירושו כמו תאר, כאשר זכרנו בהקדמת הספר: ויט שכמו הטיל שכמו, כמו ויט שמים (שמואל ב' כ"ב י' ישעי' כ"ה י' ותהלים י"ח י'), הטו אזנכם (ישעי' ותהלי' ע"ח א'). (רש"י): לסבל, הוא מקור ויחסר השם אבל הוא בכחו, וענינו שסבל עול או מס, והכוונה כמ"ש בבאורי הקצר עול מלכי ישראל, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, וענין הווי"ן ויראה וגו' ויט וגו', הוא לחבר המאמרים המתיחסים בכונה, ובראה וגו' אז הטה שכמו וגו': ויהי, ענינו ונעשה אחר שראה וכו', כמ"ש הרשב"ם בפסוק וטעמו כנפיחת בדבש (שמות ט"ז ל"א)

וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא

אונקלוס

וּמְגַר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ יט מִדְבֵית גָּד מַשִׁרְיָת מְזַיְנִין כַּד יַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא

ובנכסין

תרגום אשכנזי

דאס דער רייטער ריקווערטס פעללט. (יח) אויף דיינע הילפע האפפע איך, עוויגער! (יט) דעם גד ווירד מאנכע שאאר אנס לאנד שטרייפען, ער

ער

רש"י

הנושך עקבי סוס· כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס ויפל רכבו אחור שלא נגע בו· ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו (שופטים ט"ז)· ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכוון יהרוג: יח לישועתך קויתי ה'· נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו למות זכרני נא וחזקני אך הפעם וגו' (שם ט"ז): יט גד גדוד יגודנו· כולם ל' גדוד הם וכך חברן מנחם· וא"ת אין גדוד בלא

בלא

באור הקצר

רכבו, רכב בו או עליו: (יח) לישועתך קויתי ה', המפרשים פירשו כל א' ע"פ דרכו, ויתכן כי חזק החולי על יעקב והתפלל אל ה' ואמר לישועתך קויתי ה', שתושיעני עוד לחזק כחי עדי אברך גם שאר בני: (יט) גד גדוד יגודנו, יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופשע גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם, שבח אותם בגבורה ובזה כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן (דברים ל"ג כ'), בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדול מאד והיה בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים התובעים בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן, על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא יחת,

ובאור

יתר הבאור

ל"א), ובפסוק והי' טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שענין המלה הזאת הוא על החלוף והשנוי שנשתנה אחד זה ממה שהיה קודם זה, וכך תרגם כאן המתרגם האשכנזי (ווארד) ולא (וואר), ונראה לי כי השנוי הזה לא על דרך המליצה לבד נאמר פה כדרכי השירים, רק שהי' כן בפועל, כי מצאנו שהיו בתחלת ימי השופטים אנשים גבורים למלחמה, לא אהבו מנוחה, כאשר שבחה אותם דבורה בשירתה, ושרי בישכר עם דבורה וישכר כן ברק בעמק שלח ברגליו (שופטים ה' ט"ו), אולם אח"ז כאשר ראו המנוחה כי טובה היא, חזרו לבחור בה, ולכן בימי דוד לא נחשבו לאנשי מלחמתו, ועל כן בספר ד"ה (א' י"ב) שנחשבו שם אנשי חיל מכל שבטי ישראל שבאו לדוד חברונה להסב אליו מלכות שאול, נאמר שם בכל השבטים תארי אנשי צבא הולכי בקרב, כמו בני יהודה נשאי צנה ורמח וגו' (שם כ"ד), מן בני שמעון גבורי חיל לצבא וגו' (שם כ"ה), ומן בני אפרים וגו' גבורי חיל וגו' (שם ל'), מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה וגו' (שם ל"ג), ומנפתלי שרים אלף ועמהם בצנה וחנית וגו' (שם ל"ד), ומן הדני ערכי מלחמה וגו' (שם ל"ה), ומאשר יוצאי צבא לערך מלחמה (שם ל"ו), ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה וגו' (שם ל"ז), אבל בישכר לא נאמר שם תאר אנשי המלחמה, רק ומבני ישכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו' (שם ל"ב), עם שנראה מפשט הכתוב שהכוונה היא יודעי בינה לתת עצה הוגנת בעניני המלחמה, כמו שמפורש שם בפי' המיוחס לרש"י ז"ל, עכ"ז נראה מלשון הכתוב שלא היו רק יועצי המלך ולא הלכו במלחמה בעצמם, א"כ נעתקו בימי דוד או איזה זמן קודם אליו, מן דרכם הראשון שהי' להם בזמן תחלת השופטים לחבוק מלחמה, אל הדרך האחרון לאהוב מנוחה, ולתת לבם אל המושכלות: (טז) דן ידין עמו, כמו כי ידין ה' עמו (דברים ל"ב ל"ו ותהלים קל"ה י"ד), ארי ידין ה' דינא דעמיה, כלשון שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהלים מ"ג א'), וריב אלמנה (ישעי' א' כ"ג), יאמר כי דן יקים נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד, והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתוב וימכרם ביד פלשתים וגו' (שופטים י' ז'), אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה (שם י"ג א'), ולא הי' בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואף על פי שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר (שם ג' ל"א), איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים (שם י"ג ה'), ולקח נקמת ישראל מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה, ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בערף אויביך (לעיל פסוק ח'), כי גם זה יגבר על אויביו וינקמם· (הרמב"ן), וכן פי' רש"י ז"ל, והרשב"ם כתב המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל, וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע, חלילה חלילה, אך על שבטו של דן נתנבא שהיה מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הלך אחרי הארון (יהושע ו' ט'), ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל המחנות והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו, לכך אמר יעקב דן ידין עמו, ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל הי' נוקם נקמת ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' וגו', דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (דברי' ל"ב מ"ג), וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה (תהלי' ק"י ו') עכ"ל, והנה בפי' מלת ידין נשתוו רש"י והרמב"ן והרשב"ם לפרש ינקום, עם שנחלקו בכלל כוונ' הכתוב הזאת, וכן נראה כוונת אונקלוס כמו שהבין בו גם הרמב"ן, אבל הראב"ע כתב דן ידין עמו, רמז שיהי' בעל דגל כא' בני הגבירות והנה היה כקנין על כל עם המחנות עכ"ל, הנה מפר' ידין, ישפוט, וכן תי' מלת ידין (עם שבכוונ' הכתוב נרא' שמפרש גם הוא על שמשון, לא כהראב"ע), מהבי' דן עתיד דייקום גברא דודון ית עמיה דינין דקשוט, וכן תרגם המתרג' האשכנזי מלת ידין, אבל בכוונ' הענין בכללו סתם דבריו, ויוכללו בו כל הפירושי' הנזכרי': כאחד שבטי ישראל, לדעת הראב"ע שפי' כאחד בני הגבירות, תהי' הכ"ף לדמיון כפי רוב שמושה, וכ"ה לדעת רש"י והרמב"ן בפירושם הב', אבל לדעתם בפירושם הא' שפירשו כל שבטי ישראל יהיו כאחד עמו, נראה לבאורה שאיננה לדמיון, אבל אחר ההסתכלות היטיב היא ג"כ לדמיון, כי מלת אחד היא תאר לאיש הנחסר בכתוב, ושעורו שידין את שבטי ישראל כאיש אחד, כמו שכתוב כל איש ישראל וגו' כאיש אחד חברים (שופטים כ' י"א), ונמצאו רבים בכתוב שבא התאר בלי המתואר, והוא מובן מענינו, וכ"ה לדעת הרשב"ם ות"א ויב"ע אבל ממה שבאה מלת כאחד כתובה יראה שהכוון לפרשה כאחד של שבטי ישראל כהראב"ע, כי לדעת רש"י והרמב"ן ישוב שבטי ישראל על מלת ידין, ומלת כאחד מקומה אחר שבטי ישראל, כאלו אמר ידין שבטי ישראל כאחד, וראוי להיות באחד, כמו ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעי' כ"ז י"ב), שפירושו ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ועיין מה שבארתי כוונת ב' המלות האלו ודקדוקן בפ' בראשית (ג' כ"ב), ובפ' תולד' (לעיל כ"ו י'), כי אחד יבוא לעולם בסוף המאמר, ואחד באמצע המאמר, ואף שאיננו סמוך שמוכית אמיתי, ואין הנגינה מכרעת פה כי גם אם מלת כאחד סמוכ' ראוי לטעם מפסיק, כמשפט ב' מלות הסמוכות אל הנ', שהראשונה תמיד בטעם מפסיק, והב' משרת, כמבואר בהקדמה: (יז) דרך, הוא רחב לעוברים בעגלה, ובארמי נקרא אורחא, ואמר הבא בעברי הוא דרך צר להולכי רגל, ונקרא בארמי שבילא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: שפיפן, לדעת

הרד"ק

וְה֖וּא יָגֻ֥ד עָקֵֽב׃ ס כ מֵאָשֵׁ֖ר שְׁמֵנָ֣ה לַחְמ֑וֹ וְה֥וּא יִתֵּ֖ן מַֽעֲדַנֵּי־מֶֽלֶךְ׃ ס

כא נפתלי

ער אבער ווירד צוריק אין איהרע לענדער פאללען.
(כ) וואז פאן אשר קעממט האט פעטטע שפייזע; ער ברינגט קעניגליכע וואהללוסטגעריכטע.
(כא) נפתלי

וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן: כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבְּיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין:
כא נפתלי

באור הקצר

זבאור הכתוב פה, גד גדוד (של אויבים) יגודנו (יבואו עליו תמיד) והוא יגוד עקב (יקבץ גדודיו ויחזור על עקבם ליפול בארצם): (כ) מאשר שמנה לחמו, מ"ם מאשר לדעת המתרגם האשכנזי היא מ"ם מן, ושעור הכתוב כל היוצא מאשר הנה לחמו שמנה, ולחם הוא כולל כל המאכלים, זהיו בארצו זיתים הרבה וכן שאר פירותיו היו שמנים, וכן ברכו משה זאמר וטבל בשמן רגלו (פס כ"ד): והוא יתן מעדני מלך, והוא אשר יתן מארצו מעדנים טובים הראוי' למלך, וכל מבקשם, בארצו ימצאם:
(כא) נפתלי

רש"י

בלא שני דלתי"ן י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא ב' אותיות וכן אומר כצפור לנוד (משלי כ"ו) מגזרת שבעתי נדודים (איוב ז'). שם נפל שדוד (שופטי' ה') מגזרת ישוד לצהרים (תלי' צ"א ו') אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם • וכשהוא מדבר בל' יפעל אינו כפול כמו יגוד ירום ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרי' הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתגולל יתגודד • זבל' מפעיל יתום ואלמנה יעודד (שם קמ"ו) לשובב יעקב אליו (ישעיה מ"ט) • משובב נתיבות (ישעי' נ"ח) יגודנו האמור כאן אינו ל' שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב • כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב • בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו עקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז) וכן בעקבי הצאן (שופטים ד') ובל' לעז טרצי"הם (בל"א ספורען • פוסשטאפפען): כ מאשר שמנה לחמו • מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין • וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו • כמו ששנינו במנחות פעם א' הוצרכו אנשי לודקיא לשמן

יתר הבאור

הרד"ק בשרשים שרשו שפק, והוא שם בשקל ישימון מן ישם, זעוד כתב בשרש שפה שאפשר שיהיה שפיפון מן השרש הזה וזוי"ן הפעל כפולה כמו הגיגי מן הגה ולפי שאף שאר בעלי חיים נקרא כן מן הוא ישופך ראש (שם ג' ט"ו), ויהיה שוף ושפה בענין אחד, והוא מענין ושפו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א), זכ"ה דעת הרמב"ן: עקבי, כתב הרד"ק במכלול (ל' קטן דף ד' ע"ב) ז"ל וכן דרכם לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק, והוא שתהיה האות שואית כמו מקדש (שמות ט"ו י"ז), ואצרה לי (הושע ג' ב') וכו', עקבי סוס עכ"ל, ושם (דף ר"ב ע"ב) במשקל פעל כתב וה"לוכן המקנן בלשון זכרים (ר"ל ממשקל זה) בסמוך הפ"א בחירק או בפתח אם היא גרונית, שכני, שמני, חברי, כל דשני ארץ (תהלים כ"ב ל') וכו' עקבי סוס וכו' ערלי לב (ירמיה ט' כ"ה), ובא עקבי בום הפ"א בחירק אע"פ שהיא גרונית, ודגש הקו"ף לתפארת עכ"ל, וענין הכתוב בכללו פי' רש"י על שמשון וכן פירשו הרמב"ן וז"ל ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו צפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שנקראים (הוא השפיפון) שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנשך עקבי רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס וינביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור עכ"ל, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע והירושלמי על שמשון, אולם לדעת הרשב"ם אין ענין הכתוב רק להודיע גבורתו ולהמשילה לגבורת הנחש, וכ"ה דעת הראב"ע, ולדעתי דמהו לנחש בעבור ערמתו שהוא ערום מכל חית השדה, וכן היה דן במלחמתו, כי לא לגבורים המלחמה, כי צריך עצה ותחבולה למלחמה: ויפל, הוא עבר במקום בינוני, כי שב על הנשך שהוא בינוני: (יח) לישועתך קויתי ה', לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב והיה ה' עם השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט (שופטים ב' י"ח) והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ונימין מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים • (הרמב"ן), וכן פי' רש"י וכן תיב"ע והירושלמי, ואונקלוס כתב כוונתו כי לא תרגם פה רק המלות: (יט) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב, לדעת כל המפרשים גדוד ויגדנו ויגד לשון גדוד הם, ויגודנו ויגד שרשם גוד מנחי העי"ן, והם ב' שרשים וענינם אחד, וכמוהם רבים, ואולי גם הם משרש גדד ויהיה הנח תמורת אות הכפל, ויש לפרשם ענין כריתה מלשון ארמי גדו אילנא (דניאל ד' י"א), והוא יגד עקב, כלומר לסוף, ואמרו לסוף עקב לפי שהעקב סוף הגוף, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש גוד ובשרש עקב והוסיף בעל מ"ו (ונכנס ספק הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) זאמר גדוד יבא שיגודנו, והוא יגודנו בסוף בד"ה (א' ה' י"ח וי"ט וכו' וכ"א וכ"ב), ואע"פ שנזכרו תחלה (ר"ל מלחמת ההגריאים בספור בני ראובן שעשו עמם מלחמה, ונזכר בפרשה קודם זה, (כי על ספור בני גד בא זה הענין כי נזכרו ספור בני ראובן בתחלה זכר המלחמה שעשו הם עם ההגריאים אם כן המלחמה הזאת היתה לבני גד וזכר ראובן וחצי שבט מנשה עמהם כי עזרו' עכ"ל, ורש"י ז"ל כתב ג"כ ששרש כלם גדד, אבל הוא מפרש יגודנו יגוד ממנו, כמו בני יצאני (ירמי' י' כ'), פי' יצאו ממני, וכתב שהכוונה היא על מלחמ' בני ישראל בא"י שיעברו בני גד את הירדן כל חלוץ מהם למלחמה, ומפרש והוא יגד עקב כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלת' שלקחו להם בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש, עקב, בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו (תלי' ע"ז כ'), וכן בעקבי הצאן (ש"ה א' ח'), בל' לע"ז טרציא"ס עכ"ד, ובל"א (שפורען, פוסשטאפפען), וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע והירושלמי ענין הפסוק וגם מלת עקב על החזרה לארצם, והרשב"ם הבין גם הוא ענין הפסוק על מלחמת יהוש', ומפרש גדוד יגודנו על גדודי ישראל שילכו אחריו והוא יעבור לפניהם כאשר התנו, ומפרש יגודנו יגוד אחריו, ופי' יגוד עקב שבשובם מן המלחמה ישובו בני גד אחר עקיבן של ישראל, כי כן דרך היוצאין תחלה יחזרו אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם, וכבר ידעת פי' הרד"ק על מלת עקב שפירושו לבסוף, וכן פי' הראב"ע, אבל לא פי' על איזה מלחמה התנבא כי כתב ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו, והמתרגם האשכנזי בחר בה בבאור הרמב"ן אשר העתקתי לשונו בבאורי הקצר, אבל כתם ולא באר כוונת הפסוק, ולשון הרמב"ן וזה פירוש כאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במכבת כועה גד גדוד יגודנו גייבת אתי מגיסתא והוא מגיים לה, לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויניא גדודיו בארצם

כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃

כג וימררהו

אונקלוס

כא נַפְתָּלִי בְּאַרְעָא טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעַבְדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדִין וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃

כב בְּרִי דִיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְיִתְבָּרַךְ כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא׃

כג ואתמררו

תרגום אשכנזי

(כא) נפתלי איזט איינע פליכטיגע הינדין; ער ברינגט פארטרעפליכע רעדען הערפאר.
(כב) יוסף איזט איין גרינעם רייז, איין גרינעם רייז אם קוועלל; שפרעסלינגע שרייטען איבער דיא מויער.
(כג) זיא

רש"י

לשון וגו'. כא אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ: אילה שלוחה. אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו: ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגו' (שופטים ד') והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם ל' שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה. ותרגומו יתרמי עדבי' יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: כב בן פרת. בן חן והוא ל' ארמי אפריון נמטייה לר"ש בסוף בבא מציעא: בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות היו צועדות להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם. עלי שור. על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): ומ"א יש רבים וזה מוטה ליישב המקרא. פרת. ת"ו שבו הוא תיקון הלשון כמו על דברת בני האדם (קהלת ג'): שור. כמו לשור: ד"א עלי שור. בשביל לשור ותרגו' של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה ובנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף. פרת ל' פריה ורביה. ויש מדרשי אגדה המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחו' וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע זה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שבירכו אביו בן פורת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולט' בהם:

כג וימררוהו

באור הקצר

(כא) נפתלי אילה שלחה, גבורים קלים כאילו' כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר (ד"ה א' י"ב ח'), וכדכתיב זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופטי' ה' י"ח), כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: הנתן אמרי שפר, אמרים נאים, הכוונ' שיצאו ממנו בעלי צחות ומליצ': (כב) בן פרת יוסף, בן מצאנו שיאמ' על הענף של אילן והסעיף כמו ועל בן אמצת לך (תהלי' פ' ט"ז), ופרת תאר לבן מלשון פרו ורבו (לעיל א' כ"ח), ובאורו כענף אשר יפרה, כן יהי' יוסף: בן פרת עלי עין, כענף אשר יפרה, בהיותו על עין המים: בנות צעדה עלי שור, יגדל עוד עד שיהי' לסעיפים וענפים רבים, וכל אחת מהן תגדל בגובה עד שתגבהנה על החומה המקפת אותו, וספר בזה גדולתו אשר הוא בה אשר גדלה למעל' אחר צרותיו, ומורה על זה פסוק שאחריו וימררהו ורבו וגו', ויהי' לפי דעתי עיקר התחל' הברכה על העתיד מן מאל אביך וגו', ועד שם הו' ספור צרותיו אשר עברו עליו וממשלתו אח"ז, ועכ"ז אף שעיקר הג' הפסוקי' הראשונים הם על העבר, ירמוז ג"כ על העתיד שיפרה וירבה, ואמר בן ולא אח"ז בנות, בעבור שעם שהוא לו בן אחד בין בניו, יתחלק לשני שבטים ויחשב כב' בנים, ובפסוק ותשב באיתן קשתו וגו' ירמוז על נצוח מלחמותיו בא"י, ואף שנאמרו בלשון עבר, כבר כתבתי כמה פעמי' כי כן הוא דרך לשון הנבואה, ולפ"ז תהי' ברכת יעקב מעין ברכ' משה שברכו ג"כ בשתי ההצלחו' בנצוח המלחמה ובברכ' הארץ כאמרו וליוס' אמר מבורכת ה' ארצו וגו' (דברי' ל"ג י"ג), ואמר וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ וגו' (שם י"ז), ויעק' באהבתו אותו מכל בניו ברכו בשתיהן כמו שברך את יהודה בשתיהן בעבור שהוא מלך וצריך לנצוח מלחמות וגם לעושר הבאה מברכת הארץ אשר גם הוא נצרך לשולחן מלכים, ככ"ל:

(כג) וימררהו

יתר הבאור

בארצם, ואולי ירמיז הנביא על מלחמו' יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמי' באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאוד והיה הענין ההוא נס גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון עכ"ל: (כ) מאשר שמנה לחמו, הראב"ע כתב יש אומרי' כי המ"ם נוסף (ר"ל בעבור הכנוי הנזכר במלת לחמו), והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם שמן (ר"ל כי האו"ו של לחמו נוסף כוא"ו למעינו מים (תהלי' קי"ד ח') ועוד רבים), ופה לחם לשון נקבה, וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ ולחם ועם (ר"ל כל אלו השמות באים פעמי' בלשון זכר ופעמי' בלשון נקבה) עכ"ל, והמ"י כתב (כנראה הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) באמרו מאשר במ"ם כרא' כי על מקב' ארצו אמר שתהי' שמנה ולחמו הוא ארצו כי היא המוציא' הלחם והלחם כלל לכל מאכל כלומ' מאשר תצא ברכה לעולם כי שמנה תהי' לחמו כלומר ארצו המוציא' לחמו תהי' דשנה ושמנה כן פי' בשרש מן ובשרש שמן עכ"ל, וכוונתו במה שפי' לחמו ארצו, היא בעבור תאר הנקבה על לחם שהוא זכר, אבל ארץ הוא לשון נקבה, וכן ת"א דאשר טבא ארעי', ובשרשים שרש לחם פי' או אומר שמנה על לחמו וירצה בו עונה או חלה שהוא לשון נקבה, ובבאורי הקצר כתבתי דעת המתרגם האשכנזי בבאור המ"ס, וכוונת הפסוק מפורשת שהיא על ברכת הארץ: מעדני מלך, תענוגי, וכן ת"א והירושלמי תפנוקי, והרשב"ם כתב והוא יתן מעדני מלך, מה של שמן היו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרינן במנחות (דף פ"ו ע"א) אנפיקנון, שמן זית שלא הביא שליש, ולמה גובין (בגמרא שם הגירסא למה סכין אותו) אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר, כמו והיתה לי עדנה (לעיל י"ח י"ב), בשר חלק: (כא) נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר, הנכון כמ"ש בבאורי הקצר שהיא פי' הרשב"ם שכוונת אילה שלחה על קלותם וזריזות' למלחמה, ורמז על מלחמתם עם סיסרא שכתוב שם ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' (שופטים ד' ו'), והלכו שם בזריזות, וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו (שם ה' ט"ו), וכן פירש רש"י בפירושו הב', והנתן אמרי

ספר

כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל

כג וְאִתְמָרָדוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וְאַעִיקוּ לֵיהּ גַּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתָא׃ כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּים אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי תוּקְפָּא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקִיף דָּא הֲוַת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְּמֵימְרֵיהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין׃

(כג) זיא פיינדען איהן אן, ערערגען שטריט; זיא האססען איהן, דיא פפיילשיצצען. (כד) אבער זיין באגען זיצט פעסט, ארמע אונד הענדע זינד איהם געלענק; פאן דען הענדען דעם שטארקען גאטטעס יעקבס (האסט דוא דיזעס), פאן דאהער ביסט דוא איין הירטע דעם שטאממעס ישראל

באור הקצר

(כג) וימררהו, וימררו חייו, אחיו ואשת פוטיפר ופוטיפר, או וימררהו שמו מררתו כמטרה לחץ׃ ורבו, ויורו עליו חצים׃ וישטמהו, ע"י ששטמוהו בעלי חצים הנזכרי', ובעלי חצים שב על כל הפעלי' הנזכרים בפסוק׃ (כד) ותשב באיתן קשתו, הקשת החזק שהוא מנחושת שקורין אלבלעט"א מושיבין אותו על עץ איתן ומזה שקורין פורק"א והמושך בקשת ההו' אם הוא אדם חזק מאד מושך את יתר הקש' בזרועותיו בכח גדול עד שיתקרבו רגלי הקשת זו לזו, ועי"ז כאשר יתרחקו אחרי כן בחוזק רב, יורה החץ למרחוק, וכן פירוש המקרא', מצרים ירו בו חצים ונתנוהו בבית הסוהר ועינו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו הי' חזק ואיתן משלהם ואסרם כדכתי' לאסר שריו בנפשו (תהלים ק"ה כ"ב)׃ ויפזו זרעי ידיו, זרועותיו מתנועעים בקלות, ומושכי' את יתר הקשת בלי עמל ויגיעה, כי אם כמפזזים במחול, אף שהמלאכה קשה עד מאוד לכפוף קשת נחושה ולקרב רגליה אחת אל אחת, כענין שנאמר ונחתה קשת נחושה זרועתי (שם י"ח ל"ה)׃ ויפזו, כמו ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז), התנועה המסודרת לקול השיר, פזוז ידים, כרכור ברגלים׃ מידי אביר יעקב, מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב בא לו זאת הממשלה והגאון׃ משם רעה אבן ישראל, נראה לי כי מלת משם תורה על המקו' ככל חביריו שבמקרא, ויהי' פירושו משם, מבית האסורים בא למלוך ולהיות מושל במצרים ולהיות רועה ומפרנס משפחת ישראל, שכלכל את אביו ואת אחיו, ועד הנה דבר מצרותיו וגדולתו אשר עברו עליו, ורמז גם על גדולתו העתיד בכבוש הארץ כדכתיב ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד, כי הר יהי' לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תצאתיו כי תוריש את הכנעני כי

רכב

רש"י

כג וימררהו ורבו׃ וימררוהו אחיו. ויממרדוהו פוטיפר ואשתו לאסרו ל' וימררו את חייהם׃ ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב. ואין הלשון הזה ל' פעלו שאם כן ה"ל לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגומר (במדבר כ'). ואף אם ל' רביית חצים הוא כך ה"ל לינקד ואינו אלא ל' פועלו כמו שמו שמים (ירמיה ב') שהוא ל' הושמו וכן רמו מעט שהוא ל' הורמו אלא של' הורמו והושמו על ידי אחרים ול' שמו רמו רבו מאליהם הם משימים את עצמם נתרוממו ומעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן ת"א ונקמוהי. בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו לשון ותהי המחצ' אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה׃ כד ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק׃ קשתו. חזקו׃ ויפזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיו' רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל ל' האבן הראשה ל' מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגומו׃ ותשב. ותבת בהון נביאותיה השלומות אשר אלם לשם על דקיים אוריתה בסתרא תוספת הוא ולא מל' עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך ל' התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב לכן ויפזו

זרעי׃

יתור הבאור

שפר, לדעת כל המפרשים שב על נפתלי שבתחלת הפסוק, לא על האילה שהיא לשון נקבה, ופי' הרשב"ם שהכוונה על בשורות טובות שיבשרו בשובם מן המלחמה, ויותר נראה כפי' מהר"י אברבנאל שהכוונה שיצאו ממנו בעלי צחות הלשון, ורמז לשירת דבורה וברק שהי' מקדש נפתלי, ואין ספק שהי' ברק משבטו, כי איך יתישב איש משבט זה בחלקו של שבט אחר, וכן פי' רש"י בפירושו הב', וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו, ומצאתי גם יב"ע בתרגומו פי' מאמר זה על צחות הלשון ונועם המליצה שהי' לאנשי שבטו, כי תרגם וכד הוה פתח פומיה בכנישתא דישראל לשבחא מבחר מכל לשניא, וכן תרגם הירושלמי, והוא הדרך אשר בחר בו המתרגם האשכנזי: שפר, לשון יופי, ונמצא פ"א פעל משרש זה על הכוונה הזאת, אף נחלת שפרה עלי (תהלים ט"ז ו'), ובארמי נמצא הרבה, יפת תאר (לעיל כ"ט י"ז), ת"א שפירא בריוא, וכן בארמי של דניאל, מלכי ישפר עליך (דניאל ד' כ"ד):
(כב) בן פרת יוסף וגו', רבו הפירושי' בפסוק הזה, כי הוא נראה כחתום וסתום, והדקדוק בו קשה עד מאוד, ואחרי העיון בדברי המפרשי' ז"ל נראה שהיותר מכוון לפשטות המקרא, והיותר נאות לתפארת המליצה הוא הפי' המלוקט מכלם, מזה דבר ומזה דבר, והוא הדרך אשר הלך בו המתרגם האשכנזי, בן מענין סעיף או ענף, כמו ועל בן אמצת לך (תהלי' פ' ט"ז), שהוא מלשון הזה כאשר יורה על זה מליצת כל המזמור ההוא, ובבאור מלת פרת יש שלש מחלוקות, ולכל הפנים יש פה זרות קצת נגד כללי הדקדוק: קצת המפרשי' (ר' יונה ור' יהודה המדקדקי', כפי מה שהביאם הרד"ק בשרשי' שרש בן) אמרו שהוא שם מן ותארכנה פארתיו (יחזקאל ל"א ה'), אלא שלא נמצאו בשרשו, שרש פרת פרה, ושרש פארתיו פאר, ולדרך הזה צ"ל שבן פרת סמוך, ועניינו בן נטע שיש לו פארות וסעיפי', וזה לא יתכן, כי בן נקוד בצירי, ואלו הי' סמוך הי' נקוד בסגול כמשפטו, או נפרש בן פרת כמו שמות נרדפי', כאלו אמר בן ופרת, הכוונה שהוא נטע רך ואעפ"כ כבר הוצי' פארות וסעיפים, ויהי' חסר וא"ו העטף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ועוד רבים: ורש"י פי' פרת לשון חן, לקוח מלשון הגמ', ועיין בפי' הרמב"ן מה שטען עליו: והרד"ק בשרשים שרש הנזכר ובפירושו לס' בראשית אמר שפרת תואר לבן, מלשון פרו ורבו (לעיל א' כ"ח וט' א'), והתי"ו במקום ה"א, כי התאר או הבינוני לנזכר הוא פרה בסגול, ולנקבה פרה בקמץ הרי"ש, כמו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט), במקום וקראה, ורבים כן (וכן פי' הראב"ע, רק שחשב שהתי"ו בכונה בלי חלוף כי יבא הבינוני על ב' דרכים, כמו אויבה גם אויבת, וכן פורה ופורת, ואולם לא מצאנו זה כי אם בשלמים, לא בנחי למ"ד ה"א), ויהי' בו זרות קצת שבא תואר הנקבה על בן שהוא זכר, ואפשר שיהי' בן כאשר יורה על סעיף, מלשון נקבה, או יפול בו התאר לנקבה, אע"פ שהוא לשון זכר, לפי שיקרא גם פארה שהוא לשון נקבה, ומצאנו דוגמת הדקדוק הזה בכתוב, ובנות גם כן מלשון בד וסעיף, ויתכן שיהי' מן בן ברבוי בימין הנקבות, כמו שיבא סעפותיו מן סעיף, בסעפתיו קננו (יחזקאל ל"א ו'), לא דמו אל סעפתיו (שם ח'), ואמר בנות לשון רבות ובעדה לשון

יחידה

ישראל: כה מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת

אונקלוס: ובנין זרעא דישראל: כה מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכנך ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעילא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא:

תרגום אשכנזי: ישראל. (כה) פאן דעם גאטטע דיינעס פאטערס, דער דיר העלפען ווירד, פאן דעם אללמעכטיגען, דער דיך זעגנען ווירד מיט זעגען דעם הימעלס פאן אבען, מיט זעגען דער טיפע

רש"י

זרעי ידיו: אבן ישראל. ל' נוטריקון אב ובן אבבן ובנין יעקב ובניו: כה מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוי' להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדא. ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה

באור הקצר

רכב ברזל לו כי חזק הוא (יהושע י"ז י"ז וי"ח): (כה) מאל אביך ויעזרך, מאל אביך בא לך כל זה אשר הוא יעזרך עוד: ואת שדי ויברכך, מ"ם של מאל משרת עצמו ואחר עמו, ובאורו ומאת שדי אל לך זה אשר עוד יברכך: ברכת שמים מעל וגו', ויברכך בברכות שהן מן השמים מעל, שירדו גשמים ממעל בארצו, ובברכות שהן מן התהום שהיא רובצת מתחת בארץ, שירבו המעיינות והנחלים בארצו, והוא מעין ברכת משה ליוסף, מברכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת (דברים ל"ג י"ג): ברכת שדים ורחם, ובברכת של שדים, שלא יהיו השדים נומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב, ובברכת רחם שלא ימותו

יתר הבאור

יחידה דרך קצרה, והכוונה על כל אחת מהבנות, וכמוהו רבים בכתוב, או כאשר נראה מלשון הרמב"ן ז"ל שהי' צעדה לפעמי' יוצא, וישוב על הבן אועל הפרת הנזכרת, והכוונה שהפארה תהי' תוציא ותשלח בדיה על השור, שהוא החומה הגבוהה, ושעור הכתוב כך הוא, יוסף דומה לנטע הגדל עלי עין המים שלא יבול עלהו (וכפל מלת המאמר, כדרך השירים, כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (תהלים צ"ג ג'), כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו (שם צ"ב י'), ודומיהם רבים, עיין מ"ש בפ' בא בהקדמת שירת הים), המוציא בדים וסעיפי' רעננים וארוכים עד שיעלו על החומה הגבוהה, רמז בזה על בני יוסף שיצאו ממנו שני שבטים, והם גדלו והצליחו, והיו לעם רב: שור, בשורק ועניינו חומה כי תרגום חומה שור: (כג) וימררהו, רש"י פי' מלשון וימררו את חייהם (שמות א' י"ג), וכן ת"א ויב"ע, והרד"ק בשרשים שרש מרר פירש מלשון ישפך לארץ מררתי (איוב ט"ז י"ג), שהוא כים המרה, וכן פי' הראב"ע בשם הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעליהם וככה השמיענו אל נבל רבים (ירמי' נ' כ"ט), וכטעם וימררהו ויסבו עלי רבו בסוף ישפך לארץ מררתי, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה ולא כהוראת המלה: ורבו, רש"י ז"ל פירש נעשו לו אחיו בעלי ריב ואינו לשון פעלו (ר"ל מתקל שהוא אב), דא"כ הי' לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' (במדבר כ' י"ג), ואף אם הוא לשון רביית חצים הי' לו לינקד כן, אינו אלא לשון פועלו (ר"ל כבנין נפעל המקבל הפעולה, אך מהמין שהוא כהתפעל שאינו מקבל מאחרים, רק נעשה בעצמו), כמו שמו שמים (ירמי' ב' י"ב), שהוא לשון הושמו, וכן רמו מעט (איוב כ"ד כ"ד), שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו מאליהם הוא, משוממים את עצמם מתרוממו מעצמם, נעשו אנשי ריב, וכן דמו יושבי אי (ישעי' כ"ג ב'), כמו נדמו, וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי, ולא ירדתי לסוף דעתו, כי אם הוא מלשון מריבה אין צורך לדגש הבי"ת, ואינו דומה אל הראיות שהביא כי כולם הם מן הכפולים, שמם, רמם, דמם (גם ראייתו מאונקלוס נראה שהיא כנגדו, כי הוא לא תרגם פה כהוראת המלה לא מענין רביית חצים ולא מענין מריבה, כי הא' יתורגם בארמי ג"כ בשרש זה, כמו שת"א ויב"ע רבה קשת (לעיל כ"א כ'), והב' יתורגם בארמי בשרש נצה, אבל ענין הנקמה אינו תרגום של ורבו לפי הוראת המלה לא מב' הענינים, רק שתרגם לפי הכוונה, ולכן יותר נראה שכוון לבאר ורבו מענין רביית חצים שהיא הנקמה בעצמה, ולא מענין מריבה שאינה הנקמה, רק סבה אל הנקמה, גם לדעת רש"י שעניינו כמו נפעל לא שייך בו הכנוי, והנה אונקלוס שתרגם ונקמוהי, הוסיף בו הכנוי, לכן נראה שכוונתו על רביית חצים, וכאלו אמר ורבו בו), וכבר הרגיש בזה הרשב"ם וכתב ורבו כפל לשון של חצים שבפסוק כמו ויסבו עלי רביו, חציו, ולכן הוא כדגש, אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל, כמו מן קם קמו מן שב שבו, כן יאמר מן הרב רב עם ישראל (שופטים י"א כ"ה), רבו, ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם (ירמי' ט' ז'), וידרכו את לשונם קשתם שקר (שם ב'), ורבו מגזרת רבב, כמו שבו מן סבב, נהלו ורני (ישעי' י"ב ו'), מן רנן, רבו, שיטרו"ש בלע"ז [וברשב"ם כ"י אינגעיטרט ט"ו, בל"א (ווא האבען זיך אויפגעבראכט, ענטריכטעט)] עכ"ל, ודבריו נכונים, אך עדיין לא יצא י"ח בדקדוק המלה במה שדמה ורבו שהוא עבר למלת סבו שהיא כנוי לרבים שמשפט' בחולם, אבל העבר ממנה הוא סבו, אולם היטיב לרחו' הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ה ע"ב) ובשרשי' שרש רבב שאמ' שהוא עבר לגזרת פעול בשקל רמו מעט, והוא מבנין הקל, ומשפטו בתשלומו רבובו כמו להוציא את הכבים ולא יכלו (שמות ט' י"ק), ורבי יהודה כתב כי ורבו מפועל הכבד המרובע ומשפטו רבבו עכ"ד ונראה לי לפי דעת הרד"ק (שהוא עבר מהקל לגזר' פעול), שלכן דבר בו כבעל הלשון לגזרת פעול להפרידו מענין אחר שבשרש זה שהוא ענין הרבוי שיש בענינו ב' שרשים, רבה גם רבב, כמו מה רבו צרי (תהלים ג' ב'), והמתרגם האשכנזי תרגם גם מלה זאת לפי הכוונה, ועוד יש לדעת כי יחסר בה הכנוי שענינו ורבו בו או עליו, ואולי כי כנוי וימררהו מוסף עוד אחר בכוחו: וישטמהו, מוקדם קודם וימררהו כאלו אמר וכבר שטמוהו, וזה רמז על אחיו שמכרוהו. (הראב"ע): בעלי חצים, אונקלוס תרגם בעלי פלגותא, ויפרש חצים מן ותהי המחצה (במדבר ל"א ל"ו), ור"ל אחיו אותן שהיו ראוין לחלק עמו נחלה, כן פי' רש"י דבריו, אבל דגש הצד"י יורה שהנפרד חץ ששרשו חצץ כמו מן לב לבו ומן תן חנו, ששרשם לבב חנן, וכן פי' רש"י והראב"ע והרשב"ם מלשון חץ, וכן תרגם יב"ע והירושלמי גירין, וכן מתורגם בל"א, ואולי תהי' כוונת אונקלוס פלגותא מלשון פלוג עלי' שבתלמוד שהוא לשון מריבה, ויתרגם לפי הכוונה שדמה המריבה לחץ, ע"ד חץ שחוט לשונם (ירמי' ט' ז'), ופי' בעלי אדוני, כי כל שהוא אדון הדבר נקרא כן, ופירושו אדוני חצים: (כד) באיתן, הוא לשון חוזק, ולדעת רש"י הוא שם המקרה שכתב נתישבה בחוזק, וכ"ה דעת אונקלוס ויב"ע והירושלמי, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש אית והראב"ע הוא תאר, וענינו במקום איתן, וכ"ה לדעת הרשב"ם שהעתקתי פירושו בבאורי הקצר, והמתרגם האשכנזי תרגמו ג"כ כשם המקרה, ושרש המלה אית והנו"ן נוספת כנו"ן בית"ן, והוא ממשקלו, ואף שזה בצירי הפ"א וזה בחירק ויתכן שהנו"ן שרשי' והיו"ד נוספת, ויהי' משקלו פיעל בפלס היכל הידד, כ"כ הרד"ק בשרש הנזכר: ויפזו, א"ת לשון זהב מופז (מלכים א' י' י"ח), וכן פי' רש"י, ויותר מתיישב לענין דריכת קשת להיות מלשון מפזז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז), כפי' הרשב"ם שהעתקתי בבאורי הקצר, גם לא נמצא פעל ממלת פז רק מופז, ולכן לא נודע שרשה, ואולי

טיפע, דיא אונטען ליגט,
מיט זעגען אן בריסטען אונד
מוטטערלייבע.
(כו) דיא זעגען דיינעס פֿאַ־
טערס איבערטרעפֿפֿען דיא
זעגען מיינער פֿאָרעלטערן
(אָדער: איבערשטייגען דען
זעגען דער בערגע), ביז אַן דיא גרענצען עוויגער היגעל;
זיא זאָללען אויף דאַז הויפט יוסף'ס

תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃
כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי
עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ
יוסף

אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכָתָא
דְּאָבוּךְ וּדְאִמָּךְ׃ כו בִּרְכָתָא
דְּאָבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל בִּרְכָתָא
דִּילִי דְּבָרִיכוּ אֲבָהָתַי
דַּחֲמִידוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא דְּמִן עַלְמָא יִהֶוְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא
דיוסף

באור הקצר

ומותו העוברים בהיותם ברחם אמם, ומצאנו הפך זה לענין הקללה תן להם רחם משכיל ושדים צמקים (הושע ט' י"ד), אמר בתחל' רחם משכיל שלא יולדו, ואף כשיולדו יהיו השדים צמקים: (כו) ברכת אביך: הברכות שאני אביך מברך אותך: גברו על ברכת הורי, גברו ועצמו על הברכות שברכוני הורי או שעורו ברכות שקבל אביך מאת הקב"ה גברו על הברכות שקבלו הורי (שהם אבותי אברהם ויצחק) ממנו כאשר אפרש, או הורי מלשון הרים, כי לאברהם אמר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה (לעיל י"ג ט"ו), רק מה שתוכל לראות, ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), אבל לי אמר ופרצת ימה וקדמ' (שם כ"ח י"ד), נחלה טובה ובלא מצרים, העולה מכל הרי עולם: עד תאות גבעת עולם,
עד

רש"י

יורה כחץ: כו ברכות אביך גברו וגומר׳ הברכות שברכני הקב"ה גברו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעו' עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ארבע קצות העול' שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם א"ל שא עיניך וראה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך
ישעיה

יתר הבאור

ואולי יהיה שרשה פוז מנחי העי"ן, ויהי' הבינוני פעול מההפעיל ממנה ג"כ מופז, אולם ויפזו הוא ודאי מהכפולים בעבור דגש הזי"ן, לכן טוב לפרשו מענין מפוז שהוא מן הכפולים, וכ"ת המתרגם האשכנזי, והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש פזז פי' נתחזקו, וקרובים דברי אלו להיות כדברי הרמב"ם: אביר, לשון עוצם וחוזק, ולא נמצאת מלה זאת רק ה"פ, וכולן סמוכות, ד"פ אל יעקב ופ"א אל ישראל, והיא משקל קל, ולא נודע השם הנפרד ממנה אם הוא אביר בפלס חסיד, שבסמיכות ישתנה הקמץ לשוא, או משקלו גם בנפרד אביר בפלס גביר, ומה שנמצא בכתוב ויסירו אַבִּיר (איוב ל"ד כ'), הוא ד' משקל ד' אחר ממשקלים הכבדים שלא ישתנו בסמיכות ובכנוים כמו אַבִּיר הרועים (שמוא' א' כ"א ח'), דהרות אַבִּירָיו, (שופטים ה' כ"ב): משם רועה אבן ישראל, הרד"ק בשרשים שרש שם כתב כי מלה זאת נופלת על המקום ועל הכלי ועל הזמן וגם כן על האדם, ונראה מדבריו שרוצה לפרש פה על הזמן ופי' משם מאז, והוא הפירוש שדחה פה הראב"ע באמרו כי כזה לא מצאנוהו בכל המקרא, ובבאורי הקצר באתרי כי יורה על המקום שסבל בו צרותיו והוא הבור אשר שמוהו בו, וא"כ יחזור על הפסוק שלפני זה, וכלל המאמר פי' רש"י משם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה (זכרי' ד' ז'), לשון מלכות, ובמרוצת ההסתכלות נראה כוונתו כי משם הוא הכושא, ורעה אבן ישראל הכשוא, ורעה תאר ליוסף ואבן ישראל תאר לכל ישראל כאחד או ליעקב ובניו, אמנם פירושו זה הוא נגד הנקוד גם נגד הנגינה, כי לפי פירושו יהי' רעה סמוך, וראוי' להיות העי"ן נרויה, כמו רֹעֵה ישראל האזינה (תהלי' פ' ב'), גם ראוי' להיו' מלת משם בז"ג שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת רעה, ולכן נראה לי בבאור הכתוב לדעת בעל הטעמים שאין רעה סמוך לאבן ישראל, רק ששניהם תארים ליוסף, ותחסר וא"ו העטף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ותהי' מלת משם מושכת עצמה ואחרת עמה, ועניינו, משם (נעשה יוסף) רעה (וגם משם נעשה) אבן ישראל, ואין הכוונה בתאר רעה דוקא רעה ישראל, כי באמת הי' רועה ומכלכל כל אנשי ארץ מצרים, כמאמר פרעה ועל פיך ישק כל עמי (לעיל מ"א מ'), וכמו שאמרו אנשי מצרים אחר שבקשו ממנו ותן זרע (שם מ"ז י"ט), ונתן להם, אמרו החיתנו (שם כ"ה), ולכן תארו בשני תארים אלו, רעה שהי' מכלכל כל אנשי הארץ בחכמתו, ואבן ישראל בעבור אחיו שהוא הי' עיקרן ומעמדן כאבן פנה שבקרן זווית של החומה שהוא מעמיד ב' כותלי החומ', כן העמיד הוא את כל משפחתו ובית אביו במצרים, ואחרי ההסתכלות היטיב בלשון רש"י יהיו דברי בכלל דבריו, רק שצריכין לשים ב' נקודות בין מלת רועה ובין מלת אבן, ואבן ישראל הוא ענין אחר שהוא מציין בכתוב לפרש כוונת מלת אבן, ובפי' רש"י כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט נמצא הלשון ומשם עלה להיות אבן ישראל עיקרן של ישראל וכו' ע"כ, והושמט מלת רועה מכוון למה שכתבתי להסב אבן על יוסף, והרשב"ם מפרש אבן לשון אב ומשפחה, והנו"ן נוסף כנו"ן של שגעון ועורון, והוא מפרש רעה תאר ליוסף, ואבן ישראל למשפחת אביו, שכלכל אותם, וכן המתרגם האשכנזי תרגם כפי' הרשב"ם רועה תאר ליוסף, ואבן לשון משפחה והוא תאר ליעקב ובניו, ולדעת בעל הטעמים יש לתרגמו באופן זה (פֿאַן דאַהער ביזט דוא איין הירטע (דעם גאַנצען לאַנדעס מצרים), אויך דער שטאַממפֿאַטער ישראל'ס) :
(כה) מאל אביך ויעזרך, הוא"ו כענין שי"ן השמוש ופירושו מאל אביך בא לך זה התוקף שיעזרך והוא מה שספר למעלה ותשב באיתן קשתו אומר כל זה הטוב בא אליך מאל אביך שיעזרך ומאת שדי שיברכך, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש מן, אבל אין למאמר שאחריו ברכת שמים וגו' קישור לשלפניו, גם איננו מובן בעצמו כי יחסר הפעל, אם לא שנאמר שמן ברכת שמים וגו' ואילך יושב על מאמר תהיין לראש יוסף וגו', והוא רחוק, לכן הנכון הוא כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע מאל אביך הי' לך כל הטוב הנזכר, והוא יעזרך עוד להנא בברכת שמים וגו', וכן מתורגם בלשון אשכנז: ברכת תהום רבצת תחת, אמר כי ארצו תהיה מלוחלחת מהמים שתחת הארץ עד שלא תהיה יבשת לאחד מן העשבים והעצים שיצמחו בה אפילו בעת שלא ירד הגשם, ואמר הראב"ע גם תהום לשון נקבה וכן תהום רממתהו (יחזקאל ל"א ד'), ור"ל כי במקום אחר נמצא בלשון זכר, תהום אל תהום קורא (תהלים מ"ב ח'): ברכת שדים ורחם, אונקלוס תרגם ברכתא דאבוך ודאמך, כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעים טפה הראוי' להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן, שדים, ירה יורה (שמות י"ט י"ג), מתרגמינן אשתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ, כן פי' רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשים שרש שד כתב כי פירושו ברכת שמים וארץ כי השמים נתתם המטר כמו השדים והארץ בהוציאה הפירות כמו הרחם (וכן פי' הראב"ע), וכתב עוד הרד"ק שם ולפי דעתי כי היא ברכת הבנים והנולדים הפך רחם משכיל ושדים צמקים (הושע ט' י"ד), וכן תרגם יב"ע והירושלמי תדייא ומעייא, עם שהפסוק הכוונה לדרך אחר, וכן מתירגם בל"א: (כו) ברכת אביך גברו על ברכת הורי, גברו כמו ויגברו ורבים כמוהו ענר במקום עתיד ובדברי הנבואה יותר אמר ברכתי
שאני

דְּיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: פ
דַּאֲחוֹהִי: כז בִּנְיָמִין כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד
בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא ולערב
בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כַּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא ובעידן

יוסף'ס קאָממען, אויף דיא שייטעל דעס געקרענ־טען אונטער זיינען ברידערן.
(כז) בנימין איזט איין רייסענדער וואָלף, דעס מאָר־גענס פערצעהרט ער דען רויב, אונד דעס

רש"י

(ישעיה כ"ח) ולא אמר נחלת אברהם. תאות. אשמו"לן (והוא עמולים בל"א שפיגלען. שערפען) כך חברו מנחם בן סרוק. הורי. ל' הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר (איוב ג'): עד תאות. עד קצות כמו והתאויתם לכם גבול קדמה תתאו לבא חמת (במדבר ל"ד): תהיין. כלם לראש יוסף. נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ב) נזורו אחור (ישעי' א'). ורבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו על כביסת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת ע"ש שהזרע יורה כחץ: ויפזו זרועי ידיו. כמו ויפוזו שיצא הזרע מבין אצבעו' ידיו: מידי אביר יעקב. שנראה' לו דמות דיוקנו של אביו כו' כדאי' בסוטה. ואונקלוס תרגם תאות עולם ל' תאוה וחמוד וגבעות ל' מלוכי הארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם: כז בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטר' נבא על שיהיו עתידין להיו' חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו (שופטים כ"א) בפלגש בגבעה ונבא על שאול שיהיה נוצח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם באדום ובמואב וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד) בבקר יאכל עד. ל' בזה ושלל ומתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בל' עברית אז חולק עד שלל (ישעיה ל"ג) ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן וזריחתן של ישראל: ולערב. אף משתשקע שמשן של ישראל על ידי נבוכדנצר שיגלם לבבל. יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי

באור הקצר

עד סוף גבול גבעות עולם, וברכות משה שהיו מעין ברכות יעקב מוכיחין על פסוק זה, כי הורי כפל לשון של גבעות עולם: דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו), תהיין, אותן הברכות: לראש יוסף, על ראש יוסף: ולקדקד, גובה הראש מקום שמוחו של תינוק רופס: נזיר אחיו, לשון עטרה, מעוטר ומוכתר על אחיו, ובלשון זה ממש ברכו משה ואמר תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (שם ל"ג ט"ז): (כז) בנימין זאב יטרף, בנימין הוא כמו זאב אשר יטרף, כי גבור הי' כאשר מצאנו שנלחם לבדו עם כל ישראל בפלגש בגבעה והרג רבים מהם: בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל, תקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מעוט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב (חבקוק א' ח'), שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפני' ג' ג'), זאב ערבות ישדדם (ירמי' ה' ו'), ועד גם הוא לשון שלל כמו אז חלק עד שלל (ישעיה ל"ג כ"ג), והתנבא עליו שבימי שאול שהי' המלך הראשון של ישראל בעת תחלת זריחתן של ישראל שפשט בכל האומות שסביבותיו וכאמ' בו ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד מ"ז), שאכל בכל האומות, אכל שללם, ולערב, אחר שכבה נר ישראל ונאבדה מלכותם בגלות בימי אחשורוש חלקו שלל המן כדכתיב הנה בית המן נתתי לאסתר (אסתר ח' ז'):
(כח) וזאת

יתר הבאור

שאני מברך אותך יגברו על ברכות הורי שברכו אותי, והורי פירוש אבותי והם אברהם ויצחק, והאב יקרא הורה כמו האם כי שניהם שותפים בהריון האב נותן ההריון והאם מקבלת אותו, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש הרה עם תוספת מהמ"י, והנה שם ברכה יתיחס לפעמים אל המקבל ברכה, כמו והנה עתה לקח ברכתי (לעיל כ"ז ל"ו), פי' הברכה שאתברך, ולפעמים אל המברך, כמו וצויתי את ברכתי לכם (ויקרא כ"ה כ"א), הברכה שאברך, ולכן המ"י והראב"ע פי' פה ברכת אביך שברכתיך, ברכת הורי שברכוני, ביחס אל המברכים, וכן ת"א וי"ע, ורש"י פי' ברכת אביך וגו', הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי, ביחס אל המתברכים, והרשב"ם פי' ברכת אביך ביחס אל המקבל, רק ברכת הורי פי' על ברכות הרים, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם גם ע"פ אופן זה, אבל עם שהביא הרשב"ם ראי' לדבריו כי הורי הוא כפל לשון של גבעת עולם, מברכת משה שאמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו), שכפל ג"כ המליצה במלות הר וגבעה, עכ"ז אין פירושו מיושב היטיב על באור המלה, כי לא מצאנו לעולם לשון הר הה"א בחולם, גם ברכת השני מיותר, וראוי לומר ברכת אביך גברו על הרים: עד תאות גבעת עולם, ענין גבול, כמו והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), שפירושו והגבלתם, ועניינו כאן כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף, וזכר הגבעות כי הגבעות וההרים הם הדברים הקיימים יותר בעולם השפל, וכן אמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' (ישעי' נ"ד י'), כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אוה עם תוספת מהמ"י, הנה פי' המאמר על ענין התמידות, ומלת עד מורה על הזמן, וחברו עם תהיין לראש יוסף שלאחריו אבל האתנח שבמלת עולם יורה שהמאמר מחובר לשלפניו, ושב על מלת גברו, ומלת עד מורה על המקום, והנה הראב"ע אמר שהטעם שתגבהנה הברכות, ואמר זה בעבור מלת גבעת, ורש"י פי' שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו', פי' כן בעבור מלת תאות שתאמר על גבול האורך והרוחב בשטח האדמה ולא על הגובה, ויתכן לדעתי שיוכללו שתיהם, ולכן תפש הכניא בלשונו ב' המלות תאות גבעת (וכן נראה מלשון הרשב"ם), ומלת גברו תכלול שתיהן ההגברה למעלה ובשטח, ויוכלל גם פי' הרד"ק על הנצחיות בעבור מלת עולם כמו שנפרש: תאות, אשמו"לן כך חברו מנחם בן סרוק, (רש"י), והוא עמו"ליש, בל"א (שפיצצען, שערפען), יאמר על גבולי הרים של הרי' וגבעות, והוא לכאורה סותר לדברי רש"י ז"ל, שפי' על גבולי השטח, וברש"י כ"י עם רשב"ם איננו: גבעת, כמו הר, אבל איננה גבוהה כמו ההר: עולם, איננו מורה בלשון הכתוב רק על נצחיות הזמן, או על זמן בלתי קצוב (כן פי' הראב"ע בקהלת ג' י"א), ובלשון חז"ל מורה גם על כללות הנבראים הנמצאים יחד, בל"א (וועלט) יאמרו לארבע רוחות העולם, וכן פי' רש"י וכן תיב"ע רברבני עלמא, אבל אונקלוס שתרגם דרברבני דמן עלמא, נראה שכוונתו לפרש על הזמן, וכן מתורגם בל"א, והכוונה הגבעות הקיימות נצח, או זמן בלי שעור: ולקדקד שרשו קדד אלא שנכפלה בו הפ"א: נזיר אחיו, הרד"ק בשרשים שרש נזר פי' לשון עטרה, ונזר הוא השם, ונזיר התאר, וכן מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי (נחום ג' י"ז), שפרושו השרים בעלי העטרות, וכתב עוד ואפשר שיהי' מן הענין הראשון (מלשון פרישות), לפי שהי' מופרש מהם, והנה

תרגום אשכנזי

דעם אבענדס טהיילט ער בייטע אויז. (כח) דיזעס זינד צוזאממען דיא צוועלף שטעממע ישראל'ס, אונד אלזא שפראך איהר פאטער מיט איהנען, אונד זעגנעטע זיא, יעדען נאך דעם זעגען, דער איהם געוואָרדען, זעגנעטע ער זיא. (כט) ער גאב איהנען אויך זיינען לעצטען בעפעהל, אונד שפראך: איך ווערדע צו מיינעם פאָלקע איינגעטהאָן, בעגראבט מיך בייא מיינען פעטערן אין דער העהלע, וועלכע אין דעם פעלדע דעם חתי'ן עפרון ליגט, (ל) אין דער העהלע, וועלכע אים פעלדע מכפלה איזט, דאז פאָר ממרא ליגט אים לאנדע כנען, וואָ אברהם דאז

ויחי מט

וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי: ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי־מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־ השדה

אונקלוס

וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא: כח כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דִּי מַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן: כט וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי קְבָרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתִי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה: ל בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חקלא

באור הקצר

(כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, לשון הראב"ע על הפסוק ויקרא יעקב אל בניו, את אשר יקרא אתכם, דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבוא' אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כך ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות עכ"ל, ואין דבריו נכונים כי מפורש הוא ביוסף ואת שדי ויברכך, ברכ' אביך גברו על ברכת הורי, תהיין לראש יוסף, אמנם לדעתי כי הודעת הטובות אשר תבאנה עליהם גם היא בכלל הברכה, כאשר מצאנו בברכות בלעם שלא התפלל עליהם רק הודיע הטובות העתידות לבוא עליהם כאמרו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וגו' (במדבר כ"ד י"ז), והכתוב קוראם ברכות כמ"ש כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל (שם א'), לקב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך (שם י'), ועכ"ז טוב עין (כיעקב) הוא יברך ויודיע להם הטובות העתידות לבא עליהם, ועם זה יתפלל שלא יגרום החטא לסלקן מעליהם, ולכן מתורג' בל"א פעם בשלת (ווירד) שהיא עתיד, ופעם בשלת (זאלל) שהיא תפלה, כמו לא יסור שבט מיהודה (דער צעפטער ווירד ניכט וויכען פאָן יהודה), יהי דן נחש (דן ווירד זיין איינע שלאנגע), תהיין לראש יוסף (זיא זאללען אויף דאז הויפט יוסף'ס קאממען): איש אשר כברכתו, העתיד' לבא כמו שאמ' למעלה אשר יקרא אתכם באחרית הימי' (הרשב"ם), וכן פי' רש"י, והראב"ע מפרש כאשר נאה לכל אחד מהברכות (ר"ל כאשר מפורש למעלה) ברך אותם, וכן מתורגם בל"א: (כט) ויצו אותם, הצואה האחרונה: נאסף, נקמץ שהוא בינוני, ועניינו פירשתיו בפ' חיי שרה (לעיל כ"ה ח'): קברו אותי אל אבותי, למעלה בענין השבועה לא השביע רק את יוסף ויש ספוק בידו שהוא המושל, אמנם פה צוה לכל בניו שילכו עמו לקברו, כן פי' הראב"ע, והרמב"ן כתב וז"ל ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו ולא תרצה שהוצרך יוסף לחלות פני בית פרעה שינקשו עליו מפרעה שילך והו' ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה עכ"ל: אל אבתי, עם אבותי, וכן ונאסף אל אחיה לא תקח (ויקרא י"ח י"ח), פי' עם אחותה: אל המערה, במערה, וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון כן פי' הרד"ק, והרמב"ן פי' שיתכן שיהי' המקרא הזה קצר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונשאתני ממצרים, ויש"ו את בניו, וא"ת אל אבתי, לות אבהתי, לשון אצל, אל המערה, במערתא, כהרד"ק, וכן מתורגם בל"א: (ל) אשר קנה אברהם, מפני שיפנו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים

רש"י

בקדשי המקדש: כח וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע: איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם. לא הל"ל אלא איש אשר כברכתו ברך אותו. מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם: כט נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות של מקום גניזתן שיש אסיפה בל' עברי שהוא בל' הכנסה כגון ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים י"ט). ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב). באספכם את מעשיכם (שמות כ"ו). וכל אסיפ' האמורה במיתה

יתר הבאור

א"ת פריצא דאחוהי, וכן פי' רש"י, ונראה שכוונתם היא בעבור שלא נמצא התאר על ענין עטרה במשקל זה, אבל נמצא על ענין הפרישות כמו נדר נזיר (במדבר ו' ב'), נזיר אלהים (שופטים י"ג ה' ז'), אבל לדעתי יהי' מענין זה זכו נזיריה משלג (איכה ד' ז'), והוא במשקל זה, וכן פי' שם רש"י בפירושו הא', וכן מתיישב פה יותר שיעקב יזכיר בסוף דבריו מעלתו אשר הוא בה ולא ברותיו, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: (כז) זאב יטרף, בא העתיד במקום הבינוני שהוא תאר, ובמורו זאב טורף: בבקר יאכל עד ולערב וגו', אמר ויותר יהי' מהזאב כי הזאב טורף בערב כמ"ש זאבי ערב (צפני' ג' ג'), אבל בנימין בבוקר ובערב יאכל עד על בנימין, הנה יפרש בבקר יאכל עד אויביו ויחלק שללם. (מ"ז), וויותר נראה שגם זה תאר אל הזאב, כי אין ראויין הכתוב מכרעת שלא יטרוף הזאב גם ביום, ועוד שלא אמר בבקר יטרוף עד, כי אם יאכל עד, ואולי טרפו בלילה: עד, הוא חברו של שלל, כי תרגום שלל עדאה, וכן כתיב אז חלק עד שלל (ישעי' ל"ג כ"ג), וענין המשל בארתי בבאורי הקצר:

השדה מאת עפרן החתי לאחזת־קבר: לא שמה קברו את־אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את־יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את־לאה: לב מקנה השדה והמערה אשר־בו מאת בני־חת: לג ויכל יעקב לצות את־בניו ויאסף רגליו אל־המטה ויגוע ויאסף אל־עמיו:

נ א ויפל יוסף על־פני אביו ויבך עליו וישק־לו: ב ויצו יוסף את־עבדיו את־הרפאים לחנט את־אביו ויחנטו הרפאים את־ישראל: ג וימלאו־לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום: ד ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף

אל

אונקלוס

חקלא מן עפרן חתאה לאחסנת קבורא: לא תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה: לב זביני חקלא ומערתא די ביה מן בני חתאה: לג ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמיה:

נ א ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה: ב ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחניטו אסותא ית ישראל: ג ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חניטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין: ד ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף

עם

תרגום אשכנזי

דאז פעלד פאן דעם חתיין עפרון געקויפט האט צום ערבבעגרעבניס. (לא) דא־זעלבסט האבען זיא אברהם אונד זיינע פרויא שרה בע־גראבען, דאזעלבסט האבען זיא יצחק אונד זיינע פרויא רבקה בעגראבען, אונד דאזעלבסט האבע איך לאה בעגראבען. (לב) דאז פעלד אונד דיא העהלע דארין איזט איין קויף פאן דען קינדערן חת. (לג) אלז יעקב זיינען זעהנען דען לעצטען בעפעהל געגעבען, לעג־טע ער זיינע פיסע צוואמ־מען אין דאז בעטט, פער־שיד אונד ווארד צו זיינען פעלקערן איינגעטראן.

נ (א) יוסף פיל אויף דאז אנגעזיכט זיי־נעס פאטערס, וויינטע אי־בער איהן אונד קיססטע איהן. (ב) יוסף בעפאהל זיינען דינערן, דען ערצטען, זיי־נען פאטער איינצובאלזא־מען; דא באלזאמטען דיא ערצטע דען ישראל איין. (ג) זיא ליסען איהם פיר־ציג טאגע פערשטרייכען, דען זא פיל טאגע מיססען דען איינגעבאלזאמטען פער־שטרייכען, אונד דיא מצרים בעוויינטען איהן זיבענ־ציג טאגע. (ד) אלז דיא צייט איהן צו בעווינען פארביא וואר, שפראך יוסף

צו

רש"י

במיתה אף היא לי הכנסה: ט אבותי. עם אבותי: לג. ויאסוף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת:

נ ב לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: ג וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אותו מצרים ע' יום. מ' לחניטה ול' לבכי לפי שבאת להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו

ויי

באור

קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער' (ר"ע ספורנו), וכן פי' הרשב"ם: (לב) מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת, שעור הכתוב כן הוא, השדה והמערה אשר בו, מקנה הוא מאת בני חת, וכן מתורגם בל"א: (לג) ויכל יעקב וגו', וכאשר כלה יעקב לצות את בניו, אסף רגליו וגו', וכן מתורג' בל"א: ויאסף רגליו, הכניסן למטתו כי עד עתה ישב על המטה ורגליו תלויות או עומדות על הארץ:

נ (א) וישק לו, לדעת הראב"ע בתחלת פירושו על ש"ה ולעיל בפ' תולדת (כ"ז כ"ז), יש הבדל בלה"ק בין נשיקה עם למ"ד לנשיקה עם מלת את, שהנשיקה עם את היא בפה, ועם למ"ד היא ביד או על הלחי, וזהו נאות רב בלשון, ואולם המתרגם האשכנזי לא מצא בלשונו ההבדל הזה, והוצרך לתרגמו כמו וישק אותו, ועיין מה שכתבתי דעתי בענין זה בפ' תולדת בפסוק ושקה לי (שם): (ב) לחנט, הוא ענין מעשה סמים שעשו למת בימי' ההם, כדי שיעמוד בשרו ימים רבים שלא יסרח ושלא ירקב, ועוד היום ימצאו מן החנוטים ההם, שנשמרו תמונתם ולא נרקבו ברוב הימי' שעברו עליהם מאז ועד עתה, והם קשי' כאבן ושחורי' עד מאוד, נקראים בל"א (עגיפטישע מומי): (ג) וימלאו לו ארבעים יום, דרך החונטים למשוח הגוף במיני בשמי' ובשמים מדי יום ביומו ארבעים יום רצופי', ומלת וימלאו לשון השלמה, והוא קרוב לענין מלוי ממש, והנה לשון מלוי נמצא בבנין הקל פעמים עומד ופעמים יוצא, כמו כי מלאה הארץ חמס (שם ו' י"ג), עומד, ומלאו את המקום הזה דם נקים (ירמי' י"ט ד'), יוצא, ולכן גם פה יוכל להתפרש שהוא עומד כתרגומו ושלימו כמו כי מלאו ימי (לעיל כ"ט כ"א), ויוכל להתפרש שהוא יוצא ושב על הרופאים שהם השלימו מעשה החניטה בארבעים יום, וכן נראה דעת רש"י שכתב השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: שבעים יום, מ' לחניטה ול' לבכי, כמו שעושים לכל אדם גדול כמו שמצאנו באהרן ובמשה רבינו, אבל אותם עשו אחר קבורה וליעקב אבינו עשו קודם קבורה כי חנוט היה: (ד) בביתו, שם ונפרד ממנו בכית ע"מ שבית חבית ברית, ולא נמצא עוד על משקלו זה: באזני פרעה לאמר, בלשון זה כאלו הוא המדבר כמו שאמר אבי השביעני וגו': אבי השביעני לאמר, אבי השביעני ואמר: הנה אנכי מת, ואתה תקברני בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען, זהו שעור הכתוב לפי דעת בעל הטעמים שהעמיד סגולתא במלת מת, וכן מתורגם בל"א: כריתי, הראב"ע פירש לשון חפירה כמו כי יכרה איש בר (שמות כ"א ל"ג), וכן פי' רש"י והרד"ק, וכן תרגם יב"ע דחפרית, וכן מתורגם בל"א, כי יתכן שיעקב אבינו כרה וחפר קברו בחיין, וא"ת דיתקנית,

תרגם

אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר: ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה: ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ: ז וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם: ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: ט וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד: י וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר

בעבר

עִם בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימָר: ה אַבָּא קַיֵּים עֲלַי לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאִית בְּקִבְרִי דִּי אַתְקֵינִית לִי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִינַנִי וּכְעַן אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא וְאֵיתוּב: ו וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק וּקְבוֹר יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְקַיֵּים עֲלָךְ: ז וּסְלִיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵיהּ וְכֹל סָבֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי וּבֵית אֲבוּהִי לְחוֹד טַפְלְהוֹן וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן שְׁבַקוּ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: ט וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אַף רְתִיכִין אַף פָּרָשִׁין וַהֲוָה מַשְׁרִיתָא סַגִּיאָה לַחֲדָא: י וַאֲתוֹ עַד בֵּית אִדְּרֵי דְאָטָד דִּי

בעיברא

צו דען הויזלייטען פרעה'ס: האבע איך געוואגענהייט אין אייערן אויגען געפונדען, זא ברינגט דעם פרעה פאלגענדעס פאר: (ה) מיין פאטער האט מיך בעשווארען, אונד געשפראכען: איך שטערבע; אין מיינעם גראבע, דאז איך מיר אים לאנדע כנען געגראבען, דא זאללסט דוא מיך בעגראבען. נון מעכטע איך אלזא הינויף ציהן, מיינען פאטער בעגראבען אונד ווידער צוריק קאממען. (ו) פרעה ליס זאגען: ציהע הינויף אונד בעגראבע דיינען פאטער, וויא ער דיך בעשווארען האט. (ז) אלזא גינג יוסף הינויף, זיינען פאטער צו בעגראבען; מיט איהם גינגען אללע בעדיענטען פרעה'ס, דיא עלטעסטען זיינעס הויזעס אונד אללע עלטעסטען אין דעם לאנדע מצרים, (ח) יוסף'ס הויזלייטע זא וויא זיינע ברידער אונד דאז געזינדע זיינעס פאטערס, נור איהרע קינדער, איהר קליינעס אונד גראסעס פיה ליסען זיא אים לאנדע גושן. (ט) מיט איהם צאג הינויף זא וואגען אלז רייטערייא, אונד ווער איין זעהר גראסעס לאגער. (י) אלז זיא אן דיא איינגעציינטע טעננע קאמען, וועלכע אן דער זייטע

דעס

באור

תרגם לפי הכוונה כמנהגו ולא כהוראת המלה, ועוד פי' הרד"ק ז"ל אותו לשון קנין כמו וגם מים תכרו מאתם (דברים ב' ו') ואף על פי שאברהם קנה אותו הרי הוא כאלו קנהו או מפני שקנה חלק עשו בנזיד עדשים, וכן פי' רש"י בשם הב"ר, אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה: ואשובה, אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ו) ויאמר פרעה, לעבדיו שיאמרו ליוסף עלה וגו', כי עמהם דבר, וכן מתורג' בל"א (פרעה ליס זאגען): כאשר השביעך, ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך: (ז) כל עבדי פרעה, כל אנשי מצרים לכד מוסף עבדי פרעה יקראו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים, להיותו נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם (תהלים ק"ה כ"ב): (ט) ויעל עמו, העלה יוסף עמו גם רכב גם וכו', כמו ויעל עלת (לעיל ח' כ'), לשון מפעיל. (הרשב"ם), ואין צורך לפי' זה כי בבנין הקל מצאנוהו בפתח האית"ן בעבור אות הגרון שאחריו כמו ויעל משה (שמ' כ"ד ט"ו), ואם בעבור שבא לשון יחיד על רבים, הנה כבר כתבנו כי כבוא הפעל בראשונה לא ישגיח לא על המספר ולא על המין, ועוד שהוא מוסב על הרכב הנזכר ראשונה שהוא לשון יחיד, ולכן תרגם אונקלוס ויב"ע וסליקו, כפי הכוונה על העולים ושינו מלשון יחיד ללשון רבים, ואם הי' מבנין הפעיל היו צריכים לתרגם ואסיק עמיה, וכן מתורגם בלשון אשכנז מן הקל על העולים: גם רכב גם פרשים, לכבודו, וב' מלות גם הבאים בכל המקרא, כל אחד בא לרבות על חברו לפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכ"ף הדמיון כאמרו כמוך כפרעה (לעיל מ"ד י"ח), כלומר זה כזה וזה כזה: ויהי המחנה כבד מאד, לשון רבוי והוא שם תאר, וכן ת"א סגיאה, וכן מתורגם בל"א: (גראסעס): (י) גרן האטד, מוקף אטדין היה, והו' מין ממיני הקוצים, וקוץ ודרדר (שם ג' י"ח), ת"א וכובין ואטדין, ובב"ר ודרדר זו קנדס שהוא עשוי דרין דרין, ופי' הערוך קנדס בלעז קרדו"ן, ונקרא כן גם בלשון

יווני

רש"י

מי נילוס ומהברכין: ה אשר כריתי לי. כפשוטו כמו. כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר טול זה בשביל חלקך במערה: ו כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקדש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאי' במס' סוטה: י גרן האטד.

מוקף

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו

אונקלוס

בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפַדוּ תַמָּן מִסְפַּד רַב וְתַקִּיף לַחֲדָא וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֶבְלָא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ יא וַחֲזָא יָתֵיב אַרְעָא כְּנַעֲנָאָה יָת אֶבְלָא בְּבֵית אִדְּרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֶבְלָא תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ אָבֵל מִצְרַיִם דִּי בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ יב וַעֲבַדוּ בְנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִי פַקֵּידִנּוּן׃ יג וּנְטַלוּ יָתֵיהּ בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דִכְנַעַן וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃ יד וְתָב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא וַאֲחוֹהִי וְכָל דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי

תרגום אשכנזי

דעם ירדן'ס ליגט, זאָ הילטען זיא דאָזעלבסט איינע זעהר גראָסע אונד העפטיגע קלאַגע; אונד ער שטעללטע איבער זיינעם פאַטער איינע טרויער פאָן זיבען טאַגען אָן.

(יא) אלז דער כנעני, איינוואָהנער דעס לאַנדעס, דיזען טרויער אויף דער איינגעצייניטען טעננע זאַהע, שפראַכען זיא: "דיא מצרים האַבען היר גראָסע טרויער!" דארום נעננט מאַן זיא: "טרויערפלאַץ דער מצרים," אָן דער זייטע דעס ירדן'ס.

(יב) זיינע זעהנע טהאַטען איהם וויא ער איהנען בעפאָהלען האַטטע,

(יג) נעמליך זיינע זעהנע פיהרטען איהן אין דאָז לאַנד כנען, אונד בעגרובען איהן אין דער העהלע דעס פעלדעס מכפלה, וואָ אברהם דאָז פעלד געקויפט האַטטע צום ערבבעגרעבניס פאָן דעם חתי'ן עפרון, פאָר ממרא. (יד) נאַכדעם יוסף זיינען פאַטער בעגראַבען האַטטע, קעהרטע ער נאַך מצרים צוריק, ער אונד זיינע ברידער אונד אַללע, דיא מיט איהם הינויף געצאָגען וואַרען,

רש"י

מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים: יב כאשר צום. ומהו אשר צום: יג וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא לפי שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו: יד הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו

באור

יווני ורומי ונזרעים בנכות וראשם עשוי דרים דרים והם למאכל, ובל"א נקר' (דיסטעל): מספד גדול וכבד מאד, פה ת"א וכבד, ותקיף, לפי ענינו, וכן מתורג' בל"א (העפטיג): ויעש לאביו אבל שבעת ימים, לשון הרמב"ע, אח' שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל עכ"ל, והוסיף לפרש בעל אהל יוסף אחר ז' ימים שקברוהו, כאשר אמרו קדמונינו ז"ל במסכת מועד קטן שאין האבילות אל עד שיסתו' הגולל עכ"ל אהל יוסף, ולא ידעתי מי הכריחו להוסי' עוד על דברי חז"ל ולומר אחר ז' ימים שקברוהו ולדבריה' אל האבילות תיכף אחר הקבורה, והנה בלי ספק יפרש הרמב"ע כיהי' זה אחר שחזר מחברון ובחזרתו כשבא אל המקום הזה עשה לו ההספד הזה והאבל שבעת ימים, והוא כנגד משמעות הכתוב שאמר אח"ז ויעשו בניו לו כן כאשר צום וישאו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו וגו' ואח"ז וישב יוסף מצרימה וגו', ומה שרוצה להעזר מדברי קדמונינו, הנה מפורש להפך בדברי חז"ל בסוטה (דף י"ג ע"א), שפירשו גרן האטד על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים ע"כ, הרי מפורש שהי' בנשאם הארון ולא בחזרה, אם לא שיפרש שההספ' שבתחלת הפסוק הי' בבואם לארץ והאבל שבסוף הפסוק הי' בחזרה, ויפסוק לפסוקא בסכינא חריפא, ועוד שהרי אמר וירא יושב הארץ הכנעני את האבל, ולא אמר את ההספד, והנכון שהיה בנשאם הארון קודם הקבורה כמו שהי' הל' של בכי במצרים קודם הקבורה אלא כמנהגנו היום שהם אחר שבעת ימי האבלות, כי חקות הי' ולא יסרח: (יא) וירא יושב הארץ הכנעני, כלומר וירא הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא. (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א, וזעור הכתוב, וכאשר ראה הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא את האבל בגרן האטד, אמרו אבל כבד (הוא) זה למצרים, וכן מתורגם בל"א: (יב) ויעשו בניו לו כן כאשר צום, כלל ופרט אחריו ואמר: (יג) וישאו וגו', שנשאוהו לארץ כנען וקברוהו במקום שצוה להם: (יד) וישב וגו', שעור הכתוב, ואחרי קבור יוסף את אביו, שב מצרימה, הוא ואחיו וכל העולים אתו

אביו אחרי קברו את־אביו: טו ויראו אחי־יוסף כי־מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל־הרעה אשר גמלנו אתו: טז ויצוו אל־יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: יז כה־תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי־רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי

אלהי

אונקלוס

אבוהי בתר די קבר ית אבוהי: טו וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דלמא יטר לנו דבבו יוסף ואתבא יתיב לנו ית כל בשתא דגמלנא יתיה: טז ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: יז כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי

עבדי

תרגום אשכנזי

זיינען פאטער צו בעגראבען.

(טו) אלז נון דיא ברידער יוסף'ס ערוואגען, דאס איהר פאטער טאדט וואר, שפראכען זיא: „ווען נור יוסף אונז ניכט גראם איזט אונד אללעם בעזע ווידער פערגעלטעט, דאז וויר איהם אנגעטהאן."

(טז) זיא ליסען דעם יוסף ענטביטען: „דיין פאטער האט פאר זיינעם טאדע בעפאהלען:

(יז) „זא זאללט איהר צו יוסף שפרעכען: „ליבער! פערצייהע דאך דאז פער=ברעכען דיינער ברידער אונד איהר פערשולדען, דאס זיא זא איבעל אן דיר געטהאן, נון א. פערצייהע דאך דאז פערברעכען דער דיהנער דעס גאטטעס

רש"י

באחרונו של יעקב נהגו בהם כבוד: טו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילין לסעוד עמו על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן: לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ובלשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו (דברים ל"ב). לו הקשבת למצותי (ישעיה מ"ח). ולו אנכי שוקל על כפי (שמואל ב' י"ח). ויש לו משמש בל' שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא ל' אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי ל' שמא הוא. ויש אולי ל' בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי (שמואל ב' ט"ז) אולי ה' אותי (יהושע י"ד) הרי הוא כמו לו יהי כדברך ויש אולי ל' אם אולי יש חמשים צדיקים: טז ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. שנו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: יז שא

נא

באור

אתו לקבר את אביו, וכן מתורגם בל"א (טו) ויראו אחי יוסף וגו', כשראו אחי יוסף שמת אביהם אמרו לו ישטמנו וגו': לו ישטמנו, לשון שמא, שמא ועוד לנו איבה, ומלת לו בוי"ו שורק מתחלק לענינים הרבה, יש משמש בלשון בקשה והלואי כמו לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח), לו יהי כדברך (שם ל' ל"ד), ויש משמש בלשון אם כמו לו החיתם אותם (שופטים ח' י"ט), לוא הקשבת למצותי (ישעי' מ"ח י"ח), ויש משמש בלשון שמא כמו לו ישטמנו יוסף, ואין לו דומה במקרא: גמלנו, זה לשון המתרגם האשכנזי כל גמול ענינו התחלת הטובה או הרעה, וגדרו הנהגת בעל הבחירה עם רעהו לעזור אותו אל ההצלחה האמתית או למנעה ממנו, וכאשר ישיב לו רעהו הטובה או הרעה ההיא יאמר עליו שהוא משיב גמול או משלם גמול או עושה לו כגמולו אשר גמל עליו, ולא תמצא במקרא ענין הגמול על תשלום הטובה או הרע' מבלי שיזכר אליו בפירוש פעל ההשבה או התשלום, ובל"א התחלת הטובה (גוטעס ערצייגען או אנטהון), ותשלו' הטובה (גוטעס פערגעלטען) עכ"ל, ותבין מזה כוונת תרגומו: (טז) ויצוו אל יוסף, כמו ויצום אל בני ישראל (שמות ו' י"ג), צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל, אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן: לאמר, יש בפסוק הזה ב' פעמים לאמר, ואח"ז מתחיל עוד כה תאמרו, ויונן לפי כוונתו שמלה הזאת תורה על לשון האומר ממש, ולכן בכל מקום אחר לשון אמירה מסב הדבור אליו כאילו בעצמו ידבר, ולא כאיש אחר המודיע רק כוונת האומר ולא לשונו ממש, ועפ"ז אין שום יתור פה בפסוק, כי הראשון יורה על לשון השליח ששלחו אל יוסף שהתחיל במלת אביך, וירא' ששלחו איש או אנשי' אחרים ולא אחד מאחיהם לכן אמר אביך ולא אבינו, ורש"י פי' ששלחו את בני בלהה, ויב"ע בתרגומו אמר כי את בלהה שלחו, ולשון אביך ולא אבינו מורה יותר כדבריו, והשני יורה על לשון יעקב בצוותו שהתחיל במלת כה תאמרו, וכה תאמרו יורה על לשון המצווים מאת יעקב שיתחילו ממלת אנא, ובעור הכתוב כן הוא, ויצוו (את שלוחם שילך) אל יוסף ויאמר, אביך צוה לפני מותו ויאמר, כה תאמרו וגו', והכתוב השתמש במקור עם למ"ד, שהוא מלת לאמר, כדרך הלשון בכל מקום כנודע: "פעל אחרי פעל, כאשר לא תושלם הפעולה המכוונת אליה באחד מהם, שיבא השני בלי הוראת הזמן והגוף והמין, כי אם במקור עם אחת מאותיות בכל"ם השייכות לו, כמו לא יוכל הנער לעזוב (לעיל מ"ד כ"ב), לא תוכל לראות (שם כ"ג), ויכלא העם מהביא (שמות ל"ו ו') (עיין הקדמת הספר), אף כאן ויצוו לאמר, אביך צוה וגו' לאמר, ובפסוק הבא שגם התחלת הדבור של המצווה, ואין שם התנאי שזכרנו שהוא פעל אחרי פעל, לא הי' ראוי להשתמש במקור, לכן פתח כה תאמרו: (יז) אנא, המלה הזאת נמצאת בה"א בסוף, אנה, ותורה על שאלת המקום, ועקרה אן, כמו אן הלכתם (שמואל א' י' י"ד), והה"א נוספת, ונמצאת באל"ף בסוף, אנא, ועקרה נא, והאל"ף שבראשה נוספת, כמ"ש הרד"ק בשרשי', שרש נא, וכתב שם עוד שיתכן שהיא שרשית, וכ"כ בשרש אן, והוא לעולם מלעיל, כי האל"ף קמוצה, והנו"ן דגושה, ותורה על התחנה והבקשה והפיוס, ונמצאת ו' פעמים בה"א בסוף על ההוראה הזאת, וכמנו במסורת: שא נא, בא בענין המחיל' כי מחילת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מן החוטא, ועתה שא נא, עד כאן הי' מאמר יעקב שגם בפיהם לפני מותו (כפי מה שאמרו), וממלת ועתה ואילך הוא מאמר השלוחים עצמם, ומדוקדק מלת ועתה, ר"ל ועתה אחר שראית שהוא רצון אביך למחול חטאתם, אל תמנע מלעשותו: לפשע, הלמ"ד מורה לפעמים על העצם עצמו כמו מלת את ויספיק הענין זולתה, כמו הרגו לאבנר (שם ב' ג' ל'), אבוא לשברך, (ירמי' ל' י"ב), ודומיהם רבים: עבדי אלהי אביך, אפילו לא היו

אחיך

עַבְדֵי אֱלָהָא דַאֲבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִמֵּיהּ׃ יח וַאֲזַלוּ אַף אֲחוֹהִי וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ הָא אֲנַחְנָא לָךְ לְעַבְדִין׃ יט וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אֲנָא׃ כ וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְּׁבַת לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ כא וּכְעַן לָא תִדְחֲלוּן אֲנָא אֱזוּן יַתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יַתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃ כב וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ כג וַחֲזָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְילִידוּ וְרַבֵּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיְיָ מִדְכַּר דְּכִיר יַתְכוֹן וְיַסֵּק יַתְכוֹן

מן

אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃ יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃ כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ * כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ * כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה

אתכם

גאָטטעס דיינעס פאַטערס! = יוסף װיינטע אלז מאַן זאָ מיט איהם שפראך.
(יח) הערנאך גינגען אויך זיינע ברידער, פילען פאָר איהם הין אונד שפראכען: = וויר וואָללען דיינע שקלאַ = פען זיין. =
(יט) יוסף אבער אנט = וואָרטעטע איהנען: = פירכ = טעט אייך נכט! בין איך דען אַן גאָטטעס שטעללע?
(כ) האבט איהר גלייך דיא אבזיכט געהאבט, מיר בע = זעס צו טהון, זאָ האט דאָך גאָטט צור אבזיכט געהאבט, עז צום גוטען צו לענקען, אום דאַ אויזצופיהרען, וואַז יעצט געשיהט, איין גראָ = סעס פאָלק צו ערהאַלטען.
(כא) זאָ פירכטעט אייך ניכט! איך וויל אייך פער = פפלעגען אונד אייערע קינ = דער. = ער טרעסטעטע זיא, אונד שפראך איהנען מוטה איין. (כב) יוסף וואָהנטע אלזאָ אין מצרים, ער אונד ויינעס פאַטערס הויז; יוסף לעבטע הונדערט אונד צעהן יאהר.
(כג) יוסף זאהע נאָך אורענקעל דעס אפרים; אויך דיא קינדר מכיר׳ס, מנשה׳ס זאָהנס, וואורדען געבאָרען אונד ערצאָגען אויף דען קניען יוסף׳ס.
(כד) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן: = איך שטערבע; גאָטט ווירד אייך בעדענקען אונד אויז דיזעם לאַנדע

הערויף

רש״י

נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיי׳ והם עבדיו: יח וילכו גם אחיו. מוסף על השליחו׳: יט כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב״ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: כא וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהם ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד״א עשרה נרות לא יכלו לכבות נר א׳ וכו׳: כג על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חזק.

באור

אחיך, מאמונת אביך הם, ואתה והם אחים באמונה, ויש לכם לאהוב זה את זה ולסלוח זה לזה: בדברם אליו, מכאן נראה כי יותר מאשר שלחו אליו, ואפש׳ תהי׳ הכוונה על אחיו, בדבר אחיו אליו ע״י השליח: (יח) וילכו גם אחיו, מוסף על השליחות: (יט) התחת אלהים אני, וכי במקומו אני שאוכל להרע לכם אף אם הייתי רוצה להרע לכם: (כ) ואתם חשבתם וגו׳, מחובר לפסוק של מעלה, הלא תראו שכלכם חשבתם עלי לעשות לי רעה, ולא יכולתם, כי אלהים חשבה להיות עשייתכם לטובה לכל העם, ואיך אוכל אנכי לבדי לעשות לכם רעה נגד רצון האלהים, כן פי׳ רש״י, והרמב״ם פי׳ שהוא התנצלות על הרעו׳ אשר גמלוהו אשר התנצל יוסף בעדם, מלבד מה שאמ׳ בתחלה, התחת אלהים אנכי, שלא אוכל להרע לכם, אמר עוד ואף גם שאתם לא פשעתם בי בדבר מכירתכם אותי מצרימה כי הקב״ה גרם לכם ולטובתכם נתכוון, ובא כאן מלת הכוכבים ואחריו הפעל לנוכחים, ואתם חשבתם כדרך הלשון בכל מקום שיש התנגדות במאמר, כי מאמר ואתם חשבתם מתנגד למאמר אלהי׳ חשבה הבא אחריו, ושעורו הן אמת שאתם חשבתם, או אף על פי שאתם חשבתם לרעה, האלהים חשבה לטובה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: חשבתם עלי רעה, חשבתם עלי (לעשות לי) רעה: אלהים חשבה לטבה, אלהים חשב להפכה שתהיה מחנה טובה, וכן מתורגם בל״א: למען עשה כיום הזה, כדי לעשות כדבר שנעשה דעת הזאת שאתם רואים, שהוא להחיות עם רב, וכן מתורגם בל״א הלשון הקצר הזה: עשה, מקור שלא כמנהג חברו בעלי ה״א באחרונה שתשתנה לתי״ו, ודומה לו ראה פניך (לעיל מ״ח י״א): כיום, יאמר

לפעמים

אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְּקוּן יַת גַּרְמַי מִכָּא: כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשָׂמוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם:

הערויף פיהרען אין דאז לאנד, וועלכעס ער דעם אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען. (כה) יוסף ליס דיא קינדער ישראל שווערען אויף דיזע ווארטע; גאטט ווירד אייך בערענקען, זא זאללט איהר מיינע געביינע פאן היר מיט הינויף נעהמען. (כו) יוסף שטארב, הונדערט אונד צעהן יאהר אלט; מאן באלזאמטע איהן איין, אונד ער ווארדע אין איינע לאדע געלעגט, אין מצרים.

חזק חזק חזק חזק

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה **א״ך ל״ד** סימן: וחציו ועל חרבך תחיה ופרשיותיו **י״ב׳ זה** שמי לעלם סימן: וסדריו **מ״ג׳ גם** ברוך יהיה סימן: ופרקיו **נ׳** יי׳ חננו **לך** קוינו סימן: מניין הפתוחות **שלשה וארבעים**. והסתומות **שמנה וארבעים**׳ הכל **תשעים ואחת פרשיות**׳ **צא** אתה וכל העם אשר ברגליך סימן:

באור

לפעמים על העת והזמן, כמו ביום הכתי כל בכור (במדבר ח׳ י״ז), פי׳ בעת הכתי, כי בלילה מתו הבכורים ולא ביום: (כא) וידבר על לבם, דברים המתקבלים על הלב: (כג) בני שלשים, לשון הראב״ע בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים עכ״ל, ור״ל כי פירושו בנים של שלשים והם רבעים כי הסמיכות יורה על הקנין לדעת המדקדקים, אבל המתואר לא יסמך אל התאר, ולכן אם הי׳ שלשים תאר אל בני ראוי להיות בנים שלשים, ולדעת הרד״ק בפסוק בני רבעי׳ (מלכים ב׳ י׳ ל׳) הוא כמו בנים רבעים, בא הסמיכות במקום הנפרד, והענין אחד, כי נכדי האדם הם הדור השלישי לו, ויקראו בני השניים, שהם בני הדור השני, או בנים שניים, שבניו הם הבנים הראשונים, וכן בני נכדיו הם הדור הרביעי לו, ויקראו בני השלישיים או בנים שלשים (ואין מקום לתפיסת בעל אהל יוסף על הראב״ע, מן פסוק בני רבעי׳ ישבו לך על כסא ישראל (הנזכר לעיל) ואדרבה זכרי׳ הי׳ הדור החמישי ליהוא, כי מלכו אחריו יהואחז יואש וירבעם וזכרי׳, והי׳ א״כ זכרי׳ אחד מן בני הדור הרביעי לדעת הראב״ע, או אחד מבנים רבעים לדעת הרד״ק ז״ל), והנה בנים שלשים בל״א (אורענקעל): גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף, התוספת של גם יורה לענין מה שאמר ילדו, כי פי׳ ילדו ענין התרבות והגדול, ולפי׳ שהי׳ אפרים צעיר ממנשה, לא גדלו נכדיו על ברכי יוסף רק שזכה לראותם בעודם קטנים בחיק אמותם, אבל מנשה שהי׳ הבכור גודלו בני בניו על ברכי יוסף, והכוונה שרבה וטפח אותם על ברכיו. וא״ת אתילידו ורבי יוסף לא תרגם מלת ברכי רק לפי הכוונה, והמת׳ לל״א תרגם מלת ילדו (געבאהרען אונד ערצאגען), כי מלת ילד כוללת שתי הענינים הלידה והגדול, ובפרט בהסמכה אל על ברכי, ותרגם על ברכי כהוראת המלה: בני מכיר, אף שלא נזכר לו בפ׳ פנחס רק בן אחד והוא גלעד, עכ״ז בלי ספק הי׳ לו עוד בנים, כי כן כתוב שם בני מנש׳ למכיר משפח׳ המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדב׳ כ״ו כ״ט), הרי מבואר שמשפחת מכיר לבד ומשפח׳ גלעד לבד, והיינו לפי שגלעד הי׳ למשפחה רבה נחשבו בניו למשפחה בפ״ע על שמו, ושאר אחיו שלא הולידו הרבה נחשבו כלם למשפחה אחת ע״ש אביו, וכן פי׳ רש״י שם: (כה) וישבע וגו׳ פקד יפקד וגו׳ והעלתם וגו׳, כבר הודיע בפסוק הקודם שפקד יפקד אותם, אבל שעורו פה, כאשר פקד יפקד אלהים אתכם אז והעלתם את עצמתי מזה אתכם, וכן מתורגם בל״א: (כו) ויחנטו, הרופאים: **וַיִּישֶׂם**, לדעת הראב״ע שרשו ישם והוא פעל יוצא מבנין הקל, על משקל **וַיִּיצֶר ה׳ אלהים** (לעיל ב׳ ז׳), וכן וַיִּיקֶץ נח (שם ט׳ כ״ד), **וַיִּצֶק** דם המכה (מלכים א׳ כ״ב ל״ה), אלא שמלות ויקץ ויצק הם פעלים עומדי׳), ויהי׳ השרש שום ויסם בענין א׳, ושעורו פה ויישם המשים, ואיננו זרות כפי מנהג לשון המקרא שיחסר הפועל לרוב, אך זרות אחרת יש פה כי תחסר מלת אותו, או הכנוי וישימוהו, כאשר באמת אונקלוס שתרגם כפי דעת הראב״ע הוסיף בו הכנוי ושמוהי, וכן תרגם יב״ע ושוון יתיה, הוסיף בו מלת יתיה המורה על הפעול, לכן אנכי אקרב את רחק הראב״ע והיא דעת רבי יונה המדקד׳ שהמלה מן הפעל, ובא החירק תחת השורק, כמו על בשר אדם לא ייסך (שמות ל׳ ל״ב), (שהוא מן שורש סוך לדעת רבי מרינוס שהוא המדקדק רבי יונה הנזכר, ובא במקום יוסך), והראוי **וַיּוּשַׂם**, ושרשו שום, ואין צורך להרבות בשרשים שלא לצורך, וכתב הרד״ק בשרשים שרש שום שבא פתח קטן תחת פתח גדול (ר״ל סגול שנקרא אצל הקדמונים פתח קטן במקום פתח שקראוהו פתח גדול), וכן דעתי ג״כ כאשר מצאנו וייקץ נח, ויצק דם המכה, שבא הסגול במקום פתח, ואם שהרד״ק בשרשים שרש הנזכר הביא ב׳ הדיעות ולא הכריע להיכן דעתו נוטה, מ״מ בס׳ המכלול (ד׳ קטן דף קל״א ע״א) כתב שהנכון שהוא במקום ויושם, ועם שלא הודיע טעמו נראה שהוא לפי שלא מצאנו שורש ישם בשי״ן שמאלית בכל המקרא: בארון, בקמצות הבי״ת, המורה על הידוע, הוא הארון שהכין לנפשו טרם מותו:

חזק ונתחזק

בעמערקונגען

צור

פֿערבעססערונג

דער

מענדעלסזאָהנישען איבערזעצונג

דער

תורה,

פֿאָן

דוד אָטטענזאָסער,

ערסטע אבטהיילונג.

ספר בראשית.

פֿיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו ובנו כהר"ר דוד צירנדארף יצ"ו.

בשנת תקפ"ד לפ"ק.

פֿאָרוואָרט.

אין פֿאָרליגענדער שריפֿט ליפֿערע איך **בעמערקונגען** צור **גראַממאַטישען** אונד **שטיליסטישען** פֿערבעססערונג דער **מענדעלסזאָהנישען איבערזעצונג** דער **תורה.** נון שיינט עז צוואַר, וויא איך זעלבסט פֿיהלע, עטוואַז געוואַגטעס, מענדעלסזאָהנס רייכשע שרייבאַרט, דיא, נאַך דעם אורטהיילע אַללער געלעהרטען, וואַהרהאַפֿט קלאַססיש איזט, פֿערבעססערן צו וואָללען; אַללײן, איך אייסערע מיינע מיינונג פֿריימיטהיג, איך פֿינדע אין דער איבערזעצונג דער **תורה,** זאָ פֿאָרטרעפֿפֿליך זיא אויך איבריגענס אין יעדער הינזיכט איזט, ניכט איבעראַלל יענע בעוואונדערנסווירדיגע פֿיילע, וועלכע דיא איבריגען שריפֿטען דעס גראָסען **מענדעלסזאָהן** אויזצייכנעט. איך האַבע מאַנכע פֿעהלער אין **דערזעלבען** געפֿונדען, אונד גלויבע זיא פֿערבעססערט צו האַבען, אונד דאַדורך נוצצען פֿערברייטען צו קעננען. איררטע איך אונד פֿעהלטע זעלבסט, זאָ וואַר דאָך וועניגסטענס מיינע אַבזיכט גוט, אונד דיס ווירד מיך אין יעדעם פֿאַללע בערוהיגען.

דאַ, אויז מאַנגעל אַן רוים, אין דען היר הערויזגעגעבענען **חומשים** בייא דער איבערזעצונג זעלבסט קיינע אַנמערקונגען אַנצוברינגען וואַרען: זאָ פֿערבעססערטע איך אַן דערזעלבען בלאָס דיא אָרטהאָגראַפֿיא, אונד ליס זיא איבריגענס גאַנץ אונגעענדערט אין איהרער ביזהעריגען געשטאַלט, וויא זיא אַללגעמיין איינגעפֿיהרט איזט אונד אויטאָריטעט ערהאַלטען האַט. אינדעססען זאַממעלטע איך זאָרגפעלטיג מיינע בעמערקונגען צו איהרער פֿערנערן פֿערבעססערונג, אונד טראַגע זיא נון, אַלז אַנהאַנג צו **ספר בראשית,** נאַך, זאָ וויא איך זיא אַם ענדע איינעס יעדען **ספר** דער **חמשה חומשי תורה** נאַכטראַגען ווערדע. דיא בעמערקונגען, וועלכע דיאיעניגען גראַממאַטישען פֿעהלער בעטרעפפען, דיא איך פֿיר דרוקפֿעהלער דער בערלינער אָריגינאַלאויזגאַבע אַנזעהע, ווערדע איך איממער מיט: ר״פ (איינער אַבקירצונג דעס וואָרטעס: **דרוקפֿעהלער**) בעצייכנען.

פֿירד, בחודש שבט ה׳ תקפ״ד לב״ע.

דוד אָטטענזאָסער.

קאַפּיטעל א ב

א

[ה] נעננטע. דאָז צייטוואָרט נעננען איזט אונ־רעגעלמעסיג, דיא קוים פערגאַנגענע צייט דאַפֿאָן: גאַננטע.

[ז] אַבשיידעטע. אַבשיידען איזט איין אונרעגעל־מעסיגעס צייטוואָרט מיט איינעם טרעננבארען רעדעטהיילכען, אונד מוס אין דער קוים פערגאַנ־גענען צייט הייסען: שיד אַב.

צווישען דען וואַססערן, וועלכע אונטער דער אויזדעהנונג, אונד דען וואַססערן, וועלכע איבער דער אויזדעהנונג. היר פעהלט דאָז וואָרט: וואַרען. זאָ פעהלט אויך ווייטער אונטען (ג׳י׳ז) דאָז וואָרט: האַסט. מענדעלסזאָהן לעסט אין דער איבערזעצונג דער תורה דיא הילפסצייטווערטער האַבען אונד זיין הייפיג וועג; אַבער דיזע אויזלאַססונג פעראור־זאַכט אָפט הערטע אים שטילע, אונד ווירד פאָן דען גראַממאַטיקערן. נור אין דער העהערן אונד דיכטערישען שרייבאַרט, אום דער קערנפאָללען קירצע וויללען, געביללִיגט.

[יא] עז שפראָססע דיא ערדע אַללערלייא שפראָססען. היר ווירד דאָז אונאיבערגעהענדע צייטוואָרט שפראָססען, אויף איינע אונריכטיגע וויזע, אַלז איין איבערגעהענדעס געברויכט· בעססער ווערע: עז ברינגע דיא ערדע אַללערלייא שפראָססען הערפאָר.

[כה] געווירם. אים פסוק הייסט עז היר: רמש האדמה, אַלזאָ: געווירם דעם ערדרייכס.

[כו] נון וואָללען וויר איינען מענש מאַכען. דאָז הויפט־וואָרט מענש האַט אין אַללען בייגעפֿעללען דיא ביגונגסזילבע: ען, אונד הייסט אַלזאָ אים אַקקו־זאַטיף: מענשען, ניכט: מענש, וויא היר אונד ווייטער אונטען איינִיגע מאַהל אין דיזעם בייגעפאַל־לע געזאַגט ווירד.

[כז] מאַננזען אונד ווייבזען ערשוף ער זיא. איך וויים ניכט, ווארום זיך מענדעלסזאָהן היר אונד ווייטער אונטען (ה׳ב׳) דיזער נור אין דען נידריגען שפרעכארטען גאַנגבארען אויזדריקקע בעדיהנט; ווארום ניכט ליבער מיט געוועהנליכען אונד בעססערן וואָרטען: מעננליכעס אונד ווייבליכעס גע־טלעכט ערשוף ער זיא?

ב

[יא] נאַמען. דיזעס הויפטוואָרט קאָממט, וויא היר,

קאַפּיטעל ב ג ד

אין פאָרליגענדער איבערזעצונג דער תורה אָפט אים נאָמינאַטיף פאָר; איבליכער איזט אין דיזעם בייגעפאַללע: נאַמע.

אַלוואָ. נור אים קאַנצלייִשטילע געברייכלין; בעס־סער: וואָ.

[יג] אַללדאַ. פיר: דאַ, וועלכעס בעססער ווערע.

ערצט. מוס הייסען: ערץ.

ג

[ו] גאַב אויך איהרעם מאַננע דאַפאָן. היר איזט דאָז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט עמה אונאיבער־זעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: גאַב אויך איהרעם מאַננע, דער בייא איהר וואר, דאַפאָן.

[ז] נון גינגען איהרער ביידען אויגען אויף. דאָז פירוואָרט איהרער ווירד היר אונריכטיג געברויכט, עז מאַג נון פערזענליך אָדער בעזיצאַנצייגענד זיין. בעססער איבערזעצט ווערע: נון גינגען איהנען ביידען דיא אויגען אויף.

אונד זיא מערקטען, דאַס זיא נאַקט זינד. היר איזט פאָן דער פערגאַנגענען צייט דיא רעדע, אונד עז מוס הייסען: וואַרען.

[ח] וואַנדעלנד צור זייטע דעם טאַגעס. היר איזט דאָז אין דיזעם פסוק בעפינדליכע וואָרט בגן אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: וואַנדעלנד אים גאַרטען צור זייטע דעם טאַגעס.

פאָר דעם עוויגען וועזען, גאָטטע. ווען דאָז וואָרט גאָטט אַלז איין אייגענטהימליכער נאַמע דעם וואַהרען גאָטטעס געברויכט ווירד, זאָ לײדעט עז דאָז צייכען דעם דאַטיפס ניכט; אַלזאָ היר אונד איבעראַלל, וואָ פאָן דעם וואַהרען גאָטט דיא רעדע איזט, אים דאַטיף: גאָטט, אונד ניכט: גאָטטע.

ד

[ג] געבאַרטע. דאָז אונרעגעלמעסיגע צייטוואָרט געבאָרען הייסט אין דער קוים פערגאַנ־גענען צייט אין דער דריטטען פערזאָן דער איינ־פאַכען צאַהל: געבאַר, ניכט: געבאַרטע.

[כג] פערשטונד. פעראַלטעט, בעססער: פער־שטאַנד.

[כג] ד״פ. הערט מיינער שטיממע! דאָז צייטוואָרט הערען

קאַפיטעל ד ה ו ז

הערען ווירד אימּמער מיט דעם אַקקוזאַטיף פערבונדען, אַלזאָ: הערט מיינע שטיממע!

[כו] ר"פ. נעננטע זיין נאַמען. דער נאַמע איזט היר דער ליידענדע געגענשטאַנד, דאַז ציל דער האַנדלונג דעס נעננענס, אונד דאַז צייטוואָרט ווירד מיט דעם אַקקוזאַטיף פערבונדען. אַלזאָ: נאַננטע זיינען נאַמען.

ה

[ח] אללע לעבענסיאַהרע שת. דער אייגענע נאַמע שת האַט היר דען געניטיף, אַלזאָ: דעס שת. דאַז צייכען דעס געניטיפס ווירד אין פאָרלי= גענדער איבערזעצונג דער תורה בייא אייגע= נען נאַמען אָפט, אויף איינע פעהלערהאַפטע ווייזע, וועגגעלאַססען.

ו

[ג] דיאווייל ער דאָך פלייש אויך איזט. דאַז בינ= דעוואָרט דיאווייל איזט פעראַלטעט אונד נור נאָך אים אָבערדייטשען אונד אין אַנדערן געמיי= נען מונדאַרטען געבריייכליך; דאַפיר העטטע היר פיגליך דאַז האָכדייטשע אונד בעססערע וויל געברויכט ווערדען קעננען. אָפּפענבאַר אַהמטע היר מענדעלסזאָהן מיט דען ווערטערן: דיאווייל דאָך אויך דאַז אין דיזעם פסוק בעפינדליכע וואָרט בְּשַׁגַּם נאָך, וועלכעס אויז דען ווערטערן: בעבור אשר גם (זיהע ביאור לפסוק זה) צוזאַממענגעזעצט איזט. אָבער ווערדער דיא נאַכאַהמונג דעס העב= רעאישען נאָך דיא קראַפט דעס אויזדרוקקעס פערלירט אים דייטשען דאַז מינדעסטע, ווען גע= זעצט ווירד: וויל ער דאָך פלייש אויך איזט.

נח

[יט] איין מעננכען אונד איין ווייבכען. אים פסוק הייסט עז: זכר ונקבה יהיו; אַלזאָ: איין מעננכען אונד איין ווייבכען זאָללען זיא זיין.

[כא] זאַממלע זאָלכעס. דאַז בעשטיממענדע פירוואָרט זאָלכעס שטעהט היר ניכט גוט שטאַטט דעס אונבעשטיממטען פערזענליכען פירוואָרטעס עז.

ז

[ז] דאַ גינג נח, זיינע זעהנע, זיינע פרויא אונד זיינער זעהנע ווייבער אין דיא אַרכע. היר איזט דאַז העברעאישע וואָרט את ו אונאיבערזעצט גע= בליבען, אונד עז מוס הייסען: אונד זיינער זעהנע ווייבער מיט איהם.

קאַפיטעל ז ט יא יב

[ט] צו נח אין דיא אַרכע, וויא גאָטט געבאָטען האַטטע. אים פסוק הייסט עז: כאשר צוה אלהים את נח; פאָלגליך: וויא גאָטט דעמ= זעלבען געבאָטען האַטטע.

[יא] אים זיבענצעהנטען טאַג. בעססער: אַם.

[יג] נעבסט שם, חם אונד יפת, דיא זעהנע נח'ס. דאַז פערהעלטניסוואָרט נעבסט ווירד אימּמער מיט דעם דאַטיף פערבונדען, דיא הויפט= ווערטער: שם, חם, יפת, זעהנע שטעהען היר צור געגענזייטיגען ערקלערונג נעבען איינאַנ= דער (אינדער אַפּפּאָזיציאָן), אונד מיססען אַל= זאָ אַללע איינערלייא ביינעפאַלל, נעמליך דען דאַטיף, האַבען; פאָלגליך: נעבסט שם, חם אונד יפת, דען זעהנען נח'ס.

[כד] שטונד. פעראַלטעט, בעססער: שטאַנד.

ט

[יד] ר"פ. איינען וואָלקען. דאַז הויפטוואָרט וואָל= קע איזט ווייבליך, אַלזאָ: איינע וואָלקע.

יא

[לא] אונד גינגען נאָך אַנדערע מיט איהנען. זעצצע וויא דיזער היר ווערדען געוועהנליך מיט דעם אונבעשטיממטען פירוואָרטע עז אַנגעפאַנגען, דאַ אים דייטשען זעהר אָפט איין זאַץ אונבע= שטיממט אַנגעפאַנגען אונד בעשטיממט געענ= דיגט ווירד, צ' ב"ש: עז זינד קוים דרייא וואָכען, או' אַ' מ'. אַלזאָ: אונד עז גינגען נאָך אַנדערע מיט איהנען.

לך לך יב

[יד] אלז נון אברם אין מצרים קאַם. זאָללטע היי= סען: נאָך מצרים קאַם.

[טו] אום איהרענטוויללען. מוס הייסען איה= רעטוויללען.

ר"פ. אונד עזעלן. דאַז הויפטוואָרט עזעל הייסט אים אַקקוזאַטיף דער פילפאַכען צאַהל, אין וועל= כעם עז היר שטעהט: עזעל, ניכט: עזעלן.

[יח] ר"פ. דאַליס פרעה דעם אברם רופען. אברם איזט היר

קאַפּיטעל יב יד טו

היר דער ליידענדע געגענשטאַנד, דאָז ציל דער האַנדלונג דעם רופֿענס, פֿאָלגליך: דען אברם, אים אַקקוזאַטיף.

יד

[א] אין טאַגען. היר איזט דער בעשטיממטע אַרטיקעל וועגגעלאַססען; בעססער: אין דען טאַגען.

[ג] געגעננט. דאָז מיטטעלוואָרט דער פֿערגאַנגענען צייט פֿאָן דעם צייטוואָרטע נעננען איזט אונרעגעלמעסיג, אונד הייסט: געגאַננט.

[טו] דעם נאַכטס טהיילטען ער אונד זיינע קנעכטע זיך אין הויפֿען: אים פסוק הייסט עז: ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו, אונד אַלזאָ איזט היר דאָז וואָרט עליהם ניכט איבערזעצט. נאַך דער גריכישען אונד לאַטיינישען איבערזעצונג דער תורה, אונד וויא רש"י ז"ל, דורך פֿערזעצונג דער וואָרטע, דען העברעאישען זאַץ קאָנסטרואירט: ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה, קעננטע מאַן דענזעלבען אים דייטשען זאָ געבען: ער אונד זיינע קנעכטע טהיילטען זיך אין הויפֿען, איבערפֿילען זיא דעם נאַכטס.

[כד] דאָז אַנטהייל. דאָז הויפּטוואָרט אַנטהייל איזט מעננליך, פֿאָלגליך: דער אַנטהייל.

איהר אַנטהייל. דא, וויא געזאַגט, דאָז הויפּטוואָרט אַנטהייל מעננליך איזט, זאָ מוס עז היר, אים אַקקוזאַטיף, הייסען: איהרען אַנטהייל.

טז

[א] געבאַר קיינע קינדער. בעססער וועדע: געבאַר איהם קיינע קינדער, דען אים העברעאישען הייסט עז: לא ילדה לו.

[ז] אין דער וויסטען. היר האַט דאָז וויבליכע הויפּטוואָרט וויסטע איינע ביגונגסזילבע דעם דאַטיפֿס; בעססער אונגעביגט: אין דער וויסטע. דיא פֿעראַלטעטע פֿאָרם, דיא וויבליכען הויפּטווערטער אים געניטיף אונד דאַטיף צו ביגען, קאָממט אין מענדעלסזאָהנס איבערזעצונג דער תורה מעהרמאַלס פֿאָר.

[טז] אַברם וואַר זעכס אונד אַכטציג יאַהר אַלט, אַלז הגר ישמעאל געבאַר. היר איזט דאָז וואָרט לאַברם אונאיבערזעצט געבליבען; עז מוס הייסען: אַלז איהם הגר ישמעאל געבאַר.

קאַפּיטעל יז יח יט

יז

[טז] דורך מיינען זעגען זאָלל זיא צו נאַציאָנען ווערדען, אונד קעניגע דער פֿעלקער פֿאָן איהר הערקאָממען. דאָז פּרעדיקאַט ווערדען ווירד היר נור פֿאָן איינער פּערזאָן, דאָז פּרעדיקאַט הערקאָממען אבער פֿאָן מעהרערען פּערזאָנען אויזגעזאַגט; אונד דאַהער וועדע בעססער, דאָז הילפֿסצייטוואָרט צו ווידערהאָלען, אונד צו זעצען: דורך מיינען זעגען זאָלל זיא צו נאַציאָנען ווערדען, אונד קעניגע דער פֿעלקער זאָללען פֿאָן איהר הערקאָממען.

[כג] אברהם נאַהם זיינען זאָהן ישמעאל אונד אַללע קנעכטע, דיא ער פֿיר געלד געקויפֿט האַטטע. דיא העברעאישען ווערטער: ואת כל ילידי ביתו זינד היר אונאיבערזעצט געבליבען; עז מוס הייסען: אברהם נאַהם זיינען זאָהן ישמעאל, אַללע, דיא אין זיינעם הויזע געבאָרען וואורדען, אונד אַללע קנעכטע, דיא ער פֿיר געלד געקויפֿט האַטטע.

[כז] וויא אויך וואַז ערקויפֿט וואַר. אים העברעאישען הייסט עז: ומקנת כסף, פֿאָלגליך: וואַז פֿיר געלד ערקויפֿט וואַר.

וירא יח

[ג] הוב. פֿעראַלטעט, בעססער: האָב.

[ל] מיין העדר! ערצירנע ניכט. דיא רעדענסאַרט: ערצירנע ניכט! זאָלל היר זאָ פֿיל הייסען, אַלז: ווערדע ניכט צאָרניג! אבער דאָז צייטוואָרט ערצירנען איזט אין דער בעדייטונג: צאָרניג ווערדען אים האָכדייטשען ניכט איבליך, אַלזאָ היר: צירנע ניכט!

יט

[א] זאהע. פֿעראַלטעט, בעססער: זאה.

[טו] דרונגען. פֿעראַלטעט, עז מוס הייסען: דראַנגען.

[לג] געבען וויר אונזערם פֿאַטער ווייֿן צו טרינקען, אונד לעגען אונז בייא איהם. דיזע אַרט דעם אימפּעראַטיפֿעס שיינט אויז אַנדערן שפּראַכען ערבאָרגט צו זיין, אונד ווירד דאַהער פֿאָן דען גראַממאַטיקערן ניכט געביללינט. אויך זאָללטע היר, שטאַטט דעם וואָרטעס בייא, דאָז וואָרט

קאַפּיטעל יט כ כא כג

צו געברויכט ווערדען. אַלזאָ ווערע בעססער: לאַסט אונז אונזערם פֿאַטער ווײן צו טרינקען געבען, אונד אונז צו איהם לעגען!

כ

(ז) ווירסט דוא וואָהל אויך איין אונשולדיג פֿאָלק טעדטען? אים פסוק הייסט עז היר: אדני הגוי גם צדיק תהרוג, אונד אַלזאָ איזט דאַז וואָרט אדני ניכט איבערזעצט. אויך מוס דאַז אייגענשאַפֿטסוואָרט אונשולדיג דיא ביגונגסזילבע: עז האַבען, דיא דאַז זעכליכע געשלעכט דעם הויפּטוואָרטעס פֿאָלק בעצייכנעט. פֿאָלגליך: אָ העדר! ווירסט דוא וואָהל אויך איין אונשולדיגעס פֿאָלק טעדטען?

[ו] זאָ ווירד ער פֿיר דיך בעטען, אונד דוא דאַז לעבען בעהאַלטען. אין דיזעם זאַצצע האַט דאַז צייטוואָרט בעטען ניכט איינערלייא פּערזאָן מיט דעם צייטוואָרטע בעהאַלטען; דען ערסטערעס שטעהט אין דער דריטטען אונד לעצטערעס אין דער צווייטען פּערזאָן. דאַהער דאַרף דאַז הילפֿסצייטוואָרט היר ניכט פֿערשוויגען ווערדען, אונד עז מוס הייסען: זאָ ווירד ער פֿיר דיך בעטען, אונד דוא ווירסט דאַז לעבען בעהאַלטען.

[יז] אונד זיינע פֿרויא אונד מעגדע. דאַז הויפּטוואָרט פֿרויא שטעהט היר אין דער איינפֿאַכען אונד דאַז הויפּטוואָרט מעגדע אין דער פֿילפֿאַכען צאַהל, אונד פֿאָלגליך ווערע בעססער, דאַז בעזיצאַנצייגענדע פֿירוואָרט צו ווידערהאָלען: אונד זיינע פֿרויא אונד זיינע מעגדע.

כא

[כג] נון שווערע מיר בייא גאָטט· אים פסוק הייסט עז: ועתה השבעה לי באלהים הנה, אונד אַלזאָ איזט היר דאַז וואָרט הנה אונאיבערזעצט געבליבען; עז מוס הייסען: נון שווערע מיר היר בייא גאָטט.

כג

[ס] ר״פ. ווען עז אייער וויללען איזט. דאַז הויפּטוואָרט וויללען שטעהט היר אים נאָמינאַטיף, אונד אין דיזעם בייגעפֿאַלל איזט איבליכער: וויללע.

[י] דאַ אנטוואָרטעטע עפרון. היר איזט דאַז וואָרט חתי ניכט איבערזעצט, דען אים פסוק לעזען וויר: ויען עפרון החתי; עז מוס הייסען: דאַ אנטוואָרטעטע עפרון, דער חתי.

[טו] פֿיר הונדערט שקל. מוס הייסען: פֿיר הונדערט שקל זילבער, וויא וויר אים פסוק לעזען: ארבע מאות שקל כסף.

קאַפּיטעל כד

[י] נאָך דער שטאַדט דעם נחור׳ס. מוס הייסען: דעם נחור· אייגענע נאַמען דירפֿען, ווען זיא פֿערמיטטעלסט דעם אַרטיקעלס דעקלינירט ווערדען, קיינע ביגונגסזילבען אַננעהמען, וועיל זאָנסט איינע דאָפּפּעלטע דעקלינאַציאָן שטאַטט פֿינדען ווירדע, וואָפֿאָן דיא איינע איבערפֿליססיג איזט· געגען דיזע גראַממאַטישע רעגעל ווירד אין פֿאָרליגענדער איבערזעצצונג דער תורה אָפֿט געפֿעהלט.

(טו) דעם בתואל, זאָהן מלכה, דיא נחור׳ס, אברהם׳ס ברודערס, פֿרויא וואַר. בייא דעם אייגענען נאַמען מלכה פֿעהלט היר דאַז צייכען דעס געניטיפֿס, אונד דיא דרייא אויף איינאַנדער פֿאָלגענדען זוויזעלויטע אין דען ווערטערן נחר׳ס אברהם׳ס ברודערס פֿעראורזאַכען איינען איבעללויט. ריכטיגער אונד וואָהלקלינגענדער ווערע: דעם בתואל, זאָהן מלכה׳ס, דער פֿרויא דעם נחור וועלכער אברהם׳ס ברודער וואַר·

[טז] ערקעננט. דאַז צייטוואָרט ערקעננען איזט אונרעגעלמעסיג, אונד דאַז מיטטעלוואָרט דער פֿערגאַנגענען צייט דאַפֿאָן הייסט: ערקאַננט.

[כב] נאַהם דער מאַן איינען גאָלדנען נאַזענרינג, איינען האַלבען שקל אַן געוויכט, אונד צווייא אַרמבענדער אַן איהרען הענדען. היר מוס, וויא אים ביאור בעמערקט ווירד, אים פסוק איינע וואָרטאויזלאַססונג אַנגענאָממען ווערדען, אונד עז זאָללטע אייגענטליך הייסען: ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו (ויתן על אפה) ושני צמידים (נתן) על ידיה. אַלזאָ ווערע בעססער אונד פֿערשטענדליכער: נאַהם דער מאַן איינען גאָלדנען נאַזענרינג, איינען האַלבען שקל אַן געוויכט, (אונד לעגטע איהן אַן איהרע נאַזע,) אונד צווייא אַרמבענדער (לעגטע ער) אַן איהרע הענדע.

(כד) זיא שפּראַך. היר פֿעהלט דאַז אים פסוק בעפֿינדליכע וואָרט אליו; עז מוס הייסען: זיא שפּראַך צו איהם.

[כז] אַם הויזע מיינעס העררן ברודערס. איזט אונריכטיג איבערזעצט· וויא היר דיא וואָרטע פֿערבונדען זינד, איזט דאַז וואָרט העררן איין בעשטיממונגסוואָרט דעם וואָרטעס: ברודערס, אונד אליעזר, דער קנעכט אברהם׳ס, ווערע דאַמאַלס אַם הויזע זיינעס העררן ברודערס געוועזען. נחור, אַן דעססען הויזע אליעזר

קאַפּיטעל כד כה

דאַמאַלס וואַר, ווערע אַלזאָ אליעזר׳ס ברודער געוועזען; דיס איזט אַבער פֿאַלש, דען נחור וואַר אברהם׳ס אונד ניכט אליעזר׳ס ברודער. דאַז וואָרט אדוני אים פסוק בעציהט זיך אויף אברהם, דער אליעזר׳ס העררר אונד נחור׳ס ברודער וואַר, אונד דאַז וואָרט אָחִי שטעהט אין דער פֿילפֿאַכען צאַהל, אונד בעציהט זיך, וויא אים ביאור בעמערקט ווירד, אויף נהור אונד אויף הרן, דען אורגראָספֿאַטער דער רבקה, וועלכעביידע אברהם׳ס ברידער וואַרען. אַלזאָ מוס איבערזעצט ווערדען: אַם הויזע דער ברידער מיינעס העררן.

[מג וכו׳] ווען נון איין מעדכען, דאַז הערויז קעממט, צו שעפּפֿען, אונד איך שפּרעכע צו איהר: לאַס׳ מיך דאָך או׳ ז׳ וו׳, זיא אַבער שפּריכט או׳ ז׳ וו׳. היר איזט איין פֿעהלערהאַפֿטער אַבשפּרונג פֿאָן דער פֿערבינדענדען וואָרטפֿאָלגע: דאַז הערויז קעממט, צו שעפּפֿען, צו דער ערצעהלענדען וואָרטפֿאָלגע: אונד איך שפּרעכע צו איהר. אויך זינד דיא ווערטער: איהר, זיא היר אונריכטיג, דען דאַז וואָרט מעדכען איזט זעכליך. בעססער ווערע: ווען נון איין מעדכען, דאַז הערויז קעממט, צו שעפּפֿען, אונד צו וועלכעם איך שפּרעכע: לאַס׳ מיך דאָך או׳ ז׳ וו׳, ווען עז שפּריכט או׳ ז׳ וו׳.

[נג] זילבערן אונד גילדען געשמיידע. מוס הייסען: זילבערנעס אונד גאָלדנעס געשמיידע, מיט דער ביגוּנגסזילבע: עס, דיא דאַז זעכליכע געשלעכט דעס הויפּטוואָרטעס געשמיידע בעצייכנעט. פֿירדאַז פֿעראַלטעטע גילדען מוס איממער געזעצט ווערדען: גאָלדען.

[נח] רופּטען. געברייכליכער אונרעגעלמעסיג: ריפֿען.

[סד] וויא אַבער או׳ ז׳ וו׳. שטאַטט דעס פֿערגלייכענדען בינדעוואָרטעס וויא מוס היר דאַז דיא צייטפֿאָלגע בעצייכנענדע בינדעוואָרט אַלז געברויכט ווערדען.

כה

[ט] אין דעם פֿעלדע דעס חתי׳ן עפרון, זאָהנס צוחר׳ס. דעם העברעאישען וואָרטע חתי דיא דייטשע ענדונג: .זז (ן) אַנצוהענגען, איזט איינע שפּראַכמישונג, וועלכע פֿאָן דער גראַממאַטיק אונד דעם גוטען געשמאַקקע געטאַדעלט ווירד. דיא אויף איינאַנדער פֿאָלגענדען זוויזעלויטע אין דען ווערטערן: זאָהנס צוחר׳ס קלינגען איבעל. בעססער ווערע: אין דעם פֿעלדע דעס חתי עפרון, דעס זאָהנעס דעס צוחר.

[יב] ד״פּ. פֿאָן ישמעאל, דעם זאָהנס אברהם׳ס. דאַז פֿערהעלטניסוואָרט פֿאָן ווירד איממער מיט דעם דאַטיף פֿערבונדען, פֿאָלגליך: פֿאָן ישמעאל, דעם זאָהנע אברהם׳ס.

[יג] ד״פּ. איהרעם נאַמען: דאַז הויפּטוואָרט נאַמען שטעהט היר אים דאַטיף דער מעהרפֿאַכען צאַהל, אַלזאָ: איהרען נאַמען.

תולדות

[כז] ד״פּ. דער אין צעלטען וואָהנט. עז איזט היר פֿאָן דער פֿערגאַנגענען צייט דיא רעדע, אַלזאָ: וואָהנטע, ניכט: וואָהנט.

כו

[ז] דען ער פֿירכטעטע זיך, צו זאַגען: «זיא איזט מיינע פֿרויא,» «דיא שטאַדטלייטע מעכטען מיך אומברינגען» או׳ ז׳ וו׳. נאַך דעם ביאור ווירד אין דיזעם פסוק איינע וואָרטאויזלאַססונג אַנגענאָממען, אונד עז זאָללטע הייסען: (כי אמר) פן יהרגוני; אַלזאָ מוס איבערזעצט ווערדען: דען ער פֿירכטעטע זיך, או׳ ז׳ וו׳, (וויל ער דאַכטע:) «דיא שטאַדטלייטע» או׳ ז׳ פֿ׳.

[טז] דוא ביסט אונז פֿיל צו מעכטיג וואָרדען. ווען דאַז צייטוואָרט ווערדען איין פֿעללינעס פּרעדיקאַט אויזדריקט, זאָ האַט עז איממער אים מיטטעלוואָרטע דער פֿערגאַנגענען צייט דיא פֿאָרזעצזילבע: גע; פֿאָלגליך מוס עז היר הייסען: געוואָרדען.

[יט] איינע קוועללע לעבענדיגעס וואַססערס. דער געניטיף דער איינפֿאַכען צאַהל בייא דען אייגענשאַפֿטסווערטערן, דיא קיין אַנדערעס בעשטיממונגסוואָרט פֿאָר זיך האַבען, ווירד אים האָכדייטשען דורך דיא ביגוּנגסזילבע: ען בעצייכנעט; אַלזאָ: איינע קוועללע לעבענדיגען וואַססערס.

קאַפּיטעל כז כח

כז

(טז) דיא פֿעללע דער יונגען ציגען אבער לעגטע זיא אויף זיינע הענדע אן. דייטליכער ווערע: לעגטע זיא איהם אויף זיינע הענדע אן.

(יז) דיא וואָהלשמעקקענדע שפייזען. מוס הייסן: דיא וואָהלשמעקקענדען שפייזען. דיא אייגענ־שאַפֿטסווערטער, וועלכע אנדערע, דיא פֿאָלל־שטענדיגען געשלעכטס־ אונד ביגונגסצייכען אן זיך טראגענדע בעשטיממונגסווערטער פֿאָר זיך האַ־בען, האבען אין דער מעהרפֿאכען צאהל איממער דיא ענדונג: ען. גגעגען דיזע רעגעל ווירד אין פֿאָרליגענדער איבערזעצונג דער תורה אָפֿט געפֿעהלט.

(לא) אויך ער מאכטע וואָהלשמעקקענדע געריכטע, בראַכטע זיינעם פֿאטער. דייטליכער ווערע: בראכטע זיא זיינעם פֿאטער.

(מא) וועגען דעס זעגענס, דען איהן זיין פֿאטער געזעגנעט. היר ווירד דאז צייטוואָרט זעגנען, אויף איינע אונגעוועהנליכע וייזע, מיט צווייא אקקוזאטיפֿען פֿערבונדען. געוועהנליכער אונד בעססער ווערע: וועגען דעס זעגענס, מיט וועלכעם איהן זיין פֿאטער געזעגנעט האטטע.

(מג) ד"פ. אייערער ביידער. היר שטעהט דער געני־טיף דעס פערזענליכען פֿירוואָרטעס איהר, אונד דיזער הייסט: אייער, ניכט: אייערער.

כח

(י) אלז נון עשו געוואהר וואָרדען, דאס יצחק דען יעקב געזעגנעט או' ז' וו', נעמליך איגדעם ער איהן זעגנעטע פֿערבאָט ער איהם צוגלייך, אונד שפראך או' ז' וו'. היר איזט איין פֿעהלערהאַפֿ־טער אבשפרונג פֿאָן דער אנפֿאנגס געזעצטען קאָנשטרוקציאָן: אלז נון עשו או' ז' וו', צו איינער אנדערען וואָרטפֿיגונג: נעמליך או' ז' פֿ'. בעססער ווערע, אין איינערלייא וואָרטפֿיגונג פֿאָרטצופֿאהרען: אלזנון עשו געוואהר וואָרדען, דאס יצחק או' ז' וו', דאס ער איהם, נעמליך אינדעם ער איהן זעגנעטע, צוגלייך פֿערבאָט, אונד שפראך או' ז' פֿ'.

(יא) מיספֿעלליג זינד. בעססער ווערע: ווארען, דא היר פֿאָן דער פֿערגאנגענען צייט דיא רעדע איזט.

קאַפּיטעל כח כט ל לא

ויצא

(יט) נעננטע דענזעלבען אָרט. מוס הייסען: ער נאננטע. אין פֿאָרליגענדער איבערזעצונג דער תורה ווערדען דיא פערזענליכען פֿירווערטער אָפֿט אן שטעללען וועגגעלאססען, וואָ איהרע אויזלאססונג ווידער דיא נאטור דער דייטשען שפראכע איזט, אונד דאהער פֿאָן דען גראממאַ־טיקערן געטאדעלט ווירד.

(כא) ד"פ. ווען איך פֿערנער בייא וואָהלזיין אין מיינעם פֿאטערס הויזע צוריק קאָממע. היר ווירד דאז זוביעקט אים שטאנדע דער בעוועגונג געדאכט, אונד פֿאָלגליך ערפֿאָרדערט דאז פֿערהעלטניס־וואָרט אין דען אקקוזאטיף; וואָהין קאָממע איך צוריק? אין מיינעס פֿאטערס הויז.

כט

(י) ד"פ. זיינער מוטטער ברודערס. מוס הייי־סען: זיינעס מוטטערברודערס.

ל

(ג) ד"פ. דיא איך אויף מיינען שאָס ערציהע. היר מוס דאז פֿערהעלטניסוואָרט אויף מיט דעם דאטיף פֿערבונדען ווערדען; וואָ ערציהע איך זיא? אויף מיינעם שאָסע.

(י) דיזע זלפה, מאגד דער לאה. דאזוואָרט דיזע איזט היר איבערפֿליססיג אונד אלזאָ אונריכטיג אנ־געבראכט; עז מוס הייסען: זלפה, מאגד דער לאה.

(לב) אונד זאָנדערן פֿאָן דא אב. היר ווירד דיא פאר־טיקעל אב, אויף איינע שפראכווידריגע וייזע, פֿאָן דעם צייטוואָרטע געטרעננט; בעססער ווע־רע: אונד פֿאָן דא אבזאָנדערן.

(לג) ד"פ. קליינע פֿלעקקע. דאז הויפטוואָרט פֿלע־קען האט אין דער מעהרפֿאכען צאהל איממער: ען; אלזאָ: קליינע פֿלעקקען.

(מא) פֿאָר דיא אויגען דעס קליינען פֿיהעס. אים פסוק הייסט עז: לעיני הצאן ברהטים; אלזאָ: פֿאָר דיא אויגען דעס קליינען פֿיהעס אין דיא רינגען.

אום זיא דורך דיא שטעבע צו ערהיצען. עז מוס הייסען: אום עז או' ז' וו', וויל זיך דיזע וואָרטע אויף

קאַפּיטעל לא לב

אויף דאָז אונמיטטעלבאר פאָרהער געגאַננטע קליינע פיה בעציהען.

לא

(י) קליינפלעקקיבטע. דיא אַבלייטונגסזילבע איכט בייא דען בעשאַפפענהייטס= אונד אייגענ= שאַפטסווערטערן בעדייטעט איינע עהנליכקייט מיט איינעם דינגע, דיא אַבלייטונגסזילבע איג אַבער דיא אַנוועזענהייט איינעם דינגעס בייא איינעם אַנדערן. צ׳ב״ש: האָלציכט, דעם האָלצע עהנליך; אַבער: האָאריג, האַארע האַבענד. פאָלגליך: קליינפלעקקיגע ווידדער, וועלכע קליינע פלעקקען האַבען, ניכט: קליינ= פלעקקיבטע.

(כא) ענטפלאָהע. פעראַלטעט, בעססער: ענטפלאָה.

(כה) אונד לבן מיט זיינען פערוואַנדטען שלוגען אויף אויף דעם בערגע גלעד. איינע אונדייטליכע וואָרטפיגונג, דען עז וויר ניכט געזאַגט, וואָז אייגענטליך לבן אונד זיינע פערוואַנדטען אויפשלוגען. נאַך דעם ביאור ווירד היר אים פסוק איינע וואָרטאויזלאַססונג אַנגענאָממען, אונד עז זאָללטע הייסען: ולבן תקע (את אהלו) את אחיו בהר הגלעד. אַלזאָ מוס איבערזעצט ווערדען: אונד לבן שלוג מיט זיינען פערוואַנדטען (זיין צעלט) אויף דעם בער= גע גלעד אויף.

(לה) דאַס איך ניכט אויפשטעהען קאַן. אים פסוק לעזען וויר: כי לא אוכל לקום מפניך; אַלזאָ מוס עז הייסען: דאַס איך ניכט פאָר דיר אויפשטעהען קאַן.

וישלח לב

(י) גאָטט מיינעס פאַטערס אברהם׳ס אונד גאָטט מיינעס פאַטערס יצחק׳ס. היר ווירד איינע דאָפּפעלטע דעקלינאַציאָן געברויכט, וואָ= פאָן דיא איינע איבערפליססיג איזט. עז מוס הייסען: גאָטט מיינעס פאַטערס אברהם אונד גאָטט מיינעס פאַטערס יצחק. זיהע אויך אָבען (כ״ד יו״ד).

(יב) דאַס ער ניכט קאָממע אונד מיך אומברינגע, דיא מוטטער זאַממט דען קינדערן. דיא ווערטער: דיא מוטטער זאַממט דען קינדערן זינד ניכט גוט מיט דעם איבריגען זאַצצע פערבונדען. ראב״ע אונד רמב״ן ז״ל נעהמען היר אים פסוק איינע וואָרטאויזלאַססונג אַן, אונד נאַך איהנען זאָללטע עז הייסען: פן יבוא והכני (והכה) אם על בנים. אַלזאָ ווערע צו איבערזעצען: דאַס ער ניכט קאָממע, מיך שלאַגע, אונד אומ= ברינגע דיא מוטטער זאַממט דען קינדערן.

(כ) געהען. מוס הייסען: גינגען, וויל היר פאָן דער פערגאַנגענען צייט דיא רעדע איזט.

(לא) דען איך האַבע או׳ ז׳ וו׳. יונתן בן עוזיאל נִיממט היר אים פסוק איינע וואָרטאויזלאַססונג אַן, אונד נאַך איהם זאָללטע עז הייסען: כי (אמר) ראיתי. אַלזאָ: דען (ער שפּראַך:) איך האַבע= או׳ ז׳ פ׳.

(לג) וויל ער אַן דען באַללען דער היפטע יעקב׳ס, אַן דיא שפּאַננאַדער געריהרט. היר מוס דאָז מיטטעלוואָרט דער פערגאַנגענען צייט פאָן דעם צייטוואָרטע אַנריהרען געזעצט ווערדען, אַלזאָ: אַן דיא שפּאַננאַדער אַנגעריהרט האַט.

לג

(י) דיאַווייל איך דיין אַנטליץ געזעהען, וויא מאַן דאָז אַנטליץ איינעם געטטליכען וועזענס זיהט, אונד דוא האַסט מיך גיטיג אויפגענאָממען. דאָז פעראַלטעטע בינדעוואָרט דיאַווייל זאָלל היר דיא העברעאישען ווערטער: כי על כן נאַכאַהמען, דאָך ווערע בעססער, דיאַזעלבען מיט: וויל צו איבערזעצען, וויא דיס מענדעלסזאָהן זעלבסט וויטער אונטען (ל״ח כ״ו) טהוט. זיהע אָבען (י״ז ג׳). אויך ווערע בעססער, היר בייא דער פערבינדענדען וואָרטפאָלגע צו בלייבען, אונד צו זעצצען: וויל איך דיין אַנטליץ געזעהען האַבע, וויא מאַן דאָז אַנטליץ איינעם געטטליכען וועזענס זיהט, אונד דוא מיך גיטיג אויפ= גענאָממען האַסט.

(יט) פאָן דער האַנד דער קינדער חמור׳ס, שכם׳ס פאַטערס. בעססער ווערע: דער קינדער חמור׳ס, דעם פאַטערס דעם שכם. זיהע אָבען (כ״ה ט׳).

לד

(ב) זאָהן דעם חוי׳ן חמור׳ס. בעססער: זאָהן דעם חוי חמור. זיהע אָבען (דאַזעלבסט).

(טו) דאַס אַללעס מאַננזען בעשניטטען ווערדע. אים פסוק הייסט עז: להמול לכם כל זכר,

קאַפיטעל לד לה לו

אונד אַלזאָ איזט דאַז וואָרט לכם אונאיבערזעצט געבליבען. אויך בעדיהנט זיך מענדעלסזאָהן היר ווידער דעס נידריגען אויזדרוקקעס מאַנגנזען (זיהע אָבען א׳ כ״ז), אונד דיס איזט אום זאָ אויפפאַללענדער, דאַ ער זעלבסט אָבען (י״ז י״ב) דיא העבּרעאישען ווערטער: כל זכר מיט דען דייטשען ווערטערן: אַללעס מעננליכע איבערזעצט. היר ווערע נון בעססער: דאַס אַללעס מעננליכע בייא איך בעשניטטען ווערדע.

(יח) אין דען אויגען שכם׳ס, חמור׳ס זאָהנס. בעססער: אין דען אויגען שכם׳ס, דעס זאָהנעס דעס חמור.

לה

(א) דעם גאָטטע. מוס הייסען: דעם גאָטט. זיהע אָבען (ג׳ ח׳).

לו

[ו] אין איין אנדער לאַנד. דאַז אייגענשאַפטסוואָרט אנדער מוס היר דיא ביגונגסזילבע: עס האַבען, דיא דאַז זעכליכע געשלעכט דעס הויפטוואָרטעס לאַנד בעצייכנעט; אַלזאָ: אין איין אנדערעס לאַנד. אין פאָרליגענדער איבערזעצונג דער תורה ווירד אָפט דאַז אייגענשאַפטסוואָרט גאַנץ אָהנע ביגונגסזילבע דעם הויפטוואָרטע פאָרגעזעצט, אונד דאַדורך געגען דיא דייטשע גראַממאַטיק געפעהלט. זיהע אָבען (כ׳ ד׳, כ״ד כ״ג).

[י] זאָהן דער עדה, עשו׳ס פרויען. בעססער: זאָהן דער עדה, דער פרויא עשו׳ס.

[טו] דיא זעהנע דעס אליפז, עשו׳ס ערסטגעבאָרנען. בעססער ווערע: דיא זעהנע דעס אליפז, דעס ערסטגעבאָרנען עשו׳ס.

[כד] דער דיא יֵמִים געפונדען, אלז ער זיינעם פאַטער צבעון דיא עזעל ווידעטע. היר איזט דאַז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט במדבר אונאיבערזעצט געבליבען. אויך מוס היר דיא קוים פערגאַנגענע צייט דעס צייטוואָרטעס פינדען געזעצט ווערדען, וויל דיא האַנדלונג דעס ווייידענס נאָך ניכט פעלליג פאָראיבער וואַר, אלז דיא האַנדלונג דעס פינדענס אַנפינג. אַלזאָ: דער דיא ימים אין דער וויסטע פאַנד, או׳ ז׳ וו׳. *)

קאַפיטעל לז לח

וישב לז

[כא] ד״פ. אלז ראובן עז הערטע, עררעטטעטע איהן פאָן איהרער האַנד. מוס הייסען: עררעטטעטע ער איהן.

[לג] ד״פ. ליסען דעם בונטען ראָק איהרעם פאַטער איבערברינגען. דער ראָק איזט היר דאַז ציל דער האַנדלונג דעס איבערברינגענס, פאָלגליך: דען בונטען ראָק, אים אַקקוזאַטיף.

[לה] ד״פ. ער וויגערטע זיך אַבער, טרעסטען צו לאַססען. מוס הייסען: זיך טרעסטען צו לאַססען.

לח

[א] אונד שלוג זיינע צעלטען אויף. היר שטעהט דער אַקקוזאַטיף דער פילפאַכען צאַהל דעס הויפטוואָרטעס צעלט, אונד דיזער הייסט: צעלטע, ניכט: צעלטען.

[י] יהודה נאַהם פיר זיינען עלטעסטען זאָהן איינע פרויא. היר פעהלט דאַז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט ער, אונד עז מוס הייסען: פיר זיינען עלטעסטען זאָהן ער.

[יב] ער אונד זיין פריינד הירה. היר פעהלט דאַז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט העדולמי; עז מוס הייסען: ער אונד זיין פריינד הירה, דער עדולמי.

[יד] ד״פ. אונד זעצטע זיך אַן דער עפפענטליכען הערשטראַסע. היר ווירד דאַז זוביעקט אים שטאַנדע דער בעוועגונג געדאַכט, אונג פאָלגליך ערפאָדערט דאַז פערהעלטניסוואָרט אַן דען אַקקוזאַטיף; וואָהין זעצטע זיא זיך? אַן דיא עפפענטליכע הערשטראַסע.

[טו] הילטע. פעראַלטעט, בעססער: הילט.

[כ] עדולמיר. דאַז העבּרעאישע וואָרט עדולמי מיט דעם דייטשען ענדלויטע: (ר) איזט איין באַרבאַריסמוס (איינע שפּראַכמישונג). בעססער ווערע: עדולמי.

לט

(יט) ד״פ. ערבראַננטע. איזט דיא קוים פערגאַנגענע צייט פאָן דעם צייטוואָרטע ענטברעננען, אונד מוס הייסען: ענטבראַננטע.

*) איך האַבע היר אין דער איבערזעצונג זעלבסט דען מאַנגעל דער ווערטער: אין דער וויסטע דורך געדאַנקענשטריכע (———) אַנגעצייגט, (זיהע פאָרליגענדע שטעללע אים חומש ד׳ף קכ״ג ע״ב וקכ״ג ע״א,) אונד אויף דיזע אַרט ווערדע איך אין דער פאָלגע יעדע ליקקע אין דערזעלבען אַנצייגען.

קאַפּיטעל מ מא

מ

(ה) אונד יעדעס טרוים קאַם או׳ ז׳ וו׳. דאַז וואָרט יעדעס איזט היר דער גענעטיף דעס אונבעשטיממ־טען צאַהלוואָרטעס יעדער, אונד שטעהט פֿאָר דעם נאָמינאַטיף; אַבער דיזע וואָרטפֿיגונג פֿער־אורזאַכט הערטע אונד אונדייטליכקייט. בעססער ווערע: אונד דער טרוים איינעס יעדען קאָם או׳ ז׳ וו׳.

(יט) ד״פ. פֿאָן דיינען רומפף. דאַז פֿערהעלטניס־וואָרט פֿאָן ווירד איממער מיט דעם דאַטיף פֿער־בונדען, אַלזאָ פֿאָן דיינעם רומפפֿע.

(כ) ר״פ. איין גאַסטמאַהל פֿאָר אללע זיינע בע־דינטען. הייסט זאָ פֿיל אַלז: איין גאַסטמאַהל צום פֿערגניגען אללער זיינער בעדיהנטען, אונד אַלזאָ מוס היר דאַז פֿערהעלטניסוואָרט פֿיר גע־ברויכט ווערדען; פֿאָלגליך: פֿיר אַללע זיינע בעדיהנטען.

מקץ מא

[ג] ד״פ. אונד שטעללטען זיך נעבען יענען קיהען אַם אופֿער דעס פֿלוססעס. היר ווירד דאַז זוב־יעקט אים שטאַנדע דער בעוועגונג געדאַכט, אונד פֿאָלגליך ווערדען דיא פֿערהעלטניסווערטער נע־בען אונד אַן מיט דעם אַקקוזאַטיף פֿערבונדען; וואָהין שטעללטען זיא זיך? נעבען יענע קיהע אַן דאַז אופֿער דעס פֿלוססעס.

[ד] פֿלייטיכטע קיהע. זאָלל זאָ פֿיל הייסען, אַלז: קיהע, וועלכע פֿיל פֿלייש האַטטען; אַלזאָ: פֿליי־שיגע, ניכט: פֿליישיכטע. זיהע אָבען (ל״ח י׳).

[ה] קערניכטע אֶהרען. זאָלל זאָ פֿיל הייסען, אַלז: אֶהרען, וועלכע פֿילע קערנע האַטטען; אַלזאָ: קערניגע, ניכט: קערניכטע.

[ז] פֿערשלונגען. פֿערשלונגען. בעססער: פֿערשלאַנגען.

[כו] ד״פ. דיא זיבען לעערען פֿאָם אָסטווינד אויזגע־דראָשענע אֶהרען. דאַ היר דאַז אייגענשאַפֿטס־וואָרט לעערען דיא ביגונגסזילבע: ען האַט, זאָ זאָללטע דאַז היר אַלז אייגענשאַפֿטסוואָרט גע־ברויכטע מיטטעלוואָרט אויזגעדראָשענע עבענפֿאַללס דיזע ביגונגסזילבע האַבען; פֿאָלגליך:

קאַפּיטעל מב מג מד

דיא זיבען לעערען פֿאָם אָסטווינד אויז געדראָ־שענען אֶהרען.

[לה] אונד פֿערוואַהרען זאָלכעס. שטאַטט דעם בע־שטיממענדען פֿירוואָרטעס זאָלכעס ווערע היר בעססער דאַז אונבעשטיממטע פֿירוואָרט: עז.

[מב] ד״פ. קלײדעטע איהן אין פֿיינער ליינוואַנד. דאַז צייטוואָרט קליידעטע דריקט היר דיא ריכ־טונג מיט דעם נעבענבעגריפֿפֿע דעס שטאָפֿ־פֿעס דער קליידונג אויז, אונד דאַהער ערפֿאָר־דערט דאַז פֿערהעלטניסוואָרט אין דען אַקקו־זאַטיף; פֿאָלגליך: אין פֿיינע ליינוואַנד.

[מג] ד״פ. ליס איהן אין דען אַנדערן שטאַאטסוואַ־גען פֿאַהרען. דאַז פֿערהעלטניסוואָרט אין בע־צייכנעט היר איינען צושטאַנד אים אינגערן איי־נעס דינגעס, אונד מוס פֿאָלגליך מיט דעם דאַ־טיף פֿערבונדען ווערדען; אין וואַז ליס ער איהן פֿאַהרען? אין דעם אַנדערן שטאַאטסוואַגען.

[נה] אַבער פרעה שפראַך צום לאַנדע מצרים. מאַן שפריכט ניכט צום לאַנדע, זאָנדערן צו דען איינוואָהנערן דעס לאַנדעס. אים פסוק הייסט עז: ויאמר פרעה לכל מצרים, אונד אונקלוס איבערזעצט: ואמר פרעה לכל מצראי; אַלזאָ ווערע דיזער זאַץ אינס דייטשע צו איבערזעצען: אַבער פרעה שפראַך צו אַללען מצרים.

מב

[כה] יעדעס אין זיינען זאַק. איזט אונדייטליך; בעססער ווערע: דאַז געלד איינעס יעדען אין זיינען זאַק. אים פסוק לעזען וויר צוואַר נור: איש אל שקו, עז זאָללטע אַבער, נאַך יונתן בן עוזיאל, הייסען: כסף איש אל שקו.

מג

[ח] יהודה שפראַך צו זיינעם פֿאַטער. היר פֿעהלט דאַז אים פסוק בעפֿינדליכע וואָרט ישראל, אונד עס מוס הייסען: יהודה שפראַך צו זיי־נעם פֿאַטער ישראל.

[יח] אין אייערם געפֿעסע. בעססער ווערע: אין

אייערן

קאפיטעל מד מה מו

אייערן געפעסען, דען אים פסוק הייסט עז: בכליכם, אין דער מעהרפאכען צאהל.

[לג] ד"פ. פיר איין גרייעל. דאז הויפטוואָרט גרייעל איזט מעננליך, אלזא אים אקקוזאטיף: פיר איינען גרייעל.

מד

[ט] ד"פ. בייא מיינען העררן. דאז פערהעלטניס־וואָרט בייא ווירד איממער מיט דעם דאטיף פערבונדען; פאָלגליך: בייא מיינעם העררן.

ויגש

[כח] ד"פ. דא איך איהם ביזהער ניכט ווידער געזעהען. דאז צייטוואָרט זעהען ווירד איממער מיט דעם אקקוזאטיף פערבונדען, פאָלגליך: דא איך איהן ביזהער ניכט ווידער זאה.

[לג] דיין דינער האט דען קנאבען פערבירגט פאָן מיינעם פאטער, אונד שפראך. בעססער ווערע, היר דיא פעלליג פערגאנגענע צייט דורך דען גאנצען זאץ בייצובעהאלטען, אונד צו זעצצען: דיין דינער האט דען קנאבען פערבירגט פאָן מיינעם פאטער אונד געשפראָכען.

ווען איך איהן ניכט ווידער ברינגע. אים פסוק הייסט עז: אם לא אביאנו אליך, אונד אליך זא איזט דאז וואָרט אליך אונאיבערזעצט געבליבען; עז מוס הייסען: ווען איך איהן דיר ניכט ווידער ברינגע.

[לד] ד"פ. דער מיין פאטער טרעפפען ווירדע. דער פאטער איזט היר דאז ציל דער האנדלונג דעס טרעפפענס, אלזא: דער מיינען פאטער טרעפפען ווירדע, אים אקקוזאטיף.

מה

[יא] ד"פ. דאמיט דוא ניכט פערדערבסט. היר איזט דאז צייטוואָרט פערדערבען אונאיבערגעהענד, אונד געהט פאָלגליך אונרעגעלמעסיג; אלזא: פערדירבסט.

[יד] ער פיל זיינעם ברודער בנימן אום דען האלז. היר איזט דאז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט

קאפיטעל מז מז

ויבך אונאיבערזעצט געבליבען; עז מוס הייסען: ער פיל או׳ נ׳ ו׳ אונד וויינטע.

[יח] פאָם פעטט דעס לאנדעס. וואָהלקלינגענדער ווערע: פאָם פעטטע דעס לאנדעס.

מו

[ד] ד"פ. זיין האנד. דאז הויפטוואָרט האנד איזט וויבליך, פאָלגליך: זיינע האנד.

[יג] דיא זעהנע פרץ. היר איזט דאז וואָרט ויהיו אונאיבערזעצט געבליבען, דען אים פסוק לעזען וויר: ויהיו בני פרץ; עס מוס הייסען: דיא זעהנע דעס פרץ וואַרען.

[יח] דיזע זעכצעהן פערזאָן. בעססער ווערע: דיזע זעכצעהן פערזאָנען אין דער פילפאכען צאהל, וויל אויך דאז הינציגעגנדע פירוואָרט דיזע היר אין דער מעהרפאכען צאהל שטעהט.

[יט] דיא זעהנע רחל'ס, יעקב'ס פרויען. בעססער ווערע: דיא זעהנע רחל'ס, דער פרויא יעקב'ס.

[כ] דעם יוסף וואורדע אים לאנדע מצרים געבאָרען: מנשה אונד אפרים. עז זאָללטע הייסען: וואורדען, אין דער מעהרפאכען צאהל; זא איבערזעצט אויך אונקלוס היר דאז וואָרט ויולד: ואתילידו, אין דער מעהרצאהל, וויל עז זיך אויף צווייא פערזאָנען, אויף מנשה אונד אפרים, בעציהעט.

[כח] ד"פ. דאס ער איהם אנוויזע. יהודה איזט היר דאז ציל דער האנדלונג דעס אנווייזענס, פאָלגליך: דאס ער איהן אנוויזע, אים אקקוזאטיף.

[כט] זיינעם פאטער ענטגעגען. מוס הייסען: זיינעם פאטער ישראל ענטגעגען; דען אים פסוק לעזען וויר: לקראת ישראל אביו.

מז

[ו] ד"פ. זעצצע דיין פאטער. דער פאטער איזט היר דאז ציל דער האנדלונג דעס זעצצענס, אלזא: זעצצע דיינען פאטער, אים אקקוזאטיף.

[יא] ד"פ. צו מיינען העררן. דאז פערהעלטניסוואָרט

צו.

קאַפּיטעל מז מט

צו ווירד אימּמער מיט דעם דאַטיף פּערבונדען, פּאָלגליך: צו מיינעם הערךן.

ד״פּ. עז איזט פּאָר מיינען הערךן ניכטס מעהר איבריג. דאַז פּערהעלטניסוואָרט פּאָר בעצייכנעט היר איינע געגענוואַרט, אונד ערפּאָדערט דאַהער דען דאַטיף; וואָ איזט ניכטס מעהר איבריג? פּאָר מיינעם הערךן.

[כא] ד״פּ. ביז אַן דעם אַנדערן ענדע׳ דאַז פּערהעלטניסוואָרט אַן בעצייכנעט היר דיא ריכטונג נאַך איינעם אָרטע הין, אונד ערפּאָדערט אַלזאָ דען אַקקוזאַטיף; ביז וואָהין? ביז אַן דאַז אַנדערע ענדע.

[כב] פּאָן דעם, זאָ איהנען פּרעה געגעבען. דאַז בעציהענדע פּירוואָרט זאָ איזט היר ניכט אַנווענדבאר, וויל עז נורדאַן געברויכט ווירד, ווען מעהרערע אויף איינאַנדער פּאָלגענדע, בעציהענדע פּירווערטער איינען מיסקלאַנג פּעראורזאַכען ווירדען. פּאָלגליך ווערע היר בעססער: פּאָן דעם, וואַז איהנען פּרעה גאַב.

ויחי מט

[יא] ער וואַטט. געברייכליכער: וואָשט, אונרעגעלמעסיג.

[יג] ד״פּ. אום דען אויגען, אום דען צעהנען. דאַז פּערהעלטניסוואָרט אום ערפּאָדערט אימּמער דען אַקקוזאַטיף, אַלזאָ: אום דיא אויגען, אום דיא צעהנע.

קאַפּיטעל מט נ

[כד] ד״פּ. אַרמע אונד הענדען זינד איהם געלענק: דאַז הויפּטוואָרט הענדע שטעהט היר אים נאָמינאַטיף, אונד הייסט: הענדע, ניכט: הענדען.

נ

[ט] אונד וואַר איין זעהר גראָסעס לאַגער. בעססער ווערע: אונד עז וואַר איין זעהר גראָסעס לאַגער. זיהע אָבען (י״א ל״א).

[י] ד״פּ. אונד ער שטעללטע איבער זיינעם פֿאַטער איינע טרויער פּאָן זיבען טאַגען אַן. דאַז פּערהעלטניסוואָרט איבער בעצייכנעט היר איינע פּעראַנלאַססונג, אונד ערפּאָדערט דאַהער דען אַקקוזאַטיף; פּאָלגליך: אונד ער שטעללטע איבער זיינען פּאַטער או׳ ז׳ וו׳.

(יא) ד״פּ. דיזען טרויער׳ דאַז הויפּטוואָרט טרויער איזט ווייבליך, אַלזאָ: דיזע טרויער.

(טו) ד״פּ. פּערגעלטעט. מוס הייסען: פּערגילט, אונרעגעלמעסיג.

(כג) אויך דיא קינדער מכיר׳ס, מנשה׳ס זאָהנס. בעססער ווערע: דיא קינדער מכיר׳ס, דעם זאָהנעס דעם מנשה.

ענדע.

אַן מיינע העררען פרענומעראַנטען אונד קאָממיססיאָנערס אונד אַן דאַז זעממטליכע, פערעהרליכע פובליקום.

איך האבע פיר צוועקדיענליך אונד ניצליך בעפונדען, דיא בעמערקונגען דעס העררן אָטטענזאָסער צור פערבעססרונג דער מענדעלסזאָהנישען איבער זעצצונג דער תורה אונמיטטעלבאר דעם טעקסטע דעס **ספר בראשית** זעלבסט, אַלז אנהאנג, נאכ־פאָלגען צו לאַססען, אונד טמייכלע מיר, דיא שיקליכסטע שטעללע פיר דיזע שריפט געוועהלט צו האבען. דער זאַטץ אונד דער אַבדרוק איינער זאָלכען שריפט ערפאָרדערטען בעזאָנדערע טיפאָ־גראפישע אנאָרדנונגען, וועלכע מיר זאָ פיל צייט רויבטען, דאס איך דיזע מיהזאמע ארבייט גערן נאָך ביז צור פיערטען אַבליפרונג פערשאָבען האבען ווירדע, ווען איך עז ניכט פיר זאָ וויכטיג גע־אכטעט העטטע, פאָרשטעהענדע בעמערקונגען אָן איהרע רעכטע אונד פאססענדע שטעללע צו זעצצען.

איך האָפפע, דאס דורך דיא בעמיהונג דעס העררן אָטטענזאָסער פילע פערבעססע־רונגען אונד בעריכטיגונגען אין דער מענדעלסזאָהנישען איבערזעצצונג דעס ספר בראשית אנגעבראכט וואורדען, אונד אויך פערנער בייא דען פאָלגענדען פיר ספרים מחמשה חומשי תורה אי״ה אנגעבראכט ווערדען זאָללען, אונד דיזעס ווירד מיינעז אויזגאבען דער **חומשים** אום זאָ מעהר איננערן ווערטה געבען, דא אַללע ביזהעריגען הערויזגעבער דיזער ארט חומשים, וועדער אָן אירגענד איינע פערבעססערונג געראכט, נאָך אים מינדעסטען דאראן געארבייטעט האבען.

אויז אָביגען גרינדען טמייכלע איך מיר אויך, דאס מיינע העררען פרענומעראנטען אונד אַללע דיא פאָן דיזער מיינער אויזגאבע דער חומשים געברויך מאכען וואָללען, פיר מיינע אנ־שטרעננגונג אונד בעמיהונג, דיזעס ווערק זאָ געמייננינצציג אונד געהאלטפאָלל אַלז מעגליך צו מאכען, דאנק וויססען ווערדען.

עבען זאָ, האָפפע איך, ווירד דאַז גערעכטע פובליקום מיין פערדיהנסט אנערקעננען, דאס איך דען אנגעקינדיגטען פאָן העררן אָטטענזאָסער בעארבייטעטען נייען פירוש **מורה דרך** על התורה, אימּמער בייא יעדעס ספר מחמשה חומשי תורה, אָן זיינע פאססענדע שטעללע זעצצען אונד צום אַללגעמיינען נוצצען פערברייטען ווערדע. דיזער פירוש איזט איין אויזצוג אויז דעם וועלטבעריהמטען ספר **מורה נבוכים להרמב״ם ז״ל**, אונד איזט דורך דיא וויזע אויזוואהל דער אויזגעצאָגענען פרקים דעס ספר מורה נבוכים, אונד דורך דיא טרעפפליכען העברעאישען אונד דייטשען ערקלערונגען דעס העררן אָטטענזאָסער זאָ פערשטענדליך אונד אַללגעמיין ברויכבאר געמאכט, דאס דערזעלבע אָהנע צווייפעל אונגעטהיילטען בייפאלל ערהאלטען ווירד.

דא איך שאָן יעצט, נאָך דער בעדייטענדען אנצאהל מיינער העררען פרענומעראנטען, איינזעהע, דאס זיך דיא אויפלאגע מיינער **חומשים** באלד פערגריפפען האבען ווירד: זאָ ערלויבע איך מיר, יעדען ליבהאבער דערזעלבען אויפצומונטערן, זיך צייטיג, ענטוועדער בייא דעם אין יעדעם אָרטע דאַצו אויפגעשטעללטען קאָממיססיאָנער, אָדער בייא מיר זעלבסט געפעלליגסט אום זיינע פרענומעראציאָן צו מעלדען, ווען דערזעלבע דען ביזהער שטיפולירטען פרייז נאָך געניסען וויל, דא דער פרייז דיזעס ווערקעס בעשטיממט אין קורצעם ערהעהעט ווערדען ווירד.

אין ערוואַרטונג, מיט פילען געניגטען אויפטרעגען בעעהרט צו ווערדען, עמפפעהלע איך מיך איהרער פערנערן געוואָגענהייט.

David Zürndorffer Isaac's sohn.

סדר

ההפטרות

מספר בראשית

כמנהג קהילות האשכנזים ופולין׃

עם ברכות לפניה ולאחריה׃ ושמות הטעמים כמנהגם׃

ובכרך הזה נדפסו גם הפטרת שבת וראש חודש׃ ומחר חודש.
ושתי שבתות חנוכה ׃ עם קריאת התורה השייכה לכל אחת ואחת:

גם נתוספו כמה מעלות ומעולות. שהשגתי הפירוש מהנשר הגדול **רש״י** ז״ל.
ונתרגמו ההפטרות **בתרגום אשכנזי** בטוב הלשון ובבאור מספיק:

ואחרון חביב אשר יגע בו מושלם אחד, בקי היטב הדק בלשון לע״ז ובלשון אשכנז, והעתיק כל מלות
לועזות, הנמצאים בפירוש **רש״י** ז״ל, בלשון **אשכנז** באר היטב.
ועל ידו יובן על בוריו, כל מקום שהביא רש״י ז״ל מלות בלע״ז.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר״ר **איצק** יצ״ו׃
ובנו כהר״ר **דוד** צירנדארף יצ״ו.

Fürth

bey Isaac David Zürndorfer und Sohn.

דיני ההפטרות מכל השנה מלוקט מפוסקים ראשונים ואחרונים כמו שהובא בספר באר יצחק :

א מפטירין בנביא מעניינא של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקים אא"כ סליק עניינא בבציר מהכי. ודווקא בשבת בעינן כ"א פסוקים ג' לכל א' מן הקרואים אבל בי"ט שקורין ה' סגי בט"ו פסוקים. וטעם לכ"א פסוקים כתב הלבוש שפעם א' גזרו שלא לקרות בתורה וקראו בנביאים כנגד ז' קרואים לכל א' ג' פסוקים ולכך יברך המפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה. ומה שקורין בנביאים ולא בכתובים מפני שלא תמצא שם מעין הענין פרשת התורה :

ב בטורי זהב ובמגן אברהם פסקו הפטרה הנעשה בדפוס שרי לקרות מתוכו :

ג לא נתקנה ההפטר' רק בשביל אחר שקראו בתור' אבל בלא"ה אסור לקרות עם הברכ' שלפניה ולאחרי' אבל בלא ברכ' שרי :

ד אם נמצא טעות בס"ת ואין להם ס"ת אחרת אם כבר קראו לשביעי יברך אותו השביעי על ההפטרה ואם עדיין לא קראו לו ג' פסוקים ומכ"ש אם עדיין לא קראו לשביעי כלל לא יברך על ההפטרה :

ה אם אין עירוב שיכולין להביא חומש הולכין בבית ששם החומש וקורין שם ואין קורין בע"פ :

ו אם חל ראש חדש בשבת אין המפטיר מזכיר בתוך הברכות של ראש חדש כלל :

ז צריך לכוין לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר מניינם בשבת :

ח לא יענה אמן אחר אמת וצדק :

ט קטן יכול להפטיר וכתב הרמ"א סימן רפ"ב אפילו פרשת המוספין או בד' פרשיות אבל מהרש"ל פסק שאין הקטן עולה למפטיר בשבת זכור ופרשת פרה וגם' באר היטיב הביא שמצא כתוב שאין הקטן מפטיר במרכבה דיום ראשון דשבועות ולא בז' של פסח ולא בשבת תשובה ולא בשבת חזון :

י אם קראו למפטיר מי שאינו יודע לומר ההפטרה יכול אחר לאומרה אבל לכתחלה אסור לעשות כן :

יא אם לא נמצא מי שיודע להפטיר הלא אחד מאותן שעלו לקרות בתורה וכבר אמר ש"ץ קדיש אחר קריאת הפרשה זה שרוצה להפטיר צריך לחזור לקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף אבל אם לא אמר קדיש יפטיר מי שעלה לשביעי אם יודע. ויאמר הקדיש אחר ההפטרה. ואם יש אחרים שיודעים להפטיר לא יפטיר מי שעלה כבר. וכתב מ"ט בשבת חזון שרגילין להפטיר הרב יכול להפטיר אף שכבר עלה בתוך הז' קרואים אבל המ"א פסק שלא יעלה בראשונה בתוך הז' קרואים :

יב אם נשתתק המפטיר באמצע ההפטרה הבא לסיימה לא יתחיל ממקום שפסק הראשון אלא צריך לחזור ולהתחיל ממקום שהתחיל הראשון כמו בס"ת :

יג שנים לא יאמרו הפטרה בפעם אחת דתרי קלי לא משתמעי והיינו בקול רם אבל כל אחד מחויב לקרות בלחש :

יד אין המפטיר מפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הס"ת :

טו אין לסלק ההפטרה עד אחר הברכה :

טז בשבת שהפרשיות מחוברות מפטירין בהפטרה פרשה שניה מלבד באחרי מות וקדושים דמפטירין הלא כבני כושים שהיא הפטרת אחרי מות דלא כלבוש שכתב התשפוט וכן נוהגין :

יז מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענות שהם דברי ירמיה. שמעו. חזון ישעיה. ואם טעה והפטיר בשבת ראשון בפרשה דיומא יפטיר לשבת הבאה דברי ירמי' וגם שמעו :

יח ראש חדש אלול שחל להיות בשבת נוהגין במדינות הללו להפטיר משל ראש חדש שהיא השמים כסאי ואז מפטירין בפ' כי הנא רני עקרה וגם עניה סוערה וכן ר"ח אב שחל להיות בשבת מפטירין משל ראש חדש אבל בקצת מקומות וכן בפ"פ מפטירין שמעו. ואם אירע ראש חדש בד' פרשיות מפטירין מד' פרשיות :

יט כשחל ראש חדש באחד בשבת מפטירין בשבת ויאמר לו יהונתן מחר חדש ואין דוחין הפטרת עניה סוערה ומשום מחר חדש רק אומרים הפטרת עניה סוערה ומה שכתב הרמ"א בסי' תכ"ס שאין דוחין מפני הפטרת שמעו לאנס כתב כן כי לעולם אין חל ערב ראש חודש אב בשבת :

כ כשיש חתונה בשבת נוהגין להפטיר שוש אשיש שהוא הפטרת נצבים ואין דוחין מפניה הפטרה של ז' דנחמתא ולא של ד' פרשיות ולא של ראש הודש או מחר חדש או חנוכה או שירה אבל שאר הפטרות דוחין מפניה :

כא מה שפסק ברמ"א סי' תכ"ה אם היה חתונה בר"ת או בשאר שבתות שאין דוחין ההפטרה קורין באותו נביא מקצת מהפטרה אחרת וכתב עליו בס' באר היטב שאז אומרים מקצת שוש אשיש אבל לא ראיתי נוהגין כן :

כב כתב בש"ס כשקורין שנים מקרא ואחד תרגום יקרא ההפטרה פעם אחד מקרא ופעם אחד תרגום והעולם מקילין בו ונראה הטעם לפי מה שפסק בש"ע סי' רפ"ה דאם למד הפרשה בפירש"י חשוב כמו תרגום מכ"ש בגני ההפטרה פשיטא שיוצא אם קראה בפירושיה :

כג בד' פרשיות הקורא שמו"ה יקרא הפטרה של פרשת אותו שבוע ואחר כך בצבור יקרא בלחש עם המפטיר הפטרה של הד' פרשיות וכן בראש חדש ומחר חדש :

קודם ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ואחר קריאתה יברך ברכות האלו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם· כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם· כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אַתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

ע״כ בחול וכן ביום כפור למנחה

בשבת אומרים ג״כ על התורה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה· שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים· (לשבת) (ועל יום השבת הזה)

(לפסח) ועל יום חג המצות הזה:
(לשבועות) ועל יום חג השבועות הזה:
(לסוכות) ועל יום חג הסוכות הזה:
(לש״ע) ועל יום שמיני חג העצרת הזה

שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה)· לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ· וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

לראש השנה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים ועל יום השבת הזה וְעַל יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לשבת) (לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרֵךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וּדְבָרְךָ (מַלְכֵּנוּ) אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת וְ יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

ליום הכפורים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים ועל יום השבת הזה. וְעַל יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה (לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרֵךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ (מַלְכֵּנוּ) אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת וְ יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

נשלמו סדר הברכות. בעזר אלהי המערכות:

אלו שמות הטעמים אשר שמנו במקום הזה קודם ההפטרות למען יוכלו המלמדים יצ"ו ללמד אל תלמידיהם יזיי"א לדעת ולהבין הניגון השייך בקריאת הפרשיות וההפטרות:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא֮ סֶגוֹל֒ מֻנַּח֣ מֻנַּח׀ רְבִ֗יעַ מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף֔ קָטֹ֕ן זָקֵף־גָּד֗וֹל מֵרְכָ֥א טִפְּחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁה־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵרֵ֜שׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִ֣יק׀ סוֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֵרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ מַקַּף־ מֶתֶג֙:

ישעיה מ"ב ה' עד כ"א

(א) כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה
בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם
רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ
נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ
וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃

(ב) אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק
וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ
וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם
לְאוֹר גּוֹיִם׃

(ג) לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת
לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר
מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃

(ד) אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי
וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן
וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃

(ה) הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ
וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד
בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃

(ו) שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ
תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ
יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ
אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃

(ז) יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו

חצרים

(א) זאָ שפריכט דער אללמעכטיגע, עוויגע!
ער, דער דען הימעל שוף אונד אויזרעהנטע,
דיא ערדע אויזברייטעטע אונד איהר פפלאַנצענגרייך,
ער, דער זעעלע גיבט דעם זיא בעוואָהנענדען פאָלקע,
גייסט איינהויכט דעם ערדענוואללער.

(ב) איך — דער עוויגע — ריף דיך גנאדענפאָלל,
ערגריף דיינע האַנד, אונד בעוואהרע דיך,
וויא איין פאָלקסבונדשטיפטער,
איין ליכט דען נאַציאָנען!

(ג) עפפנע דיא פערבלינדעטען אויגען,
בעפרייא אויז קערקער דיא געפעססעלטען,
אויז געפענגניס דיא אים דונקעל האררען!

(ד) איך, דער עוויגע! — דיס איזט מיין נאַמע —
טהיילע דיא מאַיעסטעט ניכט מיט פרעמדען וועזען,
מיינען רוהם ניכט מיט געצצענבילדערן.

(ה) איינגעטראָפפען איזט דאָז פאָרהער פערקינדיגטע,
נון זאָגע איך נייע טהאַטען אן;
נאָך עהע זיא אויפקיימען מאַכע איך זיא קונד.

(ו) זינגט איין נייעס ליד דעם עוויגען,
זינגט איהם לאָב פאָן דער ערדען ענדע,
איהר, דיא איהר דאָז מעער בעשיפפט,
איהר דיא דאָז מעער איהר פיללעט,
פערנע אינזעלן אונד בעוואָהנער!

(ז) וויסטע אונד הירטענשטאַדט פראָהלאָקט

מיט

רש"י

א האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים. התחלה מעין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאי' במסכת חגיגה: ונוטיהם. ובורא את היולאים ממונה: נותן נשמה. נשמת חיים: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: להולכים בה. למתהלכים לפניו: ב קראתיך. לישעיה הוא אומר: ואצרך: כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתהא את עמי לבריתי ולהאיר להם: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנאמר גוי וקהל גוים: ג לפקוח עינים עורות. שיהי' רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי: להוציא ממסגר אסיר. וע"י שיתפקחו עיניה' יצאו אסירי' ממסגר. דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה: ד הוא שמי. הוא מפורש בלשון אדנות וכוחו עלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהו עובדי אלילים מושלים בעמי עולמית ויאמרו יד אלהיהם רמה: ה הראשונות. שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו': הנה באו. שמרתי הבטחתי. ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: ו תהלתו מקצה הארץ. על כרח' כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורשי בספינות: ומלואו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך הים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים

באור

(ב) אני ה' קראתיך וגומר, מאמר השם ברוך הוא אל הנביא:
(ה) הראשונות וגומר, מאמר הנביא אל העם: (ו) יורדי הים, ישירו לה' וגם מלואו ישיר לה', וכן איים ויושביהם:
(ז) ישאו

חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר
יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע
מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ:

מיט דערפערן, וואָ קעדארענער ווילען;
פעלזבעוואָהנער, יויכצט!
פאָן בערגעגיפפעל האללי' עז ווידער!

(ח) יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד
וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ:

(ח) פערברייטעט אללע גאָטטעס מאַיעסטעט,
מאכט זיינען רוהם אויף פערנען קיסטען קונד!

(ט) יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה
יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ
עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר:

(ט) ער שרייטעט דאהער, דער עוויגע, וויא איין העלד,
וויא קריגסגענאָס פאָן ראכ' ענטפלאממט;
ער יויכצט, ער בריללט שרעקליך,
איזט זיינען פיינדען מעכטיג איבערלעגען.

(י) הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם
אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק
כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה
אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד:

(י) «איך שוויג לאנגע צייט —
«זאָלל איך איממער שוויגן? איממער אָן מיך האלטן?
«נור וויא איינע געבעהרערין ווינזעלן?
«ניין! איך פערוויסטע, צערטטערע אללעס!

(יא) אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת
וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ
וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים
וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ:

(יא) «פערוויסטע בערג אונד היגעל,
«איהר גראז פערדאָררט;
«וואנדלע שטרעמ' אין דירדעס לאנד,
«איך טראָקנע זעען אויז.

(יב) וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ
בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם
אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר
וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר
אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם
וְלֹא עֲזַבְתִּים:

(יב) «דאן לייטע איך בלינדע אויף אונבעקאננטע פפאדע,
«לאס' זיא וועגע וואנדערן, דיא זיא ניא געקאננט;
«פינסטערניס וויהרד איהנען ליכט,
«קרוממער וועג צו גראדער באהן;
«יא, דיזע טהאטען פאָללציהע איך,
«איך, דער זיא ניא פערלעסט.

(יג) נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל
הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ:

(יג) «דאן וויכען צוריק, מיט שאאם בערעקט,
«דיא געצצען פערטרויעטען,
«דיא צו געגאָסנען בילדערן שפראכען:
«איהר זייד אונזערע געטטער!

(יד) הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ

(יד) «דיא טויבען הערען עז,»

והעורים

«בלינדע

באור

(ז) ישאו מדבר ועריו, קול רנה: מראש הרים יצוחו, יושבי הרים, ויהי' כפל ענין של יושבי סלע, או שהוא משל אחד, שתהיה קול הצוחה מראש ההרים נולדת ע"ד רנת יושבי סלע, וכדמתורגם כל"א: (ט) באיש מלחמות, אשר יעיר קנאה ואשר יריע אף יצריח: (י) החשיתי וגו', מאמר השם ע"פ הנביא: (יב) ולא עזבתים, העורים, שזכר, ואולי שגם טעם עשיתים עשיתי להם,

כמו

רש"י

והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ויני"זייא: ז ישאו מדבר · קול בשיר: חצרים תשב קדר: מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים: יושבי סלע · המתים שיחיו כן ת"י: מראש הרים יצוחו · מרים טוריהון ירימון קלהון: י החשיתי מעולם · זה ימים רבים החשיתי על חורבן ביתי ותמיד אחריש ואתאפק לשון הווה עד עתה הציקתני רוחי ועתה כיולדה אפעה: אשום · אתבהל: ואשאף · ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי: יא אחריב הרים וגבעות · אחריב מלכים ושלטונים: וכל עשבם · כל הגלוים עליהם: אוביש · לשון יובש הוא ליבני דבר זה כגון עשב ונהרות: יב והולכתי · ישראל שהיו עורים עד הנה ומהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה: עשיתים · אעשם כי לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי:

יד החרשים

וְהָעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃
« בלינדע שויען אונד זעהען .

(טו) מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי
(טו) « אבער אך! ווער איזט בלינדער, אלז מיין קנעכט?

וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח
« טויבער, אלזדער, דעם איך באָטען זענדע ?

מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם
« ווער בלינדער, אלז דער פאָללקאָממען ,

וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃
« אלז דער דיהנער דעם עוויגען זיך נעננט ?

(טז) רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר
(טז) « יא, דוא זאהסט פיל, אכטעסט עז ניכט ?

פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃
« דיא אָהרן געעפפנעט — מערקסט דוא ניכט אויך. »

(יז) יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ
(יז) דאָך איזט דער עוויגע דיר גנעדיג ,

יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃
זיינער גיטע וויללען ,

דער לעהרע וויללען, דאס זיא גראָס אונד הערליך ווערדע .

להפטרת פרשת בראשית מוסיפין קצת ק"ק אלו פסוקים

(יח) וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ (יט) מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ (כ) מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ (כא) וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃ (כב) וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב

פפתח תם פפתח פפתח

(יח) איין בערויבטעס, געפלינדערטעס פאָלק איזט עס; אין העהלען פערשטריקקעט אללעזאממט, אין קערקערן פערשטעקקט. זיא זינד צום רויבע וואָרדען — נימאַנד רעטטעט; צור בייטע — נימאַנד שפריכט: « געבט זיא צוריק! » (יט) ווער אונטער אייך פערניממט דיס? הערעט אויפמערקזאם דיא צוקונפט? — (כ) ווער ליס יעקב צור בייטע ווערדען? גאַב ישראל דען רייבערן פרייז? — איזט'ס ניכט דער עוויגע? — יא, זיא זינדיגטען איהם, וואָללטען אויף זיינען וועגען ניכט וואַנדעלן, געהאָרכטען זיינער לעהרע ניכט. (כא) דא גאָס ער זיינען גרימmיגען צאָרן איבער זיא אונד דעם קריגעס מאַכט. פייער לאָדערטע רינגס אומהער, זיא מערקטען ניכט דאַרויף; עס פערצעהרטע זיא — זיא נאַהמען'ס ניכט צו הערצען. — (כב) דאָך נון שפריכט דער עוויגע, דיין שעפפער, יעקב, דיין ערהאלטער

רש"י ויצרך

יד החרשים והעורים. על ישראל הוא אומר: טו מי עור. בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכולכם. וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבאת נבואות: מי עור כמושלם. מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמושלם כל תגמוליו ויצא נקי: טז ראות רבות. ראיות הרבה לפניכם ואיניכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי: פקוח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי לא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא: יז ה' חפץ. להרחותכ' ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאריך לכם תורה: יח והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישי' על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כולם. בחוריה' פחי נפש כולם. (תו' ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא): ואין אומר השב. כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב בא(מ)תחותנו הוא דגש: יט יאזין זאת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב: לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן ת"י לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא: כ זו חטאנו לו. זו היא גרמה את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו: ולא אבו הבותינו בדרכיו הלוך: כא ולא ידע. יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעתו: כב ועתה. אף על כל

באור

כמו היקיך דברי: (טו) עבדי, זה ישראל המכונה בשם עם ה' וסגלתו: כמלאכי אשלח, כלומר כזה אשר מלאכי אשלח לו: כמשלם, מלשון שלימות כלומר כזה אשר ראוי להיות שלם עם ה' אלהיו, באשר יקרא שמו עבד ה': (יז) ה' חפץ וגו', לפי דעת מתקן ההפטרה זה מאמר הנביא לנחם את ישראל, כלומר שבכל זה שזכר בפסוקים הקודמים, הנה ה' חפץ בעמו למען צדקו, כלומר טובו, ולמען תורתו אשר חפץ להגדילה ולהאדירה:
(יח) והוא וגו'. ישראל הוא עם בזוז, שבוזזים אותם אויביהם, ושוסים אותם תמיד. (רד"ק). הפח בחורים כלם. כמו (למעלה מזה י"א ח') על חור פתן, אומר, כי בחורים, אשר התחבאו שם, יפיחו אותם אויביהם, כלומר ילכדו אותם בפח שלהם, ובאמרו חורים רוצה לאמור מערות, ואמר חורים על דרך גנאי, כמו שאמרו פלשתים (שמואל א' י"ד) הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם (הכ"ל). ובבתי כלאים החבאו. אמר, כשילכדום אויביהם, יחביאום בבתי כלאים, ובכל הרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישיבו אל לבם, בעוונינו הוא זה. (הכ"ל). (יט) מי בכם יאזין זאת וכו'. זאת התוכחה, מי בכם, שיאזינה ויקשיבנה, וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים, וזהו לאחור. (הכ"ל). (כ) הלא ה', מסדר הטעמים הפריד המלות האלה בטעם אתנח, ועל פיו תרגמתי אשכנזית. זו חטאנו לו. מן קדם דחבנו קדמוהי. (הכשדי). וכן מתורגם בל"א. (כא) וישפוך וגו'. ושפך עליהון חימת רוגזיה, ותקוף עבדי קרבא איתי עליהון. (הכ"ל). ותלהטהו. אש המלחמה ולהבת אף ה'. (כב) ועתה וגו'. אמר הנביא אחרי שאתם עודים

ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי־אתה: (כג) כי־תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי־תלך במו־אש לא תכוה ולהבה לא תבער־בך: (כד) כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: (כה) מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: (כו) אל־תירא כי־אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: (כז) אמר לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: (כח) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף־עשיתיו: (כט) הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: (ל) כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו

האלטער, ישראל: פירכטע ניכטס, איך ערלעזע דיך; איך ערנעננע דיך נאמענטליך, דוא ביזט מיין! (כג) וואטעסט דוא דורך וואססער — איך בין מיט דיר; דורך שטרעמע — זיא פיהרען דיך ניכט הינוועג. געהסט דוא דורך פייער, דוא ווירסט ניכט געבראננט; פלאממע זענגעט דיך ניכט אן. (כד) דען איך, דער עוויגע, דיין גאטט, ישראל'ס הייליגסטער, רעטטע דיך, געבע מצרים, כוש אונד סבא צור פערזעהנונג פיר דיך הין. (כה) דוא ביסט ווערטה געאכטעט אין מיינען אויגען, דרום ווירסט דוא אויך פערהערליכעט; איך ליבע דיך, געבע מענשען שטאטט דיינער, נאציאנען שטאטט דיינער זעעלע הין. (כו) פירכטע ניכטס, דען איך בין מיט דיר; ברינגע פאן אסטען דיינע נאכקאממען, זאממלע אויס וועסטען דיך. (כז) איך בעפעהלע דעם נארדען, «גיב הער!» דעם זידען: «האלטע ניכטס צוריק! ברינגע מיינע זעהנע אויס דער «פערנע, מיינע טעכטער פאן דער ערדען ענדע! «(כח) אללע, דיא נאך מיינעם נאמען גענאננט ווערדען, דיא איך צו מיינער פערהערליכונג שוף, בילדעטע אונד צובערייטעטע.» (כט) לאסט הערפאר טרעטען דאס בלינדע פאלק, דאז אויגען האט! דיא טויבען, דיא אהרען האבען! (ל) לאסט דיא פעלקער אללע פערזאממלען, דיא נאציאנען צוזאממען קאממען! ווער פאן איהנען פערקינדעט דיס? ווער ליס דאז איינגעטראפפנע פארהער אונז הערען? — לאסט זיא איהרע צייגען שטעללען, אונד גערעכט ערשיינען! מאן הערע עס, שפרעכע: «עס

רש"י

כל זאת כה אמר ה' אל תירא: כג כי תעבר במי'. כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרו' לא ישטפוך. גרתה בין המצרי' והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות. כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג') שאקדיר החמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם) גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרוף את האומות כמה שנאמר (ישעי' ל"ג) והיו עמים משרפות סיד גם היא לא תבער בך: כד נתתי כפרך מצרים. והם היו לפדיון לך שבכוריה' מתו ואתה בני בכורי נגאלת והיית' חייבים כלייה כמו שנאמר (ביחזקאל ד') ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים: כה ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: אומר לרוח צפון תני הגליות שבצפון. ולתימן שהיא רוח חזקה אל תכלא מלהשב בחזקה להביא גליותי וכן (שיר ד') עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: כו כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראי' בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הצריך לו ותכנתי הכל כלומר אף על פי שעברו בגול' ובצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולת': כז הוציא עם עור. הוציא כמו להוצי' מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו. ל כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים מאומו' נקבצו יחדו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידם וכיוצא בה מני טעותם

באור

מודים, עתה ינאלכם השם. (ן' עזרא). קראתי בשמך. מעלה גדולה. כמו (שמות ל"א ב') ראה קראתי בשם, והמעלה היא, שאתה שלי, (מדברי הנ"ל): וכן אמר הכשדי: רביתך בשמך, ועל פי זה תרגמתי אשכנזית. (כג) כי תעבור וכו'. הכתוב ידמה הצרים לנהרים, גם אש כמו (במדבר כ"א כ"ח) אש יצאה מחשבון, והטעם, כי תעבור במים על מדי ופרס, כאשר ילכדו בבל. (הנ"ל). כי תלך וגו'. כד תהכון לביני עממיא, דתקיפין כאשתא, לא יכלון לכון, ומלכוון, דתקיפין כשלהוביתא, לא ישיצון יתכון. (הכשדי). (כד) כפרך, ענין פדיון, כמו (משלי ו"ו) פני כל כופר, והדומים לו, וכן אמר הכשדי: חליפך. ועל פי זה מתורגם בל"א: מצרים וכו'. שמלכי מדי יעשו להם רעה, (ן' עזרא). (כה) מאשר וגו'. דברי השם אל ישראל: יקר בעיני אתה מאוד, ועל כן אתנך לכבוד ולתפארת בכל העמים: ואתן וכו'. ומסרית עממיא תחותך. (הכשדי). אדם, שאני בראתים, כאשר בראתיך. (ן' עזרא). (כו) ממזרח. היא בבל. (הנ"ל) וממערב. היא מצרים ואשור, וכתוב (עזרא ו"ו כ"ב) והסב לב מלך אשור וכו'. (הנ"ל)(כז) תני בני, (הנ"ל). ולתימן, ימין. והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ. (הנ"ל). אל תכלאי. ענין מניעה ועצירה, כמו (תהלות מ' י"ב) לא תכלא רחמיך, ודומיו, וכן אמר הכשדי: לא תעכב, וכן מתורגם בלשון אשכנז. בני ובנותי. אנשים ונשים. (בן עזרא). (כז) כל הנקרא בשמי. יש אומרים, כי נקרא כמו קורא, ואיננו נכון, רק הוא כמשמעו, כל הנקרא בשמו, שהם עם ה'. (הנ"ל). ועל פי זה תרגמתי. ולכבודי. להיות כבוד לשמי (הנ"ל). בראתיו. זה העם, (הנ"ל). יצרתיו וכו'. כל לשון בריאה הוא התחדש הדבר והוצאתו מאין ליש, וכן אמר תחלה בראתיו, הוצאתי אותו מאין ליש, ואף על פי שנברא מן האדמה, כיון שלא נברא מכמותו, שהוא בשר, כאלו נברא מאין, ואחר כך יצרתיו, שהעמדתיו על תכונת הצורה, ואחר כך עשיתיו, שפירושו תיקנתיו, כי לשון מעשה הוא תיקון הדבר והשלמתו, רוצה לאמור תיקון מזגותיו ודרכי גופו, לפיכך אמר, אף עשיתיו' (ן' מלך). וראה בביאור רמב"ן ז"ל לספר בראשית (ב' ד'). אף עשיתיו. הטעם, ותקנתיו. ורבי שלמה, בעל השירים השקולים, ז"ל, פירש בו, כי זה סוד העולם, ואיננו דבק בטעם הפרשה: (ראב"ע). וכפי הנראה כוון הרב ז"ל בזה על ארבע עולמות אצילה, בריאה, יצירה, עשיה. הידועים למארי קבלה, ושלשה האחרונים רמוזים בפסוק זה, במלות בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ואין להאריך. (כט) עם עור. שהיו כן בתחלה, ואף על פי שיש להם עינים, והנה כל הפרש' דבקה. (ראב"ע). (ל) כל הגוים נקבצו. עבר במקום עתיד, יאספו הם וחכמיהם. (רד"ק). מי בהם, שיגיד זאת העתידה. (הנ"ל): וראשונות ישמיעונו. ישמיעונו

וַיֹּאמְרוּ אֱמֶת׃ (לה) אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

„עס איזט וואהר!" (לה) איהר זייד מיינע צייגען, שפריכט דער עוויגע, אונד מיין קנעכט, דען איך ערוועהלטע; אויף דאס איהר וויססעט, מיר גלויבעט, אונד בעגרייפעט, דאס איך עס בין! פאר מיר וואר קיין גאטט, אונד נאך מיר ווירד קיינער זיין ·

הפטרת נח

ישעיה נ"ד א' עד יו"ד

(א) רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה
פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה
כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה
אָמַר יְהוָה׃

(ב) הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ
וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי
הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃

(ג) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי
וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ
וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃

(ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי
וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי
כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי
וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃

(ה) כי

קמץ בז"ק

הפטרת נח

(א) פראהלאקקע, אונפרוכטבארע,
דיא דוא ניא געבארען,
בריך אין יובעללידער אויז אונד יויכצע,
דיא דוא מוטטערוועהען ניא געפיהלט!
דיא קינדערדער פערלאסנען איברטרעפפען איינסט
דער פערמעהלטען קינדער,
שפריכט דער עוויגע.

(ב) ערווייטערע דיינעס צעלטעס רוים,
שפאננע זיא אויז, דיינער וואהנונג טעפפיכע,
אונטערלאססע ניכטס,
פערלענגערע דיא זיילע,
בעפעסטיגע דיא פפלעקקע!

(ג) דען דוא ברייטעסט דיך אויז
צור רעכטען אונד צור לינקען;
דיינע נאכקאממען ערבען נאציאנען,
בעפעלקערן ערע שטעדטע.

(ד) זייא ניכט באנגע, דוא ווירסט ניכט צו שאנדען;
זייא ניכט בעשעמט, דוא זאללסט נימטער ערעטהען;
דעס יונגפרייליכען שטאנדעס שאאם זייא פערגעסען,
דעס וויטטוועגשטאנדעס שמאך ווערדע ניא געדאכט.

(ה) ער

רש"י

שעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עידיהם· שמיעו שנבאו עליה' קודם לכן ויצדקו הכל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם קיבוץ הגליות ובאו: לה ועבדי יעקב אשר בחרתי· גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו'· כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי: א רני עקרה· ירושלם אשר היתה כלא ילדה: לא חלה· לשון לידה הוא שהיולד' על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה בת אדום: ב יטו· למרסוק: מיתריך· הם חבלים דקים התלוים בשולי האהלים וקשורים ביתדות שקורין קביל"ש בלע"ז (שוויל"ע· העללערנער נאגעל· שטיפט) ותוקעין בארץ: ג תפרוצי· תגברי: ד עלומייך· נעוריך:

ו כי

באור

ישמיעונו אותם טרם היותם, כמו שהשמעתים אני על ידי נביאי· (הנ"ל). יתנו עדיהם· שאמרום טרם היותם· (הנ"ל)· ויצדקו· נאמר עליהם כי צדיקים הם במאמרם, ונאמנים בדבריהם· (הנ"ל)· וישמעו וכו'· ישמעו העדים, ויאמרו אמת, כך היא. (ראב"ע). ועל פיו ז"ל תרגמתי אשכנזי': (לה) אתם עדי. אמר לישראל· (רד"ק)· ועבדי אשר בחרתי. הוא הנבי' אמר, אתם עדי, כמה שאמרתי לכם בדבר סנחרי', על הרעה שעשה לכם, ועל מפלתו, הכל אמרתי לכם על ידי הנביא, קודם שיהיה, וכן הנבי' עד שאת' לכם בשמי, וכאשר אמר כן הי'· (הנ"ל). כי אני הוא· זה הייחוד שאין למעלה ממנו, כי כל יש איננו הוא בעצמו· (ן' עזרא)· לפני לא נוצר אל וגו'· יש אומרים, לפני מעמד הר סיני, ואחרי אחרי המעמד, ואין צורך, רק הוא, אין לפניו אל, וכן אחריו לא יהיה, והטעם, כי הוא ראשון ואחרון, ונזכר נוצר עם אל, כי אין אל מבלעדיו, כי אם נוצר, ועורי לב יחשבו, שהוא מדברי הנביא, שהשם נוצר, חלילה חלילה, רק לא יבינו האמת· (הנ"ל)· ועל פיו תרגמתי בל"א· · וכתב רד"ק ז"ל: הדבר הזה קשה למפרשים, בעבור שאמר לפני ואחרי, והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית, ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו ומקנתם נוצר כמו יוצר, ורוצה לומר, לפני שיצרתי היצירות, לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על האלילים, ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה, ואדוני אבי ז"ל פירש נוצר כמשמעו, כפעל, ופירושו סמוך, כי הוא פתוח, רוצה לומר, לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי, לפי שהון נוצרים היצירות על ידי, וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר, גם כן, כלומר אחר שנוצרן על ידי, לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל :

(א) מבני בעולה, כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה, והפוכה האלמנה והשכולה שהיא שוממה, והטעם על ירושלים שהיא כאלמנה (ארד"ק): (ב) הרחיבי וגו', ד"מ שתרחיב משכנה כדי שתכיל רוב הבנים שתלד: (ד) כי בושת עלומיך, טרם שנבחרה

לעם

(ה) כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ
וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃
(ו) כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה
וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃
(ז) בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ
וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃
(ח) בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ
וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ
אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃
(ט) כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ
כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃
(י) כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ
וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה
וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ
וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט
אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

(ה) ער, דיין שעפפער, איזט דיין געמאהל .
עוויגער צבאות זיין נאמע !
ישראל'ס הייליגסטער דיין רעכער,
אללער לענדער גאָטט גענאננט .
(ו) וויא פערלאסנער, טיף געקרענקטער פרויא,
רופט דער עוויגע דיר צו ;
וויא צו יוגענדליכעם עהעגענאָס,
פעראכטעט איינסט,
שפריכט דיין גאָטט צו דיר .
(ז) איינען קליינען אויגענוויננק פערליס איך דיך,
ערבארמונגספאָלל נעהמע איך דיך ווידער אויף .
(ח) אין קורצעם גרים פערהיללט' איינע וויילע
איך מיין אנטליץ דיר,
אבער איינער עוויגקייט דויער וועהרט מיינע גנאדע,
שפריכט דיין רעטטער, דער עוויגע .
(ט) וויא צו נח'ס צייטען, ואָ זייא דיינע רעטטונג ;
שוואור דאמאלס איך: ניא זאָלל פלוט
ווידער דיא ערדע איבערשטרעמען ;
זאָ שווערע איך איצט, ניא ווידער דיר צו צירנען,
דיך צו שעלטען .
(י) געבירגע מעגען וויכען, היגעל זיך אויפלעזען,
מיינע הולד וויכט פאָן דיר ניא,
מיין פרידענסבונד ווירד ניא אויפגעלעזט .
זאָ שפריכט דער אללערבארמער, דער עוויגע !
ארמזעליגע

עניה

בקצת ק"ק מוסיפין גם כן הפטרה עניה סערה
(ישעיה נ"ד י"א — נ"ה ה')

רש"י

ו כי תמאס . כשתמאס פעמים שכועם עליה מעט : ח בשצף קצף . מנחם פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן : ובחסד עולם . שיתקיים עד עולם : ט כי מי נח זאת לי . שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' : י כי ההרים ימושו . אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש :

יא סערה

באור

לעס סגלה, וויפי מגורתם במצרים . וחרפת אלמנותיך, אחרי שקטאו וגלו : (ו) כי תמאס, כשתמאס, פעמים שכועס עליה מעט (רש"י) . ומהו שאומר הבעל לאשה הזאת, ברגע קטן וגו' : (ז) ברגע קטן, יפה אמר הראב"ע ז"ל : יש מפרש שפירושו מלשון רוגע הים וגליו והעד וברחמים ע"כ, ולפ"ז יתורגם הכתוב בל"א (אין קורצעם אונוויללען פערשטיס איך דיך, אונד מיט גראָסער ליבע נעהמע איך דיך ווידער אויף) כי יש רחמים שהוא לשון אהבה כידוע : (ח) בשצף קצף, מנחם פתר חרי אף, ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן, וכן תרגם יונתן בשעה זעירא סלקית אפי שכנתי זמן זעירא מינך (רש"י), וכן פי' הרד"ק והראב"ע . אולם בשעה זעירא הוא תרגום ברגע קטן ולא תרגום בשצף קצף, גם איך יתכן כפילת מלת זעירא בתרגום הנ"ל, ונאמת נוסח התרגום שלפנינו משובש הוא, כי לא מכינו בו תרגום הכתוב בגרע קטן וגו' מכל וכל, נראה כאלו נתערבב תרגום אלו ב' הכתובים לאחד, תחלתו מפסוק הראשון וסופו מפסוק השני . אמנם היותר נראה בפירוש הכתוב הוא שטעם שצף בנדי"ק הוא כטעם שטף בטי"ת, להיותם אותיות מתחלפות, כידוע לבעלי המבטא, ואמר שהקצף לא בא כי אם בשטיפה מהירית, וכאשר בא כן ילך, אבל החסד שבא במדת הרחמים והאהבה התקועה בלבו הוא יתקיים לעולם, ויהי' תרגום בשצף קצף בל"א (אים איוזברוך דעס צאָרנס) : (ט) כי מי נח, יש מחלוקת בספרים במלה הזאת, ברוב הספרים הם שתי מלות, ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דותה, וכן תרגם יונתן כיומי נח, ומ"מ הענין אחד (מרד"ק) .

(יא) עניה

(יא) עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ (יב) וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ (יג) וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ (טו) הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ (טז) הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט

תרשיעי

(יא) ארמזעליגע, דעם שטורם פרייזגעגעבענע, אונגע־טרעסטעטע שטאדט! זיה'! איך (גאָטט) בעלעגע מיט עדלער פאַרבע דיינע שטיינע, גרינדע דיך אויף זאַפּי־רען׃ (יב) דורך קריסטאַללע זאָלל דאז זאָנגענליכט דיר שיינען; פאָם געשטיין, פייערפאַרבען, ערבוי' איך דיא טהאָרע, דען גאַנצען אומקרייז פאָן עדלען שטיינען דיר. (יג) אללע דיינע קינדער זאָללען דעם עוויגען לעהר־לינגע, אונד דיזער קינדער גליק גראָס זיין. (יד) דורך טוגענר בעשטעהסט דוא — פערנע זייא דיר יעדער רויב — דוא האָסט ניכטס צו פירכטען, פערנע יעדע אונטערדריקקונג — דיר נאהט זיך קיינע. (טו) ווער ווילל זיך צוזאַממען ראָטטען, אָהנע מיינען בעפעהל? — ווער זיך ווידער דיך ראָטטעט, אונטערליגט דיר. (טז) זיהע! איך שוף דען וואַפּפענשמיד, איהן, דער צו גלוטה דיא פלאַממע בלעזט, אום פערדערבליך ווערק־צייג צו פערטיגען; איך שוף יעדע פערהעערענדע קראַפט. — (יז) אבער ווערקצייג, ווידער דיך געפער־טיגעט, געדייהעט ניכט; יעדע צונגע, געוועצט ווידער

דיך

רש"י

יא סוערה. שלבה סוער ברוב צרות: מרביץ בפוך. רוצף רצפתך באבני נופך: יב כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירג' אעך ומנחם חברו עם ישמשונים ויש פותרין לשון שמש חלונו' שחמה זורח' בהן ועושין כנגדו מחילה מיני זכוכית צבעים לנוי. ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבני' טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני רצון: יד רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: טו הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרות רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: טז הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שבראתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גמרו כל צרכו: יז כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך: יוצר לשון חרבות צורים

אף

באור

(יא) עניה סוערה. בסער הגלות, והפרשה הזאת מחוברת לפרשה שלמעלה, שמדבר שם אל ירושלים הקריבה. (המבאר בהפטרות). לא נוחמה. פירוש, עד עתה לא נוחמה. (רד"ק). בפוך. אבן יקרה שחורה, ויש אומרים שכמוהו מלת נופך כפיר (שמות כ"ח י"ח). (ראב"ע). והנראה, שהוא כחול שחור, אשר תצבענה בו הנשים בארבות הקדש, את גבות עיניהן, וכן מכאנו ותשם בפוך עיניה (מלכים ב' ט' ל'), כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד' ל'), ולזה נטה החכם המתרגם אשכנזית. ויש אומרים, שהוא האבן הנקרא בל"א (שפיס־גלאז), אשר שחקו אותו אנשי הקדם לעפר, לכחול בו את הפנים. בספירים. פירש הגאון רבינו סעדיה, שהוא אבן לבינה, והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב, שהיא אדומה, ויונתן תרגם באבנין טבין, כמו שתרגם אונקלוס לבנת הספיר (שמות כ"ד יו"ד), כעובד אבן טבא. (רד"ק). (יב) כדכד. אין ריע למלת כדכד במקרא, (כפלאתי על הרב ז"ל, כי באמ' מצאנו המלה הזאת ביחזקאל כ"ז ט"ז), והיא אבן יקרה. (ן' עזרא). ואמרו המתרגמים, שהוא האבן הנקרא (קריסטאלל) בלה"ע, וכן דעת המתרגם אשכנזית. שמשותיך. החלונות, שתכנס בהם השמש, אפשר, כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד, או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד, כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים, וכשיכה ניגון השמש עליהם, יהיה המראה יפה מבפנים. (רד"ק). אקדח. אבן מזהירה כאש, וכן (יחזקאל כ"ח) בתוך אבני אש התהלכת, לפיכך נקראת אקדח, מן קודחי אש (למעלה מזה נ' י"א), וכן תרגם יונתן, לאבני גמר, כתרגום גחלת גומרא. (הנ"ל). וכעין זה כתב ראב"ע ז"ל: «אקדח, אבן יקרה, ואל"ף נוסף, והוא מגזרת כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב כ"ב).» והנה קצת מהמתרגמים בארו המלה (קארבונקעל) או (קארפונקעל) בל"א, וכאשר כתב רש"י ז"ל, ואחרים אמרו, שהיא האבן הנקראת (רובין) בל"א, וגם היא יש לה צבע אדום ומאיר כאש. ותרגום החכם מהו' דוד פרידלענדער נ"י סובל שתי הדיעות. לאבני חפץ. שיש לאדם חפץ בהם, לא ככל האבנים שהם מושלכים, אין חפץ בהם. (בן עזרא). (יג) למודי ה'. כמו תלמיד, והנה המלה תואר השם. (הנ"ל). וראה למעלה מזה (ח' ט"ז). ורב וגו'. ושני יהי שלם בניך. (הכשדי). שלום. דבוק למלת בניך, וכדמתורגם בל"א. (יד) בצדקה תכונני. נוכחת תתקנין. (הנ"ל). ומלת תכונני היא מבנין התפעל, והתי"ו מבולעת בדג"ש. רחקי מעושק. תהיי רחוקה מעושק בני אדם. (מדברי רד"ק). כי לא וכו'. אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם, ותהיה רחוקה ממחיתה, שלא תקרב אליך, והענין כפול במלות שונות. (הנ"ל). (טו) הן גור יגור, פירושו כתרגומו, ענין אסיפה, כמו (תהלות נ"ט ד') יגורו עלי עזים. אפס מאותי. לא במצותי, (מדברי הנ"ל). עליך יפול. כלומר, אותן, אשר יגורו אתך, יפלו תחתיך. ויש אומרים, שמלת מי מושך אחר עמו, ושיעורו מי גר אתך, מי עליך יפול, כמו (ראשית כ"ה י"ח) על פני כל אחיו נפל, שהוא גם כן כלשון גר, והוא דרך שאלה. (החכם המבאר בהפטרות). (טז) הנה אנכי וגו'. שיעורו, כמו שכתב רש"י ורד"ק, כיון שאני עשיתי העושה, ואני בראתי המשחית לחבל, כן בידי להגין עליך, לבלתי תאונה אליך כל רע. (הנ"ל). פחם. לדעת הכשדי הוא הכלי הנקרא (בלאזעבאלג) בל"א, ואליו נלוה רד"ק ז"ל והחכם המתרגם אשכנזית בהפטרת ויקרא (למעלה מזה מ"ד י"ב), אבל רש"י ז"ל באר שם המלה הזאת (קרבון) בלע"ז צריך להיות (שארבאָן), ובל"א (קאָהלע), וכן מתורגם פה אשכנזית. ומוציא וכו'. לפה שהוא רוצה לעשות, קן או חרב, או חנית או רומח. (רד"ק). (יז) כל כלי וגו'. כל זין, דיתקן עלך, ירושלם, לא יצלח, וכל ליסן, דיקום עמך לדינא, תחייבוניה. (הכשדי). יוצר. ענין יצירה ותיקון, משרש יצר ומבנין

אלא

תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: (יח) הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: (יט) למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: (כ) הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: (כא) הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: (כב) הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

דיך, פערדאממסט דוא אים געריכט: דיס איזט ערבטהייל דער גאטטעסדיהנער, איהר טוגענדלאהן פאן מיר, שפריכט דער עוויגע. (יח) וואהלאן! איהר דורכטיגען, נעהרט אייך דעם וואססער! איהר געלדארמען, קאממט, ערווערבט אונד געניסעט! יא, קאממט, ערווערבט אהנע געלד אונד אהנע פרייז — וויין אונד מילך! (יט) וואדום געבט איהר אייער זילבער פיר אונבראד [*, אייערע ארבייט פיר אונזעטטיגענדעס הין? — א הארכעט, הארכעט דאך אויף מיך, געניסעט דעם גוטען! דיא זעעלע לאבע זיך אן וואללוסט. (כ) נייגט דאך אייער אהר, אונד קאממט צו מיר! געהארכט, אונד אייער גייסט ווירד זיך ערקוויקען. איך מאכע מיט אייך איינען עוויגען בונד, אויף טרייע הולדפערזיכערונגען, דעם דוד צוגעזאגט. (כא) זעהט! דען פעלקערן איין גראססער ציוגע, איזט ער בערופען, ער בלייבט איהנען פירסט אונד געביטער. (כב) פירוואהר! איין דיר אונבעקאננטעס פאלק ווירסט דוא הערופען, נאציאנען, דיא דיך ניכט קעננען, איילען צו דיר הין; אום דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, וויללען, דעם הייליגען ישראל׳ס וויללען, דער דיך פערהעררליכעט. —

---

*] זיהע ישעיה דפוס פיורדא דף ר׳ ע״ב אנמערקונג.

הפטרת לך לך

ישעיה מ׳ כ״ז עד מ״א ט״ז

(א) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל
נסתרה דרכי מיהוה
ומאלהי משפטי יעבור:

(ב) הלא ידעת אם־לא שמעת
אלהי עולם ׀ יהוה בורא קצות הארץ
לא ייעף ולא ייגע
אין חקר לתבונתו:

(ג) נתן ליעף כח

ולאין

הפטרת לך לך

(א) ווארום זאגסטדוא, יעקב,
שפריכסט דוא, ישראל:
«דעם עוויגען איזט מיין וועג פערבארגען,
מיינעם גאטט ענטגעהט מיין רעכט?»

(ב) ערקעננע עז דאך, ווען דוא עז ניא געהערט,
דאס דער וועלטען הערר, דער עוויגע,
דער ערדען גרענצען שעפפער,
ניא ערשלאפפט, ניא ערמידעט,
אונד דאס זיינע וויזהייט אונערפארשליך איזט.

(ג) ער פערלייהעט אבער דען ערשלאפפטען קראפט,

גיבט

רש״י

אף תשיב נור חרבו: יח הוי כל צמא. הוי זה ל׳ קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. להורה. שברו. לשון לשבור בר קנו: יין וחלב. לקח טוב ממיין וחלב: יט למה תשקלו כסף. למה תגריוו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: כ חסדי דוד. שהגמול לדוד חסדיו: כא עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: כב הן גוי לא תדע תקרא. נשיוסף אם אלי תשמעו לשם ה׳ הנקרא עליך:

א למה תאמר. עם יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מיי׳. הצלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והיסיל עלינו אותם שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותינו ולנו: ב בורא קצות הארץ ואין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה ותבונה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין: ג נותן ליעף

כח

באור

אלא נזכר שם פועלו מהנוכף. וצדקתם. שכר כארון מעשיהם. (יח) כל צמא וכו׳. כל דנני למילף, מתי ויילף. (הנ״ל). לכו למים וגו׳. כינוי על התורה, ועל מצות ה׳, ואמר למה תשקלו בלוא לחם, כוונתו על עבודת אלהים אחרים, אשר המה לא אלהים, כדמיון לא לחם. (המבאר בהפטרות). שברו ואכלו. הטעם על החכמה, כטעם אכול את המגילה הזאת (יחזקאל ג׳ א׳), כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף. (בן עזרא). ולכו שברו וכו׳. אתו שמעו ואליכו לא בדמין ולא בממון, אולפן דטב מחמר ומחלב. (הכשדי). (כ) ואכרתה לכם וגו׳. ברית עולם, שלא תמוט, כברית וחסד שכרתי עם דוד, וכתוב (תהלות פ״ט כ״ט) לעולם אשמור לו חסדי, ויתכן היות חסדי דוד רמז על המשיח, שהוא ממשפחתו, כאשר נקרא הנביא ישראל, וכאילו הוא, כי חסדי דוד נאמנים הם, והעד על זה, הפסוק הבא אחריו. (ן׳ עזרא). (כא) הן עד וכו׳. זהו המשיח, ולמ״ד לאומים שורש, ויתכן היות הטעם, כי המשיח לעד, כי אין מלך אחר כנגד על העולם. (הנ״ל). נגיד וגו׳. מלך ושליט על כל מלכותא. (הכשדי). (כב) הן גוי לא וכו׳. גוי לא היית יודעו, תקרא, שיבואו אליך, כטעם לעבדי קראתי (איוב י״ט ט״ז). (ראב״ע). אליך ירוצו. והנה התברר מה שפירשתי (הנ״ל). פארך. מלה זרה בדקדוק, כי אין כמוה בפעלים השלמים, רק בנחים,

כמו

ולאין אונים עצמה ירבה׃

(ד) ויעפו נערים ויגעו
ובחורים כשול יכשלו׃

(ה) וקוי יהוה יחליפו כח
יעלו אבר כנשרים
ירוצו ולא ייגעו
ילכו ולא ייעפו׃

(ו) החרישו אלי איים
ולאמים יחליפו כח
יגשו אז ידברו
יחדו למשפט נקרבה׃

(ז) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו
יתן לפניו גוים ומלכים ירד
יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו׃

(ח) ירדפם יעבור שלום
ארח ברגליו לא יבוא׃

(ט) מי־פעל ועשה
קרא הדרות מראש
אני יהוה ראשון ואת־אחרנים אני־הוא׃

(י) ראו איים וייראו

קצות

גיבט דעם אָהנמעכטיגען נייע שטערקע .

(ד) קנאבען ערשלאַפפען אונד ערמידען ,
יינגלינגע שטרויכעלן אונד פאַללען ;

(ה) אבער דיא אויף גאָטט פערטרויען
ערנייען איהרע קראַפט ,
גלייך דעם אדלער געווינגנען זיא נייע שווינגען ;
זיא לויפען , ערמידען ניכט ;
זיא געהען , ערשלאַפפען ניכט .

(ו) האָרכט אויף , אינזעלבעוואָהנער !
פעלקער מיט שטערקע גערישטעט !
לאַסט זיא זיך נעהערן אונד רעדען ,
אללעזאממט פאַר געריכט פערזאממעלט .

(ז) ווער וועקט פאָן מאָרגענאיהן ,
דעם הייל יעדען שריטט ענטגעגען קעממט ?
ווער גיבט נאַציאָנען פאָר איהם הין ,
אונטערוווירפט איהם קעניגע ?
ווער גיבט זיא זיינעם שווערט וויא שטויב ,
זיינעם באָגען וויא שטאָפפעלן הין ?

(ח) ער פערפאָלגט , זיכערוואַנדעלנדען שריטטעס ,
בעטריטט ניאבעטרעטענע פפאַדע .

(ט) ווער טהאַט , פאָללפיהרטע דיס ?—
דער קאָממענדע געשלעכטער הערפאָררופט !
איך , דער עוויגע , פאָן אנבעגין
אונד ביז דער ציימען ענדע דערזעלבע !

(י) אינזעלבעוואָהנער זעהען אונד פירכטען ,
דיא

רש"י

נח. וסופו להחליף כח לעייפותכם: ד ויעפו נערים. גבורת אויביכם המנוערים מן המזלות תיעף: ובחורים כשול יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואתם קווי ה' תחליפו כח חדש וחזק: ה אבר. כנף: ו החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח: יגשו הלום. ואז משיגשו ידברו: למשפט נקרבה. להוכיחם על פניהם: ז מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים. מי שהעירו ומקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים ותילותיה': ירד. ירדה: יתן כעפר חרבו. רואה כעפרא קטילין קדם חרביה נתן את חרבו עושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף: ח ירדפם יעבור שלום. הלך כל מעברותיו בשלום לא נגעל ברדפו אותם: אורח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו. לא יבא לא היה רגיל לבא: ט מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש. לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת: אני ה' ראשון. להבליה פלא ולעזור. ואת אחרונים אני הוא. אף עמכם בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם: י ראו איים. עובדי ע"א

באור

כמו (למעלה מזה למ"ד י"ט) בשמעתו ענך. (הנ"ל).

(ו) החרישו אלי איים, הנה בפסוקים ד' ה' הראשוני' אמר שהכל בידי ה', ועתה בא לאמת אותו במופת ממה שקרה לדורות הראשונים יאמר מי העיר וגו', הכוונה כפי דעתם ז"ל על אברהם שכבש מלכים עצומים ממנו על אשר בחר ה' בו בעבור צדקתו: (ז) מי העיר ממזרח, זה האיש אשר צדק קרהו לרגלו, כלומר שהצליח בכל אשר הלך, ומי נתן לפניו גוי' ומלכים ירד, ויתנם כעפר לפני חרבו, וכקש נדף לפני קשתו, עד אשר ברדפם עבר בשלום אע"פ שהלך באורח אשר לא בא עוד ברגליו? מי פעל ועשה כל זאת? הלא הוא הקורא הדורות מראש אני ה' וגו'. כן הוא שעור המקראות. וכבר אמר הרד"ק ז"ל יקראהו יתן ירד ירדפם יעבור יבוא כלם עתיד במקום עבר הם ורבו' כמוהם

קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ
קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃

(יא) אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ
וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃

(יב) וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף
מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם
אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא
וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃

(יג) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי
יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ
זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃

(יד) אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ
וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ
וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה
בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃

(טו) אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי
אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ

אמצתיך

דיא פערנסטען נאציאנען ערציטטערן,
נעהערן זיך, זינד דא.

(יא) יעדער וויל דעם נעכסטען העלפען,
רופט דעם ברודער: « זייא געטראָסט! »

(יב) בילדערשניצצער ערמונטערט דען גאָלדשמיד,
האממערגלעטטער דען אמבאָסשמיד;
« געלונגען איזט דיא לעטונג, זאגט ער,
« בעפעסטיגט מיט נעגעלן,
« נון איזט'ס אונפערגענגליך. »

(יג) ניכט זאָ דוא, ישראל, מיין קנעכט!
יעקב, מיין אויזערקאָהרנער!
נאכקאָממע אברהם'ס, מיינעס ליבלינגס!

(יד) איך בינס, דער דיך לייטעט פאָן דער ערדע ענדען,
דער פאָן איהרען גרענצען דיר צוריף,
צו דעם איך שפראך: דוא ביסט מיין קנעכט;
איך וועהלע דיך, פערוועַרפ' דיך ניא.

(טו) זייא ניכט באַנגע, איך בין מיט דיר;
פערצאַגע ניכט, איך בין דיין גאָטט;

איך

רש"י

ע"א הגבורות שאעשה ויראו: קרבו ויאתיון. זה אל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה: יא איש את רעהו וגומר. יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: איש את רעהו יעזורו. זה עוזר את זה בברכות ברוך אברם וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל: יב ויחזק חרש. נוסך הפסל: את צורף. המרקעו בזהב: מחליק פטיש. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא. על אותן שהיו מחברים אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל. דבק. שולדו"רא בלעז (סודער. לעטונג) וכן (שמות כ"ה י"ח. מ"א ז' כ"ד): ויחזקהו. לצלם במסמרים: לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה: ויחזק חרש. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתיבה: את צורף. זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה: את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת: אומר לדבק טוב הוא. טוב לידבק באלוהו של זה: ויחזקהו. שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט: יג ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם. ראו איים אותה מלחמה ויראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא ממה לפי שהרג את בני עילם שהם משם. חייס. כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם: ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי. הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך הדעת: יד אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו. מקצות הארץ. משאר האומות ומאציליה. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כעשו שנ' בו ואת עשו שנאתי: טו אל תשתע. אל ימוש לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל הו

התפעל

באור

כמוהם ע"כ: (י) ראו איים וגו', ואעפ"כ איש את רעהו יעזורו לעשות הפסילים ולא נתנו לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם, אם לא שהאל אשר דבק בו הוא עזרהו, ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו עוד יותר בפסיליה', ואמרו בפחדם ובירא‍תם נתחזק ונתאמץ בעבודת אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרונו. (מרד"ק): (יב) ויחזק חרש, חרש עצים עושה תחלה הפסל מעץ ומחזק בדבורו את צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה וינפכו. (הכ"ל): מחליק פטיש, מענין ואנכי איש חלק ופירושו להכות ולרקעות בו את הטבין: וטעם פעם הוא הסדן, מה שקורין בל"א (אַמבאָס): אומר לדבק וגו', דבר הנביא דרך התול כנגד עובדי האלילים, שיחזקו אלהיהם במסמרות כדי שלא ימוטו: (יג) ואתה ישראל עבדי, אינך כאלו עובדי האלילים, כי אם עבדי אתה אשר בחרתי בך, לפי שאתה זרע האיש הזה שאהבני ודבק בי: (טו) אל תשתע, פי' הריק"ס מלשון שעו ממני שפירושו הרפו, ויהי'

אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ
אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃
(טו) הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ
יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃
(יז) תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ
יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃
(יח) כִּי אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ
הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃
(יט) אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב
מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ
נְאֻם־יְהֹוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
(כ) הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת
תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק
וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃
(כא) תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם
וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם
וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהֹוָה
בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

איך שטערקע דיך אונד העלפֿע דיר,
אונטערשטיצע דיך מיט מיינער טרייען רעכטען.
(טז) זיהע! דיא דיר צירנטען
ווייכען מיט שפּאָטט אונד שאַנדען,
דיא מיט דיר האַדערן פֿערגעהען, ווערדן פֿערניכטעט.
(יז) דוא זוכסט זיא, דיא ווידערווערטיגען,
פֿינדעסט זיא ניכט;
דיא דיך בעשטריטטען זינד דאַהין אונד פֿערגאַנגען.
(יח) דען איך, דער עוויגע, דיין גאָטט,
איך פֿאַססע דיינע רעכטע,
רעד דיר צוריף: זייא ניכט באַנגע! איך העלפֿע דיר.
(יט) יא, לאַס׳ דיר ניכט באַנגע זיין, ווירמכען יעקב!
אַרמער הויפֿע ישראל! בין איך דאָך דיין העלפֿער,
שפּריכט דיין גאָטט אונד רעכער,
ישראל׳ס הייליגסטער!
(כ) זיהע! איך מאַכע דיך צור
נייגעשערפֿטען פֿילשניידיגען דרעשוואַלצע;
דוא שטאַמפּפֿסט בערגע צו שטויב,
צערמאַלמסט היגעל וויא שפּרייא.
(כא) שטרייעסט זיא הין, וועג טרעגט זיא דער ווינד,
אייןווירבעל פֿערוועהט זיא;
דוא אַבער פֿרייעסט דיך דיינעס גאָטטעס,
ריהמסט דיך דעס הייליגען ישראל׳ס.

הפטרת וירא

מלכים ב׳ ד׳ א׳ עד ל׳ז

(א) וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהֹוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ (ב) ויאמר

הפטרת וירא

(א) **דיא** פֿרויא איינעס דער פּראָפֿעטענשילער יאַמ־מערטע געגען דען אלישע, אונד שפּראַך: »דיין דיהנער, מיין מאַן, איזט געשטאָרבען, דוא ווייסט, וויא גאָטטעספֿירכטיג ער לעבטע; אונד נון קאָממט דער שולדאיינפֿאָרדערער, מיר מיינע צווייא קינדער, אלז זיינע שקלאַפֿען, וועגצופֿיהרען.« (ב) אלישע ערווי־דערטע

רש״י

התפעל או יתפעל התי״ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם ויסתייר חוקות עמרי תשתכרין תשתכך נפשי: יט תולעת יעקב. משפחת יעקב התלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה׳ תולעת ווירמינה בלע״ז (ווערמיג״ע׳ געווירס): מתי ישראל׳ מספר ישראל: כ למורג חרוץ׳ כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצי׳ כעין כלי נפחי׳ של ברזל שקורין לימא בלע״ז (לימ״א׳ פיילע) וכן (ש״א י״ג כ״א)׳ איוב ט״ו כ״ז)׳ וגוררין על הקשין של שבלין וחותכן עד שנעשו תבן דק: חדש׳ כשהו׳ חדש עד שלא הותלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הותלקו פיות חריציו: בעל פיפיות׳ הם חידודי החריצין: תדוש הרים׳ מלכי׳ ושרים: כא תזרם׳ תזרה אות׳ כמזרה לרוח והרוח תשאם מאליהם לגיהנם׳

א מנשי בני הנביאים׳ אשת עובדי׳ היתה כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביאה: והנושה׳ הוא יורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאי׳

באור

ויהי׳ טעמו אל תתרפה מענין אל ירפו ידיך: (כא) ואתה תגיל בה׳, וי״ו האותה על ההפוך, כראית כפולת הכנוי׃

א מנשי בני־הנביאים, כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביא (רש״י): (ב) מה אעשה לך, כלומר אין לי להושיעך

בימי

(ב) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ (ג) וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ (ד) וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ (ה) וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מיצקת׃ (ו) וַיְהִי כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ (ז) וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ בָּנַיִכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ (ח) וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃ (ט) וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ (י) נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃

יא ויהי

רערטע איהר: «וואז זאָלל איך דיר טהון? זאָג זאָגע «אַן, וואַס האָסט דוא עטוואַ אים הויזע?» אונד זיא אַנטוואָרטעטע: «דיינע מאַגד האַט ניכט דאַז מינדעסטע «אים הויזע, אויזגענאָממען דען איינע קליינע נייגע עהל.» (ג) אונד ער שפּראַך: «געהע! באָרגע דיר גע־פֿעסע אויסער דעם הויזע, פֿאָן אַללען דיינען נאַכבארן, לעערע געפֿעסע, זאָ פֿיל דוא איהרער נור בעקאָממען קאַננסט. (ד) קאָממע דאַן אונד שליסע דיא טהירע הינטער דיר אונד דיינען זעהנען צו, אונד גיסע (פֿאָן דעם עהלע) אין אַללע דיזע געפֿעסע, אונד זאָ וויא איינעס פֿאָלל איזט, לאַססע עז וועגזעצצען.» (ה) זיא גינג פֿאָן איהם וועג, (באָרגטע זיך געפֿעסע) אונד שלאָס דיא טהירע צו הינטער זיך אונד איהרען זעהנען; דיזע רייכטען איהר צו, אונד זיא גאָס איין. (ו) אלז ענדליך דיא געפֿעסע פֿאָלל וואַרען, אונד זיא צו איהרעם זאָהנע זאַגטע: «גיב דאָך נאָך איין געפֿעס הער,» ער אַבער אַנטוואָרטעטע: «עז איזט קיינעס מעהר פֿאָרעט־היג,» דא הערטע דאַז עהל אויף צו פֿליסען. (ז) זיא גינג דאַרויף אונד בעריכטעטע עז דעם געטטליכען מאַנ־נע, אונד דיזער שפּראַך צו איהר: «געהע הין, פֿערקוי־פֿע דאַז עהל אונד בעצאַהלע דיא שולדפֿאָרדערונג; פֿאָן דעם איבעררעסט ווירסט דוא דיך אונד דיינע זעהנע ער־האַלטען קעננען.» (ח) איינסט רייזטע אלישע דורך שונם, וואָזעלבסט איינע פֿאָרנעהמע פֿרויא וואָהנטע; אונד דיזע נעטהיגטע איהן, בייא איהר מאַהלצייט צו האַלטען. זאָ אָפֿט ער נון פֿאָן דער צייט אַן דורך דיזע שטאַדט רייזטע, פּפֿלעגטע ער דאַזעלבסט איינצוקעהרען, מאַהלצייט צו האַלטען. (ט) זיא אַבער זאַגטע צו איה־רעם מאַננע: «זיהע! איך וויים, דאַס דיזעס איין היילי־גער מאַן גאָטטעס איזט, אונד ער רייזט אָפֿט בייא אונז פֿאַראיבער; (י) לאַססען וויר איהם איינע קליינע וואָהנ־שטובע צורעכט מאַכען, אונד איהם בעטט, טיש, שטוהל אונד לייכטער היניין זעצצען, דאַמיט, ווען ער ווידער צו אונז קעממט, ער דאַזעלבסט אַבטרעטען קעננע.»

יא אלז

רש"י

דימי אביו במדרש תנחומא לכך נאמ' (לקמן ט' כ"ד) ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית: ב אסוך שמן · כדי סיכת שמן והאל"ף בתיב' מן היסו' כמו אל"ף של אחותי באזניכם (איוב י"ג ז') והאל"ף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א ב'): ד וסגרת הדלת · כבוד הנס הוא לצאת בהצנע: והמלא תסיעי · ומלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו · ולולי' השמן לא תמזי ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואין דרך מעין לזוז ממקומו ומדרש אגד' שמעתי: ה הם מגישים אליה · הכלים: ו ויעמוד השמן · מלצאת עוד ומ"א נב"ר הוקיר שער השמן: ז ותבא ותגד וגו' · באת לטול עצה אם למכור אם להמתין עד שיוקיר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתים: ח ושם אשה גדולה · חשובה וראיתי בפרקי דר"א אחותה של אבישג השונמית היתה: ויהי מדי עברו · באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם · יסור · לשון הווה היה סר שם: ט הנה נא ידעתי · שלא ראתה זבוב על שלחנו

באור

להודיעך כי אם על דרך נסי, הגידי לי מה יש לך בבית, ואדעה במה שיפול הנס: אסוך שמן, כדי סיכת שמן ואל"ף בתיבה מן היסוד (מרפ"י), ר"ל שהיא נוספת ואינה לשמוש. ויתכן גם היותה אל"ף של אית"ן, והטעם אין לי כי אם כדי שאסוך בו פעם אחת, והענין אחד: (ו) ויהי כמלאת הכלים, והיא אמרה אל בנה הגישה לי עוד כלי, והוא השיב לה אין עוד כלי, אז פסק השמן, כן הוא שעור הכתוב: (ח) ויהי היום, ויהי יום אחד (רש"י): גדולה, חשובה: ותחזק בו, ותכבד בו, וכן יאמר בל"א על הקריאה לאכל לחם (נעטהיגען): יסור, לשון הוה, היה סר שם (רש"י), וכבר מבואר במ"א הרכבת הזמן הזאת מהוה ועתיד, שתרגומו בל"א (פפלעגטע): (ט) קדוש הוא, העמיד בעל הטעמים האתנח במלת הוא, להיות שעור הכתוב הנה ידעתי שאיש אלהים קדוש הוא, ושהוא עובר עלינו תמיד הנה זה ידעת גם אתה: (י) עלית קיר, עליה בנויה בקירות אבנים לא במחיצות קנים והוצים (רד"ק)

עלתנו

(יא) ויהי היום ויבא שמה ויסר אל־העליה וישכב־שמה: (יב) ויאמר אל־גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא־לה ותעמד לפניו: (יג) ויאמר לו אמר־נא אליה הנה חרדת ׀ אלינו את־כל־החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר־לך אל־המלך או אל־שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת: (יד) ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין־לה ואישה זקן: (טו) ויאמר קרא־לה ויקרא־לה ותעמד בפתח: (טז) ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל־אדני איש האלהים אל־תכזב בשפחתך: (יז) ותהר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר־דבר אליה אלישע: (יח) ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל־אביו אל־הקצרים: (יט) ויאמר אל־אביו ראשי ׀ ראשי ויאמר אל־הנער שאהו אל־אמו: (כ) וישאהו ויביאהו אל־אמו וישב על־ברכיה עד־הצהרים וימת: (כא) ותעל ותשכבהו על־מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא: (כב) ותקרא אל־אישה ותאמר שלחה נא לי

אחד

חתך

(יא) אלז ער נון ווידער דאהין קאם, טראט ער אין דיזע שטובע אב, אונד איבערנאכטעטע דאזעלבסט. (יב) דארויף זאגטע ער צו זיינעם דיהנער גיחזי: «רופע מיר דיא שונאמיטערין!» אונד ער ריף זיא, אונד זיא קאם פאר איהן. (יג) דא שפראך ער צו זיינעם דיהנער: «זאגע איהר: «זיהע! דוא האסט דיר אונזערטוועגען זא פיל אונרוהע געמאכט; וואז קעננטע מאן וואהל פיר דיך טהון? איזט עטווא דיינעטוועגען מיט דעם קעניגע צו שפרעכען? אדער מיט דעם פעלדהעררן?» אונד זיא אנטווארטעטע: «איך וואהנע פרידליך אונטער מיינען מיטבירגערן.» (יד) ער אבער זאגטע (אלז זיא וועג וואר, אבערמאלז צו זיינעם דיהנער:) «וואז ווערע דאך פיר זיא צו טהון?» אונד גיחזי ערווידערטע: «פירוואהר, זיא האט קיינען זאהן, אונד איהר מאן איזט אלט.» (טו) יענער זאגטע: «רופע זיא צוריק!» ער ריף זיא, אונד זיא שטעללטע זיך אין דיא טהירע. (טז) דא שפראך אלישע: «איבערס יאהר אום דיזע צייט אומפאססעסט דוא איינען זאהן;» אונד זיא ערווידערטע: «ניכט דאך, מיין הערר! געטטליכער מאן! מאכע דיינער מאגד קיינע טריגליכע האפפנונג!» (יז) אבער דיא פרויא וואַרד שוואנגער, אונד געבאר איינען זאהן איבערס יאהר, אום עבען דיא צייט, דיא אלישע בעשטיממט האטטע. (יח) דאז קינד וואוכס הערא. אלז ער נון איינעס טאגעס צו זיינעם פאטער הינויז גינג צו דען שניטטערן, (יט) קלאגטע ער זיינעם פאטער: «מיין קאפף! מיין קאפף!» אונד דיזער זאגטע צו איינעם דיהנער: «טראגע איהן צו זיינער מוטטער!» (כ) דער דיהנער טרוג איהן, אונד בראכטע איהן צו זיינער מוטטער; דא זאס ער אויף איהרעם שאָאס ביז מיטטאג, אונד שטארב. (כא) דארויף טרוג זיא איהן הינויף, אונד לעגטע איהן אויף דאז בעטט דעס געטטליכען מאננעס, גינג הינויז, שלאס איהן איין, (כב) ליס איהרען מאן רופען, אונד זאגטע: «שיקקע מיר דאך

איינען

רש"י

שלחנו וקרי על סדינו: יא ויהי היום. ויהי יום אחד: יג חרדת אלינו. בשבילנו: את כל החרדה הזאת. לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (ישעי' ס"ו ב') זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך. מה את צריכ' שנעשה לך שבשבילי עסקת כל זה: בתוך עמי. בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכ' למלך ולא לשר הצבא: יד ויאמר. אלישע לגיחזי: ומה לעשו' לה. נגד הטוב' הזאת: טז למועד כעת חיה. כמו שאת קיימת היום ולשלום כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן: אל אדני. אל האמר חובקת בן מה לי תינוק אם סופי לקוברו. וזה שאמרה לו בשאלת הלא אמרתי לא תשלה אותי: אל תכזב. אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים וינתן לי בן אך בבקשה ממך לא תתן לי אלא בן של קיימא: אל תכזב. כמו לא יכזבו מימיו ישעי' נ"ח י"א): יז כעת חיה. כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלום ולכך נקוד בעת: יט ראשי ראשי. הנני חולה בראשי: ויאמר. אביו אל אחד מן הנערים שאתו

אל

באור

(ר"ש ן' מלך): (יג) חרדת אלינו, לשון תנועה והשתדלות על הדבר, וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (רד"ק): בתוך עמי אנכי יושבת, בתוך קרובי, אין אדם מזיקני ואיני צריכה למלך או לשר הצבא (רש"י). (יד) אבל בן אין לה, וענין אבל אשמים אנחנו, כלומר באמת אע"פ שאמרה שאינה צריכה לשום דבר, מ"מ ראוי לך לעשות דבר מה לטובתה, כי בן אין לה ואישה זקן, וימות מהר ותשאר אח"כ בלי שום גואל לכלכל את שיבתה: (טז) אל תכזב בשפחתך, שעורו אל תשב לי תוחלת כזבה: (יז) אשר דבר אליה אלישע, או שעור הכתוב שהולידה למועד הזה אשר דבר לה אלישע שתלד, או השעור שהולידה למועד הזה כעת חיה, כלומר לתקופת השנה אחרי אשר דבר אליה אלישע. ובתורה כאמר למועד אשר דבר אותו אלהים, והוא ודאי מהשעור הראשון: (יט) ראשי ראשי, דרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם, וכן מעי מעי אוחילה (רד"ק): (כא) ותשכבהו על מטת איש האלהים,

חשכה

אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתִּי הֹלֶכְתִּי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ (כד) וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ (כה) וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ (כו) עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

(כז) וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ (כח) וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ (כט) וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ (ל) וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ (לא) וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב

לקראתו

את הלכת

איינען פאָן דען דיהנערן אונד איינע עזעלין! איך וויל נור צו דעם מאַן גאָטטעס הינאיילען, אונד באלד ווידער צוריק זיין.» (כג) דיזער פראגטע: «ווארום רייזעסט דוא דען הייטע צו איהם הין, דא װעדער נײמאָנד נאָך פעסטטאג איזט?» אונד זיא אַנטוואָרטעטע: «עס איזט אללעס גוט;» (כד) זאטטעלטע דארויף דיא עזעלין, אונד זאגטע צו איהרעם דיהנער: «פיהרע זיא, אונד געהע איממער צו, אונד האלטע מיינעטװעגען ניכט אן, ביז איך עס דיר הייסע.» (כה) זיא רייזטע אלזאָ צו דעם געטטליכען מאננע נאך דעם בערגע כרמל. אלז דיזער זיא פאָן פערנע ערבליקטע, זאגטע ער צו זיינעם דיהנער גיחזי: «זיהע! דאָרט איזט יא דיא שונאמיטערין; (כו) לויף איהר דאָך ענטגעגען, אונד פראגע זיא: «ביסט דוא וואָהל אויף? איזט דיין מאַן וואָהל אויף? דאז קינד וואָהל אויף?» זיא אַנטוואָרטעטע (אויף אללעס) «וואָהל.» (כז) דא זיא נון אויף דעם בערגע בייא דעם מאַן גאָטטעס אנגעלאנגט וואר, אומפאסטע זיא זיינע פיסע, אונד גיחזי טראט הינצו, זיא אבצוהאלטען; אבער דער געטטליכע מאַן זאגטע: «לאססע זיא! דען איהר געמיטה איזט זעהר בעטריבט, דער עוויגע אבער האט מיר דיא אורזאכע פערהאָהלען אונד ניכט אנגעצייגט.» (כח) דיא פרויא שפראך: «האבע איך דען איינען זאָהן פאָן מיינעם הערן געפאָדערט? האבע איך ניכט פילמעהר געזאגט: «פיהרע מיך ניכט אירע?» (כט) דא זאגטע ער צו גיחזי: «גירטע דיך, נים מיינען שטאב אין דיא האנד, אונד געהע — ווען דיר יעמאנד בעגעגנעט, זאָ גריסע איהן ניכט, אונד ווען דיך יעמאנד גריסט, זאָ דאנקע איהם ניכט — אונד לעגע מיינען שטאב אויף דעם קנאבען אנגעזיכט.» (ל) אבער דיא מוטטער דעס קנאבען זאגטע: «זאָ וואהר דער עוויגע לעבט, אונד בייא דיינעם לעבען! איך ווערדע דיך ניכט פערלאססען.» דא מאכטע ער זיך אויף, אונד פאָלגטע איהר. (לא) גחזי וואר איהנען אינדעססען פאָראויז געראייזט, אונד האטטע דען שטאב אויף דאז אנגעזיכט דעס קנאבען געלעגט; עז ערפאָלגטע אבער וועדער לויט, נאָך צייכען פאָן געפיהל. ער קעהרטע אלזאָ צוריק, זיינעם הערן ענט-

געגען

רש"י

אל אמו: כד נהג ולך. מסר: אל תעצר לי. אל תעכב על ידי את הרכיבה: כו ותאמר שלום הרי זה מקרא קצר שהרי הי' לו לכתוב ויגש לה ותאמר שלום: כח לא תשלה. לא תשג' אותי על דבר טעות: כט לא תברכנו: לא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברי' וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא

אומר

באור

חשבה שבזכות הנביא יחיה הולד יותר נשאר שם (רלב"ג): (כג) לא חודש ולא שבת, כל המועדים יקראו שבת בעבור השביתה ממלאכה, וכן כתיב ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון, וכן אמרו מכאן שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל. והרד"ק פי' לא עבר עדיין חודש ואפילו שבוע שראית אותו: (כד) נהג ולך, י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שינהיג האתון במתג למהר ללכת, ופירוש אל תעצר לי לרכוב, אל תעכור האתון בעבורי ללכת בנחת, אלא אם אומר לך כן. ויש מפרשים כי היא היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון ולא יעכור אותה כדי שתרכב היא עליה אם לא תאמר לו (מרד"ק). והראשון נראה יותר נכון, כי בודאי שהיא היתה ממהרת ללכת, (כו) ותאמר שלום, הרי זה מקרא קצר, שהרי היה לו לכתוב ויגש לה ותאמר שלום (רש"י): (כז) לחדפה, בעבור כבודה שלא תשק רגליה הנביא, או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו (רד"ק): (כח) השאלתי בן, היא היתה סבורה שהנביא כבר יודע מיתת בנה ע"י נבואה, ולכן לא זכרה מזה מאומה, אבל פתחה מיד ואמרה השאלתי בן מאת אדוני: הלא אמרתי, אל תכזב בשפחתך, וזה לא תשלה אותי, כלומר לא תשגה אותי (מרש"י), כלומר קויתי שיהיה לי בן משיב נפשי בזקנתי ועתה תוחלתי נכזבה: (כט) חגור מתניך, כדי שיוכל לרוץ יותר, כי החגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים, ולזאת הסבה ג"כ מנעו שלא יברך איש מהאנשים שימצא בדרכו וגם לא יענה למברכים אותו כדי שלא יעכב בדרך (רלב"ג): (לא) ואין קשב, לשמוע, כי אלו היה

שומע

לקראתו ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער׃ (לב) ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על־מטתו׃ (לג) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל־יהוה׃ (לד) ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־פיו ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד׃ (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד־שבע פעמים ויפקח הנער את־עיניו׃ (לו) ויקרא אל־גיחזי ויאמר קרא אל־השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך׃ (לז) ותבא ותפל על־רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־בנה ותצא׃

הפטרת חיי שרה

מלכים א׳ א׳ — ל״ב

(א) והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו׃ (ב) ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך׃ (ג) ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג השונמית ויבאו אתה למלך׃ (ד) והנערה יפה עד־מאד ותהי

רש״י

הומר להחיו׳ את המת ואין זה כבוד הנס להתהלל בו ומי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי שלחני להחיו׳ את המת: **לד** ויגהר עליו. ת״י ושלהי עלוהי. היא לשון עיפות. ויש דוגמתו בברייתא׳ דהאזינו ובספרי ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינ׳ נשתטח עליו: **לה** ויזורר: נתעטש:
א ולא יחם לו. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנ׳ מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול.
ומ״א אמר רבי שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך עומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו: **ב** בתולה. בתולים ומחממין את בשרם: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם (קהלת י׳ ט׳): **ד** לא ידעם. שהבתולה יפה לחמם

(א) ולא יחם לו, מחמת הזקנה וחולשת גופו: (ב) סוכנת,

גגען, אונד בעריכטעטע איהם, דער קנאבע זייא ניכט ערוואכט.» (לג) אלז אלישע דארויף אינס צימער טראט, אונד דען קנאבען נאך טאדט אויף זיינעם בעט־טע ליגענד פאנד, (לג) פערשלאס ער דיא טהירע הינ־טער זיך ביידען, אונד פלעהטע צום עוויגען; (לד)ווארף זיך דאן איבער דאז קינד הין, אונד לעגטע זיינען מונד אויף דען זייניגען, זיינע אויגען אויף דיא זייניגען, זיינע הענדע אויף דיא זייניגען, זא דאס ער זיך גאנץ איבער איהן אויזשטרעקטע, וואדורך דעם קינ־דעם קערפער ערווערמט וואורדע; (לה) קעהרטע אלז־דאן אום, גינג אים צימער אויף אונד אב, ווארף זיך אבערמאהלס הין, אונד שטרעקטע זיך אויז איבער דאז קינד; עז ניזטע זיבען מאהל, אונד שלוג ענדליך דיא אויגען אויף. (לו) דא ריף ער דעם גיחזי, אונד זאגטע: «רופע מיר דיא שונאמיטערין!» דיזער ריף זיא, זיא קאם צו איהם, אונד ער שפראך: «נים דיינען זאהן!» (לז) דא פיל איהם דיא פרויא צו פיסען, ביק־טע זיך צור ערדע, נאהם איהרען זאהן אויף אונד גינג הינויז.

חיי שרה

(א) **דער** קעניג דוד וואר נונמעהר אלט אונד בע־טאגט, אונד מיט זא פיל געווענדערן מאן איהן אויך צודעקטע, קאננטע ער זיך דעננאך ניכט ער־ווערמען. (ב) דא שפראכען זיינע האפבעדיהנטען צו איהם: «מאן זאללטע פיר אונזערן קעניגליכען הערן איין יונגעס, אונפערהייראטהעטעס מעדכען אויזזוכען; דיא דעם קעניגע אויפווארטע, איהן פפלעגע אונד אין זיינען ארמען רוהע, אום אונזערן הערן, דען קעניג, צו ערווערמען.» (ג) מאן זוכטע דארויף אים גאנצען געביטע ישראל׳ס איין שענעס מעדכען אויז, פאנד דיא אבישג אויז שונם, אונד פיהרטע זיא פאר דען קעניג. (ד) דא זיא איבעראויז שען וואר, ווארד זיא אויך

באור

שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידו, אבל לא היה בו לא זה ולא זה (רד״ק): (לב) ויבוא אלישע הביתה, כבר מבואר במ״א שהשם בית נופל לפעמים גם על החדר, וכן הענין כאן שבא אלישע אל העליה אשר גר שם מדי עברו בשונם, והצד והנה הנער משכב על מטתו: (לד) ויעל, על המטה, כי כן דרך הלשון כאמרו עלית משכבי אביך: וישם פיו וגו׳, אפשר שעשה כן להנשים על הנער לחמם נשום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו, כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם (רד״ק): ויגהר עליו, ענין פשוט הגוף כלו עליו (ר״ש ן׳ מלך): (לה) אחת הנה ואחת הנה, אין הטעם שהלך דייקא פעם אחת לצד זה ופעם אחת לצד אחר ולא יותר, כי אם הטעם על סדר זה ההלוך מצד אחד לשכנגדו המכוון זה כנגד זה, הליכה אחת לכאן והליכה אחת לכאן, גם אם יתרבו כהנה וכהנה, כלשון אשכנז (אויף אונד אב געהן): ויזורר הנער, ר״ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי׳ ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחייה (רלב״ג):
תועלת, כלומר שיהיה למלך תועלת בה, רד״ק. ותרגומו כענינו.

לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃ (ה) וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ (ו) וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ (ז) וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ (ח) וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ (ט) וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ (י) וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ (יא) וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ (יב) וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ (יג) לְכִי וּבֹאִי ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו

הלא

אויף דעם קעניגס פפלעגערין, אונד ווארטעטע איהם אויף; דער קעניג אבער האט איהר ניא בייגעוואהנט׃ (ה) אדוניה, זאהן דער חגית (איינער פרויא דוד'ס,) בעריהמטע זיך עפפענטליך: «איך ווערדע קעניג ווערדען;» שאפפטע זיך אויך וואגען אונד רייטער אן אונד הילט זיך פונפציג טראבאנטען, דיא פאר איהם הערגינגען. (ו) זיין פאטער האט איהן ניא בעטריבען מעגען, ניא צו איהם געזאגט: «ווארום טהאטעסט דוא דיס?» דאבייא וואר ער אויך זעהר שען פאן פערזאן, אונד פאלגטע אין דער געבורט גלייך אויף אבשלום. (ז) ער הילט נון עפטערע אונטעררעדונגען מיט יואב, דעם זאהן צרויה'ס, אונד מיט דעם פריסטער אביתר, דיא איהן אין זיינעם אונטערנעהמען אונטערשטיצטען. (ח) דער פריסטער צדוק אבער, בניהו, זאהן יהוידע'ס, דער פראפעט נתן, שמעי רעי אונד דיא איבריגען קריגסאבערן דוד'ס הילטען עז ניכט מיט דעם אדוניהו. (ט) איינסט ליס אדוניהו צו אבן זוחלת, דאז בייא עין רוגל ליגט, פיל שאאפע, רינדער אונד געמעסטעטעס פיה שלאכטען, אונד לוד אללע זיינע פרינצליכען ברידער, וויא אויך אללע לייטע אויז דעם שטאם יהודה, דיא אין קעניגליכען דיענסטען שטאנדען, דאצו איין. (י) נור דען פראפעטען נתן, בניהו, דיא איבריגען קריגסאבערן אונד זיינען ברודער שלמה ליס ער ניכט איינלאדען. (יא) דא שפראך נתן צו בת שבע, דער מוטטער שלמה'ס: «האסט דוא'ס עטווא אויך שאן געהערט, דאס אדוניהו צור רעגירונג געלאנגט? דוד, אונזער הערר, אבער וויים ניכטס דאפאן. (יב) דארום וויללי איך דיר איינען ראטה געבען, וואדורך אללין דוא דיין לעבען אונד דאז לעבען דיינעס זאהנעס שלמה ווירסט רעטטען קעננען. (יג) געהע הין צום קעניגע, אונד זאגע איהם:

מיין

רש"י

לאמם מן הבעול' ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים (דברי' י"ז י"ז) וכבר היו לו שמונה עשר: ה מתנשא. מתפאר: וחמשי' איש. כטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: ו ולא עצבו: לא הכעיסו ליידך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מית': וגם הוא טוב תואר: כאבשלום שנאמ' וכאבשלום לא היה איש יפה (שמואל ב' י"ד כ"ה) היא גרמה להם שנהגאו ואותו ילדה אמו אחרי אבשלו'. כלומ' גדלת' אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלו': ז עם יואב בן צרויה. לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו. לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן. שנסתלק מן הכהונ' משברח דוד מירושלים מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמ' ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והי' מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כה' נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה חפץ שיעמוד זה על ידו: ח ונתן הנביא. שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בדברי הימים (א' כ"ב ט') ושלמה יהיה שמו. ט ומריא. שור של פטם: אבן הזוחלת. אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיז' ולגררה לשון מים זוחלין וזוחלי עפר (דברים ל"ב כ"ד) ויונתן תרגם אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק: עין רוגל. תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה: ואת שלמה אחיו לא קרא. שיודע היה שהתנב' עליו הנביא למלוך: יב ומלטי את נפשך מן המחלוק' לאחר מות המל' שירג' בנך למלו' כמה שהבטיחו הקב"ה:

באור

(ה) רכב ופרשים, - ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם הרבות סוסים ולזה לא היה הענין הזה דהיינו רכב ופרשים דבר קטן אצל ישראל (מרלב"ג): (ו) עצבו, מלשון עצב, כלומ' לא הקניטהו אביו בעשותו דברי נערות, באהבתו אותו, ואמרו חז"ל למדך כל המונע תוכחה מבנו מביאו לידי מית': וגם הוא, כלומר הוא חשב בלבו שימלוך לפי שאביו אהב אותו במאוד, ובלעדי זאת חשב בעבור טוב תארו שראוי הוא למלכות: ואותו ילדה, כחסר אמו, ואחרי שאבשלום כבר מת חשב הוא שהוא הקודם: (ט) ומריא, כתרגומו ופטימין: (יב) ומלטי את נפשך, כי חשב שאם ימלוך אדוניהו ימית בת שבע ובנה כדי שלא יהיה לו ערעור

כא הטאיס

הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ
לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב
עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ׃ (יד) הִנֵּה
עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא
אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ׃ (טו) וַתָּבֹא בַת־
שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד
וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃
(טז) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃ (יז) וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה
נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה
בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃
(יח) וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
לֹא יָדָעְתָּ׃ (יט) וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב
וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן
וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃
(כ) וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ
לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ
אַחֲרָיו׃ (כא) וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־
אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים׃
(כב) וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא
בָּא׃ (כג) וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן
הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־
אַפָּיו אָרְצָה׃ (כד) וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב
עַל־כִּסְאִי׃ (כה) כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר
וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים
וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃
(כו) וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־
יהוידע

« מיין הערר אונד קעניג! האסט דוא ניכט דיינער מאגד
מיט פאָלגענדען וואָרטען צוגעשוואָרען: « געוויס, דיין
זאָהן שלמה זאָלל נאָך מיר רעגירען אונד מיינען טהראָן
בעשטייגען? » ווארום ווירפט זיך דען נון אדוניהו צום
קעניגע אויף? » (יד) אונד וועהרענד דוא נאָך זאָ מיט
דעם קעניגע שפריכסט, ווערדע אויך איך הינקאָממען
אונד דיינע וואָרטע בעשטעטיגען. (טו) בת שבע גינג
אַלזאָבאַלד צום קעניגע אינס צימער, (דער קעניג וואַר
(וויא שאָן געדאַכט,) זעהר אַלט, אונד אבישג פאָן
שונם האַטטע דיא אויפוואַרטונג בייא איהם,)
(טז) נייגטע זיך, אונד וואַרף זיך הין פאָר דען קעניג.
דער קעניג פראַגטע זיא: « וואַז איזט דיין אַנליגען? »
(יז) אונד זיא אַנטוואָרטעטע איהם: « מיין הערר! דוא
האַסט דיינער מאַגד ביים עוויגען, דיינעם גאָטט, צו-
געשוואָרען: « געוויס, דיין זאָהן שלמה זאָלל נאָך מיר
רעגירען אונד אויף מיינעם טהראָן זיצצען. » (יח) אונד
נון, זיהע! ווירפט זיך אדוניה צום קעניגע אויף, וויא
וואָהל דוא, מיין קעניגליכער הערר, עז ניכט ווייסט.
(יט) הייטע לעסט ער רינדער, שאַאַפע אונד געמעס-
טעטעס פיה אין מענגע שלאַכטען, וואָצו ער אַללע קע-
ניגליכע פרינצען זאַממט דעם פריסטער אביתר אונד
דעם פעלדהערן יואב איינלאַדען לאַססען, נור דיינען
דיענער שלמה ניכט. (כ) אויף דיך אינדעס, אָ הערר
אונד קעניג! זינד דיא אויגען דעס גאַנצען פאָלקעס גע-
ריכטעט, איהנען אַנצוצייגען, וועך דען טהראָן מיינעס
קעניגליכען הערן נאָך איהם בעשטייגען זאָלל.
(כא) ווען נון אַבער מיין קעניג (אָהנע עטוואַז בע-
שטיממט צו האַבען,) בייא זיינען פעטערן רוהט: זאָ
ווערדע איך אונד מיין זאָהן שלמה געוויס געמיסהאַנ-
דעלט ווערדען. » (כב) אַלז זיא נאָך זאָ מיט דעם קע-
ניגע שפראַך, קאַם דער פראָפעט נתן אַן. (כג) מאַן
מעלדעטע איהן דעם קעניגע מיט דען וואָרטען: דער
פראָפעט נתן איזט דאַ! » אונד דיזער קאַם, אונד וואַרף
זיך פאָר דען קעניג הין מיט דעם אַנגעזיכט צור ערדע,
(כד) אונד שפראַך: « הערר אונד קעניג! האַסט דוא
דען אויזשפרוך געטהאַן: « אדוניהו זאָלל נאָך מיר רע-
גירען, דער זאָלל מיינען טהראָן בעשטייגען? »
(כה) דען ער איזט הייטע הינגעגאַנגען אונד ליס איי-
נע מענגע שאַאַפע אונד רינדער אונד געמעסטעטעס
פיה שלאַכטען, וואָצו ער אַללע פרינצען, אַללע פעלד-
הערען זאַממט דעם פריסטער אביתר ביטען לאַססען;
דיזע עססען אונד טרינקען נון בייא איהם, אונד רופען
לויט: « עז לעבע דער קעניג אדוניהו! » (כו) נור מיך, דיינען קנעכט, דען פריסטער צדוק, בניהו, זאָהן
יהוידע'ס

רש"י

כא חטאים. חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא
יחטיא (שופטים כ׳ י״ז): כד אתה אמרת. בתמיה: כה כי
ירד

באור

(כא) חטאים, יש מפרשים כמשמעו, ורש"י פרשהו חסרים ונמנעי׳ מדבר המלוכה, כמו קולע אל השערה ולא יחטיא. ובעור המקרא אם ישכב
ערעור במלכות (מרד"ק): (יד) ומלאתי את דבריך, כתרגומו
ואקיים ית פתגמייכי: (יח) ועתה ארוני, נמסר עליו במסור׳ שהוא
בעיי״ן ולהלן פסוק כ׳ ואתה אדוני המלך נמסר שהוא באל״ף, והמתרגם
הכשדי תרגם להפך: (כ) עיני כל ישראל, כמו אשא עיני אל ההרים:

יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא: (כז) אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדֶּיךָ מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: (כח) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: (כט) וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה: (ל) כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה: (לא) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם:

יהוידע'ס, אונד דיינען דיהנער שלמה האט ער ניכט איינלאדען לאססען. (כז) זאללטע דיזעס דען ווירקליך פאן מיינעם קעניגליכען העררן זא פעראָרדנעט זיין, אָהנע דאס דוא דיינעם קנעכטע העטטעסט וויססען לאססען, ווער מיינעם קעניגליכען העררן אויף זיינעם טהראָנע פאָלגען זאָלל?» (כח) אונד דער קעניג דוד פינג אן אונד שפראך: «רופט מיר דיא בת שבע!» דיזע קאם אונד טראט פאָר דען קעניג הין. (כט) דא שוואור דער קעניג אונד שפראך: «זאָ וואהר דער עוויגע לעבט, דער מיך אויז זאָ פילען נעטהען ערורעטטעט האט. (ל) זאָ געוויס ווערדע איך נאָך הייטע דאז פאָללפיהרען, וואז איך דיר ביים עוויגען, דעם גאָטט ישראל'ס, אונטער פאָלגענדען וואָרטען צוגעשוואָרען האבע: יא, דיין זאָהן שלמה זאָלל נאָך מיר רעגירען, אונד אן מיינער שטאטט אויף מיינעם טהראָנע זיצצען.» (לא) בת שבע נייגטע דרויף איהר אנגעזיכט צור ערדע, וואָרף זיך פאָר דען קעניג הין, אונד שפראך: «אָ דאס מיין הערר, דער קעניג דוד, נאָך לאַנגע לעבע!»

הפטרת תולדות

מלאכי א׳ עד ב׳ ז׳

(א) מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי: (ב) אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב: (ג) וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר: (ד) כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם: (ה) וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ

יגדל

הפטרת תולדות

(א) פאָרטראג דעס וואָרטעס גאָטטעס אן ישראל, דורך מלאכי. (ב) «איך ליבטע אייך,» שפריכט דער עוויגע. פראגט איהר: «וואָדורך צייגטעסט דוא דיזע ליבע?» «איזט עשו ניכט יעקב'ס לייבליכער ברודער?» ערווידערט דער עוויגע, «יעקב ליבע איך. (ג) אונד האססע דען עשו; איך פערוויסטעטע זיינע בערגע, פערוואנדעלטע זיין רייך אין טייסליכע וויסטענייען.» (ד) אדום מאג איינווענדען: «וועון זויר גלייך געזונקען זינד, ווערדען וויר דעננאָך אונז ערהאָלען אונד דיא טרימממער ווידער אויפבויען;» אללײן דער עוויגע צבאות שפריכט: לאס' זיא איממער בויען, איך ד יסע דאָרנידער; עוויגליך נעננט מאן עז: «געביט דעם לאַסטערס, פאָלק פאָם העררן אין עוויגקייט פערוויננטט.» (ה) אייערע אויגען זאָללען דעס צייגען זיין, איהר אַללעזאַממט ווערדעט רופען: «האָכגעלאָבט זייא

דער

רש״י

ירד היום. שהעיר היתה גבוה והבן הזוחלת למטה בגיא:

א משא דבר ה׳ פורפור״ט בלע״ז (פו״ר פארטע״ר. בו טראגען). דבר הנמסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל: ביד מלאכי. כבר היה מסור בידו זה ימים רבים ומכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעי׳ מ״ח) אומר מעת היותה שם אני ועתה ה׳ אלהים שלחני: ב ואהב את יעקב. לתת לו את ארץ חמדה צבי צבאות גוים (ירמי׳ ג׳) ארץ שהצביון כל צבאות הגוים בה: ג ואת עשו שנאתי. לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו ובנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה: ואשים הריו שממה. אינן דומין להרי ישראל: לתנות מדבר: מעון תנין: ד כי תאמר אדום רוששנו. ואם אמר אדום מתחילתינו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם. נשוב ונבנה חרבות שלנו. כה אמר ה׳ וגו׳: ה יגדל ה׳ מעל לגבול ישראל יראה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי אנחנו עמו וי״ת יסגא יקרא דה׳ ואפים תחות ארעא דישראל:

באור

ושכב אדוני המלך מבלי הודיע לנו מקודם מי ימלוך כהיה אני ובני חטאים, כי בוודאי ימלוך אדוניהו: (כח) קראו לי לבת שבע, כאשר כראה מהמקרא הלכה בת שבע לדרכה כאשר בא נתן הנביא אל המלך, והכתוב הקפיד כי סמך על המבין: (לא) לעולם, כדרך לשון בני אדם:

(א) משא דבר ה׳, פור״פור״ט בלע״ז (נ״ל ראפפארט), דבר הנמסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל (רש״י), נ״ל (פארטראג)או (אויפטראג): (ג) לתנות מדבר, למעון תנים, מקום תאניה ויללה: (ה) מעל לגבול ישראל, כלומר אשר הוא שוכן מעל לגבול

יגדל יהוה מעל לגבול ישראל: (ו) בן יכבד אב ועבד אדניו ואם־אב אני איה כבודי ואם־אדונים אני איה מוראי אמר ׀ יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את־שמך: (ז) מגישים על־מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא: (ח) וכי־תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות: (ט) ועתה חלו־נא פני־אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה צבאות: (י) מי גם־בכם ויסגר דלתים ולא־תאירו מזבחי חנם אין־לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא־ארצה מידכם: (יא) כי ממזרח־שמש ועד־מבואו גדול שמי בגוים ובכל־מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי־גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות: (יב) ואתם מחללים אתו

דער עוויגע, דער ישראלים גרענצען שיצט !»

* *

(ו) «דער זאָהן עהרט זיינען פאָטער, זיינען הערדן דער קנעכט; בין איך פאָטער, וואָ איזט דיא עהרע? בין איך הערר, וואָ דער געהאָרזאם?» שפּריכט דער עוויגע צבאות, «צו אייך, איהר פּריסטער, דיא איהר מיינען נאָמען ענטווייהט, אונד פראַגט נאָך: «וואָדורך ענטווייהען וויר דיינען נאָמען?» (ז) «בעזודעלטעס בראָד לעגט איהר אויף מיינען אלטאַר, אונד פראַגט נאָך, אינדעם איהר'ס צייגט, וויא גלייכגילטיג אייך דעם עוויגען טיש זייא: «דורך וואָז האבען וויר דיך הערא֫בגעזעצט?» (ח) «ווען איהר בלינדעס פיה צום אָפּפער ברינגט, איזט דיס ניכט אונרעכט? לאַהמעס אונד זיכעס פיה דאַרברינגט, איזט דיס קיין איבעל? ברינגע דאָך זאָ וואַס דיינעם פירכטען, זיהע, אָב ער דיר גנעדיג זיין, אָב ער דיך גוט אויפנעהמען ווירד?» שפּריכט דער עוויגע צבאות. (ט) נון פלעהט דעם העררן, דאַס ער אונזער זיך ערבאַרמע! «איהר האַבט מיך זאָ בעהאַנדעלט,» שפּריכט דער עוויגע צבאות, «אונד וואָללט וואָהלגעפאַללען פינדען? — (י) ווערע דאָך איינער אונטער אייך, דער דיא פפאָרטען פערשלעסע, דאַס מיין אלטאַר ניכט פערגעבענס בעלייכטעט ווירדע! איך האַבע קיין געפאַללען אַן אייך, שפּריכט דער עוויגע צבאות, מאַג קיין אָפּפער אויז אייערן הענדען. (יא) דען האָכגעפּריזען איזט מיין נאַמע אונטער דען נאַציאָנען פאָן זאָננענאויפגאַנג ביז צום אונטערגאַנג, אַללענטהאַלבען ווירד מיינעם נאַמען געאָפּפערט אונד גערייבערט, אונד מיט אנדאַכט געאָפּפערט, דען מיין נאַמע איזט גראָס אונטער דען הײדען, שפּריכט דער עוויגע צבאות; (יב) איהר אבער ענטווייהט איהן, דורך אייער רעדען

רש"י

ו בן. יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בנים ועבדי' ועתה אם אב אני לכם איה כבודי : אמר ה' צבאו' לכם. אתם הכהני' הבוזים את שמי : ואמרתם במה בזינו. כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו הרי הבזיון : ז מגישי' על מזבחי וגו'. ואמרתם. כלומר ואם תאמרו. במה גאלנוך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שלחן ה' נבזה הוא בזים היו לחלוק איש באחיו במנחות ובקדשי' ואומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח טורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד וא' : ח אין רע. וכי אין דבר זה רע : ט ועתה חלו נא פני. ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכ' להיות שלוחי ישראל לבקש עליה' רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה : הישא את פניכ'. לשמוע תפלה מפיכם ולהון את שלוחיכם : י מי גם בכם ויסגור דלתים. הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן מתועבה הזאת : ולא תאירו את מזבחי חנם. באישי שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם ורבותינו דרשו בת"כ אדם אומר לחבירו הגף לי את הדלת הזו אינו תובעה עלי' שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא הארתם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם : יא גדול שמי בגוים. אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"א מכוכבים ומזלות יודע (שיש) שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום וכן כל תפלות ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן דכי קדמי וכן פירש המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוים ואני הסכתי ותכתי עליכם שבכ"מ שאתם מתפללין

באור

לגבול ישראל ועיניו צופות אליו תמיד להגין עליו : (ז) באמרכם, ידוע שיש אמירה ברמיזה ע"י הענין הנעשה, ושעור הכתוב כזה, אתם מגישים על מזבחי לחם מגואל, ובזה תאמרו כלומר תגלו מחשבותיכם לאמור שולחן ה' נבזה הוא, ובאותו הזמן עצמו הנה אתם אומרים בפה במה גאלנוך, הלא בלב ולב תדברו: (ט) ועתה חלו וגו', מאמר הנביא בשם העם אל הכהנים דרך התול, כלומר איך תמלא נפשכם לחלות בעדנו אל ה', הלא הוא יטיב לכם, מידכם היתה זאת לי, כלומר זה הגאול שזכר, ואיך ישא מכם פניו: (י) דלתים, דלתי העזרה : ולא תאירו, לא תתנו אור : (יב) ואתם מחללים, וי"ו המורה על ההפוך, בגוים גדול שמי, אבל אתם הכהנים מחללים אותו, כי באמרכם

אתו באמרכם שלחן יהוה מגאל הוא וניבו נבזה אכלו: (יג) ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ואת־הפסח ואת־החולה והבאתם את־המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה: (יד) וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים: (טו) ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים: (טז) אם־לא תשמעו ואם־לא תשימו על־לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את־המארה וארותי את־ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על־לב: (יז) הנני גער לכם את־הזרע וזריתי פרש על־פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו: (יח) וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את־לוי אמר יהוה צבאות: (יט) בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם־לו מורא וייראני

ומפני

רעדען איזט דעם העררן טיש בעזודעלט, דורך איינע ווארט זיין אפפער הערראבגעווירדיגט. (יג) רען איהר זאגט: «היר איזט דיא לאסט;» ראפפט אויף וואז איהר בעקאממט, שפריכט דער עוויגע צבאות, ברינגט ראהער געשלעפפט געראובטעס, לאהמעס אונד זיכעס פיה; אונד רייכט עז צום אפפער דאר, אונד דיס זאללטע איך מיט וואהלגעפאללען אויז אייערן הענדען נעהמען? שפריכט דער עוויגע. (יד) פלוך דעם גייצהאלזע, דער אין זיינער העערדע איינען געזונדען ווידדער האט, איין געליבדע טהוט, אונד איינען פערשטיממעלטען דעם העררן אפפערט; איך בין איין מעכטיגער קעניג, שפריכט דער עוויגע צבאות, געעהרפירכטעט איזט מיין נאמע אונ־טער דען נאציאנען. (טו) אייך, איהר פריסטער, וואר דיזע פפליכט אויפגעטראגען. (טז) איהר אבער געהארכט ניכט, אונד אכטעט ניכט דרויף, מיינען נאמען געביהר־ליך צו עהרען, שפריכט דער עוויגע צבאות; זא וויל איך דען פלוך איבער אייך שיקקען, אייערן זעגען אין פלוך פערוואנדעלן. יא, דער פלוך איזט אויזגעשפראַ־כען, דען איהר אכטעט מיינע עהרע ניכט. (יז) זעהט, איך פערדערבע אייך דיא אויזזאאט, פערברייטע אונראטה אויף אייערע פלורען, פאם קאטהע אייערער אפפערטהי־רע, דאז מאג אייך דען אויפמערקזאמער מאכען. (יח) דאס איהר איינזעהט, דאס איך אייך דיזעס גע־באט ערטהיילט, ווייל איך מיט לוי מיין בינדניס ער־ריכטעט, שפריכט דער עוויגע צבאות. (יט) יא, פעסט וואר מיין בונד מיט איהם, לעבען אונד גליקזעליגקייט גאב איך פיר עהרפורכט איהם, דען ער עהרפירכטעטע

מיך

רש"י

מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה. הוא לי כי על ידיכם שמי נורא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: יב וניבו נבזה אכלו. ניבו של מזבח השגור בשפתותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרי' עליו כלומר כבר הנחתם עליו דבה זו וניב זה החזקת' למזבחי: אכלו' מאכלו: יג ואמרת' הנה מתלאה. בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למובחר נדרי' וכן ת"י הא דהייתינ' מליאותנא: והפחתם אותי. זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרים הפחתם אותו אותי כתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והדאבת' לי' מפח נפש (איוב י"א). (אותי את שולחני): יד נוכל. מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. אל הראוי לעולה והוא נודר זבח. משחת. בעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם: טו אליכם הכהנים אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי: טז וארותי וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותי' ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: יז וזריתי פרש של בהמות חגיכם על פניכם כלומר לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבשת ולגעור לכם את זרע השדה: ונשא אתכם אליו. פרש בהמות קרבנותיהם ישאו אתכם אליו להיות זוללי' ובזוים כמוהו: יח להיות בריתי את לוי. שאני חפץ שתתקיימו (אתי) בברית שכרתי לשבט לוי: יט החיים והשלו'. שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדבר כ"ה) והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו: בחיים: ואתנם לו. שיקבלם במורא וכן עשה וייראני: נחת. ל' חתת נתירא: ב בשלום ובמישור הלך אתי אהרן ולאלעזר

באור

באמרכם, כלומר בהדבור שאתם אומרים, הנה שלחן ה' מגואל על ידו, וע"י ניבו של הכהן המקריב נבזה אכלו, כלומר קרבנו, וזהו מה שאתם אומרים, הנה מתלאה וגו': (יד) נוכל, מלשון בנכליהם אשר נכלו לכם: (טו) המצוה הזאת, לתת כבוד לשמי (טז) וארותי את ברכותיכם, מפרש המאמר הקודם ושלחתי בכם את המארה, דהיינו שיהפוך את ברכותיהם אשר הם מברכים את העם לקללה: וגם ארותיה, ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא תשמעו, כי ידעתי שלא תשמעו, לפיכך אני מעתה ארותיה (רש"י), ובדרך הזה הוא מתורגם בל"א: (יז) וזריתי פרש על פניכם, ענינו על פני שדמותיכם, כלומר אתם תראו בחוש שאהפוך הברכה לקללה, כי מטבע הפרש והדומן שידשן את האדמ' ותרבה התבואה, ובפרש קרבנותיכם יהיה להיפך שישרוף את האדמה ולא יעלה כל עשב כי אם קוץ ודרדר יצמיח, ועי"ז תבינו כי מידי היתה זאת לכם על אשר חללתם את שמי, וזה ונשא אתכם אליו, כלומר העונש הזה ישא את לבבכם אל הענין שזכרתי לתת כבוד לשמי, וכמו שמוסיף ומבאר וידעתם וגו': (יח) להיות, למ"ד התכלית, למען היות בריתי אתו כאשר היתה בימי קדם: (יט) ואתנם לו, החיים והשלום

אלף

ומפני שמי נחת הוא: (כ) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא־נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון: (כא) כי־שפתי כהן ישמרו־דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יהוה־צבאות הוא:

הפטרת ויצא

הושע י״ב י״ג עד סוף הספר

(א) ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר: (ב) ובנביא העלה יהוה את־ישראל ממצרים ובנביא נשמר: (ג) הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו: (ד) כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת: (ה) ועתה ׀ יוספו לחטא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אמרים זבחי

מיך, בייגטע פֿאָר מיינעם נאַמען זיך. (כ) טרייע לעהרע טרוג ער אין זיינעם מונדע, ניא וואַר פֿאַלש אויף זיינען ליפּפּען; פֿרידליך אונד רעכטשאַפֿפֿען וואַנדעלטע ער פֿאָר מיר, אונד בראַכטע פֿילע פֿאָם זינדענוועג צוריק. (כא) איממער זאָללטען זאָ דעס פּריסטערס וואָרטע קעננטניס אויפֿבעהאַלטען, דיא לעהרע, דיא פֿאָן זיינעם מונדע מאַן פֿאָרדערט, דאַ איין אַבגעאָרדנעטער דעס עוויגען צבאות ער איזט.

הפטרת ויצא

(א) יעקב פֿלאָה נאָך ארם׳ס געפֿילדע, ישראל מוסטע דיהנען אום איין וויב, אום איין וויב הירטע זיין; (ב) דאָך ליס גאָטט איהן אויז עגיפּטען דורך פּראָפֿעטען פֿיהרען, דורך פּראָפֿעטען איהן בעוואַכען. (ג) אַבער אפרים ענטריסטעטע איהן דורך ביטטערעס טראָצצען, דאָ זאָלל ער נון מיט זיינעם בלוטע ביסען; זיינע שאַנדטהאַטען ווירד דער העדר אויף צוריק פֿאַללען לאַססען. (ד) זאָנסט ווען אפרים שפּראַך בעבטע אַללעס, דען גראָם וואַר ער אין ישראל; ער זינדיגטע דורך בעל, אונד זאַנק דאַהין. (ה) איממער נאָך הייפֿען זיא דער זינדען צאַהל, מאַכען עהערנע בילדער זיך, געצצען פֿאָן זילבער, נאָך איהרער איינבילדונג געפֿאָרמט, לויטער פֿיינע קינסטלעראַרבייט; מיט רעכט הייסט׳ס פֿאָן איהנען: «זיא אָפּפֿערן מענשען, אונד קיססען

רש״י

ואלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנא׳ ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל״ב): **כא כי שפתי כהן.** עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכך דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל״ג). **כי מלאך.** שלוחו של הקב״ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו:

א ויברח יעקב שדה ארם וגו׳. כאדם שאומר נחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל מלאך ועוד זאת עשיתי לך הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו: ובאשה שמר. את הצאן: **ב ובנביא העלה ה׳ וגו׳.** ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגומר: **ג הכעיס אפרים.** לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו: **תמרורים.** הם לי כי דמיו אשר שפך בהטיאו את ישראל להלמוד לעבודה זרה והמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למדין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להלמוד לבעל פעור ועכשיו הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטיבעו׳ בנהר ויצאו בחרב לקראתם: **עליו יטוש.** עליו יטילם הקב״ה: **וחרפתו.** שחרף את שלמה כענין שנאמר וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק: **ישיב לו אדוניו.** הקב״ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו: **ד כדבר אפרים רתת.** כשקינא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: **נשא הוא בישראל.** מסם זכה להנשא להיות מלך ישראל: **ויאשם בבעל.** כיון שעלה לגדולה ויאשם בע״א. **וימת.** נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב ו״ת כד ממליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד לסון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין: **ה ועתה.** בית יהוא שראו כל זאת יוספו לחטא: **בתבונם.** כתבניתם: **זובחי אדם עגלים ישקון.** כומרי המולך אומרים לישראל מי שזובח בנו לע״א כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון

באור

אלף המורא אשר יראני: נחת, לשון השתחויה: **(כא) כי שפתי כהן,** כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת והתורה אשר יבקש העם מפיהו, כי אם לא יהי׳ תורת אמת בפיהו ועולה ימצא בשפתיו, הנה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא, בהיות כי מלאך ה׳ צבאות הוא:

(א) ויעבוד ישראל באשה, כל כך היה קטן מתחלה, ואעפ״כ הגדילהו ה׳ לאותה המדרגה שבנביא העלהו ממצרים: **(ב) ובנביא נשמר,** דרך מליצ׳ נגד ובאשה שמר: **(ג) תמרורים,** יש לפרשו לשון מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר (רד״ק): **ודמיו עליו יטוש,** כלומר על הדבר הזה שזכר יטוש אותו דמיו, כלומר יעזוב אותו, מלשון כי לא יטוש ה׳ את עמו, והענין כדמתורגם בל״א: **(ד) כדבר אפרים** מתחלה קודם שחטא אפרים היה מורא על העמים אשר סביבותיו, כי בדברו היה אוחזרתת ורעדה השומע אותו, והיה רם וגדול בשבטי ישראל, וכיון שאשם בבעל מת, כלומר נגף לפני אויביו (מהר״ל): **(ה) בתבונם,** כמו שהתבוננו בדבר איזה צורה, כלומר כפי מחשבותם ודמיונם, ומלת בתבונם על משקל זכר מן תבונה וכו וכורם לכלות שאול שהוא כמו וכורתם (מהר״ל): **מעשה חרשים כלה,** אמר כן דרך התול, שהאלהים האלה אינם פחותים כי אם כלם מלאכת חורש ומעשה ידי אמן: **להם הם אומרים,** בני אדם להאל

זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ (ו) לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ (ז) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ (ח) אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת׃ (ט) כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ (י) וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ (יא) אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ (יב) שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ (יג) אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ (יד) אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ (טו) צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ (טז) חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ (יז) מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם

אהי

סען קעלבער. (ו) דארום זאללען זיא דער מארגענ־וואלקע גלייכען, דעם טהויא, דער אין דער פריהע שאן פערשווינדעט, וויא שפרייא אויז דער טעננע פערשטיבט, וויא אויז דער לוקקע וואללענדער רויך. (ז) וואר זייט עגיפטענלאנדע הער איך ניכט שאן דער עוויגע, דיין גאטט? דוא זאללטעסט אויסער מיר קיינען גאטט ערקענ־נען, דא נימאנד הילפט אויסער מיר. (ח) אין דער וויסטען האבע איך דיך פערזארגט, אין יענעם דירדען לאנ־דע. (ט) אללײן זיא פפלעגטען זיך אויף פייסטער ווידע, וואורדען איבערזאטט; דעם עמפערטע זיך איהר הערץ, אונד זיא פערגאסען מיין. (י) דארום וויל איך איהנען זיין וויא יונגער לייא, וויא לויערנדער טיגער אם וועג; (יא) וויל אנפאללען זיא וויא וויטהענדער בער, אויפ־רייסען איהר פערשטאקטעס הערץ, וויא לעאפארד זיא פערצעהרען, וויאווילדעס טהיר צערפליישט. (יב) עז וואר דיין פערדערב, ישראל, דאס אין מיר איממער הילפע דוא פאנדעסט. (יג) ווא איזט דיין קעניג דאך, דאס ער דיר אין אללען דיינען שטעדטען העלפע? ווא דיא ריכטער? דוא שפראכסט יא איינסט: «גיב קע־ניג מיר אונד פירסטען!» (יד) יא, מיט וויעדרווילליגן גאב איך דען קעניג דיר, אונד מיט צארן נעהמע איך איהן ווידער. (טו) דיינע לאסטער, אפרים! זינד גע־זאממעלט, דיינע זינדען אללע אויפבעוואהרט. (טז) שאן איבערפעללט איהן דיא אנגסט, איינער געבערענדען גלייך. א דעם אונווייזען זאהן! דיא צייט איזט דא; ער איבערשטעהט ניכט דיא געבורט. (יז) ווערדע איך פאן דער העללען גרופט זיא בעפרייען? פאם טאדע זיא ער־לעזען

רש"י

חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: ו וכטל משכים הולך. וכטלא דמוקדם פסיק: כמוץ יסוער מגורן. כמוצא דנשבא רוחא מאידרא יסוער אשר סערה תשאנו: ז ואנכי ה' אלהיך. ולא היה לך למרוד בי: ח אני ידעתיך. נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך: תלאובות. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו של שאובין בו כל טובה ואין מוצאין: ט כמרעית'. כאשר באו לארץ מרעיתם והיו שבעי' אז שבעו וירם לבם וירם במטה לשון מרים ד"א וירם ויגבה הוא עצמו: י על דרך אשור. כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקו' אלא אארב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב: יא כדוב שכול. כמו שוכל כאשר תאמ' חנון ורחום כך שכול כלומ' כלו לבוש שכולי' ומוכן לשכל אנשי': ואקרע סגור לבם. כדרך הדוב אוחז לפורניו בחזה וקורע עד הלב: את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי: יב שחתך ישראל. חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעוזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב כי בי כי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמ' מה איכפת לך בעוזרך מרדת כשמרדת בי: יג אהי מלכך אפוא. י"ת איה מלכך ואני אומר איני צריך לעקרו ומשמעו אהי עומד מנגד לראות איפה מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחריתך איפה מושיעך: טו צרור עון אפרי'. לא ויתרתי עליו צפון הו' אתי: טז כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמו' ולהתקיי': במשבר בנים. שהיולדות יושבות עליו לילד ובלע"ז קירן למשבר שי"לא (סעללא. ברוכשטוהל) במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: יז מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דבריך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות: אהי. קוטב עליך גזרת שאול: נוחם יסתר מעיני

באור

להתל מהם כי הם מנשקים לעגלים וזובחים בני אדם, הפך כל אדם, כי האדם ישק לרעהו ויזבח העגלים למאכלו (מראב"ע): (ז) ואנכי ה' אלהיך, ולא היה לך למרוד בי (רש"י): ואלהים זולתי לא תדע, לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי (רד"ק): (ח) תלאובות, ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל. (ראב"ע וריק"ס): (ט) כמרעיתם וישבעו, כלומר שמכם הטובה היא נעשה היתה ברעתם, כי כאשר שבעו כן הרימו לבם על כן שכחוני: (יא) סגור לבם, את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי (רש"י): (יב) שחתך ישראל, כלומר זה השחיתך ישראל שבכל עת מלאתני מוכן לעזרך, וכמו שזכר לעיל, כי בזה חשבת שיהיה כן תמיד ולא יאונה לך כל רע: (יד) אתן לך, נתתי לך מלך באפי, כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם (מרד"ק): (טו) כי עת כלומר בא עת הפקודה: לא יעמוד, נשכנה זאת כי אם יאבד, וכמו שאומרים בל"א (איבערשטעהען), ואמר במשבר בנים בעבור שזכר חבלי יולדה; (יז) מיד שאול אפדם, דרך תמיה, אמר

אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני: (יח) כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יהוה ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה: (יט) תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו:

(כ) שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך:

(כא) קחו עמכם דברים ושובו אל יהוה אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו: (כב) אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירחם יתום: (כג) ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו:

(כד) אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

ויך

לעזען? (ניין!) וואָ זינד דיינע פעסטען? טאָד! וואָ דיינע זייכען אללע? אָ העללע! וועג יעדעס ערבאַרמען פאָן מיינעם אַנגעזיכט! (יח) אונד זאָללטע ער אויך וואַססערריכען וויזען גרינען, זאָ ווירד שרעקליך הייסער אָסטווינד אויפשטייגען פאָן דער וויסטע הער, זיינען קוועלל פערטראָקנען, זיינען ברוננען פערזיגען, אונד זאָ דען שאַץ זיינער לעצטען קאָסטבאַרקייטען איהם רויבען.

(יט) זאָ ווירד שומרון פערהעערט, דיאוויל עז זיינעם גאָטט טראָצטע; זיא פאַללען דורכס שווערט, דיא זייגלינגע צערשמעטטערט, דיא שוואַנגערן אויפגעשליצט.—

(כ) אָ ישראל! קעהרע צוריק צו דיינעם גאָטט, דעם העררן! דען דוא ביסט דורך דיינע זינדען געזונקען.

(כא) ברינגט נור געבעטע מיט אונד ווענדעט אייך צום העררן! שפרעכט: «דוא, דער דוא אללער זינדען פערגיבסט, נים אויך אונזערע בעססערונג אַן! וויר וואָללען, שטאַטט דער פאַררען, דאַנק דיר אָפפערן. (כב) אשור זאָלל אונזערע צופלוכט ניכט מעהר זיין, זיינע ראָססע וואָללען וויר ניכט בעשטייגען, אייגענעם הענדעווערק ניכט מעהר אונזערע געטטער נעננען; דען נור בייא דיר פינדעט דאָז פערוואַיזטע פאָלק ערבאַרמען.»

(כג) «דאַן» (שפריכט גאָטט,) «ווערדע איך זיא פאָן איהרען אויזשווייפונגען היילען, זיא הולדרייך ליבען, ווען מיין צאָרן בעזענפטיגט איזט. (כד) וויא טהויא ווערדע איך ישראל זיין, עז ווירד וויא ראָזע בליהען,

באור

וואורצעל

אחר שאמר לא יעמוד במשבר בנים הוסיף לאמור למה לא יעמוד, כי האם אנוכי אגאלם ממות אחר שעשו כל אלה? לא, כי אם אקרא לשאול ולמות לכלותם, אהיה דבר שלך, מות! אהיה קטב שלך, שאול! כי כל נוחם יסתר מעיני, שם מענין יחד נכמרו נחומי דלקמן: (יח) כי הוא בין אחים יפריא, כלומר ואם הוא גם בהצלחה גדולה מאוד כל זה לא יועיל: אחים, מלשון ותרעינה באחו: יפריא, כמו יפרה, ורבים כן: (יט) תאשם, תהיה שממה: והריותיו, אף שהמלה לשון נקבה לא חשש לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו (רמב"ע): (כ) עד ה', כמו אל ה', והעד עדיך כל בשר יבואו: (כא) קחו עמכם דברים, איננו שואל מכם לא כסף וזהב ולא עולות, אלא תשובה ודברי רצוי בלבד: כל תשא עון, הפוך כל עון תשא וכן מקום שם קבר (מרד"ק): וקח טוב, מעט הטוב שבידינו שאנו מתודים על חטאינו ומבקשים סליחה עליהם: ונשלמה, תחת פרי קרבנות חטאות וזבחי תודות, וידוי ותודת שפתינו: (כב) על סוס לא נרכב, זוהי עזרת אשור ומצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעי' לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב (מרש"י): אשר בך, כלו' כי בך לבד ירוחם יתום ולא באחר, וש אשר הרבה שהוא במקום כי. וטעם יתום דרך כלל

רש"י

מעיני. לא אנחם על הרעה הזאת נוחם לשון ניחום והמ"ם יסודה התיבה כמו מ"ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם משמש לשון רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: יח כי הוא בין אחים יפריא. ת"י אחרי אינון מתקריין בנין ועובדין מתקלקלין הבניאו אחים לשון דבר רע כמו אח עשויה לברק ואומר אח כל המעטות יפריא לשון פורה ראש ולענה ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו בין אחים יפריא מפריח וצומח באחו בין האחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותן של ישראל על ידו נחלקו לשתי ממלכות יפריא ל' פרא אדם: יבא קדים. מלך תקיף כרוח קדימה מאורח מדברא יסק: הוא ישסה. אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו: יט תאשם שומרון. מעתה תגלה אשמתה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה: כ שובה ישראל: שנארץ יהודה פן יקרה אתכם כשמרון לכך נסמכו הענינים משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריב' היה אותו פולימרכוס זקן ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינ' פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני' ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי בפר' וישב ישראל בשטים: עד ה' אלהיך: תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגורי' קטיגוריא: כי כשלת. באולך ומכשולי' בעד עוניך: כא כל תשא עון: כל עונותיו שא: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב ד"א מעט מעשים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר ומלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים ד"א וקח טוב וקבל הודייה ומאהנו שנאמר טוב להודות לה': ונשלמה פרים: שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בדברי דברי שפתינו: כב אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרי'. על

וַיַּךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ (כה) יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ (כו) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ (כז) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ (כח) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

וואורצעל שלאַגען וויא לבנון'ס וואַלד. (כה) זיינע שפּרעסלינגע בּרייטען זיך אויז, פּראַכטפֿאָלל וויא דער עהלבוים, וויא לבנון דופֿטענד. (כו) אללע קאָממען זיא צוריק, דיא עהעדעם אין זיינעם שאַטטען לאַגער־טען, לעבען אויף וויא גרינעס קאָרן, בליהען וויא וויינ־שטאָק, וויא לבנון'ס וויין האָכבעריהמט. (כז) אפרים! בעדאַרפֿ'ס נעבען מיר דער געצצען נאָך? איך אללייןערהערע, בעוואַהרע דיך, בין דיר איין טאַטטענרייכער בוים, אונד טראַגע פֿריכטע דיר. (כח) ווער וויזע איזט, דער מערקט עז וואָהל, ווער פֿערנונפֿט האַט, דער זיהט איין, וויא גערעכט דעם העררן וועגע זינד; געטראָסט וואַנדעלן פֿראָממע דאַרויף איינהער, נור פֿרעפֿלער פֿינדען אַנשטאָס דאָרט.

הפטרת וישלח

הושע י"א ז' עד י"ב י"ב

(א) וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ (ב) אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ

וישלח

(א) מיין פֿאָלק הענגט אויזשווייפֿונגען נאָך; מאַן רופֿט צום העכסטען זיא צוריק, נימאַנד איזט, דער איהן ערהעבט. (ב) וואו זאָלל איך אויז דיר מאַכען? אַ אפרים! זאָלל איך פּרייז דיך געבען? ישראל! זאָלל איך הינגעבען דיך וויא אדמה? איין צבואים אויז

רש"י

סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחי' להם סוסים כמו שאמרו לישעי' לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד. למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהי תקוותינו שמרחם יתומים: כג ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובת' ואוהבם בנדבת רוחי אע"פ שאינן ראויין לאהב' אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו: כד ויך. הטל את שרשיו ויצליחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולי': כה ילכו יונקותיו. יסגון בנין ובנן ויהי כזית מנרת' דקודשא זיויהון וריחהון כרית קטרת בוסמיא. כלבנון. כבית מקדש: כו ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבי' בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. ודוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: כז אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מע"א אני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעוניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: כח מי חכם ויבן אלה. מי חכם בהם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופשעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהם כנת"י:

א ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדי' אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יהגו לעשותו מיפים ואל על יקראוהו קשה פגעי' יפגעום ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ויונתן תירגם במערעי' קשיא יתערעון עשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כאחד לא יהכון בקומה זקופה: ב אמגנך. אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך: כאדמה. נתחממו ל' אדמי וכן עורנו כתנור נכמרו: ג לא אשוב. מדברי הטוב אשר אמרתי לא מחכתי' ולא געלתי' להיות משחית את אפרים: כי אל אנכי. המקיים דבר

באור

כלל על כל הצריך לעזרה, ובפרט על עם ישראל שמדובר בו עתה: (כג) ארפא משובתם, ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם ארפא וגו' (רד"ק): אוהבם נדבה, אוהבם אהבת נדבה מלב טוב (הנ"ל): (כו) זכרו, ריחו כמו אזכרתה לה' (הנ"ל), והעקר שהוא מורכב מב' הענינים יחד, שיהי' ריחו נודף בכל מקום, כזכרון ושם יין לבנון ההולך למרחוק בעבור טובו, (ועיין מה שכתב הרמב"ן ע"פ וירח ה' את ריח הניחח): (כז) מה לי עוד לעצבים, כלו', הכי אני צריך עוד לעזרת העצבים אם ארצה להיטיב לך, הלא אני לבדי עניתי ואשורנו ואין עמי אל נכר, וזה טעם כפילת הכנוי אני עניתי: ואשורנו, אשים עיני בו לטובה: אני כברוש רענן, לך להגינך תחת כל ענפי, וגם אני אשביעך מפריו, שיהיו נמצאים לך די והותר. ומה שאמר פריך, כלומר הצריכות לך: (כח) מי חכם ויבן אלה, כי ישרים דרכי ה', שהצדיקים ילכו בם, ושהפושעים יכשלו בם, כי בסכלותם יתלו התקלה בם לאמר, אין מסדר ומנהיג העולם, ולפיכך אינם שבים ויאבדו. אבל לו היו דרכי ה' באופן שהיו כלם מוכרחים ללכת בטוב דוקא כאשר חפץ כאשר איננו חפץ, הנה היתה הבחירה נמנעת, וטוב המעשה בנפש משכלת איננו טוב מוסרי, וזה העקר בידוע לבעלי החכמה והמוסר:

[א] למשובתי, לשון משובה והיו"ד נוספת, ולדעת הרד"ק טעמה כיו"ד שמשמשים בבית תפלתי, כלומר המשובה והמרד שעושים לי: ואל על, אל אל עליון ית' [ראב"ע ורד"ק]: [ב] נחומי, ת"י רחמי

אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי: (ג) לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: (ד) אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים: (ה) יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־בתיהם נאם־יהוה:

(ו) סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים נאמן:

(ז) אפרים רעה רוח ורדף קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור יכרתו ושמן למצרים יובל: (ח) וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו:

(ט) בבטן עקב את־אחיו ובאונו שרה את־אלהים: (י) וישר אל־מלאך ויכל בכה ויתחנן־לו בית־אל ימצאנו ושם ידבר עמנו:

(יא) ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו:

(יב) ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל־אלהיך תמיד: (יג) כנען בידו

מאזני

אויז דיר מאַכען? ניין! מיין הערץ עמפערט זיך דאַגע־ גען, אַלל מיין מיטליידען ווירד רעגע. (ג) איך פֿאַלל־ פיהרע איהן ניכט, מיינען גליהענדען צאָרן, ווערדע אפרים נימּמער פֿערדערבען; דען גאָטט בין איך, קיין מענש! אין דיינער מיטטע וואָהנט ער, דער הייליגע, קעממט מיט פֿיינדועליגקייט ניכט. (ד) זיא ווערדען שאָן דעם עוויגען ווידער נאַכוואַללען, ווען דעם לעווען גלייך ער זיינע שטימ ערהעבט; ער רופט, אונד זיא איילען, זיינע קינדער, פֿאָם מעערע הער; (ה) שטירצען, פֿער־ שייכטען פֿעגעלן גלייך, פֿאָן עגיפטען, וויא אירדענ־ דע טויבע אויז דעם לאַנדע אשור הער, אונד איך זעצ־ צע זיא אין איהרע וואָהנונג ווידער איין, שפּריכט דער עוויגע. (ו) לענגסט אומגאַב אפרים מיך מיט טרוג, ישראל׳ם הויז מיט רענקען; נאָך בליב יהודה דעם הערן ערגעבען, הילט פֿעסט אַן זיינען הייליגען.

(ז) נור אפרים הינג לעערען גערענקען נאַך, האַשטע נאַך ווינד, הייפֿטע מיט יעדעם טאַגע טרוג אונד צער־ ריטטונג; שליסט בינדניס מיט אשור, אונד פֿערשענקט זיין עהל נאַך עגיפטען הין. (ח) אַבער אויך ווידער יהודה פיהרט דער עוויגע איצט קלאַגע, וויל יעקב׳ם האַנדלונגען אַהנדען, נאַך זיינעם טהון איהם פֿערגעל־ טען. (ט) אַלז אים מוטטערלייבע שאָן ער זיינען ברו־ דער בייא דער פֿערזע הילט, מיט געטטליך וועזען איינסט מעכטיג קעמפֿפטע, (י) מיט ענגעל אום דען פֿאָרצוג שטריטט, אונד זיגטע — ער וויינטע אונד פֿלעהטע פֿאָר איהם, אין בית אל וואָללט׳ ער איהן ווידער פינדען, פֿערטרויעט דאָרט מיט איהם רעדען — (יא) זאָ וואַר גאָטטעס בייאשטאַנד דאָ, דעם גאָטטעס צבאות, דעססען רענקשפרוך איזט: עוויגער. (יב) זאָ קעהרע דען צו דיינעם גאָטט צוריק, איבע גיטע אונד גערעכ־ טיגקייט אויז, טרויע אונפֿערריקט אויף איהן. (יג) דער

כנעניטער

רש"י

דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלים ולא אשרה אותה עוד על אחרת ויש מפרש בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: ד כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים. ויתכנשון גלוותא ממערבא: ו סבבוני. כבר בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי עשרת השבטי' וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד ביראת אלהים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה: ז רועה רוח. ל' ריע מתחבר לדברי רוח לע"א: ושמן. שלהם למצרים מובילי' לתת שוחד למצרים לעזור אותם: ח וריב לה' עם יהודה. אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לי אחיהם בית ישראל ולא יהמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: ט בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי לו אחז בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר: י בכה. המלאך: ויתחנן לו. כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הקב"ה ליגלות עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכי' לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות: יא וה' אלהי הצבאות ה' זכרו. כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכי' עמי בתמימו' כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו: יב ואתה באלהיך תשוב. בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד: יג כנען בידו מאזני מרמה. אתם סומכים על בצעיכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עושרכ' אתם אומרי' אך עשרתי ולמה

אעבוד

באור

רחמי: [ג] ולא אבוא בעיר, יש מפרש בעיר לשון שנאה, כמו ויהי ערך [רש"י]: [ד] אחרי ה' ילכו, בטוח אני שישובו אלי, כשאקרא להם בקול גדול, וטעם כי הוא ישאג, לאמת, כי בודאי יקרא או פרושו אם הוא ישאג אז יחרדו, לשון תנועה מהירות, כמו ויחרד אחימלך לקראת דוד [ש"א כ"א]: (ו) עוד רד עם אל, הכוון שהוא מעט והיום רד מאוד [שופטים י"ט] לשון הכנעה: [ז] ושמן למצרים יובל, לתת שוחד לעזור אותם, ואינם בוטחים על ה': [ט] בבטן עקב את אחיו, כדכתיב וידו אוחזת בעקב עשו: [י] בכה ויתחנן לו, אמרו בגמרא לא ידענו מי בכה אם המלאך או יעקב, והראב"ע אמר כמעט שבכה המלאך: [יא] וה' אלהי הצבאות,

כלומר

מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ (יד) וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ (טו) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ (טז) וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ (יז) אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

כנעניטער, דיא טרוגוואגע אין דער האַנד, זעהנט נאַך אונרעכטעם גוטע זיך. (יד) אפרים אַבער שפרעכע: «בין איך רייך, אונד האב' פערמעגען מיר ערוואָרבען, זאָ איזט עז מיינעם פלייסעס לאָהן; מאַן צייהעט קיינעס אונרעכטעס, קיינער זינדע מיך.» (טו) דען זעצע איך, דער עוויגע, דיין גאָט זייט עגיפטענלאנדע הער, דיך אין פראָהע צעלטע ווידער איין, וויא אין יענען פערגנגטען צייטען; (טז) רעדע ווידערום צו דען פראָפעטען, הייפע געטטליכע ערשיינונגען, פערקינדע דורך פראָפעטישע בילדערשפראַכע ווידער. — (יז) ווען נון גלעד זינדיגט, אָ דיא אייטלע! מוסטע מאַן דען אויך אין גלגל פארען אָפּפערן? מוסטען אויך איהרער אַלטערע זאָ פילע, אַלז שטיינהויפען אויף עקקערפורכען זיין? —

רש"י

אעבוד את הקב"ה: יד מצאתי און לי. אוצר כח ומדרש אגדה היה דורש ר"ש ז"ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו' הננו לך לעבדי' און לי דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו בחוני אחד ובטיומי אחת בבראשית רבה וזה פירושו ויאמ' אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפיכך אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתוב אחריו: טו ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. גדולה שבאה לאביך במצרים ומתי היתה אומר הקב"ה הננו לך לעבדי' לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שני' דברו' שכחת שהעמדת שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן ולענין פשוטו של מקר' אתה אומר מצאתי און לי ע"י עושק מאזני מרמה. ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויין מבלי הבין ומשטוין משקלותיו במלח כדי לרמות: כל יגיעי לא ימצאו לי. טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירגם יונתן נבייא אומר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תושלמות חוביכון. לא ימצאו. לא יספיקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגעי' לבקש עוני לא ימצאו לי עון שא"כ היה ראוי לכתוב כל יגעי בלא יו"ד ולינקד בצי"רי אבל עתה הינו ל' יגע הלא ל' יגיע. עוד אושיבך באהלי'. אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקי' בתורה. כימי מועד כימי מועד הראשון שהי' יעקב איש תם יושב אהלים. טז ודברתי על הנביאי'. להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב. וביד הנביאי' אדמה. נראיתי להם בכמה דמיות ד"א אדמה להם דברי ע"י משלים כדי ליישבם על שומעיהם. יז אם גלעד און. אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמ' כי אך שוא היו בגלגל שורים זבחו לע"א. גם מזבחותם. רבים כגלים שעל תלמי שדי. תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם.

באור

כלומר וכל זה היה בתשועת ה', אשר ה' זכרו, מטעם וזה זכרי לדור דור ולכן אתה באלהיך תשוב: [יד] ויאמר אפרים, שעירו הנה כנען וגו', אבל אתה אפרים לא תהיה כן, כי אם תתעסק באופן שתוכל לאמור אם עשרתי ומצאתי און לי הנה בא זה ביגיע כפי ולא ימצאו לי שום עון בעשקי, ואם יהיה כן, הנה אנכי ה' אשר אני אלהיך מארץ מצרים עוד אטיב לך כבימי קדם: עון אשר חטא, כמו וחטא, וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה [רד"ק]: [טז] ודברתי, וכן הרבתי לשון עתיד, כטעם אדמה, ופעל הרבתי מהופך ע"י וי"ו ואנכי, ורבים כן: אדמה אדבר בדמיונות ומשלים ביד הנביאים: (יז) אם גלעד וגו', הנה גלעד בחלק בני יוסף וגלגל בחלק בני יהודה כנזכר בספר יהושע (ט"ו ז'), וכבר זכר שאפרים חטא תחלה, ואח"כ הלך יהודה אחריו, וזה שאמר כאן דרך תמיה, אם גם גלעד היה און כי אך שוא היה תמיד, למה גם בגלגל שורים זבחו לאלילים, וגם מזבחותם של גלגל למה היו כל כך רבים כגלי אבן על תלמי שדי? כגלים, אולי כיון הנביא בזה לשמות הערים, כי גלעד וגלגל שניהם לשון גל הם:

בק"ק פ"פ דמיין ובקצת ק"ק אומרים לפרשת וישלח הפטרה זו

(א) חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ (ב) הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ (ג) זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ (ד) אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים

קנך

(א) פראָפעציייהונג עובדיה'ס. זאָ שפראַך גאָטט, דער עוויגע, פאָן אדום:

(פאָם עוויגען הערטען וויר דיא נאַכריכט, איין העראָלד ערשיינט דען פעלקערן: «אויף! וויר ריסטען אונז צום קאַמפפע ווידער איהן.») (ב) זיהע! צור גערינגסטען דער נאַציאָנען זעצטע איך דיך איין, זעהר גערינגגעשעצט ווארסט דוא; (ג) דאָך בריסטעסט דוא דיך מיט פרעכעם שטאָלצע, וואָהנסט אויף פעלזיכטען אנהעהען, אויף ערהאַבענעם זיצע, ווערנסט אים הערצען: «ניעמאַנד פערמאַג מיך הינאב צור ערדען צו שטירצען.»

ניסטע

(ד) שווענגעסט דוא דיך אויך עמפאָר, גלייך אַדלער,

קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ (ה) אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שֹׁדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ (ו) אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ (ז) עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ (ח) הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ (ט) וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ (י) מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ (יא) בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ (יב) וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לבני

ניסטעסטעסט דיך בייא דען שטערנען, אויך פאָן דאַ זענקטע איך דיך העראַב. — (ה) « וויא? ווארדסט פאָן ריבען דוא איבערפאַללען, פאָן נעכטליכער באַנדע: וואָרום ביסט דוא דען זאָ גאַנץ צערניכטעט? זיא ווירדען יאָ נור איהרע רויבבעגירדע געזעטטיגט האָבען. — זינד'ס ווינצער, דיא דיך איבערפילען? דיזע פפלעגען יאָ דיא טרייבליין צו טאָנען. (ו) וויא ווארדסט דוא, עשו! דאָך זאָ גאַנץ ענטבלעסט, וויא יעדער געהיימע ווינקעל דורכשפעהט! — (ז) (ניין!) פאָן אייגענען בונדעסגענאָססען ווארדסט דוא הין אַן יענע גרענצע צערשטרייעט, פאָן טרויטען פריינדען געלאָקט אונד איבערליסטעט, פאָן פאַלטען פפלעגענאָססען שמערצהאַפט פערוואונדעט. אַ וועלכע אונפערנונפט!» — (ח) יאַ וואָהל, שפריכט דער עוויגע, אַן דיזעם טאַגע ראָטט' איך קריגספערשטענדיגע אויז אדום, וויזען ראַטה פאָם געבירגע עשו'ס הינוועג. (ט) אויך דיינער טאַפפערן מוטה, אַ תימן! זאָלל זינקען, אויף דאַס ניכט איין מאַן ענטקאָממע ביים געמעצצעל אויף דעם געבירגע עשו'ס. — [י] אָב דער פרעפעלטהאַט, אַן דיינעם ברודער יעקב פעראיבט, זאָללטע שאַאַם דיין אַנגעזיכט דעקקען; דאַהם ווירסט דוא אויזגעראָטטעט ווערדען אויף איממערדאַר. [יא] צו יענער צייט, דאַ אין דער פערנע דוא שטאַנדעסט, אינדעס באַרבאַרען זיינע גיטער רויבטען, וויטהעריכע אין זיינע פפאָרטען דראַנגען אונד אום ירושלים לאָאָזטען — אויך דוא ביסט דאַ דער טיראַננען איינער. [יב] ניכט זאָללטע דיין בליק זיך ווידען אַן דעם געמיסהאַנדעלטען ברודער, אַם טאַגע זיינער פערבאַננונג, ניכט פראָהלאָקקען איבער יהודה'ס זעהנע, אַם טאַגע איהרעם

רש״י

א חזון עובדיה. מאי שנא עובדיה להדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב״ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע ממעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: ב הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב״ה לפני קטן הוא ורבותינו דרשו קטן שלא היה להם לא כתב ולא לשון בזוי שלא היו מעמידי׳ מלך בן מלך: ג שוכני בחגוי סלע. סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו. חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא בריוט״יינא בלע״ז ואל תתמה על וי״ו של חגוי שהיא כוי״ו של קצוי וכוי״ו של מטחוי שאין יסוד בתיבה אלא טי״ת וחי״ת: ה באו לך. עליך: איך נדמיתה. למה נדמית דומה עד שגנבו כל רצונם: הלא בוצרים ישאירו עוללות ואלה לא ישאירו לך כלו׳ כי יתפשוך ויגלו וידרשו מצפוניך: ו נבעו. תרגם יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו. ז עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולוו עד גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והגליתו: יכלו לך. לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך. אף מאכלך הם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה. מזור חולי: ט וחתו גבוריך תימן. יחתו ויפחדו גוים אל ארץ אדום ות״י ויתבדרון גיבורך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג שלא עליהם: י מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: יא ביום עמדך מנגד. שלא באת לעזור לו: גם אתה כאחד מהם. מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם: יב ואל תרא ביום אחיך. לא היה לך להביט ולעמוד מנגד: ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי:

באור

(א) לאדום. בעבור אדום, כמו (ראשית כ׳ י״ג) אמרי לי אחי הוא. (רד״ק). שמועה וגו׳. המאמר הזה עד סוף הפסוק הוא דברי הנביא. [ג] בחגוי. לדעת רד״ק ז״ל הוא כמו מוג הארץ (ישעיה י״ט כ״ב), והטעם: ראש הסלע, וכן מתורגם אשכנזית. [ה] אם גנבים וכו׳. הנכון כדעת רד״ק ז״ל, שכל המאמרים האלה עד פסוק ח׳ הם דברי הרואים חורבן אדום. [ו] נחפשו עשו. שיעורו: נחפשו מצפוני עשו, ומלת מצפוני, אשר בסוף המקרא, מושכת עצמה ואחרת עמה. נבעו. מלה כשדית, והיא ענין בקשה ודרישה, וכן [ישעיה כ״א י״ב] אם תבעיון בעיו. [ז] לחמך. כמו: אוכלי לחמך. מזור. ענין חולי ומכה, כמו [הושע ה׳ י״ג] מזורו. אין תבונה בו. בעשו. [ט] תימן. הוא מבני אדום, [ראב״ע]. יכרת איש. יכרת כל איש. מקטל. מהרג רב. [יא] ביום שבות וגו׳. מלת שבות שרשה שבה, והיא מקור מבנין הקל, והטעם: ביום ששבו זרים חילו ונכסיו. [מדברי רד״ק]. ידו. יפילו, כמו [זכריה ח׳ כ״א] לידות את קרנות הגוים. [יב] ביום נכרו. ביום שנתנכר מארצו

יג ואל

לבני־יהודה ביום אבדם ואל־תגדל פיך ביום צרה: (יג) אל־תבוא בשער־עמי ביום אידם אל־תרא גם־אתה ברעתו ביום אידו ואל־תשלחנה בחילו ביום אידו: (יד) ואל־תעמד על־הפרק להכרית את־פליטיו ואל־תסגר שרידיו ביום צרה: (טו) כי־קרוב יום־יהוה על־כל־הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך: (טז) כי כאשר שתיתם על־הר קדשי ישתו כל־הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו: (יז) ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם: (יח) והיה בית־יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי יהוה דבר: (יט) וירשו הנגב את־הר עשו והשפלה את־פלשתים וירשו את־שדה אפרים ואת שדה שמרון ובנימן את־הגלעד: (כ) וגלת החל־הזה לבני ישראל אשר־כנענים עד־צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב: (כא) ועלו מושעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה ליהוה המלוכה:

(א) כה

איהרעס שטורצעס, ניכט שטאָלצירען אם אונגליקסטאַגע; [יג] אין מיינעם פאָלקעס שטאָדט ניכט איינדרינגען אם טאַגע זיינעס אונפאַללעס, זיין מיסגעשיק ניכט מיטאַנזעהען אם אונהיילשוואַנגערן טאַגע, ניכט זעלבסט האַנד אַנלעגען אַן זיין גוט אין דער ליידענפאַללען צייט; [יד] ניכט אַם שיידעוועג האַרען, זיינע פליכטלינגע נידערצוהויען, ניכט זיינע געררעטטעטען אויזליפערן אַם טאַגע דער נאָטה. — [טו] נאַהעט נון דער ראַבעטאַג דעם עוויגען פיר אללע נאַציאָנען, זאָ געשיהט אויך דיר וויא דוא געטהאַן, נאַך אייגענעם טראַן ווירד דיר פערגאָלטען. [טז] יאַ, וויא איהר דען וואָללוסטבעבער לעערטעט אויף מיינעם הייליגען בערגע, זאָ לעערען נון דען טוימעלקעלך אללע דיזע נאַציאָנען אימערוועהרענד, שלירפען איהן אויז, טוימעלן הין אונד ווערדען אלז ווערען זיא ניא געוועזען. [יז] דאָך, גליקליכע רעטטונג הערשט אויף דעם בערגע ציון, דאָרט, וואָ מיין הייליגטהום זיין ווירד; דאַן ווערדען דיא אויז יעקב'ס הויזע איהרע פאָריגען בעזיצונגען ווידער ערָאָבערן. [יח] יאַ, פייערסגלוט איזט דאַן הויז יעקב'ס, העללע פלאַממע הויז יוסף'ס, הויז עשו'ס — דיררע שטאָפפעלן, פאָן יענען אומלאָדערט אונד פערצעהרט; ניכט איינער בלייבט איבריג פאָם הויזע עשו'ס. דיס איזט דעם עוויגען אויזשפרוך. [יט] בעזיצען ווערדען דאַן דיא זידליכען בעוואָהנער [ישראל'ס] דאַז געבירגע עשו'ס, דיא בעוואָהנער דעם נידערלאַנדעס דאַז לאַנד דער פלשתים זאַממט אפרים'ס אונד שומרון'ס געפילדע, זאָ וויא דיא פאָם שטאַממע בנימן גלעד'ס געביט. [כ] יענעס אויזגעוואַנדערטע העער דער איבריגען קינדער ישראל'ס אבער ווירד דאַז, וואַז צום כנעניטער לאַנדע געהערט, ביז הין נאַך צרפת, זאָ וויא דיא אויזגעוואַנדערטען ירושלים'ס, דיא אין ספרד צערשטרייעט זינד, דיא זידליכען שטעדטע בעזיצען. [כא] עררעטטער ווערדען דאַן הינויף וואַללען דען בערג ציון, אום דאַז געבירגע עשו'ס צו ריכטען; אַלוראַן ווירד דיא רעגירונג ווידער דעם עוויגען זיין. —

רש"י

יג ואל תשלחנה בחילו. אל תשלחנה ידיך בנכסיו כנ"ת ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידיך: **יד** ואל תעמוד על הפרק. מקום שהבורחים יוצאים דרך שם ליפלט ובל' לע"ז קורים אותו טרו"ג: **טז** כאשר שתיתם על הר קדשי: כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי: ולעו. כתרגומו ויסתלעמון לשון מהומה ושממון וטירוף דעת אישטורדי"שון בלע"ז (עטורדיסמענט. בעטייבונג. פערווירונג) (וכן ראשית א' ב'. שמות י"ד כ"ד. דברים כ"ח כ"ח. ירמיה כ"ג ל"ב): **יז** את מורשיהם. נכסי עממיא דהוו מחסנין להון: **יח** כי ה' דבר. והיכן דבר ויורד מיעקב והאביד שריד וגו': **יט** וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של א"י ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון: ובנימן את הגלעד. ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם ויכלאם לגבולותיה של א"י במזרחה. **כ** וגלות החל הזה. ת"י עמא הדין: החל. לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרבשקה אלא שזה חסר יו"ד ויש עוד לפרש החל הזה גלות הגיא הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת. גלות אשר היא מבני ישראל שגלו מעשרת השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלם אשר בספרד: שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של א"י והמורים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנ"צא בלע"ז ספרד ת"י אספמיא: **כא** ועלו. שרי ישראל מושיעים בהר ציון: לשפוט את הר עשו. ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל לשפוט יושטיי"ר בלע"ז: והיתה לה' המלוכה. ליומדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע ממנו: הר עשו. ית כרכא רבא דגבלא:

באור

מארנו. [יג] ואל תשלחנה בחילו. ואל תשלחנה ידיך בחילו. [יד] הפרק. הוא מקום, שמתפרקים שם הדרכים, מלשון: ופרסיהן יפרק [זכריה י"א ט"ז], שהוא ענין חילוק ופירוד. ועלפי זה מתורגם בל"א. [טז] ולעו. כתרגום יונתן: ויסתלעמון, לשון מהומה וטירוף הדעת. [רש"י]. [יז] וירשו את מורשיהם. מה שירשו לפני גלותם. [יט] הנגב. יושבי הנגב בארץ ישראל. [כ] החל. חסר יו"ד. והוא כמו: החיל. צרפת. לדעת המפרשים היא מלכות פראנקרייך, אמנם לדעת המתרגם האשכנזי היא עיר גבולית של ארץ ישראל, בקצה ארץ צידון, והיא הנזכרת במלכים [א' י"ז ט']. בספרד. תרגם יונתן: דבספמיא. והיא מדינת שפאניען, ולדעת קצת ספרד היא עיר במדינת גליל (גאַלילעא), אשר שמה בלשון ערבי: ספרד.

(עמוס ב׳ ו״ו עד ג׳ ח׳)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָֹה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ (ב) הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ (ג) וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ (ד) וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ (ה) וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ (ו) וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָֹה׃ (ז) וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ (ח) הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃

(ט) ואבד

וישב

(א) זאָלל איך ישראל ניכט פערגעלטען דען דרייא־ אונד פירפאַכען פרעפעל? שפריכט דער עוויגע, דאַ זיא פערקויפען דען אונשולדיגען אום געלד, דען דירפטיגען אום גערינגע שוהע; (ב) געליסטען נאך דעם שטויבע אויף דעם הויפטע דער ארמען, (מיס־ געננען איהנען דען עלענדען אקקער, דער איהר הויפט בעשטייבט,) פערריקקען דען וועג דער גוטמיטהיגען, אונד בוהלען, זאָהן אונד פאַטער בייא איינער דירנע, מיינען הייליגען נאַמען צו ענטווייהען; (ג) שטרעקקען אויף פערפפענדעטען טעפפיכען זיך צו דען פיסען איה־ רער אַלטערע אויז, אונד צעכען אין איהרער געצצען טעמפעל פאָם וויינע דער ביסענדען. (ד) זיא, פאָר דענען איך דען אמורי אויזגעראָטטעט, נאַציאָן, וויא צעדערן האָך, וויא אייכען פעסט, דעססען פרוכט פאָם האָהען וויפפעל, דעססען ווארצעלן אויז טיפעם באָדען איך פערטילגט; (ה) פאָר אייך, דיא אויז מצרים איך געפיהרט, אונד אין דער וויסטען פירציג יאהר געליי־ טעט האבע, דאס איהר ענדליך דיזעס לאנד דער אמו־ ריטער אין בעזיץ נעהמעט; (ו) האבע אויז אייערן קינ־ דערן פראָפעטען אויפגעשטעללט, אויז אייערן יינגלינ־ גען גאָטטגעווייהעטע. איזט דיס עטווא ניכט, איהר קינ־ דער ישראל׳ס? שפריכט דער עוויגע. (ז) אבער איהר ליסט וויין טרינקען דיא געווייהטען, אונד בעפאַהלט דען פראָפעטען: «פראָפעצייהעט ניכט!» (ח) נון זאָ וויל איך אייך דען צוזאממענדרענגען, וויא דער גארבענבע־ לאַסטעטע וואַגען דען באָדען אונטער זיך צוזאממענ־ דרענגט

באור

(א) על שלשה פשעי ישראל, דרך תמיה העל אלה לא אפקוד יאמר ה׳, וטעם שלשה וארבעה לאו דוקא כדרך הכתוב, לאמור שהרבו לפשוע: אשיבנו, אשיב לו כדרכיו: בעבור נעלים, אפי׳ בדבר מועט כזה: (ב) השאפים, כלומר המתאוים לגזול מן הדלים נחלתם המגערה, ואפילו מעט האבק הנלוה בראשם מעפר ארצם, והוא דרך גוזמא למשל:- ודרך ענוים יטו, שיטו דינם במשפטיהם, ודרך פירושו משפט ועסק האדם (מרד״ק): (ג) ועל בגדים חבלים יטו, זוקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסבין עליהן בהטיה בעת סעודתם (רש״י), ופי׳ יטו יטו עצמם, וההסבה נקראת הטיה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב, וכן במשנה יטו ויקראו (רד״ק): ויין ענושים ישתו, שעונשים אותם ממון ושותים בו יין (רש״י ורד״ק): (ד) ואנכי השמדתי את האמורי, מפני החוקות הרעות האלה, והעליתי אתכם, אשר הרגלתי בחוקותי הטובים לרשת את ארצם: (ו) האף אין זאת, בתמיה, כלום אתם יכולים להכחיש

רש״י

(א) על מכרם בכסף צדיק. הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיתהנון ואומר אני שכך פי׳ מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה מוקף עליו ונוטל׳ בדמי׳ קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסי׳ דבר בינים: (ב) השואפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם הולכי׳ עליה כל שאפם וכל מחשבות׳ בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גולוסי״ר בלע״ז (גולו״ן, בעגיריג זיין) ודרך ענוים יטו וגומר. האלמים נוטי׳ מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו: אל הנערה: המאורסה: (ג) ועל בגדים חבלים יטו. ת״י על מודות שויין דמשכון מסתחרי׳ זוקפין מלוה על העניים וממשכני׳ אותם ועושים בגדיה׳ מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם. בבית ע״ז שהיתה להם אצל מזבח: יטו. מלשון מסיבה שכל מסיבת סעודה בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושי׳. שעונשי׳ אות׳ ממון ושותים בויין: (ד) אלונים. קיינ״ש בלע״ז (שענע, אייכע: וכן יחזקאל כ״ז): ואשמיד פריו ממעל. שרים העליוני׳. ושרשיו מתחת. שרים התחתונים ד״א הגרעה היתה מסמא עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטן: ו לנזירים: ת״י למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקין בתורה אין נזירה בכ״מ אלא ל׳ פרישה: ז ותשקו את הנזירים יין. שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות: האף אין זאת: בתמיה כלומר כלום אתם יכולי׳ להכחיש את זאת ותשקו את הנזירי׳ יין תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו. לעמוס נוס בן אמציה

(ט) וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ (י) וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ (יא) וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ (יב) שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (יג) רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃ (יד) הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ (טו) הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ (טז) הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ (יז) אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא

עשה

דרענגט, (ט) דאס דער פליכטיגע ניכט ענטקאממען דער שטארקע זיינע קראפט ניכט ברויכען אונד דער העלד זיין לעבען ניכט ערהאלטען קעננע. (י) ניכט בעשטעהען ווירד דער באגענשיצצע, ניכט ענטפליהען דער שנעללפיסיגע, ניכט דאז לעבען רעטטען דער ראססבעשטייגער, (יא) אונד דער מוטהיגסטע אונטער דען העלדען נאקט דאפאן איילען אן דיזעם טאגע, שפריכט דער עוויגע. (יב) הערט עז, וואז דער עוויגע פערקינדעט איבער אייך, איהר קינדער ישראלים, דאז זעממטליכע געשלעכט, דאז אויז מצרים איך הערויזגעפיהרט! (יג) עבען ווייל איך אייך אויז אללען געשלעכטערן דער ערדע ערזעהען האבע, ווערדע איך אויך אהנדען אייערע לאסטער אללע.— (יד) געהען וואהל איהרער צווייא איינעם וועגעס צוזאממען אהנע זיך פארהער בעשטיממט צו האבען; (טו) בריללט דער לעווע, ווען קיינען רויב ער האט? ערהעבט יונגער לייא אויז דער העהלע זיינע שטיממע, ווען ער קיינע בייטע ערהאשטע? (טז) פעללט איין פעגעליין בעשטריקט צור ערדע, וואָ קיינע פאללע איזט? ערהעבט פאם באדען זיך דיא שלינגע, ווען קיין פאנג געשעהען? (יז) ערטאללט פאזוינענרוף אין דער שטאדט, אונד דאז פאלק איילטע ניכט בעשטירצט הערבייא? עבען זא ווענינ ענטשטעהטע אונגליק אין דער שטאדט, דאז ניכט דער עוויגע גע־

טהאן

רש"י

כהן בית אל אתם ברח לך אל ארץ יהודה: ח מעיק. תרגום של מציק: תחתיכם. את חנייתכם: תעיק העגלה. מכובד משא שעליה: י וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו: יא ערום ינוס וגו'. ערטילאי בלא כלי זיין: יג רק אתכם ידעתי. אהבתי ואתם פשעת' כי על כן וגו' ורבותינו דרשוהו לצד אחר במסכת ע"ז: יד הילכו שנים יחדיו. שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אא"כ נצטוו כלום דברים נעשי' אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו: אא"כ קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני: טו הישאג אריה ביער וטרף אין לו. כשהאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אא"כ לכד וכן הוא אומר ישאג ככפירי' וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: טז התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה. בפח שנפלה עליו אין לה: היעלה פח מן האדמה. ממקו' שהוטל שם אא"כ נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותו שעה כבר נלכד: יז אם יתקע שופר. שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: הישאג אריה. הוא נבוכדנאצר ד"א הנביאים מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמור למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פירוש הדוגמא הבא רוח הקדש בפי הנביאי' לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף. היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון. התפול צפור על פח ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאתם עוברי' עבירו' ולא יהיה לכם למוקש. היעלה פח וגומר כך היעלו עונותיכ' למעלה ולא ילכדו אתכם. אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם לימלט אתכם מן הרעה שלא תבא ונשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרת' בנביאיו: יח כי לא יעשה דבר. אא"כ גלה סודו

אותו

באור

להכחיש את זאת (רש"י): (ח) הנה וגו', ת"י הא אנא מיתי עליכון עקא ומעיק לכון באתרכון כמא דעיקא ענלתא דטעינה עמירא: מעיק, ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע, ת' צרה עקתא (רד"ק): (יא) ערום ינוס, שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינס קל מהרה (הנ"ל): (יב) על כל המשפחה, הגוי כלו נקרא משפחה, וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה (הנ"ל): (יג) רק אתכם ידעתי, לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראית' וידעתם את כל אותותי ואת אשר הטבתי לכם (מהנ"ל): (יד) אם נועדו וגו', עד ועם לא יחרדו, כל המאמרים האלה הם המשל, ואם תהיה רעה וגו' הוא הנמשל, כלומר כמו שאי אפשר בכל המשלים האלו שיהיה המסובב בלי הסבה או הסבה בלי המסובב, כן אי אפשר שתהיה רעה בעיר אם ה' לא עשה, והרבה במשלים ליופי המליצה: (טו) הישאג אריה וגו', אמרו שלא ישאג הארי' בקולרם כי אם אחרי ערוף טרף ובעת הנקיעו, ואם יהיה כן או אינו הנה הנביא ידבר כפי המקובל, כאשר כבר העיר ר' יואל ברי"ל במאמר כמו שבלול תמס יהלוך (תהלים נ"ח): (טז) היעלה פח מן האדמה, ממקום שהוטל שם אלא אם כן נאחז בו העוף וכשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד (רש"י): (יז) ועם לא יחרדו, ענין תנועה מהירות. היה המנהג בימים ההם להזהיר את העם ולהקהילם מהר בזמן סכנה פתאומית ע'

תקיעת

עשה: (יח) כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: (יט) אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

הפטרת מקץ

מלכים א׳ ג׳ ט״ו — כ״ה

(א) ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד ׀ לפני ׀ ארון ברית־יהוה ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל־עבדיו: (ב) אז תבאנה שתים נשים זנות אל־המלך ותעמדנה לפניו: (ג) ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: (ד) ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם־האשה הזאת ואנחנו יחדו אין־זר אתנו בבית זולתי שתים־אנחנו בבית: (ה) וימת בן־האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו: (ו) ותקם בתוך הלילה ותקח את־בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה ואת־בנה המת השכיבה בחיקי: (ז) ואקם בבקר להיניק את־בני והנה־מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא־היה בני אשר ילדתי: (ח) ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: (ט) ויאמר המלך זאת אמרת זה־בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך

טהאן. (יח) אויך האט גאטט, דער העררּ, קיינע זאכע נאך פאללפיהרט, ער האבע דען ראטהשלוס דען צופאר זיינען דיהנערן אפפענבארט, דען פראפעטען. (יט) דער לעווע ברוללט, ווער וויל פורכטלאז בלייבען? גאטט, דער העררּ, שפריכט, ווער וואללטע ניכט פראפעצייהען?

מקץ

(א) אלז שלמה פאן זיינעם טרוימע ערוואכט וואר גינג ער ווידער נאך ירושלים, שטעללטע זיך היִן פאר דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען, אונד בראכטע גאנצע אפפער דאר, אויך פריידענאפפער, וואבייא ער אללען זיינען האפבעדיהנטען איין גאסטמאהל גאב. (ב) אום דיזע צייט קאמען צווייא הורען צום קעניגע, טראטען פאר איהן היִן, (ג) אונד איינע דערזעלבען שפראך: «אום פערצייהונג, העררּ! איך אונד דיזע פרויא בעוואהנען איין הויז, אונד אין דיזעם הויזע קאם איך מיט איינעם קינדע נידער. (ד) דרייא טאגע נאך מיינער נידערקונפט ווארד אויך דיזע פרויא ענטבונדען. וויר בעוואהנען אבער דאז הויז גאנץ אלליין, אונד איזט אויסער אונז קיין פרעמדער דאריִן. (ה) נון שטארב דער זאהן דיזער פרויא דעס נאכטס (פערמוטהליך, דאס זיא איהן ערדריקטע). (ו) דא שטאנד זיא מיטטען אין דער נאכט אויף, נאהם מיר מיין קינד, אלז איך, דיינע מאגד, נאך שליף, פאן דער זייטע וועג, לעגטע עז אין איהרען שאאס, אונד לעגטע דאז טאדטע קינד דאפיר אין מיינען שאאס. (ז) וויא איך נון דעס מארגענס אויפשטאנד, מיינען זאהן צו זייגען, פאנד איך איהן טאדט; אלז איך איהן אבער ביים טאגעסליכט גענויער בעטראכטעטע, זיהע דא! זא איזט עז גאר ניכט מיין זאהן, דען איך געצייגט האבע.» (ח) הירויף שפראך דאז אנדערע וייב: «עז איזט ניכט אלזא, זאנדערן דאז לעבענדיגע קינד געהערט מיר, אונד דיין זאהן איזט טאדט.» יענע אבער שריא: «ניין! דיר געהערט דאז טאדטע קינד, אונד מיר דאז לעבענדיגע.» זא שטריטטען זיא פאר דעם קעניגע. (ט) דער קעניג ווידערהאלטע: «דיזע שפריכט: «מיין זאהן לעבט, אונד דיינער איזט טאדט;» אונד דיזע זאגט: «ניין! דיין זאהן איזט טאדט, אונד מיינער

רש״י

אותו סוד אל עבדיו הנביאים: יט אריה שאג מי לא יירא. כך הקב״ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא:

א ויקץ שלמה והנה חלום. והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו: ויעש משתה. משתה לכו שהבין שחלומו אמת: ז ואתבונן אליו. נהתי

באור

תקיעת שופר, כמו שאנו עושים היום ע״י הגלגול בהמגדלים: (יח) כי לא יעשה וגו׳, כלומר ומלבד שלא תהיה רעה בעיר אם ה׳ לא עשה הנה ג״כ לא יעשה ה׳ שום דבר כי אם גלה מתחלה סודו ופירושו ענינו, אל עבדיו הנביאים. וכמו שאם אריה שאג מי לא יירא, כך אם הקב״ה מדבר אל הנביאים להנבא, מי לא ינבא, ועתה איך תאמרו ותצוו על נביאכם לאמור לא תנבאו, כמו שזכר לעיל, זה טעם ההמשך:

(א) ויקץ שלמה, למעלה ספר הכתוב את חלומו כי נראה ה׳ אליו ושאל אותו מה יתן לו ובקש המלך ממנו לב חכם ונבון שומע לשפוט את עמו, ויאמר ה׳ אליו עשיתי כדבריך, ועתה ממקרת נתן ה׳ לו אות שהקים את דברו. ומדכתיב כאן ויקץ שלמה, ובפרש׳ מקץ כאמר ויקץ פרעה תקנו להפטיר הפרשה הזאת לפרשת מקץ: (ב) זונות, כמשמעו, והעד ואנחנו יחדיו וגו׳: (ה) אשר שכבה עליו, נראה כי מפני ששכבה עליו מת, כי לא קדמו קולי: לא כי, לא כן: (ט) ויאמר המלך, הכפיל את דבריהן כאלו לא ידע מה לעשות. (וחז״ל אמרו מכאן

בְּנָהּ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ (י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (יא) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ (יב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ (יג) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃ (יד) וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ (טו) וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

מיינער לעבט.» (י) אונד שפראך: «האָלט מיר איין שווערט!» אלז מאן דאז שווערט פֿאָר דען קעניג געבראכט האטטע, (יא) שפראך ער: «טהיילט דאז לעבענדיגע קינד אין צוויא גלייכע טהיילע, אונד געבט יעדער פֿאָן איהנען איינע זאָלכע העלפֿטע!» (יב) דא טריא נון דיא פֿרויא, דער דאז לעבענדיגע קינד ווירקליך צוגעהערטע, אונד דערען צערטליכקייט געגען איהר קינד ענטבראננטע, צום קעניגע: «איך ביטטע, הערר! מאן געבע איהר דאז לעבענדיגע קינד, נור טעדטע מאן עז ניכט.» יענע אבער שפראך: «וועדער מיר נאָך דיר זאָלל עז געהערען; מאן טהיילע עז.» (יג) דא נאהם דער קעניג ווידערום דאז וואָרט, אונד שפראך: «געבט יענער דאז לעבענדיגע קינד, אונד טעדטעט עז ניכט! דיס איזט זיינע מוטטער.» (יד) גאנץ ישראל הערטע דאז אורטהייל, דאז דער קעניג געפֿעללט האטטע, אונד עהרפֿירכטעטע איהן, דיאווייל זיא זאהען, דאס וויזהייט גאָטטעס אין איהם וואָהנע, רעכט אונד גערעכטיגקייט צו איבען. (טו) דער קעניג שלמה וואר נון קעניג איבער גאנץ ישראל.

הפטרת ויגש

יחזקאל ל"ז ט"ו — כ"ח

(א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו׃ (ג) וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃ (ד)

ויגש

(א) דעם עוויגען וואָרט וואַרד מיר, וויא פֿאָלגט: (ב) דוא, אָ מענשענזאָהן! נים דיר איינען שטאב, שרייבע דאראוף: «פֿיר יהודה אונד דיא קינדער ישראל׳ס, זיינע בונדעסגענאָססען;» איינען אנדערן שטאב נים, אונד שרייבע דאראוף: «פֿיר יוסף, דער שטאב אפרים׳ס אונד דאז גאנצע הויז ישראל׳ס, זיינער בונדעסגענאָססען.» (ג) פֿיגע איינען צו דעם אנדערן, דאס זיא איין שטאב ווערדען אונד אין דיינער האנד איינען נור אויזמאכען

רש"י

נתתי לב להסתכל בו: יג היא אמו · בת קול הופיעה ואומרה היא אמו: טו מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו:

א ויהי דבר ה' אלי לאמר: ב ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חביריו ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרים ושאר תשעת שבטים שהיו אחרי ירבעם שהיה משבט אפרים: ג והיו לאחדים · אני אחברם לשני העצי' שיהא עץ אחד בידך

באור

שצריך הדיין לשמוע טענות הבעלי דינין כדי שיראו את הבין טענותיהם ועליהם ישפוט: (יב) כי נכמרו, או שהוא מאמר מוסגר, או שטעם כי כמו אשר: ותאמר, הכפיל בעבור שהפסיק כדרך הכתוב: גם לי וגו', כי לא מפני אהבתה את הילד בחרה בו, כי אם בעבור קנאתה בחברתה, ואחרי כי אין לזאת עוד חלק בו רצתה יותר שלא לטפל בילד: (יד) וישמעו וגו', נראים נכונים דברי הר"י אברבנאל, שאלמה השיג אמתת הדבר קודם הבחינה והנסיון הזאת, מהכרת פני הנשים ואופן דבריהם ותנועותיהן, וגלה ליושבים לפניו תוכן הענין, וכדי לאמתו להם עשה הבחינה והנסיון ההוא עד שהם כלם הסכימו עליו, ועל זה אמר כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו, רוצה לומר שחכמת אלהים המיוחדת אליו יתברך, והוא לבחון לבות ולחקור כליות, היא בקרב שלמה:

א ויהי, בהיות פרשת ויגש ספור ביאת בני ישראל למצרים ע"י יוסף ומשם נכתבב שעבוד מצרי' והגאולה ונחלת הארץ אשר נתן האלהים לזרע אברהם, מפטירין בפרשה זו. (ב) קח לך עץ, בנבואות הנביאים הקדושים השתמשו בשלשה אופנים למען דבר אל העם את העתיד להיות, א', המעשה לעיני העם כמו אכילת המגלה, וחקיקת הלבנה וקיחת חרב חדה ותער וכהנה, למען יראה העם וישאל על הטעם ואז יודיע להם הנביא רצון ה'· וזה היה הדרך להשתמש בו להמון העם אשר לא יבין חידה ולא ידע משל· הב' היה השמוש במשל וחידה, כמו הנשר הגדול גדול הכנפים, וכמו הגפן מבית בך את ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש וכו', והוא היה לאנשים אשר השכילו לדעת חידה, למען יתנו לב וישכילו על כוונתו· והג' היא הנבואה הפשוטה ויעוד הדברים אשר יקרה אות' באחרית הימים, אשר לפעמים דבר אותם לנגד העם בלי משל וחוד חידה ולפעמי'

(ד) וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך: (ה) דבר אלהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי: (ו) והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם: (ז) ודבר אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח את־בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו־שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל־אדמתם: (ח) ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה־עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד:

חבריו קרי

יהיו קרי

(ט) ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אותם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו־לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: (י) ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם: (יא) וישבו על־הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו־בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד־עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: (יב) וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את־מקדשי בתוכם לעולם: (יג) והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו־לי לעם: (יד) וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את־ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

כען. (ד) ווען דאן דיינע לייטע דיך פֿראגען ווערדען: «זאגע אונז דאך, וואז דיס דא בעדייטען זאָלל!» (ה) זאָ זאגע איהנען: «זא שפריכט גאָטט, דער הערר: «זעהט! איך נעהמע דען שטאם יוסף׳ס, (דער אייגענטליך אין אפרים׳ס מאכט איזט,) מיט איהם דיא שטעממע ישראל׳ס, זיינע בונדעסגענאָססען, פֿיגע איהנען דען שטאם יהודה בייא, מאכע זיא צו איינעם בוימע, אונד זיא בלייבען אייממער איינס אין מיינער האנד.» (ו) דיא שטעבע, וואָרויף דוא געשריבען האסט, העלטסט דוא פֿאָר איהרען אויגען אין דער האנד; (ז) אונד רערעסט צו איהנען: «זאָ שפריכט גאָטט, דער הערר: «זיהע, איך נעהמע דיא קינדער ישראל׳ס אויז דען פֿעלקערן, וואָהין זיא געגאנגען, האָלע זיא פֿאָן אללען זייטען הער צוזאממען, אונד בריננע זיא נאך איהרעם פֿאטערלאנדע צוריק; (ח) מאכע זיא צו איינער נאַציאָן אים לאנדע אויף דען געבירגען ישראל׳ס; איין קעניג זאָלל זיא אללעזאממט בעהערשען, ניא זאָללען זיא מעהר צווייא פֿעלקער אויזמאכען, נימּמער מעהר אין צווייא רייכע צערפֿאללען; (ט) זאָללען זיך אן איהרען געצצען, גרייעלן אונד פֿרעפֿעלטהאטען ניא מעהר פֿעראונרייניגען; איך ווענדע זיא וועג פֿאָן אללען דען אָרטען, וואָ זיא געזינדיגט האבען, רייניגע זיא; זיא ווערדען מיר איין פֿאָלק, איך איהנען איין גאָטט זיין.

(י) מיין קנעכט דוד איזט קעניג איבער זיא, איין הירט פֿיר אללע, זיא וואנדעלן נאך מיינער פֿאָרשריפֿט, בעאָבאכטען מיינע געזעצצע אונד איבען זיא אויז. (יא) זיא וואָהנען אין דעם לאנדע, וועלכעס איך מיינעם קנעכטע יעקב געגעבען, אונד וועלכעס אייערע פֿאָרעלטערן בעוואָהנטען, זיא, איהרע קינדער אונד קינדעסקינדער בעזיצצען עז אויף עוויג, אונד מיין קנעכט דוד איזט פֿירסט איבער זיא עוויגליך. (יב) איך שטיפֿטע מיינען פֿרידענסבונד מיט איהנען, ער בלייבט איהנען עוויגער בונד; איך לאססע זיא גראָס אונד מעכטיג ווערדען, זעצצע מיין הייליגטהום אויף עוויג אונטער זיא. (יג) מיינע רעזידענץ איזט אונטער איהנען; איך בין איהנען איין גאָטט, זיא מיר איין פֿאָלק. (יד) דיא פֿעלקער זאָללען עז איינזעהען, דאס איך, דער עוויגע, ישראל הייליגע, דא מיין הייליגטהום אונטער איהנען איזט אויף עוויגע צייטען.

(א) אלו

(א) ויקרבו

רש״י

בידך: ה הנה אני לוקח את עץ וגומר. שלא יהיו עוד לשתי ממלכות: ט לעבדי ליעקב. כענין שנתתיה ליעקב בלא מצרים:

באור

ולפעמי׳ דבר תפלה בלשון קידה ואחרי זה בא לפרש דבריו. וכאן הראה להם תחלה את מעשה הכתיבה על העצים והאחדם יחד. ועל שאלתם מה אלה בידיך? השיב להם בלשון המשל, העצים המה הקוטרים אשר נפרדו לשנים ואנכי הדבקתים יחד, להורות כי יהיו לעץ אחד, ולכן תרגמתי את העצים אשר כתב עליהם (שטעבע), ובמענה הנביא בשם האלהים (פסוק ה׳) הנה אני לוקח את עץ יוסף, תרגמתי ען (שטאם) והמה הקוטרים

אשר

מלכים א׳ ב׳, א׳ — י״ב

(א) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ (ב) אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ (ג) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ (ד) לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ (ו) וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ (ז) וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ (ח) וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי

הירדן

ויחי

(א) אַלז דיא שטערבעצייט דוד׳ס הערַאן נאהטע, עמפפאהל ער זיינעם זאָהן שלמה פאָלגענ־דעס: (ב) «איך געהע נונדען וועג אַללער אירדישען, פאַסע אַלזאָ מוטה, אונד זייא איין מאַן! (ג) בעאָבאַכטע דען דיהנסט דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, אין זיינען וועגען צו וואַנדעלן אונד זיינע געבאָטע, געזעצע, רעכטע אונד צייגניססע צו בעפאָלגען, זאָ וויא זיא אין דעם בוכע משה׳ס געשריבען זינד: זאָ ווערדען אַללע דיינע האַנדלונגען וויזע, אַללע דיינע וועגע בעגליקט זיין. (ד) דאַן ווירד מיר אויך דער עוויגע יענע פער־הייסונג ערפיללען, דיא ער מיר מיט פאָלגענדען וואָר־טען האַט זאַגען לאַססען: «ווען דיינע זעהנע, פאַן גאַנ־צעם הערצען אונד גאַנצער זעעלע דער וואַהרהייט טרייא, וואַנדעלן פאָר מיר: זאָ זאָלל עז דיר ניא אַן איינעם נאַכפאָלגער אויף דעם טהראָנע ישראל׳ס פעהלען.» (ה) אויך איזט דיר וואָהל בעוואוסט, וואַז מיר יואב, דער זאָהן צרויה׳ס, געטהאַן, וואַז ער נעמליך דען ביידען העערפיהרערן ישראל׳ס געטהאַן, דעם אבנר, זאָהן נר׳ס, אונד דעם עמשא, זאָהן יתר׳ס, דיא ער מייכעלמערדעריט אומגעבראַכט, אונד איהר פרידליכעס בלוט וויא צור קריגסצייט פערגאָססען, אונד מיט דיזעם בלוטע דען גורט אום זיינע לענדען אונד דען שוה אַן זיינעם פוסע בעפלעקט האַט. (ו) פערפאַהרע נאַך דיי־נער קלוגהייט מיט איהם, אונד לאַס׳ זיין גרויעס הויפט ניכט פרידליך צור גרופט פאַהרען! (ז) דען קינדערן דעם ברזילי אויז גלעד אַבער ערצייגע גנאַדע, אונד ציהע זיא אַן דיינען טיש; דען אויך זיא קאַמען מיר מיט פילער גיטע צופאָר, אַלז איך פאָר דיינעם ברודער אבשלום פלאָה. (ח) דוא האַסט אויך דען שמעי, זאָהן גרא׳ס, פאַן דעם שטאַממע בנימן אויז בחורים בייא דיר; ער שמעהטע מיך מיט דען העפטיגסטען פלי־כען, אַלז איך נאַך מחנים מיך פליכטעטע, קאַם מיר אַבער דאַרויף ביים ירדן ווידער ענטגעגען, וואָ איך איהם

דען

רש״י

ה את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגורתו אשר במתניו. שחגר חרבו מעומדת על מתניו שלא כדרך החגורים בצאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה נטלה כסבור עמשא שלא נטל אלא להגביה מן הארץ ולא נשמר מחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו נידמת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: ו ולא תורד את שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול בגיהנם: ח קללה נמרצת. מפורשת כמו מה

ימריצך

באור

אשר גדולן כארז ובמאמר ועשיתים לעץ אחד, תרגמתי עץ (בוים) והוא להורות את תוכן המליצה, והמשכיל יבין: (ט) והושעתי, שרשו ישע והוא קרוב לשרש שעה כמו כל ישעי (מיינע וועג־דונגען) ולפ"ז תרגמתי, כי הוא נכון אל הענין:

(ב) בדרך כל הארץ, שכני הארץ, כמו וכל הארץ באו: (ג) תשכיל, כולל כן ענין ההשכלה במעשה כן ענין ההצלחה (עיין מה שכתב ר"י נרי"ל במאסף לחודש שבט תקמ"ד): (ד) לאמר, הדבר אשר יקים ה׳ הוא שאמר לא יכרת לך וגו׳, וכיון שהפסיק במאמר התנאי אם ישמרו וגו׳, לכן הכפיל מלת לאמר: (ה) אשר עשה לי, דהיינו אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל, כי אחרי שבאו במצות דוד ובבטחתו, היה הריגת׳ חרפה רבה לדוד: וישם דמי מלחמה בשלום, ר"ל הדמי׳ אשר לא היה ראוי לשפוך כי אם במלחמה שפך אותם בהיות׳ עמו בשלום (אברבנאל): בחגורתו אשר במתניו וגו׳, כלומר נתן דמי מלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לבד המלחמה כלל (רלב"ג) שעירו אלא נהג מעשה גבור חיל, כי אם מעשה רוצח: (ז) ולבני ברזלי,

וי"ו

הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב: (ט) וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל: (י) וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד: (יא) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים: (יב) וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד:

דען ביים עוויגען שוואור: «געוויס! איך טעדטע דיך ניכט.» (ט) דאָך לאָס' דוא איהן ניכט אונבעשטראָפט, דוא ביסט יאַ איין קלוגער מאַן, אונד ווירסט אַלזאָ מיט איהם דערגעשטאַלט צו פערפאַהרען וויססען, דאַס זיין גרויעז הויפט בלוטיג צור גרופט פאַהרע.» (י) דוד ענטשליף צו זיינען פעטערן, אונד וואורדע אין זיינער רעזידענצשטאַדט בעגראַבען. (יא) ער רעגירטע אין אַלַ־לעם פירציג יאַהרע איבער ישראל, אין חברון נעמ־ליך זיבען יאַהר אונד אין ירושלים דרייא אונד דרייסיג יאַהר. (יב) שלמה בעשטיג דאַרויף זיינען פעטערלי־כען טהראָן, אונד זיין רייך וואַר פעסט געגרינדעט.

רש"י

יוורידך ווה נגורגו כוווו ווה נמלגו: ט כי איש חכם אתה. אן לכך למוצוה לו עון מות בשביל דבר אחר והסו וידעת אשר תעשה לו: יב ותכון מלכותו מאד. אף על העליונים:

באור

וי"ו המורה על ההפוך: כי כן, שעשו ג"כ עמדי חסד והיו מגישים לי לאכול: (ח) אם אמיתך, לשון שבועה, כמו אם יראו האנשים האלה: (ט) ועתה, בהיותי מת ואינני צריך לשמור שבועתי, אתה אל תנקהו כי אם התעולל עליו עלילות להפילו בחרב. ולפי הפירוש הזה אין אנו צריכין כלל להגהת קנתן לאמר ואתה אל תנקהו: (י) בעיר דוד, היא ציון: (יב) ושלמה ישב, כבר ישב בחיי אביו, וכבר היתה הממלכה נכונה בידו:

הפטרת שבת חנוכה

זכריה' ב' י"ד עד ד' ז'

(א) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה: (ב) וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ: (ג) וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָםִ: (ד) הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ: (ה) וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ: (ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר

יהוה

שבת חנוכה

(א) פֿראָהלאָקקע אונד יויכצע, טאָכטער ציון! דען זיהע, איך קאָממע אונד האַלטע רעזידענץ אין דיר, שפריכט דער עוויגע. (ב) אונד האַלטען זיך פֿילע נאַציאָנען גלייך צום עווי־גען אן דיזעם טאַג, אונד זינד מיין פֿאָלק, זאָ טהראָנע איך דאָך אונטער דיר; דאַן ערקעננסט דוא, דאַס דער עוויגע צבאות מיך צו דיר געזאַנדט האַט. (ג) דער עוויגע נימממט דאַן זיינען ערבטהייל ווידער איין, יהודה אויף היילִיגעם באָדען, אונד ערוועהלט ירושלים אבער־מאַלס. (ד) אין עהרפֿורכטספֿאָללער שטיללע האַרט יעדע קרעאַטור דעם הערדן ענטגעגען, ווען ער זיך רעגט אויז זיינעם היילִיגען וואָהנזיץ. (ה) מאַן צייגטע מיר דען האָהענפריסטער יהושע, שטעהענד פֿאָר דעם ענגעל גאָטטעס, אונד דער אַנקלעגער שטאַנד צו זיי־נער רעכטען, ווידער איהן צו צייהען. (ו) אבער דער

עוויגע

רש"י

ב ונלוו. ונתחברו: ג ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: ד הס כל בשר. כל שאר האומות: כי נעור. ל' הערה והקצה: ה לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואים נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהני' אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק: ו יגער ה' בך השטן: יגער הקב"ה בך אתה השטן וחוזר וגוער בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא ראוי הוא והגון לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מוצל מאש. מפורש בהגד'

באור

(ב) ונלוו גוים רבים, ואעפ"כ ושכנתי בתוכך: (ג) יהודה חלקו, יהודה שהו' חלק הש' ויתברך אז ינחל אותו הש' יתברך שיצא מהגלות ויהי נחלת האל על אדמת הקודש, מענין כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (מרד"ק): (ד) הס, ענינו שתיקה, והטעם מפני יראת כבוד: נעור, מלשון אם תעירו ואם תעוררו, והוא מבנין נפעל: (ה) על ימינו לשטנו, אולי שכן היה בימים ההם שהמקטרג עומד במקום המשפט מימין הנשפט, כי כן כתיב ושטן יעמוד על ימינו (תלים ק"ט): (ו) ויאמר ה', ע"י המלאך העומד שם, כטעם ויאמר ה' לא דרבקה: אוד מוצל מאש, כמו אוד הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד וכן זה הוצל מאש הגלות לבוא לירושלי' ולבנות הבית ולכהן כו' (רד"ק)

יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָ͏ִם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ: (ז) וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ: (ח) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת: (ט) וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד: (י) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: (יא) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: (יב) שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח: (יג) כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ

על

עוויגע ליס דעם אנקלעגער זאגען: « עז וועהרט'ס דער עוויגע דיר, אנקלעגער! דיר וועהרט'ס דער עוויגע, דער ירושלים זיך ערקאָהר; איין לעשבראנד איזט דיס, אויז דעם פייער געטעטעט.» (ז) יהושע אבער שטאנד פאָר דעם ענגעל, אין אונזויבערן קליידערן אנגעטהאן. (ח) דא ערהוב דיזער זיינע שטיממע, אונד זאגטע צו דען אומשטעהענדען: « נעהמט דיא אונזויבערן קליידער איהם אב!» אונד זאגטע פערנער צו איהם זעלבסט: « זיהע! הירמיט ציהע איך דיר דיינע זינדען אויז, אונד בעקליידע דיך מיט עהרענקליידערן.» (ט) דא דאכטע איך: « מעכטע מאן אויך איינען ריינען בונד זעצצען אויף זיין הויפט!» אונד זיא זעצטען איינען ריינען בונד איהם אויף דאז הויפט, אונד צאָגען איהם דיא קליידער אן אין אנ- וועזענהייט דעם ענגעלס גאָטטעס. (י) דארויף פער- מאהנטע דער ענגעל גאָטטעס דען יהושע מיט פאָל- גענדען וואָרטען: (יא) זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות: « ווען דוא אין מיינען וועגען וואנדעלסט, מיינען דיהנסט בעאָבאכטעסט, מיינעם הויזע גערעכטליך פאָרשטע- העסט, אונד מיינען האָף אין עהרען העלטסט: זאָ גע- בע איך איינסט צוטריטט דיר אונטער דענען, דיא היר שטעהען. (יב) הערע עז, יהושע, האָהערפריסטער, דוא אונד אללע דיינע פריינדע, דיא בייא דיר זיצצען, דיזע אויזגעצייכנעטען מעננער אללע! איך בריגגע איהן, מיינען דיהנער, יענען געליבטען שפרעסלינג. (יג) דען זעהט דיזען שטיין, דען איך פאָר דען יהושע לעגע,

רש"י

באגד' חלק שהולך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: ז לבוש בגדי' צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: ח הסירו הבגדי' הצואים מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות למחלצות בגדים נאים ולבנים: ט ואומר. אני זכריה. ישימו צניף טהור וגומר. בקשתי רחמים עליו: י ויעד. לשון התראה כמו והעידה בם את השמי' וגומר: יא אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך. אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מתיא אחיינך ואתן לך ריגלין דמהלכין בין סרפיא אילין ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים: שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: יב אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין אף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן באגר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהדרין: יג כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת ז' עינים. סופו להרחיב על אחד ז' וכן ת"י על אבנא חדא ז' חזיין ליה ולשון עינים ל' מראית ולי נראה ז' עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו

על

באור

זיבענפאך

(רד"ק), והמשל יפה עד מאוד, וכאלו אמר ה' אל השטן, אל תשטין אותו בעבור הכתמים אשר אתה רואה בו, כי הן הן הנשארים עוד מימי הגלות ואני אטהר אותו מהם, וכדמפרש ואומר ויהושע היה לבוש וגו': מוצל, כל הגלה לשון הסרה, כדכתיב ויצל אלהים את מקנה אביכם: (ז) לבוש בגדים צואים, משל לעונות וכדמבאר בפסוק שלאחריו, וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרין לכהונתא, וכן כתיב בעזרא וימצאו מבני הכהנים אשר הושיבו נשי' נכריו' מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו, וזה בודאי עון שהסב הגלות, וכמו שהערנו לעיל: (ח) הסירו הבגדים הצואים, רמז שיבדילו מהנשים מנכריות (רד"ק): מחלצות משל על הזכיות, כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות, וכן ת"י ואלבש יתך דכוון (הנ"ל): (ט) ואומר, חשבתי בלבי כמה היה נאה אלו הי' צניף טהור על ראשו וראיתי שנתקיימ' מחשבתי (מראב"ע) וטעם הצניף הטהור שימלא ידו לכהונה: (י) ויעד, לשון אזהרה, כמו העדותי בכם היום (רד"ק): בין העומדים האלה, הם המלאכים שהם עומדים וקימים לעולם ר"ל תלך ביניהם, וזה רמז לנשמתו בהפרד' מהגוף (רד"ק): (יב) אנשי מופת, המובדלים משאר האנשים במדרגתם ובמעלת', וכתרג' כנ"א: צמח, מענין ויצא חוטר מגזע ישי, והטעם על זרובבל שעדיין היה בשער המלך: (יג) כי הנה האבן, שישימו תחלה לבנין הבית, ואשר תושם על ידי זרובבל לפני יהושע, כמ"ש למטה והוציא האבן הראשה, על האבן הזאת יהיה שבעה עיני' ר"ל שמירות רבות מאת האל יתברך מפני הצרים המושבים להשבית מלאכת', ושבעה הוא סך חשבון על הרוב כידוע. (מרד"ק): מפתח פתוחה, מלשון פתוחי חותם, והענין כי כן היה נהוג בימים הקדמונים, וגם נהוג עוד בימינו,

לפתח

עַל־הָאֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד: (יד) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה: (טו) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ: (טז) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ: (יז) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ: (יח) וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: (יט) וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי: (כ) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־

זרבבל

זיבענפאך זאלל בעוואכט ער ווערדען, דיזער איינציגע שטיין. יא, איך זעלבסט, שפריכט דער עוויגע צבאות, גראבע דען שפרוך איהם איין: «איך שאפפע אל־לעס אונגליק דיזעס לאנדעס אין איינעם טא־גע וועג.» (יד) אן דיזעם טאגע, שפריכט דער עווי־גע צבאות, לאדעט איהר דאן ווידערום יעדער זיינען פריינד אונטער דעם וויינשטאקקעס, אונטער דעם פיי־גענבוימעס שאטטען הין.» (טו) דארויף וואנדטע זיך דער רעדענדע ענגעל צו מיר, אונד וועקטע מיך אויף, גלייך איינעם, דען מאן אויז דעם שלאף ערוועקט, (טז) אונד פראגטע מיך. «וואז זיהסט דוא?» איך אנט־ווארטעטע: איך זעהע איינען לייכטער גאנץ פאן גאלד, אן דעססען אבערן טהייל איין בעקקען, אן וועלכעם זי־בען לאמפען זינד אונד יע זיבען אונד זיבען רעהרען, דיא צו יעדער פאן דען לאמפען פיהרען, וועלכע אום דאז בעקקען הערום זיצצען, (יז) אויך צווייא עהלביימע נעבען איהם, איינען צור רעכטען אונד איינען צור לינ־קען דעס בעקקענס. (יח) דא הוב איך נון ווידערום אן, אונד פראגטע דען ענגעל, דער מיט מיר שפראך: וואז בעדייטעט דיזעס? מיין הערר! (יט) דער ענגעל ערווי־דערטע מיר: «מערקסט דוא דען ניכט, וואז דיזעס בע־דייטען זאלל?» איך זאגטע: ניין, מיין הערר! (כ) דא אנטווארטעטע ער מיר פאלגענדער מאאסען: «זא וויס־סע! דען שפרוך גאטטעס בעדייטעט עז, פערקינדעט דעם זרובבל

רש״י

על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל: שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים אלא לומר שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבנינו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קישוריה ומפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום: טז וגולה על ראשה. כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ז' נירותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין ז' צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: יז ושנים זתים עליה. אלה שני אילנות שהזיתי' גדולים בהם: אחד מימין הגולה ואחד משמאלה וגו'. וכאן לא פי' על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתי' נחבטים מאליהם לתוך הצנתרות ומתמעכות כבמעטן ונעצרי' שם כבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרות לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות וממוצקות אל הנרות והמוצקו' והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: יח מה אלה אדוני. מה זה שהזיתי' נמסקים מאליה' והשמן בא אל הנרות מאליו: כ זה דבר ה' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם

באור

לפתח על האבן הראש' שישימו ביסוד בנין גדול ומפואר, מאמ' מליצי' מכוון לאותו הבנין, ולפ"ז יהיה טעם המאמר כאלו הקב"ה כביכול יפתח בעצמו ובכבודו על האבן הזאת מאמ' ומשתי את עון הארץ ההי' ביו' א': עון, יתכן כי לא שלם עון האמורי כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלוה (רד"ק): (טז) וגולה על ראשה, כמו גלות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול (רש"י): שבעה ושבעה מוצקות, לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגול' דרך אותן מוצקו' לכל נר ונר (הנ"ל) כדי שלא יעכר מהן השמן בשום אופן, וכטעם שבע' עינים על אבן אחת דלעיל: (יז) ושנים זתים עליה, אילנות שהזיתים גדולים בהם, והם נחבטים מאליהם אל תוך הגולה, והשמן יוצא משם מעצמו דרך המוצקות אל הנרות (מהנ"ל): (יט) זה דבר ה', זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שלכם תעשו את בנין ביתי כי אם ברוחי (מהנ"ל): (כ) מי אתה הר הגדול, אמר כנגד השוטני' אם תהיו כהר הגדול לפני זרובבל תהיו למישור ולא תוכלו לעמוד נגדו להשביתו ממלאכתו (מרד"ק): והוציא את האבן הראשה, כלומר וכמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין כן ישלים המלאכה (מהנ"ל): הראשה, במפיק ואינכה לנקבה נסתרת, וכמוהו וגלה דלעיל וכבכורה בטרם קיץ: תשואות חן חן לה, וכאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשאות והמון רב יאמרו כל העם חן חן לה להאבן הזאת מאת האל יתברך, והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק (רד"ק):

זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כא) מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

זרובבל. זא הייסט עז: ניכט דורך געוואלט, ניכט דורך מאכט (ווירד'ס אויזגעפיהרט), זאנדערן דורך מיינען וויללען בלאס, שפריכט דער עוויגע צבאות.
(כא) ווער ביסט דוא, גראָסער בערג? דעם זרובבל איינע עבענע נור; שאָן האט דען עקשטיין ער געלעגט, אונטער הייפיגען גליקוואונשען דער יויכצענדען מענגע.

הפטרת שבת שני דחנוכה

מלכים א׳ ז׳ מ׳—נ״א

(א) וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ (ב) עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ (ג) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ (ד) וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ (ה) וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ (ו) וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ (ז) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין

האלה ק׳

סוכות

לשבת שני דחנוכה

(א) חירום פערפערטיגטע פערנער דיא אשטעפפע, שויפעלן אונד בעקקען, אונד הירמיט בעטלאָס ער דיא גאנצע ארבייט, וועלכע ער פיר דען קעניג שלמה אים טעמפעל דעס הערדן צו מאכען האטטע. (ב) (דיזע ארבייט וואר:) צוויא זיילען מיט צוויא קראנארטיגען קנייפען דארויף, נעבסט דען ביידען לויבווערקען, אום דיא קנייפע צו בעדעקקען; (ג) פיר הונדערט גראנאטעפפעל צום לויבווערק, וואָפאָן צוויא רייהען גראנאטעפפעל אויף איין לויבווערק קאמען, אום דיא קנייפע, וועלכע אויף דען זיילען וואָרען, צו בעדעקקען; (ד) צעהן געשטעללע אונד צעהן וואשבעקקען, דיא אויף דען געשטעללען רוהטען; (ה) איין גראָסעס וואססערבעהעלטניס אונד צוועלף רינדער, דיא דאזזעלבע טרוגען; (ו) אשטעפפע, שויפעלן אונד בעקקען. אונד אללע דיזע גערעטהע, דיא חירם דעם קעניג שלמה פיר דען טעמפעל מאכטע, ווארען אויז פאָלירטעם קופפער׳ (ז) אים קרייזע דעם ירדן׳ס ליס דער קעניג זיא אין דער האָהלען ערדע גיסען, צווישען

סוכות

רש״י

בחטין ויין ושמן ועלים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: **כא** מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנוותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בבנין זה העשוי ע״י אבן המשקולת הזאת תשואות חן כמו תשואות עי שיש תשואות מלאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם:

ג שני טורים רמונים. מאה רמונים בטור חרוזים בשרשרות: **ו** סירות. של נחשת לדשן את המזבח: יעים. מגרפות של נחשת שקורין ווי״דל בלע״ז הוא לשון היעה״ליה בא״דיל. שויפעל) וכן שמות כ״ז ג׳. במדבר ד׳ י״ד) לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות: **ז** יצקם. התיכם והציקם כתבניתם. במעבה האדמה. בעובי גרגישת׃

ח וינח

באור

(א) **הכירות**, הרצון בו הסירות וכן אמר אחר זה ואת הסירות ואת היעים (מרלב״ג), וכן הוא בדה״י (ב׳ ד׳ י״א): ויכל חירם, כפי הנראה ממשמעות המקרא לא עשה חירם למלך רק הכלים מנחושת, ולכן אמר פה ויכל חירם לעשות את המלאכה: (ה) הים, כיור גדול מאוד לרחצה בו: (ז) במעבה האדמה, חפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתוך כל הכלים האלה, כי מרוב גדלם לא היה יכול לעשות

דפוסים

סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ (ח) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ (ט) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ (י) וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ (יא) וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

סוכות אונד צרתן. (ח) שלמה לעגטע אללע דיזע געפעסע וועג אָהנע זיא פֿאָרהער צו וועגען, וועלכעס וועגען דער גאַר צו גראָסען מענגע קופפערס ניכט גוט געשעהען קאָננטע. (ט) נון ליס שלמה אללע איברי־גען גערעטהע, דיא צום טעמפעל דעם עוויגען געהער־טען, פֿערפֿערטיגען: דען גאָלדנען אלטאַר, דען גאָלד־נען טיש, וואָרויף דאַז שויבראָד לאַג; (י) דיא לייכ־טער, פֿאָן דענען פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינ־קען פֿאָר דעם קאָר שטאַנדען, אויז פֿיינעם, גערייניגטען גאָלדע, זאַממט איהרען גאָלדנען בלומען, לאַמפען אונד צווענגליין; (יא) שאַאלען, מעססער, בעקקען, לעפֿ־פֿעל אונד פֿפֿאַננען, אַללעס אויז דיינעם גאָלדע; יא, זאָגאַר דיא טהיראַנגעלן, אַם הייליגען זאָוואָהל אלז אַם אַללערהייליגסטען, וואַרען פֿאָן גאָלד.

רש״י

ח׳ וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד והדל לספור משקלם: י חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח הא כן מלינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחים. שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן: יא והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות. המזרקות והכיפות לקבל דם והכפות לבזיכי לבונה: ומחתות. לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורה: והפתות. ומפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב.

באור

דפוסים באופן אחר להם: (ח) וינח שלמה, נאסר במקרא בבית ה׳, ושעורו הניחם בבית ה׳. ואח״כ ספר שמרוב הנחושת לא נחקר משקלם, ורש״י ואחר מפרשים פרשוהו, שלמה הניח וחדל מלשקול הכלים האלה, בין כך ובין כך הנגינה זרה במאוד פה. ובדה״י נכתב הפסוק הזה באופן אחר: (יא) ספות, כמו שומרי הסף: מזמרות, לדעתי אחר שנכתב שכל הכלים האלה פירושו כמו וכרת הזלזלים במזמרות (ישעיה י״ח ה׳), וענינו סכינים:

מיטגעזעצט פאָן J. Neumark. אויז פאָזען.

לוח ההפטרות

כפי מנהגי כל הקהלות

בראשית בישעיה	סי׳ מ״ב כה אמר האל עד יגדיל תורה ויאדיר :
וכאן קהלתנו ק״ק	פיורדא ובן בהרבה קהלות מוסיפין עד ואחרי לא יהי׳ :
נח בישעיה	סי׳ נ״ד רני עקרה , וכאן בק״ק פיורדא ובהרבה קהלות מוסיפין עד ולקדוש ישרא׳ כי פארך :
לך לך בישעיה	סי׳ מ״ם למה תאמר :
וירא במלכים ב׳	סימן ד׳ ואשה אחת :
חיי שרה במלכי׳ א׳	סימן א׳ והמלך דוד :
תולדו׳ במלאכי א׳	סימן א׳ משא דבר ה׳ :
ויצא ביהושע	סימן י״ב ויברח יעקב , גם אומרים שובה ישרא׳ עד ופושעים יכשלו בם :
ויש קצת קהלות	שמפטירין לפ׳ ויצא ועמי תלואים :
וישלח בהושע	סי׳ י״א ועמי תלואים למשובתי :
ויש קצת קהלות	שמפטירין לפ׳ וישלח ויברח יעקב :
בק״ק פ״פ דמיין	מפטירין לפ׳ וישלח חזון עובדי׳ :
וישב בעמוס	סימן ב׳ כה אמר ה׳ :
מקץ מלכים א׳	סימן ג׳ ויקץ שלמה :
ויגש יחזקאל	סימן ל״ז ויהי דבר ה׳ :
ויחי במלכים א׳	סימן ב׳ ויקרבו ימי דוד :
לשב׳ וחנוכה בזכרי׳	סימן ב׳ רני ושמחי :
לשב׳ שני במלכים א׳	סימן ז׳ ויעש חירום :
למח׳ החדש בשמוא׳ א׳	סימן כ׳ ויאמר לו יהונתן :
לשב׳ ור״ח בישעיה	סימן ס״ו כה אמר ה׳ השמים

מזמורי תהלים לומר בכל שבת מעין הפרשיות

בראשית ה׳ הקרתני סי׳ קל״ט • **נח** הבו לה׳ בני אלים סי׳ כ״ט • **לך לך** נאם ה׳ לאדני סי׳ ק״י •
וירא בה׳ חסיתי סי׳ י״א • **חיי שרה** רחש לבי סי׳ מ״ה • **תולדות** נאם פשע סי׳ ל״ו •
ויצא בברחו מפני אבשלו׳ סי׳ ג׳ • **וישלח** חלצני ה׳ סי׳ ק״מ • **וישב** מזמור שיר חנוכת סי׳ ל׳ •
מקץ קוה קויתי ה׳ סי׳ מ׳ • **ויגש** גדול ה׳ ומהלל מאד סי׳ מ״ח • **ויחי** אשרי משכיל סי׳ מ״א •
לשבת וראש חודש ברכי נפשי סי׳ ק״ד :

לוח ההפטרות ושמות המתרגמים

לפרשת בראשית	ר׳ דוד פרידלענדער
לקצת פסוקים להפטרת פרשת בראשית	ר׳ דוד אָטטענזאָסער
לפרשת נח	ר׳ דוד פרידלענדער
לפרשת לך לך	הנ״ל
לפרשת וירא	ר׳ יואל בריל
לפרשת חיי שרה	ר׳ אהרן האללע
לפרשת תולדות	ר׳ יחיאל אייכעל
לפרשת ויצא	ר׳ ברוך לינדא
לפרשת וישלח	הנ״ל
לפרשת וישב	ר׳ גדליה מאָברזיטצקא
לפרשת מקץ	הנ״ל
לפרשת ויגש	ר׳ איצק אייכעל
לפרשת ויחי	ר׳ בונם בר״ד פרידלענדער
לשבת חנוכה	ר׳ דוד טהיעאָדאָר
לשבת שני דחנוכה	ר׳ אהרן האללע
לשבת וראש חודש	ר׳ דוד פרידלענדר
מחר חודש	ר׳ אברהם בר״וו פ״ל

בשבת ור"ח חודש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ :

הפטרת שבת וראש חודש

(ישעיה ס"ו)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה
הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי
אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי
וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי :

(ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה
וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה
וְאֶל־זֶה אַבִּיט
אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי :

(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ
זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב
מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר
מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן
גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה :

(ד) גם

(א) זאָ שפריכט דער עוויגע :
רער הימעל איזט יאָ מיין טהראָן ,
דיא ערדע מיינער פיסע שעמעל ;
וואָצו איינען טעמפעל מיר ערבויען ?
וואָצו איינען אָרט , וואָ מיינע הערליכקייט
רוהען זאָלל ?

(ב) פירוואָהר ! מיינע מאַכט ערשוף דיס גראָסע אַלל ,
דורך מיין געטטליך וואָרט
ענטשטאַנדען אַללע וועזען ;
דאָרום בליק' איך הולדרייך
אויף דען דעמוטהספאָללען נור ,
דער , צערשלאַגענען געמיטהס ,
מיינען אויזשפרוך ציטטערנד עהרט .

(ג) וויא ? היר שלאַכטעט מאַן איינען שטיר —
דאָרט ווירד איין מענש געווירגט ;
אָפּפערט היר איין שאָאף — בריכט דאָרט
איינעם הונדע דאַז גענִיק ;
ווייהט שפייזעאָפּפער היר — דאָרט דער זויען בלוט ;
רייכערט וויירויך היר — בעטעט דאָרט
דען געצצען אַן ?

(ד) גם
וועהלען זיא זאָ איהרע וועגע , האט אַן זאָלכעם גרייעל איהרע זעעלע-לוסט : (ד) אָ

רש"י

א **השמים** כסאי. אני לריך לבית המקדש שלכם : איזה בית. הפר הוא כדי לשכינתי :
ב ואת כל אלה . השמים והארץ ידי עשת' ואת אשר ניוולנותי שכינתי בתוככם בהיותכם נשמעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכי' לבונה מקטיר לבונ' כמו הזכרתה והית' ללחם לאזכרה :
ג מברך און . מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וצאו אלי : גם המה בחרו בדרכיהם . הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ

באור

(א) **השמים כסאי**, ע"ד שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי, ולא שיהיה הואיתבר' גוף יושב בכסא, אלא ד"מ כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומכוה על עמו מה יעשו (מרד"ק) : אי זה בית אשר תבנו לי, כלומר וכי סבורי' אתם שהבית אשר אתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף, לא אני לא צויתי על הבית כ"א כדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבוא שם להתפלל ולהעלות הקרבנות לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולצרפ' כדמו' הדבר הנצרף על המזב', א"כ אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההיפך, ובזה אתם מכעיסים אותי (מה"כ"ל) : (ב) ויהיו כל אלה נאם ה', נראה טעם הכתוב לאמר, הוית כל אלה הדברים היה נאם ה', כאמרו בדבר ה' שמים נעשו : וחרד על דברי, ממהר ומשתדל לעשותו, כמו הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת (מלכים ב' ד' י"ג) : (ג) שוחט השור, כלומר הכי זה ירצה לפני אם על מזבחי ישחט שור, ועל מזבח האלילים יזבח גם אדם,

(ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם
וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם
יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי
וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ:

(ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה
הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ
אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי
יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ:

(ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל
קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו:

(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ
וְהִמְלִיטָה זָכָר:

(ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת
מִי רָאָה כָּאֵלֶּה
הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד
אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת
כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ:

(ט) האני

(ד) אָ זאָ וועהלע אויך איך פערהעהנונג,
דער איהריגען גלייך,
ברינג' אונגליק איבער זיא;
דאז לאַנגע זיא געפירכטעט.
דען אומזאָנסט ריף איך, קיינער וויל פערנעהמען;
איך רעדעטע אומזאָנסט, נימאנד האָרכט אויף.
אימּמער טהאַטען זיא, וואז מיר מיספיל;
ערוועהלטען איממער דאז, וואז איך פערוואָרף.

(ה) הערט גאָטטעס אויזשפרוך, דיא איהר זיין וואָרט
עהרפורכטספאָלל פערעהרט! אייערע ברידער
נעננען זיך אייערע פיינדע, פערשטאָסען אייך
אום מיינעס נאַמענס ווילען.
אבער פערהערליכט ווירד דער עוויגע זיין!
ווירד זיכטבאר זיין, צו אייערער פריידע,
אונד זיא — טיף בעשעמט.

(ו) האָרך, וועלך געטיממעל פאָן דער שטאַדט!
וואס האַללט פאָם טעמפעל ווידער?
יא, עז איזט דעם עוויגען שטיממע,
ער פערגילט זיינען פיינדען! —

(ז) זיא אבער (ציון) קוים האט זיא וועהען —
אונד זיא געבאָרט;
אָהנע געבורטסעמפפינדונג —
געננעזט זיא מעננליכער קינדער.

(ח) וועססען אָהר האט עז פערנאָממען?
וועססען אויג' האט עז געזעהען?
ווארדע איין לאַנד יע געצייגט אין איינעם טאַגע?
איזט יע' איין פאָלק
מיט איינעם מאָהל ענטשטאַנדען? אבער ציון,
אָהנע שמערצען ברינגט קינדער זיא הערפאָר.

(ט) וויא

רש"י

ואחפוץ בתעלוליה' ואם תאמר מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתול' גם לי גם לך גם אהבת' גם שנאת' לשון ולא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: ד בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: ה החרדים אל דברו. הצדיקי' המשמרי' בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל המזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי. ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: ז בטרם תחיל. ציון חיל הוולד' ילדה את בניה כלומ' יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה

שוממה

באור

ואם הוא מקריב שה לשמי, ועורף כלב לשם ע"ז, ומעלה מנחה על מזבחי הטהור, ומעלה דם חזיר על במת השקוצים, מזכיר לבונה לפני, ומברך און, שם ע"ז ע"ד הכתוב, און ותרפים הפצר, הנה בזה יקלל שמי ב' פעמים, (א) במה שיתן כבודי לפסילים, (ב) במה שישחית כונת הקרבן ויחשוב בלבו לתת לי שותף בהם, כאשר יתן לאלילים: גם המה, מוסב למטה, כלומר גם המה בחרו, גם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם, להתעולל בם, לשון כי התעללת בי (רש"י), ושעור הכתוב ע"ד הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם, ומזה הטעם הוא מתורגם: ומגורתם, מה שהם יראים ממנו, והוא החרב והרעב, מלשון ויגר מואב: (ה) אמרו וגו', שעור הכתוב לדעתי כך הוא, הנה אמרו אחיכם שהם שונאיכם ומרחיקים אתכם למען שמי: ע"ד הכתוב כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מ"ד כ"ג), אמנם תבוא עת שיכבד ה' נגלוי ונראה לכל בשמחתכם והם יבושו אז: (ו) קול שאון, באזני הנביא, כאלו כבר באה עת הישועה הזאת: (ז) בטרם תחיל, ציון חיל היולדת ילדה את בניה, כלומר יתקבצו לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה, והרי היא כאלו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה, כי כל האומות יביאום לתוכה (רש"י): והמליטה, כל מוציאת דבר נלוע קרוי המליטה (הנ"ל): (ח) היוחל ארץ, היכות חיל ליולדת לילד מלוא ארץ בנים ביום אחד (הנ"ל): כי חלה, כמעט שחלה גם ילדה: (ט) האני אשביר

ולא

(ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד
יֹאמַר יְהוָה
אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי
אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃
(י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ
שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ
כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃
(יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ
לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃
(יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה
הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם
עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃
(יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ
כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃
(יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם
וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה
וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו
וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃
(טו) כי

(ט) וויא? איך פיהרטע זיא צום ענטבינדונגסשטוהל,
אונד זיא זאָללטע ניכט געבאָרען ?
שפריכט דער עוויגע ;
איך בעשטיממטע זיא צום קינדערצייגען,
אונד העממטע דיא געבורט ?
שפריכט דיין גאָטט.

(י) פרייעט אייך איצט מיט ירושלים,
פראָהלאָקט מיט איהר, דיא איהר זיא ליבט!
נעהמט אנטהייל אַן איהרער וואָננע,
דיא איהר זיא זאָנסט בעטרויערט!

(יא) נעהרט אייך אין גאַנצער פיללע
פאַן דיזער טראָסטפאָללען ברוסט,
געניסט גאַנץ דער זעליגקייט
דער ווידער גלענצענדען ווירדע.

(יב) דען זעהט! זאָ שפריכט דער עוויגע:
איך לייטע גליקזעליגקייט, וויא איינען באַך,
נאַך דיזער שטאָדט,
וויא איבערשוועללענדען שטראָם
דער פעלקער רייכטהום היין,
דאָס אייער זייא דער גענוס.
אויף דען אָרמען זאָללט איהר
דאָרט געטראַגען ווערדען,
זאַנפט געוויגט, וויא אויף מיטטערליכעם שאָאָס.

(יג) פירוואַהר! וויא איינע מוטטער
איהרען זאָהן טרעסטעט,
זאָ טרעסט' איך אייך;
יאַ, אין ירושלים זאָללט טראָסט איהר פינדען.

(יד) איהר זאָללט עז איננע ווערדען,
וויא פריידע אייער הערץ ערפיללט,
וויא יעדע קראַפט, גלייך צאַרטעם גראַזע,
אויפס נייע בליהט; זאָ ווירד גאָטטעס מאַכט אַן זיינען קנעכטען, זיין גרים אַן זיינען פיינדען אָפפענבאַר.
(טו) זעהט

רש"י

שוממה ונסה ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי הוומע' יביאום לתוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה איסקוומיי"ר בלע"ז: וולה נוסנת (עמוס"ער. ענטווישען. ענטשליפפען) וכן (ש"א כ' כ"ט): ה היוחל ארץ ביום אחד. היבא חיל ליולד' לילד וולא ארץ בנים ביום אחד: ט האני אשביר ולא אוליד. האני אביא את אסתי על המשבר ולא אפתח רחמו' להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שוא עצרתי בתמיה: יא משד. לשון שדים: תמוצו. שוצייי"ר בלע"ז. (זוסע"ר. זויגען. נוטשעלן) מזיז כבוד. מכבוד גדול הזז ומושיום לבא לנו. זיז איסמוב"ימנט בלע"ז: (וו"ווע"והנט. בעוועגונג. (וכן תהלים כ' י"א): יב וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על ידי אומניכם על גיבסין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנייי"ר בלע"ז: אישבנ"ייר וולה נוסנת (לוסטיג, פרעליך זיין. ענא"נהיער): יד ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו.

באור

ולא אוליד, כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור (הנ"ל): (י) את ירושלים, עם ירושלים, ולולי כן לא היה הפ"א נקודה פת"ח, והעד שישו אתה: (יא) משוד, כמו ושוד מלכים תינקי והיא כמו שד בפת"ח, ועל ר"מ ר"ל תענוג (רד"ק): תמוצו, מפעלי הכפל, וטעם מציצה כפל ענין של תינקו במדרגה יתירה מעט: מזיז כבודה, מכבוד גדול הזז ומתמשש לבוא לה, זיז, איסמובימנט בלע"ז (רש"י), כ"ל (עמאוועמאַנג) ובל"א (בעוועגונג), וכענין הזה הוא מתורגם, (יב) תשעשעו, תהיו משועשעים כדרך שמשעשעין את התינוק: אישבנייר בלע"ז (רש"י): נ"ל (עסבאַנאָיער) ובל"א (מונטער מאַכען) ומתורגם (זאַנפט וויגען) כפי ענין השעשו' ההוא על הברכים: (יד) ועצמותיכם כדשא תפרחנה, היפך ורוח נכאה תיבש גרם, כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכ' בגלות, כן כשתשובו לירושלי' השמחה והששון

(טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו
לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ
וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃

(טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט
וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר
וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃

(יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת
אַחַר אֶחָד בַּתָּוֶךְ
אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר
יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃

(יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת
וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃

(יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת
וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם
תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת
תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים
אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי
וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי
וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃

(כ) והביאו

(טו) זעהט! וויא דער עוויגע
אין פֿלאממענדען פֿייער ערשיינט,
זיין פראכטוואגען איין דיסטערן וועטטערוואלקען!
אללעס הויכט דעם צארנעס גלוט,
זיין שעלטען קינדען ליכטע פֿלאממען אן.

(טז) יא, דער עוויגע, ריכטעט דורכס פֿייער,
ריכטעט דורכס שווערט אללע וועזען—
דער גאטטגעריכטעטען זינד פֿילע.

(יז) יענע, דיא היילגקייט ערהייכעלן,
מיט פֿערשטעללטער ריינהייט אין גערטען שלייכען,
דארט אין איהרער מיטטע (דעם אונוועזען)
צו פֿרעהנען,
יענע, דיא אם פֿלייש דער זויא,
אן גרייעל, אן מייזען איהרע ליסטע ביסען,
אללע זאללען זיא פֿערגעהען, שפריכט דער עוויגע.

(יח) איך, דער טהאט אונד געדאנקע דורכשויעט,
(פֿערקינדע): עז איזט צייט,
פֿעלקער אונד נאציאנען צו זאממלען,
דאס זיא קאממען. אונד דיא מאיעסטעט ערקעננען.

(יט) איך מאכע זיא דורך צייכען קעננטליך—
פֿאן דען עררעטטעטען אונטער איהנען זענדע איך
צו דען פֿעלקערן נאך תרשיש,
פול אונד לוד—דען באגענשיצען,
נאך תובל אונד יון, נאך דען פֿערנסטען קיסטען,
דיא פֿאן מיינעם רופֿע ניא געהערט,
ניא דיא מאיעסטעט געשויעט,
דאס זיא מיינע הערליכקייט
יענען נאציאנען פֿערקינדען.

(כ) אויז

ר"שי

טו באש יבא. בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב. לצריו בחימה את אפו: טז כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למולו עונש ופשעם וכן ונשפטתי אתו הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דרושיי"ר בלע"ז משובש בדפוס. נ"ל כמו ישעי' ט"ז ג' דישריינוו"נט (דיסער"נעווהנט. ערקענגען. אורטהיילן. אונטרשיידען) וכן נ"ל בשמות כ"ח ט"ו גם ישעי' ל"ב ז'. ופשוטו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מפורשים במקראות: יז המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"א פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"א: אחר אחד. כמה שתירג' יונתן סיעה בתר סיע' מתקדשי' ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגומרת חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כך היה דרכם להעמידה: יח ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגומר. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין מוען שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיפ שניבא זכריה ואספתי את כל הגוי' אל ירושלם. וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: יט ושמתי בהם אות וגומר. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשלחם כדי נילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה והפלאותם פליטי' אשים אחת מן האותו' שנידונו חבריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלים.

באור

והשטן יפריחו עצמותיכם (רד"ק): את עבדיו, עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם אויביו לרעה (הנ"ל): (טו) להשיב, פירש הרד"ק להבעיר מן שביב אש, והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ, ואם זה בחירק וזה בצירי אחד הוא כנודע למדקדקים: (טז) נשפט, בפעל עומד, כטעם ונשפטתי אתו בדבר ובדם ביחזקאל, וענינו שיכנס עמו במשפט, וכן כלקוח כלחמתי: (יז) המתקדשים, מראים עצמן כקדושים והם טמאים, כן הוא הענין בהתפעל, כמו והתברך בלבבו, מתכבד וחסר לחם (רד"ק) והמטהרים, דינו מתטהרים, כי הוא ג"כ מבנין התפעל, מראים עצמם טהורים ואינם שהם מטהרים גופותם ורוחצים עצמם תמיד, והם טמאים במעשיהם הרעים ומטונפים (הנ"ל): אחר אחד בתוך, אחר אחת האשרות בתוך הגן (מהנ"ל): החזיר והשקץ והעכבר, אשר הוקרבו לאלילים: (יח) ואנכי וגו', מקרא קצר, ושעור הכתוב אנכי אשר ידעתי כל מעשיה' ומחשבותיה' הריני
אומר

(כ) וְהֵבִ֣יאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶ֣ם מִכָּל־הַגּוֹיִ֣ם ׀
מִנְחָ֣ה ׀ לַֽיהוָ֡ה בַּסּוּסִ֡ים וּ֠בָרֶכֶב
וּבַצַּבִּ֨ים וּבַפְּרָדִ֜ים וּבַכִּרְכָּר֗וֹת
עַ֣ל הַ֥ר קָדְשִׁ֛י יְרוּשָׁלִַ֖ם
אָמַ֣ר יְהוָ֑ה
כַּאֲשֶׁ֣ר יָבִיאוּ֩ בְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֧ל אֶת־הַמִּנְחָ֛ה
בִּכְלִ֥י טָה֖וֹר בֵּ֥ית יְהוָֽה׃

(כא) וְגַם־מֵהֶ֥ם אֶקַּ֛ח לַכֹּהֲנִ֥ים לַלְוִיִּ֖ם
אָמַ֥ר יְהוָֽה׃

(כב) כִּ֣י כַאֲשֶׁ֣ר הַשָּׁמַ֣יִם הַחֲדָשִׁ֡ים
וְהָאָ֨רֶץ הַחֲדָשָׁ֜ה אֲשֶׁ֨ר אֲנִ֥י עֹשֶׂ֛ה
עֹמְדִ֥ים לְפָנַ֖י נְאֻם־יְהוָ֑ה
כֵּ֛ן יַעֲמֹ֥ד זַרְעֲכֶ֖ם וְשִׁמְכֶֽם׃

(כג) וְהָיָ֗ה מִדֵּי־חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ
וּמִדֵּ֥י שַׁבָּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ
יָב֧וֹא כָל־בָּשָׂ֛ר לְהִשְׁתַּחֲוֺ֥ת לְפָנַ֖י
אָמַ֥ר יְהוָֽה׃

(כד) וְיָצְא֣וּ וְרָא֔וּ בְּפִגְרֵי֙ הָאֲנָשִׁ֔ים הַפֹּשְׁעִ֖ים בִּ֑י
כִּ֣י תוֹלַעְתָּ֞ם לֹ֣א תָמ֗וּת
וְאִשָּׁם֙ לֹ֣א תִכְבֶּ֔ה
וְהָי֥וּ דֵרָא֖וֹן לְכָל־בָּשָֽׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו
יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה.

(כ) אויז אללען פעלקערשטעממען
פיהרען זיא דאן אייערע ברידער הער —
איינע אפפערגאבע דעם עוויגען —
אויף ראָס אונד וואגען,
אין זענפטען, אויף מוילטהירען אונד דראָמעדארען,
הין צו מיינעם הייליגען בערגע, נאך ירושלים,
שפריכט דער עוויגע. —
זאָ בראַכטען קינדער ישראלים
פאָרמאלס אָפפערגאבען,
אין אונענטווייהטען געפעסען, דעם עוויגען דאר. —

(כא) אונד אויך פאָן דיזען וועהלע איך אויז,
זאָ פריסטער אלז לעוויטע, שפריכט דער עוויגע.

(כב) דען וויא דער הימעל אימער נייא,
אונד דיא ערדע אימער נייא,
נאַכדעם איך זיא ערשאַפפען, פאָר מיר דויערן,
שפריכט דער עוויגע:
זאָ דויערט אייער שטאַם אונד אייער נאָמע
אימער פאָרט.

(כג) מיט יעדעם זיך ערנייערנדען מאָנדע,
מיט יעדעם ווידערקעהרענדען רוהעטאָג
ערשיינען אללע וועזען, מיך אנצובעטען,
שפריכט דער עוויגע.

(כד) זיא געהען דאַן אונד בעטראַכטען דיא לייכנאַמע
יענער אַבטריננינגען מענשען,
דערען וואורם ניא ערשטירבט,
דערען פייער ניא ערלישט,
איין שייזאַל יעדעם שטערבליכען!

(מיט יעדעם זיך ערנייערנדען מאָנדע, מיט יעדעם ווידערקעהרענדען רוהעטאָג ערשיינען אללע וועזען, מיך אנצובעטען, שפריכט דער עוויגע.)

(א) ויאמר

(א) יהונתן

רש"י

כ בצבים. הם עגלות מכוסות כמתיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב. ובכרכרות. ובספר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. טריפי"ר בלע"ז (טרעפיג"נער. טראמפעלן שפרינגען). ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ. כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחה רצון: כא וגם מהם אקח לכהנים וללוים. מן הגוים המביאי' אותם ומן המובאי' אקח כהנים ללוים שמוטמעים עתה בגוים מאמות אוכלן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' היכן אמר הנסתרו' לה' אלהינו כך מפורש באגדת תלים. כד תולעת'. רמה האוכלת את בשרם. ואשם. בגיהנם. דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראיה עד דיימרון צדיקיא מיסת חזינא.

א מחר

באור

אומר כי באה עת לקבץ וגו', וכת"י וקדמי גלן עובדין ועשתוניהון עתידנא לכנשא וגו': (כ) ובצבים, מלשון שש עגלות צב, והם כלים מחוברים מענים שנושאים בהם בני אדם ועושי' אותה מכפני' כבגדים נאים (רד"ק): ובכרכרות, הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמו שהם מרקדים, לפיכך נקראו כרכרות, כמו ודוד מכרכר (הכ"ל): (כא) וגם מהם, מאותן הגוים המביאים שזכר יקח לכהנים וללוים, כי כלם יהיו קדושים לה', וזה שקראם לעיל כלי טהור, ודמה בני ישראל המובאים בידי אלו הגוים לה', כמנחה שהביאו בני ישראל לפנים בכלי טהור, ומאמר המשל הזה הוא כעין מאמר מוסגר: (כב) השמים החדשים והארץ החדשה, קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום (רד"ק): (כג) מדי חדש בחדשו, כמו מחדש לחדש, ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק (הכ"ל): (כד) תולעתם, רמה האוכלת את בשרם (רש"י): דראון, ענין מאוס, וכן לדראון עולם (רד"ק): לכל בשר, אשר יבואו להשתחות לפני ה', כמו שזכר בפ' הקודם:

(ב) ושלשה

הפטרת מחר חדש

(שמואל א' כ' י"ח — מ"ב)

(א) ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: (ב) ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: (ג) ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: (ד) והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ׀ ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: (ה) ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: (ו) והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: (ז) ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על־ [אל קרי] הלחם לאכל: (ח) וישב המלך על־מושבו כפעם ׀ בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן

וישב

(א) יהונתן זאגטע צו איהם (דוד): „מארגען, אלז אם ניימאנדסטאג, ווירסט דוא פערמיסט ווערדען, דא דיינע שטעללע אפפען בלייבט. (ב) איבערמארגען נון געהע נאך טיפער הינאב, ביז דוא אן דען ארט קאממסט, וואו דוא שאן אם טאגע יענער בעגעבענהייט דיך פערבארגען געהאלטען, אונד וויילע דאזעלבסט בייא דעם שטיינע **אזל**. (ג) איך ווערדע אן דעססען זייטע דרייא פפיילע אבשיסען, אלז וואללטע איך מיך אים צילטרעפפען איבען, (ד) אונד דען קנאפפען אבשיקקען, אום דיא פפיילע ווידער אויפצווזוכען; שפרעכ' איך נון צום קנאפפען, אונד זאגע: דיא פפיילע ליגען יא נעהער הירהער: זא נים דיר פיר איין צייכען, דאס דוא קאממען קאננסט, דען דוא ביזט זיכער, אונד האסט, בייא גאטט! ניכטס צו פירכטען. (ה) שפרעכ' איך אבער צום קנאפפען אלזא: דיא פפיילע ליגען יא ווייטער הין: זא געהע, דען דער הערר האט דיך ענטקאממען לאססען. (ו) אונד דיא זאכע, דיא וויר מיט איינאנדער פעראבערעדעט האבען — זיהע! דער עוויגע איזט צייגע צווישען אונז ביידען — בלייבט עוויגליך.“ (ז) דוד הילט זיך אלזא אים פעלדע פערבארגען. דער ניימאנדסטאג קאם הערבייא, אונד דער קעניג זעצטע זיך צום עססען הין. (ח) דער קעניג זעצטע זיך אויף זיינע געוועהנליכע שטעללע, אבען אן דער וואנד, יהונתן בליב שטעהען, ביז אבנר נעבען

רש"י

א מחר חודש. ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן: ונפקדת. אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותתבעי ארי יהא מרות בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: ב ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירגם יונתן ביומא דחולא שאתו. היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהוא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן האות: ג צדה אורה. לא מפיק ה"א ופתרון צדה כמו נגד כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה נגד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנחש אם אתה צריך לברוח: ד והנה אשלח וגומר. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו פעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפש והנחש הזה יהיה לך: אם אמור אומ' לנער וגו' קחנו ובוא' בא אתה בעצמ' ממקו' מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך ליראה כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי ומצא רעה: ה ואם כה אומר וגומ' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: ז והדבר אשר דברנו. ברי' שכרתנו יחד הנה ה' ביני ובינך עד על אותו דבר: ח אל מושב הקיר. בראש המטה אצל

הקיר

באור

(ב) ושלשת, תספור שלשת ימים ואז תרד מאוד להחבא יותר במקום סתר משאתה בו בשני הימים הראשונים, כדכתיב ושלחתני ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית (ש"א כ' ה'), וכהלן נאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החודש מחר, ויונתן ת' ותתבעי לחדא, כאלו כתיב תפקד מאוד, ואינו נכון לפי ההמשך: ביום המעשה, באותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה (רד"ק) כנזכר בפרשה י"ט: האבן האזל, אבן שהוא אות להולכי דרכים, וכן ת"י אבן אתא (מרש"י): (ג) צדה, הנראה שהיה יהונתן עומד מצד האבן, והיה מורה החצים משם והלאה, ובזה היה נקל לדוד לשמוע הקריאה אשר יקרא יהונתן לנערו, ולא כמו שחשבו המפרשים, שהאבן היתה המטרה, כי לא היה מן הראוי כלל לשלוח הנער סמוך למקום המחבא, פן בחפשו החצים יעבור את המקו' ויראה את הנסתר, ונפרט כשהוא אומר הנה החצים ממך והלאה, אלא הנכון כמו שאמרנו, וטעם צדה בצדה של האבן, ואם שנחסר המפיק, הנה אין זה מן הנמנע כידוע למדקדקים, ולדעת קצת המפרשים צדה אורה כטעם ארבה שעיר, ואינו נכון, כי איך לא יזכור לאיזה צד יורה, והרבה צדדים יש, ויונתן לא ת' מלת צדה כלל וכתב תחתיה מלה אחרת, תלתא גירין נקשתא אשדי: לשלח לי, להכאתי, וכמו שתרגמתי: (ד) קחנו ובאה, פי' הריק"ס, קח זה הסימן ובא, וכן תרגמתי: ואין דבר, רע, וכת"י ולית מדעם ביש: (ה) כי שלחך ה', כלומר יש לך להודות לה' אשר נתן בלבבך העצה הזאת לנסות את אבי, ולהמלט טרם כלתה אליך הרעה מאתו: (ו) והדבר אשר דברנו, דהיינו הברית אשר כרתנו היא תקום עד עולם, כן נראה לי שעור הכתוב, ומאמר הנה ה' וגו' שבועה שכן תקום עד עולם, ומאמת חוזק התפעלו' יבוא באמצע הדבור בין הנושא והנשוא כעין מאמר מוסגר: הנה ה' וגו', כת"י הא מימרא דה' ביני וביניך סהיד עד עלמא: (ה) ויקם יהונתן, עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו, והיה דוד מוסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואח"כ ישב יהונתן מצד אבנר, ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומ' להלן ויקם יהונתן מעל השלחן בחרי

אף

וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (ט) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (י) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (יא) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (יב) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (יג) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (יד) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (טו) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ (טז) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא

מעם

בען שאול פלאץ געננאָממען, אבער זאָ, דאס דוד'ס שטעללע אָפפען בליב. (ט) שאול זאגטע אן דיזעם טאגע גאר ניכטס דאָ מינדעסטע היראיבער; דען ער דאכטע: «עס איזט איהם פֿיללייכט איינע אונרייניגקייט צוגעשטאָססען, פֿאָן דער ער זיך נאָך ניכט גערייניגט האט.» (י) אלז אבער אויך אם מאָרגענדען טאג דאראויף, אלז דעם צווייטען נייםאָנדסטאגע, דוד'ס שטעללע נאָך איממער אונבעזעצט בליב, דא זאגטע שאול צו זיינעם זאָהנע יהונתן: «ווארום קאם דער זאָהן ישי'ס ווערער געסטערן נאָך הייטע צום מאהלע?» (יא) יהונתן אנטוואָרטעטע דעם שאול: «דוד האט זיך פֿאָן מיר אורלויב נאָך בית לחם אויזגעבעטען, (יב) אונד געזאגט: «לאס' מיך דאָך הינרייזען, דען וויר האבען איין פֿאמיליענפֿעסט אין דיזער שטאדט, וועלכעס מיר מיין ברודער אנזאגען לאססען; ווען איך נון גנאדע אין דיינען אויגען געפֿונדען האבע, זאָ מעכטע איך איין וועניג הינאיילען אונד מיינע אנפֿערוואנדטע בעזוכען.» דאהער איזט ער ניכט צום קעניגליכען טיש געקאָממען.»

(יג) דא ענטבראננטע דער צאָרן שאול'ס איבער דען יהונתן, אונד ער זאגטע צו איהם: «אויזגעאַרטעטער, ווידערשפענסטיגער זאָהן! וויים איך דען ניכט, דאס דוא אן דען זאָהן ישי'ס געפֿאללען פֿינדעסט, צו דיינער שאנדע אונד צור שאנדע דיינער לייבליכען מוטטער? (יד) וואהרליך! זאָ לאנגע דער זאָהן ישי'ס לעבט, ווירסט וועדער דוא נאָך דיינע רעגירונג בעשטעהען קעננען. דארום שיקקע נאָך איהם, אונד שאפֿפֿע מיר איהן צור שטעללע, דען ער האט דען טאָד פֿערשולדעט.» (טו) יהונתן אבער ערווידערטע זיינעם פֿאטער שאול, אונד שפראך: «ווארום זאָלל ער שטערבען? וואז האט ער דען פֿערבראָכען?» (טז) דא ווארף שאול דען שפיס נאָך איהם, אום איהן צו טרעפֿפֿען. יהונתן מערקטע נון, דאס עז פֿאָן זיינעם פֿאטער בעשלאָססען וויא, דוד צו טערטען,

(יז) שטאנד

רש"י

הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו שדרכן לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שישב אבנר אצל שאול ואח"כ ישב יהונתן אצל אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: ט מקרה הוא. קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: י ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: יב והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. אשקפוו"ר בלע"ז. מלה נוספת (עמוס"ער. ענטשליפפען. ענטוויטשען). וכן (ראשית י"ט י"ז שופטים ג' כ"ו ישעיה ס"ו ז'). אלך יום אחד ואבא: יג נעות המרדות. לשון נוע אשה. נעה ונדה יונאית כאשר תאמר זנות מן זנה כן תאמר נעות מן נע והתי"ו

באור

אף מכלל שישב (מרש"י). אמנ' טעם ויק' יהונתן כאן אינו שעמד ממקומו, כי הלא ידע שדוד לא יבוא אל השלחן, וא"כ למה ישב מתחל'? אבל הטעם שעמד במקומו על רגליו עד שישב אבנר, כי כן מנהגו לשון ויקם שהוא ענין התמדה בדבר (בלייבען), כמו ויקם שדה עפרון (בראשית כ"ג): וישב אבנר מצד שאול, אמנם באופן שהיה נפקד מקום דוד, וטעם מצד, בעבור שלא היה איש מפסיק בינו ובין שאול, אבל היה הריוח ביניהם: (ט) מקרה הוא וגו', כלומר אולי מקרה בלתי טהור קרה לו, כי לא טהור, כלומר והוא לא טהור עדיין מאותו הטומאה: (י) ממחרת החדש השני, ר"ל ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש, ויונתן תרגם ביומי דבתרוהי דהוא עבור ירחא תנינא (רד"ק), ונראה כדעת יונתן מדכתיב להלן ביום החודש השני, ולא ביום השני לחודש: (יב) והוא צוה לי אחי, כלומר הדבר הזה שיש לנו זבח משפחה בעיר צוה לי אחי, כלומר צוה אחי לאמר לי, כדי שאבוא שם, וכן ויצוו אל יוסף לאמר (בראשית נ' ט"ז), פי' שצוו אל שלוחם לאמר ליוסף, וטעם והוא צוה במקום ואותו צוה, כטעם ולאת גם הוא במקום ולאת גם לו, שבא הישר במקו' הנוטה: אמלטה נא, פי' ר' ישעיה אמהר ללכת ואחזור: (יג) בן נעות המרדות, בן סמוך לנעות ונעות סמוך למרדות, וטעם בן כטעם בן מות הוא, וטעם נעות לשון עווי ועקום, כלומר משוכה מדרך הפשוט, דהיינו שאותו המרדות שהוא בוחר בבן ישי אינו הוא משוכה מב' טעמים, א' כמה שאין מורד באב, ב' שאין אדם מורד באדונו כ"א להסב המלוכ' לעצמו ואדרבה מלכותו לא תכון כל הימים אשר בן ישי חי, וזה שאמר לבשתך שיאמרו עליך שאתה עושה מעשה כנען, ולבושת ערות אמך שיאמרו שזנת' תחת אביך, ואין אתה בני, וזה שתרגם יונתן בר סרכותא דמרודתא קשיא: (טז) כי כלה, נגמר הדבר בלב אביו להמית את דוד (רד"ק):

(יז)

מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (יז) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (יח) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (יט) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (כ) וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (כא) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ (כב) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ (כג) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ (כד) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (כה) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

(יז) שטאנד פאלל פערדרוססעס פאם טישע אויף, אונד נאהם דיזען גאנצען צווייטען ניימאנדסטאג קיינע שפייזע צו זיך, ווייל עז איהם דוד׳ס וועגען זעהר לייד וואר, אונד איהן זיין פאטער זא בעשימפפט האטטע. (יח) אם אנדערן מארגען גינג יהונתן אויפס פעלד הינאויז, נאך דעם אויפענטהאלטע דוד׳ס הין, אונד איין קליינער קנאבע בעגלייטעטע איהן. (יט) צו דיזעם זאגטע ער: «לויף, האלע מיר דיא פפיילע ווידער, דיא איך אבשיסע;» דער קנאפפע ליף, אונד ער שאס דען פפייל איהן פארבייא. (כ) וויא נון דער קנאפפע אן דיא שטעללע דעם פפיילעס קאם, דען יהונתן אב־געשאססען, ריף איהם דיזער נאך אונד זאגטע: «דער פפייל ליגט יא ווייטער הין,» (כא) אונד ריף איהם פערנער נאך: «פארט! איילע! האלטע דיך ניכט אויף.» דער קנאפפע יהונתן׳ס לאז דיא פפיילע אויף, אונד קאם דאמיט צו זיינעם העררן. (כב) דער קנאפפע וואוסטע פאן ניכטס, נור יהונתן אונד דוד וואוסטען אום דיא זאכע. (כג) יהונתן גאב דעם קנאפפען פפייל אונד באגען, אונד זאגטע צו איהם: «געהע! ברינגע דיזעס נאך דער שטאדט!» (כד) דער קנאבע גינג, אונד דוד קאם הינטער דעם שטיינע הערפאר, פיל אויף זיין אנגעזיכט צור ערדע, אונד ביקטע זיך דרייא מאהל. זיא קיסטען איינער דען אנדערן, וויינטען איינער מיט דעם אנדערן, בעזאנדערס אבער וויינטע דוד זעהר. (כה) ענדליך זאגטע יהונתן צו איהם: «ציהע אין פרידען! וואז וויר ביידע ביים נאמען דעס עוויגען בע־שווארען האבען, אונד געזאגט: גאטט זייא צייגע צווי־שען מיר אונד דיר, צווישען מיינען נאכקאממען אונד דען דיינען! דאז בלייבט עוויגליך.

רש״י

והתי״ו מן הדיבוק שהוא דבוק למורדות המרדות שהיה ראויה לרדות ולייסר. ד״א כשתטפו בני בנייון מזנות שילו שילהו לחול בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו. נעות. על שם הכרמים והוא גת כמו נעוה ארחתו יטופון נעווסי בחז׳ ולא מן השם: יז נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: יח למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: יט להעבירו. החצי עבר את הנער: כד מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: כה לך לשלום. זה שבועה אשר נשבענו ה׳ יהיה עד עלינו עד עולם:

באור

(יז) ולא אכל וגו׳, מב׳ סבות, א׳ כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה (מרד״ק): (יח) למועד דוד, רבים פרשו למועד אשר קבע לו דוד, ואינו נכון, כי הוא אמר אליו בערב והוא הלך בבקר, אלא טעם למועד למקום המיועד אשר נסתר שם דוד, ורבים כן: (יט) להעבירו, אמרו הטעם להעביר האבן שהיא המטרה, וזה איננו נכון, כי אז יראה בהכרח הנסתר מאחוריה, וכמו שכבר הערנו לעיל, ועוד יש בזה איזה תערובות, מתחלה אמר מצא את החצים, משמע שרבים ירה, ואח״כ אמר והוא ירה החצי לשון יחיד, ואח״כ ויבוא הנער עד מקום החצי, משמע שהיה שם באמת, ויהונתן אמר הלא החצי ממך והלאה, ואח״כ שוב וילקט את החצים לשון רבים. ולכן נראה לע״ד שהענין כך הוא, שמתחלה אמר לנערו שירוץ פעם אחר פעם למצוא את החצים שיורה, והנה הוא מורה חצי אחד והנער רץ לקחתו, ויורה יהונתן מיד עוד חצי אחר להעביר את הנער ומקום החצי הראשון, ולכן כשבא הנער עד מקום החצי הראשון ויאמר יהונתן הלא החצי ממך והלאה על השני שירה, ויקח הנע׳ את שניהם ויבוא אל אדוניו: ואולי שאלשת החצים ירה בזה האופן זה אחר זה, שיעבור תמיד האחרון את הראשון, ותמיד כשבא הנער עד הקודם במקום קרא יהונתן הלא וגו׳. בזה יתישבו כל הפסוקים על נכון: (כג) כליו, קשתו וחציו (רד״ק): (כד) מאצל הנגב, ת״י מסטר אבן אתא דלקביל דרומא, ויהיה א״כ העקר חסר מן הכתוב, גם לא ידעתי לכוון הטעם אם שבא מנגב או מכוון, ואמרתי אני בלבי, אולי שם הנגב כנוי לאבן בעבור יבשותו, ע״ד ארץ הנגב נתתני, וענינו כמו מאצל האבן: עד דוד הגדיל, לבכות יותר מיהונתן (רש״י ורד״ק): (כה) אשר נשבענו וגו׳, הוא יהיה עד עולם, וכדלעיל, אלא שהכוונה כאן על השבועה, ודלעיל על הברית:

הנה נודע לכל משכיל מבין בחכמת הדקדוק והמסורה את יקר ערך חיבור תיקון סופרים הזה, אשר כשמו כן הוא, תיקון לכל סופר הכותב ספר התורה, ורק על ידו ילכו הסופרים והקוראים בספר דרכם לבטח לכתוב ולקרוא על פי הדין, וכמעט הוא סופר ומונה את כל האותיות, הנקודות והטעמים, חסרים ויתרים שבתורה כפי המסורה שבידנו, ובו הגדיל לעשות מחברו החכם הכולל מהור"ר **שלמה דובנא** זצ"ל, והיתה תחילת מחשבתי ללוות פסוקי התורה בחיבור היקר וההכרחי הזה, ולהדפיסו דף על דף במקומו הראוי לו, אך אחרי שובי נחמתי, כי לא יכולתי לדחות ממקומם את תרגום אונקלוס ופירוש רש"י זצ"ל, אשר עיני כל ישראל עליהם, ונעשו הכרחיים ושווים לכל נפש, והיריעה קצרה מהכיל את כל הפירושים האלה על דף אחד, על כן בחרתי והצגתי מאמריו היקרים בכל ספר וספר מחמשה חומשי תורה לבדו, ועשיתי לו לפי כבודו מדור בפני עצמו.

א (א) בראשית, הבי"ת רבתא ודגושה וטעם המלה טרחא, ומנהג הסופרים לעשות האות הרבתי שוה מלמעלה לשאר אותיות התיבה ושיעור העודף באות הרבתא יהיה סרוח על פני אורך השיטה ולמטה לשאר אותיות התיבה, אבל בתקונים הזוהר דף ק"ט ב' אמרו (הוא בז"ח ס"ה) אתוון רברבין דסלקין על כל שאר אתוון וכו' משמע שצריך לעשות להפך ר"ל בולטין מלמעלה. (אור תורה) אך בעל שבת מאליהו כתב ע"ז שאפשר לפרש דברי הזוהר שאמר סלקין לעילא לענין הקדושה, ע"ד מ"ש בזוהר ובתיקונים בכמה דוכתי וי"ו דשמא קדישא סלקא לעילא על כל שאר אתוון וכו' ובלי ספק שאין כוונתו בזה לכתוב הוי"ו של שם הוי' למעלה מכל האותיות, גם הביא בשם מורו החסיד מ' יונה לאנדר סופר שנהג בכתיבות ס"ת לעצמו כמנהג כל הסופרים שזכר הא"ת, וצריך לכתוב הבי"ת בראש השיטה ובראש הד"ף, וזו היא הבי"ת של בי"ה שמ"ו: (ג) יהי, בשופר ישר (ר"ל במונח) ולא במקף וזו היא הפלוגתא הראשונה שבין בן אשר ובן נפתלי שבן אשר קורא יהי בשופר ובן נפתלי קורא יהי־אור במקף ונהגו כל ישראל בגלילות האלו לסמוך על קריאת בן אשר כאילו יצאה בת קול ואמרה בן אשר ובן נפתלי הלכה כבן אשר, ואע"פ שבמסורת הדפוס אין שם פלוגתא זו אני מצאתיה בשתי מסורת כתיבות יד וגם בשש ספרים ספרדיים כתוב יהי בשופר ולא נמצא במקף רק בספרים אשכנזים ואין לסמוך עליהם. (א"ת), ועיין מ"ש בהקדמה מענין ב"א וב"נ מי הם ובאיזה זמן היו: (ו) רקיע, בעל מנחת שי האריך כאן בענין קריאת הפתח שתחת העי"ן, וכבר דברתי מזה בהקדמה: (יא) תדשא, כתב בעל שברי לוחות (שחבר ר' אליהו בחור והוא בסוף ספרו מסרת המסרת) שעל מלת תדשא נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרי' מדויקים. (מנחת שי), וכן כתב בעל שיח יצחק (דף ס"ו ע"א) וכ"ה במסרת קטנה שלנו, וכן מצאתי בתנ"ך ישן נושן כתיבת יד על קלף נכתב בשנת רמ"ט: דשא, הראשון בספר א' אשכנזי הוא בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבא זקף קטן אחר הפשט אך בספרי ספרד הוא ברביע וכן העיד רד"ק בספר עט סופר. (א"ת) ועם שבביאורי פירשתי לפי כוונת הז"ק, עכ"ז על הספרים המדויקים אסמוך לנקד ברביע, וכ"כ בעל מ"ש בשם דפוס קדמון, אך מה שכתב וכן נכון כפי נגון הטעמים, איננו נכון, כי מנהג נגון הטעמים לבוא ז"ק אחר הפשטא, רק מעטי' מצאנו רביע אחר הפשטא כמו, הן גביר שמתיו לך ואת־כל־אחיו (בראשית כ"ז ל"ז) על־גווי נאמנו הוא (שם ל"ח י"ב): עשה פרי למינו, וכן עץ עשה פרי, שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף, עיין במכלול (דפוס קטן דף ק"ז ע"א) וספר פתח דברי (ד' קכ"ט ע"ב) בכלל אתי מרחיק. (מ"ש), ומה שכתב על הראשון מדין מפסיק, לא ידעתי איזה מפסי' יש כאן, וגם במכלול לא הדגישו רק מדין אתי מרחיק, (וגם' פתח דברי שם יש גמגום בלשון וצריך תקון, ואין כאן מקומו), חזו לפי דעתו, אבל לדעת יהב"י הנקדן בספ' עין הקור' בפ' בראשי' גם הוא דגוש מדין דחיק כי ז"ל שם עשה פרי הפ"א דגושה כי דחיק היא. פרחון בערך מין עכ"ל, וכ"ה דעת רז"ה שחילק הדחיק לג' מינים ופרי הא' הוא ממין הב', ופרי הב' הוא ממין הא', עיין בכ"ה תיבת הדגש אות י"ח וי"ט כ' וביסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ז כ"ח, ועיין מ"ש לקמן בפ' נח (סי' ו' פסוק כ'): זרעו־בו, שניהם במקף ובלא מאריך. (א"ת): (יד) מארת, ב' חסר דחסר. (מסרה קטנה ומס"ג) ור"ל בלישנא, א' דין, וב' המארת (פסוק י"ו) ונדרש ע"ז בפסיקתא דהחדש ובירושלמי פרק בתרא דתענית, והובא במ"ש: לאתת חסר דחסר. (מ"ש): (טו) למאורת, במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרי' כתובי יד ובדפוס קדמון גם הר"מה ז"ל כתב בלשון הזה יהי אור ויהי אור כל הדין לישנא באורייתא' דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' חסר דחסר בלישנא ופסי' ויאמר אלהים יהי מארת, ויעש אלהים את שני המארת; והיו למאורת ברקיע השמים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנייתא עכ"ל, וכן הוא במלאים וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדי' כתוב' יד שהועתקו מספר הללי. (מ"ש), וכ"כ הא"ת למאורת, מלא וא"ו קדמאה עכ"ל: (טז) את המאור, במקרא כ"י נמסר עליו לית וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור באורייתא דכוותיה מלא בר מן אחד שמן למאר (שמות כ"ה ו') קדמאה דתרומה עכ"ל, וכן הוא בספרים מדויקים (מ"ש): (יח) ולהבדיל, הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב המאירי ז"ל (שמו הרב ר' מנחם המאירי בחבורו הנקרא קרית ספר, הזכיר שמו החכם מ' יוסף קארו בא"ח סי' ל"ג) וטעם המלה זקף קטן. (א"ת): (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים, פ' פתוחה, ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פר', וא"ת כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם, וכן ראיתי בספרים המדויקי' מגלות ירושלים אשר בספרד שאנו סומכים עליהם, וכן דעת הרמב"ם. (מ"ש), וכן מצאתי בתנ"ך המדויק כ"י ישן נושן על קלף שהזכרתי בהקדמה: (כא) התנינם, חסרי יו"ד בתראה ע"פ המסורת. (מ"ש), ונדרש ע"ז בב"ר פרשה ז', ובמס"ג התנינם, ג' חסר יו"ד תניין (ר"ל בלישנא), א' דין, ב' לתנינם שמות ז' י"ב), חמת תנינם (דברים ל"ב ל"ג): הגדלים, הגימ"ל דגושה, (א"ת): עוף כנף, מלא וא"ו וגם הרמ"ה ז"ל כתב ועוף יעופף על הארץ תרוויהון מלאי' וא"ו כתיב וכל לישנ' דעוף באורייתא' דכוותא מלא. (מ"ש), וכ"כ א"ת: (כד) וחיתו, בשמט הדגש הראוי להיות ביו"ד כי השם חַיָּה (ולדעתי הוא לחסרון יו"ד ראשונה כי שרשו חיו, ועיין בספר עלים לתרופה בפ' שמות במלת וחיה, שם הארכתי בשרש זה נגד דעת הראב"ע שאמר שכולם השרש חיה ואין בהם שרש חיו) ובא מתג בחי"ת והנה הנמשך ממנו הוא תמורת הדגש, והשוא שאחר המתג נע לכן אחרי' רפה, וכ"כ בקונטרס דברי אמת. ובחילופי ב"א וב"נ שבדפוס כן הוא הנוסח, בן אשר וחיתו ארץ, בן נפתלי וחיתו ארץ עכ"ל, משמע שלב"א אין פה מקף ולב"נ אין פה מתג, ונוסחת הספרים המדוייקים שלפנינו דלא כמאן שבהם מתג בחי"ת ושתי המלות מוקפות, ואולי נפל טעות בחילופים וצ"ל לב"א מתג ומקף, ונוסחת ספרים שלפנינו כב"א, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף במתג ובמקף: (כו) בצלם אלהים, קדש. (מ"ש). (כח) וכבשה, חסר וא"ו כתיב ונדרש בסוף פ' הבא על יבמתו ובתנחומא פ' נח וב"ר פ' ח' וי"ד). (מ"ש), ובמס"ק לית חסר, וטעות סופר הוא וצ"ל לית וחסר, כי לית חסר פירושו שאין עוד מלת זאת בתנ"ך חסר אבל נמצאת מלא; ובאמת מלת וכבשה לא נמצאת עוד כלל לא מלא ולא חסר, אבל לית וחסר הם ב' ענינים לית מלה זאת עוד כלל בין מלא בין חסר, ומלת וחסר היא הודעה אחרת שבמקום הזה היא חסרה: (כט) לאכלה, בלי געיא כי הוא קמץ חטף וכן בפסוק דבסמוך וכן כל לאכלה דפ' נח, וכן לעבדה ולשמרה, וכן ביום אכלך. (ד"א): (ל) ולכל עוף השמים ולכל רומש, הכלל כל שבסמוך נקמץ וכל שבטעם נחלם. (מ"ש): רומש, ג' מלאים, א' דין, ב' כל רומש (בבראשית ט' י"ט): ירק, בשש נקודות. (א"ת):

ב (ב) וישבת, ג' חסרים, א' דין, ב' וישבת המן (יהושע ה' י"ב), (ד) אלה תולדות, סימן זה מצאתי במסורת כתיבת יד מן זה

ספר תולדות עד תולד' יצחק (בראשית כ"ה י"ט), תולד' כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר תלדות כתיב בר מן חד אלדת כתיב חסר דחסר ואלה תלדת ישמעאל (שם י"ב), וב' מלא דמלא אלה תולדות השמים, ואלה תלדות פרץ (רות ד' י"ח) ובמסורת הדפוס איתמר בלישנא אחרינא אך צריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות דא ודא חדא היא וצריך לומר וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא בתראה והרי לך גם כן לשון מסרת הרמ"ה ז"ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי"ן וסי' אלה תולדות השמים, ואחד חסר דחסר וסי' ואלה תלדת ישמעאל (בראשית כ"ה י"ב), וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן ואלה תלדות עשו הוא אדום (שם ל"ו א') ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר (שם ט') אלה תלדות יעקב (שם ל"ז ב') ושארא תולדת כתי' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל, וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה. (מ"ש)· והתי"ו רפה בכל הספרים המדויקים אף שלפניה סגול בלא נגינה, עיין מ"ש בפ' נח (להלן י' כ') על אלה בני חם: **בהבראם**, ה"א זעירא· (מס"ק): (ו) **את כל פני האדמה**, מלת את לבן אשר בצירי ובמאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנרא' בחילופים שבדפוס וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אחר כך מצאתי בחילופים כתיבת יד בהפך והשתא לא קשיא מידי· (מ"ש): (ז) **וייצר**, תרין במעשה בראשית קדמאה מלא בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד· (הרמ"ה וכ"ה במכלול ד' קטן דף קכ"ט ע"א): (ח) **גן בעדן**, עשיתי געיא ע"פ מ"ג ומ"ק ורוא"ה, ורא' של נעליך (שמות ג' ה'), וכ"ל הטעם מפני שהוא מוכרח ולא כן גם לאישה, (בראשית ג' ו')· (ד"א), ולא ראיתי בזה ובמלת של נעליך הפסוק יותר ממלת גם לאישה, כי במלת של נעליך פשטא פקיד השר ז"ק שאחריו כמו במל' גם לאיש' שבא בתביר פקיד השר טפח' שאחריו, גם במלת גן בעדן בא טפח' מפסיק פחות מן האתנח שאחריו, גם לא ידעתי מה ענין המתג אצל ההפסק או החבור, ובאמת בחומש עם סופר גם בתנ"ך ד' ברלין שנת תנ"ט (המוגה מאד) אוכנו לא כאן ולא במלת של נעליך, ולכן גם אנכי מחקתיו, כי זר הוא בעבור הנח נרא"ה שאחריו, ואינו דומה למלת שת־לי, כי שם הוא בעבור התנועה גדולה שבשי"ן שלא יבא אחריו נח נראה, לכן שמו שם המתג והוא במקום הנגינה, ולא עשו שם אלא מדוחק, ולסבה זאת לא השגיחו שם גם על קירוב המתג אל הנגינה שבמלת לי, שאין שום תנועה או שוא בע בוניהם, ואין דכוון אפשר מאשר אפשר, משא"כ כאן מהו הלאן להעמיד מתג קודם נח נראה, ואין ראי' מהמ"ג והמ"ק, כי הא"ת כבר תקן ומחק כל המתגים הזרים מן המ"ג והמ"ק סוף פ' בראשית, ולכן אין לסמוך עוד על המתגים הזרים הנמצאים במ"ג ומ"ק, אם לא שהא"ת קיימם בפירוש, עם שנשאר הענינים כמו החסר והמלא הפתוחות והסתומות דגש ורפי מלעיל ומלרע אותיות גדולות וקטנות, עמודי' גדולים הם לסמוך עליהם בצירוף ספר הא"ת המסיר כל הטעיות מהם, אבל על המתגים שבהם אין לסמוך עליהם כיון שלא עבר עליהם בפרטות להגיהם ולא עולל אחריהם בספרו, אבל על המ"ש יש לסמוך בזה במקום שקיים איזה מתג זר בפירוש, כי הגיעו לידי פרטי הגהת הגעיות כתיבת יד מהא"ת (כמו שכתב בפרש' ראה), והנה פה לא הזכירו המ"ש, ואף שבתנ"ך הנדפס עם המ"ש העמידו המדפיס, כבר כתבתי בהקדמה כי אין לסמוך עליו במקו' שהמ"ש לא דבר ממנו, כי לא נדפס בדיוק, ונמצא לפעמים שיתנגד גם לדברי מ"ש: (ט) **ועץ**, השני בזקף גדול. (א"ת): (י) **יצא** בחומש כ"י קדמון יוצא מלא וא"ו ונכתב עליו בס' ר"מ יוצא ובס' ר"ג יצא חסר ע"כ וזה פשוט מהמס' שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר יצא מעדן חסר וא"ו וכל יצא נרידא באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים וסי' הנה יוצא דואמר ה' אל משה השכם (שמות ח' ט"ז), ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' (שם כ"ה), כחצת הלילה אני יוצא (שם י"א ד')· (מ"ש): (יב) **וזהב**, הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פ' י' שער א' והמסורת ג' מלין בטעם וזהב הארץ ההיא, וישדה מגרש עריהם (ויקר' כ"ה ל"ד), וסגר פום אריות' (דניא' ו' כ"ג). (מ"ש): **השהם**, שני ההי"ן בפתח· (א"ת): (יג) **ושם**, במקף לא בקדמא וכן השני· (א"ת), ובכמה ספרים מצאתו השני בקדמא. (מ"ש), ואנכי הלכתי בזה אחר הגהת הא"ת, וכ"ה בקו' של רא"פ: (טו) **וינחהו**, ז' חסרים בלישנא, ונמסר במס"ג (ויקרא כ"ד י"ב ומלכים א' י"ג כ"ט), ונפלו טעיות במסורה זאת, ועיין מה שכתבתי בתיקון טעיותיה בפ' אמור (ויקרא כ"ד י"ב) בפסוק ויניחהו במשמר:

לעבדה ולשמרה, ברוב הספרים שתי ההי"ן במפיק ובאיזה ספרים בשניהן הקו של רפי אולי י רמזו למדרש רבה פט"ו וכו'· (מ"ש) ע"ש הדרשות שהביא, ואנחנו אחר רוב הספרים נלך: (יח) **לא טוב**, את זאת ראיתי בספרים מדויקים במשך ההגהה שבכל מקום שתבאנה שתי תיבות זעירות במקף לא יבא בראשונה מאריך ואמרתי להזהירו למעין (ה' רפאל חיים באזולה המגיה התנ"ך עם מ"ש בקונטרס הברעותיו בין חילופי נוסחאות הדפוסים, וכן אין פה מתג בתנ"ך כ"י ישן על קלף ובחומש שהדפיס מו' איצק פרעסלא: **אעשה־לו**, הלמ"ד דגושה אע"פ שהה"א שרשית כי בסגול לית חילוק· (ד"א), והו' המין הא' מג' מיני הדחיק: (יט) **כל־חית**, במקף. (א"ת): (כ) **שמות**, עיין מה שכתוב בפ' במדבר (א' י"ז) בס"ד: **לא־מצא עוד**, אין כאן נסוג אחור ודעת רו"ה שהוא בעבור שיש מקף לפני המל' הא' ולכן ונח מצא חן (בראשית ו' ח') נסוג אחור, אבל כלל זה מוכחש מן כמה פסוקים כמו אשר־עשה לו (בראשית ט' כ"ד), שנסוג אחור, ועוד רבים: (כא) **אלהים | תרדמה**, יש פסיק בין שתי המל' מפני כבודו של שם· (מ"ש): (כב) **הצלע**, הצד"י דגושה, והלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדויקי' ובהללי והמדפיס כתב עליו דבריתהו אל תשת לב להם כי תהו הם כי כל צלע מלרע בצירי וקמץ וכל צלע מלעיל בסגול ופתח וגם זה כסבירוו מדלא מסיר עליה ל' פתח ש"מ בקמץ הוא· (א"ת), גם בעל הלשון (כוונתו על לשון למודים) כתב שהוא בקמץ, ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע המסורת עליו לית קמץ וברוב הספרים המדויקים פתוח וכן צלע אל צלע (יחזקאל מ"א ו') ואין יכולת במסורת להכריע בגרוויו הצד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמץ אבל סגולי הצד"י באים מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל. (מ"ש): **ויבאה**, ד' ב' מלאים וב' חסרים וסי' ויבאה אל האדם, ויבאה יצחק האהלה (בראשית כ"ד ס"ז) חסרים· (מס"ג) וב' המלאים הם בנ"כ: (כג) **לזאת־לקחה**, הקו"ף רפה והזי"ן דגושה, (א"ת), וז"ל מנחת שי לקחה־זאת, הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפו שרשים (שרש לקח) ואפודי, והיתה ראוי' להדגש כי הוא מבנין פעל ונספר פתח דברי דף ס"ו ע"א כתוב ולנקבה פעלה איך לא עזבה עיר (ירמי' מ"ט כ"ה) שלחה אמכם (ישעי' נ' א') לקחה־זאת והוא רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ, ור' יונה כתבו בספר הרקמה עם דומים אחרים שהם בחטף קמץ עכ"ל, והמ"י שכתב כי הלמ"ד במאריך, כוונתו מתג או געיא, וכן קורא אותו הא"ת, ודגש הזי"ן מדין דחיק כי אף שהקמץ שבתי"ת הוא קמץ גדול בלי סמיכות, מ"מ בהסמך המלה לאחרי' במקף ישתנה לק"ח ואין הה"א נמשכת ממנו כי לא תנוח הה"א באמצע תיבה לעולם: (כה) **ערומים**, נכתב בוא"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסרה ב' מלא ודגשים וחברו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב ו'), וסי' בין ערומים שהוא לשון ערמה ובין ערומים שהוא לשון ערטילאי חכימין רפין ערטילאין דחיקין פי' דגשים וכו' אחר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מסורת איוב כ"ו ט"ו ושרשים שרש ערם והגה"ה שם, אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמוך לה מקמא אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חמשה תלת מנהון מלאים וא"ו ותרין מנהון מלאים יו"ד וסימן ויהיו שניהם ערומים דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה, שמעתי את תלונת (שמות י"ו י"ב), ותכל תלונתם (במדבר י"ז כ"ה), דדגישי נונין דילהון ומלאים וא"ו קדים לנון ותרין מלאים יו"ד ויביאו לו את המנחה אשר בידם (בראשית מ"ג כ"ו), תביאו לחם תנופה (ויקרא כ"ג י"ז) דדגישי אלפין דידהון ומלאים יו"ד קדים לאל"ף ושאר אורייתא חסרין· (מ"ש): **יתבששו**, בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא ובירושלמי יתבששו חסר עכ"ל, ובכל הספרים חסר גם ברמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל, וכן מוכח ממדרש רבה שכתבתי בפרשת כי תשא על כי בשש משה (שמות ל"ב א')· מ"ש:

ג (ג) **אלהים**, דלא תאכלו ממנו ברביע· (א"ת): **פן תמתון**, תי"ו ראשונה דגושה· (א"ת), ובמס"ק כולהון חסרים וא"ו קדמאה במ"א, והוא אכן כאדם תמותון (תהלים פ"ב ז'): (ה) **ידע**, בספרים כ"י ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכ"ה בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע דאורייתא דכוותא וידע דעת עליון

במדבר

(במדבר כ"ד ט"ז), ומסיר עליהון תלתא וחסר ודכוותא ידעי טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ. (מ"ש): אכלכם, כ"ף ראשונה בקמץ לבד בכל ספרי ספרד וכן נכון כי לא יבאו שני שוואין בראש התיבה אף כי שלשה. (א"ת), וכתב המכלול, (דף קפ"ז ע"ב), ופעמים משתתפים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא חטף כמו אֲנִי הֲלִי צָרִי והדומים להם, אבל אם תדגש האות שאחרי' ינקדו הקמץ לבדו, כי אין לטעות בו כי בודאי הוא חטוף אחר שהדגש לבדו כמו גָזִי נזרך (ירמי' ז' כ"ט) רָנְּנוּ שמים (ישעי' מ"ד כ"ג) והדומים להם, וכן אם האות שאחריה היא בשוא נע ינקדו הקמץ לבדו כי אין לטעות בו כי בודאי הוא חטוף אחר שהשו"א נע הוא לבדו, כי אין אחר הקמץ הרחב שוא נע עכ"ל: כי ידע אלהים, וגו' והייתם כאלהים, הראשון קדש והשני חול. (מסכת סופרים פרק ד' הלכה ד' ומדרש רבה פ' ד'): ידעי, חסר וא"ו. (א"ת). כמ"ש לעיל על כי ידע: (ז) עירמם בהעתק מספר הללויים פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי עירמים הם מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו וחסר יו"ד בתראה כתיב. (מ"ש) ובמס"ק לית כתיב כן, כ"ל בגירוי וקנון בלשון רבים: ויתפרו, בחו' של רא"פ נקד געיא בוא"ו וכן במלת וישמעו בפסו' שאח"ז, וכתב בנו בקונט' ד"א שכן הוא בכ"י, והנה במקרא גדול ד' באזיליאה אינם, ועם שלא באו לידי המ"ג והמ"ק, מ"מ כיון שלא נעזר מהם אינם גם שם, ולא ידעתי כאו של החומש כ"י לסמוך עליו נגד המ"ג והמ"ק המונהים ע"י הא"ת, ונכרע כי עמם הדין לפי הדקדוק שלא יבא מתג לפני דגש, ואף אם היה מנוקד בהם אלו הגעיות אין לסמוך עליהם בזה, ואף שלא הגיהם הא"ת במקומם, כבר מחק כל המתגים הזרים בסוף פ' ו, ולכן אנכי בעקבותיו אלך להקירם, ועיין בהקדמה מ"ש מענין זה: עלה, כתב בעל מנחת כהן יש ספרים מדויקים עלי כתיב ביו"ד עכ"ל אך בכל הספרים מצאתיהו בה"א וכ"כ מדברי הפרשים שרש עלה. והגהת ר' אליה שם ובמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יו"ד, ויתפרו עלה תאנה, והנה עלה זית טרף (בראשית ח' י"א), והביאו עלי זית וגו' (נחמיה ח' ט"ו), והם חמשה באותו פסוק כתיבי יו"ד ויש שם חסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרי' (ונדפו' באזיליאה מתוקן), ותמה אני שלא הביא קול עלה נדף (ויקרא כ"ו ל"ו), וכנבל עלה מגפן (ישעי' ל"ד ד'), והיה כאוי לנמר ע' ד' בה"א וה"א ביו"ד, עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכוותא עלה זית טרף בפיה ומסר עליה' תרי"ן ע"כ דשמעת מינה לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא, ושאלתי לחכם לנואלנו והשיב דהרמ"ה ומסורת לא איירי אלא ממלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בגירוי שהוא סמוך אבל קול עלה נדף וכנבל עלה מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בכגול שהם מוכרתים וקושטא קאמר מר דכל מעיינן בתר הכי בלישנא דהרמ"ה אתייא סיפא לגלויי רישא דאמר ומענין אחר עלה אל ה' (שמות כ"ד א'), וכל לשון דעלה דכותא וכל לישני דעל דקרי לגו"ד דידוה בגירוי יו"ד כתיב בתריה, עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי נחש עלי דרך (בראשי' מ"ט י"ז), יו"ד כתיב בסוף תיבות' וכל דכותא בהדין ענינא יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל לישני דטרפא באורייתא ה"א כתיב וכל לישנא דעלה דכותא ה"א כתיב, ובהכי כולהו מכראתא אתו שפיר ולית בהון קושיא כלל, עוד כתב בהקדמת ספרו ארבעה דנכיב ה"א בתרווהו בלשון רבים באורייי' וסי' ויתפרו עלה תאנה כתרגומו, רעה כאן ענדיך (שם מ"ז ג'), כי מעלה גרה המה (דברים י"ד ז'), את כל מדוה מצרים דקללות (דברים כ"ח ס'), ואילו אכל שדה העיר (בראשית מ"א מ"ח) לא חשיבנא בהדייהו דל' יחיד הוא כתרגומיה, (מ"ש): (ט) איכה, היו"ד דגושה. א"ת: (י) עירם אנכי, עירם אתה, שניהם חסרים. (מ"ש), ור"ל חסרים וא"ו, אבל מלאים יו"ד: אנכי, א' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי, לא איש דברים אנכי (שמות ד' י') וכו', (וכמנן כולם במס"ג ולא ראיתי להאריך כי השאר המה בנ"כ) וכל איוב דכוו' וס"כ וזקף דכוות' במ"א מלרע חף אנכי (איוב ל"ג ט'): (יא) אכל, הכ"ף בקמץ לבד. (א"ת), והוא חטוף כי הוא סמוך, (מ"ש): (יג) עשית, התי"ו בלא שוא. (א"ת): (יד) ויאמר ברי"ש לבד תלשא. (א"ת): אלהים, שופר יגר (מונח) בה"א (א"ת), ובקונ' ד"א כתב בשם הא"ת שיש כאן פסוק, ולא נמצא זה בס' א"ת, אבל האמת אתו במ"ש שיש כאן פסיק, לפי שנמנה בסוף מערכת המסירת בין פסקין דספרא: כי, בס"ס הוא בשופר יגר לא במקף. (א"ת): זאת, הזי"ן דגושה. (א"ת), לכבת הדקיק ומהמין הג' אשר נקרא בפי המדקדקים הראשונים אתי מרחיק: (טו) עצבונך, הנד"י דגושה. (א"ת): (יז) שמעת, בתי"ו לבד זרקא. (א"ת), ואין כחה לעשות מלעיל או מלרע. (מ"ש), ועכ"ו הניגון במ"ס כי דונה להיות מלעיל: תאכל, בחו' רא"פ יש מתג בתי"ו ואינו נכון להיות סמוך לנגינה, גם לא נמצ' בכל הספרי' המדויקי': תאכלנה, הכ"ף בשו"א לבדה לקריאת ב"כ ולקריאת ב"א שאנו סומכי' עליה בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' א' בביאור החטפין ועיין מ"ש בריש פ' לך לך על מגרכיך. (מ"ש): (יח) ודרדר, בכל הספרי' שראיתי שני הדלתי"ן בפתח וא"ת כתב במקצת ספרי' דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים. (מ"ש): (יט) בזעת, השופר הפוך בעי"ן והוא מלרע. (א"ת), וכ"כ מ"ש בשם דפוס קדמון וספרים מדוייקים כ"י: אפיך, ב' מלאים, בזעת אפיך, וברוח אפיך נערמו מים (שמות ט"ו ח') וסימן קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. (מ"ש): אתה, הזקף באל"ף והוא מלעיל, (א"ת) והוא הראשון שנמסר במסרה גדולה אתה דבטעם מלעיל. (מ"ש). ואנכי ראיתי מבוכה גדול' בענין מלעיל ומלרע של המלה הזאת, כי במס"ק (בראשית ג' י"ט) נמסר י"ב מלעיל, ובמס"ק (שם כ"ב י"ב) נמסר י"ד מלעיל, ובמס"ג שם י"ד בטעם לעיל וסי' במסר' רבת', ובמס"ק (שם כ"ט ט"ו) נמסר י"ד זקפין, ובמס"ג (שם) י"ד זקפין מסר במס' רבת', ובמס"ק (שם ל"ב י"ז) נמסר כ"ו מלעיל וכל או' דכו', ובמס"ג (שם מ"ט ג') נמסר י"ז בטע' לעיל מסור במסרה רבת', ובמס"ק (חבקוק ב' ט"ז) נמסר י"ד בטעם לעיל. והנה במסרה רבתא במערכת אות האל"ף מסור שם עשרים וז"ל אתה דבטעם מלעיל סימ', כי עפר אתה ושו (בראשית ג' י"ט) ראובן בכרי אתה (שם מ"ט ג') הכי אחי אתה (שם כ"ט ט"ו) כי ירא אלהים אתה (שם כ"ב י"ב) למי אתה ואנה (שם ל"ב י"ז) כי עם קשה ערף אתה (שמות ל"ג ג') האפרתי אתה (שופטי' י"ב ה') ואם יש בי עון המיתני אתה (שמוא' א' כ' ח') כי איש חיל אתה (מלכי' א' א' מ"ב) אשר החזקתי' מקצות וגו' עבדי אתה (ישעי' מ"א ט') ואי מזה עם אתה (יונ' א' ח') אומרים לעץ אבי אתה (ירמי' ב' כ"ז) מקסי אתה ביום רעה דירמי' (י"ז י"ז) וזרעתי' לי בארץ וגו' עמי אתה (הושע ב' כ"ה) כחסדך זכר לי אתה (תהלי' כ"ה ז') עזרי ומפלטי אתה [שם ע' ו'] צדיק אתה דותקם את דברך [נחמיה ט' ח'] אתה נורא אתה [תהלים ע"ו ח'] ויקרא אסא אל ה' וגו' אלהינו אתה [ד"ה ב' י"ד י'] גם פעמים רבות וגו' אשר גם אתה [קהלת ז' כ"ב], וכתב המדפיס ע"ז וז"ל ובמ"ק יש שינוי במספרם עכ"ל, ובעל ספר סייג לתורה עמד על מקלת השיבושים הרבים האלה, אבל רפואת תעלה אין לו, ובעל מבין חידות הבין החידה יותר ממנו עם כי גם הוא לא יבא י"ח כראוי, וז"ל בפ' בראשית [ג' י"ט] אתה, י"ב מלעיל, המאסף והמלקט מונה במסר' עשרים מלעיל ומונה עמהם מלת אתה שהם בטעם זקף, והם מנויים בפני עצמם לקמן [בראשית כ"ט ט"ו] והם י"ד, גם מונה עמהם הרבה שהם באתנחתא וקמץ והמה תמיד מלעיל, לכן אמרתי מס"ק דהכא מונה י"ב בדקדוק ולא יבא בתוכם שום אחד שהוא בטע' אתנחתא בקמץ או זקף, רק המאסף אסף פנה קוד' ומנה במה שהעתיק הך מסורה הכא כי מקומה הוא [בראשית ל"ב י"ח], למי אתה הוא הראשון, ב' האפרתי אתה (שופטים י"ב ה'), ג' מדוע אתה [שמואל ב' י"ג ב'], ד' אתה קח [שם כ' ו'], ה' איש חיל אתה [מלכים א' א' מ"ב], ו' אבי אתה [ירמי' ב' כ"ז], ז' מקסי אתה [ירמי' י"ז י"ז], ח' זכר לי אתה [תהלי' כ"ה ז'], ט' עזרתי ומפלטי אתה [שם מ' י"ח], י' נורא אתה [שם ע"ו ח'], י"א אתה שכת [איוב א' י'], י"ב גם אתה [קהלת ז' כ"ב] עכ"ל, ונפ' ויצא [כ"ט ט"ו] כתב וז"ל אתה, י"ד זקפין, ומלעיל, א' כי עפר אתה [בראשית ג' י"ט], ב' ירא אלהים אתה (שם כ"ב י"ב), ג' דין [הכי אחי אתה (שם כ"ט ט"ו)], ד' בכרי אתה (שם מ"ט ג'), ה' קשה ערף אתה (שמות ל"ג ג'), ו' נער אתה (שמואל א' י"ז ל"ג), ז' המיתני אתה (שם כ' ח'), ח' למי אתה (שם ל' י"ג), ט' אי מזה עיר אתה (שם ב' ט"ו ב'), י' נכרי אתה (שם י"ט), י"א עבדי אתה (ישעי' מ"א מ'), י"ב לי אתה (שם מ"ד כ"א), י"ג עמי אתה (הושע ב' כ"ה), י"ד אלהינו אתה אל יעצר (ד"ה ב' י"ד י') עכ"ל הנה בעבור חשבון הי"ב שיצא לו מכוון עזב עוד שנים הנמצאים בתהלים שהם פתוחין באתנח ומלעיל והם א' בני אתה (תהלי' ב' ז') הביאו הרד"ק במכלול ד' קטן דף רס"ב ע"א שהוא בפתח ומלעיל), ב' חפץ רשע אתה (שם ה' ה') שהוא פתוח ומלעיל בכל הספרים המדויקים ועוד שלישי עזרי ומפלטי אתה (שם ע"ו) שהביאו הרד"ק (שם) שהוא פתוח באתנח, ואולי סמך בזה על נוסחת כל ספרינו שהוא קמוץ, ועוד עזב שתה

נם אתה (חבקוק ב' ט"ז) שהוא מלעיל בספרים מדויקים, גם נמסר עליו במס"ק י"ד בטעם לעיל, גם לא ידעתי מבין לו לבעל מבין חידות שהשלשה שהם בטעם תלישא גדולה [והם מדוע אתה ככה דל (שמואל ב' י"ג ד'), אתה קח את עבדי אדניך (שם כ' ו'), הלא אתה שכת בעדו (איוב א' י')] הם בטעם מלעיל כי לא נזכר במס"ק במקומותם דבר מזה, וגם במערכת המברת לא נמנו במנין העשרים: ואם ממה שמצאם מלעיל, אין זה ראיה כי כן הוא משפט התלישא גדולה להנקד תמיד בראש המלה אף במלה שהוא מלרע: ולפי דברו הנ"ל הנני להפריד הספיקות מן הוודאי' ועל פיהם להגיה המסורה הנ"ל כפי יכלתיו, י"ד אתה הם בז"ק ומלעיל, ה' מהם בתורה והם א' כי עפר אתה (בראשית ג' י"ט), ב' ירא אלהים אתה (שם כ"ב י"ב), ג' הכי אחי אתה (שם כ"ט ט"ו), ד' נכרי אתה (שם מ"ט ג') ה' עם קשה ערף אתה (שמות ל"ג ג'), אלו החמשה הם בתורה ואין ספק בהם שהם מלעיל כי כן נמנו בערכת המסורת ומסכמת למציאות הספרים המדויקים, ושאר הט' הם בנ"כ ואלו הן, א' המותני אתה (שמואל א' כ' ח'), ב' עבדי אתה (ישעי' מ"א ט'), ג' עמי אתה (הושע ב' כ"ה), ד' אלהינו אתה (ד"ה ב' י"ד י'), גם באלו אין ספק שהם מלעיל ע"פ המסרה הנ"ל המסכמ' למציאו' הספרים המדויקים, כשארו עוד חמשה המנוים אצל בעל מבין חידות והם, א' כי נער אתה (שמואל א' י"ז ג'), ב' למי אתה (שם ל' י"ג), ג' אי מזה עיר אתה (שם ב' ט"ו ב'), ד' נכרי אתה (שם י"ט), ה' עבד ליאתה (ישעיה מ"ד כ"א) אלו הה' לא נמנו במערכת המסרת, רק בספרים המדויקים נמצאו מלעיל, ואולי נתכוין המס"ק על אלו, ונמצא עוד אחד הטוב טוב אתה (שופטים י"א כ"ה) שהוא מלרע בספרים מדויקים שלנו, וכן נמסר עליו במס"ק וז"ל כן בספר מוגה עכ"ל, אכן הרד"ק בפירושו שם כתב וז"ל הזקף מלרע בתי"ו וטקנת ספרים מדויקים מלעיל באל"ף עכ"ל, אבל במכלול (ד' קטן דף רס"ב ע"א) מנהו עם אותם שהם מלעיל וכן את"ז וז"ל ובמקנת ספרים מדוייקים מלרע עכ"ל, ואולם המס"ק הנ"ל מסכמת למציאות הספרים שלנו שהוא מלרע, ולכן לא נמנה בין הי"ד אתה שהם בזקף ומלעיל, עוד יש לך לדעת שמה שכתוב במס"ק ומס"ג (בראשית כ"ט ט"ו) י"ד זקפין, ר"ל שהם מלעיל, כי נמצאים עוד שהם בזוקף ומלרע כמו הטוב טוב אתה הנ"ל, וכן כי עם קדוש אתה (דברים ז' ו') שהוא ודאי מלר' כמ"ש הרד"ק במכלו' (ד' קטן דף רס"ב ע"א) ומסכי' למציאו' הספרי' שלנו, וכן מ"ש במס"ק ומס"ג (בראשית כ"ב י"ב) י"ד מלעיל, ר"ל בזק"ף, כי בלי זקף איפס אלא י"ב, וכולם יחד הם יותר מי"ד) כמ"ש במס"ק (בראשית ג' י"ט) רק ב' המסור' הא' וקנרי לשון הם ומה שאחברה זאת גלתה זאת י' וי"ב אתה הם מלעיל ואינם בז"ק, ז' מהם ודאין שנמסרו במערכת המסורת ומסכימים למציאות הספרים, ואלו הן, א' למי אתה (בראשית ל"ב י"ח) ואין עוד בתורה, ב' האפרתי אתה (שופטים י"ב ה'): ג' איש חיל אתה (מלכים א' א' מ"ב), ד' לען אני אתה (ירמיה' ב' כ"ז), ה' מחסי אתה (שם י"ז י"ז), ו' אתה נורא אתה (תהלים ע"ו ח'), ז' אשר גם אתה (קהלת ז' י"ב), ועוד ה' לפי דעתי הם אלו, א' שתה גם אתה (חבקוק ב' ט"ז), גם זה לא אחתיקהו ולוודאי יחשב אצלי עם כי לא נמנה במערכ' המסור', הואיל ומסרה כן מס"ק במקומו ומסכמ' למציאות הספרים, והאי מסורתא דמערכת המסור' בלה"א משבשת' היא ולאו תרוכי מתרגמת לה, ועוד ד' הם אותם הנמצאים בתהלים שהם פתחין באתנח ואלו הן, א' בני אתה (תהלים ב' ז'), ב' חפץ רשע אתה (שם ה' ה'), ג' זכר לי אתה (שם כ"ה ז'), ד' עזרתי ומפלטי אתה (שם מ' י"ח), והנה השלישי הוא ודאי שכן נמנה במערכת המסורת ומסכמת למציאות הספרים, והג' הנשארים עם כי לא נמנו שם, הנה הם מלעיל ובפתח בכל הספרים המדויקים, ואין למנות עוד עזרי ומפלטי אתה (שם ע' ו') אף שהרד"ק אמר בפירוש שהוא בפתח ומלעיל, ביון שהוא נגד כל הספרים המדויקים שמנקדים אותו בקמץ, ואף כי נמנה במערכת המסורת, אין לסמוך עלה, דמשבשתא היא, ואולי צ"ל שם עזרתי במקום עזרי והוא אותו דתהלים (מ' י"ח), כאשר טעה המדפיס במסורה זאת בפסוק ואי מזה עם אתה (יונה א' ח') שהוא כדינו מלעיל מפני השתנו' הפתחי' לקמץ בעבור הס"פ, וצ"ל אי מזה עיר אתה (שמואל ב' ט"ו ב'), ואין למנות השלשה שהם בתלישא גדולה כיון שאין לנו הערה שהם מלעיל כי במסורת לא נזכרו, ועל הספרים אין לסמוך באלו, כי כן משפט הת"ג להנקד בראש התיבה אף במלה שהיא מלרע, גם אין למנות אותן הקמוצי' באס"ף כי כן דינם להעמיד הנגינה בתנועה שנשתנה מחמת האס"ף, וכוונת המסורה היא לחשוב הזרים הראוים להיות מלרע ובאו' מלעיל שלא כמשפט בין אותם שהם בז"ק ובין שאר נגינות, ואפילו אותם שהם באתנח ולא נשתנה בהם הפתח לקמץ ראוים להיות מלרע, לכן גם המה נמנו בכלל הזרים, רק שבעלי המסורת רצו להבדיל בין אותם שהם בז"ק ובין אותם שהם בטעם אחר ומנו אלו לעצמם ואלו לעצמם, ואותה המס"ק של בראשית (ל"ב י"ז) שמונה כ' ומלעיל, כוונת' למנות כולם כאחד הי"ד זקפין והי"ב שעם נגינות אחרות, ומה שכתוב שם וכל או' דכותיה, נראה שצ"ל וכל אס"ף דכותי', והיינו אותם שנשתנה בהם הפתח לקמץ ואז באים כדינם מלעיל, היוצא מכל דברינו הנ"ל שאין בתורה רק ששה מלעיל, ה' מהם בז"ק, ואחד בתרין פשטין, ואין בהם ספק, כי אלו הששה נמנו כולם במערכת המסורת, גם נמצאים כן בכל הספרים המדויקים, גם אותם שנשתנה בהם באס"ף הפתח לקמץ הם מלעיל, והשאר כולם מלרע, וכל הספיקות אין מהן בתורה אף א', רק כולם הם בנביאים וכתובים, וזהו מה שהעליתי אחר היגיעה הגדולה והחפוש הרב: (כא) ויעש בסי"ן לבד תלשא. (א"ת): וילבשם, חסר יו"ד ע"פ המסורה ולכן הסי"ן דפויה בכל הספרים המדויקים: (כב) לעלם, י"א חסירים, עיין מ"ש בפ' כי תשא (שמות ל"א י"ז): (כג) וישלחהו, הוי"ו בגעיא הוכא בשיח יצחק דף ס"ה ע"ב. (ד"א). ולפי שאין בו זרות שאין דגש אחריו לכן קיימתיו: (כד) דרך, ז"ל בעל מכתב מאליהו בפ' כי תשא על מלת בקמיהם (שמות ל"ב כ"ה), ודבר הלמד מענינו כיוצא בו במה שנהגו סופרי' אשכנזי' חדשים מקרוב באו שמהפכין כ"ף של דרך עץ החיי', ולמ"ד של לנכרי תשיך (דברים כ"ג כ"א), יככל ס"ת הישני' שומרתי לעיל ראיתי שאין הכ"ף ולא הלמ"ד הפוכין, וכבר נא החכם השלם מהור"ם אשגיזכר"ו ובווא ע"ז בכרוכי' בספרו לקט הקמ' הל' ס"ת ולית מאן דחשגם ביה ואמינ' אנא אי לא וועיל כולהויועיל בלגא עלי' דהאי גברא רבא ופלגא עלאי דידי ואין נועקין על העבר לא מכאן והלאה אושבנא מידע ידיע להוי עכ"ל, והנה כשו"ת לחמו תודה כשא מ' ישעי' באסאן ע"ז והתחיל להשיב ונפטר באמצע התשובה וסיימה בנו מו' ישראל באסאן וסוף דבריו שלא לדחותן מכל וכל ולקיומן בדיעבד וחבר עמהן גם הנו"ן הפוכה שבסוף פ' נח, אבל לדעתי לאו בחדא מחתא מחתינהו, כי היפוך הנו"ן הזכירו כמה גדולים, כמ"ש שם במקומו, ולכן גם אנכי קיימתי השינוי בדיעבד ואם לא ההיפוך רק הגוידה, משא"כ הכ"ף והלמ"ד לא נמצאו בשום ס' מוזכר בהם אחה שינוי, גם הרמ"ה והא"ת והמ"ש אשר כל בית ישראל כשאן עליהם בענין הנהגת התורה לא הזכירו דבר מזה, וכן מצאתים ישרים בתנ"ך כ"י ישן כונן על קלף משנת רמ"ט שבידי, לכן ראוי למחקם מכל וכל, וכן ראיתי שאדוני מורי חמי החסיד מ' שמחה בעל המחבר ס' לב שמחה, וס' נטיעה של שמחה זצ"ל, שבעת שבא לידו איזה ספר (מדי עברו להגיהו) והיו בו ב' האותיות האלו הפוכים היה מוחקם ומתקנם כראוי:

ד (ג) ויבא, מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת וזקף בקו"ף. (מ"ש), וכן הוא במ"ג ובמ"ק מלרע ולית כקפוק. (ד"א): (ד) מבכרות, כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתראה ובירוש' חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה על זה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא ושאר לשנא דבכרת באורייתא חסר דחסר. (מ"ש) וכ"כ הא"ת: ומחלבהן, הבי"ת רפה. (א"ת): (ה) ויפלו, עזבתי המתג של הוי"ו כיזר הוא, כדרכי ע"פ כללו של א"ת סוף פ' בראשית, וכ"ה בקצת ספרים מדויקים: (ו) חרה לך, הלמ"ד רפוי' דלאו אתי מרחיק הוא כי הה"א של חרה שרשית, וכן היה שם (בראשית י"ג ג'), עשה שם (שם ד'), ואע"ג באלו טעמים של בעל נ"ש בנ"ה תיבת הדגש אות כ' ובמלודבריו מה שסובר לחלק בין מלעיל בעצם ובין בסוג אחור. (ד"א), והנה אין כח בדבריו אלא לבטל דברי רז"ה כי אם אין צריך באלו בוראי' במלות אחרות כמ"ש כתב ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ח וכ"ט, אבל יש לי טענות אחרו' נגד רז"ה ואין להאריך פה כי לדברי הכל הלמ"ד רפוי' פה: (ז) הלוא, כתוב בהעתק הללי הלא, ירוש' הלוא מלא עכ"ל, ובכל הספרים מלא והוא הראשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת, וסימן נמסר במ"ג בפ' שלח לך (במדבר י"ד ג'), וכן כתב הרמ"ה על זה, הלוא י"ב מלאים וא"ו ואל"ף ודא היא מסורת לכולא אורייתא והנוא כל הי"ב כעין מסרה שלנו, וחד חסר דחסר וא"ו ואל"ף ומלא ה"א, הלא הוא בדבת בני עמון ברבת דברים (ג' י"א), ובסוף כתב ואית דמסרין כהון אליבר, הלין דאמרן, ואידך הלוא הוא כמס עמדי (דברים ל"ב ל"ד), וליתא דההיא בכלהו נוסחי דיקי

דיקי חסר וא"ו כתי', ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר (במדבר י"ב ב') מלא, ושיבושתא דמסור' הוא, דרובא דנוסחי דיקי פליגי עלייהו עכ"ל. (מ"ש): אם תיטיב, בספרי ספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודי"ן חד קדים לטי"ת וחד בתרי' ודכותיה ואם לא תיטיב. (מ"ש): שאת, חד מן הפסוקים דלית להון הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסורה גדולה פ' וילך ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים: תשוקתו, תי"ו ראשונה דגושה. (א"ת): (ח) אחיו ויהי, טעו המדפיסים שעשו פיסקא בין אחיו לויהי בהיותם כי בכל הספרי' תהלליי אין כאן פיסקא וגם הרמב"ם ז"ל וגם הרב המאירי ז"ל לא מנה זה ראש פרשה. (א"ת), ותמהתי על בעל שברי לוחות שכפי' מלת פרינתא לקח זה לדוגמא וכתבו גם כן בסוף מאמר ו' במסורת המסור'. (מ"ש), וכן ראיתי בתנ"ך ישן כ"י על קלף שאין בו פיסקא: ויהרגהו, בחו' רא"פ יש כאן ב' מתגים רכופים בוא"ו וביו"ד, והא' זר שיש דגש אחריו ואינו בתנ"ך ד' ברלין תכ"ט וד' אמש' תס"ה, ובתנ"ך עם מ"ש ובחו' עט סופר וכן איננו בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט, רק השני שהוא כדינו ישנו בכל הספרים האלו, וגם אנכי עזבתי הא' כי הוא בכלל המתקי' אבל הא"ת סוף פ' זו, וקיימתי הב': (יג) מנשא, בכל ס"ס ובהללי הוא מלא ומסור עליו ל' מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל בספר מסורת סייג לתורה שחיבר וכן עקר, אע"פ שנקרית ספר לגאון המאירי ובספר אמן שאון כתוב שהוא חסר וגם אני מצאתיו חסר בג' ספרים ישנים גם מ"כ כי בספר עזרא נמצא חסר. (א"ת), ובמ"ש הביא ב' הדיעות, אבל העיקר כא"ת, וז"ל בעל מכתב מאליהו, כתב הרב ז"ל שהוא מלא כו' וכן נוהגין סופרי אשכנזים המובהקים ויש תופסין סוף דברי הרב ז"ל וכותבין מנשא חסר, גם במס"ק נמסר עליו לית וחסר, ובמחברת השנית חיבורי מכתב מאליהו הארכתי בענין זה עכ"ל: (יד) כל מצא', הכ"ף רפה. (א"ת): (טו) כל מצאו, הכ"ף דגושה. (א"ת): (יח) ועירד ילד את מחויאל, רפה יו"ד ומלא וא"ו קדים ליו"ד, ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד תניי' בתרי' ואסרה קדמאה וא"ו בתראה יו"ד הרמ"ה ז"ל, גם במסורת ריש פרשת בהעלתך (במדבר ח' ט"ז), חשיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וא"ו תנייתא יו"ד, ועיין עוד מ"ש בפ' וילא סימן ל' (פסוק י"ח) (מ"ש), ושם נפל טעות בדברי המדפיסים שמסר ה' זוגין מן ב' ב' בחד ענין' קדמא ו' תניינ', וצ"ל ז' זוגין כמו שנמסרו כולם במס"ג בפ' בהעלתך: (יט) ויקח, אין מתג ביו"ד בקצת ספרים מדויקים, וכן נכון ע"פ דעת הא"ת סוף פ' זו, ולכן עזבתיו: שהי כתב המכלול (דף קנ"א ע"א) כי כל שוא נע וסמוך לה אחת מאותיו' בג"ד כפ"ת האות ההיא אשר היא מבג"ד כפ"ת תרפה כגון בנתיך (דברים ו' ז') וכו', וזולתי מלת שתים, שתי, לפיכך קורא בן אשר ברא"ש המלה אל"ף קודמ' כדי שתהיה השי"ן נחה והיא אות גרונית גנוב' כי כן קוראים אותם לפי שאינה נכתבת, וכן קוראי' אנשי מזרח ג"כ אֶשְׁתַּיִם אֶשְׁתֵּי עכ"ל: (כב) גם הוא, הגימ"ל רפה ומלת היא כתוב הוא בוא"ו. (א"ת), וקרי היא ביו"ד, וכן הוא בספרי' כתובי יד ונדפו' קדמוני. (מ"ש): תובל קין, כתוב במסורת פרש' ויגש על פסו' ויולד ליוסף (בראשית מ"ו כ'), תובל קין למדינחאי מילתא חדא כתוב וקריין, למערבאי תרין מלין כתיב וקריין, ואנן קיימ' לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל קין תרין מלין כתיב וקריין, עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכות' ואחות תובל קין, ומסור עליה ארבע' מלאים ולא מסיימי ולפום נסחי דייקי לא אשכחן באורית' מלאים לבר מהלין תרי וחד חסר וא"ו ותבל דבני יפת (בראשית י' ב') דכולהו נוסחי דאתי לידן חסר וא"ו כתיב. (מ"ש): (כג) האזנה, בכמה נוסחאו' הדפו' וכ"י הה"א נפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בסגול והחזקוני כתב שהזי"ן בצירי, וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן וכ"כ במכלול (ד' קטן דף נ"ד ע"א), שמשפטו הָאֱזֵנָּה במשקל הַפְקֵדְנָה, גם בעל ספר פתח דברי (דף נ"ז ע"ב) כתב שהאל"ף נחה, ועיין מ"ש (בישעיה ל"ב פסוק ט'). (מ"ש), וגם כתב וז"ל בספרי' מדוייקי' האל"ף בשוא לבדו והזי"ן בצירי, וכן הוא בדפוס ישן יגיד עליו רעו דכשי למך על פי המסור' לאומרא דקדא קריאה אית להו עכ"ל, וראיתו זאת היא על צירי הזי"ן כי בישעיה אין חילוף בספרים ובכולם הזי"ן בצירי, אך מה שרוצה להוכיח המגיה התנ"ך עם מ"ש בקונטרס הכרעותיו ואמר כיון דלכ"ע הנו"ן בדגש א"כ הזי"ן בצירי כדרך המלעי' שיבוא הדגש אחר תנועה גדולה ואם תהיה הזי"ן בסגול או תהיה הנו"ן רפה כדרך שירפה אחר ת"ק דוק ותשכח עכ"ל, אין

הדבר כן כי גם אחרי הסגו' עם הגעיא יבוא דגש כמו מִמֶּנּוּ, תְּשַׁמֵּנָּה (שמות כ"ג י"א) ורבים כן, ובענין שוא האל"ף לא מצאתי כן בשום ספר, גם המעיין בס' פתח דברי יראה שלא כיון רק שהאל"ף נחה לגמרי בלי שום שוא נח או נע, ואולי מצא כן בספרו, לכן אסמוך בזה על המ"ג והמ"ק שנמצא שם בא"פ כאשר נדפס בחו' של רא"פ על פיהם, כי בלי ספק גם הא"ת הסכים כן שלא הגיה פה: (כה) שת לי, כל קמץ שיב' במקף קריאתו בק"ח ואם ישתתף עם הקמץ מאריך (ר"ל מתג) לא יחטפנו המקף כמו כי שת־לי אלהים, אשר גר־שם אברהם (בראשית ל"ה כ"ז), משגב־לנו (תהלים מ"ו ח' וי"ב) לשון למודים ועיין מ"ש בפ' מסעי על ים המלח (דברי' ל"ד ג'), (מ"ש). וכ"כ בעל שיח יצחק שער א' פרק ב' חלק ט': (כו) גם הוא, הגימ"ל דגושה. (א"ת),

ה (א) בדמות אלהים, קדש. (מ"ש). (ג) בצלמו, בכ"ף וכן הביאו בעל המסורת בסימן אלפ"א בית"א חד כתיב בבי"ת וחד כתי' בכ"ף, וכן כתב א"ת בפשיטות, ולשון הרמ"ה על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמנו כדמותנו' (מ"ש): (ד) ובנות, כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האד' (בראשית ו' ב') וכל דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר (שם כ"ד י"ג) וכל ליבנא דכותי', עוד כתב אח"כ ובנותיו ולבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו (שם ל"ב א'), כל נפש בניו ובנותיו (שם מ"ו ט"ו), וכל שארא לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתוב ועיין מ"ש בפרשת ויבא על את בנותיך (שם ל"א ל"א). (מ"ש): (ה) ויהיו, השני ברוב הספרים בשני גרושין. (א"ת). ובתנ"ך כ"י ישן נושן על קלף כתוב בגליון כל עניין ויהיו בפשטא במ"א דאדם וסימן ויגרש את האדם עכ"ל: אשר, במקף, ובלא שופר (מונח). (א"ת): (ו) ויחי שת חמש, סתומה. (א"ת), וכן ראיתי במדוייקים (מ"ש): (ז) הולידו השופר בגל"ת. (א"ת). (ח) ויהיו, בחו' רא"פ המתג בוא"ו, ואין כן בכל הספרים המדויקים, רק ביו"ד ככל חבריו, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף, וכן נקדתי: (ט) ויחי אנוש תשעים, סתומה. (א"ת): (טו) ויחי מהללאל חמש, סתומה. (א"ת): (יח) ויחי ירד שתים, סתומה: (א"ת): שתים, דרגא בתי"ו: (א"ת): (כא) ויחי חנוך חמש, סתומה. (א"ת): (כד) כי, במקף. (א"ת): (כה) ויחי מתושלח שבע, סתומה. (א"ת): שבע ושמנים, נדפו' קדמון ובספרים כתיבי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ת (ושמנים, הראשון חסר וא"ו) וכ"כ מהעתק של הללי שכתב שתים ושמנים דמתושלח מלא ש"מ שהראשון חסר ונמסר' אחרית' כמו כ"י נמסרו' שמונים מלאי' בכל המקר' וסימן תנייאנא דמתושלח והאחרי' הם בנביאים וכתובים כמ"ש במסו' הדפו' כאן ושופטים ג' (פסוק ל') והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל שמונים, אחד לחוד באורייתא מלא וא"ו, תלתא פסוקים בשני מתושלח ולמך מציעא היא מלא וסי' ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמנים מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא כולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים ע"כ, ובמקרא גדול ושמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ז' מלאים והם שתי טעיות. (מ"ש): (כז) אחרי, בפשט. (א"ת): (כח) ויחי למך שתים, סתומה. (א"ת): (כט) זה, ה' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי', זה קרבן (ויקרא י' ד'), שבו (מלכים ב' י"ז י"ג), ולאלה (יחזקאל מ"א י'), זאת (נחמי' ב' ט"ו), והקורא יטעים הגריש קודם התלשא אף על פי שהתלש' גדולה עומדת בראש התיבה, קדמא דגריסין בתרא דתלשא, וסי' כי תכלה לעשר (דברים כ"ו י"ב), (מסורה גדולה), ולפי שמנהג המנקדים להעמיד תמיד הת"ג בראש התיבה אף במלה בת תנועות רבות ואף כשיש שוא בראש התיבה ולא לכנן שם רק לחלק בין ת"ג לת"ק ולכן נהגו ג"כ לנקד הת"ק תמיד בסוף התיבה, על כן גם בחמש מלות אלו העמידוהו כדרכו בראש התיבה ולא לכנן שם, והעמידו הגריש במקומו הראוי והנה בג' מלות, שבו, ולאלה, בא הגרש במקום הגרשיי' שבג' המלות האחרות, והסבה הוא בעבור שהן מלעי', כי הגרשיי' לא יהי' לעולם מלעיל והגרש לא יהי' לעולם מלרע, ועכ"ז כח אחד להם בענין ההפסק: ממעשנו, בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב. (מ"ש): ומעצבון, הבד"י דגושה. (א"ת): (לא) ושבע מאות, מלא (א"ת), וכ"כ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאות שנה דלמך חסר ש"מ שהאחר דלמך מלא (והחסרים הם) שמנה מאות דאדם, וחמש מאות דלמך ארבע מאות שקל כסף דעפרון (בראשית כ"ג ט"ו), וכ"כ בעל מנחת כהן,

וכך

זכך הם כולם בהללי, וה"כ במ"ג בלישנא אחרינא, מאת ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת, אחרי הולידו את נח, ארץ ארבע מאת שקל, גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן וכתב לבסוף ושאר' אורייתא כל לישנא דמאות מלא וא"ו כתיב ע"כ וסימן אחר נמסר במ"ג ריש ס' במדבר ועיין מה שהגהתי שם • (מ"ש): (לב) ויהי נח, סתומה• (א"ת):

ד (ב) בני־האלהים, חול וכל אשר יבאו בני האלהים שבסמוך• (מ"ש), ובמו' רא"פ יש כאן מתג בנ"ון וגם בה"א, וכ"ה ברוב הספרים, אבל לא יתכן שיבואו ב' רצופים במלה אחת, ובמו' עט סופר יש מתג בנו"ן ולא בה"א, וגם זה איננו נכון כי המתג שלפני השוא נע איננו נדחה לעולם, וכן שלפני הח"ק והח"פ והח"ס, אבל בתנ"ך עם מ"ש אין מתג בנו"ן, אבל יש בה"א, ולזה שומעין שאמר כהלכה, והא' הוא אבלי בכלל המחקים ע"י הא"ת סוף פ' ז' בעבור זרותו, ולכן עזבתי הא' וקיימתי הב': (ג) ויאמר ה', במ"ג ומ"ק נרביע• (ד"א), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף: לעלם, חסר וא"ו ועיין ס' הזהר ד"ף כ"ח ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סימן ל"א• (מ"ש): (ד) הנפלים, חד מלא וב' חסרים וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה, ושם ראינו את הנפילים (במדבר י"ג ל"ג) מלא דמלא, בני ענק מן הנפלים (שם) חסר יו"ד קדמאה• (מ"ש): ההם, ה"א שניה בציריו• (א"ת): אחרי כן, תרין מלין ומקף ביניהון ובולהון כתונים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל• (מ"ש): (ה) מחשבת, כתוב בהעתק מספר הללי מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל ובמסורת שלנו כדפוס פרשת ויקהל (שמות ל"ה ל"ב), נמסר ג' חסר וסימן לחשב מחשבת (שם ל"א ד'), וחברו ולחשב מחשבת (שם כ"ה ל"ב), עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת (שם כ"ה), נראה מכאן שזה מלא, אמנם מצאתי במסורת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא ופי' בלישנא במקום זה ר"ל באותו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומציאות הספרים והמסור' לא פליגי אהדדי, עוד יש לומר דמסרות אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מחשבת בשוא ופתח הח"ת ובקמ"ץ השי"ן ולא אמרו על מחשבת בשני שואין וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וסי' לחשב מחשבת, וחברו ולחשב מחשבת, עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת, וכל ובר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב• (מ"ש): (ז) מאדם עד בהמה, כל ס' בראשית, ובדבר, ותילים, מאדם עד בהמה, וכל אלה שמות, וירמיהו, מאדם ועד בהמה• (מסורה גדולה), ומ"ש הועתקה מסורה זאת בטעות, במקום ירמי', נחמי', כי אין בכל ספר נחמי' פסוק זה: עשיתם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה• מ"ש): (ח) מצא חן, בסוג אחור משא"כ מצא עזר: (ד"א), והוא לדעת רו"ה בעבור שיש למלה הראשונה עוד מלה מוקפת לה, לא־מצא, עיין בנ"ה תיבת המקרא אות י"ו, אבל אין כלל זה מסכים למציאות הספרי' בכמה מקומות, ועיין מ"ש בפ' לך לך (י"ג ג'): אבל בעל הא"ת כתב פה הגהות הנעיות והמתגים הזרים שבספרים האשכנזים, ומחקם כולם, וכתב הסבה שלא הניחם במ"ג ומ"ק בפרטות בכל מקום אשר יבואו, וכבר העתקתי לשונו זה בהקדמה לכן לא אכפול הדברים פה: (ט) התהלך, בכל הספרים הלמ"ד נבגול וכן הוא במכלול (ד' קטן דף כ' ע"א): התהלך־נח נבגול מפני סמיכותו במקף אל מלה שהיא מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי בבנין התפעל מהשלמים, ולוית חן סוף שער ג' ותמהני מבעל לשון למודים שכתב שהוא בציריו• (מ"ש), ובחילופי ב"א וב"ג יש, ב"א התהלך־נח ב"נ התהלך־נח, ואנו נוהגים כב"א בכל מקום וכן נמצא המתג הזה בכל הספרים המדוייקי': (יג) כי־מלאה, בכל הספרים המדוייקים מצאתי פה ב' מתגים רצופי', אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף לא נמצא רק הב', והוא הנכון, והוא בכלל המחקים אבל הא"ת סוף פרשה הקודמת: והנני, ברוב הספרים המדוייקים הה"א בגעיא, וכ"ה בסו' של רא"פ אשר הלך אחר נוסחת המ"ג והמ"ק, והואיל ואין בו זרות כי בא כדרכו לפני שוא נע (כדין שוא שבאות הא' מהדומות שהיא נעה), לכן איננו בכלל המתגים הזרים שמחקם בסוף פ' בראשית ולכן קיימתיו, אבל בנו בחומש שהדפיס פעם ב' עם שהעמידו גם הוא, ע"ז כתב בקונטרס ד"א והנני, הנראה יותר בלי געיא ממה שכתב הא"ת על בעבני בשם ס"ס ולא הזכירה עכ"ל, ואין מזה ראיה כי לא ראה להזכיר רק שוא הבו"ן שהי' מסופק עליו אם ראוי להיות ח"פ משא"כ המתג היה נכון בעיניו ולא היה לו בו ספק כלל, כי דרכו לבוא לפני שוא נע וגם לפני ח"פ: (טו) רחבה, הרי"ש בקמץ לבד• (א"ת): (טז) תכלנה, הכו"ן דגושה והרי זה טעות גדול ונראה קטן כי תכלנ' בנו"ן רפה פירושו כמו מכלות (ר"ל רק על הפועל בלי כנוי המור' על הפעול, אבל לעולם עתיד הוא), כי אז הנו"ן סימן הנקבות כמו

ותאיון את הילדים (שמות א' י"ז י"ח), ונפשות לכנה תאיונה (יחזקאל י"ג י"ח), אך כשהנו"ן דגושה פירושו תכלה אותה וזהו המכוון• (א"ת), ואף שיש הפרש אחר ביניהם כי לנסתרות ונוכחות יש יו"ד לפני הנו"ן במקו' ה"א למ"ד הפעל ולפני נו"ן הכנוי אין יו"ד לעולם, מ"מ במבטא אין חילוק, ועוד כי סבת השמטת היו"ד (הראויה להכתב במקום ה"א ל"פ), היא בעבור הדגש שבנו"ן הכנוי שאיננו ראוי לבוא אחר כגול שאחריו יו"ד נחה, ואם לא יהיה דגש בנו"ן אז ע"כ צריכה להכתב היו"ד, אם במקום הה"א השרשית, או בעבור הרפה שאחריו שלא יתכן להיות אחר הסגול בליו"ד אחריו: שנים ושלשים, הוא מן שנים לכך היו"ד דגושה משא"כ ושלשים שהוא מן שלשי' אין השי"ן שניה דגושה כי חירק הלמ"ד במקו' תנועה גדולה כנ"ל• (ד"א), ואיננו נכון לילך בזה אחר התנועה הראשונה שנשתנה ממנה כי הנה מן חשך ארך חלב נאמר חשכי ארכו חלבו, שהשוא שאחרי הקמץ חטף והסגול בא בראויות דגשות אות בג"ד כפ"ת שאחריו, אף שהם במקום תנועות גדולו' חולם וצירי, אבל הנכון כמו שכתבתי בביאורי בשם הראב"ע כי התאה הוא שליש ע"מ מגניד חסיד והרבי' נגידי' חסידי', ולפ"ז ת"ג היא אף שנחסרה היו"ד כאשר מצאנו כי לא ישנו (משלי ד' י"ו), וירש זרעך (בראשית כ"ב י"ז), ודומיהם שבשרשם ישן ירש וחירק יו"ד האית"ן הוא חירק גדול וממשיך יו"ד השרש: (יח) והקמתי, בהללי מלא יו"ד ושבוש הוא, והמאירי ז"ל כתב והקמותי חסר יו"ד ומשמע שר"ל שהוא מלא וא"ו מדלא כתב חסר מיו"ד ומוא"ו כמ"ש לקמן נבי והקמתי השני שבפרשה וגם זה שבוש כי בכל ס"ס הוא חס' דחס' וכן בירושלמיים וכן כתב הרמ"ה ז"ל וכן עיקר• (א"ת), והמ"ש כתב שבהעתק מספר הללי חסר דחסר, ועיין מ"ש בפ' לך לך (י"ז ז'), ובפ' בחקתי (במדבר כ"ו ט'): (יט) ומכל־החי, לית בקמ"ץ• (מס"ק), וכ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ס' ע"א) וז"ל ועל הח"ית מצאנו מעטים בקמץ שלא כמנהג, ומכל־החי, והאשרים והחמנים (ישעי' י"ז ח'), והמטפחות והחריטים (שם ג' כ"ב) ע"כל: מכל־בשר בגעיא בכ"י, וכל האחרים בלי געיא, ובמ"ג ומ"ק ורוא רק מכל בשר בגעיא• (ד"א), ובתנ"ך עם מ"ש איננו, גם בעל מ"ש לא הזכירו, וא"ת לא קיימו בפי', ולכן מחמת זרותו לבוא קודם הדגש הייתי חושב לכללו בכלל המחקים אבל הא"ת סוף פ' הקודמ', אך לפי שמצאתיו בתנ"ך ישן כ"י על קלף ונכתב שם בכלו ב' בטעם בתורה, מכל בשר, מכל האכל (ויקרא י"א ל"ד), אבל מקצתם פליגי על מכל האכל עכ"ל, ש"מ כי נוסח קדמון הוא בלי חולק, ולכן קיימתיו: להחית אתך, בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו ונספרא וסי' ש' התבה להחית, להחית עם רב (בראשית נ' כ'), ותרין מלאים וא"ו וסי' יבואו להחיות, להחיות את נפשי (שם י"ט י"ט), וחד ולהחיות לכם לפליטה (שם מ"ה ז')• (מ"ש): (כא) לאכלה, האל"ף בקמץ לבד• (א"ת), ובלי געי' וכן וכשמעו (שם כ"ד ל')• (ד"א):

ז (א) כי־אתך, יש כאן ב' מתגים רצופים ברוב הספרי' המדוייקים ובמו' עט סופר בשמע הב', וגם זה איננו נכון, כי המתג שלפני שוא נע איננו נדחה לעולם, אבל בתנ"ך עם מ"ש בשמט הא', וכ"ה בתנ"ך כ"י ישן על קלף, והוא הנכון, והוא בכלל המחקים אבל הא"ת: (ב) תקח־לך, השמטתי המתג מן התי"ו בעבור זרותו, כי הא"ת לא קיימו, והמ"ש לא הזכירו, וכן איננו בחומש עט סופר: אשר לא טהרה, מה שנמסר במסרה שלנו כאן ובריש מלאכי (א' י"א) (ותהלי' י"ט י') דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מכו כל כפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק, וכן מסר הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו ותרויהון רישי פסוקי' וסי' מכל הבהמה הטהורה, מן הבהמה הטהורה (לקמן פסוק ס'), ושאר כל לישנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו כתיב עכ"ל, והמסרה הנכונה והישרה כך צריכה לומר, טהורה ה', ג' חסר וב' מלא, וסימן אשר לא טהרה, אשר איננה טהרה (לקמן פסוק ח'), כל צפור טהרה (דברים י"ד א'), שמי מנחה טהורה דמלאכי (א' י"א), יראת ה' טהורה (תהלי' י"ט ב'), ב' בתראי מלאים, וחד וטהרה היא ונקתה ונזרעה (במדבר ה' כ"ח), (חסר וא"ו) וכן מצאתי במסורת כת"י מדוייקים וכן הם בספרים מדוייקים• (מ"ש), ונפל טעות בדפוס במ"ש במלת וטהרה שנדפסה מלאה, ותקנתי ע"פ ס' מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל: (ד) היקום, כל היקום שבמקרא הה"א בלא געיא וכן כתב המכלו' (ד' קטן דף כ"א ע"א) (מ"ש): (ו) שש מאות, בלא מק"ף• (א"ת), ושם במאריך• (מ"ש), ור"ל

זר"ל במרכא: (ז) ויבא נח, השופר ביו"ד והוא מלעיל. (א"ת), (ח) ומן־הבהמה, קדמא על המ"ם של תיבת ומן כי כן דרך הטעמים כשיבא ז"ק תיכף אחר ז"ק אחר או אחר אתנח יבא עמו הקדמא. (רא"כ בקונ' הכרעותיו), אבל משפחת הארדי לנעמן (שם כ"ו) מ' יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך (דברים ט"ו י'), יכחישו כללו, ועכ"ז לדק בהכרעתו פה שמלת ומן בקדמא כי כן הוא בספרים מדויקים וכ"ה בתנ"ך ישן נושן כ"י על קלף: ומן־העוף, המ"ם בקדמא כדלעיל: (יא) בשנת שש מאות שנה, בלא מאריך ובמקף. (מ"ש), ור"ל בלא מרכ' אבל מתג יש במלת שש והוא במקום נגינה: השני, זקף קטן בכו"ן (א"ת): מעינות, היו"ד נשוא והוא מלא ברוב ס"ס ונמצאו בו מסרות חלוקות אחת אומר' שהראשון מלא והשני חסר ואח' אומר' ששניהם חסרו' והרמ"ה ז"ל כתב שהראשון מלא וכן עיקר, אע"פ שבספרי ירושלמי ומזרחי' הוא חסר, ובספר עזרא כמחק הוא"ו ובספר שמן ששון ונקרית ספר לרב המאירי כתוב שהוא חסר וכן משמע גם בסדר הגט לה"ר יהודא מינץ ז"ל בסימן ק"ד מ"מ כהרמ"ה ז"ל נקיטינן שנתן בהם סימן מלא דמלא וחסר דחסר, פירוש הראשון שהיו המעינות מלאין הוא מלא והשני שכבר חסרו המעיינות במה שהורק מימיהן הוא חסר (א"ת), וז"ל מ"ש כל מעינו', יש מחלוק' גדול' על מלה זו אם חסר או מלא בהעת' מספר הללי כתוב מעינו' ירושלמי מעינ' חסר וא"ו וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמא' הוא פלוגתא וממה שכתב בעל א"ת נראה שיש חילוק בין המסרות והספרים והמחברים, והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כל מעינות תהום רבה מלא וא"ו כתיב ואתבריה דויסכרו חסר וא"ו וסימן מלא דמלא וחסר דחסר עכ"ל, ובכר נתכר', וכתב בעל מנחת' מאליהו ז"ל וסופרי האשכנזי' יש מהן נוהגין לכתוב כמ"ש הרב ז"ל ויש מהן כותבין שניה' חסרים, וכן נמצא כתוב בס"ת שכתב מורי מהר"י ז"ל מפראג, וכל בעלי תריסין דיתבי בי תרבינא הניחו הס"ת כמות שהיא, באמת אמרו כדאי הוא הרב מהר"י מינץ ז"ל לסמוך עליו, ואף שמורי הנזכר בספרו מאורי אור הביא דברי הרב בעל א"ת מ"ש שהראשון הוא מלא כו' מ"מ י"ל שאח"ו חזר מדיעה זו ותפס סוף דבריו עיקר להלכה עכ"ל: (יב) על־הארץ, במקף. (א"ת): (יד) צפור, ט' מלאים בתורה בלישנא, שתה בעופות ושלשה בגברי, בעופות א' דין, ב' ושחט את הצפור (ויקרא י"ד ה'), ג' ואת את הבית בדם הצפור (שם ל"ב), ד' תבנית כל צפור כנף (דברים ד' י"ז): ה' כל צפור טהרה (שם י"ד י"א), ו' כי יקרא קן צפור (שם כ"ב ו') ז' ח' ט', שם נקרא בלק בן צפור (במדבר כ"ב ב' וד' וט"ז), וזהו המסורה הנכונה והשאר טעות, ואית דמסרי ו' מלאי' לפי שלא מסרי רק דעופות ולא איירו מן ג' דגברי: (כב) בחרבה, בכל נוסחאו' הדפו' המתג בבי"ת ויוצא ממשפטו שיבא בכ"מ בתנועה השלישית ממקום הנחת הטעם (אם אין אחר התנועה ההיא שוא נח או דגש), ובדי"א כתב שבלא"ת בחרבה בב' געיות ובכ"י כדרכו בלי געיא עכ"ל, ובתנ"ך שבידי כ"י ישן על קלף הנכתב בשנת רמ"ט, בא על משפטו בחי"ת ועל פיו העמדתיו ג"כ בחי"ת: (כג) וימח, המ"ם רפה חה טעות גדול וצריך להזהר בו מאד כי הקורא וימח במ"ם דגושה כמנא אומר שבוכאו של הקב"ה נמחה עם כל היקום כי וימח בדגש היא מהנפעל כמו ימח שמם (תהלים ק"ט י"ג), אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא, ומצאתי בנסחאי ובתמרי רפה על המ"ם כזה, וימח. (א"ת), וכן הוא בתנ"ך כ"י ישן על קלף שבידי ברפ' על המ"ם, אך מה שכתב שהוא טעות גדול מחמת באור המלה מהנפעל, עיין בבאורי שכתבתי שם כי יותר מתיישב הענין מהנפעל ומ"מ על קבלתו אסמוך כפי אשר מצא בספרים הקדמונים: את־כל־היקום, ב"א את־כל־היקום ב"כ את כל היקום עכ"ל, ובספרים שלנו כב"א: וימחו, הטרחא בקו"ת והוא מלרע. (א"ת): וישאר, הדרגא בשי"ן והוא מלעיל. (א"ת): ובמקרא גדול בדפוס כתב עליולית ובנסחא כ"י לית ומלעיל ע"כ, וכן ראוי להיות כי האל"ף בסגול ואילו היה מלרע היית' האל"ף בצירי כמו והשאר היא דרות (א"ה'). (מ"ש):

ח (ב) וארבת, במס"ק ו' חסרים ע"כ, וט"ס הוא כי וארבת בוי"ו בראש המלה לא נמצא עוד חוץ מאלו הב' שבפ' זו, ונמצא עוד ד' פעמים ארבות בנביאים והם מלאים ו', גפ"א בארבות מלא ו', ופ"א ארבתיהם חסר וא"ו, וצ"ל ב' חסרים, והכוונה על וא"ו הרבות, כי אחר הרי"ש לא שייך וא"ו וכלל בעבו' הבי"ת הדגוש' ובכל המנאי' בכתוב הרי"ש נקנון, וכן לעיל (ז' י"א) צ"ל ב' חסרים: הגשם, הגימ"ל דגושה.

א"ת: (ג) הלוך, ד' מלאים בתורה, הלוך ושוב, הלוך וחסור (פסוק ה'), הלוך ונסוע (בראשית י"ב ט'), הלוך וגדל (שם כ"ו י"ג). (מס"ג): (ז) יצוא ג' מלאים וד' חסרים ע"פ המסורה, ואין בתורה רק ב', דין, והוא מלא, ועוד ב' חסרים אך יצא יצא יעקב (שם כ"ז ל'), ואם יצא יצא הרצח (דברי' ל"ה כ"ו): יבשת, הבי"ת בחולם: (א"ת): (ח) הקלו, השופר בקו"ף והוא מלעיל. (א"ת): (ט) ולא־מצאה, בכל הספרים המדויקים יש כאן ב' מתגי' רצופים, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף במחק הא', והוא הנכון, והוא בכלל המחקים אבל הא"ת, והשמטתיו גם אני: (יא) ותבא, ב' חסרים בתורה, א' דין, ב' ותבא הבכירה (בראשית י"ט ל"ג). [מסרה]: כי־קלו המים, כתב בעל המסור' ד' וסי' המים, מנשרים קלו [שמואל ב' א' כ"ג], ימי קלו מני ארג (איוב ו' ז'), וימי קלו מני רץ (שם ט' כ"ה), וחד וקלו מנמרים סוסיו [חבקוק א' ח'], והוא מלרע כמ"ש המכלול [ד' קטן דף קע"ה ע"ב], ועל פסיק מנשרים קלו נמסר דל"ת בטעם הקו"ף משמע שדל"ת אלו כולם מלעיל, וכן בס' פתח דברי דף פ"ו (ע"ב) הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל. [מ"ש], ובקצת ספרים מדויקים נמצא מתג במלת כי, ואינגו נכון להעמי' מתג סמוך לנגינה, ובחומש רא"פ אין כאן מתג, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף: (יב) ולא־יספה, בספרים מדויקים יש מתג בלמ"ד וכ"ה בחו' רא"פ, ובתנ"ך כ"י ישן על קלף אינו, וכן נכון כי לא יבואו ב' מתגים רצופים: (יג) ויהי־באחת, במקצת ספרים התלשא [ת"ג] במלת ויהי שהוא טעם מפסיק ובי"ת באחת דגושה ובמקצת ספרים נתרסא [תלישא קטנה] והבי"ת רפה. [מ"ש], ובחו' רא"פ בת"ג, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף: ויסר נח, אין בנו"ן פסע כי לא יבאו שני פסעין בס"ס לעולם אם לא יהיה בין זה לזה אות אחת או יותר. (א"ת): (יז) בשר, הבי"ת דגושה. [א"ת]: הוצא, כתיב ה' לא קרי, והוא הקרי וכתיב הראשון שבתורה: (יח) ויצא־נח, בצירי הצד"י אף שהמל' מלעיל (מכלול דף קל"ב ע"ב ד' קטן) ובנסח' כתיבת יד ראיתיו בסגול ובמקצת ספרים בלא מקף ואור תורה כתב במק': [מ"ש], ובמס"ק נמסר ע"ז כ"ח י"א בטע' ע"כ, והוא טעות הדפוס וצ"ל כ"א, י"א בטעם, והם ב' דברים, א' כ"א פעמים נמצא בתנ"ך ויצא בריש פסוק, ב' י"א מלות בטעם מאיילא והו' כצורת טפחא והוא משרת לאתנח עמו בתיבתו ונמסר בפ' פינח' (במדבר כ"ח כ"ז) ואין מהם בתורה רק שנים, א' דין ב' בשבעתיכם (שם): (יט) למשפחתיהם, ב' חד חסר וחד מלא. (מס"ק), וחדין חסר, בני בנימן למשפחותיהם (יהושע י"ח כ"א) מלא: (כ) הטהור, בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה ז"ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בלישנא דכותיה מלאים בר מן ה' דמסיר עליהון ה' חסרים בלישנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני [מ"ש], ומלת הטהור יש שנים בתורה מלא, א' דין, ב' ובין הטהור [ויקרא י' י'] וד' חסרים, א' ובין הטהר [שם י"א מ"ו], ב' וביום הטהר [שם י"ד כ"ז], ג' על השלחן הטהר [שם כ"ד ו'], ד' והזה הטהר [במדבר י"ט י"ט], ואחד לטהר, ובין העוף הטמא לטהר [ויקרא כ' כ"ה], [כן נמסר במס"ג סוף פ' שמיני]. וחסר שם מלת בלישנא, לפי שאינן דומות באותיות המשמשות: עלת, חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזב' חסר דחסר כתיב וכל אוריית' בענין הקרבנו' דכותי' חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניי' וסי' אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת. [מ"ש]: [כא] וירח, בכל הספרים היו"ד בקמץ ובנסחי כ"י נכתב בגליון בשם הללי כלו פתח וכ"כ א"ת שבהללי כולו פתח. [מ"ש], ובתנ"ך ישן כ"י על קלף היו"ד בקמץ: אסף, ג' כתיב כן בתורה, ב' בפסוק זה, והשלישי לא אסף עוד ראות פניך (שמות י' כ"ט) [מס"ג] ור"ל חסר דחסר: מנעריו, חסר וא"ו ע"פ המסורת, ויש דרש ע"ז בב"ר פ' י"ד וירושלמי פ' מי שמתו: (כב) עד, י"ד חסרים וא"ו בלישנא, ונמנים במס"ג וב' מהם בתורה, א' דין, ב' עד מי לך פה חתן [בראשית י"ט י"ב], ושארא בנ"כ:

ט (ב) כל־חית, היו"ד דגושה. [א"ת]: ובבל, הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים: [מ"ש]: הים, היו"ד דגושה. [א"ת]: (ד) דמו, הראשון הדל"ת רפה. [א"ת]: (ו) כי בצלם אלהים, קדש. [מ"ש]: (ז) שרצו בארץ, חד מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו (מ"ש): (ט) הנני, במאריך לא בדרגא. (א"ת), ור"ל במרכא. (י) בבהמה, הבית"ין דגושות. (א"ת), ובמס"ג נמסר בבהמה ו'

דגשים

דגשים (ר״ל ב׳ שני׳ דגושה כי הראשונה פתוחה) במקום ה״א הידיעה וד׳ רפין (הבי״ת השני׳ כי הא׳ בחירק), ומסיר שם כולהו: (יא) והקמתי, בס״א ישן והקימותי מלא יו״ד ובמדויקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ״ה ז״ל כמש״א בפ׳ לך לך (י״ז ז׳), ועיין מ״ש בפ׳ בחקתי (במדבר כ״ז ט׳): ולא־יהיה, בחו׳ רא״פ יש כאן ב׳ מתגים רצופים, וכ״ה בקצת ספרים מדויקים, ובתנ״ך עם מ״ש נשמט הא׳, אבל לדעתי הב׳ ראוי להמחק, וראי׳ מבעל מ״ש שכתב בפ׳ שמות (ג׳ י״ב) וז״ל כי־אהיה, מלת כי במאריך (ר״ל במתג) ובמקף ואל״ף אהיה בלא מאריך עכ״ל, וכן יש להגיה ולא־יהי׳ הב׳ (להלן בפסוק ט״ו), והוא מכלל המחקים ע״פ הס״ת סוף פ׳ בראשית, ומצאתי גם בתנ״ך כ״י ישן על קלף מסכת רמ״ע רק המתג הא׳ בשניהם: (יב) אשר־אני: במקף ובלא שופר בשי״ן ובלא פסק, (א״ת): לדרת, לית חסר. (מס״ק), ומשמע שיש עוד לדרת שהוא מלא, ובאמת לא נמצאת עוד בכל המקרא, ולכן נ״ל לית וחסר, והם ב׳ הודעות, לית כלל בין מלא בין חסר, וחסר פה ור״ל חסר ב׳ הואו״ין וכ״כ מ״ש לית חסר דחסר, ונדרש ע״ז בב״ר ריש פ׳ ל״ה: (יד) בעננו, בס״ס ובהללי הנו״ן בשוא לבד, ובזנבוקי בשוא פתח. (א״ת), וכ״ל שהוא חילוק בספרים בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שאכתוב בפ׳ לך לך ע״פ ואברכה מברכיך (י״ב ג׳), וכתב רד״ק בשרשים שרש ענן כי הוא פיעל הדגוש והוקל שלא כמנהג. (מ״ש): (טו) וראיתיה, לית ומלא. (מס״ק) ור״ל ב׳ יודין מלאין: לזכר, כולם חסרים. (מס״ק), אבל לא נמצא רק עוד אחד, לזכר את ימי נעוריה (יחזקאל כ״ג י״ד): אלהים, הראשון בזקף קטן. (א״ת): (יז) הקמתי, כתוב בהעתק מספר הללי הקמתי, ירושלמי הקימתי ע״כ, ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן היא במסורת פ׳ בחקתי (ויקרא כ״ו ט׳), ועיין מ״ש שם וכ״כ א״ת חסר גם היו״ד ועיין ג״כ במס׳ הרמ״ה שכתבתי בסוף לך לך (י״ז ז׳), וכמס״ג הקמתי, ג׳ בטעם מ״ס (ר״ל מלעיל) וסימן זאת אות הברית, וגם הקמתי את בריתי (שמות ו׳ ד׳), הקימתי את דבר ה׳ (שמואל א׳ ט״ו י״ג): (יח) ויפת, הראשון גם הוא״ו בקמץ. (א״ת) כמו השני שבסמוך. (מ״ש) (כא) וישת, כבר הארכתי בהקדמ׳ בשבת ב׳ השואין וקריאת׳, ואין להכפי׳ פה הדברים: אהלה, חד מן ד׳ כתיב ה״א. (מ״ש) וכמנו במסורת ונדרש ע״ז בב״ר פ׳ ל״ז: (כב) ויגד, הגימ״ל דגושה ובמאריך. (ר״ל ובמרכא) (א״ת): (כג) אחרנית, שניהם בנו״ן דגושה. (א״ת): (כד) וייקץ נח, כתב המכלל יופי ביו״ד האו״תן לבד, ויו״ד השרש נעלמת עכ״ל, ודבריו טה כבלאו ממני כי בכל הספרים בשני יודי״ן וכן כתב הרמ״ה ז״ל וייקץ נח מיינו מלא בתרין יוד״ין כתיב חד קרי וחד לא קרי, וקו״ף דידיה סגול, וייקץ יעקב משנתו פ׳ ויצא (שם כ״ח י״ו) מלא תרין יוד״ין וקו״ף דידיה פתח ודכותא וייקץ פרעה (שם מ״א ד׳), ודכותא וייקץ פרעה והנה חלום (שם ז׳) פ׳ ויהי מקץ, ואיקץ דסוף פסוק ותבאנה אל קרבנה (שם כ״א) מלא יו״ד כתיב עכ״ל. (מ״ש) ועיין מ״ש על וייקץ בריש פ׳ ויצא: אשר־עשה לו, בכל הספרים המדוייקים בסגול אחור, אחר המקף, כנגד כללו של רז״ה בנ״ה תיבת המקר׳ אות י״ז, והלמ״ד רפוי׳ בכל הספרים הנ״ל. (כו) אלהי שם, כתב בעל המסורת ג׳ מלעיל וחבריו לא תעשון אתי אלהי כסף (שמות כ׳ כ״ג) מענה אלהי קדם (דברים ל״ג כ״ז) עכ״ל, והסבה היא לפי שאלו הג׳ הם נסוגים אחור מפני הנגינה שבמלה שאחריה שהיא בתנועה ראשונה שבה, משא״כ שאר אלהי שבמקרא: (כז) יפת, עיין בהקדמה מענין שני שואין בסוף התיבה: וישכן, לית (בשו״א הוי״ו) וחסר וכל שאר וישכן (מס״ק): (כט) ויהי כל ימי נח: אמר מנחם בכל ס״ס ובהללי־ כתוב ויהי כל ימי נח וכתוב בגליון אחד מהם בכאן טעין הנקדנין ומוסרין אל״ן סימן וטעו׳ בידיהם כי טחו מראות עיניהם [בחומש יריחו ובספרדים כי א״ל סימן ר״ל שבחנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבא אליהו. (מ״ש)] ע״כ, ואני אומר קנטורים קא חזינא טעכו׳ וראיות לא חזינא, והרמ״ה ז״ל כתב שזה מחלוקת בספרים ובמסרות ולא הכריע, ותמהתי על המאירי ז״ל שלא הזכיר מזה כלום, וכ״ל להכרי׳ דהכא ויהי גרסינן חדא דכיון דהכי אשכחנא בכל ס״ס ובכלהו מסראתא דידהו בלא פלוגת׳ כלל אשתכח דס״ס וכל חכימי׳ וספריא דילהו אכרעו הכי והשת׳ אית לן לאיגרורי אבתריהו דמסתבר׳ דקו ואשכחו כיון דליכא דחש לה לאידך נוסח׳, ותו דהכא אשכחנא בספר׳ דוקנ׳ עתיקא מסרה אחרינא בר מהאי׳ דכת׳ הרמ״ה לאמר׳ הכי ויהיו כל ימי פלוני שבעה בעניכא ופי׳ אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד מתושלח ע״כ, וכדפם בפרשת בראשית, והאי מסרה מסייעא למסרה דאמרה ויהי כל ימי ג׳ אל״ן סימן דאם איתא דהאי דנח ויהיו איהו לימא דתמניא איכון וליחשוב נמי נח, ואשתכח השתא דמסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ א״ל סימן הויא לה חדא לגבי תרתי ואין דבריו של אחד במקום שנים וליכא למימר דלעולם האי מסרה דאמרה ויהיו כל ימי שבעה וכו׳ סברא דהאי דנח נמי ויהיו איהו והאי דלא חשיב ליה, ולהוו תמניא משום דויהיו דבפרשת בראשית קא חשיב דלאו בפ׳ בראשית לא קחשיב חדא דהא חזינא להאי מסרה דחשיב נמי איכון דבפרש׳ נח דאיתא התם בסמו׳ ויחי פלוניג׳ בטעם מאריך וטרחא אנוש קינן שרוג: ויחי פלוני ה׳ בטעם שופר וזקף קטן מהללא׳ חנוך מתושלח רעו נחור ע״כ: הא הכא דשרוג רעו נחור בפרש׳ נח ניכהו וחשוב להו, ולא תטעי בלישנא דמסרה דא דאמרה שבעה בעניינא דלאו בעניינא דפרשתא קאמר אלא בענין ומי קאמר וכגונ׳ דכת׳ הרמ״ה ז״ל וז״ל כל ויהיו ויהי בענין ומי פליגי בהו נוסחי וכו׳: ותו דאי הכי אוף אנא אמינא דמסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ א״ל סימן ויהי כל ימי דבפרש׳ בראשית קחשי׳ דלאו בפר׳ בראשית לא חשיב ולעולם דאיהי נמי סברא דהאי דנח ויהי איהו: ועד אחרין עאל קדיש ספרא דוקנא סני לחדא דאיכתיב בקטלוניא ביומין קדמאין וכדין כתיב בגויה במסרה בפרש׳ בראשי׳ פסוק ויהי כל ימי חנוך תרין בעניינ׳ וכד מטא לפ׳ נח כתב ויהי כל ימי נח ומס׳ עלי׳ ג׳ אל״ן סי׳ חנוך למך נח ע״כ, שמע איגלאי מלתא דמסרה דאמרה ויהי כל ימי ב׳ א״ל סימן איכון דבפרשת בראשי׳ קחשיב בלחודיהו ומהכא אשתבוש ספרי דאינשי דלא ידעו האי קשכו׳ דכל ויהי דכתיב בענין ומי קחשיב ואמר׳ דתרין ניכהו חנוך למך ולהכי דקי׳ מינה דהא דנח ויהיו איהו ולא היא אלא דהאי מסר׳ ויהי כל ימי דבפ׳ בראשי׳ קחשיב דלאו בפ׳ בראשית לא חשיב מיהו איהי נמי סבר׳ דהאי דנח ויהי איהו וכדכתיבנא ותו לא מידי: וכן נמצא בספר עזרא וכ״כ הרמ״ה ז״ל בס״ת שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוש. (א״ת) וכן הסכים גם בעל מ״ש והביא כן גם בשם בעל מנחת כהן וכן מצא בס׳ ישן אחד כ״י: אבל בעל סייג לתורה בפ׳ ויחי (בראשית מ״ז כ״ח), בפרשו המס״ג דהתם שו״ל ויהיו ימי, ו׳ דמטעין בהון, וסי׳ אדם, נח, אברהם, יעקב, דניאל, ושעי׳ עכ״ל אחר שהרבה לסלסל ולפלפל בה והגיהה, הוכיח שאצל נח נ״ל ויהיו, ועם כי דבר שם בחכמה, מ״מ אין דבריו מוכרחים, כי לא תרוצי מתרצת לה, תרין ואומא כהגהת בעל מכין אידות שהגיהה באופן אחר והגהתו יותר מתיישבת, כאשר אעתיק שם דבריהם אי״ה (או בקו״א): וז״ל בעל מכתב מאליהו, אמר המגיה כנון דא וודאי מודעא רבא לאורייתא שבכל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל אין מקום עיון גדול יותר מכאן, ואף שמורי מהר״י ז״ל מפראג תקע עצמו להלכה למעשה בס״ת שכתב לעצמו שנמצא כתוב בה ויהי כל ימי נח, כי כן נשתרבב ונתפשט המנהג גם בין סופרי האשכנזים לכתוב ויהי וכו׳ בלא וא״ו בסוף, ובספרו מאורי אור האריך מאוד בענין זה, עכ״ז עדיין יש לפקפק ולספק באותן ס״ת הקדמונים שנמצא כתוב בהן ויהיו בוי״ו בסוף אם יש להגיהם אם לאו עכ״ל, והן אמת שבתנ״ך ישן כ״י על קלף מסכת רמ״ע מצאתי ויהיו, וכ״ב כ״ה ויהיו ברוב המדוייקים וטופסי ס״ת וסימן אל״ן איננו ברור עכ״ל, אבל אנכי לאור האור תורה אלך ובפרט כי העיד שכן נמצא בכל ס״ס ובהללי וכן נמצא גם׳ עזרא, והרמ״ה עשה כן מעשה, וגם המ״ש ומ״כ הסכימו כן, וכ״ה במס״ק כאן וז״ל ויהי ע״ד המסרה, לכן הכי נקטינן:

(ב) ויון, אין בו דגש, (א״ת): ותבל, בשם ס׳ ירושלמי כתוב ותובל אך בכל הספרים חסר וא״ו ובשלש נקודות וכ״כ הרמ״ה ז״ל את תובל קין מלא וא״ו כתיב ודכותא ואחות תובל קין (בראשית ד׳ כ״ב), ומס׳ עליה׳ ד׳ מלאים ולא מסייעי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באוריית׳ מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא״ו כתיב. (מ״ש): (ג) ותגרמה, חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ״ה ז״ל. (מ״ש): (ה) בארצתם איש ללשונו, כתב הרמ״ה ז״ל בארצת׳ חסר וכל אוריית׳ דכותא חסר עכ״ל ומלת ללשונו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש חילוק וכ״כ הרמ״ה ז״ל על זה חסר וא״ו כתיב וכל לשנא באוריית׳ דכותא חסר (מ״ש): (ו) ובני חם כוש, טעה המדפיס שעשה פה פיסקא אע״פ שגם בהללי יש כאן פרש׳ פתוחה כי בכל ס״ס וירושל׳ ואשכנז אין זה ראש פרשה כלל ולא בהרמב״ם ולא במאירי ז״ל. (א״ת), ובמ״ש כתב ולא כהרמב״ם ולא כמאורי ז״ל, והוא עת׳ בטעו׳: (ז) סבא, בפשט ולא בשופר. (א״ת): וסבתה, בשם ס׳ הירושלמי באל״ף, ובכל הספרים שלנו בה״א וכ״כ הרמ״ה ז״ל וסבתה ורעמה ה״א בסוף תיבות׳ כתיב, (מ״ש): ורעמה, המ״ם רפה בס״ס וכן רעמה.

(א"ת): (ח) גבר, ג' חסרים בליש' א' דין, ב' הוא היה גבר ציד (בפסוק שאח"ז), ג' האל הגדל הגבר (דברים י' י"ז). (מס"ג): (ט) כנמרד גבור ציד, דין לחוד מלא וא"ו באורייתא' בליש' וקדמאה דפסוק זה כל שאר' חסרים• (מ"ש): גבור, השליש בלא מקף• (א"ת): (י) בבל, כל בבל מלרע אע"פ שלפי המשקל ראוי להיות מלעיל, אולי מפני שהב' ראשונה לאו שרשי' כי המלה על שם בלל, וכן אמרפל אולי מפני כך פירש"י אמר פול (לקמן י"ד א'), דאז שפיר הטעם מלרע, וכן ועד שפי' (בס' שמות ט"ו י"א), הוי"ו בו יסוד ולא כתב שהי' שרשית דא"כ היה צ"ל מלעיל, ועיין כאן בראב"ע מש"כ על מלת בבל, ותמכם מה נאמר על וערפל (דברים ד' י"א), וכן פוטיפר מלרע ע"ש פוטיפרע• (ד"א), אין טעם בדבריו אלה, רק מגבב דרושי' שאין לא לעזור ולא להועיל לענין זה, ודברי הראב"ע במלת בבל הם כנגדו כי כתב שנגזרת מן ב' תיבות בא בל, וא"כ גם הבי"ת הא' שרשית, ואדרבה שראוי להיות בה הטע' להמשיך הצ"ף למ"ד הפעל, גם לפי' רש"י באמרפל, כל האותיות שרשיות, ודברי רש"י על ועד שכתב הוי"ו בו יסוד כוונתו שרשי' במקו' יו"ד שרשו יעד (שלא כדעת הרד"ק בשרשים שרש עוד שרשו עוד), וכן פוטיפר אינכו פוטיפרע לפי הפשט, כמ"ש בבאורי בפ' מקץ (לקמן מ"א מ"ה), מלבד שהוא בעצמו הכיר חולשת דבריו במלת וערפל: והנה המלות האלו שהם מלרע הם נגד הכלל שנתן רז"ה בכ"ה תיבת המקרא אות ו' ע"ש, והיטיב ממנו בעל אהל משה בפי' מ"ד שכתב כי לא יבוא הטעם (דהיינו טעם גמור ולא שהוא כסוג אחור או בנסיגת כסוג אחור), רק בחמשה התנועות הגדולות, ובפתח (כשהוא נעלם או תמורת ת"נ, ולא הבא תמורת ת"ק אחרת להרחבת אות הגרון, ובסגול שאחריו ה"א נחה, או כנויי כֶם כֶן הֶם הֶן תֶם תֶן, ולא בשאר תנועות קטנות בסוף התיבה, רק בא מלעיל (כשאין שוא נח או דגש לפני התנועה שלפני האחרונה, ומלות ועד, בבל, ערפל, אמרפל, לחם שערים (שופטים ה' ח'), הסגול בהם תמורת ציר', כמ"ש הרד"ק בפירושו לשופטים (שם) על מלת לחם ובמכלול (ד' קטן דף ק"ב ע"א) במשקל פעל, ובשרשים שרש לחם, וכלל זה מקורו מן הקדמוני', הראב"ע והרמ"ק ואחיו הרד"ק ובע' מקנ' אברם, אך הואיל משה להוסיף בו איזה תנאי' (בספריו אהל משה והלכה למשה), למען לא ימצא בו בדק, ולא תמצא איזה סתירה נגדו, ודבריו נכונים, מעתה ירחה מלת פוטיפר מכלל אלה, וראויה להיות מלרע גם המעטים שהם בסגול כאו מלרע, הסגול בהם תמורת ציר', ותו לא מידי: ובלנה, ברוב ס"ס הכו"ן בציר'• (א"ת): רחבת, חסר דחסר ברונא דנכתי דיקי ומסור עליו לית חסר. (מ"ש): (יב) ואת־רסן, הוא"ו בגעיא. (מ"ש), וכן הוא בתנ"ך ישן כ"י על קלף: רסן, ז"ק ברי"ש• (א"ת): (יד) ואת פתרסים, הוא"ו בגעיא• (מ"ש), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף: (יז) הערקי, בקצת ספרים הה"א בפתח ומסור עליו ב' פתחין• (א"ת), ומ"ש כתב שה"א בקמץ, וכ"ה בחומש רא"פ, וכתב ע"ד בכו בקונ' ד"א שגם ברוא בקמץ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט-שבידי, לכן אבחר וודאי של אלו מספקו של א"ת: (יח) משפחות, לית מלא בתורה (זולת דין)• מס"ק: הכנעני, וכן אותו שבפסוק שאח"ז הה"א בגעיא בקצת ספרים מדויקי', ובתנ"ך עם מ"ש אינכו, גם אנכי עזבתיו כי אחריו דגש והוא בכלל המחקים ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית: (יט) באכה, ו' כתיב ה', וסימן ב' בפסוק זה, ג' באכה ספרה (לקמן פסוק ל'), ד' באכה צער (לקמן י"ג י'), ה' באכה אשורה (שם כ"ה י"א), ו' עד באכה יזרעאלה (מלכים א' י"ח מ"ו)• (מס"ג): גררה, הגימ"ל רפה• (א"ת): סדמה, ג' וחסרים, א' דין, ב' וילכו סדמה (לקמן י"ח כ"ב), ג' המלאכים סדמה (שם י"ט א')• (מס"ג): ואדמה, בגעיא• (מ"ש): וצבים, כתיב וצבוים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יוד"ין ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי כתיב, דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תנין וקרי וצבוים, ותלתא כתיב חסר וא"ו מלאים תרי יוד"ין חד' ק' וחד לא ק', ושמאבר מלך צביים (בראשית י"ד ב'), וחברו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך צביים (שם ח'), וק' צביים, ודכות' אדמה וצבוי' אשר הפך דגבים (דברי' כ"ט כ"ב), הדין תלת' כתיבי בתרין יוד"ין וחסר וי"ו מ"ש: (כ) אלה בני חם, וכן אלה בניהם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לשאחריה כמו שכתבתי בפ' פנחס על פסוק אלה בני גלעד (במדבר כ"ו ל')• (מ"ש), והנה לפי דעת רז"ה (בכ"ה תיבת הדגש אות' י"ט ובי סוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ז) ראויה להכלל במין השני מהדחיק ואף שאין הנגינה השני' בתנועה הראשונה מהמלה השנית ולא נדחק הסגול ביניהם, מ"מ הואיל והנגינה שבמלה הראשונה היא מלעיל א"כ נשאר הסגול בלי נגינת טעם ולא יתכן שתנוח הה"א אחריו, (ואף שכתב שם מפני שהטעם נסוג אחו' במלות האלה עכ"ל, הנה באמת לפי טעמו לא בנסוג אחור תליא מילתא, כ"א כשאין הנגינה בסגול, בין בעצם ובין מחמת נסוג אחור), ולפ"ז ראוים כל אלה להדגש אלה בני חם, אלה בניהם, ודומיהם רבים, ובכל הספרים המדויקים נמצא רפוים, וחלילה לשבש כל הספרי' מחמת איזה כלל מחודש, ולכן לפי דעתי גם המין השני אינכו נוהג רק כשאין בין שתי הנגינות רק הסגול ואז נדחק הסגול ולא נמשכה הה"א אחריו, משא"כ כשהנגינ' במלה השנית בתנועה השנית לא נדחק הסגול ומאריכים בו אף שהוא תנועה קטנה בעבור הה"א שאחריו, ולכן בכל הראיות שהביא רז"ה (שם) למין הב' הזה אין בין הנגינות רק הסגול, ומלת עשה פרי שהבי' בשם והב"י הנקדן גם שם אין נגינה רק הסגול כי מלת פרי כמלה זעיר' תחשב, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ו ע"א) וז"ל קומו צאו הוא כמו מלה זעירא כי השוא אינו נחשב עכ"ל, ולפ"ז היה ראוי לצרף המין השני והשלישי להיות לאחדים כי שניהם אינם נוהגים רק כשאין בין הנגינות רק תנועה אחת, ובמקום שאמרו בדין אתי מרחיק (שהו' לדעת רז"ה המין השלישי מהדחי', כשהתנועה האחרונה קמץ, ראוי לומר קמץ או סגול, ואז שניה' יתאחדו, יתלכדו ולא יתפרדו, ובפרט כי גם המין הג' מהדחיק אינכו נוהג אא בה"א בסוף המלה הראשונה, ואולי טעמו של הרז"ה הוא שלא כלל יחד המין הב' עם הג' בעבור שמין הג' אינכו נוהג לדעתו אלא כשטעם המלה הא' הוא מלעיל בעצם ולא כשהוא כסוג אחור, משא"כ המין הב' שאינכו נוהג לדעתו רק כשהוא נסוג אחור (ואם כי טעמו יאות גם לאינכו כסוג אחור), אבל כללו זה במין הג' הוא מוכחש מכמה פסוקים המתנגדים לו שהטעם בהם מלעיל אמתת כסוג אחור ועכ"ז דגש אחריהם, וכמו שהשיג עליו בעל אהל משה בשער הדגש סי' כ"ח ע"ש, אם לא יאמר כדבר הזה אשר אין לו שחר, לשבש כל הספרים המדוייקים כדי לקיים כללו, כאשר כתב בס' יסוד הנקוד שער הדגש יסוד כ"ח כי ילדה בת (בראשי' ל' כ"א), הבי"ת רפוי', ובאמת היא דגושה בכל הספרים המדוייקים, ואולם לדעת הראשונים שהתנו במין הב' מהדחיק (שקראוהו הם אתי מרחיק) שתהיה דוקא הה"א נוספת או שמושית ולא שרשית, יתכן לחלקם לב' מינים הב' עם הג' כי במין הב' היא תמיד שרשית, כי לפני ה"א נחה שמושית או נוספת בסוף התיבה, לא יבוא לעולם סגול, חוץ ממלת זה שאנו דנין עלי' שהה"א נוספת ולפניה סגול, וגם בה נוהג דין אתי מרחיק אם אין בין ב' הטעמים רק הסגול, כגון שהטעם שבמלה שאחרי' הוא בתנועה ראשונה, ואם לאו רפי אחרי', כי מאריכין בסגול עד שנמשכה הה"א, ואם הוא זרות שלא נמצא עוד כזה, ואין להאריך פה בזה: (כו) חצרמות, מצאתי כתו' שנמצא במסרה חצרמות ב' מלין ואני לא מצאתי מסרה זו ואדרב' מצאתי שנמס' על חצרמות דד"ה (א' א' כ') מלה חדא כתיב וכ"ל שגם על זה נאמר ואיך שיהיה בכל הספרים הוא מלה חדא והרי"ש בשבא וכן בהללי ומסור עליו ב'פי' ב'בקרי' דד"ה ודין, וכר' שלכן טעה מי שטעה וחשב שמ"ש במסרה ב' ר"ל ב' מלין ולא הואשא ב' בקריאה קאמר סוף דבר מי שכתב ב' מלין שבוש הוא דנסחי דיקי פליגי עליה והרמ"ה ז"ל לא הביא מלה זו בספרו גם המאירי ז"ל לא הזכירה אך מ"כ שנמצא בספר עזרא ב' מלין ובספר הרמ"ה מלה חדא גם בירושלמיים הקדמוני' פתובה מלה חדא ומסיר בהדי' ב' כתיבי חדא וקריין חדא וכן עיקר• (א"ת), ומ"ש שהרמ"ה לא הביא מלה זו בספרו, הנה בספר מסרת סייג לתורה שנדפס בימינו נמצא' מלה זו באות ח' בשרש חצר וכתב בפי' חצרמות חד מלה כתיב עכ"ל, וכן הבי' מ"ש בשם הרמ"ה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף, וכן הביא מ"ש בד"ה בשם הרד"ק: (כט) אופר, לית. וחסר יו"ד (זולת דין)• (מס"ק): (ל) ספרה, הפ"א בקמץ• (א"ת): (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם, בהעתק הללי כתוב בגויהם בבי"ת וכן תרגם אונקלו' בעממיהון ובכל הספרים כתיב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל ותרגם זה בלמ"ד, וכן מצאתי מסורת כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכ"כ הרמ"ה ז"ל אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצת' בגויהם מלא וא"ו וחסר חד יו"ד ודכותא לגויהם דאלה בני שם וכל לישנא דגויהם באורייתא' דכותא כתיב• (מ"ש), וכ"ה בתנ"ך כ"י ישן על קלף שבידי לגויהם: (לב) הגוים, הגימ"ל דגושה• (א"ת):

יא (ב) בנסעם, בלי געיא כי הוא קמץ חטוף כמו כשמעם (בראשית ל"ד

ל"ד ז'). (ד"א): וימצאו, הוא"ו במאריך לבני אשר וכן הוא במדוייקים. (מ"ש): (ג) לאבן, הלמ"ד נקודה בשוא חזקוני. (מ"ש): (ד) בשמים, הבי"ת רפה. (א"ת): ונעשה, השי"ן בלא מאריך. (א"ת), ר"ל בלא מרכא: (ה) לראת, בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות מה יקרא לו (שם ב' י"ט), מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלאים בר מן ג' חסרים, ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ (שמות י' ה'), וירד ה' לראת (דין), ויאמר לא תוכל לראת את פני (שמות ל"ג כ'), וכן הוא במסורת הדפוס ריש פ' בא של פרעה וכ"כ במנחת כהן. (מ"ש), ובמס"ק פה נמסר ד' חסרי', וטעות הוא וצ"ל ג' וכן הוא בפ' בא (שמות י' ה'), ובמערכת המסורת אות ר', רק ששם יש ב' טעיות אחרות שכתוב שם ג' ומלא וסימנם נמסר בפ' כי תשא, והנה ביאור ג' ומלא הוא הודעת ב' דברים, ג' הם במקרא, והם מלאים ובאמת רבים הם על פני המקרא, וצ"ל ג' מלא, ור"ל שהשאר חסרים, גם מה שהראה מקום לפ' כי תשא הוא טעות כי לא נמסרו שם, וצ"ל נמסר בפ' בא: בני, הבי"ת דגושה. (א"ת): (ו) החלם, הה"א בפתח חזקוני. (מ"ש): (ח) ויהדלו, בקצת ספרי' יש פה מתג בוי"ו ובקצת' ביו"ד ושניה' זרים כי לא יתכן להיות אחריו לא דגש ולא שוא נח, ולכן חדלתי להעמידו כי לא נתקיים ע"י הא"ת, וגם המ"ש לא הזכירו, ולכן עזבתיו, אף שבתנ"ך עם מ"ש נדפס המתג ביו"ד, טעות הוא כי לא הדפיסו המחבר, רק נדפ' יותר מק' שנה אחריו, והדפיסו שלא בהשגחה: (יא) ארפכשד, לית קמץ זקף (זולת דין) וכל אתנחת' דכוותיה. (מס"ק): (כה) תשע־עשרה, במ"ג ומ"ק וכ"י, ובח"ג תשע־. (ד"א), ובקצ' ספרי' מדויקי' לא נמצ' המתג הזה, וגם אנכי עזבתיו, כי לא יבו' אחריו נח נראה, כי אין פה תנועה גדולה לפני נח נראה שיבוא במקום נגינת טעם: (כו) ויחי־תרח, במקף. (א"ת): (לא) ואת־לוט, הט"ף בסגול והוא במקף ובלא קדמא. (א"ת): בן־בנו, בזקף קטן לא ברביע. (א"ת): שרי, הרי"ש בפתח. (א"ת): (לב) בחרן, כתוב במסרת הדפוס הנו"ן הפוכה, וכ"כ רש"י, וכן כתוב בפירוש התורה המיוחס לרבינו שמשון: ואנכי לא ידעתי מאי הפוכה כי בכל הספרים כתיבת יד היא ישרה בלי שום שינוי ואין בם זכר הפוך כלל ובקדמון מצאתי שיש בראשה תג ומסיר עליו ן דאקים ראשיהון י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכ' כי כשתהפכנה יראה התג. כרגל הנו"ן. (א"ת), ול"נ שההפוך האמתי הוא מה שמצאתי בספ' תאגי וגם בתקון ס"ת ישן כזה בחרן (בדפו' מ"ש לא נדפסה התמונה כראוי), וכתוב בריש ס' תאגי שיש בתורה י"ז נוני"ן כגורה זו דלא כויני ועקי' ראשיהון לבתריהון וכן מצאתי א' לא' למנות חשבון ור' עקיבא בן יוסף שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן זו ן מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הרוח הקב"ה מגלגלו ומנחילו חיי העה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא, ובדפוס קטן מסביוניט' היא הפוכ' ממש ושיבוש הוא, ועיין מה שכתב בזה הרשב"א בתשובה הביאה מהר"י קארו בטור י"ד סי' רע"ה ורבינו בחיי. (מ"ש), וז"ל הרשב"א בתשובה הנ"ל על מ"ש רש"י בפי' התורה שהנו"ן של וימת תרח בחרן היא הפוכה, נראה ודאי שאם לא נכתב' כן לא יפסל הספר בכך שאותן שבשב' פ' הנוס' יפסל בהם הספ' אבל הלפיפות והפוכו' לא יפסל אע"פ ה"ל להזכירם שם ולכתחלה צריך לעשות ואם לא עשו כשר עכ"ל, ובתשובו' מהר"מ מלובלין סי' ע"ה כתוב וז"ל ואף שהרמב"ם לא הזכירם (ר"ל הסימניות של בנסוע כמתאננים) כמו כן לא הזכיר הנו"ן הפוכה של וימת תרח בחרן שהיא נמצאת במסור' והי' מוסכמת לכ"ע עכ"ל, תלי תניא בדלא תני' כי הסימניות נזכרו בגמרא דשבת (דף קט"ו ע"ב) ובספרי (עם שהרמב"ם לא הזכירם כלל), ואם לא פורש שם מה הן, משא"כ הנו"ן הפוכה דהכא לא נזכרת לא בתלמוד ולא במדרשים ואינה מוסכמת לכ"ע, כמ"ש הא"ת שאיננה בכל הספרי' כ"י, וכן מצאתיה ישרה בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט שבידי, (אבל בגליון נמצא מכ"י אחר כזה ן) ולשון מכתב מאליהו, ואני מידי עברי דרך ק"ק וורמייזא נזכרתי מה שהוגד לי ושמעתי כבר כי שם נמצא ס"ת א' ישן נושן ומרגלא בפומי' דאינשי שקבלה ביד אנשי עיר הזאת שס"ת זו היא מהרב מהר"ם מרוטנבורג ז"ל ובהיותי שם שמתי עין עיוני בקפס מקופ' ומצאתי ראיתי נו"ן זו דוימת תרח בחרן נזורה, ויש בס"ת זו כמה נוני"ן נזורין ולפי ראות עיני בשר שהן הן מאותן י"ז נוני"ן נזורין שזכר הרב ז"ל עכ"ל, והנה הרב מהר"מ חאגיז בספר לקט הקמח חלק י"ד בריש הלכות ס"ת נושא ככרוכיא על שו השנויים כאשר כתבתי בשמו על כ' של דרך עץ החיים (לעיל ג' כ"ד) וכלל עמה גם הנו"ן הזאת, והפריז בזה על המדה מאד, כי אף אם יצדק נך' הנ"ל ובלמ"ד של לנכרי תשיך (דברים כ"ג כ"א), בעבור שלא נמצא השינוי הזה בשום ספר קדמון, לא יצדק בנו"ן הזאת שבמסור' הדפוס מכיר עליה שהיא הפוכה, ורש"י ורבינו שמשון ורבינו בחיי ז"ל הביאוה גם כן ודרשו עליה, והרשב"א בתשובה סליק אדעתו שיפסול אם לא הפכוה, אך מסיק שלכתחלה יש להפכה ובדיעבד כשר אם לא עשו כן, ומהר"מ מלובלין כתב שהיא מוסכמת אליבא דכ"ע (אף שגם הוא הפריז על מדתו בזה), ולכן אם איזה סופר יסמוך על הגאוני' הנ"ל להפכ' אין לתפוס עליו לומר שבדה זאת מלבו, ועכ"פ גם לדעת קצת אחרי' יש איזה שינוי בכאן כאשר העיד הא"ת שמצא בספ' קדמון בראש' תג ומסור עליו ן דאקי' ראשיהון י"ז באורייתא', וגם הוא לא חלק עליו רק כתב עליו ואולי זהו הפוכ' וכו' כרוצ' לקיו' דברי המסורת, וגם המ"ש מצא שינוי אחר בס' תאגי ובתיקון ס"ת ישן דהיינו עקים ראשה לבתרה וגם הוא הסכים לעשותה כן, ואף בעל מכתב מאליהו העיד שמצא כן בס"ת של מהר"ם מרוטנבורג, ולכן עם שבענין הכ' של דרך והלמ"ד של לנכרי כלוה גם הוא עם מהר"מ חאגיז לבטל מהם מנהג הסופרים, עכ"ז בענין הנו"ן של בחרן ההלכה רופפת בידו, ודבריו יותר נוטים לקיו' השינוי, לכן גם אנכי איני מרחיק השינוי הלזה לכל הפחו' בספרים שנמצאת נזורה שלא למחוק השינוי, כי כדאי הם הגאונים הנ"ל לסמוך עליהם בדיעבד, ובתנאי שלא תהיה רק נזורה דהיינו שראש' עקום לאחוריה כזה ן שלא כשתני' מצורת אות הנו"ן, אבל בס"ת שנמצא' הפוכה כזה ן ראוי למוחקה כי אין לה צורת אות כלל, ואף שרש"י ורבינו שמשון ובחיי והרשב"א קראוה הפוכה, אולי כוונתם על הנזירה שראשה הפוך לאחוריה כמו שמפרש המ"ש, או כוונת' על התג שמצא הא"ת בספ' קדמון כמו שמפרש הא"ת, ואף שבכלל נו"ן נ"ל ג' תגין בראשה, אולי הי' בה תג נוסף ארוך או אחד מהן היה ארוך עד שכשמהפכין אותה נראית כנו"ן), אולם לכתחלה אין לשנותה כלל כעדות הא"ת שלא מצא כן בשום ספר, וכאשר גם אנכי מצאתי' ישרה בלי שום שינוי בכל הספרי' המדוייקי' וכ"ה בחומש של רא"פ: והנה בספ' שאלות ותשובות לחמי תודה סי' כ"ח חולק על מהור"ר משה חאגיז לקיים ההיפוך אפי' בך' של דרך ולמ"ד של לנכרי בספ' תורה הקדומות את אשר כבר עשוהו, אבל לא לעשותן מחדש, ורוצה לדמותן לנו"ן של בחרן, אבל לדעתי לא דמו לה כי היפוך הנו"ן הזכירו כמה גדולי', משא"כ הך' והלמ"ד הנ"ל שלא נזכר ההיפוך בהם בשו' ספר:

לך לך

יב (ב) לך לך, פתוחה. (א"ת): (ג) מברכיך, שופר ישר בבי"ת. (א"ת), ולשון מ"ש מברכיך, כן נ"ל ביו"ד, מצאתי כתוב בגמ' כ"י מסרה וז"ל כל לשון ברכה דטעם בבי"ת נקראת לעול' בשוא בלא פתח כמו ויתברכו בו (תהלים ע"ב י"ז), וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשוא ופת' כגון ואברכה מְבָרְכֶיךָ וכל דומים להון בר מן חד ולעילא בִּרְכַת (דניאל ד' ל"א) … עכ"ל, וכן כתב ר' אליה המדקדק … בפ' שיר' ובעל לוית חן בפ' ח' מהשע' השני, וכן כתב גם בלשון אבילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעצבון תאכלנה (בראשי' ג' י"ז), וכמ"ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיו' דומו' והראשונה ראויה להנקד בשוא אז תנקד בחטף (פתח) כמו רִבֲבוֹת אלפי ישראל (במדבר י' ל"ו), וכן בְּהַרְרָם שעיר (בראשי' י"ד ו'), לפי מקצת ספרים כמ"ש ר' אלי' … בס' הרכב' אות הבי"ת במל' זו, וכתבו שיש מהן יוצאי' מן הכלל ומכלול (דף כ"ד ע"ב) כתב ז"ל ופעמים יבארו שתיהן אע"פ שתקדם להם תנועה קטנה, אבל ישימו מאריך עם התנוע' הקטנ' וכאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח (עכ"ל) כמ"ש במזמור י"ז (תהלים פסוק י"ד) על ממתים, ובפ' בהעלתך על מלת רבבות ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים, ואני בתומי אלך בדרך הספרי' שהם כולם בשוא לבד והמדקד' לקרותן כהוגן תבוא עליו ברכ' עכ"ל, ואנכי אך בזה אחר החומש של רא"פ אשר לא שינה מהמ"ג והמ"ק שהגיה הא"ת ולכן במקום שלא הגי' הא"ת ישר בעיניו ואחריו אלך, ושם מלת מברכיך הרי"ש בח"פ: האדמה, האל"ף בשוא ופתח. (א"ת): (ד) שנה, זקף קטן בנו"ן. (א"ת): (ו) והכנעני, השמטתי המתג מן הה"א לפי שיש דגש אחריו, והוא זר, לכן יהי' מכלל המחקים אבל הא"ת בסוף פ' בראשית: (ז) ויבן־שם, כן הוא במ"ג ובמ"ק וכתב הא"ת בלי קדמא ולא הזכיר הגעיא, ע"כ הגהתי. (ד"א), וטעה בזה כי הא"ת כתב כן על ויבן שם השני שבפסו' ח', ואולי גם כוונתו על הב', ולא טעה רק בהקדימו

לציין

לציין וינן־שם למלת אהלה: (ח) לבית אל, מס' סופרים (פרק ה' הלכה י') אלו שמות הנחלקים בית אל וכו' ר' יוסי אומר אין נחלקים ובירושלמי פ' ק' דמגיל' נמנה עם השמות שהן נחלקי' בלא פלוגת' וכך הם כולם ברוב הספרים וגם' ישן כ"י כתוב לא ליפסקינהו בתרין שיטין. (מ"ש): אהלה, חד מן ד' כתיב ה"א. (מ"ש), ונדרש ע"ז בב"ר סוף פ' ל"ט, וכתב ר"א אהלו קרי, ואמנם במ"ג ובמ"ק לית בשניהם, גם הא"ת לא הגיה עכ"ל, עיין מה שאכתוב בפ' אמור (ויקרא כ"ג י"ג) על ונסכה יין: ויבן, השני בלא קדמא. (א"ת): מזבח, בפשט האחרון לבד כי לעול' לא יבאו בס"ם שני פשטין רק כשיהי' בין זה לזה אות אחת או יותר. (אור תורה) ועיין בפרשת נח מה שכתבתי על ויסכר נח (לעיל ח' י"ג): לה', בזקף קטן. (אור תורה): (יד) כבוא, במס"נ ב' מלאים באו' וכו' וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט עכ"ל, וכן מזכיר במס"ק ב' מלאים, וטעות הוא כי גם אותו דתשיב לו את העבוט כבוא כתיב, וצ"ל כבוא, ג' מלאים באוריתא, א' ויהי כבוא אברם (דין), ב' כבוא השמש מועד צאתך ממצרים (דברי' ט"ז ו'), ג' השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש (שם כ"ד י"ג), וכ"ה במס"ק (שם ט"ז ו') ג' מלאים: (טו) ויהללו, קל הלמ"ד הראשון להקל עם הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדניאל (ט' ד'). הראב"ע, אבל במלת ואתפללה מצאתי בקצת ספרי' מדויקי' דגש בלמ"ד הראשונה, ובמקרא גדול אין שם דגש ואין מתג בפ"ם, אמנם כאן יש מתג בה"א, ולמ"ד הראשונה בח"פ, ואם כי בעל מ"ש העמיד שוא לבד ע"פ דרכו, אנכי אחרי הא"ת אלך בזה שלא הגי' במ"ג ומ"ק ועל פיו הדפים גם רא"פ בחומש שלו בח"פ, כמ"ש לעיל (פסוק ג'): (טז) ושפחת, נהעתק מס' הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחת ואומר המסרה מן ריש ספרא עד ויפרץ האיש מאד מאד (בראשית ל' מ"ג) שפחת ושפחת כתיב חסרים, ומן ויפרץ האיש עד סוף כל אוריית' שפחות השפחות כל לישנא כתיב מלא עכ"ל, ומסרה אחריתי במי אומרת ושפחת ג' חסר וסי' ולאברם היטיב, (דין), ויקח אבימלך (בראשית כ' י"ד), וה' ברך את אדני מאד ויגדל (שם כ"ד ל"ה). ושתי המסרות הללו מסכימו' לדעת אחת ולשתיהן זה חסר וכן הוא בכל הספרי' והרמ"ה הביא לישנא דמסרה דא בתראה, והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ושפחות דויפרץ האיש פ' וינא לית כוותיה מלא בתור' ושפחו' דוקא קא מסיר שאר לישני לא קא מסיר, ואת שתי שפחתיו בפרשת וישלח (שם ל"ב כ"ג) חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל. (מ"ש): (יט) למה, ג' ריש פסוק רפין. (מס"ק), פי' שהמ"ם רפה כמשפט אחר תנועה גדולה בלי נגינה כי הטעם בשי"ן מלרע, והם א' דין, ב' למה ה' תעמד ברחוק (תהלי' י' א'), למה ה' תזנח נפשי (שם פ"ח ט"ו):

יג (ג) למסעיו, אמרו בזוה' למסעו כתיב ולכאור' נרא' דפליג אמאי דקאמ' בפ' בראשי' למסעו מבעי ליה ולא היא דהת' כמי סבר למסעו כתיב ועי"ן דנקוד' בקמץ הוא דקשי' ליה דמשו' הכי אע"ג דחסר יו"ד אכתי משמ' לשון רבי' הילכך למסעו בחול' מבעי ליה אמאי למסעו בקמץ ומשני אלא תרין מטלנין וכו', מיהו בכלהו ספרי חדתי ועתיקי ובהללי אשכחן למסעיו מלא יו"ד בלא פלוגת' כלל ואוף הרמ"ה והמאירי ז"ל כתבו דמלא יו"ד הוא והכי כקיטו', ואי בעית אימא דלעולם הזוהר נמי סבר דמלא יו"ד כתיב כגופתי דידן והיינו דקאמר בפ' בראשית למסעיו למסעו מבעי ליה והאי דקאמ' בפרשת' דא למסעו כתיב חסר היינו כההיא דאמרו ברעוא מהימנ' בפרש' פנחס גבי ויהי ביום כלות משה דאע"ג דמלא כתיב דרשינן בי' כלת משה כאילו הוה כתיב חסר. (א"ת), ועיין מ"ש בפ' נשא בפסוק ויהי ביום כלות משה הנזכר, וכ"כ בעל מ"ש שבכל הספרי' למסעיו כתיב מלא יו"ד, וז"ל מכתב מניהו וכן יש להוכיח ממ"ש במסור' רבתיכו"ן וי"ו מלין דכתיבי וי"ו בסוף ולפני' קמץ וחסירין יו"ד הרבי' כמו טוארו עמודו בריחו ודומיהן וע"ש ומדלא מני הך למסעיו נמי בהדייהו ש"מ דלמסעיו מלא כתיב ואף שיש לדחות ולומר דתני ושייר וכמ"ש תוס' קידושין (דף י"ו ע"ב) ד"ה והא קתני כו' מ"מ כיון דמסו' זו מסכמת למציאת הספרי', י"ל דדוקא נקט, ועמ"ש בענין דקניכיו שהוכחנו שהוא מלא יו"ד, כן מוכח נמי הכא דלמסעיו ג"כ מלא יו"ד כתיב עכ"ל: היה, הראשון הקדמא בה"א והוא מלעיל. (א"ת) בספרי' כת"י וגם ברוב ספרי הדפוס. (מ"ש), והוא נגד כללו של רז"ה בכ"ה תיבת המקר' אות ט"ז שכשיש לפני המלה הראשונה מלה מוקפת אי' בעל דין כסוג אחור: (ז) ויהי־ריב, כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו"ד אך בכל הספרי' מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ז' חסר בלישנא וסימן נמסר במסרה גדולה פ' משפטים על פסוק ולא תענה על רב (שמו' כ"ג ב') ואין זה מהם וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויהי ריב בין רעי' מקנ' אבר' מלא יו"ד כתיב וכל לישנ' דריב באוריית' דכות' מלא בר מן חד חס' יו"ד וסימן ולא תענה על רב. (מ"ש), והא דקשיב במס"ג ו' חסר בלישנא, היינו לפי שאינך הה"א הם בנביאי' וכתובים, והרמ"ה לא דבר רק מן התורה: והכנעני, השמטתי המתג הזה מן הה"א כפי ההגהה הכוללת של הא"ת בסוף פ' בראשית: (ח) אל נא תהי, התי"ו רפויה שמלת נא בקדמ' על הנו"ן ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה תנור עשן (בראשי' ט"ו י"ז) שהקדמא בנו"ן של והנה וכן ואקחה פת לחם (שם י"ח ה') שהקדמא בקו"ף של ואקחה. (מ"ש): (י) באכה, כתב הרב המאירי ז"ל באכה כער אין בהם וא"ו כי הם מלעיל, ואני אומר במחיל' מכבודו אין באכה אלא מלרע כי הטרח' בכ"ף. (א"ת): (יב) ישב, במס"ק ה', וטעות הוא כי במערכת המסורת בער' ו' מסיר ישב כ"ה מנהון קמצין, ומנה שם הט"ו פתחין וקשיב האי בהדייהו, ובמס"ג בירמי' (מ"ט א'), ונתהלי' (כ"ט י'), מנה הה"א קמצין ולא חשיב הך בהדייהו, ש"מ דדין פתח: (טו) ולזרעך עד עולם, ג' פסוקים דמטעים בהון, וסימן כי את כל הארץ וגו' ולזרעך עד עולם (דין), והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם (דברי' כ"ח מ"ו), וצרעת נעמן וגו' ובזרעך לעולם (מלכים ב' ה' כ"ז), (מ"ש): (טז) גם, בלא מקף. (א"ת): (יח) ויאהל, הוא"ו במאריך ולא אחר היו"ד במקצ' ספרי' כתיב' ידוכן מצאתי בחילופי' כתיבי יד לבן אשר. (מ"ש), ובחילופים שבדפוס מוטעה, אבל לפי שלא הגי' הא"ת במ"ג ומ"ק (שבלי ספק שכ"ה שם המתג ביו"ד ולא בוא"ו וכפי מה שהוא בחו' רא"פ שנדפס ע"פ הנוסחאות שלהן) למחוק מתג היו"ד (כי אינו בכלל המחקים אשר נסוף פ' בראשית מפני זרותם, כי זה שביו"ד בא על משפטו), גם להעמיד מתג בוי"ו, ש"מ דלא סביר' לי' הכי, ובפרט שהמ"ש עצמו העיד כי רק במקצ' ספרי' כ"ה, ומאן יימר שהאמ' אתם ולא עם האחרים, ולכן אנכי קיימתי המתג ביו"ד, וממיל' אין בוא"ו מתג כי לא יבואו ב' רצופין גם לא יבא מתג לפני דגש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: ויבא, בתביר לא בדרגא. (א"ת):

יד (א) שנער, בשי"ן ימנית, ובחו' רא"פ בדפוס הא' (ונקלת חומשי' של דפוס ב') נדפס בשי"ן שמאלי', וטעו' גמור הוא: אריוך, בס' ישן כתיבת יד מצאתי לשון הזה, פליגי בי' קדמאה אריוך תביינא ואריוך, ואית דמהפכי קדמאה ואריוך, תביינ' אריוך ע"כ, ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוק' כי בכל הספרי' קדמ' אריוך תביינ' ואריוך (מ"ש): כדרלעומר, טעה המדפיסן ב' מלין אעפ"י שחברה במקף כי בספרי כ"י הוא מלה אחת ומסיר עליו מלה חדא כתיב, וכ"כ הרמ"ה ז"ל גם המאירי ז"ל כ"כ, לכן הרי"ש בשוא ובלא מקף וסמוכה ללמ"ד והדל"ת בקמץ לבד וכן כלם. והתימ' על המדפיס אם חשב שהם ב' מלין למה נקד הרי"ש ואם חשב שהיא מלה אחת למה שם מקף בתוכ' ונם"ג גם בס' קאטלני מצאתי ב' מלין וטעות הוא: אמר מנחם כת' הרמ"ה ז"ל כדרלעומר חדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסיר עליה דחדא מלה כתיב, והכי משמע במס' חולין עכ"ל, ודבריו תמוהים מאד כי לא מיבעיא דלא משמע הכי במס' חולין אלא אדרבא אפכא אמרינן התם בהדי', והכי אי' התם בפרק אלו טריפו' ריש דף ס"ה שלא מעתה וכו'. (א"ת) והאריך שם לבאר סוגי' דחולין ע"פ דעת הרמ"ה ושלא תתנגד אליו, ולא רציתי להעתיקם, כי עלובה עיסה שנחתום' מעיד עליה, והוא עצמו כתב שדבריו דחוקים, ורבה נכא להעמיד סוגי' דגמרא כדעת הרמ"ה ז"ל, ואף כי אין צורך לזה לענין דינא כי ע"פ המסור' הוא מלה חדא, ובכל מקום שהמסור' חולקת על הגמר' בתר המסור' אזלינן, עכ"ז כיון שהרמ"ה הביא ראייתו מסוגי' הנ"ל רצה לפרש' ולהשיב' אליו, ולפי עולה יפה, ומיטב לומר שהי' לו להרמ"ה נוסח' אחרת בגמר' הנ"ל וכמ"ש המ"ש וז"ל כדרלעמר בפ' אלו טריפו' אמרינן בגמ' בשתי תיבו' פסיק להו בשני שטין לא פסיק להו, וכן נמצא במקצת ספרי' וכן ראיתי בשם תקון ר"ת תרי תיבות כחד שיטה, אמנם בספרי כ"י מדויקים הוא מלה א' ומסורת עליו מלה חדא כתיב, כן כתבו בהדי' הרמ"ה והמאירי ז"ל דחדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהו כתיבי כן, ודכוותיהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי, והכי אסהידו כולהו מסרתא ובכל אתר דהמסר' פליג' על הגמר' בתר המסור' אזלינן כדאשכחן בכמ' דוכתי, לכן הרי"ש בשוא וסמוכה ללמ"ד, והד"לת בקמץ לבד וכן כלם שנפ'. וז"ל הרמ"ה ז"ל (כבר העתקתי לשונו) ובעל א"ת נדחק מאד ליישב דברי הרמ"ה והמסור' שלא יגגדו לגמרתנו וכוונתו רצויה אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמר' ואולי נסח' אחרת נזדמנה להרמ"ה ז"ל בגמר', ומה שנכתב

בגליון במקרא גדולה לשון מוטעה הוא וה' יצילנו משגיאות עכ"ל מ"ש, אבל בתשובת שב יעקב (חלק א"ח וי"ד סי' כ"ו) הרבה להשיב על דברי הא"ת, ועל עיקר קושיתו איך יהי' הרמ"ה ז"ל והמאירי כנגד הגמ' דחולין תירץ שם דדבר זה במחלוק' שנוי', דפליגי אמוראי בסוף פסחי' (דף קי"ז ע"א) דלר' יוחנן שם ידידיה אחת היא ולרב שתים הן, ופליגי נמי תרי תנאי במס' סופרים (פ"ה ה"י) ואמרו שם אלו שמות הנחלקין בית אל בית און באר שבע צפנת פענח פוטיפר' בן אוני ידידיה הללוי' וחרה אף וחרה אפי ר' יוסי אומר אין נחלקין ע"כ, וס"ל להרמ"ה והמאירי ז"ל דשם ידידיה ושם כדרלעומ' שוין, כמו דחשיב במסור' רבתא וכתב' אלין מילין דכתיבין חדא וקרינן חדא איכור פדהצור ידידיה כדרלעומר עכ"ל-וכיון דקי"ל דהלכ' כר' יוחנן לגבי רב ושמואל ומכ"ש לגבי רב לחוד דס"ל ידידי' אח' הוא, ועוד קיי"ל דהלכ' כר' יוסי מפו' דנימוקו עמו כדאי' בב"ק (דף כ"ד ע"א), וס"ל במס' סופרי' דאין נחלקין לכך תפסו עיקר דברי המסורה הנ"ל שיבא דהלכתא, והוכיח שם עוד דגם ר' יהוש' בן לוי ס"ל הכי דשם א' הוא, והא דפריך הש"ס דחולין לחזקי' דאמר בת היענה תרי שמות הן מדפסקי ספרי לתרין אלא מעתה כדרלעומ' דפסקי ספרי לתרין כו' י"ל דפריך אליבא דחכמי' דר' יוסי במס' סופרים דס"ל דנחלקין ואליבא דרב דס"ל נמי הכי בש"ס דפסחים הנ"ל, עכ"פ המסורת והרמ"ה והמאירי אינם נגד הש"ס כמו שהבין הא"ת, רק המה פסקו כר' יוחנן וכר' יהוש' בן לוי וכר' יוסי דמס' סופרים, והקושיא דמס' חולין קאי אליבא דחכמי' דמס' סופרי' ואליבא דרב בפסחים וא"כ יש לילך בהא דכדרלעמ' אחר המסורה, כי בלא"ה כתבו כמה פוסקים דבכמה מקומות אנו מניחים דברי התלמוד ותופסים דברי המסורת הגם דבזה אין דעתי הקלה מסכים עמהם מכמה טעמים שאין להאריך בהם מ"מ היכא שאפשר להשוות הדיעות שלא תהי' המסורה נגד הש"ס או במקום שיש פלוגתא בש"ס ודאי נכון לילך אחר המסורה, עכ"פ לצאת ידי כולן נכון להניח ריוח מעט ולא כמו בין שאר תיבות כמ"ש הפוסקי' גבי גט במלת די תהוויין דיש להניח ריוח מעט בין די ובין תהוויין בשביל ספק זה, ואם נכתב כדרלעמ' ב' תיבו' בריו' גדול כמו שאר ב' תיבות בלעד"נ דלכתחל' יש לתקן, אבל בשב' אין להוצי' אחר' בשביל זה, כיון דלא איפסיק' הלכת' בהדיא כר"י והוי כחסירות ויתירות דאין אנו בקיאין בהם כ"כ לפסול ס"ת בשביל זה, והאריך שם עוד ובסוף כתב וכן פסק הנ"י ורמ"א ורש"ל וכמה אחרונים שאין לפסול שמות כאילו אם נכתבים בשתי תיבות רק שלא יהיו נכתבים בשני שיטין, אך לכתחלה יש לתקן שלא יהי' ביניהם רק ריוח מעט, זהו תוכן דבריו, וכן כתב מכתב מאיהו שמצא בס' מאורי אור למהור"ר יונה לאבד סופר מפראג שפסק כן דיש להני' ריוח מעט במלת כדרלעומר, הנה מה שרצה להשוות שם ידידיה ושם כדרלעמ' איננו מוכרח, גם מ"ש שהמסורה ס"ל כר' יוסי דמס' סופרי' דאמ' אין נחלקי', קשה דא"כ גם צפנת פענח פוטיפר' אין נחלקים, וההפך נמצ' במסו' פ' ויגש (מ"ו כ"א) ז"ל פוטיפר' ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח, הלין כ"ל כתיב תרין וקריין ואינון חד שמא, (ועיין מ"ש בפ' מקץ מ"א מ"ה), והוא כת"ק דר' יוסי דמס' סופרים וכסתם תלמודא דבני מערב' במגילה פ"א, גם מה שאמר דרבי יוסי נימוקו עמו, הוא אמת אם היו דבריו אלה נמצאים בתלמוד בבלי או ירושלמי, אבל כיון שלא נמצאו שם ובירושלמי דמגילה פ"א הובאו דברי ת"ק לבד ולא דברי ר' יוסי וז"ל אלו שמות שאינן נחלקים עמיאל עמישדי צורישדי גמליאל פדהצו' פדהאל אינן נחלקים, אלו שמות שהן נחלקים בית אל בית און וחרה אף וחרה אפי פוטיפרע צפנת פענח עכ"ל, לכן מאן יימר דברייתא' דמס' סופרי' בר סמכא היא, והתוס' במס' ברכות (ד' י"א ע"א) קראו מסכתו' אלו שמחות וכו' ופסיקת', ספרי' חיצונים (ורצונם בזה שנשנו חוץ למדרש כלשון פוק תני לברא, וכן לשון ברייתא, וכמ"ש חז"ל כל ברייתא' דלא מתנייא בי ר' חייא ור' אושעיא איכה ברייתא), עם שכתבו שם כי בקצת דברים אנו סומכי' עליהם אף נגד הש"ס שלנו, אף שמס' שמחות הובאה בגמרא דמ"ק (דף כ"ד ע"א) אמר רפרם בר פפא תנא באבל רבתי וכו', ופירש"י אבל רבתי, מסכת שמחות, ומכ"ש מס' סופרי' שנתחבר' אחר חתימ' התלמוד ולכן אין סומכין עלי' אף נגד הירושלמי וכמ"ש הרא"ש בהל' קטנות הל' ס"ת סוף סי' י"ג וז"ל וכאש' כתבתי נרא' עיקר, דהירושלמי הוא עיק' כנגד מס' סופרים, כי מס' סופרים נתחבר בדורות אחרונים ולא הובא מדבריו בתלמוד עכ"ל, והנה הרמב"ם עם שלקט ספרו הי"ד החזקה מהש"ס בבלי וירושלמי ומן התוספתא ומכילתא ספרא וספרי, עכ"ז עזב מסכתות אלו ולא העתיק מהם דינים רק הנזכרים בש"ס, כי נתחברו אחרי חתימת התלמוד, ויותר יש

לתמוה על דבריו שאמר כי קושית הש"ס דמס' חולין על חזקי' אלא מעתה וכו' אתי' אליבא דחכמים דמס' סופרים, קשה מאי פריך דילמא חזקי' ס"ל כר' יוסי דכדרלעמר הוא מלה חדא, ובפרט דהלכתא כוותי', גם מה שרצה להקשות על הא"ת מדידיה אדידיה ממלת הלה' תגמלו זאת (דברים ל"ב ו'), שכתב מאחר שנכת' הלה' ב' תיבות מסתמא ככתיבתה כך קריאתה כי באמת מאחר שגזירת מלך היא לכתבה בב' מלין הקורא אותה מלה חדא מכחיש הכתיב עכ"ל, א"כ כיון שהחליט ככתיב' כך קריאתה ואין לשנות זה מזה, האיך כתב הוא עצמו דקריאת כדרלעמר ב' תיבות וכתיבתה תיבה אחת עכ"ד, במחילה מכבודו כי לא כתב לקראה ב' תיבות בהחלט, כי לא יחלוק על המסורה דד"ה (א' כ"ז י"ב) דמסרה ט"ו מלין כתיב חד וקרי' תרין, ורק ג' מהן בתורה, א' בגד (בראשית ל' י"א), ב' מזה (שמות ד' ב'), ג' אשדת (דברים ל"ג ב'), והשאר בנ"כ, ולא נמנה כדרלעמר עמהן, וגם במס"ק בכמה מקומות מאלו הט"ו לא מסרה רק ט"ו, וכ"ה במערכת המסו' אות פ', והא"ת עיקר הגהות ספרו בנוי עלי', רק שכתב בלשון זה ומשני התם בשתי תיבות פסיק להו כלומר לענין המבטא והקריאה ודאי כדרלעמר נראה כשתי תיבות עכ"ל, ור"ל כמו שמפורש בדבריו קודם זה שעיקר תירוץ הגמרא הוא בעבור ה"א השמושית הבאה באמצע בת היענה ופסקה לשתי תיבות, וע"ז פריך מן כדרלעמר שנכנס למ"ד שמושית באמצע, ועל זה משני שמחמת הלמ"ד נראה בקריאה כשתי תיבות, כי אף שהשומע ישמע שקוראה כמלה חדא, מ"מ יטעה שהלמ"ד היא שימושית, ובמרוצת הלשון קראם זה אחר זה עד שנראית כמלה חדא, אבל בכתיבה אם רואה שנכתבה מלה אחת לא יטעה שהלמ"ד שמושית, ועם שכל זה דוחק הוא בבאור הגמרא כאשר הודה הא"ת בעצמו, עכ"ז אלו דבריו וזאת כוונתו, ומדוע נטעים עליו מה שלא אמר עד שיסתור דברי עצמו, והנה הוא לא הוצרך לכל הדוחק הזה בבאור סוגיא דגמרא, רק להעמיד דברי המסורה, ושלא תתנגד לסוגיא דגמרא, ואיך יפול הוא בעצמו במוקש אשר בכל כוחו רצה להשמר ממנו, ויהיו דבריו נגדה להיות כדרלעמר מן אותן תיבות שנכתבין תרין ונקראין חד, ואיננה נמנית בין הט"ו מלין שנכתבין תרין ונקראין חד, אלא ודאי כוונת הא"ת היא כאשר כתבתי: ולענין דינ' אין לזוז מדברי הא"ת אשר באו לידו הספרים הקדמונים והמסורות המדויקות כ"י אשר הסכימו שנכתבת וגם נקראת מלה חדא, ואף אם לא יקובלו דבריו בפירוש הגמרא, ויונח שדברי הגמרא סותרין למסורה, בדברים אלו שומעין למסורה נגד הגמרא, כאשר כתב השב יעקב עצמו בשם הרבה פוסקים, (וכן כתב מהר"ימ"ן בתשובותיו סימן ח'), ובפרט שהרמ"ה מטוליטולה שהי' רב מובהק אחד עד שהרמב"ן ז"ל היה שולח לו ספקותיו והי' קורא אותו נשיא נשיאי הלוי, והמאירי ז"ל שהי' קדמון שניהם הסכימו לזה, ועליהם יש לסמוך בזה יותר ממה שיש לסמוך על הפוסקים ומחברי השו"ת, הואיל והם נתנו להכי ר"ל לכך באו וזהו אומנותם בספריהם שחברום רק להגיה התורה ולדרוש ולחקור ולבדוק בספרים הקדמונים ולכן הטעות בדבריהם היא מילתא דלא שכיחא דמסתמ' דקו ואשכחו, ובפרט שהרמ"ה ראה סוגיא דגמ' הנ"ל והביא ממנה ראי' לדבריו, בלי ספק הי' לו נוסחא אחרת בה, ובאמת אומר אני כי הא"ת לא הי' צריך לזה לתרץ סוגית הגמרא בזה, כי אף אם תתנגד למסו', המסורה עיקר, רק בעבור שראה שהרמ"ה הביא ראי' ממנה, והיא באמת מתנגדת למסורה, אבל עכ"ז לא הי' צריך לכל הדוחקים ומוטב לומר שהי' לו להרמ"ה נוסחא אחרת שם וכמ"ש המ"ש, וגם המ"ש הסכים לזה, לכן הכי נקטינן לכתבה ולקראה מלה אחת, ואם נכתבה בשתי תיבות יש לתקן ולמשוך הריש של כדר עוד להלן עד שתעשה תיבה אחת, אך בשבת אם כבר הוציאו ס"ת שנכתב בה בשתי תיבות אין להוציא אחרת בשביל זה, כיון שפשטות נוסח הגמרא שלפנינו משמע כן, ודוקא שהוא בשתי תיבות ובשיטה אחת, אבל אם נכתב בשני שיטין, נראה שיש להוציא אחרת, כיון שגם לפי נוסח הסוגיא שלפנינו אין לכתבה בשני שיטין: אבל מה שכתב בעל שב יעקב פשר דבר להניח ריוח מעט בין כדר ובין לעמר ולא כמו בשאר תיבות, והביא ראי' מן די תיהווין ודי תיכניין שבגט, איננו רואה ראי' משם, כי שם לא נשתנה משמעות הענין בין שיהיו די תיהווין ודי תיכנוין מלה אחת ובין שיהיו ב' מלות, כי הדל"ת נגזרת ממלת די בארמי כמו השי"ן ממלת אשר בעברי, וכמו שישתמש הכתוב פעם במלת אשר ופעם בשי"ן לבדה המחובר' למלה שאחריה, כן ישתמש בעל לשון הארמי פעם במלת די ופעם בדל"ת לבדה ומחוברת למלה שלאחרי', (עם שלא נמצא בתרגום דניאל ועזרא רק ג' פעמים הדל"ת מחובר' למלה שלאחרי' ובכולם דגש אחרי', כלמא דִּכֵּן (דניאל ב' ל"ב), וקרנא דִּכֵּן (שם

ז'כ'וכ'א), מ"מ הלא ידוע הוא מדרך הדקדוק שלפעמים יבוא הנח במקום הדגש, וכן הדגש במקום הנח, וכן במלות די תיהוין ודי תיזכווין כשר בדיעבד אם לא נכתבה יו"ד אחר הדל"ת, כמ"ש החלקת מחוקק בא"ע סי' קכ"ו סעיף י' ס"ק ל"א, וכן כשר אם כתבן ביו"ד ועשאן תיבה אחת כמ"ש שם בס"ק ל"ב בשם הרא"ש, וכן אם כתבן בב' שיטין כשר אף שלכתחלה צריך לכתבן בשיטה אחת ובהרחקה מועטת מן ההרחק' שבין ב' תיבות אחרות, כמ"ש שם הח"מ, וגם הבית שמואל ס"ק כ"ה ע"ש), ולכן גם מלת די אם תהי' מחוברת למלה שאחריה לא תשתנה הכוונה, ופי' די תיהווין די תיזכיוון כשהן נפרדות, אשר תהיינה, אשר תתכוננה, וכשהן מחוברות פירושן, שתהיינה, שתתכוננה, מ"מ אח"כ במלת כדרלעומר אם השם הוא מלה אחת ויהיה נראה כשתי תיבות ע"י ההרחקה היתרה מב' אותיות דעלמא שבאמצע תיבה (שהיא כשערה), א"כ נשתנה השם, וכן להפך אם השם הוא ב' תיבות, וע"י ההרחקה המועטת מב' תיבות דעלמא (שהיא כמלא אות) תהיינה נראות כתיבה אחת, הרי נשתנה השם, לכן אין תקנה ואת מועלת כאן לפי דעתי, והנכון כמו שכתבתי שצריך לכתבה מלה אחת ממש כדעת המסורה המסכמת לסוגיא דגמרא (לפי גרסת הרמ"ה), וכדעת הרמ"ה והמאירי והא"ת והמ"ש, אך אם נכתב' בשתי תיבו' והוציאוה בשבת שאי אפשר לתקן, אין צריך להוציא אחרת, וכדאי הם הגאון בעל שב יעקב, והחסיד מהר"י ל"ס בס' מאורי אור לסמוך עליהם בזה, כיון שפשטות נוסח הגמרא שלפנינו משמע כן, אבל בב' שיטין נראה שיש להוציא אחרת, כיון שגם לפי נוסח הגמרא שלפנינו אין לכתבה בשני שיטין, וכן בדפוס בחומש רא"פ: גוים, הני"מל דגושה (א"ת): (ב) צביים, הזקף והחירק ביו"ד השניה וכן אנרו (א"ת), כי יו"ד ראשונה במקום וא"ו כמו שהוא קרי (צבוים) ועיין מ"ש בפ' נח בפסוק וצבים עד לשע (לעיל י' י"ט) (מ"ש): ומלך בלע היא, כתיב ביו"ד חוקוני ע"כ והוא חד מן י"א דכתיב יו"ד בתורה וסי' נמסר במסרה גדולה פרשת וישב (לקמן ל"ח כ"ה), והשני שבפרשה כתוב הוא וקרי היא והנני מציג לפניך מסורת שבת' הרמ"ה ז"ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תוארה, הוא הסבב (בראשית ב' י"א), כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא"ו וא"ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסי', א' היא בער קדמאה דעשו מלחמה (דין), ב' הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא (בראשית כ' ה'), אמצעי מצלשתן והיא, (ור"ל שלשתן שכן בנקבה כי הא' שבפסוק הוא לזכר), ג' והיא שלחה אל חמיה (שם ל"ח כ"ה) ד' אשר היא לוכי ימות מן הבהמה (ויקרא י"א ל"ט), ה' והיא הפכה שער לבן בנתקין (שם י"ג י') (ור"ל בפ' נגע צרעת, כי בפ' הנתקין אין שם בכל פסוק זה), ו' והיא כהה דוהא וראה הכהן קדמאה (שם כ"א), ז' שבת שבתון היא דאחרי מות (שם י"ו ל"א), ח' והיא תראה דווים אשר יקח את אחתו בת אביו דקדשים (שם כ' י"ז), ט' היא מחללת קדמאה (שם כ"א ט'), י' והיא נטמאה דושכב איש אתה קדמאה דפסוק (במדבר ה' י"ג), י"א ועבר עליו רוח קנאה תניינא דפסוק (שם י"ד), וכל שארא כתיב הוא עם וא"ו (מ"ש), ובאבות דרבי נתן מונה כמי אחד עשר היא שבתורה רק במקום שבת שבתון היא חשיב שם והוא לא נתפסה (במדב' ה' י"ג), ונוסחת המסורה עיקרית כי כן הוא בכל הספרים המדויקים שלפנינו ובעל מכתב מאליהו כתב שבאבות דר"נ מכי כמי במקו' והיא נטמאה קדמאה, והוא נטמאה תניינא (שם י"ד), נוסחא משובשת כזדמנה לפניו כי בנוסח אבות דר"נ שבידנו חשיב ונסתרה והיא נטמאה שהוא הא', כי הכ' הוא את אשתו והוא נטמאה: (ד) ושלשה, הלמ"ד בחולם (א"ת), ברוב ספרים כתיבת יד מדויקים וכן ראיתי בדפוס קדמון (מ"ש): (ה) הזוזים, זי"ן ראשונה דגושה (א"ת): האימים, דין לחוד מלא דמלא בתרין יודי"ן ושארא חסרים יו"ד קדמאה ומלת תניין בליעגא כתיב ומסורת דמסרה עליו תרין מלאים דילמא בשאר קריא דאלו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבר מן דין קדמאה, הרמ"ה ז"ל, וכן במסורת שלנו ב' מלא בלישנא וחברו ובאימים יתהללו (ירמי' כ' ל"ח), ומה שמצא בספר ר"ג כתיב האמים אין לסמוך עליו. (מ"ש): בשוה, הוא"ו בחירק (א"ת), לא בסגול (מ"ש): (ו) בהררם, במקצת ספרים הרי"ש בחטף פתח וכן כתב ר' אליה בס' הרכבה שכן הוא במקצת ספרי' וכן הוא כמשפט שתי אותיות דומות וכן הביאו בס' טוב טעם פרק ז' בחטף פתח ועיין מ"ש ברש סדרא על ואברכה מברכיך (מ"ש), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש הרר שבמקצת ספרים הרי"ש בק"מ ובמקצת ספרים בשוא לבד, ובלי ספק כ"ה במ"ג ומ"קולא הני' הא"ת וכ"ה במ"ג ד' באו', וכ"ה בתנ"ך הנדפס עם מ"ש,

ונקדתי גם אני כן: (ז) את־כל, במקף והא"ף בסגול (א"ת): (ח) צביים, כתיב צבוים קרי: (י) בארת בארת, הבי"ת בכנו' והא"ף בחטף סגול, חזקוני (מ"ש): הרה, בספר דקדוק ישן כתיבת יד מצאתי כתוב בלשון זה הרה כמו בכל ספרי דוקני נקוד בצירי וטעמו למעלה ע"כ, אבל בספרים מדויקים שאצלנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ"כ רד"ק בשרשים (שרש הרר) שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול (מ"ש), ודע כי במס"ק נמסר לית דסמיך, ור"ל הרה למלת נסו, וטעו' הוא כי לא נמצא עוד מלת הרה בכל המקרא אף בלא סמיכות למלת נסו, גם נמסר שם על מלת ויפלו, ב', וגם זה טעות כי נמצאו רבים, אך המס"ג אהדריניהו לעיינין, כי ז"ל נפילת שמה ב' באו' וסי' והנשארים הרה נסו, ונפל שמה שור או (שמות כ"א ל"ג) עכ"ל, לפ"ז צריך לתקן במס"ק ויפלו, ב' בלישנא דסמיכי, ור"ל שרש בכל למלת שמה, ועל הרה נ"ל לית, כמו שהביא בעל מ"ש, וכן הגיה בעל מנין קדות ובעל כ"ינ לתורה, וגם מה שנמסר במ"ג הרה לית דסמיך, מלת דסמיך היא טעות: נסו, הנון דגושה (א"ת): (יא) ויקחו את כל רכש, כן הוא בהעתק מס' הללי ובסם ירושלמי רכוש ע"כ וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך (פסוק ט"ו), ועל והרכש קח לך (פסוק כ"א), ובהעתק ישן כתוב כל רכש, הרכש והרכש, פלוגתא אם הם חסר או מלא ע"כ, אבל בספרים מדויקים שלשתם חסרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ואת כל רכוש דויקח אברם (בראשי' י"ב ה'), מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באוריי' דכותא מלא בר מן אחד חסר וסי' והיו לבהמתם ולרכשם דמסעי (במדב' ל"ה ג'), ויקחו את כל רכש סדם ועמרה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו ורכש הרכש כל אורייתא חסר בר מן אח' דותפתח הארץ את פיה (שם ט"ז ל"ב), דכתיב הרכוש מלא וא"ו, ויקחו את לוט ואת רכשו (בפסוק שאח"ז), חסר וא"ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ' ויצא (לקמן ל"א י"ח), ודכות' בלישנא וגם את לוט אחיו ורכשו (להלן בפסוק י"ו) כולהון חסרין וי"ו (מ"ש): (יב) וילכו, השני היו"ד דגושה (א"ת): והוא ישב, במס"ק והוא ישב, ה' בטעם בתו' עכ"ל, פי' ה' פעמים סמוכ' מלת והוא ל ישב ואינה מוקפת אליה, רק היא בטעם, ואלו הן: א' (דין), ב' והוא ישב פתח האהל (בראשית י"ח א'), ג' והוא יושב בארץ הנגב (שם כ"ד ס"ב), ד' והוא ישב מחלי (במדבר כ"ב ה'), ה' והוא ישב בנגב בארץ כנען (שם ל"ג מ'), אבל בספרים שלנו כתוב במקף, ונראה להגיה ה' דסמיכי בתורה, כי לא נמצאו עוד סמוכים בתורה הוא ישב, רק בנ"ך יש עוד: (יד) וירק את חניכיו, לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב, ספר אחר חניכיו כתיב, זה אליעזר שחנכו למצות וגו', ואין דברים הללו אלא לדברי תימא כי לא ראיתי בהם בשום מדרש עמדרשי רבותינו ז"ל גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חסר או ונן כי אם שני יודי"ן אחד קודם לכ"ף ואחד אחריו ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי"ן חד קדים לכ"ף וחד כתיב בתרי' ע"כ. וערתתי לבקש בפי' רש"י הקדמוני בכתיבת יד מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה, חניכיו, בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים, וזהו ממדרש רבה פ' מ"ג, ובספרים אחרים כתיבת יד כתוב חניכיו שחינך למצות וגם בפי' רש"י שבדפוס באושבונה שנת רנ"ח כתוב חניכיו שחנכן למצות, ונוסחאות הללו מאושרות בעיני וכל שוה להן שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל העוסיף גורע, וגם הרב מזרחי וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה, נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומצוינו אנו למדים יתורו שהרי כתב רש"י אחר כך שמנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו', שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי ענינא (מ"ש), וגם אנכי בדקתי בפי' רש"י שבתנ"ך ישן כתיבת יד על קלף משנת רמ"ט שביד המתרגם האשכנזי ומצאתי כלשון הזה, חניכיו, זה אליעזר שחינכו למצות עכ"ל, ולא הוזכר כלל מענין חסר ומלא, ואף שאם חוזר על אליעזר ראוי להיות לשון יחיד, אין זה תימא כי הלא כתיב אחריו ילידי ביתו לשון רבים, ושב על הלשון הזה, וחז"ל סמכו מדרשם המקובל אצלם בעל פה על מספר שמנה עשר ושלש מאות, שהוא מכוון למספר שם אליעזר, אבל יודו לפשט הכתוב שהיו עבדיו רבים כמספר הזה ועל זה חוזר כל הלשון חניכיו, ילידי ביתו, וכן להלן ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו, ואף אם לא הי' רק אליעזר, הלא על כרחין הי' שם גם ענר אשכל וממרא, כמו שמפורש להלן, בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם, ומדחלקם לשנים, הנערים וחלק האנשים

האנשים, ש"מ דנערים לחוד, ואנשים שהם ענר אשכל וממרא לחוד, והיו שם עוד נערים רבים חוץ מענר אשכל וממרא, ומ"ש בעל מ"ש שמדכתב רש"י אח"ז אליעזר לבדו הוי, ש"מ דעד השתא לא איירי מהאי ענינא, ולפי נוסח פי' רש"י כ"י שלפני רמ"ט שכתוב שם גם בתחלה זה אליעזר, י"ל שסמך על מה שכתב אח"ז, ורצה פה לפרש חניכיו שלפי פשוטו פירושו המחונכים למלחמה, ומדלא כתיב עבדיו או חייליו, בנאותיו, אנשיו, נערים, לזה תירץ ע"פ הדרש לפי שבין עבדיו הוי' גם אליעזר שחינכו למצות, ולכן כתב בלשון הזה לרמז עליו: וז"ל מכתב מאליהו חניכיו, בב"ר פ' מ"ג אמרו אליעזר לבדו הוי' כו' ובתנחומא דייק לה מדכתיב וירדף ולא כתיב וירדפו כו', אך בפי' רש"י כתוב חניכו כתיב חסר כו' ע"ש ואנחנו לא ראינו ולא מצאנו בשום א' מהספרי' חניכו חסר כי בכולם כתיב חניכיו מלא יו"ד, וכן יש להוכיח ממ"ש במסורה רבתי כו"ן וי"ו מילין דכתיבי וי"ו בסוף ולפני' קמץ וחסירי יו"ד הרבים כמו גוארו עמודו בריחו ודומיהן יע"ש, ומדלא מני הך חניכיו בהדייהו ש"מ דחניכיו מלא יו"ד כתיב ואף דקיי"לן אפי' היכא דנקט מכוונא י"ל תני ושייר כמ"ש תוס' קדושין דף י"ז ע"ב ד"ה והא ד' קתני כו' ע"ש, מ"מ כיון דמסורה זו מסכמת למציאת הספרי' מוכח שפיר דדוקא נקט, וכמ"ש לעיל גבי למשעין ע"ש, ובמקצת ספרי רש"י נדפס חניכו קרי כו', גם זה ליתא מדלא מני במסורה בהדי הני דכתיבי ביו"ד הרבים וקריין בלשון יחיד, ר"ל בחולם ולא בקמץ כמו עכו בכבל רגליו (תהלים ק"ה י"ח), ולא מרו את דבריו (שם כ"ח), ודומיהם, ש"מ דחניכיו הקרי והכתיב בלשון רבים, ומ"ש רש"י חניכו כתיב כו' כתב הבקיי וז"ל אעפ"י שכתוב חניכיו ביו"ד יש בכלל מאתים מנה ויש בכלל חניכיו חניכו לומר כי כל חניכיו עמדו עם חניכו הוא אליעזר לבדו עכ"ל, ועמ"ש בפ' נשא גבי כלות משה ודוק, וזכור כלל זה כי הוא כולל הרבה ומספיק לכל הספיקות שישנן בענין זה עכ"ל מכמ"א, ועיין מ"ש בתקון סופרים שלי בפסוק ויהי ביום כלות משה (במדבר ז' א'):

(טו) עליהם, נפסק· (א"ת): וירדפם, בחו' רא"פ יש מתג זר בוא"ו ואיננו בחו' עט ספר ולא בתנ"ך שעם מ"ש, והוא אגלי בכלל המחקים אצל הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן השמטתיו: (יז) שובו, לית ומלא· (מס"ק), נ"ל ב' ומלא, כי נמצא עוד א' ביום שובו מרשעו (יחזקאל ל"ג י"ב), וגם הוא מלא: ואת המלכים אשר אתו, כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים כתוב והמלכים· (מ"ש): שוה, הוא"ו בצירי· (א"ת): (יח) ומלכי צדק· מצאתי כתוב בספר תורה מוגה מלה אחת ובתקון ר"ת תרי תיבות באחד שיטה וכן בנסחא ספרדית כתוב עליו תרין מלין ובמסורת הדפוס פ' וישב (לקמן מ"ו כ"א), כמנה עם השמו' דכתיבין ב' מלין וקריין חד כמו בפנ' פענח ותבירין והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע, וז"ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסור' תרתין כתיב ובחד שיטה צריך ע"כ, ולי נרא' שעל המסור' יש לסמוך שכן אומר' ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תהלים סימן (ק"י ד'), ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם בן נח כדאיתא בפ' ארבעה נדרים (דף ל"ב ע"ב) וכ"ה פ' נ"ו ואמרו ג"כ בב"ר פ' מ"ג כי מלכי צדק ר"ל מלך ירושלם הנקרא צדק ילין בה (ישעי' א' כ"א), וכמוהו אדני צדק מלך ירושלם (יהושע י' א'), ושלם היא ירושלם, כטעם ויהי בשלם סכו (תהלים ע"ו ג'), וכיון שמצאנו אותו דתילים תרתין מילין בכל הספרי' יש לנו לומר דשקולים הם ויבאו שניהם וכן בס' ישן כתיבת יד כתוב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין שטין· (מ"ש), וכן מצאתי בתנ"ך ישן כ"י על קלף מעשה רמ"ט כתוב שתי תיבות, אבל מה שכתב בשם מסורת הדפוס דפ' וישב שנמנה עם השמות הכתיבין ב' מלין וקריין חד, אין שם הנוסח כן רק כתיבין ב' מלין וקריין, ולכן הוכיח שם הא"ת מזה דבין בכתיבה ובין בקריאה הם ב' מלין, ופי' כן גם דברי הרמ"ה, עם שבהשקפה ראשונה נראין דברי הרמ"ה להפך, וכן כתב שם מ"ש עצמו בפשיטות בשם הרמ"ה במלת צפנת פענח דבתרין מלין כתבן וקריין, ועיין מה שכתבתי שם: (יט) קנה, כולהון חסרים בר מן ד' מלאים בלישנא· (מס"ק), והם בנ"כ: (כ) מעשר, חד מן ג' שהעי"ן בחטף פתח וחבירו בפרשת קרח, ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר (במדב' י"ח כ"א), ואל הלוי' תדבר וגו' מעשר מן המעשר (שם כ"ו), וכן אמרו במסורת כאן ובפ' קרח מעשר ג' רפין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכל המעשר דכותיה· (מ"ש), וז"ל מ"ש בנחמי' (י' ל"ט) יעלו את מעשר, בספרים מדוייקים העי"ן בחטף פתח ובמסרה רבתא (בערך אות עי"ן) מעשר ג' דגשין בשוא פשוט וכל מעשר הארץ מזרע הארץ (ויקרא כ"ז ל'), וכל מעשר בקר וצאן (פ' בחקתי שם ל"ב), כי את מעשר בני ישראל פרשת קרח (במדבר י"ח כ"ד) ע"כ, מהכא משמע דכל שאר מעשר דשין דילהון נפתח רפויין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל מסו' המכו' בסוף מאמר ג' ותרי תמיהי איכא במילתא חדא דאשכח' פסוקי אחריני טובא דכתיבין מַעְשַׂר בשוא לבד ותרתי מינייהו בפ' ראה, מעשר דגנך תירשך (דברים י"ד כ"ג), את כל מעשר תבואתך (שם כ"ח), ותרתי אחריני ביחזקאל סי' מ"ה [מעשר החמר (פסוק י"א), מעשר הבת (פסוק י"ד)], וחד בפרש' כי תבא כי תכלה לעשר את כל מעשר (דברי' כ"ו י"ב), וחד בד"ה (ב' ל"א א') מעש' בקר וצאן, (ועוד באותו פסוק ומעשר קדשי' ובפסו' ה' ומעש' הכל, וחד בסוף נחמי' (י"ג י"ב), הביאו מעשר הדגן, במקצת מדויקים מצאתי זה בח"פ), (ועוד בפסוק ה' ומעשר הדגן, ועוד ומעש' אדמתנו (שם י' ל"ח) ואולי לא קא חשיב רק מעש' בלא וא"ו בראש), ועוד קשה דלא אשכחן בחטף פתח בספרי דיקי רק הדין דנחמיה יעלו את מעשר, וכן מסור עליו בס"א מטוליטולא לית חטף פתח ואחרא חטף ומספקא לי מלתא כלילא וקשי' לי כמה שני ולא שכיחא בה מידי דאית ביה משמע מסוג דאית בה קיטרי וכמה ספריא טעו בה ואטעו לכולהו ספרי וצריכא ודאי עיונא ודקדוקא והשתא לכוס מאי דחזית ברחמי מאריה דשמיא אשכחנא נוסחא דיקא ונרירא וליכא למגרע מינה דכל ספרי עתיקי קיימי כוותי' ודא היא כל קריה מַעְשַׂר במ"א מַעְשַׂר והי' הכהן בן אהרן דכוסיה דעזר' (נחמי' י' ל"ט, דעזרא ונחמי' כחשבו לס' אחד), וכל מַעְשַׂר הַמַּעֲשֵׂר דכוותיה בר מן חד בַּעְשֵׂר הלוי' דוהיה הכהן בן אהרן ע"כ, ובמ"ק דילן נמסר על בַּעְשֵׂר הלוים לית ואחד לַעְשֵׂר והוא כי תכלה לעשר דכי תבא (דברים כ"ו י"ב), וחזינא נמי מסרה אחריתי בהאי לישנא סימן כל מַעֲשַׂר חטף בלא חטף פתח בר מן אחד ח"פ והיה הכהן בן אהרן וכל מַעְשַׂר הַמַּעֲשֵׂר דכותיה חטף פתח בר מן אחד בַּעְשֵׂר הלוים ע"כ, והלין תרין לישני חד אורחא אית להו ונכחי מעליא ניניהו ולית בהון ספיקא כלל, ונהכי ריהטן כולהו פסוקי שפיר עכ"ל מ"ש, היוצא מכל זה שכל מַעֲשַׂר הַמַּעֲשֵׂר וְהַמַּעֲשֵׂר שהשי"ן בצירי, העי"ן בח"פ, והא דלא קא מסרה מס"ג דפ' לך לך ודפ' קרח ובמערכת המסורת רק ג', לפי שלא כמצאו בכל המקרא מעשר בצירי ובלי אות השמוש בתחל', רק ג' אלו, ולכן מי שמגי' במסורה, מעשר ג' ורפין בוי"ו, לא משתבש, גם מה שכתוב בפ' לך לך בסוף לשון המסורה וכל המעשרות דכותי', טעות הוא, כי המעשרות אי אפשר להיות ח"פ תחת העי"ן, כי לא יבוא ח"פ לפני השוא, ולא צריכא המסו' למימר ולהודיע זאת, אבל נ"ל וכל המעשר דכו', וכ"ה במסו' דפ' קרח, וה"ה המעשר והמעשר שהשי"ן בצירי, העי"ן בח"פ, וכל מַעְשַׂר וּמַעְשַׂר שהשי"ן בפת"ח, העי"ן בשוא פשוט, במ"א בח"פ והוא ויעלו את מעשר (נחמי' י' ל"ט), ותו לא מידי:

(כב) הרמתי, במס"ג פ' וישב (להלן ל"ט ט"ו) נמסר בלשון זה, ג' בנ' כתיב וס' הרמתי ידי (דין) חסר דחסר, כי הרימתי קולי (דוישב), כ"כ, הרימותי בחור מעם (תהלי' פ"ט כ'), כ"כ עכ"ל, וכ"ה שם במס"ק, ומ"ש ג' בנ' ר"ל בג' שינויים, או שנ"ל ג' בקריאה כלשון המס"ג דתהלים ג' בקרי' ומשניין באתיהון וכו' ע"ש, וכ"ה במערכת המסו' אות רי"ש, ושמעינן מיניהו כי רק דין דהכא חס' דחס', ולפ"ז מה שנמסר כאן במס"ק ג' חסר טעות הוא ונ"ל ג' ודין חסר: עליון, בזקף קטן· (א"ת), וד' כתיבי בענינא, והא' בח"פ, וג' האחרים הם בז"ק, רק הא"ת הגי' אותו שמצא מוטעה במ"ג או במ"ק, ולא ידענא איזהו כי לא באו לידי המ"ג והמ"ק אשר הא"ת יסד ספרו עליהם: (כג) שרוך־נעל, לפי כללי הדקדוק ראוי להיות מתג ברי"ש והוא במקום נגינה בעבור שיש נח נראה אחרי ת"ג, והוא לא נדחה בשום אופן, אף שהוא סמוך של הנגינה שבמלת נעל, כמו כי שת־לי (בראשית ד' כ"ה), ועוד רבים, אך לא מצאתיו פה בכל הספרים המדויקים, וגם בחו' רא"פ איננו, והי' בדעתי שלא להעמידו, אך לפי שבתנ"ך ישן כ"י על קלף מעשה רמ"ט שבידי מצאתי המתג הזה, אמרתי לזה שומעין שאמר כהלכה: (כד) הם יקחו חלקם, הכי גרסינן הם יקחו חלקם והמדפיס הפך דברי אלהים חיים· (א"ת), ולשון מ"ש הם יקחו חלקם, כן צריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש"כ יקחו הם חלקם עכ"ל:

טו (א) במחזה, יש פה ב' מתגים רצופים ואחרי הא' דגש, והוא זר, ונמצא כן גם בשאר ספרי', והוא אגלי בכלל המחקים ע"י הא"ת

הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן השמטתי הא': (ב) ויאמר אברם אדני, באלף דל"ת, חזקוני ע"כ, ובמסורת אדני אלהים ד' בתורה וסימן מה תתן לי (דין), במה אדע (להלן פסוק ח'), אתה החלות (דברים ג' כ"ד), אל תשחת עמך ונחלתך (שם ט' כ"ו), ושאר אורייתא כתיב ה' אלהים, ומסרו כ"י אחריתי כל אורייתא ה' אלהים בר מן א' והם ד' האמורים לעיל ועוד ד' דתהלים, ואני קרבת אלהים לי טוב (ע"ג כ"ח), אל יבושו בי קויך (שם ס"ט ז'), אבוא בגבורות (שם ע"א ט"ז), כי אתה תקותי (שם ה'), ע"כ, ואע"ג דאמרינן בפ"ק דברכות (דף ז' ע"ב) מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמיתא אדני אלהים מה תתן לי, כבר תירצו התוס' התם (בד"ה לא הי' אדם) שהפרשיות לא נאמרו כסדרן ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראי' לדבריהם ע"ש. (מ"ש): הולך, במס"ג בפ' תולדת (בראשית כ"ה ל"ב), הולך, ט' מלאים, וסי' א' ואנכי הולך ערירי (דין), ב' ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות (דתולדת), ג' ושמרני בדרך הזה (שם כ"ח כ'), ד' הולך וחזק (שמות י"ט י"ט), ה' על כפיו (ויקרא י"א כ"ז), ו' ז' כל הולך על גחון (שם מ"ב), ב' בו, ח' ויחר אף אלהים (במדבר כ"ב כ"ב), ט' ועתה הנני הולך לעמי (שם כ"ד י"ד), וחד והולך מהרה (שם י"ז י"א), עכ"ל, וכן ברוב המקומות הללו נמסר במס"ק ומס"ג ט' מלאי', וכן נמסר במערכ' המסו' אות ה', ומה שנמסר פה במס"ק י' מלאים בתורה בלישנא, היינו לפי שכלל עמם גם והולך, ולכן אמרה בלישנא, וכן בפ' קרח במס"ק נמסר על והולך לית מלא, ר"ל בוי"ו בראש לית כותי' מלא, אבל הולך יש עוד ט' מלאים: אליעזר, חדא מלה כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר (שמות י"ח ד'), הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): (ג) הן, בצירי. (א"ת): כי־אם, ג' מוקפים. (מס"ק), והם א' דין, ב' כי־אם בדם שפכו (במדבר ל"ה ל"ג); ג' כי־אם רע לב (נחמי' ב' ב'), והשאר מלת כי בטעם ואם מוקפת למלה שאחריה: (ה) ויוצא, י"ב מל' וסי' א' ויוצא אתו החוצה (דין), ב' ויוצא העבד כלי כסף (בראשית כ"ד נ"ג), ג' ויאמר שלום לכם (שם מ"ג כ"ג), ד' ויוצא יוסף אתם (שם מ"ח י"ב) ה' ויוצא משה את העם (שמות י"ט י"ז) וכו'. (מס"ג שופטים ו' י"ט ותהלים קל"ו י"א, ושארא בנ"כ ולא שכיחים פה), וי"ג חסרים כנמסר בפ' קרח (במדבר י"ז כ"ג) ע"ש: (ו) והאמן, לית וחסר. (מס"ק): ויחשבה, הבי"ת נקודה בשוא, חזקוני. (מ"ש): (ח) במה, ח' קמצין. (מס"ג מלכים א' כ"ב כ"א ומיכה ו' ו'), ולא ראיתי למנותם פה כי אין בתורה רק זה, ושארא בנ"כ, ודע מה שנמסר במס"ג פה ט' קמצין, ר"ל עם ובמה כמ"ש במס"ג דמלכים ודמיכה ח' במה, וחד ובמה, והי' נראה להגי' ולהוסיף פה מלת בלישנא, אבל אין צורך, כי במקומות רבות לא תשגיח המסור' על וא"ו העטף שבראש המלה, לחשוב המלה כלישנ' אחרינא, כמ"ש לקמן בפ' זאת (ע"ז י"ג) על מלת הלם, ועיין עוד בפ' בחקתי (ויקרא כ"ו ט'), מ"ש על מלת והקימותי, ובפ' בהעלתך (במדב' י"א ו'), על ועתה: אירשנה, בקרית ספר לרב המאירי כתוב שהוא מלא יו"ד וכן בכל ס"ס וצרפתי' וקטלוניא הוא מלא יו"ד וכן בהללי וכן כתב הרמ"ה וכן עקר אך מצאתי כתוב בשם המאירי ז"ל שהוא חסר והאמת כמו שכתבתי, (א"ת): (ט) משלש, למ"ד בקמץ כי כן תיבת המשלש (קהלת ד' י"ב), היא בקמץ שינה דכ"ע. (ה' רא"ב בקונטרס הכרעותיו), ור"ל שבמס"ק במס' על משלש, לית וא' והחוט המשלש, ולא חילק ביניהם כדרכה לומר חד בקמץ וחד בפתח, ש"מ דשניה' קמוצים, כי על המשלש ליכא פלוגתא בספרים שהוא בקמץ: (י) ויקח, השמטתי המתג הזר שתחת היו"ד כהגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן לא נמצא בתנ"ך הנדפ' עם מ"ש: (יא) העיט, העי"ן בפת"ח. (א"ת), ולשון מ"ש העיט, בספרים כ"י מדויקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא כמסורת שבמקר' גדולה בדפוס עכ"ל, וטעה בכוונת המסורה, (וכן טעה ה' רפאל חיים באזולה שהלך אחריו בקונטר' הכרעותיו בסוף החבור מ"ש, כי זה לשונה, העיט, ד' ב' קמץ וב' פתח, וסימן וירד העיט על הפגרים (דין), וקץ עליו העיט (ישעי' י"ח ו'), העיט צבוע נחלתי (ירמי' י"ב ט'), ב' בפסוק אילין ב' פתחין עכ"ל, וכוונתה על הה"א שבב' הראשונים היא קמוצה בעבור שהיא ה' הידיעה וראוי להיו' דגש אחרי', ובעבור שהעי"ן אינה מקבלתו לכן נשלם הדגש בפתח שלפניה ונעש' קמץ, אבל בב' האחרונים הה"א היא ה"א התימה שאין אחריה דגש לכן היא פתוחה, אבל העי"ן בכלם פתוחה, ולכן דברי המסורה נכונים, אבל במלת העיט שבפסוק שם נפל טעות בדפוס שנדפסה העין בקמץ, ולכן הגי' אותה הא"ת: (יב) גדלה, כל לישנא חס' במ"ד מל' (מס"ק), וצריך להוסיף, בתורה, כלשון המס"ג במערכת המסו' אות ג' וכלשון המס"ק בפ' בלק (במדבר כ"ג י"א), כי כל הד' הם בתורה, ונמסרו שם בפ' בלק במס"ג ע"ש: (יג) וענו אתם, בהעתק מספר הללי אתם חסר וא"ו ירוש' אותם ואומר המסרה ט"ל מלאים בתורה עכ"ל וסימן שראשי במלא ט"ל, - ואין זה עמהם וכן הוא בכל הספרים חסר, וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא לאלפא עמא לאורח תקינא ולא יתקלון בם, הא' דכתיב במסרתא דטפוסא (במערכת המסור' אות אל"ף דמסרה התם הט"ל מלאים שבתורה) ויכו אותם צריך למימר ויכו אותם ויאמר אלהם דוחי (בראשית מ"ט כ"ט), ותו כתיב התם על כל אחד תיבה דפסוק, וצ"ל ונתת אותם על כל אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר תצוה (שמות כ"ט ג') את הצפור החיה, הוא דריש פרשתא דמצרע דכתיב התם וטבל אותם (ויקרא י"ד ו'), מלא, ודפ' נגעים כתיב אתם חסר (שם כ"א), ותו כתיב התם וישלחו אותם כ"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ' נשא (במדבר ה' ד'), ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא האמור בנזיר (שם ו' כ'), לא במצרע (ויקרא י"ד כ"ד), ותו כתיב התם ויקח משה אותם מעל כפיהם דסוף פ' צו (שם ח' כ"ח), ושיבוש' היא דההוא חסר כתיב וצ"ל ויקח משה את העגל' ואת הבקר ויתן אותם (במדב' ז' ו'), ותו כתיב התם ונקח את ארצם (דברי' כ"ט ז'), ולא נמצא בו תיבת אתם וצ"ל ואקח את ראשי שבטיכם וגו' ואתן אותם (שם א' ט"ו), ותו התם חשק ה' בכם ויבחר, בסוף ואתחנן (שם ז' ז'), והתם ליכא שום אותם וצ"ל חשק ה' לאהבה אותם דעקב (שם י' ט"ו), ותו כתיב התם ושדת אותם (שם כ"ז ד'), תניינא דפסוק וטעותא הוא וצ"ל ושדת אתם בשיד דכי תבא. (מ"ש), והגהתו האחרונה של ושדת אותם אינה נכונה במה שהגיה דצ"ל דכי תבא, כי שניהם בפ' כי תבא א' (שם בפסוק ב'), וא' (שם בפסוק ד'), וקדמאה חסר ותניינא מלא, ולכן אין צורך רק להגי' במקום דפסוק, דפרשה, והי' נכתב במכו' שגיר המדפי' דפ', ראש תיבת דפרשה, והי' חושב שהוא ראש תיבת דפסוק, והדפיס כן בפירוש, וטעיות כאלה שכיחים לרוב מאד, ועיין לקמן בפ' מקץ (מ"א ח'), בפסוק ואין פותר אותם (שהוא הא' מן הט"ל מלאים), שם אמסור כל הט"ל מלאים על הסדר שהם בתורה ומוגהים מן הטעיות כי במערכת המסורת נפלו בהם טעיות רבות: (טז) ישובו, לית מלא בתורה (זולת דין). (מס"ג ומס"ק), כ"ל ל' בתו' ומלא, כי אין עוד מלה זאת בתו' לא מלאה ולא חסרה: (יז) באה, כלם מלעיל במי"א מלרע ונמסרו במערכת המסו' אות בי"ת, ורק תרין מנהון באורייתא, והם, ויאמר להם השלום לו (בראשית כ"ט ו'), ויצבו לאכל לחם (שם ל"ז כ"ה), ושארא בנ"כ, ואין להאריך רק אזכיר השנים שהם במגלת אסתר והם ובזה הנערה באה (אסתר ב' י"ג), בערב היא באה (שם י"ד): (יח) הגדל, חסר וא"ו. (א"ת), וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל, הגדול ח' מלאים וא"ו באורייתא וסי' אחי יפת הגדול דפ' נח (בראשית י' כ"א), וכו' והביאם כלם כמו שהם כתובי' במסורת שלנו שם והוסיף אח"כ ושאר אוריי' הגדל חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב' חסרי' וא"ו בלישנא וסימן כגדל דלא תכירו פנים [פ' ואלה הדברים א' י"ז], ובמרא גדל ובאתות ובמפתים (שם כ"ו ח') דואתחנן עכ"ל. (מ"ש) (יט) את הקיני, בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני במפתח הקיני מלא והרמ"ה כתב בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו"ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם (במדבר כ"ד כ"א), ופי' מפתח הוא שם ס' הנקרא כן כמ"ש ר' אלי' המדקדק בשער שברי לוחות. (מ"ש): הקדמני, ג' חסרים. (מס"ג ומס"ק), ודין לחוד באוריי', ותרין אחריני בנביאים: (כ) הפרזי, הזי"ן דגושה. (א"ת). (כא) הכנעני, בקומץ רא"פ יש כאן מתג זר בה"א, ולא ראיתי בשאר ספרים מדויקים, גם לא במקר' גדול ד' בחזו', והוא אגלי בכלל המחקי' ע"י הא"ת סוף פ' בראשי', לכן אף כי ימצ' במ"ג ובמ"ק אין משגיחין עליהם, כי כבר עברה עליהם הגהת האור תורה,

ע"כ גם אנכי השמטתיו.

טז (ג) ותקח שרי, ברוב הספרים בלא פסק ואשת במקף. (א"ת).

ולשון קונ' דברי אמת שרי | אשת אברם, כן הוא במ"ג ובמ"ק ולא הגיה הא"ת וכן יקוש כי־ ־גם בכ"י כן שלא מצי' בשם רוב ספרי' שרי אשת־אברם וכן מצאתי בר"ן ובברלינא הקטן, אבל בא"ת שרי ־ במונח ופסיק ואשת אברם במקף ורביע, ובקומש של שנ"ה אין בו פסק אך שרי אשת אברם במונח מונח רביע עכ"ל, ולא ידעתי במה כחו גדול לחלוק על הא"ת, ולא לחנם כתב כן הא"ת בשם רוב הספרים רק כדי להגי'

כן

כן במ"ג ובמ"ק, והוא העיד בעצמו שמצא כן בר"ן ובברלינא הקטן, האם הקו' כ"י שבידו, (אשר לא נודע אם בר סמכא כתבו) יכריע נגד הספרים הרבים כתובי יד שהיו ביד הא"ת, ומהם בני ת"ק או ת"ר שנה, כאשר הזכיר בהקדמתו, ובפרט ספרי ספרד הנאמנים מאד באו לידו, ובתנ"ך כ"י על קלף שבידי המתרגם האשכנזי שנכתב' בשנת רמ"ט, נכתב ג"כ כהגה' הא"ת, וכ"ה בתנ"ך ד' ברלין תנ"ע המוגה מאד, וגדולה מכולם היא הכרעת התייר הגדול בעל מנחת שי שכתב ותקח שרי אשת, בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם כיכן הוא ברוב ספרי' כ"י עכ"ל, והנה תמה שבעל ד"א הכרי' נכח כפ' א' כ"י, יכריע בעל מ"ש נכח רוב הספרי' כ"י להפך, ויש לשפוט כי כוונת הא"ת במ"ש רוב הספרים היא ג"כ כ"י, ולכן כדעת הא"ת והמ"ש כן יקום, וכן נקדתי, והנה בתנ"ך שעם מנחת שי כדפס אשת במקף ובלא מוכח, גם בלא מתג תחת הש"ף, וטעות הוא כי משפטה להיות במתג כדין התנועה הרביעית ממקום הנחת הטעם, אם אין השלישית ראויה למתג מחמת שיש אחריה דגש או שוא נח או נח נראה, וכ"ה במתג בתנ"ך ברלין תכ"ט, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף: (ד) ותהר, פתח באתנח. (רד"ק במכלול ד' קטן דף קכ"ד ע"א): ותרא, מלעיל מפני וא"ו ההפוך מש"כ ירא פרעה (להלן מ"א ל"ג), וכמ"ש כ"א י"א, ובאמת כל ירא מלעיל כמ"ש במסורה גבי ירא פרעה וכן סוף שמו' (ה' כ"א) מלעיל. (ד"א), אבל אין זה מפני וא"ו ההפוך, כי דינה להיות מלעיל גם בלא וא"ו ההפוך, ורובם כן מלעיל, ואותם שהם מלרע הם שלא כמשפט, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קס"ה ע"ב וקס"ו ע"א), כי אין הש"ף כשאר אותיות אהו"י שלא יניעו אחר הת"ק בלי מתג או נגינה, כי הש"ף להיותה קול פשוט קלה מכל האותיות, תתחבר עם כל הנקודות, ויותר מצאנו בשרש זה שתבוא אחרי השוא נח במלת ויירא, אף שגם לא תבוא בודאי (והטעם במלת ויירא שלא תתחלף עם כל"ה מענין ירה בים (שמות ט"ו ד'), כמ"ש בבאורי בתחלת פ' בראשית (א' ד') ע"ש: (ה) אנכי, ברביע. (א"ת), ובקו' רא"פ ד' ראשון נדפס בגרשיים, ובדפוס שני שעם קו' ד"א נדפס ג"כ בגרשיים אך באמצע ההדפסה הגיהו, ולכן נקדתים היא ברביע ונקדתם בגרשיים, ואותם שנדפסו בגרשיים הגיהו בחרט אנוש ועשאוהו רביע: בחיקך, אין יו"ד אחר הקו"ף. (א"ת), ולשון מ"ש בתקון ס"ת ישן כתוב בחקיך ס"א בחיקך ע"כ ובמקצת דפוסים מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים מלא יו"ד אחר חי"ת ובלא יו"ד אחר הקו"ף וכ"כ הרמ"ה ז"ל כתתי שפחתי בחיקך מלא יו"ד קדים לקו"ף וכל אורייתא דכותא מלא עכ"ל: וביניך, נקוד על יו"ד בתרא. (א"ת) ע"פ המסורת ומסכת סופרים פ"ו (הלכה ג'), והוא חד מן עשר נקודות (ר"ל בתורה, כי בנביאי' יש עוד ד' ובכתובים עוד א', כמו שנמסר במס"ג בפ' במדבר ג' ל"ט), וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פ' בהעלתך ובמד"ר פ' ג') (מס' במדבר), ואבות דר' נתן פ' ל"ד, והוא מלא בתרי יודי"ן וכן הוא בהעת' מס' הללי וגם בהעת' הכ"ל בפ' תולדת יצחק ע"פ בינינו וביניך (בראשית כ"ו כ"ח) כתוב עליו כולהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה' ביני וביניך וכן במסורה קטנה שבדפוס ל' מלא בתור' וכ"כ הרמ"ה ז"ל. ומ"ש רש"י נקוד ביה ובניך עיין מזרחי ומזקוני ויפה תואר בב"ר פ' מ"ה סי' א'. (מ"ש), והנה העשר נקודות שבתורה הובאו קצתם גם בגמרא ובמ"ר ובזהר במקומות מפוזרים, חוץ ממה שהובאו כולם יחד בספרי בפ' בהעלת' על מלת רחקה [במדבר ט' י'], ובמס' אבות דר"ן כ' ל"ד, ובמס' סופרים פ"ו ה"ג, והרבה חלוקים יש ביניהם, שכתוב בזה מה שאיננו כתוב בזה, גם במסורה לא נתפרשו באיזה מהם הנקודה רבה על הכתב ובאיזה מהם הכתב רבה על הנקודה ובאיזה מהם כולו נקוד, ולא ראיתי להאריך פה, אך בכל מקום אשר אפגוש את אחד מהם אדבר בו ככל הצורך לברר הנודק מהבלתי נודק ואת הנוסח הישר ע"פ הספרים המדויקי' שלפנינו, והנה בנקוד הזה שבפסוק שלפנינו ליכא פלוגתא ולא שום שנוי נוסח בכל הספרים, ולכן אין להאריך בו: (ו) ותענה, אין בו יו"ד. (א"ת), וכ"כ הרמ"ה ומ"ש: (ז) וימצאה, בשני גרשין. (א"ת), ומצאתי פה מתג זר שאחריו דגש, בוא"ו, בכל הספרים המדויקים, ולא כללתיו בין המחקים ע"י הא"ת סוף פ' בראשית בעבור כי בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ע מצאתיו נ"ב ונכתב שם בגליון זה המתג מצאתי בספר שתי אותיות עכ"ל, ולכן קיימתיו: (ח) ואנה תלכי, התי"ו רפוי' כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת (שמות כ"ו ל"א), (מ"ש): ותאמר, בזקף גדול בס"ס. (א"ת): (יא) וילדת, ב' וחסר, (מס"ק), ובמס"ג בשמעה תיבת וחסר, וזהו הא' וב' האחרים בנביאים, עניך,

בזו"ד אחת. (א"ת), וכ"כ הרמ"ה ומ"ש: (יב) פרא, הפ"א דגושה. (א"ת): בכל, הבי"ת רפה. (א"ת) בכל ספרים כ"י ומה שנמסר במסרה רבתא במערכת אות הכ"ף ז' דגשים וזה הראשון מהם לענין דגשות הכ"ף ואמר לא על הבי"ת והראיה שיש גם כן כאלו הז', ערוכה בכל ושמרה (שמואל ב' כ"ג ה'), וכן ויכלו בכל אנשי (עזרא י' י"ז), שבשניהם הבי"ת רפויה שהיא סמוכה לאהו"י בלי מבטל וכן דדק בעל המסורת לקרוא לתיבו' הפתחים דגושים מפני הדגש הבא אחר פתח. (מ"ש): ועל פני כל אחיו, כ"כ ועל בוא"ו בכל הספרים וכן הוא בספר ר"מ ור"נ. (מ"ש): (יג) אתה אל ראי, לית חטף קמץ (זולת דין). (מס"ק): הלם, י"ב וחסרים בלישנא. (מס"ק), ונמסרו במס"ג פ' שמות (ג' ה'), ואין מהם בתורה רק ב', דין ודשמות, ודע שבמס"ג בשמות (א' י"ד ל"ו) נמסר י"א, וכ"ה שם במס"ק, ואין שנוי ביניהם, כי י"א הם הלם, וא' והלם, כמו: וילך והלם (שם ט"ז), ואין דמסר י"א, הלם קחשיב, והלם לא קחשיב, ואין דמסר י"ב, בלישנא קא מסיר להו, וחשיב כמי והלם בהדייהו, אבל בשאר מקיימות במס"ג ומס"ק וכן במסרה רבתא אות ה"א קא מסיר י"ב ולא קאמר בלישנא, לפי שבמקומות רבות לא הקפידה המסורה על וא"ו העטף וחשיב כלישנא חד עם אינך דכתיבי בלא וא"ו כמו שמסרה בספר במדבר (י"א ו'), ואתה ועתה, י"ח בטעם תברין, ומני בהדייהו עתה יאכלם חדש את חלקיהם, וכן במלת והקימותי במס"ג ריש פ' בחקתי (ויקרא כ"ו ט') ועיין מ"ש שם: ראי, הא"ף בחירק. (מ"ש): (יד) כן, הכ"ף דגושה. (א"ת): (טו) שם, כל שם קמץ (ר"ל ציירי שהיא קמץ קטן), במ"ז פתחין (ר"ל סגול שהוא פתח קטן), וסי' א' ויקרא אברהם את שם בנו (דין), ב' ויקרא אברהם את שם בנו (בראשית כ"א ג'), (ושארה בכ"כ). (מס"ג): (טז) ואברם, הא"ף בלא קדמא והרי"ש בזקף גדול. (א"ת):

יז (א) ותשע, בשוא (הוא"ו) לפי שהוא בסמוכות למלת שנים, מש"כ בסוף הסדר (פסוק כ"ד) שהוא מוכרת נקוד ותשע בקמץ כדין אם הטעם סמוך בנקודה ראשונה שאחריה בשמות. (ד"א): (ב) ואתנה, כל אורייתא קמץ. (מס"ק), וטעות הוא וצ"ל כמו שנמסר במס"ג א"ל ואתנה, כל אוריי' ונביאי' ואתנה בשוא במ"א ואתנה קמץ, ואתנה את הלוים (במדבר א' י"ט), וכו' עכ"ל: ובינך, בס' ר"מ מלא ובס' ר"נ הונה וכבר הכרעתי לעיל שזהו מדחסרים יו"ד תניינא. (מ"ש): אותך, י"ז מלא, וסימניהון, א' וארבה אותך במאד מאד (דין), ב' ואחשך גם אנכי אותך (בראשית כ'ו'), ג' ותלה אותך על עץ (שם מ' י"ט), ד' אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת (שם מ"א ל"ט), ה' ואך אותך ואת (שמות ט' ט"ו), ו' ככל אשר אני מראה אותך (שם כ"ה ט'), ז' ונודעתי לך שם (שם כ"ב), ח' ועתה הניחה לי (שם ל"ב י'), ט' הרף ממני ואשמיד' (דברים ט' י"ד), וכו'. (מס"ג במסורת רבתא אות ש"ף), ושארא בכ"כ, ומ"ש י"ז מלא, ר"ל אותך בלשון זכר, (ויש ג"כ אותך שהם לשון נקבה, ט"ו מלא נמסר שם במס"ר) וכמו שנמסר כאן במס"ג ומס"ק, אותך, י"ז מלאים בתורה בלשון זכר, אבל מלת בתורה פה יתירה, כי אין בתורה רק ט' ושארא בכ"כ, אוש"ל בקרי': (ה) כי אב המון, כל אב קמץ בכל קריה בר מן חד פתח כי אב המון גוים. (מ"ש): (ו) והפריתי, חסר יו"ד כתיב ומס' עלי' לית כותיה וחסר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב ונוסחי דייקי כמי הכי סלקי ותרין מלאי' וסימן והפריתי אתו דולישמעאל שמעתיך (להלן פסו' כ'), והפריתי אתכ' דאם בחקתי (ויקרא כ"ו ט'), ומסרה דמסיר עליהון תלתא תרין חסרים וחד מלא טעותא הוא, בנוסחא דיקי במסורת קדמיתא סלקי, הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת הכא ובפ' בחקתי. (מ"ש): ממך, מ"ם שני' דגושה. (א"ת): (ז) והקמתי. חסר דחסר כחבריו דלעיל (ו' י"ח וט' י"ט), וכן הוא בהעתק מספר הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דנח חסר דחסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד וחסר וא"ו וכל הקמתי והקמתי באורייתא דכותא חסר דחסר בר מן חד והקמתי מלא יו"ד וחסר וא"ו וכתיב וסימן והקימותי דופניתי אליכם (פ' בחקתי כ"ו ט'), וכל שאר חסר דחסר כתיב עכ"ל, ועיין מה שאכתוב עוד בפ' בחקתי (או נקו"א), לברר דעת המסורות המתנגדות זו לזו: (ח) ולזרעך, השני בלי געיא בלא"ת ובכ"י וע"כ מפני שאינו בטעם מלך, וכן סוף תולדת (כ"ח ד'), ובפ' וישלח (ל"ה י"ב), ובפרשת קרח י"ח י"ט, מש"כ לעיל י"ג ט"ו במ"ג ובמ"ק (ד"א), ועם שאין טעמו מספיק עכ"ז הלכתי אחריו בזה כי גם אנכי מצאתי כן בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, עם היות כי

ברוב

ברוב הספרים המדויקים הנדפסים נמצא פה המתג הזה: את ארץ מגוריך, בספר ר"נ מגוריך ובכל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגוריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותא. (מ"ש): (יא) ברית, בזקף קטן. (א"ת): (יב) בית, ד' קמצים בלישנא, יליד בית ומקנת כסף (דין), אנשי ביתו יליד בית (פסוק כ"ז), (ותרין בכתובים. (מס"ג): (יג) המול ימול, בתקון ס"ת ישן כתוב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימל ואין המסורת מוכיח ע"כ, ועיין מ"ש בפ' וישלח סימן ל"ד (פסוק כ"ב) שהמסורת מוכיח שהוא מלא, עוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר (לעיל פסו' י'), מלא וא"ו וכתיב ודכות' המול ימול יליד ביתך ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר עכו"ם ערל, עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרים אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ו (סי' א') המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול, ורש"י פי' בפ' אין מעמידין (ע"ז דף כ"ז ע"א), קרי בי' המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים. (מ"ש), ולדעתי לא כוונו חז"ל לדרוש דבר זה מן החסר והמלא כלל, רק מכפל לשון המול ימול, אף שדרך הלשון העברי הוא להקדים המקור של הפעל, עכ"ז לא נמנעו מלדרוש עליו באיזה מקומות כמו שדרשו על הוכח תוכיח (ויקרא י"ט י"ז), ועל השב תשיב (דברים כ"ד י"ג), ועל עשר תעשר (שם י"ד כ"ב), וכן דריש שם לר' יוסי (ע"ז שם), מן המול ימול שהכותי (מן גרי אריות) רשאי למול את ישראל, והוא מכפל הלשון: ועל זה אמרו שם ואידך (ר' יהוד' דפסיל כותי למול) מה ידרוש בכפל המול ימול, (ומשני) דברה תורה כלשון בני אדם, ועיין שם בתוס' ד"ה דברה תורה וכו', ורש"י ז"ל לא כוון רק ליישב הדרש (שדרש שם (באותו עמוד) רבי יוחנן שמילת נכרי פסולה, מן המול ימול, שכוונתו ג"כ מכפל הלשון) על לשון הכתוב, ואדרבה יותר מתיישב אם יהי' המול מלא, כי במלת המל אין הכוונה על הנמול רק על המל אחרים, משא"כ במלת המול מלא, נוכל לדרוש כאלו כתוב בשור' הַמּוּל, שהכוונה על הנמול שהוא ימול אחרים. כמ"ש על כל מוּל בערלה (ירמיה ט' כ"ד), כי מֻלִים היו (יהושע ה' ה'), ואיננו רחוק גם מדרך הפשט שיבוא שורק במקום קולם כמו וְשָׁפוּטוּ הם (שמות י"ח כ"ו), במקום יִשְׁפּוֹטוּ לא תַעֲבוּרִי מזה (רות ב' ח') הראוי תַּעֲבוֹרִי, תהמת יְכַסְיֻמוּ (שמות ט"ו ה') תחת יְכַסִּימוֹ, כמ"ש שם בבאורי ע"ש, והמגיה ברש"י במקום המל, המול, לא הפסיד, כמו שהוא שם בגמרא מלא, ולכן למד רב (בירושלמי פ' ר"א דמילה) מזה גם לישראל ערל שלא ימול, וגם מן הירושלמי שם דדריש מן הכפל א' למילה וא' לפריעה ומקשה שם הניחא לר' עקיבא שאמר לשונות הכפולות רבויין הן, אלא לר' ישמעאל שאמר התורה דברה כדרכה הלך הלכת כי נכסף נכספתה (בראשית ל"א ל') מנין לו וכו', ומביא שם לימוד אחר, ואח"ז אמרו שם רב אמר המול ימול מכאן לנולד כשהו' מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית, (והכוונ' ג"כ הַמּוּל שנולד מהול, עכ"ז ימול) המול ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול, משמע ג"כ שעיקר הדרש של רב הוא מן הכפל וקרי ביה הַמּוּל, ומצאתי אח"ז לבעל יפ"ת על הב"ר הנזכר המול ימול מכאן למוהל שהו' מהול, שכתב קרי בי' המהול ימול, ואין כוונתו להוסי' בו ה"א, כי אין ה"א בשרש זה כי שרשו מול או נמל ולא מהל, ומה שנמצא בלשון חז"ל מוהל או מהול איננו לשון המקרא, רק לשון חז"ל, וע"ז אמרו חז"ל בחולין (דף קל"ז ע"ב) לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן, ושרש מהל בלשון מקרא יורה על הערוב כמו סבאך מהול במים (ישעי' א' כ"ב), אבל הבינוני או התאר מענין מילה, נמצא בכתוב מוּל, מֻלִים, רק כוונת היפ"ת לבאר היטב הכוונה ע"פ לשון חז"ל בב"ר, וכמו שהוא לשון הב"ר שם מכאן למוהל שהוא מהול, הוכח לנו מזה שגם הגמרא בבלית והירושלמית יסכימו של המסורה שהוא מלא: (טז) ויאמר אלהים אל אברהם שרי וגו', בכל הספרים המדויקים שלפנינו יש כאן פיסקא פרשה סתומה, ובספרי מיימוני כתוב כאן ויאמר אלהים אל אברהם, סתומה, וכתב ע"ז בהגמ"יי וז"ל שנים יש ובדקתי בספרי אספמיא המעולי' כו' ומצאתי פרשה בהך ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך שהוא השני עכ"ל, כוונתו בזה דבא למעט הך ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמ' (פסוק ט') שהוא הראשון דאין בו פרשה, אך רבינו ז"ל בכ"מ העתיק דברי הגמ"יי ומצאתי פרש' בהך ויאמ' אלהים אל אברהם אבל שרה אשתך (פסוק י"ט), וכתב ע"ז דברי ההגהו' הם טעות כי בשני לא כתיב אל אברהם וגם אין בו פרשה כלל עכ"ל, ונמצא מוטעת כזדמנ' לרבינו כי לפי מה שהעתקתי דברי הגמ"יי הם נכונים, עיין בפנים אז תבין ותשכיל. (מכתב מאליהו): (טו) יהיו, היו"ד רפה. (א"ת): (יז) ויצחק, הקו"ת בקמץ והמדפים (שמסר חד מן י"ב פתחין באתנחתא דספרא) טעה כי לא נמנה עם מלין דפתחין באתנח. (א"ת), ולא נמצא במסורה בשום מקום מנין הי"ב פתחין דספר', ואנכי לא ידעתי', ובעל מנין אידות רבה למנותם מלבו ולא עלתה בידו, כי קצת מאותם שמנה דינם להיות נפתח תמיד, ולא אאריך פה בזה עד אשר יזכני ה' עוד לחבר קונטרס אחרון לחבורי זה, שם אניף ידי לברר גם דבר זה, כאשר יורני השם ב"ה בחסדו: מֵאָה־שָׁנָה, הטעם באל"ף והוא מלרע בכל ס"ס. (א"ת), וכוונתו על המתג שקראו לפעמים טעם נעבור שהוא במקום טעם אם לא היתה מלת מאה מוקפת למלת שנה, ולפי שמצא במ"ג המתג במ"ס (וכ"ה בחומש עט ספר) ובאמת אין צורך פה להיות המתג כשוג אחור מחמת קירוב הטעם של שנה, כי מלת שנה מלרע, לכן הגי' ע"פ ס"ס המדויקים מכל הספרים שהמתג מלרע באל"ף להמשיך הה"א (שהיא לנקבה) כדינו, ולכן לא יצדק בעל מ"ש במה שכתב מאה שנה, במקצת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכן כתב אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד עכ"ל, ובאמת בכל המדויקים הוא מוקפת, וכ"ה בתנ"ך ישן על קלף כ"י משנת רמ"ט שבידי מוקפת והמתג באל"ף, וכ"ה בחו' רא"פ שהוגה ע"פ המ"ג והמ"ק עם הגהות הא"ת שעליהם הוסדו, ואיזה נגינה תהי' במלת מאה, כי הלבן היא במהפך משר' הפשטא, ולא יבא מהפך אחר מהפך לעולם, ואם דעתו שמלת הלבן מוקפת הי' לו לבעל מ"ש להזכיר כן בדבריו ולהגי' שמלת הלבן מוקפת ע"פ מקצת ספרים כתיבת יד, כי בכל הספרי' המדויקים הנדפסים וכן בתנ"ך ישן כ"י משנת רמ"ט איננה מוקפת, ואם כוונתו שמלת מאה גם היא בפשט', כאשר הוא המנהג לפעמים שיבאו ב' פשטין רצופים בשתי מלות, אם הראשונה מופסקת יותר מן השנית, הנה מלבד שמלת מאה היא יותר מחוברת לאחרי' ממלת הלבן ואינה ראוי' לטעם פשטא ואף לא למפסיק פחות מן הפשטא, גם היה לו להגי' זה ולומר שהוא בפשטא ע"פ מקצת ספרים כ"י שהביא, כיון שבכל הספרים המדויקים שלפנינו היא מוקפת, ואף שהודיע שאיננה מוקפת, עדיין לא ידענו באיזה טעם היא, גם מה כח מקצת הספרים כ"י להכריע נגד כל הספרים המדויקים שבידנו, ובפרט שבעל הא"ת המגי' הדייקן לא הביאם, ובלי ספק לא ספרי דווקני כתבום, ולא חכמי טברי' (בעלי המסורת) חתומים עליהם, לכן לא אשגיח על דבריו אלה, רק להקיף מאה של שנה, ולהעמיד המתג בא"ף כהגהת הא"ת ע"פ כל ס"ס ולא מקצתם: (יט) אשתך, בכל הספרים הוא ברביע. (א"ת): והקמתי, חסר יו"ד. (א"ת), ועיין מ"ש בפ' נח (ו' י"ח וט' י"א) ובסי' זה (פסוק ז'), ועיין מה שאכתוב עוד בפ' בחקתי (ויקרא כ"ו ט'): לזרעו אחריו, כתוב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו ע"כ, לאפוקי דלא ליכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כן בספר אספמיא ע"כ. (מ"ש): (כ) ברכתי, מלעיל ואפי' אם הי' וא"ו בראשו הי' ג"כ ראוי להיות מלעיל אם הוא לעבר, אבל אם הוא בוי"ו מהפכת אז טעמו מלרע כמו והפריתי והרביתי, שיח יצחק דף ג' וי"ו ע"ב, ויש מעטים מלעיל בוי"ו מהפכת, ובנחי למ"ד כולם מלעיל בין אם היא בוא"ו החבור ובין מהפכת. (ד"א), סוף דבריו סותרים את תחלתם, כי והפריתי והרביתי הם מנחי הלמ"ד והם מלרע בוי"ו המהפכת, אבל באמת יש חילוק בזה בין בנין הקל לשאר הבנינים, כי בשאר הבנינים משפט וי"ו ההפוך מעבר לעתיד להוריד הנגינה למטה, ודבר זה נוהג בכל הגזרות אף בנחי ל"א ונחי ל"ה, משא"כ בבנין הקל אין כלל זה נוהג רק בשאר הגזרות ולא בנחי ל"א או ה"א שהם מלעיל אף בוי"ו ההפוך, חוץ איזה מלות מועטות שיצאו מן הכלל ע"פ המסורת, ועיין בכ"ה תי' המקרא אות י"ג ובספר אהל משה בשער הנגינ' סי' קי"ג, ואין להאריך פה: והרביתי, בתקון ס' תורה ישן כתוב והרביתי בספרי' מדוייקים והרבתי חסר ע"כ, והרמ"ה ז"ל כתב והרביתי אתו דולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותא. (מ"ש): נשיאם, כל אוריי' נשאים כתיב במ"ד נשיאים, וסי' א' ולישמעאל שמעתיך (דין), ב' שנים עשר נשיאים לאמתם (בראשית כ"ה י"ו), ג' ויקריבו הנשאם (במדבר ז' י') תנו' דפסוק, ד' ותעמדנה לפני משה (שם כ"ז ב'), וחד חסר דחסר והנשאם הביאו (שמות ל"ה כ"ז), וחד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים (במדבר י' ג') וכו'. (מס"ג): (כא) לך, בלא פסק. (א"ת): (כג) וימל, הגרש ביו"ד והוא מלעיל. (א"ת), ובמ"ש כתב כ"ל הדגש ביו"ד כי הוא מלעיל עכ"ל, והועתק שם בטעות

ומלא הדגש ט"ס וצ"ל הגריש: (כו) נמול, לית מלא. (מס"ק), וצ"ל לית ומלא, כי לא נמצא' מלת נמול עוד במקרא לא חסרה ולא מלאה: (כז) ומקנת, במקף והמ"ס בלא מאריך. (א"ת), ור"ל בלא מתג; נמלו, המ"ס דגושה. (א"ת), ובמס"ק לית וחסר עכ"ל:

פרשת וירא

יח (א) **וירא**, פתוחה: ישב, חסר וא"ו, ונדרש ע"ז בב"ר פ' מ"ח סי' ז' וש"ט מזמור כ"ב: (ב) ויאמר אדני, הנו"ן קמוצה ואיתא במס' סופרים פרק ד' (הלכה ו') כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול, ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפ' שבועת העדות (דף ל"ה ע"ב), ותו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע ורא"ב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת פ' מפנין דף קכ"ז ע"א) גדולה הכנס' אורחים מהקבל' פני שכינה כמאן כאותו הזוג וק"ל כותיה, ובמציעא בפרק השוכר את הפועלים (דף פ"ו ע"ב) איתא כמי כמ"ד קדש, ומפני שמצאנוהו קמץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש, וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסוק ויהי כאשר התעו אתי אלהים (כ' י"ג). (מ"ש), ורש"י פי' שתי לשונות לשון הראשון שהוא חול, והב' שהוא קדש, והוא פלוגתא בשבועות ת"ק ואותו הזוג, וגם במס' סופרים (אך שם הוא בנוסח אחר), ומשמע שם שיש בזה ג' דעות, כמ"ש בפסוק ויהי כאשר התעו וגו' ע"ש, ורש"י כתב וב' הלשונות בב"ר, ובאמת לא נמצא שם כ"א דעת האומר שהוא חול כמ"ש הרא"ם, ויותר הי' לו לומר כי ב' הלשונות בש"ס דשבועות, אמנם הרמב"ן ז"ל אע"פ שתפס פירושו אליבא דמ"ד שהוא חול מ"מ כתב דמצינו בספרים הנו"ן נקמץ וקראם גם רבם בא"ף דל"ת ואמר אל נא תעבר לכל א' וא' מהם, ורז"ל אמרו (בב"ר) לגדול שבהם אמר וכו' ע"ש, והרד"ק בשרשים שרש אדן כתב ג"כ שהוא נקוד בקמץ ולא בחירק שלא שתפס בפירושו פשוטו שבמקרא אליבא דמ"ד שהוא חול, וגם אנכי בבאורי פרשתי כן וכמו שתרגם המתרגם האשכנזי, אבל לדעת כולם הוא בקמץ בכל הספרי', (ולא כמ"ש המהרש"א בשבועות שלדע' רש"י שפי' שם שלמלאך האמצעי אמר, הוא נקוד בחירק), ולענין כתיבת ס"ת הוא ודאי קודש, ואין להשגיח בפירושי' המראים פנים לכאן ולכאן, וכן פסק הרמב"ם בפ"ו מה' יסודי התו' (ה"ט) וז"ל כל שמו' האמורי' באברהם אף זה ויאמר אדני אם נא וגו' קדש וכו', וטעמו ונמוקו עמו מדאמרי' בגמרא כמאן אזלא כו', ש"מ דהלכה כן, עמ"ש הר"ן בפ"ד דשבועות והכ"מ, גם מוכח כן מן המסור' רבתי ערך אות א' דקא מני כל הני דכתיבי בא"ף דל"ת שהם קל"ד וכולהו קדש, ומדמני הך ויאמר אדני בהדייהו ש"מ שזה קדש, והכי נקיטינן, וכ"כ בעל מכתב מאליהו ע"ש: (ה) וסעדו לבכם אחר תעברו, זה אחד מן המקראות שקראו חכמים עיטור סופרים כמ"ש סוף סדר בהעלתך (במדבר י"ב י"ד), (מ"ש): (ו) האהלה, ח' פעמים נמצאת מלה זאת במקרא ו"פ בתורה וב"פ בנביאי' ראשוני', כמסר במס"ג שופטים (ד' י"ח), ובספרים מדוייקי' כולם מלעיל וחטף סגול אחר הנגינה; עגות, הגימ"ל רפה. (א"ת): (ז) רך, בקמץ והמדפיס הרבה דברים אל תשת לב אליהם כי תהו המה. (א"ת): (ח) והוא, במקף ובלא קדמא. (א"ת): (ט) אליו, נקוד על אי"ו, מציעא פ' הפועלים (דף פ"ז ע"א), וב"ר (פ' מ"ח סי' ט"ז), ומסורת (במדבר ג' ל"ט), ושאר ספרים [בספרי פ' בהעלתך, על מלת רחוקה (שם ט' י'), ובמס' אבות דרבי נתן פ' ל"ד, ובמסכת סופרים פ"ו ה"ג, ובזהר ח"א דף ק"א ע"ב (ד' קטן)], כמ"ש אבל ביני וביניך. (פ' לך לך לעיל ו"ו ה'). (מ"ש), והואיל ואין מחלוקת בזה בכל הספרי' הנזכרים לא ראיתי להאריך בו. (י) שוב, במקרא גדולה על פסוק עד שב הרדפים (יהושע ב' ט"ז) נמסר ב' חסר, אשוב אליך וגם בתקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון שוב בספר טוב מצאתי שנים חסרי' ומחק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפי' ע"כ ואולם בספרי' מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בסדרו הלוך ושוב (לעיל א' ג'), מלא וא"ו כתיב ודכותא ויצא יצוא ושוב (שם ז'), ודכותא בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי (מ"ש), וכן הוא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט מלא, אך בגליון כתוב שם בס"ת ישן שוב ס"א שב עכ"ל, אבל אין לזו מקבלת הרמ"ה ז"ל: (יב) בלתי, לית וחסר. (מס"ק): (יג) זה, הזי"ן דגושה. (א"ת): אמנם, האל"ף בקבוץ וכן כתב המאירי ז"ל: (א"ת), גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלף חסר וא"ו וכל אמנם דכותא וכן האמנם לא אוכל כבדך (במדבר כ"ב ל"ז). (מ"ש), ומדכתב שהוא חסר וא"ו מכלל שהוא בקבוץ ולא בקמץ, אבל שארא אמנם שבמקרא שבלא ה"א בראש הם בקמץ האל"ף: זקנתי, פתח דספרא (מס"ק): (יד) מה', היו"ד בשוא ופשוט הוא מן הכלל דמשה מוניא. (רא"ב נקו' הכרעותיו): למועד. בשבי נריסין מ"ג ומ"ק. (קו' ד"א), וכ"ה בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט, אך בגליון כתוב שם משה ברביע עכ"ל, אבל העיקר כמ"ג ומ"ק הואיל ולא הגי' הא"ת: (טו) כי, דיראה בפסק. (א"ת): (טז) ויקמו. השופר הפוך נקוף. (א"ת): האנשים, במונח ז"ק הראשון במ"ג גם בכ"י קלף כ"ד לפ"ק גם בכ"י קלף הקטן, ואמנם בברלינא כמו שהוא בזה והא"ת לא הגיה, ובמ"ק האשכ' בגעיא הראשון כמו השני. (ד"א), ובאו' עט ספ' הוא להפ', הראשון במתג הה"א, והשני (בפסוק כ"ב) במונח, ובתנ"ך כ"י על קלף משנת רמ"ט שניהם במונח, ובתנ"ך בערלין תכ"ט ואמסטרדאם תס"ה ובתנ"ך עם מ"ש שניהם במתג, והנה במקום שאין הכרעה מספרים יכריעו כללי הדקדוק, שאם המלה הא' שבה הפשטא בתנועה האחרונה, והמלה הב' המתג בה בתנועה הראשונה אז יתקיים המתג כמו את העדת (שמו' כ"ה ט"ז) ותקהל העדה (ויקרא ח' ד') וכן אם התנוע' [illegible] הראשונה שבמלה הב' היא תמורת שוא או להרחבת אות הגרון שאחרי' או לתשלום הדגש, אז יתקיים המתג אף שהמלה הא' מלעיל, כמו ונהי בעינינו כחגבים (במדבר י"ג ל"ג), עד אנה מאנתם (שמות ט"ז כ"ח), כמ"ש [illegible] רז"ה בכ"ה בבאור לוח הנגינות [illegible] סי' א', והמדקדק מו' משה מלבוב בס' אהל משה בשער הטעמי' כי' רפ"ה (אבל שניה' קבלו קבלת בפרטי דיני' אלו), ומכ"ש כאן בהצטרף ב' הסבו' יחד, קירוב הנגינו' (שהמל' מלרע והמתג שבמלה הב' בתנועה הא' מהמלה), וקמץ הה"א הוא לתשלום הדגש הראוי לבוא באל"ף כמשפט אחר ה"א הידיעה, לכן ראוי' להיות הה"א במתג, וכן נקדתי שתיהן, הואיל וגם המ"ק (שהוא א' מב' הספרים שעברה עליהם הגהת הא"ת) מסייע לזה: וישקפו, לית וחסר. (מס"ק): (יז) המכסה, המ"ם בשוא ופתח. (א"ת): מאברהם, בגעיא וז"ק כן הוא גם במ"ק אבל במ"ג גם זה במונח ז"ג ונשמט מהא"ת. (ד"א), ובכל הספרי' שהבאתי במל' האנשים בפסוק שלפני זה הפ"ס במתג, ומסכימים לכללי הדקדוק כי גם פה המלה הא' מלרע, והמתג במלה הב' בתנועה ראשונה מן המלה, וכירי המ"ס הוא לתשלום הדגש הראוי לבוא באל"ף לחסרון נו"ן מן, לכן נקדתי ג"כ במתג: (יח) היו, ב' כתיבן' בתורה תהו' לאיש (במדבר ל' ז'). (מס"ק), ועוד נמסר פה, היו, פליגין בזה אבל כן הוא בדרגא והוא מן ו' פסוקי' דמשכין א' בדרגא וא' במרכ' עכ"ל, ונמסרו שו הוא"ו זוגין בפ' שמיני (ויקרא י"א י"ב) במס"ג, ובמס"ג פ' משפטים בפסוק וכי יגף (שמו' כ"א ל"ה) נמסר י"ג זוגין מתחלפין בטעמ', וכ"ה בשער הנגינו' שבסוף המקרא גדול, ויש נמסרו' שו ערבוני דברים, ואי"ה בהגיעי לפ' שמיני או בקו' אחרון אגיהם ואתקנם כראוי: גדול, הגימ"ל דגושה והו נויי. (א"ת): ונברכו בו, ביו"ת בו רפוי', והטעם שעל הנו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו ואבני שהם (שם ל"ה ט'), וכן ואברהם שבפסוק והדומי' להם כמ"ש טוב טעם בחמוכ' הזקף קטן. (מ"ש), ואין הדבר כן כי המקל שעם הז"ק במלה אחת אין לו אפי' דין מתג ולכן בא לפעמים לפני השוא נח כמו במלת ונברכו שהשוא שבבי"ת ודאי נח כדין ב' שואין באמצע תיבה שהא' נח והב' נע, וכן יבוא לפני הדגש כמו והבשר (ויקרא ז' י"ט), ואומנו בא רק לסי' להאריך הז"ק שאחריו בנגון יותר מאשר ז"ק שיש לפניהם משר' שהוא המונח או מפסיק פחו' מהם שהוא הפשטא או היתיב ויחולק הנגון לשניהם, אבל אם אין לפני הז"ק מלה מחובר' או מופסק' פחו' ממנו ובמלה שבו הז"ק יש ד' נקודו' מתנועעי', העמידו בה המקל הזה לסי' להעמיד כל הנגון בז"ק, וכ"כ רז"ה בשערי זמרה שער ג' פתח א' וש"ד פ"ב: (כ) כי רבה, הכ"ף והבי"ת בדגש. (א"ת), ובמס"ק לית מלעיל: כי כבדה, במרכא טפחא, ובמו' רא"פ ד' ב' נדפס גם כי בטפחא, וטעו' גמור הוא, אך באמצע ההדפסה תקנו המעוו', ולכן נקדתם כי במרכא: (כא) ארדה, הרי"ש בשוא ופתח. (א"ת): הבאה, ג' מלעיל, וסי' א' הכצעקתה, ב' ובני יוסף אשר ילד לו (להלן מ"ו כ"ז), ג' וישמעו שלש' רעי איוב (איוב ב' י"א). (מס"ג), וכן יש ג' מלרע ונמסר לקמן (מ"ו כ"ו): (כב) ואברהם עודנו עמד לפני ה', זהו אחד מן י"ח תקון סופרי', והיה לו לומר וה' עודנו יעמד לפני אברהם אלא שכנה הכתוב, ב"ר פ' מ"ט (סי' י"ב), וש"ר פ' מ"א (סימן ה'), וילמדנו פ' בשלח, ושוחר טוב מזמור י"ח, ומסור', ורש"י

ורש"י, וזהו שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים ובויקרא רבה פרשה ל"ה (סימן ג'), אכי הוא שקיימתי מבו' עמיד' זקן תחלה. (מ"ש), והנה מקצתם של הי"א הובאו במכילתא בפיסק' וברב גאונך (פ' בשלח), ובספרי פ' בהעלתך בפיסק' ויהי בנסע הארן, וכולהו מייתי להו במדרש ילמדנו פ' בשלח, ומסור' ריש סדר במדבר ותהלים (סי' ק"ו פסוק כ'), אבל במסור' הנ"ל בב' המקומו' אתה מונא בכללן י"א ובפרטן אי אתה מונא אלא ט"ז, ובהגיעי לשם או בקו"א אתקנם ואמלא את החסרון אם יגזור ה' בחיים: (כג) האף, הה"א בשניהם בפתח. (א"ת): (כה) חללה, ג' חסרים וסי' חללה לך ב' בפסוק, לכן אנשי לבב (איוב ל"ד י'). (מס"ג): מעשת, ב' חסר, החטא' (ויקרא ט' כ"ב). (מס"ק), ובמס"ג ה' חסר בלישנא נמסר בביום השמיני עכ"ל, ואינן מכחישות זו את זו, כי הה' הם בלישנא, ורק שנים מהם הם מעשת, ואינך הג' הם העשת, לעשתכם, מעשתי, ע"ש במס"ג פ' שמיני: הזה, הזי"ן דגושה. (א"ת): (כו) העיר, באתנח. (א"ת): (כח) אולי, ברוב התיב' לבד תלשא וכן ויאמר השלישי. (א"ת): (כט) ויסף, למ"ד. (מס"ק), וע"ש הוא וב"ל כ"ט, וז' מהם מלאי' וא"ו, כמו שנמסר במס"ג פ' בלק (במדבר כ"ב כ"ו), ומלכים (א' ט"ז ל"ג), ומהם רק א' בתורה מלא וא"ו, והוא ויוסף מלאך ה' עבור דבלק, ושארא חסרים וא"ו: (לג) כלה, הלמ"ד דגושה. (א"ת): למקמו, כל אורייתא חסר. (מס"ק), וג' הם, א' דין, ב' לבן (להלן ל"ב א'), ג' בלעם (במדבר כ"ד כ"ה): ודע כי כל השמות שבפרש' זאת שפירשתי אותם על המלאכי' על דרך פי' הרשב"ם ז"ל, לענין דינא קדש הם וצריך הסופר לכתנם לשם קדושת השם, כי אין סומכין על הפירושים לפסוק הלכה כמותם, כי קבלת חז"ל עיקרית בזה, והם אמרו במס' שבועות (דף ל"ה ע"ב), כל השמות האמורים באברהם קדש וכו', וכ"ה בירושלמי דמגלה (פ"ק ה"ט), ובמס' סופרים (פ"ד ה"ו), (עם שיש בהם שינוי נוסחאות, ולכן גם הרמב"ם ז"ל עם שבס' המורה פי' גם הוא וירא אליו ה' שהוא כלל לפרט שאחריו והנה שלשה אנשים ע"ש, עכ"ז פסק בפ"ו מהלכ' יסודי התורה ה"ט, שכל השמות האמורים באברהם הם קדש, מלבד שלפי מ"ש הרשב"ם שהמלאך נקרא בשם שולחו, א"כ בשאר' עדיין בקדושתם אף לפי פירושו, ודי בזה:

יט (א) ולוט ישב, ישב כתיב, אותו היום מינוהו ארכי דייני, פי' שר דיינים, ב"ר פ' נ' (סי' ז'). (מ"ש): (ב) הנה נא, אגור מנחם הנה נא נו"ן נא דגושה ובספר אשכנזי גם בספר קטאלני הנה במקף ובלא שופר ומלת נא בשופר ובלא מקף ובן נראה לכאורה כי לס"ס קשה למה הנה בסגול כיון שהוא מלרע ולמה נא נדגש כיון שסמוך לאהו"י, אך לאשכנזי ניחא כי הנה מלעיל והוא דחיק או אתי מרחיק לדעת קצת, שא שעכ"ז איני רוצה לחלוק על ס"ס כי גם בספרי ירושלם מצאתי כמוה', ורד"ק כתב במכלול סוף דף ס"ז (ד' גדול, וד' קטן דף רס"ג ע"ב) כי נו"ן הנה בסגול מפני הדגש שבמלת נא, ולא הבנתי דבריו כי אם היה בספרו הנה בשופר בנו"ן ובלא מקף כמו שהוא בס"ס יהיה נא רפה ולא יצטרך הנה לסגול ואם היה בספרו הנה במקף כי כן נראה שם היל"ל כי בא בסגול להיותו מלעיל אף כי משפט הכתוב להתחייב למלה המאוחרת מן הקודמת לא לקודמת מן המאוחרת כי מי שעדין לא בא לעולם איך יתחייב דבר, ונל"ל כבר ידעת אמרם במסרה כי זה הנה לבדו בשתי' מכל חבריו לבוא בסגול ואין ספק כי לא לחנם רק לסבה נעלמה עתה ממנו ומכיון שהוכרח זה נתחייב זמנו לבא נא בדגש כי אם נקרא נא ברפה יראה שקדם לו נחות בסוף מלת הנה והרי הנו"ן בצירי לכן נדגש נא להורות כי לא קדם לו נחות ואין הנו"ן בצירי המורה על הנח, והכלל לא תשלם קריאת הנה בסגול אם לא נקרא נא בדגש והעד על דברי תמצא כל הנני שנו"ן ראשונה בצירי נו"ן שניה רפה אך הנני בני (לקמן כ"ב ז'), שנו"ן ראשו' בסגול נו"ן שניה דגושה וכן הנני מי אתה בני (שם כ"ז י"ח), וכן הננו עבדים לאדני (שם מ"ד ט"ז), הננו לך לעבדים (שם נ' י"ח), הננו ועלינו (במדבר י"ד מ'), בכלם נו"ן שניה דגושה לפי שהראשונה בסגול, ואע"פ שיש להקשות על דברי מ"מ נראין דברי מדברי הרד"ק. (א"ת), אבל לא ידעתי מה מלעיל שייך במלת הנה לפי ספר אשכנזי שהיא מוקפת ואין בה נגינה כלל ולא מתג, גם אינכו אתי מרחיק אפי' לדעת א' מהראשונים והאחרונים, כי אתי מרחיק לדעת הראשונים הוא דוקא בב' מלות שאינן מוקפות זו לזו והמלה הא' מלעיל, והב' בתנועה הראשונה מהמלה, ואז אין ביניהם רק תנועה אחת והוא הקמץ (כי כן כתבו כלל זה דוק' בקמץ בסוף), ולדעת רז"ה ובעל אהל מועד האתי מרחיק הוא המבטל המיוחד שאבל הראשונים, אבל באמת לפי הספר האשכנזי הדגש הוא מדין דחיק, ולא במלעיל ומלרע תלוי' מולתא, רק בעבור שמלת הנה מוקפת אין הסגול ראוי לנגינה, ולא למתג בעבור קירוב הטעם שבמלת נא, לכן אין הה"א נמשכת מן הסגול לפי שהוא תנועה קטנה ונדחקה הה"א, לכן אחרי' דגש, והוא המין הא' מן הג' מיני דחיק שהביא רז"ה בכ"ה תיבת הדגש אות י"א ע"ש, גם מה שהקשה לס"ס למה הנה בסגול כיון שהוא מלרע, אומר אני ולס' אשכנזי מי ניחא שאף שהיא במקף, למה היא בסגול, תנקד בצירי ואחריו רפה, כי בצירי אינו נוהג דין דחיק, אבל האמת כמו שכתב בסוף דבריו כי כך מקובל לבעלי המסורת שמלת הנה פה בסגול, אבל מה שכתן סבה אל הדגש שבמלת נא שהוא בעבור הסגול שלפניו, לא ידעתי טעם באמרתו לתלות הזרות של סגול הנו"ן באיזה סבה נעלמת, ולחפש סבה לדגש נו"ן נא, כי לדעתי גם שניהם מקובלים אבל בעלי המסורת לסבה אשר לא ידענוה, כי ז"ל המס"ק, ל' ודגש עכ"ל, ואין כוונתה על הדגש שבנו"ן הנה, כי היא תמיד דגושה בין שהיא בצירי או בסגול, אבל כוונתה על הדגש שבנו"ן של נא, וכן נ"ל סי' העיגול במ"ג גם על מלת נא, ויש לי עוד דברים בזה עם הרא"ב בס' טוב טעם, אבל אין להאריך פה: ארני, בש"ס דשבועו' (דף ל"ה ע"ב) אמרו כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש ויאמר לוט אליהם אל נא אדני וכו', והכי איתא במסכת סופרים (פרק ד' הלכה ו'), וכן פסק הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ו ה"ט), וכתב שם בכ"מ בשם הריטב"א הא ודאי ליכא אלא א' שהוא חול, הך דעבינא הנה נא אדני וכו' ואגב ריהטא נקט ואמר כל השמות וכו' ע"ש: ויאמרו לא, בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא אחד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וכולן נמסרו במ"ג דניאל ה' (י"א), ובשמואל א' ח' (י"ט) על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ב' בטעם ודגש וסברו כי ברחוב נלין. (מ"ש), ואין הטעם בסוג אחור במלת ויאמרו בכל הספרים המדוייקים, וכ"כ בקונ' ד"א, והנה במס"ג פה קמסיר לא ב' דגושי' א' דין, ב' לא כי מלך ימלך עלינו, והוא בשמואל (א' י"ב י"ב), וט"ס הוא כי שם אין לא סמוך לו אמרו כי כתוב ויאמרו לי לא, אבל צ"ל ויאמרו לא כי אם מלך יהי' עלינו, והוא שם (ח' י"ט), וכן צריכין להגי' במס"ג דדניאל (ה' י"א): ברחוב, הרי"ש בשו"א לבד. (א"ת): (ד) טרם, במ"ס לבד זרקא. (א"ת) (ה) הוציאם, שופר ישר (מונח) באל"ף. (א"ת), ובמס"ק ל' כ"כ עכ"ל, והוא מלא דמלא: (ו) ויצא אלהם, חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במסרה רבתא (אות אל"ף), הראשון מהם הוא ויביאו את לוט אליהם שבסמוך. (מ"ש): (ח) שתי בנות, במס"ק נמסר ח' ובמקצת ספרים הגיהו ה', וט"ס הוא וצ"ל ג', ור"ל אלו הב' מלות ביחד, כי בנות לבד נמצאו רבים, והג' הם אלו, א' דין, ב' וללבן שתי בנות (להלן כ"ט ט"ז), ג' לעלוקה שתי בנות (משלי ל' ט"ו), וכולן מלאים וא"ו: לא־ידעו, בספרים נמצאו פה ב' מתגים רצופים ובחו' עט ספר לא נמצא רק הב', ואנכי עזבתי הא' כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית: אוציאה נא, במס"ק נמסר ג', וצ"ל ב', והם א' דין, ב' (שופטים י"ט כ"ד), ושניהם מלאים דמלאים: אוציאה נא, הנו"ן דגושה. (א"ת): לאנשים האל, א' דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות ינקק (להלן כ"ו ג'): קרתי, נקרית ספר למאירי ז"ל כתוב שהוא חסר וא"ו וכן בכל הספרים מצאתיו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיקר, וראיתי מי שכתב בשם המאירי שהוא מלא ושקר ענה במאירי ז"ל. (אור תורה). וכן הוא בהעתק הללי. (מנחת שי): (ט) גש הלאה, הוא ממשקל חָכְמָה עָצְמָה, אלא שטב הקמץ חטוף לקמץ רחב, מכלול דף רו"ו (ד' קטן ע"ב), וכלל אמרו המדקדקים שכל שו"א הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו משכמו ומעלה (שמואל א' י' כ"ג), יָגֹרְתִּי (דברים ט' י"ט), יְשַׁבְנָה בכתי לכן (רות א' י"ב), אמנם אם מלה זעירא או תיבה מלעיל גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה השו"א נע כמו וְקָרְאוּ־לוֹ (דברים כ"ה ח'), וְתָפְשׂוּ בוֹ (שם כ"א י"ט), וְנָשְׁקָה לוֹ (משלי ז' י"ג), כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (תהלים מ"ט ב') אִם־שֹׁדְדֵי לַיְלָה (עבדיה א' ה'), ערוגת הבשם (פ' ג' (מ"ש), והמתג שיש בה"א בקצת ספרים טעות הוא, ויש לי עוד לדבר בזה ויבא בקו"א אי"ה: ויפצרו באיש,

בקדמא ולכן הניח רפויה׳ (מ״ש): לשבר, בלא מקף. (א״ת): (י) אליהם, י״ז מל׳ בתו׳ וסימן א׳ וישלחו האנשים את ידם (דין): ב׳ לאיש אשר לו ערלה (לקמן ל״ד י״ד), ג׳ שמעו נא החלום (שם ל״ז ו׳), ד׳ לכה ואשלחך אליהם (שם י״ג), ה׳ ויתנכלו אתו להמיתו (שם י״ח), ו׳ וירא אתם והנם זעפים (שם מ׳ ו׳), ז׳ ויתנכר אליהם (שם מ״ב ז׳), ח׳ כאשר כלו לאכל (שם מ״ג ב׳), ט׳ ולהורת את בני ישראל (ויקרא י׳ י״א), י׳ זה הדבר דאשר ישחט (שם י״ז ב׳), י״א ויבא משה ואהרן מפני (במדבר כ׳ ו׳), י״ב לינו פה הלילה (שם כ״ב ח׳), י״ג החייתם כל נקבה (שם ל״א ט״ו), י״ד ויאמר אליהם משה אם תעשון (שם ל״ב כ׳), ט״ו וכלות אליהם (דברים כ״ח ל״ב), ט״ז ויסרו אתו (שם כ״א י״ח), י״ז כניא אקים להם (שם י״ח י״ח), (מס״ג בערך אות א׳): (יא) ואת־האנשים, הוא״ו בגעיא׳ (מ״ש), וכ״ה בתכ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט: (יב) עד. י״ד חסר נמסרו במס״ג פ׳ נח (לעיל ח׳ כ״ב), ואין מהם בתורה רק ב׳, דנח ודין: (יג) משחתם, א׳ נמסרו במס״ג ויש פה נוסחאות שונות איזה מהם משחיתי׳ ואיזה משחיתם ואיזה משחתים, אבל אין בתורה רק זה והוא משחתים לפי כל הנוסחאות, ולכן לא אאריך בזה: את המקום, בכל הספרים כתוב את ולא אל וכן תרגם אונקלוס ית אתרא הדין. (מ״ש): כי־גדלה, בחו׳ רא״פ יש כאן ב׳ מתגים רצופים, והשמטתי הא׳ ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן איננו בתכ״ך עם מ״ש ובתכ״ך ישן כ״י על קלף: (יד) ויצא לוט, מלרע בכל הספרים ואיננו כסוג אחור, ר, וטעמו של בעל ד״א שכתב אולי בקדמא ואזלא לא שייך כ״א וכן ויבא קין (בראשית ד׳ ג׳) עכ״ל צריך חקירה א״כ הוא בכל קדמא ואזלא, גם מ״ש ולא כן בכל החומשים, אני מצאתי כן בכל הספרים שלפני: קומו צאו, הצד״י דגושה בתר יהו״א בלא מבטל ע״פ המסור׳ והם י״ח מלין הדגושין אחר יהו״א בלא מבטל ונמסרו במס״ג (דניאל ה׳ י״א), וכתב בקו׳ ד״א קומו צאו, הובא במכלול קטן ק״ו ריש ע״א גם סוף דרכי נקוד והנגינות בדין אתי מרחוק, ואנא לא ידענא למה, וכ״כ הא״ת (דברים ב׳ כ״ד) על קומו סעו לא ידענא למה, ותמהני למה לא כ״כ כאן מאחר שבמ״ג ג״כ הצד״י דגושה כמו בכל הספרים, גם בכ״י כן, ואולי שניהם בחדא מחתא מורים לחוק פעולה לשון מהירות עכ״ל, אמנם לדעתי צדק הא״ת במה שתמה שם ולא כאן, כי דברי הרד״ק אינם מוסכמים אל המדקדקים האחרונים במה שהכניס קומו צאו בתוך כלל אתי מרחוק, כי הכלל הזה איננו נוהג אלא כאשר תהי׳ התנועה האחרונה שבמלה הא׳ קמץ, ולכן בעלי המסרה הכניסו מלת צאו בתוך הי״ח דגשין בתר יהו״א בלא מבטל, ולכן לא תמה הא״ת עלי׳, כי אין צורך למצוא טעם של הזרים המקובלי׳ לבעלי המסרה (עם כי בלי ספק יש טעם וסבה לכולם, ואם נעלם הוא מאתנו), משא״כ קומו סעו שלא נמנה בין הי״ח מלין הנ״ל, ועכ״ז מצא הסמ״ך דגושה בכל הספרים, ולא מלאו לבו לחלוק עם כלם, כדרכו לקיים הנוסחאות הישנות, לכן תמה עליו וכתב ולא ידעתי למה, ויש לי עוד לדבר בזה אך אין כאן מקומו: (טו) הנמצאת, חסר וכן הוא בהעת׳ הללי וכ״כ הרמ״ה ז״ל. (מ״ש) (טז) ויתמהמה, מ״ס שניה בקמץ וכ״כ רד״ק במכלול דף מ״ז (ע״ד ד׳ גדול, וד׳ קטן דף קפ״ב ע״ב). והוא בפסוק בכל ס״ס וערביא ובהללי, ומסור עליו ז׳ בטעמא מרעימין ופסקין אך המדפיס כתב שהפסק טעות כי לא נמנה שום פסק אחר השלשלת ואין זה טענה כי כיון שנתנו לו סימן לבדו למה יחזרו וימנוהו ולמה לא פקח עיניו וראה שהוא בעצמו בפרשה שלפנינו בפסוק ויאמר ה׳ אלהי אדני אברהם (לקמן כ״ד י״ב), הדפיס ויאמר בפסק ושלשלת גם מסר עליו ז׳ בטע׳ מרעים ופסק וסימן מסר בסדר צו פסוק וישחט ויקח משה (ויקר׳ ח׳ כ״ג), אלא שהוא מגנב ומביא עלינו דברי רוח, ומ״ש שיש בתהלים משלי איוב וכו׳ עד הם טועים זהו מה שהוא חושב. (א״ת), וכן כתב נגד דברי המדפיס, רו״ה בס׳ בנין שלמה בבית הטעמים אדר שלישי אלון י׳, וכתב הרד״ק (שם) שקמץ המ״ס האחרונה הוא מפני השלשלת שיש לה משפט הפסק: בחמלת, הבי״ת דגושה. (א״ת): ויצאהו, ג׳ ב׳ חסר דחסר וא׳ מלא וסימן א׳ ויתמהמה (דין), ב׳ ויצאהו דנבות (מלכים א׳ כ״א י״ג), ג׳ ויצאהו להרשי העץ (שם ב׳ י״ב י״ב), בתרא מלא וא״ו. (מס״ג), ובמס״ד ערך אות י׳ נמסר ד׳ וטעות הוא כי לא נמצא רק ג׳ פעמים במקרא, ובהני דמלכים יש להסתפק (כאשר אגיד בקו״א), אבל בהך דאורייתא אין בו ספק כלל כי הוא חסר וא״ו אחר היו״ד וחסר יו״ד אחר הצד״י וחסר וא״ו אחר האל״ף, וכן מסר הרמ״ה ז״ל בס׳ מסורת סייג לתורה בשרש יצא:

וינחהו, ו׳ חסרים בלישנא, ונמסר במס״ג בפ׳ אמור (ויקרא כ״ד י״ב), (עיין מה שכתבתי שם בתקון טעותיה), ובמלכים (א׳ י״ג כ״ט), והוא חסר דחסר פה, כן מסר הרמ״ה ז״ל: ויש כאן מתג זר שאחריו דגש בחו׳ רא״פ, ואחקתיו ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן איננו בקצת ספרים מדויקים, וגם לא בתכ״ך ישן כ״י על קלף: (יז) ויהי כהוציאם לבן אשר הכ״ף רפה, וכ״כ רד״ק במכלול דף ק״ז, (ע״א), שכתוב במסורת כל כהוציאם, כשמעם, ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה ודגש לבן כפתלי עכ״ל וזאת התלשא שנביף התיבה היא שאנו (ר״ל בני איטליא) קורין אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אעפ״י שיש לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה. (מ״ש): אל תביט, הבי״ת נקודה בחירק, חזקוני. (מ״ש): (יח) ויאמר לוט אלהם אל נא אדני, הנה נא מצא וגו׳, כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש, אל נא אדני הנה נא מצא וגו׳ להחיות את נפשי, מי שבידו להמית ולהחיות, זה הקב״ה, הכי מייתי לה סוף פ׳ שבועת העדות (דף ל״ה ע״ב), ובמסכת סופרים פ׳ ד׳ (ה״ז) בלא פלוגתא וכן פסק הרמב״ם בסוף פ״ו מהלכות יסודי התורה, ויש לתמוה על הראב״ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ובקמץ לפי שהוא סוף פסוק, וכתבו הריטב״א הא ודאי ליכא של אחד שהוא חול הנה נא אדני סורו נא, והא דנקט כל שמות אגב ריהטי׳ נקט הכי עד כאן, ורש״י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם באזניהם אל נא יהי כן (ר״ל מה שאמרו לו ההרה המלט), וחזר כלפי הקב״ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו׳, ויהי׳ לפי זה שם אדני דבוק עם הנה נא וגו׳, וקשה כי הוא בסוף פסוק, לכן נרא׳ פי׳ הריטב״א שפירש ויאמר שניהם בפניה׳. (מ״ש), ובעל מכמ״א כתב על פירש״י הנ״ל וז״ל ואע״ג דמלת אדני כתי׳ בסוף הפסוק וא״כ מתחיל תחילת הפסוק השני הנה נא מצא עבדך וגו׳, כבר למדנו ממ״ש במס׳ סופרי׳ פ״ג ה״ז ספר שפסקו ונקדו ראשי הפסוקי׳ אל יקרא בו וכתבו הפוסקים הטעם הוא משום דזהו אין לנו אלא התורה כנתינתה מסיני, ולפעמים ע״פ המסורה צריך לחבר ב׳ פסוקים כא׳ עמ״ש הלבוש י״ד סי׳ רע״ד, אמנם לפי מ״ש הכ״מ בשם הריטב״א וז״ל ויאמר אלהם בפניהם אל נא אדני וגו׳ ניחא יותר, והכוונה ע״ד מ״ש בתרגום יונתן וירושלמי כמ״ש בסמוך והבחיי כתב של נא אדני לשון חול ובא בקמץ מפני ההפסק וכו׳ וכ״כ הרד״ק (בפירושו לס׳ בראשית כפי מה שהביאו המכלל יופי) ומכלל יופי ומסיים שם וכן ת״א בבעו כען רבוני ורז״ל אמרו שהוא קדש עכ״ל, ובאמת כן מצאנו בכמה תרגומים אמנם רש״י ז״ל כתב בפי׳ בחומש וז״ל רז״ל אמרו שם זה קדש ותרגומו בבעו ה׳ וכו׳ וכן הוא בספרים מדויקים בת״א, ובת״י וירושלמי איתא הכי כען אמתינו הכא קליל זעיר עד דניבעי רחמין קדםה׳ כו׳ נשמע מזה דס״ל ג״כ שהוא קדש, אך מה שמצאנו לשון זה בתרגום ירושלמי בפסוק ויאמר של נא אחי תרעו (לעיל ז׳), אמתינו הכא כו׳ זהו טעות גמור, והנה מכל הלין דאמרן נקטינן דהתרגומים מסכימי׳ לדעת הש״ס דשם זה קדש גם הרמב״ם בפ״ו מהל׳ יסודי התורה פסק כן להלכה ותו לא מידי עכ״ל מכמ״א: ולענין תמיהתו של בעל מנחת שי על הראב״ע ורבינו בחיי (והרד״ק ומכלל יופי) שכתבו שהוא חול נגד המוסכם בש״ס בלי חולק, יש לתמוה עליו האם נעלם ממנו שהפשט דרך לעצמו והדרש דרך לעצמו, ורז״ל בעלי התלמוד עם שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו עכ״ז לפעמים רדפו הדרש ונשאו שיו פנים לפסוק הלכה כמותו נגד הפשט, וחקי התורה ומשפטיה על פיו יצאו ועל פיו יבואו, לכן בלי ספק גם הראב״ע ורבינו בחיי והרד״ק והמכלל יופי לא נעלם מהם סוגיא דשבועות הנ״ל ומס׳ סופרים, ועכ״ז פירשו שהוא חול, לא לעבור על דברי חז״ל ולא להמרות פיהם, רק לעשות רצונם חפצו, שאמרו הדרשה תדרש, ואעפ״כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וברשותם פירשו מה שפירשו, ולכן גם אנכי לרגל המלאכה אשר לפני לבאר המקרא ע״פ פשוטו, ע״פ דרכו של המתרגם האשכנזי בעקבותיהם הלכתי בזה, אולם לענין כתיבת הסופר אין לזוז מקבלת חז״ל שהוא קודש, ובפרט שבגמרא ובמסכת סופרים אמרו כן בלי שום חולק, והרמב״ם פסק כן, לכן הכי נקטינן: (כ) קרבה, ב׳ חסרים (א׳ דין), ב׳ ופי אויל (משלי י׳ י״ד). (מס״ק): אמלטה, מלרע לכן הי׳ ראוי להיו׳ נא רפה וכן מצאתיו בספר אשכנזי אך בכל ס״ס ובהללי ובירושלמיים הוא דגוש ולא ידעתי למה. (א״ת): אבל אמלטה נא וארחה (שמואל א׳ כ׳ כ״ט), מלעיל וכן כתוב במסורת ובמכלול דף צ״א (ע״א ד׳ קטן), וסימן לוט למטה ודוד למעלה. (מ״ש): (כא) אליו,

בזקף קטן נס"ס׳ (א"ת): הפכי, הה"א בקמץ לבד׳ (א"ת), והוא חטוף׳ (מ"ש), והכ"ף דגושה, כ"כ רז"ה בס׳ יסוד הניקוד שער התנועות יסוד ל"א בשם יהב"י הנקדן, וכתב בקו׳ ד"א אבל לא כן בכל הספרים כ"א במ"ג ומ"ק ובכ"י וברמ"ב ובשכ"ו, וכן נכון לפי׳ רש"י הופך אני והרי זהק"ח הבא במקום חולם, ודגש אחריו, ולכן מוחק הא"ת השי"א, וכן שמואל ב׳ כ"ב (כ"ט), ותהלים י"ח (כ"ט), חֲשְׁכִי, חוטף שלי עכ"ל, ועיין בבחור על הפסוק הזה, כן הוא בתנ"ך ישן כ"י על קלף בדגש: (כב) לעשות, העי"ן בשו"א ופתח׳ (א"ת): בהעתק מספר הללי לעשת ירושלמי לעשות עכ"ל וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם׳ (מ"ש): עד באך, חסר וא"ו ובכ"ף פשוטה, וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותיה באורייתא׳ ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשת נח (בראשית ו׳ י"ט), עם הדומים אליו בשאר קריא׳ (מ"ש), ויש לתמוה על תמיהתו, כי לדעתי נדקו דברי המסו׳, כאשר אגיה בקו"א אי"ה, ופה נריך אני לקצר: (כג) השמש יצא, ג׳ סבירין יצאה, חד בתורה, חד בנביאים, חד בכתובים. (מ"ש), ונמסר במס"ג פה צְעָרָה, כ"ה בכל הספרים, והוא זרות גדול כי המלה ראוי׳ להיות ... מלעיל כמשפט השם הבא עם ה"א בסופו שהיא במקום למ"ד בתחלתו כמו האהלה (לעיל י"ח ו׳ ועוד ה׳ פעמים בתורה וג׳ פעמים בנביאים) שהנגינה מלעיל, וכן קדמה, נגבה, וא"כ הקו הא׳ שתחת הצד"י הוא הנגינה, והקו הב׳ שאחר הרי"ש הוא מתג ולא נמצא לעולם מתג אחר הנגינה, כמו שלא נמצא בכל ח׳ מלות האהלה, והנה הא"ת והמ"ש לא העירו על זה כלום, רק כה׳ רמ"ב המגי׳ התנ"ך שעם מ"ש, כתב שם בגליון, מלעיל, ור"ל שהא׳ הוא הנגינה, ובעל ד"א חתר למצ׳ טעם לזה וכתב שאולי הי׳ לה ב׳ שמו׳ צער וצער כאש׳ מצאנו בנר ונגרה והה"א כאן מן השם ותמ׳ הלמ"ד בראשו וגם הה"א שבסוף הבאה במקימה כמו שנמצא הרבה כן לכן באה עיקר הנגינ׳ מלעיל להורות על עיקר השם שהי׳ צוער, ובא ברי"ש אני נגינה להורו׳ על הה"א פה שעייכת אל השם, וחוץ מן הדוחק שיש בדברים אלו, הנה גם ראייתו מן בגר ונגרה היא הבל, כי נגר היא בעבר הירדן בחלק ראובן ונגרה היא עיר מערי אדום או מואב, וטעה בזה טעות שר של אדום, גם אף אי והבינן לי׳ כולה טעותא שבגר ונגרה אחת היא, הי׳ ראוי להיות גם במלת בגרה הטע׳ תחת הבי"ת, והרי"ש בגעיא, ובאמ׳ בכל הספרים בגרה מלרע, ואין בבי"ת שום קו, וכן הדפוס הוא בעצמו בחו׳ תורת ה׳ תמימה בפ׳ וישלח מלת מבגרה (לקמן ל"ו ל"ג) מלרע ובלא קו בבי"ת, ולכן ראייתו היא עוזר כנגדו, וצידו אידו: אולם לדעתי ראוי למחוק הקו הב׳ שתח׳ הרי"ש, כאשר איננו במלות האהלה, והא"ת שלא הגיה במ"ג ומ"ק למחקו משם, היינו לפי שסמך על דבריו שבסוף פ׳ בראשי׳ (כאשר העתקתים בהקדמ׳), שמחק שם כל המתגים הזרים בכלל, (אבל על המ"ש יש לתמוה שאין כוונתו על המ"ג והמ"ק לבד להגיהם כמו הא"ת, רק בכל מקום אשר מצא איזה ספק בתנ"ך הפיאו בכור בחינתו לזקקו ולבררו מספרי׳ ישנים, מדוע העלים עינו מזה), וכן מצאתי בב׳ ספרי תנ"ך ד׳ ברלין שנת תנ"ט שבידי שנמחק שם הקו הב׳ בחרט אנוש (עם שגם שם נדפס הקו), וכן נראה דעת רז"ה בנ"ה תיבת התנועו׳ אות כ׳ שאין שם רק הקו הא׳, אך מה שכתב שם שהשוא נח כמו במלת קדמה, נגבה, לא ידעתי איך יעש׳ הא"כ נח, והוא בעצמו נקד שם בנ"ה העי"ן בח"פ, ואולי כוונתו למחו׳ הפתח (ובנ"ה נדפס בשגגת המדפיס), אבל הוא נמצא בכל הספרים והא"ת לא מחקו, גם מה יעשה במלת האהלה שבכל הח׳ פעמים שנמצא׳ בויקרא, הה"א נח"ס בכל הספרים, האם ישלח ידו גם בהן למחוק הסגול מכולן: וראיתי את"ז בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגב׳ רמ"ט שבידי שאינם הקו הב׳, וכתוב שם בגליון בזה הלשון כן טעמו למעלה כדי׳ כל ה"א הבאה בסוף הראוי׳ לבא בתחלת׳ (ר"ל במקום למ"ד בתחלתה), והעי"ן בחטף פתח וי"ש העי"ן בחטף לבד ולא נמצא כן בכל המדוייקי׳ וכן רמ"א עכ"ל, הנך רואה שאף שמצא בקצת ספרים העי"ן בשו"א לבד לא רצה לשלוח ידו למחוק הפתח הואיל ומצאו בכל הספרים המדויקים, לכן גם אנכי קיימתי הח"פ ומחקתי הקו הב׳, כאשר לא נמצא במלת האהלה געיא בלמ"ד, כי באמת צוער ואוהל משקל אחד הם, רק שהעי"ן צריכ׳ הרחבה יותר מן הה"א, לכן בה"א עי"ן הפעל יאחר הסגול בב׳ שמות ולא ישתנה לפתח והם אוהל בוהן, ובקצתם ישתנה לפת"ח כמו שוהם צוהל בוהק, אבל אם עין הפעל עי"ן תהי׳ תמיד פתוח׳ במשקל פועל והיינו לפי שמוצאה יותר פנימי מן הה"א לכן צריכה הרחבה

ות׳ ממנה, והנה מכל מה שכתבתי פה תראה כי נסתרו דברי הרז"ה בנ"ה תיב׳ התנועו׳ אות י"ג ואות כ׳, ואין רצוני להאריך פה בזה כי אין כאן מקומו, רק בקוצר דברי׳ אומ׳ כי צערה וקדמ׳ ונגבה שרצה שם לכללם יחד, איננו כן, רק מלת נגבה שהכפר׳ הוא נגב, שהפ"פ בתנועה קטנה, לכן גם כאשר נתוסף בה הה"א בסוף תשאר התנועה קטנה ככאה מקדם גם עם נגינת הטעם שבה, ואחרי׳ שוא נח, ולכן הבי"ת דגושה, וכן פתח, ארץ, שיאמר מהם פתחה, ארצה, יהי׳ השוא נח, וסגול הצ"ף שנשתנה לפתח, הוא להרחבת האל"ף, ועכ"ז הסגול והפתח שניהם תנועות קטנות הן, משא"כ במלות אהל וצער שהו׳ בהן החולם בתחלה, תשאר בו גם עתה כח התנועה גדול׳ גם עם הנגינ׳ ולכן אחריו הח"פ או הח"ס שדינם כשוא נע: אך במלת קדמה הואיל ונשתנה סגול הקו"ף לצירי, אל בו הספק אם השוא שאחריו נע כדין אחרי תנועה גדולה, או נח הואיל שבא מכח תנוע׳ קטנה, כי מרפיון המ"ם שאחר השוא אין הכרעה כי היא מאותיות שאין בהן דגש קל לעולם, אבל לפי הסברא השוא שאחריו נע, דש"ה היה ראוי להשאר הסגול על מקומו גם עם תוספ׳ הה"א כמו במלת נגבה, והנה מלת קֹדֶשׁ הבאה עם הה"א בסוף נמצאת על ב׳ הדרכים, בסגול קְדֵשָׁה (שופטים ד׳ י׳), בזקף, ובצירי קְדֵשָׁה (שם ט׳), בכ"פ, אבל קדמה תמיד בצירי בהפסק ובאמצע המאמר, ולא תהי׳ מלת בַּיִת נגד דברינו שה בעבור שהתי"ו רפוי׳ בבואה עם הה"א בסוף בַּיְתָה, וא"כ השוא שלפני׳ נע, והנה הפתח הי׳ בה בתחיל׳ ובסוף, היינו לפי שנמצאת בסמיכות בֵּיתָה בתואל (בראשי׳ כ"ח ב׳), בֵּיתָה יוסף (שם מ"ג כ"ד), שהואיל׳ ... היו"ד להיות נחה, לכן נשארה ... קל׳ בקלותה גם בנפרד להיות בשוא נע ואחריה רפי, כמ"ש גם רז"ה לפי דרכו: (כה) ויהפך, מחקתי המתג הא׳ הזר שבאו׳ רא"פ ובקצת שאר ספרי׳, כי הוא בכלל המחקים ע"י הא"ת סוף פ׳ בראשית וכן איננו באו׳ עט ספר ובתנ"ך ברלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה: האל ה׳ בלישנא חול דסבירין השה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק׳ (מ"ש), והוא לקמן (כ"ו ד׳): (כח) כקיטר, כתב הרמ"ה קיטר הארץ, כקיטר הכבשן, תרווייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב׳ (מ"ש): (כט) בהפך, כל לישנא חסר במ"כ מלאים. (מס"ק), והם הפוך רשעים (משלי י"ב ז׳), ונהפוך הוא (אסתר ט׳ א׳): (ל) מצוער, כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא, ירושלמי מצער חסר ע"כ ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג׳ מלאים בלישנא וסי׳ על כן קרא שם העיר צוער (לעיל פסוק כ"ב), ויעל לוט מצוער, בצוער דפסוק הנזכר (בפסוק זה שניהם), וכל שאר אוריו׳ חסר וא"ו כתיב צער כתיב׳ (מ"ש), וכ"ה במס"ק על מלת מצוער ג׳ מלא בליש׳, ומה שנמסר על בצוער ל׳ מלא, היינו עם בי"ת ברא"ש: (לא) לבוא, בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרי׳ שלנו מלא וכן ראוי להיות עפ"י המסור׳ כי לא נמנה בט׳ לבא חסרי׳ וסי׳ נמסר בפ׳ ויחי (לקמן מ"ח ז׳), וכ"כ הרמ"ה ז"ל וזל"ש לבא, ז׳ חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ומנאם כמו שנמסרו בריש פ׳ ויחי, וכל שארא באוריו׳ מלא וא"ו ואל"ף כתיב. (מ"ש), ומה שנמסר גם׳ הרמ"ה ז׳ ובמס"ג ט׳, לפי שב׳ מהם הם בנביאים: (לג) בלילה הוא, ד׳ דסבירין ההוא וכתיבין הוא כדאי׳ במסורת׳ (מ"ש), והם א׳ (דין), ב׳ וישכב עמה בלילה הוא (שם ל׳ ט"ז), ג׳ ויקם בליל׳ הוא (שם ל"ב כ"ג), ד׳ וימלט בלילה הוא (שמואל א׳ י"ט י׳): ובבא, ב׳ חסר בתו׳ (מס"ק), והם ותבא אליו היונה (לעיל ח׳ י"א), ודין: ובקומה, הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ותנינא חסר עכ"ל והנקודה על הוא"ו ולא באותיו׳ אחרות כן אמרו בפ"ד דנזיר (דף כ"ג ע"א), ובהוריו׳ פ׳ כהן משיח (דף י׳ ע"ב), למה נקוד על וא"ו שובקומה של בכירה לומר שבשכב׳ לא ידע׳ הא בקומ׳ ידע והכי אי׳ בבראשי׳ רבה פ׳ נ"א סי׳ ו׳ עיין שם ביפ"ת וכן בתקון ס"ת ישן אומר באחפמיא אין נקוד רק הוא"ו שפייה, ובספר הזוהר (ע"א דף ק"י ע"ב ד׳ קטן) ת"ח בקדמית׳ כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דסייעא וכו׳, ועיין מ"ש בפ׳ לך לך אבל ביני וביניך (לעיל ט"ז ה׳). (מ"ש), וכ"ה במס"ג (במדבר ג׳ ל"ט), ובמס׳ אבות דר׳ נתן פרק ל"ד, ובמס׳ סופרים פ"ו ה"ג, ובספרי פ׳ בהעלתך על מלת רחקה (שם ט׳ י׳) אמרו נקוד על בשכבה כו׳, אך גירס׳ הש"ס היא עיקר, וכ"ה בכל הספרים המדויקי׳: (לד) ממחרת, מ"ם שניה בלא שופר (ר"ל מונח)׳ (א"ת), ובאו׳ רא"פ העמיד במקומו מתג והוא נכון לפני א"ק, אבל העמיד מתג גם במ"ם ראשונה ואחריו דגש וכ"ה בשא׳ ספרים, ואיננו נכון לפי הגהת הא"ת סוף

פ׳

פ' בראשית, ואנכי השמטתיו על פיו, וכן איננו בתנ"ך ד' בערלין תנ"ט: ובאי, ד' ג' הס' וחד מלא. (מס"ק), ומלת בטעם יתירה וכן איננה במס"ג, וזה חסר, והשאר הס בנ"כ: (לה) ובקמה, לית חסר. (מס"ק), זולת דין: (לו) ותהרין, מחקתי המתג הא' מן הוא"ו שבחו' רא"פ ונקב' שאר ספרי' ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך עס מ"ש ובתנ"ך ברלין תנ"ט: (לז) הוא, הראשון במאריך לא בתביר. (א"ת), ר"ל במרכא: (לח) ילדה בן, בכל הספרים המדויקים הבי"ת דגושה, גם כ"ה בחו' רא"פ (הנדפס ע"פ המ"ג והמ"ק בצרוף הגהות הא"ת שעליהם), ובלי ספק כ"ה במ"ג ומ"ק, והא"ת שלא הניחם פה לשחוק הדגש בודאי קיימו, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י משנת רמ"ט שבידי, ולא כהרז"ה שהביא זה בס' יסוד הניקוד שער הדגש יסיד כ"א ובנ"ה תיב' הדגש אות כ', בין הרפוים, ויש לי בזה טענות נגדו, והוויכוח בזה ארוך, לכן עזבתיו פה, ואם אזכה להדפיס עוד קו"א לספרי זה, יבוא שם אי"ה

ב (ב) אבימלך, קדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה, הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): גרר, הגימ"ל דגושה. (א"ת): (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, לפי הנראה מפשט הכתוב זה השם קדש, וכן ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלם הלילה (לקמן ל"א כ"ד), ויבא אלהים אל בלעם (במדבר כ"ב ט'), אבל מדברי הזוהר ריש פרשת בחקתי (ח"ג דף קי"ג ע"א), פ' בלק דף קנ"ד (ע"א), וכן בשמות שבפסוק נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה (במדב' כ"ד ד'), ועכויכים אלה נראים כמבדילין והסתרתי פני מהם שאין למדקד' עסק בהם, ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן א' ומה שאכתוב סוף פרשת ויצא. (מ"ש), (ועיין עוד בזוהר ח"ג דף א' ע"א), והנה לכאורה יש לי להביא ראי' על אותו שבכאן שהוא קדש מברייתא דמס' סופרים (פ"ד ה"ו), אשר אעתיק לקמן (בפסוק י"ג), וע"כ לא פליגי התם אלא באלו השנים, ויאמר אדני אם נא מצאתי וגו' (לעיל י"ח ג'), ויהי כאשר התעו אתי אלהים וגו' (לקמן פסוק י"ג), אבל כולהו אחריני לכ"ע קודש הם, ובמס' שבועות (דף ל"ה ע"ב) הובאה בשנוי ממה שהיא במס' סופרים, כי לא הובא שם דעת הי"א, רק דעת הת"ק ודעת ר' חנינ' בן אחי ר"י, ובמקום זה קדש אמר אף זה קדש, (גם לפי נוסח הגמ' שב אף זה קדש על ויאמר אדני אם נא מצאתי וגו', ובמס' סופרים שב על ויהי כאשר התעו אתי אלהים וגו', לפי שאמר בפי' זה קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי ע"כ, ובירושלמי דמגילה (פ"ק ה"ט) הובאה ברייתא זאת עוד בנוסח אחר), ומינה משמע ג"כ דאף לת"ק כולהו אחריני קדש, ומכ"ש לדעת ר' חנינא בן אחי ר"י דהלכתא כוותי' (כמו שפסק הרמב"ם בה' יסודי התורה פ"ו ה"ט) כולהו קדש, אך אחר העיון אומר שאין ראי' משם לנדון דידן, כי מה שאמרו כל השמות האמורים באברהם, רצונם שהזכיר אברהם בעצמו, כאותן השנים שחולקים בהם תנאי דברייתא דיום' שבועו' ודמס' סופרים, או מה שיספר הכתוב על אברהם עצמו שנראה אליו ה' או שדבר אליו, אבל לא מה שנראה או שדבר לאיש אחר, אף שכתוב בין ספורי אברהם. וכן מוכח ממה שאמרו שם אח"ז כל שמות האמורי' בגבעת בנימין רבי אליעזר אומר חול וכו', ובלי ספק אין הכוונה על כל השמות שבאותה פרשה, כמו בספור האיש הלוי ובעל האשה הנרצחה שאמר ואת בית ה' אני הלך (שופטי' י"ט י"ח) וכן ויאמרו הנה חג ה' בשלו (שם כ"א י"ט), רק על השמות שהם עיקר ספור המלחמ' שהם וישאלו באלהים וגו' ויאמר ה' וגו' (שם כ' י"ח), וכדומה להם, ולא הבאים אגב גררא בספורים העתלויים אל עיקר הספור, ולזה כיון רש"י במה שפי' בשבועות (שם), שמות האמורין בגבעה, וישאלו בני ישראל בה' עכ"ל, להוציא האחרים שבפרשה ההיא שאינם בענין ספור המלחמה, אף כי כל הספור נמשך כאחד מתחלה ועד סוף, (וידעתי כי המעיין בגירס' הירושלמי בברייתא זו שהובאה שם בפ"ק דמגילה ה"ט, ידע לסבב דברי רש"י לכוונה אחרת, אבל איננה עולה יפה לפי גירסת הבבלי דשבועות ואין להאריך פה), וכן במה שאמרו שם כל השמות האמורים באברהם, היינו באברהם עצמו, אם שאמר הוא עצמו או מה שסופר עליו, ולא על השמות הבאים על אחרים אף שהובאו בתוך ספוריו, ולכן הספק עדיין במקומו עומד בענין השם הזה של ויבא אלהים של אבימלך, אם הוא קודש או חול (ויש לי עוד לדבר בזה, אך לקצר אני צריך), ולכן הסופר יעשה כמ"ש המ"ש בסוף פ' ויצא בשם ר"מ הסופר, והעתקתי שם דבריו ע"ש: אל אבימלך בחלום, מלא וא"ו בהעתק מספר הללי והאחר שבסמוך חסר וכך הם בכל הספרים המדוייקים והמדפיס שכתב על זה ב' חסרים, וכן הביאו במסורת הגדול (ר"ל במסרה רבתא בערך אות ח'), ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הברית הגדול היו כחולמים, וכן כתב א"ת בפשיטות בחלום, הראשון מלא ע"כ, והשנים החסרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך (פסוק ו') אל לבן הארמי בחלם (פ' ויצא, לקמן ל"א כ"ד), וכ"פ הרמ"ה ז"ל אחר כך ראיתי בקונטרס הטעיות מס' מנחת כהן הנזכר שחזר בו כאיש אשר יעור משנתו, והגיה כמו שכתבתי וכן הוא בתקון ס"ת ישן. (מ"ש), אבל מה שהגיה בעל מבין חידות שצ"ל בחלום ג' ב' חסרים וא' מלא עכ"ל, אין הגהתו זאת נכונה כי מלת בחלום נמצאת ח' פעמים בתנ"ך, ובס' בראשית לבד נמצאת ה' פעמים, גם מ"ש בעל סייג לתורה בסוף דבריו שיש להגי' ולכתוב ג' עכ"ל, ור"ל ג' חסרים, וגם זאת שקר הוא כי החסרים אינם אלא ב', וזה מלא כעדות הרמ"ה והא"ת והמ"ש והמ"כ, אבל האמת שמסרה זאת שייכת למלת בחלם שבפסוק ו' ואין כאן מקומה כמ"ש בעל סייג לתורה בתחל' דבריו, וכן במס"ר במקו' של אבימלך בחלם, כ"ל אליו האלהים בחלם: אשר לקחת, יש מדגישין הלמ"ד וטועים. (מס"ק), כי חשבו שראוי להיות דגש בעבור שלפני' תנועה קטנה, וכמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ה ע"א), אבל טעו בזה כי כבר התנה בזה הרד"ק שתהי' לפני' נח נסתר, אבל אם לפני' נח נרא' לא תדגש אות מן ט"ם שק"ן כוזל"ס, רק אות בג"ד כפ"ת תדגש בדגש קל, ועיין מ"ש בפ' וארא (שמות ו' י'), שגם אחר ת"ק שאחרי' נח נסתר לא מצאנו דגש באותיו' הנ"ל, רק במלת לאמר שאחרי מלת משה שהלמ"ד דגושה בכולם חוץ מאחד ע"ש: (ד) הגוי, לית ורפי. (מס"ק), כ"ל ל' רפי (ור"ל שהה"א בח"פ והגימ"ל רפוי', לפי שהיא ה"א התימה), כי כל הנמצאי' במקרא הם בפתח הה"א והגימ"ל דגושה, לפי שהן לידיעה: גם, בדגש. (א"ת): (ה) הלא, בלא מקף. (א"ת): במסורת כ"י נוסף זה על מספר הלוא שמלאים וא"ו בתורה. אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב (ד' ז'). (מ"ש): והיא זהו הב' מן הי"א דכתיבי היא בתורה. ובמסר הסי' בפרשת וישב במסורה גדולה (לקמן ל"ח כ"ה), ועיין מה שכתבתי בפרשת לך לך (לעיל י"ד ב'): ובנקין, לית וחסר. (מס"ק): (ו) גם, בדגש ובלא מקף. (א"ת): זאת, זי"ן דגושה כי הוא אתי מרחיק אעפ"י שהה"א איננה בפועל כלו' שאיננה כתובה דיה היותה נכח והוי כאלו נכתבה כמו נתתה לי (דברים כ"ו י'), ורבים כמוהו. (רא"ב בקו' הכרעותיו), כלפי לויא, כי זאת היא דעת הרד"ק לחלק בדין אתי מרחיק בין אם הה"א כתובה ובין אם איננה כתובה ודעתו שאין דין זה נוהג אלא כשאיננה כתובה כמ"ש במכלול (ד' קטן דף ק"ו ע"א), והמדקדקים שאחריו לא חולקו בזה רק המביאו אליו תנאים אחרים, כמבואר בספריהם, ואכתוב מזה בקו"א אי"ה: אותך, מלא. (א"ת), בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים עפ"י המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר הסימן כמו שהם במסרה גדולה שלנו. (מ"ש), ונמסר במס"ר בערך אות ש"ף, וזהו הב' מהם, ועיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ז ב'), ואף שבמסרה הם י"ז, והרמ"ה לא מסר רק ט', היינו לפי שהרמ"ה לא מסר אלא מה שבתורה: מחטו, חסר אל"ף, ונדרש ע"ז בזהר (ח"ג דף א' ע"א): לנגע, ב' חסרים וא' מלא וכו'. (מס"ג), והב' האחרים הם בנ"כ, ודין חסר: (ז) ויתפלל, ג' רפיוסי' ויתפלל בעדך (דין) וכו'. (מס"ג), ור"ל הוא"ו בשוא שאחריו רפה, וב' האחרים הם בנ"כ: (ח) וייראו, כל אורייתא מלא. (מס"ק), בתרין יודי"ן, והיו"ד במתג בכל הספרים המדויקים: (ט) עשית, בלא פשט. (א"ת): לא־יעשו, עיין מ"ש על לא־יעשה (לקמן כ"ט כ"ו). (ד"א), וחשב שם למחוק המתג הא' הזר ולא קיים מחשבתו, והכל ע"פ סברתו שלא מחקם הא"ת, וכבר כתבתי כמה פעמים כי הא"ת מחק כל המתגים הזרי' בסוף פ' בראשית, ניוכללו גם אלו עמהם, ולכן מחקתיו: (י) הזה, הזי"ן דגושה בשניהם. (א"ת): (יא) והרגוני, בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב פן יהרגני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק (לקמן כ"ו ז'), חסר וא"ו כתיב. (מ"ש), ומ"ש בתחלת דבריו ובכל הספרי' חסר כ"ל שט"ס הוא, וצ"ל ובכל הספרים מלא, כי כ"ה מלא בכל הספרים, גם יסתור דברי עצמו: (יג) ויהי, בקצת נוסחאות הוא בז"ג, ובקו' ד"א כתב ויהי, בב' גריסין מ"ג ומ"ק עכ"ל, ושכח כי היא מסרה ערוכה בפ' נח (לעיל י' י"ט) ולפי שלא העתקתי' שם אעתיקנה פה, וז"ל ויהי, ה' בטעם גריש בס' וסי' א' ויהי גבול הכנעני (שם), ב' ויהי כאשר התעו (דין), ג' בצאת נפשה (לקמן ל"ה י"ח), ד'

ויהי

ויהי כי באנו אל המלון (שם מ"ג כ"א), ה' ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו (שם ל"ט ה') עכ"ל, וכ"ה בתכ"י ישן כ"י משנת רמ"ט, וכן הוגה בחרט אנוש בתכ"י ברלין תנ"ט אחר שהודפ' שם נ"כ כז"ג, ומה שנדפ' כאן במס"ק ק' בטעם נספרא, ט"ס הוא וצ"ל ה': אלהים, יש מחלוקת בזה בפס במס' סופרים, י"א חול ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי, ואונקלוס תרגם קדש וכר"ר כמי דריש ר' חנין הדין קריא בתלת אנפין וכלהון קדש וכן פי' הראב"ע ורלב"ג ורש"י, וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ר"י (ע"א ד' וויניציאה שנת ש"ו) כתב הראב"ע שפי' הנכון שהוא קדש, ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא (מ"ש), וז"ל מכמ"א התעו אתי אלהים, במס' סופרים פ"ד ה"ו אמרו כל שמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד ויאמר אדני אם נא וגו', וי"א ויהי כאשר התעו אתי אלהים, ר' חנינא אחיו של ר"י אומר זה קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי עכ"ל לכאור' משמע דכ"ע סברי דבשמו' האמורים באברהם יש א' מהם שהוא חול, ובהא פליגי לת"ק הך ויאמ' אדני אם נא הוא חול וי"א דזה קדש אלא הך ויהי כאש' התעו הנא חול, ור"ח סבר דזה קדש והך ויאמר אדני אם נא הוא חול, ולא היא דא"כ ר' חנינא היינו ת"ק, ועוד הא ר"ח אחיו של ר"י דמס' סופרים הוא כיהו ר' חנינא דמס' שבועות (דף ל"ה ע"ב), ופס"ל התם דהך ויאמר אדני אם נא הוא קדש, ומ"ש במס' סופרים ויהי כאשר התעו הוא קדש ה"ל למימר אף זה קדש, וכה"ג אמרו בקידושין (דף), ובכמה דוכתי בש"ס תני אף זה כו', הילכך בהך ויאמר אדני אם נא כו' הוי ת"ק יחידאה לגבי י"א ור"ח, ובהך ויהי כאשר התעו לת"ק דאמר חוץ מא' כו' משמע דס"ל ויהי כאשר התעו הוא קדש דבזה ס"ל כר' חנינא, ובש"ס דשבועות נמי משמע דהך ויהי כאשר התעו הוא קדש שהרי אמרו כל שמות האמורי' באברהם קדש חוץ מזה ויאמר אדני אם נא כו', ואע"ג דבעירובין דף כ"ז ע"א ובקידושין דף ל"ד ע"א אמרו אין למידין מן הכללות אפי' במקום שנאמר בהן חוץ, שאני הכא כיון דאשכחן דפליגי בזה במס' סופרי' ואשתמיט הש"ס להביא פלוגתא זו ש"מ דמס' סופרים לא מיתרגתא היא עמ"ש מענין זה בס' יכין שמועה ובכנסת הגדולה ושיורי כה"ג לא"ח, וכן דעת אונקלוס דמתרגם וכד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתי', ורש"י בחומש מפרש בענין אחר ומסיים ואל תתמה על התעו לשון רבים כי בהרב' מקומות מצינו לשון אלהות ואדנות בא בלשון רבים כו' יע"ש, ואע"ג דבסנהדרין דף ל"ח ע"ב אמר כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצדן כו', ובהך דויהי כאשר התעו לא אשכחן תשובה בצדו, י"ל דכל לאו דוקא כי אחר דבכולן כתיב תשובתן אין קפידא כ"כ, ולפי מ"ש ר' חנינא במס' סופרים ולתרגום אונקלוס ניחא טפי, אך בתרגום יונתן מפרש כד בעו לאטעאה יתי פולחנא נוכראה ונפקית מבית אבא כו' משמע שזה חול, ולולי דמסתפינא אמינא מ"ש במס' סופרים י"א ויהי כאשר התעו כו' ולא מצינו שום נוסחא דגרים יש אומרים לשון רבים, וי"ל דיחידאה היא וזהו דעת תרגום יונתן ולא קיי"ל כיחידאה, גם ממ"ש הרמב"ם בפ"ו מהלכות יסודי התורה (ה"ט) וז"ל כל שמות האמורים באברהם אף זה ויאמר אדני אם נא קדש כו', שמעיה דלא חש להא דמס' סופרים וכמ"ש לעיל ע"ש עכ"ל מכמ"א, ובלא"ה אין הרמב"ם מעתיק הדינים ממס' סופרים אם לא מצאם בש"ס או בספרי וספרא ותוספתא ומכילתא, כמ"ש בפ' לך לך על כדרלעמר (לעיל י"ד א'), והנה גם המתרגם האשכנזי תרגמו קדש, ועיין מ"ש בבאורי: אל, בשופר הפוך (הוא מהפך)· (א"ת): אל כל, ב' בספרא· (מס"ק), א' דין, ב' ואל כל אשר עמו (לקמן ל"ה ב'), והנך רואה שאינה עקפדת על וא"ו העטף לומר בלישנא כדרכה בכל מקו' כאשר המסורת הרבה מענין אחד ואינן דומות באותיות השימושיות או בכנויהן או בזמניהן וכדומה לזה: נבוא, כל ספרא מלא· (מס"ק): (יד) ושפחת, ג' חסר· (מס"ק), עיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ב ט"ו): (טו) בטוב, ט' דגשין (ר"ל הבי"ת פתוחה והטי"ת דגושה), וסי' א' הנה ארצי לפניך (דין), ב' עמך ישב בקרבך (דברים כ"ג י"ז), וכו'· (מס"ג בישעי' ז' ט"ז ואיוב כ"א י"ג), ושארא בנ"כ: (טז) ונכחת, לית וחסר· (מס"ק): (יז) ואמהתיו, כל לש' חס' במ"ב מלאים· (מס"ק), והמלאים הם בס' שמואל (ב' ו' כ' וכ"ב):

בא (ב) לזקניו, ב' וחסר· (מס"ק), ר"ל חסר וא"ו אחר הקו"ף, אבל מלא יו"ד אחר הנו"ן, והם א' דין, ב' (להלן פסוק ז'): דבר אתו אלהים, כל דבור אתו אתם אתך במ"ט אותו אותם אותך וסי' ותהר ותלד שרה (דין), ב' וידבר משה ואלעזר (במדבר כ"ו ג') וכו'· (מס"ג), ושארא בנ"כ: (ג) שם, ו' פתחין מסור בפ' לך לך (לעיל ט"ז ע"ו). (מס"ג), ור"ל בסגול שהיא פתח קטן בעבור שמלת שם מוקפת, ואין בתורה רק אותו דלך לך ודין דעניינא, ושארא בנ"כ: (ו) צחק, לית וחסר. (מס"ק): עשה לי, לדעתי טעם דלאו אתי מרחיק הוא מפני שהה"א שרשית, וכן ועשה לו כתנת פסים (לקמן ל"ז ג'). (ד"א), והוא דעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ו ע"א וע"ב) ויש רבים יוצאים מן הכלל, והמדקדקים הבאים אחריו התנו תנאים אחרים בדין אתי מרחיק, כמבואר בספריהם, וכולם אינם מכוונים עם נוסחאות הספרים שבידנו, ואכתוב מזה בקו"א אי"ה, ונעזוב כללי המדקדקים פה, רק אחר שמצאנו למ"ד לי רפה בכל הספרים, כן יקום, וכ"ה בתכ"ד כ"י וכן על קלף בקו רפי על הלמ"ד, ובתכ"ד ברלין תנ"ט הלמ"ד דגושה וט"ס הוא: יצחק־לי, בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותא חסיב בגווייהו יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי· (מ"ש), והכוונה על המתג שתחת היו"ד, כי אין במלה זאת נגינה בעבור שהיא מוקפת, והנד"י בא"פ בכל הספרים, ומה שנדפס במ"ג בגליון יצחק בטפחא תחת היו"ד, טעות הוא, כי יש במלת השומע טפחא ולא יבוא ב' טפחות רצופות, גם לא יבוא הטפחא עם הס"פ במלה א' כ"א בה' מקומות, ואז הוא משרת ונקרא מאיילא, ונמנו במס"ג פ' אמור (ויקרא כ"א ד'), ואין זה מהם: (ז) היניקה, בתקון ס"ת כתוב ס"א הניקה ע"כ ודבר זה מסורת בידנו שהוא מלא דמלא דמסור עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודי"ן, תרין מנהון באורייתא ושארא בנביאים וכתובים· (מ"ש), והשנים שבתורה הם א' (דין), ב' גמלים מיניקות (לקמן ל"ב ט"ז): (ח) ויגמל, חד מן י"ב פתחין באתנחתא דבראשית (גליון המ"ג) ולא נמסרו בשום מקום איזה הם הי"ב: (ט) את־בן־הגר, ב"א את־בן הגר ב"כ את בן הגר עכ"ל, ואנו נוהגין כב"א: (יא) וירע, בשביל וי"ו המהפכת העתיד לעבר מלא"כ בסמוך עיין שיח יצחק שער א' סוף כ"ב· (ד"א), לכן זה מלעיל ומלת ירע בפסוק שאח"ז הוא מלרע: אודת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, וג' כתיבי כן, ופה נפל טעות במס"ק ובמס"ג שמסרו ד' ומסרו ג"כ על אדות הבאר (להלן כ"ו ל"ב), ושבוש הוא, כי ההוא אדות כתיב ולא אודת, ועיין מה שאכתוב בפ' יתרו (שמות י"ח ח'): (יב) בקלה, לית חסר בתורה· (מס"ק), ובאמת לא נמצאת עוד גם מלא בתורה רק ב' פעמים מלא בנביאים, ולכן צריך למחוק מלת בתורה, או שצ"ל לית בתורה וחסר: (יד) ויקח, מחקתי המתג הזר שביו"ד שאחריו דגש שנמו' רא"פ ונשאר ספרים ע"פ ההגהה הכללית של הא"ת סוף פ' בראשית, והנה במו' עש ספר הועמד המתג בקו"ף ובמ"ג ד' באזי' בוא"ו ובול' זרים, והנכון כהגהת הא"ת: וחמת מים, בפת"ח המ"ם של וחמת (רד"ק בשרשים שרש חמת): הגר, בה"א לבד תלשא· (א"ת), ובמ"ג ד' באזי' הוא בת"ק, וצ"ל ת"ג, כי לא יבא ת"ק רק לפני הקדמא, והא"ת שקראו פה תלשא הוא שם הת"ג אבל האיטליאני כי הת"ק נקרא אזלא תרסא, ולא שמו הספרדי כי הת"ק נקרא כן אזלא והת"ג תרסא: וישלחה, ב' וחסרים וסי' וישלחה ותלך ותתע, וישלחה בכל גבול ישראל (שופטים י"ט כ"ט)· (מס"ג): (טו) החמת, בס"א כתיב' יד החי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשי' (שרש חמת) שהוא בשש נקודו' ויש ספרים בקמץ עכ"ל· (מ"ש), ובמס"ק מסיר ל' פתח, וכוונת' על סגול המ"ם שנקרא פתח קטן, אבל ט"ס הוא וצ"ל ב' פתח, דין, ולהלן (פסוק י"ט), ואנכי נקדתי בצירו ע"פ חומש רא"פ שהלך אח' המ"ג והמ"ק כי כן דעת הא"ת לפי שלא הגי' פה: (טז) במות, מלא. (א"ת), גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב' י"ז), תרווייהו מלאי' וא"ו כתיב וכל מות וכל תמות באורייתא דכותא מלאים ודכותא בלישנא אל אראה במות הילד, אם כמות כל האדם (במדבר ט"ז כ"ט), כל לישנא מלא· (מ"ש), ור"ל כשהמ"ם בחולם, כי בשורק נמצאו ו' חסרים כמו שאכתוב בפ' בשלח (שמות י"ד י"ב): קלה, לית חס' בתור'· (מס"ק), אבל לא נמצא כתו' גם מלאה, רק בנ"כ נמצא' עוד ד' פעמים מלאה, ולכן צריך להיות או לית חסר, או לית בתו' וחסר כמ"ש לעיל (פסוק י"ב), על מלת בקלה: (יז) אלהים, השני נפסק. (א"ת): (יח) גדול, הגימ"ל דגושה· (א"ת): (כ) רבה, לית וחסר. (מס"ק): (כא) ותקח, מחקתי המתג הזר שבמו' רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשי', וכן אינכו במו' עש ספר: (כב) ויהי בעת, פתוחה· (א"ת): ההוא, הה"א בפתח. (א"ת): ופיכל, ג' כ"כ. (מס"ק), ר"ל מלא יו"ד וחסר וא"ו א' דין, ב' להלן (פסוק ל"ב), ג' שם (כ"ו כ"ו): (כג) השבעה לי, במו' רא"פ וכן בכל הספרים המדויקים הלמ"ד דגושה, נגד דעת הרז"ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ח ובנ"ה תיבת הדגש אות כ', שכתב שאם הנגינ' הראשונ' אינה מלעיל

בעלם ורחשגה רק מחמת נסוג אחור אין נוהג שם דין אתי מרחיק (שהוא
עשאו למין הג' מן הרחיק), והנה כגוכח מלת השבעה הוא כדמיון נסוג
אחור, כי הכווי בלי תוס' ה"א האמכת"יו הוא השבע, והנגינה בני"ת ·
וכשנתוספה הה"א ונשתנה פתח הני"ת לשוא, לא ירדה הנגינה
למטה אל העי"ן רק אל השי"ן שלפני הני"ת, ולפי כללו היתה ראוי' להיות
הלמ"ד רפוי', ואולי כן דעתו לשבש כל הספרי' ולעשות' רפוי', והנה לפי
דעת בעל שיח יצחק' שהתכ' בכלל הזה שתהי' דוק' הה"א נוספת, יהי' הדגש
פה כמשפט, אבל גם לתנאו יש מכחישים רבים, ומוטב לילך בזה וכיוצא
בזה אחרי הנוסחאו' המדויקות, ובפרט שהא"ת לא הגיה במ"ג ומ"ק, כן
קיימו, כמו שנדפס בחו' רא"פ על פי נוסחאותיהם, וכ"כ בקו' ד"א וז"ל
השבעה לי נסתר הבנין שלמה דאמר דלא הוה נסוג אחור כ"א לפני מלך
ותו דגש הלמ"ד ג"כ דלא כדעתו עכ"ל, (ואף כי כנגד ראשית דבריו יש לי
טענה, אין כאן מקום הויכוח), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט
הלמ"ד דגושה: באלהים, קדש. (מ"ש): תשקר, לית וחסר ·
(מס"ק): אשר, בס"ס נמקף ובלא קדמא · (א"ת), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י
על קלף מסכת רמ"ט בשם רמ"ח: גרתה, בלא מקף · (א"ת), ובמס"ק
לית ומלא עכ"ל, ור"ל מלא ה"א בסוף: (כה) והוכח, לית חסר ·
(מס"ק), ור"ל חסר יו"ד, אבל מלא וא"ו, גם ר"ל לית עוד מלת והוכח
חסר יו"ד, אבל בלישנא יש עוד ב' חסרים בנ"כ, כמו שנמס' כאן במס"ג,
ודע כי במסרה רבתא בערך אות יו"ד מסיר, והוכח ו' חסרים בלישנא
וסי' וכו' ב' חסרים וא"ו ושארא חסרים יו"ד עכ"ל, וטעות הוא וצ"ל ג'
חסרים וא"ו ושארא חסרים יו"ד, כמו שנמסר כאן ג' חסרים יו"ד, וכן
הגיה בעל מ"ש במשלי (י"ט כ"ה), ועכ"ז שכח דברי עצמו, ונסתפק בזה
באיוב (ה' י"ז) ע"ש, ואין להאריך פה: אבימלך, באתנח · (א"ת):
אדות, כ"ל כ"כ במ"ג. (מס"ק), והיא המסרה האמתית, אבל מס"ק
ומס"ג דלעיל (פסוק י"א) מוטעות הן, כמ"ש שם: עבדי, הדל"ת רפה.
(א"ת): (כח) כבשת, לית חסר · (מס"ק), נ"ל לית וחסר, כי
לא נמצאת עוד במקרא גם מלאה: לבדהן, הדל"ת דגושה לחסרון דל"ת
ראשונה, כי שרשו בדד, וכן לבדנה (בפסוק שאח"ז), ולא ידעתי מדוע
נסתפק בזה בעל קו' ד"א: (כט) כְּבָשׂוֹת, ג' חסר · (מס"ק), וט"ס
הוא כי לא נמצאת מלה זאת במקרא רק ב' פעמים, דין, ובפסוק
שאח"ז, ואם תצרף עמהם גם כְּבָשֹׂת שבפסוק שלפני זה, צריך להגיה
בה בלישנא, גם נ"ל וחסר, בעבור שלא נמצא עוד שם כבש מקובץ
עם וא"ו תי"ו רק אלו הג': (לג) אשל, ברוב הספרים הא"לף בצירי
ובספ' אחד כתיב' יד מדויק בסגול ובמס' עליו לית גם רד"ק כתב (בשרשי'
שרש אשל) ויטע אשל, תחת האשל (שמואל א' כ"ב ו' ול"א י"ג), בשש
נקודות ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בב' נקודות ויש ספרים
בג' נקודות · (מ"ש), והנה ממה שנמסר באותו ספר כ"י מדויק לית אין
ראי' שהיא בסגול, כי גם בצירי איננה עוד, כי אינך הב' הם האשל ולא
אשל, והנה בספרי' שלפנינו אשל בצירי הא"לף, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על
קלף מסכת רמ"ט, גם כ"ה במ"ג ובמ"ק כפי מה שנדפס בחו' רא"פ ההולך
בעקבותיהם, ולא הגיה הא"ת, לכן נקדתי גם אני בצירי, עם שהרד"ק
כתב כפשיטות שהוא בשש נקודות: אל עולם, הא"לף בצירי · (א"ת)

כב (ב) המריה, ב' חד חסר וחד מלא וסי' ולך לך אל ארץ המריה
(דין), בהר המוריה (ד"ה ב' ג' א'), קדמאה חסר · (מס"ג):
(ג) את שני נעריו אתו, ובבלעם ושני נעריו עמו (במדבר כ"ב כ"ב) ·
עיין מ"ש שם · (מ"ש), והוא במס"ג: (ד) מרחק, ז' חסרים ·
(מס"ק), וצריך להוסיף מלת בתורה, כי בנ"כ יש עוד ד' חסרים וו"א
ה', כמו שנמסר הסימן בשמואל (א' כ"ו י"ג), ודע כי במס"ק (שמות
כ' י"ח וכ"ד א') נמסר כל אורייתא חסרים, והיא היא, ואין בהם רק
שנוי לשון, כי אין בתורה מלת מרחק רק ז' פעמים: (ה) שבו, בלא
קדמא · (א"ת): לכם, במאריך (ר"ל במרכא) לא בתביר · (א"ת):
ונשתחוה, השמטתי המתג הזר שבנו"ן שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, כי
השוא שבשי"ן כא בראשית הדגש שבתי"ו, והוא בכלל המחקים ע"י הא"ת
סוף פ' בראשית, וכן איננו בקו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש, ובתנ"ך ברלין
תכ"ט ואמסטערדאם תס"ה: ונשובה, מלא וא"ו ע"פ מס"ג (ירמי' מ"ו
ט"ז), וכן חברו שבתורה ובשובה מבריאה (במדבר י"ד ד'): (ו) את עצי
העלה, בס' ר"ג העולה ובס' ר"מ חסר וק"ל כר"מ וכן כתב הרמ"ה ז"ל
ויעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באוריית' דכותיה חסר בר מן
חד מלא וסי' עולה דבכורים, והקריבתם, עולה לריח דפינחס (במדבר

כ"ח כ"ז), כמ"ש שם · (מ"ש): המאבלת, וכן הב' (שבפסוק י'),
מחקתי בהם המתג הזר שבה"א שבחו' רא"פ ובקצ' שאר ספרי', כפי הגהת
הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך בערלין תנ"ט, ובקו' עט ספר
ובתנ"ך אמשטרד' תס"ה איננו פה, אבל ישנו באידך (דפסוק י'), ובאמת
שניהם מתג לאמור: (ז) הנני, בלא מקף והנוני"ן דגושות · (א"ת),
ובסגול נו"ן ראשונה וכו' ובא נו"ן יו"ד המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג
ובמסור' ב' דגושין וסי' הנני בני (דין), מי אתה בני דתולדת יצחק (לקמן
כ"ז י"ח) · (מ"ש), וז"ל ד"א הנני, עשיתי געי' ע"פ מ"ג, ובמ"ק וחומש
רמב"ן הנני בני במקף ועיין נזהר וכתב הא"ת בלא מקף וצ"ע רב למה לא
כתב ובלי געיא ולא מצאתי בשום ספר והעיקר שבמ"ג הגעיא כדמות מאריך
ושמא כוונתו להיות דומיא דפדנה, ועיין מש"כ על נערה עכ"ל, והוא
בדפוס הא' העמיד מרכא בנו"ן שניה, ובדפוס ב' עשה במקצת חומשים
געיא ובמקצתם כדמות מרכא), ואין צורך אפי' עיון מעט, כי סמך על
הגהתו שבסוף פ' בראשית הכוללת כל הגעיות הזרות ולמה יכפול דבריו
ודרכו לקצר, ואין לך זרות גדול מזה להעמיד געיא אחר נגינת טעם, גם
להיות הנגינה והגעיא בב' תנועות רצופות הוא זרות גדול אף שתהיה הגעיא
קודם הנגינה ועיין מה שכתבתי על מלת נערה (לעיל י"ט כ"ג) לבטל דבריו
גם שם, והנה לא מצאתי לאחד מן המחברים שיקיים בפירוש את הסי'
שבנו"ן שני' או שידבר ממנו (יהי' כדמות מתג או מרכא), גם בעל מ"ש לא
הזכירו, עם שהזכיר הטעם הכפול במלות ויצא פרח ויצץ ציץ (במדבר י"ז
כ"ג), השמע עם (דברים ד' ל"ג), וכל דומיהם, גם הביא דעת
המדקדקים הקודמים אליו, הם הרד"ק ובעל מקנה אברם ולוית חן
וערוגת הבשם, וכל אחד מהם תלמודו בידו לתת סבה עליהם, (כאשר
אזכירם שם אי"ה אובקוב"א), ועם כי יספיקו לקיים שם הב' טעמים אין
בהן אפי' סבה אחת מספקת לקיים הגעיא כאן במלת הנני, לכן ערבתי
את לבי למחוק פה הגעיא או המרכא שבנו"ן הב', ואף כי מצאתיו בתנ"ך
ישן כ"י על קלף שבידי · גם כתוב שם בגליון מזה כן בכל הספרים בלי
פלוגתא להאריך הרבה עכ"ל, וטעמו צריך טעם כי מודע יאריכו כאן
הרבה יותר מבכל התורה, ולמען ידע הקורא את ספרי זה כי אף בדבר
ברור כזה לא סמכתי על דעת עצמי לבד, לכן אגיד לו כי גם בחו' עט
ספר איננו ולא בתנ"ך הנדפס עם מ"ש ולא בתנ"ך אמסטרדם תס"ה, גם
בסוף התנ"ך ההוא בין הנוסחאות הרבות שהביא מכל ספרי התנ"ך שנדפסו
לפניו, לא הובא הנוסח הזה להיות הנני בב' טעמים או בטעם וגעיא
אחריו, גם בתנ"ך בערלין תנ"ט אשר נדפס בדיוק גדול יותר מכל ספרי
תנ"ך שנדפסו לפניו, אין שם הסי' הזה, לכן גם אנכי מחקתיו:
(ח) יראה לו, בכל הספרים היו"ד בלא געיא אך כתוב בגליון שהוא
פלוגתא וכי במחזורא רבא היא בגעיא וכתבתי זה להראותך כמה מדקדקים
ומקפידים בס"ס אפי' על געיא אחת · (א"ת), הנך רואה כי לא קיימו,
כי אם היה רוצה לקיימו הנה סוף דבריו שכתב וכתבתי כל זה וכו' מיותר ·
כי הוצרך לכתוב כל זה להודיע להעמיד המתג פה ע"פ מחזורא רבא נגד
כל הספרים, ואף שבמ"ג ומ"ק יש המתג הזה, וכל ספרו איננו מיוסד רק
להגיה הטעיות שבהם, ומה שנראה ישר בעיניו לא הזכיר בספרו, עכ"ז
הוצרך להזכירו שלא יוכלל בכלל המחקים אבנו סוף פ' בראשית מחמת
זרותם, כי גם זה זר הוא כי לא יהיה לעולם מתג באות אית"ן, אם לא
כשפ"א פעל היא אחת מאותיות אהו"ע או יו"ד, אלא ודאי שלא קיימו ·
ולפי שאין דרכו להביא בספרו כל הנוסחאות המתנגדות לדעתו, ולא
יגיד רק דעתו, לכן כתב וכתבתי כל זה וכו', ר"ל ואף שאינני מסכים
בזה עם המחזורא רבא, הבאתי דעתי להודיע כמה מדקדקי' וכו', וכן
הבין בעל מ"ש וכתב שבספרי' כתיבת יד היו"ד בלא געיא, ועשאם לעיקר ·
ולפי שדרכו להזכי' בספרו גם הנוסחאו' האחרו' החלוקות עליו, לכן כתב
בסוף בשם הא"ת נוסחת מחזורא רבא, ולכן הרמ"ב המגיה את התנ"ך
שעם המ"ש לא העמיד מתג ביו"ד, אבל רא"פ הבין ההפך מזה בלשון הא"ת
ולכן העמידו, ובקו' ד"א כעזר מהא"ת, וכתב אח"ז טעם עליו, וטעה
בכוונתו, ואנכי מחקתיו, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט
שבידי: (ט) ויערך, וכן ויעקד במ"ג ובמ"ק בשתי געיות וכן לקמן
(בפסוק י"ג), ויעלהו · (ד"א), ולא שמר מוצא שפתיו במלת ויעלהו,
כי לא העמיד שם (בדפוס ב' שנדפס עם קו' ד"א) רק המתג הב' (אך
בדפוס א' נדפס גם ויעלהו בב' מתגים, וכן הגי' במקצת החומשי' של
דפו' ב') אולם טעה אל דרך האמת במלת ויעלהו, כיום למחוק המתג
הא' הזר גם במלות ויערך ויעקד, וראייתו ממה שמצאם כן במ"ג ומ"ק,
ור"ל

ור"ל והא"ת לא מתקם א"כ קויומס, איננה ראי' כי כל הנעיות הזרות נכללו בהגהתו שבסוף פ' בראשית, ונכללו גם אלו עמהם, והנה בתנ"ך אמשטרדאם תס"ה וכן בתנ"ך שעם מ"ש, אינו בויערך ויעקד אבל ישנו בויעלהו, ובחו' עט ספר ישנו בויעקד, ובויערך רק הא', ובויעלהו רק הב', ובתנ"ך ישן כ"י על קלף ישנו בויערך ויעקד אבל בויעלהו לא נכתב רק הב', ואנכי מפקתי הא' בכל הג' מלות, וקיימתי הב' הראוי להיות לפני ח"פ, וכ"ה בתנ"ך בערלין תנ"ט: העצים, ברוב הספרי' המדוייקים יש מתג בה"א, כדין התנוע' הנ' מן הנגינ', ובחו' רא"פ נשמט המתג וטעו' גמור הוא: (י) לשחט, ב' א' מלא וא' חסר וסי' לשחט את בנו (דין), לשחוט אליהם העלה (יחזקאל מ' ל"ט), בתרא מלא. (מס"ג): (יא) אברהם | אברהם, חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגוויהו כמו שאכתוב בפ' שמות (ג' ד'), על משה בס"ד. (מ"ש): (יב) אתה, י"ד מלעיל. (מס"ג ומס"ק), עיין מ"ש בפ' בראשית (ג' י"ט), נתקון טעות המסורות הרבות במלה זאת בכל מקומו' פזוריהן והארכתי שם בענין זה: (יג) נאחז, החי"ת בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד ובן כתב אור תורה ועיין אבן עזרא. (מ"ש): בסבך, הבי"תין בפתח והגהת המדפיס שקר כי במסרה מנו נאחז חד מן ה' זוגין מן ב' ב' מלין סמיכין ופתחין. (א"ת), ולשון מ"ש בסבך, גם הבי"ת שניה בפתח במדוייקים וכן כתב במכלול דף קנ"ט (ע"א ד' קטן) וכו', ובעל רב פעלי' כתב שנמסר אחרת מלה נאחז בסבך לית וקמץ עכ"ל: (יד) ה' | יראה, יש פסיק אחר השם. (מ"ש): (טו) יען, יתיב ואח"כ מהפך. (ד"א): ולא, בלא מקף. (א"ת): (יז) וירש, כל וירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודין בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד. (מ"ש), ומה שנמסר במס"ק ז' חסר בנביאים עכ"ל, פירוש השבע הם בנביאים, ונמסר הסי' במס"ג (יהושע י"ט מ"ז וכ"א מ"א), ומה שנמסר במס"ק (יהושע י"ב א' וי"ט מ"ז ומלכים ב' י"ז כ"ד וירמי' ל"ב כ"ג) ד' חסר, וירשו לבד קא מסיר ולא אינך לישנא דירש, וכן נמסר הסי' מאלו הד' לבד במס"ג (יהושע י"ב א'): את שער איביו, קדמאה שער אויבו תניינא את שער שנאיו דפרש' חיי שרה (לקמן כ"ד ס'), ואחד פסוק סימן על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך (דברים ל' ז'). (מס"ג): איביו, כ"ל חסרים במ"ה. (מס"ק): והמה בכתובים, וסי' נמסר במס"ג (תהלים ס"ח כ' ומשלי ט"ז ז'): (יח) והתברכו, הבי"ת דגושה. (א"ת), ומ"ש כתב הרי"ש בשוא כמנהגנו עכ"ל, ואנכי אחר הא"ת אלך בזה שמצא במ"ג ובמ"ק בח"פ (כעדות קומש הרא"פ ההולך תמיד בעקבותיהם ונדפס בו ג"כ בח"פ), ולא הגיה בהם, ש"מ שמצא כן בס"ס המדוייקים (עם כי במ"ג ד' בחזי' כדפס הרי"ש בשוא לבד), וכ"ה בח"פ בחו' עט ספר ובתנ"ך בערלין תנ"ט ואמשטרדאם תס"ה: (כב) ואת, דבתולא בלא מקף והאלף בגירי ובטרחא. (א"ת), וכן הוא במדוייקים. (מ"ש):

פרשת חיי שרה

כג **חיי שרה**, פתוחה: (א) ויהיו, ובספרי' המדוייקי' נמצא כך ויהיו (מס"ק), וכתב בעל מ"ת נר' דהספרים המדוייקים לא דוייקי שפיר, כי ר' משה הנקדן כתב וז"ל כל אחה"ע דינו להנקד בחטף פתח ולא בשוא לבדו, ושלש מבטלין יש ומשבין אותו לחטף לבד וכו', וכן חירק באות משמשת לפני לשון הויה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיו מהיות וכו', והספרדים מוסיפין עוד מבטל אחר כאם' אחרי אחה"ע יש יו"ד וכו' כאשר חטף לבדו עכ"ל, הרי בפי' הה"א במלת ויהיו אית בה תרתי מבטלין, לפניה חירק ביו"ד משמשת המבטל חטף פתח, ולאחריה יש יו"ד שהוא ג"כ מבטל לפי דעת הספרדים, א"כ מאין הוציאו הספרים המדוייקי' להניח חטף פתח באות ה"א פ"א הפעל עכ"ל, וכ"ה בכל הספרים המדוייקים שלפני, בשוא לבד, וכ"ה גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף מנחת רמ"ט, ונראה שאיננה מהמס"ק רק הגה"ה נוספת מהמדפיס המ"ג, וברוב הספרים המדוייקים היו"ד במתג וכ"ה בתנ"ך כ"י הנ"ל: (ב) לספד, כ"ל חסר במ"ב מלאי'. (מס"ק), וט"ס הוא וצ"ל במ"ג מלאים, כפי המס"ג והמס"ק דירמי' (ט"ז ה'), ודזכרי' (ז' ה'), ודקהלת (ג' ד'), וכפי המס"ר בערך אות עיין: ולבכתה, לית כ"ף זעירא. (מס"ק): (ד) גר ותושב, לפי הנראה בחילופין אין במלת גר מאריך לבן אשר וכן מצאתי בקדמוני' (מ"ש): וכ"ה בחו' עט ספר בלי מאריך, אבל נשאר הספרים המדוייקי' וכן בתנ"ך ישן כ"י על קלף מנחת רמ"ט יש בה מתג, גם בחילופי' שבדפוס הוא בזה"ל ב"א גר ותושב ב"נ גֵר ותושב עכ"ל, ואין בשניהם מתג, רק שהראשון במקף והגימ"ל רפוי', והב' בלא מקף והגימ"ל דגושה, ונראה שהוא מוטעה בדפוס, ואנכי נקדתי בדגש ובמקף ובמתג, כדין הת"ג שאחריה כמו נראה במלה המוקפת לאחריה, ובפרט שהמון הספרים המדוייקים מסכימים לזה'. לא אחוש על איזה חומש קדמון המתנגד להם. ולכללי הדקדוק, דיחידאה הוא ולית הלכתא כוותיה: (ו) נשיא, ז' רפין, [ר"ל שהנו"ן בשוא, ונקרא אבל המסו' רפי בעבור שלא יתכן להיות אחריו דגש, או בעבור שהעברתו קלה מכל התנועות לכן נקרא רפי כנגד מלת נְשִׂיא שהנו"ן בקמץ אף שגם אחרי הק"ג לא יבוא דגש, אבל ט"ס הוא וכ"ל ו' רפין, כמו שהוא במס"ק כאן, וכ"ה במס"ג ומס"ק במדבר ז' י"ח)], וסי' א' אתה בתוכנו (דין), ב' שכם בן חמור (לקמן ל"ד ב'), ג' הקריב נתנאל (במדבר ז' י"ח), ד' זמרי בן סלוא (שם כ"ה י"ד), ה' בת נשיא מדין (שם ט"ו), ו' ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד (ד"ה א' ב' י'), וכל יחזקאל דכו' במ"ה וכו'. (מס"ג), ובפ' במדבר נמסרה במ"ה, והוא לפי שכאן כללה א' ונשיא, והתם נשיא חשבה ונשיא לא חשבה: אלהים, בלא פסק. (א"ת), וכתב מ"ש נשיא אלהים, אתה וכתב החכם לונזאנו שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת כי גם אני מצאתי כן בכמה ס' כ"י מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונפלא וישרה היא בעיני ודוגמא בכ' ואתמכן בפסוק כי של לא וגו' אלהים אדם (דברי' ד' ל"ב), ובילקוט פרשת משפטים אמר בשם מס' סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במס' סופרים שאצלנו ליתיה עכ"ל, ובתחלה עלה על דעתי לשמוע אליו בדבר זה, כיון דמסתבר טעמי', ועוד שנמנה פסק זה בין פסקין דספרא בסוף מסורה רבתא, אבל אחר שראיתי כי בכל הספרי' המדוייקי' ליתיה, גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף מנחת רמ"ט ליתי', וכ"כ משה כתב לא מצאתי פסק זה בכל הספרים וגם רמ"ה בלא פסק עכ"ל, אמרתי אלך אחריה, ובלי ספק גם הא"ת ראה שנמנה פסק זה בין פסקין דספרא, ולא סמך על המסורה הזאת נגד הספרים הקדמונים הרבים שהיה בידו, כאשר הזכיר בהקדמתו, ובפרט כי המעתיק עצמו כתב שם (קודם שהעתיק פסיקתא דאורייתא), שראה שנוים רבים בכולהו נוסחי דפסקין מאן דמני כ"ט ומאן דמני י"ז ומאן דמני יתיר ויתיר וכו' ע"ש, והוא מונה שם ל"א, ואולי בנוסחאות אחרות לא נמנה זה, ולכן אנכי אשמור בריתי לבעל א"ת לבל אטה מהגהותיו ימין ושמאל, אם לא על פי ההכרח, ואף זה רק במקומות מעטים, כאשר יבוא אי"ה: קברינו, לית ומלא. (מס"ק): קבר, חסר והמדפיס מסר עליו ל' ומלא ושקר הוא דובר בשני העניינים אם מה שאמר דלית כותיה לולי הוכח בסמוכים ראה בסמוך עוד שנים אחרים, ואם מ"ש שהוא מלא גם זה שקר כי כלם חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (א"ת), וכ"כ בעל מנחת כהן ובעל מ"ש, וז"ל הרמ"ה ז"ל לקבר את מתך, חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר, ודכותא בלישנא מקבר מתך, חסר וא"ו כתיב, ודכותא לקבר את מתי מלפני (לקמן פסוק ח'), וכל לקבר באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים עכ"ל: את מתך, בלא יו"ד אחר התי"ו ואע"ג דמילתא דפשיטא היא אינטריכנא למיכתב לה משום מאי דאמרי' בב"ר פ' נ"ח (סי' ז') קבר את מתך מתים הרבה וכתב בעל יפה תאר נראה דדריש אם למקרא כאילו כתוב מתיך ביו"ד. (מ"ש), ובמס"ג מתך, ד' חסרים וכו' וחד מלא, וסימן מתיך (ישעיה כ"ו י"ט). עכ"ל: (ז) ויקם אברהם וישתחו, חלוף בטעם, קדמאה ויקם אברהם מעל, תניינא ויקם אברהם וישתחו וסי' מעל לעול וישתחו לרע. (מ"ש): (ט) ויתן, י"ג רפין. (מס"ק ומס"ג), ור"ל שהוא בשוא והיו"ד רפי, ומנוים במס"ג דד"ה (ב' י"ח ה'), ואין בתורה רק ג', א' דין, ב' ויתן לך האלהים (לקמן כ"ז כ"ח), ג' ויתן לך את ברכת (שם כ"ח ד'), ושאר בנ"כ, ושוו מאלו הוא"ו בפתח והיו"ד דגושה: ומצאתי פה מתג זר ביו"ד כי אחריו דגש, וכתב בעל קו' ד"א וז"ל ויתן לי, כך דויקת במ"ג ומ"ק ורווח ושאר מדוייקים בזה ויתן לי בגעיא ולא כן ל"א ט', היינו מפני השוא שתדבק היטב לגו"ד, וכל כיוצא בזה יחידו בלי געיא ויחידו יהיו תמים, וכן כלהתן לי בלי געיא עכ"ל, והנה מלת ויחדו שבפרשת תרומה (שמות כ"ו כ"ד), הדפים בגעיא, ושבפרשת ויקהל (שם ל"ו כ"ט) הדפים בלא געיא וכ"כ הוא בעצמו בפרשת תרומה שזה לבד בגעיא, על כן לא עמד טעמו בו, אמנם אנכי השמטתי המתג הזה וכל הדומה לו, כי לדעתי כל המתגים הזרים נכללים בהגהת הא"ת הכוללת שבסוף פרשת בראשית (והעתקתיה בהקדמתי) ולכן

ולכן עם שלא הגיהם בפרט בכל מקום. במ"ג ומ"ק, אין שתיקתו כהודאה דמיא בזה, ואם היה רוצה לקיימו פה היה מזכירו בפירוש, כדי שלא נטעה לסמוך על הגהתו הכוללת למחקו בעבור זרותו, גם בעל מ"ש לא הזכירו, ואם היה רוצה לקיימו הי' מזכירו כמו שהזכיר הגעי' שבמל' תדשא (לעיל א' י"א), והבי' ראיה לקיימו מס' מסורת המסורת בשער שברי לוחות ע"ש, וכמו שהזכיר בשאר מקומות, לכן לא השגחתי בזה על כל הספרי', כי כולם הלכו אחרי נוסחאות המ"ג והמ"ק בזה, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט כמגא פה המתג הזה, וכ"כ טעות המתג משהרמ"ח מתג ורביע עכ"ל, ומשה אמת ותורתו אמת, וטבא חדא פילפלתא חריפתא ממלי בנא קרי, וכן יש לי להביא ראיה מבעל מ"ש שכתב בפ' תולדת (לקמן כ"ז כ"ח), ויתן לך, היו"ד במאריך וסמיך כן הוא לבן אשר ובמדויקים עכ"ל, ומדלא קיימו גם כאן, ש"מ דהכא טעות הוא, ואף שיש לדחות קנת ראיה זאת, אעפ"כ סמכתי בזה על הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, והשמטתיו פה, ואף שגם בתנ"ך עם מ"ש נדפס המתג הזה, הנה כבר כתבתי בהקדמתי כי אין לסמוך עליו בזה, כי לא נדפס ע"י המחבר מ"ש, רק יותר ממאה שנים אחריו, והוגה ע"י הרמ"ב, ובאמת נדפס שלא בהשגחה, ולפעמים תתנגד הנוסח' שבפנים גם לדברי מ"ש עצמם, ודי בזה: לי, דויתן ברונ ס"כ ברביע (א"ת), לא בשני גרשין. (מ"ש), גם בכ"ד ברביע גם ברמ"ב ובקאליני ובמ"ק ברביע וכן יקום אע"פ שבמ"ג גרשיים (ד"א), וכ"ה בתנ"ך בערלין תכ"ט ואמסטרדאם תס"ה, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט הוא בגרשיים, אבל כ"כ בשם רמ"ח ברביע: בכסף מלא, באזלא גריש לא בשופר ורביע (א"ת), וכוונתו קדמ' ואזלא כי לא יבא גרש, רק מלעיל, ואז משרתו אזלא, אבל במלה מלרע יבא ואזלא, ומשרתו קדמא (ויש הפרש ביניהם בניגון), רק לפי שהוא היה ספרדי, והם קוראים כולם אזלא גריש, קראוכן, והמ"ש שהיה איטלקי העתיק דברי הא"ת ללשונו וכתב בספרים כ"י ובדפוסים ישנים בקדמא אזלא לא בגלגל ורביע עכ"ל, כי האיטליאני קוראי' את שניה' קדמא אזלא: בתוככם, מלא וא"ו וכ"ף ראשונה בשוא לבד. (א"ת) כ"ה בהעתק הללי ובספרים כ"י ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וז"ל בתוך המים (לעיל א' ו'), מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוך באורייתא דכותא מלא, בשוא שהיה אתה בתוכנו מלא וא"ו כתיב, בתוככם לאחזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ב' חסרי' וא"ו וסי' הסרו את אלהי הנכר אשר בתוכב' (לקמן ל"ה ב'), ונאחזו בתככם בארץ כנען (במדבר ל"ב ל'), וכל שאר מלאים, אשר סביבתיה נתן בתוכה (לקמן מ"א מ"ח), מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא, והוצאתי את בני ישראל מתוכם (שמות ז' ה'), מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוכם באורית' דכותא מלא. (מ"ש): (י) ועפרון ישב, ר' יצחק אמר ישב כתיב וכו', (ב"ר פ' נ"ח סי' ח'), ע"ש שנדרש ע"ז, ועיין בזוהר ח"א דף קכ"ז ע"ב: ויען, בנו"ן לבד תלשא. (א"ת): לכל באי, קדמא לכל באי שער עירו תני' בכל באי שער עירו (לקמן פסוק י"ח), ואפ"ס לכל כלי המשכן בכל (שמות כ"ז י"ט), (מס"ג): (טו) ארץ, בנד"י לבד תלשא. (א"ת): ארבע, בקדמא כי לא יבא פשט קודם דרגא. (הרמ"ב בקונ' הכרעותיו): מאת, הוא השלישי מן הג' החסרים, ומניתים בפ' בראשית (ה' ל"א): (טז) וישקל אברהם לעפרון, כל עפרון שבענין מלא וא"ו חוץ מזה והוא תניין בפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' כ"ח (סי' ט'), ובש"ר פ' ל"א (סי' י"ח), בנהל להון (משלי כ"ח כ"ב) זה עפרון וכו'. (מ"ש), ע"ש עוד, ובטס"ק ט' פסוקים מן ב' מלין קדמא מלא תניין חסר עכ"ל: וצ"ל ט' פסוקי' בספר', כי כולם הם בס' בראשית, והם אלו, א' הטהורה, טהרה (ז' ב'), ב' הטהורה, טהרה (שם ח'), ג' עפרון, לעפרן (דין), ד' שמות בשמת (לקמן כ"ו י"ח), ה' יוסף, יסף (שם ל' כ"ד), ו' ודשון, ודישן (שם ל"ו כ"א) ז' אלפות, אלפת (שם מ"ה כ"ב), ח' מקניהם, מקנהם (שם מ"ו י"ז), ט' אותם, אתם (שם מ"ט כ"ח), ובמס"ג ד' חסרים וסי' א' וישקל אברהם לעפרן (דין), ב' ויקברו אתו יצחק וישמעאל (לקמן כ"ה ט'), ג' אשר בשדה (שם מ"ט כ"ט), ד' וישאו אתו בניו (שם נ' י"ג) עכ"ל, והגי' ע"ש הוא כי זה הוא מלא, וצ"ל במקומו מאת עפרן החתי (שם מ"ט ל'), וכ"ה שם במס"ק: לסחר, לית וכ"כ, (מס"ק), ר"ל חסר וא"ו: (יז) גבלו, בגבלו, ה' חסרים וסי' א' ויקם שדה עפרון (דין), ב' וימאן אדום (במדבר כ' כ"א), ג' ולא נתן סיחן (שם כ"א כ"ג) וכו'. (מס"ג), ועוד ב' בנביאים: (יח) למקנה, כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכו'. (מס"ג), ור"ל בסגול או בצירי הבא מכוחו מפני הסמיכות, אבל הקמץ ישתנה בסמיכו' לפתח, והה"א שאחריו לתי"ו: (יט) המכפלה על פני ממרא, לית דחסר אשר ומטעים ביה ולשון מס' בקבור' שרה על פני ממר' בקבור' אברה' אשר על פני ממרא. (מ"ש): (כ) לאחזת, הזי"ן דגושה. (א"ת):

כד (א) בכל, ז' דגשים. (מס"ג ומס"ק), ונמסר הסי' במס"ר בערך אות כ', ואין בתורה רק ב', א' ידו בכל (לעיל ט"ז י"ב), ב' דין, והשאר הם בנ"כ, וכוונת המסו' על פתחות הבי"ת ודגש הכ"ף, ולא על דגש הבי"ת, כי לעיל היא רפויה, ופה דגושה: (ב) המשל, המ"ם דגושה. (א"ת): (ג) הכנעני, מחקתי המתג הזר שבה"א כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך בערלין תנ"ט: יושב, י"ז מלאים בתו'. (מס"ק), וסי' נמסר במס"ג פ' ויחי (לקמן כ' י"א). וכפלו בה טעיות, ושם אגיהם ואתקנם אי"ה, וזהו שבכאן הוא הא' מהם: בקרבו, קדמאה אנכי יושב בקרבו תניינא אנכי ישב בארצו (לקמן פסוק ל"ז), ואפ"ס (ר"ת ואחד פסוק סימן), כי אני ה' בקרב הארץ (שמות ח' י"ח). (גי' המ"ג): (ד) כי אל ארצי, ה' פסוקים לית בהון אם ומטעין בהון וסימן א' כי אל ארצי (דין) וכו'. מס"ג ושארא בנ"כ: (ה) הזאת, הזי"ן דגושה. (א"ת): (ו) השמר, כולהון מלעיל במ"א השמר והשקט (ישעי' ז' ד'), (גי' המ"ג), וכולם ל' שמירה חוץ מאותו דישעי' שהו' לשון שמרים שהו' פסול' היין, כמ"ש הראב"ע ע"ש ועיין בבאורי פה: (ז) נשבע־לי, כן כתוב בספרים כ"י ובדפו' ישן. (מ"ש), וכוונתו שהבי"ת בלי מתג, ולא כמו שיש בקצת ספרים בה מתג, וכן הכין בו הרמ"ב בקונ' הכרעותיו: (ח) ואם־לא, ג' ר"פ בענין. (מס"ק), עיין בס' מבין חידות בתקון מסו' זאת, כי דבריו נכונים בזה: משבעתי, כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו וכו'. (מ"ש), ע"ש עוד, ובמס"ק לית וחסר: תשב, ד' קמץ ומלרע וסי' א' רק את בני (דין) וכו'. (מס"ג), ושאר הג' המה בכתובים, ור"ל קמץ, נירו שהוא קמץ קטן: (י) ויקם, הרביע ביו"ד. (א"ת): (יא) השאבת, לית וחסר. (מס"ק), ור"ל חסר דחסר: (יב) ויאמר, ז' בטעם מלעיל ופסקין. (מס"ק), וט"ס הוא כי ויאמר פה היא מלרע, רק צ"ל ז' בטעם מרעים, והוא השלשלת שנקרא כן אצל בעלי המסו', בעבור נגונו הארוך והחזק כקול רעם, ומנויים במס"ג פ' צו (ויקרא ח' כ"ג): חסד, בס"ם בזקף גדול. (א"ת), וצ"ל דכבון הוא ולא בזקף קטן כיון דליתא לקדמא במלת ועשה כמ"ש לעיל בסי' ז' כ"ח. (הרמ"ב בקו' הכרעותיו), ועיין מ"ש שם שאין כללו דוקא כי יש לו מכחישים בכתוב: (יג) יצאת, לית חסר דחסר. (מס"ק), וכן צ"ל במס"ג חסר וכו' ולא וחס', כי מלאי'ים עוד בנביאים, כמו שנמס' שם, אז יש להוסיף מלת באורי', כי אין עוד בתו' לא מלא ולא חסר (יד) הנער הנערה קרי, עיין זוהר פ' בראשית דף כ"א ע"א: והנה יש כאן בחומש רא"פ ב' מתגים רצופים ואחרי הא' דגש, והוא זר מב' פנים, וכ"ה בכל הנערה והנערה לנערה ולנערה שבכל התורה, וכ"ה בקצ' שאר ספרי' מדויקים, ובקצת ספרים נשמט באיזה מהם הראשון ובאיזה מהם האחרון, וכולם נבוכים בזה, אך בתנ"ך ד' בערלין שנת תכ"ט נשמט המתג הא' בכל התורה, ולא מצאתי עוד לאחד מכל ספרי התנ"ך שבידי שיהא שומר את סדרו לעולם במתגים שו כמוהו, והוא מכוון להגה' הא"ת סוף פ' בראשי' הכוללת כל המתגים הזרים, ואחרי דבריו לא שניתי גם אני, והשמטתי בכל אלו התיבו' המתג הא' וקיימתי הב', ולא אצטרך עוד להכפיל הדברים חוץ מן הנער שבפסו' כ"ה שהעמדתי המתג בה"א ולא בנון ע"פ המ"ש בשם כ"א, ואינו בכלל בכלל המחקים, כי כן מקובל הוא, וזרותו תישבו: הכחת, לית וחסר. (מס"ק), וזולת דין: (טו) טרם, במ"ם לבד זרקא. (א"ת): יצאת, כל לישנא חסר בר מן ה' מלאים בלישנא. (מס"ק), כנ"ל, ונמסר הסי' במס"ג (דברים כ"א כ"ו ועמוס ה' ג'), אך ב' המסורות הנזכרות מתנגדות זו לזו, ושתיהן מתנגדות למס"ר בערך אות יוד, ושלשתן מתנגדות למס"ק דזכרי' (ה' ו') ולפי שאין ההתנגדות בהן רק בפסוקי שאר קריא, אבל בתורה לדע' הכל כולם חסרים ואו, אין מאותו דדברים שהוא מלא וא"ו וחסר אל"ף, לכן לא אאריך בזה פה, עד אשר יזכני ה' לחבר עוד קו"א, שם אראה לברר גם בספק זה כיד ה' הטובה עלי: ילדה, אע"ג דדגש למד דידיה; אינטריכנא לאימסר עליה דחסר משו' דאיכפל במסור' לאימסו' עליה לית כותיה וחסר, הרמ"ה ז"ל. (מ"ש), ובמסור' שלפנינו ליתי': (טז) והנער, והנערה קרי: טבת, לית חסר ואו. (מס"ק), וזולת דין: (יז) הגמיאיני, לית ומלא. (מס"ק), ור"ל

מלא דמלא, מלא יו"ד אחר המ"ם, ומלא יו"ד אחר האל"ף, חוץ מן היו"ד שבסוף התיבה: (יח) ותרד, ג' ב' חסרים וחד מלא וסי' א' כדה (דין) ב' כדה (לקמן פסוק מ"ו), ג' מיכל (שמואל א' י"ט י"ב), אמצע מלא (סס"ג): (כא) משתאה, האל"ף נכירי (א"ת) וכ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ס ע"ב), לדעת, בס"ם ברביע (א"ת), לא בפזר גדול, (מ"ש), ואנכי לא מצאתי בשום נוסח פזר גדול על לדעת, רק בקצת ספרים הוא בז"ק, ואולי ט"ס הוא במ"ש וצ"ל לא בזקף גדול: אם לא, ו' ס"פ. (מס"ק), נ"ל ז' ס"פ, כפי מה שמנוים במס"ג, גם במס"ג צריך להגיה במקום אם וא' ז' פ"ס, אם לא ז' ס"פ, כלשון המס"ר בערך אות א': (כב) לשתות, מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתות לשתו' פי' עד אם כלו לשתות דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורת לשתת, ד' חסרים וסי' א' עד אם כלו לשתת (לעיל בפסוק י"ט), ב' כי לא יכלו לשתת דויחפרו תנייני' דבפסוק (שמות ז' כ"ד), ג' ולא יכלו לשתת מים ממרה (שם ט"ו כ"ג), ד' ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם (שם י"ז א'), וכן כתבם הרמ"ה ז"ל (מ"ש) וכ"כ הא"ת דדין מלא: (כה) ללון, קדמאה ללין תנינא ללון ואפ"ם הלילו (מס"ק): (כז) אחי, קדמאה אַחֵי תני' אֶחָי (לקמן בפסו' מ"ח), ואחד פסוק סימן אֶחָי ורא (שם מ"ו כ"א). (מס"ק): (כח) הנער, הנערה קרי: (ל) כראת, ב' חסרים, פני אלהים ותרצני (שם ל"ג י'). (מס"ק), ודין: ואת הצמדים, לכן חסר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מספרד. (מ"ש): הצמדים, לית וחסר יוד קדמאה (גי' המ"ג): דבר, הדל"ת רפה והבי"ת בסגול (א"ת): (לא) בוא, י"ג מלאים וסי' נמסר במס"ג דיחזקאל (ל"ג כ"ב), ועיין מ"ש פ' בשלח (שמות י"ז י"ב): (לב) ומספוא, לית וכ"כ (מס"ק), ר"ל לית בוי"ו בראש, וכ"כ מלא וי"ו, אבל יש עוד ד' פעמים בלא וי"ו בראש, והם נ"כ מלאים: (לג) ויישם, טעה המדפיס יו"ד ראשונה בקבוץ כי כיון שהשניה היא במקום וי"ו שורק וגם בתוכה שורק מה צורך לקבוץ עמו ובכל כ"ם אין בה קבוץ גם בעל מסורת המסורת כתב יש ספרי' שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני יו"ד נחה. (א"ת), וכ"כ מ"ש, וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויישם לפניו לאכול תרין יו"דין בתיב קדמאה קרי יוד בשורק ותנינא כתיב יו"ד אלופי וי"ו ויישם כתיב, ויושם קרי עכ"ל: (לה) ועבדם, דין לחוד חסר יוד בלישנא וכל עבדים דאורייתא מלא. (מ"ש), ובמס"ק נמסר לית וחסר, וצ"ל לית חסר, כי מלאים יש עוד שבעה: ושפחת, כלהון חסרים עד ויפרון האיש (לקמן ל' מ"ג). (מס"ק), ועיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ב ט"ז): (לז) וישביעני, לית וחסר. מס"ק: הכנעני, השמטתי המתג הזר שבה"א שבחומש רא"פ על פי הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינו בתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך קאלניי ובחו' עט ספר, גם במ"ג ד' באזיל אינו: (לט) אלי, דין לחוד אלי כתיב חסר ואו באורייתא ודרשוהו רבותינו בב"ר על אליעזר וכו'. (מ"ש), ומשמע מלשונו דבאורייתא ליכא אבל בשאר קריא איכא, אבל במס"ג נמסר מ"ח מלין מוקדין חסרים ואו וסימן במסורה רבתא עכ"ל, ופירש מוקדין פה שכל אחד מן המ"ח מילין אין לו חבר, וסימן נמסר במס"ר בערך אות ואו: (מא) תבוא, כל אורייתא מלאים במ"ז. מס"ק, וטעות סופר הוא וצ"ל במ"ט כמו שנמסר הסי' בריש פ' תזריע (ויקרא י"ב ד'), ושם נמסר י"ז חסרים, ור"ל ככולא קריא, ומהם ט' באורייתא: (מב) ואבא, אנא ואנא, ה' חסרים וסימן אחד ואבא היום אל העין דין, ב' אתנהלה לאטי (לקמן ל"ג י"ד) וכו' מס"ג, ושארא בנביאים וכתובים: (מד) הכיח, לית וחסר ואו. מסורה קטנה, אבל מלא יוד, והיינו הכיח, אולם והוכיח יש עוד קצתם מלאים וקצתם חסרים, ועיין מה שכתבתי לעיל בפ' וירא (כ"א כ"ה): (מו) ואשם, ה' חסרים וסימן א' ואשם הנזם על אפה דין, ב' ואשם את הלחת בארון (דברים יוד ה'). מס"ג, ושארא בנביאים: והצמידים, כתב בספר מסורה לר"א הבחור והצמידם על ידיה חסר יוד בתרא, וליתא דבכל הספרים המדויקים והצמידים מלא בתרין יודין ונמסר עליו כולם מלאים בר מן אחד חסר יוד קדמא ואת הצמדים על ידי אחותו (לעיל פסוק ל'), ועל הך הצמדים נמסר לית חסר יוד קדמא וכן עיקר. (מכמ"א): (נא) ותהי, י"ד רפין (רצה לומר שהוא במלאפום ואחריו רפה, ולא בפתח שאחריו דגש). וסימן אחד אשה לבן אדניך דין, ב' ותהי נדתה עליו (ויקרא ט"ו כ"ד), ג' ותהי אחריתי כמוהו (במדבר כ"ג יוד) וכו'. (מס"ג דשמואל א' י"ח כ"א), ושארא בנ"כ: (נג) ויוצא, י"ב מלאים.

מס"ק, וה' מהם בתורה, ומניתים לעיל בפ' לך לך (ט"ו ה'), וזה הוא הב' מהם: ומגדנת, ב' קד חסר וחד מלא. מס"ק, ודין חסר, והב' ומגדנות ליחזקיהו (ד"ה ב' ל"ב כ"ג), והוא המלא, וכתב א"ת ומגדנת, הדלת דגושה: (נד) ויקומו, כלם חסרים במ"ט וסי' א' ויאכלו וישתו דין, ב' ויקומו שרי מואב קדמה (במדבר כ"ב י"ד) וכו'. (מס"ג שם ט"ז ב' ושמואל א' כ"ג כ"ד), ושאר הז' בנ"כ: שלחני, ב' אחד מלא וא' חסר, שלחני לאדני חסר, שלחוני ואלכה לאדני (לקמן בפסוק נ"ו) מלא. מס"ג: (נה) הנער, הנערה קרי, והה"א במאריך לב"א וכן הוא במדויקים לא הכון. מ"ש, ובחילופי בני אשר ונ"כ שנדפס הנוסח להפך לבני אשר בלי געיא ולב"נ בגעיא, אבל על מ"ש אסמוך בזה כי השיג החילופים כתיבת יד המוגהים: (נו) שלחוני, לית ומלא. מס"ק, נ"ל לית מלא כי יש עוד א' חסר לעיל (בפסוק כ"ד): (נז) לנער, לנערה קרי: (ס) ויברכו, הריש בשוא. מ"ש, וכ"ה בחומש רא"פ ובכל שאר הספרים המדויקים (עם שבמ"ג ד' באזיל נדפס בח"פ), וכ"ה בתנ"ך ישן כתב יד על קלף משכת רמ"ט בשוא לבד: אחתנו, ג' בספרא ב' חסר ואחד מלא וסי' א' אחתנו את היו לאלפי רבבה דין, ב' לתת את אחתנו (לקמן ל"ד י"ד), ג' הכזונה יעשה את אחותנו (שם ל"א), מלא. מס"ג, ורצה לומר מלא ואו לחוד, וב' הראשונים חסרים ואו, וכלם חסרים יוד: ויירש, בהעתק הללי ויירש ירושלמי ויירש ואומר המסרה לית מלא עכ"ל וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסרה שנמסרה ביהושע (י"ט מ"ז), וירשו, ז' חסר יוד בלישנא וסימן ויירש זרעך את וכו' היינו ויירש זרעך את שער איביו דסוף פרשת וירא (לעיל כ"ב י"ז), וכן מפורש ביהושע סוף סי' כ"א (פסוק מ"ב), ובמסורת כתיבת יד ובמסורת אחריתי כמו כתב יד נמסר התם עליו לית חסר ולא פליגי לישני אהדדי דהתם ויירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל ויירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודין קדימוי לריש חד קרי וחד לא קרי בר מן אחד חסר חד יוד וסי' ויירש זרעך דכי ברך אברכך. מ"ש, ודע כי בעל מכלל יופי בסוף פ' וירא בהעתיקו דברי הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ל ע"ב), הוסיף אותה מלות, לבאר הכוונה וטעה בענין החסר והמלא בזה, כאשר אבאר בקו"א אי"ה: כתב הרמ"ב בקונטרס הכרעותיו וז"ל ויירש, בדקתי וחפשתי בכל יורש ויירש ומצאתים כולם הריש בפתח והייתי אומר דגם זה כמוהם, אבל כשראיתי בישעיה כ"ד (ג) על וזרעך גוים יירש דמסור עליו ב ולא מצאתי לו החבר בראותי פה החילוף אמרתי דזה הוא עכ"ל, וטעה בזה כי אין זה חילוף רק תקון הטעות שנפל בדפוס, כי החילופים שבסוף תנ"ך ד' אמסטרדם תס"ב, (שעליהם סבר הרמ"ב קונטרס הכרעותיו), לא כולם חלופים הם, רק קצתם תקון טעיות הדפוס שנפלו בתנ"ך ההוא, וזה אחד מהם שנדפס שם בקמץ, ובאמת לא ראיתי בשום ספר ויירש בקמץ לא בספרי הדפוס ולא בכ"י, והמסרה קטנה דישעיה גם היא ט"ס וצ"ל ל' במקום ב, או שצריך להיות ג' ב' ר וא' ר והב' פתחין הם כי לא יירש ד (לעיל כ"א י'), וזרעו ~ יירש ד ארץ תהלים כ"ה י"ג: (סא) וילך, ז' ופתח וסימן אחד ותקם רבקה ונערתיה דין, ב' ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד לקמן כ"ה ל"ד, ג' ויחר אף ה' בם וילך במדבר י"ב ט' וכו'. מסרה גדולה, ושאר הד' בנ"כ, וצריך להיות ו' פתחין, כי בסגול יש רבים, וכ"ה במס"ר בערך אות ה', ובמסרה גדולה דפרשת בהעלתך: (סב) מבוא, ה' מלאים ואחד חסר וכו'. מסרה גדולה, ואין בתורה רק זה, והוא מלא: ראי, ו' בחולם, מסרה קטנה, ונמסר הסימן בפרשת לך לך לעיל ט"ז י"ג. עין שם, והם ד' בתורה, אחד אקרי ראי שם, ב' באר לחי ראי שם י"ד, גימל דין, ד' עם באר לחי ראי לקמן כ"ה י"א, וב' בנביאים וכתובי', וחד ט' ראי בקמץ חטף לעיל ט"ז י"ג: יושב, הוא הב' מן הי"ז מלאים שנמו', ונמסר הסימן במסרה גדולה פרשת ויחי לקמן נון י"א, ועמ"ש בתקון טעיותיה: (סה) הלזה, הה"א בפתח לבד. אור תורה: (סז) ויבאה, בי"ת חסרים, ויבאה אל האדם בראשית בי"ת כ"ב, ודין, ועיין מ"ש שם: ויאהבה, בי"ת וחסר ותהי לו לאשה ויאהבה דין, ויאהבה אמנון (שמואל ב' י"ג א'). מסרה גדולה, ונראה למחוק מלת וחסר, כי לא שייך כאן יו"ד, וכן הוא במס"ר בערך אות א', וינחם בי"ת בטעמא מלרע וסימן וינחם יצחק (דין), וינחם כרב חסדו, (תהלים ק"ו מ"ה). מסרה גדולה:

כה (א) ויסף, כלהון חסרים ואו בר מן ז'. מסרה קטנה, וסימנם נמסר במס"ג דפרשת בלק במדבר כ"ב כ"ו ובמס"ג דמלכים ט"ז ל"ג, ואין בתורה רק א' מלא, והוא אותו דבלק, ושארא בנ"כ: (ג) ובני

דדן

דרן, לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אבל אהו"י משפט הדל"ת להדגש, וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחר מדוקדק כתיבת יד, אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון מטעם שכתב רד"ק בספר מכלול (ד' קטן דף ק"ח ע"א) ולפי שאין אות ראשונה שמושית וכמ"ש בפ' וארא על אתה תדבר (שמות ז' ב') • (מ"ש), אמנם לפי דעת רז"ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל' ובנ"ה תי' הדגש אות כ"א, ראוי להיות הדל"ת דגושה, ע"ש שהאריך בדברי טעם, ונכתוב ג"כ מדברי ה' משה הנקדן, וכ"ה בתנ"ך ד' קשיני בדגש, עכ"ז הלכתי בזה אחר רוב הספרים המדויקים שבהם הדל"ת רפויה, וכ"ה בחומש רא"פ ההולך אחרי נוסחאות המ"ג והמ"ק, והא"ת לא הגיה, וכ"ה רפויה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט ונכתב בגליון כן הדל"ת ראשונה רפויה אע"פ שהיא בשבא כי ג' תי' יוצאים מן הכלל וזה אחת מהן עכ"ל: אשורם, מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא: ולטושם • (מ"ש), ובמס"ק ג' בנ' ליש' עכ"ל, ועיין במס"ג, ועיין מה שהגיה בעל מבין חידות, ובקו"א אחקור עלי' אי"ה: ולאמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד בכל ס"ס וכ"כ הרמ"ה ודברי המדפיס שבוש • (א"ת), וכתב מ"ש כן כתוב בכל הספרים המדויקים וגם בהעתק הללי ואל תחוש להגהת מ"ג שכתוב שם יש ספרים מדויקים כתוב ולאמים כי בכל ס"ס הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לאמי' גרידא דכותיה ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נסחי דיקי, ולאם מלאם יאמץ (לקמן כ"ה כ"ג), תרויהון חסר וא"ו כתיב עכ"ל מ"ש: (ד) וחנך, דין לחוד חסר וא"ו באורוי' כמ"ש בפ' פינחס (במדבר כ"ו ה'): (מ"ש): (ו) הפילגשים, אמר מנחם בקצת ספרים מלא הפילגשים הוא חסר יו"ד תנינא כדברי רז"ל (בב"ר פ' ס"א סי' ד') ורש"י, אך ברוב הספרים המוגהים ובספרים הישנים ובמסרוי' הוא בתרין יודי"ן וכן מעידים המסרות גם בעל מכלל יופי כתב אנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדויקים, ונראה שדבריו אלה מפירוש רד"ק לספר בראשית הם, גם הרמ"ה ז"ל כתב בכלהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יודי"ן כתיב ומסיר עליה לית ומלא בתורה עכ"ל אף שעכ"ז נטה לבו לדברי הדרש שאומר שחסר יו"ד תנינא ועל פיו עשה מעשה וכתבו בספרו חסר כפי מה שהעידו עליו ואני אומר שכבר למדנו מספרא דרעיא מהימנא בפ' פינחס (ח"ג דף רכ"ד ע"א), על פסוק ויהי ביום כלות משה (במדבר ז' א'), שאין לסמוך על המדרשי' בענין מלא וחסר כשיחלקו על מציאות הספרים והמסרות כ"ש פה שנראה' לומר שאותו דרש שכתב רש"י סברת יחיד היא ולא קי"ל כותיה ואיתא בילמדנו מה טעם של ר' שאומר הגר היא קטורה שנא' ויצחק בא מבוא באר לחי ראי (לעיל כ"ד ס"ב) וכו' ע"ש, ולא אמרו הפילגשם כתיב ובפירוש דרשוהו בזוהר (ח"א דף קל"ג ריש ע"ב), לשון רבים שאמרו אברהם שמש בארבע נשים שרה והגר ותרי הפילגשים ואפי' מי שסובר שם דבני הפילגשים הם בני קטורה מ"מ דורש הפילגשי' לשון רבי' פלגש השתא פלגש בקדמיתא ר' חייא אמר פלגשים ממש: נקיטינן הפילגשים בתרין יודי"ן כתיב והגימ"ל רפה, ולזה הסכים המאירי ז"ל וכן נמצא בספר עזרא וכ"כ בעל ספר שמן ששון: (א"ת), גם בעל מ"ש אחר המשא ומתן העלה שהוא מלא דמלא, ונעזר גם מס' הללי, וכתב בסוף ומסורת מכרזת ואומרים ב' מלאי' דמלאים וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם (דין), שמר הפילגשים דאסתר (ב' י"ד), ועיין בשו"ת הרמב"ן סימן רל"ב, ובתשוב' הרשב"א הביא' הב"י ובטור י"ד סוף סי' רע"ה ומ"ש בס"ד בפ' בא על פ' על שתי המזוזת (שמות י"ב ז'), ובפרשת נשא על כלות משה עכ"ל, וכ"כ בעל מכמ"א ע"ש וסוף לשונו וזה עקרוב כדפס שנית פי' המסורת וכתב דיש לפסול ס"ת שכתוב בהן הפילגשים מלא כי צ"ל חסר ב' יו"דין יע"ש כי האריך בדבר שפתים אך למחסור, ולואי כי המסורות מעידות דב' מלאים דמלאים וכו' עכ"ל, ולכן הכי נקיטינן ואין לשנות: מתנת, ב' חסרים וסי' ולבני הפילגשים (דין), ושונא מתנת יחי' (משלי ט"ו כ"ז) • (מס"ג), ועל אותו דכאן דרשו רבותינו ז"ל בפרק חלק (סנהדרין דף צ"א ע"א): (ח) וימת, מלעיל כמו בסמוך, וכן כולם ונשמט מעיני הא"ת שא"כ במ"ג ומ"ק ע"ש • (ד"א): ויאסף, ה' מלעיל וב' מלרע, (מס"ק), ובמס"ג לא מנה הסי' רק על אותן שהם מלעיל, וזהו אברהם (דין), ישמעאל (להלן פסוק י"ז), יצחק (שם ל"ה כ"ט), יעקב (שם מ"ט ל"ג), אהרן (דברים ל"ב נ"ט), והם כולם בסגול הסמ"ך, והב' שהם מלרע הסמ"ך בצירי, והם ויאסף משה (במדבר י"א ל'), ויאסף כל איש (שופטים כ' י"א): (ט) עפרון, הוא הב' מן הד' דחסרים, וסימנים לעיל (כ"ג ט"ז): החתי, בס"ס אין בה"א שופר (ר"ל מונח) • (אור תורה), אבל יש מתג תחתיה כמשפט התנועה השלישית ממקום הנחת הטעם, כשאין אחריה דגש או שוא כזה: (יא) ראי, ו' בחולם, מסרתי הסי' לעיל (כ"ד ס"ב): (יב) תלדת, לית חסר דחסר, (מס"ק), זולת דין, ועיין מ"ש בפ' בראשית (ב' ד'): (יג) בשמתם, חסר וא"ו כתיב ודכותא למקמתם בשמתם דאלופי עשו (לקמן ל"ו מ'): ודכותא ויהיו אלה בני לוי בשמתם (במדבר ג' י"ז) • ודכותא בלישנא ואלה שמתם [דאלה הם בני ישמעאל (לקמן ט"ז), חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באוריו' דכותיה בר מן ב' מלאים ומסרא עליהון במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן, ונשא אהרן את שמותם (שמות כ"ח י"ב), ואלה שמותם] דמרגלים (במדב' י"ג ד'), ושארא שמתם באורי' חסר וא"ו כתיב, ומסרה דמסר עליהון תלתא חסרים שבושא הוא דחסרים טובא הוי ונוסחי דיקי כמסורה קמיה סלקי [דהלין תרין מלאים ושאר לישנא חסר], ודכותא ששה משמתם (שמות כ"ח י'), חסר וא"ו כתיב, הרמ"ה ז"ל • (מ"ש), והועתק לשון הרמ"ה בטעות בס' מ"ש, שנחסר מן ואלה שמתם א' עד הב', והגהתי זה מס' מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל, ודע דמה דכייל הרמ"ה ואמר דכל לישנא חסרים בר מן ב', היינו דוקא הבאים עם כנוי מ"ם בסוף, אבל הבאים בלי כנוי בסוף לא נכללו בזה, ואמסור סימנם בפ' במדבר (א' י"ז) ע"ש: לתולדתם, מלא וא"ו קדמאה • (א"ת), וחסר וא"ו תנינא בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפ' וארא (שמות ו' ט"ז), כל אוריי' תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם (שם), ובני מררי מחלי ומושי (שם י"ט), ותרוייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל • (מ"ש): בכר, ז' חסרים בתורה, מסור בפ' ויגש (לקמן מ"ו ח') • (מס"ג), וזה הוא הראשון שבהם: נבית, בזקף קטן: וקדר, במאריך (ר"ל במרכא). (א"ת), וכ"כ מ"ש שכ"ה בכל ספרי' מדויקי' כ"י ובדפוסי' ישנים, ונכון הוא לפי באור הכתוב כמ"ש בבאורי, וכ"ה בד"ה (א' א' כ"ט), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט שבידי: ובמס"ק נבית, לית חסר עכ"ל: (יד) ומשמע, מ"ם שבית בקמץ דמסור עלוי לית וחד משמע (ד"ה א' א' ל'), ואילו התם ליכ' חילוף דלכ"ע בקמץ (הרמ"ב בקו' הכרעותיו), וכ"ה בקו' רא"פ ובקו' עט ספר ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט: ודומה, בה"א בכל הספרים, והמדפיס דובר שקרים • (א"ת), וכ"כ הרמ"ה ודומה, ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב, וכ"כ מ"ש: (טו) חדד, בשני דלתי"ן • (אור תורה), וכ"כ החזקוני ויש לי תמיה (נ"ל ראיה) מיונתן בן עוזיאל שתרגם חדד חריפא מלשון וישם פי כחרב חדה (ישעיה מ"ט ב'), שפרשו חדד וכן בדברי רז"ל כפל תורא חדד סכינא (שבת דף ל"ב ע"א), ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה, ענין חריפות, וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן, ודבר זה מוכרע גם מהמסורת האומרת בד"ה (א' א' ל'), חדד, ב' • (מ"ש): ותימא, ה' בלישנא ד' מלאים וחד חסר וסי' וכו' • (מס"ג), ואין בתורה רק זה והוא מלא, ויש לי עיון במסו' זאת, ויבא בקו"א אי"ה: (טז) נשיאם, ד' כ"כ בתורה • (מס"ק), מלא יו"ד א' וחסר יו"ד ב', ומניתים בפ' לך לך (לעיל י"ז כ'): לאמתם: לית וחד • לאמתם יאמרו (איכה ב' י"ב) • (מס"ק): (יח) באכה, ו' כתיבי ה"א • (מס"ק), ונמסר הסי' בפ' נח (לעיל י' י"ט), וזה הוא הקמיצי מהם, וכולם חסרים וא"ו:

פרשת תולדת

תולדת, פתוחה: (כא) ויעתר, התי"ו בסגול • (מ"ש): (כב) ויתרצצו, הצד"י בשו"א לבד לפי דרכנו • (מ"ש), אבל בחומש רא"פ הנדפס לפי נוסחאות המ"ג והמ"ק היא בח"פ, ובלי ספק כ"ה במ"ג ומ"ק והא"ת לא הגיה, א"כ קיימו, וכ"ה בכל הספרים המדויקי' שלפני, וכ"ה גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט בח"פ, ונקדתי גם אני כן: והנה יש פה מתג ביו"ד בקו' רא"פ ובקצת שאר ס', ואני מחקתיו ע"פ הנהגת הא"ת סוף פ' בראשית, כי לא נמצא מתג תחת אותיות אית"ן בבנין התפעל מן השלמים אם אין פ"פ מאותיות הא"ע, אם לא ע"ד הזרות, ועם כי הייתי יכול לקיימו בדוחק ולהכניע השו"א שאחריו, בעבור שאין אחרי' דגש ולא שוא אחר, עכ"ז מחקתיו בעבור שלא מצאתיו בתנ"ך ברלין תכ"ט ולא בתנ"ך עם מ"ש ולא במ"ג ד' ויניזי' ולא בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט: זה, הזי"ן דגושה • (א"ת): לדרש, כל אוריי' חסר במ"ג • (מס"ק), ומוטעה היא כי אין בתורה רק ב', א' דין ב' כי יבוא אלי העם לדרש אלהים

(שמות

(שמות י"ח ט"ו), ושניהם חסרים, ובעל מנין אותיות הגיה במקום כל אוריו', כולהון חסרים בתנ"ך, ונשתבש מאד בהגהתו, כי בפי' נמסר בפס"ג דעזרא (ו' כ"א) לדרש ז' חסרים וכו', ומונה שם כולהון: וכן נמס' במס"ג דד"ה (א' כ"א ל'), ונמנו שם ג"כ, מלבד מה שנמסר ו' פעמים במס"ק וגם במס"ר בערך אות ד' בלי מנין הז' מקומות: ככיון הגהתו, ונדעה נרדפה לדעת דברי המסורה כאשר נכון מוצאה, אשר נראים בתחלת ההשקפה קשים מאד להלמס: אולי' המס"ג דד"ה (שם) אנהרינהו לעיינין, כי אחר שמנתה ז' החסרי' אמרה וכל אוריו' דכו' חס' במ"ב מל' וסי' לפני' בישראל כה אמר (שמואל א' ט' ט'), זרעו לכם לצדקה (הושע י' י"ב) עכ"ל, (ובמס"ג דעזרא אחר שמנתה הז' חסרי' לא מסיימת רק סתם וכל אוריתא דכו' חסר במ"ב מלאים עכ"ל, ולא הודיעה איזה הם המלאים), והנה הכלל המדבר מפסוקי התורה, אינו דומה אל הפרט המדבר מפסוקי הנביאים, לכן כל משכיל מוכרח להודות כי תחסר בה מלת ונביאי, ויהיה הכל על נכון, כי בתחלה מסרה ז' חסרים, ור"ל בכתובים, וכן נריכין להוסיף בה מלה זאת, כי כ"ה לשון המס"ק דעזרא (ז' י'), ודד"ה (ב' י"ט ג'), וכ"ו ה', ול"א כ"א, ול"א ל"א), וכ"ה האמת כי כל הז' החסרים המה בכתובים, ב' מהם בעזרא, וה' מהם בד"ה, ואח"ז מסרה וכל אוריתא ונביאי דכותיה חסרים במ"ב מלאים, והם בנביאים, וכ"ה האמת כי בכל הספרים אלו הב' מלאים הם, וכן נמסר שם (בשמואל ובהושע), במס"ק ב' מלא, רק בהושע נפל טעות דאמרה בספר, כי לא נמצא עוד לדרש בספר הושע ולא בכל ס' תרי עשר, וכ"ל בנביאי, וע"פ כל דברינו הנ"ל צ"ל גם כאן כל אורי' ונביאי, וכן צ"ל במס"ג דפ' יתרו (שמות י"ח ט"ו), ברוך השם אשר הנחני בדרך אמת: (כג) גיים, גוים קרי, והחירק ביו"ד שניה כמ"ש בפ' לך לך על גביים (לעיל י"ד ב'), וכל גוים דאוריתא מלא וא"ו וחד יו"ד בר מן דין דכתיב תרין יודי"ן וחסר וא"ו וזהו שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ז (דף י"א ע"א), ובב"ר (פ' ס"ג סי' ט'), ושוחר טוב מזמור ט'. (מ"ש), והובא ג"כ הדרש בברכות (דף נ"ז ע"ב): ולאם, כל לישנא חסר במ"א מלא. (מס"ק), והוא במשלי (י"א כ"ו): מלאם, הלמ"ד רפויה עם המ"ם שלא כמנהג חבירין והיתה ראוי להדגש. (רד"ק במכלול ד' קטן דף כ"א ע"א), וכ"ה כאן במס"ק לית ורפי, יאמץ, לית קמץ בזקפא. (גל' הס"ג): יעבד, חסר וא"ו כתיב וכל יעבד באוריתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ג (סי' ט'), אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סי' ט' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסור' אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו ועבד הרב שהצעיר וכו' שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ט'. (מ"ש), ול"כ שדרשו כן מדלא כתוב את הצעיר להורות על הצעיר שהוא הפעול, ר"ל שהוא הנעבד, והרב הוא העובד, אלא כדי שיוכללו בו שתי ההוראות, כמ"ש בבאורי ע"ש: (כד) תומם, בב"ר פ' ז' (סי' הנ"ל) אמרו להלן כתיב תאומים כו' אבל כאן חסר כתיב כו' וע"ש וביפ"ת יבוה"ק ובפירש"י ומזרחי והבאי' אחריו וכ"כ הרא"ב"ע ומכלל יופי ובחיי, ובזוהר דף ע"א ע"ב אמרו תומים אסתלק מתמן אלף כו' גם במסור' אמרו קדמאה לא מפיק א', תניינא מפיק א', והנה בכל מקומו' הנזכרי' לא רמזו שהוא ג"כ חסר יו"ד, אך בעל הטורי' כתב תומם חסר אל"ף וחסר יו"ד וכו' וכ"כ הס"ך על התורה ופענח רזא ושאר דורשי רשומות, וכתב בשו"ת רדב"ז (סי' ק"א) דיש לפסול הס"ת שכתוב בה והנה תומם מלא אל"ף או יו"ד כי צ"ל חסר אל"ף וחסר יו"ד, וכ"כ מוהר"א ספירא בס"ס א"ז שאלה ד' ור"ל דיש לתקן הס"ת אבל א"צ לה ביא אחרת כמ"ש הרמ"א א"ח סי' קמ"ג (ס"ד) יע"ש. (מכמ"א): (כה) אדמוני, בכל הספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת ב' ומלאים וחברו והוא אדמוני דדוד (שמואל א' ט"ז י"ב), וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): (כז) ויגדלו, מחקתי המתג הזר שביו"ד שבחו' רא"פ ובשאר ספרי' ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשי', וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך בערלין תנ"ט: (כט) ויבא, היו"ד דגושה. (א"ת): (ל) הזה, הזי"ן דגושה, וכן זה (שבפסוק ל"ב). (א"ת): קרא־שמו, בכל הספרים מצאתי המתג תחת הקו"ף שלא קרא שלא כמשפט, כי מקומו תמיד לפני שוא נע, ומלבד זה ראוי להיות המתג פה תחת הרי"ש להמשיך האל"ף היטיב, שהיא למ"ד הפעל, אמנם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט מצאתיו תחת הרי"ש, וכתב שם בגליון וז"ל מצה יש ספ' קרא וטעות הוא בידם אלא לפני מלה קצרה קרא לו גלעד (לקמן ל"א מ"ז) עכ"ל, ור"ל ששם הוצרך המרכ"ה להיו' נסוג אחור מפני קירוב הטעמים, עכ"ז העמדתיו בקו"ף

כי כ"ה דעת הא"ת כמ"ש לקמן (כ"ט ל"ד): (לא) מכרה, לית ורפה וחד מפיק ה"א. (מס"ק), והוא ורחק מפנינים מכרה (משלי ל"א י'), וכ"ל ל' רפה, בעבור שיש עוד אחד שהוא במפיק: (לב) הולך, ט' מלאים בתורה (מס"ק), והסי' נמסר פה במס"ג, וצריך להוסיף במס"ג מלת בתורה, ואנכי מניתים כולם בפ' לך לך (לעיל ט"ו ב'), וזה הוא הב' מהם, ועיין מה שכתבתי עוד שם: (לג) השבעה לי, דלא כב"ש דכ' אין דין אתי מרחיק גבי נסוג אחור (לא גבי) מלעיל בעצם. (ד"א), ועיין מ"ש בפ' וירא (שם כ"א כ"ג), ואנו אין לנו אלא קבלת הקדמונים, כפי מה שהשאירו אחריה' ברכה בספריה' המדויקי', ונמצ' בכולם הלמ"ד דגושה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: וישבע, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שבחו' רא"פ, וכן איננו בספרי' מדויקי': (לד) וילך, ז' ופתח מסר בפ' חיי. (מס"ג), צ"ל ז' פתחין, ור"ל בפתח גדול, כי בפת' קטן שהו' הסגול יש רבים, ועיין בפ' חיי שרה (שם כ"ד ס"א), כי שם מניתי אות' שבתורה, זה הוא הב' מהם: ויבז, ב' בענין. (מס"ק), ואין עוד מלה זאת בענינ' ולא בכל תנ"ך, רק עוד פ"א ויבז בעיניו (אסתר ג' ו'), ולכן צ"ל ב' בעיניו, והוא סי' למלה זאת היכן נמצאת פעם ב', שהיא אצל מלת בעיניו, וכן הגיהו בעל מ"ח ובעל סייג לתורה:

כו (ב) שכן, חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ה עיין שם ביפה תואר סי' ג'. (מ"ש): (ג) ואברכך, הרי"ש בשוא ופתח וכן והתברכו (בפסוק שאח"ז). (א"ת): ולזרעך, במ"ג ד' באזי' ובחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך אמסטערדאם תס"ה ובתנ"ך קאליני אין בוא"ו געיא, אבל בחו' רא"פ יש בה געיא, והלכתי אחריו בזה (כי בלי ספק מצא כן במ"ג ובמ"ק, ואיננו בכלל הנמחקי' אצל הא"ת סוף פ' בראשית, הואיל ואין בו זרות פה), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט, וכ"כ וכן רמ"א עכ"ל, ועיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ז י'): הארצות, בהעתק הללי הארצות, ירושלמי הארצת חסר ע"כ, ובכל הספרים חסר וכן חברו שבסמוך (בפסוק שאח"ז), וכ"כ בעל הטורים, ובמסור' כל אוריתא חסר במ"א מלא, ויהי רעב בכל הארצות (לקמן מ"א נ"ד). וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): האל, ח' כתיבין בלשון אלה וסי' א' רק לאנשים האל (לעיל י"ט ח'), ב' ויהפך את הערים האל (שם כ"ה), ג' גור בארץ הזאת (דין), ד' והרביתי את זרעך (פסוק שאח"ז), ה' כי את כל התועבת (ויקרא י"ח כ"ז), ו' לנס שמה רוצח (דברים ד' מ"ב), ז' ונשל ה' אלהיך (שם ז' כ"ב), ח' וארב לו וקם עליו (שם י"ט י"א). (מס"ג) ומדרש אגדה יש על ההוא דכאן בב"ר פ' כ"ד סי' ג': השבעה, במסורת הדפו' ג' חסרים וכו', דין חד מינייהו ואחרא באשר קריא ולא חשיב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואתחנן (שם ז' ח'), מכלל דההוא מלא כתיב, ולא היא דחסר כתיב, והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את השבעה, חסר וא"ו כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר בכל נוסחי דיקי ושיתא כתיב בלישנא, תרין מנהון בשבעה, וסי' והקמתי את השבעה (דין), את השבעה אשר נשבע (דברים ז' ח'), ותרין בשבעה, וסי' לכל אשר יבטא האדם בשבעה (ויקרא ה' ד'), או אסרה אסר על נפשה בשבעה (במדב' ל' י"א), וחד ולשבעה, לאלה ולשבעה דסוטה (שם ה' כ"א), וחד שבעה גרידתא, או השבע שבעה (שם ל' ג'), וכולהון חסרים, ולית דמסר עליה תלתא חסרים תרין בשבעה וחד שבעה ושבושא הוא דאי בלשנא קא מסיר שיתא הוי ואי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו' (מ"ש), ודע שמה שמסר הרמ"ה ז"ל שית' בלישנא לאו למימר' דאידך לישני דשבועה מלאים בתורה, כמו משבעתי זאת (לעיל כ"ד ח'), שבעת ה' (שמות כ"ב י'), שבעת אסר (במדבר ל' י"ד), בשבעת האלה (שם ה' כ"א), כי אין הדבר כן, כי כל לישני דשבועה באוריית' חסרים, כמ"ש בפ' חיי שרה (לעיל כ"ד ח'), ובפ' משפטים (שמות כ"ב י'), וכן מסר הרמ"ה בס' מסורת סייג לתורה בפירוש, אחר הלשון הנ"ל שהעתיק בעל מ"ש, והא דלא מסיר רק שיתא ולא עשרה, היינו לפי דלא כייל במלת בלישנא רק הבאים בה"א בסוף, ולא המשתנים לתי"ו מחמת הסמיכות או הכנוי, ובקונ"א אדבר עוד מזה בענין הגהת המסורה אי"ה, כי בעל מ"ש הגיהה בשבוש: (ד) האל, הוא הד' מן הח' דסבי' הש"ה, ומניתי' לעיל (בפסוק שלפני זה): (ה) חקותי, בהעת' הללי חקתי, ירושלמי חקותי עכ"ל, וכן הוא מלא וא"ו בתראה בכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה, וכ"ה לשון הרמ"ה ז"ל על זה, חקותי מלא וא"ו קדים לתי"ו וחסר וא"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר חקתי בחקתי כולהון חסרין תרין וי"ן באורייתא. (מ"ש): ותורתי, ב' כ"כ וסי' א' מצותי חקותי (דין),

ב'

ב' עד אנה מאנתם לשמור (שמות ט"ז כ"ח) · (מס"ג), ור"ל מלא וא"ו אחר תי"ו ראשונה, וחסר וא"ו אחר הרי"ש: (ו) וישב יצחק, אין מאריך ביו"ד · (מ"ש) : (ז) וישאלו, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינכו בחו' עט ספר ובתנ"ך ברלין תנ"ט ואמסטרדם תס"ה: יהרגני, הה"א בפתח לא בח"פ כי לא יתכן שוא נח אחר קטף. (מ"ש), ונמסר עליו במס"ק לית חסר (זולת דין) : טובת, בהעתק הללי טובת ירושלמי טבת עכ"ל, ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסו' כ"ו כל אורייתא מלא בר מן חד חסר ובפ' חיי שרה ע"פ והנערה טבת מראה (לעיל כ"ד ט"ז), נמסר עליה לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדי' והנערה טבת מראה חסר וא"ו ומסיר עלי' לית כותיה חסר בתורה ושאר אורייתא מלא · (מ"ש), (ח) ויהי כי, כי בשופר ישר (הוא מונח) לא במקף · (א"ת), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כתוב בגליון משה כתב כי מונח וכתב ראיות אבל רמ"ח כתב כי־ארכו עכ"ל: (ט) אחתי הוא, הוא כתיב בוא"ו · (א"ת), ועיין מ"ש בפ' לך לך גבי ואלך בלע היא צער (שם י"ד ב') : יצחק, בז"ק · (א"ת): אמות, כלהון מלאים במ"א חסר ישב נא עבדך ואמות בעירי (שמואל ב' י"ט ל"ח) · (מס"ק), ולא קא מסרה רק אמות או ואמות (כי לא תקפיד על וא"ו החבור לומר בלישנא, כמ"ש כ"פ), אבל בלישנא יש ו' חסרים, כפי המס"ג דפ' בשלח (שמות י"ד י"ב), וב' מהם בתורה ע"ש: (י) זאת, הזי"ן דגושה · (א"ת) : (יא) באיש, ה' קמצין; ונמסר הסי' במס"ג דפ' קדשים (ויקרא כ' נ'), וה' מהם בתורה, הא' ויפצרו באיש בלוט (בראשי' י"ט ט'), וזה הוא הב' מהם: (יב) בשנה ההוא; בוא"ו · (א"ת), וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלוט זכר מלא וא"ו ואל"ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסי' וכו' כמ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ד ב'), ועיין מ"ש מזה בס' דברים (א' י"ח) · (מ"ש), ור"ל דכתיב בוא"ו פה, אבל קרי בה"א, כי שנה לשון נקבה: ויברכהו, הוא"ו במאריך (ר"ל במתג) · (מ"ש) ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט נ"ב משה כ' ויו בלי מתג ולא מצאתי כן עכ"ל, והרי"ש נקדתי בח"פ כמו שהוא בחו' רא"פ (ההולך אחר המ"ג והמ"ק), והא"ת לא הגיה, ס"מ דס"ל כן, וכמ"ש בפי' לעיל (בפסוק ג') על ואברכך וכן והתברכו, ולא הוצרך להגיה פה, בעבור שמצא פה בח"פ במ"ג ומ"ק, כמו שמצאתי במ"ג ד' באזו' לעיל שכולם בשוא פשוט, (ופה בח"פ), ולא כדרכו של בעל מ"ש, וכ"ה בח"פ בתנ"ך ברלין תנ"ט ואמסטרדם תס"ה וקאליוני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (יג) הלוך, ד' מלאים בתורה · (מסורה קטנה), ונמנו בפרשת נח (לעיל ח' ג'), וזה הוא הד' מהם: (יד) ומקנה, ג' קמצין · (מס"ג ומס"ק דלקמן מ"ז י"ח), ור"ל שהנו"ן בכרי (שנקרא קמץ קטן), מפני הסמיכות, א' (דין) ב' ומקנה הבהמה דוינג (שם), ג' (דה"ב ל"ב כ"ט): ועבדה, חסר ואו בתר ני"ת · (מ"ש), ונדרש ע"ז בב"ר פ' ס"ד סי' ו': (טו) וימלאום, ב' ומלאים, למלך (שמואל א' י"ח כ"ז) · (מס"ק ומס"ג), ודין, והלמ"ד הוקלה מהדגש, כ"כ המ"ש בשמואל (שם): (טז) עצמת, ל' וכ"כ. (מס"ק); ר"ל בלא ה"א בסוף: (יח) ויחפר, כ"ל חסר · (מס"ק): בארת, כ"ל חסר · (מס"ק): שמות, הוא הב' מן ה' מלאים שבתו', ונמסר הסי' במס"ג (לעיל ב' כ'), ועיין מ"ש בפ' במדבר (א' י"ז), ולשון מ"ש שמות, בזקף קטן: כשמת, ל' וחסר. (מס"ק), ולשון מ"ש כשמת, בזקף גדול: (יט) וימצאו־שם, היו"ד בקדמא כמש"ל סי' ז' פ' א' · (הרק"ב נקו' הכרעותיו), ואין דבריו מוקוודים שם, כמ"ש שם, אבל עכ"ז נדקדק פה בהכרעתו שהוא בקדמא וז"ק, וכ"ה בחו' רא"פ שהדפי' כפי מה שמצא במ"ג ובמ"ק, והא"ת לא הגיה פה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כ) ויריבו, כ"ל מלא · (מס"ק), כוונתה כל לי' שהוא פעל משרש זה, אבל שם או מקור משרש זה יש ו' מלאים בלישנא כמו שנמסר במס"ג דפ' משפטים (שמות כ"ג ב'), ועיין מ"ש שם ובקו"א : רעי גרר, הגימ"ל רפה · (א"ת): התעשקו, במ"ג ד' באזו' אין מתג בה"א, אבל בכל שאר הספרים המדויקים מצאתי בה מתג וכן הוא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"ה בחו' רא"פ שנדפ' כפי המ"ג והמ"ק, ולפי שאין בו זרות כ"כ, כי נוכל להניע השוא, כי אין אחריה דגש ולא שוא, לא כללתיו עם המחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית, עם כי אין דרכו לנא בה"א ההתפעל מן השלמים: (כא) ויחפרו, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית וכן אינכו בתנ"ך קאליוני ובתנ"ך ברלין תנ"ט: (כב) ויעתק, העי"ן בשוא לבדי · (א"ת): רבו, מלרע שלא כמנהג נחי הע"ן · (רד"ק במכלול ד' קטן דף קל"ה ע"ב), ובעל ד"א התחכם למצוא סבה לזה ולא עלתה בידו: רחבות, בהעתק הללי רחבת ירושלמי רחבות עכ"ל ובמקרא גדולה כתוב ובתקון ס"ת ישן ראיתי רחבת חסר ומוגה חסר עכ"ל ובכל הספרים מצאתיו מלא וא"ו בתרא ובא' מהם כ"י כתוב עליו כן כתיב וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה · (מ"ש): כי עתה, בחילופים כתיבת יד הב"ף במאריך (ר"ל במתג) לב"א וכן הוא במקצת מדוייקים, ובקצתם הוא ג"כ במקף · (מ"ש), ובאמת לפי נוסח הספרים שהוא במתג נ"ל כי מוקף, כי אין בכל המקרא מלה שאינה מוקפת במתג בלי נגינה, ובחלופי הדפוס נדפס לב"א במקף ובלא מתג, וגם זה טעות, כי משפטו לבוא בתנועה השלישית ממקום הנגינה, אם אין אחריה דגש או שוא נח, ובחו' רא"פ נדפ' במוג' ובלי מקף, וכ"ה בכל ספרי הדפו', וטעות הוא, כי הוא נגד דעת ב"א שאנו סומכים עליו, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט הוא במתג ובמקף, והוא מסכים לדעת ב"א שבחלופי כ"י וכפי מה שהביא המ"ש, וכן נקדתי גם אני: ופרינו, לית ומלא · (מס"ק) : (כה) אהלו, בוא"ו לא בה"א · (א"ת), בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפו' וכ"י לא נמנה זה עם אותם שהם בה"א וסימנהון נמסר בפ' נח (לעיל ט' כ"א), וכ"כ הרמ"ה ז"ל · (מ"ש), ואלו הם הד' דכתיבין אהלה וקריין אהלו, א' ויתגל בתוך אהלה (שם), ב' ויט אהלה דאברהם (שם י"ב ח'), ג' אשר היה שם אהלה (שם י"ג ג'), ד' ויט אהלה דיעקב (לקמן ל"ה כ"א), ועל כל א' מהם נמצא במדרשים איזה דרש, ועיין בס' שו"ת מהר"מ מלובלין (סי' נ'), דאם כתב רחבה במקום רחבו דמקרי שכוי לשון אע"ג דאפשר לקרותו רחבה בחולם כמו אהלה, ע"מ גם שם יש טעם לדבר למה כתוב בה"א כמ"ש רש"י שם משא"כ כאן עכ"ל, וכתוב ע"ז המג"א ולא היה צריך לכל זה דכיון שהוא טעות גמור מוכיאין אחרת דדוקא בחסרות ויתרות לא בקיאינן כדאי' בקדושין (פ"ק דף ל' ע"א), וא"כ שוא האחרת ג"כ אינה מדויקת בחסר ויתיר אבל טעות גמור פשיטא דפסול עכ"ל, ומדבריו למדנו דבהך אהלו דעניגא דאם טעה וכתב אהלה כמי דיוצא הכי, ועיין עוד בספר מור וקציעה להגאון מהר"י עמדן ז"ל (סי' קמ"ג), שכתב שם דאפי' בחסרות ויתרות, באותן דבקיאינן בהו, צריכין להוציא אחרת בשביל הטעות שנמצא בהם ע"ש: (כז) ותשלחוני, לית ומלא · (מס"ק): (כח) ראו, ד' ב' כתי' בוא"ו וב' בה"א. (מס"ק) · והסי' נמסר במס"ג, ואין בתו' רק ב' א' בוא"ו (דין), וא' בה"א ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג' ז'), והב' האחרים הם בנביאים, ראינו, אין באל"ף זרקא · (א"ת): בינותינו, ג' ב' מלאים וא' חסר, וסי' נמסר בשופטים י"א (פסוק י') · (מס"ג), ואין בתו' רק זה, והוא מלא, ור"ל מלא וא"ו וב' יודי"ן: בינינו, כ"ל מלא במ"א · (מס"ק): (כט) תעשה, הסי"ן בצירי · (א"ת), והוא חד מן ד' קמצים עפ"ה · (מ"ש), ונמסר הסי' במס"ג פה, ואין בתו' רק זה, ועוד ג' בנביאים: נגענוך, לית ומלא · (מס"ק): ונשלחך, מחקתי המתג הזר שבוא"ו (שאחריו דגש), שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינכו בתנ"ך קאליוני ובתנ"ך ברלין תנ"ט: (לב) ויגידו, ד' חסרים וסי' א' ויבאו עבדי יצחק (דין), ב' עוד יוסף חי (לקמן מ"ה כ"ו) וכו' · (מס"ג), ועוד ב' במלכים: אדות, כ"ל כ"כ במ"ג · (מס"ק), והיא המסרה הנכונה, ולא כמו שנמסר במס"ג ומס"ק דפ' וירא (לעיל כ"א י"א), ד' כתי' אודת, ומנה שם גם דין בהדייהו, וטעות הוא, וכ"ל ג', כמ"ש שם: (לג) שם־העיר, ברוב הספרים אין מתג בשי"ן, גם בחו' רא"פ ד' ראשון לא נדפס, גם במקצת ד' ב', אך באמצע ההדפס' פקח עיניו לתקן המעוות, ולכן נקדתיו המתג הזה, ובאמת הוא מוכרח לבוא כאן להיות במקום נגינת טעם בעבור התנועה הגדולה שבשי"ן ואחריה נח נראה, וכן ישנו בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ועל פיהם העמדתיו גם אנכי: (לד) אילן, ל' כ"כ בתורה · (מס"ק), ר"ל מלא יו"ד וחסר וא"ו: (לה) ותהיין, הה"א בשוא לבדי · (א"ת), ובלא מאריך בתי"ו (מ"ש), ובכל הספרים הוא נמצא, וגם בחו' רא"פ העמידו בעבור שמצא במ"ג ובמ"ק, וראה כי הא"ת לא הגיהו, ובאמת הוא בכלל בהגהתו הכוללת כל המתגים הזרים שבסוף פ' בראשית, כי זר הוא בעבור שבא אחריו שוא כמו באות ה"א שהוא שוא נח, ולכן לא הוצרך הא"ת להגיה רק הח"פ שבה"א, ואז יפול ממילא המתג, בעבור הגהתו שבסוף פ' בראשית, ואף אם נראה להודות אל הרו"ה במלות אהיה יהיה תהיה נהיה אחיה יחיה תחיה נחיה,

שבעבור

שבעבור שהתנועה שבאותיות אית"ן הוא במקום שוא (הנא בהם כשתפול הה"א למ"ד הפעל, כמו אהי יהי וכו' אחי יאחי וכו'), לכן איננה תנועה קטנה גמורה, וכשיבוא בה מתג תעלה למדרגת ת"ק גמורה להיות אחרי' שוא נח או דגש, מ"מ במלת תהיינה שלא תבוא באופן אחר עד שתהי' תי"ו האית"ן בשוא, וא"כ תנועה קטנה גמורה היא, וכשיש בה מתג לא יתכן לבוא אחריו שוא נח, ולכן זר הוא, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט:

כז (א) ותהיין, לא ידענא למה בלי געיא כמו ותהיין שלפניו, (ר"א), ולא ידעתי למה יתפלא על זה יותר מכל העתידים שבנחי למ"ד ה"א שלא ינא בהם מתג באותיות אית"ן מבנין הקל (אם אין הפ"פ מאותיות אחה"ע או יו"ד), והשוא שבפ"פ הוא נח, ולכן אם ע"פ היא אחת מאותיו' בג"ד כפ"ת היא דגושה, כמו עד מה אשור תְּשֶׁבֶּךָּ (במדב' כ"ד כ"ב), ויותר הי' לו לתמוה על המתג שבמלת ותהיין ... שהוא מיותר, כמו שכתבתי לעיל בשם המ"ש: מראת, בהעתק הללי מראת, ירושלמי מראות עכ"ל ובכל הספרי' חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): (ב) זקנתי, כלליש' פתח. (מס"ק), ר"ל ולא ישתנה באס"ף לקמן: (ג) צידה, ציד קרי ונמסרה גדולה במערכת אות הה"א במסר הסי' מן כ' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגת' עלוהי, צידה דועתה שא נא כליך (והוא פלוגת' דרב נחמן שם במס"ר, דלדידיה אין בו ה"א יתירה), וכן ראיתי במסורת כתיבת יד גם בספ' אחד כ"י משפרד מסור עליו ציד קרי ופליגי ביה ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד (לעיל י' ט'), לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכותא בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת וצודה לי צידה ומסר עליה צידה כתיב ציד ק' עכ"ל, וכן מצאתי במסרה כתיבת יד שנמסר סימן הנז' ונמנה זה עמה' בלא מחלוקת, ובמדרש לקח טוב ציד קרינן, צידה כתיב מכאן רמז להלכו' שחיטה שהם חמשה דברי' שמפסידין את השחיטה שהיא דרסה חלד' הגרמ' עיקור, ועיין עוד בבעל הטורים, והמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טוביה בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך, וספר בראשית וכו' ואלה שמות נמצאו' בכ"י ובתוך הספ' כתוב שהיה בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת העולם. (מ"ש), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כ"כ לק"ה ופליג' דרב נחמן עכ"ל: (ד) ואכלה, חסר וא"ו וכן השני מטעמים ואכלה (לקמן בפסוק ז'), וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכותא ואכלה מגיד בני (שם בפסוק כ"ה), חסר וא"ו (מ"ש), ומה שכתב הא"ת ואכלה, השני חסר וא"ו עכ"ל, לא להוציא הא', רק לפי שמצא הב' במ"ג או במ"ק מלא, לכן הגיה שהוא חסר, מאח"כ הא' שמצאו שם חסר כמשפט, לא הוצרך לדבר עליו: (ה) שמעת, ו' ה' פתחין ואחד קמץ וסי' בפרש' וירא (לעיל י"ח י' במס"ג), ואין כתו' רק שו הב', דוירא ודין, והם פתחין, ושארא הם בנ"כ: בדבר, בני"ת, חזקוני, והוא חד מן תלת במסורת. (מ"ש) והנה א' מן הג' הוא ונדבר (ישעיה ל"ב ז'), כי כבר כתבתי כי לא תקפיד המסו' על וא"ו החבור, והוא לישן חד אגלה עם אותם שהם בלא וא"ו, ובגליון המ"ג שנמסר עליו בדבר, ב' שפתיך (משלי כ"ג ט"ז) עכ"ל, היינו לפי שלא מסר רק בדבר ולא ונדבר: (ז) ואברככה, לית מלא בה"א וחד חסר ואברכך ואגדלה שמך (לעיל י"ב ב'): (גלי' המ"ג): (ט) טבים, הטבים, ה' חסרים וסי' א' שני גדיי עזים טבים (דין), ב' ובתים טבים תבנה (דברים ח' י"ב) וכו'. (מס"ג), והשאר הם בנביאים, ור"ל חסרים וא"ו, אבל מלאים יו"ד הם, וכן מפורש בלשון המס"ג דת"ע (יואל ג' ה'), ה' חסרים וא"ו, והנה גם פה מסרה בין טבים גם וטבים ולא קאמרה בליש', גם לא פי' לומר טבים, וטבים, כמו שפי' ואמר' טבים הטבים, והיינו כמ"ש לעיל שאותם הבאים עם וא"ו העטף נכללו לפעמים אבל בעלי המס' בלישן חד עם אותם שהם בלא וא"ו: (י) בעבר, ב' חסרי' ובענין. (מס"ק), דין, ודלקמן (פסוק ל"א): (יא) שער, חסר יו"ד והתימה על המדפי' שמסר עליו ל' וחסר והדפיס מלא. (א"ת), וכן הוא בהעתק הללי ונמסר עליו לית וחס' והמדפי' שכתבו ביו"ד טעה ולא הביט למסור' שלפניו על פ' כידי עשו אחיו שערת (שם פסוק כ"ג), וזה לשונו שערת, ד' חסר בליש' וסי' (א) הן עשו אחי איש שער, (ב) כידי עשו אחיו שערת, (ג) ולקח מדם הפר ומדם השער (ויקרא ט"ז י"ח), (ד) על ראש השער החי (שם כ"א), ע"כ לשון מסרה זו, וכן הביאה בעל מנחת כהן אך בקונטרס אחרון מטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו חפשתי וחקרתי כל הספרים המדויקים ולא מצאתי בי אם השנים מהם חסרים, איש שער, שערת, אבל מדם הפר ומדם השעיר, על ראש השעיר החי, הנקתים במושנותם עד שינא תשבי במהרה בימינו והוא ישיב לנו כל הספקית בע"ה: אחר שכתבתי כל זה בא לידים' הרמ"ה ז"ל שו דבריו כלם נכוחים וישרים, הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסורת עליה לית כותיה חסר ושאר שעיר השעיר באורייתא' בלישנ' דספיר' מלא יו"ד ואית דמסרי ד' חסר יו"ד וסי' איש שער, מדם הפר ומדם השער, על ראש השער קדמאה, כידי עשו אחיו שער', מיהו בכולהו כוכחי דיקי דאתו לידן כולהון בלישנא דספירא מלאים יו"ד כתיב, כידי עשו אחיו שערת חסר דהם' כתי' חסר יו"ד וחסר וא"ו. (מ"ש): הלק, ג' קמצי'. (מס"ק), ונמסר הסי' במס"ג, ואין בתו' רק זה, ושארא בנ"כ: (יב) ימשני, השי"ן דגושה כדין אחר ת"ק, וכן וימשהו (לקמן בפסוק כ"ב), ותמהני א"כ למה זה ואמשך (שם בפסוק כ"א) בגעיא, וכ"ע לי על חמשית סוף בחקתי (ויקרא כ"ז י"ט). (ד"א), מה שכתב שהשי"ן דגושה כדין אחר ת"ק, עם שהאמת כן היא שאחר ת"ק ינא דגש, עכ"ז היא גופא טעמ' בעי, למה תהי' המ"ם בת"ק, כי אין הת"ק סבת הדגש, רק הדגש סבת הת"ק, והאמת הוא כי הדגש הוא לחסרון אות הכפל, כי שרשו משש, ע"מ עון עקבי יְסֻבֵּנִי (תהלים מ"ט ו'), ולכן בא לפניו ת"ק, כי לא ינא דגש אחר הת"ג בלי נגינת טעם, רק במלת ואמשך כפל הדגש להקל כדרכו לפעמי' ובפרט באות שואית, וינא מתג תחת המ"ם להמשיך הקבוץ ולהאריכו כמבטא אביו השורק, כדי שיומשך אחריו אות או"י, ואז יהי' הנא תמורת הדגש, ודגש של חמשית אין ענינו דומה לכאן, כי הוא לא יורה על חסרון אות, רק שהשם חמשה הוא מהשמו' הכבדים, וגם בו יפול הדג' לפעמי', ויהי' הנא תמורת הדגש, והחירק שבמ"ם היא ת"ג עם שאין אחריו יו"ד (כמו שנמצא שרש ירש ז' פעמי' חסר יו"ד השרש בעתיד, ונמשכ' מן החירק שתחת יו"ד האיתן, אף שאין אחריו יו"ד, וכן נמצאו עוד שרשים מנחי פ"י שחסרה בהם יו"ד השרש בעתיד לפעמים), כי נמצאת מלה זאת ג"כ מלאה יו"ד אחר המ"ם, כמו חמישית כסף ערכך (ויקרא כ"ז ט"ו). ודע כי במס"ג מסיר ומשני, ה' חסר בלישנא וכו' ע"ש, ותמוה היא, כאשר תמה עלי' בעל מ"ח, ולא אוכל להאריך פה, וינא בקו"א אי"ה: בעיניו, הבי"ת רפה. (א"ת): כמתעתע, כתוב עליו במסורת לית ורפה התי"ו קמויתא ע"כ וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י. (מ"ש), ובמס"ק שלפנינו כתוב תיו אמצעי', וט"ס הוא: והבאתי, מלרע, (מ"ש): (יג) קללתך, בספר אחד מדוייק בלא יאריך נקוף ולא בלמד, וכן בחילופים כתיבת יד מצאתי ב"א קללתך ב"נ קללתך. (מ"ש), ובחלופי הדפוס הנז' כ"ה ב"א עלי קללתך, ב"נ עלי קִלְלָתְךָ עכ"ל, אבל בכל הספרי' המדויקים שנדפוס יש המתג' ... הב' ולא הא', וכן נקדתי: (טו) הגדל, ר"ל חס' במ"ח מל', (מס"ק) ונמסר הסי' במס"ג דפ' נח (לעיל י' כ"א): החמדת, דין לחוד חסר דחסר וכו'. (מס"ג): (טז) הלבישה, לית ומלא. (מס"ק): חלקת, ב' באורי' בתרי לישני. (מס"ק), ומנאנו ג' (א) (דין), (ב) חלקת השדה (לקמן ל"ג י"ט), (ג) חלקת מחקק (דברים ל"ג כ"א), ולכן הגיה בעל מ"ס ג בתרין ליש', כי דין לשון חלק ושעיע, ואינך תרין לשון חלק ואחסנתא, אבל יותר נ"ל להגיה ב' בספרא: (יז) עשתה, ... ה' קמץ וסי' (א) ותמאת המטעמים (דין) וכו' (ד) זכר את ושתי (אסתר ב' א'), (ה) אף לא הביאה אסתר (שם ה' י"ב). (מס"ג), ועוד ב' בנביאים: (יח) הנני, בסגול-נון ראשונה ובדגש שני כוכין ועיין לעיל פרשת וירא על הנני בני (כ"ב ז'). (מ"ש), ורא"פ לא השוה מדותיו כי שם העמיד בגון שני' מרכא אחר הכנינה שהיא בנון א', ונדפוס ב' העמיד בקצת חומשים מרכא, ונקצתם מתג, וכאן לא העמיד כלום בנו"ן שני', ועיין מה שהארכתי שם למחיק המתג או המרכא גם שם, כמו שהוא בספרים מדויקים: (יט) ואכלה, האלף בקמץ לבד. (א"ת), והוא חטוף ובמיקצת ספרים האלף בחטף קמץ, וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות ק"ח, אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפי' יניק דלא חכים ולא טפש ועיין מ"ש בפרשת בראשית על אכלכם (ג' ה'). (מ"ש): מצידי, בתקון ס"ת ישן ס"א מצדי ובמסורת חסר יוד ע"כ ולא נמצא זה במסרתנו ולא בספרי' שלנו כי אם מלא יוד, וכ"כ הרמ"ה בפירוש. (מ"ש): בעבור, העין בשוא ופתח. (א"ת): הברכני, הכון בדגש, וכ"כ החזקוני, ועיין ן' עזרא ומכלל יופי. (מ"ש), ועיין מ"ש בבאורי: (כ) למצא, כ"ל חסר. (מס"ק), והיא מתנגדת למס"ק דקהלת (ח י"ז), דמסרה שם על למצוא את המעשה, ב' מלאים, ומס"ק דהתם מתנגדת למציאות הספרים שאין

נהם עוד למצוא מלא, חוץ מאותה דקהלת הנ"ל, ובמס"ק דישעי' (כ"ח
י"ג) על ממצוא חפצך נמסר ב' מלאים, וכאשר נתפש בכל המקר' לא נמצא
עוד מלת ממצוא לא מלאה ולא חסרה, לכן כדי ליסבם יחד צריכין להוסיף
במסורה קטנה דישעי' מלת בליסנא, ואז תתחבר לה מלת למצוא דקהלת,
וכן צריכין להוסיף במסורה קטנה דקהלת, ובמסורה קטנה דכאן צריכין
להוסיף מלת באורייתא, כי בתורה כלם חסרים: (כא) ואמשך,
שרשו משש והיה ראוי להדגש כחבריו של הפרע' והוקל· (הרד"ק בשרשים
שרש משש והרא"ע), ובמס"ק נמסר ל' וחסר: האתה זה, הזי"ן רפה·
(א"ת): (כב) וימשהו, ה' חסרים בליסנא· (מס"ק), עיין לעיל
(פסוק י"ב): הקל, ו' חסרים בליסנ' וסי' [א] הקל קול יעקב והידים
(דין), [ב] והקל נשמע בית פרעה (לקמן מ"ה ט"ז), [ג ד'] והיה
אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת (שמות ד' ח'), ב' בו, [ה] וקל
שפר חזק מאד ויחרד (שם י"ט ט"ז), [ו] והיה מקל זנותה (ירמי' ג' ט'),
ושארא מלאים. (מס"ג), ודע שאין כוונתה פה רק על מלה זאת בלי
הכנוים ובלי סי' הרבות בסוף, כי אלו יש להם דרכים אחרים בענין
החסר והמלא, ומסורות אחרות להם, כאשר אביאם אבל כל א' מהם
במקומתם, אך לפי שאלו הששה אינן דומות באותיות השמושיות שבתחלת
התיבה, כי א' מהם הקל, וא' והקל, וא' וקל, וא' מקל, וב' לקל, לכן
קא אמרה בליסנא: (כג) שערת, במס"ק נמסר ג' חס' בליש' ובמס"ג
ד' חסר בלי', ומונה שם כולהו, ושניהם מוטעות הן, רק ב' חסרים
בליסנא, כמ"ש לעיל (פסוק י"א): ויברכהו, בתנ"ך ישן כ"י על קלף
משנת רמ"ט כ"ב יש כתוב בלי מתג ולא מצאתי במדוייקי' עכ"ל, והכוונה
על מתג שבוא"ו, ובחו' רא"פ ישנו, ובלי ספק מצאו במ"ג ובמ"ק, והא"ת
לא מחקו, ואינו בכלל בין המחקי' שבלו סוף פ' בראשי', לפי שאין בו
זרות, בעבור שאין דגש ביו"ד, וכ"ה נמצא בקצ' ספרים מדויקי' והרי"ש
נקדתי בח"פ כמו שהיא בחו' רא"פ שמצא כן בודאי במ"ג ומ"ק, והא"ת לא
מחקו· והוא כנגד דרכו של בעל מ"ש, וכ"ה בתנ"ך קאלינו ובערלין תנ"ט
ואמסטערדאם תס"ה ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט ובחו' עט ספר
ובמ"ג ד' באזו': (כה) הגשה, חסר יו"ד והנימ"ל דגושה· (א"ת),
ובמס"ק במס' לית וחסר עכ"ל, וכ"ל לית חסר, כי מלאי' יש עוד ד' בנביאי'
או שכ"ל ל' וחסר בתורה: לי, בדגש. (א"ת): ויגש, ה' שפתחין וסי'
[א] ויאמר הגשה לי (דין), [ב] ועיני ישראל כבדו מזקן (לקמן מ"ח י'),
[ג] ויקח יוסף את שניהם (שם י"ג), [ד] וינש את פר החטאת (ויקרא
ח' י"ד), [ה] ויאמר דוד אל אביתר וגו' הגישה (שמואל א' ל' ז'), וחד
וַיִּגַּשׁ, וגדעון בא ויעש גדי עזים (שופטים ו' י"ט)· (מס"ג), והנה
אם כוונתה על פתח היו"ד, הי' לה לכלול אותה דגדעון עמהם,
ואם כוונתה על נקודת הגימ"ל, תקשה כי אין בכל הה' פתח גדול תחתי',
חוץ מאותו דכאן שהוא בסגול, הנק' פתח קטן, ולכן צריכי' להגיהה
ולמסור ה' קמצין, כלשון המס"ג דפ' צו (ויקרא ח' י"ד), ור"ל קמץ קטן
שהוא הצירי, והד' הם בצירי, חוץ מאותו דכאן שהו' בסגו' מחמת המקף,
ולפי שהוא בא מכח הצירי זהוא תולדתו, לכן כללה אותו עמהם, אף שלא
נק' קמץ, משא"כ אותו דגדעון שאין הפתח הגדול בא מכח הצירי ואיננו
תולדתו רק בא כן ע"ד הזרות, לכן לא כללה אותו עמהם, והמ"א
השתבש בהגהתו פה: ויבא לו, בכל הספרים ובהללי הדרגא ביו"ד
והוא מלעיל. (א"ת), וז"ל מ"ש ויבא לו יין, כתב המדפי' במקרא
גדולה שהוא מלרע ואנחנו מצאנוהו בכל הספרים המדוייקים מלעיל וכ"כ
א"ת והאי דכתיב במסרה דדכותא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה
לי דמשבשתא היא דהא איכא נמי וגם הוא חכם ויבא רע (ישעי' ל"א ב'),
שהוא מלעיל בכל הספרים מדוייקים ובמקרא גדולה בסדר ויקהל (שמו' ל"ז
ה'), נסדרה מסר' הנזכר', והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעי' ומלרע
עכ"ל, וכ"כ המדקדק הגדול רז"ה בס' בנין שלמה בנית הטעמים חדר ב'
חלון א' (רק במה שכתב שם שמלת ויבא קין (בראשי' ד' ג') היא מלעיל
בכל הספרי' המדויקי', לא כן היא, כי בספרי' רבים מדויקי' היא מלרע,
כמ"ש שם), ובס' שערי זמרה שער ב' פתח ו' ע"ש, ובתנ"ך ישן כ"י על
קלף משנת רמ"ט היא' מלעיל, אך יש עוד סי' גם בני"ת כדמות מרכא,
וכ"ב כן יתכן ונראה בעיני מפני קרוב הנגינה אבל רו"ם מלעיל עד כאן
לשונו: לו, י"ד בטעמא בתרין חוטרין· (מסורה קטנה), ונמסר
הסימן בסוף פרשת מטות במס"ג, והם מהם בתורה: (כז) וַשְׁקָה,
השי"ן רפה ובשוא לבד בכל ס"ס ובירושלמיים ובהללי ולפי זה קריאת
השי"ן בשבא נח שהרי אין בוא"ו געיא וכן עיקר ודלא כמאירו ז"ל שכתב
השי"ן נקראת בתנועת השבא· (א"ת), וז"ל מ"ש ושקה לי במקצת ספרים
הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא ופתח, וכן כתב בעל לוית חן פ' י' מהשער
הראשון וכן כתב בס' דקדוק ישן ועיין מ"ש (בשופטים ה' י"ב) על ושבה
שביך, וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים ובהללי
עכ"ל, ויש להפליא עליו כי מפורש הוא להפך בס' א"ת, גם לא ידעתי
נוסח אחר מספר זה אשר ידעו בעל מ"ש, כי מעת שנדפ' הא"ת בויניציאה
בשנת שע"א ע"י המחבר עצמו, לא נדפס עוד הפעם עד שנת תי"ט
באמסטערדאם, שהוא כמו כ"ה שנים ויותר אחר זמן התבור מנחת שי, וכפי
הנראה יהי' חסרון איזה מלות בלשון המ"ש, וכצ"ל אחר מלת שביך, אבל
באשר ספרים השי"ן בשוא לבד, וכן כתב אור תורה וכו', והנה במה שכתב
הא"ת שהשוא נח בעבור שאין מתג בוא"ו הרז"ה בנ"ה תי' התנועות אות
כ"ו חולק עליו ואומר שהוא נע בעבור שאין מתג בוא"ו, ודבריו שם בנוי' על
יסודו בתנועה קלה אשר יסד באשו להכני' תחתי' כל הזרים הנמצאים,
דהיינו ת"ק ואחרי' שוא נע, אמנם רפא השבר על נקלה, כי עדיין נשארו
זרים רבים, כאשר כתב בעל אהל משה בספרו הנזכר שער היסוד סי' ל"ג
ע"ש, והוא היטיב ממנו לדבר שם, ואין מקומו פה להאריך בזה כאשר עם
לבבי, ואולי אחקור בזה בקונ"א: לי, הלמ"ד דגושה (רד"ק במכלול ד'
קטן דף ק"ו ע"א), והוא מטעם דחיק, מהמין הא' מן ג' מיני דחיק שכתב
הרז"ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ו, ובנ"ה תי' הדגש אות י"א ע"ש
כי קמץ הקו"ף אף שהיה מתחלה קמץ גדול, והראי' שכשאין המלה הא'
מוקפת תבוא נגינה תחת הקמץ, ובק"א לא יבוא לעול' נגינה, מ"מ מפא'
המקף ישתנה הק"ג לק"ק הדומה לו במכתב: (כז) ויברכהו, הרי"ש
בשוא לבדו כמנהגנו· (מ"ש), וכ"כ על ברכו, אולם אנכי הלכתי בזה
אחר חו' הרא"פ שהדפי' שניהם בח"פ כאשר מצא במ"ג ובמ"ק, וראינו
שהא"ת לא הגיה זאת, וכ"ה בכל הספרי' המדויקים שלפני: (כח) ויתן
לך, היו"ד במאריך וסמיך כן הוא לנן אשר ובמדוייקים· (מ"ש), ולא
כספרים שנקוד בהם ויתן במרכ' ובלי מקף, ונגו' חליפי ב"א וב"נ שנדפו'
הוא כן, ב"א וְיִתֶּן־לְךָ ב"נ וְיִתֶּן־לְךָ עכ"ל, ומשמע כי לדעת שניהם
ויתן מוקפת, ואין החילוף רק בענין החירק אם הוא
ביו"ד או בוא"ו, אבל נוסח זה מוטעה הוא בלי ספק כי לא יתכן להיות
התי"ו דגושה אחר חירק גדול שהיו"ד כתובה אחריו, אם לא ע"ד הזרות,
והנכון כנוסח מ"ש שבאו לידו חלופי ב"א וב"נ כ"י מוגהים: ומשמני,
קצת מהנקדנים מדגישים השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שמושית ודגש השי"ן
להורות על נו"ן מן, ודברי הבאי הן שהשם משמן כמו ומשמן בשרו ירזה
(ישעי' י"ז ד'), והשי"ן בשוא נח וכך תבין מפי' ן' עזרא שכתב מ"ם מטל
מושכ' עצמ' ואחר' עמ' והן הן דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ם מטל
עומד' במקום שנים כאלו אמר ומשמני הארץ ע"כ, וזה שלא כפירוש
החזקוני שכתב הנה משמני הארץ מקצת ארץ ישראל שהיא שמני הארץ·
(מ"ש) וכ"כ בקו' ד"א, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף נקו' רפה על
השי"ן: ותירש, ג' חסרים· (מס"ק), ור"ל חסר וא"ו, אבל היו"ד
מלאה בכל תנ"ך, ולפי שלא נמצא בשום מקום במס"ג ולא במס"ר הסי'
(ולכן לא מצא בעל מ"ק את השליש', וכתב שלא ידעו) אמסרהו אני,
א) ורב דגן ותירש (דין), (ב) ודגן ותירש סמכתיו (לקמן פסוק ל"ז),
(ג) על דגן ועל תירש (ירמי' ל"א י"ב), כי נמסר שם במס"ק ג' חס',
וכבר כתבתי פעמים רבות כי המסו' דרכה לכלול הבאים בוא"ו העטף
ובלא וא"ו בליסן חד, ווה שיש עוד לדבר במסורות המפוזרות על מלה
זאת יבא בקו"א אי"ה: (כט) וישתחוו לך לאמים, וישתחוו קרי,
וזו היא מסור' הרמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמי', חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא
וקרי באומן וחסר וא"ו תניין בתריה ומסר עליה וישתחו כתיב, וישתחוו
קרי ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין
מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל ליסנא באוריית'
דכותיה בר מן ב' חסרי' וא"ו בתראה, קדמאה רפה ולעתיד, בתראה דגש
לשעבר, וסימן וישתחו לך לאמים (דין), ויקדו וישתחו, דויאמרו שלום
לעבדך לאבינו (לקמן מ"ג כ"ח), ושכב עליה תלתא כתיב או' וק' שוו
[ויעבדוך עמים קדמאה דפסוק, ויקדו וישתחו, וחד במלכי' (א' ט' ט')],
ושאר אוריית' בלשון רבי' בין לעתיד בין לשעב' מלא תרין ווי"ן בסו' תיבות'
כתיב ע"כ, ובמקצת ספרים כתיבת יד ליכ' הכא שום מאריך לא ביו"ד ולא
בתי"ו וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק וכן מצאתי בחילופי' כתיבת יד שיבא
לכן אשר אעפ"י שאינו נראה כן בחילופי הדפוס, (מ"ש)· ובחלופי הדפוס
שבמ"ג דפוס באזיל הוא כן ב"א וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לך ב"נ וישתחוו לך עכ"ל,
ונראה

ונראה מזה ג"כ שלב"א אין כאן שום מתג, ולכן השמטתי גם המתג
שבתיו, עם שמצאתיו בכל הספרים: ומברכיך, מלא יוד, אור תורה,
וכ"כ הרמ"ה ז"ל גימל בלישנא מלא יוד וסימן ואברכך מברכיך דלך לך לעיל
י"ב גימל, ומברכיך ברוך דהכא, מברכיך ברוך דבלק (במדבר כ"ד ט')
עכ"ל, וטעם המלה טפחא, ולא כמו שנמצא בקצת ספרים מרכא, כי
לא ימצא ס"פ בלי טפחא כשיש לפניו מלה שאין בה אתנח, והרי"ש נקדתי
בח"פ כדרכי ע"פ האור תורה שהסכים לנוסח המ"ג והמ"ק ולא הגיה,
כעדות פומ' הרא"פ שהלך אחריה', ולא כהרא"ב בקונטרס הכרעותיו שכ'
שהריש בשוא, כי הוא הלך בדרכו של מ"ש בזה, וכן נקדתי הריש של ארריך
בח"פ, וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני: (ל) יצא, ז' ב' מלאים וד'
חסרים: (מס"ג), ואין בתו' רק ג' א' מלא וב' חסרים, וסימנים בפ' נח
(לעיל ח' ז'), ודין חסר: (לא) יקם, ל' חסר· מס"ק: ויאכל, ה'
רפין (ר"ל שהאלף בשוא והיוד רפי אחריו), וסימן (א) יקם אבי ויאכל
דין, (ב) קראן לו ויאכל לחם (שמות ב' כ'), (ג) נטה ידך וגו'
בארבה ויעל (שם י' י"ב)· מס"ג, ועוד ב' בנ"ך: הברכני, הגון
דגושה. א"ת, כקנרון דלעיל. (מ"ש): (לג) גדלה, כל אורייתא
חס' במ"ד מלאי'· מס"ק, והסי' נמסר במס"ג דבלק (במדבר כ"ג י"ח),
ולשון הא"ת גדלה, הגימל דגושה וכן חברו (בפסוק שאח"ז) עכ"ל:
לי, רפה· א"ת: ואכל, ל' מלרע· מס"ק: ואברכהו, הוא
בקמץ ובמסורת ב' א' קמץ וא' פתח וסי' בטרם תבוא ואברכהו (דין),
וחברו ואברכהו וארבהו (ישעי' נ"א ב'), וכתב הרא"ב"ע בטר' תבו' ואברכהו
הוא בקמץ בעבור היותו פועל עבר ר"ל שהואו הוא להפוך, והדגש שצריך
לבוא אחריה הוטל תחת הואו מפני האלף שהיא גרוני' דאילו היתה בפתח
גדול היה לעתיד כמו ואברכהו וארבהו כי הוא עתיד במקום עבר כמ"ש
רד"ק שם והרא"ב"ע· מ"ש: גם ברוך יהיה, חד מאלפ"א בית"א
מן ב' ב' לא נסבי' ואו ומטעים בהון וסי' נמסר במסורה רבתא אות ואו·
(מ"ש): (לד) ויצעק צעקה, סי' עשו ויצעק צעקה, מרדכי ויזעק
זעקה (אסתר ד' א'), אורייתא ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו (שמות
ג' ז'), עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף (נחמי' ט' ט') והלין פסוקים
כי' צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי (לעיל כ"א ו'), זבדני אלהים
אתי זבד טוב (לקמן ל' כ')· מ"ש: ברכני, בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו:
מ"ש, ובכל הספרים היא בח"פ, וגם כן הוא דעת הא"ת שלא הגיה
במקרא גדולה ובמקרא קטנה, שכ"ה שם כעדות או' הרא"פ שנדפס כפי
הנו' שבהם, ולכן נקדתי בח"פ: גם אני, הגימל רפה· א"ת:
(לו) ויעקבני, מחקתי המתג הזר שבואו (שאחריו דגש), שבאו' רא"פ
ובקצת שאר ספרים, ובקצת ספרים יש מתג ביוד ולא בואו וכ"ה בתנ"ך
בערלין הכ"ט ובתנ"ך ישן על קלף כ"י משנת רמ"ט, וגם הוא זר, כי אחריו
ב' שואין והא' נח, אבל במ"ג ד' באזיל ובאו' עט ספר ליתא שניהם, וכנון
הוא כפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן בתנ"ך כ"י הנ"ל (עם שנכתב' בו
המתג שבואו), ג"כ משה לא נקד מתג עכ"ל: פעמים, הפ"א רפה· א"ת:
לקח, ב' קמץ זקף· מס"ק ומס"ג, א' (דין), ב' (יחזקאל י"א י"ז):
(לז) גביר, הגימ"ל דגושה, א"ת: ולכה, דין לחוד עם ה"א כתיב
בסוף תיבות' באורייתא· מ"ש, ובמס"ג נמסר ד', כי השאר הם בנ"ך,
וע' מ"ש בזה בבאורי, ובמס"ג דד"ה (ב' כ"ה ט"ז) נמסר ה' וט"ס הוא,
כמ"ש בקו"א: בני, הבי"ת דגושה· א"ת: (לח) הברכה, הבי"ת
רפה· א"ת, ולשון מ"ש הברכה, הה"א בגעיא והבי"ת בשוא לבדו ורפה
בספרים מדויקי' וכ"ה במכלול (דף ס"א ע"א ד' קטן), ובמעשה אפוד פ'
ל', וברב פעלים, לא כמנחת כהן שכתב הבי"ת בשוא פתח עכ"ל מ"ש,
אבל בכל הספרים המדויקים שלפני הבי"ת בח"פ, וכ"ה בלי ספק במ"ק
ומ"ג, כעדו' רא"פ שהדפי' כן ע"פ נוסחאות' בחו' שלו, והא"ת לא הגי',
גם בגליון התנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כתוב ז"ל כ"מ הב' בח"פ בס'
אספמיא ובספר האשירי ובס' שתי אחיות, משה עכ"ל, גם מן המכלול אין
לו ראי', כי המעיין שם יראה שלא דבר כלל רק מן הנעי' ורפיון הבי"ת ולא
מן השוא: ע"כ נקדתי בח"פ: קלו, כל אוריי' חסר במ"א ונשמ' קולו בבאו
(שמות כ"ח ל"ה)· מס"ק, ואין כוונתה רק על הבאים בל"י ועם כנוי הוא"ו
בסוף (ובכלל בהם גם אותם הבאים עם שמוש הבי"ת בראש, כנראה במס"ג
דתהלים (כ"ח ז'), ודניאל (ט' י"ד), אבל הבאי' בלי כנוי יש להם דרכים
אחרים (עיין מ"ש לעיל פסוק כ"ב)· וכן הבאים בל"ר יש להם עוד דרכים
אחרי'· כאשר אמסור כל א' מהם במקומו: [(לט) השמים מעל:
(מ) ועל חרבך תחיה· אמצע הספר בפסוקים]: ועל־חרבך· בחלופים

ב"א ועל־חרבך ב"נ ועל־חרבך עכ"ל, ונדפס שם במרכא במקום מתג,
וט"ס הוא וצ"ל מתג, אבל אנו נוהגים כב"א: תעבד, חסר ואו
וכל אורייתא דכותיה· מ"ש: (מא) ברכו, הריש בשוא לבדו כמנהגנו·
מ"ש, ובחו' רא"פ שנדפס ע"פ נוסח' המ"ג והמ"ק הוא בח"פ (והא"ת לא
הגיה בזה), וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני, ואחריה' הלכתי בזה:
ואהרגה, הוא בשוא והאל"ף בפתח, קוקוני' מ"ש: (מב) הקטן,
ה' קמצין וסי' (א) ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן (דין) וכו' וכל אתנח
וס"פ דכוותי' מס"ג, והשאר הם בנ"ך, ואחד מהם באסתר (א' ה'),
למגדול ועד קטן, והמדפיס כתב בגליון המ"ג ה' זקף קמץ כו', וליתא כי
שנים מהם אינם בזקף, כי אותו דאסתר הוא בתביר, ואחד מהם הוא
בטפחא: (מג) קצתי, הקוף זעירא· א"ת: לקח, ק' וחסרי' וסי'
ביחזקא' סי' כ"ד (ט"ז)· מס"ג, ושנים מהם בתורה, (א) דין, (ב)
ארור לקח שחד (דברים כ"ז כ"ה), והשאר בנ"ך:

כח (ב) פדנה, ד' פעמים כתיב מלא זאת בפרשה זו, ובכולם יש
בכל הספרים ב' טעמים, דהיינו הראוי לבא תחת הדל"ת,
ועוד יש בנון כדמות מרכא', ועיין בקו' ד"א שעשא' געיות ע"פ ב' קומסים
כ"י, ולא תקן בזה כלום, כי כשם שלא יבואו ב' נגינות רצופו' במלה אחת,
כן לא יבואו מתג ונגינה רצופים במלה אחת, ומכ"ש שלא יבא המתג אחרי
הנגינה, והבאו לו ראיה מתנ"ך קאליני, והוא כנגדו, כי אתו הוא התנ"ך
הנ"ל, ושם הוא בב' טעמים, וכ"כ שם בגליון ב' טעמים, כאשר הביא
גם בעל קו' ד"א כן בשמו, וע"ש עוד מה שכתב טעם על זה, מעין הטעם
שכתב במלת נערה (לעיל י"ט כ"ג), והוא חסר מלת ותבלין, כמו שכתבתי
במלת נערה ע"ש, והנה הרז"ה בס' ש"ג פתח ז' הסכים למחוק הטעם
הב', ובעבור מהמס"ג שמסרה פדנה ד' וכו', ולא הזכירה כלל מענין שתי
נגינות שבהם, ובאמת לכאורה היא ראיה גמורה, ועלה בדעתי למחקם,
ובפרט שהא"ת והמ"ש לא הזכירום, ומחמת זרותם ראוי להכלל בכלל
הנמחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית, אך אחר שראיתי כי בכל הספרים
המדויקים הם נמצאים, וכ"ה גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט,
אמרתי כי לא דבר רק הוא, גם יהב"י הנקדן הדייקן (והוא מהנקדנים
הקדמונים) מקיימו וכתב בס' עין הקורא בפ' זו וז"ל פדנה ארם, בסימן
אחד למטה תחת הנון, ונראה שהוא בעבור תקנת האלף עכ"ל, והרז"ה
בס' ש"ג שם הביא דבריו אלה והחליפם לדמיון כתב, ואני אומר כי יהב"י
הנקדן לא על טעמו לבד סמך, רק אחר למצוא טעם אל הנוסח המקובל
לו ע"פ ספרים ישנים, ואם לא יקובל טעמו עכ"ז הנוסח הקדמון לא יזוז
ממקומו, גם מהמס"ג אין ראיה כי באמת לא נדפסו כל המסורו', ויש עוד
רבות מהן בכ"י, גם איננו נכלל בכלל המתגים הנמחקים אבל הא"ת,
בעבור שאין תמונתו כמתג, ולכן אם לא הי' הא"ת רוצה לקיימו הי' מוחקו
פה בפירוש, וע"פ הדברים האלה קיימתיו פה בכל הד' מלות, ועשיתיו
בתמונת מרכא כמו שהוא בכל הספרים המדויקי', וראוי לקור' לכוון עיקר
הנגינה בדל"ת כי המלה מלעיל, ולהאריך קצת גם בנון: (ד) ויתן,
בחלופי הדפו' ב"א וְיִתֶּן־לְךָ ב"נ וְיִתֶּן־לְךָ עכ"ל, והלכתי כב"א, והנך
רואה כי לדעת שניהם אין מתג במלה זו, ובחו' רא"פ
יש מתג ביו"ד, וכ"ה בשאר ספרים, ולדעתי הוא בכלל בכלל הנמחקים
אבל הא"ת סוף פ' בראשית, ועיין מ"ש לעיל (כ"ג ט', וכ"ז כ"ח): (ה)
את־יעקב, הקוף בזקף קטן והבי"ת בלא פסק· א"ת: (ו) עשו,
ברביע· א"ת: בברכו, הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והריש
בשוא לבדו במקכן, ובמקכן בשוא ופתח וכבר כתבתי שזה ברוש פ' לך
לך (לעיל י"ב ג'), מ"ש, אבל האור תורה כתב בפירוש בברכו, הרי"ש
בשוא ופתח עכ"ל, ואליו שמעתי: (ז) פדנה, מצאתי במ"ק בב'
מאריך, אבל הראשונים כולן במונח ומאריך, ואמנם בכ"י כראון כולן
געיו' ולא מאריך· (ר"א) וברוב הספרים גם זה במונח ומאריך, ואיננו
נכון כי איננו דומה אל האחד והגימל שמלת ארם בזקף קטן ומשרת מונח·
גם לא אל הב' שארם באתנח ומשרתו ג"כ מונח, משא"כ כאן שארם
בס"פ שמשרתו מרכא, וראוי היה גם תחת הדל"ת (ששם עיקר הטעם)
מרכא, ואמנם במ"ג דפוס באזיל ובתנ"ך דפוס אמסטרדאם חס"ה
מוטעם זה בב' מרכאות, וכן נקדתי גם אני: (ט) את, במקף·
אור תורה: מחלת, המ"ם בקמץ והחי"ת בשוא ופתח בכל הספרים
והמדפיס דובר שקרים כי גם מחלת דרחבעם (ד"ה ב' י"א י"ח) החי"ת
בשוא ופתח ולא שייך פה גבי מחלת בתי"ו הכלל שכתב אלא גבי מחלה
בה"א (א"ת):

ויצא, אמר מנחם מה שכתוב בספרי הדפוס שזו פרשה סתומה וכי צריך בראשה פיסקא ככל הסתומות אמת הוא וכ"מ בכל ס"ס ובמצריי' ונהללי וכ"כ הרמב"ם ז"ל ושם כתוב בהגהות מה שכותבין מקנת נקדני' ב' פרשיות בתורה דלית פיסקא ברישיהו ויצא ויחי לא כוונו כי בתחל' ויצא יש פיסקא וכו' ע"ש, ואני אומר לך מאין יצא זה השבוש אם אמר אדם ויצא אין בה פיסק' אמת אמר אך צריך שיובן אין בה אין בתוכה, ואם אמר אדם ויחי אין בה פיסקא אמת אמר אך צריך שיובן אין בה אין בראשה, והנה טעה מי שטעה וחשב שאין בה פיסקא האמור בויצא כאין בה פיסק' האמור בויחי, ומיהו בספר הישן אין בו פיסקא אך אין לחוש לו· אור תורה, וז"ל מ"ש ויצא בספר תגי ויצא יעקב, סדור ולא פתוח ולא סתום תרתין פרשייתא אית באורייתא דלית להון פיסקא לא פתוח ולא סתום, ויצא יעקב ויחי יעקב ע"כ, וכתוב בהגהת מיימונית פ"ח מהלכות ס"ת (ה"ד) מה שכותבים וכו' כמו שהעתקתי בלשון הא"ת, כי בתחל' פ' ויצא יש פ' סתומ' כדאיתא בב"ר בויחי יעקב מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו', ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום, וכן בדקתי בספרי אספמייא אשר יצא להם שם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל, וכ"כ הרב מזרחי ריש פרשת ויחי והאמת הוא כי מה שכתבו על פרשת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה, ופרשת ויחי ר"ל ברישא וכו' ועיין מה שאכתוב בריש פרשת ויהי מקץ עכ"ל מ"ש, והנה גם ר"א נקור שגה בזה בס' מסורת המסורת דמשמעות דבריו שם שאין בראשה פיסקא, וליתא של כמ"ש האור תורה ומ"ש, והנה באמת מצאנו עוד פ' שאין בתוכה פיסקא והיא פ' מקץ, וכתב בעל ס' מכמ"א וז"ל ולפ"ז דברי הרב צריכין באור יותר, ונלע"ד לפרש בסגנון זה דודאי באמת אמרו הנקדנים ב' פרשיות בתורה דלית בהו פיסקא, וכוונתם על פ' ויצא ופ' מקץ שאין בתוכם פיסקא והשומע לא אסיק אדעתיה דבפ' מקץ ג"כ אין בתוכה פיסקא לכך טעה וסבר דב' פרשיות הן הן פ' ויצא ופ' ויחי והוסיף מדעתו וכתב שאין פיסקא ברישייהו וכו', ומתוך מ"ש נשמע דמ"ש במ"א סי' רפ"ב דפ' ויצא ופ' בלק אין בהם פרשה כלל בתורה כו' יע"ש, ט"ס או טעות המדפיס הוא, כי בפ' בלק בפסוק וישב ישראל בשטים (במדבר כ"ה א'), יש בה פיסקא, וזיא פ' פתוחה ומנאה הרמב"ם בפ"ח מהלכות ס"ת ה"ד), ומעדני מלך (בהלכות קטנות להרא"ש ס"ס י"ג ס"ק ס"א) יע"ש, וכן הוא בכל ספרים מדויקים, וצ"ל פ' ויצא ופ' מקץ עכ"ל מכמ"א:

(י) שבע, במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב שם חד מן פתחין דספרא עכ"ל ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שבע, השין בקמץ, ובספר אתן דמים כתוב דשי"ן שבע בסגול והרבה ע"ז דברים ואת כולם ישא רוח· מ"ש, ודע כי המנקדי' השין בפתח טעו בלי ספק אף לדעת המדפיס במ"ג, כי לא מצאנו בשום מקום שם שֶׁבַע רק כוונת המדפיס היא שהשין בסגול (שנקרא בפי בעלי המסורות והמדקדקים הקדמוני' פתח קטן) ע"ד הזרות, כי לפי המשפט האס"פ יהפכוהו לקמץ: (יא) מראשתיו, ח' ה' מלאים וג' חסרים וכו'· מס"ג, ואין בתורה רק ב', דין, ודלקמן בענין (פסוק י"ח), ור"ל מלאים יוד אחר התי"ו אבל כולם חסרים ואו אחר השין: (יב) ויחלם, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שבחו' רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר: השמימה, בלא פשט. א"ת: (יד) וצפנה, צפנה וצפנה ח' בתורה דחסרים וסי' וכו'· מס"ג, וצ"ל וחסרים, וכ"ה במס"ר בערך אות צ', לפי שאין בתורה רק שו הא', ו' מהם צפנה, וב' וצפנה, וכול' חסרים, לכן לא ראיתי למנות', כמו שנמנו במס"ג: ובמס"ק נמסר ה' בתורה עכ"ל, והגיה בעל סייג לתורה ח' ולפי דרכו היה צריך להוסיף ג"כ מלא וחסרים, אבל לדעתי כוונה אחרת לה שמסרה וצפנה לחוד שנמצא ה"פ בכולא קריא, וב' מהם בתורה, וצ"ל ב' בתורה, ולא איירי המס"ק ממלא וחסר כלל, כי שו הב' שבתורה הם חסרים, והגימל שבנ"כ הם מלאים, וכן נמסרו אלו הב' ענינים במס"ר בערך אות צ', בתחלה ח' חסרים, והם שו שבתורה לבד וכללה יחד צפנה וצפנה, ואח"ז מסרה שם ה' צפונה, שבכולא קריא, וכללה בתוכם ב' החסרי' שבתורה, וג' המלאים שבנ"כ: ובזרעך, אין בואו מאריך· מ"ש, וכן איננו בכל הספרים המדויקי' שלפני, רק במ"ג ד' באזיל ישנו, ובמלת ולזרעך שבפסוק שלפני זה גם במ"ג הנזכר איננו, וכן בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט ליתי' בשניהם, ואף שלפי הכלל של בעל ד"א בפ' לך לך לעיל י"ג א', ראוי להיות מתג בשניהם, וכן הדפיס הוא בחו' שלו, מ"מ הואיל ולא מצאתים פה בשו' ס' מדויק, השמטתי', כיון שבלא"ה אין טעמו מספי', כמ"ש שם, והמ"ש מחקו בפירוש פה: (טו) והשבתיך, ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' וכו'· מס"ג, ואין בתורה רק זה, והוא החסר, וב' המלאים הם בנביאי', ור"ל חסר יו"ד אחר השי"ן אבל הוא"ו שאחר הבי"ת בכולם חסר', והיו"ד שאחר התי"ו בכולם מלאה: הזאת, בדגש· אור תורה: אעזבך, כתב המכלול (דף מ"ה ע"א ד' קטן), בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפעל וכן אעבדך שבע שנים (להלן כ"ט יח), והוא זרות גדול אבלי והחזקוני כתב על אעבדך הבית בחטף קמץ. (מ"ש): (טז) וייקץ, כתב מכלל יופי בא ביוד האית"ן לבד· אור תורה, וז"ל מ"ש וייקץ, בכל ספרים מדויקים בשני יודי"ן, ומה שכתב בעל מכלל יופי בא ביוד האית"ן לבד טעות הוא ודבריו לקוחים מהמכלול (דף קכ"ט ע"ב ד' קטן), וכן משמע מהגה' המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשיו שרש יקץ ואין לסמו' עליהם בזה, עתה נאו ונכמו' על מה שכתבתי בפ' נח על פסוק וייקץ נח לעיל ט' כ"ד, בשם הרמ"ה ז"ל שהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ובפרט במלאכת הגהת התורה כי לכך בא וזהו אומנותו לברור האמת ע"פ הספרים המדוייקי' ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואשכח, ועוד כי כל המסרות מסכימות דליכ' בקריאה רק תלתא חסרי' וסימנהון וייקץ שמשון· תניינא (שופטים ט"ז כ'), וייקץ שלמה (מלכים א' ג' ט"ו), וייקץ כישן (תהלים ע"ח ס"ה); כל זה ראיתי במסורת הדפוס (תהלים ע"ח ס"ה), ומסרות אחרות בספרים כתיבת יד בשופטים י"ז כ', (ובמלכים א' ג'· ט"ו), גם המסרה קטנה דריש פרשת ויהי מקץ (לקמן מ"א ד'), על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ עכ"ל מ"ש, ובעל מכמ"א האריך פה, ולא אוכל להעתיק דבריו מיראת האריכות, ואעתיקם אי"ה בקו"א, ושם אגיד דעתי בבטול דבריו ובכוונת הא"ת, גם בתקון דברי הרד"ק במכלול ובשרשים ובנמוקי ר"א הבחור ז"ל: (יז) וזה כרביע (א"ת), לא בזקף קטן· (מ"ש): (יח) ויצק, כתב אור תורה הצד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרי' אחרים בדגש כמנהגו ועיין פ' וישלח סימן ל"ה (פסוק י"ד) על ויצק. מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט נקו רפי על הצד"י, וחירק היוד ת"נ ומושך יוד שרשית פ"פ, כי שרשו יצק: (כ) הולך, הוא הג' מן הט' המלאים שבתורה, שמסרתים בפ' לך לך (לעיל ט"ו ב'), ועיין מ"ש שם: להם, בתביר לא במאריך· אור תורה, וקיצר בלשון הגהתו כי במ"ג הוא במרכא, ומלת ונתן־לי שלפניו היא בתביר, ולפי הגהתו שמלת לחם בתביר צ"ל ונתן־לי במרכא: ללבש, ב' וחסרים וסי' ובגד (דין), את הבגדים (ויקרא כ"א י')· מס"ג:

כט: (א) ארצה בני־קדם, הני"ת רפויה בנסחאות כ"י ובלא מאריך בנון ואין כאן דין אתי מרחיק כמו עשה פרי (בראשית א' י"א)· שבני קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המחברן כמ"ש המכלול (דף ק"ז ע"ב ד' קטן), בכלל אתי מרחיק על פסוק חקרנוה כן־היא (איוב ה' כ"ז), ובמלא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך א' כמו ועשית פרכת (שמות כ"ו ל"א). מ"ש: (ב) והנה־שם, הכון דגושה. א"ת: (ג) וגללו, הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו. מ"ש, וכ"כ לקמן בפסוק ח', אבל בכל הספרים שלפני הם בח"פ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט (חוץ מן המ"ג ד' באזיל ששם האחד הוא בשוא לבד והב' הוא בח"פ), וכ"ה בחומש רא"פ שהדפיס בודאי כפי נוס' המ"ג, והא"ת לא הגיה, לכן נקדתי שניהם בח"פ: למקמה, לית (זולת דין) וחסר· מסורה קטנה: (ו) רחל בחו באה, מלרע· מ"ש, ועמ"ש לעיל בפרשת לך לך (ט"ז י"ז): (ח) והשקינו, לית (זולת דין ומלא. מסורה קטנה: (ט) ורחל באה, מלעיל· מנחת שי, ועיין בבאורי: (יא) קלו, כל אורייתא חסרים במ"א· מסורה קטנה, ועמ"ש לעיל (כ"ז ל"ח): (יג) ויהי כשמע, נס"ס הכף דגושה ומתחלפת כשמע ועמ"ש בפרשת וירא על ויהי כהוציאם (שם י"ט י"ז), ושופטים ז' ט"ז על ויהי כשמע גדעון· מ"ש, וז"ל שם ברוב הספרים הכ"ף דגושה ומצאתי כתוב בס' א' מדקדוק ישן כ"י זה הכלל כל ויהי של תלשא קטנה וראש תיבה של אחריה כף היא נדגשת כגון ויהי כראות המלך (אסתר ה' ב'), ומלכים א' י"ג [ד], וכו', ויהי כשמע לבן, וכן הרבה, ומפני הוגן הקריאה תקנו לבטל חוק יהו"א ע"כ עכ"ל, וכן מצאתי גם בגליון התנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט שבידי, אבל לית הלכתא כוותייהו כי היא דעת בן נפתלי, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ז ע"א), אבל לבן אשר כל אלו רפוים, וקיי"ל כב"א וכ"נ הלכה כב"א, כמ"ש גם המ"ש בפ' וירא (לעיל י"ט י"ז), וכ"כ במלכים (א' י"ג ד'), גם ספר כתיבת יד שכ"ף נשמע דשם לב"נ דגש, משמע דלב"א רפה, ולכן עשיתי פה הכ"ף רפויה, כאשר היא ברוב הספרים המדויקים שבידי, וכדעת ב"א:

ויביאהו, מלא יוד כתוב וכל שארא באורייתא חסרים. (מ"ש), ולא ידעתי כוונתו, כי לא נמצאת עוד מלה זאת בתורה, ובמס"ג נמסר ה' מלאים, א' דין, ושארא בנביאים: (טו) הכי־אחי אתה, אינכו נכונים אחור וכן לא־יועצה כן (להלן בפסוק כ"ו), ולדעת הרז"ה בספר יכוד הניקוד שער המקרא יסוד י"ט ובנ"ה תי' המקרא אות ט"ז, הסבה היא בעבור שיש לפני המלה הא' מלה מוקפת, אבל יש לכלל זה מכחישים רבים בכתוב: אתה, י"ד וקפין. (מס"ג ומס"ק), ור"ל ומלעיל, וכבר דברתי מזה בארוכה בפ' בראשית (ג' י"ט) ע"ש: (יח) אעבדך, אין בכ' פשט. אור תורה: הקטנה, הנון דגושה. אור תורה: (כא) הבה, לית בטעמא מלרע. מס"ק, זולת דין, והוא על דרך הזרות, כי היה ראוי להיות מלעיל במשפט הה"א הנוספת מאותיות האמנתי"ו, כי שרשו יהב, והבוי הב, ואבואה, מלא וא"ו וכל שארא באורייתא חסרים. מ"ש, אשוב אתפלא גם על זה, כי לא נמצאת מלת ואבואה עוד בתורה, ובמס"ג נמסר ואבואה, ד' וסי' וכו', וג' האחרים בנ"כ, ולא הוזכר שם מענין המלא והחסר כלום, אבל נמצאו מלאים בספרים מדויקים שלפנינו והיה בדעתי להגיה בדבריו במקום ואו, ה"א, ר"ל שלא נמצא עוד בתו' העתיד למ"ב משרש בוא בתוס' ה"א בסוף זולת דין, אך לפי שידעתי כי המ"ש מעתיק דברים רבים מס' מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל, עם שאינו מזכירם בשמו לפעמים, חזרתי לראות שם וראיתי שם ג"כ כלשון המ"ש מלא ואו, גם במלת ויביאהו (דפסוק י"ג) נמצא שם ג"כ כלשון המ"ש: (כה) זאת, בדגש. אור תורה: (כו) לא־יעשה, כ"ל להגיה למחוק הגעיא מן לא, כי הגעיא שביוד היא כמו טעם ורק באין לבד כן בלא געיא ומ"מ ראוי לסמוך וכן כי־תועבה מ"ג ל"ב גם שמות ד' א' ויקרא ד' י"ג גם דברים א' כ"ט. ד"א, ועם שהסכים למחקם לא עשה כן כי העמידם בכל המקומות שהביא, ואלו זכר הגהת האור תורה סוף פרשת בראשית הכוללת כל המתגים הזרים היה מוחקם כולם, כי דבר זר הוא שיבואו ב' מתגים רצופים, ובפרט שהוא מחשיב הב' כמו טעם (ואין טעם לדבר זה), ואנכי מחקתיו, וכן אינכו פה בחומש עט ספר: במקומנו, לית (זולת דין), וכ"כ. מס"ק, ר"ל מלא ואו וחסר יוד אחר המ"ם, כי הוא לשון יחיד, גם לא יתרבה שם עקום כ"א בואו תיו ולא ביוד מ"ם: (כז) גם, בדגש. א"ת: בעבדה, כ"ל חסר במ"ב. מס"ק, לא ידעתי איזה הם הב' המלאים, כי לא מצאתי הסי' עליהם במס"ג, ואי"ה בקונטרס אחרון אחקור עוד עליהם, אבל זאת יש לדעת כי בתורה כולם חסרים, ובעל מנין אידות כתב כי נראה לו שצ"ל סי' העיגול על מלת שבע, שכל לישנא מענין זה (ר"ל שהוא שם לשבעה ימים או לשבע שנים) הוא חסר, במ"ב מלאים, כי נמצאו כן ב' מלאים בפסוק אחד והוא והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע (דניאל ט' כ"ז) עכ"ד, אבל מי יעיד שלא נדפסו בשבוש, כי אין עליהם מסורה, ועוד כי על מלת שבע שבפסוק שאח"ז נמסר במס"ק כ"ל חסר, ולא אמרה במ"ב, ומינה משמע נ"כ דגם אותם דדניאל חסרים, ובקו"א אדבר עוד מזה אי"ה: אשר, בשופר ישר (מוכח) לא במקף. א"ת: (כח) וימלא, הלמ"ד בגירי. א"ת: את רחל בתו לו לאשה, במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אספמיא כתיב לו וכן נס' ר"מ ור"ג. מ"ש: לו לאשה, לו רפה. א"ת: (ל) גם, הנימ"ל בדגש. מ"ש: (לא) כי שנואה לאה, כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא וא"ו בר מן חד קרי בחירק ומלא יו"ד וסי' והיה הבן הבכר לשניאה (דברים כ"א ט"ז) ותימא כי בב"ב פ' יש נוחלין (דף קכ"ג ע"א) דרשו על לאה כי שנאה כתיב חסר ואו עד כאן לשונו, ובעל מנחת שי תמה על תמיהתו באמרו דלא בפי' איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה, והאריך שם לבאר סוגית הגמרא דיש נוחלין באופן דחוק עד מאוד, ואולם האמת יורה דרכו, כי נראה לעין מלשון הרמ"ה ז"ל כי היה לו נוסח אחר בגמרא הנ"ל, והיינו שהיה כתוב שם בפי' שנאה כתיב, ולכן תמה ע"ז שפיר, אבל לפי נוסח הגמרא שלפנינו אין מקום לתמיהתו, כי חז"ל הרשו את עצמם לדרוש איזה דרש ממלה מלאה כאלו היא חסרה, או להפך, והוא כדמות אסמכתא בעלמא, ולא זו בלבד אלא שיוסיפו לפעמים או יחסרו איזה אותיות או יחליפום באותיות אחרות ויאמרו אל תקרי כך אלא כך כדי להסמיך עליו הדרוש, או איזה דין המקובל אצלם בעל פה, ולכן אף אם לפי כוונת הדרוש דרשו כאלו כתיב שנאה, והוא עבר לנסתרת, לומר שנאה מעשי עשו שהם הפועלים הרבים שלא נזכרו בכתוב, עכ"ז יודו שבאמת המלה מלאה ואו, ופשוטו של מקרא הוא שהיא היתה שנואה בתחלה ליעקב,

(ועיין מ"ש עוד בפ' כשא על מלת כלות משה (במדבר ז' א') בשם הזוהר): רחמה, כיון דלא פליגי על טעם של ויפתח שהוא טפחא ולא על טעם של ורחל שגם הוא טפחא אם כן תיבת רחמה באתנח. הרמ"כ בקו' הכרעותיו: (לד) קרא, הגעיא נקוף והוא מלעיל א"ת, ר"ל הגעיא הוא מלעיל, כי אין במלה זו נגינת טעם, בעבור שהיא מוקפת לאחריה, וכ"כ מ"ש בשם ספרים מדוייקים כ"י, וכן מצאתי בספרים מדוקים שבידי, ובמ"ג ד' באזיל נדפס פה תחת הריש, ולעיל בפ' (תולדת כ"ה ל') תחת הקו"ף, ונראה שכן הוא במ"ג ומ"ק ולכן הוצרך הא"ת להגיה פה ולא שם, בעבור שמצאו שם מתוקן, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מצאתי רמ"ט המתג בריש בשניהם, וכבר העתקתי שם מה שכתוב בו על זה בגליון שם, גם פה כ"ב י"ס קרא־שמו וטעות בידם עכ"ל, ועם כי לפי כללי הדקדוק דבריו נכונים, כמ"ש בפ' תולדת, עכ"ז לא אוכל לשנות מדעת הא"ת והמ"ש: (לה) ותעמד, חסר ואו. א"ת, וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל תעמד ותעמד באורייתא חסר ואו כתיב. מ"ש, ומחקתי המתג הזר שבואו שבחומש רא"פ ובשאר ספרים, כהגהת האור תורה סוף פ' בראשית, וכן אינכו בתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך עם מ"ש:

ל (א) הבה, שרשו יהב לפיכך הלמ"ד דגושה. (ד"א), כוונתו לרמוז לדברי הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ו ע"ב), שז"ל שם ואם הה"א איננה שרשית אלא שהיא נוספת בסוף המלה אע"פ שהיא נקודה בקמץ האות אשר אחריה תדגש כמו ונדמה־שם (ירמיה ח' י"ד), קנה־לי (במדבר כ"ב י"א), הניחה לי (שמות ל"ב י'), השבעה לי (בראשית כ"א כ"ג וכ"ה ל"), הבה־לי דין עכ"ל, אולם לדעת קצת המדקדקים האחרונים אין חילוק בין אם הה"א שרשית או נוספת, בכולם האות שאחריה דגושה, ואף שאם המלה הראשונה איננה מוקפת הקמץ שלפני הה"א הוא קמץ גדול, כשהיא מוקפת נעשה קמץ חטף, כמ"ש לעיל בפ' תולדת על ושקה־לי (כ"ז כ"ו): מתה, לית ומלרע. (מס"ק), זולת דין כי הוא בינוני, אבל השאר הנמצאים בכתוב המה עברים לכן הם מלעיל: (ג) ותלד, לית רפי. (מס"ק), זולת דין, ור"ל שהואו שואית והתיו רפי, כי שאר הנמצאים בכתוב הוא"ו פתוחה בהם והתיו דגושה: ברכי כתוב בספר מנחת כהן הכ"ף ברפה ע"כ, ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ"ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים ניפין כרעו על ברכיהם (שופטים ז' ו'), הוא ברך על ברכוהי (דניאל ו' י"א). מ"ש: (ו) דנני, נון שניה דגושה וכן כתב בעל המסורת אות דגש וכתב במכלול (ד' קטן דף ז' ע"א), שקל פעל כי הדגש לחסרון הנון הנוספת וי"א שהוא לתפארת לא לחסרון והוא הנכון. (מ"ש), והיתה ראויה להיות הנון רפה בכל עבר נסתר עם כנוי מדבר בעדו, כמו אכלני הממני כנוכדנאצר מלך בבל הציגני כלי ריק בלעני כתנין (ירמיה נ"א ל"ד), אך מצאנו לו חבר אחד ואין שני לו, והוא יסר יסרני יה (תהלים קי"ח י"ח), והובא ג"כ במכלול (ד' קטן דף ז' ע"א), והנה מ"ש במס"ק ל' דגש נ"ל לי ודגש, כי איננה עוד במקרא גם רפויה, וכן העתיק בעל מ"מ: (ז) בן שני, הבי"ת בגירי והוא בלא מקף והמדפיס עצמו אכה מעבר לדף, ד' בן דקמצין ר"ל דגרויין, כי הגירי נקרא קמץ קטן אבל בעלי המסורת) במקף ואין זה אחד מהן. א"ת, ובמקרא גדולה בגירי ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח, פירוש בסגול (שהוא פתח קטן), במ"ד, והמקף טעות הוא, ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בן־שני שבפרשה (לקמן פסוק י"ט), כמו שכתוב שם במסורה. מ"ש: (ח) אלהים, בפסק. א"ת: יכלתי, ג' חסר. (מס"ק), נ"ל וחסר, כלשון המס"ק דשופטים (ח' ג'), כי אין במקרא מלה זאת רק ג"פ וכולן חסרות, כמו שנמנה במס"ג, ושאר הב' הם בנ"כ, ובמס"ג לא נמסר רק מלת ג' וצריך להוסיף מלת וחסרים, כלשון המס"ג דתהלים (מ' י"ג), וכן צריך להוסיף מלת זאת במס"ק שם ובמס"ג דשופטים ובמס"ר בערך אות י': (יא) בגד, בא גד קרי, וכן כתב הרמ"ה ז"ל חדא מלה כתיב וחסר אל"ף וק' תרתי בא גד עכ"ל, והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין וסימן נמסר במקרא גדולה (ד"ה א' כ"ז י"ב), ועיין נס' הזוהר פ' ויחי ד' רמ"ד ע"ב. (מ"ש), ומן הט"ו מלין אין בתורה רק ג', (א) דין, ב' מזה בידך (שמות ד' ב'), ג' אשדת למו (דברים ל"ג ב'): (יד) וילך ראובן, אין בו פסקא כלל בכל הספרים גם הרמב"ם (בהל' ס"ת פ"ח ה"ד) לא מכהו. אור תורה, כי בפרשה זו אין פיסקא כלל כמ"ש בריש סדרא וכן כתוב בספר תגי ומאן דאמר וילך ראובן בימי קציר חטים פרשה טעי: (מ"ש)

מ״ש: קציר־חטים, ראוי להיות מתג בב׳ ד״ו במקוט כ״ט, בעבור הכח כראה שאחר הת״ג, ולא מצאתיו בכל הספרי יש המדויקים שלפני אך בתכ״ך ישן כ״י על קלף מסנת רמ״ט יש בה מתג, גם כיוו׳ רא״פ ישכו: (טו) המעט, נמצא בתורה ד׳ פעמים שהה״א בהם היא לשאלה או לתימה [א] דין, [ב] המעט הוא אם רב (במדבר י״ג א׳), [ג] המעט מכם כי הבדיל (שם ט״ז ט׳), [ד] המעט כי העליתנו (שם י״ג), ועוד ב׳ פעמים שהה״א בהם לידיעה [א] ומאת המעט תמעיטו (שם ל״ה ח׳) [ב] כי אתם המעט מכל העמים (דברים ז׳ ז׳) ונדבר מהם במקומם, ובאלו הד׳ כנוכו בהם הספרים המדויקים, כי נאמנו שבכאן אין בכולם מתג בה״א, ובג׳ האחרים, בקצת ספרים יש מתג בזה ולא באחר, ובקצתם להפך, והנה בתכ״ך ישן כ״י על קלף מסנת רמ״ט יש מתג בכל הד׳, ופה לא כתב כלו׳ בגליון, אבל באינך הג׳ כתב שכ״ה ברמ״א, ועל פיו העמדתי מתג בכולם, גם יש לי קצת ראיה מן הרד״ק במכלול ד׳ יקטן ד׳ ס״א ע״א, כי ז״ל שם ויש רפים ובגעיא הברכה אחת היא לך אבי (לעיל כ״ז ל״ח), המערת פרצים (ירמיה ז׳ י״א), ובלא געיא הכבוד אלוה תשמע איוב ט״ו ח׳, המעט ממך תנחומות אל שם י״א, עכ״ל, ומדלא הביא רק מלת המעט שבאיוב, ולא אחד מהד׳ הנמצאים בתורה, יראה שאלו כולם מתוגים:

(טז) ויבא יעקב מן השדה, י״א מאילן מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימן [א] ויבא יעקב מן השדה דין, [ב] ויקרא פרעה שם יוסף (לקמן מ״א מ״ה), [ג] ולקחת מן הדם אשר על המזבח (שמות כ״ט כ״א), [ד] ויעבירו קול במחנה שם ל״ו ו׳ [ה] כאשר יוסר חלב הכשב (ויקרא ד׳ ל״ה), אזלא וב׳ מונחים, [ו] והעמיד הכהן את האשה (במדבר ה׳ י״ח): [ז] והשביע הכהן את האשה שם כ״א, [ח] וביום שמחתכם ובמועדיכם שם י׳ י׳, [ט] כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל שם י״ח י״ט, [י] ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה שם כ׳ י״ט, [יא] ולא נתן סיחן את ישראל שם כ״א כ״ג, [יב] ואם החרש יחריש לה אישה שם ל׳ ט״ו, [יג] והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל שם ל״ו ג׳, [יד] ובאו הר האמרי ואל כל שכניו דברים א׳ ז׳, [טו] כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבלך שם י״ב כ׳, [טז] ואשר יבא את רעהו ביער (שם י״ט ה׳), [יז] וסקלתם אתם באבנים שם כ״ב כ״ד, [יח] ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך שם כ״ח נ״א, כל אלו במאיילא, וכל פסיקתא דכוו׳ מאריכין במארכא אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה. במ״ב ועלוי (ר״ל מונח), וסימן [א] ויאמר אליהם ראובן. להלן ל״ז כ״ב, [ב] הנה חרדת אלינו מלכים ב׳ ד׳ י״ג. מסרה גדול׳, ובמסרה מסורה זאת גם במס״ר בערך אות ט׳ עד אך לא במאיילא, ושאר הלשון איננו שם, גם בפסוק ה׳ איננו כתוב שם אלו ג׳ תיבות אזלא וב׳ מונחים, ונדפס כאן וגם כמה פסוקים בשבוש ושלא כסדרם, והעמדתי׳ על מכונם כסדרם ומנוקים מהטעיות, וכוונת המסור׳ הוא זאת כי בי״ח מקומות אלו ישרת המאיילא לזרקא במקום משרתו התמידי שהוא המונח ונזרתו כנורת מרכא ואין אחריו פסיק, ובכל מקום שיש פסיק אחר המלה המחוברת לזרק׳ ישרת נ״ב המרכ׳ ואזלא נקרא מאיילא, ועכ״ז הניגון שוה לשניהם, ויש לתמוה לאיזה צורך כתבו שמותם אם צורתם וניגונם שוה, ואולי אף שהניגון שוה מאריכין קצת יות׳ באח׳ מבחברו ולפי הסבר׳ באותו שיש פסיק אחריו מאריכין יותר, חוץ מן ב׳ פעמים שיש פסיק קוד׳ הזרקא ועכ״ז ישרתו המונח הנקר׳ עלוי אצל בעלי המסור׳, אבל נוסחאות הספרים אינם כפי המסור׳ באיזה פסוקים, ואדבר עליהם במקום כל אחד מהם: מן השדה, במאריך ובמקף (מ״ש), ור״ל במתג, ומצאתי בחלופי ב״א ונ״כ שנדפס בזה״ל ב״א ויבא יעקב מן ב״כ ויעקב מן־השדה עכ״ל, ויראה מזה כי לב״א אין מלת מן מוקפת, רק היא במרכא, ואף שבב׳ יש לו משרת לזרקא, המאיילא, שבמלת ויעקב, יש לומר אולי יש לו ב׳ משרתי׳ פה כאשר מצאנו כאשר יוסר חלב הכשב (ויקר׳ ד׳ ל״ה), הנה חרדת אלינו (מלכים ב׳ ד׳ י״ג), ב׳ שני מונחים לפניו, אמנם ב׳ על קבלת הפ״ש אסמוך בזה, כי אולי בחלופי ב״א ונ״כ כ״י אשר באו לידו כאשר כתב פעמים רבות הנוסח כדבריו, לכן לא אהדר אחריו:

שכר, ל׳ וחסר. מס״ק: בלילה הוא, ד׳ דסבירי׳ ההוא וכתיבים הוא, מכורת פרשת וירא (לעיל י״ט ל״ג) מ״ש, ומניתים שם, וזה הוא הב׳ מהם: (יח) יששכר, כל אורייתא תרין שיני״ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי, הרמ״ה ז״ל, וכ״כ אבן עזרא בריש סדר ואלה שמות א׳ ב׳, ורד״ק בדברי הימים א׳ ט״ו כ״ד, במלת מחצצרים ובשרשים בשרש שכר ובמכלול (דף נ״ד ע״ב ונ״ה ע״א ד׳ קטן). (מ״ש), והנה

בענין קריאת השין השניה לא עלה שום ספק בלב כל הקדמונים והאחרונים לקרותה בשום מקום, ואף שהיא פלוגתא דב״א וב״נ, הלא נודע כי ממזרח שמש ועד מבואו אין חוששין לדעת ב״נ, כי כבר קבלו כל ישראל לקבוע הלכה כב״א, ולכן גם בעל מנחת שי שחבר ספרו בשנת שכ״ה שדרכו לקבץ כל הדעות ולאסוף בספרו כל הנוסחאות בין בכתיבה ובין בקריאה ולהכריע ביניהם, לא הביא בזה שום דעה אחרת: אכן עתה מקרוב במחו דעות חדשות בין ההמוניים בענין קריאת המלה הזאת, י״א כי רק בפעם הראשון שבא בתורה קורין ב׳ השינ״ין, וי״א כי עד פ׳ פנחס קורין שניהם, ומשם ואילך קורין אחת, והראשון אשר מצא הדעה השני׳ הוא איש אחד מקרוב בא שחבר ספר קטן קראו נחלת יעקב, וכבר בטל דבריו המדקדק הגדול דז״ה בסוף חבורו שערי תפלה סימן שכ״ג, וכן עשה גם המדקדק החר׳ מהו׳ אלי׳ מווילנא בספרו מכתב מאליהו, ובתכ״ך ישן על קלף כ״י משנת רמ״ט מצאתי קו המורה על הרפי על השין השני, והוא לסימן שאינה נקראת כלל, וכ״כ בשין בלי רפי: (יט) בן ששי, נירי ע״פ אור תורה ושאר מדוייקים ד״א, ולשון מס״ג כל בן המוקף פתח (רצה לומר סגול שהוא פתח קטן), במ״ר וסימן בן ששי ליעקב דין וכו׳ ועוד ג׳ בנביאים, ואם הנגינה בו קמץ רצה לומר נירי שהוא קמץ קטן), כגון בן חכם וגו׳ וכן כסיל וגו׳ משלי י׳ א׳, ופירש בן שהוא חכם, בן שהוא כסיל, במ״ו צ״ל במ״ז כפי מספר הפסוקים שמסרה, וכ״ה במס״ג דויקר׳ א׳ ה׳ וכ״ד י׳, ובמס״ר בערך אות ב׳, וסימן [א] ושחט את בן הבקר ויקרא א׳ ה׳, [ב] בן הישראלית שם כ״ד י׳ וכו׳ עכ״ל. ושארא בשאר קריא: (ב), זבדני אלהים אתי, כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע״כ, ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אותי מלא בכל התורה רק לא קדשתם אותי דסוף האזינו (דברים ל״ב נ״א). כמ״ש שם: מ״ש, הנה העתיק המסו׳ הזאת בשבוש ועפ״ז פירשה בטעות, כי לשונה כן הוא, מתחלפי׳ אלהים אתי עכ״ל, ופי׳ בעל מבין חידות וז״ל כוונתם כל מקום דשייכי שתי מלות אלו, קדים מלת אתי למלת אלהים, והכא הוא חלופו קדי׳ מלת אלהים למלת אתי עכ״ל, ויפה פי׳, כי לפירושו של בעל מ״ש הי׳ לה לומר ס״א אותי, כדרכה בכל מקום, גם לא היה לה צורך להעתיק מלת אלהים אם הכוונה היא רק על מלת אתי, ואף שנדפס במסו׳ זאת אותי מלא ואו, לא דקדק המדפיס בזה, הואיל ואין הכוונה פה על הואו: זבד בזוב הספרים הזי״ן בסגול וכ״כ רד״ק בשרשים שרש זבד, זבד טוב בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות מ״ש, ובתכ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט הוא בשש נקודות וג״כ רמ״ק: הפעם, הפ״א דגושה, אור תורה: זבלון, ט׳ כ״כ. מס״ק רצה לומר חסר ואו אחר הב׳ ומלא ואו אחר הלמד, וג׳ מהם בתורה, ומניתים בפרשת ויגש לקמן מ״ו י״ד, וזה הוא באחד מהם: (כא) ילדה בת, הבית דגושה בכל הספרים המדויקים שלפני (חוץ מן התנ״ך עם מ״ש שנדפסה בו רפוי׳, והוא טעות בלי ספק, כי הבי״ת של ילדה בן (לעיל י״ט ל״ח) נדפסה גם בו דגושה, ואין שנוי ביניהן בכנה), וכתב בקונ׳ ד״א ילדה בת, מלעיל דלא כבנין שלמה שכותב דאין דין אתי מרחיק נוהג אבל כסוג אחו׳ עכ״ל, ודבריו נכונים, אבל אין נורך להודיענו שהוא מלעיל שגם בעל ב״ש מודה בו, ואין קישור למלת מלעיל עם מה שאחריו, והי׳ צ״ל מלעיל והוא כסוג אחור דלא וכו׳, גם בעל אהל משה בשער הדגש סימן נ״א משיב עליו ממלת ילדה בת שהיא דגושה בספרים שלנו אף שהטעם כסוג אחור, ועיין מ״ש במלת ילדה בן, ואאריך עוד בזה בקונ״א אי״ה: בת, חד מן פתחין באתנחתא דספרא (גל׳ המ״ג), וכ״ה בגליון התנ״ך כ״י ישן על קלף משנת רמ״ט: (כד) והקרא את שמו יוסף, י״ט בספר דמיין מס״ק, והורכבו כאן ב׳ מסורות בטעות וצריך להפרידן, ולסמן הציגול על ותקרא את שמו, ועליהם בצירוף סייך י׳, כי כן נמצאו ביחד י״פ במקרא, כמו שנמס׳ במס״ר בערך אות קו״ף, ולסמן עוד עיגול על יוסף, ועליו סייך ט׳ פסוקים בספרא דמיין, ר״ל שמלה אחת נכתבת ב״פ בפסוק אחד והא׳ מלא והב׳ חסר, ומניתים לעיל בפ׳ חיי שרה (כ״ג ע״ז), וזה הוא הא׳ מהם: יסף, י״א בלשון אוסיפי ג׳ מלאים וא׳ חסרים וסימן וכו׳ וכל שום נר כש דבו׳ מלאים. מס״ג, ונדפס הסימן בשבוש, ובקו״א אתקנו אי״ה, ולא מניתי הפסוקים, כי מן הא׳ שהם בתורה אין בהם מלא רק א׳, והוא ואת חמישתו יוסף עליו ויקרא ה׳ ט״ז, ושאר הז׳ חסרים, חוץ מאותם שהם שם אדם שכולם מלאים: (כה) מקומי, בתקון ס״ת ישן כתוב שנמצא מקמי בס״א אבל הרמ״ק כתב שהוא מלא וא״ו. מ״ש: (כו) בהן, ט״ו קמצין (ר״ל שהה״א בצירי שהוא קמץ קטן). מס״ג, והסימן נמסר במס״ר בערך אות ה״א, ושם נמסר נ״כ נ׳

פתחין

פתחין, ר"ל שהה"א בסגול שהוא פתח קטן אבל בתורה כלם קמצין: (כז)
ויברכני, הריש בשוא ופתח· אור תורה, והמ"ש כתב הריש בשוא, והוא
על פי דרכו שחולק בזה על הא"ת, ואנכי לאור האור תורה אלך, ובפרט
במקום שגלה דעתו בפירוש: (ל) גם, רפה· א"ת: (לא) התן־
לי, לי רפה· אור תורה: (לב) שה־הוא, במקף ולא במאריך בשין,
כן הוא בספרים ובחילופין כתיבת יד לבן אשר· מ"ש, ובחלופי הדפוס
שנדפס ב"א וכל"ש חוס כ"כ וכל שה ע"כ, דמשמע שהחלוף הוא בענין
המקף אל"ו ככל, טעות הדפוס הוא: (לג) איננו נקד, הללי חסר ירוש' לפי
מלא עכ"ל, וככל הספרים חסר כמו ראשון שבפסוק הקודם וכתוב עליו
ב' חסרים ובענין גם הרמ"ה ז"ל כתב כל שה נקוד וטלוא חסר ואו כתיב וכל
נקד באורייתא דכותיה חסר· מ"ש, וצ"ל להגיה במס"ק ג' וחסר ובענין,
כדי לכלול בהן גם מלת ונקד שבפסוק הקודם, ולפי שאין עוד במקרא מלה
זאת גם מלאה, לכן צ"ל וחסר: גנוב, ל' מלא· (מס"ק): (לד)
כדברך, ג' חסר יוד בתורה וסי' [א] הן לו יהי דין, ב' ושכבתי עם
(לקמן מ"ז ל'), ג' ויאמר ה' סלחתי (במדבר י"ד כ'), ואיכון מן י"ג חסר
יוד במסורה רבתא· מס"ג, ולא נמסר שם הסי' רק מראה מקום לכאן,
ואמסרם אנכי, ג' הם בתורה כדברך הנזכרים, והיוד הנשארים הם
בתהלים קי"ט, ד' מהם דבקך שם בפסוקי ט"ז וי"ז וק"א וק"ה, וא' נדברך
(שם פסוק מ"ב), וה' כדברך (שם בפסוקי צ' וכ"ה וכ"ח וס"ה וק"ז), כי
כן נמסר שם במס"ק על כל אחד מהם י"ג חסר, ומה שנמס' פה במס"ק י"ד
בלישנא חסרים, טעות הוא, וצ"ל י"ג, ולהפך בכל המסרות הקטנות
שבתהלים ובמס"ג דתהלים ובמס"ר בערך אות ד' ופה במס"ג צריך להגיה
בלישנא כלשון המס"ק דכאן, כי אינם דומים כי א' מהם כדברך וא' נדברך
וה' דברך: (לה) העקדים, הנוסחאות מחולקות במלה זאת, כי בתנ"ך
ברלין תנ"ט ובתנ"ך קטינו ובתנ"ך עם מ"ש הה"א בפתח ובמתג, ובמ"ג ד'
באזיל ובקו' רא"פ (הנדפס כפי נוסחאות המ"ג והמ"ק) ובתנ"ך כ"י ישן על
קלף משנת רמ"ט היא בקמץ ובמתג, ובקונטרס עם ספר היא בקמץ ובלי מתג,
ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה היא ג"כ בקמץ ובמתג, אבל בחלופי נוסחאות
ספרי התנ"ך שבסופו הביא נוסח א' בפתח ובמתג, ונוסח א' בפתח ובלי
מתג, ובדאי הם כללי הדקדוק להכריע פה ולומר שהנכון הוא בקמץ כדין
ה"א הידועה בבואה לפני אחה"ע שבשלם הדגש הראוי לבא בהם, בפתח
שלפניהם, ונעשה קמץ, גם ראוי להיות מתג לפני כ"פ, וכן הכריע הרא"ב
בקו' הכרעותיו, ואמר שבן הדעת נוטה אבל מה שכתב אבל מצינו לפעמים
שהיא בפתח עכ"ל, לא מצאתי כן לפני אחה"ע אם היא לידיעה, ואם
ימצא כן, אין להביא ראיה מן הזרים: והטלאים, כלהון חסרים בלישנא·
מס"ק, ור"ל הבאים בלשון רבים ורבות הטלאים והטלאת חסרים וא"ו,
אבל כל הטלאים מלאים יוד הרבים, אולם הבאים בלשון יחיד טלוא מלאים
ואו: העזים, הזי"ן דגושה א"ת: הנקדות, ב' מלאים, עם נקדות
הכסף (ש"ה א' י"א), נל' המ"ג, ור"ל מלאים ואו הרבים, אבל אין בהם
ואו אחר הקו"ף כי הדל"ת דגושה בכולם, ויש לתקן לשון המס"ק ב' בלישנא
ומלאים, כי אינם דומים בלישנא, גם לא נמצא עוד שרש זה עם סי' רבוי
הנקבות: והטלאת, לית (זולת דין), וחסר דחסר· מס"ק: הוס,
כלהון מלאים. (מס"ק): (לו) הנוהרת, בראשית רבה פרשה ע"ג
(סי' ז'), ובו' ריש לקיש אמר נהרת כתיב וכו', אבל במסורת כאן ובירמיה
(ל"ד ז') הנותרת, ג' ב' חסר וא' מלא וסי' [א] צאן לבן דין, [ב] על
פי השנים הנותרת, פרשת בחקתי (ויקרא כ"ז י"ח), [ג] וחיל מלך בבל
נלחמים (ירמיה), בתראה מלא דמלא ושארא חסר וא"ו ובתראה ע"כ וכן
כתב הרמ"ה בתורה את צאן לבן הנותרת חסר וא"ו תניין ודכוותיה על פי
השנים הנותרת· מ"ש: (לז) ויקח, בקו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש
מתג ביו"ד, והוא זר כי אחריו דגש, וגם הסבה שנתן בעל קו' ד"א בפ' חיי
שרה (לעיל כ"ג ט'), שהיא מפני השוא שתדבק היטיב ליו"ד, ועל פיה לא
העמיד מתג רק במלות ויתן ולא במלות ויתן, גם היא בטלה פה, כי הוא"ו
פה פתוחה, ואעפ"כ היו"ד מתוגה, ולדעתי היא ככלל בכלל המתגים
הזרים שמחקם הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן השמטתיו: לבנה, הנו"ן
בסגול. א"ת: לח, ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' א' ויקח לו יעקב מקל
דין, וכו', (מס"ג), ועוד ב' ביחזקאל (י"ז כ"ד וכ"א ג'), ודין פתח:
פצלות, לית מלא: (מס"ק) וצ"ל ל' ומלא, כי אינכה עוד גם חסרה
במקרא: לבנות, ד' ב' מלאים וב' חסרים וסי' א' ויפצל בהן פצלות
(דין), ב' בהרת בהרת (ויקרא י"ג ל"ח), ג' בהרת כהות לבנות (שם
ל"ט), ד' ונתתי אתהן לך לבנות (יחזקאל ט"ז ס"א), קדמא ובתרא

מלאים· מס"ג, וצריך להוסיף ד' בלישנא כלשון המס"ג דסדר תזריע, כי
אותו דיחזקאל אין ענינו מן לבן ולא משרשו, רק הלמ"ד היא שמושית, ור"ל
להיות בנות, וכן צריך להגיה במס"ג דיחזקאל ובמס"ר בערך אות למ"ד,
ויותר נראה להגיה בכולן בתרין לישני: (לח) פצל, בכל הספרים
הצד"י בצירי ובמקר' גדולה כתב המדפי' שהצד"י בסגול על משקל שבר דבר,
וכל הנקדנים טועים, ונ"ל הוא הטועה כי דינו בצירי כמו שכתוב במכלול
דף ע"ד (ע"א ד' קטן), ובלוית חן ריש פ' כ"א מהשער השלישי ע"ש· מ"ש,
ובלא"ה טעה כי מלת שבר לא נמצאת בסגול, רק בפתח הבי"ת, ופעם
אחד בצירי, וכ"כ בעל מבין חידות: בשקתות, בספרים שלנו הקו"ף
בשוא ופתח ובמכלול דף קכ"ז (ע"ב ד' קטן) מצאו עם דומים אחרים שהם
בשוא לבד ונקראים כמו שוא ופתח מפני המאריך שבא עם החירק· מ"ש,
ומ"ש הרד"ק שנקראים בשוא ופתח אף שאין שם פתח, כוונתו שהוא שוא
נע, כי לדעתו כל שוא נע נקרא כמו שוא ופתח, והנה בתנ"ך עם מ"ש
נדפסה הקו"ף בשוא לבד כדרכו של מ"ש, ובפרט שמצא לו קצת סיוע מן
הרד"ק, אבל בכל הספרים המדויקים שלפני היא בח"פ, וכ"ה בקו' רא"פ
שהדפים כמו שמצא במ"ג ובמ"ק, והא"ת לא הגיה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על
קלף משנת רמ"ט, ועל פיהם נקדתיה בח"פ, ולשון מס"ק לית ומלא:
תבאן, לית כ"כ ושאר תבאנה כתיב· מס"ק: ויחמנה, כתוב במסורת
ג' מלין אנדרוגינוס פי' דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימנהון א' ויחמנה
בבאן לשתות (דין), ב' וישרנה הפרות (שמואל א' ו' י"ב), ג' ארבע
מלכיות מגוי יעמדנה (דניאל ח' כ"ב) עד כאן, ואיכא אחריני כגון
ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל"ז ז'), ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמי'
מ"ט י"א), ובעל המסורת הביא הני תלת לחוד דדמיין אהדדי לגמרי ביוד
בתחילתן ונו"ן ה"א בסופן וקדים דכר לנוקבא, ועיין במכלול בסוף ל"ב
אבני הטור (ד' קטן דף כ"ד ע"א וע"ב), ובספ' הרכבה אות ואו. מ"ש:
בבאן, ב' א' מלא וא' חסר וסי' א' ויחמנה בבאן לשתות דין, ב' דרך
הקדים בבואן (יחזקאל מ"ב י"ב), בתרא מלא· מס"ג: (לט) ותלדן, כ'
וכ"כ· מס"ק, ר"ל בנו"ן פשוטה וקמוצה בלא ה"א בסוף: (מ) ולא
שתם על צאן לבן, מה שכתוב במסורת המסורת מאמר ס' וב' על דסבירין
עם כמו ולא שתם על צאן לבן דין, ועשית חסד על עבדך (שמואל א' כ'
ח'), צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו', ומלבד זה במצאו אחרי' שבאו
בלשון עם, ויבאו האנשים על הנשים (שמות ל"ה כ"ב), נחה ארם על
אפרים (ישעיה ז' ב'), ועיש על בניה תנחם (איוב ל"ח ל"ב), כמ"ש רד"ק
בשרש עלה, ולא מצאתי מסורת על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באשכנז
וכ"כ שם, ולא שתם על צאן לבן, ד' סבירין עם וקריין על וסימן א' ולא
שתם דין, ב' ועשית חסד, ג' זכרה לי אלהי עד כאן, ואף גם זאת אינה
דוקנית דמסרה ד', ולא מנתה רק ג', ומה שזכרה ועשית חסד פסוק
הוא בשמואל א' כ' ח', ועשית חסד על עבדיך וגומר, זכרה לי אלהי הוא
בנחמיה סוף סימן ה', זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה
וצ"ע מאי שנא הני מאחריני דכתב רד"ק, ופירוש סבירין יש מי שפירש לשון
סברא רבה לומר שלפי הסברא היה ראוי להיות כך, ור' אליה כתב כי הוא
ענין משנה כונת ר"ל שהאדם סובר ומדמה בלבו כן ואינו כן, וכן בלשון
משנה סבור הייתי וכן בדניאל ז' כ"ה ויסבר להשניה זמנין ודת, וקרובין
דברי זה להיות כדברי זה· מ"ש: (מא) המקשרות, המ"ם רפה·
א"ת, ובמקצת ספרים המ"ם במאריך, ע"ש, וברוב הספרים המדויקים
שלפני במתג בה"א, וכ"ה בתנ"ך כתב יד ישן על קלף משנת רמ"ט הה"א
במתג וקו רפה על המ"ם כזה מ̄, ואולי ט"ס הוא במ"ש וצריך להיות
הה"א במאריך: ליחמנה, המ"ם בצירי· א"ת, בס"ס ובדפוס קדמון
וכתוב במכלול דף מ"ג (ע"ב ד' קטן), שכן נמצא בספרים מדויקים וכן
הביאו בדף קכ"ד (ע"ב ד' קטן)· מ"ש: (מב) ובהעטיף, אין הף'
רבתי בשנים עשר ספרים כתיבת יד גם במסרה ריש דברי הימים לא נמנה
עם האותיות הגדולות· א"ת, ולשון מ"ש ובהעטיף, במקצת ספרי
הדפוס נף' רבתי וכן ראיתי בתרי אלפ"א בית"א מאותיות רבתות שיש
סילופים ביניהם במקצת אותיות, ובזאת הסכימו שהוא רבתי וכן הוא
במסרה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתקון ספר תורה, אבל בהרבה
ספרים מדויקים כ"י ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסורת דריש ד"ה
לא מנאה עם אותיות גדולות ובחילופים כ"י הואו והטית לבדם במאריך
לב"א וכן הוא במדויקים עד כאן לשונו, ומה שכתב שהואו והטית שניהם
במאריך, אין תמונתם שוה, כי מאריך הואו הוא מתג, ושל הטית
הוא מרכא, רק שדרכו של בעל מ"ש לקרוא לשניהם מאריך, ובחלופי ב"א
וכ"כ

וכ"כ שהדפו' כהפך בשוא לדעת שניהם הואו והטית במתג, והוא טעות כי הב' נגינה הוא וצ"ל מרכא, גם בלא"ה הוא מוטעה בעבור שאין חלוף ביניהם, ועוד הדפ' שם העי"ן בשוא פשוט, וזה הי' נראה ישר בעיני לכל הפחות לדעת ב"א שהביא המ"ש שאין מתג בטי"ת, כי לפני ח"פ יבא לעול' מתג: אך כיון שבכל הספרים המדוייקים העי"ן בח"פ, והמ"ש לא הזכיר שתהי' בשוא פשוט, בודאי דעתו שתהי' בח"פ, ועכ"ז אין מתג לפניו לדעת ב"א שהביא המ"ש, אך מה שכתב וכ"ה במדוייקים, מצאתי להפך ברוב המדויקים הטי"ת במתג ולא הואו, וכ"ה בחו' רא"פ שהדפי' כאשר מצא במ"ג ובמ"ק ולא הגיה הא"ת, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, לכן נ"ל שגם במ"ש נפל טעות וצ"ל הה"א במקום הואו, וא"כ יהי' מכוון לנוסחת הספרים המדויקים: העטפים, ב' לישני א' מלא וא' חסר וסי' [א] והיה העטפים ללבן (דין), [ב] העטופים ברעב (איכה ב' י"ט), קדמא חסר · מס"ג: (מג) ושפחות, לית מלא בספרא · מס"ק, זולת דין, אבל בלי ספק אין כוונתה רק על לישנא דושפחות ולא לישני אחריני כגון השפחות דאיכא עוד ג' מלאים בפ' וישלח (לקמן ל"ג א' וב' וו'), וא"כ יש להגיה ל' מלא באוריי', כי אין בתו' רק ד"פ ושפחות, וזה הוא הרביעי, והג' הראשונים כלם חסרים, כמ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ב ט"ז) ע"ש:

לא (א) וישמע, רביע במ"ס · אור תורה, וע"פ המס"ג דריש יתרו אין בתורה רק ב' וישמע שהם בגרשיים בתחלת הפסוק ואין זה מהם: את, השלישי בלא מקף · א"ת, וגם הב' הוא בלא מקף, רק שהא"ת לא הגיה רק מה שמצא מוטעה, והב' מצאו מתוקן, לכן לא דבר עליו: הכבד, חסר ואו ושאר לישנא דכבוד באורייתא דכ"ף דידיה בקמץ מלא · מ"ש, ובמסור' נמסר ב' מלאים, והב' הוא בתרי עשר (נחום ב' י'): (ב) כתמול, הראשון מלא והמסרה עליו ז' בקרי' ו' מלאים וא' חסר והמדפי' שקר ענה · אור תורה, וז"ל מ"ש והנה איננו עמו כתמול שלשום, שניהם מלאים, כי איננו אלי כתמל שלשם (דפסוק ה') שניהם חסרים, כך הם בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם שלשום ב' מלאים בתורה וסימן וירא יעקב דין, פן ירדף גאל הדם (פ' שופטים) (דברים י"ט ו'), והמדפי' טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם כן במה שכתב עליו ז' חסר וכן במלכים ב' י"ג ה' כתב כתמל א' בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגומר מתמול שלשום (יהושע ג' ד'), שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ"ס, והוא מלא בכל הספרים והאחרים כתמול בכ"ף וכתב א"ת שהמסורה כאן ז' בקריאה ואו מלאים וא' חסר וזאת נ"ל עיקר: אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזה תוארו, כתמול שלשום דוירא יעקב מלא ואו כתיב וכל תמול כתמול מתמו' דכותא מלא ואו באוריי' בר מן ד' חסרים ואו ומסר עליהם ד' חסרים בלישנא וסימן [א] כתמל דראה אנכי את פני אביכן (להלן בפסוק ה'), [ב] מתמל ואם שור נגח הוא (שמות כ"א כ"ט), ([ג] מתמל דלנס שמה רצח יבדיל משה (דברים ד' מ"ב)), [ד] מתמל דווה דבר הרצח דכי יכרית (שם י"ט ד'), מכלל דשאר אוריית' מלאים עכ"ל, וכן מצאתי במסורת כתיבת יד פרשת שופטי' כתמל מתמל ד' חסרים והם ד' הנמצאי' כמ"ש הרמ"ה ז"ל, ועיין ג"כ במסורה גדולה מלכים ב' י"ג [ה], ושמואל ב' ג' (י"ז), על מלת שלשום עכ"ל מ"ש, ויש חסרון בדבריו בהעתק' לשון הרמ"ה ז"ל כי מסר ד' חסרים ובפרטן אי אתה מוצא אלא ג', ותקנתי המעוות ע"פ ס' מסורת סייג לתור' להרמ"ה ז"ל, והנה כל המס"ג ומס"ק בכל מקומות פזוריהן מוטעות בענין זה, וכן המס"ר בערך אות תי"ו, ובעל סייג לתורה הגיה פה במס"ג ומס"ק ח' במקו' ז', והוסיף במס"ג פה פסוק שלפנינו, כדי להשלים מנין הח', ובמס"ק פה הגיה במקום בתורה, בלישנא, כדי לכלול בתוכן גם מלת מתמל, והיתה כוונתו כדי שלא יתנגדו למס"ג דמלכים ולמס"ר, ועכ"ז לא העלה ארוכה למחלת השבושים, כי לפי עדות הא"ת כל כתמל שבכל המקרא מלאי', חוץ מאותו דעניני' (פסו' ה'), וא"כ ו' פסוקים ממלות כתמל שמסרה המס"ג דחסרים, כלם מוטעים הם, גם לפי עדות הרמ"ה יש בתורה לבד ג' מתמל חסרי', והמ"ג לא מנת' שום א' מהם רק אותו דיהוש' (ג' ד'), לכן אין הגהתו פה נכונ': (ג) אבותיך, דין לחור מלא ואו ומלא יו"ד כתיב באוריית' וכל שארא חסר וא"ו ומלא יו"ד אבתיך כתיב · מ"ש, ובמס"ג נמסר ג' מלאים, והב' הם בנ"כ: (ה) כתמל, השני חסר · א"ת, ועיין מ"ש לעיל (בפסו' ג'): (ו) ואתנה, בגעיה וכ"כ במכלול דף רס"ב ע"ב ד' קטן, ולוית אנ"ב פ"ה ובספר א' קדמון כתיבת יד התי"ו בסגול, ועיין מ"ש בס"ר ביחזקאל י"ג (י"א), ול"ד (י"ז) · מ"ש, ובכל הספרים שלפני התי"ו בצירי, וכתב המ"ש ביחזקאל (י"ג כ'), שבכולם (ר"ל בין בספרים שהתי"ו בצירי ובין באותם שהם בסגול) אין דגש בנו"ן: (ז) ההל, הה"א בצירי בכל הספרים והנה תמורת הדגש שראוי להיות בתי"ו כי הוא עבר מן הדגוש והמדפים הרבה דברים ולב הותל הטהו · א"ש, ועיין מה שכתבתי דעתי בבאורי על מלה זאת: והחלף, החי"ת בשוא סגול · א"ת, וחסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר יו"ד כתיב · מנחת שי, ובמס"ק ל' וחסר: משכרתי, כ"ל חסר במ"א · מס"ק, והוא למען שכור הוא (בחמישו' י"ג): מנים, ב' חסרי · מס"ק, וצ"ל וחסר, כי אין עוד מלה זאת בתנ"ך, רק דין, ולהלן (בפסוק מ"א), כצ"ל ב' עשרות אלו, והמדפים לא דק והחלי' את משכרתי למנים ומנים למשכרתי בניוניו, וכ"כ בעל מ"א: להרע, ו' כתחין · מס"ק, ר"ל שהרי"ש בפת"ח ולא בצירי המוליד פתח גנובה תחת העי"ן, ונמסר הסי' במס"ג דפ' ויקרא (ה' ד'), ואין בתור' רק ב', דין ודויקרא (שם): (ט) אביכם, לית כתוב מ"ס בנקבות, מס"ק, זולת דין: (י) ואשא עיני, השי"ן במאריך (ר"ל במרכא), והנו"ן בתביר לא בזקף קטן · אור תורה: העלים, כ"ל חס' במ"ב דנחש' · מס"ק, וט"ס הוא, וצ"ל כ"ל חסר במ"ב דנאשון ודשירה, והסי' נ"ל על מלת העתדים, שכלם חסרי וא' וחוץ מאותו דנאשון (במדבר ז' י"ז), ודשירת האזינו (דברים ל"ב י"ד), וכ"ה במס"ג ומס"ק דפ' נשא, ובמס"ק דהאזינו, ובמס"ר בערך אות עי"ן, וכן הגיה בעל מ"א: (יד) ותאמרנה, מסיר עליה לית כותיה מלא בתורה כלומר מל' ה"א מכלל דשאר אורייתא חסר ה"א כתיבין ונון פשוטה, ונוסחי דיקי כעי בכולהון הכין דיקי · מ"ש: (טו) הלוא, י"ג מל' בתו' · מס"ק, ונמסר הסי' במס"ג דפ' שלח (במדבר י"ג ג') וזהו הב' מהם, ועיין לעיל בפ' בראשית (ד' ז'), שכתבתי בשם הרמ"ה שאינם אלא י"ב: אבול, מ"ל בק' ב' מל' בתו' · מס"ק ט"ס הוא וצ"ל ו' מל' בקרי' בלישנא ב' מנהון בתורה, וכן הגיה בעל מ"א, ונמסר הסי' במס"ג דפ' שמיני (ויקרא י' י"ח), והב' שבתורה הם א' דין, ב' דפרשת שמיני: (יז) הגמלים, הגימל דגושה, אור תורה: (יח) רכשו, בתקון ספר תורה ישן כתוב רכושו לפי רוב הספרי' ולפיכך רכושו מלא ע"כ, וכבר כתבתי בפ' לך לך סימן י"ד (פסוק י"א) בשם הרמ"ה שהוא חסר והכי ק"ל חסר · מנחת שי: רכש, ה' פסוקים דמין מן ב' מלין קדמא קמץ תנין פתח וסי' [א] את ברכתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (לעיל כ"ז ל"ו), [ב] רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש דין, [ג] והמכתב מכתב (שמות ל"ב ט"ז), [ד] אלה פקודי המשכן משכן (שם ל"ח כ"א), [ה] והמנהג כמנהג יהוא (מלכים ב' ט' כ'). מס"ג, ונרוש פרשת פקודי מוכה ז', ושם מוטעה, כמ"ש שם או בקו"א, ורכש הראשון דכאן הנה גם הרד"ק במכלול (ר' קטן דף ו' ע"א) מנה אותו בין הקמוצים בז"ק: (יט) לגזו, לית וחסר · מס"ק · ותגנב, כל לישנ' חס' במ"א מלא · מס"ק, והוא כי יגנב (משלי ו' ל'): (כ) ברח, כו"ל חסרי · מס"ק: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי, עיין מ"ש לעיל בפרשת וירא על פסיק ויבא אלהים אל אבימלך (כ' ג'), בחלם, ב' חסר · מס"ק ועיין מ"ש בפ' וירא שם: (כו) בנתי, חסר וא"ו: אור תורה, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, לנשק לבני ולבנתי (לקמן פסוק כ"ח) חסר וא"ו וכל לישנא דכותא חסר · מנחת שי: כשביות, לית חסר ואו קדמאה · מסורה קטנה, נ"ל וחסר וכו', כי גם מלא אין עוד במקרא מלה זו: (כז) ואשלחך, כנוכו בזה הספרים המדויקים, בחו' עם ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך נערלין תנ"ט ובתנ"ך קאליני הוא"ו פתוחה, ובמ"ג ד' באוי' ובחו' רא"פ היא קמוצה, ובחו' אמסטערדאם תס"ה היא ג"כ פתוחה, אבל באלוטו נוסחאות ספרי תנ"ך שבסוף התנ"ך ההוא הביא גם חלוף זה ואשלחך בואו קמוצה, ותימה על הרמ"ב שלא שם חקירת עיונו בזה להכריע בקו' הכרעותיו, אבל עקרו לא חברו רק על אלו החלופים, ובתנ"ך ישן כ"י על קל"ף משנת רמ"ט היא קמוצה, רק שב"נ רמ"ם נקד וגנן ואשלחך רק ב' מתגים ופתח וכן משה פתח הואו עכ"ל, הנה גם הוא ···· כמסתפק בזה, אבל מוכרע הוא מדברי הרד"ק במכלול (ר' קטן דף ס"ב ע"א וע"ב), כדברו במשפט נקוד הואו השימושי' שבראש התיב', וא"ל ובאותיו' אית"ן כשתוסיף בהם ואו השירו' כשתנקד בפת' תור' לענר וכו', ועל האל"ף בקמץ וכו', ואברך את ה' (לעיל כ"ד מ"ח) וכו', ואשלחך בשמחה ובשרים (דין), והשתנא על האל"ף בפתח והוא כשהאל"ף בשוא

ובפתח

ופתח כמו ואחלל שרי קדש (ישעיה מ"ג כ"ח) וכו', אבל מצאנו שנים הואו פתוחה והענין לעבר ואעמד עליו ואמתתהו (שמואל ב' א' י') וכו', וכן ואכסך משי (יחזקאל ט"ז י'), שהואו פתוחה והענין עבר עכ"ל בקצור, וכ"ה בלי ספק במקרא גדולה ומקרא קטנה, כעדות הרא"פ שהדפיס בחומש שלו כפי אשר מצא שם, והא"ת לא הגיה. ולכן נקדתי גם אני בקמץ : ובשרים, דין לאוד חסר יוד קדמאה בלשון שירה בלישנא באורייתא. מ"ש, ובמס"ג נמסר עוד א' בד"ה (א' י"ג א'), והוא מלא דמלא : (כח) עשו, ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב וא"ו וסי' (א) הסכלת עשו (דין), (ב) למען עשה כיום הזה (לקמן נ' כ') וכו' (ועוד ב' והמה בכתובים), קדמאה כתוב ו'. (מס"ג): (כט) יש לאל ידי, ואין לו ידך דפרשת כי תבא (דברים כ"ח ל"ב), וכל כיוצא בהן חול, מסכת סופרים פ"ד (ה"ט), מ"ש: מדבר, ח' דגשים וסי' (א) יש לא ידי לעשות (דין), (ב) ויכל משה מדבר אתם (שמות ל"ד ל"ג), ג' ובבוא משה אל אהל (במדבר ז' פ"ט) וכו'. (מס"ג), ושארא בנ"כ : (ל) הלך, ד' חסרים וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתורה רק זה שהוא חסר, ושארא מלאים, ושאר הג' החסרים הם בנביאים: נכספתה, ל' וב' מלא ה'. (מס"ק), ט"ס הוא וצ"ל ל' ומלא ה', ובעל מ"ח הגיה בשבוש, כאשר אגיד בקו"א א"ה: גנבת, הגימל רפה. (א"ת): (לא) בנותיך, בהעתק הללי בנתיך, ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל, וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד משלשה מלאים ע"פ המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר ואו ומלא יוד דכתיבין בר מן חד מלא דמלא וסי' פן תגזול את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא ואו ומלא יוד, ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות (לעיל ה' ד'): מ"ש: (לב) הכר־לך, בחומש רא"פ וכן בשאר ספרים יש מתג בה"א, אך נקדתם העומד לימין הפתח ונקדתם לשמאלו, וכן הובא החלוף הזה בין החלופים שבסוף תנ"ך אמשטרדם תס"ה, והרמ"ב כתב בקו' הכרעותיו כי מדברי המחבר בכמה מקומות ובפרט בריש תהלים נראה שאין להקפיד אם המאריך יבא קודם התנועה או לאחריה עכ"ל ואנכי את נדרתי אשמור לבעל א"ת אשר מחק בפי' כל המתגי' הזרים, לבד מאשר קיימם בפירוש, והמתג הזה הנה הוא ממשפחת הזרים לפי שבא אחריו דגש, והא"ת לא קיימו בפירוש, גם המ"ש לא הזכירו, לכן גם אנכי דחיתיו מעל פני: מה עמדי, ה' קמץ דסמיכי לא"ע וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתורה אלא זה, והשאר בנ"כ, והרנ"ה בספרו בנין שלמה בנית המלות חדר ב' אלון ב' הביא נוסח אחר והקשה עליו, ונוסח זה הוא במ"ג ד' באזיל, ובעל סייג לתורה ישב קושיותיו ע"פ הנוסח הזה, ויבא בקו"א: רחל, נשמט הטפחא בחומש רא"פ בדפוס א' וג', אך באמצע הדפס' הב' תקנו המעוות: גנבתם, הגימל דגושה והתיו בפתח. א"ת, ובמס"ק נמסר ל' קמץ, וצ"ל ל' ופתח, והואו בתחלתו כ"ל בעבור שלא נמצאת עוד מלה זאת לא בקמץ ולא בפתח, וכן הגיה בעל מ"ח, והיא חד מן מלין מיחדין מלעיל, ונמסר הסי' במס"ג דפ' יתרו (שמות י"ח ח') : (לג) האמהת, ב' חד חסר וחד מלא וסי' א' ויבא לבן, ב' ועם האמהות אשר אמרת (שמואל ב' ו' כ"ב), בתרא מלא וכו'. מס"ג : (לד) ותשמם, לית וחסר. מס"ק: הגמל, הגימל דגושה. אור תורה : (לה) כי לוא אוכל לקום, חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו אם לוא יגיד דפרשת ויקרא (ה' א'), עיין שם וכן כתב הרמ"ה ז"ל, (מ"ש): (לו) מה פשעי מה חטאתי, ראיתי בתקון ס"ת ישן כי במדויק נמצא ומה חטאתי ע"כ, ובחומש ישן כתוב בידי אדם נכתב בצדו בס' ר"מ במחק' ואו, ובספר אספמיא אינגה כלל, ובספר ר"ג ישנה ע"כ ואולם מפי המסורת ידענו שהוא בלא ואו שכן נמסר בס' ואלה שמות (ג' י"ג), ח' פסוקים דאית בהון מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה אחד מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל. מ"ש, ובמס"ג ומס"ק פה וכן במס"ק דשמות (ג' י"ג), ודבשלח (שם י"ז ב'), וכן במס"ר בערך אות מ"ם נמסר ה' ובעל מבין חידות לא מנה פה רק ה' והשמיט ג' מהם, ולא ידעתי טעם בחירתו בשו מן האחרים, אבל האמת כי ט"ס הוא בכל מקום שנמסר ה', וצ"ל ח': מה חטאתי, ב' פתחים סמיכי' לא' וסי' (א) מה פשעי מה חטאתי דין. (ב) מה חפצו בביתו אחריו (איוב כ"א כ"א). מס"ג : (לז) ויוכיחו, לית (זולת דין) ומלא. מסורה קטנה, ור"ל מלא דמלא ; שנינו, ג' ומל'. מס"ק, ואין בתורה רק זה, והשאר בנ"כ : (לח) רחליך, כו"ל מלאי' במ"ג. מס"ק, מלת במ"ג ט"ס הוא, כי לא נמצאת מלה זאת בלשון רבים רק נ"פ במקרא, ובתלת לישני, ופ"א בלשון יחיד, וכן הגיה בעל מ"ח: אכלתי, ב' קמץ וס"פ, לחם הפחה (נחמי' ה' יו"ד).

(גליון המ"ג), והגיה בעל מ"ח ואמר שצ"ל ב' כ"פ עכ"ל, ובאמת כ"ה לשון המס"ק דנחמיה, אבל במס"ר בערך אות א' נמסר בזה"ל אכלתי, ב' פתחין במוכרת וסימן ואולי כאנך לא אכלתי, לחם הפחה עכ"ל, ועל פיה הגיה מוהר"ר אברהם הלוי מקעלמא בתחלת ס' סייג לתורה שצ"ל פה ב' פתחין וס"פ, ועם כי יראה כי דבריו נכונים בהגהת המסור' פה, עפ"ז לא הלכתי אחריו לנקד פה בפתח, כי בכל הספרים המדויקים הכ"ף קמוצה, וכ"ה בחו' רא"פ שנקד כמו שמצא במ"ג ומ"ק, והא"ת לא הגיה, גם המ"ש לא הזכיר דבר מזה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט וכ"ב כן קמץ: (לט) תבקשנה, הוקלה הקו"ף מהדגש, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש בקש, וכמ"ש בביאורי: גנבתי, הבי"ת בשוא לבד וכן וגנבתי: אור תורה, ולשון מנחת שי גנבתי וגו', פעול מבנין הקל לנקבה עם תיו הסמיכות ובתוספת יוד, והיה ראוי להנקד הנו"ן בשורק לכן לפי דעתי השוא נע כי השלש נקודות במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השרש או הבנין או המשך, שהתנועה קטנ' עם המאריך כדונית כתנוע' גדולה כמו ישמך אלהים וגו' (לקמן מ"ח כ'), לא יגרך רע (תהלים ה' ה'), וכן גבלך לגירסת הספרים שהו במאריך השמדך (דברים ז' כ"ד), ויאבלך (שם ח' ג') להיטבך (שם ט"ז), ודומיהם רבים וכן כתב לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל עיין בספר מסורת המסורת דבור רביעי וחמשי ומ"ש בפרשת בהעלתך אספה לי (במדבר י"א ט"ז). (ע"ש) : (מ) חרב, י"ו חסרים בלישנא וסימן כו' במסר' רבתא. (מס"ג), וצ"ל וסימן במס' בישעיה (ס"א ד'), ובאיוב ל' ל'. כי לא נמסר הסימן במס"ר, גם צ"ל פה וחסרי', כלשון המסורה גדולה דישעיה ודאיוב, כי אין עוד מלה זו בתנ"ך רק אלו הט"ז : (מא) ארבע־עשרה, בחו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש מתג בבי"ת והוא זר, כי לא יבא אחריו נח נראה, גם אין צורך להיות פה במקום נגינת טעם, כיון שאין כאן ת"נ לפני נח נראה, ויוכלל לדעתי בכלל הנמחקים אבל האור תורה סוף פרשת בראשית, וכן אינכו במ"ק ד' באו' ובתנ"ך עם מנחת שי: ותחלף, הלמ"ד בצירי, חזקוני מ"ש: (מב) לולי אלהי אבי, כן כתב לולי ביו"ד בספר ר"ג ובספר ר' יהודא וכן הכרי' הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרש' מקץ אבל לולי התמהמהנו (לקמן מ"ג י') (מ"ש): (מג) בנתי, חסר ואו, אור תורה, ועיין מ"ש לעיל (בפסוק כ"ו), על ותנהג את בנתי: מה־אעשה, בחומש רא"פ וכן בשאר ספרים יש פה ב' מתגים רצופים, במ"ם ובאל"ף, והשמטתי הא' ע"פ הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וקיימתי הב' כדינו לבא לפני ח"ס, ואין צורך שיבא בעבור הה"א שלא תנוח באמצע מלה, כי אף שבמלה אחת לא תנוח באמצע, מ"מ במלה המוקפת לאחרי' או במלה שנעשה לגמרי מלה אחת, לא תזוז הה"א שהיתה בסופה בהיותה בלתי מוקפת, והיא נחה ונחשבה כאל"ף, כמו פדהצור עשהאל, ולפעמים נעשה הקמץ שלפניה ק"ח, ואז נדחקת הה"א, וכמאן דליתא דמיא, ויבא דגש חזק אחריה, ויש לי מקום עיון בזה: ויבא בקו"א א"ה: (מד) ועתה, ברביע לא בזקף גדול. אור תורה: אני ואתה, ג' ב' קמצין וא' פתח וכו': מסורה גדולה, א' ועוד ב' בנביאים, ודין קמץ: (מה) וירימה, בהעתק הללי וירימה ירושלמי וירמה ואומר המסרה לית חסר עכ"ל, ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא וזה לשון הרמ"ה ז"ל וירימה מצבה, מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסרה דמסר' ביה לית כותיה וחסר יוד שבוש' הוא דנוסחי דייקי במסורת קדמיתא דיקי: מנחת שי: (מו) שהדותא, בספר ר"ג כתיב סהדות' בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורא הגדול' אינו מנוי במנין הכתוב שין וקרי סמך לפיכך נראה לי שהוא בסמ"ך, כן מצאתי בחומש קדמון כ"י, וזה שבוש גדול הוא כי מצאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז י"ט) בשי"ן, ולא נמנו במסור' הנזכר' כי אינם ענין להם כלל שהם היו ראוים להיות בסמ"ך כאחרים שנמצאו בשרש' ויצאו מכלל חבריהם, ויש איזה מהם שלא נמצא לו חבר הכי קים ליה למסור' שהי' ראוי להכתב בסמ"ך מה שאין כן שו, וגם שכל לשון שהדותא בלשון תרגום כתיב בסמ"ך, אין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה לחוד ולשון ארמי לחוד. מ"ש: גלעד, בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מלין ע"כ, ואין כן בספרים שלנו. מ"ש, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט מצאתי תרין מלין וכתב בגליון גל עד בתרי מילין בחומש יריחו וכן רמ"א נקד בכל ספרים גַל עד עכ"ל, ור"ל שלא נקד הלמ"ד בשוא נח כמנהגה באמצע המלה, רק הניחה בלא נקוד כלל כדרכה בסוף התיבה להיות נח נראה, אמנם אנכי לא שניתי מנוסח כל הספרי' המדויקים

המדויקים ונפר' קומץ רא"פ שהדפים כמו שמצא במ"ג ומ"ק, והא"ת לא הגיה, והמ"ש כתב בפירוש שהיא מלה אחת, גם יש ראיה שהיא מלה אחת, בעבור שלא נמצא במלת גל טעם, ואפי' בתנ"ך כ"י הנ"ל שמחולק שם לב' תיבות אין בו טעם, גם אינה מוקפת לאחריה, ולא נמצא בכל המקרא מלה שאינה מוקפת לאחריה בלי נגינת טעם: (מח) קרא־שמו, בתנ"ך כ"י על קלף מצאתי במתג תחת הריש וכ"ב קרא־וכל הקורא קרא, טועה עכ"ל, ועם כי נוסח זה מסכים לכללי הדקדוק שיבא תמיד מתג לפני שוא נע, גם ראוי לבא בריש להמשיך האלף השרשית, עם כל זה כיון שבכל הספרים המתג תחת הקוף, גם בחומש רא"פ כן שהדפיס כנו' המ"ג והמ"ק, ובאור תורה לא הגיה, גם ראינו כי לעיל (בסי' כ"ט פסוק ל"ד), שנמצא שם במ"ג ובמ"ק המתג בריש, הגיה הא"ת וכתב שצריך להיו' בקוף, כאשר העתקתי שם לשונו, לכן לא נטיתי גם פה מנוסחתם, והעמדתיו בקוף: (נ) תענה, הנון בסגול ומסור עליו ג' א' בסגול וא' בצירי ולא מסיימי ומגו מסרה אחריתי תסתיים דדין בסגול דאמרינן במסרה ט"ו מלין מיחדין קמץ אם ענה תענה וכו' (שמות כ"ב כ"ב), כדאיתא במסרה רבתא בערך קמץ במס"ר שלפנינו בערך הנו' הנו' כ"ה מלין קמצין, ולא אמרו מיחדין, וגמנו שם כל הכ"ה, ועל כל זה כולם מיחדין כי לא נמצאו רק פעם אחת, במס"ג דפרשת משפטים (שמות כ"ב כ"ב), וכן במס"ג דפ' שמיני (ויקרא י"א מ"ב), נמסר כ"ה מלין מיחדין, ומס"ק דמשפטים וכן פה במס"ג נמסר ט"ו מלין מיחדין קמצין בלישנא, והנה בין הכ"ה נמצאו רבים שהם כמשפט ואם נמנם יש עוד רבים כמוהם, כמ"ש הא"ת להלן, ולכן בקו"א אחקור עליהם אי"ה עד מקום שידי מגעת, להפריד את הבאים כמשפט מן הבאים שלא כמשפט, ודע כי פה במס"ג נמסר עוד תענה, ב' קמצין וסי' אם תענה את בנתי ואם, אם ענה תענה אתו עכ"ל, והוא ודאי נגד כל הספרים שאותו דכאן הוא בכולם בסגול, וגם נגד המס"ר שמנתה תענה דמשפטים בין כ"ה או ט"ו דמיחדין בצירי, וא"כ לית עוד כותיה בצירי), ומדהוא בצירי ש"מ דהאי בסגול ובספרא דוקנא אשכחנה בתלת דוכתי דאמר ט"ו מלין מיחדין קמץ וקדמא דכלהו נון של אם ענה ולא נון של תענה ולכאורה מסתברא לאכרועי הכי כיון דבכלהו ספרי אשתכח נון דתענה בסגול בין הכא בין תענה דמשפטים ואוף מסרה דטפוסא בערך קמץ הכי משמע מיהו כי מעיינת בה תשכח דשבושא הוא דאיכא למידק בהאי מסרה היכי קחשיב ט"ו מלין מיחדין קמץ ותו לא והא מלין מיחדין קמץ נפישי טובא כגון ורפא ירפא שם כ"א י"ט לפלא נדר ויקרא כ"ב כ"א ובמדבר ט"ו ג' וח', (לדעתי אין לו מן ירפא ראיה לדבריו, כי המסרה אמרה מיחדין, ור"ל שאין דוגמתה, ומלת ירפא נמצאת עוד, והנשברת לא ירפא זכריה י"א ט"ז, וכן אין לו ראיה ממלת לפלא שנמצא ג"פ כאשר הראיתי מקומותיהן אבל אינך מלין שהבית ראיתו טובה, שטה מעליו משלי ד' ט"ו, רדה בקרב איביך תהלים ק"י ב', עדה נא גאון וגו' (איוב מ' י'), ודכוותיהו טובא נקריאה וא"כ מ"ש הכי דחשיב מאחריני דלא חשיב, לא ודאי, קושטא דמלתא דלא חשיב במסרה אלא מלין דהוה חזי למיהו בסגול ואשתנו למהוי בצירי, והיינו דלא חשיב להנהו מלין אחריני דמיחדין בצירי משום דהנהו דינייהו הכי בצירי ולא אשתני והשתא דאתית להכי ממילא שמעית מינה דההיא מסרה דחשיב בהדי ט"ו מלין מיחדין קמץ נון של ענה משבשתא היא דהא ענה דיניה בצירי א"נ כ"י אתמר במסרה דקמאה דכלהו ט"ו מלין דמיחדין צירי אם ענה תענה אנון של תענ' אתמר כדאשכחנא בספרא אחרינא דוקנא בתרי דוכתי ואוף בארב' דוכתי אחריני אשכחנא תענה ב' א' סגול וא' צירי והני תרתי מסורא' מסייען אהדדי הלכך ההיא מסרה דחשיב נון של ענה הויא לה חדא לגבי תרתי ולאו כלום היא אפילו אי לא הוה בה פירכא וכ"ש דהא אוכחנא דמשבשתא היא, ואחר שכתבתי כל זה מצאתי מסרה מדויקת שאומרת כך בהדיא תענה ב' א' בסגול וא' בצירי אם תענה את בנתי בסגול אם ענה תענה בצירי ע"כ, וסימני' כדי שלא תטעה מצא מין את מינו פירו' תענה דויצא דסמיך ליה מלת את שהיא בסגול גם הוא בסגול, תענה דמשפטי' דסמיך למלת ענה שהיא בצירי גם הוא בצירי. א"ת, ועי' במ"ש שכ' שבכל ספרים מדויקים כ"י שניהם בסגול, ואחר שהביא דעת הא"ת כתב בסוף וז"ל ואולם בספ' דקדוק כ"י ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כל מקום שבכפל לשון כמו ענה תענה וכן ונקה לא ינקה (שמות ל"ד ז'), הכה תכה (דברים י"ג ט"ז), וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח עכ"ל, אמנם אנכי אחר הא"ת אלך כדרכי בכ"מ: (נא) הזה, ברביע: א"ת: (נב) אני, בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שהובא במכלול דף כמ"ב (ע"ב ד' קטן). מ"ש: לא־אעבר, בחו' רא"פ יש בו שני מתגים רצופים וכן הוא בשאר ספרים, רק במ"ג ד' באזו' נשמט הב', ואנכי השמטתי הא' ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, והשארתי הב' שהוא כדינו לבא לפני ח"פ, וכן במלת לא־תעבר השמטתי הא' והשארתי הב': תעבר, כ"ל חסר במ"ג, מס"ק, והם בכ"כ: ואם־אתה, מלרע שאין בו רק התלשא שהיא לעולם בראש המלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד ובמקרא ישנה כ"י וגם במקרא גדולה מהדפו' יש ב' תלישות אחת על הה"א ואחת על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זקף או פשט אחד שעושין עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלת וככה בפ' בא (שמות י"ב י"א). מ"ש, ובתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט אין בו רק תלשא א' על הה"א, אבל נכתב מתג בתי"ו להודיע שהיא מלרע: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם, מס' סופרים פ' ד' (ה"ה), אלהי אברהם קדש, ואלהי נחור חול, אלהי אביהם חול, וכך הן דברי רש"י ז"ל אבל בבראשית רבה (פ' ע"ד סי' י"ד), אלהי אביהם משמע קדש וחול, ופי' כמוהר"ר שמואל יפה שמשמעו לכאורה קדש והוא חול לפי האמת ובמתק, ויותר מאור בעיני מה שפירש מהר"ר יששכר במתנות כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד ע"ז ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפר' לך לך בפסוק ואתה תבוא אל אבתיך בשלום (לעיל ט"ו ט"ו), מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ וכן בילקוט גרים משמש קדש ומשמש חול וזו היא גם כן גרסת החזקוני שכתב אלהי אביהם משמש קדש וחול ע"כ, וראיה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא (ה' הנז'), איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל (שמות כ"ב כ"ז), שמשמש קדש וחול כמ"ש בפרשת משפטים, וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תהלים פ"ב א'), משמש קדש וחול שם ה"ט כדבריראנא כל חד וחד בדוכתיה וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמשו קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למחקן, ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש, ועיין מ"ש בפ' האזינו אבל ואין אלהים עמדי (דברים ל"ב ל"ט). מ"ש, ולי נראה פירושו גבי אלהים לא תקלל שמשמש קדש וחול, שהוא אזהרה לברכת השם וגם לקללת דיין כב' הפירושים כמו שפי' רש"י בפ' משפטים על פסוק זה, וכמחלוקת הנזכרת בסנהדרין (דף ס"ו ע"א וע"ב), א"כ לכתוב רחמנא לא תקלל מאי לא תקלל שמע מינה תרתי ע"כ, וכן אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט, שאמרו במסכת סופרים שהוא משמש קדש וחול שב על בעדת אל שסובל ב' פירושי', ור"ל הדיינים נקראו עדת הקב"ה כמו שפי' הראב"ע על פסוק זה אלהים נצב בעדת אל הכבוד, או כמו שתרגם המתרגם הכתובים בכנישת צדיקין דתקיפין באורייתא, אבל בקרב אלהים ישפט הוא ודאי חול כמו שתרג' המתרג' שם וכן פי' הראב"ע והרד"ק בקרב הדיינים, וכ"מ באגודה, וכן פי' גם' בחלת אריאל, וכן פה כגון הוא לפי המתרגם האשכנזי שתרגם שהוא מאמר משה רבינו ע"ה הכותב התורה שפי' שכל אחד לבן ויעקב נשבע באלהי אבותיו וא"כ סובל ב' הענינים קדש וחול, ולפ"ז יש לו לסופר לכתבו לשם ק"ה הואיל וסובל ג"כ פי' של קדש, מ"מ מוטב לעשות כפי מה שהורה בעל מנחת שי בשם ר"מ הסופר:

לב (א) ולבנותיו, ובנותיו ולבנותיו ג' מלאים וסי' (א) וינשק לבניו ולבנותיו דין, (ב) אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב (לקמן מ"ו ט"ו), (ג) הוא ובנותיו דעזרא (נחמי' ג' י"ב). מס"ג: למקמו, נ' חס' י' מס"ק, וזה הוא הנ' מהם, ועיין לעיל בפ' וירא (י"ט ל"ג): (ב) ויפגעו, מחקתי המתג הזה שבואו שבחומש רא"פ ובשאר ספרים, כפי הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (ג) מחנה, במאריך (ר"ל במרכא), לא בתביר. א"ת: מחנה אלהים, הרי זה קדש. (מסכת סופרים פ"ד ה"ה):

פרשת וישלח

וישלח, פתוחה: (ז) באנו, כו"ל כ"ב במ"א. מס"ק, והוא על יום טוב בנו (שמואל א' כ"ה ח'), שהוא חסר אלף: וארבע־מאות, בחו' רא"פ יש מתג בבי"ת, וכ"ה בקנת ש"ס, והוא זר כי לא ינוא אחריו נח נראה, גם אין בו כל"ל במקום נגינת טעם, כיון שהבי"ת בת"ק, והוא נכלל בכלל המחקים אשר הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ועל פיהם מחקתיו גם אני: (ח) יעקב, דורשא בתביר לא במאריך. א"ת: (ט) ויאמר ו' בטעם

נעשים ר"פ. מסורה קטנה מלת בטעם אין לו טעם כי בספר בראשית לבד יש י"א ויאמר ר"פ בז"ג, אבל צריך לסמן גם על מלת אם, והכוונה על צרוף ב' המלות יחד שאינם נמצאים כתג"דרק ו"פ, והם (א) דין, (ב) ויאמר לא שמוע (שמות ט"ו כ"ו). (ג) ויאמר אם כה (שם ל"ד ט'), (ד) ויאמר אם תחזק (שמואל ב' י' י"א), (ה) ויאמר אם לשלום (מלכים א' כ' י"ח), (ו) ויאמר אם תחזק (ד"ה א' י"ט י"ב), ומלת בטעם יתירה וצ"ל ו' ר"פ, כן הגיה בעל מ"ח, וככון הוא: יבוא, ז' מלאים בתורה, כמבואר בפ' אחרי מות מסורה גדולה. וזה הוא האחד מהם: אל המחנה, הה"א במאריך בספרים כ"י לא הם"ס, והיה המחנה, בלא מאריך בה"א ולא במ"ס. מ"ש. ובקלופי הדפוס נדפסו לב"א הא' הכו"ן במתג והב' הכו"ן במרכא, ולד"כ שניהם הכו"ן במונח, אבל מוטעות הן כי לא ישרת לעולם מתח לטעמ' רק מרכא, גם לא יבוא לעולם במלה שאינה מוקפת מתג כי אם נגינה, והואיל ולא כתב המ"ש ראיה לדבריו, גם לא ברר אם היא דעת ב"א, כמו שכתב במלת הנצר לעיל כ"ד כ"ה, לכן לא שמעתי שיו בדבר הזה, כי לאו זקני מעציה קתוויים על ספרי כ"י שהביא, ונכו' רא"פ יש בשניהם ב' מתגים רצופים, וכ"ה ברוב שאר ספרים, והא' זר, כי אחריו דגש, והוא ממשפחת הזרים אשר הדיח בעל א"ת בסוף פ' בראשית ועל פיו מחקתי הא' והנחתי הב' שהוא כדוכו לבוא לפני ח"פ, וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: ודע כי כל המחנה במחנה לנוחנ' שבכל המקר' נדפס בב' מתגים רצופים ואחרי הא' דגש, וגם רא"פ הלך אחריה בראותו שתיק' הא"ת, ולא ידע כי כבר מחקם כולם בכלל בסוף פ' בראשית, ורוב' נדפסו מתוקנים בתנ"ך ברלין תנ"ט, גם בתנ"ך כ"י הנזכר מתוקני' רבים, ואנכי מחקתי כולם ע"פ הא"ת, ולא אצטרך להזכיר עוד דבר זה בכל מקום שתבוא עוד מלה זאת בתורה: (י) האמר, ב' וחסרים ואו וסימן האמר אליו שוב לארצך דין האמר לאביו ולאמו (דברים ל"ג ט'), וכל אמר האמר באורייתא דכותא חסר ומסיר עליה כולהון חסרים במ"ב מלא ולא מסיימי ומסתברא בשאר קריא דאילו כל אורייתא בנוסחי דיקי כלהון חסר ואו כתיב, הרמ"ה ז"ל. מ"ש, וכ"ה האמת שב' המלאים הם בנחמיה, (א) כאשר אתה אומר (ה' י"ב), (ב) אשר אתה אומר (ו' ח'), כמו שנמצרו שם במס"ק: ואיטיבה, בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה מלא בתרין יודי"ן, (מ"ש), וכן נמסר במס"ק ל' ומלא: (יא) כי במקלי, כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בספר דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג. (מ"ש), והרז"ה בס' יסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל' ונב"ה תי' הדגש אות כ"א כתב שהיא דגושה, והאריך שם בהבדי טעם, וכ"כ בעל אהל משה בשער הדגש סי' ע"ט בשם ה' יוסף קמחי אבי הרד"ק שכתב בס' הזכרון שהיא דגושה, אולם אנכי בלתי הא"ת עימי שלא הגיה במ"ג ובמ"ק, שגם היא רפוי', כמו שנדפ' בחומש רא"פ ההולך בעקבותיהם וכן במלת במשמר (לקמן מ' ז'), הגיה הא"ת בפירוש שהבי"ת רפה, ואף שהרז"ה חולק עליו גם במלת במשמר ואמר שהבי"ת בו דגושה, אינכי חושש על דבריו, כי הא"ת לא מלבו הגיה, ולא על כללי הדקדו' בנה יסודות בפרג, רק על הספרים הקדמונים המדויקים, וגם במלת במקלי הבי"ת רפוי' בכל הספרים כעדות המ"ש, גם אין כל דברי הרז"ה מוכרחים שם, כי מה שטען על הרד"ק במה שהתנה שתהי' אות הראשונ' אות שמושי' דוקא, ולכן לא זכר גדבריא דתברי' (דניאל ג' כ' וג') בתוך הכלל, ממלת ובני דדן (לעיל כ"ה ג'), שהדל"ת דגושה כפי מה שהבי' בשם בעל מקנה אברם ע"ש, אינכה טענה, כי נברא אנברא קא רמית, כי לדעת הרד"ק היא רפוי', כאשר היא רפוי' ברוב הספרי' המדויקים, וכן הרפיתי אותה וכמו שהשכי' המ"ש ע"ש, ועוד מי הגיד שתנאו בב גם על ב' אותיו' הדומו' ואולי לא התנה זה רק בב' אותיות בג"ד כפ"ת הבלתי דומות כמו גדבריא דתבריא, ועיי' עוד בס' אהל משה בשער הדגש סי' ק"א מה שטען על הרז"ה ואין כאן מקומו להאריך בזה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט הבי"ת רפה: (יב) והבני, ב' חד פתח וחד קמץ וסימן וכו' אורייתא פתח, דשמואל (א' י"ז ט'), קמץ וכו'. מסורה גדולה: (טו) ואילים, ד' מלאים בתורה וסי' (א) רחלים מאתים דין, (ב) קח את אהרן (ויקרא ח' ב'), (ג) בנה לי בזה, קדמא (במדבר כ"ג א'), (ד) חמאת בקר (דברים ל"ב י"ד). מס"ג, וכל שארא באורייתא כתיב האילם אילם, מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה. (הרמ"ה ז"ל בס' מסור' סייג לתורה), וצריכים להגיה במס"ג ד' מל' דמלאים, כמו שהוא במס"ק כאן ובמס"ג דפ' נו ובמס"ר בערך אות א', וכצ"ל במס"ק גג' המקומ' הנשארו' גם צריכי' להוסיף מלת בלישנ' בכל המקומו', כמו שהוא במס"ג דפ' נו כפי הגהתי שם, כי ב' מהם ואילים וא' אילים וא' האילים, ועם כי הבאים בוא"ו החבור יוכללו עם הבאים בלי וא"ו בלישן חד, מ"מ הבא עם הה"א ברא"ש לא יוכלל עמהם: (טז) מיניקות, לית ומלא וה' מלאי' בלישנא מס"ק, ור"ל מלאי' דמלאי', ב' יודי"ן, ומן הה' מלאי' דמלאים אין בתורה רק ב', (א) דין, (ב) היניקה (לעיל כ"א ח'), ואותו דכאן הוא מלא גם וא"ו: אתנת, ב' חסר. מס"ק, ור"ל חסרים דחסרים, (א) דין, (ב) (לקמן מ"ה כ"ג).: ועדים, העי"ן בשוא לבד בס"ס וכ"כ רד"ק במכלול דף י"ג (ע"ד בדפוס גדול, ובדפו' קטן דף מ"ט ע"א) - א"ת ובלוית חן פ' י' שער א' ובספר רב פעלים. מ"ש, ובענין המתג שתחת הוא"ו שנמצא במ"ג ד' באו', לא דברו מזה הא"ת והמ"ש, ומסתבר' שאם הפתח נדחה גם המתג נדחה עמו, ולא הוזכר' הא"ת להזכי' דבר זה, כי הוא בכלל הנמחקים אבלו סוף פ' בראשית מפני זרות', כי כיון שנדחה הפתח ונשאר השוא לבד תחת העי"ן, הנה הוא שוא נח, כדין שוא פשוט שתח' אות הגרון ולא יבו' מתג לפני שוא נח, וכן אינכו בחו' רא"פ ובתנ"ך קטאי ובתנ"ך ברלין תנ"ט, ואף שבתנ"ך עם מ"ש נדפ' במת' ושוא פשו' אחריו, הנה כבר כתבתי שנדפס שלא בהשגחה, ובמס"ק נמסר על מלה זאת לית וחסר יו"ד וחד והעירים ישעיה ל' כ"ד: (יח) יפגשך, הגימ"ל בקמץ מעמד בטעם ורפי והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקי' והיה ראוי להיות בקמץ חטף, שרשים שרש פגש, ומכלול דף מ"ג ע"א ד' קטן, וכן הוא לב"א, ובס' דקדוק ישן כתו' כי יפגשך בקמץ חטוף שהו' כמו ויפגש אותך וכל האומ' יפגשך בקמץ רחב מעקם ע"כ, ומנהג' דילן כקמחי. מ"ש, זמ"ש מעמד בטעם, ר"ל במתג, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ובחו' רא"פ בדפ' הגימ"ל בדגש, והיא דעת ב"כ דלא סבירא לן כותי', גם אחז הקבל בשני ראשיו כי הדפיס מתג ביו"ד וא"כ השוא שאחריו נע, ואחר השוא נע ראוי להיות רפה: למי אתה, בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמד' בטעם. מ"ש, ובמס"ק נמסר כאן כ"ו מלעיל וכל או' דכו' עכ"ל, וצ"ל וכל אם"ף דבו', וכמו שהארכתי בזה בפ' בראשי' (לעיל ג' י"ט) ע"ש: (יט) שלוחה, בתיקון ספר תורה ישן כפר אחר שלחה עד כאן, ואין לספק בזה שהמסורת אומרת שלוחה, ג' ב' חסרים ואחד מלא וסימן (א) ואמרת לעבדך ליעקב דין, (ב) כפתלי אולה שלחה (לקמן מ"ט כ"א), (ג) ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב' ט'), דנפתלי חסר, ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרש' ויקר' (מ"ש), והנה ראשית דבריו שאמר ב' חסרי' סותר סוף דבריו שאמ' דנפתלי חסר ותו לא ונוסח המס"ג ד' באו' כ"ה שלוחה, ג' ב' חס' וא' מלא וסי' וכו' קדמא מלא, ויש ספרים נמסרי' ב' מל' וא' חסר דנפתלי חסר עכ"ל, ודעת היש ספרים היא העיקרית לדעת המ"ש כמו שמוכח מדבריו שביחזקאל, ולכן יש להגיה פה בדבריו ב' מלאים ואחד חסר: (כ) ההלכים, נקדת ספרים מדויקי' הה"א השני' במתג, אמנם בחו' שט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובמ"ג ד' באזל היא במונח משרת הז"ק וכ"ה בחו' רא"פ שהדפיס כאשר מצא במ"ג ובמ"ק, והא"ת לא הגיה זאת, וכן נכון גם ע"פ כללי הדקדוק, כי יש כאן הפסק אוזה תנועות בין היתיב ובין המונח, גם פתח הה"א הוא בעג' ולא תמורת שוא ולא להרחבת אות הגרון ולא לתשלום הדגש, כמ"ש לעיל בפ' וירא (י"ח ע"ז) ע"ש: במצאכם, ל' וחסר והוא חד מן ס"ג נקד לישן וכל חד וחד ל' דכו' (גל' המ"ג), ובחו' רא"פ יש פה ב' מתגים רצופים, וכ"ה בשאר ספרים, ובמ"ג ד' באזו' נדפ' מרכא תחת המ"ס, אול' זה ודאי טעות הוא, כי במס"ג דיחזקאל (ל"ו כ"ה) נמסר א' מלין בתרין טעמי, שיש בה מרכא לספקא בתיבתו, ולא נמנה זה ביניהם, גם ב' המתגי' טעות הוא ע"פ דרכיו שהוא דרך הא"ת סוף פ' בראשי' להסיר הזרים מהם, והנה הא' הוא זר והב' בא כמשפטו לבא לפני א"פ, וכן מצאתי בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט הב' ולא הא', ולזה שומעין שאמר כהלכה: (כא) במנחה, ל' דגש. (מס"ק), ר"ל שהבי"ת פתוחה והמ"ם דגושה: ההלכת, ג' ב' חס' וא' מל' וסי' (א) במנחה ההלכת (דין), (ב) ההלכת על ארבע (ויקרא י"א כ"ז), (ג) ההולכת למואל (נחמיה י"ב ל"ח), בתרא מלא. מסורה גדולה: לפני, ל' קמץ בזקף. (גל' המ"ג): (כב) במחנה, מחקתי מתג הבי"ת כמ"ש בתחלת הפרשה (פסוק ט'), וכן אינכו במ"ג ד' באו' ובתנ"ך ברלין תנ"ט: (כג) בלילה הוא, ד' דסבירין ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורת פרשת וירא (לעיל י"ט ל"ג) (ושמואל א' י"ט י'). מכסת סי: שפחתיו, לית וחסר. מסורה קטנה ור"ל חסר וא"ו, אבל מלא יוד: ילדיו, ג' ב' מלא וא' חסר וסימן וכו',

מס"ג

מס"ג, ואין בתורה רק זה והוא מלא: ויעבר, וכן ויעברם, ויעבר, שבפסוק שאח"ז יש בהם ב' מתגים רצופים בקצת ספרים, וכ"ה בחו' רא"פ, ובחו' עט ספר אין בהם מתג כלל, וגם זה איננו נכון, כי לפני ה"פ משפטו לבא תמיד, אמנם בתנ"ך ד' בערלין תנ"ט ובתנ"ך קאליני אין בהם רק הב', וכ"ה ודאי דעת הא"ת שהסיר כל המתגים הזרים בהגהתו שבסוף פ' בראשית, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט במלת ויעבר שבפסוק זה, ובמלת ויעברם, רק במלת ויעבר שבפסוק שאח"ז יש שם ב' מתגים, והוא טעות הכותב: (כד) ויעברם, ב' א' מלא וא' חסר, בקעים (תהלים ע"ח י"ג, והוא המלא ודין חסר), וא' חסר בליש' וכל גבי נח (נ"ל גבי נון וכ"ה במס"ג דיהושע (ד' א'), ור"ל הבאים עם נון המשמשת לא"ב) דכו' במ"ג מלא· (ג' המ"ג), ומן הא' החסרי' בלישנא אין בתו' רק זה, וא' ביהושע (שם), ושנה בס' שמואל, ונמסר הסי' במס"ג דיהושע: (כה) עלות, ו' ה' מלאים וא' חסר וסי' (א) ויותר יעקב דין, (ב) והגבלת את ההר (שמות י"ט י"ב) וכו'. מסורה גדולה, ושארא בנ"כ, והב' שבתו' הם מלאים, ובמס"ק נמסר ז' וט"ס הוא וצ"ל ו': (כו) כי לא יכל לו, כתוב בתקון ספר תורה יכל, במפתח יכול ע"כ, ויש להוכיח שהוא חסר ממה שנמסר בפרשת שלח לך (במדבר י"ד ל'), יכול, ה' מלאים בלישנא, ואין זה במניינים, גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול נוכל לה (שם), דין לחוד מלא ואו באורייתא· מ"ש: בהאבקו, בחו' רא"פ יש כאן ב' מתגים רצופים, וכ"ה במ"ג דפוס באזי'. אבל בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך קאליני אין בהם רק הב', וכ"ה בתנ"ך אמסטערדאם תכ"ה, עם שבחלופי נוסחאו' הדפוסי' שבסופו הובא גם נוסח זה של ב' מתגים, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט רק הב', וכן נכון לפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית: (כז) שלחני, בחו' רא"פ ד' ראשון בשמע חירק הכון, והיא שגגה היוצאה לפעמי' במלאכ' הדפוס: אשלחך, בספרים כתיבת יד מאריך בשי"ן וכן הוא בחלופים לב"א מ"ש, ובחלופי הדפוס מוטעה, והרא"ב המגיה התנ"ך עם מ"ש הדפיס עפ"ז מתג בשין לבד ולא בלמד, ואין משמעות לשון המ"ש כן, בעבור שלא כתב מאריך בשי"ן לבד, ולכן העמדתי מתג בלמד כדינו לבוא לפני ק"פ, וכ"ה בכל הספרים המדויקים, והעמדתי ג"כ מתג בשי"ן ע"פ המ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט ב' מתגים רצופים, עם כי לא מצאתי כן בספרי הדפו': ברכתני, לית קמץ· מס"ק, וצ"ל לית וקמץ, כי לא נמצאת עוד מלה זאת גם בפתח: (כט) כי שרית עם אלהים, יש מרז"ל מפרשים אותו קדש ויש מפרשים אותו חול עיין ב"ר (פ' ע"ח סי' ו'), וחולין פ' גיד הנשה (דף צ"ב ע"א), ועיין מ"ש סוף פ' ויצא (לעיל ל"א כ"ג)· מנחת שי: (ל) זה, נדגש· אור תורה, והרא"ב בקו' הכרעותיו כתב למה זה, זי"ן רפה לע"ד ועמ"ש בשמואל ב' סי' י"ז פ' י"ז עכ"ל, ולא ראה הגהת הא"ת פה, ואולי ראה וחולק עליו, ואנכי לא ראיתי הברה בדבריו שכתב בשמואל שם, ואין כאן מקום הוויכוח, אבא בקו"א אי"ה, והעיקר כהגהת הא"ת, וכ"ה בתנ"ך קאליני ובתנ"ך בערלין תנ"ט, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (לא) פניאל, קדמאה פניא תניינא פנואל וסימן הרכינו· מ"ש, כתב הש"ך על התורה פניאל כתיב ופנואל קרי כו', ע"ש, ובספרים שלנו אין כאן קרי וכתיב כי קדמא כתיב ביוד והנון נקוד בחיריק, תנינא כתיב פנואל בויו והנון במלאפום (מכמ"א): (לב) ויזרח־לו, בקצת ספרים מדויקים יש מתג ביו"ד, וכ"ה בחו' רא"פ, ובקצתם אין פה מתג, וכ"ה בחו' עט ספר ובמ"ג ד' באזי' ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, והוא הנכון לדעתי, כי אין דרכו לבוא באות אית"ן בבנין הקל מהשלמים, ולכן שוא הפ"א הוא נח, וראי' לזה כי כשע"פ הוא אחת מאותיו' בג"ד כפ"ת היא דגושה, כמו יזכור, ישפוט, תשבת, תפתח, עכ"ז הנחתיו פה ולא מחקתיו ולא כללתיו בין הנמחקים אצל הא"ת סוף בראשית, כי נוכל לקרות הזי"ן בשוא נע, ולא תשתנה בעבור זה הברת הרי"ש מדגש לרפי, כי איננה מקבלת דגש: צלע, ל' וחסר· מס"ק: (לג) לא־יאכלו, ברוב הספרים יש פה ב' מתגי' רצופים, וכ"ה בחו' רא"פ, שלא כמשפט, ובחו' עט ספר בשמט המתג הב', וגם זה איננו נכון, כי המתג שלפני שוא נע איננו נדחה לעולם, אמנם בתנ"ך עם מ"ש בשמט הא' ונדפס הב', ונכון הוא ומסכי' להגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט רק ביו"ד מתג ולא במלת לא:

לג (א) והנה, בשופר ישר (הוא מונח), לא במקף. א"ת:

(ד) צוארו, צואריו קרי ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש: בס' הזוהר (ח"א דף קע"א ע"ב), ועיין מ"ש בפ' ויגש (לקמן מ"ה י"ד)· מ"ש: וישקהו, עליו שש נקודות נקודה על כל אות, אור תורה, ב"ר (פ' ע"ח סי' י"ב), ושיר השירים רבה על צוארך כמגדל השן (ז' ה'), וס' הזוהר (ח"א דף קע"א ע"ב), ובפרקי רבי אליעזר (פ' ל"ז) אל תקרי וכו', ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קכ"ד (ע"ב א"ב)· מ"ש, ובשפתי חכמים כתב שכולו נקוד מלבד השי"ן וכו' ע"ש, וטעה בזה כי אין שום חולק בזה שכולו נקוד, וכן מפורש בב"ר ובמדרש חזית כאן לא הכתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב וכו', וכן מפורש באבות דר"נ פ' ל"ד ובמס' סופרים פ"ו ה"ג וישקהו כולו נקוד עכ"ל: (ה) לך, בדגש· א"ת: חנן, לית קמץ ופתח. מס"ק: (ו) ותשתחוין, וכן וישתחוו הא' והב' שבפסו' שאח"ז יש בקצת ספרים מתג בתיו וביוד האיתן ואחריהם הלך רא"פ, והמה זרים כי אחריהם שוא נח, בראיית הדגש שבתיו שני' ובקצת ספרים יש מתג בזה ולא באחר, ובקצתם בהפך, אבל בתנ"ך עם מ"ש אין בשום א' מהם מתג, וכן נכון לפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית: (ח) המחנה, בלי מתג בה"א, כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכמ"ש לעיל (ל"ב ט'), וכ"ה בתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: פגשתי, הגימל בקמץ· א"ת, ולא כהגהת המדפיס שכתב ל' באו' ופתח באתנחתא עכ"ל, (ומלבד זה מלת באו' טעות, כי אין עוד מלה זאת גם בנ"כ), וכ"ה בקמץ בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וצ"ב וכן רמ"א: (י) כי, בשופר ישר (הוא מונח), לא במקף· א"ת וכן הוא בחלופים כ"י לב"א· מ"ש, ובחלופי הדפוס הנוסח כן ב"א כי על־כן ראיתי ב"נ על־כן ראיתי עכ"ל, והוא מוטעה, כי מלת על־ [illegible] ודאי מוקפת בכל הספרים, והחלוף הוא במלת כי: כראת ג' חס' בתו'· מס"ק, (א) לעיל מ"ד ל', (ב) (דין): פני אלהים, הרי זה חול, מס' סופרים פ"ד (ה"ה) מנחת שי: (יב) לנגדך, הגימל רפה אור תורה: (יג) הילדים, כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא, מכלול (ד' קטן דף כ"א ע"א)· מ"ש: עלות, ה' קמץ· מס"ק, והסי' נמסר במס"ג, ואין בתו' רק זה, ושארא בשאר קריא: (יד) אבוא, ואבא, ה' חס', נמסר לעיל בפ' חיי שרה (כ"ד מ"ב)· מס"ג, ואין בתורה רק זה ודפ' חיי שרה: (טו) למה זה, הזי"ן דגושה בדין דחיק, כמו למה זה תשאל לשמי (לעיל ל"ב ל'), שכתב שם הא"ת בפי' שהיא דגושה, כי דין אחד לשתיהן, והרא"ב בקו' הכרעותיו כתב גם על זה שהזי"ן רפוי' (ועכ"ז הדפיס בתנ"ך עם מ"ש הזי"ן דגושה, בלי השגחה), ואישתמיט לי' דברי הא"ת שם, ואף כי פה לא כתב הא"ת מזה דבר, היינו לפי שמצא פה מתוקן במ"ג ובמ"ק אשר עליהם חבר ספרו: (יז) שם המקום, בחלופי הדפוס נמצא כן, ב"א שם־המקום ב"נ שם המקום עכ"ל, ומשמעות לשון זה הוא כי לב"א מלת שם מוקפת ואין [illegible] מתג, ולב"נ היא במרכא בלא מקף, והנה נוסח כל הספרים המדויקים שהיא מוקפת ובמתג הוי' דלא כמאן, ולכן נראה שנפל טעות בדפוס וצ"ל לב"א מתג תחת השין, וכן משפטו לבא בת"ג שאחרי' נח כראה במלה מוקפת לאחרי', והוא במקום בנינת טעם, ודינו כדין כ"ט, ואין ביניהם חלוף רק בענין המקף, דלב"א היא מוקפת ובמתג, ולב"נ איננה מוקפת והיא במרכא, ואולי לב"נ מלת קרא מוקפת למלת שם, כי לא יבאו ב' מרכאות בב' מלות רצופות, והלכה כב"א בכל מקום: סכות, ב' מל' בתורה וסי' [א] שם המקום סכות (דין), [ב] כי בסכות הושבתי (ויקרא כ"ג מ"ג) וכו', וכל הסכות דאורי' מל' בר"א, חג הסכת תעשה לך (דברים ט"ז י"ג)· מסורה גדולה:

(יח) בבאו, כולהון חסרים· מסורה גדולה:

לד (א) בבנות, ב' ומלאים וסי' וכו'· מס"ג, והב' בשופטים י"ד ג':

(ב) נשיא, ז' רפין, מס"ק, ר"ל שהכון בשוא שברפה תנועת מבטאו, וצ"ל ו' רפין, כמ"ש בפ' חיי שרה (לעיל כ"ו ו'), ושם מניתים: (ג) ויאהב, בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א. מ"ש: הנער, הנערה קרי וכן הב' והג'· א"ת, ובמסורת כל או' חסר במ"א ועבשו את מאה דפ' כי תצא (דברים כ"ב י"ט), וכמ"ש שם והה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים מ"ש ובספרים מדויקים שלפני מצאתי ברובם ב' מתגים רצופים בה"א ובנון, וכ"ה בחו' רא"פ, ובתנ"ך ברלין תנ"ט כדפס הראשון ושני בב' מתגים והשלישי במתג א' בנון, ואנכי השמטתי בכולם הא' בעבור רוגתו, על פי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וקיימתי הב' שהוא כדינו לבוא לפני ח"פ, ואף שקיימתי דברי המ"ש במלת הנער שבפ' חיי שרה (לעיל כ"ד כ"ה), להעמיד המתג בה"א לבדה, היינו לפי שהססכים כן בן אשר, וראוי

ורחוי לקבל ממנו אף הזרים המקובלים אצלו; (וכן מביאו הרמב"ם בהלכות ס"ת (פ"ח ה"ד), וכתב שעליו סמך בס"ת שכתב כהלכתו), משא"כ באינך לא נמצא חלוף ב"א וב"כ, ואף שהביא ראיה ממדויקים, אנכי לא מצאתי כן בשום ספר מדויק שלפני (רק בחומש עם ספר מצאתי כן, אבל הוא עלול לטעויות כאלו, כי השמיט פתוחים רבים נכונים בכמה מקומות), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט נמצא בכולם ב' מתגים, כמו שהוא בכל המון הספרים: (ה) והחריש, חסר יו"ד ובמסורת כ"ו ב' חסר בתורה וסימן (א) והחרש יעקב (דין), (ב) והחרש לה אביה (במדבר ל' ה'), וכן במסרה אחריתי ז' בלישנא חסר עיין במ"ג וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יוד כלשון מסרתנו ואח"כ כתב הלין ד' בלשון החרשה באורייתא חסרים יוד וכל לישנא דקריא ריש דידי' בחירק מלא יו"ד, ואם החרש יחריש לה אישה (שם ט"ו), החרש חסר וקרי ריש דידי' צירי, יחריש חירק ומלא יוד ככללא דאמרן. מ"ש, מה שהביא בשם מסורת כ"ו ב' והחרש חסר בתורה, והשני הוא והחרש לה אביה, שהוא הא' מן הג' והחרש שבפ' מטות, שבוש הוא, כי הוא מלא בכל הספרים, רק הג' שבפרשה הוא החסר, והוא ושמע אישה והחרש לה לא הניא (שם י"ב), וכ"ה במס"ג במנין הז' חסרים דבכולה קריא, וכ"כ הרמ"ה ושמע אישה וגו', תניינא, ולא אמר תליתאה, לפי שהא' הוא ושמע אביה, אבל הב' והג' הם ושמע אישה: והב' האחרים שבתורה הם (א) תחרשון (שמות י"ד י"ד), והוא חסר יו"ד ומלא ואו, (ב) כי החרש לה ביום שמעו (במדבר ל' ט"ו), ועוד ג' בנביאים: (ז) כשמעם ויתעצבו, קדמין פסוקים דלית להון הכרע אלינא דר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין ניפה מראה שם ומ"ש בפ' וילך (דברים ל"א ט"ז). (מ"ש): ויתעצבו, הצד"י דגושה. (א"ת), ובכל הספרים יש מתג ביוד, ועם שאין דרכו לבוא באות אית"ן בהתפעל מן השלמים, עכ"ז הואיל ואין אות בג"ד כפ"ת אחרי השוא, ויוכל להיות שוא נע, לכן קיימתיו: את־בת־יעקב, בחומש רא"פ ונקצת שאר ספרים יש מתג במלת בת וכן ביו"ד של יעקב, והראשון זר מב' פנים, א' כי לא יבא לפני מתג, ב' כי אחריו נח נראה, ואין צורך להעמידו פה במקום כ"ט, בעבור שאין כאן ת"ג לפני נח נראה, ובחומש עם ספר נשמט הב', וג"ז אינו נכון, כי המתג שלפני ח"פ אינו נדחה לעולם, וגלבד הפן הב', אבל בתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני ובתנ"ך בערלין תנ"ט נשמט הא', וכן נכון, ומוסכם להגהת הא"ת סוף פ' בראשית: (ט) והתחתנו, גם פה מצאתי מתג שאינו נהוג בה"א התפעל מן השלמים: והוא בכל הספרים המדויקים, וקיימתיו מטעם הנזכר בפסוק שלפני זה: בנתיכם, הבי"ת דגושה. (א"ת), ובמ"ק כל או' כ"כ עכ"ל, ר"ל חסר ואו ומלא יו"ד: (י) והאחזו, גם פה יש ב' מתגים רצופים בכל ספרי הדפוס, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט לא נמצא רק הב' שהוא כדינו לבוא לפני ח"פ, ואליו שומעין שאמר כהלכה, וכפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית: (יא) ואשר, הוא"ו במאריך (הרמ"ב בקו' הכרעותיו), ור"ל במתג, וכ"ה בחומש רא"פ. (יב) הנער, הנערה קרי, ובלא מתג בה"א כמ"ש לעיל (פסוק ג'): (יג) בני־יעקב, מחקתי המתג הא' מן השנים הרצופים שבחומש רא"פ ובשאר ספרים, כפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית: (יד) אליהם, י"ז מלא בתורה, ומניתים (לעיל י"ט י'), וזה הוא הב' מהם: אחתנו, אין בו יוד והתימה על המדפיס שהוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר ואיך כתבו ביוד. (אור תורה), וגם בסוף פרשת חיי שרה ע"פ אחתנו את היי וגו' (לעיל כ"ד ס'), כמסר שם אחתנו, ג' בספרא ב' חסר וא' מלא וסי' וכו' (כאשר העתקתי שם), וכך הם בספרים כתיבת יד ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותנו, (להלן פסוק ל"א), דין לחוד מלא ואו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים ואו כתיב (מנחת שי): (טו) בזאת, בטרחא. (אור תורה): כמנו, ג' חסר וא' מלא. (מס"ק), ובמנו במס"ג, ואין בתורה רק ב' והם חסרים, (א) (דין), (ב) כמנו ומי (דברים ה' כ"ג): להמל, ז' חס' בלישנא (גל' המ"ג), ועיין מ"ש להלן פסוק כ"ב: (טז) ונתנו, ד' דגש. מסורה קטנה, ורצה לומר הנו"ן הב' השמושית לחסרון נון ל"פ, ובמנו במס"ג ואין בתו' רק זה: נקח־לנו השמטתי המתג הזר שבנו"ן, שאחריו דגש, שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, כפי הגהת האיר תורה סוף פרשת בראשית: והיינו, בטפחא דסמיך לס"פ. (הרמ"ב בקו' הכרעותיו): (יז) להמול, ל' מלא. (מס"ק), וב"ל ב' מלא, והב' הוא ביהושע (ה' ח'), או נריכין להוסיף מלת בתורה:

(יח) וייטבו דבריהם, הטי"ת בשוא לבד והדל"ת רפה אור תורה וכתוב במכלול (דף קכ"ד ע"ב ד' קטן), העמדתי היו"ד הנוספת בגעיא להורות על היו"ד פ"א הפעל הנחה עכ"ל: (יט) בבת־יעקב, בחו' רא"פ הועמד מתג בבי"ת שני' של בבת, והוא זר, כמ"ש לעיל (פסוק ו'), והוא בלי ספק בכלל הנמחקים אצל הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינכו במ"ג ד' באזי' ובחומ' עם ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני ובתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך אמשטערדאם תס"ה: (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו', סימן אילוף ויבא חמור עירם עירם וישמעו (להלן פסוק כ"ד), עירו עירו מנחת שי: (כא) שלמים, כתב ר' אלי' המדקדק בספר טוב טעם ולוית חן שער ב' פ"ו שהשי"ן בגעיא וכן הוא במדויקים. מנחת שי, וכ"ה בחו' רא"פ ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: וישבו, ד' רפין. מסורה קטנה, ור"ל שהוא"ו בשוא, ובמנו במס"ג ואין בתורה אלא ב' א' דין ב' להלן בפסוק כ"ג), ועוד ב' בנביאים: נקח־לנו במקצת ספרים המאריך בנו"ן לא בקו"ף. מנחת שי, וכ"ה בחומש רא"פ ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט ואמסטרדאם תס"ה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ובחו' עם ספר אין בו מתג כלל, והי' נראה נכון לפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, לפי שאחריו דגש, אך לפי שהמ"ש קיימו בפירוש, הלכתי אחריו בזה: לנשים, י"ד רפין. נמסר בשופטים סימן כ"א (פסוק ז'). ומסורה גדולה, ור"ל שהלמ"ד בשוא, ולכן אין אחריה דגש, ושנה מהם בתו', (א) דין (ב ג ד ה ו) במדבר ל"ו ג' ו' (כ' בו), וי"א וי"ב: (כב) יאתו, בתקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ ובכל הספרים שלנו הם כמ"ש הרמ"ה ז"ל וז"ל אך בזאת נאות לכם (לעיל ט"ו), מלא ואו כתיב, אך בזאת יאתו (דין), חסר ואו כתיב אך נאותה להם (בפסוק שאח"ז), מלא וא"ו כתיב. (מ"ש): בהמול לנו, בהעתק הללי בהמל ירושלמי בהמול עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם המסרה (כ"ל שנ"ל עם החסרים) בלישנא וסימן נמסר במסרה גדולה ערך מל ודע כי במסרה הנזכרת נמנה בכלל החסרים ואם לא תשמעו אלינו להמול (לעיל י"ז), וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לשום במקומו להמל לכם כל זכר (לעיל ט"ו), שהוא חסר בהללי ובכל הספרים וכן מצאתי מסורת כ"ו להמול ב' חד חסר וחד מלא (וכ"ל שר"ל בתו', כי יש עוד א' מלא ביהושע (ה' ח'), כמ"ש לעיל, והם כמ"ש, אחר כך שמח לבי ויגל כבודי שכוונתי למה שכתב הרמ"ה ז"ל כללא דמלת' כל המול ימול בהמול להמול מלאים וא"ו בר מן חד חסר להמל לכם בזאת נאות, עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסרה זו שנמסר ה' חסר בלישנא, ויש לנו עוד שנים חסרים והם כאשר הם נמלים דפרשת וישלח (בפסוק זה), וימלו כל זכר דושמעו אל חמור (לקמן כ"ד), וצריך להגי' ז' חסר בלישנא וכן במסרה קטנה שבמקרא' גדולה אצל להמל לכם כל זכר מסור עליו ז' חסר בלישנא ושנים שו כתבנו ג"כ הרמ"ה בפרטי החסרי. א"ש, ועדיין לא נשענו כי יש עוד אחד בליש' חסר ושוב מל את בני ישראל שנית יהושע ה' ב', ובעל מ"א מנה פה השבעה רפין, ומנה זה, ולעומת זה עזב נמלו אתו (לעיל י"ז כ"ז), שנמנה בפירוש במס"ר בין הה' החסרים וכ"ע, וויותר כ"ל שנפל טעות במס"ר במקום א' ה', וטעות כזה שכיח בעבור התדמות הב' האותיות האלו ויוכלל עמם גם מל דיהושע: נמלים. חסר ואו ומלא יוד ומ"ש המדפי' שמג' בספרים מדוייקים אין לחוש עליו. מ"ש: (כג) מקנהם, ד' חס' וסימן (א) מקנהם וקניכם דין, (ב) ויביאו את מקנהם, תניינא דפסוק (לקמן מ"ז י"ז) (ג) וישבו בני ישראל את נשי מדין (במדבר ל"א ט'), (ד) רק נשיכם וטפכם (דברים ג' י"ט). מס"ג, ככ"ל מסרה זאת ובדפסה משובש' כאשר אברר לקמן מ"ז ו', גם יש להוסיף בה מלת בלישנ', כי ג' מהם הם מקנהם, ואותו לדברים הוא ומקנכם: הלוא, י"ג מל' מסורה קטנה, וכ"ל י"ב כמ"ש לעיל (ד' ז'), ובמנו במס"ג דפ' שלח לך (במדבר י"ד ג'), וזה הוא הג' מהם: נאותה, ל' ומל'. מסורה קטנה: (כה) בהיותם, מה שבגליון שבוש. א"ת: ולשון מ"ש בהיותם, הה"א בשוא לבדו ולא כהגהת המדפיס בשוא ופתח עכ"ל, וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: שני, בס"ס נמקף לא בשופר (ר"ל במונח). א"ת, ובענין המתגים פה יש בלבול בספרים, כי בחו' עם ספר אין כאן שום מתג, ובתנ"ך עם מ"ש יש כאן ג' מתגים בנו"ן של שני ובנו"ן של בני וביו"ד של יעקב, ובחו' רא"פ ישנו בנו"ן של בני וביו"ד של יעקב ולא במלת שני, וכ"ה בשאר ספרים אלו הב' מתגים, ומלת שני במונח בשאר ספרים, והנכון להעמיד מתג במלת שני כדינו לבא לפני שוא נע, וכן ביו"ד של יעקב לפני ח"פ, ולא במלת בני, ולא יהיו שנים רצופים, וכפי הגהת

הא"ת סוף פ' בראשית ד' בטה, חד יין פתחין באתנחתא בספרא מכ"ק, והבונה על סגול הבי"ת שהוא פתח קטן, שלא נשתנה לקמץ: ויהרגו, מחקתי מתג הוא"ו (שאחריו דגש ומתג אחר), שכאותם רא"פ כהגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר ובמ"ג ד' באזיל ובתנ"ך קטיני וברלין תנ"ט ובאמשטרדם תס"ה, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כז) ההללים, שופר (הוא מונח) בה"א · א"ת: אחותם, לית מלא בתו', מס"ק, זולת דין: (כה) אשר, השני במקף · א"ת, ואין כוונתו על השני שבפסוק זה, כי הוא במרכא בכל הספרים המדויקים, רק כוונתו על אשר הא' שהוא הב' אחר מלת החללים שציין לפני זה, שבמ"ג מוטעם במרכא ואיננו מוקף, והגיה שצ"ל מוקף, וכ"ה בספרים מדויקים, וכ"כ מ"ש המעתיק תמיד דברי הא"ת בקצת תוספת. באור וז"ל אשר בעור במקף ובלא טעם אחר במלת אשר עכ"ל: (כט) שבו, ד' בטעמא מלרע בליש' נשי' (א) ואת נשיהם שבו (דין), (ב) ושבו אליך בכל לבבם (מלכים א' ח' מ"ח), (ג) ושברו (ד"ה ב' ו' ל"ח), והשיבו אל לבבם, (ד) ועשרת אלפים חיים שבו (שם כ"ה י"ב) · (מס"ג), ומוטעית היא כי והשיבו אל לבבם אין ענינו לכאן, גם איננו פסוק בכל המקרא, ויש למחוק תיבות אלו, וכן איתם במס"ג דמלכים, והנה אלו הד' הם מלרע כמשפט כל"ה כי שרשם שבה מלשון שביה, משא"כ שבו הרדפים (יהושע ב' כ"ב), שפרשו שוב מלשון שיבה מכוי עי"ן שהוא מלעיל לקיים הכח, ומזה תבין שאין כוונת המסרה בפסוק ב' וג' על מלת ושבו עצמה שהיא מלרע, כי היא ג"כ לשון שיבה, כ"א על מלת שבו שבאמצע הפסוקים, רק שמצוינת תחלת הפסוק כדרכה, וכן נמסר על שבו במס"ק דמלכים ודד"ה, ולא על ושבו, ומלת בליש' שבמס"ג כאן אין פירושה כמו בשאר מקומות על מלות שאינן דומות בבניניהן או בחלקי הפעלים או באותיות השמושיות, כי כולן דומות כאן זה לזה, רק הכוונה פה בליש' דשבי', להורות אותן שהן מלשון שיבה: (ל) להבאישני, ל' ומלא · מס"ק: בכנעני, מחקתי המתג הזר שבבי"ת שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ברלין תנ"ט: ובפרזי, הזי"ן דגושה · א"ת: מספר, ל' קמץ זקף (זולת דין), ויש ספרים פתח אבל טעות הוא · (גל' המ"ג): ונאספו, הפ"א רפה · א"ת: והכוני, ל' ומלא · מס"ק: (לא) הכזונה, בט' ספרים כתיבת יד נדקתי ואין הזי"ן רבתי גם נמסר ריש בראשי' וריש ד"ה לא נמנה עם האותיות הגדולות (א"ת), ולשון מ"ש במכלול דף ס"א (ע"א ד' קטן), נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא נגוש · ונכנסה אחד מאותיות רבתות הזי"ן רבתי אבל בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ודפוסים ישנים איננה רבתי, גם לא נמנית וכו' עכ"ל: אחותנו, בהעתק הללי אחותנו, ירושלמי אחתנו ובכל הספרים מלא בוא"ו וכן ראוי להיות ע"פ המסורת. וכמו שכתבתי על פסו' לתת את אחתנו (לעיל י"ד) · (מ"ש), ורש"י פי' ית אחתנא, ובקצת ספרי חומשי' עם פירש"י נדפס הבאור שהוכרח לפרש כדבי מתוך הפסוק נראה שהוא לשון רבים כי אחותינו מלא יוד כתיב משא"כ אחתנו את היי דרבקה (לעיל כ"ד ס'), דחסר כתיב, וזהו שבוש מתלמיד טועה שכתב כן בגליון פי' רש"י והמדפיסים שגו באולתו והכניסו באורו בפנים, כי בכל הס' מדוייקים הך אחותנו דענינא ג"כ חסר יוד כתיב, ואף הכי דכתיבי מלא יוד כמי לשון יחיד הם דבלשון רבים צ"ל אחיותינו ביוד כעה בחולם, דוק ותשכח במסורת הדפוס וכו' · (מכמ"א):

לה (א) בית אל, תרתי מילי בגונא דספרו, כמ"ש ריש פ' לך לך (לעיל י"ב ח') · (מ"ש): (ב) הסרו, בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו"ד ותימא על המדפיס שכתבו ביוד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר והסרו ערלת לבבכם (ירמי' ד' ד'), ושם כתוב והסרו בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל הסרו את אלהי הנכר חסר יוד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א' וחסר יוד בתורה. מ"ש: בתככם, הכ"ף בשוא לבד כמנהגנו · מ"ש, ובמ"ג ד' באזיל היא בח"פ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט אבל בשאר כל הספרים המדויקים היא בשוא, וכ"ה בחו' רא"פ שנקד כאשר מנא במ"ג ובמ"ק, והלכתי אחריו בזה, ובמס"ק נמסר ב' חסר בתו' עכ"ל, והב' הוא ונאחזו בתככם (במדבר ל"ב ל'): (ג) ונקומה, ג' ומלאים · (מס"ק), (א) (דין), (ב) ונקומה ונלכה (לקמן מ"ג ח'), (ג) ונקומה עליה (עבדי' א' א'): (ד) ויטמן, ל' וחסר · (מס"ק), זולת דין: (ה) סביבותיהם · בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עד כאן לשונו, עוד ראיתי חילופים אחרים בתקון ספר תורה ישן אבל בכל הספרי' שלנו כוא"ו וכן במסורת כתיבת יד ב' מלא דמלא וסימן

(א) ויהי חתת דין: (ב) ויעזבו את ה' אלהי אבותם שופטים ב' י"ב, וכ"ה במסרה שלנו בשופטים (ונשמט מבעל מ"ש שכ"ה במס"ג דכאן), גם הרמ"ה ז"ל כתב סביבותיה' דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וחו ותרין יודין ותרין חסרי' וחו ומלאים תרין יודין וסימן (א) אשר סביבותיהם דויקח קרח במדבר ט"ז ל"ד, (ב) ומגרש לערים סביבתיהם (שם ל"ה ב') · מ"ש: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים, התרגומים תרגמו מלאכיא דה' וכן פי' רבים מהמפר' ולפ"ז יהיה חול אבל רש"י ז"ל פי' קדש והכי מוכח בפ"ד דסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), גבי כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצדן דקד מיניהו: כי שם נגלו אליו האלהים, לא הענה אתי ביום צרתי · מ"ש: (ח) דברה, ג' חס' וכו' וכו' · מס"ג, והד' האחרים הם בס' שופטים ד' י"ד וה' ט"ו: ותקבר, בתביר לא במאריך · א"ת: (י) יעקב כי אם ישראל, העי"ן בשוא פתח ובלמ"ד פשט · א"ת: (יב) ולזרעך, באלופים שבדפוס ב"א: ומתי לך ב"כ ונתתי לך ולזרעך עכ"ל, וט"ס הוא כי לא כתוב כאן ונתתי לך, גם אין במלת ולזרעך פשטא, ואין החלוף ביניה' רק במלת ולזרעך, דלב"א הוא איננה מתוג' ולב"נ היא מתוגה, והלכת' כב"א: (יד) מצבה, בלא פסק · אור תורה: ויסך, נימל דגש וסימן וכו' · מסורה גדולה, וב' האחרים הם בנביאים: ויצק, הגד"י רפה וכך תבין מדברי רד"ק במכלול דפוס קטן דף קכט ע"א · אור תורה, וכן הוא בתנך ישן כתב יד על קלף משנת רמ"ע בקודש על הגד"י כזה צ, ועיין לעיל בפר' ויצא כ"ח י"ח: (טו) מבית אל, ג' בטעם שופר מונח וסימן וכו', וזאת פנעיא · מסרה גדולה, ורצה לומר כי כל בית אל מוקף בית לאל, ונא מתג בבי"ת במקום נגינת טעם, ודינו כדין נגינת טעם, כי בלעדו אי אפשר לבוא כמו כראה אחר ת"ג, מלבד אלו הג' שבא מלת אל בז"ק מלת בית איננה מוקפת, ובא בה המונח משרת הז"ק, והב' האחרים הם ביהושע ח' י"ז, ובמלכים א' י"ב ל"ב: לבוא, בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן בתקון ס"ת ישן לבוא ס"א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולם חסרין (טעות הדפוס הוא וצ"ל מלאים כי כ"ה במס"ק פה בר מן ט', וסימן נמסר ריש פ' ויחי לקמן מ"ח ז', ולא נמנה זה עמהם גם הרמ"ה ז"ל מסר ז' חסרים וחו ומלא א' באוריתא כלשון מסרתנו · מ"ש, רק שהרמ"ה לא מסר רק אותן שבתורה ואינם רק ז', והמס' הוסיפה עוד ב' שבנביאים והמה ט': (יז) בהקשתה, בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ"ל ובכל הספרי' חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה בהדי' בהקשת' בלדתה חסר ואורכתיב · מ"ש: גם, רפה · א"ת: (יח) ויהי בשני גרשין · א"ת, וזה הוא הג' מן הה' ויהי שהם בטעם גריש בספרא, ונמסר הסי' במס"ג דפ' נח (לעיל י' י"ט), ומניתי' בפ' וירא שם כ' י"ג: בן אוני, לא ליפסקונהו בתרין שיטין כ"א · מ"ש: בנימין, מלא על פי המסור' ומס' סוט' פרק אלו נאמרים כמ"ש בפרשת וזאת הברכה דברי' ל"ג י"ב · מ"ש, בסוטה דף מ"ז ע"ב אמרו בכל התורה כתיב בנימן חסר והכא בנימין מלא דכתי' ואביו קרא לו בנימין וכו' ומ"ש בכל התור' כו' לאו דווק' כי ששה כתיבים בס' בראשי' מלאי' יוד, (א) ואביו קרא לו בנימין, דענינא, (ב) ואת בנימין אחי יוסף (לקמן מ"ב ד'), (ג) את אחיכם אחר ואת בנימין (שם מ"ג י"ד), (ד) וירא את בנימין (שם כ"ט), (ה) ועיני אחי בנימין (שם מ"ה י"ב), (ו) בנימין זאב יטרף (שם מ"ט כ"ז), (מכמ"א), וטעה בזה, כי ז' הם בס' בראשית מלאים, והז' הוא וירא יוסף את בנימין (שם מ"ג ט"ז), כמו שנמסר פה במס"ג וביהושע (כ"א י"ז), ובנחמי' (י"ז ל"ו), וכן מסר הרמ"ה ז"ל בס' מסו' סייג לתורה, ושאר הי' הם בנ"ך, ובמס"ג פה יש טעות במנין היוד הנשארים, ומתוקן הוא במס"ג דיהושע ודנחמי': (כ) ויצב יעקב, תמיין דלעיל אזלא גרש ודין דרגא תביר וסי' קבורה מלרע משיחה מלעיל · (גליון תנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט): קברתה, ג' וחס' וסימן וכו' · (מס"ג), ואין בתו' אלא זה, ושאר הב' הם ביחזקאל (ל"ג כ"ג וכ"ד): קבורת, ג"ב חסר וא' מלא וסימן וכו' · מסורה גדולה, ואין בתו' אלא זה והוא חסר, והב' האחרים הם בנביאים: (כא) אהלה, ד' כ"כ · מס"ק, ומניתים בפ' תולדת (לעיל כ"ו כ"ה), וזה הוא הד' מהם: (כב) ויהי בשכן, לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא כפסוק א' ובבחינה אחרת הוא ב' פסוקים לכן נקדו מלותיו ב' טעמים בבחינת היותו פסוק אחד רצונך ברביע וישכב בפשט בלהה בפשט אביו בז"ק ישראל באתנח, ובבחינת היותו ב' פסוקים רצונך בז"ק וישכב בז"ג בלה' בטרחא אביו באתנ' ישראל בנעיא (ר"ל בס"פ שהוא קוטר כתמוני הגעיא) ובגליון א' מס"ם המוגהים מצאתי תזינא ישראל קדמא בזרקא ופשט ההוא בז"ק וסגולתא · א"ת, והוא על הדרך שבאו ב' מיני טעמי' בי' הדברות,

בענור

בעבור נ' מיני חלוקות שבפסוקים ההם, כמו שכתבתי שם, והנה בשלש מלות, וילך, פילגש, וישמע, אין בהן רק נגינה אחת בכל מלה, והיינו לפי שהמונח דרכו לשרת אל הרביע ואל הז"ק ואל האתנח, וכן הטפח' דרכו לבוא במלה המופסק' לפני האתנח ולפני הס"פ אבל לפי הנו' שמנא הא"ת שמלת ישראל בזרקא ופשט, שהיא כז"ק ובסגולתא, צ"ל גם מלת בשכן בב' טעמים, מונח ומהפך, כי המונח לא ישרת לעולם אל הפשטא, והמהפך לא ישרת לעול' אל הזרקא, אמנם במלת בארץ אין צורך להעמיד רק המונח כי הוא ישרת לז"ק ולסגולתא, אולם בכל אחד הספרים המדויקים, וכן בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, אין בהם הזרקא והסגולתא, ועל מלת האוכן אין בהם רק מין טעם א', והדין עמם, כי מלת ויהי איננה סוף המאמר להיו' ראוי לסגולת', בין אם הוא פסוק א' או ב' פסוקים:

ובענין קריא' הפסוק הזה, באיזה מין מהטעמים תהי', אין לנו שום הערה אפי' במקצת לא מבעלי המסורת ולא מהמדקדקים הראשונים הבאים אחריהם, והרז"ה הוא הראשון אשר הודיע דעתו בזה בסוף ספרו שערי תפלה (שו' שכ"ה), והאריך שם, וסוף דבריו כי ב' מיני הטעמים הם בבחינת קרי וכתיב עיין שם, ועפ"י דבריו אלה הכריע לקרות תמיד כאלו פסוק א' עם הטעמים השייכים לו, והמין הב' מהטעמי' לא ניתן לקריאה, כדין הכתיב שאינו נקרא לעולם, וכבר השיג עליו הגאון מוהר"י עמדן בס' לוח ארש סי' תס"ב ע"ש, ומ' אנשיל ווירמיז רופא בסוף ס' סייג לתורה ע"ש, והנכון שיהיו ב' מיני הטעמים לב' מיני הקריאה, א' ליחיד הקורא לעצמו בין בקריאת שמו"ת בכל שבת או בקראו דרך לימוד שראוי לו לקרות עם נגינות הטעמים, כמ"ש חז"ל בסוף מגיל' דף ל"ב ע"א, כל הקורא בלא נעימה וכו' עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים וגו' יחזקאל כ' כ"ה ע"ש, והשני לקורא בציבור וכן העלה שם מהר"י עמדן, אולם לדעת באיזה מין תהי' בצבור, ובאיזה ביחיד, החקירה הזאת קשה מאד, כי אין לנו מספרי הקדמונים בזה כדי תפיסה, ואחרי העיון בדברי רבותינו ז"ל במגילה (דף כ"ה ע"א וע"ב), נראה, שבציבור קורין אותו כמו פסוק אחד, ובטעמים של וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל, וביחיד ראוי לקרותו באילו ב' פסוקים, כפי הכוונה האמיתית והחילוק הנאות אל הפסוקים, וכן הסכים גם הגאון מוהר"ר יעבץ בספר לוח ארש ע"ש, ויותר נ"ל שהיחיד רשאי לקרותו באיזה שירצה, כי עיקר כוונת הטעמים הוא לבאר הכתוב באור נכון ואמיתי, ולכן כמו שהותר לו ליחיד ללמוד כמה באורי' ופירושים על הכתו' ולברר מתוכן הבאור הנאות והמצדק, כן רשאי לו לקרותו באיזה מין שירצה מב' מיני אלו הטעמים, כדי להבין הכתוב על ידו, כי לגבי יחיד אין קפידא כ"א לקרות בנעימה, כמו ששנינו בסוף מגילה, כמו שהבאתי לעיל, וכ"כ בעל סייג לתורה בסוף ספרו לענין י' הדברות ע"ש: ויש לי על דברי אלה ראיות נכונות ונכוחות, אביאם בקו"א אי"ה, ועזבתים פה לאהבת הקצור: פילגש, כולם מל' במ"ב וסימן וכו'. מס"ג, והחסרים הם בשמואל (ב' ג' ז' וכ"א י"א): בני יעקב, מחקתי המתג שבנו"ן שבנוס' רא"פ ובקצת ספרים אחרים, ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, כי לא יבא וכו' רצופים, וכן איננה בחומש עם ספר ובתנ"ך קאליני ובערלין, תכ"ט ואמשטערדאם תס"ה: (כג) וזבלון, ט"כ באורי' ובנביאים· גליון המ"ג, ונמסר הסי' במס"ג דויגש (לקמן מ"ו י"ד) ואין בתו' רק ג', וזה הוא הב' מהם: (כו) אשר גר שם, הגימ"ל במאריך ר"ל במתג כמו שכתבתי בפ' בראשית על כי שת לי (ד' כ"ה), וכן הוא בספרים מדויקים כת"י מ"ש, וכ"ה בחו' רא"פ ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ואף שהוא סמוך אל הנגינה שבמלת שם, עכ"ז מוכרח הוא לבוא פה במקום הנגינה ודינו כנגינה, כי זולתו א"א להיות כת נראה אחרי תנועה גדולה: (כט) ויאסף, ה' מלעיל נמסר בפ' חיי (לעיל כ"ה ח') מסורה גדולה, וזה הוא השלישי מהם:

לו· (א) תלדות, ג' כ"כ· מס"ק, כמ"ש בפ' בראשית (ב' ד'), וזה הוא הא' מהם, (ב) אילון, ל' מלא בתורה (זולת דין)· מס"ק, ור"ל מלא דמלא: אהליבמה, חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא· מ"ש: בת ענה, הבי"ת דגושה, א"ת: (ג) נביות, כל אוריי' מלא במ"א חסר· מס"ק, והוא כבית וקדר (לעיל כ"ה י"ג): (ה) יעיש, יעוש קרי, ועל מלה זאת שייך המס"ק ג' כ"כ, ור"ל ביוד וקרי בואו, כמו שנמסר הסי' במס"ג, והם (א)(דין), (ב)(להלן י"ד), (ג) (ד"ה א' ז' י'), וצ"ל סי' העיגול עלי' ולא על ואהליבמ': (ו) נפשות, ל' מלא נתו' וכל נפשות מל' במ"ב חס' וסי' (א) את מחתות החטאים (במדבר י"ז ג'), (ב) יצפנו לנפשתם (משלי א' י"ח)· מס"ג, וקשי' רישא לסיפא, אבל צ"ל וכל נפשותם מל' במ"ב, וכ"ה במס"ר בערך אות נ': (ז) רכושם, מלא שלא כהגהת המדפי', וכ"כ א"ת (וז"ל רכושם, מה שבגליון שבוש עכ"ל), וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ"ה בפ' לך לך סי' י"ד (י"א) ע"ש מנחת שי: מגוריהם, יש חילוף בספרים ובמסורות אם חסר ואו או מלא וברוב הספרים מלא וכן במסור' כ"י קדמוני' מטוליטולא כתוב עליו תרין מלאים, דוגם הקמתי את בריתי שמות ו' ד', מגריהם כתיב, אך קשה כי בפ' ויגש על מגוריהם (לקמן מ"ז ט'), כתיב עליו בכמה ספרי' לית ומלא, ובתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ"ה מגוריהם דפ' וישלח ודפ' ויגש מל' וקד חס' דוג' הקמתי את בריתי מגריהם כתוב חס' ואו ומלא יוד עכ"ל וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא וא' חסר ואו דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא ודוארא חסר ואו ע"כ והלשון שנמסר במ"ג משובש ואין לחוש עליו· מ"ש, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כתוב ג"כ מלא, וכ"ב ס"א מגרהם חסר, בשכל אחי מלא ופליג' ביה וכן מצאתי במדוייקי' מלא עכ"ל: (ח) וישב, בשין ימנית· אור תורה: (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום, אין בו פיסקא· אור תורה: תלדות, ג' כ"כ· מס"ק, כמ"ש בפ' בראשית (ב' ד'), וזה הוא הב' מהם: (י) רעואל, בחילופי נוסחאות ספרי הדפו' שנדפסו בסו' התנ"ך ד' אמשטערדאם תס"ה כתוב פה, עטי' רעוא עכ"ל, וכתב ע"ז הרמ"כ בקונ' הכרעותיו וז"ל רעואל, בזקף גדול ולא ברביע כי לא מצינו רביע סמוך לס"פ שלא א"כ כשיבואו אח"כ תביר וטפח' דוק ותראה שנכונו דברי עכ"ל, אבל יש אתי החו' עטוא"ש, ושם רעואל בז"ג, רק שלא נדבק הדיו היטב ונדמה לרביע, וחשב המדפי' התנ"ך הנ"ל שהוא רביע, ואינו כן: (יא) אומר, ב' קמץ זקף ומל' בענין· מס"ק, ועוד א' בד"ה א' א' ל"ו, ואומר, קמץ בפשטא, ולפי שאין עוד מלה זאת גם בפתח בענין, לכן צ"ל ב' קמץ זקף ומלא ובענין, ובמס"ר בערך אות א' נמסר ואומר, ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' (א) תימן ואומר, (ב) ואחריו דד"ה, (ג) ואמר לכם אין הקיר (יחזקאל י"ג ט"ו) עכ"ל, ומשמע מכיה דההוא דכאן ואומר כתיב בואו בראש, ואין כן בכל הספרי' המדויקי' וכ"ל ואומר, ב' א' קמץ וא' פתח וסי' תימן ואומר דד"ה, קמץ, ואמר לכם אין הקיר, פתח: וקנז, ל' פתח· מס"ק, אבל יש עוד א' בד"ה (א' ד' ט"ו), והוא ג"כ בפתח בספרים מדויקים, גם נכתב עליו שבגליונותיהם פתח בס"פ, ולכן לא מדק בזה בעל מ"ח שכתב דאותו דד"ה הוא בקמץ אבל יש להגיה פה במס"ק ג' פתח, או ל' נתו' פתח, כי ההו' דלקמן (פסוק ט"ו), קנז כתיב ולא וקנז: (יב) ותמנע, ג' מלין פתחין· מס"ק, צ"ל כ' מלין פתחין, כי כן במס"ר בערך אות פ' נמסר שטה חדא מן ב' פתחין מן חד חד ולית דכוו' ע"ש, ונמצאת מלת ותמנע ביניהם, ולפ"ז יהי' במלת ותמנע דד"ה (א' א' ל"ו) הנו"ן קמוצה, דלא כנו' הספרים שלנו, וכ"כ בעל מ"ח: (יג) בני בשמת, בי"ת בני בדגש והשי"ן שמאלית והמ"ם רפה, אור תורה: (יד) בת ענה, הבי"ת רפה, א"ת: יעיש, יעוש קרי: יעלם, העי"ן בשוא לבד· אור תורה, ולפ"ז יפול גם המתג שביוד שבמ"ג ומ"ק, כי לא יבא לפני שוא פשוט שבאות אחה"ע שהוא שוא נח, אבל לא הוצרך האור תורה למחקו בפירוש, כי כבר כללו בהגהתו סוף פ' בראשית, וכן השמיטו פה גם רא"פ: (טו) בני אליפז, הבי"ת דגושה· א"ת: תימן, בספרי הדפוס כתי' תומן וק' תימן וכ"כ במנח' כהן וכן מצאתי בס"א כ"י ובספרי' אחרי' כ"י אין פה קרי וכתי', כי כתי' תימן ביוד וכ"כ א"ת בפשיטו' (וז"ל, תימן ביו"ד והמדפיס כתבו בוא"ו וגם נחוץ תימן קרי ושקר ענה כי אין פה קרי וכתיב עכ"ל), וזאת להרמ"ה לפאת נגבה תימנה שמות כ"ו י"ח, מלא יוד כתיב וכל תימנ' דכותא ומסיר תימנ' תימנה ומני מלאי' באוריית' דכוות' מארץ התימני להלן פסוק ל"ד, מלא יוד דכותא וכל התימני דכותא תימן אומר לעיל פסוק י"א, מלא יוד כתיב וכל תימן באורייתא דכותא לימין משפחת הימיני (במדבר כ"ו י"ב), כל לישנא מלא יוד כתיב· (מנחת שי) וכן הוא בתורה נביאים כתובים ישן כתיבת יד על קלף משנת רמ"ט, ובמס"ק נמסר תימן, כל לישנ' מל' במ"א חס' עכ"ל, והוא וחדרי תמן· איוב ט' ט'): קנז, כל לישנ' פתח· מסורה קטנה, מכאן מוכח שגם וקנז דד"ה הוא בפתח, כי במלת כל לישנא יוכלל גם וקנז, והמ"א העתיק במקום כל לישנ', כלהון, ומפרש רק על קנז ולא על וקנז, כדי לקיים שבושו דלעיל (פסוק י"א): (טז) אלוף קרח, בקצת ספרים בזיקף ומסור עליו ל' מקף· (א"ת), ולשון מ"ש אלוף קרח, דרים פסוק

במאריך

במאריך ר"ל במתג, ובמקף בספרים כ"י ואעפ"י שאינו נראה כן מהחילופים עכ"ל, כי בחלופי הדפוס הוא כן, ב"א אלוף־קרח ב"נ אלוף קרח עכ"ל ומשמע דלב"א (שאנו נוהגים כמוהו) אין כאן מתג, ולב"נ אין כאן מקף, ומה שנדפס לב"נ מתג באל"ף נ"ל מרכא, כי אין בכל התורה מלה שאינה מוקפת במתג בלי נגינה, גם נ"ל המרכא בלמ"ד, ואין חוששין בזה לקירוב הנגינות, בעבור שיש במלת אלוף ת"ג ואחרי' כא נראה, ותימה על רא"פ שכל יסודי הגהותיו הוסדו על הא"ת, ועזב פה דבריו, והדפיס אוף במרכא ובלי מקף, ואולי בעבור שכתב בקצת ספרים במקף חשב שאין כן דעתו אבל באמת אם לא הסכים כן לא היה חושש להביאם, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט במקף ובמתג בלמ"ד: (כא) ודשון, ב' חסר י' וב' חסר דחסר. מס"ק, ולא נמצא רק ב' חסר דחסר, והם דפסוק כ"ו וה"א דפסוק ל', אבל חסר י' לבד לא נמצא רק זה, וגם בד"ה (א' א') לא כתבא, ולכן נ"ל א' חסר י' וב' חסר דחסר, ויותר נראה להגיה ג' חסר י' וב' מנהון חסר דחסר, ועיין עוד לקמן בפסוק ל': (כד) הימם, חסר יוד בין תרין ממי"ן הרמ"ה ז"ל ויש בו דרש בזוהר (ח"א דף קע"ח ע"א). (מ"ש), ובמס"נ נמסר, הימם, ב' חסר בלישנא וסי' א' הוא ענה וגו' (דין), ב' עד מלאת הימם אשר יזיר (במדבר ו' ה') עכ"ל: (כז) אלה בני אצר, במקצת ספרים הב' בגעיא. (מ"ש), ובכל הספרים שלפני אינו כן, אך מצאתי בכולם מתג בנו"ן, והוא זר בעבור הסמכו לנגינה שבמלת אצר, ובתנ"ך עם מ"ש כדפס הבי"ת בגעיא וגם הנון במתג, והיא זרות כפולה, ויפה עשה הרא"פ שהשמיט מתג הנון, וכן אינכו בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כח) דישן עוץ, הדל"ת רפה: (א"ת):
(ל) אלוף דישן אלוף אצר, בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ"ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל, וז"ל בפ' בני שעיר הם שבעה ולא מסורתא במלא וחסר לפום רובא דנסחי דיקי וְדִישׁוֹן קדמאה מלא וא"ו וחסר יוד כתיב וְדִשׁוֹן ואחר, דִּשֹׁן, תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דִּשֹׁן, דִּישֹׁן שתיתאה חסר דחסר כתיב אלוף דִשֹׁן אלוף אצר, וְדִישָׁן תניינא מלא יוד כתיב ואחר וְדִישָׁן אלה אלופי החרי, דִּישָׁן רביעאה מלא יוד כתיב ואלה בני דִישָׁן חמדן, דִּישָׁן חמישאה מלא יוד כתיב אלה בני דִישָׁן עוץ וארן, דִּישָׁן שביעאה מלא יוד כתיב אלוף דִּישָׁן אלה אלופי החרי ו'זקו ודישן ותאו וזמר דפ' ראה (דברים י"ד ה') מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב עכ"ל, וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי המסורת כמ"ש ר' אליה הלוי המדקדק בשער שברי לוחות ע"ש. (מ"ש), כללא דמילתא כי בכל השבעה דשן שבענינא אין בהם מלא וא"ו רק הא', וד' מהם מלא יוד, והם הב' והד' והה' והו', והנה הרמ"ה לא דבר רק לענין החסר והמלא כי על זה יסד ספרו, אמנם לענין נקודת השין אם היא בחולם או בקמץ לא יספיק הסי' הנ"ל, כי גם חסרי הוא"ו יש מהם בחולם ויש מהם בקמץ, אולם בעלי המסורת אנהריכהו לעייכין גם בזה ונתנו בהם סימן וזה הוא, כל יומא דספר תורה דִּישׁוֹן ומתחיל בשבת וסימן מעלין בקדש אבל לא מורידין עכ"ל, ור"ל לפי שיש בפ' זאת ז' פעמים דישן כמנין ז' ימי השבוע, ומכוון הסי' ע"פ קבלתם הכאמ' שכל דישן שהוא כנגד היום שקורין בו בתורה הוא בחולם שהוא נקוד על האות, וכל שהוא כנגד שאר הימים הוא בקמץ שהוא נקוד תחת האות, רק שההתחלה היא מיום השבת, ולפ"ז יהיו הא' והג' והו' בחולם, והשאר בקמץ, ויש במס"נ עוד איזה סימנים על זה, גם נפלו בה טעיות, ויבא בקו"א, ובעל מנח"ש טעה גם הוא בסוף דבריו בזה ע"ש: דשן, הדל"ת דגושה. א"ת: לאלפיהם, הדין לאוד חסר ואו בכל לישנא באורייתא. (מ"ש), ובמס"נ נמסר ה' חסרים בליש' וכו', ושאר הד' הם בנביאים, והנה בחו' רא"פ אין מתג בלמ"ד, וכן אינכו במ"ג ד' באזיל ובתנ"ך ברלין תנ"ע ואמשטרדם תס"ה, אבל בחלופים שבסוף התנ"ך ההוא הובא נוסח אחר שיש מתג בלמ"ד, וכן משפטו לבא בתנועה הג' ויאמרוס הנגינה, ובפרט שיש פה קנון שהוא ת"ק ואחריו רפי, צריך לבא בו המתג להאריך בו כי הוא במקום אביו השורק: וכ"ה במתג בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (לב) בעור ב' בתו' שום גבר מלא מס"ק, והיא מוטעית, כיו' יש בתו', ד' מלא וב' חסרים, כמו שאכתוב בפ' בלק (במדבר כ"ב ה') ע"ש, ודין מלא: (לד) חשם, ד' שום נר כש ב' חסר וב' מלא. מס"ק, והב' שבפרשה הם החסרים, וב' המלאים הם בד"ה (א' א' מ"ה מ"ו): (לו) מרחבות, בקרית ספר למאירי ז"ל כתו' שהוא חס' דחס' אך בכל הספרים הוא מלא ואו תנינא וכן כתב הרמ"ה וכן עיקר אור תורה, וכ"כ מ"ש בשם ספר הללי וספרים מדוייקים: (לח) תחתיו, בז"ק לא ברביע מן הטעם שכתבתי לעיל פסוק י' (הרמ"נ בקונ' הכרעותיו): בעל חנן, בתרין מלין כתבן וקריין ואינון חד שמא, הרמ"ה ז"ל. מנחת שי: עכבור, דאו' כולהו' מל' דד"ה חסר. מסורה קטנה: (לט) הדר, השלישי בריש וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר ושם עירו פעו דין לחוד כתיב עם ריש ושארא הדד עם דל"ת וכ"כ רד"ק בד"ה (שם א'), דהתם בדל"ת ובתורה בריש ע"כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא למילתא כל תרך, ועיין בקיו, מ"ש, וכתב הא"ת הדר, הדל"ת נפתח: (מ) למקמתם, ל' וחסר: מסורה קטנה, ר"ל חסר דחסר: תמנע, כ"ל קמץ במ"א. מס"ק והוא ותמנע היתה פילגש דלעיל (פסוק י"ב), עיין מה שכתבתי שם: (מג) מגדיאל, הדל"ת דגושה. א"ת: עירם, ל' שום נר כש ומל' וכל שום קרת' דכו'. גל' המ"ג: למשבתם, ל' וחס'. מס"ק, ור"ל חסר דחסר:

פרשת וישב

לז (א) וישב, פתוחה: (ב) תלדות, ד' כ"כ. מס"ק, ט"ס הוא וצ"ל נ', כמו שנמסר במס"ק לעיל ל"ו א' וט', ומניתים בפ' בראשית (ב' ד'), וזה הוא הג' מהם: שבע־עשרה, מחקתי המתג הזר שבבי"ת שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרי' ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, כי לא יהי' אחריו כא נראה, ואין צורך להעמידו פה במקום כ"ט, כי תחת הני"ת ת"ק, וכן אינכו במ"ג ד' באזי' ובחומש עט ספר ובתנ"ך עם מנחת שי: (ג) אהב, ד' פתחין וסימן (א), וישראל אהב את יוסף דין, (ב) כי אתו אהב אביהם (בפסוק שאח"ז), (ג) ותחת כי אהב (דברים ד' ל"ז), (ד) והמלך שלמה אהב נשים נכריות (מלכים א' י"א א'). מסורה גדולה ושארא הה"א בציירי, כי הוא ממשקל פעל: זקנים, ב' וחס' וסי' (א) כי בן זקנים דין, (ב) וילד זקנים קטן (לקמן מ"ד כ'). (מס"נ), ור"ל חסר וא"ו, אבל שניהם מלאי יוד הרבים: (ד) לשלם, חסר ואו. אור תורה, ע"פ המסורת והעתק הללי וספרים מדוייקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר ואו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבת' עלי רעה (לקמן נ' כ'), וכ"כ בעל הטורים, וז"ל הרמ"ה ז"ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא"ו כתיב בר מן חד לאוד חסר וא"ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום (במדב' כ"ה י"ב), וא"ו דשלום קטיעא היא כמאן דקטעוה בפלגיה וילפינן מינה בקדושין דף ס"ו ע"ב דבעל מום שעבד אפילו בשוגג עבודתו פסולה ולהכי כתיב קטיעא דליהוי משמע כמי כמאן דלא כתיב ביה ואו דמשמע לא נתתי לו ברית כהונה לרבית חולין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. מ"ש, ועיין מ"ש בריש פ' פינחס, ובמס"נ נמסר לשלם, ח' חסר בליש' וסימן וכו' עכ"ל, ואין בתורה רק דין, ושארא בנביאים: (ה) ויוספו, י"א וסימן וכו', דויתלם יוסף דין, ושל אחריו (בפסוק ח'), ויוספו כתיב וכו'. מס"נ, ואין בתו' רק אלו הב', ושארא בנ"כ, ומשוכים באתיהון, ויש בה טעיות במסורה זאת, ויתוקנו בקו"א אי"ה, ודע כי לא נמסר פה רק ויוספו בוא"ו בראש, אבל במלת יוספו יש מסרה אחרת, כמ"ש בפ' ראה (דברים י"ג י"ב) ע"ש: (ו) אליהם, בהעתק הללי אליהם ירושלמי שהם עכ"ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ז מלאים בתורה על פי המסור' וסימן נמסר במסרה רבתא (בערך אות א'). מ"ש, ומניתים בפ' וירא (לעיל י"ט י'), וזה הוא הג' מהם: (ז) קמה, ה' מלעיל. מסורה קטנה, ואין בתו' רק דין, ושארא בנביאים: תסבינה, ל' וכ"כ. מס"ק, מלא יוד אחר הבי"ת, ולשון מ"ש תסבינה, התי"ו רפה: ותשתחוין, בחומש רא"פ וכן בקצת שאר ספרים יש מתג בתי"ו א', והוא זר, כי אחריו שוא נח בראיות הדגש שבתי"ו ב', וכ"ה בספרים הנ"ל במ"ם של משתחוים (לקמן פסוק ט'), ובה"א של להשתחות (שם פסוק י'), ובקצת ספרים נשמט פה ובקצתם נשמט במלת להשתחו', ולהכי השמטתי כולם ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינם בתנ"ך ברלין תנ"ע ובתנ"ך עם מ"ש: (ח) המלך, ל' רפי. (מס"ק), ר"ל שהה"א בפ"פ ואחריו רפי, ולפי שלא נמצאת עוד מלה זאת גם בפתח הה"א, לכן נ"ל ל' ורפי: משול, ל' מלא. (מס"ק), נ"ל נ"ב ומלא, לפי שלא נמצאת עוד גם חסרה: (י) נבוא, ובנוא כולם מלאים במ"ג וסי' (א) ונבא עד קדש ברנע (דברים א' י"ט), (ב) ואת הערים אשר נבא אליהן (שם כ"ב), (ג) ויש העיר נבא (מלכים ב' ז' י"ב). מס"ג: (יב) את צאן, נקוד על את, והכי איתא' במס"ג דפרשת במדבר

במדבר (ג' ל"ט), ובמס' אבות דרבי נתן (פרק ל"ד), ובמסכת סופרים (פ' ו ה"ג), ובב"ר (פרשה פ"ד סי' י"ב), ובזוהר (ח"א דף קכ"ג ע"ב), בלא פלוגתא כלל, ובדרש ע"ז בב"ר ובאבות דר"נ, ובאופן אחר בזוהר הנ"ל, ולשון מס"ק פה חד מן ט"ו נקודין בתורה עכ"ל, וטעות הוא כי אין בתו' רק י' נקודין, כמו שנמסר הסי' במס"ג דפ' במדבר, וכמו שנמנו באבות דר"נ ובמס' סופרים, אבל צ"ל י' נקודים, או ט"ו נקודים בקריאה, כי בנביאים יש עוד ד' ובכתובים עוד א', ונמנו במס"ג הנ"ל, וכן הניה בעל סייג לתורה: (יג) הלוא, י"ג מלא בתו' · (מס"ק), וצ"ל י"ב, כמ"ש בפ' בראשית (ד' ז'), וסי' נמסר במס"ג דפ' שלח לך (במדבר י"ד ג') וזה סוא חד' מהם: אליהם, הוא הד' מן הי"ז מלאים שבתורה, ומניתים לעיל (י"ט י'): (יד) שלום, חד מן י' רפוין (ר"ל שהשי"ן בשוא שגרפה תנועתו), וסי' (א ב) לך נא רעה (דין), ב' בו וכו', (ג) שלים יענה (לקמן מ"א ט"ז) וכו', (ה) לדעת את שלום אסתר (אסתר ב' י"א) וכו' · (מס"ג), ושארא בשאר קרי': והשבנו, ג' חסר בליש' וסי' א' וישלחה (דין) וכו' · (מס"ג), ועוד ב' בנביאים: וישלחהו, ב', מעמק, ל' · (מס"ק), וצריך להפך הסי' וישלחהו, לית, מעמק, ב', והב' היא מעמק עכור (יהושע ע"ו ז'): (טו) תעה, ג' ב' חסר וא' מלא וסי' (א) והנה תעה בשדה (דין), (ב) או חמרו תעה (שמות כ"ג ד'), (ג) אדם תועה מדרך השכל (משלי כ"א ז'), בתראה מלא · מס"ג: (טז) איפה, מסורת הרמ"ה באורייתא חד לחוד כתיב מלא יו"ד ועם הה"א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה · (דין), ושארא בוא"ו וחסר יו"ד ועם הא' בסוף כתיב · (מ"ש), ובמס"ג נמסר י' כתיבין כן, והשאר הם בכ"כ: (יח) ויתנכלו, בחלופי ב"א וב"נ · ב"א ויתנכלו ב"נ ויתנכלו עכ"ל, והלכתא כב"א בכל מקום, ולכן יפה עשה הרא"פ ז"ל, שהשמיטו וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך כ"י יושן על קלף משנת רמ"ט: להמיתו, ג' מלא · (מס"ק), וצ"ל ג' בתו' ומלאים, (א) (דין), (ב) (דברים י"ג י'), (ג) (שם י"ז ז'), כי אין עוד בתו' מלה זאת, ובמס"ר בערך אות מ' נמסר ג' מלא, ומנתה דין ודדברים (י"ג ז'), ודתהלים (כ"ט א'), ולא ידעתי מדוע הוציאה האחרות, כי ז"פ יש בתנ"ך מלה זאת, וכולן מלאות · (כ) ונשלכהו, ל' והוא חד מן י"ג חסר בליש' · (גליון המ"ג), וצ"ל י"ג כמו שנמסר במס"ר בערך אות ש', ועיין עוד לקמן (בפסוק כ"ד): הברות, במקרא גדולה יש נמנומים במסרות וצ"ל עיקר שזה חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה ודפ' ואתחנן וברת חצובים דברים ו' י"א, חסר דחסר וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"פ הרמ"ה ז"ל ברת אחד לחוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו' וברת חצובים וכל שאר ברות כתיב בואו בתראה וחסר ואו קדמאה וכן הברות דכותיה · מ"ש, חלמתיו, ג' ב' חסר וא' מלא וסי' (א) על חלמתיו ועל דבריו (לעיל פסוק ח'), (ב) ונראה מה יהיו חלמתיו דין, (ג) להגיד למלך חלומותיו (דניאל ב' ב'), כתוב מלא · (מס"ג), ור"ל כי ב' שבפרשה הם חסרים ב' ווי"ן ומלא יו"ד, והג' הוא מלא ב' ווי"ן ויו"ד, אבל בספרים שלנו גם הג' הוא מלא ב' ווי"ן ויו"ד: (כא) ויצלהו, ז' חס' בליש' וסי' (א) וישמע ראובן ויצלהו דין, (ב) ויצלני מחרב פרעה (שמות י"ח ד'), (ג) אשר מצאתם בדרך ויצלם ה' (שם ח') וכו'. מס"ג, ושארא בכ"כ, ובחו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש מתג זר בוא"ו, כי אחריו דגש, ומחקתיו כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כב) ויד, ג' קמץ וסימן (א) ויד אל תשלחו בו דין, (ב) ויד תהיה לך (דברי' כ"ג י"ג), (ג) ויד ברא ברא' דרך (יחזקאל כ"א כ"ד) · (מס"ג), וכ"ל וקמץ, כי גם בפתח לית עוד, וכ"ה במס"ק: תשלחו־בו, הבי"ת רפה, א"ת: (כג) ויפשיטו · ב' ומלאי' וסי' (א) ויפשיטו את יוסף, דין (ב) ויפשיטו את כליו (שמואל א' ל"א ט') · (מס"ג): כתנתו, הת"יו בקמץ לבד. אור תורה: (כד) ויקחהו, חסר ואו, ובב"ר פ' פ"ד סימן ט"ז ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרעו לו להלן ויקח מאתם את שמעון לקמן מ"ב כ"ד, ופי' היפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שבעצת כולם היה, והרי כאלו לקחוהו כולם ע"כ ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ' בבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א' י"ב, א"ר זבדאי א"ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שבאמר נסדם של תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו' לקמן מ"ט ו', ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי · (מ"ש): וישלכו, במקרא גדולה י"ג חסרים יוד בליש' ומני כולהו ולית בהון ז' באורייתא ולית דין בהדייהו דאלמא מלא הוא אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הבורה חסר יוד בין למד לכ"ף ומני ח' חסרים בלשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מסר בפרש' וישב ו' מלא בליש' כתיב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל הספרים מדוייקים · מ"ש, והנה עם כל בקיאותו הנפלאה בספרי המסורה טעה בזה, כי הרמ"ה והמסורה הנם לאחדים ואינם מחולקים כלל, כי ז"ל המס"ר בערך אות ש' · ונשלכהו, י"ג חסרים י' בליש' וסימניהון (א) ונשלכהו באחד הברות (לעיל פסוק כ'), (ב) השליכהו ארצה, ב' בו (שמות ד' ג'), (ור"ל השני שבפסוק שהוא וישלכהו ארצה, אבל הא' מלא, וכן פי' המ"ש בפסוק זה דברי המס"ר האלו, דלא כמ"א שהבין ב' בו, שנים בפסוק זה, ולכן כתב שהא"ת פליג על המסור', כי אם תהי' כוונת המס"ר כדבריו, תמצא בפרטן י"ד ובכללן אי אתה מונה אלא י"ג), [ג] לכלב תשלכון אתו (שם כ"ב ל'), [ד] ואשלכהו באש ויצא (שם ל"ב כ"ד), [ה] ואשלכם מעל שתי ידי (דברים ט' י"ז) · [ו] ואשלך את עפרו (שם כ"א), [ז] וישלכם אל ארץ אחרת (שם כ"ט כ"ח), [ח] וישלכם אל המערה (יהושע י' כ"ז), [ט] וישלכהו באחד ההרים (מלכים ב' ב' ט"ז), [י] שא השלכהו בחלקת שדה (שם ט' כ"ה), [יא] וחברו, שא השלכהו בחלקה כדבר ה' (שם כ"ו), [יב] עד השלכהו אתם, דמלכים (שם כ"ד כ'), [יג] כי נשאתני ותשליכני (תהלים ק"ב י"א), וכל וישלכו דכוו' במ"ר מל' וסימ' [א] וישליכו איש מטהו (שמות ז' י"ב), [ב] ואת מלך העי (יהושע ח' כ"ט), [ג] ויפרשו את השמל', (שופטים ח' כ"ה), [ד] ויהי הם קברים איש (מלכים ב' י"ג כ"א), וכל כתובים דכו' מל' במ"א חס' וישלכו את תורתך (נחמיה ט' כ"ו), וישלכהו, ג' ב' חסרים וא' מל' וסימני' נמסר בפרשת שמות (ד' ג')· ודניאל סי' א' (פסוק ז') עכ"ל המס"ר, (רק ששניתי סדר הפסוקים והעמדתים כסדר שהם כתובים בתנ"ך), אתה הראית לדעת כי בכל אלו הי"ג החסרים בלישנא שיש שבעה מה' באורייתא וששה בנ"כ אין בהם מלת וישלכו, כי המס"ר מונה מלות וישלכו שבתנ"ך בפני עצמן, והסבה בזה היא לפי שדרך המסורת למנות המספר המועט, ולכן בשאר לישני דהשלכ' שרבו המלאים על החסרים, לכן מונה החסרים שאינם רק י"ג משא"כ בלישנא דוישליכו שהחסרי' הם חמשה בתור' ובנביאים, לכן מונה המלאי' שאינ' רק ד', אמנם בכתובי' הוא להפך שהמלאי' הם שנים מלאים וא' חס', לכן מוזכרת החסר בפירוש, וכוללת המלאים כאחד, והנה מלת וישליכו איננה נמצאת בתורה רק ב' פעמים, א' וישלכו אתו הברה (דין), והוא חסר, ב' וישליכו איש מטהו (שמות ז' י"ב), והוא מלא, ולכן הרמ"ה ז"ל שלא עשה ספרו רק על התורה, לא ראה למנות מלת וישלכו החסרה בפ"ע שאיננ' נמצאת רק פ"א, וכלל אותה בין שאר הז' החסרי' בלישנא דהשלכ' באורייתא' להיותן ח' חסרי' בלישנ', ולא פליג הרמ"ה ז"ל על המסור' שלנו, כי אין ביניהם רק שנוי לשון: ודע שגם בעל מנחת כהן טעה במה שמסר ו' מלא בלישנא, כי ט' המה המלאים בלישנא באורייתא, תבקשם כי תמצא', ועיין מה שכתבתי עוד בפ' שמות (ד' ג'): (כה) לאכל לחם, האל"ף בחטף סגול בספרים מדוייקים כתיבת יד וספרי הדפוס ראשונים, מ"ש: ארחת, ל' וחד מלעי', דדנים (ישעי' כ"א י"ג) · מס"ק, ואין הכוונה פה על הנגינה, כי היא בשניהם מלרע, אך הכוונה על נקודות המלה שכאן החית בפתח הבא תחת האות וגם היא בחולם שהוא לעולם על הא', וכ"כ ר' אלי' בחור בס' מסורת המסור' בלוחו' שניות מאמר ד' ע"ש: באה, י"א מלרע וכו' · (גל' המ"ג), ונמנו במס"ר בערך אות ב', ואין בתו' רק ב' שהם מלרע [א] והנה רחל בתו באה (לעיל כ"ט ו') [ב] (דין), ועיין מ"ש לעיל (ט"ו י"ז): ולט, ב' חס' (מס"ק), [א] דין, [ב] (לקמן מ"ג י"א), וצ"ל וחס' כמו שהוא שם במס"ק, כי אין עוד מלה זאת בתורה בוא"ו קמוצה נראה: הולכים, דין לחוד מלא ואו וויוד באורייתא בלישנא דהולכים וכל שארא באורייתא חסר ואו ומלא יו"ד · (מ"ש), ובגליון המ"ג נמסר ל' מלא, ור"ל מל' דמלא: להוריד, ל' מלא · (מס"ק), זולת דין, ור"ל מלא דמלא, גם צ"ל ל' ומלא, כי אין עוד מלה זאת גם חסרה: (כז) וידנו, ל' בתו' וחס': (מס"ק), מלת בתו' יתירה, כי איננה עוד גם בנ"כ: אחינו בשרנו, הבי"ת רפה · (מ"ש): וישמעו, מחקתי המתג הזר שבואו שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, כפי הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך קאליני: (כח) וימשכו, הכשט בסוף התיבה וכן ויוכף · (א"ת), לפי שאיננו קדמא רק פשטא, ומחקתי המתג הזר שבוא"ו, וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תנ"ט ואמסטרדם תס"ה ובתנ"ך קאליני ·

(לא)

(לא) וישחטו, מחקתי המתג הזר שבואו שבחו' רא"פ כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינכו בחו' עט ספר ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך יש כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכן אינכו בתנ"ך אמסטערדאם תס"ה, עם שבחלופי נוסחאות הדפוסים שבסופו הובא גם הנוסח הזה שהוא בנגיה: (לב) וישלחו, כל געיות שעשיתי בכיוצא בזו הן ע"פ מ"ג ומ"ק, אלא במ"ג הן מגד ימין הפתחי' ד"א, ומלאתי את דבריו בזה ובכל כיוצא בו שאין דגש אחריו, ואין בהם זרות, לכן לא נכלל בין המחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית, וכן נמצא המתג הזה בתנ"ך בערלין תנ"ט, עם שנשמטו שם האחרי' שיש מתג או דגש אחריה: (לג) ויכירה, כת' המאירי ז"ל בקרית ספר שלו שהו' חסר יו"ד כפי התקוני' אך בכל הספרי' מצאתיו מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויכירה ויאמר, מלא יוד כתי' בנוסחי דיקי' ומאן דמסיר עליה ל' כותי' וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דאיתא במסרה ג' חסרי' בלישנא [א] ויכרם ויתנכר (לקמן מ"ב ז'), [ב] והם לא הכרהו (שם ח'), [ג] ויכרהו ויפל על פניו, דאליהו ועבדיהו (מלכים א' י"ח ז') ע"כ, מכלל דויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב עכ"ל, וכן עקר אע"פ שבשני ספרי' ישנים מצאתיו חסר וגם מצאתי כתוב שבקצת ספרי' מוגהים נמצא חסר אך לקוש' א"ת, וכן המ"ש כתב שנהעתק מספר הללי חסר יו"ד וכן נמצא בקצת ספרים כתיבת יד, ובסוף העלה כדברי הרמ"ה והא"ת שהוא מלא יו"ד: טרף, לית פתח מס"ק: (לד) שק, כלהון קמ' במ"ד פתחו' מס"ק, ולהפוך הוא כי כולהון פתחין וד' קמצין, וכל אס"פ דכוותי' קמצין, וכ"ה במס"ג פרשת שמיני (ויקרא י"א ל"ב), ובמס"ג דירמיה (ו' כ"ו), ונמסר הסי' בשמיני וכידמי', וכ"ה במס"ק בכל ד' המקומות, ובמס"ר בערך אות ש', ודין הוא נפתח: (לה) שאלה, ט' א' חסרי' וא' מל' וסי' וכו' כגון שאולה, דמקץ (לקמן מ"ב ל"ח), מלא מס"ג, ומה שנמסר במס"ק ט' חס' א' מל', טעות הוא, כי לא נמצאת מלה זאת בתנ"ך רק ט"פ וא' מהם מלא, ולכן צ"ל ט' א' חס' וא' מלא:

לח (א) עדלמי, הלמ"ד דגושה א"ת: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער, ס"א ותקרא כחבריו שבענין, ובספרים המוגהים מטוליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ"כ הרמב"ן שיהודה קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג' ויקרא וגו"כ סימן [א] ער דהכא, [ב] גרשם דספר שמות סימן ב' (פסוק כ"ב) ותלד בן ויקרא את שמו גרשם, [ג] בריעה, ד"ה א' ז' (כ"ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה מ"ש, ומלת ותהר בטפחא כדינו לבוא במלה המופסקת לפני האתנח, ולא במרכא כהנוסח שהובא בחלופי נוסחאות ספרי הדפו' שבסו' תנ"ך ד' אמסטערדאם תס"ה, וכן הכריע הרמ"ה בקונ' הכרעותיו: (ה) ותסף, ה' ר"פ ג' מל' וב' חס' וסי' [א] ללדת את אחיו (לעיל ד' ב'), [ב] ותסף עוד ותלד בן ותקרא את (דין), וכו' [ה] ותוסף אסתר (אסתר ח' ג'), ב' קדמאי חס' (מס"ג), ולשון מס"ק ה' ר"פ וכלם חס' במ"ג מל' עכ"ל, ולא שייך וכלם על המעט ולהוציא הרוב, ולכן צ"ל ב' חס' וג' מלאים, וכן הגי' בעל מ"ח, ולפי שלא נמצא עוד ותסף גם באמצע פסו' לכן יש להגיה במס"ג דכאן ודיחזקאל (כ"ג י"ד), ה' ור"פ, וכן יש להגי' במס"ק של כל אלו הה', או למחוק תיבת ר"פ מכל וכל, כלשון המס"ר בער' אות ו' בכזיב, ל' ומל' (מס"ק): (ו) בכורו, דין לחוד מלא ואו וכל שאר באורייתא חסר מ"ש, ובמס"ג נמסר ג' מל' וסי' וכו' עכ"ל, והב' האחרים הם בנביאים: (ז) וימתהו, כלם חס' במ"ח וסי' וכו' מס"ג, וכל הח' המ' בנ"כ: (ט) לא לו, בס"ס וערבית לא נדגש ומסור עליו ד' דסמיכי ודגשין א"ת, ובמס"ג דדפוס א' פה נמסר לא לו, ה' וסי' וכו' ולא נזכר שם מן הדגש כלום, רק הכוונה היא שה"פ נמצאות אלו הב' מלות סמוכות להדדי, וכ"ה מפורש במס"ג דמשלי (כ"ו י"ז), ה' דסמיכי, וכן נמסר הסי' של אלו הה' במס"ג דחבקוק (ב' ו'), וכן במס"ר בערך אות ל' מסיר ה', עם שלא נמסר שם הסי', ואין לתלות בטעו' הדפו' ולהגיה ה' דסמיכי ודגשין, כי באחרון שהובא במס"ג שהוא ולא לו תהיה כראשנה (דניאל י"א כ"ט), א"א להיות דגש אחרי שוא נע, אולם בלא"ה מוטעה הוא הפסו' הזה, כי אינכו כתוב בו ולא לו, רק ולא תהי' כראשונ' וצריך למחוק מלת כראשנה, ותהיה הכוונה על ולא לו תהיה דדניאל (שם י"ז), וכן הגיה בעל מ"ח, ומנתה ד' לא לו וא' ולא לו, [ולא קא אמרה בלישנא, כאשר כתבתי פעמים רבות כי לא תקפיד המסו' על ואו העטף ותכלול בלישן חד הכתובים עם ואו העטף ובלעדה: ובאלו הדגשים על הא"ת אסמוך, כי באו לידן מסורות כ"י מוגהות, והוכרכה המסו' למנות אלו הדגשין, אף שאותו דחבקוק (ח' ו'): ודמשלי, דגושים כמשפט אחר נח נראה, וגם אותו דכאן דגוש כדינו אחר התביר שהוא טעם מפסיק, היינו לפי שהדגש הבא אחר נח נראה או אחר טעם מפסי' היא דגש קל, ולא נהגו המנקדים להשים דגש קל רק באותיות בג"ד כפ"ת ולא באותיות ט"ס שק"ן כוזלו"ם, שלא נרגש בהם הדגש הקל, רק נשו הד' קבלו בעלי המסורת לשים בהם הדגש, ונראה לי שיש לקרותם בחוזק רב, כדי שיורגשו שהם דגושים, אבל לא בדגש חזק שנקרא בכפל אות, בעבור שהם בתחלת המלו' ואין תנועה לפניהם לא ויכל הקורא לקרוא כפולי האותיות: נתן, התיו בקמץ לבד א"ת, ולשון מס"ק ל' חטף קמץ ואחד נתן מלכים ב' כ"ג י"א עכ"ל, ואין כוונתה חטף וקמץ בתיו, רק שוא שנקרא חטף בנון וקמץ בתיו, ומ"ח רוצה למחוק הנקודות של בתן שבמס"ק ורוצה לפרש שהכוונה היא על מלת נתן (במדבר כ' כ"א), וליתא, כי כוונת המס"ק על מלה זאת כשהיא מוקפ', ואותה דפ' חקת אינה מוקפת: (י) גם, נדגש וכן חבירו (שבפסו' שאח"ז) א"ת: (יא) בית אביך, הבי"ת רפה מ"ש: (יב) העדלמי, הלמ"ד דגושה א"ת: (יג) לגז, ל' וחס' מס"ק: (יד) והוא, היא זהיא ז' בטעם זקף גדול וסי' [א] והוא לא נתנה לו לאשה דין, [ב] והיא הפכה שער (ויקרא י"ג י') [ג] והוא גלתה את מקור דמיה (שם כ' י"ח), [ד] הוא בתרומת הקדשים (שם כ"ב י"ב) וכו' מס"ג, ועוד ג' בנביאים: (טו) ויחשבה, מחקתי המתג הזר שניח שאחריו דגש שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרי', כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשי', וכן אינכו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט ואמסטערדאם תס"ה, עם שבין החלופי' של ספרי תנ"ך הנדפסים שבסו' תנ"ך אמסטרדם תס"ה, הובא ג"כ איזה נוסח שהוא ומתוגה: (טז) לי, רפה א"ת (יז) עד שלחך, י"א פסוקי' מאריך עד ר"ל עד במרכא ומלא חדא בס"פ וסי' (א) עד שלחך (דין), (ב) עד רדתה (דברים כ' כ') (ג) עד ענכך (צ"ל עד אבדך (שם כ"ח כ"ב), וכ"ה במס"ג דש"ה (ג' ה' וח' ד')), (ד) ועד קדקד (דברים כ"ח ל"ה) וכו' (מס"ג), ושאר הז' הם בנ"כ, ומנתה ביניהם גם ועד, כאשר כתבתי במה פעמים שהמסורה לא תקפיד על ואו העטף, ועמה ובלעדה בחשב אבלה בלישן חד, אבל במס"ג דש"ה נמסר דפי' עד ועד, י"א בטעם וכו', ולכן מה שנמצא בקצת ספרים מדויקים עד מוקף ובלי מרכא, טעות הוא: (יח) הערבון, בלהון מל' מס"ק, והעמדתי המתג בעי"ן ע"פ תנ"ך יש כ"י על קלף משנת רמ"ט וכן הנ': תתמך, ל' וחס' מס"ק: (יט) צעיפה, ב' מס"ק, ב' ל', כי לא נמצאת עוד מלה זאת במקרא: (כ) ולא מצאה, אין בידי להכריע אם מלת ולא היא במקף או בטפחא. ואל תקשה דכיון דסמוכ' לס"פ תהיה בטפחא שהרי מצינו אחרי' במקף כמו והוא פלאי (שופטים י"ג י"ח) (הרמ"ה בקו' הכרעותיו), ואין צורך להכרעתו פה, כי לא נמצא בשו' נוסח ולא במקף, כי בחלופי נוסחאו' ספרי התנ"ך שבסוף תנ"ך אמסטערדאם תס"ה (שעליה' יסד קו' הכרעותיו) לא הובא רק נוסח הו' עתיאש ולא במרכא, והוא טעות בלי ספק, כי אין אס"ף בלא טפחא אם לא שאין לפניהם שום מלה, כגון שבא האתנח בתחלת הפסוק או במלה שלפני הס"פ, אבל כשיש מלה אחת אף שהיא מחוברת (כמו מלת לא שהיא תמיד מחוברת בטעם משרת), היא מוטעמת בטפחא: (כא) הקדשה, ל' וחס' מס"ק, צ"ל ל' חסר, כי יש עוד ב' (נחום א' א' ואיוב כ"ח כ"ג), או צ"ל ל' באורי' וחסר: בעינים, ל' קמץ מסורה קטנה, צ"ל ל' וקמץ, כי לא נמצאת עוד מלה זאת גם בנו"ך: לא היתה, השמטתי המתג הא"מן הב' הדפוסי' שבחו' רא"פ ובשאר ספרים כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשי' וכן אינכו בתנ"ך יש כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"ה במלת לא היתה שבפסוק שאח"ז: (כג) תקח, הקוף דגושה א"ת, במקצת ספרים במאריך אחד לבד בתיו ובמקצת במאריך אחר הקוף מ"ש), ר"ל גם אחר הקו"ף, וכ"ה במ"ג ד' באו', והב' כדמות מרכא, אולם בכל שאר הספרי' לא מצאתי כ"א הא', ועם שהוא זר שבא אחריו דגש, קיימתיו, הואיל שגם המ"ש העיד שמצאו, והשמטתי הב' שיש בו זרות כפולה, ב' מתגים רצופים וגם נראה אחריו, והרמ"ה המגיה התנ"ך עם מ"ש העמיד שניהם, ותפש סוף דברי המ"ש לעיקר, ולפי עדות כל הספרים המדויקים כאשר דברו אמת: לבוז, ב' ומלאים וסימן וכו' מסורה גדולה, והב' הוא במשלי (י"ב ח'): הגדי, הגימל דגושה אור תורה: (כד) לזנונים, ל' ומל' מסורה קטנה, ור"ל מלא דמלא: הוציאוה, טרחא באלף (אור תורה) ובמס"ג נמסר הוציאוה, ג' ומל' דמל' וסי' וכו' עכ"ל, והב' האחרים הם בנ"כ, ור"ל מלא ב' ווין ויוד אחת: (כה) היא

מוצאת

מוצאת, ב"ר פ' פ"ה אמר ר' הונא היא והוא צריכים לגאת וכ"כ בעל יפה תואר שם כימן י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסורה ונראה שפירושו שכשגזרו עליה שריפה גזרו ג"כ על הנועל ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי ויב"ע. מ"ש, ועיין בבאורי: מוצאת, כתובות פ' מציאת האשה (דף ס"ז ע"ב), וסוטה פ"ק (דף י' ע"ב), ומציעא פ' הזהב (דף נ"ט ע"א) נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא וגו' ור"ח גריס מוצאת חסר אל"ף מלשון ויצת אש בציון (איכה ד' י"א), וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים שלא לשון יציאה ובערוך ערך כא כר' דהכי גריס בפרק הזהב בגמ' ט תקרי מוצאת אלא מוצת, וכ"כ בהדיא רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת מוצת ק' גומר שהיתה ראוי' לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל. (מ"ש), ומ"ש ר"ח גריס מוצת בלא אל"ף, אין הכוונה שבתורה כתיב חס' א' אלא ר"ל דגרים כן בגמ' שדרשו כן כאלו כתיב מוצת חסר אעפ"י שבתורה כתיב מוצאת באל"ף, וכן מעידות המסורות דמנו ז' מלין באורייו' דכתיבי חסר א' ולא קא מנו הך נהדייהו ש"מ דהך דהכא מוצאת כתיב. מכמ"א, וכתב מהרש"א בח"א מס' סוטה (דף י' ע"ב) דדרשו כן לכי שהאל"ף נחה הוי כאלו כתיב חסר. עכ"ד, ור"ל שלפי הקריאה שלא נשמע' הא', השומע מן הקורא מלה זאת ואינו רואה בספר יבין כאלו אומר מוצת, והיא אסמכתא בעלמא, ועיין במכמ"א שטעה בכוונתו, ויש לי דרך אחר בזה בפי' סוגית הגמרא לפי הנוסח שלפנינו, עם שיש קצת שנוי בנוסח המאמר בג' מקומות הנזכרים, ועוד הובא המאמר הזה פעם ד' בברכות (דף מ"ג ע"ב), ג"כ בשנוי לשון, ואין כאן מקום לבאר זאת, ויתבאר בקו"א אי"ה: עוד יש לדעת כי רש"י ז"ל בפירושו למדרש בראשית רבה פי' כי הכוונה היא ללמוד מתמר היא וז"ל לפי שלא רצתה לגלות היא מוצאת ולא הוא עכ"ל, ר"ל שאם גלתה היה גם הוא ראוי להשרף, וכ"ה מפורש בנ"כ וז"ל היא מוצאת, אמר רבי הונא היא והוא צריכין לגאת עכ"ל, לכן כשהודה ואמר צדקה ממני הוכרך להתנצל ולומר כי על כן לא נתתיה לשלה בני, והיתה מותרת לו עד היבום, ויש עוד לדקדק בדברי רש"י אלו, ואעזבם כעת, ואולי אדבר מזה בקו"א אי"ה: והיא, הוא והיא, י"א כתי' יוד בתורה וסי' וכו'. מס"ג, ונמנו כולם פה, ואככי כבר מניתים בפ' לך לך (לעיל י"ד ב'), וזה הוא הג' מהם: לאמר, רפה. (א"ת): לו, בדגש. (א"ת), והוא מדין דחיק, ועיין מה שכתבתי בפ' בראשית (ו' כ'): ההחמת, ל' וחסר וו' חסר בליש'. (גליון המ"ג), ונמסר הסי' במס"ג דפ' תבוא (שמות כ"ח י"א), ועיין מ"ש שם, והא' שבהם הוא תתמך דלעיל (פסוק י"ח), ודין ב' מהם: והפתילים, בהעתק הללי והפתילם ירושלמי והפתילים מלא עכ"ל, וכן הוא בכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והפתילים מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב. מ"ש, וכן נמסר עליו במס"ק ל' ומלא: (כו) ולא יסף עוד, בא מלרע שלא כמנהג. (מכלול ד' קטן דף ז' ע"א), ור"ל שאינו כנוג אחור מפני קירוב הנגינות: (כז) תאומים, ד' זוגין דמיין חד מלא וחד חסר. (מס"ק), ודין חד מנהון, דפ' תולדת (לעיל כ"ה כ"ד), תומם, חסר א' וחסר יוד, דין מלא אל"ף ואו ויוד:

(כח) ראשונה, חסר ואו כמ"ש בפ' ויקרא (ה' א').

לט (א) פוטיפר, חדא מלא כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יוד ומלא ואו וכל פוטיפר דכותא ובמסורת אחרינ' פוטי פרע ומלכי צדק בעל תגן צפנת פענח הלין כולהון כתיבין תרתין מלין וקרי חד שמא, ואילו פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלא כתיב' הרמ"ה ז"ל. מ"ש: הורדהו ב' כ"כ וסי' (א) הורדהו שמה דין, (ב) ותאמר אל עבדיך (לקמן מ"ד כ"א). מס"נ, ור"ל ששניהם מלאים ואו אחר ה"א ראשונה והחסרים יוד וחסרים ואו אחר הדל"ת, ואין ענינם דומה, כי דין הוא ענר לנסתרים עם כנוי הנסתר, ותנינו הוא צווי לרבים עם כנוי הנסתר, וכ"ל וכ"כ, כי לית עוד מלה זאת במקרא גם באופן אחר: (ב) בבית, נטרחא, ארניו, במאריך. (א"ת): (ד) ויפקדהו, ל' וחסר. (מס"ק): (ה) ויהי ברכת, ה' בטעם גרים בספרא כמסר בפרש' כח (לעיל י' י"ט), ומניתים בפ' וירא, (שם כ' י"ג), וזה הוא הד' מהם, (ו) אוכל, דין לחוד מלא ואו באורייתא. (מ"ש), ובמס"נ נמסר ד' מלאים, והג' האחרים הם בנ"כ: יפה, בס"ס נמקף לא במאריך. א"ת, כן הוא במדוייקים ובנ"א בחילופי' כת"י. מ"ש, ובחלופי הדפו' מוטעה: מראה, במ"ק כ"י כתיב בגליון בהללי מראה בצירי. (מ"ש), ולא הכריע, אמנם לפי שבמ"ג ומ"ק הוא בסגול, ... כעדות הרא"פ שהדפים בסגול כפי מה שמצא שם, והא"ת לא הגיה, עם שבא לידו גם ספר הללי, בלי ספק הסכים כמו שהוא בסגול, גם לפי כללי הדקדוק לא יבוא מראה בצירי כ"א בסמוכות, וכ"ה בכל הספרים המדוייקים שבידי: (ז) ויהי אחר הדברים האלה ותשא וגו', בכל ס"ס ובמגרייס אין בו פיסקא כלל וכן דעת הרמב"ם ז"ל וכ"כ ההגהות וכן עיקר אע"פ שבהללי היא פתוח' וגם המאירי ז"ל לא הכריע אך אמ' להניח בו ריוח כדין פרשה סדורה. א"ת, וכ"כ מ"ש, אך בהביאו דעת המאירי כתב במקום מלת סדורה, סתומה: (ח) וימאן, בטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אבלו ממאן בו בתכלית המיאון, שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו, בחיי. מ"ש. ובמס"ק נמס' ז' מרעימי' ופסק: (ט) הזה, בדגש. אור תורה: אותך, י"ו מלאים בליש' נקבה, כמסר במס' רבתא. מס"ג, ואין בתורה אלא ב' [א] דין, [ב] יתן ה' אותך (במדבר ה' כ"א), ושארא בשאר קריא, (י) יום יום, ז' ופסק וסי' [א] ויהי כדברה אל יוסף דין, [ב] על אשר ולקטו יום יום (שמות ט"ז ה') וכו' (ושארא בנ"כ), וב' יום יום דלא פסקי' וסי' [א] יום יום לשנה (במדבר י"ד ל"ד), [ב] וקברו דיחזקאל (ד' ו'). מס"ג: עמה, בחלופי נוסחאות ספרי תנ"ך שנדפ' בסוף תנ"ך ד' אמסטערדאם תס"ה הובא נוסח א' עמה בלי מפיק הה"א, ויפה הכריע הרח"ב בקונטרס הכרעותיו וז"ל עמה במפיק הה"א ופשוט הוא דלא מסור עליו לית ועוד שלא העירו בזה לא המקב' (ר"ל בעל מ"ש) ולא המדקדקי' עכ"ל (יג) כראותה ל' ומל'. מס"ק: (יד) הביא לנו, המרכא בה"א. (מ"ש), והוא נסוג אחור מחמת קירוב הנגינות: (טו) ויהי כשמעו, במקצת מדוייקים רפה כדינו ובקצתם בדגש ולא ידעתי למה. מ"ש, ותימה שלא הכריע, כי במקום שאין הכרע מהמסורה או מספרים ישנים ס"ס הנאמנים, כדאי הם כללי הדקדוק להכריע, ואככי הנחתיו רפה כדינו, וכ"ה בכל הספרים המדוייקים שלפני, ובלי ספק כ"פ במ"ג ומ"ק כפי עדות רא"פ שהדפי' כאשר מצא שם, והא"ת שלא הגיה הסכים כן: הרימתי, מלא יוד וחסר ואו. ע"פ המס"ג דכאן, כמ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ד כ"ב): (טז) בוא, י"ג מלאים וסימן בישעיה סימן ב'. מס"ג, ולא נמסר שם רק ביחזקאל (ל"ג כ"ב), וצריכה תקון והנה"ה כמ"ש בסוף פ' בשלח (שמות י"ז י"ב), ואין בתו' רק ד' מלאים, וזה הוא הב' מהם: (יז) לצחק בי, התי"ת בסגול (א"ת): (יח) כהרימי, ל' ומלא. מס"ק, ולשון הא"ת הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו, במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך, בגדו בפשט, אבלי בזקף קטן, ויגס בטפחא, ובס"ס ויעזב במירכא, בגדו (בתביר, כנ"ל במ"ש, ונחסרה מלה זאת מהדפו'), אבלי בטפחא, וינס במירכא מ"ש, ומשמעות לשונו כי לבו חלוק ומסתפק. הוא יכשר אם זה, אמנם הא"ת הכריע בפשיטות כנו' ס"ס וז"ל ויעזב במאריך (ר"ל מרכא), בגדו בתביר, אבלי בטרח', ויכ' במאריך עכ"ל וכ"ה בתנ"ך יסן כ"י על קלף מסכ' רמ"ט: (יט) ויהי כשמע, במקר' כ"י כתוב בגליון מתחלפי' כשמע ועיין מ"ש בשופטים סימן ז' (פסוק ט"ז). מ"ש, וכן נמס"ק כתוב עליו פלוגתא דגש. וכתב מ"ח על זה וז"ל לפי נגינת התלי"ק במלת ויהי הכ"ף כשמע רפוי' כי היא סונה טעם מפסיק אבל לדעת המדגישים צ"ל מלת ויהי נטעם תל"ג שהוא טעם מפסיק עכ"ל, וטעה בזה, כי נעלמו מעיניו דברי, הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק"ז ע"א) וז"ל והתלשא כמו בימיו עלה פרעה. נכה (מלכים ב' כ"ג כ"ט), והוא שבסוף התיבה (ר"ל תלישא קטנה שכקודיו נעולם בסוף התיבה), אינו מפסיק אע"פ שיש לו נעימ' לפי שנקש' ומתגלגל הוא בנעימתו עם התיבה אשר אחריו, ובמסורת כל כהוגיאם כשמעם ודומיהם סמוך לתלשא (ר"ל אם לפניהם אות יהו"א נחה) לב"א רפה ודגש לבן נפתלי עכ"ל, הנה מפורש שם שפלוגתתם היא אם אחר התלי"ק דגש או רפה, וכ"ה ג"כ משמעות לשון המס"ק שלא הזכירה רק פלוגתת הדגש. ולא פלוגתא בנגינה אם היא תל"ג או תלי"ק, ונקדתי הכ"ף רפה כי הלכת' כב"א נכ"מ וכ"ה במו' רא"פ וברוב שאר ספרים מדויקים, וכ"ה ג"כ בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט, ועיין מה שכתבתי בפ' וירא (לעיל י"ט י"ז), ובפ' ויצא (שם כ"ט י"ג): (כ) אסורי אסירי ק' והוא הראשון מאלפא ביתא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וק' יו"ד במסרה גדולה מנחת שי: (כב) האסירים טעה המדפי' במלת האסירם ב' טעיות גדולות א' שהדפי' האסו בוא"ו וגם בחון האסי קרי ביו"ד וזה שקר כי בכל הספרי' כתוב האסי ביו"ד ואין כאן קרי וכתיב כלל גם במסרה רבתא דף תתקכ"א לא נמנה עם מלין דכתיבין ואו באמצע תיבה וקריין יוד, והטעות הב' ששם יוד אחר הרי"ש וגם זה שקר אך חסר יוד תנייתא ומסור עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי. א"ת, וכ"כ המ"ש שהמדפי' כשתבש במלה זו ונגרר אחריו בעל

מנחת

מנחת כהן, וכתב שכ"ה בהעתק הללי בוי"ו אחר הסמ"ך וחסר יוד תנינא וז"ל הרמ"ה מקום אשר אסירי המלך (לעיל פסוק כ'), מלא ואו וק' עם יוד אסורי כתיב, אסורים דפסוק הכו' מלא ואו ומלא יוד ודכותא אשר אסורים בבית הסהר. (לקמן מ' ה'), את כל האסירם אשר בבית הסהר דוית שר בית הסהר דין, מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה עכ"ל, ובמ"ג ד' באזו' ככר תקנו כטעות הכ' אך לא הא': (כג) ראה את כל, את במקף ובלא מאריך במדוייקים וכן נראה בחילופים לב"א. מ"ש:

מ (א) משקה, בלא מקף, מלך, במקף. א"ת, ובמס"ג נמסר ד' קמץ, ור"ל שהקו"ף בצירי שהוא קמץ קטן, ואין בתורה אלא זה, ואחרא בנ"כ: לאדניהם, כל לשון אדנות עם כנוי"ל לא מפיק אלף בר מן שבעה וזה אחד מהם. מ"ש, ואין בתורה אלא ב' דין ועוד אחד והוא ואדני האדנים דברים י' י"ז, ושאר הה' הם בנ"כ: (ב) האופים, דין לחוד מלא דמלא מלא ואו ויוד ושאר אורייתא חסר ואו ומלא יוד האפים כתיב, הרמ"ה: מ"ש: (ג) במשמר: ג' פתחין וסי' [א] ויתן אתם דין, [ב] וישא לקמן פסו' ז', [ג] ויתן אתי (שם מ"א י'), וכל אתנחתא וס"פ קמץ. מס"ג: (ד) במשמר, ל' קמץ. מס"ק: (ה) בלילה, ג' רפין. מס"ק, ור"ל שהבי"ת בשו"א ואחריה רפה, ונמסר הסימן במס"ג, ואין מהם רק ב' בתורה [א] דין, [ב] לקמן מ"א י"א, והג' הוא בנחמיה (ט' י"ט): (ו) אליהם, חד מן י"ז מלאים בתורה, (מ"ק), ומניתים בפ' וירא לעיל י"ט י', וזה הוא השני מהם: (ז) אתו במשמר, הבי"ת רפה. א"ת. ביסוד הניקוד דף כ"ח (שער הדגש יסוד ל' ובנה"ת דף ל') תיבת הדגש אות כ"א, כתב בי"ת זו נ"ל דגוש' וכן הבי"ת כי במקלי (לעיל ל"ב י"א), אבל הא"ת כתב בפירוש שהוא רפה, וכן בכל מדוייקים. (ד"א), ויפה דבר, כי עם שדברי הרז"ה נאמרי' שם בהשכל, מ"מ אין כח ביד כללי הדקדוק, לשנות קטנה או גדולה מכל נוסחאות התנ"ך הן הנמסר במסרות או המקוים ע"פ הספרים המדויקים ס"ס הנאמנים אשר הא"ת סמך עליהם, כי יד הקבלה תקיפה, ועיין מ"ש על כי במקלי: ביה, במאריך, (ר"ל במרכא), לא במקף, א"ת: (ח) הלוא, י"ג מל' וחד פלוגתא עלה וסי' במס' רבת' בערך אות ל': מס"ג, ולא נמסר שם הסי' רק בפ' שלח לך (במדבר י"ד ג') וזה הוא הה' מהם, ועיין בפ' בראשית (ד' ז'), שכתבתי שם בשם הרמ"ה שב"ל י"ב מלאים: (ט) בחלומי, ב' מל' ובענין. מס"ק והב' הוא בפסוק ט"ז: והנה, במקף לא במאריך (ר"ל במרכא). א"ת: (י) ובגפן, הג' דגוש'. א"ת: שריגם, בהעתק הללי שריגים ירוש' שרגי' עכ"ל וקיימ' הכא לשבשתא דבכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה ודלא כחד מיניהו ואשכחנא כמי מסרה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים וכן כתב הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יוד קדמא' וחסר יוד בתראה שלשת השרגים להלן פסוק י"ב, חסר יוד קדמאה ומלא יוד בתראה וכן כתוב בדבור חמשי מס' מסורת המסורת. מ"ש: כפרחת, הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתהלים סימן קמ"ז י"ז. (מ"ש), וכ"ה דעת הרז"ה בספר יסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל' ובנ"ה תי' הדגש אות כ"א: נצה, י"א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' נמסר במסרה רבתא בערך אות ה': מס"ג, ודין מפיק ה"א, וחברו ובסר גמל והיה נצה (ישעיה י"ח ה'), לא מפיק ה"א: (יב) השריגם, ב' וחסר יוד קדמאה. מס"ק, וכבר כתבתי מזה לעיל בפסוק י': (יג) והשיבך, הוא"ו בפתח, והשיבך ה' מצרים (דברים כ"ח ס"ח), בסגול וסימן ווי העמודים. מנחת שי, והוא מגליון המ"ג, ור"ל כי במלת ווי התנועה הראשונה קמץ והשניה צירי, כן במלת והשיבך הא' הוא"ו בפתח תולדת הקמץ, ובמלת והשיבך השנית הוא"ו בסגול תולדת הצירי: ונתת, ט' חס'. מס"ק, נ"ל כ"ט חס', ור"ל חסר ה"א בסוף, ונמסר הסי' במס"ג דפ' תרומה (שמות כ"ה כ"א), וזה הוא הא' שבהם: כמשפט, בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח. (מ"ש), וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (טו) שמו, מלרע שלא כמנהג, שרשים שרש שום, ונמסרה לית מלרע. מ"ש, כי משפט נחי העי"ן להיות מלעיל, כדי להמשיך הנח שהוא עי"ן הפעל, ובעלי המסורת נתנו סי' על זה שתגי נבור תמתיות: (טז) כי טוב, בס"ס כי בשופר ישר (הוא מונח), לא במקף. אור תורה: פתר. ד' ב' קמץ וב' פתח. (גל' המ"ג), דין. ודלקמן (מ"א י"ב), קמצין, ודלקמן (סימן זה פסוק כ"ב, ומ"א י"ג), פתחין: (יז) מאכל, ומאכל, ד' פתחין וסימן וכו'. מסורה גדולה, ואין בתורה אלא זה, ושארא בנ"ך: (יט) בעוד, מלא, אור תורה, בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו לעיל ד' כ"ה; מלא ואו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא' דכותא מלא בר מן ב' חסרים ואו וסימן [א] עד כל ימי הארץ (שם ח' כ"ב), [ב] ויאמרו האנשים אל לוט עד מי (שם י"ט י"ב). מ"ש: אותך, י"ז מלאים בלישן זכר. מס"ק, ונמסר הסי' במס"ר בערך אות א', ואין בתו' אלא ט', ומניתים בפ' לך לך (לעיל י"ז ב'), וזה הוא הג' מהם: (כ) הלדת את פרעה, כתב רד"ק בספר מכלול דף קכ"ה (ע"ב ד' קטן), שכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אותך, הראשון דיחזקאל ט"ז (ד') עכ"ל ועל פי המסורת חסר ואו וכן הוא בכל הספ' ובהעתק הללי והוא עצמו חזר בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב. מ"ש: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה, מטעין ביה ספרי דכתיבי את הכוס. מנחת שי: (כב) ואת שר, שר במאריך (ר"ל במרכא), לא במקף. אור תורה:

פרשת מקץ

מא מקץ, פתוחה, כתוב במקרא כ"ו ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגויהון, ויגש, ויהי מקץ, ועיין מ"ש בריש פרשת ויגש. מ"ש: (א) והנה, בטרחא, עמד, במאריך (ר"ל במרכא). א"ת: היאר, יאר היאר, כל אורייתא חסר וכו'. מס"ג: (ב) יפות, ל' ומלא. מס"ק, נ"ל ל' מלא, כי להלן בפסוק ד' יש עוד א' והוא חסר: ותרעינה, מלא יוד כאחרו שבענין (בפסוק י"ח), ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינ' תרין מלאים דמלאים מלא יוד ק"יס לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא מ"ש: (ג) והעמדנה, מחקתי המתג הזה שבוא"ו שבחומש רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן איננו במ"ג ד' באזו' ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תנ"ט: (ד) ודקת הבשר, כתוב בהעתק הללי ודקת בתראה חסר וכן יפת בתראה וכן והבריאת חסר ואו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת (פסוק כ"ד). מנחת שי, וכן נמסר עב זה במס"ק ל' חסר: וייקץ, כל אורייתא כ"כ. מסורה קטנה, רצה לומר בב' יודי"ן, אבל נקודות הקו"ף איננה שוה בכולם כי באותו דנח (לעיל ט' כ"ד) היא בסגול, ובג' האחרים הנמצאים בתורה היא בפתח, ועיין מ"ש שם, ובפרשת ויצא לעיל כ"ח ט"ז: (ה) ויישן, ג' וסי' [א] דאדם לעיל ב' כ"א, [ב] דפרעה דין, [ג] דאליהו מלכים א' י"ט ה', בתר' פתח. מס"ג, ובמס"ק נמס' ל', וצ"ל ג', או צריך להוסיף מלת זקף, כי אותו דאדם הוא באתנח: ויחלם מחקתי המתג הזה שבוא"ו שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך עם מ"ש: בריאות, ג' מלאים וסימן (א) ויישן ויחלם שנית (דין), (ב) ותבלענה השבלים הדקות (לקמן פסוק ז'), (ג) והנה שבע פרות בתראה (שם י"ח). מסורה גדולה, וצ"ל והנה מן היאר בתראה, גם צריך להוסיף מלת בלישנא, כי הג' הוא הבריאות, והכוונה על הוא"ו שישנה באלו הג' וליתנה בג' האחרים, שהם בפסוקי (ב' וד' וכ'), אבל כולם מלאים י': וטבות, מלא ואו תנייתא. א"ת, בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל, וז"ל טבת ד' חסרים דחסרים בלישנא וסימן (א) ויראו בני האלהים את בנות האדם לעיל ו' ב', (ב ג) שבע פרות הטבת (להלן פסוק כ"ו), ב' בפסוק, (ד) ערים גדלת וטבת (דברים ו' י'), ושאר טבות כתיב חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה, והמדפיס עצמו הביא מסרה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא. מ"ש: (ז) ותבלענה, קדמאה מלא בה"א ונו"ן כפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל. מ"ש: את, כתיב ולא במקף כי לא מצינו בכל המקרא שניהם בתיבה אחת ועוד ראיה שהוא נקוד צירי וכלל מסור בידנו שכשיהיה מוקף יבוא בסגול ובלתי מוקף בצירי חוץ מהני דקא מני מסו'. (הרא"ב בקונטרס הכרעותיו): השבלים הבריאות, בלמ"ד זקף קטן והבי"ת דגושה. אור תורה: והמלאות, ל' מלא. מסורה קטנה, נ"ל ומלא, כי ל' עוד מלה זו עם ואו ה"א בראש גם חסרה, ולשון מנחת שי והמלאות, דותבלענה קדמאה חסר יוד ומלא ואו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר ונוסחי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ואית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דזארא בחלומי (להלן פסוק כ"ב), מלא ואו וטעות הוא דרובא דנסחי דיקי ומסורת פליגי עליהו, הרמ"ה ז"ל עכ"ל: (ח) חרטמי, כולהו לישני חסרים. מסורה קטנה: פותר, ל' ומלא. מסורה קטנה, ובמס"ג נמסר פותר הלין מלין מלא דלית דכו' וסימן ואין פותר אותם דין, את עדים מהר חורב (שמות ל"ג ו'), והטמא אותם

ויקרא

(ויקרא ט"ו י"), או אל חולם החלום ההוא (דברים י"ג ג'), וכו' עכ"ל, ועוד מנתה רבים מנ"כ, ונמסר ג"כ במס"ר בערך אות ו', ויש שם שנויים רבים, ובקו"א ארשה לתקנם אי"ה: אותם, במס"ר בערך אות א' קא מני ל"ט אותם מלאים שבתורה (ובעלי המסו' נתנו סי' על זה, כמ"ש ט"ל), אבל נפלו שם שגיאות רבות, גם הובאו שם פסוקים שלא נמצאו בתורה כלל, ולכן כדי להרים מכשול מדרך עמי, כי לדברי הרמב"ן בהקדמתו על פי' התורה אפי' שינה א' מהן לכתבו חסר, או כתב א' מהאחרים מלא און מאלו הל"ט, הס"ת פסולה (ותהי' כוונתו שפסולה לקרות בה לכתחלה, אבל אין צריך להוציא אחרת בשביל חסרות ויתרות, כמבואר בהגהת הרמ"א בש"ע א"ח סי' קמ"ג ס"ד), ודלא כמכמ"א שגרסה מדבריו שהבנין בו שפסולה אף בדיעבד, ואולי דעתו שבאותם שבקיאים בו אפילו בחסרות ויתרות צריכים להוציא אחרת, כמ"ש בפרשת תולדת (לעיל כ"ו כ"ה), בשם הגאון מהר"י עמדן ז"ל ע"ש, ראיתי למנותם פה כסדר שהם כתובים בתורה, ואלו הן (א) ואין פותר אותם דין), (ב) ויברך אותם (לקמן מ"ט כ"ח), והסמיך ליה ברך אתם, חסר וא"ו, (ג) ויבו אותם (שם כ"ט), (ד) ויכתם אותם (שם כ' כ"א), (ה) וישיגו אותם (שמות י"ד ט'), (ו) ונתת אותם על סל אחד (שם כ"ט ג'), (ז) ותאכל אותם (ויקרא י' כ'), (ח) וטבל אותם (שם י"ד ו'), (ט) והנושא אותם (שם ט"ו י'), (י) והביאה אותם (שם כ"ט), (יא) וזבחו זבחי שלמים לה' אותם (שם י"ז ה'), (יב) והשיאו אותם (שם כ"ב ט"ז), (יג) בהוציאי אותם (שם כ"ג מ"ג), (יד) ושמת אותם (שם כ"ד ו'), (טו) עבדי הם אשר הוצאתי אותם (שם כ"ה כ"ה), (טז) וכסו אותם (במדבר ד' י"ב), (יז) ושאו אותם (שם י"ט), (יח) תפקד אותם (שם כ"ג), קדמא דבני גרשון, ותנינא דבני מררי (שם כ"ט), חסר וא"ו, (יט) על פי ה' פקד אותם (שם מ"ט), (כ) וישלחו אותם אל מחוץ למחנה (שם ה' ד'), (כא) והניף אותם הכהן, דפ' נזיר (שם ו' כ'), (כב) ויקריבו אותם לפני המשכן (שם ז' ג'), (כג) ונתתה אותם אל הלוים (שם ה'), (כד) ויתן אותם אל הלוים (שם ו'), (כה) והוקע אותם (שם כ"ה ד'), (כו) והכיתם אותם (שם י"ז), (כז) ואתן אותם ראשים (דברים א' ט"ו), (כח) ונחרם אותם (שם ג' ו'), (כט) והוא ינחיל אותם (שם כ"ח), (ל) ומשאתו אותם (שם ט' כ"ח), (לא) לאהבה אותם (שם י' ט"ו), (לב) לרשת אותם מפניך (שם י"ב כ"ט), (לג) מוריש אותם מפניך (שם י"ח י"ב), (לד) אשר אתה יורש אותם (שם י"ד), (לה) ושמרת ועשית אותם (שם כ"ו ט"ז), (לו) ושדת אותם בשיד, תנינא בפסוק והיה בעברכם (שם כ"ז ה'), וקדמא בפסוק והיה ביום אשר תעברו (שם ב'), חסר וא"ו, (לז) דברי התורה הזאת לעשות אותם (שם כ"ו), (לח) תנחילנה אותם (שם ל"א ז'), (לט) ויכתבו משה אותם (שם י'), או כל ל"ט אותם מלאים מוגהים מפי סופרים וספרים, וכמה מס"ק מוטעות בזה ונדפסו בשבוש, ועיין מ"ש בפרשת לך לך ט"ו י"ג: (ט) את, דפרעה בסגול. א"ת: (י) במשמר, ג' מס"ק, ונמנו לעיל מ' ג', וזהו הג' מהם: (יא) בלילה, ג' רפין מס"ק, ר"ל שהבי"ת בשוא ואחריו רפי, ונמנו לעיל (מ' ה'), וזהו הב' מהם: (יב) והוא, ב' מס"ק, והב' הוא במלכים א' י"ז ט"ו: (יג) כאשר, בלא מקף והשי"ן בשאריך ר"ל במרכא. א"ת: (יד) ויריצהו, בקצת ספרי הדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחריה ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ונדפוסים ישנים מלא יוד ומסורת עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יוד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ח"א דף קכ"ה ע"א), ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה כגון דהא לית מאן דאסר ופתח בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב י"ד), ודריש ליה כמי באנפי אחריני ע"ש. מ"ש, וכ"כ א"ת, וכתב עוד ולפי שדרשוהו בזוהר כמו ועתר אל אלוה וירצהו שם ל"ג כ"ו, חשבו אנשים שהוא חסר גם היוד אבל אדרבה משם ראיה שהוא מלא יוד שאמרו חסר וא"ו ולא אמרו חסר יו"ד וא"ו עכ"ל: (טו) שלום, י' רפין, מס"ק, ר"ל שהשי"ן בשוא שנרפה תנועתו, ואין בתורה רק ג', שנים לעיל ל"ז י"ד, וזה הוא הג' מהם: (יז) בחלמי, ב' חסר. מס"ק, והב' הוא להלן (בפסוק כ"ב): (יח) עלת, דשבע חסר ב' ווי"ן. א"ת, בספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכן הוא ע"פ המסורת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים ואו בתראה וסי' נמסר במקרא גדולה בריש פ' (פסוק ב'), גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורות בשרש עלה בענין

דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסכימות למסרה שלנו ובסוף דבריו כתב אשתכח השתא דכל אורייתא עלת העלת חסר דחסר כתיב בר מן ד' תלתא חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה וחד מלא ואו קדמאה וחסר ואו בתראה, והעלית עולת דברי' כ"ז ו', וחד פליגין ביה נוסחי דמתחזקי בדיוקא, העלת אחריהן בפסוק כ"ז, רובא כתיבין חסר דחסר ומיעוטא מלא ואו בתראה ואחרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייע לרובא עכ"ל, ועיין מ"ש בסוף משפטים שמות כ"ד ה'. מ"ש, והנה יש בפרשה זאת ו' פעמים עלת, והם בפסוקי ב' ג' ה' י"ח י"ט כ"ב, ג' מהם עלת, והם אותם שבפסוק ב' י"ח כ"ב, וג' מהם עלות, והם אותם שבפסוקי ג' ה' י"ט, וחד העלת בפסוק כ"ז, וגם הוא חסר דחסר, והנה במס"ק על עלות שבפסוק ג', נמסר ג' כ"כ בענין, והם הג' שמניתי, וכן נמנו שם במס"ג, ובמס"ק על עלת שבפסוק כ"ב נמסר ג', ור"ל ג' חסר דחסר, ור"ל ג"כ בענין, והם הג' האחרים שמניתי, ואולי כוונת המסורה היא דוקא על אותם שאינם לשון קרבן שאינם רק ג', אבל יש עוד רבים שהם שמות לקרבן העולה, והם ג"כ חסר דחסר, ולכן טעה בעל מ"א שכתב בעל המס"ק שבפסוק כ"ב, ששכח מלמנות ויעלו עלת שמות כ"ד ה', וא"כ ד' המה עכ"ל, הנה לפי דעתו ששכח גם הוא למנות עוד ב' שבענין הקרבנות, שהם ג"כ חסר דחסר, והם ויעל עלת לעיל ח' כ', ויעלו עלת שמות ל"ב ו', וא"כ יהיו ו' חסרים דחסרים, אבל האמת הוא כמו שכתבתי דלא מסרה רק אותם שבענין, או אותם שהם ענין עלייה גרידא ולא קרבן, והוא הטועה בכוונת דברים, אבל דבריה ברורים: (יט) והנה שבע, בשי"ן מאריך ר"ל מתג, ובעי"ן מקף. א"ת: דלות זרעות תאר מאד ורקות בשר, ותאכלנה הפרות הרקות שבפסוק שאח"ז, ושבע הפרות הרקות, ושבע השבלים הרקות לקמן פסוק כ"ז, ארבעתם בריש וריש בתראה בצירי, חזקוני. מ"ש, ובמס"ק נמסר ל' כתיב ריש, ור"ל ורקות בואו בראש כי ג' חבריו הם בה"א בראש: לרע, ל' וחסר: מס"ק: (כב) וארא בחלמי וגו' מלאת, עיין מ"ש לעיל גבי והמלאות דותבלענה קדמאה פסוק ז': (כג) צנמות, ל' וכ"כ. מס"ק, חסר ואו אחר הנון ומלא ואו אחר המם: שדפות קדים, בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתוב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך פסוק כ"ז, והראשון שבפרשה ושדופת קדים פסוק ו', והמדפיס שכתב עליו לית וחד שדופת הקדים טעה וכן מצאתי מסורת כתיבת יד שמסרה על שדפות קדים ב' כתיב כן וסימנהון א' והנה שבע שבלים, ב' שדפות הקדים, ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזהו ושדופת קדים קדמאה מלא ואו קדמאה קדים לפ"ת וחסר ואו בתראה ושאר לישנא באורייתא חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה שדפות פ"א קדים לואו כתיב עד כאן, מסכים למה שכתבתי. מנחת שי: צמחות אחריהם, במסורת כל בראשית אחריהן בנון בר מן חד כמוהו אחריהם דוהנה שבע שבלים תניינא דכתיב אחריהם במם, הרמ"ה ז"ל. מ"ש, ובלי ספק כוונתו שלא נמצא בס' בראשית לנקבות אחריהם זולת דין, כי לזכרים כבר נמצא אשר הולדת אחריהם לקמן מ"ח ו', ויקשה מדוע מסר רק על ספר בראשית, הלא בכל תנ"ך לא נמצא אחריהם לנקבות, אבל לשון המס"ק שבדפוס הוא ל' כתיב מ"ם בענין, ולשון זה מכוון יותר, וכוונתה למסור כי בעבור שכל הענין מדבר מן הפרות והשבלים שאתיהן מכונה בלשון נקבה, לכן אין מ"ם בכל הענין זולת דין, ועיקר כוונתה על זה הזר: (כד) ותבלען השבלים הדקת, כתוב בהר"מה ז"ל ורקות בשר דוהנה שבע פרות קדמאה פסוק ג', מלא ואו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכותא מלאים בר מן ב' חסרים וסי' ודקת הבשר דותאכלנה הפרות פסוק ד', וחד בלישנא כמי חסר ותבלען השבלים הדקות תניינא דין, ואית נוסחי דכתיב בהו הדין כמי מלא ורובא דנסחי כתיב ביה חסר ואחרי רבים להטות מ"ש: (כה) הגיד לפרעה, קדמאה דין, הגיד לפרעה, תניינא בפ' כ"ח הראה את פרעה, וחד פי' סי' מהגיד את המראה אל עלי שמואל א' ג' ט"ו. מ"ש, והוא מהמס"ג: (כו) שבע פרת, בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכה"ס חסר ונמסר עליו ל' וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. מ"ש, וכ"ל ל' חסר, כי יש עוד רבים מלאים, וכ"ה בייס"ק דדפוס: חלום אחד הוא, בכ"ל וכן הוא במ"ג ומ"ק, ור"ל מכוון א' לב' החלומו' כמו שזה תחלי' י במקרא שלפניו חלום פרעה וגו' והמקרא הזה פי' לשלפניו י"א, וכן פי' בבאורי, ושם חלום שוה בסמיכות ובנפרד, כמו ויחלם יוסף חלום לעיל ל"ז ה', נפרד, חלום פרעה בפסו' שלפני זה, סמוך, כי הוא שם ע"מ פעול, נפלס בכור, שאור, חמור, ועם שכ"כ רא"פ בק' ד"א,

עפ"ז הדפו' נדפו' א' בשנוס, ונדפו' הב' תקנו המעות: (כז) ושבע
הפרות הרקות והרעת, נהעתק הללו והרעת חד חסר בליסנא ירושלמי
והרעות מלא עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות, ג' ב' מלאים
וחד חסר (א) ותאכלנה הפרות הרקות והרעות (בפסוק כ'), (ב) ושבע
הפרות הרקות והרעת (דין), (ג) והרעות רעות מאד (ירמיה כ"ד ג'),
מניעתה חסר (ובמס"ג דדפוסא מני הב' קודם הא', ומסיר בסוף קדמא
חסר, וצריך לתקנה כנו' המ"ש), אח"כ בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה
שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' חסרים וסי' א' הרקות
והרעת, בתראה דין, (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת (שמות כ"ג ב'),
ושאר אורייתא מלאים. מ"ש: העלת אחריהן, עיין מ"ש לעיל על עלת
שבע (פסוק י"א), ובמס"ק נמסר על זה ל' חסר, ור"ל בה"א בראש, כי
בלא ה"א יש עוד ג' חסרים: (כט) שבע, ב' קמ' ומלרע וסי' וכו'.
מס"ג, והב' הוא במשלי (ג' י'): (לא) אחרי כן, תרתי מלין כתיבין
ומלא יוד בסוף תיבותא אחרי, הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): (לב) השנות,
ל' ומלא. מס"ק, לעשהו, ב' וחסר וסי' (א) וממהר האלהים (דין),
(ב) וכי יגור אתך גר ועשה (שמות י"ב מ"ח), (ג) כי קרוב אליך הדבר
(דברים ל' י"ד) וכו'. מס"ג, ועוד ב' בנ"כ: (לג) ירא, הריש בסגול.
א"ת, ברוב הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ במכלול דף
קס"ו (ע"א ד"קטן), בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב כ' (י"ז) נמסר ירא ה'
ד' מנהון מלעיל ודין הוא מלרע. מ"ש, ואף כי לכאורה ראוי להיות מלרע
כדי להמשיך הא' עי"ן הפעל, מ"מ אין זה נוהג בא' רק בה"א ל"פ שלא
תנוח אחר הסגול כ"א בבוא הנגינה תחתיו. לכן כשנעתקה הנגינה לתנועה
שלפניה (בבוא ואו ההפוך על העתיד), תשמט הה"א, כמו מן יקנה ויפנה
ויקן ויפן (ולפעמים נשמטה גם בלא ואו ההפוך, כמו מלת ירא דכאן שהראוי
ירא), משא"כ הא' שאיננה רק קול פשוט היוצא מן הריאה, ותשתתף עם
כל האותיות, ויותר מזה מצאנו בשרש זה שנכתבה הא' גם אחרי השוא כמו
מלת ויירא (שלא לטעות שהוא משרש ירה), והואיל ואין צורך להיות
הנגינה מלרע בעבור האל"ף, ראוי להיות מלעיל כמו תקן, ספר, כי
ת"ג היא יותר מובחרת אל הנגינה מן הת"ק, ולכן באיכך הד'
הנגינה מלעיל כמשפט, חוץ מזה שהוא מלעיל שלא כמשפט כמ"ש הרד"ק,
(לד) פקדים, ד' ב' חסר' ו' קדמא וב' מלאים וסי' וכו': (מס"ג) ואין
בתורה אלא זה והוא חסר יוד קדמא ומלא יוד בתרא, ושארם בנ"כ, וא'
מהם באסתר (ב' ג') והוא מלא דמלא: (לה) הבאת, ל' חסר.
(מס"ק): ויצברו, ל' וחד ויצברו (שמות ח' י') מס"ק: בר, ברווי
דיוסף קמץ וכל האחרים פתח במ"א במשלי (י"א כ"ו), מנע בר
יקבהו לאום, (גליון מ"ג): (לו) לפקדון, ל' מלא מס"ק, ר"ל ומלא
כי לית עוד מלה זאת גם חסרה: (מ) ישק, ב' א' פתח וא' קמץ וסי'
(א) ועל פיך ישק (דין), (ב) שפתים ישק (משלי כ"ד כ"ו), בתרא קמץ.
(מס"ג): (מב) רבד, ל' וחסר. (מס"ק): (מג) במרכבה, נמסר
עליו לית בנקוד' אחת כי' שזה לבדו נמצא בחירק המ"ם כמ"ש במקום ג' (ב)
בס"ד. מ"ש, כי ע"פ המסורת הוא כל מרכבה בלשון יחיד, המ"ם בסגול,
(חוץ מזה שהוא בחירק), ובלשון רבות הוא בפתח: ונתון, ז' וסי' וכו'.
מס"ג, ומסרה ד' מנהון מלאים וג' חסרים, ואין בתו' של דין והוא מלא,
ושארא בנ"ך, ומהם ב' באסתר (ב' ג' וו' ט'), וגם הם מלאים: (מד)
ובלעדיך, ל' ומלא. מס"ק: (מה) פרעה, דויקרא נרוב ס"ם
בשופר הולך (ר"ל במונח) א"ת, וכ"כ מ"ש, והתפלא עליו הרמ"ב בקו'
הכרעותיו וכתב ותמה שקרו מכ"ד עליו חד מן י"ח מקומות מאיילין מאריכין
בין אזלא לזרקא באו' ונמסרו בערך ט"ע (וגם במס"ג דפ' ויגש (לעיל
ט"ז, ומניתים שם), וה"ל להרב המחבר להביאם כדי להשיב עליה עכ"ל,
והתמי' הזאת ישנה גם על הא"ת, ולכן בלי ספק נשמט מהם, ואנכי קיימתי
דברי המסורה לנקד במרכא, וכ"ה במ"ג ד' באזיל ובקו' עם ספר ונתנ"ך
קאליני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ובתנ"ך ברלין תנ"ט
כדפ' במונח, אך הוגה בקרע אגוס מרכא במקומו ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה
נדפס ג"כ במונח, אך בסופו הוגה בנוסח מרכא, וגם רא"פ עם שעיקר
חומשו הוסד על הגהות האור תורה, עכ"ז לא השגיח על הגהתו זאת,
והטעים פרעה במרכא: שם־יוסף, ברוב הספרים שם בלא מאריך:
(מ"ש), ובכל הספרים שלפני יש מתג במלת שם (חוץ ממ"ג ד' באזיל
שאין בו מתג), ובחלופי ב"א וב"נ מצאתי ב"א שם־יוסף ב"נ שם יוסף
עכ"ל, ויהי' סיוע לדברי המ"ש, כי אנו נוהגים כב"א,
ולכאורה נראה שאין הכוונה בחלוף הזה רק שלב"א שם מוקף, ולב"נ בלתי

מוקף ותחתי' נגינה כדמות מרכא, ואף שלב"נ יש לו משרת לזרקא במלת
פרעה, אולי יש לו ב' משרתים, כמו שהוא בפסוק ואת כל חלבה יסיר
כאשר יוסר חלב הכשב (ויקרא ד' ל"ה), ברוב הספרים, ואולי ב"נ מונח
במלת שם וגם במלת פרעה מונח כנוסח רוב ס"ם שהביא הא"ת והמ"ש,
אך הואיל והמ"ש כתב בפירוש שברוב הספרים מלת שם בלא מאריך, לכן
מחקתי המתג הזה אף שהוא דרך זרות כי ב"ל פה במקום הנגינה בעבור
הת"ג שאחריו כמו נראה: צפנת, במקצת ס"ם אין מאריך בצד"י ועיין מ"ש
ביהושע ג' ט"ז מ"ש ובכל הספרים שלפני הוא מתוגה, וכ"ה בקו'
רא"פ ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: פענח, הע"ין בשוא לבד,
וכתב הרמ"ה בשרש פוט כי צפנת פענח כתי' ב' מלין וקרי חד וקשי' לי דהא
איכא סופר ישר בנון דצפנת ואי אפשר למקרייה חד, וי"ל דקרי חד לאו
דוקא אלא הא קמ"ל דלא ע"ג דחד שמא הוא כתי' ב' מלין, ובמסורת הדפוס בפ'
ויגש (לקמן מ"ו כ'), אמרו ד' שמות כתיבי ב' מלין וקריין משמע דבין
בכתיבתם בין בקריאתם הם ב' מלין וזהו הנכון והיינו שאין תיו דצפנת ולמד
בעל חנן נקודות בשוא. א"ת, ובנוסח ס' מסורת סייג לתורה להרמ"ה
ז"ל הנדפ' כתוב בפי' וקרי חד שמא, ככוונת הא"ת, וכן הביאו כמ"ש
והרמ"ה כתב צפנת פענח איגון חד שמא ובתרין מלין כתבן וקריין ובחומש
קדמון כתוב שצריך לכתבם בשטה אחת עכ"ל מ"ש: אסנת, ברוב ספרים
האל"ף במאריך (ר"ל במתג), ועיין מ"ש ביהושע ג' (ט' ז') על כרתן:
(מ"ש), וכ"ה בכל הספרים שלפני: פוטי, בלא מקף וראיתי בקצת ספרי'
מדוייקי' פוטיפרע מלה אחת ובינה למלת בת העיגול שעושין לסימן כתיב
בחון כולהו ב' מלין כתיבי בלום' שאע"פ שמלת בת מחוברת במקף למלת
פוטיפרע עכ"ז אין הכל מלה אחת שלא בת לחוד פוטיפרע לחוד, ולא נהירא
כלל דהא פשיטא דמהיכא תיתי למחשב דלהוי בת פוטיפרע הכל מלה אחת
שלא אי אתמר במסרה דתרין מלין כתיבי אפוטי ואפרע אתמ' כדאי' בספרי'
אחרים מדוייקים ובכפ' הישנים וכן כתב הרמ"ה ז"ל בהדיא פוטי לחוד פרע
לחוד כתיב וקריין מלה חדא עכ"ל וכ"כ המאירי ז"ל בקרית ספר, וכן אמרו
רז"ל בירושלמי דפ"ק דמגילה שלו שמות נחלקין בית און פוטי פרע צפנת
פענח הללו יה. א"ת, וכ"כ המ"ש, וכתב על הירושלמי הנזכר וז"ל ואפשר
טינא דת"ק דמסכת סופרים פ"ה ה"ו וכו', ובמסורה ג' ותרי מלין, ור"ל
שנים שבפרשה (דין, ובפסוק נ'), וא' בפ' ויגש (לקמן מ"ו כ'), ועיין עוד
במסורת שם בויגש עכ"ל, ובעל מכמ"א כתב בשם הגאון מהר"י כ"ץ ז"ל דאף
למי שסובר דכדרלעמר ב' תיבות הן, מ"מ כיון שהו' שם אדם אחד אין לחלקן
לשני שיטין דהכי משמע פשטא דגמרא (דחולין דף ס"ה ע"א), אף שמדברי
הרב ז"ל לא משמע כן, כבר נתיישב כל מה שנתקשה להרב ז"ל מדברי רבינו
הנ"ל כמש"ל במקומו (עיין מה שכתבתי לעיל בפ' לך לך (י"ד ט'), לחזק
דברי הא"ת נגד דעת מהר"י כ"ץ), ושמעינן מהא דכל אותן השמות שנזכרו
בירושלמי ובמסכ' סופרי' שהן נחלקי' לב' תיבות מ"מ אין לחלקם לב' שיטין
גם את זה חזיתי בספר תורה ומומשים ישנים בכתב וחזותם מוכיחים עליהם
שנכתבו על ידי סופרים מובהקים מכמה מאות שנים וראיתי שהיו האותיות
מכוונים קצת במתכוין כדי שיבואו את השמות הנזכרי' בשיטה אחת אמנם
מה שנוהגין הסופרי' קדמוני' מקרוב באו לנהוג כן בשאר תיבות כמו אח"כ
על כן, ודומיהן הרבה, ומשום זה נהגו לצמצם האותיות כדי לכתוב התיבות
בשיטה א' וכן כדפ' בגליון החומש עם באר משה וז"ל אחרי כן, צ"ל בשיטה א'
וא"ל הס"ת פסולה, זהו שבוש גמור שבדו הסופרים מלבם, ואין נכון לצמצם
או להרחיב האותיות יותר מדאי בשביל זה כמו שאכתוב לקמן בפרשת בשלח
עכ"ל מכמ"א, היוצא מכל הנ"ל שלדעת כולם (המסורה הרמ"ה הא"ת המ"ש
והמכמ"א) פוטיפרע כתיב וקרי ב' מלין, ואף שכתב הא"ת בשם הרמ"ה
דקריין חדא מלה, כוונתו דחד שמא הוא וכמו על מה שכתב בדבור הקודם
לזה על צפנת פענח, והנה בעינייך שראיתו על צפנת פענח היא מהמסורת
דפ' ויגש שמסרה ד' שמות כתיב ב' מלין וקריין, דמשמע שבין בכתיבה ובין
בקריאה הם ב' מלין, משם ראי' שגם פוטיפרע הם ב' מלין בין בכתיבה ובין
בקריאה, כי הד' שמות שנמנו במסורה הנ"ל הם אלו, מלכי צדק בעל
חנן פוטיפרע, צפנת פענח, ועוד יש לי ראי' וגדולה היא אלי מן המס"ג
דד"ה ב' ל"ד ז', דמסרה א' מלין כתיב תרין וקרי' חד בקריאה, ומנה
שם כלם, וכלם הם בנ"כ, ש"מ שזה הוא ב' מלין בין בכתיבה ובין בקריאה
ולפ"ז ראוי' להיות מלת פוטי בטעם משרת, כי אין בכל המקרא בלי נגינה
זולת אם היא מוקפת לאחרי', וכבר העיד הא"ת כי פוטי בלא מקף ותמהתי
כי ברוב הספרים המדויקים אין בה נגינה רק מתג תחת הפ"א ולא ידעתי
מ"ש ממלו' בעל חנן וצפנת פענח שיש נגינה במלת בעל ובמלת צפנת ורא"ב

כתב

כתב בקו' ד"א לקמן בפסוק נ' וז"ל פוטיפרע, שכתבין תרין וקריין חד, לכן אין נפוטי טעם אלא נעי', אבל בפנת פענח הכתיב והקרי תרי עכ"ל, ולא ראה דברי המסורה דפ' ויגש ודד"ה (ב' ל"ד ו'), ולכן טעה גם בכוונת הא"ת, והנה במ"ג ד' באזו' ובתנ"ך ד' אמשטרדאם תס"ה נדפס מרכא במלת פוטי דפ' ויגש, אך בשנים שבפ' זאת נדפס גם בהם מתג בפ"א, אול' בתנ"ך עם מ"ש כולם במרכא, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ועל פיהם העמדתי גם אני מרכא בכלם: אך כולהון חסרים בר מן ג'. מס"ק: (מו) מלך, במ"ס מאריך. אור תורה: ויעבר, מחקתי המתג הא' שבוא"ו שאחריו דגש שבאו' רא"פ ובקצת ספרים אחרים, ע"פ הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן אוגנו במ"ג ד' באזו' ובאו' עט ספר ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה: (מח) אשר היו, דין כתיב היו ולקמן (בפסוק נ"ג) אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגי' מן ב' ב' בחד ענינא קדמאה היו תנינא היה וסי' היו היה דבר ה' אל יחזקאל (יחזקאל א' ג'). מסורת ד"ה (א) סימן כ"ג כ"ב. מנחת שי, ונשמט ממנו כי נמסר גם במס"ג פה, ואף שבפסוק דיחזקאל שניהם בה"א בסוף בכל הספרים המדויקי', מ"מ כיון שנקרא הא' בקולם שנסמך אחריו הוא"ו נמנה הסימן לפי הקריאה שהא' בוא"ו והב' בה"א: (נ) ילד, בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהו' כבן נפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים שבדפו' ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב לשון זה אבל וליוסף ילד שני בני' פתוח לב"א ולב"נ קמץ ונמסו' אחרת מצאתי עליו ב' קמצין, כי אדם לעמל יולד (איוב ה' ז'), ודין. מ"ש ובעל מ"א מגיה פה במסורה קטנה ב' קמץ במקום ל' קמץ, ואין צורך להגהתו, כי כוונת המס"ק לית קמץ בלא אתנח, אבל הב' הוא קמוץ לסבת האתנח: ילדה־לו, הלמ"ד שבמלת לו דגושה ברוב הספרים המדויקים, ועיין מה שכתבתי בפ' וירא (לעיל י"ט ל"א), ובפ' ויצא (שם ל' כ"א): און, כלם חס' במ"ג וסימן (א) וליוסף ילד שני בנים דין, (ב) ואון בן פלת (במדבר ט"ז א'), (ג) עשרתי מצאתי און (הושע י"ב ט'). מס"ג: (נא) הבכור, ד' מלאים בתורה וסימן (א) ויקרא יוסף את שם הבכור דין, (ב) שכל את ידיו (לקמן מ"ח י"ד), (ג) כל הבכור אשר יולד (דברי' ט"ו י"ט), (ד) והי' הבכור אשר תלד (שם כ"ה ו') וכו'. מס"ג. (נב) עניי, העי"ן בקמץ לבד. א"ת: (נג) ותכלינה, ל' וכ"כ: מס"ק, ביו"ד ונו"ן כפופה ואחריה ה"א: (נד) ותחלינה, ל' ומל'. מס"ק: לבוא, בכל הספרים מדויקי' מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ט' חסרים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי (לקמן מ"ח ז'), ומי שכתבו חסר לא טוב עשה. מ"ש, אבל מלא בתורה טעות הוא במ"ש, כי אינם רק ז' בתורה וב' בנביאים: הארצות, לית מלא בתורה וכו'. מס"ג, ולשון הא"ת הארצות, שופר ישר הוא מונח בה"א עכ"ל: (נה) ללחם, ד' דגושים (ר"ל שהלמ"ד הא' פתוחה ואחריו דגש), וסימן (א) ותרעב כל ארץ מצרים דין, (ב) והיתה ללחם לאזכרה (ויקרא כ"ד ז') וכו'. מס"ג, ועוד ב' בנ"כ: (נו) על, בטרח' ובלא מקף, אור תורה: את כל אשר, בחלופי ב"א וב"נ, ב"א את כל אשר ב"נ את כל אשר עכ"ל, וצ"ל לב"נ את במונח, כי לא יבא טפחא לפני מהפך, אבל הלכת' כב"א בכל מקום: (נז) לשבר, כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלת לעיל י"ט ט', חסר ואו כתיב, ודכות' בענין אחרינא לשבר אל יוסף דין, וכל לישנ' באוריו' דכות' חסר ומסר עליה כל לישנ' חסר ומסורת דמסר עליה כל אורויתא חסר במ"א מלא שבושא הוא דכלהו חסר ואו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי. מ"ש: חזק, הזי"ן בפתח. א"ת. ובמס"ג נמסר חזק, ה' פתחין וסי' (א) וכל הארץ באו מצרימה (דין), (ב) ויקן יוסף את כל אדמת (לקמן מ"ז כ') וכו' עכ"ל, ועוד ג' בנ"כ:

מב (א) שבר, כן נהגו חכמי הדיוק בפתח (ר"ל בסגול השי"ן שנקרא פתח קטן), אבל כן הוא כל שבר שהוא שברון בפתח שאינו לשון שברון בקמץ (ר"ל בצירי השי"ן שהוא קמץ קטן), שא יש לנו אחד בעל מסורת שאומר שבר ג' קמץ. (גליון המ"ג), והמסור' ההיא היא בישעי' (ס"ה י"ד), ובעמו' (ו' ו'), ובמס"ר בערך אות ש' וגם בגליון המ"ג בישעי' (ל' י"ד), ומשם משמע כי בכולם (זולת הג' שבנביאי') השי"ן בסגול: תתראו, ל' ומלרע. מס"ק: (ב) במצרים רדו, הבי"ת דגושה. אור תורה: ונחיה, היו"ד בסגול. אור תורה: (ג) לשבר בר ממצרים, כן כתוב ממצרים בס' אספמיא ובס' ר"ג לאפוקי ספרים שכתוב במצרים. מ"ש: (ד) ואת בנימין, מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסי' נמסר בפ' וישלח (לעיל ל"ה י"ח) במ"ג, וכן ממש הניאם הרמ"ה ז'

מלאים יוד בין מ"ם לנו"ן באורייתא. מ"ש, ושם מניתי הז' שבתורה, וזהו הב' מהם: (ו) המשביר, ל' ומלא. מסורה קטנה: עם, בשופר ישר הוא מונח, ובלא מקף. א"ת: (ז) ויכרם, ל' וחס'. מס"ק: ויתנכר אליהם, בהעתק הללי אלירם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסי' נמסר במסר' רבתא בערך אות א'. מנחת שי, ומניתים בפ' וירא (לעיל י"ט י'), וזהו הג' מהם: קשות, ב' מלאים וסי' (א) וידבר אתם דין, (ב) דבר האיש להלן (פסוק ל'), מסורה גדולה, וצ"ל ב' ומל', כי לית עוד מלה זאת במקר': אלהם, דאין באתם חסר יוד. א"ת, שלא נמנה בכלל המלאי'. מ"ש: (ח) הכרהו, ב' א' מל' ואחד חסר, דיוסף דין, ודאיוב (ב' י"ב), דאיוב מלא. מסורה גדולה. וכוונת המסו' על היו"ד שאחר הכ"ף, אבל ואו הרבי' שאחר הרי"ש חסר בשניה', ועיין מ"ש לעי' בפ' וישב (ל"ז ל"ג): (ט) מרגלים, הגימ"ל דגושה בכלם. אור תורה: (יא) נחנו, ג' ב' פתח וא' קמץ וסימן (א) כלנו בני איש אחד נחנו (דין), (ב) נחנו נעבר חלוצים (במדבר ל"ב ל"ב), (ג) נחנו פשענו ומרינו איכה ג' מ"ב, קדמאה קמץ. מס"ג: (יג) אחים אנחנו, פסק. מס"ק, ובמס"ג נמסר אחים אנחנו, ב' קמץ וסימן (א) כי אנשים אחים אנחנו לעיל י"ג ח' (ב) שנים עשר עבדיך דין עכ"ל, וט"ס הוא כי רק הא' הוא בקמץ לסבת הס"פ אבל דין הוא בפתח, ולכן צ"ל, ב' חד קמץ, ור"ל ב"פ נמצאו שני מלין יחד אחים אנחנו, ואחד מהם בקמץ: (יד) אלכם, ו' חסר בתורה וסימן (א) הוא אשר דברתי דין, (ב) ולא ישמע אלכם פרעה (שמות ז' ד'), (ג) כי ידבר אלכם פרעה (שם ט'), (ד) ואמר אלכם בעת (דברים א' ט'), (ה) באתם עד הר האמרי (שם כ'), (ו) ואמר אלכם לא תערצון שם כ"ט. מסורה גדולה: (טו) בבוא, ט' מלאים וסימן (א) בזאת תבחנו דין, (ב) בבוא כל ישראל דברים ל"א י"א וכו'. מסורה גדולה, ואחר הז' הם בנ"כ: ומנתה עמהם גם ד' ונבוא, כי נחשב אלה ללשון חד עם הוא"ו וזולתה, ובמס"ק נמסר ט' מל' בתורה, צ"ל בקריאה, כי אין בתו' רק ב' מלאים: (טז) ויקח, ל' רפי. מסורה קטנה, ר"ל שהוא"ו בשוא שאחריו היו"ד רפי: האמת, לית פתח. מס"ק: (כ) תמותו, ז' מלאים ג' בתורה וד' בשאר קרוי' וסימן (א) ויאמנו דבריכם דין, (ב) ופתח אהל מועד תשבו ויקר' ח' ל"ה, (ג) לא תחללו ולא תמותו (במדבר י"ח ל"ב) וכו'. מסורה גדולה: (כא) בהתחננו, בחלופי הדפו', ב"א בהתחננו ב"נ בהתחננו עכ"ל, והלכתא כב"א, והנו"ן הא' רפי עם כי היתה ראוי' להדגש לסי' הבנין כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קפ"ב ע"א), ובשרשים שרש חנן ובכל הספרים המדויקים הא"ת במתג: (כב) הלוא, מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפ' שלח לך (במדבר י"ד ג'). מ"ש, ובמס"ק נמסר י"ג מלא, ואינם אלא י"ב כפי דעת הרמ"ה שכתבתי בפ' בראשית (ד' ז'), וזהו הוא ומהם: (כד) ויאסר, האל"ף בשוא סגול. אור תורה, מכלול דף קי"ד (ע"א ד' קטן) ובשרשים (שרש אסר), והמסורת עליו לית רפה וכל כפתייא דשמשון כותיה ומסורת (אחרת כב"ל), ג' א' רפי וב' דגש ובב' דגשים הם (א) ויאסר יוסף מרכבתו דפ' ויגש (לקמן מ"ו כ"ט), (ב) ויאסר את רכבו דפ' בשלח (שמות י"ד ו'), ופי' רפי ר"ל האל"ף בחטף סגול ודגש ר"ל האל"ף בשוא פשוט ולא שתהי' הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרות דגש לשוא שתחת אות אחה"ע ורפי כשהוא בח"פ או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסור' בסוף מאמ' ג' והך מסרה בתריית' תמיה' לי טובא דהא אשכחן ויאסר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג ג'), וכן ויאסר אזור במתניהם איוב י"ב י"ח לכן נראה דמסרה קמייתא טפי עדיפא דהדין דפרשתא בלחוד בחט' סגול וכל שארא בשוא לבדו, מ"ש, ואני בעניי נראה רבא קא חזינא ותמוה לא קא חזינא, כי המסו' בתריית' לא קא מסרה רק הג' דבאורי' לחוד, ובדשאר קריא לא איירי: (כה) בר, ו' תיבין באו' קמץ בסגול וסי' (א) ומפרי העץ אשר בתוך הגן (לעיל ג' ג'), (ב) ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר דין, (ג) מן הדם אשר בסף (שמו' י"ב כ"ב), (ד) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח (ויקרא ב' י"ג), (ה) חמשים ללאות תעשה ביריעה האחת (שמו' כ"ו ה'), (ו) וקברו (שם ל"ו י"ב). (מס"ג), וקיימא רבה קא חזינ' הכא כי מן הדם אשר בסף הוא באתנח ולא בסגולתא, ואם כונה להגיה שצ"ל בדם אשר בסף, עכ"ז לא יעלה בידנו כהוגן, כי דין הוא בכל הספרים בפתח, והנה במס"ק נמס' כ"ב מלין קמץ, ור"ל בסגול' קרוי', והכי' נמסר במס"ג דפ' ויקר' (ב' י"ג) וגם לא נמנה פסוק מן הדם אשר בסף, אבל נמנו שם שנים אחרים והם

ויקר'

ויקר׳ משה ליהוש׳ וגו׳ חזק ואמץ (דברי׳ ל״א ז׳), ויצו את יהוש׳ (שם כ״ג),
וא״כ יהיו ז׳ באורייתא׳ מלבד ההי׳ דנדם אשר כסף, אבל כשתדקדק שם לא
תמצא בפרטן אלא כ״א, ובכללן מסר כ״ב, וכן נמסר במס״ר בערך אות ק׳
ונקו״א אחקור א״ה לתקנה: (כו) מספוא, כ״ל כ״כ. מס״ק, ר״ל
מל׳ וא׳ וזו״ף בסוף: (כח) הושב, ל׳ ומלא. מס״ק: באמתחתי,
הבי״ת רפה. אור תורה: (כט) ויגידו, בהעתק הללי ויגדו ירושלמי
ויגידו עכ״ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד׳
חסרים וסי׳ נמסר במ״ג פ׳ תולדת יצחק (לעיל כ״ו ל״ב)), וכ״כ הרמ״ה
ויגדו לו על אודת הבאר (שם), חס׳ יוד כתיב ודבות׳ ויגדו לו לאמר עוד
יוסף חי (לקמן מ״ה כ״ו), ומסר עליהון תרין חסרין באורייתא. מ״ש:
לו, רפה. א״ת, ופשוט הוא שאין כאן אתי מרחיק (שבוא המין הנ׳
מהדחיק להרז״ה) בשום תנאי מתנאיו. (הרמ״ב בקו׳ הכרעותיו), לפי
שאינו נוהג כ״א בקמץ בסוף המלה הראשונה: הקרת, ב׳ ומב׳ לישׁ׳ וסי׳
(א) את כל הקרת אתם (דין), (ב) הקירות הספים (ד״ה ב׳ ג׳ ז׳),
קדמ׳ פס׳ דחסרי מס״ג: (ל) כמרגלים, מאריך בכ״ף. מנחת שי,
ואנכי לא מצאתי מתג זה בשום ס׳ שבידי, חוץ ממ״ג ד׳ באו׳ שיש בו המתג
הזה, והנה לא ידעתי מדוע תשתנה כ״ף זאת מכל הכפין הבאים בראש
השמות או הבינונים שבשהם נקודים בחירק קטן לא יבא בהם מתג, ויותר
אתפל׳ כי בחלופי ב״א וב״ג נמצא ב״א כְּמְרַגְּלִים ב״ב כמרגלים עכ״ל,
ואתפי׳ לי׳ המ״ש דעת ב״ב דלא ק״ל ־ ־ כותי׳, ואולי הי׳ לו נוסח
אחר בחלופי ב״א וב״כ כ״י שבידו, וכן מצאתי המתג הזה בתנ״ך כ״י ישן על
קלף מצנת רמ״ט, ועל פיה׳ העמדתיו גם אני: (לב) עשר אנחנו, תביר
בכון. א״ת: (לה) מריקים, בלא פסק. אור תורה, ונמסר עליו
במס״ק ל׳ ומלא עכ״ל, ור״ל מלא דמלא: צררות, בתיקון ספר תורה
צררות ס״א צררת ע״כ, והרמ״ה כתב צררות כספיה׳ חסר וא״ו קדמא׳ ומל׳
וא״ו תנייני׳ וכן הו׳ בספרים שלנו. מ״ש: וייראו ל׳ ומל׳. מסורה קטנה,
ר״ל בב׳ יודין, בי שרשו ירא, והא׳ לשו׳ העתיד, והב׳ לשורש, מש״כ
וירא שלפניו שרשו ראה, וכוונת לית שלא נמצ׳ עוד בקמץ הרי״ש שהו׳
בענו׳ כס״פ פה, אבל נמצאו רבי׳ בב׳ יודי״ן בשוא הרי״ש באמצע פסוק:
(לז) ויאמר ראובן וגו׳: (לח) ויאמר לא ירד וגו׳, אין בו פיסק׳,
א״ת, כמ״ש בריש סידר׳: נשאר, ל׳ וכל הנשאר דכו׳. מסורה קטנה:
וקראהו, הואו בשורק והקוף בשוא ד חזקוני. מנחת שי, ובמס״ג נמסר
וקראהו, ד׳ זוגין מן כ״ב קדמאה מפיק א׳ ותניי׳ לא מפיק א׳ וסי׳ (א)
וקראהו, לא ירד בני עמכם (דין), וקרהו, ולקחתם גם את זה (לקמן
מ״ד כ״ט) וכו׳ עכ״ל, ושאר הנ׳ הם בנ״ך: שיבתי, מל׳ יו״ד בכל ספרי׳
מדוייקים וכ״כ הרמ״ה ז״ל תקנר בשיבה טובה לעיל ט״ו ט״ו, מלא יו״ד
כתיב וכל שיבה באוריי׳ דכות׳ מלא, והורדת׳ את שיבתי דוהי מקן דין,
ודוגמ׳ זו לקמן מ״ד כ״ט, מלאי׳ יו״ד כתיב ודכות׳ את שיבת עבדך אבינו
ביגון (שם ל״א) מלא יודי מ״ש, וכ״כ א״ת פה: ביגון, ל׳ מל׳ בתו׳.
מס״ק, ושבוש׳ הוא כי יש עוד אחד (שם), והו׳ ג״כ מלא, ולכן כ״ל
ב׳ בתו׳ ומלאים, ויותר כ״ל שב״ל סי׳ העגול על מלת שאולה שזה לבד מלא,
כמו שנמסר במס״ג דפ׳ וישב (לעיל ל״ו ל״ה), אבל צריך למחוק מלת בתו׳,
כי גם הנ׳ שביחזקאל (ל״א ט״ו וט״ז וי״ז), המה חסרים, ולא נמצא שאלה
יותר בתנ״ך, רק פ״א לשאולה (תהלים ט׳ י״א), שהוא מלא, אבל אין
כללו עם שאלה בלא למ״ד, כיון דלא דמיין בלישנהון: וכתב הרמ״ב בקו׳
הכרעותיו ביגון, בטפחא כי לא יבא תביר בלי טפח׳ לאחריו עכ״ל:

מג (ב) אליהם, י״ז מל׳ בתו׳. מסורה קטנה, ומניתים לעיל בפ׳
וירא (י״ט י׳), וזהו הא׳ מהם: שבו, כ״כ הרמ״ה ז״ל שבו שברו
לנו קדמאה דוהי מקן (דין), ודוגמ׳ אליו (לקמן מ״ד כ״ה), תרווייהו
בנוסחי דיקי חסר וא״ו כתיב ומסר עליה כל אורייתא חסר וא״ו בר מן ג׳
בנוסחי דייקי בלישנא וסימן (א) וקומו שובו אל האיש (להלן פסוק י״ג),
(ב) עברו ושובו משער לשער, דתשא, (שמות ל״ב כ״ז), (ג) שובו לכם
לאהליכם (דברים ה׳ כ״ז) ע״כ, וכן נמסר בפ׳ ואתחנן במ״ג. מנחת שי,
ובמס״ג נמסר כאן ג׳ חסר בתו׳, ושבוש הוא וצ״ל ב׳, כי אין בתו׳ רק ד״פ
שובו ופ״א ושובו, והב׳ החסרים הם (א) דין, (ב) (לקמן מ״ד כ״ה),
וכן העתיק בעל מ״ש ב׳: (ג) העד, ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וכו׳ (מס״ג),
ואין בתו׳ רק דין, ושאר בנביאים: (ו) לאיש, ל״ב, וסימניהון
(א) ויאמר ישראל למה הרעתם (דין), (ב) ויאמר אלהם ישראל אביהם
(לקמן י״א), (ג) לכלם נתן לאיש חלפות (שם מ״ה כ״ב), (ד) ואל
פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י״ז ד׳), (ה) ותשב את שני ממכרו (שם

כ״ה כ״ז), (ו) ואם אין לאיש גאל (במדבר ה׳ ח׳), (ז) ואמר אבי הנער
(דברים כ״ב ט״ז), (ח) ונגשה יבמתו אליו לעיני (שם כ״ה ט׳) וכו׳ (לא)
וכתון הלבוש והסוס (אסתר ו׳ ט׳) (לב) ויקח המן את הלבוש ואת הסוס
(שם י״א). (מס״ר בערך אות א׳), ושארא בשאר קריאה: (ז) שאול,
כתב הרמ״ה ז״ל מלא ואו כתיב וכן הוא בהעת׳ הללי ובכל ספרים מדוייקי׳
כ״ו ובאחד מהם נמסר עליו ב׳ ישאלו ור״ל שחברו הוא, בשמואל ב׳ כ׳ י״ח
שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב׳ מלא שאל האיש. מ״ש, וכ״כ א״ת שאול
מלא ומסור עליו ב׳ ומלאין עכ״ל, ומה שנמסר פה במס״ק ב׳ חס׳, וכן מה
שנמס׳ במס״ר (בערך אות ש׳) שאל, ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפרש׳
מקץ, הכל שבוש הוא: שאל, במקף. אור תורה, וכתב המ״ש שאל האיש
בא מלעיל שלא כמנהג, מכלול עשקל פעל (ד׳ קטן דף ז׳ ע״א), ובמאמר
המאריכים לי הארכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרי׳ שאין בא
המאריך ככה שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט עכ״ל,
ולדעתי אין ראוי להיות המתג באל״ף, כי לא יבוא אחריו כא כראה, ואין
צורך להעמידו פה במקום נ״ט, כי האל״ף בפתח שהוא ת״ק, ומה שכתב שם
הרד״ק שהוא מלעיל שלא כמנהג, היינו לפי נוסח שלו שאיננו מוקף והוא
בתונא (כמו שכדפ׳ שם במכלול), ואז ראוי להיות מלרע, כמשפט ענר
נסתר מבנין הקל, כיון שאין כאן קירוב הנגינות: לנו, בחלופי נוסחאו׳
ספרי התנ״ך הנדפסים, שהובאו בסו׳ תנ״ך אמסטערדאם תס״ה, הובא פה
נוסח לנו בקדמ׳ וכ״מ בקצת ספרים מדויקי׳, והרמ״ב העלים עיניו מחלוף
זה ולא הכרי׳, ונקל הוא להכרי׳ שמשפטו במונח מצרת הגריס, לפי שהנגינ׳
במלת לנו בתנוע׳ ראשונ׳ מהמל׳, וכ״ה בתו׳ רא״פ שבלי ספק מצא כן במ״ג
ובמ״ק, וכ״ה במ״ג ד׳ באו׳ ובתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט: הידוע,
במ״ג יש מסרות רבות חלוקות אם הוא חסר ואו או מלא וגם בתיקונים״ת ישן
כתוב הידו׳ ס״א הידע וכן הוא בהעתיק הללי ובכמה ספרים מדוייקי׳ מל׳
וכ״כ בעל מנחת כהן לית ומלא (ור״ל לית בתו׳, כי לא חבר ספרו רק על
התורה). מנחת שי: (ח) ונקומה, מלא, והוא הב׳ מן הג׳ שמסרתי
הסי׳ לעיל (ל״ה ג׳): גם אנחנו, הגימל דגושה. אור תורה: (ט)
הביאתיו, והביאתיו, ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ (א) אם לא הביאתיו
(דין), (ב) ועבדי כלב (במדבר י״ד כ״ד) וכו׳, (ועוד ב׳ בנביאים) ב׳
בתרא׳ מלאים, (מס״ג), וכוונתה רק על הואו, אבל כולם מלאים ב׳
יודין, ולא נמצא כן באינך דנביאים בספרים שלנו: (י) לולא, כל
אורייתא כתיב לולי מלא ואו וכסיביו״ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב נמי
מלא ואו מיהו כסיב אל״ף בסוף תיבותא. מ״ש, ובמס״ג נמס׳ ד׳ כתיב
א׳, והג׳ האחרי׳ הם בנ״כ: פעמים, הפ״א רפה. א״ת: (יא) אפוא,
נמס׳ עליו במס״ק י׳, ר״ל דכתיבין כן בוא״ו ואל״ף בסוף וחסר יו״ד, ובעל
מ״א הגיה ט׳, ונשתבש בהגהתו בהמשכו אחר ס׳ הקונקורדאנציא, וגם
בס׳ השרשים להרד״ק נפל טעות בזה בשרש איף, אבל אחר שחקרתי היטב
מוצא הדבר ראיתי כי מסור׳ המס״ק נכונה, והנה נמצאת מלה זאת בתנ״ך
כ״ד פעמים, י׳ מהן איפה, וי׳ מהן אפוא, וד׳ מהן אפו, ואין בזה ספק אבלי
כלל, אך לפי דל״ז נפקא מיני׳ מידי בתו׳, כי אין בה רק ה״פ מלה זאת,
וד׳ מהן אפוא, רק א׳ איפה, והיא אותה דוישב (לעיל ל״ז ט״ז) לכן לא
אאריך פה בזה, עד שיזכני ה׳ לחב׳ קו״א לספ׳ זה, שם אברר דברי המסור׳
כי חפצתי צדקה: מזמרת, ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא. מס״ק, וטעות הוא
כי לא שייך בה מלא וחסר, גם לא נמצאת עוד בתנ״ך זולת דין, אבל סימן
העיגול צריך להיות על מלת והורידו, וצ״ל ד׳ ב׳ חסרים וב׳ מלאים, והם
(א) דין, (ב) (לקמן מ״ד ל״א), אלו הם מלאים ואו אחר הה״א ויוד
אחר הרי״ש; (ג) במדבר ד׳ ה׳), (ד) (דברים כ״א ד׳), אלו הם חסרים
יו״ד אבל מלאים ואו אחר הה״א, ·או שצריכים להעמיד המס״ק במלת
והורידו דפ׳ ויגש, ויהי׳ נכון ג׳ ב׳ חסר וא׳ מל׳, כי לא תהי׳ הכוונ׳ רק על
אותם הג׳ שהם עבר לנסתרי׳ לא שהוא מהפכתם לעתיד, אבל דין דעניינא
הוא צווי לרבים והואו היא ואו העטף, כן הגיה המ״א, ונכון הוא:
לאיש, הוא הב׳ מן הל״ב שהלמ״ד קמוצה בהם, כמ״ש לעיל (פסוק ו׳):
ולט, ב׳ וחס׳, מס״ק, ותגרו (לעיל ל״ז כ״ה): בטנים, הבי״ת בקמץ
חטוף, חזקוני. מ״ש: (יב) המושב, ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ. מס״ק,
דין בפתח, האשם המושב (במדב׳ ה׳ ח׳), בקמץ: (יג) וקומו, ג׳ מלא
בתו׳. מס״ק, צרי׳ למחוק מלת בתו׳, כי אם הכוונה גם על קומו ושו׳
מלאים בתו׳, ואם על וקומו לבד ליכא אלא חד בתו׳, אבל יש לו ב׳ חברים
בנ״כ: שובו, ב׳, מס״ק, צריך להוסיף ב׳ מלאים בתורה, כמ״ש לעיל
(פסוק ב׳), שג׳ מלאים בתו׳, וא׳ מהם ושובו: (יד) בנימין הוא הג׳

מן הי"ז מלאים, וז' מהם בתורה, ומניתים לעיל (ל"ה י"א): (טו)
הזאת, בדגש. אור תורה: ומשנה־כסף, הוא מדומי' של אתי מרחיק
למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל ומי שאינו סובר כן יהיה דגש מדין דחיק
ובמאמר מיוחד לזה הענין הרחיב הדבור בעזרת ה' בראות ואין כאן מקום
להאריך. מנחת שי, וכוונתו שיהי' אתי מרחיק בעבור מתג המ"ם שנמצא
בספרים מדויקים, ונגינת מלת כסף שהיא מלעיל, ואין ביניהם רק נקודת
סגול הנו"ן, והוא הנקרא אתי מרחיק לדעת הקדמונים, וכן הביא הרד"ק
מלת ומשנה־כסף בכלל אתי מרחיק במכלול (ד' קטן דף ק"ז ע"א) ונקו"א
או"ה אדבר עוד מזה: ויעמדו, מחקתי המתג הא' הזר שבוא"ו שבקומש
רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינכו
בחו' עט ספר ובמ"ג ד' באזו' ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט ואמסטרדאם
תס"ה ובתנ"ך ישן כ"י ועל קלף מפנת רמ"ט: (טז) בנימין, הוא הד' מן
הז' מלאים שבתו', שמניתים לעיל (ל"ה י"א): הבא, ג' ב' חס' וא' מל'
וסי' (א) הבא את האנשים דין, (ב) הבא נא ידך בחיקך (שמות ד' ו'),
(ג) לך הביא העיר (שמואל א' כ' מ'), בתרא מלא. מס"ג: (יח)
וייראו, בהעתק הללי ויראו ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא
וכ"כ רש"י ז"ל כתוב בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' ויראו על
פסוק וייראו האנשים מאד (לעיל כ' ח'), נמסר עליו כל אורייתא מלא וזה
שלא כדברי ר' אלי' הלוי בפרק ז' מספר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד
וכן מצאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים מאד מלא בתרין
יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין עניינא דדחלא דכותא מלא
ודכוותא וייראו מכם ונשמרתם (דברים ב' ד'), מלא ומסר עליה כל אוריי'
מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי. מנחת שי: הובאו, ל' ומלא. מס"ק:
הבכסף השב, מטעים בזה ספרי דכתיבי המושב. מ"ש: השב, ל' דגש.
(מס"ק), ולפי שלא נמצאת עוד מלה זאת גם ברפי השי"ן, לכן כ"ל ל'
ודגש: באמתחתינו, בהעתק הללי באמתחתנו וחברו, ירושלמי
באמתחתינו מלא וחברו עד כאן לשונו, ובכל הספרים מלאים יוד כולם
וכן במסרה קטנה שנדפום מסורת עליו כולם חסרים פירש חסר ואו
גם במסורת כתיבת יד נמוכר אמתחתינו אמתחתיכ' אמתחת באמתחתיכ'
כולם חסר ואו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יוד אח"כ מצאתי לשון הרמ"ה
מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר ואו ומלא יוד,
וכל אמתחת חסר ואו. מנחת שי: להתגלל, ל' וחסר. מסורה קטנה:
ולקחת, ד' רפי', מסור בפרשת וירא (לעיל ל' ע"ו). מס"ג, והם
ב' בתורה הך, ודין, ועוד ב' בנביאי': (כ) לשבר־אכל, הבית בקמץ
חטף, חזקוני. מנחת שי: (כא) המלון, ל' פתח דגש וחד רפי.
מסורה קטנה, ושנושא הוא, כי חברו הוא ביהושע (ד' א'), ושם ג"כ הה"א
פתוחה והמ"ם דגושה אבל נ"ל כפי' העיגול על ונפתחה, שבו הוא"ו פתוחה
והנו"ן דגושה, וחברו ונפתחה בר (עמוס א' ה'), ששם הוא"ו שואית
והנו"ן רפויה, כן הגיה מ"ש: ונשב, ל'. מסורה קטנה: (כג) מטמון,
ל' ומל'. מסורה קטנה: ויוצא, י"ב מלאי' נמסר במס' רבת'. מס"ג,
ולא נמס' שם רק בשופטים (ו' י"ט), ובתהלים (קל"ו י"א), ואין בתו'
רק ה' מהם, ומניתים לעיל בפרשת לך לך (ט"ו ה'), וזהו הג' מהם:
(כד) ויתן־מים, בכל הספרים מצאתי מתג זר בוא"ו, ובקצתם היו"ן
בצירי, וטעות הוא, ויפה עשה רא"פ שהשמיטו, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על
קלף מפנת רמ"ט: (כה) בוא, י"ג מל'. מסורה קטנה, ואין בתו' שא
ד' מלאים, וזהו הג' מהם, ועיין מ"ש בסוף פ' בשלח (שמות י"ז י"ב):
בצהרים, מחקתי המתג הזר שאחריו דגש שבבי"ת שבחו' רא"פ ובקצת שאר
ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן אינכו בחו' עט ספר
ובתנ"ך קאליני וברלין תנ"ט, וכן מחקתיו במלת בצהרים הא' פסוק ט"ז,
ע"פ הספרים הנ"ל, ושם לא נמצא המתג הזה, גם במ"ג ד' באזו' ובתנ"ך
אמסטרדם תס"ה: (כו) ויביאו, האל"ף דגושה. א"ת, ע"פ המסורת
וחברו ויביאו לנו כיד אלהינו [עזרא ח' (י"ח)], והמסרה עליהם, ואפ"ה
לא לנו פי' ר"ת ואחד פסוק סימן ועיין בריש שער שברי לוחות מר' אלי'
המדקדק, עוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמור (ויקרא כ"ג י"ז), ובאיוב
סימן ל"ג (כ"א), ד' אלפין דגשין בקריאה והם שנים האמורים וחבריהם
ממושבותיכם תביאו לחם תנופה פ' אמור, ושפו עצמותיו לא ראו (איוב
ל"ג כ"א), ובפי' הרמ"ב לספר יצירה כתוב אבל בא"ף מצינו בו דגש בשלשה
מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו שם כי בסוד
הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו
רב אשי בבבל, ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית (לעיל ב' כ"ה), על מלת

ערומים. מ"ש: וישתחוו, מחקתי המתג הזר שביוד שאחריו שוא בח
בראיות דגש התי"ו, שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת
סו' פ' בראשי', וכן אינכו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ברלין תנ"ט
ובתנ"ך ישן כ"י ועל קלף מפנת רמ"ט, וכן מחקתי במלת וישתחו הב' שבפ'
כ"ח, שאינכו בספרים הנ"ל, והב' אינכו גם במ"ג ד' באזול ובתנ"ך קאליני
ואו"ט תס"ה, עם שהא' ישנו בהם: (כח) ויקדו, גם פה מחקתי המתג
שבוא"ו שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, וכן אינכו בחו' עט ספר ובתנ"ך
עם מ"ש וקאליני וברלין תנ"ט: וישתחו, וישתחוו קרי: (כט)
בנימין, הוא הה' מן הז' מלאים שבתורה, שמניתים לעיל ל"ה י"א:
הזה, ד' רפי' ר"ל שהה"א בא"פ ואחריה רפי וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתו'
רק דין, ושארא בנ"כ: יחנך, היוד בקמץ חטף והחי"ת בשוא, חזקוני.
מ"ש: (לא) שימו, כולם מלאים במ"א חסר וסי' ושמו בכליכם ירמי'
מ' י'. מס"ג: (לב) וישימו, כולם מלאים במ"ר וחסרים וכו'.
מס"ג, והם בנביאים ראשונים: כי־תועבה, מחקתי המתג הא' שבמל'
כי שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת שבסוף פ' בראשית,
וכן אינכו בתנ"ך קאליני וברלין תנ"ט ובתנ"ך כ"י ישן על קלף מפנת רמ"ט:
(לג) כבכרתו, לית וחסר. מס"ק: כצערתו, ב' חסרים בלישנא
וסימן (א) וישבו לפניו הבכור דין, (ב) ומשפחתו הצערה. (שמואל
א' ט' כ"א). מס"ג: (לד) ממשאת, חסר ואו'. אור תורה.
בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל הספרי' כ"י מדויקי והמדפים שכתבו
מלא טעה ולא זכר מסרה שלפניו האומרת משאת, ד' ב' חסר וב' מלא
בלישנא וסימן וישא משאת מאת פניו, ב' בו וחסרים וב' אחרים מלאים שם
והמה בנביאים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה תרין בפסוק וחסרים ואו ושארא
מלאים. מ"ש: וישכרו, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שאחריו דגש שבקומש
רא"פ, ע"פ הא"ת סו' פ' בראשית, וכן אינכו במס"ג ד' באזול ובחו' עט
ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני ובתנ"ך ברלין תנ"ט:

מד (א) מלא, במס"ג נמסר ק' דגש, וכ"ה במס"ק פה, וצ"ל
ה' כמו שנמסר במס"ג דפ' וירא (לעיל כ"ט כ"ו): (ב) ואת
גביעי, רא"פ הדפים געיא בוא"ו, ובלי ספק מלא כן במ"ג ובמ"ק, אבל
במ"ג ד' באזול אינכו, וכן אינכו בכל הספרים המדויקים שלפני, וכ"כ
המ"ש בפירוש וז"ל ואת גביעי, אין בוא"ו געיא עכ"ל, ולכן השמטתיו:
גביעי, ל' ומלא. מס"ק: (ג) שלחו, ל' וחס'. מס"ק: (ד) רדף,
לית וח'. מס"ק. צריך לומר ב' וחסר, והב' הוא בשמואל א' ל' ח', או
צ"ל לית בתורה וחסר: (ה) הלוא, י"ג מלא בתורה. מס"ק, צ"ל
י"ב, ע"פ הרמ"ה שהבאתי בפ' בראשית לעיל ד' ז', ונמסר הסי' במס"ג
דפ' שלח לך (במדבר י"ד ג'), וזהו הז' מהם: (ו) וישגם, חס' יוד
וכל היכי דקרי שין דיליה בחירק מלא יוד בהדין לישנא באורייתא. מ"ש,
ובמס"ג נמסר ה' חסר בלישנא, וד' האחרים הם בנביאי': (ח) השיבנו,
ל' וכ"כ. מס"ק, ר"ל מלא יוד וחסר ואו: (ט) וגם אנחנו נהיה
לאדני לעבדים, מטעים בזה אינשי וספרי דאמרי גם. מ"ש: (י)
גם עתה כדבריכם, הכ"ף רפויה, מכלול דף ק"א ע"א ד' קטן.
מ"ש: עבד, ב' זקף קמץ ובענין. מס"ק, והב' הוא בפסוק י"ז: נקים,
בהעתק הללי נקים ירושלמי נקיים עכ"ל ומחלוקת כזה הוא ג"כ על פסוק
והייתם נקים בסוף מטות במדבר ל"ב כ"ב, ובכל הספרים שניהם ביוד
א' בלבד ומ"ש במסרה גדולה נקים ג' חסר (ר"ל במס"ר בערך אות כ'),
נקים ג' חסר יוד וסימנהון (א) נקים אנחנו יהושע ב' י"ז, (ב)
והיה כל אשר יצא שם י"ט, (ג) ושלאחריו שם כ', נ"ל שר"ל ג' חסר
בעניינא שכלם הם ביהושע ב' ועל כרחך צריך אתה לומר כן שהרי יש ג"כ
למסת נקים ילעג איוב ט' כ"ג, וכן דם נקים ירמיה י"ט ד', שהם
חסרים, ובירמיה ב' ל"ד, על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במס"ק
שנדפום וגם בכ"י לית מלא אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי
וז"ל ואתם תהיו נקים, חד יוד כתיב וחסר יוד תניינא ודכותיה והייתם
נקיים מה' ומישראל דראשי המטות. מ"ש, ושכח דבריו אלה באיוב ט' כ"ג,
שקיים שם הנוסח שהוא בב' יודין, ע"פ המס"ר דלא מנתה רק ג', והיא
כשגגה היוצאה מלפני השליט: (יא) ויורדו, בתקון ספר תורה ישן
כתוב וירדו ס"א ויורדו ע"כ, אמנם במסרה נמסר על זה ועל חברו שבפ'
דברים א' כ"ה, ב' חסר יוד וממולא משמע דמלאים ואו וכן כתב הרמ"ה
ז"ל בהדיא ויאהבו ויורדו איש, מלא ואו קדים לריש וחסר יוד קדים
לדלי"ת ודכותא ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: מ"ש: ויפתחו, מחקתי
המתג שבוא"ו שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, כי בעבור זרותו שאחריו

דגש וכלל בין המחקי' ע"פ הא"ת סוף פרשת בראשי', וכן מחקתי המתגי' שבווי"ן של ויקרעו ושל ויעמס (שבפסוק י"ג), וכן לא נמצאו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט: (יג) ויעמס, ל' וחס' וחד ויעמס (תהלים ס"ח כ'). מס"ק: (יד) ביתה, הבי"ת דגושה. א"ת: (טו) הלוא ידעתם, גם זה בכלל המלאים (שנמסר הסי') בפ' שלח לך (במדבר י"ד ג'), ולא כמאן דכתביה חסר. מ"ש, וזהו הא' מהם: כמני, בתיקון ס"ת ישן כמני ס"א כמוני עד כאן ובמסורת כל אוריית' חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר. מ"ש: (טז) הננו, בדגש שני הנוני"ן ובסגול הראשונה ובמסורת ג' דגשין בתורה וסימן (א) הננו עבדים לאדני (דין), (ב) הננו לך לעבדים, פ' ויחי (לקמן נ' י"ח), (ג) הננו ועלינו, פרשת שלח לך (במדבר י"ד מ'). מ"ש: (יז) האיש, בפזר. א"ת: הוא, ביתיב. א"ת: ויגש, סתומה.

פרשת ויגש

(יח) דבר, סדל"ת רפה. א"ת: (יט) היש לכם, בחילופי ב"א וב"נ, ב"א היש־לכם אב, ב"נ היש לכם ע"כ, והנה לפי השקפה ראשונה עיקר החילוף הוא אם מלת היש מוקפת אם לאו. אבל כשנסתכל היטב יהי' החילוף בענין המתג שתחת הנירי כי לדעת ב"א אין בו מתג ולדעת ב"נ יש בו מתג, והטפחא שנדפ' טעות הוא כי כבר יש טפח' במלת אב, ולא יבאו ב' טפחו' לפני האס"פ בכל המקרא, וגם לדעת ב"נ מוקף הוא היש אל מלת לכם, וצ"ל מתג במקום הטפחא, וכן נ"ל, ב"נ היש־לכם, ולפי שאנו נוהגים כב"א, לכן נ"ל בספרים שלנו בלא מתג, וכן נדפ' במ"ג ד' באיטליא ונחו' עט סופר, וכ"ה בתנ"ך עם מ"ש, עם שהמ"ש לא העיר בזה, ואף שהמקרא של מ"ש לא נדפ' בדיוק, כאשר כתבתי כמה פעמים, מ"מ בזה שומעין לו שהדפי' כהלכה, לכן השמטתי המתג הזה, אף שלפי משפט הנקוד ראוי להיותו פה במקום נגינה, כי לא יבא כן כראה אחרי ת"ג שאין בה נגינת טעם: (כא) הורדהו, כתב הרב המאירי ז"ל נקרית ספר שלו שהוא חסר גם ואו קדמאה, אך בכל הספרים כמצא מלא ואו קדמאה וחסר יו"ד גם ואו בתרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר. א"ת, ולשון מ"ש הורדהו, בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא ואו קדמאה וחסר ואו בתראה גם חסר יוד וכ"כ הרמ"ה ובמסורת פרשת וישב מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה לעיל ל"ט א', ודכותא ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי, תרין ותרויהון מלאים ואו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת וחסר ואו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתיב עכ"ל ע"כ לשון מ"ש: (כג) תספון, עוד כתב המאירי ז"ל תוספון, חסר יוד עכ"ל משמע שר"ל שהוא מלא ב' ווין אך בכל הספרים הוא חסר ואו קדמאה וחסר יוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועיקר, וכ"כ בעל ספר שמן ששון. א"ת, וכ"כ מ"ש בשם ס' הללי, והוא חד מן ג' דכתיבי כן, ומסורות הדפו' מוטעות בענין זה, ועיין מ"ש בפ' שופטים גבי לא תספון לשוב בדרך הזה עוד (דברים י"ז ט"ז): (כד) אל עבדך אבי, בחילופי ב"א וב"נ, ב"א אל עבדך אבי, ב"נ אל עבדך אבי ע"כ, והנה בפ' זאת יש שני פעמים אל עבדך אבי, ולא מבוואר אהי קאי החילוף הזה, ובעל מ"ש שדרכו להביא בספרו חילופי ב"א וב"נ השמיט החילוף הזה, ואנכי אחזתיו ולא ארפנו, ולפי שהלכתא כב"א בכל מקום לכן ראוי להעמיד פה מתג במלת אל, ובכל הספרים המדוייקים לא מצאתי המתג הזה פה ולא במלת אל עבדך אבי הב' (שבפסוק ל'), רק במ"ג ד' באיטלי' ובתנ"ך קאליני מצאתיו פה ולא בשני, לכן אמרתי המדפיסים האלו דייקי בזה כב"א ומצאו שעל הראשון קאי פלוגתתם, ולכן גם אנכי אחריהם אלך להעמידו בא' ולא בב': (כה) שבו, כולהון חס' במ"ג. מס"ק, וכ"ל בתו', כמבואר במס"ג דפ' ואתחנן (דברים ה' כ"ז), ובמס"ר בערך אות שין, ועיין לעיל (מ"ג ב' וי"ג): (כו) ואחינו הקטן, הקוף דגושה, אור תורה: (כט) פני, בטפחא לא באתנח כי לא יבואו שני אתנח בפסוק אחד. (הרמ"ב נקו' הכרעותיו), ואין צורך להכרעתו פה, כי בתנ"ך ד' אמסטערדאם תס"ה אינכו רק תקון הטעו' שנפלה בדפו' ההוא: וקרהו, ל' וחד וקראהו (לעי' מ"ב ל"ח). מס"ק: שאלה, ט' חס' מכור בפרשת וישב. מס"ג, וכן הוא במס"ק פה ובפסוק ל"ח ובמס"ר בערך אות ש', וטעות הוא, וצ"ל ט' ס' חס' וא' מל', כמו שבמסכן במס"ג דפ' וישב ודיחזקאל (ל"א ט"ו): (לא) בראותו, בהעתק הללי בראיתו ירושלמי בראתו עכ"ל ובכל הספ' מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדול, ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער, וימיתהו במגדו כראתו אתו (מלכים ב' כ"ג כ"ט), בתרא מלא טעות הוא וצ"ל קדמ' מלא בתרא חס' שכך הם בכל הספרי' גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה לית מלא בתורה, אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפי' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב. מנחת שי: והורידו, מלא דמלא, ועיין מ"ש בפ' מקץ על והורידו לאיש מנחה (לעיל מ"ג י"א), ובמס"ק נמסר פה ב', וצריך להוסיף מלת מלאים, או צ"ל ב' בספרא ומלאים: (לב) ערב, ה' פתחין וסי' וכו'. מס"ק, וצ"ל ופתקין כי אין עוד גם קמוצין, ואין בתו' אלא דין, ושארא בנ"כ: (לג) ישב, ל'. מס"ק צריך להוסיף בתו', כי בשאר קריא יש עוד בצירי וסגול: (לד) איננו, ל' בענין. מס"ק, צ"ל ב' בענין, והם אותו דלעיל (פסוק ל'), ודין: ברע, ג' קמץ וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתו' רק דין, ואינך הב' הם בישעי' (ז' ט"ו וט"ז):

מה (ג) ולא־יכלו, מחקתי המתג הא' שבמל' ולא, ע"פ הא"ת סוף פ' בראשי', כי לא יבאו ב' מתגים רצופים: (ד) אני, האלף פתוחה, ולא כמו שהוא בחו' עט ספר ובתנ"ך קאליני ובערלין תנ"ט, והובא ג"כ בחלופי נוסחאות ספרי התנ"ך הנדפסים שנכפו' תנ"ך אמסטערדאם תס"ה כי אין בה אס"ף, גם לא נזכר במסו' מזה דבר, וכ"ה בחו' רא"פ, ובלי ספק מ"כ במ"ג ומ"ק, כאשר הוא גם במ"ג ד' באזי', וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, והתימה על הרא"ב שלא שת לבו לחלוף הזה להכריע בו: ויגשו ל'. מס"ק: (ה) תעצבו, ה' מלין בתרי טעמי, וסי' (א) ועתה אל תעצבו (דין), (ב) אכה אוא העם הזה שמות ל"ב ל"א. מס"ג ועוד ג' בנ"כ, ולא חשיב רק מונח רביע במלה אחת כי קדמא ואזלא או מונח זקף קטן ודומיהם נמצאו רבים במלה אחת: (ז) ולהחיות, ג' ומלאים וסימן וכו'. מס"ג, ואין בתורה רק זה, ואינך הב' הם בכתובים: (יב) עיניכם, כולהון מלאים במ"א. מס"ק, והוא ביחזקאל ט' ה', וגם כתי' בתרין ודין יקרי בלא יוד שניה עיניכם: ועיני אחי בנימין, מלא, בנימן אחיו ויבך ובנימן לקמן בפ' י"ד, שניהם א', כמבואר במסורת פרשת וישלח במ"ג לעיל ל"ה י"ח, ועל מלת בנימן דויפל על צוארי להלן בפ' י"ד, כתוב בחילופי ב"א וב"נ שנדפו' לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופי' כ"י מצאתי לב"א בנימן אחיו לרע ר"ל המאריך במ"ס ואולי במקר' אחרת כ"י הנוסח בחילופי' כתוב בהפך לכן אשר המאריך ביו"ד ולב"נ במ"ס וכן מצאתי בכמה ספרים כ"י המאריך ביוד וכ"כ א"ת. מ"ש, והוא השני מן הז' מלאים שמניתים לעיל ל"ה י"ח, ועיין מ"ש שם: פי. רפה. א"ת: (יג) כבודי, ל' מל' בתור'. מס"ק: אבי, בטפחא דסמיך לס"פ. (הרמ"ב נקו' הכרעותיו), ואין צורך להכרי', כי הוא מתקוני הטעיו': (יד) בנימן, חסר יוד תניינא והוא מלעיל כי יוד קדמאה בגעיא, א"ת. ובנימן בכה על צואריו, מפירוש המזרחי נראה שכתוב צוארו חסר יוד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר נמסר (כ"ל שנ"ל נאמר או הושג) עליו מבעל יפה תואר ובעל מתנות כהונה וגור אריה, והנה לפניך גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל חלקת צואריו (שם כ"ז ט"ז), מלא דמלא כתיב מלא א' ומלא יוד וכל אורייתא דכותא בר מן חד חס' יוד וסי' וירץ עשו וגו' ויפל על צוארו (שם ל"ג ד'), ומסיר עליהרו כתיב בריו ק' וכולהון מלאים א' עד כאן, וגם במס"ג במערכ' אות היוד לא נמנה עם מלין חסרים יוד באמצע תיבותא וקריין רק צוארו דוירץ עשו. מ"ש, כללא דמילתא כי ו' פעמים כתוב בתו' מלת צואר עם כנוי הנסתר, ד' מהם כתיבי צואריו וקריין כן, וא' כתי' צוארו וקרי צואריו והוא אותו דעשו שם ל"ג ד', וא' כתי' צוארו וקרי כן, והוא ויפל על צוארו שם מ"ו כ"ט, והנה בגמר' דמגילה דף ט"ז ע"ב אמרו ויפל על צוארי בנימן אחיו כמה צוארין הוו לי' לבנימן אמר ר' אליעזר וכו' ע"ש, ועיין שם בפי' רש"י ובמהרש"א בח"א, ורא"ם טעה בזה במ"ש כי פה כתיב ובנימן בכה על צוארו, דליתא כי בכל הספרים כתיב צואריו, ועיין במכמ"א שהאריך פה, והנה לא ראיתי לא' מהמפרשי' שיבאר באור מספי' בסוגי' הגמר' הנ"ל, כי לכולהו יש להו פירכא, ואי"ה נקו"א אגיד דעתי נה בבאור נכון ואמתי, אבל פה לקצר אני צריך: (טו) עלהם, חד מן י"ג חסרי' בתור', וסי' (א) וינשק לכל אחיו דין, (ב) ויקן יוסף (לקמן מ"ז כ'), (ג) ויכו שטרי בני ישראל שמות ה' י"ד, (ד) שלא העו שם ט' י"ט, (ה) כי בא סוס פרעה (שם ט"ו י"ט), (ו) וירם תולעים (שם י"ז כ'), (ז) ואתה תחזה (שם י"ח כ"א), (ח) וביום פקדי ופקדתי (שם ל"ב כ"ד), (ט) ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת (ויקרא ד' כ'), (י)

על פי אהרן ובניו תהיה (במדבר ד' כ"ז), (יא) ולבני קהת לא נתן (שם ז' ט'), (יב) וישארו שני אנשים שם י"א כ"ו, (יג) ועננך עמד עליהם שם י"ד י"ד• מס"ג: (טז) והקל נשמע, במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא, וסי' (א) והקל נשמע בית פרעה דין, (ב) והקול נשמע עד למרחו' עזרא ג' י"ג, קדמאה חסר תניינא מלא, ורזא דמילתא בזוהר (ח"א) דף ר"י (ע"א) מ"ש, ודין הוא הב' מן ו' חסרים בלישנא, ונמסרו במס"ג פ' תולדת (לע' כ"ז כ"ב), ועיין מ"ש שם: (יז) ולכו, במקף לא במאריך (תחת ולכו) א"ת, ור"ל שאינה לא במרכא ולא במתג שמנהי' נקראים מאריך: (יט) ואתה צויתה, מלא ה"א בסוף תיבותא ולדרשא אתא כדאית' בס' הזוהר (ח"א דף ר"י ע"ב): מ"ש: (כ) ועינכם, חסר יוד תניינא עפ"י המסורת וסימן נמסר במסרה גדולה והוא ג"כ חד מן (ח' כנ"ל, וכ"ה במס"ר בערך אות ע') זוגין חד ע' וחד וע' ולית דכותא בקריא עינכם לית ועינכם לית וכ"כ הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ונפקחו עיניכם (לעיל ג' ה'), מלא תרין יודין כתיב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכותיה מלא תרין יודין בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יוד קדים לנון וסימן ועינכם אל תחס דין, דקרי נון דידיה בשוא וחד יוד ושאר אורייתא מלא תרין יודין וקרי נון דידיה בחירק• מ"ש, והב' בחד יוד הוא עינכם יחזקאל ט' ה', וגם הכתיב עיניכם והקרי עינכם: אל תחס, חסר ואו ברובא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב, כרמ"ה ז"ל, וכן הוא במסורת שלנו• מ"ש, ובמס"ג תחס ב' חסרים, וסי' (א) ועינכם אל תחס על דין, (ב) ולאלה אמר באזני יחזקאל ט' ה': (כא) פרעה ויתן, הפ"א רפה• א"ת: צדה, כל או' חס' וכו'• מס"ג: (כב) לכלם נתן לאיש, כתב החזקוני הלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים הלמ"ד בקמץ כמשפטו• מ"ש, ונמס"ר בערך אות א' נמסר לאיש ל"ב ונמס' שם הסי', וא' מהם בתו', ומכיתים לעיל (מ"ג ו'), והוא הג' מהם: חלפות, בהעת' הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים ואו והראשון ביוד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם כנוסח הראשון של הללי מכוונים למסורת שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתב על חלפות הראשון שבפסוק מסרה אחרת וז"ל ג' כתיב כן וט' פסו' בסי' מן ב' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן, וכל המסורה אמת וכוונה בו בפרשה על פסוק ויביאו את מקניהם (להלן מ"ז ו"ז), נמסר עליו במק"נ חד מן ט' פסוקי דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכ"כ הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמא כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא ואו ותניינא חלפת חסר דחסר ולמוד לא יחליפנו (ויקר' כ"ז י'), מלא יוד עכ"ל• מ"ש, ובמס"ג נמסר פה חלפות, ג' כ"כ, וסי', (א) לכלם נתן לאיש, קדמאה דפסוק וכו', (ועוד ב' במלכים ב' ה' כ"ב וכ"ג), וב' כתי' חלפת, (א) וחמש חלפת שמלת (תנינא שבפסוק דין), וכו' (וא' בשופטים י"ד י"ב), ושארם מלאים דמלאים עכ"ל: ולבנימן, בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש נמצאת מלה זאת בשני טעמים, בקדמא על הבי"ת ומהפך תחת המ"ם, ואיננו נכון מצד הדקדוק כי כשהוא ב' טעמים במלה אחת יבא הא' במקום הנחת המתג, ושירק הבי"ת איננו ראוי להנחת מתג, כי שוא הנון שוא נח הוא, גם יש לי הכרעה מן המסורת דפ' בהר (ויקרא כ"ה מ"ו), וז"ל ובאחיכם, ו' מלין בטעמא אזלא ומהפך וסי' (א) ובאחיכם בני ישראל דין, (ב) כל העדה מדבר צין (במדבר כ' א') וכו' (ועוד ד' בנ"כ) עכ"ל, ומדלא נמנית שם ולבנימן ש"מ שאיננה בשני טעמים, והנה תראה שבכל אלו הוי"ו מלין תהי' הנגינה הא' במקום הנחת המתג, כי גם במלת גדבריא (דניאל ג' כ"ז) ראוי להיות מתג תחת קמץ הדל"ת כמו במלת גדבריא הב' (שם ג' ג'), משא"כ במלת בנימן, לא נמצא בכל המקרא מתג תחת חירק הב', וכן הוא בתנ"ך בערלין תפ"ט ואמסטערדאם תס"ה וקאליני ובמ"ג ד' באזו' במהפך לבד, וכן הוא בחומש רא"פ, וכ"ה בתנ"ך כ"י ישן על קלף מסכת רמ"ט שבידי: (כג) אתנת, כתב הרמ"ה ועבדים. ושפחת ואתנת לעיל י"ב י"ו, חסר דחסר וכלהון אתנת בלישנא חסרים דחסרים ולית מסורתא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ובנוסחי דיקי תרויהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ, ומ"ש גבי אתנת בתרא הוא בפ' ויגש דין, ועשר אתנת• מ"ש: נשאת, בהעתק הללי נשאת ירושלמי נשאות עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן נמסרת ב' חד ח' וחד מלא וסי' (א) ועשר אתנת נשאת דין, (ב) אניות תרשיש (ד"ה ב' ט' כ"א), בתראה מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון, חסר דחסר כתיב• מ"ש: (כד) תרגזו, הגימל דגושה• א"ת: (כה) ויעלו, בחומש רא"פ יש כאן ב' מתגי' רפוי', והשמטתי הא' הזר ע"פ הגה' הא"ת שבסוף פ' בראשית, וכן איננו במ"ג ד' באזול ובחומש עט ספר (אך שם נשמט גם הב'), ובתנ"ך בערלין תכ"ט ואמסטערדאם תס"ה: ויבאו ארץ כנען, חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג פה• מ"ש, ואין בתו' רק ב', והם (א) דין, (ב) במדבר ל"ב ל"ב, ושאר הג' הם בנביאים: (כו) ויגדו, ד' חסרים ע"פ המסו', עיין לעיל בפ' תולדת כ"ז ל"ב משל, כל אורי' חס'• מס"ק: לא האמין, בחו' רא"פ יש פה ג' מתגים רפויי', וכ"ה בשאר ספרים, והוא זר, ובחו' עט ספר ובמ"ג ד' באזו' נשמט הב', וגם זה איננו נכון כי המתג שלפני א"ס איננו נדחה לעולם, ואנכי השמטתי הא' ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית: (כז) העגלות, ב' מלאים בתורה, וסי' (א) וירא את העגלות, דין, (ב) את שתי העגלות במדבר ז' ז'• מס"ג: (כה) אלכה, בחילופי נוסחאות ספרי הדפוס שבסוף תנך אמסטערדאם תס"ה כתב אלכה• בלא מתג באל"ף בדפוס עטי', וכן איננו בתנך קאליני, אבל בכל הספרים המדויקים ישנו, וכ"ה בתנך כ"י ישן על קלף מסכת רמ"ט, וכן דינו לבוא לפני שוא נע, וכן כתב ה' רפאל חיים באזולאי בקונ' הכרעותיו לחילופים הנזכרים, וז"ל אלכה מאריך באל"ף ותעיין כי לרוב כשיבא גירו ואחריו שוא יבא אחר הגירו מאריך עכ"ל:

מו (א) בארה, ד' ג' מלעילא וא' מלרע וסי' (א) ויבא בארה שבע דין (ב) ומשם בארה במדב' כ"א ט"ז וכו'. מס"ג, ועוד ב' בנ"כ, והב' שבתו' הם מלעיל: (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה, חסר ואו כתי' והכי איתא בספ' הזוהר ח"א דף רי"א ע"א, ודכותיה במראת' הצבאת דויקהל שמות ל"ח ח'• מ"ש, וכ"ה במס"ג: אלהים ׀ לישראל, פסק נ' דסמיכי• מס"ק, המה ב' דברים• פה יש פסיק בין ב' המלות, וג"פ נמצאו אלו ב' המלות סמוכות יחד, והב' האחרים הם בנ"כ ואין בהם פסיק: יעקב יעקב, חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגוויהו כמ"ש בפ' שמות על משה סי' ג' פסוק ד'• מ"ש: (ג) מרדה: הרי"ש בשוא לבד• א"ת: מרדה מצרימה, אל תשמע לקול המלקש שבתקון סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ח מצרימה וסימן נמסר במ"ג סוף ד"ה (ב' ל"ו ד'), וזה אחד מהם ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ז דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים, עוד במסור' שלנו כל ירידה מצרימ' בר מן ד' מצרי' וסי' נמסר במ"ג פ' כי תבא דברי' כ"ו ה', ואין זה מהם• מ"ש, ונמסו' דד"ה שנמס' שם הכ"ח הם כלם בתורה חוץ מאחד בכתובים והוא אותו דד"ה, ולכן הרמ"ה שלא חבר ספרו רק על התורה לא מנה רק כ"ז: אשימך, כל לישנא מלא• מס"ק, ונ"ל כולהון מל', והכוונה רק על מלת אשימך שנמצא ג"פ, אבל בלישו' יש רבים חסרים, ה"פ ואשם חס' כמו שנמס' במס"ג דפ' חיי שרה לעיל כ"ד מ"ז, ועוד בשאר מקומו', וד"פ וישימו חס' כמו שנמס' במס"ג דפ' מקץ שם מ"ג ל"ב, ובשאר מקומות, וי"פ בלי' דשימה חסרי' כמסר במס"ג דשמואל א' ל' כ"ה, וכוונתה לדעתי שבכל א' לא נמצא עוד כמוהו חסר, ולכן לא נמנו בזה הי' לא ואשם ולא וישמו, ויש בזה קיושיא רבה, כאשר אגיד בקו"א אי"ה: (ד) גם, רפה• א"ת: עלה, ג' וכתי' ה' וסי' א' ואנכי אעלך גם עלה דין, ב' עלה נעלה וירשנו אתה במדבר י"ג ל', ג' ודוד עלה במעלה שמואל ב' ט"ו ל'• מס"ג: (ה) בעגלות, וכן הוא במ"ג ומ"ק בקמץ אבל לא ברוא• ד"א, הן אמת שמצאתי ד' הבי"ת בפתח בכל הספרים שלפני, חוץ ממ"ג ד' באזול שבם הוא בקמץ, וכ"מ בתנך כ"י על קלף ישן מסכת רמ"ט בפתח, עכ"ז דעת הא"ת (שלא הגיה במ"ג ומ"ק) מכרעת נגד כלם שהבי"ת בקמץ, וכר"ל ע"פ הדקדוק בקמץ להשלים דגש העי"ן הראוי לסי' הידיעה, וכן נקדתי: (ו) מקנידהם, אמר מנחם בשני עשר ספרים כ"י בדקתי ובהללי ומצאתי ויקחו את מקניהם מלא ביו"ד ולא נמסר עליו מאומה אך המדפי' הדפיסו חסר ומסר עליו ד' חסרין גם בפרש' וישלח לעיל ל"ד כ"ג הכניסו במנין החסרי' ואע"פ שנכתב באותה מסרה ב' שבושים הא' שכתב ויקחו את מקניהם תנינא דפסוקא ובפסו' זה יש אחד ואין שני, והב' שאמר ד' חסרי' והביא ה' פסוקי', מ"מ גם בקצת מסרו' כ"י מצאתי ויקחו את מקניהם נמנה עם החסרים והיה קשה לי שתקלו' המסר' על מציאות כל הספרי' ולא יכלתי לסמוך על הרמ"ה ז"ל בזה כי ספרו שבידי היה חסר פה ויגעתי ומצאתי בפ' מטות בפסוק וישבו בני ישרא' את נשי מדין (במדבר ל"א ט'), מסרה מדויקת אומרת מקניהם ג' חסרין, וסימן מקנהם וקנינם לעיל ל"ד כ"ג, וינהלם בלחם לקמן מ"ז י"ז, וישבו בני ישראל את נשי מדין במדבר ל"א ט' ע"כ, ולזו שומעין שאומרת כהלכה והסכימה למציאות כל הספרים, עוד מצאתי מסרה מדויק' אחר' בפ' וישלח אומרת מקנה' ד' חסרין וסי' מקנה' וקנינם, ויביאו את מקניהם תנינא דפסוקא, וישבו בני ישרא', רק נשיכם וטפכם דברים ג' י"ט ע"כ, וגם זו לכונה מסכמת למציאות הספרי' ושה

שתי המסרו׳ לא פליגי אא שזו רצתה לתת סימן לכל מה שנמצא מלשון מקנ׳ חסר יו״ד לכן אמרה ד׳ חס׳ ג׳ מקנהם וא׳ ומקנכם, וזו רצתה שלא לחבר ומקנכם עם מקנהם כי זה יביא הרואה לטעו׳ ולחשוב שהם ד׳ מקנהם ולכן אמרה ג׳ חסר ר״ל ושלשת׳ מקנה׳ ובפ׳ רק נשיכם וטפכ׳ ומקנכם אמר׳ על ומקנכם ב׳ יוס׳ והכל הולך אל מקו׳ אחד, עוד מצאתי מסרה שלישית מדויקת מקנהם ד׳ חס׳ בתור׳ וסי׳ מקנהם וקנינם, ויביאו את מקניהם של יוסף תניב׳ דפסוקא, וישבו בני ישראל, וא׳ ומקנכם ע״כ, ומתוך מה שכתבתי תבין מה היא סבת הבלבול והטעות שנפל בספרי המסרה בזה המקו׳ ודי בזה, ואחר שכתבתי כל זה מצאתי שהרמ״ה ז״ל והמאירי ז״ל ובעל ספר שאן שבון כתבו כי זה מקניהם מלא ותו לא מדי. א״ת, וכ״כ מ״ש ובסוף לשונו העתיק דברי הרמ״ה, וז״ל והריני מציג לפניך דבריו של הרמ״ה ז״ל נכונים וברורי׳ אינה׳ כפתל ועקש, מקנהם ג׳ חסרים יוד וסימן מקנהם וקנינם דוישלח, וינהלם בלח׳ בכל מקנהם דויגש, מקנהם דוישבו ב״ו את כשימרין בפ׳ מטות ושאר לי׳ בהו׳ בכולהו נסחי דיקי כתיב מלאים יוד, ומקנכם דדק נשיכם וטפכ׳ בפ׳ ואלה הדברי׳ חסר יוד כתיב ושארא בהו׳ בכולהו נוסחי דיקי מלאי׳ יו״ד כתיב ומאן דמוסיף עליה ד׳ חסרים בתורה בליבנא קא אסיר תלתא מנהון מקנהם, ואחד ומקנכם כדאמרן עכ״ל: רכושם, בפשטא וברוא בקדמא וטעות. ד״א, וכ״כ בפשטא בתנך כ״י על קלף ישן משנת רמ״ט: (ח) בכר, ז׳ חסרים בתו׳, וסי׳ א׳ בכר ישמעאל נבית לעיל כ״ה י״ג, ב׳ יעקב ובניו בכר יעקב ראובן דין, ג׳ אלה ראשי בית אבתם שמות ו׳ י״ד, ד׳ ויהיו בני ראובן בכר במדבר א׳ כ׳, ה׳ פקד כל בכר זכר שם ג׳ מ׳, ו׳ ולקחת את הלוים לי שם מ״א, קדמא׳ דפסו׳, ז׳ וא׳ לא תעבד בבכר שורך דברים ט״ו י״ט. מסורה גדול׳, וברי׳ להוסי׳ מלת בלים׳, כי א׳ הוא בבכר: (ט) ותצרן, כל או׳ חסר בר מן אחד, החצרוני קדמא דוידבר (במדבר כ״ו ו׳). מס״ג: (י) ימואל, ב׳ ומל׳. גל׳ המ״ג, והב׳ הוא בפ׳ שמות ו׳ ט״ו: הכנענית, בכל הספרי׳ מצאתי מתג זה בה״א כי אחריו דגש, אבל בתנ״ך עם מ״ש איננו, ולזה שומעין שאמר כהלכה, וככלל בכלל המחקי׳ ע״י הא״ת סוף פ׳ בראשית, ולכן השמטתיו: (יא) קהת, כתב המדפי׳ כי בספרים מדויקי׳ נמצא וקהת, ושקר ענה כי בכל הספרים כתיב קהת בלא וא״ו, ועוד דא״כ הוו להו תלת וקהת ובמסרה אמרו וקהת ב׳ דבמדבר ודוארא. א״ת, וכן הוא במ״ג אות קו״ף, עוד מצאתי מסרה אחרת כ״י וז״ל בראשית גרשון קהת ד״ה גרשם קהת שאר׳ גרשון וקהת כל המסרו׳ אמת נדקו יחדו. מ״ש: (יג) ופוה, הוא״ו רפה, כ״א בהללי ונס״ם הקשובים ובגליון אחד מהם היה כתו׳ מתחלפין ופוה בדגש ר״ל שזה מחלוקת אך היה תופ׳ לעיקר שהוא״ו רפה ואני עיינתי בפלוגתות ב״א וב״נ ולא נזכר שם מלה זו והרמ״ה ז״ל כתב שהוא״ו דגש וכ״כ רד״ק ז״ל בעט סופר שלו. א״ת, וז״ל הרמ״ה ז״ל תולע ופוה, מלא סד ואו בין פ״א לה״א וקריא דגש ודכותה לפו׳ דפינחס עכ״ל, ובת״י כ״י ע״ק משנ׳ רמ״ט מצאתיהו רפה על הוא״ו כזה ו: (יד) זבלון, ט׳ כתי׳ כן, וסי׳ א׳ זבדני אלהים לעיל ל׳ כ׳, ב׳ בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון שם ל״ה כ״ג, ג׳ ובני זבלון סרד ואלון (דין) וכו׳ (ושארא בנביאים ולא רציתי להאריך). מס״ג: (טו) ובנותיו, ג׳ מל׳. מס״ק, ומנותי׳ לעיל (ל״ב א׳), וזהו הב׳ מהם: (טז) צפיון, ל׳ ומלא. מס״ק: ואצבן, ל׳ וחס׳ וא׳ אצבן. מס״ק, והוא בד״ה (א׳ ז׳ ז׳), אבל הב׳ נמצא בספרים שלנו מלא: (יז) ושרח, כול׳ כתי׳ שי״ן במ״א וסרח העדף שמות כ״ו י״ב. מס״ק: (כ) פוטי פרע, תרין מלין כתיבין וקריין, ומלת פוטי במרכא, כמ״ש לעיל (מ״א מ״ה) ע״ש: אן, חסר ואו, כמ״ש שם: (כא) גרא, הגימ״ל דגושה. א״ת, דגברי כתי׳ א׳ דבעירא ודמתקלא כתי׳ ה״א. גל׳ המ״ג: (כג) ובני דן, בנסחא כ״י במקף ובלא טעם אחר למלת ובני וכ״כ בחילופים (וכן מצאתי בתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט במקף), ובמסורת ד׳ סבירין ובן, וקריין ובני, וסימן א׳ ובני דן חשים דין, ב׳ ובני פלוא אליאב (במדבר כ״ו ח׳), ג׳ ובני איתן עזריה (ד״ה א׳ ב׳ ח׳), ד׳ ובני אולם בדן (שם ז׳ י״ז) וכו׳, ובב״ר פ׳ כ״ד פי׳ א׳ י״א חשים בן דן השלים מנין שבעים, ופי׳ בעל מתנות כהונה אע״פ שכבר נמנה במנין השאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שיצא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חשים, כחושים של קנה כדאית׳ במס׳ ב״ב דף קמ״ג ע״ב הי׳ נחשב לשנים וכן כתב הא״ב, ותו איתא התם בב״ר בתורתו של ר״מ מצאו כתוב ובן דן חשים וכ״כ לגרו׳ באגד׳ שמות ופי׳ הא״ב בתורתו של ר״מ שהיה מדקדק לכתוב פשט הדברים כהוויתן בלי שום דרש מצאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהוא פליג אדלעיל ולא ס״ל שחשים השלים המנין, ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן, ועיין מ״ש בפ׳

בראשי׳ אצל והנה טוב מאד. מ״ש: (כו) הבאה, בקדמא לא בגריש׳ א״ת, והוא חד מן ג׳ מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה. מ״ש, והב׳ האחרי׳ הם בכתובי׳: בני־יעקב, בקומץ רא״פ יש כאן ב׳ מתגים רצופים תחת הבון, ותחת היוד של יעקב, ולפי המשפט ראוי למחוק הא׳; כי הב׳ שלפני ק״פ איננו נראה לעולם, וכן איננו במ״ג ד׳ באזיל׳ ובחומש עט ספ׳ ובתנך ד׳ בערלין תנ״ט וד׳ אמסטערדאם תס״ה ובקאליני ובתנ״ך עם מ״ש, ולכן שמעתי להשמיטו: (כז) לבית־יעקב, גם פה יש בחו׳ רא״פ ב׳ מתגים רצופי׳, וכ״ה בכה״ם הנ״ל, וכפי המשפט יש בא׳ צורך בעבור שלא יבוא כפ נראה אחרי ת״ג שאין בה ב״ט או מתג הבא במקום ב״ט, וגם בב׳ יש צורך שהוא לפני ק״פ, והיה נראה להעמיד שתיהם, אך בחילופי ב״א וב״נ שבדפו׳ מצאתי ב״א לבית־יעקב ב״נ לבית יעקב עכ״ל, והנה בלי ספ׳ נפל טעו׳ בנוסח לב״נ, כי איך יספי׳ מתג ו׳ למלה שאינה מוקפת, כי אין בכל המקרא מלה בלא נגינה כשאינה מוקפת, ואין מקום הטעות במתג של מרכא במקומו, כי יש דרגא לפניו ולא יבא לעול׳ דרגא מרכא תביר, אך נ״ל גם לב״נ מקף, והחילוף הוא שלב״א אין מתג בבי״ת ולב״נ ישנו, ושו נוהגי׳ כב״א, ולכן השמטתי הא׳, וכן אין בתנך בערלין תנ״ט ובקאליני רק הב׳: הבאה מצרימה, הבאה חד מן ג׳ מלעיל וס״כ במ״ג פ׳ וירא לעי׳ י״ח כ״א ובאיוב ב׳ י״א, וסי׳ לתרין דהכא עליון למעל׳ ותחתון למטה. מ״ש: (כח) להורת, כלהון כתיבי כן. מס״ק, מלא וא״ו קדמאה וחסר ואו בתראה: גשנה, ב׳ וחסר וסי׳ א׳ ואת יהודה שלח דין, ב׳ ויאסר יוסף מרכבתו בפסוק שאח״ז. מס״ג: (כט) ויאסר יוסף, הט״ף בשוא לבדו מכלול דף ק״ד ע״א ד׳ קטן, ועיין מ״ש בפ׳ ויהי מקץ ע״פ ויאסר אתו לעיניהם לעיל מ״ב כ״ד. מ״ש: (ל) אמותה, לית ומלא. מס״ק: ראותי, לית ומלא. מס״ק: (לד) מנעורינו, ג׳ ומלאים וסי׳ וכו׳. מס״ג, ור״ל מל׳ דמל׳, והב׳ האחרים הם בירמי׳ ג׳ כ״ד וכ״ה: עתה, מלעיל דינו כמו אתה נשף פע׳ מלעיל ופע׳ מלרע. ד״א: גם אבתינו, הג׳ דגושה א״ת: אבתינו, חסר ואו ומלא יוד, ומה שנמס׳ פה במס״ג ח׳ מלא, והא׳ הוא גם אנחנו גם אבותינו, הכוונה על הב׳ שנפרשה לקמן מ״ז ג׳, וכן נמס׳ שם במס״ק ח׳ מל׳, ולא כאן, ומה שכתוב פה ובירמי׳ י״ד כ׳, במס״ג תניו׳ דפסוק, נ״ל תניו׳ דפרש׳, כי אין בפסוק זה רק פ״א אבתינו, ושאר הז׳ הם בנ״כ, וכללה עמהם א׳ ואבותינו, כי לא תקפיד על ואו העטף כמו׳ בלים׳, כאשר כתבתי פעמי׳ רבות: כי־תועבת, מחקתי המתג הא׳ הזר שבחו׳ רא״פ ובקצת ראש ספרים, ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן איננו במ״ג ד׳ באזיל ובתנך עם מ״ש ובתנך אמסטערדאם תס״ה:

מז (ב) ויצגם, לית וחס׳. מס״ק, ובחו׳ רא״פ יש מתג זר בואו, ואיננו בשאר מקצת ספרים מדויקים, וכן איננו בתנך כ״י על קלף ישן משנת רמ״ט, וגם אנכי עזבתיו ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשי׳: (ג) רעה צאן עבדיך ה״א כתיב בסוף תיבותא ע״פ המסורת אע״ג דהוא ל״ר. מ״ש ור״ל רעי ביוד בסוף, ודע שבמס״ג נמסר בזה״ל ד׳ קמץ כתי׳ ה״א וסי׳ א׳ ויהי הבל רעה צאן לעיל ד׳ ג׳, ב׳ כי תועבת מצרי׳ כל שם מ״ו ל״ד ג׳ רעה צאן עבדיך דין, ד׳ רעה ישראל האזינה תהלים פ׳ ב׳ עכ״ל, ואין הכוונה כי ד׳ ל״ר בה״א, כי ג׳ האחרים לשון יחיד הם, רק כוונתה למסור הד׳ פעמי׳ שמצאנו בה״א ולפניה ציר׳ (שקראוהו בעלי המסורת קמץ, והמדקדקי׳ הראשוני׳ קראוהו קמץ קטן), כי כל השאר העי״ן נהם בסגול, או בציר׳ ויוד אחריו, כי כן דרך המסורה למנות המלות שנמצאו מעטות במקרא אף שאין בהן זרות, ולכן במס״ק נמסר על רעה צאן עבדיך לחוד, כן כתיב בל״ר, ועל אינך אחרינא לא מסרה כן, אך מסרה על רעה ישראל האזינה ד׳ כתיב כן, ולא אמר׳ בל״ר, כי אינך ל״י הם, ונקו״א אדבר עוד מזה אי״ה: גם אבותינו, הדין לחוד מלא דמלא בהו׳ גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו. מ״ש, ועיין מ״ש לעיל מ״ו ל״ד: (ד) לגור בארץ, בגד״י לבד זרקא, א״ת: (ו) הושב, השי״ן בציר׳. (מ״ש), ובמס״ק לית ומלא: (ז) ויעמדהו, ב׳ וחס׳, וסי׳ (א) ויעמדהו לפני פרעה (דין), (ב) ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר (במדבר כ״ז כ״ב). (מס״ג), ומחקתי המתג הזר שבואו שבחו׳ רא״פ ובתנך עם מ״ש, ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן איננו בשא׳ הספרי׳ המדויק׳ שלפני, וגם לא בתנך ישן כ״י על קלף משנ׳ רמ״ט:

(ח) כמה, בחילופי הנוסחאות שבסו׳ תנך ד׳ אמסטערדם תס״ה מביא ב׳ נוסחות אחרות כמה או כמה, וה״ר רפאל חיים באזולה כתב בקונ׳ הכרעותיו, כמה בז״ג או בז״ק לא נרביע ואם יבא רביע סמוך לס״פ יהי׳ אחריו הבי׳ וטפח׳ עכ״ל, ודבריו נכוני׳ במה שהרחיק את הרבי׳ אבל אין דבריו נכוני׳ במה שקירב את הז״ק, כי לא יבא ז״ק במלה זעירא שאינה ראוי׳

ראוי להניחת מתג אם אין לפני' מלה מחוברת או מופסקת פחות ממנה: חייך, כולם מלאים במ"א חיך וסי' וחי נפשך אם אעזבך · מס"ג, וטעות הוא כי לא נמצא פסוק זה בכל המקרא, כי ג' פעמים נאמר במלכים ב' ב' פסוק חי ה' וחי נפשך אם אעזבך פסוק ב' וד' וו', ובכולם לא נאמר חיך רק חי ה', אבל כ"ל חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה שמואל ב' י"א י"א: (ט) מגוריהם, הגימל רפה · א"ת, ובמס"ק לית ומלא, וטעות הוא וכ"ל ג' מלא, או ב' מלא בתו', כמ"ש בפ' וישלח לעיל ל"ו ז' ע"ש: (יא) ויושב, לית מלרע · מ"ש, ובמס"ג ויושב, ו' ד' מלאים וב' חסרים וא' מלרע, וסי' וכו' עכ"ל, והיא מוטעית, כי אין בכל המקרא רק ה"פ מלה זאת, ד' מהן השין בסגול, ולכן הנגינה בהן מלעיל, והמה בנ"כ, ורק א' שהשין בצירי ולכן היא מלרע, והיא דין, ובקו"א אגיהה כראוי א"פ: בארץ רעמסס, כתב רא"ע ארץ גשן כלל, בארץ רעמסס פרט והעי"ן נח ו[ל]פי · · דעתי כי רעמסס פתוח העי"ן אוננה שהיו דרים שם ישרא' כי מערי מסכנות פרעה היתה וכן בפ' ואלה שמות על פסוק ותמלא הארץ א' ז' פי' ארץ גשן היא רעמסס בשני שוקין הא' נח והשני נע, וגם בפ' בא ע"פ ויסעו בני ישרא' מרעמסס שם י"ב ל"ז, כתיב בפתח תחת הריש ושוא תחת העי"ן, וכן הוא בפ' ואלה מסעי במדבר ל"ג ה', וע"פ את פתם ואת רעמסס שמות א' י"א כתב בפתחות העין ואיננה מקום ישרא' מ"ש: (יג) ותלה, לית ומפיק מס"ק: (יד) בארץ מצרים, הב' רפה והא' בגעיא א"ת: (טו) כל, רפה. א"ת: נגדך, הד' דגוש א"ת: (יז) מקנהם, הב' חסר יוד כמ"ש למעלה מ"ז ז': בלחם, ו' דגש מס"ק, נמסר במס"ג דפ' חקת במדבר כ"א ה', ור"ל שהב' פתוחה ואחרי' דגש: (יח) תם, ל' מס"ק: ומקנה, ג' קמצין, נמסר בבראשית לעיל ד' כ', ור"ל שהנון בצירי, וזהו הב' מהם: גויתנו, הגימל דגושה וכן גם אדמתנו א"ת: (יט) אדמתנו ואדמתנו, לסוראי כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בתרא וקדמאי חסר עד דייתי עזרא כן מצאתי בספ' כ"י אבל הרמ"ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן כאו' ובפ' למה נמות לעיניך גם אנחנו כתיב ג' פע' אדמתנו קדמאה ותניינא לא כתיב ואו בריש תיבותא ותליתאה כתיב ואו, כל ימיך על אדמתך דברים י"ב י"ט חסר וכולהון כתיבי כן מ"ש: בלחם, הוא הב' מן השנה דגושים שכתבתי בפ' י"ז: והן, התיו בסגול. א"ת: תשם, ב' א' קמץ וא' פתח וסי' וכו', בתרא פתח מס"ג, והוא ביחזקאל י"ב י"ט: (כ) כי־מכרו, מצאתי בכל הספרים מתג במלת כי וגם במ"ס של מכרו, ובתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט לא נמצא רק הב' כדינו לבא לפני שוא כעולא הא', אמרתי לזה שומעין שאמר כהלכה והשמטתי הא', כי הוא בכלל המחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית: חוק, ה' פתחין נמסר נקמן לעיל מ"א כ"ז, וזהו הב' מהם: עלהם, חד מן י"ג חסרים נמסר בריש סדרא מס"ג, ומניתים כלם לעיל מ"ה ט"ו, וזהו הב' מהם: (כד) בתבואת, מלא ואו קדמאה וחסר ואו בתראה ע"פ המסורה, ויש כאן מבוכה במסורות המתנגדות זו לזו, ובעל מבין חידות וכן בעל סייג לתורה לא העירו עליהם, גם בעל מ"ש לא דבר בהם דבר ואנכי ארחה להגיהם ולתקנם כאשר יורני ש"די, בפ' וזאת הברכה בפסוק וממגד תבואת שמש דברים ל"ג י"ד בהגיעי שמה, אם יחייני ה', או בקו"א: חמישית, ג' מלאים, וסי' א' והיה בתבואת דין, ב' ואם המקדיש יגאל ויקרא כ"ז ט"ו, ג' וישלח לי סנבלט כדבר הזה נחמיה ו' ה'· מס"ג: הידת, ג' חסרים בלישנא, וסי' א' וארבע הידת דין, (ב) שתי ידת דמשכנא תנינא שמות ל"ו כ"ב, ג' וידת מזה ומזה מלכים א' ו' י"ט. מס"ג שמות ל"ו כ"ב: ולאטר, הא' בשוא ופתח · א"ת: בבתיכם, בחומש רא"פ דפוס ב' נדפס המתג בתיו וכ"ל בב' שהיא התנועה השלישית ממקום הנחת הטעם: (כה) החיתנו, לית והוא חד מן ג' חסרים בלישנא · מס"ק, ור"ל חסר עוד יוד תמורת ה"א למ"ד הפעל, כי היוד הכתובה היא עי"ן הפעל, ואין בתו' רק זה ושני האחרים הם (ביהושע ב' י"ג), ובשופטים א' י"ט: (כו) וישם, בשופר הולך הוא מונח · א"ת: לחק, ה' וחסרים · (מס"ק), ואין בתו' רק זה ואינך הד' הם בנ"כ:

פרשת ויחי

ויחי, בכל הספרי' ראש פסוק זה דבק וסמוך עם סוף פ' ויגש אין ביניהם אפי' כמלא נימא גם הרמב"ם ז"ל לא מנהו לכון טעה המדפי' ששם בראש פרשה זו פיסקא כדין פרשה סתומה כי אין לעשות פה פיסקא כלל לא פתוחה ולא סתומה וכבר ביאר זה הר"ר אליה מזרחי ז"ל ולכן נתנו רז"ל טעמים לזה בב"ר פרשה צ"ו וסי' א' ובזוהר ח"א דף רי"ו ע"ב א"ת, ובבאורי כתבתי בשם הרשב"ס טעם הדבר. ע"פ הפשט, ומ"ש הרב ז"ל שאין לפניה כמלא נימא, לאו דוקא קאמר דהא צריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות, כדאיתא בטו"ד סי' רע"ד ס"ד, שא"ר"ל שאין לפני' ריוח כשעור פרשה סתומה דהיינו כדי ט' אותיות, וכ"כ בתיקוני סופרים ובחומשים שנכתב ונדפו' אין כאן פיסקא כלל כי אם ריוח אות אחת ע"כ, כ"כ מכמ"א וע"ש עוד, וכ"כ מ"ש, ויחי, אין כאן הפסק פרשה כלל לא סתומה ולא פתוחה כמו שדרשו רז"ל ובמ"ש בריש פ' ויגש וכן במקרא כ"י אע"פ שיש שם היכר להתחל' הפר' כתוב שם בתורה לא פסו' עכ"ל מ"ש: (כח) ויהי, בלא מקף א"ת, ובמס"ג נמסר ויהי ימי, ו' דמטעין בהון וסי' אדם, נח, אברהם, יעקב, דניאל, ושעי' עכ"ל, והמסורה הזאת קשה להולמה מאוד, כי אם כוונתה דסבירין ויהיו, קשה הלא גבי אדם כתיב ויהיו ימי לעיל ה' ד', ואח"ז ויהיו כל ימי שם ה', ועוד דגבי אברהם דניאל ושעי' לא נמצא בשום דוכתא ויהי ימי, ועוד דלמה לא הזכירה ג"כ חנוך למך נח, דכתיב בהו ויהי כל ימי, כמו שנמס' במס"ג שם כ"נ, ומטעין בהו ג"כ ויהיו, ועל כרחה צריכה תקון והגהה, ובעל סייג לתורה הגיהה ג' דמטעין וסי' חנוך למך יעקב, ע"ש שהאריך, ולדעתו אותו דבא הוא ויהיו, אבל כבר כתבתי לעיל ט' כ"ט שהוא ויהי כדעת הא"ת והמ"ש ע"ש, ומסורה שלפנינו לאו תרוצי קא מיתרצת לה, תרין ואימא הכי כהגהת בעל מבין חידות, ואין צריך להגי' ג' במקומו', רקו' המה דסבירין ויהיו, והם א' דחנוך שם ה' כ"ג, ב' דלמך (שם ל"א), ג' דנח שם ט' כ"ט, ד' דיעקב דין, ה' ויהי אכשים (במדבר ט' ו'), ו' ויהי כהם מבני יהודה דניאל א' ו', ואין כוונתה למסור דוקא ויהי ימי, רק ויהי דסמיך ללשון רבים, ובמס"ר בערך אות י' כשם' ויהיו ימי, ג' חסר בליש' וסי' א' ויהיו ימי אדם (לעיל ה' ד'), ב' ויהיו ימי תרח שם י"א ל"ב, ג' ויהיו ימי יצחק שם ל"ה כ"ח עכ"ל, ולפי שלא שייך כאן מלת בלישנא, כי המלות שוות מכל צד, לכן כ"ל ג' חסר כל, ובעל סייג לתורה הגי' באופן רחוק ודחוק ע"ש, ובקו"א אאריך בזה אי"ה: ימי־יעקב, מחקתי המתג שבמ"ס שבחומש רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנך עם מ"ש: (ל) אעשה, בס"ם הישנים מצאתי העין בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתב עליו יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ת מ"ש: כדברך, חד מן י"ג חסר וסי' במסרה רבתא ותלת מנהון באורייתא וסי' בפרשת ויצא לעיל ל' ל"ד · (מס"ג), ועיין מ"ש שם, וזה הוא הב' מהם: (לא) השבעה לי, מלת השבעה מלרע · (מ"ש), ואין צורך להיות פה נסוג אחור כמו השבעה לי דלעיל (כ"א כ"ג וכ"ה ל"ג), לפי שאם מלת השבעה היא בטעם משרת משא"כ כאן היא בפשטא שהוא טעם מפסיק, ולכן אין כאן דין דחיק (או אתי מרחיק לדעת הקדמונים), ולמ"ד של לי רפוי', משא"כ כאינך:

מח (א) חלה, ח' ז' חסר וחד מלא וסי' וכו' · מס"ג, ואין בתו' רק דין והוא חסר: (ד) והרביתך, ל' כ"כ · מס"ק, ר"ל מל' יוד אחר הבית וחס' יוד אחר התיו: (ה) הנולדים, ב' מלאים כ"ל ומלאים, כי אין עוד מלה זאת בתנך, וסי' וכו' מס"ג, והב' הוא בד"ה (א' ז' כ"א), ור"ל מלאים דמלאים: (ז) מפדן, ל' · מס"ק, ושארא בפתח הד': מתה, עיין מ"א בס"ד בפרשת בא על מלת וככה: לבא, בהעתק הללי לבוא ירושלמ' לבא עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ט' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתבם הרמ"ה כמ"ש בפרשת וירא לעיל י"ט ל"א · מ"ש, ולשון מס"ג לבא, ט' חסר וסי' א' ואני בבאי דין, ב' ולא יתן המשחית (שמות י"ב כ"ג) ג' ממדבר צן עד רחב (במדבר י"ג כ"א), ד' מהר ההר תתאו לבא חמת (שם ל"ד ח'), ה' שמע ישראל אתה עבר (דברים ט' א'), ו' כי אתם עברים את הירדן (שם י"א ל"א), ז' כי האדם עץ השדה (שם כ' י"ט) וכו' עכ"ל, ועוד ב' בנביאים, והמגיה בה מלת בלישנא לא הפסיד, כי ב' מהם הלמ"ד בשוא, ושארא בקמץ: שם, בדגש · (א"ת): אפרת, ב' זקף קמץ ומב' ליש' וסי' א' בדרך אפרת (דין), ב' ואת אפרת, דד"ה (א' ב' י"ט). (מס"ג), ור"ל מב' לישני, כי אותו דכאן הוא שם עיר, ודשם שם אשה: (ט) קחם, ל' ות' קמץ: (מס"ק), והוא קחם על זרועתיו הושע י"א ג': ואברכם, הריש בשוא ופתח ובס"ם הכ"ף בצירי · (אור תורה), ומ"ש הרש"ב בקו' הכרעותיו שהרי"ש בשוא לבדו, הוא הולך בשיטת המ"ש שחולק בזה על הא"ת, ואנכי לאור האור תורה אלך: (י) ויגש, ה' מסור בתולדת · (מס"ג), (לעיל כ"ז כ"ה), ועיין מ"ש שם: (יא) ראה, ל' וכ"כ · (מס"ק), ר"ל בה"א בסוף, שלא כמנהג המקור מנחי למ"ד

ה״א שבא בתוו בסוף, ואף שנמצא עוד ג״פ בה״א בסוף וב״פ בואו בסוף מ״מ בכולם הריש קמוצה מלבד בזה שהריש בשוא: (יב) ויוצא, י״ב מלאים וסי׳ במ״ר. מס״ג ולא נמסר שם הסי׳ רק במס״ג דשופטים ו׳ י״ט, ודתהלים (קל״ו י״א), ואין בתורה רק ה׳ מלאים ומניתים לעיל ט״ו ה׳, וזהו הד׳ מהם: וישתחו, בס״ק נמסר עליו ג׳ חסר, וכן נמסר במס״ג ומסר שם הסימן, ומשבשתא היא כולה, כי לא שייך במלה זאת מלא וחסר והמס״ק ג׳ חסר לא שייך למלת וישתחו, רק למלת ויוצא הקודם לה בפסוק זה, וצ״ל וי״ג חסר והיינו שמלת ויוצא י״ב פעמים היא מלאה בתנ״ך, ונמסר הסימן בשופטים ובתהלים, וי״ג פעמים היא חסרה בתנך, ונמסר הסימן בפרשה קרח (במדבר י״ז כ״ג), כן הגיה מ״ח, ונכון הוא: לאפיו, הפ״א דגושה. א״ת: (יג) בשמאלו, הבי״ת והשין רפין. א״ת: (יד) שכל, ל׳ ובשין כתיב מס״ק: הבכור, ד׳ מלא בתורה. מס״ק, ונמסר הסי׳ במס״ג דפרשת מקץ (לעיל מ״א כ״ח), וזהו הב׳ מהם: (טז) הגאל, גאל הגאל כלם חסר במ״ב מלאים וסימן וכו׳. מס״ג, והם בנ״כ: (יח) כי זה הבכור, בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד׳ מלאים בתורה ע״פ המסורת וסימן נמסר במ״ג פרשת ויהי מקץ: ומסרה זו הביאה ג״כ הרמ״ה ז״ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים ואו כתיב ר״ל באורייתא מ״ש: (יט) יהיה־לעם, ברוב הספרים שלפני מצאתי ב׳ מתגים בב׳ יודין, אולם בתנך עם מ״ש ובתנך ברלין תכ״ט ובתנך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט לא מצאתי כי אם האחד, והוא נראה נכון ומסכים לדעת ב״א, כפי מה שנמצא בחלופי הדפוס וז״ל ב״א יהיה לעם ב״נ יהיה־לעם עכ״ל, אבל לפי מ״ש הא״ת וז״ל לעם הלמד רפה וכן גימל ינדל׳ עכ״ל, וגם המ״ש העתיק דבריו אלה (והוסיף לומר שבמ״ג נראה שהוא בדגש השני עכ״ל), לפ״ז אם תהי׳ היוד הב׳ בלי מתג ראוי להדגש אחריה כמשפט אחרי תנועה קטנה כמו תכסה־בה דברים כ״ב י״ב, ומשנה־כסף לעיל מ״ג ט״ו, ודומיהם, והוא המין הא׳ מהדחיק, לדעת הרז״ה ביסוד הניקוד (שער הדגש יסוד כ״ו) ובנ״ה תי׳ הדגש אות י״ס, וכ״ה דעת בעל א״מ סי׳ כ״ז ואף שלדעת קצת קדמונים צריך שתהיה המלה הא׳ סמוכה למלה זעירא או למלה בת ב׳ תנועות ושהנגינה בה בתנועה הא׳, מ״מ מלת לעם הוא כמו מלה זעירא, כי השוא אינו נחשב, כמ״ש הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף ק״ו ע״א), ע״ש והנה בתנך ישן כ״י על קלף משנת רנ״ט מצאתי באמת הלמ״ד דגושה, אמנם אנכי אחרי הא״ת אלך להרפות הלמ״ד, ולכן העמדתי מתג גם ביוד הב׳, ואולי נפל טעות בחלופים, וצ״ל לב״א בב׳ מתגים, ותימה על המנ״ש שלא העיר עליה כלום, ונחו׳ רא״פ נדפס קו רפי על הלמד: (כח) לאמור בך יברך, הדין לחוד מלא ואו באורייתא והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל״ג (ע״א ח״א). מ״ש, ובמס״ג נמסר ג׳ מלאים, והב׳ האחרים הם בירמיה י״ח ה׳ ול״ג י״ט, ישמך, כתב בעל המסורת ב׳ חסרים וחברו ישמך ה׳ כצדקיהו וכאחאב שם כ״ב כ״ב, ועיין מ״ש בפרשת ויצא על גנבתי יום (לעיל ל״א ל״ט). ובפ׳ תרומה על ללאת (שמות כ״ו ד׳) מנחת שי: (כא) אבתיכם, כל אור׳ חסר במ״א. מסורה קטנה, ומשבשתא היא, כי אם כוונתה על הואו יש ב׳ מלאים, והם בס׳ שמות (ג׳ י״ג), ובספר דברים (א׳ י״א), ואם כוונתה על היו״ד נהפוך הוא כי כל אורייתא מלא במ״א חסר, והוא אותו דדברים, ובעל מ״ח פירש במ״א על אותו דשמות, ולא הרגיש בטעות, ואולי כוונת המסורה כל אורייתא אות א׳ אם הואו כמו שהוא בכולם (חוץ מההוא דדברים), ואם היוד כמו שהוא בההוא דדברים, במ״א שהוא מלא ואו ויוד ־ והוא ההוא דשמות:

מט (ג) בכרי, ב׳ בטעם לעיל וסי׳ וכו׳, מס״ג, וחברו ואפרים בכרי הוא (ירמיה ל״א ט׳), ושניהם לסבת קרוב הטעמים הם נסוגים אחור: אתה, י״ז בטעם לעיל מסור במסרה רבתא. מס״ג, צ״ל י״ד, והכוונה על אותם שהם בזקף, ויש עוד י״ב מלעיל שהם בטעם אחר, וכבר הארכתי בזה בפ׳ בראשית ג׳ י״ט ע״ש: (ה) אחים, כולהון פתח. מס״ק, ועיין במכלול להרד״ק ד׳ קטן דף רמ״ה ע״ב: (ו) בסדם ו׳ חסר בליש׳ וסי׳ וכו׳, מס״ג, ואין בתורה רק דין, ובארא בנ״כ; ודע כי דין שרשו סוד, וה׳ האחרים שרשם יסד, ועכ״ז כללה אותם המסו׳ יחד: תבא, י״ז חסר וסימן (א) בסדם לא תבא דין (ב) את אמתי (שמות כ״ג כ״ז), (ג) ואל המקדש (ויקרא י״ב ד׳), (ד) גם בי התאנף (דברים א׳ ל״ז), (ה) אשימה עלי מלך (שם י״ז י״ד), (ו) בכרם רעך (שם כ״ג כ״ה), (ז) נקמת רעך שם כ״ו, (ח) כי תשה ברעך (שם כ״ד י׳), (ט) וכתבת עליהן שם כ״ז ג׳ וכו׳ מסורה גדולה דספר ויקרא י״ב ד׳ ודאיוב ב׳ ב׳, ושארא בנ״כ, ומה שנמסר פה במס״ג ט״ז חסר ט״ס הוא וצ״ל י״ז: וברצנם, א׳ חסר בליש׳. מסורה קטנה, ובמס״ג נמסר ד׳ חסר בלישנא וסימן (א) עקרו שור (דין), (ב) אם עלה קרבנו מן ויקרא א׳ ג׳ וכו׳ (ועוד ב׳ בשאר קריא, ואלו צריכי תקון והגהה, ויתא בקו״א א״ה), וכל לרצנכם דכות׳ עכ״ל, והכוונה אחת היא בשתיהן כי לא נמצא׳ מלת לרצנכם במקרא רק ד״פ, וזהו עם שאר ליש׳ דרצון א״פ, והמס״ק כללה אותה יחד: עקרו, במקף לא במארין א״ת: (ז) ארור, חד מן ה׳ פסו׳ דלית להון הכרע כמ״ש בפ׳ משפטים על ויעלו עלת בשמות כ״ד ה׳, ובפרשת תרומה על משקדים כפתרים (שם כ״ה ל״ד) ובפ׳ וילך על וקם העם הזה וזנה דברים ל״א ט״ז, מ״ש: עז, ב׳ זקפין קמצין וסימן א׳ ארור אפם כי עז דין ב׳ כי עז גבול בני עמון במדבר כ״א כ״ד. מס״ג וכ״ה במס״ק, אבל בכל הספרים שלנו הב׳ פתוח, ויש להגיה ב׳ זקפין דין קמץ, וכן הגיה מ״ח: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך, כתב הרמ״א בי״ד סי׳ רע״ג ס״ו, יש סופרים מדקדקים לכתוב בי״ה שמ״ו בראש העמד כו׳ וכתב הט״ז שם ס״ק ד׳ והש״ך שם ס״ק ה׳ בשם הגהות המס״ק והמיימוני אותיות בי״ה שמ״ו והם סי׳ ר״ת ב׳, בראשית, י׳, יודוך אחיך כו׳ ע״ש והנה כל סופרי ספרדים ואשכנזים נוהגים לכתוב תיבת יהודה אתה וגו׳ לראש הדף, וכן נרשם בגליון תיקוני סופרים וחומשים שבכתב ובדפוס, גם היו למראה עיני הרבה ס״ת ישנים מכמה מאות שנים ולא נמצא בשום א׳ מהן שיהיה כתב יודוך אחיך בראש העמוד ושאלתי ע״ז הרבה סופרים מאין טעם נהגו כן, ואין אתם יודע עד מה, ואמרתי באמת סופרים הקדמונים שנהגו לכתוב כן טעמם ונימוקם עמם דבהגהות מיימוני העתיק י׳ יודוך אחיך וע״ז קור׳ תגר וכתב דכל ס״ת העשוי כן פסו׳ שהרי פר׳ יהודה אתה היא פתוחה וצריך להתחיל הפ׳ בריש השורה וכשכותבין יודוך אחיך בראש העמוד נמצא אין בשורה האחרונה כ״א שתי תיבות או יהוד׳ אתה שאין בהן כ״א ח׳ אותיו׳ כו׳ יע״ש. והנה מ״ש דיש בזה פסול כו׳ משמע קצת מדבריו דאם אין בשורה ט׳ אותיות אפילו בדיעבד פסול בשאר פוסקים לא משמע כן וכאן אין מקום להאריך, מ״מ שמעינן מיני׳ דאין נכון לכתוב יודוך אחיך בראש העמוד, מטעם זה נהגו לכתוב יהודה אתה וגו׳ בראש העמוד וק״ל, אך עכ״ז לא נתקררה דעתי כי לא ידעתי מאין יצא להם דבר זה שהרי בעל הגמי״י הוא אחרי דשמעת׳ שכתב שמועה זו ואף לאחר שקרא תגר ע״ז לא חידש בה דבר לכתוב יהוד׳ אתה בראש העמו׳ ומי יתלא לבו לחדש דבר זה שלא נמצא בשום ספר קדמון והב״י כתב בשם הגהות מרדכי שמ״כ בי״ה שמ״ו אפי׳ בדיעבד מעכ׳ כו׳ יע״ש ובש״ך ס״ס רע״ג ס״ק ו׳ ולפי דיע׳ זו עדיין לא העילו סופרי׳ בקדמונים בתקנתם אמנם כן נמצא בבעל הטורים שכתב וז״ל יהודה אתה בי״ה שמ״ו צריך לכתוב בראש העמוד ב׳ בראשית, י׳, יהודה אתה כו׳ יע״ש מעת׳ נחה ושקט׳ דעתי כדלאי הו׳ רבינו בעה״ט לסמו׳ עליו מנהגן של סופ׳ הקדמונים תורה היא, ותו לא מידי, מכמ״א, אמנם המ״ש לא נסתפק בזה וכתב בפשיטות יהודה, בראש הדף בס״ת יוד בי״ה שמו עכ״ל: יודוך כולם מלאים בתרין ווי״ן במ״א חסר ו׳ תניין ויודך כי תיטיב לך תהלים מ״ט י״ט מס״ג: (י) שילה בנ״ר כ׳ נ״א סי׳ י״נ עד כי יבא שילה, מי שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתי׳ חסר יוד ע״כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יוד ע״פ המסורת וכ״כ הרמ״ה ז״ל שילה מלא יוד כתיב וכסיב ה״א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פ׳ ויחי ח״א דף רל״ז ע״ב שילה דהכא ביוד ה״א ובפ׳ ברא׳ דף כ״ה ע״ב וכו׳ והדרשה תדרש על כל האופני׳ וכו׳ ואגב ארחין אשמעינך דמה שכתבו׳ במ״ק שבדפוס לית כתיב כן וחד שילו כתיב טעות הוא וצ״ל וחד טעות הוא במנ״ש וצ״ל וא׳ שלו כתיב חסר יוד כדכתיב להו ואזיל ור״ל ובואו בסוף כיבא בסוף כולם ספרים יוד בר מן דין דפרשתא די התם במ״ג ומה שכת׳ שם כי נגלה שלו צ״ל כי נגלה ה׳ אל שמואל בשלו שמואל א׳ ג׳ כ״א עוד צ״ל כי שם במסורה יש חסרון יוכל להמנות וכן צ״ל וג׳ כתיב שילו מלא יוד בלים׳ וסי׳ (א ב) וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו שופטים כ״א כ״א, ב׳ בפ׳ (ג) כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו ירמי׳ ז׳ י״ב ושארא שילה כתיב מ״ש וט״ס הוא וצ״ל ושארא שלה כתיב כמו שהוא במס״ג, כי מלא יוד וה״א בסוף ליכא אלא דין דעניניא, ומה שיש לי עוד לדבר בזה יבוא בקו״א א״ה: יקהת, דגש הקוף לתפארת. מ״ש והוא מהרד״ק, בשרשים שרש יקה, (יא) עירה, עירו, ק׳ וכ״כ הרמ״ה ז״ל לכל באי שער עירו לעיל כ״ג י׳, מלא יוד כתיב וכל לישנא באורי׳ דכותא מלא וכסיב ואו בסוף תיבותא במ״א בענין אחרינא מלא יוד וכסיב ה״א בסוף תיבותא וכו׳ אסרי לגפן עירה ומסר עליה רה כתיב רו קרי וכו׳ מ״ש: כבס ברוב הספרים הבית בסגול וא״ת כתב שהוא בציר׳. מ״ש, וברוב הספרים שלפני

שלפני היא נכירו, ויש ראיה מהמסורה שמסרה כנס ב' וסי' א' כנס בגין לגשו דין, ב' ואת בגדיו לא כבס שמואל ב' י"ט כ"ה עכ"ל, והוא דשמואל בגירי הבית בכל הספרים, ומדלא חלקה ביניהם לומר חד קמץ וחד פתח כדרכה בכל מקום, ש"מ שגם זה בכירי הבי"ת · לבשו, ג' חסר וסימן וט'· מס"ג, וב' חבריו הם בנ"כ: סותה, סותו ק', גם הרמ"ה כתב עליו ומלא ואו ובכיב ה"א בסוף תיבותא סילופיו אוו · מ"ש: (יב) חכלילי, בכל הספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין החי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבתות כי אם חך חור כרפס אסתר א' ו', אך מצאתיה בכותה אחר משובח · מ"ש: ולבן, ג' בלישנא ב' פתחין ר"ל שהבי"ת בסגול שהוא פתח קטן וחד קמץ בכירי שהוא קמץ קטן וסי' וכו'· מס"ג, וב' חבריו הם בנ"כ, ואמרה בלוס' אף שדומים הם, בעבור הכוונה שאינם שוות בה, כי דין שרשו לבן, ושניהו לבכינות, וב' האחרים שרשם בנה והשם בן והלמ"ד שמושית מאותיות בכל"ם, ויותר נראה להגיה ג' בב' לישני, וכן במס"ק שבוס' ג' ב' בלוס' פת' וא' קמץ, צריך להיות ג' בב' ליש' ב' פת' וא' קמץ, וכן העתיקה המ"ח: (יג) זבולן, זבולן כתיב · מס"ק, ואו קדים ללמד, וכל אורי' כ"כ במ"ג שמסרתי הסימן בפ' ויגש לעיל מ"ו י"ד: אניה, ל' חסר · מס"ק: וירכתו, הכ"ף רפה: א"ת: על צידן, חד מן ט' דכתירין עד וקרינן על, ועיין בנחמיה י"ב כ"ט · מ"ש, ובמס"ג פה נמסר י"א, ובפרטן איתה מונא שא ט' כי ועל שער הישנה, ועל שער הדגים, ומגדל חננאל, הוא פסוק אחד, ועליו אמרה ב' בו, והמ"ש מגיה שם בנחמיה ס' במקו' י"א וכ"ה בס' אהל יוסף המפרש לבאו' הראב"ע על התורה בפסוק זה, ונקו"א אדבר עוד מזה אי"ה: (יד) חמר, ה' חסר בלישנא וסי"א' ויששכר חמר גרם דין, ב' וירכבם על החמר שמות ד' כ', ג' וכל פטר חמר שם י"ג י"ג, ד' לא תחרש בשור ובחמר דברים כ"ב י', ה' בלאי החמר הביתי שופטים ט"ו י"ו, מס"ג, וכן נמסר פה במס"ק ה' חס' בליש', אבל בכל הספרים נמצא ההוא דשופטים מלא, לכן נראה למחוק פה הפסוק הה' ולהגיה ד' במקום ה', וכ"ה במס"ג ובמס"ק דפ' שמות ד' כ', ובמס"ג דפ' בא שם י"ג י"ג ויש למחוק במס"ג דפ' בא מלת בתורה, כאשר איננה גם במס"ג ומס"ק דפ' שמות, וכן איננה במס"ר, וכ"ה במס"ר בערך אות ס' ד' חסרים: המשפתים, ב' א' פתח מס"ק · וחברו הוא בשופטים ה' ט"ז, ודין קמוץ לסבת האתנח: (טו) מנחה, ד' חס' בליש' וסי' וכו', מס"ג, וג' חבריו הם בנכיאים: למס, נמקף לא במאריך ר"ל במרכא · א"ת: (יז) שפיפן, ל' וכ"כ. מס"ק, מלא יוד וחסר ואו: עקבי, הפ"א בחירק אף על פי שהיא גרועה, ודגש הקוף לתפארת · רד"ק במכלול ד' קטן דף ר"כ ע"ב: (יט) יגודנו, ב' א' מלא וא' חסר וסי' א' גד גדוד יגודנו דין, ב' לעלות לעם יגודנו חבקוק ג' ט"ז, בתרא חסר · מס"ג, וכן נמסר במס"ר בערך אות ג', אבל בספרים שלנו גם הב' מלא, וכן נמסר במס"ג דחבקוק שם ב', ולא הוזכר מן מלא וחסר כלום, וכ"ה במס"ק כאן: (כא) שלחה, בהעתק הללי ובכל הספרים חסר ואו וכן הוא במסורת פ' וישלח לעיל ל"ב י"ט, כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל שלוחה א' מלא וא' חסר וסימן דנפתלי חסר דעשו מלא · מ"ש: הנתן, כתוב במסרה שנד' ה' מלאים וזה אחד מהם ובתלים מזמור י"ח פסוק מ"ח האריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע שאיאות הספרים ועפ"י מסרות כ"י מדוייקים שכולן מעידות פה אחד ד' מלאים א' הנותן רוזנים לאין ישעי' מ' כ"ג, ב' הנותן בים דרך שם מ"ג ט"ז, ג' הנותן נקמות לי, דתהלות תהלים י"ח מ"ח, ד' הנותן תשועה למלכים שם קמ"ד י', ואמת מארץ תצמח שזהו חסר, ולבי שמח בכל עמלי שמצאתי אח"כ שכ"כ הרמ"ה בפי' הנתן אמרי שפר חסר כתיב וכל נתן באורייתא דכותא חסר · מ"ש: (כב) פרת, שניהם הריש בקמץ ברוב ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת · מ"ש: (כג) וימררהו, ב"ר פ' צ"ח סי' כ"ג בן שהומר לאחיו ופירוש בעל יפה תואר דמדכתיב וימררהו חסר ואו דריש שאמר ה א לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא · מ"ש, וכן נמסר עליו במס"ק ל' וחסר עכ"ל, וכתב הא"ת וימררהו, הרי"ש בשוא פתח וכן ויברכך עכ"ל, והרא"ב בקו' הכרעותיו כתב רי"ש ראשונה בשוא לבד והמ"ס במאריך שהוא קמץ רחב עכ"ל, הנה ראשית דבריו הם כנגד הא"ת, כי הוא הולך בשיטת המ"ש, ואככי לא אשנה אחרי דברי הא"ת, אולם סוף דבריו נכונים שהוא ק"ג ומתג אצלו כמשפט לפני שוא נע: ורבו, בקמץ ולא בשוא, וכן בסמוך ורמס, מפני שהטעם סמוך · ד"א: וישטמהו, מחקתי מתג הואו הזר שאחריו דגש שבכו' רא"פ ונשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנך עם מ"ש: (כד) ויפזו, ל' חסר · מס"ק, ונ"ל וחסר כי אין עוד מלא זאת בתנ"ך גם מלאה, והזי"ן דגושה ובאו' רא"פ בשמט הדגש: (כה) ויברכך, באו' רא"פ יש מתג בואו ואחריו מונח משרת הז"ק בבית, וכ"ה בשאר ספרים והוא זר שיבוא מתג ומונח בב' תנועות רצופות, ואולם בתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט איננו, ולהם שומעין שאמרו כהלכה, והוא לדעתי בכלל המחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן מחקתיו: ברכת, ו' ה' חסרים וא' מלא וסי' א' ב ג מאל אביך ויעזרך דין, ג' בו, ד' ה' ברכת אביך בפסוק שאח"ז, ב' בו, ו' כי תקדמנו ברכות טוב תהלים כ"א ד' בתרא מלא ואחרא חסר · מס"ג, והעמדתי הסי' כסדר הפסוקים: רבצת, ג' וחס' בתורה וסי' א' מאל אביך ויעזרך דין, ב' והאם רבצת על האפרחים דברים כ"ב ו', ג' ולויסף אמר מברכת שם ל"ג י"ג · מס"ג: ורחם, ס"א פתח · מס"ק, ובכל הספרים שלפני הריש קמוצה וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, עם שבגליון כתוב שם רמ"א פתח משה כתח: (כו) הורי, ל' ומלא · מס"ק · עד, במקף · א"ת: גבעת, ב' מלאים וא' חס' וסי' א' עד תאות גבעת עולם דין, ב' וממגד גבעות דברים ל"ג ט"ו, ג' שחו גבעות עולם חבקוק ג' ו', קדמ' חסר · מס"ג: תהיין, הכון בקמץ א"ת · (כז) בנימין, א"ת, בהללי ובכל הספרים והוא חד מן י"ו מלאים ע"פ המסורת מ"ש, וז' מהם בתורה, וכולם בספר בראשית, ומניתים לעיל ל"ה י"ח, וזה הוא הז' מהם: יטרף, ל' קמץ זקף מס"ק: עד, כולהון פתחין וב' באתנחתא מס"ק, וחברו בטעו בה' עדי עד ישעי' כ"ו ד', ואיכו מענינו כי דין הוא ענין בזה ושלל, ודישעי' הוא ענין נצח, ובמס"ג נמסר ב' בסמיכה וסי' בבקר יאכל עד, עדי עד עכ"ל, וכ"ל להגיה ב' בסתופי, כי כן נקרא האתנח בפי בעלי המסורת, והוא מלשון סתופי כסא אשירא' בינה דף כ"ג ע"א, שפירושו להפוך הכוס על בגדי משי, אם בעבור שתמונתו ככוס הפוך, או בעבור שדרכו להפך ולשבות התנועות: (כח) ויברך אותם, הוא הב' מן הט"ל מלאים שבתו' שמניתים לעיל מ"א ה', ודפסוק שאח"ז ויכו אותם הוא הג' מהם: (כט) נאסף, הסמ"ך בקמץ עפ"י המסורת כמ"ש בישעי' סימן כ"ז ס' מ"ש, ולשון מס"ג נאסף, ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' א' אני נאסף אל עמי דין, ב' כאשר נאסף אהרן במדבר כ"ז י"ג, ג' כי מפני הרעה נאסף הצדיק ישעי' נ"ו א', קדמא קמץ עכ"ל, אל־המערה, בס"ס הקדמא באלף לא בה"א ס"ת: (ל) עפרן, ד' חסרים, נמסר ריש פרשת חיי לעיל כ"ג ט"ז · מס"ג, וזהו הג' מהם, ועיין מ"ש שם: (לג) ויאסף, ה' מלעיל וסי' בסוף פרשת חיי שם כ"ה ח' · מס"ג, וזהו הד' מהם, ועיין מ"ש שם:

נ (ג) כן, בדגש א"ת: החנטים, ל' וחס' ווו מס"ק: (ה) אעלה־נא, לא בתביר א"ת: (ז) השביעך, הכ"ף רפה · ס"ת, ובמס"ק ל' וכ"כ עכ"ל, ר"ל מלא יוד והכ"ף רפוי: (ט) המחנה, מחקתי המתג הזר שבה"א שבכו' רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית וכן איננו בתנ"ך ברלין תנ"ט: (יא) יושב, במס"ג נמסר כאן י"ז מלאים בתורה ומסרה סימניהון, אך נפלו בהם טעיות, כי בפרטן אי אתה מוצא אלא ט"ז, גם בין המנוים שבמס"ג הוא הפסוק ראה הקלתי תת לפניך דברים ב' ל"א, ולא נמצאת בו מלת יושב כלל לא מלא' ולא חסרה ובעל כיוב לתורה הניף ידו עליו לתקנה, ולא יצא י"ח כראוי, ולכן אבכי אחרי יגיעה הגדולה והחפוש הרב אמרתי להביגה פה מתוקנת כראוי, להרים מכשול מדרך עמי, וזאת היא, יושב י"ז מלאים בליש' וסי' א' ואשביעך בה' לעיל כ"ד ג', ב' ויצחק בא מבוא שם ס"ב, ג' וירא יושב הארץ הכנעני דין, ד' וירא חתן משה שמות י"ח י"ד, ה' השמר לך פן תכרת שם ל"ד י"ב, ו' וגשל אחריו פן תכרת ברית ליושב הארץ שם ט"ו, ז' ומה הערים אשר הוא יושב בהנה במדבר י"ג י"ט, (ח ט י) עמלק יושב שם כ"ט, ג' בו, (יא) ואמרו אל יושב הארץ (שם י"ד י"ד), יב והעמלקי והכנעני יושב בעמק (שם כ"ה), (יג) אל משה אל תירא אתו (שם כ"א ל"ד), (יד טו) אחרי הכתו את סיחן דברים א' ד', ב' בו, (טז) אשר יושב בחשבון (שם ג' ב'), (יז) בעבר הירדן בגיא שם ד' מ"ו, אילו הם הי"ז המלאים, והוספתי בה מלת בלישנא בעבור השנים מהם שהם ליושב: הכנעני מחקתי המתג הזר שבה"א שאחריו דגש שבכו' רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית: (יג) אתו בניו, הני"ת רפה · (א"ת): עפרן, הוא הד' מן הד' חסרים שמניתים לעיל (כ"ג ט"ז): החתי על פני ממרא, לית דכתיב אשר על פני · (מ"ש): (טו) לנו, רפה. (א"ת): (טז) ויצוו, ד' ג' מלא · (מסורה קטנה), ור"ל בב' ווי"ן בסוף, ונמנו במסורה גדולה, ואין בתו' אלא זה והוא מלא: מותו מלא. (אור תורה), בכל ספרים מדוייקים ובמסורה פ' תולדת יצחק לעיל כ"ז ז', לפני מותו

ד' וסי' (א) והבאת לאביך ואכל שם, (ב) אביך נוא דין, (ג) וזאת הברכה דברים ל"ג א', (ד) ויכן דויד לרב ד"ה א' כ"ב ה' עכ"ל זאת כתבתי מסברא אח"כ אורו עיני מנוסורת הרמ"ה וזה נסחה, אשר יברכך לפני מותו מלא ואו כתיב וכל לישנא כאורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים במתו בהר ההר דואלה מסעי במדבר ל"ג כ"ט • ודכותא במתו דמשה דברים ל"ד ז', ושארא לישנא מלא ואו כתיב ע"כ ומסורת שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו מ"ש: (יז) כה תאמרו, השמטתי המתג הא' מן השנים הרצופים כי לדעתי הוא מתשפחת המפסקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית: אנא שא נא, כתוב במכלול (ד' קטן דף רס"א ע"א) שהוא לעולם מלעיל ובספר כ"י ישן כתב לעולם מלרע וכתבתי בתהלים סי' קי"ח ע"ש פסוק כ"ה, ועיין עוד שם סי' קט"ז פסוק ד', וכ"כ מכלל מקנה אברם במשפט הנעיא, ובמסרה קטנה במ"נ כתוב כאן חד מן ה' מלין בתרי טעמי, וטעה המדפי' בין זה ובין אנא חטא העם הזה (שמות ל"ב ל"א), וסי' מן אלין מלין במסר בפ' ויגש לעיל מ"ה ה', ובקהלת ד' (י') ובזכריה ז' (י"ד) פי' ה' מלין בתרי טעמי דמשמש מוכח לתיבתו ר"ל מוכח לרביע, וזהו קצת ראיה שמלת אנא מלרע כחביריו שבמסרה זו. מ"ש: (יח) ויפלו, בחו' רמ"פ יש מתג ביוד והו' זר שאחריו דגש: ובמ"ג ד' בחו' ובתנ"ך אמסטרדם תס"ה הוא בואו והוא ג"כ זר, והשמטתיו ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך בערלין וקאליני ובתנ"ך עם מ"ש ובחומש עט ספר: הננו, ג' דגשים, וסימן במסר בפרשת מקץ לעיל מ"ד ט"ז • מס"ג, וזהו הב' מהם: (כ) לטבה, ה' חס' בליש' וסי' (א) ואתם חשבתם עלי רעה דין, (ב) ועשית הישר והטוב דברים ו' י"ח וכוונתה על מלת הטבה שבפסוק זה כי לא מסרה פה רק הבאות עם ה"א בסוף, אבל על מלת טוב בלא ה"א יש מסרות אחרות וסימנים אחרים במס"ר בערך אות ט' וניונה כאן תחלת הפסו' לסימן כדרכ', אבל מלת והטוב היא מלאה (והמדפיס חשב שהכוונה על והטוב ולכן הדפים פה חסר וטעה בזה), (ג) ואכלת ושבעת וברכת שם ח' י' (ד) ואבדתם מהרה מעל שם י"א י"ז, (ה) ובפרי אדמתך לטבה שם ל' ט' • מס"ג: עשה, ד' חד כתי' ו' וג' כתי' ה"א וסי' במס' בפ' ויגא לעיל ל"א כ"ח • מס"ג, דשם בוא"ו ודין בה"א ועוד ב' בה"א, והמה בכתובים: להחית, ב' חס' • מס"ק, דבא (לעיל ו' י"ט, ודין: (כא) אותם, מלא, והוא הד' מהט"ל מלאים שמביאים לעיל מ"א א': (כג) שלשים, אין המ"ם רבתי בכל ספרים מדוייקים כ"י ואף לא בספרי הדפו' ישנים וכ"כ א"ת לבד מנאתיה בנוסח אחד מאותיות רבתות. מ"ש: ברכי, כל לישנ' דג' במ"ב רפי • מס"ק, ושם בנ"כ; (כד) פקד, ה' וחס' וסי' וכו' • מס"ג, ואין צורך למנותם • כי אינם רק ה' וכולם חסרים: וליעקב, געיא בוי"ו וכן הוא במ"ג ומ"ק, (ד"א), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מכתב רמ"ט: (כה) והעלתם, ג' חס' בלישנא וסי' וכו' • מס"ג, וב' חבריו הם בנביאים: עצמתי, ו' חס' בליש' וסי' (א) והעלתם את עצמתי דין, (ב) ותגרו דויהי בשלח (שמות י"ג י"ט) וכו'. וכל עצמות מלאים • מס"ג, ושארא הם בנ"כ, ויש כאן בלבול ומבוכה במסורות דאיכא דמסרה ה' חסרים, ולפי שאין המבוכה רק באותם שבנ"כ, לכן אקצר פה בזה: (כו) ויישם, במקרא כ"י כתוב בגליון ויושם כתיב ויישם ק' וכן מצאתי בס' שכ' ר' אברם חיון עכ"ל, וגם בחו' קדמון אחד כתוב ויושם בארון במצרים ויישם ק' ואילוף ויושם לפניו לאכול לעיל כ"ד ל"ג, ויישם כ' ויושם ק' ע"כ, ואולם בספרים אחרים כתוב וקרי בשני יודין וכ"כ ן' עזרא ורד"ק ואונקלוס והכי נדרש בס' הזהר כאן ח"א דף רכ"א ע"א ובפרשת ויקהל ח"ב דף רי"ד ע"ב, וגם הרמ"ה כתב מלא תרין יודין חד קרי חיריק וחד לא קרי • מ"ש, וכן הוא בתנך ישן כ"י על קלף מכתב רמ"ט קרי וכתיב ויישם:

סדר קריאת שנים מקרא ואחד תרגום

בע"ש אחר חצות יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום כי ארז"ל כל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו • דהיינו על דרך זה מצוה מן המובחר לקרות כל הפרשה ופרשה שנים מקרא עם הטעמים • ואחד תרגום בלי טעמים • ופרשה נקרא הן פתוחה או סתומה לא שמם הסדרה כולה נקרא פרשה • ולא יפסיק בדבור משהתחיל לקרות שנים מקרא ואחד תרגום • ואם לא השלים שמו"ת בע"ש אחר חצות • מצוה שישלים שנים מקרא ואחד תרגום קודם שיאכל בשבת • ואם הוא אנוס שלא יכול להשלים שמו"ת קודם שיאכל בשבת • מ"מ מחוייב להשלים קודם מנחה • ואחר שסיים שמו"ת יאמר תכף הפטרה השייכה לאותו שבת. אם הוא בע"ש יאמר ג"כ המזמור י"י מלך גאות לבש וכו' ואם הוא בשבת יאמר מזמור שיר ליום השבת וכו' דהיינו תורה נביאים וכתובים • יש נוהגין לומר ג"כ משנה ראשונה של יציאות השבת (שבות משנה):

יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ. כיצד. העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים• פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא. העני חייב ובעל הבית פטור. פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכניס. בעל הבית חייב והעני פטור. פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא. שניהם פטורים. פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכניס שניהם פטורים:

ואח"כ יאמר **אמר** רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת מאריכין לו ימיו ושנותיו ואח"כ משנה ראשונה של ספר יצירה: עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע כמילת הלשון וכמילת המעור.

ואח"כ ילמוד דבר מה מזוהר כדי לחבר את האהל להיות אחד• ומי שאין לו זוהר שיכול ללמוד קצת מזוהר מאותה סדרה שקרא שמו"ת יאמר זה המאמר.

זכור את יום השבת לקדשו רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. כיון דלא משכחת ביה מזוני מה ברכתא ביה. אלא הכי תני כל ברכאין דלעילא ותתא ביומא דשביעאי תליין. ותניא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דההוא יומא מתברכין מיניה כל שית יומין עילאין. וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיה מההיא ברכאן דמתברכאן ביומא שביעאה. ובגיני כך מאן דאיהו בדרגא דהימנותא בעי לסדרא פתוריה בלילא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שית יומין דהא בההוא זימנא אזדמן ברכאן לאתברכא אבל שית יומין דשבתא. וברכאי לא אשתכח על פתורא ריקנא ועל כן בעי לסדרא פתורא בלילא דשבתא בנהמי ומזוני. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי:

מורה דרך

וכולל

פירוש נפלא

על התורה

מהוסף מספר **מורה נבוכים** להרמ"בם ז"ל

ומבואר באר היטיב, על פי חקירות עיוניות, בלשון עבר ובלשון אשכנז

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

מַחְלָקָה ראשונה.

ספר בראשית.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו ובנו כהר"ר דוד צירנדאָרף יצ"ו.

בשנת תקפ"ד לפ"ק.

הקדמה

כל משכיל יודע ספר ידע את גודל יקר תפארת ספר מורה נבוכים להנשר הגדול הרמב"ם ז"ל,
אשר בו העמיק הרחיב להבין תורת האלהים מפורש ושום שכל בפילוסופיא טבעית, מוסרית
ומדינית ובחכמה האלהית, ותוכו רצוף יסודי דת ישראלית, להורות לנבוכים, תועים בשיממון דרך, נתיב ישר, אשר
ילכו בו על פי תורת אמת, ואת המעשים, אשר יעשון במצות אלהים, והיו בהם. מי כמוהו מורה דעה לבית ישראל,
ומי כמוהו יבין לשמוע בלימודי חכמה, אשר יראת ה' היא אוצרה?

הן כל זה ראיתי אנכי הצעיר, ונתתי את לבי לחקור, לדרוש ולתור בחכמות רבינו הגדול, כיד ה' הטובה עלי, ואספתי
עמרים אחד לאחד בין בתרי הספר הנעלה הזה, פירושים נפלאים על התורה, והמה מטעמים, כאשר
יאהבום אנשי תורה ותבונה, והיה כל מבקש דבר ה' יטעם נפת דבש אמרי הרב ז"ל, ודעת לנפשו ינעם. והלקתי החיבור
הזה לחמש מחלקות על חמשה חומשי תורה, וכל מחלקה ממנו תחובר לספר מחמשה הספרים הנזכרים, וקראתי
שמו: מורה דרך, על שם ספר מורה נבוכים, אשר ממנו לוקח, ועל שם החומשים דרך סלולה,
הנדפסים פה מהמדפיסים התורני כהר"ר איצק ובנו ר' דוד צירנדארפער יצ"ו, כי להם יחובר כנ"ל.

ואנכי לא העתקתי את כל דברי הרב ז"ל בספר הזה על מקראי הקודש בתורה, כי יש בדבריו מאמרים רבים, לא
יועילו לכל קורא, כאשר העירו על זה רבים מחכמי ישראל הראשונים והאחרונים. וחקרתי בדברי רבינו ז"ל בעיון
רב, ובררתי לי את היותר מועיל לכל איש מבני עמנו, להקריב סולת מנופה למנחה טהורה למשכילי עמי, ומצדיקי
הרבים, הישרים בלבותם.

ולמען ירוץ כל קורא בדברי הרב ז"ל, גם מי אשר לא קרא הרבה בספרי החכמה ולא הורגל בלשונם, הקשה מאד להבין,
לכן ביארתי הדברים באר היטיב פעם בלשון עבר ופעם בלשון אשכנז, כפי צורך הענין, וקצת מהביאור העברי לקחתי
ממפרשי הספר, אשר קדמוני, ושאר הדברים, המצויינים בסוף כל מאמר במלות: דברי המאסף, הוספתי אני מלבי,
כפי אשר חלק לי ה' בדעת ובבינה.

ובזה גליתי מחשבתי וחפצי בחיבורי זה, ואקוה בע"ה, להועיל בו לכל ההוגים בתורת ה' צבאות, לבאר להם את
דברי הרב ז"ל בספרו המרומם על נכון, למען יהיו להם למורה דרך, לבא אל הקודש פנימה, ולחקור
בעומקי אמרות ה' הטהורות.

פירד, בחודש אדר שני ה' תקפ"ד לב"ע.

דוד אָטטענזאָסער.

[א] **בראשית** ברא אלהים את השמים ואת הארץ. דע, שיש הפרש בין הראשון וההתחלה [דעם ערסטען אונד דעם פרינציפ, דעם אורשפרונג], הם, שההתחלה [דער אורשפרונג] היא נמצאת במה שהיא לו התחלה [אין דעמיעניגען דינגע, דעססען אורשפרונג ער איזט] או עמו, אע"פ שלא תקדים לו בזמן, כמו שיאמר, שהלב התחלת החי [אים הערצען איזט דער אורשפרונג דעם לעבענס], והיסוד התחלת מה שהוא לו יסוד [אונד דאז עלעמענט (דער גרונדשטאף) איזט דער אורשפרונג דעסיעניגען דינגעס, דעססען עלעמענט עז איזט], וכבר יאמר ג"כ [עז ווירד אויך אויזגעזאגט] על זה הענין, שהוא ראשון, אבל הראשון אמנם יאמר [אבער אייגענטליך ווירד געזאגט: דער ערסטע] על הקודם בזמן לבד, מבלתי שיהיה הקודם הוא בזמן סיבה למתאחר אחריו, כמו שיאמר: ראשון, מי שדר בזה הבית, פלוני, ואחריו פלוני, ולא יאמר: פלוני התחלת פלוני. והמלה, אשר תורה על הראשון בלשוננו, היא: תחלה, תחלת דבר ה' בהושע (הושע א' ב'), והאשר יורה על ההתחלה: ראשית, שהוא נגזר מן ראש, אשר הוא התחלת החי לפי הנחתו [אין וועלכעם דער אורשפרונג דעם לעבענס דער טהירע, נאך דער לאגע איהרער גלידער, איזט]. והעולם לא נברא בהתחלה זמנית, כמו שבארנו, כי הזמן מכלל הנבראו' [דיא צייט געהערט אונטער דיא ערשאפפענן דינגע], ולזה אמר: בראשית, והבי"ת כבי"ת כלי, (רצונו לומר: הבי"ת, המורה על שימוש הכלי [דען געברויך דעס ווערקצייגעס], אשר בו פעל הפועל מלאכתו, כמו (ישעיהו מ"ד י"ב) ופעל בפחם, פירוש רבי **יצחק סאטנאב** בתוספת באור המאסף,) ופי' זה הפסוק האמיתי כן: בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים, (כוונת הרב ז"ל, כי שיעור המאמר: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ הוא, כי בהתחלת כל הברואים (מיט דעם אורשטאפפע אללער געשעפפע) ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בהם, שהם העליונים והתחתונים, והטעם, שהקב"ה ברא את התחלת הכל (דען אורשטאף פאן אללעם) וברא הכל, דברי המאסף,) זהו הפי' המסכים לחידוש העולם. (מורה נבוכים חלק ב' פ"ל).

ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ממה שצריך שתתבונן אליו, ארבע המלות, אשר באו בערך השמים להם, והם: ברא, ועשה, וקנה, ואל, (ר"ל: אלהים, דברי המאסף,) ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ואמר: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (בראשי' ב' ד'), ואמר: קונה שמי' וארץ (שם י"ד י"ט), ואמר: אל עולם (שם כ"א ל"ג), ואמר: אלהי השמים ואלהי הארץ (שם כ"ד ג'). אמנם אמרו: אשר כוננתה (תהלות ח' ד'), וימיני טפחה שמים (ישעי' מ"ח י"ג), נוטה שמים (תהלו' ק"ד ב'), כל אלו יכללם עשה, אבל מלת יצירה לא באה, כי יראה לי, שהיצירה אמנם נופלת על עשות צורה ותואר (איינע געשטאלט, איין בילד מאכען, בילדען), או מקרה מן המקרים האחרים גם כן, כי הצורה והתואר ג"כ מקרה, (ר"ל: התואר והצורה החיצונית (אונד דיא אייסערע פארם), שהן מקריים (וועלכע צופעלליג זינד), אבל הצורה הפנימית (דיא אינגערע פארם) איננה מקרית, רק עצמית (וועזענטליך), ד"ה,) ולזה אמר: יוצר אור (ישעי' מ"ה ז') מפני שהוא מקרה, (האור הוא מקרה בגופים, כי פעמים יעדר האור מהם, וישארו חשוכים, ד"ה,) יוצר הרים (עמוס ד' י"ג): מתארם (ער גיבט איהנען איינע געשטאלט), וכן: וייצר ה' אלהים וגו', אמנם זה המציאות (דיא שעפפונג), המיוחד לכלל העולם, אשר הוא השמים והארץ, התיר עליו: ברא (דאפאן ווירד אפט דאז ווארט «ברא» געברויכט), שהוא אצלנו: המציאה מהעדר (אויז דעם ניכטזיין אינס דאזיין ברינגען), ואמר גם כן: עשה, לצורותיו המיניות (וועגען דער אייגענטהימליכען פארמען), אשר נתנו להם (לכל הנמצאים בעולם, דברי המאסף,) ר"ל: טבעיהם (איהרע נאטורען), ואמר בהם: קונה למשלו יתברך עליהם כמשול האדון על עבדיו, ולזה נקרא: אדון כל הארץ (זכריה ד' י"ד), ואמנם אלהי השמים, וכן: אל עולם בבחינת שלימותו יתעלה ושלימותם, שהוא אלהים, כלומר שופט, (כי מלת אלהים תורה לפעמים על שופטים ומנהיגי המדינות, כמו (שמות כ"ב ח') עד האלהים יבא דבר שניהם, וראה בפר' ב' חלק א' ובפרק מ"ו חלק ב', ד"ה,) והם נשפטים, לא בענין הממשלה, שזה הוא ענין: קונה, ואמנם הוא בענין בחינת חלקו יתעלה במציאות וחלקם, שהוא האל, לא הם, רצוני לומר: השמים, ודע זה. (מה שראוי להתעורר עליו הוא: פעלים הנרדפים (זיננפערוואנדטע צייטווערטער), המורים על הבריאה, והם: בריאה, עשיה, קנין, אל, אלהים, וזה כי בבחינת החידוש הכללי מאין, יאמר: בראשית ברא, ובבחינת עשותו פרטי המינים במציאות, יאמר: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, ובבחינת ממשלתו על יצוריו, יאמר בו: קונה שמים וארץ, ובבחינת משפטו שהוא יתברך השופט כל הארץ במישרים, יאמר: אלהי השמים ואל עולם. פירוש רבי יצחק סאטנאב בקצת תוספת ביאור המאסף.) (שם).

(ג) **ויאמר אלהים יהי אור.** הדיבור והאמירה מלה משותפת (האמאנים, גלייכנאמיג), נופלת על הדיבור בלשון, כאמרו: משה ידבר (שמות י"ט י"ט), ויאמר פרעה (שם ה' ה'), ונופלת על הענין, המצוייר בשכל (אונד ווירד אויך פאן איינער זאכע געזאגט, וועלכע וויר אונז אים פערשטאנדע פארשטעללען), מבלתי שידובר בו, אמר: ואמרתי אני בלבי, ודברתי בלבי (קהלת ב' ט"ו), ולבך ידבר (משלי כ"ג ל"ג), אמר לבי (תהלות כ"ז ח'), ויאמר עשו בלבו (ראשית כ"ז מ"א), וזה הרבה, ויפול על הרצון: ויאמר להכות את דוד (שמואל ב' כ"א ט"ז), כאילו אמר: ורצה להכותו, כלומר: חשב בו להרגו, הלהרגני אתה אומר (שמות ב' י"ד), פירושו וענינו: התרצה להרגני, ויאמרו כל העדה לרגום אותם (במדבר י"ד י'), וזה ג"כ הרבה. וכל אמירה ודיבור, שבאה מיוחסת לשם (וועלכעז אין בעציהונג אויף גאטט געזאגט ווירד), הם משני הענינים האחרונים, ר"ל: שהם אם כינוי על הרצון והחפץ, או כינוי על הענין, המובן מאת השם, והוא אחד, אם נודע בקול, או נודע בדרך מדרכי הנבואה אשר אבארם, לא שהוא יתעלה דבר באותיות וקול, ולא שהוא יתעלה בעל נפש, שיחקו הענינים בנפשו, ויהיו בעצמו ענין נוסף על עצמו (אין דעססען זעעלע זיך עטוואז איינפרעגט אונד זיינעם וועזען בייקאממט), אבל

התלות

התלות הענינים ההם בו ויחוסם אליו, כיחס התוארים כלם (אבער אללעז דיזעז ווירד איהם וויא דיא איבריגען אייגענשאפטען צוגעשריבען). ואמנם הכנוי על הרצון והחפץ באמירה ודיבור, הוא כמו שבארתי מעניני שיתוף (דער האמאנימיא, גלייכנאמיגקייט) זאת המלה, ועוד על צד הדמיון לנו, כמו שהעירונו במה שקדם, כי לא יבין האדם בתחלת המחשב' איך יעשה הדבר, אשר ירצה הרוצה לעשותו, ברצון לבד, אבל אי אפשר בתחלת הדעת מבלתי שיעשה העושה הדבר, אשר ירצה להמציאהו, או יצוה לזולתו לעשותו (זאנדערן עז שיינט אונמעגליך אנדערס, אלז דאס דערייעניגע, דער עטוואז איהם ווערק זעצצען וויל, עז ענטוועדער זעלבסט טוהע, אדער איינעם אנדערן בעפעהלע, עז צו טהון). ולזה הושאל לשם הציווי, בהיות מה שרצה היותו, ואמר שהוא צוה, שיהיה כך, והיה כ"ז על צד הדמיון בפעולותינו, ומחובר אל היות זאת המלה (ר"ל: מלת דיבור ומלת אמירה, ד"ה,) גם כן מורה על ענין רצה, כמו שביארנו. וכל מה שבא במעשה בראשית: ויאמר, ויאמר, ענינו: רצה, או: חפץ, וכבר זכר זה זולתנו, (אחשוב, שרומז על הגאון (רבינו סעדיה גאון) ואבן גנח (רבי יונה אבן גאנאח), פירוש רבי משה הנרבוני בתוספת ביאור מהמאסף,) והתפרסם מאוד, והמופת עליו, ר"ל, שאלו המאמרות כלם אמנם הם רצוניים, לא מאמריים, כי מאמרי הצווי אמנם יהיו לנמצא, יקבל הציווי ההוא, (ולזה אי אפשר שנאמר (דאס וויר אונז פארשטעללען קעננען), שיאמר השם יתעלה: יהי אור, יהי רקיע וכיוצא בזה על דרך ציווי אל האור והרקיע, שיתחדשו, ומפני שקודם התחדשם לא היו נמצאים כלל, באופן שיצדק הציווי אליהם,) כן אמרו: בדבר ה' שמים נעשו (תהלות ל"ג ו"ו), כמו: וברוח פיו כל צבאם (שם), וכמו שפיו ורוח פיו: השאלה (בילדליך, פערבלימט), כן דברו ומאמרו: השאלה, והענין, שהם נמצאו בדעתו ורצונו, וזה ממה שלא יסכלהו אדם (דיס איזט נימאנדען אונבעוואוסט) מחכמינו הידועים, ואיני צריך שאבאר, שהאמירה והדיבור בלשון העברי בענין אחד גם כן: כי היא שומעה את כל אמרי ה' אשר דבר (יהושע כ"ד כ"ז). (ר"ל, שמלת אמירה ומלת דיבור ענין אחד להן בלשון עבר, וכן נראה מלשון המקרא: אמרי ה' אשר דבר, שהשתמש הכתוב בלשון אמירה ובלשון דיבור לענין אחד. דברי המאסף.) (שם חלק א' פרק ס"ה).

(כו) **אדם.** שיתוף (דיא האמאנימיא, גלייכנאמיגקייט) אדם, הוא שם אדם הראשון, כמו שבא בכתוב (ראשית ב' ז"ן), שהוא נגזר מאדמה, ויהיה שם המין (שם לכל מין בני האדם, דברי המאסף): לא ידון רוחי באדם (שם ו' ג'), מי יודע רוח בני האדם (קהלת ג' כ"א), ומותר האדם מן הבהמה אין (שם פסו' י"ט), ויהיה שם להמון, כלומר לפחותים בלתי מיוחדים (געריגע מענשען, דיא קיינע אויזצייכנונג געניסען): גם בני אדם, גם בני איש (תהלות מ"ט ג'). ומזה הענין השלישי (שהורה מלת אדם על המון בני האדם הפחותים, דברי המאסף): ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו' ב'), אכן כאדם תמותון (תהלות פ"ב ז"ן). (שם פרק י"ד).

בצלמנו כדמותנו. צלם, כבר חשבו ב"א, כי צלם בלשון העברי יורה על תמונת הדבר ותארו, והביא זה אל הגשמות גמורה, (אחשוב, שהשם יתברך הוא גשם (קערפער) חלילה, ד"ה), לאמרו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, וחשבו, שהשם על צורת אדם, ר"ל תמונתו ותארו; והתחייבה להם (עז וואורדע איהנען נאטהווענדיג) ההגשמה הגמורה, והאמינו בה, וראו, שהם אם יפרדו מזאת האמונה יכזיבו הכתוב, וגם ישימו השם נעדר (אונד זיא ווירדען זיך אויך דאז דאזיין גאטטעס ניכט פארשטעללען קעננען), אם לא יהיה גוף בעל פנים ויד כמותם בתמונה ותואר, אלא שהוא יותר גדול ויותר בהיר לפי סברתם, והחומר שלו גם כן אינו דם ובשר; זה תכלית מה שחשבוהו רוממות בחוק השם (אין דער בעצייכנונג דעס געטטליכען וועזענס). ואמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות והעמיד האחדות האמיתית, (להרחיק ההגשמה ממנו יתעלה, ולהעמיד אחדותו האמיתית, ד"ה,) (אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות), הנה תדע המופת על כל זה מזה המאמר (פר' מ"ו והל' א'), אבל הערתנו הנה (פה, ד"ה,) בזה הפרק היא לבאר ענין צלם ודמות. ואומר, כי הצורה המפורסמ' אצל ההמון, אשר היא תמונ' הדבר ותוארו (דיא אייסרע געשטאלט אונד בילדונג איינעס דינגעס), שמה המיוחד בה בלשון עברי: תואר, אמר: יפה תואר ויפה מראה (בראשית ל"ט ו'), מה תארו (שמואל א' כ"ח י"ד), כתואר בני המלך (שופטים ח' י"ח), ונאמר בצורה המלאכיית (פאן דער קינסטליכען פארם): יתארהו בשרד ובמחוגה יתארהו (ישעי' מ"ד י"ג), וזהו שם, שלא יפול על השם יתברך כלל, חלילה וחס, ואמנם צלם הוא נופל על הצור' הטבעית, (הצורה הפנימית, אשר היא בטבע עצמות הדבר (דאז וועזענטליכע דער זאכע), דברי המאסף,) רצוני לומר: על הענין, אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהיה, והוא אמיתתו מאשר הוא הנמצא ההוא (דאז וועזענטליכע איינער זאכע, וואדורך זיא דאז איזט, וואז זיא זיין זאלל, אונד וועלכעז דאז וואהרע וועזען דערזעלבען אויזמאכט), אשר הענין ההוא באדם, הוא אשר בעבורו תהיה ההשגה האנושית, (ר"ל, כי ההשגה השכלית, אשר לאדם, היא עצמותו, ד"ה,) ומפני ההשגה הזאת השכלית נאמר בו: בצלם אלהים ברא אותו (בראשית א' כ"ז), (ר"ל, כי מלת צלם תורה על עצם הדבר (דאז וועזען איינעס דינגעס), ולכן מוסבו' מלות: בצלם אלהים על ההשגה השכלית אשר לאדם, שהיא רוחנית, חלק אלוה ממעל, והיא עצמות האדם, ולא על תמונתו ותוארו הגופניים, ד"ה,) ולכן נאמר: צלמם תבזה (תהלות ע"ג כ'), כי הבזיון דבק בנפש, אשר היא הצורה המיני' (וועלכע דיא אייגענטהימליכע, איננערע פארם דעס מענשען איזט), לא לתבנית האיברים ותואריהם, וכן אומר, כי הסיבה בקריאת הצלמים: צלמים, היות המבוקש מהם ענינם הנחשב, לא תמונתם ותוארם, (רצונו לומר: כי המבוקש בעשית הצלמי' הנזכרי' הוא ענינם הנחשב, שהוא כח דחות הנזק (צור אבווענדונג איינעס שאדענס) או הבאת תועלת, וזה הכח הוא ענין מדומה (איין איינגעבילדעטער געגענשטאנד), והוא הנקרא צלם, ולא התמונה והתואר

המושגים

המושגים אל החוש (וועלכע זיננליך וואהרגענאממען ווערדן), וכן אמרו: צלמי טחוריכם (שמואל א' ו' ה'), כי היה הכונה מהם ענין דחות היזק הטחורים, לא תואר הטחורים. ואם אי אפשר מבלתי היות צלמי טחוריכם וצלמים, נקראים כן מפני התמונה והתואר, יהיה אם כן צלם שם משתתף (האמאנים, גלייכנאמיג) או מסתפק (צווייפעלהאפט), (רצונו לומר: שאם יחשוב אדם, שאי אפשר מבלתי היות צלמי טחוריכם וצלמים בכלל נקראים כן מפני התמונה והתואר, שלקבלת כח מיוחד יצטרך גם כן בהכרח צורה מיוחדת, (ואם כן יצטרכו הצלמים לצורה מיוחדת, לקבל כח מיוחד, לפי דמיון עובדי עבוד' זרה (נאך דער איינבילדונג דער געצצענ-דינער), יהיה על כל פנים צלם שם משתתף או מסתפק וכו',) יאמר על הצורה המינית, ועל הצורה המלאכיית, ועל כיוצא בה מתכונת הגשמים הטבעיים (פאן דען בעשאפפענ-הייטען דער נאטירליכען קערפער) ותארם, ויהיה הכונה באמרו: נעשה אדם בצלמנו: הצורה המינית, אשר היא ההשגה השכלית, לא התמונה והתואר. הנה כבר בארנו לך ההפרש בין צלם ותואר, וביארנו ענין צלם. אמנם דמות. הוא שם מן דמה, והוא ג"כ דמיון בענין, (דמיון דבר לדבר בפעולותיה' ובתכונותיהם הפנימיים, לא בתמונתם ובתארם החיצונים, דברי המאסף,) כאמרו: דמיתי לקאת מדבר (תהלות ק"ב ז'), לא שדמה לכנפיה ונוצתה, אבל דמה אבלו לאבלה, וכן: כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו (יחזקאל ל"א ח'), דמיון בענין היופי, חמת למו כדמות חמת נחש (תהלות נ"ח ה'), דמיונו כאריה (שם י"ז י"ב), כלם דמיון בענין, לא בתמונה ובתואר. וכאשר ייוחד האדם בענין שהוא זר בו מאוד (ווען דער מענש דורך עטוואז אויזגעצייכנעט ווירד, וואדורך ער איינע אויזנאהמע מאכט), מה שאין כן בדבר מן הנמצאות תחת גלגל הירח, והיא ההשגה השכלית, אשר לא ישתמש בו חוש ולא מעשה גוף, ולא יד ולא רגל, דימה אותה בהשגת הבורא, אשר אינה בכלי (וועלכע דורך קיין ארגאן (ווערק-צייג) געשיהט), ואם אינו דמיון באמת, אבל לנראה מן הדעת תחלה (זאנדערן נור וויא עז נאך דער פארלייפיגען מיינונג שיינט), ונאמר באדם מפני זה הענין, ר"ל: מפני השכל האלהי, שהוא מדובק בו, שהוא בצלם אלהים ובדמותו, לא שהשם יתברך גוף, שיהיה בעל תמונה. (שם פרק א').

[לא] **וירא** אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד.

עליך לזכור מה שכבר התבאר במופת, מהיות הרעות אמנם הן רעות בערך אל דבר אחר, (כי הרעות אינן רעות בעצמן, רק בערך (אין ריקזיכט) אל הדבר ההוא, אשר כן מתיחסות אליו (מיט וועלכער זיא אין פערהעלטניס שטעהען), דברי המאסף;) וכל מה שהוא רע בחוק נמצא מן הנמצאות (אונד יעדעס איבעל, וואמיט אירגענד איין וועזען בעצייכנעט ווירד), הרע ההוא הוא העדר (דאז ניכטזיין) הדבר ההוא, או העדר ענין טוב מעניניו, ומפני זה אמרו גזירה מוחלטת (דארום גיבט מאן דען בעשטיממטען אויזשפרוך), שהרעות כלם העדרים (דאס אללע איבעל איין ניכטזיין זינד), והמשל בו באדם, שמותו רע, והוא העדרו, וכן חליו, או עניו או סכלותו, הם רעות בחוקו (אין דעססען בעצייכנונג), וכלם העדרי קנינים (דאז ניכטזיין דער אייגענשאפטען). וכשתתכל בכל פרטי זאת הגזירה הכוללת (ווען דוא דיזען אלל-געמיינען אויזשפרוך נאך אלל זיינען איינצעלנען טהיילען בע-טראכטעסט), תמצאה, שלא יחסר מהם אחד, אלא אצל מי שלא יבדיל בין ההעדר והקנין ובין שני ההפכים. (כוונת הרב ז"ל בזה על החוקרים, אשר זכר דעתם בתחלת הפרק הזה, (ראה שם), והם לא יחשבו העדרי הקנינים (דאז ניכטזיין דער אייגענשאפטען) להעדרים, רק כל העדר וקנין הם אצלם שני הפכים (צווייא ענטגעגען געזעצטע דינגע), דמיון זה: החיים והמות, שהם קנין והעדר, הם אצל החוקרים האלה שני הפכים כמו המתיקות והמרירות, דברי המאסף,) או מי שלא ידע טבעי הענינים (דיא נאטור דער דינגע) כלם, כמי שלא ידע, שהבריאות בכלל (אים אללגעמיינען) הוא שווי אחד (איבעראיינשטיממונג אללער טהיילע דעס קערפערס), והוא משער המצטרף (איין בעגריף, דער אין דיא אללגעמיינע קלאססע דער בעציהונגען געהערט), ושהעדר הערך ההוא (דיזעס פערהעלטניססעס) הוא החלי בכלל, והמות הוא העדר הצורה בחוק כל חי, וכן כל מה שיפסד (וואז צערשטערט ווירד) מאחד הנמצאות, הפסדו הוא (איזט זיינע צערשטע-רונג) העדר צורתו. ואחר אלו ההקדמות יודע באמת, שהשם יתעלה לא יאמר עליו כלל, שהוא עושה רע בעצם (עטוואז אן זיך בעזעס) כלל, ר"ל, שיכוון כוונה ראשונה, לעשות רע, זה לא יתכן, אבל פעולותיו כלם טוב גמור, שהוא אינו עושה רק מציאות (דען גאטט שאפפט נור עקסיסטענץ (דא-זיין)), וכל מציאות טוב, והרעות כלם העדרים, לא תתלה בהם פעולה (איין ניכטזיין, בייא וועלכעם ניכט אנדערס איינע האנדלונג שטאטט פינדעט), רק בצד, אשר ביארנו, בהמציאו חומר על הטבע הזה, אשר הוא עליו, והוא היותו מחובר בו ההעדר לעולם, כמו שכבר נודע, ומפני זה הוא סיבה לכל הפסד ולכל רע, ולזה כל מה, שלא המציא לו השם זה החומר, לא יפסד (ווירד ניכט צערשטערט), ולא תשיגהו רעה מן הרעות, תהיה אם כן אמיתת פעולת השם כלו טוב, אחר שהוא מציאות, ולזה סיפר הספר, אשר האיר מחשכי העולם, (היא תורתנו הקדושה, דברי המאסף,) ואמר: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, עד שמציאות זה החומר השפל, לפי מה שהוא עליו, מחיבור המחייב למות ולרעות כלם, (ר"ל, שההעדר, אשר הוא סיבה לכל הפסד ולכל רע, הוא מחובר בחומר השפל, והחיבור הזה מחייב (ברינגט נאטהווענדיג הערפאר) את המות ואת הרעות כלם, שהם כלם העדרים, כאשר מבואר למעלה, דברי המאסף,) כל זה גם כן טוב, להתמדת ההויה והמשך המציאות, בבוא זה אחר סור זה. (ר"ל, שהוית ומציאות הדברים תמשך תמיד (דויערט איממער פארט), כי הפסד צורת החי, שהוא המות, הוא סיבה להוית הדומם והצומח (פעראורזאכט דאז דאזיין איינעס מינעראלס אדער איינער פפלאנצע), והפסד צורת הצומח והדומם, שהוא מותם, הוא סיבה להוית דומם או

אומה אחר, ומן האומה יזון החי, והעמוד הויתו, להוליד בדמותו, ולקיים את מינו, כנודע, דברי המאסף,) ולזה פירש רבי מאיר: והנה טוב מאוד: טוב מות, לענין, אשר העירונו עליו, (ר"ל, כי גם המות הוא טוב, כי מות נברא אחד (דער טאָד איינעם געשעפּפעס) הוא סיבה למציאות נברא אחר, כמו שביארנו למעלה, וכל מציאות טוב, כמו שכתב הרב ז"ל; דברי המאסף,) וזכור מה שהוריתיו לך בזה הפרק והבינהו, ויתבאר לך כל מה שאמרוהו הנביאים והחכמים, שהטוב כלו מפעולות השם בעצם (אַן זיך), ולשון בראשית רבה: אין דבר רע יורד מלמעלה. (שם חלק ג' פרק י"ד)·

ב [ב] **וישבות** ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה.

כאשר הושאל (וויא איבערטראַגען וואורדע) לשון אמירה לרצון, בכל מה שנברא בששת ימי בראשית, ונאמר: ויאמר, (רצונו לומ', כי כל אמירה הנאמרת במעש' בראשית: ויאמר אלהים, ענינה: רצה אלהים או חפץ אלהים: ראה חלק א' פרק ס"ה, דברי המאסף,) הושאלה לו השביתה ביום השבת, כאשר לא היתה שם בריאה, ונאמר: וישבות ביום השביעי, כי העמידה מן הדיבור גם כן תקרא שביתה, כמ"ש: וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב (איוב ל"ב א'), וכן העמידה מן הדיבור בא בו לשון ניחה, והוא אמרו: וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו (שמואל א' כ"ה ט'), ענינו אצלי: עמדו מדבר (זיא הערטען אויף צו רעדען), עד שישמעו המענה, כי לא קדם להם זכרון טורח בשום פנים, עד שאפילו טרחו, היה אמרו: וינוחו זר בסיפור מאד (זעהר אונפּאַססענד אין דיזער ערצעהלונג), ואמנם סיפר, שהם סידרו כלל זה המאמ', אשר בו מרכות אמרי' (זאַנפטע וואָרטע) מה שאתה רואה, ושתקו, כלומר: לא הוסיפו על זה המאמר ענין אחר ולא פעל (אונד קיינע טהאַט), מחייב (וועלכע נאָטה־וועדיג געמאַכט העטטע) שיהיה מענהו מה שאמר להם, כי כוונת הסיפור הוא, לספר גנותו, בעבור שהיה בתכלי' הגנות, (בכל סיפור בהכרח, שיהיו הדברים נקשרים ביחס הסיבה והמסובב (אין בעציהונג דער אורזאַכען אונד פֿאָלגען), באופן שהקודם בסיפור יהיה תמיד סיבה אל הנמשך (אורזאַכע דעם פֿאָלגענדען), והנמשך מסובב מהקודם (פֿאָלגע דעם פֿאָר־הערגעהענדען)· ולזה הוא זר מאוד בפסוק שלפנינו, שיהיה פירוש: וינוחו, שנחו עבדי דוד מטורח הדרך, כי אין זה נקשר עם מענה נבל על שאלתם, ולא נזכר בכל הפרשה הזאת מאומה מטרחם בדרך, אבל אם יהיה פירוש: וינוחו כפי מה שהוא לפי דעת הרב ז"ל, שלא הוסיפו על מאמר דוד, אשר בו מרכות מאמרים. מה שהוא נראה לעין כל, ענין אחר ולא פעל, מחייב שיהיה מענה נבל מה שאמר להם, יהיה הסיפור נקשר היטב, ויהיה שיעור הכתוב, כי עבדי דוד דברו אל נבל ככל הדברים, אשר צוה להם אדוניהם, לאמרם אל נבל, והם היו דברים רכים ונעימי', ככנסים אל הלב (שמואל א' כ"ה ו' ז' ח'), ואחר כן נחו, עמדו מדבר, שתקו, ולא הוסיפו על מאמר אדוניהם דבר אחד או פעל, אשר יכעיס את לב נבל או יעציבנו בשום פנים, ובכל זאת השיב איש הבליעל הזה לעבדי דוד דברי עזות ורשעה (שם פסוק י"ד וי"א), וכל זה לא היה כי אם רוע לבו, כי כשמו כן הוא, נבל הוא שמו ונבלה היתה עמו (שם פסו' כ"ה), ד"ה,) ולפי זה הענין נאמר ג"כ: וינח ביום השביעי (שמות כ' י"א)· (כוונת הרב ז"ל, כי המאמרים: וישבות ביום השביעי, וינח ביום השביעי, כוונתם, שהקב"ה עמד ביום השביעי מן הבריאה והפסיקה, כאשר תקרא גם העמידה מן הדיבור (דאַז אויפֿהערען צו רעדען) שביתה וניחה· דברי המאסף·) אבל החכמים וזולתם מן המפרשים שמוהו (שמו מלת: וינח, ד"ה,) מענין המנוחה, ושמוהו פעל מתעבר, (פעל יוצא (איבערגעהענדעס צייטוואָרט), ד"ה,) אמרו החכמים ז"ל: וינח לעולמו ביום השביעי, רצונם לומר: הפסק הבריאה בו· והאפשר שיהיה מעלולי הפ"א או עלולי הלמ"ד, ויהיה ענינו: והניח (אונד ליס), או הניחה והמשיך (ליס פֿאָרטגעהען אונד פֿאָרטדויערן) המציאות, כפי מה שהיא (דיא שעפּפונג, וויא זיא איזט), ביום השביעי, (הנה מלת וינח לפי פשוטו של מקרא היא מלשון מנוחה, ושרשה נוח מגזרת נחי עי"ן וי"ו, ולזה אמר הרב ז"ל, שאפשר הוא, שתהיה המלה מעלולי הפ"א (מנחי פ"א יו"ד), ויהיה שרשה ינח והוראתה: והניח, או מעלולי הלמ"ד (נחי למ"ד ה"א), ויהיה שרשה נחה והוראתה: והנחה,) ואמר, כי בכל יום מן הששה (מן ששת ימי בראשית, ד"ה,) היו מתחדשים חידושים, יוצאים מזה הטבע המונח (וועלכע אויז דער ערשאַפֿפֿענען נאַטור פֿלאָססען), הנמצא עתה במציאות בכללו, וביום השביעי (אבער פֿאָן דעם זיבענטען טאַגע אַן) נמשך הענין והונח (דויערטע דיא שעפּפֿונג פֿאָרט אונד בליב), כפי מה שהוא עתה· ולא יפתות מאמרנו היות שימושו אינו כשימוש עלולי הפ"א או הלמ"ד, כי כבר הוזרו שימושים, ובאו על בלתי הקש, וכל שכן באלו הפעלים העלולים, (ואם ישיב אדם, שאי אפשר שתהיה המלה מעלולי הפ"א (מנחי פ"א יו"ד) או הלמ"ד (מנחי למ"ד ה"א), בעבור היות שימושה אינו כשימוש עלולי הפ"א או הלמ"ד, להיות יו"ד וינח בקמ"ץ, ואם היה מעלולי הפ"א היה ראוי שתהיה בציר"י, אם היה מבנין הקל, או בחולם, אם היה מבנין הפעיל, ואם היה מעלולי הלמ"ד, היה ראוי שתהיה בחיר"ק בבנין הקל, או בשו"א מבנין הפעיל, ולזה אמר הרב ז"ל: כי כבר הוזרו שימושים, (כבר מצאנו שימושים הרבה זרים (אויזנאַהמען) כאלה,) ובאו על בלתי הקש, (אשר באו נגד ההקש ודמיון הלשון (דיא דער שפּראַכעהנליכקייט צווידער זינד,) וכל שכן באו הפעלים העלולים, (אשר הם מגזרות הנחים, שלא יבוא בהם השורש בשלימות,) ד"ה,) והסרת כמו זה הענין המטעה לא יבוטל בדרכי שימוש לשון, (רצונו לומר, שימצא תמיד בדרכי שימוש כל לשון דבר מטעה כזה, שנצטרך להסירו,) עם דעתנו, שאנחנו היום בלתי יודעים לשוננו, (כי אין אנחנו יודעים היום את לשון הקודש כראוי, ד"ה,) ושדרכי כל לשון רבים. (וכי יש בשימוש כל לשון דרכים רבים ושונים, דברי המאסף·) וכבר מצאנו בזה השורש גם כן עלול הע"ין, (נחי עין וי"ו, ד"ה,) ענין התשומה והשכחה (זעצצען אונד לעגען), והוא אמרו: והוכן והוניחה שם (זכריה ה' י"א), וכן: ולא נתנה עוף השמי' לנוח עליהם (שמואל ב' כ"א י"ד), ומזה הענין גם כן אצלי:

אשר

אשר אנוח ליום צרה (חבקוק ג׳ ט״ז)・ (ויהיה שיעור המקרא: אשר אנוח במקומי, בלי עשות דבר לעזרתי, ואראה את יום הצרה, הקרב לבוא עלי, ד״ה・) אבל אמרו: וינפש (שמות ל״א י״ז), הוא הפעלות (פעל (איין צייטוואָרט), ד״ה,) מן נפש, וכבר ביארנו (בפרק מ״א חלק א׳) שיתוף (דיא גלייכנאמיגקייט) נפש, ושהוא בענין הכוונה והרצון, ויהיה ענינו: (ענין מלת: וינפש, ד״ה,) נשלם רצונו והיות כל חפצו・ (שם חלק א׳ פרק ס״ז・)

ג [ה] **והייתם** כאלהים יודעי טוב ורע・ הקשה לי איש חכם, זה לו שנים, (רצונו לומר, כבר עברו איזה שנים מעת שקרה זה (עז זינד דעם איניגע יאהרע), קושיא גדולה, צריך להתבונן בקושיה ובתשובתנו בפירוקה・ וקודם שאזכור הקושיא ופירוקה, אומר: כי שם אלהים משתתף (האָמאָנים, גלייכנאמיג) לשם ולמלאכים ולשופטים, מנהיגי המדינות (פרק ו׳ חלק ב׳), וכבר ביאר אונקלוס הגר, ע״ה, והאמת מה שביארו, כי אמרו: והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, רוצה בו הענין האחרון, אמר: ותהון כרברביא・ ואחר הגעת שיתוף זה השם, נתחיל בזכרון זאת הקושיא・ אמר המקשה: יראה מפשוטו של כתוב, כי הכוונה הראשונה באדם, שיהיה כשאר בעלי חיים, שאין שכל לו ולא מחשבה, ולא יבדיל בין הטוב ובין הרע, וכאשר המרה, הביא לו מריו זה השלימו׳ הגדול, המיוחד באדם (דיא דעם מענשען אייגען איזט), והוא, שתהיה לו זאת ההכרה (דיא ערקעננטניס), הנמצאת בנו, אשר היא הנכבדת מן הענינים, הנמצאים בנו, ובה נתעלה (וועלכע אונזערע פאָרציגליכסטע אייגענשאַפט איזט אונד אונזער וועזען אויזמאכט), וזה הפלא, שיהיה עונשו על מריו, תת לו (דאס מאן איהם גאב) שלימות, שלא היה לו, והוא השכל, ואין זה אלא כדבר מי שאמר, כי איש מן האנשים מרה, והפליג בעול (אונד איבטע גראָסע מיססע־טהאטען אויז), ולפיכך שינו בריאתו לטוב (אונד דארום פער־ליה מאן איהם איינע אנדרע, בעססערע נאטור), והושם כוכב בשמים (אונד ער ווארדע אונטער דיא שטערנע פערזעצט)・ זאת היתה כוונת הקושיא וענינה, ואף על פי שלא היתה בזה הלשון・ ושמע עניני תשובתנו! אמרנו: אתה, האיש המעיין בתחלת רעיוניו וזממיו, (אתה איש, אשר יעיין וישקיף על הדברים רק בתחלת מחשבותיו ומזימותיו, ולכן תשפוט עליהם בקלות ובמהירות, בלי שום לב, לרדת לעומקם, ד״ה,) ומי שיחשוב, (אתה איש, אשר יחשוב וגו׳, ד״ה,) שיבין ספר, (היא תורתנו הקדוש׳, ד״ה,) שהוא הישרת (וועלכעז לייטעט) הראשונים והאחרונים, בעברו עליו בקצת עתות הפנאי מן השתיה והמשגל, כעברו על ספר מספרי דברי הימים או שיר מן השירים, התיישב והסתכל, כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחלת המחשבה, אבל כמו שיתבאר עם ההתבוננות לזה הדבר, וזה, כי השכל, אשר השפיע הבורא על האדם, והוא שלימותו האחרון (וועלכער זיינע פאָרציגליכסטע פאָללקאָממענהייט איזט), הוא אשר הגיע לאדם קודם מרותו, (לפני חטאו, אשר מרה את פי ה׳, ואכל מעץ הדעת, דברי המאסף,) ובשבילו נאמר ויצוה בו, שהוא בצלם אלהים ובדמותו, (רצונו לומר: בשביל השכל נאמר באדם: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגומר (בראשית א׳ כ״ו), ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו׳ (שם פסו׳ כ״ז), ובשביל השכל גם כן צוה בו (שם ט׳ ו׳): שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם,) ובגללו דבר אתו וצוה אותו, כמו שאמר: ויצו ה׳ אלהים על האדם (בראשית ב׳ ט״ז), ולא תהיה המצוה לבהמות, ולא למי שאין לו שכל, (כי המצוה היא גילוי רצון המצוה למי שאליו מצוה, בצירוף הכרח קיום הציווי, והמשל בזה, כאשר יצוה ראובן אל שמעון, שיעשה דבר מה, הנה הוא מוכרח, שישיג שמעון רצון ראובן, שיעשה הדבר הנזכר, ובזולת זה ישיג שמעון ההכרח, שמביא אותו, למלאות רצון ראובן בזה, והוא אם שיש בכח ראובן, שיכוף את שמעון לזה, או שיש בכח שמעון, להשיג יושר הפעולה ההיא מצד עצמה, מזולת בחינת התועלת או ההפסד, המגיע אליו מעשיית הפעולה והנחתה (אָדער איה־רע אונטערלאססונג), וזה אי אפשר שיהיה כי אם באמצעות השכל,) ובשכל יבדיל האדם בין האמת והשקר, וזה היה נמצא בו על שלימותו ותמותו, אמנם המגונ׳ והנאה הוא במפורסמות (אים אייסערליך אנשטענדיגען אונד אונאַנשטענדיגען), לא במושכלות (אין פערנונפטבעגריפפען), כי לא יאמר: השמים כדוריים (זינד קוגעלרונד): נאה, ולא הארץ שטוחה (איזט פלאַטט): מגונה, אבל יאמר: אמת, שקר, וכן בלשוננו יאמר על הקושט (האמת, כמו (משלי כ״ב כ״א) להודיעך קושט אמרי אמת, ודומיו, ובלשון כשדי: קושטא, ופה כיוון הרב ז״ל במלת: הקושט על דבר ברור ונכון, בלתי מסופק (דאז געוויססע), ד״ה,) ועל הבטל (אונד פאָן דעם ניכטיגען): אמת ושקר, ועל הנאה והמגונה: טוב ורע・ ובשכל ידע האדם האמת מן השקר, וזה יהיה בענינים המושכלים כלם, וכאשר היה על שלימות עניניו ותמותם, והוא עם מחשבתו ומושכליו, אשר נאמר בו בעבורם: ותחסרהו מעט מאלהים (תהלות ח׳ ו׳), לא היה לו כח להשתמש במפורסמו׳ בשום פנים ולא להשיגם, עד שאפילו הגלוי שבמפורסמות בגנות (זאָ דאס זאָגאר דאז שענדליכסטע ריקזיכטליך דעם אייסער־ליך אנשטענדיגען אונד אונאנשטענדיגען), והוא גילוי הערוה, לא היה זה מגונה אצלו, ולא השיג גנותו, וכאשר מרה, ונטה אל תאותיו הדמיוניות (צו זיינען אייטלען בעגירדען) והנאות חושיו הגשמיות, כמו שאמר: כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים (בראשית ג׳ ו׳), נענש, בששולל (ווייל ער פערלייגנעטע) ההשגה ההיא השכלית, ומפני זה מרה במצו׳, אשר בעבור שכלו צוה בה, והגיעה לו השגת המפורסמות, ונשקע בהתגנות ובהתנאות (פערזאַנק אין בעטראַכ־טונג דעם העסליכען אונד שענען), ואז ידע שיעור מה שאבד לו, ומה שהופשט ממנו (אונד דאַן ערקאַננטע ער דען ווערטה דעססען, וואז ער פערלאָר, אונד וועססען ער בערויבט ווארדע), ובאיזה ענין שב (אונד אין וועלכען צושטאנד ער געריטה)・ ולזה נאמר: והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, ולא אמר: יודעי שקר ואמת, או משיגי שקר ואמת, ואין בהכרחי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת・ (כוונת הרב ז״ל בזה, כי אמר הכתוב: והייתם כאלהים יודעי טוב

ורע, ולא אמר: יודעי אמת ושקר, בעבור שההשגה, אשר הגיעה לאדם ע"י אכילתו מעץ הדעת, היא להשיג השגות המפורסמות (בעגריפפע פאָם אייסערליך אנשטענדיגען אונד אונאנשטענדיגען), שהיא דעת טוב ורע (הנאה והמגונה), ולא להשיג השגות שכליות (פערנונפטבעגריפפע), שהיא דעת אמת ושקר, ואין בהכרחי (במה שהוא מוכרח מצד השכל) טוב ורע כלל, אבל אמת ושקר. ד"ה.) והתבונן אמרו: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם (בראשית ג' ז'), לא אמר: ותפקחנה עיני שניהם ויראו, כי אשר ראו קודם הוא אשר ראו אחרי כן, לא היו הם הסנוורים על העין, שהוסרו, אבל נתחדש בו ענין אחר, שגנה בו מה שלא היה מגנהו קודם (וואָדורך ער אן זיך דאזיעניגע שענדליך פאַנד, וואַז ער פֿאָרהין ניכט פיר שענדליך הילט). ודע, כי זאת המלה, רצוני לומר: פ ק ח, לא תפול בשום פנים אלא על ענין גלות ידיעה (אָפפענבאַרונג איינער ערקעננטניס), לא ראות חוש יתחדש (דאַז ענטשטעהען דעם זיננליכען גע-זיכטעס): ויפקח אלהים את עיניה (בראשית כ"א י"ט), אז תפקחנה עיני עורים (ישעיהו ל"ה ה'), פקוח אזנים ולא ישמע (שם מ"ב כ'), כאמרו: אשר עינים להם לראות ולא ראו (יחזקאל י"ב ב'), אבל אמרו על אדם: משנה פניו ותשלחהו (איוב י"ד כ'), פירושו וביאורו: כאשר שינה מגמת פניו (זיין פֿאָרהאבען) שולח, (שולח וגורש מגן עדן, ד"ה,) כי פנים שם, נגזר מן פ נ ה, כי האדם בפניו יכוון לדבר, אשר ירצה כוונתו, (כוונת הרב ז"ל, שהשם: פ נ י ם נגזר מן הפעל: פ נ ה, כי האדם יכוון בפניו אל הדבר, אשר ירצה כוונתו, וכאילו יפנה בפניו לדבר ההוא, ד"ה,) ואמר: כאשר שינה פנותו (זיינע ריכטונג), וכיוון אל הדבר, אשר קדם לו הציווי, שלא יכוון אליו, שולח מגן עדן, וזהו העונש, הדומה למרי, מדה כנגד מדה, הוא הותר לאכול מן הנעימות, ולהנות בנחת ובבטחה, וכאשר גדלה תאותו, ורדף אחר הנאותיו ודמיוניו (אונד ער זיינען ליסטען אונד זיינער איינבילדונג פֿאָלגטע), כמו שאמרנו, ואכל מה שהוזהר מאכלו, נמנע ממנו הכל, והתחייב לאכול פחותות שבמאכל, אשר לא היה לו מקודם מזון, ואף גם זאת אחר העמל והטורח, כמו שאמר: וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' (בראשי' ג' י"ח), בזעת אפיך תאכל לחם וגו' (שם פסוק י"ט), וביאר ואמר: וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם (שם פסוק כ"ג), והשוהו כבהמות במזוניו ורוב ענייניו, כמו שאמר: ואכלת את עשב השדה (שם פסוק י"ח), ואמר מבאר לזה הענין: ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהלות מ"ט י"ג). ישתבח בעל הרצון, (הקב"ה, אשר לו הרצון הפשוט (דער דען אונבעדינגטען וויללען האַט), דברי המאסף,) אשר לא תושג תכלי' כוונתו וחכמתו! (שם פרק ב'. ודברי הרב ז"ל בזה כבר הוזכרו בביאור לחמשה חומשי תורה מרמב"ן ז"ל, ומהרש"ד ז"ל בספר בראשית ב' ט').

ו [ו] וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו.

עצב, שם משתתף, הוא שם הכאב והחיל: בעצב תלדי בנים (בראשי' ג' ט"ז), והוא שם הכעס: ולא עצבו אביו מימיו (מלכים א' א' ו'), ולא הכעיסו, כי נעצב אל דוד (שמואל א' כ' ל"ד), כעס בעבורו, והוא שם המרי: מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיהו ס"ג י'), יעציבוהו בישימון (תהלות ע"ח מ'), אם דרך עוצב בי (שם קל"ט כ"ד), כל היום דברי יעצבו (שם נ"ו ו'). ולפי הענין השני (מענין הכעס, ד"ה,) או השלישי (מענין המרי, ד"ה,) נאמר: ויתעצב אל לבו, אמנם כפי הענין השני פירושו, כי השם כעס עליהם לרוע מעלליהם, ואמנם אמרו: אל לבו, וכן אמרו בענין נח: ויאמר ה' אל לבו (בראשית ח' כ"א), שמע ענינו: והוא, כי הענין, אשר יאמר בעבורו באדם, שהוא אמר בלבו, או: אמר אל לבו, הוא הענין, אשר יהגה, ולא יאמרהו לזולתו, וכן כל ענין, שרצהו השם, ולא אמרו לנביא, בעת היא, אשר עבר בה המעשה ההוא כפי הרצון (אין וועלכער יענע בעגעבענהייט, נאַך דעם געטטליכען וויללען, געשאַה), יאמר עליו: ויאמר ה' אל לבו, להדמות בענין ההוא האנושי, על המוסף: (על דרך, ד"ה,) דברה תורה כלשון בני אדם, וזה מבואר נגלה, ומפני שמרי דור המבול לא התבאר בתורה שליחות שליח להם בעת היא, ולא הזהירם, ולא יעדם במות (אונד איהנען ניכט מיט דעם טאָדע דראָהעטע), נאמר בעבורם, כי ה' כעס עליהם בלבו, וכן כשהיה רצונו, בשלא יהיה עוד מבול, לא אמר לנביא: לך והגד להם זה, ולזה נאמר: אל לבו, אבל פירוש: ויתעצב אל לבו, כפי הענין השלישי (מענין המרי, ד"ה,) יהיה פירושו: המרות האדם רצון ה' (והנה העצבון והמרי שב אל האדם, והלב, שהוא הרצון, אל השם, ויהיה שיעור המקרא: ויתעצב (האדם מרה ומרד) אל לבו (נגד רצון ה'), פירוש רבי משה הנרבוני בתוספת דברים מהמאסף,) כי לב יקרא גם כן הרצון, (רצונו לומר, כי הרצון יקרא לפעמים: לב, ד"ה,). כמו שהבאר (פרק ל"ט חלק א') בשיתוף שם לב. (שם פרק כ"ט).

פרשת נח

י [א] ואלה תולדות בני נח וכו'. יש כאן דברים, שהם כתרי תורה גם כן, כבר נכשלו בהם רבים, וצריך לבארם, והם אלו הסיפורים, אשר סיפר בתורה, אשר יחשבו רבים, שאין תועלת בזכרם, כספרו הסתעף (דיא אבּ-שטאַממונג) המשפחות מן נח ושמותם ומקומותם, וכן בני שעיר החורי (בראשית ל"ו כ' וגו'), וסיפר המלכים, אשר מלכו בארץ אדום (שם פסוק ל"א וכו'), וכיוצא בהם. וכבר ידעת אמרם, שמנשה הרשע לא היה מרבה מושבותיו (זיינע זיצ-צונגען, פֿערזאַממלונגען) הפחותים רק בדקדוקי אלו המקומו', אמרו: היה יושב ודורש בהגדות של דופי, היה אומר: לא היה לו למשה לכתוב, אלא: ואחות לוטן תמנע (שם פסוק כ"ב). ואני אודיעך כלל אחד, ואשוב אחר כן אל הפרטים. דע, כי כל סיפור, שתמצאהו כתוב בתורה, הוא לתועלת הכרחית בתורה, אם לאמת (צו בעוואָהרען) דעת, שהיא פינה (איינע גרונדלאַגע) מפינות התורה, או לתקן מעשה מן המעשים, עד שלא יהיה בין בני אדם עול וחמס. ואני אסיר לך הספק: כאשר היתה פינת התורה, שהעולם מחודש (דאַס דיא וועלט ערשאַפפען וואורדע), ואשר נברא

תחלה

מתחלה היה איש אחד (איין איינצעלנעז וועזען) ממין האדם, והוא אדם הראשון, ולא היה בארך הזמן, אשר נמדד עד משה רבינו, רק אלפים וחמש מאות שנה בקרוב, (רצונו לומר, כי זמן ארוך היה מאדם הראשון עד משה רבינו ע"ה, קרוב לאלפים וחמש מאות שנה; ד"ה,) ואילו בא להם זה הסיפור לבד, היה האדם מסופק בדבר; כי נמצאו אז בני האדם מפוזרי' בקצות הארץ כלה, ומשפחות חלוקות ולשונות חלוקים, רחוקים מאוד, והוסר הספק הזה, ביחסם כלם וזכרון השתעפם (דא מאן זיא אללע בעשרייבט אונד איהרע אבשטאממונג מעלדעט), וזכור שמות המפורסמים מהם: פלוני בן פלוני, ושנותיהם ולהגיד מקום שכנם, והטעם המביא להתפזרם בקצות הארץ, והטעם המביא להחלק לשונותם, ושמתחלה היו במקום אחד, ושפה אחת לכלם, כי כן ראוי, להיותם בני איש אחד; וכן ענין סיפור המבול וסיפור סדום ועמורה, ללמוד מהם ראיה על הדעת האמיתית, והוא: אך פרי לצדיק, אך יש אלהים שופטים בארץ (תהלות נ"ח י"ב), וכן סיפור מלחמות תשעת המלכים (בראשית פרשה י"ד), להודיע המופת, בנצחון אברהם באנשים מתי מספר, ואין מלך עליהם, ארבעה מלכים גדולים, ועוד הודיענו; איך חס לבבו על קרובו; (הוא לוט, שהיה בן אחי אברהם, ד"ה,) בעבור שגדל על אמונתו, ומסר נפשו לסכנת המלחמה, כדי להצילו, והודיענו גם כן בהסתפקותו ושובע נפשו (אונד וויר ווערדען אויך מיט זיינער גענוגזאמ= קייט אונד מיט דער צופרידענהייט זיינער זעעלע בעקאננט געמאכט), והיותו בז לממון, ומתפאר בטוב המדות, והוא אמרו: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג). (שם חלק ג' פרק נו"ן).

יא [ה] וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם. ירד, עלה, כבר קדם לנו, שאנחנו, כשנזכיר בזה המאמר (בספר הזה, דברי המאסף,) שם מאלו השמות המשתתפים, אין דעתנו, שנזכיר כל ענין, שיאמר עליו השם ההוא, כי אין זה המאמר בלשון, (ר"ל, שלא נתחבר זה הספר, ללמוד בני אדם דעת חכמת הלשון בכלל (דאז איזט קיין ווערק איבער דיא שפראכע), אבל נזכיר מן הענינים ההם מה שאנחנו צריכים לו בענינינו, לא דבר אחר. ומזה: ירד ועלה, הירידה והעליה שני שמות, מונחים בלשון העברי, וענינם ידוע, כי כשיעתק הגוף ממקום אל מקום שפל ממנו, יאמר: ירד, וכשיעתק ממקום אל מקום גבוה ממנו, יאמר: עלה. ואח"כ הושאלו שני השמות האלה לגדולה ולעוצם, עד כשישפל מעלת האיש, יאמר: ירד, וכשתגדל מעלתו בגדולה, יאמר: עלה, אמר השם יתעלה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה (דברים כ"ח מ"ג), ואמר: ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ (שם פסוק א'), ואמר: ויגדל ה' את שלמה למעלה (דברי הימים א' כ"ט כ"ה), וכבר ידעת רוב עשותם ז"ל זה (וויא אפט אונזערע וויזען געזעגנעטען אנדענקענס זיך דיזער אויזדריקקע בעדיענן): מעלין בקודש ולא מורידין. ועל זה הצד עוד יעשה בירידת העיון, והיות האיש פונה במחשבתו אל ענין פחות מאוד, יאמר, שירד, וכן כשיפנה במחשבתו אל ענין מעולה ונכבד, יאמר: עלה. וכאשר היינו המון האנשים למטה שבתחתית במקום ובמעלת המציאה (אן דעם אונטערסטען ארטע אונד אין דעם אונטערסטען גראדע דעס דאזיינס), בערך (אים פערהעלטניס) לסובב, (להשם יתעלה, שהוא סובב את הכל, ומלא כל העולם כבודו, דברי המאסף,) והוא יתעלה במעלה שבעליונים, לפי אמיתת מציאות וגדול' ועצמה (אונד מאכט), (לא עליונות מקום, (ניכט נאך דער העהע דעס ארטעס,) ורצה יתעלה בזה שרצה, הגיע חכמה ממנו, והשפעת נבואה על קצתנו (אונד דאס דער פראפעטישע גייסט איבער איניגע פאן אונז אויזגעגאססען ווירד), קרא שרות (דאז רוהען) הנבואה על הנביא, או שכון השכינה במקום: ירידה. (זיך הערא בלאס= סען), וקרא העלות (דאז וועגנעהמען) ענין הנבוא' הסר' מן האיש, או סור (דאז וייכען) השכינה מן המקום: עליה (זיך ערהעבען), וכל ירידה ועליה, שתמצאם מיוחסות (צוגעשריבען) לבורא יתעלה, אמנם הרצון בהם זה הענין. וכן כשתרד מכה באומה או באקלים, (מלת אקלים גזרת מלת (קלימא) בלשון יון ורומי, ופתרונה בל"א (הימעלס= שטריך, ערדשטריך), דברי המאסף,) כפי רצונו (רצון השם, דברי המאסף,) הקדום, אשר יקדימו ספרי הנבואה קודם ספר המכה ההיא, (ר"ל: אשר יקדימו ספרי הנבואה לספר את המכה ההיא, טרם תהיה באומה ההיא ובארצה, דברי המאסף,) לספר, שהשם פקד מעשיהם, ואחר כן הוריד בהם העונש, יכנה הענין הזה גם כן בירידה, להיות האדם שפל ונבזה (דא דער מענש צו נידריג אונד פערעכטליך איזט), שיפקדו מעשיו ויענש עליהם, לולי הרצון (ווערע עז ניכט דער געטטליכע ווילע). וכבר התבאר זה בספרי הנבואה, ואמר: מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלות ח' ה'), רומז על זה הענין, ולזה כינה זה הענין בירידה, אמר: הבה נרדה ונבלה שם שפתם (בראשית י"א ז'), וירד ה' לראות, ארדה נא ואראה (שם י"ח כ"א), והענין כלו, בוא העונש באנשי השפל. (ר"ל: באנשים שפלים ופחותים, דברי המאסף.) ואמנם הענין הראשון, ר"ל: ענין הנבואה והכבוד, (שתבאנה מלות: ירידה ועליה על ענין השכינה או הנבואה, דברי המאסף,) הרבה: וירדתי ודברתי עמך שם (במדבר י"א י"ז), וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ'), ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני (שם פסוק י"א), ויעל מעליו אלהים (בראשית ל"ה י"ג), ויעל אלהים מעל אברהם (שם י"ז כ"ב). (שם חלק א' פרק יו"ד. ודברי הרב ז"ל בזה כבר התבררו בביאור לחומשה חומשי תור' מר מז"מן, ממהרש"ד ז"ל בפסוק שלפנינו ובספר שמות י"ט ב' י"ד"ה).

פרשת לך לך

טו [יז] והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה. עבר, ענינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום (בעדייטעט דיא ערטליכע פערזעצצונג איינעס קערפערס), ועיקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על

רוחק

רוחק אחד יסר (נאך עבענער לענגע): והוא עבר לפניהם (בראשית ל"ג ג'), עבור לפני העם (שמות י"ז ה'), וזה הרבה• ואחר כן הושאל (וואורדע עז איבערטראגען) להמשך הקולות באויר: (כוונתו בזה, שמלת ע ב ר הושאל להורות על עבירת והמשך התנועה הרתיתית. (דער ציטטערנדען בעוועגונג), המתחדשת באויר, אשר היא סיבת הקול, והיא תעבור ותמשך באויר (ציהעט דורך דיא לופט), ותבוא באוזן השומע, ותוליד שם בכלי השמע (אין דעם אָרגאַן (ווערקצייג) דעם געהערס) הרגשה, אשר תגיע עד המוח, שהוא מקום כל ההרגשות, ותוליד על ידי זה הרגשה בנפש, ד"ה,) ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו ו'), אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' (שמואל א' ב' כ"ד) • (הכוונה בזה, שאמר עלי הכהן לבניו: לא טוב' השמועה, אשר אנכי שומע, שעם ה' מעבירים קול בין האנשים, ומספרים דברים רעים מכם, דברי המאסף•) ואחר כן הושאל לביאת האור והשכינה, אשר ירא[ו]הו הנביאים במראה הנבואה, אמר: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, והיה זה במראה הנבואה, כי תחלת הסיפור אמר (בראשית ט"ו י"ב): ותרדמה נפלה על אברם, ולפי זאת ההשאלה נאמר: ועברתי בארץ מצרים (שמות י"ב י"ב), (רוצה לומר, שנראה אז השם במראה הנבואה,) וכל מה שידמה לו. (שם פרק כ"ה)•

יז [יו"ד וכו'] **זאת** בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר וגו'•

המילה אצלי אחד מטעמים; למעט המשגל ולהחליש זה האבר כפי היכולת, עד שימעט במעשה הזה, הוא המכוון, אשר לא יפסד (דאס ניכט פערדאָרבען ווירד) דבר מן הפעולות, שבהם עמידת (דיא ערהאַלטונג) החיים, ולא תבטל בעבורה ההולדה, אבל תחסר בן התאוה שיתירה על הצורך, והיות המילה מחלשת כח הקושי, ופעמים שתחסר ההנאה, הוא דבר שאין ספק בו, כי האבר, כשישפך דמו ויוסר מכסהו מתחלת בריאתו, יחלש בלי ספק, ובביאור אמרו החכמים ז"ל: הנבעלת לערל קשה לפרוש ממנו, זהו החזק בטעמי המילה אצלי, ומי היה מתחיל בזה המעשה? רק אברהם אבינו עליו השלום, אשר נודע מיראת חטאו מה שזכרו החכמים ז"ל באמרו: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראשית י"ב י"א), (כוונת הרב ז"ל על מאמר חז"ל בפסוק זה, שעד היום ההוא לא הכיר אברהם אבינו בשרה אמנו, מתוך צניעות שבשניהם, ואז הכיר בה על ידי מעשה, ראה בפירוש רש"י ז"ל על התורה במקרא זה, דברי המאסף,) ויש במילה עוד ענין אחר צריך מאוד, והוא, שיהיה לאנשי זאת האמונה כלם, רצוני לומר: מאמיני יחוד השם, אות אחד גשמי שיקבצם (איין קערפערליכעס צייכען, וועלכעס זיא פעראייניגט), ולא יכול מי שאינו מהם לומר, שהוא מהם, והוא נכרי, כי פעמים יעשה האדם כן, להגיע אל תועלת, או כדי להתנכל על אנשי זה הדת, אך זה הפעל, כלומר: המילה, לא יעשהו אדם בו או בבניו רק מתוך אמונה אמיתית, כי אין זה שרט בשוק או כויה בזרוע, אבל ענין שיהיה קשה מאוד, וידוע ג"כ רוב האהבה והעזר, הנמצא באנשים, שהם כלם בסימן אחד, ושהוא על צורת ברית, וכן זאת המילה הוא הברית, אשר כרת אברהם אבינו על אמונת יחוד השם, וכן כל מי שימול יכנס בברית אברהם, להאמין היחוד: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשית י"ז ז'), וזה גם כן ענין חזק כראשון בטעם המילה, ואפשר שהוא יותר חזק מן הראשון, ושלימות זאת התורה וקיומה לא תשלם כי אם במילה• ויש בהיותה (בהיות המילה, דברי המאסף,) בימי הקטנות שלש חכמות, הראשונה, שאילו הונח הקטן עד שיגדל, אפשר שלא היה עושה, והשנית, שלא יכאב בכאב הגדול, לרכות עורו וחולשת דמיונו, כי הגדול יפחד וירעד מן הענין, שידמה היותו קודם היותו, (כוונת הרב ז"ל, שהמילה היא לשמונת ימים לחיי הילד, למען לא יכאב הילד בכאב גדול, כי אז עוד עורו רך מאוד, ולכן לא יקשה החיתוך בו, ולא יכאיבהו מאוד, ועוד דמיונו (זיינע איינבילדונגסקראַפט) חלש מאוד, ולא יפחד מן הכאב העתיד לבוא (פאָר דעם קינפטיגען שמערצע), כאשר יפחד הגדול (דער ערוואַכסענע) מן הענין (פאָר דער זאַכע), שידמה היותו (דערען קינפטיגעס דאַזיין ער זיך אין דער איינביל־דונג דענקט), קודם היותו (עהע זיא ווירקליך דאַ איזט), דברי המאסף,) והשלישית, שהקטן יבזו לו יולדיו (ווייל דיא עלטערן דאַז קליינע קינד גערינג אַכטען) בעת לידתו, שלא התחזקה עדיין הצורה הדמיונית (צורת הילד, שהיא בדמיון אבותיו (אין דער איינבילדונג זיינער עלטערן), דברי המאסף,) המביאה לאהוב אותו יולדיו (וועלכע דיא ליבע דער עלטערן געגען דיא קינדער פעראורזאַכט), כי הצורה הדמיונית ההיא נוספת תמיד בראיה, והיא גדלה עם גדולתו, (כאשר יוסיפו האבות לראות את ילדם, כן תוסיף צורת הילד להתחזק בדמיונם, ולהרבות אהבתם אל הילד, והצורה הדמיונית ההיא תגדל תמיד, כאשר יגדל הילד, דברי המאסף,) ואחר כן תתחיל להתחסר ולהמחות גם כן, רצוני לומר: הצורה הדמיונית, (ואחרי כן, כאשר יגדל הילד יותר, ויצא מימי הילדות והבחרות לימי האישות, אז תחל צורתו בדמיון אבותיו לחסור ולהמחות (דאַן פענגט זיין בילד אין דער איינ־בילדונג זיינער עלטערן אַן, אַבצונעהמען אונד פערוויטט צו ווערדען), דברי המאסף,) כי אין אהבת האב והאם את הבן בעת לידתו כאהבתם אותו והוא בן שנה, ולא אהבת בן שנה כאהבת בן שש, ואילו הונח שנתים ושלש, (אילו היו ממתינים שנתים או שלש שנים עד שימול הילד, דברי המאסף,) היה מביא לבטל המילה, לחמלת האב ואהבתו אותו, אבל סמוך ללידתו הצורה ההיא הדמיונית חלושה מאוד, וכל שכן אצל האב, (וכ"ש אצל האב, אשר אין טבעו רך ונוטה לרחמנות כל כך כמו האם, דברי המאסף,) אשר הוא מצווה בזאת המצוה• והיות המילה בשמיני הוא, מפני שכל בעל חי כשיולד הוא חלוש מאוד בתכלית ליחותו (ווייל עז נאָך אייסערסט פייכט איזט), וכאילו הוא עדיין בבטן, עד סוף שבעה ימים, ואז ימנה מרואי אויר העולם, הלא תראה, כי גם בבהמות שמר זה הענין: שבעת ימים יהיה עם אמו (שמות כ"ב כ"ט), כאילו קודם זה הוא נפל, וכן האדם אחר השלים שבעה ימים, והיה הענין קבוע, ולא נתן דבריך לשיעורין (אונד עז פינ־

ען בייא דיזעם אויזשפרוכע קיינע פערשידענען ערמעס-
סונגען שטאטט). (שם חלק ג' פרק מ"ט).

פרשת וירא

כב [א] **והאלהים** נסה את אברהם וגו'. ענין הנסיון
התורה זכרה אותו בששה מקומות,
כמו שאבאר בזה הפרק. דע, כי כל נסיון, שבא בתורה, אין
כוונתו ועניינו, אלא כדי שידעו בני אדם מה שצריך להם לעשותו,
ומה שראוי להאמינו, וכאילו ענין הנסיון, שיעשה מעשה אחד,
אין הכוונה גוף המעשה ההוא, אבל הכוונה שיהיה משל,
שילמדו ממנו וילכו אחריו, כאמרו: כי מנסה ה' אלהיכם
אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל
נפשכם (דברים י"ג ד'), ואין פירושו, שידע השם יתברך
זה, כי הוא כבר ידעו, כאמרו: לדעת כי אני ה' מקדשכם
(שמות ל"א י"ג), אשר עניינו, שידעו האומות, כן אמר, כי
כשיקום מתפאר בנבואה, ותראו אותותיו, המביאות לחשוב
אמת בדבריו, דעו שהוא ענין, שרצהו השם, להודיע באומות
שיעור אמונתכם באמיתת תורתו והשגתכם אמיתתו, ושאינכם
נפתים להסתת מסית, ולא תפסד אמונתכם בשם, למען יכוון
אליה כל מבקש אמת, ויבקש מן האמונות מה שהוא קיים זה
הקיום, אשר לא יביטו עמו לעשית מופת (וואבייא מאן ניכט
אויף וואונדערטהאן זיהט), ומפני שהיא קריאה אל הנמנעות
(ווייל דיזעס איין אויפרוף צו אונמעגליכען דינגען ווערע),
כי לא יועיל עשית המופת רק לאומר האיפשר (דא דאז וואונ-
דערטהון נור דעמיעניגען ניצצען קאן, דער עטוואז מעגלי-
כעז פארטרעגט), כמו שביארנו במשנה תורה. (ספר משנה
תורה הוא הספר הגדול והנכבד: יד חזקה להרב ז"ל,
דברי המאסף.) (כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' (דברים י"ג
ד'), זהו הראשון מששת מקומות הנסיון, אשר בתורה, שזכר
הרב בראש הפרק, והנה יאמר בפירושו שטעם זה הנסיון,
להודיע בעמים חוזק אמונת בני ישראל, עד שלא יתפתו לנביא,
אשר ישים אותותיו אותות, לעבוד עבודה זרה, כי אין אות
מועיל, לחייב הנמנע לפי השכל (דאז נאך דעם פערשטאנדע
אונמעגליכע צו בעיאהען), ויהיה לפי זה פירוש אמרו: לדעת
הישכם אוהבים וגו' (דברים שם), כמו: לדעת כי אני ה'
מקדשכם (שמות ל"א י"ג), שענין שניהם כמו: להודיע בעמים
זה, וכי תשאלך נפשך לאמור: הנה פה יאמר, שאין קיום
האות מועיל, לבטל מצוה של תורה, ושם נאמר: נביא אקים
להם וגו' (דברים י"ח י"ח), וכי תאמר בלבבך איכה נדע וגו'
(שם פסוק כ"א), אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר
וגו' (שם פסוק כ"ב), והנה נשמע מזה, שהאות מועיל, אפילו
לבטל דברי תורה בהוראת שעה, כאליהו בהר הכרמל (מלכים
א' פרשה י"ח), כאמרם ז"ל, והנה זה סתירה, לא תאמר
כן, כי ההבדל ביניהם הוא עבודה זרה ושאר מצות, רצוני
לומר: בעבודה זרה, אשר בה דבר הכתוב תחלה (דברים י"ג
ב' וגו'), אין האות מועיל כלל אפילו בהוראת שעה, מה שאין
כן שאר המצות, שבהן מועיל האות בהוראת שעה, ומכן דבר
הכתוב בסוף (שם י"ח וכו'). פירוש רבי יצחק סטנאב
בתוספת ביאור מהמאסף.) ואחר שהתבאר, שענין לדעת הנה
הוא, שידעו בני אדם, כן אמרו במן: למען ענותך לנסותך
לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא (דברים ח' ב'),
עניינו: לדעת האומות זה, ושיתפרסם בעולם, שמי, שניתן
לעבודתו יתברך (דער זיך דעם דינסטע גאטטעס ערגיבט),
יכלכלהו מאשר לא יחשוב. (זה מקום הנסיון השני, לדעת
העמים, שכל עובד ה' לתמו נתן, מימיו נאמנים, מסיבות
נפלאות, לא חשב אדם בם. פירוש רבי יצחק סטנאב.) ועל
זה הענין עצמו נאמר במן, בתחלת רדתו: למען אנסנו הילך
בתורתי אם לא (שמות ט"ז ד'), רוצה בו, שיבחן בזה כל בוחן
ויראה, אם ההמסר לעבודתו (דיא ערגעבונג צום דינס-
טע גאטטעס). מועיל ומספיק (אונד ערהעלט), או אינו
מספיק. (פה הקשה רבי יצחק סטנאב ז"ל, כי לפירוש הרב
ז"ל היה ראוי להיות המאמר הפוך: למען ינסוני, האוכל לכלכל
שומרי מצותי, ונדחק לתרץ הקושיא הזאת, אבל לי נראה, כי
לדעת הרב ז"ל מלת: אנסנו בפסוק הזה הוא יוצא לשלישי
מבנין פִּעֵל, כמו לִמֵּד דעת את העם (קהלת י"ב ט') שמלת
לִמֵּד יוצאת לשני פעולים, כי שלמה המלך
הוא המלמד, והעם הוא המלומד, והדעת היא
הלמודה, והמלך החכם ההוא לִמֵּד את העם דעת (לעהר-
טע דאז פאלק וויססענשאפט), וכן הענין פה, כי
הקב"ה סיבב על ידי ירידת המן, שינסו ישראל את הדבר, אם
ההמסר לעבודת האל תועיל ותספיק לבני אדם, אם לא, ויהיה
תרגום מלות: למען אנסנו בל"א: (דאמיט איך עז (דאז
פאלק) דיא זאכע פערזוכען לאססע. ד"ה.) אמנם אמרו
גם כן במן פעם שלישית: המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון
אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך (דברים
ח' ט"ז), (הוא מקום הנסיון הרביעי, פירוש רבי יצחק
סטנאב,) הוא מביא לחשוב, שפעמים יענה השם איש (דאס
גאטט צוויילען יעמאנדען פלאגע), להרבות שכרו, ואין
אמיתת הענין כך, אבל ענין אלו הדברים אחד משני ענינים,
האחד מהם הוא הענין הנכפל במן במאמר הראשון ובשני,
(רצונו לומר: בשני הפסוקים הנזכרים למעלה, האמורים במן,
דברי המאסף,) והוא להודיע, אם ההמסר לשם (דיא
ערגעבונג אין גאטטעס וויללען). מספיק בכלכלה, ומניח
(ומביא מנוחה, דברי המאסף,) מן העמל והטורח, אם אין,
או יהיה ענין לנסותך: להרגילך, מאמרו: (רצונו לומר: כמו
שאמר, דברי המאסף,) לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ
וגו' (דברים כ"ח נ"ו), (רצונו לומר, כי פירוש מלות: לא
נסתה בפסוק הזה: לא הרגילה, דברי המאסף,) כאלו הוא
אומר, שהוא יתעלה הקדים להרגילכם הטורח במדבר, להרבות
טובתכם, כשתכנסו לארץ, (לארץ ישראל, דברי המאסף,)
וזה אמת, כי היציאה מן הטורח אל המנוחה יותר ערבה
(איזט אנגענעהמער), מהתמידה על המנוחה (אלז פארט-
דויערנדע רוהע), וידוע, שלולי טורחם ועמלם במדבר לא היו
יכולין לכבוש הארץ, ולא להלחם ביושביה, הנה אמרה התורה
זה: כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו

מצריים, ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וחמושים
עלו בני ישראל מארץ מצרים (שמות י"ג י"ז י"ח), כי המנוחה
הסיר הגבורה, וצוק הפרנסה והעמל יתנו הגבורה, והוא
הטובה, אשר באה בזה הענין באחריתם • ואמנם אמרו: כי
לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ' י"ז), (הוא מקום
הנסיון החמישי שבתור', פירוש רבי יצחק סטנאב,) הוא הענין
בעצמו, הנאמר במשנה תורה במי, שיתנבא בשם עבודה זרה:
כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' (דברים י"ג ד'). אשר כבר
ביארנו ענינו, כן הנה (במקום הזה, דברי המאסף,) במעמד
הר סיני אמר להם: אל תיראו, שזה המראה הגדול, אשר
ראיתם, לא היה רק שיגיע לכם האמת בראות העין, בעבור
שכשינסה ה' אלהיכם אתכם בנביא שקר, אומר (וועלכער
זאגט) סתירת מה ששמעתם אותו, להודיע שיעור אמונתכם,
שתעמדו על אמונתכם, ולא ימעדו אשוריכם, ואילו הייתי בא
אליכם שליח, (רצונו לומר, כי משה רבינו, עליו השלום, אומר
לישראל: אילו הייתי בא אליכם, שלוח (געזאנדט) מאת ה',
ואומר אליכם וגו', דברי המאסף,) ואומר אליכם מה שנאמר
לי, ולא תשמעוהו, היה אפשר, שתחשבו להיות מה שבפי
זולתי (וואז אויז דעם מונדע איינעז אנדערן קעממט),
כשיבא לכם בסתירת מה שאגיד אותו לכם, לולי ששמעתם אותו
בזה המראה • (וזה, כי מחוקי הנבואה, שהקב"ה חוזר
מדברי הנבואה על יד נביא אחר מרעה לטובה, כנראה מתשובת
ירמיה לחנניה, בן עזור: הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר
הנביא וגו' (ירמיהו כ"ח ט'). אולם אם יצוה דבר מה לנביא,
לא יתכן שיחזור בו השם יתברך על ידי נביא אחר, כי אם דבר
ידבר הוא לאותו הנביא עצמו שיצוהו, שחזר בו, ועל זה נענש
הנביא, אשר מיהודה, בשמעו לנבואת הנביא, אשר מבית
אל, לשוב לאכול לחם במקום, אשר צוה בעצמו מפי ה', שלא
לאכול בו לחם (מלכים א' י"ג ח' וגו'), והיה לו לדעת,
שאין הקב"ה חוזר במצוה, שצוה לנביא לעשותה, על ידי
נביא אחר, וזה כאשר באזנינו שמענו: אנכי ולא יהיה לך
(שמות כ' ב' ג'), ולא זר, לכן לא יתכן שיחזור בזה על ידי
שליח, כי אם ברצותו לחזור, לא יתכן זה מבלתי שיאמר לנו
בעצמנו, שהוא חוזר בדבר, וזה אמרו: כי לבעבור נסות אתכם
בא האלהים, פירושו: לכן השמיעכם: אנכי ולא יהיה לך
בעצמו, לא על ידי נביא, למען יוכל לנסות אתכם בנביא
השקר, להראות צדקכם, שלא תשמעו אליו, ותעמדו באמונתכ' •
פירוש רבי יצחק סטנאב •) ואמנם ענין אברהם אבינו, עליו
השלום, בעקיד' (הוא מקום הנסיון הששי, אשר בתורה, פירוש
רבי יצחק סטנאב,) הוא, להודיע אותנו גבול אהבת השם
ויראתו, עד היכן היא מגעת, מצוה בזה הענין, אשר לא
ידמה לו לא נתינת ממון ולא נתינת נפש, אבל הוא מופלג מכל
מה שאפשר שיבא במציאות (וועלכעז אבער אללעז מעגליכע
איבערטריפפט) ממה שלא ידומה, שטבע בני אדם יטה אליו
(אונד פאן וועלכעם מאן ניכט דענקען קאן, דאס דיא מענש-
ליכע נאטור דאהין געלענקט ווערדען קעננע •) והוא, שיהיה
איש עקר בתכלי' הכוסף לילד (דאס איין אונפרוכטבארער מאן
דאז גרעסטע פערלאנגען האבע, איין קינד צו בעקאממען),
ובעל עושר גדול ואיש נכבד (דאס ער זעהר רייך אונד אנגע-
זעהען זייא), ובוחר (אונד ווינשע), שתשאר מזרעו אומה,
ונולד לו בן אחר היאוש (דאס איהם, נאכדעם ער אללע
האפפנונג אויף איין קינד פערלארען האט, איין זאהן גע-
בארען ווערדע), איך יהיה חשקו בו ואהבתו אותו (צו דעם
ער דיא גרעסטע צונייגונג אונד ליבע האבע), אבל ליראתו
השם יתברך ולאהבתו, לקיים מצותו בו לולד האהוב ההוא
(וואז ער איהם, וועגען יענעז געליבטען קינדעז, בעפאהל),
הניח כל מה שקיווה בו, (עזב את כל הטוב, אשר קיווה מבנו
האהוב, דברי המאסף,) והסכים לשחוט אותו אחר מהלך
שלשת ימים, כי אילו היה רוצה לעשותו לשעתו, בבוא המצוה
אליו, היה פעולת בהלה בבלתי השתכלות (ווערע עז איינע
איבעראיילטע, אונאיבערלעגטע האנדלונג געוועזען);
ואמנם עשותו זה אחר ימים (נאך איניגען טאגען) מעת
בוא המצוה אליו, היה המעשה במחשבה ובהשתכלות אמיתי
(זא געשאה דיא טהאט מיט בעראכטזאמקייט אונד נאך הינ-
רייכענדער איבערלעגונג), ובחינת חוק (אונד נאך בע-
טראכטונג דער פפליכט) מצותו ואהבתו ויראתו, ושאין צריך
להשגיח בענין אחר ולא לעורר הפעלות כלל (זא דאס מאן היר
אויף ניכטס אנדערעז אונד אויף גאר קיינע ערעגטע ליי-
דענשאפט צו זעהען האט), כי אברהם אבינו לא מיהר לשחוט
יצחק, לפחדו משהם, שיהרגהו או ירוששהו (אדער צור אר-
מוטה ברינגען ווערדע), אבל כדי שיתפרסם לבני אדם, מה
ראוי לעשותו בשביל אהבת השם יתברך ויראתו, לא להקות
גמול ולא לפחד עונש, כמו שביארנו במקומות רבים, ואמר
המלאך לו: כי עתה ידעתי וגו' (בראשית כ"ב י"ב), רצונו לומר,
שבזה המעשה, אשר בו תקרא: ירא אלהים גמור, ידעו כל
בני אדם גבול יראת ה' מה הוא • (והנה לפי פירוש הרב ז"ל
יהיה טעם: עתה ידעתי כטעם: עתה הודעתי,
שהוא פעל יוצא לשלישי, (פעל יוצא לשנים פעולים איין צייט-
ווארט, וואבייא דיא האנדלונג אויף צווייא ליידענדע גע-
גענשטענדע איבערגעהט), דברי המאסף,) וכמוהו: לדעת
כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א י"ג), כמו שקדם, אך שאר
חלקי בנינו יוצאים לשני לבד, (רצונו לומר, כי בכל המקרא,
זולת שני המקומות הנזכרים, מלת ידע בבנין הקל היא
תמיד פעל יוצא לשני לבד (איין צייטווארט, וואבייא דיא
האנדלונג נור אויף איינען ליידענדען געגענשטאנד
איבערגעהט), דברי המאסף,) ואל תבהל תעמוד משתאה
מפני פירוש הרב ז"ל, לאמר: איך יתכן, שיהיה זה הנסיון,
למען דעת עם הארץ, בהיות שלא היה שם בשעת העקידה
זולתי העוקד והנעקד; כי התשובה אמריה תאמר, כי פרסום
התורה הנאמנה הוא יותר מפורסם מהדבר, הנגלה לעין כל
לשעתו בדורותיו, והלא תראה, כי לולי התורה לא נתפרסם
יחס שתי אומות גדולות, שהם עמון ומואב, כי לא נודעו
לשעתן רק לאמותיהן (ראשית י"ט ל"ו וכו'), וככה העלומות
רבות לא נודעו אפילו לשעתן, ונתפרסמו בתורה, כמו מעשה
פוטיפרע (רצונו לומר: אשת פוטיפר, דברי המאסף,) עם
יוסף, שאין מי יעיד על צדקת יוסף, כי אם התורה (ראשית

ל"ט

ל"ט ז"ן וכו'), והנה אין דיבר דבר לשעתו מענין מעשה יוסף, אך היה באמת, והנה התורה פרסמה אמיתו לעולמי עד, ועל זה הדרך היה פרסום ענין העקידה, אף כי היו מעשיה בסתר המדרגה. פירוש רבי יצחק כטנהב.) ודע, שכבר היזק זה הענין בתורה וביארו, ואמר, שתכלית התורה כלה, בכל מה שכללה אותו ממצות עשה ומצות לא תעשה ומיעודים (פאן פערהייסונגען אונד דראהונגען) וסיפורים, אמנם הוא דבר אחד, והוא יראת השם יתעלה, והוא אמרו: אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך (דברי' כ"ח נ"ח)· ובאמת היה ראוי שיהיה זה הענין על יד אברהם ויצחק, רצוני לומר: העקידה, כי אברהם אבינו הוא אשר התחיל, להודיע הייחוד ולקיים האמונה, ולהשאיר זאת הדעת אחריו תמיד, ולמשוך בני אדם אליה, אמר: כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (בראשית י"ח י"ט), וכמו שנמשכו אחר דיעותיו האמתיות המועילות, הנשמעות ממנו, כן צריך שימשכו אחר הדיעות, הנחלקות מפעולותיו (וועלכע אונז אין זיינען האנדלונגען מיטגעטהיילט ווערדען), וכל שכן זאת הפעולה, אשר הודיענו בה תכלית (דען העכסטען גראד) יראת ה' ואהבתו, להיכן היא מגעת· (שם חלק ג' פרק כ"ד)·

חיי שרה

כג [ח] אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני· נפש, שם משותף, הוא שם הנפש החיה, הכוללת לכל מרגיש (דער נאמע דער טהירישען זעעלע, דיא אללע עמפפינדענדע וועזען אויך ערדען מיט איינאנדער געמיין האבען): אשר בו נפש חיה (בראשית א' ל"ד), והוא גם כן שם הדם: ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים י"ב כ"ג), והוא ג"כ שם הנפש המדברת (דער נאמע דער פערנינפטיגען זעעלע)· כלומר: צורת האדם (דיא פארם (דאז וועזענטליכע) דעס מענשען): חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמיהו ל"ח ט"ז), והוא שם הרצון: לאסור שריו בנפשו (תהלות ק"ה כ"ב), כלומר: ברצונו, וכמוהו: אל תתנני בנפש צרי (שם כ"ז י"ב), כלומר: אל תסגירני ברצונם, וכמוהו הללו: אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני, כלומ': אם יש בדעתכם וברצונכם, וכמוהו: אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה (ירמיהו ט"ו א'), ענינו: אין רצוני בהם, כלומר: לא ארצה להעמידם· וכן כל זכר (וואו פארקעממט) נפש, שבא מיוחס (צוגעשריבען) אליו יתעלה, הוא בענין הרצון, כמו שקדם לנו (חלק א' פר' ל"ט), באמרו: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (שמואל א' ב' ל"ה), כלומר: ברצוני ובדעתי, ולפי זה הענין יהיה פירוש: ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים יו"ד ט"ז): פסק רצונו מענות ישראל (זיין ווילע, ישראל צו פלאגען, הערטע אויף), שהמאמר קדם, שהשגחתו יתעלה הניחה אותם (זיא פערליס), עד שמתו, וצעקו לבקש תשועה, ולא הושיעם, וכשהפליגו בתשובה, ועלה דלותם, וגבר האויב עליהם, רחמם, ופסק רצונו מהתמיד (פארטדויערן צו לאססען) עמלם ודלותם (שופטים שם פסוק ז"ן וכו'), ודעהו, שהוא מופלג (מערקע דיזע ערקלערונג וואהל, דען זיא איזט טרעפפליך), ותהיה הבי"ת באמרו: בעמל ישראל, מקום מ"ם, וכאילו אמר: מעמל ישראל, וכבר מנו מזה בעלי הלשון הרבה: והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), וכן: ואם מעט נשאר בשנים (שם כ"ה נ"ב), (רצונו לומר, שבמאמרים הנזכרים תהיינה המלות: בבשר ובלחם תמורת: מן הבשר ומן הלחם, ומלת: בשנים תמורת: מן השנים, דברי המאסף,) וזה הרבה· (שם חלק א' פרק מ"א)·

ויצא

ל [ל] ויברך ה' אותך לרגלי· רגל, שם משתתף, הוא שם לרגל בעלי חיים: רגל תחת רגל (שמות כ"א כ"ד), ויפול גם כן בענין הנמשך אחר הדבר (עז ווירד אויך געברויכט, ווען איינע זאכע דער אנדערן פאלגט): צא אתה וכל העם אשר ברגליך (שם י"א ח'), ענינו: הנמשכים אחריך (דיא דיר פאלגען), ויפול גם כן בענין הסיבה: ויברך ה' אותך לרגלי, בסיבתי, כלומר: בגללי (וועגען מיינער), כי הענין, אשר הוא בגלל (וועגען) דבר אחר, הדבר ההוא סיבה לענין ההוא, וזה נעשה הרבה: לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראשית ל"ג י"ד), (רצונו לומר, כי יעשה הרבה פעמים, שתורה מלת רגל על הסיבה, כמו לרגל המלאכה וגו', שכונ' המאמר, כי אמר יעקב לעשו אחיו: ואני אתנהלה לאטי לרגל (בסיבת) המלאכה אשר לפני ולרגל (ובסיבת) הילדים, דברי המאסף,) אם כן אמרו: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה י"ד ד'), רצונו לומר: קיום סיבותיו, (כוונת הרב ז"ל במלת סיבותיו: מסובביו (זיינע ווירקונגען), הדברים, אשר יסבבם האלהים (וועלכע גאטט בעווירקט), ראה להלן (ואתחנן ה' ס'. ובביאורנו שם לדברי הרב ז"ל, דברי המאסף,) כלומר: הנפלאות, אשר יראו אז במקום ההוא, אשר הוא יתברך סיבתם (פאן וועלכען גאטט דיא ווירקענדע אורזאכע איזט), כלומר: עושם, (עושה אותם, דברי המאסף,) ואל זה הפירוש נטה יונתן בן עוזיאל, עליו השלום, אמר: (בתרגום פסוק: ועמדו רגליו וכו', דברי המאסף,) ויתגלי בגבורתיה ביומא ההוא על טורא דזיתיא, וכן יתרגם כל מעשה מגע והעתק: גבורתיה, (רצונו לומר, כי יונתן, בן עוזיאל, תרגם כל לשון מגע והעתק, הנאמר מהשם ברוך הוא, במלת גבורתיה, דברי המאסף,) מפני שהרצון בכלם: הפעולות, הבאות ברצונו (וויל איבעראלל דיא ווירקונגען, דיא דורך דען וויללען גאטטעז ענטשטעהען, דארונטער פערשטאנדען ווערדען)· (שם פרק כ"ח)·

[כ] **אלה** בני שעיר החורי וכו'. סיפור משפחות בני שעיר ויחסם בפרט הוא מפני מצוה אחת, והוא, שהשם יתברך צוה למחות זכר עמלק לבד (דברים כ"ה י"ט), ועמלק אמנם היה בן אליפז, בן תמנע, אחות לוטן (בראשית ל"ו י"ב כ"ב), אך שאר בני עשו לא צוה להרגם, וכבר התחתן עשו עם בני שעיר, כמו שהתבאר בכתוב (בפסוקים שלפנינו), והוליד מהם, ומלך עליהם, ונתערב זרעו בזרעם, ושבו ארצות שעיר כלם והמשפחות ההן מיוחסות למשפחה הגוברת (אונד אללע לענדער אונד פאמיליען שעיר'ס ווארדען דער מעכטיגערן פאמיליע צוגעשריבען), אשר הם בני עשו, וכל שכן זרע עמלק, כי הוא היה הגבור שבהם, ואילו לא התבארו היחסים ההם ופרטיהם, היו כלם נהרגים בפשיעה, לכן ביאר הכתוב משפחותיהם, ואמר, שאלו, שתראו אותם בשעיר ומלכות עמלק, אינם כלם בני עמלק, אבל הם בני פלוני ובני פלוני, ונתיחסו לעמלק, להיות אמם מעמלק, וזה כלו יושר מהשם, עד שלא תהרג משפחה בתוך משפחה אחרת, כי הגזרה לא היתה רק על זרע עמלק, וכבר ביארנו אופני החכמה בה. וטעם ספרו המלכים, אשר מלכו בארץ אדום (בראשית ל"ו ל"א וכו'), כי מכלל המצות: לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא (דברים י"ז ט"ו), ואלו המלכים, אשר זכר, אין אחד מהם מאדום, הלא תראה, שהוא מיחס אותם ומיחס ארצותם, פלוני ממקום פלוני ופלוני מפלוני, והקרוב אצלי, שהיו מנהגיהם ועניניהם מפורסמים, רצוני לומר: עניני המלכים ההם, אשר לאדום, ושהם הכניעו בני עשו והשפילום, והזכירם השם נגדם, כאילו אומר: בחנו באחיכם, בני עשו, (רצונו לומר, כי אומר הקב"ה לישראל: בחנו באחיכם, בני עשו, שאין ראוי לאומה להמליך על עצמה איש נכרי מאומה אחרת, כי מלכי אדום לא היו מבני אדום, והם עינו את עמם, כאשר היה מפורסם בימים ההם, דברי המאסף,) שהיו מלכיהם פלוני, פלוני ופלוני, ומעשיהם היו מפורסמים, כי לא המליכה אומה איש, שאינו מיחסה, שלא ליער אותה בער גדול או קטן, סוף דבר, דברי הימים ההם נעלמו ממנו היום, ואילו ידענום, וידענו המקרים, אשר קרו בימים ההם, היה מתבאר לנו בפרט טעם מה שנזכר בתורה. (שם חלק ג' פרק נ').

והנה השלמתי פה פירוש **מורה דרך** על **ספר בראשית**, כי לא העתקתי את כל דברי הרמב"ם ז"ל בספר **מורה נבוכים** על מקראי הקודש בתורה, מטעם שכתבתי בהקדמתי, ראה שם. דברי המאסף.

סדר

תפלות ויוצרות

לשבתות השנה

נדפסו פעם שנית כפי מנהגי אשכנז ופולין

ומתורגם אשכנזית

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

והוגה בהגהה מדויקת ומעולה, בכל מיני מעלה, לשם ולתפארת ולתהלה,

מחברת ראשונה.

לספר בראשית.

פיורדא

בבית ובדפוס התורני כהר"ר איצק יצ"ו ובנו ר' דוד צירנדאָרף.

בשנת לשמוע אל הרנה ואל התפלה לפ"ק.

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהַי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד. שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא:
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. אֲדֹנָי לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם

מה טובו. וויא שען זינד דיינע געצעלטע, יעקב! דיינע וואָהנונגען, ישראל! איך — אויף דיינע גראָסע גיטע, בעטרעט' אין צופערזיכט דיין הויז; איך בעטע, הינגעשטרעקט אין גאָטטעספורכט, פאָר דעם טעמפעל דיינער הייליגקייט. עוויגער! איך ליבע דיינער וואָהנונג שטעטטע, דען אָרט, וואָ דיינע עהרע טהראָנט. איך בעטע אָן, פאַללע נידער, אונד קניע הין פאָר דעם עוויגען, מיינעם שעפפער. איך בעטע, הערר! צו דיר צור גנאַדענצייט; גאָטט! נאָך דיינער גרענצענלאָזען גיטע, ערהערע מיך מיט דיינער טרייען הילפע!

אני קראתיך. נון רופע איך, גאָטט, אַנטוואָרטע מיר! נייגע מיר דיין אָהר, פערנים מיין פלעהען! איך ווערדע מיט גערעכטיגקייט דיין אַנטליץ שויען, ערוואַכענד מיך ערגעצצען אַן דיינער גאָטטעסגעשטאַלט. איך פערטרויע אויף דיך, הערר! אונד שפרעכע: דוא ביסט יאַ מיין גאָטט! פערנים מיין פלעהען ווען איך צו דיר שרייע, צו דיינעם הייליגען קאָרע מיינע הענדע אויפהעבע. איך פלעהטע צו דיר, אָ הערר! מיין גאָטט! דוא מאַכטעסט מיך ווידער געזונד. איך שריא צו דיר, אָ הערר! עמפאָר, איך פלעהטע דען עוויגען אָן. לאַס' איבער דיינען קנעכט דיין אַנטליץ לייכטען, הילף מיר דורך דיינע גיטע! דען איך פלעהע, עוויגער, צו דיר; ערווידערע דוא, מיין הערר! מיין גאָטט! עוויגער! הערע מיין געבעט, פערנים מיין שרייען, אונד שווייגע ניכט צו מיינן טהרענען! ערהערע מיך, אָ הערר, ערבאַרם דיך מיין! זייא דוא מיין העלפער, עוויגער!

שיר המעלות. שטופענגעזאַנג דוד'ס. איך פרייע מיך ווען מאַן צו מיר שפריכט: «לאַס' אין דעס עוויגען הויז אונז געהען!» איך פרייע מיך דיינער פערהייסונג, וויא איינפינדער גראָסער בייטע. פערנים דיא קלאַגען מיינער וועהמוטה, מיין קעניג אונד מיין גאָטט! ווען איך פאָר דיר בעטע. הערר! פריהע וואַללעסט דוא מיך הערען; פריהע שיק' איך מיך צו דיר, אונד האַררע. נון רופע איך, גאָטט, אַנטוואָרטע מיר! נייגע מיר דיין אָהר, פערנים מיין פלעהען! נון שטעהט מיין פוס אויף עבנער באַהן, נון דאַנק' איך אין קאָרען דעם הערון.

אדון עולם דעם וועלטאַללס הערר רעגירטע שאָן עהע נאָך איין געשעפף ערשאַפפען וואַרד. אַלז אַללעס דורך זיינען וויללען ענשטאַנד, וואַרד זיין נאַמע רעגענט גענאַננט; אונד ווען איינסט אַללעס פערוועזט, ווירד ער אַלליין רעגירען, דער פורכטבאַרע, ער, דער וואַר, איזט, אונד זיין ווירד אין זיינער הערדליכקייט. ער איזט איין איינציגעס, איינציגעס וועזען, קיין צווייטעס מיט איהם צו פערגלייכען, מיט איהם צו פערבינדען. ער איזט אָהנע אַנפאַנג, אָהנע ענדע, זיין דיא מאַכט אונד דיא העררשאַפט. ער איזט מיין גאָטט, מיין לעבענדיגער ערלעזער, מיין שוץ אים ליידען צור צייט דער נאָטה. מיין פאַניר איזט ער, מיינע צופלוכט, מיין פריידענמאַהל, מיין קעלך, ווען איך איהן אַנרופע. מיינען גייסט עמפפעהל' איך זיינער האַנד אים שלאַפען אונד אים ערוואַכען, אונד מיט מיינעם גייסט אויך מיינען לייב. גאָטט איזט מיט מיר, איך פירכטע ניכטס!

ברוך. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא אונז דורך דיינע געבאָטע געהייליגעט אונד אונז בעפאָהלען האַסט, דיא הענדע צו וואַשען.

ברוך. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דען מענשען מיט ווייזהייט געבילדעט אונד איהם פילע עפפנונגען אונד העהלונגען אַנערשאַפפען האַסט. פאָר דעם טהראָנע דיינער מאַיעסטעט איזט

יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה׃

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה׃

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ יִשָּׂא יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה׃ אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּירוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא׃ וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם׃

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא׃ אַתָּה בְרָאתָהּ׃ וְאַתָּה יְצַרְתָּהּ׃ וְאַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי׃ וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי׃ וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי׃ וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא׃ כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים׃ אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים ׀ מֵתִים׃

איזט אָפפענבאַר אונד בעקאַננט, דאַס וועןאיינע פאָן דיזען אָפּפען אָדער פערשטאָפפט בליבע, דער מענש זיך ניכט ערהאַלטען אונד פאַר דיר בלייבען קעננטע. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אַרצט אַללעס פלייזעס, דערדוא וואונדער טהוסט אין דיינער שעפפונג!

ברוך. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא אונז דורך דיינע געבאָטע געהייליגט אונד אונז בעפאָהלען האַסט, אונז מיט דען וואָרטען דיינער לעהרע צו בעשעפטיגען. לאַס'דאָך, עוויגער, אונזער גאָטט, דיא וואָרטע דיינער לעהרע איממער אַנגענעהם בלייבען אין אונזערם מונדע אונד אין דעם מונדע דיינעס פאָלקעס, דעם הויזעס ישראל; לאַס' אונז, אונזערע נאַכקאָממען אונד דיא נאַכקאָממען דיינעס פאָלקעס, דעם הויזעס ישראל, אַללע דיינען נאַמען ערקעננען אונד דיינע לעהרע ערלערנען. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דיינעם פאָלק ישראל דיא לעהרע ערטהיילסט! געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, דער דוא אונז אויז אַללען פעלקערן ערוועהלט אונד אונז דיינע לעהרע געגעבען האַסט. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, געבער דער לעהרע!

יברכך. דער עוויגע זעגנע דיך, אונד בעהיטע דיך! דער עוויגע לאַססע זיין אַנטליץ דיר לייכטען, אונד זייא דיר גנעדיג! דער עוויגע ווענדע זיין אַנטליץ דיר צו, אונד געבע דיר גליקזעליגקייט!

אלו. דיזעס זינד דיא דינגע, דיא (אים געזעץ) קיין בעשטיממטעס מאַאַס האַבען: פיאה, *) בכורים, **) ראיון, ***) דיא אויזאיבונג דעס וואָהלוואָללענס אונד דאַז שטודירען אין דער תורה.

דיזעס זינד דיא האַנדלונגען, פאָן וועלכען דער מענש דיא פריכטע שאָן אין דיזער וועלט גענימט, אונד וואָפאָן איהם דאַז הויפטגוט נאָך אין דער קינפטיגען וועלט אויפבעוואַהרט בלייבט; נעמליך: פאַטער אונד מוטטער עהרען, וואָהלוואָללען אויזאיבען, מאָרגענס אונד אַבענדס צייטיג דאַז בית המדרש (לעהרהויז) בעזוכען, גאַסטפרייהייט אויזאיבען, קראַנקע פערזאָרגען, ברייטע אויזשטאַטטען, דיא לייכען בעגלייטען, אַנדעכטיג בעטען, פרידען צווישען דען נעבענמענשען שטיפטען; דאַז שטודירען אין דער תורה אַבער ווירד אַללען גלייך געאַכטעט.

אלהי. מיין גאָטט! דיא זעעלע, דיא דוא מיר געגעבען האַסט, איזט ריין; דוא האַסט זיא ערשאַפפען, געבילדעט אונד מיר איינגעהויכט; דוא בעוואַהרעסט זיא אין מיר, ווירסט זיא פאָן מיר נעהמען, אונד זיא מיר איינסט ווידער געבען. זאָלאַנגע דיזע זעעלע אין מיר איזט, דאַנקע איך דיר, עוויגער, מיין גאָטט אונד גאָטט מיינער פעטער, אורהעבער אַללער ווערקע, הערר אַללער זעעלען! געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דען טאָדטען קערפערן דיא זעעלען ווידער גיבסט!

ברוך. געלאַבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דעם האַהנע דאַז געפיהל גאַבסט, דען אַנברוך דעם טאַגעס פאָן דער נאַכט צו אונטערשיידען.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ׀ אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה׃

ברוך

ברוך

*) דער אַקקערווינקעל, דעססען פרוכט, צום געברויכע דער אַרמען, שטעהען בלייבען מוכטע. זיהע ויקרא י"ט ט' וי"ד.
**) דיא ערסטלינגע דער פריכטע, דיא אים בית המקדש דאַרגעבראַכט וועדרען מוסטען. דברים כ"ו ב' וגו'.
***) דיא ערשיינונג פאַר גאָטט. היר ווירד אייגענטליך אונטער דעם וואָרטע ראיון דער ווערטה דעם אָפּפערס פערשטאַנדען, מיט וועלכעם יערע מאַננספערזאָן יעהרליך דרייא מאָהל פאַר גאָטט ערשיינען מוסטע. דברים ט"ז ט"ז.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַלְבִּישׁ עֲרוּמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשִׂיתָ לִּי כָּל צָרְכִּי:
בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּא״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה
מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּלֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלוֹט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ· וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים

תחנונינו

ברוך· געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דאָס דוא מיך ניכט צום היידען ערשאַפפען האָסט.

ברוך· געלאָבט זייעכט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דאָס דוא מיך ניכט צום שקלאַ־פען ערשאַפפען האָסט.

ברוך· געלאָבט זייעכט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דאָס דוא מיך ניכט צום ווייבע ערשאַפפען האָסט.

ברוך· געלאָבט זייעכט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דיא בלינדען זעהענד מאַכסט·

ברוך· געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דיא נאַקטען קליידעסט.

ברוך· געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דיא געבונדענען לעזעסט.

ברוך· געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דיא געבייגטען אויפ־ריכטעסט·

ברוך· געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דיא ערדע אויזברייטעסט איבער דיא וואַססער.

ברוך· געלאָבט ז״ד, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא פיראַללע מיינע בעדירפניססע זאָרגעסט.

ברוך. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דיא שריטטע דעס מאַננעס לייטעסט.

ברוך. ג״ז״ד, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא ישראל מיט שטערקע אומגירטעסט.

ברוך. גז״ד, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא ישראל מיט רוהם קרענעסט.

ברוך. גז״ד, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דעם ערמידעטען נייע קראַפט גיבסט.

ברוך. גז״ד, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דער דוא דען שלאַף פאָן מיינען אויגען אונד דען שלוממער פאָן איהרען לידערן פערטרייבסט.

ויהי רצון. עז זייא אויך דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאָטט אונד גאָטט אונזערער פעטער! דאָס וויר פערטיגקייט אין דיינער לעהרע ערלאַנגען אונד דיינען געבאָטען טרייליך אַנהאַנגען. לאָס׳ אונז ניכט צו פעהלערן, איבערטרעטונגען אונד זינדען, ניכט צור פערזוכונג אונד שאַנדע קאָממען; לאָס׳ דיא בעזע בעגירדע ניכט איבער אונז הערשען; ענטפערנע אונז פאָן בעזען מענשען אונד פאָן שלעכטער געזעללשאַפט. האַלטע אונז שטעטס פעסט אן גוטען נייגונגען אונד עדלען האַנדלונגען, אונד אונטערדריקקע אונזערע לײדענשאַפטען, דאַמיט וויר אונז נור דיר אונטער־ווערפען. לאָס׳ אונז הייטע אונד יעדען טאָג גונסט, גנאַדע אונד ערבאַרמען פינדען אין דיינען אויגען אונד אין דען אוי־גען אללער, דיא אונז זעהען, אונד ערצייגע אונז וואָהל־טהאַטען. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא וואָהל־טהאַטען ערצייגסט דיינעם פאָלקע ישראל.

יהי רצון. עז זייא דיין וויללע, עוויגער, מיין גאָטט אונד גאָטט מיינער פעטער! דאָס דוא מיך הייטע אונד יעדען טאָג בעוואַהרסט פאָר פרעכען מענשען, פאָר פרעכהייט, פאָר בעזען מענשען אונד שלעכטער געזעלל־שאַפט, פאָר בעזען נאַכבאַרן, פאָר בעזען צופעללען, פאָר דעם געפעהרליכען פערפיהרער (שטן), פאָר איינעם שטרענגען געריכטע אונד איינעם שטרענגען ווידערזאַכער, ער זייא אונזער בונדעסגענאָססע אָדער ניכט.

לעולם. דער מענש האַבע שטעטס אינגערע גאָטטעספורכט, בעקעננע דיא וואַהרהייט, רעדע וואַהרהייט פאָם הער־צען, מאַבע זיך אימער דעם מאָרגענס פריה אויף, אונד בעטע פאָלגענדעס:

רבון. הערר אללער וועלטען! ניכט אים פערטרויען

אויף

תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים· מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקנו מה ישענו מה כחנו ומה גבורתנו מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו· וימי חייהם הבל לפניך· ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך· בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה· זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח· עדת יעקב בנך בכורך· שמאהבתך שאהבת אותו· ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך: אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו: אשרינו שאנו משכימים ומעריבים· ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום·

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

אתה הוא עד שלא נברא העולם· אתה הוא משנברא העולם· אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא· קדש את שמך על מקדישי שמך· וקדש את שמך בעולמך· ובישועתך תרים ותגביה קרננו· בא"י מקדש את שמך ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים· אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים· קבץ קויך מארבע כנפות הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם· ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה· אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו· וקים לנו יי אלהינו מה שכתוב· בעת ההיא אביא אתכם ובעת

אויף אונזערע טוגענד פלעהען וויר פאר דיר, זאנדערן אים פערטרויען אויף דיין גרענצענלאזעס ערבארמען. וואז זינד וויר? וואז איזט אונזער לעבען? וואז אונזערע פרעממיגקייט? וואז אונזערע טוגענד? וואז אונזערע הילפע? וואז אונזערע קראפט? וואז אונזעהע מאכט? וואז קעננען וויר, עוויגער, אונזער גאטט אונד גאטט אונזערער פעטער, פאר דיר זאגען? אללע העלדען זינד יא איין ניכטס פאר דיר, דיא מעננער דעס רוהמס — אלז ווערען זיא ניא געוועזען, דיא וויזען — אהנעקעננטניס, דיא פערנינפטיגען — אהנע איינזיכט; יא, דיא מייכטען איהרער האנדלונגען זינד טאנד, דיא טאגע איהרעס לעבענס ניכטיג פאר דיר; זעלבסט דער פארצוג דעס מענשען פאר דעם פיה איזט ניכטס, דען אללעס איזט איטעל.

אבל. דעננאך זינד וויר דיין פאלק, גענאססען דיינעס בונדעס, קינדער אברהם׳ס, דיינעס ליבלינגס, דעם דוא דיינע ליבע צושוואורסט אויף דעם בערגע מוריה, נאכקאממען יצחק׳ס, זיינעס איינציגען זאהנעס, דער אויף דעם אלטארע געבונדען ווארד, דיא געמיינדע יעקב׳ס, דיינעס ערסטגעבארנען זאהנעס, דען דוא אום דער ליבע וויללען, מיט וועלכער דוא איהן ליבטעסט, אום דער פריידע וויללען, דיא דוא אן איהם האטטעסט, ישראל אונד ישורון נאננטעסט.

לפיכך. דאהער איזט אונזערע פפליכט, דיר צו דאנקען, דיך צו פרייזען, צו ריהמען, צו בענעדייען, צו היילגען, אונד דיינעם נאמען פרייז אונד דאנק דארצובריגען. הייל אונז! וויא הערדליך איזט אונזער טהייל, וויא ליבליך אונזער לאאז, וויא שען אונזער ערבע! הייל אונז! דיא וויר טעגליך צווייא מאהל, מארגענס פריה אונד אבענדס שפעט, אויזרופען:

שמע. הערע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאטט, איזט איין איינציגעס, עוויגעס וועזען.

ברוך. געפריזען זייא דער נאמע זיינער הערדליכקייט אונד זיינער רעגירונג אימממער אונד עוויג!

אתה. דוא ווארסט עהע דיא וועלט ערשאפפען ווארדע, ביסט דערזעלבע זייט איהרער ערשאפפונג; דוא ביסט אין דיזער וועלט, אונד ביסט דערזעלבע אין דער קינפטיגען וועלט. הייליגע דיינען נאמען איבער דיא יעניגען, דיא איהן שטעטס היילגען, הייליגע דיינען נאמען אין דיינער וועלט! ערהעבע דורך דיין הייל אונד האלטע אויפרעכט אונזער גליקסהארן! געלאבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דיינען נאמען עפפענטליך הייליגעסט.

אתה. דוא ביסט, עוויגער, אונזער גאטט, אים היממעל, אויף ערדען אונד אין דען אבערסטען היממעלן דער היממעל. פירוואהר! דוא ביסט דאז ערסטע דאז לעצטע דער וועזען, אונד אויסער דיר איזט קיין גאטט. זאממלע דיא דיינער הארדען אויז דען פיר ענדען דער ערדע, אונד אללע יזעלטבעוואהנער ווערדען ערקעננען אונד איינזעהען, דאס דוא אלליין הערר אללער רייכע דער ערדע ביסט. דוא ערשופסט היממעל, ערדע אונד מעער אונד אללעס, וואז דארין איזט; אונד ווער פאן אללען דיינען געשעפפען, העהערן אונד נידערן וועזען, בעפיהלט דיר, וואז דוא טהון זאללסט? היממלישער פאטער! ערצייגע אונז גנאדע אום דיינעס גראסען נאמענס וויללען, נאך וועלכעם וויר גענאננט ווערדען, אונד בעשטעטיגע אן אונז, עוויגער, אונזער גאטט, וואז (צפניה ג׳ כ׳) געשריבען שטעהט: »צו דערזעלבען צייט ווערדע איך אייך הערבייא פיהרען אונד
צור

קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָֹה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָֹה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה: וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָֹה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַייָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַייָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים׃ קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן׃ פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים׃ שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן׃ וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן׃

ודמן

צור צייט אייך פערזאממעלן, דען איך ווערדע אייך נאמען אונד רוהם מאכען אונטער אללען פעלקערן דער ערדע, ווען איך אייערע געפאנגענען צוריק ברינגען ווערדע פאר אייערן אויגען, שפריכט דער עוויגע.»

וידבר. דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: «געביטע דען קינדערן ישראל'ס, אונד שפריך צו איהנען: «מיין אפפער, נעמליך מיינע שפייזע, דיא מיין פייער פערצעהרט, מיר צום אנגענעהמען גערוכע, מיסט איהר זארגפעלטיג זיין, יעדעס צו זיינער צייט דארצו ברינגען.» זאגע איהנען אלזא: דיזעס איזט דאז פייער אפפער, דאז איהר דעם עוויגען צו ברינגען האבט: יעהריגע לעממער אהנע לייבעספעהלער, יעדען טאג צווייא, צום גאנצען אפפער, אונד דיזעס בעשטענדיג. דאז איינע לאם ברינגסט דוא דעם מארגענס, אונד דאז אנדערע צווישעןביידען אבענדען. דאצו איין צעהנטהייל איפה פיינעס מעהלס צום מעהלאפפער, איינגעריהרט מיט איינם פירטעל הין געשטאסענען בוימאהלס. דאז טעגליכע אפפער, וויא עזבעריייטס אם בערגע סיני געבראכט, אונד, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען גערוך פאם פייער פערצעהרט ווארד. צו יעדעם לאממע געהערט איין פירטעל הין טראנקאפפער; אויף דאז הייליגע זאלל דער אונפער מישטע אפפערוויין, דעם עוויגען צו עהרען, אויזגעגאסען ווערדען. דאז אנדערע לאם ברינגסט דוא צווישען ביידען אבענדען, מיט עבען דעם מעהלאפפער אונד טראנקאפפער, וויא דעם מארגענס, דעם פייער בעשטיממט, איין אנגענעהמער גערוך, דעם עוויגען צו עהרען.

ושחט. מאן זאלל עז אויף דער מיטטערנעכטליכען זייטע דעם אלטארעס פאר דעם עוויגען שלאכטען, אונד דיא זעהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען.

וביום. אם שבת־טאגע צווייא יעהריגע לעממער אהנע פעהלער, אונד צום מעהלאפפער צווייא צעהנטהייל פיינעס מעהלס מיט אהל איינגעריהרט, נעבסט דעם טראנקאפפער דאצו. דיזעס איזט דאז גאנצע אפפער פיר יעדען שבת, אויסער דעם טעגליכען גאנצען אפפער, נעבסט דעם וויינאפפער דאצו.

ובראשי חדשיכם. אן דען ערסטען טאגען דער מאנאטע ברינגט איהר צום גאנצען אפפער, דעם עוויגען צו עהרען: צווייא יונגע שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער אהנע פעהלער. צו יעדעם שטירע געהערט איין מעהלאפפער פאן דרייא צעהנטעל פיינעס מעהלס מיט אהל איינגעריהרט, אונד צו יעדעם ווידדער איין מעהלאפפער פאן צווייא צעהנטעל פיינעס מעהלס מיט אהל איינגעריהרט, צו יעדעם לאממע איין צעהנטעל פיינעס מעהלס מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער. דיזעס איזט איין גאנצעס אפפער, זיסעס גערוכעס, דאז, דעם עוויגען צו עהרען, פאם פייער פערצעהרט ווירד. דיא דאצו געהעריגען טראנקאפפער זינד צו יעדעם שטיר איין האלב הין, צו יעדעם ווידדער איין דריטטעל הין אונד צו יעדעם לאממע איין פירטעל הין וויין. דיזעס איזט דאז גאנצע אפפער, אין יעדעם נייםאנד, פיר אללע מאנאטע דעם יאהרעס. דאבייא נאך איין ציגענבאק צום זינדענאפפער, דעם עוויגען צו עהרען; אויסער דעם טעגליכען גאנצאפפער נעבסט זיינעם טראנקאפפער, זאלל דיזעס אללעס געבראכט ווערדען.

איזהו מקומן. וועלכעס זינד דיא ערטער, וואו דיא אפפער געשלאכטעט ווערדען? דיא אללערהייליגסטען ווערדען אן דער מיטטערנאכטסזייטע געשלאכטעט, דער פארר אונד ציגענבאק אם פערזעהנונגספעסט ווערדען אן דער מיטטערנאכטסזייטע געשלאכטעט, אונד דאז בלוט ווירד אין דיא געפעסע דעס דיהנסטעס אן דער מיט־

טער

וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב· מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת· שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן· אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת· שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב· אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדֶּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד· עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית· מִזְרָחִית צְפוֹנִית· צְפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית· שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל· לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים: זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת· אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע· וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל· לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם· אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם

ולבניהם

טערנאכטסזייטע אויפגעפאנגען. דיזעס בלוט מוס צווישען דיא שטאנגען אונד אויף דען פארהאנג, וויא אויך אויף דען גאלדנען אלטאר געשפרענגט ווערדען; ווען איינע דיזער שפרענגונגען פעהלט, הינדערט עז דיא פערזעהנונג. דאז איבריגגעבליבענע בלוט גיסט דער פריכטער אויז, אן דען באדען דער וועסטליכען זייטע דעס אייסערן אלטארעס; ווען עז אונטערבליבען, ווירד דיא פערזעהנונג דאדורך ניכט געהינדערט. דיא פארען אונד ציגענבעקקע, דיא מאן גאנץ פערברעננט, מיססען אן דער מיטטערנאכטסזייטע געשלאכטעט, אונד איהר בלוט מוס אין דיא געפעסע דעס דיהנסטעס דאזעלבסט אויפגעפאנגען ווערדען. איהר בלוט ווירד אויף דען פארהאנג אונד אויף דען גאלדנען אלטאר געשפרענגט; ווען איינע דיזער שפרענגונגען פעהלט, הינדערט עז דיא פערזעהנונג. דאז איבריגגעבליבענע בלוט ווירד אן דען באדען דער וועסטליכען זייטע דעס אייסערן אלטארעס אויזגעגאססען; ווען עז אונטערבליבען, הינדערט עז דיא פערזעהנונג ניכט. זאוואהל דיזע אלז דיא פארערזעהנטען אפפער ווערדען אויף דעם אשענפלאץ פערברעננט. דיא זינדענאפפער דער געמיינדע זאוואהל, אלז דער אייצעלנען פערזאנען (דיא זינדענאפפער דער געמיינדע זינד נעמליך: דיא ציגענבעקקע אן דען ניימאנדען אונד אן אנדערן פעסטטאגען,) ווערדען אן דער מיטטערנאכטסזייטע געשלאכטעט, אונד איהר בלוט ווירד אין דיא געפעסע דעס דיהנסטעס דאזעלבסט אויפגעפאנגען. דיזעס בלוט ווירד פיר מאהל אין דיא פיר ווינקעל דעס אייסערן אלטארעס געשפרענגט, אונד צוואר אויף פאלגענדע וויזע: דער פריסטער געהט דיא שטיגע הינויף, בעטריטט דען אומגאנג, אונד ווענדעט זיך צו דעם זידעסטליכען, דאן צום נארדעסט=ליכען, פערנער צום נארדוועסטליכען אונד ענדליך צו דעם זידוועסטליכען; דאז איבריגע בלוט שיטטעט ער אן דיא זיד=זייטע דעס אלטארעס אויז. דיא מאננספערזאנען אויז דעם פריסטערשטאנדע דירפען דיזע אפפער, אבער נור איננער=האלב דער פפאסטען דעס פארהאפס, אויף יעדע ארט צו=בערייטעט, עססען, דען גאנצען טאג ביז מיטטערנאכט. דאז בראנדאפפער געהערט אונטער דיא אללערהייליגסטען אפפער. עז ווירד אן דער מיטטערנאכטסזייטע געשלאכ=טעט, אונד דאז בלוט ווירד אין דיא געפעסע דעס דיהנסטעס עבען דאזעלבסט אויפגעפאנגען. דיזעס בלוט ווירד צווייא מאהל, אבער זא געשפרענגט, דאס עז איינע פירפאכע בעשפרענגונג אויזמאכט. דאבייא ווירד ערפארדערט, דאס דיא הויט אבגעצאגען, דאס דאז אפפער צערשטיקט, אונד דאס עז גאנץ פערבראננט ווערדע. דיא פריידענאפפער דער געמיינדע אונד דיא שולדאפפער (אונטער לעצטערן ווערדען היר פערשטאנדען: דיא שולדאפפער וועגען איינער גערויב=טען זאכע, וועגען פערגרייפונג אן געהייליגטען גיטערן, וועגען שוועכונג איינער פערשפראכענען מאגד; דאז שולד=אפפער דעס ענטהאלטזאמען, (דאז ער ברינגט, ווען ער זיך אן איינעם טאדטען פערונרייניגט,) דאז שולדאפפער דעס אויזעצציגען, דאז שולדאפפער בייא צווייפעלהאפטען פערגעהונגען;) ווערדען אן דער מיטטערנאכטסזייטע גע=שלאכטעט, אונד דאז בלוט ווירד אויך דאזעלבסט אין דיא געפעסע דעס דיהנסטעס אויפגעפאנגען. דיזעס בלוט ווירד צווייא מאהל, אבער זא געשפרענגט, דאס עז איינע פיר=פאכע בעשפרענגונג אויזמאכט. נור דיא מאננספערזאנען אויז דעם פריכטערשטאנד דירפען דיזע אפפער עססען, אונד נור איננערהאלב דער פלאסטען דעס פארהאפעס, אבער אויף יעדע ארט צוברייטעט, דען גאנצען טאג ביז מיטטערנאכט. דאז דאנקאפפער אונד דער ווידדער דעס ענטהאלטזאמען געהערען אונטער דיא אפפער פאן גערינ=גערער הייליגקייט, אונד קעננען איבעראלל אין דעם פארהאף געשלאכטעט ווערדען. דאז בלוט מוס צווייא מאהל, אונד צוואר זא געשפרענגט ווערדען, דאס עס איינע פירפאכע בעשפרענגונג אויזמאכט. דיזע אפפער קעננען איבעראלל אין דער שטאדט פאן יעדערמאן, אויף יעדע ארט צוברייטעט, דען גאנצען טאג ביז מיטטערנאכט פער=צעהרט ווערדען. מיט דעם, וואז דאפאן פיר דיא פריסטער געהאבען וואָרדען, האט עז גלייכע בעוואנדניס; נור דאס דיזעס בלאס פאן דען פריסטערן, איהרען ווייבערן, קינדערן

אונד

ולבניהם ולעבדיהם: שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל· לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם· אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם: הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת· ובלבד שיתן כנגד היסוד· שנה באכילתן· הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר בכל מאכל· לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה· ואינו נאכל אלא עד חצות· ואינו נאכל אלא למנויו· ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהם· (א) מקל וחומר· (ב) ומגזרה שוה· (ג) מבנין אב מכתוב אחד· ומבנין אב משני כתובים· (ד) מכלל ופרט· (ה) ומפרט וכלל· (ו) כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט· (ז) מכלל שהוא צריך לפרט· ומפרט שהוא צריך לכלל· (ח) כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד· לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא· (ט) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר· (י) וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר· (יא) כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש·

(יב)

אונד קנעכטען געגעססען ווערדען דארף. דיא פֿריידענ=אָפּפֿער זינד אויך פֿאָן געררינגערער הייליגקייט, אונד קענ=נען עבענפֿאַללס איבעראַלל אין דעם פֿאָרהאָף געשלאַכטעט ווערדען. דאַז בלוט מוס צווייא מאַהל, אונד צוואַר זאָ גע=שפרענגט ווערדען, דאַס עז איינע פֿירפֿאַכע בעשפרענגונג אויזמאַכט. דיזע אָפּפֿער דירפֿען אין דער גאַנצען שטאַדט פֿאָן יעדערמאַן, אויף יעדע אַרט צובערייטעט, צווייא טאַגע אונד איינע נאַכט געגעססען ווערדען. מיט דעם, וואַז דאַ=פֿאָן פֿיר דיא פריסטער געהאָבען וואָרדען איזט, האַט עז גלייכע בעוואַנדטניס; נור דאַס דאַפֿאָן אַללײן דיא פריסטער, איהרע ווייבער, קינדער אונד קנעכטע עססען דירפֿען. דיא ערסטגעבורט אונד דאַז צעהנטע פֿאָם פֿיה, וויא אויך דאַז פסח=לאָם, זינד עבענפֿאַללס אָפּפֿער פֿאָן געררינגערער הייליגקייט ·מאַן דאַרף זיא איבעראַלל אים פֿאָרהאָף שלאַכ=טען. איהר בלוט ווירד נור איינמאַל געשפרענגט, יעדאָך מוס עז געגען דען גרונד דעס אַלטאַרעס געשעהען. אין אַנזעהונג דעס עססענס איזט פֿאָלגענדער אונטערשיד: דיא ערסטגעבורט דאַרף נור פֿאָן פריסטערן, דאַז פֿיהצעהענט קאַן הינגעגען פֿאָן יעדערמאַן געגעססען ווערדען; ביידע ווערדען אין דער גאַנצען שטאַדט, אויף יעדע אַרט צובערײ=טעט, צווייא טאַגע אונד איינע נאַכט געגעססען; דאַז פסח=לאַם ענדליך ווירד נור אין דערזעלבען נאַכט ביז מיטטערנאַכט, פֿאָן דעניעניגען נור, דיא דאַצו גערעכנעט אונד בעשטיממט וואָרדען זינד, אונד געבראַטען פֿערצעהרט·

רבי ישמעאל. רבי ישמעאל זאַגטע: דיא געזעצע ווערדען פֿערמיטטעלסט דרייצעהן רע=געלן ערלײטערט. נעמליך: (א) דורך דען שלוס פֿאָן דעם מינדערוויכטיגען אויף דאַז וויכטיגערע; (אונד אויך אומגע=קעהרט: פֿאָן דעם וויכטיגערן אויף דאַז מינדערוויכטיגע;) (ב) דורך גלייכלויטענדע אויזשפריכע; (ווען בייא צווייא געזעצען גלייכלויטענדע אָדער גלייכבעדייטענדע ווערטער געברויכט וואורדען, ווערדען זיא אונטער געוויססען בעדינ=גונגען פֿערגליכען;) (ג) דורך איין צור רעגעל דיהנענדעס געזעץ, בעשטיממט דורך איינען פֿערז אָדער דורך צווייא פֿערזע; (איין איינצעלנעז גענויא בעשטיממטעס געזעץ דיהנט אַללען אַנדערן אונבעשטיממטען געזעצען צור אַלל=געמיינען רעגעל, דיא בעשטיממונג דעס איינצעלנען געזעצ=צעס מאַג אויז איינעם אָדער אויז צווייען פֿערזען געפֿאָל=גערט וואָרדען זיין;) (ד) דורך דאַז אַללגעמיינע אונד בע=זאָנדערע; (ווען דאַז בעזאָנדערע אויף דאַז אַללגעמיינע פֿאָלגט, ווירד דאַז אַללגעמיינע אויף דאַז בעזאָנדערע איינ=געשרענקט;) (ה) דורך דאַז בעזאָנדערע אונד אַללגעמיי=נע; (ווען דאַז בעזאָנדערע פֿאָרהער געהט, אונד דאַז אַלל=געמיינע פֿאָלגט, ווירד לעצטערעס דורך ערסטערעס ניכט איינגעשרענקט), (ו) דורך דאַז אַללגעמיינע, בע=זאָנדערע אונד אַללגעמיינע; (איזט דאַז געזעץ אין דיי=זער אָרדנונג אַבגעפֿאַסט), אַלזדאַן שרענקט דאַז בע=זאָנדערע דאַז אַללגעמיינע אויף אַללע איהם עהנליכע פֿעללע איין; (ז) דורך דאַז אַללגעמיינע, דאַז דעם בע=זאָנדערן, אונד דורך דאַז בעזאָנדערע, דאַז דעם אַללגע=מיינען בעדאַרף (צור געגענזייטיגען נעהערן בעשטיממונג); (ח) ווען פֿאָן דעם אַללגעמיינען איין בעזאָ=דערער פֿאַלל הערויזגעהאָבען, אונד פֿאָן דיזעם איין נייער אומשטאַנד אויזגעזאַגט וואָרדען איזט: זאָ גילט דער נייע אומשטאַנד אויך פֿאָן דעם אַללגעמיינען. (ט) ווירד פֿאָן דעם אויז דעם אַללגעמיינען הערויזגעהאָבענען בעזאָנדערן פֿאַלל נור איין טהייל דער דעם אַללגעמיינען געגעבענען פֿאָרשריפֿט געפֿאָרדערט, זאָ איזט ער הערויז=געהאָבען, אום איהן צו ערלייכטערן, ניכט צו ערשווערען. (י) ווירד פֿאָן דעם אויז דעם אַללגעמיינען הערויז=געהאָבענען בעזאָנדערן פֿאַלל איינע נייע, דעם אַללגעמיינען ניכט געגעבענע פֿאָרשריפֿט געפֿאָרדערט: זאָ איזט ער הערויזגעהאָבען, איהן צו ערלייכטערן (פֿאָן דער אַללגעמיינען פֿאָרשריפֿט), אונד צו ערשווע=רען (דורך דיא נייע פֿאָרשריפֿט). (יא) ווירד פֿאָן דעם אויז דעם אַללגעמיינען הערויזגעהאָבענען בעזאָנדערן פֿאַלל איינע נייע (דער אַללגעמיין געגעבענען ווידערשפרעכענדע) פֿאָרשריפֿט געפֿאָרדערט: זאָ קאָן ער ניכט ווידער אונ=טער דיא אַללגעמיינע רעגעל געבראַכט ווערדען, ביז איהן דיא הייליגע שריפֿט אויזדריקליך ווידער דארונטער צעהלט. (יב)

(יב) דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ.
(יג) וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית: בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם: בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת: בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח: בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל אָב הָרַחֲמָן. הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר. בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ: נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת. וּנְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ: וְנַמְלִיכְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ. מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ. מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ. הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו. שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ. שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ. יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ. בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד. זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה. מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ. בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ. בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם. וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק. לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן. חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר. כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי. וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם. וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ. בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ. בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד. וְנוֹרָא

הוא

צעהלט. (יב) מאנכער אונבעשטיממטע זאץ ווירד אויז דעם דארויף פאלגענדען איהם עהנליכען זאצצע, מאנ־כער אם ענדע אויז זיך זעלבסט נעהער בעשטיממט.
(יג) צו צווייען זעצצען, דיא זיך ווידערשפרעכען, מוס איין דריטער אויפגעפונדען ווערדען, דער דען אויז־שלאג גיבט.

יהי רצון. עז זייא דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט אונד גאטט אונזערער פעטער! דאס דער היילינע טעמ־פעל, באלד אין אונזערן טאגען, ווידער ערבויעט ווערדע, אונד לאס' אונז אונזערן אנטהייל אן דיינער לעהרע נעהמען. דארט, אים היילינען טעמפעל, דיהנען וויר דיר עהרפורכטס־פאלל, וויא אין דען טאגען דער פארוועלט, אין לענגסט פערפלאססענן יאהרן. דאן איזט יהודה'ס אונד ירושלים'ס אפפער דעם עוויגען ווידער אנגענעהם, וויא אין דען טאגען דער פארוועלט, אין לענגסט פערפלאססענן יאהרען.

ברוך שאמר געלאבט זייא ער, דער שפראך, אונד דיא וועלט ווארד! געלאבט זייא ער! געלאבט דער שעפפער אללער וועזען פאם אנבעגין! געלאבט, דער שפריכט, אונד עז געשיהט, געלאבט, דער פעראָרדנעט אונד בעשטעטיגט; געלאבט ער, דער זיך דער ערדע ער־בארמט, געלאבט דער זיך דער געשעפפע ערבארמט. גע־לאבט ער, דער מיט וואהלטהאטען בעלאהנט דיא איהן עהר־פירכטען, געלאבט, דער עוויג דויערט אונד זעלבסטשטענ־דיג איזט אין עוויגקייט; געלאבט ער, דער ערלעזט אונד ערטעטטעט, געלאבט זיין נאמע! געלאבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאטט, הערר דער וועלט! אללבארמהער־ציגער גאטט אונד פאטער! דער מונד דיינעס פאלקעס לאבעט דיך, דיך פרייזט אונד ריהמט דיא צונגע דיינער פראממען אונד דיינער דיהנער. זא וואללען אויך וויר מיט דען געזענגען דוד'ס, דיינעס דיהנערס, דיך לאבען, עוויגער, אונזער גאטט! מיט לאבלידערן אונד געזענגן דיך ערהעבען, פרייזען אונד ריהמען, דיר הולדיגען אונד דיינעס נאמענס, אונזער קעניג, איינגעדענק זיין. אונזער גאטט! איינציגער, עוויג־דויערנדער! געפריזענער אונד גלארייכער קעניג! אין עוויגקייט ערהאבען איזט דיין גראסער נאמע. געלאבט זייעסט דוא עוויגער, קעניג, געפריזען אין לאבלידערן!

הודו. דאנקט דעם הערן, פערקינדעט זיינען נאמען! מאכט דען פעלקערן זיינע טהאטען קונד! זינגט! ריהרט איהם זאיטענשפיל! אונטערהאלטעט אייך פאן זיינען וואונדערן! ריהמט אייך זיינעס היילינען נאמענס, דאס זיך דאז הערץ דער גאטטעספערעהרער פרייע! זוכט דען הערן, זוכט זיינען שוץ! פלעהעט פאר זיינעם אנגעזיכט אונאויפ־הערליך! דענקט דער וואונדערווערקע, דיא ער טהאט, בעשטראפונגסצייכען, שפריכע זיינעס מונדעס, נאכקאממען זיינעס קנעכטעס ישראל'ס! קינדער יעקב'ס, זיינע אויזערוועהלטען! ער, דער עוויגע, איזט אונזער גאטט; אין אללער וועלט געהם זיין געריכט. דענקעט עוויג זיין פערהייסען, זיינען בונד דעם טויזענדסטען געשלעכט! בונד, מיט אברהם געשטיפטעט, אייד, דעם יצחק צוגע־שווארען, זעצטע ער יעקב איין צום רעכטע, ישראל צום עוויגליכען בונדע. «דיר, שפראך ער, געב' איך כנען, דאז לאנד צו אייערם ערבגוט איין.» נאך ווארעט איהר פאן געריגנער אנצאהל, וויניג נאך אונד פרעמד אים לאנדע. זיא צאגען אויז פאן פאלק צו פאלק, פאן דיזעם רייך צו יענער נאציאן. קיינען ליס ער זיא בעדריקקען, ציכטיגטע איהרענטוועגן קעניגע. «טאסטעט מיינע געזאלבטען ניכט אן! טהוט מיינען פראפעטען קיין לייד!» — — זינגעט דעם הערן, אללע וועלט! פערקינדעט טאג פיר טאג זיין הייל! ערצעהלעט אונטער היידען זיינען רוהם, אונטער אללען פעלקערן זיינע וואונדער! דען גראס איזט גאטט אונד האכגעפריזען; אונד עהרפורכטסווערטה איזט ער, האך

איבער

הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים · ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו · עז וחדוה במקמו: הבו ליי משפחות עמים · הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו · שאו מנחה ובאו לפניו · השתחוו ליי בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ · אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ · ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלואו · יעלוץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי · כי בא לשפט את הארץ: הודו ליי כי טוב · כי לעולם חסדו · ואמרו הושיענו אלהי ישענו · וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם · ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו · והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו · והוא רחום יכפר עון ולא ישחית · והרבה להשיב אפו · ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני · חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכר רחמיך יי וחסדיך · כי מעולם המה: תנו עז לאלהים · על ישראל גאותו · ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך · אל ישראל · הוא נתן עז ותעצמות לעם · ברוך אלהים: אל נקמות יי · אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ · השב גמול על גאים: ליי הישועה · על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו · אלהי יעקב סלה: יי צבאות · אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך · וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי · עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו · כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו · כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו · ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים · הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם שככה לו · אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך בטחתי · יגל לבי בישועתך · אשירה ליי כי גמל עלי:

איבער אללע געטטערוועזען! געצצען זינד דער היידען געטטער אללע; דער עוויגע האט דיא הימעל געשאפפען. פאר איהם איזט מאיעסטעט אונד פראכט, טריאומף אונד וואננע אין זיינער רעזידענץ. ברינגעט דעם הערן, איהר היידענגעשלעכטער! ברינגעט דעם הערן רוהם אונד טריאומף! ברינגעט דעם הערן זיינעס נאמענס רוהם, טרעטעט הין פאר איהן מיט געשענקען! בעטעט איהן אן אין פעסטליכעם שמוק! בעבעט, אללע וועלט, פאר איהם! פעסט שטעהט דיא וועלט, אונד וואנקעט ניא. הימעל, פרייע דיך! ערדע, זייא פרעהליך! אונטער היידען ווערדע פערקינדעט: «דער עוויגע רעגירט!» עז ברויזע דאז מעער אונד וואז עז ענטהעלט! וואננעפאלל זייא פלור מיט אללעם, וואז דארויף איזט! עז יויכצען דיא ביימע דעס וואלדעס פאר דעם הערן! —— ער קאממט, אונד ריכטעט דען ערדבאלל. דאנקעט דעם הערן! דען ער איזט פריינדליך, עוויג ווערעט זיינע גיטע. רופעט: «הילף אונז, גאטט אונזערעס היילעס! ברינגע אונז צוזאממען, רעטטע אונז פאן דען היידען! זא דאנקען וויר דעם נאמען דיינער היילגקייט, אונד ריהמען דיינעס לאבעס אונז.» געלאבט זייא דער הערר, דער גאטט ישראל׳ס, פאן עוויגקייט צו עוויגקייט! אונד אללעס פאלק שפרעכע: אמן: אונד לאב דעם עוויגען. ערהעבט דען עוויגען, אונזערן גאטט, בעטעט אן פאר זיינער פיסע שעמעל! הייליג איזט ער! ערהעבט דען הערן, אונזערן גאטט, פאללט הין צו זיינעם הייליגען בערגע! דען אונזער גאטט, דער הערר, איזט הייליג. ער, דער אללבארמהערציגע, פערגיבט דיא מיססעטהאט, פערטילגט ניכט; נאהם שאן אפט דען צארן צוריק, אונד ווירד ניא זיינען גרים גאנץ ערוואכען לאססען. דוא, הערר! ענטציהע מיר אויך דיין ערבארמען ניכט! שטעטס בעוואהרע מיך דיינע ליבע, דיינע וואהרהייט. געדענק׳ אן דיינע הולד, א הערר! אן דיינע גיטע, דיא פאן יע געוועזען! געבעט גאטטע ראז רייך! זיינע מאיעסטעט איבער ישראל, זיינע אללמאכט האך אם פירמאמענט. פורכטבאר דאננערט׳ס, גאטט! אויז דיינעם הייליגטהומע. ישראל׳ס גאטט! ער גיבט דעם פאלקע רייך אונד מאכט; געלאבט זייא גאטט! גאטט דער ראכע, עוויגער! דער ראכע גאטט! ערטייגע! ערהעבע דיך, ריכטער דער ערדע! פערגילט דען שטאלצען נאך פעהדיהנסט! הילפע פינדעט מאן בייא דעם עוויגען; דיינען זעגען איבר דיין פאלק! סלה. דער הערר צבאות איזט מיט אונז; יעקב׳ס גאטט איזט אונזרע פעסטע. סלה: עוויגער; דעם מעלטאללס הערר! הייל דעם, דער דיר פערטרויט! עוויגער, פערלייה׳ אונז זיג! דער קעניג ערהערע, ווען וויר פלעהען! הילף דיינעם פאלקע, זעגנע דיין ערבע! זייא דוא איהר הירטע, אונד טראגע זיא אין דיינם שאאסע צור עוויגקייט! אונזרע זעעלע האררעט אויף דען הערן; אונזרע הילפע, אונזער שילד איזט ער. זיין ערפרייעט זיך אונזער הערץ, דען וויר פערטרויען זיינעם הייליגען נאמען: דיינע גיטע, עוויגער! וואלטע איבר אונז, וויא וויר אויף דיך האררען. אך הערר! ערצייג׳ אונז דיינע גנאדע! שענק׳ אונז דיינע הילפע ווידער! אויף! אדוא אונזרע הילפע! רעטטע אונז אום דיינער גיטע ווילען! «איך בין דער עוויגע, דיין גאטט, דער אויז מצרים דיך געפיהרט; טהוע דיינען מונד וויט אויף, איך פילל׳ איהן.» וואהל דעם פאלקע, דעם עז זא ערגעהט! וואהל דעם פאלקע, דעססען גאטט דער עוויגע! איך פערטרויע דיינער גיטע, מיין הערץ פראהלאקקעט אב דיינער הילפע; דעם עוויגען זינגע איך, דען ער טהוט מיר וואהל.

למנצח

למנצח

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל · וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר · וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים · בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם · וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם · לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ · יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ · וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם · וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ · עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים · מְשַׂמְּחֵי לֵב · מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד · מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב · וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם · בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין · מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ · אַל יִמְשְׁלוּ בִי · אָז אֵיתָם · וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ · יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ · וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת · תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי · יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי · וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי · וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ · וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ · וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ · אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו · כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ · וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי · יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם · מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים · אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע · וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב · בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים · וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע · לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ · וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב · וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק · וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת

למנצח. דעם זאנגמייסטער, איין פזאלם **דוד׳ס.** דיא הימעל ערצעהלען דיא עהרע גאטטעס, זיינער הענדע ווערק פערקינדעט דיא פעסטע. איין טאג שטרעמט עז דעם אנדערן צו, אונד נאכט גיבט דיזען אונטעררריכט דער נאכט. קיינע לעהרע, קיינע ווארטע, דערען שטיממע מאן ניכט הערע. איבער דען גאנצען ערדקרייז טענט איהרע זאיטע; איהר פארטראג דרינגט זא וויט אלז דיא בעוואהנטע וועלט, דארט הין, ווא ער דעם זאננענגלאנץ איין צעלט אויפשלוג. ער שטראהלט הערפאר גלייך איינעם ברייטיגאם אויז זיינעם צימער, אונד פריידיג, וויא איין העלד, דורכלייפט ער זיינע באהן. פאן יענער הימעלסגרענצע געהט ער אויז, דען קרייזלויף דורך, ביז ווידער צו איהר הין, אונד ניכטס בלייבט זיינעם שיין פערבארגען. דיא לעהרע גאטטעס איזט פאללשטענדיג, לאבט דיא זעעלע; זיין צייגניס, איממער טרייא, מאכט אלבערנע וויזע. גראדע זינד דעם הערן בעפעהלע, ערפרייען דאז הערץ; לויטער זיין געבאט, ערלייכטעט בלעדע אויגען. ריין איזט דיא פורכט דעם עוויגען, בעשטעהט עוויג; זיינע רעכטע עוויגע וואהרהייט, אללזאממט גערעכט. ערווינשטער נאך אלז גאלד אונד קעסטליך ערץ, דעם מונדע ליבליכער אלז זיסער האניגזיים. וואהל איזט דיין קנעכט געווארנט דורך זיא; גראסער לאהן ערווארטעט דען, דער זיא בעוואהרט. אונוויססענטליכע פעהלער, ווער בעמערקט דיא? בעוואהרע מיך פאר אונערקאנטען זינדען! ענטפערנ׳ מיך אויך פאן איבערמיטהיגען גדאנקען, לאס׳ זיא ניכט הערשן איבער מיך! זא קאן איך, פאן פערברעכען פרייא, מיך דער פאללענדונג נאהען. וואהל מעגען דיר געפאללען דיא רעדען מיינעם מונדעס, גדאנקן מיינעם הערצענס דיר, עוויגער, מיין הארט אונד מיין ערלעזער!

לדוד בשנותו. פאם **דוד**, אלז ער זיינען פערשטאנד פערלייגנעטע פאר **אבימלך**, דאס דיזער איהן פאן זיך טריב, אונד ער ענטקאם. לאבפרייזען ווערדע איך אללעצייט דען עוויגען; זיין לאב בלייבט איממערדאר אין מיינעם מונדע. מיינע זעעלע ריהמט זיך דעם עוויגען, דאס דיא בעדרענגטען הערען, אונד זיך פרייען. פרייזט מיט מיר דעם עוויגען גרעסע! לאסט אונז צוזאממען זיינען נאמען עהרען! דא איך דען הערן זוכטע, אנטווארטעטע ער מיר, אונד רעטטעטע מיך אויז אללער מיינער פורכט. דיא אויף איהן הינשויען גלענצען פריידענפאלל, ניא ווירד איהר אנגעזיכט צו שאנדען. דיזער בעדרענגטע ריף, דער הערר פערנאהמ׳ס, אונד האלף אויז אללען נעטהען איהם. דעם עוויגען ענגעל לאגערן זיך אומהער אום זיינע פערעהרער, אונד עררעטטען זיא. שמעקט, שויעט, וויא גוט ער איזט, דער עוויגע! הייל דעם מאננע, דער אויף איהן פערטרויעט! פערעהרט דען הערן, איהר זיינע הייליגען! קיינען מאנגעל האבען זיינע עהרער. יונגע לעווען דארבען, הונגערן; דעם גאטטפערעהרער פעהלט קיין גוט. קאממט, קינדער, הערט מיר צו! איך לעהרע אייך גאטטעספורכט. ווער איזט דער מאן, דער לוסט צום לעבען האט? אים אלטער גערנע גליקליך איזט? בעוואהר׳ פאם בעזען דיינע צונגע, דיינע ליפפען פאר בעטריגליך רעדען! וויייך פאם בעזען, טהוע גוטעס! זוכע פרידען, לויף איהם נאך! אויף גערעכטע מערקען דיא אויגען דעס הערן, אויף איהר פלעהען זיינע אהרען. זיין צארנבליק טריפפט דיא איבעלטהעטער, פערטילגט איהר אנדענקען פאן דער ערדע. ווען יענע שרייען, זא הערט׳ס דער הערר, אונד רעטטעט זיא אויז אללער נאטה. צערבראכענען הערצען איזט דער עוויגע נאהע, אונד הילפט צערשלאגענען געמיטהערן. פיל ליידען האט אפט דער גערעכטע, דאך רעטטעט איהן דער הערר אויז אללען; בעוואהרט אללע זיין געביין, ניכט איינעס

מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה· וְשׂנְאֵי
צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו· וְלֹא יֶאְשְׁמוּ
כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים· אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה
הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ
וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל· וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל:
תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא· וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי
אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה
בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ· בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף:
בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף· לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ
בְאַפֶּךָ· וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ:
עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ·
כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים
שָׁנָה· וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה· וְרָהְבָּם עָמָל
וָאָוֶן· כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ
עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע· וְנָבִא לְבַב חָכְמָה:
שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי· וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר
חַסְדֶּךָ· וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת
עִנִּיתָנוּ: שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ·
וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה
עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ
מַחְסִי וּמְצוּדָתִי· אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא
יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ· מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ
וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה· צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא
מִפַּחַד לָיְלָה· מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ·
מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה
מִימִינֶךָ· אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט· וְשִׁלֻּמַת
רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי· עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ
מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה· וְנֶגַע לֹא יִקְרַב
בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ· לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ:
עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ· פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל
וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ· תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק

ואפלטהו

ווירד פערוועהרט דאַפאָן· דאז לאַסטער ברינגט דען פרעפעל-
האַפטן אום; פערדאַממניס טריפפט דיא פיינדע דעס גע-
רעכטען. דער הערר ערלעזט דיא זעעלע זיינער קנעכטע;
דיא איהם פערטרויען ווערדען ניא פערדאַממט.

תפלה למשה. געבעט משה'ס, דעס געטטליכען
מאַננעס. הערר! אונזער צופלוכטס-
אָרט וואַרסט דוא פאָן מענשענאַלטר צו מענשענאַלטר.
עהע דען דיא בערגע געציגט, געשאַפפען וואורדען וועלט
אונד ערדע, אונד פאָן עוויגקייט אין עוויגקייט ביסט דוא
אַללמעכטיג. דוא פיהרסט דאז מענשענגעשלעכט ביז צור
צערקנירשונג, דאַן שפריכסט דוא: « זעהנע אדם'ס!
קעהרעט ווידער! » דען טויזענד יאַהרע זינד פאָר דיר איי-
נעם טאַגע, דער געסטערן פערגינג, איינר נאַכטוואַכע
גלייך. דוא שטרעמסט זיא היין; אין שלוממער ענטשטעהן
זיא, דעם מאָרגענס וויא וואַנדעלנדעס גראַז; פריה בליהט
עז אונד וואַנדעלט, אַם אַבענד אַבגעהויען אונד פערדאָררט;
זאָ פערגעהן וויר אין דיינעם צאָרנע, זאָ שליידערט אונז
דיין גרים דאַהין. דוא שטעללסט אונזרע מיססעטהאַט פאָר
דיך, אונזרע היימליכקייט פאָר דיינעם אַנגעזיכטעס ליכט.
נון שווינדען אונזרע טאַגע אַללע דורך דיינן צאָרן; וויר
ברינגן אונזרע יאַהרע צו, וויא איין געשוועץ. אונזרע
לעבענסצייט וועהרט זיבציג יאַהר, אַכטציג איזט איהר
פערנסטעס ציל, אונד איהר שטאָלץ איזט מיה' אונד קוממר;
שנעלל אַבגעשניטטען, זאָ פליגען וויר היין! דאָך, ווער
ערקעננט דיינעס גריממעס אַללגעוואַלט, דאַס ער איהן
פירכטע, זאָ פורכטבאַר דוא ביסט? אַך, לעהרע אונז אונזע-
רע טאַגע צעהלען, דאַמיט וויר וויזעס הערצענס זייען!
ווענדע דיך, עוויגער! אַך, וויא לאַנגע? זייא דיינן קנעכ-
טען ווידער גנעדיג! ערפיללע אונז פריה מיט דיינר הולד!
זאָ ריהמען וויר פראָהלאָקקענד אונזר לעבענלאַנג. ער-
פרייע אונז נון זאָ לאַנגע צייט, אַלז דוא אונז פלאַגטעסט,
זאָ פילע יאַהרע וויר נור אונגליק זאַהען! צייגע דיין ערהאַ-
נעס ווערק אַן דיינען קנעכטען, אַן איהרען קינדערן דיינע
מאַיעסטעט.

ויהי נועם. אונזערס גאָטטעס פריינדליכקייט ווערדע אונז
בעשירען; זאָ געלינגט אונזערער הענדע
ווערק, אַלל אונזער טהון געלינגט נור דורך איהן.
דער דוא אים שירם דעס העכסטען זיצצעסט, אונד
רוהסט אין דער אַללמאַכט שאַטטען! גאָטט, מיינע
בורג אונד מיינע צופערזיכט, דער הערר, אויף דען
שטעטס פערטרויע, ער, זאַג' איך, ווירד דיין רעטטער
זיין ווען נעצצע דראָהען, ווען זייכען טערטען. מיט
זיינעם פיטטיג דעקט ער דיך, דיין שירם איזט אונטער
זיינען פליגעלן; זיינע טרייע איזט שילד אונד האַרניש.
ערציטטערע ניכט בייא נעכטליכער געפאַהר, פיר פפיי-
לע, דיא דעס טאַגעס שווירמען; ניכט ווען דיא פעסט
אים פינסטערן שלייכט, ניכט ווען אַם מיטטאַג זייכע
וויטהעט. אָב טויזענד דיר צור זייטע פאַללען אונד מיר-
אַדען דיר צור רעכטען, דיר נאַהט קיין אונפאַלל זיך. דוא
שויעסט זיא נור מיט דיינען אויגען, דיא שטראַפע, דיא
דען פרעפלער טריפפט. דען דוא האַסט דיין פערטרויען
אויף גאָטט, דען העכסטען, מיינע צופערזיכט. דיר קאַן
קיין אונגליק ווידערפאַהרען, אונד קיינע נאָטה זיך דיינער
היטטע נאַהען. דען ער בעפיהלט דען היממלישען, אויף
אַללען וועגען דיך צו שיצצען· זיא מיססען דיך אויף הענדען
טראַגען, דאַס דיינען פוס קיין שטיין פערלעצצע. דוא
ווירסט אויף לעאָפאַרד אונד אָטטער טרעטען, צערדריק-
קען לעווענברוט אונד דראַכען. « דען ער בעגעהרט מיין,

דרום

ואפלטהו · אשגבהו כי ידע שמי · יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה · אחלצהו ואכבדהו : ארך ימים אשביעהו · ואראהו בישועתי :

הללויה הללו את שם יי · הללו עבדי יי : שעומדים בבית יי . בחצרות בית אלהינו : הללויה כי טוב יי · זמרו לשמו כי נעים : כי יעקב בחר לו יה · ישראל לסגלתו : כי אני ידעתי כי גדול יי · ואדונינו מכל אלהים : כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ · בימים וכל תהומות : מעלה נשיאים מקצה הארץ · ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו : שהכה בכורי מצרים · מאדם עד בהמה : שלח אתות ומפתים בתוככי מצרים · בפרעה ובכל עבדיו : שהכה גוים רבים · והרג מלכים עצומים : לסיחון מלך האמורי · ולעוג מלך הבשן · ולכל ממלכות כנען : ונתן ארצם נחלה · נחלה לישראל עמו : יי שמך לעולם · יי זכרך לדר ודר : כי ידין יי עמו · ועל עבדיו יתנחם : עצבי הגוים כסף וזהב · מעשה ידי אדם : פה להם ולא ידברו · עינים להם ולא יראו : אזנים להם ולא יאזינו · אף אין יש רוח בפיהם : כמוהם יהיו עשיהם · כל אשר בטח בהם : בית ישראל ברכו את יי · בית אהרן ברכו את יי : בית הלוי ברכו את יי · יראי יי ברכו את יי : ברוך יי מציון שכן ירושלם · הללויה :

הודו ליי כי טוב	כי לעולם חסדו :
הודו לאלהי האלהים	כי לעולם חסדו :
הודו לאדני האדנים	כי לעולם חסדו :
לעשה נפלאות גדלות לבדו	כי לעולם חסדו :
לעשה השמים בתבונה	כי לעולם חסדו :
לרוקע הארץ על המים	כי לעולם חסדו :
לעשה אורים גדלים	כי לעולם חסדו :
את השמש לממשלת ביום	כי לעולם חסדו :
את הירח וכוכבים לממשלת בלילה	כל"ח :
למכה מצרים בבכוריהם	כי לעולם חסדו :
ויוצא ישראל מתוכם	כי לעולם חסדו :

ביד

דרום רעטט' איך איהן ; איך העב' איהן האך עמפאר, דען ער ערקעננט מיך. ער רופט מיך אן, איך הערע, בין אין דער נאטה בייא איהם ; ענטרייס' איהן דער געפאהר, אונד זעצ' איהן האך אין עהרען· דעם לאנגען לעבענס זאטט, זאלל ער מיין הייל ערבליקקען. »

הללויה הללו. הללויה. לאבטעןנאמעןדעסהערן! לאבט, איהר קנעכטע דעס הערן, דיא איהר דיהנט אים הויזע דעס הערן, אים פארהאפע אונזערס גאטטעס טעמפעלס. לאבט גאטט, דען ער איזט פריינדליך ; לאסט איהם ערטענען, ער איזט ליברייך. ער האט יעקב זיך ערקאהרען, צו זיינעם אייגענטהומע ישראל. דיס וויים איך, גרעסער איזט דער עוויגע, אונזער גאטט, דען אללע געטטערוועזען ; ער שאפפט וואז איהם וואהלגעפעללט אים היממעל אונד אויף ערדען, אים מעער אונד אללען טיפען ; פיהרט וואלקען העראויף פאם ענדע דער ערדע, שאפפט צום רעגען בליצע, ענטלעסט אויז זיינער פערוואהרונג דען ווינד. ער שלוג מצרים'ס ערסטגעבורט, פאן מענשען אונד פאם פיהע ; ליס איבער דיך, מצרים, צייכען אויז אונד וואונדער, אן פרעה אונד זיינען דינערן. ער, דער גראסע פעלקער שלוג, ערלעגטע מעכטיגע קעניגע, דער אמוריטער קעניג, סיחון, עוג, דען קעניג בשן'ס, אונד אללע רייכע כנען'ס, אונד גאב איהר לאנד איין צום בעזיץ, זיינעם פאלקע ישראל. הערר! דיין נאמע וועהרט עוויג, פיר אונד פיר דיין רוהם! דער הערר שאפפט זיינעם פאלקע רעכט, נימםט זיך ווידער זיינער דינער אן. דער היידען געצצען, גאלדען, זילבערן, זינד דער מענשענהענדע ארבייט ; האבען מייִלער, רעדען ניכט ; האבען אויגען, זעהען ניכט ; האבען אהרען, הערען ניכט ; אויך וועבט קיין הויך אין איהרעם מונדע. דיא זאלכע מאכען, זינד וויא זיא, דיא אויף זיא האפפען, אללע זא. איהר פאם הויזע ישראל'ס! בענעדייעט דעם הערן! איהר פאם הויזע אהרן'ס! בענעדייעט דעם הערן! איהר פאם הויזע לוי! בענעדייעט דעם הערן! דיא איהר דען הערן עהרפירכטעט, בענעדייעט דעם הערן! דער עוויגע זייא פאן ציון אויז געלאבט, ער, דער צו ירושלים טהראנט. הללויה!

הודו. דאנקט דעם הערן, דען ער איזט פריינדליך ;	
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.	
דאנקט דעם גאטט אללער געטטערוועזען !	
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.	
דאנקט דעם הערן אללער הערען !	עוו'וו'ז'ג'.
דער גראסע וואונדער טהוט אלליין !	עוו'וו'ז'ג'.
דער מיט פערנונפט דיא היממעל געשאפפען !	
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.	
דיא ערד' אויפס וואסער אויזגעברייטעט ;	
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.	
דער גראסע ליכטער האט געמאכט ;	עוו'וו'ז'ג'.
דיא זאננע, פארצושטעהן דעם טאגע ;	עוו'וו'ז'ג'.
מאנד אונד שטערן, פארצושטעהן דער נאכט ;	
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.	
דער מצרים שלוג, אן איהרער ערסטגעבורט ;	עוו'וו'ז'ג'.
אונד פיהרטע ישראל הערויז ;	
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.	

מיט

בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ

כאשר

מיט שטארקער האנד אונד אויזגערעקטעם ארמע;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.
דער דאז שילפמעער אבגעטהיילט; עוו'וו'ז'ג'.
אונד ישראל הינדורך געפיהרט; עוו'וו'ז'ג'.
אונד שטירצטע פרעה מיט זיינם העער היניין;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.
דער זיין פאלק פיהרטע דורך דיא וויסטע;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.
ערלעגטע גראסע קעניגע; עוו'וו'ז'ג'.
ערווירגטע מעכטיגע בעהערשער; עוו'וו'ז'ג'.
דער אמוריטער קעניג, סיחון;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.
עוג צו בשן קעניג; עוו'וו'ז'ג'.
אונד גאב איהר לאנד איין צום בעזיץ;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.
בעזיץ פיר ישראל זיין פאלק; עוו'וו'ז'ג'.
דער אין אונזערם דרוקקע אן אונז דאכטע;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.
אונד אונז פאם פיינד' ערלעזטע; עוו'וו'ז'ג'.
דער אללעם פליישע שפייזע גיבט; עוו'וו'ז'ג'.
דאנקט דעם גאטט דעס הימעלס;
עוויג וועהרעט זיינע גיטע.

רננו. פראהלאקקעט, גערעכטען! פראהלאקט אים עוויגען! לאבפרייז געציעמט נור רעדליכגעזיננטען; דאנקט דעם העררן מיט הארפענקלאנג! שלאגט צעהנזאיטענפזאלטער איהם אן! זינגעט איהם איין ניא געהערטעס ליד! ריהרט ביים יובעלגעזאנג אייער בעסטעס זאיטענשפיל! דען רעדליך איזט דעם עוויגען פערהייסונג, אונד אלל זיין טהון טרייערפיללט. ער ליבט בילליגקייט אונד רעכט; דיא ערדע איזט פאלל דעס עוויגען גיטע. דיא הימעל ענטשטאנדען דורך דעס עוויגען וואָרט, דורך זיינעס מונדעס הויך איהרע העערע אללע. ער טהירמעט מעערעסוואגען וויא מויער, פערוואהרט אין טיפען דען אבגרונד. דען עוויגען פירכטע אללע וועלט, פאר איהם שייע זיך יעדער ערדבעוואהנער. דען זא ער שפריכט, געשיהט'ס; געבייט ער, שטעהט'ס דא. דער העררר צערשטערט דער היידען ראטהשלוס, פעראייטעלט דער פעלקער ענטווירפע. אבער עוויג בעשטעהט דעס עוויגען ראטהשלוס, ענטווירפע זיינעס הערצענס פיר אונד פיר. הייל דעם שטאאטע, דעססען גאטט ער איזט, דער עוויגע! דעם פאלקע, דאז ער זיך צום אייגענטהום ערקאהרען! פאם הימעל זיהט דער עוויגע הערא, בליקט אויף אללע מענשענקינדער; בעשויעט אללע ערדבעוואהנער פאן זיינעם פעסטען טהראנזיץ. ער, דער איהרע הערצען זאממט געבילדעט, בעמערקט אויך אלל איהר טהון. דער קעניג זיגעט ניכט דורך העערעזמאכט, העלדען רעטטעט קיינע גראסע קראפט. טריגליך איזט דאז ראס צום זיגע, אללע העערעסקראפט צור רעטטונג. זיה! דעם עוויגען אויגע שויעט אויף זיינע פערעהרער, דיא זיינער גיטע אלליין פערטרויען; דאס ער פאן טאדע פעהרליכקייט זיא רעטטע, זיא ערהאלטע אין דער טהייערונג נאטה. אונזערע זעעלע האררעט אויף דען העררן; אונזערע הילפע, אונזער שילד איזט ער; זיין ערפרייעט זיך אונזער הערץ, דען וויר פערטרויען זיינעם הייליגען נאמען.

דיינע גיטע, עוויגער

כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ ·
וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר
חַסְדֶּךָ · וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל ·
עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ · בְּמַעֲשֵׂי
יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ · מְאֹד עָמְקוּ
מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע · וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת
זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן ·
לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה
אֹיְבֶיךָ יְיָ · כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ · יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי
אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי · בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט
עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:
צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח · כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים
בְּבֵית יְיָ · בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן
בְּשֵׂיבָה · דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ ·
צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ · גֵּאוּת לָבֵשׁ · לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר · אַף
תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט · נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז
מֵעוֹלָם אָתָּה · נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְיָ · נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם
יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים
מִשְׁבְּרֵי יָם · אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ · עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד
לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ · יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ
מְבֹרָךְ · מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד
מְבוֹאוֹ · מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ · עַל
הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ · יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם · יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר:
יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ · וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ
הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ · וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ ·
יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד · אָבְדוּ
גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם · הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת
עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ · וַעֲצַת יְיָ הִיא
תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד · מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר
וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי · הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר
יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ ·
ישראל

עוויגער! וואַלטע איבער אונז, וויא וויר אויף דיך האַררען:

מזמור שיר. פזאַלמליד פיר דען שבת. ליבליך איזט׳ס, דעם עוויגען דאַנקען, העכסטער! דייִ
נעם נאַמען זינגען! דעם מאָרגענס דיינע גיטע ריהמען, דעם אַבענדס דיינע פֿאַטערטרייע; אונטער זאַיטענשפּיל אונד פזאַלטער, צום דענקען פֿאָן דער האַרפֿ׳ ערוועקט. העררר! דיינע ווערק׳ ערגעצצען מיך! פֿרעהליך זינג׳ איך דיינע טהאַטען. וויא גראָס זינד דיינע טהאַטען, העררר! וויא טיף דיא געטטליכען געדאַנקען! דיא אונפֿערנונפֿט זיהט דאַז ניכט איין, אונדענקענדע בעגרייפֿען ניכט; ווען פֿרעפֿלער גרינען גלייך דעם גראַזע, ווען אַללע איבעלטהעטער בליהען, — דאַמיט זיא עוויג אונטער־געהען! דען דוא ביסט עוויגליך ערהאַבען, גאָטט! זיה׳, דיינע פֿיינדע, העררר! דיינע פֿיינדע קאָממען אום, איבעלטהעטער פֿאַהרען הין; אַבער וויא דעם וואַלד־שטירס קראָנע שטייגט מיין האָרן עמפּאָר, מיין אַלטער גלענצט פֿאָן פֿרישעם אֶהלע. איך זעהע לוסט אַן שטאָלצען ניידערן; איך הערע לוסט אַן איבעלטהעטערן, דיא ווידער מיך זיך זעצצען. דער פֿראָממע גרינט וויא פּאַלמענוויפּפֿעל; זאָ שיסט דיא צעדער לבנון׳ס עמ־פּאָר! וואַז אים הויזע גאָטטעס שטעהט, וואַז אין זיי־נעם פֿאָרהאָף גרינעט, מוס נאָך אים העכסטען אַלטער בליהן, איממער פֿריש אונד זאַפֿטפֿאָלל בלייבען; מוס לעהרען, דאַס דער העררר גערעכט, מיין האָרט אָהנ׳ אַללען טאַדעל זייא.

ה׳ מלך. דער העררר איזט קעניג, העררליך געשמיקט; דער העררר האַט זיין געוואַנד, דיא מאַיעס־טעט, אַנגעלעגט אונד פֿעסט אומגירטעט; זאָ שטעהט זיא דאָ, דיא וועלט, אונד וואַנקעט ניא! אונערשיטטערט שטעהט דיין טהראָן זייטדעם; דוא זעלבסט פֿאָן עוויג־קייט הער! וואַססערשטרעמע, העררר! ערהעבען, וואַס־סערשטרעמ׳ ערהעבען איהר אונגעשטים, דיא שטרע־מע העבען דיא וועללען עמפּאָר. ערהאַבנער אַלז דער פֿלוטען געטעזע, ברויזען דיא וואָגען דעם וועלטמעערס; ערהאַבנער נאָך איזט גאָטט אין יענער העהע. דיין צייג־ניס בלייבט איממער טרייא; דיינען טעמפּעל צירט היי־ליגקייט, אָ העררר! אויף עוויגע צייט.

יהי כבוד. עוויג וועהרט דעם עוויגען רוהם! אַן זיינען ווערקען האַט ער וואָהלגעפֿאַללען. געפּריִ־זען זייא דער נאַמע דעם העררן, פֿאָן נון אַן אונד אין עוויגקייט. פֿאָם זאָננענאויפֿגאַנג ביז צום נידערגאַנגע, געלאָבט דער נאַמע דעם העררן! דער העררר איזט אִי־בער אַללע פֿעלקער ערהאַבען, איבער דיא היממעל זיין רוהם ערהאַבען. העררר! דיין נאַמע וועהרעט, עוויג, פֿיר אונד פֿיר דיין רוהם! דער העררר האַט זיינען טהראָן אים היממעל פֿעסטגעשטעללט, אונד זיינע הערשאַפֿט וואַלטעט איבר אַללעס. היממעל, פֿרייע דיך! ערדע, זייא פֿרעהליך! אונטר היידען ווערדע פֿערקינדעט: «דער עוויגע רעגירט!» דער עוויגע איזט קעניג, דער עוויגע האַט פֿאָן יע הער רעגירט, אונד ווירד רעגירן איממער אונד עוויג. דער עוויגע איזט קעניג איממר אונד עוויג; הינוועג אויז זיינעם לאַנדע זינד דיא באַרבאַרען, הינוועג! דער העררר צערשטערט דער היידען ראַטהשלוס, פֿערייִ־טעלט דער פֿעלקער ענטווירפֿע. פֿיל אַנשלעגע פֿאַסט דעם מענשען הערץ, אַבער דער ראַטהשלוס דעם עוויגען בע־שטעהט. עוויג בעשטעהט דעם עוויגען ראַטהשלוס, ענט־ווירפֿע זיינעם הערצענס פֿיר אונד פֿיר. דען זאָ ער שפּריכט, געשיהט׳ס; געביט, שטעהט׳ס דאָ. יאָ, ציון ראַט דער עוויגע ערקאָהרן, בעליבט צו זיינער רעזידענץ. ער האַט יעקב זיך ערקאָהרן, צו זיינעם אייגענטהומע ישראל,
דען

יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים

דען גאָטט פערשטעכט זיין פאָלק ניכט, פערלעססעט ניכט זיין אייגענטהום. ער, דער אללבארמהערציגע, פערגיבט דיא מיססעטהאט, פערטילגט ניכט; נאהם שאָן אָפט דען צאָרן צוריק, אונד ווירד ניא זיינען גרים גאנץ ערוואכען לאססען. עוויגער! פערלייהי אונז זיג! דער קעניג ערהערע, ווען וויר פלעהען!

אשרי. הייל דען בעוואָהנערן דיינעס טעמפעלס! זיא פריי־זען דיך אָהני אונטערלאס. וואָהל דעם פאָל־קע, דעם עז זאָ ערגעהט! וואָהל דעם פאָלקע, דעס־סען גאָטט דער עוויגע! לאָבליד דוד'ס. מיין גאָטט! אָ קעניג! דיך וויל איך ערהעבען, דיינען נאמען עוויג בענעדייען. טעגליך בענעדייע איך דיך, לאָבע דיינען נאמען עוויג. גראָס איזט גאָטט אונד האָכגעפריזן, דאָך אונ־ערפאָרשליך זיינע גרעסע. איין געשלעכט דעם אנדערן ריהמט דיינע ווערקע, מאכען דיינע אללמאכט קונד. פראכט אונד טענע דיינער מאיעסטעט, דיינע וואונדער־טהאטען וויל איך זינגען. אללעס שפריכט פאָן עהר־פורכט דיינער אללמאכט, אויך איך וויל דיינע הערר־ליכקייט פערקינדען. אללעס זינגט איין דענקמאל דיינער גראָססען גיטע, אונד ריהמט דיינע אללגערעכטיגקייט, אללגנעדיג, אללבארמהערציג איזט דער הערר! לאנג־מיטהיג אונד פאָן גראָססער גיטע. אללען איזט דער הערר וואָהלטהעטיג, ערבארמט זיך זיינער ווערקע אל־לער. הערר! דיר דאנקען דיינע ווערקע אללע, דיך בענעדייען דיינע הייליגען; בעזינגען דיינעס רייכעס מאיעסטעט, אונטערהאלטען זיך פאָן דיינער אללמאכט; דען מענשען דיינע אללמאכט צו פערקינדען, דיא מא־יעסטעט אונד שענע דיינעס רייכס. דיין רייך איזט אללער עוויגקייטען רייך, דיינע העררשאפט וועהרעט פיר אונד פיר. אללע פאללענדע ערהעלט דער הערר, ריכטעט דיא געבייגטען אויף. אללער אויגען זעהן נאך דיר הין, אונד דוא גיבסט איהנען שפייזע אין דער צייט. אללמילדע עפפנעסט דוא דיא האנד, אונד זעטטיגסט וואז דא לעבט מיט וואָהלטהון. אויף אללען זיינען וועגען איזט דער הערר גערעכט, אין אללען וויי־נען טהאטען גיטיג. דער הערר איזט נאהע אללען, דיא איהן רופען, אללען, דיא אויפריכטיג איהן אנרופען. ער מהוט, וואז גאָטטעספירכטיגען בעהאגט; ערהערט איהר טרייען, הילפט איהנען אויז. ער שיצט אללע, דיא איהן ליבען, אונד ראָטטעט אללע פרעפלער אויז. מיין מונד זאָלל לאָב דעם עוויגען זינגען; אללעס פלייש לאָבזינגע זיינער הייליגקייט עוויגליך אונד איממער! וויר פרייזען איהן, דען העררן, פאָן נון אן אונד אין עוויגקייט. הללויה!

הללויה הללי. הללויה. דען עוויגען לאָבע מיינע זעעלע! איך לאָבע מיינען גאָטט, זאָ לאנג איך לעבע; מיין זאיטענשפיל ערטענט דעם עוויגען, זאָ לאנג איך דא בין. פערטרויעט ניכט אויף פירסטען, אויף מענשענקינד, דאז וועניג העלפען קאן. דער גייסט פערלעסט איהן; דאן קעהרט ער ווידער הין צו זיינער ערדע, אויז איזט'ס מיט זיינען וויזעסטען ענטווירפען. וואָהל דעם, דער יעקב'ס גאָטט צור הילפע האט, דער אויף דען העררן פערטרויט, אויף גאָטט, דער הימעל, ערדע, מעער אונד אללעס, וואז אין איהנען איזט, געשאפפען; דער טרייע אונד וואהרהייט עוויג העלט, דער אונטערדריקטען רעכט פערשאפפט, דער שפייזע גיבט דען הונגריגען. דער עוויגע לעזט גע־בונדענע

יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים. יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים. יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים. יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד. וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ. נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב. וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים. לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ. לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו. אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב. חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי. וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו. הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ. הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם. יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם. חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר. רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים. שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת. זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ. הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם.

בונדענע; דער עוויגע מאַכט בלינדע זעהענד, דער עוויגע ריכטעט דיא געבייגטען אויף, דער עוויגע ליבט גערעכטע מעננער. דער עוויגע שיצט דיא פרעמדלינגע; ער ריכטעט וויטטווען אויף אונד וואַיזען, אונד פיהרט אויף קרוממען פפאַד דיא פרעפלער. דער העררר רעגירט עוויגליך; דיין גאָטט דורך אַללע צייטען, ציון! הללויה!

הללויה כי טוב. הללויה! דען קעסטליך איזט עז, אונזערם גאָטטע לאָב אַנשטיממען, זאָלך איין לאָבגעזאַנג איזט שען אונד ליבליך. דער הערר ערבויעט ירושלים, פערזאַממעלט ווידער ישראלים פעריאַגטע. צערבראָכענע הערצען היילעט ער, פערבינדעט איהרע שמערצען. דער שטערנע צאַהל האַט ער בעשטיממט, אונד נעננעט אַללע זיא מיט נאַמען. גראָס איזט אונזער העררר אונד אַללגעוואַלטיג, אונאויזשפרעכליך זיין פערשטאַנד. דער עוויגע ריכטעט אויף דיא אונטערדריקטען, אונד שטעסט דיא פרעפלער היין צור ערדע. שטיממעט דעם עוויגען וועטטגעזעננגע אַן! ריהרט אונזערם גאָטטע האַרפענשפיל! איהם, דער דען היממעל דעקט מיט וואָלקען; דער ערדע רעגען צובערייטעט, אונד גראַז אויף בערגען וואַכסען מאַכט; איהם, דער דעם פיה זיין פוטטער גיבט, דען יונגען ראַבען גיבט, וואָנאָך זיא שרייען. ער האַט ניכט לוסט אַן ראָססעס שטערקע, אַן מאַננעסקראַפט ניכט וואָהלגעפאַללען. דעם העררן געפעללט ווער איהן עהרפירכטעט, ווער נור אויף זיינע גיטע האָפפעט. ירושלים! אָ פרייזע דיינען העררן! לאָבע, ציון, דיינען גאָטט! ער מאַכט דיא ריגעל דיינער טהאָרע פעסט, אונד זעגנעט דיינע קינדער איננערהאַלב. ער שאַפפט דיינען גרענצען זיכערהייט, אונד זעטטיגט דיך דעם בעסטען ווייצענס. זענדעט ער זיין וואָרט אויף ערדען, וויא שנעלל לייפט זיין בעפעהל! ער ברינגעט שנעע וויא וואָללענפלאָקקען, שטרייעט רייף וויא אַשע היין. ווירפט שאָללען אייס אין שטיקקען; ווער קאַן פאָר זיינעם פראָסט בעשטעהען? דאַן זענדעט ער זיין וואָרט, עז שמילצט — לעכט זיינע ווינדע וועהען, עז טהויעט אויף. זיינען וויללען מאַכט ער יעקב קונד, גאַב ישראל געזעץ אונד רעכט. זאָ טהאַט ער קיינעם היידענפאָלקע, נאָך אָפפענבאָרטע איהם זיינע רעכטע. הללויה!

הללויה הללו. הללויה! לאָבט דען העררן פאָם היממעל הער! לאָבט איהן דאָרט אין יענער העהע! לאָבט איהן, אַללע זיינע ענגעל! לאָבט איהן, אַללע זיינע העערע! לאָבט איהן, זאָננ' אונד מאָנד! לאָבט איהן, אַללע ליכט־עשטערנע! לאָבט איהן, אַללער היממעל היממעל! געוועססער אין דער היממעלסלופט! אַללעס לאָבע זיינען נאַמען! דען ער געבאָט — זיא וואורדען, אונד ער ערהעלט זיא עוויגליך; ער גאַב געזעץ אונאיבערטרעטבאַר. לאָבט דען העררן, איהר פאָן דער ערדע! זעעוואונדער! מעערעסטיפען אַללע! בליץ, האַגעל, שנעע אונד נעבעל! שטורמווינד, דער זיין געהיים פאָללשטרעקט! געבירג' אונד אַללע היגעל! פרוכטביימ' אונד צעדערן אַללע! געווילד אונד צאַהמעס טהיר! געווירם אונד לופטיגעס געפידער! דער ערדען קעניגע אונד טטאַאַטען, איהר פירסטען אונד בעהערשער! יינגלינגע אונד יונגפרויען, אים אַלטער אין דער יוגענד, דעם עוויגען נאַמען לאָבע אַללעס! דען ער אַלליין איזט האָך ערהאַבען, זיין רוהם געהט איבער

וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו · לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ · תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו · בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל · בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ · יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד · יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם · וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם · תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים · וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ · הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו · הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר · הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל · הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע · הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כֹּ״הַ״תְּ״יָ״הַ:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד: כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ · לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ · וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה · וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ · וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ · הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם · וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים · אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם · וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים · וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ · וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית · לָתֵת אֶת

איבער ערד׳ אונד הימעל. ער הענבעט זיינעס פֿאָלקעס האָרן; איין לאָבגעזאַנג פֿיר זיינע פֿריינדע, פֿיר ישראל, איהם פֿערוואַנדטעס פֿאָלק. הללויה!

הללויה שירו. הללויה! זינגט איין נייעס ליד דעם העררן! זיין לאָב אים קאָרע זיינער פֿראָממען! עז פֿריי׳ זיך זיינעס שטיפֿטערס ישראל! ציון׳ס קינדער פֿראָהלאָקקען איהרעס קעניגס! אונד לאָבען איהן אים רייהענטאַנץ, אונד ריהרען פויקען איהם אונד האַרפֿען! דען ער איזט זיינעם פֿאָלקע גנע- דיג, אונד קרענט מיט זיג דיא אונטערדריקטען. נון פֿרייען זיך זיינעס רוהמס דיא פֿראָממען, פֿראָהלאָקקען לויט אויף איהרעם לאַגער. לאָב גאָטטעס פֿיהרען זיא אים מונדע, צווייש נײַדיג שווערט אין איהרער האַנד; אונד איבען ראַכע אַן באַרבאַרען, ציכטיגונג אַן שטאַא- טען אויז; אונד בינדען איהרע קעניגע מיט קעטטען, מיט אייזערנען פֿעססעלן איהרע עדלען, דאַז אורטהייל, דאַז געשריבען שטעהט, אַן איהנען צו פֿאָללציהען. עהרענפֿאָלל פֿיר זיינע פֿראָממען! הללויה!

הללויה הללו אל. הללויה! לאָבט גאָטט אין זיי- נעם הייליגטהומע! לאָבט איהן אין זיינער אַללמאַכט פֿעסטע! לאָבט איהן אין זיינען וואונדערטהאַטען! נאָך זיינער גראָססען העררליכקייט! לאָבט איהן מיט קלאַנגע דער פֿאָזוינען! לאָבט איהן מיט האַרפֿ׳ אונד פּזאַלטער! לאָבט איהן מיט פויק׳ אונד ריי- גען! מיט זאַיטענשפּיל אונד פֿלעטען! לאָבט איהן מיט העללעם צימבעלקלאַנג! מיט שמעטטערנדעם געטעז דער צימבעלן! לאָבט דען עוויגען, וואַז נור אָדעם האַט! הללויה!

ברוך ה׳. געלאָבט זייא דער הערר אין עוויגקייט! אמן! אמן! דער עוויגע זייא פֿאָן ציון אויז געלאָבט, ער, דער צו ירושלים טהראָנט! הללויה! געלאָבט זייא דער עוויגע, גאָטט, דער גאָטט ישראל׳ס, דער אַלליין וואונדער טהוט; אונד געלאָבט זייא דער נאַמע זיינער מאַיעסטעט עוויגליך, דאַס זיינע מאַיעסטעט דיא גאַנצע ערדע ערפֿיללע. אמן! אמן!

ויברך דויד. דויד לאָבטע דען עוויגען, פֿאָר דען אויגען דער גאַנצען פֿערזאַמלונג, אונד שפּראַך: «געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, גאָטט ישראל׳ס, אונזערס פֿאַטערס, פֿאָן עוויגקייט צו עוויג- קייט! דיין, עוויגער, איזט דיא גרעסע, דיא אַללגע- וואַלט, דיא העררליכקייט, דער זיג אונד דיא מאַיעס- טעט, דיין אַללעס אים הימעל אונד אויף ערדען; דיין, עוויגער, איזט דיא רעגירונג, דיא האָהייט איבער אַל- לעס, אַלז אָבערהויפּט. רייכטהום אונד ווירדע גערהט פֿאָן דיר אויז, דוא הערשעסט איבער אַללעס; אין דיינער האַנד איזט קראַפֿט אונד מאַכט, אין דיינער האַנד איזט, אַללען וועזען גרעסע אונד שטערקע צו פֿערלייהען. זאָ דאַנקען וויר דיר, אונזער גאָטט, פּרייזען דען נאַמען דיינער העררליכקייט. דוא אַלליין ביסט דער עוויגע, דוא ערשופֿסט דיא הימעל, דער הימעל הימעל אונד אַל- לע איהרע העערע, דיא ערדע אונד אַללעס, וואַז דאַרויף איזט, דיא מעערע אונד אַללעס, וואַז זיא ענטהאַלטען, אונד דוא ערהעלטסט זיא אַללע; דיך בעטען דיא הימליטן העערע אַן. דוא ביסט דער עוויגע, גאָטט, דער דוא אברם ערוועהלטעסט, איהן אויז אור כשדים פֿיהר- טעסט אונד אברהם נאַננטעסט. דוא פֿאַנדעסט זיין הערץ טרייא מיט דיר, מאַכטעסט מיט איהם איינען בונד

אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי·
לָתֵת לְזַרְעוֹ· וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא
אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם· וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל
יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל
עַם אַרְצוֹ· כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם· וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם
כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם
בַּיַּבָּשָׁה· וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת· כְּמוֹ אֶבֶן
בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם
וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת
הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָֹה וַיַּאֲמִינוּ
בַּיהוָֹה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
לַיהוָֹה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָֹה כִּי־גָאֹה
גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי
לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָֹה
אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָֹה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה
בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ
יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ
יְמִינְךָ יְהוָֹה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ
תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם
נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב
אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת
בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָֹה מִי כָּמֹכָה
נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ
תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ
בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז
יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב
יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם
אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר
עַמְּךָ יְהוָֹה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ

בהר

בונד, דאז לאַנד דעס כנעני, חתי, אמורי, פריזי, יבוסי אונד גרגשי זיינען נאַכקאָממען איינצוגעבען; אונד דוא בעשטעטיגטעסט דיינע וואָרטע, דען דוא ביסט גערעכט. דוא זאַהסט דאַז עלענד אונזערער פעטער אין מצרים, פערנאַהמסט איהר וועהקלאַגען אַם שילפמעער. דוא צייגטעסט בעשטראַפונגסצייכען אונד וואונדער אַן פרעה, אַן אַללען זיינען דיהנערן אונד אַם גאַנצען פאָלקע זיינעס לאַנדעס, וויל דוא וואוסטעסט, דאַס זיא טיראַנניש געגען זיא (ישראל) פערפוהרען; אונד זאָ פערברייטעטעסט דוא דיינען רוהם ביז אויף דען הייטיגען טאַג. דאַז מעער טהיילטעסט דוא פאָר איהנען (פאָה אונזערן פעטערן), דאַס זיא אין דער מיטטע דעסזעלבען אים טראָקקענען דורכגינגען; איהרע פערפאָלגער אַבער וואַרפסט דוא אין דיא טיפען, וויא שטיין אין מעכטיגע וואַססער.

ויושע. אַן דעמזעלבען טאַגע עררעטטעטע דער עוויגע דאַז פאָלק ישראל פאָן דער האַנד דער מצרים; ישראל זאַהע מצרים, טאָדט אַם אופער דעס מעערעס. אַלז נון ישראל דיא גראָסע מאַכט זאַהען, וועלכע דער עוויגע אַן מצרים אויזגעאיבט, דא פירכטעטע דאַז פאָלק דען עוויגען, גלויבטען אויך אַן דען עוויגען אונד אַן זיינען דיהנער משה.

אז ישיר. דאַמאַלס זאַנגען משה אונד דיא קינדער ישראל׳ס דיזען געזאַנג, דעם עוויגען צו עהרען, אונד שפראַכען: איך זינגע דעם עוויגען, דער האָך ערהאַבען זיך צייגט; ראָס אונד זיין רייטער שטירצט ער אינס מעער. מיין זיג, מיין זאַיטענשפיל איזט יה, ער וואַר מיר עררעטטונג! דער איזט מיין גאָטט! איהן װילל איך ריהמען, מיינעס פאַטערס גאָטט, איהן װילל איך ערהעבען. דער עוויגע איזט העלד דעס קריגעס, עוויגעס וועזען זיין נאַמען. קריגסגעשפאַן פרעה׳ס אונד העערעסמאַכט שליידערט ער אינס מעער, דער אויזבונד זיינער קריגסאָבערן פערזונקען אין דער בינזענזעע. אַבגרונד בעדעקטע זיא; זיא זאַנקען אין טיפען וויא שטיין. דיינע רעכטע, אָ עוויגער! פערהערליכט דורך מאַכט, דיינע רעכטע, אָ עוויגער! צערשמעטטערט דען פיינד. דורך דיינע גראָסע מאַיעסטעט צערמאַלמסט דוא דיינע ווידערזאַכער; דוא לעססעסט איהן אויז, דען ברעננענדען צאָרן, ער פערצעהרט זיא וויא שטאָפפעלן. פאָם הויך דיינער נאַזע טהירמטען זיך וואַססער עמפאָר; פליסענדעס שטונד אויפרעכט וויא דיא וואַנד, דער אַבגרונד וואַרד פעסטע מיטטען אים מעערע. דער פיינד שפראַך: «איך פערפאָלגע, האָלע איין, טהיילע בייטע אויז; מיין מוטה זאָלל איהרער פאָלל זיין, איך ציהע מיין שווערט אויז, מיינע האַנד פערטילגט זיא.» דוא בליזעסט מיט דיינעם הויכע, דאַז מעער בעדעקטע זיא; זיא זאַנקען וויא בלייא אין שטרעמענדעס געוועססער. ווער איזט אונטער דען מעכטען, אָ עוויגער! וויא דוא? ווער איזט פערהערליכט מיט הייליגקייט וויא דוא? פורכטבאַר אים לאָבע, וואונדערטהעטער! דוא נייגטעסט דיינע רעכטע הין, דיא ערדע פערשלאַנג זיא. נון פיהרסט דוא מיט דיינער גנאַדע דיזעס פאָלק, דאַז דוא בעפרייעט; דוא לייטעסט עז מיט דיינער מאַכט צו דיינער הייליגען וואָהנונג. פעלקער הערען עז, זיא בעבען; אַנגסטוועה ערגרייפט דיא איינוואָהנער פלשת. פלעצליך ערשרעקקען דיא שטאַממהערדען אדום׳ס, דיא פירסטען מואב׳ס, ציטטערן ערגרייפט זיא; עז צאַגען אַללע בעוואָהנער כנען׳ס. אַנגסט אונד פורכט ווירד איבער זיא פאַללען, דורך דיינעס אַרמעס גרעסע ערשטאַררען זיא וויא שטיין; ביז דיין פאָלק הינדורך ציהט, עוויגער! ביז דיזעס פאָלק הינדורך ציהט, דאַז דוא ערוואָרבסט. דוא ברינגסט זיא היין, פפלאַנצעסט

זיא

בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו ידיך: יהוה ימלך לעלם ועד: יי ימלך לעלם ועד: כי ליי המלוכה ומושל בגוים׃ ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד׃ מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע׃ פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך אלא אתה: אלהי הראשונים והאחרונים׃ אלוה כל בריות׃ אדון כל תולדות. המהלל ברוב התשבחות׃ המנהג עולמו בחסד׃ ובריותיו ברחמים: ויי לא ינום ולא יישן׃ המעורר ישנים והמקיץ נרדמים׃ והמשיח אלמים והמתיר אסורים׃ והסומך נופלים׃ והזוקף כפופים׃ לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים׃ ולשוננו רנה כהמון גליו׃ ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע׃ ועינינו מאירות כשמש וכירח׃ וידינו פרושות כנשרי שמים׃ ורגלינו קלות כאילות: אין אנו מספיקין להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו׃ ולברך את שמך׃ על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו׃ ברעב זנתנו׃ ובשבע כלכלתנו מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו׃ ומחלים רעים ונאמנים דליתנו: עד הנה עזרונו רחמיך׃ ולא עזבונו חסדיך׃ ואל תטשנו יי אלהינו לנצח: על כן אברים שפלגת בנו׃ ורוח ונשמה שנפחת באפנו׃ ולשון אשר שמת בפינו: הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו: כי כל פה לך יודה׃ וכל לשון לך תשבע׃ וכל ברך לך תכרע׃ וכל קומה לפניך

תשתחוה

זיא איין אין דיין ערבגעבירגע, אין יענען זיץ, דען דוא צור וואהנונג דיר, עוויגער! איינגעריכטעט, אין דאז היילגטהום, א הערר! דאז דיינע הענדע בערייטעט. דער עוויגע ווירד אימער אונד עוויג רעגירען! דער עוויגע ווירד אימער אונד עוויג רעגירען! דען דעם עוויגען איזט יעדעס רייך, ער הערשעט אונטער דען היידען. ערעטטער ווערדען הינויפציהען אויף דען בערג ציון׳ס, דאז געבירגע עשו׳ס צו ריכטען, אונד דאז רייך ווירד דעם עוויגען זיין. דער עוויגע ווירד קעניג זיין איבער דיא גאנצע ערדע; דאן ווירד ערקאננט ווערדען: «דער עוויגע איזט איינץ אונד זיין נאמע איינץ.» זא שטעהט אויך אין דיינער לעהרע געשריבען: «העֹרע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאטט, איזט איין איינציגעס, עוויגעס וועזען.»

נשמת. דיא זעעלע אללער לעבענדען בענעדייע דיינען נאמען, עוויגער, אונזער גאטט! אונד דער הויך אללעס פליישעס פערהעררליכע אונד ערהעבע דיין אנדענקען, אונזער קעניג, אימטערדאר. פאן עוויגקייט צו עוויגקייט ביסט דוא אללמעכטיג, אונד אויסער דיר האבען וויר קיינען קעניג, קיינען ערלעזער, קיינען עררעטטער; דוא ערלעזעסט, רעטטעסט, ערנעהרסט אונז, ערבארמסט דיך אונזער צו יעדער צייט דעס טריבזאלס אונד דער נאטה, אונד וויר האבען קיינען קעניג אויסער דיר. גאטט דער פארוועלט אונד דער נאכוועלט! הערר אללער געשעפפע, אורהעבער אללער ענטשטעהונגען! דיך פרייזט דער לאבלידער מענגע, דיך, דער דוא דיינע וועלט לייטעסט מיט גנאדע, דיינע געשעפפע מיט ערבארמען. עוויגער! דער דוא ניא שלעפסט, ניא שלוממערסט, אבער שלאפענדע ערוועקסט, שלוממערנדע ערמונטערסט, שטוממען שפראכע פערלייהעסט, געפעססעלטע לעזעסט, פאללענדע שטיצעסט אונד געבייגטע אויפריכטעסט, דיר אללײן דאנקען וויר. וועערע אונזער מונד פאלל דער לאבלידער וויא דאז וועלטמעער פאלל דעס וואססערס איזט, טענטע אונזערע צונגע פריידענגעזאנגע, לויט וויא דאז ברויזען דער מעערעסוועללען, פערברייטעטען אונזערע ליפפען רוהם זא וויט דעם הימעלס רוים זיך ערשטרעקט, לייכטעטען אונזערע אויגען וויא זאננע אונד מאנד, וועערען אונזערע הענדע אויז געברייטעט וויא אדלערפיטטיגע געגען הימעל, אונזערע פיסע שנעלל וויא דיא לייכטפיסיגען הירשע: זא העטטען וויר דאך ניכט הינלענגליכע פעהיגקייט, דיר, עוויגער, אונזער גאטט אונד גאטט אונזערער פעטער! צו דאנקען, אונד דיינען נאמען צו בענעדייען פיר איינע פאן דען פילען טויזענדען אונד מיריאדען וואהלטהאטען, דיא דוא אונזערן פעטערן אונד אונז ערציגט האסט. אויז מצרים ערלעזעטעסט דוא אונז, עוויגער, אונזער גאטט! בעפרייעטעסט אונז אויז דעם שקלאפענהויזע, שפייזעטעסט אונז אין הונגערסנאטה, ליסעסט דען איבערפלוס אונז וואהל געדייהען, רעטטעטעסט אונז פאם שווערטע, בעוואהרטעסט אונז פאר דער פעסט אונד ענטצאגסט אונז דען בעזען אונד אנהאלטענדען קראנקהייטען. ביז יעצט שטאנד אונז דיין ערבארמען בייא, דיינע גנאדע פערליס אונז ניכט; אונד דוא ווירסט אויך, עוויגער, אונזער גאטט! אונז פערנער ניא פערלאססען. דארום זאללען דיא גלידער, דיא דוא אין אונז פערטהיילטעסט, דער גייסט אונד דיא זעעלע, דיא דוא אונז איינהויכטעסט, אונד דיא צונגע, דיא דוא אין אונזערן מונד זעצטעסט, דארום זאללען דיזע אללע דיך לאבען, פרייזען, ריהמען, פערהעררליכען, ערהעהען, אונד דיינען נאמען, אונזער קעניג, האך ערהעבען, הייליגען אונד איהם הולדיגען. יא, יעדער מונד זאלל דיר דאנקען, יעדע צונגע דיר שווערען, יעדעס קניא זיך דיר בייגען אונד יעדעס אויפרעכט.

תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב. כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה. יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ. וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה לָּךְ. וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ. וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:

בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: אֵל הַהוֹדָאוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה. מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ. וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ. בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא

ובזמן

רעכטשטעהענדע וועזען אנבעטענד פאר דיר נידערפאללען; אללע הערצען זאללען דיך עהרפירכטען, אללער איינגעווידע אונד נירען דיינעם נאמען לאבזינגען. זא שטעהט געשריבען: «עז שפרעכע יעדעס גליד אין מיר: « א עוויגער! ווער איזט וויא דוא? ווער רעטטעט זא פאן איבערמאכט דען שוועכערן, דען הילפסבעדירפטיגע פאן זיינעם רייבער?» ווער איזט דיר גלייך? ווער דיר עהנליך? ווער מיט דיר אין פערגלייכענדעס פערהעלטניס צו ברינגען? גראססער, אללמעכטיגער, פורכטבארער גאטט, אללערהעכסטעס וועזען, אייגענטהימער דעס הימעלס אונד דער ערדע! וויר וואללען דיך לאבען, פרייזען, פערהעררליכען, אונד דיינען היילינגען נאמען בענעדייען; זא הייסט עז: «פאם דוד. מיינע זעלע בענעדייע דען הערדן! אלל מיין איננינעס זיינען היילינגען נאמען!»

האל. אללמעכטיג דורך דיא אללגעוואלט דיינר קראפט, גראס דורך דיא הערליכקייט דיינעס נאמענס, אללפערמעגענד אין עוויגקייט, פורכטבאר דורך דיינע פורכטבארען טהאטען — קעניג! דער דוא אויף האהעם ערהאבענען טהראנע הערשעסט!

שוכן. ער טהראנט אין עוויגקייט, ערהאבענסטער, היילינגסטער איזט זיין נאמע. זא שטעהט געשריבען: „פראהלאקקעט, גערעכטען, פראהלאקקעט אים עוויגען! לאבפרייז געציעמט נור רעדליכגעזיננטען.“ דארום ווירסט דוא דורך דען מונד דער רעדליכען געלאבט, דורך דיא ווארטע דער גערעכטען געבענעדייעט, דורך דיא צונגע דער פראממען ערהעהעט אונד אים קאר דער היילינגען געהייליגט.

ובמקהלות. אונד אין דען פערזאממלונגען דער מיריאדען דיינעס פאלקעס, דעס הויזעס ישראל, זאלל מיט לאבגעזאנג דיין נאמע, אונזער קעניג! אין יעדעם צייטאלטער געפייערט ווערדען. יא, אללער געשעפפע פפליכט איזט עז, דיר, עוויגער, אונזער גאטט אונד גאטט אונזערער פעטער! צו דאנקען, דיך צו לאבען, צו פרייזען, צו ריהמען, צו ערהעהען, צו פערהעררליכען, צו בענעדייען, צו פייערן אונד צו זינגען מיט אלל דען ווארטען דער לאבגעזענגע, דיא דוד, זאהן דעס ישי, דיין געזאלבטער דיהנער, דיר זאנג.

ישתבח. געפריזען ווערדע דיין נאמע עוויגליך, אונזער קעניג, אללמעכטיגער! גראסער אונד היילינגער הערשער אים הימעל אונד אויף ערדען; דען דיר עוויגער, אונזער גאטט אונד גאטט אונזערער פעטער! געביהרט געזאנג אונד לאב, פרייז אונד זאיטענשפיל, מאכט אונד הערשאפט, זיג, גרעסע אונד אללגעוואלט, רוהם אונד פערהעררליכונג, היילינגונג אונד רעגירונג, בענעדייאונג אונד דאנק פאן נון אן אונד אין עוויגקייט. געלאבט זייעסט דוא, עוויגער! אללמעכטיגער קעניג, פערהעררליכט אין לאבגעזענגען! דער דאנקלידער ווירדיגסטער, אורהעבער אללער וואונדער! דער דוא וואהלגעפאללען פינדעסט אן פייערנדען געזענגען, הערשער, אללגעוואלטיגער, עוויגדויערנדער!

ועתה. לאס' דאך, א הערר! דיא גרעסע דיינער קראפט זיך צייגען, וויא דוא געשפראכען האסט. געדענק אן דיינע הולד, א הערר! אן דיינע גיטע, דיא פאן יע געוועזען!

יתגדל. פערהעררליכט אונד געהייליגט זייא דער נאמע דעס הערדן אין דער וועלט, דיא ער נאך זיינעם וואהלגעפאללען ערשוף, אונד ער אפפענבארע זיינע רעגירונג אין אייערן לעבצייטען, אין אייערן טאגען אונד אין דען לעבצייטען דעס גאנצען הויזעס ישראל,

באלד

וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן:

אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. לְעֵלָּא מִכָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא. תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא. דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

כשאומר החזן ברכו אומרים קהל יתברך.

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

כשאומרים יוצר אומרים זה.

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

והיוצרות תמצא אחר התפלה.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ. הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם. דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ. וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם. בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ. וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בעולם

באלד אונד אין קורצער צייט; אונד לאסט אונז דארויף זאגען:

אמן יהא. אמן. דער נאמע דעס העררן זייא געלאבט אימּמער אונד עוויג!

יתברך. בענעדייעט, געלאבט, געריהמט, האך ערהאבען, פערהערליכט, פערעהרט אונד געפריזען זייא דער נאמע דעס אללערהייליגסטען, געלאבט זייא ער! איבער אללע בענעדייאונגען, לאבלידער אונד הייליגע פראסטגעזענגע, דיא אין דער וועלט אויזגעשפראכען וועדען; אונד לאסט אונז דארויף זאגען: אמן.

חזן· ברכו, בענעדייעט דען עוויגען, דער האכגעפריזען איזט!

קהל. ברוך· בענעדייעט זייא דער עוויגע, דער האכגעפריזען איזט אימּמער אונד עוויג!

(וועהרענד דער חזן ברכו זאגט, זאגט קהל לייזע יתברך)

יתברך· בענעדייעט, געלאבט, געריהמט, ערהעהעט אונד האכגעפריזען זייא דער נאמע דעס קעניגס אללער קעניגע דעס הייליגען, געלאבט זייא ער! דען ער איזט דאז ערסטע, דאז לעצטע דער וועזען, אונד אויסער איהם קיין גאטט. מאכט איהם באהן, דער דורך דיא עטהערוויסטע פעהרט! זיין נאמ׳ איזט עוויגער! פראהלאקקעט פאר איהם! זיין נאמע איזט ערהאבען איבער אללען פרייז אונד רוהם. געפריזען זייא דער נאמע זיינער הערליכקייט אונד זיינער רעגירונג אימּמער אונד עוויג! געפריזען זייא דער נאמע דעס העררן פאן נון אן אונד אין עוויגקייט!

ברוך אתה· געלאבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאטט, הערר דער וועלט! דער דוא דאז ליכט בילדעסט, דיא פינסטערניס שאפפעסט, פרידען אין דער שעפפונג שטיפטעסט אונד דער אורהעבער אללער וועזען ביסט!

וועןֿ מאן יוצר זאגט, זאגט מאן דיזעס:

אור עולם· דאז ליכט דער וועלט, בעוואהרט איזט עז אים בעהעלטניס דעס לעבענס; «עז ווערדע ליכט אויז פינסטערניס!» שפראך ער, אונד עז װאַרד.

הכל יודוך· אללעס דאנקעט דיר, אללעס פרייזעט דיך, אללעס שפריכט: «ניכטס איזט הייליג וויא דער עוויגע!» אללעס ערהעבעט דיך, סלה! שעפפער דעס וועלטאללס! אללמעכטיגער, דער דוא טעגליך עפפנעסט דיא טהירען, דיא טהארע אים אסטען! דוא דורכבריכסט דיא פענסטער דער פעכטע, לעססעסט הערפארגעהען דיא זאננע אויז איהרעם ארטע, דען מאנד אויז זיינעם בעשטיממטען פלאץ; זא ערלייכטעסט דוא דיא גאנצע וועלט אונד איהרע בעוואהנער, דיא דוא שופסט דורך דיא אייגענשאפט דיינעס ערבארמענס. דוא ערלייכטעסט דען ערדבאלל אונד דיא דארויף וואהנען דורך דיינע בארמהערציגקייט, אונד דורך דיינע אללגיטע ערנייערסט דוא טעגליך, אימּמערוועהרענד דיא שעפפונג. קעניג, אלליין ערהאבען זייטדעם געפריזען, פערהערליכט אונד ערהעהעט ביכט דוא זייט דען ענטשטעהונגסטאגען דער וועלט. הערר דעס וועלטאללס, ערבארמע דיך אונזער נאך דיינער גראסען בארמהערציגקייט! הערר אונזערער מאכט, פעלז אונזערער צופלוכט, אונזערם היילעס שילד, זייא אונזערע פעסטע בורג! ניכטס איזט דיר גלייך צו שעצצען, אונד ניכטס איזט אהנע דיך; ניכטס בעשטעהט אהנע דיך, אונד ווער איזט דיר עהנליך? ניכטס איזט דיר גלייך צו שעצצען

בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ· וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבוֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם· דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ· וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ· חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ· יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם· לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ· נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם· עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד· נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ· צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר· רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם· תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים· בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה· עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ· וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר· מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו· שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ: לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל· הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ· וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ· יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם· וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם

גבורים

שעצצען, עוויגער, אונזער גאָטט! אין דיזער וועלט; אונד ניכטס איזט אָהנע דיך, אונזער קעניג! אין דעם לעבען דער קינפֿטיגען וועלט. ניכטס בעשטעהט אָהנע דיך, אונזער ערלעזער! אין דען טאַגען דעס משיח; אונד נימאַנד איזט דיר עהנליך, אונזער רעטטער! צור צייט דער אויפֿערשטעהונג דער טאָדטען.

אל אדון. דער אַללמעכטיגע, דער העררּ אַללער וועזען, זייא בענעדייעט אונד געפריזען אין דעם מונדע אַללער בעזעעלטען געשעפּפֿע! דיא וועלט איזט פֿאָלל זיינער גרעסע אונד גיטע, ערקעננטניס אונד פֿערנונפֿט אומגעבען איהן. ערהאַבען טהראָגט ער איבער דען הייליגען חיות, מיט העררליכקייט געשמיקט אויף דער מרכבה. גליקזעליגקייט אונד טוגענד פֿאָר זיינעם טהראָנע, פֿאָר זיינער מאַיעסטעט גנאָדע אונד ערבאַרמען. וואָהלטהעטיג זינד דיא היממעלסליכטער, דיא אונזער גאָטט ערשוף; ער בילדעטע זיא מיט איינזיכט, פֿערנונפֿט אונד ווייזהייט. קראַפֿט אונד מאַכט לעגטע ער אין זיא, דאַס זיא הערשען אין דער בעוואָהנטען וועלט. פֿאָלל דעס גלאַנצעס, שטרעמען זיא אימּמער ליכטשטראַהל אויז; איהר אויזפֿלוס פֿערברייטעט פראַכט איבער דען גאַנצען ערדקרייז. פֿריידיג געהען זיא אויף, פֿרעהליך געהען זיא אונטער, פֿאָללפֿיהרען מיט עהרפֿורכט דען ווילּלען איהרעס שעפּפֿערס. רוהם אונד עהרע ווייהען זיא זיינעם נאַמען, פֿריידענרוף אונד געזאַנג דעם אַנדענקען זיינער רעגירונג. ער ריף דיא זאָננע אינס דאַזיין, עז שטראַהלטע דאַז ליכט; ער בילדעטע מיט איינזיכט דעם מאָנדעס געשטאַלט. פּרייז ברינגען איהם דאַר דיא היממלישען העערע אַללע, רוהם אונד פֿערהעררליכונג שרפים, אופנים אונד דיא הייליגען חיות.

לאל. דעם אַללמעכטיגען (ברינגען זיא פֿערהעררליכונג), דער אַם זיבענטען טאַגע פֿאָן אַללען ווערקען רוהטע. דאַ ערהאָב ער זיך, אונד זעצטע זיך אויף זיינען מאַיעסטעטישען טהראָן; מיט פֿייערליכקייט שמיקטע ער דען טאַג דער רוהע, בעריף זעליגקייט אום דען שבת-טאַג. יאַ, דיס איזט דער רוהם דעס זיבענטען טאַגעס, דאַס אַן דעמזעלבען דער אַללמעכטיגע פֿאָן אַלל זיינעם ווערקע רוהטע; דער זיבענטע טאַג פּראַנגט דאַהער מיט איינעם אייגענען פּזאַלם, וויא עז הייסט: פּזאַלמליד פֿיר דען שבת; ליבליך איזט'ס, דעם עוויגען דאַנקען!» דאַרום זאָללען אַללע געשעפּפֿע דען אַללמעכטיגען ריהמען אונד בענעדייען, אונד פּרייז, פֿערהעררליכונג אונד ערהעהונג ווייהען דעם אַללמעכטיגען קעניג, דעם שעפּפֿער דעס וועלטאַללס, דער זיינעם פֿאָלקע ישראל דיא הייליגע רוהע צום אַנטהייל גיבט אַם הייליגען שבת-טאַג. זאָ ווערדע דיין נאַמע, עוויגער, אונזער גאָטט! געהייליגט, אונד דיין אַנדענקען, אונזער קעניג! געפּייערט אָבען אים היממעל אונד אונטען אויף ערדען. געלאָבט זייעסט דוא, אונזער הייל! איבער דיא פּרייזווירדיגען ווערקע דיינער הענדע, אום דער שטראַהלענדען היממעלסליכטער ווילּלען, דיא דוא שופֿעסט; אַללעס פּרייזע דיך! סלה.

תתברך. זייא געלאָבט, אונזער שעפּפֿער, אונזער קעניג אונד ערלעזער! שעפּפֿער דער הייליגען! עוויג ווערדע דיין נאַמע געפּריזען, אונזער קעניג! דוא שופֿעסט דיר דיהנער, דיא אַללע אין העהערן וועלטען שטעהען, אונד אַללעזאַממט מיט עהרפֿורכט לויט פֿערקינדען דיא בעפֿעהלע דעס לעבענדיגען גאָטטעס, דעס בעהעררשערס דער וועלט. אַללע געליבט, אַללע אויזערקאָהרען, אַללע מעכטיג, פֿאָללפֿיהרען זיא

מיט

גִּבּוֹרִים׃ וְכֻלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה׃ רְצוֹן קוֹנָם׃
וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה׃ בְּשִׁירָה
וּבְזִמְרָה׃ וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים
וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים׃ אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל
הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם
עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה׃
לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה
קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה׃
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃
וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים
לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים
וְאוֹמְרִים׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃

כשאומרים אופן אומרים זה.

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ
וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפָן וּכְרוּב
לְעֻמַּת שְׂרָפִים׃ לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים׃
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ׃ לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת
יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ׃ כִּי הוּא לְבַדּוֹ
פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת׃ עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת׃ בַּעַל מִלְחָמוֹת׃
זוֹרֵעַ צְדָקוֹת׃ מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת׃ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת
נוֹרָא תְהִלּוֹת׃ אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת׃ הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ
בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃ כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה
אוֹרִים גְּדֹלִים׃ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן
תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת׃

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃ חֶמְלָה גְדוֹלָה
וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ׃ אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר
אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ
וּתְלַמְּדֵנוּ׃ אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם
עָלֵינוּ׃ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד
וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד
תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה׃ וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ׃ וְדַבֵּק
לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ׃ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת

שמך

מיט בעבען אונד עהרפורכט דען וויללען איהרעס שעפ־
פערס. זיא עפפנען אללע איהרען מונד מיט היילינקייט
אונד ריינהייט, מיט לאָבליד אונד געזאנג, לאָבען, פריי־
זען, ריהמען, ערהעבען אונד הייליגען איהן, אונד הול־
דיגען דעם נאמען דעם אללמעכטיגען, דעם גראָסען,
אללגעוואלטיגען אונד פורכטבארען קעניגס, הייליג איזט
ער! אללע איבערנעהמען זיא דאז יאָך דער היממלישען
רעגירונג איינער פאָן דעם אנדערן, אונד ערטהיילען
איינאנדער דיא ערלויבניס, איהרען שעפפער הייליג צו
פערעהרען. מיט זעליגעם פערגניגען, אין געלייטערטער
שפראכע אונד מיט הייליגער אנמוטה שטיממען זיא אל־
לעזאממט אן, אונד רופען עהרפורכטספאָלל:

קדוש. הייליג! הייליג! הייליג איזט דער עוויגע
צבאות! דיא גאנצע ערדע איזט פאָלל זיינער
העררליכקייט.

והאופנים. אונד דיא אופנים אונד הייליגען חיות
ערהעבען זיך מיט שטארקעם געטעזע גע־
גען דיא שרפים, אונד פרייזען אונד רופען געגען
איינאנדער:

ברוך. געלאָבט זייא דיא העררליכקייט דעם עוויגען
אן איהרעם אָרטע!

והחיות. אונד דיא חיות לאָבזינגען, דיא כרובים
פייערן, דיא שרפים פראָהלאָקקען, דיא
אראלים בענעדייען, אים אנגעזיכט יעדעם חיה, אופן
אונד כרוב, דען שרפים געגענאיבער, אונד פרייזען
אונד רופען געגען איינאנדער: «געלאָבט זייא דיא הערר־
ליכקייט דעם עוויגען אן איהרעם אָרטע!»

לאל ברוך. דעם האָכגעלאָבטען גאָטט ווייהען זיא
ליבליכע געזענגע, דעם אללמעכטיגען,
איממערדויערנדען אונד זעלבסטשטענדיגען קעניג זינגען
זיא פזאלמען, אונד לאססען לאָבלידער איהם ערטענען.
דען ער אללײן איבט גראָסע טהאטען אויז, אונד שאַ־
פעט איממער נייעס; ער איזט הערר דעם קריגעס, ער
זאָעט גערעכטיגקייט, אונד לעסט הייל אויפשפריסען;
ער שאפפעט דיא היילקראפט, איזט פורכטבאר אים לאָ־
בע, דער אורהעבער דער וואונדער, דער דורך זיינע
אללגיטע טעגליך, איממערוועהרענד דיא שעפפונג ער־
נייערט. זאָ ווירד (תהלים קל״ו ז׳) געזאגט: «דער גראָ־
סע ליכטער האט געמאכט; עוויג וועהרעט זיינע גיטע.»
אָ לאס׳ איבער ציון נייעס ליכט שטראהלען, אונד
באלד אונז אללע דיזעס ליכטעס טהיילהאפטיג ווערדען!
געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דיא היממעלס־
ליכטער בילדעטעסט!

אהבה רבה. מיט איבערשוועגליכער ליבע ליבטעסט
דוא אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! מיט
איבעראויז גראָסער בארמהערציגקייט שאָנטעסט דוא
אונז. אונזער פאטער אונד קעניג! אום אונזערער פעטער
וויללען, דיא דיר פערטרויטען, אונד דיא דוא געזעצע דעס
לעבנס לעהרטעסט, בעגנאדיגע אויך אונז, אונד בע־
לעהרע אונז! פאטער! בארמהערציגער פאטער! אללער־
בארמער! ערבארמע דיך אונזער, אונד גיב אונז אינס
הערץ, דאס וויר בעגרייפען, בעטראכטען, פערשטעהען,
לערנען, לעהרען, בעוואהרען, טהון אונד אויזאיבען אל־
לע פארשריפטען דער לעהרע דיינער תורה מיט ליבע.
ערלייכטע אונזערע אויגען אין דיינער לעהרע, ערהאלטע
אונזער הערץ טרייא דיינען געבאָטען; בעשטיממע אונ־
זער איננערעס, דיינען נאמען צו ליבען אונד צו עהר־
פירכטען

שְׁמֶךָ. וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר, אל מלך נאמן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

ויאמר

פירכטען, דאס ווירא אין עוויגקייט ניכט בעשעמט ווערדען. יא, אויף דיינען הייליגען, גראָסען אונד פורכטבארען נאמען זעצצען וויר אונזער פערטרויען, אונד פראָהלאָקקען אונד פרייען אונז דיינעם היילס. ברינגע אונז אויך אין פרידען אויז דען פיר ענדען דער ערדע צוזאממען, אונד פיהרע אונז אויפרעכט אין אונזער לאַנד איין; דען דוא, אַללמעכטיגער, בעווירקעסט דאַז הייל, אונד אונז ערוועהלטעסט דוא אויז אַללען פעלקערן אונד שפּראַכען, אונד נעהערטעסט אונז דיינעם גראָסען נאמען אין וואהרהייט, אום דיר צו דאַנקען, אונד דיך מיט ליבע אַלז איין איינציגעס וועזען צו ערקעננען. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דיין פאָלק ישראל ערוועהלטעסט אויז ליבע!

שמע ישראל. הערע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאָטט, איזט איין איינציגעס, עוויגעס וועזען.

ברוך. געפריזען זייא דער נאמע זיינער הערליכקייט אונד זיינער רעגירונג אימּמער אונד עוויג!

ואהבת. דוא זאָללסט דען עוויגען, דיינען גאָטט, ליבען פאָן גאַנצעם הערצען, גאַנצער זעעלע אונד גאַנצעם פערמעגען. דיא וואָרטע, דיא איך דיר יעצט בעפעהלע, זאָללען דיר שטעטס אים הערצען בלייבען. דוא זאָללסט זיא דיינען קינדערן איינשערפען אונד אימּמער דאַפאָן רעדען; ווען דוא צו הויזע זיצצעסט, אָדער אויף רייזען ביסט, ווען דוא דיך נידערלעגסט, אונד ווען דוא אויפשטעהעסט. בינדע זיא צום צייכען אַן דיינע האַנד, טראַגע זיא אַלז פאָרדערהויפטבינדע צווישען דיינען אויגען. אונד שרייבע זיא אויף דיא פפאָסטען דיינעס הויזעס אונד אַן דיינע טהאָרע.

והיה. ווערדעט איהר אַלזאָ מיינען געבאָטען געהאָרכען, דיא איך אייך יעצט געבע, דען עוויגען, אייערן גאָטט, פאָן אייערם גאַנצען הערצען אונד פאָן אייערער גאַנצען זעעלע צו ליבען אונד איהם צו דיהנען: זאָ וויללל איך אייערם לאַנדע רעגען געבען צור רעכטען צייט, פריהרעגען אונד שפעטרעגען, דאַמיט דוא דיין געטריידע, מאָסט אונד אָהל איינזאממעלסט. אונד וויללל פיר דיין פיה גראַז וואַכסען לאַססען אויף דיינעם פעלדע, דאַס דוא צו עססען האַבעסט אין איבערפלוס. היטעט אייך אַבער, דאַס אייער הערץ ניכט פערפיהרט ווערדע, דאַס איהר עטוואַ אַבוויכט, אונד אַנדערן געטטערן דיהנט אונד זיא אַנבעטעט. דער צאָרן דעס עוויגען ווירדע איבר אייך ענטברעננען, ער ווירדע דען הימּמל פערשליסען, דאַס קיין רעגען קאָממע, דיא ערדע ווירדע איהר געוועכס ניכט הערפאָרברינגען; אונד איהר ווירדעט גאָר באַלד צו גרונדע געהען, פערן פאָן דעם פאָרטרעפפליכען לאַנדע, דאַז אייך דער עוויגע געבען וויללל. פאַסט אַלזאָ דיזע וואָרטע צו הערצען אונד צו געמיטהע; בינדעט זיא אויך צום צייכען אויף דיא האַנד, אונד טראַגט זיא אַלז פאָרדערהויפטבינדע צווישען אייערן אויגען. לעהרט זיא אייערע זעהנע, אום בעשטענדיג דאַפאָן צו שפּרעכען, ווען דוא צו הויזע זיצצעסט, אָדער אויף דער רייזע ביסט, ווען דוא דיך הינלעגסט, אונד ווען דוא אויפשטעהסט. שרייבע זיא אויף דיא פפאָסטען דיינעס הויזעס אונד אַן דיינע טהאָרע. דאַמיט איהר אונד אייערע קינדער אויף דעם ערדרייכע, דאָז דער עוויגע אייערן עלטערן צוגעשוואָרען, עז איהנען צו געבען, לאַנגע יאַהרע בלייבען מעגעט, זאָ לאַנגע דער הימּמעל איבער דער ערדע זיין ווירד.

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָֹה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם:

ויאמר. דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: רערע מיט דען קינדערן ישראל׳ס, אונד זאָגע איהנען: זיא זאָללען, בייא אללען איהרען נאָכקאָממען, אן דיא עקקען איהרער קליידער שויפאָרען מאַכען, אונד אן דיזע שויפאָרען איינע שנור פאָן דונקעלבלויער וואָללע בעפעסטיגען. דיזע זאָללען אייך צו שויפאָרען דיהנען, דאַס איהר זיא זעהעט, אונד אייך אללער געבאָטע דעס עוויגען עראיננערט, אונד זיא האַלטעט; ניכט אַבער אייערם הערצען אונד אייערן אויגען נאַכוואַנדעלט, דיא אייך אויף אַבוועגע פערפיהרען. איהר ווערדעט דאַדורך מיינער געבאָטע איינגעדענק זיין, זיא האַלטען, אונד אייערם גאָטטע הייליג זיין. איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער איך אייך אויז מצרים געפיהרט האַבע, אייער גאָטט צו זיין; איך, דער עוויגע, אייער גאָטט!

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר: וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ: לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד:

כשאומרים זולת אומרים זה

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה. לְמַעַן שְׁמְךָ מַהֵר לְגָאֳלֵנוּ כִּגְאֻלַּתְ אֶת אֲבוֹתֵינוּ: אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

אמת ויציב. טרייא, בעשטענדיג, ריכטיג, אונפערענדערליך, אויפריכטיג, וואהר, ליבעפאָלל, אננעהמליך, בעגעהרענסווירדיג, ערגעצליך, עהרפורכטבאַר, פערהערליכט, וואָהלגעאָרדנעט, גילטיג, גוט אונד שען איזט אונז דיזע געטטליכע פערהייסונג אימר אונד עוויג. פירוואהר! דער הערר דער וועלט איזט אונזער קעניג, דער פעלזענשוץ יעקב׳ס דער שילד אונזערס היילעס. פיר אונד פיר איזט ער אונד זיין נאַמע אונוואַנדעלבאַר, פעסט זיין טהראָן אונד זיינע רעגירונג אונד טרייע עוויג אונפערענדערליך. זיינע וואָרטע זינד פאָן לעבענדיגר קראַפט, בעשטענדיג, וואהרהאַפט אונד אַנגענעהם אימר אונד אין עוויגקייט; זיא וואַרען עז פיר אונזרע פעטער, אונד זינד עז פיר אונז, אונזרע קינדר אונד נאַכקאָממען אונד פיר אללע געשלעכטער דער נאַכקאָממענשאַפט ישראל׳ס, דיינע דיהנר. פיר דיא פריהערן אונד שפעטערן געשלעכטער איזט דיזע פערהייסונג גוט אונד בעשטענדיג אימער אונד עוויג, וואהרהאַפט אונד טרייא, אונאיבערטרעטבאַרעס געזעץ. וואַהרהייט איזט עז, דאַס דוא, עוויגער! אונזר גאָטט אונד דער גאָטט אונזרער פעטער ביסט; אונזר קעניג ביסט דוא אונד קעניג אונזרער פעטער, אונזער אונד אונזרער פעטער ערלעזער, אונזער שעפפער, פעלז אונזערס היילעס, אונזר בעפרייער אונז רעטטער; פאָן עוויגקייט הער איזט דיין נאַמע, קיין גאָטט אויסער דיר!

וועןמאַן זולת זאַגט, זאַגט מאַן

אמת ויציב. טרייא, בעשטעבדיג, ריכטיג, אונפערענדערליך, אויפריכטיג, וואַהר, גוט אונד שען איזט דיזע פערהייסונג; זיא וואַר עז פיר אונזרע פעטער, אונד איזט עז פיר אונז, אונזערע קינדער אונד נאַכקאָממען אונד פיר אללע געשלעכטער דער נאַכקאָממענשאַפט ישראל׳ס, דייּנע דיהנער; זיא איזט פיר דיא פריהערן אונד שפעטערן געשלעכטער, אימער אונד עוויג, אונאיבערטרעטבאַרעס געזעץ. וואַהרהייט איזט עז, דאַס דוא, עוויגער! אונזר גאָטט אונד דער גאָטט אונזערר פעטער ביסט אין עוויגקייט. פירוואַהר! דוא ביסט אונזער קעניג, דוא אונזרער פעטער קעניג; אום דיינעס נאַמענס וויללען! איילע, אונז צו ערלעזן, וויא דוא אונזרע פעטער ערלעזעטסט. וואַהרליך! פאָן יעהער ווערדן וויר נאָך דיינעם נאַמען גענאַננט מיט ליבע, אונד קיין גאָטט איזט אויסער דיר!

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם · מגן ומושיע לבניהם · אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך · ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך · ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך · ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון · ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יי אלהינו · ומבית עבדים פדיתנו · כל בכוריהם הרגת · ובכורך גאלת · וים סוף בקעת וזדים טבעת · וידידים העברת · ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים · ורוממו אל · ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים · רם ונשא גדול ונורא · משפיל גאים · ומגביה שפלים · מוציא אסירים · ופודה ענוים · ועוזר דלים · ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך · משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה · ואמרו כלם:

מי כמכה באלם יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים · יחד כלם הודו והמליכו ואמרו:

יי ימלך לעולם ועד:

צור ישראל · קומה בעזרת ישראל · ופדה כנאמך יהודה וישראל · (גואלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל) ברוך אתה יי גאל ישראל ·

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי · אלהינו ואלהי אבותינו · אלהי אברהם · אלהי יצחק · ואלהי יעקב · האל הגדול הגבור והנורא · אל עליון גומל חסדים טובים · וקנה הכל · וזוכר חסדי אבות · ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה: מלך עוזר ומושיע ומגן · ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני · מחיה מתים אתה רב להושיע · משיב הרוח ומוריד הגשם:

עזרת. דיא הילפע אונזרער פעטער ווארסט דוא פאן יע הער, בעשיצצער אונד רעטטער איהרן קינדערן נאך איהנן אין יעדעם צייטאלטער. אין דער העהע דעס וועלטאללס איזט דיין טהראן, דיין רעכט אונד דיינע גערעכטיגקייט געהן ביז אן דיא ענדען דער ערדע · הייל דעם מאננע, דער דיינען בעפעהלען געהארכט, דער דיינע לעהרע אונד דיין ווארט זיך צו הערצן נימט! וואהרליך! דוא ביסט דער העדר דיינעס פאלקעס, איין מעכטיגער קעניג, דאז רעכט דער דיינען אויזצופיהרן. וואהרליך! דוא ביסט דאז ערסטע, דאז לעצטע דער וועזען, אונד אויסער דיר האבען וויר קיינן קעניג, קיינן ערלעזער, קיינן ערדעטטר. אויז מצרים ערלעזעסט דוא אונז, עוויגער, אונזר גאטט! בעפרייעטעסט אונז אויז דעם שקלאפענהויזע; איהרע (דער מצרים) ערסט-געבארנען טעדטעטעסט דוא אללע, אונד ערלעזעטעסט דיינען ערסטגעבארנען (ישראל); דאז שילפמעער טהיילטעסט דוא, פערזענקטעסט דיא פרעפלער, פיהר-טעסט דיינע ליבלינגע הינדורך, אונד דאז וואססער בע-דעקטע איהרע פיינדע, דאס קיינר פאן איהנן ענטקאם. דארויף פריזען דיא געליבטען אונד ערהעהעטען דען אללמעכטיגען, דיא ליבלינגע וויהטען זאיטענשפיל, גע-זענגע, לאבלידער, בענעדייאונג אונד דאנק דעם אלל-מעכטיגען, אימערדויערנדען אונד זעלבסטשטענדיגען קעניג, דעם האכערהאבנען, גראסען אונד פורכטבארען, דער דיא שטאלצען ערנידריגט, דיא ערנידריגטן ערהעבט, דער דיא געפעססעלטען בעפרייעט, דיא אונטערדריקטען ערלעזט, דען ארמען הילפט, אונד זיין פאלק ערהערט ווען עז צו איהם פלעהט. לאב דעם אללערהעכסטן גאטט! געפריזן זייא ער, דער פרייזווירדיגסטע! משה אונד דיא זעהנע ישראל׳ס שטיממטען מיט גראסר פרידע איינן געזאנג דיר אן, אונד ריפען אללע:

מי כמכה. «ווער איזט אונטר דען מעכטן, א עוויגר! וויא דוא? ווער איזט פערהערליכט מיט הייליגקייט וויא דוא? פורכטבאר אים לאבע, וואונדערטהעטר!»

שירה. איין נייעס ליד זאנגען דיא ערלעזטען דיינם נאמן אם אופער דעם מעערעס; אללעזאמט דאנק-טען אונד הולדיגטען זיא דיר, אונד ריפען:

ה׳. «דער עוויגע ווירד אימר אונד עוויג רעגירן!»

צור. אויף! ישראל׳ס פעלס! צור הילפע ישרא׳ל׳ס! אונד בעפרייע, נאך דיינעם פערשפרעכן, יהודה אונד ישראל! (אונזר ערלעזר, עוויגר צבאות איזט זיין נאמע, דער הייליגסטע ישראל׳ס!) געלאבט זיי-עסט דוא, עוויגר, דער דוא ישראל ערלעזטעסט!

אדני. הערר! עפפנע מיינע ליפפען, דאס דיינן רוהם סיין מונד פערקינדע!

ברוך אתה. געלאבט זייעסט דוא, עוויגר, אונזר גאטט אונד גאטט אונזרער פעטער, גאטט אברהם׳ס, גאטט יצחק׳ס אונד גאטט יעקב׳ס! גראסר, מעכטיגר אונד עהרפורכטבארער גאטט! אללר-העכסטר גאטט, דער גנאדע אונד גיטע ערצייגט! איי-גענטהימר אללר דינגע, דער דיא פרעממיגקייט דער פעטער געדענקט, אונד איהרן שפעטערן קינדעסקינדערן אויז ליבע, אום זיינעס נאמענס ווילן, איינן ערלעזר ברינגט. קעניג, העלפער, רעטטער אונד בעשיצער! געלאבט זייעסט דוא, עוויגר, שילד אברהם׳ס!

אתה גבור. אללגעוואלטיג ביסט דוא אין עוויגקייט, הערר! דוא בעלעבסט דיא טאדטען ווי-דער, אללמעכטיגר רעטטער! (משיב · דוא לעסכעסט רען ווינד וועהען, אונד רעגען פאללען.) דוא ערנעהרסט

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד׳ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים׳ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים׳ וְרוֹפֵא חוֹלִים׳ וּמַתִּיר אֲסוּרִים׳ וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ׳ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׳ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׳ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח משֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ׳ כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ׳ בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ׳ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ׳ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ׳ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׳ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׳ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן

דיא לעבענדען מיט גנאדע, בעלעבכט דיא טאָרטען ווי-דער מיט גראָסער בארמהערציגקייט, שטיצצעסט דיא פאללענדען, היילעכט דיא קראנקען, לעזעסט דיא גע-פעססעלטען אונד בעשטעטיגסט דיינע טרייע צוזאגע רענען, דיא אים שטויבע שלוממערן. ווער איזט וויא דוא? הערר דער מאכט! ווער דיר גלייך? אָ קעניג, דער דוא טעדטעסט, ווידער בעלעבסט, אונד הייל אויפשפריסען לעססעסט!

יא, דוא ערפיללעסט טרייא דיינע צוזאגע, דיא טאָרטען ווידער צו בעלעבן; געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא איינסט דיא טאָרטען בעלעבסט!

אתה קדוש. דוא ביסט הייליג, הייליג איזט דיין נאמע, אונד הייליגע לאָבען דיך טעגליך, סלה׳ געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער הייליגער גאָטט!

ישמח משה. משה פרייעטע זיך דעם איהם צוגע-טהיילטען געשענקעס; דען דוא, עווי-גער, נאננטעסט איהן דיינען טרייען דיהנער, אונד זעצ-טעסט איינע פראכטפאָללע קראָנע אויף זיין הויפט׳ זאָ שטאנד ער פאָר דיר אויף דעם בערגע סיני, זאָ בראכ-טע ער אין זיינער האנד צווייא שטיינערנע טאפעלן הע-רונטער, אויף וועלכען דיא בעאָבאכטונג דעם שבת גע-שריבן וואר. זאָ שטעהט געשריבען אין דיינר תורה; «דיא קינדער ישראל׳ס זאָללען דען שבת בעאָבאכ-טען, דאס זיא געמליך דען שבת בייא אַללען איהרן נאכקאָממן האלטען, אלז איינן עוויגען בונד׳ צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראל׳ס זאָלל דער שבת איין צייכן זיין אויף עוויג; דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע דען היממעל אונד דיא ערדע געמאכט, אם זי-בענטען טאג אבער האט ער געפייערט אונד זיין ציל עררייכט׳» דוא גאבסט, עוויגער, אונזער גאָטט, דען שבת ניכט דען פעלקערן אללער לענדר; דען געצצענ-דיהנערן ליסעסט דוא, אונזער קעניג, איהן ניכט צום ערבע, אונד פרעפלער געניסן זיינע רוהע ניכט; זאָנ-דערן דיינעם פאָלקע ישראל גאבסט דוא איהן אויז לי-בע, דען נאכקאָממען יעקב׳ס, דיא דוא ערוועהלטעסט. דאז פאָלק, דאז דען זיבענטען טאג הייליגט, זיא אללע ווערדן געזעטטיגט מיט וואָננע דורך דיינע גיטע; דען דוא פאנדעסט וואָהלגעפאללען אן דעם זיבענטען טאגע, הייליגטעכט איהן, אונד נאננטעכט איהן דען טרעפפ-ליכסטן דער טאגע צום אנדענקן דער שעפפונג פאָם אנבעגין׳

אלהינו׳ אונזער גאָטט אונד גאָטט אונזערער פעטער! לאס׳ אונזערע רוהע דיר וואָהל געפאללען, הייליגע אונז דורך דיינע געבאָטע, אונד גיב אונז אונזערן אנטהייל אן דיינער לעהרע; זעטטיגע אונז מיט דיינער זעליגקייט, ערפרייע אונז מיט דיינעם הייל, אונד ריינינע אונזער הערץ, דיר צו דיהנען אין וואהרהייט. לאס׳, עוויגער, אונזער גאָטט! מיט ליבע אונד וואָהלוואָללען דיין הייליגער שבת אונזער ערבע זיין, דאס אן דעמזעל-בען רוהען ישראל, דיא דיינן נאמען הייליגען. געלאבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דען שבת הייליגכט!

רצה. נים, עוויגער, אונזער גאטט! דיין פאָלק ישראל אונד זיין געבעט וואָהלגעפעלליג. אויף, אונד זעצ-צע דען גאָטטעסדיהנסט ווידר איין אין דען קאָר דיינעס טעמפעלס; נים דיא אָפפער ישראל׳ס אונד איהר גע-בעט ווידר מיט ליבע אונד וואָהלוואָללען אן, אונד לאס׳ דען דיהנסט דיינעס פאָלקעס ישראל דיר אימממר וואָהל-געפעלליג זיין!

אלהינו. אונזער גאטט אונד גאָטט אונזערער פעטער! לאס׳ אויפשטייגען, קאממען, פאָר דיך גע-לאנגען, אנגעשויעט, וואהלגעפעלליג פערנאממען, בעדאכט אונד אין ערינגערונג געבראכט ווערדן אונזער אנדענקען אונד גערעכטנים, דאז אנדענקען אונזערער פעטער

אבותינו • וזכרון משיח בן דוד עבדך • וזכרון ירושלים עיר קדשך • וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך • לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום ראש החדש הזה • זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים • ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו • כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה :

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים • ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון :

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד • צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור • נודה לך ונספר תהלתך • על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך	**מודים** אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך • ברוך אל ההודאות :

וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים • הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך :

לשבת חנוכה **על** הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה :

בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל

פעטער, דאז אנדענקען דיינס דיהנערס משיח בן דוד, דאז אנדענקען ירושלים׳ס, דיינר הייליגען שטאדט, אונד דאז אנדענקען דיינעס גאנצען פאלקעס, דעס הויזעס ישראל, פאר דיר צור רעטטונג, צום גוטען, צור געוואגענהייט, גנאדע אונד בארמהערציגקייט, צום לעבען אונד פרידן אן דיזעם טאגע דעס נייאמאנדעס. געדענקע אונזער, עוויגער, אונזער גאטט, אן דיזעם טאגע צום גוטען, ערינגערע דיך אונזער צום זעגען, אונד הילף אונז צום לעבען! דורך פערהייסונג דעס היילס אונד דער ערבארמונג שאנע אונז, זייא אונז געוואגען, ערבארמע דיך אונזר אונד שטעהע אונז בייא! דען צו דיר ערהעבען וויר אונזערע אויגען, אונד דוא, אללמעכטיגער קעניג! ביסט גנעדיג אונד ערבארמונגספאלל •

ותחזינה. א דאס אונזערע אויגען עז זעהען, ווען דוא נאך ציון צוריקקעהרסט מיט ערבארמען! געלאבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דיינע מאיעסטעט ווידער אין ציון טהראנען לעססעסט !

מודים. וויר דאנקען דיר, דען דוא ביסט דער עוויגע, אונזער גאטט אונד דער גאטט אונזערער פעטער איממער אונד עוויג. דער פעלז אונזערס לעבענס, דער שילד אונזערס היילעס ביסט דוא אין יעדעם צייטאלטער; זא דאנקען וויר דיר, אונד פערקינדען דיין לאב פיר אונזער לעבען, דאז אין דיינער האנד שטעהט, פיר אונזערע זעעלען, דיא דוא אין פערוואהרונג האסט, פיר דיינע וואונדערווערקע, דיא וויר טעגליך פאר אונז האבען, אונד פיר דיינע וואונדערבארען וואהלטהאטען, דוא וויר אללעצייט, אבענדס, מארגענס אונד מיטטאגס, געניסן• אללגיטיגער! אונענדליך איזט דיין ערבארמען; אללבארמהערציגער! נימּמערמעהר הערט דיינע גנאדע אויף! עוויגליך האפפען וויר אויף דיך •	**מודים**• וויר דאנקען דיר, דען דוא ביסט דער עוויגע, אונזער גאטט אונד דער גאטט אונזערער פעטער. הערר אללעס פלייזעס, אונזער אונד אללער וועזען שעפפער פאם אנבעגין! בעוואונדערונג אונד דאנק דיינעם גראסען אונד הייליגען נאמען! דאס דוא אונז דאז לעבען פערליהעסט אונד אונז ערהעלטסט• זא פערלייהע אונז פערנער דאז לעבען, ערהאלטע אונז, אונד זאממלע אונזערע פערטריבענען אין דיא פארהעפע דיינעס הייליגטהומס, דיינע געזעצע צו בעאבאכטען, דיינען וויללען צו פאללפיהרען אונד דיר צו דיהנען מיט גאנצעם הערצען — אונד וויר וויהען דיר איננינגען דאנק. געלאבט זייעסט דוא, אללמעכטיגער, דער דאנקלידער ווירדיגסטער!

על הנסים• פיר דיא וואונדער, פיר דיא ערלעזונג, פיר דיא טהאטען דער מאכט, פיר דיא זיגע אונד פיר דיא קריגע, דיא דוא פיר אונזערע פעטער אויזפיהרטעסט אין יענען טאגען, אום דיזע צייט :

בימי מתתיהו• אין דען טאגען דעס האהענפריסטערס מתתיהו, זאהן דעס יוחנן חשמונאי, אונד זיינער זעהנע, אלז דיא טיראננישע רעגירונג דער גריכען געגען דיין פאלק ישראל אויפשטאנד, זיא דיינע לעהרע פערגעסען צו מאכען אונד זיא פאן דען געזעצען דיינעס וויללענס אבצופיהרען, דא שטאנדעסט דוא, נאך דיינעם גראסען ערבארמען, איהנען בייא צור צייט איהרער נאטה. דוא פיהרטעסט איהרען שטרייט, בעהויפטעטעסט איהר רעכט, אונד ראכטעסט איהרע ראכע; דוא איבערגאבסט העלדען אין דיא האנד דער שוואכען, יענע מענגען אין דיא האנד דיזער וועניגען, אונרייניע אין דיא האנד דער ריינען, בעזעוויכטע אין דיא האנד דער פראממען אונד פרעפלער אין דיא האנד דערער, דיא זיך מיט דיינער תורה בעשעפטיגען. זא מאכטעסט דוא דיר איינען גראסען אונד הייליגען נאמען אין דיינער וועלט, אונד דיינעם פאלקע ישראל פער-

עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת׃ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ׀ עַם קְדוֹשֶׁיךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם׃ וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה׃ פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי׃ וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ׃ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון וכו׳

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ׀ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם

ברוך

פֿערליהעסט דוא גראָסען זיג אונד ערלעזונג ביז אויפֿריזען טאָג. היראויף גינגען דיינע קינדער אין דען קאָר דיינעס טעמפּעלס, ריימטען דיינען פּאַללאַסט, רייניגטען דיין היילינגטהום, בעלייכטעטען דיא פֿאָרהעפֿע דיינעס הייליגטהומס, אונד זעצטען דיזע אַכט טאָגע דעם וויהפֿעסטעס איין, דיינן גראָסן נאָמן צו פֿייערן אונד צו פּרייזן.

ועל כלם׃ פֿיר דיס אַללעס ווערדע דיין נאָמע, אונזער קעניג! בענעדייעט אונד האָכגעפּריזען אימּמער אונד עוויג. וכל׃ אונד אַללע לעבענדן ווערדען דיר דאַנקען אונד דיינן נאַמען אין וואָהרהייט פּרייזען, אַללמעכטיגער, אונזער הייל אונד אונזערע הילפֿע! סלה׃ געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער! אַללגיטיגער איזט דיין נאָמע, אונד נור דיר געביהרעט דאַנק.

אלהינו. אונזער גאָטט אונד גאָטט אונזערער פֿעטער! זעגנע אונז מיט דעם אין דער תורה דרייפֿאַך פֿערקינדעטען זעגען, דער דורך דיינן דיהנער משה געשריבען אונד דורך דען מונד אהרן׳ס אונד זיינער זעהנע, דער פּריסטר דיינעס הייליגען פֿאָלקעס, אויזגעשפּראָכען וואָרדע, וויא עז הייסט: «דער עוויגע זעגנע דיך, אונד בעהיטע דיך. דער עוויגע לאַססע זיין אַנטליץ דיר לייכטען, אונד זייא דיר גנעדיג. דער עוויגע ווענדע זיין אַנטליץ דיר צו, אונד געבע דיר גליקזעליגקייט.»

שים שלום׃ בעפֿיהל פֿרידן, גליקזעליגקייט אונד זעגען, געוואָגענהייט, גנאַדע אונד ערבאַרמען איבער אונז אונד איבער דיין גאַנצעס פֿאָלק ישראל! זעגנע אונז, פֿאַטער! אַללעזאַממט מיט דעם ליכטע דיינעס אַנטליצעס; דען מיט דעם ליכטע דיינעס אַנטליצעס גאַבסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט! אונז לעהרע דעס לעבענס, ליבע צור גיטע אונד טוגענד, זעגען, ערבאַרמען, לעבען אונד פֿרידן. אָ לאַס׳ דיר וואָהלגעפֿעלליג זיין, דיין פֿאָלק ישראל צו יעדער צייט אונד שטונדע מיט דיינם פֿרידען צו זעגנען׃ ברוך׃ געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער! דער דוא דיין פֿאָלק ישראל מיט פֿרידען זעגנעסט׃

אלהי נצור. מיין גאָטט! בעוואַהרע מיינע צונגע פֿאָר בעזעם, אונד מיינע ליפּפּען פֿאָר בעטריגליך רעדען. לאַס׳ מיינע זעעלע דוהיג בלייבען געגען מיינע פֿערדאַממער, אונד געגען יעדען וויא שטויב זיין (דיזעס הייסט: לאַס׳ מיך ניכט אייגענזיננינג אונד האָכמיטהיג זיין). עפֿפֿנע מיין הערץ דיינער לעהרע, אונד מיינע זעעלע פֿאָלגע גערן דיינן געבאָטען׃ צערשמעטרע באַלד דיא ענטווירפֿע אַללער דערער, דיא בעזעס געגען מיך דענקען, אונד פֿערווירע איהרע געדאַנקען. טהוע עז אום דיינעס נאַמענס וויללען, אום דיינר רעכטען וויללען, אום דיינר הייליגקייט וויללען, אום דיינר לעהרע וויללען! אויף דאַס ערועטטעט ווערדען דיינע ליבען, לאַס׳ דיינע רעכטע העלפֿען, ערהערע אונז! וואָהל מעגען דיר געפֿאַללען דיא רעדען מיינעס מונדעס, געדאַנקען מיינס הערצענס דיר, עוויגער, מיין האָרט אונד מיין ערלעזער! ער, דער איינטראַכט אין יענען העהען ערהעלט׃ ערהאַלטע אויך אונז אונד גאַנץ ישראל אין פֿרידען; אונד לאַסט אונז דאַרויף זאַגען: אמן. יהי רצון׃ זיהע אָבען

נקדש. וויר וואָללען דיינען נאָמען אין דיזער וועלט הייליגען, זאָ וויא ער אין דען הימּמעלסהעהען געהייליגט ווירד, וויא עז דורך דיינן פּראָפֿעטן בעשריבן איזט: «אונד איינר ריף געגן דען אַנדערן, אונד שפּראַך: קדוש. «הייליג! הייליג! הייליג איזט דער עוויגע צבאות! דיא גאַנצע ערדע איזט פֿאָלל זיינער הערליכקייט.» אז בקול. דאַן ערטענט דיא שטיממע, וויא דאַז געטעזע איינעס גראָכן, שטאַרקן אונד געוואַלטיגן שטורמס; זיא העבן זיך געגן דיא שרפים עמפּאָר,

אונד

בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן· תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם· עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ· וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ· וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אונד רופֿן איהם ווערכסעלקאָר: «געלאָבט!» ברוך. «געלאָבט זייא דיא הערדליכקייט דעס עוויגען אַן איהרעם אָרטע!» ממקומך. פֿאָן דיינם אָרטע הער, אונזר קעניג, ערשיינע, אונד רעגירע אונטר אונז, דען וויר הארען אויף דיך. וואַן רעגירסט דוא ווידער אין ציון? באַלד אין אונזרן טאַגן טהראָנע דאַ אויף איממער אונד עוויג, דאַס דוא פֿערהערליכט אונד געהייליגט ווערדעסט אין דיינער שטאַדט ירושלים פֿיר אונד פֿיר, אין עוויגקייט. מעגן אונזרע אויגן דיינע רעגירונג זעהען, וויא דער אויזשפרוך הייסט אין דען געזענגען דיינעס רוהמס דורך דוד, דיינן פֿראָממען געזאַלבטען:

ימלוך. «דער הערר רעגירט עוויגליך, דיין גאָטט דורך אַללע צייטן, ציון! הללויה!»

לדור. דורך אַללע געשלעכטר וואָללן וויר דיינע גרעסע פֿערקינדן, איממער אונד עוויג דיינע הייליגקייט פֿערהערליכן, אונד דיין לאָב, אונזר גאָטט, זאָלל נימmermehr פֿאָן אונזערם מונדע וויכן; דען דוא, אַללמעכטיגר קעניג, ביסט גראָס אונד הייליג. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, הייליגער גאָטט!

לְשַׁבַּת רֹאשׁ חוֹדֶשׁ וּלְשַׁבַּת חֲנוּכָּה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא

ברוך אתה. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזר גאָטט! הערר דער וועלט! דער דוא אונז דורך דיינע געבאָטע הייליגטעסט, אונד אונז בעפֿאָהלסט, דען גראָסן לאָבגעזאַנג אַבצוזינגען.

הללויה הללו. הללויה! לאָבט, דיהנר דעס העררן, לאָבט דען נאָמען דעס העררן! געפריזן זייא דער נאָמע דעס העררן, פֿאָן נון אַן אונד אין עוויגקייט. פֿאָם אויפֿגאַנג ביז צום נידערגאַנג, געלאָבט דער נאָמע דעס העררן! דער הערר איזט איבער אַללע פֿעלקער ערהאַבן, איבר דיא הימעל זיין רוהם ערהאַבן. ווער איזט וויא אונזר גאָטט, דער הערר? טהראָנט זאָ האָך? — שויעט זאָ טיף? — אים הימל? — אויף ערדן? — ריכטעט דען גערינגען אויף פֿאָם שטויבע, ערהעהעט דען אָרמן פֿאָם קאָטה, נעבן פֿירסטן איהן צו זעצען, נעבן פֿירסטן זיינעס פֿאָלקס. בעלעבט דאַז הויז דער קינדערלאָזן, לעסט זיא פֿראָהע מוטטער ווערדן. הללויה!

בצאת. אַלז ישראל אויזצאָג אויז מצרים, יעקב׳ס הויז פֿאָם באַרבאַרענפֿאָלקע, דאַ וואַרד זיין הייליגטהום דיא טאָכטר יהודה, דיא טאָכטר ישראל זיין רייך. דאַז וועלטמעער זאַה אונד פֿלאָה, דער ירדן וויך צוריק; בערגע היפּפֿטן וויא ווידדער, היגעל וויא לעממר. וואַז איזט דיר, וועלטמעער! דאַס דוא פֿליהעסט? דיר, ירדן, דאַס דוא וויכסט? בערגע, דאַס איהר היפּפֿט וויא ווידדר? היגל וויא לעממר? פֿאָר דעם העררן ערבעבע, ערדע! פֿאָר דעם גאָטטע יעקב׳ס! דער פֿעלז אין וואַססער וואַנדעלט, קיזעלשטיין אין קוועללען.

לא לנו. ניכט אונז, הערר! ניכט אונז; דיינם נאָמן זעלבסט גיב עהרע, אום דיינר גיטע אונד וואַהרהייט ווילּלן. וואַז זאָללן הייִדן שפּרעכן: «וואָ איזט דען נון איהר גאָטט?» איזט דאָך אונזר גאָטט אים הימעל, אונד שאַפֿפֿעט וואַז ער וויללן. יענר געצצען, גאָלדן, זילבערן, זינד דער מענשענהענדע אַרבייט; האַבן מיילער, רעדן ניכט; האַבן אויגן, זעהען ניכט; האַבן אָהרען, הערען ניכט; ריכען ניכטס מיט איהרער נאַזע; איהרע הענדע גרייפֿען ניכט; איהרע פֿיסע געהען ניכט; זיא

יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם

וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּיָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי

אראה

זיא רעדען ניכט דורך איהרע קעהלע. דיא זאָלכע מאַכען, זינד וויא זיא; דיא אויך זיא האָפּפען, אללע זאָ. פֿערטרויא דעם עוויגען, ישראל, ער איזט איהר העלפֿר אונד שילד! פֿערטרויא דעם עוויגען, אהרן'ס הויז! ער איזט איהר העלפֿער אונד שילד! פֿערטרויט דעם עוויגען, גאָטטפֿערעהרער! ער איזט איהר העלפֿער אונד שילד!

ה' זכרנו. דער עוויגע דענקעט אונזער, זעגנעט אונז; זעגנעט ישראל'ס הויז, זעגנעט אהרן'ס הויז; זעגנעט גאָטטעזפֿערעהרער, ביידעס קליין אונד גראָס. דער עוויגע מעהרע אייך, אייך אונד איירע קינדער! איהר זייד דעם העררן געזעגנעטע, דער היממעל שוף אונד ערדע. דער היממעל איזט דעם עוויגען היממעל, דיא ערדע גאַב ער מענשענקינדערן. טאָדטע פרייזען ניכט דען העררן, נאָך דיא הינאַב צור העללע פֿאַהרען; וויר אבער פרייזען איהן, דען העררן, פֿאָן נון אַן אונד אין עוויגקייט. הללויה!

אהבתי. ליב איזט'ס מיר, דאַס דער עוויגע מיין שרייען ערהערט, מיין פֿלעהען. ער האָט זיין אָהר מיר צוגענייגט; נון רופֿ' איך אַן, זאָ לאַנג' איך לעבע. אומפֿאַנגען מיך דעס טאָדעס שטריקקע, ערגרייפֿט מיך דיא אַנגסט דער העללע, דריקט מיך יאַממער אונד נאָטה: זאָ רוף איך אַן דעם עוויגען נאַמען: «אַך העדר! ערועטטע מיינע זעעלע!» באַרמהערציג איזט דער העדר אונד אללגערעכט; מיטליידספֿאָלל איזט אונזער גאָטט. איינפֿאַלטזעליגע בעשיצט דער העדר; עלענד וואַר איך, דאָך ער האַלף מיר אויז. זעעלע! קעהרע נון אין דיינע רוהע איין! דער עוויגע וויללוואָהל דיר טהון. דוא בעפֿרייעסט פֿאָם טאָדע מיינע זעעלע, מיין אויגע פֿאָן טהרענען, מיינן פֿוס פֿאָם גלייטען. זאָ וואַנדלע איך פֿאָר דעם עוויגען נאָך, אים לאַנדע דער לעבענדיגען. איך גלויבע, דאַרום רעדע איך; לויט רופֿט מיין מונד עז אויז. אַך! איך שפראַך אין מיינם צאַגען: פֿערגענגליך וועזען איזט דער מענש!

מה אשיב. וויא זאָלל איך נון דעם העררן ערווידערן אללע וואָהלטהאַט, דיא ער מיר ערציינגט? דען קעלך דעס היילס וויל איך ערגרייפֿען, פֿערקינדען לויט אים נאַמען דעם העררן. מיינע געליבדע בעצאַהל' איך דעם העררן; וויא גערן, פֿאַר אללע זיינם פֿאָלקע! פֿאַר דעם עוויגען ווערטה געהאַלטען איזט זיינר פֿראָממען טאָד! אַך עוויגער! איך דיין קנעכט, זאָהן דיינר מאַגד, דעם דוא דיא פֿעססעל לעזטעסט, דאַנקאָפּפֿער ברינג' איך דיר, פֿערקינדע לויט אים נאַמען דעם העררן. מיינע געליבדע בעצאַהל' איך דעם העררן; וויא גערן, פֿאַר אללע זיינם פֿאָלקע! אין דען העפֿען, אַם טעמפּעל דעס העררן, אין דיינר מיטטע, מיין ירושלים! הללויה!

הללו. לאָבט דען העררן, איהר פֿעלקער אללע! ריהמט איהן, אללע נאַציאָנען! זיינע גיטע וואַלטעט איבער אונז, זיינע טרייא אין עוויגקייט. הללויה!

הודו. דאַנקט דעם העררן! דען ער איזט פֿריינדליך, עוויג וועהרעט זיינע גיטע. זאָ זינגע ישראל: «עוויג וועהרעט זיינע גיטע.» זאָ זינגע אהרן'ס הויז: «עוויג וועהרעט זיינע גיטע.» זאָ זינגען, דיא דען העררן פֿערעהרען: «עוויג וועהרעט זיינע גיטע.»

מן המצר. אין אַנגסט ריף איך דיא גאָטטהייט אַן; דער גאָטטהייט אַנטוואָרט שוף מיר רוים. דער העדר איזט מיין, איך פֿירכטע ניכטס; וואַז קאַן דער מענש מיר טהון? דער העדר איזט מיין, אונד שטערקט מיך בייא

אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ· כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בייא; איך ווערדע לוסט אַן פיינדען זעהן. בעססער איזט'ס, דעם העררן פערטרויען, אַלז אויף מענשען זיך פערלאַססען. בעססער איזט'ס, דעם העררן פערטרויען, אַלז אויף פירסטען זיך פערלאַססען. לאַסט אַללע היידען מיך אומגעבען: ביים עוויגען, איך צערהויע זיא! היר אומגעבען, דאָרט אומגעבען: ביים עוויגען, איך צערהויע זיא! וויא בינען אומשווערמען, וויא דאָרנען פלאַממ' אום לאָדערן: ביים עוויגען, איך צערהויע זיא! ווען אַללעס צושטירמט, מיך צו שטירצען; דער עוויגע שטעהט מיר בייא' ער איזט מיין זיג, מיין זאַיטענשפיל! ער וואַרד מיר צום טריאומף. פריידענגעזאַנג, זיגעסליד שאַללט אין היט= טען דער טוגענדפערעהרער: «דיא רעכטע דעם העררן ערקעמפפט דען זיג! דיא רעכטע דעם העררן, ערהאַבן; דיא רעכטע דעם העררן ערקעמפפט דען זיג!» ניין! נאָך שטערב' איך ניכט; איך לעבע, ערצעהלע דיא טהאַטען דער גאָטטהייט; ציכטיגן וויללט מיך נור דיא גאָטטהייט, איבר= לעסט מיך ניכט דעם טאָדע. טהוט מיר אויף דיא פפאָרטען דער טוגענד! איך געהע היניין, אונד דאַנקע דעם העררן. «היר איזט צום עוויגן דיא פפאָרטע! רעכטשאַפפנע געהן דאַ היניין.» איך דאַנקע, דאַס דוא מיך געציכטיגט, אונד ווידר הילפע מיר ערצייגסט. «דער, שטיין דען בויענדע פערוואָרפן, ער איזט צום עקשטיין וואָרדן!» דאַז איזט פאָם העררן גע= שעהן, וואונדרבאַר אין אונזרן אויגן! «דיזן טאַג גאַב אונז דער הערר, לאַסט אונז איהן פייערן מיט וואָננעגעזאַנג!»

אנא. אַה! עוויגר! אָ שטעה' אונז בייא! אַה! עוויגר! אָ שטעה' אונז בייא! אַה! עוויגר! לאַס' וואָהלגעלינ= גען! אַה! עוויגר! לאַס' וואָהלגעלונגען!

«וויללקאָממען אים נאַמן דעם עוויגן; וויר אויז דעם עוויגן טעמפעל גריסען: וויללקאָממען! גאָטט, דער עוויגע, לעסט אונז זיין אַנטליץ לייכטן. פיהרט הער דאַז אָפפער, מיט מיר= טהען געבונדן, היהער, ביז אַן דיא הערנר דעס אַלטאָרס!» מיין גאָטט ביסט דוא! דיר וויל איך דאַנקן; מיין גאָטט! דיך וויל איך ערהעבן. דאַנקט דעם העררן, דען ער איזט פריינדליך; עוויג וועהרעט זיינע גיטע!

יהללוך. דוא ווירסט געלאָבט, עוויגר, אונזר גאָטט! איבר אַללע דיינע ווערקע, אונד דיינע פראָממען, דיא גערעכטן, דיא דיינן וויללן טהון, אונד דיין גאַנצעס פאָלק, דאַז הויז ישראל, דאַנקן דיר פראָהלאָקקענר, פרייזן, ריה= מען, פערהערליכן אונד ערהעהן דיך, ערהעבן דיינן נאַמן, אונזר קעניג, האָך, הייליגן איהן אונד הולדיגן איהם; דען ליבליך איזט'ס, דיר צו דאַנקן, שען, דיינם נאַמן צו זינגן, דער דוא פאָן עוויגקייט אין עוויגקייט אַללמעכטיג ביסט! געלאָבט זייעסט דוא, עוויגר, קעניג, געפריזן אין לאָב= לידערן!

אין כמוך. אונטר געטטערוועזן איזט דיר נימאַנד, ניכטס, הערר! דיינן טהאַטן גלייך. דיין רייך איזט אַללער עוויגקייטן רייך; דיינע הערשאַפט וועהרעט פיר אונד פיר. דער עוויגע איזט קעניג, האַט רעגירט אונד ווירד רעגירן איממער אונד עוויג. דער הערר גיבט זיינעם פאָלקע זיג; דער הערר בעגליקט זיין פאָלק מיט זעליגעם פרידן.

אב הרחמים. פאַטער דעס ערבאַרמענס! טהוע ציון וואָהל נאָך דיינר הולד, ערבויע דיא מויערן ירושלים'ס! רען דיר אַלליין פערטרויען וויר, אַללמעכטיגער קעניג, אַללערהאַבענסטער, הערר דער וועלטען!

ויהי. ווען דיא לאָדע צאָג, שפּראַך משה: «אויף, עוויגער! לאַס' דינע פיינדע צערשטרייעט, אונד דיא דיך האַסען, פאָר דיר פליכטיג ווערדן! פאָן ציון געהט לעהרע אויז, אונד דאַז וואָרט גאָטטעס פאָן ירושלם.

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ: יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם: וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ. וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא: וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא: לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל: אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא: אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא: אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא: אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן: לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא: וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא: אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא: דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט: וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט: וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט: וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט: בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ: וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן: יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל: לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ:

רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ

ברוך. געלאָבט זייא, דער זיינם פֿאָלקע ישראל דיא תורה גאָב אין זיינר היילינקייט!

בריך שמיה. בענעדייעט זייא דיין נאָמע, הערר דער וועלט! בענעדייעט דיינע קראָנע אונד דיין רייך. דיין וואָהלגעפֿאללען אן דיינם פֿאָלקע ישראל דויערע עוויג, אונד צייגע דיינם פֿאָלקע ערלעזונג דורך דיינע רעכטע אין דיינם היילינן טעמפל; לאָס' אונז דיא זעלינקיים דיינעס ליכטעס צופֿליכן, אונד נים אונזר געבעט מיט ערבאַרמן אן! עז זייא דיר וואָהלגעפֿעלליג, אונזר לעבן אין גליקזעליגקייט צו פֿערלענגערן; לאָס' מיך געצעהלט ווערדן אונטר דען גערעכטן, דאָס דוא דיך מיינר ערבאַרמעסט, אונד מיך אונד אַלל דאַז מייניגע אונד אַללעס, וואַז דיינם פֿאָלקע ישראל אַנגעהערט, היטעסט. דוא ערנעהרסט אַללעס אונד שפייזעסט אַללעס; דוא ביסט עז, דער איבר אַללעס הערשט, דוא ביסט עז, דער איבר דיא קעניגע הערשט, אונד דיין איזט דיא רעגירונג. איך, דער קנעכט דעס אַללערהייליגסטן, געלאָבט זייא ער! בייגע מיך פֿאָר איהם אונד פֿאָר דער הערליכקייט זיינר לעהרע צו יעדר צייט. איך פֿערטרויא' אויף קיינן מענשן, פֿערלאַססע מיך אויף קיינן ענגעל, זאָנדערן אויף דען גאָטט דעס הימעלס, וועלכער דער גאָטט דער וואַהרהייט איזט, דעססן לעהרע וואַהר איזט, דעססן פראָפֿעטן וואַהרהאַפֿט זינד, דער אונענדליכע הולד אונד טרייא' ערצייגט; אויף איהן אַללײן פֿערטרויע איך, אונד זיינם היילינן, פֿערהערליכטן נאָמן זינגע איך לאָבגעזענגע. עז זייא דיין ווילע, דאָס דוא מיין הערץ דיינר לעהרע עפֿפֿנעסט, אונד דיא ווינשע מיינעס הערצענס אונד דער הערצן דיינעס גאַנצן פֿאָלקנס ישראל ערפֿיללעסט צום וואָהל צום לעבן אונד צור גליקזעליגקייט. אמן.

שמע. הערע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאָטט, איזט איין איינינעס, עוויגעס וועזן.

אחד. איינינ איזט אונזר גאָטט, גראָס אונזער הערר, הייליג זיין נאָמע.

גדלו. פרייזט מיט מיר דעס עוויגען גרעסע! לאָסט אונז צוזאַממען זיינן נ...מן עהרן!

לך. דיין, עוויגער, איזט דיא גרעסע, דיא אַללגעוואַלט, דיא הערליכקייט, דער זיג אונד דיא מאַיעסטעט, דיין אַללעס אים הימעל אונד אויף ערדען; דיין, עוויגער, איזט דיא רעגירונג, דיא האָהייט איבער אַללעס, אַלז אָבערהויפט.

רוממו. ערהעבט דען עוויגען, אונזערן גאָטט, בעטעט אַן פֿאָר זיינר פֿיסע שעמל! הייליג איזט ער! ערהעבט דען העררן, אונזערן גאָטט, פֿאַללט הין צו זיינעם היילינן בערגע! דען אונזר גאָטט, דער הערר, איזט הייליג.

על הכל. איבר אַללעס זייא פֿערהערדליכט, געהייליגט, געלאָבט, געריהמט אונד האָך ערהאָבען דער נאָמע דעס קעניגס אַללער קעניגע, דעס אַללערהייליגסטען, געלאָבט זייא ער! אין אַללען וועלטען, דיא ער ערשוף, אין דיזר אונד אין דער קינפֿטיגן וועלט, נאָך זיינם וואָהלגעפֿאַללן, נאָך דעם וואונשע זיינר פֿערעהרר אונד דעם פֿערלאַנגן דעס גאַנצן הויזעס ישראל. שעפֿפֿר אַללר וועלטן איזט ער, הערר אַללר געשעפֿפֿע, גאָטט אַללר זעעלן; ער וואָהנט אים אונענדליכן הימעלסרוים, טהראָנט אויף דעם העכסטן גיפֿפֿעל דער אוראַלטן הימעל; זיינע היילינקייט איבר דען חיות, זיינע היילינקייט איבר דעם טהראָן דער מאַיעסטעט

על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו
לעיני כל חי: ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב: שירו
לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו
ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב:
כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי
וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית
איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות
ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון עלינו לפליטת
עולמים וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה
ורחמים:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על
פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים
בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל
נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה בשמאלה
עשר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה
ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא· חנא וחסדא ורחמי· וחיי
אריכי. ומזוני רויחי· וסיעתא דשמיא·
ובריות גופא· ונהורא מעליא· זרעא חיא וקימא·
זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא·
למרנן ורבנן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל
ודי בבבל· לרישי כלה ולרישי גלותא ולרישי
מתיבתא ולדיני דבבא· לכל תלמידיהון· ולכל
תלמידי תלמידיהון· ולכל מאן דעסקין באוריתא·
מלכא דעלמא יברך יתהון· יפיש חייהון· ויסגי
יומיהון· ויתן ארכא לשניהון· ויתפרקון וישתזבון
מכל עקא ומכל מרעין בישין: מרן די בשמיא יהא
בסעדהון כל זמן ועדן· ונאמר אמן:

יקום פורקן מן שמיא· חנא וחסדא ורחמי· וחיי
אריכי· ומזוני רויחי· וסיעתא דשמיא
ובריות גופא· ונהורא מעליא· זרעא חיא וקימא·
זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא·
לכל קהלא קדישא הדין· רברביא עם זעריא· טפלא

טעט. זא לאס׳ אויך דיין נאמע, עוויגער, אונזר גאטט,
אונטר אונז געהייליגט ווערדן פאר דען אויגן אללר לע=
בענדן! — לאסט אונז איין נייעס ליד איהם זינגן, וויא
געשריבן שטעהט: «זינגט דעם נאמן גאטטעס! פרייזט
איהן מיט זאיטענשפיל! מאכט איהם באהן, דער דורך דיא
עטהערוויסטע פעהרט! זיין נאמע איזט: עוויגר, פראה=
לאקט פאר איהם!» איינסט זעהען וויר עז אויגנשיינליך,
ווען ער אין זיינע הייליגע וואהנונג צוריקקעהרט, וויא
געשריבן שטעהט: «דען אויגענשיינליך ווירד מאן עז זע=
העין, ווען דער עוויגע נאך ציון צוריקקעהרט.» אויך
הייסט עז: «דיא הערליכקייט גאטטעס ווירד זיך אפ=
פעננארן, אונד אללעס פלייש ווירד עז זעממטליך זע=
העין; זא פערהייסט דעם עוויגען מונר.»

אב הרחמים. דער פאטר דעם ערבארמענס ווירד זיך
דעם פאלקעס ערבארמן, דאז דיא לאסט
דער ליידן טרעגט, ווירד דעם בונדעס דער ערצפעטר
איינגעדענק זיין, ווירד אונזרע זעעלן פאר אנוואנדעלנדן
איבעלן לוינן בעווארן, ווירד דיא בעזן בעגירדן פערטייבן
פאן דענן, דיא ער איממער טרוג, *) ווירד אונז בעגנא=
דיגן מיט עוויגר בעפרייאונג, אונד אונזרע וויגשע ערפיל=
לען אים פאללן מאאסע דעם היילס אונד דער ערבארמונג.

וזאת. דיוס איזט דיא לעהרע, וועלכע משה דען קינ=
דערן ישראל׳ס פארלעגטע, אויף בעפעהל דעס
עוויגן דורך משה. איין בוים דעס לעבענס איזט זיא דענן,
דיא זיא ערגרייפן; ווער זיך אויף זיא שטיצעט איזט
גליקזעליג. איהרע וועגע זינד וועגע דער אנמוטה, אויך
אלל איהרן פפאדן איזט גליקזעליגקייט; לאנגעס לעבן
אין איהרר רעכטן, אין איהרר לינקן רייכטהום אונד עה=
רע. דער עוויגע ווילל׳ס, אום זיינר גערעכטיגקייט וויל=
לען; דארום מאכטע ער דיא לעהרע גראס, אונד פער=
הערליכטע זיא.

יקום פורקן. עז ענטשטעהע פאם הימעל ערלעזונג,
געוואגענהייט, גנאדע, ערבארמען, לאנ=
געס לעבן, רייכליכע נאהרונג, היממלישער ביישטאנד;
געזונדהייט דעס קערפערס, דעס גייסטעס העהערעס ליכט,
געזונדע אונד דויערהאפטע נאכקאממענשאפט, נאכקאמ=
מען, דיא ניא אויפהערן, ניא אונטרלאססן, דיא ווארטע
דער תורה צו שטודירן, אונזרן לעהרערן אונד פארגע=
זעצטן, דען הייליגן געזעללשאפטן אים לאנדע ישראל׳ס
אונד אין בבל, דען פארשטעהערן דער העכסטן שולן,
דען הייפטערן דער נאציאן, דען פארשטעהערן דער האכ=
שולן אונד דען שטאדטריכטערן, אללען איהרן שילערן אונד
אונטרשילערן אונד יעדם, דער זיך מיט דעם שטודיאום דער
תורה בעשעפטיגט. דער העדר דער וועלט זעגנע זיא,
פערלענגערע איהר לעבן, מעהרע איהרע טאגע, געבע
איהרען יאהרען לאנגע דויער, אונד זיא מעגען בע=
פרייעט אונד גערעטטעט ווערדען פאן אללעם אונגליק
אונד פאן יעדם איבל. דער העדר דעם היממעלס שטעהע
איהנען בייא צו אללען צייטען! הירויף לאסט אונז
זאגן: אמן.

יקום פורקן. עז ענטשטעהע פאם הימעל ערלעזונג,
געוואגענהייט, גנאדע, ערבארמען, לאנ=
געס לעבן, רייכליכע נאהרונג, היממלישער ביישטאנד,
געזונדהייט דעס קערפערס, דעס גייסטעס העהערעס ליכט,
געזונדע אונד דויערהאפטע נאכקאממענשאפט, נאכקאמ=
מען, דיא ניא אויפהערען, ניא אונטערלאססען, דיא
ווארטע דער תורה צו שטודירען, דיזר גאנצען הייליגען
געמיינדע, דען אלטען אונד דען יונגען, איהרען ווי=
בערן

*) זיהע ישעיה מ״ו ג׳.

ונשיא: מלכא דעלמא יברך יתכון · יפיש חייכון · ויסגי יומיכון · ויתן ארכא לשניכון · ותתפרקון ותשתזבון מכל עקא ומכל מרעין בישין: מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן: ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את כל הקהל הקודש הזה עם כל קהלות הקדש · הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם · ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה · ומי שבאים בתוכם להתפלל · ומי שנותנים נר למאור · ויין לקדוש ולהבדלה · ופת לאורחים · וצדקה לעניים · וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה: הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם · ויסיר מהם כל מחלה · וירפא לכל גופם · ויסלח לכל עונם · וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם · עם כל ישראל אחיהם: ונאמר אמן:

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה . הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו (פלוני) ירום הודו. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל. ובימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן :

בערן אונד קינדערן. דער הערר דער וועלט זעגנע אייך, פערלענגערע אייער לעבען, מעהרע אייערע טאגע, געבע אייערן יאהרען לאנגע דויער, אונד איהר מעגעט בעפרייעט אונד גערעטטעט ווערדן פאן אללעם אונגליק אונד פאן יעדעם איבעל. דער הערר דעם היממעלס שטעהע אייך בייא צו אללען צייטן! הירויף לאסט אונז זאגען: אמן.

מי שברך· דער אונזערע פעטער, אברהם, יצחק אונד יעקב, זעגנעטע, דער זעגנע דיזע גאנצע הייליגע געמיינדע זאממט אללן אנדערן הייליגען געמיינדען, זיא, איהרע וייבר, זעהנע אונד טעכטר אונד אללעס, וואז איהנן אנגעהערט; ער זעגנע אויך דיא, וועלכע זינאגאגען צום בעטען שטיפטען, דיא היניין געהען, אום צו בעטען, אויך דיאיעניגן, דיא אין דאז בעטהויז ליכטער צור בעלייכטונג אונד וויין צור הייליגונג (דער פייערטאגע) אונד צור אבשיידונג (דער וואכענטאגע) שענקן, דיא בראד דעם ארמען וואנדרער, אונד אלמאזען דעם דירפטיגען געבען, אונד אללע, וועלכע דיא געשעפטע דער געמיינדע מיט רעדליכקייט פערוואלטען· דער אללערהייליגסטע, געלאבט זייא ער! געבע איהנן איהרע בעלאהנונג, ווענדע יעדע קראנקהייט פאן איהנען אב, היילע איהרן גאנצן קערפער פאן יעדעם איבעל, פערגעבע אללע איהרע זינדען, אונד פערלייהע גליק אונד זעגען צו אללען איהרען אונטערנעהמונגן, איהנען אונד גאנץ ישראל, איהרען ברידערן. הירויף לאסט אונז זאגען, אמן ·

הנותן תשועה· דער זיג פערלייהט דען קעניגען, הערשאפט דען פירסטען, ער, דעססען רייך אללער עוויגקייטען רייך איזט, דער דוד, זיינן קנעכט, פאם מערדערישען שווערטע העטטעטע, דער אים וועלטמעער איינן וועג, אין שטארקען וואססערן איינע באהן מאכט, ער זעגנע, בעהיטע, בעשירמע, אונטערשטיצע, ערהעהע, מאכע גראס אונד העבע האך עמפאר אונזערן רעגענטען נ׳נ׳, דעססען מאיעסטעט ערהעהעט ווערדע! דער קעניג אללער קעניגע ערהאלטע אונד בעהיטע איהן דורך זיינע בארמהערציגקייט, בעוואהרע איהן פאר אללעם ליידען, פערדרוס אונד שאדען, לאססע פעלקער זיך אונטער איהן בייגן, זיינע פיינדע פאר איהם נידערשטירצען, אונד איהן גליקליך זיין וואו ער זיך הינווענדעט. דער קעניג אללער קעניגע פלעסע דורך זיינע אללבארמהערציגקייט זיינם הערצען אונד דען הערצען אללער זיינר רעטהע אונד בעזאממטען מילדע איין, אונז אונד גאנץ ישראל גיטיג צו בעהאנדלען· אין זיינען אונד אין אונזערן טאגען ווערדע יהודה געהאלפען, ישראל וואהנע אין זיכערהייט, אונד נאך ציון קאממע דער ערלעזער; זא זייא דעם עוויגען וויללע! הירויף לאסט אונז זאגען: אמן.

בשבת שלפני ראש חודש מברכין החודש , וקודם שמברכין אומרים תפלה זו:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלמה חיים של עשר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שימלא יי משאלות לבנו לטוב בזכות תפלת רבים אמן סלה:

יהי רצון. עז זייא דיין וויללע, עוויגער, אונזער גאטט אונד גאטט אונזערער פעטער! דאס דוא אונז דיזען נייען מאנאט צום גליק אונד זעגען איינטרעטען לאססעסט. פערלייהע אונז איין לאנגעס, פרידליכעס, גליקזעליגעס אונד זעגענפאללעס לעבען,— איין לעבען, דאס וויר הינלענגליכע נאהרונג אונד לייבעסקרעפטע האבען, אין גאטטעספורכט וואנדעלן אונד דיא זינדע שייען,— איין לעבען, דאס וויר פאר שמאך אונד שאנדע בעהיטעט אונד מיט רייכטהום אונד עהרע בעגליקט ווערדן! איין לעבען, דאס ליבע צור תורה אונד פרעממיגקייט אין אונזערם אינערן הערשע, אונד דאס דוא, עוויגער, דיא וויגשע אונזערס הערצענס צום גוטן ערפיללעסט, אום דעס אנדעכטיגן געבעטעס דיזר צאהלרייכן פערזאממלונג וויללען. אמן; סלה׳

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

(ראש חודש פלוני יהיה ביום פלוני)

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

אשרי וכו׳ תמצא לעיל.

באשכנז אומרים זה בשבת שלפני שבועות ולפני ט׳ באב

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם: וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַיָי שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל

אילות

מי שעשה· דער אונזערן פֿעטערן וואונדר טהאט, אונד זיא אויז דער שקלאפֿרייא ערלעזטע אונד צור פֿרייהייט פֿיהרטע, דער ערלעזע באלד אויך אונז, אונד זאממלע אונזרע פֿערשטאָסענן אויז דען פֿיר ענדן דער ערדע, אללעזאממט גאנץ ישראל. הירויף ווערדע געשפראָכן: אמן.

(**ראש חדש.** דער ניימאָנדעסטאג דעס מאָנאטעס נ׳ פֿעללט אויף דען טאג נ׳).

יחדשהו. דיזן מאָנאט ערנייע דער אללרהייליגסטע, געלאָבט זייא ער! פֿיר אונז אונד פֿיר זיין גאנצעס פֿאָלק ישראל צום לעבן אונד פֿרידן, צור פֿרעהליכקייט אונד פֿריידע, צום הייל אונד טראָסט, הירויף ווערדע געשפראָכן: אמן.

אשרי. א׳ ז׳ וו׳, זיהע אָבען.

אב הרחמים· דער פֿאטר דעס ערבארמענס, דער אין יענן-העהן טהראָנט, זייא מיט זיינר גרענצענלאָזן בארמהערציגקייט איינגעדענק דער פֿראָממען, טוגענדהאַפֿטן אונד רעדליכן, דער הייליגן געמיינדען, דיא איהר לעבן היגגאבען, אום זיינן נאָמן צו הייליגן, יענר ליבען אונד האָלדען, דיא ווערדר אים לעבן נאָך אים טאָדע אָבטרינניג וואורדן, דיא שנעללר אלז אדלר, מוטהיגר דען לעווען וואָרן, נאָך דעם ווילען דעס הערן, נאָך דעם וואָהלגעפֿאללען איהרעס שעפֿפֿערס צו האנדעלן. אונזער גאָטט זייא איהרער איינגעדענק צום גוטן מיט אנדערן פֿראָממען אין דער וועלט, אונד ראָכע פֿאָר אונזערן אויגען דאז פֿערגאָססענע בלוט זיינער דיהנער· זאָ שטעהט געשריבען אין דער לעהרע משה׳ס, דעם געטטליכן מאננעס «הײדען! פּרייזעט גליקליך זיין פֿאָלק! דען ער ראָכעט זיינר דיהנר בלוט, איבט ראכע אָן זיינע געגנר איזט דעם ערדרייך אונד דעם פֿאָלקע, פֿערזעהנט.» אונד דורך דיינע דיהנר, דיא פּראָפֿעטען, איזט געשריבען; «אונד ווען איך אללעס געאהנדעט האבע, זאָ האבע איך איהר בלוט נאָך ניכט געאהנדעט; אונד דער עוויגע טהראָנט אין ציון.» אונד אין דען הייליגען שריפֿטען הייסט עז: «וואָז זאָללען דיא בארבארען שפרעכען: «ווא איזט נון איהר גאָטט?» אָ מאָכן דיזען בארבארען פֿאָר אונזערן אויגען קונד: דוא ראָכעסט דיינר דיהנער בלוט·» פֿערנער הייסט עז: «דער בלוטשולדרעכער האט איהרער גדאכט, פֿערגיסט דאז קלאגגעשרייא דער אונטערדריקטן ניכט.» פֿערנר: «ער ווירד נאציאָנען ריכטען אויף האָכגעטהירמטען לייכען, דער איצט דאז הויפט פֿאָן רבה שלוג. שאָן טרינקעט עז אויז דעם באָך אָם וועגע, וויל עז צו שטאָלץ זיין הויפט ערהאָב.»

יהללו· דעם עוויגען נאָמן לאָבע אללעס; דען ער אלליין איזט האָך ערהאבן.

הודו· זיין רוהם געהעט איבר ערד׳ אונד הימעל, ער העבעט זיינעס פֿאָלקעס האָרן; איין לאָבגעזאנג פֿיר זיינע פֿראָממען, פֿיר ישראל, איהם פֿערוואנדטעס פֿאָלק! הללויה.

מזמור לדוד. פּזאלם דוד׳ס. בּרינגעט דעם הערן, זעהנע דער גראָסען! בּרינגעט דעם הערן רוהם אונד טריאומף! בּרינגעט דעם הערן רוהם זיינעס נאָמענס, הייליג געשמיקט בעטעט איהן אָן! שטיממע דעם הערן ראָללט איבר פֿלוטהען, גאָטט דער עהרע דאָננערט איבר מעכטיגע פֿלוטהען. שטיממע דעם הערן געוואלטיג! שטיממע דעם הערן ערהאבען! שטיממע דעם הערן צערשפליטטערט צעדערן; לבנון׳ס צעדערן צערשפליטטערט דער הערר· לעסט היפּפֿען זיא וויא מוטהיגעס קאלב, לבנון אונד שריון וויא יונגעס ראם. שטיממע דעם הערן ווירפֿט פֿלאממענדן בליץ· שטיממע דעם הערן ערשיטטערט דיא וויסטע; דיא וויסטע צו קדש ערשיטטערט דער הערר. שטיממע דעם הערן

רעגט

תפלת שחרית של שבת

אֵילוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:

הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

רעגט אויף דאַז שייע געווילד, ענטבלעטטערט דיא וועל־דער; אַבער אין זיינעם פּאַללאַסטע שפּריכט אַללעס מאַיעסטעט! גאָטט זאַס צור זינדפלוטה אויף דעם טהראָנע; אַלליין דער הערר רעגירט עוויג דיא וועלט. דער הערר גיבט זיינעם פֿאָלקע זיג; דער הערר בעגליקט זיין פֿאָלק מיט זעליגעם פֿרידען.

ובנחה. אונד ווען זיא (דיא בונדעסלאַדע) נידערגע־זעצט וואַרד, שפּראַך ער (משה): «רוהע נוןמעהר, אָ עוויגער! אונטר דער מענגע דער טויזענדע ישראל׳ס. «ציִיך איין, אָ הערר, אין דיינן רוהעזיץ! דוא אונד דיא לאַדע דיינר הערדליכקייט. לאַס׳ טוגענד דיינע פּריסטר קליידן, לאַס׳ דיינע הייליגן פֿראָהלאָקקן! אום דיינעס קנעכטעס דוד׳ס וויללען, פֿערוויגערע ניכט, וואַז דיין געזאַלבטער פֿלעהט. איך האַבע איין איינן גוטן אונטעררריכט געגעבן, פֿערלאַסט מיינע לעה־רע ניכט! איין בוים דעם לעבענס איזט זיא דענן, דיא זיא ערגרייפֿן; ווער זיך אויף זיא שטיצצעט איזט גליק־זעליג. איהרע וועגע זינד וועגע דער אַנמוטה, אויף אַלל איהרן פֿפֿאַדן איזט גליקזעליגקייט. ברינגע אונז, עוויגר, צו דיר צוריק, זאָ קעהרן וויר ווידר; ערנייע אונזרע טאַגע, גלייך דען גליקליכן טאַגן דער פֿאָרצייט!

תפלת מוסף של שבת

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא בשחרית:

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ: אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: **וְאֶת** מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

נעריצך

אלהינו רצה ומודים וכו׳, תמצא בשחרית:

אדני. הערר! עפֿפֿנע מיינע ליפּפּען, דאַס דיינען רוהם מיין מונד פֿערקינדע!

כי שם. ווען איך דעם עוויגען נאַמען אַנרופֿע, ערקעננט דיא גרעסע אונזערס גאָטטעס!

תכנת שבת. דוא זעצטעסט דען שבת איין בעוויל־ליגטעסט איהם אָפּפֿר, גאַבסט אויזדריקליכע בעפֿעהלע היראיבר, אונד מאַכטעסט דיא אַנאָרדנונג זיינר טראַנקאָפּפֿר. דענן, דיא זיך אַן איהם ערגעצצן, ווירד עוויגע עהרע צו טהייל; דיא זיינע זעליגקייט פֿיהלן ערלאַנגן עוויגעס לעבן, אונד דיא זיינע פֿעראָרדנונגן ליבן ערוועהלן זיך וואַהרע ווירדע. שאָן פֿאָן סיני וואורדע זיינע פֿייער בעפֿאָהלן, אונד דוא, עוויגר, אונזר גאָטט, בעפֿאַהלסט אונז, אַן דעמזעלבן איין מוסף־אָפּפֿר (איין אָפּפֿר אַלז צוגאַבע) פֿיר דען שבת דאַרצוברינגן נאַך געביהר. עז זייא דיין וויללע, עוויגר, אונזר גאָטט אונד גאָטט אונזרער פֿעטר! דאַס דוא אונז ווידר פֿריידנפֿאָלל אין אונ־זער לאַנד הינויף ציהען לאַססעסט, אונד אין אונזר געביט איינפּפֿלאַנצעסט; דאָרט ווערדן וויר, אונזרער פּפֿליכט געמעס, דיר אָפּפֿר צובערייטן, דיא טעגליכן נאַך איהרר אָרדנונג אונד דיא מוספים (צוגאַבן) נאַך איהרר פֿאָר־שריפֿט. דאַז מוסף־אָפּפֿר דיזעס רוהעטאַגעס ווערדן וויר דאַן צובערייטן אונד דיר דאַרברינגן מט פֿערגניגן, נאַך דעם געבאָטע דיינעס וויללענס, וויא דוא אונז אין דיינר לעהרע דורך דיינן דיהנר משה, נאַך דער מיטטהיי־לונג אויז דעם מונדע דיינר הערדליכקייט, פֿאָרשריבעסט, נעמליך:

וביום. «אַם שבת־טאַגע צווייא יעהריגע לעממר אָה־נע פֿעהלער, אונד צום מעהלאָפּפֿער צווייא צעהנ־טהייל פֿיינעס מעהלס מיט אָהל איינגעריהרט, נעבסט דעם טראַנקאָפּפֿער דאַצו. דיזעס איזט דאַז גאַנצע אָפּפֿער פֿיר יעדען שבת, אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפֿער, נעבסט דעם וויינאָפּפֿער דאַצו.»

ישמחו. עז פֿרייען זיך דיינר רעגירונג דיא דען שבת בעאָבאַכטן, אונד איהן «זעליגקייט» נעננן; דאַז פֿאָלק, דאַז דען זיבענטן טאַג הייליגט, זיא אַללע ווערדן געזעטטיגט מיט וואָננע דורך דיינע גיטע; דען דוא פֿאַנדעסט וואָהלגעפֿאַללן אַן דעם זיבענטן טאַג, הייליג־טעסט איהן, אונד נאַננטעסט איהן דען טרעפֿפֿליכסטן דער טאַגע צום אַנדענקן דער שעפּפֿונג פֿאָם אַנבעגין.

אלהינו וכו׳. רצה מודים וכו׳. **זיהע אָבן.**

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד
נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ
יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם
מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם
בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא
יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר
בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ
הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ
בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים:
אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לדור ודור תמצא לעיל.

נעריצך· וויר וואָללן מיט עהרפורכט דיך הייליגן אין
דער שפּראַכע דעס ראַטהעס דער הייליגן
שרפים, דיא דיינעם נאַמען הולדיגן אים הייליגטהום,
וויא עז דורך דיינען פּראָפעטען בעשריבען איזט: «אונד
איינר ריף געגן דען אַנדערן, אונד שפּראַך: «הייליג! הייליג!
הייליג איזט דער עוויגע צבאות! דיא גאַנצע ערדע איזט
פאָלל זיינער הערלליכקייט·» דיא וועלט איזט פאָלל זיינער
הערלליכקייט; זיינע דיהנער פראַגען איינער דען אַנדערן:
«וואָ איזט דער אָרט זיינס אַבגלאַנצעס?» אונד רופען אים
וועכסעלקאָר: «געלאָבט!» געלאָבט זייא דיא הערליכ-
קייט דעס עוויגן אַן איהרם אָרטע! פאָן זיינם אָרטע ווענדע
ער זיך מיט ערבאַרמן, אונד בעגנאַדיגע דאַז פאָלק, דאַז דיא
איינהייט זיינעס נאַמענס איממר אַבענדס אונד מאָרגענס,
טעגליך צווייא מאַהל, מיט ליבע בעקעננעט, אונד דאַז
שמע בעטעט. הערע, ישראל! דער עוויגע, אונזר גאָטט,
איזט איין איינינעס, עוויגעס וועזען. איינינ איזט אונזער
גאָטט, ער איזט אונזער פאַטער, אונזער קעניג, אונזער
רעטטער, אונד ער ווירד אונז, דורך זיין ערבאַרמען, צום
צווייטן מאַהל, פאָר דען אויגען אַללער לעבענדן, הערען
לאַססען: «איער גאָטט צו זיין; איך, דער עוויגע, איער
גאָטט!» אונד אין דיינען הייליגן רעדען שטעהט געשריבען,
וויא פאָלגט:

ימלוך· «דער הערר רעגירט עוויגליך, דיין גאָטט דורך
אַללע צייטען, ציון! הללויה!»

לדור· זיהע אָבען.

מוּסָף לְשַׁבָּת וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא לעיל.

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ
עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת
לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ
לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית
מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ וְאֵין
אָנוּ יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ
בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ · שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי
הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ · יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ
וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת
חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָן · וְאֶת
מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה
נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ
שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי
כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וביום השבת תמצא לעיל.

אתה יצרת· דוא שופעסט דיינע וועלט פאָם אַנבעגין,
אונד פאָללענדעטעסט דיין ווערק אַם זיי-
בענטען טאַג· דוא ליבטעסט אונז, פאַנדעסט וואָהלגעפאַל-
לען אַן אונז אונד ערהאָבעסט אונז איבער אַללע נאַציאָנען,
אינרעם דוא, אונזער קעניג, אונז דורך דיינע געזעצע היי-
ליגטעסט, אונז צו דיינם דיהנסט אַנפיהרטעסט, אונד אונז
נאַך דיינעם גראָסען אונד הייליגן נאַמען נאַננטעסט· דוא
גאַבסט אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! אויז ליבע שבת-טאַ-
גע צור רוהע אונד ניימאָנדעספעסטע צור פערזעהנונג. דאַ
אַבער וויר אונד אונזערע פעטער פאָר דיר זינדיגטען, וואור-
דע אונזערע שטאַדט צערשטערט, דאַז הויז אונזערס הייליג-
טהומס פערוויסטעט; דאַהין איזט אונזערע ווירדע, הינוועג
דיא הערלליכקייט פאָן דעם הויזע אונזערס לעבענס, אונד
וויר קעננען אונזערע פפליכטען ניכט מעהר ערפיללען אין
דער פאָן דיר ערוועהלטען וואָהנונג, אין דעם גראָסען אונד
הייליגען הויזע, דאַז נאָך דיינעם נאַמען גענאַננט וואורדע,
וועגען דער פיינדעסהאַנד, דיא איבער דיין הייליגטהום אויז-
געשטרעקט איזט. זאָ זייא נון דיין וויללע, עוויגער, אונזער
גאָטט אונד גאָטט אונזערער פעטער! דאַס דוא אונז ווידער
פריידענפאָלל אין אונזער לאַנד הינויף ציהען לאַססעסט,
אונד אונז אין אונזער געביט איינפפלאַנצעסט; דאָרט ווער-
דען וויר, אונזערן פפליכט געמעס, דיר אָפּפער צובריי-
טען, דיא טעגליכן נאָך איהרר אָרדנונג אונד דיא מוספים
(צוגאַבען) נאָך איהרער פאָרשריפט. דיא מוסף-אָפּפער
פאָן דיזעם רוהעטאַג אונד ניימאָנדספעסט ווערדען וויר דאַן
צובערייטען אונד דיר דאַרברינגען מיט פערגניגען, נאָך
דעם געבאָטע דיינעס וויללענס, וויא דוא אונז אין דיינר
לעהרע דורך דיינן דיהנער משה, נאָך דער מיט-
טהיילונג אויז דעם מונדע דיינער הערלליכקייט, פאָר-
שריבעסט, נעמליך:

וביום השבת· זיהע אָבען.

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

ישמחו תמצא לעיל, במוסף של שבת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה· לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה· לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה· לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה· לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם· לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן· בשנת העבור (וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רצה ומודים וכו':

לשבת בראשית חתום שם המחבר יהודה חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יַשְׂכִּיל עַבְדּוֹ יִכּוֹן כִּסְאוֹ כְּמֵרֵאשִׁית· הָעִיר עַל תִּלָּהּ יִבָּנֶה וְאַרְמוֹן יָשִׁית· וּמִזְבְּחוֹ יְרַפֵּא וּמְקוֹם נְסוּךְ לְהָשִׁית· דְּרוֹר לָעִבְרִיָּה יִקְרָא הֱיוֹתָהּ חָפְשִׁית· הִנֵּה חוֹק וְעַמּוֹ קָמָיו יָפִיץ בְּרוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית· יִמְלוֹךְ וְעַל עַם שׁוֹמֵר שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית: ובדברי קדשך וכו'

לשבת וראש חודש חתום שם המחבר יהודה חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יַזְרִיחַ שִׁמְשׁוֹ· שִׁבְעָתַיִם בִּגְבוּרָתוֹ· הַיָּרֵחַ בְּהִתְחַדְּשׁוֹ· כַּשֶּׁמֶשׁ זְרִיחָתוֹ· וְהַחֹדֶשׁ בְּהִתְקַדְּשׁוֹ· לְחַדֵּשׁ כַּפָּרָתוֹ· דַּת הַיּוֹם לְשַׁמְּשׁוֹ· חוּז קְדֻשַּׁת שְׁכִינָתוֹ· מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ· וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ: ובדברי קדשך וכו'

לשבת חנוכה חתום שם המחבר יהודה חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יְשַׁלַּח מְשִׁיחוֹ אֵזוֹר צֶדֶק וְהָאֱמוּנָה יַרְבִּיד· הָרִשְׁעָיָמִית בְּשֵׁבֶט פִּיו אוֹיֵב יְאַבִּיד· וְעַל הַנִּסִּים הַלֵּל לִגְמוֹר צָעִיר מֵהַעֲבִיד· דֵּעָה חֲדָשָׁה יְחַדֵּשׁ הַטּוֹת אֹזֶן מֵהַכְבִּיד· הֲדַר חֶמְדַּת זְבוּל קֹדֶשׁ יְקוֹמֵם וְיַזְבִּיד· וְנָשִׁיר מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: ובדברי קדשך וכו'

זה קרבן· דיזעס איזט דאז אָפּפער דעס שבת, אונד דאז אָפּפער דעס טאַגעס נאַך דער פאָרשריפט:

ובראשי חדשיכם. אן דען ערסטן טאַגן דער מאָנאַטע ברינגעט איהר צום גאַנצן אָפּפר, דעם עוויגן צו עהרן, צוויא יונגע שטירע, איינן ווידדער, זיבן יעהריגע לעממר אָהנע פעהלר. איהר מעהלאָפּפר אונד טראַנקאָפּפר נאַך פאָרשריפט: דרייא צעהנטל (פיינעס מעהלס) צו יעדם שטירע, צוויא צעהנטעל צו יעדם ווידדר, איין צעהנטל צו יעדם לאַממע אונד ווייך צום טראַנקאָפּפר; פערנר: איינן ציגענבאָק צום פערזעהנן אונד דיא צוויא טעגליכן אָפּפר נאַך איהרר ווייזע.

ישמחו זיהע אָבען·

אלהינו· אונזער גאָטט אונד גאָטט אונזערער פעטער! לאַס אונזערע רוהע דיר וואָהל געפאַללען, אונד ערנייע אן דיזעם טאַג דער רוהע אונז דיזען מאָנאַט צו גליק אונד זעגען, צור פרעהליכקייט אונד פריידע, צו הייל אונד טראָסט, צור נאַהרונג אונד ערהאַלטונג, צום לעבען אונד פרידען, צור פערגעבונג דער פעהלער אונד פערצייהונג דער זינדען (בשנת העבור: אונד צור פערזעהונג דער מיסטעטהאַטען). דען דיין פאָלק ישראל ערוועהלטעסט דוא אויז אללען פעלקערן, מאַכטעסט איהנען דיינען הייליגען שבת בעקאַננט, אונד בעשטיממטעסט איהנען דיא געזעצע דער נייאָנדעס פעסטע. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דער דוא דען שבת, ישראל אונד דיא נייאָנדספעסטע הייליגעסט!

אלהיכם ישכיל· אייער גאָטט בעגליקקעט איינסט זיינען קנעכט (ישראל), בעפעסטיגט דעססען טהראָן וויא עהדעם; ערבויעט דיא שטאַדט (ירושלים) אויף איהרען גרונד, גרינדעט דען טעמפעל ווידער; שטעללט זיינען אַלטאַר ווידער הער, אונד בעשטיממט דען אָרט דער טראַנקאָפּפער· דער יידישען נאַציאָן פערקינדעט ער פרייהייט, דאַס זיא פרייא זייא; זיהען זיין געוואַלטיגער צאָרן צערשטרייעט זיינע געגנער דורך העפטיגען אָסטווינד, אונד ער רעגירט איבער דאַז פאָלק, דאַז דען רוהעטאַג (שבת) בעאָבאַכטעט, דער פאָם אַנבעגין געהייליגט וואַרד·

אלהיכם יזריח. אייער גאָטט ווירד זיינע זאָננע שטראַהלען לאַססען זיבענפאַך אין איהרער קראַפט, אונד דער ערנייעטע מאָנד שטראַהלעט דאַן גלייך דער זאָננע· דער נייאָנד ווירד געהייליגט, דיא פערזעהנונג צו ערנייען; נאַך געביהר איזט דער גאָטטעסדיהנסט אן דיזעם טאַגע, דיא הייליגע העררליכקייט גאָטטעס אַנצושויען מיט יעדעם נייאָנר, מיט יעדעם רוהעטאַג (שבת)·

אלהיכם ישלח. אייער גאָטט זענדעט זיינען משיח, דער זיך מיט גערעכטיגקייט אומגירטעט, מיט טרייע שמיקט, דער דען בעזעוויכט מיט זיינם הערדשערוואָרטע טעדטעט, דען פיינד פערניכטעט; דאַן ווירד, גאָטט צו דאַנקען פיר זיינע וואונדער, דאַז פאָללשטענדיגע הלל (לאָבליד) געזונגען, ווען דיא ווינציגע נאַציאָן (ישראל) פאָן דער קנעכטשאַפט בעפרייעט איזט. נייע ערקעננטניס פערלייהעט דער עוויגע אונז, דאַס וויר אונזר אָהר ניכט מעהר פערשטאָפּפן, עז זיינם וואָרטע נייגן; דען פראַכטפאַללען, אַנמוטהיגען, הייליגן טעמפּעל בויעט ער ווידר אויף, טהיילט איהם העררליכקייט צו, אונד וויר זינגען איין פזאַלמליד דוד'ס בייא דער איינווייהונג דעס געהייליגטען הויזעס.

לשבת ברית מילה.

אלהיכם אני זוכר הברית. הנה אנכי שולח לשאריתי את נסתר בנחל כרית מבשר טוב ושלום באחרית. ידעו זאת כל כורתי ברית. אומר לציון מלך אלהיך והרית: ובדברי קדשך וכו'.

אין כאלהינו. אין כאדנינו. אין כמלכנו. אין כמושיענו: מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכנו. מי כמושיענו: נודה לאלהינו. נודה לאדנינו. נודה למלכנו. נודה למושיענו: ברוך אלהינו. ברוך אדנינו. ברוך מלכנו. ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדנינו. אתה הוא מלכנו. אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך. את קטורת הסמים:

פטום הקטורת. הצרי והצפורן. החלבנה. והלבונה. משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה. שבולת נרד. וכרכום. משקל ששה עשר ששה עשר מנה: הקושט שנים עשר. וקלופה שלשה. וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין: יין קפריסין. סאין תלתא. וקבין תלתא. ואם אין לו יין קפריסין. מביא חמר חורין עתיק: מלח סדומית רובע הקב. מעלה עשן כל שהוא: רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא: ואם נתן בה דבש פסלה. ואם חסר אחת מכל סממניה. חיב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומר. הצרי אינו אלא שרף

אלהיכם אני. אייער גאָטט שפריכט: «איך געדענקע דעם בונדעס; זעהט! איך װענדע דעם איבריגעסטע (ישראל'ס) דען איינסט אַם באַכע כרית פערבאָרגענן (אליה הנביא), דער גליק אונד פֿרידן פֿערקינדן זאָלל אין דער צוקונפֿט. װיססען זאָללען דיס אללע גענאָססן מיינעס בונדעס: ציון װירד פֿערקינדעט: «דיין גאָטט רעגירט, דו װירסט װידר קינדרטרעכטיג װערדן.»

אין כאלהינו. נימאַנד איזט װיא אונזר גאָטט, נימאַנד װיא אונזר הערר, נימאַנד װיא אונזר קעניג, נימאַנד װיא אונזר רעטטר. װער איזט װיא אונזר גאָטט? װער װיא אונזר הערר? װער װיא אונזר קעניג? װער װיא אונזר רעטטער? לאַסט אונז דאַנקן אונזערם גאָטט! לאַסט אונז דאַנקן אונזערם הערן! לאַסט אונז דאַנקן אונזערם קעניג! לאַסט אונז דאַנקן אונזערם רעטטר! געלאָבט זייא אונזר גאָטט! געלאָבט אונזר הערר! געלאָבט אונזר קעניג! געלאָבט אונזר רעטטר! דו ביסט אונזר גאָטט! דו אונזר הערר! דו אונזר קעניג! דו אונזר רעטטר! דו ביסט עז, פֿאַר װעלכם אונזרע פֿעטר דאַז רייכערװערק (קטורת) פֿאָן עדלען שפעצערייען רייכערטען.

פטום הקטורת. בייא דער צוזאַממענזעצונג דעס רייכרװערקעס װאורדע גענאָממן באַלזאַם 1), אָניכמושעל 2), גאַלבאַן 3) אונד װייהרויך 4), פֿאָן יעדעם זיבציג מנה געװיכט; מירהע 5), קאַססיאַ 6), נאַרדע 7) אונד זאַפֿראַן 8), פֿאָן יעדעם זעכצעהן מנה געװיכט; קאָסטוס 9) צװעלף מנה, געװירצראָהר דרייא אונד צימטמעטראָהר ניין מנה; זייפֿע אויז כרשינה ניין קבין, װיין אויז קפרס דרייא סאין אונד דרייא קבין (װען מאַן קיינן װיין אויז קפרס האַטטע, נאַהם מאַן װייסן אַלטן װיין); זאַלץ אויז סדום איין פֿירטל קב, אונד מעלה עשן 10) איין װעניגעס. רבי נתן זאַגט: «מאַן נאַהם אויך עטװאַז ירדן'ס האַרץ דאַצו.» װען מאַן עטװאַז האָניג דאַצו געטהאַן העטטע, װערע דאַז רייכערװערק (צום אָפּפֿערן) אונברויכבאַר געװאָרדען; אונד דעריעניגע, דער איינע פֿאָן דען שפעצערייען דעסזעלבן װעגגעלאַססן העטטע, װירדע דען טאָד פֿערשולדעט האַבן. רבן שמעון, זאָהן דעס גמליאל, זאַגט: דער צרי (באַלזאַם) איזט ניכטס אַנדערעס

---

1) באַלזאַם (באַלזאַמאָ די מעקקאַ). דיא באַלזאַמשטױדע װעכסט אים גליקליכען אַראַביען; דער אַבטרייפֿעלנדע באַלזאַם איזט זעהר קאָסטבאַר, אונד װירד מיט גאָלד אויפֿגעװאָגען.

2) אָניכמושעל אָדער זעעננאַגעל, איזט דאַז געהייזע איינעס זעעאינזעקטעס, װעלכעס עהנליכקייט מיט איינעם מענשעננאַגעל האַט.

3) גאַלבאַן, איין האַרץ אָדער זאַפֿט פֿאָן איינעם בױם אויז גריכענלאַנד; דאַז האַרץ איזט שװאַרץ אונד שטינקענד.

4) װייהרויך, האַרץ פֿאָן איינעם בױם אויז אַראַביען.

5) מירהע, גוממי, דער אויז איינעם בױם אין עגיפּטען פֿליסט.

6) קאַססיאַ. אונטער פֿערשידענען מיינונגען, װאַז פֿיר איין קאַססיאַ היר געמיינט איזט, ערקלערט זיך רש"י זצ"ל פֿיר דיא װאורצעל איינעס שילפֿאַרטיגען געװעכסעס אין מאַלאַבאַר אונד אויף דער אינזעל ציילאָן, װעלכע אויף דייטש אונטער דעם נאַמען איגגװער בעקאַננט איזט.

7) נאַרדע (שבולת נרד), איין האַאַריכטער, אויז אַדעריגען פֿאַזערן פֿאָן װעלקען בלעטטערן צוזאַממענגעפֿלאָכטענער קאָפף איינער װאורצעל, װעלכער זעהר װאָהלריכענד איזט; װעכסט אין יאַפֿאַ.

8) זאַפֿראַן, איין בעקאַננטעס געװעכס, װעלכעס אויז געלבען צאַזערן איינער פּורפּורפֿאַרבענען בלומע בעשטעהט. דער זאַפֿראַן קאַם זאָנסט נור אויז אַזיען, יעצט װעכסט ער אויך אין איטאַליען.

9) קאָסטוס (קושט), איינע אַשענפֿאַרביגע, צום טהייל שװעפֿעלגעלבע רינדע איינער שטױדע, װעלכע אַן ליבליכעם גערוך אונד ביטטערם געשמאַק דעם אינגװער נאַהע קעממט.

10) מעלה עשן, איין קרױט, דאַז אים העבראַישען דיזען נאַמען פֿיהרט.

הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף׃ בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפּוֹרֶן ׀ כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה׃ יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפּוֹרֶן ׀ כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה׃ וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ ׀ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה ׀ מִפְּנֵי הַכָּבוֹד׃

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים ׀ לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ ׀ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים ׀ גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד ׀ בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ׃ בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים ׀ אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל׃ בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים ׀ אֵל נְקָמוֹת יְיָ ׀ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים ׀ הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ ׀ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים ׀ יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ ׀ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר ׀ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט׃ בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים ׀ מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת ׀ מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים׃

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם ׀ שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ ׀ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ ׀ אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ׃ שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ ׀ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל׃ יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ ׀ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי ׀ אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃ יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ׀ שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ׀ וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה ׀ שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם׃ וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ׀ שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ ׀ וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל ׀ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים׃ הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד (אחר) ׀ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ ׀ אֶפֶס זוּלָתוֹ ׀ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ ׀ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃

אנדערעס, אלז דאז הארץ, וועלכעס פאן דער באלזאמ־שטוידע אבטרייפעלט. מאן ריב דיא אניכמושעל מיט זייפע אויז כרשינה, דאמיט זיא שען אויזזעהע, אונד מאן וייכטע זיא אין ווין אויז קפרס איין, דאמיט זיא שטארק ריכע. הירצו ווירדע אורין בעססער געטויגט האבן, אלליין מאן בראכטע אויז עהרפורכט קיינן אורין אין דען פארהאף (דעס בית המקדש).

השיר. דיא געזענגע, וועלכע דיא לוים טעגליך אים טעמפל (בית המקדש) זאנגען, ווארן פאלגענ־דע: דען ערסטן טאג (דער וואכע) זאנגען זיא (תהלים כ"ד): «דעם עוויגן איזט דיא ערדע אונד וואז זיא פיל־לעט; וועלט אונד בעוואהנר זינד זיין.» דען צווייטן טאג (סס מ"ח): «גראס איזט דער העדר, אונד האכגעריהמט זיין הייליגר בערג אין אונזערס גאטטעס שטאדט.» דען דריטטן טאג (סס פ"ב): «גאטט שטעהט דא אין געטט־ליכר געמיינדע; ער ריכטעט מיטטן אונטר ערדענגעט־טערן.» דען פירטן טאג (סס צ"ד): «גאט דער ראכע, עוויגר! דער ראכע גאטט, ערשיינע!» דען פינפטן טאג (סס פ"א): «יויכצעט גאטט, אונזרער שטערקע! פראה־לאקקעט דעם גאטטע יעקב'ס!» דען זעכסטן טאג (סס צ"ג): «דער הערר איזט קעניג, הערליך געשמיקט; דער הערר האט זיין געוואנד, דיא מא־יעסטעט, אנגעלעגט אונד פעסט אומגירטט: זא שטעהט זיא דא, דיא וועלט, אונד וואנקעט ניא!» אם שבת (סס צ"ב): «פזאלמליד פיר דען שבת.» פזאלמליד פיר דיא צוקונפט, פיר דען טאג, דער גאנץ שבת, גאנץ רוהע איזט אים עוויגען לעבן.

אמר רבי. רבי אלעזר זאגט אים נאמן דעס רבי חנינא: «דיא געזעצלעהרר אונטרהאלטן פרידן אין דער וועלט; דען עז הייסט: «אונד אללע דייִנע זעהנע ווערדן גאטטעסגעלעהרטע, אונד גראס ווירד דער פרידע דיינר קינדר זיין;» ליז ניכט: «בניך (דיינע קינדר),» זאנדערן: «בוניך (דיא דיך ערבויען).» פיל זעליגקייט געניסן פריינדע דיינר לעהרע; קיין אונפאלל דראהט איהנן. אין דיינן מויערן וואהנע פרידע, אין דיינן שלעססערן זיכרהייט! אום מיינר פריינד' אונד ברידר וויל־לען, וינש' איך דיר הייל אונד גליק; אום אונזערס גאט־טעס טעמפעלס וויללן, זוכ' איך דיין וואהלערגעהן. דער הערר גיבט זיינם פאלקע זיג, דער הערר בעגליקט זיין פאלק מיט זעליגם פרידן.

עלינו. אונזרע פפליכט איזט עז, דען הערין דעס וועלט־אללס צו לאבען, צו פערהערליכען דען שעפ־פער פאם אנבעגין, דאס ער אונז ניכט זיין ליס וויא דיא נאציאנען יענר לענדר, אונז דען געשלעכטערן יענעס ערד־רייכעס ניכט גלייך שטעללטע, דאס ער אונזערן אנטהייל ניכט דעם איהריגען, אונזער לאאז ניכט דעם לאאז איה־רער מענגע גלייכען ליס. וויר קניען הין, פאללען ניעדער, אונד בעטען אן דען קעניג אללער קעניגע, דען אללער־הייליגסטען, געלאבט זייא ער! איהן, דער דיא הימעל אויזברייטעטע, דיא ערדע גרינדעטע, איהן, דעססען מאיעסטעטסטהראן אבען אים הימעל איזט, דעססען אללמאכט אין יענען העהען טהראנט. ער איזט אונזר גאטט, זאנסט קיינער; אין וואהרהייט, אונזר קעניג, אונד נימאנד אויסער איהם! זא שטעהט געשריבען אין זיי־נער לעהרע: «ערקעננט אלזא אונד נעהמט וואהל צו הער־צען, דאס דער עוויגע, ער אלליין גאטט זייא, אבען אים הימעל אונד אונטן אויף דער ערדע, אונד זאנסט קיינר.»

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: (וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד):

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ: וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:

בָּ רוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ. רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:

וּ בְמִצְרַיִם הַהֵלוֹתָ. לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ: עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:

בְּ קָעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ: נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ. שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:

דִּ בַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם: יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר: תִּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם: תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:

בַּ עֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:

וְ יִתְוַעֲדוּ בְּמַרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שֶׁמֶן: בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:

וַ תֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאוֹרֶךְ יָמִים צֵדָה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ: כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:

ובית

עַל כֵּן. דארום האפפען וויר אויף דיך, עוויגער, אונזער גאטט! באלד דיא הערדליכקייט דיינר אללמאכט צו שויען, דאס דיא גרייעל פאן דער ערדע פערבאננט, דיא געצצען אויזגעראטטעט ווערדען, דאס דיא וועלט פרפעאללקאממנעט ווערדע דורך דיא רעגירונג דעס אללמעכטיגן, אללע קינדר דעס פליישעס דיינן נאמן אנרופן אונד צו דיר זיך ווענדן אללע פרעפלר דער ערדע. דאן ערקעננען אונד וויססען אללע בעוואהנר דעס ערדבאללס, דאס דיר אלליין יעדעס קניא זיך בייגן, יעדע צונגע שווערען מוס; פאר דיר, עוויגער, אונזער גאטט! קניען זיא הין, פאללען נידער, אונד וויהען פערעהרונג דער הערדליכקייט דיינעס נאמענס. א לאס׳ זיא אללע זיך שמיגען אין דאז יאך דיינער רעגירונג, אונד דיך באלד פיר איהרן בעהערשר ערקעננען אויף אימר אונד עוויג; דען דיין איזט דיא רעגירונג, אונד דוא הערשעסט עוויגליך אין הערדליכקייט. זא שטעהט געשריבן אין דיינר לעהרע: «דער עוויגע ווירד אימר אונד עוויג רעגירען!» פערנר הייסט עז: «דער עוויגע ווירד קעניג זיין איבר דיא גאנצע ערדע; דאן ווירד ערקאננט ווערדן: «דער עוויגע איזט איינִיג, אונד זיין נאמע איינִיג.» פערנר שטעהט אין דיינר לעהרע געשריבען: «הערע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאטט, איזט איין איינִיגעס, עוויגעס וועזען.»

אז ביום השביעי דאמאלס (נאך פאללענדונג דער שעפפונג) רוהעטעסט דוא, עוויגר, אם זיבענטען טאג, דארום זעגנעטעסט דוא דען טאג דעס שבת. פיר יעדעס ווערק ווירד לאב דיר דארגעבראכט; דיינע פראממען בענעדייען דיך איממרדאר. געלאבט זייעסט דוא, עוויגר, שעפפר אללר וועזן, לעבענדיגר גאטט, קעניג דעס וועלטאללס! דען פאן יע הער וואלטעט איבר דיינע דיהנר דיין גראסעס ערבארמן, דיינע גנאדע. אין מצרים בעגאננעסט דוא שאן קונד צו טהון, דאס דוא האך ערהאבן איבר אללע געטטרוועזן ביסט, דא דוא גראסע שטראפגעריכטע איבטעסט אן איהנן (דען מצרים) אונד אן איהרן געטטערן. דאז טילפמעער טהיילטעסט דוא, דא זאה דיין פאלק דיא גראסע מאכט, אונד פירכטעטע דיך. דיין פאלק לייטעטעסט דוא, דיינן רוהמפאללען נאמן צו פערברייטן, דיינע גרעסע צו אפפענבארן. דוא שפראכסט מיט איהנן פאם הימל העראב, אונד אויז דען וואלקן טריפטע געוועססר. דוא זארגטעסט פיר זיא בייא איהרם צוג דורך דיא וויסטע, דורך עדעס לאנד, דאז קיין מענש יע בעטראט. דא גאבסט דוא דיינם פאלקע הימלישעס געטריידע, פלייש וויא שטויב אונד וואססער אויז הארטעם פעלזן. דער פעלקר פילע טריבסט דוא פאר איהנן אויז, ליסעסט זיא איהר לאנד, דען פלייס דער נאציאנן ערבן, אויף דאס זיא האלטן דיא געזעצצע, דיא לעהרן, דעם עוויגן גלייטערטע ווארטע. זא זאללטן אויף פעטטר ווײדע זיא שוועלגן, אויז הארטעם קיזל זאללטע אהלשטראם איהנן פליסן. — אין זיכערער רוהע וואהנענד, ערבויעטן זיא דיינע הייליגע שטאדט (ירושלים), דאז הערדליכע הויז דיינעס הייליגטהומס (בית המקדש). אונד דוא שפראכסט: «היר טהראנ׳ איך אויף עוויגע צייט, היר זעגנע איך אללע נאהרונג.» יא, דארט בראכטן דיינע פריסטר, אין טוגענד געהיללט,

דער

תפלת מוסף של שבת

ז בֵּית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמְּרוּ· לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ· יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֱטִבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים· כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יי תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב· וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
כִּי תֵיטִיב:
יי תִּבָּנֶה עִירְךָ מְהֵרָה· כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ· וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
ז בְּחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה· וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת
רְצוֹנֶךָ:
ו בִּרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ· הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה· וְעַל עַמְּךָ
בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
ו תָּמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ· וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמְבָרַכְתְּךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ· כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ
מְבוֹרָךְ:
ו אֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי· וַאֲבָרְכֶנָּה כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם· מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם·

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד
הָעוֹלָם· וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל
לַיְיָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ
מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא·
וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה
שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל
כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן
הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ:
וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

אנעים זמירות *)

דער פֿרעממינגקייט אָפּפֿר דאַר; לוי׳ס הויז, דיא ליבליכן זענגער, וויהטן דיר פֿראָהע געזענגע, אונד ישראל׳ס הויז, דיא גאָטטעספֿירכטיגן אַללע, פֿערעהרטן אונד פּריזן דיינן נאַמן, הערר! פֿילע וואָהלטהאַטן ערצייגטעסט דוא אונזערן פֿאָרפֿאַהרן, זאָ ערצייג׳ אויך גיטע איהרן שפּע־טעסטן נאַכקאָממן! עוויגר! פֿרייע דיך איבר אונז, וויא דוא דיך איבר אונזרע פֿעטער פֿרייעטעסט, אונז צו פֿער־מעהרן, אונז וואָהלצוטהון, אונד וויר דאַנקן אימּמר דיינם נאַמן, אַללגיטיגר! בויע, אָ גאָטט, באַלד דיינע שטאַדט (ירושלים) ווידר, דען נאָך דיינם נאַמן ווירד זיא גע־נאַננט; לאַס׳ דוד׳ס גליקסהאָרן דאָרט וואַכסן, אונד טהראָנע עוויג אין איהרר מיטטע! אָפּפֿר אָהנע טולד ברינגן דאָרט וויר דאַר, אָפּפֿר, דיר אַנגענעהם וויא אין דען טאַ־גען דער פֿאָרוועלט. זעגנע דיין פֿאָלק מיט דעם ליכטע דיינעס אַנטליצצעס, זיא, דיא זאָ גערן דיינן וויללן פֿאָלל־פֿיהרן. ערפֿיללע וואָהלוואָללענד אונזרע ווינשע, אָ שויע! וויר זינד יאַ אַללע דיין פֿאָלק. דוא ערוועהלטעסט אונז, דיין פֿאָלק, דיין בעזאָנדערעס אייגענטהום צו זיין; דיינן זעגן איבר דיין פֿאָלק! סלה. אימּמר פֿערקינדען וויר דיין לאָב, פּרייזן דען נאַמן דיינר הערליכקייט. מיט דיינם זעגן ווערדע דיין פֿאָלק געזעגנעט, דען ווען דוא זעגנעסט, דער בלייבט געזעגנעט· — אונד איך — פּרייזע לעבענסלאַנג מיינען שעפּפֿער, בענעדייע דיך זאָ לאַנגע מיין דאַזיין וועהרט. דער נאַמע דעם העררן זייא געלאָבט עוויגליך, פֿאָן עוויגקייט צו עוויגקייט!

ככתוב. זאָ שטעהט געשריבן: «געלאָבט זייא דער הערר, דער גאָטט ישראל׳ס, פֿאָן עוויגקייט צו עוויגקייט! אונד אַללעס פֿאָלק שפּרעכע: «אמן! לאָב דעם עוויגן!» «לויט ריף דניאל אויז: «דער נאַ־מע דעם העררן זייא געלאָבט פֿאָן עוויגקייט צו עוויגקייט! דען זיין איזט דיא ווייזהייט, דיא מאַכט.» פֿערנר הייסט עז: «דיא לוים, ישוע, קדמיאל, בני, חשבניה, שרביה, הודיה, שכניה אונד פתחיה, שפּראַכן: «אויף! בענעדייעט דען עוויגן, אייערן גאָטט, פֿאָן עוויג־קייט צו עוויגקייט! בענעדייעט זייא דער נאַמע דיינר הערליכקייט, ערהעהעט איבר אַללעז לאָב, איבר אַל־לען פּרייז!» פֿערנר: «געלאָבט זייא דער הערר, דער גאָטט ישראל׳ס, פֿאָן עוויגקייט צו עוויגקייט! אונד אַללעס פֿאָלק שפּרעכע: «אמן! הללויה!» פֿערנר: «דויד לאָבטע דען עוויגן פֿאָר דען אויגן דער גאַנצן פֿערזאַממלונג, אונד שפּראַך: «געלאָבט זייעסט דוא, עוויגר, גאָטט ישראל׳ס, אונזער פֿאַטר! פֿאָן עוויג־קייט צו עוויגקייט!»

*) דיא פֿאָרליגענדע איבערזעצצונג דיזעס לאָבגעזאַנגעס איזט מהחכם המפואר רבי איצק אייכעל ז״ל. איך ליס דיאזעלבע, וועגן איהרער בעזאָנדערן שענהייט, גאַנץ אונגעענדערט.

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג.
כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ.
לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ.
הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת.
וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ.
אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ.
דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ:
כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ.
וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:
הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת.
הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת.
וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב.
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ.
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא.
קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי.
וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:
כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ.
וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה.

אנעים. ליבליך ערטענט מיין זאיטענשפיל,
וואהלקלינגענדן געזאנג שטימם' איך אן;
דען צו דיר, א הערר! צו דיר
שווינגעט מיינע זעעלע זיך אויף.

נפשי. מיט בעגיריגם שפעהען לוישעט זיא
אים שאטטן דיינר אללמאכט,
פערזוכט צו ערפארשן
דיינע טיף פערבארגענן געהיימניססע.

מדי. נון ווירד האכבערעדט מיינע צונגע,
שפריכט פאן דיינר הערליכקייט;
דאן שלעגט אום דיינע פריינדשאפט שאן
אונאבלעססיג מיין הערץ אין מיר;

על. אונד מיין מונד בריכט אין פרייזליד אויז,
וויהעט דיינם נאמן פריינדשאפטסגעזאנג.

* * *

אספרה. דיינן רוהם, א גאטט, זאלל איך פערקינדן—
איך האב' דיך ניא געזעהן!
זאלל דיך בילדן, דיך נעננן גאר—
האב' קיינן בעגריף פאן דיר!

ביד. צוואר האסט דוא איינסט דיינן פראפעטן,
אים ראטה דיינר דינר,
דיא פראכט אונד שענע דיינר מאיעסטעט
אין בילדליכר ערשיינונג געצייגט.

גדולתך. דאראב נאננטן זיא דיינע הערליכקייט,
שפראכן פיל פאן דיינר מאיעסטעט אויך;
דאך קאננטן זיא זיא דורך שליססע נור,
אויז דער רייהע דיינר גראסן ווערקע.

דמו. זיא פערגליכן דיך זיכטבארן דינגען אויך,
דאך ניכט נאך דיינם וועזן,—
נאך דיינן אונענדליכן טהאטן נור,
דיא יעדם אויגע זיכטבאר זינד.

המשילוך. אונד בילדעטן דיך אין מאנניגפאלטיגן געשטאלטן,
יע נאכדעם דוא איהנן ערשינסט;
דעננאך ביסט דוא (א וויא אונאויזשפרעכליך!)
אונפערענדרליך, אין עוויגקייט איממר דערזעלבע.

ויחזו. באלד זאהען זיא אלז עהרווירדיגן גרייז דיך,
באלד אלז ראשען יינגלינג;
היר דיין הויפט אין ברוינען לאקקען,
דארט אין זילבערהאאר.

זקנה. אלז גרייז אם טאגע דעס געריכטס,
אלז יינגלינג אויף דעם קאמפפגעפילד;
דאן אלז בידערן קריגעסהעלד,
דער מיט געשטעהלטן פייסטען קעמפפט.

חבש—טללי. בערעקט פאם מילדן טהויא דיין הויפט,
דיינע לאקקען פאלל נעכטליכר טראפפן;
דיינע שטירנע געצירט מיט זיגעסהעלם,
ווען דיינע רעכטע פאכט, דיין הייליגר ארם זיגטע.

* * *

יתפאר. געשמיקט ערשיינסט דוא מיר
אין קעסטליך פייערליכם דיאדעם;
ווען מיין טהון דיר בעהאגט,
דוא מיינר, אלז מיין גאטט, דיך ריהמסט.

כתם. גלענצענד שען, דעם פיינסטען
גאלדע גלייך, איזט דאן דיין הויפט,
דיא הערליכקייט, דיינר מאיעסטעט רוהם,
פאר דער הייליגן שטירנע פראנגענד,

לחן. געשמיקט מיט פואלמענקראנע,
דיא דיין פאלק צום דאנק דיר, הערר!

אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

צַח וְאָדוֹם וּלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ: דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ. כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ. כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

יגדל

צור עהרע אונד מאַיעסטעטישער פראַכט,
אין זיינן קאָרען וואַנד;

מחלפות. *) דאַן זעהן זיא דיך אין יוגענדליכר געשטאַלט,
דיין הויפט אין קרויזען, שוואַרצען לאָקקען.

נוה. דיינע לוסט איזט דאַן ירושלים,
דיא וואָהנשטאַרט דער גערעכטיגקייט;
דיין דיר זאָ האָלדעס לאַנד,
דיא העכסטע פריידע דיר.

סגולתו. דיין טהייערעס פאָלק,
דיינע מאַיעסטעטישע קראָנע;
דיין פאָרטרעפפליכער טעמפעל,
קעניגליכעס דיאַדעם.

עמוסים. דאַן קרענסט דוא מיט שמוק דיין פאָלק,
דאַז דוא אים שאָאָס ערצאָגסט,
בעשענקסט מיט קליינאָדיען עז,
דיא דוא זיינער ווירדיג פינדעסט.

פארו. זאָ ריהמסט דוא דיך: «עז איזט מיין פאָלק!»
זאָ ריהמ' איך מיך: ער איזט מיין גאָטט!
איזט נאַהע מיר, ערהערט מיך,
צור צייט, ווען איך צו איהם פלעהע.

צח. גליהענר ראָטה אין ראָטהעם געוואַנדע,
ווירד ער אין דער צוקונפט איינסט מיר ערשיינן,
אין יענר צייט, ווען ער דיא נאַציאָנן ריכטעט,
וויא הער קעלטערטרעטער אונטר זיא פעהרט.

קשר. (דאַז האַט דורך דער תפילין קנאָטן ער
זיינעם פראָממען פאָרהער געציגט,
איהם, דעם איינציגן אונטר אַללן מענשנקינדרן,
דער פאָן אנגעזיכט איהן זאַה.)

רוצה. זיין פאָלק, ווען עז דאַן איהם וואָהלגעפעללט,
אונד אַללע, דיא פראָממען הערצענס זינד,
ערהעבט ער האָן, טהראָנט אונטר איהרם לאָבגעזאַנג,
שמיקט מיט איהרען פזאַלמען זיך.

* * *

ראש. דוא, דעססען וואָהלשפרוך טרייע איזט,
אונד פאָם אנבעגין שאָן אַללעס בעשטיממט,
בערענקע דורך דיינע טרייע פיר אונד פיר,
דאַז פאָלק, דאַז פאָן יע דיך זוכט.

שית. לאַס' מיינען וומזוענרען געזאַנג,
אָ הערר! פאָר דיך הערויף קאָממען;

תהלתי. מיין געבעט נים מיט וואָהלגעפאַללן אָן,
וויא עהעדעם דען אנגענעהמן אָפפערדופט.

תיקר. לאַס' דעם אַרמען שטערבליכן ליד,
אָ גאָטט! זאָ ליב דיר זיין,
וויא דיא פזאַלמען איינסט
בייא דען אָפפערן דיר וואַרען.

ברכתי. אַללערפאָללקאָממענסטעס וועזען! גאָטט!
דער דוא ערשאַפפעסט, ערצייגסט אונד אַללעס ערהעלטסט,
לאַס' מיינן לאָבגעזאַנג עמפאָר פאָר דיך שטייגן,
נים וויא עהעדעם דער געווירצע רויך איהן אָן,
אונד ווינק דורך דיינן זעגן מיר דיינן בייפאַלל צו!
אָ מעכטע מיין געדיכט דיר געפאַללען,
נאָך וואונש דער זעעלע, דיא נאָך דיר שמאַכטט!
יגדל

---

*) איך פאַנד פיר נעטהיג, דיא איבערזעצונג דיזער ביידען פערזע, וועלכע החכם ר' איצק אייכעל ז"ל אונאיבערזעצט ליס היר בייצופיגען.

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח׃ נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ׃ אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ׃ נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ׃ אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף׃ לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ׃ קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא׃ רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ׃ הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר׃ יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ׃ שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ׃ לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד׃ נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ׃ תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל׃ עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ׃ לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ. לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ׃ צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ׃ מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ׃ גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ׃ יִתֵּן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ׃ יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ׃ לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ׃ מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ׃ בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ׃

יגדל. האָכגעלאָבט זייא דער לעבענדיגע גאָטט אונד געפריזען! ער איזט, אונד זיין דאַזיין הענגט ניכט אַב פאָן דער צייט. איינ׳ג איזט ער, קיינע איינהייט גלייכט דער זייניגען; אונבעגרייפליך אונד אונענדליך איזט זיינע איינהייט. ער איזט אָהנע פאָרם דעס קערפערליכן, קיין קערפער; אונפערגלייכבאַר איזט זיינע הייליגקייט. פאָר אַללען ערשאַפפענען דינגען וואַר ער, דאַז ערסטע וועזען, דעם ניכטס פאָרהער געהט. ער איזט הערה דער וועלט, אַללעס ערשאַפפענען, דאַפאָן צייגן זיינע העררליכקייט אונד זיינע רעגירונג. ער פערליה דען איינפלוס זיינער וויזזאַגונגען זיינען ליבלינגען, דען פערהעררליכטען מעננערן. ניא שטאַנד אין ישראל איין פראָפעט אויף, דעם משה גלייך, דער דען אַבגלאַנץ דער געטטליכען העררליכקייט זאָ אַנגעשויעט. דיא לעהרע דער וואַהרהייט גאַב זיינם פאָלקע דער עוויגע דורך דיזן פראָפעטן, דען טרייען זיינעס הויזעס. דיזע לעהרע פערענדערט גאָטט נימאַלס, פערוועקסעלט זיא אין עוויגקייט ניכט מיט איינר אַנדערן. ער זיהט, וויס אונזער געהיימסטעס, שויעט דען אויזגאַנג דער זאַכע אין איהרם ענטשטעהען. ער בעלאָהנט דען פראָממען נאַך פערדינסט, פערגילט דעם באָסהאַפטען פרעפלער נאַך זיינער באָסהייט. אַם ענדע דער טאַגע ווירד ער אונזערן משיח זענדן, צו ערלעזן דיא דער צייט זיינעס היילעס האַררען. דיא טאָדטן ווירד גאָטט ווידער בעלעבן דורך זיינע ענדלאָזע גיטע; געפריזען זייא זיין העררליכר נאַמע פיר אונד פיר!

אחר התפלה אומרים זה.

יְהִי יי אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ׃ לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וְלִשְׁמוֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ׃ וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יי קְרֹבִים אֶל יי אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יי הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד׃ יי נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי· רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יי׃ יי שֹׁמְרִי יי צִלִּי עַל יַד יְמִינִי׃ עֶזְרִי מֵעִם יי עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ יי יִשְׁמָר צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ אֵל הַכָּבוֹד אֶתֵּן לְךָ שִׁיר וְהַלֵּל· וְאֶעֱבוֹד לְךָ יוֹם וָלֵיל׃ בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיֻחָד· הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה· יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ·

יהי. דער עוויגע, אונזר גאָטט, זייא מיט אונז, וויא ער מיט אונזערן פעטערן וואַר; ער פערלאַססע אונז ניא, פערשטאַססע אונז ניא. ער נייגע אונזער הערץ צו זיך, דאַס וויר אין אַלל זיינען וועגן וואַנדעלן, אונד זיינע געבאָטע, געזעצע אונד פאָרשריפטען בעאָבאַכטען, דיא ער אונזערן פעטערן בעפאַהל. מעגען דיזע מיינע וואָרטע, מיט וועלכען איך פאָר דעם עוויגען פלעהטע, דעם עוויגען, אונזערם גאָטט, נאַהע זיין טאַג אונד נאַכט! דאַס ער זיינעם קנעכטע אונד זיינעם פאָלקע ישראל רעכט פערשאַפפע אין יעדר זאַכע, צו יעדר צייט. דאַדורך ווערדן אַללע פעלקר דער ערדע ערקעננען, דאַס דער עוויגע אַלליין גאָטט איזט, אונד זאָנסט קיינר. — לייטע מיך אין דיינר פרעממיגקייט, אָ עוויגר, דען שאַדענפראָהען טראָץ! ריכטע דיינע וועגע פאָר מיר הער! איך וואַנדלע אין מיינר אונשולד; ערלעזע מיך, זייא מיר גנעדיג! דען איינזאַם בין איך אונד בעדרענגט. נון שטעהט מיין פוס אויף עבנער באַהן, נון דאַנק׳ איך אין קאָרען דעם העררן. ער זייא מיין היטר, בעשאַטטע מיך צו מיינר רעכטן האַנד! פאָם עוויגען קאָממט מיינע הילפע, דער היממעל שוף אונד ערדע. דער העדר בעהיטע מיך, ווען איך געהע, ווען איך קאָממע, — צום לעבן אונד צום פרידן — וויא יעצט זאָ אַללע צייט! — שויע הערױב פאָן דיינר הייליגן וואָהנונג, פאָם היממעל, אונד זעגנע דיין פאָלק ישראל אונד דאַז ערדרייך, דאַז דוא אונז געגעבן האַסט, וויא דוא אונזערן עלטערן צוגעשוואָרן, איין לאַנד, וואָ מילך אונד האָניג פליסט. — גאָטט דער עהרע! דיר ווייה׳ איך געזאַנג אונד פרייז, אונד דיהנע דיר טאַג אונד נאַכט. געלאָבט זייא דער איינ׳גע, איינציגע, דער וואַר, איזט אונד זיין ווירד! גאָטט, דער העדר, דער גאָטט ישראל׳ס, דער קעניג אַללר קעניגע דער, אללער.

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוּא אֱלֹהִים חַיִּים מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם· עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

אללערהייליגסטע, געלאָבט זייא ער! ער איזט דער לעבענדיגע גאָטט, דער איממערדויערנדע, זעלבסטשטענדיגע קעניג אין עוויגקייט. געפריזן זייא דער נאמע זיינר העררליכקייט אונד זיינר רעגירונג איממר אונד עוויג! אויף דיינע הילפע האָפפע איך, עוויגער! — מעגען אללע נאציאָנן יעדע אים נאמען איהרעס גאָטטעס וואנדעלן, איך וואנדלע אים נאמען דעס עוויגן, דעס לעבענדיגן גאָטטעס, דעס העררן דער וועלט. פאָם עוויגן קאָממט מיינע הילפע, דער היממעל שוף אונד ערדע. דער עוויגע ווירד איממער אונד עוויג רעגירן!

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ· יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים· כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר· וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ· יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים· וְיִירְאוּ אֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

למנצח בנגינות. דעם זאנגמייסטר אויף נגינות, איין פזאלם צום זאיטענשפיל.

גאָטט זייא אונז גנעדיג, געב' אונז זיינען זעגען, אונד לאס זיין אנטליץ אונז ערלייכטן. דאס מאן אויף ערדען דיינן וועג ערקעננע, אונטר אללען פעלקערן דיינע הילפע. דיר הולדיגען דיא שטאאטען, גאָטט, דיר הולדיגען דיא שטאאטן אללע. נאציאָנן פרייען זיך אונד יויכצן, דאס דוא גערעכט דיא שטאאטען ריכטעסט, רעגירסט אויף ערדן אללע רייכע! דיר הולדיגן דיא שטאאטען, גאָטט! דיר הולדיגען דיא שטאאטען אללע! דאז לאנד גיבט זיין געוועכס; אונז זעגנע אונזער גאָטט! גאָטט זעגנע אונז, אונד איהן פערעהרע אללע וועלט!

אֵל נָשָׂא · אֲרַנֵּן בְּהִתְעַלְּסָה · אוֹמֶץ עֲשָׂהּ · אַגִּיד
בִּכְנֵסָה: בְּסוֹד בָּרָא · בְּיוֹשֶׁר אֶתְחַבְּרָה ·
בְּרֵאשִׁית בָּרָא · בָּאֵר וּלְדַבְּרָה: שִׁיתוּ לֵב לַעֲבוּרִי ·
לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד · קָדוֹשׁ:

גָּדוֹל פֶּלֶא · גְּבוּרוֹתָיו נְמַלֵּל · גִּיהָ וָלֵיל · גָּדְלוֹ נְסַלֵּל:
דָּרוֹשׁ כִּיצַר · דֵּי מֵעֵצַר · דַּל יִנָּצַר · דֵּעָה
מֵהִתְקַצֵּר: הָאֵל בְּחָשְׁבוֹ · הָעוֹלָם לְיַשְּׁבוֹ · הִתְיַעֵץ
בְּמַחֲשָׁבוֹ · הַמְשַׁחֶקֶת בְּמוֹשָׁבוֹ: וּרְצוֹנָהּ גְּשָׁוָהּ ·
וְהִסְכִּימָה בְּמַחֲשָׁבָה · וְלִבְרֹאת הֱשִׁיבָהּ · וְרוּחוֹת
נְשָׁבָה: זְמָמוֹ הִרְהֵר · זֵירוּז מִיהֵר · זְמַן מְזוֹהָר ·
זְבוּלֵי טוֹהַר: חֶלֶד הֶאֱרִיק · חֵוַר הִזְרִיק · חֵץ הִמְרִיק ·
חֲלֵף מַעֲרִיק: טִלּוּל הִקְרִישׁ · טִיעָתוֹ הִשְׁרִישׁ ·
טְמוּנִים לְהַגְרִישׁ · טְרוֹד וּלְהַפְרִישׁ: יָצַר פּוֹצְחִים ·
יְחוּדוֹ לִנְצָחִים · יִמֵּן קְדוּחִים · יַסֵּר נִדָּחִים: כִּנֵּס
בַּאֲגֻדּוֹ · כַּבִּירֵי מְדוֹדוֹ · כְּהוֹיְדָם נֶגְדּוֹ · כְּבָשָׁם בְּפַחֲדּוֹ:
לְרָאשֵׁי הַנְּשִׁי · לַהּ הִדְשִׁיא · לְהַרְבּוֹת וּלְהַפְשִׁיא ·
לְמַזְרִיעַ וּלְמַדְשִׁיא: מַעֲשִׂים זִמְּנָם · מֵאוֹמֶר יִמְנָם ·
מְאוֹרוֹת וַהֲמוֹנָם · מְרוּחוֹ מִנָּם: נֶעֱלָץ צוֹעֵד · נֶאֱמָן
עֵד · נוֹטְרִים · מוֹעֵד · נִתְקָפִים · מֵהָמֵעַד: סִלֵּק
מֵהֲבוּאִים · שֹׁהִים וְדָאִים · סִימָן לִנְבְרָאִים. סוּר
מִטַּמְאִים: עָרוּךְ בָּחֵי · עֵינָיו כְּשַׁחַר · עָתִיד לְסַחֵר ·
עֲמוּסֵי מְשַׁחַר: פּוֹעֵל בְּחָכְמָה · פָּקַד אֲדָמָה · פְּלוּט
בְּיָחוּמָה · פְּרָאִים וּבְהֵמָה: צְאֱלִים יְסוֹכוּהוּ · צָפָה
לְעָרְכֵהוּ · צָדוֹ לְנַכְסֵהוּ · צְנוּעִים לְכוּסֵהוּ: קָדוֹשׁ
מֵאַרְצוֹ · קֵצַע קְרוּצוֹ · קוֹמְמִיּוּת הִפְרִיצוֹ · קִשְׁטוֹ
מִמַּעֲרָצוֹ: רַק כְּשַׁחַת · רוּחוֹ נְפַחַת · רֶשֶׁת שַׁחַת ·
רֶדֶת לְהַחַת: שִׁלֵּם פְּעָלוֹ · שָׁרֵת בִּזְבוּלוֹ · שְׁבִיעִי
עָלוֹ · שָׁמוֹר מְחַלְלוֹ: תְּנוּי שֶׁפֶר · תְּמוֹר שֶׁפֶר ·
הֵת כּוֹפֶר · תָּאַב עוֹפֶר: שָׁמְרוֹ לְהַנְהִילוֹ · לְעַם
נַחֲלוֹ · מִן כְּהַשְׁחִילוֹ · הִשְׁמִיעוֹ הִתְחִילוֹ: הִתְעַנֵּג
לְהִתְנָאוֹת · קְלוּט יְצִיאוֹת · טוֹעֵן מַשָּׂאוֹת · נוֹחַ
מִלְּלָאוֹת: שִׁיתוּ לֵב לַעֲבוּרִי · לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד · קָדוֹשׁ:

הכל יודוך. לבעל

אל נשא. פריידיגע לאָבגעזאַנגע שטיממ' איך איהם
אָן, דעם עוויגן, דעם אַללערהעכסטן; אין
הייליגן פערזאַממלונגען פערקינדע איך זיינע וואונדער=
טהאַטן אַללע. פאָן דער שעפפונג אורטאַלטס געהיימניס
וויללל איך, מיט דער טוגענד פעראיינט, פערנעהמליך
שפּרעכן. אָ וויהעט דאַז הערץ, דעם גאָטט דער עהרע
צו דיהנן, דעם אַללערהייליגסטן!

גדול פלל. מיט גראָסר אַנדאַכט בעטן וויר, זינגען,
עוויגר, זאָ טאַג אלז נאַכט, דיינע גרע=
סע, דיינע אַללמאַכט. דער גראָסן שעפפונג נאַכצורענ=
קען, פערלייהע הינלענגליכע קראַפט; שיצצע דיא אָן
איינזיכט אַרמן, לאָס' הינרייכענד איהר וויססן זיין! בע=
פאָר דעם אַללמעכטיגן גדאַנקע וועלטן אין דען אונענד=
ליכן רוים איינזעצטע, בעראַטהשלאַגטע ער, ענטוואַרף
מיט דער ווייזהייט, דיא אין זיינר רעזידענץ, דעם וועלט=
אַלל, זיך אונטרהילט. דער אַללווייזהייט וויללע גליך דעם
גדאַנקן דעם שעפפערס, שטיממטע איין; פיר דיא ער=
שאַפפונג ענטשיד זיא, אונד דער געטטליכע גייסט וועב=
טע איבר דער דינגע אורשטאָף. דער אונענדליכע דאַכ=
טע, אונד שנעלל וואַרן אויז ליכטם גלאַנצע שיממערנדע
הימּמעל בערייטעט. ער, דער עוויגע, גרינדעטע דען
ערדבאַלל, שטרייעטע ליכטשטראַהלן אומהער; שערפטע
טערטענדע פפילע, דיא אַכטרינניגן צו בעשטראַפן. דאַז
פירמאַמענט בעפעסטיגטע ער, זעצטע דעם הימּמעלס
צעלט פעסט; ליס פערבאָרגענעס געוועססר הערפאָר
שטרעמן, שיד עז פאָן דען אָבערן בעהעלטניססן. געשעפ=
פע שוף ער, דיא, עוויגקייטן הינדורך, דיא געטטליכע איינ=
הייט פרייזן; העללענפייער וואַרד בערייטעט, דער ווידר=
שפּענסטיגן ציכטיגונג. מעכטיגע שטרעמע מאַס דער עווי=
גע, זאַממעלטע אין געדרענגטע מאַססן זיא; וויללר ברויזטן
דיא וועללן עמפאָר, אונד פורכטבאַר דריקטע ער זיא נידר.
צום געברויכע דער ערדבעוואָהנר שפראָסטן גרינענדע קריי=
טער הערפאָר; דיא גאַטטונגען פאָרטצופפלאַנצן, וואַרד
יעדם געוועכסע זאַאַמען צוגעטהיילט. דיא ווערקע דער
שעפפונג, דורך דאַז געטטליכע וואָרט וואורדן זיא הערפאָר
געבראַכט, בערייטעט; דער הימּמלישן לייכטן העערע זעצ=
טע דעם עוויגן וויללע איין. דיא זאָננע, פריידיג איהרע באַהן
דורכשרייטענד, דער מאָנד, וואַהרהאַפטר צייג' אַם הימּמל —
ביידע בעשטיממן דער צייטן לויף, שטעהען אונוואַנדלבאַר
פעסט. דער פערבאָרגענן מעערעסטיפע ליס ער דיא שווימ=
מענדן, דיא פליגענדן טהירע זיך ענטווינדן; אַללע גע=
שעפפע בעצייכנעטע ער, דאַס דעם אונריינן וויר אונז ענט=
האַלטן. יענעם אונגעהייער (דער לויתן), דעססן אויג'
וויא מאָרגענראָטה לייכטט, וועהלטע ער, בערייטעטע עז, צום
איינסטיגן מאַהלע פיר דיא פראָממן, דיא פאָן געבורט אָן ער
ערצאָג. דער ערדע בעפאַהל דער אַללווייזע ווערקמייסטר,
אונד איהרם ערווערמטן שאָאָס' ענטשטרעמטע דעם וויל=
דעס, דעם צאַמן פיהעם העער. דאַז אים דיקקיכט פערבאָר=
גענע ריזנהאַפטע טהיר (שור הבר) — דער עוויגע בע=
שלאָס עז — געשלאַכטט ווירד עז, צור שפייזע בערייטט;
צום מאַהלע ווערדן דיא פראָממן געצעהלט. אויז ערדע ביל=
דעטע דער אַללרהייליגסטע איהן (אדם הראשון), פער=
ליה איהם ריזנגרעסע, ציהרטע איהן, מאַכטע איהן פורכט=
באַר אַללן געשעפפן. — דאָך, ער בעגינג דער זינדן שווער=
סטע, ווירדיגטע זיינן גייסט הערַאָב; פערוועזונג פערשטריק=
טע איהן, ערשטירצטע אין דען אַבגרונד. פאַללענדעט וואַר
דעם עוויגן ווערק, אונד אין זיינם וואָהנזיץ רוהעטע ער. דען
זיבענטן טאַג ערהעהעטע ער; — זאַכעוואַהרעט איהן, ענט=
וויהעט איהן ניכט! זינגעט אין וואַהלקלינגענדן געזענגען איהם, דער דען ליבליכן רוהעטאַג אונז גאַב, דעם אַללגיטיגן,
דער פערגעבונג דער זינדן אונז בעוויללינטע. דען שבת פייערטע ער, זעצטע איהן איין דעם פאָלקע (ישראל),
ויינם ערבע; עהעדעם, דאַ מן פאָם הימּמל עררעגנן ליס, פערקינדעטע ער דיזן טאַג. דאַרום בעצייכנע אַהן זעעלענלוסט,
ציןליכר שמוק, ענטהאַלטונג פאָן רייזן, פאָם טראַגן דער לאַסטן; רוהע זייא אָן איהם, קיינע ערמידונג. אָ וויהעט דאַז
הערץ, דעם גאָטט דער עהרע צו דיהנן, דעם אַללערהייליגסטן!

אופן **לבעל** התפארת · מתקן רום בזרת · מעצימים אדרת · מלאכי השרת · נותנים לו לתשחורת · כהלכה ומסורת · ואני שחרחורת · תהלה בפי סודרת: לנקרא ראשון ואחרון · מלך אדירירון · מביעים סלד ורון · ביושר ובכשרון · ואתם · מטטרון · פסקון אטמון וסגרון: ואני חבצלת השרון · משתחוה פני ארון: ליה חוצב להבה · נערץ בסוד קדושים רבה · ועודי מרכבה · וקדישי שלהבה · מתגברים להקשיבה · קדשה כאחת חטיבה · ואני חולת אהבה · בקשה כשי עריבה: למפליא פלאות · אדון כל הנפלאות · כתים וחילות · בחדרי היכלות · רועשים בקולות · נועדים במקהלות · שם קדש לעלות · ואני חומה ושדי כמגדלות · תשבחות ותהלות: לנאמן בבריתו · וקים בשבועתו · השמלי שירותו · מתבהלים משאתו · מתנטלים · מאימתו · מגידים אלהותו · ואני לדודי ועלי תשוקתו · בש״כמ: והחיות. לאל ברוך

זולת **אחשבה** לדעת עמל ודברים יגעים · למה כאבי נצח אנוש ממרגועים · בריות באים יסורים ונגעים נוגעים · ורשות רופאים נתנה לפגעים פוגעים: גזו וגם גנזו מבשלי הסמנים · סרו אף חסרו סורחו האמנים · דרכי כנסתרה ארד אצל ממונים · מחזרת שואלת מצא תשובת מוגים: השאננים בטח ובעמל אנוש אינימו · ועם אדם לא ינגעו אונמו · ובריאים כמריאים יצא מחלב עינימו · יביעו רע ומר עניינימו: זאת העיזה ומצחה לא בישן · לה לדעת רק הדת לישן · חתול שום היושם ונגע ידשן · זה כמה שנים ישן · נושן: טעות אחריהם חיתם לא פוסקת · כפהם לגחלים ועצים לאש נסוקת · יריעותיך שבני בשכונה לא נזוקת · וספרי רפואתך מה תיגעי עוסקת: כללי יפיך במכה לא שולטת · בוחן אם תבקשי השלוה מוחלטת · לבת לבי אף כי קולטת · קרבתך לי טוב הולטת פולטת: מה לי ולכם | מחן הדגל · אף לנו התגלגל · נעים וטוב מה מתוק מרגלי ·

לבעל התפארת. איהן, דען געטטליכע הערדליכקייט אומפליסט, דער מיט איינר שפאננע דיא היממל מיסט — איהן פערהעררליכן קראפטפאלל דיא ענגל, זיינע דיהנר; ערלייכטערט איזט דען היממלישן, נאך דעם עוויגן גרעסע צו פארשן, נאך דער איהנן ערטהיילטן וויזזונג, אונד וויר, אים דונקעל לעבענד, ארדנן מיט אונזערם מונדע לאבגעזאנג איהם אן. ער, דאז ערסטע, דאז לעצטע דער וועזן געננאננט, דער קעניג אדירירון, איהם זינגען הימנן דיא עהרפירכטענדן אונשטערבליכן אין פאללקאממנן טוגענדזין. מיט איהנן זינגט מטטרון, פסקון, אטמון אונד סגרון, אונד וויר (ישראל), דיא ליליע שרון׳ס, בעטן אן פאר דער לאדע דעם עוויגן. יה, דער פלאממענדע בליצע ווירפט, אים גראסן ראטה דער הייליגן געעהרפירכטט, אום זיינן טהראן זאממעלן דיא פלאממענדן היממליטן זיך; צו איהם שטרעבן מיט קראפט זיא עמפאר; פערנעהמן פעראינט זיינה הייליגקייטלאב. אונד וויר שמאכטען מיט הייסער ליבע צור גאטט, מעכטע דאך אונזער געבעט, וויא אפפערגאבע, איהם אנגענעהם זיין! דעם וואונדערטהעטער, דעם העררן אללער וואונדער טענען מיט שטירמענדען געטעזע שאארען, העערע אים אינגערן היממלישן פאללאסטע; מיט בעשטיממונג זאממעלן זיא זיך, פרייזן זיינן הייליגן נאמן. אונד וויר, וויא מויער, וויא טהירמע פעסט, לאבן, ריהמן איהן. ער, דער טרייא זיינם בונדע איזט, דער זיינן אייד בעשטעטיגט, פאר זיינר אללרהאכנהייט ערבעבן השמלים, דיא איהם דיהנן; אין פורכט פאר איהם העבן זיא זיך הינוועג, פערקינדן דיא גאטטהייט. אונד וויר — האנגן דעם אללגיטיגן אן, דעססן ליבע איבר אונז וואלטעט; געפריזן זייא זיינער פערהעררליכטן רעגירונג נאמע!

אחשבה לדעת. מיינן מיהזעליגקייטן דענק׳ איך פאר, שענד נאך, מיינען פלאגענדען שיקזאלן; ווארום דויערט איממר מיין שמערץ, מיין לייזן, דאז דיא רוהע מיר רויבט? וואהל קאממן, נאך געטטליכם בעשלוססע, שטראפגעריכטע, טרעפפן קוואלן איין; דאך איזט ערצט פאללמאכט ערטהיילט געגן איבלע צופעללע. פיר אונז אבר זינד דאהין, ענטנאממן דיא היילמיטטל בערייטעטן; הינוועג זינד זיא, זיא מאנגעלן, זינד אין פערפאלל געראטהען, דיא היילקונדיגן אללע. פערשפעררט איזט אונז דער וועג, אונד וויר ערשיינן פאר דען פארגעזעצטן (וויזן) וויר וואנדעלן אונטר איהנן אומהער, פערלאנגן, אנטווארט צו פינדן פיר דיא העהנענדן. זיכר רוהען זיא, מענשליכעס לייזן טריפפט זיא ניכט; ניכט וויא אנדרע ערדענזעהנע ווערדען, אום איהרעס אונרעכטעס ווילען, זיא בעשטראפט. פייסט זינד זיא, געמעסטעטעס פיהע גלייך, איהר אויג׳ איזט פאן אונשליטט הערפאר געטריבן; איבל איזט איהר רעדן, באזהייט איהר גאנצעס וועזן. «פרעך, אונפערשעמט איזט דיא שטירנע דיזר נאציאן,» וועהנן פיינדע, «אונד וויססן זאללטע זיא דאך, דאס פעראלטט איהרע רעליגיאן איזט. וויא קאן פערבאנד אנגעבראכט, מיט בלאזאם דיא וואונדע געלינדערט ווערדן, דיא פעריעהרטע, אוראלטע וואונדע?» אונז זיך נאכצוציהען, אירדע צו לייטן, הערן לעבענסלענגליך זיא ניכט אויף. «איהר, וויא גלימענדע קאהלן דורך דען בלאזעבאלג, וויא האלץ אים פייער פערצעהרט, זא שלאגט דאך אין אונשעדליכר נאכבארשאפט אייערע וואהנונגען אויף! וואז מיהעט איהר אייך, זוכעט נאך אין ביכערן דער היילקונדע? דער שענהייט קראנע ווירד אייך, קיין שלאג טריפפט אייך מעהר, וואללעט איהר נור פריפן, אונד געוויס איזט דער פרידע אייך.» אונד נאגעט אויך ברעננענדר שמערץ אן אונזערם הערצן, זא אייסערן וויר דאך בעשטיממט: גוט איזט, דיר, גאטט, אונז נעהערן! וואז האבן מיט אייך וויר געמיין? ווארום אונטר אייער פאניר אונז לאגערן? — אויך וויר בעוועגן אונז אין אונזערם קרייז, אנגענעהם, גוט, אזו זינד דיא געוואהנטן לייזן אונז! אין פערזעהנונג וואנדעלט

מצוי לרצוי אב לבן יפרגלי· ספירת ההשבונות אף לפי כלתה· וארוכת בת עמי לא עלתה· ענין חכה לו מצבת גלתה· תאות נפש הכת דוד לא חלתה: פתגם זה תרתי בלבי המצע· המכות אשר הכתי רב המרצע· צור מדות שונות מרם הקצע· כון מטלת מקציע ואספלנית הציע: קשר קמיע מומחה ולחישות מעלות· דברו בדוק ומהימן כמה מעלות· רופא אמן לו נתכנו עלילות· אשר בידו נרתק רב תעלות: שקצתי חיי משבשת מרוב בושת· טעונה כלמות ורוק מני דפשת· תבוע אשית עד יבושת החבושת· אחר המכה צדקה לך תלבושת: שפוט לטרוף מרף עיניו תצפינה· לא לשחת בריותיו דרכיו תרפינה· מתוך דין לרחם מדותיו תסבנה· הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה: המפליא לעשות עם בריא ואמל· קרובים רחמיו ולא כחציר קמל· טריה לרטיה יגלגל בו כאומל· נס בתוך נס ינוסס חומל: יצוריו חייבים להודות חסד גומל· גלי ים יורדים ונכנסים לנמל· דרך תועים יישר יער וכרמל· לבוטים ירפא ומתיר חבוש ועמל: בין ושמור אלה עם חכם· תר בנוף מכאובם ובכושר משכם· וינחם לבטח וים כסה פורכם· רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם: חזקו ויאמץ לבבכם· מיחלים לו קוים· סלו לרכב בערבות מבלבל יהבים· הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים· כעל

זאת רצו ושבחו אהובים: עזרת

אונוויללע, גייסעלט פאטר דען זאהן. וואהל איזט דיא בע־רעכנעטע צייט צו ענדע, אונד נאך אונזערס פאלקעס היילונג ניכט געדיהען; דאך, פעסט שטעהט עז, אין יענר פראפע־ציייהונג ענטהאלטן: «הארעט זיינר!» אונד אונזרער זעע־לע לוסט, דיא ליבע צום אללגיטיגן, ווירד ניכט געשוועכט. דארום פארשע אים גייסטע איך דער ענטוויקלונג נאך, דער ליידן וועגן, מיטרענן דער אללגעוואלטיגע אונז שלוג; בע־פאר דער שעפפר אין פערשידענם, פערדיהנטן מאאסע אונז פערוואונדעטע, וואר אנפאססענדר פערבאנד צוגע־שניטטן, פפלאסטר שאן בערייטעט. היילזאם, וויא בע־וועהרטעס אנהענגמיטטל, וויא טרעפפליכע שפריכע ווירקט גאטטעס וואָרט, ווארהאפט ערפראָבט, איבר אללעז ער־האבן; דער ערצטע פאללקאממענסטר, זיין איזט דער טהא־טען צופערלעססיגקייט, אין זיינר האנד דיא ארצנייביכזע מיט דע ווירקזאמסטן מיטטעלן. וויר זינד איבערדריססיג דעם מאנגעלפאללן, דעם איממר שמעהליכן לעבענם, געשמעהט, מיט שפייכל מעהר בעלאדן, אלז מיט לאסטן דאז קאמעל. געבעטע אָרדנן וויר נון, ביז זאלבע אונזרע וואונדן טראקק־נעט; דוא היללעסט דיך יא אין גערעכטיגקייט, גאטט, וואן דוא געשלאגן האסט. שויעט דעם עוויגן אויגע, הינ־ראפפענד צו ריכטן? — ניין! זיינע געשעפפע שוועכן, אויפ־רייבן איזט זיין וועג ניכט. פאן שטרענגע אין ערבארמן איבר־געהען איזט זיינע וויזע; ער ווענדעט דען שמערץ אונד דיא לינדערונג, פערוואונדעט, זיינע האנד היילעט. דער וואונ־דער טהוט דעם געזונדן, דעם הינפעלליגן, נאהע איזט זיין ערבארמן, לעסט ניכט וויא גראז זיא הינוועלקן. אייטרביילע, פפלאסטר, ביידע דורך דאזועלבע מעסר בערייטט; ער־האבענעס וואונדר אין וואונדר ציגעט ער, דער אללערבאר־מער. דער געשעפפע פפליכט איזט, דעם דאנקן, דער גנא־דע שפענדעט. דיא אין מעערעסוואגן טוימעלטן לויפן אין דען זיכערן האפען איין; איררענדען באהנט ער וועג דורך וואלד אונד געפילדע, היילט דיא זיכען, בעפרייעט דיא גע־פאנגענן, דיא אין עלענד שמאכטן. בעגרייפע, מערקע דיזס, וויזעס פאלק (ישראל)! דער עוויגע זאה איהר ליי־דען אין נוף (מצרים), פיהרטע צור גליקליכן צייט זיא הערויז. זיכר לייטעטע ער זיא, דאז מעער דעקטע איהרע אונטערדריקקער; דורך דיא וויסטע פיהרטע ער זיא, רייכטע איהנן פירציג יאהרע לאנג איהרע בעדירפניססע. זייד שטארק, פעסטן מוטהעס, דיא איהר צו איהם האפפעט, זיינר הארעט! פרייזט איהן, דער דורך דיא עטהערוויסטע פעהרט, דיא שיקזאלע לענקט. דאנקעט זיינם היילגן נאמן, דער דען שטאלץ נידרדריקקט, וויא דאמאלס (אם ים סוף), דא וואננעפאלל דיא געליבטן איהן פריזן.

יוצר לשבת ראשון דחנוכה

אודך כי אנפת בי ותשוב· אונך הטית שועי לקשוב· איבתי כקש בעלעולת לנשוב: אבינה ואזכרה ימי קדם· אשר קראוני בנכתם אודם· אודותם אגידה ולא ארדם: אשיחה צרות ונקמת אנטיוכס· אבחן חסידי ומשיחי נכס· אוילי עמי כהקריצוני להרכס: יען ויעד סוסי פלדות· כסו רוכבים שנוסי לפידות· מופת הראות בתוך עיר נכבדות· קדוש:

באו אבן פריצים ללשן· בחרי אף המלך לעשן· בעד להכרית שרוצי גושן: בערה המהו ויהא בפהע בלה

אודך. דיר דאנקן וויר, עוויגר! דוא צירנטעסט איבר אונז, אונד ליסעסט נאך (פאן דיינם צארנע). דוא נייגטעסט דיין אהר, פערנאהמסט אונזר פלעהען, אונד צערשטרייעט וואר דער פיינד, וויא שטראה איםווירבעלווינד פערוועהט. איך בעטראכטע, געדענקע דער טאגע דער פארצייט, וואז אונז טראף, דא, וויא ראטהע פלעקקן, זינדן אונז בעזודעל־טען; אומשטענדליך פערקינדע איך עז, אהנע טרעגהייט. שפרעכן וויל איך פאן דען ליידן, דיא אנטיוכס (אנטיא־כוס), דער ראכעשנויבענדע, אונז צופיגטע. אונזרע פראמ־מען ריכטעטע ער הין, שלאכטעטע אונזרע געזאלבטן, דא דיא טהארן אונזרעס פאלקעס פערליימדעריש זיך צוזאממן ראטטעטן. דא זאממעלטע ער (גאטט) פייריגע ראססע, פאן פלאממענאומגירטעטן (ענגעלן) געריטטן; דיס וואונ־דער צייגטע אין דער פערהערליכטן שטאדט (ירושלים) דער אללרהיילגסטע. פירוואהר! דיא אויזגעארטעטן (דער ייד־שען נאציאן) גינגען פערליימדעריש אום, פאכטן דעם קע־ניגס (אנטיאכוס) צארן אן; זא זאללטן דיא פערטילגט ווערדן, דיא איינסט אין גושן זא שטארק זיך מעהרטן. דעם טיראנ־

בשרי וחיתי שסע· ביערים הובאתי כבהמות להתע:
בכלותו להשמיד עם ולרפוס· ביאר לשר צבאו
פוליפוס· ברית להעבירי וכסלו לתפוס: גזר מי בחזיר
יפגל· גם ומושך ערלה מלעגל· גויתו להשאיר
והממאן מלסגל: גאלו בכפת בגו ובאליל חיה· גברו
בתמם שת לשאיה· גדע וכלה נוצרי תושיה: גבירות
שתים בניהם מלו· גלל כן בשדיהן נתלו· גורים
ואמותם ממגדל הפילו: דמו לטנף בזבחיהם אעזרי·
דתו שמר ועוז נאזר· דח ויבז דברי האכזר: דבב
דאבתי על נפשך· דרוש אדרוש מבשר קדשך· דום
כמו האמנתני ואנטשך: דלף בן תשעים שנה אנכי·
דחול אלהי במרמה תמליכי· דברך כלה ונחתים·
מלהפכי: הלוה יאהו צדיק דרכו· הבחור יוסיף אומץ
ברכו· הישיש בשורו נהרג בערכו: העל אלה לא
תפקוד· הצפיר והשעיר בחרונך ליקוד· הראש
והרגל הזקן והקדקוד: הבט וזכור את כל התלאה·
ההשיגה עדת צולעה ונהלאה· הלעולמים תזנח
לרבת חלאה: ואביעה עוד מקרה שבעה· ותיקים
אחים תמימי דעה· וקלם באש בשוא נ׳עה: ועל לא
אכלו מזבחו· וידבקו בעושה תבל בכחו: ושספם נבל
באכזריות רוחו: ומחבת נחושת באור ירתח· ויפשח
הראשון ינתח נתח· ועור ראשו הישף בתותח: זמם
להרוג ששת אחיו· זד יהיר בעברת טוחיו· זכחם
ככבש אלוף בחוחיו: זמם אפתה השביעי קטנם· זהב
אעשירך אליו נם· ומנתיך לי למשנה קונם: זורז
העלם חטוב לבחר· זעק הרגני נא למה תאחר· זנחתי
להשתחות לאל אחר: חם ויחר מושל רשע· חזק
מכותיו בלי פשע· חסן הילד ולסובלם שועשע: חותה
הורתם משפטי בניה· חמטה נפשה על ניניה· חלפה
ותשב רוחה לקוניה: חמסי אם גבר מלעבור· חסידים
אלו והריגתם זכור· חנן כרויי בלחך וכור: טפש עוד
מדון מגרה· טפטופי אשר לא ימרה· טימוסי יוני

החי

נען גרים ענטבראננטע, ער ריקטע פלעצליך הערויז, צער=
שטערטע אונזר לעבן, פֿערטלאנג אונזר פֿלייש; אין וועלדר
וואורדן וויר געטריבן, אירטן וויא געווילד אומהער. ער
פֿאללענדעטע עז, טראט דיא נאציאן נידר, וואללטע זיא
פֿערטילגן; אונד זיינם העערפֿיהרר פולי פוס (פֿיליפפוס)
בעפֿאהל דייטליך ער, פֿאן דעם בונדע (גאטטעס) אונז אב=
צופֿיהרן, דאס געצצענדיהנסט וויר ערגריפֿפֿען. בעשלוס
וואר׳ס, ווער דורך דען גענוס דעם שווינעפֿליישעס זיך פֿער=
ווערפֿליך מאכטע, ווער דיא בעשניידונג פֿערלייגנעטע,
דען ליס מאן לעבן; ווער ניכט דארין ווילליגטע, וואורדע
ליבלאז בעהאנדעלט. דיא מיט פֿערבאטענר טפייזע, מיט
אבגעטטערייא זיך פֿעראונרייניגטן, וואורדן ערהאלטן, דיא
אין רעדליכקייט שטארקן דער פֿערהעערונג פרייז געגעבן;
זא פֿערדערבטע, צערמאלמטע דער טיראן דיא פֿאלל=
קאממענע לעהרע בעוואהרטן. דער פֿארנעהמן פֿרויען צווייא
בעשניטטן איהרע זעהנע, אונד דאראב וואורדן אן דער ברוסט
זיא אויפֿגעקניפפֿט; שולדלאזע קינדר, זאממט דען מיטטערן,
וואורדן פֿאם טהורמע הערוב געשטירצט. מיט איהרן (היידה=
נישן) אפפֿערן וואללטן אלעזר זיא בעפֿלעקקן; דאך, ער
בעוואהרטע זיינע רעליגיאן, גירטעטע מיט מאכט זיך, פֿער=
ווארף מיט פֿעראכטונג דעם גרויזאמן פֿארשלעגע. דער פֿיינד
שפראך: «דיינע פֿערזאן בעדויערע איך. איך פֿאדערע נור
פֿאן דעם פֿליישע דיינר געהיילגטן אפפֿר; זא דולדע, וויא
איך ערוואַרטע, אונד איך לאססע דיך.» ווייגענד ערווידרטע
אלעזר: «נייגציג יאהרע בין איך נון אלט, אונד דוא
רעטהסט מיר, דיא גאטטעספֿורכט טריגעריש צו פֿערלעצן!
ענדע דיינע רעדן דאך! איך פֿערווערפֿע זיא, ענדערע מיינע
געזיננונג ניכט.» דאראב העלט דער פֿראממע אין דער טו=
גענד פֿאַזט זיך פֿעסט; דיא יוגענד נימט צו אן פֿעסטיגקייט
דעם שטאנדעס, דען גרייז ערבליקקענד, דער ווירדעפֿאלל
דען טאד ערליידעט׳ אונד דיס אללעס ווילסט דוא ניכט אהנ=
דען, גאטט? ניכט דען ציגנבאק (דיא היידנישן גריכן) מיט
דיינעם גרימטעם פֿלאממן פֿערצעהרן, זא הויפט אלז פֿוס,
בארט אונד שייטל אללעזאממט? א שויע דאך הערוב, גע=
דענקע דער מיהזעליגקייטן אללע, וועלכע דיא געמיינדן דער
ערמאטטעטן, בעשעדיגטן (ישראל) טראפֿען; ווילסט דוא
עוויגליך זיא פֿערווערפֿן, אום דער מענגע איהרר פֿערגעהונ=
גען ווילן? — דאז מיסגעשיק דער זיבן פֿראממען, רעדליך
געזיננטן ברידר׳ וויל נאך איך דארשטעללן, דיא דער אין
פֿאלשעם גלויבן פֿעראירדטע אים פֿייער פֿערבראננטע. זיא
אסען ניכט פֿאן זיינם אפפֿר, הינגען דעם עוויגן אן, דער
דען ערדבאלל אין זיינר אללמאכט שוף; דארום צערפֿלייש=
טע זיא דער וויטהעריך אין זיינר גרויזאמן וואוטה. איינע
עהערנע פֿפֿאננע ליס ער אים פֿייער ערגליהען, לעגטע דען
ערסטן (דער ברידר) צערשטיקקעט דארין; דעז הויפטעס
הויט לעזטע דעם אונגליקליכן דאז געשערפֿטע מעססער אב.
ער בעשלאס, דיא זעכס איבריגן ברידר צו מארדן. דער
שטאלצע בארבאר, אין זיינם אינגערן וויטהענד; וויא לאם
שלאכטעטע דיא געפֿעססעלטן ער. דען זיבענטן, דען יינג=
סטען צו פֿערלייטן וועהנטע ער, שפראך צו איהם: «מיט
גאלד בערייכר׳ איך דיך; צו מיינם שטאאטסראטה מאכע איך
דיך, דיס שווערע איך דיר.» אונד שטאנדהאפֿט וועהלטע
דער קנאבע דאז וואהרע גוטע, ריף: «טערטע מיך! ווארום
זיימעסט דוא? איך פֿערווערפֿ׳ עז, בעטע פֿרעמדע געטטר
ניכט אן.» דא ענטבראננטע דער צארן דעם באזהאפֿטן הערר=
שערס, ער פֿערשטערקטע דער אונשולד מארטר; אונד
שטארק וואר דער קנאבע, דולדעטע מיט פֿרייהן. דיא מוט=
טער זאה דיא לײדן איהרער קינדר, אונד נידרגעדריקט וואר=
איהרע זעעלע אום איהרר נאכקאממן ווילן; אך! זיא פֿערשיד, אונד איהר גייסט קעהרטע צום שעפֿפֿער צוריק. —
נימט אונזרע געוואלטטהעטיגקייט אויך צו, זא בעטריבע אונז דאך ניכט, עוויגר, געדענקע דיזר פֿראממן אונד איהרר
הינריכטונג! וויא געוואגן דען דיר ערוואַרבענן (ישראל)! אימער פֿערטראַקטר וואורדע ער, דער צווטראַכט ערוועג=
טע; זיין בעפֿעהל וואר: «ווער ניכט ווידרשפענסטיג געגען מיינען אויזשפרוך איזט, דער ווערדע, אין דען ביכערן

דער

החי יקרא: טכס זוכר שמו יהודי· טבוח וקרוץ כמו גדי· טריה ובקורת להכביד בשלדי: טוהר טבילות מקוה מהם ההדיל· טסו קדושים · מנשיהם להבדיל· טרחם סקרת נס להגדיל: יחיד ונשא שוכן שמים· ימן לכלם · מקואות מים· יען חסידיו מיחדיו פעמים: יוסיף ידו לתעב המון· ידידות בית לאיש כזמון · ישכבנה אז התחלה ההגמון: יתד זאת נתקעה לגודש· ירחים ארבעים וארבעה חדש· יהודה הסיע כהן הקדש: כנתמלא ספק ושדי חנן· כנס להשמנאי בת יוחנן· כנסום לחפה במשתה להתרונן: כל עדיה פתחה הכלה· כוס מוזגה לקרואי הלולה· כבשו פניהם מחביט צלה: כבד שצף האח לעמה· כבירים קרואים פה להנעימה· כנגדם איך עמדת כקדשה ערומה: למו השיבה נות יפיפיה· ליאיך תיסרוני ברמיה· לערל וטמא תשגילוני עריה: לבשה רוח אז יהודה· לבו מלאו גבורה ועגודה· להש ויקנא קנאת כבדה: לקט הדס ומיני בשמים· להכין כמו בגיל והנומים· להתעות עול חקו משלימים: מרחוק בשקפם · מזמרים ומחנגים· מלל אלה השרים והמנהיגים· מעתה יכנכו בנימוסי ערוגים: משרתיו ומחנהו חוצה הניס · מתתיהו ואחיו פנימה הכניס · מכבי יהודה גבורה השנים: מואסת כל עץ הדקיר המזנה· מעכו לנמרים רדף המחנה· מחצם וכלם ויגד לאליפורני: נסע ויאסף המונו להקמיל· נח קרוב מציון מיל· נע לבבי כיער וכרמיל: נדבו העם לשוב למהוללם· נאנחים בצום ובכי כלם· נחמדים מפז הגו בכלפולם: נבא למלך הגמונו אכיור· נדיב יועץ הכס ואפיפיור· נצרו חקם ויציתוך ככיור: סומן כהאזין עליו הגעיר· סח להוקיע כבודו להבעיר· סמוך מבא שער העיר: סעף למחר הקריה כאגחיל· סיפי בראש זה אתחיל· סנגרון משנאי תמור השחיל: סככתני בלילה היא יהודית· סודה ברוך וטעמה עדית· סוהרה לעמה ולין לפידית: עיר ויושביה

בכושר

דער גריכן, «דער לעבענדע» גענאַננט.» ער פֿעראָרדנעטע: «ווער יהודי זיך נעננט, וויר געשלאַכטעט, צערשטיקט וויא איין ציגענבאָק; אייטערביילע, פֿאָן דער גייסל אויפֿגעטריבן, זייא זיינע שווערע שטראָפֿע.» דאַז רייניגענדע באַד דער וואַססערטייכע ענטצאָג דער טיראַן אונז, אונד דיא הייליגן איילטן, זיך פֿאָן איהרן וויבערן צו טרעננן; אונד דוא, גאָטט, זאַהעסט איהרע מיהזעליגקייט, איבטעסט גראָסע וואונדר. דער אייניגע גאָטט, דער ערהאַבענע, דער אין דען הימעלן טהראָנט, בערייטעטע פֿיר אללע וואַססערטייכע, וויל זיינע פֿראָממן טעגליך צווייא מאַהל זיינע איינהייט פֿערקינדעטן. דער פֿיינד פֿערמעהרטע זיינע מאַכט, דאַז פֿאָלק (ישראל) אַבשייליך צו מאַכען; וואורדע דיא געליבטע דעם הויזעס דעם מאַננע בעשטיממט, דאַן בעשליף זיא אימער ערסט דער גריכישע פֿירסט. פֿעסט, וויא טיף געשטעקטער נאַגעל, אונד פֿאָללקאָממן שטאַנד דיא אַבשייליכקייט פֿיר אונד פֿירציג מאָנאַטע לאַנג; דאַ ריימטע זיא הינוועג יהודה, פּריסטר דעם הייליגטהומס. דאַז מאַאס (דער גריכן) וואַר פֿאָלל, אונד דער אַללמעכטיגע ערבאַרמטע זיך; חשמונאי עהליכטע יוחנן׳ס טאָכטר, דיא טרויאונג וואַרד פֿאָללצאָגן, אונד פֿרעהליך וואַר דאַז פֿעסט. אלל איהרעס שמוקקעס ענטקליידעטע זיך דיא ברויט, שענקטע דען האָכצייטגעסטן דיא בעכר איין; אונד זיא שלוגן דאַז אנגעזיכט נידר, דאַס זיא דאַז אַנטליץ דער ברויט ניכט שויעטען. האַרט וואַר דעם ברודערס (יהודה׳ס) צאָרן געגן זיא, ער ריף: «פֿאָרנעהמע וואורדן היר איינגעלאַדן צור אַנגענעהמן געזעללשאַפֿט, אונד דוא שטעללסט דיך נעבן זיא שמוקלאָז, איינר בוהלערין גלייך!» אונד דיא פֿאָללקאָממן שענע ערווידערטע: «מיך וואָללט איהר דעם טרוגעס בעציכטיגן, אונד איינעס אונבעשניטטענן, איינעס אונריינן שענדליכן אומאַרמונג היןגעבן?» דאַ אומוואַללטע גייסט יהודה, זיין הערץ וואַרד ערפֿיללט, געפֿעסעלט פֿאָן מוטה. אים איננערן ערדעגט, אייפֿערטע ער גראָסן אייפֿר. מירטהען באַנד ער אונד געווירצבישל אללערלייא, דאַס מאַן פֿריידע וועהנע בייא דעם האָכצייטפֿעסטע; אונד אירריג גלויבטע דער בעזעוויכט, זיין געזעץ זייא ערפֿיללט. אין דער פֿערנע ערבליקטן זיא דיא זינגענדן טענצר, אונד דער פֿיינד שפּראַך: «דיזע פֿירסטן, פֿיהרר דעם פֿאָלקעס, נון ווילליגן זיא גערן אין מיינע געזעצע.» זיינר דיהנר שאַאר יאַגטע ער הינויז, פֿיהרטע מתתיהו אונד זיינע ברידר אינס איננערע היניין, אונד מכבי יהודה אומגירטעטע זיך מיט טאַפּפֿרקייט. מיט דעם שווערטע שטאַך ער דען וואָהללוסטלינג נידר, פֿערפֿאָלגטע דיא שאַאר פֿאָן עכו ביז נמרים, שלוג זיא, ריב זיא אויף; אונד עז וואורדע דעם אליפורני (האָלאָפֿערנעס) בעריכטעט. דיזער צאָג העראַן, זאַממעלטע זיין פֿערדערבענדעם העער, לאַגערטע נאַהע, איינע מייל פֿאָן ציון; אונד דאַז הערץ ישראל׳ס ערבעבטע, וויא וואַלדביימע אים שטורם ערבעבן. דאַז פֿאָלק געלאָבטע, צום שעפּפֿער צוריק צו קעהרען, זיא זייפֿצטן, פֿאַסטעטן, וויינטן אללעזאַממט; דיא אַנמוטהיג וואַרען וויא קאָסטבאַרקייטן, זיא פֿאָרשטן נאָך אים שטודיאום דער תורה. דעם קעניג פּראָפֿעצייעטע אכיור, דער פֿירסט, דער פֿירסטליכע ראַטה, דער הערצאָג אונד אָבערפּריסטר: «זיא (ישראל) בעאָבאַכטען איהר געזעץ, צינדן דיך אָן וויא פֿייערבראַנד.» דער ווטהעריך פֿערנאַהם׳ס, אונד פֿוהר דען אונגליקליכן אָן; ער בעפֿאַהל, דאַס אכיור, צור בעפֿלעקקונג זיינר עהרע, געהענגט ווערדע נאַהע אַם איינגאַנג דעם שטאַדטטהאָרעס. «מאָרגן,» דאַכטע דער בעזעוויכט, «וואָן איך דיא שטאַדט אַנצינדע, טריפֿפֿט מיין שווערט דיס הויפּט (אכיור׳ס) צוערסט, דאַ עז שוצרעדן פֿיר מיינע פֿיינדע הערפֿאָר בראַכטע. זיא, יהודית, שיצטע אונז אין יענר רעטטונגסנאַכט; זעגנפֿאַלל וואַר איהר ראַטהשלוס, עדל איהר זין; טילד וואַרד איהרם פֿאָלקע זיא, דען גריכן פֿערצעהרענדע פֿלאַממע.

בכושר בחזותה · עלתה ותולך עמה שפחתה · על
יי השליכה יהבתה: עמדה בראש מחנות האויב ·
עליצותיו להפג וחיליו לדייב · על ראשו גמולו לחייב:
עדי יפיה הגידו למלך · עלמה שאין כמוה בפלך ·
ערבה עליו ולהביאה הלך: פץ מה דרכך השמיעיני ·
פצתה ממשפחת נביאים אני · פותרים עליך מלכי
וקציני: פתע פתאום כבוא מהר · פגוזיך יתצו העיר
כפחר · פסעתי לבשרך לבל תאחר: פורה תדרוך
במו חמתך · פקוד וזכר את אמתך · פרחי משפחתי
ישרתוך בביתך: צפצף כל שאלתך אמלא · צביוני
אם תעשי מלכלה · צאצאי בית אביך אעלה: צוחה
לו אינני טהורה · צו להעביר קול וגזרה · צורו מהגיע
בעלמה המטהרה: צהל בכוס מזין ומכרכר · צבאיו
במשתה שמנים השכר · צוארו לצוד שתה וישכר:
קפחתו אז שנת תרדמה · קראו לו הנערה לפגמה ·
קדקדו השכיב וכישן · נרדמה: קמו חיש ופנו לדרככם ·
קלו רגל מעל מלככם · קדמו וירצו לאהלי סבכם: קרואה
יראת יי ומשכלת · קצצה גלגלתו כראש · שבולת ·
קחתו והביאתו להטיב תוחלת: ראוהו ולא האמינו
לה · רצו לאיש אשר בקצפו תלה · רחש הוא ראשו
באלה: רמש ההוא גדלו שמחות · רחקו וינסו יגון
ואנחות · רודף ומתנקם כהרף למחות: רקדו וחרו
בל הלילה · רנן הנעימו לנורא עלילה · רחפם ופקדם
בפסות וחמלה: שחר כהקרין והבוקר אור · שאגו
בקול חזק ונאור · שמע ישראל יי לבאור: שודדים
כשמעו המולת ההמון · שקדו להקיץ המלך ולכמון ·
שופוהו מת מושכב בארמון: שאונם נכנע ותברח
רוחם · שחחו וחגרו בפחד אחם · שוביהם רדפום
והכום לפלחם: תמום והרגום תלי תלים · תודות
והלל סימו סגולים · תוקף הנס קבעו משכילים: תממו
הלל לגמור שמונה · תוכן · נרות להעלות ברננה ·
תמיד בכל שנה ושנה: תאמו היום שבת (וראש
חדש) וחנכה · תפאר מעונים · מעננה ורכה ·
תעידך נצח כי לך המלוכה: יחידיך וידידיך סלה

פקדוך

ערבליקטן זיא אין טוגענדאיכונג, דא גינג זיא הין, פיהרטע
איהרע מאגד מיט זיך; דעם עוויגן בעפאהל זיא איהר געשיק.
דארט שטאנד זיא אן דעם איינגאנגע דעם פיינדליכן לאגערס,
פערשייכטע דען יובל, בעטריבטע דיא העערע, אונד בראכ־
טע דען לאהן איהרר שולד אויף איהר הויפט. זא וואורדע פאן
איהרר שענהייט דעם קעניגליכן העערפיהרר (האלאפערנעס)
בעריכטעט, פאן דעם פרויענצימער, דאז זיינעס גלייכן אים
לאנדע ניכט האטטע; זיא געפיל דעם פעלדהערן, אונד ער
שיקטע, זיא צו האלן. «וואז איזט דיין געזוך?» שפראך
ער, «לאס מיך הערן!» אונד זיא ערווידרטע: «פאם גע־
שלעכטע דער פראפעטען בין איך, דיא דיר דיא צוקונפטן
דייטן, מיין הערדשר אונד פירסט! פלעצליך, וואן מארג־
דער טאג קאממט, רייסן דיינע מויערברעכר דיא שטאדט ני־
דער, וויא טעפפרווערק; איך איילטע הירהער, דיר עז צו
פערקינדן, אויף דאס דוא ניכט זיימעסט. אונד טריטטסט דוא
דאן דיא קעלטר אין דיינם גרוממע, זא בעדענקע, דייא איינ־
געדענק דיינר מאגד, אונד לאס דיא יוגענד מיינר פאמיליע
דיך אין דיינם פאללאסטע בעדיהנן!» — «דיין פערלאנגען
ערפיללע אך גאנץ,» שפראך דער העערפיהרר, «ווען
דוא אהנע וויגערונג מיינן ווילן פאללברינגעסט; דיא נאכ־
קאממן דיינעס פעטרליכן הויזעס העב' איך האך עמפאר.»
«איך בין ניכט ריין,» זאגטע זיא איהם, אונד ער געבאט,
דען בעפעהל אויזצורופן: «היטעט אייך! בעריהרט ניכט דאז
פרויענצימר, דאז זיך רייניגט!» וויא פייריגר, שפרינגענ־
דער הענגסט וויהערטע ער, בערוישטע זיין העער ביים קעסט־
ליכן מאהלע; זיינם אייגנן האלזע דאז נעץ בערייטענד, בע־
טייבטע מיט טראנק ער זיך, אונד שטארקר שלאף בעמעכ־
טיגטע זיך זיינר. מאן ליס איהם דאז פרויענצימר רופן, עז
צו ענטעהרן; ערלעגטע אבר זיין הויפט נידר, אונד שין ענט־
שלאפן באלד. זיא מאכטן איילענדס זיך אויף, וואנדטן זיך
נאך איהרם וועגע, פערליסן שנעללן פוסעס איהרן בעפעלס־
האבר; אללע איילטן, ליפן אין איהרע וואהנונגען. זיא
(יהודית), געננאננט: «דיא גאטטעספירכטיגע, דיא
פערנינפטיגע,» היב דאז הויפט, וויא האלמשפיצצע, איהם
(דעם האלאפערנעס) אב; זיא נאהם דאז הויפט, בראכטע
עז דען איזראעליטן, איהרע האפפנונג צו שטערקן. זיא זא־
העןעז, גלויבטן איהר ניכט; זיא ליפן צו דעם מאננע (אכיור)
הין, דען דער טיראן אים צארנע הענגען ליס, אונד דיזר ריף:
«איך שווערע! עז איזט זיין הויפט!» גראס ווארן יענעס
אבענדס פריידן, ווייט הינוועג פלאהען זייפצר אונד טרויריג־
קייט, דא דער ראכזיכטיגע פערפאלגר אויפהערטע צו ווירגן.
זיא טאנצטן פריידיג דיא גאנצע נאכט דורך, זאנגען ליבליכן
לאבגעזאנג דעם פורכטבאר וואלטענדן (גאטט), דער זיא
שיצטע, זיא בעדאכטע, ערבארמונגספאלל איבר זיא הינצאג.
דאז מארגענראטה שטראהלטע, דער טאג ווארד העלל;
אונד זיא ריפן לויט מיט שטארקר, מעכטיגר שטיממע: «הע־
רע, ישראל, גאטט איזט איניג.» דיא פיינדע הערטן דאז
געטיממל דער מענגען (ישראל'ס), איילטן היימליך, דען
פירסטן צו וועקקן, אונד טאדט ערבליקטן זיא איהן, אים
פאללאסטע ליגענד. איהר ברויזן וואורדע געדעמפפט, איהר
מוטה ענטפלאה; געבייגט אין אנגסט, גירטעט דאז שווערט
זיא אום. דיא פערפאלגר (ישראל) פינגען זיא, שלוגן
זיא, היבן זיא נידר. זיא (ישראל) ערשלוגן דיא פיינדע,
ריבן זיא אויף הויפענווייזע; אונד מיט דאנקלידרן פייערטן דיא
ערקאהרנן דאז ערהאבנע וואונדר, וויא דיא וויזן איינ־
פיהרטן. איינשטיממיג ווארד בעטלאססן, אכט טאגע
(חנוכה) הינדורך גאנץ הלל צו בעטן; בעשטיממט איזט
דער ליכטר אנצאהל, אויפצוצינדן אין פריידן, איממר, יעדעס
יאהר. פעראיינט זינד הייטע שבת (ראש חודש) אונד
חנוכה; זא פערהערליכע, גאטט, דיזע פייער דען ערלען
אונד זאנפטן (ישראל), אונד זיא צייגן עוויג פאן דיר, דאס

דיין

פקדוך כל נדמית שגבוך לפדוך · משבי הדריהם והכל יודוך קדוש: הכל יודוך:

דיין דיא רעגירונג איזט. דיינע איינציג געליבטן געדענקן איממר דיינר; דיך, דעם נימאנד גלייכט, ערהעהען זיא, ערקעננן, דאס דוא דער אללמעכטיגע ביסט זא בעפרייע זיא אויז דער געפאנגענשאפט, אונד זיא דאנקן דיר, אללערהייליגסטר!

מאורה. כשמגיע לאורים גדולים כי לעולם חסדו אומר החזן בקול:

שני זתים · נבחרתים · בגן נעול יצהירו · לראש קהתים · ואפרתים · שתי עטרות יכתירו: ועל מנורה הטהורה כמו נרות יזהירו: הן במחנה: אל מול פני המנורה יאירו: לבן אפרת · ציץ נכרת · אשר היה כציץ נובל · לבן המשח · אשר הושח · כאניה בלי חובל · זכור מראה · אשר ראה זכריהו בעיר בבל: כמו זכרתם והושעתם · אני על יד זרבבל: זכור זרעם להושיעם · וגם תקרא שנת יובל: ושים אותם · מקום אבותם · היות חורים בכל תבל: ומעל יד · איש ציר · טבעתם יסירו: הן במחנה: ממלכה · ממשכה · לעיר ציון תשיבנה: ובת כבדה · ברוב עבודה · לבית אמה תביאנה: והגבירה והצפירה · בעיר ציון תקימנה · ומצנפת · מעלפת · בראש אהרן תשימנה: והתמיד · אני תעמיד · והמנחה תרימנה: והמרקח · אשר לקח · ולא ראיתיו עד הנה: והנרות · במנורות בני אהרן יבריעו: הן במחנה: הנבאה והצמאה אשר תמיד לך תליל: כמוך ידה · כבן דודה · הנקרא שמו הכליל: והביאם · לגן בושם · והפתם בהוד תכליל: והוליכם ותעליכם · בהר ציון והגליל: וחוק ישר · אני יושר · עלי נבל וגם חליל: עם אהבי שמך · ועזבי · חזון שקר ושוא ואליל: ואום פרוכים יהו ברוכים · כל רואיהם יכירו · הן במחנה · אל מול פני המנורה יאירו: אור חדש

שני זיתים · מעגען דאך יענע צווייא אהלבייממע, געשטירצעט איצט, אים פערשלאססענן גארטען (ישראל) ווידער פראנגען, מעגען דיא הייפטער דער קהתים אונד אפרתים דיא צווייא קראנען (דער יידישען פריסטר אונד קעניגען ווידר קרענען, גלענצן, וויא יענע לאמפען אן דעם לייכטער פאן ריינם גאלד, יא, אין דען וואהנונגען ישראל׳ס, פאר דעם לייכטר (מנורה) שטראהלען! דעם זאהנע אפרת (דוד), דעססען גלאנץ וויא וועלקע בליטהע הינשוואנד, דען געזאלבטן קעניגסזעהנן, דיא, וויא שיף אהנע רודער, הינגעשליידערט ווערדן — איהנען געדענקע, גאטט, יענעס געזיכט, דאז זכריהו אין דער שטאדט בבל זאה! וויא דוא איהרער געדאכטעסט, איהנן דורך זרובבל האלפעסט: זא געדענקע איהרער נאכקאממן, הילף איהנן, רופע דאז בעפרייאונגסיאהר הערבייא, זעצצע זיא אן איהרער פעטער שטעללע, דאס פרייא זיא זייען אויף דעם גאנצען ערדבאלל, דער געוואלט דער אונטערדריקקונג ענטצאגען! יא, אין דען וואהנונגן או׳ ז׳ וו׳ · גיב, עוויגר, דער שטאדט ציון דיא איהר ענטצאגענע הערשאפט ווידר, פיהרע דיא מיט שקלאפעניאך בעלאדענע טאכטר (ישראל) אין דאז מיטטערליכע הויז צוריק, ריכטע דיא הערשענדע קראנע אין דער שטאדט ציון עמפאר, זעצצע דען געוואונדענן בונד אויף אהרן,ס הויפט! דאן בעשטעהט דאז טעגליכע אפפער ווידר, דאז מעהלאפפער דופטעט אין דיא העהע אונד דאז געווירצטע זאלבאהל, דאז אונז ענטקאממן וואורדע, דאז וויר ביזהער ניכט מעהר זאהען; אונד אהרן׳ס זעהנע צינדען אן דען לייכטערן דיא ליכטר ווידר אויף. יא, אין דען וואהנונגען או׳ ז׳ וו׳: דיא עלענדע, דיא שמאכטענדע, דיא איממער דיר קלאגט, אונטערשטיצצע איהרע האנד דורך דען איהר פערוואנדטען (משיח), דעססען נאמע הכליל איזט! פיהרע זיא איין אין דיא גערטען דער געווירצע! דאס פראכט אונד הערליכקייט זיא דעקקע פיהרע זיא הין, דאס זיא הערשען אויף ציון׳ס בערג אונד אין גליל, אונד דאז גערעכטע געזעץ (דיא תורה) ווערדע דאן געזונגען, אונד פואלטער אונד פלעטע בעגלייטן דען געזאנג · דאז פאלק, דאז דיינן נאמן ליבט, דאז ניכטיגע ערשיינונגען פערלעכט, דיא געדריקטע נאציאן, זיא ווערדע געזעגנעט, דאס זיא ערקעננע ווער זיא ערבליקט. יא, אין דען וואהנונגען או׳ ז׳ וו׳.

זולת

אין צור חלף · תבנית כל גולף · לכושל חיול חולף · למכשל חית שולף · בער שקד לסלף · עם דת אלף · מעט פרחי תלף · גבר מרוב אלף: גמוצי שיחות כר · שלש עשרה כרכר · ראות ברכות סקר · בענוי נפש נקר: דבר שם יקר · כל מזכיר יוקר · ואז לרוב הופקר · מרוד כפור בעקר: העירים סוד בליעל · להוגי חן יעל · מסוך כף רעל · חיימו המרר והרעל · ועוד הוסיף מעל · לאל מודד שעל · בטל עור מהעל · קרבן תמיד מועל: זרע קודש החרץ · חכמו קלי מרץ

אין צור דער שעפפר, דעססן שטעללע נימאנד פערטריטט, דער דיא געשטאלט אללר וועזען בילדעטע, דעם שטרויכעלנדען פערלייהט ער נייע שטערקע, ענטציהט דאז לעבען דעם טיראננן. דער טהאר (אנטיאכוס) איילטע, דאן פאלק צו פערדערבען, דאז דער רעליגיאן בעפליססען וואר; אונד דיא קליינע אנצאהל דער פריסטערליכן יוגענד אים טעמפעל בעזיגטע פילע טויזענדע. גרובען וואורדן פאן דען פיינדען אונז געגראבען; אין דרייצעהן ריססען דורכבאהרטן זיא דיא מויער דעס טעמפעלס, אונד דיא אויגן דער געליבטן (ישראל) בלענדעטען זיא דורך זעלענפיין. דעם באר־בארען בעפעהל וואר׳ס, ווער דעם אללמעכטיגען ערהאבענען נאמן נאננטע, ווארדע נידערגעשטאכען; אונד פילע איזראעליטען ארטעטען אויז, פילען פאם עוויגען אב, אונד לייגנעטן דיא הויפטלעהרען דער רעליגיאן. געהיימע ראנקע שמידעטען דיא רוכלאזען געגען דיא פראממן, דיא אין דער ליבליכען לעהרע (תורה) פארטטען, מישטען איהנען דען טוימעדטראנק, פערביטטערטן, בעטייבטען איהר לעבען. אונד נאך הייפטען זיא פערבערכן ווידר דען עוויגען, דער וועלטמעערע מיט האהלר האנד מיסט; זא פערבאטען זיא דאז דארברינגן דעם טעגליכן אפפערס (תמיד). דיא הייליגע נאכקאממענשאפט אויזצוראטטען, בעראטהשלאגטען

יוצר לשבת ראשון דחנוכה

מֶרֶץ׃ גּוֹזֵר אֶצְבַּע קֶרֶץ׃ כּוֹתֵב כְּתֹבֶת פֶּרֶץ׃ חִבּוּל טֻמְאַת שֶׁרֶץ׃ גַּן נָעוּל הַשֶּׁרֶץ׃ שָׁתוּק אִסּוּף הַפֶּרֶץ׃ וּמָה סֵפֶק אֶרֶץ׃ טָסוּ חַרְגּוֹלֵי יֶלֶק׃ וּמוֹרֵי הַבֶּקֶק וְהַמֶּלֶק׃ כְּנֵץ עַל צִפּוֹר דּוֹלֵק׃ גּוֹזָלֵי בֶּתֶר וְהַמֶּלֶק׃ יָקְדוּ בְּהַבְהָבֵי עֶלֶק׃ חַרְחַר רִיב וְחֵלֶק׃ עֲקוֹר מַתַּן חֵלֶק׃ חַג וּמְנוֹרָה דוֹלֵק׃ כִּנּוּיִם שְׁפַנֵּי סֶלַע׃ הוֹמְרוּ תְּנִינֵי בָלַע׃ לְבָאֵי שֵׁן וּמַתְלַע׃ תְּבוּאַת קֹדֶשׁ יָלַע׃ לְאֵיד הֵכִינוּ צֶלַע׃ נָטוּשׁ מְדָנֵי גָלַע׃ כִּשַּׁר קֹדֶשׁ קָלַע׃ מֵעַם מְשׁוּל תּוֹלָע׃ מִדַּת חָמָס גְּמָלוּ׃ כֵּן גְּמוּל הַגְּמָלוּ׃ כְּסוּף יְאוֹר קָמֵלוּ׃ כְּרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת נִמָּלוּ׃ נִמְיוֹן רָעוֹת נִכְלוּ׃ בַּל יוּכְלוּ הִשְׁכָּלוּ׃ כְּקַשׁ יָבֵשׁ אֻכָּלוּ׃ כָּלוּ כֶּעָשָׁן כָּלוּ׃ סוֹד שֵׁם לְחַלֵּל׃ תְּמוּר רָשָׁע מִתְחוֹלֵל׃ לְיוֹמָם הָפַךְ לֵיל׃ בְּכֵן יוּגְמַר הַלֵּל׃ עוֹז בְּכֵן יִתְמַלֵּל׃ מִפִּי יוֹנֵק וְעוֹלֵל׃ לְמַשְׁבִּית צַר וּמִתְגּוֹלֵל׃ כָּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל׃ פִּלְּגוּ לְשִׁבְעָה הֲלוּצִים׃ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנָה מְלִיצִים׃ נֶגֶד שְׁקוּדַת נְצִים׃ וּתְקוּפַת שְׁנַת קִצִּים׃ צָעֲרוּ כַּעֲקְרַבֵּי עֲקָצִים׃ וְצָעֲרוּ כִּנְמָלֵי שְׁקָצִים׃ לוֹהֲטוּ כַּעֲצֵי קְצָצִים׃ דּוֹעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים׃ קְהָלָם נוֹסְדוּ מְדָנַי׃ כִּשְׁנַיִם עָשָׂר עֲדָנַי׃ רַבְרִיבָם יְיָ׃ עַל חוֹשְׁבֵי שׂוֹטְנַי׃ שְׁפוֹט כֵּן דִּינַי׃ אֵין עוֹד זוּלָתְךָ אֲדֹנָי׃ תֹּאבַד כֵּן זְדוֹנַי׃ כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ׃ שְׁמוֹר לְפִי מִלִּים׃ הַט הַקְשֵׁב קוֹבְלִים׃ טֵרוּד גּוּף בִּיהוּלִים׃ יָחִיל רוֹזְנֵי בְעָלִים׃ יְצִיאַת יוֹם הִלּוּלִים׃ וְקֶרַע דִּין הוֹלְלִים׃ חֲזוֹת קְרוֹא כִּמְהַלְלִים׃ מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים׃ עזרת וכו'

דיא הערצאנריקקענדן (גריכען); דעם וואָרד דער פינגר אבגעשניטטען, דער אין ישראל דען עהעפערטראג (כתובה) טריב. שערליכע אונרייניגקייט וואָללטען, אונטר דעם ענטהאלטזאמען פאָלקע, זיא פערברייטען; שענדליך געצייגטע קינדער זאָללטען זיך מעהרען, שאנרטהאטען אים לאנדע זיך הייפען: וויא היישרעקקען פלאָגען זיא הערצאָן, צערשניטטען, פערניכטעטען דיא טרייבענדן ראנקען; וויא שפערבער אויף שולדלאָזעס פעגעלכן שטירצט, ווירגטען זיא, היבען דיא ערלעזיגענד נידרי: העלליש בראננטע איהרע בעגירדע, צוויסט, שפאלטונג (אונטר ישראל) צו ערעגן; יענעם צוגעגעבענע בעשלוספעסט (שמיני עצרת) וואָללטען זיא אויפהעבען, דאז לייכטענדע לאמפען פערהערליכטן. זיא (דיא גריכען), עהעדעם בערגמייזע גענאננט, וואנדעלטן אין אללעספערשלינגענדע אונגעהייער אום; מיט לעוועצעהנען צערמאלמטן זיא דיא היילִיגע נאכקאָממענשאפט (ישראל). מאנניגפאכעס אונגליק בערייטעטען זיא, דא דער פערהעערענדע קריג אויזבראך; דער געווייהטע בונד דעם פליישעס (ברית מילה) זאָללטע צערשטערט ווערדן אונטר דעם פאָלקע, דאז דעם וועהרלאָזען וואורמע גלייכט. אבער אין פאָללעם מאאסע וואורדע דען בעזעוויכטן פערגאָלטען; וויא וועלקעס שילף, וויא געמעהטע האלמען זאנקען וויא היין. דיא טהאָרען! באזהייטן ענטווארפען זיא, דיא זיא ניכט פאָללפיהרן קאָננטען; פערצעהרט וואורדן זיא וויא דירע שטראָה אין פלאממע, שוואנדן וויא רויך הינוועג: דעם עוויגען היילִיגען, געהיימניספאָללען נאמן וואָללטען טיראננען ענטווייהען, אונד אונפערזעהענס טראף אונפאלל זיא; ער, דער אללמעכטיגע, וואנדעלטע אין העללעס ליכט דער ליידן פינסטערניס, דאראָב זינגען וויר פאָללשטענדיג הלל. זאָ ערטענע זיגסגעזאנג אויז דעם מונדע דער קינדר, דער זייגלינגע! איהן, דער דען ווירדזאכער, דען אונטרדריקקער אויזראָטטעט, פרייזע יעדע זעעלע! אין זיבן אבטהיילונגען געטהיילט, שלוגן דיא טאפפערן (חשמונאים) דען פיינד; זעצטן דיא אכט פעסטליכן טאגע (חנוכה) איין, דיא אן דען מיט מאנדעלפערמיגן בלומן פערצירטן לייכטר (מנורה), אן דאז יאהרבעשליסענדע פעסט (סכות) עראיננערן. א דער טיראננען, דיא וויא שטעכענדע שקארפיאָנן אונז פייניגטען! וויא אינזעקטן וואורדן זיא הינגעראפפט, וויא דירעס האלץ, וויא דארנענשטרויך אין פלאממע פערצעהרט. אים צוועלפטן מאנאטע (אדר) וואר'ס, דא זאממעלטן צאהלרייכע העערע זיך, צאגן ווידר אונז העראן; דאך, דער עוויגע נאהם זיך אונזרער רעכטסזאכע געגן דיא, וועלכע בעזעס אונז צודאכטן. א זא בעשטראפע נון אויך אונזרע געגנר, אללמעכטיגר, דעם נימאנד גלייכט! צערניכטע זא, א גאָטט,

דיא רוכלאָזן פיינדע אללע! בעוואהרע אונזערס מונדעס ווארטע, נייגע דיין אהר, פערנים אונזרע קלאגן! וויא עהרעם נוף (מצרים) דואשרעקטעבט, ענגסטע דיא פעלקר דער געצצן! לאס וויא אן יענעם ערלעזונגסטאג, דא דער טיראננען (עגיפטר) מאכט דוא בראכסט, יובעלנדע קארע אונז ערבליקקן, דאס דער לאבגעזאנג ערטענע: »ווער איזט אונטר דען מעכטן, עוויגר, וויא דוא?«

יוצר לשבת שניה דחנוכה

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וְחִיִּיתָנִי וְלֹא כִלִּיתָנִי׃ אוֹיְבַי לֹא שִׂמַּחְתָּ לִי מִשְּׁאוֹל הֶעֱלִיתָנִי׃ אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי׃ כַּנַּתְּ מֵרָחוֹק לָחוּק דְּבַר מְכֻוָּן׃ בְּטֶרֶם תְּבוֹאֶנָה חֲדָשׁוֹת אָמַרְתָּ כֵּוֵן׃ וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל בָּנַיִךְ יָוָן׃ גְּאַלְתָּנִי מֵרֹאשׁ מֵחוֹמֶר וְלִבְנַת פִּיבֶּסֶת וָאָוֶן׃ גַּם כֵּן מִיָּוֵן מְצוּלָה פּוֹעֲלֵי אָוֶן׃ מִבּוֹר שָׁאוֹן מְטִיט הַיָּוֵן׃ מְנוֹרָה וְחַג וְחוֹק וְשֵׁם מְנָעוּ לִשְׁמוֹר׃ נְתָנַנִי חֵלֶק שִׁבְעָה

אודך. דיך, עוויגר, פרייזן וויר; דוא ערהערטעסט אונז, ערהילטעסט אונזר דאזיין. אונזרע פיינדע ליסעסט דוא ניכט טריאומפירן, רעטטעטעסט אויז דעם אבגרונד אונז; דיך, גאָטט, ערהעבן וויר, דען דוא האבסט אונז האך עמפאר. אין דער גרויען פארצייט שאָן וואר אים היילִיגן געזעצע (תורה) עז אנגעדייטעט; לאנגע עהע דיא אונערוואַרטעטן וואונדר ערשינן, אפפענבארטע דיא ווייזזאגונג: « איך ערוועקקע דיינע זעהנע, ציון, ווידער יון'ס זעהנע. » עהעדעם ערלעזטעסט דוא אונז פאָן ליימען אונד צינגעלארבייט אין פיבסת אונד און (מצרים), זא אויך אויז דעם טיפען שלאממע, אויז דער שרעקליכן גרופט, אין וועלכע בעזעוויכטע (דיא גריכען) אונז שטירצטן. דעם געהייליגטן לייכטערס (מנורה) אויפצינדונג, דיא געווייהטן פעסטע, דער געטטליכן געזעצע בעאבאכטונג וואָללטן זיא אויפהעבען;

ושמונה הללו לגמור · למנצח על השמינית מזמור · קדוש:
דברת מלכות שלישית חלם חמודות בפירושים · דמות נמר
ארבעה כנפים להרשים · ויראני יי ארבעה חרשים: הראה
שנית צפיר גדל ועצם להתאימה. הקרן הגדולה ורוחות
ארבע תחתיה להתקימה · צפונה ונגבה וקדמה וימה: וזה
החלם לעשית במשול בעלי מדני · ויצוו חקוק בקרן השור
ובבריח אפדני · אין להם חלק ביי: זד מלך עז פנים משׁשק
וששך · זהר למשנהו גזרותיו על עמי משך · ויכם את עין כל
הארץ ותחשך: חודש ושבת השב להפר הוטא ואשם · חק
ויעביר קול גם במכתב רשם · ויאמר הס כי לא להזכיר בשם:
טכסיסי חפה וברית נועד יהרגהו קוסטנר · טהורים נוסדו
בהתאסף עם בשנום להסתנר: קול רחים ואור גר: יעצו
לבטל טבילות עם בזוי ומשסה · יזמו לעשות נבלה ארוסה
בטרם תנשא · לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: כנס אלעזר
חנה בת פנים וחורים · כנס אנשי המקום למשתה שמנים
מובחרים · כי כן יעשו הבחורים: לעיני הקרואים יעלת חן
ראשה פרעה · ליינה מסכה בדמעה על אודות הרעה · וכהונה
הפסים אשר עליה קרעה: מלל יהודה אחיה חנה למה תבכי ·
מה לך אפוא כשכורה השתוחחי והשתפכי · ותאמר לא אדני
אשה קשת רוח אנכי: נבל פן יתעולל בי ביום חפתי · נמצאתי
מהללת את אבי ומוצאת לשרפתי · ואני אנה אוליך את
חרפתי: שיח מרת נפש בבכי ובתחנונים זעקה · שם אחיה
ללבו ויחרד חרדה מועקה · ויכר יהודה ויאמר צדקה: עצה
הבו לכם בקנאת עושה נוראים · עמדו השרים משחו מגן
חטא יראים · ויחרדו ויקמו כל הקרואים: פצו חזק ונתחזק
בעד עדתינו · פן תחללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתינו ·
ויאמרו הכזונה יעשה את אחותינו: צבאו פתח ארמון מעורר
נבל וכליו · עהל לקראתם ואמר בואו לברכה אלי · ויקרא
הוציאו כל איש מעלי: קפץ יהודה ואחיו במרמה כבאים
לחתונו · קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשטנו · ויתקעה
בבטנו: ראשו כרת אלעזר וישלך חוצה לנדוף · ראו עבדיו
כי מת אדוניהם וינסו להדוף · ויקח את אחיו עמו וירדוף:
שדדום ויכום ויכתום ומחניהם החרידו והרגיזו · שלטו
היהודים בשונאיהם אשר אותם בזו · באו על החללים ויבזו:

תקף

אויפהעבען; דאך, דער עוויגע שטאנד אונז בייא, אונד
וויא אן יענעם אכטטעגיגן פעסטע (כוכות), זינגען וויר
דאז פאללשטענדיגע הלל, גלייך דעם זאנגמייסטר אויף
שמינית, איינן געזאנג דעם אללערהייליגסטן. דברת.
דיא רעגירונג דעם דריטטן (גריכישן) רייכעס זאה חמודות
(דניאל) אים דייטליכן טרוימע, דעם לעאפארדן גע־
שטאלט, מיט פיר פליגעלן בעצייכנעט. זאזאגט אויך יענר
פראפעט (זכריהו): «דער עוויגע ציגטע מיר פיר מייס־
טער.» דאז צווייטע מאהל ווארד דער שטארקע, פורכטבאר
גראסע ציגענבאק איהם (דניאל) געצייגט; אן דעם
גראסן הארנעס שטעללע קאמן פיר אנדערע הערנר עמפאר
נאך פיר וועלטגעגענדן, נארד, זיד, אסט אונד וועסט, גע־
ריכטעט. איהרע באזהייט בעגאננען אונזערע געוואלטיגן
ווידרזאכר, בעפאהלן, אויף דעם אכסען הארן, אין דיא
טהירן דער הייזער איינצוגראבן: «זיא (ישראל) האבען
קיינן אנטהייל אן דעם עוויגן מעדר.» דער שטאלצע קעניג
(אנטיאכוס), פרעכר נאך אלז ששק (קעניג פאן מצרים)
אונד ששך (בבל), פערליה זיינם מיניסטר (פיליפפוס)
גלענצנדע ווירדע, דאז ארמע פאלק (ישראל) צו דריקקן; ער
ענטצאג דעם הייליגנלאנדע דאז ליכט, היללטע אין פינסטער־
נים עז איין. דאז פעסט דעם ניימאנדעס (ראש חודש),
דעם רוהעטאגעס (שבת) וואללטע דער זינדר אויפהעבן;
אויזרופן ליס ער דאז בארבארישע געזעץ, אויך שריפטליך
אויפצייכנן: «שפרעכט ניא דעם עוויגן נאמן מעהר אויז!»
ווער דען טרויהיממל (חופה) צירטע, ווער דעם קינדליכן
בונדע (בריה מילה) טרייא בליב, דען זאללטע דער שארפריכ־
טער אומברינגען; דאך, דאז ריינגעזיננטע, מוטהיגע פאלק
בעראטהשלאגטע, פערזאממעלטע זיך ביים געריוש
דער מיהלען, נאכטס בייא שוואכעם ליכטע: רייניגענדע
בעדר וואללטן דיא פיינדע דעם געפלינדערטן פאלק ענטציהן;
אונערלויבטר, שענדליכר געדאנקע! יעקב'ס פערלאב־
טע, יונגפרייליכע טעכטר זאללטן אן איהרם פערמעהלונגס־
טאג פאן פרעמדן מעננערן בעשלאפן ווערדן. דא פערמעהל־
טע אלעזור מיט חנה, דער פירסטענטאכטר, זיך; לוד,
נאך דער יינגלינגע וויזע, דיא שטאדטלייטע צום קעסטליכן
מאהלע איין. פאר דען אויגן דער געסטע ענטבלעסטע דיא
ליבענסווירדיגע ברויט דאז הויפט; איהר אונגליק בעוויינענד,
שענקטע דען וויין זיא איין, צעררים איהרן זיידנן ראק. איהר
ברודר יהודה שפראך: «חנה ווארום וויינסט דוא? וואז איזט
דיר, דאס דוא וויא בעטרונקענע דיך בייגסט אונד טוימעלסט?»
זיא ערווידערטע: «ניכט זא, מיין העררו! מיין געמיטה איזט
נור צו זעהר בעדרענגט. דער שענדליכע בובע ענטהערט אן
מיינם האכצייטסטאגע מיך — איך ענטווייהע מיינן געוואלבטן
פאטר, ווערדע צום שייטרהויפן געשלעפפט — אונד אך!
וואהין זאלל מיינע שמאך איך מיט מיר פיהרן?» דער אונ־
גליקליכן ווארטע, דיא מיט ביטטערן טהרענן יאממערטע,
בעהערציגטע דער ברודר, ענטזעצטע זיך; דיא וואהרהייט
ערקאננטע יהודה, ריף: «זיא איזט גערעכט! בעראטה־
שלאגעט אייך, איהר, דיא איהר פיר דען עוויגן אייפערט!
אויף, איהר גאטטעספירכטיגן פירסטן, שמירעט דיא שיל־
דע!» אונד ערשראקקען פוהרן דיא געסטע אללע אויף.
«לאסט אונז מוטהיג קעמפפן,» ריפן זיא, «פיר אונזרע גע־
מיינדן! דאס אונזרע טעכטר ניכט ענטעהרט, אונזרע פער־
דערבער ניכט מיט אונז פערמישט ווערדן. וויא? דען בוהלעס־
רינגען זאללען אונזרע שוועסטערן גלייך געאכטעט זיין?» אם טהארע דעם פאללאסטעס, וואַ דער באסהאפטע טראנ־
וויטהעטע, פערזאממעלטן זיא זיך. «זייד מיר געגריסט!» יויכצטע ער איהנן ענטגעגן, «קאממט העריין!» זיינן לייטן
ריף ער צו: «דאס יעדרמאן זיך ענטפערנע!» ליסטיג טראט יהודה מיט זיינן ברידערן הערפאר, אלז קעמען זיא צור
פערמעהלונגספייער; ער נעהערטע זיך, ערגריף דען פערדערבענדן שפיער, דער פאר איהם לעהנטע, ראננטע איהן
דורך דעם בארבארן לייב. אלעזר היב דעם בעזעוויכטע דע קאפף אב, ווארף איהן פערעכטליך אויף דיא שטראסע; דיא דיה־
נער ערבליקטן איהרן טאדטען העררן, ליפן איילענדס דאפאן; יהודה נאהם זיינע ברידר מיט, זעצטע איהנן נאך. זיא
פערברייטעטן שרעקקען אים פיינדליכן לאגר, עראָברטן עז, פלינדערטן עז אויז; דיא יהודים בעהערשטן איהרע
ווידערזאכר, דערן שפאטט זיא וואַרן, פילן איבר דיא ערשלאגענן

יוצר לשבת שנייה דחנוכה

תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבחור · תשועת חץ בא בשריריו ויקוב חור · ויפול רוכבו אחור : מכה ונשבר עצמות ברח ויצא יצא · מרדו עבדיו ולאפרכום הניסהו רצוא · וישב בבושת פנים לארצו : נלחמים באנטוכיא עיר גדולה בעם זחותים · נצחו בנים יוצאי צבא בשרו כמהים וישמעו את קול יי אלהים : חילת יושבת יחד תקועה לחצעיר ולהסעיר · חרבה עקרון תעקר קסרי בת שעיר · על כן קרא שם העיר : מאז כבשוה קציני בשם יי נסי · מסבת שם נקראת אחידת מגדל נשיא · והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי : בתחלה צור וצדון ערי דירתם · ברבים יושבים לפני יי ילמדו תורתם · בחצריהם ובטירותם : רוזנים עשו בשנאיהם כרצונם כמשפט אדונים · רדו בנוגשיהם ועבדום וענו מדינים ומדנים · ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים : בעבור נמכרו יונים ליונים · שנים מאה ושמונים · ברצי כסף להתרפס יאתיו חשמנים לחשמונים · נתנו לאוצר המלך זהב דרכמונים : ידידות ממלכת כהנים וגוי קדוש המסבר · ישבו מאה ושלש ולמו שלחו כר · מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר : מחמשים חלצו חמשים עד חג שליו · מצבא המלחמה שבו בעשרים וחמשה לכסליו · וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב : כל אבני המזבח אשר שקצו יונים · כנסום וגנזום במזרחית צפונית לשכת הונים · ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים : יחד לוים נאספו לשורר ולשבח · ישרים · משרתי בקודש יבואו להקריב ולזבח : את קרבנם לחנכת המזבח : רצוי הגדול מאחיו מוחץ קמיו בכליון · רצה בפועל מלאו ידיו כדת גליון · לחם ויין והוא כהן לאל עליון : חיל פריצים בבא לחלל בית היער . חיל סורג היה גבהו עשרה במשער · פרצו ויעברו שער : ידידים כחזקו שלש עשרה בדקן בגודש · יען כן תקנו למספרם השתחויות לחדש · והשתחוו ליי בהר הקודש : האויב בחילו אחרי אשר מחה נמחה · הרצים יצאו לבשר בנבולים ישועה צמחה · להביאם לירושלים לעשות חנכה בשמחה : חנכו וכבדו היכל · להעלות נר באומן · וחפשו ומצאו בשיתין פך שיש בטמן · כי אם אסוף שמן : זוהרו מצא לימים שמונה לשקדני · קבעו לכן הימים האלה לדורות עדני · להזכיר גבורות ולהודות ולהלל ליי : מכהניך

ערשלאגענן הער, מאכטן גראסע בייטע. דער קעניג (אנטיא-כוס) ראפפטע זיך צוזאממן, בעשטיג זיינן הערדליכן עלע-פאנטען; דאך, הילפע ווארדען איזראעליטן, טעדטענדר פפייל דורכבאהרטע דיא איינגעווידע איהם, אונד דער רייטר פיל ריקלינגס צו באדן. פערוואונדעט, מיט צערבראכענן געביינן ערגריף ער דיא שימפפליכע פלוכט, דיא ווידרשפענ-סטיגן דיהנר בראכטן דען רעגענטן איילינגסט הינוועג; זא קעהרטע ער, מיט שמאך בעדעקט, אין זיין לאנד צוריק. — אנטוכיא (אנטיאכיען), דיא פאלקרייכע שטאדט, בע-קריגטן זיא (דיא חשמונאים); דען נאך גליקליכר באטטאפט שמאכטענדן ווארדע פערקינדעט: «געזיגט האבען דיא אים פעלדע שטעהענדן זעהנע!» אונד זיא פערנאהמן דעם עוויגן שטיממע · דיא מעכטיגע שטאדט קיסרי (צעזארעא), דיא טאכטר שעיר'ס, דיא וויא נאגעל בעפעסטיגט וואר, ישראל צו קרענקן — אין וויסטע וואנדעלטע זיא אום; דא-רום ווארד פאן יעהער עקרון (דיא ענטוואורצעלטע) זיא גענאננט. דיא פראממן פירכטן ערובערטן זיא אים נאמען דעם עוויגן, דער זיגספאניר איהנן וואר, אונד איהרע בע-נעננונג פערענדערטע זיך אין: אחידת מגדל נשיא (דעם העררשערס פעסטע בורג); דיא איינוואהנר ווארדן עדלע אין יהודה, עקרון גליך יבוסי (ירושלים) נון. געגענסטעט ווארדן צור (טירוס) אונד צידון (זידאן), דיא פראכטפאללן רעזידענצשטעדטע, אונד איהרע בעוואהנר זאסן פאר דעם עוויגן, שטודירטן דיא היילינע לעהרע אין גע-העפטן אונד שלעססערן. נאך אייגענם ווילן בעהערשטן דיא יידישן רעגענטן איהרע פיינדע, אונטריאכטן איהרע אונ-טערדריקקר; צינזבאר ווארדן איהנן מדינים אונד מדנים, יון'ס זעהנע, אלישה, תרשיש, כתים אונד דודנים. דער יאהרע הונדערט אונד אכטציג וואהרן דיא זאנפטמיטהיגן איזראעליטן דען יונים (גריכן) אונטרוואורפן; דארום רייכ-טען אם ענדע פרעמדע פירסטן דען השמונים (השמונאים) טריבוט אין זילברמינצן דאר, גאבן אין דען קעניגליכן שאץ גאלד אין דרכמונים (דראכמען) הין. דיא אללגעליבטן פירסטליכן העררשער דעס, וויא ערסטלינגע, געהייליגטן פאלקעס, אין פאללקאממנר רוהע רעגירטן זיא הונדערט אונד דרייא יאהרע; אויך דראמעדארן שיקטן שבא'ס אונד סבא'ס קעניגע געשענקע איהנן צו · אונטר וואפפען בליב דאז טאפפערע העער ביס צום פרידענספעסטע; דען פינף אונד צוואנציגסטן כסלו קעהרטן זיא פאם פעלדע צוריק, צאגן, פרעהליכן הערצענס, אין איהרע שטיללען וואהנונגען איין · דעם אלטארעס שטיינע אללע, וועלכע דיא גריכען פעראונרייניגטן, געזאממעלט ווארדן זיא, אסטנערדליך אים ציממר תונים פערגראבן; אנדערע שטיינע נאהם מאן, זעצטע זיא אן דיא שטעללע דער פאריגן שטיינע. לוים פערזאממעלטן זיך, שטיממטן דען געווייהטן געזאנג אן; דעם הייליגטהומס פראממע דיהנר בראכטן אפפר דאר, צור איינווייהונג דעם געהייליגטן אלטארעס. ערוועהלט וואהרד דער עלטעסטע זיינר ברידר (יהודה), דער דען ווידרזאכערן טיפע וואונדן שלוג; ער, דער טוגענדהאפטע, דעם אללר-העכסטן פריסטר, טראט זיין הייליגעס אמט, נאך פארשריפט דער געטטליכן לעהרע, מיט בראד- אונד וויינאפפר אן · דער אויזגעארטעטן (גריכן) העער דיקטע הערען, דען הייליגן פאללאסט צו ענטווייהען; דאז חיל, צעהן עללען העהער, אלז דיא געגיטטרטע מויער, דורכבראכן זיא, דראנגן אין דאז טהאר איין. דיא געליבטן (פריסטר) שטעללטן דעם טעמפלס מויער פאר דען דרייצעהן ריסכען פאלקאממן ווידר הער; פיהרטן צום אנדענקן דרייצעהן ביינגונגען איין, מיט וועלכן, אויף דעם געווייהטן בערג, דער עוויגע אנגעבעטעט ווארד. אויזגע-ראטטעט וואר דאז פיינדליכע העער אללעזאממט, אונד אן אללען גרענצן פערקינדעטן איילבאטן דאז אויפשפראססענ-דע הייל, לודן דיא איינוואהנר איין, אין ירושלים דעם טעמפעלס פריידנפאללע איינווייהונג צו פייערן. איינווייהענד וואללטן דעם הייליגטהומס גלייביגע פערעהרער היילינע ליכטער אויפצינדן; זיא זוכטן נאך, פאנדן אונטר דעם פאלאכטר נור איין מארמארנעס קריגבן פערבארגן, מיט איינר קליינן נייגע אהל · הינרייכענד וואר דאז וועניגע אהל, אכט טאגע לאנג טעגליך צו בעלייכטן; דארום זעצטן זיא דיזע בעדייטונגספאללן טאגע (חנוכה) פיר קאממענדע געשלעכטר פעסט, דעם עוויגן וואונדערטהאטן צו געדענקן, אין דאנק-לידערן

ילבשו צדק בהציתך שמיר ושית: נחצת חסידיך ירננו
בהדליקם שמן זית· מזמור שיר חנכת הבית· קדוש:

לידערן איהן צו פריזן. דיינע פריסטר הוללן אין טוגענד זיך, ווען דוא, עוויגר, דארנן אונד דיסטעלן אין פלאממע לאדערן לעססעסט; דיינע פראממען איילן, זינגען, ביים אויפצינדן דער ליכטר אויז אליפענאהל, דען פואלם, דען געזאנג צור איינווייהונג דעס טעמפעלס, דעם אללרהייליגסטן.

יוצר לשבת וראש חודש

אלהינו אלהים אמת· ותורתו אמונת אמת· אמנם ראש דברו אמת· וסופו מוכיח על האמת· ומעמיד יסוד העולם על הדין ועל השלום ועל האמת· בן מקדמי קדם על עצרת תושיה· היתה כתובה בזרועו הגמטיה· כי לא נבראת טס זהב ולא עור בהמה והיה: גלל אופל וחושך מפני בקיעת האור· כאשר כי נתעלה על כל גיה ומאור· גנזו והאסימו לעוסקים בתורת אור: דוק וחלד צוה כמלך על עבדיו· ונבראו בבת אחת כהכריע נשיא בתלמידיו· וראיה לדבר קורא אני אליהם יעמדו יחדו: התרחבו לאין די רקיעי הוד ידידתו· קשבו דייכם ורהו על אמירתו· עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו: ואז פלג והחצה שעולים המדודים· מחציתם השיא ועלם לכבודים· הם המים הטהורים אשר לזרק עתידים: זד יתרם וצוח כבדי לכלמה על מה· אעלה על במתי עב ולעמיתי אדמה· ותלהטהו אש אכלת ונכבש הוא ההומה: חדש פני אדמה בעצי פרי ודשאים· וגזר על העץ למינהו ולא על הדשאים· וניטאו בעצמן קל וחומר ויצא מיני דשאים: טבע שני מארות בהג ודיוקן היצוה ובתגני יציר כפים למו תקן ושוה· ויצאת בחלון ואחד למו פקד וצוה: יפר הספר ונתמעט לשעתו· כי המטיח כלפיו ולא בן אמונת עתו· ונחמו בתנחומי קוטן ולא נתקררה דעתו: כופר עליו חדש לכן מקריבין המוני בכל ראשי חדשים כדת עניני: שעיר עזים אחד לחטאת ליי: למדים מהם פרחי שושנים· ומנים וקצים חדשים גם ישנים· והיו לאתות ולמועדים ולימים ושנים: מחזור הלבנה אתיות מדיעות· בשש הראשנות ספורותיה ידועות· בהוסיפך שביעית דחמה מגיעות: נותרות שתים· משטה ראשנה·

ומשניה

אלהינו אלהים. דער וואהרהייט גאטט איזט אונזר גאטט, זיינע לעהרע עוויגע וואהרהייט; פיר וואהר! זיינעס ווארטעס אנפאנג איזט וואהרהייט! דעססען ענדע דייטעט דאז וואהרע אן· ער בעפעסטיגטע דען גרונד דעס וועלטאללס אויף רעכט, אויף פרידן אונד וואהרהייט. פאר דער דינגע אנבעגין דאכטע ער דען ראטה דער וועזנטליך פאללקאממענן (תורה), דיא געשריבן וואר אויף זיינעם אויזגעשטרעקטן ארמע, דא קיינע גאלדפלאטטע ערשאפפן וואר, קיינע הויט דעס פיהעס, דער טהירע· דונקל אונד פינ־סטערניס וועלצטע ער הינוועג פאר דעם דורכברעכענדען ליכ־טע; אונד אלז ער זאה, דאס דאז שעפפונגסליכט ערהאבן וואר איבר אללע שטראהלענדן לייכטן, דא בעוואהרטע ער עז אין פערבארגענס שאצצע דענן, דיא מיט דער ליכטפאללן לעהרע זיך בעשעפטיגן. דעם הימּמל אונד דער ערדע בע־פאהל ער, וויא קעניג זיינן דיהנערן, אונד צוגלייך ווארן זיא ערשאפפן, וויא דער ערהאבענע לעהרר (רבי שמעון בן יוחאי) פערמיטטעלטע אונטר זיינן שילערן; בעוויז פיר דיזע מיינונג: «איך — גאטט — רופע איהנן (הימּמל אונד ערדע), צוגלייך שטעהן זיא דא.» אהנע ענדע דעהנטע זיך דיא אויזדעהנונג, דעם עוויגן פראכטפאללר וואהנויץ; דא פערנאהם זיא: «עז איזט גענוג!» אונד בליב ערשראקקן שטעהן אב זיינם ווארטע. דעס פירמאמענטעס זיילן בעבטן, ערשטאררטן פאר זיינם דראהען. דא טהיילטע ער אין צוויא אבטהיילונגן דיא מיט מאאס געמעססענן (וואססר); דיא העלפטע ערהאב ער אין העהערע רעגיאנן, וווירדיגטע זיא, דאס ריינעס וואססר זיא זייען, בעשטיממט, איינסט איבר דיא פראממן געשפרענגט צו ווערדן. עמפערט ריפן דיא איבר ערדן געבליבענן וואססר: «ווארום וואנדעלט אין שמאך אונ־זערע עהרע? לאסט אין דיא האהען וואלקן אונז שטייגן, אונ־זערן (הימּמלישן) געפעהרטן גלייכן!» דא פלאממטע פער־צעהרענדעס פייער, דריקטע זיא נידר, אונד נאך מוררן (אין ברויזענדן וועללן) זיא· נייא שמיקטע גאטט דער ערדע אנטליץ מיט פרוכטביימן, מיט גרעזערן. דען ביימן בעשטיממטע ער פערשידנע גאטטונגען, ניכט דעם גראזע; דאך, דאז גראז שלאס פאן דען ביימן אויף זיך זעלבסט, אונד פערשידנע אר־טען גרעזער שפראסטן הערפאר. דיא נאטור דער ביידן (הימּמ־לישן) לייכטן מאכטע ער אים אומקרייזע, אין דער געשטאלט גלייך, בילדעטע זיא גלייך אין פארם דעם מענשענגעזיכ־טעס, דאז פאן דען הענדן גאטטעס געבילדעט וואורדע; דאס אויז איינם פענסטר זיא הערפאר געהן, בעשטיממטע בעפאהל איהנן דער עוויגע. דאך, בעשטראפט וואורד דער מאנד, צור שטונדע אן גרעסע געמינדערט, דא ווידר דיא אללמאכט ער מוררטע, זיין טרייעס געשיק ניכט בעגריף דער עוויגע טרעכטעטע אב זיינר קליינהייט איהן, אונד ער וואללטע זיך ניכט בערוהיגן. געהייליגטעס זיהנאפפר בראכטע דאהער אונזרע (ישראלס) מענגע דאר אן יעדם ניי מאנדסטאג, נאך אינהאלט דעס געזעצצעס, איינן ציגנבאק צום זינדאפפר, דעם עוויגן. דורך זיא (דורך זאננע אונד מאנד) ערלערנן דיא דען בליהענדן ראזן גלייכן (ישראל) דיא בעשטימ־מונג דער צייטפונקטע, נייא אונד אלט; אלז צייכן דיהנן זיא פיר צייטען, טאגע אונד יאהרע. דיא כאהן דעס מאנדעס מאכן דיא בוכשטאבען (נאך איהרער ארדנונג) בעקאננט, דורך דיא זעכס ערסטען ווערדן דיא צעהלונגען (זיינעם אומלויפעס) ערקאננט; דוא פ׳ געסט דיך זיבענטי בוכשטאבן הינצו, אונד דיא בערעבנונג דעם זאננענלויפעס איזט ערררייכט׳ איבריג בלייבען צוויא פאן דער ערסטען

ומשניה לשלישית ארבעה באמונה: חיין ועין ונון בשוטה מבריעות לכלנה: סחי ים הטריץ שבע מאות מיני טהורים וכושר עפים לאין חקר מספרים · ועופות שקצים ארבעה ועשרים: עץ תוציא אדמה חיה ובהמה · שקץ ורמש להשריש ולהעצימה · ורחשה יבחושין וכלם לצורך המה: פוזו ומכרכר לכמה שנים קבועות. שש · למה נבראו שטים וטויות וצרעות · השיבו תצטרך למו ליום בריחה לתשועות · צווי פועל כגמר ושכלל · נעשה אדם בצלמנו מלל · גבלו והנשימו ועזר לו כלל: קלה כנצטוה והמהו לב הותל · ודנו כדין סנהדרין כגבר נעקש ונפתל · לקיים עליו עם עקש תתפתל: רשם אזכרות בשלו שבעים ואחד בפרשה · מבראשית ועד נוצר ומשנוצר ועד גרישה · כנגד סנהדרין בעלי חקירה ודרישה: שנים חטאו ונתהיבו בתורה · ונהש עמם שלא טען כשורה · במקום רב ותלמיד הרב ראוי למורא: תר שביעי עלי יציר כי נתן למהומה · ועמד כגבור להגן כחומה · וחנן מול פני מוחל ושכך כעס וחמה: חון בכן נפש בו יושב מכון פרוסים · ונהלו לעמו אשר בצלו חוסים · משבחים לשמו כי בו שבת מכל המעשים: קדוש:

הכל יודוך

רייהע (דער בוכשטאבען), אין דער צווייטען אונד דריטטען פיר אין וואהרהייט; זי״ן עי״ן אונד דאז שלום־נון רייכען היין פיר דיא גאנצע צאהל · *) שווימענדע טהירע רעגטע דאז מעער זיבען הונדערט ריינע גאטטונגען; דעם ריינן געפליגעלס צאהל איזט אונערפארשליך, דער פֿראבשייעטען פעגעל זינד פיר אונד צוואנציג גאטטונגן. דעם עוויגען ראטהשלוס ווארס, אונד דיא ערדע בראכטע הערפאר געווילד אונד פיה, אונריינס געווירם, דאז אין שטארקר אנצאהל פארטדויערט; דא ווימעלטן אינזעקטן, קיינס דערוועלבען צוועקלאז ערשאפפען: יענר טאנצענדע (קעניג דוד) פראגטע, נאך פילען איינגעזעצטן יאהרען (דער שעפפונג): «ווארום ווארדן טהארען, ווארום שפיננן אונד וועספען ערשאפפען?» איהם ווארד דיא אנטווארט: «דוא ווירסט איהרער נאך בעדירפן אם טאגע דער פלוכט, צור רעטטונג · » דער ווירקענדע בעפעהל גאטטעס האטטע אללעס פאללענדעט, דא שפראך דער עוויגע: «וויר וואללען דען מענשען ערשאפפען אין אונזערער פארם.» ער בילדעטע איהן (דען מענשן) אויז טהאן, בעגאבטע איהן מיט דער פערנינפטיגען זעעלע, פערליה דיא שמוקפאללע געהילפין איהם. איין לייכטס פערבאט ווארד איהם, אונד דאך פערלייטעטע איהן זיין טייששענדער זין; דא ריכטעטע איהן גערעכט דער ראטה דער אונשטערבליכען, אלז איינן פערקעהרטען, טיקקישען מאן, אונד אן איהם ווארד דער שפרוך בעשטעטיגט: «דוא, עוויגער, ביסט טיקקע פאללן אונפערועהנליך · » פערצייכנעט זינד דיא בענעננונגען גאטטעס, אום דעם מענשן וויללען, דרייטליך איין אונד זיבציג מאהל, פאם אנפאנגע דער שעפפונגסגעשיכטע אן ביז צו זיינר ערשאפפונגסגעשיכטע, אונד עבען זא פיל מאהל פאן דא אן ביז צור געשיכטע זיינר פערבאננונג אויז דעם פאראדיזע; דיס דייטעט דיא צאהל דער סנהדרין אן, דיא שארפע אונטערזוכונגען אנשטעללטען. בײדע (אדם אונד חוה) זינדיגטען, ווארדן שולדיג ערקלערט דורך דאז געזעץ, דיא שלאנגע מיט איהנן, דיא זיך ניכט נאך ארדנונג פערטהיידיגטע: «וואו לעהרער אונד שילער זיך בעפינדעט, דא צימט עז, נור דען לעהרער צו עהרפירכטן.» דער זיבענטע טאג (שבת) שפעהטע וועגען דעם ערשאפפענען (אדם הראשון), וועלכער דער בעשטירצונג היינגעגעבן ווארד, שטאנד וויא איין העלד, שיטצטע, גלייך איינר מויער, איהן; פלעהטע פאר דעם פערגעבער, שטיללטע צארן אונד גרים · זא עררייכטע זיין ציל אן דיזם טאגע ער, דער טהראנס אין דעם וואהנזיצע דער אויזגעשפאננטן הימעל, פערליה צום ערבע איהן (דען שבת) זיינם פאלקע, דאז אין זיינעם שאטטען זיך שיצט, זיינם נאמן לאבזינגט, דאס אן דיזם רוהעטאג פאן אללען ווערקען ער רוהטע, דער אללערהייליגסטע.

אופן לך אלים אלפי אלפים אומרים קדוש · לך ברקים ברואי בקרים אומרים ברוך · לך קהלות כשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך: לך גועים גדודי גבוהים אומרים קדוש · לך דובבים דגלי דממה דקה אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך: לך הומים הומי המולה אומרים קדוש · לך ויעודים ועודי ותיקים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך: לך זועקים זכי זכולים אומרים קדוש · לך חלים חיילי חשמלים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך: לך טסים טפסרי טפוחים אומרים קדוש · לך יקראון ידורון ידודון אומרים ברוך · לך קהלות

בשבחות

לך אלים. דער אונשטערבליכען מיריאדען, דיר, עוויגער, זינגען זיא: «הייליג!» דיא שטראהלענדען ענגל, יעדען מארגען נייא ערשאפפען, דיר זינגן זיא: «געפריזען!» אונד דיא פערזאממלונגען ישראל׳ס, אן רוהע־ אונד נייאמאנדטאגען שטיממען זיא אן: הייליג־ אונד געפריזען!» דיר זינגע לויט דער העהער, וועזען העערע: «הייליג!» דיר ליספעלן לייזע דיא הימלישען פאנירע, שפרעכן: «געפריזען!» אונד או׳ ז׳ וו׳. דיר רויעט עז אים געטעזע, רופט: «הייליג!» דיר זאממעלט זיך דער אנבעטענדען ענגל קאר, רופט: «געפריזען!» אונד או׳ ז׳ וו׳. בעטענד זינגען דיר דעם הימעלס ליכטגעשטאלטן: «הייליג!» דיר זינגען בענד דער חשמלים שארען: «געפריזען» אונד או׳ ז׳ וו׳ · צו דיר פליגען עמפאר דיא הימלישען פירסטען, רופען: «הייליג!» דיר טענען דיא אין שטעטער בעוועגונג שוועבענדען, רופען: «געפריזען!» אונד דיא פערזאממלונגען

ישראל׳ס

---

*) דיזע בערעכנונג איזט פיר דען אונאיינגעווייהטען שווער צו ערקלערן, אונד ווירדע גראסע וויטלייפיגקייט פעראורזאכן · ווער יעדאך גענויערע איינזיכט דאפאן צו האבן ווינשט, זעהע נאך בפירוש למחזורים גדולים דפוס ווילהערמערסדארף ·

בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך : והחיות.

זולת **אמונתך** אמתי־רבה בסוד קדושים ׳ מתקדשי
בהציבך ציון ישע בעמוה השחר
המתחדש. גאולים יאמירוך מדי שבת וחודש׳
עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קודש: דרך פרי
תואר תת כנר למאור׳ הלוך השמשות המנורות
כבו גבולי לתאור׳ וסמוך לבוקר אערוג ואצפה לך
נאור׳ כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: זוהר
מקום כבודך יראה לבחירך כפעלם׳ חלונות
מקטינות ומרחיבות כזה וכזה לעלם׳ מעם חוזך
יאמן צר ואור להתעלם׳ כי יי יהיה לך לאור עולם:
יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות׳ כם ושם השלם׳
מהשתמש בשתי אותיות׳ לעבדיך שם חדש
כחדשים והדשה אותיות׳ רנו שמים כי עשה יי
הריעו תחתיות: מראש אמנה ולפנים גליות משבים
כהשחל׳ נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל. סוד גיהוג
עלמות כעלמות תופפות אחר חיל. עיר עז לנו ישועה
ישית חומות וחיל: פה פקידה בחנם העירה ברית
ישנינו׳ צמח צדיק בקרב שנים תחדש ׀ שנינו׳
תהלוך מורא כמלך וארים נטייל שנינו׳ אז ימלא
רנה ושחוק פינו ולשוננו: כרביצת פוך וספיר חוק
חק עזרתי. כרוש תדהר ותאשור רהיטי ועודי הזרתי׳
ובמען שיר מטיבים כאז בים גזרתי׳ החזק מגן וצנה
וקומה בעזרתי: עזרת וכו׳

ישראל׳ס, אן רוה־ אונד נימאנדטאגען שטיממען זיא אן
« הייליג אונד געפריזען !»

אמונתך אמתי. וויא גראס איזט דיינע טרייע, דער
וואהרהייט גאטט, אים ראטהע דער
הייליגן געהייליגט; דעם פערהייסענן הייליס ציכען שטעלל־
טעסט דוא אונז אויף אים הערליכן מארגענראטה, דאז טעג־
ליך זיך ערנייעט׳ מיט יעדם רוהעטאג, מיט יעדעם ניימאנ־
דע ערהעהען דיא ערדעטטעטען (ישראל) דיך; דיינע ציינ־
ניססע, וויא וואהר זינד זיא דיינם הויזע, דער הייליגען
וואהנונג! געברויך איזט עז, דאז שענע בוימעהל, געשיט־
טעט ווירד עז אין דיא לאמפע צום לייכטען. דיא מארגענ־
דעממערונג קעממט הערבייא, דיא לאמפען ערלעשן, אונד
דורכלויפן איזט דאז געביט דער נאכט׳ זא נאהט אויך אונז
דער מארגען, וויא וויר פלעהען, הארען צו דיר, אללגע־
וואלטיגר! פירוואהר! בייא דיר איזט דעס לעבענס קוועללע,
אין דיינם ליכטע שויען וויר ליכט. דער גלאנץ דיינס הערליכן
וואהנזיצעס, עוויגר׳ ציינע דיינן ערוועהלטן זיך, נאך
איהרעס פערדיהנסטע. דיא פראכט יענר פענסטר (אים בית
המקדש), דיא פאן אינגען ענג, וועיט פאן אויסען ווארען,
ווערדע אימר מעהר ערהעהעט; דיא פערהייסונג דיינר זע־
הער, גאטט, בעוועהרע זיך: «דאז קליינערע אונד גרעסערע
ליכט (מאנד אונד זאננע), פערשוואונדען זינד זיא; דען ער,
דער עוויגע, איזט עוויגע לייכטע דיר׳ » דער שענהייט קראנע,
דיין אללערהייליגסטעס, בעזעצצע, גרינדע אויף פעסטען
גרונד; טהראן אונד נאמע גאטטעס, לאס פאללקאממן זיא
נעננען, דאס ניכט מעהר געברויכט ווערדע דער הייליגע נא־
מע (יה); דיינן דיהנערן ערנייע רוהם, וויא נייע הימלעל,
נייע ערדע אין דער צוקונפט; פראהלאקט, איהר הימעל,
ער פאללפיהרט עז, דער עוויגע! יויכצעט, דער ערדע טיפען!
איננערהאלב דער שפיצצע אמנה׳ס רוהען דיא געפאנגע־
נען, אויז איהרם עלענד געצאגן; דאז שוואכע וויב (ישראל)
וואנדעלט אין שטארקען מאן, זינגעט פרעהליכעס ליד; גע־
היימניס איזט עז, געלייטעט ווירד דיא נאציאן וויא אין איהרער
יוגענד, דא (אם ים סוף) פויקענשלאגענדע יונגפרויען הינטר
דעם העערע צאגען׳ יא דיא שטאדט (ירושלים) איזט אונזערע
מאכט, אויף הייל געגרינדעט מויער אונד פארמויער׳ דיין
אויזשפרוך, עוויגר, בעדאכטע אונז אין חנם (מצרים),
ערוועקטע דען בונד אונזערער שלוממערנדן (אבות); זא
שפראססע אויך איצט דער גערעכטע (משיח) אונז, אין
נאהער צייט ערנייע אונז דיא יאהרע דער פארוועלט! דאן צי־
העסט דוא עהרפורכטבאר איינהער, וויא קעניג מיט זיינם גע־
פאלגע וואנדעלט; דאן זינד פאלל דעס געזאנגעס, דעס
לאבענס אונזער מונד אונד אונזערע צונגע. עכטריך פאן
טאננע, פיכט׳ אונד ציפפרעססע זינד דיא לאטטען דעם פער־

עדלגעשטיין בעפעסטיגט דען גרונד דער געוויהטן האללע,
זאממלונגסהויזעס (בית המקדש), וואהין וויר צוריק קעהרן; אונד שענר גזאנג ווירד אנגעשטיממט, וויא איינסט אם
געטהיילטען מעערע (ים סוף). זא ערגרייפע, עוויגער, שילד אונד לאנצע; ערהעבע דיך, אונז צור הילפע!

יוצר לברית מילה

אפוני אימיו בטל חיים לטללה׳ שמרי אמרתו עולם
לחגבילה. באומר אם לא בריתי יומם ולילה: באות
ברית קדש חתומים בקרץ. משותתים מוסדי תבל בלי פרץ.
וחקות שמים וארץ: גם בדם ברית משלחי מלהנתן׳ כבור
אין בו מים אסיריהם ו מלתן׳ בזאת אות הברית אשר אני
נותן: אל יספור בכתב עמים ו מחבלו׳ לעם זורשום ברית
לעלו׳ כל הכתוב לחיים יאמר לו׳ קדוש: דבר קדשו כזכור
לזרז

אפוני. דיא אין גאטטעספורכט אונערשיטטערליכן, מיט
בעלעבענדם טהויא ווערדן זיא בעטהויעט; זיא, דיא
דעס עוויגען ווארט בעאבאכטען, ערהאלטן דען וועלטבויא׳
זא הייסט עז: « פירוואהר! מיין בונד ארדנעט טאג אונד נאכט
אן. » בעזיגעלט ווערדן זיא מיט דעם הייליגן בונדעס איינגעש־
ניטטענעם צייכען, אונד אונצערשטערבאר בעפעסטיגט זינד
דעם ערדבאללס גרונדפיילער, אונוואנדעלבאר דעם הימ־
מעלס, דער ערדע געזעצצע׳ יא, דאז בלוט דעס בונדעס
(ברית מילה) בעפרייעטע זיא (ישראל) פאן דער אונ־
טערווערפונג (אין מצרים), דאס דיא געפאנגענן ניכט אין
וואססערלאזע גרובע געשטירצט ווארדן: « דיס איזט דאז
צייכן דעס בונדעס, דען איך — גאטט — ערריכטע » דער עווי־
גע צעהלט, שרייבט דיא פעלקער איין, לאזעט; דיזעס פאלק (ישראל) איזט דורך דען בונד בעצייכנעט, ערהאבן, יעדם איינ־
געשריבענן ווירד לעבען פערקינדט פאם אללערהייליגסטן׳ דעם הייליגען, געטטליכן

יוצר לברית מילה

לזרז חניכיו· הקדים לבשרו משרתיו ומבורכיו· מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו: הלא לפניו צוהו ערלה לעבור· חוליד בטהרה ידיד ויחיד ונבור· חגור חרבך על ירך גבור: ואז נפקד כנעקד פרי בטנו· ולשמונה חתמו ובדמים חתנו· וימל אברהם את יצחק בנו: זמורתו חקוקה בכם אל אלים· נולד מהול וחבב קוצת תלתלים: ויעקב איש תם ישב אהלים: חניטיו בכא שפי לקוב· אז ראה ספוני חול ופץ מה אקוב· מי מנה עפר יעקב: ממון בחול חוק נדרש ומושלם· חול גבול לים שם חוק עולם· ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: יושבי נוף חדלו ברית עם הן תוי זמן פקודתם לצאת לחדוי· אך את מטה לוי: כאשר איש האלהים ברכו להלום· ונביא קלסו לבל לעלום· בריתי היתה אתו החיים והשלום: לא מל בכורו ונתבקש במעונה· לולי לקחת הצור זריזה ומשונה· ותכרות את ערלת בנה: מפרך הדררתיך בכושר הוריך תמימיך· כנתנו ריח דודאיך וסמדרו כרמיך· ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך: נפשך החייתי כל בכור במחיי· כתויתי על פתחיך תיו התיי· ואמר לך בדמיך חיי: שכר שעבוד תורים ונקודות הכסף· בגין אברותיה חרוצי ירקרק להוסף· כנפי יונה נחפה בכסף: עליון בכרית לשון ים החרים· ומקרא מלא הן הן הדברים לגוזר ים סוף לגזרים: פסו וחדלו מפני טורח הדרך· מלמול הולכי ישימון עלי דרך· כל העם הילדים במדבר בדרך: צלחו ירדן משרת ועם יי· צוה לעשות חרבות צורים כהאל· ושוב מול את בני ישראל: קצין עם בנבנם למרחץ מושלל· פץ אין פתיל ולא ראשי מוכללי חנני ייכי אמלל: רוך שירות ותשבחות לעלותך· ואמר עלי חתימת בריתך· שש אנכי על אמרתך: שר כי שמינית לזמור· והשמיע לכל תהלתך לאמר· למנצח על השמינית מזמור: תשבי קנא כפץ לפני האל· קנא קנאתי לך מושיע וגאל· כי עזבו בריתך בני ישראל: אכן בכן עשין שתי כסאות· לו ולבעל הברית לישב ולראות· לפני העדות למשמרת לאות: לרפאתו שלשה בבא מתקן לכם· רמז ביום השלישי להקימכם ולהחיותכם·

כהנה

געטטליכן ווארטס איינגערענק, ערמונטערטע ער (אברהם) זיינע אונטערגעבענען; אונד דער עוויגע קאם איהם מיט דער באטשאפט זיינר בעזעליגטן דיהנער צופאר, בעשטעטיגטע זיינס דיהנערס ווארט, זיינר ענגל·ראטהשלוס: פירוואהר! צופאר בעפאהל איהם (אברהם) גאטט, דיא פארהויט וועגצושניידען, דאן ציינטע ער דיין דען געליבטען, איינציגן, טוגענדהאפטען זאהן (יצחק) ערגירטעטע דאז שווערט אום דיא היפטע, דער העלד! צו עבען דער צייט ווארד ער בעדאכט, דא אין דער פאלגע זיין נאכקאממן אלז אפפער, געבונדען ווארדע; צו אכט טאגען בעצייכנעטע ער איהן (יצחק), פערבאנד איהן מיט זיך דורך דאז בלוט דער בעשניידונג· אברהם בעשניטט זיינן זאהן יצחק· זיינס שפרעסלינגס (יעקב'ס) בילדניס איזט איינגעגראבן אים טהראנע דעס אללמעכטיגן; ער (יעקב) ווארד אהנע פארהויט געבארן, ליבטע דיא מאנניגפאלטיגן געטטליכן געזעצע. «יעקב ווארד איין פראממר מאן, וואהנטע אין צעלטן.» זיינן נאכקאממן צו פלוכן קאם דער איינזאמע (בלעם), דא ערבליקטע ער דיא אים זאנדע פערבארגענן (ערלות), שפראך: «וואז זאלל איך פלוכן? ווער צעהלטע דען שטויב יעקב'ס?» אין זאנד ווירד דיא פארהויט פערבארגן, נאך אונטרזוכטעם, פערפאללקאממנעטן געזעצע; דער דעם מעערע גרענצ' אונד ציל, עוויגעס ציל זעצטע, ער בעשטעטיגטע יעקב דיס געזעץ, ישראל דען עוויגן בונד. נוף'ס (מצרים'ס) בעוואהנר הילטן דיא נאציאן פאם בונדע דעס הייליגן צייכענס אב, ביז דיא בעשטיממטע צייט דעם פריידענפאללן אויזצוגעס הערא רוקטע; נור לוי'ס שטאם דער ליס זיך ניכט אבהאלטן. זא זעגנעטע דיזן שטאם דער מאן (משה) הינידן; דער פראפעט (מלאכי) לאבטע עפפענטליך איהן: «מיין בונד וואר מיט איהם, לעבן אונד גליקזעליגקייט.» זיינע ערסטגעבארנן בעשניטט ער (משה) ניכט, אונד ווערע דאמאלס אין העהערן רעגיאנן פערלאנגט ווארדן, העטטע זיא (צפורה), דיא אויסעראָרדענטליכע, ניכט מיט שנעלליגקייט דען שארפן שטיין גענאממן, אונד איהרעס זאהנעס פארהויט אבגעשניטטן. «פאן הארטער ארבייט בעפרייעטע איך דיך (ישראל), אום דער טוגענד דיינר פראממען פאָרפאהרן וויללן; דא שטאנדעסט דוא אין שענער, פאללער בלימהע. איך צאג פאראיבר, זאה דיך אין דיינם בלוטע דיך וועלצענד. ביים לעבן ערהילט איך דיך, ליס דיינע ערסטגעבורט אללע לעבן; אן דיינע טהירן צייכנעטע איך דעם לעבנסצייכן, שפראך צו דיר: לעבע אין דיינם בלוטע!» דער ארבייטסלאהן דער איזראעליטן וואר גאלדנע שפאנגן, מיט זילברפינקטכן; זא ווארדן דער טויבע (ישראל) שווינגען מיט זילבר, מיט מאאסן דעס פיינן גאלדעס בעלעגט. דורך דען בונד (ברית מילה) טראקקנעטע דער אללערהעכסטע דיא מעערעסצונגע (ים סוף) אויף, דיס דייטעט יענע שטעללע אן: «ער (גאטט) צערשניידעט דיא בינזענזעע אין שטיקקע.» אבגעהאלטן דורך דיא בעשווערליכקייט דעס צוגעס, בעשניטט מאן ניכט אין דער וויסטע, אויף דעם וועגע געבארן ווארדן: דען ירדן טהיילטן יהושע, דער דיהנער משה'ס, אונד דאז פאלק גאטטעס; דער עוויגע טאט זיינן ווילל אין דעם בעפעהלע קונד, שארפע מעססר צו מאכן: «בעשניידע אברמאלס דיא קינדר ישראל'ס!» רערפ רסט דער נאצ אן (דוד) שטיג אינס באד, אללער הייליגן צייכן ענטקליידעט, דא ריף ער: «קיין שויפאדן (ציצית) איזט אן מיר, קיין געווייהטעס דיאדעם (תפילין) אום מיין הויפט; ערבארמע דיך מיינר, גאטט, וויא וועל' איך היין!» אונד לאבגעזונגע, דיך, עוויגר, צו פרייזן, ענטשטרעמטן זיינם מונדע; דאז זיגל דיינעס בונדעס (ברית מילה) זאנג ער: «פרייע איך דיינעס געבאטעס מיך!» דאז געזעץ דער אכט טאגע (מילה) ערוואה צום געזאנגע ער, ליס לויט דיין לאב ערטענן: «דעם זאנגמייסטער אויף שמינית (דעם אכטזייטיגן אינסטרומענטע), אין געזאנג.» תשבי (אליהו) אייפערטע, ריף פאר גאטט: «פיר דיך אייפערע איך, רעטטר, ערלעזר, זיא פערליסן דיינן בונד, דיא זעהנע ישראל'ס.» דארום בערייטעט מאן צוויא זיצע, פיר איהן (אליהו) אונד פיר דען געפאטטר, אויף דאז זיא זיצן אונד זעהען, צום צייגניס, צום אויפבעוואהרן צייכן צור היילונג דעס בעשניטטענן קינדעס בלייבט, דרייא טאגע לאנג, דער בערייטעטע בעשניידונגס בייא איך שטעהן; דיס

בהנה אנכי שלח לכם : יחיש יבא לגאל עבוטו מלעכוב · ויו עבוטו לעדות ביעקב · וזכרתי את בריתי יעקוב : עמי בחירי מעל שלהני נרחק · ארחם ואזכור בזכות הוהק · ואף את בריתי יצחק ; זרוים לארבע כרויי בלהך וכור · אשרוק ואקבץ עוד לבלו למכור · ואף את בריתי אברהם אזכר : ברית שבת ותורה חברו להתאים · בגינם נוסדו הרים וגבוהים · כי בראשית ברא אלהים · כי בקיום שלשתן הגאלו עמיתי · שמרי משמרתי חקתי ותורתי · אך אשר ישמרו את שבתתי : יד ושם אתן לכם בביתי · טוב הצפון אשביעכם עמי ונחלתי · בחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי : נופשי עונג ושמרי שבת מחוליו · תנו עוז לאלהים כגודל מפעליו · רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש : הכל יודוך

דיס דייטעט אויף דען דריטטן צייטפונקט (דיא טאגע דעם משיח), דא איהר אויפגעריכטעט, ערהאלטן ווערדעט : «זעהעט! איך זענדע אייך (דען פראפעטן אליהו).» ער (אליהו) איילט הערבייא, ערלעזט, לעסט זיין פפאנד זיך זיך ניכט מעהר פארענטהאלטן, דער בוכשטאבע ו איזט דאז פפאנד צום צייגניס אין יעקוב : *) «איך געדענקע מיינעס בונדעס מיט יעקוב. מיין ערוועהלטעס פאלק איזט פאן מיינם טישע (דעם הייליגן אלטאר) ענטפערנט ; איך ער-בארמע מיך זיינר, געדענקע זיינר אויפגעצייכנעטן טוגענדן, אויך מיינעס בונדעס מיט יצחק. דיא אין פיר וועלטגעגענ-דען צערשטרייעטן, מיר ערווארבענן (ישראל) רופע איך הערבייא, זאממלע זיא, איברלאססע זיא ניכט מעהר פרעמ-דער געוואלט ; געדענקע אויך מיינעס בונדעס מיט אברהם.» ברית (מילה), שבת אונד תורה פעראיינן הייטע, וויא צווילינגע, זיך ; אום איהרעטוועגן וואורדע דער האהען געבירגע גרונד געלעגט, אום איהרעטוועגען ערשוף דער עוויגע אים אנפאנג אללעס. «פירוואהר! דורך האלטונג דיזר דרייא הייליגטהימר ווערדעט איהר ערלעזט, מיינע ליבלינגע, בעאבאכטר מיינר פארשריפטן, מיינר געזעצע, מיינר לעה-רען, בעזאנדערס איהר, דיא איהר מיינע רוהעטאגע פייערט! דענקמאהל אונד רוהם שטיפט' איך אייך אין מיינם הויזע ; מיט דען אויפבעוואהרטן גיטערן זעכטיגע איך אייך, מיין פאלק, מיין ערבע, דיא איהר מיר געפעלליגן לעבנסוואנדל וועהלטעט, שטאנדהאפט, טרייא מיינם בונדע בליבעט!» — דיא איהר מיט זעעלענלוסט רוהעט, דען שבת בעאב-אכטעט, איהר בעזאנניכטעני אללע! פרייט דיא אללמאכט גאטטעס, נאך זיינער ווערקע גרעסע, ערהעבט דען עוויגען, אונזערן גאטט, בעטעט אן פאר דעם פוסשעמעל דעם אללערהייליגסטען !

---

*) מדרש רז"ל : אליה (מלאכי ג') חסר וי"ו, וכנגדו יעקוב (ויקרא כ"ו) מלא וי"ו, כי יעקב לקח הוי"ו מאליהו, למשכון, שיבא ויבשר בניו בגאולה.

אופן

אזורי אימה ברואי יראה · אמיצי כח כבודו לנשאה · אמים רועדים ועובדים ביראה · אמרים למלכם תהלה נאה : ועמו כורתי ברית · מהללים לזוכר הברית : למלך המהלל · מי לא יהדר · למלך המשבח · מי לא יאדר · למלך הקדוש · לעלה ולהדר · לסלסל ולפאר · שבחו לסדר : ועמו ערבית ושחרית · מיחדים לזוכר הברית · יתגברו יתגברו · משרתי עליון · יתנשאו · יתנשאו · בעלי זהיון · יפארו · ויבארו · להללו בצביון · ישאו כנור עלי הגיון : ועמו כטל שארית · מפארים לזוכר הברית : עירי גבורה · מפעמי שכינה · עוטרי כתרים · לאלהי מעונה · עליון רננים בגילה ורנה · עושים מלאכתם באומן אמונה : ואום בת עברית · מהדרת לזוכר הברית : זמרה וברכה · שבח והודאה והלל · זקי חשמלים · פוצחים למלל · זוהרי אל מלכם מכתירים למלל · זהירים זריזים · גדלו לסלל : ואום נאוה שחרחורית · משבחים לזוכר הברית : רכב אלהים אלפי רבותים · רוגשים קדוש קדוש במחנותיהם ·

אזורי · דיא מיט פורכטבארקייט אומגירטעטען, פורכטבאר ערשאפפענען — דיא מעכטיגען היממלישען ערהע-בען זיינע הערליכקייט ; ענגסטליך בעבען זיא, דיהנן איהם עהרפורכטספאלל, זינגען איהרעם קעניג ליבליכע הימנען · אונד זיין פאלק מאכט דען בונד (ברית מילה), לאבזינגעט דעם, דער דעז בונדעס געדענקט · ווער ווירד דען געלאבטן קעניג ניכט פרייזען? ווער דען געפריזענען קעניג ניכט פער-הערליכן? יא, ערהאבען, פערהערליכט ווירד דער הייליגע קעניג, געריהמט, געפריזען ; ארדנונגספאלל ווירד זיין לאב ערצעהלט · אונד זיין פאלק פערקינדעט אבענדס אונד מארגענס דיא איינהייט דעססען, דער דעס בונדעס איינגע-דענק איזט · אן שטערקע נעהמן צו דעם אללערהעכסטן דיה-נער, עז ערהעבן זיך דיא ערהאבענן אללע ; לויט, אינברינס-טיג לאבען, ריהמן זיא איהן, צום דענקן פאן היממלישער הארפ' ערהאבן · אונד זיין פאלק, דעססען רעסט דעם טהויע גלייכט, פרייזעט דען, דער דעס בונדעס זיך עראיננערט. דיא שטארקן וועכטר, פאן דער הערליכקייט גאטטעס ערפיללט, קרענען דען עוויגען אין העהערן ספערען ; יובעלגעזענגע זינגן דעם אללערהעכסטען זיא, פאללפיהרן איהרע פערריכ-טונגען מיט אונפערבריכליכער טרייע · אונד דיא נאציאן, טאכטר דער עברעער, פערהערליכט דען, דער דעס בונדעס געדענקט. לאב- אונד דאנק לידער לאססען פלאממענרע חשמלים לויט ערטענטן ; מיט דעם גלאנצע דעם עוויגען, איהרעס קעניגס, קרענן זיא זיך, פרייזען אויפמערקזאם, עמזיג זיינע גרעסע. אונד דיא נאציאן, איינסט הערליך, פערדונקעלט איצט, לאבזינגעט דעם, דער דעס בונדעס איינגעדענק איזט. דען וואגען גאטטעס אומרינגן מיריאדען טויזענדע, איהרע העערע רופען : «הייליג! הייליג!» איצט

רוחשים

יוצר לברית מילה

רוחשים ברוך בלי עצלתים· רועשים ומניעים ספי אמותים: ואומם חתומה בברית· מברכת לזוכר הברית: והחיות

זולת **אות** ברית שלשתי למרפא עולם· בענינת קשת לזוכר ברית עולם. גזירה ויום נופש נתן בגבולם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם: דודי בם· מעוטרים בהורי בחוני· המסומנים ומאתתים להנצל מרשפי כווני· וכל רואיהם יכירום· מותממים לפני· כי הם זרע ברך יי: זובדו צורים חמשה לברית בשרים· הצב אבות שנים המה היוצרים: טהורה שלשה ובן· נון שתים הרים· ויעש לו יהושע חרבות צורים: יוסבו צורים לחרבות במו להמול· כאשר מלו בצר שלשום ותמול· לכן סמכם בצווי משרת למול· עשה לך חרבות צרים ושוב מל: מטיב לנגן איש הבינים כפלחו· נזדמנו חמשתן ונעשו אחת לצלחו· סלק הברזל עצמו כזכר ארחו· ותטבע האבן במצחו: עסק מילה שבת דוחה עשיתה· פריעתה ומציצתה רחיצתה ואספלניתה· צורך מלאכה שאי אפשר מ ערב לעשותה· לקרבה אל המלאכה לעשות אתה: קנית קדם נחלתך מבין חמורים· ראותך תבוסת דם בהכותך בכורים· שדי תפדנו ואויבינו תפגג· גוזרים· כאשר שמע למצרים יחילו צורים: אל יקום בחסדו ניבו שנית למלאת· יחיש לרחמנו למלטנו מתלאות· כימי קדם יראנו נפלאות· גואלנו קדוש· שמו יי צבאות: עזרת וכו'

טענען זיא, דיא אונערמידעטען, לייזע: «געלאבט!» איצט שטירמען זיא ווידער, דאס דער שעפפונג זיילען ערבעבען· אונד דיא נאציאן, מיטדעם בונדעס צייכען געזיגעלט, לאָ בעטדען, דער דעם בונדעס זיך ערא·ננערט.

אות ברית· «דרייפאכם בונדעסצייכן פערליה איך, צור היילונג, דער וועלט· דער רעגענבאָגן אין דען וואָלקען ערא·ננערט אַן דען עוויגען בונד; בעשניידונג אונד רוהעטאג (שבת) וואורדען אין דעם געביטע דער איזראעליטען פערקינדעט, צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראל'ס איזט עז איין צייכען עוויגליך· מיט דיזעם דאָפ= פעלטען בונדע זינד מיינע געליבטען געקרענט, מיינע ערקאָהר= נען, מיינע געפריפטען; בעצייכנעט זינד זיא, גערעטטעט פאָן פערצעהרענדען העללענפלאממען· אללע, דיא זיא זע= הען, ערקעננען זיא פעהלערפרייא פאָר מיר; פירוואָהר! עז איזט דיא פאָם עוויגען געזעגנעטע נאכקאָממענשאַפט.» פינף מאהל וואורדען שניידענדע ווערקצייגע ביים בונדע דעם פלייטעס (מילה) אַנגעווענדעט. אונזערער שטאמפעטר צוויא ליסען זיך בעשניידען, דיא ריינע (צפורה) ערנייעטע דאז דריטטע מאהל דען בונד; דער זאָהן דעם נון (יהושע) עררי־כטעטע מיט ישראל דאז צווייטע מאהל (נאך דעם אויזצוג אויז מצרים) דען בונד (ברית מילה)· «יהושע מאַכטע זיך שאַרפע מעססער» שטאַטט דער מעססר וואור= דען שאַרפע שטיינע געברויכט, דאמיט צו בעשניידען, וויא מאַן עהדעם מיט שאַרפעם שטיינע בעשניטט; דארום וואור= דע, אין דעם בעשניידונגסבעפעהלע אַן דען דיהנר משה'ס (יהושע), הינצוגעפיגט: «מאַכע דיר שאַרפע מעססער, אונד בעשניירע ווידער!» אַלזדער טרעפליכע זאיטענשפילר (דוד) יענען ריזען (גלית) פערשטיממעלטע, דאַוואנ= דעלטען יענע פינף גלאַטטען שטיינע אין איינן, שפאַלטעטן דען בעזעוויכט. דאז ערץ וויך, אונגעאַכטעט זיינר האַרטן נאַטור: «דער שטיין דראַנג איין אין זיינע (גלית) שטירנע» געזעץ דער בעשניידונג איזט עס, איהרע אויזאיבונג פער= דרענגט דען שבת; דיא צוריקשיבונג דער פאָרהויט, דאז אויזזויגען דעם בלוטעס, דאז אויזוואַשען, דער פערבאַנדער וואונדע· איינע נאטהוועגדיגע אַרבייט ביא דער בעש= ניידונג, דיא מאַן ניכט פאָר איינגאַנג דעם שבת אונטער= נעהמען קאָננטע, אַן איינע זאָלכע אַרבייט טרעטע מאַן גע= טראָסט, פעררי־כטע זיא אַם שבה· דוא, עוויגער ערוואַרבסט עהרעם דיין ערבע דיר, רעטטעטעסט עז פאָן דענען, דיא עזעלן גליכן (דען מצרים); דיא אין איהרעם בלוטע זיך וועלצענדען (ישראל) זאָהעסט דוא, אונד שלוגסט דיא ערסטגעבאָרנען (מצרים) אללע· זאָ ערלעזע אויך אונז, אַללמעכטיגער, צערהויע דיא פיינדע אין שטיקקע! וויא פאָן מצרים מאַן הערטע, זא מעגען דיא צורים (טיריער) ערבעבען! מעגע דאַך דער עוויגע זיך ערבאַרמען, אויז אונזערן ליי= בען געגנאַדענפאַלל, דאז צווייטע מאהל זיין וואָרט ערפיללען! מעגע ער באַלד זיך אונזערער ערבאַרמען, אויז אונזערן ליי= דען אונז רעטטען! וויא אין דען טאַגען דער פאָרצייט צייגע ער וואונדערטהאַטען אונז ווידער, ער, אונזער ערלעזער, דער אַללערהייליגסטע, דעססען נאַמע עוויגער צבאות איזט.

תם יוצר של ס' בראשית

תקומה לתרבות ישראל

Jewish
Cultural Reconstruction

דרך סלולה

הוא

חיבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם פי׳ רש״י ותרגום אונקלוס, ותרגום אשכנזי, וביאור ותקון סופרים; והפטרות וחמש מגילות, עם פי׳ רש״י ותרגום אשכנזי וביאור; וגם התפלות והיוצרות לשבתות השנה עם תרגום אשכנזי אשר הוספנו בהדפסה השניה

יוצאת **בפיורדא** תק״פד

Fürth
Gedruckt und im Verlag bey
David Zirndorfer Isaacsohn

דרך סלולה

ספר שני

מחמשה חומשי תורה

והוא

ספר שמות

הדפסה שניה

עם פירוש רש"י ז"ל, ונכלל בתוכו פירוש מלות בלע"ז באר היטיב בלשון אשכנז, ותרגום אונקלוס ותרגום אשכנזי מהחכם הגדול מהור"ר משה דעססויא ז"ל, ובאור ותיקון סופרים מהחכם המפורסם מוהר"ר שלמה דובנא ז"ל, וגם ההפטרות וחמש מגלות עם פירוש רש"י ז"ל ותרגום אשכנזי וביאור מהמתרגמים והמבארים המפורסמים.

ואף הקריאה לשבת וראש חודש ולארבע פרשיות, על הסדר, דף על דף במקומו הראוי.

והוגה על פי החומש המדויק והמפואר ממהור"ר איצק פרעמסלא ז"ל, אשר נדפס באמסטערדאם.

ויגענו בשקידה רבה ובעיון נמרץ, להסיר מכשולי הטעיות ולעשותו

תקון סופרים,

תקון לכל כותבי ספרי תורות, לדעת ולהבין חסרות ויתירות, פתוחות וסתומות, על פי המסורה גדולה וקטנה, הכל כאשר נדפסו כבר פה פעם ראשונה.

ועתה בהדפסה השניה הזאת הוספנו פירוש נפלא, אשר

בשם **מורה דרך** יקרא,

ועוד נוספו על המעלות הראשונות הנזכרות כמה מעלות טובות מועילות, לא יוכלו פה להמנות כי קצרה היריעה להיות בה כלולות, ותמצאם בהקדמת המדפיסים ספורות.

בפיורדא

בבית ובדפוס ר' איצק ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

לפרט תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב לפ"ק.

הקדמה

אמר שלמה במהור"ר יואל ז"ל מדובנא רבתי

יתברך האל וישתבח הבורא הטוב והמטיב לנבראיו, לכל אחד כשעור הראוי לו לקבלו, והבוחר באדם מכל החי אשר על פני האדמה, ויחננו בהשפיעו לו השכל ממרומים, והמציא לו חכמת הדבור, להוציא מחשבתו והשכלתו אל פועל הבטוי וההכרה:

והדבור הזה חנן אותו לאדם הראשון כמבואר בכתוב, ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית הארץ וגו' (בראשית ב' י"ט וכ'), והיא חכמה נפלאה לו לדעת תולדת כל החיות והבהמות והעופות, ומזגם וטבעם, והבדליהם זה מזה, לגדרם בשמות, כי השם הוא גדר הדבר באמת, ומורה על הבדלו משאר הדברים, אם באיש או במין או בסוג:

והנה חז"ל בב"ר (פ' י"ח סי' ז' ופ' ל"א סי' ח') אמרו לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (בראשית ב' כ"ג), מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש, ר' פנחס ור' חלקי' בשם ר' סימון אמר כשם שניתנה תורה בלשון הקדש כך נברא העולם בלשון הקדש שמעת מימיך אומר גיני גיניא (איתא איתתא, כ"ה גרסת הערוך בערך אנתרופי) אנתרופי אנתרופיאה גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל, ועם כי החכם מוהר"י ערמאה לא קבל ראיית' זאת בספרו עקידת יצחק שער ח' סמוך לפרק החבור, באמרו דמאן אמר לן שלא הועתקו מלשון אחרת מאחר שמקבלי' ההעתקה ואינם כמו אדם ופלג וקין וכדומה, ע"ש שמשך דבריהם אל כוונה אחרת כאותה, עכ"ז הוא מודה שהראיה מן אדם וקין ופלג היא חזקה, וההבדל בזה הוא לפי שאיש ואשה שניהם שמות כוללים כל המין, ונעתקים לכל לשון ולשון בענין אחר, כמו שהובא בב"ר הנ"ל העתקתם לב' לשונות, ארמי ויוני, שבארמי מתורג' איש גברא, ואשה איתתא, וביוני איש אנתרופוס, ואשה גיני, ועם שבלשונות ההם לא נגזרו זה מזה, עכ"ז יוכל להיות שיזדמן איזה לשון שיוגזרו זה מזה, כמו שהוא בל"א איש (מאן), אשה (מאננין) ולכן אין ראיה מן איש ואשה שראשית הנחתם היתה בלשון הקדש, אבל אדם חוה קין שת נח פלג ודומיהם, שהם שמות עצם פרטי, שלא יסבלו ההעתק מלשון ללשון, וראינו שהתורה נתנה טבה אל ראשית הנחתם, אדם מן האדמה, חוה מאם כל חי, קין מקניתי, שת משת לי, נח מן זה ינחמנו, פלג מן כי בימיו נפלגה, ועם שנעתקו הספורים ההם לכל לשונות הגוים, עינינו רואות כי השמות הנזכרים עצמם לא נשתנו, אבל הובאו אצל העמים כולם בלשון הקדש ממש אדם קין נח ודומיהם, ובלשונותיהם לא יפלו עוד על השרשים שבספורים ההם, כי רחוקים המה מהם, וזאת היא הוראה עצומה ועדות נאמנה מכל הגוים על היות ראשית הנחתם בלשון הקדש:

והנה לפי דעת רוב חכמינו לא נתחדש לשון אחר בעולם עד ימי פלג שאז נפלגה הארץ, ונתרחקו המשפחות זה מזה מקצה העולם ועד קצהו בחטא דור הפלגה, ונתבלבלה לשונם, כמאמר הכתוב כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצ' ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'), ונבחר לו כל עם ועם לשון לעצמו, וחז"ל חלקום לע' לשונות, כפי מה שמצאו מספר בני שם וחם ויפת בעת ההיא, וכן נמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד י"ד ליפת, ל' לחם, כ"ו לשם, ובבני חם פלג אשור ופלשתים, כי שני אלה יצאו מזולתם אשר כבר נחשבו, אך ביד עבר אבי פלג וזרעו נשאר הלשון הקדוש, וממנו נשתלשל לבניו, עד שהגיע לאברהם אבינו ע"ה וביתו וליצחק וביתו וליעקב וזרעו, כאשר תראו על זה השמות הנגזרים מפעלי לשון הקדש, הנזכרים בתורה במשך זמני הספורים מימי פלג ואילך, כמו וישמעאל מן כי שמע ה' אל עניך, והגר קראה את שם ה' הדבר אלי' אל ראי כי אמר' הגם הלם ראיתי אחרי ראי, וכן קראה עפ"ז לבאר באר לחי ראי, וכן אברה' מן אב המון גוים, וקראו שם העי' צוער מן הלא מצער הוא, ובנות לוט שנתגד' בבית אברהם קראו בניהן ע"ש שילדום מאביהן, מואב ובן עמי: ויצחק מן צחוק, וכן על כן קרא שם המקו' ההו' באר שבע כי שם נשבעו שניה', ויקר' אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה, וכן יצחק קרא את בנו יעקב מן בעקב עשו, וקרא שם הבאר הא' עשק כי התעשקו עמו, וכן הב' שטנה ע"ש המריבה שהיו לשטן לו, והג' רחבות כי עתה הרחיב ה' לנו, וכן קרא שם הבאר שחפרו עבדיו בבאר שבע, שבעה ע"ש השבוע' שנשבע' לאבימלך, ועשו אמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני, וכן שמות כל הי"ב שבטים נגזרים מפעלי לשון הקדש, וכן יעקב קרא את הגל גלעד ע"ש הגל הזה עד, אבל לבן הארמי קרא לו יגר שהדות', נגזר מן שרשי לשון הארמי המורים ההורא' הזי' עצמה של גלעד, וכן והמצפה אשר אמר יצף ה', וכן לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים, ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים, ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות, ויקרא למזבח אל אלהי ישראל, וכן ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים, וכן ותמת דבורה וגו' ותקבר וגו' תחת האלון ויקר' שמו אלון בכות, ויקר' יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל, ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני, וכן ותאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ, ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח, וכן ויקר' יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני וגו', ואת שם השני קרא אפרי' כי הפרני וגו', וכן בברכת יעקב לבניו יהודה אתה יודוך אחיך, דן ידין עמו, גד גדוד יגודנו, וכן ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים, ושם משה מן כי מן המי' משיתהו, ושם בנו הבכור גרשם כי אמר גר הייתי, וכן ואמרת' זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו' וכן לא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה, וכן ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם וגו', וכן ויבן משה מזבח ויקר' שמו ה' נסי, וכן ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי, וכן שמות ג' הרגלים חג המצות ע"ש ענות מצות (ונקר' ג"כ חג הפסח ע"ש אשר פסח על בתי וגו'), וחג הקציר בכורי מעשיך (ונקרא ג"כ חג שבועות ע"ש שבעה שבועות תספר לך), וחג האסיף באספך את מעשיך מן השדה (ונקרא ג"כ חג הסכות ע"ש בסכות תשבו שבעת ימים), ונקר' האיל של שלמי' שהקריב אהרן בז' ימי המלואי' איל מלואים ע"ש שבעת ימים תמלא ידם, ונקרא המשכן אהל מועד ע"ש ונועדתי שמה, ויום ז' נקרא שבת ע"ש שבת וינפש, וכן ויקר' את שם המקו' ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים, ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה, ויעש משה נחש נחשת, וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך, הנה כל אלה שמות האנשים ושמות הערים הנגזרים מפעלי לשון הקדש, הנמצאים בתורה, והנהם מליצות נאות בלשון נופל על לשון, ובכל הלשונות שנעתקה התורה אליהם נשארו השמות על מתכונתם, והפעלי' הועתקו, ולא יפלו עוד על השמות הנזכרים, וכן לא נשאר בהם הנאות של לשון נופל על לשון, כי נחש נחשת מתורגם בארמי חויא דנחשא, ובל"א (איינע קופפערנע שלאַנגע), וכן קיני תרגם אונקלוס שלמאה, וקנך תרג' הוא וכן יב"ע מדורך לפי הכוונה, ולפי משמעות המלה תרגם אונקלוס קינך, ויב"ע ברכפך, כמו שתרגמו קן צפור (דברים כ"ב ו'):

ודע כי הדבור הזה מורכב מאותיות ותנועות, ואי אפשר לזה בלא זה, כי אין יכולת לשום אדם לבטא שום אות בלי תנועה, וכן להפך, והמה קשורים ומצומדים יחד כחבור הגוף והנפש, והתנועות הן במדרגת הנפש אל האותיות שהן במדרגת הגוף:

עוד יש לך לדעת כי אף שבתחלת ההשקפה די לב' אלו (האותיות והתנועות) להוצי' הדבו' לפועל, הנה עדין לא יספיקו רק להוצי' המלה מכח מחשבתו אל פועל הבטוי, אולם לפי שלא תושלם כוונת המדבר כי אם במאמרים שלמים מצורפים יחד ממלות שונות, והכוונה תשתנה במאמר אחד בעצמו לפי חבור המלות והפסקותיהן, לכן צריך עוד המדבר לכוון את דבריו בהשכל, לחבר המלות אשר תחוברנ' לפי כוונתו, ולהפריד את הראויות להפרד, למען יבין השומע עומק כוונתו בברור, בלי ספק כלל: המשל בזה במלות לא תאכל, הכוונה הפשוטה בהן היא השלילה מן האכילה והאזהרה לבלתי אכל, והמלות מחוברות יחד, ויוכלו להתפרש על חיוב האכילה או על נתינת הרשות לאכול, כגון אם ישאלהו איש לאמר, האם אמרת לי שלא אוכל, וישיבהו לא, תאכל, בהפסק קטנת ביניהם, אז תהי' מלת לא תשובת שאלתו, כלומר לא אמרתי לך דבר זה, ומלת תאכל היא צווי שיאכל או נתינת הרשות שרשאי לאכול, והנה אלו ב' הכוונות ומתנגדות זו לזו, הא' תשלול ותזהיר מלעשות, והב' תחייב ותצוה או תרשה לעשות, והדברי' אחדים, ואין ביניהן רק ההפסק והחבור:

והנה בפסוק לא תרצח לא תנאף לא תגנב וגו' (שמות כ' י"ג) מלות לא מופסקות בטפחא לפי טעם העליון, ולטעם התחתון הן

מחוברות

הקדמה

מחוברות, בטעם מרכא, כי הא' במרכא והב' והג' במונח, ועם
כי לפי פשט הכוונה אינם רק שלילות ואזהרות לב' מיני הטעמים,
רק שלטעם העליון כל אחד הוא פסוק לעצמו, והוצרכו מלות לא
להיות בטפחא. כי לא ינא אס"פ בלי טפחא (אם לא שנשלם כל
המאמר במלה אחת), עכ"ז ע"ד הדרש נדרש בזוהר ע"ז שהפסק
והחבור שבהן יורו על החיוב והשלילה יחד, וז"ל (בח"ב דף צ"ג ע"ב),
לא תרצח לא תנאף לא תגנב, לא, פסקא טעמא בכל הני תלת,
לא תרצח אי לא דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין, ויהא אסיר לן
לקטלא נפשא בעלמא אע"ג דיעבור על אוריתא, אבל במה דפסקא טעמא
אסיר ושרי. לא תנאף, אי לאו דפסקא טעמא אסיר אפילו לאולדא או
למחדי באתתיה חדוה דמצוה, ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא
תגנב, אילמלא דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה
באורייתא אודעתא דחכם לאסתכלא ביה או דיינא דדאין דינא לפום
טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דתרווייהו לאפקא
דינא לנהורא, ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תענה ברעך עד
שקר, הכא לא פסקא טעמא בגין דאסיר הוא כללא וכללא, ובכל מלי
דאורייתא קב"ה שוי רזין עלאין ואוליף לבני נשא ארחא לאתתקנא בה ולמהך
בה כמה דאת אמר אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך
(ישעיה מ"ח י"ז), אוף הכי, לא תחמד, לא פסיק טעמא כלל (כי
לא תענה ולא תחמד מחוברים בין לטעם העליון ובין לטעם התחתון,
כי לא תענה במקף לב' מיני הטעמים, ולא תחמד במרכ' טפחא לשניהם),
ואי תימא אפי' חמודא דאוריית' אסור כיון דלא פסקא, תא חזי בכלהו
עבדת אורייתא כללא ובהאי עבד' פרט, בית רעך שדהו ועבדו וגו' בכל מלי
דעלמא, אבל אורייתא איהי חמודת תדיר שעשועים גנזי דחיי ארכא דיומין
בעלמא דין ובעלמא דאתי עכ"ל, והוא נאות לענייננו:

ולדעתי אין להבין המאמר הזה כפשוטו, שלולי טעם המפסי' שבמלת
לא, הי' אסור להמית את החייב מיתה ע"פ התורה, או
הביאה המותרת באשתו, כי מפורש הוא בתורה להמית את הרוצח, ע"פ
עדים, וכן מפורש בתורה על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו
והיו לבשר אחד, כי יקח איש אשה ובעלה, וכבר צוה השם ב"ה לאדם
ולנח לאמר פרו ורבו, אבל כוונת הזוהר לומר שע"י הפסק הנגינה נרמזו
גם אלה המצות בעשרת הדברים, ע"ד שכתב רש"י ז"ל על פסוק ואתנה לך
את לוחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם (שמו' כ"ד י"ב), כל
שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן, ורבינו סעדי' פירש
באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו עכ"ל:

והדע עוד כי גם בכל אלה לא תושלם כוונת המדבר כראוי, כי גם
במאמר אשר תחוברנה מלותיו או תופסקנה בודאי, תשתנה
לפעמי' כוונת המאמר ומהפך להפך, כמו מאמר אתה זה בני עשו (בראשי'
כ"ז כ"ה), יוכל להתפר' שהו' הודעה, ויוכל להתפר' לשאלה (כפי האמת),
ואין הפרש במאמר זה בענין הפסק המלות וחבורן לפי ב' הכוונות, הנה
המדבר המשכיל יוכל בקול לבאר כוונתו בהרמת קולו או בהשפלתו, כי
לכוונ' השאלה ירים קולו, ולכוונ' הודע' ישפילהו, ומזה תקיש על השאר:

ועתה בהצטרף כל אלה ד' הדברים יחד לאיש המדבר, שהם הברת
האותיות יפה, בטוי התנועות היטיב, חבור המלות והמאמרים
והפסקותיהם כראוי, מדרגות הקולות כמשפטן, יגיע לאמן כוונתו
להודיע מחשבתו הנסתרת בלבבו לאחרים, למען ישמעו ויבינו:

אולם כל זה איננה רק לאיש הנוכחי העומד לנגדו לשמוע מה ידבר,
ואזניו תשמענה דבר מפיו, אבל לאנשי' הנסתרי' ממנו ורחוקי'
מנגד עיניו, ומכ"ש לדור אחרון בנים יולדו, לא יספיקו כל אלה, לכן הש"י
יתברך ברוב חסדו השפיע על האדם מטובו וחלק לו בינה יתירה בהמציא
לו חכמת הכתב והמכתב אשר על ידה ידבר איש על רעהו הנסתר מנגד
עיניו, וב' בני אדם הרחוקים זה מזה מקצה העולם ועד קצהו, הא' ישלח
דברו בכתב לרעהו, ויודיעהו מחשבו' הנסתר'; גם מה גדלה חכמ' הכת',
כי יגיד האיש את דבריו לאנשי' אשר יולדו אחריו לאלו' ולאלפים שנים:

ולפי שכבר אמרנו שלא תושלם כוונת המדבר כ"א ע"פ ד' הדברים אשר
זכרנו, לכן צריך שתושלם גם חכמת הכתב בארבע' דברי' הנ"ל
ונשובה ונחקורה עליהם: **הא'** שהן האותיות, הנה בחכמת הכתב יש
כ"ב תמונו' לכ"ב הברות אשר יוכל כל איש להשמיע, והמה כ"ב אותיות
אל"ף בי"ת היוצאות מה' מוצאות הפה, שהם, חיך, גרון, שנים, לשון,
שפתים, וסימנן א"ג של"ש, והמדקדקים חלקו האותיו' כשורה' מוצאות,
ואמרו אחה"ע מהגרון, גיכ"ק מהחיך, דטלנ"ת מהלשון, זסשר"ץ מהשנים,
בומ"ף מהשפתים, ועוד נוסף עליהן ה' אותיות מנצפ"ך הבאות לעולם
בסוף התיבה, אשר עליהן אמרו רז"ל (בשבת דף ק"ד ע"א ובמגילה דף ב'
ע"ב ודף ג' ע"א) מנצפ"ך צופים אמרום, ומקשה והכתיב אלה המצות
(ויקר' כ"ז ל"ד), שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה וכו', עד שהעלו
ואמרו אלא שכחום וחזרום ויסדום: ונקראו אותיות, לפי שהן אותות
וסימנים לתכונות ההברות: והנה בזה נשתוו גם האומות ללשונותם
לגוייהם שיש להם תמונות מיוחדות לכל הברה והברה, אלא שלא נשתוו
אלינו במספרם:

הב' שהן התנועות, הנה עקרן הן שלש, החולם, והחירק, והפתח,
ומהן מורכבות עוד ד' תנועות' הקמץ והשורק (הנקרא אצלינו
מלאפום) והצירי והסגול, וסימנן **בֶּן רַב יוֹאֵל מִדּוּבְנָא**,
כ"ה דעת המדקדק הראשון רבי יהודה
בר ר' דוד מערבי ממדינת פעס, הנקר' חיוג, וכ"ה דעת בעל ספר
הכוזרי (במאמר ב' סימן פ'), וכ"כ הראב"ע בתחלת ספר צחות, וקראו
אותו שבעה מלכים, ולא שמו הפרש בין חירק גדול לקטן, כי חשבו אותן
לתנוע' אחת, וכן חשבו לתנוע' אחת הקמץ הגדול והקטן, וכן הקבוץ
בעל שלש נקודות לא חשבו לתנועה בפ"ע, רק שהיא אחת עם המלאפום,
ולא תבוא כ"א במקום שתחסר הוא"ו, ונשארה הנקודה לבדה, ואם ישומו
בין האותיות תתחלף עם היו"ד, ובתוך האותיות תתחלף עם הדגש, ואם
ישמוה בראש האותיו' או תחתיהן תתחלף עם החול' והחירק, לכן עשו
במקומו קבוץ בעל ג' נקודו' עומדות באלכסון: אמנם הרד"ק במכלול
(ד' קטן ד' קפ"ו ע"ב) חלק אותן לחמש תנועו', שהן קמץ צירי חול'
חירק שורק וסימנן **אֵל אָבִי הוּא טוֹב**, והן נמשכות בקריאה,
ולכן נקראות תנועו' גדולות, כי כ"א מהן
ממשכת אחריה אות אחת מאותיות אהו"י שדרכן להסתר לפעמים במבטא,
ואלו נקראות אבות או תנועות גדולות, ויש להן חמש תולדות ונקראות
תנועות קטנו', והן פתח סגול קמץ חטף קבוץ חיר' קטן, וסימנן **נֵס
מִכָּל פֶּשַׁע**, ולדעתו הברת האבות והתולדות שוות, כי לכל
ת"ג מיוחד א' מן התנועות הקטנות אשר תדמה אליה
בהברתה, ואין הפרש ביניהן רק במשכ' האבות ובמהירת התולדות,
וכ"ה קריאת הספרדים, והמדקדקים האחרונים הלכו בדרך הרד"ק
בענין מספר התנועות: מלבד נקודת השוא שאיננה במספר התנועות,
כי אין לה הברה בפ"ע, רק היא נחטפ' לאות שלפניה ואז נקראת שוא נח,
או לאות שלאחרי' ואז נקראת שוא נע, ותמונתה שתי נקודות ביושר זו
למעלה מזו: מכל זה תראה כי בחכמת הכתב יש ט' תמונות לעשר התנועות
עם נקודת השוא: ונקראו נקודות, לפי שרובן הן נקודות, כמו הצירי
והסגול והקבוץ והחולם והחירק והשורק והשוא, מלבד הקמץ שהוא מורכב
מקו ונקודה, והפתח שהוא קו לבד, ונקראו ג"כ תנועות, לפי שמניעות
את האותיות, כנפש המסתתר' המניעה את הגוף הנראה, כן האותיות
נראות ונכתבות בספר תורה, אבל התנועות אינן נכתבות בס"ת: אמנם
יש הבדל בין ב' השמות, כי הנקודו' כוללות גם השוא, משא"כ התנועות,
כי אין לשוא תנועה לעצמה, כ"א נחברת תנועה שלפניה או שלאחרי',
כאשר כתבתי: והנה גם האומות (שוכני ארצות אירופא) יש להם ה'
תנועות הנקראות אצלם (וואקאלן), אך הן כצורת האותיות, גם
יכתבו אותן בין האותיות.

פֿאָרעראינְנערונג

דא דיא נאמען אונד וואהנארטע אונזערער אויזווערטיגען הערען פרענומעראנטען אונז אָפט אונבעקאננט אונד
מאנכע האנדשריפטען דערזעלבען אונדייטליך אונד שווער צו לעזען זינד, אונד דאהער פֿיללייכט אין נאכשטעהענ=
דער פרענומעראנטען=ליסטע היר אונד דא אין דער רעכטשרייבונג דער נאמען אָדער אין דער בענעננונג זעלבסט
פֿעהלער געפֿונדען ווערדען: זאָ ביטטען וויר דיאיעניגען וועלכע דיזעס בעטריפֿט, זאָ וויא דיא יעניגען דערען נא=
מען אויז מענשליכעם פֿערזעהען אויזגעבליבען זינד, אום איהרע גיטיגע פֿערציהונג, אונד פֿערשפרעכען, דיא
אונז דיספֿאלס צוקאָממענדען צורעכטווייזונגען דאנקבאר צו בעניצצען, אונד אין דען פֿאָלגענדען טהיילען דער חומשים
דיא בעטרעפֿפֿענדען פֿערבעססערונגען, זאמט דען רעספעקטיפֿען נאמען דער פֿאָן נייעם הינצוקאָממענדען הערען
פרענומעראנטען, בייצודרוקקען.

המדפיסים

אלה קציני ראשי עם הנקובים בשמותם המתנדבים בלבותם לבא (3)
על החותם לקחת ולהניח כלי יקר הזה באוצרותם ·

קהלתנו ק"ק פיורדא יע"א

ר' אברהם בראנדייס סג"ל פו"מ
אברהם בייערסדארף
אברהם פרידבורג
אברהם ר"ק
אהרן הירש פעססלס ג"צ
אהרן כהן ראפפאפורט
איסר איקקעלהיימער
אייזק ב"ה שמחה הלוי
איצק בער האניק
איצק ב"ה בנימין חיים פ"ב
איצק שאפפלאכער
איצק שפרינגער
אלי' איכענהויזען
אלי' בער נייאבורג
אנשיל אכס
אנשיל אולמאן
אלקנה נוימבורג 2 עקס'
ברוך בערא̈לצהיימר פו"מ
בונם בראנדייס סג"ל
בנימין כהן
גאטליב קלינגענפעלד
גבריאל פייכטוואנגער
גומפער ב"ה ברוך מרדכי
דוד מוהר
דוד ב"ה מענקי צ"ר
הירש בן פו"מ מו"ה משה מעלהויזען זצ"ל
הירש גאלדשיידער
הירש רינקעלשפילר
הירש ב"ה מאיר צ"ר
הירש ר"ק
וואלף רעממעלסדארף
וואלף ווייקערסהיים
וואלף חיים בענדיט
וואלף ליב ב"ה לימא ה"פ
וואלף סופר
וואלף ערלענבוש שניידערמייסטר
וואלף פ"פ
זלמונה ווערעלעס ג"ה
זוסמאן פארכהיימר
זיסל עללערן
זלמן חיים טעטעלבאך
זלמן שלענקר

ר' זנוויל אפפעלטר
זנוויל ליכטענשטאטט
זעליגמאן ווערטהיימ שטיין
זעקיל זולצבאך
זעקיל בה"ש שנאטאך
זנוויל ב"ה נטל שמש
חיים ליב אייזענבערג
חיים שנאטאך
טעבלי אלעסהיימר
ישעי' בראנדייס סג"ל פו"מ
יודא ר"ק ג"ה
יודא אפפענבאכר ג"צ
יודא שוחט דמתא
יואל איכענהויזען
יואל צ"ר שוחט דמתא
יואל ב"ה משה כהן
יאקב בה"א זאממערהויזן
יהושע ליזר
יוזל ב"ה זלמונה עהרליך
ישראל גוסטהאל ד"ר
יעקב ליב בראנדייס סג"ל
יעקב ארטענויא
יעקב ב"ח ביערשענק
יעקב ליב דימבעק
יעקב לעווענשטיין
יעקב ליב פארכהיימר
יעקב בר"א צ"ר
יעקב ב"ה ב"ח פ"ב
לאזי בר"א אייזענבערג
לאזי בר משה זולצבערג
ליב באמבערג סג"ל
ליב וויינשענק
ליב ב"ה טעבלי הירש
ליב פ"פ
ליזר אכס
ליזר קרעלינגן
ליפמאן חיים שוחט דמתא
משה אולמאן ד"ר
מאיר אילפעלד
מאיר ליב אורבאך
מנלי לאנגערשטאדט
מנלי מאנים
מענדל פעססעלס
מרדכי ווצלער
וייפענויערד

ר' משה בה"ל כהן
משה לאצערא
משה ב"ה אברהם אולמן
משה לעווענאהן
אל' מאטל שוחט
מאגטאלענא שוואבאכר בלומע פאבריקאנטין
ר' נטע מיינבערנהיים
נטע אטטענסאסער
נטע שאפפלאכר
נפתלי ב"ה יצחק בס
נתן ב"ה זלמן באמבערג
סענדר אנשבאך
סענדר עללרען
עוזר פפ"ה
עזריאל ב"ה זיסלה
ענזלי וויסמאן
קאפעל ב"ה ליפמאן ה"ב
קאפמאן ב"ה יעקב סג"ל
קאפעל ב"ה משה א"ז
קלמן ב"ה יודא חיים סופר
רפאל הירשהארן
שלמה פעגערסהיים
שלמה ב"ה געטץ ומ"ר
שלמה מיכאל פ"ב
שמואל פראגר
שמעון ליב העס
שמשון ביבריך
שמשון ליב ב"ה ברוך

אאבען

זעקל סוטרא מברוק

אבערדארף

איצק לעווענשטיין
היימאן וואלף היידענהיים
הירש מענדל
הירש ריעזער
חיים אטטינגר
מאיר שמואל ראזענטהאל אפפענטליכר לעהרער

אברלאנגשטאדט

אברהם הירש קראנאכר

אדעלסדארף

איצק ב"ה מאיר
זנוויל ב"ה יעקב

אודערצהיים

בימא סג"ל קאממיסער

אויב

מו"ה אלעזר דוב מ"ץ שם

אויגסבורג

יורשי הנגיד מה"ו פייטל קוילא ז"ל

אויפהויזען

בונים פרעהליך ש"ץ שם
יאזעף דאפיד בלום
מאיר אבררארפר

אטטינגען

האב"ד מה"ו פנחס לבקא"ב נר"ו
איצק ב"ד בעטמאן
איצק ליב ב"ה אברהם
אפרים במ"ה זנוויל ש"ץ שם
דוד ב"ה נתן ענגעל
הירש מיכאל ב"ה נתן
זלמן ב"ה אברהם שוואב
זלמן הירש בוכהאלטר
טעביל ב"ה איצק הירש
יונה ב"ה חיים קאך
יוסף אטאפפענבורגר
יוסף ליב רעגנסבורגר
יעקב בפו"מ כ"ה יונה
יעקב ב"ה אפרים גוטמאן
יעקב ב"ה אנשיל פראממאן
יעקב נתן מיכעלבאכר
מרדכי בר"ר בעטמאן
משה ב"ה יונה גוטמאן
שיהל שטויבמאן
שלמה שטיינר
שמעון ב"ה משה פעדרמאן

אטטענזאס

זנוויל פראגר
זיסל קאפל
זעקל העסטעפפער
זעקל ב"ה קאפיל וועלט
יודא זימאנספעלד
יום טוב שפעט סג"ל

ר' יוסף זאממריך
ליב פראגר
ליב טיטץ
ליב אדעלסדארף
מענדל בער שפעט סג"ל
שמעון ב"ה בערמאן פו"מ
שמעון בה"ג זימאנספעלד

איכענהויזען

מה"ו איצק ערלאנגען
אברהם פיינעמאן
בנימין ביזזינגר
הירש מעצגער
זעליגמאן גייבורגר
חיים ב"ג כ"ץ
לעמלי גינצבורגר
קאפיל בערנהיימר
שמואל ליב גערטשלע
שמואל אפ"ה
שמואל מעצגער

איללעראייכען

הדיין מה"ו אברהם נר"ו
יוסף ב"מ פו"מ
יורשי בונפט ז"ל
מאקס מאיר
נתנאל ווייל
שמואל ליב

איקקעלהיים

הילל ב"ה שמשון
אמעריקאנער

אלטינגען

זלמן ב"ה עזור טיראן

אלטענהויזען

הירש שטערן

אנשבאך

אייזק כהן האכהיימר
ליב אולמאן
ליב ב"ה דוד
מורי ווינר
משה בעראלצהיימר
פייס פאפענהיימר

אפפענבאך

זימלה כהן

ארמענצהויזען

מרדכי ב"ה מאיר

ארנשטיין

ר' ליב פראנק

אשאפענבורג

ליפמן ב"ח קלמן ריסהיים
מענדל ב"ה ליב שטערן

באכראך

דוד צירנדארפר

באלברון

בערכ"ץ מלמד בקאסטעל

באלווילער

ישעי' ב"ה הירש ווייל

באמבערג

ברוך אינגבערג
זנוויל וואלמר פו"מ
מה"ו יודא וואלף נ"ס
יואל קראנאך
יונה קולפ' פו"מ
יוסף לאנץ
ליב קראנאך
מאיר גאלדמאן
מאיר שפרינגר
משה עגער פו"מ
קאשמאן רעסכויער
קלמאן נייא

באן

נפתלי שלעסינגר

באקענהיים

בער ב"ה יוסף
יוסף בלומענטהאל
שמואל היים

באריכפעלד

מאזוס הארטמאן
שמואל האפמאן

בורגפרעבאך

מה"ו משה אברהם

ביבעראך

מאיר ב"ה שמואל אדלער

ביטהערט

אברהם האמבורגר

בייערסדארף

ר' אברהם פאקער לעהרער
אייזק מערצבאך
וואלף ליכטענשטאדט
זנוויל הירש קליין
חיים בערלי
ליב ראטה
מיכל ב"ה מאיר
שמעון ראזענטהאל

ביירייט

ה. בערנהארט
גרשון בייעסדארף
הירץ ב"ה שמשון
הירש וו"ד
וויליאמס
זעקל
יעקב ווירצבורגר
יעקב פישלס
ליב הארבורגר
ליב בייערסדארף
מאיר אשר
מאנדל וו"ד
ניסן פעלהיים
קאפיל העכינגר
שמעון פאמייסל
שמשון פראנק

ביכענבאך

זלמאן לאנדויער
אויז טראנשטאדט 2

בינגען

הייניבאך לעהרער

בישבורג

אברהם שנאעלטער
אברהם ליברמאן
זלמן שנאעלטער
מענדל גאלדמאן
משה נייא

בישהיים אם זווים

רפאל בלום קאממיסער

בענזוואנגען

מה"ו איצק הירש ג"ה
איצק ווייל
גומפר
דוד בייער

ר' הענלי שווארץ
חיים לווינגער
יודא שטרויס פו"מ
ליב בינגסוואנגר
ליב וואלף היימאן
שלמה שטרויס
שמואל הייטאן

בעראלצהיים

ליב ב"ה משה גוטמאן

בערגען אם בערג

דוד ב"ה ברוך שטערן
וואלף ב"ה דוד כהן
שמואל ב"ה רפאל העס

בערלין

ע"י מה"ו משה פיליפסטהאל
33 עקסעמפלארע

בערען אין דער שווייץ

אברהם אולמאן ט"ץ שם

בערקאך

מענדעל גומפ' זאהן

ברוכזאהל

קויפמאן גומפעל

גאכסהיים

איצק גאטטהאלט
יוסף גאלדמאן
ליזר אדלער

גונצענהויזען

הדיין מה"ו אברהם בעהם נר"ו
אברהם ליב סג"ל פו"מ
אברהם שולער
ברוך נאטהאן קעפער
דוד זלעוי
הענלי בעראלצהיימער
זלמן ווערטהיימר
יאקאב קלמאן
לאזי יואלזאן
לוי ב"ה גומפער
ליזר בה"ה אייזען
משה הויג
משה בעראלצהיימר פו"מ
נטע שטעטהיימר פומ"מ
ענזלי בלומענשטיין
פיליפ' הייטאן ראזענבאך

נאמען דער הערה̇ן פרענומעראנטען

גלאָגויא

ר' אברהם פראגער
איצק בימ אנשיל כ"ץ
אלי' ב"ה בער
אלי' ב"ה הערצל
בנימין ב"ה מיכל כ"ץ
דניאל האָרוויץ
הירש קאָסעל
הירש שטרימער
מה"ו זלמן לעוויזאָהן
זלמן שיק
זעליג ב"ה איצק קאַראָ
יאהן מאיר בערלין
יוליוס מונק
יוסף בר"י לאַצרוס
יוסף גאָלדפענגער
יוסף פולי 2 עקסע'
מ' יוסף אפ"ה טו"ב
מ' יצחק גאלב
ישראל פירשט
ליב בר"ה פייטל
ליב קוהן
ליב ב"ה שמואל זאַקס
לעווי הירש זאַקס
מיכאל זנוויל
מאיר לינדויא
מאיר אָפּטיקוס מפיורדא
משה אהרן לובלין
משה וואלף לעווי
נחום שלאָכויער
פייביש שטרעמר
פנחס באָאז
רפאל ליב מונק
שלום פרידלענדר פו"מ
שלמה באַמבערגר
שלמה ב"מ מיכאל
שמעון האמבורגר
שמעון מונק

גלייכערוויזען

אהרן ב"ה יקותיאל
הירש ב"ה אליעזר
זעליג ב"ה אליעזר
ליפמן ב"ה פלטיאל כ"ץ ש"ץ
מיכאל איצק ב"ה יעקב סג"ל
משה ב"ה פנחס סג"ל
נתנאל ב"ה אליעזר
שמואל ב"ה משה
שמואל ב"ה פנחס

גערָאלצהאָפען

ר' אבר הירש בערגער

גריגסהאַבער

מה"ו אייזק סקוטש
ארנאָלט העללמאַן
דוד קליינר לעהרער
משה באכמאן

גריילסהיים

מאראַם ב' מ' קאָהן

דיטלענהיים

הירש בלאָך
זלמן מאיר

דייטץ

אהרן שייער
מאראַם ברענדל א"ל כ"ה
הירש קאָן
חיים קאָסעל
יוסף האַקענברוך
ליפמן בונא
מיכל ר"ק
משה קאָסעל
שמשון ב"ה דוד ביר

דיטטענהיים

אברהם הירש ראָזענפעלד
שמואל ראָזענפעלד סג"ל

דיסבעק

ליב פראַנקענויער

דעטעלבאַך

גבריאל פעלדהיים
יואל ב"ה זעליגמן
מיכאל שטרויז

דעממעלסדאָרף

מרדכי קרויס

דעקגינגען

ברוך ליב טאַנהויזר
דוד קורין
הירש שטערנבערגר שווץ
זעקל הויזער
זעקל העכטעטטער
אָפּפענדליכר לעהרער

דערמינאך

נתנאל ברונשוויג

האַגענויא

ה. לעפאָלד הימאַן 11 עקס'

האַלל ר' טובי'

האַמבורג

ע"י הערר מאָריץ
פינקוס 11 שטוק

האַנויא

חיים עשוואָ נר"ו

האָפעלד

יואל טרויגאָטט

האַרבורג

מה"ו איצק ליב הייללער
איסרלא וואַססערמאַן
בנימין בערלינער
גבריאל רעדער
ליב גולדמאַן
עוזר גולדמאַן

היטטענבאַך

הענליין גוטמאַן
זלמן זעליגמאַן העלט
מיכאל בער ליליענטהאַל

היידעלבערג

משה ב"ה דוד ש"ץ

היידענהיים

אברהם ליב לעעמאיר
זאַלאָמאָן ב"ה אברהם אָבערמאיר
יוסף ב"ה יעקב גוטמאיר

היכבערג

אלחנן וויללינג בן הדיין
מה"ו ישראל זצ"ל
קאָמיסיאָנער
אברהם וואלטער כ"ץ
הירש אָפּפענהיימר כ"ץ
הירש פרענקעל כ"ץ
הירש קירכבערג
וואלף בוים
וואלף מאָהר כ"ץ
וואלף קייסער כ"ץ
זלמן פרענקעל כ"ץ
משה אָפּפענהיימער כ"ץ
משה שטרויס כ"ץ
שמשון עקשטיין

הילדבורגהויזען

ה. היינעמאַן ב"ה ירמי' בירקענשטיין
חיים ב"ה יודא
יהודא ב"ר יונה
יוסף מיכל הירש 11 עקס'
מאיר מיכל הירש
נטע ב"ה רפאל שוואָב

היינספורט

אברהם גוטמאַן
הירש שמש
זוסמאַן בירגער
זעליגמן גוטמאַן
ייז גוטמאַן
יעקב עלסאָסער
ליפמאַן גוטמאַן
מרדכי בר זלמן א"ר
מרדכי בער ב"ה זעליגמאַן

היינריכס

דאַניעל מאיר
זאַלאָמאָן מאיר
יאַקאָב אהראָן
יוליוס מאיר
מאָריץ מאיר
חיים בר"מ הויכענבערג
מליסא לעהרער בהנ"ל

הייצפעלד

אהראָן בער
אהראָן דרייא
איצק ליב לעווענזאָהן
אמזאָהן ליעבמאַן
הערמאַן ליעבמאַן
הערמאַן שטערן
עלעמענטאַר לעהרער
זלמן בער
יאַקאָב באַמבערגר
ייז סופר
לודוויג ליעבמאַן
ליב ראָזענהיים
ליזר זילבערשטיין
ליזר קראַפּט
משה דרייא
שמעי' דרייא

הירבען

אבראהם גוגענהיימר
אבראהם העכטעטטער

נאמען דער הערדען פרענומעראנטען

ה. אבראהם ועלינגר
איזאק לעב לאנרויער
איסראל נייבורגר איוז פ"ה
בעניאמין גונדעלפינגר
בענעדיקט פאטענוויעזר
בערנהארד יאנאז לעפינגר
בערנהארד נייבורגר
גאבריעל טהאנהויזר
גרינזפעלדער בוכהאלטר
דאפיד מילהויזר
הייאום טהאנהויזר
היינריך קלאפפר
העאך מיכעלער
הירש לעפינגר
וואלף וייל
זאלאמאן גוגענהיימר
זאמועל לעפפלער
זאמואן בעראלצהיימר
זימאן היימאן
זעליגמאן הארבורגר
יאאכים גוגענהיימר
יאאכים ליפשיטץ
יאזעף זאמועל לאנדויער
יאזעף קאהן
יאנאז לעפינגר
יאנאז קאהן
יאקאב בענזוואנגר
יאקאב העכשטעטטער
פאנעז היימאן
סאזעז קאהן אין פעלהיים
מארקז גונדעלפינגר
מארקז לאנדויער
ראפאל איסראל לאדויער
ראפאעל לעב לאנדויער

העכינגען

מו"ה חיים דיסבעק נה"ו
מו"ה נטע רייכענבערג
ר' איצק ליב ב"ה מ"ס
דור מאזס לעווי
יוזלא בה"ר העכינגר מב"ו

העגה אין עלוזאס

זלמן חזן

העסדארף

חיים אפפענהיימר
יודלע פו"מ
ליעבמאן קייסער
עלעמענטאר לעהרער
פייפער נארדמאן

וואלדארף

ר' דוד ב"ה משה ש"ץ
זוסמאן ריגהיימר
זעלקאן גוטמאן
יוסף פהירמאן
יעקב שטרויס
ליב האללענדר
מאיר עקמאן
מרדכי גוטמאן
פייפיל זאקס
שמשון הערמאן

וואלדבערינגען

מאיר מאזעס ניימאיר 2

וואללערשטיין

מו"ה מאיר ליב ניימארק
אנשיל וואססערמאן
בערלי וויינמאן
דוד וואססערמאן
הענלי איזינג
זעליגמאן ראטהענהיים
יוקב ראדעלסהיים
קאפל גומפערץ
שמואל אולמאן

וואססערטרילינגען

הענלי ב"ה זלמן כהן

וידעלסהאפען

אברהם ב"ה איצק
דוד ב"ה איצק
זגוויל גרינשטעטטער ש"ץ
יוסף ב"ה משה
מענדל ב"ה ליב
שמואל ב"ה הירש

ווימערשמיטטען

היינעמאן שוואב
יאזעף שוואב

וויינמערסהיים

דוד עהרליך סג"ל
ליב ב"ה יצחק מעער
משה נייבורגר
משה רייגמונט סג"ל

ווייקערסהיים

ר' אהרן בן הנגיד מו"ה
פייפער כ"ץ
מו"ה אורי ליב הלוי
חיים ב"ה יאקב
יונה דוב ב"ה יידל
דפאל ב"ה יוסף דוב
ליב קלמן זולצהי מר אויזקליינ-
שטיינאך משרת אצל ר' חיים

ווילהערמסדארף

ר' מיכל מארקערלבאך פו"מ
רפאל אנשבאכער
שמעון גאלדשטוין

וויסבאדען

וואלף ב"ה ליפמאן

וויהצבורג

הערר יואל פאן הירש
זאמועל יידל
יוסף הארטצפעלד
ליב הירש דעסויער
ליב פראנק

זאממערהויזען

יוזפא ראזענפעלדר
נטע בער אדלער
פייפל באלם

זולצבאך

הב"ח מרדכי כהן

זולצבערג

ר' אברהם פייכטוואנגר
אברהם ב"ה יוזפא
בענדיט אנשבאכר
גדלי' איכענהויזן
דוד הירש
היימאן מאיר
הירש ב"ה משה
זוסמאן לעווענשטיין
זוסמאן פייכטוואנגר
זלמן פייכטוואנגר
חיים איינשטיין
יאזעף מאיר בוכבינדר
יוזלא ווייכסעלבוים
יעקב רעגענסבערגר
ליב וואלף
ליפמאן נייזטעטטער
מאיר לעווענשטיין
משה לעווענשטיין
נתן ב"ה געטץ
אל' ר' ליב ניימאיר ז"ל

זילסדארף

יאקאב מאיר הענגעבאך

זימערטהויזען

זימאן פרידמאן
יוסף זאגרמער

זיעגבערג

אייזק ב"ה אברהם הכהן
וואלף ב"ה מרדכי נייוויטט
יהושע ב"ה אברהם הכהן
יוקב ב"ה אברהם ליפמן ה"ב

טהאלמעסינגען

מו"ה חיים כהן מ"צ
ר' אברהם אטטינגר
זלמן פייכטוואנגר
יוסף אלעקסאנדר
הייארעקר
ישעי' פראגער אפפענ-
ליכער לעהרער
יהושע ב"ה מאהרם טולין
ליב בר"ד נייאבורגר
מאיר ליב טאכויער ש"ץ

טרעבער

וואלף ב"ה אברהם שלאס

לאנגענצען

שמואל רייגמונד ש"ץ

לודוויגסבורג

ה. אלעקסאנדער
וואלף יודאס
בער בערלינכער

לויבהיים

אברהם זאנגער
זלמן מארקס
יוקב פו"מ
זימאן אדלער
זימאן מערגענדהיימר

ליכטענפעלס

ר' יואל ערמאן
יאקאב מענדערזאהן
יעקב ב"ר וואלף בריל
ליב ריינהאלץ
נטע ב"ר וואלף בריל

מאמעלסדארף

ר' ליב ב"הש פרידמאן

מאנהיים

מו"ה בער ז"ב בבה"מ כהנ"ל
ישראל גערבער
מיכאל הערנסהיים
משה נייאגאס
משה פערנהיים
קאפיל פרענקעל

מאסמינסטער

יוסף וואלף גוגענהיימר
קאממיסער

מארעספעלד

אליעזר ב"ה אברהם
יששכר ב"ה שמואל פו"מ
ליפמן ב"ה משה
נפתלי ב"ה יששכר
שמואל ב"ה יששכר

מארקברייט

ר' זלמן י"ט
בנימין שטערן
בער אסדרוק

מוהר

אלחנן בלומענטהאל
אנשיל וויינשענק
בערליין עקמאן
הירץ וויינמאן
יאקאב הירש פריינדליך
מיכאל וואלבאך
משה ריכארט
פיים ב"ה יעקב סעללער

מילהויזען

מו"ה אלעזר בער
ישראל רייצענשטיין

מילהיים אן דער רוהר

משהב"ה יהודא פעסכלם

מינבען

מו"ה יחזקאל העסל זצ"ל
ה. איצק היינעמאן האפ-צאהנארצט
בערנהארד ליכטענשטיין
ליב ליליענטהאל
מאיר ראזעטהאל
מאריץ נייבויער
מתתי' שטערן
ענזיל ראטהישלד

מיינעק

ליפמאן לאב

מיינץ

איזיראר טלעסינגר
אלחנן בראנדיים
אלי' לאנדסבערג פירפעלר
בערנאט מאיר
גדלי' כהן
זנוויל לייפניק חזן
לוציאן בערניים
משה וואליער
משה כהן
משה העס אויז טריער
אברהם באסיכט בהנ"ל

מיינשטאקהיים

כהן עלעמענטאהרלעהרער

מירינגען

הגאון אב"ד מו"ה גבריאל אדלער כ"ץ נר"ו
זעליגמאן ב"ה מרדכי
שלמה אטטינגר

מעץ

הרב מו"ה נתנאל וויעדערס-היימער נר"ו אבערקאנסיסטא-ריאלראטה 6 עקסעמפלאר

נאנציך

ר' איצק דענרי

נארטשטעדטען

יוקב הירש חזן
שמואל שניירער מייכטער

נידערווערען

אברהם ראזענשטרוים
איצק ליב הירשפרינגר
ברוך העסליין
זנוויל גרינעבוים
זנוויל דערשפעלד
זעליגמאן ווערנער
ייטל דערשפעלר
שמואל נארטשילד
שמעון ב"ה מענדל ב"ב
שמשון ווערנער

נייאהויז

יוקב עבערט סג"ל
יוקב ראטהשילד ש"ץ
איצק כראנדיים משטיינאך
זלמן וואלף מעגלער מארעלסראָרף
חיים רעמער ש"ץ בזולצראָרף
יודא ווייל ש"ץ בקליינ-בארדרף
יונה פראנק באבערשטריא
יוסף שטרוים בגעלרערש-היים
ליב ווילדסבערג מקליינ-בארדרף
קויפמאן ראזענבוים באונסלעבן

נייאוויט

זנוויל מלמד

עפביך

מאיר סג"ל

עגענהויזען

מו"ה לוי וויטהאן

עללינגען

יואל וואלף פלעש

ענדיגגען אין דער שווייץ

משה ב"ב דרייפוס

עסלינגען

יאקאב יאזעף היידען
ליב בן הר"ר שמעון ש"ץ

עשענהויזען

ר' אלעזר קאצענשטיין
יוזפא סג"ל
ישראל בוטצעל ש"ץ

פאזען

ר' הירש פאלק ניימארק.

פאך

מאיר מאריע
זאמועל מאריע'

פאפענהיים

ע"י ר' לוי טאבור
אברהם רייטלינגער
וואלף ניימאן
יוסף בירגר
לאזי טאבור
ליב אולריך
ליפמאן ניימאן
עוזר ניימאן
שטרוים לעהרער

פארכהיים

מענדל ראטהשילד
אל' בערל שמיט

בוסוויללער

אברהם ראזענפעלד

פוקסשטאדט

וואלף שטרוים
זלמן ב"ה סיכר שלענקר
יעקב שלענקר
נאטהאן וויין

פיהרעט

זלמן ראזענבליהט

פייטכהעכהיים

אברהם שטרוים
זאמועל פרידמאן
זימאן ערענפעלד
מאיר וואלף אדלער

פייכטוואנגען

הש"ץ ר' יונה אדלער

פישאך

יעקב מיכאל
ישי כ"ץ חזן
מאיר געטץ

פלאס!

אהרן בער פאסקוויץ
אייזק ב"ה יוקב בלאך
וואלף בלאך
זעקל ב"ה שמואל בלאך
יוזפא בלאך לעהרער 2 עקסעמפלארע
ישעי' שטיינהארט
ר' ליב לאנגערמאן
מאהרם ענגעלמאן
מאריץ פאמייסעל
משה ב"ה מאיר בלאך 2 עקסעמפלארע
שמואל ענגלענדער
לעהרער גאלדמאן

פעלהיים

אברהם כהן
הונה העכשטעטער
ליברמאן היילברון
משה הייאמאן
נתן ראזענטהאל
עליאס ראסענטהאל

פערווייזאך

הש"ץ ר' שמשון זולצבאכר

פפאם מיין

הרב מו"ה זלמן טריער רב"ד ור"י
הריין מו"ה אהרן משה שווארצשילד
הריין מו"ה יעקב זילבער-קרוין
ר' אהרן ב"ה ליב פולדא
איצק ב"ה גדלי' שטיבעל
אליעזר ליפמן לאמבערט
אפפענהיימער S. D.
בענדיט בה"ח גאלדשמיט
גדלי' פוקס
הירש נירעראפהיים
הירש ב"ה ליזר דרוקקער
וואלף ווערמהיים
וואלף שלעסינגער
וואלף בינגע
זעליגמאן העכט
יוקב במה"ו מאיר מאאס
יעקב הירש קאן
יעקב ב"ה יוזמן הערץ
יעקב ב"ה משה קאן
יעקב הירש מערצבאך
יששכר בוקסבוים
לעמאן האנויא לעהרער
מאיר ב"ה טעבלי ר"ק
מאיר טריער כ"ץ
מאיר זלמן בלאנק
מאיר ליב רעגענסבורג
מיכל העס טאק'
משה אפפענהיים
משה ישראל וואלאך

ר׳ משה יעסל
משה ראפ׳
שלמה ב״ה יעקב פל״ה

פפלוינלאך

אברהם בער
אברהם ב״ה דוד
אפרים ב״ה אברהם לוי
מערטערהיים
גבריאל ב״ה ליב
דוד ב״ה זעקל
דוד ב״ה סענדר מיכאל
יוסף ליב ב״ה זעקל
יעקב ב״ה זעקל
משה הירש עללינגעד
שלמה ב״ה דוד משה

פפערשויא

בערנהארט ראזוענבוש
מאזעס וואלף שיליין
שמען הירש

פרידריכשטרוים

חברא קדישא בהנ״ל

פריידענטהאל

דוד כ״ץ
זעליגמאן ב״ה יוזפא סג״ל
מיכאל ב״ה יוזפא סג״ל

צאבערן

אייזק גוטשא קאנסיסטא׳
ריאל ראטה

צערנדארף

ליב ב״ה לאזי שוואבאך

קאבלענץ

זלמן חזן סופר סת״ם
יעקב בליהט לעהרער

קאבעל

בנימין בערנהיימער

קאנרייט

בערליין ערענבאכר

קארגויא

גבריאל וואלף
היימאן זעליג קאהן

קיסינגען

אברהם כ״ץ שטרוים
אהרן מאיר אויז בלאטץ
בענדיט בה״ח ראזוענבוים
היינעמאן פאפפער
ה. זערף עלעמענטארלעהרער
חיים ב״ה מאיר
יוזפ׳ גבריאל שטערן ש״ץ
יוקל במו״ה משה בער

ר׳ לעמלי ב״ה זלמן
מאיר ב״ה יוסף
מאיר לאנגסבערגר
מיכל ב״ה וואלף
ליב דוד שטערן אויז שטיינאך
קאפל שוועד
שלמה מאיר מיינצער

קליין נערטלינגען

אהרן רערעלהיימער
זעליגמן שפרינגר
לעמליין מאיי

קליינשטיינאך

אברהם דעסויער
אהרן דעסויער
וואלף שוואב
זנוויל דעסויער

קעללן

ברוך קאססעל
זעליג מאן אכס
ה. פיכטענבערג
אנשיל מאיר מאיללעראייכן

קרוינהיים

הש״ץ ר׳ הענלי

קרייצנאך

אב״ד מו״ה יוסף צבי
ווערטפאלען

ראטה

הירש זולצבערגער
ליזר קוימהיימער

ראפשוויהר

פסח מוניוס

רויסם

דוד בערנהיים קאמיסער

ריקסהיים

מו״ה מאיר טרייפוס

רייכענבערג

הירש אדלער
יעקב שטערן

רעדעלהיים

עי״ר אברהם וואלף
11 עקסעמפלארע

רעקסינגען

אברהם במ״ה ברוך צבי
איצק ב״ה מאיר
אייזק פיקארט
הירש וואלף קעניגסבערג
וואלף בר יצחק
ליפמן בר יצחק
מאהרם ב״ה איצק צ״ר

ר׳ רפאל ב״ה מאיר
ישעי׳ אדי׳ בלאך מרעטנזע׳
שמואל ב״ה ברוך מהייג״ל

שאראכבערגהיים

משה בלאך

שוואבאך

איצק ראזענשטיין

שוואהזאין מעקלענבורג מאיר
ב״ה שמואל צירנדארף

שווארצויא

דוד ליזר
מיכל שייאער
משה כהן
משה יהודא ב״ה מאיר
שמואל ב״ה מאיר

שוואנפעלד

איצק היימאן
יוזפא פראנקענטהאל
יוסף וואלף שוואלבאך
משה שאללער
וואלף כהן אויז ווערנעק

שוויינפורט

קוסיל קלעמאן

שטאטלענגספעלד

הרב מו״ה איצק העס
אב״ד נ״י
איסרלי זיכעל
איצק ראזענטהאל ש״ץ
גדלי׳ שפירא
דוד שליסל
הענלע שטערן פו״מ
יאקאב בלומענטהאל
ליב שלאס
מאיר שטיבעל
נעם ראזענבלאט
נטע שטיבעל פו״מ
עזריאל ראזענבלאט
ראובן רופפעל
מענדעל רופפעל
שמואל פריאויף

שטוטגארט

ה. וואלף קוילא ראטה
זאלאמאן יאקאב קוילא
האפאגענט
נאטהאן קוילא האפ־
פאקטאר
מארקס פפייפער האפ־
אגענט
זלמן מאיר קוילא
ראפועל מאיר קוילא

ה. איזאק לעהי
זעליגמאן בענדיט
זעקל הארבורגר ש״ץ
זאלאמאן בלאך
יוזפא הירש
ליב מאיר
מאזעס מאיר
פיליפ הירש האפגראוועד
שאליע האפשטיקקער
דוד ניבורגר אויז
מעניכסראטה

שטיינבאך

פאלק מאיר

שטעפבאך

אברהם קאהן
ארנאלט ברענטאנא
מאזעס איינשטיין
מאיר לעוי
ראפועל מאייערזאהן

שטראסבורג

אויגוסט ראטיסבאן
קאנסיסטאריאלראטה
אדאלף ראטיסבאן
איצק בלאך
איצק ב״א טראללער
בענווא בער
ברוך בן הגאב״ד מו״ה
יעקל מאייער נר״ו
ברוך ב״ה רפאל סג״ל
וואלף ראטיסבאן באנקיע
יעקל בער
יעקב ב״ה ישעי׳ נעטטער
יוקב ב״ה שמואל נעטטר
יעקל מעצגר
מו״ה משה בלאך
מיכאל מענדל

שלייסינגען

געטץ ליפמן
לעווי מאיר
מענדיל כהן

שמאלקאלטען

מו״ה הירש שווייך
אייזעמאן וועק
איצק בליהט
משה פלויט

שנאטאך

ליב אטטענזאסער
הירש אסטרייכר
יעקל האלצהיימר

שערווילער

נטע קאמיסער

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מהחלת שיטה ה'

א א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ

ח וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי

תקראנה

אונקלוס

א א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִין׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְמִצְרָיִם׃ ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלָּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃ ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵירַת יוֹסֵף׃ ט וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגָּן וְתַקִּיפִין מִינָּנָא׃ י הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּילְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי

יערעננא

תרגום אשכנזי

א (א) דיזעס זינד דיא נאַמען דער קינדער ישראל, דיא נאַך מצרים קאַמען; מיט יעקב, יעדר מיט זיינען הויזלייטען, זינד זיא געקאָממען: (ב) ראובן שמעון, לוי אונד יהודה; (ג) יששכר, זבולון אונד בנימן; (ד) דן, נפתלי, גד אונד אשר. (ה) אללע פערזאָנען, דיא פאָן יעקב אבשטאַממען, וואַרען צוזאַממען זיבענציג פערזאָן, יוסף מיט גערעכנעט, דער אין מצרים וואַר. (ו) יוסף שטאַרב אונד אללע זיינע ברידער, אונד אללע מענשען דעסזעלבען צייטאַלטערס. (ז) דיא קינדער ישראל וואַרען פרוכטבאַר, האַטטען פילע קינדער, פערמעהרטען זיך, אונד וואורדען שטאַרק אונגעמיינזעהר, זאָ דאַס דאַז לאַנד פאָן איהנען פאָלל וואַר. (ח) עז קאַם איין נייער קעניג צור רעגירונג איבער מצרים, דערדען יוסף ניכט געקאַננט האַט. (ט) ער שפראַך צו זיינעם פאָלקע: „דאַז פאָלק דער קינדער ישראל ווירד אונז צו פיל אונד צו מעכטיג. (י) וואָהלאַן! וויר וואָללען איהם דורך ליסט בייקאָממען; עז מעכטע זיך פערמעהרען, ווען דען

קריג

רש"י

א ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא: ה ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: ז וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד: ח ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו: אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע (כ"ג רה"ס): י הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא

כלומר

באור

א (א) ואלה שמות, מפני שרוצה לפרש ובני ישראל פרו וישרצו וגו' הוצרך לכפול ולומר כבואם למצרים לא היו אלא שבעים, ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו. (הרשב"ם): את יעקב, עם יעקב, כמו כרת ה' את אברם (בראשית ט"ו י"ח): וביתו, אנשי ביתו: (ב) ראובן, הזכיר תחלה בני הגבירות כסדר תולדותם ואח"כ בני השפחות כסדר תולדותם: (ה) ויוסף היה במצרים, אין צורך להודיע זאת פה, כי כבר הוא נודע מהפרשיות הקודמות, רק בא להודיע שיוסף נחשב בכלל השבעים נפש, ושעורו ועם יוסף אשר היה במצרים, וכן מתורגם בל"א: (ז) וישרצו, יש שרשים שהם לפעמים עומדים ולפעמים יוצאים, כמו שרש שוב. ושב וקבצך (דברים ל' ג'), הוא עומד, ושב ה' אלהיך את שבותך (שם), יוצא, ואיש ישראל הפך (שופטים כ' מ"א), עומד, הפך לבם לשנא עמו (תהלים ק"ה כ"ה), יוצא, וכן שרש שרץ, ישרצו המים (בראשית א' כ'), יוצא, פרו וישרצו, הוא עומד, ופי' פרו הוא ההולדה, כעץ יתן פריו, וענין השרצה הוא רוב ההולדה, כמו השרצים שהם לרוב: וירבו, כתב הראב"ע שלא היו מתים כדרך עם רב עכ"ל, ר"ל גם כי היו מתים מהם לא מתו רק מעט, ולא לערך רבויים הגדול, שנדלק זה כתרנו מאד: ויעצמו, פי' הראב"ע שבעצם גופם היו חזקים: במאד מאד, הבי"ת נוסף כמו בראשונה כי מצאנו בלא בי"ת ראשנה ישעו (במדבר ב' ט'): ותמלא הארץ אתם, עניינו נתמלאה מהם: (ט) עם בני ישראל, הראב"ע כתב שאיננו סמוך רק הוא לתוספת באור עם שהם בני ישראל, והנה עם שנמצא לרוב מלת עם בפתח אף בלא סמיכות, פה נראה יותר לפרש שהוא סמוך, ויש לפרש בני ישראל על י"ב בני יעקב, ועניינו עם שלי"ב בני ישראל שנולדו ונתרבו מהם ונעשה לעם, וכן מתורגם בל"א: (י) הבה, לשון קריאה וזרוז, עיין בבאורנו לפ' נח (בראשית י"א ג'), כי שם הארכנו בבאור התיבה הזאת: נתחכמה, נבקש דרך לערמה שלא ירבה: לו, בעבורו, כמו אמרי לי אחי הוא

שמות א

תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

יְעָרְעִינָנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל סַנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא׃ יא וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרָא לְפַרְעֹה יָת פִּיתֹם וְיָת רַעַמְסֵס׃ יב וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְפִין וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

קריג ווערדען זאללטע, זא קעננטע דיזעס פאלק צו אונזערן פיינדן איבערגעהען, אונד מיט אונז שטרייטען, אדער אויז דעם לאנדע ציהען.» (יא) מאן זעצטע איבער דאזזעלבע בעאמטען דער פראהנדינסטע, אום עז דורך איהרע שווערע ארבייטען צו אונטערדריקקן; עז מוזטע דעם פרעה פארראטהסשטעדטע בויען, נעמליך פיתום אונד רעמסס. (יב) יע מעהר זיא עז אבר אונטערדריקטען, דעסטא מעהר נאהם עז צו, אונד דעסטא מעהר ברייטעטע עז זיך אויז; עז ווארד איהנען אנגסט וועגען דער קינדער ישראלים. (יג) דארויף טריבען דיא מצרים דיא קינדער

רש״י

כלומר השונא עלינו לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכם למושיעם של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש״י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה: יא עליו. על העם: מסים. לשון מס. שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעיה כ״ב) לך בא אל הסוכן הלז גזבר הממונה על האוצרות: את פיתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: יב וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב״ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק״ל). ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם: יג בפרך. בעבודה

באור

(בראשית כ׳ י״ג): ועניין ההתחכמות הזה נראה כמו שכתב הרמב״ן ז״ל שלא ראה פרעה וחכמיו ויועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייען ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה, אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל עליהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה, ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו אתם, והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש ילד יהודי ישליכהו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמר שיביא עדים ויעשו בו נקמה, וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים (בשנאתם ובקנאתם כטבע כל עם לקנא בעם אחר הבאים לגור בארצם כראותם כי ילאיתו) מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרים ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו, ונראה שנמשך זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזירה (ולכן לא הוצרכה אמו לבקש תחבולה להצילו), וכשנולד משה (ג׳ שנים אחר לידת אהרן) נראה שנתבטלה אולי בת פרעה נחמלה עליו, אמרה לאבי׳ שלא יעשה כן, או כאשר נשמע כי מאת המלך הי׳ הדבר ביטל אותו, (למען לא יחשב לו לחרפה בין מלכי עמים לעשות חמס כזה חנם, או מיראתו פן יעמדו ישראל להלחם עמו), או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו ז״ל כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע המזמם, וזה טעם מאמר השוטרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאת׳ אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל ולא יצטרכו עוד לעשות במרמה עכ״ל עם קצת תוספ׳ באור: הקראנה, תארענה ובא מלחמה שהוא לשון יחיד על תקראנה שהוא לשון רבים, כמו ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה׳ כ״ו) כ״כ הרשב״ם, והראב״ע כתב כי חסר כאן שם הפועל, ועניינו כי תקראנה קורות מלחמ׳, כמו ובדרך ולא תבואנה (במדבר כ״ג כ׳), הראוי ובדרך נרכה, וברב יועצי׳ תקום (משלי ט״ו כ״ב), הראוי תקום עצה, ודומיהם והרד״ק בשרשי׳ שרש קרא כתב שר״ל מלחמ׳ ומלחמה, ובשרש ענ כתב כי תקראנ׳ הוא עתיד לנסתר׳ עם כנוי נסתרת והכוונ׳ כי תקרא לה מלחמ׳ פירוש לעיר, וראוי להיות דגש בנו״ן כמשפטו בכנוים רק שהוקל: ונלחם בנו ועלה מן הארץ, לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו. (הרשב״ם) וכן פי׳ הרמב״ן, ויתכן לומר לפי משמעו׳ הענין שהוי״ו של ועלה היא וא״ו המחלקת במקום או, כמו ומכה אביו ואמו (שמו׳ כ״א ט״ו), פי׳ או אמו, ועניינו כאן ונלחם בנו וינצחנו, או אם לא ינצחנו, לפחות יהי׳ הנזק רב לנו, במה שיעלה מן הארץ הזאת אל ארץ אבותיו, ונאבד עבדי׳ רבים, וכן מתורג׳ בל״א: (יא) מסים, שרשו מסס, והשם הנפרד ממנו מַס, כמו היתה למס (איכ׳ א׳ א׳), והוא על משקל פת, ששרשו פתת, והרבים פתים, כמו פתות אתה פתים (ויקרא ב׳ ו׳), ועניינו שמינה עליהם שרים מן המצרים לשעבד בהם עבודת המס: בסבלתם, עניינו כובד המשא וטעינתו על הכתף: מסכנות, אוצרות, כמו לך בא אל הסכן הזה על שבנא אשר על הבית (ישעיה כ״ב ט״ו), גזבר הממונה על האוצרות: רעמסס, נפתח העי״ן שם העיר, ואינה ארץ רעמסס שישבו בה בני ישראל שהוא שם מדינה, והעי״ן בשוא: (יב) וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ, בכל מה שמרבי׳ ומגדילים עליהם העינוי כן גדלה יותר ויותר הצלחת רבוים, וירבה ויפרץ משמשים במקום בינוני, כי כן המשפט בלשון הקודש לשמש בעתיד במקום בינוני, ובפרט במקו׳ שכוונ׳ המספר לספר על אותה מעשה שהתמיד זמן רב: ויקצו, קצו בחייהם, כמו קצתי בחיי (בראשית כ״ז מ״ו): (יג) בפרך, בקושי והוא

יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ

ואם

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ יד וְאַמְרַרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפֻלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִבְנֵי וּבְכָל פֻּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל פֻּלְחָנְהוֹן דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃ טו וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא יְהוּדָיָתָא דְּשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה׃ טז וַאֲמַר כַּד תְּהָוְיָן מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלָן יָתֵיהּ וְאִם

ברתא

תרגום אשכנזי

קינדער ישראל'ס צור ארבייט אן, מיט שטרענגע. (יד) זיא מאכטען איהנען דאז לעבען ביטטער, דורך הארטע ארבייט אין לייםען, אין ציגעלן אונד אין אללערלייא ארבייט אויף דעם פעלדע, נעבסט אנדערן הויזארבייטן, וואצו זיא דיאזעלבען אנגעטריבען. (טו) אויך זאגטע דער קעניג פאן מצרים צו דען עברישען העבאממען, וואפאן דיא איינע שפרה אונד דיא אנדערע פועה געהייסען, (טז) ער שפראך נעמליך: „ווען איהר דען עברישען ווייבערן אין דער געבורט בייא שטעהט, זא זאללט איהר אויף דען קרייסשטוהל אכט האבען; ווען עז איין זאהן איזט, זא זאללט איהר איהן אומברינגען

איזט

רש"י

בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: טו למילדות. הוא ל' מילדות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: טז בילדכן. כמו בהולידכן: שפרה. יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה. מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה. פועה לשון צעקה כמו (ישעיה מ"ב) כיולדה אפעה: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר. וכמוהו (ירמיה י"ח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו שעתיד להולד בן המושיע אותם:

והיה

באור

והוא לשון שברון, ובמשנה אמרו מפרכין באגוזים, שתהא נפרכת בצפורן, ור"ל בעבוד' המשבר' את הגוף: (יד) ובכל עבדה בשדה, חריש וקציר: את כל עבדתם. עם כל עבדתם: אשר עבדו בהם, בתוך העיר. (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א: עבדו השרש עבד בבניינו הקל ישמש על העובד ועל הנעבד, רק יש הבדל ביניהם, כי הנעבד קשור עם בי"ת, בין שהבי"ת לפני השרש עבד כמו לעלם בהם תעבדו (ויקרא כ"ה מ"ו), ובין לאחריו כמו לא תעבד בו (שם ל"ט), והעובד קשור עם מלת את בין לפניו כמו אתו תעבד (דברים ו' י"ג) ואת אחיך תעבד (בראשית כ"ז מ'), ובין לאחריו כמו עבדו את כדרלעומר (שם י"ד ד'), א"כ תאמר על העבד עובד אותו ותאמר על האדון עובד בו, ולפי שמלת את תחסר לפעמים, לכן גם בשרש עבד אף אם תחסר מלת את יורה על העובד רק שלא יהא קשור עם בי"ת כמו ועבדתם אלהים אחרים (דברים י"א ט"ז), ולפעמים תשמש הבי"ת שלאחריו במקום בעבור ואז יורה השרש הזה על העובד כמו ויעבד ישראל באשה (הושע י"ב י"ג), פי' בעבור האשה: (טו) העבריות בני ישראל נקראו עברים לפי שראש יחוסם ואמונתם שהוא אברהם, הי' מעבר הנהר כמ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ"ד ב'): (טז) האבנים, מושב האשה היולדת, ונקרא ג"כ משבר, ולדעת הראב"ע שרשו אבן, ולדעת רבי יהודה בן קריש שרשו בנה מגזרת בנים והאל"ף נוסף כמו מי אפסים (יחזקאל מ"ז ג'), וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש אבן וז"ל וראיתן על האבנים, מקום כפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר אבל המלה הזאת נגזרה מן בן ובנים והאל"ף נוספת, ולפי דעתי כי וראיתן על האבנים הוא הרחם ונקרא אבנים על שם הבנים, וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדת וחבלי' ונקראו אבנים כלשון שנים לענין הצירי' שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת עכ"ל: והמתן אתו, בסתר שלא יודע הדבר כי חמס הי' עושה. (הראב"ע), וזהו מכוון לפי' הרמב"ן שהבאתי למעלה. ומלת והמתן שרשה מות מנחי העי"ן וראוי להיות וַהֲמִתֶּן כמו הֲשִׁבֹתֶן או וַהֲמִיתוֹתֶן כמו הֲשִׁיבוֹתֶן כי שני גופי המדבר בעדו וארבעה גופי הנוכח ינוחו בבנין הפעיל מנחי העי"ן על שני המשקלים האלו, רק לקושי פגישת שתי תווי"ן חסרו האחת והבליעוה בדגש שבשני', והמ"ם ראוי' להיות בפתח ובאה בחירק ע"מ אם אנכי יְלִדְתִּיהוּ (במדבר י"א י"ב), וִירִשְׁתֶּם אתה (דברים י"א ל"א), הראוי יְלַדְתִּיהוּ וִירַשְׁתֶּם: וחיה, טעמו למעלה, כמו מן ישב: ישבה, מן ארפכשד חי: יאמר לנקבה חיה, אבל ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהלת ו' ו') טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה. (הרשב"ם), ור"ל שיש בענין חיים שני שרשים, הא' חיי מהכפולים שהעבר ממנו לזכר נסתר חַי בחסרון עי"ן הפעל ע"מ תַּם סַב משרשים תמם סבב, ולנסתרת חַיָּה וראוי להיות חַיָּה ע"מ תַּמָּה סַבָּה, וכתב הרד"ק בשרשים שהיו"ד ראוי' להדגש, ולא כתב … סבה על כפילת הדגש ממלה זאת … ובמכלול' (דפוס קטן דף קס"ד ע"א) כתב סבה לזה כיו"ל שם ומלת וחיה כרפות שהיתה ראוי' להדגש וכן כי חיות נרפה שלא להתערב עם חיות השדה עכ"ל, אמנם לפי דבריו מדוע לא חשש בעל הלשון במלת כעת חַיָּה (בראשית י"ח י'), שלא תתערב עם חית השדה, ונראה כי לפי שמצאנו אף באותיות המקבלות דגש שלפעמים יפול מהם הדגש ויושלם בנקודת … האות שלפני' כמו ואביכן הֵתֶל בי (בראשית ל"א ז') ששרשו תלל, והוא עבר מבנין פִּעֵל והראוי הִתֵּל (לדעת המדקדקים, אמנם לא כן דעתי, כמ"ש בפ' ויצא (שם) … ע"ש) וכן אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה), הראוי … הָתֵל, כן במלת חיה נשלם הדגש שביו"ד בפתח החי"ת ונעשה קמץ, ויש עוד שרש חיה מנחי למ"ד … ה"א שאמנו לנסתר הָיָה ולנסתרת הָיְתָה, … ודעת הרשב"ם שמלת וְחָיָה שבכאן היא מהכפולים שאם היתה מנחי למ"ד ה"א תהיה בזרות בכול' האחת חסרון … המורה לנסתרת וראוי להיות … וחיתה, והב' נגינת המלה שהיה מלעיל בעבר כדינם בכפולים תַּמָּה סַבָּה (כי וחיה פה הוא עבר אלא שהוי"ו הקמוצה מהפכתו לעתיד), ולא כן בנחי למ"ד ה"א

בנה

וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה: יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ: כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם

אונקלוס

בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּמִינַהּ: יז וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדָא כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וְקַיְּמָא יָת בְּנַיָּא: יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵין עֲבַדְתִּין יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֵּימְתּוּן יָת בְּנַיָּא: יט וַאֲמָרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִינִין עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חָיְתָא וִילִידָן: כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא וּסְגִי עַמָּא

תרגום אשכנזי

איזט עז אבער איינע טאָכטער, זאָ מאַג זיא לעבען בלייבען.» (יז) דיא העבאממען אבער פֿירכטעטען גאָטט, אונד טהאטען ניכט זאָ, וויא איהנען דער קעניג פֿאָן מצרים געזאָגט האטטע, זאָנדערן ערהילטען דיא קינדר אם לעבען. (יח) דער קעניג פֿאָן מצרים ליס דיא העבאממען רופֿען, שפראך צו איהנען: «ווארום האבט איהר דיזעס געטהאן, אונד האבט דיא קינדער ביים לעבען ערהאלטען?» (יט) דיא העבאממען שפראכען צו פרעה: «וויל דיא עברישען ווייבער ניכט וויא דיא מצרישען זינד; זיא זינד לעבהאַפֿט, בעפֿאָר נאָך דיא העבאממע צו איהנען קעממט, האבען זיא שאָן געבאָרען.» (כ) גאָטט ליס עז דען העבאממען וואהל געהען; דאז פֿאָלק פֿערמעהרטע זיך, זיא וואורדען שטאַרק.

באור

בָּנָה פָּנָה שהם מלרע אף בעבר, וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש חיי ובמכלול (דפוס קטן דף קס"ד ע"א), שהוא מהכפולים (עיין בקונטרס עלים לתרופה, כי שם הארכתי בטענות נגד הראב"ע ור"י חיוג, החולקי' על זה, וצריך להוסיף שם בדף נ' ע"ב שורה כ"ב אחר מלת שבת מלת בשלמים, וגם שורה כ"ז קודם מלת אמנם, ויהי' הָיָה על משקל אַיֵּה דַיָּה): (יז) ותיראן, בנו"ן הנקבה לבד והאל"ף נחה ושרשו ירא, ולכן התי"ו בחירק מושך יו"ד, אבל ותראנה שרשו ראה והתי"ו בחירק קטן: ותחיין, הראשון לנסתרות, והשני לנמצאות, כי ב' הדבורים שוים בלשון עברי: (יח) מדוע עשיתן הדבר הזה, הראב"ע פי' כי איננו שאלה כי אין התנצלות לעובר דבר המלך, רק הוא גזרת מאמר לומר בני מות אתן בעבור שעשיתן הדבר הזה, ולכן גם הם לא ראו לתת סבה על עשותן זאת רק השיבו לא עברנו על מצותיך עכ"ד, אך מלת מדוע לא תסבול פירושו כי תורה על שאלת טעם וסבה, גם מתשובתן שהתחילו במלת כי, אשר תורה על נתינת סבה על עברם דבר המלך, לא נראה כן. לכן נראה לי לפי שלא היתה גזירה מוחלטת ומפורסמת מאת המלך להמית הילדים, רק בסתר צוה כן למילדות שתמיתום בעת כאשר מראה אותם, באופן שגם אמותם לא ירגישו שהמיתום בידם, אולם אם ישגיחו על הילד, האם או בני הבית, לא הי' רצון המלך שימיתום לעיניהם, כי בוש לעשות חמס כזה בפרסום, כדברי הרמב"ן אשר העתקתי למעלה, ולכן כאשר נודע למלך שלא המיתו הילדים, לא נאמר ויקצוף עליהן מלך מצרים, כראוי להיות בעברן על דברו, כלשון הרגיל במקרא, כי אם קרא להן, ושאל מהן הסבה, מדוע לא המיתו את הילדי', אם הי' זה בעבור שהשגיחו עליהן, ונשמרו מהן, ורצה לעמוד על הדבר, מי גלה לבני ישראל סוד המלך שאמר בסתר למילדות, והמה בחכמה השיבו ואמרו כי באמת לא נודע להם דבר המלך, ולא ידעו להשמר מזה, רק לפי שהמה בטבעם בריאות, ובטרם בואו אליהן כבר ילדו, ונראה לכל שהוא ילד חי, ולא רצינו עוד להמיתו לעיני הכל, כי זהו נגד רצונך: (יט) חיות, שם תאר מענין חיים ודגש היו"ד נפל ובשלם נקיין שבתי"ת כמו מלת וחיה, ולדעת רבי יהודה והראב"ע בא משפטו מן חיה **חָיוֹת** כמו מן **בָּלָה דָּוָה בָּלוֹת דָּווֹת**, ופי' הראב"ע כי כח חיים יש להן: (כ) וייטב, שרשו יטב, והוא מבנין הפעיל, כי שרשי נחי פ"א יבואו על ב' דרכים בבנין הקל והפעיל, בקצתם יבא האית"ן בקל בצירי להמשיך יו"ד השרש כמו **אֵרֵד אֵדַע**, ובהפעיל בחולם מושך וי"ו תמורת היו"ד

רש"י

וחיה. ותחיה: יח ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון. תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותהללנה אותי אל עמי לשון עבר. הללתם כמו והללו לזכרים: יט כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות הייתא. ורבותינו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתיב (יחזקאל י"ט) מה אמך לביאה: כ וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בצי"רי שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות (איכה ב') וירב בבת יהודה הרבה תאניה וכן ויגל את השארית דנבוזר אדן הגלה את השארית. (שופטים ט"ו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בחיר"ק כגון וייט' בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילד וישב וירד ויצ' לפי שאינן מגזרתן שלא שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילד יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. ומהו

הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ

ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה

ירחים

אונקלוס

עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃ כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהֵן בָּתִּין׃ כב וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְּיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן׃

ב א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסִיב יָת בְּרַתָּא דְלֵוִי׃ ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילִידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב הוּא וְאַטְמְרַתֵּיהּ תְּלָתָא

ירחין

תרגום אשכנזי

שטארק. (כא) אלז נון דיא העבאממען גאטט פירכטע־טען, אונד גאטט נייע הייזר אין דער נאציאן ענטשטעהען ליס, (כב) דא געבאט פרעה זיינעם גאנצען פאלק: « יעדען נייגעבארנען זאהן זאללט איהר אין דען פלוס ווער־פען, יעדע טאכטער אבער לעבען לאססען. »

ב (א) פאר איניגע צייט גינג איין מאן אויז דעם הויזע לוי, אונד נאהם איינע טאכטער לוי'ס. (ב) דיא פרויא ווארד יעצט שוואנגער, געבאר איינען זאהן; אלז זיא איהן זאהע, דאס ער וואהלגעבילדעטווער, פערבארג זיא איהן דרייא מאנאטע

רש"י

ומהו הטובה: כא ויעש להם בתים • בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוין בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך • כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במס' סוטה: כב לכל עמו • אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים שנאמ' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה:

ב א ויקח את בת לוי • פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזירתך קשה משל פרעה שפרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים • ואף היא נהפכת להיות נערה • ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואם למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה • אם כן כשנתעברה ממנו היתה בת ק"ל וקורא אותה בת לוי: ב כי טוב הוא • כשנולד נתמלא הבית

באור

היו"ד להגדילם מבנין הקל, כמו **אוֹרִיד אוֹדִיעַ**, ונקנתם יבוא האית"ן בקל בחירק מוסף יו"ד כמו **וְיִיטַב לִי** בעבורך (בראשית י"ב י"ג), ואז בהפעי' האית"ן בצירי מוסף יו"ד השר': וירב העם ויעצמו מאד, מלת עם לפעמים לשון רבים, ולפעמים לשון יחיד, כמשפט השמות הכוללים, ובאו כאן שניהם וירב ויעצמו: (כא) יראו המילדות את האלהים, ז"ל המתרגם האשכנזי, כל יראה שאחרי' מפני, הוראתה יראת הנזק והנער שיבא **לירא** מאת הירוא, והיא אימת האדון על עבדו, והנגזר על האשם, בל"א ⁚ד"(פורכט) ואולם עם מלת את הונחה על הרוב להורות יראת המעלה והכבוד, כמו יראת האב על בנו והרב על תלמידו, בל"א (עהרפורכט), ואין צורך למה שכתב הראב"ע בזה, כי יראת האלהים היא יראת ההתרוממות והגדולה, ותבא תמיד עם מלת את, ואף שהירוא אינו מקבל הפעולה מן הירא, אין לחוש לזה לפי טבע הלשון, ומה יענה במלת אהבה, הנאמרת על שם ב"ה, אף שהנאהב גם הוא איננו פעול מן האוהב (והרב המחבר החכם בעל יין לבנון האריך לבאר ההבדל שבין היראה מפני הדבר ויראת הדבר, ע"ש) עכ"ל: ויעש להם בתים, הרשב"ם פי' שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו לעבריות היולדות, ולא ידעתי לאיזה צורך עשה זאת, אם בטלה עצתו בהיותן הולכות, עאכ"ו בהמנען מלכת, ואם יפרש שדרך עונש עשה להן זאת, הנה העיקר חסר מן הספר, ועוד שלפי משמעות הכתוב נראה שקיבל התנצלותן ומדוע יענים אותן, גם מליצת הלשון ויעש להם בתים לא תסבול פירושו, ורש"י והראב"ע פירשו לשבח, שבשכר הוא להן מאת האלהים אלף יראתן אותו, ושב על וייטב אלהים למילדת, והטובה היא שהרבה מהן משפחות היוצאות מהן, כי מצאנו המליצה הזאת נאמרת על ההטבה היא כמו כי בית יעשה לך ה' (שמואל ב' ז' י"א), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש בית, ודבריהם נכונים, רק שאין חיבור וקישור לפסוק זה עם מ־ שלפניו ושלאחריו, ומדוע בא באמצע המאמר וירב העם ויעצמו מאד, גם לכל הפירושים לא תהושב מלת להם, וראוי לומר להן בכנוי הנקבות, אולם לדעת המתרגם האשכנזי פסוק זה מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וירב העם ויעצמו מאד, ויהי כי יראו המילדת את האלהים, ויעש (וכי עשה האלהים) להם (לעם הנזכר בפסוק הקודם) בתים (משפחות רבות, וכשראה פרעה שלא נתקיימ' עצתו, אז) ויצו פרעה לכל עמו לאמר (תחבולה אחרת להמעיטם, והיא) כל הבן הילוד וגו', והוא"ו של ויצו היא וא"ו המשך לתשובת התנאי, כמו שבארנו פעמים רבות: (כב) הילוד, שם תאר לנולד כמו גבור שכור]:

ב (א) וילך, על המעורר ומזמין עצמו לדבר יאמר הכתוב שהלך לעשותו, כמו וילך ראובן וישכב את בלהה (בראשית ל"ה כ"ב), וילך משה וידבר (דברים ל"א א'), וילך ויקח את גמר בת דבלים (הושע א' ג'), לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ז), לכו ונהרגהו (שם ל"ז כ'), וכן זה, כ"כ הרמב"ן: איש מבית לוי, זה עמרם, כמו שמפורש במקום אחר, ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה (לקמן ו' כ'), ולא הזכיר הכתוב לא שם האיש, ולא שם אשתו, כי רצה לקצר עד לדת המושיע, אחר כן יזכיר גם יחוס ג' השבטים ראובן ושמעון בעבורו (לקמן סי"ו), ועל דרך הפשט אין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה קודם גזרת פרעה, וילדה מרים ואהרן, ואחר כן גזר פרעה לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, ותלד הבן הטוב הזה, וכן מתורגם בל"א: (ב) כי טוב הוא, מלת טוב כאשר תאמר באיש מלא דעת יתכן היותו בנשמה, כמו טוב גם עם ה' וגם עם האנשים (שמואל א' ב' כ"ו), או טוב עין או בגוף אוגבורה טוב תואר או מראה, ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא, אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים. (הראב"ע), וכן מתורגם בל"א: (ג) הצפינו, דגש הנד"י לתפארת

כדגש

תרגום אשכנזי

מאָנאַטע. (ג) לענגער אַבער קאָננטע זיא איהן ניכט פֿער־בערגען, דאַ נאַהם זיא פֿיר איהן איין קעסטכען אויז בינ־זען, בעקלעבטע עז מיט ליים אונד פעך, לעגטע דאַז קינד היניין, אונד זעצטע עז אין דאַז רעהריכט, אַם אופֿער דעם פֿלוססעס. (ד) זיינע שוועסטער שטעללטע זיך פֿאָן פֿערנע, אום צו וויססען, וואַז איהם ווידערפֿאַהרען ווירד. (ה) דאַ גינג דיא טאָכ־טער פּרעה'ס הינאַב אין דען פֿלוס, זיך צו באַדען, אונד איהרע קאַממערמעגדע גינגען הערום אַם אופֿער דעם פֿלוססעס; דיא פּרינצעססין ערבליקטע דאַז קעסטכען אים רעהריכט, דאַ שיקטע זיא איהרע שקלאַפֿין, אונד ליס עז האָלען. (ו) זיא עפֿפֿנע־טע עז, בעזאַהע דאַז קינד, אונד עז וואַר איין ווײנענדער קנאַבע

שמות ב

יְרָחִים׃ ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה

ותחמל

אונקלוס

יַרְחִין׃ ג וְלָא יְכִילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ תֵּבוּתָא דְגוֹמָא וַחֲפָתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעְרָא עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ ד וְאִתְעַתַּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִדַּע מָה יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ ה וּנְחָתַת בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא וְעוּלֵימָתַהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזָת יָת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ יַעְרָא וְאוֹשֵׁיטַת יָת אַמְתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃ ו וּפְתָחַת וַחֲזָת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי

והסת

באור

בדגש מקדש ה', (שמות ט"ו י"ז), ובעבור היות הנד"י בשוא נע נרפה הפ"א שהי' ראוי להדגש, והוא שם הפועל מבנין הכב' הנוסף, כ"כ הראב"ע, ור"ל שהוא מקור, ועיין בת"ס: גמא, הוא עץ קל עד מאוד על פני המים, ולשון רש"י גמא, נמי בלשון משנה ובלע"ז יונק"ו עכ"ל, ובל"א (בינזען): ותחמרה, ה"א הכנוי נחה, והראוי במפיק: בחמר, הוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל, וכמהו בארות בארות חמר (בראשית י"ד י') • וטחה בחמר מבפני' ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בה המים: ויוכבד עשתה כן, כי חשבה אולי יארע בו נס ויגצל, וממחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבדו נתכנו עלילות, אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכו', להיות נפשו על מדרגה עליונה בדרך הלמוד והרגילות, ולא תהי' שפלה ורגילה בבית עבדים, הלא תראה שהרג את המצרי בעבור שעשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנם מן המים שדלו, ועוד דבר אחר, כי אלו הי' גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא הי' יראתו' ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: ותשם בסוף, הוא לשון אגם רושי"ל בלע"ז [ובל"א (ראָהר, שילף)], ודומה לו קנה וסוף קמלו (ישעי' י"ט ו') • (רש"י): (ד) [ותתצב, המלה הזאת זרה בדקדוק, ומשפטה ותתיצב, כי שרשה יצב מנחי פ"א יו"ד, ואין מנהג גזרת נחי הפ"א לבוא בבנינו' דגושי העי"ן, כי צריך לנקד ת"ג לפני העי"ן להמשיך אות נחה במקום פ"פ, ולא יתכן לבוא דגש אחרי ת"ג (בלי נגינה תחתי'), וכשרבה בעל הלשון להקל פה ולהניח היוד החליף מקומה, ושמה לפני תי"ו ההתפעל (כאשר הוא המנהג כשפ"א פעל הוא אחת מאותיות זסש"ץ, כמו ישתמר, משתולל, נצטדק), ונקד תי"ו האית"ן בצירי להמשיכה, ותי"ו ההתפעל בפתח להדגיש העי"ן כסי' הבנין, ואף שהמנהג ברוב השרשים בעלי היו"ד בראשונה שעיניהם נד"י, להבליע היו"ד בדגש, כמו הציב, הצבת כל גבולת ארץ (תהלים ע"ד י"ז), הנה פה לא הי' דגש הנד"י מורה על היו"ד: כי הוא להוראת סי' הבנין, לכן הניחה באופן זה]: [לדֵעה, אמר הראב"ע כי הה"א היא במקום התי"ו הנאה בסוף המקור מנחי פ"א יו"ד תחת היו"ד פ"פ החסרה, כמו לרדת, לדעת, וכמו אשר תבה הודך (שם ח' ג'), אל תירא מרדה מצרימה (בראשית מ"ו ג'), ונשתנה פתח ל"פ לקמץ להמשיך הה"א, וצירי הדל"ת יהי' להרחבת העי"ן, ולדעתי יתכן ג"כ לומר שהה"א נוספת כאשר מצאנו גם כשיבוא המקור בשלמות, כמו לאהבה את ה' וגו' ולדבקה בו (דברים י"א כ"ב), ליראה את ה' (שם י' י"ב)]: (ה) לרחץ על היאר, פרש המקרא ופרשהו, ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו, ויהי' על היאר כמו אל היאר, וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א' ב' י"א), כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמי' כ"ג ל"ה), או הוא כמו לרחוץ ביאור, וכן ונתת אותם על סל אחד שמות כ"ט ג'): על יד היאר, אצל היאור, כמו ראו חלקת יואב אל ידי (שמואל ב' י"ד ל'), והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו: את אמתה, את שפחתה: (ו) ותפתח ותראהו

את

רש"י

הבית כלו אורה: ג ולא יכלה עוד הצפינו • שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא • גמי בלשון משנה ובלע"ז יונ"קו (בל"א בינזען) רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת • זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף • הוא לשון אגם רוש"יל בל"עז (בל"א ראהר • שילף) • ודומה לו קנה וסוף קמלו: ה לרחוץ על היאור • סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור • אצל היאור כמו (שמואל ב' י"ד) ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכת לשון מיתה הולכת למות לפי שמיחו בה • והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה • את שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה: ו ותפתח ותראהו • את מי ראתה הילד זהו פשוטו • ומדרשו שראתה עמו שכינה: והנה נער בוכה • קולו כנער: מן העבריות • שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא

ינק

וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃ ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃ ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל

הילד

וְחָסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃ ז וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִיקְתָּא מִן יְהוּדִיתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יַת רַבְיָא׃ ח וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יַת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃ ט וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה הָא לִיכִי יַת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנְקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יַת אַגְרֵךְ וּנְסֵיבַת אִתְּתָא יַת רַבְיָא וְאוֹנְקִתֵּיהּ׃ י וּרְבָא

רביא

קנאבע; דא ערבארמטע זיא זיך איבער איהן, אונד שפראך: «עז איזט איינער פֿאָן דען זעהנען דער עברים.» (ז) דא שפראך זיינע שוועס־טער צור טאָכטער פרעה'ס: «זאָלל איך הינגעהען אונד דיר פֿאָן דען עבריטען ווייבערן איינע אַממע רופֿען, דאָס זיא דיר דאָז קינד זייגע?» (ח) דיא טאָכטער פרעה'ס שפראך צו איהר: «געהע הין!» דאָז פֿרויענצימער גינג, אונד ריף דיא מוטטער דעס קינדעס. (ט) דיא טאָכ־טער פרעה'ס שפראך צו איהר: «נים דיזעס קינד הין, אונד זייגע עז מיר! איך וויל דיר לאָהן דאַפֿיר געבען.» דיא פרויא נאהם דאָז קינד, אונד זייגטע עז. (י) אלז דער יינגלינג

רש"י

ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה: ח ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: ט הליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי: י משיתהו שהלתיה הוא לשון

באור

את הילד, לדעת הרשב"ם אין פי' ותראהו ראי' פשוטה, לומר שכשפתחה את התיבה ראתה בה הילד שנתונה, כי היא הודעה שלא לצורך, כי מי לא ידע שכשפתחה ראתה בה הילד, אבל הוא מפרש לשון הבטה לראות אם הוא זכר או נקבה, והוא מחובר לאחריו, ושעורו, כשפתחה והביטה בו היטב ראתה כי נער הוא, כלומר זכר, והוא בכה, ויהי' לדעתו שם ילד לפעמים כולל זכר ונקבה, והיינו בטרם נודע עדיין מה הוא, או כשאין כוונת המדבר להבדיל ביניהם, רק ידבר מן כאלו האיש או האשה יהיו זכרי' או נקבית, ולפעמים הוא שם פרטי לזכר, ולנקבה ילדה, משא"כ שם נער אינו כי אם שם פרטי לזכרים, ולנקבה נערה, ולכן נאמר אם אדוניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה (לקמן כ"א ד'), כלל במלת ילדיה הבנים והבנות, אבל נעריה לא יכללם, כי הכוונה בו דווקא על הזכרים, ולנקבות נאמר נערותי', וזהו ההבדל בכוונה בין שם נער לשם ילד, אבל גם נער נאמר על הילד מעת הוולדו, כמו מה נעשה לנער היולד (שופטים י"ג ח'), וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (שמואל ב' י"ב ט"ז), ולכן כאשר פתחה את התיבה ולא נודע לה עדיין אם זכר או נקבה הוא אמר הילד, וכשראתה' שהוא זכר * אמר והנה נער בכה, ושם ילד על הוראתו הכללית יתורגם בל"א (דאז קינד), ועל הוראתו הפרטית (דער יינגלינג, דער קנאבע): [והרמב"ן אמר שאין צורך לזה, להכירו בעבור שהוא מהול, רק שנתנה אל לבה המעשה כאשר הי', כי אמרה לבעבור הכיל אותו או שלא יראו במות הילד שמוהו שם, ואיש מצרי למה יעשה כן, אבל לדעת חז"ל שגם על עמו גזר ע"פ אצטגניניו שאמרו שלא ידעו אם יהי' מישועין עברי או מצרי, בטלה טענת הרמב"ן]: ותראהו את הילד, אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר את הילד: והנה נער * בכה ותחמל עליו, לפי שהי' בכה, לכך ותחמל עליו, והווי"ן מחברות המאמר הא' שהוא הסבה אל הב' שהוא המסובב, כנהוג במקרא: (ז) [ותינק, שרשו ינק, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג בנחי פ"א יו"ד תשתנה לוא"ו, כמו תוריד, תודיע, רק שנבהם אות האית"ן בקל בגזירי, תרד, תדע, משא"כ בשרש זה הי' בחירק מוסף יו"ד, כמו שפע ימים * ייניקו (דברים ל"ג י"ט), למען תינקו ושבעתם (ישעי' ס"ו י"א), לכן באה בהפעיל בגזירי מוסף יו"ד, כמ"ש במלת וייטב (לעיל א' כ')]: יט) [הליכי, אונקלוס תרגם הא ליכי, כמו ב' מלות, וכן תרגם רב סעדי' גאון בתרגומו הערבי, ויהי' לפ"ז הא כמו הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ד), לשון הנה, וליכי מלת הנוכח לנקבה, והרא"ע ימאן לקבל פי' זה, בעבור שלא נמצא בכל המקרא לנקבה ליכי רק לך בקמץ הלמ"ד והכ"ף בשוא, ולזכר להפך, ופי' הוא שהיא מלה אחת ושרשה ילך (כיש ללשון הליכה ב' שרשים בלה"ק, הלך וילך), ותהי' מן ההפעיל בפלס היניקי, ועניינה הוליכי, ונראה לי כי אף שהעתיד משרש זה לא נמצא בהפעיל רק בחולם אות האית"ן, אוליך, יוליך, ולא בצירי, הנה הי' זה להבדילו מן הקל, אלך, ילך, כי יו"ד ההפעיל לא תספיק להבדילם, בעבור שתפול בנוח העתיד עם וא"ו המהפכתו לעבר, והלמ"ד בסגול בקל ובהפעיל, כמו וילך אנרם (שם י"ב ד'), מן הקל, ויולך ה' את הים (שמות י"ד כ"א), מן ההפעיל, משא"כ בצווי תספיק הה"א שבראש ההפעי' להבדילו מן הקל, ועכ"ז בעבור שבא שלא כמנהגו, כי כמצא הצווי ממנו בהפעיל בחולם, כמו והולך מהרה (במדבר י"ז י"א), הליכו שמה (מלכים ב' י"ז כ"ז), סמכו חז"ל לדרוש על זה ואמרו (בסוטה דף י"ב ע"ב ובשמות רבה פרשה א' סימן כ"ט) שנזרקה נבואה בפיה ואמרה הי ליכי הא שליכי, אבל לפי פשוטו כ"לשה' כן לזווגה אל מלת והינקהו הבאה אחרי' שמשפטה כן בעבור שבעתיד אות האית"ן בה בחירק (כמ"ש לעיל במלת ותינק), וכמ"ש המדקדקי' במל' ההרו והגו (ישעי' כ"ט י"ג), שמלת הרו משפטה כן שהשרשה ירה, משא"כ הגו ששרשה הגה משפטה הגו, ובאה כן לזווג המלות, וכן אמרו במלות את מולאך ואת מובאך (שמואל ב' ג' כ"ה), שראוי להיו' מבואך, כי היא מנחי העי"ן, * ובא' כן לזווגה עם מוצאך שמשפטה כן לפי שהיא מנחי פ"א יו"ד, ויהי' לפ"ז פי' הליכי, הוליכי, וכן תיב"ע אובילי, וכן מתורגם בל"א]: [ותניקהו, הראוי ותיניקהו, ולכן אמר הרא"ע ששרשו נוק, וכמו שנאמר מן שב, בא, קם, בהפעיל תשיבהו, תביאהו, תקימהו, ויהיו בפסוק אחד שני שרשים מענין אחד, וכ"ה לדעתו ויזד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), ויזד שרשו זוד, וכתב שכן מצאנו הטינו כל אשר דברו (דברים ה' כ"ה), הוא עבר לנסתרים מן ההפעיל, שרשו טוב, בשקל והם הביאו אליו (שמות ל"ו ג'), הטיבו נגן (ישעי' כ"ג ט"ז), הוא משרש יטב, כמו הוליכי, אבל דעת הרשב"ם היא כי ותניקהו שרשו ג"כ ינק ולא בא כן רק * לקצר את התיבה, ותניקהו במקום ותיניקהו, וכן נראה דעת הרד"ק שלא הביא בשרשים שרש נוק, אבל יותר נראה דעת הרא"ע] (י) [לבן, כמו חמשת בני מיכל (שמואל ב' כ"א ח'), שלא היו בני' רק בני מרב אחותה, רק שהיא גדלה אותם ונחשבו כבני', וכן זרובבל בן שאלתיאל (עזרא ג' ח'), ולא הי' בנו רק בן פדיה אחיו, כמו שכתוב בד"ה (א' ג' וי"ח וי"ט), ויב"ע תרגם ויהי

תרגום אשכנזי

יינגלינג הערא͏ַנוואוכס, בראכ־טע זיא איהן דער טא͏ָכטער פרעה׳ס, ער וואר איהר וויא איין זא͏ָהן; דיזע נעננטע איהן משה, אונד שפראך: „וויל איך איהן אויז דעם וואססער הערויז געצא͏ָגען האבע.“ (יא) עז וואר צו דערזעלבען צייט, אלז משה גרא͏ָס גע־ווא͏ָרדען, גינג ער אויז צו זיינען מיטברידערן, אונד זאהע איה־רע הארטע ארבייט מיט אן; זאהע אויך איינען מצרישען מאן, דער אויף איינען עברי־שען מאן צושלעגט

הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ יא וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי

אונקלוס

רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרָת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ׃ יא וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפוּלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרִי מָחֵי לִגְבַר יְהוּדִי

רש״י

לשון הוצאה בלשון ארמי כמשתל ביניתא מחלבא בלשון עברי משיתהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש ולא משו כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימיש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא כמו (שמואל ב׳ כ״ב) ימשני ממים רבים. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותיו ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג׳) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיסוד בה״א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו״ד במקום ה״א כמו עשיתי בניתי צויתי: יא ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר״א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו

באור

ויהי לה לבן, והוא לה חביב כי בניר: משה, לפי דקדוק הלשון היה ראוי להקרא משוי, כי הוא הפעול, אבל אין השמות שומרים את תכונתם כמו הפעלים: משיתהו, מנחם חברו ללשון לא ימוש (יהושע א׳ ח׳ וישעי׳ נ״ט כ״א), והוא מגזרת נחי העי״ן, ופי׳ מלשון הסרה, ויפה דקדק בו רש״י ואמר שאם הי׳ כן הי׳ ראוי לומר מַשְׁתִּיהוּ, כמו ומשתי את עון הארץ ההיא (זכרי׳ ג׳ ט׳), כמו מן שוב שבתי, ומן שום שמתי, אבל הוא מגזרת נחי ל״ה, ושרשו משה, וכמו שנאמר מן ראה ראיתי, ומן קנה קניתי איש את ה׳ (בראשית ד׳ א׳), בחלוף ה״א ל״פ ביו״ד, ובהפעיל נאמר ימשני ממים רבים (שמואל ב׳ כ״ב י״ז ותהלים י״ח י״ז), כמו מן ראה ודבר מה יראני (במדבר כ״ג ג׳), בחסרון ה״א ל״פ, והוא לשון הוצאה, ולא נמצא במקרא רק אלו הג׳ פעמים (רק שזה הוא מן הקל, והב׳ האחרים מן ההפעיל), וכולם נאמרים על המשיכה וההוצאה מן המים, וכ״ה דעת הרד״ק (בשרשים שרש משה) והרמב״ם: והנה לדעת כל המפרשים יהיה משיתהו לנ״ב עם כנוי הנסתר, והכוונה משיתי אותו, ומאמר ותקרא שמו משה שב על בת פרעה שהיא קראתהו כן כי אמרה כי מן המים משיתיהו, ולפי שהוקשה להרא״ב״ע מה לה לבת פרעה ללשון עברי והיא מצרית, לכן אמר שגם משה מתורגם מלשון מצרים ללשון הקדש, ושמו בלשון מצרים הי׳ מוניוס, והעיד שכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים ללשון קדרים, וכן נקרא גם בספרי חכמי יון. ומהר״י אברבנאל טען עליו, ואמר כי דבר זה א״א לצייר בשום לשון, ר״ל שיועתקו ויתורגמו שמות העצם הפרטיים, הנגזרים מהענינים, מלשון ללשון, עם היות שיועתקו הענינים אשר מהם יגזרו, הלא תרא׳ שמי שיקרא ד״מ שמעון בלשון עברי, כנגזר מלשון שמיע׳, יקרא שמעון ג״כ בכל לשון מהלשונו׳, אבל הענין שממנו נגזר שם שמעון שהיא מלת שמיע׳ תתחלף אבל כל אחד מבעלי אלה הלשונות, וזה הענין פשוט ומוסכם בכל הלשונות, ולכן כל מעתיק ספר ומתרגם אותו יעתיק כל מלה ומלה מהענינים והספורים והשמות הכוללים, זולתי שמות בני אדם הפרטיים שלא יתרגמם בשום צד, אבל יזכיר אותם בשמות שהונחו להם בראשונה, וכן עשה אונקלוס ושאר המתרגמים, ולכן תרגם ותקרא שמו משה וגו׳, וקרת שמיה משה ואמרת ארי ממיא שחלתי׳, הנה לא תרגם שם משה, אבל תרגם מלת משיתהו, ולכן לא נשאר שום יחס בלשון ארמית ללשון משה עם לשון שחלתי׳, כמו שהיה בהם היחס וההדמות בלשון העברית, ומפני זה זכרה תורה שמות האנשים הפרטיים כפי מה שנקראו בלשונותיהם בראשונה, לכן יתרו ורעואל בלק ובלעם סיחון ועוג פוטיפרע אסנת בת פוטיפרע, שהם שמות מלשונות העמים, ואין ספק שהיו נגזרים בלשונותם מאמות ענינים שקרו אז. ואחר שהדבר כן, איך נאמר שהשם אדוננו משה שהעתיק׳ התור׳ שמו המפורסם שנקרא בו מלידתו, אשר לא כדת אם היה שמו מוניום כדברי רא״בע, ע״כ עוד שהאריך בדברי טעם כדרכו, ולכן אמר הוא שהטעות קרה להרא״בע ושאר מפרשים בעבור שחשבו כי ותקרא שמו משה על בת פרעה, ומלת משיתהו היא למדברת בעד׳, כמו משיתי אותו, ואיננו כן כי כל התוי״ן שבפסוקים הקודמים ובפסוק זה חוזרות על אם משה, ותקח האש׳ את הילד ותניקהו, ותבאהו וגו׳, ועלי׳ נאמר ג״כ ותקרא שמו משה, ותאמר לבת פרעה סבת הדבר שקראתהו כן על שם המאור׳ שהיה לך עמו כי מן המים משית אותו, ובלשונו הגרש הזה יורה על ההוצאה וההמשכה מן המים, וחזק פירושו גם מדקדוק המלה, כי העבר לנ״ב הוא פקדתי, ועם כנוי הנסתר הוא פְּקַדְתִּיהוּ, ולנוכחת הוא פָּקַדְתְּ, ועם כנוי הנסתר ישתנה שוא התי״ו לחירק המעט שבתנועות, ויאמר ג״כ פְּקַדְתִּהוּ, אבל יש הפרש ביניהם, כי לנ״ב לא תחסר היו״ד לעולם [הפריז על המדה, כי נמצאו אחדים מהם בלי יו״ד לנ״ב, כמו אשר נויתך (לקמן ל״ג י״א ול״ד י״ח), אשר נויתם (שם ל״ב ח׳)], כי היא עיקר הסי׳ לנ״ב כמו אם אנכי ילדתיהו (במדבר י״א י״ב), כי מאסתיהו (שמואל א׳ ט״ז ז׳), וכן לנקב׳ מדברת בעדה, בקשתיהו ולא מצאתיהו (ש״ה ה׳ ו׳), וגם אנכי השאלתיהו (שמואל א׳ א׳ כ״ח), כולם בספרים מדויקים עם יו״ד אחר התי״ו, אבל לנוכחת יבוא תמיד בלא יו״ד אחרים כמו אוי לי אמי כי יְלִדְתִּנִי (ירמיה ט״ו י׳), שפירושו ילדת אותי, לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה (ש״ה ד׳ ט׳), ויהי גם זה כמוהם מְשִׁיתִהוּ משית אותו, על משקל מה זאת עָשִׂית (בראשית ג׳ י״ג),

וכתב

עִבְרִי מֵאֶחָיו: יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל: יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ: יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר: טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה

וישב

יְהוּדִי מֵאַחוֹהִי: יב וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית גַּבְרָא וּמְחָא יָת מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא: יג וּנְפַק בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצָן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: יד וַאֲמַר מַן שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִּקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחֵיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא: טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה

ויתיב

צושלעגט פֿאַן זיינען מיטברידערן. (יב) ערוועגדעטע זיך היר אונד דא אום, אלז ער נון זאה, דאס נימאנד צוגעגען וואר, ערשלוג ער דען מצרי, אונד פֿערגרוב איהן אין דען זאנד. (יג) דעס אנדערן טאגעס גינג ער ווידער אויז, דא שטריטטען זיך צווייא עברישע מעננער; ער שפראך צו דעם אונגערעכטן: «וואז האסט דוא דיינען נעכסטען צו שלאגען?» (יד) יענער שפראך: «ווער האט דיך צום אבערהויפט אונד ריכטער איבר אונז געזעצט? דענקסט דוא מיך עטווא אומצובריגנען, וויא דוא דען מצרי אומגעבראכט האסט?» משה פירכטעטע זיך, שפראך: «וואהרהאפטיג! דיא זאכע איזט בעקאננט וואָרדען.» (טו) פרעה ערפֿוהר אויך דיזע זאכע, אונד וואללטע משה אומברינגען לאססען; דא פֿלאָה משה פֿאָר פרעה, אונד

רש״י

ורודהו כל היום: יב ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: יג שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע״פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: יד מי שמך לאיש. והנה עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: טו וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (וישב בארץ מדין נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זוגו

באור

וכתב עוד שעדות הראב״ע שראה בספרי הגלחים שקורין למשה מוניוס אינו סותר זה והוא על ב׳ פנים, א׳ כי מוניוס הוא עצמו משה, כי הוא קרוב במבטא לשם משה, אבל לפי שדרכי המבטא ישתנו בכל לשון, הלא תראה, כי בלשון רומי יקרא מוזיס, ובלשון ישמעאל מוסא בסמ״ך או בשי״ן שמאלית תחת השי״ן ימנית, והכל נובע משם משה שמקורו מלשון העברי, אלא שישתנה קצת בכל לשון לפי טבע המבטא של הלשון ההוא, ואופן הב׳ שפי׳ מוניוס בלשון מצרים הקדומה, מפליא, ונקרא כן אצלם בעבור הנפלאות הגדולות שעשה, ויהי׳ השם הזה תאר לו נוסף על שם העצמי משה, שעשתה לו אמו, והשם מוניוס הוא אשר הונח מהמצרים שקראוהו כן אחר היותו בן פ׳ שנים נעמדו לפני פרעה, והתפרסמו מעשיו וחכמותיו הנפלאים, ואולי יונזר מן מאניוס, שפירושו בלשון יון גדול, כאשר כתארהו אנחנו לקראו, מחוקק, איש האלהים, עבד ה׳, כ״ז הוא דרך מהר״י אברבנאל, בפסוק זה, ויהי׳ תרגומו בל״א כאופן זה (דער איהר וויא איין זאָהן וואר), זיא (נעהמליך דיא מוטטר) נענטע איהן משה, אונד שפראך (צו פרעה׳ס טאָכטער) ווייל דוא איהן אויז דעם וואססער הערויז געצאָגן האסט], ומלת ותקרא חוזרת על ותבאהו, ומאמר ויהי לה לבן הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא כאתנח המפסיק יותר מכל הטעמי׳ שלפניו (ויש לי עוד לדבר בזה ולהוסיף על דברי מהר״י אברבנאל הנוגע לכלל ההעתק׳ בענין שמות העצמיי׳ הפרטיי׳, וכבר כתבתים בהקדמ׳ החבור)]:
(יא) ויגדל משה, שגדל והי׳ לאיש, כי מתחלה אמר ויגדל הילד, עד שלא הי׳ צריך לגמלה אותו ואז הביאה אותו לבת פרעה, ויהי לה לבן, כי לפני מלכים יתיצב, אחר כן גדל והי׳ לאיש דעת · (הרמב״ן) : ויצא אל אחיו, כי הגידו לו את מולדתו, ורו׳ חפץ לראות את אחיו, והנה נסתכל בסבלות׳ ועמלם, ולא יכול לסבול, ולכן הרג את המצרי המכה את ־כ׳לאן:
(יג) נצים, שם התאר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים: (יד) אתה אמר, חושב בלבך, ומכינו אמירה על מחשבת הלב, אמרתי אני בלבי, (קהלת ב׳ א׳), אמרתי טוב ממנו הנפל (שם ו׳ ג׳) : [* אכן, כמו אם כן · (הראב״ע), והרשב״ם מפרש אך כן, ואולי ־י׳ לדעתו הנח במקום הדגש, והאו׳ להיות האלף פתוחה והכ״ף דגושה, לחסרון הכ״ף הא׳, ונצטרף הדגש אל פתח הכ״ף ונעשה קמץ, עם שאין צורך לזה בכ״ף המקבלת דגש, כמו שאמרו המדקדקים במלות התל, התל, ואם אין כן דעתי, כמ״ש בפ׳ וישלח (בראשית ל״ח ז׳), והרד״ק בשרשים שרש אכן כתב שענינו ל־אות הדבר ולקיומו, ופירושו מסכים עם ״ ״ד תרגומו של אונקלו׳ וי״ע שתרגומו בקושטא, וכן מתורגם בל״א (וואהרליך)] : (טו) וישב בארץ מדין, כלל ואחר כך מפרש דרך פרט האיך כהי׳ הדבר שישב בארץ מדין, ואמר שבתחלה ישב על הבאר ושם אירע מה שאירע, וע״י זה נשא אשה

ונתישב

וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃ יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר

הייתי

אונקלוס

ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בירא: טו ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן: יז ואתו רעיא וטרדונין וקם משה ופרקינין ואשקי ית ענהן: יח ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין: יט ואמרא גברא מצראה שיזבנא מיד דרעיא ואף מידלא דלא לנא ואשקי ית ענא: כ ואמר לבנתיה ואן הוא למה דין שבקתין ית גברא קרן ליה וייכול לחמא: כא וצבי משה למתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה: כב וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דייר

הויתי

תרגום אשכנזי

אונד בעזעצטע זיך אין דאז לאנד מדין. ער זאס נעמליך ביא איינם ברוננען. (טו) דער פריסטער צו מדין האטטע זיבען טעכטער; דיזע קאמען, שעפפטען וואססער, אונד פיללטען דיא טראגע, איהרעס פאטערס קליינעס פיה צו טרענקען. (יז) דא קאמען דיא הירטען אונד טריבען זיא וועג; משה אבער מאכטע זיך אויף, שטאנד איהנען ביא, אונד טרענקטע איהר קליינעס פיה. (יח) אלז זיא צו איהרעם גראספאטער רעואל קאמען, שפראך ער: «ווארום קאממט איהר הייטע זא באלד צו הויזע?» (יט) זיא שפראכען: «איין מצרישער מאן האט אונז ווידער דיא הירטען בייגעשטאנדען; אויך האלף ער אונז וואססער שעפפען, אונד טרענקטע דאז קליינע פיה.» (כ) יענער שפראך צו זיינען ענקעלינגען: «וואו איזט ער דען? ווארום האבט איהר דען מאן פערלאססען? רופט איהן, דאס ער היר שפייזע.» (כא) משה ווילליגטע דריין, ביא דעם מאננע צו בלייבען; דיזער גאב זיינע טאכטער צפורה דעם משה צור פרויא. (כב) זיא געבאר איינען זאהן, אונד ער נעננטע איהן: גרשום, דען ער שפראך: «איך

בין

רש"י

זוגו מן הבאר: טז ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מע"ז ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: יז ויגרשום. מפני הנדוי: כ למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: כא ויואל. כתרגומו (ס"א כמשמעו). ודומה לו (שופטים י"ט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר. ומדרשו ל' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו

כג ויהי

באור

ונתישב בארץ ההי', וכן מתורגם בל"א: (טז) ולכהן, כל עובד יקרא כהן ואפילו עובד עבודה זרה: (יז) [* ויגרשום, בא במ"ם הכנוי תחת הנו"ן הראוי' לנקבות, וסבת הדבר כתב הראב"ע שלא תתערב המל' עם הנו"ן מאותיות האמנתי"ו הנוספת לפעמים בעתיד. כמו נשי עמי תגרשון מבית תענגי' (מיכה ב' ט'), שהנו"ן נוספת, כי אין צורך אל הכנוי בעבור שמפורש נשי עמי *] (יח) רעואל, אבי אביהן הי', כי יתרו הי' חותנו, והוא חובב, וכתוב מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א), וכתוב לחבב בן רעואל המדיני (במדב' י' כ"ט), וכן דרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו ולבן בנו בנו, כמו אלהי אבי אברהם (בראשית ל"ב י'), נבוכדנצר אבוהי (דניאל ה' ב'), והוא הי' אבי אויל מרודך שהי' אבי בלשאצר, וכן בן הבן יקרא בן כמו הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה'), והוא הי' בן בתואל בן נחור, וכן ומפיבשת בן שאול (שמואל ב' י"ט כ"ה), שהי' בן יהונתן בן שאול, וכן הבנות בנתי והבנים בני (בראשית ל"א מ"ג): (יט) וגם דלה דלה לנו, גם זה בכלל ויסק את הצאן שבפסוק י"ז שלא הספיקו המים שברהטים לכל הצאן: (כ) [* קראן, מלה זרה במשקלה, ואין לה ריע, והראוי קראנה בנחות האל"ף ונו"ן ה"א בסוף, והנה נראית האל"ף והיא בסגול, ונחה הקו"ף בחירק שהוא המעט שבתנועות בכתיבה ובמבטא, לפי שבא במקום השוא (שאיננו תנועה) שהוצרך להשתנות לתנועה, שלא יתחברו ב' שואין בסוף המלה, כמו פִּקְדֵי פִּקְדוּ מן פְּקוֹד, ובא בסימן אחד לבד לנקבה, ולא נשאר רושם לה"א להניחה אף במבטא שנמשכת במבטא אחר הקמץ, אף שאיננה נכתבת), ונמצא כן בשלמים, (כמו במלת קראן לי מרה (רות א' כ'), שמען קולי (בראשית ד' כ"ג) *]: (כא) ויואל משה ענין הרצון וההסכמה לדבר [* וקצר הכתוב ולא הודיע שקראו לו, כי מובן הוא ודרך הכתוב לקצר בספורים, כמו ויאמר להביא את ספר הזכרונות לפני המלך ויהיו נקראים וגו' (אסתר ו' א'), ענינו ויביאו לו ויהיו נקראים וגו', ורבים כן *] לשבת את האיש, יתכן שהוא הכהן הנזכר למעלה, והוא יתרו, ואפשר שהוא רעואל אבי יתרו, והכהן הי' טרוד בכיהונו בבית אלהיו, ולא הי' שם, על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) [* גרשם, הנה קצר הכתוב ולא הזכיר לידת אליעזר שנולד ג"כ טרם רדתו למצרים, כמ"ש להלן ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם וגו' (ד' כ'), ונראה לי שלא הוצרך הכתוב להגיד פה גם לידת גרשם רק להיות הקדמ' לספור הנזכ' להלן שקרה לו בדרך בפגשו ה' ויבקש המיתו, ונכרה הנילתו בהכריתה את ערלת בנה, וכפי דעת תיב"ע הי' זה גרשם

שלא

הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נׇכְרִיָּה: פ

כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמׇת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה: כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: ס

ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה: ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה

וירא

אונקלוס

הֲוֵיתִי בְּאַרַע נוּכְרָאָה: כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנַּחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא: כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קְבֵילְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב: כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ: ג א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר יָת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחוֹרֵב: ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַיְיָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסְנָא

וחזא

תרגום אשכנזי

בין איין פרעמדער אין איינעם מיר אונבעקאננטען לאנדע. (כג) לאנגע צייט הערנאך וואר עז, אלז דער קעניג פאן מצרים שטארב, דיא קינדער ישראל זייפצטען נאך איממער אונטער דער ארבייט; זיא שריען, אונד איהר וועהעקלאגען שטיג צו גאטט הינויף פאן דער ארבייט. (דאז הייסט: גאטט בעשלאס, עז צו ענדערן.) (כד) גאטט ערהערטע איהר יאממערן, געדאכטע אויך אן זיינען בונד מיט אברהם, יצחק אונד יעקב. (כה) גאטט זאהע דיא קינדער ישראל (אין וועלכען צושטאנד זיא זיך בעפאנדען), גאטט קעננטע זיא. (דאז הייסט: בעשלאס זיך איהרער אנצונעהמען.)

ג (א) משה וויידעטע דאז קליינע פיה זיינעס שוויגערפאטערס יתרו, דעס פריסטער צו מדין; ער פיהרטע דאז קליינע פיה דיא וויסטע הינונטער, אונד קאם ביז אן דען געטטליכען בערג, נאך הורב. (ב) הירערשין איהם איין ענגעל דעס עוויגען, אין דער פלאממע דעס פייערס, אויז דעם דארנבוש; משה

זאהע

רש"י

כג (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו ברש"י ישן): וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: כד נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כ"ד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: כה וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו:

ג א אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: ב בלבת

אש

באור

שלא מל אותו בגזרת חותנו שלא ימול את בנו הראשון, אבל את אליעזר מל, וכן סופר בס' הישר*]: (כג) הרבים ההם, לאחר שהרג משה את המצרי, ובקש פרעה מלך מצרים להרגו, ויברח מפניו עד שהי' עתה בן שמני' שנה כשדבר הקב"ה עמו, וימת עתה המלך שהי' מבקש להרגו. וישראל נאנחו עד עתה בעמלם: [* וימת מלך מצרים, חז"ל אמרו שנצטרע והי' שוחט ילדי בני ישראל ורוחץ בדמם, כי כן יעצוהו רופאיו, וכן תיב"ע, וכן פי' רש"י, ויתישב לפי זה חבור וימת וגו' ויאנחו וגו', שהמאמר הא' סבה אל הב', כדרך הווי"ן המכופים, אבל מפרשי הפשט פי' מיתה ממש, וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, ויתישבו חבור המאמרים ע"ד פי' הרמב"ן ז"ל וז"ל ועל דרך הפשט מנהג כל הכעבדים למלך בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאוד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו כנזרנו לנו ויבחרו מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל עכ"ל, וכן סופר בס' הישר וז"ל ויאנחו בני ישראל יום יום מן העבודה הקשה אשר עליהם כי אמרו הנה במות פרעה יקם בנו והקל מעלינו העבוד' אך הם מחזיקים עליהם את העבוד' האחרונה מן הראשונה ע"כ: והרשב"ם פי' כי וימת מלך מצרים וגו' הוא הקדמ' למה שאמר הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים וגו' (לקמן ד' י"ט), ע"ד וקם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח) *]: ותעל שועתם אל האלהים, שהיתה תפלתם רצוי' ומקובלת לפניו ונזר לגאלם: (כד) נאקתם, צעקה בכח מחוזק הלב, וכן מתים ינאקו (איוב כ"ד י"ב) את אברהם, עם אברהם: (כה) וירא אלהים את בני ישראל, את הקמם העשוי להם במצרים: וידע אלהים, פעל' ברצונו הקדוש להשקיף עליהם בעין האהב' והחמל' ולהדביק השגחתו בהם לגאלם, כטעם רק אתכם ידעתי (עמוס ג' ב'), ועיין לעיל (בראשית ד' כ"ה) מה שכתבנו במלת וידע אדם:

ג (א) [אחר המדבר, הרד"ק בשרשים שרש דבר כתב כי מדבר הוא מקום שומם שאינו נעבד ונזרע, וכן מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר ריחוק מן העיר או סמוך לעיר כמו על פני דרך את המדבר (שמואל ב' ט"ו כ"ג), וכתב שהנכון כי מזה נקרא מדבר מקום מרעה הבהמות לפי שהרועה נוהג שם הבהמות, וינהג את הצאן אחר המדבר, כתרגומו בתר שפר רעיא למדברא עכ"ד, ולדעתי אין מדבר כי אם מקום שמם, באשר מצידים פסוקים רבים רק שנמצאים שם לפעמים מקומות שיש בהם מרעה לצאן, וכן תרג' יב"ע לאתר שפר רעיא דאחורי מדברא *] הר האלהים, על שם העתיד: חרבה, ההר נקרא חרב, והה"א נוספת במקום למ"ד בתחלתה, ולכן המלה מלעיל: (ב) [בלבת אש, שרשו לבב, והנפרד לבה,

ודגש

וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר

אנכי

אונקלוס

וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יָת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵין לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמִחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ה וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָּא שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִיגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ ו וַאֲמַר

אנא

תרגום אשכנזי

זאהע, וויא דער דארנבוש ברעננטע אין פֿאללעם פֿייער, אונד דאך ווארד דער דארנבוש ניכט פֿערצעהרט. (ג) דא געדאכטע משה: «איך מוס דאך הינגעהען, אונד זעהען דיא אויסעראָרדענטליכע ערשיינונג: וואָרום דער דארנבוש ניכט פֿערברעננט?» (ד) אלז דער עוויגע זאהע, דאס ער הינטראט צו זעהען, דא ריף איהם גאָטט אויז דעם דארנבוש צו, אונד שפראך: «משה! משה!» ער שפראך: «היר בין איך.» (ה) ער שפראך: «קאממע ניכט נעהער היהער! ציהע דיינע שוהע פֿאָן דיינען פֿיסען, דען דיא שטעללע, אויף וועלכער דוא שטעהסט, איזט היילינעס עררדייך.» (ו) אונד שפראך פֿערנער:

איך

רש"י

אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. לב האלה. ואל התמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו (יחזקאל ט"ז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה. אכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: ג. אסורה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: ה של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל

באור

ודגש הבי"ת לחסרון הנו"ת ע"פ, בפלס גַּנָּה, מן גנן, כמ"ש וּבְגַנָּה, זרועיה תצמיח (ישעי' ס"א י"א), ומשקלו פַּקָּה, ויהי' זה מענין מה אמולה לִבָּתֵךְ (יחזקאל ט"ז ל') (כפי פי' הראב"ע), ואף שזה בפתח הפ"פ וזה בחירק, הנה כמוהו אל גִּנַּת אגוז (ש"ה ו' י"א), ולפי שהלב מיצוע גוף האדם ועצמו נאמר ג"כ למיצוע כל גוף ועוצם שלו, לב, בער באש עד לב השמים (דברים ד' י"א), בלב האלה (שמואל ב' י"ח י"ד), ואל לב שקוציהם (יחזקאל י"א כ"א), קפאו תהומת בלב ים (לקמן ט"ו ח'), ויש שפירשו בלבת אש כמו בלהבת אש, ושרשו לבה, ויהיה מן השרשים המתחלפים אותיותיהם, כמו שלמה שמלה, כשב כבש, ודומיהם, ושרש לבה עם שלא נמצא בכתוב, נמצא בדברי המשנה, בא אחד ולבה המלבה חייב (ב"ק פ"ו מ"ד), ויהיה הנפרד לַבָּה ודגש העי"ן לכבדות השם ככל השמות הבנוים ממשקל הכבד, בפלס אַוָּת נפשך (דברים י"ב כ') שהנפרד אַוָּה, והה"א לנקבה כראיית השתנותה לתי"ו בסמיכות, וה"א השרש נשמטה, כדרך שרשי ל"ה ומשקלו פַּעָה, ואין הכרע בזה כי שני הדרכים נכונים *]: הסנה, מין קוץ יבש, ובכה הוא בלשון ישמעאל, ונקרא הר סיני על שמו, בהראות למ"ד הפעל נמבטא [* כי המין הזה גדל שם, וספרו תרי הארץ את האבנים אשר שם נמצאים בהם קוים דקים מתפשטי' ומתפצלים כזורידים, בצורת הסנ', ואם ישברו האבנים לכמה חלקים תמצא צורת הסנ' נקוים שבכל אח' מהם *]: בער באש, הטעם דולק, ומדוע לא יבער הסנה לא נשרף ויאכל, וכן ת"א הראשון בער והשני מיתאכיל, [* ובגו' ת"א שלפכינו השני מיתוקד, והיא היא *], ובל"א הראשון (ברענן), והשני (פערברענן, או פערצעהרט ווערדן) [* והנה לדעת הראב"ע השרש הזה גם הקל ממנו הו' תמיד מהפעלי' היוצאים לשני, וכת' כי אש בוערה הוא כמו אש אוכלה, והעד אש תבער יער (תהלים פ"ג ט"ו) (ר"ל שבתוב הפעול אחריו והוא היער), והנ' האש שהי' בסנ' בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך (שם ע"ד ז') עכ"ל, ור"ל כי הכוונה שם הוא שלחו אש במקדשך, וכן כאן שבה בי"ת השמוש על כל אשר סביבות הסנ' הנחסר בכתוב, ושעורו והנ' אש בוער ושורף סביבות הסנ', רק הסנ' לא נשרף, ואין כן דעת הרד"ק בשרשים שרש בער, רק שכולם שהם מהקל פעלים עומדים הם, וראייתו מן הכתוב כפשתים אשר בערו באש (שופטים ט"ו י"ד), שאב בערו על הפעול והוא הפשתים (גם יהיה לנגדו הכתוב והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעי' א' ל"א), שאב ובערו על הניצוץ השורף ועל הנערת הנשרף), ופי' כאש תבער יער, תבער ביער, כמו שמצאנו בכמה מקומות חסרון בי"ת השמוש, ודבריו נכונים, וענין הבעור יתייחס אל האש השורף וגם אל הדבר הנשרף, ונוכל לומר אש בוער גם עץ בוער, שניהם בבנין הקל, משא"כ שורש שרף לא יאמר על האש כ"א בקל, ועל העץ רק בנפעל *]: [* אכל, נאכל, כמו לא עבד בה (דברים כ"א ג'), אשר לקח משם (בראשית ג' כ"ג). (רש"י), וכוונתו שהוא מבנין פֻּעַל כמוהם, אבל לא כהוראת זמנם, כי המה עברים בראיית פתח העי"ן שבהם, וזה הוא תאר בינוני, ולכן העי"ן קמוצה, ואם נפסק לומר שהיא קמוצה לסבת הס"פ, הנה מלת אינגו תורה שאיננה עבר, כי בעברים בעתידים לא יתמש הכתוב רק במלת לא *]: (ג) אסרה נא, גזרת סר, אם באה אחריה מ"ם היא למרחוק כמו סורו ממני (תהלים ו' ט'), הטעם רחקו ממני, ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר, כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח), סור ממקומך ובא אלי, וכן כאן אסורה ממקומי אל מקום הסנה, וכתב הרד"ק בשרשים שרש סור כי לכאורה נראה כי אסרה נא הוא הפך ענינו אבל לדקות הענין הוא הוא בעצמו כי המ"ם מסתחר עמו ופי' אסרה נא ממקומי וכן כי סר לראות סר ממקומו לראות: (ד) וירא ה', המלאך נקרא על שם שולחו, כדרך כי שמי בקרבו, כן פי' הראב"ע והרשב"ם, עוד כתב הראב"ע או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרוא אליו, ולכן נאמר בתחלה השם המיוחד ואח"כ שם אלהים שאיננו שם העצם רק שם תאר והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף: משה משה, כפל הקריאה לזרז את הנקרא: (ה) הלם, כמו הנה: של, שרשו נשל, בפלס נע, ענינו שלוף והוצא: (ו) [* אלהי אביך וגו', על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב, וכן אלהי דוד אביך (מלכים ב' כ' ה' וישעי' ל"ח ה' וד"ה ב' כ"א י"ב), זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (לקמן ט"ו ב'), אלהי אבותי, ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא הקל לקרא בשם ה' ואחר כך הוזכירו בשם ונירף אליו שאר האבות. (הרמב"ן), והנה טעם הזקף

שבמלת

אֲנָא אֱלָהָא דַאֲבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב וּכְבַשִׁינוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דָחֵיל מִלְאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ: ז וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִבְמִצְרָיִם וְיָת קְבֵלְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן: ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתָיָא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְאַתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי: ט וּכְעַן הָא קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת לִקְדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי יָת דּוֹחֲקָא דְמִצְרָאֵי דָחֲקִין

להון

אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים: ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו: ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים

אתם

« איך בין דער גאָטט דיינער פֿעטר, דער גאָטט אברהם'ס, דער גאָטט יצחק'ס אונד דער גאָטט יעקב'ס; » משה פֿערבאַרג זיין אנגעזיכט, דען ער פֿירכטעטע זיך, הינצושויען צו גאָטט.

(ז) דער עוויגע פֿוהר פֿאָרט: « איך האָבע דאז עלענד מיינעס פֿאָלקעס אין מצרים ערזעהען אונד איהר געשרייא איבער איהרע אונטערדריקקער ערהערט, דען זיינע פּלאַגען זינד מיר וואָהל בעקאַננט. (ח) איך האָבע מיך דאַהער הערaבגעלאַסען, עז פֿאָן דער געוואַלט דער מצרים צו עררעטטען, אונד עז אויז דיזעם לאַנדע הינויף צו פֿיהרען אין איין גוטעס אונד גערוימיגעס לאַנד, דאַז מילך אונד האָניג פֿליסען לעסט, אָן דען אָרט דעס פֿאָלקעס כנעני, חתי, אמורי, פרזי, חוי אונד יבוסי.

(ט) וויל נון דאַז געשרייא דער קינדער ישראל צו מיר געקאָממען, אונד איך דיא דראַנגזאַל ערזעהען, וועלכע דיא מצרים איהנען

אנטהון

רש"י

הברזל כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא׳ המקום: ז (כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולאטום אזני מצעקתם):

י ועתה

באור

שבמלת אביך המפסיק יותר מן הטעמים שאחריו עד האתנח, יורה שאלהי אביך כולל כולם, והבאים אחריו הם פרטיו, וכדעת הרמב"ן ז"ל*] : (ז) ואת צעקתם, שצועקים מפני שנוגשי׳ אותם שמעתי: כי ידעתי את מכאביו, כמו וידע אלהים, כלומר כי שמתי לב להשקיף על מכאוביו, ולא התעלמתי מהם: (ח) וארד להצילו, כבוד השם מלא הכל, אך שהושאל לשון ירידה מן התנועה המקומית למקום נמוך אל פנות המחשבה וההשקפה על ענין שפל ופחות במעלה מהמשקיף הפונה את מגמת מחשבתו אליו, וכן בהרבה מקומות מהכתוב הושאלה להשם ית׳ דרך ירידה על הדרך הזה, כאשר זכר הרב המורה בספרו וכאשר כתבנו בשמו בפ׳ נח (בראשית י"א ה׳), ות"א ואתגליתי (איך בין ערשינן), גם הוא כוון להרחיק ההגשמה מכבוד השם ית׳, ואולם אם היו דברי המלאך שדבר בלשון שולחו, אפשר שאין צורך לזה, והטעם כפשוטו וארד פה אליך לדבר אתך כדי להצילו מיד מצרים (וכן פי׳ הרשב"ם), והמלה האשכנזי׳ (הערaבגעלאַזען) גם היא סובלת שני הפירושים שזכרנו: ארץ טובה וגו׳, שבח תחלה את הארץ שהי׳ טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם, וכל טוב ימצא בה, ושהיא רחבה שישבו שם כל ישראל במרחב, אחר כך שבח אותה שהיה ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים וירבה החלב בבהמות, ובעבור שהמרעה הטוב ימצא בהרים ובמרום הרים, ועל הרוב אין הפירות הגדלים שם שמני׳ וטובים מאד, אמר כי הוא שמנה כל כך עד שתזוב כלה מדבש פירותיה, והנה שבח אותה על טוב ה׳ על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר: [* זבת, שרשו זוב, והתואר לנקבה זבה, ובסמיכות תשתנה הה"א לתי"ו והקמץ לפתח, כמלת קמת רעך (דברים כ"ג כ"ו), אבל אין הסמיכות פה מורה על הקנין כרובה הכמלא, אשר תולדם במלת של, כמו קמת רעך, קמה של רעך, או אשר לרעך, אבל תהי׳ המלה הב׳ תוספת באור אל הא׳, שהיא זבה ומפרש מה היא זבה ואמר חלב ודבש, ומענין הסמיכות הזה הוא יפת תאר ויפת מראה, יפה היא ובמה בתאר או במראה *]: [* אל מקום הכנעני וגו׳, יזכיר בכאן ששה עממים וניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה, וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך (לקמן כ"ג כ"ג), הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נקבנו על יהושע ויתנם ה׳ בידו, ורבותינו אמרו הגרגשי פינה ולכן לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהם והכחדתיו, וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו. (הרמב"ן), והראב"ע כתב שלא הזכירו כי הוא קטן מן השבעה, והזכיר הכנעני אף שכולם בני כנען, לפי שכל הארץ נקראת ארץ כנען בשם הכולל ע"ש אביהם, והי׳ לו י"א בנים, והששה מהם יש לכ"א מהם שם פרטי ע"ש אביו בן כנען שגדלו והיו לעם רב, והחמשה האחרים שלא נתרבו יוכללו בשם אביהם הראשון כנען, וכתב עוד הראב"ע שהפרזי הוא צידון, ולא ידעתי מכין לו זה, אולי הוא אחד מאשר בניו הה׳ שלא נזכרו פה, שהם ערקי סיני ארודה צמרי חמתי, ואפשר שצידון בעבור גדלו, שהכתוב משבחם מאוד ברוב סחרם, סחר צידון עבר ים מלאוך (ישעיה כ"ג ב׳), ועוד בשאר מקומות, הי׳ עולה בחק הראב"ע לכללו בשם כנעני, ונתן לו שם פרטי, ולדעתי אין הפרזי צידון, כאשר אגיד בק"א אי"ה *]: (ט) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, כבר אמר ואת צעקתם שמעתי, אלא שהכפל במלת ועתה, ועתה הנה כו׳ ועתה לכה

ואשלחך

אֹתָם׃ י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר

אלהם

אונקלוס

לְהוֹן׃ י וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מָאן אֲנָא אֲרֵי אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַן שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר

להון

תרגום אשכנזי

אנטהון: (י) זאָ גערהע דען אלזאָ! איך וויל דיך צו פרעה שיקקען, אונד דוא זאָללסט מיין פאָלק, דיא קינדער ישראל, אויז מצרים הערויז פיהרען.»

(יא) משה שפראך צו גאָטט: «ווער בין איך, דאס איך צו פרעה געהען אונד דיא קינדער ישראל אויז מצרים פיהרען זאָלל?» (יב) גאָטט שפראך: «איך ווערדע מיט דיר זיין, אונד דיזעס היר דיענע דיר צור פערזיכערונג, דאס איך דיך געזענדעט האבע: ווען דוא דאז פאָלק אויז מצרים געפיהרט האבען ווירסט, זאָללט איהר אויף דעם בערגע גאָטט דיהנען.»

(יג) משה שפראך צו גאָטט: «ווען איך נון צו דען קינדערן ישראל'ס קאָממע, אונד זאָגע איהנען: דער גאָטט אייערער פעטער זענדעט מיך, אונד זיא שפרעכען: «וויא איזט זיין נאָמען?» וואָז זאָלל איך איהנען זאָגען?»

יד גאָטט

רש"י

י ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה הועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם: יא מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: יב ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך והצלית בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותיך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומד לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה סי' ל"ז) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחרב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם תחריבה

מפירות

באור

ואשלחך שאתה מורה על היות הכונ' כאשר תרגומו (וויל נון דראז געשרייא כו' זאָ געהע דען אלזאָ וכו'): (יא) מי אנכי, מי אני חשוב לכנס בחצר המלך ולעמוד לפניו? : וכי אוציא, אפי' ראוי אני לכנס אל פרעה, ולדבר עמו, וכי איל או כח יש לי להוצי' עם רב מתחת יד מלך עז כמוהו?: (יב) ויאמר כי אהי' עמך, כפי סדר הטעמים בפסוק הזה אין מאמר וזה לך האות מוסב על סוף הכתו', כי אם על ראשיתו, ואין א"כ העבודה על ההר אות על שליחו' משה כאשר פירשו רוב המפרשי', כי אם שני הבטחות הבטוח לו הקב"ה, על יראתו לעמוד כנגד מלך רב אמר לו כי אהי' עמך, וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך והצליח בשליחותי וכדאי אני להצילך, כי כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל, כך תלך בשליחותי ולא תנזק: והוסיף לו הבטחה אחרת, שעל ההר הזה אשר עליו ראה את המראה הגדול והנורא שם יעבדו את האלהים, שם יבנה משה עולה וזבחי', שם יקבלו ישראל את התורה, ושם יכרות משה ברית עמהם להיות עם סגולה לשם, והוא יהי' להם לאלהים: בהוציאך, כפי הכלל המונח (לקמן י"א א') יהי' שמוש הבי"ת עם המקור להוראת הזמן העב', ושמוש הכ"ף עם המקור להוראת העתיד, והי' א"כ ראוי שיאמר כהוציאך, אלא שהמדקדק בהוראת הזמני' על אמתתם ידע שאין כאן זמן עתיד גרידא כי אם זמן מורכב מעתיד ועבר, שהרי לא יעבדו את האלהים על ההר כי אם אחרי צאת', ואז יהי' זמן הוציאה בעבר, ונכון א"כ לומר בהוציאך, ולזה מתורגם בל"א בזמן מורכב (ווען דוא ווירסט הערויז געפיהרט האבען): (יג) ואמרו לי מה שמו, שם המיוחד המור' הורא' שלימ' על המציאות ועל ההשגח', כי ברבות ימי הגלות והשעבוד לישראל כמעט נשתכחו מהם השמות הקדושי' הידועי' באומ' מימי האבות, וסורו להיות כאחד הגוי' המחזיקי' בכבת השמי' וכסיליהם, ידעתם שאין אלוה זולתם, חוץ משבט לוי שנאמר בהם שמרו אמונתו, ולא עבד ע"ז מעולם ולפיכך זכה לכתר כהונ', עתה אמר משה הרי שמך הגדול נעלם ונסתר מכל אום ולשון, וכלם עובדי' זולתך, ואם יאמרו ישראל אלי מי שלחך, ומה שמו המור' על אחדותו קדמותו ונצחיותו ושהוא מושל ומשגיח על הכל, מה אומר אליהם (עיין בס' גנת אגוז לרבינו יוסף ן' גיקטיליא חלק ראשון שער השם' שהאריך בזה, כדרכו לשנות ולשלש המאמרי', ומה שהקשה שם על הרב המור' על פירושו למלת אהי' אשר אהי' יתורץ לך בפסוק ט"ו בטוב

טעם

אונקלוס

לְהוֹן: יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן: טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר: טז אֵיזֵיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יַתְהוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם

שמות ג

אֲלֵהֶם: יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה־תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר: * טז לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם

תרגום אשכנזי

(יד) גאָטט שפּראַך צו משה: «איך בין דאַז וועזען, דאַז עוויג איזט;» ער שפּראַך נעמליך: «זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס שפּרעכען: «דאַז עוויגע וועזען, וועלכעס זיך נעננט: «איך בין עוויג,» האַט מיך צו אייך געזענדעט.»

(טו) גאָטט שפּראַך פֿערנער צו משה: «זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס שפּרעכען: «דאַז עוויגע וועזען, דער גאָטט אייערער פֿאָרעלטערן, דער גאָטט אברהם, יצחק אונד יעקב, זענדעט מיך צו אייך;» דיזעס איזט איממער מיין נאַמע, אונד דיזעס זאָלל מיין דענקוואָרט זיין אין צוקינפֿטיגען צייטען. (טז) געהע הין אונד פֿערזאַממלע דיא עלטעסטען אויז ישראל, אונד זאַגע איהנען: «דאַז עוויגע וועזען, דער גאָטט אייערער עלטערן, איזט מיר ערשינען, דער גאָטט אברהם, יצחק אונד יעקב, אונד שפּראַך: «איך האַבע אייך בעדאַכט, אונד וואַז אייך אין מצרים

רש"י

מפירות ואני אברך הספיחים: יד אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות. אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו א"ל יפה אמרת כה תאמר וגו'. (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם ית' וכי לא מחשבותו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברבות ודו"ק): טו זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו: וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור: טז את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבות

באור

טעם): (יד) אהיה אשר אהיה, במדרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא לעתיד לבא, [* ועוד אמרו רז"ל אהי' עמהם בצרה זו אשר אהי' עמם בשעבוד שאר מלכיות, הכוונה להם *], כי בעבור שהזמן העבר והעתיד כלו בבורא הוה, כי אין חליפות ונכא עמו, ולא עברו מימין כלום, לפיכך יקראו בו כל הזמני' בשם אחד, הכולל הי' הוה ויהי', וע"י זה יורה על חיוב המציאות, ויורה ג"כ על ההשגח' התדיר' בלי הפסק, כאומר בשם הזה אני עם בני אדם לחונן ולרחם את אשר ארחם: מעתה אמור להם לישראל: שאני הי' הוה ויהי' מושל ומשגיח על הכל, אני אני הוא, ואהי' עמהם בכל צרתם, אהי' עמהם בצר' זו, ואהי' עמהם בכל קראם אלי: והנה אין בל"א מלה כוללת הוראת כל הזמני' עם הוראת חיוב המציאות והורא' ההשגח' יחד כשם הקדוש הזה (דאַז עוויגע, נאָהע ווענדיגע, פֿאָרזעהנדע וועזן): ותרגמנו (דער עוויגע אוּ דאַז עוויגע וועזען): [* והנה אונקלוס תרגם אהי' אשר אהי', אהא עם מאן דאהא (כפי הנוסח שהביא הרמב"ן ז"ל), ע"ד וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (לקמן ל"ג י"ט), כוון לתרגומו על כוונת ההשגחה לבד, וכמדרש הנ', והגאון רב סעדי' כתב כי באורו אשר לא עבר ולא יעבו' כי הוא ראשון והוא אחרון, וקרובים דבריו לדברי המדרש הא' שורה על הנצחיות, והרמב"ם במורה הנבוכים באר' הנמצא אשר הוא נמצא, כוון על הוראת חיוב המציאות, ובאמת יכלול כל הג' ההוראות, אך אונקלוס בארמי, וכן רב סעדי' בערבי, וכן הרמב"ם בערבי (שחבר בה ספרו המורה), לא מצאו בלשונות ההן מלה כוללת כל ההוראות ההן כשם הקדוש הזה, לכן פתר כ"א לפי דרכו באחת מן ההוראות ההן, והמתרגם האשכנזי ראה לפתרו בענין הנצחיות, כי ממנו יסתעפו ההוראות האחרות, וכן מצאתי ביב"ע שתרגמו על ההורא' הזאת, אנא הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לוותכון *]:

(טו) ויאמר עוד, שם אחר, והוא מטעם הראשון, רק האחד על לשון מדבר על עצמו, וזה לשון יחיד המדובר עליו, ואעפ"כ יש הבדל גדול ונכבד ביניהם, שהשם הקדוש אין לו נקוד כלל, וינקד פעם בנקוד אדני ופעם בנקוד אלהים, וזה יורה על העלמו וסתרו מכל משכיל זולתו, המזכירו בשם ההוא, וע"כ דרשו חז"ל על מלת לעלם, לעלם כתיב חסר וי"ו לומר העלימוהו, לא כמו שאני נקרא אני נכתב וכו', כי אין לפרש עצם השם ית' במבטא, ואין לו תפיסה כי אם בדקות המחשב' המטוהר', ואולם שם אהי' יש לו נקוד הראוי לו, והוא נקרא ככתבו, כי העצם הנשגב המדבר בלשון הזה משיג את עצמותו בתכלית שלימות ההשג', לפי שהוא המדבר ואומר אהי', והוא המושג והמשיג את עצמו, והתבונן בזה כי הוא הבדל נשגב בין השמות הקדושי' הללו, ולא ראיתי לאחד מהמפרשי' שהתעורר עליו: וזה זכרי לדר דר, יחזור על אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם

ישכח

במצרים: יז ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אל־ארץ זבת חלב ודבש: יח ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל־מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה־נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו: יט ואני ידעתי כי לא־יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה: כ ושלחתי את־ידי והכיתי את־מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו ואחרי־כן ישלח אתכם: כא ונתתי את־חן העם־הזה בעיני מצרים

תרגום אשכנזי

מצרים געשיהט. (יז) דא האבע איך בעשלאססען: איך ווילל אייך הינויף פיה־רען אויז דעם עלענד צו מצרים אין דאז לאנד דעם פאלקעס כנעני, חתי, אמורי, פרזי, חוי אונד יבוסי, אין איין לאנד, דאז מילך אונד האניג פליסען לעסט.» (יח) זיא ווערדען דיינעם פארטראגע געהער געבען, אלזדען זאללסט דוא אונד דיא עלטעסטען אויז ישראל צו דעם קעניג פאן מצרים געהען, צו איהם שפרעכען: «דער עוויגע, דער גאטט דער עברים, האט זיך אונז פערשפירען לאססען; לאס' אונז דאך איינע דרייטעגיגע רייזע טהון אין דער וויסטע, דאס וויר דעם עוויגען, אונזערם גאט־טע, אפפערן.» (יט) איך וויים צום פאראויז, דאס דער קעניג פאן מצרים אייך ניכט ווירד וואללען רייזען לאססען, אויך ניכט מיט שטארקער האנד. (דאז איזט: מיט גע־וואלט.) (כ) אללײן איך ווערדע מיינע האנד אויז־שטרעקקען (דאז הייסט: מיינע געוואלט צייגען), אונד דאז לאנד מצרים פלאגען דורך אללע מיינע וואונדער, וועלכע איך אין איהם טהון ווערדע; הערנאך ווירד ער אייך וואהל וועגציהען הייסען. (כא) איך ווערדע די־זעם פאלק גונסט פערשאפפען אין דען אויגען דער מצרים

אונקלוס

במצרים: יז ואמרית אסיק יתכון משעבוד מצראי לארע כנענאי וחתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי לארע עבדא חלב ודבש: יח ויקבלון מינך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי איתקרי עלנא וכען ניזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא: יט וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצראי למיזל ולא מן קדם דחיליה תקיף: כ ואשלח ית מחת גבורתי ואמחי ית מצראי בכל פרשותי די אעביד ביניהון ובתר כן ישלח יתכון: כא ואתן ית עמא הדין לרחמין בעיני מצראי

באור

ישבע ברית אבות ובכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. (הרמב"ן): (יח) העבריים, בב' יודי"ן א' ליחס וא' לסימן הרבים עם המ"ם, שלא כמנהג, כי המנהג לחסר יו"ד היחס בלשון רבים, בעבור פגישת ב' יודי"ן: נקרה, לשון מקרה, כמו ויקר אלהים (במדבר כ"ג ד') ואנכי אקרה כה (שם ט"ו), ובא השרש הזה פעמים באל"ף בסוף ופעמים בה"א, והטעם אחד: (יט) לא יתן, יניח, כמו על כן לא נתתיך (בראשי' כ' ו'), ולא נתנו אלהי' להרע עמדי (שם ל"א ז'), וכלם לשון נתינה הם: ולא ביד חזקה, א"ת ולא מן קדם דחילי' תקיף, הכוונה לא בשביל שידו חזקה, כי מאז אשלח את ידי והכיתי וגו', ואולם לפי פשטות הכתוב נראה כפי' הרמב"ן וז"ל לא יתן אתכם להלך לא בדבור ולא ביד חזק' עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעש' בקרבו ביד חזק' ובזרוע נטוי' ובמורא גדול ובאותות ובמופתים, ואח"כ ישלח אתכם, כי כלם באו עליו טרם נתנו אותם להלוך עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: (כא) ריקם, ע"ס ריקם נוסף, וכמוהו חנם, והוא

רש"י

רבות: יח ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם: (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות ברש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן ויקר אלהים (במדבר כ"ג) ואנכי אקרה כה (שם). אהא נקרה מאתו הלום: יט לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיע ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ') על כן לא נתתיך. (שם ל"א) לא נתנו אלהים להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף. משמו של ר' יעקב בר' מנחם נאמר לי: כב ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון. וכן ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכם. אשר הציל אתכם מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונגפתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נצלנו לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשו"א בחטף. כגון ונשאתם

אונקלוס

מצראי: ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין: כב ותשאל אתתא משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים:

ד א ואתיב משה ואמר והא לא יהימנון לי ולא יקבלון מיני ארי ייםרון לא איתגלי לך יי: ב ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ג ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחוי וערק משה מן קדמוהי: ד ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה ואושט

ידיה

שמות ג ד

מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם: כב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי־כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על־בניכם ועל־בנתיכם ונצלתם את־מצרים: * א ויען משה ויאמר והן לא־יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא־נראה אליך יהוה: ב ויאמר אליו יהוה מזה בידך ויאמר מטה: ג ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: ד ויאמר יהוה אל־משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח

ידו

תרגום אשכנזי

מצרים; ווען איהר דען רייזען ווערדעט, זאללט איהר ניכט מיט לעערער האנד רייזען, (כב) זאנדערן יעדע פרויא וויר פאָדערן פאָן איהרער נאכבארין אונד פאָן דער איינוואָהנערין איהרעס הויזעס זילבערגעשירר אונד גאָלדגעשירר אונד קליידונגען? דיא ווערדעט איהר אויף אייערע זעהנע אונד טעכטער לעגען, אונד אלזאָ מצרים נאָך אויזריימען.»

ד (א) משה אנטוואָרטעטע, אונד שפראך: «זיא ווערדען מיר אבער געוויס ניכט גלויבען, אויך מיינער שטממע ניכט געהער געבען; דען זיא ווערדען שפרעכען: «דער עוויגע איזט דיר ניכט ערשינען.» (ב) דער עוויגע שפראך צו איהם: «וואז האָסט דוא דא אין דיינער האנד?» ער אנטוואָרטעטע: «איינען שטאב.» (ג) ער שפראך: «ווירף איהן צור ערדע!» ער וואַרף איהן צור ערדע, דא וואַרד איינע שלאנגע דאראויז; משה פלאָה פאַר איהר. (ד) דער עוויגע שפראך פערנער צו משה: «שטרעקקע דיינע האנד אונד פאססע אן איהרען שוואנץ!» ער שטרעקטע זיינע

האנד

רש״י

ונשלתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכך אני אומר שאות הנקודה בחי״רק מן היסוד היא ויסוד שם דבר גלול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחי״רק. כמו ודברתם אל הסלע. וכפרתם את הבית. ולמדתם אותם את בניכם:

ד ב מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן א״ל הריני עושה אותו עץ: ג ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנותו של נחש: ד ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. ויחזיקו האנשים

באור

והוא תואר הפעל לא הפועל (אדווערביוס), ע״כ בא בשוה לרבי׳ וליחיד לזכר ולנקב׳: (כב) ושאלה, במתכ׳ גמור׳ וא״וט׳, שהרי הוא אומר ונתתי את חן העם, כמו שאל ממני ואתנ׳ גוי׳ נחלתך (תהלים ב׳ ח׳), וזהו עיקר פשוטו ותשוב׳ למינים. (הרשב״ם), וכן מתורגם בל״א, ועיין מ״ש להלן כפ׳ בא על פסוק וישאלו איש מאת רעהו (י״א ב׳): משכנתה, אינו נגזר מן שכנ׳, רק מן שכנת, ואף כי לא כמנא, כי הה״א תהפך לתי״ו רפוי׳ בכנוים לא לדגשה: ומגרת ביתה, מאות׳ שהיא גרה אתה בבית [* ושרשו גור, והוא תואר סמוך לנקב׳ בפלס ובת אלב, והנפרד גרה *]: כלי כסף וכלי זהב, תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר: ושמת׳, חסר מלת אותם: [* ונצלתם, כתרגומו ותרוקנון, והוא ענין הסר׳ ושלול׳, וכן וינצלו את מצרים (שם י״ב ל״ו), ויתנצלו בני ישראל את עדים (שם ל״ג ו׳), ושרשו נצל ולא יבל כדברי מנחם, שאם כדבריו תהי׳ הנו״ן לפי׳ הנפעל והדגש לחסרון יו״ד פ״פ, הפך כוונת הענין. כי ישראל היו המנצלים ולא המנוצלים, אבל אם שרשו נצל תהי׳ הנו״ן הפ״פ והדגש לפי׳ בנין הכבד, בפלס ודברתם אל הסלע (במדבר כ׳ ח׳), וכפרתם את הבית (יחזקאל מ״ה כ׳), ולמדתם אתם את בניכם (דברים י״א י״ט *)]:

ד (א) והן לא יאמינו לי, יתכן שמה שאמר לו הקב״ה ושמעו לקולך, הכוונה לבא עמו אל המלך ולאמר לו אלהי העבריו׳ נקרא עלינו כי מה יפסידו בזה, והב׳ הודיעו השם כי לא יתן אותם מלך מצרי׳ להלוך, ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי, אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך, ולא ישמעו עוד לקולי כלל, כי יאמרו לא נראה אליך ה׳, שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו, או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתי׳ כאשר אמרת כי אינך גדול מהאבות, ולכן לא שמע פרעה. (מדברי הרמב״ן): (ב) מזה בידך, אמר כן לפתיחת הדברים, כיוודע הי׳ מה בידו, וכן אי הבל אחיך (בראשית ד׳ ט׳), ורש״י כתב כי לפי פשוטו הוא כאדם האומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן אמר. לו הריני עוש׳ אותו עץ: מטה, שרשו נטה, ונקרא כן לפי שהאדם נשען עליו, וכתב הרלב״ע שנתן לו היוופת הא׳ במכלת עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן, כי בדרך רוע׳ לא בא אל פרע׳, והב׳ בידו ממש: (ג) וינס משה מפניו, כל אדם מתרחק מן רמזיק לו אע״פ שידע שאם יהי׳ כן נחפץ השם אין מכול מידו, והב׳ אע״פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם וכו נהי׳ כל דבר, רצה להראותו כי בו יגש׳ אותות ומופתים בשנוי התולדות למען יתחזק הענין בלב של משה וידע באמ׳ כי על ידו יעשו בעול׳ דברי׳ מחודשי׳, ודי למשה בשני האותות, ולא היו שם אים, על כן צוהו לעשות האות הב׳ לעיני העם. (מדברי הרמב״ן): (ד) ויחזק בו, לשון אחז׳ הוא, והרב׳ יש במקרא, ויחזיקו האנשים בידו (שם י״ט ט״ז), והחזק׳ במבשיו (דברים כ״ה י״א), והחזקתי בזקנו (שמוא׳

יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ

הַמַּיִם

אונקלוס

יְדֵיהּ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ׃ ה בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְהוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב׃ ו וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּעִטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ ז וַאֲמַר אֲתֵיב יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְעִטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּיהּ וְהָא תָּבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵיהּ׃ ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בַתְרָאָה׃ ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דְּבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן

מיא

תרגום אשכנזי

האַנד אונד ערגריף איהן, דאַ ווארד עז צום שטאַבע אין זיינער האַנד. (ה) «דאַמיט זיא גלויבען מעגען,» פֿוהר דער עוויגע פֿאָרט, «דאַס דיר דער עוויגע, דער גאָטט איהרער עלטערן, ערשינען, דער גאָטט אברהם׳ס, יצחק׳ס אונד יעקב׳ס.» (ו) דער עוויגע שפראַך פֿערנער צו איהם: «ברינגע איינמאַהל דיינע האַנד אין דיינן שאָאָז!» ער בראַכטע זיא אין זיינען שאָאָז, אונד אַלז ער זיא ווידער הערויז צאָג, דאַ וואַר זיינע האַנד אויזזעציג, ווייס וויא שנעע. (ז) ער שפראַך פֿערנער: «טהוע דיינע האַנד אבערמאַלס אין דיינען שאָאָז!» ער טהאַט זיא אבערמאַלס אין זיינען שאָאָז, אונד אַלז ער זיא ווידער הערויז צאָג, דאַ וואַרן זיא ווידער וויא זיין איבריגעס פֿלייש. (ח) «ווען זיא דיר אַלזאָ ניכט גלויבען,» פֿוהר דער עוויגע פֿאָרט, «אונד דעם ערסטען וואונדערצייכען קיין געהער געבען וואָללען: זאָ ווערדען זיא דאָך אויף דיא שטיממע דעם לעצטען וואונדערצייכענס גלויבען. (ט) ווען זיא אַבער דיזען ביידען וואונדערצייכען ניכט ווערדען גלויבען, אונד דיינר שטיממע קיין געהער געבען וואָללען: זאָ נים פֿאָן דעם וואַססער דעם פֿלוססעס, אונד גיסע עז אויף דאַז

טראָקנע

באור

א׳ י״ז ל״ה), כל לשון חזוק הדבוק לבי״ת לשון אחיזה הוא. (רש״י): (ה) למען יאמינו, הטעם שבעשותך כן לפניהם יאמינו, ויקצר הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת שיעשה כן לפניהם ויאמינו בויראהו כפלאות, כ״כ הרמב״ן: [*מצרעת כשלג, דרך צרעת להיות לבנה, ואם בהרת לבנה הוא (ויקרא י״ג ד׳), ומקרא קצר הוא, וענינו בתשלומו מצרעת ולבנה כשלג, ובעבור שאין הדמיון נופל כ״א על המראה, לכן אונקלוס לא תרגם מלת מצרעת כדרכו תמיד במלת סגירא, רק חורא כתלגא, וכן תרגם גם והנה מרים מצרעת כשלג (במדבר י״ב י׳), והא מרים חורא כתלגא, וסוף הפסוק והנה מצרעת, תרגם והא סגירא *]: בחיקך, הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וכנה ובחיקו ישא (ישעי׳ מ׳ י״א), שאהו בחיקך (במדבר י״א י״ב), ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה. (הראב״ע), ופירוש שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו, והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי׳ הב׳: (ח) אם לא יאמינו, ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם יהיו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון, והכתוב אמר לקל האת, ואין לו קול, רק דברה תור׳ כלשון בני אדם, כמו מות וחיים ביד לשון (משלי י״ח כ״א), ואמר הכתו׳ האת האחרון אף על פי שיש אות שלישי בעבור שלא הרא׳ לו עתה רק שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו. (הראב״ע): והיה וגו׳, אם יהיו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעש׳ האות השלישי ויאמינו וכתי׳ ויעש האתת לעיני העם (להלן ד׳ ל׳), וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות. (הראב״ע): (ט) והיו וגו׳, והיו, שני פעמים דרך המקרא לכפול התיבות בעבור מנוע ארוך שביניהם, וכמוהו והי׳ ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והי׳ ערכך חמשי׳ שקל כסף (ויקרא כ״ז ג׳),

וכן

רש״י

האנשים בידו. והחזיקה במבושיו. והחזקתי בזקנו כל ל׳ חזוק הדבוק לבי״ת לשון אחיזה הוא: ו מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: ז מחיקו שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה מרובה לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו: ח והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: ט (ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם פי׳ כשהקב״ה נפרע מן האומו׳ נפרע מאלהות׳ תחלה שהיו עובדים לנילוס המחייה אותם והפכם לדם ברש״י ישן): והיו המים וגו׳. והיו והיו שני פעמי׳. נראה בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת

שומע

מיא דתיסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: י ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר מילול אנא אף מאתמלי אף מדקדמוהי אף מעידן דמלילתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: יא ואמר יי ליה מן שוי פומא לאינשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא הלא אנא יי: יב וכען איזיל ומימרי יהי עם פומך ואלפינך די תמליל: יג ואמר בבעו יי שלח כען ביד מן דכשר למשלח

המים אשר תקח מן־היאר והיו לדם ביבשת: י ויאמר משה אל־יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל־עבדך כי כבד־פה וכבד לשון אנכי: יא ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי־ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יהוה: יב ועתה לך ואנכי אהיה עם־פיך והוריתיך אשר תדבר: יג ויאמר בי אדני שלח־נא ביד

טראקקענע לאנד! אלודען ווירד דאז וואססער, וועלכעס דוא אויז דעם פלוססע נעה־מען ווירסט, אויף דעם טראק־קענען לאנדע צו בלוט ווער־דען.» (י) משה שפראך צום עוויגען: «אום פערצייהונג, מיין גאטט! איך בין קיין מאן פאן ווארטען (דאז הייסט: קיין גוטער רעדנער), זאוואהל זייט געסטערן, אלז זייט פארגעסטערן, אלז אויך זייטדעם דוא מיט דיי־נעם דיהנער צו שפרעכען אנגעפאנגען; דען איך בין איין מענש פאן שווערעם מונד אונד שווערער צונגע (דאז הייסט: דער מונד אונד צונגע ניכט ברויכען קאן, ווירא ער וויללט). (יא) דער עוויגע שפראך צו איהם: ווער האט דעם מענשען דען איינען מונד צום שפרעכען געמאכט, אדער ווער מאכט איהן שטום אדער טויב, אדער דאס ער גוט הערען אונד זעהען קאן, אדער בלינד זייא? בין איך עז ניכט, דער עוויגע? (יב) אלזא געהע נור! איך וויל מיט דיינעם מונדע זיין אונד דיך לעהרן, וואז דוא רעדען זאללסט.» (יג) ער שפראך: «אום פערציהונג, מיין גאטט! ווענדע דאך דורך וועלכען דוא זאנסט

רש״י

שומע אני שבידו הם נהפכי' לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: י גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו. וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א' ב') הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ') ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמר': כבד פה. בכבידו' אני מדב' ובל' לע"ז בלב"ו (ל' איאטלי' שטאטערר. שטאמלער. כי בל"א נאמר באלבוט"יער): יא מי שם פה וגו'. מי למדך לדב' כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמן במצו' הריגת' ואת משרתיו חרשים שלא שמעו במצותו עליך ולאספקלטורים ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימ' ונמלט' הלא אנכי שמי ה' עשיתי כל זאת: יג ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח וזהו אהרן. ד"א

באור

וכן כי זבות הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו (דברים י"ח ו'), החזיר זבא פעם שנית בעבור שהאריך בנתי': (י) בי, לשון בקשה, כתרגומו בבעו: איש דברים, יודע לדבר בחתוך השפה והלשון, שלא ימגמגם ולא יכבדו על פיו הברות ידועות: גם תמ' גם וגו', מנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים, או שלש', יוסיפו מלת גם בתחל' וכן משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך (שופטי' ח' כ"ב), והטעם מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן: מאז דברך אל עבדך, כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך, וא"כ איך אלך לפניו, והנה משה מרוב חפצו שלא ילך, לא התפלל לפני השם ית' להסיר ממנו כובד הפה, אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת, אל תצוני שאלך, כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתי' למלך עמי', ופי' מאז דברך מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה (לקמן ה' כ"ג): כבד פה, בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו (רש"י), ובל"א (שטאמלר): (יא) מי שם פה, דבור בעבור היותו בפה, וכן שפה אחת (בראשי' י"א א'): מי ישום אלם, יתכן לומר ישים על האלמות, אף על פי שאיננו יש, כי אם העדר ואפיסת הדבור, כי מסיר הקנין והדבר היש יאמר בו שפעל האפיסה כמו שיאמר במי שיכב' הנר שהביא החשך, והנכון שהוא כמשך של אדם, או מי ישום אדם שם או אדם חרש [* כי כולם שמות תארים הם אלם חרש פקח עור, ולפי האמה' ינוא המתואר עם התאר, וכשנחסר, הוא נכונו *], וכן מתורגם בל"א: פקח, הפך החרש והעור, ככתוב פקוח אזנים (ישעי' מ"ב כ'), לפקח עינים עורות (שם ז'): הלא אנכי ה', אם אתה אינך איש דברי', אל תחוש, הלא אני בראתי כל פיות שבעולם, ואני עשיתי אלם מי שחפצתי וחרש ועור ופקח לראיה ופקח לשמיעה, ואם חפצתי שתהי' איש דברי' היית, אלא לעשות כך אני חפץ, ובעת שתדבר אהיה דבריך נכונים שאני אהי' עם פיך, ה"ד ועתה לך ואנכי אהי' עם פיך (שמות רבה), ולפי זה נראה בעיני שלא רצה השם ב"ה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהי' בו ממעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה. (לשון הרמב"ן). (יב) והוריתך אשר תדבר, שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה, שאין שם מאותיות הכבדות על פיו, כן פי' הרמב"ן והראב"ע: שלח נא ביד תשלח, ביד אחר שתרצה לשלוח, או ביד כל אשר תשלח זולתי, כי אין אדם בעולם שלא יהי' הגון יותר ממני לשליחות כזה, והנה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה, שלא הי' מונע את לבו להתגדל

ולדבר

אונקלוס

לְמִשְׁלָח: יד וּתְקֵיף רוּגְזָא
דַיְיָ בְּמשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא
אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאָה גְּלֵי
קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל
הוּא וְאַף הָא הוּא נָפֵיק
לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזִינָךְ וְיֶחְדֵי
בְּלִבֵּיהּ: טו וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ
וּתְשַׁוֵּי יַת פִּתְגָמַיָּא בְּפוּמֵיהּ
וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ
וְעִם פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יַתְכוֹן
יַת דְּתַעַבְדוּן: טז וִימַלֵּיל
הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא
יְהֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ
תְּהֵי לֵיהּ לְרָב: יז וְיַת
חוּטְרָא הָדֵין תִּיסַב בִּידָךְ
דְּתַעְבֵּיד בֵּיהּ יַת אָתַיָּא:
יח וַאֲזַל משֶׁה וְתַב לְוַת
יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ
אֵיזִיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוַת אַחַי
דִּבְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן
אִינוּן קַיָּמִין וַאֲמַר
יתרו

שמות

בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי
יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־
הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח
בְּלִבּוֹ׃ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־
הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ
וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם
וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה
תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה
הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ
אֶת־הָאֹתֹת׃ פ
יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר
לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־
בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר
יתרו

תרגום אשכנזי

זאָנסט זענדען וויללסט! »
(יד) דער עוויגע ערצירנטע
זיך איבער משה, שפראך:
« איזט ניכט אהרן דיין ברו־
דער, דער לוי? איך וויס,
דאס ער גוט רעדען ווירד;
עבען יעצט רייזט ער דיר
ענטגעגען, ווען ער דיך
זעהען ווירד, ווירד ער זיך
הערצליך פרייען.
(טו) דוא דארפסט נור מיט
איהם רעדען, אונד איהם דיא
וואָרטע אין דען מונד לעגען;
איך וויל שאָן מיט דיינעם
אונד זיינעם מונדע זיין,
אונד אייך לעהרען, וואז
איהר טהון זאָללט. (טז) ער
זאָלל דיינעטוועגען מיט דעם
פאָלקע רעדען, זאָ דאס ער
דיר צו איינעם מונדע דיהנן
(דאס הייסט: דיינע וואָרטע
פאָרברינגען) זאָלל, אונד
דוא זאָללסט איהם וויא איין
גאָטט זיין (דאז הייסט: גע־
דאנקען איינגעבען).
(יז) דיזען שטאב אבער
זאָללסט דוא אין דער האנד
נעהמען, מיט וועלכעם דוא
דיא וואונדערצייכען טהון
זאָללסט.» (יח) משה גינג,
קעהרטע צו זיינעם שוויגער־
פאָטער — צוריק, שפראך צו
איהם: « איך וויל דאָך הינ־
רייזען אונד צו מיינען מיט־
ברידערן, דיא אין מצרים
זינד, צוריק קעהרען, אונד זעהען, אָב זיא נאָך לעבען;»
יתרו שפראך צו
משה

רש״י

ד״א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: יד ויחר אף. ר׳ יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. א״ל ר׳ יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתן על הלב: טז ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם ל׳ עליהם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: יח וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו שלא יזוז ממדין

באור

ולדבר אל מלך, ושיתפאר לאמר ה׳ שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך: ביד תשלח, חסר אשר, ושעורו ביד אשר תשלח או שתשלח, כמו עם לבנם שלם (ד״ה ב׳ ט״ו ט׳), (יד) אהרן אחיך הלוי, שכן הי׳ נודע בישראל הכנוי הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו. (הראב״ע): ידעתי כי דבר ידבר הוא, כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונו לאהבתך ואפילו לא צויתיו, וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנ׳ בך למעלתך על השליחו׳ הנכבד׳ הזא׳, ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדבר׳ בעבור כי הודיעו הדרך אשר יבא בה, ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך נדרך כאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו. (הרמב״ן): כי דבר ידבר הוא, שהוא איש דברי׳ היודע לדבר: (טו) עם פיך, להורותך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר, ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה יאמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה (לקמן ו׳ ל׳), ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרע׳ והיא מעל׳ למשה ולכך אמר שם ראה נתתיך אלהי׳ לפרע׳ ואהרן אחיך יהי׳ נביאך (שם ז׳ א׳). (הרמב״ן): ועם פיהו, להיות דברי פיהו לשומעים חן: (טז) לך, בשבילך, וכל לך ולי ולו ולכ׳ ולה׳ הסמוכי׳ אצל דבו׳ כלם לשון עליהם: יהיה לך לפה, המוצי׳ מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההכרה: לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש כן אתה תודיע לאהרן את מחשבו׳ לבך, והוא ידבר בעבורך: (יז) את האתת, לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת, שיהי׳ לנחש, ואולם הכוונה את האותות, אשר אומר אליך, ולשון הרמב״ן וירא׳ בעיני כי כאשר אמר ה׳ למשה בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (לעיל ג׳ כ׳), הודיעו אותן בפרט, אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האתת עכ״ל: (יח) [* וישב, מן המדבר, כי שם דבר אליו

יתרו למשה איזיל לשלם: יט ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך: כ ודבר משה ית אתתיה וית בנוהי וארכיבינון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידיה: כא ואמר יי למשה במהכך למתב למצרים חזי כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדינון קדם פרעה ואנא אתקיף ית ליביה ולא ישלח

ית

יתרו למשה לך לשלום: יט ויאמר יהוה אל־משה במדין לך שב מצרים כי־מתו כל־האנשים המבקשים את־נפשך: כ ויקח משה את־אשתו ואת־בניו וירכבם על־החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את־מטה האלהים בידו: כא ויאמר יהוה אל־משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל־המופתים אשר־שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את־לבו ולא ישלח

את

משה: «רייזע מיט גליק!» (יט) נון זאגטע איוך דער עוויגע אין מדין צו משה: «רייזע נור נאך מצרים צוריק, דען אללע דיא לייטע זינד טאדט, דיא דיר נאך דעם לעבען געטראכטעט.» (כ) משה נאהם אלזא זיינע פרויא אונד זיינע קינדער, ליס זיא אויף איינען עזעל רייטען, אונד קעהרטע אין דאז לאנד מצרים צוריק; משה נאהם אויך דען געטטליכען שטאב אין זיינער האנד. (כא) דער עוויגע שפראך אבער צו משה: «ווען דוא הינציהעסט נאך מצרים צוריק; בעטראכטע אללע דיא וואונדערצייכען, דיא איך דיר אין דיא האנד געבען ווערדע, דאמיט דוא זיא פאר פרעה טהועסט; אינדעססען ווערדע איך זיין הערץ פערשטאקט זיין לאססען, זא דאס ער דאז פאלק ניכט

ווירד

רש"י

ממדין כי הם גרשוהו וז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': יט כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת: כ על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה י"ט) עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: כא בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשות' אלא לפני ישראל שיאמינו לו. ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו

כבר

באור

אליו אלהים *]: יתר, הוא יתרו, כמו גשם הוא גשמו וצלמה הוא צלמון, והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד. (הראב"ע): (יט) במדין, מלבד הדבור הראשון שהי' בסיני, צוהו הקב"ה עתה במדין עוד הפעם שישוב מצרימה: [* כי מתו כל האנשים, לפי פשוטו מתו ממש, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם *]: (כ) [ואת בניו, הרמב"ן פי' כמו ובני פלוא אליאב (במדבר כ"ו ח'), כי לא הי' לו רק גרשם כאשר הזכיר הכתוב (לעיל ב' כ"ב), ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרי' אם הלכה שם, ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשם, אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלאך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה הי' נפגע מן המלאך, ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה, וכך הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר עכ"ד, והוא בשמו' רבה (פ"ה ס"ט), וכ"כ רש"י והראב"ע שהוא אליעזר, ואין כן דעת יב"ע בתרגומו (להלן בפסוק כ"ד), רק שהוא גרשם שלא מל אותו בגזירת יתרו חותנו שהתנ' עמו שלא למול בנו בכורו, וכן סופר בס' הישר, ונרא' מדברי הרמב"ן כי הוצרך לפרש כן בעבור שלא נזכר למעלה (ב' כ"ב), רק לידת גרשם, אבל כבר כתבתי שם שלא הוצרך לספר שם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור זה של פגישת המלאך, ולפי שהבין הא' שהוא גרשם הוא שלא נמול לכן לא הוזכר שם רק לידתו, ומ"ש שלא מל אותו ולא קרא לו שם, יצטרך להביא ראי' שכן הי' דרכם לקרוא שם בעת המילה, כי כפי הנראה מהכתובים, היו קוראים שם לילד מיד אחר הלידה על שם המקרה שקרא בעת ההיא, וברובם קראים האם שם, ובמיעוטם האב, ולפעמים המילדת, כנרא' מפרץ וזרח *]: וישב ארצה מצרים, לדעת הראב"ע הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם את משה נמול בנו ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה, וכתב הרמב"ן שיתכן זה כי בעבור שנמול בנו לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתרפא, ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה, ולכן עזבם במלון וצוה אותה לשוב לבית אביה אחר שיתרפא, גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספ' אל אביה ושלחה עם הבנים: [* ויקח משה את מטה האלהים, אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא. (רש"י), ור"ל שלקח המטה קודם שבא, ואין צורך לזה לפי דרכנו, כי הוא כלל ואח"כ פרט *]: מטה האלהים, הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו את האותות, ונקרא מטה האלהים בעבור האות שנעש' בו, כ"כ הראב"ע: (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך וגו', שב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שיגלו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות, והנה ויהי בדרך במלון הי' ראוי להיות דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו, ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם אם אין לו (להלן כ"ב ב'), כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור (שם כ"א ל"ז). (הראב"ע): בלכתך לשוב מצרימה, בשומו לדרך פעמיו הודיע השם למשה דרך כלל את כל אשר יצונו אל פרעה והזהירו וזרזו קודם מעשה, ויצוה אותו בשעת מעשה בפרט בכל מופת ומופת, אמר לו בלכתך בדרך שים לבך והתבונן לעשות לפני פרעה כל המופתים שאני עתיד לשום בידך [ואל תתמ' על אשר כתוב אשר שמתי, שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך. (לשון רש"י), וכתב

עוד

אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן

אונקלוס

יַת עַמָּא׃ כב וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יַת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וּמְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יַת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ כד וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִנָּרָא וּגְזָרַת יַת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא

תרגום אשכנזי

ווירד וועגלאססען וואללען. (כב) דוא זאללסט צו פרעה זאגען: «זא האט דער עווינע געשפראכן: «ישראל איזט מיר זא ווערטה, אלז איין ערסטגעבארנער זאהן. (כג) נון האבע איך דיר געזאגט: «לאס מיינען זאהן וועג, דאס ער מיר דיהנע;» דוא וויינערטעסט דיך אבער, איהן וועגצולאססען; נון וויללל איך אויך דיינען ערסטגעבארנן זאהן אומברינגען.» (כד) עז וואר אויף דער רייזע, אין דער נאכטהערבערגע, דא קאם דער עווינע צו איהם, אונד וואללטע איהן טערטען (דאז הייסט: דער עווינע ליס משה פלעצליך אין לעבענסגעפאהר קאממען). (כה) דא נאהם צפורה איינען שארפען שטיין, שניטט איהרעם זאהן דיא פארהויט אב, לעגטע זיא איהם צו פיסען, אונד שפראך: «דוא ביסט מיר איין בלוטיגער

רש״י

כבר שמתים בידך: כב ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. ל' גדולה כמו (תהלים פ"ט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: כג ואמר אליך. בשליחותו של מקום שלח את בני: הנה אנכי הורג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמור באיוב (סימן ל"ו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: כד ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אומר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתנוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחל'. במס' נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: כה ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי:

כו וירף

באור

עוד כי על ג' האותות האמורות למעל' אי אפשר לפרשו, שהרי לא לפני פרעה נוה לעשותם, אלא לפני ישרא', שיאמינו לו, ולא מצינו שעשאם לפני פרעה, ולזה פרשו על העבר בעתיד, והוא הזמן המורכ' אשר העירותיך עליו (איך ווערדע נעטהאן האבן)], ואני אחזק את לבו, שלא ישלח את העם בכל המופתים ההם, ואמרת אליו ביום ההוא כה אמר ה' וגו', ואז ישלחם, כי לא מצינו שהודיע משה למצרים את מיתת בכוריהם רק בעת ההיא, ולא הי' א"כ ואמרת אליו כווי שיאמר לו מיד, כי אם ידיעה שיצוהו בסוף כל המכות לאמר לו כן: (כב) בני בכרי ישראל, זה הגוי שעבדוני אבותיו בתחלה, ואני אוהב אות' כאשר יאהב איש את בנו בכורו, ואתה לוקחו לעבד עולם, על כן אני אהרג את בנך בכרך: (כג) ואמר אליך וגו', זה יאמר לו קודם המכ' האחרונ', הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם שלח את בני ואתה מאנת לשלחו, ולכן בפעם הזאת הנה אנכי הרג וגו': (כד) ויהי בדרך, הית' קבל' בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך ואין יכולת במוליכו להתמהמ' ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם, ראה בעצתו שלא ימול הנער כי יסתכן, אם יוליכו אותו בדרך: והנ' שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו וימול הנער וילך לו לבדו, והנער יהי' עם אמו עד שיתרפא: וטעם ויפגשהו ה', שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו, וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו, ובעבור שאחזתו רעד' לא יוכל הוא למולו ומל' אותו צפור' כי הוא גלה לה זה הסוד: ואל תתמ' בעבור שהו' כתוב' ויפגשהו ה' כי מלאך ה' נקרא על שמו וכמוהו וה' הלך לפניהם יומם (שמות י"ג כ"א), וגם כתו' ויסע מלאך האלהי' (שם י"ד י"ט, (הראב"ע): (כה) צר, דבר חד, כמו חרבות צרים (יהושע ה' ב'), וכמוהו צור חרבו (תהלי' פ"ט מ"ד): ותגע לרגליו, השליכתו לפני רגלי משה, והוא פעל יוצא ומבנין הפעיל, כלומר אם מפני העונש הזה נקלית, הנה דם המיל': ותאמר, על בנה: חתן דמים, כפי דרכי הלשון נראה שהוא מוסב על הבן והבן נקרא חתן, כמו שמתורגם בל"א (איין בלוטיגער אנפרוואנדטער), שופך דמי' אתה לי, אתה היית גורם להיו' בעלי נרצח עליך, ומנהג הנשים לקרא לבן כאשר יומל חתן, כמו שהיו קורין לאד' ביום חופתו חתן, כי עיקר מלת חתן הוא ענין התחדש בשמחה, וכמו שתתחדש השמחה ביום החופה, כן תתחדש השמחה ביום המילה, וכן כתב הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חתן: [* והנה גם רשב"ג בנדרים (דף ל"ב ע"א) אומר שחתן דמים שב על התינוק, שאמר בא וראה מי קרוי חתן הוי אומר זה התינוק, לא שהוא מפרש שהמלאך בקש להרוג את התינוק, אבל מפשטות הכתוב אין נראה כן שיהו' הכנוי המיתו על התינוק שלא נזכר קודם זה, גם מדבריו מדוע לא מל אותו משה בעצמו, לכן הנכון כפי' רש"י והרמב"ם והרד"ק והראב"ע, שגם המיתו על משה, והיא דעת ריב"ק ורבי (לפי גרס׳ רש"י פה ר' יוסי), אך חתן דמים שב על התינוק הנימול, והנה פי' הראב"ע שהעתקתי הוא לשיטתו שהוא אליעזר ונולד מקרוב ולא נשלמו לו שמונת ימים עד שהוצרך משה לצאת לדרך, אבל לדעת רב"ע וס' הישר שהוא גרשם בנו בכורו שלא מל אותו בשכבר, י"ל שלא נענש עד הנה כי הי' אנוס בהיות אבל יתרו קותנו שלא הניחו למולו, משא"כ עתה שנפרד ממנו, אז שהשטן

חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃ לא וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ה * א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃

אונקלוס

דִּמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנָא׃ כו וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִלּוּלֵי דְמָא דִּמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל׃ כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזִיל לִקְדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ וְנַשִּׁיק לֵיהּ׃ כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַייָ דִּשְׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ׃ כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא׃ לא וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמַעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ׃

ה א וּבָתַר כֵּן עֲלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִחְגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא׃

תרגום אשכנזי

בלוטיגער אנפערוואנדטער (דאז הייסט: דער דאז לעבען קאסטעט)․» (כו) דא ליס דיא געפאהר פאן משה אב, דא זאגטע זיא: «איין בלוטיגער פערוואנדטער, אבער נור צו בעשניידונגען (נעמליך: עז האט וויטער קיין בלוט געקאסטעט, אלז דאז בלוט דער בעשניידונג)․ (כז) דער עוויגע שפראך צו אהרן: «געהע משה ענטגעגען, דער וויסטע צו!» ער גינג, בעגעגנעטע איהם בייא דעם געטטליכען בערגע, אונד בעגריסטע איהן מיט איינעם קוס․ (כח) משה בעריכטעטע דעם אהרן אלע דיא ווארטע דעם עוויגען, דיא ער איהן אויזצוריכטען געזענדעט האט, אונד דיא וואונדערצייכען, דיא ער איהם אויפגעטראגען․ (כט) משה אונד אהרן גינגען, אונד פערזאממעלטען אללע דיא עלטעסטען דער קינדער ישראל׳ס․ (ל) אהרן טרוג פאר אלע ווארטע, וועלכע דער עוויגע צו משה געשפראכען, טהאט אויך דיא וואונדערצייכען פאר דען אויגען דעם פאלקעס․ (לא) דאז פאלק גלויבטע, אונד פערשטאנדען דארויז, דאס דער עוויגע דיא קינדר ישראל׳ס בעדאכט, אונד איהר עלענד אנגעזעהען האבע (נעמליך: אום איהנען צו העלפן); זיא נייגטען איהר הויפט, אונד ביקטען זיך․ ה (א) הערנאך קאמען משה אונד אהרן, אונד שפראכען צו פרעה; «זא האט דער עוויגע, דער גאטט ישראל׳ס, געשפראכען; «לאס מיין פאלק ציהען, דאס זיא מיר אין דער וויסטע

ר"שי

כו וירף․ המלאך ממנו․ אז הבינה שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולות․ חתני היה נרצח על דבר המילה: (שינה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם․ דקש׳ לרש"י מה זה אז אמר חתן דמים והלא גם לעיל אמרה התן דמים․ אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודו"ק․ כנ"ל): למולות․ על דבר המולו׳ שם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל․ ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה:

ה א ואחר באו משה ואהרן וגו׳․ אבל הזקנים נשמטו א׳ א׳ מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת․ ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם

באור

שהשטן מקטרג בשעת הסכנה *]: (כו) וירף ממנו; ממשה שסר ממנו החולי והרעדה, אז ברא׳ות׳ שסר החולי מבעל׳, אמרה: חתן דמים למולת, כמו שמתורגם בל"א, באמת שופך דמי׳ אתה לי, אבל דם המיל׳ לא דם נפשות, ומולות שם דבר, והנה על לשון רבי׳ בעבור דמים, והלמ"ד משמש בלשון על, כמו ואמר פרעה לבני ישראל (לקמן י"ד ג׳): (כז) הר האלהים, הוא חורב, כי ההר הזה הוא בין מדין ובין מצרים: וישק לו, אהרן נשק למשה כי משה העניו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו․ (הרמב"ן): (כח) את כל דברי ה׳ אשר שלחו, שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו כשתלא וזה טעם כל․ (הרמב"ן): (לא) וישמעו, הבינו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים, מגזרת עינוי: ויקדו, מבעלי הכפל, כמו קדקד, על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה (דברי׳ ל"ד ח׳), ירמו כאבן (לקמן ט"ו ט"ז)

ה (א) ואחר באו משה ואהרן, אחר שעשה אהרן את האותות לעיני העם באו משה ואהרן אל פרעה ואמרו אליו: ויחגו לי, לזבוח זבחי׳, כמו אסרו חג בעבתים (תהלים קי"ח כ"ז), חגים ינקפו ישעיה

בַּמִּדְבָּר׃ ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם

מסבלתם

בְּמַדְבְּרָא׃ ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַייָ לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּל לְמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא דַייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח׃ ג וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא דִּילְמָא יְעָרְעִנָּנָא בְּמוֹתָא אוֹ בִקְטוֹל׃ ד וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת עַמָּא מֵעִיבִדְתְּהוֹן אֱזִילוּ לְפוּלְחָנְכוֹן׃ ה וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן

מפולחנהון

וויסטע איין פעסט פייערן.» (ב) פרעה שפראך: «ווער איזט דער עוויגע, דעססען שטיממע איך געהער געבען זאלל, דאז פאלק ישראל וועגצולאססען? איך קעננע דען עוויגען ניכט, אונד ווערדע דאז פאלק ישראל ניכט וועגלאססען.» (ג) זיא שפראכען: «דער גאטט דער עברים האט זיך אונז פערשפירען לאססען; וויר וואללען נור איינע דרייטעגיגע רייזע מאכען אין דער וויסטע אונד דעם עוויגען, אונזערם גאטט, איין אפפער שלאכטען, ער מעכטע אונז היימזוכען מיט פעסט אדער מיט קריג.» (ד) דער קעניג פאן מצרים שפראך צו איהנען: «משה אונד אהרן! ווארום האלטעט איהר דיא לייטע פאן איהרער פעררריכטונג אב? געהט הין צו אייערן ארבייטען!» (ה) פרעה שפראך: «דאז געמיינע פאלק נימממט יעצט איבערהאנד, אונד איהר וואללט זיא שטערען פאן

איהרער

רש"י

והם לא יגשו החזירם לאחוריהם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסוברים לנוח מן המלאכה. וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו. וכן (משלי י"ד) ותפרעו כל עצתי כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי. ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם

הפסד

באור

(ישעי' כ"ט ח'): (ב) מי ה' אשר אשמע בקלו, הנה פרעה חכם גדול היה ויודע את האלהי' ומודה בו, כאשר אמר הוא או מורישו אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך (בראשית מ"א ל"ט), איש אשר רוח אלהי' בו (שם ל"ח), אבל לא היה יודע את השם המיוחד שהזכיר משה ואהרן, ולכך אמר מי הוא השם הזה אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעבדו, ומה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו, לא ידעתי את השם הזה ולא אשלח את ישראל: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו', כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה, וזה אלהי בני עבר הנהר והם עמו, וצריכין לעבדו: נקרא עלינו, כמו נקרא נקריתי בהר הגלבע (שמואל ב' א' ו'), והוא כטעם פגיעה, והשרש הזה יבא על ענין זה רובו בה"א ומיעוטו באל"ף בסוף: פן יפגענו, יתכן שיכללו בזה גם אנחנו גם אתה פרעה עמנו וכל מצרים, שיכה אותנו בדבר או בחרב, והחיוב על כלנו: [* יפגענו, שרש פגע יאמר פעם על התפלה והתחנ', ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראשית כ"ג ח'), ופעם על הפגישה, ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם ל"ב ב'), ופעם על ההכאה להמית גם פגע בו ויכהו וימת (שמואל ב' א' ט"ו), לפגע בכהני ה' (שם א' כ"ב י"ז), ועניינם קרובים הם, ורובם קשורים עם הבי"ת, והמה פעלים יוצאים, וכתב רש"י ז"ל כי פגיעה זו לשון מקרה מות הוא, והנה א"ת דילמא יארעיננא, וכ"ת יב"ע יארע יתן, ומשמעות תרגומם שהוא עומד, ושב על הדבר והחרב, ולא יתישב חבורו עם הבי"ת, אבל הי' צריך לומר פן יפגענו דבר או חרב, לכן נראה ששב על השם שלפניו והוא יוצא כחבריו, ור"ל פן יפגע השם אותנו (או בנו) להכותנו במכת דבר או חרב *]: (ד) תפריעו, כתרגומו תבטלון, וכל ענין פרע בטול הסדר והשבתת החוק הוא, וכן פורע מוסר (משלי ט"ו ל"ב), גדל פרע (במדבר ו' ה'), ופרע את ראש האשה (שם ה' י"ח), והזכירם בשמם דרך כבוד: לכו לסבלתיכם, על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם, כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם, וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה (ועל הדרך הזה מתורגם בל"א), ושבו משה ואהרן לפניו, ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן, או היו בעיניו חרטמים ומכשפים וחכמים, ונהג בהם כבוד, ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול, וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים, כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים, אבל במס היו עושים, רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רב, ורש"י פי' לסבלתיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם, אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבט לוי, ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים, ונכון הוא כי כל עבודת האדם בבית ובשדה יקרא כן, כמו לכל סבל בית יוסף (מלכים א' י"א כ"ח), ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם, והכל סבה מאת ה' (הרמב"ן), ולפי דעת רש"י צריך שיתורגם (געהט הין צו אייערן פערריכטונגן): (ה) רבים עתה עם הארץ, וצריך להכניע לבם בעבודה ובמלאכה למען לא ישאו ראש כדרך עם רב הבוטלים ממלאכה, שהבטלה מביאה לידי שעמום:

(ו) הנגשים

מִפּוּלְחָנְהוֹן: ו וּפַקֵּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיָת סָרְכוֹהִי לְמֵימָר: ז לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּיבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אִנּוּן יֵיזְלוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן תִּיבְנָא: ח וְיָת סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִנּוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן מְצַוְּחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא: ט תִּתְיַקַּר פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא

מִסִּבְלֹתָם: ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן: ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ: ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים

איהרער ארבייט?»
(ו) פרעה בעפאהל נאך דענזועלבען טאג דען אנטרייבערן דעס פאלקעס אונד דעססען אויפזעהערן פאלגענדעס: (ז) געבט דען לייטען קיין שטראה מעהר, דיא ציגעל צו פערפערטיגען, וויא געסטערן אונד פארגעסטערן (דאז הייסט: וויא ביזהער); זיא מעגען זעלבסט געהען אונד זיך שטראה אויפזוכען. (ח) דיא אנצאהל דער ציגעל, וועלכע זיא ביזהער פערפערטיגט, זאללט איהר איהנען דעננאך אויפלעגען, איהר זאללט ניכטס דאפאן אבנעהמען; דען זיא זינד מיסיגע לייטע, דארום שרייען זיא: «וויר וואללען הינגעהען, אונד אונזערם גאטט איין אפפער שלאכטען. (ט) דיא ארבייט מוס אלזא דען לייטען שוועהר געמאכט

רש"י

הפסד גדול הוא זה: (ו) הנוגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכ': (ז) תבן. אשטו"בלא (כמו עטו"בל. שטאפפלן. קארן האלמן. וכן ישעיה ל"ז כ"ד. שבת ל"ו ע"ב במשנה ד"ה גבבא). היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיוו"לש בלע"ז (בל"א ציגלשטיינע) שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכונת הלבני'. סכום חשבון הלבנים שהיה כל א' עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכונת. ותוכן לבנים (שמואל א' ב') ולו נתכנו עלילות. (מלכים ב' י"ב) ואת הכסף המתוכן. כולם ל' חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר"יש בלע"ז (ובאמת מן רע"א רטריי"ט. נו רוק ליהנד. מוייכנד. וכן שופטים ג' ט"ו): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קי"ט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה ומתרגמינן לשועין. ויספר. ואשתעי. וא"א לומר ישעו לשון וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא"כ ה"ל לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם. (ישעיה ט"ז) ישעה האדם אל עושהו. (שם ל"א) לא שעו אל קדוש ישראל. (שם י"ז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל ל' שמוש בי"ת. כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך

באור

(ו) הנגשים, מצריים היו, והשוטרים מישראל, הנוגש ממונה על כמה שוטרים, והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכ': (ז) [*תאספון, שרשו יוסף, ועל המנהג בהפעיל מנחי פ"י שתתחלף היו"ד לוא"ו ונחה והיא נקודת החולם לאות הנוספת שלפני', ובא פה קמ"ץ תחת היו"ד, כי כל הד' אותיו' אהו"י אחיות הנה *]: תבן, רש"י פי' אשטובל"א [והוא עטוו"לעס ובל"א (שטאפפלן)], הוא הנותר בשדה אחר הקצירה, והיו גובלין אותו עם הטיט להעמידו, ומלת קש (לקמן י"ב) פירש"י שהוא לשון לקוט (איינע לעזע), ואונקלוס תרגם תבן תיבנא, וקש גילי, ומשמעות הענין כמו שמתורגם בל"א, שתבן הוא (שטראה), וקש הוא התבן הדק והענפים הדקי' הנלקטים בשדה או הנשא' אחרי הקציר' שנקר' בל"א (שטאפפלן): ללבן, מגזרת לבנה, ובנין הלבנים חזק מהאבנים, כי בנין העפר יזיקהו המים, ובנין האבנים יזיקהו האש, וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן, והחמר היה להם לחמ' (בראשי' י"א ג')· (הראב"ע): הלבנים, טיול"ש [(ציגעל-שטיינע) בל"ז], שעושין מטיט ומייבשין אותן בחמה, ויש ששורפין אותן בכבשן· (רש"י): כתמול שלשם, כאשר הייתם עושי' עד הנה: תבן, יש שמות שלא ישתנו ממעלת' באתנח או בסוף פסוק כבעלי קמץ קטן (שהוא הצירי), כמו ספר, ובבעלי פתח קטן (שהוא הסגול), כמו צדק, והנה כן תבן, וטעמם לא נודע רק ככה נמצאו· (הראב"ע): (ח) מתכנת והכן, יאמר על קצב הדבר ושעורו במספר ומדה, ומים תכן במדה (איוב כ"ח כ"ה), ושמו' בזרת תכן (ישעי' מ' י"ב), ולו נתכנו עלילות (שמוא' א' ב' ג'), ענינו שכל המעשים וכל התמורות שבעולם כבר נתכנו אצל השם ב"ה (פאָרהער בעשטיממט), את הכסף המתוכן (מלכי' ב' י"ב י"ב), ענינו הנמנה, כלומר סכום חשבון הלבנים שהי' כל א' עושה ליום, כשהי' התבן נתן להם, אותו הסכום תשימו עליהם גם עתה, למען תכבד העבוד' עליהם: נרפים הם, המלאכ' רפוי' בידם ועזובה מהם, והם נרפי' ממנה רטרי"ש בלע"ז (רש"י), והוא בל"א (אבגעזאנדערט, ענטפערנט): (ט) ואל ישעו וגו', אונקלוס תרגם ולא יתעסקון בפתגמין בטלין, וכן פירש"י אל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קי"ט קי"ז), וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם כתב ישעו איענדא"ט בלע"ז (ובל"א אויפמערקזאם זיין), כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד'), ולא ישעה אל המזבחות (ישעי' י"ז ח') עכ"ל, אבל רש"י הרחיק פי' זה באמרו כי על כוונת הפנוי' הי' צריך לקרוא עם

הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר: י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן: יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר: יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן: יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם

גם

אונקלוס

גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטִילִין: י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּיבְנָא: יא אַתּוּן אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּיבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא אִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדַּעַם: יב וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִּילֵי לְתִיבְנָא: יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עֲבִידַתְכוֹן פִּתְגָּם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן תִּיבְנָא: יד וּלְקוֹ סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָה דֵין לָא אַשְׁלֵימְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַדְמוֹהִי

אף

תרגום אשכנזי

געמאכט ווערדען, דאמיט זיא צו טהון האבען; זא ווער־דען זיא זיך ניכט מעהר מיט ליגענהאפטע ווארטען אונ־טערהאלטען.» (י) דיא אנ־טרייבער דעס פאלקעס אונד זיינע אויפזעהער גינגען הי־נויז, אונד שפראכען צום פאלקע אלזא: «זא האט פרעה געזאגט: «איך גע־בע אייך קיין שטראה מעהר. (יא) איהר זעלבסט געהט הין, נעהמט אייך שטראה, וואו איהר וואז פינדעט; דען פאן אייערער ארבייט וויר ניכט דאז מינדעסטע אבגע־נאממען. (יב) דאז פאלק צערשטרייעטע זיך אין דעם גאנצען לאנד מצרים, שטאפפעלן אויפצווזוכען שטאטט דעס שטראהעס. (יג) דיא אנטרייבער ווארען דרינגענד, אונד שפראכען: «מאכט אייערע ארבייט פער־טיג, יעדען טאג זיין טאגע־ווערק, זא גוט, אלז דא דאז שטראה פארהאנדען וואר.» (יד) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל'ס, וועלכע דיא אנטרייבער פרעה'ס איבער זיא געזעצט האטטען, ווארען געשלאגען, מאן שפראך: «ווארום שאפפט איהר, זא געסטערן אלז היי־טע, אייער געזעצטעס אן ציגעל־

רש"י

המולך הדובר בי. לדבר בם. והדברים בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברי' בדברי שיח והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. ומריבי' אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל הכוס לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. ל'לקוט ע"ש שדבר המתפזר הוא וצרי' לקוששו קרוי קש בשאר מקומו': (יג) אצים. דוחקי': דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו וחסים על חבריה' מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים

שהם

באור

מלת אל, ככל הראיות שהבי', אבל אם הוא לשון דבור נופל עליו לשון שמוע הבי"ת, כגון הנדברי' בך (יחזקאל ל"ג ל'), לדבר בם (דברים י"א י"ט), והראב"ע פי' ישעו, כמו ירפו, כאשר אמר נרפים אתם, וכמוהו השע ממני (תהלים ל"ט י"ד), שעו מני (ישעי' כ"ב ד'), שפירושו הרפו ממני, ובי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, והכוונה ואל ירפו ממלאכתם בעבור דברי שקר שמבטיחי' אותם משה ואהרן, ואולם גם בכל הראיות שהבי' אין השרש הזה נופל כ"א על פנות המחשב' והכוונ', כמ"ש הרשב"ם, אלא שיור' על דבר והפכו, כדרך כל הפעלי' המורי' על תנועה, שיורו על הנגוע' ממנו ועל התנוע' אליו, כפי המלו' שיחוברו עמהן, כמו פעל נגש, וכן סור, וכן קרב, שיתכן שיבא עם אלו ועם מן, אף כאן וישע ה' אל, פי' שפנה מחשבתו אל הדבר, והשע ממני מורה על הסתלקו' המחשב' מן הדבר, מעתה אם בי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, כמ"ש הראב"ע, אין הכרע כלל לתיבת ישעו, אם הוראתה על פנות המחשבה אל מלאכתם, או על הסתלקה ממנה, והרד"ק בשרשים שרש שעה פירשו ענין בטחון, ומנא לו חברים ע"ש, וכן תיב"ע ולא יתרחצו ע' מילי' קרא, ואף הוראה הזאת יש לכללה עם ענין פנות המחשבה והכוונ' אל דבר, כמ"ש הרד"ק שם בעצמו: (י) ויצאו, מארמון המלך אל העם העובדים: (יא) [* אתם לכו קחו לכם תבן, נאה מלת הנוכחים לפני הכנוי לנוכחים, בעבור התנגדות הקודם, כי עד עתה נתנו לכם תבן, מעת"כ עתה אתם תחזרו אחריו ולא יתן לכם אחרים *]: מאשר תמצאו, בקרוב או ברחוק: [* כי אין נגרע וגו', ומריבים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל הכוס לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך. (רש"י), ומורה על זה מלת לכו המורה על הזריזות *]: ולשון הרשב"ם קמץ גרוע, לשון פעול, ואלו היה פתח היה לשעבר, וכן כשנב קמץ, אבל כשנב פתח לשעבר, ואי היה לשעבר היה לו לכתוב כי לא נגר' עכ"ל, לפי שעל השלילה בהוה יאמר אין, ועל השלילה בעבר יאמר לא: (יב) ויפץ, פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם לפוץ. (הראב"ע), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש פוץ, וכתב עוד ואפשר שהוא פעל עומד וכן ויפץ העם מעליו (שמואל א' י"ג ח'): לקשש קש להבן, ללקוט קש להיות להם במקום התבן, ולמ"ד לתבן משמשת במקום מלת תחת או מלת במקום, כמו והחמר הי' להם לחמר (בראשית י"א ג'): (יג) אצים, דוחקים וממהרים, כמו ויאיצו המלאכי' (שם י"ט ט"ו), והוא כאן פועל יוצא אף שהוא מהקל, כי הוא מהפעלים שהם פעמים יוצאים ופעמים עומדים, כמו שרש שוב ושרש מוש: לאמר, להם: דבר יום ביומו, חשבון של כל יום כלו ביומו, כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן ונתן לכם: (יד) ויכו, לשון נפעלו, הוכו מיד אחרים, שהנוגשי' הכום, לפי שהשוטרי' ישראל היו, והיו חסי' על קטניהם מלדחקם, וכשהיו מוסרי' את הלבנים ליד הנוגשי'

שהם

גַּם־תְּמ֖וֹל גַּם־הַיּֽוֹם׃ טו וַיָּבֹ֗אוּ שֹֽׁטְרֵי֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּצְעֲק֥וּ אֶל־פַּרְעֹ֖ה לֵאמֹ֑ר לָ֧מָּה תַעֲשֶׂ֛ה כֹ֖ה לַעֲבָדֶֽיךָ׃ טז תֶּ֗בֶן אֵ֤ין נִתָּן֙ לַעֲבָדֶ֔יךָ וּלְבֵנִ֛ים אֹמְרִ֥ים לָ֖נוּ עֲשׂ֑וּ וְהִנֵּ֧ה עֲבָדֶ֛יךָ מֻכִּ֖ים וְחָטָ֥את עַמֶּֽךָ׃ יז וַיֹּ֕אמֶר נִרְפִּ֥ים אַתֶּ֖ם נִרְפִּ֑ים עַל־כֵּן֙ אַתֶּ֣ם אֹֽמְרִ֔ים נֵלְכָ֖ה נִזְבְּחָ֥ה לַיהוָֽה׃ יח וְעַתָּה֙ לְכ֣וּ עִבְד֔וּ וְתֶ֖בֶן לֹא־יִנָּתֵ֣ן לָכֶ֑ם וְתֹ֥כֶן לְבֵנִ֖ים תִּתֵּֽנוּ׃ יט וַיִּרְא֞וּ שֹֽׁטְרֵ֧י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֹתָ֖ם בְּרָ֣ע לֵאמֹ֑ר לֹא־תִגְרְע֥וּ מִלִּבְנֵיכֶ֖ם

דבר

אונקלוס

אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין׃ טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעְבֵּיד כְּדֵין לְעַבְדָךְ׃ טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהַב לְעַבְדָךְ וּלְבֵנַיָא אָמְרִין לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָךְ לְקַן וְחָטָן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ׃ יז וַאֲמַר בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן אָמְרִין נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם יְיָ׃ יח וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלַחוּ וְתִבְנָא לָא מִתְיְהֵיב לְכוֹן וּסְכוּם לִבְנַיָא תִּתְּנוּן׃ יט וַחֲזוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן

פתגם

תרגום אשכנזי

ציגעלארבייט ניכט פערטיג, זא וויא איהר פארגעסטערן געטהאן?» (טו) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל'ס קאמען, אונד שריען צו פרעה: «ווארום פערפעהרסט דוא זא מיט דיינען קנעכטען? (טז) שטראה ווירד דיינן קנעכטען ניכט געגעבן, אונד גלייכוואהל זאגט מאן צו אונז: «שאפפט ציגעל!» נון ווערדן דיינע קנעכטע נאך דאצו געשלאגען, אונד דיין פאלק וויא מיססעטהעטר בעהאנדעלט.» (יז) ער שפראך: «מיסיגע לייטע זייט איהר, מיסיגע לייטע! דארום זאגט איהר: «וויר וואללען רייזען, דעם עוויגן איין אפפער צו שלאכטען.» (יח) אלזא געהט הין ארבייטעט! שטראה זאלל אייך ניכט געגעבן ווערדן, דיא אנצאהל דער ציגעל מיסט איהר דעננאך ליפערן.»

(יט) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל זאהען זיך אין איינעם בעזען צושטאנדע, דא זיא זאגען מוכטען: נעהמט

רש"י

שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכ'. לפיכך זכו אותן שוטרי' להיו' סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרי' כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום. חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו. הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא נקוד קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטא' על עמך כאלו כתוב חטאת לעמך כמו (רות א') כבאנ' בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבני' חשבון הלבנים וכן (מלכים ב י"ב) את הכסף המתוכן המנוי כמ"ש בענין (שם) ויצורו וימנו את הכס': (יט) ויראו שוטרי בני ישרא'.

את

באור

שהם מצריים, והי' חסר מן הסכום, היו מלקין אותן על שלא דחקו את עושי המלאכה: אשר שמו וגו', ענינו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרי' עליהם: לאמר, כלומר שבשביל זה הכו, שאמרו להם הנוגשים מדוע לא כליתם גם תמול גם היום החק והמנין הקצוב עליכ' ללבון כתמול השלישי, שהוא יום שלפני אתמול, והוא הי' בהיות התבן נתן להם, והנה החק ללבון הוא על העושים במלאכ' לא על השוטרים, אלא שהמעש' יחשב כעוש', ולזה אמרו השוטרים ולבנים אמרים לנו עשו, כאלו הם העושים, ובל"א מתורג' (שאפפען), הונח על המעש': [*כתמול שלשם, תמול לבד יאמר על הרוב על העבר הקרו' ליום שעומד בו, ועל המעט נמצא גם על יום הרחוק, ועכ"ז הכונ' שהרחק מעט לא כביר (כאשר מלת מחר עיקר' היא על היום הבא הסמוך, ונמצא גם על אחר זמן), ואם תסמך אליו גם מלת שלשם תהי' כוונת שתיהן על היום הג' העבר, כי עקרו נקרא תמול, ושלשם תאר נוסף להודי' באיז' תמול מדבר אם יום א' שלפני זה או יום ב' או תמול רחוק, ושלשו' לבד לא נמצא, רק ג"פ נמצא בהפסק מלת גם בינו ובין תמול (לעיל ד' י', ושמואל ב' ה' ב', וד"ה א' י"א ב'), ושם הכונ' תמול, על היו' הא' הקרוב, ושלשם על יום שלפניו, כי מלת תמול מושכת אחרת בכתה גם אל שלשום, ולכן פה תהי' כוונת כתמול שלשם שניהם על היום הג' העבר, ככל חביריה', וכוונת גם תמול על היום הב' שהוא יום אחד לפני זה שעומד בו, והכונ' כמ"ש הראב"ע, כי ביום ג' שלפני זה השלימו סכום הלבנים, אך ביום העבר שהוא היום שעשה משה האותו' לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם לא השלימו, גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה לא השלימו, וכן כתו' ויכו פרעה ביום ההוא, ולכן יאמר מתרגומו של אונקלוס שתרגם כתמול שלשם, כמאיתמלי ומדקדמוהי, ואלקם לשניים, ומשמעותו שגם ביום שלפני זה השלימו, והכתו' אמר לא כליתם וגו' גם תמול גם היום. וכן אחמ' גם על יב"ע שתרגם הי כמאיתמלי והי כמדקדמוי, ופירוש כוונתו יותר מת"א, אולם רש"י ז"ל פי' שתי המלות כתמול שלשם רק על יום הג' *]: (טז) ולבנים אמרים לנו עשו, הנוגשים אומרי' עשו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך, כמו וחטאת בחלוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות האל"ף [* כי כאשר רבו יהנים האל"ף, כמו שתבוא במלת חטא, לא תוכל שוב ה"א לבוא אחרי', כי לא יניחו ב' אותיות יהו"א רפופות אף בסוף התיבה, אם לא כשהב' אל"ף, גם קשה להניעה אחר האל"ף נכחה, ועוד כי אז תהי' במפיק ותתחלף עם ה"א הנאה לכנוי לנסתרה, לכן התחליפוה בתי"ו שגם היא לפעמי' סי' לנקבה, וכמוהו וקראת אתכם דברי' ל"א כ"ט. ושניהם עברים, והוא"ו והפכת' לעתיד *], ובא עם בלשון נקבה כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמי' ח' ה'), והענין לדעת המתרגם האשכנזי, שהם נותני' בנו שחטאנו עמך כי יורג עם הקוטאים, להכות אותנו, ותגלתנו נקיים: (יט) ויראו, זה הפסוק דבק בפסוקי' הבאים אחריו, ראו בפשם בצרה, כי אם לבם בקרבם על אתיהם

עושי

דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ * כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃

ו א ויאמר

אונקלוס: פִּתְגָּם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ כ וְעָרְעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קַיְמִין לְקַדָּמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה׃ כא וַאֲמַרוּ לְהוֹן יִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע דְּאַבְאֵשְׁתּוּן יָת רֵיחַנָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי לְמִתַּן חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא׃ כב וְתָב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין וּלְמָא דְנָן שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵעִדָּן דַּעֲלִית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא בִשְׁמָךְ אִתְבְּאַשׁ לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵבְתָּא יָת עַמָּךְ׃

ו א ואמר

תרגום אשכנזי: נעדמט ניכטס אב פאָן צי־געלשטיינען, דעם טאָגע־ווערקע יעדעס טאָגעס. (כ) זיא טראַפען משה אונד אהרן, דיא געגעניבער שטונדן, אַלז זיא פאָן פרעה הערויז קאַמען. (כא) אונד שפראַכען צו איהנען: «דער עוויגע ווירד איין איינזעהען האָבען געגען אייך, אונד ווירד ריכטען, דאָס איהר אונזערן גערוך צום עקעל געמאַכט אין דען אויגען פרעה'ס אונד זיינער בע־דיהנטן, איהנען איין שווערט אין דיא האַנד געגעבן, אונז אומצובריינגען. (כב) משה טראַט ווידער הין צו דעם עוויגען, אונד שפראַך: «מיין גאָטט! ווארום לאָסט דוא עז דען לייטען זאָ שלעכט געהען? וואָצו האָסט דוא מיך דען געזענדעט? (כג) זייטדעם איך צו פרעה געקאָממען בין, אין דיינעם נאָמען צו רעדען, לעסט ער עז דען לייטען נאָך שלעכטער געהען; דוא אבער האָסט דיין פאָלק ניכט גערעטטעט.»

ו (א) דער

רש"י

את חבריהם הנגדים על ידם: נרע ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמור לא תגרעו וגו'׃ (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים׃ (כב) למה הרעותה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני׃ (כג) הרע. ל' הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש׃

ו (א) עתה

באור

עושי המלאכה, ונגזרת המלך הוכרחו לרדות בם ולאמר להם לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו, וכאשר פגעו משה ואהרן התרעמו עליהם, ומלת אותם כמו עצמם (זיך זעלבר), וכן מתורגם בל"א׃ (כא) ירא ה', את החמס העשוי לנו, והוא עליכם, שאתם גרמתם אותו, כי על ידכ' אנו נמאסי' ונבאשי' בעיני פרעה כריח רע׃ אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה, בעבור כי חמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמוח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה, כמו ומתוק האור (קהלת י"א ז')· (הראב"ע), והרד"ק כתב בשרשי' שרש באש שאמר בעיני סמוך אל ריח ואע"פ שעל דרך המשל הי' אומר באפי, שב אל הענין כלומר שלא ירצו לראותנו ולהביט אלינו כמו שירחיק האדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו, וכן מתורגם בל"א׃ (כב) וישב משה, אל המקום שהי' מדבר עמו שם׃ למה הרעתה לעם הזה, ואם אינך רוצה להנצל עוד, למה זה שלחתני׃ (כג) ומאז באתי, מהעת שבאתי׃ הרע, לשון הפעיל והוא פעל יוצא, הרבה רעה עליהם, וכן מתורגם בל"א׃ והנה דבר תימה הוא, אחרי שהודיע השם למשה פעמי' שלא יתן אותם מלך מצרי' להלוך עד שיעשה את כל המופתי' אשר נוהו, אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת, ואעתיק לך דברי הרמב"ן שכל דבריו דברי חן ושכל טוב, וז"ל לפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במכותו, ולא באות ומופת, עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות, אבל חשב כי יביאם עליו התכופות זו אחר זו בימים מעטים, ובשאמר לא ידעתי את ה', נוה לעשות לפניו מיד אות התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות, וכשראה משה שעמדו ג' ימים, ופרעה יריע להם בכליום, וה' לא כ׳ה בו ולא גלה למשה להודיעו מה יעשה, אז חשב משה כי ארוכה היא, ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבי' כי כאשר הכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעש' כה לעבדיך, כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל המלך פנימה, ולדבר אליו פנים בפנים, אף כי שוטרי העם הנבאשי' בעיניו, והנה סבלו עמלם ולחצם ימים, והיו באים עד לפני שער המלך, עד שנשמעה צעקתם לפני המלך ובזה שיבאו לפניו וידברו עמו, וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעתה אחרי ימים מעת שפגעו בו השוטרים, ונראה שמות רבה אמרו ויבאו נגשי העם ושטריו, כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשי' ואהרן הי' יושב במצרים, ואותה שעה החזיר משה את אשתו ואת בניו למדין, ועוד אמרו ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשי' נגלה הקב"ה למשה במדין, ואמר לו לך שוב מצרימה, בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהן שוטרי בני ישראל כשהן יוצאים מלפני פרעה׃ וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי, מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחוזר ונכסה מהן וחוזר ונראה להן, וכמה נכסה מהם, ר' תנחומ' אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן, ור' יהודה בר' אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא, והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה, ולכן כששב משה אל השם אמר למה הרעתה לעם הזה למהר לשלוח אותי קודם שהגיע הקץ, כי לא הי' ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם, כי עתה הרעות להם ולא הצלת אותם, ואם ככה אתה עושה להם יוסיפו ברעה אשר תמצאם, ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה, כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו עכ"ל׃

ו וידבר

ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ: ס
סדר וארא ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: ג וָאֵרָא
אל

אונקלוס

ו א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּעַן תֶּחֱזֵי דְּאַעְבֵּיד לְפַרְעֹה אֲרֵי בִידָא תַקִּיפָא יְשַׁלְּחִינּוּן וּבִידָא תַקִּיפָא יְתָרְכִינּוּן מֵאַרְעֵיהּ: ב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ: ג וְאִתְגְּלֵיתִי
לאברהם

תרגום אשכנזי

ו (א) דער עוויגע שפראך צו משה: »דוא ווירסט באלד זעהען, וואז איך דעם פרעה טהון ווערדע, דאס ער זיא מיט שטארקער האנד פארטציהען לאססען, יא, מיט שטארקער האנד אויז זיינם לאנדע טרייבען ווירד.«

(ב) גאטט רעדעטע פערנר מיט משה, אונד שפראך צו איהם: »איך, דער עוויגע! (ג) איך ערשין
דעם

רש"י

ו (א) עתה תראה וגו'. הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי ז' אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגומר:

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל
שדי

באור

ו (ב) וידבר אלהים אל משה, (לשון רש"י) דבר אתו משפט על שהקשה לומר למה הרעתה לעם הזה, ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני, ולא לחנם שלחתיך, כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשוני', ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמ' מקומות, אני ה' נאמן ליפרע, כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' (ויקרא י"ט י"ב), וכשהוא אומר אצל קיום המצות, כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני ה' (שם כ"ב ל"א), נאמן ליתן שכר: וארא וגו', אעתיק לך פה רוב דברי הראב"ע בתוספ' באור קצת לקוח מדברי הרמב"ן ז"ל שהסכי' עמו במקום הזה, וכתב עליו שצדקו כל דבריו בענין הזה, וארא, כבוד האבות היתה במראות הלילה, על כן מלת וארא, ושמי ה' שעורו ובשמי ה', כי בי"ת באל שדי מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך באספקלרי' המאירה, ידיעת פני' אל פנים, כי האבות ידעו י"י המיוחד, אבל לא נודע להם בנבואה, ולכן כשידבר אברהם עם השם זכר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת או אל"ף דל"ת לבדו, והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה, ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמי' שהו' בשמו הגדול, לכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי, כי התורה בשמו הגדול נתנה, שנאמר אנכי ה' אלהיך (לקמן כ' ב' ודברים ה' ו') וענין שדי הוא כמו מנצח ותקיף (ועיין מ"ש בספר' מקן (בראשית מ"ג י"ד) בענין השם הזה, וכוונת הכתוב שהוא נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות התולדות ומכריחים לטובת בחיריו, ולעשות להם נסים גדולים שלא נתבטל על ידם נוהג העולם, כי אם הכריח והטה את חקי התולדות ומערכות היכורים לטובת השלמים ההם, ברעב פדה אותם ממות, ובמלחמה מידי חרב, ונתן להם עושר וכבוד וכל טוב, והם ככל היעודים שבתור' בברכות וקללות, כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם על טבעו או מערכת התולדות לא תבא אליו הטובה או הרעה ההיא בעולם הזה תמיד בגלל מעשיו, אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים מעין הרואים, יחשבו בהם שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת (ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעה"ז ולא תבאר יעודי הנפש לעולם הנשמות, כי שכר המעשים בעה"ז הם מופתים, הנס נמשכים ממערכת התולדות, אבל קיום הנפש לעולם הנשמות והדבקה באלהים הוא דבר ראוי ונמשך לתולדתה שהיא חלק אלוה ממעל, ותשוב אל האלהים אשר נתנה), וכבר הודעתיך בפ' שמות (ג' י"ד ט"ו) ענין השם הנכבד יו"ד ה"א, וקצת ההוראות הרמות והנכבדות הנכללות בו, ומכללם שהשם ב"ה הוא מקור כל ההויה, ורצונו הפשוט יהי' ויקום כל הוה, והוא משגיח על כל נמצא בהשגחה תדירה, ונמצא תמיד לעושי רצונו לברוא להם חדשות בשנוי התולדו' והמערכ', כי הפועל בטבע לא יפעול כי אם מה שבכחו לעשות, לא כן הפועל ברצון גרידא, ובחפצו לבד, כי לא יבצר ממנו לעשות כל אשר יחפוץ, והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים, על כן הי' יכול משה לשנות תולדות הנבראים, ולחדש אותות ומופתי' ברצון השם ית', שלא יכלו האבות לחדשם: ומעתה שעור הכתוב כך הוא, משה אמר שני דברים, האחד למה זה שלחתני, והשני והצל לא הצלת את עמך, והשיב לו השם על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה, ועל הראשון אמר לו אני ה', ואני נראיתי לאבות בכח ידי אשר מנצח בו מערכות היכורים ומכריחם לעזור לבחירי, אבל בשמי של יו"ד ה"א המורה על ההשגחה התדירה בלי הפסק כי רצוני מקור ההויות כלם, ובו נהיה כל הווה, ואני נאמן ונמצא תמיד לברוא חדשות בשנוי התולדות לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, בשם הנכבד הזה לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך פנים אל פנים, ובעבור זה שלחתיך למען יודע על ידך השם הזה בעולם כאשר אמר לכן אמר לבני ישראל אני ה', והמתרגם האשכנזי הוכרח לפתור השם הנכבד כפי הענין, כי אין בלשון אשכנז תיבה אחת כוללת כל ההוראו' הנכבדות כמו בלה"ק, כאשר הודעתיך בפ' שמות: וצדקו גם דברי רז"ל על דרך דרש הקרוב לפשוטו של מקרא שהי' דבר השם בזה בכוונה שני' גם דבר משפט ותוכחה למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיע מעלתם בנבואה אליך, ולא ראו רק באל שדי, האמינו בי, וגם הקמתי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבודם, אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו, שיש לך לבטוח ברחמי, ולהבטיח את ישראל בשמי הזה שאעשה עמהם אותות ומופתים לטובה:

(ד) וגם

אל־אברהם אל־יצחק ואל־יעקב באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם׃ ד וגם הקמתי את־בריתי אתם לתת להם את־ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר־גרו בה׃ ה וגם ׀ אני שמעתי את־נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את־בריתי׃ ו לכן אמר לבני־ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים׃ ז ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים׃ ח והבאתי אתכם אל־

הארץ

תרגום אשכנזי

דעם אברהם, יצחק אונד יעקב, אלז גאָטט, דער אללערמעכטיגסטע; אַבער מיט מיינעם וועזען, וועלכעס «אונענדליך» אונד «אללגעגענווערטיג» הייסט, בין איך פאָן איהנען ניכט ערקאננט וואָרדען. (ד) איך האַבע אויך מיינען בונד מיט איהנען ערריכטעט, איהנען דאז לאַנד כנען איינצוגעבען, נעמליך דאז לאַנד איהרעס אויפענטהאַלטעס, וואָרין זיא, אַלז פרעמדע, זיך אויפגעהאַלטען. (ה) נון האַבע איך אויך פערנאָממען דאז זייפצען דער קינדער ישראל׳ס, וויא זיא דיא מצרים צור אַרבייט צווינגען, דאַ דאַכטע איך אַן מיינען בונד. (ו) אַלזאָ זאַגע צו דען קינדערן ישראל׳ס: «איך בין דאז אללגעגענווערטיגע, עוויגע וועזען, איך ווילל אייך הערפאָר ציהען אונטער דען לאַסטען דער מצרים, אייך פאָן איהרער דינסטבאַרקייט ערלעטטען, אייך מיט אויזגעשטרעקטעם אַרמע אונד מיט גראָסען שטראַפגעריכטען ערלעזען, (ז) אייך מיר צום פאָלקע (נעמליך צו מיינען אונטערטהאַנען,) נעהמען, אונד אייער גאָטט זיין; איהר זאָללט עז ערפאַהרען, דאס איך, דאז אונענדליכע, עוויגע וועזען, אייער גאָטט זייא, דער אייך אונטער דען לאַסטען דער מצרים הערפאָר ציהעט. (ח) איך ווילל אייך אין

דאז

אונקלוס

לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי לא אודעית להון: ד ואף אקימית ית קימי עמהון למתן להון ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאתותבו בה: ה ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל דמצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קימי: ו בכן אימר לבני ישראל אנא יי ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרע מרמם ובדינין רברבין: ז ואקריב יתכון קדמי לעמא ואהוי לכון לאלהא ותדעון ארי אנא יי אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי: ח ואעיל יתכון

לארעא

רש״י

שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה׳ לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי, לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקימותי את בריתי וגו׳. וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפ׳ מילה נאמר אני אל שדי וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו׳ ואת הארץ אשר וגו׳ הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים: אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה. אמור לבני ישראל אני ה׳. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלות. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה

לישבע

באור

(ד) [* וגם וגו׳, יזכיר לו שלש סבות על שלאו להוציאם עתה, בפסוק שלפני זה אמר כדי להודיע את שמי ויכלתי לשנות התולדות אשר עדיין לא נודעתי בזה עד הנה, ובפסוק זה אמר סבה ב׳ קיום הבטחתי שהבטחתי אל האבות, אך אלו הב׳ סבות לא הספיקו לגאלם עתה: כי לא הגיע עדיין הקץ, כמאמר חז״ל על פסוק מדלג על ההרים (ש״ה ב׳ ח׳), לכן אמר בפסוק שלאחריו עוד סבה ג׳ ששמעתי את נאקת בני ישראל, באופן שאחשוב הת׳ שנה מלידת יצחק, כדי לגאלם עתה, וזהו כוונת שתי המלות וגם שבפסוק זה ובפסוק שלאחר זה *]: (ו) והוצאתי וגו׳, יבטיחם שיוציא אותם מארץ מצרים ולא יסבלו עוד כובד משאם: והצלתי אתכם מעבדתם. שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד: וגאלתי אתכם וגו׳, כי יעשה בהם שפטים גדולים עד שיאמרו המצריים הנה לך ישראל עמך בפדיון נפשנו, כי טעם גאולה כענין מכר: וטעם בזרוע נטויה שת ה׳ ידו נטויה עליהם עד שיוציאם: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם, בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר והייתם לי סגלה (לקמן י״ט ה׳): וידעתם כי אני ה׳, כאשר אגאל אתכם בזרוע נטוי׳ לעיני כל העמים, תדעו כי אני ה׳ העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם, ואני אלהיכם, ובעבורכ׳ עשיתי את כל אלה: (ח) אשר נשאתי

את

הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ

יג וידבר

לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ׃ ט וּמַלִּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מֵעָיַק רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יא עוּל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ יב וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלָל׃

יג ומליל

דאז לאנד ברינגען, דא איך מיינע האנד צור פערזיכערונג אויפגעהאבען, עז דעם אברהם, יצחק אונד יעקב איינצוגעבען; דיזעס וויל איך אייך, אלז איין ערבטהייל, געבען, איך, דאז עוויגע וועזן!» (ט) משה שפראך צוואר אללעס צו דען קינדערן ישראל׳ס, זיא גאבען איהם אבער קיין געהער, וועגען קירצע דעס אדעמס אונד שווערער ארבייט.
(י) נון רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונדשפראך: (יא) «געהע, זאגע צו פרעה, קעניג פאן מצרים, דאס ער דיא קינדר ישרא׳ס אויז זיינעם לאנדע ציהען לאססע.» (יב) דא שפראך משה פאר דעם עוויגען: «דא דיא קינדער ישראל מיר קיין געהער געבען, וויא וירד מיר פרעה דען געהער געבען? איך האבע יא אונבעשניטטענע ליפפן (דאז הייסט: קאן ניכט גוט שפרעכען).»

(יג) אלזא

רש״י

לישבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מצר רוח נשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך ברבי אליעזר והביא ראיה ממקרא זה (ירמיה ו׳) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה׳ למדנו כשהקב״ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו ה׳ וכ״ש האמנה לטובה. רבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעות׳ א״ל הקב״ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם: (ג) באל שדי. ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: (ד) וגם הקימותי וגו׳. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטו׳ אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואת׳ אמרת למה הרעותה. ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים האחת שלא נאמר ושמי ה׳ לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחילה כשנגל׳ לאברהם בין הבתרי׳ אמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳. לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתיישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש שנאמר (ירמיה כ״ג) הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצו׳: (יב) ערל שפתים. אטום שפתי׳. וכן כל ל׳ ערלה אני אומר שהוא אטום (שם ו׳) ערלה אזנם אטומה משמוע (שם י׳) ערלי לב אטומים מהבין. שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה (חבקוק ב׳). ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. וערלתם ערלתו. עשו לו אוטם וכיסוי האיסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים. אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מעשרה ק״ו שבתורה:

(יג) וידבר

באור

את ידי, לשון שבועה, כאדם המרי׳ את ידו אל השמי׳ ונשבע, כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים ל״ב מ׳), וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל י״ב ז׳): אני ה׳, נאמן לקיים הבטחתי: (ט) ולא שמעו אל משה, לא הטו אזן לדבריו, לא בעבור שלא יאמינו בה׳ ובנביאו, רק מקוצר רוח, כאדם שתקצר נפשו בעמלו, ומעבד׳ הקשה, שהיו הנוגשי׳ אצי׳ בהם, ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו: (יא) בא, אל ארמון המלך: (יב) ואני ערל שפתים, יתכן שחש׳ משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו, כי הוא ערל שפתי׳, ולא יבין לדבר על לבם דברי׳ טובי׳ דברי׳ נחומי׳, אף כי ידבר לפרעה: ערל שפתים, אטום שפתים, וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום, ערל׳ אזנם (ירמי׳ ו׳ י׳), אטומה משמוע, ערלי לב (שם ט׳ כ״ה ויחזקאל מ״ד ז׳), אטומים מהבין, שתה גם אתה והערל (חבקוק ב׳ ט״ז), והאטם משכרו׳ כוס הקלל׳, ערל׳ בשר, שהגיד אטום ומכוס׳ בה, וערלת׳ ערלתו (ויקר׳ י״ט כ״ג), עשו לו אוטם וכסוי איסו׳ שיבדיל בפני אכילתו, שלש שני׳ יהי׳ לכם ערלי׳ (שם), אטום ומכוס׳ ומובדל מלאכלו. (רש״י), והרד״ק בשרשי׳ שרש ערל מפרש שכל דבר היתר והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה. וכן ערל שפתים, כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלע״ז אופנ״י, ע״ש שמספר׳ כל הפסוקים ע״פ דרכו, והמלה היא סמוכה, והנפרד ערל, כמו מן זקן זקן ביתו (בראשית כ״ד ב׳):

(יג) וידבר

יג וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס שני יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן: טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם: יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ

ושלשים

יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִינוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד אִלֵּין רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהָתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצוֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן: טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת

מאה

(יג) אלזא שפראך דער עווי־גע מיט משה אונד אהרן, אונד גאב איהנען דען בע־פעהל אן דיא קינדר ישראל'ס אונד אן דען פרעה, קעניג פאן מצרים, אום דיא קינ־דער ישראל'ס אויז דעם לאנדע מצרים צו פיהרען. (יד) דיזעס זינד דיא הייפ־טער איהרער שטעממע: דיא זעהנע ראובן'ס, דעס ערסטגעבאהרנן ישראל'ס, וואַרען: חנוך, פלוא, חצרון אונד כרמי; דיזעס זינד דיא פאמיליען ראובן'ס. (טו) דיא זעהנע שמעון'ס: ימואל, ימין, אוהד, יכין, צוחר אונד שאול דער כנענית; דיזעס זינד דיא פאמיליען שמעון'ס. (טז) דיזעס זינד דיא נא־מען דער קינדער לוי'ס נאך איהרער געבורטספאל־גע: גרשון, קהת אונד מררי; דיא לעבענסיאהרע לוי'ס וואַרען הונדערט אונד זיבען אונד דרייסיג יאהר. (יז) דיא זעהנע גרשון: לבני אונד שמעי, נאך איהרען פאמיליען. (יח) דיא קינדער קהת: עמרם, יצהר, חברון אונד עוזיאל; דיא לעבענסיאהרע קהת

וואַרען

רש"י

יג וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם. ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זה מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסי' הענין באלה ראשי בית אבות' ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: יד אלה ראשי בית אבות'. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחס' דרך תולדותם מראובן. (ובפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אביהם לג' שבטי' הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבד' לומ' שחשובי' הם): יז ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע' כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעביד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: יח ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו

למדים

באור

(יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן, לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל, להודיעם את כל אשר יצום אל פרעה להוציאם מארצו, ואל פרעה שיוציאם מארצו, ונשור הכתוב ויצום לדבר אל וגו', או ללכת אל בני ישראל וגו', ודבר הצווי מה הוא מפורש בפרשה שניי' לאחר סדר היחס, אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבתם, ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן, ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבתם, מתוך שהוזקק ליחס שבט לוי עד משה ואהרן, בשביל משה ואהרן, התחיל ליחסם דרך תולדות' מראובן, כ"כ רש"י, והרמב"ן כתב שלא רצה הכתוב להתחיל שה שמו' בני לוי לתולדת', שלא יראה שיהי' לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא במנה שלישי: (טו) ובני, משפחת אחד נכריתה במדרי', או במדבר, כי אונק' נזכרת בפ' פינחס: וצחר, הוא זרח [* כי ב' השמות הם קרובים בענין *]: (טז) ושני חיי לוי, הזכיר שנות חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטי', בעבו' כבוד משה ואהרן, וכן הזכי' חיי קהת ולא חיי גרשון ומררי, וכן חיי עמר' ולא חיי יצהר וחברון ועוזיאל בעבור כבוד שלוחי השם: ודעת הרשב"ם שכל שנות הדורו' הוא מובא בענין הזה, הזכיר שני חיי אבשי' מנח עד אברה', ואחר אברהם שנות יצחק, ואחריו שנות יעקב, ואחריו שנות לוי בנו, ואחריו שנות קהת, ואחריו שנות עמרם, ואחריו שנות משה: ואחריו יהושע והשופטי' והמלכי' וגלות בבל שבעים, וגם שנות בית שני נדניאל: (יח) ובני קהת וגו', על שלשה בני קהת, עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם, ועל חברון לא פירש, וי"ת לא היו לו בנים, ויל"א בחומש הפקודי' כתוב ומשפח' החברני (במדב' כ' כ"ז), ולמה לא פירש כאן בני חברון? י"א לפי שאינכו צריך להזכיר בתורה לכבוד את שמותם, כאשר יזכיר בני אלה השלשה, עמרם בשביל אהרן משה ומרים, בני יצהר, בשביל קרח דכתיב

ויקח

אונקלוס

מאה ותלתין ותלת שנין: יט ובני מררי מחלי ומושי אילין זרעית לוי לתולדתהון: כ ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאיתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ונסיב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאיתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אילין זרעית קרח: כה ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאיתו וילידת ליה ית פנחס אילין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון: כו הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים

וארא ו

ושלשים ומאת שנה: יט ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם: כ ויקח עמרם את־יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את־אהרן ואת־משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה: כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ויקח אהרן את־אלישבע בת־עמינדב אחות נחשון לו לאשה ותלד לו את־נדב ואת־אביהוא את־אלעזר ואת־איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלה משפחת הקרחי: כה ואלעזר בן־אהרן לקח־לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את־פינחס אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם: כו הוא אהרן ומשה אשר אמר יהוה להם הוציאו את־בני ישראל מארץ מצרים

תרגום אשכנזי

וואָרען הונדערט אונד דרייא אונד דרייסיג יאָהר. (יט) דיא קינדר מררי'ס: מחלי אונד מושי; דיזעס זינד דיא פֿאַמיליען דעס לווישען שטאַממעס נאָך איהרער געבורטספֿאָלגע. (כ) עמרם נאַהם זיינע באַזע יוכבד צור פֿרויא, אונד ציינגטע אהרן אונד משה; דיא לעבענסיאָהרע עמרם'ס וואָרען הונדערט אונד זיבען אונד דרייסיג יאָהר. (כא) דיא זעהנע יצהר: קרח, נפג אונד זכרי. (כב) דיא זעהנע עוזיאל: מישאל, אלצפן אונד סתרי. (כג) אהרן נאַהם דיא אלישבע, טאָכטער עמינדב'ס, דיא שוועסטר נחשון'ס, צור פֿרויא, ציינגטע נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (כד) דיא זעהנע קרח'ס: אסיר, אלקנה אונד אביאסף; דיזעס זינד דיא פֿאַמיליען דעס קרחישען שטאַממעס. (כה) אלעזר, אהרן'ס זאָהן, נאַהם זיך איינע פֿאָן דען טעכטערן פוטיאל'ס צור פֿרויא, געבאַר דען פינחס; דיזעס זינד דיא הייפטער דער שטעממע דער לוים נאָך איהרען פֿאַמיליען. (כו) דיזער אהרן אונד משה איזט עז, צו וועלכען דער עוויגע געזאָגט האַטטע: «פֿיהרט דיא קינדער ישראל אויז דעם לאַנד מצרים הערויז מיט אללען איהרען

רש"י

למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא במצרים לבדם היו אלא מיום שנולד יצחק׳ שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמני' של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעי' לבני' בשני האבות: כ יוכבד דודתו. אחת אבוהי בת לוי אחות קהת: כג אחות נחשון. מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחי': כה מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו: כו הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם: הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'. יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא': על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך יחזקאל

באור

ויקח קרח בן יצהר (שם ט"ז א'), בני עזיאל בשביל מישאל ואלצפן דכתיב ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן (ויקרא י' ד'), ובני קרח אסיר ואלקנה וגו', לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו (במדב' כ"ו י"א), ובני אהרן ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא (לקמן כ"ד א'), ואלעזר בן אהרן וגו', בעבור כבוד פינחס הזכיר אשת אלעזר, אבל בני איתמר לא פירש כאן, שאינו צריך להזכירם לפנינו בתורה: (כ) דדתו, אחת אבוהי, בת לוי אחות קהת, בלשון אשכנז (באַזע): (כג) ויקח אהרן וגו', כאשר הזכיר אם הנשיאי' לכבודו הזכיר אם הכהונה והזכיר גם אמו של פינחס כי לו נתנה הכהונה לברית עולם, וכן דרך הכתוב להזכיר במלכים שיזת אמותם, ושם אמו מעכה בת אבישלום (מלכים א' ט"ו ב' וי'), ושם אמו עזובה בת שלחי (שם כ"ב מ"ב וד"ה ב' כ' ל"א): (כה) מבנות פוטיאל, על דרך הפשט יתכן שהי' פוטיאל נכבד בדורו והזכירו הכתוב לשבח. (לשון הרמב"ן), ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל, כי היו לו בנות רבות, והוא בחר אחת מהן, או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו, ועל כן לא הזכיר שמה: (כו) הוא אהרן ומשה, אבל הלידה הקדים אהרן

מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ

ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אצוך

דְּמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ כז אִינוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ כח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה׃

ז א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְּמָנָךְ׃ ב אַתְּ תְּמַלֵּיל יָת כָּל דאפקדינך

איהרען הערשארען!» (כז) זיא זינד עז, דיא אן פרעה, קעניג פאן מצרים, פארגעטראגען, דאס זיא דיא קינדר ישראל אויז מצרים פיהרען וואללטען; דיזעס איזט דאז הערקאממען משה אונד אהרן'ס. (כח) דא נון דער עוויגע מיט משה אין לאנד מצרים רעדעטע, (כט) דא נעמליך דער עוויגע צו משה געשפראכען האטטע: «איך בין דאז עוויגע וועזן; זאגע דעם פרעה, קעניג פאן מצרים, אללעס, וואז איך צו דיר רעדען ווערדע;» (ל) אונד משה פאר דעם עוויגען געשפראכען האטטע: «איך בין יא אונבעשניטטענער ליפפען, וויא ווירד מיר דען פרעה געהער געבען?»

ז (א) דא שפראך דער עוויגע צו משה: «זיהע! איך האבע דיך דעם פרעה צום גאטט געזעצט, אונד דיין ברודער אהרן זאלל דיין פראפעט זיין. (ב) דוא זאללסט איהם זאגען וואז איך דיר אויפטראגען ווערדע

באור

למשה, כי הוא גדול בשנים: (כז) הם וגו', עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה לגודל מעלתו, שהשם דבר עמו פנים אל פנים, ונגש אל הערפל אשר שם השם, ולא כן אהרן, והכתוב מעיד לא כן עבדי משה, ואהרן קרא אותו פעמים אדני, על כן לא תמצא בכל המקרא מזה הכתוב ואילך שלא יקדים משה לאהרן, ואין טענה מכתיב ואלה תולדת אהרן ומשה (במדבר ג' א'), גם ותלד לעמרם את אהרן ואת משה (שם כ"ו נ"ט), כי כאשר נולדו כן הזכירם: הוא משה ואהרן, עתה אתם ספור יחוסיהם, כאומ' זה הי' סדר התיחס משה ואהרן: (כח) ויהי ביום דבר, הפסוק הזה דבוק למה שלאחריו, כי עתה חזר אל האמור שהתחיל בו קודם ספור היחוס, ושם הפסיק להודיע מי הם משה ואהרן, עתה חוזר על הראשונות ושונה ויהי ביום דבר וגו', ומה דבר? וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' וגו', ומשה השיב הן אני ערל שפתים כאמור למעלה, השיב לו השם ב"ה כאשר לפנינו:

ז (א) ויאמר ה' אל משה וגו'. אונקלוס תרגם חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך, ורש"י פי' נתתיך אלהים לפרעה, שופט ורודה לרדותו במכות ויסורים: יהי נביאך, כתרגומו מתורגמנך, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים (ישעי' נ"ז י"ט), ינוב חכמה (משלי י' ל"א), ויכל מהתנבאות דשמואל (א' י' י"ג), ובלע"ז קורין לו פרידיקא"ר. (רש"י), וכן בל"א קורין לו (פרעדיגר) מלשון רומי פרידיקאר"י, והראב"ע כתב שאין הדבר כן, כי שרש ניב מהשניי' לפי דעת חכמי צרפת, ומעלומי העי"ן לפי דעת חכמי ספרד, ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים, ויתנבאו, כי האל"ף שורש, ועוד כי ניב שפתי' כמו פרי, כי הוא מגזרת תנובה, עוד ינובון בשיבה (תהלים צ"ב ט"ו), והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו (מלאכי א' י"ב), ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא (בראשית כ' ז'), אם פירושו דברן הוא, רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך וחיה עכ"ל, ויהי' א"כ שרש נבא הנחתו בעצם על הבא בסוד ה' ויודע את דרכיו על דרך פלא, ובל"א פראפעט, לכן הלך בזה המתרגם האשכנזי בעקבות הרמב"ן ז"ל וכאשר באתנו למעלה בפ' שמות (ד' ט"ז), הוא יהי' לך לפה, המוצי' מחשבות הלב אל פועל הדבור וההגדה, ואתה תהי' לו לאלהי', נותן הרעיון בלב איש, אף כאן פירושו אתה תהי' אלהי' לפרעה וגו', כמו שהאלהי' מצוה לבני אדם ומודיע את גזירותיו ע"י נביא שלוחו מאתו אליהם להודיעם ולהשמיע' מה ידבר הש', כן אתה תודיע לפרע' את גזירותי ע"י אהרן אחיך שהוא יהי' לך לפה: (ב) אתה

תדבר

רש"י

(יחזקאל ל"ג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: כז הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו. הוא משה ואהרן הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: כח ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא שלאחריו: כט וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחס' חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי:

ז א נתתיך אלהים לפרעה שופט ורודה במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך וכן כל ל' נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה (משלי י') ויכל מהתנבאות דשמואל ובלע"ז קורין לו פרידי"גיר (ובדפ"י כ"י פריד"יר. ומהרז"הגער. פערקינדיגער): ב אתה תדבר. פעם

דְאַפְקְדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ד וְלָא יְקַבֵּל מִנְכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין: ה וְיֵדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָרִים יָת מְחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן: ו וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ

יתהון

אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ: ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים: ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם: ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

אתם

ווערדע, דיין ברודער אהרן אבער זאָלל אן פרעה דען אנטראג טהון, דאס ער דיא קינדער ישראל אויז זיינעם לאנדע ציהען לאססע. (ג) אינדעססען ווערדע איך פרעה'ס הערץ אבהערטען, אונד פיל צייכען אונד וואונדערבעווייזע אין מצרים געשעהען לאססען; (ד) פרעה ווירד אייך נעמליך קיין געהער געבען, אללײן איך ווערדע מיינע האנד אן מצרים לעגען (דאז הייסט: מיינע מאכט ווידער זיא געברויכען), אונד מיינע העערע, נעמליך מיינע אונטערטהאנען, דיא קינדער ישראל, אויז מצרים פיהרען דורך שווערע שטראפגעריכטע. (ה) זאָ זאללען דען דיא מצרים געוואהר ווערדען, דאס איך דאז עוויגע וועזען בין, ווען איך מיינע האנד איבער מצרים היננייגען אונד דיא קינדער ישראל אויז איהרער מיטטע הערויז פיהרען ווערדע. * (ו) משה אונד אהרן טהאטען עז, וויא איהנען דער עוויגע

רש"י

פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: ג ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות ע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על העכו"ם כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג׳) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראו אותי תקחו מוסר אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (עיין ברא"ם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד כבר שמתי בידך ובדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): ה את ידי. יד ממש להכות בהם:

ט מופת

באור

תדבר וגו׳, אתה תבא לפני פרעה עם אהרן, ושם תצוה לאהרן ולא ישמע פרעה את דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו את דבריך, כאשר היה׳ מנהג לנביא והנביא משמיע את דבריו ומוכיח בהם, והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בגודל ענותו שהי׳ בוש לדבר בערל׳ שפתיו, וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (לקמן י"א ג׳), מדה כנגד מדה שהי׳ ירא שלא יהי׳ בזוי בעיניהם. (מדברי הרמב"ן): ואהרן אחיך ידבר אל פרעה, כלל פה כי בכל פעם שבא משה לפני פרעה בא גם אהרן עמו, ואף שלא נזכר בפרט בכל מקום, כי סמך הכתוב על כלל זה: ושלח, ענינו שישלח, וכן מתורגם בל"א: (ג) ואני אקשה, רבו׳ שאלו בזה אם השם הקשה את לב פרעה, מה פשעו ומה חטאתו? ורז"ל נתנו על זה שני טעמים, ושניהם אמת, האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם על לא חמס בכפם, נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון, והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן ויחזק ה׳ לב פרעה (לקמן פסוק י"ג וכ"ב ופי׳ ח׳ ט"ו), ויכבד פרעה את לבו) שם ח׳ כ"ח), הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבלם, רך לבו ונמס בקרבו, והי׳ נמלך לשלחם מכובד המכות להנצל מהם, לא לעשות רצון בוראו, ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו, למען ספר שמו, כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוי׳ רבים וגו׳ (יחזקאל ל"ח כ"ג), ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (לעיל ד׳ כ"א), יודיע למשה את העתיד לעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך (שם ג׳ י"ט), וזהו טעם ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותתי, כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות נאמר ויחזק ה׳ גם בטביעת הים, כי לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו. (לשון הרמב"ן ז"ל): והנה אוסיף לך בזה מעט, דע שכל המעשים מתיחסי׳ אל השם ב"ה בצד מה, כי כלם מסובבים ממנו. קצתם בגזרה מוחלטת, וקצתם בנתינת הרשות, כי יש תמורת בעולם ותמורת בנפש, והנה מקור התמורו׳ בעולם ע"י התנועה, והתנועה מוכרחת בגזרה, ומקור התמורות בנפש ע"י התשוקה, והתשוקה חפשית, אין אונס ואין מכריח, כי הסבה התכליתית המעוררת את התשוקה לא תפול בם הגזרה כי אם הרשיון, ובהתחבר הנפש עם הגוף תתמדכה התנועה והתשוקה ושבו לאחדים עד שהתנועה בגוף תוליד תשוקה בנפש והתשוקה בנפש תוליד תנועה בגוף, והשם ב"ה הנותן רשות לתשוקה להוליד התמורות בנפש ישגיח עליה לבלה נמטה נוטה, אל התכלית הטוב המכוון מאתו ית׳, עד שגם הרע הנמצא הנולד מהתשוקה גם הוא יהיה סבה אל הטוב, אשר ירבה בו הטוב והמטיב, ויתכן לומר בכל מה שהוא עשה את כל המעשים אשר יעשום בהן אל התכלית הטוב המכוון מאתו יתברך, הוא הקשה את לב פרעה למען רבות מופתיו, וידעו מצרים כי הוא ה׳: (ד) ונתתי את ידי, כתרגומו ואתן ית מחת גבורתי, והוא כלשון בני אדם, בעבור שההכאה היא ע"י היד, וטעם בנתתי כמו שאמרו כל אלה להם הם גבורות ה׳ בשמים כן הם ישראל בארץ: (ו) ויעש משה ואהרן, אתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות, אחר כן יפרש כל אות ואות:

אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס

יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח

העם

אונקלוס

יַתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ט אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר הַבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמֵי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא׃ י וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבַדוּ כֵּן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבַדוּ אַף אִינוּן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃ יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן׃ יג וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה יַקִּיר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא

עמא

תרגום אשכנזי

עוויגע בעפאהלען האטטע, זא טהאטען זיא. (ז) משה וואר אכטציג יאהר אלט אונד אהרן דרייא אונד אכטציג, דא זיא מיט פרעה רעדעטען. (ח) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן וויא פאלגט: (ט) ווען פרעה צו אייך זאגען ווירד: «ברינגט איין וואונדער צום בעווייזע!» זא שפריך צו אהרן: «נים דיינען שטאב אונד ווירף איהן פאר פרעה הין, ער ווירד צור שלאנגע ווערדען.» (י) משה קאם אלזא מיט אהרן פאר פרעה, אונד טהאטען זא, וויא דער עוויגע בעפאהלן, נעמליך אהרן ווארף זיינען שטאב הין פאר פרעה אונד פאר זיינען בעדיהנטען, דא ווארד ער צור שלאנגע. (יא) פרעה ליס אויך דיא וויזען מענער אונד דיא צויבערער רופן; (צויבערער זינד לייטע, דיא דורך פערבארגענע קינסטע דען שיין דער דינגע פערענדערן קעננען); דא טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגען דורך איהרע פערבארגענע קינסטע עבען דאזועלבע. (בילדערשריפט איזט איינע ארט פאן שריפט, אין וועלכער דיא פריסטער צו מצרים איהרע קינסטע אונד געהיימע לעהרען פערגעטראגען האבען; ווער דיזע פערשטונד וואר איין וויזער אונטער איהנען, אונד וואוסטע פילע פערבארגענע קינסטע —). (יב) זיא ווארפען נעמליך יעדער זיינען שטאב הין, דא וואורדען זיא צו שלאנגען; אלליין דער שטאב אהרן'ס פערשלאנג איהרע שטעבע. (יג) אינדעססען ווארד דאך פרעה'ס הערץ דאדורך שטארק (דאז הייסט: ער בליב אויף זיינען זין), אונד גאב איהנען קיין געהער, זא וויא דער עוויגע געשפראכען האט. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: «פרעה'ס הערץ איזט פערשטאקט, ער וויגערט זיך, דאז פאלק

ציהען

רש"י

ט מופת. אות להודיע שיש צרוך במי ששולח אתכ': י לתנין נחש: יא בלהטיהם. בלחשיהן ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשי' ג') להט החרב המתהפכת דומה שהי' מתהפכת ע"י לחש: יב ויבלע מטה אהרן. מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: יד כבד. תרגומו

באור

(ט) לכם, למען יאמנו דבריכם: מופת, אות ומופת משתתפים בכל מה במובן, אלא שהוראת האות יותר כוללת, שהדבר אשר על ידו יוודע או יזכר ענין זולתו יקרא אות, שכן המאורות הגדולי' היו לאותות ההודעה, והקשת אשר בענן אות הזכירה לזכור ברית עולם, והדבר אשר על ידו יאמן ויתאמת ענין זולתו יקרא מופת (ואפס שהו' מענין פתה אף שאינו משרשו, כי על ידי המופת יתפתה הלב להאמין), והנה ההודעה יותר כוללת מן ההאמתות, לכן כל מופת אות ולא כל אות מופת, וחיבת כם הוכח' על קודם אשר שבו מרמזין את הסודר התלוי בו לאות לאנשי הכנאה או לבעלי הספינה, והיאח' על האות והמופת הנעשה פרסום לאנשי' רבים, והיו לכם, ובלשון רז"ל תורה על הפלא היוצא מגדר התולדות וחקיהם, לטובת בני אדם בחיריהם: ואמרת, הוי"ו בזה אינו וי"ו התוספת, בל"א (אונד), כי לא יוסיף דבר על מה שקדם לומר זה גם זה, כי אם וי"ו ההמשך כנזכר בכללים, שמוזו לקשור המשך בקודם כמשפט התנאי, בל"א (זא): מטך, הוא מטה משה, שנתנו לו: (י) לתנין, לנחש: (יא) ולמכשפים, היודעים לשנות ילרעוך התולדות למראה עין, ע"י תחבולו' כעלמות לחשים והשבעות השדים: הרטמי, באור המלה הזאת עיין בפ' מקץ (בראשי' מ"א ח'): ואמר הראב"ע שהפרוש הכתוב בין מעשה משה שהי' אמת שנהפך המטה לנחש ובין מעשה החרטמים, על כן כתוב בלהטיהם, והמלה מגזרת להט החרב (שם ג')

הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־

היאר

אונקלוס

עַמָּא׃ טו אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לְקַדָּמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דִּי אִתְהֲפִיךְ לְחִוְיָא תִּיסַּב בִּידָךְ׃ טז וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃ יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דִּי בִידִי עַל מַיָּא דִּבְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא׃ יח וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוּן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן

נהרא

תרגום אשכנזי

ציהען צו לאססען. (טו) געהע צו פרעה דעס מארגענס, דא ער עבען געהעט ער אויז אן דאז וואססער; שטעללע דיך אם אופער דעס פלוססעס געגען איהם, אונד נים דען שטאב אין דיינע האנד, דער אין איינע שלאנגע פערוואנדעלט וואר־דען. (טז) זאדען שפריך צו איהם: «דער עוויגע, דער גאטט דער עברים, האט מיך צו דיר געזענדעט, אונד דיר זאגען לאססען: «לאס מיין פאלק ציהען דאמיט זיא מיר דיהנען אין דער וויסטע, «דוא האסט אבער ביזהער ניכט געהארכען וואללען. (יז) זא האט דער עוויגע געשפראכען: «היר דורך זאללסט דוא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין: היר שלאגע איך מיט דיזעם שטא־בע, דען איך אין מיינער האנד האבע, אויף דיא וואס־סער אין דעם פלוססע, אונד זיא זאללען אין בלוט פער־וואנדעלט ווערדען. (יח) דער פיש אים פלוס ווירד שטערבען אונד דער פלוס שטינקענד ווערדען, אונד דאדורך דיא מצרים זיך עקעלן, וואססער אויז

דעם

רש"י

תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י"ח) כי כבד ממך הדבר: טו הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו: טז עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה: יז ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: יח ונלאו מצרים. לבקש

רפואה

באור

ג' כ"ד), ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג' י"ט), והוא כמו נזיקות ואש עוברת, וזאת היא אחיזת עינים, ואונקלוס תרגם בלחשיהון, ואין לו דמיון במקרא, וכן מתורגם בל"א: (יג) ויחזק, מעצמו, בעבור שראה שעשו החרטמי' גם הם כמעשה אהרן, אף שבלע מטה אהרן את מטותם, התחזק לבו לאמר גם אהרן בכשפי' עשה: (יד) כבד, פועל עבר כמו כי זקן יצחק (בראשי' כ"ז א'), לו חפץ ה' (שופטי' י"ג כ"ג), כאשר אהב (בראשית כ"ז ט') [* ורש"י ז"ל כתב כבד, תרגומו יקיר ולא אתיקר (בנוסחאות ישנות שלפ"א הוא יקיר, אבל בנו' חדשות הוא אתיקר), מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר (לקמן י"ח י"ח) עכ"ל, כוונתו שהוא שם תאר אל הלב כאומר לב פרעה הוא לב כבד, כמו ששם הוא תאר אל הדבר, דבר כבד היא ממך, וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש כבד שהוא תאר, ולדעת האומרים שהוא עבר הוא מהפעלים המקבלים הפעולה דרך מקרה ואינם לא עומדים ולא יוצאים, והמה קרובים לנפעל יותר מלקל, ולכן יתורגם הפעל מהם בארמי בבנין התפעל כמו שיתורגם בנין נפעל בארמי, ולא ראה רש"י לפרש שהוא עבר, כי יפול תחת הזמן, ויהי' משמעו שנעשה כבד אחר עשיית המופתים לפניו, שהוא כנגד האמת, כי הי' לבו כבד גם מתחלה טרם עשותם לפניו*]: ואולם כפי מה שכתבתי בהקדמה יש בלה"ק פעלי' רבים שאינם מורי' כלל על שנוי, לא על פעולה ולא על הפעלה, ואין נכחם כי אם הוראת התואר ודבוקו עם נושא המאמר, כמו מה טבו אהליך (במדבר כ"ד ה'), שעורו מה טובים המה, ה' אלהי גדלת מאד (תהלי' ק"ד א'), הוא כמו גדול אתה, וזכרנו שם שהוא מנהגות לשון הקודש להשתמש בפעל עבר ממין הזה, במקום שם התואר עם דבור המציאות, לפ"ז יתכן שתהי' מלת כבד פעל עבר, ואעפ"כ לא תורה על השתנות הלב, כי אם על היותו כבד, והוא במקום כבד הוא [* ועפ"ז צדקו יחדו דברי רש"י והרד"ק שהוא תאר לפי כוונתו, ויחדיו יהיו תמים עם הראב"ע שהוא עבר לגזרת פעל לפי משקלו, ודרכו לבוא כעבר במקום התאר: וכוונתו כמו תאר, ובטלה מחלוקת, עם שנראה כי דברי רש"י והראב"ע סותרים זה את זה *]: מאן, המ"ם נקוד צירי לפי שלא ידגש האל"ף הבא אחריו, כמו חרף נפשו (שופטים ה' י"ח): (טו) לך אל פרעה בבקר, מנהג מלך מצרי' לצאת בתמוז ואב, כי אז יגדל היאור (המשקה את כל ארץ מצרים) הנקרא נילוס, והוא הולך, הנוטה לראות כמה מעלות עלה היאור, ובצאת המלך לשם ילכו מרבית העם אחריו, וצוה השם שיעשה משה האות שהוא מכת היאור לעיני המלך ולעיני העם, אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא יעשו כן יהיו גם הם חייבין להענש, וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש ולתת אותו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים. שיראה פרעה בעיניו, כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) עד כה, עד עתה: (יז) בזאת תדע כי אני ה', לעמת שאמרת לא ידעתי את ה' (לעיל ה' ב'): הנה אנכי מכה, דברי השליח: אשר בידו, אף על פי שאהרן הכה, הנה שניהם שוים ומשתתפי' באות: (יח) והדגה, שם המין כולל לכל שורץ במים: ונלאו, מבנין נפעל, מגזרת לאה, כטעם לא יכלו, ולשון הרשב"ם ונלאו, כבר פירשתיו בפרשת

לוט

הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃

כג ויפן

נַהֲרָא׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרִים יְדָךְ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃ כ וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא דִבְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִבְנַהֲרָא לִדְמָא׃ כא וְנוּנֵי דִבְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כב וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃

כג ואתפני

דעם פלוססע צו טרינקען.» (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: «שפריך צו אהרן: «נים דיינען שטאב, אונד נייגע דיינע האנד הין געגען אללע געוועססר דער מצרים, נעמליך געגען איהרע שטרעמע, געגען איהרע פליססע, געגען איהרע זעען אונד געגען איהרע וואססערטייכע, זא זאללען זיא צו בלוט ווערדען; דאמיט זאלל בלוט זיין אים גאנצן לאנדע מצרים, אויך אין העלצערנען אונד אין שטיינערנען וואססערגעפעסן.» (כ) משה אונד אהרן טהאטען אלזא וויא דער עוויגע בעפאהלען האטטע, אהרן נעמליך הוב דיא האנד מיט דעם שטאבע אין דיא העהע, אונד שלוג דאז וואססער, וועלכעס אין דעם פלוססע וואר, פאר דען אויגען פרעה'ס אונד פאר דען אויגען זיינער בעדיענטען; דא ווארדען אללע וואססער אין דעם פלוססע אין בלוט פערוואנדעלט. (כא) דער פיש אים פלוססע שטארב דאפאן, דער פלוס ווארד שטינקענד, זא דאס דיא מצרים קיין וואססער אויז דעם פלוססע טרינקען קאננטען; דאס בלוט וואר אים גאנצען לאנדע מצרים. (כב) נון טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגע עבען דאזעלבע דורך איהרע פערבארגענע קינסטע, וואדורך פרעה'ס הערץ געשטערקט ווארד, זא דאס ער איהנען קיין געהער גאב, וויא דער עוויגע געשפראכען האט.

(כג)

באור

לוט (בראשי' י"ט י"א, ועיין מ"ש שם), שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו אנו"יי בלע"ז עכ"ל, ובל"א (ערמידען): (יט) ויאמר וגו', אהרן יטה בידו את המטה כנגד כל הרוחות להפוך את כל מימי מצרים לדם: ומלת מימי מצרים כלל, והפרט על נהרתם, והם נהרות המושכין, כעין נהרות שלנו, ואינם היאור רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים, כי הדם הי' בכל ארצם: יאריהם, הם בריכות נגרים העשויות ע"י אדם משפת הנהר לשדות, ונילוס שמימיו מתברכים ועולה דרך הבריכות ומשקה השדות: אגמיהם, קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדים במקום אחד וקורין לו אשטנק. (רש"י), בל"א (טייך): בכל ארץ מצרים, אף במרחצאות" ובאמבטאות שבבתי': ובעצים ובאבנים, מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כ) וירם במטה ויך וגו', קיצר הכתוב ולא הזכיר נטיית ידו על מימי מצרים: (כב) בלטיהם, לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי, נגזר ממלת לט, כמו דברו אל דוד בלט (שמואל א' י"ח כ"ב) [* והנה לדעת הראב"ע אין שרש בלהטיהם ובלטיהם אחד, כי הה"א אינה' מאותיו' המשך באמצע המלה, רק שרש' שרשו לוט, והא' להט, אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש לאט שרשם אחד, לאט, וה"א נחה הה"א תמורת הא' בחלוף אותיו' אהו"י, ונב' כמשב' מקמן פ"פ, ועיין שם בשרש הנ"ל ובשרש להט*]:

כג גם

רש"י

רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: יט אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם. הם נהרות המושכי' כעין נהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות נגרים מבריכות העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדו'. ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורי' ומשקה השדו': אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק (בל"א טייך): בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: כב בלטיהם לחש שאומרי' אותו בלט ובחשאי. ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן. תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים עיר שכולה כשפים:

כג גם

כג וְאִתְפְּנִי פַּרְעֹה וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף לְדָא: כד וְחַפַּרוּ כָּל מִצְרָאֵי סַחֲרָנֵי נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דִּבְנַהֲרָא: כה וּשְׁלִימוּ שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יָת נַהֲרָא: כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: כז וְאִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יָת כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא: כח וְיִרְבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא וְיִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל עַרְסָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ: כט וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ יִסְקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא:

ח א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים

כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת: כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר: כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר: פ כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים: כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ: כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים: ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה

(כג) פרעה וואנדטע זיך אום, גינג אין זיין הויז, אונד קעהרטע זיך אויך היר־אן ניכט: (כד) דיא מצרים גרובען אום דען פלוס הערום נאך וואססער צום טרינקען, דען זיא קאננטען ניכט פאן דעם וואססער דעס פלוס־סעס טרינקען. (כה) זא פערגינגען זיבען טאגע, נאך־דעם דער עוויגע דען פלוס געשלאגן האטטע. (כו) דער עוויגע שפראך צו משה: «געהע צו פרעה, זאגע איהם: «זא האט דער עווי־גע געשפראכן: «לאס מיין פאלק ציהען אונד מיר דיהנן. (כז) וויגערסט דוא דיך אבער, זיא ציהען צו לאס־סען: זא פלאגע איך אללע דיינע גרענצן מיט פרעשען. (כח) דער פלוס זאלל פרע־שע אין גראסערמענגע הער־פאר ברינגען; זיא ווערדען אלזדען הערויף געהען אונד אין דיין הויז קאממען, אין דיין שלאפצימער אונד אויף דיין בעטטע, אין דאז הויז דיינער בעדיהנטען אונד אונ־טערטהאנען, אין דיינע באק־עפען אונד אין דיינע באק־טרעגע. (כט) אן דיר זעלבסט, אן דיינע אונטער־טהאנען אונד אן אללע דיי־נע בעדיהנטען ווערדען דיא פרעשע הערן קריכען.»

ח (א) דער עוויגע שפראך צו משה: «זאגע צו אהרן: «נייגע דיינע האנד

באור

(כג) גם לזאת, לפי שכבר חזק את לבו במופת המטה שנהפך לתנין, אמר גם לזאת, ואמר זאת כפי טבע הלשון בכתב, אם לא הוזכר המין, כאשר זכרנו בהקדמה: (כה) וימלא, הזכיר זמן המכה בעבור שעמדה ימים רבים, ולא כן בשאר המכות: (כו) בא אל פרעה, שני פעמים הי' משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא התרה, וכן בכל סדר וסדר, בדם ובצפרדע התרה, ובכנים לא התרה, בערוב ודבר התרה, ובשחין לא התרה, בברד וארבה התרה, ובחשך לא התרה· (הרשב"ם): (כז) מאן, תאר מגזרת חואר, כמו שלו שקט זעף, כ"כ רש"י, וכת' הרד"ק בשרשים שרש מאן שהוא בפעל ושבח אני את המתים (קהלת ד' ב'), ור"ל שהי' ראוי להיות ממאן, משבח, כדרך הבינוני מבנין הכבד, וכ"כ הראב"ע פה שהוא תאר יוצא: נגף, מכה שיש בה השחתה קרואה נגיפה, וכן ונגפו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב), אינו מיתה אלא מכה שיש בה השחתה: והמפרשי' נחלקו בבאור מלת צפרדעי' אם הוא הנקר' בל"א קראקאדיל, והוא נמצא בנהר מצרי' ומוטף בני אדם ניבאו מן הנהר, או הוא השרץ הנמצא ברובי הנהרות הנקרא (פראש), ולזה הסכי' הראב"ע, וכן מתורג' בל"א: (כח) ושרץ, פועל יוצא כמו ישרצו המי' (בראשית א' כ'): ועלו, מן היאור כי הנהר לעולם שפל מן העיר: ובתנוריך, הוא שאופין בו את הפת בהדבק' לכותלי התנור, ולא כתנורי' שלנו: ובמשארותיך, היא העריבה שלשין בה העיסה· (רד"ק בשרשים שרש שאר) וכן ת"א ויב"ע ובאצוותך, ופי' מהר"ס די לונזאנו במעריך שלו שהוא העריבה, דלא כבעל הערוך שפי' תנור, וכן פי' מ' בנימין שוספיא בהוספותיו על הערוך:

ח (א) נטה את ידך, על רוחות השמים: האגמים, הנפרד אגם, ונקבוצו בא הדגש תמורת הנח, ובסמיכו' הרבים ובכנוי' נפל הדגש כמו ועל אגמיהם (לעיל ז' י"ט), אגמי כפא (ישעי' י"ט י'), ״ד ואולי

רש"י

כג גם לזאת· למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: כה וימלא· מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם: כז ואם מאן אתה· ואם סרבן אתה· מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף: נוגף את כל גבולך· מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא למכה· וכן (שמות כ"א) ונגפו אשה הרה אינו מיתה· וכן (ירמיה י"ג) טרם יתנגפו רגליכם· (תהלים צ"א) פן תגוף באבן רגליך (ירמיה ה') לאבן נגף: כח ועלו· מן היאר: בביתך ואחר כך בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר אל עמו וממנו התחיל הפורענות: כט ובכה ובעמך· בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין:

ח ב ותעל

אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה

אונקלוס

יַת יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל נַהֲרַיָּא עַל אֲרִיתַיָּא וְעַל אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יַת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא וַחֲפוֹ יַת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ג וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יַת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָּא מִנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יַת עַמָּא וְיִדְבְּחוּן קֳדָם יְיָ׃ ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לָךְ זְמַן לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוּד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתָּאֲרוּן

תרגום אשכנזי

האנד היין מיט דיינעם שטאבע געגען דיא שטרעמע, געגען דיא פליססע אונד געגען דיא זעען, אונד ברינגע דיא פרעשע הערויף איבר דאז לאנד מצרים.» (ב) אהרן נייגטע זיינע האנד היין געגען דיא געוועססער פאן מצרים; דא קאם דער פראש הערויף אונד בעדעקטע דאז לאנד מצרים. (ג) נון טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגע עבען דאזועלבע דורך איהרע פערבארגענע קינסטע, אונד בראכטען דיא פרעשע איבער דאז לאנד מצרים הערויף. (ד) פרעה ליס משה אונד אהרן רופען, אונד שפראך, «פלעהעט צו דעם עוויגען, דאס ער דיא פרעשע פאן מיר אונד פאן מיינען אונטערטהאנען וועגנעהמע; זא וויל איך דאז פאלק ציהען לאססען, דאס זיא דעם עוויגען איין אפפער שלאכטען.» (ה) משה שפראך צו פרעה: «טאפפע דיר איין רוהם איבער מיך! אויף וועלכע צייט זאלל איך פיר דיך אונד פיר דיינע אונטערטהאנען פלעהען, דיא פרעשע פאן דיר אונד פאן דיינע הייזערן אויזצוראטטען, דאס זיא נור אים

באור

הרפוים הם ממשקל אפר נכפרד: (ב) ויט, הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים בנטות ידו לנגד, כ״כ הראב״ע [* ויתכן שהכה רק שקצר הכתו׳ *]: הצפרדע, שם המין ברש״י גרינולייר״א בלע״ז, והוא שם למין הגרינולייר״א, כל״א (פראש), ולא תגזור ממנו שם המין תאמר געפרעש, כמו מין (ווילד, געווילד, מן בערג געבירגע), ודומיהם, וכן ותהי הכנם (לקמן פסו׳ י״ד), שם המין, ברש״י פדולייר״א בלע״ז, והוא שם המין נגזר מן פעדיקולוס (בל״א לויז): (ג) ויעשו, נמים מועטים ע״כ ראה פרעה כי הפרש יש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם ע״כ קרא למשה כי ראה שהחרטמים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסרה. (הראב״ע): (ד) ויקרא, אמר העתירו דרך מוסר לשניהם, וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב וצפרדע ותשחיתם (תהלים ע״ח מ״ה). (הראב״ע): [* העתירו, אעתיר והעתרתי, ולא נאמר עתרו אעתר ועתרתי (ר״ל מבנין הקל), מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתיר אעתיר, אעתיר דברים, ואב לכולם והעתרתם עלי דבריכם (יחזקאל ל״ה י״ג), הרביתם. (רש״י), אבל נמצא גם בקל ובנפעל ויעתר יצחק וגו׳ ויעתר לו וגו׳, וגם הוא לשון רבוי תפלה, כמ״ש הרדק בשרשים שרש עתר, כי לא הונח השרש הזה רק על רבוי התפלה, כי על התפלה סתם כבר הונח שרש פלל, וממנו נגזר שם תפלה, וכ״כ רש״י עצמו בריש פ׳ תולדת (בראשית כ״ה כ״א), ולא חלק שם בין קל להפעיל, רק אמר סתם שכוונ׳ השרש הזה היא על רבוי דברי׳ ע״ש *]: ויסר, ענינו שיסר, וכן ויזבחו, ענינו שיזבחו: ואשלחה, וי״ו המשך, כל״א (זא): (ה) התפאר עלי, כמו היתפאר הגרזן על החצב בו (ישעי׳ י׳ ט״ו), משתבח לומר אני גדול ממך, אף כאן התגאה עלי לנקז

רש״י

ח ב ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י״ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנם הרחישה פדולי״רא בלע״ז (והוא פעדרקולוס בל״א לויז. ואף ותעל הצפרדע גרינו״יירא בלע״ז (והוא גרענול״ייא בל״א פראש): ה התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט״יר בלע״ז (כמו ואנט״ער ריהמן. וכן שופטים ז׳ ב׳. ישעי׳ י׳ י״ב. כ״ה). וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאל דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל אליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי. ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל ל׳ עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי ל׳ מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר. אעתיר דברים ואב לכלם העתרתם עלי

תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃* ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה

לכנם

יִשְׁתַּאֲרוּן: ו וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית כַּיְיָ אֱלָהָנָא: ז וְיֶעְדּוּן עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן: ח וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק עוּרְדְּעָנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה: ט וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְּעָנַיָּא מִן בָּתַּיָּא מִן דַּרְתָּא וּמִן חַקְלָתָא: י וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ עַל אַרְעָא: יא וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רְוַחְתָּא וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ וְלָא קַבֵּל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרִים יָת חוּטְרָךְ וּמְחֵי יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא

בכל

אים פלוססע בלייבען.» (ו) פרעה שפראך: «אויף מארגען;» יענער שפראך: «נאך דיינעם ווארטע; דא־מיט דוא ערפֿערסט, דאס ניכטס מיט דעם עוויגען, אונזער גאטט, צו פֿערגליי־כען. (ז) זא זאללען דיא פרעשע פֿאן דיר, פֿאן דיינען הייזערן, פֿאן דיינען בעדיהנ־טען אונד פֿאן דיינען אונ־טערטהאנען וויכען, דאס זיא נור אים פלוססע בליי־בען.» (ח) משה אונד אהרן גינגען פֿאן פרעה הינוועג; משה שריא צו דעם עוויגען וועגען דער פרעשע, דיא ער דען פרעה צוגע־שיקט. (ט) דער עוויגע טהאט וויא משה געשפרא־כען האט; דיא פרעשע שטארבען אויז דען הייזערן, אויז דען געהעפֿטען אונד אויז דען פֿעלדערן. (י) דיא בראכטען זיא אין הויפֿען צו־זאממען, אונד דאז לאנד וואַרד שטינקענד. (יא) אלז פרעה זאהע, דאס עז נאכ־געלאססען האט, מאכטע ער זיין הערץ הארט, אונד וואללטע איהנען ניכט גע־הער געבען, וויא דער עווי־גע געשפראכען. (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: «זאגע צו אהרן: „נייגע דיינען שטאב הין, אונד שלאגע דען שטויב דער ער־דע, זא וואלל ער אים גאנצען לאנד

רש"י

עלי דבריכם הרביתם: ו ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: ח ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: י חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: יא והכבד את לבו. ל׳ פעול הוא הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע: כאשר דבר ה׳. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: יב אמור אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול

באור

לבקש חפצך, ואעשה, כרש"י וכטי"ר בלע"ז והוא (ריהמען) בל"א: למתי אעתיר לך, את אשר אעתיר לך היו׳ע׳ שכרתת הצפרדעי׳, למתי תרצה שיכרתו, ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי, או כאמר מתי אעתיר, הי׳ משמע מתי אתפלל, עכשיו שנאמר למתי משמע אני אתפלל היום עליך שיכרתו הצפרדעי׳ לזמן שתקבע עלי, אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו, וכן מתורגם בל"א: להכרית הצפרדעים, רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההוא (לעיל י"ז י"ד ועוד רבים), והכרתי לאחאב (מלכים א׳ כ"א כ"א וב׳ ט׳ ח׳), ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים, לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כולם שלא יפקד פרעה שימותו שם ויעלו אחרי׳ מן היאור רק תסור המכה לגמרי ואף על פי שתשארנה מהם ביאור, וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד. (הרמב"ן):

(ו) למחר, התפלל היום שיכרתו למחר, והנה אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד, אך אולי חשב פרעה כי מערכת השמים הניאה הצפרדעי׳ על הכרי׳, ומשה ידע כי הגיע עת כורס, ולכן אמר אליו התפאר עלי בחשבו שיאמר לו להכריתם מהר, לכן האריך לו עד למחר, למען נסותו: כדברך, אעשה, או כדברך יהי׳: (ז) ביאר תשארנה, כי שם היו טרם עלותם, ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ח) ויצא וגו׳ ויצעק, מיד שיכרתו למחר: ויצעק, טעם ויצעק, כי בטח בשם שלא יכזיבהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהי׳ בלא רשות השם׳ (הראב"ע): (ט) ויעש ה׳ כדבר משה, מעצמו: החצרת, הם הבתים שבכפרים עם יתר הבנינים שסביבותיהם, בל"א (געהעפטע, נגזר מן האף), כמו חצרות מן חצר: (י) חמרם חמרם, צבורים צבורים, כתרגומו דגורין, גלין: (יא) הרוחה, כמו ורוח לשאול (שמואל א׳ ט"ז כ"ג), והוא הפך הצוקה והצרה: והכבד, לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו. (הרמב"ם), והוא שם הפועל תחת פעל עבר: (יב) והיה לכנם, ר"ל שיתהפך העפר לכנים, כי כן הוא מאמר מלא והי׳ הנא׳ עם למ"ד לאחרי׳, להורות על השתנות הדבר מאשר הי׳ בעבר, והתחדש בו ענין, עד שנהי׳ דבר אחר: לכנם, מיני כינים ופרעושין, (הרמב"ם), בל"א

אונגעציפער

לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי

ויעבדני

תרגום אשכנזי

לאנד מצרים צו אונגעציפער ווערדען.» (יג) זיא טראטען אלזא; אהרן נייגטע זיינע האנד מיט זיינעם שטאבע היןֿ, שלוג דען שטויב דער ערדע, דא ענטשטונד דאז אונגעציפער אן מענשען אונד אן פֿיה; אללער שטויב דער ערדע אים גאנצען לאנדע מצרים ווארד צו אונגעציפער. (יד) נון טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגע עבען דאזועלבע דורך איהרע פֿערבארגענע קינסטע, דאז אונגעציפער הערפֿארצובריגען, אבער זיא קאננטען ניכט; אינדעססען וואר דאז אונגעציפער אם מענשען אונד אם פֿיה. (טו) דיא בילדערשריפֿטקונדיגע שפראכען צו פרעה: «עז איזט איין פֿינגער גאטטעס (דאז הייסט: איינע ווירקונג, דיא אונמיטטעלבאר פֿאן גאטט קעממט);» אללײן פרעה'ס הערץ וואר שאן פֿערשטאקט, אונד ער גאב איהנען דעננאך קיין געהער, וויא דער עוויגע געשפראכען האט.
(טז) דער עוויגע שפראך צו משה: «שטעהע דעם מארגענס פֿריה אויף, אונד שטעללע דיך פֿאר פרעה, ער געהט היגאוז אן דאז וואססער; שפריך צו איהם: «זא האט דער עוויגע געשפראכען: «לאס מיין פֿאלק ציהען אונד מיר

אונקלוס

בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יג וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרִים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יַת עַפְרָא דְאַרְעָא וַהֲוַת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יַת קַלְמְתָא וְלָא יְכִילוּ וַהֲוַת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ טו וַאֲמָרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה מְחָא מִן קֳדָם יְיָ הוּא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּם בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי

ויפלחון

רש"י

בחול ולקה על ידי אהרן: יג. ותהי הכנם. הרחשה פדו"לירא בלע"ז (מפורש לעיל): להוציא את הכנם. לבראותם (נ"א ולהוציאם) ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: טו אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם

פרעה

באור

אונגעציפר: (יג) הכנם, שם המין והמ"ם נוסף כמו ריקם חנם, ולא נמנ' הנפר' ממנו במקר' רק בדברי רז"ל כנה, ואמ' כל עפר הארץ הי' כני', אף שהכה במקום אחד, כי כן הי' דבר המים דבר השחין, כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן, שהכו עפר הארץ או תחבולה אחרת: להוציא את הכנים, לבראותם או להוציאם ממקום אחר: ולא יכלו, סבה מאת השם היתה שלא הצליחו במעשיהם בפעם הזאת, וה' סכל עצתם כרצונו, שהכל שלו והכל בידו, והנראה בעיני עוד, כי מכת הדם להפוך תולדת המי' לדם, ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור, יכלו לעשות כן, כי אין בהם בריאה או יצירה, כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעי' רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו ממקומם, רק מכת הכנים היתה יצירה, ואין טבע העפר להיות כנים, על כן אמר והי' לכנים, ואמר להוצי' את הכנים, כענין תוצא הארץ נפש חיה וגו' ויהי כן (בראשית א' כ"ד), ולא יכול לעשות כמעשה הזה, זולתי היוצר ית' ואמר ויעשו כן ולא יכלו, כי השביעו שדיהם לעשות מאמרם ולא הי' בהם כח. (מדברי הרמב"ן). [*ותהי הכנם וגו', הזכיר עוד הפעם לומ' כי היתה המכה אף בחרטמי', כ"כ הראב"ע, ולדרכנו יהי' זה כלל שאחר הפרט*]: (טו) אצבע אלהים הוא, הודו שמעשה אהרן שהי' מאת האלהים ולא ע"י מעשה כשפים, ואולם פרעה לא שמע גם אל חרטומיו, ולא קרא להם מן העת ההיא והלאה, כל כך החזיק את לבו: [*והנה הראב"ע פי' שאמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים, כי פרעה לא כחש הגבורה רק השם שהזכיר לו משה, וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא הי' לנו (שמואל א' ו' ט'), מן השמים, על כן חזק לב פרעה, והרמב"ן טען עליו ואמר כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים, רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים, כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו, וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (לקמן י"ד ל"א), והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם (שמואל א' י"ב ט"ו), כבדה מאד יד האלהים (שם ה' י"א) עכ"ד, ולדעתי כוונת הראב"ע היא שהודו כי מכה היא מאת האלהים אבל לא בעבור ישראל לשלחם, רק לעונש עון אחר, וכוונתו במה שאמר כפי מערכת הכוכבים, כי המה האמצעיים לעשות בארץ כפי מה שגזרה חכמתו, אם לשבט ואם לחסד, ואצבע שרשו צבע והאל"ף נוספת כי כן מצאנו במשנה שעשו ממנו פעל והשתמשו ממנו בבנין הפעיל, ואם היו שניהם שוים הממונה אומר להם הצביעו (יומא פ"ב מ"א), ופירושו שם בגמר' (שם דף כ"ב ע"ב) תנא הוציאו אצבעותיכם למנין*]: כאשר דבר ה', ולא ישמע אלכם פרעה (לעיל ז' ד'): (טז) הנה יוצא המימה, בארץ מצרי' אין גשם ואין מטר סוחף, ונהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות, כידוע, וכאשר יגאו המי' לעלות, כן תרבה הברכה בשדות, והשבע בכל ארץ מצרי',

לכן

ויעבדני: יז כי אם־אינך משלח את־עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את־הערב ומלאו בתי מצרים את־הערב וגם האדמה אשר־הם עליה: יח והפליתי ביום ההוא את־ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות־שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ: * יט ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה: כ ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל־ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב: כא ויקרא פרעה אל־משה ולאהרן ויאמר

לכו

אונקלוס

ויפלחון קדמי: יז ארי אם ליתך משלח ית עמי הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאינון עלה: יח ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתידע ארי אנא יי שליט בגו ארעא: יט ואשוי פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא למחר יהי אתא הדין: כ ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים איתחבלת ארעא מן קדם ערובא: כא וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו

תרגום אשכנזי

מיר דיהנען! (יז) ווען דוא איבער מיינע אונטערטהאנען ניכט ציהען לעססעסט, זאָ וויל איך איבער דיך, דיינע בעדיהנטען, דיינע אונטערטהאנען אונד אין דיינע הייזער אללערלייא געווילד שיקקען; דיא הייזער דער מצרים זאָללען פאָלל געווילד זיין, וויא אויך דאז ערדרייך, אויף וועלכעם זיא וואָהנען. (יח) איך ווערדע אבער דאז לאנד גושן אלו דען דאדורך אונטערשיידען, וואָרין מיין פאָלק וואָהנט, דאס דאזעלבסט קיין געווילד זיין זאָלל, דאמיט דוא ערפֿיהרסט, דאס איך, דער עוויגע, מיטטען אים לאנדע געגענווערטיג בין. (יט) איך וויל אלזאָ איינען אונטערשיד מאבען צווישען מיינען אונד דיינען אונטערטהאנען; מאָרגען זאָלל דיזעס וואונדערצייכען געשעהען. » (כ) דער עוויגע טהאט אלזאָ; עז קאם מעכטיגעס געווילד אין פרעה'ס הויז אונד אין דיא הייזער זיינער בעדיהנטען, אונד אים גאנצען לאנדע מצרים ווארד דאז לאנד פאן דעם געווילדע פערדארבען. (כא) פרעה ליס משה אונד אהרן רופען, אונד שפראך: » געהט

רש"י

פרעה: יז משליח בך. מגרה בך. וכן ושן בהמות אשלח בם לשון אנטיי"ציר בלע"ז (בהוש מן רע"ה. אנטיי"ציר. והוא אטטי"סער. בל"א אן העטצין): את הערוב. כל מיני חיות רעות נחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקע עליהם ומריען בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעים מקרקרים והומים כו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: יח והפליתי. והפרשתי וכן והפלא ה' וכן (דברים ל') לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: יט ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת הרעה: כא זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר

באור

לכן דקדק המלכי' לבאת ולראות עד אנה עלה הנהר: (יז) משליח, רש"י פי' מלשון ששוי אנטייצי"ר בלע"ז, ונראה שצ"ל איננציטו"ר בלע"ז, ובל"א (העטצען) [* הערב, לשון הרשב"ם אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב זאב ערבות ישדדם (ירמי' ה' ו'), זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפני' ג' ג'), וכאשר יאמר מאודם (ר"ל שהוא שם המקרה) אדום (ר"ל שם תאר), כן יאמר מעומק עמוק, מער' ערוב, כו"יטריב"ר בלע"ז (ובל"א נאכטשלייכר), שהזאב ערו' הוא שהו' הולך בערב, עומק שם דבר הוא (ר"ל שם המקרה לעמקות) והמעשה קרוי עמוק (ר"ל דבר שבעשה בו העומק כמו הקרקע או הבור שהם העצם שחל עליהם מקרה העמקו' קרוי עמוק, שבעשה שם תאר להם, בור עמוק, מים עמוקים), א"זס, פתור עכ"ל, אבל לדעת כל המפרשים הוא שם כולל לכל מיני החיות מעורבות, וכן תיב"ע עירבוב חיות ברא, וכן סופר בס' היושר שבאו שם כל מיני חיות וכל שרץ הארץ ושרץ העוף נ"ש*]: ומלאו, פעל מלא, וכן הנפעל ממנו בשוים בשוה לדבר הממלא ולדבר המתמלא, כאמר ובתים מלאים כל טוב (דברי' ו' י"א), הנה הבתי' מתמלאי', ובמקום אחר, ושוליו מלאים את ההיכל (ישעי' ו' א'), הנה השולי' ממלאים, וכן בנפעל כתיב ותמל' הארץ את המים (מלכי' ב' ג' כ'), הנה הארץ מתמלא', ובמקום אחר כאמר וימלא כבוד ה' את כל הארץ (במדב' י"ד כ'), הרי הכבוד ממלא, ובמקום הזה בתי מצרי' הם המתמלאים, ואת הערב כמו מן הערב, וכמוהו וימלא את החכמה (מלכי' א' ז' י"ד): וגם האדמה, מקום שאין בתים: (יח) והפליתי, טעמו אפריש והוא מבעלי הה"א, והנה מכת הערוב היא מכה משולחת, וכאשר יעלו החיות ממעונותם קלים הם ללכת בכל הארץ, וראוי הי' כטבעם שיבאו גם בארץ גשן אשר שם בני ישראל, הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן, שתבדל כלה בעבור שעמי עומד עליה, כי רובה של ישראל היא, וכן בדבר של בהמות הזכיר ההבדלה וההפרשה: כי אני ה' בקרב הארץ, אע"פ ששכינתי בשמים, גזרתי מתקיימת בארץ, כן כי' רש"י, ולשון הרמב"ן לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ, לא כמו שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך עכ"ל: (יט) פדת, לשון הבדלה, וכל פדיון קרוב מזה הטעם, והכוונה שאפי' בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש ישראל לא יזיקוהו: למחר, שלא תאמר מקרה הוא: (כ) ויעש, למקרתו כאשר דבר משה [* תשחת הארץ, נשחתת הארץ, מתקבלת הרעה. (רש"י), ובא העתיד במקום הבינוני, ורבים כמוהו*]: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ, במקומכם

לכו זבחו לאלהיכם בארץ: כב ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את־תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו: כג דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר אלינו: כד ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם במדבר רק הרחק לא־תרחיקו ללכת העתירו בעדי: כה ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל־יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל־יסף פרעה התל לבלתי שלח את־העם לזבח ליהוה: כו ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל־יהוה: כז ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב

מפרעה

אונקלוס

דבחו קדם אלהכון בארעא: כב ואמר משה לא תקין למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין ליה מיניה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דחלין ליה ואנון יהון חזן הלא ימרון למרגמנא: כג מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא: כד ואמר פרעה אנא אשלח יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו אף עלי: כה ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה ומעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי: כו ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי: כז ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי ערובא

מפרעה

תרגום אשכנזי

«געהט, אפפערט אייערם גאטטע אים לאנדע.» (כב) משה שפראך: «עז איזט ניכט שיקליך, דיזעס צו טהון, דען זאלכע דינגע, דיא דען מצרים איין גרייעל זינד, מיססען וויר דעם עוויגען, אונזערם גאטטע שלאכטען; ווען וויר נון דען גרייעל דער מצרים פאר איהרען אויגען, אלז איין אפפער, שלאכטען, ווערדען זיא ניכט מיט שטיינען נאך אונז ווערפען? (כג) איינע דרייאטעגיגע רייזע וואללען וויר אין דער וויסטע טהון אונד דעם עוויגען, אונזערם גאטטע, אפפערן, וויא ער אונז בעפעהלען ווירד.» (כד) פרעה שפראך: «זא וויל איך דען אייך ציהען לאססען, דאס איהר דעם עוויגען, אייערם גאטטע, אין דער וויסטע אפפערן מעגעט; נור ענטפערנט אייך ניכט נאך וויטער, פלעהעט פיר מיך!» (כה) משה שפראך: «זא וויא איך פאן דיר וועגגעהע, זא פלעהע איך צו דעם עוויגען, אונד דאז געווילד זאלל פרעה, זיינע בעדיהנטען אונד זיינע אונטערטהאנען מארגען פערלאססען; נור הינטערגעהע פרעה ניכט לענגער, דאס ער הערנאך דאז פאלק ניכט ציהען לאססע, דעם עוויגען צו אפפערן.» (כו) משה גינג פאן פרעה הינוועג, אונד פלעהטע צו דעם עוויגען. (כז) דער עוויגע טהאט נאך משה'ס ווארטען; דאז געווילד וויך

פאן

רש"י

במדבר: כב תועבת מצרים. יראת מצרים כמו ולמלכ' תועבת בני עמון והלא ישראל קורא אות' תועבה. ועוד יש לומר בל' אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחי' שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה: כה התל. כמו להתל: כו ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ועתיר היה יכול לומ' ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהו' אומר בל' ויפעל משמע וירבה להתפלל: כז ויסר הערוב. ולא המתו

כמו

באור

ולא תלכו במדבר. (רש"י): (כב) תועבת מצרים, יראת מצרים, כמו ולמלכם תועבת בני עמון (מלכים ב' כ"ג י"ג), והלא ישראל קורא אותו תועבה, ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים. (רש"י): ולא יסקלנו, דרך שאלה ותמיה [* וי"א כי תחסר ה"א התמה והלא יסקלנו, אבל הראב"ע אמר כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, וכמוהו הן היתה כזאת (ירמי' ג' י') ר"ל ההית' כזאת, אמנם הרד"ק כתב בשרשים שרש הן שאף על פי שענין אלו השנים לשאל' מל' הן היא כמשמע' כי יצא ענין השא' בלא אם ובלא ה"א השאל' כמו אתה זה בני עשו (בראשית כ"ז כ"ד), והדומים לו עכ"ד, ודבריו נכונים*]:
(כג) דרך שלשת ימים, צריכים אנו להתרחק מהמצרים: כאשר יאמר אלינו, איזה מקו' נזבח וכמ' נזבח ממנו: (כה) [* והעתרתי, באה הה"א בפתח בעבור העי"ן שהיא בח"פ, והוא להרחיב אות הגרון: בעדי, עלי: התל, להתל, והכוונה כמו שת"א לשקרא, ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח, ודקדוק המלה בארתי בפ' ויצא (בראשית ל"א ז') ע"ש]: (כו) [* ויעתר, רש"י ז"ל רוצ' כאן להבדיל בין הקל משרש זה שפירושו וירב' בתפל' ובין ההפעיל שענינו וירב' להתפלל, ולא ירדתי לסוף דעתו, והנראה מן הכתוב שלשניהם כוונ' אחת, כי משה אמר לפרעה והעתרתי בהפעיל, והכתוב יאמר עליו ויעתר בקל, וכ' כהראב"ע יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והן משני בניינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה', וכמוהו אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי (שמואל א' כ' ל"ו), ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר עכ"ל *] (כז) [* ויסר פרשו סור מנחי העי"ן, ומשפטו בעתיד

מהקל

מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם

אונקלוס

מִפַּרְעֹה מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר חָד׃ כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃

ט א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ ב אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקֵיף בְּהוֹן׃ ג הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הַוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא בְּסוּסָוָתָא בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא׃ ד וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי

תרגום אשכנזי

פאָן פרעה, פאָן זיינען בעדיהנטען אונד פאָן זיינען אונטערטהאַנען, עז בליב ניכט איינס צוריק.
(כח) אללײן פרעה מאַכטע אויך דיזעס מאָהל זיין הערץ האַרט, אונד ליס דאַז פאָלק ניכט ציהען.

ט (א) דער עוויגע שפראַך צו משה: «געהע צו פרעה, שפריך צו איהם: «זאָ האָט דער עוויגע, דער גאָטט דער עברים, געשפראָכען: «לאַס מיין פאָלק ציהען אונד מיר דיהנען.
(ב) דען װען דוא זיא ניכט ציהען לעססעסט; אונד העלטסט זיא נאָך צוריק:
(ג) זאָ װירד דיא האַנד דעם עוויגען זיין אַן דיינעם פיה, וועלכעס אויף דעם פעלדע איזט, אַן פפערדען, אַן עזעלן, אַן קאַמעלען, אַן רינדפיה אונד אַן קליינען פיה, איינע זעהר שווערע פעסט.
(ד) דער עוויגע ווירד איינען אונטערשיד מאַכען צווישען דעם פיה דער ישראל אונד דעם

רש״י

כמו שעשו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות: כח (גם בפעם הזאת. אע״פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו):

ט ב מחזיק בם. אוחז בם (דברים כ״ה) כמו והחזיקה במבשיו: ג הנה יד ה׳ הויה. ל׳ הוה כי כן יאמר בל׳ נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה: ד והפלה. והבדיל:

ח מלא

באור

מהקל יסור, ועם וא״ו ההפוך ישתנ׳ השורק לק״ח כמו מן יקום ויקם (והוא לסבת הנגינ׳ שנעתק׳ מן פ״א הפעל אל יו״ד האית״ן), ולא יבא ד לעולם נסוגה אחרית ת״נ שאין בה נגינ׳), ובהפעי׳ משפטו יסיר, ועם וא״ו ההפוך ישתנ׳ החירק לסגול כמו מן יקים ויקם (לסבה הנזכרת), רק אם הפ״פ חי״ת או עי״ן ישתנו הק״ח והסגול לפתח להרחיבם, גם אם ל״פ אחת מאותיות הנ״ל או רי״ש (שיש להם ג״כ דין הרקב׳ לפעמים), ישתנו לפתח, כמו ותנח, ויגע, ויגר, ואז אין הבדל בין הקל ובין ההפעיל, רק כל אחד יובן מענינו, והנה מלת ויסר פה תוכל להתפרש באחד משניהם, ושניהם נכונים, אם מהקל, ואז חוזרת על הערב שאחרו׳ כאשר אמר למעלה וסר הערב, או מההפעיל, ואז חוזרת על השם שלפני׳, שהסיר הערב, והנה אונקלוס ויב״ע תרגמוה מן ההפעיל, כי על וסר הערב תרגמו ויעדי, ואלת ויסר תרגמו ואעדי, כנודע שהארמי תבא האל״ף לסי׳ ההפעיל במקום הה״א, והמתרגם האשכנזי תרגמו מן הקל*] (כח) גם בפעם הזאת, אע״פ שאמר אנכי אשלח אתכם, לא קיים הבטחתו [*ויתכן שכוונת גם היא כמו שהכביד בצפרדעים, כי לא נמצא עד הנה שהבטיח לשלחם רק בצפרדעים ובערב, ובשניהם הבטיח לשלחם ולא קיים דברו, ולכן נאמר בשניהם והכבד את לבו, ויכבד פרעה את לבו, כלומר שהוא הכבידו ברצון, ולא ויחזק לב פרעה או ויכבד לב פרעה, שהוא מעצמו, כן פי׳ הרמב״ם לעיל (ז׳ כ״ג*]:

ט (ב) ועודך, ענין ההתמד׳ והזמן ההוה, ויתכן לפרשו כענין עדיין: מחזיק, אוחז, כמו והחזיק׳ במבשיו (דברים כ״ה י״א), [*וענינו לתקף אותם בחזק׳, וכ״ת אונקלוס ויב״ע, מתקיף*]: (ג) הויה, לשון הוה, כי כן יאמר בלשון נקבה על העבר היתה, על העתיד תהי׳, ועל העומד הויה כמו עושה רוצ׳ רוע׳, והנה מצאנו שנתחלפ׳ היו״ד בוא״ו, ואתה הוה להם למלך (נחמי׳ ו׳), ובא פה על משפטו: [*במקנך אשר בשדה, הזכיר אותם בהווה כי רוב המקנ׳ בשד׳, אבל היה הדבר גם במקנ׳ אשר בבית כמו שיאמר וימת כל מקנ׳ מצרים, ויתכן כי בעבור היות תועב׳ למצרי׳ כל רועה צאן היו מבריחים אותם מן הערים וזולתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים למשא, והנה הי׳ המקנ׳ רחוק ממצרים בשדה גנוז גושן ויתערב במקום המרע׳ מקנ׳ מצרים ומקנ׳ ישראל, ועל כן הוצרך לומר והפל׳ ה׳ בין מקנ׳ מצרים ובין מקנ׳ ישראל, או בעבור שהדבר מפגעי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעש׳ השם עמהם להפליא. (הרמב״ן), ולדעתי היו ישראל רועי המקנ׳ אשר למצרים, כמ״ש וימררו את חייהם בעבד׳ קשה וגו׳ ובכל עבד׳ בשד׳, ונכרת כי עבודת מרע׳ הצאן שהית׳ עבוד׳ בזוי׳ בעיניהם כמ״ש כי תועבת מצרים כל רעה צאן (בראשית מ״ו ל״ד), בלי ספק מסרוה לעם הנבזה בעיניהם, ואחשוב עוד כי לא מתו רק המקנ׳ אשר בשד׳, כדי להראות הפלא, שעם שמקנ׳ בני ישראל היו מעורבים עם מקנ׳ מצרים או סמוך להם, בעבור שבני ישראל היו הרועים, עכ״ז לא מת ממקנ׳ ישראל עד אחד, ויהי׳ פי׳ וימת כל מקנ׳ מצרים כפשוטו כלם ממש, דהיינו אשר בשדה, כי שב על הפסוק הא׳, ועתה מה שכתוב שלח העז את מקנך, היינו אותם שהיו בבית בעת מכת הדבר, ואחרי סור המכ׳ שלחום אל השדה לרעות, וכן פי׳ רש״י לקמן (פסוק י׳), וכן שנוי׳ במכילתא אבל ויקח שש מאות רכב בחור (שם י״ד ז׳)*]: דבר, ענינו מיתה: (ד) והפלה, והבדיל; [* מכל לבני ישראל, חסר אשר, וכן ת״א מכולא דבני ישראל, הדל״ת בארמי במקום השי״ן הנגזרת ממלת אשר בעברי: דבר, יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ה׳ (ירמיה מ״ו י״ג), גם יאמר על יש כמו זה, וכמוהו לא חסרת דבר (דברים ב׳ ז׳). (הראב״ע), ואונקלוס ויב״ע

מתרגמים

מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה

ויזרק

אונקלוס

דְּמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעְבֵּיד יְיָ כְּפִתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְּמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חָד׃ ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חָד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סַבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה׃ ט וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחְנָא סְגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ י וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק

יתיה

תרגום אשכנזי

דעם פיה דער מצרים, זאָ דאָס ניכטס, וואָז דען קינ־דערן ישראל'ס געהערט, שטערבען. זאָללי.» (ה) דער עוויגע זעצטע איינע צייט פעסט: — — — «מאָרגען ווירד דער עוויגע דיזעס אים לאַנדע טהון.» (ו) דער עווי־גע טהאַט דיזעס אויך טאַגעס דאַרויף, עז שטאַרב נעמליך אַללעס פיה דער מצרים, פאָן דעם פיה דער קינדער ישראל'ס אַבער שטאַרב ניכט איינס. (ז) פרעה שיקטע צוואַר הין, אונד ערפוהר, דאַס פאָן דעם פיה דער קינדער ישראל'ס ניכט איינס געשטאָרבען וואַר; אַללייַן דאַז הערץ פרעה'ס וואַר האַרט, זאָ דאַס ער דאַז פאָלק דענ־נאָך ניכט ציהען לאַססען וואָללטע. (ח) דער עוויגע שפראַך צו משה אונד אהרן: «נעהמט אייערע ביידע הענדע פאָלל רוס פאָם אָפען, אונד משה ווערפע איהם געגן הימ־מעל פאָר דען אויגן פרעה'ס: (ט) זאָ זאָלל ער צום שטוי־בע ווערדען איבער דאַז גאַנ־צע לאַנד מצרים, אונד אַם מענשען זאָ וויא אַם פיה צור ענטצינדונג, אויז וועלכער בלאַסען הערפאָר ברעכען, אים גאַנצען לאַנדע מצרים.» (י) זיא נאַהמען רוס פאָם אָפען, שטעללטען זיך פאָר פרעה

רש"י

ח מלא חפניכ׳. ילוו״ניש בלע״ז (וברש״י כ״י יאו״ילש. והוא יאוו״עללע האנד פאל): פיח כבשן. דבר הנפ׳ מן הגחלי׳ עמומי׳ הנשרפי׳ בכבשן ובלע״ז אול״בש בל״א גבלאזין). פיח ל׳ הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד א׳ הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן וא׳ שהלך האבק על כל ארץ מצרי׳: ט לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. ל׳ חמימות והרבה יש בל׳ משנה שנה שחונה: י באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות

באור

ומתרגמי׳ על הענין הא׳ פתגם או פתגמא, ועל הענין הב׳ מדעם, וגם יורה לפעמים על מלת ענין; והוא קרוב אל הב׳, כמו על דבר הצפרדעי׳ (לעיל ח׳ ח׳), על דבר שרה (בראשית כ׳ י״ח), על דבר הכסף (שם מ״ג י״ח), ושם יתורגמו באומי עיסק*]: (ה) מועד. שם קבע ואות לתחלת האות, שלא יאמרו מכת מדינה היא: (ו) וימת כל מקנה מצרים, הענין רובו, כי הנה כתוב שלח העז את מקנך (לקמן פסוק י״ט), וככה תמצא הברד ואת כל עשב השדה (שם כ״ה), ותעד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה (שם י׳ ה׳): (ז) עד אחד, אפילו אחד, ופי׳ הכתוב שאף על פי שבלא וראה הפלא הגדול שממקנ׳ ישראל לא מת מאומ׳, ומקנהו הכה השם, הכביד את לבו כל כך שלא רצה לשלחם, וכן מתירג׳ בל״א: (ח) מלא חפניכם, ברש״י ילווני״ש בלע״ז, כ״ל ילווינטי״ש בלע״ז, כמווא״ס יאונ״טינס, בל״א אייערע הענדע פאָלל, כי לעז נרפת של מלא חפנים הוא (יאונ״טע) (וא״ס) הוא הכנוי שלכם: פיח, אפר דק שמתכפת כרות מן הגחלים עמומי׳ הנשרפי׳ בכבשן, ולשון רש״י ובלע״ז אולב״ש, ונראה שצריך להנקד כוה אולבש, בל״א גבלאזן: וזרקו משה, לשון רש״י וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסי׳ הרבה, אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפניסי״ שלו ושל אהרן, וברש״י כ״י שבידי מוסיף כלשון הזה, שמונה קומצים שתופן יד אחת מחזיק שני קומצי׳ הרי שמונה קמצים לשניהם ע״כ), ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין, לשון חמימות, והרבה יש בלשון המשנ׳ שנה שחונ׳, בל״א ענטצינדונג גם הוא מלשון הזה: פרח אבעבעת, כתרגומו לשיחנא סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות מלאות מורסא ולחלות, והאלי״ף נוסף כי המלה מגזרת מי׳ תבעה אש (ישעי׳ ס״ד א׳) [*והוא מנחי למ״ד ה״א ונכפלה הה״א, והפ״א ועי״ן כפולים כמו תגנגני (שם י״ז י״א), מן כארז בלבנון ישגה (תהלים צ״ב י״ג), תשעשעו (ישעי׳ ס״ו י״ב)*]: ועל דעת רבותינו ז״ל הי׳ מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים, והי׳ האבק ההוא כשירד על האדם ועל הבהמה מעלה בהן שחין, כי הי׳ חם שורף, ואולי הי׳ הרוח מכנים האבק גם בבתים, ואין ניצל ממנו, ונכון הוא, וכן הוא יורד פעמי׳ רבות בימי הבצורת כדמות אבק בדרך הטל, וכתוב יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר (דברי׳ כ״ח כ״ד).

הרמב"ן

ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה: יא ולא־יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי־היה השחין בחרטמם ובכל־מצרים: יב ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל־משה: ס יג ויאמר יהוה אל־משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים שלח את־עמי ויעבדני: יד כי בפעם הזאת אני שלח את־כל־מגפתי אל־לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל־הארץ: טו כי עתה שלחתי את־ידי ואך אותך ואת־עמך בדבר ותכחד מן־הארץ: טז ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את־כחי ולמען ספר שמי בכל־הארץ: יז עודך

מסתולל

אונקלוס

יתיה משה לצית שמיא והוה שיחנא אבעבועין סגי באנשא ובבעירא: יא ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שיחנא ארי הוה שיחנא בחרשיא ובכל מצראי: יב ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה: יג ואמר יי למשה אקדים בצפרא ותתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: יד ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי בלבך ובעבדך ובעמך בדיל דתידע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא: טו ארי כען קריב קדמי דשלחית פון ית מחת גבורתי ומחית יתך וית עמך במותא ואשתציתא מן ארעא: טז וברם בדיל הא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: יז עד

כען

תרגום אשכנזי

פרעה; משה װארף איהן געגן הימעל, דא װארד ער צור בלאזענענטצינדונג, הער־פארברעכענד אם מענשען אונד אם פיה. (יא) דיא בילדערשריפטקונדיגען קאננ־טען ניכט שטעהען פאר משה װעגען דער ענטצינדונג, דען דיא ענטצינדונג װאר אן דען בילדערשריפטקונדיגען אונד אין גאנץ מצרים. (יב) דער עוויגע שטערקטע דאז הערץ פרעה׳ס, זא דאס ער איהנן קיין געהער גאב, וויא דער עוויגע צו משה געשפראכן האט. יג) דער עוויגע שפראך צו משה: „שטעהע — — פריה אויף, שטעללע דיך פאר פרעה אונד זאגע איהם: „זא האט דער עוויגע, דער גאטט דער עברים, געשפראכען: „לאס מיין פאלק ציהען אונד מיר דיהנען! (יד) דען דיזעס מאהל שיקקע איך אללע מיינע פלאגען איבער דיין הערץ, איבער דיינע בעדיהנטען אונד איבער דיינע אונטערטהאנן, דאמיט דוא ערפעהרסט, דאס מיר ניכטס גלייך זייא אויף דער גאנצען ערדע. (טו) צװאר העטטע איך עבען יעצט מיינע האנד אויזגעשטרעקט, אונד דיך נעבסט דיינען אונ־טערטהאנען מיט דער פעסט געשלאגען, אונד זא װערסט דוא פערטילגט פאן דער ער־דע; (טז) אללײן איך האבע דיך דארום נאך ערהאלטען, אום דיר מיינע מאכט צו צײ־גען, אונד דאמיט מאן מיינען נאמען ערצעהלע אין דער גאנצען װעלט. (יז) אונ־טערדריקסט דוא אבער נאך

פערנער

רש״י

הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזר' גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים וכן שנוייה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור: יד את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: טו כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתי' בדבר שלחתי' והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': יז עודך מסתולל

בעמי

באור

(הרמב"ן): (יא) ולא יכלו וגו', כמו והכלמו לעמוד לפני משה בהיותם מלאי שחין ולא יכלו מלט נפשם, על כן לא באו אל היכל המלך: (יב) ויחזק ה' את לב פרעה, במכות הראשונות נפשעו וחזקו הוא הדבר, ועתה הנה מאת ה' כמו שבארנו למעל' (ז'נ') לדע' רז"ל, והוא האמת: (יד) מגפתי, בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד כרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר ה' הצדיק: כי אין כמני בכל הארץ, טעמו כפי מחשבת המצרים שאלהיהם יוכלו להרע או להיטיב, כ"כ הראב"ע: (טו) כי עתה וגו', כשהי' הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך להמית אתכם בדבר, והיית נכחד מן הארץ, אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': ואך, פרשו נכה [*וראוי להיות ואכה, ודגש הכ"ף לתשלום הנו"ן], אך לסבת וא"ו ההפוך שנעתקה הנגינה למעל', נקסרה הה"א, כי לא תנוח אחרי הת"ק שאין בה נגינה, ולכן נעדר גם דגש הכ"ף, כי לא יהי' לעולם דגש חזק באות שואית בסוף התיבה, וכמוהו ואט אליו אוכיל (הושע י"א ד')*]: (יז) עודך מסתולל בעמי, כתרגומו כבישת בי' בעמי, והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע"ז

קלקי"ר

מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃ יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ

כב ויאמר

אונקלוס

כְּעַן אַתְּ כְּבֵישַׁת לֵיהּ לְעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ יח הָא אֲנָא מַחֵית בְּעִדָּנָא הָדֵין מְחָר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דְּלָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא דְּאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד כְּעָן׃ יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יַת בְּעִירָךְ וְיַת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא וְיֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃ כ דִּדְחֵיל מִפִּתְגָּמָא דַיְיָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה כְּנַשׁ יַת עַבְדוֹהִי וְיַת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃ כא וּדְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָּמָא דַיְיָ שְׁבַק יַת עַבְדוֹהִי וְיַת בְּעִירֵיהּ בְּחַקְלָא׃

כב ואמר

תרגום אשכנזי

פֿערנער מיינע אונטערטהאַנען, זיא ניכט רייזען צו לאַססען: (יח) זאָ לאַססע איך מאָרגען אום דיזע צייט רעגנען זעהר שווערען האַגעל, דעסגלייכען אין מצרים ניכט געוועזען, פֿאָן דעם טאַגע דער ענטשטעהונג אַן ביז יעצט. (יט) שיקקע אַלזאָ היִן, לאַס דיין פֿה צוזאַממען האָלען אונד וואַז דוא זאָנסט אויף דעם פֿעלדע האַסט; אַללע מענשען אונד פֿיה, וועלכעס זיך אויף דעם פֿעלדע פֿינדען אונד ניכט אינס הויז געבראַכט ווערדען ווירד, זאָ ווירד דער האַגעל אויף זיא פֿאַללען, אונד זיא ווערדען שטערבען.» (כ) ווער נון אונטער פרעה'ס בעדיהנטען דאַז וואָרט דעם עוויגען פֿירכטעטע, פֿליכטעטע זיינע קנעכטע אונד זיין פֿיה אין דיא הייזער; (כא) ווער זיך אַבער אַן דעם עוויגען וואָרט ניכטס קעהרטע, דער ליס זיינע קנעכטע אונד זיין פֿיה אויף דעם פֿעלדע.

כב דער

רש"י

בעמי. כתרגומו כביסת בי' בעמי והוא מגזר' ומסלה דמתרגמי' אורח כבישא ובלע"ז קלקע"ר (בל"א טרעטן). ובבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך ובאה לדבר בל' מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון (קהלת י"ב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר ט"ז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז') משתכל הוית: יח כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעל' תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויודע וינולד ליוסף. (משלי כ"ט) בדברים לא יוסר עבד: יט שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן (ישעי' י') יושבי הגבים העיזו. העיזו בני בנימין: ולא יאסף הביתה. ל' הכנס' הוא: כ הניס. הבריח ל' וינס:

כב על

באור

קלקי"ר (רש"י), והוא טרעטן בל"א, ומתורג' בל"א אונדערדריקען, שהוא מענינו: [*מסתולל, שרש סלל יפורש לענינים רבים שונים זה מזה, כפי דעת רבי יונה (שנקרא רבי מרינוס בפי הראב"ע), והרד"ק בשרשים שרש סלל חבר כלם תחת ענין אחד, והוא ענין ההרמ' וההגבה', וע"ש שמפרש על דרך זה כל הפסוקים שיש שם השרש הזה, וכן מפרש עודך מסתולל בעמי, מתרומם ומתגאה בהם לבלתי שלחם, וכן פי' הראב"ע משתבח, ודקדוק המלה שהוא מבנין התפעל העומד בגוף הפועל מסייע לפי'זה, כי לדעת אונקלוס ורש"י והרשב"ם הוא יוצא, ולא יתכן לבוא בבנין זה, וכן תרגם יב"ע עד כדון אנת מתרברב בעמי, וכוונת הפסוק בכללו ירא' לי שנשב על הפסוק שאחריו, והא' תנאי והב' כמשך ממנו, וענינו אם עודך וגו', אז הנני ממטיר וגו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי*]: (יח) הנני ממטיר כעת מחר וגו' ועתה שלח העז וגו', כל אלה דברי ה' אל משה ונידוע שבא משה ואמר את כל דברי ה' אשר שלחו, ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר ה' שדבר להם משה כן, והית' העצ' הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלח רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להנצלם ממנו. (הרמב"ן), וכתב עוד בעבור שאמר הכתוב אשר לא הי' כמהו במצרים למן היום הוסד' וגו' ואמר עוד (לקמן פסוק כ"ד) כבד מאד אשר לא הי' כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי, ידמו כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים (יהושע י' י"א), או כענין סדום גפרית ומלח ואם אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד הי' פלא גדול בה וכו' (ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם א' א כדמות טל, הראב"ע), וטעם למן היום הוסד' כאומר לא ראו בה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם, ולא יתכן לומר שהי' כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי, ואולי בעבור שהברד הזה עגם על חטא וטבניה, ואיננו כנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היות' לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן עכ"ל: הוסדה, שנתיסדה, וכל תיבה שתחלת יסוד' יו"ד, כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד, כמו הודע, ויודע, ויולד, לא יוסר עבד (משלי כ"ט י"ט), וה"א הכנוי רפה והית' ראוי' להיות נמפיק: (יט) שלח העז, כתרגומו שלח כנוש, וכן ישבי הגבי' העיזו (ישעי' י' ל"א), העיזו בני בנימן (ירמי' ו' א'): ולא יאסף, לשון הכנסה: וירד, וי"ו המשך, כנזכר כמה פעמים: (כ) הניס, הבריח, לשון וינס: (כא) ויעזב, הראב"ע בקש טעם לוי"ו של ויעזוב, והיא וי"ו ההמשך שזכרנו, לדבר בי' משפטי' שאחד תולדת השני, ואין שמוש' זה גם זה, או אם יהי' זה יהי' זה, כאלו אמר אם הי' איש אשר לא שם לבו אל דבר ה' הנה עזב וגו':

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת

אלהים

כב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַייָ יְהַב קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְּכָא אֶישָׁתָא עַל אַרְעָא וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כד וַהֲוָה בַרְדָּא וְאֶישָׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דְּלָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעִדָּן דַּהֲוַת לְעַם׃ כה וּמְחָא בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי בְחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיָת כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיָת כָּל אִילָנֵי דְחַקְלָא תַּבַּר׃ כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַרְדָּא׃ כז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין׃ כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דִּלְוָט

(כב) דער עוויגע שפראך צו משה: «נייגע דיינע האנד הין געגן הימעל, זא זאלל האגעל ענטשטעהען — — — איבער מענשען, איבער פיה אונד איבער אללעס קרויטגע־וועכס דעס פעלדעס איםלאנ־דע מצרים.» (כג) משה נייגטע זיינן שטאב געגן הימעל, דער עוויגע ליס ראננער אונד האגל ווערדן, דער בליץ פוהר צור ערדע; אונד זא ליס דער עוויגע אים גאנצען לאנדע מצרים האגעל רעגנען. (כד) עז וואר האגעל אונד מיטטען אים האגעל פלאמ־מענדער בליץ, איין שווערעס וועטטער, דעסגלייכען אים לאנדע מצרים ניכט געווע־זען, זייטדעם עז צו איינער נאציאן געווארדן. (כה) דער האגעל טלוג אים גאנצן לאנ־דע מצרים אללעס, וואז אויף דעם פעלדע וואר, פאן מענשען ביז פיה. אללעס קרויטגעוועכס דעס פעלדעס צערשלוג דער האגעל, אונד יעדען בוים צערבראך ער. (כו) נור אים לאנדע גושן, אללווא דיא קינדר ישראלים וואהנטען, וואר קיין האגעל. (כז) פרעה שיקטע הין, ליס משה אונד אהרן רופן, אונד שפראך צו איהנען: «דיזעס מאהל געשטעהע איך, איך האבע געזינדיגט, דער עוויגע איזט דער גערעכטע, איך אבער אונד מיין פאלק זינד פרעפלער. (כח) פלעהט צום עוויגען, דאס עז גענוג דאננער גאטטעס אונד האגעל

כאילין

רש״י

כב על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעלה מן השמים: כד מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם: כח ורב. דיו במה שהוריד כבר:

באור

(כב) על השמים, לצד השמים [*והראב״ע אמר על השמים, הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים (בראשית א׳ כ׳) ער כאן לשונו, ירא׳ שכוונתו לפרש מלת על כפשוט׳, אבל אין צורך כי נמצאו רבים שיבוא על במקום אל כמו וילך אלקנה הרמת׳ על ביתו (שמואל א׳ ב׳ י״א), ותתפלל על ה׳ (שם א׳ י׳), כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמי׳ כ״ג ל״ה), ודומיהם, ויהי׳ זה מכלל שפירושו אל השמים, ופי׳ נטה את ידך, במטך, כי כן כתוב אחריו ויט משה את מטהו, וכ״כ הראב״ע*]: בכל ארץ מצרים, כלל ואחריו פרט, לפיכך מוטעם באתנח: (כג) קלת, הוא הרעם: ותהלך, מהבנין הקל, מלשון הליכה [*והי׳ ראוי להיות התי׳ בק״פ כמנהג באותיות הגרון, ואחרכו היומים (יחזקאל כ״ב כ״ב), ועמוד, ואמוד וכן נמצא בשרש זה מדרר באפל יהלך (תהלים כ״ח ו׳), ובא זה בחירק ע״ד שאר האותיות שלא כמנהג, ובא מתג תחת החירק לעשותו חירק גדול, כי אחרי חירק קטן לא יהי׳ מ״פ*]: ארצה, הפך תולדתה כי היא למעלה עולה: (כד) מתלקחת בתוך הברד, פלא בתוך פלא, האש והברד מעורבין: (כו) רק בארץ גשן, בעבור שנטה ידו על השמי׳ והוריד הברד, היה ראוי שירד גם על ארץ גשן, שהאויר אלה ושל ארץ מצרי׳ אחד הוא, לכן הזכיר הכתוב שהיבדל אויר של ארץ גשן, בעבור שבני ישראל שם: (כז) חטאתי הפעם, עתה הפעם אני מודה שחטאתי, וכן מתורגם בנ״א [*וי״ע חבר הפעם למטה, הפעם ידעתי כי ה׳ הצדיק וגו׳, והוא נגד הנגינה: (כח) העתירו אל ה׳),

כט כצאתי

אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהֹוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהֹוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהֹוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת

לא

אונקלוס

כְּאִילֵין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָּא וְאֲשַׁלַּח יַתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא׃ כט וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יַת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי דַיְיָ אַרְעָא׃ ל וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ לא וְכִיתְּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרַיָּא אֲבִיבִין וְכִיתְּנָא גִּבְעוֹלִין׃ לב וְחִטַּיָּא וְכֻנָּתַיָּא לָא

לקאה

תרגום אשכנזי

האגעל געוועזען זייא: זא וויל איך אייך ציהען לאססען, אונד איהר זאללט ניכט לענגער בלייבען. (כט) משה שפראך צו איהם: „זא באלד איך צור שטאדט הינויז געהע, ווערדע איך מיינע הענדע צום עוויגען אויפהעבען; דיא דאננערשטיממען זאללען אויפהערען אונד דער האגעל ניכט מעהר זיין, דאמיט דוא וויססעסט, דאס דיא ערדע דעם עוויגען זייא. (ל) דוא אבער אונד דיינע בעדינטען, וויא איך וואהל, דאס איהר אייך פאר דעם עוויגען גאטט נאך ניכט פירכטעט.“ (לא) פלאכס אונד גערסטע וואַרד צערשלאגען, דען דיא גערסטע האטטע געשאָסט אונד דער פלאכס קנאָטען אנגעזעצט; (לב) וויצען אבער אונד דינקעל זינד

ניכט

ר"שי

כט כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים: ל טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו ל' קדם (בראשית י"ט טרם ישכבו עד לא שכיבו טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: לא והפשתה והשעורה נכתה. נשברה ל' פרעה נכה נכאים. וכן לא כתו ולא יתכן לפרשו ל' הכאה שאין נו"ן במקו' ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה כתו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיב' והרי הוא מוגזר' (איו' ל') שפו עצמותיו: כי השעור' אביב כבר ביכר' ועומד' בקשי' ונשתברו ונפלו. וכן הפשת' גדל' כבר והוקש' לעמו' בגבעולי': השעורה אביבה. עומד' באביה ל' באבי הנחל (שיר ו'): לב כי אפילו' הנה. מאוחרו' ועדיין היו רכות ויכולו' לעמוד בפני קשה ואע"פ שנא' את כל עשב

השדה

באור

הזכיר השם הנכבד: ואמר קלת אלהי' כי הוא מודה שיש אלהי', ובעבור שלא אמר קולות ה' חבר משה שם העצם והתאר ואמר מפני ה' אלהים, והטעם כי השם הוא אלהי' לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה. ואין טענה ממלת ה' אלהים אתה החלות (דברי' ג' כ"ד), כי באל"ף דל"ת הוא כתוב. (הראב"ע), ולפי פשוטו קלת אלהי' יורה על החוזק כענין כהררי אל (תהלי' ל"ו ז'), שלהבת יה (ש"ה ח' ו'), לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו): (*ורב, ענינו די, ואינו יוצא מלשון רבוי, שהכוונה שכבר לקינו הרב' עד שיש די, ושב ורב על הקולות והברד, ואונקלו' הסב כוונת המלה אל השם, שתרגם וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנ' קלין דלוט כאלין מן קדם ה': לעמד, להתעכב, כמו שת"א ויב"ע*]: (כט) כצאתי את העיר, על דרך הפשט יתכן לומר שהי' משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת ראה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והברד מיד, ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר. וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר, וברא"שי' אמר הנה אנכי יוצא מעמך (לעיל ח' כ"ה), ורז"ל אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולי' וכל שכן שלא הי' השם נדבר עמו אלא חוץ לכרך אם כן נאמר כי נעכב שהי' פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואח"כ יפרוש כפיו אל ה', והוא האמת. (הרמב"ן): את העיר, מן העיר: (ל. טרם תיראון, עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו לשון קודם, טרם ישכבו (בראשית י"ט ד'), עד לא שכיבו, טרם יצמח (שם ב' ה'), עד לא צמח, אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים, ומשתהי' הרוחה תעמדו בקלקולכם. (רש"י), והרמב"ן פירש כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה' כי נגור המכה תשובו ותמרו, והמתרגם האשכנזי בחר בפירש"י, ועיין מה שכתבתי ממלת טרם ובאירו לדעת רש"י והראב"ע והנמשכים אחריהם, בפ' בראשית (שם): (לא) והפשתה והשעורה, ספר הכתוב מה שאירע, להודיע שמה שלא שבר הברד אכל הארבה, הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: [*. נכתה, רש"י כתב נשברה, לשון פרעה נכה (מלכים ב' כ"ג כ"ט), נכאים (ישעי' ט"ז ז'), וכן לא כתו, ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נכתה כמו הכתה ככו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת ושפו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א) עכ"ל, הנה נראה מדעתו שלא ר"ל שהוא מבנין פעל בעבור שלא נמצא בכל המקר' השרש הזה בבנין הנזכ', רק בהפעיל או בהפעל, ולכן לא נמצא' לעולם הנו"ן כתובה בשרש זה, וגם זה דקו' להיו' נ"ך מן ההפעיל והנו"ן תהי' במקום הה"א, כי לא מצאנו החלוף הזה בשום מקום, ולכן בחר לומר שהוא מענין אחר, אבל יותר רחוק הוא לגזור פעל מהענין הנ' שלא נמצאו ממנו רק שמות, ולכן יותר נראה כדעת הראב"ע, כי כבר נמצאו שרשים הנאים תמיד בבנין, אחד, חוץ מפעם או פעמיים נמצאו בבנין אחר, כמו שרש שאר שלא נמצא רק בנפעל ובהפעיל, ונמצ' בפעם אחד בקל, עוד שאר הקטן (שמואל א' ט"ז י"א), וכן הככים הרד"ק נשרשים שרש נכה שהוא מבנין פעל, והנה נכתה שבא בלשון יחידה על שתים חטה ושערה, לפי שנב על כל אחת לבד, ונכו שב על החטה והכסמ' כיחד*]: כי השערה אביב. כבר בכרה ועומד' בקשי', ונשתברו ונפלו, וכן הפשת' גדלה כבר והוקש' לעמוד בגבעוליה: אביב, עמד' באבי' לשון באבי הנחל (ש"ה ו' י"א), והוא לשון בכור [*ואביב ירצה שהוא תאר אל השערה אחר שנגמר בשולה: והפשתה גבעל, שהפשת' היית' בקנה שלה שנקרא גבעל ולכן נכת', ותחסר בי"ת השמוש, כמו בית אבי' (במדבר ל' י"ז), שהוא כמו בבית אבי'*]: (לב) והכסמת, אושפילט"א בלע"ז. (הרד"ק

נשרשים

לא נכו כי אפילת הנה: * לג ויצא משה מעם פרעה את־העיר ויפרש כפיו אל־יהוה ויחדלו הקלות והברד ומטר לא־נתך ארצה: לד וירא פרעה כי־חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: לה ויחזק לב פרעה ולא שלח את־בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד־משה: פ

סדר כא

י א ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה כי־אני הכבדתי את־לבו ואת־לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו: ב ולמען תספר באזני בנך ובן־בנך את אשר התעללתי במצרים ואת־אתתי

אשר

לקאה ארי אפלתא אינון: לג ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: לד וחזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה ללביה הוא ועבדוהי: לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא דמליל יי בידא דמשה:

י א ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לביה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין ביניהון: ב ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין

דעבדית

ניכט צערשלאגען װארדען, דען זיא זינד שפעטרייפענד. (לג) משה גינג פאן פרעה וועג צור שטאדט היגאויז, הוב זיינע הענדע צום עוויגען אויף; דא הערטען דיא דאנערשטיממען אונד דער האגעל אויף, אונד קיין רעגען שטירצטע מעהר אויף דיא ערדע. (לד) אלז פרעה זאהע, דאס רעגען, האגעל אונד דאננערשטיממן אויפגעהערט, פוהר ער פארט צו זינדיגען, ער אונד זיינע בעדיהנטען מאכטען זיין הערץ הארט. (לה) פרעה'ס הערץ ווארד שטארק, אונד ער ליס דיא קינדער ישראל ניכט ציהען, וויא דער עוויגע דורך משה געשפראכען האט.

י (א) דער עוויגע שפראך צו משה: »געהע צו פרעה, דען איך האבע זיין הערץ פערשטאקט געמאכט אונד דאז הערץ זיינער בעדיהנטען, דאמיט איך דיזע מיינע וואונדערצייכען אונטער איהנען טהוע, (ב) אונד דאמיט דוא ערצעהלסט פאר דען אהרען דיינעס קינדעס אונד דיינעס ענקעלס וואז איך אין מצרים פערריכטעט, אונד מיינע וואונדערצייכען, דיא

רש"י

השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: לג לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומ' לו (דניאל ט') ותתך עלינו האלה והשבוע' דעזר' ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כ"ב) כהתוך כסף ל' יציקת מתכת. ורואה אני את דבריו כתרגומו וינק ואתיך לנקת לאתכת אף זה לא נתך לא הוצק לארץ:

י א ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: ב התעללתי. שחקתי כמו (במדבר פ"ב כי התעללת בי (שמואל א' ו') הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו ל' פועל ומעללים שאם כן ה"ל לכתוב עוללתי כמו (איכה א') ועולל למו כאשר עוללת לי

אשר

באור

(שפעלט דינקל): אפילת הנה, מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני הקשה, ואע"פ שנאמ' ואת כל עשב השד' הכה הברד, יש לפרשו בעשבים העומדים בקלח' הראויים ללקות בברד. (רש"י), ואפשר לפרש שהברד הכה את כל עשב השדה, אלא שהאפילות לא נתקלקלו לגמרי, וחזרו והצמיחו, ולא כן האביב והגבעול, שהם נתקלקלו ונשחתו לגמרי, ולדעת הראב"ע אפילו' מענין ואפל ולא נגה לו (עמוס ה' כ'), והטעם שהיו עדיין תח' הארץ ולא נראו, וא"כ לא היו עדיין בכלל כל עשב השד' שהכה הברד: (לג) לא נתך, לשון יציקה, כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזקאל כ"ב כ"ב), ומטר לא הוצק ארצה, והוא מבנין נפעל, כמו נגש אל הערפל (לקמן כ' כ"א): (לד) ויסף לחטא. בעבור שהור' על הברד, ואמר ואני ועמי הרשעי' לכן קורהו עבדיו מזיד: ויכבד לבו הוא ועבדיו, התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך, וכנרא' מלשון הכתוב גם עבדיו הכבידו את לבו, וכן מתורגם בל"א: (לה) ויחזק, אחר שפחד מהמכ' הזאת יותר מהראשונות:

י (א) בא אל פרעה, והתרה בו: כי אני וגו', הטעם אל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה: שתי, שומי, שאשית אני. (רש"י) [*נתקל' מפרש ענין המל' שהיא מלשון שימה, ואח"ז מפרש שאף שהי' מקו' באה במקום העתיד, ולי נרא' שבאה כן כדי לכלול העבר והעתיד יחד, כי כבר שם אותות, ועתיד לשום, ואולי כוונת רש"י לפרשה על העתיד בעבור מלת למען הנופלת יותר על העתיד, כמ"ש בפ' וירא (בראשית י"ח י"ט). ובעלי הדקדוק מחולקים בבנינה, י"א שהיא מבנין הקל, והראוי שותי, ובאה היו"ד הנשכנת מחירק הש"ן (וגם שאינכה כתוב' ע"פ המסורה) במקום הוא"ו עי"ן הפעל, וי"א שהיא מבנין הפעיל והראוי השיתי, ונחסרה ה"א ההפעיל*]: (ב) תספר, אתה וכל ישראל: התעללתי, רש"י ורמב"ן פירשו שחקתי, כמו כי התעללת בי (במדבר כ"ב כ"ט), כלומר אשר אני משחק בו, מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמי' ישחק ה'

ילעג

אשר שמתי בם וידעתם כי אני יהוה׃ ג ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני׃ ד כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך׃ ה וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה׃ ו ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה׃ ז ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה

אלהיהם

דעבדית במצרים וית אתותי דשויתי בהון ותדעון ארי אנא יי׃ ג ועל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אמתי מסרב את לאתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי׃ ד ארי אם מסרב את לשלחא ית עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך׃ ה ויחפי ית עין שמשא דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שיזבתא דאשתארת לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן חקלא׃ ו ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי דלא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיום מהויהון על ארעא עד יומא הדין ואתפני ונפק מלות פרעה׃ ז ואמרו עבדי פרעה ליה עד אמתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גבריא ויפלחון קדם יי אלההון

העד

דיא איך אן איהנען געטהאן האבע, אונד איהר דארויז ערקעננט, דאס איך דאז עוויגע וועזן זייא.» (ג) משה אונד אהרן קאמען פאר פרעה, אונד שפראכען צו איהם: «זא האט דער עוויגע, דער גאטט דער עברים, געשפראכען: «וויא לאנג וויגערסט דוא דיך נאך, פאר מיר געדעמיטהיגט צו ווערדען? לאס מיין פאלק ציהען, דאס זיא מיר דיהנען, (ד) דען ווען דוא מיין פאלק ניכט ציהען לעססעסט, זא ברינגע איך מארגען דאז געשלעכט דער הייטרעקקען אין דיינען גרענצען. (ה) עז זאלל דען שיין דער ערדע בעדעקקען, זא דאס מאן דיא ערדע ניכט זאלל זעהען קעננען; עז זאלל אויך דען איבעררעסט דעס געררעטטעטען פערצעהרען, דאז איך פאן דעם האגעל נאך איבריג געבליבען איזט, אויך יעדען בוים פערצעהרען, דער אייך אויף דעם פעלדע וועכסט. (ו) עז זאללען אויך דאפאן דיינע הייזער, דיא הייזער דיינער קנעכטע אונד דיא הייזער פאן גאנץ מצרים פאלל ווערדען, דערגלייכען דיינע פעטער אונד גראספעטר ניכט געזעהען, זייטדעם זיא אויף ערדען געוועזען ביז אויף דעם הייטיגען טאג.» ער וואנדטע זיך, אונד גינג פאן פרעה הנויז. (ז) דא שפראכען דיא בעדיהנטען פרעה'ס צו איהם: «וויא לאנגע זאלל אונז דיזער נאך צום פערדערבן זיין? לאס דיא לייטע ציהען, דאס זיא דעם עוויגען, איהרם גאטטע

באור

ולענג למו (תהלי' ב' ד'), והרשב"ם פי' מלשון פעולה וכן ת"א ית נסין דעבדית במצרים, וכן מתורגם בל"א: (ג) ויבא משה ואהרן, ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו, כי הוא המליץ, והזכיר עתה משה ואהרן, בעבור שהושבו שניהם וגרשו באחרונה, שלא עשה כן בכל המכות: לענת, כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל ממני: (ד) ארבה, שם המין: (ה) את עין הארץ, את מראה הארץ: ולא יוכל וגו', הרואה לראות, ולשון קצרה דבר, וכן דרך בעל הלשון לפעמי' להסתיר נוף הפועל, כמו בל"א (ווערדנס אומפארסאנאלע, מאן זיהט): העץ הצמח, כי הברד שבר את כל עץ השדה, ומה שצמח אחר כך יאכל הארבה, וז"ל הרמב"ן ז"ל, אמרו המפרשי' שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור שכתוב הצמח לכם מן השדה, ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי נודע הוא שלא נמשך דין המצריי' יותר משנה, כי משכות משה רבינו יוודע זה, כמו ששנינו במסכ' עדיו' (פ"ב מ"י) משפט המצריי' במצרי' שנים עשר חדש, וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד, כי היתה השנה ההיא עצמה, אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן, כי השעורה אביב והחטה אפילה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמח, ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות, ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר, כי שבר הענפי' והפארות ואח"כ בחדש ימו' בניסן צמחה החטה והכסמת והיא הפלטה הנשארת מן הברד, והתחילו העצים להוצי' פרח והנצני' נראו, והו טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרקיהם והשחית הכל אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו, והכתוב שאמר את כל פרי העץ על הנץ שיעשה פרי אמר כמו שאמר כל ירק בעץ עכ"ל: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה, נדברי רבותינו ז"ל ראה אות' שפונים זה לזה מאמינים לדבריו ויצא מאם כדי שיתלו עצה לעשות תשובה (ז) יהיה זה, המתרגם האשכנזי באר דיזער, כי

כוונתו

רש"י

אשר עולל לי: ג לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיו' עני ושפל מפני: ה את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו' הרואה לראות את הארץ ול' קצרה דבר: ז הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים:

ח ויושב

אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: ח ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: ט ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג יהוה לנו: י ויאמר אלהם יהי כן יהוה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: יא לא כן לכו נא הגברים ועבדו את יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה: ס יב ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על ארץ מצרים

בארבה

העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים: ח ואתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להון איזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן אזלין: ט ואמר משה בעולמנא ובסבנא נזיל בבננא ובבנתנא בענא ובתורנא נזיל ארי חגא קדם יי לנא: י ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקביל אפיכון לאסתחרא: יא לא כען איזילו כען גובריא ופלחו קדם יי ארי יתה אתון בען ותריך יתהון מלות אפי פרעה: יב ואמר יי למשה ארים ידך על ארעא דמצרים וייתי

גאטטע, דירהנען! מערקסט דוא דען גאך ניכט, דאס מצרים צוגרונדע געהט?» (ח) מאן בראכטע משה אונד אהרן —— צוריק, אונד שפראך צו איהנען: «ציהט הין, דיהנט דעם עוויגען, איערם גאטטע! ווער זינד דען דיא דא ציהען זאללען?» (ט) משה שפראך: «מיט אונזערן יונגען אונד אלטען וואללען וויר רייזען, מיט אונזערן זעהנען אונד טעכטערן, מיט אונזערם קליינען פיה אונד רינדפיה וואללען וויר רייזען, דען וויר האבען איין פעסט דעם עוויגען.» (י) ער שפראך צו איהנען: «זא מאג דער עוויגע מיט איך זיין, וויא איך איך אונד איירע קינדער ווערדע רייזען לאססען; זעהט! איהר האבט איך בעזעס פארגענאממען. (יא) ניכט דאך! איהר מאננסלייטע, געהט הין, דיהנט דעם עוויגען, דען דיזעס וואללט איהר יא נור.» מאן יאגטע זיא הירויף פאן פרעה הינוועג. (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: «נייגע דיינע האנד איבר דאז לאנד מצרים הין, אום

רש"י

ח ויושב. ע"י שליח ששלחו אחריה' והושבו אל פרע': י (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשל' גם צאנכם ובקרכם כאשר אמרת'): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר (יהושע ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: יא לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשי'. (אותה עבודה בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה ל' קצר ולא פי' מי המגרש: יב בארבה. בשביל

גובא

באור

כוונתו שהוא מוסב על משה אשר יצא מהם, ועליו אמרו שהוא להם למוקש, ורא' לדעתו שהי' לו לומר זאת כדין כל תואר שלא נתיחד בו המתואר, כאשר זכרנו כמה פעמים: הטרם תדע, וכי עדיין לא נתברר לך ואינך מרגיש ונותן אל לב: (ח) ויושב את משה, כבר הודעתיך כי את הוא סי' הפעול, נקרא אקוזאטיף: והנה בכל בניני התולדות הפעול בעצמו הוא נושא המאמ' לפיכך בא הנושא עם מלת את, כמו יותן את הארץ (במדב' ל"ב ה'), יאכל את בשרו (שמו' כ"א כ"ח), וכן כאן ויושב את משה, ובא הפעל בלשון יחיד למשה ולאהרן, אם בעבור היות משה העקר, או כדרך הלשון בהקדים הפעל אל הפועל שלא לשמור המין והמספר, כאשר העירותיך בכמה מקומות: מי ומי ההלכים, רצה פרעה שילכו ראשיהם וזקניהם ושוטריהם אנשי' נקבו בשמות: (ט) כי חג ה' לנו, מצוה על כולנו לחוג: (י) כי רעה נגד פניכם, אתם חושבים רעה בלבבכם כמו ונגד פניהם נבונים (ישעי' ה' כ"א), הטעם בלבבם ומחשבותיהם: ויתכן לפי הענין כי התכלית אשר אליו יכוון האדם כאלו הוא נגד פניו, והוא מכוון את דרכו אליו להשיגו, ויהי' כאלו אמר ראו שכוונתכם לרעה, וכן מתורגם בל"א והרמב"ן כתב ז"ל כי רעה וגו', כתרגומו זה לשון רש"י, ומה טוב הי' שיפרשהו אלינו, והנוסחאות מן התרגום מתחלפו' בו: יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבורין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת: ונראה לזאת הנוסחא שרב' אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבין לעשית שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצי' לברוח, כלשון והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידהו לאמר (מלכי' א' כ"א י'), והוא כלשון וישבו לאכל לחם (בראשית ל"ז כ"ה), ואסתחרו, קום נא שבה (שם כ"ז י"ט), אסתחר, ויש נוסחאות כתוב בהן לקבל אפיכון לאסתחר', יאמר הנה הרעה הזאת מזמנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזור, מלשון ולא תסב נחלה (במדב' ל"ו ז'), לא תסתחר וכו', ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קבל אפיכון לאסתחרת, יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם, כי הכרת פניכם ענתה בכם עכ"ל: (יא) לא כן, כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם, אלא לכו הגברים: כי אתה, ריזעב, כאשר העירותיך בהקדמת מטבע הלשון בהסתר המין הנקבה בלשון העמים נייטרום, לומר בלשון נקבה: אתם מבקשים, בקשתם עד הנה לזבוח לה', ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש, המגרש, בל"א מאן יאגטע: (יב) בארבה, בשביל מכת הארבה:

(יד) ואחריו

כָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃ יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה

ויעתר

אונקלוס

גּוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יָת כָּל דְאִשְׁאַר בַּרְדָא: יג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיָי דַבַּר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא: יד וּסְלִיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא דִכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן: טו וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיָת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דְאַשְׁאַר בַּרְדָא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יָרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: טז וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִיקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבִית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן: יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן חוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין: יח וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה

וצלי

תרגום אשכנזי

אום דער היישרעקקען וויללען, דאמיט זיא איבער דאז לאנד מצרים קאממען; זיא זאללען אללעס געוועכס דער ערדע פערצעהרען, — וואז דער האגל איבריג געלאססען.»

(יג) משה נייגטע זיינן שטאב איבער דאז לאנד מצרים, דער עוויגע פיהרטע איינען אסטווינד איבר דאז לאנד, דענזעלבען גאנצען טאג אונד דיא גאנצע נאכט; זא וויא דער מארגען ווארד, זא טרוג דער ווינד דיא היישרעקקע הער.

(יד) עז קאם דיא היישרעקקע איבר דאז גאנצע לאנד מצרים, אונד ליס זיך אין דעם גאנצען בעצירק פאן מצרים נידער אין גראססער מענגע; פאר דיזער צייט איזט דערגלייכען היישרעקקע ניכט געוועזען, אונד נאך דער צייט ווירד קיינע זאלכע זיין. (טו) עז בעדעקטע דען שיין דער ערדע, זא דאס דיא ערדע פינסטער ווארד, פערצעהרטע אללעס געוועכס דער ערדע אונד אללע פרוכט דעם בוימעס, וואז דער האגל צוריק געלאססען; עז בליב ניכטס גרינעס אן בוים אונד פעלדגעוועכס, אים גאנצען לאנד מצרים. (טז) פרעה איילטע הירויף, משה אונד אהרן רופען צו לאססען, אונד שפראך: «איך האבע מיך אן דעם עוויגען, אייערם גאטטע, אונד אן אייך פערגאנגען. (יז) פערצייהע דאך מיין פערגעהען נור דיזעס מאהל! פלעהט צום עוויגען, אייער גאטט, דאס ער נור דיזען טאד פאן מיר אבווענדע.»

(יח) משה גינג פאן פרעה הינוועג, אונד

פלעהטע

רש״י

בשביל מכת הארבה: יד ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהי' בימי יואל שנאמר (יואל ב') כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל הי' ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד (ה"ג רא"ם ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: טו כל ירק. עלה ירוק ווירדו"רא בלע"ז (בל"א גרינעס): לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם: טז ורוח הקדים. רוח מזרחית: נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש

במקום

באור

(יד) ואחריו לא יהיה כן, נכתב על פי הנבואה, ודעת הרמב"ן כפשט הכתוב, כי בעבור שמכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות, ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו, בעבור זה אמר שהי' גדול מאד מכל אשר נהי' במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו, ובגדלו ידעו כי מכת האלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים, וגם אותו הארבה שהי' בימי יואל מכה מאת האלהים היתה, לפיכך נאמר גם שם כמהו לא נהיה מן העולם (יואל ב' ב'): (טו) כל ירק, עלה ירוק ווירדור"א בלע"ז (רש"י), והוא גרינעז בל"א, וכוונת רש"י ז"ל להודיע שלא תפרש ירק כל"א קרויט, שאינו נופל על העץ, רק פירשו מראה

הירוקה

ויעתר אל־יהוה: יט ויהפך יהוה רוח־ים חזק מאד וישא את־הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: כ ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא שלח את־בני ישראל: פ

כא ויאמר יהוה אל־משה נטה ידך על־השמים ויהי חשך על־ארץ מצרים וימש חשך: כב ויט משה את־ידו על־השמים ויהי חשך־אפלה בכל־ארץ מצרים שלשת ימים: כג לא־ראו איש את־אחיו ולא־קמו איש מתחתיו

שלשת

אונקלוס

וצלי קדם יי: יט והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי לימא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: כ ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: כא ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קביל ליליא: כב וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קביל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: כג לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא

יומין

תרגום אשכנזי

פלעהטע צום עוויגען ·

(יט) דער עוויגע ליס דען ווינד זיך ווענדען אונד איינען זעהר העפטיגען וועסטווינד וועהען, דער דיא היישרעקקע אויפנאהם אונד אין דיא בינזענזעע פערזענקטע; ניכט איינע איינציגע היישרעקקע בליב אין דעם גאנצען בעצירק פאן מצרים. (כ) דער עוויגע פערשטאקטע דאז הערץ פרעה'ס, אונד ליס ניכט דיא קינדער ישראל ציהען. (כא) דער עוויגע שפראך צו משה: «נייגע דיינע האנד געגען הימעל, זא זאלל איינע פינסטערניס איבער דאז לאנד מצרים ווערדען, אונד דיא פינסטערניס זאלל אנהאלטען.»

(כב) משה נייגטע זיינע האנד געגען הימעל, דא ווארד דיקקע פינסטערניס אים גאנצען לאנד מצרים, דרייא טאגע. (כג) זיא זאהען איינערדען אנדערן ניכט, אונד עז רעגטע זיך ניעמאנד פאן זיינער שטעללע

דרייא

רש"י

במקום אחר: יט רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפני' ב') יושבי חבל הים גוי כרתים: כא וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמש ויחשיך עוד: וימש כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה י"ג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (שמואל ב' כ"ב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלו' תרגום ל' הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו ל' ממשש במצרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: כב שלשת ימים. שלוש של ימים טרציי"נא בלע"ז (בל"א דרייאהייט). וכן שבעת ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים (בל"א זיבענהייט): כג ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל

באותו

באור

הירוקה שהיא בעץ ובעשב השדה: (יט) רוח ים, רוח מערבי, נקרא מערב ים בלשון הקודש, בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב, ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך, ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהי' רחב שלשים פרסה. (הראב"ע): (כא) וימש חשך, כמו לא יהל שם ערבי (ישעי' י"ג כ'), כמו ולא יאהל, וכן כאן וימש כמו ויאמש כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה הלילה עד שלשת ימים, וכן מתורגם בל"א, ומ"א פותרו לשון ימשש בצהרי' שהי' כפול ומכופל, עב עד שהי' בו ממש [*ולפ"ז שרשו משש, ובא כמנהג הפעול מן הכפולים, כמו מן חלל, והוא יחל להושיע (שופטי' י"ג ה'), וכן פי' הראב"ע מגזרת ימשש ולדעתו הוא מנחי העי"ן, ובא וימש במקום וימוש, כדרך הצירי והחירק להתחלף זה בזה, ועכ"ז הוא מעניננו, כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו ז'), ושב וימש על מצרים, כי ימצא בלשון יחיד, כמו ויאמר מצרי' אנוסה (לקמן י"ד כ"ה) *]: (כב) שלשת ימים, שלוש של ימים טרציי"נא בלע"ז, וכן שבעת ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים. (רש"י), צריך להנקד טרציע"נא שטיע"נא, כאלו תאמר בל"א (דרייאהייט אז זיבנהייט) מן (דרייא אונד זיבען), וכוונת רש"י ז"ל להודי' שאינו שם התואר (דרייא או זיבען), כי השם התואר לא יסמך אל העצם אשר לו, והי' צריך לומר שלשה ימים, שבעה ימים, לא שלשת ימים שבעת ימים, ואולם הוא כשם המקרה למספר השלוש והשבעה: (כג) מתחתיו, מביתו, לפי פשוטו שלא ידעו להיכן ילכו, ולשון הרמב"ן ז"ל כי לא הי' החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והי' כמו לילה, אבל הי' חשך אפלה, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים על כן אמר נטה את ידך על השמי' להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם, והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העבום לא יתקיים הנר וכו', ועל

כן

שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם: כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם: כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה: כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם: כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת: כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ: פ

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן

ישלח

יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן: כד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֱזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן: כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעְבֵּיד קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: כו וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן: כז וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אֲבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן: כח וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אֱזֵיל מֵעִלָּוַי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא תוֹסֵיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתִתַּחְזֵי אַפַּי תְּמוּת: כט וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ:

יא א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם

בתר

דרייא טאגעלאנג; אללען קינדער ישראל'ס אבער שין ליכט אין איהרן וואהנונגן. (כד) פרעה ליס משה רופען, אונד שפראך: «געהט הין, דיהנט דעם עוויגען, נור אייער קליינעס אונד גראסעס פיה בלייבע היר, אייערע קינדער אבער קעננען מיטרייזן.» (כה) משה שפראך: «דוא זעלבסט מוסט אונז שלאכט־ אונד בראנדאפפער מיט געבן, דאס וויר זיא דעם עוויגן, אונזערם גאטטע, ברינגען. (כו) אונד אונזער אייגענעס פיה מוס אויך מיטגעהען, קיינע קלויע קאן צוריקבלייבען, דען דאפאן מיססען וויר נעהמען, דעם עוויגען אונזערם גאטט, צו דיהנען; וויר וויססען נאך ניכט, וויא וויר דעם עוויגען דיהנען ווערדען, ביז וויר דאהין קאממן.» (כז) דער עוויגע פערשטאקטע דאז הערץ פרעה'ס, זא דאס ער זיא ניכט וואללטע ציהען לאססן. (כח) פרעה שפראך צו איהם: «געהע הינוועג פאן מיר! נים דיך אין אכט, דאס דוא מיין אנגעזיכט ניכט ווידער זיהסט, דען זאבאלד דוא מיין אנגעזיכט ווידער זיהסט, זאללסט דוא שטערבן.» (כט) משה שפראך: «דוא האסט רעכט גערעדעט; איך ווערדע דיין אנגעזיכט ניכט ווידר זעהען.»

יא (א) היר שפראך דער עוויגע צו משה: «נאך איינע פלאגע וויל איך אויף פרעה אונד מצרים ברינגען, זאדען ווירד ער איך וואהל

באור

כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו משתמשין בנרות, וזהו שאמר הכתוב שלח חשך ויחשך (תהלי' ק"ה כ"ח), כי הי' שלוח חשך לא אפיסת אור השמש בלבד, ויתכן שהי' איד עב מאד מורגש שהי' כו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא ניס אוקינוס נעדות ר"א עכ"ל, והוא הרמב"ע שכתב והנה ניס אוקינוס יצא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים, ואני ראיתי שם פעמים רבות עכ"ל: (כה) גם אתה, לא די שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: פרסה, פרסת רגל פלנט"א בלע"ז, בל"א פוס זאהלע, והוא השטח התחתון מהרגל שבו ... האי עומד על הארץ ונקרא כל האי על שם החלק ההוא, לפי שהוא מעמידו, וכן בל"א יאמר קלויע על כל האי: לא נדע מה נעבד, איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו: (כח) כן דברת, יפה דברת וכזמנו דברת, שלא אוסיף עוד לבא אליך לעולם, אחרי כאתי מאתך:

יא (א) ויאמר ה' אל משה, בעמדו לפני פרעה באמר לו זה, שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו, וקצר הכתוב בספורים, כי השם אמר לו עוד נגע אחד והודיעו את הנגע ההוא ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וכל ענין הפרשה ההיא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה

רש"י

באותו הדור רשעי' שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: כד יוצג. יהא מוצג במקומו: כה גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: כו פרסה. פרסת רגל פלנ"טא בלע"ז (בל"א פוס זאהלע וכן ויקר' י"א ג'): לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבוד' שמא ישאל יותר ממה שיש בידנו: כט כן דברת. יפה דברת ובזמנו דבר' אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך:

יא

יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ס ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה

וכמהו

בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ ב מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ ג וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמֵיתַב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּבָתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ ו וּתְהֵי צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתַהּ

וואָהל ציהען לאַססען; דאַ ער ווירד ציהן לאַססען, ווירד ער אייך זאָגאַר פֿעלליג פֿאָן היר וועגטרייבען. (ב) זאָגע אינצווישען דעם פֿאָלקע, דאַס איין מאַן פֿאָן זיינעם פריינדע אונד איינע פרויא פֿאָן איהרער פריינדין זילבער געשירר אונד גאָלדען געשירר פֿאָרדערע.» (ג) דער עוויגע גאַב אויך דעם פֿאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים; דער מאַן משה זעלבסט וואַר זעהר האָכגעאַכטעט אים לאַנד מצרים, אין דען אויגען דער קנעכטע פרעה'ס אונד אין דען אויגען דעס פֿאָלקעס. (ד) נון זעצטע משה הינצו: «זאָ האַט דער עוויגע געשפראָכען: «ווען עז מיטטערנאַכט זיין ווירד, צייגע איך מיך דורך מצרים; (ה) זאָ זאָלל אַללס ערסטגעבאָרנע אים לאַנדע מצרים שטערבען, פֿאָן דעם ערסטגעבאָרנען פרעה'ס, דער אויף זיינעם טהראָנע זיצצען זאָללטע, ביז אויף דעם ערסטגעבאָרנען דער שקלאַפֿין, דיא הינטר דער האַנדמיהלע זיצט, זאָ וויא אַללעס ערסטגעבאָרנע דעם פֿיהעס.» (ו) עז ווירד איין העפֿטיגעס געשרייא זיין אים גאַנצען לאַנדע מצרים, דערגלייכען ניע געוועזען, דערגלייכען

אויך

לא

רש"י

יא א כלה. גמירה, כלה כליל כולכם ישלח: ב דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: ד ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו כעלות (תהלי' קכ"ד) בחרות אפם בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי ורבותינו דרשו כמו כחצות הליל' ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקב"ה יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: ה עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו

יראתם

באור

באמירה שאמר השם למשה, ויאמר משה אחרי כן לפרעה כה אמר ה' וגו': כשלחו, כאשר ישלח, כי ידבר על העתיד יאמר כשלח, ואולם על ההוה או העבר יאמר בשלח פרעה את העם (לקמן י"ג י"ז): כלה, הכל, כלכם ישלח, גברים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו, לשון הרשב"ם ז"ל לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלי' ב' ח') עכ"ל, וכ"כ לקמן (י"ב ל"ו) נתן את חן העם, לתת להם במתנה וכו', וישאלום, מצרי לישראל, ישראל היו השואלים ומצרים היו המשאילים, השלימו שאלתם ומתנה היתה, מי ששואל את הדבר קרוי שואל, ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי משאיל וכו', וינצלו את מצרים. עדיים הטוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שם ל"ג ו'), עכ"ל. והנה האמת שלשון שאלה נופל גם על בקשת הדבר בלי חזרה וכן אמר גדעון אשאלה מכם שאלה תנו לי איש נזם שללו (שופטים ח' כ"ד), והם נתנו לו ועשה אותו לאפוד והי' א"כ שאלה בלי חזרה. לא שאין צריך לשנות הכתוב ממשמעו, וכבר נתנו חז"ל תשוב' נכוחה שבדין נטלו ממצרים מה שהשאילום: (ד) כחצת הלילה. כהחלק הליל', ואין חצות שם דבר של חצי כי אם מקור מן חצה כמו בעלות מן עלה בחרות אפם (תהלי' קכ"ד ג'), מן חרה, כלומר כשיגי' אותו הזמן שיחלק הלילה אני יוצא וגו', ובשעת מעשה כאשר הגיע הזמן ההוא ראוי לומר ויהי בחצי הלילה בבי"ת, זהו לפי פשוטו לדעת רש"י והרשב"ם ז"ל, ומסכים למה שכתבנו למעלה בתיבת כשלחו, ואולם מצאנו מקור עם הכ"ף גם ע' העבר, כמו ויהי כראות את הנזם וגו' וכשמעו את דברי רבקה אחותו (בראשית כ"ד ל'), כשמע עשו (שם כ"ז ל"ד): אני יוצא, הטעם על הגזרה היוצאת מלפני השם: (ה) היושב על כסאו, הראוי לשב' על כסאו אחריו, והזכי' הנכבד מכל מצרי' שהוא בן המלך, והכוונה מהכל שהו' בכור השפחה: אשר אחר הרחים, ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור (לקמן י"ב כ"ט), אלא ששני הפסוקים אחד הם, כי בכור השפחה כמו בכור השבי, כי השבוי' שפחה היא, והעבד טוחן בבית האסורים, ובלילה שמים אותו בבור, כאשר הזכיר יוסף כי שמו אתי בבור (בראשי' מ' ט"ו): (ו) כמהו לא נהיתה, לשון זכר ולשון

נקבה

וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־
בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה
בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ כָל־
עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר
צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ
וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה
בָּחֳרִי־אָף׃ ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן
רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה
לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ׃ ס * יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
משה

אונקלוס

לא תוסיף: ז ולכל בני
ישראל לא יניק כלבא
בלישניה למנבח למאנשא
ועד בעירא בדיל די תדעון
דיפריש יי בין מצראי ובין
ישראל: ח ויחתון כל עבדך
אלין לותי ויבעון מני
למימר פוק את וכל עמא
דעמך ובתר כן אפוק ונפק
מלות פרעה בתקוף רגז:
ט ואמר יי למשה לא
יקבל מנכון פרעה בדיל
לאסגאה מופתי בארעא
דמצרים: י ומשה ואהרן
עבדו ית כל מופתיא
האלין קדם פרעה ואתקיף
יי ית לבא דפרעה ולא שלח
ית בני ישראל מארעיה:

יב א ואמר יי למשה
ולאהרן

תרגום אשכנזי

איך ניא ווידער זיין ווירד.
(ז) אללען קינדערן ישראל'ס
אבער זאָל קיין הונד דיא
צונגע רעגען, ווערער געגען
איינען מאַן נאָך געגען פֿיה;
דאמיט איהר ערקעננט, דאס
דער עוויגע איינען אונטער=
שיד מאכט צווישען מצרים
אונד ישראל. (ח) זאָדען
ווערדען דיזע דיינע בעדיהנ=
טען אללע צו מיר הערואב
קאָממען, זיך געגען מיר ביק=
קען אונד שפרעכען: «רייזע
דוא אונד דאז גאַנצע פֿאָלק,
דאז דיר פֿאָלגט!» הערנאָך
ווערדע איך רייזען.» היראויף
גינג ער פֿאָן פרעה הינוועג
מיט ענטבראַנטעם צאָרן.
(ט) דער עוויגע האַטטע
דיזעס דעם משה שאָן פֿאָר=
הער געזאגט: «פרעה ווירד
אייך קיין געהער געבען,
דאמיט מינע וואונדער אים
לאַנדע מצרים דעסטאָ מעהר
ווערדען.» (י) נון האַטטען
משה אונד אהרן אללע דיזע
וואונדר פֿאָר פרעה געטהאַן;
אלליין דער עוויגע ליס דאז
הערץ דעם פרעה האַרט
זיין, אונד ער וואָללטע דיא
קינדער ישראל ניכט אויז
זיינעם לאַנדע לאַססען.
יב (א) דער עוויגע שפראך
צו

באור

נקב' כאחד, כמו המחנה האחת והכהו (שם ל"ב ט'): (ז) לא יחרץ כלב לשנו, לשון רש"י אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן, וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י' כ"א), לא שנן, אז תחרץ (שמואל ב' ה' כ"ד), תשתנן, למורג חרוץ (ישעי' מ"א ט"ו), שנון, מחשבות חרוץ (משלי כ"א ה'), אדם חריף ושנון, ויד חרוצים תעשיר (שם י' ד'), חריפי' סוחרי' שנוני' עכ"ל, והכוונה שבכורי ישראל אפילו קול נבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם; יפלה, יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך, חלק כבוד למלכות, שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי, ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: (ט) ויאמר, וכבר אמר, כמשפט הלשון בכמה מקומות, וכן מתורגם בל"א: לא ישמע אליכם פרעה, כלומר בכל מכה ומכ' הי' אומר הקב"ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף: ויחזק ה', בכל פעם ופעם:
יב (א) ויאמר, הזכיר המצוה הראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ואהרן, והיתה בארץ מצרים, כי שאר המצוות שבתור' יש מהן
נהר

רש"י

ירחהם תבעה עלבונ' והבית פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחו' שאף הם היו משתעבדי' בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין להם. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה: ז לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא ל' שנון לא ישנן וכן (יהושע י') לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן. אז תחרץ השתנן (ישעיה מ"א) למורג חרוץ שנון (משלי כ"א) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י') ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: ח וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: ט למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ונער את מצרים: י ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאו כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה:

יב א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא
התפלל

מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹות ב̃ מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים

תקחו

אונקלוס

וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ ב יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא׃ ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְּרָא לְבֵית אֲבָא אִימְּרָא לְבֵיתָא׃ ד וְאִם יַזְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִימְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשִׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן עַל אִימְּרָא׃ ה אִימַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִימְּרַיָּא

ומן

תרגום אשכנזי

צו משה אונד אהרן אים לאנדע מצרים, וויא פֿאלגט: (ב) "דיזער מאָנאט זייא אייך דער אנפֿאנג דער מאָנאטע, ער זאָלל אייך דער ערסטע זיין צו אללען מאָנאטען דעס יאהרעס. (ג) זאגט דער גאנצען געמיינע ישראל: אם צעהנטען דיזעס מאָנאטעס זאללען זיא זיך אויזזוכען, יעדער איין לאם פֿיר זיינע פֿאמיליע, איין לאם פֿיר יעדעס הויז. (ד) איזט אבער דיא הויזהאלטונג צו גערינג, געססטע איינעס לאממעס צו זיין: זא זאָלל ער אונד זיין נעכסטער נאכבאר זיך אויזזוכען, נאך אנצאהל דער פערזאָנען; איינן יעדען, נאך פֿערהעלטניס זיינס עססענס, זאללט איהר צום לאממע מיט צעהלען: (ה) איין יעהריגעס לאם מעננליכעס געשלעכט, אָהנע לייבעספֿעהלער, מיסט איהר האבען; איהר קעננט עז פֿאָן שאאפֿען אָדער פֿאָן ציגענפֿיה נעהמען

רש"י

התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גילולים דבור חמור כזה לא כ"ש: ב החדש הזה. הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן א"ל זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע וא"ל כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר ה' ביום צוותו מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמ' נאמר לו פרשה זו והראהו עם חשכה: ג דברו אל כל עדת. וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש. דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחודש: הזה. פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות: שה לבית אבות. למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית: ד ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיה מועטין מהיות משה א' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדר' ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנותו על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט: במכסת. חשבון וכן (ויקרא כ"ז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית: תכסו. תתמנון: ה תמים. בלא מום. בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן

העזים

באור

בהר סיני ויש מהן באוהל מועד ויש מהן בערבות מואב (ב) החדש. זמן שסבוב הלבנה מחדושה לחדושה כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקי שעה, יקרא חדש ימים או חדש והיום הראשון ממנו יקרא ראש חודש. או חודש לבדו, יאמר חדש ושבת (ישעי' א' י"ג), חדשיכם ומועדיכם (שם י"ד), והטעם יום חדוש אור הלבנה, וזמן תקיפת השמש מנקודה אחת בגלגלו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא, יקרא שנה, ובשנה פעמי' שנים עשר חדשי הלבנה ופעמי' שלשה עשר כידוע, כי שנת החמה שס"ה יום וקרוב מרביעית היום, והנה ראשי חדשים הם הימי' הראשוני' של החדשי' וראש חדשי' הוא החדש הראשון מחדשי השנה: לכם ראש חדשים, שימנו אותו ישראל חדש ראשון וממנו ימנו כל החדשי' שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר או שלשה עשר חדשים. כדי שיהי' זה זכרון לנס הגדול של יציאת מצרים, כי בכל עת שנזכיר החדשים יהי' הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה, כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיי' הם ולא ימצאו רק בספרי כתובי בבל ובמגילות אסתר, אבל בתורה יאמר בחדש השלישי (לקמן י"ט א') ויהי בשנה השנית בחדש השני (במדבר י' י"א), ובחדש השביעי וגו' (שם כ"ט א'), וכמו שתהי' הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת שני בשבת כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו חדשי השנה לגאולה ההיא: ראשון הוא לכם, הטע' שאינו ראשון בשנה, שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה (שמו' ל"ד כ"ב), וכתי' בצאת השנה (שם כ"ג י"ו), אבל הוא ראשון לנו לשם שנקר' לו לזכר גאולתינו. (מדברי הרמב"ן): (ג) בעשר לחדש הזה, דברו היום בר"ח שיקחו בעשר לחדש, והזה נקוד באתנח אע"פ שהוא מוסב על ויקחו להם, לפי שהוא מוסב גם על הפסוקי' הבאים עד והי' לכם למשמרת וגו', וכך ענינו בעשר לחדש הזה יעשו כזאת, יקחו להם וגו': שה לבית אבות, למשפחה אחת, ואם היו בני המשפחה מרובין, שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית, ואם יהיו אנשי הבית מועטין מהיות משה שלא יוכלו לאכלו כלו: במכסת, חשבון, וכן מכסת הערכך (ויקרא כ"ז כ"ג), וכמוהו המכס לה' (במדבר ל"א ל"ז), גם תכסו כתרגומו תתמנון, והוא מפעלי הכפל, והכפל חסר במלת במכסת גם מן המכס: (ה) תמים, בלא מום: בן שנה, כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים,

מנה

תִּקָּחוּ: ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ

ראשו

אונקלוס

וּמִן עִיזַיָּא תִּסְּבוּן: ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָא עַל בָּתַּיָּא דְיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן: ח וְיֵיכְלוּן יַת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵין טְוֵי

נור

תרגום אשכנזי

נעהמען. (ו) דיזעס זאָללט איהר אין פערוואהרונג האַלטען ביז אויף דען פירצעהנטען טאַג דיזעס מאָנאַטעס, אַלזדען זאָלל דיא גאַנצע פערזאַממלונג דער געמיינע ישראל'ס עז שלאַכטען, צווישען דען ביידען אַבענדען. (ז) פאָן דעם בלוטע זאָללען זיא נעהמען אונד אויף דיא ביידען טהירפפאָסטען טהון אונד אויף דיא אָבערשוועלע, אָן דען הייזערן, וואָרין זיא שפייזען ווערדען. (ח) דאַז פלייש זאָללען זיא דיזע נאַכט נאָך עססען, אַם פייער געבראָטען אונד אונגעזייערט בראָד דאַצו, מיט ביטטערן קרייטערן זאָללען זיא עז פערצעהרען. (ט) עסט אָבער ניכט דאַפאָן האַלבגאַר אָדער אין וואססער געקאָכט, זאָנדערן אַם פייער געבראָטען, מיט

מיט

רש"י

העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: ו והיה לכם למשמרת. זהו ל' בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל ט"ז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערו' ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הליל' שנ' (זכרי' ט') מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים בע"א אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע"א וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו: קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונ' ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאית' בפסחים: בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ול' בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב ל' נשף וחשך כמו (ישעיה כ"ד) ערבה כל שמחה: ז ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף. המזוזת. הם הזקופות אחת מכאן לפתח וא' מכאן. המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז (בל"א אבערשוועללע). ול' שקיפה חבטה כמו (ויקרא כ"ג) קול עלה נדף טרפא דשקיף. חבור' משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו. ח את הבשר. ולא גידים ועצמות. על מצות ומרורים. כל עשב מר נקר' מרור וצוה לאכל מר זכר לוימררו את חייהם: ט אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בל' ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו: במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל

מבושל

באור

מזה או מזה, שאף עז קרוי שה, שנאמר ושה עזים (דברים י"ד ד'): (ו) למשמרת, כתרגומו למטרא, שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים, המשקל הזה נופל תמיד על מספר שני' כמו ידים רגלים אבנים ודומיהם, והנה קבלת חז"ל משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה הוא זמן שחיטת הפסח, ויהי' א"כ או בין הערבים: וכתב רש"י ז"ל שלשון בין הערבים אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה (ישעי' כ"ד י"א) עכ"ל: (ז) המזוזת, הם העמודים הזקופי' מצדי הפתח, והמשקוף הוא מפתן העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית, כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו ח'), ולשון רש"י המשקו', הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז (לינט"א ובל"א אָבערשוועללע, ולשון שקיפה חבטה, כמו קול עלה נדף (ויקר' כ"ו ל"ו), דשקיף, חבורה (שמו' כ"א כ"ה), משקופי עכ"ל: (ח) צלי אש ומצות, מוטעם בזקף, שאין תיבת ומצות מחוברת עם על מררים, כי אם נוה תחלה שיאכל הפסח צלי ויאכל מצות עמו, וחזר ואמר על מררים יאכלהו, מ כב על הבשר הנזכר למעלה, נוה באכילת המצות ולא נוה באכילת המרורי' רק אמר שיאכלו את הבשר עם מרורים שאין במרורים מצוה, רק לאכול הבשר עמהם, ואם אין בשר אין מרורים, וגם אינם מעכבים הבשר, ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא, כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת צואה בפני עצמה, גם על המצות חזר וצוה בערב תאכלו מצת (להלן בפסוק י"ח), אפי' בפני עצמו כדעת רבותינו ז"ל, אבל במרורים לא במצא צווי לאכלם בפ"ע. (מדברי הרמב"ן), ועל כמו עם, ורבים כמוהו: (ט) אל תאכלו ממנו נא, שאינו צלוי כל צרכו יקרא נא בלשון ערבי: ובשל, שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים, כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת (דברים ט"ז ז'), ויבשלו הפסח באש כמשפט (ד"ה ב' ל"ה י"ג), כי ענין הבשול הוא התקון לצורך האכילה בל"א גאר ווערדען אוגאר מאכען,

בין

ראשו על־כרעיו ועל־קרבו: י ולא־ תותירו ממנו עד־בקר והנתר ממנו עד־בקר באש תשרפו: יא וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: יב ועברתי בארץ־ מצרים בלילה הזה והכיתי כל־בכור בארץ מצרים מאדם ועד־בהמה ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה: יג והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את־ הדם ופסחתי עלכם ולא־יהיה בכם נגף

למשחית

אונקלוס

נור רישיה על כרעוהי ועל גויה: י ולא תשארון מניה עד צפרא ודישתאר מניה עד צפרא בנורא תוקדון: יא וכדין תיכלון יתיה חרציכון יהון אסירין מסניכון ברגליכון וחוטריכון בידכון ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יי: יב ואתגלי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעות מצראי אעביד דינין אנא יי: יג ויהי דמא לכון לאת על בתיא דאתון תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון

מותא

תרגום אשכנזי

מיט קאפף, קניאשטיקקע אונד איינגעווידע׳ (י) אויך זאללט איהר דאפאן ניכטס איבריג לאססען ביז אויף מארגען; וואז אבער דאפאן ביז מארגן איבריג בלייבט, זאללט איהר אים פייער פערברעננן. (יא) פאלגענדער געשטאלט מיסט איהר עז עססען: אייערע לענדן געגירטעט, אייערע שוהע אן דען פיסען אונד אייערן שטאק אין דער האנד; אונד דען מיסט איהר עז מיט איילפערטיגקייט עססען, עז איזט דאז איבערשריידונגס־ אפפער, דעם עוויגען צו עהרען׳ (יב) איך ווערדע דיזע נאכט אין דעם לאנדע מצרים אומהער פאהרן, אונד אללעם ערסטגעבארנע אים לאנדע מצרים שלאגען פאם מענשען ביז צום פיה; אונד אן אללען געטטערן מצרים׳ס וויל איך שטראפגעריכטע איבען, איך דער עוויגע׳ (יג) דאז בלוט זאלל אייך צום צייכען דיהנען אן דען הייזערן, וואָרין איהר זייד, איך ווערדע דאז בלוט מערקען אונד איבער אייך הינוועג שרייטען; אייך זאלל קיינע פלאגע צום

פערדערבען

רש״י

מבושל מ"מ: כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצו' עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש. ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן ול' על כרעיו ועל קרבו כלו' על נתחים כמו בנתחיה כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: י והנותר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמ' ובא הכתו' להקדים שהסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדר' אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכן הדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: יא מתניכם חגורים. מזומנים לדרך: בחפזון. ל' בהלה ומהירות כמו (שמואל א' כ"ג) ויהי דוד נחפז ללכת. (מלכים ב' ז') אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודתיו לשם שמים. ד"א דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א ל' פסיעה: יב ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין: כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קל"ו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלה הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטי' אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: יג והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתן הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם. ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה ל"א) פסוח והמליט ואני

אומר

באור

בין שיהי' נא או במים, והמבושל נא יקרא צלי, וזהו שלא יאכלו אותו לא נא ולא מבושל במים: ראשו על כרעיו, צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו, בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן, ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על נתחיה (לקמן כ"ט), כמו בנתחיה כמות שהן, אף כאן כמות שהו', כל בשרו משלם: (יא) מתניכם חגרים, מזומנים לדרך: בחפזון, לשון בהלה ומהירות, כמו ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א' כ"ג כ"ו), אשר השליכו ארם בחפזם (מלכים ב' ז' ט"ו), והי' זה בפסח מצרים לבד, והכלל שכל מצוה שהיא בגוף הפסח כגון נותר ושבירת עצם וצלי ודומיה', מצוה לדורות, אבל כל מצוה שהיא באוכלים, כגון חגירת המתנים ונתינת הדם על המשקוף ודומיהם, איננה רק בפסח מצרים: פסח, לשון דלוג וקפיצה ממקום למקום בעזיבת המקום שביניה', בל"א איבערשפרינגן או איבערשטרייטען, כלומר הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג, שהקב"ה מדלג ומניח את בתי ישראל להכות הבכורים שבבתי המצרי', ולשון רש"י דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א (הוא שם חג הפסח) לשון פסיע' עכ"ל: (יב) ובכל אלהי מצרים וגו', לפי שהי' בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה': (יג) והיה הדם לכם לאת,

סימן

לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה

בהם

מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עֲלָם תְּחַגְּנֵיהּ׃ טו שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עִיבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן

ברם

פערדערבען טרעפפען, אינ־דעם איך אין דעם לאנדע שלאגע. (יד) דיזער טאג זאלל אייך קינפטיג איין גע־דעכטניסטאג זיין, אונד איהר איהן דעם עוויגען, אלז איין פעסט, פייערן; בייא אייערן נאכקאממען, אלז איין עוויגעס געזעץ, זאללט איהר איהן פייערן. (טו) זיבען טא־גע זאללט איהר אונגעזייערט בראד עססען, יעדאך אם ערסטן טאגע מיסט איהר שאן דען זויערטייג אויז אייערן היי־זערן געריימט האבען; דען ווער געזייערטעס בראד איסט, פאם ערסטען טאגע אן ביז צום זיבענטען, דעססען פערזאן זאלל אויז ישראל פערטילגט ווערדען. (טז) אם ערסטען טאגע זאלל דיא אויזרופונג דער הייליגקייט געשעהען, אונד אם זיבענטען טאגע זאלל בייא אייך איינע אויזרופונג דער הייליגקייט געשעהען; קיינע קונסטארבייט זאלל אן דענזעלבען פער־ריכט ווערדען, יעדאך וואז

איינער

באור

יחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריי' במות בכוריהם בעבור המשקוף, כי בעבור הדם שאני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף, כי זה הדם יהיה לאות על המשקוף: (יד) לזכרון, לדורות: (טו) תשביתו, הענין שכאשר יבא היום הראשון כבר יהי' השאור נשבת מבתיכם, והוא זמן מורכב מעתיד ועבר כמו שמתורגם בל"א זאללט איהר אויזגערייממט האבען, ולא פירש הכתוב מתי ישביתו בעי"ט, וחז"ל דרשו אך חלק, וקבעו לו זמן בשעה הששית בעי"ט: כי כל אכל וגו', הענין כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרת' הנפש ההי', וכן מתורגם בל"א, ועד יום השביעי הוא כמו עד היום השביעי: (טז) מקרא קדש, מקרא שם דבר, קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות: אך אשר יאכל לכל נפש וגו', ולכך כתיב בכל ימי' טובים מלאכת עבודה לא תעשו, למעוטי אוכל נפש, אבל בשבת ויום הכפורי' כתיב כל מלאכה. (הרשב"ם), והנה כל פעולה הנפעלת בכח האדם ועמל איבריו עם כשרון המעשה כאשר יאות אל התכלית המכוון בפעולה ההיא תקרא מלאכה, והכשרון ההוא יוולד לנו ע"י ידיעת התכלית הנרצ' במעש' ההוא עם ההרגל והלמוד בפרטי הפעולה המביאים אל התכלית ההוא, וכל תכלית מלאכה הוא צורך ותועל' בני האדם אל שלימותם ותקון ענייניהם, ואם אין בה עמל האיברי' כי אם הכשר המעשה הנתלה בחכמה ומחשבות הנפש המשכלת תקרא מלאכת מחשבת בל"א פיינע קונשט, וההכנה והכשרון אל הפעולות האלה התכליתיות אשר על ידם תעשה המלאכה תקרא בלה"ק חכמה, ובל"א קונשט, עש קליכקייט, וכל פעולה פרטית מהם תקרא בל"א קונשטארבייט או קונשטפערריכטונג, וכל פעולה הנעשית בלי כשרון המעשה

רש"י

אומר כל פסיחה ל' דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרויים זה בתוך זה. וכן (מלכי' א' י"ח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהי' בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי' שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמוהו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: יד לזכרון. לדורות: וחגותם אותו. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו: טו שבעת ימים. שט"א של ימים (מפורש לעיל): ז' ימים מצו' תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצו' למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ. מנין אף ששה רשות ת"ל ז' ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה: אך ביום הראשון תשביתו שאור. מעי"ט וקרוי ראשון שהוא לפני השבעה ומצינו מוקד' קרוי ראשון (איוב ט"ו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים: הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: טז מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות: לא יעשה בהם. אפי' ע"י אחרי': הוא לבדו. (יכול אף לעכו"ם ת"ל הוא לבדו יעש' לכם לכם ולא לעכו"ם

בְּרַם מַה דְמִתְאֲכִיל לְכָל נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן: יז וְתִטְרוּן יַת פַּטִירָא אֲרֵי בִכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יַת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְרוּן יַת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם: יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָה עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִירָא עַד יוֹמָא חַד וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְיֵיכוֹל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא:

בָּהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: * פ

כא ויקרא

אײנער פערזאָן צור שפײזע דיהנט, דיזעס אללײן מאָג פיר אײך צו בערײטעט װער־רען. (יז) בעאָבאַכטעט װאָהל ראָז אונגעזײערטע בראָד, דען אָן עבען דיזעם טאַגע האָבע איך אײערע שאַרען אויז דעם לאַנדע מצרים געפיהרט; דאַהער זאָללט איהר דיזען טאַג בעאָבאַכטען בײא אײערן נאַכקאָממן, אלז אײן עװיגעם געזעץ. (יח) אים ערסטען מאָנאַט, אָם פירצעהנטען טאַג דעס מאָנאַטעס דעס אבענדס זאָללט איהר אונגעזײערטעס בראָד עססען, ביז צום אײן אונד צװאַנציגסטען טאַגע — — דעס אבענדס. (יט) זיבן טאַגע זאָלל קײן זױערטײג אין אײערן הײזערן צו פינדען זײן; דען װער געזײערטעס איסט, דיאזעלבע פערזאָן זאָלל אויז־געראָטטעט װערדען אויז דער געמײנע ישראל׳ס, זאָ װאָהל אײן פרעמדער אלז אײן אײנגעבאָרנער דעס לאַנדעס. (כ) ניכטס געזײערטעס זאָללט איהר עססען, אין אל־לען אײערן װאָהנונגען זאָללט איהר אונגעזײערטעס בראָד עססען. (כא)

כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִירָא:

כא וקרא

רש״י

לעכו״ם) הוא ולא מכשירין שאפשר לעשותן מעי״ט: לכל נפש. אפי׳ לבהמ׳ יכול אף לעכו״ם ת״ל אך: יז ושמרת׳ את המצו׳. שלא יבואו לידי חימוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. ר׳ יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוו׳ כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרת׳ את היום הזה. ממלאכ׳: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורו׳ וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורו׳ נאמר׳ אלא לאותו הדור: יח עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר ז׳ ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת״ל עד יום האחד וגו׳: יט לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת״ל בכל גבולך. מה ת״ל בבתיכ׳ מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קיבל עליו אחריו׳: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ הלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו. ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהו׳ מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ אחרי׳ לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבו׳ את הגרים: כ מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכיל׳ שאור: כל מחמצ׳. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני וחלו׳ תודה (שאינ׳ ראויי׳ ליאכל בכל מושבו׳ אלא בירושלים):

באור

המעשה הנזכר כי אם בעמל האיברים לבד תקרא עבודה, בל״א (דינסט או ארבייט), וכל מלאכה שיש בה עמל שאין בה צורך האדם מיד, כי אם הכשר ותקון המביא אל הצורך ההוא, תקרא מלאכת עבודה, ולזה אין בכללה מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מיד, ושמור הכללים האלו, ותבין מהם כוונת המתרגם האשכנזי בכל מקום שנזכר שם עבודה או מלאכה או כל מלאכה או מלאכת עבודה, ותדע מדוע לא הכניסו חז״ל בגדר מלאכה הנאסרת בשבת וביו״ט כי אם מלאכה שהיתה במשכן, ואמרם על ההוצאה שהיא מלאכה גרועה, ודומיהם: (יז) ושמרתם את המצות, לפי פשוטו לאכלם ביום הזה לזכרון, כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו׳, ולא הספי׳ בצקם להחמיץ, כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרי׳ עגת מצות כי לא חמץ וגו׳ (לקמן ל״ט), וחז״ל דרשו ושמרתם את המצות שצריכין שמור שלא יבאו לידי חמוץ: הוצאתי את צבאותיכם, הטעם שתאמרו כן לדורותיכם כי הנבואה הזאת היתה בתחלת החדש ועדיין לא יצאו, ויתכן שיהי׳ זמן מורכב כאשר זכרנו בכמה מקומות איך װערדע הערויז געפיהרט האבען: ושמרתם את היום הזה, ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם, לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיג׳, לכך חזר ושנאו כאן לאסור המלאכה לדורו׳: (יח) בראשן הטעם בחדש הראשון: (כ) בכל מושבתיכם, אפי׳ בגבולין שאין שם פסחים נשחטים:

(כא) לכל

פרשת יום א' של פסח

כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה

כי

אונקלוס

כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִתְנַגִּידוּ וְסַבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוּסוּ פִסְחָא׃ כב וְתִסְּבוּן אֱיסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּי בְמָנָא וְתַדּוֹן לְשַׁקְפָא וְלִתְרֵתֵּין סִפַּיָּא מִן דְּמָא דִּבְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא׃ כג וְיִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְיָחוּס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי׃ כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ כה וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דְּיִתֵּין יְיָ לְכוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל וְתִטְּרוּן יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין׃ כו וִיהֵי

ארי

תרגום אשכנזי

(כא) משה בעריף אַלְלע עלטעסטען ישראל'ס, שפראך צו איהנען: «האָלעט אָדער קויפט אייך קליינעם פיה פיר אייערע פאַמיליען, אונד שלאַכטעט דאָז איבערשרייטונגסאָפּפער! (כב) נעהמעט דען איין בינדעל איזאָפּ, טונקט עז איין דאָז בלוט, וועלכעס אים בעקקען איזט, ברינגט אַן דיא אָבערשוועלע אונד אַן דיא ביידען פפאָסטען פאָן דעם בלוטע, דאָז אים בעקקען איזט; איהר אַבער זאָללט ניעמאַנד אויז דעם הויזע געהען ביז מאָרגען· (כג) דער עוויגע ווירד אומהער פאָהרען, מצרים צו שלאַגען, ווירד דאָז בלוט מערקען אַן דער אָבערשוועללע אונד אַן דען ביידען פפאָסטען, אונד ווירד איבער דיא טהירע הינוועג שרייטען, אונד דען פערדערבער ניכט לאַססען אין אייערע הייזער קאָממען, צו שלאַגען. (כד) בעאָבאַכטעט דיזע זאַכע, צום געזעץ פיר דיך אונד דיינע קינדער אויף עוויג· (כה) ווען איהר נון אין דאָז לאַנד קאָממט, וועלכעס אייך דער עוויגע איינגעבען ווירד, וויא ער צוגעזאַגט: זאָ מיסט איהר דיזען גאָטטעסדיהנסט בעאָבאַכטען. (כו) ווען

נון

באור

(כא) לכל זקני ישראל, והם יאמרו לקהל: משכו, מי שיש לו כאן יקח משלו, וקחו, מי שאין לו יקח מן השוק, והוי"ו מחלקת כמו משכו או קחו, וכן מתורגם בל"א: למשפחתיכם, שה לבית אבות: ושחטו, לשון צווי מהבנין הקל, והי' ראוי להיות השי"ן בחירק כמו משכו רק בעבו' אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפט אותיות הגרון כמו אחרו לכם (יהושע כ"ד ט"ו ומלכים א' י"ח כ"ה): (כב) אגדת, כמו חבורה, כמו ויהיו לאגדה אחת (שמואל ב' ב' כ"ה), ונחלקו המדקדקי' אם האל"ף נוסף והוא מגזר' גדוד, או אם הוא שרש, כמו ואגדתו (עמו' כ"ט ס' ול"ט ה'): אזוב, מין ירק שיש לו גבעולין, ונאמר לו השם הזה גם בלה"ע איזאָפּ, וכן מתורגם בל"א: בסף, בכלי, כמו ספות כסף (מלכים ב' י"ב י"ד): ואתם לא תצאו וגו', כי סימני הדם אשר על המזוזות יגן עליכם, וכתב הרמב"ן ז"ל הענין שהזהיר הכתוב את ישראל במצרי' שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההי' לפי שהקב"ה עובר במצרי' כמלך שעובר ממקום למקום, ושפקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו, כענין ובא ה' אלהי כל קדשי' עמך (זכרי' י"ד ה'), וכן והי' בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור (לקמן ל"ג כ"ב), להגין עליו מסרפי' ופמלי' של מעלה עכ"ל: (כג) ולא יתן, לא יניח, כמו כי על כן לא נתתיך לנגע אליה (בראשית כ' ו'): (כד) ושמרתם את הדבר הזה, הוא דבר הפסח הנזכר למעל' לא מתן הדמי', כי בפסח מצרים לבד נצטוו על זה כמו שאמר ועבר ה' וגו' וראה את הדם וגו': (כה) והיה כי תבאו, עתה פי' כי שחיטת הפסח תלוי' בארץ, ולא עשו כי אם פסח אחד במדבר: העבודה הזאת, מוסב על דבר שחיטת הפסח, לא על מתן הדמים הסמוך, כנזכר בפסוק הקודם: (כו) מה העבודה הזאת,

המסוכה

רש"י

כא משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם. שה לבי' אבות: כב אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגוד' אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו (מלכים ב' י"ב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הנגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר (תהלים ק"ד) בו תרמוש כל חיתו יער: כג ופסח. וחמל וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (בראשית ל"א) לא נתנו אלהים להרע עמדי: כה (והיה כי תבואו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא בפסח אחד שעשו בשנה השנית ע"פ הדבור). כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו'

וגו'

כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס כט וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ

מתוך

אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָא פוּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן׃ כז וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ דְּחָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא שֵׁיזִיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃ כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיְיָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְּפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְּשִׁבְיָא דִּבְבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִּבְעִירָא׃ ל וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוַת צְוָחְתָּא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְּלָא הֲוָה תַּמָּן מִיתָא׃ לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ

מגו

נון אייערע קינדר צו אייך זאגן: «וואז בעדייטעט אייך דיזער גאָטטעסדיהנסט?» (כז) זאָ שפרעכט: «עז איזט איין איבערשרייטונגסאָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען, וויל ער אין מצרים איבער דיא הייזער דער קינדר ישראלים הינוועג געשריטטען, דא ער מצרים געשלאגן אונד אונזערע הייזר ערהעטטעט האט.» דאז פאָלק מאכטע איינע טיפע פערבייגונג, אונד ביקטע זיך. (כח) דיא קינדר ישראל גינגען הין אונד טהאטען, וויא דער עוויגע משה אונד אהרן בעפאָהלען; אלזאָ טהאטען זיא. (כט) עז וואר מיטטערנאכט, אלז דער עוויגע שטערבען ליס אללעס ערסטגעבאָרנע אים לאנד מצרים, פאָן דעם ערסטגעבאָרנען פרעה'ס, דער אויף זיינעם טהראָנע זיצען זאללטע, ביז אויף דען ערסטגעבאָרנען דער געפאנגענשאפט, דער אין דער גרובע איינגעשפעררט איזט, זאָ וויא אללעס ערסטגעבאָרנע דעם פיהעס. (ל) פרעה שטונד דעם נאכטס אויף, ער זעלבסט אונד אללע זיינע בעדיהנטען אונד גאנץ מצרים; עז וואר איין גראָסעס געשריי אין מצרים, דען עז וואר קיין הויז, אין וועלכעם קיינע לייכע וואר. (לא) ער ליס משה אונד אהרן דעם נאכטס רופען, שפראך: «מאכט אייך אויף!

געהט

רש"י

וגו': כז ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: כח וילכו ויעשו בני ישראל. וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: כט וה'. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שהוי"ו ל' תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענו' ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחו' ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: ל ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פ"ט) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: לא ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר צועק היכן משה שרוי

היכן

באור

המשוכה מאחר הימים הטובים בכמה דברים, ומלת הזאת מועמדת בטעם טפחא, ויהיה הענין מה לכם העבדה הזאת כמו שמתורגם בל"א וואס בעדייטעט אייך דיזער גאָטטעס דיהנסט: (כז) ויקד העם, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבני' שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל, שיצאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו את הפסח כמשפטו, וכפל הכתוב לאמר כאשר צוה וגו' כן עשו, לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: (כט) הישב על כסאו, הראוי ועתיד לישב על כסאו אלו הי' חי, וכן מתורגם בל"א: (לא) ויקרא, מדרך הסברה כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרי' שהיתה מקום המלוכה שהי' פרעה שם, ובא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת, ומשה ואהרן לא יצאו

מפתח

מתוך עמי גם־אתם גם־בני ישראל ולכו עבדו את־יהוה כדברכם׃ לב גם־צאנכם גם־בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם־אתי׃ לג ותחזק מצרים על־העם למהר לשלחם מן־הארץ כי אמרו כלנו מתים׃ לד וישא העם את־בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על־שכמם׃ לה ובני־ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי־כסף וכלי זהב ושמלת׃ לו ויהוה נתן את־חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את־מצרים׃ פ

לז ויסעו בני־ישראל מרעמסס סכתה כשש־מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף׃ לח וגם־ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד׃ לט ויאפו את־

הבצק

אונקלוס

מִגוֹ עַמִי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין׃ לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבַרוּ כְּמָא דְמַלֵילְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלוּ אַף עָלָי׃ לג וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כּוּלָנָא מָיְתִין׃ לד וּנְטַל עַמָא יַת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִצְרָאֵי מָנִין דִכְסַף וּמָנִין דִדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ לו וַייָ יְהַב יַת עַמָא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִילוּנוּן וְרוֹקִינוּ יַת מִצְרָאֵי׃ לז וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעַמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִיגְלָאָה בַּר מִטַפְלָא׃ לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִיאִין סְלִקוּ עִמְהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא תַּקִיף לַחֲדָא׃ לט וַאֲפוֹ

יַת

תרגום אשכנזי

געהט אויז מיינעם פאלקע הערויז, זאוואהל איהר אלז אויך דיא קינדר ישראל'ס, אונד געהט, דיהנט דעם עוויגען וויא איהר געזאגט. (לב) אויך אייער קליינעס אונד גראסעס פיה נעהמט מיט, וויא איהר געזאגט, אונד רייזט נור; געבט מיר אבער אויך דען זעגען!» (לג) דיא מצרים ברויכטן געוואלט געגען דאז פאלק, זיא איילענדס אויז דעם לאנדע צו טרייבען; דען זיא זאגטן: «וויר זינד אללע דעס טאדעס.» (לד) דאז פאלק נאהם אלזא זיינען טייג, בעפאר ער נאך זויער געווארדען, איהרע באקטרעגע, איינגעבונדען אין איהרען טיכערן, אויף איהרע שולטער. (לה) דיא קינדער ישראל'ס אבער האבען אויך געטהאן, וויא משה געשפראכן; זיא בארגטען פאן דען מצרים זילבער אונד גאלדגעשירר אונד קליידער. (לו) דער עוויגע גאב דעם פאלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים, זא דאס זיא איהנען ליהען; אלזא לעערטען זיא נאך מצרים אויז. (לז) דיא קינדר ישראל'ס רייזטען פאן רעמסס נאך סוכות, אונגעפעהר זעכס מאהל הונדערט טויזענד מאן צו פוס, אהנע דיא קינדער. (לח) עז צאג אויך איינע מענגע אללערלייא לייטען מיט איהנען הינאויף, קליינעס אונד גראסעס פיה, איין שווערער צוג פאן פיה. (לט) פאן

דעם

רש"י

היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכ' יצג גם צאנכ' גם בקרכם קחו. ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות: לב קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: לג כלנו מתים. אמרו לא כגזר' משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד: לד טרם יחמץ. המצרים לא הניחום לשהות כדי חימוץ: משארותם. שירי מצה ומרור: על שכמם. אע"פ שבהמו' הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות: לה כדבר משה. שאמר להם במצרי' וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב: לו וישאילום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: לח ערב רב. תערובות אומות של גרים: לט עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה:

וגם

באור

מפתח ביתם עד הבקר כמצות השם, ולמחרת נאספו כלם ברעמסס, והי' יום גדול, ומשם נסעו ביד רמה, ומשה בראשם כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש השני ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (במדבר ל"ג ג') והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאי' כי היו מאז בני חורין וברשותם לצאת כאשר ירצו, ועל הדרך הזה היתה הגאול' בלילה והיציאה ביום שלאחריו, כאשר אמרו חז"ל: (לב) וברכתם גם אתי, גם תברכו אותי, הטעם שיתפללו עליו ועל ממלכתו שלא יענש עוד בעבורם: (לג) ותחזק, לשון נקבה, כי מדינת מצרי' כוללת הכל: (לד) משארתם, הוא הכלי שנותנים בו הבצק: (לז) מרעמסס, בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן, והוא שם מחוז, ושם העיר רעמסס בפתח תחת העי"ן: (לח) ערב רב, מאנשי מצרים שהתערבו עמהם, והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) עגת מצת, חררות של מצות

בצק

הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ

כל

יָת לֵישָׁא דְאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתָּרְכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָדִין לָא עֲבָדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיתִיבוּ בְּמִצְרָיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפָקוּ כָּל חֵילַיָּא

דיי

דעם טייגע, דען זיא אויז מצרים מיטגענאממען, בוקקען זיא אונגעזייערטע קוכען, דען ער וואר ניכט געזייערט; דען זיא וואורדען אויז מצרים הערויזגעטריבען, אונד קאננטען זיך ניכט אויפהאלטען, זא דאס זיא זיך אויך קיינע צעהרונג צובערייטעט.

(מ) עז וואר דיא וואהנונגסצייט דער קינדר ישראל'ס דיא זיא אין מצרים געוואהנט האבען, פיר הונדערט אונד דרייסיג יאהר.

(מא) אם ענדע דעם פיר הונדערט אונד דרייסיגסטען יאהרעס, אן עבען דיזעם טאגע וואר

רש"י

וגם צדה לא עשו להם. לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו האיך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפור' אחריו קדש ישראל לה' וגו': מ אשר ישבו במצרים: אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה. משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה הי' משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרב' משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביא' מצרי' והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנא' אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: מא ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון

שהגיע

באור

בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה, לדרך לא הזמינו להם:
(מ) אשר ישבו במצרים, אחר שאר הישיבות שישבו גרי' בארץ לא להם:
שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה, משהי' לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהי' זרעך (בראשית ט"ו י"ג) ושלשי' שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרי' עד לידת יצחק, וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאי' עם יעקב הי', צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמר' בנו ושמנים של משה לא תמצאם כל כך, ועל כרחך הרבה שני' היו לקהת עד שלא ירד למצרים, והרבה משנות עמרם נבלעי' בשנות קהת והרבה משמנים של משה נבלעים בשנות עמרם, הרי שלא תמצא ד' מאות שנה לביאת מצרים, והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות, ואפילו בחברון, כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק (שם ל"ה כ"ז), ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה (לעיל ו' ד'), לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהי' זרעך, משהי' לו זרע, וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרי' עד יציאתן מאתים ועשר שנים, וזה אחד מן הדברים ששנו הזקנים לתלמי המלך, (לשון רש"י), ועדיין אין החשבון מדוקדק כל צרכו, שהרי כתיב ואברהם בן חמש שני' ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית י"ב ד'), ומעמד בין הבתרי' הי' אחר כך, וכן מאת שנה הי' בהולד לו את יצחק בנו, וא"כ לא עברו בין מעמד בין הבתרי' ללידת יצחק כי אם עשרים וחמש שני' על הרוב, ונצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אבינו אברהם הי' בן שבעים שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ שלשי' שנה וארבע מאות שנה וגו' יצאו כל צבאות ה' וגו', חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברה' בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, ויהי' ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בית אביו הי' בן ע"ה שנים, ודעת הראב"ע שחשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספי' מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן, כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם (שם י"א ל"א), ואברה' ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען, והוא בן ע"ה שנים ולא שב אל חרן, והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני, והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים הם ואבותיה' [ככתוב כמעט וגרים בה (תהלי' ק"ה י"ב וד"ה א' ט"ז י"ט), ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשי' כ"ג ד')] שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו: והפירוש היותר מחוור מן הכל בעיני הרמב"ן ז"ל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא, כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועונש שנה או שנתי' והוא יוסיף פשע יוסיפו עליו גלות ויסורין שאין ענשו הראשון הבטח' לו שלא יענש עוד אם יוסיף סרה, והנה הי' על אברהם אבינו גזרה שיהי' זרעו גר בארץ לא להם ד' מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי ולא היתה לו הבטחה רק כאחרי כן יצאו ברכוש גדול, והוא מיד או מופלג כמה, וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיה' ולפי הנגזר עליהם, ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה לא במקום שבועה, ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליה' בתוך ארץ מצרי' (יחזקאל כ' ה'), ועל כן נתארך גלותם שלשי' שנה, והי' ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו בתפלה, וזה טעם ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועת' וגו' וישמע אלהי' את נאקתם וגו' (לעיל ב' כ"ג וכ"ד), ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שם ג' ט'), וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וגו' (דברים כ"ו ז'), כי לא היו ראוי' להגאל

כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ: מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ: מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר

ועשה

אונקלוס

דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: מב לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן: מג וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָא גְזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְאִסְתְּלַק לָא יֵיכוּל בֵּיהּ: מד וְכָל עֲבַד גְבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן יֵיכוּל בֵּיהּ: מה תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ: מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן בֵּיהּ: מז כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעַבְדוּן יָתֵיהּ: מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר

עמך

תרגום אשכנזי

וואר עז, דא אללע העערע דעם עוויגען אויז דעם לאנדע מצרים גינגען. (מב) דיזעס איזט איינע נאכט, דיא דער עוויגע, בעאבאכטעט, זיא אויז דעם לאנדע מצרים צו פיהרן; דיזעס איזט דיא נאכט, וועלכע דעם עוויגען געווייהט זיין זאלל, איינע בעאבאכטונג פיר אללע קינדער ישראל'ס, ביא איהרען נאכקאממען. (מג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן: «דיזעס איזט דאז געזעץ דעם פערשאאנגסאפפערס: איין יעדער פרעמדער (דער ניכט פאן דער נאציאן איזט) זאלל ניכט דאפאן עססען. (מד) איינעס יעדען מאננעס שקלאפן אבער, דען ער פיר געלד געקויפט, דען זאללסט דוא בעשניידען, אלזדען קאן ער דאפאן עססן. (מה) איין געדולדעטער פרעמדלינג (דער ניכט אללע געזעצע אנגענאממען) אונד איין טאגלעהנער זאלל ניכט דאפאן עססען. (מו) עז מוס אין דעמזעלבען הויזע פערצעהרט ווערדן, דוא זאללסט פאן דעם פלייש ניכטס אויז דעם הויזע הינויז טראגען, אויך קיינען קנאכען דאראן צערברעכען. (מז) דיא גאנצע געמיינע ישראל'ס זאללן דאז פסח מאכען. (מח) ווען איין פרעמדער ביא דיר וואהנט: (דיינער רעליגיאן אנניממט), אונד

באור

אלא שהכל נעקתם עכ"ד: (מב) ליל שמרים, שהי' הקב"ה שומר ומצפה לו לקיי' הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה' וגו', שהי' שמור להם ומקודש לשמו הלילה ההוא יהי' שמור לכל בני ישראל לדרתם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכירת הנסים ואמירת הלל והודאה לשמו: (מג) זאת חקת הפסח, בי"ד בו סמך נאמרה הפרשה הזאת שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל וגו' ללמד שמלו הם ועבדיהם וא"כ הי' בדין להקדימה קודם ויהי בחצי הלילה, אבל בעבור שאמר שם ויקד העם וישתחוו, שהאמינו בהבטחת הגאולה סמך הכתוב לזה פרש' ויהי בחצי הלילה לומר שקיים להם הבטחתו, וכשהשלים הענין חזר להשלים חקת הפסח ודיניו: בן נכר, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע, וכן ת"א כל בר ישראל דאשתמד (כן הביאו הרמב"ן ז"ל, וכ"ה הנו' הישנה בחו' שנדפס עם הרמב"ן ובמקרא גדול, והנוסחא החדשה היא כל בר ישראל דאסתלק), שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא משומד שהזכירו חכמים בכל מקום, ופירושו מגזר' ושעורו משומדע מל' ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי, וחסרו העי"ן כמו שהבליעוה במלו' רבות אמרו מדם במקו' מדעם דור קטי דור קטיע בקי בקיע. (מדברי הרמב"ן ז"ל): (מד) ומלתה אותו, שישוב לדת ישראל אם ירצה בכך: (מה) תושב, זה גר תושב: ושכיר, זה הגוי, ולדעת חז"ל יאסרם הכתוב לאכול הפסח אם מלו ולא טבלו, ולפשטות הכתוב יתכן כאשר פי' הראב"ע תושב מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכום עליה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל, בחבורה אחת: (מח) ועשה פסח, והוא רוצה לעשות הפסח

ימול

רש"י

שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברה' לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרי': מב ליל שמורים. שהיה הקב"ה שומר ומצפ' לו לקיי' הבטחתו להוציא' מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברה' בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורי' לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמ' ולא יתן המשחי' וגו': מג זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמר' להם פרש' זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמי'. ואחד נכרי ואחד ישראל מומר במשמע: מד ומלתה אותו אז יאכל בו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. העבד: מה תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הנכרי ומה ת"ל והלא ערלי' הם ונאמ' כל ערל לא יאכל בו. אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: מו בבית אחד יאכל. בחבור' אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: מז כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: מח ועשה

פסח

ועשה פסח ליהוה המול לו כל־זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל־ערל לא־יאכל בו: מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה ואת־אהרן כן עשו: ס נא ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את־בני ישראל מארץ מצרים על־צבאתם: פ

פרשת יום א' או ג' של חול המועד של פסח:

יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ג ויאמר משה אל־העם זכור את־היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ: ד היום אתם יצאים בחדש האביב: ה והיה

אונקלוס

עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי יגזר ליה כל דכורא ובכן יקרב למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא ייכול ביה: מט אורייתא חדא יהי ליציבא ולגיורא דאתגייר ביניכון: נ ועבדו כל בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה וית אהרן כן עבדו: נא והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון:

יג א ומליל יי עם משה למימר: ב אקדיש קדמי כל בוכרא פתח כל ולדא בבני ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא: ג ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית עבדותא ארי בתקוף יד אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע: ד יומא הדין אתון נפקין בירחא דאביבא: ה ויהי

תרגום אשכנזי

אונד וויל דעם עוויגען דאז פסח פייערן: זא מיססען אללע מאננזען אין זיינם הויזע בעשניטטען ווערדען, אלזדען מאג ער הינצוטרעטען, דאז פסח צו האלטען, אונד זא גוט זיין, אלז איין איינגעבארנער דעם לאנדעס; יעדער אונבעשניטטענע אבער זאלל ניכט דאפאן עססען. (מט) עבען דיאזעלבע לעהרע זאלל זייך פיר דען איינגעבארנען אונד פיר דען פרעמדען, דער אונטער אייך וואהנט. (נ) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען, זא וויא דער עוויגע דעם משה אונד אהרן בעפאהלען, טהאטען זיא. (נא) אן דעמזעלבען טאג נאך פיהרטע דער עוויגע דיא קינדער ישראל'ס אויז דעם לאנדע מצרים, אין גאנצען העערציגען.

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) «היליגע מיר אללעס ערסטגעבארנע, דיא עפפנונג דעם מוטטערלייבעס (דאז הייסט: וואז צוערסט אויז מוטטערלייב קעממט) בייא דען קינדערן ישראל'ס, זא וואהל בייא מענשן, אלז בייא פיה; עז איז מיין.» (ג) משה שפראך צו דעם פאלקע: געדענקט דיזן טאג, דא איהר אויז מצרים געגאנגען, אויז דעם שקלאפענהויזע, דען מיט דער שטערקע דער האנד האט אייך דער עוויגע פאן היר וועגגעפיהרט; עז זאלל אייך ניכטס געזייערטעס געגעססן ווערדען. (ד) הייטע געהט איהר הערויז, אים אהרענמאנאט. (ה) ווען

רש"י

פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: מט תורה אחת וגו'. להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה.

יג ב פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו (משלי י"ז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כ"ב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרים: ג זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: ד בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש יצאו אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים ס"ח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: ה אל

באור

ימול בתחלה: וכל ערל, ישראל שלא נמול מפני שמתו אחיו מחמת המילה, או הילודי' במדבר בדרך: (מט) ולגר, הוא גר צדק, לא גר שער: (נא) ויהי בעצם היום הזה, לומר שאף שהיתה הגאולה בלילה כאשר זכרנו שניתן להם רשות לצאת, היציאה לא היתה כי אם בעצם היום: והראב"ע והרשב"ם פירשו שזה הפסוק דבק עם מה שאחריו, שביום ההוא שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים בו ביום דבר אל משה ואמר קדש לי וגו'. כי נקנו הלוים מכת בכורים ובכח ישראל מיד צוה הקב"ה לקדש את בכוריהם:

יג (ב) קדש לי כל בכור, כל הנמצאים בישראל היום, כי בעבור שפדאם ממות בהכותו כל בכור בארץ מצרים, צוה להקדישם לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם, כי היתה העבודה מתחלה בבכורות, ולא צוה עדיין על הפדיון עד שהחליפם בלוים וצוה לפדות העודפים, אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר (מדברי הרמב"ן): פטר כל רחם, שפתח את הרחם תחלה, כמו פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז י"ד). וכן יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), יפתחו שפתים: לי הוא, קניתי אותו להיות לי, ע"י שהכיתי בכורי מצרים, ואותם החייתי, ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקודש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ד) האביב, בכור ובשול התבואה, כמו עדנו באבו לא יקטף (איוב ח' י"ב), ודגש הבי"ת לחסרון הבי"ת הראשונה הנסתרה, והוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד, ואף שאינו משרשו כי אב שרשו אבה, וזה אבב, ענינם אחד:

(ה) והיה

ה וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃ ז מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים

ימימה

תרגום אשכנזי

(ה) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגן ווירד אין דאז לאנד דעס פֿאלקעס כנעני, חתי, אמורי, חוי אונד יבוסי, וועלכעס ער דיינען פֿארעלטערן צוגעשווארען, דיר איינצוגעבען, איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט: זאָ זאָללסט דוא דיזען גאָטטעסדיהנסט האלטען אין דיזעם מאָנאַט. (ו) זיבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטעס בראָד עססען, אונד אם זיבענטען טאגע זאָלל איין פֿעסט דעם עוויגען צו עהרען, זיין. (ז) אונגעזייערטעס בראָד זאָלל געגעססען ווערדען דיא גאנצע זיבען טאגע, אונד קיין געזייערט בראָד געזעהן ווערדען, אויך קיין זויערטייג געזעהן ווערדען אין אללען דיינען גרענצען. (ח) צו דיינם זאָהנע זאָללסט דוא אלזדען זאגען: „דיזעס געשיהט וועגען דעססען, וועלכעס דער עוויגע מיר געטהאן, אלז איך אויז מצרים גינג. (ט) דיזעס זאָלל דיר צום מערקצייכן אויף דיינער האנד דיהנן אונד צום דענקצעטטעל צווישען דיינען אויגען, [דאמיט דיא לעהרע דעס עוויגן אין אייערם מונדע בלייבע (דאז הייסט: זיך איממער פֿארטפּפֿלאנצע,)] דאס דיך דער עוויגע מיט שטארקר האנד אויז מצרים געפֿיהרט. (י) בעאָבאכטע אלזאָ דיזע פֿעראָרדנונג צו איהרר צייט, פֿאָן יאהר

אונקלוס

ויהי ארי יעלינך יי לארע כנענאי וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי דקיים לאבהתך למתן לך ארע עבדא חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדין בירחא הדין: ו שבעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי: ז פטירא יתאכיל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ח ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דא עבד יי לי במפקי ממצרים: ט ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל דתהי אוריתא דיי בפומך ארי ביד תקיפא אפקך יי ממצרים: י ותיטר ית קיימא הדין בזמניה

מזמן

באור

(ה) והיה כי יביאך וגו׳, אע״פ שלא מנה אלא ה׳ עממין כל שבעת הגוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא להם אלא כנעני, לשון רש״י, ולזה בכל מקום שהזכיר ארץ כנען בסתם יכלול את כלם, כי שם כנען נאמר בכלל וביחוד, ועל דעת רז״ל לא הזכיר אלא חמשת העממי׳ לפי שארצם היתה זבת חלב ודבש, ולא היתה כן ארץ השנים הנשארי׳, ולכך יבשר אותם בארץ הזאת (עיין בפי׳ רמב״ן): זבת חלב ודבש, חלב זב מן העזים ודבש מן התמרי׳ ומן התאנים: (ח) בעבור זה, בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו עשה לנו השם אותות ומופתי׳ והוציאנו ממצרי׳, והטעם לא הוציאנו ממצרי׳ רק כדי שנעבוד אותו, ככתוב בהוציאך את העם ממצרי׳ תעבדון את האלהי׳ על ההר הזה (לעיל ג׳ י״ב), וכתיב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרי׳ להיות לכם לאלהי׳ (במדבר ט״ו מ״א), כן פירש״י ורא״בע, וכן דרשו רז״ל שעל מצה ומרור המונחי׳ לפניו ירמוז באמרו בעבור זה, וכן מתורגם בל״א: והרמב״ן פירש בעבור זה שעשה ה׳ לי בצאתי ממצרי׳ אני עובד את העבודה הזאת, וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה (לקמן י״ח כ׳), ענינו אשר ילכו בה, ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה׳ לך בצאתך ממצרים,: וגם הרשב״ם פירש כך והבי׳ ראי׳ על חסרון מלת אשר מהכתוב זה היום עשה ה׳ וגו׳ (תהלים קי״ח כ״ד), שהטעם לפי דעתו זה היום אשר עשה ה׳ לי שהייתי לראש פנה נגילה ונשמחה בו, ואולם סדר הנחת הטעם מסכים יותר עם פירש״י והרא״בע: (ט) והיה לך וגו׳, שעורו והי׳ לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה׳ ממצרים [illegible] למען תהי׳ תורת ה׳ בפיך, ופי׳ שתכתוב על ידך ובין עיניך יציאת מצרי׳ וע״י זה תזכור אותה תמיד ותהי׳ תורת ה׳ בפיך לשמור מצותיו ותורותיו וכי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים: (י) את החקה, חקת הפסח:

רש״י

ה אל ארץ הכנעני וגו׳ • ואע״פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה אומות במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחו׳ כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך • באברהם הוא אומר גור בארץ הזא׳ • וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו׳: זבת חלב ודבש • חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים: את העבודה הזאת • של פסח והלא כבר נאמר למעל׳ והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳ • ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכ׳ מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל • וכאן והגד׳ לבנך בבן שאינו יודע לשאו׳ • והכתו׳ מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: ח בעבור זה • בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה׳ לי רמז תשוב׳ לבן רשע לומר עשה ה׳ לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל: ט והיה לך לאות • יציאת מצרים תהי׳ לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך ר״ל שתכתוב הפרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך • שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה: י מימים ימימה • משנה לשנה

(והי׳

מִזְּמַן לִזְמַן׃ יא וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִינַהּ לָךְ׃ יב וְתַעֲבַר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִי יְהוֹן לָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ יג וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ יד וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ טו וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא

בארעא

יָמִֽימָה׃ פ

יא וְהָיָ֞ה כִּֽי־יְבִֽאֲךָ֤ יְהוָה֙ אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֔י כַּאֲשֶׁ֛ר נִשְׁבַּ֥ע לְךָ֖ וְלַאֲבֹתֶ֑יךָ וּנְתָנָ֖הּ לָֽךְ׃ יב וְהַֽעֲבַרְתָּ֥ כָל־פֶּֽטֶר־רֶ֖חֶם לַֽיהוָ֑ה וְכָל־פֶּ֣טֶר ׀ שֶׁ֣גֶר בְּהֵמָ֗ה אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ הַזְּכָרִ֖ים לַֽיהוָֽה׃ יג וְכָל־פֶּ֤טֶר חֲמֹר֙ תִּפְדֶּ֣ה בְשֶׂ֔ה וְאִם־לֹ֥א תִפְדֶּ֖ה וַעֲרַפְתּ֑וֹ וְכֹ֨ל בְּכ֥וֹר אָדָ֛ם בְּבָנֶ֖יךָ תִּפְדֶּֽה׃ * יד וְהָיָ֞ה כִּֽי־יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛ מָחָ֖ר לֵאמֹ֣ר מַה־זֹּ֑את וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֔יו בְּחֹ֣זֶק יָ֗ד הוֹצִיאָ֧נוּ יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃ טו וַיְהִ֗י כִּֽי־הִקְשָׁ֣ה פַרְעֹה֮ לְשַׁלְּחֵנוּ֒ וַיַּהֲרֹ֨ג יְהוָ֤ה כָּל־בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ

מצרים

יאהר צו יאהר. (יא) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגן ווירד אין דאז לאנד כנען׳ס, וועלכס ער דיר אונד דיינע פֿארעלטערן צוגעשווארען, אונד עז דיר איינגעבען ווירד: (יב) זא זאללסט דוא אללעס, וואז צוערסט אויז מוטטערלייבע קעממט, דעם עוויגן הינשטעללען, נעמליך אללעס מעננליכע, דאז פֿאן דיינעם פֿיה צוערסט געווארפֿען ווארדען, זאלל דעם עוויגען געווייהט זיין. (יג) אללעס ערסטגעבארנע פֿאם עזעל זאללסט דוא מיט איינעם לאממע לאז קויפֿען, קויפֿסט דוא עז אבער ניכט לאס, זא מוסט דוא איהם דען נאקקען צערברעכן; אונד אללעס ערסטגעבארנע פֿאם מענשען, אונטער דיינען קינדערן, זאללסט דוא לאז קויפֿען. יד) ווען דיך נון איינסט דיין זאהן פֿראגען ווירד: «וואז בעדייטעט דיזעס?» זא שפריך צו איהם: «מיט שטארקער האנד האט אונז דער עוויגע פֿאן מצרים, אויז דעם שקלאפֿענהויזע, הערויז געפֿיהרט. (טו) דא פרעה זיך זא זעהר ווידערזעצטע, אונז ציהען צו לאססען: זא ערשלוג דער עוויגע אללעס ערסטגעבארנע

אים

רש״י

(והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר שקדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם): יא נשבע לך. והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו׳: ונתנה לך. תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: יב והעברת. אין והעברת אלא ל׳ הפרשה וכן הוא אומר (במדבר כ״ז) והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה. נפל שהשגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולימדך הכתו׳ שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. ואע״פ שאף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. ל״א יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתו׳ מדבר: יג פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזיר׳ הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) מוטענים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו: וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: יד כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כ״ב) כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגומר הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ד׳ בנים רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה:

באור

הפסח: מימים ימימה, משנה לשנה כמו ימי׳ תהי׳ גאלתו (ויקרא כ״ה כ״ט): (יא) והיה כי יביאך וגו׳, עתה נוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג המצוה בנולדי׳ באדם ובבהמה ובפטר חמור, ובזה נפדיונם לדורות: (יב) והעברת, לשון הפרשה, וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ״ז ח׳), כלומר העבירו והסירו מיתר הנולדי׳ להיות לה׳, וחזר ונאמר דרך פרט איך תהי׳ ההעברה היא בכל מין ומין, שכל פטר שגר בהמה יהיו הזכרי׳ לה׳, ופטר חמור יערף ובכור אדם יפדה, וכן מתורגם בל״א: שגר, לשון שלוח מן הבטן. (הרשב״ם), והוא על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכות, רק כמצאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך דברי׳ ז׳ י״ג וכ״ח ד׳ וי״ח ונ״א) ונאדר מסבך (לעיל ז׳ כ״ח), הבל הבלים (קהלת א׳ ב׳ וי״ב ח׳) מספח חמתך (חבקוק ב׳ ט״ו), וסגר דלתך (ישעיה׳ כ״ו), ולא מצאתי יותר. (הראב״ע): (יג) פטר חמר, שהוא טמא תפדה בשה, ואפשר שלא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם, על כן לא הזכיר מין אחר: וערפתו, תברות העורף, כאשר אמרו חז״ל שורפו בקופיץ מאחוריו: וכל בכור אדם בבניך תפדה, חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה וכגון ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ובני ראובן (יהושע כ״ב כ״ז), וכן מתורגם בל״א: מה זאת, בא בלשון נקבה כמשפט הלשון בהסתר הגוף, בל״א דיזעז: בחזק יד, בפסוק שלאחריו פירש מה היתה היד החזקה, והיא מכת בכורים כי על ידה יצאו ממצרים: (טו) כל פטר רחם הזכרים, מהמין הראוי לזבח לה׳: לה׳, לכבוד

השם

טז ולטוטפות

מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ ס

יז ויהי

אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק: טז וִיהֵי לְאָת עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם:

יז והוה

תרגום אשכנזי

אים לאַנדע מצרים, פֿאָם ערסטגעבאָרנען דעס מענשען ביז אויף דאז ערסטגעבאָרענען דעס פיהעס; דארום שלאַכטע איך, דעם עוויגן צו עהרן, אַל= לעס מעננליכע, דאז צוערסט אויז מוטטערלייבע געקאָממען, אונד אַללעס ערסטגעבאָרנע מיינר קינדר קויפֿע איך לאָז. » (טז) דיזעס זאָלל דיר צום מערקצייכן אויף דיינער האנד אונד צור שטירנבינדע צווישען דיינען אויגען דיהנען, דאס אונז דער עוויגע מיט שטאַרקער האנד אויז מצרים געפֿיהרט האט. (יז) אלז

רש"י

טז ולטוטפו'. תפילין ועל שם שהם ארב' בתים קרוין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. ומנחם חברו עם (יחזקאל כ') הטף אל דרום אל תטיפו ל' דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמור בפרשה ראשונ' שהרואה אותם קשורים בין העיני' יזכור הנס וידבר בו: (יז) ויהי

באור

הפסח, וכן מתורגם בכ"מ בכל מקום שנאמר לה' אבל קרבן: (טז) והיה לאות וגו', כל זה מתשובת האבות על שאלת הבנים: ולטטפת, אין למלה הזאת משפחה ידועה, אבל בעלי הלשון חשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום (יחזקאל כ"א ב'), ועלימו תטף מלתי (איוב כ"ט כ"ב), ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס (עמוס ט' י"ג) לענין דבור, ותהי' המכונה כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העיני' יזכור הנס וידבר בו, ואולם רבותינו ז"ל יקראו טוטפ' מין תכשיט המונח בראש, כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין ואמר ר' אבהו איזו טוטפת המקפת מאוזן לאוזן, וגם בעלי הלשון שהיו מדברים בו ויודעי' אותו ומהם ראוי לקבלו, ואחר שאמר למעלה ולזכרון בין עיניך יאמר פה כאמרו ולטוטפת שאין המכוה בין העינים למטה אלא בגובה הראש מונחים שם כטוטפת. (מדברי הרמב"ן ז"ל) והנה סדר הסוגי' בשבת (דף נ"ז ע"ב) כך הוא, מאי טוטפ' וכו', לא אמר ר' יהוד' משמי' דאבוי אפוויינו, ופירש"י פרונטי"ל של זהב (עניינו מין תכשי'), תני' נמי הכי יוצא' אשה בסבכה המוזהב' ובטוטפ' ובסרביטין הקבועין בה, איזו טוטפ' ואיזו סרביטין א"ר אבהו טוטפ' המוקפ' לה מאוזן לאוזן סרביטין המגיעין לה עד לחיי' אמר רב הונ' עניי' עושו' אותן של מיני צבעונים עשירות עושות אותן של כסף ושל זהב, ונראה מדברי רב הונא שאף התכשיט ממיני צבעוני' המקיף מאוזן לאוזן יקרא טוטפת, וכן פארך חבוש עליך (יחזקאל כ"ד י"ז), תרגומו טוטפתך, ובערוך ערך טטפת כתב אפזייני הוא טוטפ' ואמאי קרו לה טיטפ' שמונחת במקו' תפילין, ולפי זה אין מקום לטענת הרמב"ן, ויתכן ליחס תיבת טטפ' אל לשון דבור ושם הונח על התפילין שבראש, והושאל אל כל תכשיט המונח במקו' תפילין ואמר עוד הרמב"ן ואמ' טוטפ' לשון רבים בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו צורתם מן האבו' הקדושי' שראו הנביאי' והקדמוני' עושים כן עד משה רבינו ע"ה, והנה שורש המצוה הזאת שנכתוב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה, והנה נכתוב פרשת קדש והי' כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטווינו בהם לעשו' יציאת מצרי' טוטפו' בין עינינו, ובפ' שמע והי' אם שמוע שנצטווינו ג"כ על זה, דכתי' והיו הדברי' האלה אשר אנכי מצוך היו' על לבבך והיו לטוטפת בין עיניך, ולכך אנו כותבין גם שני הפרשיו' בטוטפו' שהם מצות היחוד וזכרון כל המצו' ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה עכ"ל, וראיתי עוד להרמב"ן פה דברים כוללי' בטעמי המצו', וראיתי להעתיק' פה כי המה אמרי נועם ומתוקי' מדבש, וז"ל ועת' אומר לך כלל בטעמי המצות, דע כי מעת היות ע"ז בעולם מימי אנוש החלו הדעו' להשתבש באמונ', מהם כופרי' בעיקר ואומרי' כי העול' קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישי' בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, מהם שיודו בידיע' ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ, וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהג של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול, וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר אלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאי', ותתקיי' עם זה התור' כלה, ולכן יאמ' הכתו' במופתי' למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח' י"ח), להורות על ההשגח' כי לא עזב אותה למקרים כדעתם, ואמר למען תדע כי לה' הארץ (שם ט' כ"ט), להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין, ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ (שם י"ד), להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים, א"כ האותות והמופתי' הגדולים עדים נאמני' באמונת הבורא ובתורה כלה, ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר [*ר"ל כי אין כל רשע כדאי וראוי להראות לו מופת, ויש עוד טעם לזה כי שלימות המופת מיעוטו, אולם ריבויו הוא סבה לחשוב בו שהוא טבע ולא מופת*], יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון, והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח, והצריך שנכתוב כל מה שנראה לנו באמת באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (בברכות דף כ"א ע"א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (דברים ט"ז ג'), ושנעשה סכה בכל שנה, וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים, והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בעניינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצי' ביראת שמו, ולפי' אמרו (בפ"ב דאבו' מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלו' וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותך אנחנו וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג' ח'), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, מן הנסים הגדולים המפורסמי' אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו', ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבתם וגו' (דברי' כ"ט כ"ג וכ"ד), שיתפרסם הדבר לכל האומות שהו' מאת ה' בענשם, ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (שם כ"ח י'), ועוד אפרש זה בע"ה עכ"ל, ומה נעמו אמרותיו המשכילים יבינום:

(י) ולא

סדר בשלח פרשת יום ז' של פסח

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף

עמו

אונקלוס

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת עַמָּא וְלָא דַבָּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קְרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יט וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּיהּ אֲרֵי

אומאה

תרגום אשכנזי

(יז) אלז נון פרעה דאז פאלק ציהען ליס, פיהרטע זיא גאטט ניכט דען וועג דורך דאז לאנד פלשתים, וויל עז זעהר נאהע איזט; דען גאטט זאגטע צום פאראויז: «דאז פאלק מעכטע זיך בעדענקען, ווען זיא קריג פאר זיך זעהען, אונד נאך מצרים צוריק געהען.» (יח) גאטט ליס אלזא דאז פאלק איינען אומוועג ציהען, דען וועג דורך דיא וויסטע צור בינזענזעע; אונד דיא קינדער ישראל'ס גינגען געוואפנעט אויז דעם לאנדע מצרים הינויף. (יט) משה נאהם אויך דיא געביינע יוסף

מיט

רש"י

יז ויהי בשלח פרעה ולא נחם. לא נהגם כמו (שמו' ל"ב) לך נחה את העם. (משלי ו') בהתהלכ' תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה: בראות' מלחמ'. כגון מלחמ' (במדבר י"ד) וירד העמלקי והכנעני וגו'. אם הלכו דרך ישר' היו חוזרי' ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכ' בפשוטו על אחת כמה וכמה: (לפי סדר הכתוב נראה רשימו' מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובנ"י ייטב נכון ע"ז). פן ינחם. יתחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: יח ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לי' אגם שגדלים בו קנים כמו ותשם בסוף (ישעיה ט') קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך יישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכים אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו אותם לחרב ברש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א') ואת' תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית י"ד) וירק את חניכיו וזריז. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: יט השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם. ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה

ספק

באור

(יז) ולא נחם, וי"ו המשך, כאשר זכרנו בכמה מקומות, לפי שיש כאן שני משפטים שוני', פרעה שלח את העם, והאלהים לא נחם דרך ארץ פלשתי', וביניהם חבור והמשך בערך אל הזמן, שכאשר הי' זה אז נהיה זה, בל"א אלז פרעה וכו' דא וואללטע, תורה הוי"ו על ההמשך הזה שבין שני המשפטי': נחם, נהגם, כמו לך נחה את העם (לקמן ל"ב ל"ד) בהתהלכך תנחה אתך (משלי ו' כ"ב): כי קרוב הוא, קצת המפרשי' יבארו אע"פ שהוא קרוב, ולדעתם יש כי שענינו אף על פי, וכמוהו כי עם קשה ערף הוא (לקמן ל"ד ט'), רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א ה') כי רכב ברזל לו (יהושע י"ז י"ח), כי המה הבל (תהלים כ"ד י"א), ואולם אין בכל אלו הכתובים ראי' גמורה שאין עליה תשובה, ויתכן להכניסם כלם תחת גדר ד' לשונות של כי שזכרו חז"ל: ואף כאן לפי משמעות פשטות הכתוב כי קרוב הוא לשון דהא, דרך הוא לבכנס מיד לארץ כנען ולהשיבוא לטורח מלחמות עם הפלשתי' אשר לא יתכוס לעבור דרך ארצם, יתנו ראש וישובו מצרימה: והרמב"ן טען על זה שהי' לו לאמר כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם, ואולם אף שבשני המאמרי' כי קרוב הוא ופן ינחם העם הם נתינת טעם למאמר ולא נחם אלהים, מכל מקום יש ביניהם הבדל בהודעה, כי היות דרך ארץ פלשתי', עד ירושלי' בלתי רחוק הוא ידוע לעוברי דרך ואין בו צורך למאמר האלהים, כמו שיצטרך לחששת פן ינחם העם, לפיכך הבדילם הכתוב בלשון, והנה בל"א הונחה מלת וויל להודע' הסבה הלקוחה מדבר הנודע והמפורסם, ומלת דען להודעת הסבה הלקוחה מדבר הבלתי נודע כל כך, ולזה כוון המתרגם האשכנזי בשנותו את לשונו, וויל עס נאהע איזט, דען גאטט וכו': פן ינחם העם, השם יודע העתידות וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם כלשון בני אדם: ושבו מצרימה, כי קרוב הדרך לשוב, אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמרי, וגם רחוקי' הם ממצרים בעת ההיא, ומלחמת עמלק ברפידי' לא היתה ראוי' לשוב בעבורה כי הם לא יעברו דרך ארצו, והוא בא ונלחם בהם לשבאתו אותם, ואם ירצו לשוב מצרימה לא יועיל, כי אל זה נהם נדר', וגם רחוקים היו ממצרי' בדרך העקו' אשר הלכו בה, ולא ידעו דרך אחרת. (הרמב"ן): (יח) ויסב, הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך עקומה: המדבר ים סוף, א"ת אורח מדברא לימא דסוף, וכן פירש"י, ולדעת הרא"ב"ע הוא כמו דרך המדבר מדבר ים סוף, וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים (ניגזן בל"א), כמו ותשם בסוף (לעיל ב' ג'), קנה וסוף קמלו (ישעי' י"ט ו'): וחמשים, מזויינים, וכן הוא אומר ואתם תעברו חמשי' (יהושע א' י"ד), ובמקום אחר קראם חלוצים (במדבר ל"ב כ' ול"ב ודברי' ג' י"ח), וכן תרגמו אונקלוס מזרזין, כמו וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד), וזריז ואמרו המפרשי' שענינו חגורי חומש בכלי זין, היא הצלע החמישית, וכן פירשו רז"ל אל החמש (שמואל ב' ב' י"ג), אמר ר' יוחנן בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין בו, והודיעך הכתוב כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים נורקים: (יט) ויקח משה וגו', הזכיר למעלה עלו בני ישראל, החיים בדור ההוא, גם העלו עמם הנכבד שבי' בהם, שעל ידו ירדו מצרימה, והוא השביעם לפני מותו, שיאמרו כן לבניהם, ובניהם לבני בניהם, והזכיר עצמות, כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישאר בשנים מועטות כי אם העצמות, כן כתב הרא"ב"ע,

ואולם

עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי

החירת

אונקלוס

אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא עִמְּכוֹן׃ כ וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְּאֵתָם בִּסְטַר מַדְבְּרָא׃ כא וַייָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא׃ כב לָא יַעְדֵּי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא׃

יד א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם

חירתא

תרגום אשכנזי

מיט זיך, דען דיזער האטטע דיא קינדער ישראל'ס בע־שווארען, שפראך נעמליך: «גאטט ווירד אייך ווידער בע־דענקן, זא זאללט איהר מיינע געביינע פאן היר מיט הינויף נעהמען.» (כ) זיא צאגען אויז פאן סוכות, לאגערטן זין צו איתם, אם אנפאנגע דער וויסטע. (כא) דער עווי־גע געהענד פאר איהנען הער, דעס טאגעט אין איינער וואל־קענזיילע, זיא דען רעכטען וועג צו פיהרען, אונד דעס נאכטס אין איינער פייערזיי־לע, איהנען צו לייכטען, דא־מיט זיא טאג אונד נאכט פארט־געהען קאננטען. (כב) ער ליס דעס טאגעס דיא וואל־קענזיילע אונד דעס נאכטס דיא פייערזיילע, פאר דעם פאלקע, ניכט וויכען.

יד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) זאגע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא אומ־קעהרען אונד זיך פאר פי

החירות

רש"י

ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו: והעלית' את עצמותי מזה אתכ'. להחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: כ ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות: כא לנחותם הד' ך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם (דברים א') לראותכ' בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן לנחותם ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: כב לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה:

יד ב וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר

תועים

באור

ואולם הנראה שעצמות בלשון רבי' הוא כנוי לכל איברי הגוף, על שם שהעצמות מעמידין את הגוף, וכן הוא אומר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים ל"ה י'), ואין הכוונה שם על העצמות לבד, כי אם על כל האיברי', וכן בל"א (גביינע) כולל כל איברי גוף האדם: (כ) ויסעו מסכת ויחנו באתם, בנסע' מסכות החל עמוד הענן ללכת לפניהם, ולא הלך דרך ארץ פלשתי', כי אם דרך מדבר אתם, וישראל הלכו אחריו, וישכון הענן באתם ויחנו שם, והוא בקצה המדבר: (כא) וה' הלך לפניהם, א"ת מדבר קדמיהון, כמו מוליך, נראה שכוונתו להרחיק ההגשמה, ואמר שהי' מוליך נכחו לפניה' עמוד הענן ועמוד האש, ולדעת הרשב"ם הי' ע"י מלאך הנקרא בשם שולחו, ואולם אחרי שמצאנו במקום אחר אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עמד עליה' ובעמוד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (במדב' י"ד י"ד), אין לזוז מפשטו' המקרא ואף שידענו שהשם מלא כל הארץ כבודו, דרך הכתוב לייחד לו המקו' אשר שם יראה ויתגלה ימין עזו וזרוע תפארתו על דרך פלא, ויתכן א"כ לומ' בלי הגשמה כלל ח"ו, שהקב"ה נגלה עליהם והלך לפניהם יומם להראותם את הדרך אשר ילכו בה, ובלילה הלך לפניהם בעמוד אש להאיר להם, וטעם בעמוד ענן, שלא היה כדמות עבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ, ונקרא העמו' כן בעבו' שמעמד הבית עליו: לנחתם, נקוד פתח שהוא כמו להנחותם, וכן לראתכם בדרך אשר תלכו בה (דברי' א' ל"ג), שהוא כמו להראותכם, אף כאן להנחות אותם ע"י שליח, ומי הוא השליח עמוד הענן, שהרי על ידו הם הולכים: ללכת יומם ולילה, פעם ביום ופעם בלילה כפי הצורך, ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ, כי יום ימש' בתנ"ך והוא לילה, כי כתוב ביום הכתי כל בכו' (במדב' ח' י"ז), וזה הי' לילה, וכתוב היום הזה יום בשרה (מלכים ב' ז' ט') והוא הי' לילה, כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר, וכתיב יומם צעקתי בלילה נגדך (תהלים פ"ח ב')• (הראב"ע), והרשב"ם כתב שהי' הולכים ביום ובלילה שכשמע פרעה ויאמר בורחים הם וירדוף אחריהם: (כב) לא ימיש, פעל יוצא, ענין הסרה, כי השם הנזכר למעל' לא המיש העמודי' לפני העם, וכן תרגם אונקלוס לא יעדי, לא יסיר, וכן תרגם האשכנזי, ואולם מצאנו לא ימיש מתוך האהל (לקמן ל"ג י"א), והוא פעל עומד, לכן תרגמו יב"ע לא עדי, והירושלמי תרגם לא הוה פסק, שעמוד הענן לא סר מלפניהם:

יד (א) וידבר, מדרך האמת אין ראוי להשכיל לחשוב על מעשה השם, למה עשה כן, כי כל מעשיו באמונה, וחכמת האדם כאין נגדו, והזכרתי זה בעבור שתמצא בזאת הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריה' ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות (הראב"ע): (ב) וישבו, לאחוריהם, כי ההולך ממצרים להר סיני אינו צריך לעבור את ים סוף כי אם ילך לצפונו של ים סוף בינו ובין ים הגדול והי' ים סוף לימינו והים הגדול לשמאלו, והם שבו לאחור, והי' זה כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך, כמו שנאמר ואמר פרעה לבני

ישראל

אונקלוס

חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לָקֳבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן עַל יַמָּא: ג וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִינוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא: ד וְאַתְקֵף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ כֵן: ה וְאִתְחַוָּה לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא

בשלח יד

הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם: ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם

תרגום אשכנזי

החירות לאגערן, צווישען מגדול אונד דעם מעערע; פאר בעל צפון, געגען איהם איבער אם מעערע זאללט איהר אייך לאגערן. (ג) זא ווירד פרעה פאן דען קינדערן ישראל'ס דענקען, זיא זייען פערירט אים לאנדע, בעל צפון האבע דיא וויסטע אום זיא הער פערשפעררט. (ד) איך ווערדע דאז הערץ פרעה'ס שטארק מאכען, דאס ער זיא פערפאלגע, ווערדע נאך עהרע האבען אן פרעה אונד אן זיינעם גאנצען העערע, אונד דיא מצרים זאללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין.» זיא מהאטען אלזא. (ה) אלז נון דעם קעניג פאן מצרים בעריכטעט ווארד, דאס דאז פאלק דיא פלוכט

רש"י

תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתו ועליו פירש איוב (איוב י"ב) משגיא לגוים ויאבדם: ג ואמר פרעה. כששמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם (בראשית כ') אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומסוגרים ובלע"ז שירי"ד (סער"ר בל"א אין דיא ענגע. געטריבן. פערשפעררט). כמו (איוב י"ח) נבכי ים (תהלי' פ"ד) עמק הבכא (איוב כ"ח) מבכי נהרות. נבוכי' הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו: ד ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל ל"ח) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים ע"ו) שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ס') נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם: ה ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. ליל שביעי ירדו לים. בשחרית אמרו

באור

ישראל וגו': לפני פי החירת, הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות ע"ש שנעשו שם בני חורין, והם שני סלעים גבוהי' זקופי' והגיא שביניהם קרוי פי הסלעי', בל"א דיא מינדונג, ונקרא גם פני החירות בעבור שהפה נפנים: לפני בעל צפן, כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן: נכחו, באה זו המלה בחירק כמו אחרי נפלו (שמואל ב' א' י'), ורבים ככה, וענינו נגד ועומת: (ג) ואמר פרעה, כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל, על בני ישראל, וכן אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), אמרי עלי, וכן ת"א, והירושלמי תרגם על עסק עמא בני ישראל, וכן תרגם האשכנזי: נבכים, בשורק תחת החולם, כמו לא תעבורו מזה, כי הוא מבנין נפעל (משרש בוך), כמו נכונים, והנה נבכו (יואל א' י"ח), והעיר שושן נבוכה (אסתר ג' ט"ו), כמו והמאכל' נבוכה (מלכי' א' ב' מ"ו), והטע' כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה, כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שורש בוך, וכן תרגמו המתרגמי' כלם, ורש"י ז"ל פיר' נבכים הם, כלואי' ומסוקרים, ובלע"ז שירי"ד [סער"רע, בל"א (אין דיא ענגע געטריבן, פערשפערדט)] כמו נבכי ים (איוב ל"ח ט"ז), בעמק הבכא (תהלי' פ"ד ז'), מבכי נהרות (איוב כ"ח י"א), נבוכים הם, כלואי' הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו, והרשב"ם ז"ל פירש נבכים הם, סגורי' בנבכיים שלפניה', כדכתיב הבאת עד נבכי ים, מבכי נהרות, אבל לדעת הראב"ע נבכי משרש אחר והנו"ן שרש. והרד"ק הביאו בשרש נבכ, וכן מבכי נהרות ופירשו מענין דמע ובכי ע"ש: סגר עליהם המדבר, סגר פעל יוצא כחבריו ואינו בודד, ופירושו כאלו המדבר סגר עליהם את דרכם שהו' מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודואגים שם מאחריהם, ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר כתועי' בארץ ולא ידעו אנה ילכו, ויונ"ע תרגם טרד עליהון טעוות צפון נגדוו דמדברא, הסב מלת סגר על בעל צפון הנזכר למעלה, וכן פי' ר"ע ספורנו, וכן תרגם האשכנזי כי הוא מכוון על המשך הכתוב שלפניו, לפי שיש לדקדק שם כפל לשון ויחנו לפני פי החירת נכחו תחנו על הים, ועוד שהוא מתחיל בלשון נסתר וישבו ויחנו כמשפט הלשון אחרי דבור בלא אמירה, ומסיי' בלשון נוכח נכחו תחנו על הים, ובפסוק שלאחריו חוזר לדבר בלשון נסתר ואמר פרעה לבני ישראל, והי' לו לומר לכם, לכן נראה שאין נכחו תחנו על הים ממאמר משה אל ישראל כי אם מאמר השם אל משה, ושיעור הכתוב כך הוא, דבר אל בני ישראל שישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדל ובין הים, ומסיי' כנותן טעם לדבריו ואומר אל משה נכח בעל צפון תחנו על ים סוף כדי שיאמר פרעה על ישראל שהם נבכים בארץ וטעותו סגר עליהם המדבר: (ד) וחזקתי וגו', בעבור שפחד פרעה מהם במכת בכורות לא היה בלבו לרדוף אחריהם אף אם יברחו, ע"כ אמר שיחזק את לבו לרדוף אחריהם: ואכבדה, כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד, וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' (יחזקאל ל"ח כ"ב וכ"ג), ואומר שמה שבר רשפי קשת ואח"כ נודע ביהודה אלהי' (תהלי' ע"ו ב' וד'), ואומר נודע ה' משפט עשה (שם ט' י"ז), (לשון רש"י), כי ענין הכבוד הוא פרסום המעלות והמדות הנכבדות אשר בנושא, וע"י הנקמה ברשעי' תתפרסם בעולם מדת הצדק והמשפט: (ה) כי ברח העם, הוגד לו שאינם הולכים

אל

הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־

ישראל

אונקלוס

עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְּפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָּא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחַנָא׃ ו וְטַקֵּיס יָת רְתִיכֵיהּ וְיָת עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ׃ ז וּדְבַר שִׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירַן וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כּוּלְהוֹן׃ ח וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ ט וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל סוּסְוָתָא רְתִיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל פּוּם חִירָתָא דִּקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן׃ י וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקָפוּ

בני

תרגום אשכנזי

פלוכט נעהמע, דא ווארד דיא געזיננונג פרעה'ס אונד זיינער בעדיענטען געגען דאז פאלק פערענדערט, אונד־ שפראכען: «ווארום האבען וויר דאז געטהאן, דאס וויר דיא ישראל האבען ציהען לאססען, אונז ניכט מעהר צו דיענען?» (ו) ער ליס זיינען וואגען אנשפאננען, אונד זיין פאלק נאהם ער מיט זיך. (ז) ער נאהם זעכס הונדערט אויזערלעזענע קריגס וואגען אונד אללעס געשפאן אויז מצרים, אונד דיא הויפטלייטע איבר איהנען—.

(ח) דער עוויגע מאכטע דאס הערץ פרעה'ס, קע־ ניגס פאן מצרים, זא שטארק, דאס ער דיא קינ־ דער ישראל פערפאלגטע; דיא קינדער ישראל אבער צאגען מיט אויפגעהאבענער האנד (דאז הייסט: עפפענט־ ליך). (ט) דיא מצרים זעצטען איהנען נאך, אונד ערר״ייכטען זיא געלאגערט אם מעערע, אללע פפער־ דע, אללעס קריגסגעשפאן פרעה'ס, זיינע רייטערייא אונד זיינע מאננשאפט צו פוסע, בייא פי החירות, פאר בעל צפון, (י) אלז פרעה זיך נעהערטע, הובן

דיא

רש"י

אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השיר' ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: ו ויאסר את רכבו. הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב. הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך שאר מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: ז בחור. נבחרים בחור ל' יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב. ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. וא"ת משל ישראל הלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה'. מכאן היה ר"ש אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשי' רצוץ את מוחו: ושלשים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: ח ויחזק ה' את לב פרעה. שהי' הולך אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. בגבורה גבוהה ומפורסמת: י ופרעה הקריב. ה"ל לכתוב

ופרעה

באור

אל מקום מיוחד לזבוח לה' כאשר אמרו, כי אם תועי' אנה ואנה הולכים נבוכים ומבקשי' דרך לברוח: ויהפך, נהפך ממה שהי', שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי, ונהפך לב עבדיו, שהרי לשעבר אמרו לו עד מתי יהי' זה לנו למוקש, ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם: מעבדנו, מעבוד אותנו: (ו) ויאסר, בלשון, כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד), וכן תרגמו האשכנזי: (ז) בחור, נבחר, בחור לשון יחיד, כל רכב ורכב שבמנין זה הי' בחור: וכל רכב מצרים, ועמהם כל שאר הרכב שבמצרים: ושלשים, המלך הוא כמו אחד במנין, על כן יקרא משנה מי שאחריו במעלה השנית מגורת שנים, ואשר הוא במעלה השלישית שליש (וזה המשקל נקבון הפ"א בשוא כמו מן נזיר נזירי' ומן פתיל פתילי', ובא זה נקמץ שלא כמשפט להבדיל בינו ובין וישלח שר חמשים שלשים (מלכים ב' א' י"ג), יום שלישי (בראשית א' י"ג), שהוא תאר למספר השלשה), והם שרי צבאות כתרגומו: (ח) ביד רמה, שעשו להם דגל ונס להתנוסס, ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלי' מעבדות לחירות, לא כעבדי' העתידים לשוב לעבודתם, וכל זה הוגד לפרעה: (ט) וירדפו מצרים, ענינו כאשר רדפו מצרים אחריהם כמו שזכר השיגו אותם שהיו חונים על הים, וכן משפט הלשון, ועל הים ענינו סמוך לים: ופרשיו, רוכבי הסוסי': וחילו, רגליים: (י) הקריב, אונקלוס תרגמו קריב, כמו קרב פעל עומד, וכן תרגמו האשכנזי, ורא"בע כתב כי הקריב בכל מקום פעל יוצא הוא, והכוונה שהקריב את מחנהו: ויצעקו, אונקלוס תרגם וזעיקו, ולא תרגם וצלו, עשאו מענין הרעומת, ולא מענין תפלה, כי אינו נראה שבני אדם המתפללי' אל ה' להושיעם, ינעצו בישועתו אשר עשה להם ויאמרו כאשר אמרו בפסוקים הבאים שטוב להם שלא הצילם, לכך נאמר שהתרעמו לפני ה' על שהוציאם ממצרי', כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (לעיל ה' ט"ו), ואולי יתכן כמו שכתב' הרמב"ן ז"ל, שנחלק העם לכתות כתות ורכתוב יספר מעשה כלם, אמר כי הכת האחת התפללה אל ה', והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוטחת בישועה הנעשה להם, וע"ז כתוב וימרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו ז'), ולכך יחזיר הכתוב

בני

ישראל את־עיניהם והנה מצרים ׀ נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני־ישראל אל־יהוה: יא ויאמרו אל־משה המבלי אין־קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה־זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: יב הלא־זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את־מצרים כי טוב לנו עבד את־מצרים ממתנו במדבר: יג ויאמר משה אל־העם אל־תיראו התיצבו וראו את־ישועת יהוה אשר־יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את־

מצרים

אונקלוס

בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: יא ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא לאפקותנא ממצרים: יב הלא דין פתגמא דמלילנא עמך במצרים למימר שבוק מננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: יג ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחזו ית פורקנא דיי די יעביד לכון יומא דין ארי כמא די חזיתון ית

מצראי

תרגום אשכנזי

דיא קינדער ישראל איהרע אויגען אויף, דא וואר גאנץ מצרים הינטער איהנן הער־ציהענד; זיא פירכטעטען זיך אונגעמיין, אונד דיא קינדר ישראל שריען צו דעם עווי־גען. (יא) צו משה אבער שפראכען זיא: «איזט עז אויז מאנגעל דער גרעבער, דאס עטווא קיינע אין מצרים זינד, דארום דוא אונז מיט־גענאממען, אין דער וויסטע צו שטערבען? ווארום האסט דוא אונז דאז געטהאן, אונז אויז מצרים הערויז צו פיה־רען? (יב) איזט עז ניכט עבן דיזעס, דאז וויר דיר אין מצרים געזאגט האבען? נעמליך: לאס פאן אונז אב, וויר וואל־לען דען מצרים דיהנען; דען עז איזט בעססר פיר אונז, דען מצרים צו דיהנען, אלז דאס וויר אין דער וויסטע אומ־קאממען.» (יג) משה שפראך צום פאלקע: «פירכטעט אייך ניכט! שטעהט רוהיג, אונד זעהט דיא הילפע דעם עוויגן, דיא ער אייך הייטע ערצייגען וויר; דען וויא איהר דיא

מצרים

רש"י

ופרעה קרב. מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. ד"א והנה מצרים נוסע. אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא: ויצעקו. תפשו אומנו' אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית י"ט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כ"ד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כ"ח) ויפגע במקום: יא המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין במצרים ליקבר שם לקחתנו משם שי"פר פלינ"סה דינון פוס"יש (והוא בל"א איזט עז עטווא אויז מאנגעל דאס קיינע גרעבער וכו'): יב אשר דברנו אליך במצרי'. והיכן דברו ירא ה' עליכ' וישפוט: ממותנו. מאשר נמות ואם היו נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם. מלאפום ועיין לקמן בפרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ) היה נפתר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נפתר מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שנמות וכן (שמואל ב' י"ט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (צפניה ג') ליום קומי לעד עד יום שובי בשלו' שאקו' שאשוב: יג כי אשר ראיתם

את

באור

בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה', כי הטובים בהם צעקו והתפללו אל ה', כי בני ישראל שם ליחידי' והעם שם להמון, וכ"כ יב"ע שנחלקו ישראל שם לארבע כתות, כת אחת אמרה נרד לתוך הים, השנית אמרה נשוב למצרי', השלישית אמרה נערכה לנגדם מערכת מלחמה, והרביעית אמרה נמהר לקראתם בקול תרועת מלחמה להמם ולבלבל אותם, ומשה השיב לכל כת וכת כפי דרכה, לראשונה אמר אל תיראו התיצבו וראו וגו', לשני' אמר לא תשובו למצרי' כי אשר ראיתם את מצרי' היום לא תספו לראתם עוד עד עולם, לשלישית אמר לא תערכו מלחמה ה' ילחם לכם, ולרביעית אמר ואתם תחרשון דומו ותנו יקר ושבח וכבוד לה' אלהיכם, והוא באור נאה ומקובל על הדעת כפי המשך הכתובים, וכן אי' במדרש: (יא) המבלי אין קברים, לשון רש"י וכי מחמת חסרון קברים, שאין קברים במצרים לקבר שם לקחתנו משם שי"פור פלי"נסה די"נון פו"סיס עכ"ל, ס"י פו"ר פאלי"אנסי ד"ע נא"ן פאס"עס, והוא בל"א איזט עס עטווא אויז מאנגל דאס קיינע גרעבער וכו', רצה לבאר כפל השלילה בלשון שהי' די לומר המבלי קברים, או האין קברים, ואמר שאף הלועז יכפל השלילה לפעמים, ובלה"ק מצאנו הרק אך במשה (במדב' י"ב ב') דוגמתו, והמתרגם האשכנזי פתר גם הוא את כפל השלילה בל"א: להוציאנו, בא קמץ גדול תחת קמץ קטן (והוא הנזירי), שראוי להיות נזירי, וכמוהו אמרת אין ראני, (ישעי' מ"ז י'): (יב) הלא זה הדבר, אינו מפורש בכתוב, רק ידענו כי כן הי' כי אחר יאמרו לו נפניו דבר שלא הי', ודבר זה בבל' ולא שמעו אל משה (לעיל ו' ט'): ממתנו, מאשר נמות, ואם הי' נקוד מלאפום (והוא הנקרא לנו חולם), הי' נפתר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשורק נפתר מאשר נמות, וכן מי יתן מותנו (לקמן ט"ז ג'), שנמות, וכן מי יתן מותי דאבשלום (שמואל ב' י"ט א'), שאמות, והוא המקור עם כנויו כמו ליום קומי (צפני' ג' ח'), עד שובי (ד"ה ב' י"ח כ"ו), שאקום, שאשוב: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה', כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, ורא"בע תמה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפי' אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם, ואמר התשובה כי המצרי' היו אדוני' לישראל וזה הדור יצא ממצרי' למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ולא יוכל להלחם עם אדניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדי מלחמה וכו' ע"ש, והנה בלעדי זאת אף שהיו ישראל מזויני' אכשר שלא הי' להם רכב ופרשי' וכלי קרב אשר עליהם ינצח הקלע את הגבור

והמוצע

מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד־עולם: יד יהוה ילחם לכם ואתם תחרשון: * פ

טו ויאמר יהוה אל־משה מה־תצעק אלי דבר אל־בני־ישראל ויסעו: טז ואתה הרם את־מטך ונטה את־ידך על־הים ובקעהו ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה: יז ואני הנני מחזק את־לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו ברכבו ובפרשיו: יח וידעו מצרים כי־אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: יט ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך

מאחריהם

תרגום אשכנזי

מצרים הייטע געזעהען, זא זאללט איהר זיא נימאלס ווידר זעהען. (יד) דער עוויגע ווירד פיר אייך שטרייטן, איהר אבער זאללט שטיללע זיין.» (טו) דער עוויגע שפראך צו משה: «ווארום פלעהסט דוא נאך צו מיר? זאגע דען קינדערן ישראל, דאס זיא אויפברעכען.

(טז) דוא אבער העבע דיינען שטאב אויף, נייגע דיינע האנד איבער דאז מעער, אונד טהיילע עז פאן איינאנדער: זא זאללען דיא קינדער ישראל מיטטען אים מעערע אויף טראקנען באדען געהען. (יז) איך הינגעגן, איך מאכע דאז הערץ דער מצרים שטארק, דאס זיא הינטער איהנען היניין געהען; זא ווערדע איך נאך עהרע האבען אן פרעה אונד אן זיינעם גאנצען העערע, אן זיינען וואגען אונד אן זיינער רייטעריא. (יח) דיא מצרים זאללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, דא איך עהרע האבען ווערדע אן פרעה, אן זיינען וואגען אונד אן זיינער רייטעריא.» (יט) דער ענגעל גאטטעס, דער פאר דעם לאגער דער ישראל הערגעגאנגן, צאג אב, אונד

גינג

אונקלוס

מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יד יי יגיח לכון קרב ואתון תשתקון: טו ואמר יי למשה קבלית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: טז ואת טול ית חוטרך וארים ית ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: יז ואנא הא אנא מתקיף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה ברתיכוהי ובפרשוהי: יח וידעון מצראי ארי אנא יי באתיקרותי בפרעה ברתיכוהי ובפרשוהי: יט ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא דישראל ואזל מבתריהון

ונטל

רש"י

את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: יד ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם לכם. וכן (איוב י"ג) אם לאל תריבון. וכן האשר דבר לי. וכן (שופטים ו') האתם תריבון לבעל: טו מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. א"ל הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מ"ה) על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניה' כדאי זכות אבותיה' והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: יט וילך מאחריהם.

בין

באור

והמונע את המרונה, ועוד שהי' מצרים ממלכה גדולה ונתובה עם חזק ורב יותר מישראל מאוד מאוד, והראי' שעבדו בהם בפרך ומררו את חייהם ולא קמו לנגדם ועתה כראותם חיל מצרי' נוסע אחריהם ללחום עמהם, פחד העם שאף אם יגברו בכחם על אלו יקומו עליהם כהנה וכהנה מיתר העם הנשאר בערי' ובמצרות עם רב וכבד מאד ולהם רכב ופרשי' וכל כלי קרב ויצטרכו למלחמות גדולות וכוראות וימותו בחסר כל במדב' ברעב ובצמא אף אם יגברו על אויביהם, ואפשר שלכך לא אמרו לקחתנו למות במלחמה או ממתנו במלחמה, כי לא היו יראים כל כך מהמלחמה כאשר יראו מהמדבר הנורא באמת, כי אם יצטרכו ללחום עם מצרי' לא יניחום לצאת מן המדבר כי חשבו גם הם שאין לצאת מן המדבר הזה כי אם דרך מצרים, וגם ימחו בידם ולא יתנום לעבור ישארו כלואי' ונבוכי' במדבר באין מזון ומחיה עד שימותו, והי' די בזה להפחיד עם רב גבורי כח ומלומדי מלחמה ולהבי' מורך בלבבם, ואמר להם משה שאל יפחדו ואל יראו, כי לא בכחם ינצלו וזרוע ידם לא יושיע להם, כי השם יעשה להם ישועה שלא יראו עוד את מצרים עד עולם, והי' בכלל ההבטחה הזאת שלא יצטרכו לשוב בדרך מצרי' כדי לצאת מן המדבר הזה כי השם יכין להם דרך לא עבר בה איש, ולא יראו את מצרי' כי אם היום הזה: כי אשר ראיתם וגו', מה שראיתם את מצרי' אינו אלא היום, היום הוא שראיתם אות' ולא תוסיפו עוד, כן פירש"י, ויתכן שיחסר כ"ף הדמיון כמו כאש' ראיתם, וכן תרגם האשכנזי: (יד) ילחם לכם, בשבילכם, וכן כי ה' נלחם להם (לקמן כ"ה), וכן אם לאל תריבון (איוב י"ג ח'), האתם תריבון לבעל (שופטים ו' ל"א): ואתם תחרשון, הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק אלי, אמרו רז"ל מלמד שהי' משה עומד ומתפלל, כי לא ידע מה יעשה, שהשם אמר לו ואכבדה בפרעה, והוא לא הי' יודע איך יתנהג על שפת הים והאויב רודף ומשיג והי' מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר, וזה טעם מה תצעק אלי כאשר אמרו רז"ל לא עת עתה להאריך בתפלה וישראל נתוני' בצרה), שהי' צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך שאכבדה בפרעה, ולא ספר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל. (מדברי הרמב"ן), ואונקלו' תרגם ואמר י"י למשה קבלית צלותך, ונראה שדעתו שעור הכתוב כמו, מה שאתה צועק כא אלי, והוא רחוק: דבר אל בני ישראל ויסעו, אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והאמונה שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם את הים: (יח) וידעו מצרים, הנשארים: (יט) ויסע מלאך האלהים, המוליך את עמוד הענן לפני מחנה ישראל, וילך המלאך מאחריהם, ומתוך כך ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם, כי המלאך הוליכו להפסיק

בין

מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם: כ ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את־הלילה ולא־קרב זה אל־זה כל־הלילה: כא ויט משה את־ידו על־הים ויולך יהוה ׀ את־הים ברוח קדים עזה כל־הלילה וישם את־הים לחרבה ויבקעו המים: כב ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם: כג וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל־תוך הים: כד ויהי באשמרת הבקר וישקף יהוה אל־

מחנה

ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מבתריהון: כ ועאל בין משריתא דמצראי ובין משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא: כא וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: כב ועאלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון: כג ורדפו מצראי ועאלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא: כד והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתא

דמצראי

גינג הינטער איהנען הער; דיא וואלקענזיילע, דיא פאר איהנען וואר, צאג אב, אונד שטעללטע זיך הינטער איהנען. (כ) אונד קאם אלזא צווישען דעם לאגער דער מצרים אונד דעם לאגער דער ישראל, היר וואר וואלקע אונד פינסטערניס, אונד דא ערלייכטעטע עז דיא נאכט; עז קאם אבער איין לאגער ניכט צום אנדערן דיא גאנצע נאכט. (כא) משה שטרעקטע זיינע האנד אויז איבר דאז מעער; דער עוויגע טריב דאז מעער צוריק דורך איינען העפטיגען אסטווינד דיא גאנצע נאכט, מאכטע אויז דעם מעערע פעסטען באדען, אונד דאז וואססער וואורדע צערטהיילט. (כב) דיא קינדער ישראל גינגען מיטטען אים מעערע אויף טראקנען באדען, אונד דאז וואססער דיהנטע איהנען צור מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען. (כג) דיא מצרים פערפאלגטען זיא, אונד קאמען איהנען נאך, אללע פפערדע פרעה'ס, זיינע וואגען אונד זיינע רייטעריא, מיטטען אין דאז מעער הינייןֹ. (כד) עז וואר אין דער מארגענוואכע, אלז דער עוויגע אויף דאז לאגער דער

מצרים

ר"שי

להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכ"מ אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: כ ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע י"א) אנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויסע עמוד הענן. כשחשכה ומסר עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. מחנה אל מחנה: כא ברוח קדים עזה. ברוח קדים שהיא עזה שברוחות הוא הרוח שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים שנאמר (ירמיה י"ח) ברוח קדים אפיצם (הושע י"ג) יבא קדים רוח ה' (יחזקאל כ"ז) רוח קדים שברך בלב ימים (ישעיה כ"ז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם: כג כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: כד באשמורת הבקר. שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורת ואותה שלפני הבקר קרא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת. וישקף.

באור

בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ושם מחיצה ביניהם שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך, למצרים: ויאר, עמוד האש את הלילה לישראל, והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה, והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה, מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה, הי' הרצון לפניו ית' לבקוע הים ברוח קדים מנשבת, שיראה כאלו הרוח היא המחרבת ים, כענין שכתוב יבוא קדים רוח ה' וגו' ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושע י"ג ט"ו), הסבה למצרים ויאבדו, כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל, אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם. (הרמב"ן): (כב) בתוך הים, במקום שהי' שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה, שנקרשו המים וכתיב נצבו כמו נד נוזלים, ואחרי עבור ישראל נמסו המים שהיו להם חומה, וזהו וישבו המים על מצרים והם הבדילו בין מצרים ובין היבשה, על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי חשבו לעלות אל היבשה, וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה: (כד) באשמרת הבקר, שלשת חלקי הלילה נקראין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר: וישקף ה', ויבט, כלומר פנה אליהם להשחיתם: בעמוד אש וענן, בקולות של ברד ואש

מתלקחת

ויבט

מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם

אונקלוס

דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגִּישׁ יָת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי׃ כה וְאַעְדִּי יָת גַּלְגַּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וּמְדַבַּר לְהוֹן בִּתְקוֹף וַאֲמָרוּ מִצְרָאֵי נֵעֲרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְבוּרְתָּא דַייָ דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃ כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן׃ כז וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְתַב יַמָּא לְעִדַּן צַפְרָא לְתוּקְפֵיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לִקְדָמוּתֵיהּ וְשַׁנֵּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ כח וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא לְכֹל מַשְׁרִית פַּרְעֹה דְּעָלוּ בַּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא

אישתאר

תרגום אשכנזי

מצרים איינען בליק וואַרף דורך דיא פייער־ אונד וואָל־ קענזייל, אונד דאַז לאַגר דער מצרים אין פֿערווירּרונג בראַב־ טע. (כה) ער ליס דיא רע־ דער זיך פֿאָן דען וואַגען אב־ זאָנדערן, אונד פיהרטע זיא מיט בעשווערטעם צוגע; דאַ זאַגטע איין מצרי צום אנדערן: « איך וויל פליהען פֿאָר ישראל, דען דער עוויגע שטרייטעט פֿיר זיא מיט מצרים.» (כו) דער עוויגע שפראַך צו משה: « נייגע דיינע האַנד איבער דאַז מעער, זאַ זאָלל דאַז וואַססער צוריק קעהרן איבער מצרים, אי־ בער זיין קריגסגעשפאַן אונד איבער זיינע רייטעריא.»

(כז) משה נייגטע זיינע האַנד איבער דאַז מעער, דאַ קאַם דאַז מעער געגען מאָרגן צוריק צו זיינער פֿאָריגען גע־ וואַלט, דיא מצרים אבער פֿלאָהען איהם ענטגעגען; דער עוויגע שטירצטע זיא הין מיטטען אים מעערע. (כח) אינדעם נון דאַז וואַססער ווידער צוריק קאַם, בעדעק־ טע עז דאַז קריגסגעשפאַן אונד דיא רייטערייא אויז דעם גאַנ־ צען העערע פרעה׳ס, דיא איה־ נען אין דאַז מעער נאַכגעגאַנ־ גען זינד; ניכט איינער פֿאָן איהנען

רש"י

ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא ל' הבטה כמו (במדבר כ"ג) שדה צופים אקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות: ויהם. ל' מהומה אשטורדי"סון בלע"ז (נ"ל עטורדי"סאן. בל"א בטייבענד). ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן (שמואל א' ז') וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם: כה ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. ד"א במצרים בארץ מצרים שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: כו וישובו המים. שזקופין ועומדים כחומה ישובו למקומ' ויכסו על מצרים. כז לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממי' ומטורפי' ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל היסורין. וינער ושניק הוא ל' טרוף בל' ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: כח ויכסו את הרכב לכל חיל פרעה. כן דרך המקראות

לכתוב

באור

מתלקחת וענן, כדכתיב וירעם ה' בקול גדול וגו' ויהמם (שמואל א' ז' י'): ויהם, לשון מהומה אשטורדי"שון בלע"ז [נ"ל עטורדי"סאנט ובל"א בטייבנד], ערבבם נטל סגניות שלהם, ושנינו בפרקי ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתי' ויהומם (הנ"ל) עכ"ל רש"י, והנה על ידי הקולות והברקים והאש באו רכבי פרעה ופרשיו במהומ' גדולה וערבוב כדרך הסוסים להתבלבל מקול רעם ולהבת הברק, ונשתברו אופני מרכבותיהם, וזהו: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו, שנשתברו ונפלו והמרכבות נגררות בכבדות וקושי גדול: ומלת ויסר שהבנין הכבד הנוסף והי' לו להיות ויסר בפתח קטן תחת הסמ"ך: ויאמר מצרים, איש אל אחיו: נלחם להם, בעבורם: במצרים, בנו אנשי מצרים: (כו) נטה את ידך, כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: וישבו המים, שזקופי' ועומדי' כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר, לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו, לתקפו הראשון: ומצרים נסים לקראתו, שפגעם הים ובא לקראת פניהם, כאשר רצו לנוס ולעלות אל היבשה: וינער ה', כאדם המנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה: (כח) ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה, כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה, כמו לכל כליו תעשה נחשת (לקמן כ"ז ג'), וכן לכל כלי המשכן (שם י"ט), לכל עבדתו (במדבר ג' כ"ו ויחזקאל מ"ד י"ד), ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם (במדבר ד' ל"ב), ואינה אלא

תקון

בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ ל וַיּוֹשַׁע יְהֹוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהֹוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהֹוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהֹוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ

טו א אז

אונקלוס

אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חַד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינְהוֹן וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת מִצְרָאֵי מֵיתִין עַל כֵּיף יַמָּא׃ לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרָאֵי וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

טו א בכן

תרגום אשכנזי

איהנען בליב איבריג·
(כט) דיא קינדער ישראל'ס אבער גינגען מיטטען אים מעערע אויף טראָקנעם באָדען, אונד דאז וואַססער דיהנטע איהנען צור מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען.
(ל) אַן דעמזעלבען טאַגע ערעטטעטע דער עוויגע דאַז פאָלק ישראל פאָן דער האַנד דער מצרים; ישראל זאַהע מצרים טאָדט אם אופער דעס מעערעס.
(לא) אַלז נון ישראל דיא גראָסע מאַכט זאַהען, וועלכע דער עוויגע אַן מצרים אויזגעאיבט, דאַ פירכטעטע דאַז פאָלק דען עוויגען, גלויבטע אויך אַן דען עוויגען אונד אַן זיינען דינער משה.

טו א דא

רש"י

לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן בכל עבדתו ויתדותם וויתדיהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: ל וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: לא את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור:

טו א אז

באור

תקון לשון עכ"ל רש"י, ונראה שאין הלמ"ד יתירה לגמרי כי אם באה לחבר הפרט עם הכלל, פעמי' יקדם הכלל ויחבר עמו הפרט כמו במלאכת המשכן, ופעמים שיקדם הפרט כמו כאן, וזהו תקון הלשון, וכן בני מררי למשפחתם לבית אבתם (שם כ"ט), וכן למשפחתיהם יצאו מן התיבה (בראשית ח' י"ט), והרג מלכים עצומים, לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהלי' קל"ה י"א), ודומיה', בכלם שמוש הלמ"ד לחבר הפרט עם הכלל, ודעת הרמב"ן ז"ל שהלמ"ד בפסוק הזה במקום את, כמו כמים לים מכסים (ישעי' י"א ט'), ויהיה כאלו אמר ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואת כל חיל פרעה, כי החיל אינם הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו, ואולם הנראה שחיל כולל כל אנשי הצבא רכב ופרשי' ורגלי', והוא במקום הזה כלל שאחרי הפרט כמו שזכרנו: (כט) ובני ישראל, כבר הלכו ביבשה בתוך הים, כן פי' הרשב"ם, והראב"ע כתב בענין אחר וז"ל טעם להזכיר זה, כי פרעה הי' טובע, ועוד כשארו אנשים מישראל בים עוברים, והו הי' פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברי' בים הי' שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה וחילו הבי' השם רוח אחרת להמס המי' שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומו' קרובי', והעד הנאמן על זה הפי', שכתוב בשירה וברוח אפיך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישראל וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבעה המצריים, על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, וכתב עוד אל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאות אלף רגלי לא הי' רביעית המחנה, אולי על דרך אח' עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו ז"ל רישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו במדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש עכ"ל, וכן כתבו התוספ' בערכין (דף ט"ו ע"א) שישראל הלכו באורך הים כחצי גורן עגולה ולא עברוהו לרחבו ע"ש, ואולם כפי הנראה לעין רשום במפת המדינה אין צורך לזה, כי מצרים למערב א"י משוך לנגד דרום, ושניהם על שפת הים הגדול שהוא הים האמצעי, וים סוף (הנקרא דאס ראָהטע מעער, אודער אראַבישע מעער בוזען) למזרח מצרים משוך מצפון העולם לדרומו מן המקום הנקרא (זוע"ס) עד הים שקורין דאס אראַבישע מעער, ויש בין הים הגדול לים סוף מרחק מיבשה כמו מהלך שלשת ימים, ושם היו יכולים ליכנס לא"י מבלי עבור את הים, ועל פי השם שבו לאחוריהם, וחנו על שפת מערבית של ים סוף, ועם שלא ידענו איה פי החירת ומגדל, הנראה שלא הרחיקו ללכת כי אם חנו בתחלת הים סמוך למקום זוע"ס שזכרנו ושם אין הים רחב כל כך כי אם יד משוכה מן הים נקרא (ביאה"ר אלזוועס), וכאשר ספרו עוברי הארץ היא יש שם על שפת הים נחל הנקרא להם נחל (בעד'עא), והוא נחל הפלא, לזכר הפלא שנעשה שם לישראל, ואינו רחוק שיהי' באמת במקום ההוא, ובעברם את הים באו משפתו המערבי דרך רחבו, ויבאו על שפתו המזרחי ובאו למרה, ומשם לסיני, וכאשר אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד ד'), לא הי' רוצים לשוב ולעבור את הים, כי מי ישים להם הים לחרבה, ואולם רצו ללכת דרך היבשה שזכרנו: (ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, הרשב"ם והראב"ע פירשו ישראל אשר על שפת הים ראו את מצרים מתי' וטבועים בים, ועם שהפירוש הזה מקובל על הדעת הנה הנחת הטעמי' תנגדהו, לפי שתיבת מצרים בנ"ק המפסיק יותר מן הטפחא שבתיבת מת, ולפירושם הי' צריך להעמיד במפסיק יותר תיבת מת המוסבת על מצרים, לכן אמרו רז"ל שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר: (לא) את היד הגדלה, את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולם לשון יד ממש הן, והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור. (רש"י), וכן תרגם אונקלוס ית גבורת ידא רבתא, וכן תרגם האשכנזי, והראב"ע פי' המכה הגדולה, כי לשון יד נופלת על הכח שביד שהיא הסבה, ועל המכה המסובבת מן הכח והגבורה שביד: ויאמינו בה', שהוא אמת, ונאמן לקיים דבריו: ובמשה עבדו, שהוא שליחו ולא יעשה רק מה שיצונו האל:

אמר המפרש טרם אחל לבאר שירת הים אקדים לך דבר מענין השיר ואיכותו בספרי הקדש, כאשר הודעתיך שאין שירי הנבואה ורוח הקדש שקולים ונמנים על מספר מיוחד מהתנועות וערך קצוב לארכם וקצורם כמעשה השירים אשר בלשון יון ורומי, או על משקל יתדות ותנועות עם התדמות ההברות בסופי החרוזים הנהוגות אצלינו היום בלה"ק, כי אין בכל זה יתרון ומעלה כי אם נעימות ההברה לשמע אוזן בלבד, ואף זה אינו כי אם בקריאה פשוטית, לא בנגון, ואדרבה ההפך המנגן יוצא אם בדקדוק ההוא, ועל הרוב יצטרך להבליע איזה תנועה בנעימות קולו, או להאריך הקצר ולקצר הארוך, כדי להרוס את בנין התנועות ולבלבל הסדר המדוקדק יותר מדאי, כי אין חפץ למנגן בערך ויחס שווי המורגש בהברת התיבות, כידוע לבקי בחכמה ההיא, מלבד הלחן והדוחק שיוליד הדקדוק ההוא לבעל השיר, וכדי לשמור את סדר השיר אשר בחר בו, יצטרך לפעמים לחטוא נגד כוונת המאמר, לסרסו, להוסיף עליו ולגרוע ממנו או להחליף תיבה בתיבה בלתי נאותה כל כך לכוונתו כידוע, ואין יתרון עריבת הקריאה שוה בנזק הכוונה והענין, שהוא תכלית הדבור, ואתה תראה שאם יועתק השיר הבנוי על משקל מלשון אל לשון, יהיה כשמן הטוב המורק מכלי אל כלי שריחו יכלה ויאבד, כן תאבד הנעימה ההיא ולא ישאר ממנה מאומה, כי משקל התנועות דבק בלשון ונצמד בו, ולא יעלה ביד המעתיק כ"א הגדה פשוטית משוללת מכל ערך וסדר ומשקל קצוב, ומכל הדקדוק ההוא בערך התנועות מספרם ומשקלם הקצוב לא יוודע בהעתקה, כ"א חסרונו, והוא הרגש הלחץ אשר לחץ את בעל השיר לקצר בכוונתו כאשר זכרנו :

ויראה שבכל זה עזבו קדמונינו את המעלה ההיא החלושה, ובחרו במעלה יותר נכבדת, והיא סדר הענינים והמאמרים על אופן נאה ומכוון אל התכלית אשר ירצו בו, כדי שיכנסו הדברים לא באוזן השומע לבד, כ"א בלבו, וישארו חרותים על לוחותיו, להוליד בו שמחה או עצב, מורך או בטחון, פחד או תקוה, אהבה או שנאה, כפי תנאי של הכוונה, ולקבוע בתוכו המדות הנכבדות והתכונות המעולות כדרבונות וכמסמרות נטועים יתד שלא תמוט : ואחרי שבכורך ולתכלית ההוא תועלת גדולה בנעימות השיר והנגון הערב כידוע לבעלי חכמת הנפש, נאחזו לסדר את מליצותיהם הנכבדות על סדר נאה ומכוון של מלאכת הנגינה, וכפי התחלף מערכת הנגונים ותנועות הכלים השונים, ומנין חוטיהם נימיהם ונקביהם כנור ונבל, תוף וחליל, ושושנים ומצלתים ונגינות וגתית ושמינית ועשור אילת השחר ומחול ועוגב ודומיהם, כן ישתנו שמות השירים ההם כמו מנצח משכיל מזמור שיר מכתם ודומיהם, וכן ישתנה סדר הענינים ונתחם כפי הראוי, והנגונים נשכחו ממנו באורך הגלות, ומרוב העוני והטלטול אבדה ממנו כל החכמה הנפלאה ההיא, מלאכת הכלים ותבניתם, מערכת הקולות ואופני הנגון ונעימות הזמרה אשר השתבחו בה גדולי עמנו, ולא נשאר לנו כ"א שמות הכלים והשירים לבד, הנזכרים על הרוב בספר תהלות נעים זמירות ישראל, ואולם ידענו שהיתה החכמה ההיא מפורסמת באומה, וגדולי העם וחכמיו ונביאיו היו יודעי שיר מטיבי נגן ובקיאים מאוד בחכמה ההיא, ועל פיה סדרו רוב המשלים והשירות התוכחות והנבואות ותהלות ה' אשר רצונו להשמיע לעם ה' כפי אשר נחה עליהם רוח אלהים ממעל : ואל תדמה בנפשך מלאכת המוזיקא המצויה בידינו היום אל החכמה המפוארה אשר השתמשו בה השלמים ההם, כי הנראה שאין דמיון ביניהם כלל, אבל קרה לחכמה ההיא כאשר קרה לחכמת השירים, נעזבה מעלת הענינים והמחשבות שבה תיקון הנפש השכלית, מפני מעלת השמע שאין בה אלא עונג החוש ועריבת האוזן, כידוע לבקיאים במלאכה ההיא, שרוב עסקיה בנעימת החושים, תחת אשר בימי קדם היה מלאכתה ותכליתה לרדות בכחות הנפש למשול במדותיה ולהפך תכונותיה כרצונה :

ובדי לכונן גם את דברי השיר אל התכלית ההוא, נתחו את כל דבור ודבור לנתחיו וחלקוהו למאמרים קצרים, שווים כמעט בכמות, עד שלא תמצא להם במאמר אחד לא יותר מארבע תיבות ולא פחות מב' (מלה קטנה או המוקפת לאחרים אינה מן המנין), ורובם הם של שלש שלש, והנהגה פשוטית אין מספר קצוב לתיבות המאמר, ותמצא מאמר בעל עשר תיבות ויותר, ואחרון מאמר בעל שתי תיבות בלי סדר כלל : ועשו זה לשתי סבות, האחת שבהיות המאמרים קצרים יתרבו ההפסקים ומקומות המנוח, וברבוי המנוחות יש תועלת רב לעורר הכוונה ולחזקה בלב, כאשר העידו ע"ז בעלי הלשון, וכן יועיל לזכרון כי המאמר הקצר אם יהיה בו ענין ומובן הנכנס בלב קל לשמרו על פה ולהיות שגור ורגיל בו כל הימים, והסבה השנית תועלת הנגון, והיה שאם תשורר המאמר הארוך בקול ותלווה אליו הזמרה בכלי שיר תשקית הכוונה ולא תובן לשומע כ"א בקושי גדול, מה שאין כן במאמר קצר, ובכל מגמתם היה לשמור הכוונה, ולעורר עליה, ועוד שהיה מדרכם לחלק את דברי השיר בין שתים ושלש כתות, כאשר נזכיר להבא, ולזה יאות שיחלק השיר לחלקים קטנים פעם ינגנו ויענו בהם אלו נגד אלו, ופעם ישוררו נמקהלות ויענו כלם כאחד בקולות מתחלפות וערכים שונים, אלו יגביהו ויעלו ואלו ירדו בקול, אלו ימשכו ואלו יבעימו, אלו ינצחו בעוז, ואלו ימתיקו בקול ערב, וידוע שיש בחילוף הקולות ומערכותיהם עונג רב ועדן לנפש המביא אל התכלית הנרצה שזכרנו : והנך רואה בימינו אלו, אף כי אבדנו חכמת המוזיקא הקדושה, ולא נשאר לנו שריד מכל מלאכת הנגון, אשר השתמשו בה קדמונינו, גם לא ידענו אופני המנצח והברות התנועות על אמתתם, מכל מקום נשאר עריבות רב בשירי הקדש, נרגש לכל קורא משכיל אף אם לא ידע כחו, והעריבות ההוא אינו עריבת אוזן בלבד, הדבק ונצמד בלשון אשר בו הושר, כאשר זכרנו למעלה ממשקלי השירים, כי אם עריבת ענין, דבק במובן וכוונת המאמר, לא במבטא שפתים והברות הקול, ולכן אם יועתקו שירי הקודש אל לשון אחר, אף אם יפוג טעמם הרב וימר ריחם ע"י ההעתקה, מכל מקום ישאר להם העריבות הענייני שזכרנו, בסדור הדבורים והחלק המאמרים למחלקותיהם על אופן נאה וערב לחיך, ומקובל על נפש השומע, ולא ישחת ההוד השירי מכל וכל, כמו בהעתקת שירים זרים :

והנה ענין החלק הדבור השירי למאמרים קצרים כבר זכרו הרב בעל מאור עינים בפרק ס' מספרו אמרי בינה, אחרי אשר הביא דעות החכמים השונים על דבר המשקל השירי בלה"ק, אעתיק לך לשונו בקצור וחלוף קצת כפי דרכי, אמר : לכני אומר לי כיוש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש שזכרנו, אך אינן תלות במספר התנועות שלמות ובלתי שלמות כפי השירים הנהוגים עתה בינותינו, שהם כדברי הכוזרי (קרוב לסוף מאמרו השני) הליכות שירי הערב שנשתנשה בהם לשוננו, אבל ערכיהם ומדותיהם, הם במספר הענינים וחלקיהם מנושא ונשוא והמתחבר אליהם בכל אמירת ונזרת נכתבת, יש אשר יהיה המאמר בעל שתי מדות, ועם המאמר השני הדבק בו ונצמד אליו תהיינה ארבע, ויש שיהיה בעל שלש ועם השני הדבק בו שש מדות תמומות תהיינה : דמיון זה, ימינך ה', הוא מאמר אחד לעצמו בעל שני נגולים, או תאמר שתי מדות (כוון בזה אל המדות הנהוגות בין משוררי העמים נקראים מעטר"א בלשון רומי, והוא מדות, ובל"א יקראו (פיסע רגליס), כאדרי בכח, הוא דומהו הדבק בו, אשר יחדיו הם ארבע, וכן ימינך ה' השני שתים אחרות, תרעץ אויב עוד שתים שהן ארבע יחד, ועל הדרך הזה אמר אויב, ארדף אשיג, אחלק שלל, תמלאמו נפשי, אריק חרבי, תורישמו ידי, נשפת ברוחך וגו' (וכמעט כל שירת הים בנויים על הסדר הזה), אפס שירת האזינו היא של שלש שלש, שהן שש בחבור הנצמד, היינו האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי פי (תיבות המוקפות לאחת תחשבנה כאשר זכרנו) : יערף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי וגו' : ופעמים בפסוק אחד כל שכן בשירה א' יהיו שני מיני המדות הללו יחד, של ב' ב' ושל ג' ג', כפי נוח הרוח על המשורר והיות ההשתנות נאות לכוונה, דמיון זה, וברוח אפיך, נערמו מים, הם ב' ב', נצבו כמו נד נוזלים, קפאו תהמת בלב ים, הם ג' ג', וכן בשירת הבאר התחיל ג' ג' ואח"כ רדף ב' ב', וכמו כן בתפלת חבקוק שהיא על שגיונות כשגיון לדוד, ונתן אותה אל המנצח על הנגינות הראויות לה, כאמרו למנצח בנגינותי, הולכת על דרך ג' ג', אלוה מתימן יבא, וקדוש מהר פארן סלה, כסה שמים הודו, ותהלתו מלאה הארץ : והנה בקצת הדבורים יצטרך המשכיל להזכיר קצת מלות אשר לפנה מה אינן נכנסות במספר המדות ההנה, כמו בשירת האזינו ויאמר אסתירה פני מהם, מלת ויאמר

ויאמר היא דבור לעצמו, וכבן אסתירה פני מהם, הם ג' מדות, אראה מה אחריתם, הם ג' אמרות וגו', וכן שני שמות הבוי' אשר בתפל' חבקוק פסוק ה' שמעתי שמעך וגו', שהם לקריאה כל א' הוא לעצמו, וכבן הגזרות אשר הם אשלם הם ג' ג', כי אין עליך למנות לא התחצות ולא המלות בדקדוק כ"א הענייני' והמחשבות השובבות, ולזה פעמים רבות מלה קטנה כדחקה לאשר אללה ואינה מן המנין, וכן פסוקי תהלים שומרים הסדר שזכרנו, גם משלי שלמה, חכמות בחוץ תרונה, ברחובות תתן קולה וגו' (א' כ'), (אף שלא כוון שלמה במשליו לתועלת הבנון שזכרנו, למען תתעורר ותתחזק הכוונה בלב השומע להוסיף אומן הזכרון והזריזות):

ובעיני לא יפלא כי־ימצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים, ואולי הפרון מרונה על העומד (במקילה מאת כבוד הרב, לדבי לא כן יחשוב, ובלי ספק שהעומד מרובה ביתרון רב, ואולי לא רצה הרב למנות כ"א המאמרי' שהם בעלי שלש מדות, כדי שיהיו בשנים המחוברי' יחד שש מדות, וכוון בזה להשוות שירי הקדש עם משקלי השירים אשר בלשון יון ורומי, שהמרבה לא ירבה משש מדות נקראים העקסאמי"טרי, ומי הכריחו לזה, אחרי שלא הי' המנהג הזה כי אם מנהג הסכמי, כפי הנאות לטבע הלשון אשר השתמשו בה, ולבעלי השיר הקדו' דרך אחר, כאשר נזכיר להבא, וישתמשו לפעמי' במאמרי' בעלי ארבע מדו' כפי הנאות אל הכוונה, ועוד מעט ואודיע לך את דעתי בזה), אכן עם סגנון דברי אלה, המשכילי' יזהירו ויוסיפו למנוא מה שלא דמיתי, הלא לכל הפני' יש לנו להאמין כי כל השירות הנמצאות בכתבי הקודש, שירת הים והבאר והאזינו (וברכות יעקב ומשה ומשלי בלעם ועוד שירי' קצרי' שבתור' משה) ושירת דבור' ותהלות דוד וספרי אמ"ת (ושיר השירי' וקינות ירמי'), כלם בלי ספק שומרי' סדר וערך, זה בבנין אחד וזה בזולתו, או האחד בעצמו בעל מדות שונות: ע"כ דברי הרב ז"ל:

ודע כי מה שזכר שלפעמי' שירה אחת בעלת מדות שונות גם זה לא נפל במקרה וכאשר הזדמן, כי אם בכוונה מיוחדת, והיא שבאשר יתנשא המאמר ותתרומם המליצה כן יקצרו המאמרי', למען רבות מקומות ההפסקה ומנוחת הקול ותתעורר הכוונה בלב השומע, כאשר זכרנו', הנך רואה בתהלי' י"ב, יתחיל המשורר במאמרי' בעלי ד' מדות, הושיעה ה' כי־גמר חסיד, כי־פסו אמונים מבני אדם, וכן פסוק ג' ד' ה', ובפסוק ו' בהביאו את אמרות השם ב"ה, והוא מאמר רם ונשא וגבוה מאד, ישתמש במאמרי' קצרים בעלי שתי מדות, משד עניים, מאנקת אביונים, עתה אקום, (יאמר ה'), אשית בישע, יפיח לו, אח"כ בפסוקי' הבאים שב המשורר אל דרכו במאמרים מרבי המדות, אמרות ה' אמרות טהרות, כסף צרוף בעליל לארץ, מזקק שבעתים, וגו' עד סוף המזמור, וכן במזמור נ"א התחיל במאמרים מרבי המדות עד פסוק י"ד והוא מאמר השם ב"ה, כי בי חשק וגו', אז קצר המאמרי' והרבה בהם המעמדות וההפסקות כמו שזכרנו, וכמוהו מזמו' ס"ח, רוב הפסוקי' מחוברי' מאמרי' בעלי מדות רבו' חוץ מפסוק ה' ו' שבהם השירה אשר ישוררו במקהלות לכבוד השם, והוא מאמר נשגב עד מאד מחובר ממעטי המדות מסודרים בסדר נאה וערב:

שירו לאלהים
זמרו שמו
סלו לרכב בערבות
ביה שמו
ועלזו לפניו

* * *

אבי יתומים
ודיין אלמנות
אלהים במעון קדשו:

אח"כ פסוק מחובר מבעלי שלש מדות, אלהים (הוא הקריאה, מאמר לעצמו כמו שזכר הרב בעל אמרי בינה), מושיב יחידי' ביתה, מוציא אסירים בכושרות, אך־סוררי' שכנו צחיחה: ובפסוק י"ט בהתנשאות

המליצה היקרה ישובו המאמרי' הקצרים, עלית למרום, שבית שבי, וגו', ואף פה בשירת הים כל השירה כלה לגודל מעלת' ויקרה מחובר' ממאמרי' קצרי' רובם בעלי ב' ב', ואם יש בהם בעל שלש יחובר און בעל ב', כי כפי עלות המליצה ורומה, כן יקצרו המאמרי', ה' איש מלחמה, ה' שמו: מרכבת פרעה וחילו, ירה בים: תהמת יכסימו, ירדו במצולת, כמו־אבן: מי־כמכה באלים ה', מי כמכה נאדר בקדש, (בעלי ג' ג'), נורא תהלת, עשה פלא: (בעלי ב' ב'), לעומק המוכן:

ויש שתבואנה המדות הקצרות והארוכות לתפארת הוד המליצה, בחלוף נאה וקליעה מסודרת, ובה עריבות רב וסגולה נפלאה לעורר הלב, יש מהם בקו' ג' ב' ג' ב', דמיון זה לעור' האהב', בשיר השירי' (א' ט' ו'):

לססתי ברכבי פרעה
דמיתיך רעיתי:
נאוו לחייך בתורים
צוארך בחרוזים:

* * *

(שם ה' י"ד) ידיו גלילי זהב
ממלאים בתרשיש
מעיו עשת שן
מעלפת ספירים:
(ושם ו' א') אנה הלך דודך
היפה בנשים
אנה פנה דודך
ונבקשנו עמך:

או לעורר קמלה כמו בקינות ירמיהו, וכמעט כל קינת אני הגבר הולכת על הסדר הזה מג' ב' ג' ב', כמו

אני הגבר ראה עני (מלת אני הזעיר' אינה' מן המנין)

בשבט עברתו:
אותי נהג וילך
חשך ולא אור:

* * *

בלה בשרי ועורי
שבר עצמותי:
בנה עלי ויקף
ראש ותלאה

וכן כל הקינה ההיא עד תומה, ואם יש בפסוק איך לטעום, תשכיל שע"י הסדר הערב הזה יכנסו הדברים בנפש ויעוררו בו כחות החנינה והחמלה על המקונן בשברון דוים, מילל ונאנח, מילל בארוכה ונאנח בקצרה: ומה מתוקה הקליעה ההיא מארוכות וקצרות כאשר תנוא לפעמים בערבוב, יחשוב כה הקורא במחשבה ראשונה שבאה בלי כוונה כי אם במקרה, ובה כוונה עמוקה ועדנה רבה מעוררת הלב, כמו במזמור ס"ח שזכרנו למעלה, וכן בשיר השירים (ה' ב'),

אני ישנה
ולבי ער
קול דודי דופק
פתחי־לי אחתי רעיתי
יונתי תמתי
שראשי נמלא־טל
קוצותי רסיסי לילה:

והנה רבות על סדר הקליע' הזאת או בדומה לה, אין צורך לזכרם ביחוד, כי די בזה למבין: והנה המאמרי' הקצרי' האלו הנקראי' חרוזים או דלתות יחוברו יחדיו על הרוב שנים שנים, ויהי' הדבור בעל שתי דלתות נצמדות בשתוף ענין, פעמי' שיהיה ענין שניהם אחד בעינו וכפול במלות שונות ותיבות מתחלפות, או שיהי' ענין האחד דומה או מקביל ומנגד לענין השני, ואז תהיינה התיבות מקבילות ונוכחות בכל אחת מהן לעומת מחברתה, כאשר זכרנו מזה בפ' בראשית (ד' כ"ג), וזה מצוי מאוד ורגיל בשירי לשון הקדש, ופעמים שלא ישתתפו כי אם בחלק מחלקי המאמר, כגון בנושא או בנשוא או במה שיתחבר עמהם, ואם יהיה כן יש שיכפל החלק ההוא המשותף בפירוש, כגון בתהלים (קי"ח ט"ו),

ימין ה' דוממה,
ימין ה' עשה חיל :
* * *

ובספר בראשית (מ"ט כ"ב), בן פרת יוסף,
בן פרת עלי עין :
* * *

ובשירת הים, ה' איש מלחמה,
ה' שמו :
* * *

ובתהלים (קט"ו י"ד), יוסף ה' עליכם,
עליכם ועל בניכם :
* * *

ויש שישמט הענין או החלק ההוא המשותף מן הדלת האחת, ויסמך על מה שכתוב בחברתה, ואמרו המפרשי' שהתיבה ההיא הכתובה באחת מהן מושכת עצמה ואחרת עמה, כבר זכרנו משלי זה המין בבראשית במקום הנזכר, וגם תראה שכל מזמור בצאת ישראל ממצרי' וגו' (תהלי' קי"ד), הולך על הסדר הזה, שחלק מחלקי הגזרה נשמטת באחת מן הדלתות פעם בראשונה ופעם בשני', ויסמך על הכתוב במחברתה, שימשוך אחר עמו, ויש דמיון מזה גם בשירה שלפנינו, כגון זה אלי ואנוהו, אלהי אבי וארוממנהו, מלת זה מושכת עצמה ואחרת עמה, כי כוונת הענין זה אלי ואנוהו, זה אלהי אבי וארוממנהו, ולמען לא תאריך הדלת השני' נשמט המלה המשותפ', וכן ארור אפם כי עז, ועברתם כי קשתה (בראשי' מ"ט ז'), הכוונה ארור אפם כי עז, וארורה עברתם כי קשתה, והוקלה הדלת השני' בעבו' היות תיבותי' ארוכו' מתיבו' הדלת הראשונ', ופעמי' שישמט חלק אחד מחלקי המאמ' בדלת הראשונ', וחלק אחד בשני' ואז תהיינה הדלתות כמשולבו' אשה אל אחותה, כמו (שם ט'),

כרע רבץ כאריה ———
——— וכלביא מי יקימנו

כרע רבץ שבראשונה מושך עמו גם השני', ומי יקימנו שבשני' מושך עמו את הראשונה, ויהי' כאלו אמר כרע רבץ כארי' מי יקימנו, כרע רבץ כלביא מי יקימנו (אולם לפי זה הי' ראוי להיות כארי' בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת וכלביא, כמו שהועמד אתנח במלת ה' בפסוק להגיד כי ישר ה', אשר נזכיר להלן, לכן לדעת בעל הטעמים יהי' כן פסוק זה ממין קליעה אחרת אשר נזכיר עוד), וכן בתהלים (ע"ח י"א),

ויִשכחו עלילותיו ———
——— ונפלאתיו אשר הראם

הענין וישכחו עלילותיו אשר הראם, וישכחו נפלאותיו אשר הראם, לכך הועמדה תיבת עלילותיו בטעם מפסיק: ותבין מזה כוונת ודקדוק הכתובים כגון להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו (תהלי' צ"ב ט"ז), מערכת הכתוב כך היא כאלו אמר,

להגיד כי ישר ה',
ולא עולתה בו :
כי ישר צורי,
ולא עולתה בו :

ולא הונח האתנח במלת ה', והנרש רביע' הפסות מן האתנח במלת צורי, והנגדה פשוטית הי' צריך לחבר ה' עם צורי בטעם, כידוע :

ולפעמים כאשר תבא הקריאה באחת מן הדלתות, יוכפלו התיבות במחברתה בלי כפילת הענין, כגון עד מתי רשעים ה', עד מתי רשעי' יעלזו (שם צ"ד ג'): הענין אתה ה'! עד מתי יעלזו רשעי': וכן נשאו נהרות ה', נשאו נהרות קולם (שם צ"ג ג'): אל נקמות ה', אל נקמות הופיע (שם צ"ד א'): כי הנה אויביך ה', כי הנה אויביך יאבדו (שם צ"ב י'): אתי מלבנון כלה, אתי מלבנון תבואי (ש"ה ד' ח'): וכן בשירה שלפנינו, ימינך ה' נאדרי בכח, ימינך ה' תרעץ אויב: וכוונת הענין כמו שכתבו המפרשי', אתה ה' הנאדר בכח, ימינך תרעץ אויב: מי כמכה באלים ה', מי כמכה נאדר בקדש, נורא תהלות, עשה פלא: הענין אתה ה'! מי באלים כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא, וכדי לסדר אותו על סדר שירי, כתב אותו לנתחיו וכפל התיבות במקום הראוי והנאות לעורר הלב :

ודע שיש בהצמדות הדלתות ומחברתם תועלת גדולה לא בלבד בהבנת הוראתם, כי כפילת הענין יטעים המובן ויהפכנו על כל צדדיו, עד כי לא ישאר בו דבר סתום ומכוסה, ועי"ז תהי' ההוראה ברורה וגלוי' וזכה לשומע, כי אם תמצא בו גם תועלת רב לצורך נעימות הנגון, כי אם יושר השיר במקהלו' יחלק למחלקותיו, ותדמה בנפשך שהכת האחת תשורר הדלת האחת, והשני' תשורר את מחברתה בנגון דומה או מקביל שיו כפי הנאות, יוולד מזה נעימות רב ועדן לנפש, ועי"ז תתעורר רוח השומע לקבל הענייני', ולהכניס אל לבו, שמה ינגרו בכח וימשלו ביצרו וירדו נכאות ומדות נפשו להטותם לכל אשר יחפצו ולהפך תכונותי' ומזגיה מן הקצה אל הקצה, כמו שזכרנו :

ובבר זכרו חז"ל ענין החלק השיר למחלקותיו, בסיטה (דף כ"ז ע"ב) נחלקו חכמי ישראל כיצד שרו על הים, יש אומר, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, וישראל עונו אשירה לה', וכן עונו על כל מאמר ומאמר, ויש אמר שענו ישראל אחרי משה כל מה שאמר, כקטן המקרא את ההלל, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, והם אמרו כי גאה גאה, ור' נחמי' אומר כסופר הפורס על שמע בבה"כ, משה אמר אז ישיר ישראל (כן הוא הנוסחא בתוספתא שם שמשה אמר כנגד ישראל אז ישיר ישראל), וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר עזי וזמרת, וישראל אמרו זה אלי ואנוהו, משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמרו ה' שמו, ובמכילתא אמרו ר' אליעזר בן תדאי אומר משה הי' פותח בדבריו תחלה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו, משה הי' פותח ואומר אשירה לה' כי גאה גאה, וישראל אומר סוס ורוכבו רמה בים, משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל עונין אחריו ויהי לי לישועה, משה הי' פותח ה' איש מלחמה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו ה' איש מלחמה ה' שמו. ויתכן א"כ שגם הלוי' המשוררים בבהמ"ק למחלוקתם שרו על הדרך הזה, ובכל מקום שיש כפילת ענין בפסוק עשו כדברי ר' נחמי' כסופר הפורס על שמע ושרו אלו כנגד אלו את הענין ההוא במלות שונות כאשר זכרנו, ובמקום שאין כפילת ענין מפורש, כפלו כל פסוק ופסוק כקטן המקר' את ההלל, וכאשר אנו נוהגין במזמור מן המצר, לכפול את הפסוקי' שאין בהם כפילת ענין, והוא מפסוק כ"א עד סוף המזמור, ואולי נקבע המנהג הזה לזכר מה שנעשה במקדש. ופעמים שיחובר הדבור משלש דלתות, ואו על הרוב שתי' מהן נצמדו' בענין ובמובן, והשלישית בדלת תבוא על שתיהן: דמיון זה בתהלים (צ"ב ח'),

בפרח רשעים כמו עשב
ויציצו כל פועלי און
להשמדם עדי עד :

שתי הדלתות הראשונות נצמדות ע"י כפילת הענין במלות שונות, והשלישית מוסבה על שתיהן, כי יתכן לומר

בפרח רשעים כמו עשב
להשמדם עדי עד
ויציצו כל פעלי און
להשמדם עדי עד :

וכמוהו עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש, ה' לארך ימים (שם צ"ג ה'): הנה שני המאמרים הראשונים נצמדים, והשלישי מוסב על שניהם, כי עדות ה' נאמנו לארך ימים, לביתו נאוה קדש לארך ימים: וכן

בש"ה (ב'ה'), סמכוני באשישות
רפדוני בתפוחים
כי חולת אהבה אני :

ובפסוק אין כאל ישרון (דברים ל"ג כ"ו) הדלת השניה והשלישית צמודות בענין וכפילת המובן, והראשונה תסוב עליהן על הדרך הזה

אין כאל ישרון
רכב —— שמים בעזרך
— ובגאותו שחקים ——

כאלו אמר ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שמים בעזרך: ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שחקים בעזרך: והדבר הזה מוליד ערבות רב במוזיקא שאם תחלוק השיר למחלקותיו, וישוררו כלם הדלת המשותפת, והדלתות הנצמדות ישוררו אלו כנגד אלו בקולות מתחלפות ונגונים דומים ומקבילים, יהיה זה לתפארת השיר ויוליד עדן רב בנפש השומע:

ויש שיהיה הדבור בעל ארבע דלתות, ואז על הרוב הראשונה נצמדת עם השלישית, והשניה עם הרביעית, דמיון לדבר בשירת האזינו (דברים ל"ב כ"א):

הם קנאוני בלא־אל
כעסוני בהבליהם,
ואני אקניאם בלא־עם
בגוי נבל אכעיסם,

* * *

(ושם מ"ג) אשכיר חצי מדם
וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה
מראש פרעות אויב :

השלישית באור לראשונה, שהדם יהיה מחלל ושביה, והרביעית לשניה, כי הבשר יהיה מראש פרעות אויב, וכן בתהלים (ל' י"ב),

הפכת מספדי
למחול לי
פתחת שקי
ותאזרני שמחה :

המספד יצמד עם השק, והמחול עם השמחה, וכן (שם קי"ח ח' וט'),

טוב לחסות בה'
מבטח באדם
טוב לחסות בה'
מבטח בנדיבים :

* * *

ובש"ה (א' י"ג וי"ד) צרור המר דודי לי,
בין שדי ילין :
אשכל הכפר דודי לי,
בכרמי עין גדי :

* * *

ובתהלים (קט"ו י"ז וי"ח), לא המתים יהללו יה
ולא כל ירדי דומה
ואנחנו נברך יה
מעתה ועד עולם :

הראשונה מקבלת לשלישית, שהמתים לא יהללו יה, ואנחנו נברך יה, והשנית מקבלת לרביעית שהם ירדי דומה, ואנחנו לא כדום מעתה ועד עולם, כענין למען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אהי לעולם אודך (שם ל' י"ג): ודרך אחר בפסוק מי כה' אלהינו המגביהי לשבת וגו' (שם קי"ג ה' וו'), יתכן שנחלק למחלקותיו באופן זה

מי כה' אלהינו ————
המגביהי לשבת המשפילי לראות
בשמים ובארץ

דהיינו ששרו כלם כאחד מי כה' אלהינו, אח"כ הכת האחת המגביהי לשבת, והשנית המשפילי לראות, הראשונה בשמים והשניה בארץ, ויהיה המובן המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ (ובפסוק כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו אשר זכרנו למעלה יהיה לדעת בעל הטעמים ממין הקליעה הזאת, ובאופן זה,

כרע רבץ
כאריה וכלביא
———— מי יקימנו,

והכוונה כרע כאריה מי יקימנו, רבץ כלביא מי יקימנו, ויהיה לדעתו לשון כריעה נופל יותר על האריה, ולשון רביצה נופל יותר על הלביא, ולכן אין במלת רבץ וא"ו העטף), ויתכן שסיימו כלם כאחד בשמים ובארץ, כאלו אמר המגביהי לשבת בשמים ובארץ, המשפילי לראות בשמים ובארץ, ותהיה הכוונה שהו' יושב על כסא רם ונשא בשמים ובארץ, ומשפיל לראות בשמים ובארץ, לפי שגם השמים הרמים שפלים בערכו, וזהו לדעתי היותר נכון בבאור הכתוב:

* * *

(ובש"ה א' ה') שחורה אני ונאוה
בנות ירושלם
כאהלי קדר
כיריעות שלמה :

הנה כאהלי קדר מוסב על שחורה אני, וכיריעות שלמה על ונאוה, והנה רבות בשירי הקדש, ומצאם המתבונן בהם:

ובבר יצאתי מגדר הכוונה, עברתי חק וגבול אשר שמתי לבאורי, ולא להאריך בלימודים, ועשיתי זה לאהבת הדברים, כי לא מצאתי בכל מפרשי התורה דבר מספיק מזה הענין, ולהעיר נפש הקורא על תפארת והוד השירים אשר בספרי הקדש, כי ראיתי ילדי בני עמנו יספיקו בילדי נכרים, וישתבחו מאד במלאכת השירים אשר לאומות הזרות, כאלו להם נתנה תפארת השיר וחן ערכו, ובערה בלבי אש הקנאה, להראות כי כגבוה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכי שיר הקדש משירי חול, לא לבד בבחינת מעלת המשורר שהוא הפועל, והמליצות היקרות והנכבדות שהם חומר השיר, וכן בבחינת תכליתו שהיא ההישרה אל האושר הנצחי וההצלחה האמתית על ידי הענינים הרמים והנשגבים, הנבואות והיעודים והברכות ותהלות ה' המביאים את האדם לחיי עד, כי אם גם בבחינת הצורה שהיא מערכת המאמרים חבורם וסדורם, יש לשירי הקדש יתרון רב ומעלה עצומה בהוד ויופי על כל השירים המשובחים להם כל כך, ומעתה אשוב לבאר את דברי שירת הים אשר לפנינו:

תרגום אשכנזי

טו (א) דאמאלס זאנגען משה אונד דיא קינדער ישראל'ס דיזען געזאנג, דעם עוויגען צו עהרען, אונד שפראכען: « איך זינגע דעם עוויגען, דער האכערהאבען זיך ציגט; דאס ראס אונד זיין רייטער שטירצט ער אינס מעער. (ב) מיין זיג, מיין זאיטענשפיל איזט יה, ער וואר מיר ערעטטונג; דער איזט

פ ש"ס אריח על גבי לבינה בל' שורות ימלא בהתורה

טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה

אונקלוס

טו א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּלֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא׃ ב תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ והוה

רש"י

טו א אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י') אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א' ז') ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר השירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה. אז יבנה שלמה במה (מלכים א' י"א) פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד ע"ש המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנו' ולא בנה ואין לומר ולייש' ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בל' עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב (איוב א') על פי ה' יחנו (במדבר ט') ויש אשר ישכון הענן. לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליישבו בל' הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א באה הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן הסוס ורכבו רמה בים וכל שאי אפשר לעשות ע"י זולתו נופל בו ל' גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולה ברש"י ישן): ד"א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלסנו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך ב"ו שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן ומורידין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג') ורמו לגו אתון נורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב ל"ח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: ב עזי וזמרת יה. אנקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק

באור

טו (א) אז ישיר, ידענו שמשפט הלשון בשירי' ובנבואות לשים בעתיד במקום עבר, וזהו רגיל עד מאד, ולפי זה אם הי' אז ישיר את זולת השירה לא יקשה בעיניך היותו בזמן עתיד, כי כן דרך הלשון (וזהו דעת הרמב"ן, והראב"ע), ואולם לפי פשטות הכתוב נראה שעקר התחלת השירה היא מן אשירה לה', ואין דרך המקרא בהגדה פשוטית לחלוף את הזמנים, לכן פירש"י אז כשראה הנס עלה בלבו לומ' שירה, וכן אז ידבר יהושע (יהושע י"ב), וכן ובית יעשה לבת פרעה (מלכים א' ז' ח'), חשב בלבו שיעשה לה, אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה', וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל, וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה (במדבר כ"א י"ז) אז יבנה שלמה במה (מלכי' א' י"א ז') פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה, למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה עכ"ל, והוסיף לפרש ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד (אף בהגדה פשוטית בלתי שירית ובלתי נבואית, ואין מקום להשגת הרמב"ן ז"ל על הרב), כגון ככה יעשה איוב (איוב א' ה'), על פי ה' יחנו (במדבר ט' כ"ג) אשר ישכן הענן (שם י"ח), לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר, אבל זה שלא הי' אלא לשעה אי אפשר ליישבו בלשון הזה ע"כ לשונו, והנה גם דברי הרמב"ן ז"ל, בזה נכונים שהמספר ענין ועמוד עצמו בזמן שיאפן וירמוז למעשה, פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה, ועומד עליו בתחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררי' לפניו וכו', אלא שעדיין לא תירץ הרב ז"ל איך יאמר על המשוררי' בהווה אז ישיר, והן אלו דברי רש"י ז"ל באמת שבמלת אז העמיד המספר את עצמו בזמן הקודם לשירה, דהיינו בזמן שראה עשה הנס, ואז היתה השירה עתידה, אבל רצון המשורר היה בהווה שנמר בלבו לומר שירה וכן עשה, והוא מדוקדק מאד, והנך רואה שאמר אשירה לה', על הרצון לשורר איך וויל זינגען, וכן אז ישיר באהם זיך פאר צו זינגען: ובאתם השיג הרב רמב"ן ז"ל על רש"י: לה', אונקלו' תרגם קדם י"י, והאשכנזי דעם עוויגען צו עהרען, כי גם זה משמושי הלמ"ד בלה"ק, לאמר, חז"ל דרשו על המלה הזאת, לפי שהי' מיותרת אחרי שכבר כתב ויאמרו, ולמדו מזה שהיו כל ישראל עונין אחרי משה: כי גאה גאה, ענין גאה וגאון התרוממו' וגדולה עם היציאה מן הגבול הרגיל, ומזה הענין ושית בגאון גליך (איוב ל"ח י"א), כי גאו המים (יחזקאל מ"ז ה'), הטעם בכלם הרבוי והגדול עם העברת הגבול הרגיל, והמתגאה מרומם בעצמו במעלה יותר מן השעור והגבול הראוי, ולכך פירש"י כל שאי אפשר לעשות ע"י זולתו נופל בו לשון גאות, כמו כי גאות עשה (ישעי' י"ב ה'), כלומר דברי' העוברי' את שעור וגבול האפשר לזולתו, והנה בבני אדם הלשון הזה ינא על הרוב לגנאי, והוא תהלה ושבח להשם יתעלה המרומם באמת על כל גבול ושעור לאין תכלית, ולכך אמר אונקלוס בתרגומו וגיאותא דליה הוא, שלו לבדו יאות הגאון והגאוה, וכפל לשון גאה גאה המקור עם הפעל העבר כדרכו לפעמים (בנוסח רש"י שלפנינו הביאו מרש"י ישן שכפילת הלשון גאה גאה כדרך השירי' כמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ה' איש מלחמה ה' שמו, וכן כלם, והוא דבר תימה, כי אם כפל השירי לא יבא אלא בשתי דלתות לא בדלת אחת, כאשר הזכרנו בהקדמת השירה, וכמדומה שספר מוטעה בא ליד המדפיסי', כי בשני הכ"י שבידי לא מצאתי את הדבר הזה), ואונקלוס תרגם אתגאי על גיותניא וגיאותא דליה הוא, כתנאה על הגאים והגאוה שלו היא, כתנאה על הסוס המתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו, כי את שניהם רמה בים, ורש"י פי' על כל השירות וכל מה שאקלסנו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך ב"ו שמקלסין אותו ואין בו עכ"ל, והוא מענין הגאון שזכרנו, שרוממות המעלה שלו עובר הגבול והשעור שאפשר לבני אדם לקלסו, ולכן תרגם האשכנזי האט זיך האך ערהאבען געציגט, כי רוממות המעל' עם היציאה מן הגבול הרגיל יקרא בל"א ערהאבענהייט, ויאות לומר שהראה את עצמו מרומם ונשא על כל רוממות המעלה: רמה, תרגום של השליך וכן רומי קשת (תהלים ע"ח ט'), השליכם כמשליך חן: (ב) עזי, שורש עזז

סוגה

אונקלוס

וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ ג יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ד רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא

לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃ ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם

ומבחר

ושפר

תרגום אשכנזי

איזט מיין גאָטט, איהן וויל איך ריהמען, מיינעס פאַ־טערס גאָטט, איהן וויל איך ערהעבען. (ג) דער עוויגע איזט הערר דעס קריגס, עוויגעס וועזען זיין נאמען. (ד) קריגסגעשפאַן פרעה'ס אונד העערעס־מאכט שליידערט ער אינס מעער,

דער

רש"י

בשורק וזמרת כמו וזמרתי. ואני תמה על ל' המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה ט"ז) ה' עזי ומעזי (תהלים נ"ט) עזי אליך אשמורה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא"פום כשהי' מאורכת באות שלישית ואין השניה בשוא בחטף הראשונה נקודה בשו"רק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי על עלו יכבד עולו כל כלו ושלישים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב ל' המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (תהלים קכ"ג) היושבי בשמים (עובדיה א') שוכני בחגוי סלע (דברים ל"ג) שוכני סנה. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא הי' לי לישועה וזמרת דבוק הו' לתיבת השם כמו (שופטים ה') לעזרת השם בעברת ה' (קהלת ג') על דברת בני האדם. ול' וזמרת ל' לא תזמור (ישעיה כ"ה) זמיר עריצים ל' כיסוח וכרית' עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישוע'. ואל תתמה על ל' ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בל' זה וזה דוגמת' (מלכים א' ו') את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב הל"ל עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים (ב' י') ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם ה"ל לומר מלך עליהם רחבעם. (במדבר י"ד) מבלתי יכולת ה' וישחטם ה"ל לומר שחטם והאנשים אשר שלח משה וימותו ה"ל לומר והאשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב ה"ל לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אנקלוס תרגם ל' נוה (ישעיה ל"ג) נוה שאנן (שם ס"ה) לנוה צאן. דבר אחר ואנוהו ל' נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו: אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו (רות א') איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב') וחזקת והיית לאיש לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש (שמואל א' י"ז) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי האדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו: ד ירה בים. בדי בימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר (שמו' י"ט) או ירה יירה או השתדי והתי"ו משמש בהלו במקום יתפעל

באור

הונח על הגבורה והאומץ על הדברים המפחידים, וגאון הדברים המונעים מלהגיע אל המבוקש, ויאמר ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג), שלא יחוש לכל, ולא ישוב מפני כל, גם בוש לא יבוש מלצנות כפי העולה על רוחו, וכן העזה פניה ותאמר לו (משלי ז' כ"ג), הכוונ' בנאמון הכלימה והבושת הנטועה בלב האדם, וכן ודוד מכרכר בכל עז (שמואל ב' ו' י"ד), שלא חש למלעיגים כלל, ויאמר גם על דבר שאין בו רוח חיים, ברוח קדים עזה (לעיל י"ד כ"א), כלומר הגוברת על העומד לנגדה ומנגחתו וכן במים עזים (נחמי' ט' י"א), והשם עוז כשהוא עם הכנוי יבא בקבוץ או עז בקמץ חטוף ואין הבדל ביניהם, ויורה גם הוא על תוקף ונצחון המונעים, ומכללם האויב (נל"א ז"ג), והיו"ד סימן המדבר: וזמרת, זמרה יורה על הנגון בכלי שיר כאשר ילוה אל השיר' בפה, והשבח והתהלה אשר יושר יקרא גם הוא שירה או זמרה, וזמרת חסר יו"ד הכנוי, כי מלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאלו כתב עזי וזמרתי יה, והטעם הודי' לה' שלא בכחו גבר כי אם מאת השם העוז והנצחון ושלו ואתה התהלה כי הוא היה לו לישועה, ויתכן לומר על דרך מליצת השיר שהשם הוא נצחון שלו והוא יהיה שירו וזמרתו, וכן היא במכילתא, אין עזי אלא תקפי, ועל וזמרת דרש עשאני אימרה, וכן תרגם אונקלוס תוקפי ותושבחתא, וכן תרגם האשכנזי: ואנוהו, אונקלוס תרגמו מלשון נוה, נוה שאנן (ישעיה ל"ג כ'), דין אלהי ואבני ליה מקדש, וכן פי' ראב"ע, והיא דעת ר' יוסי בן דורמסקית במכילתא, ומלת וארוממנהו שהיא כפל לשון של ואנוהו תרגם אונקלוס על העבודה בבית המקדש ואפלח קדמוהי, ואולם לפי פשוטו נראה ששניהם לשון שבח, ואנוהו לשון נוי, כמו הנוה והמעונגה (ירמיה ו' ב'), אספר נויו ושבחו לבאי עולם, כגון מה דודך מדוד וגו' דודי צח ואדום (ש"ה ה' ט' י'), וכל הענין כמו שפירש"י ז"ל והוא מהמכילתא, כדברי שאר התנאים שם, ואבא שאול אומר ואנוהו נדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון, ופי' לשון ואנוהו אני והוא, אעשה עצמי כמוהו לידבק בדרכיו, וכן היו אומרים לדעת ר' יהודה בבית המקדש בחג הסוכות בשעת הקפת המזבח אני והו הושיעה נא, כדאי' בסוכה (דף מ"ה ע"א), ותהיה הכוונה בו ג"כ כדעת אבא שאול: אלהי אבי, זה הוא אלהי אבותי, מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי, וכזה לי שארוממם אותו בשירי: (ג) איש מלחמה, אונקלוס תרגם מרי נצחן קרביא, וכן תרגם האשכנזי (הערר דעס קריגס): ה' שמו, נודע ה' משפט עשה (תהלים ט' י"ז), ונתפרסם שם ההוי' בעולם, ע"י שהיה עמי בעת צרתי, ושדד מערכות הגבורים בעזרתי, והוא לבדו עושה ככה, וכל זה מהוראת השם הנכבד, כמו שזכרנו: ורש"י דבר יאחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם, ולא כמדת מלכי האדמה, כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו עכ"ל, והוא מהמכילתא, דרשה נעימה קרובה אל הפשט: (ד) מרכבת פרעה, שהיו כבדות, ועמהם כל חילו, כאילו ירה אותם, כמו אבן שהוא קל, וכן תרגם אונקלוס שדי בימא, לשון השלכת האבן, והיה לו למתרגם האשכנזי לתרג' שאאם ער אינם מעער, אלא שלהעתיק המליצ' בלשון אשכנז השתמש בתיבת (שליידערט), והוא שאול מקליעת אבני הקלע: ומבחר, שם דבר כמו מרכב, משכב, מקרא קודש, ואמרי שהוא כולל אל כל השלישים הנבחרים, יתכן לומר בלשון

רבים

וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים

אונקלוס

וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְּיַמָּא דְסוּף׃ ה תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה׃ ז וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תְּבָרְתִּנוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצַתִּנוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְּשׁוּר אוֹלִיא

תרגום אשכנזי

דער אויזבונד זיינער קריגס־אָבערן פערזונקען אין דער בינזענזעע. (ה) אבגרונד בעדעקטע זיא, זיא זאנקען אין טיפען וויא שטיין. (ו) דיינע רעכטע, אָ עוויגער! פערהערליכט דורך מאכט, דיינע רעכטע, אָ עוויגער! צערשמעטטערט דען פיינד. (ז) דורך דיינע גראָססע מאַיעסטעט צערמאַלמסטו דיינע ווידערזאַכער; דוא לעססעסט איהן אויז, דען ברעננענדען צאָרן, ער פער־צעהרט זיא וויא שטאָפפעלן. (ח) פאָם הויך דיינער נאַזע טהירמטען זיך וואססער עמ־פּאָר, פליסענדעס שטונד אויפרעכט וויא דיא וואנד; דער

באור

רבים טבעו בים סוף: (ה) תהמת, תחתית המים העמוקים בלי חק ושעור קצוב, וכן מצולת הם עמקי המים היורדים בלי שעור, לא שתחתית הים יקרא תהום, והעומק יקרא מצולה, אמר שתחתית הים כסה אותם, ע"ד מליצה כמו שאמר תבלעמו ארץ, והם ירדו אל התחתית ההוא בעמקי הים כמו האבן הכבד כאשר יושלך אל המים: [*יכסימו, שרשו כסה, והוא עתיד לנסתר מבנין פעל עם כנוי נסתרים, ויש במלה זאת ארבעה זרות: הא', שהסמך ראוי להדגש לסי' הבנין, כמו עמל שפתימו יכסימו (תהלים ק"מ י'), ונפל הדגש להקל, אחרים נמצאו כזה רבים: במקום שצי"ן הפעל בשוא, ויקנאו אתו (בראשית כ"ו י"ד), אתם מבקשים (לעיל י' י"א), ודומיהם: הב' שבאה בה היו"ד מורגשת בשבא, שלא כמנהג כתי למ"ד ה"א שדרכה להחסר בעתיד לנסתרי' כמו ויכסו את הרכב (שם י"ד כ"ח), והיא הסבה שהוקלה המלה מהדגש, בעבור כבדות היו"ד, וגם לזרות זה נמצאו חברים, ובקרך ובאנך ירבין (דברי' ח' י"ג), ירוין מדשן ביתך (תהלים ל"ו ט'): ודומיהם: הג' שבאה בה וא"ו נוספת, וגם זה מצוי לפעמים, ובפרט במליצות השירים, כמו שנמצאו רבים בשירה זאת, יאכלמו, תמלאמו, תורישמו, כסמו, תבלעמו, תבאמו ותטעמו: הד' הוא השנוי הגדול מכולם, שבאה המ"ם במלאפום במקום החולם, כמו שהוא בחבריו שהזכרתי, והוא הקשה לרש"י ז"ל שכתב אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסימו מלאפום עכ"ל, ור"ל בחולם, כי הראשונים קראו לחולם מלאפום, אולם כבר נמצאו גם לשנוי זה רעים, ישפוטו הם (לקמן י"ח כ"ו), לא תעבורי מזה (רות ב' ח'), ומ"ש רש"י שאין לו דומה, היינו שתבא המ"ם לכנוי נסתרי' במלאפום, ואמרו המדקדקים ששכונתו גרמה לו, ר"ל בעבור היותו שכן לשורק הקודם לו (ואף שנקודה פה היו"ד בקבוץ מ"מ הוא במקום מלאפום, רק שהוא"ו חסרה ע"פ המסורת), כדי לזווג הקריאה, והוא דרך באות בענרו, כמו ומובאיו ומוצאיו (יחזקאל מ"ג י"א) שהראוי מבואיו, כי הוא מבחי העי"ן, ובא כן בעבור מוצאיו שהוא מנחי פ"י, וכן הרו והגו (ישעיה נ"ט י"ג), שהראוי והגו, כי הה"א שרשית, ובא כן בעבור הרו ששרשו ורה, והה"א מן ד ההפעיל *]: (ו) ימינך ה' וגו' כבר הודעתיך שדרך המקרא לכפול בכך, כאשר תבא הקריאה באחת מדלתות השיר, כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (שם צ"ג ג'), ודומיהם, ונאדרי נפעל והיו"ד בו נוסף, וענינו התפארו' והגדולה כאשר תרגם האשכנזי (פערהערליכט), והוא מוסב על השם, כי ימין לשון נקבה, והשעור אתה ה' הנאדר בכח, ימינך רועצת ומשברת את האויב, וכן אי' במכילתא נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח: וברב גאונך, שהוא למעלה על כל גאים, אתה הורס, משפיל ומכניע את הקמים נגדך, ומי הם הקמים כנגדו, שהקימו על ישראל, וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון (שם פ"ג ג'), ומה הוא ההמי' על עמך יערימו סוד (שם ד'), ועל זה הוא קורא אות' אויביו של מקום (רש"י), וכן ת"א לפי הכונ' לדקמו על עמך: כל הרס לשון הסרת הדבר מתכונתו והשפל' קומתו, כמו והרס את מזבח הבעל (שופטים ו' כ"ו), הן יהרוס ולא יבנה (איוב י"ב י"ד), וממנו יאמ' אל יהרסו לעלת אל ה' (לקמן י"ט כ"ד), כי היוצ' מן הסדר והמערכה אשר הוגבל לו כהורס הבנין: יאכלמו, החרון שהוא חום האף והקצף הדומה לאש יאכלם כאשר יאכל האש את הקש, וכל אף וחרון שבמקרא הוא מן הענין הזה, חרה אף כמו ועצמי חרה מני חרב (איוב ל' ל') • לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף, וחרון מגזרת חרה כמו רצון מן רצה, וכן חמה לשון חמימות, וע"כ הוא אומר בערה בו (אסתר א' י"ב), ובגוף החמה אומר נתקררה דעתו (רש"י): (ח) וברוח אפך, היוצא

רש"י

יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב ומשכב מקרא קדש: טבעו. אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים ס"ט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה ל"ח) ויטבע ירמיה בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחומר ובלבנים: ה יכסימו. כמו יכסו' והיו"ד האמצעי' יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו מהול ירביון. ירויון מדשן ביתך (תהלים ל"ו) והיו"ד ראשונה שמשמעו ל' עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו. אין דומה לו במקר' בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסומו מלאפום (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר אכלו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: ו ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השני' תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכו' ביד אחת (ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צ"ב) כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם): נאדרי. היו"ד יתירה כמו (איכה א') רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום. תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל (סימן י') בשופטי': (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא משבר' ומלק' את אויב): ז (וברו' גאונך. את היד בלבד רועצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם רוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו): תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר (תהלים פ"ג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמי' על עמך יערימו סוד וע"ז קורא אותם אויביו של מקום: ח וברוח אפיך.

נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: י נָשַׁפְתָּ

ברוחך

אונקלוס

אֲזוֹלַיָּא קָמוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא: ט דַּהֲוָה אָמַר סָנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּיג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצִינוּן יְדִי: י אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ

תרגום אשכנזי

דער אבגרונד ווארד פעסטע מיטטען אים מעערע.
(ט) דער פיינד שפראך: « איך פערפאלגע, האלע איין, טהיילע בייטע אויז; מיין מוטה זאלל איהרער פאלל זיין, איך ציהע מיין שווערט אויז, מיינע האנד פערטילגט זיא.» (י) דוא בליעזעסט מיט דיינעם

רש"י

אפיך. היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך ב"ו כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים י"ח) עלה עשן באפו וכן (איוב ד') ומרוח אפו יכלו וזהו שאמרו (ישעי' מ"ח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהו' כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצא לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במס' שבת כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל') ועצמי חרה מני חורב ל' שרפה ומוקד שהנחרים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה ל' חמימות ע"כ הוא אומר (אסתר א') בערה בו ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אנקלוס תרגם ל' ערמימו' ול' נחות המקרא כמו (שיר ז') ערמת חטים וכנסו כמו כד יוכית: נערמו. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריו' של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. ל' צבור וכנוס כמו (ישעי' י"ז) נד קציר ביום נחלה כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה ה"ל לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס ל' אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג') קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין ל' קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וגבורים כמין גלים וכריות של ערמ' ולא מצינו נאד נקוד אלא במלא"פום כמו (תהלים נ"ו) שימה דמעתי בנאדך (שופטי' ד') את נאד החלב: קפאו. כמו (איוב י' י') וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריי' על האבן בכח ונלחמי' בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים (שמואל ב' ט"ו) בלב האלה. ל' עקרו ותקפו של דבר: ט אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברי' ארדוף אשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. ימלא מהם נפשי. רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתי' תמלאמו תמלא' מהם יש הרבה בל' הזה (שופטי' א') כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (שמואל ב' ט"ו) בני יצאוני כמו יצאו ממני. (ירמיה י') מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו ל' הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמי' מ"ח) וכליו יריקו. ולא תאמ' אין ל' ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא' ממנ' אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפר' אריק חרבי כל' (בראשי' י"ד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הל' מוסב אף על היוצא שיין הורק. (ירמי' שם) לא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי. מצינו הל' מוסב על היין וכן (יחזקאל כ"ח) והריקו חרבותם על יופי חכמתך דחירם: תורישמו. ל' רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר: י נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ') וגם

באור

היוצא משני נחירי' של אף, דבר הכתוב כביכול בשכינ', דוגמ' מלך ב"ו, כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר, כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט' ותהלים י"ח ט'), ומרוח אפו יכלו (איוב ד' ט'), ואונקלוס תרגם ובמימר פומך להרחיק ההגשמה כדרכו, נערמו, אונקלוס תרגמו לשון ערמימות, חכימו מיא, ואולם הנראה שהוא מן ערמת חטים (ש"ה ז' ג'), וכנסו כמו כד יוכיח (וכן תרגם יב"ע איתעבידו מיא עורמן עורמן) ושני הפירושים הם דעת רז"ל במכילתא [* ועוד נ"ל כי מה שהוא מענין ערמימו' לא נמצא בכתוב כי אם מן ההפעיל *], אמר שממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד, כתרגומו כשור, כחומה, שהמים שדרכם להיות נוזלים ויורדים קמו ברוח אפיו כמו חומה: קפאו, כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י' י'), אמר שברוח אפיו הוקשה ונקרשו תהומות שבתוך הים, והוא מאמר בעל שלש דלתות ותיבות וברוח אפיך מוקפות ומוסבות על שלשתן: (ט) אמר אויב, לעמו כאשר פיתם בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו, תתמלא מהם: נפשי, רוחי ורצוני (מיין מוהט), ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם, יש הרבה בלשון הזה, כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו י"ט, ושופטים א' ט"ו), כמו נתת לי, ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד'), כמו דבר עמו, בני יצאני (ירמיה י' כ'), כמו יצאו ממני, מספר צעדי אגידנו (איוב ל"א ל"ז), כמו אגיד לו, אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם (רש"י): וכבר הודעתיך (לעיל א' י"ז) שהפעל הקל מן מלא יבא לפעמים עם מלת את, כמו ומלאו בתי מצרים את הערב (שם), וכן נפעל ממנו ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג' כ'), וימלא את החכמה (שם א' ז' י"ד), ודומיהם, ויתכן לפי זה שיהיה תמלאמו כמו תורישמו, תוריש אותם, כן תמלאמו תמלא אותם, כמשפטו [* ובכ"ז פירושו תמלא מהם, כמו את הערב, פי' מן הערב, ואולי תהיה כן גם כוונת רש"י ז"ל *]: אריק חרבי, אשלוף, ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק, נופל בו לשון הרקה, כמו מריקים שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), וכליו יריקו (ירמי' מ"ח י"ב), ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין, ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד), אזדיין בחרבי (איך וועלל מיך וואפנן מיט מיינם שווערטע), מצינו הלשון מוסב אף על היוצא, שמן תורק (ש"ה א' ג'), לא הורק מכלי אל כלי (ירמי' מ"ח י"ב), לא הורק הכלי לא כתיב כאן, אלא לא הורק היין מכלי אל כלי, מצינו הלשון מוסב על היין, וכן והריקו חרבותם על יופי חכמתך דחירם (יחזקאל כ"ח ז') (לשון רש"י), ויהיה בענין הזה ריק כמו מלא שיאמר גם הוא על הממלא ועל המתמלא ממנו [* וכמו ברש בער שיאמר על האש השורף ועל העץ הנשרף *]: תורישמו ידי, תשמידם, וכן ואם לא תורישו (במדבר ל"ג נ"ה), וכן תרגם אונקלוס תשיצינון ידי: (י) נשפת, לשון הפחה, וכן וגם נשף

בְּרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ טז תִּפֹּל

עליהם

אונקלוס

חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ כְּאַבְּרָא בְּמַיִין תַּקִּיפִין׃ יא לֵית בַּר מִינָךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִינָךְ אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחֵיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵיד פְּרִישָׁן׃ יב אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעֲתְנוּן אַרְעָא׃ יג דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא סוֹבַרְתְּהוֹן בְּתוּקְפָךְ לְדֵירָא דְקוּדְשָׁךְ׃ יד שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחֲלָא אֲחַדְתִּינוּן לְדָהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלָשֶׁת׃ טו בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדִינוּן רְתֵיתָא אִתְּבָּרוּ כָּל דְּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ טז תַּפֵּיל

עליהון

תרגום אשכנזי

דיינעם הויכע, דאז מעער בעדעקטע זיא; זיא זאנקען וויא בלייא אין שטרעמענדעס גוועססער. (יא) ווער איזט אונטער דען מעכטען, א עוויגער! וויא דוא? ווער איזט פערהערליכט מיט הייליג־קייט וויא דוא? פורכטבאר אים לאבע, וואונדערטהעטער! (יב) דוא נייגטעסט דיינע רעכטע הין, דיא ערדע פער־שלאנג זיא. (יג) נון פיהרסט דוא מיט דיינער גנאדע די־זעס פאלק, דאז דוא בעפריי־עט; דוא לייטעסט עז מיט דיינער מאכט צו דיינער היי־ליגען וואהנונג. (יד) פעל־קער הערען עז, זיא בעבען; אנגסטוועה ערגרייפט דיא איינוואהנער פלשת. (טו) פלעצליך ערשרעקקען דיא שטאממהעררען אדום'ס, דיא פירסטען מואב'ס, ציטטערן ערגרייפט זיא; עז צאגען אללע בעוואהנער כנען'ס. (טז) אנגסט אונד

רש"י

נשף ברוחך: צללו. שקעו עמקו' ל' מצולה: כעופרת. אבר פלו"ס בלע"ז (בל"א בלייא): יא באלים. בחזקים כמו (יחזקאל י"ז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלי' כ') אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו ע"כ (תהלים ס"ה) לך דומי' תהלה: יב נטית ימינך. כשהקב"ה נוט' ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכי' הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבור' בשכר שאמרו ה' הצדיק: יג נהלת. ל' מנהל ואונקלוס תרג' ל' נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר ל' העברי: יד ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרי' שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת: טו אלופי אדום אילי מואב. והלא לא היה להם ליראה כלום שהרי לא עליהם היו הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו. נמסו כמו ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצנו: טז תפול עליהם אימתה. על הרחוקים. ופחד על

הקרובים

באור

כהם (ישעיה מ' כ"ה), בל"א (הויכע, בלאזען), ואונקלוס תרגם נשפת ברוחך, אמרת במימרך, כדרכו: צללו, שקעו וירדו בעומק: כעופרת, ברש"י אבר פלו"ם בלע"ז עכ"ל, והוא (בלייא) בל"א, ובמים אדירים דבק עם צללו, ששקעו במי הים, שהם אדירים בכח מרוצתם ומשברי גליהם, כאשר ישקע העופרת במי מנוחות, ולכך מלת כעופרת מוטעמת בטעם ז"ק: (יא) באלם, בחזקים, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), כן פירש"י ז"ל, והרמב"ן והראב"ע כתבו שמלאכי מעלה יקראו אלים, והקב"ה יקרא אל עליון ואל אלים, והאשכנזי תרגמו (מעכטע), הנאמר על הכחות השמימיות ועל רוזני ארץ בשתוף: נורא תהלת, יראוי מלהגיד תהלותיו כן ימעטו, על כן לך דומיה תהלה. (רש"י וראב"ע), והרמב"ן מפרש טעם נורא תהלת כי יעשה דברים נוראים אשר הוא מהולל בהם, שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע את עבדיו, ועל ידם הוא נורא, לא כמלכי האדמה הנוראים בעושק, והנה המשך הכתוב כאשר זכרנו בהקדמת השירה, מי באלים נאדר בקדש, או נורא תהלת, או עשה פלא: כמוך ה'! נותן לנותניו ונפלא הרחוק להכפלה, בעבור הוד השירי, ולצורך נעימות הנגון: (יב) נטית ימינך, מהו הפלא שעשית, כי אתה בתנועה קלה כאדם הנוטה יד ימינו, גרמת להם שבלעם הארץ: (יג) נחית בחסדך, ובימין ההוא בעצמו אשר בה נפרעת מן האויב, בה נחית בחסדך את העם אשר גאלת, בעמוד הענן לנחות' הדרך: נהלת, לשון מנהל, ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל, ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית. (רש"י): בעזך, בתוקף ותגבורת על כל הדברים המונעים: נוה קדשך, כמו הנוה הקדוש אשר לך, כדרך הלשון לשמש בסמיכות המתואר אל שם המקרה, תמורת שם התואר, והוא הר קדשי שהוא שכן הכבוד, כן דעת הראב"ע, והרמב"ן כתב שהוא המקדש, כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך, וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש, אמר שהשם נהג בעזו את כל המונעים ויוליך את עמו לנוהו, ובפסוקים הבאים יבאר איך יהיה הלחון והעוז הזה, אמר שהעמים אשר ישמעו את שמע הפלא הגדול אשר עשה השם, תבא בהם יראה ורעד, וע"י האימה והפחד ההוא יהיה דומים כאבן ולא יקומו למלחמה, עד אשר יעבור עם ה' והוא יביאם ויטיעם בהר נחלתו, וימלוך עליהם, ואז יוודע מלכותו לעולמי עד, כי לו לבדו יאתה המלוכה והשלטון, וגם נחלת בלשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות, כלומר שהדבר נכון וברר כאלו כעשה כבר: (יד) שמעו עמים, שהם שכינותיהם, גם יעברו עליהם: ישבי פלשה, ארץ פלשת, וכן ישבי כנען: (טו) אילי, ביו"ד, והוא הקבון מן איל, כי השרים נערך אל העם, כמו האילים ההולכים בראשי העדר, והנה פלשתים אדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמגו, נמסו כמו ברביבים תמוגגנה (תהלים ס"ה י"א), ועל דרך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב' י"א): (טז) תפול עליהם, לשון הרמב"ן ז"ל, יתפלל שתפול עליהם אימתה ופחד ולא יצאו לקראת ישראל למלחמה, ור"א אמר כי תפל עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען, וזהו שאמר עד יעבר עמך ה', כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם ואם יצא אדום לקראתם בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו, לא נלחם בהם, ולולא

כי

עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם.

עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא בִּסְגֵי תּוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד דְּיֶעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יָת אַרְנוֹנָא עַד דְּיֶעְבַּר עַמָּא דְּנָן דִּי פְּרַקְתָּא יָת יַרְדְּנָא׃ יז תַּעֲלִינוּן וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא דְאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ אַתְקֵינְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנֻהִי יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵים לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוָת פַּרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת מֵי

אונד פורכט ווירד איבער זיא פאללען, דורך דיינעס אר־מעס גרעסע ערשטאררען זיא וויא שטיין; ביז דיין פאלק הינדורך ציהט, עוויגער! ביז דיזעס פאלק הינדורך ציהט, דאז דוא ערווארבסט.
(יז) דוא ברינגסט זיא היין, פפלאנצעסט זיא איין אין דיין ערבגעבירגע, אן יענען זיץ, דען דוא צור וואהנונג דיר, עוויגער! איינגעריכ־טעט, אין דאז היילינטהום, א הערר! דאז דיינע הענדע בערייטעט. (יח) דער עווי־גע ווירד אימער אונד עוויג רעגירען!» (יט) דיזעס געשאהע » אלז פרעה'ס פפערדע מיט קריגסגעשפאן אונד רייטעריא אינס מער היניין גינגען, דער עוויגע אבער דיא וואסער

רש"י

הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבור עד יעבור. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: יז תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פרק יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין. מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש ה'. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנא' (ישעי' מ"ח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: לעולם ועד. ל' עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך הוא פתוחה אבל (ירמיה כ"ט) אנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצ' היא: יט כי בא סוס פרעה. כאשר

באור

כי נפל עליהם אימתה ופחד הי' חפץ להלחם בהם משנאתו אותם, ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם, ויתכן שגם על הכנעני כפל פחדם שלא נלחם בהם עד עברם, כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב, אינכו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו עכ"ל: אימתה, על הרחוקים ופחד על הקרובים, כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' (שם ו'), לשון רש"י והוא מהמכילתא, והנה בספרי סוף פ' עקב שנינו פחדכם ומוראכם (דברים י"א כ"ה), הרי אם מפחידים הם, ירחים הם, אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקי' וכן הוא אומר וכו', ובמכילתא פ' בא אי' פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' כאשר דבר לכם, והיכן דבר? את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם וגו' (לקמן כ"ג, כ"ז), ושעור הדברים כך הוא לדעתי: כיור דבר שבחו גדול מכחנו, יוליד בנפשנו ענין היראה, אם יראת הכבוד והגדולה, כאשר נשער בנפשנו מעוט ערכנו אליו, אויראת הנזק כשנעלה על לבנו היות עמו היכולת והרצון להרע לנו, ואם יהי' היכולת והרצון ההוא בכח קרוב ומזומן, יוליד הפחד, וזהו שכינו פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים, ופעמים שגודל היראה כרגיש בעצמנו, פוגת הלב, סמור השער ובטול התנועה ואפיסת הכחות באיברים המתנועעים, וההרגש ההוא יקרא אימה, והוא על הרוב בקרוב ומזומן לבא, אלא שהשם הבטיח שישלח אימתו לפני ישראל ויפול אף על הרחוקים, כדכתיב את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם, וזהו שכינו אימתה על הרחוקים, כלומר אף על הרחוקים, ופחד על הקרובים לבד: בגדל זרועך, כמו בזרוע גדלך, וכן קדש היכלך (תהלים ס"ה ה'), כמו היכל קדשך, והטעם בזרועך הגדולה: עד יעבר עמך ה' עד יעבר, כפול מפני הקריאה הבאה בדלת ראשונ', ואונקלוס תרגם עד דיעבר עמך ה' ית ארנונא, עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא, וטעם קנית, שהיו עבדים במצרים, ואתה קנית אותם להיות לך לעבדי', כן פי' רמב"ע, וכן תרגמו האשכנזי ערווארבען: (יז) תביאמו ותטעמו, תפלה שיעמדו שם ימי' הרבה ולא יגלו, ויתכן שאלת עד שנפסוק הקודם מוסבת אחרת עמה עד תבאמו ותטעמו, והכוונה שידמו כאבן עד שיבאו כאן עד שיבא' ויטעם בהר נחלתו, ושימלוך עליהם לעולם ועד: מכון לשבתך, מקדש של מטה, מכוון כנגד כסא שלמעלה: מקדש, קו"ף של מקדש דגוש לתפארת, ונעשה שהיה בקו"ף שוא נע כרפה הדל"ת כמשפט, ובא בזקף להפרידו מתיבת השם שלאחריו שהיה קריאה אל השם, מקדש אשר כוננו ידיך ה'! כוננו, כמו פעלת, כי הטעם ככול: (יח) ה' ימלך, לאחר שיתיישבו ישראל בארץ יוודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכיות: לעלם ועד, על דרך קצרה, והטעם לעולם ועד עולם. ואל תתמה על מלת עד שהיא סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו (ישעי' נ"ז ט"ו) (הראב"ע) [*ושרש המלה עד אוגוד, ובלי וא"ו באה לעולם פתוחה גם באתנח וס"פ, וכן עם הלמ"ד לעד באה לעולם פתוחה, גם בא"ס"פ, אבל עם הוא"ו ברוב לא נמצאת כ"א ט"ו פעמים, ג' מהם באתנח וי"ב בס"פ, ונכולם באה העי"ן בפתח קטן תחת פתח גדול, והוא"ו קמוצה בעבור שהנגינה באות שאחרי' וגם אין עוד וא"ו המשמשת אחרי', כמו טוב ורע ועז (ויקרא ז' כ"ג), ועיין בפי' הראב"ע על תהלים (ט"ו), כי דבריו פה סתומים, ולשון הרד"ק שם בתהלים מוטעה, ובצל מכלל יופי הרינו בטעות וטיפה לשונו קצת, ולא הועיל כי עכ"ז טעה ע"ש *]: (יט) כי בא, לשון הרמב"ן ז"ל, אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררי' ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים בתוך הים והוא נס בתוך נס, ואיננו כלשון השירה והכוונות (לפי שמאמרי' ארוכים כלשון ההגדה הפשוטית) אבל פירושו אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ממחרת לא אחרי כן, או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה וגו' בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה, ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה

הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: פ ס"ס

כ ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את־התף בידה ותצאן כל־הנשים אחריה בתפים ובמחלת: כא ותען להם מרים שירו ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: ס כב ויסע משה את־ישראל מים־סוף ויצאו אל־מדבר־שור וילכו שלשת־ימים במדבר ולא־מצאו מים: כג ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על־כן קרא־שמה מרה: כד וילנו העם על־משה לאמר מה־

נשתה

אונקלוס

מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא: כ ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידה ונפקא כל נשיא בתרהא בתופין ובחינגין: כא ומעניא להן מרים שבחו ואודו קדם יי ארי אתגאי על גיותנא וגאותא דיליה היא סוסיא ורכביה שדי בימא: כב ואטיל משה ית ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: כג ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירין אינון על כן קרא שמה מרה: כד ואתרעמו עמא על משה למימר

מה

תרגום אשכנזי

וואססער דעם מעערעס איבר זיא צוריק קאממען ליס, אונד דיא קינדער ישראל אים מעער אויף טראקנען באדען גינגען. (כ) צוגלייכער צייט נאהם מרים, דיא פראפעטין, אהרן'ס שוועסטער, דיא פויקע אין איהרע האנד, אונד אללע ווייבער גינגען הינטער איהר הער מיט פויקען אונד טאנץ' (כא) מרים זאנג יענען ענטגעגען: «זינגט דעם עוויגען, דער האכערהאבען זיך צייגט! ראס אונד רייטר שטירצטע ער אינס מעער.» (כב) משה ליס דיא ישראל פאן דער בינזענזעע אויפברעכען, אונד זיא צאגען אין דיא וויסטע שור; זיא גינגען דרייא טאגע אין דער וויסטע, אונד פאנדען קיין וואססער. (כג) זיא קאמען נאך מרה, קאננטען אבער דיא וואססער צו מרה ניכט טרינקען, דען זיא זינד ביטטער; דאהער האט מאן אויך דען ארט «מרה» גענעננט. (כד) דאז פאלק מורטע ווידער משה, אונד שפראכען: «וואז זאללען

רש"י

כאשר נא: כ ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיא אחות אהרן קודם שנולד משה היתה אומרת עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאי' בסוטה: ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה לפיכך נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר. בתפים ובמחולת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: כא ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים: כב ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנא' (שיר א') תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: כג ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כ"ז) חימה אין לי. (אסתר א') וחמתו בערה בו. הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכה אל הוי"ו הנוספת וכן עבד ואמה (בראשית ל') הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. (איוב ל"ו) ותמהו חיתו לחם. בין רמה ותשובתו הרמתה: כד וילנו.

לשון

באור

הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתענינה כן אחרי משה וישראל עכ"ל, וכן פירש"י והרשב"ם כי כא, כאשר נא, וכן תרגם האשכנזי: (כ) הנביאה, קורא בעל דברי שבח או תוכחות בני אדם. (הרשב"ם) [*ולדעת חז"ל בסוטה (דף י"ב ע"ב), היתה נביאה ממש, כי התנבאה על לידת משה טרם שנולד*]: אחות אהרן, על שם הבכור קורא אחות כמו אחות נביות (בראשית כ"ח ט'), ואחות לוטן (שם ל"ו כ"ב) (הרשב"ם): את התף, כלי של מיני זמר: ובמחלת, תרגם אונקלוס ובחינגין, והוא תנועת האיברים ע"פ מערכת הנגון ולקולו, בל"א טאנץ, ונקרא מחול על שם הכלי החלול שעליו היו מנגנין: (כא) ותען להם מרים וגו', אלו ענתה מרים לנשים כן, הי' צריך לומר ותען להן מרים שורנה לה' כי גאה גאה, לכן הנראה שחוזר על משה ובני ישראל המשוררים, ולהם ענתה מרים וכל הנשים אחריה שירו לה' כי גאה גאה, כמו שנזכר למעלה קרוב לזה בשם הרמב"ן, ולזה תרגם האשכנזי יענען ענטגעגען, השב המלה על הנזכרים למעלה: (כב) ויסע, הפעיל, הסיעם משה על פי השם, פי' הראב"ע שלא הלך לפניהם עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה כי אם עד עברם את הים ואחר שטבע פרעה וחילו לא נסעו עוד בלילה, ואמר שעתה נסעו על פי ה' ביד משה: מדבר שור, ובמקום אחר הוא קורא אותו מדבר אתם, וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה (במדבר ל"ג ח'), אלא שור הוא שם כולל לכל המדבר הגדול שבין ארץ מצרים ופלשתים וערב, ונקרא כן על שם העיר ששמה שור והחלק ממנו אשר בו הלכו ישראל שלשת ימים נקרא בשם המיוחד לו מדבר אתם, והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור, בפתח לגיית, על המדבר הגדול הידוע, שהוא מדבר שור: (כג) מרתה, כמו למרה, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה, והתי"ו במקום הה"א הנשרשת בתיבת מרה [ר"ל שבעבור כמו שרש בשם מרה, אבל באמת איננה שרש כי השם נגזר מן פעל מרר*], ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך לת"ו: על כן קרא, הקורא, והוא הפעל הנקרא אימפערסאנאלע, וכ"ת האשכנזי מאן נעננט: (כד) וילנו פירש"י ל' נפעל, הוא. וכן התרגום ל' נפעל הוא

ואתרעמו

אונקלוס

מָה נִשְׁתֵּי׃ כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵהּ׃ כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעְבֵּיד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דְּשַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ

בשלח טו

נִשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה

תרגום אשכנזי

זאללען וויר טרינקען? » (כה) משה בעטעטע צום עוויגען, דער עוויגע לעהרטע איהן איין האלץ קעננען, דיזס ווארף ער אינס וואססער, זא וואורדען דיא וואססער זיסע; היר גאב גאטט דער נאציאן געזעץ אונד רעגעל, אונד היר שטעללטע ער זיא אויף דיא פראבע. (כו) ער שפראך נעמליך: « ווירסט דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, פאלגען, אונד טהון וואז אין זיינען אויגען רעכט איזט, זיינען געבאטען געהער געבען אונד אללע זיינע געזעטצע היטען: זא וויל איך אללע דיא קראנקהייט, דיא איך אין מצרים האבע זיין לאססען, דיר ניכט צושיקקען, דען איך דער

רש״י

לשון נפעל הוא וכן התרגום ל׳ נפעל הוא ואתרעימו וכן דרך לשון הלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן ומתרעם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקוימפ״לשיי״טשע (בל״א זיך אונווילליג בצייגן) ש״י מסב הדבור אליו באמרו ש״י: כה שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין: ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בל׳ יפה בקש עלינו שיהי׳ לנו מים לשתו׳ אלא נתלוננו: כו אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשיה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצ״הר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה׳ רופאך זהו מדרשו. ולפי פשוטו כי אני ה׳ רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו אזהרה מצות

וכן

באור

ואתרעמו, וכן דרך ל׳ תלונה להסב הדבור אל האדם, מתלונן, מתרעם, ולא אמר לונן רועם, וכן יאמר הלועז דקומפל׳ שכ״ט ש״י מסב הדבור אליו באמרו ש״י עכ״ל, כוונת רש״י שאין בענין התלונה פעולה יוצאת כי אם פעולה עומדת מוסבה על הפועל בעצמו, לכן ובא בבנין נפעל, ובארמי בבנין התפעל, וכן הלועז הצרפתי יסב הדבור אל הפועל ושתמש בפעל שקורין (רעציפראקוס), דעקומ׳פלעשאכט ש״ע, בל״א זיך אונווילליג בעצייגען, מסב הדבור אליו באמרו ש״ע בל״א זיך: (כה) ויורהו ה׳ עץ, לשון הרמב״ן ז״ל, בעבור שלא מצאתי לשון מורה אלא בענין למוד ויורני ויאמר לי (משלי ד׳ ד׳) לאמרי, וכן כלם, נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע, והוא סגולה בו ולמד אותה למשה, ורבותינו אמרו שהיה עץ מר והיה נס בתוך נס וכו׳ ואמרו וירפהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו, כלומר שהורהו ולמדו דרכו של הקדוש ברוך הוא שהוא ממתיק המר במר עכ״ל, לכן תרגם האשכנזי לעהרטע איהן קעננען: שם שם לו, השם לישראל: חק ומשפט, לשון הרמב״ן ז״ל, על דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ובמאון אשר אין מים, שם להם במחייתם וצרכיה׳ מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא חק (נראה דהיינו כשישוב המנהג להיות מחויב או רצוי), כענין הטריפני לחם חקי (שם ל׳ ח׳), חקות שמי׳ וארץ (ירמי׳ ל״ג כ״ה), ויקר׳ משפט בהיותו משוער כהוגן, וכן בה עשה דוד וכה משפטו כל הימי׳ (שמוא׳ א׳ ב״ז י״א), כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראשית מ׳ י״ג), וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל׳ י״ח), על מדתו, או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרוא בהם אל ה׳ לא דרך תלונה, ומשפטים שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהלי ה׳ בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שבוה בתורה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע (דברים כ״ג י׳), וכן ביהושע נאמר ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כ״ד כ״ה), איננם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות וישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים, וכיוצא בהם, ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים, והביאם אל מקום המים המרים לנסיון, כמו שאמר ויענך וירעבך (דברים ח׳ ג׳), ולמען נסתך להטיבך באחריתך (שם ט״ז), עכ״ל המתוק: (כו) תשמע לקול, כל שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת, ענינה לעשות כפי השמיעה, געהארכען, וזולתם לפעמים שמיעת הקול גרידא הערען, ולפעמים הבנת הענין בעגרייפען פערשטעהען, כמו שפירש״י אבל תשמע חלום לפתר אתו (בראשית מ״א ט״ו), ודלא כרד״ק שפי׳ כל שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת הכוונה להבין טעם הדבר: והישר בעיניו תעשה, אלו מצות עשה, הדרך המביא אל ההצלחה האמתית בלי נליזה והטיה, הוא הישר, והישר בעיני השם הוא לבדו האמתי, ובמכילתא אמרו, והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן, מלמד שכל הנושא והנותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו, מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כלה: והאזנת, תטה אזניך: למצותיו, אלו מצות לא תעשה: ושמרת כל חקיו, תתן לב שלא לעבור עליהם: כל המחלה וגו׳, הטעם יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים, בעבור שמרדו בי: ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם, ולא אעשה לך כאשר עשיתי להם, ועוד כי אני ה׳ אהיה רופאך מכל מחלה שנגזרתי להיות על הארץ אין לך צורך לרופא, כאשר רפאתי המים המרים, שאין יכולת ברופאים לרפאם, והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה שבמצרים, כי מימי היאור מתוקים והכבם לרעה ואלו היו מרים ושבו מתוקים, והנה השם עשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך. (הרמב״ע), והרשב״ם כתב, כי אני ה׳ רפאך, אשר רפאתי לַמים, כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים, כל המחלה במים מדבר כדכתיב וברך את לחמך

ואת

יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס

כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃

טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּלִּינוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס

ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר

לכם

אונקלוס

יְיָ אָסָךְ׃ כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃

טז א וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דְּבֵין אֵילִם וּבֵין סִינַי בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִּנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וְאִתְרַעַמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ ג וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי בִסְרָא כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְסָבְעִין אֲרֵי אַפֶּקְתּוּן יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יָת כָּל קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מַחֵית

לכון

תרגום אשכנזי

דער עוויגע, בין דיין ארצט.» (כז) זיא קאמן נאך אילים, דא זעלבסט ווארען צוועלף וואססערקוועללען אונד זיבענציג פאלמען; דארט לאגערטען זיא זיך בייא דעם וואססער.

טז (א) פאן אילים בראכען זיא אויף, אונד דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס קאמען אין דיא וויסטע סין, דיא צווישען אילים אונד סיני ליגט, אם פינפצעהנטען טאגע דעס צווייטען מאנאטעס נאך איהרעם אויזצוגע אויז דעם לאנדע מצרים. (ב) דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס פיהרטען אויפריהרערישע קלאגען איבער משה אונד אהרן אין דער וויסטע. (ג) דיא קינדער ישראל שפראכען צו איהנען: «ווערען וויר דאך ליבער געשטארבען דורך דיא האנד דעס עוויגען אים לאנדע מצרים; אלז וויר בייא דעם פלייש טאפפע זאסן, אלז וויר אונז זאטט עססען קאננטן; דען איהר האבט אונז אין דיזע וויסטע הינויז געפיהרט, אום דיזע גאנצע פערזאממלונג היר דורך הונגער אומצובריגען.» (ד) דער עוויגע שפראך צו משה: «איך וויל אייך שפייזע פאם היממעל רעגנען לאססען; דאז

פאלק

באור

ואת מימיך והסרתי מחלה מקרבך (לקמן כ"ג כ"ה): (כז) שתים עשרה עינת מים וגו', אמרו רז"ל במכילתא מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה עינות מים כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד ע' זקנים, וספר הכתוב זה כי חנו עליהם, כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצל הדקלים לשבח האל עליהם שהכין להם כן מארץ ניה. (הרמב"ן):

טז (א) ויסעו מאילם וגו' אל מדבר סין, אמר הכתוב דרך קצרה, כי נסעו מאילם וחנו על ים סוף במדבר ההוא, כי המדבר הגדול הזה מגיע מאילם ועד סיני, ונסעו משפת הים ונכנסו אל תוך המדבר ההוא, ונסעו מסעות דפקה ואלוש, ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. (הרמב"ן): בחמשה עשר יום לחדש השני, יתכן שאז פסקו להם העוגות שהוציאו ממצרי' כמו שאמרו רז"ל, או שזכר בזה יום חנייתם לאמר שכבר כלה להם חדש ימים לצאתם מארץ מצרי' וראו שנכנסו במדבר הגדול ועיר מושב לא מצאו אמרו כלנו מתים במדבר הזה ולכך התרעמו, ולזה אמרו וילונו וגו' במדבר, כי זה הי' עקר תלונתם:

(ג) מותנו, שמות, ואינו שם דבר כמו מותנו, אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו, לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו, תרגמו לוי דמיתנא, לו מתנו, הלואי והיינו מתים. (רש"י). ביד ה' מיתת הנאים בכלא אלי קבר, ולא ברעב: על סיר הבשר, אצל סיר הבשר, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'): (ד) ממטיר, שירד כדמות מטר, ואונקלוס תרגם מחית, לפי הכוונ': לחם, יאמר ביחוד על הפת, ובכלל על כל דבר מאכל, יאמר גם על הבשר, כמו לחם אשה (ויקרא ג' י"א וט"ו ובמדבר כ"ח וכ"ד), גם על הפרי, כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט), ויתכן אם כן שיכלול המן והשליו, כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר: דבר יום ביומו, צורך אכילת יום ילקטו ביומו, ואף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו אלא דבר יום ביומו, כדכתיב וימדו בעמר וגו' איש לפי אכלו לקטו (לקמן י"ח): למען אנסנו, כבר הודעתיך

ענין

רש"י

וכן ס"א (משלי ג') רפאות תהי לשרך: כז שתים עשרה עינות מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעי' תמרי' כנגד ע' זקני':

טז א בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (משירי העיסה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאיתא במסכת שבת: ב וילונו. לפי שכלה הלחם: ג מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא לו מתנו. הלואי והיינו מתים: ד דבר יום ביומו. צורך אכילת

יום

לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא: ה והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום: ו ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה הוציא אתכם מארץ מצרים: ז ובקר וראיתם את כבוד יהוה בשמעו את תלנתיכם על יהוה ונחנו מה כי

תלונו

אונקלוס

לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומיה בדיל דאנסינון היהכון באורייתי אם לא: ה ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון ית דייתון ויהי על חד תרין על דילקטון יום יום: ו ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל רמשא ותדעון ארי יי אפיק יתכון מארעא דמצרים: ז וצפרא ותחזון ית יקרא דיי כד שמיען קדמוהי ית תורעמתכון על יי ונחנא

מה

תרגום אשכנזי

פאלק זאלל הינויז געהען אונד זאממעלן יעדען טאג אידר טעגליכעס, דאמיט איך עז פריפע, אב עז מיינע לעהרע פאלגן ווירד, אדער ניכט. (ה) אם זעכסטען טאגע, ווען זיא צורעכטע מאכען וואז זיא איינברינגען ווערדן, ווירד עז צווייא מאהל זא פיל זיין, אלז זיא אן אנדערן טאגען זאממעלן ווערדען. » (ו) דא שפראך משה אונד אהרן צו דען קינדערן ישראל׳ס « דיזען אבענד זאללט איהר ערפאהרען, דאס דער עוויגע איך אויז דעם לאנדע מצרים געפיהרט. (ז) אונד מארגען זאללט איהר דיא הערדליכקייט דעם עוויגען זעהען, דא ער אייערע אויפריהרערישע רעדען ווידער דען עוויגען פערנאממען; דען וואז זינד וויר געאכטעט, דאס איהר איבער אונז

רש"י

יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר; למען אנסנו. אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: ה והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע. הומר. אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא להם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פוי"סן (כמו פותי"סהנג. רייכליך. פיל. וכן משלי י"א כ"ה) בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: ו ערב. כמו לערב: וידעת' כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו הדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: ז ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שעות להכינו וטל מלמעל' וטל מלמט' כמונח בקופס': את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בל' תפעילו

באור

ענין הנסיון הנאמ' אבל השם ב"ה נפ' וירא בפסו' והאלהים נסה את אברה' (בראשית כ"ב א'), והטעם מתוך שעיניהם תלויות אלי בכל יום ויום למזונותיהם, מתוך כך ינסו וירגילו את עצמם לבטוח בי, ותשוב התמונה בה' להיות תכונה בנפש, כמו שמפורש בפ' עקב, ויענך וירעבך וגו' (דברי' ח' ג') עד סוף הפרשה, וכן מפרש במכילתא: (ה) ביום הששי, לרדתו, כי התחיל המן לרדת ביום א': והכינו וגו' והי' משנה, הוראת הווי"ן כמשפטם, כאשר יכינו ביום הששי את אשר יביאו, ימצאו שלקטו כפליים ממדת כל יום ויום, כי בכל יום לא מצאו כי אם עמר לגלגלת, וביום הששי ומצאו שני העמר לאחד, ולשון רש"י אומר אני אשר יביאו והיה משנה, לאחר שיביאו ומצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה, וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים (לקמן כ"ט), נותן לכם ברכה פוי"סן (כראה שצ"ל פויסמע"נט והוא בל"א זעהר פיל, ובשני כתיבות יד שבידי כל הדבור שבנוסח הדפוס מן אומר אני עד סופו אינו) בבית למלאות העמר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם ולא אנחנו, כאשר אמרתם כי הוצאתם אתנו: (ז) ובקר וראיתם את כבוד ה', לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום ההוא כדבר אהרן אל העם נראה להם, וכתב הרמב"ן ז"ל, הנכון בעיני, כי היה דבר המן פלא גדול מאד, כי השלו הגיז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם, אבל המן נוצר להם יצירה חדשה כענין מעשה בראשית, והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות (עיין מה שכתבנו בכוונת המאמר הזה בפ' בראשית ב' ב'), ולכך אמר באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שלחן במדבר, אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו, כי בגדולות ונפלאות שיעשה השם יראה את כבודו, כענין לקבץ את כל הגוי' והלשנות ובאו וראו את כבודי (ישעיה ס"ו י"ח), וכתיב והגידו את כבודי (שם י"ט), וכן רבי', וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא די"י ולא תרגם בו ואיתגלי עכ"ל: ונחנו חסר אלף: מה, מה אנחנו חשובין, כמו מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד ג'), במה נחשב הוא (ישעיה ב' כ"ב), אמרו דרך ענוה: מי אנו שתלינו עלינו, לא עלינו תלנתיכם כי אם על ה': [* תלינו, שרשו לון, והוא מבנין הפעיל, והראוי תלינו, כמו תשינו נידכם (בראשית מ"ג י"ב), רק שבא הדגש במקום הנח, והסבה לזה כתב הרד"ק בשרשים שרש לון שהיא כדי להבדיל בין הענין * הזה ובין ענין לינה שבכלל ג"כ בשורש זה, ובא ג"כ בהפעיל לפעמים, כמו וילינו ויקומו (שם כ"ד נ"ד), ולא נמצא מענין תלונה רק ב"פ כמשפטו בהפעיל, וילן העם (לקמן י"ז ג'), הלינתם עלי (במדבר י"ד כ"ט) * אמנם לדעתי אין זאת הסבה לזה, כי המלות או האותיות השמושיות המתלוות אליהם, יבדילו ביניהם, כי מה שהוא מענין תלונה לא יוזכר כ"א עם מלת על, ומה שהוא מענין לינה לא יוזכר לעולם

תרגום אשכנזי

אונז קלאגען פיהרט? (ח)
משה שפראך פערנער: «די־
זעס ווירד געשעהען, אינדעם
אייך דער עוויגע דיזען אבענד
ווירד פלייש צו עססען געבען,
אונד אם מארגען אנדערע
שפייזע צום זאטטווערדען, דא
דער עוויגע אייערע אויפריה־
רערישע קלאגען פערנאממן,
דיא איהר איבער איהן פיהרט;
דען וואז זינד וויר געאכטעט?
אייערע קלאגען געהען ניכט
איבער אונז, זאנדערן איבער
דען עוויגען.» (ט) משה
שפראך צו אהרן: «שפריך צו
דער גאנצען געמיינע דער קינ־
דער ישראל'ס: «טרעטעט
הער פאר דען עוויגען! דענן ער
האט אייערע אויפריהרערישע
קלאגען פערנאממען.» (י)
אינדעם אהרן צור גאנצען
געמיינע דער קינדר ישראל'ס
רעדעטע, וואנדטען זיא זיך
געגען דיא וויסטע, אונד דיא
הערדליכקייט דעס עוויגען ער־
שין אין איינער וואלקע. (יא)
דער עוויגע שפראך צו משה:
(יב) «איך האבע דיא אויפ־
ריהרערישע קלאגן דער קינדר
ישראל'ס פערנאממען;
שפריך צו איהנן, וויא פאלגט:
« געגען אבענד זאללט איהר
פלייש עססען, אונד מארגען
פריה אייך אין אנדרער שפיי־
זע זאטט עססען, אונד זאללט
ערפאהרען, דאס איך, דער
עוויגע, אייער גאטט בין.»
(יג) אבענדס דרויף קאם איי־
נע מענגע וואכטעלן הערויף,
בעדעקטע דאז לאגער, אונד
דעם מארגענס וואר איינע
לאגע.

תְלוֹנוּ עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה
לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר
לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם
אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־
עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת
תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר
וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ
יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר
אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר
וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו
וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת
הטל

אונקלוס

מה ארי תתרעמון
עלנא׃ ח ואמר משה
בדיתן יי לכון ברמשא
ביסרא למיכל ולחמא
בצפרא למסבע כד
שמיען קדם יי ית
תורעמתכון דאתון
מתרעמין עלוהי ונחנא
מה לא עלנא תורעמתכון
אלהן על מימרא דיי׃ ט
ואמר משה לאהרן אימר
לכל כנישתא דבני ישראל
קריבו קדם יי ארי שמיע
קדמוהי ית תורעמתכון׃
י והוה כד מליל אהרן
עם כל כנישתא דבני
ישראל ואתפניאו
למדברא והא יקרא דיי
אתגלי בעננא׃ יא ומליל יי
עם משה למימר׃ יב שמיע
קדמי ית תורעמת בני
ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון ביסרא ובצפרא תשבעון לחמא
ותדעון ארי אנא יי אלהכון׃ יג והוה ברמשא וסליקת סליו וחפת ית משריתא
ובצפרא הות נחתת
טלא

באור

לעולם עם על, כאשר נמצאו שרשים רבים שיורה כל אחד על ענייני שונים, ויובדלו על ידי המלות או אותיות השמושיות המתלוות אליהם, כאשר הארכתי בזה בשרש פקד בריש פ' במדבר ע"ש, ולדעתי יבוא הדגש תמורת הנח להורות על הפלגת ההוראה וחזקה, כמו שיחזק ענין התלונה מענין הלינה, ובא כ"פ עם הנח כמשפט, כדי שנדע ששרשו לון, ושלא נחשוב ששרשו כלן והדגש לחסרון נו"ן, או שיור' כאלו השני' על קלות התלונה*]: (ח) בתת ה' לכם וגו', יפרש מאמרו הראשון, כי בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע תראו את כבוד ה': (ט) קרבו לפני ה', ההולך לפניהם בעמוד ענן. (רע"ס): (י) ויפנו אל המדבר, כי דרך המדבר הי' הענן מהלך נגדיהם. (שם): (יב) [*תלונת, זרה דגשות הנו"ן. (הראב"ע), כי שרש המלה לון, ואף שגם הל"פ תלנתיכ' הקודמים בפרשה הנו"ן בהם דגושה, מ"מ אין בהם זרות, כי לפניו קבוץ במקום השורק, ולכן יקוה בהם הנח במקום הדגש, משא"כ בזה שבא בו הנח עם הדגש*]: (יג) השלו, מין עוף. (רש"י), ונ"ל כפי המתרגמים לפתרון בל"א וואכטעלן, ועל דרך הפשט הי' מעשה השלו לעתים, והמן שהי' קיומם
היה

רש"י

תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בל' תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דג"ש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו ל' תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר י"ד) וילינו עליו את כל העדה: ח בשר לאכל. ולא לשובע. למדך תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהי' אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: ט קרבו. למקום שהענן ירד: יג השליו. מין עוף ושמן מאד: היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר י"א) וברדת הטל וגו'. הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר
ויורד

הַטָּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת

אונקלוס

טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא: יד וּסְלֵיקַת נְחָתַת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַעְדַק מְקַלַּף דַעְדַק כִּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא: טו וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל: טז דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגָּלְתָּא

תרגום אשכנזי

לאגע פאן טהויא רינגס אום דאז לאגער. (יד) אלז דיא לאגע טהויא אויפגעשטיגען, דא וואר אויף דער אבער־פלעכע דער וויסטע עטוואז פיינעס געקערנטעס (אלז וויא רונדע קערנכען), פיין וויא דער רייף אויף דער ערדע. (טו) אלז עז דיא קינדער ישראל זאהען, שפראך איינער צום אנדערן: «וואז איזט דאז?» דען זיא וואוסטען ניכט וואז עז וואר; משה שפראך צו איהנען: «דיזעס איזט דיא שפייזע, דיא אייך דער עוויגע צו עססען געגעבען. (טז) דיזעס האט אבער דער עוויגע דאבייא בעפאהלען: «זאממעלט דאפאן, יעדער נאכדעם ער צום עססען נעמהיג האט, איין עומר

רש"י

ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: יד ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל והסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר (ור"ד שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר): דק מחוספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס תוכו בין שתי שכבו' הטל. ואונקלוס תרגם מקלף ל' מחשוף הלבן: ככפור. כפור יילי"דא בלע"ז (נ"ל שע"לע ובל"א געפרארען. רייף) דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגליד' על ארעא דק הי' כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טינ"בש בלע"ז (נ"ל טענ"וועס בל"א דיננע) שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון עברי' ואין לו תיבה בפסוק: טו מן הוא. הכנת מזון הוא כמו (דניאל א') וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא שיקראוהו בשמו: טז עומר. שם מדה: מספר נפשותיכם. כפי מנין נפשות

באור

הי' להם תמיד, כי עקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב, ואולם דעת רבותינו ז"ל שהי' השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן, וכן נראה, כי על הלחם ועל הבשר התלוננו ובשניהם הני' להם את תאותם, כי מה יתן ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או ליומים, והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם כפלאי' ותקצר בענין השלו כי הוא כנוהג שבעולם, וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו בכל עת לשובע כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע, וכאשר התאוו לו מאד נתן להם ממנו בשפע רב כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים (במדבר י"א ל"ב), ואכלו חדש ימי' בשפע ההוא ושב לענינו הראשון. (מדברי הרמב"ן ז"ל): (יד) ותעל שכבת הטל, שהי' מכסה את המן ומכסהו, ודרך הטל לעלות: והנה, עיניו כאשר עלה שכבת הטל ראו והנה על פני המדבר וגו': מחספס, אין לו חבר במקרא, ואונקלוס תרגמו מקלף לשון מחשף הלבן (בראשי' ל' ל"ז) [*וא"כ שרשו חסף, ונכפלה בו עי"ן הפעל, והשי"ן והסמ"ך מתחלפות, ולפ"ז יהי' פעול מבנין פעל, והאות היתירה תחת הדגש על משקל מְכֻרְבָּל (ד"ה א' ט"ו כ"ז), ונוכל לבנות ממנו כל בנין פִּעֵל, חִסְפֵּס חִסְפַּסְתָּ וכו'*], אבל הראב"ע כתב שאינו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית (תהלי' מ"ה ג'), או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק (ויקרא י"ג מ"ט), או הלמ"ד לבד כמו סגריר (משלי כ"ז ט"ו), רק העי"ן לבד לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א, כמו הגיגי (תהלים ה' ב'), כי אחר שחסר הה"א נראה הגימ"ל כלמ"ד הפעל על כן כפלוהו, רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול, והוא פירשו כמו עגול, וכן כתב הרד"ק בשרשי' שרש חספס מגולגל [*ויהי' לדעתם שרש בן ארבע אותיות*], וכתב ר"ע ספורנו דק מחספס, דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא, וכן תרגם האשכנזי: געקערנט: ככפר, (לשון רש"י) כפור יילי"דא בלע"ז [נ"ל שעל"ע ובל"א געפראהרען רייף], דעדק כגיר (הוא לשון אונקלוס), כאבני גיר, והוא מין צבע שחור, כדאמרינן גבי כסוי הדם, הגיר והזרניך, דעדק כגיר כגלידא על ארעא, דק הי' כגיר, ושוכב מוגלד כקרח על הארץ, וכן פירושו דק ככפר, שטוח קלוש ומחובר כגליד, דק טינב"ש בלע"ז [נ"ל טענ"ועס, ובל"א דיננע, שהי' מגליד גלד דק מלמעלה, וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק עכ"ל, והרמב"ן ז"ל באר את דברי אונקלוס המתרגם באופן אחר, ואין להאריך, ור"ע ספורנו כתב דק ככפר, גם בהנחתו הי' דק שלא הי' מונח גרגיר על גרגיר עכ"ל, והנה כפי הנראה מפשטות הכתוב דק מחספס מספים עם שאמר במקום אחר (לקמן ל"א) והוא כזרע גד, ודק ככפר עם לבן: (טו) מן הוא, לפי שלא ידעו מה הוא, מן הוא תרגומו של מה הוא, ולפי שהוא לשון מצרי, ובאותו לשון היו רגילין שהוא כמו מה, כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיענו שלפיכך קראו בני ישראל את שמו מן על שם שהיו תמהי' ואומרי' מן הוא, כמו מה הוא (וכן פירשו חז"ל במכילתא שמות רבה), וכן יגר שהדותא (בראשית ל"א מ"ז), וכאותו הפיל פור הוא הגורל, (אסתר ג' ז'), לא הי' צריך לכתוב אלא הפיל הגורל, הואיל ובלשון הקודש נכתבה המגילה, אלא להודיענו על כן קרא לימים האלה פורים על שם הפור (שם ט' כ"ו) ואלו לא נכתב מתחלה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות, לא היינו יודעים למה נקרא פורים. (מדברי הרשב"ם), ורש"י ורמב"ע פרשוהו מענין מזון, כמו וימן להם המלך (דניאל א' ה'), אשר מנה את מאכלכם (שם י'): (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו, שלא ירבו ללקוט, כי ירד להם בבקר בבקר; עמר, שם מדה, וחז"ל אמרו שמדתו מ"ג ביצים, וחומש ביצה מתרגנולת, ממוצעת, והי' זה להם שעור ב' סעודות

לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ כב וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר

לאחד

אונקלוס

לְגוּלְגַלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃ יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקָטוּ דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר׃ יח וְכַלוּ בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקָטוּ׃ יט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ כ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גוּבְרַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגֵיז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃ כא וּלְקָטוּ יָתֵיהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר כְּפוּם מֵיכְלֵיהּ וּמָה דְּמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקָטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין

עומרין

תרגום אשכנזי

עומר אויף יעדעס הויפט, נאך דער אנצאהל דער פערזאנען; איין יעדער נעהמע זא פיל ערלייטע אין זיינעם צעלטע האט.» (יז) דיא קינדער ישראל טהאטען אלזא; זיא זאממעלטען, איינער פיל, דער אנדערע װעניג. (יח) זיא מאסען עז מיט דעם עומר, דער פיל געזאממעלט, האטטע ניכטס איבריג, אונד דער װעניג געזאממעלט, ניכט צו װעניג; יעדער האטטע זא פיל געזאממעלט, אלז ער צום עססען ברויכטע. (יט) משה שפראך צו איהנען: «נימאנד לאססע דאפאן ביז מארגען איבריג!» (כ) זיא געהארכטען אבער דעם משה ניכט, זאנדערן איינינגע ליסען דאפאן ביז אויף דען פאלגענדען מארגען איבריג; אללײן עז קראכען װירמער הערויז, אונד עז װאר שטינקענד; דא װארד משה צארניג איבער זיא. (כא) זיא זאממעלטען דאהער יעדען מארגען איין, יעדער זא פיל ער צום עססען ברויכטע; אונד זאבאלד דיא זאננע היים שין צערשמאלץ עז. (כב) אם זעכסטען טאגע האטטען זיא צװייאפאך שפייזע געזאממעלט, פיר איינען קאפף

צווייא

רש"י

נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: יז המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזה נס גדול שנעשה בו: כ ויותירו אנשים. דתן ואבירם: וירם תולעים. ל' רמה: ויבאש. ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים. כא וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל. פשר ל' פושרין ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנ"פריר (בל' איטלי'. דיסטעמ"פעררע. צערשמעלצען. צערגעהען). ודוגמתו בסנהדרין בסוף ארב' מיתות: כב לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד. ומדרש אגדה לחם משנה. משונה אותו היום לשבח בריחו וטעמו. (שאם להגיד ששנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטע' וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומי' ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת

שבת

באור

לאדם בינוני, ומה שירבה האחד ימעיט השני: מספר נפשתיכם, כפי מנין נפשות שיש לכל א' באהלו תקחו עומר לכל גלגלת: (יז) וילקטו, בלא מדה מכוונת: המרבה והממעיט, יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט, כי לקטו באומד, ודעתם למוד באהלם ולעשות כאשר צוה משה, כי לא צוה להם ללקוט בשדה בשעור מכוונת, כי זהו דבר שאי אפשר, ונעשה להם נס, שכאשר באו לביתם: (יח) וימדו בעמר, איש איש מה שלקטו, מצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגלת אשר באהלו, והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת: (יט) אל יותר ממנו עד בקר, הכוונה שאם ישאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו, ואל יאצרנו לאכלו מחר, רק ינעת בה'. (כ) ולא שמעו וגו', מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו [*וכמוהו ויקרא אל משה וידב' ה' אליו (ויקרא א' א') *], כי אנשים מעטים היו שלא שמעו והותירו: וירם, לשון רמה [*ושרשו רמם, ולא נמצא עוד פעל ממנו, והוא מבנין הקל, וראוי להיות הרי"ש בחולם, כמו יסב יתם, ועם א"ו ההפוך שנעתקה הנגינה לפני', ראוי להשתנו' לק"ח, ונשתנה לקבוץ להבדילו מן וירם כבוד ה' (יחזקאל י' ד'), שהוא מענין הגבהה, ושרשו רום *]: ויבאש, ה"ז מקרא הפוך, שבתחל' הבאיש ולסוף התליע, כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (לקמן כ"ד): וכן דרך כל המתליעים. (לשון רש"י והוא מהמכילת'): (כא) וחם השמש, כתרגומו כד חם עלוהי שמשא, כאשר הי' אור השמ' חם עליו, כי השמש בעצמו לא יחם: ונמס, מבנין נפע' מפעלי הכפל, תרגומו פשר, וכתב רש"י לשון פושרין ע"י השמש מתחמ', ומפשיר, ונמס דישטנפ"ריר (בל"א אויף געלעסט װערדען, זיינע פערמישונג פערליהרען), ודוגמתו בסנהדרין סוף ד' מיתות עכ"ל, ושם (דף ס"ז ע"ב) אי' פשר נמלא שע"י הכשפי' כמס הגמל ואבד ממנו הטבעי ע"ש: והנך רואה שמוש המו"ן לאחר המאמר, וחם השמש ונמס, כאשר הוחם השמש אז נמס: (כב) לקטו לחם משנה, כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים, שני העמר לאחד: ויגידו למשה, שמצאו משנה, ושאלוהו מה יעשו

במותר, ומשה לא הגיד להם עד עתה

מה

לְאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר

מצותי

אונקלוס

עוֹמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמשֶׁה׃ כג וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דְמַלֵּיל יְיָ שַׁבָּא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחָר יָת דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אְפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד צַפְרָא׃ כד וְאַצְנַעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דְפַקֵּיד משֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָא בֵיהּ׃ כה וַאֲמַר משֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃ כו שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא בֵיהּ׃ כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ כח וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עַד אֵימָתַי

אתון

תרגום אשכנזי

צווייא עומר; אללע פירסטען דער געמיינע קאמען, אונד בעריכטעטען עז דעם משה. (כג) משה שפראך צו איהנען: «דיזעס האט דער עוויגע געשפראכען, איין רוהעטאג, איין היילגער רוהעטאג איזט מארגען דעם עוויגען צו עהרען; וואז איהר באקקען וואללט, באקט הייטע, וואז איהר קאכען וואללט, קאכט הייטע, אונד וואז איבריג איזט, לאסט נור שטעהען צור פערוואהרונג, ביז דען קינפטיגען מארגען!» (כד) זיא ליסען עז ביז דען קינפטיגען מארגען שטעהען, וויא משה בעפאהלען האטטע; אונד עז וואורד ניכט שטינקענד, אונד קיין וואורם וואר דארין. (כה) משה שפראך: «פערצעהרט עז הייטע, דען הייטע איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען צו עהרען; הייטע פינדעט איהר ניכטס אויף דעם פעלדע. (כו) זעכס טאגע זאללט איהר עז זאמלען, אונד אם זיבענטען — איזט רוהעטאג, דא ווירד עז ניכט צו פינדען זיין.» (כז) עז וואר אם זיבענטען טאגע, דא גינגען איינינע פאן דעם פאלק אויז, אום צו זאממלען, זיא פאנדען אבער ניכטס. (כח) דער עוויגע שפראך צו משה: «וויא לאנגע וויגערט איהר אייך נאך מיינע

רש"י

שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטוויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: כג את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. ל' אפייה נופל בלחם ול' בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: כה ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום. היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: כו וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימי' טובים: כח עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקיא כרבא ע"י

באור

מה שאמר לו הקב"ה ביום הראשון והי' ביום הששי וגו', כי נתכוון שיהיו תמהים כשימצאו משנה, כדי להודיע להם עתה כבודו של יום השבת: (כג) הוא אשר דבר ה', מיום הראשון, ואני לא הגדתי לכם, כי מחר אתם חייבי' לשבות לכבוד השם, ולא לעשות מלאכה אפילו לצורך אוכל נפש, ומלת שבת קשה בדקדוק כי איננה על משקל גנב, כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה, והעד שבת היא לה', ומלת שבת שם דבר כמו שביתה, והי' ראוי להיות שבתת על משקל דלקת, וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה; שבת קדש, שבת של קודש: לה', לכבוד השם, בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי, וככה בשבת השמיטה ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כ"ה ב'): אפו, צווי, והי' ראוי להנקד בחטף פתח על משקל עשו, אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מנוגן בטעם רביע שהוא מנגוני' המלכי' לכן נוקד בצירי. (הרשב"ם), והנה אמר להם משה, מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום לשני ימים, ומה שאתם רוצים לבשל ממנו במים, בשלו היום, לשון אפיה נופל בלחם ולשון בשול בתבשיל. (רש"י): למשמרת, לגניזה: (כד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו, כדרך המתליע שתעלה באשוע' וזה ירום תולעי', וזה לא הבאיש, על כן לא היתה בו רמה: (כו) לא יהיה בו, המן יורד, וכתב הראב"ע והוסיף בו תוספת באור, כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב' י"ז) עכ"ל, והוא תמוה שלפי הנראה אין כאן תוספת באור כלל, כי הם שני מאמרי' נבדלים, וביום השביעי הוא שבת כלומר אף לענין ירידת המן ולקיטתו, יהי' שבת ביום השביעי, לכן לא יהי' בו המן, ותיבת שבת נשוא המאמר הראשון, ולא יובן המאמר השני כלל בלי מלת בו, וכן המתיק רש"י ז"ל במתק לשונו וכתב וביום השביעי שבת, שבת הוא המן לא יהיה בו: (כז) וביום השביעי, לרדת המן: מן העם, ממחוסרי אמנה שבישראל: ללקט, לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר ה' אל משה, שיאמר לישראל ככה: מצותי, על המנסים

מִצְוֺתַי וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת
אחת

אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוֹדַי וְאוֹרָיְתָי׃ כט חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ אֱנַשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנַשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ ל וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ לא וּקְרוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָא חִוָּר וְטַעְמֵיהּ כְּאִסְקְרִיטָוָן בִּדְבָשׁ׃ לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוּן יָת לַחְמָא דְּאוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב
צלוחית

מיינע געבאָטע אונד לעהרן צו האַלטען? (כט) זעהט, דאַס אייך דער עוויגע דען רוהעטאַג געגעבען, דארום גיבט ער אייך אַם זעכסטען טאַגע שפייזע אויף צוויא טאַגע; יעדער בלייבע אַן זיינער שטעללע, נימאַנד געהע פאַן זיינעם אָרטע אַם זיבענטען טאַגע!» (ל) דאַ רוהטע דאַז פאָלק אַם זיבענטען טאַגע. (לא) דאַז הויז ישראל נעננטע דען נאַמען דער שפייזע: מן; דער מן וואַר וויא קאָריאַנדערזאַאמן, וויים, אונד זיין געשמאַק וואַר וויא קוכען מיט האָניג. (לב) משה שפראַך: «דיזעס האַט דער עוויגע געבאָטען: «איין עומר פאָלל דאַפאָן זאָלל צור פערוואַהרונג פיר אייערע נאַכקאָממען זיין, דאַמיט זיא דיא שפייזע זעהען וויא איך אייך צו עססען געגעבען אין דער וויסטע, אלז איך אייך אויז דעם לאַנדע מצרים געפיהרט.» (לג) משה שפראַך צו אהרן: «נים איינע פלאַשע, טהוע היניין
איין

באור

שלא שמעו והותירו עד הבקר: ותורתי, בקדושת יום השבת, שהשם הורה להם ענין היום ונתן להם לחם משנה: (כט) ראו, בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על קדושת היום הנכבד הזה, שהרי הוא נותן לכם בכל ערב שבת לחם יומים: שבו איש תחתיו, במקומו: אל יצא איש ממקומו, ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: וישבתו וגו', לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מיום ההוא והלאה: (לא) כזרע גד לבן, עשב ששמו קאריאנדער, וזרע שלו עגול ואינו לבן, והמן הי' לבן ואינו כמשל זרע גד אלא לענין העגול, כזרע גד הי', והוא לבן [*ומצאנו במקום אחר שלענין הלבנונית המשילו לדבר אחר, ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז') *]: כצפיחת בדבש, בצק שמטגנין אותו בדבש, ואין לו חבר במקרא [* ולשון הרשב"ם וטעמו כצפיחת בדבש, ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן (שם ח'), פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים, ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהו' בלא טחינה הוא כצפיחת בדבש, כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם, אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדכה (שם), לפיכך והיה טעמו לשמנונית כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה וכן הזיתים, לפיכך כתוב כאן וטעמו, ושם והיה טעמו כטעם לשד השמן, שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן עכ"ל, וכן כתב הראב"ע כי כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחת בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב עכ"ל*]: (לב) למשמרת, לגניזה: האכלתי, מסב הדבור כמדבר בעדו של נוכחים, אף שלא קדמה אמירה, כי כאמר זה הדבר אשר צוה ה', ולא אחר לאמר, ובא פה שלא כמנהג הכלל שזכרנו פעמי' רבות, ואמר הראב"ע שמשה אמר כן לישראל אשר האכלתי אתכם: (לג) ויאמר משה אל אהרן, לאחר שהוקם המשכן בשנה שניי' שהי' שם ארון העדות, ושם היתה הפרשה הזאת ראוי' להכתב, ונכתבה במקום הזה לספר הנס, שעמד המן לדורות: צנצנת, צלוחית של חרס, ואין לו חבר במקרא:
לפני

רש"י

ע"י הרשעים ומתגנין הכשרים: כט ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפשוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: לא והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קול"יינדר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בל' משנה והוא תרגום של אונקלוס: לב למשמרת. לגניזה: לדורתיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיח' למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמ' אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: לג צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב
כאן

אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם: לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן: לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא: פ *

יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה: ג וַיִּצְמָא שָׁם

העם

אונקלוס

צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן: לד כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכָלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דַּאֲתוֹ לְאַרְעָא יָתֵיבְתָּא יָת מַנָּא אֲכָלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן: לו וְעוּמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין הוּא:

יז א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְּלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַייָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: ב וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ: ג וּצְחִי תַמָּן

עמא

תרגום אשכנזי

איין עומר פאָלל מן, אונד זעצצע עז פאָר דעם עוויגען הין, צור פערוואהרונג פיר אייערע נאַכקאָממען.»
(לד) וויא דער עוויגע דעם משה געבאָטן; אהרן זעצטע עז הין פאָר דער צייגניסלאַדע, צור פערוואַהרונג.
(לה) דיא קינדער ישראל'ס אַסען דען מן פירציג יאהר, ביז זיא אין איין בעוואָהנטעס לאַנד קאַמען; דען מן אסען זיא, ביז זיא אין דיא אַנפאַנגסגרענצע דעס לאַנדעס כנען קאַמען. (לו) דער עומר איזט דער צעהנטע טהייל איינעס איפה.
יז (א) דיא גאַנצע געמיינע דער קינדר ישראל'ס בראַך פאָן דער וויסטע סין אויף, אום איהרע ציגע, נאַך דעם בעפעהל דעס עוויגען, פאָרטצוזעצצען; זיא לאַגערטען זיך צו רפידים, דאַ האַטטע דאַז פאָלק קיין וואַססער צו טרינקען.
(ב) דאַז פאָלק צאַנקטע מיט משה, זיא שפראַכען: «שאַפפט אונז וואַססער, דאַס וויר טרינקען!» משה שפראַך צו איהנען: «וואַז צאַנקט איהר מיט מיר? וואַז פערזוכט איהר דען עוויגען?»
(ג) אלז אבער דאַז פאָלק

— נאַך

ר"שי

כאן בפרשת המן: לה ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (י"א שעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושב רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבו' מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בט"ז בניסן שנאמר (יהושע ה') ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: לו עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ששה קבין והקב ד' לוגין והלוג ששה ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות:

יז ב מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה:

ד עוד

באור

לפני ה', לפני הארון: (לה) ארץ נושבת, ארץ סיחון ועוג, כי שם אכלו גם מלחם הארץ; את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען, ועם לחם הארץ אכלו את המן אחר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן ובאו אל קצה ארץ כנען, כדכתיב ביהושע (ה' י"ב) וישבת המן ממחרת: (לו) עשירית האיפה, האיפה שלש סאין, והסאה ו' קבין, והקב ד' לוגין, והלוג ו' ביצים, נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצי' וחומש ביצה, והוא שעור לחלה ולמנחות. (רש"י):

יז (א) למסעיהם, שלא באו במסע הראשון ממדבר סין לרפידים, כי אם משם לדפק', ואחרי כן לאלוש ומאלוש לרפידים, וזהו למסעיה' על פי ה', ולא בא הכתוב לפרש מסעיהם כי אם תלונותיהם, שבתחלת בואם אל המדבר התלוננו על הלחם ועתה רבו על המים: ואין מים לשתות העם, כשבאו לשם ראו שאין שם מעינות מים לשתות העם: [* לשתות העם, לפי דקדוק הלשון ראוי לומר ואין מים לעם לשתות, וע"כ יפורש שבא כה המקור במקום השם, ושעורו ואין מים לשתיית העם, וכמוהו מקץ עשר שנים לשבת אברם (בראשית ט"ז ג'), פי' לישיבת אברם, וכן פי' ר"ע ספורנו *]: (ב) וירב העם עם משה, מיד טרם נגר עליהם הצורך למי' עשו מריבה עם משה: תנו לנו מים, למשה ולאהרן היו מדברי' אף שלא הזכיר הכתוב כי אם משה, כי משה, לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן: מה תריבון עמדי וגו', אמר להם אין הריב הזה כי אם לנסות את השם היוכל תת לכם מים, ואם תחריבו ותתפללו אל השם, אולי יענה אתכם: (ג) ויצמא, כאשר התחזק עליהם הצמא,

התרעמו

הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהֹוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהֹוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהֹוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ

פרשת פורים ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־

ישראל

אונקלוס

עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא: ד וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעֲבֵיד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַּנִי: ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִיבַר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחֻטְרָךְ דִּי מְחֵיתָא בֵיהּ יָת נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזִיל: ו הָא אֲנָא קָאִים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִינָרָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי בְטִינָרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: ז וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינַנָא אִם לָא: ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל

ברפידים

תרגום אשכנזי

— נאך וואססערדורסטעטע, פיהרטע עז אויפריהרערישע קלאגען איבער משה, אונד שפראכען: «ווארום האסט דוא אונז אויז מצרים הערויזגעפיהרט, מיך אונד מיינע קינדער אונד מיין פיה פאר דורסט אומקאממען צו לאססען?» (ד) משה שריא צום עוויגען, שפראך: «וואז זאלל איך נון מיט דיזעם פאלקע אנפאנגען? עזפעהלט נור וועניג, זא שטייניגען זיא מיך.» (ה) דער עוויגע שפראך צו משה: «געה פאר דעם פאלקע הער, נים אייניגע פאן דען עלטעסטען אויז ישראל מיט דיר, אונד דיינען שטאב, מיט וועלכען דוא דען פלוס געשלאגען, נים אין דיינע האנד, אונד געהע! (ו) איך ווערדע דאזעלבסט, אויף דעם פעלזען צו חורב, פאר דיר שטעהען; זא זאללסט דוא דען פעלזען שלאגען, אלזדען ווירד וואססער אויז איהם פליסען, דאמיט דאז פאלק טרינקען קעננע.» דיזעס טהאט משה פאר דען אויגען דער עלטעסטען אויז ישראל. (ז) מאן נעננטע דען נאמען דעם ארטעס: מסה אונד מריבה, וויל דיא קינדער ישראל געצאנקט האטטען, אונד וויל זיא דען עוויגען פערזוכט האטטען, שפראכען נעמליך: «איזט אויך דער עוויגע אונטער אונז, אדער ניכט?» (ח) דאז פאלק עמלק קאם, אונד שטריטט מיט ישראל

צו

רש"י

ד עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני: ה עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה ת"ל אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרי' ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: ו והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: ח ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישי' פגעו באדם

אחד

באור

התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים : (ד) עוד מעט, אם אמתין עוד מעט, כן פירש"י ז"ל [* ולדעתו תהי' הוא"ו של וסקלני מחברת ביחס הסבה אם ימתין *], והמתרגם האשכנזי תרגמו כאלו אמר אינו חסר כי אם מעט, כלומר הם מריבים עמי ומתלוננים עלי בחוזק רב, ולא חסר להם כי אם שיהיו סוקלין אותי [*ולדעתו תהי' שמוש הוא"ו כשמוש השי"ן עוד מעט שיסקלוני, ונמצאו רבי' כמוהו*]: (ה) עבר לפני העם, כי היו ברפידים, והצור אשר ממנו יצאו המי' היה בחורב, והוצרך משה לעבור לפני העם ולהוליכם מרפידים לחורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה, ע"כ אמר לו השם שיקדם לפני העם הוא וזקני ישראל עמו, והנה לא הלכו אחריו כל העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי, אבל שלחו לשם בעריה' ובהמתם לשאוב מי' ולהבי' להם כמנהג המחנות : (ו) הנני עמד וגו', הכוונה תלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור, וכתב הרמב"ן ז"ל בעבור כי הפלא במים במקו' הזה עתה הי' קבוע שהי' הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו נעשו' זה נגלה עליהם השכינה במקום ההוא כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' (לעיל ט"ז ז'), בעבור היותו פלא קיים : (ז) ויקרא, משה או הקורא : על ריב וגו', במה דסיים פתח, וכמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו (יהושע כ"ד ד') : (ח) ויבא, גוי עמלק

הוא

יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם: ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי

יָדָיו

אונקלוס

בִּרְפִידִים: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גוּבְרִין וּפוּק אַגַּח קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי: י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא: יא וַהֲוָה כַּד מָרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מַנַּח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְבֵית עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חָד וּמִכָּא חָד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי

תרגום אשכנזי

צו רפידים. (ט) משה שפראך צו יהושע: «זוכע אונז טאפפערע מעננער אויז, אונד ציהע הין, שטרייטע מיט דעם עמלק! מארגען שטעהע איך אויף דער שפיצע דיזעס היגעלס, דען געטטליכען שטאב אין מיינר האנד.» (י) יהושע טהאט וויא איהם משה געזאגט, מיט עמלק צו שטרייטען; משה, אהרן אונד חור אבער שטיגען אויף דיא שפיצע דעם היגעלס. (יא) ווען משה זיינע האנד אין דער העהע הילט, וואר ישראל מעכטיגער; אונד ווען ער זיא זינקען ליס, וואר עמלק מעכטיגער. (יב) אלז משה דיא הענדע שווער ווארדען, נאהמען זיא איינן שטיין, לעגטען זאלכען איהם אונטר, אונד ער זעצטע זיך דרויף; אהרן אונד חור אבער אונטערשטיצטען זיינע הענדע, פאן דיזער זייטע איינער. אונד פאן דיזער זייטע איינער, זא הילטען זיינע

הענדע

פרישן

ר ש"י

אחר א"ל אותו הבן ראית את אבא א"ל אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: ט בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר (במדבר י"ב) ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנאמר (במדבר י"א) אדני משה כלאם. כדאי הן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו: מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשי'. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: י ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתעני' היו שרויי': חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: יא כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: יב וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער

באור

הוא היושב בארץ הנגב: (ט) יהושע, הוא כין הנשי' אלישמע בן עמיהוד שהי' בעל דגל אפרי' וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים. (הראב"ע, ויתכן שמשה קרא לו כן מיום היותו כאשר נפרש בעז"ה בפרשת שלח לך (במדבר י"ג ט"ז): בחר לנו, דרך הלשון לומר ככה בחר לנו, שבו לנו בזה (לקמן כד י"ד), ואף הלועז כן דרכו לפעמים ואם תדקדק תמצא בו תמיד הוראת הצורך וההצטרכה, כמ"ש בפסוק לך לך מארצך (בראשית י"ב א'): אנשים, ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים (במדב' י"ג ג'), וחזקת והיית לאיש (מלכים א' ב' ב'): וצא הלחם, צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק: מחר, בעת המלחמה אנכי נצב: ומטה האלהים, כתרגומו חוטרא דאתעבידו בי' נסין מן קדם ה': בידי, שאהי' בו ידי להתפלל, והנה עלה אל ראש הגבעה, כדי שיראה את ישראל הנלחמי' וישים עינו עליהם לטובה, וגם הם יראו אותו נושא כפיו ומתפלל ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה למלחמ', והי' כל הענין הזה, מפני שהי' עמלק גוי איתן וחזק מאד, וישראל לא ראו מלחמה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראות' מלחמה (לעיל י"ג י"ז), והי' עיף ויגע ככתוב במשנה תורה (דברים כ"ה י"ח), על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת. (מדברי הרמב"ן): (י) ויעש, הזכיר אהרן וחור, בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: (יא) כאשר ירים משה ידו, וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"א). (רש"י): וכאשר יניח ידו על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידו ראה שגבר עמלק, וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד: (יב) וידי משה כבדים, ידענו שאין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות אף כי עד בא השמש, והנה הזכי' וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים, על כן לא הי' יכול להרימם תמיד, ולדעת המתרגם האשכנזי הכוונה, כאשר התחילו ידי משה להיות כבדים: ואמר כבדי' לשון זכר, כי יד זכר ונקבה, כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'): וישב עליה שלא הי' יכול לעמוד וסגנו מקומו באבן ששמו תחתיו: אמונה

דבר

יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ * פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ

יח א וישמע

אונקלוס

פְּרִישָׂן בִּצְלוֹ עַד דְּעָאל שִׁמְשָׁא׃ יג וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יַת עֲמָלֵק וְיַת עַמֵּיהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יַת דּוּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ טו וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃ טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָא אֲמִירָא דָּא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתַּגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא׃

יח א ושמע

תרגום אשכנזי

הענדע, איזט ביז זאָננענאונטערגאַנג. (יג) יהושע שלוג עמלק אונד זיין פֿאָלק מיט דער שערפֿע דעס שווערטעס (דאַז הייסט: ער ערהילט איינען פֿאָללקאָממענן זיג איבער זיא). (יד) דער עוויגע שפּראַך צו משה: «שרייבע דיזעס צום געדעכטניס אין דאַז בוך, אונד טראַגע עז אויך דעם יהושע אויף; דען איך ווילל דאַז אַנדענקען פֿאָן עמלק אונטער דעם היממעל פֿערטילגען.» (טו) משה בויעטע איינען אַלטאַר, אונד נענענטע איהן: דער עוויגע איזט מיין פֿאַניר. (טז) אונד שפּראַך פֿערנער: «דיא האַנד ליגט אויף דעם טהראָנע דעס עוויגען צום שוואור, דאַס דער עוויגע, פֿאָן געשלעכט צו געשלעכט, ווידער עמלק קריג פֿיהרען ווירד.»

יח א יתרו

באור

דבר עומד וקיים, והוא שם דבר, ועניינו כמו באמונה, והכוונה שהיו ידיו עומדות וקיימות ברוממותן, וכן תרגם האשכנזי, ואונקלוס תרגם והואה ידוהי פריסן בצלו, וכן פירש"י ז"ל שהיו ידיו פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: (יג) ויחלש, נצחם, כדכתיב קול ענות חלושה (לקמן ל"ב י"ח) [*והוא פה פעל יוצא, ונמצא גם פעל עומד, וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י') *]: (יד) בספר, בפתחות הבי"ת הנודע והוא ספר התורה, וכן תרגם האשכנזי, וזו היא המצו' הכתובה לנו במשנ' תורה זכו' את אשר עשה לך עמל' (דברי' כ"ה י"ז): באזני יהושע, שהוא ימלוך עליהם ויצוה את בני ישראל לשלם לו את גמולו: כי מחה אמחה, לכך אני מזהירך כן, כי חפץ אני למחותו, בעבור שהכעיס את השם, כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרי' ובים וככה מואב ופלשת, וזה עמלק שמע גבורותיו ונפלאותיו בעבור ישראל ובא ממקום רחוק להלחם עמם ולא פחד מהשם, וכן כתוב ולא ירא אלהים (שם י"ח): (טו) שמו, של מזבח: ה' נסי, פירש"י, הקב"ה עשה לנו כאן נס עכ"ל, והוא מדברי רז"ל במכילתא, ויהי' לפ"ז תיבת נס במקום הזה שם משותף לפלא או מופת, ואז"ל רגילי' להשתמ' בה על הענין הזה, ואולם בכל מקום שתמצא בתנ"ך לא תורה כי אם על עץ ארו' ודק ובראשו וילון או דגל שמרימין לאות בבוא המלחמ' או באניות, ויתכן א"כ לפרשו גם כאן מהענין הזה, ה' נסי, הקב"ה היה לי לנס להתנוסס על אויבי ולהנקם ממנו כענין שנאמר נתת ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס' ו'), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש נסס, וכן תרגם האשכנזי, ואונקלוס נאדו מלשון פלא ומופת, והרגם ופלח עלוהי קדם יי' דעבד לי' ניסין, ויראה שרצה להשמר שלא תחשוב שהמזבח קרוי ה', והראב"ע כתב שתיבת מזבח מושכת אחרת עמה וכן הוא מזבח ה' נסי, ואולם מצאנו שכן דרך קריאת השם בלה"ק, יורה לפעמי' על ענין לבד, שאינו תואר הדבר הקרוי ולא משיג ממשיגיו, וכן ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשי' ל"ג כ'), אל בית אל (שם ל"ה ז'), כאשר כתבנו שם, ויקרא שם האדם כורי שדי, אליעזר, עמנו אל, ושם המשיח י"י צדקנו, וכן כתב רש"י ז"ל, לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של המזבח זוכר את הנס שעשה הקב"ה: (טז) ויאמר, לכך אני קורא שם המזבח ה' נסי, שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר, דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'):

רש"י

בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיאה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות: יג ויחלש יהושע. חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו ע"פ הדבור של שכינה: יד כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: טו ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: טז ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומה כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט') האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א') ועברתו שמרה נצח (תהלים ט') וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם. כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

יח א וישמע

יח א וישמע

אונקלוס

יח א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמשֶׁה יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה

סדר יתרו

א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת

תרגום אשכנזי

יח (א) יתרו, פריסטער צו מדין, משה'ס שוויגערפאטער, פערנאהם אללעס, וואז גאטט פיר משה אונד זיין פאלק, דיא ישראל, געטהאן, אלז דער עוויגע נעמליך ישראל אויז מצרים פיהרטע. (ב) דא נאהם יתרו, משה'ס שוויגערפאטער, דיא

רש"י

יח א וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק: יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חבב חבר קיני פוטיאל. יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב שחבב את התורה. וחובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד') מבני חובב חותן משה. וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (לעיל ב') ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חותן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר (לעיל ד') וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם: ב אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין (לעיל ד') לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' (שם) וילך אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. א"ל מי הם הללו א"ל זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. א"ל והיכן אתה מוליכן א"ל למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בני' והלכה לה

באור

יח (א) וישמע יתרו, משמעות המשך הכתוב כי הוציא ה' כמו כאשר הוציא ה', יאמר ששמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כאשר הוציאם מארץ מצרים, והכוונה על המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו', ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל משה לראות בגדולתו ולדרוש את האלהי', ורבותינו ז"ל שאלו במכילתא מה שמועה שמע ובא, כלומ' מאיזה שמוע' נתעורר לבא, ואמרו מלחמת עמלק שמע שהיא כתובה בצדו לדברי רבי יהושע רבי אליעזר אומר מתן תורה שמע, וי"א קריע' ים סוף שמע, והנה לדעת האומר מתן תורה שמע לא בא יתרו אלא לאחר מתן תורה, ויש להביא ראיות הרבה לזה מן הכתוב, שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים (לקמן ה'), והי' זה א"כ אצל הר סיני ששם חנו שנה אחת, ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהי' ואת תורותיו (שם ט"ז), שהם הנתוני' בהר סיני, ועוד כי אמר כאן וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שם כ"ז), וזה הי' בשנה השני' כנסעם מהר סיני, כמו שאמר בפ' בהעלת' ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני וגו' נוסעי' אנחנו (במדבר י' כ"ט), ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך (שם ל'), והיא ההליכה הנזכרת פה, והביאו עוד ראי' ממה שאמר במשנה תורה. רב לכם שבת בהר הזה, פנו וסעו לכם וגו' (דברי' א' ו'וז'), ושם נאמר ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו' (שם ט'), ואקח את ראשי שבטיכם וגו' (שם ט"ו), וזאת היתה עצת יתרו מאמרת בואו, ונאמר שם ונסע מחרב (שם י"ט), וא"כ לא בא אלא בשנה השני' כאשר נסעו מחורב, והי' ראוי להקדים. פרשת רפידים וחניית ההר לפרשה הזאת, והקדימה הכתוב לכתבה כאן, אם כדברי הרשב"ם ז"ל שלא להפסיק בין המכות, או כדברי הראב"ע שהי' זה בעבור דבר עמלק שהזכיר המצוה להכרית זרעו הזכיר כנגדו הטוב שעשה יתרו עם ישראל כדי שאם יהי' מזרעו עם נוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בהם, ואם נבא להכרית עמלק נזהר בבני קיני העומדי' עמהם, והוא דבר שאול שאמר להם כן, ואולם יקשה לדעת הזאת עד מאד שלא זכר הכתוב ששמע כי אם מעשה מצרים, וממתן תורה לא זכר דבר, וגם משה לא ספר לו כלום ממתן תורה, והיא הגדולה שבנפלאות ובטובות שעשה הקב"ה עם ישראל, וממנה יוודע כי ה' אלהים אמת ותורתו אמת אין עוד מלבדו, ומפני התימה הזה בחר הרמב"ן לתפוס סדר התורה כדעת רבי יהושע, שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים, והוא נסע ממקומו ובא אל הר סיני הקרוב לו, שהרי משה הלך לשם לרעות צאן מדין, ומשה חנה או עם ישראל ברפידים שהוא קרוב להר סיני, וכוונת הכתוב ויבא יתרו וגו' אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהי' שבא אל הר האלהים חורבה אל המדבר אשר הי' משה חונה שם, ויהי' כמו מקרא מסורס, עיין מה שנכתוב מזה בפסוק ההוא, ולדעת הרמב"ן ז"ל גם רפידי' במדבר סין, ומדבר סין מגיע עד הר סיני וכולל דפקה אלוש ורפידים, ומחורב שלח לרפידים לאמר למשה אני חתנך יתרו בא אליך (לקמן ו'), ובא משה אליו והביאו לרפידים ואח"כ כנסעם אל הר סיני, הלך יתרו עמהם, ומה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו הם חק ומשפט ודיני' שנצטוו במרה, או דיני ממונו' שהיו להם מעולם, כמ"ש הרשב"ם, ומשה שאמר בפרשת בהעלתך אין ראי' מכרחת כי יתכן שבפעם הזאת שב יתרו אל ארצו בקרוב למקום ההוא, ובשנה השנית בא שנית אל משה והוא עודנו בהר סיני, ואז בקש משה מאתו והתחנן לו שילך עמהם, כמ"ש שם אל נא תעזב אותנו וגו' (במדבר י' ל"א), ויתרו לא השיב אותו דבר, ונראה שקבל דבריו ולא עזבו עוד (ויש עוד דרך אחר בהתרת הספק ההוא עיין מה שנכתוב מזה בפ' בהעלתך, כי שם מקומו) ועל הטענה הרביעית שזכרנו משה שאמר ואקח את ראשי שבטיכם וגו' לא השיבו המפרשים דבר, ואפשר שכוונת הכתוב באמרו בעת ההוא להורות שבנבר הי' זה קודם לכן בהיותם ברפידים, עיין מה שנכתוב מזה שם, והנך רואה שבכל א'מב' הדרכי' לא נמלט מספקות ודוחקים בבאור הכתובי', ואנחנו נעיר עליהם אחת אחת בבואנו אל הכתובי' ההם: למשה, שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה על ידו נסים לישראל: (ב) אחר שלוחיה, כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים, אמר לו משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין, א"ל מי הם טף ונשים אלו עמך, אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו הם בני, אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערין ועכשיו נצטער גם באלו, אמר לה לכי לבית אביך, נטלה שני בניה והלכה לה. (מכילתא), וזה הוא אחר שלוחיה לאחר

אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם

אונקלוס

דְמֹשֶׁה יַת צִפֹּרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּפַטְרַהּ׃ ג וְיַת תְּרֵין בְּנַהָא דְּשׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה׃ ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דְּהוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃ ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ ז וּנְפַק מֹשֶׁה לִקְדָמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וּנְשֵׁיק לֵיהּ

תרגום אשכנזי

זיא צפורה, משה'ס פרויא, נאכדעם ער זיא צוריק געזאנדט האטטע. (ג) ער נאהם אויך איהרע צווייא זעהנע, דאפאן איינער גרשום היס, דען ער שפראך: «איך בין איין פרעמדלינג אין איינעם אונבעקאננטען לאנדע.» (ד) אונד איינער היס אליעזר, דען ער שפראך: «דער גאטט מיינעס פאטערס איזט מיינע הילפע געוועזען, אונד האט מיך פאם שווערטע פרעה'ס ערעטטעט.» (ה) אלזא רייזטע יתרו, משה'ס שוויגערפאטער, אונד זיינע זעהנע אונד זיינע פרויא צו משה הין, צור וויסטע, וואו ער זיין לאגער האטטע, אם גאטטליכען בערגע. (ו) ער ליס דעם משה זאגען: «איך, דיין שוויגערפאטער יתרו, קאממע צו דיר, וויא אויך דיינע פרויא אונד איהרע צווייא זעהנע מיט איהר.» (ז) משה גינג זיינעם שוויגערפאטער ענטגעגען, ביקטע זיך פאר איהם, קיסטע איהן, אונד זיא ערקונדיגטען זיך איינער נאך דעם אנדערן וואהלזיין

רש"י

לה: ד ויצלני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואביר' על דבר המצרי ובקשו להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש: ה אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: ו ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: ז ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו

באור

לאחר שהחזירה ושלחה לבית אביה: (ג) אשר שם האחד גרשם, אף על פי שאין זה מקום מולדתם יפרש שם הבנים כי לא הי' מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו, וכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקב"ה עם משה וההודאה שנתן לשם על זה: כי אמר, משה הנזכר בפסוק הקודם: גרשם, דע כי אנשי לה"ק שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים, ואינם חוששי' לגמר שמות בני אדם, על כן אל תתמה שאמר גרשם בעבור שגר שם, כי הנה קין בעבור קניתי, ואינו נכון בדקדוק [* כי קין מנחי העי"ן, וקניתי מנחי למ"ד ה"א *], וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו, ופעם יהפכו השם כמו חושים, הוא שוחם, ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב. (הרא"ב"ע): (ד) כי אלהי אבי, נמשך על כי אמר הנאמר בפסוק הקודם: (ה) ויבא יתרו חתן משה וגו', כבר הודעתיך דעת הרמב"ן בפי' זה הפסוק, שכאשר בא יתרו אל משה לא הי' משה חונה עדיין בהר האלהים כי אם ברפידים, ואשר הוא חונה שם מוסב על המדבר, כי גם רפידי' במדבר, ותיבת הר האלהים מוסבו' על ויבא יתרו, כאלו אמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם, ויבא עד הר האלהים (שהוא בין מדין ומקום חניית משה), ומשם, ויאמר למשה אני חתנך וגו', שמשם שלח והודיעו את בואו, וכן אונקלוס מסב חניית משה על המדבר לא על ההר, כי תרגם ית משה למדברא דהוא שרי תמן לטורא דאתגלי עלוהי יקרא די"י, וי"ע מוסיף תיבת סמיך דהוא שרי תמן סמוך לטורא דאתגלי וכו', ומשמע מדבריו שאף הוא מסב חניית משה על המדבר, אלא שלדעתו בא יתרו אל משה ממש, אל המדבר אשר הוא חונה שם, והוא סמוך להר האלהים, ואולם אין כ"כ הנחת הטעמי' מסכי' עם הגדולים הללו, כי תיבת המדבר מועמדת בטעם ז"ג, המפסיק יותר מן הטפחא שבמלת שם, ולדבריהם שאשר הוא חנה שם מוסב על המדבר ראוי שתבא ההעמדה במלת שם, וצריך לומר שדעת מניח הטעמים היא כדעת רבי אליעזר שזכרנו למעלה שיתרו בא לאחר מתן תורה, כאשר חנו ישראל נגד ההר, ויהיו א"כ בפסוק הזה שלשה הודעות, וכלן מוסבות על ביאת יתרו, אמר שבא יתרו אל משה, דהיינו אל המדבר, דהיינו אל הר האלהים אשר הוא חנה שם, ולכך הניח הטעמי' כאשר הם לפנינו, ואולם אונקלוס וי"ע הלכו בשטת ר' יהושע שכאשר בא יתרו אל משה לא חנה עדיין בהר סיני כי אם במדבר סין וצריכי' א"כ לשנות סדר הנחת הטעמים ולחבר אל המדבר עם אשר הוא חנה שם, ולהפריד מהם תיבות הר האלהים, והמתרגם האשכנזי אחז בשטת בעל הטעמי' ותרגם ויבא אל משה שהלך לבא אצלו, וטרם בואו שלח אליו והודיעו: (ו) ויאמר אל משה, נחלקו בזה רז"ל אם אגרת כתב לו על דרך ויאמר חירם אלך גר בכתב וישלח אל שלמה (ד"ה ב' ב' י'), או שלח לו ע"י שליח, כי גם השליח יתכן שיאמר אני חתנך, בלשון שולחו, והנה האומר בפסוק הקודם שבא אל משה ממש, צריך לפרש ויאמר אל משה וכבר אמר טרם בואו, או תאמר שכאשר בא אל קצה המחנה שלח לבא אל משה, שלא לבא אליו פתאום, והוא יצא לקראתו לכבדו, ולדעת הרמב"ן אין צורך לזה, כי כאשר בא עד הר סיני הסמוך למדין שלח אל משה: (ז) [*וישתחו, דקדוק התיבה הזאת מבואר היטיב בתחלת פ' וירא (בראשית י"ח ב'), ולפי שמצאנו ב' שרשים לענין זה שחה ושחח ושניהם גם כן מענין זה אך לא נמצא ממנו פעל רק כי שחה אל מות ביתה (משלי ב' י"ח), שחלוקים בו הר"י קמחי ורבי יונה, שהר"י קמחי מכריע"ב לשרש שחה, אף שנראה בזה דעת רבי יונה יותר נכונה, בעבור שהוא מלעיל

לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה: ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם: י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם: יא עַתָּה יָדַעְתִּי

כי

לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא: ח וְאִשְׁתָּעִי מֹשֶׁה לְחָמוּהִי יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִינּוּן יְיָ: ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טָבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָאֵי: י וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יָת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי: יא כְּעַן יְדַעְנָא

ארי

וויין; זאָדען גינגען זיא היניין אין דאָז צעלט. (ח) דאַ ערצעהלטע משה זיינעם שוויגערפֿאָטר אַללעס, וואָז דער עוויגע אָן פרעהאונד אָן מצרים געטהאָן, אום דער ישראל וויללען, אַללע בעשווערליכקייטען, דיא זיא אויף דעם וועגע געטראָפֿפֿען האַבען, אונד וויא דער עוויגע זיא ערגעטטעט האַט. (ט) יתרו פֿרייעטע זיך איבער אַללעס גוטע, דאָז גאָטט דעם פֿאָלק ישראל ערציגט, (פֿאָרנעהמליך אַבער) דאָז ער עז פֿאָן דער געוואַלט דער מצרים ערעטטעט האַט:
(י) יתרו שפּראַך: « געלאָבט זייא דער עוויגע דער אייך אויז דער געוואַלט דער מצרים אונד פרעה'ס ערעטטעט האַט, דער דאָז פֿאָלק פֿאָן דער געוואַלט דער מצרים ערעטטעט האַט.
(יא) איצט ערקעננע

איך

רש"י

לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנא' והאיש משה: ח ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק: התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא היקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: ט ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. ומ"א נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה. ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא: י אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה: ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו ל' רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: יא עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביות': מכל האלהים. מלמד

שהיה

באור

מלעיל, כמנהג כ"ע להמשיך ע"פ, אולי כוונת הריק"ס לחברו אל חבירו, שלא להיות הפעל הזה בודד משרש זה), ולא ראיתי לאחד מן המדקדקים הראשוני' גם האחרונים שיבדילו ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשים הנרדפים, שעם שישתוו בענינם הכללי יובדלו באיזה ענין פרטי, לכן לבי אומר לי שיובדלו באופן זה, כי עם ששניה' מורי' על ענין ההשפלה וההכנעת לב המשתחוה אל הגדול ממנו במעלה, או אל אשר יצטרך אליו, ת"מ שרש שחה וכל הפעלים מכל הבנינ' הבאים ממנו, יורו על השפלת הגוף בפועל, אשר יורה בזה על הכנע' הלב, לכן תמצא על הרוב לפניו או לאחריו מלת אל גרידא או עם הכנוי', כמו אלי אליו אליך, או למ"ד השמושית מחוברת אל אשר אליו ההשתחויה, ולכן יאמר לפעמים בפירוש וישתחו ארצה או אפים ארצה, גם לא תמצא שיוש' אל השרש הזה של הנפש לבד או של הדוממים שאינם בעלי תנועה, או של התכונות הנפשיו', כי איננו מורה רק על השפלת הגוף בעל בחירה, בפועל, להראות הכנע' לבבו הנסתרת, אבל שרש שחח יאמר על הכנעת הלב גרידא, ולכן לא יתחבר לעולם עם למ"ד שמושית או עם מלת אל, ולכן נמצא על הכנעת הנפש לבד, מה תשתוחחי נפשי (תהלי' מ"ב ו' וי"ב ומ"ג ה'), ותשוח עלי נפשי (איכה ג' כ'), ונמצא גם על בלתי בעלי נפש התנועה, ומגדל משגב אמתיך השח (ישעיה כ"ה י"ב), שחו גבעות עולם (חבקוק ג' ו'), ונמצא על התכונות הנפשיות, ושח רום אנשים (ישעי' ב' י"א), ושח גבהות האדם (שם י"ז), ומעפר תשח אמרתך (שם כ"ט ד'), הנה זאת חקרתי' היטב, ונקו"א אדבר עוד מזה אי"ה *], והנה לפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה, וקראו הכתוב רעהו, בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה, הידוע שהוא אהל משה: (ח) התלאה, לא"ד אל"ף מן היסוד של תיבה, והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקי', וכן תרומה תנופה תקומה תנואה, כן כתב רש"י ז"ל, והוא כדעת חכמי צרפת, ואולם חכמי ספרד חולקים עליהם ואומרים שיסוד התיבה לא"ד אל"ף ה"א ואין לה ענין עם הנופ' תקומה שהם מנחי עי"ן, והוא שכתוב למ"ד ה"א, והטע' מענין ונלאו מצרי' (שמו' ז' י"ח), כלומ' צרה שנלאה איש לסבלה, כי ספר לו רדיפת מצרים נים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכלם הצילם ה': (ט) ויחד, מגזרת חדוה, והי' ראוי להיות על משקל ויפת בסתר לבי (איוב ל"א כ"ז), וישב ממנו שבי (במדבר כ"א א'), רק בפתח החי"ת בעבור שהיא אות הגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה, ולא אדע בכל המקרא אות דגו' בסוף המלה רק אם הי' בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף, כמו וישב ממני שבי (במדבר כ"א א'), וישת מן היין (בראשי' ט' כ"א), רק עם א' מהמלכי' לא מצאנוהו דגוש רק פתח, והם שני' ויחד יתרו, אל יחד בימי שנה (איוב ג' ו'). (הראב"ע): על כל הטובה, טוב' המן והבאר והתור', (כ"כ רש"י ז"ל, ואחז בזה שטת האומר לאחר מתן תורה בא), ועל כלן אשר הצילו מיד מצרי', עד עתה לא הי' עבד יכול לברוח מהם, שהיתה הארץ מסוגרת, ועכשיו יצאו מהם ששים רבוא, וכן תרגם יב"ע ודי שיזבינון, וכן תרגם האשכנזי: (י) אשר הציל אתכם, משה ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה, ואת העם הושיע משעבוד מצרים: (יא) מכל האלהים, כי אין בהם כח לנקום נקמת המאמינים בם, ואונקלוס תרגם ארי רב יי ולית אלה בר מניה, הוסיף נוכן שאלו: כי בדבר אשר זדו עליהם, על כל דבר אשר זדו מצרים על ישראל, עשה בהם שפטי', וכן ת"א והאשכנזי,

וכן

אונקלוס

אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִידַן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן: יב וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ: יג וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵב מֹשֶׁה לְמִידַן יָת עַמָּא וְקָם

יתרו יח

כִּֽי־גָד֥וֹל יְהוָ֖ה מִכָּל־הָאֱלֹהִ֑ים כִּ֣י בַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר זָד֖וּ עֲלֵיהֶֽם׃ יב וַיִּקַּ֞ח יִתְר֤וֹ חֹתֵן֙ מֹשֶׁ֔ה עֹלָ֥ה וּזְבָחִ֖ים לֵֽאלֹהִ֑ים וַיָּבֹ֨א אַהֲרֹ֜ן וְכֹ֣ל ׀ זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֶֽאֱכָל־לֶ֛חֶם עִם־חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֖ה לִפְנֵ֥י הָאֱלֹהִֽים׃ יג וַֽיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיֵּ֥שֶׁב מֹשֶׁ֖ה לִשְׁפֹּ֣ט אֶת־הָעָ֑ם וַיַּעֲמֹ֤ד הָעָם

תרגום אשכנזי

איך, דאס דער עוויגע גרעסער זייא, אלז אללע געטטליכע וועזען; דען מיט דערזעלבען זאכע וואורדען זיא געשטראפט, מיט וועלכער זיא טיראנגייא אויזגעאיבט האבען.» (יב) יתרו, משה'ס שוויגערפאטער, בראכטע גאטטע בראנדאפפר אונד שפייזעאפפר; אהרן אונד אללע עלטעסטען ישראל'ס קאמען היין, מאהלצייט צו האלטען מיט משה'ס שוויגערפאטער, פאר גאטט. (יג) דעם מארגענס דרויף זאס משה, דאז פאלק צו ריכטען; דאז פאלק שטאנד

רש"י

שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ע"א שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דימו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו ל' ויזד יעקב נזיד (בראשי' כ"ה) בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: יב עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאלו נהנה מזיו השכינה: יג ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנה תורה עד יה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניי' אף לדברי האומר יתרו קודם מ"ת בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו ומצינו במסע הדגלים שא"ל משה (במדבר י') נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזב אותנו ואם זו קודם מ"ת משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטים ד') מבני חובב חותן משה: וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים.

והוקשה

באור

אבן אי' במכילתא: זדו, הרשיעו: (יב) עלה, כמשמעה שהיא כלה כליל: וזבחים, שלמים: לאלהים, בעבור שיתרו עדיין לא ידע את ה', כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, ויצלם ה', אבל יתרו הקריב לאלהים, וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים, כאשר אפרש בעז"ה, וכן כי יבא אלי העם לדרש אלהים, והודעתי את חקי האלהים, הם דברי משה לחמיו, ויתכן שאמר לו כן, בעבור כי המשפט לאלהים הוא. (הרמב"ן ז"ל), והנה אין כוונת הרב ז"ל שיתרו לא ידע את השם לגמרי, שהרי כבר אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, ואיך יקריב עתה עולה וזבחי' לא להשם הנכבד אשר הכיר מעלתו, ועוד שבאו אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עמו לפני האלהים, ולא יתכן זה לולי הקריב לאלהי' אמת, אלא שכוון הרב ז"ל למה שכתב בפ' וארא בפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם, שגם לאבות הקדושי' לא נודע מעלת השם הנכבד ההוא, כאשר נתפרסמה ע"י משה עבד ה', ויתרו אף שהתחיל להכיר את ה', עדיין לא התחזקה האמונה ההיא בלבו עד שיהי' ראוי לומר ע"י ושהקריב להשם הנכבד, והנה לדעת האומר שהי' זה קודם מתן תורה יתכן שהקריבו העולה והזבחים על המזבח שבנה משה אחר מלחמת עמלק או שבנו מזבח אחר, אף שלא נזכר בכתוב: לאכל לחם, כל סעודה קרוי' לחם: עם חתן משה, לכבוד יתרו בא, ומשה לא הוצרך להזכיר, כי האהל שלו הוא, ורז"ל אמרו במכילתא שהי' עומד ומשמש עליהם מהיכן למד, מאברהם אבינו, אמרו הדבר הזה דרש ר' יצחק ואמר כשעשה ר' גמליאל סעודה לחכמי' היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד ר' גמליאל ושמשן, אמרו אין אנו כדאין שישמשנו, אמר להן ר' יהושע הניחו לו שישמש, שאבינו גדול מרבן גמליאל שמש את הבריות, אמרו אי זה, אמר להן אברהם אבינו גדול העול' שימש מלאכי השרת והי' סבור שהם בני אדם ערביים עובדי ע"ז, רבן גמליאל שישמש חכמי' ובני תורה עאכ"ו, אמר להן ר' צדוק מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות, אמרו לו אי זה, אמר להן שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי עולם כדי צרכן, ומשביע לכל חי רצון, ולא לבני אדם הכשרי' והצדיקי' בלבד, אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה, רבן גמליאל עאכ"ו שישמש חכמי' ובני תורה: (יג) ויהי ממחרת, לביאת יתרו, כן משמע מפשוטו של מקרא, וכן תרגם אונקלוס והאשכנזי, ורש"י ז"ל כתב (נוסחא שלפנינו בדפוס היא משובשת, עיין רא"ם, והעתיק לך הנוסחא שבכ"י, והיא מתוקנת, ויש בה שנוי מעט מאותה נוסחא שהביא הרא"ם ז"ל), ממחרת יום הכפורים היה, כך שנינו בספרי, ומהו ממחרת, ממחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפש' לומר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו, ומשנתנה תורה עד יה"כ לא הי' שהות למשה לשפוט את העם, שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ: ואין פרשה זו כתובה כסדר, שלא נאמרה עד שנה שניי', שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע הדגלי' שאמר לו משה נוסעי' אנחנו אל המקום וגו' (במדבר י' כ"ט), אל נא תעזב אתנו (שם ל"א), ואם זו קודם מתן תורה, משלחו והלך, היכן מצינו שחזר, ואם תאמר שם חובב נאמר ולא יתרו ובנו של יתרו היה, חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חבב חתן משה (שופטי' ד' י"א) עכ"ל, וכן היא הנוסחא בכ"י שנידועם כי' הרשב"ם, ובכ"י האשכ' משנת רמ"ט כך היא הנוסחא, ויהי ממחר', מוצאי יה"כ שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניי' אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא הי' עד שנה שניי', שהרי כך שנינו בספרי ויהי ממחרת מוצאי יה"כ הי', ומהו ממחרת, למחר' רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים, שהרי קוד' מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו, ומשנתנה תור' עד יום הכפורים, לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ, ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמרה עד שנה שניי', שהרי נאמר כאן וישלח

משה

הָעָם עַל־משֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן משֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ טו וַיֹּאמֶר משֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן משֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל

תבל

אונקלוס

וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא עד רמשא: יד וחזא חמוהי דמשה ית כל די הוא עביד לעמא ואמר מה פתגמא הדין דאת עביד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קיימין עלוך מן צפרא עד רמשא: טו ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן מן קדם יי: טז כד הוי להון דינא אתן לותי ודאין אנא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אוריתיה: יז ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקין פתגמא די את עביד: יח מילאה

תילאי

תרגום אשכנזי

שטאנד אום משה הערום, פאן מארגען ביז אבענד. (יד) אלז משה'ס שוויגערפאטער זאהע, וואז ער אללעס פיר דאז פאלק צו טהון האטטע, שפראך ער: «וואז איזט דיזס פאר איין געשעפט, וועלכעס דוא פיר דאז פאלק פעררינטעסט? ווארום זיצצעכט דוא אלליין, אונד דאז גאנצע פאלק שטעהט אום דיך הער פאן מארגען ביז אבענד?» (טו) משה שפראך צו זיינעם שוויגערפאטער: «וויל דאז פאלק צו מיר קעממט, אין געטטליכן דינגען אונטעררינכט צו זוכען. (טז) ווען זיא איינע רעכטסזאכע האבען, דיא פיר מיך קעממט: זא ריכטע איך צווישען איינעם מאן אונד זיינעם נעכסטען; אויך מאכע איך איהנען דיא געזעצצע גאטטעס אונד זיינע לעהרען בעקאננט. (יז) משה'ס שוויגערפאטער שפראך צו איהם: «עז איזט ניכט גוט, זויא דוא עז מאכסט.» (יח) דוא מוסט ערמידען, זא

רש"י

והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב כו': טו כי יבא. כי בא ל' הווה: לדרוש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: טז כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו דבר בא אלי: יז ויאמר חותן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: יח נבול תבול. כתרגומו.

ולשונו

באור

משה את חתנו, ומזכיר במסע דגלי' שאמר לו נוסעים אנחנו וגו' אל נא תעזב אתנו, ואם קודם מתן תורה, משנשלחו והלך היכן מזכיר שחזר, וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב ומבני חבב חתן משה, קשה הדבר לומר שלא באו בניו של משה במתן תורה ולא עמדו על הר סיני, ובתנחומא לב יודע מרת נפשו (לפיכך) ובשמחתו לא יתערב זר (משלי י"ד י'), אמר הקב"ה ישראל היו משועבדים בטיט ובלבנים ויתרו יושב בהשקט ובבטח ובא לראות בשמחת תורה עם בניו לפיכך וישלח משה את חתנו, ואחר כך במדבר הסליחי' כגירסת ובניו' ומשוחררת שלא יתאחרו עד ג' חדשי' עכ"ל נכ"י ההוא, והנוסחא הזאת היא היותר מתוקנת ועל ידה יתורץ כל מה שהקשה הרא"ם ז"ל, ועוד שבאו בה דברי חן שנשמטו בנוסחת הדפוס, ולאהבת' האהרכתי להעתיק' פה: והנה לפי זה אף לדעת האומר שקודם מתן תורה בא יתרו, נריכים לומר שלא הי' כל הספור הזה בזמן אחד, כי אם אחרי שהתחיל הכתוב בדבר יתרו גמר את כל הספור ההוא, שלא להפסיק בנתיי', וכן דרך הכתוב, ובאמת הלך יתרו עם ישראל מרפידים לסיני לקבל התורה, ולא שלחו משה כי אם בשנה השני', כאשר נסעו מחורב, ודעת הרשב"ם ז"ל שאף קודם מ"ת יתכן לומר את חקי האלהים ואת תורתיו כי דיני ממונות היו להם מעולם, אף כי אמרו רז"ל כי במרה נתנו להם דיני' כדכתיב שם שם לו חק ומשפט (לעיל ט"ו כ"ה): מן הבקר עד הערב, לפי שהוא לבדו שופט את כל העם ואין לו מסייעים: (יד) את כל אשר הוא עשה לעם, כמו שתרגם יב"ע, ית כל דהוא טרח ועביד לעמא, וכן תרגם האשכנזי: מדוע אתה יושב לבדך, ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: (טו) כי יבא וגו', לדברים רבים הם באים לפני, ולכן נריכים לדין גדול, כי יגאו אלי קנתם לדרוש את האלהי' להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר אליהם כענין שנאמר, לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה (שמואל א' ט' ט'), וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחי' מחלי זה (מלכים ב' ח' ח'), וכן ותלך לדרש את ה' (בראשית כ"ה כ"ב), כן פי' הרמב"ן, ואונקלוס תרגם למתבע אולפן מן קדם ה', וכן פירש"י לשאול תלמוד מפי הגבורה, וכן תרגם האשכנזי אין געטטליכען דינגען אונטער ריכטעט צו זיין, ואין זה חקי האלהים ותורותיו מזכר למטה. כי שם הכוונה על החקים והתורות שהוא נותן לישראל, וכאן ידבר על דרכי ההנהגה ומדות הנכ' עם בריותיו, שגם בזה יתבעו אולפן מן קדם ה', ויתכן גם כן שיהי' כענין כלל ואחריו פרט, במאמר כי יבא אלי העם לדרש אלהים כולל שניהם הדינים שבין אדם לחבירו והודעת חקי האלהים ותורותיו, וזהו מה שפרט אח"כ בפסוק הבא: (טז) כי יהיה להם דבר בא אלי, לשון רש"י מי שהי' לו הדבר בא אלי עכ"ל, כוונת הרב ז"ל לתרץ מדוע התחיל בלשון רבי' להם וסיי' ביחיד בא אלי, ואמר שהוא כמו כי יהיה להם דבר, מי שהו' לו הדבר בא אלי, ואולם מסדר הנחת הטעמי' משמע שבא אלי שב על תיבת דבר, והוא חלק מן התנאי, והטעם כאשר יהי' להם דבר, אשר בא אלי, אז אני שופט בין איש ובין רעהו, וכן תרגם האשכנזי, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב, שאמר בא אלי, ולפי' רש"י הי' ראוי לומר יבא אלי: והודעתי וגו', ועוד שלישית שאני מלמד אותם תורה: (יח) נבל הבל לשון רש"י

כתרגומו

תרגום אשכנזי

זאווָאהל דוא, אלז דיזעס פאָלק, וועלכעס בייא דיר איזט; דען דאז געשעפטע איזט דיר צו שווער, דוא קאָננסט עז ניכט אלליין אויזריכטען. (יט) געהאָרכע פילמעהר מיינער שטימע, וויא איך דיר ראטהען ווילל, אונד גאָטט שטעהע דיר בייא; דיהנע דוא דעם פאָלקע בייא גאָטט, דאס דוא נעהמליך דיא זאכען פאָר גאָטט ברינגסט, (כ) איהנען אבער דיא געזעצע אונד דיא לעהרען איינשערפסט, אונד איהנען בעקאָננט מאכסט דען וועג, וועלכען זיא געהען זאָללען, אונד וואז זיא צו טהון האבען. (כא) דוא אבער זוכע אויז דעם פאָלקע אויז רעכטשאַפפענע בידערמעננער, דיא גאָטט פירכטען, מעננער, דיא דער וואהרהייט ערגעבען זינד, דען אייגעננוץ האססען; דיזע זאָללסט דוא איבער זיא זעצען, פאָרשטעהער איבר טויזענדע.

יתרו יח

תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי

אונקלוס

תִּילְאֵי אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דִּי עִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תֵיכוֹל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יט כְּעַן קַבֵּיל מִנִּי אֲמַלְכִינָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יַת פִּתְגָּמַיָּא לִקְדָם יְיָ׃ כ וְתַזְהַר יַתְהוֹן יַת קְיָמַיָּא וְיַת אוֹרָיְתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יַת אוֹרְחָא דִּי יְהָכוּן בַּהּ וְיַת עוֹבָדָא דִּי יַעְבְּדוּן׃ כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַייָ גֻּבְרִין דִּקְשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

רש"י

ולשונו ל' כמוש פלייסט"רא (וסו' פלעט"ריר בל"א פערוועלקן). כמו (ירמיה ח') והעלה נבל. כנבול עלה מגפן שהוא כמוש ע"י חמה ועל ידי קרח כותי תש ונלאה: גם אתה. לרבו' אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: יט איעצך ויהי אלהים עמך. בעצה א"ל צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבות': כא ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כהא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונ' מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות. שש אלפים היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף: (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה שלא לצורך והנה אמת תקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקתני מלמעל' למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הל"ל אלא מתחלה שרי עשרו' בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט שכום מנין השרים נא ותשוב ובהתדקדק במניינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט

באור

כתרגומו, ולשונו לשון כמושה פלייסט'רא (פלעטריר, ובל"א פערוועלקן) כמו והעלה נבל (ירמי' ח' י"ג), כנבל עלה מגפן (ישעי' ל"ד ד'), שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח וכמו תש ונלאה עכ"ל, לכן תרג' אונקלוס מילאה תילאי לפי הכוונה, וכן תרגם האשכנזי: עשהו, מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א כראית בגזרת עשיה, והראוי עשותו: כי כבד ממך הדבר, כובדו רב יותר ממך: (יט) איעצך, אתן לך עצה: ויהי אלהים עמך, כלומר ויכלת עמוד: היה אתה לעם, בעבור העם: מול האלהים, שליח ומליץ בינותם למקום, לדברים שצריכין לדרוש את אלהים, הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרש אלהים, כי אין בהם שואל את אלהי' ומדבר עמו כי אם הוא לבדו: (כ) והזהרתה, הראב"ע כתב שהוא מן כי נזהר (יחזקאל ג' כ"א), וטעמו כשמר, וכן תרגם האשכנזי, ויתכן שיהי' מלשון והמשכילי' יזהרו (דניא' י"ב ג'), שיברר וילבן להם את החקי' ואת התורו', בל"א (ערליוטערן) (ויתכן שגם כל מה שהוא מענין הזהר' יהי' ג"כ מענין זוהר ובהירות), הודה לו בזה גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו: ילכו בה, כמו אשר ילכו בה: (כא) ואתה תחזה וגו', אבל מה שאמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו, שים לך שופטי' עמך: אנשי חיל, כל אוסף וקבוצ' כח לפעול פעולו' רבות יקרא חיל, כאנשי מלחמה אשר חיל גדול מאד (יחזקאל ל"ז י'), ובממון, כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דברי' ח' י"ז), ובפירות תאנ' וגפן נתנו חילם (יואל ב' כ"ב) והאדם היודע ומזרז להנהיג את האוסף ההוא יקרא איש חיל, ויקרא כן הזריז במערכות צבא המלחמה, וכן המנהיג את העם בצדק ומשפט, ואף האשה הזריזה ויודעת בהנהגת הבית תקרא אשת חיל, והכוונה שיבחר לו אנשי' זריזים היודעי' להנהיג עם גדול, וכן תרגם האשכנזי (רעכטשאפנע בידרמענער): אנשי אמת, שכל מגמתם לאהוב האמת ולהודות עליו בלי לגור מפני איש: שנאי בצע, תועלת עצמו (איגען נוטץ) יקרא בצע, כענין מה בצע כי נהרג את אחינו (בראשי' ל"ז כ"ו), איזה תועלת יגיע לנו מזה, ואמר שיהיו שונאי' לחוש על תועלת עצמם בדין, ולא ישגיחו אם יבא להם הפסד אם יורו דין אמת, וכן הוא בילמדנו שנאי בצע שונאים ממון עצמם וכ"ש ממון אחרים, והיו אומרים אפי' שורף את גדישי, אפי' קוצץ נטיעותי

שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־

חתנו

אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוֹרְיָתָא׃ כב וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִידָן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִינוּן וְיִקְלוּן מִינָךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ כג אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעֲבֵיד וִיפַקְדִינָךְ יְיָ וְתִיכוּל לְמֵיקַם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ כד וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר׃ כה וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוֹרְיָתָא׃ כו וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִידָן יָת פִּתְגָם קְשֵׁי מַיְתָן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר דָּיְנִין אִינוּן׃ כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת

חמוהי

טויזענדע, פֿאָרשטעהער איבער הונדערטע, פֿאָרשטעהער איבער פֿונפֿציג אונד פֿאָרשטעהער איבער צעהן. (כב) זיא מעגען דעם פֿאָלקע רעכט שפרעכען צו אללער צייט, ראַבייא אַבער זאָללען זיא יעדע וויכטיגע רעכטסזאַכע דיר פֿאָרברינגען אונד יעדע גערינגע רעכטסזאַכע זעלבסט ענטשיידען, ראַמיט עז דיר לייכטער ווערדע, אינדעם זיא דיר טראַגען העלפֿען. (כג) ווירסט דוא נון דיזעס טהון, זאָ ווירסט דוא, ווען עז דער וויללע גאָטטעס איזט, בעשטעהען קעננען, אונד אויך דיא גאַנצע נאַציאָן ווירד מיט פֿרידען נאַך הויזע קעהרען.» (כד) משה געהאָרכטע דער שטיממע זיינעס שוויגערפֿאַטערס, אונד טהאַט אללעס, וואַז ער געזאַגט האַטטע. (כה) משה וועהלטע נעמליך רעכטשאַפֿפֿענע בידערמעננער אויז ישראל, אונד מאַכטע זיא צו אָבערהויפטערן איבער דאַז פֿאָלק, פֿאָרשטעהער איבער טויזענדע, פֿאָרשטעהער איבער הונדערטע, פֿאָרשטעהער איבר פֿונפֿציגע, פֿאָרשטעהער איבער צעהן. (כו) דיזע מוסטען דעם פֿאָלקע צו אללער צייט רעכט שפרעכען; איינע שווערע רעכטסזאַכע מוסטען זיא פֿאָר משה ברינגען, יעדע גערינגע רעכטסזאַכע אַבער זעלבסט ענטשיידען. (כז) משה ליס הירויף זיינען שוויגער

רש"י

במועט התילה ולח"כ בהדרגה בנכון ודו"ק): כב ושפטו. וידונון ל' צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל כמו והככד חת לבו והכות חת מוחב ל' הווה: כג וצוך הלהים ויכלת עמד. המלך בגבורה הם מצוה הותך לעשות כן תוכל עמוד והם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. הרן נדב והביהו ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך: כו ושפטו. ודיינין ית עמה. יביהון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישכטו וכן לח תעבורו כמו לח תעברי. ותרגומו דיינין הינון. מקרחו' העליוני' היו ל' צווי לכך מתורגמין. וידונון ויהון ידונון ומקרחות הללו ל' עשייה: כז וילך לו הל הרצו. לגייר בני משפחתו:

יט א ביוס

באור

נטיעותי כהונן חני דנו, וכן תרגם החשכנזי: (כב) ושפטו, וידונון לשון צווי, וכן תרגם החשכנזי מעגן ריכטען: בכל עת, כי נהיות להם שופטי' רבים ילך העשוק חל השופט בכל עת שירצה, ויחלחנו מזומן, כי חליך לח יוכל להתקרב בכל עת הנורך: והקל מעליך, דבר זה להקל מעליך, והקל כמו והכבד חת לבו (לעיל ח' י"ח), והכות חת מוחב (מלכים ב' ג' כ"ד), לשון הווה, (רש"י): ונשאו אתך, ע"ד ונשחו חתך, יקל המשח מעליך: (כג) ויכלת עמד, כתב הרמב"ע וי"ו ויכלת כפ"ח רפה בלשון ישמעאל הם תעשה חת הדבר הזה ויין לך השם רשות לעשותו חז תוכל לעמוד, והנה מה שזכר משמוש הוי"ו, שהיא כפ"א רפה בלשון ישמעאל, הוא כמו שזכרנו לך פעמים רבות שישמש לקשור התנאי, אם תעשה אז תוכל לעמוד, והשמוש הזה לא כתב ג"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ה ע"ב), ואולם יסדר הנחת הטעמי' נראה שאין מאמר וצוך אלהי' חלק התנאי, כמו שכי' הרב ז"ל ובאר המפרשים כלם, כי אם חלק מתשובת התנאי, כאלו אמר אם את הדבר הזה תעשה אז תוכל לעמוד במצות ועזר האלהים שיצוך

בעצמי: וגם כל העם הזה וגו', הכוונה כי בעלי הריב הנצבי' לפניך יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם, והנה נשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם, רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כו) ושפטו, ודיינין ית עמא: יביאון, מייתין: ישפוטו הם, כמו ישפטו, וכן לא תעבורי (רות ב' ח'), כמו לא תעברי, ותרגומו דיינין אינון, המקראות העליונים לשון צווי, לכך מתורגמין וידונון ויהון ידונון, ומקראות הללו לשון עשיי' (רש"י), וכן תרגם האשכנזי, למעלה כתב זיא מעגען, לשון צווי, וכאן כתב זיא מוסטען, כלומר זהו היה רק דבר וחובתם, לשפוט ולהביא: (כז) וישלח משה, וגו', דרך כבוד, כמו ואברהם הלך עמם לשלחם (בראשית י"ח ט"ז), והנה לפעת האומר לאחר מתן תורה בא יתרו, הבי' זאת ההליכה בעצמה, היא הנזכרת בפ' בהעלתך במסע הדגלי', שאין יתרו להלוך עם משה, וישלחנו וילך אל ארצו, ואולם לדעת האומר קודם מתן

תורה

חֹתְנ֑וֹ וַיֵּ֥לֶךְ ל֖וֹ אֶל־אַרְצֽוֹ׃ פ

פרשת יום א' של שבועות

יט א בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י לְצֵ֥את בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם בַּיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּ֖אוּ מִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ ב וַיִּסְע֣וּ מֵרְפִידִ֗ים וַיָּבֹ֙אוּ֙ מִדְבַּ֣ר סִינַ֔י וַֽיַּחֲנ֖וּ בַּמִּדְבָּ֑ר וַיִּֽחַן־שָׁ֥ם יִשְׂרָאֵ֖ל נֶ֥גֶד הָהָֽר׃ ג וּמֹשֶׁ֥ה עָלָ֖ה אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֤יו יְהוָה֙ מִן־הָהָ֣ר לֵאמֹ֔ר כֹּ֤ה תֹאמַר֙ לְבֵ֣ית יַעֲקֹ֔ב וְתַגֵּ֖יד לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ד אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי לְמִצְרָ֑יִם וָאֶשָּׂ֤א

אתכם

אונקלוס

חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃

יט א בְּיַרְחָא תְלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ב וּנְטָלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃ ג וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית

יתכון

תרגום אשכנזי

שוויגערפאטער ווידער וועג־ רייזען, אונד דיזער גינג אין זיין לאנד צוריק.

יט (א) אים דריטטען מאנאט נאך דעם אויזצוגע דער קינדער ישראל אויז דעם לאנדע מצרים, אם ערסטען טאגע דעם מאנאטעס, קאמען זיא אין דיא וויסטע סיני. (ב) זיא בראכען נעמליך פאן רפידים אויף, אונד קאמען אין דיא וויסטע סיני, לאגערטען זיך אין דער וויסטע; ישראל לא־ גערטע זיך דאזעלבסט גע־ גען דעם בערגע איבער. (ג) משה שטיג הינאויף אויף דען בערג פאר גאטט, אונד דער עוויגע ריף איהם צו פאן דעם בערגע, אונד שפראך: «זא זאללסט דוא דעם הויזע יעקב'ס זאגען אונד דען קינדערן ישראל קונד מאכען: (ד) «איהר האבט געזעהען, וואז איך דען מצרים געטהאן; איך

האבע

רש"י

יט א ביום הזה. בר"ח לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנ': ב ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוק': נגד ההר. למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: ג ומשה עלה. ביום השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר (שמות ל"ד) וישכם משה בבקר: כה תאמר. בל' הזה וכסדר הזה: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשי' כגידין: ד אתם ראיתם. לא מסורת הוא בידכם לא בדברי' אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו

ליסע

באור

תורה בא, כבר הודעתיך דעת הרמב"ן ז"ל, שבפעם הזאת הלך יתרו אל ארצו אם לגייר את בני משפחתו כמו שאמרו רז"ל במכילת', או לצורך אחר, ושב שנית אל משה בשנה השניי' ולא עזבו עוד, ורש"י ז"ל טען על הדעה הזאת, ממה שלא זכר הכתוב מזה דבר, ועוד שקשה לומר שלא עמדו בניו של משה במתן תורה, ואם נכסף לומר שלא הלכו בני משה עם יתרו, כי אם נשארו אצל אביהם, מכל מקום יקשה על יתרו עצמו, איך כשאו לבו לשוב אל ארצו, אחרי אשר ידע את ה' והכיר במעלת עם סגולתו, ולא הלך עמם לקורב להיות שם במעמד הנבחר, לכן דעת רש"י ז"ל שבאמת הלך עמם להר סיני, ולמחרת רדת משה מן ההר ישב לשפוט את העם ונתן לו יתרו עצתו, ואח' זה הלך מאתו ולא שב עוד אליו, וכן הוא דעת רז"ל במכילתא, ועל דרך הפשט יתכן לפרש ויהי ממחרת לביאת יתרו, והי' זה קודם מ"ת כאשר פירשנו למעלה, והלך יתרו עמהם לחורב לקבל התורה, והספור וישלח משה את חתנו לא הי' בשנה הראשונה כי אם בשנה השניי' בנסעם מחורב, ובעבור שזכר ביאת יתרו הזכיר גם הליכתו ושובו אל ארצו, כדי שלא להפסיק בנתיים, אף שלא היה זה כי אם בשנה השניי' אחר מתן התורה, [* והנה גם רש"י ז"ל לא נמלט מזה, כי נס לדעתו לא הי' ספור כל ענין הפרשה בעת אחת, כי מתחלת הפ' עד ויהי ממחרת הי' קוד' מתן תורה, ומשם ואילך לאחר מ"ת, אשר בניהם יותר מארבעה חדשים, ורמוז א"כ לכתוב ספו' מ"ת וענין עשיית העגל קוד' פ' ויהי ממחר', רק שדרך הכתוב לסיים ענין א' כולו ויתחיל הב', אף שיקדי' המאוחר לפעמים, וכן לדרכנו שיהי' פסוק וישלח משה וגו' לבד מאוחר, ועכ"ז נכתב פה כדי שלא להפסי' בספו' ענין אחד *), ועיין עוד מזה בפ' בהעלת', ומה שנכתו' שם בעז"ה:

יט (א) ביום הזה, ביום שהתחיל החדש, וכן תרגם האשכנזי: (ב) ויסעו מרפידים, אמר בתחלה דרך כלל שבאו ביום הראשון לחדש אל מדבר סיני, ועתה פירש האיך היה זה, כדרך ספורי הכתוב: ויחנו במדבר, הוא מדבר סיני: נגד ההר, הוא ההר הנזכר למעלה תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג' י"ב) · (הרשב"ם), וטע' ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר, כי ראשי המטות והזקנים חנו כנגד ההר לכבודם, על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו, כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב להר סיני · (הראב"ע): (ג) ומשה עלה וגו', מיום בואם אל הר סיני כסה הענן את ההר, ושם כבוד ה', וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (לקמן כ"ד ט"ז), קוד' מתן תורה, ואמר שמשה עלה אל האלהים אל קצה ההר, להזדמן לפניו, ולא בא אל הערפל אשר שם כבוד האלהים, ויקרא אליו השם מראש ההר, ואמר כה תאמר לבית יעקב: (ד) אתם ראיתם, לא מסורת הוא בידכם, לא בדברי' אני משגר לכם, לא בעדי' אני מעמיד אלא אתם ראיתם · (מכילתא): ואשא אתכם, אונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע, ואטלית יתכון, תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה, והמתרגם האשכנזי לא זז מפשוטו של מקרא כדי לשמור המליצה, כאשר ישא הנשר את גוזליו: על כנפי נשרים, כנשר הזה הנושא את גוזליו על כנפיו שלא יוזקו, ואוכל עמהם דרך ימים, כן

העברתי

אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי: ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ: ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה: ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא

אליך

אונקלוס

יַתְכוֹן כִּדְעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יַתְכוֹן לְפוּלְחָנִי: ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יַת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא: ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכוּת כַּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי פַקְדֵיהּ יְיָ: ח וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דְּמַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יַת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא

דעננא

תרגום אשכנזי

האבע אייך אויף אדלערפלי־געלן געטראגען, איך האבע אייך צו מיר געבראכט. (ה) ווערדעט איהר אלזא מיינער שטיממע געהארכען אונד מיינען בונד האלטען, זא זאללט איהר מיין בעזאנדע־רעס אייגענטהום אונטער אל־לען נאציאנען זיין; דען מיין איזט דיא גאנצע ערדע, (ו) איהר אבער זאללט מיר איין פריסטערליכעס רייך זיין אונד איין הייליגעס פאלק.» «דיזעס זינד דיא ווארטע, וועלכע דוא דען קינדערן ישראלים זאגען זאללסט.» (ז) משה קאם, ליס דיא עלטעסטען דער נאציאן רו־פען, לעגטע איהנען אללע דיא ווארטע פאר, דיא איהם דער עוויגע בעפאהלען. (ח) דיא געזאממטע נאצי־אן אנטווארטעטע איינמיט־היג, שפראכען: «אללעס, וואז דער עוויגע געשפרא־כען, וואללען וויר טהון;» משה בראכטע דיא ווארטע דער נאציאן ווידער פאר גאטט צוריק. (ט) דער עוויגע שפראך צו משה: «איך ווערדע מיך אין איינער

רש"י

ליסע ולחלת נקבלו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגום ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנ' מצרים וגו'. והיו מצרי' זורקי' חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: ה ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי. שאכרו' עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכ' נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: ואתם תהיו לי ממלכ' כהנים. שרים כמו דאת אומר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא פחות ולא יותר: ח וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע למי ששלחני איני צריך להשיב: ט בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם

בך

באור

העברתי אתכם את הים, ולא נזקתם: ואבא אתכם אלי, אונקלוס תרגם וקריבית יתכון לפולחני, ולפי פשטות והמשך הכתוב, ואבא אתכם אלי להיות לי לעם סגלה, ואהיה אהי' לכם לאלהים: (ה) ושמרתם את בריתי, שאכרות עמכם על שמירת התורה: לעם סגלה, מענין וסגלת מלכי' והמדינות (קהלת ב' ח'), כדרך המלכים המיוחדים לעצמם ולצרכם חלק ממלוכתם ומחבבים אותו יותר משאר ארצם, ויקרא כל דבר החביב על האדם סגלה, כן תהיו לי סגלה מכל העמים, כי באמת לי כל הארץ, וכל העמים שלי הם, וכל המין האנושי יקר אצלי מכל הנמצאי' השפלי' כי הוא לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם וחסידי א"ה יקרים אצלו בלי ספק. (רע"ם, ואולם: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, כל האומות הם כעם, ואתם כמו הכהני' המיוחד' לעבודת השם להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שיהי' ענין ישראל לעתיד לבא כאמרו ואתם כהני ה' תקראו (ישעי' ס"א ו'). (רע"ם), ורש"י ורשב"ם פירשו כהנים שרים, כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח' י"ח): וגוי קדוש, נבדל ומופרש לדבוק בשהי': אלה הדברים, לא פחות ולא יותר: (ז) לזקני העם, שהם חכמיהם ושופטיהם, ולהם הבחירה והעצה, ובמעמד כל העד' הגיד להם את דבר ה': וישם לפניהם, הטע' שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברי', בחרו לכם היום אם תעשו כן, כטעם ראה נתתי לפניך היום את החיי' ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל' ט"ו): (ח) ויענו כל העם יחדו, לא המתינו לעצה ובחירה, כי אם ענוהו כלם למקטן ועד גדול ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה: וישב משה את דברי העם אל ה', למחרת, כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' ואז ויגד משה את דברי העם אל ה' וזהו וישב משה וגו' כולל ואח"כ מפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליה' לעשות מה שתצוה אות'. (הרשב"ם), כענין שזכרנו פעמי' רבות מדרך הכתוב לכלול בתחלה כל הענין בקצור ולפרש אח"כ פרטי הדברי' איך היו, והנה הכל גלוי לפניו ומ' ולא הי' צריך משה להשיב, ואמרו רז"ל למדך הכתוב דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן, סמוך,

ועכינו

תרגום אשכנזי

איינער דיקקען וואָלקע דיר אָפּפּענבאַרען, דאַמיט דיא נאַציאָן עז הערע, ווען איך מיט דיר רעדע; זאָ ווערדען זיא אויך אַן דיר אימּמער גלויבען.» היר בראַכטע משה דיא וואָרטע דעם פֿאָל־קעס אַן גאָטט. (י) דער עוויגע שפּראַך צו משה: «געהע צו דעם פֿאָלקע הין, לאָס זיא זיך הייליג האַלטען היטע אונד מאָרגען אונד איהרע קליידער וואַשען. (יא) דאַמיט זיא בערייט זיין מעגן אויף דען דריטטען טאָג; דען אַם דריטטען טאַגע ווירד זיך דער עוויגע העראַב לאַס־סען, פֿאַר דען אויגען דער גאַנצען נאַציאָן, אויף דען בערג סיני. (יב) דוא מוכסט אַבער רינגס אום דאַז פֿאָלק איינע גרענצע מאַ־בען, איהנען נעמליך זאַגען: «היטעט איך, דען בערג צו בעשטיגען אָדער איינען טהייל דאַפֿאָן צו בעריהרען! ווער דען בערג בעריהרט, דער זאָלל געטעדטעט ווער־דען. (יג) עז זאָלל איהן אַבער קיינע האַנד אַנריהרען, זאָנדערן ער זאָלל געשטייניגט אָדער מיט פּפֿיילען ער־שאָססען ווערדען, עז זייא פֿיה אָדער מענש, זאָ זאָלל עז ניכט לעבען בלייבען

יתרו יט

אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם־בך יאמינו לעולם ויגד משה את־דברי העם אל־יהוה׃ י ויאמר יהוה אל־משה לך אל־העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם׃ יא והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלשי ירד יהוה לעיני כל־העם על־הר סיני׃ יב והגבלת את־העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל־הנגע בהר מות יומת׃ יג לא־תגע בו יד כי־סקול יסקל או־ירה יירה אם־בהמה אם־איש לא יחיה

במשוך

אונקלוס

דעננא בדיל דישמע עמא במללותי עמך ואף בך יהימנון לעלם וחוי משה ית פתגמי עמא קדם יי׃ י ואמר יי למשה איזיל לות עמא ותזמנינון יומא דין ומחר ויחורון לבושיהון׃ יא ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני׃ יב ותתחם ית עמא סחור סחור למימר אסתמרו לכון מלמיסק בטורא ומלמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטיל׃ יג לא תקרב ביה ידא ארי אתרגמא יתרגם או אשתדאה ישתדי אם בעירא אם אינשא לא

יתקיים

רש״י

בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו׳. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו׳. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות מלכנו: (ויאמר ה׳ אל משה אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם): י וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: יא והיו נכונים. מובדלים מאשה: ליום השלישי. שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם: יב והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפי׳ בקצהו: יג ירה יירה. מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבי׳ הסקילה שהיה גבוה ב׳ קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול וכיון שנסתלק

באור

ועניינו במעבה הענן, באותו החלק ממנו שהוא עב, והוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו, כמו שאמר ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (לקמן כ״ד י״ז): בעבור ישמע הע׳ בדברי עמך, ישמעו באזניהם ממש, לא מפי הגדת מגיד, ולא על ידי אותות ומופתים לבד, כי אם שמיעת אוזן מפי שאני שולחך אליהם לשום לפניהם את תורתי, ובזה וגם בך יאמינו לעול׳, ואם יקום להם נביא או חולם חלום אף אם יתן אות או מופת לבטל אחת מדברי תורה, לא ישמעו לו, ויכחישוהו מיד, אחרי שכבר התאמת להם שליחותך בראי׳ שאין אחריה תשובה וספק, והיא עדות הקושים בפרסום גדול: ויגד משה וגו׳, עתה הגיד להשם את דברי העם. כמה שאמר בפסוק הקודם, וכן תרגם האשכנזי: (י) וקדשתם, אונקלוס תרגם ותזמנינון, וכן פירש״י והרשב״ם, כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י״א י״ח), ויתכן שיהי׳ כמשמעו שיהיו קדושים מכל טומאה, כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש, כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא (ויקרא כ״א א׳), קדשים יהיו לאלהיהם (שם ו׳): וכבסו שמלתם, גם ורחצו מים, כי אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה. (מכילתא): (יב) והגבלת, קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: (יג) לא תגע בו, שב אל האדם הנוגע בהר, שכאשר ימיתוהו לא תגע בו יד, שלא יקרבו אל ההר להמיתו, כי אם יסקלוהו באבני׳ מרחוק, או יורו עליו חצים, ומלת יורה משובה מרעותיה כי משפט בעלי היו״ד (כחיפ״א יו״ד) להתחלף בוי״ו בעתיד מבנין נפעל, כמו ולא יודע השבע (בראשית מ״א ל״א), אולי נשתנה כדי שלא יתערב עם גזרת ליוען תורה (תהלים קי״ד), כי האלף והה״א כתו׳ בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא. (הראב״ע) [* וכ״ה דעת הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף רט״ז ע״א וע״ב) ובשרשים שרש ירה, ויהי׳ לפ״ז על משקל וייחל (בראשית ח׳ י״ב), על דעת האומרים שהוא מבנין נפעל, כמ״ש שם, אבל לדעת הר״י קמחי אבי הרד״ק יהי׳ יורה מבנין התפעל, ומשפטו יתורה, ודגש היו״ד לחסרון תי״ו התפעל, והקמץ שבה לתשלום הדגש הראוי להיות ברי״ש לפי׳ הבנין

אונקלוס

יִתְקַיְּמוּן בְּמִיגַד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מָרְשָׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא: יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוָת עַמָּא וְזַמִּין יָת עַמָּא וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: טו וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא: טז וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא: יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לִקְדָמוּת מֵימְרָא דַיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא: יח וְטוּרָא

יתרו יט

בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר: יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר: יח וְהַר סִינַי עָשַׁן

תרגום אשכנזי

בלייבען; וואבאלד דיא טראמ־פעטע אין איינעם טאנע פארטבלעוט, וואללן ריזע דען בערג בעשטייגען (נעמליך: אהרן, זיינע זעהנע אונד דיא זיבענציג עלטעסטען). » (יד) משה גינג פאם בערגע הינאב צום פאלקע, ליס דאז פאלק זיך הייליג האלטען, אונד זיא וואושען איהרע קליידר. (טו) ער שפראך צום פאלקע: «האלמעט איך אויף דען דריט־טען טאג בערייט, קאממט אונטער דעססען צו קיינער פרויא!» (טז) עז וואר אם דריטטען טאג, אלז דער מארגען אנבראך, דא וואר דאננר אונד בליץ אונד איינע דיכטע וואל־קע אויף דעם בערגע, אויך וואר איין זעהר שטארקער טראמפעטענשאלל צו הערען; דאז — פאלק אים לאגער ציט־טערטע פאר שרעקקען. (יז) משה פיהרטע דאז פאלק אויז דעם לאגר הין פאר גאטט; זיא שטעללטען זיך אונטען אם בערגע. (יח) דער בערג סיני רויכטע

רש"י

שהסתלק הס רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: יד מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: טו היו נכונים לשלשת ימים. לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משששהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: טז בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשו' כן שיה' הרב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג') קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: יז לקראת האלהים. מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שאמר (דברים ל"ג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית: יח עשן כולו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד הטי"ן

באור

הבנין, שאיכה מקבלתו, ואין לתמוה למה לא נתחלפה היו"ד בוי"ו, כדרכה בבנין זה מגזרת פ"י, כי כן נמצאים הרבה בבנין התפעל שאינם מתחלפים, כמו שהבאתי קצתם במלת וייחל, וכן דעתו במלת וייחל, אולם גם הרד"ק לא קבל דבריו במלת וייחל לסבה שכתבתי שם, אמנם איננה מספקת לא לדחות דבריו במלה הנו', אבל פה יתכן להיות כן, כי יש כח ברי"ש להוריד הדגש, כמו נברך את אברהם (שם כ"ד א'), ואברכה מברכיך (שם י"ב ג'), ולדעת כולם יבוא פה המקור מבנין הקל עם הפעל מבנין אחר, ונמצאים רבים כן *]: במשך היבל, כשימשוך היובל את קולו. (מכילתא), יובל הוא שופר של איל, שכן בערבי' קורין לדכרא יובלא: המה יעלו בהר, כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול, וכיון שנסתלק הם רשאים לעלות, כן פירש"י, והכוונה שכל עוד שהשכינה על ההר יהי' קול השופר הולך וחזק, וכאשר ימשוך הקול בענין אחד יהי' סימן לסלוק שכינה, ואז הורשה לישראל לעלות אל ההר, והראב"ע כתב בשם רב שמואל בן חפני, כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (לקמן כ"ד א'), ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני, על כן אמר המה ולא אחרים, וכן תרגם האשכנזי. (טו) לשלשת ימים, כמו ליום השלישי, וכן כתוב ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, ואח"כ ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי (בראשית מ"ב י"ז וי"ח), וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה וגם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת (שם מ' י"ט וכ'). ולא הוסיף משה מדעתו יום א', כ"כ הראב"ע וכ"כ רש"י ז"ל כי לדברי האומ' בששה בחדש ניתנו עשר' הדברות (הוא ת"ק דרבי יוסי בשבת דף פ"ו ע"ב) לא הוסיף משה כלום, ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: (יז) ויוצא משה, הוציאם מן המחנה לקראת האלהים, שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: בתחתית ההר, ברגלי ההר, מחוץ לגבול שהגביל להם משה, וכתב הראב"ע והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה בניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם, כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה', ואחריהם ראשי השבטי' הם הנשיאים, ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל איש ישראל, ואחריהם הטף, ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרי', ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים, אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה, כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (לקמן פסוק כ"ד), ואמר משה אנכי עמד בין ה' וביניכם (דברים ה' ה') עכ"ל: (יח) עשן כלו, אינו קמץ ואינו פתח כי פעל עבר הוא, לכן תרגומו תנן (רויכטע), ולא תרגם תננא (רויך), שהוא שם דבר; עשנו כעשן הכבשן, תרגם אנקלוס וסליק תנני' כתננא דאתונא, שניהם כמו שם דבר והם שני משקלים שונים,

עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ * כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃

כא ויאמר

אונקלוס

דְּסִינַי תָּנַן כּוּלֵּיהּ מִן קֳדָם דִּי אִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶישָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא׃ יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתָקֵיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה׃

כא ואמר

תרגום אשכנזי

דויכטע איבעראלל, וויל זיך דער עוויגע אין פייער אויף איהן הערַאב ליס; זיין רויך שטיג אין דיא העהע וויא דער דויך אויז איינעם ברעננאָפען, אונד דער גאַנצע בערג וואַרד העפטיג ערשיטטערט. (יט) דער טראָמפעטענשאַלל וואַרד איממער שטערקער; משה טהאַט דיא אַנרעדע, אונד גאָטט אַנטוואָרטעטע איהם מיט לויטער שטיממע. (כ) אַלז זיך נון דער עוויגע אויף דען בערג סיני, נעמליך אויף דיא שפיצע דעס בערגעס, הערַאב געלאַססן, ריף דער עוויגע דען משה אויף דען בערג הערויף; משה שטיג הינויף.

(כא) דער

רש"י

העש"ן פתח אלא ל' פעל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרג' תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: כבשן. של סיד יכו' ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמי'. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהי' יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע א') כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כארי' אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מ') וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: יט הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיו' קולו מגביר ונשמע. יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א' ח') אשר יענה באש על דבר האש להורידו: כ וירד ה' אל הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם:

כא סעד

באור

כי עשנו על משקל שללו זהבו, שהכפרד מהם בשני קמצין, וכתב הראב"ע כי משקלי השמות משתנים, אמר שְׁגַר אלפיך (דברים ז' י"ג וכ"ח ד' וי"ח ונ"א), וכל פטר שֶׁגֶר בהמה (לעיל י"ג י"ב), ואמר ואת הַבֹּשֶׂם, ואת השמן (שם ל"ה כ"ח), וקנמן בֶּשֶׂם (שם ל' כ"ג), ועוד אמר אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שיר ה' א'), ואלו הי' מגזרת בֹּשֶׂם, הי' ראוי להיות בקמץ חטף תחת הבי"ת בָּשְׂמִי, כמו מן קדש קדשי, ואלו הי' מגזרת בֶּשֶׂם, הי' ראוי להיות בפתח הבי"ת, כמו מן שמן שמני, ושמני וקטרתי (יחזקאל ט"ז י"ח), או בחירק כמו מן צדק צדקי, והנה עם בְּשָׂמִי בלא תוספת יו"ד הוא בָּשָׂם בשני קמצין, כמו שלל, זהב עכ"ל, ומדברי הרשב"ם משמע שלדעתו כל עשן שהוא שם דבר כלו קמץ, ואולם עָשַׁן הוא שם הפעל וויא דאז רויכען בל"א, ועשן שהוא שם דבר בל"א רויך, ע"ש שהנוספת משיבתו קצת: כבשן, של סיד, יכול ככבשן זה ולא יותר, ת"ל בוער באש עד לב השמים (דברי' ד' י"א), ומה ת"ל כבשן לשכך את האזן, מה שהי' יכולה לשמוע, נותן לבריות סימן הנכר להם, כיוצא בו כאריה ישאג (הושע י"א י'), וכי מי נתן כח בארי לא הוא, והכתוב מושלו כארי', לא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשכך את האזן, מה שיכולה לשמוע, כיוצא בו וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מ"ג ב'), וכי מי נתן קול למי' אלא הוא, ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשכך את האזן. (מכילתא), ועיין מה שכתוב להלן (בפסוק כ') בשם הראב"ע: (יט) הולך וחזק, כל זמן שהוא מאריך לתקוע הקול מתחזק והולך: משה ידבר, אל הקב"ה, ואין קולו נשמע לשום אדם אלא להקב"ה, אבל הקב"ה יענה למשה בקול גדול, בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד, וצריך שיהיה קולו של הקב"ה גובה קול השופר להשמיע למשה. (הרשב"ם): (כ) וירד ה', כתב הראב"ע כלל ככה כעין מה שזכרנו למעלה מהמכילתא, דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת, ואין מדבר בעולם השפל כי אם האדם, גם השומע הוא אדם, שהמדבר אין הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו, ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצא, וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם, שהוא מורכב מנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' פרשי', והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע, יבין דבריו ודמותם במתכונת', ואם ירצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלת' ולשומם כדמות בני אדם, עד שיבין השומע, על כן שמו ראש לארץ וראש לעפרות תבל (משלי ח' כ"ו), ופה, ותפתח הארץ את פיה (במדבר ט"ז ל"ב וכ"ו ו'), גם ירך, מירכתי ארץ (ירמיה ו' כ"ב), ואמר יד הירדן (במדבר י"ג כ"ט), בלב ים (לעיל ט"ו ח'), ורבי' ככה, והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב, ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיי' ביד לשון (משלי י"ח כ"א), ורבי' ככה, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדי' ממנו, מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאלו הם בדמות אדם כדי שיבין השומע, אמר והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), וזרעותיו ומרגלותיו וגו' וקול דבריו כקול המון (שם י' ו'), והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים, אמר וכובע ישועה בראשו (ישעי' נ"ט י"ז), כי פי ה' דבר (שם א' כ' ומ' ה' וכ"ח י"ד), עיני ה' אל צדיקים (תהלים ל"ד ט"ז), פני ה' בעושי רע (שם י"ז), ותחת רגליו (לקמן כ"ד י'), ועל זה הדרך וירד ה' ויעל אלהים, כי הכל מלא כבודו, ובפ' כי תשא אתן לך משל בטעם הירידה והעליי' עכ"ל, וכבר זכרנו ענין הירידה והעליי' והשאלתם כלפי מעלה בפ' נח (בראשית י"א ה') בשם הרמב"ם ז"ל: כי בפנות מחשבות המשכיל אל ענין פחות ממנו במדריגה, יאמר עליו שירד האט זיך הערַאב געלאַססן, ובהסתלקו ממנו יאמ' עליו שעל' האט זיך ערהאָבן ע"ש: ויקרא ה' אל משה וגו', כדי שיכירו ישראל גודל מעלת משה שקראו השם לאזניהם אל ראש ההר אשר שם הכבוד הנגלה להם: ויעל משה, למעלה קרוב לראש ההר, ששם הכבוד מחיצה לעצמו, כי לא נגש משה אל הערפל אשר שם האלהי' עד לאחר מתן תורה ובשעת מתן תורה עמד בין ה' ובין ישראל להגיד להם את דבר ה' כמ"ש אנכי עמד וגו' (דברי' ה' ה'). (מדברי הרמב"ן):

(כא) פן

כא וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפַּגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי׃ כב וְאַף כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ׃ כג וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִיכּוֹל עַמָּא לְמִיסַּק לְטוּרָא דְּסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתְּ בַּנָא לְמֵימַר תְּחֵים יַת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי׃ כד וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַּגְּרוּן לְמִיסַּק קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ כה וּנְחַת משֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃

כ א

כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

כ א וידבר

(כא) דער עוויגע שפראך צו משה: «געהע הינאב, ווארנע דאז פאָלק! זיא מעכטען פיללייכט הערפאָר דרינגען צו דער ערשיינונג דעס עוויגען, אום צו זעהען, זאָ קעננטען פילע פאָן איהם אומקאָממען. (כב) אויך דיא פריסטער, דיא נעהער צו דער ערשיינונג דעס עוויגען צוטרעטען, זאָללען זיך היילִיג האלטען, דער עוויגע מעכטע איינע נידערלאגע אונטער איהנען מאכען.» (כג) משה שפראך צו דעם עוויגען: «דאז פאָלק ווירד זאָ וואָהל ניכט קעננען אויף דען בערג סיני שטייגען, דען דוא האסט אונס שאָן געווארנט אונד געשפראָכען: «ציהע גרענצען אום דען בערג, אונד זאָנדערע איהן, אלז היילִיג אב!» (כד) דער עוויגע שפראך אבער צו איהם: «געהע גלייכוואָהל הינאב, קאָממע זאָדען ווידער הערויף, דוא אונד דיין ברודער אהרן מיט דיר; דיא פריסטער אבער אונד דאז פאָלק זאָללען ניכט פאָרדרינגען (יעדער פאָן זיינעם שטאנדאָרט נעמליך), צו דער ערשיינונג דעס עוויגען הינויף צו שטייגען, ער מעכטע זאָנסט איינע נידערלאגע אונטער איהנען מאכען.» (כה) משה גיגג הינאב צו דעם פאָלקע, אונד זאגטע עז איהנען.

כ (א)

רש"י

כא העד בעם. התרה בהם שלא לעלו' בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאות' אל ה' לראו' ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפו' מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריס' מפרד' אסיפ' הבנין אף המפרדין ממצב אנשי' הורסי' את המצ': כב וגם הכהני'. אף הבכורו' שהעבוד' בהם: הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבות' לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. ל' פרצה יהרג בהם ויעש בהם פרצה: כג לא יוכל העם. איני צרי' להעיד בהם שהרי מותרי' ועומדין הם היום שלש' ימים ולא יוכלו לעלו' שאין להם רשות: כד לך רד. והעד בהם שניה שמזרזין את האד' קודם מעש' וחוזרין ומזרזין אותו בשע' מעש': ועלית אתה ואהרן עמך והכהני'. יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעת' אתה מחיצ' לעצמך ואהרן מחיצ' לעצמו והם מחיצ' לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני' והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלו' אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהו' נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיב' שנקודת' מלא"פום כשהי' באה במק' משתנ' הנקוד לחטף קמץ: כה ויאמר אלהם. התראה זו:

כ א וידבר

באור

(כא) פן יהרסו וגו', שלא יהרסו את מצבם מרוב תאות' לראות הכבוד, ועי"כ יתקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב, אנקלו' תרגם, ויפל מנהון סגי, וכן תרגם הירושלמי ויפו' מנהון אוכלוסין סגיין, וכתב הרא"ב"ע שמלת בעם מושכת אחרת וכן הוא ונפל מהם עם רב, וכן תרגם האשכנזי, ויב"ע תרגם ויפול מנהון רב דבהון: (כב) הכהנים, הם הבכורות שהעבודה בהם; הנגשים אל ה', שהם עומדי' בתחלת הגבול קרוב אל הכבוד, או הכוונה שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה במלחמת עמלק, גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה משה בתחתית ההר: יתקדשו, יהיו מזומני' להתיצב על מעמדן, ואל יסמכו על מעלת' להרוס ממצבם: (כג) לא יוכל העם, רש"י פירש איני צריך להעיד בהם, שהרי מותרין ועומדין היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות, ויאמר אליו ה' לך רד, והעד בם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה עכ"ל: והרשב"ם כתב בהמכרש כך טעות הוא בידו שהרי הדבר ידוע שצריך לזרז שנית בשעת מעשה ולומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי ועוד פסוק שני מה בא לחדש, ופירש הוא הכתובי' בענין אחר שלא ידע משה אם צריך להזהירם גם על הראי' כי כבר הזהירם על העבר' הגבול, וכן פי' הרא"ב"ע ע"ש שנדחקו עד מאד בפירוש', והנה מה שכתב הרשב"ם על הפירו' הנזכר שהוא טעות נשמט ממנו שדברי רש"י לקוחים מהמכילתא ע"ש, ואולי אחרי התבוננו בהמשך הכתובי' יתכן לבארם בלי שום דוחק כלל, שכאשר אמר השם אל משה רד העד בעם הבין משה שכוונת השם שלא ירחיק את עצמו ממצב העם גם הוא, ויהי' עומד בין העם ובין הכהנים להעיד בהם תמיד ברצותם להרוס ממצב ולהתקרב אל ההר, ומרוב חשקו ותאותו לעמוד במקו' הקדוש ההוא ושלא לזוז משם, אחרי אשר הורשה לעבור הגבול ולהתקרב אל ה', נשא לבו לאמר, אינני צריך לעמוד עליהם ולהעיד בהם, כי אתה העדות בנו לאמ' הגבל את ההר וקדשתו, ואנחנו הגבלנוהו וקדשנוהו, ומעתה אל יעוז אנוש לעבור את הגבול ההוא ולהתקרב אל ההר: (כד) ויאמר אליו ה' לך רד, לזרז אות' בשעת מעשה, אבל אתה אינך צריך לעמו' עליהם, כי אם ועלית אתה ואהרן עמך, שמיד אחרי ההתראה תשוב ותעלה לפני' מהגבול, ולא תשאר במחיצת העם כמו שחשבת, כן נראה בבאור הכתובי' לפי עומק פשוטם: והכהנים וגו' הכוונה כמו שאמרו רז"ל במכילתא, אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמן, משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מהכהני' והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם, אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו, כך דרך כל תיבה שנקודת' מלאפום (ר"ל חולם), כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ. (רש"י): (כה) ויאמר אלהם, התראה זו וכבר הודעתיך שלדעתי בבאור הכתובי' עלה משה מיד אחר התראה זו אל מחיצתו לפני' מהגבול ואהרן אל מחיצתו, כאשר אמר השם, כי כן נראה מפרשי התורה, וקצתם אמרו שלא עלה עם אהרן כי אם אחרי כלות עשרת הדברים:

כ ב אנכי

כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס ב אָנֹכִי יְהוָה אלהיך

כ א וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר׃ ב אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי

כ (א) זאדען רעדעטע דער עוויגע אללע דיזע ווארטע, וויא פאלגט: (ב) איך בין דער עוויגע, דיין

באור

כ (ב) אנכי ה' אלהיך, עד ולשמרי מצותי, כלו פסוק אחד בנגינת הטעם העליון, אף שיש בו שתי דברות, ואתה ידעת שהטעם העליון הונח בבחינת הדברות והי' ראוי להיות ס"פ במלת עבדים, אלא שחוברו שתי אלה הדברות יחד לעונש מעלתם, שהשם ידבר בהם בלשון מדבר בעדו, ואמרו רז"ל אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום, והנה יש בכלל שתי הדברות הללו לדעת הרמב"ם ז"ל מצות עשה אחת וד' מצות ל"ת כי ימנה הרב ז"ל מאמר אנכי ה' אלהיך מצוה בפני עצמה, והיא להאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאי', ובעל ספר החנוך הוסיף עליו שהי' ושיהי' לעדי עד וכי הוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו את התורה, והוא מלשון הסמ"ג, ובעל סמ"ק והרמב"ן ז"ל הוסיפו עוד עקרי' אחרי' הנכללי' לדעת' בפסוק הזה, ובעל הלכות גדולות לא מנה האמונה באלהות מצות עשה כלל, כי לדעתו תרי"ג מצות הן כלם גזירותיו של הקב"ה שגזר עלינו לעשות' או מנענו שלא נעשה, אבל האמונה במציאותו ית' שהוא העקר והשורש שממנו יולדו המצות אינו נכנס בחשבון הזה, וכן דעת הרב רי"א בפירושו על התורה, שדבור אנכי ה' אלהיך אינו מצוה לא אמונית ולא מעשית, אבל הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר בשאר הדבורים, ועניינו להודיעם מי הוא המדבר אתם, ושאינו מלאך מליץ ידבר אליהם במצות הבורא ית' כענין בשאר הנביאים כלם, אבל הוא הסב' הראשו' בלי אמצעי עכ"ד: והנה מפשטות הכתוב נראה כדבריהם שלא דבר השם ב"ה אנכי ה' אלהיך אלא כנגד המאמינים במציאותו, ולא ירד הקב"ה על הר סיני ללמד לעמו היותו נמצ', מחויב המציאו', בלי גבול ותכלית, וכיוצא מן המושכלות האמתיות וקיימות, כי הם פרי העיונ' וההשתכלות בפעל' ה' ובמעש' ידיו, את אשר יחון ה' להכיר גדולת מעשיו במתכות ובצמחי' ובחיות ובגוף האדם בעצמו, ולשאת אל השמי' עיניו ולראות מי ברא אלה ומוצי' במספר צבאם, אותו יחון, ומי שלא הגיע אל המעלה הזאת, צריך שיקבל המושכלות ההם מפי אדם משיג, נאמן להגיד לו האמת כאשר עם לבבו, אבל לא יתאמתו המושכלות הללו ולא יקבעו בלב משכילם וכלאה להשיגם לא ע"י דבור השם אנכי כמוצא ולא ע"י קולות וברקים וענן כבד וקול השופר, ואין בכל אלה עדות וראיה על המושכלו' העיוניים ההם, כי אם לאמין במציאות השם, כי אף המקבלם ע"פ דבור ואמירת מגיד, צריך שיאמין מקודם שהמגיד ההוא נאמן רוח ולא ישקר, ואם המגיד הוא השם ב"ה בכבודו ובעצמו צריך שיאמין השומע שהוא אלהים אמת: ויתכן שכן הי' הדבר באמת, שישראל מאמינים בני מאמינים ידעו והאמינו במציאות השם ויחודו, קצתם ע"פ בחינת הלב וקצתם בקבלה מפי אבות נאמנים או מפי גדולי הדור וחכמיו, ולא בא המאמר הזה כי אם ליחדם לסגולה מכל העמים! שיהיו נמקדש לה' מכל עמי הארץ כאשר אבאר, והיא שבכל המושכלות העיוניו' שזכרנו אין הבדל ויתרון לבני ישראל מיתר האומות, והכל מודי' באלהותו ית', וגם העובדי' לאלהים אחרים מודי' שהבה הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון, וכך אמרו רז"ל דקרו לי' אלה דאלהים, וכן אמר הכתוב כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוי' ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלאכי א' י"א), ויתכן שלזה כוון גם המשורר בזכרו השמים מספרי' כבוד אל וגו' (תהלים י"ט ב'), אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (שם ד'), הכוונה שהעיון ההוא יתפרס' בעול' בלי מאמר ודבור, כי כל מאמ' ודבור לא יוודע אלא למבין הלשון ההוא, אבל ספורי השמים ומעשה ידי אל מובנים לכל באי עולם, ולא יהי' בהם אומר או דברי' שלא ישמע ויובן לכל אדם כי בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם (שם ה'), אח"כ זכר מעלת התורה שהיא מורשה קהלת יעקב מיוחדת לעם סגולה ובה יבדלו מיתר עמי הארץ לתתם עליון על כל הגוים:

והנה אומות העולם אף שהן מודי' במציאות האל ויכלתו על הכל, עם כל זה הם עובדים גם לנמצא זולתו, קצתם יעבדו את שרי מעלה, בחשבם שה' חלק לכל אחד עם או מדינה או מחוז למשול בו ושהיכולת בידם להרע או להטיב כרצונם, והן אלו הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים, כמ"ש הרמב"ן ז"ל בפרשה זו, וכן יקראו אלהי העמי', כי המלאכים יקראו אלהים, וקצתם יעבדו לכוכבי השמים או לשעירים או לבני אדם יעשו להם תמונות ופסילים וישתחוו להם כידוע, והנה אין במשפט השכל הכרעה לאסור עבודה כזו לבן נח, אם לא תהיה דעתו להוציא את עצמו מרשותו של אל עליון, כי במה יתחייב לכוון כל העבודה והתפלה לה' לבדו? ואם יקוה טוב ויירא רע מנמצא אחר זולתו, ויודה שגם הנמצא ההוא כפוף תחת יד אל עליון, מכל מקום לא ירחיק השכל היותו מזבח ומקטר ומנסך ומתפלל אל הנמצא ההוא, יהי' מלאך או שד או בן אדם גבור חיל שר ומושל, ומי יגיד לנו שכל אלה עבודת ראויות לה' לבדו, לולי הזהירנו הקב"ה על זה בתורתו, ובאמת אמרו רז"ל שלא הוזהרו בני נח על השתוף, שאין המעשים הללו נחשבי' אצלם למרי בכבוד האל [* ואין הכוונה בשתוף שיאמר שהם ב' רשויות, דא"כ הוא מסלק הכח המוחלט מאל עליון ב"ה, רק שאינם מוזהרים על העבודה בשתוף, עם הכוונה שחלק להם אל עליון כבוד ומסר בידם קצת ממשלה, ולכן יחשבו שהעבודה להם היא רצון האל *], אם לא תהי' כוונתם להוציא את עצמם מרשותו של אלהי האלהים ואדוני האדונים: ואולם אנחנו עם קרובו אחרי אשר הוציאנו ממצרים מבית עבדים ועשה לנו את כל הנפלאות האל' להיות לו לעם נחלה וסגולה מכל העמים והוא ימלוך עלינו בכבודו ובעצמו בלי אמצעות מלאך או שר או כוכב, הנה אנחנו עבדיו מחויבי' לקבל עלינו עול מלכותו וממשלתו, ולקיי' גזרותיו, והוא גזר עלינו שלא נעבוד לזולתו כלל, ופרט לנו מיני העבודה הראוי' לו לבדו, לא לשום נמצא זולתו, ואין ראוי א"כ שישותף עמו אל אחר באחת מן העבודו' הללו, וכן אמר הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבי' כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים, ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה (דברים ד' י"ט וכו'):

מעתה שעור הכתוב שלפנינו כך הוא, אנכי (המדבר והמצוה) י"י (הי' הוה ויהי', מקור ההויות כלם, משגיח וממציא לאוהבי נצח נצחים) אלהיך (תקיף ובעל יכולת שממנו תוצא כל טובה ותירא כל רעה, ואליו ראוי לכוון התפלות והעבודות כלם) אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית

רש"י

כ א וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור א' מה שאי אפשר לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו. (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשר דברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאה בל' זה שהמשמעות דוקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דיברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל באותו החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחיד ודו"ק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: ב אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים

די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: ג לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מני: ד לא תעביד לך צלם וכל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: ה לא תסגוד להון

אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: ג לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: ד לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: ה לא תשתחוה להם ולא

דיין גאטט, דער איך דיך אויז דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע, אויז דעם הויזע דער שקלאפען. (ג) דוא זאללסט קיינע אנדערע געטטער האבען, פאר מיינעם אנגעזיכט: (ד) דוא זאללסט דיר קיין געצצענבילד מאכען, אויך קיינע עהנליכע געשטאלט פאן דעם, וואז אבען אים הימעל, אדער אונטען אויף דער ערדע אדער אים וואססער אונטער דער ערדע איזט. (ה) דוא זאללסט דיך פאר איהנען ניכט

רש"י

משועבדים לי. ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כ"ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר ל' יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהיית' עבדים לו או אינו אומר מבית עבדים אלא שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: ג לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך: אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שנאתי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקי' אליהם ואינן עוני' אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור: ד פסל. על שם שנפסל: כל תמונה. תמונ' כל דבר אשר בשמים: ה אל קנא. מקנ' ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע"א כל לשון

באור

מבית עבדים (להיות לו לעם נחלה כמו שאמרנו, וראוי לך שתרוקן כל העבודו' כלם לשם המיוחד), ותבין מזה מדוע לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ ואשר בראתיך, וזו היא השאלה ששאל הרב ר' יהוד' הלוי מכוזתו ככוד את הרא"ב"ע ונזכרת גם בספ' הכוז' שלו, ותשובתו בלתי מספק', אבל אמונת הבריאה והחדוש בזמן בין שיהי' עלי' מופת חותך שכלי, כאשר יחשבו קצת החוקרי', בין שלא יכריע השכל בינה ובין האמונה בקדמות העולם, כדעת הרמב"ם בס' המורה, אבל מקים אינה מיוחדת לעם ה' וסגולתו לבד, ואינה סבה לקבלת עול מלכותו לבדו ולהרחקת השתוף, אבל ההוצאה מבית עבדי' מעבדות לחירות היא הסבה הנכונה לזה, וכן הענין בשמירת שאר המצות שבתורה כגון מצות השבת, אף שהוא אות לבריאת העולם, כי ששת ימים עשה ה' וגו', אבל מקום לא נצטוו בני נח לשבות בו מכל מלאכה, וזהו שנאמר בדברו' שניות וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השב' (דברי' ה' ט"ו), כאשר נזכיר שם במקומו בעז"ה, כי לכן לבד נתן השם יתעלה תורה ומצות וחקים ומשפטים, כי הוא מלכנו מחוקקנו, ועלינו לשמר חקיו ועדותיו, אם כבנים אם כעבדי', וכן אמרו במכילתא אשר הוצאתיך וגו', כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי: מבית עבדים, מבית פרעה שהייתם עבדים לו, או אינו אומר אלא מבית עבדי' שהיו עבדי' לעבדי' ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים (דברים ז' ח'), אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים, (לשון רש"י, והוא מהמכילתא): (ג) לא יהיה לך וגו', מלשון והי' ה' לי לאלהים (בראשית כ"ח כ"א): להיות לכם לאלהים (ויקרא י"א מ"ה), יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים, כענין שנאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (לקמן כ"ב י"ט), והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו לאלוה ולא יאמר לו אלי אתה, וכן דעת אונקלוס שאמר אלהא אוחרן בר מיני, כן כתב הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד וז"ל, ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפוס זה הלשון בקבלת אלוהות או בעבודה לו, כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו, אבל כשידבר בעשוי' לא יאמר בכתוב אחרים חלילה, אבל יאמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם (ויקרא י"ט ד'), אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן ל"ד י"ז), ויקראם כן בעבור שיעשם בכוונה להיות אלהיו, אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן (ישעיה ל"ז י"ט) עכ"ל: על פני, כל זמן שאני קיים, שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור. (מכילתא), והרמב"ן ז"ל פי' על פני, כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), ועל פניכם אם אכזב (שם ו' כ"ח), יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם ואני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעובדים, כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו, וכן ותעבר המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב), ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'), שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם עכ"ל, ואונקלוס תרגמו בר מיני: (ד) פסל, על שם שנפסל: וכל תמונה, אף שלא נפסל, וז"ל המכילתא לא תעשה לך פסל, לא יעשה לך גלופה אבל יעשה לו אטומה, ת"ל וכל תמונה: אשר בשמים ממעל, הכוונה תמונת כל דבר אשר בשמים ממעל, כי אין תמונה בשמים, והנה לדעת הרמב"ם ז"ל אזהרה זאת על העשוי' שלא יעשה לו אלהי מסכה לא לו ולא לאחרים, והרמב"ן ז"ל כתב שהכוונה לא תעשה לך פסל וכל תמונה להשתחוו' להם ולעבדם בשום עבודה בעולם, ולכך אמר לא תשתחוה להם, כי הוא נסמך אל העשוי' שמנע אותם מהשתחוו' להם, והנה כלם אזהרות מעבודות ע"ז וכלם חייבי מיתות ואין בכתוב הזה אזהרה לעושי צלמים שלא עבדם, אבל למטה יזהיר על זה אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן ל"ד י"ז), אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג), לא תעשו לכם אלילים (ויקרא כ"ו א'): (ה) קנא, תלוקת הכבוד והאהבה לבלתי ראוי להם ומניעתם מן הראוי תעורר בלבנו רוח הקנאה, ואשר לו התכונה

וְלֹא־תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי׃ ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

ח זכור

תרגום אשכנזי

ניכט ביקקען, אויך זיא ניכט גאטטעסדיענסטליך פערעהרען; דען איך, דער עוויגע, דיין גאטט, בין איין אייפערפאללער גאטט, (דער קיינן אנדערן נעבען זיך ליידען קאן,) דער דאז פערברעכען דער פעטער אהנדעט אן קינדער, ענקעל אונד אורענקעל, נעמליך בייא דענן, דיא מיך האססען, (ו) דער אבער גנאדע ערציגט ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט דענען דיא מיך ליבען אונד מיינע געבאטע האלטען. (ז) דוא זאללסט דען נאמען דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, ניכט פערגעבליך אויז שפרעכען; דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראפט לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאמען פערגעבליך אויזשפרעכען ווירד. (ח)

אונקלוס

לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דַּר תְּלִיתַי וְעַל דַּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן׃ ו וְעָבֵיד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃ ז לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי יֵימֵי בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

ח הוי

רש"י

ל' קנא אנפרי"מנט בלע"ז (משובש בדפוס. צ"ל אנפיטי"מנט. כמו במדבר כ"ס י"ח. דברים ד' כ"ד. והוא עמפהרט"עמאכט אייפריג). נותן לב ליפרע: לשונאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: ו נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבע דורות וזו לאלפים: ז לשוא. (הראשון ל' שקר כתרגומו כמו ששנינו אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב. השני ל' מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ שהוא עץ על אבן שהוא אבן:

ח זכור

באור

שתכונה בנפש להתפעל ברואותו זולתו יקרא קנא, אם לכבוד עצמו כמו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה' י"ד), או לכבוד אחרים כמו המקנא אתה לי (שם י"א כ"ט), והנה לא נאמר בהשם יתברך לשון קנאה אלא בעבודה זרה בלבד, וכן אמרו במכילתא בקנאה אני נפרע מע"ז, אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים, וכן לא תמצא שיזכיר קנאה אף בע"ז כי אם בישראל לבד, כאשר זכרנו, כי הם לבדם כאשר יעבדו ע"ז, ימנעו הכבוד והעבודה מהראוי להם לבדו ויעשום לבלתי ראוי, ולשון רש"י קנא, מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילי', כל לשון קנאה אנפרי"מנט בלע"ז [צ"ל אנפרעס"מענט, ובל"א אייפער], נותן לב ליפרע: פקד, כל לשון פקידה עם מלת על לא יבא כי אם לפרעון ועונש, והכוונה שהשם פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם, כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (ישעי' י"ד כ"א) וכן יפקוד אותו לפעמי' על שלשים שהוא הדור השלישי בעון ופעמים על הדור הרביעי כשלא יהי' עונש שלם עד הדור ההוא, כענין שאמר כי לא שלם עון האמרי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), אבל בדור החמישי לא יענש הבן בעון האב. (מדברי הרמב"ן): לשנאי, אונקלוס תרגם ועל דר רביעי לשנאי ומוסיף עוד כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון, והוא לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי, ואולם אם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב, כמו שפי' יחזקאל (בסי' י"ח פסוק י"ז וכ'): (ו) לאלפים, לבנים אלפים, כמו שהוא אומר שלשים רבעים כן יאמר אלפים והם הדור האלף, כי כל בנים דור אחד, ובני בנים דור שני, והבנים של דור אחרון לאלף קרוי' בנים אלפים, כן פי' הרשב"ם, וכן תרגמו האשכנזי: לאהבי, הם המוסרי' נפשם עליו, הם המודי' בשם הנכבד ובאלהותו לבד, ויכפרו בכל אלהי נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם: ולשמרי מצותי, הם שאר הצדיקים. (ז) לא תשא, אונקלוס תרגם לא תימי לשון שבועה, וכן אמרו רז"ל שהיא אזהרה לנשבע בשם הנכבד לריק, והרמב"ן ז"ל כתב שעל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם כלשון לא תשא שמע שוא (לקמן כ"ג א'), ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'), כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וכן משא דבר ה' (זכרי' ט' א' וי"ב א', ומלאכי א' א'), וכן תרגמו האשכנזי: לשוא, לשון רש"י שלפנינו (הראשון לשון שקר כתרגומו, כמא דתימר) איזהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על עץ על אבן אבן עכ"ל, ובאונקלוס שלפנינו הדבר בהפך כי תרגם הראשון למגנא והשני לשקרא ובשני כ"י שבידי מפירש"י כך היא הנוסחא, לשוא, חנם להבל, ואיזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב ע"כ [*וכ"ה הגי' בפירש"י שבדפוסים ישנים כמו שהוא בחו' עם פי' הרמב"ן ובמקר' גדול' *], וכלשון הזה הביאו גם הרא"ש בספרו, וכתב שרש"י לא הזכיר כי אם הנשבע לשנות את הידוע, והוא הדין למקיי' את הידוע כגון על אבן אבן על עץ עץ, ולכן תרגם האשכנזי שניהם לשון חנם ולהבל פערגעבליך: כי לא ינקה, כמו שהחמיר בע"ז וכתב כי הוא אל קנא ופוקד עון אבות על בנים כן כתב בעונש הזה כי לא ינקה, כי כאשר ראוי ליראה את ה' הנכבד והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו והנושא אותו לשוא מחללו, כענין שנאמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקרא י"ט י"ב), ואולם הספיק לומר כי לא ינקה ולא אמר אל קנא, ופוקד עון, בעבור שאינו אבל הנשבע עבירה גמורה, ויחשוב שראוי למחול לו, לכך אמר כי לא ינקה למחול לו. (מדברי הרמב"ן): ודברי הראב"ע בזה הכתוב על הרגילים להשבע לשוא אף אם אין עליהם שבועה כלל הם ישרים למוצאי דעת וראוי לכל איש ישראל לשומם על לב: והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך כאלו משה ידבר, וכן כל הדברות אחרי כן, וב' פסוקי' הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני כי אנכי ה' אלהיך לאהבי ולשמרי מצותי, ומפני זה אמרו רז"ל אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום שהם עקר הכל, ופי' הרמב"ן ז"ל את כוונת רבותינו, בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש עוד מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה' י"ט), אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינים אותו ממנו, כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרג' להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה, וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל י"ט י"ט), ועל כן היו בהם דברי ה' אל משה שיאמר להם כן, והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאסור ע"ז לפי שהם העקר לכל המצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימי' (דברים ד' י'), אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה כאוזן עם שמיעתם קול הדברי', ובשאר המצות יאמינו במשה בכל עכ"ל:

ח זכור

ח הֱוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃ יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃ יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ

ויח

ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד

את

(ח) ערּאיננערע דיך שטעטס דעם רוהעטאגעס, אום איהן צו הייליגען. (ט) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען אונד אלל דיין געשעפט פערריכטען; (י) דער זיבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען; דוא זאללסט קיין האנדווערק פעררּיכטען, ווערער דוא זעלבסט, נאך דיין זאהן אדער דיינע טאכטער, דיין שקלאפע, דיינע שקלאפין, אויך ניכט דורך דיין פיה אדער דורך דיינען פרעמדען, דער זיך אין דיינען טהארען אויפהעלט. (יא) דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע הימּמעל, ערדע אונד מעער נעבסט אללעם, וואז דארין איזט, פערפערטיגט, אונד אם זיבענטען טאגע גערוהט, דארום האט דער עוויגע דען טאג דער רוהע געזעגנעט (ער האט איהם וויכטיגע פארציגע געגעבען), אונד איהן הייליג ערקלעהרט. (יב) עהרע דיינען

פאטער

רש"י

ח זכור ושמור. בדבור אחד נאמרו וכן מחללי' מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילי' תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו. זכור ל' פעול הוא כמו אכול ושתה הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השב' שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: ט ועשית כל מלאכתך. כשתב' שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה: י אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהי' גדולי' על שביתת הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעי' לו מפני ששביתתו עליך: יא וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמוד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: יב למען יאריכון ימיך. אם תכבד יאריכון ואם

לאו

באור

(ח) זכור, מקור במקום הצווי, והנה שרש זכר בבנין הקל ממנו מורה על הפך השכחה, והוא השאר בזכרון הדבר ורשומו בנפש אחרי סור המוחש מלפנינו, ובבנין הפעיל מורה על ההגדה והספור בפה, כי על ידי הספור בפה יתקדשו הרשמים בנפש ויזכרו הדברים הנרשמים אף אם אינם נמצאים לחוש, כמו והזכרתני אל פרעה (בראשית מ' י"ד), הזכיר שמי (שמואל א' י"ח י"ח), ולהזכיר ולהודות ולהלל (ד"ה א' ט"ז ד'), וחז"ל אמרו גם על הבנין הקל ממנו שענינו הזכירה בפה ואמרו זכור בפה ושמור בלב, וטעמם יבואר להלן בפ' ואתחנן (דברים ה' י"ב), ואולם פשטות הכתוב כאשר פי' הרמב"ם ז"ל, וז"ל כל זכירה, עונה על ימים שעברו (ויראה שעל הבנין הקל ממנו ידבר כמ"ש), כמו זכר ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים (שם ל"ב ז' וח'), זכור את היום הזה, לעולם, כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים, זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (שם ט' ז'), זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה (תהלי' כ"ה ו'), אף כאן זכור את יום השבת של שבת ימי בראשית, כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו', כמו שכתוב כאן ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדשו עכ"ל, וענין לקדשו, להבדילו מאחר הימים ביתרון המעלה להיות שובת בו ממלאכה, ולהפנות בו מכל מחשבות הזמן, ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה', כי זה הוא ענין הקדושה כענין שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכבד (ישעיה נ"ח י"ג), ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים לשמוע מהם דבר ה', כמו מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מלכי' ב' ד' כ"ג), ואמרו רבותינו ז"ל מכלל דבחדש ובשבת בעי למיזל: (ט) ששת ימים תעבד, רשות, וכן תרגם האשכנזי: ועשית כל מלאכתך, כל מה שתחפוץ לעשות, וחז"ל פירשו כשתבא השבת יהיה בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחרי מלאכה: (י) אתה, כולל כל מי שהוא בן מצוה: ובנך ובתך, אלו הקטנים שאמירתן עליך שלא יעשו מלאכה לדעתך וברצונך, וכן עבדך ואמתך, שהם ברשותינו עלינו לאמרם ולמנעם מעשות כל מלאכה אף לאחרים: ובהמתך, שלא יניחה לעשות מלאכה ביום השבת: וגרך אשר בשעריך, על דרך הפשט נראה ידבר שהוא גר השער, והוא המקבל עליו לשמור שבע מצות בני נח, ולא הוזהר על השבת, אבל לנו יהיה שלא יעשה מלאכה בו לצרכינו [* ואין לומר דא"כ מאי איריא גר תושב, אפילו עובד ע"ז אסור לנו להניחו לעשות מלאכה לצרכינו, י"ל שדבר הכתוב בהוה, כי עע"ז לא היה מצוי בחרבינו, כי לא היו מניחין אותו לשבת שם עד שיקבל עליו ז' מצות בני נח, וכשקבלם עליו לא בלבד שישב אתנו כאות נפשו, כי אם גם מצוה עלינו להחיותו ולעזרו בפרנסתו ושאר צרכיו, ולכן נאמר וגרך אשר בשעריך, ות"א די בקרוך, ור"ל שיש לו רשות לישב בעריך, הואיל שקבל עליו, שלא לעבוד ע"ז*], כן כתב הרמב"ן ז"ל, וכן תרגם האשכנזי, ואולם רז"ל אמרו שבגר צדק מדבר וכפשו בן אמתך והגר (לקמן כ"ג י"ב), לרבות גר תושב: כי ששת ימים, אמרו המדקדקים שהוא כמו בששת, וכן תרגם יב"ע ארום בשיתא יומין, ועל דרך האמת אף יוזמן מכלל הנבראים ויתכן א"כ לפרשו כמשמעו [* ויהיה א"כ ימים פעול העשיה, ומה שנאמר אחריו את השמים וגו', יהיה פירושו עם השמים ועם הארץ, או תחסר וא"ו העטף ואת השמים, כלומר הימים עשה וגם השמים וגו' *]: על כן ברך ה' את יום השבת. נתן בו תוספת טובה, וצוה אותנו לברך אותו ולהדרו ויקדשהו, צוה אותנו שיהיה לנו יום קדוש לה', ורא"בע כתב שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה וקדושה יותר מאשר הימים: (יב) למען

אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס

יג לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא תִגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס

יד לֹא תַחְמֹד בֵּית

רעך

אונקלוס

וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ יג לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ׃ לָא תְנוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יד לָא תַחְמֵיד

בית

תרגום אשכנזי

פאטער אונד דיינע מוט־טער, דאמיט דוא לאנגע לעבעסט אויף דעם ערד־רייך, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגעבען ווירד.

(יג) דוא זאללסט ניכט מארדען; דוא זאללסט ניכט עהעברעכען; דוא זאללסט ניכט שטעהלען; דוא זאללסט ווידער דיינען נעכסטען ניכטס אויזזאגען, אלז איין פאל־שער צייגע.

(יד) דוא זאללסט קיינע בעגירדע האבען נאך דעם הויזע

דיינעס

רש"י

לאו יקלרון שדברי תור' נוטריקון הם נדרשי' מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: יג לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר מות יומת הנואף והנואפת ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשו' אמרת דבר למד מעניינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת ב"ד:

טו וכל

באור

יארכון וגו', הבטיחם שכאשר ישמרו ישראל זאת המצוה, לא יגלו מעל ארצם, וכן כתוב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ז'), ורז"ל אמרו שבמצוה זאת ומלא השם ימיכו בעולם הזה, ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך, ותהי' ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו, ור"ע ספורנו פי' שמתן שכר הזה מוסב על כל המצות שבין אדם למקום שהוזכרו בחמשה דברות הראשונות, ועל כלן הוא אומר למען יארכון ימיך וגו': (יג) לא תרצח, הריגה שלא משפט תקרא רציחה, בל"א מארד, כמו מות יומת הרוצח (במדב' ל"ה ט"ז וי"ז וי"ח). הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט), צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישעי' א' כ"א), אבל הריגה ומיתה יש שלא דין כמו ויהרגהו דקין (בראשית ד' ח'), ויש בדין כמו והרגת את האשה (ויקרא כ' ט"ז): לא תנאף, אין ניאוף אלא אשת איש, שנאמר מות יומת הנואף והנואפת (שם י'), וכן הוא אומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל ט"ז ל"ב) (רש"י), וכן תרגם האשכנזי: לא תגנב, הלוקח בסתר דבר מחבירו ודעתו שיהי' שלו, יקרא גנב, ואמרו חז"ל בגונב נפשות מדבר שהוא חייב מיתה כמו הרוצח והנואף: לא תענה ברעך עד שקר, הענין לא תענה נגד רעך דבר שעל ידו תהי' עד שקר, וכן תרגם האשכנזי: (יד) לא תחמד, כתב הראב"ע, אנשים רבי' יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו, ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאם האדם בחכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם, ואמר קהלת לאשר יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילת' אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר נשגבה היא בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו ולא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו ועל כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו עכ"ל:

ועל דבר סדר עשרת הדברות שפיכו במכילת' כיצד נתנו עשרת הדברות, ה' על לוח זה וה' על לוח זה, כתוב אני ה' אלהיך וכנגדו לא תרצח וכו' דברי ר' חנינא בן גמליאל, וחכמים אומרים עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר את הדברים האלה דבר ה' וגו' ויכתבם על שני לחת אבנים (דברים ה' י"ט), ואומר שני שדיך כשני עפרי' תאמי צבי' (ש"ה ז' ד'), ואומר ידיו גלילי זהב ממלאי' בתרשיש (שם ה' י"ד), והנה גם לדעת ר' חנינא בן גמליאל נחלקו הדבורים לשני תאומי' חמשה כנגד חמשה, כאשר זכרו שם במכילתא מהיכם שבין כל אחד מהחמש' הראשוני' עם הנגמד אליו מן האחרונים, ווכרו עוד מפרשי התור' כי חמש' מהם לכבוד הבורא, כוללים כל המצות שבין אדם למקום, כי כבד את אביך גם הוא נוגע בכבוד האל, כאשר אמרו רז"ל הוקש כבודם לכבוד המקום, והדבור הראשון כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה, כי מי שאינו מאמין בלבו בה' אין עליו מצוה ותורת הלב כלל, וחייב האדם להזכירו בכל רגע לכבודו, כי כל מה שיעשה לא יעשה כי אם בעבור כבודו, ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה כי אם בעבור כבוד השם לבדו, כאדם הנותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הנגלוי, ולא בעבור ישבחוהו בני אדם, כי אז תהי' מעלת האדם אליו גבוה בעיניו ממעלת השם שנתן לו הון וערך ממונו מה שיוכל לתת ולקבל שכר מהשם, וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או לבני אדם ויקל בעיניהם, והחושב זה הוא משוגע כי כן כתוב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו (תהלים כ"ד ט'), והשם רואה במסתרי' מה שלא יוכלו בני אדם לראות נגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו, והוא יפחד ממלך בשר ודם שלא יעבישהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעה"ז ובעה"ב, והמאמין בה' ית' ואינו מאמין ביציאת מצרים לא יקבל עליו עול התורה והמצות המיוחדי' לעם היוצא ממצרי' שהם עבדי ה' ועם סגולתו, לכך הוסיף לאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כאשר בארנו, ובדבור השני הזהיר על השתוף כמו שכתבנו, ופשע מי שאינו מאמין בה' גדול מפשע המשתף עמו אל אחר, ובדבור השלישי פשע הנשבע לשקר פחות מעובד ע"ז, רק הוא בוזה השם בגלוי, אולי עשה זה בעבור כעס או צורך, ואפשר שבלבו יאמין באלהיו ולא ישתף עמו זולתו, ובדבור הרביעי קדושת השבת, לזכור על ידו מעשה בראשית, ומודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם (לקמן ל"א י"ג), והוא עקר גדול באמונת ישראל: ואח"כ בכבוד האב והאם המשתתפי' עם השם ביצירת האדם, ואם לא יכבדם כאלו אינו מכבד השם, והנה כבוד האב כמו ממוצע בין מצות שבין אדם למקום למצות שבין אדם לחבירו, ומשם ואילך יתחילו החמשה דבורי' האחרונים שהם בין אדם לחבירו, ולא נזכר בהם השם כלל, לפי שהם בעניני האדם לבד: והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ולשפוך דם האדם אשר ברא אלהי' בצלמו, ואחר זה הנאוף שהוא חמס בגוף ובכבוד האבות, כיובא ע"י זה לכפור באמת ולהודות בשקר, כי לא ידעו

את

רֵעֶךָ׃ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ * פ

טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־

תיראו | ארי

אונקלוס

בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִיתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃ טו וְכָל עַמָּא חָזָן יַת קָלַיָּא וְיַת בְּעוּרַיָּא וְיַת קָל שׁוֹפָרָא וְיַת טוּרָא תָּנִן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק׃ טז וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלַּל עִמַּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא נְמוּת׃ יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן

תרגום אשכנזי

דיינעס נעכסטן; דוא זאָללסט קיינע בעגירדע האבען נאך דיינעס נעכסטען ווייב, נאך זיינעם שקלאפען, נאך זיינר שקלאפין, נאך ויינעם אָכ־סען, נאך זיינעם עזעל אָדער נאך אללעם, וואז דיין נעכסטער בעזיצט.»

(טו) דאז גאנצע פאָלק עמפפאנד דיא דאָננערשטימ־מען, דיא פייערפלאממען, דען טראָמפעטענשאלל אונד דען רויכענדען בערג; אלז עז דאז פאָלק געוואהר ווארד, ערבעבטען זיא, אונד שטונ־דען פאָן פערנע.

(טז) זיא שפראכען צו משה: «רעדע דוא מיט אונז, זאָ וואָללען וויר גערן הערען; לאָס נור גאָטט ניכט מיט אונס רעדען, וויר מעכטען דעם טאָדעס זיין.» (יז) משה שפראך צום פאָלקע: «פירכטעט

רש״י

טו וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם ת״ל ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת״ל נעשה ונשמע: רואים את הקולות. רואין את הנשמע מה שא״א לראות במקום אחר: את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינועו. אין נוע אלא ל׳ זיע: ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם (תהלים ס״ח) שנאמר מלאכי צבאות ידדון ידדון: ז לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה מ״ב) הרימו נס (שם מ״ט ארים׳ נסי (שם ל״ו) כנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו.

ע״ו

באור

את אביהם ויתנו כבודם לאחר, כמעשה עובדי ע״ז האומרי׳ לעץ אבי אתה ולא ידעו את אביהם שבשמים ואין, ובדבור שאחריו חמס ברכוש האדם ואם בגונב נפשות ידבר הוא חמס בנפשות האדם שהוא מתן האל יקר מכל הון ורכוש, ואחר כן הזהיר מעשות החמס בלשון ע״י עדות שקר, ובדבור העשירי על החמדה, ומי שלא יחמוד דבר שאינו שלו לא יזיק לרעהו לעולם, כי בעבור החמדה יבא האד׳ לכחש ולשקר ולגנוב ולרצוח ולנאוף ולחלל שבת וכל המועדים ולקלות הוריו ויבא לשנא הבריות ולקנא אותם, ומי שאינו חומד יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והתוגות והאנחות ויבטח בה׳ אלהיו שיכלכלו וישליך עליו יהבו, והנה דבור אנכי ולא תחמד הם כמו מפתחות לכל שאר המצות, ע״כ הם ראש וסוף. (מדברי הראב״ע והרמב״ן ז״ל): והנה לדברי ר׳ חנינא בן גמליאל יתכן שלכך היו שם שני לוחות אבן, כי היה האחד מיוחד למצות שבין אדם למקום והשני למצות שבין אדם לחבירו כאשר אמרנו, ואולם לשיטת חכמי׳ שאמרו ה׳ על לוח זה וה׳ על לוח זה יפלא מדוע אם כן הוכפלו הלוחות, ונראה שכוונתם שהדברות הראשונות היו כתובים על לוח אחד והאחרונות שבמשנ׳ תורה על הלוח השני, לפי שבאו בהם חלופים ושנויים רבים במאמרים ובמלו׳, ושניהם מפי הגבורה נאמרו, כאשר אמרו רז״ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע, כי כל השמות והמאמרים הנרדפים יש להם ענין משותף לשניהם וענין מיוחד לכל אחד מהם, כאשר בארנו פעמים רבות, וכן הדבר עם החלופים ההם שבאו בעשרת הדברים, עקר הטעם והכוונה בהם אחד, ואולם יש בהם חלוף מצד ההוראה המיוחדת לכל אחד מהם, ענין הזכירה והשמירה, שוא ושקר תחמד ותתאוה אחד הוא, אלא שאעפ״כ הם נבדלים מצד מה, כאשר אמרו רז״ל זכור מצות עשה ושמור לא תעשה, זכור בפה ושמור בלב, וכן התחמוד במעשה והתאוה בלב, והמצוה כוון לשניהם יחד והעיר ג״כ בלב השומע שתי הכוונות ההן בדבור אחד, וזהו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע (ואנחנו נעורר על פרטי החלופים ההם בפר׳ ואתחנן בהגיענו אי״ה לשם), לפיכך הוכפלו הלוחות כשני עפרים תאומי צביה, כתאומים הללו הדומים זה לזה בקומתם ומזגם ותכונתם, ואף על פי כן הם נבדלים מצד, או כשתי ידים שבאדם שיש להן תועלת יתשמיש משותף לשתיהן, ותועלת מיוחדת לכל אחת מהן, וחז״ל דמו אותן עוד לשני שושנינין, לחתן וכלה, ולשני עולמות, ודי בזה למשכיל, והנה הראב״ע בזכרו פרטי החלופים שבין הדברות הראשונות והאחרונות שגג שגגה גדולה, כי זכר שבדברות הראשונות כתוב עבדו ואמתו קודם שורו וחמרו, ובשניות שורו וחמרו לפני עבדו ואמתו, ואין הדבר כן, כי גם בשניות כתוב ועבדו ואמתו שורו וחמרו, והיא פליאה גדולה איך נפלה המכשלה הזאת תחת יד הרב ההוא החרד מאד על דבר ה׳: (טו) וכל העם ראים את הקולת, כעל רואים מוסב על הקולות הנשמעים, ועל הלפידים שהם נראים, לפי שהרגשת העין גדולה וחזקה משאר ההרגשות להוציא הספק והפקפוק מן הלב, הושאלה הראיה על כל השגה הוודאית שיש עמה בטחון ושלילת הספק: וינעו, אין ניע אלא זיע, וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כ״ד כ׳), וא״כ יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק. (כן כתב הרמב״ן) [* וא״כ הם ב׳ הודעות. וינעו. ויעמדו מרחק, ובטלה טענת הראב״ע *] ועל דרך הפשט היא תנועה בלתי מכוונת מן המתנועע כמו וינעם במדבר (במדבר ל״ב י״ג), מורא אם נשינו אחור ממקום שהיו שם, בתנועה בלתי מכוונת אליה, כאדם הנחרד מקול רעם ומקפץ לאחוריו, וענין וירא וינעו, כמו שתרגם האשכנזי, כאשר התבוננו, אז וינעו כמשפט הווי״ס: (טז) ויאמרו אל משה, הכהנים וראשי המטות הקרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים, כי פחדו שאם ידבר אליהם עוד וישמיעם כל המצות מפיו: ונשמעה, כתרגומו ונקבל, והאשכנזי תרגם וואלן גערן הערען, כלומר אין אנו מסרבים לשמוע הדברים, ואדרבה מפיק נשמעם בכפש חפצה: (יז) לבעבור, אמר הראב״ע הלמ״ד נוסף, ולדעתי שהוא להורות על הסבה התכליתית, וכמוה למ״ד לבלתי עבינו כמו כדי בלשון חז״ל, כי מלת בעבור לבדה תורה על הסבה הגורמת, כמו בשביל [* כמ״ש בפ׳ וירא בראשית י״ח י״ט), ואף שאמר

אחריו

תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ * ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת

ארי בדיל לנסאה יתכון אתגלי לכון יקרא דיי ובדיל דתהי דחלתיה על אפיכון בדיל דלא תחובון: יח וקם עמא מרחיק ומשה קריב לצית אמיטתא די תמן יקרא דיי: יט ואמר יי למשה כדנן תימר לבני ישראל אתון חזיתון ארי מן שמיא מלילית עמכון: כ לא תעבדון קדמי דחלן דכסף ודחלן דדהב לא תעבדון לכון: כא מדבח אדמתא תעביד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלותך וית ניכסת קודשך ית ענך וית תורך בכל אתר די אשרי שכינתי לתמן

« פירכטעט אייך ניכט, דען גאָטט איזט נור געקאָממען, אייך אויף דיא פראָבע צו שטעללען, אונד דאמיט אויף אייערם אנגעזיכטע עהרפורכט פאָר איהם זייא, דאס איהר ניכט זינדיגט. » (יח) דאז פאָלק בליב אלזאָ פאָן פערנע שטעהען, משה אבער נעהערטע זיך דער פינסטערן וועטטערוואָלקע, וואָ גאָטט ערשין. (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: « זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס זאגען: « איהר האבט נון געזעהען, דאס איך פאָן הימעל העראב מיט אייך גערעדעט. (כ) איהר זאָללט ניכטס מאַכען, נעבען מיר צו זעצען; זילבערנע אונד גאָלדנע געצען זאָללט איהר אייך ניכט מאַכען. (כא) איינען אלטאר פאָן ערדע זאָללסט דוא מיר מאַכען, דארויף זאָללסט דוא שלאַכטען דיינע גאַנצע אָפּפער אונד דיינע פערעהרונגסאָפּפער, דיין קליינעס פיה אונד דיין רינדפיה; אן אללען אָרטען, וואָ איך מיינען נאַמען

באור

אחריו ובעבור תהיה יראתו וגו', בלא למ"ד לסבה תכליתית, היינו לפי שהלמ"ד הא' תמשוך אחרת בכמה *], וכך הוא שעור הכתוב כדי לנסות אתכם בא האלהים וכדי שלא תחטאו, בשביל שתהיה יראתו על פניכם, ע"י שתהיה יראתו על פניכם לא תחטאו וזהו התכלית שאליו יכוון: נסות, כמו ולמען נסתך (דברים ח' ט"ז), הכוונה רבה אלהים לנסותכ' בכל מיני נסיון ובחינה התשמרו מצותיו, כי הוציא מלבבכם כל ספק ע"י המעמ' הזה, ועתה יראה הישכם אוהבי' אותו ומפחי' בו ובמצותיו: (יח) ויעמד העם מרחק, הזכיר זה פעם אחרת, כי משה היה עושה הפך מעשיהם, שהם עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל, וכן תרגם האשכנזי: (יט) אתם ראיתם, יש הפרש בין מה שאדם רואה, למה שאחרים משיחין לו, שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין, (מכילתא), וזהו ענין הבטחון ושלילת הספק שזכרנו למעלה (בפסוק ט"ו), בהורא' תינת ראה, ושעור הכתוב אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם, ואני הוא האדון בשמים ובארץ, לא תשתתפו עמי אל אחר, כי אין לכם צורך אתי: (כ) אתי. כמו על פני, וכן תרגם אונקלוס קדמי, ותחלה הזהיר מן האמונה בהם, לא תעשו דבר לשתפו עמי, ואח"כ הזהיר מן העשוי' לבדה, כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כ"ו א'): (כא) מזבח אדמה תעשה לי, ולא תצטרכו לעשות היכלות של כסף וזהב ואבני' יקרות, כדי שאקרב אליכם, אבל יספיק מזבח אדמה. (ר"ע ספורנו): וזבחת עליו, סמוך לו ואצלו, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), כי אין השחיטה בראש המזבח: את צאנך ואת בקרך, פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר וגו', בכל מקום אשר תשים זכר לשמי, שכבודי שוכן

רש"י

ע"י שראית' אותו יראוי ומאוי' תדעו כי אין זולתו ותראו מפניו: יח נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנ' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל. ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: יט כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמי' דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד') מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדול' כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ. ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן אומר (תהלים י"ח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשי' לפני במרום: אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שנית' לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבע הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי בסיס (י"א כפים). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב') ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עולותיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פי' לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל מקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן

לְתַמָּן אַשְׁלַח בִּרְכְּתִי לָךְ וַאֲבָרֵיכִינָךְ: כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּילְמָא תְרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלֵּינַהּ: כג וְלָא תִיסַק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיָתָךְ עֲלוֹהִי:

אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ: כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו: פ

נאמען צו נעננען פֿעראָרדנען ווערדע, וויל איך צו דיר קאָממען אונד דיך זעגנען. (כב) ווען דוא מיר מיט דער צייט איינען אלטאר פֿאָן שטיינען מאכען ווירסט, זאָ ערבויע איהן ניכט פֿאָן גע־הויענען שטיינען; דען זאָ באלד דוא דיינען מייסעל דאַ־ראַן ברינגסט, זאָ ענטהיי־ליגסט דוא איהן. (כג) דוא זאָללסט אויך ניכט אויף שטו־פֿען מיינעם אלטאר בעשטייגען, דאמיט דיינע שאַאמגליעדער ניכט — ענטבלעסט ווערדען מעגען.»

רש״י

אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם ניתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאו' כפים ולברך את העם: כב ואם מזבח אבנים. ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בל' כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר (דברים כ״ז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כ״ב) אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר (דברים ט״ו) העבט תעביטנו ואף זה משמש בל' כאשר וכן (ויקרא ב') אם תקריב מנחת בכורי' זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלוין אלא ודאין ובל' כאשר הם משמשי': גזית. ל' גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחלליה. הא למדת שאם הנפת עלי' ברזל חלל' שהמזב' נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמי' לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים ק״ו ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליה' ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: כג ולא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשה מעלות מעלות אשקלו״נש בלע״ז (והוא עשעלא״נגם בל״א שטאפלן. שטופן) אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע״י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע״פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ״מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בו מנהג בזיון והרי דברים ק״ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

באור

שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבוא אל המקום ההוא לבקר אותי, גם אני אבוא אליך וברכתיך, וטעם אבוא כדרך בני אדם, והכוונה תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי והוא מקום הכבוד. (הראב״ע):

(כב) ואם, ענינו כאשר, כשיגיע הזמן לעשות לי מזבח אבנים (וכן תרגם האשכנזי), והו' בבנין בית הבחירה, השמר שלא תבנ' את האבנים גזית, ליפותן לכבוד ומעלת הבנין, וגזית כמו על גזזי צאנו (בראשי' ל״א י״ב), כיגז קיש (תהלי' צ' י') ענינו הכרית' והסתו' [* ושרשו גזז, וראוי להיות גְזִית, הגימ״ל פתוחה והזי״ן דגושה לחסרון ע״פ, רק שבא הנח במקום הדגש, כ״כ הרד״ק בשרשים שרש גזז, ובמכלול (ד' קטן דף רכ״ב ע״א) במשקלי השמות מִשקל פעלית כתב, ואפשר שיהי' מזה המשקל גזית, והיה ראוי גָזִית הפ״א ד:: בקמץ חטף (ר״ל בתנועה קטנה, והשוא אוכנו אלא ד: לסי' שאוכנה ת״ג), והזי״ן בדגש, אלא שהוקל והנח תמורת הדגש, ונתשלמו גזזית, בשקל גפרית עכ״ל *]; ואתהן מוסב על האבנים שהן ילשון נקבה, ד:: ואמר ד:: הראב״ע שהוא כמו לא תבנה אתהן בבנין גזית, ועל דעתי גזית הוא תאר הפעל (בלע״ז אדווערביום), כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ״ו כ״א), ואולך אתכם קוממיות (שם י״ג), וכבר זכרתי זה פעמים רבות: חרבך, שם חרב נופ' על כל כלי ברזל שבעש' לחתוך בו, אולי נקראת כן החרב, כי היא מחרבת: כי חרבך הנפת עליה, אונקלוס תרגמו דילמא תרים חרבך עלה, וכן פירש״י הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא, ונראה שהם מפרשים חרבך מלשון חרב ממש, שהוא כלי זיין, לכך פתרו מלת כי מלשון פן, שאם יבנה אתהן גזית, פן יניף עליהן גם את החרב ויחללן, וברש״י כ״ו שבידי כל הדבור ההוא אינו, וכך כתוב שם, כי חרבך הנפת עליה, ברזל, והוא הנכון כמ״ש למעלה שמצאנו שם חרב נופל על כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות, כמו ומגדלתיך יתן בחרבותיו (יחזקאל כ״ו ט'), ולזה יתכן לפרשו כמשמעו, מלשון אי, וכן תרגם יב״ע, דאין ארימת, ושעורו שאם תניף כלי ברזל על אחת מאבני המזבח לסתתה, הרי חללת אותה לבנין מזבחי, והטעם כמו שאמרו רז״ל שהמזבח נברא להאריך ימיו של אד' והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אינו בדין שיונף המקצר על המאריך, (מכילתא), ומפני זה לא הי' במשכן ברזל כי כל יתדותיו היו נחושת, וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים, כי השחיטה אינה עבודה, הרמב״ן: (כג) ולא תעלה במעלת, כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ״ש בלע״ז [קרא עשעלא״נגם, ובל״א (שטאפלן, שטופן)], אלא חלקיהי' ומשופע. (רש״י) אשר לא תגלה ערותך עליו, שע״י המעלות אתה צריך להרחיב הפסיעות, ואע״פ שאינו גלוי ערו' ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד (לקמן כ״ח מ״ב) מ״מ הרחבת הפסיעות קרוב' לגלוי ערוה, ואתה נוהג בו מנהג בזיון, והרי הדברים קל וחומר, ומה אבני' הללו שאין בהן דעת להקפי' על בזיונן אמרה תור' הואיל ויש בהן צורך לא תנהג בהן מנהג בזיון, חברך שהו' בדמו' יוצרך ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה. (לשון רש״י, והוא מהמכילתא):

סדר משפטים

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אשה

אונקלוס

כא א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְּסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃ ב אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן׃ ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בַּעַל איתתא

תרגום אשכנזי

כא (א) דיזעס זינד אויך דיא רעכטע, דיא דוא איהנען פֿאָרלעגען זאָללסט: (ב) ווען דוא איינען עברֵי־שען קנעכט קויפֿסט, זאָלל ער זעכס יאַהרע דיהנען, אונד אם זיבענטען זאָלל ער אונענטגעלדליך צור פֿריי־הייט אויזגעהען. (ג) איזט ער פֿיר זיינע פערזאָן אַלליין צו זיינעם הערדן געקאָממען, זאָ געהע ער אויך פֿיר זיינע פערזאָן אַלליין ווידער הינוועג; וואר ער דער מאַן איינער פֿרויא, זאָ

כ"א הרשב"ם ז"ל פתח באורו על הפרשה הזאת העמוקה והרחבה עד מאד בהלכות ודינין, בלשון הזה: ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפר' הלכו', אע"פ שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית, כי מיתור המקראות נשמעו' ההגדו' וההלכות, ומקצתן ימצאו בפי' רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל, ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי ואפרש הדינין וההלכות על פי דרך ארץ, ואע"פ כן ההלכות עיקר, כמו שאמרו רבותינו ז"ל הלכה עוקרת משנה עכ"ל: והנה אף אנו בצל כנפי הנשר הגדול הזה נחסה, ולא נווז מפשוטי המקראות ימין ושמאל, אבל לא שכחנו את הכלל הכלול לנו בהקדמת הספר, על דבר ההבדל שיש בין הסותר והמתחלף, והוא שפשוטו של מקרא אפשר שיהי' מתחלף לקבלת רבותינו באופן הבאור, אבל אי אפשר שיהי' סותר להם בהלכות ודינין, כי הדברים המתחלפים אינו מן הנמנע שיהיו שניהם אמת, אבל הדברי' הסותרי', אם האחד אמת, השני שקר בהכרח: ולכן בכל מקום שהגראה מגלוין של פשטות המקרא סותר לקבלת רז"ל בהלכו' ודינין, חובה על המבאר לעזוב דרך הפשט מכל וכל, וללכת באורח הקבל' האמתית, או לעשות פשרה ביניהם, אם תבא: ואכחנו את הברית הזה כרתנו לבאורנו, ואותו נשמור כיד ה' הטובה עלינו

באור

(א) **ואלה** כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשוני', ואלה מוסיף על הראשוני', מה הראשוני' מסיני, אף אלו מסיני (לשון רש"י, והוא מהמכילת'), והכוונה קרובה למ"ש הראב"ע ז"ל, שאחרי כלות עשרת הדברי' צוה השם למשה שירד אל העם, ויודיעם את יתר המצות והמשפטי', ואמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט), והחל להזהיר על ע"ז, ואמר שיכרות ברית עמם ברדתו, שהשם לבדו יהי' להם לאלהים, אח"כ הורהו המשפטי' והדינין שבין איש לרעהו, כמ"ש רבותינו ז"ל במדרש רבה, כל התורה כלה תלוי' במשפט, לכך נתן הקב"ה דינין, אחר עשרת הדברו', ולסוף חזר והזהיר על ע"ז, בפרשת הנה אנכי שלח מלאך וגו' (לקמן כ"ג כ'), שעקרה להכרית זכר האלילי' והפסילי' מארץ כנען: **אשר תשים לפניהם**, אונקלוס תרגם די תסדר קדמיהון, וכן אמרו רז"ל שיבינ' טעמי הדברים ופירושיהם, וישימם לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, לכך נאמר לפניהם ולא נאמר להם, כמו שם שם לו חוק ומשפט (לעיל ט"ו כ"ה): (ב) **עבד עברי**, עברי תואר לעבד: לא נסמך אליו: והטעם עבד שהוא עברי, כמו שהוא אומר במקום אחר כי ימכר לך אחיך העברי (דברי' ט"ו י"ב): **כי תקנה**, במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר, כדכתי' אם אין לו ונמכר בגנבתו, (לקמן כ"ב ב') אבל מוכ' עצמו בעניו, כתוב בפ' בהר סיני וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ט), וכתוב שם עד שנת היבל יעבד עמך (שם מ'), ובכאן הוא אומר שש שנים יעבד במכרוהו בית דין: יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה, ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל (ולדבריהם אף המוכר את עצמו אינו נמכר ליותר על שש), ויש שנותן חלוק ביניהם. (הרשב"ם ז"ל): **ובשבעת**, שביעית למכירתו, או אינו אלא שביעית לשנים, ת"ל שש שנים יעבד: **לחפשי**, רש"י ז"ל פי' לחירות, וכוונתו שמלת חפשי שם המקר', כמו חופש, חירות, וכ"כ הרשב"ם, והוכיח שהוא כן שאלו הי' לשון אדם שהוא חפשי (כדעת אונקלוס שתרגם יפוק לבר חורין), הי' לו לינקד בחטף לחפשי עכ"ל, ויש מפרשי' למקו' שיהי' שם חפשי, כלומ' שיצא מבית אדוניו אל ביתו. (רד"ק בשרשים שרש חפש): **חנם**, משרש חנן, והמ"ם נוסף, והטעם קניה בלי מחיר כסף, והוא תואר הפעל אדוורביום, שדרכו לבא בלא שמוש, כמו ריקם שלחתני (בראשי' ל"א מ"ב), ואולך אתכם קוממיות (ויקר' כ"ו י"ג), ואם תלכו עמי קרי (שם כ"א), חנם נמכרת' (ישעי' נ"ב ג'), רבת צררוני (תהלים קכ"ט א'), ודומיהם (עיין הקדמת הס'): (ג) **בגפו**, שלא היה נשוי

רש"י

כא א ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרש' דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינ' טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא לפני עו"א ואפי' ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות של עכו"ם שהמביא דיני ישראל לפני עכו"ם מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם שנאמר (דברים ל"ב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: **ב** כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד ומה אני מקיים (ויקרא כ"ה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל (דברים ט"ו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כ"ה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דוחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנ' בנמכר בב"ד: לחפשי. לחירו': **ג** אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמו' שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא הי' נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים:

ואם

נשוי

אונקלוס

אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ: ד אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנָי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין: ו וִיקָרְבִינֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לָקֳדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵיהּ לְוָת דָּשָׁא דִּלְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד

פלח

מִשְׁפָּטִים כא

אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי: ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ

ועבדו

תרגום אשכנזי

זאָ געהט זיינע פֿרויא מיט איהם הינויז.

(ד) גיבט איהם אבער זיין הערר איינע פֿרויא, אונד דיזע געבערט איהם זעהנע אָדער טעכטער: זאָ בלייבט דיא פֿרויא מיט איהרען קינדערן איהרעם הערן, ער אבער געהט פֿיר זיינע פערזאָן אלליין הינוועג.

(ה) ווען דער קנעכט שפּרעכען זאָללטע: »איך ליבע מיינען הערן, מיינע פֿרויא אונד מיינע קינדער, איך מאָג ניכט, אלז פֿרייגעלאַססענער, אויזגעהען.«

(ו) זאָ ברינגט איהן דער הערר פֿאָר דיא געטטליכע ריכטער, פֿיהרט איהן אן איינע טהירע אָדער פפֿאָסטע; ווען איהן דער הערר דאַזעלבסט דאז אָהר מיט איינער פפֿרימע דורכשטאָכען, זאָ מוס איהם דיזער אויך איממער דיהנען (דאז הייסט:

ביז

רש"י

ואם בעל אשה הוא. ישראלית: ויצא' אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו: (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשו' ביד רבו למסור לו שפחה כנעני' להוליד ממנה עבדי'. או אינו אלא בישראלית ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנעני' שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפי' לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנאמר (דברים ט"ו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהי'. לב"ד צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוז'. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים ט"ו) ונתת באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדוניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לג"ש נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמ' במצורע (ויקרא י"ד) תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית. ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר ר' יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבי' אמר הקב"ה דלת ומזוז' שהיו עדי' במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כ"ה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו ת"ל (ויקרא כ"ה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרוים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא

עובדו

באור

נשוי אשה, כתרגומו בלחודוהי, ולשון בגפו בכנפו (שכנף בלשון ארמי גפין), שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו, בכנף בגדו. (רש"י): וי"א שהוא כמו בגופו, ומלאכו גופת שאול (ד"ה א' י'), על משקל אחר [* ובא כאן הדגש במקום הנח, כמו ופטורי צצים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), וכנהו כאן בלשון זכר *], והטעם שלא בא גוף אחר עמו: בגפו יצא, אמר הגאון הוצרך לומר אם בגפו יבא בגפו יצא, כאשר אמר יצא לחפשי, בעבור דבר האשה שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא. (הראב"ע), ורז"ל דרשו מזה שאם לא היה נשוי מתחלה ישראלית אין רבו מוסר לו שפחה כנענית: בעל אשה, ישראלית: ויצאה אשתו עמו, וכי מי הכניסה שתצא? אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. (רש"י), ומדרש חכמים הוא, והכניסו עמו הבנים, מכתוב שאמר אח"כ ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כ"ה מ"א). (הרמב"ן): (ד) ארניו, מלאכו אנשי לשון הקודש יחלקו כבוד בתור' השמו', אבל לא בפעלים, אמרו אדון גם אדנים, והוא לשון יחיד, ביד אדנים קשה (ישעיה י"ט ד'), ובסמוכים אמרו אדניו, ולא אמרו אדונו, כי לא כמלא, ולשון המדבר אדני שלו, והכוד לאמרו בלשון רבים, שלא יתערב עם השם הנכבד, וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד, כמו בכנוי אדני שאל (בראשית מ"ד י"ט). (הראב"ע): יתן לו אשה, שפחה כנענית, להוליד לו ממנה עבדים: (ו) האלהים, נקרא המשפט והשופטים על שם אלהים, כמו שאמר משה כי המשפט לאלהים הוא (דברים א' י"ז), וכן אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט (ד"ה ב' י"ט ו'), והמשורר אמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (תהלי' פ"ב א'), כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט, וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (דברים י"ט ז'), ונושא שמות רבה אמרו בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקב"ה שמי השמים, ומשרה שכינתו בצדו, שנאמר וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט (שופטים ב' י"ח). (מדברי הרמב"ן): אל הדלת וגו' מנהג השופטים לישב בשער העיר שיש לה דלתים ובריח, והכוונה שיעשה זה לפני יושבי השער, רוצע אזנו לסימן עבדות: או אל המזוזה, חז"ל אמרו שאין המזוזה כשרה לרצוע עליה, כדכתיב ונתת באזנו ובדלת (דברים ט"ו י"ז), בדלת ולא במזוזה, וטעם אמרו או אל המזוזה, שיגישו אל המקום אשר שם הדלת מחוברת במזוזה, שלא תהיה הדלת מונחת על הארץ, כי אם זקופה אצל המזוזה: והנה בת"א שלפנינו הנוסחא לות דשא דלות מזוזתא, ובתיב"ע לות דשא

סיגישו

דלות מזוזתא, משמע שכוונתם להוציא תיבת או ממשמעה, ואין לזה הכרע מדברי חז"ל, שהם לא אמרו אלא על הרציעה שצריכה להיות בדלת, והכתוב מדבר מן ההגשה,

וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא (לו) יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אם

אונקלוס

פְּלַח לְעָלַם׃ ז וַאֲרֵי יְזַבִּין גְּבַר יַת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּי קַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אוֹחֳרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ ט וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַהּ כְּהִילְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעֲבֵיד לַהּ׃ י אם

תרגום אשכנזי

ביז צום אללגעמיינען פריי־הייטסיאהר). (ז) ווען איין מאן זיינע טאָכטער צור לייב־אייגענען פערקויפט, זאָלל זיא ניכט זאָ הינוועג געהען, וויא דיא קנעכטע הינוועג געהען. (ח) איזט זיא אין דען אויגען איהרעס העררן מיספעלליג, זאָ דאס ער זיא ניכט פיר זיך בעשטיממט, זאָ מוס ער איהר דאצו פער־העלפען, דאס זיא זיך לאָז קויפע; ער זאָלל אבער דיא מאָכט ניכט האָבען, זיא אָן איינען פרעמדען צו פערקוי־פען, נאָכדעם ער זעלבסט ליבלאָז געגען זיא געוועזען. (ט) בעשטיממט ער זיא פיר זיינען זאָהן, זאָ מוס ער נאָך דעם רעכטע דער טעכטער איהר געשעהען לאססען. (י) ווען

רש"י

עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. בקטנה הכתוב מדבר יכול אפי' הביאה סימנים אמרת ק"ו ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינו מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדי' כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עיניה או דמי שיניה. או אינו אלא לא תצא כצאת עבדי' בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עברי' יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצא' בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברי': (ח) אם רעה בעיני אדוניה. שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתו' שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדו' ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך שתי שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למוכר' לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיי' בה מצות ייעוד וכן אבי' מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה:

י אם

באור

שיגישו אל מקום הדלת או אל מקום המזוזה, ויש מן הספרים שכתוב בת"א או לות מזוזתא, והיא לדעתי הנוסחא הנכונה, וכן מתורגם בל"א: ורצע, עניינו ינקוב: במרצע, שם הכלי שנוקבין בו: לעלם ידענו כי מלת עולם בלה"ק הוא זמן, כמו כבר היה לעלמים (קהלת א' י'), וזמנים, וישב שם עד עול' (שמוא' א' א' כ"ב), עד זמן שיהי' גדול, וכן ועבדו לעלם, לזמנו של יובל, שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו, ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו י (הראב"ע): בתו, הקטנה, שהיא ברשות האב: לא תצא וגו' אין ספק שאף האמה יוצאה בשש, כדכתיב וכי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דברי' ט"ו י"ב), וכן היא יוצאה ביובל, והכוונה באמרו לא תצא וגו', שלא תמתין עד כלות שש השנים כי אם קודם לכן צריך האדון לעשו' לה אחת משלש אלה, וחז"ל אמרו כצאת העבדי' כיציאת עבדים כנעניי', הנקראי' עבדים סתם, ללמד שאין האמה יוצאת בשן ועין, והעבד העברי הוקש לאמה, ואף הוא אינו יוצא בשן ועין כי ישראל הוא, וחייב האדון המזיקו לשלם לו חמשה דברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה, שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה, כתי' לא בא"ף וקרי לו בוי"ו, והכוונ' לפי הכתי' שלא רצה ליעד' ולהכניס' לו לאשה, ולפי הקרי הטע' אם רעה בעיני אדניו אשר יעד' האב להיו' לו לאש', כי הקונה בת ישראל לאמה, לקחתה לו לאשה יקנה אות', והי' מיועדת לו מן הסתם: יעדה, ענין זמון: והפדה, האב הנזכר, שאסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה, לעם נכרי, שאינו מישראל, לא ימשול האב למכור את בתו, כי לא יוכל לישא אותה, ויהיה זה בגידה בבתו, כי לא ימכור האדם את בתו כי אם למי שיוכל לקחתה, או יהיה טעם בבגדו בה, שכל מוכר בתו בוגד בה, כל זה מדברי הרמב"ן ז"ל שפירש כן על דרך הפשט, והנה אף אונקלוס וי"ע תרגמו והפדה על האב, ועל לעם נכרי לא ימשל למכרה אי' במכילת' אזהרה לב"ד שלא ימכרנ' לנכרי, וכתב הרמב"ן שיראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר, אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור האדם בתו לנכרי, כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכ' לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר (ויקרא כ"ה מ"ז), הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה: ודעת רש"י ז"ל שפעל והפדה מוסב על האדון, שיתן לה מקום ויסייע בפדיונ', כמו שאמרו חז"ל שמגרע מן הכסף שנתן בעדה כמספר השנים שעשתה אצלו, וכפי מספר השנים הנותרו' כן יהיה פדיונה, וכ"כ הראב"ע כי והפדה פעל יוצא לשני פעולים, כמו המנחיל הרים אביר (תהלי' קמ"ז ח'), וכ"כ הרשב"ם: לעם נכרי, כתרגומו לגבר אוחרן, לאיש אחר, וכמוהו הגוי גם צדיק תהרג (בראשית כ' ד'): לא ימשל למכרה, לא האדון ולא האב: בבגדו בה, אם רוצה לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד, וכן האב מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה, האדון הנזכר, וזה ראיה להמפרשים אזהרת לא ימשל למכרה על האדון: כמשפט הבנות, בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה, הבן, גם האב אם הוא יקחנה, לתת לה שארה כסותה ועונתה, כ"פ רש"י והראב"ע, והרמב"ן ז"ל כתב על דרך הפשט יתכן שיאמר אם ייעדנה הקונה לבנו, והוא האדון שיסדרנה לו, כי ייעוד לשון זמון הוא מן המועד אשר יעדו (שמואל ב' כ' ה'). כמשפט אשר יעשה האדם לבתו יעשה לה, שיתן לה מעלו כמהר הבתולות, ונוה בנוה כאשר נוה בהענקה, והכל חסד מאתו יתעלה עכ"ל:

(י) אם

י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה

אונקלוס

י אִם אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעֲבֵיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְּסַף׃ יב דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִנֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יג וּדְלָא כְּמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּי יְעָרוֹק לְתַמָּן

תרגום אשכנזי

(י) ווען ער איהם אויך איינע אנדרע פרויא גיבט, זאָ מוס ער דאָך איהרע קאָסט, קליידונג אונד וואָהנונג ניכט אבברעכען. (יא) לייסטעט ער איהר אבער דיזע דרייא שטיקקע ניכט, זאָ געהט זיא אונענטגעלדליך פאָן איהם וועג. (יב) ווער איינען מענשען שלעגט, דאָס ער שטירבט, זאָלל געטעדטעט ווערדען. (יג) האָט ער איהם אבער ניכט נאכגעשטעללט, זאָנדערן גאָטט האָט עז איהם זאָ אין דיא האנד געפֿיגט: זאָ ווערדע איך דיר איינען אָרט בעשטימען, וואָהין ער פליהען זאָלל

רש"י

י אם אחר' יקח לו. עליה: שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונו'. כסותה. כמשמעו: עונתה. תשמיש: יא ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומהו הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן. או אינו אומר שתצא אלא בבגרו' ת"ל אין כסף לרבו' יציא' בגרו' ואם לא נאמרו שניה' הייתי אומר ויצא' חנם זו בגרו' לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: יב מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרש' רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. למה נאמר לפי שנא' (ויקרא כ"ד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפי' קטן ואפי' אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהכ' והרג יהא חייב ת"ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים במשמע ת"ל ומכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: יג ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוון: צדה. ל' ארב וכן הוא אומ' (שמואל א' כ"ד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה ל' צד ציד שצידת חיו' אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיי' ופועל שלו צידה וזה פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באח' ממחלוק' של צד נחברנו בחלק (ישעיה ס"ו) על צד תנשאו (שמואל א' כ') צדה אורה (דניאל ז') ומילין לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מית' ואף זה יש להרה' עליו מ"מ ל' אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו ל' לא תאונ' אליך רעה (משלי) י"ב לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב' ה') מתאנה הוא לי. מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א' כ"ד) כאשר יאמר משל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג

באור

(י) אם אחרת, בין שתהי' מבנות ישראל שנמכרה בין שלא נמכרה: יקח לו, עליה: שארה, לדברי האומר (בכתובות דף מ"ז ע"ב) מזונות האשה דאורייתא, שארה (כתרגומו זיונה), אלו מזונות, וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג' ג'), וכן וימטר עליהם כעפר שאר (תהלי' ע"ח כ"ז), דבר המעמיד ומשאיר חיי האדם, והוא המזון, ומזה הטעם נקראו קרובי האדם שאר בשרו, סו שאר בקמץ האל"ף, או שארה, הטעם קיום ושארית, מה שנשאר מן האדם במותו, וכן תקרא העיסה משארה, משארת' צררת בשמלתם (לעיל י"ב ל"ד), על שם המזון, כי הלחם הוא עיקר מזונותיו של אדם: כסותה, מלבושים: ועונתה, כנוי לתשמיש, דבר המענה את האשה בהמנעו ממנה, וכן הוא אומר אם תענה את בנתי (בראשית ל"א נ'), וי"מ ענתה מגזרת עת, כי הוא עת דודים, כי מלת עת בחסרון נו"ן, כמו אמת, על כן נדגש תי"ו עתך ועתו כמו אמתו: וי"א ועונתה דירה, לשון מעון, כי מ"ם של מעון נוסף: והאומר מזונות האשה תקנת חכמים, תחת מעשה ידיה, יפרש הכתוב בענין אחר (עיין בפי' הרמב"ן): לא יגרע, לא ימנע מאת האמה שייעד לו כבר, ואעפ"י שלא ישא אחרת, כי הכתוב דבר בהווה: (יא) ואם שלש אלה, היעוד לו או לבנו או הפדיון: לא יעשה לה, הכוונה שלא יעשה לה אף אחת משלש אלה: ויצאה חנם, חז"ל פירשו שתצא בסימני נערות, אע"פ שלא הגיע לא שש ולא יובל: חנם אין כסף, חז"ל דרשו בכפל הלשון חד לנערה וחד לבוגרת (קדושין דף ד' ע"א): ולפי הפשט בא הכפל לתוספת באור, לפי שמלת חנם סובלת ב' פירושים, חנם בלא מחיר, כמו חנם נמכרתם (ישעי' נ"ב ג'), וחנם בלי השגת התכלית, כמו ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י'), כי חנם מזורה הרשת (משלי א' י"ז), לכן יוסיף לפעמים התיבה הנרדפת אין כסף, כמו כי מת אתה ולא תחי' (מלכי' ב' כ' א' וישעי' ל"ח א'): (יב) מכה איש ומת, הכהו כל כך עד שמת בו, וכן מתורגם בל"א: איש, כולל זכר ונקבה: (יג) לא צדה, לא ארב לו, ולא נתכוון להרגו, כמו ואתה צדה את נפשי לקחתה (שמואל א' כ"ד י"ב): אנה לידו, כמו מתאנה הוא לי (מלכים ב' ה' ז') מבקש סבות ועלילות, וכן תאנה הוא מבקש (שופטי' י"ד ד'), לא יאנה לצדיק כל און (משלי י"ב כ"א), והטע' שהשם סבב ועלל לו זה בעבור עון אחר שעשה, והוא לא כוון לכך, וכן דרך המקרא ליחס כל דבר אל השם יתעלה

שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן

או

אונקלוס

לְתַמָּן׃ יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תְּדַבְּרִינֵיהּ לְמִקְטַל׃ טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ טז וּדְיִגְנוּב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יז וּדְיִלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יח וַאֲרֵי יִנְצוֹן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא

או

תרגום אשכנזי

זאָלל׃ (יד) ווען אבער יעמאַנד זיינען נעכסטען פֿאַרזעצליך, מיט הינטער־ליסט אומבריננגט, זאָ זאָללסט דוא איהם פֿאָן מיינעם אל־טאַר הינוועג נעהמען, ווי־דער צו שטערבען

(טו) ווער פֿאַטער אָדער מוטטער שלעגט, זאָלל גע־טעדטעט ווערדען.

(טז) ווער איינען מענשען שטיהלט, אונד פֿערקיפֿט איהן, מאַן האַט איהן אבער פֿאָרהער אין זיינער געוואַלט געפֿונדען, זאָלל געטעדטעט ווערדען.

(יז) ווער פֿאַטער אָדער מוטטער פֿלוכט, זאָלל גע־טעדטעט ווערדען.

(יח) ווען מעננער אין צאַנק געראַטהען, אונד איינער שלעגט דען אַנדערן מיט איינעם שטיין

רש"י

מזיד ולא היו עדי' בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה הקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדי' מעידים עליו ומחייבי' אותו לגלו' נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואיזה מקום קולטו זה מחנה לויה: יד וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפי' עכו"ם ורופא שהרג ושליח ב"ד שהמי' במלקו' ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על עכו"ם להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף ע"פ שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: טו ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: טז וגונב איש ומכרו. למה נאמר לפי שנאמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום ואנדרגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מנין ת"ל (דברים כ"ד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה: מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא. והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומר סבר לא מקשינן: יז ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ') איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא כ') באבן ירגמו אותם דמיהם בם ומקלל אביו

ואמו

באור

יתעלה, שהוא עלת הכל, סוף מן המעשים הנמשכים של הבחירה החפשית, שהם מעשה האדם: ושמתי לך מקום, כשיהיו ערים לשבת · (הרשב"ם), ורש"י פי' אף במדבר שינוס שמה, ואיזה מקום קולטו? זה מחנה לויה. (והוא מהמכילתא): (יד) בערמה, להוציא שליח בית דין, והרופא והרודה בנו ותלמידו, שאע"פ שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי, הכוונה שלא יהי' למזיד מנוס כלל, ולא יקלטנו שם מקום, ואם של המזבח ינוס, כאשר עשה יואב, גם משם תקחנו למות, וחז"ל אמרו אפי' כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי: (טו) ומכה, אף הכאה שאינה של מיתה, ורז"ל פירשו בעושה חבורה: אביו ואמו, או אביו או אמו: מות יומת, בחנק, וכן כל מיתה האמורה בתורה סתם: (טז) ונמצא בידו, קודם המכירה, שראו עדים שהכניסו מרשות הגנב לרשותו: ואח"כ מכרו לאחר, כמו שהיינו הגונב נפש מישראל, אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, ואמרו בבריתא גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור, והנה שעור ונמצא בידו, אחר שנמצא בידו, ויתכן לומר שהוא מוסב על הלוקח, שנמצא בידו של לוקח, שאם לא הכניסו הלוקח מרשות הגנב לרשותו, אין הגנב חייב מיתה, לפי שלא נגמר המכר ביניהם, או אפי' נגמר המכר, וקנה ע"י הגבהה או במשיכה בחצר של שניהם, יפטר, עד שיצא מרשות הגנב לרשות הלוקח (שטת הרמב"ן ז"ל שפי' כן לשון הברייתא עדיין הוא ברשותו): (יז) ומקלל, מלאכו קללה בזכירת השם, כמו ויקללם בשם ה' (מלכים ב' ב' כ"ד), גם בלא זכרון השם, וקדמונינו ז"ל העתיקו עד שיקלל בהזכרת השם: מות יומת, בסקילה, וכל מקום שנאמר דמיו בו, בסקילה, ובנין אב לכלם, באבן ירגמו אותם דמיהם בם (ויקרא כ' כ"ז), ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (שם ט'): (יח) באגרף, על לשון רז"ל אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה (פויסט בל"א), והזכיר הכתוב שתי ההכאות, אחת קשה, והיא באבן, ואחת קלה, והיא באגרוף, לומר כי בשתיהן צריך אומד, ומשערין אותו, אם ימות זה, כגון שהכהו על כפשו, רובה הוא מות ימות, ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי; ויש מפרשים אגרף כמו רגב עפר ערדשאללע בל"א, מלשון עפר, עבשו פרדות תחת מגרפותיהם (יואל א' י"ז), והאל"ף נוסף כאל"ף אזרוע, והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא, והזכיר את זה, לאמר כי גם נרגב יומת, אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית · (מדברי הרמב"ן)׃

ונפל למשכב, כתרגומו ויפול לבוטלן, לחולי שמבטלו ממלאכתו

אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא: ס כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם: כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא: ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו

בעל

אונקלוס

אוֹ בְכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן: יט אִם יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם: כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטַן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן: כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי בְּכַסְפֵּיהּ הוּא: כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גַּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְיָא וְיִפְּקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵי מוֹתָא אִתְגַּבָּאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִי יְשַׁוֵּי עֲלוֹהִי

בעלה

תרגום אשכנזי

שטיין אָדער מיט דער פויסט, ער שטירבט צוואַר ניכט, מוס אַבער צו בעטטע ליגען; (יט) ווען ער ווידער אויפ־שטעהט, אונד אַן איינער קריקקע אויף דער שטראַססע הערום געהען קאַן: זאָ זאָלל דער שלעגער פרייא זיין, יע־דאָך זאָלל ער איהם פערזיי־מונגסקאָסטען ערשטאַטטען, אונד איהן היילען לאַססען. (כ) ווען יעמאַנד זיינן קנעכט אָדער זיינע מאַגד מיט דעם צוכטשטאָק שלעגט, אונד ער שטירבט אונטער זיינער האַנד: זאָ ווירד עז גערעָכענט: (כא) יעדאָך ווען ער איינען טאַג אָדער צווייא — נאָך לעבט, זאָלל עז ניכט געראָכען ווער־דען, וויל עז זיין געלד איזט. (כב) ווען זיך מעננער האַ־דערן, אונד פערלעצצען איינע שוואַנגערע פרויא, זאָ דאַס איהר דיא קינדער אַב־געהען, עז איזט אַבער וויטער קיין אונגליק ערפאָלגט: זאָ זאָלל דער טהעטער מיט איינר געלדבוסע בעשטראַפט ווערדען, וויא איהם

דער

רש"י

ואמו נאמר דמיו בו: יח וכי יריבון אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: יט על משענתו. על בוריו וכחו: ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמע כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא: כ וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד שקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גי' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: נקום ינקם. מיתת סייף וכה"א (ויקרא כ"ו) חרב נוקמת נקם ברית: כא אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת: לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אע"פ ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: כב וכי ינצו אנשים. זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא ל' דחיפה והכאה כמו (תהלים צ"א) פן תגוף באבן

רגלך

באור

ממלאכתו: (יט) אם יקום וגו', לפי פשוטו של מקרא דבר הכתוב בהווה, שאם יתחזק המוכה וישוב כחו אליו, עד שיקום ממשכבו לגמרי, ולא יחזור אין, כי אם יתהלך בחוץ בשווקים וברחובות, על משענת מטה אשר בידו, כמשפט החולים שנתרפאו, והכלל שיאמדוהו לחיים: ונקה המכה, למדך שחובשין אותו, עד שנראה אם נתרפא זה, ופי' ונקה שיוציאוהו מבית הסהר: שבתו, מגזרת שביתה, על משקל שברו, ושרשו שבת, כי התי"ו שרש, והוא שם ע"מ שבר קבר, או ששרשו ישב, והוא מקור ע"מ רדת, והטעם זמן ישיבתו בבית, שובת ממלאכתו, הפך והתהלך בחוץ: יתן, ישלם לו: ורפא ירפא, כתרגומו ישלם שכר הרופא, ושנה הכתוב לאמר רק שבתו יתן ורפא ירפא, ולא אמר רק שבתו ורפואתו יתן, להגיד שיתן השכר אל הרופאי' וירפאו אותו, ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר, והוא יעשה בו דברי' אחרים, רק ירפא בו על כל פנים, (הרמב"ן): (כ) את עבדו, בכנעני הכתוב מדבר, כמו שאמרו חז"ל, לפי שאמר באחרונה כי כספו הוא, אבל עבד עברי אינו כספו, אלא כשכיר כתושב עמו ודינו כישראל לכל דבריו: בשבט, בה"א הידועה, כי דרך המושל להיות בידו שבט מוסר, ואעפ"כ יזהר ולא יכנו בו מכה רבה: נקם ינקם, אמרו חז"ל שהוא מיתת סייף, וכן הוא אומר חרב נקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו כ"ה): כי כספו הוא, ורינו להכותו דרך תוכחה: (כב) וכי ינצו אנשים, זה עם זה, ונתכוון להכות את חבירו, והכה את האשה: ונגפו, אין נגיפה אלא לשון דחיפה, כמו פן תגוף באבן (תהלים צ"א י"ב), ובטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה י"ג ט"ז), ולאבן נגף (ישעי' ח' י"ד): ולא יהיה אסון, באשה: ענוש יענש, ישלם דמי וולדות לבעל, והוציאו הכתוב בלשון עונש שהוא כמו קנס, לפי שאין כאן ממון תשלומין, כי מי יודע בוולדות אם יחיו. (הרמב"ן): כאשר ישית וגו' רש"י ז"ל פירש כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך, והכוונה שצריך הבעל לתבעו

בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ

את

אונקלוס

בַּעֲלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא׃ כד עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף יְדָא רִגְלָא חֲלָף רִגְלָא׃ כה כְּוָאָה חֲלָף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלָף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלָף מַשְׁקוֹפֵי׃ כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר

יה

תרגום אשכנזי

דער עהעמאַן דער פֿרויא אויפלעגען ווירד, אָדער ער בעצאהלט נאך דעם אויז־שפרוכע דער ריכטער. (כג) איזט אָבער דער פֿרויא זעלבסט איין אונגליק ערפֿאָלגט, זאָ מוסט דוא פֿער־זאָן פֿיר פֿערזאָן הינגעבען. (כד) (רעכטס ווענען זאָלל־טע) אויגע פֿיר אויגע (זיין), צאהן פֿיר צאהן, האנד פֿיר האנד, פֿוס פֿיר פֿוס, (כה) בראַנדמאַל פֿיר בראַנד־מאַל, וואונדע פֿיר וואונדע, ביילע פֿיר ביילע; (דאהער מוס דער טהעטער געלד דאַפֿיר געבען). (כו) ווען יעמאנד דאז

אויגע

רש"י

רגלך ירמי' י"ג) בטרם יתנגפו רגליכם (ישעי' ח') ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמי' בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו (דברים כ"ב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי וולדות: בפלילים. על פי הדיינים: כג ואם אסון יהיה. באשה: ונתת נפש תחת נפש. רבותינו חולקים בדבר י"א נפש ממש וי"א ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: כד עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפר' החובל: כה כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו כשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיו' מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפר"דור בלע"ז (בל"א אפנע וואונדע) הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפי' במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדי' הבשר כנגדו ול' חבורה טק"א בלע"ז (ובדפ"י כ"י טיי"או. והו' טאשע בל"א פלעק. מאהל) כמו (ירמי' י"ג) ונמ' חברברותיו ותרגומו משקופי ל' חבטה בטדו"רא בלע"ז (בל"א שלאג). וכן שדופות קדים שקיפן קדום הבוטות ברוח וכן על המשקוף ע"ש שהדלת נוקש עליו: כו את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו

יוצא

באור

לתבעו ולא ביד האשה, כי אין לה חלק וזכות בהם: ונתן, המכה, הדמים: בפללים, ע"פ שומת ב"ד: והרמב"ן ז"ל פי' על פי דרכו שהקנס ההוא יהי' כאשר ישית בעל האשה, שהוא חפץ בילדיו, וחשובי' הם אצלו, ויתן זה בפלילים, שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן: ויהי' לפי זה ונתן מוסב על הבעל, שהוא יתן עליו עונש כפי הראוי, ולא ירבה עליו יותר מדאי: (כג) ואם אסון יהיה, באשה: ונתתה נפש תחת נפש, רבותינו (בסנהדרין דף ע"ט ע"א) חולקים בדבר, י"א נפש ממש, וי"א ממון אבל לא מיתה, שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה, ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהי' נמכר בשוק. (רש"י): (כד) עין תחת עין, הידוע בקבלת רז"ל (בב"ק דף פ"ג ע"ב) שהוא ממון, ויבא כלשון הזה בתשלומין, ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש (ויקר' כ"ד י"ח), והנה ראיות רבות יש לדבריהם משקול הדעת, ומשפט השכל הישר, כמו שאמר הגאון רב סעדי' כי אם הכה אדם עין חבירו וסרה שלישית אור עיניו, איך יתכן שיוכה מכה זאת בלי תוספת ומגרעת, אולי יחשיך אור עיניו כלו, ויותר קשה הכויה והפצע והחבור', כי אם היו במקו' מסוכן, אולי ימות, ואין הדעת סובלתו, וכן הרי שהי' סומא וסימא קוטע וקיטע, מה נעשה לו? ואף שחז"ל דחו כל הראיות הללו והדומות להן (בב"ק דף פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א), ואמרו שיש להשיב עליהן, נראה שאין כוונתם לא לומר שאינן מכריעו' ונוכחות לגמרי, זולת הקבלה, ואפש' להשיב על כל אחת מהן ע"פ דוחק, אבל האמת שהמשקיף בהשקפה אחת על כולן, אי אפשר שיתעקש עוד מלשמוע לקבלת חז"ל, והרמב"ן ז"ל הבי' עוד ראי' לדבריהם ממה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא, ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו, מה ישלם אחרי כן, וגם הוא צריך שבת ורפוי? ואין טענה מפני המתרפא מהרה (כן דחו רז"ל זאת הראי' בב"ק שם), כי אין זה פשוטו של מקרא אבל הכתוב ידבר בכל אדם, וגם אם נתרפא מהר, כבר לקחנו נקמתו ממנו, כי עשינו לו כאשר עשה בשוה עכ"ל, וכוונת הכתוב כמו שכתב הראב"ע שאדין הגמול הוא חייב בכך, אם לא יתן כפרו, והכתוב אומר שלא נקח כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות, אבל נקח כופר במי שהוא רשע לכרות אחד מאיבריו, לכן לא נכרתנו לעולם, אבל ישלם כפרו, ואם אין לו, יהי' עליו החוב עד שתשיג ידו, וכן מתורגם בל"א; והנה התחיל בחסרון איברים, ודבר בהוה על הרוב, שכן דרך המכה את חבירו להזיקו בעין או בשן או ביד או ברגל; ומהם תקיש על יתר האיברים: (כה) כויה וגו', בכל אלו אין בהם חסרון אבר, ומשלם דמי צער ובושת ורפוי: כויה, מכות אש: פצע, היא מכה המוציא' דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלע"ז (בל"א אפנע וואונדע, עיין בפ' בראשית ד' כ"ג) הכל לפי מה שהוא, אם יש בה פחת דמים נותן נזק, ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער. (רש"י): חבורה, היא מכה שהדם נצרר בה, ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו, ולשון חבורה טק"א בלע"ז (ובדרש"י כ"י טיי"א בלע"ז, והוא טאשי, ובל"א פלעק, מאהל), כמו ונמר חברברתיו (ירמי' י"ג כ"ג), ותרגומו משקופי לשון חבטה בט"דורא בלע"ז (ובל"א שלאג), וכן שדפות קדים (בראשית מ"א כ"ג), שקיפן קדום, חבוטות ברוח, וכן על המשקוף (לעיל י"ב כ"ג), על שם שהדלת נוקש עליו. (רש"י): והרד"ק בשרשי' שרש חבר כתב שהמכה שנצרר בה הדם נקראת חבורה, על שם הדם שנחבר שם, ומשם הושאל לכתמי הנמר הדומין לכתמי החבורה: (כו) עבדו, הכנעני, אבל עברי

אינו

אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ: כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ

כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי: כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת: ל אִם־כֹּפֶר

יושת

אונקלוס

יַת עֵינָא דְעַבְדֵיהּ אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינַהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ: כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יַת גַּבְרָא אוֹ יַת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכֵיל יַת בִּסְרֵיהּ וּמָרֵיהּ דְתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה: כט וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטִיל: ל אִם

ממון

תרגום אשכנזי

אויגע זיינעס קנעכטעס אָדער דאז אויגע זיינער מאַגד שלגט, אונד עז פֿערדערבט, מוס ער איהן צור פֿרייהייט אויזגעהען לאַססען פֿיר זיין אויגע. (כז) שלעגט ער זיינס קנעכט אָדער זיינער מאַגד איינן צאהן אויז, מוס ער איהן צור פֿרייהייט אויזגעהען לאַססען פֿיר זיינען צאהן. (כח) ווען איין אָכס איינען מאַן אָדער איינע פֿרויא שטעסט, דאַס ער שטירבט: זאָ זאָלל דער אָכס געשטייניגט אונד זיין פֿלייש ניכט גענאָססן ווערדן, דער אייגנטהימר דעס אָכסען אָבער איזט שולדלאָז. (כט) איזט עז אָבר איין שטע־סיגער אָכס געוועזן, פֿאָן געסטערן אָדער פֿאָרגעסטערן (דאז הייסט: איינגע צייט פֿאָרהער), עז איזט אויך דעם אייגענטהימער צור ווארנונג אנגעציגט וואָרדן, ער וואָל־טע איהן אָבער דענואָך ניכט אין אכט נעהמען, אונד דער אָכס טעדטעט איינען מאַן אָדער איינע פֿרויא: זאָ זאָלל דער אָכס געשטייניגט ווער־דען, אונד אויך דער אייגענטהימער זאָללטע אום דאז לע־בען קאָממען. (ל) ווירד איהם אָבער איין לעזעגעלד

אויפֿערלגט

רש"י

יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו. וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמ' שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נבראת עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: כח וכי יגח שור. אחד שור ואחד כל בהמ' וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. ממשמ' שנאמ' סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמ' דינו אסו' באכילה. בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: כט מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו. ל' התראה בעדים כמו (בראשית מ"ג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו' לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמית בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. בעיטה מנין ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר ל"ה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו: ל אם כפר יושת עליו. אם זה אינו

תלוי

באור

אינו יוצא בשן ועין, כמבואר למעלה: (כז) ואם שן, דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרנו, והוא הדין לשאר האיברים, וחז"ל אמרו בכ"ד ראשי איברים העבד יוצא לחירות: תחת שנו, כזה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או תחת שנו, שלא יהי' אדוניו אכזרי, שיכנו מכה נמרצה, כי אם ישחית עינו או אפי' שנו, יצא מרשותו ויאבד ממונו: (כח) שור, אחד שור, אחד כל בהמה וחי' ועוף, אלא שדבר הכתוב בהווה: אשה, הזכיר פה את האשה בפירוש, וכן פרט או בן יגח, או בת יגח, שהם קטנים, לומר לך שאין בעל השור יכול לערער, שלא היה לאשה לצאת אל מקום השוורים. ושהי' לאבות לשמור את ילדיהם שלא יזוקו. (מדברי הראב"ע): ולא יאכל את בשרו, כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו ז"ל אמרו שכל מקום שכתוב בו לא יאכל (בגירי היו"ד) הוא אסור בהנאה (הראב"ע, וכ"פ הרשב"ם), ומה שהוצי' הכתוב אסור ההנאה בלשון אכילה והוסיף לומר את בשרו, למדו חז"ל שמשנגמר דינו לסקילה, אע"פ ששחטו ועבדי' כעין בשר שחוטה, הוא אסור באכילה. (רא"מ): ובעל השור נקי, מעונש, כל זמן שלא הועד בו: (כט) והועד, לשון התראה בעדים, כמו העד העד בנו האיש (בראשי' מ"ג): יומת, בידי שמים, יכול בידי אדם, ת"ל מות יומת המכה רצח הוא (במדבר ל"ה כ"א), על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו. (רש"י מגמ' דסנהדרין דף ט"ו ע"ב), והראב"ע כתב כי אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד, על כן אמרו מעתיקי הדת, כי וגם בעליו יומת מיתה בידי שמים (ודבריו אלה לקוחי' מהמכילתא, אלא דבפ"ק דסנהדרין (שם) דחו את הראי' הזאת), הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין, שהוא ראוי שימות, אם לא יתן כופר נפשו, וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן ז"ל, שבכל חייבי מיתו' ב"ד לא נאמ' יומת בלבד, אבל מות יומת נאמר בכולן, ואין טענה ממכה אדם יומת (ויקרא כ"ד כ"א) ולא משבת ונביא המסית, שכבר פירש בהם במקום אחר: והנה אונקלוס תרגם ואף מריה יתקטיל, תרגם המלה כמשמעה; ותתפרש כמו שיתפרש הכתוב, אם כדברי הראב"ע שהוא ראוי שיהרג אם לא ישלם כופר, או כאשר הוסיף יב"ע ואוף מרי' יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמי', כי גם המיתה בידי שמי' נקראת בלשון ארמי קטלא, כענין שאמרו ודלא יליף קטלא חייב (אבות פ"א מי"ג). (כ"כ רמב"ן ורא"ס): (ל) אם כפר יושת עליו, אם זה אינו תלוי, והרי הוא כמו אם כסף תלוה (לקמן

כ"ב

יושת עליו ונתן פדין נפשו ככל אשר־יושת עליו: לא או־בן יגח או־בת יגח כמשפט הזה יעשה לו: לב אם־עבד יגח השור או אמה כסף ׀ שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל: ס לג וכי־יפתח איש בור או כי־יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל־שמה שור או חמור: לד בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו והמת יהיה־לו: ס לה וכי־יגף

שור

אונקלוס

ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשיה ככל די ישוון עלוהי: לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעביד ליה: לב אם לעבדא יגח תורא או אמתא כספא תלתין סילעין יתן לרבוניה ותורא יתרגם: לג וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסיניה ויפל תמן תורא או חמרא: לד מריה דגובא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהי דיליה: לה וארי יגוף תור דגבר

יח

תרגום אשכנזי

אויפערלעגט, זאָ גיבט ער דיא לאָזקויפונג זיינער פער־זאָן, זאָ פיל אַלז איהם אויפ־ערלעגט וואָרדען.
(לא) ווען ער איינען זאָהן שטעסט, אָדער איינע טאָכ־טער שטעסט: זאָ זאָלל איהם גלייכפאַללס נאָך דיזעם רעכ־טע געשעהען. (לב) שטעסט אַבער דער אָכס איינען לייב־אייגענען אָדער — לייבאיי־גענע, זאָ זאָלל דער איי־גענטהימער דעם אָכסען דעם העררן דעם לייבאייגענען דרייסיג שקלים אַן געלד געבען, אונד דער אָכס זאָלל געשטייניגט ווערדען.
(לג) ווען יעמאַנד איינע גרובע אויפרעקט, אָדער ווען יעמאַנד איינע גרובע גרעבט, דעקט זיא אַבער ניכט צו, אונד עז פעללט איין אָכס אָדער עזעל היניין:
(לד) זאָ זאָלל דער יעניגע, וועלכער שולד אַן דער גרו־בע איזט, —— דעם אייגענטהימער געלד געבען, אונד דאָז טאָדטע שטיק פֿיה איזט זיין׳ (לה) ווען דער

אָכס

רש״י

תלוי׳ והרי הוא כמו אם כסף תלוה ל׳ אחר זה ומשפטו שישיתו עליו ב״ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי ר׳ ישמעאל ר״ע אומר דמי מזיק: לא או בן יגח. בן שהו׳ קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנאמר והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת״ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים: לב אם עבד או אמה. כנעניים: שלשים שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני״יא: לג וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב: ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר ברה״ר דבר הכתוב: שור או חמור. ה״ה לכל בהמה וחיה שבכ״מ שנאמר שור וחמור הנו למידין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים: לד בעל הבור. בעל התקלה אע״פ שאין הבור שלו שעשאו ברה״ר עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפי׳ סובין׳ (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש״י שהניזקין יון עידית תירן בגמרא דפ״ק דב״ק רב הונא בריה דר׳ יהושע דוהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: לה וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו

בין

באור

כ״ב כ״ד), לשון אחר, זהו משפטו שישיתו עליו ב״ד כופר׳ (רש״י), ודעת הרמב״ן ז״ל שאמר אם, בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות, ואם הוא אינו חפץ בה, אין מכריחים אותו לבא לב״ד לחייבו בכך, ואפי׳ אם סיימוהו אין ממשכנין אותו: כפר יושת עליו, אין זה הפך ולא תקחו כפר (במדב׳ ל״ה ל״ב), כי הכתוב שם הוא רוצח גמור, וזה לא רצח, רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור, או השור התיר את עצמו, שלא נקשר כראוי, או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק. (הראב״ע): (לא) או בן יגח וגו׳, אמר או שהוא מוסיף, ושעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח, משפט א׳ זה לכלם, ויש אומרי׳ שבא במקום אם, וכן או בכללת מי׳ טמאה (ויקר׳ ה׳ ב׳), או עשיתי בנפשי שקר (שמוא׳ ב׳ י״ח י״ג), או נודע כי שור נגח הוא (להלן ל״ו), וכן רבי׳ לדעת׳, וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם. (הרמב״ן): (לב) אם עבד וגו׳ או אמה, כנעניים, שלשים שקלים יתן, גזירת הכתוב הוא, בין שהוא שוה אלף זוז, בין שאינו שוה אלא דינר, והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אונקי׳ למשקל היושר של קולוני״א. (רש״י): (לג) וכי יפתח איש בור, פרשו׳ הרבני׳, שהי׳ מכוסה וגלהו: כי יכרה, ללמדך שאף הכורה די לו בכסוי, ולא קיימו הכתוב לסתמו ולמלאו עפר, (ב״ק דף כ׳ ע״א), וכן אי׳ בתוספתא בפ׳ הכונס התורה מיעטה בשמירת הבור, דכתיב ולא יכסנו, הא כסהו פטור, ולא בעי עד דטמים ליה בעפרא: שור או חמור, הוא הדין לכל בהמה. (שם דף כ״ד ע״ב): (לד) בעל הבור, הפותח או הכורה, אע״פ שהוא ברה״ר, עשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו, וקראו בעל הבור, להתחייב בנזקיו: והמת יהיה לו, לניזק, ששמין דמי הנבלה, ומנכה לו מדמי נזקו. (מכילתא, וכ״כ רש״י ז״ל), וכת׳ הרמב״ן ז״ל ולא בירר את דינו, כי אין צורך לומר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב״ד לשלם הנזק, שאפי׳ היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם, שכבר אמרנו ישיב לרבות שוה כסף ואפי׳ סובין, אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא ומומנו תחשב, לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם את דמי המיתה וכו׳, וזהו שקורין חכמי׳ פחת נבלה, ומפורש הוא בגמרא עכ״ל, והוא תימא דבפ׳ הפרה (ב״ק דף כ״ג ע״ב) מסקינן דוהמת יהי׳ לו דבור לדרש׳ אצטריכא קאתי, למי שהמת שלו יצא שור פסולי המוקדשין, שאין המת שלו, ואולם פחת נבלה ילפינן מוהמת יהי׳ לו דשור, וא״כ כאן בבור בכוונה לא בירר ר״ש י ז״ל את דינו, ולא כתב כי אם פירושא דקרא דיהי׳ לו אניזק קאי, דבנזה אין ספק כלל, שהרי יכול לפרעו אפי׳ סובין, כמ״ש הרמב״ן בעצמו, ולא הי׳ להרב להקשות כי אם על והמת יהי׳ לו דשור: (לה) וכי יגף,

ידחוף

שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ * א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת

ימצא

אונקלוס

יַת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וְיִזַבְּנוּן יַת תּוֹרָא חַיָּא וִיפַלְּגוּן יַת כַּסְפֵּיהּ וְאַף יַת דְּמֵי מִיתָא יְפַלְּגוּן׃ לו אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵא דִילֵיהּ׃ לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר וְיִכְּסִינֵּיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵּיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְּרָא׃

כב א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא

תרגום אשכנזי

אָכס איינעס מאַננעס דען אָכסען זיינעס נעכסטען שטעסט, דאַס ער שטירבט: זאָ זאָללען זיא דען לעבענדיגען אָכסען פֿערקויפֿען, אונד דאַז געלד דאַפֿיר טהיילען, דאַז טאָדטע שטיק זאָללען זיא זיך גלייכפֿאַללס טהיילען. (לו) איזט עז אבער איינִיגע צייט פֿאָרהער בעקאננט וואָרדען, דאַס עז איין שטעסיגער אָכס זייא, אונד דער אייגענטהימער וואָללטע איהן דעננאָך ניכט אין אַכט נעהמען: זאָ זאָלל ער אָכס פֿיר אָכס בעצאַהלען, אונד דאַז טאָדטע שטיק פֿיה איזט זיין. (לז) ווען יעמאַנד איינען אָכסען אָדער איין לאַם טטיהלט, אונד שלאַכטעט עז אָדער פֿערקויפֿט עז: זאָ זאָלל ער פֿינף שטיק רינדפֿיה פֿיר דען אָכסען אונד פֿיר שטיק קליינעס פֿיה פֿיר דאַז לאַם בעצאַהלען.

כב (א) ווען איין דיב אים איינברוך

ישתכח

רש"י

בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא ל' מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוין הכתוב מדבר שור שוה מאתים שהמית שור שוה מאתים בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד ת"ק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שוין השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב יחצו את שניה' אם אומרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יות' מכל דמי שור הניזק ואם אומרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך. ולמה אמר הכתוב בל' הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם להזיק את בעליו לשלם מן העליה: לו או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי שלש נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: לז חמשה בקר וגו'. אמר ר"י בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה: תחת השור תחת השה. שנאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד:

כב א אם במחתרת. כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעיקרא כאן למדך תורה אם

באור

ודחוף בין בקרניו, בין בגופו בין שנשכו בשניו, כלן בכלל נגיפה הם, שאין נגיפה אלא לשון מכה. (רש"י): שור איש וגו', שור של איש את שור של רעהו: ומכרו את השור החי וגו', בשוים הכתוב מדבר, שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים, נמצא כשנוטל כל אחד חצי החי וחצי המת, משלם לו חצי הנזק, ומן השוי' נלמוד לאינן שוים, שאינו משלם אלא חצי נזק, כן פירשו רז"ל, וכן הדין נותן, דאלו אף באינן שוים יקח כל אחד חצי החי וחצי המת, פעמים שישתכר המזיק בנזקו: (לו) או נודע, או לא הי' תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי ג' נגיחות. (רש"י), והקש' עליו הר"אם שעדיין אין טעם למלת או, שהרי דין המוע' מתחלף מדין התם, שהתם משלם חצי נזק והמועד נזק שלם ע"ש, והנראה בכוונת רש"י ז"ל שיש כאן מאמר חלוק מתנאי מורכב ותשובה מורכבת, התנאי מורכב מתם ומועד, כי יגף שור (פעם ראשונה או שנית. והוא תם, או נודע כי שור נגח הוא ע"י שלש נגיחות, והוא מועד) איש את שור רעהו ומת; והתשובה על התם בפסוק ל"ה, ועל המועד בפסוק ל"ו, והכתוב השליש חלקי התשוב' בין חלקי התנאי, ובזה אתי שפיר לשון או נודע, שהוא חלק התנאי הנשאר, וכן משמע דעת הרמב"ן ז"ל שהבאתי למעלה בפסוק או בנו יגח, ומפרשי' אחרי' כתבו שבא או במקום אם, וכן תרגם יב"ע, וכ"כ רש"י בעלמו בפ' ויקרא (ד' כ"ג), או הודע, כמו אם הודע הדבר, הרבה או יש משמשין בלשון אם, ואם במקום או, וכן או נודע כי שור נגח הוא עכ"ל ש"ס: שלם ישלם שור, נזק שלם: והמת יהיה לו, לניזק, דאלו למזיק, לכתוב שור תחת השור ולשתוק (ב"ק דף י"ו ע"ב), וממילא ידענו, שכיון שהוא משלם את השור שהנבלה שלו, וגם אם פיחתה פיחתה לו, דאל"כ אינו משלם את השור כלו, אלא וודאי לניזק, שיכניסנו לניזק בחשבון כמות שהיתה הנבלה שוה בשעת הנזק, ואם פיחתה פיחתה לניזק שהי' לו למכרה מיד: (לז) חמשה בקר וגו', אמרו חז"ל שור שביטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו ד':

כב (א) במחתרת, כשהי' חותר את הבית. (רש"י), וחז"ל אמרו אחד הבא במחתרת, או גגו שנמצא בתוך גגו של אדם, או בתוך חצירו

תרגום אשכנזי

איינברוך בעטראָפפען ווירד, אונד מאַן שלעגט איהן, דאס ער שטירבט: זאָ איזט זיינעטוועגען קיינע בלוטשולד.
(ב) האַט אבער דיא זאָננע דרויף געשינען, זאָ איזט אללערדינגס בלוטשולד זייגעטוועגען; ער אבער מוס בעצאַהלען, ווען ער ניכטס האַט, ווירד ער פיר דען דיבשטאָהל צום קנעכט פערקויפט. (ג) פינדעט מאַן דען דיבשטאָהל, אָכס, עזעל אָדער לאַם, נאָך לעבענדיג אין זיינער געוואַלט: זאָ בעצאַהלט ער צווייאַפאַך.
(ד) ווען יעמאַנד זיין פיה אין איין פעלד אָדער איינען וויינבערג פיהרט, ער שיקט נעמליך זיין פיה הין, אונד לעסט
עז

משפטים כב

יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה וּבִעֵר
בשדה

אונקלוס

יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא׃ ב אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵיהּ׃ ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא מִתּוֹר עַד חֲמָר עַד אִימַּר כַּד אִינוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃ ד אֲרֵי יוֹבִיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוּל
בחקל

באור

קבירו, או בתוך קרפיפו, במקום שדרך בעל בית להמצא, ולמה נאמר במחתרת לפי שדרך הגנבים לבא במחתרת: והכה, בין ע"י בעל הבית בין ע"י אחר האדם: אין לו דמים, אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעקרו, כאן למדתך התורה אם בא להרגך השכם להרגו, וזה להרגך בא, שהרי יודע הוא, שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו ושותק, לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו (רש"י), ומטעם זה אף אחר שהרגו פטור, מדין רודף אחר חבירו להרגו: (ב) אם זרחה השמש עליו, כתב הרמב"ם ז"ל דרך הפשט ידוע, יאמר שאם אתר בספק נתיים ונמצא גם במחתרת בלילה והרג (שוודאי או להרוג או ליהרג בא), ואם זרח השמש על הגנב, ואדם רואהו ומכירו, לא יהרג, אבל ישלם מה שגנב והוצי' משם ביום, וטעם השמש האור, לעיני הרואים, וכן לעיני השמש הזאת (שמואל ב' י"ב י"א), כגלוי עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, וחז"ל הוציאו מזה, מה שמש שלום בעולם (ובעת שזורח יש שלום בין הבריות, ואין דרך הגנבי' לבא על עסקי נפשות), אף זה אם ידוע (וברור הדבר כשמש) שבשלום עמו (ולא בא להרוג, כגון האב הבא במחתרת על בנו, וביוצא בו, שאינו בא על עסקי נפשות, כי אם לגנוב), והרגו, הרי זה חייב, וכ"כ הראב"ד ז"ל בפי' אף' גניבה שנראה לו שאע"פ שדרשו חז"ל אם זרחה השמש עליו דרך משל, אעפ"כ אינו יוצא מידי פשוטו, ביום אינו רשאי להרגו וכו', והרמב"ם ז"ל כתב שרשאי להרגו בין ביום ובין בלילה, וכן אי' במכילתא להדי', שביום ובלילה שוים לענין זה ואונקלוס הל"ך בדרך אחר: שלם ישלם, אין הלשון הזה נופל כי אם על הדבר שאינו בעין, כגון על הקרן אם נאבד או נפסד הדבר, וכן על הכפל ותשלומי ארבעה וחמשה, ועל הקרן שהוא מחזיר בעין יאמר והשיב את הגזלה (ויקרא ה' כ"ג), וכן מלשון אם אין לו ונמכר בגנבתו משמע שאין הגנבה בעין, מעתה שעור הכתוב כך היא, אם במחתרת ימצא וגו' אין לו דמים, והגנב פטור מתשלומין כדין חייבי מיתות שאין הב"ד מחייבין אות' בתשלומין, ואיכא למ"ד נגמר' (סנהדרין דף ע"ב ע"א) שאף הכלים שגנב ויצא, והם אצלו בעין, אינו צריך להשיב, כי קנה אותם בדמיו, אלא שאין הלכה כמותו, כל עוד שהם בעין, אבל אם הפסידם וודאי דפטור, אם זרחה השמש עליו דמי' לו' מעתה הוא כשאר כל אדם, וחייב לשלם קרן וכפל ד' ה', ואם אין לו ונמכר [* וכן תיב"ע חובת שפיכות אדם זכאי עלוי ואין אשתזיב מן ידוי שלמא ישלם וכו', ושב לפי זה על הסמוך לו, ואין צורך לפרש שמוסב על הפסוק שלפני פניו, כדעת הראב"ע והרמב"ן *]: בגנבתו, בעבור גנבתו: (ג) בידו, ברשותו, שלא מכרו: הגנבה, שם מצורף לפעולת הלקיחה בסתר בלי מחיר, ולדבר הנגנב, וכן אבדה, ורבי' כמוהם: חיים, מועמד באתנח, והוא א"כ מוסב למעלה, שתמצא בידו חיים, ולא טבחה, ומה שאמרו חז"ל במכילתא חיים שנים ישלם, ולא ישלם לו מתים, הוא דרך דרש, מדסמיך קרא חיים לשנים, שהי' יכול לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה חיים משור עד חמור וגו', ואפשר שדקדקו במלת חיים שיש בה זרות מעט במקום הזה, כי התיבה הזאת פעמים שהיא שם המקרה, ובאה בלשון רבים ולא תתפרד, ופעמים שהיא תואר לרבים, והנה אנקלוס תרגם מתור עד חמור עד אימר כד אינון חיין, משמע לדעתו שחיים תואר לשור עד חמור עד שה, והוא נגד הנגינה הטעם, ועוד שאין במאמר משור עד חמור עד שה קבוץ ועטוף, שיפול עליו תואר הרבים, לכך דרשו חז"ל במכילתא דקאי על שנים וכגמ' בפרק מרובה (ב"ק דף ס"ה ע"א) משמע דקאי אריישא דקרא כפי פשוטו (ודברי הרא"ס בזה תמוהים), והנ' על דרך הפשט יתכן לומר שמלת חיים היא כאן שם המקרה, שדרכו להיות תואר הפעל, כמו קרי, קוממיות, ודומיה' (אדווערביאס), והוא מוסב על המצא תמצא הנאמר למעלה, והשעור שתמצא חיים בידו: שנים ישלם, ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער וגו' בעירה ובער, כלם לשון

רש"י

אם בא להורגך השכם להורגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: ב אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפי' יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כאלו הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית ובשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשו' ולא יהרוג את בעל הממון: ג. אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר מקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: ד כי יבער. את הבעירה: ובער כולם

בְּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־

הוא

אונקלוס

בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃ ה אֲרֵי יִתַּפַּק נוּר וְיַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלִיק יָת דְּלֵקְתָא׃ ו אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ ז אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקָרֵב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לִקְדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשֵׁט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ׃ ח עַל כָּל פִּתְגַּם דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמַר עַל אִימַּר עַל כְּסוּ עַל כָּל אֲבֵידְתָא דִּי יֵימַר

ארי

תרגום אשכנזי

עז אין איינעם אנדערן פעלדע פרעססען: זאָ מוס ער דען שאַדען בעצאַהלען מיט זיינעם בעסטען פעלדע אָדער וויינבערגע. (ה) ווען פייער אויזקוממט, דערגער ערגרייפט, אונד עז ווירד איין גאַרבענהויפען פערברעננט אָדער שטעהענדעס געטריידע, אָדער דאַז פעלד ווירד פערדערבט: זאָ מוס דעריעניגע בעצאַהלען, דער דען בראַנד אנגעצינדעט האָט. (ו) ווען יעמאַנד זיינעם נעכסטען געלד אָדער גערעטהע צו פערוואַהרען גיבט, אונד עז ווירד אויז דעם מאַננעם הויזע געשטאָהלען; ווירד דער דיב געפונדען, זאָ בעצאַהלט ער צווייפאַך. (ז) ווירד אַבער דער דיב ניכט געפונדען, זאָ טריטט דער הויזהערר פאָר דיא געטטליכען ריכטער, (אום צו בעשווערען), דאַס ער זיך אַן זיינעם נעכסטען זאַכע ניכט פערגריפפען האָט. (ח) בייא יעדער פעראונטרייעטען זאַכע, עז בעטרעפפע איינען אָכסען, איינען עזעל, איין לאַם, איין קלייד, בייא יעדער פערלאָרנען זאַכע, וואָ מאַן בעהויפטעט

רש"י

כולה ל' בהמה כמו הנתנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בערה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל. ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הניזקין ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהניזקין שמין להם בעידית: ה כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדו"נש בלע"ז (בל"א דיסטעלן): ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: ו וגונב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם. הגנב שנים לבעלים: ז אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: ח על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים. ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימני ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה

באור

לשון בהמה, כמו אנחנו ובעירנו (במדבר כ' ד'): יבער, יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו: ושלח את בערה, אמרו רז"ל זהו נזקי מדרך כף רגל: ובער, הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר, סמוך והכוונה בשדה של איש אחר: מיטב שדהו וגו', י"א שדהו של ניזק, כי שמא אכלו הבהמות מן המיטב (כן פי' הרשב"ם, והיא כדעת רב אידי בר אבין בב"ק (דף ו' ע"ב), וי"א של מזיק, שאם בא לשלם לו קרקע, יתן לו שוה נזקו ממיטב שדותיו: (ה) כי תצא אש, שלא שמר בעל האש את אשו יפה, והזיק ע"י רוח מצוי': קוצים, קרדונ"ש בלע"ז. (רש"י), ובל"א דיסטעלן: גדיש, שנקצר ונגדש: קמה, המחוברת לקרקע, ועומדת ליקצר, ונקראת התבואה קודם שנקצרה, קמה, לפי שהיא קמה כלה כאחת. (רד"ק בשרשים שרש קום): השדה, שהוציאה צמחה, ולא נתבשל עדיין: (ו) כי יתן איש וגו', פרשה זו נאמרה בשומר חנם, ולפיכך פטר בו את הגנבה, כפי קבלת רז"ל, ונזכר בהם בכתוב, מפני שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם, והפרשה השנית בשומר שכר, ולכך הזכירה חמור או שור וכל בהמה, שדרכן להנתן ביד רועים לשמור, והם ירעו אותם בשכר. (הרמב"ן): וגנב מבית האיש, לפי דבריו: ישלם, הגנב שנים לבעלים: (ז) בעל הבית, השומר: אל האלהים, אל הדיינין, לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: אם לא, לשון שבועה, והטעם שלא שלח ידו, ועיין מ"ש בלשון זה בפ' וירא (בראשית כ"א כ"ג), וכן למדו רז"ל, בגזירה שוה שקריבה זו היא לשבועה: (ח) על כל דבר פשע, שנשבע בפקדון ונגנב, אם ע"י אחר, או ע"י השומר עצמו, שנשבע לשקר, והעדים מעידין שהפקדון בידו: אשר יאמר, המפקיד או העד: כי הוא זה, הממון שנגנב, אם ע"י גנב או ע"י

הוא זה העד האלהים יבא דבר־שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו: ס ט כי־יתן איש אל־רעהו חמור או־שור או־שה וכל־בהמה לשמר ומת או־נשבר או־נשבה אין ראה: י שבעת יהוה תהיה בין שניהם אם־לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו ולא ישלם: יא ואם־גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו: יב אם־טרף יטרף יבאהו עד הטרפה לא ישלם: פ יג וכי־ישאל איש מעם רעהו ונשבר או־מת בעליו אין־עמו שלם ישלם: יד אם־

בעליו

אונקלוס

ארי הוא דין לקדם דייניא ייעול דין תרויהון די יחייבון דייניא ישלם על חד תרין לחבריה: ט ארי יתן גבר לחבריה חמר או תור או אימר וכל בעירא למיטר וימות או אתבר או אשתבי לית דחזי: י מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה ויקבל מריה מניה מומתא ולא ישלם: יא ואם אתגנבא יתגניב מעמיה ישלם למרוהי: יב אם אתברא יתבר ייתי סהדין דתביר לא ישלם: יג וארי ישאל גבר מן חבריה ויתבר או ימות מריה לית עמיה שלמא ישלם: יד אם מריה עמיה

לא

תרגום אשכנזי

בעהויפטעט, עזוועהרע דיזעס; מוס דער שטרייט דערביידען לייטע פֿאָר דיא געטטליכען ריכטער קאָממען; וועז דיא געטטליכען ריכטער פֿער־אורטהיילען, דער מוס זיינם נעכסטען צווייפֿאַך בעצאַהלן. (ט) ווען יעמאַנד זיינם נעכס־טען איינען עזעל, איינען אָכ־סען, איין לאַם אָדער זאָנסט איין פֿיה צו היטען גיבט, אונד עז שטירבט, אָדער ווירד בע־שעדיגט אָדער וועגגעטריבן, זאָ דאַס עז נימאַנד זיהט: (י) זאָ זאָלל איין אייד בייא דעם עוויגען ווערען צווישען ביירען ענטשיידען, דאַס ער זיך אַן זיינעם נעכסטען זאַכע ניכט פֿערגריפֿפֿען האַט; דיזן נימט דער אייגענטהימער אַן, יענער אבער ברויכט ניכטס צו בעצאהלען. (יא) איזט עז איהם געשטאָהלען וואָרדען, מוס ערעז דעם איי־גענטהימער בעצאַהלען. (יב) איזט עז אבער פֿאָן וויל־דען טהירען צעררישען וואָר־דען, זאָ מוס ער איינען בע־וויז דאַפֿאָן ברינגען; דאַז צערריססענע ברויכט ער ניכט צו בעצאַהלען. (יג) ענט־לעהנט יעמאַנד פֿאָן זיינעם נעכסטען (איין זאָלכעס לאַסט־פיה), אונד עז ווירד בעשעדיגט, אָדער שטירבט; ווען דער אייגענטהימער ניכט דאַבייא איזט, זאָ מוס ער עז בעצאַהלען. (יד) איזט אבער דער איגנ־

רש"י

שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו ומה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדים ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שני' לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והנותר נגנב ממני: ט כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמ"ש וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמ"ש אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: י שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנס' חייב באונסי': ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: יב אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדי' שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפ' יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי אמר לך לדון כן שהרי כתיב

ומת

באור

ע"י שומר, ונשבע עליו לשקר: אשר ירשיען אלהים, מי אשר יחייבו אותו הדיינין, אם הגנב או השומר או העדים שנמצאו זוממין: ישלם שנים לרעהו, הגנב והשומר למפקיד, והעדים לשומר, כך שעור הכתוב לפי פשוטו, ורז"ל למדו מזה ענין ההודאה במקצת (עיין בפי' רמב"ן ורא"ס): (ט) כי יתן, בשומר שכר מדבר, והוא חייב בגנבה ואבדה ופטור באונסין, ובתרגום יב"ע כתוב בלא אגר נטיר, והוא טעות הדפוס: נשבר, ע"י חיה, כמו לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור (מלכים א' י"ג כ"ח), וכן תרגם יב"ע, או איתביר מן חיוא: אין ראה, שיעיד בדבר: (י) ולקח בעליו, השבועה, ולא ישלם השומר כלום, שהוא פטור באונסין: (יא) ישלם לבעליו, על זה קבל שכרו לשמרו מן הגנבים: (יב) יביאהו עד, קצת מאיברי הטרפה להיות לו לעד, כדכתיב כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוס ג' י"ב), וכן תרגם יב"ע והירושלמי, וכן במכילתא (יג) וכי ישאל, בא ללמד על השואל שחייב באונסין: ישאל איש, בהמה לעשות בה מלאכתו: בעליו אין עמו, אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: (יד) בעליו עמו, במלאכתו, שהיה המשאיל במלאכת השואל בעת השאלה, פטור השואל באונסין: אם שכיר הוא, אם השור אינו שאול אלא שכיר: בא בשכרו, ליד השוכר הזה ולא בשאלה, שאין כל הנאה שלו, שהרי ע"י שכרו נשתמש בו, ואין לו משפט השואל להתחייב באונסין, ולא פי' מה דינו, אם כשומר חנם או כשומר שכר, לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל, שוכר כיצד משלם, ר"מ אומר כש"ח, ר"י אומר כש"ש עכ"ל רש"י ז"ל.

ולדבריו

לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בַּאֲגָרֵיהּ: טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִינַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: טז אִם מְצָבָא לָא יִצְבֵי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהַר בְּתוּלְתָּא: יז חֲרָשָׁא לָא תְחֵי: יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יט דְּדָבַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא

יתקטיל

בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ: ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה: טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת: ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה: יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים

יחרם

אייגענטהימער מיט דאבייא, ברויכט ער עז ניכט צו בע־צאהלען; איזט עז געמיעטהעט, זא געהט דער פער־לוסט אין דאז מיטהגעלד מיט איין. (טו) ווען יעמאנד איינע יונגפער, דיא ניכט פערלאָבט איזט, פערפיהרט, אונד ליגט בייא איהר: זא זאָלל ער זיא זיך צור פרויא ערקויפען. (טז) וויגערט אבער דער פאטער זיך, זיא איהם צור פרויא צו געבען: זא זאָלל ער זא פיל זילבער צו וויגען, אלז דאז עהעגעלד דער יונגפערן איזט. (יז) איינע צויבערין זאָללסט דוא ניכט לעבען לאססען. (יח) ווער מיט איינעם פיהע שאנדע טרייבט, זאָלל געטעדטעט ווערדען. (יט) ווער איינעם אנדערן געטטליכעם וועזען אָפפער שלאכטעט

רש"י

ומת או נשבר או נשבה מה מותה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: יג וכי ישאל. בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: יד אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת. היה עמו בשעת שאלה א"צ להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחיי' באונסין ולא פי' מה דינו אם כש"ח או כש"ש לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כש"ח ר' יהודה אומר כש"ש: טו וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל. שדול בל' ארמי כפתוי בל' עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכות' לה כתובה וישאנה: טז כמהר הבתולות. שהוא קצוב חמשים כסף אצל התופס את הבתולה ושוכ' עמה באונס שנאמר (דברים כ"ב) ונתן האיש השוכ' עמה לאבי הנערה חמשי' כסף: יז מכשפה לא תחיה. אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבו' אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפי': יח (כל שוכ' עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתו' בהן דמיהן בם): יט לאלהים. לע"א אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר') היה צריך לפרש ולכתו' אחרי' עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת המשמשת בראש התיב' אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים ולרגלים בחירק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמ' אפי' קודש הכל כשהי' נקוד' פת"ח כמו למלך למדב' לעיר (פתח וקמ"ץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהזהרת' עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פ"ו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש

הוצרך

באור

ולדבריו לא פי' הכתוב בשוכר מעניני התשלומין דבר, כי לשון בא בשכרו מוסב על ביאת השור ליד השוכר, לתת טעם מדוע דין השוכר אינו כדין השואל: ויב"ע תרגם בא בשכרו, עאל פסידי' באגרי', כאלו אמר שההזק יבא תמורת השכר, וכן מתורגם בל"א: (טו) וכי יפתה, ענין הפתוי, הבנין הקל ממנו הוא עומד, והוראתו נטיית הלב לדברים או ענינים המקובלים אל החוש והדמיון, ופעמים שיתנגדו משפט השכל, כמו פן יפתה לבבכם (דברי' י"א ט"ז), אם נפתה לבי על אשה (איוב ל"א ט'), ויפת בסתר לבי (שם כ"ז), ולכן האנשי' שאין דעתם שלימה להשכיל, ויטעה לבם מהר לשמוע אל הדברי' המקובלי' בתחלת עיניהם יקראו פתאי', וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר (משלי י"ד ט"ו) והוא מלשון מהירות ופתאומית, כי עצת נפתלים נמהרה, והכבד ממנו הוא יונא, שיסית את הבתולה, ויטה את לבבה בדברי שקר: אשר לא ארשה, שאם ארשה חייב סקילה, כדכתיב במשנה תורה (דברי' כ"ב כ"ד): מהר ימהרנה, יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה, כך פירש"י ז"ל, והוא כמ"ד כתובה דאורייתא, ועל דרך הפשט הכוונה על השלוחי' והדורונות שהארוס משלח לארוסתו לדרכי הנשואין, והם הנקראים בלשון חז"ל סבלונות, ובלשון ארמי וערב נקראי' מוהרי, ובעבור הכתוב שישלח לה דרכי החופה והנשואין להיות לו לאשה, ואמר הכתוב בלשון הזה, ולא אמר שיקחנה לו, כי אין מצוה עליו שישאנה, רק אם רצה, ואם לא יתפייס בה מתחלה יפרע. (מדברי הרמב"ן): (טז) אביה, שהוא זכאי בכסף קידושין בקטנה ונערה: כמהר הבתולת, כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשאות להם, והטעם כי פסלה בעיני הבחורי' ולערך אניה להרבות לה מתן, ואם לא יתנו לה מהר, וראוי הוא שיפרענו המפתה, ואמרו רז"ל כי ענין המהר הזה הוא נקנס בענין האונס, וזהו חמשים כסף. (מדברי הרמב"ן): (יז) מכשפה, המכשף הוא המשנה דבר התולדות למראה עין, ידמה הרואה שחדש תנועה בעולם מבלי תנועה שקדמה לה ומיוחסת אליה יחס הסבה אל המסובב, כי אם בדבור וגזירה לבד, או ע"י מעשים זרים אין ערוך להם אל הפעולה ההיא, ואמר מכשפה, לפי שרוב הכשפים נמצאו בנשים: לא תחיה, בכל חייבי מיתות אמר מות יומת, וזהו מצות עשה עלינו לבער הרע מקרבנו, ופה אמר לא תחי', כי החמיר בה הכתוב להזהיר אותנו בלאו שלא נחי' אותה, והטעם מפני שהי' שואלת השם רבת המהומה, והשוגי' נפתים אחריה, וכן הדין בכל מרבי התקלה. (מדברי הרמב"ן), וכ"ה השם שנהי' תמימי' עמו, ולא נקוה הטוב ולא נירא הרע מזולתו, ולא נשמע אל מעוננים וקוסמי' ומכשפים, כי זהו כנגד תמימות הלב עם ה' אלהי', כמו שאמר במשנה תורה לא ימצא בך וגו' קסם קסמי' מעונן ומנחש ומכשף וגו', תמי' תהי' עם ה' אלהיך (דברים י"ח י"ג): (יט) זבח לאלהים,

נקמן

יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ: כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן: כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ: כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים: פ

פרשת יום ב' או ג' של חול המועד פסח

כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי

עמך

אונקלוס

יִתְקְטִיל אֱלָהֵן לְשׁוּמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבָלָא אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵּיהּ: כג וְיִתְקֵף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: כד אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי יָת עַנְיָא דִי עִמָּךְ לָא

תהי

תרגום אשכנזי

שלאכטעט, אויסער דעם עווינען אלליין, דער האט דאז לעבען פערווירקט.
(כ) איינן פרעמדען זאללסט דוא ניכט (מיט ווארטען) קרענקען אונד ניכט אונטער־דריקקען, דען איהר ווארט זעלבסט פרעמדע אים לאנדע מצרים. (כא) איהר זאללט קיינע וויטטווע אונד קיינע וואיזע בעדריקקען. (כב) ווא דוא איהן בעדריקסט! דען ווען ער צו מיר שרייעט, זא ווערדע איך זיין שרייען ערהערען.
(כג) מיין צארן ווירד ענט־ברעננען, איך ווערדע אייך דורך דאז שווערט אומקאמ־מען לאססען; זא ווערדען אייערע ווייבער וויטטוען ווערדען אונד אייערע קינ־דער וואיזען.
(כד) ווען דוא איינעם פאן מיינעם פאלקע געלד לייהעסט, נעמליך דען ארמען נעבען דיר,

וויא

באור

נקמין תחת הה"א הידיעה, לאותן שאמרתי לך עליהם לא יהי' לך אלהים אחרים (לעיל כ' ג'), וגם בדברות הזהיר, וכאן במשפטים ראוי להזכיר עונש העובד ומשפטו, ומלת אלהי' כוללת אף מלאכי מעלה: יחרם, יומת בב"ד, וכתב הרמב"ן ז"ל שאמר יחרם, כי מפני אשר זבח לחרם יהי' חייב שיחרם, כענין והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דברים ז' כ"ו), ויתכן שיכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם, ללמד שהוא אסור בהנאה עכ"ל: בלתי לה' לבדו, שעור הכתוב זבח לאלהי' בלתי לה' לבדו, יחרם, ובעבור שהזובחי' לכחות השמי' ומלאכי מרום יחשבו שאין בזה מרי, לפי שהם אמצעיי' להפיק רצון מאתו, וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו, על כן אמר בלתי לה' לבדו: (כ) לא תונה, אונאת דברי' קונטרא"רייר בלע"ז כמו רא"ליער"יער (ובל"א אויז העכין, פעקסירין): כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעי' מ"ט כ"ו) (רש"י) ולא תלחצנו, בגזלת ממון: כי גרים הייתם, כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, ומי שהי' בצרה ומצוקה והשם הצילו, ראוי שירחם על כל הבא במצוקה ההיא, וכן הוא בתולדו' נפש האדם שיכמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב שהרגיש הוא בעצמו לשעבר: (כא) כל אלמנה, אפי' עשירה ובעלת נכסי', כי דמעתה מצוי' ונפשה שפלה: לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח, ודב' מצוי לענותם: (כב) אם ענה העֵנה אתו, הרי זה מקרא קצר, גזם ולא פירש ענשו, כמו לכן כל הרג קין (בראשית ד' ט"ו), גזם ולא פירש ענשו, אף כאן אם ענה תענה אתו, לשון גזום, כלומר סופך לטול את שלך, למה? כי אם צעק יצעק וגו'. (רש"י), והכוונה שיש כאן תנאי אם ענה תענה, מבלי תשובת התנאי, כי וחרה אפי הנאמר בפסוק הבא, היא התשובה על אם צעק יצעק, לכך פי' הרב שהוא כמו גזום והתראה, ושעורו כמו השמר לך מלענותו!: שמע אשמע צעקתו, כי קרוב אני לנשברי לב ודכאי רוח, וכן אמר ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם (משלי כ"ב כ"ב כ"ג), ובשדי יתומי' אל תבא, כי גאל' חזק הוא יריב את ריבם אתך (שם כ"ג י' י"א): (כג) והיו נשיכם וגו', מדה כנגד מדה: (כד) אם כסף הלוה, אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני: עמי, קרא העניי' עמו, כי החסידי' לא יבקשו עושר בעולם הזה (הרא"ב"ע), ובמדרש תנחומא אמרו העניי' עמו של הקב"ה שנאמר כי נחם ה' עמו ועניו ירחם (ישעי' מ"ט י"ג): עמך, שהוא במקום שאתה דר בו, ורז"ל אמרו הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני: לא תהי' לו כנשה, בתרגום ירושלמי כתר לא תהוון לי' מרי חוב דחיק, אל תהי'

עמו

רש"י

הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת. ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמר בו מיתה במקום אחר (דברי' י"ז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבי' עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבד' בכך אבל שאר עבודו' כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: כ וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאר"ר בלע"ז (כמו רא"ליער"יער. בל"א אויז העכין. פעקסירין) כמו (ישעיה מ"ט) והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הו' יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחבירך. כל ל' גר הוא אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: כא כל אלמנה ויתום לא תענון. ה"ה לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: כב אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. (והא דכתיב והיו נשיכ' וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פי' ענשו אף כאן אם ענה תענ' אותו ל' גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': כג והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכ' יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנש' והבנים יהיו יתומים שלא יניחום ב"ד לירד לנכסי אביה' לפי שאין יודעין אם מתו אם נשבו: כד אם כסף תלוה את עמי. ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה א' מהן: את עמי. עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר

אחרת

עַמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כו כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר

בניך

אונקלוס

תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ כה אִם מַשְׁכּוֹנָא תִיסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתֵיבִינֵיהּ לֵיהּ׃ כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדָהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ כח בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר

בוכרא

תרגום אשכנזי

זייא ניכט געגען איהן וויא איין שולדאיינפאָדערער, איהר זאָללט איהם קיין צינז אויפלעגען. (כה) ווען דוא דיר דאָז בעטטוך דיינעס נעכסטען צום אונטערפאַנדע געבען לעססעסט, זאָ מוסט דוא עז איהם מיט זאָננענאונטערגאַנג ווידער געבען. (כו) דען עז קאַן זיינע איינציגע רעקקע זיין, עז איזט פילליכט דאָז לאַקען פיר זיינען נאַקטען לייב, וואָרונטער זאָלל ער נון שלאַפען? ווען ער אלזאָ צו מיר שרייען ווירד, זאָ ווערדע איך איהן ערהערען, דען איך בין ערבאַרמונגספאָלל. (כז) אין געטטליכעס ווע־זען זאָללסט דוא ניכט שעלטען, אונד דער אָבריגקייט אין דיינעם פאָלקע ניכט פלו־כען. (כח) דיינע טעננע אונד דיינע קעלטער זאָללסט דוא ניכט איבער דיא צייט אנשטע־הען לאַססען, (נעמליך: ערסטלינגע אונד אַנדערע גאַבען דאַפאָן צו ברינגען,) דען ערסטגעבאָרנען דיינער

זעהנע

רש"י

אתרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לנכרים ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהיא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: כה אם חבל תחבל. כל ל' חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש ובבא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שא"צ לה בלילה: כו כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: כז אלהים לא תקלל. ה"ז אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: כח מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו ל' דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים התרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר נאמר עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ

באור

עמו כדרך הנושים שידיהם קשה על הלוה, לתבוע ממנו בחזקה, לשים עליו כסף, למען הרחיב את זמנו, לבא אל ביתו ולמשכנו, ושלא להשיב לו העבוט עד שיפרע. כי אם התנהג עמו בחסד, אם אתה יודע שאין לו, היה עמו כאלו לא הלויתו כלום, ואל תכלימהו: נשך, רבית שהיא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו, ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו, כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר, עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (רש"י), ואמר תשימון בלשון רבים, כי המלוה והכופר והערב והעדים כלם עוברים: (כה) חבל תחבל, כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה, אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע: עד בא השמש, אמרו חז"ל בכסות יום הכתוב מדבר, שהוא לוקח ממנו בלילה, כדי שלא יתנהו למלוה אחר, ומחזיר לו ביום, ויונ"ע תרגם עד לא יטמוע שמשא, ומלת עד כמו טרם, שישיב לו הכסות טרם תבא השמש, כמו שאמר במקום אחר השב תשיב לו העבוט כבוא השמש (דברים כ"ד י"ג), ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי כי הוא הנאות לפשוטו של מקרא: תשיבנו, מוסב, על החבול שהוא לשון זכר: (כו) כי היא, השלמה שזכר, היא כסותו, היא שמלתו, במה ישכב, וכל זה לעורר החמלה, וחז"ל אמרו כסותה, זו טלית, שמלתו, זה חלוק, במה ישכב, לרבות את המצע: במה ישכב והיה כי יצעק, בזה יקרא תגר לפני רבון העולמים אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מטתו, ואני במה אשכב? ושמעתי עגמת נפשו, כי מדתי חנון: ד"א במה ישכב, הרי כנה גונעת בלילה, והיה כי יצעק. (נוסח לשון רש"י בכ"י שבידי, ונמצא במדרש תנחומא): כי חנון אני, שברחמים בראתי את עולמי, (מכילתא), וראוי לבריותי שיתנהגו גם הם במדת הרחמים, לפני' משורת הדין, כי במדה זו נבראו, ובמדה זו אני מודד להם: (כז) אלהים לא תקלל, אמרו חז"ל שהיא אזהרה לברכת השם אפי' בכנוי, ואזהרה לקללת דיין, כי יכנס בכלל אלהים, השם הנכבד, והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ: ונשיא בעמך, כל נשיא נעם, שהוא ראש השררה על ישראל, בין שיהיה מלך או ראש הסנהדרין. (הרמב"ן): לא תאר, כאשר יעיינו אותך במשפט, אל תקללם: (כח) מלאתך, אמרו חז"ל אלו הבכורים, שאדם חייב בהן כשהתבואה מתמלאת, וכן ת"א, וכן פירש"י ז"ל, ודמעך פירש"י התרומה (והוא מהמכילתא), ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, והרמב"ן והרשב"ם פי' לפי פשוטו של מקר' כי פרי השדה והכר' יקר' מלאה, כדכתיב פן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב ט'), ויהי' מלאתך כולל כל מתנות התבואה, ודמעך רמז לתירוש ויצהר, מושאל מן דמעת העין, שהיין והשמן כרדתם טיפות ידמה אל הדמעה, וכ"כ הגאון רב סעדי', אלא שלדעתו מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב, ודמעך כנוי ליצהר לבד: לא תאחר, לא תאחר המתנות שאתה נותן מהם בידך,

כי

בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃ ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס

כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת

אחרי

אונקלוס

בּוּכְרָא דִּבְנָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעֲבֵיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שַׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵּיהּ קֳדָמָי׃ ל וְאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוּן יָתֵיהּ׃

כג א לָא תְקַבֵּיל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד שְׁקָר׃ ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מַה דִּבְעֵינָךְ עַל דִּינָא בָּתַר

סגיאי

תרגום אשכנזי

זעהנע זאָללסט דוא מיר געבן. (כט) זאָ זאָללסט דוא עז מאַכען בייא דיינעם אָכסען, בייא דיינעם קליינען פיה; זיבען טאַגע זאָלל עז בייא זיינער מוטטער בלייבען, אם אכטען טאַגע אבער זאָללסט דוא עז מיר געבען. (ל) איהר זאָללט מיר הייליגע מעננער זיין; פלייש פאָן איינעם צער־ריססענען פיה אויף דעם פעל־דע זאָללט איהר ניכט עססען, דעם הונדע זאָללט איהר עז פאָרווערפען.

כג (א) נים קיינען פאַל־שען בעריכט אַן; האַל־טע עז ניכט מיט דעם בעזע־זויכט, צור אונגערעכטיגקייט איין צייגע צו זיין. (ב) פאָלגע דער מענגע ניכט צום בעזען; אין איינער שטרייטזאַכע, ווען דוא דיינע מיינונג זאגסט, הענגע דער

מענגע

באור

כי בראשית' תתנם לי, כמו שאמר ראשי' דגנך תירשך ויצהרך (שם י"ח ד'); ורז"ל אמרו לא תאחר שלא ישנ' סדר הפרשתן, לאחר את המוקד' ולהקדים את המאוחר: ויב"ע תרגם בכורי פירך ובכורי חמר נעווך (הוא תרגומו של יקב, והשיקו היקבים (יואל ב' כ"ד) תרגומו ויטופון נעווא) לא תשהי על זמניהון מן לאסקותהון לאתר שכינתי, תרגם הכל על הבכורים, שלא יאחר להעלותם לירושלים: בכור בניך וגו', כן תעשה לשרך וגו' כל או ענייני ראשית הם: (ל) ואנשי קדש תהיון לי, עד הנה הזכיר המשפטים, והזהיר בדברים המכוערים, ועתה כשבא להתחיל באסור המאכל, פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי, שלא יגעלו נפשותם באכילת הדברים המתועבים, המשקצים את הנפש ומרחיקין אותה מן הקדושה, וכן הוא אומר במקו' אחר אל תשקצו את נפשתיכ' וגו', והתקדשת' והייתם קדשים (ויקרא י"א מ"ג מ"ד): ובשר בשדה טרפה, אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהוה, מקום שדרך בהמות ליטרף (מכילתא), ופירושו כמו שת"א בשר דתליש מן חיות חייתא, בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחייה. (רש"י):

כג (א) לא תשא שמע שוא, כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר (לעיל כ' ט"ז), כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת: אל תשת וגו', אפי' אם יש שני עדי שקר, אל תצטרף עמהם להעיד כמותם, ואע"פ שיוגמר הדין על פיהם, כי אין מכחישם. (הרשב"ם): (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת, אם ראית רשעים מטין משפט, לא תאמר הואיל ורבים הם אני נוטה אחריהם: ולא תענה וגו', כשישאלך הנדון על אותו המשפט, אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי רבים, להטות את המשפט מאמתתו, אלא אמור את המשפט כאשר הוא, וקולר יהא תלוי בצואר הרבים, כן פירש"י ז"ל ליישב המקרא על אופניו כפשוטו, וקרוב לזה פי' הרשב"ם, והוא מכוון על סדר הנחת הטעמים, כי תיבת רבים מועמדת בטעם טפחא, ומלת רב בטעם רביע המפסיק פחות ממנו, ויהיה א"כ סדר הטעמים ומחלקותם כזה, ולא־ תענה ⌒ על־רב | | לנטת | אחרי⌒רבים | | | להטת, והוא מדוקדק עם פי' הרב ז"ל, ואין באור מלת להטת כמו לנטת, כי לנטות הוא מהקל, כמו להיות נוטה אחרי רבים, ולהטת הוא מבנין הפעיל, כמו אחור מטה משפט (דברים כ"ז י"ט), גם נמצא' בלא מלת משפט, ויטי גר (מלאכי ג' ה'), ויהי' א"כ להטת מוסב על רב, כאלו אמר לא תענה על רב להטת (משפט) לנטת אחרי רבים, כן הוא לפי עומק פשוטו של מקרא, ואולם מדסמך קרא אחרי רבים להטת, דרשו בו חז"ל, שהלכה

כרבים

רש"י

ואח"כ נותנו לכהן: כט שבעת ימים יהי' עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנה לפי שהוא מחוסר זמן: וביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כ"ב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי: ל ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושי' ופרושי' משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כ"ב) כי בשדה מצאה וכן (שם כ"ג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ה"ה למקרה יום אלא שדבר הכתו' בהווה: ובשר דתליש מן חיות חייא בשר שנתלש ע"י טריפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אותו: אף הנ' ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנביל' או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. א"כ מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב נכבד ממנו ולמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר (שמות י"א) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה הנו לו שכרו:

כג א לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: ב לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין ל' המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין א' וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בד"נ

מן

אחרי רבים להטת: ג ודל לא תהדר בריבו: ס ד כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו: ס ה כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: ס ו לא תטה משפט אבינך בריבו: ז מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי

לא

אונקלוס

סגיאי שלם דינא: ג ועל מסכינא לא תרחים בדיניה: ד ארי תערע תורא דסנאך או חמריה דטעי אתבא תתיביניה ליה: ה ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתמנע מלמשבק ליה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמיה: ו לא תצלי דין מסכינך בדיניה: ז מפתגמא דשקרא הוי רחיק ודיזכי ודי נפק דכי מן דינא לא תקטול ארי

תרגום אשכנזי

מענגע ניכט נאך, דאז רעכט צו ביינגען. (ג) זייא אבר אויך דעם געמיינען מאננע אין זיינר שטרייטזאכע ניכט צו גונסט! (ד) טריפפסט דוא דען אכסען אדער דען עזעל דיינעס האססערס אירּרענד אן, זא פיהרע איהם זאלכן ווידער צו. (ה) זיהעסט דוא דען עזעל דיינעס פיינדעס ערליגענד אונטער זיינער לאסט, זא היטע דיך, איהם זאלכען אלליין צו איבערלאססן, הילף איהם פילמעהר אבפאקקען. (ו) דוא זאללסט דאז רעכט דעם דירפטיגען ניכט ביינגען, אין זיינער שטרייטזאכע. (ז) ענטפערנע דיך פאן איינר ליגענהאפטען זאכע; ברינגע דען ניכט אום, דער איינמאהל אלז אונשולדיג אונד גערעכט בעשטאנדען,

דען

רש"י

מן הגד לקטנים שבכן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם. ולפי דברי רבותי' כך פתרון המקר' לא תהי' אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל הי' עמהם לטוב' מכאן אמרו ד"נ על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ול' העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני אומ' ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעו' אם ראית רשעי' מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטו' וגו' ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: ג לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: ה כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש ל' דלמא שהוא א' מד' לשונו' של שימושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו ל' עזרה וכן (מלכים א' י"ד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג') ויעזבו את ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז') כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאוי ישראל וחדלת: עזב תעזב עמו. לפרק המשא ולמשקל ליה מיטול משאו ממנו: ו אביונך. ל' אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: ז ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר אחד יש ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרג ואף על פי שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי

יש

באור

כרבים, כאלו צוה הכתוב להיות נוטה אחרי רבים, אם הדבר בספק, וכן משמע גם מפשוטו של מקרא, שהרי לא הזהיר מלהיות אחרי רבים, כי אם לרעת, וכן לא הזהיר מלנטות אחריהם, כי אם שלא להטות משפט, ומכלל לאו אתה שומע הן, שאם הדבר בספק, יש לך לנטות אחרי הרוב, (ג) ודל לא תהדר בריבו, אנקלוס תרגם ועל מסכינא לא תרחם בדיני', כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, אלא בצדק תשפט עמיתך (ויקרא י"ט ט"ו): (ד) שור איבך, בחירק תחת היו"ד, והוא פועל בינוני (דיינס האסערס), כי מלת ואיבתי מהפעלי' היוצאי', והטעם אף על פי שתדע שהוא אויבך, וככה שנאך (הראב"ע): (ה) וחדלת, כמו חדל לך מעצת הדבר, וכן ושמרת, והטעם חדל שתעזב הדבר לו לבדו, רק תתיר עמו הקשרים, ותעזב המשא, ויפול מזה הצד ומזה הצד, ויקום החמור, כן פי' הראב"ע, וכן אמרו רז"ל בפריקה הכתוב מדבר, ורש"י פי' מעזב לו לשון עזרה, וכן עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו), וכן ויעזבו את ירושלם (נחמי' ג' ח'), ועזב תעזב עמו פי' לפרק המשא, וכת' עוד ולמשקל ליה מלטול משאו ממנו עכ"ל, משמע שהוא מבי' לשון התרגום על מעזב לו, ובנוסחא שלפנינו תרגם אונקלוס מלמשבק לי', ועזב תעזב עמו תרגם משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמיה, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי' הראב"ע שהוא הנאות לפשוטו של מקרא, (ו) לא תטה, על הדיין ידבר: אבינך, לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: (ז) מדבר שקר תרחק, אם נראה בעיניך הדין מרומה, ועדי' רמאים, ואין אתה יכול להכחישם, התרחק מאותו הדין: ואל תדין בו כלל: ונקי וצדיק אל תהרג, כתרגומו' ודיזכי ודינפק דכי מן דינא לא תקטול, אם נגמר הדין לזכות, אל תלמד עליו חובה להרגו עוד: כי לא אצדיק רשע, ואם אתה הצדקתו, אני לא אצדיקנו, וימות בידי שמים, כדכתיב והאלהים אנה לידו (לעיל כ"א י"ג), יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: ורז"ל אמרו ונקי הוא היוצא מב"ד חייב ואח"כ נמצא עליו זכות, שהוא נקי אע"פ שלא נצטדק בב"ד, והצדיק הוא היוצ' מב"ד זכאי ונמצא עליו חוב, ויב"ע תרגם להפך, ותרגם כי לא אצדיק

רשע

לא־אצדיק רשע׃ ח ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים׃ ט וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את־נפש הגר כי־גרים הייתם בארץ מצרים׃ י ושש שנים תזרע את־ארצך ואספת את־תבואתה׃ יא והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן־תעשה לכרמך לזיתך׃ יב ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן־אמתך והגר׃ יג ובכל אשר־אמרתי אליכם

השמרו

אונקלוס

לא אזכי חייבא׃ ח ושוחדא לא תקביל ארי שוחדא מעור עיני חכימין ומקלקל פתגמין תריצין׃ ט וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים׃ י ושית שנין תזרע ית ארעך ותיכנוש ית עללתה׃ יא ושביעתא תשמטינה ותרטשינה וייכלון מסכיני עמך ושארהון תיכול חיות ברא כן תעביד לכרמך לזיתך׃ יב שיתא יומין תעביד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דיינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא׃ יג ובכל די אמרית לכון

תיסתמרון

תרגום אשכנזי

דען איך ווערדע שאהנדען אונ־געדעכטען ניכט לאז שפרעכ־כען. (ח) בעשטעכונג זאללסט דוא ניכט אננעהמען, דען דיא בעשטעכונג מאכט דיא שארפזיכטיגען בלינד, אונד פערדרעהט דיא ווארטע דער גערעכטען. (ט) דריק־קע קיינען פרעמדען! איהר וויסט, וויא איינעם פרעמדען צו מוטהע איזט, דען איהר ווארט זעלבסט פרעמדע אים לאנדע מצרים. (י) זעכס יאהרע זאללסט דוא דיין פעלד בעזאען אונד דיא פריכ־טע דאפאן איינזאממלען, (יא) דאז זיבענטע יאהר אבער זאללסט דוא עז בראך ליגען לאססען, אונד וואז דרויף וועכסט פעלליג פער־לאססן, דאס עז דיא דירפ־טיגען דיינער נאציאן פער־צעהרען, אונד דען איבער־רעסט דאפאן מאג דאז ווילד אויף דעם פעלדע פערצעה־רען; זא זאללסט דוא עז אויך מיט דיינעם וויינבערגע אונד עהלבערגע מאכען. (יב) זעכס טאגע קאננסט דוא דיינע געשעפטע פערריכטען, אם זיבענטען טאגע אבער מוסט דוא פייערן, דאמיט דיין אכס אונד דיין עזעל אויך רוהע, אונד דער זאהן דיינר שקלאפין, זאווּיא דער פרעמדלינג זיך ערהא־לע. (יג) זייד זארגפעלטיג אין אללעם, וואז איך אייך געזאגט

באור

רשע אחר' לא הוזכ' מזכי ליה אין הוא חייב', לא הייתי מנכדי' אותו אלו היה חייב׃ (ח) יעור, כמו שהושאלה הראי' מן העין על הלב ומשפט השכל, כן הושאל הפכו, שהוא העורון, על העדר השכלת הדברים הברורים וגלוי' לעין, כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט"ז י"ד), והכוונה כי השוחד יטה את לב האדם מדרך הצדק ויכהה מאור השכל, עד שהאדם הפקח, שהוא הפך העור, לא יראה הדברים לאמתתם, ודברי הצדיקי' בדין, שהם ישרי', יהיו בעיניו עקומי' ומסולפים׃ (י) ואספת את תבואתה, לשון הכנסה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב')׃ (יא) תשמטנה, מוסב על תזרע את ארצך, תשמט את ארצך שלא תזרענה׃ ונטשתה, את תבואתה, שתעזב אותה לאכול לאביוני עמך (הרמב"ן והרשב"ם, וכ"ת יב"ע)׃ לכרמך לזיתך, כמו מן תבואת הדגן; דרך המקרא להזכיר דגן תירש ויצהר, והוא הדין לכל אוכלים שהם גדולי קרקע׃ (יב) למען ינוח וגו', מוסב על ששת ימים תעשה מעשיך תעשה כל מלאכתך בבית ובשדה בששת הימי', בעבור שינוח שורך וחמרך ביום השביעי׃ בן אמתך, בעבד ערל הכתוב מדבר׃ והגר, גר תושב׃ (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, על דרך הפשט הכתוב נקשר

כבופו

רש"י

יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואומר א"יש לי ללמוד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד׃ כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרב' להמיתו במיתה שנתחייב בה׃ ח ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות את הדין שהרי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט׃ יעור פקחים. אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרו' דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו׃ ויסלף. כתרגומו ומקלקל׃ דברי צדיקים. דברים המצודקי' משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים׃ ט וגר לא תלחץ. בהרבה מקומו' הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע׃ את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצי' אותו׃ י ואספת את תבואת'. ל' הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך׃ יא השמטנה. מעבודה׃ ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש׃ ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית׃ כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך׃ יב וביום השביעי תשבות. אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויי' שבת לא תנהוג בה שבת בראשית׃ למען ינוח שורך וחמורך. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער׃ בן אמתך. בעבד ערלי הכתו' מדבר׃ והגר. זה גר תושב׃ יג ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו׃ לא תזכירו. שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלונית או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית. ד"א ובכל אשר

אמרתי

תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ: יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה: טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אל

אונקלוס

תִּסְתַּמְּרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמָךְ: יד תְּלָת זִמְנִין תְּחַגּוֹן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא: טו יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַחְזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: יז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחְזוֹן כָּל
דכורך

תרגום אשכנזי

גיוואגט האבע; לאסט דען נאמן פרעמדער געטטער ניכט ערוועהנען, ער זאָלל דורך דיי- נען מונד גאר ניכט געהערט ווערדען. (יד) דרייא מאהל זאָללסט דוא מיר אים יאהרע פייערן. (טו) האלטע דיא פייער דער אונגעזייערטען קו- כען, זיבען טאגע נעמליך זאָללסט דוא אונגעזייערטע קו- כען עססען, (וויא איך דיר גע- באָטען האבע,) אום דיא בע- שטיממטע צייט דעס אֶהרען- מאָנאַטעס, דען אין דעמועלבן ביסט דוא אויז מצרים געגאנ- גען; מאן דארף אבער ניכט אָהנע גאבען פאָר מיינעם אנ- געזיכט ערשיינען; (טז) פער- נער דיא ערנטעפייער בייא דען ערסטלינגן דיינר פעלדארבייט, נעמליך פאָן דעם, וואז דוא אויף דעם פעלדע אויזזאָעסט; ענדליך דיא פייער ביים איינ- זאממעלן דער פריכטע, אום דען אויזגאנג דעס יאהרעס, ווען דוא דיא פריכטע דיינער ארבייט פאָם פעלדע פעלליג איינגע- זאממעלט האסט. (יז) דרייא מאהל אים יאהרע זאָלל יעדע
מאננספערזאָן

רש"י

אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע"א שלו נמצ' שאתה גורם שיזכר על ידך: יד רגלים. פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים: טו חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה אביב ל' אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות: טז וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כ"ח) וביום הבכורים וגו': וחג האסיף. הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספין אותה אל הבית מפני הגשמים: יז שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יעתרסו ג' רגלים
מווקוון

באור

בסופו, וקוור ומזהיר על ע"ז, יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם משאים אחרים תשמרו מאד, וחז"ל אמרו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ללמדך ששקולה ע"ז כנגד כל המצו' כלן, והנזהר בה כשומר את כלן: לא תזכירו, לא תזכיר אותו לעובדיו, ולא תשביענו באלוהו הנכר: לא ישמע על פיך, זכר שמו כלל, הוא שנאמר בספר יהושע (כ"ג ז'), ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום, הוסיף שם לאוין, לבאר כי האזהרה שלא יזכיר ולא ישביע שום אדם בשם ע"ז. (מדברי הרמב"ן): (יד) רגלים, מגזרת רגל, כמו פעמים מן פעם, ושניהם לשון אחד, כמו הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כ"ב כ"ח): תחג, נקרא הי"ט חג מגזרת חגג, ע"ש התנועה לפי שמרקדין ומטפחין, בשמחת י"ט, אוכלים ושותים וחוגגים (שמואל א' ל' ט"ז), כלומר מרקדין ומפזזין ומכרכרין בשמחה. (רד"ק בשרשי' שרש חגג, וכ"פ ה' הגאון) [* ולכן הונח שם חג סתם על סוכות בדברי רז"ל, כי בו היתה שמחה יתרה בשמחת בית השואב', והיו מרקדין בו חסידי' ואנשי מעשה *], וכן נקרא הקרבן חג, על שם שקרב בחג, אל"כ חגי (להלן פסוק י"ח), וכן אסרו חג (תהלים קי"ח כ"ז), ואמרו תחג כמו תעשה חג: לי, לשמי לבדי, כי יש ימים ידועי' הולכים עובדי האלילים לאליליהם, על כן כתוב תחג לי לבדי. הראב"ע: (טו) את חג המצות, התחיל ממנו, כי הוא בראשון לחדשי השנה: כאשר צויתך, הוא כמו מאמר מוסגר, שבעת ימים תאכל מצות (כאשר צויתך) למועד חדש האביב [* ולכן מלת צויתך ברביע המפסיק יותר מן האזלא שבמלת מצות *]: למועד, לזמן המוגבל ומוקבע: חדש האביב, שהתבואה מתמלאת בו באביה, לשון אב, בכור וראשון לבשל פירות. (רש"י): ולא יראו פני ריקם, אין זה כמו ופני לא יראו (לקמן ל"ג כ"ג), כי שם הפנים הם הנראים, ופה הכוונה כמו בתרגם אונקלוס ולא יתחזון קדמי, כי הבאים אל בית השם הם הנראים: והעד ונראה את פני ה' (שמואל א' א' כ"ב), גם יראה כל זכורך (לקמן פסוק י"ז ול"ד כ"ג) את פני השם, כמו לפני השם. (מדברי הראב"ע): ריקם, הוא תואר הפעל, והכוונה בלא קרבן: וחג הקציר, הוא חג שבועות, והוא מוסב על תשמר שבפסוק הקודם, והכוונה ותשמר גם את חג הקציר: בכורי מעשיך, בכורי קציר חטים' ובחג המצות בכורי השעורים, והמרחק בין בכורי השעורים לבכורי החטים כמו שבעה שבועות. (הראב"ע), ורש"י ז"ל כתב בכורי מעשיך, שהוא זמן הבאת הבכורים, ששתי הלחם הבאים בעצרת, היו מתירין החדש למנחות, ולהבי' בכורי' למקדש, שנאמר וביום הבכורים וגו' (במדבר כ"ח כ"ו): וחג האסף, הוא חג הסכות, בשעת האסיף, אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר, צוה הכתוב לישב בסכות לזכרון, כי במדבר ישבו באהלים, ולא הי' להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר, תרי שלשה רגלים תלוי' כלם בפירות הארץ, אביב וקציר ואסיף. (הרשב"ם): בצאת השנה, אחרי שתצא השנה ותתחיל השנה האחרת: (יז) זכורך, הזכרים שבך: האדן ה', שהוא אדון הארץ, וממנו באה אליך הברכה, על כן תבוא לפניו כעבד המתראה אל אדוניו למועדים ידועים, ומביא אליו דורון, לאות על הכניע' והעבדות:

אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל

אונקלוס

דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאָכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵינִית׃ כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ

תרגום אשכנזי

מאננספערזאן ערשיינען פאר דעם אנגעזיכטע דעם הערן, דעם עוויגען. (יח) דאז בלוט מיינעס אפפערס (נעמליך דעס פסח'ס) זאללסט דוא ניכט ביים געזייערטען בראד אפפערן, אונד דאז פעטט מיינעס פעסטאפפערס זאלל ניכט איבער נאכט בלייבען, ביז אן דען מארגען. (יט) דיא ערסטלינגע דיינר פריהעסטען לאנדפריכטע זאללסט דוא אין דאז הויז דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, ברינגען; קאכע קיין יונגעס פיה אין דער מילך זיינער מוטטער. (כ) איך זענדע איינען ענגעל פאר דיר הער, דיך אויף דעם וועגע צו בעוואהרען, אונד דיך אן דען ארט צו ברינגען, דען איך בעשטיממט האבע. (כא) נים דיך פאר איהם אין אכט, אונד געהארכע זיינער שטיממע

רש"י

מזומנין: כל זכורך. הזכרים שבך: יח לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח. בי"ד בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכ' יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו') על מוקדה על המזבח כל הלילה ולא ילין אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: יט ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדיש' ואין בכורים אלא משבע' המינין האמורין במקרא (דברים ח') ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא ולד רך ותדע שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתו' גדי והוצרך לפ' אחריו עזים כגון (בראשי' ל"ח) אנכי אשלח גדי עזים את גדיי העזים (שם) שני גדיי עזים ללמדך שב"מ שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול: כ הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו. ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכ' כנגדו וזה א' מן המקראו' שאומרי' שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: כא אל תמר בו. לשון

באור

(יח) לא תשחט על חמץ וגו', לא תזבח את הפסח בי"ד בניסן, על החמץ, בהיות לאחד מבני החבורה, הנמנין על הפסח, חמץ ברשותו: דם זבחי, אין הדם נשחט, לכך אמרו רז"ל שבא אזהרה לזורק את הדם על החמץ, כי כל עבודות הקרבן נקראות על שם הזביחה, וכן מתורגם בל"א: ולא ילין חלב חגי וגו', חוץ למזבח, שעל המערכה אינו נפסל בלינה, שנאמר על מוקדה על המזבח כל הלילה (ויקרא ו' ב'): (יט) ראשית בכורי אדמתך, משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא, ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כ"ו ב'): גדי, הה"ד לכל בשר בחלב, כמו שפי' רבותינו בשחיטת חולין, ובשלשה מקומות נכתב בתורה, ודרשו בו רז"ל א' לאיסור אכילה, וא' לאיסור הנאה, וא' לאסור הבשול: והנה אין להתבונן מדוע אסר לנו הקב"ה בשר בחלב, כי מצות רבות צוה לנו השם שלא גלה את טעמם, ואמנם די לנו שנדע שהם מצווים מאתו ית', ואחרי שקבלנו עלינו עול מלכותו, הרי אנו מחוייבים לעשות רצונו, והתועלת היא בעשייתם, לא בידיעת סבתם, ואני אומר זה, לא כמזלזל ח"ו בכבוד הגדולים מורי התורה, אשר טרחו בכמו אלה העיוני' ואתרו לדעת טעמי מצות שלא נתגלו, אני יודע שלא היתה כוונתם אלא לשם שמים, ואולם ברור הדבר וגלוי שבכל רוחב מבינתם לא העלו כי אם סברות דקות מיוסדות על בלי מה, ובלתי מקובלות על הלב, ואחרי כל דבריהם אפשר ליצר הרע להשיב עליהן, ולאומות העולם להונות בהן את ישראל, כמו שאמרו חכמינו ז"ל על המצות שלא נתגלו טעמן, אלא שלנו עדת המאמינים בה' ובתורתו יפה אמרו, ושמא תאמר מעשה תהו הן? ת"ל אני ה' חקקתים, ואין לך רשות להרהר בהן: (כ) הנה אנכי שלח מלאך, כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך (לקמן ל"ג ג')・ (רש"י מוא"לה שמות רבה), והכוונה לדעתי כל שנתבשרו כאן על מעשה העגל ביחוד (כי כלל גדול בענין הידיעה והבחירה, שאע"פ שתפול הידיעה על הדבר הנמסר לבחירה, לא תבוא בו ההודעה מאתו יתעלה), ואולם הודיעו השם דרך כלל שכאשר יחטאו לא יעלה בקרבם, ויצא מלאך לפניהם, לכן לא התפלל משה עדיין על זה, כאשר התפלל אחרי שחטאו ונתרבה הגזירה מאתו יתעלה, כי אמר די' לצרה בשעתה, והנה באמת לא נתקיימה הגזירה ההיא כל ימי חיי משה, כמו שמפורש בפ' כי תשא, כי משה בקש עליה רחמים, ואמר ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם ט"ז), והקב"ה נתרצה לו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם י"ז), ומפורש אמרו רז"ל בטל שלא ומסר להם שר צבא כל ימי משה, כי הי' משה ממלא מקומו, אבל משמת משה חזר אותו השר למקומו, שכן יהושע ראה אותו, שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי (יהושע ה' י"ג י"ד), והכוונה שבא לצאת לפניהם, ללחום מלחמותם, ולכך נתראה לו בחרב שלופה・ (מדברי הרמב"ן), וכן איתא בתנחומא, אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו, ועתה באתי, והרב"א בספרו עטרת זקנים האריך בטענות רבות נגד דברי רז"ל בענין שליחות המלאך הזה, ובחר לו דרך אחר, ואולם אין טענותיו נוכחות כפי דרכנו שלא באה ההודעה על מעשה העגל ביחוד, כי אם דרך כללי, כאשר יחטאו ישראל לאלהים): הכנתי, אשר זמנתי לתת לכם: כדרך בהנחל עליון גוים וגו' יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'): (כא) אל תמר בו, אונקלוס תרגם לא תסרב, וכן כתב רש"י שהוא

בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִיבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִּשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: כב אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דַּאֲמַלֵּיל וְאַסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ: כג אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵלִנָּךְ לְאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וַאֲשֵׁיצֵינּוּן: כד לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן וְלָא תַעְבֵּיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַּגָּרָא תְפַגְּרִינּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמָתְהוֹן: כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ: כו לָא

תהי

אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ: כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ: כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו: כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם: כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: ס כו לֹא תִהְיֶה

משכלה

שטיממע, זייא ניכט ווידער־שפענסטיג געגען איהן; דען ער ווירד קיינע נאכזיכט האבען פאר אייער פערברעכען, מיין נאמן איזט אויך אין איהם (ער טהוט אללעס אין מיינם נאמן אונד אויף מיינען בעפעהל). (כב) ווען דוא אלזא זיינער שטיממע געהארכסט, אונד אללעס טהוסט, וואז איך דורך איהן זאגען לאססע: זא ווערדע איך דיינער פיינדע פיינד אונד דיינען ווידערזאכ־ערן צווידער זיין (דיינע פיינ־דע אונד דיינע ווידערזאכער אלזוא מייניגען בעטראכטן). (כג) מיין ענגעל זאלל פאר דיר הערגעהען, אונד דיך צו דעם פאלקע אמורי, חתי, פרזי, כנעני, חוי אונד יבוסי ברינגען; דיזעס וויללל איך פערטילגן. (כד) ביקקע דיך ניכט פאר איהרן געטטערן, דיהנע איהנען ניכט, אונד אהמע איהנען ניכט נאך; פיל־מעהר צערשטערע זיא, אונד צערברעכע איהרע בילדזיילן. (כה) דעם עוויגען, אייערם גאטטע, זאללט איהר דיהנען, זא ווירד ער אייערע שפייזע אונד אייערן טראנק זעגנען, אונד איך ווערדע קראנקהייט פאן דיר פערן זיין לאססען. (כו) עז ווירד קיינע

אונצייטיגע

רש״י

ל׳ המרא׳ (יהושע א׳) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגי׳ שדי: כב וצרתי. כתרגומו ואעיק: כד הרס תהרסם. לאותם אלוהות: מצבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: כו לא תהיה משכלה. אם תעשה

רצוני

באור

שהוא לשון המראה, אשר ימרה את פיך (יהושע א׳ י״ח) והרשב״ם כתב שהוא מגזרת ואם המר ימירנו (ויקרא כ״ז ל״ג), ואם הוא דגש, כי הוא וריחו לא נמר (ירמי׳ מ״ח י״א), כמו אל תפל דבר (אסתר ו׳ י׳), מגזרת כפל, אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרו מריתי (איכה א׳ כ׳), שא״כ היה לו לומר אל תמרה עכ״ל, ויהי׳ א״כ לדעתו מחסרי פ״א הפעל, והקל נמר, מלשון חלוף, והענין אל תחליף דבר מכל אשר יצוך: והרד״ק בשרשים הניחו בשרש מרר, וכתב לפיכך קשר עם נו״ן הוא כענין תמרר, והנפעל וריחו לא נמר, כענין לא נתחלף: ודעת הראב״ע שהוא מפעלי הכפל, ואעפ״כ הטעם כמו ימרו, כי הם שני שרשים על ענין אחד: כי שמי בקרבו, כתרגומו ארי בשמי מימריה, והוא מחובר לראש המקרא, שמע בקלו, כי שמי בקרבו, וקולו הוא קול עליון, כאשר יאמר בפסוק שלפנינו כי אם שמע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (לקמן כ״ב), כי בשמו הוא מצוה: (כב) ואיבתי, וי״ו המשך לתשובת התנאי: וצרתי, כתרגומו ואעיק, מלשון צרה, ולא מלשון וצרת הכסף (דברים י״ד כ״ה), שתרגומו ותצור, מלשון צרור: (כד) לא תשתחוה וגו׳. לשון הראב״ע זהו שהזכרתי בתחלת ספר הברית אתם ראיתם (לעיל כ׳ כ״ב), שהזהיר על ע״א, וסיף הספר להזהיר על ע״ז, שהוא הסוף, כי יהיה לך למוקש (לקמן פסוק ל״ג), רקים הפרש, שבתחלת הספר צוה שלא יעשו עם השם אלהי כסף, ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע״ז הכנענית מארץ כנען, שצוה ושניה, כי העובד ע״ז כאלו הוא עובר על כל מצות לא תעשה, ולא ינצלוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא עכ״ל: ולא תעשה כמעשיהם, פי׳ הרמב״ן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים, כמו שהזהיר במקום אחר ובחקתיהם לא תלכו (ויקרא י״ח ג׳), וכתב עוד והנראה יותר כי יזהיר על ע״ז שלא יעבוד אותה כדרכה, אפי׳ בעבודה שאינה דרך כבוד, כמו שאמרו רז״ל אע״ג דקא מכוין לבזויי לפעור, ואע״ג דקא מכוין למירגמי למרקוליס, ויהי׳ א״כ לדעת הרב ז״ל כנוי תעבדם מוסב על אלהיהם וכנוי מעשיהם מוסב על האומות הנזכרים בפסוק הקודם, ויתכן לפרש גם כנוי מעשיהם על האלילי׳ הנזכרי׳, שהדבר ידוע ומפורסם מכל הספרי׳ הקדמונים שהיו עובדי האלילי׳ מיחסים לעבריהם תועבות גדולות ומעשים מכוערים, אלה וכחש רציחה וגנבה ונאוף, ואם ילך העובד בדרכי יראתו יעשה גם הוא כמעשיהם, כדי להתדמות להם, לכך אמר לא תשתחוה לאלהיהם, ועי״ז כך לא תעשה כמעשים המיוחסים להם: הרס תהרסם, לאותן אלוהות: מצבתיהם, אבנים המוצבות לכבודם, להשתחוות להם: (כה) ועבדתם וגו׳, כוונת הכתוב בזה, בעבור שרוב עובדי ע״ז יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, ואין כוונתם בע״ז רק שיחשבו שבעבודות האלה תהיה להם הצלחה במעשי ידיהם, בפרי בהמתם ותבואת ארצם ובכל משלח ידם, כי לדעתם תגיע להם תוספת טובה בעבודת המלאכים משרתי עליון, ע״כ אמר הכתוב שבעבודת הקב״ה לבד תהי׳ להם הצלחה, ועקירת ע״ז מארצם לא לבד שלא תזיק להם, אבל תוסיף להם טובה וברכה, כי הקב״ה יברך את לחמם, שהוא כלל לכל מאכל אשר יאכל, ואת מימיהם, שהוא שם לכל משקה אשר ישתה, ויסיר מהם כל מחלה, ויהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה. (מדברי הרמב״ן): (כו) לא תהיה משכלה, אם תעשו רצוני. (רש״י), והתנאי נזכר בפסוק הקודם, ועבדתם את ה׳ אלהיכם: משכלה, מפלת נפלים או קוברת את בניה, קרוי׳ משכלה, והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים,

והטעם

מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃ כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עליך

אונקלוס

תְּהֵי מַתְכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וְאֵיתְבַּר יָת כָּל עַמָּא דִּי אַתְּ אָתֵי לַאֲגָחָא קְרָב בְּהוֹן וְאֵימְסַר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃ כח וְאֶשְׁלַח יָת עִרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יָת חִוָּאֵי יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ כט לָא אֲתָרְכִינוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִּילְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חיות

תרגום אשכנזי

אונצייטיגע געבעהרערין, אויך קיינע אונפרוכטבארע אין דייגעם לאנדע זיין; איך ווערדע דיא אנצאהל דיינער טאגע פאלל זיין לאססען (יעדער זאלל דאז געוועהנליכע לעבענסציל ערר‌ייכען). (כז) מיינען שרעקקען ווערדע איך פאר דיר הער ציהען לאססען, אונד יעדס פאלק, צו וועלכעם דוא קאממעסט, דאדורך אין אונארדנונג ברינגען, אונד פעראורזאכען דאס אללע דיינע פיינדע דיר דען נאקקען צוווענדען. (כח) איך וויללהארניססע פאר דיר הערשיקקען, דיזע זאללען דען חוי, כנעני אונד חתי אויזטרייבען בעפאר דוא הינקאממסט. (כט) איך ווערדע איהן אבער ניכט אין איינעם יאהרע פאר דיר אויזטרייבען, דאדורך מעכטע דאז לאנד איינע וויסטענייא ווערדען, אונד דיא טהירע

רש״י

רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בני' קרוי' משכלה: כן והמותי. כמו והמומתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל הות האחרונה כשתהפוך לדבר בל' פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלהפום כגון והמותי מגזר' (ישעיה כ״ח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (שמואל א׳ ז׳) וסבב בית אל. דלותי מגזרת (ישעיה י״ט) דללו וחרבו (שם מ״ט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה׳) חקקי לב (שמואל א׳ י״ב) את מי רצותי מגזרת (איוב ב׳) רצץ עזב דלים והמהרגם והמותי והקטל טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה״א שלו בפת׳ ולא מ״ם שלו מודגשת ולא נקודה מלא״פום אלא והמותי כגון (במדבר י״ד) והמתה את העם הזה והתי״ו מודגשת לפי שתבא במקום ב׳ תוי״ן הא׳ נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי״ו. והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי. וכן ונתתי התי״ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך ג׳ תוי״ן שתים ליסוד כמו (יהושע׳) ביום תת (קהלת ג׳) מתת אלהים היא והשלישי׳ לשמוש עורף. שיהפכו מפניך ויהפכו לך ערפם: כח הצרעה. מין שרץ העוף והית׳ מכה אות׳ בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים והצרעה לא עברה את הירדן. והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז׳ אומו׳ לא מנה כאן אלא אלו. ואוי אע״פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במס׳ סוטה על שפת הירדן עמדה וזרק׳ בהם מרה: כט שממה. ריקנית

באור

והטעם בארצך לכלול גם הבהמות: את מספר ימיך אמלא, שלא ימות במלחמה או במגפה בשני הבחור רק בזקנה, שימלא ימיו כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו: (כז) את אימתי וגו׳, כמו שאעשה עמכם אות לטובה, כן אעשה באויביכם לרע׳: [* והמתי, שרשו המם, ומבנין הקל, והמ״ם דגושה לחסרון מ״ם ע״פ, כפלם סבותי מן סבב, גלותי מן גלל, ואינבו משרש מות, ומבנין הפעיל, דא״כ ראוי להיות וְהֵמַתִּי, המ״ם רפויה, והתי״ו דגושה לחסרון תי״ו ל״פ כמו וְהֵמַתָּה את העם הזה (במדבר י״ד ט״ו), וכ״כ רש״י והרד״ק בס׳ ז״ל, וכתב עוד רש״י שתרגומו ואשגש, ולא ואקטיל, אבל לא נמצא כן בנוסחאות קדשות, רק ואיתבר, אך הוא קרוב לענייני, אולם בנוסחאות ישנות נמצא ואשגש, וכן תרגם יב״ע *]: ערף, שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם, והוא על דעתי תואר הפעל (אדווערביום), לכך בא בלא שמוש, כמו ריקם, קרי, קוממיות, וכבר זכרנו ענינו פעמים רבות: (כח) הצרעה, הראב״ע מפרש מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף, ואין כן משמעו׳ הכתוב, שאולי הצרעת לא יגרש את יושבי הארץ, ורז״ל אמרו שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים, והמין ההוא ידוע שהוא דומה לדבורה, ומזכירין אותו חכמי׳ תדיר דבש דבורין דבש ברעין, ונקרא בל״א (וועספן, האָרניסע), (ואונקלוס תרגמו ערעיתא, אולי ותלוף הארמי בד״ש בל צרעה לעי״ן, כמו שיאמר ארעא מן ארץ ויהיה ערעיתא כמו צרעיתא) כי גם הם יעשו מעט דבש כמו שכתב אריסט״ו בספרו מב״א ספר תשיעי פרק מ״ג, מהמין הנקרא (וועספן), ובספר החמישי פרק כ״ג מהמין הנקרא (האָרניסי), בלשון רומי (קראַבראָנעס), ונודע ממין שרץ העוף הזה שהוא מזיק לעינים, וכן נזכר בספרי היונים הקודמים מצאתי שעור הכתוב שלפני בואם אל הארץ ישלח המכה הזו בארצות אויביה׳ לגרש את הנסתרי׳ במערו׳ ובנקיקי׳ והגבנני׳ במכבדים, והוא מה שאמר במשנה תורה (דברים ז׳ כ׳) וגם את הצרעה ישלח ה׳ אלהיך בם עד אבד הנשארי׳ והנסתרי׳ מפניך, וכתיב בספ׳ יהושע (כ״ד י״ב) ואשלח לפניכם את הצרעה וגו׳: ואחרי שלא הזכיר מז׳ האומות כי אם שלשה, החוי והכנעני והחתי, משמע שלא היתה המכה הזו כי אם באלה הנזכרים [* ולכן כתב רש״י ז״ל והצרעה לא עברה את הירדן, והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, לפיכך מכל ז׳ אומות לא מנה כאן אלא אלו, ואוי אע״פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במס׳ סוטה (דף ל״ו ע״א) על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה עכ״ל, ולא ירדתי לסוף דעתו כי שם בגמ׳ משמע שזורקה מרה בכל האומות שבעבר הב׳ של הירדן, ומכ״ש לר״פ שאמר שתי צרעות הואי וכו׳ דיהושע עבר, וא״כ הזיקה את כולם, גם מנין לו שהחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, ואדרבה ההפך נמצא בתחלת פ׳ חיי שרה כי היה לבני חת נחלת שדות במכפלה לפני חברון שהוא מעבר לירדן מערבה, ולכן יותר נראה דעת הראב״ע והרמב״ן ז״ל שקבר הכתוב ולא הזכיר רק ג׳, והכוונה בכל הנזכרים למעלה. והנה אלת הכנעני לפ׳ גוים תכלול כלם, ולפעמים קנתם, ולפעמים הוא שם פרטי לא׳ מז׳ אומות, ועיין מ״ש בפ׳ ויחי (בראשית מ״ח כ״ב) *]: (כט) שממה, ריקנות מבני אדם, לפי שאתם מעט, ואין בכם כדי למלאות

עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה

ואהרן

אונקלוס

חֵיוַת בָּרָא׃ ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵּי וְתַחְסֵין יָת אַרְעָא׃ לא וְאֲשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהְרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידְכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לב לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָים׃ לג לָא יִתְבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא׃

כד א וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן

נדב

תרגום אשכנזי

טהירע דעס פעלדעס זיך צו דיינעם שאדען צו זעהר פערמעהרען.

(ל) נאך אונד נאך וויל איך איהן פאר דיר אויזטרייבען, אונטערדעססען ווירסט דוא דיך פערמעהרען אונד דאז לאנד בעזיצצען קעננען. (לא) איך ווערדע דיינע גרענצע זעצצען פאן דעם שילפמעער (דעם ראטהען מעער) ביז אן דאז מעער דער פלשתים (דאז זירישע מעער), אונד פאן דער וויסטע ביז אן דען שטראם, נעמליך דיא איינוואהנער דיזעס לאנדעס וויל איך אין דיינע געוואלט געבען אונד — — זיא פאר דיר וועגטרייבען.

(לב) דוא זאללסט מיט איהנען אונד איהרען געטטערן קיינען בונד מאכען (נעמליך זיא אונטער געוויססען בעדינגונגען אין דעם לאנדע צו דולדען). (לג) זיא זאללען אין דיינעם לאנדע גאר ניכט בלייבען, זיא קעננטען דיך צו זינדען ווידער מיך פערפיהרען; דוא קעננטעסט פערלייטעט ווערדען, איהרען געטטערן צו דיהנען, אונד דיזעס ווירדע דיין פאלשטריק זיין.

כד (א) צו משה שפראך ער: «שטייגע הינויף צו דער ערשיינונג דעס עוויגען, דוא

רש"י

ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: ל עד אשר תפרה. תרבה, ל' פרי כמו פרו ורבו: לא ושתי. ל' השתה והתי"ו מודגשת מפני שבא' ההת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והא' לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: לג כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו ל' אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרב' מקומו' אם משמש בל' אשר כמו (ויקרא ב') ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה:

כד א ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשר' הדברות בד'

באור

למלאות אותה בזמן קצר כזה: ורבה עליך, ותרבה עליך. (רש"י), וכוונתו שאין רבה תואר, כי אם פעל: (ל) תפרה, תרבה, לשון פרי כמו פרו ורבו: ונחלת את הארץ, שתוכל לישבה כלה, ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) מים סוף, שהוא בתחלת מזרח א"י: ועד ים פלשתים, שהוא במערב, כדכתיב ופלשתים מאחור (ישעי' ט' י"א): וממדבר, שהלכו בו בני ישראל, שהוא בדרום: עד הנהר, נהר פרת בצפון א"י, כן כתב הרשב"ם ז"ל, ואין דבריו מדוקדקי' כפי המפות שבידינו, כי על פיה' ים סוף, שהוא (דאס ראטהע מעער), ונקרא (דער אראביסע מעערבוזען) ' כמשך ממערב ארץ ישראל לדרומה, וים פלשתים, והוא (דאס מיטללענדישע מעער), ועל חוף א"י והמדינות הסמוכו' נקרא (מארע סיריאקום, דאס סירישע מעער) במערב א"י, ונמשך אל הצפון: המדבר שהלכו בו בני ישראל הוא מערב דרום א"י, ונהר פרת נמשך מצפון ארץ ישראל דרך המזרח ושם נופל אל הים הנקרא (דער פערסישע מעערבוזן), ובאמת אין צורך שיהיו הגבולי' מצומצמים עם ד' רוחות העולם: וגרשתמו, ותגרשם: (לב) ולאלהיהם, להניח ע"ז שלהם, אלא יהרסו וישבר מצבותיהם: (לג) כי תעבד וגו', הרי אלו כי משמשין בלשון אשר, וכן בכמה מקומות, וזהו לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש (רש"י), והרמב"ן כתב על זה, ואינו כן, אבל שעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש, פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם, וכן הוא אומר פן תכרת ברית ליושב הארץ וגו' כן יהיה למוקש בקרבך (לקמן ל"ד י"ב): והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול, כן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים, ובעלילותם הנשחתות, כי תעבד את אלהיהם, כי יפתוך ויסיתוך בכך עכ"ל: ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הפרוש הזה, שלפי פירושו שעור הכתוב כך הוא, לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש, פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם, היה ראוי האתנח לבא במלת אלהיהם, לא במלת לי, כידוע לבקי בטיב פסקי הטעמים: ויתכן שבא לתת טעם שלא יכרות ברית לא להם ולא לאלהיהם, שהיא האזהרה הנזכרת בפסוק הקודם, ואמר לא ישבו בארצך (שלא יכרות להם ברית להתיותם בארץ), פן יחטיאו אתך לי (בדרכיהם הנשחתות, וגם לאלהיהם לא תכרת ברית להניחם), כי תעבד את אלהיהם, והוסיף לתת טעם לדבר, מדוע החשש' ההיא יותר ראויה אם יקיימו את העצבי' המתים, אף אם יאבדו את עובדיהם, ואפשר שיחשבו בלבבם שאין רע בקיום הפסילים והמצבות אם לנוי או לזכר לבד, ואמר כי יהיה לך למוקש, כלומר כמו המוקש הנתון על דרך בני אדם שקשה להשמר ממנו, כן תועבת הע"ז המצוי' תמיד לנגד עינינו, הדיח נפש יקרה להטותה אחריה, ורגליה יורדות אל חדרי מות, וכל הרגיל עמה לא ינקה רע, ובא א"כ האתנח במקומו הראוי: והנה עד כה ספר הברית:

כד (א) ואל משה אמר וגו', נחלקו רז"ל (במכילתא הביאה הרמב"ן ז"ל) באיזה יום היה, יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי, ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים ועכובי' מחר, באו וקבלו עליכם את כל המצות, וכן פירש"י ז"ל שהיה קודם מ"ת, אלא שכתב שהיה בד' בסיון, והוצרך לזה, לפי שלפירושו כוה על מצות פרישה בו ביום, ומצות פרישה בד' בסיון היתה, אליבא דר"ע, כדאי' בשבת (דף פ"ו ע"א ופ"ז ע"א), ויבא משה ויספר לעם, בו ביום, את כל דברי ה', מצות פרישה, ואת כל המשפטים, ז' מצות שנצטוו בני נח, ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה, ויכתב משה, מבראשית עד מתן תורה, וכתב מצות שנצטוו במרה, ויבכר משה, בחמשה בסיון, כרבנן דאמרי בששה

וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק: ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה: ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים

שלמים

נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: ב וְיִתְקְרֵיב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקְדָם יְיָ וְאִינוּן לָא יִקְרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ: ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַייָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד: ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָּמֵי דַייָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתֵּי עַסְרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ה וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִיסוּ

נכסת

רוא, אהרן, נדב, אביהוא אונד זיבעציג פֿאָן דען עלטעסטען ישראל'ס, אונד ווערפֿט אייך אין דער פֿערנע צור אנבעטונג נידער. (ב) משה אלליין זאָלל צו דער ערשיינונג דעם עוויגען נעהער הינטרעטען, יענע אבער זאָללען ניכט נעהערטרעטען, אונד דאז פֿאָלק זאָלל ניכט מיט איהם הערויף קאָממען. (ג) משה קאם הערונטער, אונד בעריכטעטע דעם פֿאָלקע אללע וואָרטע דעם עוויגען אונד אללע רעכטע; דיא געזאממטע נאציאָן אנטוואָרטעטע איינשטיממיג, אונד שפראכן: «אללע וואָרטע, דיא דער עוויגע געשפּראָכען האט, וואָללען וויר טהון.» (ד) משה שריב אללע וואָרטע דעם עוויגען נידער, שטונד דעם מאָרגענס פֿריה אויף, עררינכטעטע אונטען אם בערגע איינען אלטאר, אונד צוועלף זיילען, נאך דען צוועלף שטעממן ישראל'ס.

(ה) ער ווענדעטע דיא יינגלינגע אויז דען קינדערן ישראל (נעמליך דיא ערסטגעבאָרנען); דיזע בראַכטען גאנצע אָפּפֿער, אונד שלאַכטעטען, דעם

עוויגען

רש"י

בד' בסיון נאמ' לו עלה: ב ונגש משה לבדו. אל הערפל: ג ויבא משה ויספ' לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצו' פריש' והגבלה: ואת כל המשפטים. ז' מצות שנצטוו ב"נ. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומ' ודינין שנתנו להם במרה: ד ויכתו' משה. מבראשי' ועד מ"ת וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמש' בסיון: ה את נערי.

הבכורות

באור

בששה בסיון נתנה תורה לישראל: וספר הברית הנזכר (בפסוק ז') הוא מבראשית ועד מתן תורה עם הדינין שנצטוו במרה, ומאמר עלה אל ה' היה ביום (שבפסוק י"ב) לאחר מתן תורה הי', וכזה שהי' שם ארבעים יום, כן שעור הדבר לדעת רש"י ז"ל: ואולם ר' יוסי בר' יהודה אמר (במכילתא הנזכרת) בו ביום נעשו כל המעשי', כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של ספור העם וכתיבת ספר הברית, וכריתתו עם ישראל, וכתב הרמב"ן על זה, ולזה שומעין שאמר כהלכה, שלשיטת רש"י ז"ל אין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל, ועוד שאמר את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, והם המשפטים האלה הכתובים למעלה, שאמר בהם ואלה המשפטי' אשר תשים לפניהם, כי אינו נכון שיהיו על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה, שכבר שמעו וידעו אותם, ולא יאמר ויספר אלא בחדשות שיגיד, ולכך הסכים הרב ז"ל עם הראב"ע וכתב שהטיב לראות ופירש הענין כסדרו; ויאמר כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה מאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט), להזהירם על ע"ז, ואמר לו המשפטים אשר ישים לפניהם, וכל המצות הבאות אחרי כן, עד כי יהי' לך למוקש, והוא ספר הברית, ואמר לו השם עוד אחרי נותן להם את החקי' והמשפטים האלה תעלה אלי אתה ואהרן וגו', וכן כל הענין, כמו שנבאר הפסוקי' אחד אחד, בהגיענו אליהם, על כי השטה הזו של ר' יוסי בר' יהוד' שנה הלכו הראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן נראה מתרג"ע שהסכי' גם הוא עמהם: אל ה', על דרך הפשט בא השם במקו' הכנוי כדרך הלשון, והוא כמו עלה אלי: (ב) ונגש משה, לדעת הראב"ע גם זה שם במקו' כנוי, שהי' לו לומר ונגשת, אבל דרך הלשון נכך, כמו שבארנו פעמי' רבות, והרמב"ן נתן טעם בדבר, ואמר שכפי המשך הענין ראוי שיבא פה השם תמורת הכנוי, לפי שהי' הדבור גם לאהרן, שגם הוא שמע באזה קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה וגו', וא"כ הי' צריך להזכיר הנגש בשם, ולומר בבאור ונגשת אתה משה לבדך, להוציא גם את אהרן, לכך אמר ונגש משה: (ג) ויבא משה וגו', עד כה הי' משה במקום אשר נגש בו אל הערפל, ועתה ירד במצות השם מן ההר לתחתיתו אל המקו' אשר היה שם העם בשעת מתן תורה, ויתכן שכאשר נפרד משה ממחיצתו והלך לבא אל העם, קרבו אליו ראשי השבטי' והזקנים של מקים מעומד הכהני' הנגשים אל ה', ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת, קרב אתה ושמע וגו' (דברים ה' כ"ב וכ"ד), כי היו סבורי' שידבר להם השם הככנד כל המצות, כאשר דבר להם עשרת הדברי', ומשה בא עמהם אל העם וספר לכלם את כל דברי ה' וגו': את כל דברי ה', מאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט): המשפטים, כמו שצוהו השם, ואלה המשפטים אשר תשי' לפניהם (שם כ"א א'): ויען כל העם, כאלו הוא איש אחד: (ד) ויכתב משה, ביום ההוא, אחרי שקבל העם את דברי ה' בשמחה: את כל דברי ה', הוא ספר הברית: וישכם בבקר, ממחרת היום ההוא: ויבן מזבח תחת ההר, במקו' מעמד העם בשעת מתן תורה, ומלת ויבן מושכת בעבור אחרת, כאלו כתוב ושתים עשרה מצבה בנה. (הראב"ע), ולא ידעתי כוונת בעל הטעמים שהעמיד מלת ההר באתנח, ולפי הנראה הי' ראוי להיות במלת ה': לשנים עשר שבטי ישראל, להגיד שכלם נתרצו בקיום הברית: (ה) נערי בני ישראל, הם הבכורות, כמו שתרגם אונקלוס ויב"ע, כי הם המעלים עולות וזבחים, וקראם הכתוב נערי', בעבור שהזכיר הזקני', שהם אצילי בני ישראל, לכך קרא הבכורות נערי', כי הם נערי' כנגדם: ויעלו עלת וזבחת עליו (שם כ' כ"א), והזכיר עם השלמי' פרים, כי האוכלי' רבים היו: פרים, כפי פסק הטעמי' שלפנינו מוסב על השלמי' לבד, ולא על העולות, כמו שבארנו, שהרי בא האתנח במלת עלת, ובגמרא (חגיגה דף ו' ע"ב), נסתפק בזה, ועיין פי' רש"י שם שדקדק היטב בפסקי

הטעמים

שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם

השמים

נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בִּמְזִרְקַיָּא וּפַלְגוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ ז וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּיד וּנְקַבֵּיל׃ ח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דְמָא דִקְיָמָא דִּי גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ ט וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי

שמיא

עוויגען צו עהרען, שטירע צו פֿרידענסאָפּפֿערן.
(ו) משה נאַהם דיא העלפֿטע דעס בלוטעס, טהאַט עז אין בעקקען, דיא אַנדערע העלפֿטע דעס בלוטעס אַבער שפּרענגטע ער אויף דען אַלטאַר.
(ז) נאַהם דאַז בוך דעס בונדעס, אונד לאַז עז דעם פֿאָלקע פֿאָר; זיא שפּראַכען: «אַללעס, וואַז דער עוויגע געשפּראָכען, וואָללען וויר טהון, אונד געהאָרכען.» (ח) משה נאַהם דאַז בלוט, בעשפּרענגטע דאַז פֿאָלק דאַמיט, אונד שפּראַך: «דיזעס איזט בלוט דעס בונדעס, וועלכען דער עוויגע מיט אייך געמאַכט איבער אַללע דיזע וואָרטע.»
(ט) משה, אהרן, נדב, אביהוא אונד זיבענציג פֿאָן דען עלטעסטען ישראל'ס שטיגען הינויף. (י) זיא ערבליקטען דיא ערשיינונג דעס גאָטטעס ישראל'ס, אונטער דערען פֿיסען וואַר עז וויא איין ווערק אויז גלענצענדעם זאַפיר, אונד וויא דיא פֿאַרבע דעס הימעלס,

ווען

רש"י

הבכורות: ו ויקח משה חצי הדם. מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: ז ספר הברית. מבראשית ועד מ"ת ומצות שנצטוו במרה: ח ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: י ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה' ותאכל בקצ' המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו:

וכעצם

באור

הטעמים בפסוק הזה: (ו) חצי הדם, מהעולות והשלמים: באגנת, הם כלים עשויי' כדמות כלי המזבח, נתן שם חצי הדם, לזרקו על העם כמו שיזכור: וחצי הדם, הנשאר זרק על המזבח, מן המזרקות שקבלו אותו בהם, כדרך הקרבנות: (ז) ספר הברית, הכתוב למעלה (פסוק ד'), ויכתב משה וגו': נעשה ונשמע, על דרך הפשט, נעשה כל מה שצוה, ונשמע כל מה שיצוה עוד להבא ונקיים. (כן פי' הרשב"ם), וקרוב לזה פי' הרמב"ן, כי השמיעה בלה"ק כוללת אף הקבלה והקיום, כמו שת"א ויב"ע ונקביל: (ח) את הדם, אשר שם באגנות: על העם, על הזקנים כי הם כנגד כל ישראל, כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור, וסמכו זקני העדה את ידיהם (ויקרא ד' ט"ו), שהם כנגד כל העדה. (הראב"ע), וזאת הזריקה ענין הזאה, ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: דם הברית, כי זאת אות הברית, לבא שני הכורתים נחלקים שוים, כמו שבארנו בברית בין הבתרי' (בראשית ט"ו י'): (י) ויראו את אלהי ישראל, במראה הנבואה, כמו ראיתי את אדני נצב על המזבח (עמוס ט' א') והזכיר זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדול', כי הי' העם במחיצת ענן וערפל: לבנת הספיר, לבנת מגזרת לבנה, כמו חשכת מים (תהלים י"ח י"ב) מגזרת חשכה, והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא. (הראב"ע), וכן פי' רש"י מלשון לבנה, וכן תרגמו אונקלוס כעובד אבן טבא, ויב"ע כעובד אבן ספירינון: (והרשב"ם פי' לבנת לובן, וכן תרגם הירושלמי, וכן פי' רבי יונה, וכן כתב הגאון רב סעדי' שהספיר הוא האבן שקורין בלע"ז קריסט"ל, והוא לבן, ובמדרש משמע שהוא אבן הדיאמ"נטי, עיין בשרשי' שרש ספר), וגם היא לבנה וזכה: ואולם הראב"ע כתב שאין הספיר לבן, כי אם אדום, והראי' על זה כי מנהג הלשון לכפול הענין במלות שונות, והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב, (איכה ד' ז'), הנה הטעם כפול, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (שם), והנה ספיר כמו פנינים, ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה עכ"ל, הנה הספיר הנודע לנו בשם הזה מראיתו כמראה' השמים, אבל יש בו אדמימות מה מבחוץ ומעורב עם מראה הרקיע, והמתרגם האשכנזי תרגם מלת לבנת מל' נקיות וזוהר, כי גם עליו נופל בלה"ק שם לובן: וכעצם, כתרגומו לשון מראה: למהר"ר לשון ברור וצלול, כשהשמים ברור בלא עננים, והנה אם אבן הספיר היא הנודעת בשם הזה, שגם היא כמראה' השמים, הוסיף לומר וכעצם השמים לטהר, שהיה ברור וצלול, והראב"ע כתב שתחת לבנת הספיר ראו כעצם השמים לטהר, והוא הרקיע שהוא כעין הקרח, שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל, והנה כתיב ויראו את אלהי ישראל, וגם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל (יחזקאל י' כ'), כי תפס דרך קצרה, כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא, והכל תחת השם הנכבד עכ"ל:

(יא) ואל

הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃ יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ

אלהם

אונקלוס

שְׁמַיָּא לִבְרִירוּ׃ יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חָדָן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃ יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּי נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵיב

לקדמיהון

תרגום אשכנזי

ווען עז הייטער איזט. (יא) אן דיא ערלען יינגלינגע דער קינדער ישראל'ס לעגטע ער זיינע האנד ניכט (זיא נעמליך צו בעשעדיגען); זיא שויעטען דיא ערשיינונג גאטטעס, אסען אונד טראנקען. (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: «קאממע צו מיר אויף דען בערג הערויף, אונד בלייבע היזעלבסט; איך וויל דיר דיא שטיינערנע טאפעלן מיט דער לעהרע אונד דעם געבאט געבען, דאז איך דרויף געשריבען, זיא צו אונטעררויכטען.» (יג) משה אונד זיין דיהנר יהושע שטונד אויף; משה שטיג הינויף אויף דען בערג גאטטעס. (יד) צו דען עלטעסטען אבער שפראך ער: «ווארטעט היר אויף אונז ביז וויר צו אייך צוריק קאממען; אהרן אונד חור זינד יא בייא אייך, ווער איינע רעכטסזאכע האט, מאג צו איהנען

רש"י

וכעל'. כתרגומו ל' מראה: לטוהר. ל' ברור וצלול: יא ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתל' בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלבב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי ל' גדולים כמו (ישעיה מ"א) ומאציליה קראתיך. ויאצל מן הרו'. (יחזקאל מ"א) שש אמות אצילה: יב ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. ארבעים יום: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברו' הן. ורבינו סעדיה פי' באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: יג ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקו' הגבל' תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: יד ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מריה היה ואביו כלב בן יפונה שנא' (ד"ה א"ב) ויק' לו כלב את אפרת ותלד לו את חור: אפרת.

זו

באור

(יא) ואל אצילי, הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים, וקראם כן כי נאצל עליהם רוח ממרום, וכן נקראו' הגדולים שבעם, ומאציליה קראתיך (ישעי' מ"א ט'), אצילים, שנאצל עליהם הוד מלכות: לא שלח ידו, בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם (לעיל י"ט כ"ד), הודיע בכאן שהזקני' הללו נזהרו בכך ולא הרסו לעלות, ולכך לא פרץ בהם ה', כי היו ראויי' למה שחזו. (הרמב"ן): ויאכלו, השלמים שם לפני המזבח בתחתית ההר כדין השלמים שטעונין מחיצה: וישתו, עשו שמחה וי"ט, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה, כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים, וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים כ"ז ז'), וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' (ד"ה ב' א' י"ב), מיד ויבא ירושלם וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מלכים א' ג' ט"ו), אמר ר' אלעזר מכאן שעושין משתה לגמרה של תורה, וגם כדוד בהתנדבם לבנין הבית נאמר ויזבחו לה' זבחים ויעלו עלות וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה (ד"ה א' כ"ט כ"א וכ"ב), אף כאן ביום חתונת התורה כן עשו. (הרמב"ן): (יב) עלה אלי ההרה, היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה' וגו', ונגש משה לבדו (לעיל א' וב'), ועתה בשביעי בסיון הוסיף לו לאמר והי' שם ואתנה לך, כי יתעכב בהר עד כי יתן לו לחת האבן: והתורה, תורה שבכתב: והמצוה, תורה שבעל פה, כי כל המצות ניתנו למשה בסיני, בימים שעמד בהר. (הראב"ע): אשר כתבתי, שב על הלחות, כי הם לא כתב רק עשרת הדברים, והוא כמו אשר עליה' כתבתי, כי אין הלחות הפעולים: ורש"י ז"ל כתב כל תרי"ג מצות בכלל עשרת הדברות הן, ורבינו סעדי' פי' באזהרות שיסד, לכל דבור ודבור מצות התלויות בו, וכן מתורגם בי"א: (יג) ויהושע משרתו, לשון רש"י ז"ל, לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן? ואומר אני שהי' התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר, שאינו רשאי לילך משם והלאה (ויתכן שהיה מכלל שבעים הזקנים, כמ"ש הרמב"ן, וכאשר פירש משה מהם הי' מלוה את רבו עד הגבול), ומשם ויעל משה לבד על הר האלהים, ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה (לקמן ל"ב י"ז), למדנו שלא היה יהושע עמהם עכ"ל: (יד) הזקנים, הידועים, הם שראו כבוד השם: שבו לנו בזה, שבו לשון המתנה ועכוב, כמו קום עלה בית אל ושב שם (בראשית ל"ה א'), וכן ת"א אוריכו לנא הכא ערוואַרטעט אונז היר, ואין הכוונה שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובם, כי אמר והנה אהרן וחור עמכם, מי בעל דברים יגש אלהם, ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט, אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד המקום ההוא, ולא יהרסו לעלות אחרי' למקום יהושע: הור, בנה של מרים היה, ואביו כלב בן יפנה, שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור (ד"ה א' ב' י"ט), אפרת, זו מרים, כדאי' בסוטה (דף י"א ע"ב). (רש"י)

אֱלֹהִים׃ טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ פ

סדר תרומה

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת
כל

אונקלוס

לְקַדְמֵיהוֹן׃ טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא׃ טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּחֵיזוּ אִישָׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וְעָאל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

כה א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר

תרגום אשכנזי

איהנען הינגעהען. (טו) משה שטיג אלזאָ אויף דען בערג, אונד דיא וואָלקע בעדעקטע דען בערג. (טז) דיא הערדליכקייט דעס עוויגען רוהעטע נעמליך אויף דעם בערגע סיני, אונד דיא וואָלקע בעדעקטע דען בערג זעכס טאָגע; אם זי׳בענטען טאָגע ריף ער אויז דער וואָלקע צו משה. (יז) (דיא ערשיינונג דער הערדליכקייט דעס עוויגען וואר וויא איין ברעננענדר פייער אָבען אויף דעם בערגע, פאָר דען אויגען דער קינדער ישראל). (יח) משה גינג אלזאָ אין דיא וואָלקע היניין, שטיג הינויף אויף דען בערג, אונד זאָ בליב משה אויף דעם בערגע פירציג טאָגע אונד פירציג נעכטע.

כה (א) דער עוויגע שפראך צו משה; וויא פאָלגט: (ב) שפריך צו דען קינדערן ישראל׳ס: זיא זאָללען מיר איינע שטייער אויפנעהמען; פאָן איינעם

דיתרעי

רש״י

זו וורים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: טו ויכסהו הענן. רבותינו חולקין בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר״ח (עד עצרת יום מ״ת רש״י ישן) ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. וי״א ויכסהו הענן למשה ששה ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל לוחו׳ ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: יח בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב״ה למשה שביל בתוכו:

כה ב ויקחו לי תרומה. לי לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פייזנ״ט בלע״ז (נ״ל אפייסמ״נט. בל״א בעוויליגונג. כמו בראשית ל״ג י׳. ויקרא י״ט ה׳. ישעי׳ ס׳ י״א)

באור

רש״י): מי בעל דברים, מי שיש לו דין: (טו) ויעל וגו׳ ויכס, וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכן, וכבר שכן הכבוד, כיכן כתוב וירד ה׳ על הר סיני (לעיל י״ט כ׳), ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם כ׳ י״ח): ויכסהו הענן, רבותינו (ביומא דף ד׳ ע״א וע״ב) חולקי׳ בדבר, יש מהם אומרי׳ אלו ששה ימים שמר״ח עד יום מתן תורה, ויכסהו הענן, להר (שהרי משה לא עמד שם כל אותן ששת הימים, כי אם הי׳ עולה ויורד, כמבואר בפ׳ יתרו), ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות (והוא כמ״ד בו׳ נתנה תורה לישראל), ומשה וכל ישראל עומדי׳ אלא שחלק הכתוב כבוד למשה: וי״א ויכסהו הענן למשה ששת ימי׳ לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת מ׳ יום שעלה משה לקבל הלוחות, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים. (רש״י): וגם הרמב״ן פי׳ כשטה האחרונה שכסה הענן את משה ששת ימים, ולא ראהו אדם: והנה כתוב אחר כך ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, ונאמר ויבא משה בתוך הענן, ולפי השטה הזו כבר הי׳ משה מכוסה בענן ששת ימים, וצריך לפרש תוך הענן הוא ראש ההר, ששם השם הנכבד נראה כאש אוכלת, ומשם קרא אל משה ביום השביעי, ויבא משה, שנכנס להלן ממקום שהכו בענן, אל תוך הענן, שהוא ראש ההר, אל הערפל אשר שם האלהים, וזהו שכפל לומר ויעל אל ההר, אחרי שכבר אמר (בפסוק ט״ו) ויעל משה אל ההר, והכוונה פה (בפסוק י״ח) שעלה אל ראש ההר ששם הכבוד, וכן כתב הרמב״ן, אבל אין בכל זה די באור המשך הכתובים וכפילות המאמרים על אופנם: והנה אם נפרש הכתוב דרך כלל ואחריו פרט, כדרכו בספורים, כמו שכתבנו בהקדמת הספר, ובכמה מקומות מהבאור, יבואר לך המשך וסדר המאמרים בלי לחן כלל. זכר למעלה (בפסוק י״ג) שעלה משה אל הר האלהים, ומה שאמר אל הזקנים טרם עלותו (בפסוק י״ד), ואח״כ גמר הספור שפתח בו, ואמר דרך כלל, שמשה עלה אל ההר, והענן כסה את ההר, שוב פרט לך האיך הי׳ זה? ואמר שהי׳ כבוד ה׳ שוכן על הר סיני, והענן כסה את ההר ששת ימים, וביום השביעי קרא ה׳ למשה מתוך הענן, ואחרי שהזכיר כבוד ה׳, באר (בפסוק י״ז) מראה הכבוד הזה, ובאיזו אופן הי׳ נראה לבני ישראל [*ויהי׳ הפסוק הי״ז כמו מאמר מוסגר, שאיננו עיקרי פה, רק בא אגב גררא, ולכן הסגירו המתרגם האשכנזי*], ואח״כ גמר ספורו ואמר שכאשר קרא השם מתוך הענן, בא משה בתוך הענן, ויעל אל ההר, והי׳ העלי׳ בעצמה שנזכר למעלה דרך כלל: זהו לדעתי באור הכתובים לפי פשטות הענין, וכן מתורגם בל״א:

כה (ב) ויקחו לי תרומה, יקחו ממונם הפרשה לתת לשמי ולעבודתי, וככה קחה לי עגלה משלשת (בראשית ט״ו ט׳), קחי נא לי מעט מים (מלכים א׳ י״ז י׳): תרומה, לשון הפרשה: ידבנו לבו, לשון נדבה, והוא לשון רצון טוב פייס״נט בלע״ז [פלעז״אנט, ובל״א

כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים

ועצי

אונקלוס

דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי׃ ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִסְבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ ד וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי׃ ה וּמַשְׁכֵי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְּסַסְגּוֹנָא

ואעי

תרגום אשכנזי

איינעם יעדען, דעם עז זיין הערץ איינגעבן ווירד, זאָללט איהר דיא שטייער אויפנעהמען. (ג) דיזעס איזט דיא שטייער, דיא איהר פאָן איהנען אננעה־מען זאָללט: גאָלד, זילבער אונד קופפער; (ד) אויך היממעלבלויע, פורפורראָטהע אונד האָכראָטהע וואָללע, אונד ליינען גאַרן אונד ציגענ־האַרע; (ה) ראָטהגעפערב־טע ווידדערפעללע, פעללע פאָן תחשים אונד שטים־האָלץ

רש"י

י"א) : תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו ג' תרומות אמורו' כאן. אחת תרומת בקע לגלגל' שנעשו מהם האדני' כמו שמפורש באלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופה לקנות מהן קרבנות צבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל א' וא'. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: ג זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל א'. ולא מצינו בכל מלאכ' המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר (שמות ל"ח) וכסף פקודי העדה וגו'. בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: ד ותכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: ארגמן. צמר צבו' ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הו' פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי דבר הבא מן העזי' ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: ה מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים. מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרב' גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פי' ר' תנחומא יעקב אבינו צפה ברה"ק שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים

באור

ואהלגנפאללען)]. (רמ"ר: העצה וההסכמ' החפשית לגמילות החסד ועשות הטוב, מאהבת היותו טוב, שלא על מנת לקבל פרס, תקרא נדבה: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו', כלם באו בנדבה, איש איש מה שנדבו לבו, חוץ מן הכסף שבא בשוה, מחצית השקל לכל אחד (כלומר שהכסף הנזכר פה בא בנדבה, לבד ממחצית השקל שהונא בשוה), ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר (מבקע לגלגלת הנזכר שם), שנאמר וכסף פקודי העדה וגו', בקע לגלגלת וגו' (לקמן ל"ח כ"ה וכ"ו), ושאר הכסף הבא בנדבה עשאוהו לכלי שרת. (רש"י): (ד) ותכלת, הוא צמר. (יבמות דף ד' ע"ב), צבוע בדם חלזון, והחלזון בריותו דומה לדג. (מנחות דף מ"ד ע"א), ויש לו כרתק כגדל עאו, (מושל בל"א), והוא עולה אחת לשבעי' שנה, לגירסת רש"י (בסנהדרין דף צ"א ע"א) חלזון אחד עולה מן הים אל ההר, ושם הוא מתליע ומתרבה ע"י גשמים, ולגירסת הערוך הוא עולה ע"י גשמים, ונדמו צובעין תכלת, והוא צבע דומה לעצ' הרקיע, ומ"ש רש"י וצבעו ירוק הכוונה ירוק כעצם השמים, כי ירוק בלה"ק משותף לירוק כרקיע (בלוי), ולירוק כעשב (געלב), ולירוק ככרתי (גרין), ואם תערב ירוק כרקיע עם ירוק כעשב, יצא ירוק ככרתי, כידוע לצובעים: וארגמן, צמר צבוע אדום, כ"כ הרמב"ם (פ"ח מהלכות כלי המקדש ה"ג), וכ"כ הראב"ע שהוא אדום, ובד"ה (ב' ב' ו') נקרא ארגון, וכן נקרא בלשון ארמי ובלשון הערב, והראב"ד כתב ולי נראה ארגמן ארוג משני מינים, או משלשה צבעין, על כן נקרא ארגמן, וכן אית' בזוהר בכמה מקומות שהארגמן הוא כלול מכמה גוונין, ונזכר שם לפעמים שעקר גוון שלו ירוק, ופעמי' משמע שעיקרו אדום (עיין בס' מעשה חושב לר"ע חי ריקי): והנה אם כדעת המתרגם האשכנזי שהוא צבע הפור"פור אין כאן מחלוקת כלל, לפי שהפור"פור הוא כלול מכמה גוונין ועקרו אדום וירוק כתכלת או כספיר, וכן הזכירו יוסיפון נקדמוניות שלו והחכם פילון בספרו חיי משה, שהוא הפור"פור, וגם הוא בא מדם חומט הנקרא בשם מיוחד לו (פורפור מושל), היקר והמשובח משנו הובא מצור (טירוס), והי' הארגמן הצורי יקר הערך כל כך, עד שלא הרשו הרומיים להתלבש בו, כי אם למלכי ארץ ושרי המדינות, והדבר ידוע ומפורסם בכל ספרי דברי הימים, ובזמנינו נאבד המיטב ההוא: ותולעת שני, גם הוא צמר צבוע אדום, ע"י גרעינין שיש תולעת בכל אחד מהן. (כ"כ רש"י בישעי' א' י"ח), והוא כצבע גרעין הקיר"מיז (שארלאך בעער), ונזכר טבעו ומהותו בספרי דיוסקורי"דס ופליניו"ס, וצבעו (שארלאך) או (האָדראָט בל"א), ויתכן שהצבע היותר אדום ממנו יקרא שני, על שם שהוא צבוע פעמים, וכן בלשון יון יקרא דיב"אפאן, ר"ל צבוע פעמים: ושש, הוא הבד, מין ממיני פשתים, ימצא במצרים, ותרגומו בוץ (ביסו"ס), והוא לבן, ואינו צבוע, וגם הוא יקר ומשובח מאד לקדמונים, וכל מקום שנאמר בתורה שש או שש משזר, צריך שיהי' החוט כפול ששה, ובמקום שנאמר בד גם חוט אחד כשר: ועזים, מטוה משער העזים, ויש בארצות המזרח עזים ששערותיהן ארוכות ודקות וטובות מאד לעשית מהן מטוה יקר הערך, והמטוה הנמצא אצלינו הנקרא (קאמעלהאר) גם הוא משער העזים שבארצות המזרח: (ה) מאדמים, צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים, לא הכריעו נה חז"ל אם היא מין חי' או מין בהמה, ולא היתה אלא לשעה, והרבה גוונים היו לה, לכך מתורגם ססגונא, ששש ומתפאר בגוונין שלו. (שבת דף כ"ח ע"ב), וטהור הי', שלא הוכשר למלאכת שמים כי אם עור בהמה טהורה, והתחש הנזכר ביחזקאל (ט"ז י') ואנעלך תחש, אפשר שהוא טמא, וכ"כ רש"י ז"ל שם, טייס"ון בלע"ז, והוא בל"א (דאכס), שזה מין חי' טמאה [* ולי נראה שהפסוק ואנעלך תחש שביחזקאל לא נאמר על דרך הספור האמתי, רק על דרך משל, כמבואר למעיין בכל הפי' הע"ז ההוא, והכוונה שם היא שמספר בתוכחתו לישראל חסדי השם שעשה עמהם, שהספיק למו כל צרכיהם במדבר, לחם לאכול ובגד ללבוש על הצד היותר טוב, ועל דרך הפלגת המליצה אמר תחש, בעבור שהוא המובחר שבמיני העורות, כמו שאמר שם נ"כ ואלבשך רקמה וגו' ואחבשך בשש ואכסך משי, שאין הדברים כמשמעם, שהכסוי הי' דוקא ממין המשי, והחבוש שהוא האבנט או לבוש אחר דוקא מן שש, וכן פי' שם הרד"ק שהוא ע"ד הרחבת המליצה ע"ש, וכן דרך הנביא הזה להמשיל משלים בהפלגה גדולה, כדרך הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (שם י"ז ג'), לכן גם יב"ע ההולך בדרך המתרגמים הנאמנים לתרגם ע"פ הכוונה, שהיא העיקרית, לא תרגם שם ססגונא, רק תרגם והבית מסן דיקר ברגליכון, תרגם לפי הענין, ולכן נוכל לומר שכוון על התחש הטהור שנמצא לשעה למלאכת המשכן, ואף שלא

נמצא

וַעֲצֵי שִׁטִּים: ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־

כליו

אונקלוס

וְאָעֵי שִׁטִּין: ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז אַבְנֵי בּוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: ח וְיַעַבְדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן: ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת

כל

תרגום אשכנזי

האָלץ· (ו) אֶהל צום לייכטען, געווירצע צום זאלבאֶהל אונד צום רייכערווערק; (ז) שוהם־שטיינע אונד איינצופאַססענדע עדעלשטיינע צום אֶבערמאַנטעל אונד צום ברוסטשילדע· (ח) זיא זאָללען מיר איין הייליגטהום פֿערפֿערטיגען, דאָ וויללָ איך אונטער איהנען וואָהנען. (ט) פֿעלליג דאָ וויא איך דיר אים בילדע צייגע, דאָ מאָדעלל דער וואָהנונג אונד דאָ מאָדעלל אללער איהרער געראֶטהע

רש"י

למוצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: ו שמן למאור· שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה· שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: לקטורת הסמים· שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: ז אבני שהם· שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים· על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם לִמַלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן· אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשי' בואתה תצוה והם מיני תכשיט: ח ועשו לי מקדש· ועשו לשמי בית קדושה: ט ככל אשר אני מראה אותך· כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא של מעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל

אשר

באור

כמצא עוד אח"כ, מ"מ הואיל וכוונתו גם היא על החסד שהיה להם בעת היותם במדבר, תפס בלשונו תחש על דרך הפלגה, בעבור שהי' כמצא או, וכל ישראל ראו אותו, גם ראו את מכסה התחש קרוב לחמש מאות שנה בא"י, כל ימי היות בית האלהים בשילה ונוב וגבעון, עד שנבנה בית עולמים, ואולי הי' כמצא המכסה ההוא גם בימי יחזקאל, והראהו לישראל בהוכיחו אותם, כאשר הראה להם ירמיה הנביא שהיה בימיו, את צנצנת המן*]: שטים, ומאין היו להם במדבר, פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר, והבי' ארזים למצרים ונטען וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים· (רש"י), ולפ"ז שטה מין ארז, ויהיה ארז שטה הנזכר בישעיה (מ"א י"ט) דבוק, כלומר מין ארז הנקרא שטה: ואולם אונקלוס ויב"ע תרגמו שיטין סתם, ובישעיה (שם) מתורגם ארזין שיטין, משמע שהם שני מינים: וראיתי בשם תרגום ר' סעדיה גאון, שתרגומו בלשונו זאנט, והוא מין אילן פרק ויש בו קוצים, וימצא בערב ובמצרים, ואמרו בעלי המסעות שמצאו ממנו על הר סיני ובמדב' הסמוך לו, ועץ שלו קל, בתחלתו לבן, וכשיתישן יהי' שחור כמו העץ הנקרא עבען האָלץ, וריחו נודף, והו' קשה ואינו ממהר להתעפש, ע"כ אמרו עליו טעאפֿראַס"טוס ופליני"וס שהוא טוב לבנין, ובפרט לבנין הספינות, ויש ממינו שערף שלו כודע אצלינו, והוא הנקרא (גו"מי אראבי"קוס) (אבל חז"ל אמרו בילמדנו פ' וארא מן שטיא לית הנאה אלא מן קניה, ופי' בערוך ערך שט ח': מן עצי שטים אין לאדם הנאה ממנו, שאינו עושה פרי, אלא אם יקצצנו ויעשה ממנו כלים או יסיקנו): ולפי זה אפשר שיהיה שטה מגורש שנט הנזכר מלשון הערב, כמו קטה מן קנט [*והדגש לחסרון נו"ן ע"פ בשניהם, כמו בת, שהראוי בנת, ונשלמה בדגש התי"ו בהתחברה עם הכנוים, בתי, בתו *], ולא כמו שאמרו המדקדקים, שהוא משרש שוט או שטט: ואולם אחרי שאמר הכנוי' אתן במדבר ארז שטה, משמע שעץ השטה אין מדרכו להיות גדל במדבר, ואינו א"כ המין שזכרו בעלי המסעות שנמצא במדבר הערב, וכן אלו היתה השטה מצויה במקומות ההם, איך יאמר הכתוב וכל אשר נמצא אתו עצי שטים? (לקמן ל"ה כ"ד), ולכך אמרו רז"ל שהוציאום ממצרים: ומה שהקשה הראב"ע על דברי חז"ל, כבר תירץ הרא"ם בספרו ע"ש: (ו) שמן למאר, שמן זית זך להעלות נר תמיד: לשמן המשחה, למשוח המשכן והכלים, כמפורש בכי תשא: הסמים, אמרו קצת המפרשים, שהסמים הם לתרופה, כגון הלבונה והחלבנה, והבשמים למאכל, לתת בו ריח ערב, ואחרי שלדבריהם אין הסמים בכלל הבשמים, הוצרכו לפרש ולקטרת הסמים, כמו וסמים לקטרת (עיין בפי' הראב"ע והרשב"ם), וכן משמע דעת מניח הטעמים, שהטעים מלת המשחה בזקף המפסיק יותר מטעם הפשטא שבמלת בשמים, ואלו היתה תיבת בשמים מוסבה גם על הקטורת היה לו להעמידו בטעם מפסיק יותר: ודעת הרמב"ן ז"ל שהקשובים נבעלי הריח והבשם נקראים בשמים סתם, ועניינו המורכבים והידועים, ובאמת גם הסמים בכלל הבושם, וכן אמר הכתוב ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים (לקמן ל"ה כ"ח), ולא הזכיר שהביאו סמים· ואונקלוס ויב"ע תרגמו בשמי' וסמים בלשון אחד בוסמיא, ולפ"ז תיבת בשמים הכוללת מוסבה גם על קטרת הסמים, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם, א"ת אבני בורלא, כן נקרא בלשון הערב, וכל"א פערלען, וכ"ת יב"ע מרגליין דבורלין, ובספר שלטי הגבורים לר' אברהם הרופא הובא בשם רבינו בחיי ור' משה פרווינצאלי ז"ל וכמה מעתיקים, שהוא האבן הטוב הנקרא (אניך): והמחבר הנ"ל לא הסכים עמהם, ולדעתו הוא הזמירגד, ואחרי שאין כאן הכרעה, לא תרגמו המתרגם האשכנזי כלל: והנה הוצרכו ד׳ שתי אבני שהם לצורך האפוד כמפורש בואתה תצוה, — והשלישית שהיתה קבועה בחשן הי' בכלל אבני המלואים: מלאים, שהאבן ממלא עומק המשבצות, כעין אבני הטבעת, ובפ' ואתה תצוה (לקמן כ"ח י"ז) נזכיר דעת הרמב"ן בזה: לאפד ולחשן, שתי אבניםזהם לאפוד, ואבני המלאים לחשן, וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה, והם מיני תכשיט. (רש"י), ויב"ע כתב מרגלין דבורלין היכון מרגליין דאשלמותא: (ה) ועשו לי מקדש, יעשו לשמי בית קדושה: ושכנתי בתוכם, הרי המקרא הזה מאמר מוסגר, כי הפסוק שלאחריו מחובר למקרא שלמעלה הימנו, וכך שעורו, ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו', לפיכך הוצמד בטעם ס"פ המפסיק יותר מן האתנח שבמלת מקדש, כדין המאמר המוסגר, והכוונה יעשו לי מקדש, אשר בו אשכון בתוכם: (ט) מראה אותך וגו', הראה ה' לאשה תבנית הכלים ובניינים בראיה ממש, כמו שמצינו ביחזקאל בבנין הבית, וכן נתבאר פי' לו כמה שכתוב, וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר, אם נדבור לבד הי' אומר אשר אתה מראה, למה הוצרך לומר בהר· (מפי' הרשב"ם)

וכן

גערעטהע , עבען אלזא זאללט איהר פערפערטיגען.

(י) זיא זאללען איינע לאַדע פאָן שטים-האָלץ פערפערטיגען; דריטטהאַלב עללען זאָלל דיא לענגע זיין, אנדערטהאַלב עללען דיא ברייטע אונד אנדערטהאַלב עללען דיא העהע.

(יא) דוא זאללסט זיא מיט ריינעם גאָלדע בעלעגען, אינוועניג אונד אויזווענדיג בעלעגען, אונד אַבען איינען גילדנען קראַנץ הערום מאַכען. (יב) דאַצו זאַללסט דוא פיר גילדנע רינגע גיסען אונד אַן דיא פיר עקקען אנברינגען

כֵּלָ֑יו וְכֵ֖ן תַּעֲשֽׂוּ׃ ס

י וְעָשׂ֖וּ אֲר֣וֹן עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים אַמָּתַ֨יִם וָחֵ֜צִי אָרְכּ֗וֹ וְאַמָּ֤ה וָחֵ֙צִי֙ רָחְבּ֔וֹ וְאַמָּ֥ה וָחֵ֖צִי קֹמָתֽוֹ׃

יא וְצִפִּיתָ֤ אֹתוֹ֙ זָהָ֣ב טָה֔וֹר מִבַּ֥יִת וּמִח֖וּץ תְּצַפֶּ֑נּוּ וְעָשִׂ֧יתָ עָלָ֛יו זֵ֥ר זָהָ֖ב סָבִֽיב׃

יב וְיָצַ֣קְתָּ לּ֗וֹ אַרְבַּע֙ טַבְּעֹ֣ת זָהָ֔ב וְנָ֣תַתָּ֔ה

על

כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ יא וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפְּנֵיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע

זיויתיה

רש"י

אשר אני מראה אותך: וכן תעשו · לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למקרא שלמעלה הימנו לא ה"ל לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: י ועשו ארון · כמין ארונות שעושין בלא רגלים עשוים כעין ארגז שקורין איסקרי"ן והוא עקר"ין · לאדע · קעסטכען · (וכן ס"א ו' ח' · שבת ס"ב בד"ה לקופסא · יומא ל"ז ע"א · ע"ה ע"ב) יושב על שוליו: יא מבית ומחוץ תצפנו · שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל א' ופתוחים מלמעלה · נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: זר זהב · כמין כתר מוקף לו סביב למעלה בשפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפורת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: יב ויצקת · ל' התכת כתרגומו: פעמותיו · כתרגומו זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכין

ביניהם

באור

וכן תעשו, בא כפל הלשון ועשו וכן תעשו, לחזוק הדרוז, וכן ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו (לקמן ל"ט ל"ב ובמדבר א' נ"ד), וכמוהו רבים · (מדברי הרמב"ן), ורש"י ז"ל כתב וכן תעשו, לדורות, אם יאבד אחד מן הכלים, או כשתעשו לי כלי בית עולמים, כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם:
(י) ועשו ארון, התחיל בארון שהוא התכלית, שעקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה, שהוא הארון, כמו שאמר ונודעתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת (לקמן פסוק כ"ב), והוא א"כ מוקדם במעלה, וסמך לארון השלחן והמנורה שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שנעשו בעבור, אבל משה הקדים בפ' ויקהל את המשכן את אהלו וגו' וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה · (מדברי הרמב"ן): ארון, כמין ארונות שעושי' בלא רגלים, כמין ארגז שקורין איסקרי"ן [ארש"ע קאר"ע, בל"א פירעקקיגע לאדע], יושב על שוליו' (רש"י): אמתים, לדברי ר"מ (במסכת כלים פי"ז מ"י ובמנחות דף נ"ז ע"א וע"ב) שהלכה כמותו, כל האמות היו בינוניו' (חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד), בנות ששה טפחים, והטפח ארבע אצבעות באגודל שהן שש אצבעו' קטנו':
(יא) וצפית וגו', במדרש שיר השירים רבה בפסוק תורי זהב (ש"ה א' י"א) איתא מ"ד דתיבה אחת היתה מצופה מבית ומחוץ, אבל בברייתא דמלאכת המשכן פ"ז שנינו, כיצד עשה בצלאל את הארון, עשאו שלש תיבות, שתים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, וחיפה שפתיו העליונות בזהב, שנאמר וצפית אותו זהב טהו' מבית ומחוץ תצפנו, ומה ת"ל תצפנו, מלמד שחפה שפתיו העליונות זהב עכ"ל: והנה עובי כל דופן של הארון הפנימי היה חצי טפח · (ב"ב דף י"ד ע"א), ועובי שוליו טפח · (יומא דף ע"ב ע"ב), ובעובי שולי החיצון נחלקו בו חז"ל (שם) אם הו' גם הוא טפח או אינו אלא משהו, למ"ד עוביו משהו הי' גובה הארון האמצעי של עץ תשעה טפחי' עם השולים, פנימי של זהב שמכה טפחים, והיצון עשרה ומשהו, תשעה כנגד גובה האמצעי, ומשהו עובי שולי הזהב של חיצון, וטפח עשירי עולה למול עובי הכפרת שהוא טפח, ומכסה סבור הכפרת והארון, ולמ"ד לף בעובי שולי של זהב טפח, היה גובה החיצון אחד עשר, ט' כנגד גובה האמצעי, ואחת עובי שוליו של זהב, ואחת מול עובי הכפרת, (יומא דף ע"ב ע"ב), וסוגין דעלמא כמ"ד אין בעביו טפח, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) ובסוכה (דף ד' ע"ב) סתמא דהלמודא ארון תשעה וכפרת טפח ע"ש, ומשהו העודף לא קחשיב: זר זהב, כמין כתר מוקף לו סביב למעלה מעובי הכפרת כל שהוא, שלא יראה סבור הארון והכפרת, והוי א"כ גובה החיצון עם הזר של זהב עשרה טפחים ושני משהויין: (יב) ויצקת, לשון התכה כתרגומו: פעמתיו, כתרגומו זוויתיה, ובזווית העליונות סמוך לכפרת היו נתוני' שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון, והבדים נתונים בהם, וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכי' ביניהם, וכך מפורש במנחות בפרק שתי הלחם (דף צ"ח ע"ב) · (רש"י): ושתי טבעות וגו', הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופי' לך היכן היו, והוי' ויתירה ופתרונו כמו שתי הטבעות, ויש לך לישנא כן, ושתי מן הטבעות הללו על צלעו האחת, כן פי' רש"י, וכן מתורגם בל"א, שהוראת הוי"ו לבאור הקודם, שלא יהיו הטבעות בזווית ממש, כי אם על הצלעות: והראב"ע פי' שהיו שם שמנה טבעות, ד' על ארבע פעמתיו, ופי' פעמתיו מלשון רגלים, ואמר שהיו לארון רגלים, כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ, ועשו לו למטה כמו רגלים ארבע טבעות ליופי ותפארת כמשפט הארונים, ועוד ארבע טבעות למעלה על הצלעות לשאת את הארון בהם, וכן התוספות ביומא (דף ע"ב ע"א) הזכירו שיטה כן שהיו שם שמונה טבעות ע"ש. והרמב"ן ז"ל הבין מדברי הראב"ע שהיו ארבע התחתונות לשאת את הארון בהם, והעליונות ליופי, והנוסחא שלפנינו להפך, וכתב הרמב"ן ז"ל ואין דבריו נכונים כלל, אבל אם כדבריו שפעם מל' רגל יורה הכתוב שיהיו הטבעות בזווית התחתונות אשר הארון יושב בהן, ויקרא הבדדים התחתונים רגלים, כי לה"ק יתפוש כל הצורות לדמות אדם, ויאמר לכל דבר לעליונו ראש, ולנגד

התחתון

עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ פ * יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם

משני

זָוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ יג וְתַעֲבֵיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ יד וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ טו בְּעִזְקָת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יְעִדּוֹן מִנֵּיהּ׃ טז וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ יז וְתַעֲבֵיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ׃ יח וְתַעֲבֵיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעֲבֵיד

יתהון

אנברינגען, אלזא דאז אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע אונד אויף דער אנדערן זייטע ווידערום צווייא רינגע קאממען. (יג) מאכע אויך שטאנגען פאן שטים־האלץ, בעלעגע זיא מיט גאלדע, (יד) ברינגע אלזדען דיא שטאנגען אין דיא רינגע אויף דען זייטען דער לאדע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען. (טו) אין דען רינגען דער לאדע זאללען דיא שטאנגען בלייבען, נימאלס דאפאן וועגגענאממען ווערדען. (טז) אין דיא לאדע לעגסט דוא דאז צייגניס (דיא געזעצטאפעלן), וועלכעס איך דיר געבען ווערדע.

(יז) מאכע אויך איינען דעקקעל פאן ריינעם גאלדע דריטטהאלב עללען דיא לענגע אונד אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע.

(יח) מאכע צווייא גילדנע כרובים, פאן געטריבענער ארבייט זאללסט דוא זיא

מאכען

רש"י

בּיניהם וכך מפורש במנחות בפרק שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופי' לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישנה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. צדו: יג בדי. מוטות: טו לא יסורו ממנו. לעולם: טז ונתת אל הארן. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: יז כפרת. כסוי על הארן שהיה פתוח מלמעל' ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבו כרחבו של ארון ומונח' על עובי הכתלי' ארבעתם ואע"פ שלא נתן שיעור לעובי' פירשו רז"ל שהיה עוביה טפח: יח כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשה בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשיי' כמעשה צורפי' שקורין סולדר"ץ (וברש"י כ"י שולדיי"ן. בל"א הנגלעטעט) אלא הטיל זהב הרבה בהתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטדי"ץ בלע"ז (בל"א גשלאגן. גהעמערט כמו דניאל)

באור

התחתון רגל, וזהו באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות, כי דרך כבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבה למעלה על כתפות הכהנים, אבל לפי דעתי אין פעם רגל, אבל הוא שם הפסיעה, מה יפו פעמיך (ש"ה ז' ב'), פסיעותיך, כענין שנאמר בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של רינה זו, וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופטים ה' כ"ח), ואמר הכתוב כאן פעמתיו רמז לפסיעות הכהנים הנושאים את הארון, רמז שני דברים שיהיו הטבעו' בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון, ושיהי' כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעו' כי הארון ארכו למזרח, והטבעות שנים בצפון, אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום, ופעמי הכהנים הולכין בין טבעת לטבעת, עכ"ל הרב ז"ל, והנה במה שכתב שהיו הטבעו' למט' ממש סמוכי' למושב הארון פליאה גדולה על הרב ז"ל, שהרי בשנה (דף נ"ב ע"א) מוכח שהיו הטבעות קבועות בשני שלישי הגובה, שהוא שבה טפחים ושני שלישי טפח מלמטה, ולא הי' בא על כתפות הכהנים כי אם ג' טפחים ושליש, שהם בין הכל עשרה טפחים, כגובה הארון והכפרת ע"ש, ולכן הנכון כמו שכתב רש"יז"ל שלא היו לארון רגלים כלל, ולא היו בו כי אם ארבע טבעות, והן היו קבועות סמוך לכפרת, דהיינו שני טפחים ושליש, טפח מן הכפורת ולמטה, על צלעות הארון לרחבו, סמוך לזווית: (יג) בדי, מוטות: (טו) לא יסרו ממנו, לעולם, וכפי מה שפי' רש"י ביומא (דף ע"ב ע"א, היו הבדים עביס משני ראשיהם, ודקים באמצעם, ומכניסין אותם בטבעות בדוחק והם מתפרקים אנה ואנה, אבל אינם נשמטים לצאת מהן, לפי שהם עבים בראשיהם: (טז) אל הארן, כמו בארון; את העדת, הלוחות שהן עדות הברית שבין הקב"ה לישראל, ולכך נקראו לוחות הברית: (יז) כפרת, כסוי על הארון, שהי' פתוח מלמעלה, ומניח עליו כמין דף: ודעת יפת כי כמוהו לכפר עליו (ויקרא ה' ד') . לשון כסוי כמו כסוי חטאה (תהלים ל"ב א') ועיין מ"ש מזה בפ' ויגש (בראשית ל"ב כ"א): אמתים וחצי, כמדת ארכו ורחבו של ארון, ועובי הכפרת לא נזכר בכתוב, ורז"ל אמרו (בסוכה דף ד' ע"ב ודף ה' ע"א) כפורת טפח: (יח) כרבים, הראב"ע פי כי כרוב כולל לצורה כל חי, כי אלו הכרובים שבתורה פירשו שהם צורת אדם: ובמראה יחזקאל נראה שאמר גם על פני השור (שוכר בסי' א' בס' קי') במקו' אחר פני הכרוב (שם י' י"ד), ובאחרונה קרא כל הד' כרובים, ואדע כי כרובים המה (שם כ'), וחז"ל (בסוכ' דף ה' ע"ב ובחגיג' (דף י"ג ע"ב) שאו הכ"ף כרובי' כדמות כ"ף משמשת, ואמרו כי פי' כרוב כרביא, כי כדמות פרצוף תינוק היו, ותירצו הכתובים שביחזקאל בענין אחר (עיין רא"ם): והנה אונקלוס ויב"ע לא תרגמו המלה הזאת, וכן עשה המתרגם האשכנזי: ובירושלמי דשקלים שהביא לקמן במעשה האהל משמ' כמו שכתב הראב"ע; וכן במעשה הפרוכה (לקמן כ"ו ל"א), כתב רש"י ז"ל כרבים, ציורין של בריות: מקשה תעשה, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם בראשי הכפורת לאחר עשייתם, כמעשה צורפים שקורין סולדרי"ן [וברש"י כ"י שולדיי"ן, והוא הנכון (בל"א אנגלעטעט), אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפורת, והכה בפטיש ובקורנס באמצע, וראשין בולטין

למעלה

מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ

אל

אונקלוס

יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפּוּרְתָּא׃ יט וַעֲבֵיד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא תַּעַבְדוּן יָת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסַן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא מַטְּלִין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְּרוּבַיָּא׃ כא וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סָהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ כב וְאִיזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְּסָהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד

יתך

תרגום אשכנזי

מאכען אויז דען ביידען ענ־דען דעם דעקקעלס. (יט) נעמליך איינען כרוב זאללסט דוא אויז דעם איי־נען ענדע הערויז ארבייטען, אונד איינען כרוב אויז דעם אנדערן ענדע; אויז דעם דעקקעל זעלבסט זאללט איהר דיא כרובים פער־פערטיגען, אן ביידען ענ־דען. (כ) דיא כרובים זאללען איהרע פליגעל אבען אויזברייטען, מיט דען פלי־געלן דען דעקקעל איבער־דעקקען, אונד איינער דעם אנדערן דאז אנגעזיכט צו־ווענדען, יעדאך זא דאס דאז געזיכט דער כרובים געגען דען דעקקעל זיך ניי־גע. (כא) ווען דוא נון די־זען דעקקעל אבען אויף דיא לארע ליגנסט, (נאכדעם דוא אין דיא לאדע דאז צייג־ניס געטהאן האסט, וועל־כעס איך דיר געבען ווער־דע): (כב) זא ווערדע איך דיר צו בעשטיממטען צייטען דאועלבסט ערשיינען, אונד פאן דעם דעקקעל הערַאב, צווישען דען ביידען כרובים, דיא אויף דער צייגניס־לארע זינד, אללעס מיט דיר רעדען, וואז איך דיר אן דיא קינדער

רש"י

(דניאל ה') דא לדא נקשן. קצות הכפרת. ראשי הכפרת: יט ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובי' לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפר' כרוב אחד מקצ' מזה. מן הכפרת. עצמה תעשה את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשה בפני עצמם ותחברם לכפרת: כ פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיה' שוכבי' אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה: כא ואל הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות וי"ל שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ וישם את הכפר' על הארון מלמעל': כב ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקו' אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א') וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז') ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל

בני

באור

למעלה, וצייר הכרבים בבליטת קצותיו: מקשה, בטייטש געשלאגן געהעממרט, כמו דא לדא נקשן (דניאל ה' ו') (רש"י): קצות הכפורת, ראשי הכפרת לארכו: (יט) ועשה, הוי"ו לבאור הקודם, כמו שמתורגם בל"א: שלא תאמר שני כרבים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד וגו': מן הכפרת, זהו פירושו של מקשה תעשה אתם, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים, שלא תעשה כנפיהם שוכבים, כי אם פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם, שיהיה עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת, כדאית' בסוכה (דף ה' ע"ב) (רש"י): ופניהם, הפונים איש אל אחיו, אל אורך הכפרת: אל הכפרת, וגו', שלא יהיו פני הכרבים עומדים על זויות נכוחה, כי אם נוטים מעט למטה אל הכפרת: (כא) ואל הארן וגו' שעודו אחר שתתן את העדת אל הארן, וכן משפט הלשון בכמה מקומות, וכן מצינו כשהקים את המשכן: נאמר ויתן את העדות אל הארן ואח"כ וישם את הכפרת על הארן מלמעלה (לקמן מ' כ'). (כב) ונועדתי, הזמן המזומן ומיוחד לעשות בו דבר יקרא מועד (בשטיממטע צייט), וכן נקרא מקום הקבוע לזמן ידוע מועד, שאגו צורריך בקרב מועדיך (תהלים ע"ד ד'), ר"ל בקרב בית המקדש שהיו ישראל נועדים שם, וכן שרפו כל מועדי אל (שם ח'), וכן ובית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), ופי' הכתוב פה, המקום ההוא אקבע לך להראות לך ולדבר עמך לזמן ידוע, ולכן נקרא אהל מועד, לפי שהשם נועד השם עם משה, וגם היו ישראל נועדים ונקבצים שם: את כל אשר אצוה וגו', כפי הנוסחא שלפנינו ברש"י ורא"בע נראה שהיו קורים ואת בוי"ו, ואת כל אשר אצוה אותך וגו', ונדחקו לפרש המשך הכתוב, ובכל הספרים המדויקי' כתוב את בלא וא"ו, והנה ברש"י כ"י עם רשב"ם שבידי כל הדבור מן ואת כל אשר אצוה עד סופו איננו, ואדרבא נכתב שם בלשון הזה: את כתב בלא וי"ו לומר ודברתי אתך מעל הכפרת, ומה, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל עכ"ל. ואין ספק כי זאת היא הנוסחא הנכונה והאמתית (ועיין בת"ס): והנה המשך הכתובי', וכפילת הדברים ואל הארן תתן את

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב: כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב: כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו: כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן: כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן: כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו

ומנקיותיו

אונקלוס

יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ: כד וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: כה וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: כו וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: כז לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא תֶּהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא: כח וְתַעְבֵּיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נַטְלִין בְּהוֹן יָת פָּתוֹרָא: כט וְתַעְבֵּיד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכּוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ

ומכילתיה

תרגום אשכנזי

קינדר ישראל אויפטראגען ווערדע. (כג) פערפערטיגע אויך איינען טיש פאן שטים־האלץ, צוויא עללען דיא לענגע, איינע עללע דיא ברייטע, אנדערטהאלב עללען דיא העהע. (כד) בעלעגע איהן מיט ריינעם גאלדע, מאכע איינען גילדנן קראנץ אומהער, (כה) נעמליך דוא מאכסט איינן ראנד דראן, איינע האנד ברייט רינגס אומהער, אונד אן דיזען ראנד פיהרסט דוא דען גילדנען קראנץ אומהער. (כו) דוא מאכסט אויך פיר גילדנע רינגע דאצו, אונד זעצעסט דיא רינגע אן דיא פיר עקקען זיינער פיר פיסע. (כז) אונטערהאלב דעם ראנדעס זאללען דיא רינגע זיין, אלז איינע מוטטער פיר דיא שטאנגען, (אין וועלכע נעמליך דיא שטאנגען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען. (כח) דיא שטאנגען מאכסט דוא פאן שטים־האלץ, בעלעגסט זיא מיט גאלד; מיט דיזען ווירד דער טיש געטראגען.

(כט) דוא פערפערטיגסט אויך

שיססעלן

רש"י

בני ישראל הוא: כג קומתו. גובה רגליו עם עובי השלחן: כד זר זהב. סימן לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: כה מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקוע' מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעל' ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: כז לעמת המסגרת תהיין הטבעות. ברגלי' תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו אתרא לאריחייא: כח ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: כט ועשית קערתיו וכפותיו. קערתיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה ושתי רוחותיה שולים לו למטה וכופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי

המערכות

באור

העדת, אחר שכבר נאמר ונתת אל הארן את העדת, נראה שכך שעורו אחר שנגמר מעשה הכרובי', נאמר לאיזה צורך יעשם, ואמר כאשר תשים את הכפרת על הארן (אחר שתתן בתוכו את העדת), אז אועד לך שם לדבר אתך וגו': ויהי' וי"ו ונועדתי וי"ו המשך לתשובת התנאי, כאשר בארנו בכמה מקומות, ומאמר ואל הארן תתן את העדת הוא כמו מאמר מוסגר כמו שפירשנו: (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן *(רש"י): (כד) זר, משהו. (סוכה דף ח' ע"א): (כה) מסגרת, נחלקו בו חכמי ישראל (במנחות דף צ"ו ע"ב ובסוכה דף ה' ע"א), י"א למעלה היתה סביב לשלחן, כמו לבזבזין שבשפת שלחן השרים, והי' משופע ונוטה כלפי חוץ, ועליו הי' הזר, וע"פ השטה הזו פי' הרשב"ם והראב"ע, וכן מתורגם בל"א, וי"א למטה היתה תקוע מרגל לרגל בד' רוחות השלחן, ודף השלחן שוכב על אותה המסגרת, וכן הלכה, ולפ"ז ראוי שיתורגם מסגרת בל"א (שלוסלייסטע): ועשית זר זהב, הוא הזר האמור למעלה, ופי' לך כאן שעל המסגרת הי' הזר ההוא עולה על השלחן סביב כל שהוא: (כז) לעמת המסגרת, בשלחן למטה מן המסגרת תהיינה הטבעות קבועות, ולא במסגרת עצמה, כן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: לבתים לבדים, אותן טבעות תהיינה בתים להכניס בהן הבדים: לבתים, לצורך בתים: לבדים, כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם, לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן, כמו ונקה המכה (לעיל כ"א י"ט), כי הדגש לחסרון נו"ן השרש פ"פ, ובא הנפעל עם מלת את, כמ"ש בבראשי' (א' א'): (כט) קערתיו, (במנחות דף צ"ז ע"א) אלו הדפוסי', והיו עשוי' כעין תיבה פרוצה בדמות הלחם, וג' דפוסי' היו שם, אחד נעשות בו הלחם בעודו בצק, ואחד שהי' נאפה בו, והוא של ברזל, והשלישי של זהב, בו היה נתון לאחר האפי' עד למחר, כדי שלא יתקלקל, ואותו הדפו' קרוי קערה,

וכפתיו

וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ
לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ
כפתריה

וּמְכִילָתֵיהּ דִּי יִתְנְסֵךְ בְּהֵין דְּהַב דְּכֵי תַּעֲבֵיד יָתְהֵין׃ ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃ לא וְתַעֲבֵיד מְנַרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנַרְתָּא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא
חזורהא

שיססעלן דאצו אונד שאאלען, שטיצען אונד רייניגונגסרעהרען, וואמיט דאז בראד בעדעקט ווירד; פאן ריינעם גאלדע זאללסט דוא זיא מאכען. (ל) אויף דען טישלעגסט דוא פאר מיר בעשטענדיג שויבראדע. (לא) פערפערטיגע אויך איינען לייכטער פאן ריינעם גאלדע; געטריבענע ארבייט זאלל דער לייכטער געמאכט ווערדען, פוס אונד שאפט, דיא קעלכע, קנעפפע
אונד

באור

וכפתיו, אלו המיכין שתים היו שנותנין בהן שתי קומצי לבונה זכה על שתי המערכות: וקשותיו, כגירסא שלפנינו בג"ם (שם) איתא וקשותיו אלו הסניפין, ומנקיתיו אלו הקנים, ונקראו מנקיות, שמנקין את הלחם מעפוש (רש"י בגמ' שם, וכן מתורג' בל"א), שעשו מזהב כמין חצאי קני' חלולים הנסדקי' לארכם, ומסדר שלשה מהן בין כל לחם ולחם, כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו, והלחם התחתון הי' נתון על טהרו של שלחן, ובין הלחם החמישי לששי לא היו כי אם שני קנים, לפי שאין על החמישי משאוי כל כך שיכביד עליו, נמצא שהיו שם י"ד קנים לכל מערכה, והם בין הכל כ"ח קנים: וארבעה סניפין היו שם, עשויין כמין יתדות זהב, עומדי' בארץ על שפת השלחן, שנים מכאן ושנים מכאן באורך השלחן, והיו גבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם, והיו מפוצלים בחמשה מקומות מגבהם, וראשי הקנים שבין לחם ללחם סומכין על אותן הפצולים, כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים: אשר יסך בהן, לשון סכך וכסוי הוא, ועל הקנים הוא אומר כן, שהיו כמין סכך וכסוי על הלחם, והוא דכתיב ואת קשות הנסך (במדבר ד' ז'), דמשמע שהקשות מסככות, פי' כתוס' (שם דף צ"ו ע"ב) דהכי קאמר סניפין של קנים, המסככין את הלחם: ורש"י שלפנינו בחומש פי' איפכא וקשותיו אלו הקנים, ומנקיתיו אלו הסניפין, ופי' אשר יסך בהן שהוא מוסב על הקשות, לא על המנקיות, וכ"פ הרשב"ם והראב"ע, וכת' רש"י שנחלקו חכמי ישראל בדבר זה, אם קשותיו אלו הקנים ומנקיתיו הן היתדות או להפך, ואולם כבר כתבו התוס' (שם) שלא מצינו מחלוקת זה בג"ם שלנו: והמתרג' האשכנזי תרגם כגירסת הג"ם שלפנינו, וכ"כ הרמב"ן ז"ל (בפרק ג' מה' בית הבחירה הלכה י"ג וי"ד): (ל) לחם הפנים, בתבנית הלחם נחלקו חכמי ישראל (שם דף צ"ד ע"ב), ר' חנינא אמר כמין תיבה פרוצה, שניטל כסוי' ושתי דופנותיה זו כנגד זו, כך הלחם היו לו שתי דפנות ושולי' רחבים, והיו הדפנות מקיפלות כלפי מעלה, ולדידי' נקרא לחם הפנים, שיש לו פנים, והם כותלי הלחם, רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה, ונותן ארכו לרחבו של שלחן, וכותליו זקופי' כנגד שפת השלחן: ור' יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת (ופי' רש"י בגמ' קוו"ש בלע"ז (האהל בל"א): ואין לה שולים, אלא מלמעלה רחבה, ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע, ושני ראשיה חדין, והולכין וגבוהין למעלה, ואין נוגעי' במים, ולהכי קרי לה רוקדת שמרקדת והולכת מהר עכ"ל, ולדידי' אין כותלי הלחם זקופי' כנגד צדי הבית, וע"כ טעם אחר יש בקריאתו לחם הפנים. (מדברי הרמב"ן), ודעת הראב"ע שנקרא כן על שם לפני תמיד, והרשב"ם כתב לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים, לחם נאה, כדכתיב ולקחת סלת ואפית אתה וגו' (ויקרא כ"ד ה'), וכתיב וישא משאת מאת פניו אלהם (בראשית מ"ג ל"ד), וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' א' ה'), חלק יפה מקערה שלפני אלקנה, החשובה שנותנים לפני בעל הבית, כי את חנה אהב (שם), לכך אפים חשוב וכו' עכ"ל: ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשי' באמר אל הכהנים (ויקרא כ"ד): (לא) מקשה, נוטל עשת של זהב, ומכה בקורנס וחותך בכלי אומנות עד שמוציא ממנו הקנים והגביעי': ירכה, הוא הרגל שלמטה העשוי כמין תיבה, ושלשת רגלים יוצאין הימנו ולמטה: וקנה, הוא הקנה האמצעי, שממנו מתפצלין שלשה קנים מכאן
ושלשה

רש"י

המערכות שנאמר (ויקרא כ"ד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עשה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובל' ערבי כל דבר חלול קרוי קסוה: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלין ששה (הרא"ם גור' חמשה) פצולין זה למעל' מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סומכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתוני' וישברו ול' מכילתי' סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל ל' מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזקי' אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה הוא שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהן. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד') ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך ל' סכך וכסוי הם: ל לחם הפנים. שיש לו פנים כמו שפרשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: לא מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קני' ונרותי' איברים איברים ואח"כ ידביק' כדרך הצורפין שקורין סולדרי"ץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד ל' המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ול' מקשה מכת קורנס בטד"ין כמו דניאל ה') דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. א"ל הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנ' ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצו' השמן לתוכו ולתת הפתיל': גביעי'. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדיר"נס (בל"א דיסטליגלעזער פלעש) ואלו עשויין של זהב ובולטין מוגהין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות
הקנה

כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים

ממנה

אונקלוס

חֵיזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃ לב וְשִׁתָּא קְנִין נַפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ לג תְּלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנַפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ לד וּבִמְנַרְתָּא אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ לה וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין

דמינה

תרגום אשכנזי

אונד בלומען זאָללען אויך איהם הערויז געארבייטעט ווערדען. (לב) זעכס ארמע זאָללען אויז זיינען זייטען הערויז געהן, נעמליך דרייא ארמע דעם לייכטערס אויז דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעם לייכטערס אויז דער אנדערן זייטע;

(לג) דרייא מאַנדעלפֿערמיג פֿערצירטע קעלכע אַן דעם איינעם ארמע, איין קנאָפּף אונד איינע בלומע, אונד דרייא מאַנדעלפֿערמיג פֿערצירטע קעלכע אַן דעם איינעם ארמע, איין קנאָפּף אונד איינע בלומע; זאָ אַן אללען זעכס ארמען, דיא אויז דעם לייכטער הערויז געהען. (לד) אַן דעם לייכטער זעלבסט קאָממען פֿיר קעלכע, מאַנדעלפֿערמיג פֿערצירטע קנעפּפֿע אונד בלומען; (לה) פֿערנער איין קנאָפּף, אַן וועלכעם איין פּאאר ארמע זיצט, נאָך איין קנאָפּף, אַן וועלכעם דאַן צווייטע פּאאר

ארמע

רש״י

הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי״לש (והוא פאמעללם. אפפעלפארמיג. וכן מ״א ז׳ ט״ז. ספרים ב׳ י״ד) ד ״ ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנ׳ יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכ׳ העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: לב יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעל׳ מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאי׳ הששה הקנים: לג משוקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי״ר (ונראה שצ״ל ניז״ליר: בל״א מיט דעם מייסעל געארבייטעט: שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה. כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: לד ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג׳ למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה אחד מחמשה מקראו׳ שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: לה וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכי׳ משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח ג׳ טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר (במדבר ח׳) עד ירכה עד פרחה

וטפחיים

באור

ושלשה קנים מכאן, ועליו הנר האמצעי: גביעיה, דומין לכוסות שאלכסנדריאה (ר״ל שנעשו באלכסנדרי׳ של מצרים), שפיהן רחב ושוליהן קצר. (הרמב״ם פ״ג מה׳ ב״ה ה״ט), ורש״י בגמ׳ (דמנחות דף כ״ח ע״ב), ובחומש כתב כוסות ארוכי׳ וקצרים, וקורין להם מדירכ״ש, והיא המלה נעלמה שזכר הרב בפ׳ מקץ (בראשית מ״ד ב׳), וכבר כתבתי שם, שלא ידעתי לפרשה: והנראה שמ״ש קצרי׳ ענינו ההפך מן רחבים בל״א: שמאל, לא ההפך מן ארוכים, שזה לא יתכן, ואפשר שצ״ל צרים: כפתריה, כמין תפוחים היו עגולין סביב, בולטין סביבות הקנה האמצעי, כדרך שעושין למנורות שלפני השרים, וקורין להם פומיי״ש [כן הוא ברש״י כ״י, ובל״א (אפפעלפערמיג)], ומנין שלהם כתוב בפרשה, כמה כפתורי׳ בולטין ממנה, וכמה חלק בין כפתור לכפתור. (רש״י), והרמב״ם ז״ל כתב (שם) שהכפתורי׳ ארוכי׳ מעט כביצה: ופרחיה, כמו פרחי העמודי׳, שהם כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ, והגביעי׳ והכפתורי׳ והפרחים, לא היו אלא לנוי: ממנה יהיו, הירך והקנה הן גוף המנורה, וממנה יהיו הגביעים הכפתורים והפרחים: (לב) יוצאים מצדיה, לכאן ולכאן באלכסון (בעל חכמת המשכן ובעל מעשה חושב כתבו בעגול, והביא ראי׳ לדבריה׳) נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה, שהוא הקנה האמצעי, ויוצאין מתוך הקנה האמצעי, זה למעלה מזה, התחתון ארוך, ושל מעלה קצר הימנו, והעליון קצר הימנו, לפי שהי׳ גובה ראשיהן שוה לגובה של הקנה האמצעי השביעי שממנו יוצאין ששת הקנים. (רש״י): (לג) משקדים, כתרגומו מצוירים היו, כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי״ר (רש״י), ונראה שצ״ל ניזליר, והוא בל״א מיט דעם מייסעל געארבייטעט, והרמב״ם כתב שהיו הציורי׳ בכותלי הגביעי׳ כעין שקדים של בלוטו׳ כעין שעושין כלי כסף מצוירי׳ בבליטות כעין כפות או כעין תפוחי׳ אמאנדל״ין בלע״ז, בל״א מאַנדעלפֿערמיג פֿערצירט, לשון שקדים, וכן נראה דעת הרמב״ם ז״ל (שם ה״ב, והכל משקדי׳ כמו שקדי׳ בעשייתן עכ״ל), וכן מתורגם בל״א: שלשה גבעים, בולטין מכל קנה וקנה, כפתר ופרח הי׳ לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים, בגופה של מנורה היו ד׳ גבעים, אחד בולט בה למטה מן הקנים, והג׳ למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדי׳: משקדים כפתריה ופרחיה, אמרו חז״ל (ביומא דף כ״ב ע״א וע״ב) שזהו א׳ מן ה׳ מקראות שאין להם הכרע, אין ידוע אם גבעי׳ משקדי׳ או משקדים כפתריה ופרחיה, והמתרגם האשכנזי תרגם כמו שהכריע בעל הטעמים, שהעמיד תלת גבעים באתנח: (לה) וכפתר, וגו׳, מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך [*ותקפר

תלת

ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן המנרה: לו כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור: לז ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה: לח ומלקחיה

ומחתתיה

אונקלוס

דמינה והזור תחות תרין קנין דמינה לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: לו חזוריהון וקניהון מינה יהון כלה נגידא חדא דדהב דכי: לז ותעביד ית בוציניהא שבעא ותדליק ית בוציניהא ויהון מנהרין לקביל אפהא: לח וציבתהא ומחתיתהא

דדהב

תרגום אשכנזי

ארמע זיצט, אונד נאך איין קנאפף, אן וועלכעם דאז דריטטע פאאר ארמע זיצט; זא אן אללען זעכס ארמען, דיא אויז דעם לייכטער הע= רויז געהען. (לו) איהרע קנעפפע אונד ארמע מיססען אויז איהם זעלבסט העראויז געארבייטעט ווערדען, גאנץ אויז איינעם שטיקקע ריינעם גאלדעס געטריבן. (לז) פער= פערטיגע אויך דאצו זיבען לאמפען; ווען מאן דיא לאמ= פען אנצינדעט, זא זאללעז לייכטען געגען דער פארדערזייטע איבער. (לח) איהרע

צווענגליין אונד

רש"י

וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנ' וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור וב' קנים יוצאין ממנ' אילך ואילך נמשכי' ועולין כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו וטפח חלק וטפח כפתו' ושני קנים יוצאי' ממנו ונמשכי' ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג"ט שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לשש' קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופ' של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאי' מהם ושנים עוד נאמ' במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג' טפחים העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים והאחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם מכוונים איש איש במקומו: לז את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאי' מצדיה מסובין כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירין אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהו' גוף המנורה: לח ומלקחיה. הם הצבתים

העשויין

באור

מ"ת אשר, כדרכה לפעמים, ושעור הכתוב, וכפתר תחת שני הקנים אשר ממנה, ר"ל שיוצאים ממנה, מגוף המנורה שהוא הקנה האמצעי*]: וכך היתה תבנית המנורה כפי המימרא דשמואל משמי' דסבא (במנחות דף כ"ח ע"ב), וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ג מה' בית הבחירה ה"י), גובה המנורה הי' י"ח טפחים, הרגלים והפרח ג' טפחים, ושני טפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתר ופרח, וטפחיים חלק, וטפח כפתר, ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפחים חלק, נשתיירו שלשה טפחים שבהם שלש' גביעים כפתר ופרח, וכ"ה בברייתא דמ"ה כפי הנו' שהעתיק רש"י ז"ל, אבל לפי הנוסח שלפנינו בברייתא הנזכרת הי' בין קנה לקנה שני טפחים חלק; ולא היה למעלה מן הקנים מקום חלק כלל בגופה של מנור', כי לא נשתיירו שם כי אם ג' טפחים לג' גביעים: מעתה במנור' עצמה ארבע גביעים, ושני כפתרי' ושני פרחים, שנאמר ובמנרה ארבע' גביעים משקדים כפתורי' ופרחי', ועוד פרח שלישי סמוך לירכ' של מנור'. שנאמר עד ירכה עד פרח' (במדבר ח' ד'), ועוד שלש' כפתרים שמהם יוצאים ששת הקנים, ובכל קנה וקנה שלש' גביעים וכפתר ופרח, הרי בין הכל כ"ב גביעים, ותשע' פרחים, וי"א כפתרים: (לז) ועשית את נרתיה, כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות, והנה נחלקו רז"ל (במנחו' דף פ"ח ע"ב) אם היו הנרות מקש' ומחוברות בגוף המנור', או היו עשויות בפני עצמן, ומונחות בראש הקנים, ובשעת ההטבה היה מסלקן משם ומניחן באהל, וכתב הרמב"ן שכן נראה מפשוטו של מקרא, ונראה שכוונתו, לפי שאמר מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו, ולא זכר שם הנרות כלל, וכן לסוף כאמר כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור, ואח"כ צוה על עשיית הנרות והמלקחי' והמחתות, משמע שהיו הכלי' הללו עשוי' לבדם, ולא מקשה אחת עם המנורה, כמו הקנים והגבעי' והכפתרים והפרחים: ולשטה זו יתכן לפרש והעלה את נרתיה: כמ"ש הרשב"ם ז"ל שיעלה הכהן את הנרות על הקנים: ואולם אם היו מחוברת במנורה, צריך לפרש והעלה כמו ת"א ותדליק, ע"ש שהלהב עולה נקראת ההדלקה העלאה:

והאיר על עבר פניה, לשון הרשב"ם ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה, שזהו לצד השלחן שכנגדו, כדכתיב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במדבר ח' ב'), שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפני ה' עכ"ל: וזהו לשטת האומר מזרח ומערב היו מונחי', ולמ"ד צפון ודרום היו מונחי', הכוונה לדעת הרשב"ם שיאירו על הפרוכת שהוא מול פני המנורה: ולשון רש"י ז"ל, והאיר על עבר פניה, עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאי' מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים על עבר פניה, מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה עכ"ל, ונדחקו קצת המפרשים לפרש דברי רש"י כפי' הרשב"ם שזכרנו שיהיו כל הנרות פוני' כלפי מול האמצעי, לא כלפי האמצעי ממש (עיין רא"ם), והוצרכו לזה הדוחק, לפי שלפי המובן מפשטות לשון הרב ז"ל לא האירו כי אם ששת הנרות אל מול פני המנורה שהוא הקנה האמצעי, והכתיב אומר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, ואולם בס"ק (דמנחות דף כ"ח ע"ב), ובספרי פ' בהעלתך, שמשם לקח הרב ז"ל את פירושו, אי אפשר לדחוק כן, וז"ל הספרי אל מול פני המנורה יאירו (במדבר ח' ב'), שיהיו הנרות מקבילים את המנורה והמנורה את הנרות, הוא כיצד ג' כלפי מזרח וג' כלפי מערב וא' באמצע, נמצאו כלם מקבילים את האמצעי עכ"ל, ומלשון הזה משמע שאף על האמצעי יתכן לומ' שהוא מאיר מול פני המנורה, לפי שהוא דולק מול עצמו, ואינו פונה לשום צד (עיין רא"ם): (לח) ומלקחיה, הם הכלי' העשוי' ליקח בהן הפתילות מתוך השמן לישבן ולמושכן בפי הנרות, ועל שם שלוקחי' בהם קרויים מלקחים, ותרגם ת"א לשון צבת טנגליי"ש בלע"ז (והוא טענגלייש ובל"א

צאנגען

וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה

אונקלוס

דִּדְהַב דְּכֵי׃ לט כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעֲבֵיד יָתַהּ יַת כָּל מָנַיָּא הָאִילֵין׃ מ וַחֲזֵי וַעֲבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דְּאַתְּ מִתַּחְזֵי בְּטוּרָא׃

כו א וְיַת מַשְׁכְּנָא תַּעֲבֵיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד

תרגום אשכנזי

אונד דיא אשגעפעסליין זאָל־לען ריינעס גאָלד זיין. (לט) איין ככר ריינעס גאָלד זאָלל מאַן דאַצו פעראַרבייטען, צו אַללען דיזען גערעטהען. (מ) בעטראַכטע עז וואָהל, אונד פערפערטיגע עז נאַך דעם מאָדעלל, דאַז דיר געצייגט ווירד אויף דעם בערגע.

כו (א) צורוואָהנונג פערפערטיגסט דוא צעהן טעפפיכע פאָן צווירנטעם גאַרן, בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע, מיט פיגורען פאָן כרובים דורכווירקט, קונסט־

רש"י

העשויין ליקח בהם הפתיל' מתוך השמן ליטבן ולמשכן בפי הנרו' ועל שם שלוקחי' בהם קרויים מלקחי' ובנהאה שת"א ל' נבת טנלייי"ש בלעז (והוא טענגליי"ש. בל"א נאנגן): ומחתותי'. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישדר"א בלעז (בל"א שעפּפלעפל) כמו (ישעיה ל') לחתות אש מיקוד: לט ככר זהב טהור. שלא יהיה משקל' עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ד' זהובים: מ וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנור' של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפת"ח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרי' מראי' לך (שהנקוד' מפריד בין עושה לנעשה):

כו א ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיו' לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויו' מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולע' שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ששה הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט: כרובים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט

באור

צאנגען, (רש"י): ומחתתיה, הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כהטיבו את הנרות מאפר הפתילות שדלקו בלילה וכבו, ולשון מחתה פויישדר"א בלע"ז (ונרש"י כ"י פויישדיורי"א בלע"ז, והוא מלשון שאיבה, כלי ששואבין בו דבר, כמו שפירש"י להלן (כ"ז ג'), לחתות לשון שאיבת אש ממקומו, ובל"א שעפּפלעפל, כמו לחתות אש מיקוד (ישעי' ל' י"ד) · (רש"י), והנה פירושו זה הוא לשטת האומרי' שאין המלקחי' והמחתות בכלל מקשה אחת (שהם ר' יהודה ור' נחמי' דברייתא דמנחות (דף פ"ח ע"ב), ויתכן א"כ לומר שהם כלים נפרדי' מן המנורה, ואולם לדעת האומר שגם הם היו מקשה אחת ומחוברי' בגוף המנורה (שהיא הברית' דמ"ה) צריך לפרש הכלי' הללו בענין אחר, עיין בפי' הרמב"ן ז"ל: (לט) ככר זהב טהור, שלא יהי' משקלה עם כל כליה (המחוברי' בגופה ונעשי' עמה מקשה אחת, כפי השטות החלוקות הנזכרות במנחות ובברייתא דמ"ה, ולדברי הכל גופה באה מן הככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר, עיין בפי' רמב"ן ורא"ם) אלא ככר לא פחות ולא יותר: וככר של חול ששים מנה, ושל קדש הי' כפול, ק"כ מנה, והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולו"ני; והם ק' זהובי', כ"ה סלעי' והסלע ד' זהובי' · (רש"י): (מ) וראה ועשה, ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך, מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה, עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש · (רש"י): מראה, כתרגומו דאת מתחזי, אלו הי' נקוד מראה בפתח הי' פתרונו אתה מראה לאחרי', עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו שאחרי' מראים לך · (רש"י), שהפעול מבנין ראה יוצא לשני פעולי', אל האדם הרואה ואל הדבר הנראה, כמו, הראני נא את כבדך (שמות ל"ג י"ח), ויראום את פרי הארץ (במדבר י"ג כ"ו), ולזה יתכן לומר על האדם שאחרים מראין לו, שהוא מקבל הפעולה, והוא מראה:

ודע שבעיר רומי, בתוך החרבות שנשארו מהארמוני' והטירות שהיו שם בימי קדם, נשארו עוד היום שיורים מבנין מפואר של שער שהקימו לכבוד טיטוס ווספאסיינוס, נקרא ארק"א ד"י טיט"ו, בל"א טריומפפבאָגען דעס טיטוס, וניכרי' שם תמונות בולטות מכלי המקדש שהוליך הכר עמו משבי ירושלים, בשובו מלהחריב את בית אלהינו, ובתוכן צורת המנורה ניכרת היטב עד היום הזה, ואולם כפי הנראה מתוך הספרי' אשר שם העתיקו את התמונות ההן, אין לסמוך עליהן כלל, ויתכן שהחרש המפתת לא כוון לעשות דומתן בדקדוק, ובפרט שכפי הנראה לא נעשה הבנין ההוא כי אם אחרי מות טיטוס, ואפשר שלא שם הכלים עצמם נגד עיניו, כאשר ספח אותם, ולא דקדק לעשותם כראוי, ועולם אמת הדבר שהוליכו כלי בית אלהינו לרומי, ונגנזו שם באוצרותיהם, כמו שזכרו חז"ל במעילה (דף י"ז ע"ב), ושם ראה ר' אליעזר בר' יוסי, שהי' כמה שנים אחר החרבן, את הציץ ואת הפרוכת (כדאי' במעילה שם ובשבת דף ס"ג ע"ב וביומא דף נ"ז ע"א ובסוכה דף ה' ע"א), ובסוף פרק אחרון דאבות דר' נתן אית' מכתשת של בית אבטינס ולשחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחי' ברומי:

כו (א) ואת המשכן, היריעות התחתונות עם החלל שתחתיהן בין הקרשים עד קומת העמודי' שעל הפתח קרוי משכן, כי שכן שם כבוד ה': כרבים מעשה חשב, כרובי' היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה, שהוא מעשה מחט, של באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן, ופרצוף אחד מכאן, ארי מצד זה ונשר מצד זה, כמו שאורגין חגורות של משי, שקורין בלע"ז פיי"ישא [פי' עסע, מלה נושנת כלשון צרפת, ובלשון אשכנז איינגעווירקטע שטיקערייא] · (רש"י), וביומא (דף ע"ב ע"ב) תנא משמי' דר' נחמי', רוקם מעשה מחט, לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות, ומפרש רש"י שגם במעשה רוקם יש שני צורות לשתי קירות היריעה, אלא שאין דומות זו לזו, כצורתו מכאן כך צורתו מכאן, והרמב"ם ז"ל (פ"ח מה' כלי' המקדש הט"ו) כתב מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריג, ומעשה חושב הוא שתהיה

מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־

אחתה

אונקלוס

עוֹבַד אוּמָן תַּעֲבֵיד יַתְהוֹן׃ ב אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָין מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ ד וְתַעֲבֵיד עֲנוּבִין דִתְכִלְתָּא עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעֲבֵיד בְּשִׂפְתָא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בְּסִטְרָא

חדא

דִירִיעֲתָא דִי בְבֵית לוֹפֵי תִנְיָתָא מְכַוְנָן עֲנוּבַיָא

תרגום אשכנזי

קונסטוועבעראַרבייט זאָללסט דוא זיא מאַכען. (ב) דיא לענגע איינעס טעפפיכעס זאָלל זיין אַכט אונד צוואַנציג עללען, אונד דיא ברייטע פיר עללען איינעס טעפפיכעס; אללע טעפפיכע זאָללען איינערלייא מאַאס האַבען. (ג) פינף טעפפיכע זאָללען געהעפטעט ווערדען איין שטיק אַן דאַז אַנדערע, אונד פינף טעפפיכע געהעפטעט איין שטיק אַן דאַז אַנדערע. (ד) דוא מאַכסט אויך שלייפען פאָן בלויער וואָללע אַם זוימע דעס איינען טעפפיכעס, וועלכער אַן דעם העפטע דער אייסערסטע איזט, אונד עבען זאָ פיל מאַכסט דוא אַם זוימע דעס טעפפיכעס, וועלכער אַן דעם אַנדערן העפטע דער אייערכטע איזט.
(ה) פונפציג שלייפען מאַכסט דוא אַן דען איינען טעפפיך, אונד פונפציג שלייפען מאַכסט דוא אַן דאַז ענדע דעס טעפפיכעס, וועלכער אַן דעם אַנדערן העפטע איזט; דיא שלייפען מיכען גערע

איינע

באור

שתהי' הצורה נראית משני צדדים: ובירושלמי שלהי שקלים א"ר יוחנן ור' נחמיה חד אמר מעשה רוקם ארי מכאן (ס"א וארי) מכאן, מעשה חושב ארי מכאן וחלק מכאן, ואוחרנא אמר מעשה רוקם ארי מכאן וחלק מכאן, מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן ע"כ: כך היא הנוסחא בספרי' שלפני, וכדומה שאינה מתוקנת כראוי, כי מעשה חושב לדברי הכל ב' פרצופין כדאי' שם להדי', ואין להאריך: ומשמע מכאן שכל חיות הכסא או כל ציורי הבריות נקראות כרובי' כמ"ש הראב"ע, ואף אם נאמר כמ"ש הרא"ם דלא נקט ארי ונשר אלא לדוגמא. מ"מ מוכח שהיו שם שתי צורות משני מיני בריות, כגון ארי ונשר, ולפניה' קרא כרובים: וכן משמע מלשון רש"י ז"ל במעשה הפרוכת (לקמן פסוק ל"א) שם פי', כרובי' ציורין של בריות: (ג) חברת, מחוברות יחד במחט: (ד) ללאת, לצול"ש בלע"ז (שלייפען בל"א): וכן ת"א ענובין לשון עניבה. (רש"י): מקצה בחברת, באותה היריעה בסוף החבור, קבוצת חמשת היריעות קרוי חוברת: הקיצונה במחברת השנית, באותה היריע' שהיא קיצונה, לשון קצה, כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילת וגו', שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו, וכמדתן ביריעה זו כן יהי' בחברתה, כשתפרוש חוברת אצל חוברת, תהיינה הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו, וזהו לשון מקבילת זו

כנגד

רש"י

מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגור' של משי שקורין בלעז פייסי"שא (והוא פיע"סע · בל"א איין גווערקטע סטיקרייא): ג תהיין חוברות. תופרן במחט זה בצד זה חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחותה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא ל' נקבה ובדבר שהוא ל' זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: ד לולאות. לצו"לש בלעז (בל"א שלייפן) וכן ת"א ענובין ל' עניבה: מקצה בחוברת. באות' יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרוי' חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה ל' קצה כלומר לסוף החוברת: ה מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונת כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של נגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו נתן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן. ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה כשתיירו ט"ז אמה שנותנה לצפון ושמנה לדרו' מכסות קומות הקרשים שגבהן עשר נמצאו שהי' אמות התחתונו' מגולו'. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים. אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזר' שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י שם חמשה עמודים שהמסך

פרוש

אֲחֹתָהּ: ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת: ט וְחִבַּרְתָּ

את

חֲדָא עִם חֲדָא: ו וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב וּתְלָפֵיף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַּיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד: ז וְתַעֲבֵיד יְרִיעָן דְּמַעֲזֵי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעֲבֵיד יָתְהֵין: ח אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן: ט וּתְלָפֵיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית יְרִיעָן

להוד

איינע דער אנדערן געגענ־איבער זיצצען. (ו) מאכע אויך פֿונפֿציג גילדנע שפאנ־גען; וועון דוא אלזדען דיא טעפפּיכע איינען מיט דעם אנדערן, פֿערמיטטעלסט דער שפאנגען, פֿערבינדעכט, זא ווירד דיא וואָהנונג איין איינציגעס גאנצע. (ז) דוא מאכסט אויך טעפפּיכע פֿאָן ציגענהאאר צום געצעלטע איבער דיא וואהנונג, איילף שטיקקע זאָללסט דוא מאַ־כען. (ח) דיא לענגע דעם איינען טעפפּיכעס זאָלל דריי־סיג עללען, אונד דיא ברייטע דעם איינען טעפפּיכעס פֿיר עללען זיין; אַללע איילף טעפפּיכע זאָללען איינער־לייא מאאס האבען.
(ט) דוא העפֿטעכט דיא פֿינף טעפפּ כע

רש"י

פרוש ותלוי בווין שבכן כויין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי האמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמ"ט מדות. אבל במסכת שבת אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' האמות התלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסי' ולמערב אמה: ו קרסי זהב. פירמי"לש בלע"ז (בל"א העקליין. ספאנגען) ומכניסין ראשן האחד בלולאות שבחוברת זו וראשן האחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: ז יריעות עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: ח שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונו' נמצאו אלו עודפו' אמה מכאן ואמה מכאן לכסו' את' מהשתי אמו' שנשארו מגולו' מן הקרשי' והאמה התחתונה של קרש שאין היריע' מכסה אות' היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: ט וכפלת את היריעה הששית. העודפו' באלו העליונו' יותר מן התחתונות

באור

כנגד של זו, תרגומו של כנגד לקבל. (רש"י): (ו) קרסי זהב, פירמלי"ש בלע"ז (בל"א (העקליין שפאנגען), וכן מתורגם בל"א) ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו, וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו, ומחברן בהן. (רש"י): והנה היריעות ארכן כ"ח ורחבן ד', וכשמחבר חמש היריעות יחד, נמצא רחבן עשרים, וכן החוברת השנית, והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב, ורחבו מן הצפון לדרום עשר אמות, כאשר תראה במעשה הקרשים, נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה, לדעת ר' נחמיה (בשב' דף צ"ח ע"ב), שכשם שמלמט' עוביין אמה כך מלמעלה עוביין אמה, נשתיירו י"ו אמה, ח' לצפון וח' לדרום, מכסות קומת הקרשים, שגבהן עשר עם האדנים שתחתיהם, נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות, אמה אחת של אדנים, ואחת של קרשים, ולר' יהודה האומר קרשים מלמטה עביין אמה, ומלמעלה כלים והולכין עד כאצבע, לא נשתייר מגולה כי אם אמה דאדנים (כן אי' בגמ' שם), וצ"ל דעובי אצבע שלמעלה, וכן עודף אלכסון על הצלע לא קחשיב, לפי שאינם עולי' יחד כי אם לב' אצבעו' ועוד: רחבן של יריעות מ' אמה כשהן מחוברות בקרסי', עשרי' אמה לכל חוברת, שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו, ולר' נחמי' אמה כנגד עובי הקרשים שבמערב, ובמזרח לא היו קרשים, כי אם עמודים, ואין היריעות מכסות את העמודי', נשתיירו שם תשעה אמו' והיו תלויות אחורי המשכן, מכסות את הקרשי', ואמה של אדני' מגולה, ולר' יהוד' נשתיירו עשר אמות, והיו גם האדנים מכוסים (כן איתא בשבת פ' הזורק) (שם), ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ב), ורש"י ז"ל הבי' נוסחא אחרת בשם ברייתא דמסכת מדות (הובאה בילקוט פ' פקודי, ואינה ברייתא דמלאכת המשכן, עיין בס' מעשה חושב) שהיריעו' היו מכסות גם אמה של עובי העמודי', ולא נשתייר לאחורי המשכן כי אם ח' אמות, אבל הוא ז"ל דחה הברייתא ההיא, מן הכתוב ונתתה את הפרכ' תחת הקרסים (לקמן פסוק ל"ג), וכתב ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסי' ולמערב אמה, ע"כ הנוסח' שלפנינו בדפוס, וברש"י כ"י עם רשב"ם מוסיף בו כאשר, וז"ל שם והכתוב מסייענו ונתתה את הפרכת תחת הקרסים, כשעמודי המזרח אינם מכוסי' אמה, נמצא שהפרוכת שמבדיל בין קדש הקדשים ובין ההיכל תחת הקרסי', שהקרסי' הקושי' באמצע היריעות, אשר הם ארבעי' אמה, וההיכל עשרי' אמה, נמצא ההיכל מכוסה עשרי', ואז הפרוכת תקוע תחת הקרסי', ובית ק־שי הקדשי' עשרה, הרי כאן שלשים אמות, ואמה לכסות עובי קרש שבמערב, ותשעה תלויות אחורי המשכן, הרי מ' אמות, ואם כדברי הברייתא של מס' מדות, שאמה מכסה עובי העמוד שבמזרח, נותן את הפרוכת משוכה מן הקרסי' ולמערב אמה, שאם אתה נותן הפרוכת תחת הקרסי', לא יהיה לצד מזרח עשרים אמה, לפי שאמה מהם לכסות עובי העמוד שבמזרח, נמצא שאין ההיכל מחזיק כי אם תשע עשרה אמה ודרכו להחזיק עשרי', א"כ אתה צריך להרחיק הפרוכת אמה כלפי מערב, ומחזיק ההיכל עשרי', ובית קה"ק עשרה, הרי ל"א, וא' לכסות עובי הקרש שבמערב, ושמנה תלויות אחורי המשכן הרי ארבעים ע"כ הנוסחא שם, הנך רואה שלדעת רבינו שלמה ז"ל אין ספק שאמת העמודי' והחלל שביניהם לא הי' נחשב לצד פנים, והדין נותן כן שמשפט אחד להם עם עובי הקרשים, וכשם שעובי הקרשים נחשב לצד חוץ ולא הי' ממדת האהל, כן עובי העמודי' והמרחק שביניהם לחוץ יחשב, והי' א"כ מסך פתח המשכן נתון לפנים מחמשת עמודי המזרח, וכן הפרוכת נתונה לפנים מארבעת העמודי' שלפני קדש הקדשים, ובעל מעשה חושב כתב מסברא דנפשי' שהפרוכת הי' מן ד' העמודי' ולפני', והמסך מן חמשת העמודי' ולחוץ, ואין דבריו נראי': (ז) יריעת עזים, מנוצה של עזים: לאהל על המשכן, לפרוש אותם על היריעות התחתונו': (ח) שלשים באמה, עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על אורך יריעות המשכן, ומכסות אמה לקרשים לר' נחמי', ואמה דאדני' לר' יהודה: (ט) וכפלת את היריעה הששית,

העופפת

את־חמש היריעת לבד ואת־שש היריעת לבד וכפלת את־היריעה הששית אל־מול פני האהל: י ועשית חמשים ללאת על שפת היריעה האחת הקיצנה בחברת וחמשים ללאת על שפת היריעה החברת השנית: יא ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את־הקרסים בללאת וחברת את־האהל והיה אחד: יב וסרח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן: יג והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על־צדי המשכן מזה ומזה לכסתו

לחוד ותעיף ית יריעתא שתיתיתא לקביל אפי משכנא: י ותעביד חמשין ענובין על שיפתא דיריעתא חדא בסיטרא דבית לופי וחמשין ענובין על שיפתא דיריעתא דבית לופי תנינא: יא ותעביד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפיף ית משכנא ויהי חד: יב וסירחא דיתיר ביריעת משכנא פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי משכנא: יג ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתיר באורכא יריעתא דמשכנא יהי סריח על סיטרי משכנא מכא ומכא לכסיותיה

טעפפיכע בעזאנדערס אונד דיא זעכס טעפפיכע אויך בעזאנדערס, שלעגסט אבער דען זעכסטען טעפפיך איבער, געגען דיא פארדערזייטע דעס געצעלטעס. (י) דוא מאכסט פונפציג שלייפען אם זוימע דעס איינען טעפפיכעס, וועלכער אן דעם איי= סערסטען העפטע איזט, אונד פונפציג שלייפען אם זוימע דעס טעפפיכעס, וועלכער אן דעם אנדערן העפטע איזט. (יא) דוא זאללסט אויך פונפציג קופ= פערנע שפאנגען מאכען; ווען דוא דען דיא שפאנגען אין דיא שלייפען ברינגסט, זא פיגסט דוא דאז געצעלט צוזאממען, דאז עז איין איינ= ציגעס גאנצע ווירד. (יב) דאז ענדעאיבערמאאס אן דען טעפפיכען דעס געצעל= טעס, נעמליך דאז האלבע טעפפיכשטיק, דאז מעהר איזט, זאלל העראב העגנגען אויף דער הינטערזייטע דער וואהנונג. (יג) דיא איינע עללע אויף דיזער זיי= טע, זא וויא דיא איינע על= לע אויף דער אנדערן זייטע, אן איבערמאאס אין דער לענגע דער טעפפיכע דעס געצעלטעס, זאלל אויך ביי= דען זייטען דער וואהנונג העראב העגנגען, אום זא לכע

רש"י

התחתונו' אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: יב וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעו' המשכן יריעו' האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמו' בהן אינו אלא ל' גג שמאהילו' ומסככו' על התחתונו' והן היו עודפו' על התחתונו' חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה האחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמו' רחב חצי עודף על רוחב התחתונו': תסרח על אחורי המשכן. לכסו' שתי אמות שהיו מגולו' בקרשי': יג והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעודף. באורך יריעו' האהל שהן עודפו' על אורך יריעו' המשכן שתי אמו': יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדך תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פני' וצפון ודרום קרויין צדדין לימין

באור

העודפת באלו העליונו' יותר מן התחתונו': אל מול פני האהל, חצי רחבה הי' תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח, דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה. (רש"י) ומשמע לדעת הרב ז"ל, שהי' חצי רוחב היריעה כפול בין קרשי' לעמודי', ולא היתה גם היריעה העליונה מכסה את חמשת העמודי', דאל"כ לא נשתייר אלא אמה כפול ותלוי: (י) ללאת, ממין היריעות היו עשויות, כן העלה בעל מעשה חושב: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל, על יריעות המשכן: יריעות האהל הן העליונו' של עזים הקרויות אהל, כמו שאמור בהן לאהל על המשכן, וכל אהל האמור בהן, אינו אלא לשון גג, שמאהילו' ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב, שהחצי של היריעה האחת עשרה היתה נכפלת אל מול פני האהל, נשתיירו שתי אמות רוחב חצי עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחרי המשכן, לכסות אמה דאדנים המגול' לר' נחמי' ואמה אחת נגררת על הארץ, ולר' יהוד' היו שתי אמות נגררות על הארץ, ואמרו חז"ל (בשבת דף צ"ח ע"ב) למה משכן דומ'? לאשה שמהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחרי': ורש"י ז"ל שכתב לכסות ב' אמות המגולות הוא דלא כמאן, ואולי כתב כן בשטת הברייתא דמס' מדות שהבי' לעיל, שלא נשתייר אחורי המשכן כי אם ח' אמות, וכבר דחה הרב ז"ל בעצמו את הברייתא ההיא מן הכתוב כמש"ל, והרא"ם ז"ל שלא הי' נודו ברייתא דמ"ה, כתב (בפסוק כ"ו) שרש"י ז"ל תפס הברייתא ההיא לעקר אף במקום שהכתוב עומד לנגדה ע"ש, נראה שחשב שהברייתא דמדות היא בעצמה ברייתא דמ"ה, ואינו כן כמש"ל, ואדרבה מברייתא דמ"ה מוכח שנשתיירו לר' יהוד' עשר, ולר' נחמי' תשע אמות לאחורי המשכן, כדאי' בשבת (דף צ"ח ע"ב): (יג) והאמה מזה והאמה מזה, לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל, שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: על צדי המשכן, לצפון ולדרום כמו שפי' למעלה, למדה תורה דרך ארץ שיהי' האדם חס על היפה עכ"ל רש"י שנדפס, ובכ"י עם הגב"ס שנידו מוסיף בן בו"הל, של שש לא היו ארוכות ורקבות כשל עזים ע"כ: אחרי המשכן, הוא צד מערבי, לפי שהפתח במזרח שהן פניו, וצפון ודרום

אונקלוס

לְכַסָּיוּתֵיהּ: יד וְתַעְבֵּיד חוֹפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא: טו וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין: טז עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חָד: יז תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבִין חָד לְקֳבֵיל

לְכַסֹּתוֹ: יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה: פ טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים: טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־

רביעי

אחתה

תרגום אשכנזי

זאָלכע צו בעדעקקען. (יד) דוא זאָללכט אויך איינע דעקקע אבער דאז געצעלט מאַכען אויז ראָטהגעפערבטען ווידדערפעללען, אונד איינע דעקקע פאָן תחשים־פעללען אָבען דאַרויף. (טו) דוא מאַכסט דיא ברעטער צור וואָהנונג פאָן שטים־האָלץ, אויפרעכט שטעהענד. (טז) דיא לענגע דעם ברעטס זאָלל צעהן עללען זיין, אונד דיא ברייטע איינעס יעדען ברעטעס אנדערטהאַלב עללען.

(יז) איין ברעט בעקעממט צווייא צאַפּפען, דיזע ווערדען איינגעפאַסט (אין דיא פיסע נעמליך) איינער וויא דער

ר"שי

לימין ולשמאל: יד מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות התחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות התחשים: טו ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הפייט בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. איטשטנ"גיש בלע"ז (והוא עטאנדע"נו. בל"א אויף רעכט שטעהנד) שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: טז עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: יז שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (ר"ל קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה כמלא חצי רוחב הקרש שהאמ' הוא חצי האמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. ושיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רחב רביעית אמה. וכן כל ספת אדן היה רחב רביעית אמה. ודו"ק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאל"כ נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמי' מלמטה

שיתרון

באור

והדרום קרוי' צדדי' לימין ולשמאל. (רש"י): (יד) מכסה לאהל, לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים, ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשי', ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג, ארכן ל' ורחבן י', אלו דברי ר' נחמי', ולדברי ר' יהוד' מכסה אחד הי' חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים. (רש"י), ובשבת (דף כ"ח ע"א) אי' להפך ר' יהוד' אומר שני מכסאות הי' ור' נחמי' אומר מכסה אחד הי', וכן שנינו בברייתא דמ"ה פ"ג ובברייתא דמדות, ומשמע שם לר' נחמי' שהי' עקר המכסה מעורות אילים, והיו בו נקבים ארוכים כעין חלונות, ושם היו תופרין חתיכות ארוכות של תחשים, ואולם פשטות הכתוב כמ"ד שני מכסאות היו, דכתיב מכסה שני פעמים: (טו) עמדים, זקופים נותנים אותם ולא שוכבים קרש על קרש, ובדרש"י איטשטנ"ביש בלע"ז, נ"ל איסטנטי"בוש, והוא עטאנד'עבו, ובל"א (אויף רעכט שטעהנד): (טז) עשר וגו', למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב, למדנו ארכו של משכן לכ' קרשי' שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות, אונקלוס תרגמו תרין צירין, כעין צירי הדלת הנכנסי' בחורי המפתן, וכך שנינו בברייתא דמלאכת המשכן (פרק א'), והיה עושה את האדנים חלולים, וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן, והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי יתדות כמין שני חמוקין, ומכניסן לתוך שני אדנים, שנאמר שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו, הגיפין יוצאין מן הקרשי' וכו', כמו שאבוא להלן בבאור סוף הפרקא, והנה רש"י ז"ל בפירושו על התורה שנה קצת מלשון הברייתא, והרמב"ן והרא"ם ובעל מעשה חושב נשאו ונתנו בארוכה בבאור כוונת הברייתא ובדברי רש"י ז"ל, ואני אפרש לך מעשה הידות כפי העולה מדברי רש"י ז"ל בגמ' דשבת (דף צ"ח ע"ב), כי נראה שחזר בו הרב ז"ל ממה שכתב כאן בפי' על התורה: הקרש הי' רחב אמה וחצי, בעובי אמה, הי' חורץ בו מלמטה עד גובה אמה מכל צד סביב, כדי רביעית האמה, נשתייר ברוחב אמה בעובי חצי אמה: הי' חורץ באמצעו רוחב חצי אמה, נשתיירו שם כעין שתי יתדות, רחב כל אחת טפח ומחצה, ועוביה חצי האמה, והן הלו נקראות ידות הקרש: והנה גובה כל אדן אמה, ורחבו ד' טפחי' ומחצה כמדת חצי הקרש, ועובי שלו אמה כעובי הקרש, הי' נוקב באמצעו חלל כמדת היד, שהוא טפח ומחצה ברוחב האדן וג' טפחי' בעוביו, ונשייר לו שפה טפח ומחצה לכל רוח, מכניס את היתדות באדנים, נמצא הקרש מכסה את כל ראש האדן, והקרשי' והאדנים תכופי' ומחוברי' באופן שאין רווח ביניהם כלל, כמו שנאמר ויהיו תואמם מלמטה: משלבת אשה אל אחתה, כך פי' בברייתא דמלאכת המשכן שהתחלתי בה למעלה, הגיפין (ס"א שניפין וס"א הכנין, וכן גרס הרמב"ן ז"ל) יוצאי' מן הקרשים שנים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה, שנאמר משלבת אשה אל אחתה דברי ר' נחמי' שר' נחמי' אומר אין ת"ל משלבת מה ת"ל

משלבת

אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה

למקצעת

אונקלוס

לְקָבֵיל חָד כֵּן תַּעֲבֵיד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ יח וְתַעֲבֵיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא׃ יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעֲבֵיד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ כ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא עַסְרִין דַּפִּין׃ כא וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כב וְלִסְיָיפֵי מַשְׁכְּנָא מַעְרְבָא תַּעֲבֵיד שִׁתָּא דַּפִּין׃ כג וּתְרֵין דַּפִּין

תעביד

תרגום אשכנזי

דער אנדערע; זאָ מאַכסט דוא עז אַן אַללען ברעטערן דער וואָהנונג. (יח) דוא מאַכסט אַבער דיא ברעטער צור וואָהנונג, צוואַנציג ברע־טער צור זידליכען זייטע. (יט) פירציג זילבערנע פיסע זאָללסט דוא מאַכען אונטער דען צוואַנציג ברעטערן, צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטע צו זיינען ביידען צאַפּ־פען, אונד צווייא פיסע אונ־טער איינעם ברעטע צו זיי־נען ביידען צאַפּפען. (כ) צור אַנדערן זייטענוואַנד דער וואָהנונג, צור נערדלי־כען זייטע נעמליך, אויך צוואַנציג ברעטער, (כא) אונד פירציג זילבער־נע פיסע, צווייא פיסע אונ־טער איינעם ברעטע אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטע. (כב) צור הינטער־וואַנד דער וואָהנונג, צור וועסטליכען זייטע, מאַכסט דוא זעכס ברעטער, (כג) אונד צווייא ברעטר צו דען ווינקעלן

דער

באור

משלבת מלמד שנעשה להם שולפים כסולם המצרי עכ"ל: והנה רש"י ז"ל לא הזכיר השליבות הללו כלל, ומפרש משלבת על ידות הקרש שתהיין עשויות כמין שליבות הסולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהן לכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם, אשה אל אחתה, מכוונות זו כנגד זו, שיהיו חריציהם שוין זו כמדת זו, כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהו' אמה עכ"ל, וכזה תרגם אונקלו' משלבין חד לקבל חד, וכן מתורג' בל"א, והוא רחוק עד מאד בלשון הכתוב, והרמב"ן ז"ל הבי' דברי ר' נחמי' הנ"ל, ופי' הנין כעין שעושין בארגזין לחד' ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדו' של עץ, וכתב וכפי זה נראה שיאמר הכתו' שיעשה שליבה ויוצאה מן הקרש כעין הוכין זכרים וכנגדו נקרש שכנגדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה, וכן נקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסו' זו בזו, משלבת אשה אל אחתה, שם לשליבות עצמן, והו' לשון נקבה בכאן, וכן הזכירו אותן חז"ל, וכשמטה שליבה שתחתיו (מכות דף ז' ע"ב), כסולם הלך אסר שליבותיו (שבת דף ס' ע"א), ואף ע"פ שמביכן בין השלבים (מלכים א' ז' כ"ח וכ"ט), הוא כמו כסי' ופלגשי' עכ"ל, והנה מה שכתב דמשלבת אשה אל אחתה קאי על השליבו' שלא הוזכרו כלל בכתוב גם הוא קצת דחוק, ולולי דמסתפינא, הייתי אומר, כמוסיף על דברי הרב ז"ל, שלר' נחמי' אין נאמר ידות (שבפסוק זה) כמו שת"א צירין, כי אם כמו כל ימין ושמאל, ואמרו שתי ידות לקרש האחד, כמו ירכות הקרש האחד, ובמוהו רבים, ומשלבת מוסב על הידות, והשעור שתהיין ידות כל קרש שהן צדיו מימינו ומשמאלו משלבת עם ידות הקרשי' הסמוכים אליו מזה ומזה, אשה אל אחתה, ולהלן (ל"ו כ"ב), הוא אומר אחת אל אחת הכוונה כל אחת עם חברתה הסמוכה לה, כמו שתרגם יב"ע מכוונין נטר חד נגו חד, ובפ' ויקהל תרגם מכוונין סטר חד בגו סטר חד: והנה ע"פ דרכנו זה ראוי שיתורגם בלשון אשכנז (דיא ביידן ראַנדזייטן איינס יעדן ברעטס וואורדן איינגעספונדט, יעדע אין דיא אַנשליסנדע ראַנדזייטע), והוא הנאות לפשטות הכתוב: (יח) לפאת נגב תימנה, אין פאה זו לשון מקצוע, כי אם כל הרוח קרוי' פאה, כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי, לשון סוף כתרגומו ולסייפי, ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים. והמערב אחורים וזהו סוף, שהפנים הוא מהראש. (רש"י): תעשה ששה קרשים, הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת, אחד למקצוע צפונית מערבית, ואחד למערבית דרומי': כל שמנה קרשים בסדר אחד הם, אלא שאלו השני' אינם בחלל המשכן אלא חצי אמ' מזה וחצי אמה

מזה

רש"י

שיהרין את לדי הידו' כדי שיתחברו הקרשי' זה אצל זה: משלבות • עשויות כמין שליבות סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונת זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמד' זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים' בחורי הציפתן: יח לפאת נגב תימנה. אין פאה זו ל' מקצוע אלא כל הרוח קרוי' פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: כב ולירכתי. ל' סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא מהראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רחב: כג ושני קרשי' תעשה למקצעות. אחד למקצוע לפוני' מערבית ואחד למערבי' דרומי' כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינ' בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הלפון

והדרום

לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם: כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ: כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ

האחד

תַּעֲבֵיד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן: כד וִיהוֹן מְכַוְּונִין מִלְּרַע וְכַחְדָּא יְהוֹן מְכַוְּונִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לְתְרֵין זָוְיָן יְהוֹן: כה וִיהוֹן תַּמְנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד

ותרין

דער וואהנונג, אן דער הינ־טערוואנד. (כד) זיא זאל־לען אונטען צוואממען שלי־סען, מיססען אויך אבען צו־זאממען פאססען אין איינען שלוסרינקען; זא זאלל עז אן ביידען זיין, אונד זיא זאל־לען אן ביידען עקקען אנגע־בראכט ווערדען. (כה) עז זינד אלזא צוואממען אכט ברע־טער מיט זילבערנען פיסען, נעמליך זעכצעהן זילבערנע פיסע, צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטע, אונד צווייא

פיסע

רש"י

וקדרוס כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: כד ויהיו תואמים מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו זהו שפרשתי שיהיו עירי הידות חרוצי' מלדיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמי' זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חריץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדיו יהיו תמים. כמו תאומים: על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כמו עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ור"ל שהדרומי וצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומ"ש היה טבעת בעובי קרש ר"ל בעובי קרש המערבי ודוק) . הדרומי וצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברי': כן יהיה לשניהם. לשני הקרשי' שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקר' המערבי וכן לשני המקצועות: כה והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשי' בסדר מערבי כן שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולי' וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו ב' ידות כמין ב' חמוקין. ולי נראה שהגרסא כמין ב' חווקין כמין ב' שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליב' הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא ל' משולבות עשויו' כמין שליבה ומכניסן לתוך שתי אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר והיו תואמים מלמטה וגו' כך היא המשנה ופי' שלה הגעתי למעלה בסדר המקראו'

באור

מזה נראות כחלל להשלים רחבו לעשר, והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהי' המקצוע מבחוץ שוה. (רש"י), וזהו למ"ד קרשי' מלמעלה עובין אמה, ולמ"ד כלי' והולכי' עד כאצבע, היו משפעין את קרשי המקצועו' עד כדי רוח' ג' טפחים ואצבע מלמעלה, ובזה היה המקצוע מבחוץ שוה. (שבת דף צ"ח ע"ב): (כד) ויהיו תאמם מלמטה, כל הקרשים תאומי' זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו, כמפורש למעלה במעשה הידות: תמים, כמו תאומים: על ראשו, של קרש: אל הטבעת האחת, כך הי' בברית' דמ"ה פ"א, הי' חורץ את הקרש מלמעל' אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנו בתוך טבעת של זהב, כדי שלא יהיו נפרדי' זה מזה, שנאמר ויהיו תאמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים וגו' שאין ת"ל אל הטבעת האחת, ומה ת"ל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח עכ"ל הברייתא, ועל פיה פירש רש"י המקרא שלפנינו ויהיו תאמם וגו' דקאי על כל הקרשים, כל קרש וקרש הי' חרץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי הטבעת ומכניסו בטבעת אחת, נמצא מתאים לקרש אחת, וכתב אבל אותן הטבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות: ובקרש המקצוע, הי' טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני, וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו, נמצאו שני הכתלי' מחוברים, כן יהי' לשניה', לשני הקרשי' שבמקצוע, לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי, וכן לשני המקצועות עכ"ל: והרמב"ן ז"ל תמה למה לא פי' בכאן הכתוב ויאמר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשי'; ועוד הוא אמר על הטבע' האחת נידועה, ופי' הוא ז"ל ע"פ הברייתא הנזכרת שמה שאמר על הטבעת האחת קאי על טבעות הבריחי' שיזכור למטה, שיכנס החרץ עד מקום הבריח כלשון הברית', ולא הקפיד הכתוב במה יתחברו, אם בטבעות כסף או זהב, קבועות או מטולטלות, או בחשוקים, והברייתא אמרה שעשה משה להם טבעות, ועל דרך הפשט, הכתוב הזה בקרשי המקצועו' לבדן ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל בשנוי לשון קצת, ומ"ש שעל דרך הפשט לא ידבר הכתוב הזה כי אם בקרשי המקצועות, הוא בעבור שבהם מדבר המקרא שלפניו ושלאחריו (פסוק כ"ג וכ"ה), ואיך יפסיק ביניהם במאמר המוסב על כל הקרשים? ולפי דרכי יתכן לפרש הכתוב שבא להודיע ששם במקצוע לא היו שתי טבעות, אחת לבריח הצפוני ואחת לבריח המערבי, כי אם לא היתה שם אלא טבעת אחת קבועה על קרן המקצוע, ושם נכנסי' שני הבריחים הצפוני והמערבי, ונפגשים זה בזה, והקרשי' שבמקצוע היו תמים לקבל הטבעת ההיא, שעשה בהם חרץ עד מקום הבריח, ותחב שם הטבעת אשר שם יכנסו שני הבריחים, ובזה היו כותלי' המשכן אדוקים ומחוברים יפה, כי הטבעת הזו' בעצמה היתה מחברת בראשה האחד את קרשי המקצוע, כגון המערבי והצפוני; ובראשה השני את שני הבריחים, ותבין מזה מדוע הי' החרץ עד מקו' הבריח כמו שנזכ' בברית', ותבין אמרו הטבע' האחת, כי היתה בזה ההודעה שלא יהי' שם במקצוע כי אם טבעת אחת מספקת לשני הבריחים, ולפ"ז ראוי שיתורגם כך: דיא ווינקעל ברעטער זאללן מיט דען אנשטאססענדען זייטען ברעטערן אונטען צואממען שליסען, אונד אויך אבען צואממען איינפאססען אין איינען רינגעלרינקען), ואולם המתרגם האשכנזי

הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם

וצפית

אונקלוס

וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כו וְתַעְבֵּיד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃ כז וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ כח וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מְעַבַּר מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ כט וְיָת דַּפַּיָּא תְּחַפֵּי דַּהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחֲפֵי יָת

עבריא

תרגום אשכנזי

פיסע אונטער איינעם ברעטע: (כו) דוא מאכסט פערנער ריגעל פאן שטיטים־האלץ, פינף שטיק פיר — — דיא איינע זייטענוואנד דער וואהנונג, (כז) אונד פינף ריגעל פיר — — דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואהנונג, אונד פינף ריגעל פיר — — דיא הינטערוואנד דער וואהנונג. — —. (כח) דער מיטטעלסטע ריגעל געהט דורך דיא ברעטער דורך, ריגעלט זיא צוזאממען פאן איינעם ענדע צום אנדערן.

(כט) דיא ברעטער מוסט דוא מיט גאלד בעלעגען; דיא רינגען מאכסט דוא פאן גאלד, דורך וועלכע דיא ריגעל געשטעקט ווערדען; דיא ריגעל בעדעקסט דוא

מיט

רש"י

המקרא': כו בריחים. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (והוא עשבארע"ש בל"א קווערריגל) חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו חמשה שלשה הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון תו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחי' העליונים והתחתונים שבצפון ובדרום אורך כל אחד חמשה עשר אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחים שבמערב ארך העליוני' והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב שמנה קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן. כט בתים לבריחים. הטבעות שתעש' בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחי': וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעו' לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעו' לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופי' זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות

לא

באור

תרגם כפי' רש"י ז"ל: (כו) בריחם, כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (רש"י), והוא עשבארר'עס ובל"א, קווערריגעל, ורש"י כ"י על קלף משנת רמ"ט מצאתי אשפ"שא בלע"ז, והוא עשפאס'עס, בל"א וואס דורך געהט), הראשון כפי הכוונה, והשני כפי הוראת המלה, כי בריחי' בלה"ק או עברין בלשון ארמי, דבר הבורח או העובר ממקום למקו': חמשה וגו', דעת הרשב"ם ז"ל שהי' בכל קרש מבחוץ חמש טבעו', זה תחת זה, להכניס בהן חמשה בריחים, מלבד הבריח התיכון הנקרא כן לפי שהוא עובר בעובי הקרשי' מן הקצה אל הקצה, שהיו כלם נקובי' בעוביין, להכניס הבריח התיכון בתוך חללם, ואולם יקשה לפירושו זה אמרו והבריח התיכן בתוך הקרשי' מברח מן הקצה אל הקצה, והרי אף חמשת הבריחי' עוברי' מן הקצה אל הקצה לדעתו, לכן הנכון כמו שפירש"י ז"ל ע"פ ברייתא דמלאכת המשכן, אלו החמשה שלשה הן, אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות; זה מבריח עד חצי הכותל, וזה מבריח עד חצי הכותל, זה נכנס בטבעת מצד זה, וזה נכנס בטבעת מצד זה, עד שמגיעין זה לזה, נמצא העליון והתחתון שנים שהן ארבע, והחמישי נקרא תיכון, בעבור שהוא אמצעי ביניהם, ארכו כנגד כל הכותל, נכנס בעובי הקרשי' דרך נקבי' מכוונים זה מול זה, ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו: (כט) תצפה זהב, בברייתא דמ"ה (פ"א) שנינו, והקרשי' והבריחים והעמודי' והאדני' מקום עביין של קרשים מצופה זהב, שנאמר ואת הקרשי' תצפה זהב בתי' לבריח', שאין ת"ל בתי' לבריחם, ומה ת"ל בתי' לבריחם מקום שהבריח נכנס עכ"ל והנה נראה מדברי חז"ל שאמר בתי' לבריחם מוסב על הקרשים, אף שבכתוב לפנינו משמע שמן הטבעות ידבר, ויתכן שדקדקו זה מסדר הנגינות הטעמי', שאלולי היו תיבות בתי' לבריחי' מוסבות גם על הקרשי', מהראוי שיבא תצפה זהב בטעם זקף, ואחרי שבא בטעם רביע, משמע שאף הקרשי' יצפה זהב במקו' שהם בתים לבריחם, דהיינו בעוביים שהו' מקו' שהבריח התיכן נכנס: עוד שם בברית' סוף פ"א ויצף את הבריחים זהב (לקמ' ל"ו ל"ד), כיצד הו' עוש' הי' מביא שתי שפופרות של זהב ארכה של כל אחת ואח' אמה ומחצה, ונותנו בחללו של קרש, מקו' שנותנין את הבריחים ע"כ, ומדאמר בחללו של קרש, משמע שעל הבריח התיכון ידבר, וכן אי' להדי' בילקוט פקודי (רמז תכ"ג), וז"ל, הבריח התיכון המובלע בתוך חללו של קרשי' מובלע בתוך שפופר' של זהב שארך כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך חללו של קרש, והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה, ואולם רש"י ז"ל פי' שאף שאר הבריחים לא היו מצופי' זהב, כי אם נתוני' בשפופרו' של זהב עוברות מטבעת לטבעת, וכן אי' בילקוט שם (רמז ת"כ):

(ל) והקמת

וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין

קדש

אונקלוס

עַבְרַיָּא דַהֲבָא׃ ל וּתְקִים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכְתֵיהּ דִּי אִתַּחֲזֵיתָא בְּטוּרָא׃ לא וְתַעֲבֵיד פָּרוּכְתָּא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן יַעֲבֵיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ לב וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף׃ לג וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַּיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגָּו לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ

קודשיא

תרגום אשכנזי

מיט גאָלד. (ל) אלודען ריכטעסט דוא דיא וואָהנונג אויף נאך דער וויזע, וועלכע דיר אויף דעם בערגע וויר געצייגט וואָרדען זיין. (לא) דוא זאָללסט אויך איינען פֿאָרהאַנג מאכען פֿאָן בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע אונד זעכספֿאך געצווירנטעם גארן; מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט, קונסטוועבעראַרבייט זאָלל מאַן איהן מאַכען. (לב) דיזען פֿאָרהאַנג לעגהסט דוא אויף פֿיר זיילען פֿאָן שטיטהאָלץ, דיא מיט גאָלד בעלעגט זינד, איהרע האַקען אויך פֿאָן גאָלד, אויף פֿיר זילבערנע פֿיסע. (לג) דוא ווירסט דען פֿאָרהאַנג גראַדע אונטער דען שפאַנגען דער טעפּפּיכע אנברינגען, איננערהאַלב דעם פֿאָרהאַנגעס ברינגסט דוא דיא לאַדע דעם געזעצעס היניין; זאָ זאָלל דער פֿאָרהאַנג אייך איין צווישענשייד זיין צווישען דעם היילִיגען

רש"י

לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: ל והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: לא פרכת. ל' מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד. דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירו' והציורין שמשני עברי' אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה ארבעה עמודי' תקועים בתוך ארבעה אדנים והאונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוי' והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש' של משכן שיהא היומנה ולפנים עשר אמות והיומנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברות כ' אמה ושפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישית של משכן והמותר תלוי לאחוריו

באור

(ל) והקמת את המשכן, לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר, קודם לכן, שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו (רש"י), כוונת הרב ז"ל שהזמן מורכב מעתיד ועבר, לפי שעתה עדיין לא הראהו, אבל כשיבא זמן הקמתו, שעמנו הוא מדבר, אז תהי' הפעולה עברה, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי ווירד געצייגט וואָרדן זיין, וכבר כתרנו בכמה מקומו' שדרך הזמן המורכב כזה לבא בלה"ק על הרוב בלשון עבר: (לא) פרכת, לשון מחיצה והבדלה: תכלת וארגמן וגו', מכל מין ומין הי' בכל חוט ששה חוטין, נמצא החוט כפול כ"ד. (יומא דף ע"ב ע"א), ובילקוט אי' שגם זהב הי' בפרוכת: (לב) ארבעה עמודי שטים, מתמונת העמודי' הללו ומדתן ואופן סדורם לא נזכר דבר לא במקר' ולא בברית' דמ"ה ובילקוט ואולם חמשת העמודי' שעל פתח האהל עוביין כעובי הקרש שהוא אמה, כמו שכת' רש"י לעיל בשם בריתא דמס' מדות ובילקוט פקודי אי' שהיו אמה על אמה, ומדקאמר אמה על אמה משמע שהיו בעלי זווית, לא עגולים. ואולם ארבעת העמודי' הללו, נראה שהיו בעובי אמה וברוחב כאצי הקרש שהם ד' טפחי' ומחצה, שכן הי' מדת אדני כסף אשר בהם היו תחובים: וכן לא נזכר המרחק שבין העמודי', ועל כרחינו לומר שלא הי' המרחק שביניהם שוה, ויתכן שהיו שני' מכאן ושני' מכאן, כדי שישאר באמצע רווח פנוי יותר משתי אמות ומחצה, דאל"כ האיך היו יכולי' להכניס את הארון לארכו, שהי' אמתי' וחצי, חוץ מן הבדי' והטבעות שעל בדיו? (דאלו לרחבו, אף שלא היה כי אם אמה וחצי, וודאי אי אפשר, שאם הבדים יונחים מכאן ומכאן), ומלשון הכתוב משמע שהקימו את העמודים, ואחרי כן הביאו את הארון, ושמו את הפרכת: וכן כתב בעל חכמת המשכן (כמו שהבי' בעל מעשה חושב בשמו), שלא הי' המרחק שבין העמודי' שוה, אלא שהוא סדרם על אופן אחר: וויהם, אונקליות עשויות כדמות וו, קבועות בראשי העמודי', לחבר בהם את הפרוכת, ויתכן שהיו כעין הכותרות שבראשי העמודי' לנוי, ולדעת רש"י ז"ל הי' ראש הפרוכת כרוך בכלונס, והניחו את הכלונס על הווי' ההם, ואולם בבריתא דמ"ה פ"ד אי' שעשו ארבעה תוברין בראש הפרוכת, והיו תולין אותה ע"י התוברין ההם באונקליות על גבי העמודי', ופי' בערוך (ערך תבר ב') תוברין הם לולאות כגון שעושי' למכנסי', ואמר הגאון אנו קורין אותן תופרות מלשון תפירה: וכן משמע, שאל"כ לא היתה שפת הפרוכת מגיעה לארץ: והפרוכת ארכה, שהוא השתי, עשר אמות לרחבו של משכן, ורחבה שהוא הערב, עשר אמות כגבהן של קרשים: (לג) תחת הקרסים, בשליש של משכן, למערב העמודי', כדי שיהיה היומנה ולפנים עשר אמות, והיומנה ולחוץ עד העמודי' שעל הפתח עשרי' אמה, נמצא בית קדש הקדשי' עשר על עשר: והבאת שמה וגו', לא יכונו עתה שיעשה כסדר הזה, כי אין עתה הצואה בהקמת המשכן, כי אם בעשייתו, אבל הענין הוא הודעת התכלית, שישי' הפרוכת תחת הקרסי', כדי שיהיו' הארון שם

קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס

כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וחמש

אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא׃ לד וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ לה וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוֹכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִיפּוּנָא׃ לו וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר׃ לז וְתַעְבֵּיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא׃

כז א וְתַעְבֵּיד יָת מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין

פותיא

תרגום אשכנזי

היילִיגען אונד דעם אללער־היילִיגסטען. (לד) דוא לעגסט הערנאך דען דעקקעל אויף דיא לאדע דעס צייגניססעס, אין דעם אללערהייליגסטען. (לה) דען טיש זעצעסט דוא אויסערהאלב דעם פארהאנ־געס, דען לייכטער דעם טי־שע געגענאיבער, נעמליך אן דער זייטענוואנד דער וואָהנונג, אויף דער זידליכען זייטע, דען טיש אבער ברינגסט דוא אן דיא נערדליכע זייטענוואנד. (לו) דוא מאכסט איינע דעקקע צום איינגאנגע דעס געצעלטעס פאן בלויער, פורפור־ראָטהער, האָכראָטהער וואללע אונד צווירנטעם גארן, שטיקקערארבייט. (לז) דוא מאכסט צו דיזער דעקקע פינף זיילען פאן שטים־האָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד, איה־רע האקען פאן גאָלד, אונד גיסעסט דאצו פינף קופפערנע פיסע.

כז (א) דוא מאכסט דען אלטאר הערד פאן שטים־האָלץ, פינף עללען דיא

רש"י

להחוריו לכסו' את הקרשים: לה ושמת את השלחן • שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה • ומנורה בדרו' משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה • ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים • כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכ' עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: לו ועשית מסך • וילון, שהוא מסך כנגד הפתח כמו (איוב א') שכת בעדו ל' מגין: מעשה רוקם • הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם • שם האומן ולא שם האומנות תרגומו עובד צייר ולא עובד ציור • ומדת המסך כמדת הפרכת י' אמות על י' אמות:

כז א ועשית את המזבח וגו' • ושלש אמות קומתו • דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר

באור

מגות לפרוכת, ותבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, וכן ונתת את הכפרת שבפסוק הבא: (לה) ושמת את השלחן, שלחן בצפון, משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצ', ומזבח הזהב נתון כנגד אוי' שבין שלחן למנורה, משוך קמעא כלפי המזרח, וכלם נתוני' מן חצי המשכן ולפנים • כיצד? ארך המשכן מן הפתח לפרוכת כ' אמה, המזבח והשלחן והמנורה משוכי' מן הפתח לצד מערב עשר אמות • (רש"י): (לו) מסך, וילון, הוא מסך כנגד הפתח, כמו שכת בעדו (איוב א' י'), לשון מגין • (רש"י), והוא מן הכפולי' בתוספת מ"ם, ומשפטו מסכך כפלם מכלל, רד"ק בשרשים שרש סכך): מעשה רקם, הצורות עשויו' בו מעשה מחט, כפרצוף של עבר זה, כך פרצוף של עבר זה: רקם, שם האומן ולא שם האומנות, תרגמו עובד צייר ולא עובד ציור (וכן מתורגם בל"א, ויב"ע שתרגם עובד ציור מחטא, תרגם כפי הכוונה), ומדת המסך כמדת הפרוכת עשר על עשר אמות • (רש"י), ולפ"ז לא כסה המסך כנגד עובי הקרשים מזה ומזה: (לז) חמשה עמודי שטים, כבר זכרתי למעלה (פסוק ל"ב) שנראה מדברי רז"ל שהיו בעלי זויות, ומדתם אמה על אמה, ואף בהם צריכין אנו לומר שהי' ביניה' רווח פנוי להכניס השלחן והארון עם בדיו וטבעותיו, ולא היו א"כ המרחקי' שביניהם שווים, והולם לאופן סדורם אין הכרע מדברי קדמונינו ז"ל, ובעל מעשה חושב הכריע מדעתו, ובא' שהיו שנים מהם מכסי' עובי הקרשי' מזה ומזה, והשלשה הנשארים על מרחק שוה, רחוקי' זה מזה וכן משני צדי הפתח אמה ושלש רביעי', ואין דבריו נראים כמש"ל, דא"כ הי' צריך להקים העמודים אחר שהכניס הארון והשלחן:

כז (א) מזבח, מקום גבוה מיוחד לענוד' ההקרבה וההקטרה נקרא מזבח, ואין בל"א מלה משותפת לשתי ההוראות האלו כי אם מלת (אלטאר) הלקוחה מלשון רומי, ושם שרשה מלשון גבה (אלטו"ס, האך) מענין במה: והמזבח שדבר בו הכתוב הזה הוא הנקרא מזבח החיצון, ונקרא ג"כ מזבח העולה וכן מזבח הנחשת, ולמעלה (כ' כ"א) קראו הכתוב מזבח אדמה: רבוע, כל צורה בעלת זויות שארכה כרחבה נקראת רבוע: ושלש אמות קמתו, דברי' ככתבן, דברי ר' יהוד', ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שני' כארכו (והוא עשר אמות), ומה אני מקיים ושלש אמות קמתו, משפת סובב ולמעלה • (זבחי' דף נ"ט ע"ב), שהסובב והוא הכרכב הנזכר להלן, הגיע עד סוף האמה השביעית של גבהו, ומשם עד השפה העליונה שלש אמות, ואמה אחת לגובה הקרנות הרי עשר אמות, שהן פי שני' כארכו, ובגבורות' דמ"ה (פי"א) נזכרה הפלוגת' בשם ר' מאיר ור' יוסי, והרמב"ם פסק כר' יוסי, וכן בגבורות' דמ"ה אחר שהזכיר'

וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת: ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו: ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת

עד

אונקלוס

פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ: ב וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרְוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא: ד וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַדְתָּא אַרְבְּעָא עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי: ה וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְכָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד

תרגום אשכנזי

דיא לענגע אונד פינף עללען דיא ברייטע; דער אלטאהרערד זאלל פירעקקיג אונד דיא העהע דעסזעלבען דרייא עללען זיין. (ב) אן דען פיר ווינקעלן מאכסט דוא פיר האהלע עקקען, אויז איינעם שטיק מיט דעם הערדע געמאכט; דוא בעלעגסט איהן מיט קופפער. (ג) דוא מאכסט אויך טעפפע, איהן פאן אשע צו רייניגען (אדער אשענטעפפע), שויפעלן, בעקקען, גאבעלן אונד קאהלפפאננען דאצו; אללע זיינע גערעטהע מאכסט דוא אויז קופפער. (ד) דוא מאכסט פערנער איין זיבווערק, נעצפערמיג פאן קופפער; אן דיזעם נעצצע מאכסט דוא פיר רינגע פאן קופפער אן דען פיר עקקען. (ה) דיזעס זיבווערק בעפעסטיגסט דוא אונטערהאלב דער אויזלאדונג אם אפפעראלטאר; דאז נעץ זאלל ביז אן דיא

העלפטע

פלגות

רש"י

ונאמר בפנימי רבוע ומה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: ב ממנו תהיין קרנותיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעי' מ"ח) ומצחך נחושה: ג סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכו והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בל' עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ') ותשרש שרשיה. (איוב ה') אויל משריש וחלופו (שם ל"א) ובכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה י"ז) בסעיפיה פוריה וחלופו מסעף פורה מפשח סעיפיה וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (יהושע ז') ויסקלו אתם באבני' וחלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (ישעיה ה') ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלעז אדשנד"יר (בל"א ענטאשן. פון אשע רייניגן): ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז וודי"ל (והוא מל' איטאלי' באד"יל. אייזרנע שויפל. וכן במדבר ד' י"ד): מזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופי' ומכה בהם בבש' ונתחבי' בו ומהפכין בהן על גחלי המערכ' שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוצ"ש (והוא קראצע"טס · בל"א קרומר האקן. וכן פסחים ס"ד ע"א). ובל' חכמים צנוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן דשן מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויי' מחתות כמו (ישעיה ל') לחתות אש מיקוד ל' שאיב' אש ממקומה וכן (משלי ו') היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: ד מכבר. ל' כברה שקורין קרי"בלש (בל"א זיב) כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: ה כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל

שוחטין

באור

שהזכיר' המחלוקת, סתמה כר' יוסי: (ב) ממנו תהיין קרנתיו, שלא יעשם לבדם ויחברם בו, ויב"ע תרגם מניה יהוין קרנוי זקיפין לעיל, שיהיו זקופין ועולין מן המזבח: והקרנות האלו היו חלולות ומעוקבות, אמה על אמה בגובה אמה: (ג) סירתיו, כמין יורות: לדשנו, להסיר דשנו לתוכו, והוא שת"א למספי קטמי' לספות הדשן לתוכם, כי יש מלות בלשון עברי' מלה אח' מתחלפ' בפתרון לשמש בנין וסתירה, כמו ותשרש שרשיה (תהלי' פ' י'), אויל משריש (איוב ה' ג'), וחלופו ובכל תבואתי תשרש (שם ל"א י"ב), וכמוהו בסעפי פרי' (ישעי' י"ז ו'), וחלופו מסעף פארה (שם י' ל"ג), מפשח סעיפי', וכמוהו וזה האחרון עצמו (ירמי' נ' י"ז), שבר עצמיו, וכמוהו ויסקלהו באבנים (מלכים א' כ"א י"ג), וחלופו סקלו מאבן (ישעי' ס"ב י'), הסירו אבניה, וכן ויעזקהו ויסקלהו (שם ה' ב'), אף כאן לדשנו להסיר דשנו, בלע"ז אדישנד'ריר. (רש"י), בל"א (בו ענטאשן, פאן אשע בו רייניגן): ויעיו, כתרגומו מגרפות שנוטל בהן הדשן, והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק, ולו בית יד ובלע"ז ווד"ל · (רש"י), בל"א (היין נפעס נוס אב לערן): ומזרקתיו, לקבל דמי הקרבנות: ומזלגתיו, כמין אונקליות כפופי' להפוך בהן איברי הקרבנות על גחלי המערכה, שיהא ממהר שריפתן, ובלע"ז קרוצ"ש [ובס"א מצאתי קרוב"רס, והוא בל"א (קרומהאקן, גאבלן)] ובלשון חכמי' צנוריות · (רש"י): ומחתתיו, לחתות בהן הגחלי', כדכתיב לחתות אש מיקוד (שם ל' י"ד), היחתה איש אש בחיקו (משלי ו' כ"ז): לכל כליו, כמו כל כליו (רש"י), וכבר הזכרנו פעמי' רבות משמוש הלמ"ד, להורות על הכלל שאחרי הפרט: (ד) מכבר, לשון כברה שקורין קרי"בלא (זיב בל"א) כמין לבוש עשוי למזבח עשוי חורין חורין, כמין רשת, ומקרא זה מסורס, וכה פתרונו, ועשית לו מכבר נחשת, מעשה רשת · (רש"י): (ה) כרכב, סובב, כל דבר המקיף סביב בעגול נקרא כרכב וכו', והוא כמו שעושי' חריצין עגולין בקרשי דפנות התיבות וספסלי העץ, אף למזבח עשה חרין סביבו, והי' רחבו אמה בדפנו לנוי, והוא לסוף שש אמות של

גבהו

עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס
ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו
עשרים

העלפטע דעס אלטאהרהער־ דעס רייכען. (ו) דוא מאכסט אויך שטאנגען צום אלטאר־ הערדע, שטאנגען פאן שטים־האלץ, בעלעגסט זיא מיט קופפער. (ז) דיא שטאנגען ווערדען אין דיא רינגע געשטעקט, זא דאס דיא שטאנגען אן בײדען זײ־ טען דעם אלטארהערדעס זײען, אינדעם מאן איהן טרעגט. (ח) האהל, פאן טאפֿעלן צוואממען געזעצט זאללסט דוא איהן מאכען; וויא ער דיר אויף דעם בער־ גע געצייגט ווארדען, זא זאלל מאן איהן מאכען. (ט) דוא מאכסט דען פֿאר־ האף צור וואהנונג, צור זיד־ ליכען זייטע געשטריקטע אומ־ הענגע צום פֿארהאף פאן געצווירנטעם גארן, הונדערט עללען לאנג פֿיר דיא איינע זייטע; (י) דאזו צוואנציג
זײלען

פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעֲבֵיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ ז וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אַחֲזֵי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃ ט וְתַעֲבֵיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אָרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃ י וְעַמּוּדוֹהִי
עסרין

באור

גבהו, לדברי האומר גבהו פי' שני כארכו: (רש"י), והנה כאן כתב הרב ז"ל שהי' חרין, ובגמ' (זבחי' דף כ"ט ע"ב וס"ב ע"א) הזכיר שהי' כליטה, והרב בעל מעשה חושב השוה ב' הלשונות, וכתב שהי' באמת כליטה, ואולם הכליטה הזאת לא היתה חלקה כי אם חרוצה, והכליטה נקראת בל"א אויזלארונג, בוכט, ואם הי' חרין נריך לתרגמו האהל לייסטע: עד חצי המזבח, שהוא סוף האמה החמשית, והוא חצי גובה המזבח עם הקרנות לדברי ר' יוסי, ועד שם הוא מקום הדמי' הנתנין למטה, וינ"ע בתרגומו הוסיף באור ואמר שהי' המכבר הזה לתועלת, שאם יפול שום גחלת מעל המזבח יקבלו המכבר, ולא יגיע לארץ, והכהני' לוקחי' אותו מן המכבר, ומחזירין אותו על המזבח, משמע שהי' המכבר יוצא קצת מדופן המזבח, לקבל דבר הנופל מעליו: (ודע שבמקצת הספרי' שבדפוס נכתב ברש"י בפסוק ה' בזה"ל והגיע רחבו (של מכבר) עד חצי המזבח, כמצא שהמכבר רחב אמה, והוא הי' סימן וכו', ואולם בשני הכ"י שבידי, וכן בדפוס וויניצי' ובשאר דפוסים ישנים תיבות הללו כמ"צא שהמכ"בר רח"ב אמ"ה אינן, ובאמת אין להם שחר, כי היכן נמצא שלא הי' רחבו כי אם אמה? אולי צ"ל נמצא שהכרכוב רחב אמה, שהוא הגיע מן קצה הרשת שהוא סוף האמה החמשית, עד סוף האמה הששית של גובה המזבח, נמצא שהי' רחבו אמה, אבל מה שכתוב אח"כ בדברי רש"י והוא הי' סימן וכו', משמע דקאי על המכבר, ויותר נראה שטעות נפל במקצת הספרי'), והנה למעלה על המזבח לפני' מן הקרנות, שהיה אמה על אמה כנזכר, היה אמה אחת סביב לדריסת רגלי הכהנים, כשתייר אמה על אמה באמצע, והוא הי' מקו' המערכה: וכבש חלק ומשופע הי' לדרומו של מזבח, שבו היו עולין, והי' הכבש הזה רחוק מן המזבח כמלא חוט השערה, ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום, כדברי האומר עשר אמות קומתו, ולר' יהודה האומר דברי' ככתבן ג' אמות קומתו, לא הי' אורך הכבש, כי אם עשר אמות. (כ"כ רש"י בשם משנת מס' מדות: (ז) בטבעת, בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לחת, כתרגומו חליל לוחין, לוחות עצי שטים מכל צד, והחלל באמצע, ולא יהי' כלו עץ אחד שיהי' עביו ה' אמות על ה' אמו', כמין סדן, כי אם חלול, ובמקום חנייתן היו ממלאין את חללו עפר עד מקום המערכה: (ט) קלעים, עשוים נקבי' נקבי', מעשה קליעה, ולא מעשה אורג, וכן מתורגם בל"א ובגריתא דמ"ה (פ"ה) שגינן כמין קלע זה של ספינה: לפאה האחת, כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו
עשרים

רש"י

שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושי' חרילין עגולין בקרשי דפני התיבו' וספסלי העץ אף למזבח עשה חרין סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו • ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמ' חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפרש' (שמות כ') ומזבח אדמה תעשה לי ולא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהי' לו כבש כך שנינו במכילתא • ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח ומובדל מן המזב' מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו • ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מ"ט מדות וזה שהוא מובדל מן המזב' מלא החוט בזבחי' למדנוהו מן המקרא': ז בטבעת • בארבע טבעות שנעשו למכבר: ח נבוב לוחת • כתרגומו חליל לוחין לוחת עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: ט קלעים • עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת • כל הרוח קרוי פאה: י ועמודיו
עשרים

עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה

חמשים

אונקלוס

עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאֻרְכָּא סְרָדִין מְאָה אֻרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּפוּתְיָא דְּדָרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ יג וּפוּתְיָא דְּדָרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין

אמין

תרגום אשכנזי

זיילען נעבסט צוואנציג קופ־פערנען פיסען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען זילבערן; (יא) זא אויך צור נערדליכען זייטע, אין דער לענגע, הונדערט עללען לאנגע אומהענגע, דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופפערנען פי־סען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען זילבערן. (יב) דיא ברייטע דעס האפעס, צור וועסטלי־כען זייטע, פונפציג עללען אומהענגע, דאצו צעהן זיי־לען נעבסט צעהן פיסען. (יג) דיא ברייטע דעס הא־פעס, צור עסטליכען זייטע,

פונפציג

רש"י

עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת. האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועי' לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש (וברש"י כ"י פל"ש. פאלאש בל"א כפהכל) הרכן ששה טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונד' דרך טבעתו באונקליו שבעמו' העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונז"יש (בל"א טיהר אנגלן) ורחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשוקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם. אך יודע אני שחשוק ל' חגורה שכן מצינו בפילגש בגבעה (שופטים י"ט) ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים: יג לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוי' קדם ל' פנים אחור ל' אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון יום מערבה: חמשים אמה. אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי ששם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני' נשאר רחב חלל הפתח

בנתים

באור

עשרים, חמש אמות בין עמוד לעמוד. (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה פרק ה'), והכוונ' מאמצע העמוד האחד עד אמצע העמוד השני, כי הי' עובי העמודי' אמה, כ"כ הרא"ש ובעל חכמת המשכן ובעל מעשה חושב וכן מש"ע, אבל לתמונתם אין הכרע, אם היו עגולי' או בעלי זויות, ומסתמא היו כמו עמודי המסך, בעלי זויות: ואדניהם, מוסב על העמודי', האדנים של העמודים נחשת, האדנים יושבי' על הארץ, והעמודי' תקועים לתוכן, הי' עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש [וברש"י כ"י פל"ש, פאל"ש, בל"א (פפאהל), ארכן ששה טפחים, ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו, וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים, כנגד כל עמוד ועמוד, ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין ו"ו, ראשו זקוף למעל', וראשו אחד תקוע בעמוד, כאותן שעושין להציב דלתות, שקורין גונ"דש (גאנד"ש, ובל"א טירהאנגלן) ורחב הקלע תלוי מלמטה, והי' קומ' מחיצת החצר. (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה שם), ועוד שנינו שם שהי' הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מכד זה, ושתי אמות ומחצה מכד זה, הכוונה מאמצע העמוד, ששם הי' הטבעת נתונה על האונקלי, ומשם עד מקום הטבעת שבעמוד הסמוך חמש אמות, כמ"ש למעלה: ווי העמודים, הם האונקליות, וכבר כתבתי שיתכן שהיו דמות ציור, כעין כותר' שעושין לראשי העמודי' לנוי (תמצא דמותו בתוך הציורי' אשר בשער הספ', כשבור ומוכח לרגלי העמו') ועליו היו מניחין את הקונד' בטבעתו: וחשקיהם, חשוק לשון חגורה, שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי' חבושי' (שופטים י"ט), תרגומו חשוקי', כך פירש"י ז"ל, וכתב שהיו העמודים מוקפי' בחוטי כסף סביב, ואיני יודע אם על פני כלם אם בראשם אם באמצעם עכ"ל: והנה מצאנו לשון חשק נופל על החבור והדבוק, ואף החשק שבנפש הוא מענין הזה, כי האוהב ידבק עם הנאהב, ונפשו קשורה בנפשו, וכן ותדבק נפשו (בראשית ל"ד ג'), כמו חשקה נפשו (שם ח'), ויתכן א"כ לומר שהיו הווים נדבקים ונחשקים בעמודי' ע"י חגורות של כסף המסבבות את העמודים, וכ"כ הראב"ע, והוא מסכי' עם מה שדמיתי בנפשי, שהיו הווים כעין כותרת שבראשי העמודי', ודרך הכותרת ההם להיות נדבקים סביב העמוד ע"י חגורות, ובציורי הבנינים הקדמוניים ימצא שהיו עושין לפעמי' את הכותרת מאבן יקרה, או ממתכות יקר, וכן החגורות פעמים יפתחו אותם מאבני שיש או (גראניט) וכדומה לנוי, ופעמי' יעשו אותם ממיני מתכות, וכן מדבקות את הכותרת עם העמוד, ואחרי שהווים היו מטוענו' במשא הקלעים הכבדים, והיו מתוחין מלמטה ע"י היתדות התחובין בארץ, היו צריכים להדבק היטב עם העמודים, כדי שלא ירופפו, והיו מהדקין אותם ע"י חשוקי כסף: (יג) לפאת קדמה מזרחה, פני המזרח, קדם לשון פנים, אחור לשון אחורים, לפיכך מזרח קרוי קדם, שהו' פנים, ומערב קרוי אחור, כד"א הים האחרון (דברים י"א כ"ד), ימא מערבא. (רש"י): חמשים אמה, אותן נ' אמה לא היו סתומי' כלם בקלעים, לפי ששם הפתח, אלא ט"ו אמה קלעי' לכתף הפתח מכאן, וכן לכתף השנית, נשאר רחב חלל הפתח בינתי' כ' אמה, וזהו שנאמר ולשער החצר מסך כ' אמה, וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח. (רש"י): והנה כדי לעמוד על סדר העמודי' והמרחקים שביניהם, ולהשוותם עם מדת אורך ורוחב החצר הנזכר בכתוב, נסתכל בברית' דמ"ה פ"ה שהבאתי למעלה וז"ל, הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מכד זה, ושתי אמות ומחצה מכד זה, וכן לעמוד השני, הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות ע"כ: ומשמע מזה שמשפט אחד לכל העמודי', ואף לעמודי הזווית ולאותם העמודי' על הפתח מזה ומזה, דין אחד להם, שמכלם יצא הקלע שתי אמות ומחצה מזה ושתי אמות ומחצה מזה: ומוכח מכאן שבקרני הזווית ממש לא היו שם עמודים כלל, כי אם משני עמודי

מקצוע

חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ * יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב

חמשים

אַמִּין: יד וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִיבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָה: יז כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יח אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה

באמין

פונפציג עללען. (יד) נעמליך פונפצעהן עללען אומהענגע צו דער איינען זייטע נעבען דעם איינגאנג, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען, (טו) אונד צו דער אנדערן זייטע נעבען דעם איינגאנג, אויך פונפצעהן עללען אומהענגע, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען. (טז) צום איינגאנגע דעם פארהאפעס איינע דעקקע פאן צוואנציג עללען פאן בלויער, פורפורראטהער, האכראטהער וואללע אונד געצווירנטעם גארן, שטיקקעראַרבייט, דאצו פיר זיילען נעבסט פיר פיסען. (יז) אללע זיילען דעם פארהאפעס רונד אומהער האבען זילבערנע רייפען; איהרע האקען זינד זילבערן אונד איהרע פיסע קופפערן. (יח) דיא לענגע דעם פארהאפעס הונדערט עללען, דיא

באור

מקצוע דרומית מזרחית הי' האחד משוך אל הדרום שתי אמות ומחצה, והשני משוך אל המזרח ב' אמות ומחצה, וכן לכל המקצועות, ואף על שער החצר לא היו העמודי' בתוכי' על הקצוות מימין ומשמאל השער, כי אם משוכי' משם שתי אמות ומחצה מזה ומזה: ואלולי כן לא יתכן לומר שיצא הקלע מן כל עמוד ועמוד ב"א ומחצה מזה ומזה, כמבואר במעט השתכלות: ולפי זה כך הי' סדר עמודי החצר סביב, לצד מזרח מדרום לצפון שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד, חמש אמות קלעי', עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, שתי אמות ומחצה קלעי', ימין השער, שתי אמות ומחצה מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, שתי אמות ומחצה מסך, שמאל השער, שתי אמות ומחצה קלעי', עמוד, חמש אמות קלעי', עמוד, חמש אמות קלעי', עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים, הרי לך נ' אמה רוחב ובהם עשרה עמודי', וכנגדם עמוד מול עמוד מכוון, עשרה למערב, לא שאין שם פתח: ולדרום החצר שתי אמות ומחצה קלעי' במקצוע המערבי, וכן במקצוע המזרחי, וביניהם כ' עמודי' עם י"ט מרחקי' כל אחד מהם חמש אמות, הרי לך מאה אמות אורך, וכן לצפון, עמוד מול עמוד, על סדר נאה ומכוון, לכל עמוד מזה ומזה ב' אמות ומחצה קלע, ובין עמוד לעמוד חמש אמות, שיש לכך על זה, ולא תצטרך לכל הלחץ אשר נלחצו המפרשי' בזה הענין: כי הנה הרא"ם ז"ל שלא ראה בריתא דמ"ה חשב שהיו שם עמודי' בקרני הזויות ממש, ומזה נולדו לו ספקות רבות, הא' שהיו צריכי' להעמיד בכל מקצוע שני עמודי' תכופי' זה בצד זה, בלי רווח ביניהם כלל, אחד לצורת האורך ואחד לצורת הרוחב, כדי למלאות מספר העמודי' שזכר הכתוב לכל רוח, ואין הסדר הזה נאה לעין הרואה, והשני שעל הדרך הזה אין בין עשרי' עמודי האורך כי אם י"ט מרחקים, ובין עשר עמודי הרוחב לא היו כי אם ט' מרחקי', ואם הי' בין עמוד לעמוד חמש אמות כמ"ש רש"י ז"ל, אין החשבון מכוון עם מדת האורך והרוחב שזכר הכתוב: וכדי להתיר הספקות הללו הכניס הרב את עצמו בדוחקי' עצומי', ובכלם אין די לבאר הדברי' ככל הצורך, ולפי מ"ש והוכחנו משמעות לשון הבריתא אין מקום לספקות הללו (עיין בס' מעשה חושב, (והציור מזה תמצא בסוף) הספר: (יח) ורחב חמשים בחמשים, חצר שבמזרח הית' מרובעת כ' על כ', שהמשכן ארכו ל' ורחבו עשר, העמיד מזרח פתחו בשפת כ' התיכוני' של אורך החצ', כמצ' כלו בחמשי' הפנימיי', וכלה ארכו לסוף ל', נמצאו כ' אמה רווח לאחוריו בין הקלעי' לחלל המשכן, שהקלעי' היו לפני' מן העמודי', ומהם עד חלל המשכן כ' אמות (כי עובי הקרשים בכלל חצר, כ"כ רש"י בעירובין דף כ"נ ע"ב): ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר: נמצאו לו כ' אמה רווח לצפון ולדרום מן קלעי החצר עד חלל המשכן וכן למערב, וקשי' על חמשי' חצר לפניו, ויהי' שעור הכתוב ורחב חמשי' בחמשי', שעד חמשי' אמה באורך

רש"י

בנתים עשרים אמה והו שנאמר ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כרחב הפתח: יד עמודיהם שלשה. חמש אמו' בין עמוד לעמוד בין עמו' שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן השלשה שבמזרח חמש אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב: יז כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: יח ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזר' היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשים החיצונים של אורך החצ' נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המש׳

וכן

בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פֻּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְּדַרְתָּא דִּנְחָשָׁא׃

כ וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא

בוציניא

חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס

סדר תצוה

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר

להעלת

דיא בריטע אויך פֿונפֿציג עללען, נעמליך ביז פֿונפֿציג עללען אין דער לענגע, דיא העהע דער אומהענגע פֿינף עללען, פֿאָן געצווירנטעם גאַרן, דאצו קופּפֿערנע פֿיסע. (יט) אללע איבריגען געראַטהע דער וואָהנונג צום דיענסט דערזעלבען, אללע איהרע נעגעל אונד אללע נעגעל דעס פֿאָרהאָפֿעס זאָללען פֿאָן קופּפֿער זיין.

(כ) דוא זאָללסט אבער אויך דען קינדערן ישראל בעפֿעהלען, דאס זיא דיר רעין רײנסטען אֶהל פֿאָן געשטאָסענען אָליפֿען ברינגען, צום לייכטען, אום בעשטענדיג ליכט

רש"י

זכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחש' אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: יט לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדותיו ועמודים: יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שסמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה ל"ג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

כ **ואתה** תצוה. זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחו' מגרגרו בראש הזית וכו': כתית. הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן ברחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציאו טפה הראשונה מכניסן לרחים וטוחנן. והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה: תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כ') עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חבתין נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלח' הפנים

משנת

באור

באורך יהי' רחב החצר חמשים אמה: וקמה חמש אמות, גובה מחיצ' החצר, והוא רחב הקלעי'. (רש"י), ודע שזהו לשטת ר' יהודה בגמ' (זבחי' דף נ"ט ע"ב וס', ע"א), אבל לר' יוסי הי' רחב הקלעי' ט"ו אמה, וזהו גובה החצר, ומה תלמוד לומר וקמה חמש אמות, משפת המזב' ולמעל':
(יט) לכל כלי המשכן, שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו, כגון מקבות לתקוע היתדות והעמודים: יתדתיו, כמין נגרי נחשת קשורי' בקלעי' ותוחבין אותן בקרקע, שלא ינועו הקלעי' מלמטה לכאן ולכאן ברוח, ויתכן שהיו היתדות הללו בנקודה האמצעית שבין עמוד לעמוד, שאם הקלעים קלים להתנועע:

(כ) **ואתה תצוה**, אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרש' כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרכ' והמשכן והאה' והמכס' ומזבח העולה והחצר והמסך, החל לפרש דבר משרתי המשכן ועבודתם, שיעבדו הם בעצמם אין זר אתם, והתחיל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר, ואלה המשרתי' ראוי' להיות ניכרי' ונבדלים במשפחותם גם במלבושיה' שיהי' לכבוד ולתפארת, ואח"כ הזכיר שיהיו קריבים ללמד שבעת ימי המלואי', שילמדם משה וירגילם, ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה, לא על מזבח הזהב, רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה. (הרמב"ע), ובאה מלת הנוכח לפני הצווי לנכח, ואתה תצוה, לפי שהי' זה צווי לדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה, כמו שאמר חקת עולם לדרתם, וכל הנאמר למעלה לא הי' אלא לשעה לצורך המשכן, ובמדבר לא הי' להם דרך לעשות את השמן, רק הנשיאים הביאוהו מן השמור אתם: אליך, הטעם שיראה הוא בעצמו, אם הוא זך וכתית כראוי: זך, נקי בלי שמרים. (מנחות דף פ"ו ע"ב), ויהי' לפ"ז זך תואר לשמן, והרמב"ע כתב שינקרו הגרגרי' שאין בהם עפוש או שלא נאכלו קצתם, על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ויהי' א"כ זך תואר לזית, והמתרגם האשכנזי תרגם כדברי חז"ל, ולדעת הרמב"ע ראוי שיתורגם פֿאָן ריינן געשטאָכנן אָליפֿן [*וטעם הנגינה תמ:ים לפי' חז"ל, כי מלת זית היא בטעם מפסיק (כי עיקר הטעם ראוי להיות שמן זית זך, ונשתנה הנגה למרכא בעבור שאין לתביר משרת פה, אבל לענין כתות המאמר הוא כמפסיק, ככודע למבינים בטיב פסקי הטעמים): * ואם הי' זך תאר לזית, ראוי ה' להיות שמן, בטעם מפסיק [עיין בפי' רש"י על הכתובה בספר התורה הזה (דברים כ"ט כ')], והי' ראוי להיות הנגינה באופן זה, ויקחו אליך | שמן | זית זך.]: כתית, הזיתים כותש במכתשת, ואינו טוחנן בריחי', כדי שלא יהיו בו שמרים, ואחר שהוצי' הטפה הראשונה מכניסין לריחי' וטוחנן, והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות. (רש"י מנמ' דמנחות (שם ע"א), והם דברי ר' יהודה, ולרבנן אף הטחון כשר למאור, אם אין בו שמרים: להעלת, לפי מ"ש בפ' תרומה לדעת האומר שלא היו הנרות מחוברות אל המנור' (והכהן הי' מעלה ומניח אות'), בראשי הקנים, יתכן שעל שם זה תקרא ההדלקה בשם העלאה, ולכך במנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט (ד"ה ב' ד' כ'), ואול' אם היו הנרות מחוברו' כ"ל כמו שפירש"י (והוא מת"כ), שלכך כתיב לשון העלאה, שידליק וימתין בהדלקתו עד שתהא השלהבת עולה מאליה: תמיד, כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עלת תמיד (במדבר כ"ח ו'), ואינה אלא מיום ליום: (רש"י), ואף שאמרו חז"ל (במס' תמיד פ"ו מ"א) שהנר המערבי שהוא הנר שלפני ה' הי' דולק אף ביום, שממנו הי' מדליק ובו הי' מסיים, וא"כ היינו יכולים לפרש מלת תמיד על הנר המערבי, שהוא דולק תמיד, מ"מ הוכיח הרב ז"ל מדכתיב יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד (ויקרא כ"ד ג'), שאף על הנרות שלא דלקו אלא מערב עד בקר יתכן לומר תמיד, ועוד שאף הנר

לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

כח א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ

חשן

אונקלוס

בּוּצִינַיָא תְּדִירָא׃ כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דִי עַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

כח א וְאַתְּ קָרֵיב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְתַעְבֵּיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא׃ ג וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דִּי אַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דִי

תרגום אשכנזי

ליכט ברעננען צו לאססען. (כא) אים שטיפטסגעצעלטע, אויסערהאלב דעם פֿאָרהאנגעס, וועלכער פֿאָר דעם צייגניס איזט, זאָלל אהרן אונד זיינע זעהנע דאז ליכט צורעכט מאכען, דאס עז ברעננע פֿאָן אבענד ביז מאָרגען פֿאָר דעם עוויגען; דיעס זאָלל איינע אימּמערוועהרענדע פֿעראָרדנונג זיין פֿיר איהרע נאכקאָממען, פֿאָן דען קינדערן ישראלים.

כח (א) לאס דיינען ברודער אהרן אונד זיינע זעהנע מיט איהם אויז דען קינדערן ישראל'ס צו דיר קאָממען, איהן צו מיינעם דיהנסט איינצווייהען, נעמליך אהרן, נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר, דיא זעהנע אהרן'ס. (ב) דוא זאָללסט הייליגע קליידער מאכען לאססען פֿיר דיינען ברודער אהרן, צום אנזעהען אונד צור פראכט. (ג) רעדע דאהער מיט אללן וייזען קינסטלערן, מיט יעדעם, דען איך מיט איינעם וייזען גייסטע ערפֿיללט האבע, דאס זיא אהרן'ס קליידער פֿערפֿערטיגען, איהן צו הייליגען אונד צו מיינעם דיהנסט איינצווייהען. (ד) דיזעס זינד דיא קליידונגסשטיקקע, וועלכע זיא מאכען זאָללען; איינען

באור

המערבי לא הי' דולק ביום אלא ע"פ הנס, ומצאת שמעון הצדיק כנה גם הוא כחבריו, וא"כ גם בפסוק שלפנינו אין לפרש מלת תמיד, כי אם כמו שפירש"י ז"ל (וכן מוכח מגמ' דחגיגה (דף כ"ו ע"ב) דקאמר מנור' לא כתב בה תמיד, עיין בתוספת שם): (כא) על העדת, כמו לפני העדות: יערך, ת"א יסדר [*ויתכן לפרש יערך כפי' ופ"ת שהביא הראב"ע מלשון ועריכנו הכהן (ויקרא כ"ז ח'), כדי שיהיה כופל עליו מערב עד בקר, והכוונה שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב עד בקר, אבל יסדר אין ענינו שייך אל שעור השמן, ואולי בעבור שהוא מן הקל רצה אונקלוס לתרגם כן, כי כל הבאים על ענין השעור באים בהפעיל*]: מערב עד בקר, יערך אתו באופן שתהיינה הנרות דולקות מערב עד בקר והכוונה שיתן בו כל כך שמן:

כח (א) ואתה הקרב וגו', אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת. (הרמב"ן), ולזה באה מלת הנוכח לפני הצווי שאיננו אלא לנוכח: נדב ואביהוא וגו', טעם לזכר בני אהרן, שלא יחשוב כי בהמשח האב לכהנו יהיו גם הבני' כהני' מאליהם, אבל יכהן אותם לבד, ולא נתכהנו כי אם אלה הד' ותולדתם אשר יולידו אחרי כן, ולא פנחס ואחר הנולדי' קודם לכן. (הרמב"ן): (ב) ועשית, בצווי לחכמים העושים: לכבוד ולתפארת, יתרון המעלה והשלמות המיוחסת לעצם משכיל, אם בדבור או במעשה, יקרא כבוד (עהרי, אנזעהן), ותמונת הדבר וצלמו השורה על כשיאות וחשיבות רב, תקרא פאר או תפארה (פראכט): והנה כל אלה הבגדי' לבושי מלכות הם, והם פאר וכבוד ללובשיהם, ומעוררים בלב רואם ציור הגדולה וההתרוממות: (ג) ואתה תדבר, הוא בעצמו, כי הוא יכיר את חכמתם, וידע המלאכה הראוי' להמסר לכל אחד מהם. (הרמב"ן) מלאתיו, צב אללב: ועשו, שיעשו: לקדשו וגו', לקדשו (דהיינו) להכניסו בכהונה ע"י הבגדי', שיהי' כהן לי, ולשון כהונה שירות הוא, שנטריא"ה בלע"ז (רש"י), וברש"י כ"י שירוכטר"א והוא סערוועניט"ריא, ובל"א (דינסט), ויהי' לפי פירש"י ז"ל לכהנו פעל יוצא, כי לכך כתב הרב ז"ל להכניסו בכהונה, ודעת הראב"ע ז"ל שהוא עומד והוי"ו נוסף: (ד) חשן, תכשיט כנגד הלב, וכתב הרשב"ם כי לפי ענינו ופשוטו כמין כרתק וכיס, שהרי כפול הי': ואפוד, לשון מלבוש שהאדם מתקשט ומכוסה בו למעלה מבגדיו, כ"כ הרשב"ם, וכתב רש"י ז"ל, לא מצאתי בברייתא פי' תבניתו, ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו, רוחב כרחב גב איש, כמין סינר שקורין פורצי"נט (בל"א שורץ, גורטע) ז"ל, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ט מהכה"מ ה"ט) האפוד רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד שחוגרות הפרגת כשרוכנות על הסוסי' וכו', אצילי

רש"י

משבת לשבת הוא: כא מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכים וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום:

כח א ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמור מלאכת המשכן: ג לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בלע"ז שנטרי"אה (והוא סערוועניט"ריא. בל"א דינסט): ד חשן. תכשיט כנגד הלב: אפוד. לא שמעתי (שהוא לבוש) ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו

חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ

ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תולעת

אונקלוס

דִּי יַעַבְדוּן חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִיתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין וְיַעַבְדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ ה וְאִינוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ ו וְיַעַבְדוּן יָת אֵפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צבע

תרגום אשכנזי

איינען ברוסטשילד אונד איינען מאנטל, איין אונטערקלייד, איינען געווירפעלטען לייבראק, איינען בונד אונד איינען גורט; זיא זאללען הייליגע קליידער מאכען פיר דיינען ברודער אהרן אונד פיר זיינע זעהנע, איהן צו מיינעם דינסט איינצווייהען. (ה) הירצו זאללען זיא דאז גאלד, דיא בלויע, פורפורראטהע, האכראטהע וואללע אונד דאז גארן אין עמפפאנג נעהמען. (ו) דען מאנדעל זאללען זיא מאכען פאן גאלד, בלויער, פורפורראטהער, האכראטהער וואללע אונד

רש"י

תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחבו כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט (בל"א שורץ• גורט) שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים. כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב' ו') ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא• וא"א לומר אין בו אלא חגור' לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח') ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבד וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך. אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (ויקרא שם) ויאפד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועות בו• ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגיר אפוד בד כרדוט דבוץ• ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (שמואל ב' ג') כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל• הוא כמין חלוק וכן הכתונ' אלא שהכתונ' סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ• עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למוש' קביעות אבנים טובות ומרגליו' כמו שנאמר באבני האפוד מוסבו' משבצות ובלע"ז קוראין אותו קשטו"נש (שאטא"ש• בל"א קאסטן נור הייכפאבונג): מצנפת• כמין כיפה כובע שקורין קופי"א (והוא קאיצ"פי• בל"א הויבע) שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמין כובעין: ואבנט• היא חגורה על הכתונת והאפוד חגור' על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגו' אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש• מתרומה המוקדש' לשמי יעשה אותם: ה והם יקחו• אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: ו ועשו את האפוד• אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיה' כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות• האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו

כנגד

באור

אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים: ומעיל, הוא כמין חלוק וכן הכתונת, אלא שהכתונת סמוך לבשרו, ומעיל קרוי החלוק העליון, כ"פ רש"י ז"ל, ודעת הרמב"ם (שם ה"ג) והרמב"ן ז"ל שהמעיל כסות מקיף את כל הגוף, ואין לו בית יד, אלא נחלק לשתי כנפים מסוף הגרון עד למטה, ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון בלבד: וכתנת תשבץ• עשוין משבצות לנוי, והמשבצות הן כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב, למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות, כמו שנאמר באבני האפוד מסבת משבצת זהב (לקמן י"א), ובלע"ז קורין אותו קשטו"נש [שאטא"ש, ובל"א (קאסטן נור אייכפאסונג)]. (רש"י), ולשון הרמב"ם ז"ל משבצת היתה, שהיא בתים בתים באריגתה, כמו בית הכוסות, כדרך שעושין האורגים בבגדים הקשים (בל"א שאגרין ארבייט), והכתונת יש לה בית יד, והוא נארג בפני עצמו, ומחברין אותו עם גוף הכתונת בתפירה, אורך הכתונת עד למעלה מן העקב, ואורך בית יד שלה עד פס ידו, ורחבו כרוחב היד• (הרמב"ם ה' כלי המקדש פ"ח הלכה ט"ז וי"ז): מצנפת, כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא [וברש"י כ"י קויי"פי, והוא קאע"פי, ובל"א (הויבע) שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין עכ"ל רש"י ז"ל, והרמב"ן ז"ל כת' שמצנפת של כה"ג איננה קרויה מגבעת בשום מקום, ולא נקראת מגבעת אלא של כהן הדיוט, והמגבעת של כהן הדיוט תקרא בלשון חז"ל מצנפת, ואמרו חז"ל המצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין כניף שכונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומחזיר סבי' ראשו כפל על כפל, כמו שלופף על השבר (כדמות (טירקשן בונד) הנודע), ואף המגבעת מצנפת הי', אלא שהכהן הדיוט קושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו, כעין מגבעת שהוא כובע כדברי אונקלוס, כי מגבעות כמו מקבעות, וכ"ה דעת הרמב"ם (שם הלכה כ' וי"ט), ולדעת הראב"ד ז"ל (שם ה"ב) מצנפ' ארוך הרבה ובורך אותה כריכות הרבה ככריכות הישמעאלים, אבל מעשה המגבעות כעין כובעין שלנו חדין מלמעלה וכן קנרין, וכ"כ הראב"ע: ואבנט, היא חגורה על הכתונת, והאפוד חגורה על המעיל, כמו שמצינו בסדר לבישתן, ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפד (ויקרא ח' ז')• (רש"י), והאבנט רחבו כמו שלש אצבעות וארכו שנים ושלשים אמה, מקיפו ומחזירו כרך ע"ג כרך• (הרמב"ם ה' כה"מ פ"ח הי"ט): (ה) והם יקחו, אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזה' וגו' לעשות מהם הבגדים• (רש"י), הכוונה כמו שכת' הרמב"ן ז"ל שלא ישקול להם הנדב' ולא ימנ', כי באמונה הם עושים, ולאחר שגבו את הכל מכו הם ושקלו ואמרו למשה, כדכתי' ויהי זהב התנופה (לקמן ל"ח כ"ד): (ו) ועשו את האפד, בתחלה אבאר לך מעשה האפוד והחשן כמות שהוא, למען ירוץ הקורא בו, ואח"כ אפרש על סדר המקראות: האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים, רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים, ויש לו כמו שתי ידות נארגות עמו, יוצאות ממנו לכאן ולכאן

לחגור

תּוֹלַ֥עַת שָׁנִ֛י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָ֖ר מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵֽׁב׃
ז שְׁתֵּ֧י כְתֵפֹ֣ת חֹֽבְרֹ֗ת יִֽהְיֶה־לּ֛וֹ אֶל־שְׁנֵ֥י קְצוֹתָ֖יו

תרגום אשכנזי

אונד פאָן גארן געדרעהט, קונסטווערבייט. (ז) עז זאָללען צוויא שולטערשטיקקע דראַן געהעפטעט זיין אַן ביידען עקקען, וואָדורך ער בעפעסטיגט

אונקלוס

צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן: ז תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי

רש"י

כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות התקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא התחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטין של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול שש וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואח"כ שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במסכ' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב. כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עברי' דומות זו לזו: ז שתי כתפות וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ומודה
לו

באור

לחגור אותו בהם, והם הנקראים חשב האפוד, ותופר עליו שתי כתפות, כמין רצועות, עשוית ממין האפוד, אחת לימין ואחת לשמאל, והן עולות מאחורי הכהן על שתי כתפיו, ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט, וקובע בכל כתף וכתף אבן שהם מרובע משוקץ בבית של זהב המקיפו מלמטה ומארבע רוחותיו, והבית ההוא נקרא משבצת, והמשבצות נתונות בראשי הכתפות, לפניו של כהן: מעשה החשן מפורש בכתוב, ונותן על ארבע זוויותיו ארבע טבעות זהב, ונותן בשתי הטבעות של מעלה שהחשן כתלה בהם, שתי עבותות זהב, והם הנקראים שרשות, לפי שעל ידם החשן נאחז ונשרש בכתפות האפוד, ונותן בשתי הטבעות של מטה, שהן כנגד הדדים, שני פתילי תכלת; וכן נותן באפוד ארבע טבעות, שתים בכל כתף וכתף, אחת מלמעלה בראש הכתף, ואחת מלמטה לכתף למעלה מן החשב, ונותן שתי עבותות זהב בשתי טבעות שלמעלה, והם הנקראים שרשרות, ואח"כ סמכים קצות העבותות של חשן בטבעות שלמעלה בכתפות האפוד, ומכנים שני פתילי התכלת שבשולי החשן בשתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד, ומוריד את השרשרות שבטבעות כתפות האפוד עד טבעות החשן העליונות, כדי שידבקו זה בזה, ולא יזח החשן מעל האפוד: נמצא כשלובש החשן עם האפוד יהיה החשן על לבו בשוה, והאפוד מאחוריו, וחשב האפוד קשור תחת החשן, ושתי הכתפות עולות מעל האפוד ויורדות על כתפות הכהן לפניו, ובהן שרשות החשן תקועות ונאחזות, ושתי שלשלות של זהב יורדות מעל כתפיו מכאן ומכאן עד טבעות החשן, ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו משתי טבעות החשן התחתונות עד שתי טבעות כתפות האפוד התחתונות שהן למעלה מן החשב: (כן נרא' דעת הרמב"ם ז"ל פ"ט מהלכו' כלי המקדש (הלכה ח' וט' וי' וי"א), אחרי הדקדוק בדבריו, והאמת שבספרי הרמב"ם שלפנינו כתוב אף בפעם הראשון, בעבותות שהזכיר בטבעות החשן, והם הנקראי' שרשרות (שם הלכה ח'), ואולי כפי הנראה מהמשך לשון הרב ז"ל, ט"ס הוא, וצ"ל והם הנקראים שרשות, כמו שקראם הכתוב, כי לדעת רבינו ז"ל נראה שהיו שם ארבע עבותות, שתים בראש החשן הנזכרות בפסוק כ"ב, ונקראים שם שרשת, הביאם הרב ז"ל שם הלכה ח', ושתים אחרות בטבעות שעל כתפות האפוד הנזכרים בפסו' י"ד אצל המשבצות, והם הנקראים שם שרשרות, והרב הביאם שם הלכה ט', וזהו שהזכיר רבינו שמכנים עבותות החשן בטבעות האפוד, ומוריד שרשרו' שבטבעות האפוד עד טבעות החשן העליונות), ולדעת רש"י ז"ל לא היו שם אלא שתי עבותות תחובות בשתי טבעות החשן העליונות, ושני ראשי השרשרת הימנית תקועים במשבצת שבכתף הימין, וכן שני ראשי השרשרת השמאלית תקועים במשבצת שבכתף השמאל, ולפי' שהשרשות שבפסוק כ"ב הן הן השרשרת שבפסוק י"ד, ואין כאן הבדל אלא בשם, פעם יקראם כפי תמונתן, שהיו שלשלות, ופעם כפי תכליתן, שהיו עשויות לדבק כאן את החשן עם האפוד מלמעלה, וכן לא זכר רש"י ז"ל איך היו ראשי השלשלאות ההן תקועים במשבצות, אם היו גם שם שתי טבעות בכתפות האפוד כמ"ש הרמב"ם ז"ל, או על אופן אחר. ומשמעות הכתוב בסדר ואלה פקודי כדברי רש"י ז"ל, שהשרשות הן הן השרשרות, שלא זכר שם כ"א שתי עבותות, וכן משמע משם שלא היו בכתפות האפוד למעלה טבעות כלל, כי אם משבצות לבד, ובהן היו ראשי השלשלאות נתונים ותקועים באופן שלא נזכר: ודעת הרמב"ם ז"ל כדעת רש"י ז"ל בענין העבותות, שלא היו שם כי אם שתים, ואולם בתמונת האפוד לו דרך אחר, ולדעתו האפוד עשוי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה, ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו, והכתפות מכסות את כל הגוף של אדם ואחריו ממתניו ולמעלה, וכתב שאם לא היו חוברות הכתפות יחד, אלא נאלו שתי רצועות עולות על כותפו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו, א"כ כשהכהן עסיק בעבודה וכופף את כותפו למטה יהו נופלות הכתפות ומתפרדות, והחשן נופל, (הס"ד, ואח"כ מתחיל דבור אחר, אל שני קצותיו, שמאחוריו של כהן, קצות האפוד העליונות מעל חשב האפוד, כן הוא ברמב"ם כ"י, ונדפס בשבוש, כאלו הכל דבור אחד, ובעל קרן שמואל כלאה לפרשו) עכ"ל הרמב"ם ז"ל, ואולם מלשון הכתוב שקראם כתפות, ואמר שתהיינה הכתפות אל שני קצות האפוד, משמע שלא היו הכתפות מכסות את כל גבו של כהן, כי אם עולות כעין רצועות, כמ"ש רש"י והרמב"ן ז"ל, ולא היה רש"י ז"ל מתיירא שיפלו, כי אם נטע בחבורן לטבעות החשן, וכתב שע"י כך הן נאחזות מלפניו כנגד לבו, ואינן נופלות, זהב וגו', חמשת מיני' הללו שזורין בכל חוט וחוט, היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים, וקוצצין פתילים מהם, וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי תכלת, וחוט של זהב עם שש חוטי ארגמן, וכן בתולעת שני וכן בשש, ואח"כ שוזר את כלם כאחד, נמצא חוטן כפול כ"ח, כן מפורש במס' יומא (דף ע"ב ע"א), ולמד מן המקרא הזה, וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות (את פתילי הזהב) בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' (לקמן ל"ט ג'), למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין. (רש"י) מעשה חשב, מפורש למעלה בפ' תרומה (כ"ו א'): (ז) חברת, מחברות את האפוד עם החשן: אל שני קצותיו, אל רחבו של אפוד, שלא
היה

אונקלוס

סִטְרוֹהִי וְיִתְלָפַף׃ ח וְהֶמְיָן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בּוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתַּאֲרוּ עַל אַבְנָא תִּנְיֵתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד אוּמָן אֲבַן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלָף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב

תעביד

תצוה כח

קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת

זהב

תרגום אשכנזי

בעפעסטיגט ווירד. (ח) אונד דאז גירטעלבאנד דעם מאנטעלס, וועלכעס דראן זיצט, זאלל פאן גלייכער ארבייט, אויז איינעם שטיקקע מיט איהם זיין, פאן גאלד, בלויער, פורפורראטהער, האכראטהער וואללע אונד גארן געדרעהט. (ט) דוא זאללסט צוויא שוהם־שטיינע נעהמען, אונד דארין איינשטעכען לאססען דיא נאמען דער קינדער ישראל׳ס. (י) נעמליך זעכס פאן איהרען נאמען אין דען איינען שטיין, אונד דיא נאמען דער זעכס איבריגען אין דען צווייטען שטיין, נאך דער ארדנונג איהרער געבורט. (יא) נאך דער קונסטארבייט איינעס שטיינשניידערס, וויא איין זיגעל געשטאכען ווירד, זאללסט דוא דיאביידן שטיינע שטעכען לאססען, נאך דען נאמען דער קינדער ישראל; אומרינגט

פאן

רש״י

לו ולמעלה דוגמת סינר הנשים ווגבו של כהן היו מחוברו׳ בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחד כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן בטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלת כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחד בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי״ש (בל״א עללנאגן) שנאמר (יחזקאל כ״ד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותן במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורג׳ לבד ואחר כך יחברם: ח וחשב אפודתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חשב ומחמש׳ מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה הרוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: י כתולדתם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האח׳. ועל השני׳ גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ״ה אותיות בכל אחת ואחת: יא מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מ״ד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרת כתב נכר ומפורש: על שמות. כמו בשמות: מוסבו׳ משבצו׳.

מוקפות

באור

היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן, וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי״ש בל״א עלבאגען, שנא׳ לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ״ד י״ח), אין חוגרין במקום זיעה, לא למעלה מאציליהם, ולא למטה ממתניהם, אלא כנגד אציליה׳. (רש״י): וחבר, שיארג הכתפות לבד, ויחברם במחט עם חשב האפוד: (ח) וחשב אפדתו, ת״א והמיין תקוני׳, חגור שעל ידו הו׳ מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו, למעל׳ בשפ׳ הסינר: כמעשהו מעשה חושב ומחמשת המינין: ממנו יהיה, עמו יהיה ארוג ולא מחובר ע״י מחט: (י) כתולדתם, כסדר שנולדו, ראובן שמעון לוי יהוד׳ דן נפתלי על האחת, ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא, שכן הוא כתוב במקום תולדתו [ואביו קרא לו בנימין בראשית ל״ה י״ח], כ״ה אותיות בכל אחת ואחת עכ״ל רש״י ז״ל, ופליאה גדולה בעיני על הרב ז״ל שפירש הכתוב דלא כמאן, דבסוטה (דף ל״ו ע״א) נחלקו חז״ל בדבר זה לא״ק דבריתא השני׳ כתולדתם ולא הראשונה כתולדתם, מפני שיהודה מוקדם והיו השמו׳ כתובים על הסדר הזה, יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי, ולר׳ חנינא בן גמליאל אין כתולדתם מורה כלל על הסדר, כי אם על השמות, שיהיו נקראים כמו שקרא להם אביהם, ולא כשמות שקרא להם משה, ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני, והיו כתובים כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות, ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולן באחת מהן, בשניה בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן, ובני השפחות באמצע, כזה, בנימין דן נפתלי גד אשר יוסף, כן פירש״י ז״ל שם בעצמו, וא״כ דבריו כאן בחומש דלא כמאן: והרמב״ם ז״ל (בה׳ כה״מ הל׳ ט׳) פסק כר׳ חנינא בן גמליאל, ולא כמו שפירש״י ז״ל את דבריו, כי אם לדעתו על הסדר הזה היו כתובים ראובן לוי יששכר נפתלי גד יהוסף באחת מהן, ובשניה שמעון יהודה זבולן דן אשר בנימין (חסר יו״ד שניה) (עיין כ״מ וה״ג הש״ס): (יא) מעשה חרש אבן, מעשה אומן של אבנים, חרש זה דבוק לתיבה שלאחריו, לכך הרי״ש נפתח, וכן חרש עצים (ישעיה מ״ד י״ג), חרש ברזל (שם י״ב), וכתב הרשב״ם שמשקל דגש הוא כמו גנב, לכן התי״ת קמוצה, ולא חטופה עכ״ל, ר״ל שאלו היה הנפרד ע״מ חכם, דבר בשבי קמצין, היה ראוי להיות בסמיכות בח״פ הרי״ת: פתוחי חתם, כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא, חרוצות האותיות בתוכן, כמו שחורצין חותמי טבעות, שהם לחתום אגרות, כתב נכר ומפורש: על שמת, כמו בשמות: מסבת

משבצות

פאָן גאָלדנען איינפאַססונגען זאָללסט דוא זיא מאַכען.
(יב) דיא ביידען שטיינע זעצצעסט דוא אויף דיא שול־טערבלעטטער דעס מאַנ־טעלס, שטיינע דעס אַנדענ־קענס פיר דיא קינדער ישראל; זאָ זאָלל אהרן איהרע נאַ־מען טראַגען פאָר דעם עווי־גען, אויף זיינען ביידען אַכ־סעלן, צום אַנדענקען.
(יג) דוא מאַכסט אַלזאָ צווייא איינפאַססונגען פאָן גאָלד (יד) אונד צווייא קעטטען פאָן ריינעם גאָלדע, מיט ענדקנאָטען פערזעהען, פאָן געפלאָכטענער אַרבייט; דיא ביידע געפלאָכטענע קעטטען זאָללסט דוא אין דיא ביידען איינפאַססונגען ביפעסטיגען.
(טו) דוא זאָללסט דען שילד דעס אויזשפּרוכעס מאַכען, קונסטוועבעראַרבייט, וויא דיא אַרבייט דעס מאַנטעלס פערפערטיגסט דוא איהן; פאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָנ־

זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן: ס יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב: יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת: ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד

תעשנו

תַּעֲבֵיד יָתְהֶן: יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כַּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כַּתְפוֹהִי לְדָכְרָנָא: יג וְתַעֲבֵיד מְרַמְּצָן דִּדְהָב: יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמַן תַּעֲבֵיד יָתְהֶן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא: טו וְתַעֲבֵיד חוֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵּהּ

דהבא

באור

משבצות, מוקפות האבנים במשבצות זהב, שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן, ומשקעה במשבצת, כמלאת המשבצת סובבת את האבן סביב, ומחבר המשבצת בכתפת האפוד, ולהלן בפסוק י"ז כתבתי דעת הרמב"ן ז"ל בזה: (יב) לזכרון, להורות שזכות השבטי' נזכרי' לפניו יתעלה בכל עת, ובזכותם ירוחמו בניהם: (יג) ועשית משבצת, מעוט משבצות שתים, ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן, ובפ' החשן גומר לך פירושן, כ"כ רש"י ז"ל, כי לדעתו השרשרות הנזכרות פה הן הן השרשרות המפורשות בפ' החשן, וכבר הודעתיך שדעת הרמב"ם איננו כן: (יד) שרשרת, שלשלות: מגבלת, לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת, מעשה קליעת חוטין, ולא מעשה נקבי' וכפלים (כצ"ל וכן הוא בכ"י), כאותן שעושין לבורות, אלא כאותן שעושין לעדרסקאו' שקורין אנשאנ"ירש, עכ"ל רש"י ז"ל. ובדרש"י כ"י נכתב אנגינ"ייר, וכן הוא ברש"י דגמ' מס' נדה (דף כ"ב ע"ב), והוא בל"א (רויכפאס), וכוונת רש"י שלא היו השרשרות עשויות חוליות חוליות של טבעות תחובות זו בזו, כעין בבלי ברזל שעושין לבורות, כי אם מעשה קליעה, כאותן שעושין לכלי המוגמר הנקראי' לחז"ל ערדסקאות. ואעתיק לך לשון הרשב"ם ז"ל מכ"י, שנשמט קצת לשונו בהדפסה, מעשה עבות, לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחובות זו בזו כעין לולאות, לכך צריך לפרש שהיו עשויות כעין חבלי' מעובתין נארך כעין חבלים שלנו עכ"ל: ונתת את שרשרת, של העבותות, העשויות מעשה עבות על המשבצות הללו, והנה לדעת רש"י ז"ל אתנוה פה לא על עשיית השרשרות ולא על קביעתן, כי אם בעבור שצוה לעשות משבצות עם האפוד, זכר גם מקצת צרכן, שכאשר תעשה שרשרות מגבלות על החשן, תתנם על המשבצות הללו, ולדעת הרמב"ם ז"ל צוה כאן לתת שתי שרשרות בטבעות שבסוף כתפות האפוד, והן היורדות משם עד הטבעות העליונות שבחשן: ולהרשב"ם ז"ל פי' אחר בזה, אעתיק לך לשונו מכ"י, כי נדפס בשבוש: משבצת זהב טהור, כעין טס של זהב שיש נזמין באמצעותיו להכנים בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת גסה, שדומה לגבול ולסוף בוט"ון בלע"ז (בל"א קנאפף), שעושין בראשי החגורות של משי כדי שתהא במשבצות עכ"ל, ד ובבאור תיבת מגבלו' כראין דבריו, כי יותר ראוי שיהי' השם התואר מורה על תמונת הדבר ואופן עשייתו, מאשר יורה על מקום קביעתו, ולכן מתורגם בל"א כפי' הזה: (טו) חשן משפט, לפי שנותני' בהם את האורי' והתומי' שמגידי' משפט ישראל, ועניינם, כדכתיב ושאל לו במשפט האורי' (במדב' כ"ז כ"א), לכן קרוי משפט, כ"כ הרשב"ם ז"ל, וקרוב לו פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים ערך חשן, וכן פירש"י ז"ל להלן (פסוק ל'), אבל אם הכתב הנתון בתוכו קרוי משפט, ועניינו דבר שצ"ו בשפטי' ומוכיחים אם לעשות דבר אם לא,

וכאן

רש"י

מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקיעה במשבצות ממלאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת בכתפת האפוד: יב לזכרון. שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: יג ועשית משבצות. מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: יד שרשרות זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדרסקאות שקורין אנשי"ירש (ובדרש"י כ"י אנגי"נייר. בל"א רויכפאס): ונתת את שרשרות. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין המעשה האמור כאן ל' צווי ואין ונתתה האמור כאן ל' צווי אלא ל' עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו: טו חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דרי"מנט בלע"ז. (משובש בדפוס צ"ל דיסרנ"מנט. והוא דיסער"נעמענט. בל"א אורטהייל. אונטערשיידונג. ערקענטניז. כמו בישעיה ט"ז ג') שהמשפט משמע ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש ל' בירור דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב

ומחשבת

דְהַבָא תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ: טז מְרַבַּע
יְהֵי עִיף זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ
וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ: יז וְתַשְׁלֵם
בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא
אַרְבְּעָא סִדְרִין דְאַבַן טָבָא
סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא
חַד

תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: טז רָבוּעַ
יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ:
יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים
אֶבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר
הָאֶחָד

האָבּראָטהער וואָללע אונד
גארן געדרעהט זאָללסט דוא
איהן מאכען.
(טז) ער זאָלל פירעקקיגט
זיין, דאָפפעלט איבער אײנ־
אנדער; זיינע לעננגע
איינע שפאננע אונד זיינע
ברייטע אויך איינע שפאנ־
נע. (יז) דוא בעזעצעסט
איהן מיט ערעלגעשטיינען,
פיר רייהען ערעלגעשטיינע;
איינע רייהע: אדם, פטדה
אונד ברקת, דיזעס
איזט

רש"י

וחמשת מינין: טז זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ווזוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: יז ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון

באור

וכאן כת' חשן משפט, שמכפר על קלקול הדין: ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת ריכט'נט. בלע"ז בל"א גרינדליכע אויזפיהרונג, ערערטרונג, שהמשפט משמש ג' לשונות, דברי טענות הבעלי דינין בל"א רעכטן, זיינע רעכטסזאכע אויזפיהרן, וגמר הדין ריכ־ טען, אורטהייל שפרעכן, ועונש הדין דאס רעכט או געריכט בל"א, אם עונש מיתה, אם עונש מכות, אם עונש ממון, וזה משמש לשון ברור דברים, שמפרש ומברר דבריו אויזפיהרען עכ"ל והוא קרו' מענין האורים והתמים, ע"ש שמאיר ומתמם את דבריו: רבוע יהיה כפול, שהיה ארכו אמה ורחבו זרת שהוא חצי אמה, וכשכופלו לארכו, נמצא שהוא רבוע זרת על זרת: (יז) ומלאת בו, על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן, קורא אותן בלשון מלואים, כ"כ רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש מלא, ולדעת כלם היו האבנים משוקעות בבתים של זהב הנקראים משבצות, המקיפות אותן מלמטה ומארבע רוחותיהן, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בהל' כה"מ פ"ט ה"ו), והרמב"ן ז"ל השיג על זה בפ' תרומה (לעיל כ"ה ז'), ולדעתו משבצות כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן, והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן, ומוציאין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן, מלשון חז"ל ומפקי ליה ברמצא דפרזלא (שבת דף ק"ג ע"א) כגון דבזעיה ברמצא דפרזלא, וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה נטבעות, כדי שתתראה מכל צד, ולא יטמן יפיה והדרה (נקרא בל"א דורכזיכטיג געפאסט), וכת' עוד ותדע לך שהוא כן, שהרי שתי שרשרות זהב התקועות בשתי הטבעות שבחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד, ואם המשבצות בתים הם למוש' האבנים, היאך יתקעו בהן שרשרות (וכבר כתבנו למעלה דעת הרמב"ם ז"ל, שהיו שם שתי טבעות להכנים בהן השלשלות, וכ"כ יוסיפון בקדמוניות לרומיים פרק ח' ספר ג'), ומה ישמשו שם גומות שבהן (הכוונה אם היו שם משבצות אחרות, שלא למוש' האבנים, כי אם להכנים בהן השרשרות, איך יכנסו השרשרות בגומות שאינן מפולשו' מעבר לעבר ?), אבל הן מזלגות כמו שאמרנו, ונקבי השרשרות נכנסים בהם, וממנו לפי דעתי כי אחזני השבץ (שמואל ב' א' ט'), אחזים בידם רמחים, ובראשם מזלגות לתפוש הנזרקים, כמו שאמר והנה הרכ' ובעלי הפרשים הדביקהו (שם ו'), ופי' מסגת משבצות, שיעשה רמצי זהב סבי', ועל דעת אונקלוס שאמר משקען מרמצן היו האבנים משוקעות תוך הבתים, והיו יוצאין מהן רמצים מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה עכ"ל, וענין המלואים הנזכר באבנים על דעתו שתהיינה האבנים שלמות שנבראו כך, ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצ' גדול, או שנחצ' מהן כלום, ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא מלשון שלמות, כי כל מלוי כלים או גומות תרגם מלוי ממש, אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות, וכן מלא אתם חכמת לב (לקמן ל"ה ל"ה), תרגם אשלים, כי אוכנו דבר שימלא כלי, אבל הוא שלמות, שהיו שלמים בחכמה, ולכך באבני האפוד לא נזכר ענין המלואים, לפי שהיו חורצין בהן שמות בני ישראל, כאשר יעשו חרשי האבן, ולא היו א"כ במלואתם, אבל באבני החשן לא חרצו השמות בכלי, כי אם ע"י שמיר, כמו שאמרו רז"ל במס' סוטה דף מ"ח ע"ב), אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם, ואין מפרצין עליהן באזמל שנאמר במלואתם, אבל מבי' שמיר וכו': והרמב"ם ז"ל לא הזכי' השמי' כלל, וכבר תמה הל"מ על זה: והנה הכתו' ובחרשת אבן למלאת (לקמן ל"א ה' ול"ה ל"ג) דחוק קצת לפי' הרמב"ן ז"ל, שמפרש שידעו לפתח פתוחי חות' באבנים במלואתם, והרי לפי פירושו ענין המלואים הנזכר באבנים מורה שלא תהיינה חרוצו' פתוחי חותם ע"י כלי, כי אם ע"י השמיר, אולי כוונת הר' ז"ל שידעו לפתח ע"י השמיר באבנים שלימות: [*אמר שלמה, על דעתי אין בדברי הרמב"ן ז"ל תפיסה על רש"י ז"ל, כי מדברי אונקלוס שתרגם משקען מרמצן, אין הכרע, ואדרבה משמעות הלשון שהיו האבנים משוקעות בגומות, לא בולטות ע"י מזלגות, כמ"ש הרמב"ן, גם איך יפרש הר' לפי דרכו מלת תשבץ וכן ושבצת האמורו' בכתוב', וכתנת תשבץ (לעיל פסוק ד'), ושבצת הכתנת (לקמן פסוק ל"ט) ? ובעיקר הדבר שדחה פי' של רש"י באמרו כי לדעתו איך יתקעו שם שרשרות, וגם המבאר כת' שלדעת רש"י יהיו קבועים באופן שלא נזכר, נראה לי בכוונת רש"י ז"ל שאין המשבצות הנאמרות בפסו' ועשית משבצות זהב (לעיל פסוק י"ג), אותן משבצות של שתי אבני האפוד, כי הן היו שאוכות יותר אל הגוחר (והן לא נזכרו כלל בכתו', כי די במה שאמר מסבים זהב יהיו במלואתם (לקמן פסוק כ'), ור"ל כדרכן של אומני האבנים שעושים משבצים, ואין צורך לפרש יותר, כי נודע הוא לאומנים, כאשר לא פירשה התורה אופן עשיות שמן המשחה, אך הסתפקה במאמר רקח מרקחת מעשה רקח (שם ל' כ"ה), ור"ל באופן הנודע לרוקחים, כמ"ש שם גם הרמב"ן ז"ל), ואלו היו למטה מהן, במקום חבור כתפות האפוד עם החשן, והיו כמין שתי חתיכות זהב, ובתוכן גומות, ואפשר שהיו מפולשות מעבר לעבר, כעין טבעות, אך הטבעות בעבור שנקביהן גדולות ועגולות, היו השרשרות יושבות שם ברוחה, יוצאות וחוזרות הנה והנה, ובמשבצות היו נאחזות בדוחק ומהודקת יפה, דוגמת מה שפי' הרשב"ם, הניאו המבאר בפסוק י"ד, ואפשר שהרמב"ם קרא למשבצות הללו טבעות, כדרכו בספרו, להעתיק השמות ל לשון מובן לכל קורא, ולכך הוסיף שתי טבעות שלא נזכרו בכתו' *]: טור אדם וגו', העולה מכל מה שכתבו המתרגמים והמפרשים לדעת אבני החשן ושמותך הוא; שאי אפשר לנו לעמוד עליהן בבירור, ואין בידינו אלא סברות דקות וחלושות מהוראות השמות, המסכימות לפעמים עם מקרה אבן טוב ידוע, ואמרו המפרשים כי היא זאת, והדבר ידוע שאין הראיות הללו מכריעות, כי לאבן אחת מקרים מתחלפים ולאבנים רבות מקרים משתתפים, מי יגיד לנו על איזה מקרה או על עקרה איזה אבן הונח השם ההוא ? ולזה ראינו שכל א' מהמתרגמים בלשונות אחרות הראשונים והאחרונים באר באבנים

האחד: יח והטור השני נפך ספיר ויהלם: יט והטור השלישי לשם שבו ואחלמה: כ והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם: כא והאבנים תהיין על־שמת בני־ישראל שתים עשרה על־שמתם פתוחי חותם איש על־שמו תהיין לשני עשר שבט: כב ועשית על־החשן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור: כג ועשית על־החשן שתי טבעות זהב ונתת את־שתי הטבעות על־שני קצות

החשן

אונקלוס

חד: יח וסידרא תנינא איזמרגדין שבזיז וסבהלום: יט וסידרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עיגלא: כ וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטירי מרמצן בדהב יהון באשלמותהון: כא ואבניא יהוין על שמהת בני ישראל תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמיה יהוין לתרי עסר שבטין: כב ותעביד על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי: כג ותעביד על חושנא תרתין עזקן דדהב ותתן ית תרתין עזקתא על תרין

סיטרי

תרגום אשכנזי

אונט דיא איינע רייהע; (יח) דיא צווייטע רייהע: נופך, ספיר, אונד יהלום; (יט) דיא דריטטע רייהע: לשם, שבו, אונד אחלמה; (כ) אונד דיא פירטע רייהע: תרשיש, שוהם אונד ישפה; אין גאלד געפאסט זאללען זיא זיין, ווא זיא איינגעזעצט ווערדען. (כא) דיא שטיינע זאללען נאך דען נאמען דער קינדער ישראל זיין, צוועלף נאך אנצאהל איהרער נאמען; וויא איין זיגעל געשטאכען וירד, יעדען שטאם נאך זיינעם נאמען, זא זאללען דיא שטיינע נאך דען צוועלף שטעממען זיין. (כב) אן דען ברוסטשילד מאכסט דוא איינ־הענגזעל מיט ענדקנאטען פאן געפלאכטענער ארבייט, אויז ריינעם גאלדע. (כג) דוא מאכסט נעמליך אן דעם שיל־דע צווייא גאלדנע רינגע, אונד בעפעסטיגסט דיא ביידן רינגע אין דיא ביידען עקקען

דעם

רש"י

בלשון מלואים: כ משובצים זהב. יהיו הטורים במלואתם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שימלא בעובי האבן זהו ל' במלואתם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: כא איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים. אודם לראובן. פטדה לשמעון וכן כלם: על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפרש למטה בענין: כב שרשת. ל' שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן ב' שרשרת האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק ל' שרשים והאור שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בל' עברית כשלשלת בל' משנה: גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקע' בטבעו' שיהיו בגבול החשן וכל גבול ל' קצה אשמו"ל בלע"ז (והו' כאות"לי' בל"א זוים): מעשה עבות. מעשה קליעה: כג על החשן. לצורך החשן כדי לקבע' בו. ולא יתכן לומר שהם הן תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר כתובים בו ה"ל לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול

כתפות

באור

האבני' הללו כפי סברתו ודעתו, וגם המתרגמי' ללשון ארמי שהם אונקלוס ויב"ע והירושלמי לא פתרו אותם על אופן אחד, וכן המפרש' אשר רבו לעצמו' עליהן, כמו המתקוני והבקיי ובעלי שלטי גבורי' שהרבה בהם דברי', אחרי אשר הודה בעצמו שהשתיקה בהם יותר טובה מהדבור הבטל, כלם יתנו עדיהם שהיגיעה בזה הענין ללא עזר וללא הועיל, על כן יפה עשה המתרגם האשכנזי, שלא פתרם כלל, חוץ מספיר וישפה, שהן אבני' ידועות עד היום בשמות הללו, ואף בספיר הדבר בספק [עיין מ"ש למעלה (כ"ד י')]: והנה בתבנית האבני' הללו כתב הרמב"ם ז"ל (בה' כה"מ פ"ט ה"ו) שהיו מרובעת, ולא נודע מאין יצא לו להרב ז"ל דבר זה: (כ) משבצים זהב, יהיו הטורים: במלואתם, מוקפי' משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן, זהו לשון במלואתם, כשעור מלוי עביין של אבנים יהי' עומק המשבצות, לא פחות ולא יותר. (רש"י), ואפשר שמזה יצא לו להרמב"ם ז"ל שלא היו האבנים עגולות, שלא ישארו הזויות בבנין העגולים בלי מלוי אבן: (כא) איש על שמו, כסדר תולדותם סדר האבני', אדם לראובן, פטדה לשמעון, וכן כלם. (רש"י), וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מהל' כה"מ ה"ז), והנה כפי הסדר הזה יהי' שם דן כתוב על ספיר, שהוא החמישי להולדה, וגם שופטי' (י"ח כ"ט) גבי ויקראו שם העיר דן וגו' כתב רש"י ז"ל שהי' שם דן על לשם, שהי' האבן השביעית, והוא כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות (עיין רא"ם שנדחק ליישב דברי הרב ז"ל), ויב"ע והירושלמי סדרו השמות הללו כל אחד מהם כבנין אחר, ולדעת כלם הי' ראובן על האודם ועל הישפה בנימן, וכתב הרמב"ם (בה' כה"מ פ"ט ה"ז) שלמעלה מראובן הי' כתוב אברהם יצחק יעקב, ולמטה מבנימין שבטי יה, כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם: (כב) על החשן, בשביל החשן, לקבען בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין. (רש"י): שרשת, לשון שרשי אילן המאחזין את האילן להאחז ולהתקע בארץ, אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהי' תלוי באפוד. (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ולפ"ז תהי' מלת שרשרת בעלת ד' אותיות משרש שרשר, ושרשת משרש אחר, והראב"ע כתב מלת שרשרות כפול העי"ן, ואם לא יכפלוהו הוא שרשות, ויהיו א"כ שניהם מגזע שרש, והרד"ק הבי' גם שניהם בשרש שרשר, מענין שלשלת, וכתב שבשרשת הרי"ש חסר: גבלת, הוא מגבלת האמור למעלה, שתתקעם בטבעת, שיהיו בגבול החשן, וכל גבול לשון קצה אשמו"יל בלע"ז (והוא סאמ"לוי' ובל"א זוים), וכבר הזכרנו פי' הרשב"ם בזה (לעיל פסוק י"ד): (כג) על החשן, לצורך החשן, שהרי א"כ הוא מפורש מקום קביעתן,

ונתת

הַחֹשֶׁן׃ כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃

כח וירכסו

סִיטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כד וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא בְּסִיטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כה וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִיטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעֲבֵיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהֶן עַל תְּרֵין סִיטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְּתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְּאֵפוֹדָא לְגָיו׃ כז וְתַעֲבֵיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהֶן עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלַּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃

כח ויחדון

דעס שילדעס; (כד) וואָרען ברינגסט דוא דיא ביידען גע־פלאָכטענען גאָלדנען קעט־טען אין דיא ביידען רינגע, דיא אין דען עקקען דעס שילדעס זינד; (כה) אונד דיא ביידען ענדען דער ביי־דען קעטטען בעפעסטיגסט דוא אן דיא ביידען איינפאַס־סונגען, דיזע זעצעסט דוא אין דיא שולטערבלעטטער דעם מאַנטעלס, אויף דיא אויסענזייטע. (כו) פערנער מאַכסט דוא נאָך צווייא גאָלד־נע רינגע, בעפעסטיגסט זיא אן דיא אבריגען ביידען עק־קען דעס שילדעס, נעמליך אן דען זוים, געגען דען מאַנטעל צו, אונד צוואַר אן דיא אינגערע זייטע.
(כז) דוא מאַכסט נאָך צווייא גאָלדנע רינגע, דיזע זעצ־צעסט דוא אין דיא ביידען שולטערבלעטטער דעם מאַנ־טעלס, אונטערהאַלב דעם שילדעס אן דיא אויסענזייטע, אין דיא געגענד וואָ דער מאַנ־טעל אנשליסט, איבער דעם גירטלבאַנדע דעם מאַנטעלס.
(כח) מאַן

רש"י

כתפות האפוד: כד ונתת את שתי עבותות הזהב. הן הן שרשרת גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו: כה ואת שתי קצות. של שתי עבותו' ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצו'. הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימנית תקוע' במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצו' על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובכן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: כו על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונו' לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך ב' סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: כז על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחוב' לאפוד והוא שנאמר לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד וכן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך
לפני'

באור

ונתת את שתי הטבעות וגו': (כד) שתי עבתת הזהב, הן הן שרשרת הכתובות למעלה, ולא פי' מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך, שיהיה תוחב אותן בטבעות: ותדע לך שהן הן הראשונות, שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו. (רש"י): (כה) שתי קצות, של שתי העבותות, ב' ראשיהן של כל אחת: על שתי המשבצות, הן הן הנזכרות למעלה (בפסוק י"ג), ולא פירש שם את מקומן וצרכן, עכשיו הוא מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל, שני ראשי השרשרת הימנית תוקע במשבצות של ימין, ושני ראשי השרשרת השמאלי' בשל שמאל: ונתתה, את המשבצות: אל מול פניו, של אפוד, שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל, אלא בעבר העליון שכלפי חוץ, והוא קרוי מול פניו של אפוד, כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) קצות החשן, הן שתי פאות התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה, הרי לך שני סימנין, האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו, שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד, שהרי האפוד על מתניו, ועוד נתן סימן שיתנם בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר ביתה: מלמטה, שהמשבצות נתונות בכתפות האפוד, למעלה מן החשן, ואלו הטבעות קבע בכתפות האפוד למטה מן החשן, סמוך למקום חבורן עם האפוד, והוא שנאמר לעמת מחברתו: ממעל לחשב האפוד, למעלה
מן

כח וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד: כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהֹוָה תָּמִיד: ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהֹוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהֹוָה תָּמִיד

תרגום אשכנזי

(כח) מאן שנירט אלזרען דען ברוסטשילד אן, אויז זיינען רינגען אין דיא רינגע דעס מאנטעלס, מיט איינער שנור פאן בלויער וואללע, דאמיט דער שילד פעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעס מאנטעלס, אונד זא קאן דער שילד ניכט פאן דעם מאנטעל וויכען. (כט) אלזא זאלל אהרן דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס, אין דעם שילדע דעם אויזשפרוכעס, אויף זיינעם הערצען טראגען, ווען ער אין דאז היילינטהום קאממט, צום בעשטענדיגען אנדענקען פאר דעם עוויגען. (ל) אין דען שילד דעס אויזשפרוכעס לעגסט דוא דיא אורים אונד תומים, דאמיט זיא אויף דעם הערצען אהרן'ס ליגען, ווען ער פאר דען עוויגען קאממט; אלזא זאלל אהרן דען געטטליכען אויזשפרוך אן דיא קינדער ישראל בעשטענדיג אויף זיינעם הערצען טראגען, פאר דעם עוויגען

אונקלוס

כח וְיַחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכַלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא: כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוּשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ל וְתִתֵּן בְּחוּשֶׁן דִּינָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא

רש"י

לפני' וחוזר לאחו' ונוקם על כריסו ונמלא מיושב על המעיל יפה: ומוול פניו בעבר החיצון: כח וירכסו. ל' חבור וכן תהלים ל"א) מרוכסי איש חבורי חבלי רשעי' (וכן ישעי' מ' והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שא"א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיה לבקעה מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. ל' ניתוק ול' ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שע"י הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו. ובמקדש שני היה החשן שא"א לכ"ג להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כ"ז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים ע"י אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט

באור

מן החגורה, שהמחברת לעומת החגורה, והטבעות נתונות מעט בגובה זקיפת הכתפות, כנגד סוף החשן: (כח) וירכסו, לשון חבור, וכן מרכסי איש (תהלים ל"א כ"א), חבורי חבלי רשעים, וכן והרכסי' לבקעה (ישעיה מ' ד'), הרי' הסמוכים זה לזה, שא"א לירד לגיא שביניהם, אלא בקושי גדול, שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה, יהיו לבקעה מישור ונוחה לילך, כ"פ רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשי' שרש רכס פתרו מענין גובה, כלומר יגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו: והוא דבר תימה, שהרי הפתיל מחבר החשן עם האפוד למטה, אולי כוונתו על הטבעות, לפי שטבעות החשן כלפי פנים. וטבעות האפוד כלפי חוץ, ולזה כשהוא מחבר אלו הטבעות ע"י הפתיל, כאלו הוא מגביה את החשן לצד חוץ: והראב"ע פתרו מענין עוות: יזח, לשון נתוק ולשון ערבי הוא, כדברי דונש בן לברט. (רש"י), והרד"ק בשרש זחח כתב שענינו ולא יגבה, ודומה לו בלשון רז"ל זחוחי הלב, פירוש גבוהי לב וגסי רוח [*ולדעתו יהי' יזח שרשו זחח, והו' עתיד נסתר מבנין נפעל לגזרת פַּעַל, כמו לא יִמַּד (הושע ב' א'), ולשונו תִּמַּק (זכריה י"ד י"ב), יִדַּל כבוד יעקב (ישעיה י"ז ד'), ודגש הזי"ן לחסרון נו"ן נפעל*], והרמב"ן ז"ל פירשו כמו ולא יסח, מן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ה), ונודי' יסחו ממכה (שם ב' כ"ב), ענין נתיקה ונתוק נחלוף הסמ"ך והזי"ן (ולדעתו יהי' שרשו נזח (כמו יסח ויסחו ששרשם נסח גם לדעת הרד"ק), והוא עתיד נסתר מבנין הקל והדגש לחסרון נו"ן פ"פ, ועב"ז פירושו כמו נפעל, כי הוא מהפעלים שאין להם פעולה ולא הפעלה, והוא כדמות תאר, ושעורו ולא יהיה נזח, וכן הרמב"ן נכוף דבריו ששרשו נזח*], והענין שמתוך שהחשן מחובר עם כתפות האפוד, למעלה ע"י השרשרות, ולמטה ע"י הפתיל, שעל ידו הוא נצמד ומרוכס לימין ולשמאל, אי אפשר לחשן לנוד ולהנתק מעל האפוד: (כט) ונשא אהרן וגו', חוזר וכולל מה שאמר למעלה שיהיו שמות בני ישראל על אבני החשן, ולזה מתורגם בל"א אלזא טרעגט וכו': (ל) את האורים ואת התמים, לא פירש לנו הכתוב מה הם, אף לא צוה על עשייתן, כאשר צוה באחר כלים, כי יום הזכירם עתה בפעם הראשונה בה"א הידיעה, את האורי' ואת התמים, וכן במעשה לא נזכר אומן, כי אם משה לבדו, שאמר ויתן אל החשן את האורי' ואת התמים, ויראה מזה שלא היו מעשה אומן חרש, ולא הי' לבעלי המלאכה בהם מעשה, ולא לקהל ישראל בהם נדבה כלל, אבל הם סוד מסור מפי הגבורה למשה, והוא כתבו בקדושה, והם מעשה שמים, לכך יזכירם סתם ובה"א הידיעה, כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים (בראשית ג' כ"ד), והנה צוה השם את משה שיניח בין כפלי החשן את כתב האורי' והתמים, ונקרא כך על שם שעל ידו הוא מאיר את דבריו ומתמם את דבריו, וכן נקרא משפט על שם אותו הכתב, שנאמר ושאל לו במשפט האורי' (במדבר כ"ז כ"א), לפי שעל ידו הוא מברר ומאמת את דבריו כמ"ש למעלה בשם רש"י ז"ל. (מדברי הרמב"ן ז"ל בבאור דברי רש"י: את משפט בני ישראל, הם האורי' והתמים, דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו, אם לעשות דבר אם לא. (רש"י)

תָּמִיד: ס לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת: לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ: לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב: לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב: לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ

אונקלוס

תְּדִירָא: לא וְתַעְבֵּיד יַת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא: לב וִיהֵי פוּמֵיהּ כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵי מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע: לג וְתַעְבֵּיד עַל שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר: לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר: לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ

תרגום אשכנזי

-עוויגען. (לא) דען אונטערראק אונטער דעם מאנטעל מאכסט דוא גאנץ פאן בלויער וואללע. (לב) דיא עפפנונג אבען אם אונטערראק זאלל איינווערטס אומשלאגען זיין; אן דער עפפנונג זאלל רונד אומהער איינע בארטע זיין פאן וועבערארבייט, וויא אן דער עפפנונג איינעס פאנצערהעמדעס זאלל דראן זיין, דאמיט ער ניכט רייסע.

(לג) אונטען אם זוימע מאכסט דוא גראנאטעפפעל פאן בלויער, פורפורראטהער אונד האכראטהער וואללע, אם זוימע דעם אונטערראקקעס אומהער, אונד צווישען איהנען אויך גאלדנע שעללען אומהער. (לד) נעמליך אימעמער איינע גאלדנע שעללע אונד איין גראנאטאפפעל, אונד זא רונד אומהער אן דעם זוימע דעם אונטערקליידעס. (לה) דיזעס אונטערקלייד זאלל אהרן טראגען בייא זיינער אמטספערריכטונג, דאמיט זיין לויט

רש"י

ווספט על סם סליחת היוספט: לא את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת כלו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: לב והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הו' פתיח' בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפול לגווה כפול לתוכו להיו' לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה. וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון: לג רמוני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: לד פעמון זהב ורמון. פעמון זהב ורמון אצלו: לה ולא ימות מכלל לאו אתה שומע הן

באור

(רש"י): (לא) מעיל, מפורש למעלה (בפסוק ד'), ונקרא מעיל האפוד, לפי שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת, כלו תכלת, ואין מין אחר מעורב בו, וחוטי המעיל כפולין שנים עשר (יומא דף ע"א ע"ב): (לב) פי ראשו, פי המעיל בגבהו, הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו, כתרגומו כפיל לגוי', כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו, והי' מעשה ארג ולא במחט, כ"כ רש"י ז"ל, והוא דחוק בלשון הכתוב, שאמר שפה יהי' לפיו סביב, ולפי' רש"י יהי' הדבר בהפך שהשפה ע"י כפילתו יהי' לשפה, והנה יב"ע והירושלמי תרגמו ויהי פום רישי' במצעא, וכן פי' הרשב"ם ז"ל בתוכו באמצעיתו למעל', ואח"כ הוא אומר שיעשה לפה הזה שפה סביב, ויהי' הצואר כלו חגור כפי המעיל, כי מסוף הגרון עד למטה הוא נחלק לשתי כנפי', כמ"ש למעלה (שם) דעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי פתר מלת בתוכו כדעת אונקלוס, ונאר מלות שפה יהי' לפיו, כאלו הוא מאמר אחר, שיעשה לפה הכפול לתוכו שפה סביב ממעשה אורג, וכן משמע מלשון אונקלוס, שכתב פומי' כפיל לגווה תורא יהי מקף לפומי' סחור סחור: מעשה ארג, שלא יהי' השפה עשוי במחט ותפירה: כפי תחרא, כשפת השריון, ורש"י ז"ל למד מזה ע"פ פירושו, שהשריוני' שלהם פיהם כפול ולדעת המפרשי' בתוכו באמצעיתו, יהי' ענין כפי תחרא שיהי' כל הגרון חגור סביב כענין שהו' חגור בפי השריון: לא יקרע, כדי שלא יקרע (לזה יהי' לו שפה ארוג), והקורעו עובר בלאו, שזהו ממנין הלאוין, וכן לא יזח החשן (לעי' פסו' כ"ח), וכן לא יסרו ממנו (לעיל כ"ה ט"ו, הנאמר בבדי הארון (רש"י), כלומר אף שלפי משמעות פשוטיהן של השלילות אינן אזהרו' כי אם כל א' הוא נתינת טעם למאמר הקודם, אף ע"פ כן נמנו בכלל הלאוי', והעובר עליהן לוקה, וחז"ל (ביומא דף ע"ב ע"א) למדו זה מדלא כתיב שלא יקרע, שלא יזח, שלא יסרו: ור"ע ספורנו כתב לא יקרע לא יהי' לו בית צואר כפתח לארכו לפניו, אבל יהי' עגול, כי לשון יקרע יאמר על דבר פתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני (ירמי' כ"ב י"ד): (לג) רמני, עגולי' וחלולים היו כמין רמונים העשויי' כביצת תרנגלת (רש"י), ולשון הגמרא דזבחי' (דף פ"ח ע"ב) עושה אותן כמין רמוני' שלא פתחו פיהן (שהרמוני' דרכם להתפתח אחר גמר בישולן, כמו שעושין קליפי האגוזי' התיכונות), וכמין קונאות של קלסות שבראשי התינוקות (פי' בלשון יון חדודי הכובעים) ולא נזכר שם שיהיו חלולים, וגם הרמב"ם ז"ל לא הזכירו, אף לא ידענו לשטת רש"י ז"ל לאיזה צורך היו חלולים, אחרי שלא נתנו בהם דבר: ופעמני זהב, זגין עם ענבלין המקשקשין בתוכ'. (גמרא שם): רמני תכלת וגו', הם שלשה מינים, וכל מין חוטיו כפולי' שמנה, לפי שנאמר בצולים משזר (להלן ל"ט כ"ד), נמצא חוטי השולים ארבעה ועשרי' (יומא דף ע"א ע"ב): בתוכם, ביניה' סביב, בין שני רמוני' פעמן אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל, כ"כ רש"י והרשב"ם וכן תרגם אונקלוס, וכן פסק הרמב"ם והסמ"ג, ודעת הרמב"ן ז"ל שהיו הפעמונים נתוני' בחלל הרמוני', ומקשקשין בתוכן, וז"ל הראב"ע קדמונינו ז"ל אמרו כי הרמון סביב המעיל, ופעמן בין שני רמוני', כי אחרי' אמרו כי הפעמוני' אינם נראים, רק הם בתוך הרמונים, וגם ישמיעו קול עכ"ל, נראה שהזכרים דעת קדמונינו ז"ל מהא דאי' בגמ' (זבחי' שם) ומביא ע"ב זגין שבהם ע"ב ענבלין ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה, ומדקאמר ותולה בו, משמע שהיו הפעמוני' דבוקי' במעיל, וכן דקדק הרא"ם [* וכן דייק הכ"מ בה' כה"מ פ"ט ה"ד *], ובנא' שלפנינו הנוסחא ותולה בהן ומשמע כדעת הרמב"ן ז"ל, והמתרג' האשכנזי הלך בשיטת רש"י והרמב"ם ז"ל (לד) פעמן זהב ורמון, פעמן זהב ורמון אצלו, כן הוא לשטת רש"י והרמב"ם ולשטת הרמב"ן הכוונה פעמן זהב בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו וגו', ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות, כי אין לבא אל היכל המלך פתאום. (מדברי הרמב"ן), גם יתכן

תרגום אשכנזי

לויט געהערט ווערדע, ווען ער אין דאז הייליגע היניין געהט פאר דען עוויגען, אונד ווען ער ווידער הערויז קאממט, אונד ער ניכט שטערבע. (לו) דוא זאללסט פערנער איין שטירנבלעך פאן ריינעם גאלדע מאכען, אונד דארין איינשטעכען לאססען, וויא איין זיגעל געשטאכען וויר: דעם עוויגען הייליג.

(לז) דיזעם מאכסט דוא פעסט אן איינע שנור פאן בלויער וואללע, איבער דען בונד, נעמליך דאז בלעך

תצוה כח

לְקוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת: ס לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה: לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־

מול

אונקלוס

קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת: לו וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קוּדְשָׁא לַייָ: לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִּתְכֶלְתָּא וִיהֵי עַל מִצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי

מצנפתא

באור

לומר לפי שזה הקב"ה וכל אדם לא יהי' באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו (ויקרא ט"ז י"ז), לכך צוה שישמע קולו בבאו, ויתרחקו השומעים, (הרשב"ם), ומכאן נראה כי פשטות הכתוב כדעת רש"י והרמב"ם ז"ל שזכרנו בפסוק הקודם, שאם היו הפעמוני' בתוך חלל הרמוני' המקיפי' אותם מכל צד כעין הרמונים שלא פתחו פיהן, אין קולם נשמע כל כך, שגוף הרמוני' רך, ארוג מחוטין שזורין, ומעכב את הקול: ולא ימות, הוא באור למצות הפעמונים, כי מפני שאין בהם צורך בלבישה, ואין דרך הנכבדים להעשות להם כך, לכך אמר כי צוה בהן בעבור שישמע קולו, וינצל על ידם ממיתה. (מדברי הרמב"ן ז"ל): (לו) ציץ, כמין טס של זהב הי' רוחב ב' אצבעות, מקיף על המצח מאוזן לאוזן. (רש"י), ולפי שכותנו על המצח נקרא ציץ, דבר נראה, וככה מציץ מן החרכים (ש"ה ב' ט'). (הרשב"ם והראב"ע): פתוחי חתם, והאותיות היו בולטות בפניו, כיצד? חופר את האותיות מאחריו, והוא מודבק על השעוה עד שבולט, כ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מה' כה"מ ה"ב), והראב"ד כתב אינו חופר, שא מכה בדפוס צורות האותיות מאחריו, עד שהאותיות בולטות בפניו, ואולם אין לשון פתוחי חתם נופל על ההכאה בדפוס. (כ"מ שם): קדש לה', בשני שטין, קדש בתחלת השטה למטה, ול"ה' בסוף השטה למעלה. (שבת דף ס"ג ע"ב, סוכה דף ה' ע"א ובתוספות שם, ונקבת ספרי' הנוסחא קדש למ"ד למטה), ולכוונה זאת הקדים המתרגם האשכנזי בלשונו מלת השם למלת קדש: (לז) על פתיל תכלת, אעתיק לשון רש"י מכ"י שבידי, לפי שיש קצת שנוי הנוסח בסוף הדבור וז"ל, ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת (לקמן ל"ט ל"א), ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת, ולמטה הוא אומר והי' על מצח אהרן, ובשחיטת קדשים שנינו (זבחים דף י"ט ע"א וע"ב) שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין, למדנו שהמצנפת גבוהה הראש למעלה, ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח, והציץ מלמטה, והפתילים היו נוקבים ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעיתו, ששה בשלש מקומות הללו פתיל מלמעלה מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו, וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן, ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד, והפתיל האמצעי כשראשו קשור עם שני ראשי השנים, הולך על פני רוחב הראש למעלה, נמצאו עשויין כמין כובע, ועל הפתיל האמצעי הוא אומר והי' על המצנפת, והי' נותן את הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת, והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל, והטס תלוי כנגד מצחו, ונתקיימו כל המקראות, פתיל על הציץ וציץ על הפתיל, ופתיל על המצנפת מלמעלה; עכ"ל רש"י, וכ"כ הראב"ד (בפ"ט מהל' כה"מ ה"ב), והרמב"ם ז"ל (שם) לא הזכיר כי אם פתיל אחד, וכת' שהי' הציץ נקוב בשתי קצותיו, ופתיל תכלת למטה ממנו מנוקב לנקב, כדי שיהי' נקשר בפתיל כנגד העורף, וכ"כ הרמב"ן ז"ל כי המצנפת כסתה את גובה הראש, עם כל העורף, ועליה נתן את הפתיל המקיף את הראש מאחוריו בין שתי קצות הטס, וזהו שאמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת (לקמן כ"ט ו'), כי עליה יקשרנו מאחוריו, וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה, כי שם ינתן נקשר, וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב (ויקרא ח' ט'), שאם נקשירתו על המצנפת ואל מול פניו את הציץ, והנה הנתינה בכל הכתובי' על המצנפת, כי היא הקשירה, אבל מקום הציץ במצח אל מול פני המצנפת, ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת, כי על פתיל במקום בפתיל, או יהי' במקום אל פתיל, ונתת אותו אל פתיל תכלת, ויתנו עליו פתיל תכלת, כי הפתיל ינתן אל הציץ והציץ אל הפתיל, (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), והנה מהמשך הכתובי' שאמר ושמת אתו על פתיל תכלת והי' על המצנפת אל מול פני המצנפת יהי', והי' על מצח אהרן וגו' משמע שכל המאמר מוסב על הציץ שישימנו על פתיל תכלת, והציץ יהי' על המצנפת, ויהי' אל מול פני המצנפת, ויהי' גם על מצח אהרן, ולשטת רש"י מאמר והיה על המצנפת מוסב על הפתיל, לא על הציץ, ומאמר אל מול פני המצנפת יהי' חוזר על הציץ, והוא דחוק בלשון, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כשטת הרמב"ם והרמב"ן, וכ"כ הראב"ע, ויהי' שעור הכתוב והי' על המצנפת, שישים אותו בפתיל, באופן שיהי' על המצנפת, ואח"כ מבאר דבריו, לא על המצנפת ממש, כי אם מול פני המצנפת, ואולם יקשרנו מאחריו על המצנפת המכסה את העורף, והוא יהי' על מצח אהרן, ולדעת רש"י ראוי שיתורגם כך אן איינער שנור פאן בלויער וואללע וועלכע איבער דען בונד וועג געהעט דאז בלעך אבער זאלל אויף דער פארדערזייטע דעס בונדעס הענגען: ודע דתני' בשלהי ראשית הגז (דף קל"ח ע"א) כיפה של נמר היתה מונחת בראש כה"ג ועליה ציץ נתון לקיים מה שנאמר ושמת אתו על פתיל תכלת, ופי' רש"י כיפה כובע קטן פלטר"ו עכ"ל, יתכן שכוון למ"ש כאן שהיו הפתילי' נחבורים כמין כובע, והרי"ף ז"ל במס' שבת פרק במה אשה כתב כיפה של נמר חוטי דעמרא דגדילן ועבידן כי הוצא (פירוש שבכה וגדר קנים), ורחב שתי אצבעות שעור ציץ כדאמרינן כיפה של נמר היתה מונחת בראש כה"ג, וכ"כ הערוך בערך כפה בפי' הב', ולפ"ז הי' ראוי לתרגומו בל"א לפירש"י ז"ל הויבע, ולפי' הרי"ף והערוך בפירושו הב' שטירנבאנד, כי מלת פתיל פעמים תורה על חוט כפול ושזור, כמו הכנף פתיל תכלת (במדבר ט"ו ל"ח), ואמרז"ל שיהיה

טווי

רש"י

כן אם יהיו לו אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס ומחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: לו ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: לז על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והי' על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמט' והפתילים היו נקובים ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעו ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעל' אחד מבחוץ ואחד מבפני' כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעל' ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל

האמצעי

מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם

וכהנו

אונקלוס

מַצְנַפְתָּא יְהֵי: לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִי יְקַדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ: לט וְתַרְמֵיץ כִּתּוּנָא דְבוּצָא וְתַעֲבֵיד מִצְנַפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָן תַּעֲבֵיד עוֹבַד צַיָּר: מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲבֵיד כִּתּוּנִין וְתַעֲבֵיד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: מא וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן

וישמשון

תרגום אשכנזי

בלער זאָלל אויף דער פאָרדערזייטע דעס בונדעס הענגען. (לח) אהרן זאָלל עז אַן זיינער שטירנע טראַגען, הירמיט זאָלל אהרן דיא שולד אַללער הייליגטהימער איבערנעהמען, וועלכע דיא קינדער ישראלים הייליגען ווערדן, אונד צוואר אללער איהרער הייליגן גאַבען; עז זאָלל בעשטענדיג אַן זיינר שטירנע זיין, איהנען צור פערזיכערונג דער גנעדיגען אננאַהמע פאָר דעם עוויגען. (לט) דען לייבראָק מאַכסט דוא געווירפעלט אויז ליינען, דען בונד אויך אויז לייגען; דען גורט אבער מאַכסט דוא שטיקקעראַרבייט. (מ) פיר אהרן'ס זעהנע מאַכסט דוא לייבּרעקקע; דוא מאַכסט איהנען אויך גורטע אונד האָהע מיצען, צום אנזעהען אונד צור פראַכט. (מא) מיט דיזען בעקליידעסט דוא דיינען ברודר אהרן אונד זיינע זעהנע מיט איהם; דוא זאָללסט זיא זאַלבען, איהנען דיא הענדע פיללען (דאָז הייסט: איינעם יעדען זיין אַמט איבערגעבען), אונד זיא הייליג ערקלערען,

זא

רש"י

האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: לח ונשא אהרן. ל' סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשי': את עון הקדשים. לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומא' כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב' טמאים שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והי' על מצחו תמיד. א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפי' אינו על מצחו שלא היה כ"ג עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצ' נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: לט ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש: מ ולבני אהרן תעשה כתנות. ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות הוא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: מא והלבשת אותם את אהרן. אותם

האמורין

באור

טוויזשווף, או על הבלתי שזור, כמו פתיל הנערת (שופטי' ט"ז ט'), וקנין פתילם (להלן ל"ט ג') שחוטי הזהב נקראו' פתילים קודם שזורם עם התכלת והארגמן וגו' (דלא כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש פתל), והוא בל"א (שניר) או (פאדן), וזהו כמו שתרגם אונקלוס כאן חוטא, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, ופעמי' תורה על חתיכה קטנה מבגד עשוי' בכנוף או לכסות בה, כמו אשר אין צמיד פתיל (במדב' י"ט ט"ו), וכן פירשנו למעלה מלת ופתילך (בראשית ל"ח י"ח), וכן תרגם אונקלוס שם, ושושיפך שהוא האדרת, או הכנוף שעל הראש, והוא הכיפה של נמר שזכרו חז"ל, ולפי רש"י היא כעין כובע קטן, בל"א (הויבע), ולדעת הרי"ף ז"ל והערוך לפי השני היא משיחה רחבה ב' אצבעות, ומקפת את הראש, בל"א (שטירן באנד), ועליה הי' הציץ נתון, ויתכן שתהי' ההוראה הכוללת למלת פתיל דבר רך וארוך, הנקל לעקמו ולעוותו כפי הצורך, כי כן הונח שרש פתל על העוות והעקמומית: (לח) ונשא אהרן, לשון נשיאה בעון כפרש בפ' כי תשא (לקמן ל"ד ז'), ולשון רש"י ז"ל כאן, הוא ל' סליחה, ואעפ"כ אינו זז ממשמעו, אהרן נושא את המשא של עון, נמצא מסולק העון מן הקדשי': עון הקדשים, לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה, כמו ששנינו בפ' הקומץ רבה (מנחו' דף כ"ה ע"א): לכל מתנת קדשיהם, שמוש הלמ"ד עיין בהקדמה: והיה על מצחו תמיד, דרשו בו חז"ל, כי לא היה על מצחו, כי אם בשעת העבודה, ולפי פשוטו, כאשר ישימו המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקודש (הראב"ע למעל' כ"ג כ'): (לט) ושבצת, עשה אות' כארוגת משבצו' משבצו', וכול' של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת, ד' בגדי' הללו ולא יותר, כתנת ואבנט ומגבעת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: וארבעתן של פשתן לבנים, בין של כה"ג בין של כהן הדיוט, חוץ מן האבנט, שהי' של כלאים, רקום עם צמר, דהיינו אבנטו של כה"ג בשאר ימות השנה, ואבנטו של כה"ג ביה"כ, דברי הכל של בוץ, ובאבנטו של כהן הדיוט, מחלוקת, והלכה שהי' של כלאים: (מא) והלבשת אתם את אהרן, פעל יוצא לשני פעולים, ורבים כמוהו, ומלת אתם מוסבה על הבגדים, הבגדים האמורים באהרן, והם, חשן, ואפוד, כתנת תשבץ, מצנפת, ואבנט, וציץ, ומכנסי' הכתובים למטה בכולם, והם שמנה בגדים, הלבש את אהרן אחיך, וארבעת הבגדים הכתובים בבני אהרן, והם כתנת ואבנט ומגבעת ומכנסים תלבש את בניו: ומשחת אתם, את אהרן ואת בניו (לא את הבגדים) בשמן המשחה. (רש"י), שכן כתוב בפרשה הבאה ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן וגו', ולקחת את שמן המשחה וגו'

וְכִהֲנוּ לִי׃ מב וְעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס

כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי

מצות

אונקלוס

וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי׃ מב וְעִיבַד לְהוֹן מִכְנְסִין דְבוּץ לְכַסָּאָה בְּסַר עֶרְיְתָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכַן יְהוֹן׃ מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וְלָא יְמוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃

כט א וְדֵין פִּתְגָּמָא דִי תַעְבֵּיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין׃ ב וּלְחֵים פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין

פטירן

תרגום אשכנזי

ואָ זאָללען זיא מיר דיהנען. (מב) מאַכע איהנען אויך ביינ-קליידר פאָן ליינען, דיא שאַאַם צו בעדעקקען; זיא זאָללען פאָן דען לענדען ביז אָן דיא שענקל געהען. (מג) דיזע זאָללען אהרן אונד זיינע זעהנע טראַגען, ווען זיא אין דאָז שטיפטס-געצעלט קאָממען, אָדער ווען זיא זיך דעם אלטאַר נאַהען, אין היילינגען דינגען איהר אַמט צו פערריכטען, דאַמיט זיא זיך קיינע פערשולדיגונג צוציהען אונד שטערבען; דיזעס איזט איינע עוויגע פעראָרדנונג פיר איהן אונד פיר זיינען זאַאַמען נאַך איהם.

כט (א) פאָלגענדעס זאָללסט דוא מיט איהנען פאָרנעהמען, אום זיא צו הייליגען, דאַס זיא מיר פריס-טערליך דיהנען: נים איינען שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, אונד צוויא ווידדער, אָללע אָהנע געברעכען, (ב) אונד אונגעזייערטס בראָד, אויך אונגעזייערטע קוכען, מיט אֶהל איינגעריהרט, אונד אונגע-

רש״י

האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ ומצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובי' בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשח': ומלאת את ידם. כל מלוי ידים ל' חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא ובל' לע"ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנ"טי (בל"א האנדשוה) וע"י הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה דווי"סטיר (והוא רעוועס"טיר בל"א בקליידען) והו' מלוי ידים: מב ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וארבעה לכהן הדיוט: מג והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כ"מ שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו:

כט א לקח. כמו קח ושתי גיזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפ' על מעשה העגל שהוא פר: ב ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרוי' למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות: בלולו' בשמן. כשהן

קמח

באור

וגו' (לקמן כ"ט ה' ו'): ומלאת את ידם, כל מלוי ידים לשון חנוך, כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא (שע"י שהוא תופש הדבר בידו וממלא בו את כל ידו, הנה הוא בחזקתו, ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גאנט בל"א האנדשוה), ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסיר' דוויסע"יר [ברש"י כ"י עם רשב"ם רוויס"טיר, והוא ריוויס"טיר, ובל"א (בקליידן)], והוא מלוי ידים. (רש"י); (מב) ועשה להם, לאהרן ולבניו: מכנסי בד וגו', ממתנים למעלה מן הטבור קרוב מן הלב, עד סוף הירך שהוא הארכובה: והיו עשוי' כמין סינר, אלא תלוי למטה ברוחב, ולא הי' תיק בין הירכיים, אלא יתעטף האבר ולא יתקשה, ולמעלה יש להם שנצים (והם קמטי' וביניהם חריצים, כעין שעושין לכיס, ומכניסין בהם חוט או רצועה, וכשמותחין את הרצועה מהדקין את השנצים בלי קשירה), ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה. (נדה דף י"ג ע"ב): (מג) והיו וגו', כל הבגדים האלו, על אהרן הראויין לו, ועל בניו האמורין בהם: ומתו, שהמשמש מחוסר בגדים במיתה:

כט (א) להם, לאהרן ולבניו: לקח, אין הבדל בין קח, או לקח, כמו נק לעם ויאכלו (מלכים ב' ד' מ"א), וגם ינק בו מים (יחזקאל כ"ד ג'): (ב) ולחם מצות, אפוי בתנור קרוי לחם, וגם שמן היה בו כנ"ל ונדפס נשבוש), כי הוא לחם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מלואי' בפ' בו את אהרן. (הרשב"ם), וגם כתוב חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד (ויקרא ח' כ"ו), וכן למטה בענין (להלן בפסוק כ"ג) היא הקרוי' חלת לחם שמן: ושלשה מיני לחם היו רבוכה וחלות ורקיקין: הרבוכה היא החלה החלוטה ברותחין בעודה בצק, ואח"כ אופה אותה בתנור, ואחר אפייתה מטגנה במחבת, שהוא כלי שהי' במקדש לאפות בו מנחת המחבת על האור בשמן, ולא הי' לו שפה סביב כמנהג הכלים, ולכן החלה הנאפת בו היתה עבה, שלא תשפך מהמחבת, וגם היתה קשה לאחר האפיי', מתוך שאינו יכול לתת בו שמן הרבה, כי היו שולי המחבת צפים: והחלות והרקיקין הן הנאפות בתנור בלבד, בלא חליטה ובלא טגון, והבדל שבין חלות ורקיקין, שהחלות בלולת בשמן בעודן סולת והרקיקין מושחין בשמן אחר אפייתן, ומכל מין ומין הביא עשר חלות. (מדברי רז"ל במס' מנחות דף כ' ע"ב וס"ג ע"א וע"ד ע"ב וע"ו ע"א וע"ח ע"א): בלולת בשמן, כשהן קמח יוצק שמן ובוללן. (רש"י מנח' דמנחות דף ע"ה ע"א): משוחים בשמן,

אחר

מצות משחים בשמן סלת חטים תעשה אתם: ג ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם בסל ואת הפר ואת שני האילם: ד ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים: ה ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד: ו ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת: ז ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אתו: ח ואת בניו תקריב והלבשתם כתנת: ט וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם

ומלאת

אונקלוס

פַּטִירִין דִמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח סוֹלֶת דְחִטִּין תַּעֲבֵיד יַתְהוֹן: ג וְתִתֵּן יַתְהוֹן עַל סַלָּא חָד וּתְקָרֵב יַתְהוֹן בְּסַלָּא וְיַת תּוֹרָא וְיַת תְּרֵין דִּיכְרִין: ד וְיַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יַתְהוֹן בְּמַיָּא: ה וְתִסַּב יַת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יַת אַהֲרֹן יַת כִּתּוּנָא וְיַת מְעִיל דְּאֵפוֹדָא וְיַת אֵיפוֹדָא וְיַת חוּשְׁנָא וְתַתְקֵין לֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵיפוֹדָא: ו וּתְשַׁוֵּי מִצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יַת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל מַצְנַפְתָּא: ז וְתִסַּב יַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ: ח וְיַת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשִׁינוּן כִּתּוּנִין: ט וּתְזָרֵיז יַתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָּא לִקְיָם עָלָם

ותקריב

תרגום אשכנזי

אונגעזייערטע פלאדען, מיט אֶהל בעשטריכען, אויז פיי־ נעם וייצענמעהל זאָללסט דוא זיא מאַכען. (ג) דיזע לעגסט דוא אין איינען קאָרב, אונד ברינגסט זיא דאר אים קאָרבע נעבסט דעם שטיר אונד דען ביידען ווידדערן. (ד) אהרן אבער אונד זיי־ נע זעהנע זאָללסט דוא פאָר דען איינגאַנג דעם שטיפטס־ צעלטעס הינטרעטען אונד זיך אין וואַססער באָדען לאַס־ סען. (ה) זאָדען זאָללסט דוא דיא קליידער נעהמען, דעם אהרן דען לייבראָק, דען אונטערראָק דעם מאַנ־ טעלס, דען מאַנטעל אונד דען ברוסטשילד אנלעגען, אונד איהם דען מאַנטעל אומ־ בינדען מיט דעם גירטעל־ באַנד דעם מאַנטעלס. (ו) זאָדען זעצצעסט דוא איהם דען בונד אויף דען קאָפף, אונד בעפעסטיגסט דיא הייליגע קראָנע (נעמ־ ליך דאז שטירנבלעך) איבער דען בונד. (ז) ענדליך נימסט דוא דאז זאַלבאָהל, גיסעסט אויף זיין הויפט, אונד זאַלבסט איהן. (ח) פערנער זאָללסט דוא זיינע זעהנע הערקאָמ־ מען לאַססען, זיא מיט לייב־ רעקקען בעקליידען. (ט) איהנען גירטעל אומבינ־ דען, אהרן זאוואָהל אלז זיינען זעהנען, אונד איהנען דיא האָהען מיצצען אויפזעצ־ צען; הירדורך זאָלל איהנען דאז פריסטערטהום צור עוויגן פער־

רש״י

קמח יוצק בהן שמן ובוללן: משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ״י (כ״ף יונית) שהוא עשוי כנו״ן שלנו: ג והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: ד ורחצת. זו טבילת כל הגוף: ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: ו נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה ע״י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: ז ומשחת אותו. אף משיחה זו כמין כ״י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: ט והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. על ידי

הדברים

באור

אחר אפייתן מושחן כמין כ״י, כ״ף יוונית שהיא עשוי׳ כנו״ן שלנו, כזה ב. (ל׳ רש״י כפי נוסח ב׳ כ״י שבידי), ובגמ׳ דכריתו׳ (דף ה׳ ע״ב) בענין משיחת המלכים פי׳ כמין כ״י, אות יוונית עשוי׳ כזה (ציירו שם המדפיסים צורה כזו Ω והיא פ״י יוונית, אבל לא כ״י), דמזיק שמן על ראשו, ואח״כ בין ריסי עיניו, ומצרפן באצבעו דרך הפדחת עכ״ל, משמע משם שהי׳ כתמונת נו״ן שלנו, שלא שרגלי׳ ימינה ומשכת גם לצד ימין, וברמב״ם פ״א מה׳ כלי המקדש ה״ט ציירו המדפיסי׳ תמונ׳ איק״ס לרומיי׳ כזה X, ובאמת שכן צורת כ״י יוונית הרגילי׳ אצלינו, אבל מאופן המשיחה שזכרו רז״ל בגמ׳ (שם ובהוריות דף י״ב ע״א), וכן מלשון הרמב״ם ז״ל לא משמע שהיתה על התמונה הזאת, אולי נשתנה צורת האות מכמות שהיתה לפנים, ואם היתה המשיחה על צורת נו״ן שלנו, כמ״ש רש״י, וכמ״ש למעל׳, שרגלה משכת גם לצד ימין, תהי׳ קרובה לתבנית כ״י יוונית, כזה ב (ג) על סל, כמו בסל: והקרבת אתם, אל חצר המשכן, כי על המזבח לא הקריב כי אם אחד מכל מין, (ד) ורחצת, זו טבילת כל הגוף. (רש״י) [*וכ״ת יב״ע ותטבול יתהון בארבעין סאין דמיין חיין*]. ויורה על זה פתחות הבי״ת במים, במים הידועים לשעורם, שכל הגוף עולה בהן, וברחיצת ידים ורגלים לא נאמר אלא ירחצו מים. (רא״ם): ואפדת, קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש, זהו הציץ: על המצנפת, מפורש למעלה בענין מעשה הציץ: (ז) על ראשו, לדעת הראב״ע הי׳ זה לפני שומו המצנפת על ראשו, והרמב״ן כתב שהיתה הצניפה סביב סביב, ואמצע הראש מגולה, ועליו יצק שמן, או היתה היציקה במקום הנחת תפילין, שהי׳ מניח מגולה, ומשם ימשכנו כמין כ״י: ומשחת אתו, אף משיחה זו כמין כ״י, נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו, ומחברן באצבעו. (רש״י): (ט) אתם אבנט, ירמוז לאהרן ובניו האמורים אח״כ בפירוש: וחבשת להם מגבעת, לדעת רש״י ז״ל גם המצנפת קרוי׳ מגבעת, ולדעת הרמב״ן ז״ל מוסב על בני אהרן לבד, כי

אהרן

וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־
ידיהם

אונקלוס

וּתְקָרֵיב קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִבְנוֹהִי׃ י וּתְקָרֵיב יָת תּוֹרָא לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ יא וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא לִקְדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ יג וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַעֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ יד וְיָת בְּסַר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת
ידיהון

תרגום אשכנזי

פעראָרדנונג זיין, אונד דאָדורך האָסט דוא אהרן אונד זיינען זעהנען איהר אמט איבערגעבען. (י) דען שטיר זאָללסט דוא אלודען היגבריגען לאַססן פאָר דאז שטיפטסצעלט; אהרן אונד זיינע זעהנע זאָללען איהרע העגדע דעם שטיר אויף דען קאָפף לעגען. (יא) אלזדען זאָללסט דוא דען שטיר שלאַכטען פאָר דעם עוויגען, פאָר דעם איינגאַנג דעם שטיפטסגעצעלטעס. (יב) אונד פאָן דעם בלוטע דעם שטירעס נעהמען, אונד מיט דיינעם פינגער אין דיא ווינקעל דעם אלטארעס שטרייכען, דאז איבריגע בלוט אבער אללעס אן דען גרונד דעם אלטארעס גיסען. (יג) זאָדען זאָללסט דוא אללעס פעטט נעהמען, וועלכעס דיא איינגעווייַדע בעדעקט, אויך דאז נעץ איבער דיא לעבער אונד דיא ביידען נירען נעבסט דעם פעטטע, דאז דארויף איזט, אונד אויף דען אלטאר אין רויך אויפגעהען לאַססען. (יד) דאז פלייש דעם שטירעס אבער אונד זיין פעלל, וויא אויך זיינען מיסט זאָללסט דוא אין פייער פערברעננען אויסערהאלב דעם לאגערס; דיזעס איזט איין זינדאָפפער. (טו) דען איינען ווידדער זאָללסט דוא נעהמען, אונד אהרן אונד זיינע זעהנע זאָללען איהרע

רש״י

הדברים האלה: יד אהרן ויד בניו. במילוי ופקודת הכהונה: יא פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפת': יב על קרנות. למעלה בקרנו' ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזב'. כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: יג החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא (נ"ל אילו"ן בל"א קרוומדארם): ואת היותרת. היא טרפ"שא דכבדא שקורין טיבר"יש (ובכ"י ישן איירו"ש בל"א ראטפליים): על הכבד. אף מן הכבד יטול עמה: יד תשרף באש

באור

אהרן אין לו מנעת: והיתה להם וגו', ע"י מלואים זה תהי' להם הכהונה לחקת עולם: ומלאת, ע"י הדברי' הנאמרי' למטה בהקרבת המלואים תמלא יד אהרן ויד בניו לפקידת הכהונה: (י) והקרבת את הפר, שב לפרט מה יעשה בפר, והתחיל בהקרבתו אל פתח אהל מועד שזכר למעלה, כדרך הכתוב: (יא) ושחטת, כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה, אמר לו הקב"ה למשה אתה תשמשני עד שילמוד אהרן, היה משה שוחט וזורק ומזה ומחטא יוצק ומכפר, ואהרן רואה אותו. (ת"כ): פתח אהל מועד, בחצר המשכן שלפני הפתח, כי היתה השחיטה בצפונו של מזבח, כדין החטאת, נגד פתח אהל מועד, אבל רחוק ממנו, כי הי' הכיור בין אהל מועד ובין המזבח: (יב) על קרנת, למעלה בקרנות ממש, לא שיעמוד למטה ויזרוק כנגד הקרן, כמו שעושה בקרבן עולה ושאר כל הזבחים: ואת כל הדם, שירי הדם: יסוד המזבח, כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב, לאחר שעלה אמה מן הארץ (רש"י): (יג) את כל החלב המכסה את הקרב, הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא (רש"י, נ"ל אילו"ן), ובל"א (קרוימדארם), ולדעת הרמב"ן כל מקו' שנאמ' החלב המכס' את הקרב, הוא הקרום הזה שעל הכרס, אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב, ירמוז לשני חלבים אשר שם, לחלב הקרום הזה ולחלב הנם אשר על הקרב: היתרת, טרפשא דכבדא שקורין טיבר"יש (רש"י), ובכ"י ישן איירוש, בל"א (ראטפליים): על הכבד, ובמקו' אחר הוא אומר היתרת מן הכבד (ויקרא ט' י'), אמרו רז"ל שיטול מעט מן הכבד עם היתרת, ובא על במקום עם, ואונקלוס תרגם חצרא דעל כבדא, כפי פשוטו של מקרא: הכלית, יש אומרים שנקראו כן, בעבור שיש להם כח בתאות המשגל, מענין כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'), ולא הזכיר האלי', כי אין לפר ולשעיר אלי'. (הראב"ע): (יד) פרשו, הוא הזבל שבכרס הבהמה: תשרף באש, הוראת שעה היתה, כי לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו, ושאר החטאות שעשה אהרן בשמיני למלואים: חטאת הוא, נקרא הקרבן חטאת, בעבור שהוא בא לכפר החטאת, וכן האשם: (טו) האיל האחד, אחד מהשנים הנזכרים,

יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טו וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ *

יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ

אזן

אונקלוס

יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ טו וְתִכּוֹס יַת דִּכְרָא וְתִסַּב יַת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יז וְיַת דִּכְרָא תְּפַלֵּיג לְאֶבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֶבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ יח וְתַסֵּיק יַת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃ יט וְתִסַּב יַת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ כ וְתִכּוֹס יַת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם

אודנא

תרגום אשכנזי

איהרע העגדע דעם ווידער אויף דען קאָפף לעגען. (טז) הערנאך שלאַכטעסט דוא דען ווידער, נימססט זיין בלוט, שפּרענגסט עז אויף דען אַלטאַר רינגס אומהער. (יז) אַלזדען זאָללסט דוא דען ווידער אין זיינע שטיקקע צערגלידערן, זיין איינגעווייַדע אונד—קנישטיקקע אַבוואַשען, אונד זיא צו דען איבריגען שטיקקען אונד צו דעם קאָפף לעגען. (יח) הירויף זאָללסט דוא דען גאַנצען ווידער אויף דעם אַלטאַר אין רויך אויפגעהען לאַססען; דיזעס איזט איין גאַנצעס אָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען, איין ליבליכער גערוך (וואָהלגעפעלליגעס אַנדענקען), איין בראַנדאָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען. (יט) ענדליך זאָללסט דוא דען צווייטען ווידער פאָרנעהמען, אונד אהרן אונד זיינע זעהנע זאָללען איהרע העגדע דעם ווידער אויף דען קאָפף לעגען. (כ) הערנאך שלאַכטעסט דוא דען ווידער, נימססט פאָן זיינעם בלוטע, ברינגסט עז אַן דאַז הערפאָררראַגענדע קנאָרפעל אַם רעכטען אָהרע אהרן׳ס אונד

זיינער

רש״י

באש. לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: טז וזרקת. בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שנותן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב׳ מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד׳ רוחות סביב לכך קרוי סביב: יז על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: יח ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. ל׳ אש והיא הקטרת אברים שעל האש: כ תנוך. הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו״ם

באור

כי זהו נכח ה״א הידועה, שהוא מוסב על האמור למעלה: (טז) וזרקת, בכלי, עומד בארץ וזורק את הדם במזרק כנגד הקרן, כדי שיראה לכאן ולכאן: סביב, כך מפורש בשחיטת קדשים (זבחים דף נ״ג ע״ב), שאין סביב של ב׳ מתנות שהן ד׳, האחת בקרן זוית זו, ואחת כנגדה באלכסון, וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך, נמצא הדם נתון בד׳ רוחות סביב, לכך קרוי סביב. (רש״י): (יז) וכרעיו, רגלי הבהמה נקראו כרעים, לפי שהן כורעות בכריעה. (רד״ק בשרשים שרש כרע), וכן תרגם הירושלמי ורגלוי, וכן כתב המפרש במס׳ תמיד (דף ל״א ע״א), ותי״ט (שם פ״ד מ״ב) כתב שהירכים עד מקום הכריעה נקראו כרעי׳ ולא יותר, וכן מוכח מלשון המשנה שם, ואולם מפשוטו של מקרא נראה שהכרעים הם כולל לרגלים עם הגרמים והירכים, והכלל כל אברי ההליכה הנכפפים בבהמה בעת כריעתה, והראי׳ על זה שלא הזכיר בכל מקום חוץ מגוף הבהמה, כי אם הראש והקרב והכרעים, משמע שמלת כרעים כוללת כל אברי ההליכה, וכן בפסח נאמר כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (לעיל י״ב ט׳) ואין ספק שצלאו עם הרגלים, ואולם הירכים והברכים לבד כשחתך מהם הידים והרגלים, גם הם נקראו כרעים, כמו שמוכח מלשון המשנה דתמיד: על נתחיו, עם נתחיו, מוסף על שאר הנתחים. (רש״י): (יח) את כל האיל, על כן לא הזכיר האלי׳ והחלבים. (הראב״ע): לה׳ אונקלוס תרגמו קדם ה׳, ורש״י פי׳ לשמו של מקום, והמתרגם האשכנזי תרגמו לכבוד ה׳: ריח ניחוח, אונקלוס ויב״ע תרגמו לאתקבלא ברעוא, וכבר העירותי שמוש הריח בלה״ק הוא כנגד הכח הזוכר בנפש, שענין הזכרון הוא השאר הרושם בנפש אחרי סור המוחש, וזהו סגולת הריח, לכן יכנה הכתוב הריח והקטרה בלשון זכרון, יאמר מזכיר לבונה (ישעי׳ ס״ו ג׳) במקום מקטיר לבונה וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ׳ ד׳), כמו וירח, וחלק המוקטר נקרא אזכרה, ומזה הטע׳ זכרו כיין לבנון (הושע י״ד ח׳) ובעל השיר ידמה שם האדם שהוא זכרו, עם ריח השמן, שמן תורק שמך (ש״ה א׳ ג׳), ולזה אמר ריח ניחוח השעור זכרון נרצה ומקובל לפניו, בל״א (נום ווהלגפעללינעם אנדענקן): [* ניחוח, שרשו נוח, והיו״ד במקום הוא״ו ע״פ, והלמ״ד כפולה, ומשקלו פעלול, וכן מזה האשקלו ופעלו לנינתן (ישעי׳ א׳ ל״א), משרש נון *]: אשה, תאר לקרבן, מגזרת אש, על שם הקטרת האיברי׳ שעל האש: (כ) תנוך, הוא הסחוס, גדר האמצעי שבתוך האוזן, שקורין טנד״רום. כן הנוסחא ברש״י כ״י עם רשב״ם, וכן מפרש בספרא, תנוך אזן אהרן, זהו הגדר האמצעי, ולפ״ז הלעז טנדרו״ם נראה ש״צל טנד׳רגס, והוא (קנארפל) בל״א, שזהו לשון סחוס, וכן תרגמו יב״ע, ואונקלוס תרגמו רום אודנא, משמע מכל זה שאין הכוונה על אלית ד האוזן (אהרלעפליין), כמו שרגילי׳ לפתרו כי אם על הסחוס האמצעי או על גובה האוזן: ונרש״י שבדפוס נשמטה מלת גדר, וכך הנוסחא שם, תנוך, הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנד״ום, והמלה הזאת הלועזית הביאה הרד״ק בשרשי׳ שרש תנך, וכתב שהוא הרך אשר בקנה האוזן (אהרלעפליין), ואולם אין הרך ההוא הגדר האמצעי שזכר הספרא, אף אינו מקום כי אם עור רך, לכן נראה שהנוסחא הנכונה

אזן בניו הימנית ועל־בהן ידם הימנית ועל־בהן רגלם הימנית וזרקת את־הדם על־המזבח סביב׃ כא ולקחת מן־הדם אשר על־המזבח ומשמן המשחה והזית על־אהרן ועל־בגדיו ועל־בניו ועל־בגדי בניו אתו וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו׃ כב ולקחת מן־האיל החלב והאליה ואת־החלב המכסה את־הקרב ואת יתרת הכבד ואת ׀ שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי איל מלאים הוא׃ כג וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות

אשר

אונקלוס

אודנא דבנוהי דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא ותזרוק ית דמא על מדבחא סחור סחור׃ כא ותסב מן דמא דעל מדבחא וממשחא דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמיה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמיה׃ כב ותסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבא דעליהון וית שקא דימינא ארי דכר קורבניא הוא׃ כג ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא

די

תרגום אשכנזי

זיינער זעהנע אן דען דוימען איהרער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען איה־רעס רעכטען פוסעס ; שפרענגסט דאז בלוט אויף דען אלטאר רינגס אומהער. (כא) נימםסט פאן דעם בלוט, וועלכעס אויף דעם אלטאר איזט, אונד פאן דעם זאלבאהל, שפרענגסט עז אויף אהרן אונד זיינע קליידער, וויא אויך אויף זיינע זעהנע אונד אויף איהרע קליידער, וואָדורך ער אונד זיינע קליידער, וויא אויך זיינע זעהנע אונד איהרע קליידער הייליג זיין זאָללען. (כב) הירויף נימםסט דוא פאן דעם ווידדער דאז פעטט אונד דען שוואנץ אונד דאז פעטט, וועלכעס דיא איינגעוויידע בעדעקט, אויך דאז נעץ איבער דיא לעבער, אונד דיא ביידען ני־רען נעבסט דעם פעטטע, דאז דרויף איזט, אונד דאז רעכטע בוגשטיק, דען עז איזט דער ווידדער צור איינ־זעצצונג דער פריסטער, (כג) אויך איין לאיב בראָד, איינען אהלקוכען אונד איי־נען פלאדען אויז דעם קאָר־בע מיט אונגעזייערטעם באַק־

ווערקע דער

באור

כרש"י טנדרנס בלע"ז, ועל פיו תרגם המתרגם האשכנזי, והנה המלה הזאת ־ ד יחידית ואין לה ריע במקרא : בהן, הגודל ובפרק האמצעי: (כא) וקדש, יהי' קדוש : (כב) החלב, לדעת הרמב"ן החלב הנזכר פה סתם הוא החלב אשר על הקרב, ואח"כ הזכיר החלב המכסה את הקרב, והוא הקרום שעל הכרס, ורש"י ז"ל כתב החלב, זהו חלב הדקים או הקיבה, כפי מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא בת"כ גבי זבח שלמים : והאליה, מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג' ט'), מקום הכליות שהכליות יועצות . (רש"י) : ואת שוק הימין, לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים, אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה : איל מלאים הוא, שעיר החטאת ואיל העולה הובאו לכפרה, והאיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים. (הרמב"ן) ורז"ל בת"כ אמרו איל המלואים שמושלם על הכל, מלמד שהמלואים שלמים לאהרן ולבניו, דרשו מלואים לשון השלמה שהי' סוף השלמת קדושתו של אהרן שעל ידו נשלם ונכשר לעבודה, ואית ספרי' דגרסי גם שלמי' לאהרן ולבניו ולמזבח ולמשה, ויהי' מלשון שלום, שמשימין שלום למזבח ולעובד (שהוא משה) ולבעלים (אהרן ובניו), שהי' לכלם חלק בו, ורש"י ז"ל הרכיב שניהם לשון השלמה ולשון שלום (עיין רא"ם), והנה איל המלואי' זבח שלמים הי', כי הראה משה לאהרן בקרבנות המלואים תורת החטאת והעולה והשלמים, וכן אמר הכתוב ותרומה יהי' מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם (להלן פסוק כ"ח), הרי שהשווה דין איל המלואים עם זבחי שלמים, והשנוי' שנפלו בדיניו, הוראת שעה היו : (כג) וככר להם, מן החלות, כ"כ רש"י ז"ל, והוא מן החלות הבלולות בשמן : והרד"ק בשרשי' פרש ככר פי' לחם גדול, כי השאר היו חלות ורקיקים, ולפי דבריו קאי על הרבוכה הנקרא לחם מצות, וכ"כ הראב"ע, ואונקלוס תרגמו פתא דלחמא, ויב"ע תרגמו ועגול דלחים, ע"ש שהוא עגול : וחלת לחם שמן, לדעת רש"י הוא ממין הרבוכה הנקרא לחם מצות, ולדעת הראב"ע והרד"ק הוא מן החלות הבלולות, כסדר שנזכרו למעלה (פסוק ב') : ורקיק אחד, מן הרקיקין, אחד מעשר שבכל מין ומין, לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת חוץ מזו, שתרומות לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם

חזה

רש"י

טנדרו"ס . (נראה שצ"ל טאנד"רוס . בל"א קנארפל) : בהן ידם . הגודל ובפרק האמצעי : כב החלב . זה חלב הדקים או הקיבה : והאליה . מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנ' (ויקרא ג') לעמת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאמורי כשר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה : ואת שוק הימין . לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד : כי איל מלואים הוא . שלמים ל' שלימות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין : כג וככר לחם . מן החלות : וחלת לחם שמן . ממין הרבוכה : ורקיק . מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומות לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה

לא

אשר לפני יהוה: כד ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה לפני יהוה: כה ולקחת אתם מידם והקטרת המזבחה על־העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה הוא ליהוה: כו ולקחת את־החזה מאיל המלאים אשר לאהרן והנפת אתו תנופה לפני יהוה והיה לך למנה: כז וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו: כח והיה לאהרן ולבניו לחק־עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה: כט ובגדי הקדש אשר

לאהרן

אונקלוס

די קדם יי: כד ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: כה ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם יי: כו ותסב ית חדיא מדכר קורבניא די לאהרן ותרים יתיה ארמא קדם יי ויהי לך לחולק: כז ותקדש ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: כח ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: כט ולבושי קודשא די

לאהרן

תרגום אשכנזי

דער פֿאָר דעם עוויגן שטעהט. (כד) אללעס דיזעס לעגסט דוא אהרן אונד זיינען זעהנען אויף דיא הענדע, אונד מאַכסט מיט איהנן איינע וועבדונג פֿאָר דעם עוויגען. (כה) הערנאך נִיממסט דוא עז איהנען אויז דען הענדען, לעססעסט עז אויף דעם אַלטארע, נאָך דעם גאַנצען אָפפֿער, אין רויך אויפֿשטייגען, צום ליבליכען גערוך פֿאָר דעם עוויגן; עז איזט איין בראַנדאָפפֿער, דעם עוויגען צו עהרען. (כו) זאָדען נִיממסט דוא דאז ברוסטשטיק פֿאָן דעם איינזעצונגס־ווידדער, וועלכעס דעם אהרן געהערט, אונד וועבדעסט עז פֿאָר דעם עוויגן; דיזעס זאָלל דיר צום אנטהייל בלייבען.

(כז) דוא זאָללסט דאז געוועבדעטע ברוסטשטיק אונד דאז אין דיא העהע געהאָבענע בוגשטיק הייליגען, וועלכעס געוועבדעט אונד וועלכעס אין דיא העהע געהאָבען וואָרדען פֿאָן דעם איינזעצונגסווידדר, פֿאָן דעם ווידדר נעמליך, דער אהרן אונד זיינען זעהנען געהערט. (כח) דיזע שטיקקע זאָללען אהרן אונד זיינען זעהנען יעדערצייט פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס, אלז איין רעכט, צוקאָממען; דען עז איזט איינע העבע, אונד אלז איינע העבע פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס, נעמליך פֿאָן איהרען פֿרידענסאָפפֿערן, זאָלל עז אנגעזעהען ווערדען, איהרע העבע דעם עוויגען צו עהרען. (כט) דיא הייליגע קליידער, וועלכע

אהרן

רש״י

לא היה לו משה למנה אלא חזה בלבד: כד על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: כה על העולה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה׳. לשמו של מקום: כז וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. ל׳ הולכה והובאה ויטלי״ר בלע״ז (והוא ווענטע״לער בל״א שווינגן): הורם. ל׳ מעלה ומוריד: כח לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: כט לבניו אחריו. למי שבא בגדולה

אחריו

באור

חזה ושוק, ומזה לא הי׳ למשה למנה אלא החזה בלבד. (רש״י): (כד) על כפי אהרן והנפת, שניהם עסוקים בתנופה, הבעלים והכהן, הא כיצד? כהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף, ובזה היו אהרן ובניו בעלים, ומשה כהן. (רש״י): (כז) וקדשת את חזה התנופה, קדשם לדורות, להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים, אבל לא להקטרה, אלא והי׳ לאהרן ולבניו לאכול. (רש״י): תנופה לשון הולכה והבאה, ויטלי״ר בלע״ז (רש״י), כרש״י כ״ו ווכטלי״ר, והוא ווענטעלע״ר, בל״א (שווינגן): הורם לשון מעלה ומוריד. (רש״י), והרשב״ם כתב (נדפס למעלה פסוק׳ בדבור המתחיל נזר הקדש, שלא במקומו, ושייך לכאן), הונף והורם שניהם לשון הפרשה, אפס החזה קורין תנופה, כי לבדו הונף ונאכל, אבל השוק של כאן נקטר, ושל דורות שניהם נאכלין עד כאן לשונו: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל, שהשלמי׳ לבעלי׳, והחזה והשוק יהי׳ חק הכהנים: כי תרומה הוא, החזה והשוק הזה: (כט) לבניו אחריו, למי שיהי׳ כה״ג ויבא בגדולה אחריו: למשחה, להתגדל בהם, שיש משיחה שהוא לשון שררה, כמו לך נתתים למשחה (במדבר י״ח ח׳), אל תגעו במשיחי (תהלי׳ ק״ה ט״ו וד״ה א׳ י״ו כ״ב), כ״כ רש״י ורשב״ם, ואף עפ״כ אינו זז מלשון משיחה ממש, כמ״ש הרמב״ן, כי בעבור שהרת ישראל למשוחים היא, למלך ולכהן גדול, ישאלו הלשון לכל שררה: ולמלא בם

לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר

כפר

אונקלוס

לְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת קֻרְבָּנְהוֹן׃ ל שִׁבְעַת יוֹמִין יִלְבְּשִׁינוּן כַּהֲנָא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי דִּי יֵעוֹל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא׃ לא וְיָת דְּכַר קֻרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל יָת בִּסְרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ לב וְיֵיכוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּסַר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא דִּי בְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ לג וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דִּי

אתכפר

תרגום אשכנזי

אהרן געהערען, זאללען נאך איהם אן זיינע זעהנע קאממען, דאס מאן זיא אין דענזעלבן זאלבע, אונד אין דענזעלבען אין איהר אמט איינזעצצע. (ל) זיבען טאגע זאלל זיא דער פאן זיינען זעהנען, דער איהם אים היהנסטע פאלגט, אנציהען, וועלכער נעמליך אין דאז שטיפטסצעלט קאממען ווירד, אים הייליגען זיין אמט צו פעררינכטען. (לא) דען איינזעצצונגסווידדר נימססט דוא, אונד לעכסעסט דאז פלייש אן הייליגעם ארטע קאכען. (לב) אהרן אונד זיינע זעהנע זאללען דאז פלייש דעם ווידדערס אונד דאז באקווערק, וועלכעס אים קארבע איזט, פערצעהרען פאר דעם איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטעס. (לג) דיזע דינגע זאללען פאן דעניעניגען פערזאנען פערצעהרט ווערדען, וועלכע דורך

זיא

רש"י

אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא ל' שררה כמו (במדב' י"ח) לך נתתים למשחה (ד"ה א' י') אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: ל שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כ"ג: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפנים ביה"כ והוא כ"ג שאין עבודת יה"כ כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכ"ג בן ממלא את מקומו ימנוהו כ"ג תחתיו: הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל ל' כהן פועל עובד ממש לפיכך ניגון תביר נמשך לפניו: לא במקום קדוש וגו'. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: לב פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: לג ואכלו אותם אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כופר

בהם

באור

את ידם, על ידי הבגדי' הוא מתלבש בכהונה גדולה, ולפי זה ראוי שיתורג' למשחה בהם וגו' אום דורך זיא אין זיינע ווירדע אונד אין זיין אמט איינגעזעצט צו ווערדן, ואולי יתכן לפרש המקרא כפשוטו שהבגדי' הללו אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו, ולא ילבשם כי אם הכהן הגדול מבניו, ואף הוא לא ילבשם כי אם בעת חנוכו לעבודה, שימשחו אותו בהם להיות כהן וימלאו את ידיו, וכן יעשה שבעת ימים, ואחרי כן יגנזם לכבוד הזקן, וכן מתורגם בל"א: (ל) שבעת ימים, רצופין, כי ז' ימי המלואים רצופי' היו, כדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (ויקרא ח' ל"ה): ילבשם, בקמץ גדול תחת קטן, וכמוהו כי אמילם (תהלים קי"ח י' וי"א וי"ב): הכהן תחתיו מבניו, מכאן ראי' כל לשון כהן פועל עובד ממש, לפיכך נגון תביר נמשך לפניו. (רש"י נדפוס, ובשני כ"י שבידי איננו), והכוונה שמלת כהן פעל בינוני, מורה על הפועל העובד ממש איין דיהנענדר, לא שם לבעל המקרה ההוי' איין דינר [*ובאור דברי רש"י אלו כ"ה לענ"ד, כי בלי ספק מקרא מסורס הוא, ושעורו, ילבשם הכהן מבניו תחתיו, כי מנהג הכתוב לחבר הפעל עם השם, ולהעמיד מלת תחתיו לאחרונה, כמו ויסגר בשר תחתנה (בראשית ב' כ"א), ויבא רשע תחתיו (משלי י"א ח), ודומיהם, והפעל עם השם יחוברו גם בטעם הנגינה, כאשר הוא בפסוקים הנ"ל ובדומיהם, כי השם הוא נושא מקרה הפעול' ודבק בה, משא"כ תחתיו הוא ענין אחר והודעה אחרת, וכן אם יבא השם והתאר בצרוף מלת תחתיו, יבאו השם והתאר יחד וגם מחוברים בטעם, ומלת תחתיו לאחרונה ומופרדת מהם, כמו וימלך | חנון בנו | | תחתיו (שמואל ב' י' א), חנון בנו מחוברים במרכא טפחא, ומלת וימלך היתה ראוי' ג"כ להתחבר עמהם, אלא שלא תבאנה ג' מלות מחוברות בטעם, לכן היא מפורדת קצת בתביר המפסיק פחות מן הטפחא: והראי' על הסרוס שבפסוק שלפנינו, כי בפסוק והכהן המשיח תחתיו מבניו (ויקרא ו' ט"ו) כתב רש"י בפירוש המשיח תחתיו מבניו, המשיח מבניו תחתיו עכ"ל, ורצה בזה לחבר תאר המשיח אל השם מבניו, כדרך הלשון, ויראה לי כי סבת הסרוס הוא, שלא לפרש תחתיו על ילבשם, כמו בפסוק וימלך חנון בנו תחתיו שבא על וימלך, לכן הועמד בין הכהן ובין מבניו השייכים להדדי: ולפי שמלת הכהן יותר דבקה אל מבניו מאל תחתיו לכן איננה במרכא רק בתביר המפסיק פחות מן הטפחא: והנה ילבשם הכהן דבקים בטעמי דרגא תביר, כמנהג הפעל עם השם או הבינוני, ומעתה תדע אם תהיה מלת הכהן בינוני ובזאת הנגינות על נכון, ילבשם הכהן דבקים, והכהן בתביר להורות על הסרוס הכהן מבניו תחתיו, ואז תהי' מלת הכהן בינוני במקום עתיד כדרכו, וענינו אשר יכהן מבניו, אבל אם תהיה שם תאר, ע"כ נצטרך להוסיף פעל המקשר ב' השמות, באופן זה, הכהן (אשר יכהן או אשר יקום) מבניו, ואז נ"ל הכהן בטעם מפסיק יותר מן הטפחא שהוא הז"ק, וילבשם בפשטא פקידו (בעבור שיש ב' תנועות במלת הכהן לפני הנגינה), ולכן יב"ע בעבור שתרגם הכהן, כהנא, ולא תרגם דיכהן, ועשאו שם, הוצרך להוסיף מלת דיקום, ומעתה תבין דברי רש"י על נכון, והרז"ה בס' ש"ז ה"ה כ"כ נגע קצת בבאור זה, אפס קצהו ראה וכלו לא ראה, ובעל מרכב' המשנה בהגהותיו על הס' הנ"ל (שיש אצלי בכ"י), רצה להפך כוונת רש"י, ואיננו נראה כן מלשונו *]: אשר יבא וגו', זהו תוספת באור על הכהן תחתיו מבניו, אותו הכהן המוכן לכנס לפני ולפנים ביה"כ, וזהו כה"ג, וכך הוא שעור הכתוב, שבעת ימים ילבש אותם הכהן ההוא מבניו, אשר יעבוד תחתיו עבודת כהונה גדולה, ויבא אל אהל מועד וגו': (לא) ובשלת, לא ידענו אם הוראת שעה הי' שיאכל בשר המלואים טעון כהן בבשולו, או יהי' ובשלת בנווי. (הרמב"ן): במקום קדש, בחצר אהל מועד, שהשלמי' הללו קדשי קדשי' היו: (לב) פתח אהל מועד, כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם וגו', שעור המשך הכתוב כך

הוא

כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים ב׳

כל

אונקלוס

אִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן וְחִלּוֹנַי לָא יֵיכוֹל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִנּוּן׃ לד וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּסַר קֻרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקֵיד יָת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכֵיל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא׃ לה וְתַעֲבֵיד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דִּי פַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵיב קֻרְבָּנְהוֹן׃ לו וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעֲבֵיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ לז שִׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא

כל

תרגום אשכנזי

זיא פֿערזעהנונג ערהאַלטען, דאַס זיא אין איהר אַמט איינגעזעצט אונד געהייליגט וואָרדען; קיין געמיינער זאָלל דאַפֿאָן עססען, דען זיא זינד הייליג. (לד) ווען פֿאָן דעם איינזעצצונגספֿלייש אָדער פֿאָן דעם באַקווערקע עטוואַס ביז אם קינפֿטיגן מאָרגען איבריג בלייבט, זאָ זאָללסט דוא דאז איבריגע אין פֿייער פֿערברעננען; עז זאָלל ניכט געגעססען ווערדען, דען עז איזט הייליג. (לה) דיזעס זאָללסט דוא מיט אהרן אונד זיינען זעהנן פֿאָרנעהמען, אַללעס וויא איך דיר בעפֿאָהלן; זיבען טאַגע זאָללען דיא פֿייערליכקייטען דער איינזעצצונג דויערן.

(לו) טעגליך זאָללסט דוא אויך איין רינד צום זינדענאָפּפֿער ברינגען, אויסער דען פֿערזעהנונגסווידדערן, דאַמיט זאָללסט דוא דען אַלטאַר ענטזינדיגען, אינדעם דוא צור פֿערזעהנונג דרויף אָפּפֿערסט; דוא זאָללסט איהן אויך זאַלבען, אום איהן צו הייליגען.

(לז) זיבען טאַגע זאָללסט דוא אויף דעם אַלטאַר צור פֿערזעהנונג אָפּפֿערן אונד איהן הייליגען; דאַדורך זאָלל דער אַלטאַר איין הייליגטהום פֿאָן דעם ערסטען ראַנגע ווערדען,

וואַז

רש״י

בהם. להם כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: לה ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיו' כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: לו על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכו שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי ל' מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחו' כמין כ"י: לז והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפי' קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע במזב' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא הי' פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראוי אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא

והטמא

באור

הוא, ואכלו אתם (אהרן ובניו, לפי שהם הבעלים אשר (להם) כפר (כל זרות ותעוב) בהם (באיל ולחם הללו, (כדי) למלא את ידם (בהם, וכדי) לקדש אתם (לכהונה): וזר, שאינו מזרע אהרן: כי קדש הם, קדשי קדשים: (לה) אתכה, כמו אותך: (רש"י), וכתב הראב"ע אתכה, באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אתך ראיתי (בראשית ז' א') עכ"ל: שבעת ימים וגו', שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה העבודה באהרן ובניו, הי' משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות, ולערב היה מפרקו, וביום השמיני הוא א' בניסן הוקם המשכן לגמרי, כדכתיב באלה פקודי (לקמן מ' ב' וי"ז) ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו. (רשב"ם): (לו) ופר חטאת תעשה ליום, בכל יום משבעת ימי המלואים: על הכפרים, בשביל הכפורים, כן פירש"י, והראב"ע כתב טעם על הכפורי' על שני האילי' (כלומ' מון משני האילים), וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם (ויקרא ח' ל"ד), עכ"ל, והסכים עמו הרמב"ן ז"ל, וכן מתורגם בל"א: וחטאת, תרגומו ותדכי, תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (שם י"ט), ויחטאהו ויחטא זהו (שם ט' ע"ו), וכ"ה בנוסחא ישנה של ת"א, אבל בנוסחאו' חדשות של ת"א וכן בתיג"ע נדפס ותרבי על מדבחא, והוא טעות הדפוס: בכפרך עליו, בהקריבך עליו קרבן הכפורים, וכן וכפר אהרן על קרנתיו (להלן ל' י'), וחז"ל אמרו כפרת המזבח ממה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח, לכך הוצרכה כפרה. (ת"כ פ' צו): ומשחת אתו, בשמן המשחה, וכל המשיחות כמין כ"ף. (לשון רש"י, וצריך לומר כמין כ"י): (לז) תכפר על המזבח, מכל זרות ותעוב: והיה המזבח קדש קדשים, ומה היא קדושתו? כל הנגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, והיינו אם היה ראוי למזבח ונפסל אחר שהובא לעזרה, כגון הלן והיוצא והטמא, ושנשחט במחשבת חוץ, וכיוצא בהן, כך דרשו חז"ל, (בזבחי' דף פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א וע"ב),

והרשב"ם

כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס
לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבַּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ
שם

אונקלוס

כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדַּשׁ׃ לח וְדֵין דִּי תַעְבֵּיד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃ לט יָת אִימְּרָא חַד תַּעְבֵּיד בְּצַפְרָא וְיָת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ מ וְעִסְרוֹנָא סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִימְּרָא חָד׃ מא וְיָת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעְבֵּיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ מב עֲלָתָא תְּדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ׃
תמן

תרגום אשכנזי

וואו דען אלטאר בעריהרט זאלל הייליג געהאלטען ווערדען. (לח) פאלגענדעס זאללסט דוא אויף דעם אלטאר צום אפפער מאכען: יעהריגע שאפע צוויא אויף יעדען טאג, אונד דיזעס בעשטענדיג; (לט) דאז איינע שאף נעמליך מאכסט דוא דעס מארגענס, אונד דאז צווייטע שאף מאכסט דוא צווישען דען ביידען אבענדען. (מ) איין צעהנטהייל ווייצענמעהל, איינגעריהרט מיט איינעם פירטהייל היין געשטאסענען בוימאהלס, אונד איין פירטעל היין וויין צום גיסאפפער, בייא דעם איינען שאפע. (מא) דאז צווייטע שאף מאכסט דוא צווישען דען ביידען אבענדען; וויא דאז מעהלאפפער אונד גיסאפפער דעס מארגענס זאללסט דוא אויך צום אבענדאפפער צורעכט מאכען, צום אנגענעהמען גערוך, איין בראנדאפפער, דעם עוויגען צו עהרען. (מב) דיזעס איזט דאז בעשטענדיגע גאנצע אפפער, פיר אייערע נאכקאממען, אם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס פאר דעם עוויגען, אללווא איך צו בעשטיממטען צייטען מיך בייא אייך איינפינדען ווערדע אום — מיט דיר
צו

באור

והרשב"ם פי' כל הנגע, וקרב אל המזבח יקדש ויהיה טהור תחלה בטרם יקרב אל המזבח (כך היא הנוסח' בכ"י, ונשמט קצת לשונו בהדפסה), וכן פי' הרא"בע: ויקדש כמו יהי' קדוש, מהפעלי' המקרי' שאין בהוראתם לא פעולה ולא הפעלה: (לח) וזה, הטעם זה הקרבן, וכן זה יתנו (לקמן ל' י"ג), זה השעור, והכוונה מזה יעשה ככה בשבעת ימי המלואים, ואחר כן אהרן ובניו: ליום, לכל יום: (לט) האחד, מה שכתב הרא"בע כאן שייך לפ' פינחס (במדבר כ"ח ד'), כי שם נאמר אחד בלא ה"א, וענין ה"א הכבש האחד, אחד מהשנים הנזכרים, כמ"ש למעלה על הפר האחד, וכך איתא בספרי את הכבש האחד למה נאמר? לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה וגו' (במדבר כ"ח ג'), וזה אשר תעשה וגו' שומע אני יקריב ארבעה ת"ל הכבש האחד, שלא להוסיף ולא לגרוע: הכוונה לו אמר וזה אשר תעשה על המזבח כבשי' בני שנה שני' ליום תמיד, כבש אחד תעשה וגו' וכבש שני וגו', וכן בפ' פינחס אלו הי' כתוב שם כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עלה תמיד, כבש אחד וגו' וכבש שני וגו', הייתי אומר כבש אחד ושני לבד מהשני' הנזכרי' והן ארבעה, לכך אמר כאן הכבש האחד והכבש השני, בה"א הידיעה, לומר שהוא מוסב על השני' שהזכיר בפסוק הקודם, ובפ' פינחס נאמר הכבש בה"א לכוונה הנזכרת, ואחד בלא ה"א, ודרשו בו חז"ל (במגילה דף כ"ח ע"א) אם נאמר הכבש למה נאמר אחד? לומר לך אחד מיוחד שבעדרו: (מ) ועשרן סלת, עשירית האיפה, מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית, לא למנחה נאמר, כי אם להכשיר בו את הכתית, ואולם אף הטחון בריחי' שהוא פסול למאור, כשר למנחות כך העלו רז"ל (במנחות דף פ"ו ע"א וע"ב): רבע ההין, שלשה לגין: ונסך, לספלים, כמו ששנינו במס' סוכה (דף מ"ח ע"א וע"ב) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח, ומנוקבים כמין שני חוטמין דקין, נותן היין לתוכו, והוא מקלח ויוצא דרך החוטם, ונופל על גג המזבח. (רש"י). (מא) ובנסכה, מה שכתב הרא"בע שהוא שב אל הבקר, שייך לפ' פינחס (במדבר כ"ח ח'), ששם נאמר וכנסכו בוא"ו: (מב) תמיד, מיום אל יום, לא יפסוק יום בנתים: אשר אועד לכם,
כשאקבע

רש"י

והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ למקומו ויוצא בהן: מ ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחה יכול לפסלו למנחו' ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: מא לריח ניחוח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחלה ואחר כך המנחה שנאמר עולה ומנחה: מב תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (שמות
כ"ה

שם: מג ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי: מד וקדשתי את־אהל מועד ואת־המזבח ואת־אהרן ואת־בניו אקדש לכהן לי: מה ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים: מו וידעו כי אני יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יהוה אלהיהם: פ

ל א ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו: ב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו ממנו קרנתיו: ג וצפית אתו זהב טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב: ד ושתי טבעת זהב תעשה־לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו

אונקלוס

תמן: מג ואזמין מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: מד ואקדש ית משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדיש לשמשא קדמי: מה ואשרי שכינתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלהא: מו וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא יי אלההון:

ל א ותעביד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת בוסמין דאעי שיטין תעביד יתיה: ב אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה מניה קרנוהי: ג ותחפי יתיה דדהב דכי ית איגריה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעביד ליה דיר דדהב סחור סחור: ד ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לדיריה על תרין

תרגום אשכנזי

צורערן: (מג) דאזעלבסט האבע איך געשטפֿטעט, מיך בייא דען קינדערן ישראל'ס איינצופֿינדען, אונד דאז געצעלט זאָלל געהייליגט ווערדן דורך מיינע הערליכקייט. (מד) איך ווערדע דאז שטיפֿטס־געצעלט הייליגען אונד דען אלטאַר, אויך אהרן אונד זיינע זעהנע הייליגען, מיר, אלז פּריסטער, צו דיהנען. (מה) איך ווערדע אונטער דען קינדערן ישראל'ס מיינע רעזידענץ האַלטען, אונד איהר גאָטט זיין. (מו) זיא זאָללען געוואַהר ווערדען, דאס איך דער עוויגע, איהר גאָטט זייא, דער איך זיא אויז דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט האַבע, דאַמיט איך אונטער איהנען רעזידענץ האַלטע; דיזעס מאַכע איך איהנען בעקאַננט, דער עוויגע, איהר גאָטט.

ל (א) דוא זאָללסט אויך איינען אלטאַר מאַכען; רייכערצייג דרויף צו רייכערן; פֿאָן שטים־האָלץ זאָללסט דוא איהן מאַכען. (ב) דיא לענגע איינע עללע אונד דיא ברייטע איינע עללע, פֿירעקקיג זאָלל ער זיין, אונד דיא העהע צוויא עללען; דיא עקקען ווערדען אויז איינעם שטיקקע מיט דעמזעלבען געמאַכט. (ג) דוא בעלעגסט איהן מיט ריינעם גאָלדע, דאז בלאַטט, דיא זייטען אומהער אונד דיא עקקען; דוא פֿיהרסט אָבען איינען גילדנען קראַנץ הערום. (ד) אונטער דעם קראַנצע מאַכסט דוא צוויא גאָלדנע רינגע אַן ביידען ווינקעלן, נעמליך דוא מאַכסט זיא אַן ביידן זייטען; דיזעס

רש"י

כ"ט) ודברתי אתך מעל הכפרת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: מג ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי כאן רמז לו מית' בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י') הוא אשר דבר ה' לאמ' בקרבי אקדש והיכן דבר ונקד' בכבודי: מו לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

ל א מקטר קטר'. להעלו' עליו קטור עשן סמי': ג את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העול' לא היה לו גג אלא ממלאי' אותו אדמה בכל חנייתן: זר זהב. סימן לכתר כהונ': ד צלעותיו. כאן הוא ל' זויות כתרגומו לפי שנא' על שני צדיו שתי

באור

כשאקבע מועד לדבר אליך, שם אקבענו לבא: (מג) ונעדתי שמה, אתועד עמם בדבור, כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו, וזהו הטעם שנקרא אהל מועד, שהוא המקום הקבוע והמזומן לכך, ואונקלוס תרגמו משכן זמנא, ואזמין מימרי תמן, ובל"א לשון (שטיפטן) כולל על הקביעות והזמון לדבר, לכן תרגם המתרגם האשכנזי אהל מועד (שטיפטזגעצעלט) ז. ונקדש, המשכן בכבודי, שתשרה שכינתי בו: (מו) לשכני בתוכם, על מנת לשכון אני בתוכם. (רש"י), הכוונה שתיבת לשכני מקור מהקל והוא עומד, ואין הכנוי כמו אותי לשכון אותי כי אם כמו לשכון אני, ולשון על מנת שהזכיר הרב, הוא כמו כדי או בעבור, כמו שכתב הרא"ע שלכך הוצאתי אותם מארץ מצרים, כדי שאשכון בתוכם וזהו תעבדון את האלהי' על ההר הזה (לעיל ג' י"ב), כן נ"ל כוונת רש"י ז"ל, ואין מקום לתפיסת הרמב"ן עליו:

ל (א) מקטר קטרת, מקטר שם הפעל כמו ומשלוח מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב) ובא הטי"ת בפתח מפני הסמיכות, והנפרד נקמץ; ונקרא המזבח מקטר קטרת, לפי שהוא מיוחד להעלות עליו קטור עשן; ושלשה שמות יש לו למזבח הזה, מזבח הזהב, מזבח הקטורת, מזבח הפנימי, (כריתות דף ה' פי"א): (ב) אמה ארכו, אמה זאת היתה בת חמשה טפחים, כמו שלמדו רז"ל בעירובין (דף ד' ע"א) ובמנחות (דף צ"ז ע"א וע"ב); (ג) את גגו, מקום מערכת הקטורת, זה היה לו גג, אבל מזבח העולה לא הי' לו גג, אלא ממלאי' את חללו אדמה בכל חנייתן: זר, כל שהוא. (סוכה דף ה' ע"א): (ד) צלעתיו, כאן הוא לשון זוית כתרגומו

צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו

אחת

אונקלוס

זָוְיָתֵיהּ תַּעֲבֵיד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ה וְתַעֲבֵיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ו וְתִתֵּן יָתֵיהּ לִקֳדָם פָּרוֹכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ׃ ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי׃ י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנָתֵיהּ

חדא

תרגום אשכנזי

דיועס רינגווערק זאלל דען שטאנגען צור איינפאססונג דיהנען, דען אלטאר דאמיט צו טראגען. (ה) דיא שטאנגען מאכסט דוא פאן שטים־האלץ, בעלעגסט זיא מיט גאלד. (ו) דען אלטאר זעצעסט דוא אויסערהאלב דעם פארהאנגעס, וועלכער פאר דער לאדע דעם צייגניססעס איזט, נעמליך גראדע פאר דען דעקקעל, דער אויף דעם צייגניס ליגט, וואו איך מיך צור בעשטיממטען צייט — — איינפינדען ווערדע. (ז) אויף דעמזעלבען זאלל אהרן רייכערצייג פאן שפעצרייען רייכערן; אללע מארגען, ווען ער דיא לאמפען רייניגט, זאלל ער עז רייכערן. (ח) אונד ווען אהרן געגען אבענד דיא לאמפען אנצינדעט זאלל ער עז אבערמאהלס רייכערן; עז זאלל איין בעשטענדיגעס רייכערן זיין פאר דעם עווינגען, בייא אייערן נאכקאממען. (ט) איהר זאללט דרויף קיין געמיינעס רייכערציג, אויך קיין גאנצעס אפפער אונד קיין מעהלאפפער ברינגען, אונד קיין גיסאפפער דרויף גיסען. (י) איינמאהל אים יאהר זאלל אהרן אויף דען עקקען דעסזעלבען פער

באור

כתרגומו (ולא לשון כד), לפי שנאמר על שני צדיו, שתי זויות שבשני צדיו • (רש"י), והראב"ע כתב על שני צדיו תוספת לבאר: והיה, מעשה הטבעו' האלה • (רש"י)[* נראה לי שכוונתו לפרש והי' שהוא לשון יחיד הנאמר על הטבעות שהם לשון רבים, ולא שייך כאן לומר שלא הוכרר המין, בעבור שהטבעות מפורשות בכתוב לפני והי', ועליהם שב והי', ובכר הוכרר המין, לכן פי' ששב על מעשה הנאמר בכתוב *] : לבתים לבדים, בית תהי' הטבעת לבד • (רש"י), כלומר שאין שמושי הלמ"ד לבתים לבדים שוים, שיהיו הטבעות לבתים ויהיו לבדים, כי אם הטבעות יהיו בתים לצורך הבדים: והנה בעל מעשה חושב כתב שלא היה במזבח כי אם שתי טבעות בשתי זויות המקבילות זו לזו באלכסון, וזהו דקדוק לשון הכתוב לדעתו, ושתי טבעת זהב תעשה לו וגו' על שתי צלעתיו, ר"ל זויותיו, וכדי שלא נאמר דשני הזויות הם אותם שבצרום אחד, לכך הוסיף ופירש על שני צדיו, לומר שהיו על זויות האלכסון, וכתב שע"כ צריך אתה לומר כך, לפי שאין במרחק חמשה טפחים די להלוך רגלי הנושא בין הבדים, אבל באלכסון חמשה על חמשה יעלה לשבעה ועוד, ובהכי סגי לאדם אחד ע"ש, וכמדומה שאין הכרע לדבריו: בהמה, הה"א האחרונה נוספת, כי המלה מלעיל:

(ו) לפני הפרכת, שמא תאמר משוך מכנגד הארון (לצפון או לדרום), ת"ל לפני הכפרת, מכוון (באמצע הצפון והדרום) כנגד הארון מבחוץ • (רש"י), ומורח המזבח רחוק מפתח ההיכל עשר אמות, כן משמע מברייתא דמס' מדות ומברייתא דר"ה, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ג מה' בית הבחירה ה"ז), שהי' מונח מצלע ההיכל ולפנים: (ז) בהיטיבו, לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילו' שנשרפו בלילה, והי' מטיבן בכל בקר ובקר: הנרת, לוצ"ש בלע"ז [ובל"א (לאמפן)], וכן כל נרות האמורות במנורה, חוץ ממקום שנאמר בם העלאה שהוא לשון הדלקה • (רש"י), ולדבריו יאמר שהנרות לא היו מחוברי' והכהן מעלה אותם לראש המנורה, כמ"ש מזה בתחלת הפרשה (כ"ז כ'), גם נרות שאצל העלאה הכוונה על הכלי לא על האור: (ח) יקטירנה, בכל יום פרס מקטיר שחרית, ופרס בין הערבים • (רש"י): (ט) לא תעלו עליו, על מזבח זה: קטרת זרה, שום קטורת של נדבה, כולן זרות לו חוץ מזו, כן פירש"י ז"ל, ואונקלוס תרגם קטורת בוסמין נכראין, וכ"פ הראב"ע, קטרת זרה שאיננה

רש"י

שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: ו לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ: ז בהטיבו. ל' נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: נרות. לוצ"ש בלע"ז (בל"א לאמפן) וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא ל' הדלקה: ח ובהעלות. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים: ט לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטרת זרה. שום קטרת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה. ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף ומנחה היא של לחם: י וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביה"כ הוא

שנאמר

אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ

סדר כי תשא

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה ליהוה

חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃

יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יב אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃

פערזעהנען, פאָן דעם בלוטע דעם זינדענאָפפערס אם פערזעהנונגסטאָגע זאָלל ער איינמאהל אים יאָהר דאַרויף פערזעהנען, בייא אייערן שפעטעסטען נאכקאָממען; עז איזט איין הייליגטהום פאָם ערסטען ראַנגע, דעם עוויגען צו עהרען.

(יא) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט:

(יב) ווען דוא דיא הויפטצאָהל דער קינדער ישראל ווירסט אויפנעהמען וואָללען, זאָ זאָללען זיא, איין יעדער פיר זיינע פערזאָן, איין לעזעגעלד געבען, דעם עוויגען צו עהרען, אינדעם מאָן זיא צעהלט, דאמיט קיין שטערבן אונטער איהנען ענטשטעהע, אינדעם מאָן זיא צעהלט.

(יג) דיזעס זאָללען זיא געבען, יעדער, דער דורך דיא צעהלונגען געהט, איינען האלבען שקל, נאָך דעם שקל־געוויכט דעס הייליגטהומס; דער שקל מאַכט צוואַנציג גרה, דיא העלפטע איינעם שקל'ס איזט דיא העבע

רש"י

שנאמר באחרי מות (ויקרא ט"ז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת הכפרים. הם פר ושעיר של יה"כ המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

יב כי תשא לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליה' כמו שמצינו בימי דוד: יג זה יתנו. הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל וא"ל כזה יתנו: העובר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן (ויקרא כ"ז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה ל"ג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. ל' מעה וכן (בשמואל א' ב') יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעין אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית

באור

שאיננה כמתכונתה, וי"ע תרגם קטורת בוסמין דעממין נוכראין: ועלה ומנחה, ולא עולה ולא מנחה; עולה, של בהמה ועוף, ומנחה של לחם: (י) וכפר אהרן, במתן דמים: אחת בשנה, ביום הכפורים, הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו (ויקר' ט"ז י"ח), אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטורת: חטאת הכפרים, הם פר ושעיר של יום הכפורים: קדש קדשים, המזבח מקודש לדברים הללו בלבד, ולא לעבודה אחרת:

(יב) **כי תשא**, לשון קבלה כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם · (רש"י), ואף הלועז ישתמש בלשון קבלה על הענין הזה (אויף נעהמן): ראש, סכום החשבון וכללו כאלו כלם ראש אחד, והראב"ע כתב שהי' מנהג בעלי החשבון לכתוב כלל החשבון בראש האגרת: לפקדיהם, כפי אשר נפקדו ונמנו, והוא כמו כי תשא את ראש פקודי בני ישראל, וכ"ת המתרגם האשכנזי: ונתנו, וי"ו דונתנו הוא וי"ו המשך לתשובת התנאי, כאשר תרצה לדעת מנינם, אז אל תמנם לגלגלת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים: נפשו, כפש יאמר על רוח הבהמה ועל נשמת האדם בשתוף, ויאמר על גוף בעל נפש, וכל"א גוף בעל נשמה יקרא (פערזאָן): בפקד, הפוקד, והטעם כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה, אז יבא הנגף, שהמנין שולט בו עין הרע, כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה, השעור, כמו וזה אשר תעשה אתה (בראשי' ו' ט"ו), ויתכן שיהי' מוסב על הכפר הנזכר בפסוק הקודם: העבר על הפקדים, דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה, וכן כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כ"ז ל"ב) וכן תעברנה הצאן על ידי מונה (ירמי' ל"ג י"ג): בשקל הקדש, במשקל שקל הקדש שקבעתי לך, ולשון הרמב"ן, קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל, כי מלך גדול הי', וקרא למטבע ההוא שקל, בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים, ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא, שהם קדש, וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה, יקרא לו הכתוב שקל הקדש עכ"ל, וכתב עוד כי אונקלוס תרגם סילעא, כי כן שם המטבע בארמית, ושעורו ידוע בתלמוד, כל סלע ארבעה דינרין, ושקל המוזכר בדברי רז"ל הוא ב' דינרין חצי הסלע, וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלין בכל שנה, ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של

לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ יז וַיְדַבֵּר

יהוה

אונקלוס

יְיָ: יד כֹּל דְעָבַר עַל מִנְיָנַיָא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: טו דַעֲתִיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעַר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִיתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: טז וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: יז וּמַלֵּיל

יי

תרגום אשכנזי

העבע, דעם עוויגען צו עהרען. (יד) יעדער, דער דורך דיא צעהלונגען געהט, אונד צוואנציג יאהר אלט איזט אדער דריבר, זאלל דיא העבע, דעם עוויגען צו עהרען, ענטריכטען. (טו) דער רייכע זאלל ניכט מעהר, אונד דער ארמע ניכט וועניגער געבען צור העבע דעם עוויגען, איירע פערזאנען צו לעזען, אלז דיא העלפטע איינעם שקל'ס. (טז) דיזעס געלד דער אויזלעזונגען זאללסט דוא נעהמען פאן דען קינדערן ישראל'ס, אונד עז אנווענדען צום געברויך דעם שטיפטסצעלטעס; דיזעס זאלל דען קינדערן ישראל צום דענקצייכען זיין פאר דעם עוויגען, דאס איירע פערזאנען אויזגעלעזט זינד. (יז) דער עוויגע שפראך צו

משה

באור

של נ' דינרין, כדי שיהי' מצוי לתת לנודר ההקדש, ולא יצטרכו לקלבון, והיו קורין לשקל של משה, שהוא שקל של תורה, סלע כתרגומו, ויש"א כי הטעם ממה שאמרו מנה של קדש כפול הי', וכן כל המטבעות, ואינו נכון, כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש (ע"כ מדברי הרמב"ן): גרה, תרגם אונקלוס מעין, כי הגרה אצלנו שם מטבע הנקרא בארמית מעה, וכן תרגם יב"ע לאגורת כסף (שמואל א' ב' ל"ו), למעה דכסף, ומשקלו לדעת הרמב"ם ז"ל שש עשרה שעורות בינוניות, ויהי' א"כ מחצית השקל קס"ם שעורות בינוניות: השקל, השקל השלם הוא ד' זוזים, והזוז מתחלתו חמש מעות (והי' א"כ השקל עשרי' מעות) אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף (ולכך בדברי רז"ל שעור הסלע שהוא שקל של משה כ"ד מעה), ומחצית השקל הזה שאמרתי לך (שהוא עשר מעה), יתנו תרומה לה'. (רש"י): (יד) מבן עשרים שנה ומעלה, למדך כאן שאין פחות מבן עשרי' יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים. (רש"י): (טו) לתת וגו', תיבת לתת מוסבה על ירבה ועל ימעיט, ושעור הכתוב, העשיר לא ירבה לתת והדל לא ימעיט לתת ממחצית השקל, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי: לכפר על נפשתיכם, שלא תנגפו ע"י מנין, ורז"ל אמרו שעל תרומת מחצית השקל של כל שנה ושנה נאמר, שהוא לקנות ממנו קרבנות צבור, ועליה אמר לכפר על נפשתיכם, שהקרבנות לכפרה הם באים: וכתב הרמב"ן ז"ל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת אני השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה, ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשתיכ', שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות (ר"ל לדורות משהביא ב' שערות), יביא מחצית השקל לקרבנות, אחד עני ואחד עשיר עכ"ד, וכתב עוד שכן נראה שתהי' מצוה לדורות, ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהוד' ומירושלם את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות (ד"ה ב' כ"ד ו'), ירא' מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית, אף על פי שלא ימנם, וכן בקרבנות כדברי חז"ל, וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות וגו' לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו (נחמי' י' ל"ג ול"ד), מכאן מפורש שהיו מביאי' שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית, ואמר שלישית השקל, כי בימי עזרא הוסיפו עליהם, והי' שלישית השקל עשר גרה עכ"ל: (טז) כסף הכפרים, כסף כופר נפש: על עבודת אהל מועד, והו תרומת האדנים, שמנאם כשהתחילו בנדבת

המשכן

רש"י

ומחצי' השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': יד מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: טו לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו ע"י מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצי' השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות ל"ח) וכסף פקודי העדה מאת ככר וממנו נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשני' אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחל' חומש הפקודים (במדבר א') באחד לחדש השני בשנה השני' ונתנו כל אחד מחצי' השקל והן לקנו' מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר: לכפר על נפשותיכם שהקרבנו' לכפרה הם באים והשלישי' היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות ל"ה) כל מרים תרומ' כסף ונחש' ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: טז ונתת אותו על עבוד' אהל מועד. למדך שנצטוו למנותם בתחל' נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות ל"ב) ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעלי' שנפל בה דבר. ומפסק א"ל לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א') באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר (שמות מ') ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות ל"ח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למד' שתים היו אחת בתחל' נדבתן ואחד יה"כ בשנה ראשונה ואח' בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלש' אלפים וחמש מאו' וחמשים שהרי בכסף פקודי העד' נאמר

כן

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה ב׳ לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה

אל

אונקלוס

יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ יט וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃ כ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִתְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִיגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עֲלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃ כג וּמַלֵּיל יְיָ

עם

תרגום אשכנזי

משה, וויא פאָלגט: (יח) »דוא זאָללסט אויך איין קופפערנעס בעקקען מאַכען אונד איין קופפערנעס געשטעלל דאַצו, צום וואַשען; דיזעס זאָללסט דוא וועצצען צווישען דעם שטיפטסצעלטע אונד דעם אָפפער־אלטאַר, אונד זאָללסט וואַססער היניין טהון. (יט) דאַרויז זאָללען זיך אהרן אונד זיינע זעהנע הענדע אונד פיסע וואשען. (כ) ווען זיא היניינגעהען אין דאַז שטיפטסצעלט זאָללען זיא זיך — וואשען, זאָ זאָללען זיא ניכט אומקאָממען, אָדער ווען זיא צום אָפפעראלטאַר הינטרעטען, איהר אַמט צו פֿעררִיכטען, דעם עוויגען צו עהרען איין בראַנדאָפפער אין רויך אויפגעהען צו לאַססען. (כא) זאָ זאָללען זיא זיך הענדע אונד פיסע וואשען, אונד ניכט אומקאָממן; דיזעס זאָלל איהנען איין עוויגעס געזעץ זיין, איהם אונד זיינעם זאַאמען, בייא איהרן נאַכקאָממען. (כב) דער עוויגע

שפראך

באור

המשכן, ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר, שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר (לקמן ל"ח כ"ה), ומהם נעשו האדנים, שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' (שם כ"ז) (מדברי רש"י ז"ל), ורמז בזה גם למחצית השקל שיתנו לדורות לקרבנות: (יח) כיור, כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו, כתרגומו בסיסיה, מושב מתוקן לכיור: לרחצה, מוסב על הכיור: המזבח, מזבח העולה, שכתוב בו שהוא לפני אהל מועד, והי' הכיור משוך קמעא, ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן, ואינו מפסיק כלל בינתיים, משום שנאמר ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד (שם מ' כ"ט), כלומר מזבח לפני אהל מועד: הא כיצד משוך קמעא אל הדרום, כך שנוי' בזבחים (רש"י): (יט) את ידיהם ואת רגליהם, בבת אחת הי' מקדש ידיו ורגליו כמו ששנינו בזבחים (דף י"ט ע"ב): (כ) בבאם אל אהל מועד, להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת, או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז (רש"י, והוא בת"כ פ' שמיני): ירחצו מים, הטעם רחיצת מים, כי הידים והרגלים הם הפעולים, וכמוהו רבים, כ"כ הראב"ע, ויתכן שיהי' הפעל יוצא לשני פעולים, כמו נשקה את אבינו יין (בראשית י"ט ל"ב), למדתי אתכם חקים (דברי' ד' ה'), וכן וזמן לא תסוך (שם כ"ח מ'): ולא ימתו, הא אם לא ירחצו ימותו: אל המזבח, החיצון, שאין כהן ביאת אהל מועד אלא בהגר: (כא) ולא ימתו, לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים, שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס לאהל מועד: והנה הרחיצה הזאת לקדושה, דרך כבוד שלמעלה, לכך תרגמו אונקלוס ויב"ע לרחצה לקדוש, ועקר המצוה הרחיצה, אבל הכיור ניה בו להזמנה, ואינו מעכב ולא מצוה, כי ביה"כ כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן קיתון של זהב שהיו עושין לכבודו, אבל למדנו מן הכיור כי

צריכה

רש"י

כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א') ויהיו כל הפקודים שש מאו' אלף ושלשת אלפים וחמש מאו' וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשע' מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני עשרים. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרי' מונין מניסן כמו ששנינו במס' ר"ה השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדש' שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנו' עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינ' בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יה"כ שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבוד' אהל מועד. הן האדנים שנעשו בו: יח כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנוי' בזבחים: יט את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימני' ע"ג רגלו הימני' וידו השמאלי' ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: כ בבאם אל אהל מועד. להקטיר שחרי' ובין הערבים קטרת או להזו' מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללי ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כהן ביאת אהל מועד אלא בהגר: כא ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה

הראשונה

שפראך צו משה, וויא פאלגט: (כג) «לאס דיר פאן דען בעסטען געווירצארטען ברינגען: פינף הונדערט שקלים דער פיינסטען מירהע, צימטגעווירץ דיא העלפטע צווייא הונדערט אונד פונפציג, געווירצראהר (אדר קאלאמוס) צווייא הונדערט אונד פונפציג, (כד) אונד קאססיא פינף הונדערט שקלים, נאך דעם געוויכטע דעס היילגטהומס, אונד איין הין

אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין

עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כג וְאַתְּ סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בְּשַׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין׃ כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא

רש"י

הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: כג בשמים ראש. חשובים: וקנמון בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצי' הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו' חמש מאו' כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזיר' הכתוב היא להביאו לחצאין להרבו' בו ב' הכרעו' שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות: וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: כד וקדה. שם שרש עשב בל' חכמים קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישרא' ר' מאיר אומ' בו שלקו את העקרין א"ל ר' יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שראום במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפהו לשמן מעל העקרין

באור

נריכה כלי (מדברי הרמב"ן): (כג) בשמים ראש, חשובים, כדכתיב עם כל ראשי בשמי' (ש"ה ד' י"ד). (רש"י ורשב"ם): מר, אמרו בו המפרשי' שהוא המוס"ק, וכן תרגומו הגאון בתרגומו הערבי, וכ"כ הרמב"ם ז"ל, והוא דם נכרר בבטן חי' הדומה לצבי הידועה בארץ הודו, וזה ממנה בלבתה גון השימו' בימי החום הגדול, והרמב"ן העלה שהוא הבושם הנקרא בלשון רומי מיר"א, ובכל הלשונות עברית וארמית וגם הערבית (וכן כל הידועות לנו) שוות בו, ומתקנין בו שמן זית, והוא שמן המור, שמעדן את הבשר ומרכך אותו, וזהו טעם וידי נטפו מור (שם ה' ה'), ושעורו נטפו שמן מור ויתכן כי יוציאו מן המור עצמו שמן, כאשר נעשה במאסטי"קיוולתו, וכ"כ בעל שלטי הגבורים שהוא המיר"ה, מין ליחה או מין היוצא מאילן הצומח בארצו' הערב דומה לקוץ המצרי הנקרא בלשון יון אקאנ"ט, וברומי פשינ"ה אגיפטי"קא; והאחרוני' כתבו שמין האילן ההוא בלתי נודע לנו: דרור, אונקלוס תרגם דכיא, שיהיה נקי מכל זיוף, שהיו מזייפין את המור במין אחר נקרא קוסטוס (כמו ששנינו בספרא) הדומה לו, ויב"ע תרגמו בחיר, וכ"פ הרשב"ם, ובעל שלטי הגבורים כתב הכוונה שנקח המור כשהוא עומד במקום דרור שהוא הפקר לכל ועומד שם בלי שמירה, וזהו לשון דרור כמו שאז"ל על וקראתם דרור כמדייר בי דיירא וכו' כלומר שדר בכל מקום שהוא רוצה, ואינו ברשות אחרים: וקנמן בשם, לדעת רש"י הוא קליפת עץ, ונעבור שיש ממנה שריחה טוב, ויש בה ריח וטעם ויש שאינה אלא כעץ, לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב, וכן תרגם האשכנזי (צימטראָהר), ורד"ק בשרש קנה כתב שהוא ליגנוא"ה אלוא"י, בל"א (אלאָעהאָלץ), ולדעת הרמב"ן הוא מין תבן מבושם נקראבלשון רומי יונקו"ס אראמא"טיקוס, ובספרד פאי"א די לה מיק"א, הבא או קש הבא מעיר מיק"א, ובל"א (קאַמעלהייא) על שם שהוא מרעה לגמלים במקומו, ואמרו בבראשית רבה ובמדרש חזית קנמון הי' גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו: מחציתו וגו', אמרו רז"ל (בכריתות דף ה' ע"א) מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים, נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור, א"כ למה נאמר בו חצאין וכו', ולפי זה וי"ו דומחציתו מוסב על קנמן בשם, לא על מר דרור הנזכר למעלה, והטעם מחצית סך קנמן בשם יהיה חמשים ומאתים, ותתמה על בעל הטעמים שהעמיד תיבת מחציתו בטפחא, וחברה עם קנמן בשם הקודם לה, והראוי לדעת רז"ל להעמיד תיבת בשם בטעם זקף גדול, ולחבר תיבת מחציתו עם חמשי' ומאתים שלאחריו: וקנה בשם, קנה של בשם, לפי שיש קנה שאינה של בשם, הוצרך לומר בשם. (רש"י) [*והרד"ק בשרש קנה פי' שהוא קנילה בלע"ז, והרמב"ן פי' כי הוא קליפה שבסממני הקטורת וכתב והוא דראצ"יני בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא (בשב' דף ס"ה ע"א), והוא קנה [illegible] כדמות הקנים עכ"ל, ומלת דארצ"יני היא מלה פרסית, ומהם הועתקה אל הערבי, ובאורה בלשון פרס עץ המובא מארץ קינה (בחלוף כד"י בקו"ף, כמו כיסאר קיסאר, אוגיאנוס אוקיאנוס), כי הם היו מסתחרים בו ומביאים אותו לאלכסנדריאה של מצרים, והטוב שבמין ההוא הוא הגדל בארץ ויאילא"ן, ונקרא בלשון חכמי הבריאה דפטוס הקטרת קליפה, כי הוא קליפת עץ הקאנילה, ויהיה לפ"ז אלו הג' הנזכרים בפסוק זה, מר דרור, קנמן בשם, קנה בשם, לדעת הרמב"ן מתורגמים בל"א מירא, קאַמעלהייא, צימטראָהר), וכן הסכים בעל שלטי הגבורים, וקדה שבפסוק שאח"ז לדעת ת"א ויב"ע הוא קציעה, וכן נקרא בערבי, וכ"כ הרמב"ן, ולדעת כל המפרשים הוא הנקרא קאסיא"ה בלשון יון ורומי, ויהיו א"כ קדה וקנה בשם שניהם הקאסיאה, אך לפי שהם של ג' מינים, יהי' הא' של מין זה, והב' של מין אחר, אולם בעל שלטי הגבורים לא הסכים לזה, כאשר האריך בענין זה בספרו הנזכר (פרק פ"נ) בטענות (ולדעתי אינן טענות, ויש לי להשיב עליהן ולבטלן, כאשר אגיד בקונ"א אי"ה), והעלה בסוף כי לדעתו הקציעה שבלשון חז"ל, וכן בארמי וגם בלשון המקרא, קציעות כל בגדתיך (תהלים מ"ה ט'), הוא הנקרא אלאָעהאָלץ: ולדעת רבינו סעדי' גאון אין הקדה, קציעה, רק הקוסט, ונראה דעתו בעבור שהקציעה נקרא גם בלשון המקרא קציעה, כמ"ש בתהלים בפסוק הנ"ל *]: חמשים ומאתים, סך משקל כלו, כך העלו רז"ל (שם): (כד) וקדה, שם שרש עשב, נקרא בלשון חכמי' קציעה, זהו לשון רש"י, והנה הערוך כתב שקציעה הוא הנקרא בלשון יון קאסיא"ה, וכן נקרא בלשון רומי, ויש ממנו ג' מינים המין האחד נקרא קאסיא"ה פיסטו"לאה קאסיאראָהר, והוא קליפה עגולה וארוכה, כעובי האגודל, כדמות שרביט שומר הזרע, הגדל באילן מצרי ששמו קאסיאה, והוא משלשל, והשני קאסיא"ה ליגנאמ"עא והוא הקנמון שקדם זכרו צימט, והשלישי קאסיא"ה ליגנע"אה קאסיאַנהאָלץ, והוא קליפת אילן הגדל בארץ הודו, דומה בטעמו וריחו אל הקנמון, ושלשתן אינן שרש עשב שזכר רש"י ז"ל, ונראה שלדעת רש"י הוא הבושם הנקרא (אינגוור) בל"א, ציננגיב"ר ברומי, שהוא שרש עשב הגדל בארץ הודו, בארץ מאלאב"אר

ובאי

הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לדרתיכם

אונקלוס

הִינָא׃ כה וְתַעֲבֵיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא׃ כו וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ כז וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כח וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃ ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין לִי לדריכון

תרגום אשכנזי

הין בוימאָהל. (כה) מאַכע דאַרויז איין אָהל צור היי־ליגן זאַלבונג, איינע וואָהל־פעררינענע צובערייטונג, נאַך אַפאָטהעקערקונסט; דיי־זעס זאָלל דאַז אָהל צור היי־ליגען זאַלבונג זיין. (כו) דאַמיט זאָללסט דוא זאַלבען דאַז שטיפטסצעלט אונד דיא לאַדע דעס צייגניססעס. (כז) דען טיש אונד אללע זיינע גערעטהע, דען לייכטר נעבסט זיינען גערעטהען אונד דען רויכאַלטאַר; (כח) דען אַלטאַר דעס גאַנצען אָפפערס אונד אַללע זיינע גערעטהע, דאַז וואַשבעקקען אונד זיין געשטעללע. (כט) דוא זאָללסט זיא הייליגען, אונד זיא זאָללען איין הייליגטהום פאָם ערסטען ראַנגע זיין; וואַז זיא בעריהרט זאָלל היי־ליג געהאַלטען ווערדען. (ל) אהרן אונד זיינע זעה־נע זאָללסט דוא זאַלבען אונד דאַדורך הייליגען, מיר פריס־טערליך צו דיהנען. (לא) דען קינדערן ישראל זאָללסט דוא זאַגען, וויא פאָלגט: « דיזעס זאָלל מיר איין אָהל צור הייליגען זאַלבונג בלייבען, בייא אַללען אייערן

רש"י

העקרין: כה רקח מרקח׳. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע ואינו כמו (ישעיה כ"א) רוגע הים וכמו (שם מ"ב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעור׳ בחבירו עד שזה קופה מזה או ריח או טעם קרוי מרקח׳: רקח מרקח׳. רקח העשוי על ידי אומנו׳ ותערוכו׳: מעשה רוקח. שם האומן בדבר: כו ומשחת בו. כל המשיחו׳ כמין כ"י חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: כט וקדשת אותם. משיחה זו מקדשת׳ להיו׳ קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו׳ כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדוש׳ הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצא׳ לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושטיה היא משנה שלימה אבל ממזבח מתוך שנאמר כל הנוג׳ במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויי׳ אף כל ראוי כל משיח׳ משכן וכהנים ומלכים מתורגם ל׳ רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה הנוך גדולתו ושאר משיחו׳ כגון רקיקין משוחין ראשית שמנים ימשחו ל׳ ארמית בהן כל׳ עברית: לא לדרתיכם. מכאן

באור

ובל"א ייאלון [*ונראה שכ"ה דעת מר רב חפן, כפי מה שהבי׳ הרד"ק בשרשי׳ שרש קנע, שפי׳ בשמו עכבר, ונראה שכוון לשרש העשב הזה*]: הין, וי"ב לוגין. (כריתות דף ה׳ ע"ב ובהוריות דף י"א ע"ב). והלוג ששה ביצים: (כה) רקח מרקחת, רקח שם דבר הוא, והטעם מוכיח שהוא למעלה, והרי הוא כמו רקח רגע (בסגול הרי"ש), ואינו כמו רגע הים (ישעי׳ כ"א ט"ו) וכמו רקע הארץ (שם מ"ב ה׳), שהטעם למטה (והם פעלים בינונים או שמות התואר לפועלי׳), וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קולט מזה או ריח או טעם יקרא מרקחת. (רש"י): רקח מרקחת, רקח העשוי ע"י אומנות ותערובת: מעשה רקח, שם האומן בדבר, ע"כ טעמו למטה: והנה באופן עשיית המרקחת נחלקו בו חכמי ישראל (בהוריות שם ובכריתות שם ע"א), והנוסח שלפנינו הוא ר׳ יהוד׳ ור׳ יוסי), לדעת ר׳ מאיר שלקו את העיקרין בשמן, ולדעת ר׳ יהודה אין ספק בהין שמן לסוך את העיקרין, אלא שראום במים, שלא יבלעו את השמן, ואח"כ הציף עליהם את השמן, עד שקלט הריח, וקפאו לשמן מעל העיקרין, כדרך שהפטמין עושין, ופי׳ בו הרמב"ן ז"ל, שנתנו הבשמי׳ כתושי׳ בכלי מלא מים, והציפו עליה שמן זית הין, ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים, ונתנו על אש נחלים אוממות, ויבשלו עד יבשת המי׳, וקלטו השמן מעליו, כי כן מעשה הרקחים: (כו) ומשחת בו, כל המשיחות כמין כ"י [כ"יוונית, עיין פ"ק דכריתות דף ה׳ ע"ב ובהוריות דף י"ב ע"א, ומה שכתבנו מזה בפ׳ תצוה (לעיל כ"ט ב׳)] חוץ משל מלכים, שהן כמין נזר (נוסח לשון רש"י בכ"י, ונדפס בשבוש): והנה כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי ובל"א זאלבען, לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה, ושאר המשיחות כגון רקיקין משוחין, וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו׳ ו׳), לשון ארמית בהן כלשון עברית. (רש"י), ובל"א בעשטרייכען, בעשמירן: (כט) וקדשת אתם, במשיחה זו להיות קדש קדשים, ומה היא קדושתן? כל הנגע בהם יקדש, ואמרו רז"ל שכל הראוי לכלי שרת, משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף, וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, והרשב"ם פי׳, יקדש, לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו, והוא דחוק: (לא) יהיה זה, כל הנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן, כ"כ הראב"ע, ורז"ל למדו מכאן שכלו קיים

לדרתיכם: לב על־בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה לכם: לג איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על־זר ונכרת מעמיו: ס לד ויאמר יהוה אל־משה קח־לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה

תרגום אשכנזי

אייערן נאכקאממן. (לב) אויף דאז פלייש איינעס געמיינען מענשען זאלל עז ניכט פערברייכט ווערדען, אונד אויך עבען דיא וויזע זאללט איהר קיינעס נאכמאכען; עז איזט איין הייליגטהום, אונד זאלל אייך יעדער צייט איין הייליגטהום בלייבען. (לג) ווער איינע זאלכע זאלבע צורעכט מאכט, אדער פאן דיזער זאלבע אן איינען געמיינען ברינגט, דער זאלל אויז זיינער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען.»

(לד) דער עוויגע שפראך צו משה: «לאס דיר אויך שפעצרייען ברינגען, נעמליך באלזאם, זעענאגעל (אדער אניכמושעל) אונד גאלבאן, דיזע שפעצרייען אונד דיינען ווייהרויך, פאן יעדעם גלייך

אונקלוס

לדריכון: לב על בסרא דאנשא לא יתסך ובדמותיה לא תעבדון כותיה קודשא הוא קודשא יהי לכון: לג גבר די יבסם דכותיה ודי יתן מניה על חילוני וישתיצי מעמיה: לד ואמר יי למשה סב לך בוסמין נטופא וטופרא וחלבנתא בוסמין ולבונתא דכיתא מתקל במתקל יהי

באור

קיים לעתיד לבא (הוריו' דף י"א ע"ב וכריתו' דף ה' ע"ב): (לב) ייסך, בשני יודי"ן לשון לא יפעל, כמו ולמען ייטב לך (דברי' כ"ב ז'), כ"כ רש"י [*ויהי' ייסך יוכא ושב על האדם, ושעורו לא ייסך הרוכה לסוך, ושרשו יסך, ויהיו ב' השרשים יסך וסוך מורי' על ענין א' *], והראב"ע כתב בשם רבי מרינוס כי הוא כמו יוסך, וכמוהו ויישם בארון (בראשית נ' כ"ו) כמו ויוושם [*ויהי' שרשו סוך ככל חביריו, ויהי' מן ההפעל, ע"מ ויושב את משה (שמו' י' ח'), ושב על השמן*]: והטעם כי מכהן ישראל הי' לסוך שמן הזכרי' גם הנקבות, כי כן כתוב ושמן לא תסיך (דברים כ"ח מ'), ואסר הכתוב לסוך מזה השמן עצמו, אף לכהן או למלך אחר משיחתו, וגם לעשות כמוהו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו, (בכריתות דף ה' ע"א), בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו, במשקל סמנים הללו, לפי מדת הין שמן, אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר, ואף העשוי במתכונת של זה, אין הסך ממנו חייב, אלא הרוקחו: ובמתכנתו, לשון חשבון, כמו מתכנת הלבנים (לעיל ה' ח'), וכן במתכנתה של קטורת (לקמן ל"ז) (רש"י): (לג) ואשר יתן ממנו, מאותו של משה: על זר, שאינו צורך כהונה ומלכות, כי הי' השמן המשחה מיועד למשוח בו המלכים והכהנים הגדולים, כי שניהם משיחי ה', ולכן אמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם, וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פ"ט כ"א), בשמן שהו' משחת קדש לי, וכל שאינו ראוי לדבר יקרא זר, כל מקום לפי ענינו, בתרומה וקרבנות מי שאינו מזרע אהרן, ביבמה יקרא איש זר כל שאינו יבם, ובמשיחה כל שאינו ראוי למשיחה, או בשעה שאין צורך כהונה ומלכות למשחו: (לד) סמים, פירשנו למעלה בפ' תרומה (כ"ה ו'): נטף, הוא הבלס"ם היקר והמשובח מאד, אילן הנקר' על שמו (באלזאם שטוידע), גדל בבקעת ירחו, ובערבי' האושר, ונקרא לחז"ל קטף, על שם שקוטפין אותו בימות החמה, להוציא משם שרף משובח, והוא השרף הנוטף מעצי הקטף, ובעבור שלא יוציאו ממנו כי אם מעט הוא נמכר ביוקר מאד, עד שיתן מחירו זהב כמשקלו ויותר, והוא עד היום מסגולת הקיסר והכנסתו, ואולם גם העץ והעלה וגרעין הזרע שלו ריחם נודף מאד, ומוציאים ממנו בלסם טוב, והוא הנמכר בארצות הללו, והוא הנקרא (בלסאם די מיקא), כי משם יביאו אותו אנשי השיירא: והנה חז"ל זכרו צרי במקום נטף הנזכר בכתוב, ואמר רשב"ג הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף, ולדעת הרמב"ם ז"ל לא לקחו השרף כי אם עץ הבלסמ"ו לקטורת (עיין בכ"מ שם), ואולי שעל שם השרף הנוטף ממנו יקרא גם העץ נטף: ושחלת, הוא הנקרא בלשון המשנה צפורן, והרמב"ם בפ"ב מהלכו' כלי המקדש (ה"ד) קראו בלשון ערבי אצפאר טיב, והרמב"ן בפי' על התורה זכר שהו' צפורן היוצ' מן הים, ונראה מדבריהם שהוא כרתק ראש הים הנקרא בל"א (זעענאגל או אניכמושל), והוא דומה לצפורן האדם: והנה רז"ל אמרו (בכריתות פ"ק דף ו' ע"ב), שהוא גידולי קרקע, ותירץ בעל שלטי הגבורים, שהרמב"ם ז"ל הזה בעבור שלא יתנועע ממקום למקום, כי אם ישאר מהודק לקרקעות המים, יחשב לגדולי קרקע: וחלבנה, כמו דבש שחור וריחו קשה, והו שרף אילנות בערי יון (הרמב"ם שם), ונקרא (גאלבאנה)

ולבנה

רש"י

מכאן למדו רבותינו למור שכולו קיי' לעתיד לבא: זה. בגימטריא תריסר לוגין הוו: לב לא ייסך. בשני יודי"ן ל' לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמוהו. בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: מתכנתו. ל' חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטרת: לג ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות: לד נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א והצרי קורין לו טרי"אקה: ושחלת. שרש בשם חלק ומצהי' כצפורן ובל' המשנה קרוי צפורן וזהו שת"א וטופרא: חלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלב"נה ומנאה הכתו' בין סממני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגוד' תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבונה זכה. מכאן למדו רבותינו אחד עשר סממנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה שלשה הרי חמשה סמים לרבו' עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי אחד עשר ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבולת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבל' הקשט והקלופה והקנמון הרי אחד עשר. בורי' כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבע הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבונה והלבונה משקל שבעים מנה ול' בד

נראה

יְהוָה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה קָרָאתִי

בשם

אונקלוס

יְהֵי: לה וְתַעְבֵּיד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוּסַם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא: לו וְתִשְׁחוֹק מִינַהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִינַהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֶזְמֵין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן: לז וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּיד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ: לח גְּבַר דִּי יַעְבֵּיד דִּכְוָתַהּ לְאַרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ:

לא א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי

בשום

תרגום אשכנזי

גלייך פיל. (לה) מאכע דאפאן איין רייכערווערק, איינע צובערייטונג נאך אפאטהעקערקונסט, וואהל פערמישט, ריין, איין היילגטהום. (לו) צערשטאסע דאפאן צו איינעם פיינען פולפער, אונד לעגע דאפאן פאר דאז צייגניס אים שטיפטסצעלט, אללווא איך מיך —— איינצופינדען געשטיפטעט האבע; איין היילגטהום פאם ערסטען ראנגע זאלל עז אייך זיין. (לז) דאז רייכערווערק, וועלכעס דוא מאכען ווירסט, (איניך עבען דיא וויזע זאללט איהר אייך קיינעס נאכמאכען,) זאלל דיר איין היילגטהום זיין, דעם עוויגען צו עהרען. (לח) ווער איין זאלכעס צובערייטען ווירד, דאראן צו ריכען, דער זאלל אויז זיינער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען.

לא (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) זיהע, איך האבע מיט נאמען

רש"י

נראה בעיני שהוא ל' יחיד אחד באחד יהיו זה כמו' זה: לה ממולח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א') וייראו המלחים (יחזקאל כ') מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגי' את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופו' לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכף: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: לו ונתת ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: לז במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: לח להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למוסרה לצבור:

לא ב קראתי

באור

ולבונה זכה, היא מן אילן הגדל בארץ הערב ושותין אותו מקלפות של עלי תמרים, ומוציאין ממנו את השרף ע"י הקטיפות שעושין בו, ושמו בלשון רומי טו"ס או אליבאנ"וס, נגזר מן לבונה, ובל"א ווייהרויך: והשרף הנוטף ממנו באמצע הקיץ בימי החום ילקט בסוף הקיץ, והיא הלבונה הזכה: והנה לא נזכר בכתוב כי אם ארבעה סמנין, וחז"ל קבלו הלכה למשה מסיני שיהיו אחד עשר, כי הוסיפו עליהם מר וקציעה שבלת נרד (הנרד דומה לשבולת ולכן יקרא שבלת נרד) וכרכם הקשט והקלופה והקנמון, ועל מנין הסמנין הזה דרשו תיבת סמים שנכפלה בכתוב, סמים נטף וגו' סמים ולבנה זכה עיין בכריתות פ"ק (דף ו' ע"ב): והרשב"ם ז"ל כתב וז"ל לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים, ופירש מה הם סמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אלו סמים שצויתי שתקח לך, ועוד קח לבנה זכה (כן הוא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י ונדפס בשבוש), לפי הפשט לבנה זכה אינה סמים, וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק, וכן דרך המקראו' כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך עכ"ל, וכן כתב הראב"ע, אלה הסמי' ולבנה זכה עמהם, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ובאמת אף חז"ל נשאו ונתנו בזה (פ"ק דכריתות שם), אם דורש המקרא דרך כלל ופרט וכלל, אבל נראה מדבריהם שהלבנה גם היא תקרא סם, והכתוב הזכירה אחרי מלת סמים לכוונה אחרת ע"ש: בד בבד יהי', אלו הארבעה הנזכרי' כאן יהיו שוין משקל במשקל, כמשקלו של זה כך משקלו של זה, וכן שניהם הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה, ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד, אחד באחד יהיו, זה כמות זה. (רש"י), וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, והראב"ע פי' כל אחד לבדו ירוקח ואח"כ יעורב: (לה) קטרת, העשן המתמר ועולה כהיכל יקרא קטרת. (כריתות שם): ממלח, כתרגומו מעורב. שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה, ודומה לו ויראו המלחים (יונה א' ה'), מלחיך וחבליך (יחזקאל כ"ז כ"ז), על שם שמערבין ומהפכין את מי הים במשוטות כשמנהיגים את הספינות. (רש"י והרשב"ם), ויתכן שהוציאו הכתוב בלשון ממלח לרמוז בו על מלח סדומית שנתנו בה, כמו שנזכר בברייתא דפטום הקטורת (כריתות דף ו' ע"א): טהור קדש, ממלח יהי', טהור יהי' וקדש יהי'. (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (לו) הדק, דק ככל יכולתך [*ודרשו דקק, והוא מקור מבנין הפעיל*]: ונתתה ממנה וגו', היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה, כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום. (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (לז) אשר תעשה, למשה ידבר: במתכנתה: במנין סממניה: לא תעשו לכם, לכל ישראל: קדש תהיה לך, לכהן או לכל ישראל, כמו זכור ימות עולם בינו (דברים ל"ב ז')• (הראב"ע), ולדעת המתרגם האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, והקטרת אשר תעשה (במתכנתה לא תעשו לכם) קדש תהי' לך לה': והמלות המוסגרות הן אזהרה לכל ישראל, ויתר הכתוב מוי למשה, וטעם קדש תהי' לך לה', שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה, אבל עושה אתה במתכנתה משלך, כדי למוסרה לצבור:

לא (ב) ראה קראתי בשם, לעשות מלאכתי את בצלאל, כמו שיאמר הלועז בערופען, נאמענטליך ערנענען, ויהי' לפ"ז העבר במקום בינוני, כמו הנה אנכי קורא בשם את בצלאל: ויתכן שהוא עבר ממש, כמו שאמרו רז"ל במדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון, ואמר

בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ

את

אונקלוס

בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ ג וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ ד לְאַלָּפָא אוּמָנִין לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ ה וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא׃ ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן

ית

תרגום אשכנזי

נאמען ערנעננט (בערופען) דען בצלאל, זאהן אורי, זאהן חור, אויז דעם שטאמ-מע יהודה. (ג) דיזען האַבע איך מיט געטטליכעם גייסט ערפיללט, מיט וויז-הייט, מיט פערנונפט, מיט וויססענשאַפט אונד מיט אל-לערלייא קונסטגעשיקליכ-קייט, (ד) גערענקען אויזצו-דענקען, אין גאָלד, זילבער אונד קופפער צו ארבייטען, (ה) אויך אין שטיינארבייט, צו פאַססען, אונד אין האָלצאַרבייט, אללערלייא ווערקע צו פערפערטיגען. (ו) איך האַבע איהם אבער אויך דען אהליאב, זאָהן אחיסמך, אויז דעם שטאַממע דן צוגעגעבען, אונד אנדערן וויזען קינסט-לערן דיא וויזהייט אינס הערץ געלעגט; דיזע ווערדען

רש״י

לא ב קראתי בשם. לעשו' מלאכתי את בצלאל: ג חכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: דעת. רוח הקודש: ד לחשוב מחשבות. אריגת מעשה חשב: ה חרשת. לשון אומנו' כמו חרש חכם ואונקלוס פירש ושינה בפירושין שאומן אבני' קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצ' למדת מושב האבן ועביה: ו ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב יש בהם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך

באור

לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה, ואף בצלאל מאותה שעה התקנתיו ע״כ, כי הוא ית' קורא הדורות מראש' כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמי' א' ה'): (ג) ואמלא אתו רוח אלהים, פעל ואמלא בעל פעולים שנים, כמו נשקה את אבינו יין (בראשי' י״ט ל״ב) ורוח אלהים תרגם אונקלוס רוח נבואה, ויב״ע תרגמו רוח קודשא, והנכון שיהי' בחכמה ובתבונה ובדעת וגו' באור לרוח אלהים, וכן כתוב ונחה עליו רוח ה' (ישעי' י״א ב'), ופירושו מה היא רוח ה'? רוח חכמה ובינה וגו' (שם): בחכמה, ידיעת הדרכים אשר בהם נשיג את המבוקש ממנו, תקרא חכמה, פעמים שיהי' המבוקש ההוא דבר עיוני, ופעמי' שיהי' דבר מעשיי, ויפרדו לפי זה החכמות לעיוניות ולמעשיות: ואם יהי' המבוקש ההוא רע בעצמו, יקרא האדם היודע להשיגו חכם להרע כענין שנאמר חכמים המה להרע (ירמי' ד' כ״ב), אולם חכם סתם, הוא יודע הדרכים אשר בהם ישיג את הטוב הנראה באמת, והוא התכלי' האמתי: ובתבונה, להבין דבר מתוך דבר, ולהשיג מושכל בלתי נודע על ידי מושכל נודע, והמלה נגזרת מן בין, כי היודע מה בין דבר לדבר, ובמה יבדל כל דבר מזולתו, ישיג המושכלות: ובדעת, ההכנה לקבל הגזרות כמות שהן תקרא דעת, כין שתהיינה הגזרות חושיות או נשגבות מן החוש (עיין בפ' בראשית (ד' א') בבאור מלת ידע: ובכל מלאכה, כשרון המעשה להוציא הדבר הנרצה אל הפועל, באופן שיסכים עם התכלית המכוון, יקרא מלאכה (קונסט, קונסטגעשיקליכקייט), ואם היא מלאכה שצריכה למחשבה עמוקה כחשבון ומדות וערכים ומשקולות, או בידיעת ההדר והנעימות, תקרא מלאכת מחשבת: והנה היודע סוד הדבר ותכליתו ידע לתקנו כראוי לתכלית ההוא, וזהו לחשב מחשבת, שהוא החלק העיוני מהמלאכה, והחלק המעשי ממנו הוא האומנות והזריזות והכשרון, להוצי' המחשבה ההיא אל הפועל, וזהו לעשות: וכתב הרמב״ן ז״ל והטעם כי היו ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים, ולא ראו אותם כלל, והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ, וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא נמצא בהם בקי בכל האומנויות כלם, והיודעים ורגילים בהם, בבאם ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה, ועוד שהוא חכם גדול להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו וכו' וכן אמרו יודע הי' בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודם ע״כ: (ד) לחשב מחשבת, יב״ע תרגם למיחשב ברעיוניהון היך למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא, והוא הנאות לפשוטו של מקרא, ואונקלוס תרגם לחשב מחשבת לאלפא אומנין, ולא ידעתי טעמו: וכבר פירשתי מהו ענין המחשבה במלאכה: ורש״י פי' לחשב מחשבת, אריגת מעשה חשב, הנראה לדעתו כי לא נזכר מעשה חשב, כי אם באריגה: לעשות, תקון הדבר והשלמת צורתו על האופן הראוי, יקרא עשיה, בל״א (פערפערטיגען): (ה) ובחרשת, לשון אומנות כמו חרש חכם (ישעי' מ' כ'), ואונקלוס פירש ושנה בפירושין שאומן אבנים קרוי אומן, וחרש עץ קרוי נגר. (רש״י): למלאת, להושיבה במשבצת שלה במלואה, לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה. (רש״י): לעשות בכל מלאכה, כלל שאחרי הפרט: (ו) ואני הנה נתתי וגו', אחרי אשר גמר ענין הפלא בבצלאל והיותו בקי בכל החכמות והמלאכות הוסיף לאמר ואני הנה וגו' כלומר ואולם לא עליו לבדו כל המלאכה לגמור, כי אני נתתי אתו וגו', וזהו ענין כפילת הכנוי ואני נתתי, כמו שזכרנו פעמי' רבות: ובלב כל חכם לב וגו', ועוד שאר חכמי לב יש בהם וכל אשר נתתי בו חכמה, ועשו את כל

אשר

אֶת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג וְאַתָּה

דבר

אונקלוס

יַת כָּל דִי פַקֵּידְתָּךְ׃ ז יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיַת כַּפּוּרְתָּא דִי עֲלוֹהִי וְיַת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיַת פָּתוֹרָא וְיַת מָנוֹהִי וְיַת מְנַרְתָּא דָכִיתָא וְיַת כָּל מָנַהָא וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא׃ ט וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ׃ י וְיַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ יא וְיַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִי פַקֵּידְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יג וְאַתְּ

מליל

תרגום אשכנזי

ווערדען פערפערטיגען וויא איך דיר בעפֿאָהלען: (ז) דאז שטיפטסצעלט, דיא לאָדע צום צייגניס אונד דען דעקקעל דאַצו אונד אַללעס געריטהע דעס געצעלטעס; (ח) דען טיש אונד זיינע געריטהע, דען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע אונד אַללע זיינע געריטהע אונד דען רייכעראַלטאַר; (ט) דען אַלטאַר דעס גאַנצען אָפפֿערס אונד אַללע זיינע געריטהע, דאַז בעקקען אונד זיין געשטעלל; (י) דיא געוואַנדער צום איינפּאַקקען אונד דיא הייליגען געוואַנדער פיר אהרן, דען פּריסטער, אונד דיא געוואַנדער זיינער קינדער בייא איהרעם פּריסטערדיהנסט; (יא) דאַז זאַלבאָהל אונד דאַז רייכערצייג פֿאָן ערלעזען שפּעצערייען, צום הייליגטהום; וויא איך דיר בעפֿאָהלען זאָללען זיא פֿערפֿערטיגען. (יב) דער עוויגע זאַגטע צו משה: (יג) "שפּריך

דוא צו דען

רש"י

צויתיך: ז ואת הארון לעדות. לצורך לוחות העדות: ח הטהורה. על שם זהב טהור: י ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולע' שני האמורין בפרש' מסעו' (במדבר ד') ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנא' (שמות ל"ט) ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. יש מפרשים ל' עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא ל' ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לנו"דין בלע"ז (בל"א שליננן ווערק): יא ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: יג ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן. אל יקל בעיניך

לדחות

באור

אשר צויתך: (ז) ואת הארן לעדת, לצורך לוחות העדות, (ח) הטהרה, על שם זהב טהור: (י) ואת בגדי השרד, לשון רש"י ז"ל, אומר אני לפי פשוטו של מקרא, שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר, לפי שנאמר אצלם, ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן, אלא אלו בגדי השרד הם בגדי תכלת וארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכל' ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולע' שני, ונראין דברי שנאמ' ומן התכל' והארגמן ותולע' השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש (לקמן ל"ט א'), ולא הוזכר שש עמה', ואם בבגדי כהונ' מדבר, לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש ע"כ, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, והוסי' הרמב"ן ז"ל, ולא צוה בתחלה לעשות הבגדי' האלה כאשר עשה בכל כלי המשכן ובגדי כהונה, כי אולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם, והם עשו אותם מתכלת וארגמן ותולעת שני, ולא רצו בשש, כי אינכו נכבד כמותם, ואחרי שנעשו כן, רצה השם שיהיה התכלת לארון, והארגמן למזבח, והשני לשלחן, ולכן הספיק להם הצואה בקצרה לכלול אותם עם שאר המלאכה, כי לדעתם יעשו בגדי השרד: והנה מלת שרד לדעת רש"י והרשב"ם היא לשון קליעה, כתרגום של קלעים ושל מכבר שהיו ארוגים במחט עשוי' נקבים נקבי' לנידי"ן בלע"ז שליננווערק בל"א: ולדעת הרמב"ן אינכו הגון שיעשו בגד המכסה נקבים נקבים, ופי' שרד מלשון שריד בעבור היותם מין אחד, כדברי ראב"ע: והמתרגם האשכנזי תרגם לפי הכוונה לדעת המפרשי' הנזכרי' געוואַנדער צום איינפּאַקען, לא כהוראת המלה הבלתי נודעת לו, ואונקלוס ויב"ע תרגמו בגדי השרד לבושי שמושא מלשון עבודה ושירות, ואין לו דמיון במקרא: ורבותינו ז"ל העלו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם, ויהיה שעור הכתוב כמו כלל ואחריו פרט, בגדי השרד שהם בגדי הקדש לאהרן הכהן ובגדי בניו לכהן [* וכתב הרמב"ן ויהי' לפ"ז פי' בגדי השרד בגדי היחוד, כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו, מן ובשרידים אשר ה' קרא (יואל ג' ה'), והשרידים שרדו מהם (יהושע י' כ'), מן פליט ושריד (ירמי' מ"ב י"ד ואיכה ב' כ"ב), ומה שאמר אחריו ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן וגו' הוא באור לבגדי השרד, והוא"ו יתירה, כאשר מצאנו רבים כן, ועיין בפי' הרמב"ן*]: (יא) לקרש, לצורך הקדש הם: (יג) אך את שבתתי, אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת, ועשם שבתותי, בעבור כי שבתות

השנה

דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יהוה מקדשכם: יד ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה: טו ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש ליהוה כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת: טז ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם: יז ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי ששת ימים עשה יהוה את

השמים

אונקלוס

מליל עם בני ישראל למימר ברם ית יומי שביא די לי תטרון ארי את היא בין מימרי וביניכון לדריכון למידע ארי אנא יי מקדשכון: יד ותטרון ית שבתא ארי קודשא היא לכון דיחלינה אתקטלא יתקטיל ארי כל דיעביד בה עיבידתא וישתיצי אנשא ההיא מגו עמיה: טו שיתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל דיעביד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל: טז ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד ית שבתא לדריהון קיים עלם: יז בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארי שיתא יומין עבד יי ית

שמיא

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראלים, וויא פאלגט: «פאר אללען דינגען זאללט איהר מיינע שבת־טאגע בעאבאכטען; דען דיזעס איזט פיר אייערע נאכקאממען איין צייכען דער פערבינדונג צווישען מיר אונד אייך, דאמיט מאן וויססע, דאס איך, דער עוויגע, אייך הייליגע. (יד) בעאבאכטעט אלזא דען, שבת דען דער שבת איזט איין הייליגטהום פאר אייך; דער דען שבת ענטווייהעט, זאלל געטערטעט ווערדען, דען ווער אם שבת איינע האנדוועקסארבייט פעררינכטעט, דעססען פערזאן זאלל פערטילגט ווערדען אויז איהרער נאציאן. (טו) זעכס טאגע זאלל האנדוועקסארבייט פעררינכטעט ווערדען קעננען, אם זיבענטען טאג אבער איזט איין פייער דער רוהע, איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען; ווער אם שבת איינע האנדוועקסארבייט פעררינכטעט, זאלל געטערטעט ווערדען: (טז) דיא קינדער ישראלים זאללען אלזא דען שבת בעאבאכטען, דאזיא נעמליך דען שבת בייא אללען איהרען נאכקאממען האלטען, אלז איינען עוויגען בונד. (יז) צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראלים זאלל דער שבת איין צייכען זיין אויף עוויג; דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע דען הימעל

רש"י

לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה. שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכ' המשכן: כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: יד מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: טו שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: יז וינפש. כתרגומו ונח וכל ל' נופש הוא ל' נפש שמשיב נפשו ונשמתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב

באור

השנה רבים: אות הוא ביני וביניכם, שאתם שובתים ביום השביעי כמוני, לפי שאתם עמי, ואני אלהיכם מחוקקיכם, כמו שאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשו' את יום השבת (דברים ה' י"ד), וזהו לדעת כי אני ה' מקדשכם, המבדיל אתכם מכל העמי' ומיחד אתכם לעם נחלה, בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: (יד) כי קדש הוא לכם, על ידה יוכר קדושתכם: מחלליה, הנוהג בה מנהג חול בקדושתה: מות יומת, כולל מיתה בידי שמים ומיתה בידי אדם, כפי התנאים והדיני' שנזכרו במקום אחר: (טו) יעשה מלאכה, בא יעשה בלשון זכר עם מלאכה שהיא ל"נ, כמו שזכרנו פעמי' רבות משפט הפעל הקודם לנושאו: שבת שבתון, מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה', שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (טז) ושמרו, שישמרו ימי השבוע, שלא ישכחו איזה יום הוא שבת, ויתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי, להיות יום השביעי שמור מכל מלאכה: לעשות את השבת, לעשות אותו יום שביתה, ובע"ע תרגם למעבד תפנוקי שבתא: [*לדרת', בא בסי' רבוי הנקבות לבד, שלא כמנהג, וכפי המנהג ראוי להיות לדורותיהם*]: (יז) כי ששת ימים וגו', על כן ישראל העושה מלאכה בשבת, כמכחיש במעשה בראשית: וינפש, כתרגומו ונח, וכל לשון נופש הוא נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה, ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע (ישעי' מ' כ"ח), וכל פעלו במאמר, הכתיב מנוחה לעצמו, לשבר האוזן מה שהיתה יכולה לשמוע. (רש"י): וכבר הודעתיך בפ' בראשית (ב' ב) מה הוא ענין המנוחה במעשה בראשית, כי מעשי השם אינם בתנועה, כי אם בדבור או ברצון גרידא (כי ענין הדבור בשוי הוא הגלות הרצון והודעתו לזולתו), ולאשר התחילו הנבראים להתנועע על פי החקים אשר קבע להם יוצרם, אז יאמר עליו ב"ה שהוא נח: וחז"ל אמרו וינח לעולמו ביום השביעי, עשהו פעל יוצא, המשיך המציאות כפי מה שהוא, ביום השביעי, והניח מנוחה לעולם: וענין וינפש שנשלם רצונו, אחרי אשר היו הדברי' כחפצו, כי לשון נפש יאמר גם על הכוונה והרצון, ובאדם יאמר לשון נופש על המרגוע מטורח ועמל, כמו' תנוח הנפש מרגזה ומו'ה השתדלותה להשיג את מאויה, ובשם

הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ס יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים: לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לא

אונקלוס

שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: יח וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ: לב א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּי יְהָכוּן קֳדָמַנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם

תרגום אשכנזי

היממעל אונד דיא ערדע געמאכט, אם זיבענטען טאג אבער האט ער געפייערט אונד זיין ציל ערררייכט • (יח) אלז ער אויזגערעדעט האטטע מיט משה אויף דעם בערגע סיני, גאב ער איהם צווייא טאפעלן דעם צייגניססעס, שטיינערנע טאפעלן, מיט דעם פינגער גאטטעס בעשריבען •

לב (א) דא פאלק זאה, דאס משה לאנגע זיימט, פאם בערגע הערב צו קאממען, דא ליפען דיא לייטע איבער אהרן צוזאממען • אונד שפראכען צו איהם: « אויף! פערפערטיגע אונס געטטליכע וועזען, דיא פאר אונס הערגעהען (דאז איזט: אונז אנפיהרען זאללען); דען דיזער מאן משה, וועלכער אונז אויז דעם לאנדע מצרים הערויף

רש"י

שכתוב בו (ישעיה מ') לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: יח ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביה"כ נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדב' המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יה"כ שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בסדרת בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם (גרמו בניזקים וק"ל): ככלותו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות:

לב א כי בשש משה. כתרגומו ל' איחור וכן (שופטים ה') בשש רכבו ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא. והוא אמר שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו ושבעה בסיון עלה נמצא יום הארבעים בששה עשר בתמוז בששה עשר בא שטן וערבב את העול' והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא כו' כדאי' במס' שבת

באור

ונשם ויתעל' על הוית כל חפצו, כפי אשר גזר, וכן מתורג' בל"א:

(יח) ויתן אל משה, נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק: וכתב רש"י ז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, מעשה העגל קוד' לצווי מלאכת המשכן ימים רבים הי', שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורי' נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן: לדבר אתו, החקים והמשפטים שבואלה המשפטים, כי לא נזה עדיין על מלאכת המשכן: באצבע אלהים, דבר הכתוב על מנהג האדם, כי כל חפץ השם כדבר פיו יקום, ופי' דבר פה גם הוא דרך משל, כמשפט מלכי האדמה, כי לא יבצר מאומה מחפצו ורצונו בלבד: והכוונה באמרו באצבע אלהים, ליחס מכתב הלוחות אל השם יתעלה לבדו, שלא נעשה לא על ידי מלאכה, ולא על ידי פועל טבעי, כי אם ברצון השם וחפצו לבד, וכן אמרו החרטומי' אצבע אלהי' הוא (לעיל ח' ט"ו), ברצותם להודיע שהמכה ההיא באה להם מאת השם גזירה בלי אמצעי כלל, וכן נקראו השמי' מעשי אצבעות השם, לפי שלא נעשו לא ע"י מלאכה ולא ע"י פועל טבעי, כי אם בדבר ה' וחפצו, כמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'), אף כאן כתובי' באצבע אלהי', שהי' המכתב ההוא ברצון ראשון, ולא השתתף בו לא פעולת אדם ולא פעולת שום כח מהכחות הנבראות, וכבר זכרו רבותינו ז"ל מכתב הלוחות במספר הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות:

לב (א) וירא וגו', אמר המבאר כל מה שאפרש במעשה העגל הכל לקוח מדברי החבר למלך הכוזר (ממאמר א' סימן צ"ב עד סימן צ"ח) והרמב"ן והראב"ע, בקצור ושנוי הלשון קצת על פי דרכי, ולא אזכור את שמות הגדולים האלו בכל מקום ומקום, אחרי שהקדמתי לך בכלל כי לא מלבי יצאו הדברי', כי אם שאולים הם אתי: בשש, כתרגומו לשון איחור, וכן בשש רכבו (שופטי' ה' כ"ח), ויחילו עד בוש (שם ג' כ"ה). (רש"י), ויש הבדל דק בין אחר לבשש, כי המאריך וממתין יותר מן המועד המוגבל או הראוי יקרא מאחר, והמאחר כל כך עד שיבוש המקוה עליו ויתיאש ממנו, יקרא בשש: והנה משה הלך מאתם ולא לקח צידה, גם ראו שהמן איננו יורד על הר סיני, ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, כי גם הוא לא ידע מתי ישוב, והשם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית, והיו ממתינים למשה ומצפים לרדתו ארבעים יום, אז ראו כי הוא מאחר כל כך, עד שיבושו המקוים אליו משברם ותקותם. והתיאשו ממנו, באמרם שלא ישוב עוד [ומלת בשש פעל עבר מן המרובע כשקל כונן]: ויקהל, כל קהלה שאמריה על היא למרידה: עשה לנו אלהים וגו',

לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל

אשר

תרגום אשכנזי

הערויף געפיהרט האט, וויססען וויר ניכט, וואז איהם צוגעקאממען.» (ב) אהרן שפראך צו איהנען: «זא נימממט דען הערויז דיא גאלדנע אהרענרינגע, וועלכע אין דען אהרען אייערער וויבער, זעהנע אונד טעכטער זינד, אונד ברינגט זיא מיר.»
(ג) אללעס פאלק נאהם דיא גאלדנע אהרענרינגע הערויז, וועלכע אין איהרען אהרען װארען, אונד בראכטען זיא דעם אהרן.
(ד) ער נאהם'ס אויז איהרער האנד, בילדעטע עז אין איינער פארם, אונד פערפערטיגטע איין געגאססענעס קאלב דארויז; דא שפראכען זיא: «ישראל! דיזעס זינד דיינע געטטער

אונקלוס

דְּמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְּדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוֹ לִי׃ ג וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קָדָשֵׁי דְּדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וַעֲבַדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ

מארעא

באור

ראה והתבונן שלא אמרו עשה לנו אלהי' אשר יחיו וימיתו ויגשימו ויעשו לנו נסי' ונפלאות, כי לא היתה כוונת העם לצאת מעבודת אלהי השמים, כי אם בקשו משה אחר אשר ילך לפניהם: אמרו זה משה האיש אשר הורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו כל המסעים על פי ה' ביד משה, הנה אבד ממנו ולא ישוב אלינו עוד, עתה נעשה לנו מורה דרך אחר במקומו: והיו בוחרי' במעשה ידי אדם, כענין תרפי' אשר עשו להם בימי' ההם להגיד להם צרכיהם, כי הי' הדבר הזה מפורסם בימי' ההם שידבק ענין אלהי בצורות התרפים ההם, ויבנא אותם: לא ידענו מה היה לו, מה מקרה קרה לאיש הזה שהלך ולא שב אלינו עד כה, אין זה כי אם אסון קרהו ומת, עתה נעשה לנו דבר קיים ובלתי עתיד להפסד ומות כמוהו: (ב) פרקו, לשון צווי מגזרת פרק ליחיד, כמו ברכו מגזרת ברך: באזני נשיכם, אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים על תכשיטיהן, שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן (רש"י): ידע אהרן שאין כוונתם הראשונה לעבודת אלילים, לכן לא התאמץ למחות בידם ולמסור את נפשו לקנאת ה' צבאות, כאשר הי' עושה בלי ספק אלו ידע שכוונתם לצאת מעבודת אלהי ישראל (וחס ושלום שאהרן קדוש ה' יעשה ע"ז, כאשר יחשבו קצת המפרשים): ואולם בעבור שהיו ישראל מעורבים בערב רב, כאשר אמר לסוף, אתה ידעת את העם כי ברע הוא (לקמן כ"ב), חשש שתגבר עליהם המחשבה הרעה ויטעו בע"ז, כאשר אירע באמת, לכך רצה לדחותם ולעכב הדבר עד שיבא אחיו: (ג) ויתפרקו, לשון פריקת משא, כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפירקים מנזמיהם דישק"רייר בלע"ז (רש"י), והוא דעס"ארשער, בל"א (ענטלאדן): (ד) ויצר, לשון צורה כמו ויצר את שני העמודים (מלכי' א' ז' ט"ו): בחרט, כלי אומנות הצורפים, שחורצין וחורתין בו צורות בזהב, כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין, כמו וכתב עליו בחרט אנוש (ישעי' ח' א'), וזהו שת"א וצר יתי' בזיפא, לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקידים, שקורין בלע"ז ניי"לא או ניש"על, מלה נושנה בלשון צרפת, ועניינה (קליינדבאנל בל"א), ויותר נראה שצ"ל ניז"על, והוא שם הכלי ההוא, בל"א (מייסל או גראבשטיכל), ומזייפין (כלומר חורצין ורושמין) על ידו חותמות (רש"י), והראב"ע פי' בחרט כמו דמות, וכן בחרט אנוש בדמות אנוש, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש חרט שיש מפרשים בחרט בדפוס, הכונה שעשו דפוס של חמר כדרך המתיכין, ועשו בו צורת העגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה העגל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אלה אלהיך ישראל וגו', אין טפש בעולם שיחשוב, כי הזהב הזה אשר הי' באזניהם עד היום, והיום נעשה עגל מסכה, הוא אשר הוציאם ממצרים, אבל אמרו כי כח הצורה הזאת, והרוח שיש בו העלום משם, ובאמת זה טעות כל העובדים עץ ואבן מעשה ידי אדם: אלהיך ישראל, ולא נאמר אלה אלהינו, מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן, והם שעשאוהו

רש"י

במסכ' שבת ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה איוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהו' אשר ילכו לפנינו: ב באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. ל' צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: ג ויתפרקו. ל' פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקי' מנזמיהם דישקרייי"ר בלע"ז (והוא דעס"ארשער בל"א ענטלאדן): את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט') כצאתי את העיר מן העיר: ד ויצר אותו בחרט. יש לתרג' בשני פנים האחד ויצר ל' קשירה בחרט ל' סודר כמו המטפחות והחריטים (ישעיה ג') ויצר ככרים כסף בשני חריטים (מלכים ב' ה') והב' ויצר ל' צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיו' בלוחו' ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח') וזהו שתרגם אונקלוס וצר יתיה בזיפא ל' זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקידים שקורין בלע"ז נייל (בל"א מייסל אודר גראבשטיכל) ומזייפין ע"י חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו' לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפי' וי"א מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלו' ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה. ל' מתכ'. ד"א קכ"ה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרי' הם שנקהלו

אשר העלוך מארץ מצרים: ה ויּרא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג ליהוה מחר: ו וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק: פ
ז וידבר יהוה אל־משה לך־רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים:
ח סרו

אונקלוס

מארעא דמצרים: ה וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן ואמר חגא קדם יי מחר: ו ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחייכא: ז ומליל יי עם משה איזיל חות ארי חבילו עמך די אסיקתא מארעא דמצרים:
ח סטו

תרגום אשכנזי

געטטער, וועלכע דיך אויז דעם לאנדע מצרים הערויף געפיהרט האבען.» (ה) אלז אהרן דיזעס זאהע, (דאס זיא נעמליך דאז קאלב ניכט צום אנפיהרער, זאנדערן פיר גאטט אננעהמען,) בויעטע ער איינען אלטאר פאר איהם; אהרן ריף אויז: «מארגען איזט איין פעסטטאג, דעם עוויגען צו עהרען!» (ו) זיא שטאנדען דעם מארגענס פריה אויף, בראכטען גאנצע אפפער, פיהרטען אויך פריידענאפפער הינצו; דאז פאלק זעצטע זיך הין צום עססען אונד טרינקען, אונד שטאנדען דאפאן אויף, מוטה־וויללען צו טרייבען. (ז) דער עוויגע שפראך צו משה: «געהע הינונטער, דען דיין פאלק, וועלכעס דוא אויז — מצרים געפיהרט, האט זיך שווער פערזינדיגט. (ח) זיא

רש"י

שנתקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישראל אחריו: ה וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר כתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו) וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי. ויבן מזבח. לדחותם: ויאמר חג לה' מחר. ולא היו' שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהי' מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלו בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת' מלאכתן נעשית בבת אחת ומתוך שאני בונ' אותו אני מתעצל במלאכתו בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: ו וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמ"ש לצחק בי ושפיכו' דמים כמ"ש (שמואל ב' ב') יקומו הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: ז וידבר. ל' קושי הוא כמו (בראשית מ"ב) וידבר אתם קשות: לך רד. מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמר' טוב שידבקו גרי' בשכינה הם שחתו והשחיתו: ט קשה
עורף

באור

שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישרא' · (רש"י), וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, שהתחיל המון העם להחלק למחלוקות ומרבים העצות והמחשבות, וקצת', נדו מן הכוונה הראשונה שהיתה להם, לעשות להם צורה ההולכת לפניהם ושמוהו מקביל מוחש לכונן אליו כשיספרו נפלאות אלהיהם, כאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלהים שם, וכן נעתקו מענין לענין, וממחשב' למחשבה, עד שהתחילו לכונן אליו העבודה והתפלה, ולהקריב לפניו, ככל עובדי ע"ז, והנה עברו על לא יהי' לך אלהים אחרים על פני (לעיל כ' ג'), כמו שבארנו שם, שנאסר לישראל השתוף, והעבודה לזולת השם, וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב, שכחו אל מושיעם וגו' (תהלים ק"ו כ' וכ"א), שכחו דברו אשר נום: (ה) וירא אהרן, ראה שבא לו הפחד אשר פחד, וכבר נעתקו קצתם מן המחשבה הראשונה אל עבודת האלילים, התחכם לבנות שם מזבח, להשיב מחשבות העם מן הנעבד ההוא אל השם יתעלה, וזהו שאמר חג לה' מחר, שיהיו העבודות והזבחי' לשם המיוחד, להפיק ממנו רצון אל בעל הצורה, שבהיותם עובדי' שם לא' יערה עליו רוח ממרום, כאשר נאצל על משה, אבל לא תהי' כוונתם בזבחי' ועבודות בלתי לה' לבדו: וכן אמרו בויקרא רבה, אמר אהרן מתוך שאני בונה אותו, אני בונה אותו לשמו של הקב"ה, שנאמר חג לה' מחר, חג לעגל מחר אין כתוב כאן, אלא חג לה': ויתכן שאמר מחר להאריך להם, אולי יבא משה ויעזבו את העגל: (ו) ויעלו עלת וגו', לא אמר ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים, כי היו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן, ומהם משחיתי' וזובחים לעגל ועל אלה אמר השם למשה וישתחוו לו ויזבחו לו, כי הם החטאים: לאכל ושתו, ישבו כלם לאכול לשבעה ושתו לשכרה, כאשר יעשו בחגים במועדים, ואחרי כן קמו לצחק בעגביהם, ואמרו רז"ל שיש במשמעות הלשון הזה ע"ז וגלוי עריות ושפיכת דמים: (ז) וידבר, לשון קושי הוא, כמו וידבר אתם קשות (בראשית מ"ב ז') · (רש"י), כראה שהוכי' זה מדכתיב וידבר בלא מלת לאמר, אף שהוא מדבר אח"כ עם הנוכח ' לך רד, ומציע הדברי' כמות שיצאו מפי אומרם, ואין זה משפט הלשון כמו שבארתי לך פעמים רבות: וגם מזה ראי' למה שפירשנו, שלא היתה המחשבה הראשונה לחטוא בע"ז, כי לא אמר למשה לך רד ביום שעשו העגל, שבלי ספק הי' יורד מיד, אבל כשזבחו העם והשתחוו לו וקמו לצחק, אז אמר למשה לך רד כי שחת עמך: לך רד, מגדולתך, שלא נתתי לך גדולה אלא בשבילם · (רש"י), והוא מגמר' דברכות (דף ל"ב ע"א), וברש"י שבדפוס הוסיף, באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה, והוא מב"ר, והובא שם משל ככבד מצליח המדינה שנזעף למלך בחטא שולחיו, אף על פי שהוא לא חטא מאומה: וברש"י כ"י אינו, ויש במקומו תוספת בפסוק שלמעלה, וידבר, לשון קושי וכו' וידבר אתם קשות, באותה שעה נזעף משה על שדבר הקב"ה קשות נגדו ע"כ, והוא ממדרש תנחומ': כי שחת עמך, שחת העם לא נאמ', אלא שחת עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת אותם, ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרי' בשכינה, הם שחתו והשחיתו · (רש"י):

שחת

ח סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ט ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: י ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: יא ויחל משה את פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: יב למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם

אונקלוס

ח סטו בפריע מן אורחא די פקידתינון עבדו להון עיגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אילין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ט ואמר יי למשה גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: י וכען אנח בעותך מן קדמי ויתקיף רוגזי בהון ואשיצינון ואעביד יתך לעם סגי: יא וצלי משה קדם יי אלהיה ואמר למא יי יתקיף רוגזך בעמך די אפיקתא מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא: יב למא יימרון מצראי למימר בבישא אפיקינון לקטלא

תרגום אשכנזי

(ח) זיא זינד זעהר באלד פאן דעם וועגע, וועלכען איך איהנען געבאטען, אבגעוויכען; זיא האבען זיך איין געגאססענעס קאלב געמאכט, האבען עז אנגעבעטעט, האבען איהם אפפער געשלאכטעט, אונד דאביי געשפראכען: «ישראל! דיזעס זינד דיינע געטטער, וועלכע דיך אויז מצרים הערויף געפיהרט האבען.» (ט) דער עוויגע שפראך ווייטער צו משה: «איך האבע דיזעס פאלק וואהרגענאממען, עז איזט איין הארטנעקקיגעס פאלק (דאז הייסט: ווידערשפענסטיג, אונבענדיג). (י) לאס אלזא אב, פערנער פיר זיא צו ביטטען, דאס מיין צארן איבער זיא ענטברעננע, אונד איך זיא אויפרייבע: זא וויל איך דיך צו איינער גראססען נאציאן מאכען.» (יא) דא פלעהטע משה פאר דעם עוויגען, זיינעם גאטטע, שפראך: «ווארום, א עוויגער! זאלל דיין צארן איבער דיין פאלק ענטברעננען, דאז דוא מיט גראסער מאכט אונד געוואלטיגער האנד אויז מצרים געפיהרט האסט? (יב) ווארום זאללען דיא מצרים שפרעכען: צו איהרעם אונגליק האט ער זיא הערויז געפיהרט, אום זיא אויף דען געבירגען אומצובריגען, אונד פאן

רש״י

עורף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: י הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: יא למה ה׳ יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: יב והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: יג זכור

באור

[*שחת עמך, פי׳ שחת דרכו ומעשיו *]: (ח) מן הדרך אשר צויתם, שלא לעשות להם תמונה, ולא לעבוד לזולתי אף בשתוף, כמעשה האומות עע״ז, כי אם ליחד כל העבודות והתפלות והכבוד לי לבדי: (ט) קשה ערף, מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחים וממאנים לשמוע, כאדם ההולך לדרכו, ולא ישיב עורף לקורא אליו, וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע״ז, והשם שלח להם נביאים לאמר איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו, כי כן כתוב (ביחזקאל כ׳) ועתה שבו לגלוליהם ולעצביהם: (י) ועתה הניחה לי, עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הניחה לי, אלא כאן פתח לו פתח, והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם, לא יכלם; וחז״ל משלו הדבר למלך שכעס על בנו והי׳ מכהו מכה גדולה, והי׳ אוהבו יושב לפניו ומתירא לומ׳ לו דבר, אמ׳ המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך, אמר דבר זה תלוי בי, מיד עמד והצילו׳ (ברכות דף ל״ב ע״א): [* ויחר אפי בהם ואכלם, אין טע׳ שיאמר הניחה לי ואכעים, כי אם לא חרה אפו עדיין, איך יחר׳ אפו אחרי שיניחנו משה, אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם (דברים ט׳ י״ד): (הרמב״ן) *]: ואכלם, יצא הקצף על כלם, כי כרובם כן חטאו, והשם יודע תעלומות לב, וגלוי וידוע לפניו שאחרונים במחשבה רעה, ולולי זה לא הי׳ הזעם בכלם לכלותם: (יא) ויחל, לשון תחנה ובקשה, ודרכו על הרוב לבא על פנים, כמו ויחלו פני נדיב (משלי י״ט ו׳), ולדעת הרד״ק בשרשי׳ שרש אחל גם אחלי אדני (מלכי׳ ב׳ ה׳ ג׳), אחלי יכנו דרכי (תהלי׳ קי״ט ה׳) מזה השרש: יחרה אפך בעמך, לכלות את כלם, אף אותם שהם עמך ולא עמי: אשר הוצאת, ולא אני, וזהו לשון רז״ל בב״ר לא כך אמרת לי כי שחת עמך, ולא עמי, אם עמי חטאו לא עמך חטאו, הוי למה ה׳ יחרה אפך בעמך, ועוד אמרו שם מליצה מפוארה, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה לפייס את השם, אמר רבון העולם עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם, העגל הזה שעשו יהי׳ מסייעך, אתה מזריח את החמה והוא הלבנה, אתה הכוכבי׳ והוא המזלות, אתה מוריד הטל והוא משיב הרוחות, אתה מוריד גשמי׳ והוא מגדל צמחי׳ אמר לו הקב״ה ואף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש, אמר לו אם כן למה אתה כועס על בניך, הוי למה ה׳ יחרה אפך בעמך: מארץ מצרים, שהם כלם עובדי טלאים, ומהם למדו בניך. (ב״ר): (יב) למה יאמרו, עשה למען שמך, שלא יתחלל: ברעה, בכוונה רעה: והנחם, התעשת מחשבה אחרת להטיב להם

אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת

העדת

לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן בִּשְׁתָא דְּחַשֵׁיבְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃ יג אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּיית בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ יד וְתָב יְיָ מִן בִּשְׁתָא דִּי מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃ טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא

בידיה

פֿאָן דעם ערדבאָדען צו פֿער־טילגען; » לאס פֿאָן דיינעם ענטברעננטען צאָרן אב, אונד ענדערע דען ראטהשלוס וועגען דעם איבעלס, דאז דוא דיינעם פֿאָלקע דראָ־העסט. (יג) געדענקע דיי־נען דיהנערן, אברהם, יצחק אונד יעקב, וואָז דוא איהנען בייא דיר זעלבסט צו געשוואָרען האסט, אונד האסט איהנען צוגעזאגט: » איך וויל אייערן זאמען זאָ פֿיל זיין לאססען, אלז שטערנע אם הימעל, אונד דיזעס גאנצע לאנד, וואָפֿאָן איך געשפראָכען, וויל איך אייערם זאאמען איינגעבען, אונד זיא זאָללען עז עוויג, אלז איהר ערבגוט, בעזיצען.» (יד) דער עוויגע ענדערטע זיינען ראטהשלוס וועגען דעם איבעלס, וועל־כעם ער זיינעם פֿאָלקע געדראָהט האטטע. (טו) משה אבער וואנדטע זיך אונד גינג הינאונטער פֿאָם בערגע, דיא ביידען צייגניסטאפֿעלן האטטע ער

אין

רש"י

יג זכור לאברהם. אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. אם לשריפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול אם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר (בראשית כ"ב) בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר (שם כ"ו) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר (שם ל"ה) אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: טו משני עבריהם. היו

האותיות

באור

להם, וכן מתורג' כל"א: על הרעה, אשר חשבת להם: (יג) אשר נשבעת להם בך, לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה, לא בשמים ולא בארץ, לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם, שנאמר כי בי נשבעתי נאם ה' (בראשית כ"ב ט"ז), וליצחק נאמר והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה (שם ל"ה י"א), נשבע לו באל שדי. (רש"י מגמ' דברכו' דף ל"ב ע"א): ותדבר אלהם ארבה וגו' אשר אמרתי, דבור בלא אמירה, ואחריו הבעת הדברי' כמות שהן, והראוי לפי דרכי הלשון ותדבר אליהם לאמר ארבה וגו', או ותדבר אליהם להרבות וגו' וכל הארץ הזאת אשר אמרת תתן לזרעם: והנה בגדר זמן התפלה הזאת מתי היתה, אם קודם שירד משה מן ההר, או אחרי עלותו שנית, מצאתי לרז"ל דעות שונות, בילמדנו פרשת שלח לך איתא, אל תרבה את חברך בשעת כעסו, ממי אתה למד, ממשה: בשעה שעשו ישראל את העגל אמר לו הקב"ה לך רד, אמר משה שעת כעס הוא איני צריך לדבר עכשיו, ירד מן ההר, ובדקן ג' בדיקות כמפורש שם, ואחר שהמתין כל כך שב להקב"ה ונרצה לו ע"כ. (הועתק מתוספת רש"י כ"י שבידי), ותהי' א"כ התפלה הזאת היא בעצמה הנזכרת במשנה תורה (דברי' ט' כ"ו), בשנוי לשון קצת, אולם הטעם בהם שוה, וגם נזכרה אחרי רדתו מן ההר, וכזה הדרך בחר הראב"ע, כי לדעתו לא יתפלל משה בעד ישראל כל זמן שהיתה עבודה זרה ביניהם (וזהו מתק מליצת חז"ל שקראוהו שעת כעס), אלא ירד וביער העגל, ואח"כ שב להתפלל בארבעים יום, ואין מוקדם ומאוחר בתורה: ואולם באלה שמות רבה שנינו, אמר משה אם מניח אני את ישראל ויורד לי, אין לישראל תקומה בעולם, אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים, מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריא וכו', וזהו הדרך שבחר בו הרמב"ן ז"ל, ולדעתו היו שם שתי תפלות, האחת קודם רדתו מיד כשאמר הקב"ה הניחה לי ויחר אפי בהם, ונחם השם על הרעה אשר דבר לכלותם, אבל לא כפרה להם עדיין, רק אמר נחמתי לא אעשה בהם כלה, וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו, ואח"כ אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם לגמרי, וכן משמע מפשטות הכתובי' [* והתפלה הנזכרת שם גם הרמב"ן יודה שהיא התפלה הנזכרת כאן שהיא הראשונה, בעבור הטעם והענין שוה בשתיהן, אף כי יש בהן קצת שנוי בלשון, והתפלה השנית לא נזכרה שם, כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום*], ובאור מה שנזכר מן התפלה הזאת במשנה תורה תמצא שם אי"ה: (טו) לחת כתבים, בעבור האותיות הנכתבות על הלוחות נקראו הלוחות כתובים: מזה ומזה הם כתבים, בירושלמי דשקלי' נחלקו רבותינו ז"ל, כיצד היו הלוחות כתובים, יש אמרו חמשה על לוח זה, וחמשה על לוח זה, והנראה לדעתם זאת היו האותיות מפולשות מעבר אל עבר, והוא כתבים משני עבריהם, והיו נקראות מצד האחד כסדרן, ומצד השני למפרע, ועל כן אמר רב חסדא (בשבת דף ק"ד ע"א ובמגילה דף ב' ע"ב) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ואמר שם (בשבת) כתב שבלוחו' נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ כגון נבוב בוכב רהב בהר סרו ורס, ויש אמרו עשרה על לוח זה ועשר' על לוח זה, ויתכן לפי הדעה הזאת שהיו חמשה מהן כתובי' על העבר האחד וחמשה על העבר שכנגדן, וזהו כתובי' משני עבריהם וגו', ולדעת ר"ש בן יוחאי היו עשרים על כל לוח, ונכתבו כל עשרת הדברי' על כל עבר ועבר, וזהו כתבים משני עבריהם, והוסיף לאמר מזה ומזה הם

כתבים

הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃ טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־

הָעֵגֶל

בִּידֵיהּ לוּחִין כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִינוּן כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַיְיָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַיְיָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְרִין קָל דִּמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ יט וַהֲוָה כַּד קְרִיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עֶגְלָא וְחִינְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא דְמשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יַתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ כ וּנְסֵיב

יַת

אין דער האנד, טאפעלן, דיא פאןביידען זייטען בעשריבען ווארען, זיא ווארען אויף דיזער אונד אויף יענער זייטע בעשריבען. (טז) דיא טאפעלן ווארען איין ווערק גאטטעס, אונד דיא שריפט וואר איינע שריפט גאטטעס, איינגעגראבען אין דיא טאפעלן. (יז) יהושע הערטע דיא שטיממע דעס פאלקעס אין זיינעם יויכצען; ער שפראך צו משה: «עז איזט קריגסגעשרייא אים לאגער.» (יח) משה שפראך: «עז איזט קיין איזורופונגסגעשרייא דעס זיגעס, אויך ניכט דעס אונטערליגענס; דיא שטיממע איינעם וועטטגעזאנגעס הערע איך.» (יט) אלז ער נעהער צום לאגער קאם, דאז קאלב אונד טענצע זאהע, דא ווארד משה צארניג, ווארף דיא טאפעלן אויז דער האנד, אונד צערבראך זיא אונטען אם בערגע. (כ) דאז קאלב

רש״י

האותיות נקראות ומעשה נסים הי׳: טז מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד״א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקב״ה בתורה: חרות. ל׳ חרת וחרט אחד הוא שניהם ל׳ חיקוק אנטלי״ר בלעז (בל״א איינגעהויאן. איינשניידן): יז ברעה. בהריעו שהיו מרעים ושמחים וצוחקים: יח אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים הצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומעיהן כשנאמרין לו: יט וישלך מידו וגו׳. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: כ ויזר. ל׳ נפוץ וכן (איוב י״ח) יזורו על נוהו גפרית

באור

כתבים, להגיד שכל מה שהי׳ כתוב בעבר הזה, הי׳ כתוב גם בעבר שכנגדו, ועוד שם דעת ר׳סימאי שהיו ארבעים על כל לוח, והשעור לדעת ר׳ סימאי שהיו עשרת הדברי׳ כתובי׳ פעם אחת מלמעלה למטה ופעם השנית מלמטה למעלה, וכן בעבר שכנגדו, כמצאו ארבעי׳ על כל לוח, וזהו שבפל הכתוב כתבי׳ משני עבריהם, מזה ומזה הם כתבי׳, ענין משני עבריהם, על שני שטחי הלוחות, ומזה ומזה על ב׳ הקצות מעלה ומטה, ולפי משפט השכל נכפלו הדברי׳ כל כך לדעת ר׳ סימאי, כדי שמכל צד שיאחז משה את הלוח בידו יוכל לקרות בהבטה ראשונה כל עשרת הדברי׳, מבלי שיצטרך להפכו מלמטה למעלה, או מעבר לעבר: (מדברי בעל עין יעקב במס׳ שקלים): (טז) מעשה אלהים המה, הוא בכבודו עשאן, לא כלוחות השניות שפסלן משה, והזכיר פה מעלת הלוחות לומר שעם כל זה לא נמנע משה מלשברם, כי חרה לו: חרות, לשון חרת וחרט אחד הוא [*ר״ל נחלוף אותיות דטלנ״ת*] שניהם לשון חקוק אנט׳ליר בלע״ז׳ (רש״י), ובל״א איינהויען, איינשניידען: (יז) ברעה, מגזרת תרועה, כמו אשא דעי (איו׳ ל״ו ג׳), שהוא מן ידע, ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי רע (מיכה ד׳ ט׳). (הרמב״ע), [*ור״ל שהוא מגזרת תרועה, מענינו, ואף שהם ב׳ שרשים, כי תרועה שרשו רוע, ונרעה שרשו ירע, כמו נפשו ירעה לו (ישעי׳ ט״ו ד׳), כמו שמפרש הראב״ע שם שהוא מענין צעקה ותרועה, והביא ראי׳ מן ידע שנגזר ממנו שם דע, ונראה להגיה בלשון הראב״ע ככה יאמר מן ירע רע, אולם לדעת הרד״ק בשרשים שרש רוע, שרשו רוע, ותהי׳ היו״ד הנמשכת מן הכירי ״ במקום הוא״ו עי״ן הפעל, כמנהגן להתחלף ״״ זה בזה*], והטעם בהרמת קולו, שהיו מריעים ושמחים וצועקים: (יח) אין קול ענות גבורה, אין הקול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון, ולא קול חלשים הצועקים ווי או ניסה. (רש״י)׃ חלושה, שם כמו גבורה: קול ענות, כמו על מחלת לענות (תהלים פ״ח א׳), קול המשוררים והעונים זה לעומת זה, ומגביהים קולם: אנכי שמע, הכיר בנגוני הקולות שקול ענות הוא הנשמע אליו, וכך אמרו בהגדה אמר לו משה, מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול: והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע, כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל, אבל אמר לו כי קול השחוק הוא שומע (מדברי הרמב״ן): (יט) העגל, שזכר למעלה, ומחלת, שלא נזכרו: [*ומחלת, שרשו חלל, ולא נדגש בקבוץ, והי׳ ראוי להיות מְחִלּוֹת בדגש, אלא שבא בו הנח תמורת הכפל, להגדיל כינו ובין ובמחלות עפר (ישעי׳ ב׳ י״ט), ואפשר שיהי׳ זה מנחי העי״ן, ויהי׳ מחול כפלס מקום שרשו קום, והרבוי מקומות, ויהיו שני שרשים בענין זה, חלל, שממנו הכלי הנקרא חליל, וחול, שממנו מחול ומחולות*] וישלך מידו, מרוב קנאתו שבר את העדות שהי׳ בידו, כאומר אין אלו ראוי׳ לעדות, כמו שאמרו חז״ל, ומה פסח שהוא אחד מן המצות, אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו (לעיל י״ב מ״ג) וכו׳ (שבת דף פ״ז ע״א יבמות דף ס״ב ע״א): תחת ההר, לרגלי ההר: (כ) ויקח את העגל, י״א כי ישרף כמו ויתך כאש, ואין צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב, ומיד ישרף, ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב, וזהו דבר מנוסה ואמת הוא. [הראב״ע], וכן עמדו בעלי הכימי״א הדור

האחרון

הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה ׀ הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה

בקמיהם

אונקלוס

יָת עֶגְלָא דִי עֲבָדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד דִי הֲוָה דְקִיק וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָא עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא׃ כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי בְבִישׁ הוּא׃ כג וַאֲמָרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִי יְהָכוּן קֳדָמַנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מַה הֲוָה לֵיהּ׃ כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דַהֲבָא פָּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין׃ כה וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא אֲרֵי בַטֵּילִינוּן אַהֲרֹן לְאַסְבּוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ

בדריהון

תרגום אשכנזי

קאַלב, וועלכעס זיא געמאַכט האַטטען נאַהם ער, קאַלצינירטע עז אין פֿייער, צעררייב עז ביז עז גאַנץ פֿיין וואַרד, שטרייעטע דען שטויב אויף דאַז וואַסער, אונד ליס דיא קינדער ישראל'ס דאַפֿאָן טרינקען.

(כא) משה שפראַך צו אהרן: «וואַז האַט דיר דיזעס פֿאָלק געטהאַן, דאַס דוא איהם דיזע גראָסע זינדע צוגעצאָגען האַסט?» (כב) אהרן שפראַך: «מיין העררר צירנע ניכט; דוא קעננסט דאַז פֿאָלק, דאַס עז מיט בעזען רינגען אומגעהט.

(כג) זיא שפראַכען צו מיר: «מאַכע אונז געטטער, וועלכע אונז אַנפֿיהרען זאָללען; דען דיזער מאַן משה, וועלכער אונז אויז דעם לאַנדע מצרים הערויף געפֿיהרט, וויססען וויר ניכט, וואַז איהם צוגעקאָממען.»

(כד) אַלזו איך נון צו איהנען שפראַך: «ווער האַט גאָלד?» דאַ ריססען זיא עז אויז איהרעם שמוקקע, אונד גאַבען עז מיר; איך וואַרף עז אינס פֿייער, אונד זאָ ענטשטאַנד דיזעס קאַלב.» (כה) משה זאה דאַז פֿאָלק, דאַס עז פֿערווילדערט זייא, דאַס אהרן זעלבסט עז פֿערווילדערט געמאַכט, צור שמאַך

בייא

רש"י

גפרית וכן (משלי א') כי חנם מזור' הרשת שזורין בה דגן וקטני': ויסק את בני ישראל. נתכוון לבודקן כסוטות. שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין עדים בלא התראה במגפה שנאמ' ויגוף ה' את העם לא עדי' ולא התרא' בהדרוקן שבדקו' המים וצבו בטניה': כא מה עשה לך העם הזה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליו' חטא זה: כב כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: כד ואומר להם. דבר אחד למי זהב לבד הם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: כה פרוע. מגולה שנתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה') ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות

להם

באור

האחרון על הנסיון הזה, ואמרו שכשתערב מלח טר"טרי עם גפרית, תוכל לפרר את הזהב באש עד אשר דק כעפר, ואמרו שהנתר (נאט"רום מין מלח אלק"אלי מסוג הדומס, ונמצא בארצות המזרח) גם הוא יהפוך את הזהב לאבק: ותקון המתכות באש ופרוד הרכבת חלקיה', עד שיקבלו הטחינה והפרור, יקרא (קאלצינאציאן), וכן מתורגם בל"א: ויזר, לשון נפוץ, וכן יזרה על נוהו גפרית (איוב י"ח ט"ו), וכן כי חנם מזורה הרשת (משלי א' י"ז): וישק את בני ישראל, חז"ל אמרו נתכוון לבדקם כסוטות ונפחה בטנם ונפלה ירכם, ואמר הראב"ע שע"י זה הכירו בני לוי את עובדי העגל, מי הין, וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה, ומחשב' רובם בתחל' לטובה היתה כפי סברתם, וגם זה ראי' לדבר שלא הסכימו כלם לע"ז, כי כאשר שב אליהם עבד ה', הניחו לו לשרוף את העגל, ולא מחו כלל, ואלו הי' לכלם לאלהי' אין דרך העם לעזוב את אליו לשרפת אש: (כא) מה עשה לך וגו', ראה שלא האשימו משה על חטאתו אשר חטא הוא בעצמו לאלהיו לעשות אלהי מסכה, ולא הזכיר לו רק מכשול העם כי ידע משה ולבו בטוח בצדקת אחיו שלא היתה כוונתו לרעה, אבל על אשמת העם הוכיחו, אמר מה רעה עשה לך העם הזה, מה פשעו ומה חטאו לך, כי הכשלת אותם והבאת עליהם חטאה גדולה: (כב) כי ברע הוא, בדרך רע הם הולכים תמיד ובנסיונות לפני המקום. (רש"י): (כד) ויצא העגל הזה, כלומר יצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה, ואני לא ידעתי את מחשבתם הרעה, כי מתחלה אמרו נעשה להם מורה דרך במקום אדוני, ועתה השתחוו לו ויזבחו לו, והכלל יצא העגל הזה: (כה) פרע הוא. כל לשון פרע הוא בטול הסדר וסתירתו. כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה' י"ח), וסתור קליעת שערה, וכן באין חזון יפרע עם (משלי כ"ט י"ח), יבטל הנימוס והחק המדיני ראה שכל העם כמו עדת מורדי' הפורצים מוסר ועצה, וכבר בטל מהם הנימוס המדיני והסדר הנכון, אין מהם שומע למי שגדול ממנו, ואין נושא פנים לזקן או לנכבד: כי פרעה אהרן, גרם להם אהרן בטול הסדר הזה, על ידי שהי' נראה גם הוא כמסופק אם ישוב אחיו אם לא, ועשה להם מורה אחר במקומו, ועל ידו נשחת ונתבלבל ענין העם, והם כאנשי' הוללים ומשתגעים, נאבד מהם עצה ומוסר: לשמצה בקמיהם, להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם. (רש"י), ואונקלוס תרגמו בדריהון, כמו בקמים תחתיהם,

כדרך

בקמיהם: כו ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי ליהוה אלי ויאספו אליו כל־בני לוי: כז ויאמר להם כה־אמר יהוה אלהי ישראל שימו איש־חרבו על־ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש־את־אחיו ואיש את־רעהו ואיש את־קרבו: כח ויעשו בני־לוי כדבר משה ויפל מן־העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש: כט ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה: ל ויהי ממחרת ויאמר משה אל־העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל־יהוה

אולי

אונקלוס

בדריהון: כו וקם משה בתרע משריתא ואמר מאן דדחליא דיי ייתון לותי ואתכנישו לותיה כל בני לוי: כז ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עיברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה: כח ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא: כט ואמר משה קריבו ידכון קורבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: ל והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי

מאים

תרגום אשכנזי

בייא איהרען ווידערזאכערן. (כו) דא שטעלטע ער זיך אים טהאָר דעס לאַגערס, שפראך: «ווער דעם עוויגען טרייא איזט קאָממע צו מיר!» דא פערזאממעלטען זיך צו איהם אללע קינדער לויס. (כז) ער שפראך צו איהנען: «זאָ האַט דער עוויגע, דער גאָטט ישראלס, געשפראָכן: «לעגע יעדער זיין שווערט אן זיינע היפטע! געהט הין אונד הער, פאָן טהאָר צו טהאָר אים לאַגער, ברינגט אום, מאַנ־כער זיינען ברודער, מאַנכער זיינען פריינד. אונד מאַנכער זיינען פערוואַנדטען.» (כח) דיא זעהנע לוי טהאַטען וויא משה געשפראָכען, דא פיל פאָם פאָלקע אן דעמזעלבען טאַגע אונגעפעהר דרייא טוי־זענד מאַן. (כט) משה האַט־טע נעמליך געשפראָכען: הירמיט טרעטעט איהר אַמט צום דינסטע דעם עוויגען אן, אינדעם מאַנכר זאָגאר ווידער זיינען זאָהן אונד ווידער זיינען ברודער זיין מוס; דא־דורך ברינגט איהר אויך הייטע דען זעגען אויף אייך.» (ל) דעם מאָרגענס דרויף שפראך משה צום פאָלקע: «איהר האַבט איינע גראָסע זינדע בעגאַנגען; איך וויל נון צו דעם עוויגען הינויף געהען, פיללייכט

רש"י

להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: כו מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. מכאן שכל השבט כשר: כז כה אמר וגו'. והיכן אמר זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא: אחיו. מאמו והוא ישראל: כט מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: ל אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח

וסתימה

באור

כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם (במדבר ל"ב י"ד), ומעתה ראה משה שאף אם ירבה לדבר אליהם תוכחות, לא ישמעו לו ולא יטו אוזן לדבריו, כדרך קהלת מורדים ופורעי מוסר, ואיך יגבר בקולו על קול העם ברעה, המצחקים ומחוללים בהמון רב כחסרי לב? אמר לא יוסרו אלא בדברים, עת לעשות בהם תוכחות ולקדש את השם הגדול ברבים: (כו) ויעמד משה, כנה המנהג בכל מחנה אם יעמוד במקום אחד ויתעכב כמו שנה, לעשות סכות ולהיות שערים למחנה, ועמד משה בשער המחנה, שיתקבצו המקנאים אליו: מי לה' אלי, יבא אלי כל בני לוי, מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר ה' אלהי ישראל, נגד מחשבות עובדי עגל: והיכן אמר? זבח לאלהים יחרם (לעיל כ"ב י"ט), כך שנוי במכילתא, והרמב"ן כתב שלא היו חייבין מיתה מן הדין, כי לא היתה בהם התראה, ואולם היתה הוראת שעה, כמשה בה משה לשעתו מפי הגבור', ולא כתבה, והנה זאת המצוה כמצות כה אמר ה' מלא העמר ממנו (שם ט"ז ל"ב) ונמצאו עוד מצות כן: שימו איש חרבו על ירכו, היו עובדי העגל רבים, ולא יכלו להביאם לב"ד, לכך צוה לכל בני לוי לחגור חרבם, והיו בני לוי מכירים באלו הנהרגים שהם עובדי ע"ז (מדברי הרמב"ן): איש את אחיו וגו', אם יכיר בו שהוא מעובדי ע"ז, אל יחמול ואל יכסה עליו, אף אם יהיה אחיו או רעהו או קרובו, על דרך האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע (דברים ל"ג ט'): (כט) מלאו ידכם, כמו כי מלאו אחרי ה' (במדבר ל"ב י"ב), לשעבר היום חיככו (כן היא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י), כל יד ויד שלכם נקרבן לה', שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לדמים. (הרשב"ם), וכן ת"א ויב"ע, ויהי' לפ"ז פי' ולתת עליכם היום ברכה, על ידי הקרבן אשר תביאו לכפרה על שפיכת דם הבנים והאחים, תתן עליכם ברכה, כמו שתרגם יב"ע; ועל דעת רש"י וראב"ע באור ויאמר משה, וכבר אמר קודם ההריגה, ורבים ככה: מלאו ידכם, אתם ההורגים אותם, בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש, מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו, והשכר הוא שיתן עליכם ברכה, וזהו בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' (דברים י' ח'), וכן מתורגם בל"א: (ל) אכפרה בעד חטאתכם, אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא, וזהו לשון רש"י, והנ' בפ' וישלח יעקב (בראשית ל"ב כ"א), כתב שכל לשון כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה, וכאן הוסיף לשון סתימה, כדי לפרש מלת בעד, שלדעתו כל בעד הוא לשון כנגד, כמו שכתב בפ' נח (שם ז' ט"ז), ולדעת הרד"ק בשרשים שרש כפר כל כפרת העון, הוא לשון הסרת העון, וענין אולי אכפרה בעד חטאתכם, הוא אסיר חטאתכ' בהתפללי בעד חטאתכם, או אסיר כעס המקום שכעס עליכם בעד חטאתכם, וכבר נתבאר לשון כפרה בפ' וישלח (שם ל"ב כ"א): (לב) אם תשא חטאתם, הרי טוב,

אינו

אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס

לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־

משה

אונקלוס

מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חַב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן דִּדְהַב׃ לב וּכְעַן אִם שְׁבַקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵינִי כְעַן מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּא׃ לג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַן דִּי חַב קֳדָמַי אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי׃ לד וּכְעַן אִיזִיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאֲכִי יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן׃ לה וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעֶגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן׃

לג א וּמַלֵּיל יְיָ עִם

משה

תרגום אשכנזי

פיללייכט קאַן איך פערגעבונג ערהאַלטן פיר אייערע זינדע׃ (לא) ער קעהרטע צו דעם עוויגען צוריק, אונד שפראַך: «אַך! דאַז פאָלק האַט איינע גראָסע זינדע בעגאַנגען, זיא האַבען זיך געטטער אויז גאָלד געמאַכט. (לב) ווען דוא דאָך איהרע זינדע צו גוט האַלטען וואָללטעסט! וואָ אַבער ניכט, זאָ לעשע מיך אויז דעם בוכע, וועלכם דוא געשריבן האַסט, אויז!» (לג) דער עוויגע שפראַך צו משה: ווער מיר געזינדיגט האַט, דען וויל איך אויז מיינעם בוכע אויזלעשען, (לד) אַלזאָ געהעהין, פיהרע דאַז פאָלק וואָהין איך דיר געזאָגט האַבע, מיין ענגעל זאָלל פאָר דיר הערציהען; צו דער צייט, ווען איך היימזוכען ווערדע, ווערדע איך אויך דיזע זינדע היימזוכען.» (לה) דער עוויגע ליס איין שטערבען אונטער דאַז פאָלק קאָממען, ווייל זיא דאַז קאַלב געמאַכט האַטטען, וועלכעס נעמליך אהרן מאַכען מוסטע.

לג (א) דער עויגע שפראַך צו משה

רש״י

וסתייוס לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: לא אלהי זהב. אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפלם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהי' מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: לב ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני: ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: לד אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א׳ ב׳) לדבר לו על אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו׳. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: לה ויגוף ה׳ את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה:

לג א לך עלה מזה. ארץ ישראל גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד״א כלפי שא״ל בשעת הכעס לך רד א״ל בשעת רצון

באור

איני אומר לך מחני, ואם אין מחני, וזה מקרא קצר וכן הרבה, כ״פ רש״י ז״ל, והנה אף הלועז האשכנזי ישתמש בלשון אם, כרצותו לומר מי יתן (ווען דאך!), ולזה תרגמו המתרגם האשכנזי באופן שלא נצטרך לומר שהוא מקרא קצר: מספרך, ספר החיים: אשר כתבת, כדכתיב כל הכתוב לחיי׳ בירושלם (ישעי׳ד׳ ג׳), והטעם לפי פשוטו, אם אינך נושא חטאתם, טוב מותי מחיי: (לג) אמחנו מספרי, ולא אותך שלא חטאת לי: (לד) דברתי לך, יש כאן לך אצל דבור במקום אליך, וכן לדבר לו על אדניהו (מלכי׳ א׳ ב׳ י״ט), עכ״ל רש״י, וכפי מה שכתבנו למעלה בפ׳חיי שרה (בראשית כ״ד ז׳) אין זה יוצא מן הכלל שזכר רש״י שם, כי אל אשר דברתי לך, הוא כמו אל הארץ או המקום אשר דברתי לך, כמו שת״א ויב״ע לאתר די מללית לך, ויהי׳ המקום הפעול המדובר, וכאשר יזכר פעל הדבור עם הפעול המדובר עליו אז דרכו לבוא עם הכנוי לו ולהם, לא עם אלי ואליו, ואולם לדבר לו על אדניהו הוא וודאי יוצא מן הכלל ההוא, כי לא נזכר שם הפעול המדובר עליו כלל: והטע׳ כמו שכת׳ הרמב״ן ז״ל, אמר לו השם אחרי שנחמתי מלכלותם, נחם אתה אל אשר דברתי לך, אל מקום הכנעני וכו׳, אבל לא ירצה להזכיר כן, שזה דרך כעס, שאומר מה שדברתי אעשה לכבודך (ויתכן שרמז לזה במלת לך, דהיינו למענך ולכבודך, ולכך לא אמר אליך), אבל לא אשא חטאתם לגמרי: הנה מלאכי, ולא אני, שלא אשרה את שכינתי בתוכם, כי לא נוהו עדיין על מלאכת המשכן, כמ״ש למעלה: וביום פקדי וגו׳, תמיד תמיד כשאפקוד עליהם עוונותיה׳, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העוונות, ואין פורענו׳ באה על ישראל, שאין בה קצת מפרעון עון העגל (רש״י): (לה) ויגף ה׳ את העם, למות בלא עתם, כענין שכתוב אם ה׳ יגפנו או יומו יבא (שמואל א׳ כ״ו י׳): על אשר עשו את העגל, אונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא, ירצה לומר כמ״ש הרמב״ן ז״ל כי הזובחי׳ והמשתחוים לו נכלו בחרב בני לוי, והמנשקי׳ והמנשקים ואחפני׳ בו הם שמתו במגפה, כענין שאמרו רז״ל במסכת יומא (דף ס״ו ע״ב), איתמר רב ולוי חד אמר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה, שמת בלבבו בהדרוקן, וחד אמר עדים והתראה בסייף עדי׳ בלא התראה במיתה לא עדים ולא התראה בהדרוקן, ולפי מ״ש לעיל בשם הרמב״ן ז״ל שלא הי׳ בכל זה כי אם הורא׳ שעה, יהי׳ שעור הכתוב על אשר עשו את העגל, שהיו מן הנקהלים על אהרן, והביאו לו את הזהב, והכריחוהו לעשות להם מסכה, ובוחן לבות ידע את העולה על רוחם ונגף את אשר חטא לו במחשבה, כמו שאמר, מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, וכן מתורגם בל״א:

לג (א) וידבר ה׳ אל משה, דבור בלי אמירה, להגיד שעדיין לא עברה שעת הזעם, והראי׳ על זה שאמר העם אשר העלית, ולא אמר ועמי, או בני ישראל: לך עלה מזה, ההולך לארץ ישראל נקרא עולה: אל הארץ אשר נשבעתי וגו׳, אחרי המגפה נתרצה להם. מעט להזכיר

מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ

משה: «ציהע פאָן היר וועג אונד הינויף, דוא אונד דאז פאָלק, וועלכעס דוא אויז — מצרים הערויף געפיהרט, אינדאזלאַנד, וועלכעס איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען, אונד געשפּראָכען: דיינעם זאאמען וויל איך עז איינגעבען. (ב) איך וויל איינען ענגעל פאָר דיר הערזענדען, אונד דורך איהן דאז פאָלק כנעני, אמורי, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי פערטרייבען, (ג) אין איין לאַנד, וואָ מילך אונד האָניג פליסט; דען מיינע ערשיינונג זעלבסט זאָלל ניכט בייא איך בלייבען, דען דוא ביסט איין האַלזשטאַרריגעס פאָלק, איך מעכטע דיך אויף דעם וועגע אויפרייבען.»
(ד) אלז דאז פאָלק דיזע שלימּמע נאַכריכט הערטע, טרויערטען זיא, אונד נימאַנד לעגטע זיינען שמוק אַן.
(ה) דער עוויגע האַטטע נעמליך צו משה געזאַגט: «זאַגע דען קינדערן ישראל: «איהר זייד איין האַלזשטאַרריגעס פאָלק, ווען איך נור איינען אויגענבליק בייא דיר בלייבע, זאָ ווירדע איך דיך אויפרייבען; לעגע אלזאָ דיינען שמוק אַב, איבריגענס ווערדע איך וואָהל וויססן, וואַז איך

מֹשֶׁה אֵיזֵיל סַק מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא דִּי אַסֵּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִינַהּ׃ ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא וַאֲתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּילְמָא אֲשֵׁיצִנָךְ בְּאוֹרְחָא׃ ד וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיאוּ גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵיהּ עֲלוֹהִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי קְדָל שָׁעָא חֲדָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ וַאֲשֵׁיצִנָךְ וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ וּגְלֵי קֳדָמַי מָה אַעֲבֵיד לָךְ

באור

זכות אבותם, והשבועה אשר נשבע להם: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש, מוסב למעלה, לך עלה מזה אל הארץ אשר נשבעתי וגו׳, אל ארץ זבת חלב ודבש: לא אעלה בקרבך, לא יעשה משכן, כי לא אשכן בתוך בני ישראל, לכך אשלח מלאך לפניך, ואונקלוס תרגם ארי לא אסלק שכינתי מבינך, עשה ממנו הבטחה טובה לישראל [*והנה נראה שמפרש כי לא אעל׳ בקרבך כמו מקרבך, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח׳ ל״ב), שפירושו מהבשר ומהלחם, בקדשים לא יאכל (שם כ״ב ד׳), ר״ל מן הקדשים והיה ביום השמיני והלאה (יחזקאל מ״ג כ״ז), כלו׳ מיום השמיני והלאה, ועוד רבים שהביא הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף כ״ח ע״א), אבל הוא רחוק מאד, כי כל אותם שהביא הרד״ק יש לפרשם כמשמעם, כמ״ש שם הרד״ק בסוף דבריו, מש״כ כפה, אבל יב״ע תרגם ארום לית אפש׳ דאיסלק שכינ׳ יקרי מנביכון ברם לא יהי יקרי שרי במדור משריתיהון, נראה מלשונו שסוף דבריו הוא תרגום הכתוב כרם וכו׳, וראשית דבריו ארום וכו׳ הוסיף לתוספת באור, ונראה כוונתו שמפרש ושלחתי לפניך מלאך לא על מלאך שליח השם אחד מבני המרום, רק על מדת הדין הרפה אשר על ידה הנהגת העולם, עיין בפי׳ הרמב״ן על פסוק הנה אנכי שלח מלאך לפניך (לעיל כ״ג כ׳)*]: כי עם קשה ערף אתה, וכשאשכון בקרבכם ואתם ממרים בי, מרבה אני עליכם זעם: אכלך, לשון כליון, ובא פתח קטן (הוא הסגול) תחת פתח גדול, ולא כדגש הלמ״ד, כי המשפט להיותו כן, כמו אחוך שמע לי (איוב ט״ו י״ז): (ד) הרע הזה, שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם. (רש״י), והראב״ע פי׳ שהוא הכתוב אחריו ויאמר ה׳ אל משה וגו׳, וכמוהו ויאמר ה׳ אל משה במדין (לעיל ד׳ י״ט): עדיו, אונקלוס תרגם תקון זינ׳ ויב״ע מוסיף דאתיהב להון בסיני דבי׳ שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי, והוא מבראשית רבה, והראב״ע והרשב״ם פי׳ בגדי תפארת ותכשיטי׳, והנהו מנהג אבלות על דבר העגל: (ה) וכליתיך, לכך טוב לכם שאשלח מלאך לפניכם: ועתה הורד עדיך מעליך, פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך, בפקודת שאר העון אני יודע

רש״י

רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמ׳ ועמך: ב וגרשתי את הכנעני וגו׳. ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: ג אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלות׳: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה עורף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. ל׳ כליון: ד הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם: איש עדיו. כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: ה רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר (ישעיה כ״ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח

לָֽךְ׃ ו וַיִּֽתְנַצְּל֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־עֶדְיָ֖ם מֵהַ֥ר חוֹרֵֽב׃ ז וּמֹשֶׁה֩ יִקַּ֨ח אֶת־הָאֹ֜הֶל וְנָֽטָה־ל֣וֹ ׀ מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֗ה הַרְחֵק֙ מִן־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וְקָ֥רָא ל֖וֹ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְהָיָה֙ כָּל־מְבַקֵּ֣שׁ יְהוָ֔ה יֵצֵא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֲשֶׁ֖ר מִח֥וּץ לַֽמַּחֲנֶֽה׃ ח וְהָיָ֗ה כְּצֵ֤את מֹשֶׁה֙ אֶל־הָאֹ֔הֶל יָק֙וּמוּ֙ כָּל־הָעָ֔ם וְנִ֨צְּב֔וּ אִ֖ישׁ פֶּ֣תַח אָהֳל֑וֹ וְהִבִּ֙יטוּ֙ אַחֲרֵ֣י מֹשֶׁ֔ה עַד־בֹּא֖וֹ הָאֹֽהֱלָה׃ ט וְהָיָ֗ה כְּבֹ֤א מֹשֶׁה֙ הָאֹ֔הֱלָה יֵרֵד֙ עַמּ֣וּד הֶֽעָנָ֔ן וְעָמַ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וְדִבֶּ֖ר עִם־מֹשֶֽׁה׃ י וְרָאָ֤ה כָל־הָעָם֙ אֶת־עַמּ֣וּד הֶֽעָנָ֔ן עֹמֵ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וְקָ֤ם כָּל־הָעָם֙ וְהִֽשְׁתַּחֲוּ֔וּ אִ֖ישׁ פֶּ֥תַח אָהֳלֽוֹ׃ יא וְדִבֶּ֨ר יְהוָ֤ה אֶל

אונקלוס: לָךְ׃ ו וְאַעְדִּיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה נְסֵיב יַת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא דִּי מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ ח וַהֲוָה כַּד נָפֵק מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קָיְמִין כָּל עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא׃ ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה׃ י וַחֲזַן כָּל עַמָּא יַת עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקָיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ׃ יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם משה

תרגום אשכנזי: איך דיר טהון ווערדע · (ו) אלזא לעגטן דיא קינדער ישראל איהרען שמוק אב, זייט דער צייט זיא אם בערגע חורב וואַרען. (ז) משה אבער נאַהם דאַז געצעלט, שלוג עז אויף אויסערהאַלב דעם לאַגערס, וויט פֿאָם לאַגער וועג, אונד נעננטע עז: שטיפֿטסצעלט; ווער אונטעררינכט פֿאָם עוויגען פֿערלאַנגטע, דער מוסטע היניויגעהען אין דאַז שטיפֿטסצעלט, וועלכעס אויזערהאַלב דעם לאַגערס וואַר. (ח) ווען משה היניוז גינג אין דאַז געצעלט, שטאַנד דאַז גאַנצע פֿאָלק אויף, יעדער מאַן בליב אן דער טהירע זיינס צעלטעס שטעהען; אונד זאָ זאַהען זיא דעם משה נאַך, ביז ער אין דאַז געצעלט היניין געגאַנגן וואַר. (ט) זאָבאַלד משה אין דאַז געצעלט היניין געגאַנגען, קאַם דיא וואָלקענזיילע הערַאב, שטאַנד אן דער טהירע דעם געצעלטעס, אונד דיא ערשיינונג· אונטעררעדעטע זיך מיט משה. (י) ווען נון דאַז גאַנצע פֿאָלק דיא וואָלקענזיילע אן דער טהירע דעם געצעלטעס שטעהען זאַהע, זאָ מאַכטען זיא זיך אויף, אונד יעדער וואַרף זיך פֿאַר דער טהירע זיינעס געצעלטעס צום אנבעטען נידער· (יא) דער עוויגע אונטררעדעטע זיך מיט משה, פֿאַן

רש"י

שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: ו את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: ז ומשה. מאותו ענין והלאה: יקח את האהל. ל' הווה הוא לוק' אהלו ונוטהו מחוץ למחנ' אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפי' אמה כענין שנאמ' (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפי' מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: ח והיה. ל' הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: ט ודבר עם משה כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (במדבר ד') וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו והדיוט שומע מאליו וכשהו' קורא מדבר משמ' שהמלך מדבר עם ההדיו': י והשתחוו. לשכינה: יא ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד

והדבר

באור

מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב, את העדי שהי' בידם מיום שעמדו בהר חורב: (ז) ומשה, מאותו ענין והלאה: יקח את האהל, לשון הווה הוא, לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, אמ מנודה לרב מנודה לתלמיד, ויתכן שאם יהי' האהל בקרב המחנה לא יהי' לו הדבור משם, כי לא רצה השם להשרות שכינתו בתוכם: וקרא לו אהל מועד, קרא לאהלו אהל מועד, כי השם נועד לו שם, עד שנעשה המשכן: (ח) כצאת משה, מן המחנה ללכת אל האהל: יקומו, כן עשו תמיד, או היו רגילים לעשות, כמו ככה יעשה איוב (איוב א' ה'): (ט) ודבר עם משה, כמו ומְדַבֵּר עם משה, תרגומו ומתמלל עם משה, שהוא כבוד השכינה, כמו וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו (במדב' ז' פ"ט), ואינו קורא מְדַבֵּר אליו, כשהוא קורא מִדַּבֵּר, פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו, וההדיוט שומע מאליו, וכשהוא קורא מְדַבֵּר, משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט (רש"י), ועיין מה שנכתוב על זה בפ' נשא (במדבר שם): (י) והשתחוו, לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה, ומתמלל עם משה (רש"י), ובת"א שלפנינו הנוסח ומלל ה' עם משה, ויב"ע תרגם ומתמליל: פנים אל פנים, אין זה

סומך

אֶל־מֹשֶׁה֙ פָּנִ֣ים אֶל־פָּנִ֔ים כַּאֲשֶׁ֛ר יְדַבֵּ֥ר אִ֖ישׁ אֶל־רֵעֵ֑הוּ וְשָׁב֙ אֶל־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וּמְשָׁ֨רְת֜וֹ יְהוֹשֻׁ֤עַ בִּן־נוּן֙ נַ֔עַר לֹ֥א יָמִ֖ישׁ מִתּ֥וֹךְ הָאֹֽהֶל׃ פ

פרשת שבת וחול המועד של סכות ושל פסח

יב וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶל־יְהוָ֗ה רְ֠אֵה אַתָּ֞ה אֹמֵ֤ר אֵלַי֙ הַ֚עַל אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה וְאַתָּה֙ לֹ֣א הֽוֹדַעְתַּ֔נִי אֵ֥ת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַ֖ח עִמִּ֑י וְאַתָּ֤ה אָמַ֙רְתָּ֙ יְדַעְתִּ֣יךָֽ בְשֵׁ֔ם וְגַם־מָצָ֥אתָ חֵ֖ן בְּעֵינָֽי׃ יג וְעַתָּ֡ה אִם־נָא֩ מָצָ֨אתִי חֵ֜ן

בעיניך

תרגום אשכנזי

פאָן אנגעזיכט צו אנגעזיכט, וויא איין מענש זיך מיט זיינעם פריינדע אונטערערט; אלז=דען קעהרטע משה אין דאז לאגער צוריק, זיין בעדיהנ=טער, אבער, יהושע, נון'ס זאהן, דער איהם, אלז יינג=לינג, אויפוואַרטעטע, ענט=פערנטע זיך ניא פאָן דעם גע=צעלטע· (יב) משה שפראך צום עוויגען: «זיהע! דוא שפריכסט צו מיר: פיהרע די=זעס פאָלק הינויף!» דוא האָסט מיר אבער ניכט בע=קאננט געמאַכט, וואז פיר איינען געזאנדטען דוא מיט מיר שיקקען ווילסט; אונד דאָך האָסט דוא געשפראָכען: «איך האבע דיך נאמענטליך אויזערזעהען, אונד דוא האָסט אויך וואָהלגעוואָגענ=הייט בייא מיר געפונדען. (יג) האבע איך נון וואָהלגע=וואָגענהייט בייא דיר געפונדען,

זאָ

אונקלוס

מֹשֶׁה מְמַלַּל עִם מְמַלַּל כְּמָא דִי מְמַלֵּיל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא: יב וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזֵי דְּאַתְּ אָמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי תִשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבִּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין קֳדָמַי: יג וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ

הודעני

באור

סותר למה שהוא אומר להלן (בפסוק כ"ג) ופני לא יראו, לפי שהכוונה פה שבא אליו הדבור בהקיץ ובמראה כה: לא בחלום חזיון לילה, לא במשל ולא בחידות, כי אם באר היטב כאשר ידבר איש אל רעהו, פנים אל פנים, פה אל פה, וכן הוא אומר במקום אחר על כל ישראל פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברי' ה' ד'), וגם שם אין הכוונה שראו ראיית הפנים, כמבואר: ושב אל המחנה, לאחר שנדבר עמו הי' משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד: ומשרתו יהושע בן נון נער, הראב"ע פירש ומשרתו שירות נער, כי יהושע כבר הי' איש ואיך יקרא זו הכתוב נער, והרמב"ן כתב שכן דרך לה"ק שיקרא כל משרת נער, כי בעל השררה הנכבד הוא האיש, והמשרת לו יקרא נער, וכן גחזי נערו (מלכי' ב' ד' י"ב וכ"ה) יקומו נא הנערים (שמוא' ב' ב' י"ד), והכ' לדבריו נער תואר כמו פעל בינוני, והטע' ומשרתו יהושע בן נון נער או משרת תמיד שלא ימוש מתוך האהל, והוא דחוק, והנראה שהוא כמו משרת משה מנעוריו, שהי' משרת אותו בעודו נער: בן נון, חירק תמורת סגול, וכן דברי אגור בן יקה (משלי ל' א'), שבן לילה הי' ובין לילה אבד (יונה ד' י'): והנה כאשר התחיל הכתוב לספר ענין האהל שנטה לו משה הרחק מן המחנה, השלים לספר כל מה שהי' בעוד האהל שם, עד שהוקם המשכן, והתמיד זה עד אחד בניסן על דעת רז"ל, ומשהוקם לא נדבר עמו עוד מאהלו של משה, כי אם מאהל מועד מבין הכרובים, ועתה שב הכתוב לספר מה שהי' בי"ט בתמוז, כאשר עלה משה אל ההר: (יב) ראה אתה אמר אלי, תן עינך ולבך על דבריך: את אשר תשלח עמי, את מי אשר תשלח עמי, אם הוא המלאך הראשון, הכתוב בו כי שמי בקרבו (לעיל כ"ג כ"א). (הראב"ע והרמב"ן): ואתה לא הודעתני וגו' ואתה אמרת, כפל הוראת הגופים כמעורר על ההפך ודמות סתירה שבדברי' הללו: ידעתיך, הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות, שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם (שם י"ט ט')· (רש"י): (יג) ועתה, אם אמת שמצאתי חן בעיניך: הודיעני נא את דרכך, דרכי טובך ורחמך, שאתה מתנהג בם עם בריותיך, במה נקדם פניך לרצותך בעת הזעם: ואדעך ע"י ידיעת דרכיך ומדת הנהגתך: למען אמצא חן בעיניך, באמת ובתמים, לעת הצורך לעורר הרצון בשעת הסתר פנים, וע"י זה תוכל לעלות בקרבנו ולא תכלה אותנו בדרך כמו שאמרת, כי אם תאנף בנו, נדע להשיב אפך: וראה וגו', זכור כי הגוי הזה, אשר אני מתפלל בעדו, הוא עמך ונחלתך, אשר בחרת בם להיות לך עם נחלה, ועתה אל תשליכם מלפניך ואל תעזבם

רש"י

והדבר הזה נהג משה מיה"כ עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה שנאמר (שמות ל"ב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט') ואתנפל לפני ה' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנאמר בהם (דברים י') ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם וא"ל למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא ל' הווה וכל הענין וראה כל העם וחזן ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה' אל משה שישוב אל המחנה א"ל אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם: יב ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת (שמות כ"ג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות י"ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: יג ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך ומה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו,

ואת

בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ
יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה

לפניך

אונקלוס

הוֹדַעֲנִי כְּעַן יַת אוֹרַח טוּבָךְ וְאִדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ יד וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְּהָךְ וְאָנִיחַ לָךְ׃ טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִינָנָא מִכָּא׃ טז וּבְמָה יִתִּידַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִינְתָּךְ עִמַּנָא וְיִתְעַבְּדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשַּׁנֵּי מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם׃ יח וַאֲמַר אַחְזֵינִי כְּעַן יַת יְקָרָךְ׃ יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי

בשמא

תרגום אשכנזי

זאָ מאַכע מיר דיינע וועגע בעקאַנט, דאַמיט איך דיך ערקעננע, דאַמיט איך פֿערנער וואָהלגעוואָגענהייט בייא דיר פֿינדע; ערוועגע, דאַס דיזעס פֿאָלק דיינע נאַציאָן איזט!»
(יד) דער עוויגע שפּראַך: «מיין אונוויללען ווירד זיך לעגן, זאָ ווילל איך דיר וויללפֿאַהרען.»
(טו) יענער שפּראַך ——: «זאָ לאַנגע דיין אונוויללן זיך ניכט לעגט, לאַס. אונז ניכט פֿאָן דיזעם אָרטע וועגציהען.
(טז) וואָדורך זאָללטע וואָהל ערקאַננט ווערדען קעננען, דאַס איך אונד דיינע נאַציאָן וואָהלגעוואָגענהייט אין דיינען אויגען געפֿונדען? איזט עז ניכט, ווען דוא מיט אונז געהעסט? דאַדורך ווערדען וויר אונז אונטערשיידען, איך אונד דיינע נאַציאָן, פֿאָן יעדר אַנדערן נאַציאָן, וועלכע אויף דעם ערדבאָדען איזט.» (יז) דער עוויגע שפּראַך צו משה: אויך דיזעס, וואַז דוא געזאַגט האַסט, וויל איך טהון; דען דוא האַסט געוואָגענהייט אין מיינען אויגען געפֿונדן, אונד איך האַבע דיך נאַמענט-
ליך אויזערזעהען. (יח) משה שפּראַך הירויף: לאַס מיך דיינע הערדליכקייט שויען!» (יט) יענער שפּראַך: «איך חילל אללע מיינע גיטע פֿאָר דיר איבער ציהען לאַססען, אונד מיט דעם נאַמען דעם עוויגען פֿאָר דיר אויזרופֿען: וויא איך געוואָגען בין,

בין | וועם איך געוואָגען

רש"י

ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במס' ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: יד ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: טו ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: טז ובמה יודע איפא. יודע מציאות החן. הלא בלכתך עמנו. ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם עכ"א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו': יז גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על עכ"א אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד') ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח: יח ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו. יט ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שאראה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה וקראתי בשם ה' לפניך.

ללמדך

באור

ניר ונלחך: (יד) ויאמר פני ילכו, פנים יאמר על הכעס, כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח), והכוונה כמו שתרגם ינ"ע, אמתין עד שיעברו פנים של זעם, ואחר כך אניח לך, לעשות נקמתך, שאלך אני בעצמי עמכם: (טו) אם אין פניך הלכים, כל עוד שלא יעברו פנים של קנף: אל תעלנו מזה, וטוב לנו לשבת פה, עד שוב אמתך ממנו, מלעלות ע"י שליח: (טז) ובמה וגו' הנה נודע ונתפרסם חטא העם הזה וענשו נפרסם גדול, עתה כאשר ישוב אפך ואמתך מעמך ותרצ' אותם, ראוי שיודע גם הרצון נפרסם וגלוי, ובמה יודע זה? כי אם כאשר תלך עמנו, על ידי היתרון הזה לבד, ידעו כל הגוי' כי מצאנו חן בעיניך, כי על ידי זה נהי' נפלאי' ומעולי' ומובדלים מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה וגו', שלא תעלו מזה, כי אם אחרי שאתרצה לכם להשרות שכינתי בתוככם: (יח) הראני נא את כבדך, ראה משה שהי' עת רצון לפניו והוסיף לשאול, שיראה לו באספקלרי' המאירה את כבודו, ועל ידי זה ידע את דרכיו, כאדם הרואה את פני חברו ומכיר בקלסתר פניו את דרכיו ומדותיו, עת הזעם ועת הרצון, עת הדין ועת הרחמים, כן בקש לדעת ע"י ראיית הכבוד במראה ממש, את דרכי השם ומדות הנהגתו עם בריותיו, בכל שעה ושעה, והי' עקר בקשתו לפי עומק פשוטו של מקרא לטובת האומה אשר הוא עוסק בהנהגתה, למען ידע לעת הצורך אם הוא שעת רצון לפניו, אם אין, ובמה לעורר רחמיו וחסדיו ברגע האף ושצף הקצף, כאשר יקטאו בניו לו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך, שתשיגני ותתבונן במדת טובי יותר מכל אדם, ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'), כי טוב האדם ניתו: וקראתי

בשם

לפניך וחנתי את־אשר אחן ורחמתי את־אשר ארחם: כ ויאמר לא תוכל לראת את־פני כי לא־יראני האדם וחי: כא ויאמר יהוה הנה מקום אתי ונצבת על־הצור: כב והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד־עברי: כג והסרתי את־כפי וראית את־אחרי ופני לא יראו: פ

פרשת יום ה' הו ג' של ח"ה של פסח

לד א ויאמר יהוה אל־משה פסל־לך שני־
לחת

אונקלוס

בשמא דיי קדמך ואחון למאן דאחון וארחם על מאן דארחם: כ ואמר לא תכול למחזי ית אפי שכינתי ארי לא יחזינני אנשא ויתקיים: כא ואמר יי הא אתר מתקן קדמי ותתעתד על טנרא: כב ויהי במיעבר יקרי ואשוינך במערת טנרא ואגין במימרי עלך עד דאעבר: כג ואעדי ית דברת יקרי ותחזי ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון:

לד א ואמר יי למשה פסל לך תרין לוחי אבניא

תרגום אשכנזי

בין, אונד מיך ערבארמע, דעססן איך מיך ערבארמען.» (כ) דער עוויגע פוהר פארט: «דוא קאננסט מיין אנטליץ ניכט שויען; דען קיין מענש שויעט מיך אונד בלייבט אם לעבען.» (כא) דער עוויגע שפראך פערנער: «היר איזט איינע שטעללע בייא מיר, דא קאננסט דוא אויף דעם פעלזן שטעהן. (כב) ווען נון מיינע הערליכקייט פאראיבר ציהען וויר, ווערדע איך דיך אין דיא העהלע דעם פעלזענס טהון, אונד מיינע האנד איבער דיך דעקקען (דאז הייסט: דיך אין מיינען אללמעכטיגן שוצנעהמען, אונד פערהיטען, דאס דוא ניכט דאז אנטליץ שויעסט), ביז מיינע הערליכקייט פאראיבר זיין וויר. (כג) ווען איך דען מיינע האנד פאן דיר נעהמע (דאז הייסט: דיינען בליקקען איהרע פרייהייט לאססע), זא ווירסט דוא מיינער ערשיינונג פאן הינטען נאכשויען, מיין אנטליץ אבער קאן ניכט געשויעט ווערדען.

לד (א) דער עוויגע שפראך צו משה: «הויע דיר צווייא שטיינערנע

באור

בשם ה' לפניך, שאקרא לפניך בשם הגדול ואזכור את מדותי, וע"י הקריאה ההיא וזכר המדות תדע ותבין דרכי החנינה והרחמי', איך יחונן בשמי מי שארצה לחון וירוחם בטובי הגדול עת שאחפוץ לרחם: (כ) ויאמר לא תוכל וגו', כי ראיית הפנים שאלת במדאה ממש לא תוכל לראותם, בעודך חי: [* יראני, בא בפתח גדול תחת קמץ קטן (שהוא הניוי), והראוי יראני, וכמוהו פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט), יאהבני אישי (שם כ"ט ל"ב), הבדל יבדילני (ישעי' נ"ו ג'), ודומיהם *]: (כא) הנה מקום אתי, בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך, שאטמינך שם שלא תנזק, ומשם תראה מה שתראה, זהו פשוטו, ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר, ואומר המקום אתי, ואיני אומר אני במקום, שהקב"ה מקומו של עולם, ואין העולם מקומו. (רש"י, שמקום יאמר על הענין אשר בו קיום הדבר והתמדת מציאותו, והשם מקיים את כל במצא זולתו במאמר פיו שהוא הגלות רצונו וחפצו, לכן הוא מקומו של עולם: (כב) בעבר כבדי, כשאעביר כל טובי לפניך: בנקרת הצור, כתרגומו, במערת טנרא, והוא, מגזר' העיני האנשי' ההם תנקר (במדבר ט"ז י"ד), יקרוה ערבי נחל (משלי ל' י"ז), אני קרתי ושתיתי מים (מלכים ב' י"ט כ"ד וישעי' ל"ז כ"ה), כלם לשון כריי' הם: ושכתי כפי, אונקלו' תרג' ואגין במימרי, כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש, כי אם במאמר פיו שהוא הרצון, והנה הכף כדמות סתר, כאדם המסתיר עיניו השמש בכפו שלא יראנו, ויזיק מוהרו, כן אסתיר נגדך, שלא תהרוס להביט במה שלא הורשית: עד עברי, עד שתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: (כג) והסרת את כפי, אחרי אשר אעבור מכנגד פניך, שלא תוכל עוד לראות ראיית הפנים, או אסיר את כפי מעליך, כתרגומו ואעדי ית דברת יקרי, שלא אסתירך עוד בסתר הכף למען תוכל להביט את אחרי, כי פני לא יראו: וענין ראיית האחוריים, הוא השגת דרכי השם מצד פעולותיו הנכבדות, כי זה הוא תכלית מה שאפשר לנברא להשיג ממעל' כבודו יתברך, והשיג משה רבינו ע"ה ממנו יותר מכל אדם, לפניו לא קם ואחריו לא יהי' אדם שהגיע אל מעלתו הנכבדת בהשגת השם יתעלה וידיעת הדרכים והמדות אשר בהם ינהיג את הנבראים, וראיית הפנים היא השגת השם נודעת דרכיו מצד עצמותו, והיא בלתי אפשרית לכל נברא, כי העצם יתעלם ע"י מושיגיו, ואין מושג מצד עצמותו נשגב ממשיגו, לכן לא ישיג את עצם השם יתעלה מצד עצמותו, כי אם הוא בעצמו, וכבר דברנו מזה למעלה בפרשת שמות (ג' ע"ו):

לד (א) פסל לך, אתה שברת הראשונים, אתה פסל לך אחרים: כראשנים, כמדתם: על הלחת, ככל השם במקום הכנוי, כי כן

רש"י

ללמדך סדר בקשת רחמי' אף אם תכלה זכות אבו' וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון יהיה נענין כי רחמיי לא כלים: וחנותי את אשר אחון. אותם פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה א"ל הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם: כ ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: כא הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תנזק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואין אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: כב בעבור כבודי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר ט"ז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל') יקרוה עורבי נחל (ישעיה ל"ז) אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכותי כפי. מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעל' שאינו צרי' לסכך עליו בכף ממש: כג והסירותי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהג' כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחורי. הראהו קשר של תפילין:

לד א פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו וא"ל הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה: פסל
לך

לחת אבנים כראשנים וכתבתי על־הלחת את־הדברים אשר היו על־הלחת הראשנים אשר שברת: ב והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל־הר סיני ונצבת לי שם על־ראש ההר: ג ואיש לא־יעלה עמך וגם־איש אל־ירא בכל־ההר גם־הצאן והבקר אל־ירעו אל־מול ההר ההוא: ד ויפסל שני־לחת אבנים כראשנים וישכם משה בבקר ויעל אל־הר סיני כאשר צוה יהוה אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: ס ה וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה: ו ויעבר יהוה על־פניו ויקרא יהוה ׀

יהוה

אונקלוס

אבניא כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא: ב והוי זמין לצפרא ותסק בצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא: ג ואנש לא יסק עמך ואף אנש לא יתחזי בכל טורא אף ענא ותורי לא ירעון לקבל טורא ההוא: ד ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדם משה בצפרא וסליק לטורא דסיני כמא די פקיד יי יתיה ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא: ה ואתגלי יי בעננא ואתעתד עמיה תמן וקרא בשמא דיי: ו ואעבר יי שכינתיה על אפוהי וקרא יי יי אלהא

רחמנא

תרגום אשכנזי

שטיינערנע טאפעלן, וויא דיא ערסטען ווארען: זא וויל איך אויף דיא טאפעלן דיא ווארטע שרייבען, דיא אויף יענען טאפעלן ווארען, וועלכע דוא צערבראכען האסט.
(ב) זייא אויף מארגען דאמיט פערטיג, דוא זאללסט נעמליך מארגען דען בערג סיני הינויף געהען, אונד דארט אויף דער שפיצצע דעס בערגעס מיך ערווארטען. (ג) נימאנד זאלל מיט דיר הינויף געהען, אויך זאלל נימאנד געזעהען ווערדען אויף דעם גאנצען בערגע, זאגאר דאז קליינע פיה אונד רינדפיה זאללען ניכט ווידען געגען דען בערג הין.
(ד) משה הויעטע צווייא שטיינערנע טאפעלן וויא דיא ערסטען ווארען, שטאנד פריהמארגענס אויף, שטיג אויף דען בערג סיני, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען, אונד נאהם דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן מיט.
(ה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואלקע העראב, שטעללטע זיך ביא איהם הין, אונד ריף איהם נאמען דעס עוויגען. (ו) נעמליך דיא ערשיינונג דעס עוויגען צאג פאר משה פארבייא, אונד ריף (דער עוויגע) איזט אונפערענדערליך דאז עוויגע וועזען

רש״י

לך• אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות• משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה א״ל שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה א״ל המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן המלך זה הקב״ה השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב״ה ישראל לכך נאמר פסל לך: ב נכון• מזומן: ג ואיש לא יעלה עמך• הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקולות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: ה ויקרא בשם ה'• ומתרגמינן וקרא בשמא דה': ו ה' ה'• מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב: אל• אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כ״ב) אלי אלי למה עזבתני ואין

באור

כן דרך לחות הלשון: (ב) נכון, שיכלה מלאכתו היום, ויהי' מזומן למחר: ונצבת לי, שיהי' נצב שם וימתין עד שיגלה עליו מ״ה הקב״ה: (ג) ואיש לא יעלה עמך, שלא יעלו עמו זקני ישראל, כאשר עשו בלוחות הראשוני': בכל ההר, אף בתחתיתו מקום מעמד העם בראשונה: אל מול ההר ההוא, מנגד הרחק ממקום הכבוד, כי בראשוני' לא הוזהרו רק על הנגיעה, והחמיר במתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון, כי הי' המעמד הזה למשה לבד בזכותו ובתפלתו, וגדול יהי' הכבוד הנגלה על ההר האחרון יותר מן הראשון (ה) ויתיצב, יש מפרשי' הענן נתיצב, כי השם הי' עובר, ואין צורך לזה, כי אחרי שאמר וירד, יתכן לומר נתיצב על הפסקת הירידה, כי שם עמד עד שעבר אח״כ: עמו, עם משה שהי' נצב שם, כדכתיב ונצבת על הצור: ויקרא בשם ה', בעל הטעמים העמיד תיבת בשם בטעם מפסיק, ויהי' לדעתו כאלו כתוב ויקרא ה' בשם, ואולם אין כן דעת אונקלוס שתרגם וקרא בשמא דה', ורש״י ז״ל הסכים עמו: (ו) ויעבר ה' על פניו, לקיים מה שאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך, ואונקלוס תרגם ואעבר ה' שכינתי' על אפוהי: ויקרא, ת״יונלי' משה ואמר, הי' רחוק בעיניו שיהי' השם קורא השם, וכבר נאמר למעלה וקראתי בשם ה' לפניך, והנכון כפשוטו שהשם הוא הקורא המודיע דרכיו ומדותיו למשה עבדו, ולמדו איך יקרא; והנה הקריאה הוא' הי' הנזכרת בפסוק הקודם ויקרא בשם ה', והוא על דרך כלל ופרט, שעתה הוא מפרש, איך היתה הקריאה ההי' ומה קרא; ה' ה', השם הראשון הוא נושא המאמר והשני הנשוא, כאומר השם הוא השם, והטעם שתכלית כל מה שיסופר על הנושא הנכבד הזה, וכל מה שאפשר לבטא בשפתים או לחשוב במחשבה מעצמותו, הוא השבות הנושא ההוא בעצמו, הוא הוא, וכן אמר אהי' אשר אהי', אני אני הוא, והעיון הזה עמוק עד מאד, ולפי פשוטו כך ענינו, השם ההי' והוה ויהי' הנמצא לישראל בעת צרותם, הוא העצם ההוא בלי שנוי ותמורה ונמצא לקוראיו תמיד, אני אני הוא, אני הוא קודם שיחטא ואני הוא אחר שיחטא וישוב: אל, תקיף ויכול על כל; רחום, המרגיש עלבון ונפשו הומי' נכרת זולתו יקרא מרחם, ואם יתעורר ע״י זה להושיע

יְהֹוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא

מצאתי

אונקלוס

רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקֻשׁוֹט׃ ז נָטַר טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וְלַחוֹבִין סָלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּלְדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃ ח וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ ט וַאֲמַר אִם כְּעַן

אשכחית

תרגום אשכנזי

וועזען, איין אללמעכטיגער גאָטט, אללבאַרמהערציג אונד אללגנעדיג, לאַנגמיטהיג, פאַן אונענדליכער הולד אונד טרייע; (ז) דער זיינע הולד דעם טויזענדסטען געשלעכט נאָך אויפבעהעלט, דער מיססעטהאַט, אבפאַלל אונד זינדע פערגיבט, דער אבער ניכטס אָהנע אַהנדונג הינגעהען לעסט, פילמעהר דיא מיססעטהאַט דער עלטערן היימזוכט אַן קינדערן אונד קינדעסקינדערן, אים דריטטען אונד פירטען געשלעכט.» (ח) משה איילטע, נייגטע זיך צור ערדע, וואַרף זיך הין צום אַנבעטען: (ט) אונד שפראַך: «דאַ איך גנאַדע אין

דען

רש"י

ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי' חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: ז נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עונות. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשנאי: ועל רבעים. דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: ח וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: ט ילך נא ה' בקרבנו.

כמו

באור

להושיע, בלי תקות גמול, כי אם להטיב לנושע, יקרא חונן, כי החנינ' היא התכונה בנפש להטיב לזולתו למענו, לא לטובת המטיב: והנה השם לבדו הוא רחום וחנון, ולא יאמר על שום נברא שהוא רחום וחנון, כי אם מרחם וחונן, וכן יאמר עליו לבדו שהוא ארך אפים, ועל זולתו יאמר שהוא מאריך אף, ומה נכבד הטעם בזה למבינים: ארך אפים, אינו ממהר ליפרע מעושה הרע, אולי ישוב אליו וירחמהו: ורב חסד ואמת, ת"א ומסגי למעבד טבון וקשוט, כי מלת ורב תשרת בעבור אחרת, כאלו אמר ורב חסד, ורב אמת, והחסד הוא הטובה הבאה מגדול לקטן ממנו וצריך אליו ובל"א (גנאדע) או (הולד), והאמת הוא האמונה (טרייאה בל"א) לקיים דברו ולשלם שכר טוב לעושי רצונו, ואמר עליו ית' שהוא רב חסד ואמת, שהוא מקור החסד והאמת, והמדות הללו בלי שעור ותכלית הם עצמותיות לו, וכן מתורגם בל"א: (ז) נצר חסד, שומר וזוכר חסדו, כענין שנאמר זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלי' צ"ח ג'): לאלפים, אנשי הדור השלישי יקראו שלשים, והדור הרביעי יקראו רבעים, ואנשי הדור האלף יקראו אלפים, כן פי' הרשב"ם בפ' יתרו (לעיל כ' ו'), ורא"ז ל פי' לאלפים, לשני אלפים דורות: עון, משרש עוה, מעשה מעוות יקרא עון (בל"א מיסעטאט), ונושא או סובל העון ההוא, אם הוא החוטא, או הגורם לחטוא, עליו לתקן המעוות, או לסבול ענשו, כמו ואכליו עונו ישא (ויקרא י"ט ח'), הענין יסבול ענשו, ונשא את עונה (במדבר ל' ט"ז), העונש יסור מעליה ויהי' עליו, כי הוא הגורם לחטוא, ואם הנושא את העון הוא מי אשר חטאו לו, אין המעוות צריך לתקון כלל, ואז הוא מענין הסליחה והמחילה: ופשע, כמו שארז"ל פשעים אלו המרדים, וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי (מלכי' ב' ג' ז'), אז תפשע לבנה (שם ב' ח' כ"ב ודה"ב כ"א י'), והיא היציאה במרד מרשות המושל בצדק, בל"א (אבפאלל): וחטאה, כוללת כל מחשבה וכל מעשה נשגגה, כי הקולע ואינו כוון אל המטרה אשר הוצג לו לירות אליו, הוא חוטא, כמו קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטי' כ' ט"ז), וכן העושה מעשה או חושב מחשבה בלתי נכונה אל התכלית, שהוא אשרי האדם הנרצה', הוא חוטא (פעהלט בל"א), והמעשה או המחשבה ההיא תקרא חטא, חטאת או חטאה (פעהלטריט, (זינדע) [* ומלת וחטאה היא שם המקרה כמו חטאת, אף שבטי"ת דגושה, כמו וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה' י"ח) ואיננה כמו בממלכה החטאה (עמוס ט' ח'), שהיא שם תאר, ושאר שמות המקרה בשרש זה הבאים בה"א בסוף, האל"ף בהם נח"פ והטי"ת רפוי' *]: ונקה, על דרך התפעל ונקה הוא שם הפועל כמו אם ענה תענה (לעיל כ"ב כ"ב), והכוונה שאינו מוותר על העון לגמרי, שלא נפרע ממנו מעט מעט, וכן מתורגם בל"א, כי פרעון העון בל"א (אהנדונג), רק למדו חז"ל מאלות ונקה לא ינקה, מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים, על כן הוצאה מלת ונקה ממספר המדות: פקד עון אבות, גם היא מדת רחמי', שאינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, אף שאינו מוותר לו לגמרי, כי אם פוקד עוונו להפרע ממנו בצדק ובמשפט, אחת אחת, על בני' ועל בני בני' וגו', והכוונה כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כמו שפיר' במקרא אחר לשנאי, והנה אלו הם שלש עשרה המדות שזכרו חז"ל, כיה' ה' הם שתים, כי השם הנכבד אף הוא ממספר המדות, ומלת אל שלישית, ורחום רביעית, וחנון חמישית, וארך אפים ששית, ורב חסד שביעית, ורב אמת שמינית, נצר חסד לאלפים תשיעית, נשא עון עשירית, נשא פשע עשתי עשרה, נשא חטאה שתים עשרה, כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה, ונקה שלש עשרה, וכל הנאמר אחר כך הוא פירוש לנשיאת העון, כי על הדרך הזה הוא נושא, כי הוא פוקד עון אבות על בני' וגו': (ח) וימהר משה, כשראה שכינה עוברת ושמע המדות הנכבדות האלו מפי הגבורה, שהם כלם חסדי' ורחמי' אף על העושה בזדון ופושע במלכו ואלהיו, הבין מזה שכבר עברה שעת החרון, ושנתרצה השם לישראל ברצוי גמור, מיד נפל על פניו והשתחוה, בהודות והלל לה', והתחנן לו כמו שיבא, וכ"ת הירושלמי ואקד על ארעא ואודי ושבח: ויקד, מפעלי הכפל מגזרת קדקד, ששם קדקדו בארץ, על משקל ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ויקדו כמו ויתמו (דברי' ל"ד ח'): (ט) כי עם קשה ערף הוא, כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם, בעבור שהם עם קשה ערף, כי אחר שנתרצה להם הקב"ה, הי' הוא טוב לקושי ערפם יותר ממלאך, ומבקש להגדיל טובם יותר, כי הם עמו ונחלתו, וכאשר בשעת הכעס הי' נוח להם שישלח לפניהם מלאך, בעבור שהם עם קשה ערף, כמו

שאמר

מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה

למוקש

אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכינתא דיי ביננא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא: י ואמר הא אנא גזר קים קדם כל עמך אעביד פרישן די לא אתבריאו בכל ארעא ובכל עממיא ויחזי כל עמא די את ביניהון ית עובדא דיי ארי דחיל הוא די אנא עביד עמך: יא טר לך ית דאנא מפקדך יומא דין הא אנא מתריך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי: יב אסתמר לך דילמא תגזר קים ליתיב ארעא די את עליל עלה דלמא

יהי

דען אויגען מיינעס הערן געפונדען, זא מאג דאך מיין הערר זעלבסט מיט אונז געהען; עז איזט צוואר איין האלזשטאררינעס פאלק, אלליין פערגיב אונזערע מיססעטהאטען אונד זינדען, אונד נים אונז צו דיינעם אייגענטהום אן!» (י) יענער שפראך: «זיהע! איך מאכע איינען בונד (דאז הייסט: געבע דיר דיא פערזיכערונג), פאר דען אויגען דיינעס גאנצען פאלקעס וויל איך וואונדער טהון, דער גלייכען אויף דער גאנצען ערדע אונד אונטער אללען נאציאנען ניכט געשעהען וינד, דאמיט דאז גאנצע פאלק אונטער וועלכעם דוא ביסט, ערקעננע, וויא ערשטוינליך דיא טהאטען דעס עוויגען זינד וועלכע איך פיר דיך טהון ווערדע.» (יא) בעאבאכטע צו דיינעם אייגענען בעסטען, וואז איך דיר הייטע געביטע; איך טרייבע פאר דיר אויז דאז פאלק אמורי, כנעני, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי (יב) היטע דיך, דאס דוא קיינען בונד מאכעסט מיט דעם בעוואהנער דעס לאנדעס, וועלכעם דוא מיט קריג בעציהסט; ער מעכטע דיר איינע שלינגע ווערדען (דאס הייסט:

דיך

רש"י

כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות ע"א: י. כורת ברית. על זאת: אעשה נפלאות. ל' ונפלינו שנהיו מובדלים בזו מכל האומות ע"א שלא תשרה שכינתי עליהם: יא את האמורי וגו'. שש אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה

מפניהם

באור

שאמר פן אכלך בדרך (לעיל ל"ג ג') כן בעת הרצון טוב להם בשכינה, בעבור שהם עם קשה ערף, שהאל החנון והרחום יחון וירחם על עבדיו. (הרמב"ן): וסלחת לעוננו ולחטאתנו, מרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל, ואמר לעוננו ולחטאתנו, ולא הזכיר פשעינו, בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע. (הראב"ע): ונחלתנו, יב"ע תרגמו כמו ותנחילנו, ותחסננא ית ארעא דקיימית לאבהתנא [* וכן פי' הראב"ע בפסוק אשר ינחלו לכם (במדבר ל"ד י"ז), על דעת המדקדקים*], ורש"י ז"ל פי' ותתננו לך לנחלה מיוחדת, זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך, שנהי' מובדלים בזה מכל האומות, שלא תשרה שכינתך עליהם [*,וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נחל שכל שהם מפעל הקל הם פעלים יוצאים אל פעול אחד לבד והוא הנחלה וכו', ופירוש וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו, תנחל אותנו שנהי' נחלתך כמו שאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב ט'), והם עמך ונחלתך (שם ט' כ"ט), וכו' והכבד יוצא לשניים פעולים ע"ש, ור"ל בין מבנין פעל ובין מבנין הפעיל, כפי הראיות שהביא שם ס], וכן מתורגם כל"א: (י) כרת ברית, כמו שיאמר בפרשה הבאה (פסוק כ"ז), כי על פי הדברי' האלה כרתי אתך ברית, והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה, ובעבור זה אכתוב לך הלוחו' השניים, ויהי' כשטר עדות, לבטחון על זאת שאלך עמכם, ואסלח לכם ואנחול אתכם לעם נחלה, כאשר התפללת לפני, וגם את הדבר הזה שדברת אעשה, נגד כל עמך אעשה לך הפלאה, שיתמהו עליו כל רואיך, וידעו כי נתתי מהודי עליך, שלא נעשית כן מיום שבראתי שמים וארץ, וזהו דבר קרינות הפנים, וכתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה (דברי' ל"ד ז'), הפך תולדת כל הזקנים, וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ, לא נשמע זה בגוים: ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוי', כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים, אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות, אלא שהענין ירמוז על הפלא שיעשה עם משה נגד כל העם: כי נורא הוא, כדכתיב ויראו מגשת אליו (לקמן פסוק ל'): (יא) שמר לך, לטובתך, כי בכל מצות השם טובה לעושיהם: גרש, מהבנין הקל, והוא פעל יוצא, וככה אלמנה וגרושה (ויקרא כ"א י"ד), והנה זאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שלח מלאך (לעיל כ"ג כ'), עם הפרשה שהיא למעלה ממנה, והכוונה שיחזרו אל התנאים הראשונים, אשר התנה עמהם בלוחות הראשונים: (יב) השמר לך, זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם

לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ: יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן: יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא: טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ: טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן: יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם: יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר

ושה

אונקלוס

יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ: יג אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן: יד אֲרֵי לָא תִסְגּוֹד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֱלָהּ קַנָּא הוּא: טו דִּלְמָא תִּגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן: טז וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעַיַן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֶן וְיַטְעַיַן יָת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהֶן: יז דַּחֲלַן דְּמַתְּכָא לָא תַעֲבֵיד לָךְ: יח יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם: יט כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי הוּא וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ בְּכוֹר תּוֹר

ואימר

תרגום אשכנזי

דיך אינס פערדערבען שטירצען. (יג) איהר זאָללט פילמעהר איהרע אַלטערע נידעררייסען, איהרע בילדזיילען צערברעכען אונד איהרע האַיינע נידערהויען. (יד) דען דוא זאָללסט פאָר קיינעם אנדערן געטטליכען וועזען צור פערעהרונג נידערפאַללען, דען דער עוויגע פיהרט אויך דען נאַמען: אייפערער, ער איזט איין אייפערפאַללער גאָטט, דער קיינען נעבען זיך לײדען קאַן. (טו) ווען דוא נון איינען בונד מאַכסט מיט דעם בעוואָהנער דעם לאַנדעס, אונד זיא דען מיט איהרן געטטערן אונצוכט טרייבן אונד איהרען געטטערן אָפּפער שלאַכטען, זאָ מאַנכער קעננטע דיך איינלאַדען, אונד דוא פאָן זיינעם אָפּפער עססען. (טז) דוא ווירדעסט אויך פאָן זיינען טעכטערן פיר דיינע זעהנע אויזוועהלען, אונד ווען דען זיינע טעכטער מיט איהרן געטטערן אונצוכט טריבען, זאָ ווירדען זיא אויך דיינע זעהנע צור אונצוכט מיט איהרן געטטערן פערפיהרען. (יז) מאַכע דיר איבערהויפט קיינע געטטער, פאָן מעטאַלל געגאָססען. (יח) בעאָבאַכטע דאַז פעסט דעם אונגעזייערטען בראָדעס, זיבען טאַגע זאָללסט דוא אונגעזייערטעס בראָד עססען, וויא איך דיר געבאָטען האַבע, צור בעשטיממטען צייט אים אָהרען מאָנאַט; דען אים אָהרענמאָנאַט ביסט דוא אויז מצרים געגאַנגען. (יט) אַללעס ערסטלינג דער געבערמוטטער געהערט מיר צו, אויך וואָז דיין פיה אַן מעננליכן יונגען ווירפט, דאַס ערסטלינג פאָן איינעם אָכסען

אונד

רש"י

ומפניהם: יג אשריו. הוא אילן שעובדים אותו: יד קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל ל' קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: טו ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: יח חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה מבכרת בבישולה: יט כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה. אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. ל' פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז)

תי"ו

באור

(שם כ"ד): (יג) כי את מזבחתם, כמו כי הרס תהרסם (שם): [* מזבחתם, וכן מצבתם, באים נרבוי הנקבות לבד, שלא כמנהג, ועל המנהג מזבחותיהם מצבותיהם: אשריו, כל עץ שעובדי' אותו או נוטעי' אותו לכבוד מי שעובדים אותו נקרא אשרה *]: (יד) קנא שמו, מקנא ליפרע ואינו מוותר, וזהו כל לשון קנאה, אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו. (רש"י), וכבר בארנו במקום אחר (שם כ' ה'), ענין הקנאה, שהוא הקצף על החולק כבוד ואהבה לבלתי ראוי, ומונע אותם מן הראוי להם: (טו) פן תכרת, כמו לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שם כ"ג ל"ב), והוסיף לפרש פן תכרת ברית וגו' וזנו בנתיו: ואכלת מזבחו, כסבור אתה שאין עונש באכילתו, ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם, שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך. (רש"י), ולדעת הרמב"ן זהו אזהרה לאוכל תקרובת ע"ז, וכן פירושו, פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם, כי יזבחו להם תמיד, ופן יקרא לך ואכלת מזבחו, ופן תקח מבנותיו לבניך, והנה כלן אזהרות נמשכות בלאו הראשון שאמר פן תכרת ברית: (יז) אלהי מסכה, הוסיף פה זאת האזהרה, בעבור מעשה העגל, שלא יעשו אפי' במחשבת שמים אותו תייר לפניהם: (יח) את חג המצות, הזכיר ענין שלש הרגלים, כמו שזכר בפרשה העליונה, והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז, כאשר בארנו שם: [* אשר צויתך, תחסר הכ"ף כאשר צויתך, וכן ת"א וי"ע *]: חדש האביב, חדש הבכור, שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי, באדם, והנה זכר דבר הבכורות, לפי שגם הם זכר ליציאת מצרים, כמו המועדים: וכל מקנך תזכר וגו', וכל פטר שור ושה אשר תזכר מקנך, אשר יפטור זכר את רחמה: פטר, לשון פתיחה, וכן פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז י"ד) כן פירש"י, וכן ת"א וי"ע, ואחרי הדקדוק במקומות אחרים מהכתוב שבא בהם הלשון הזה, וכן במה שהרגילו חז"ל להשתמש בפטור הפך החיוב, יראה שהוראתו הכוללת ענין שלוח הדבר המעוכב, ופתיחת המסגר אשר עצרו, או הסרת המונע אשר על ידו נתעכב לבלתי עשות מה שנטבעו לעשות, אמר כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות (ד"ה ב' כ"ג ח'), לא התירם ללכת אל עבדם, פוטר מים הוא המשלח ומסיר העקולים המעצרים אותם לבל יהיו נגרים

כדרכם

וְשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי

אונקלוס

וְאִימַר׃ כ וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ כא שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ׃ כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא׃ כג תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא

תרגום אשכנזי

אונד פֿאָן איינעם שאאפֿע׃ (כ) דאז ערסטלינג איינעם עזעלס זאָללסט דוא מיט איינעם שאאפֿע לאָז קויפֿען, ווען דוא עז אבר ניכט לאָז קויפֿסט, זאָ מוסט דוא איהם דאז געניק צערברעכען; דיא ערסטגעבאָרנע דיינער זעהנע זאָללסט דוא לאָז קויפֿען, מאן זאָלל ניכט פֿאָר מיר ערשיינען לעער (אָהנע אָפּפֿער). (כא) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אם זיבענטען טאגע אבער זאָללסט דוא פֿייערן, זעלבסט צור צייט דעם פֿפֿליגענס אונד דער אָרנטע זאָללסט דוא פֿייערן. (כב) דאז וואָכענפֿעסט זאָללסט דוא האַלטען, דאז פֿעסט דער ערסטלינגע פֿאָן דער וויייצענאָרנטע, וויא אויך דאז פֿעסט דעם פֿרוכטאיינברינגענס, ווען דאז יאהר זיינען קרייזלויף בעשליסט. (כג) דרייא מאָהל אים יאהר זאָללען אללע דיינע מאננספערזאָנען ערשיינען פֿאָר דעם העררן, דעם עוויגען, פֿאָר דעם גאָטטע

רש"י

תי"ו של תזכר ל' נקבה היא מוסב על היולדות: **כ** ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא' מקרא יתר הוא ומופנה לג"ש ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: **כא** בחריש ובקציר תשבות. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבות ועבודת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: **כב** בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים: בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו ל' הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחילת השנה הבאה: תקופת. ל' מסיבה והקפה: **כג** כל זכורך. כל הזכרים שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם:

באור

כדרכם: יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), ישלחו בשפה כל מה שבלבם לדבר: ואחרי שהמחויב בדבר אין לו רשות לעשו' הפך קונו, הנה הוא כמו כלוא ועצו' ע"י החיוב ההוא, והפכו שלוח וחפשי מן החוב, והוא פטו': וכן יתפרש פטורי' כיומם ולילה עליה' במלאכ' (ד"ה א' ט' ל"ג), פי' פטורי' משאר מלאכות כי במלאכ' השיר היו מתעסקי' יומם ולילה, בל"א (פריא, לאז, לאזגעלאזן), וכן פטר רחם, שלוח הרחם, כאשר נפתח' עצירתו תחלה: תזכר, בנין נפעל, ובא כאן מקנה בלשון נקבה, כלומר תהי' נזכרת, שיהיו נפרשי' ממנה הזכרים: ולדעת המתרגמים אונקלוס ויב"ע מלת תזכר מוי לנוכח, דכרין תקדיש: (כ) ופטר חמור, ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה, נותן שה לכהן, והוא חולין ביד כהן, ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים. (רש"י): וערפתו, תהרגהו בקופץ ממול ערפו: כל בכור בניך תפדה, חמשה סלעים פדיונו קצוב, שנאמ' ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר י"ח ט"ו): ולא יראו פני ריקם, כשתעלו לרגל לראות, לא יראו פני ריקם, כי אם תביאו עולה לראיית הפנים: (כא) ששת ימים תעבד, ככה כתוב בראשונה (לעיל כ"ג י"ב), וסמך השבת לחג המצות ולקדוש בכורות, שהם זכר ליציאת מצרים, וכן השבת, כמו שנאמר בדברות האחרונו' וזכר' כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשו' את יום השב' (דברי' ה' ט"ו): בחריש ובקציר תשבת, ע"ד הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עקר חיי האדם וכ"ש לשאר מלאכות: (כב) וחג שבעת, הוא חג הקציר שזכר למעל' (לעיל כ"ג ט"ז): בכורי קציר חטים, חג שאתה מביא בו בכורי קציר חטים לשתי לחם, והיא המנחה הראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש, כי מנחת העומר הבא' בפסח מן השעורי' היא: וחג האסיף, כשתאסוף תבואתך מן השדה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברי' כ"ב ב'): תקופת השנה, לשון מסיבה והקפה, והנה רש"י ורא"ע פירשו תקופת השנה תחלת השנה הבאה, ולמעלה הוא אומר בצאת השנה (כ"ג ט"ז), והטעם אחד, כי תקופת השנה מתדבקת, וסוף השנה העברה הוא תחלת השנה הבאה: ואונקלוס ויב"ע תרגמו במפקי דשתא, לפי הכוונה, ויתכן לפרש תקופת השנה, כשתשלים השנה את הקפתה, וכן מתורגם בל"א: (כג) את פני האדן ה' אלהי ישראל,

הוסיף

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח: כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: * פ

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי

הברית

אונקלוס

אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כד אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְקָךְ לְאִתַחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא: כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא: כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב:

כז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: כח וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָּא לָא אִשְׁתִּי וּכְתַב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמֵי

קיימא

תרגום אשכנזי

גאָטטע ישראליס.
(כד) דען איך ווערדע פעלקער פאָר דיר אויזטרייבען אונד דיינע גרענצען ערווייטערן; דעננאָך זאָלל זיך ניעמאַנד דיין לאַנד געליסטען לאַססען, ווען דוא הינויף געהעסט, פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו ערשיינען, דרייא מאָהל איהם יאַהר. (כה) שלאַכטע מיין אָפּפער ניכט ביים געזייערטען בראָדע. אונד פאָן דעם אָפּפער דעם איבערשרייטונגס פעסטעס זאָלל ניכטס דיא נאַכט הינדורך ביז אם מאָרגען בלייבען. (כו) דיא ערסטלינגע דיינער פריהעסטען לאַנדפריכטע זאָללסט דוא אין דאַז הויז דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ברינגען; קאָכע קיין יונגעס פיה אין דער מילך זיינער מוטטער. (כז) דער עוויגע שפראַך צו משה: «שרייבע דיר דיזע וואָרטע אויף! דען אויף דען אינהאַלט דיזער וואָרטע מאַכע איך מיט דיר אונד ישראל איינן בונד.» (כח) משה בליב דאָזעלבסט בייא דעם עוויגען פירציג טאַגע אונד פירציג נעכטע, אָס קיינע שפייזע אונד טראַנק קיינען טראַנק; דער עוויגע שריב אויף דיא טאַפעלן דיא וואָרטע דעם בונדעס נעמליך דיא

צעהן

רש״י

כד אוריש. כתרגומו אתריך וכן הא׳ רש (דברים ב׳) וכן ויורש את האמורי (במדבר כ״א) ל׳ גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: כה לא תשחט וגו׳. לא תשחט את הפסח ועדין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה: ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: כו ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו׳ ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול: גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: כז את הדברים

האלה

באור

הוסיף בפרשה הזאת אלהי ישראל, בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש, כתרגומו אתריך וכן החל רש (דברים ב׳ כ״ד ול״א), וכן ויורש את האמרי (במדבר כ״א ל״ב), לשון * גרושין: והרחבתי את גבולך, ושמא תאמר ערי הגבול רחוקים המה מבית הבחירה, ואיך אעזבם לעלות לירושלים, אעפ״כ אני מבטיחך שלא יחמד איש את ארצך: ולא יחמד וגו׳, כל כך אשלח אימ׳ בלב השכני׳, עד שלא יחמדו לקח׳ את הערי׳ הנעזבי׳ מיושביה׳, כאשר יעלו כל הזכרי׳ לירושלים: וכבר הודעתיך (לעיל כ׳ י״ז) ענין החמדה, ובמה יבדל מענין התאוה, שהתאוה בלב והחמדה מקושרת עם המעשה, כי הנה אין ספק שיתאוו האומות לירש את הארץ הטובה ההיא, ואולם בעבור האימה והפחד שתהי׳ עליהם, ישקוטו ולא יחמדו לקחתה במעשה: (כה) לא תשחט על חמץ וגו׳, לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים בבית א׳ מבני החבורה: [* דם זבחי, לא תזבח הזבח ולא תזרוק דמו על חמץ, ואחז המקרא דרך קצרה, וכן במקומות רבים *]: ולא ילין וגו׳, כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר, כי הנותר ממנו עד בקר באש ישר׳ ומן החלב שלא יקריב אותו אלא עד הבק׳, ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה (וכן פירש״י ז״ל על האמורין), כי הוא החג, כאשר אמר שם (כ״ד י״ח), ולא ילין חלב חגי עד בקר, כי כל המצות האלו שטיות. (הרמב״ן): (כו) ראשית וגו׳, פירשתי למעלה בפ׳ משפטים (שם י״ט): (כז) כתב לך וגו׳, זה שיכתוב בספר תנאי הברית החדשה אשר כרת עתה עם ישראל, והם הדברי׳ האמורים בפרשה זו הנני גרש מפניך וגו׳: כי על פי הדברים האלה, שלא תלכו אחרי אלהים אחרים ולא תכרתו ברית ליושב הארץ, ולא תתחתנו בם וגו׳: (כח) ויכתב על הלחת, אינו חוזר על משה, כי אם על השם, כי כן אמר, וכתבתי על הלחת (לעיל פסוק א׳), וכן במשנה תורה ואעל ההרה ושני הלחת בידי,

ויכתב

הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃ * לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר

אתם

אונקלוס

קְיָמָא עַשְׂרָא פִתְגָמִין׃ כט וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי דְסַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֵיחֲתֵיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סַגִּי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ ל וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סַגִּי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ׃ לא וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא בִּכְנִישְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן׃ לב וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִינוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ לג וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה

מלמללא

תרגום אשכנזי

צעהן געבאָטע.
(כט) אלז משה הערונטער גינג פאָן דעם בערגע סיני, דיא ביידען טאפעלן דעס צייגניססעס האטטע משה אין דער האנד, אלז ער פאָן דעם בערגע הערונטער גינג, זאָ וואוסטע משה ניכט, דאס דיא הויט זיינעס אנגעזיכטעס שטראהלען ווארף, וויל דער עוויגע מיט איהם געשפראָכען האטטע.
(ל) אלז אהרן אונד אללע קינדער ישראל'ס משה אנזאהען, אונד זיהע! זיין אנגעזיכט ווארף ליכטשטראהלען פאָן זיך, דא פירכטעטען זיא זיך, צו איהם הינצוטרעטען. (לא) משה אבער ריף איהנען צו, דא קעהרטען זיא צו איהם צוריק, אהרן אונד אללע פירסטען אונטער דער געמיינע, דא רעדעטע משה מיט איהנען.
(לב) הערנאך אבער טראטען אללע קינדער ישראל'ס הינצו, אונד ער בעפאהל איהנען אללעס, וואז דער עוויגע מיט איהם גערעדעט האטטע אויף דעם בערגע סיני. (לג) אלז משה מיט איהנע אויזגערעדעט

רש"י

הלכה. ולא הותר רשאי לכתוב תורה שבעל פה: כט ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביוה"כ: כי קרן. ל' קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד. רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנא' ושכותי כפי: ל ויראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כ"ד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל ולא יראים ולא מזדעזעי' ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: לא הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ול' הווה הוא כל הענין הזה: לב ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. ת"ר כיצד סדר המשנה משה היה לומד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצ' ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבע' וכו' כדאיתא בעירובין: לג ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא. בגמרא סוי לבא ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם הי' נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר

עמו

באור

וכתב על הלחת (דברי' י' ג' וד'): (כט) ברדת משה, כשהביא לוחות אחרונים ביה"כ: קרן, לשון קרנים, כמו קרנים מידו לו, שהוא כפל לשון של ונגה כאור תהי' (חבקוק ג' ד'), שביב האור היוצא מגוף המאיר נקרא קרן, על שם שהוא מבהיק ובולט כמין קרן, והכוונה שהאירו פניו כזהר הרקיע, מהוד ה' אשר האציל עליו בדברו אתו, וכן תרגם אונקלוס ארי סגי זיו יקרא דאפוהי: בדברו אתו, הטעם בדבר אתו השם: (ל) וירא אהרן, שהוא הראש: וכל בני ישראל, שיצאו לקראת משה ברדתו: (לא) ויקרא אליהם משה, שהיו שבים אחורנית מרוב הפחד, וקרא להם שישובו אליו: הנשאים בעדה, כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם, בשרם בסליחות עונם, ובלוחות שהוריד: (לב) ואחרי כן, כאשר ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים, נגשו כלם: ויצום וגו' בהר סיני, והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו, וכל תנאי הברית מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה: (לג) ויכל וגו' ויתן, כאשר כלה לדבר אתם הענין הנזכר נתן וגו': מסוה, כתרגומו בית אפי, בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים (לארווי בל"א), ויב"ע והירושלמי תרגמו סודרא, וכ"פ הרשב"ם והראב"ע ואמרו כי כמוהו וכדם ענבים סותה (בראשי' מ"ט י"א), וכתב הראב"ע כי הוי"ו פעמים נראית ופעמי' נסתרת, כמו עֹלָתָה (תהלי' נ"ב י"ו), ועוֹלָתָה (איוב ה' י"ו), עוּל ימים (ישעיה ס"ה כ'), גם עוילים (איוב י"ט י"ח), אל תוֹךְ המחנה (דברים כ"ג י"א וי"ב), גם ויבתר אותם בַּתָּוֶךְ (בראשית ט"ו י'), ולדעת הרשב"ם והרד"ק הם שני שרשים: ולכבוד קרני ההוד, שלא יזונו הכל מהם הי' נותן המסוה כנגד', ונוטלו בשעה שהי'

מדבר

אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ס

סדר ויקהל

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ

מלאכה

אונקלוס

מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: לד וכד עלל משה לקדם יי למללא עמיה מעדי ית בית אפוהי עד מפקיה ונפיק וממליל עם בני ישראל ית די מתפקד: לה וחזן בני ישראל ית אפי משה ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ומתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעליל למללא עמיה:

לה א וכנש משה ית כל כנישתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון: ב שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעביד ביה עבידתא יתקטיל

תרגום אשכנזי

אויזגערעדעט האטטע, טהאט ער איינע בעדעקקונג פֿאר זיין געזיכט. (לד) זא אפֿט אבער משה פֿאר דען עוויגען קאם, מיט איהם צו רעדען, נאהם ער דיא בעדעקקונג אב, ביז ער ווידער הינויז גינג; אלז דען גינג ער היניוז, אונד רעדעטע מיט דען קינדערן ישראל'ס וואז איהם געבאטען ווארדען. (לה) דא זאהען דיא קינדער ישראל'ס דאז אנגעזיכט משה'ס, דאס עז שטראהלען ווארף; הערנאך אבער טהאט משה ווידער דיא בעדעקקונג פֿאר דאז געזיכט, ביז ער ווידער היניין גינג מיט דעם עוויגען צו שפרעכען.

לה (א) משה ליס דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס פֿערזאממעלן, שפראך צו איהנען: דיזעס זינד דיא דינגע, וועלכע דער עוויגע צו פֿערפֿערטיגען בעפֿאהלען האט, (ב) זעכס טאגע אבער דארף נור האנדווערקסארבייט געמאכט ווערדען, אם זיבענטען טאגע זאלל אייך איין היילינגטהום זיין, איין פֿייערטאג דער ערסטען קלאססע, דעם עוויגען צו עהרען; ווער אן דעמזעלבען האנדווערקס ארבייט פֿעררי כטעט

רש"י

עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: לד ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם והשיב את המסוה על פניו: לה עד בואו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

לה א ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא ל' הפעיל שאינו אוסף האנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: ב ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה

באור

מדבר עם ישראל, ובשעה שהמקום מדבר עמו: (לד) ובבא משה, לשון הווה, כן הי' משפטו תמיד, וכן מתורגם בל"א: לפני ה', אל אהל מועד: יסיר את המסוה, לדבר עם השם פנים אל פנים: עד צאתו, מן האהל, ובצאתו יצא בלא מסוה: ויצא ודבר וגו', בגלוי הפנים דבר אליהם את דבר ה', וראו קרני ההוד המזהירים בפניו: (לה) וראו בני ישראל וגו', אחרי שראו בני ישראל את קרני ההוד בפניו בעודו מדבר עמהם, השיב את המסוה על פניו כשהוא מסתלק מהם, עד באו לדבר אתו, וכשבא לדבר אתו, עם השכינה, נוטלו מעל פניו:

לה (א) ויקהל משה, למחרת יה"כ, כשירד מן ההר, וכ"כ הרמב"ן שיתכן שהי' זה ביום מחרת רדתו, אחרי שנתרצה להם הקב"ה, ונתן לו הלוחות השניות, וכרת עמו ברית חדש שילך בקרבם, הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם, ובידוע שהי' שכינתו ביניהם, כענין שצוהו תחלה, ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (לעיל כ"ה ח'), לכן הקהילם עתה לצותם על מלאכת המשכן: כל עדת, אף הנשים, כי כלם התנדבו במלאכת המשכן: אלה הדברים, המשכן וכל כליו וכל עבודתו, על כן אמר לעשת אתם, כמו שתרגם האשכנזי (זיא צו פערפערטיגן), וזהו שאמרו רז"ל במכילתא רבי אומר להבי' שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה על פה, לפי שכל המלאכות האלה היו במשכן, וכיון שפרט להם את כלם באמרו אלה הדברים וגו', והזהירם אח"כ שלא יעשום בשבת, הרי הזהירם על פה על כל ל"ט מלאכות: (ב) ששת ימים, הקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן, לומר שאינו דוחה את השבת (רש"י), וכתב הרא"ם י"מ הקדים לאו דוקא, לא קושטא דמלתא קאמר, דהא אפי' בלא הקדים נמי מצינן למידק זה, מדסמך אזהרת שבת למלאכת המשכן, דכה"ג דרשו רז"ל בפ"ק דיבמות דף ה' ע"ב) ומייתי לה רש"י בפרשת קדשים (ויקרא י"ט ג'), סמך שמירת שבת למורא האב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא האב, אם אמר לך חלל את השבת, אל תשמע לו, ואלו הי' הקודם הוא הדוחה, הי"ל למדרש איפכא שאם אמר לך אביך חלל את השבת תשמע לו, ע"ש שהשיב על דבריהם, וחזר וכפל את דבריו בפרשת קדשים: ועל פי דרכנו אין דמיון בין שני אלו הדרשות כלל, ולא יפול שם ענין הקדימה, כמו שלא יפול כאן ענין הסמיכות, לפי ששם כלל שני הצווי' במאמר אחד ובפסוק אחד וחברם עם וא"ו העטף, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו, משא"כ כאן אחרי שהזהירם על השבת, התחיל בפסוק ד' במאמר בפני עצמו, ויאמר משה וגו', וצוום על מלאכת המשכן, וא"כ אין הסמיכות הללו דומות כלל, ואף שם לא מענין הסמיכות לבד דריש, כמ"ש הרא"ם ז"ל, שאין בסמיכות לבד הכרע מי ידחה את מי, ואולם מסיפא דקרא הוא דמפיק לה, דקאמר אני ה', כלכם חייבי' בכבודי, אתה ואביך ואמך, כמ"ש רש"י שם מברייתא דיבמות, וכן כאן מענין הקדימה גרידא לא ידענו אם הקודם דוחה את המאוחר, או המאוחר את הקודם,

אבל

מְלָאכָה יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ
ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה
יהוה

יִתְקְטֵיל׃ ג לָא תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ ד וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימָר׃ ה סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ ו וְתִכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי׃ ז וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ח וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ ט וְאַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ י וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִבְכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד
יי

פערריכטעט, זאלל געטער־טעט ווערדען· (ג) איהר זאללט אין אללען אייערן וואהנונגען אם שבת קיין פייער אנצינדען.» (ד) משה שפראך פערנער צו דער גאנ־צען געמיינע דער קינדער ישראל'ס, וויא פאלגט: «דיזעס האט דער עוויגע בעפאהלען, אייך צו זאגען: (ה) נעהמט פאן דעם אייערי־גען איינע העבע אויף, דעם עוויגען צו עהרען; וואז יע־דער אויז דער מילדע זיינעס הערצענס בעוויליגט, זאלל ער ברינגען, דיא העבע נעמ־ליך דיא דעם עוויגען געוויי־העט ווירד: גאלד, זילבער אונד קופפער; (ו) אויך בלויע, פורפורראטהע אונד האכראט־הע וואללע, ליינען גארן אונד ציגענהאארע; (ז) ראטהגע־פערבטע ווידדערפעללע, פעללע פאן תחשים אונד שטים־האלץ; (ח) אהל צום לייכטען, געווירצע צום זאלבאהל אונד צום רייכער־ווערק; (ט) שוהם־שטיי־נע אונד איינגעפאסטע עדעלשטיינע, צום אבערמאנ־טעל אונד צום ברוסטשילד· (י) אונד יעדער קונסט־פערשטענדיגער אונטער אייך זאללען קאממען אונד ראזיענינע פערפערטיגען, וואז דער
עוויגע

רש"י

דוחה את השבת: ג לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת וי"א לחלק יצאת: ד זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: ה נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב

באור

אבל אחרי שהקהילם על דבר מלאכת המשכן, לפרט להם המלאכו' הצריכו' לעבודתו, כמ"ש למעלה בפי' אלה הדברי' אשר צוה וגו', והתחיל באזהרת השבת, שלא היתה כלל מענין הכוונה והתכלית, אשר בעבורה הקהילם, אין זה כי אם לומר ששת ימים תעשה מלאכת אלה הדברים בעבודת המשכן שהם ל"ט המלאכות, ולא ביום השביעי, שהוא קודש לה': וכ"כ הרמב"ן והראב"ע ז"ל, הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם, והוא הזהיר אתכם, אע"פ שמעשה שמי' אתם חייבים לעשות, השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת, והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין, ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו אש, בעבור שנאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה (דברים ט"ז ח'), ואין אוכל נפש בכללו, אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי הוא צורך כל מאכל, ורז"ל אמרו במדרש לאסור להם הדלקת הנר, הטמנת החמין ולעשות מדורה בשבת, לפי שהאפי' והבשול כבר נאסר להם במה שאמר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (לעיל ט"ז כ"ג), אבל המלאכות הללו הן הנאות לגוף, והן מעונג השבת, ואי אפשר לעשותם מבעוד יום, ויעלה על הדעת שיהיו מותרו', לכך נאמר לא תבערו אש, לאסור את הכל: ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד, מפני שלא אמר כל העושה בו כל מלאכה יומת, להבי' אף צורך אוכל נפש או הנאת הגוף, או שיאמר כל המבעיר אש בכל מושבותיכם ביום השבת יומת· אמרו שיצאה הבערה להקל להיותה בלאו לבוד, ויש אומרי' שיצאה לחלק, שיתחייב העובר על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה: (ד) ויאמר, עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: זה הדבר אשר צוה ה', לי לאמר לכם· (רש"י), וכן מתורגם בל"א, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב, לפי שאי אפשר לפרש אשר צוה ה' לכם, ונאמר מלת לאמר כאשר תבואר בכל מקום, כמו כדברי' האלה (ווית פאלגט), שהרי אמר אח"כ קחו מאתכם, והם דברי משה אל הנוכחים, לא דבר השם אל משה, כראוי אחרי מלת לאמר, שיסודר הדברי' כמות שאמרם המדבר אל השומע, לכך הוצרך רש"י ז"ל להוסיף מלת לי אחרי הצווי, ולפרש לאמר לכם: (ה) קחו, הפך תנו, רק בהיות ע"ם אחרי גזרת לקיחה, הנה היא כמו נתינה, קחי נא לי מעט מים (מלכי' א' י"ז י'), פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה לה'· (לשון הראב"ע) ואין הלשון הזה מדוקדק, והכוונה שהלקיחה הפך הנתינה, כי הלקיחה תאמר על מה שמשנו, והנתינה על מה שאליו, לכן תבא על הרוב הלקיחה עם מ"ם והנתינה עם למ"ד, ואולם כאשר תבא גזרת הלקיחה עם למ"ד, הנה היא מענין הנתינה, כמו קחה לי עגלה משלשת (בראשית ט"ו ט'), קחי נא לי מעט מים, ופירושו הלקיחה תהי' לתת לי, וכן כאן קחו מאתכם תרומה לה': נדיב לבו, על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב· (רש"י), והנה לפ"ז נדיב תואר האיש, והי' ראוי להיות כל נדיב לב, והוא"ו נוסף, ורשב"ע כתב מלת כל נדיב לבו זרה, כל אשר ידבנו לבו, כמו בגדל זרועך (לעיל ט"ו ט"ז), בזרועך הגדול, זכר רב טובך (תהלים קמ"ה ז') זכר טובך הרב עכ"ל, ותשמע מתוך דבריו שנדיב תואר ללב, ולא כן כתב בפי' ויתי (בראשית מ"ט י"ב); ודעת המתרגם האשכנזי שנדיב תואר האיש, ואעפ"כ אין הוא"ו נוסף
כי

יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת

המשכן

אונקלוס

יְיָ׃ יא יָת מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵיהּ וְיָת חוֹפָאֵיהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי׃ יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפּוּרְתָּא וְיָת פָּרוֹכְתָּא דִּפְרָסָא׃ יג יָת פָּתוֹרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵים אַפַּיָּא׃ יד וְיָת מְנַרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיָת מָנַהָא וְיָת בּוֹצִינַהָא וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא׃ טו וְיָת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִּנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ יז יָת סְרָדֵי דַּרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכַהָא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא׃ יח יָת סִכֵּי

משכנא

תרגום אשכנזי

עוויגע בעפֿאָהלען האט: (יא) דיא וואָהנונג, דאז צעלט אונד דיא דעקקע דאצו, דיא שפאנגען, דיא ברעטער, דיא ריגעל, דיא זיילען אונד דיא פיסע דאצו; (יב) דיא לאָדע, דיא שטאנגן אונד דען דעקקעל דארויף אונד דען פֿאָרהאנג צור אבשיידונג דעס אללערהייליגסטען; (יג) דען טיש, דיא שטאנגען אונד אללע זיינע גערעטהע דאצו אונד דאז שויבראָד; (יד) דען לייכטער, זיינע געראטהע אונד לאמפען אונד דאז אֶהל; (טו) דען רייכער אלטאָר, זיינע שטאנגען, דאז זאלבאָהל אונד דאז רייכערצייג פֿאָן עדלען שפעצעריען אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם איינגאנג, נעמליך פֿאָר דעם איינגאנג דער וואָהנונג; (טז) דען אלטאָר דעם גאנצען אָפפערס, דאז קופפערנע זיבווערק דאצו, דיא שטאנגען אונד אללע דיא גערעטהע, דאז בעקקען אונד זיין געשטעלל; (יז) דיא געטריקטע אומהענגע דעס פֿאָרהאָפעס, דיא זיילען אונד דיא פיסע אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם טהאָרע דעס פֿאָרהאָפעס; (יח) דיא נעגעל דער וואָהנונג, דיא נעגעל דעס פֿאָרהאָפעס אונד איהרע

באור

כי הכוונה כל נדיב לב מה שידבנו לבו: יביאה את תרומת ה', כמו יבי' את תרומת ה' אבל יככה ואח"כ יפרש, וכן ותפתח ותראהו את הילד (לעיל ב' ו'), והוא נוה לי אחי (שמואל ב' כ"ט), ורבים כמוהו, והנה כבר באר נו נדבת המשכן ומלאכתו ומלאכת כליו ובגדי הקודש למעלה במקום צוואתם, בפ' תרומה ותצוה: (יא) את המשכן וגו', ספר עתה אל כל העדה דרך כלל את המלאכה אשר צוה השם, להודיע להם כי המלאכה גדולה, וצריכה נדבה רבה, ולכך בא בה"א הידועה, כאומר את המשכן ואת הכלי' אשר נגיד לחכמי' העושי' בפרטם ובשעור' (מדברי הרמב"ן): והנה יריעות התחתונו' הנראות בתוכו עם הקל' שתחתיהן בין הקרשים עד תחת העמודים שעל הפתח נקראו משכן, ואין הקרשי' והעמודים בכלל כמ"ש בפ' תרומה: ואת אהלו, הוא אהל יריעות עזי' העשוי לגג, שהוא לבד נקרא אהל, כמ"ש ועשית יריעת עזי' לאהל על המשכן (לעיל כ"ו ז'), ועורות האילי' והתחשי' נקראו מכסה, כדכתיב ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה ערת תחשי' מלמעלה (שם י"ד): (יב) פרכת המסך, פרכת המחיצה, כל דבר המגין בין מלמעלה, בין מכנגד, קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו (איוב א' י') הנני שך את דרכך (הושע ב' ח') · רש"י; (יד) נרתיה, לוצי"ש בלע"ז (לאמפן בל"א), בזיכים שהשמן והפתילות נתונים בהם · (רש"י: ואת שמן המאור, אף הוא צריך חכמי לב, שהוא משונה משאר שמנים, כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית, והוא כתית וזך · (רש"י): (טז) את הכיור, הנה אין לכיור ולכנו בדים, אולי על העגלות היו נשואים · (הרמב"ן): (יז) את עמדיו ואת אדניה, הרי

חצר

רש"י

לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקו' צואתם: יא את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אלים והתחשים: יב ואת פרכת המסך. פרכת המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א') שכת בעדו. (הושע ב') הנני שך את דרכך: יג לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: יד ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוצי"ש בלע"ז (כבר מפורש לעיל בל"ח) בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: טו מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: יז את עמודיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן ל' זכר ול' נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב והתווין הימנו. לצד צפון חמשה עשר אמה וכן לדרום של' חמש עשר' אמה קלעים לכתף: יח יתדות.

לתקוע

המשכן ואת־יתדת החצר ואת־מיתריהם: יט את־בגדי השרד לשרת בקדש את־בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן: כ ויצאו כל־עדת בני־ישראל מלפני משה: כא ויבאו כל־איש אשר־נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את־תרומת יהוה למלאכת אהל מועד ולכל־עבדתו ולבגדי הקדש: כב ויבאו האנשים על־הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל־כלי זהב וכל־איש אשר הניף תנופת זהב ליהוה: כג וכל־איש אשר־נמצא אתו תכלת

וארגמן

אונקלוס

משכנא וית סכי דדרתא וית אטוניהון: יט ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: כ ונפקו כל כנישתא דבני ישראל מן קדם משה: כא ואתו כל גבר דאתרעי לביה וכל די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא: כב ומיתן גבריא על נשיא כל דאתרעי לביה איתיאו שירין ושיבכין ועזקן ומחוך כל מן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דדהבא קדם יי: כג וכל גבר די אשתכח עמיה

תכלא

תרגום אשכנזי

איהרע שטריקקע;
(יט) דיא געווענדער צום איינפאקקען, צום דיהנסט אים הייליגטהום, דיא הייליגען געווענדער פיר אהרן, דען פריסטער, אונד דיא געווענדער זיינער זעהנע בייא איהרעם פריסטערדיהנסט.
(כ) הירויף גינגען דיא געמיינע דער קינדער ישראל'ס פאן משה וועג.
(כא) זאדען קאמען זיא, יעדער מאן, דען זיין הערץ אנטריב אונד דען זיין געמיטה בעוואגען, דיא בראכטען דיא העבע דעם עוויגען, צור פערפערטיגונג דעם שטיפטסצעלטעס אונד דען דאצו געהעריגען ווערקען, אויך צו דען הייליגען קליידערן.
(כב) עז קאמען מעננער אונד וייבער, ווער מילדעס הערצענס וואר, דיא בראכטען אהרענרינגע, נאזענרינגע, פינגעררינגע אונד ארמבענדער, אללערלייא גילדען געשמיידע, אונד יעדערמאן, דער דעם עוויגען צו עהרען איינעס גאלד געווידמעט האטטע, (כג) פערנער יעדער מאן, דער אין זיינעם פערמעגען האטטע בלויע, פורפורראטהע אונד האכראטהע וואללע, ליינען גארן אונד ציגענהארע, ראטהגעפערבטע ווידדערפעללע פאן

תחשים

רש"י

לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ. שלא ינוע ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: יט בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: כב על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהן (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל מינה רק מתרגם ומייתן. ור"ל שהביאו חח ונזם בעודו אנשים כמ"ש רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: כומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: כג וכל איש אשר נמצא אתו. תכלת או ארגמן

או

באור

אשר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקב', וכן דברי' הרבה. (רש"י): (יט) בגדי השרד, לצורך הנסיעה, לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סלוק מסעות; (כ) ויצאו וגו', למדנו מזה שכל עדת בני ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת: (כא) אשר נשאו לבו, הם חכמי לב העושים במלאכה, כי גבה לבם בדרכי ה', לקרבה אל המלאכה ולעשותה, ולא היו בהם מי שלמדה ממלמד, או מי שאמן בה ידיו, כי אם התעורר מאליו, ומצא בלבו כל התבונות העמוקות וכשרון המעשה המצטרכות לכל מלאכת חרש וחושב. (מדברי הרמב"ן); וכל אשר נדבה רוחו אתו, הם המתנדבים לתת תרומת ה'; ואונקלוס תרג' כל גבר דאתרעי לביה, וכל די אשלמת רוחי' יתיה, וכן תיב"ע, כאלו כתוב כל איש אשר נדבו לבו וכל אשר מלאו רוחו אותו, ולא ידעתי כוונת': (כב) ויבאו האנשים על הנשים, אונקלוס תרג' ומיתן גבריא על נשיא, הסב ההוראה מן הקל אל ההפעיל, כדי לבאר מלת על כמשמעו, והכוונה שהביאו האנשים התכשיטים שעל האנשים, ויב"ע תרגם ואתו גובריא עם נשיא, על במקום עם, כמו על לחם הבכורי' תנופה (ויקרא כ"ג כ'), ורבים ככה, וכן פי' רש"י וראב"ע; והרמב"ן כתב טעם על הנשי' שהן באו בראשונה ופרקו נזמיהן ותכשיטיהן, והאנשי' אשר נמצאו להם נטפלו להן, וכן נחה ארם על אפרי' (ישעי' ז' ב'), כי המלחמה היא לאפרים, ולא שתם על צאן לבן (בראשית ל' מ'), ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), והדומי' להם: כל נדיב לב, כתב הראב"ע או נדיבת לב כדרך הספן שור שה כשבי' עכ"ל, הכוונה אחרי שהזכיר שבאו האנשים עם הנשים, הנה בכלל נדיב לב גם נדיבת לב, כי הנקבה בכלל זכר, וכן כתב בפ' שמיני (ויקרא י"א ה') על מלת השפן, שהנקבה בכלל, וכן שור שה כשבי' (דברי' י"ד ד'), והוא הדין לפרה ולכשבה: חח, פירש"י הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד, וראב"ע כתב שהו' תכשיט האוזן, וכן כתב הרד"ק בשרשי' שרש חח, בשם רבי יונה, וכן מתורגם בל"א, וכתב עוד ולפי דעתי שהוא החלי שהיא כמין מחט שנוקבין ומחברין בו שתי שפתות החלוק תחת הגרון האלזשפאנגע, וכן נקרא הכלי שמעלים בו הדגי', לפי שנוקב לחיי הדג וכו', אבל ויביאהו בחחים אל ארץ מצרי' (יחזקאל י"ט ד'), הם מוסרו' וכבלי', וכן אמר התרגום בשלשלן, וכן וילכדו את מנשה בחוחי' (ד"ה ב' ל"ג י"א), בכבלי', וכן אמר אחרי זה ויאסרהו בנחשתים (שם) עכ"ל, ולפ"ז יתכן שגם כאן פירושו תכשיט עשוי כעין שלשלת: ונזם, הוא תכשיט האף; וטבעת, באקנע: וכומז, פי'

הראב"ע

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת

ביד

תרגום אשכנזי

תחשים, דיא בראכטען עז. (כד) ווער איינע העבע פאן זילבער אדער קופפער אויפ־געבראכט האטטע, בראכ־טען דיא העבע דעם עוויגען, אויך ווער שטים האלץ אין זיינעם פערמעגען האטטע, צור פערפערטיגונג דעם ווערקעס, דיא בראכטען עז. (כה) קונסטפערשטענדיגע וייבער שפאננען מיט איה־רען הענדען, אונד בראכטען דאז געשפיננסטע אן בלוי־ער, פורפורראטהער אונד האכראטהער וואללע אונד ליינען גארן. (כו) דיאיעניגע וייבער, דיא איהר הערץ אונד קונסט־געשיקליכקייט דאצו אנטריב, שפאננען דיא ציגענהארע, (כז) דיא פירסטען בראכטען שוהם־שטיינע אונד איינ־געפאסטע ערעלשטיינע, צום אבערמאנטעל אונד ברוסטשילדע, (כח) אויך דאז געווירץ אונד דאז אהל צום ציגדען, צום זאלבאהל אונד רייכערציג פאן עדלען שפע־צרייען. (כט) יעדער מאן אונד פרויא, וואז איהר הערץ פרייוויליג זיך ענטשלאססען, צו דעם גאנצען קונסטווער־קע צו בריגגען, וועלכעס דער עוויגע צו מאכען דורך משה בעפאהלען האטטע

אונקלוס

תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעֲזֵי וּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא אַיְתִיאוּ׃ כד כָּל דַּאֲרֵים אַרְמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מְעַזְּלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ כו וְכָל נְשַׁיָּא דִּי אִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחוּכְמָא עָזְלָן יָת מַעֲזַיָּא׃ כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בּוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ כח וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דִּי אִתְרְעֵי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עֲבִידְתָּא דִּי פַקִּיד יְיָ

למעבד

רש"י

או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: כו טוו את העזים. היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: כז והנשיאים הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגו' לכך התנדבו בחנכת המזבח תחל' ולפי שנתעצלו

מתחלה

באור

הראב"ע שהוא כזרוע, וכן מתורגם בל"א, ובפ' מטות, (במדבר ל"א נ') פי' הוא בעצמו שהאצעדה על הזרוע, וגם נזכרו שתיהן אצעדה וכומז, ורז"ל פי' שהוא דפוס של בית הרחם, וכ"כ הרד"ק בש"ש שרש כמז: (כג) אשר נמצא אתו, כי לא נמצאו אצלו רק למקצתם, לא כן כלי התכשיט שזכר בפסוק הקודם, שנמצאו לכלם: הביאו, לשון רבים, כי מלת כל איש כוללת אישי' רבים, וכן דרך שם העצם הכולל, כמו עם וקהל ודומיהם, שיחובר אליו לפעמים הפעל בלשון רבים: (כד) תרומת כסף ונחשת כתב הרמב"ן לא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף ונחשת, על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה, כי המבי' זהב ינופף ידו לחשיבות הנדבה, או הלוקחי' וניפו הזה' להראותו לשבח המבי' על נדבתו, ובפ' אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה, ויתכן שיקרא, גם הנחשת תנופ', שהי' חשוב להם יותר מן הכסף, מפני שלא הי' נמצא בידם ממנו, או שהי' חשוב מאד, כענין שנאמר כל נחשת מצהב טובה שנים חמודות כזהב (עזרא ח' כ"ז) עכ"ל: ואולם אחרי שמצאנו (ישעי' ס' י"ז) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצי' נחשת ותחת האבני' ברזל, משמע שיחס אחד להם, וכמו שהנחשת והברזל יקרי' מעצים ואבנים, כן הזהב והכסף יקרי' מנחשת וברזל: אשר נמצא אתו עצי שטים, מכאן מוכח שלא היתה השטה מצוי' במקו' ההוא, עיין בפ' תרומה (לעיל כ"ה ה'), ובא הפעל בלשון יחיד על העצי' שהם רבים, כדרך הלשון, כאשר יקדם הפעל לנושאו, כמו שזכרנו פעמי' רבות: (כה) חכמת לב, אזה חכמה, אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר, כמו חכמת מצרים (מלכים א' ה' י'). (הרשב"ם): בידיה טוו, כל אחת ואחת טוו: (כז) והנשאם, כי נכתבם ממצרים ונגלום, כל איש שאל כפי מעלתו, והנה דבר גדול הי' שנמצא אמן למאור ביד הנשיאים, אחר מדשי' רבים שיצאו ממצרים, כ"כ הראב"ע, והרשב"ם כתב והנשא' הביאו את אבני השהם

שהרי

בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ

ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃

לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃

ב ויקרא

אונקלוס

לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְרַבֵּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנָוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמָנָוָן׃ לד וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגַּר וְאוּמַן וְצַיַּיר בִּתְכִלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְּפֵי אוּמָנָוָן׃

לו א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יָת כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ׃

וקרא

תרגום אשכנזי

האטטע, בראכטען דיא קינדער ישראל'ס, איינע פריי־וויללינע שטייער, דעם עווי־גען צו עהרען׃ (ל) משה שפראך צו דען קינדערן, ישראל'ס: «זעהעט! דער עוויגע האט נאמענטליך ער־נעננט בצלאל, זאהן אורי, זאהן חור, אויז דעם שטאמ־מע יהודה. (לא) ער האט איהן מיט געטטליכעם גייס־טע, מיט ווייזהייט, מיט פער־נונפט, מיט וויססענשאפט אונד מיט אללערלייא קונסט־געשיקליכקייט ערפיללט, (לב) געדאנקען אויזצוזינ־קען, אין גאלד, זילבער אונד קופפער צו ארבייטען, (לג) אויך אין שטיינארבייס, צו פאססען, אונד אין האלצאר־בייט, אין אללען זיננרייכען קינסטען צו ארבייטען. (לד) ער האט איהם אויך דיא גא־בע צו אונטערריכטען אין דאז הערץ געלעגט, איהם אונד אהליאב זאהן אחיסמך, אויז דעם שטאממע דן. (לה) ער האט זיא מיט וויזער קונסט־געשיקליכקייט פערזעהען, צו פערפערטיגען אללע ווערקע דעם מייסטערס אונד זיננריי־כען קינסטלערס, אויך דעם קונסטשטיקקערס אין בלויער, פורפורראטהר אונד האכראט־הער וואללע אונד ליינענגארן, אונד דעם וועבערס, אללער האנד ווערקער אונד זיננרייכר קינסטלער.»

לו (א) נון מאכטען בצלאל אונד אהליאב אונד יעדער קונסטפערשטענדיגע מאן, דעם דער עוויגע וויז־הייט אונד פערנונפט אין דאז הערץ געגעבען, אום צו בעגרייפען, וויא דיא גאנצע קונסטארבייט צום דיהנסטע דעם הייליגטהומס געמאכט ווערדען מיכטע, אין אללען שטיקקען, וויא דער עוויגע עז בעפאהלען

(ג) משה

רש"י

מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: ל חור. בנה של מרים היה: לד אהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר (איוב ל"ד) ולא נכר שוע לפני דל:

לו ה מדי

באור

שהרי שמות שבטיהם כתובי' עליהם: (לב) ולחשב, כלנו מחשבות אלא נראו כמותן, כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ, ובכלם הי' שלם, ועוד ולהורת, כי יש חכמי' רבים שהם קשים להורות אחרי' · (הראב"ע): (לד) הוא, כן דרך הכתוב בכפילת הכנוי להשתמש בשם הישר תחת השם הנוטה, וכמוהו ופגריכם אתם (במדב' י"ד ל"ב), ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו), וכבר העירונו על זה במקום אחר: (לה) וחשב ורקם וגו' וארג, תיבות ורקם וארג וכן עשי, כלן רדופו' על מלאכת, מלאכת החרש, מלאכת החשב, מלאכת הרקם ומלאכת הארג, ואח"כ כלל מלאכת עשי כל מלאכ' וחשבי מחשבת, ובעל הטעמי' העמיד תיבת וחשב בטעם סגולתא, ולא ידעתי כוונתו: והראב"ע כתב שעל בצלאל ואהליאב אמר עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת, ולא משמע כן מהמשך המאמר:

לו ב לקרבה

תרגום אשכנזי

(ב) משה ליס רופען דען בצלאל אונד אהליאב אונד יעדען קונסטפערשטענ= דיגען מאן, דעם דער עוויגע וויזהייט אין דאז הערץ געגע= בען, ווען זיין הערץ אנטריב זיך אן דיא ארבייט צו מאכען, זיא צו פערפערטיגען.
(ג) זיא נאהמען פאן משה אין עמפפאנג דיא גאנצע הע= בע, וועלכע דיא קינדער ישראלים געבראכט האט= טען, דיא קונסטארבייט דעם היילינגען דיהנסטעם צו פער= פערטיגען; זיא אבער פוה= רען פארט, נאך אללע מאר= גען — — — צו ברינגען.
(ד) ענדליך אבער קאמען דיא קינסטלער, וועלכע דיא קונסטווערקע דעם הייליג= טהומס פערפערטיגטן, יע= דער פאן זיינעם קונסטווערק, וועלכעס ער פערפערטיגטע,
(ה) שפראכען צו משה: «דיא לייטע ברינגען מעהר, אלז היגרייכענד איזט צום גע= ברויך דעם ווערקעס, דאז דער עוויגע צו פערפערטיגען בעפאהלען האט:»
(ו) דא בעפאהל משה, דאס מאן אים לאגער אויזריף, וויא פאלגט: מאן אדער פרויא זאלל נימאנד עטוואס מעהר אנשאפפען צור הייליגען הע= בע!» אונד דאז פאלק הער= טע אויף צו ברינגען.
(ז) דער פאררראטה אן אר= בייט, וואר הינרייכענד צור פערפערטיגונג

ויקהל לו

ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אׇהֳלִיאָב וְאֶל כׇּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חׇכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקׇרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כׇּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ה ד וַיָּבֹאוּ כׇּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כׇּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכׇל

אונקלוס

ב וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאׇהֳלִיאָב וּלְכׇל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כֹּל דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת כׇּל אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פׇּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ ד וַאֲתוֹ כׇּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כׇּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר מֵעֲבִידְתֵּיהּ דִּי אִנּוּן עָבְדִין׃ ה וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִסַּת פׇּלְחָנָא לַעֲבִידְתָּא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ו וּפַקִּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבַרוּ כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן עוֹד עֲבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה׃ ז וַעֲבִידְתָּא הֲוָת מִסַּת לְכׇל עֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד

רש"י

לו ה מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: ו ויכלא. ל' מניעה: ז והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של המשכן

באור

לו (ב) לקרבה, הה"א נוסף כמו ולדבקה בו (דברים) י"א כ"ב ול' כ' ויהושע כ"ב ה'): (ה) מדי העבדה, יותר מכדי צורך העבוד' (רש"י), ויהי' א"כ מ"ם מדי להוראת היתרון (קאמפאראטיף), וכ"כ הראב"ע שהמ"ם נות' כמ"ם מכל מלמדי השכלתי (תהלי' קי"ט כ"ט): ור"ל שהמ"ם להוראת היתרון, וכן פי' הראב"ע בפי' בתהלים ע"ש: ואונקלוס תרגומו מיסת כאלו המ"ם נוסף, כי כל לשון די נפתח ודי בכירי, תרגומו מיסת: (ו) ויצו משה ויעבירו, ענינו ויצו משה להעביר, ויעבירו, וכן דרך הלשון: ויעבירו קול, כמו ויעבר הרנה (מלכי' א' כ"ב ל"ו): מלאכה, שהיו טווים בניתם כדכתיב ויביאו מטוה (לעיל ל"ה כ"ה)· (הרשב"ם), ואין צורך בזה לדחו' מהכתוב, שאין ספק שכל הדברים המובאים לתרומת ה' היו צריכים הכנה רבה ביד המתנדבים, טרם יביאום אל החכמי' העושים במלאכה, וההכנה ההיא תקרא מעשה ומלאכה: ויתכן כמ"ש הרמב"ן שכל הממון והרכוש יקרא מלאכה, וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כ"ב י'), לרגל המלאכה אשר לפני (בראשית ל"ג י"ד), וכל המלאכה נמבזה ונמס (שמואל א' ט"ו ט'), וגם ההבאה תקרא מעשה, ומנע מהם את הכל, וכת' עוד הרמב"ן הזכיר הכתוב מרבים העם להביא, לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם, וגם הגניד עליהם משובח בזה, שהעביר קול במחנה למנעם, כי אין לו חפץ בכספם והבם, כאשר המושלים בעמי', כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז ט"ו) עכ"ל: ויכלא, לשון מניעה: (ז) והמלאכה, שהיתה עשויה בביתם, או שהיתה מובאה: דים, מ"ס דים של עושי המשכן, וכן השחיתו דים (ירמי' מ"ט ט'), תרגומו חבילו מיסתהון, ינכבו דים (עובדי' א' ה'), נגבון מיסתהון, כן פי' רש"י והראב"ע, והרשב"ם כתב שהמ"ם כמו מ"ם מן ריקם, ותהי הכנס לעילא' י"ג), וכן תרגם אונקלוס פה הות מיסת: לכל המלאכה שהיו צריכים לעשות: והותר, מלשון רש"י משמע שהוא כמו ולהותר, שהיתה די לעשות ולהותר, שכן כתב, מלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: וכתב עוד והותר כמו והככד את לבו (לעיל ח' י"א), והכות את מואב (מלכי' ב' ג' כ"ד), ופי' בו הרא"ם שגם שם הוא כמו ולהכבד ולהכות

לכל המלאכה לעשות אתה והותר: ס

ח ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם: ט ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת: י ויחבר את חמש היריעת אחת אל אחת וחמש יריעת חבר אחת אל אחת: יא ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית: יב חמשים ללאת עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר

במחברת

למעבד יתה ויתרת: ח ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עיבידתא ית משכנא עסר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהון: ט אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמניא אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: י ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא: יא ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בסיפתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא: יב המשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית

לופי

פערפערטיגונג דעס גאנצען ווערקעס, אונד בליב דאפאן נאך איבריג · (ח) דיא קונסט־פערשטענדיגען אונטער דען האנדווערקערן פערפערטיג־טען צוערסט דיא וואהנונג אויז צעהן, טעפפיכען; פאן ועכספאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראט־הער אונד האכראטהער וואללע, מיט פיגורען פאן כרובים דורכווירקט, נאך קונסטוועבערארבייט, וואור־דען זיא געמאכט · (ט) דיא לענגע יעדעס טעפ־פיכעס וואר אכט אונד צוואנ־ציג עללען, אונד דיא ברייטע יעדעס טעפפיכעס פיר עללען; אללע טעפפיכע האטטען איינערלייא מאאס · (י) מאן פיגטע פינף טעפפי־כע איינען אן דען אנדערן, אונד פינף טעפפיכע איין שטיק אן דאז אנדערע · (יא) מאן מאכטע אויך שליי־פען פאן בלויער וואללע אם זוימע דעס איינען טעפפי־כעס, וועלכער אן דעם צו־זאממען געהעפטעטען דער אייסערסטע, אונד עבען זא פיל מאכטע מאן אם זוימע דעס טעפפיכעס, וועלכער אן דעם אנדערן העפטע דער אייסערסטע · (יב) פונפציג שלייפען מאכ־טע מאן אן דען איינען טעפ־פיך, אונד פונפציג שלייפען אן דאז ענדערע דעס טעפפיכעס, וועלכער

רש"י

ומשכן לעשות אותה: ולהותר · והותר כמו (שמות ח' י"א) והכבד את לבו · (מלכים ב' ג') והכות את מואב:

לו ח ויעש

באור

ולהכות: ואולם המדקדק במקומו הנ"ה, יראה שאין מקום לפרש בתוספ' למ"ד, כי אם כמ"ש רש"י בעצמו והכבד את לבו, לשון פעול הוא הלך הלוך (ירמי' מ"א ו'), וכן והכות את מואב (מלכים ב' ג' כ"ד), ושאול לו נשאים (שמואל א' כ"ב י"ג) הכה ופצוע (מלכים א' כ' ל"ז) עכ"ל, ואין כוונתו כאן רק להביא ראי' שהוא מקור כמוהם: ויתכן לפרש כאן כמ"ש הראב"ע פה ואותר שם הפועל וטעם והותר והותירה עכ"ל, ויהי' א"כ והותר שב על המלאכה, שהיתה דים והותירה, ויהי' והותר מקור במקום עבר לנסתרת, כי המקור ישמש בעבור כל הזמנים והגופים, והמלאכה היא שם נקבה, וכן תרגם אונקלוס ויתרת, וכן משמע מסדר הנחת הטעמים, שתיבת אתה מועמדת בטעם אתנח, ואלו היתה תיבת והותר רדופה אל תיבת לעשות, אין דרך להבדילם בטעם [*ולי נראה שאין דעת הראב"ע נכונה בזה, לפי שאם שב והותר על המלאכה, א"כ הוא בודד, ולא מצאנו הפעול משרש זה שיהיה עומד, ונמצאו לו ב' מקרים ושניהם יוצאים, כי כה אמר ה' אכול והותר (מלכים ב' ד' מ"ג), אכול ושבוע והותר (ד"ה ב' ל"א י'), ואם שב על המלאכה הי' כ"ל ונותרה, ואולי יאמר הראב"ע שהוא מקור מבנין הפעל, ובא החולם במקום השורק, כמ"ש בפירושו הא' על אל תותר (בראשית מ"ט ד'), והצירי בא במקום הפתח בעבור הס"פ, כמ"ש על מלת ואכל (שם ג' ר"ב), אבל הוא דחוק, גם לפ"ז צריכים להגיה בלשון הראב"ע והותרה במקום והותירה, אבל לדעת רש"י שמלת והותר רדופה אל לעשות, היא חוזרת על עושי המלאכה, וא"כ היא יוצאה, ונראה כי כ"ה דעת יב"ע שתרגם לעשות אתה והותר, ועבדו יתה וברם שיירו, עשה משני המקורים פעלי' עברים, לבאר הכוונה שחוזרים על העושים *]: (ט) שמנה, כתב הראב"ע דע כי דקדוק מספר האחד (ס"א האחדים, ר"ל כל המספרים עד עשר) בחשבון משונה מדרך לשון הקודש, גם ככה הוא בלשון כשדי' משונה, גם בלשון ישמעאל, כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה, ולשון זכר בלא סימן, והנה בחשבון שלשה בה"א סימן הזכרים, וככה בחשבון ארבע גם שמונה גם עשרה (ומשם והלאה עד עשר והזכר (נ"ל ומשם והלאה עד עשרים הזכר) בלא ה"א אחד עשר שנים עשר תשעה עשר, והנקבה בה"א, רק בשנוי מלת עשרה (ר"ל שינוא העי"ן בסגול השי"ן בשבא והרי"ש בצירי, והעשרה הנאמר על זכר ינא בו העי"ן בח"פ, השי"ן בקמץ וכן הרי"ש) שלא תתערב עם לשון זכר, אחרו שתים עשרה, וככה כלם, והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר, ואם היתה מלת החשבון סמוכה תהי' בתי"ו לזכרים ולנקבות, ושלשת האנשים האלה (יחזקאל י"ד י"ח), ושלשת נשי בניו (בראשית ז' י"ג) (כי אז הוא שם המקרה, לא תואר המספר), והנה שמנה נזכרים (בקמץ הנו"ן) כמשפט, ושנוי לנקבה לומר שמונה (בסגול הנו"ן)

וועלכר אן דעם אנדערן העפ־
טע איזט; דיא שלייפען וואַ־
רען געראַדע איינע דער אַנ־
דערן געגענאיבער זיצענד.
(יג) מאַן מאַכטע פֿונפֿציג
גאָלדנע שפאַנגען; ווען מאַן
נון, פערמיטטעלסט דער האַ־
קען, דיא טעפפיכע אן איי־
נאַנדער פֿיגטע, זאָ וואַרד
דיא וואָהנונג איין גאַנצעס.
(יד) מאַן מאַכטע אויך טעפ־
פיכע פֿאָן ציגנהאַאר צום גע־
צעלטע איבר דיא וואָהנונג,
איילף שטיקקע מאַכטע מאַן.
(טו) דיא לענגע יעדעס טעפ־
פיכעס דרייססיג עללען, אונד
דיא ברייטע יעדס טעפפיכעס
וואַר פֿיר עללען; דיא איילף
טעפפיכע האַטטען איינער־
לייא מאַאַס. (טז) מאַן העפ־
טעטע דיא פֿינף טעפפיכע
בעזאָנדערס אונד דיא זעכס
בעזאָנדערס. (יז) מאַכטע
פֿונפֿציג שלייפֿען אן דען זוים
דעס אייסערסטען טעפפיכעס
אן דעם איינען העפֿטע, אונד
פֿונפֿציג שלייפֿען אן דען זוים
דעס טעפפיכעס אן דעם אַנ־
דערן העפֿטע. (יח) מאַן מאַכ־
טע אויך פֿונפֿציג קופפֿערנע
שפאַנגען, דאַז געצעלט צו־
זאַממען צו פֿיגען, דאַמיט
עז איין גאַנצעס זייא.
(יט) מאַן מאַכטע אויך איינע
דעקקע איבער דאַז געצעלט
אויז ראָטהגעפֿערבטען וויר־
דערפֿעללען, אונד איינע
דעקקע פֿאָן תחשים־פֿעל־
לען אָבען דרויף. (כ) מאַן
מאַכטע דיא ברעטער צור
וואָהנונג פֿאָן שטים־האָלץ,
אויפֿרעכט שטעהענד.
(כא) דיא לענגע יעדעס ברע־
טעס וואַר צעהן עללען, אונד
דיא ברייטע יעדעס ברעטעס
אנדערטהאַלב עללען.
(כב) איין ברעט בעקאַממט
צווייא צאַפּפֿען, איינגעפּאַסט
(אין דיא פֿיסע נעמליך) איי־
נער וויא דער אַנדערע; מאַן
מאַכטע עז אַלזאָ אן אַללען
ברעטערן דער וואָהנונג.
(כג) עז וואורדען אַלזאָ ברע־
טער צור וואָהנונג פֿערפֿער־
טיגט, צוואַנציג ברעטער צור
זידליכען זייטע. (כד) פֿירציג
זילבערנע פֿיסע קאַמען אונטר
דען צוואַנציג ברעטערן, צווייא
פֿיסע אונטר

בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת: יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: פ

יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם: טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת: טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד: יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית: יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד: יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה: ס

כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים: כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה: כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים

תחת

לוּפֵי תִּנְיָנָא מְכֻוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא: יג וַעֲבַד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וְלָפֵיף יַת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וַהֲוָה מַשְׁכְּנָא חָד: יד וַעֲבַד יְרִיעָן דְּמַעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן עֲבַד יָתְהֵין: טו אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן: טז וְלָפֵיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיַת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד: יז וַעֲבַד עֲנוּבִין חַמְשִׁין עַל סִפְּתָא דִּירִיעֲתָא בִּסְטָרָא בֵּית לוּפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד עַל סִפְּתָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוּפֵי תִּנְיָנָא: יח וַעֲבַד פּוּרְפִין דִּנְחָשׁ חַמְשִׁין לְלַפָּפָא יַת מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חָד: יט וַעֲבַד חוֹפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵּי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא מִלְעֵילָא: כ וַעֲבַד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין: כא עֲסַר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חָד: כב תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבָן חָד לָקֳבֵיל חָד כֵּן עֲבַד לְכָל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: כג וַעֲבַד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: כד וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף עֲבַד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין

תרין

תחת־הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים תחת־הקרש האחד לשתי ידתיו: כה ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשה עשרים קרשים: כו וארבעים אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד: כז ולירכתי המשכן ימה עשה ששה קרשים: כח ושני קרשים עשה למקצעת המשכן בירכתים: כט והיו תואמם מלמטה ויחדו יהיו תמים אל־ראשו אל־הטבעת האחת כן עשה לשניהם לשני המקצעת: ל והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד: לא ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע־המשכן האחת: לב וחמשה בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה: לג ויעש את־הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים מן־הקצה אל־הקצה: לד ואת־הקרשים צפה זהב ואת־טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף את־הבריחם זהב: לה ויעש את־הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים: לו ויעש

אונקלוס

תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: כה ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד עסרין דפין: כו וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כז ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא דפין: כח ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון: כט והוו מכונין מלרע וכחדא הוו מכונין ברישיהון בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרתין זוין: ל והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד: לא ועבד עברי דאעי שיטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: לב וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופהון מערבא: לג ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי: לד וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: לה ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין: לו ועבד

תרגום אשכנזי

אונטר דיזעם ברעטע צו זיינען בײדען צאפפען, אונד צוויא פיסע אונטער דיזעם ברעטע, צו זיינען בײדען צאפפען. (כה) צור אנערן זייטענוואנד דער וואהנונג, צור נערדליכען זייטע נעמליך, מאכטע מאן אויך צוואנציג ברעטער. (כו) אונד פירציג זילבערנע פיסע, צוויא פיסע אונטער דיזעם ברעטע אונד צוויא פיסע אונטער דיזעם ברעטע. (כז) צור הינטערוואנד דער וואהנונג, צור וועסטליכען זייטע, מאכטע מאן זעכס ברעטער; (כח) אונד נאך צוויא ברעטער צו דען ווינקעלן דער וואהנונג, אן דער הינטערוואנד.

(כט) זיא שלאסען אונטען צוזאממען. אויך אבען פאסטע מאן זיא צוזאממען אין איינען שלוסרינקען; זא מאכטע מאן עז אן בײדען, אין בײדען עקקען. (ל) עז וואַרען צוזאממען אכט ברעטער אונד דאצו זילבערנע פיסע, זעכצעהן שטיק, אימּמער צוויא פיסע אונטער איינעם ברעטע. (לא) מאן מאכטע ריגעל פאן שטים־האלץ, פינף שטיק פיר דיא איינע זייטענוואנד דער וואהנונג, (לב) אונד פינף שטיק ריגעל פיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואהנונג, אונד פינף שטיק ריגעל פיר דיא הינטערוואנד דער וואהנונג, צור וועסטליכען זייטע.

(לג) מאן מאכטע דען מיטטעלסטען ריגעל, דער דורך דיא ברעטער גינג פאן איינעם ענדע צום אנדערן.

(לד) דיא ברעטער בעלעגטע מאן מיט גאלד, דיא רינגען מאכטע מאן פאן גאלד, דורך וועלכע דיא ריגעל געשטעקט וואורדען, אונד אויך דיא ריגעל וואורדען מיט גאלד בעלעגט. (לה) מאן מאכטע אויך איינען פארהאנג פאן בלויער, פורפורראטהער האכראטהער וואללע אונד זעכספאך געצווירנטעם גארן; מיט פיגורען פאן כרובים דורכווירקט, קונסטוועבערארבייט מאכטע מאן זיא. (לו) דאצו פיר זיילען פאן שטים

לה באור לה

הגו"ן) כדרך עשתי עשרה עכ"ל: (לג) לברח, מהקל והטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד, כמו ירה ויורה ורניס ככה, (הרחב"ע):

לה ח במראת

לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ

לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים

משני

אונקלוס

לה ארבעה עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף׃ לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור׃ לח וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפי רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא

לז א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ ב וחפהי דדהב דכי מגו ומברא ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור׃ ג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא׃ ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ה ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא׃ ו ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא׃ ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא עבד ית כרוביא

מתרין

תרגום אשכנזי

שטים האלץ, בעלעגטע זיא מיט גאלד, איהרע האקען ווארען גאלד; מאן גאס צו דען זיילען פיר זילבערנע פיסע. (לז) מאן מאכטע איינע דעקקע צום איינגאנגע דעס געצעלטעס פאן בלויער, פורפורראטהער, האכראטהער וואללע אונד זעכספאך געצווירנטעם גארן, שטיקקערארבייט; (לח) דאצו פינף זיילען נעבסט האקען, איהרע קנייפע אונד איהרע רייפען מיט גאלד בעלעגט, דאצו אויך פינף קופפערנע פיסע.

לז (א) בצלאל מאכטע דיא לאדע אויז שטים האלץ, דריטטהאלב עללען דיא לענגע, אנדערטהאלב עללען דיא בריטע אונד אנדערטהאלב עללען דיא העהע. (ב) בעלעגטע דיא לאדע מיט רייגם גאלדע אינווענדיג אונד אויזווענדיג, מאכטע דאצו איינען גילדנען קראנץ הערום. (ג) גאס דאצו פיר גילדנע רינגע אן דען פיר עקקען, אלזא דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע, אונד אויף דער אנדערן זייטע ווידערום צווייא רינגע ווארען. (ד) מאכטע שטאנגען פאן שטים האלץ, בעלעגט זיא מיט גאלד. (ה) בראכטע דיא שטאנגען אין דיא רינגען אויף דען זייטען דער לאדע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען. (ו) מאכטע אויך איינען דעקקעל פאן רייגעם גאלדע, דריטטהאלב עללען דיא לענגע אונד אנדערטהאלב עללען דיא בריטע. (ז) מאכטע פערנער צווייא גילדנע כרובים; פאן געטריבענער ארבייט מאכטע ער זיא, אויז דען בידען ענדען דעס דעקקעלס, (ח) נעמליך איינען כרוב אויז דעם איינען ענדע, אונד איינען כרוב אויז דעם אנדערן ענדע; אויז דעם דעקקעל זעלבסט פערפערטיגטע ער דיא כרובים

אן ביידען

רש״י

לז א ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו׃

לח ז נבוב

מִשְּׁנֵי קְצוֹוֹתָו׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ

י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ

יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה

גבעים

אונקלוס

מתרין סטרוהי: ט והוו כרוביא פריסין גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא הוו אפי כרוביא: י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: יא וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור: יב ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפיה סחור סחור: יג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: יד לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא: טז ועבד ית מניא דעל פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתיה וית קשותא דמנסכין בהין דהב דכי: יז ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שדה וקנה כלידהא חיזורהא ושושנהא מנה הוו: יח ושתא קנין נפקין מסטרהא תלת קני מנרתא מסטרא חד ותלת קני מנרתא מסטרה תנינא: יט תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין

מציירין

תרגום אשכנזי

ביידן ענדען. (ט) דיא כרובים ווארען זא געמאכט, דאס זיא איהרע פליגעל אין דיא העהע אויזברייטעטען, אינדעם זיא דאמיט דען דעקקעל איבערדעקטען, מיט דעם אנגעזיכט איינער געגען דען אנדערן געקעהרט; יעדאך נייגטען זיא איהרע געזיכטער געגען דען דעקקעל נידער. (י) פערפערטיגטע אויך דען טיש פאן שטים-האלץ, צוויא עללען דיא לענגע, איינע עללע דיא ברייטע אונד אנדערטהאלב עללען דיא העהע. (יא) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאלדע, מאכטע איינען גילדנען קראנץ אומהער. (יב) מאכטע איינען ראנד דאראן, איינע האנד ברייט רינגס אומהער, אונד אן דיזען ראנד פיהרטע ער דען גילדנען קראנץ אומהער. (יג) גאס דאצו פיר גאלדנע רינגע, אונד זעצטע דיא רינגע אן דיא פיר עקקען זיינער פיר פיסע. (יד) אונטערהאלב דעם ראנדעס ווארען דיא רינגע, אלז איין געהייזע פיר דיא שטאנגען (אין וועלכע נעמליך דיא שטאנגען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען. (טו) מאן מאכטע דיא שטאנגען פאן שטים-האלץ, בעלעגטע זיא מיט גאלד, דען טיש צו טראגען. (טז) פערנער דיא גערעטהע אויף דען טיש, נעמליך שיססעלן, שאאלען, שטיצצען אונד האלברעהרען, וואמיט דאז בראד בערעקט וואָרד, פאן ריינעם גאלדע.
(יז) מאכטע אויך דען לייכטער פאן ריינעם גאלדע, פאן געטריבענער ארבייט, פוס, שאפט, קעלכע, קנעפפע אונד בלומען ווארען אויז איהם הערויז געארבייטעט.
(יח) זעכס ארמע גינגען אויז דען זייטען הערויז, נעמליך דרייא ארמע דעס לייכטערס אויז דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעס לייכטערס אויז דער אנדערן זייטע.
(יט) דרייא מאנדעלפערמיגע קעלכע אן דעם איינען ארמע, איין קנאפף אונד איינע בלומע, אונד

גְּבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ

כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ❋ ס

לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת

ארכו

אונקלוס

מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ כ וּבִמְנַרְתָּא אַרְבְּעָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרַהָא וְשׁוֹשַׁנַּהָא׃ כא וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִינַהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִינַהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִינַהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִינַהּ׃ כב חֵזוּרֵיהוֹן וְקַנֵּיהוֹן מִינַהּ הֲווֹ כּוּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד יָת בּוֹצִינַהָא שַׁבְעָא וְצִבְיָתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא׃ כה וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ כח וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ כט וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ׃

לח א וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין

אורכיה

תרגום אשכנזי

אונד דרייא מאַנדעלפֿערמיגע קעלכע אַן דעם אַנדערן אַרמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע; זאָ אַן אַללען זעכס אַרמען, דיא אויז דעם לייכטער הערויז געהען. (כ) אַן דעם לייכטער זעלבסט וואַרען פֿיר קעלכע, וויא מאַנדעלן געשטאַלטעט, קנעפֿפֿע אונד בלומען; (כא) פֿערנער איין קנאָפף, אין וועלכם איין פאַאַר אַרמע זאַס, אונד איין קנאָפף, אַן וועלכעם דאַז צווייטע פאַאַר אַרמע, אונד נאָך איין קנאָפף, אַן וועלכעם דאַז דריטטע פאַאַר אַרמע זאַס; זאָ אַן אַללען זעכס אַרמען, דיא אויז דעם לייכטער הערויז געהען. (כב) קנעפֿפֿע אונד אַרמע וואַרען אויז איהם זעלבסט הערויז געאַרבייטעט, גאַנץ אויז איינעם שטיקקע ריינעם גאָלדעס געטריבן. (כג) פֿערפֿערטיגטע אויך דאַזו זיבען לאַמפּען, נעבסט צווענגליין אונד אַשגעפֿעסליין פֿאָן ריינעם גאָלדע. (כד) איין ככר ריינעס גאָלד פֿעראַרבייטעטע מאַן דאַזו, אונד צו אַללען זיינען גערעטהען. (כה) מאַכטע אויך איינען רייכעראַלטאַר פֿאָן שטים־האָלץ, דיא לענגע איינע עללע, דיא ברייטע איינע עללע, פֿירעקקיג, אונד דיא העהע צווייא עללען; דיא עקקען וואַרען אויז איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאַכט. (כו) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאָלדע, זיין בלאַטט אונד זיינע זייטען אומהער אונד זיינע עקקען, פֿיהרטע אָבען איינען גילדנען קראַנץ הערום. (כז) מאַכטע אונטער דעם קראַנצע צווייא גאָלדנע רינגע אַן ביידען ווינקעלן, נעמליך אַן ביידען זייטען; דיזעס רינגווערק דיהנטע דען שטאַנגען צום געהייז, דען אַלטאַר דאַמיט צו טראַגען. (כח) פֿערפֿערטיגטע דיא שטאַנגען פֿאָן שטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד. (כט) מאַכטע פֿערנער דאַז אֶהל צור הייליגען זאַלבונג, אונד דאַז — רייכערציג פֿאָן עדלען שפּעצערייען, נאָך אַפּאָטהעקערקונסט.

לח (א) מאַכטע אויך דען אַלטאַרהערד דעס גאַנצען אָפּפֿערס פֿאָן שטים־האָלץ, פֿינף עללען

אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל

מועד

אונקלוס

אוּרְכֵּיהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ: ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא: ד וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵּיהּ: ה וְאַתֵּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא: ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יַתְהוֹן נְחָשָׁא: ז וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִיטַל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: ח וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא בְּמֶחְזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע

משכן

תרגום אשכנזי

עללען דיא לענגע, פינף עללען דיא בּרייטע, פיר־עקקיג, אונד דיא העהע דרייא עללען. (ב) מאַכטע אַן דען פיר ווינקעלן פיר האָר־לע עקקען, דיא עקקען ווארען אויז איינעם שטיקקע מיט דעם העררע געמאַכט; בע־לעגטע איהן מיט קופּפער. (ג) פערפערטיגטע אללע גערעטהע דעס אלטארעס, נעמליך דיא טעפּפע, דיא שויפעלן, דיא בעקקען, דיא גאבעלן אונד דיא קאָהלפפאנ־נען; אללע גערעטהע דעס־זעלבען מאַכטע מאַן אויז קופּ־פער. (ד) מאַכטע אויך אַן דיזען אלטאר איין זיבווערק, נעצפערמיג פאָן קופּפער, אונטערהאַלב דער אויזלאַ־דונג, ביז אין דיא העלפטע. (ה) גאָס פיר רינגע צו דען פיר עקקען אַן דעם קופּפערן זיבווערק, דען שטאַנגען צום געהייזע. (ו) מאַכטע אויך שטאַנגען פאָן שטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט קופּפער. (ז) בראַכטע דיא שטאַנגען אין דיא רינגע אַן דען זיי־טען דעס אלטארהעררעס, איהן דאַמיט צו טראַגען; האָהל, פאָן טאַפעלן צוזאַמ־מען געזעצט ווארד דער אל־טאר געמאַכט. (ח) מאַכטע אויך איין קופּ־פערנעס בעקקען אונד איין קופּפערנעס געשטעלל דאַ־צו: אויז דען מעטאַללנען שפּיגעלן דער פערזאַממעל־טען ווייבספערזאָנען וועלכע זיך אַן דעם איינגאַנג דעס שטיפטסצעלטעס

רש"י

לח ז נבוב לחת. נבוב הוא חלול וכן (ירמי' נ"ב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לוחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: ח במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטו' ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם. ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראות ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאו' לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (ש"ה ח') תחת התפוח עוררתיך. וזה שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהו' לשום שלום בין איש לאשתו להשקו' ממי' שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא הי' נחשת של כיור מנחש' התנופה

באור

לח (ח) במראת, בנות ישראל היו בידן מראות מנחשת קלל ממורט שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, וכתב רש"י ותדע לך שהן מראות ממש, שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגומר, ויעש בה וגומר (לקמן פסוק ל' ול"א), והכיור וכנו לא הוזכרו שם, למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה. כך דרש רבי תנחומא, וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא וכן תרגם כל מראות מירורי"ש בלע"ז (ובלשון אשכנז שפיגל), וכן מצינו בישעיה (ג' כ"ג) הגליונים מתרגמינן מחזייתא עכ"ל, וכתב הראב"ע בי"ת במראות תחת מ"ם, כי נכון הוא בלשון הקדש, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), והכה בל' ישמעאל עכ"ל, וכבר הודעתיך ההבדל האמתי שבין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם, כי המ"ם ישמש על הגבול אשר ממנו התחיל הדבר להתפעל, והבי"ת על הגבול אשר בו התפעל, ופעמים שההוראה בהם אחת, אלא שהבחינות נבדלות, ויתכן לומר והנותר מבשר ומלחם, בבחינת הבשר והלחם אשר מהם נשאר, ויתכן ג"כ לומר והנותר בבשר ובלחם, על הבשר והלחם הנשאר, וכן כאן בבחינת התמונה אשר היתה לכלים טרם נשתנו ונעשו כיור, יאמר ממראת הצבאת, ובבחינת התמונה שלהם בעודם מקבלים השנוי, יאמר במראת הצבאת, ולכן אלו אמר ממראת, היה אפשר לומר שלא שם בו כל המראות אלא מקצתן והותר מהם, לכך נאמר במראת לומר שמכל' נעשה הכיור וכנו, כמו שכתבנו

אונקלוס

מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט וַעֲבַד יָת דַּרְתָּא לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דְדַרְתָּא דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: י עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יא וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יב וּלְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: יג וּלְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: יד סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז כָּל סְרָדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר: יז וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא: יח וּפְרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא

עובד

ויקהל

מוֹעֵד: ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה: י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף: יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר: יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף ח וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר: יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר

הפטור

מעשה

תרגום אשכנזי

שטיפטסצעלטעס פערזאממעלטען; (ט) פערנער רען פארהאף, צור זידליכען זייטע, געשטריקטע אומהענגע צום פארהאף, פאן געצווירנטעם גארן, הונדערט עללען;

(י) דאצו צוואנציג זייל‍ען נעבסט צוואנציג קופפערנען פיסען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען ווארען זילבערן; (יא) צור נערדליכען זייטע הונדערט עללען, דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופפערנען פיטען; דיא האקקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען ווארען זילבערן; (יב) צור וועסטליכען זייטע פונפציג עללען אומהענגע, דאצו צעהן זיילען נעבסט צעהן פיסען; דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען ווארען זילבערן; (יג) צור עסטליכען זייטע פונפציג עללען,

(יד) נעמליך פונפצעהן עללען אומהענגע צו דער איינען פארדערזייטע, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען, (טו) אונד צור אנדערן פארדערזייטע אן דעם טהארע דעם פארהאפעס, — — — — ווידערום פונפצעהן עללען אומהענגע, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען. (טז) אללע אומהענגע דעם פארהאפעס אומהער וואַרען פאן זעכספאך געצווירנטעם גארן. (יז) דיא פיסע צו דען זיילען ווארען קופפערן, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען ווארען זילבערן, דיא בעלעגונג איהרער קנייפע וואר פאן זילבער; אללע זיילען דעם פארהאפעס ווארען מיט זילבערנען רייפען פערזעהען.

(יח) פערפערטיגטע ענדליך דיא דעקקע פאר דעם איינגאנג דעם פארהאפעס

רש"י

כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא וכן תרגו' של מראות מירוריי"ש בלע"ז (בל"א שפיגל) וכן מצינו (ישעי' ג') והגליונים מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: יח לעומת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

באור

שנכתוב לקמן בפ' פקודי (סי' ז' פסוק ל'), נגס הרמב"ן: הצבאת, שהיו נאספות ובאות צבאות צבאות לתת מראותיהן, להעשות בהן כל הכיור וכנו, כי התנדבו בשמחה לעבודת ה': פתח אהל מועד, לא נעשה עדיין אוהל המשכן, אולי על אוהל משה ידבר שקראו אוהל מועד, ואמר שלשם הביאו נדבותיהן והוא קבל מהן. (מדברי הרמב"ן), ואונקלוס תרגם דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא, ולא תרגם תיבת הצבאות כלל, ויב"ע תרגם נשי' צניעותא, ונעירן דאתין לצלאה בתרע משכן זימנא וכו', והירושלמי תרגם במחזית נשי' צניעתא דהוון כניען וכו', ויתכן שתרגמו המלה מלשון עבודה, יאמר שהיו באות אחר כך יום יום אל מקום נדבתן לעבוד את ה', להתפלל שם ולשמוע דברי המצות: (יח) לעמת קלעי החצר, כמדת קלעי החצר:

מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס

סדר פקודי

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־

הזהב

אונקלוס

עוֹבַד צַיָּיר תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְרוּמָא בִּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵיל סְרָדֵי דָּרְתָא׃ יט וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִנְחָשָׁא וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסָף׃ כ וְכָל סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל מֵימְרָא דְמשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יַת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת משֶׁה׃ כג וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בְּתִכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃ כד כָּל

דהבא

תרגום אשכנזי

פארהאפעס, שטיקקעראַרבייט, פאָן בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גאַרן, דיא לענגע צוואַנציג עללען, דיא העהע, נעמליך אין דער ברייטע דער דעקקע, פינף עללען, זאָ האָך אלז דיא אומהענגע דעם פאָרהאָפעס.
(יט) דאַצו פיר זיילען נעבסט פיר קופפערנען פיסען; דיא האקען אונד דיא בעלעגונג אירער קנייפע אונד שטאַנגען וואַרען זילבערן.
(כ) אונד אללע נעגעל צור וואָהנונג אונד צום פאָרהאָף אומהער וואַרען קופפערן.

(כא) דיזעס זינד דיא בערעכנונגען פיר דיא וואָהנונג נעמליך דיא וואָהנונג דעס צייגניססעס, דיא אויף משה'ס בעפעהל בערעכנעט וואָרדען, דאַז געשעפט דער לוים דורך איתמר, זעהן דעס פריסטערס אהרן.
(כב) בצלאל, זאָהן אורי, זאָהן חור, אויז דעם שטאַממע יהודה, פערפערטיגטע אללעס, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען,
(כג) מיט איהם, אהליאב, זאָהן אחיסמך, אויז דעם שטאַממע דן, ווערקמייסטער, זיננרייכער קינסטלער, אויך קונסטשטיקקער אין בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד לייננען גאַרן. (כד) אללעס גאָלד, וועלכעם

צור

רש"י

כא אלה פקודי. בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. ב' פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקי' איש איש למשאו המופקד עליו כמו שמפו' בפרשת נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבוד' שעליו: כב ובצלאל בן אורי עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אין כתי' כאן אלא כל אש' צוה ה' את משה אפי' דברי' שלא א"ל רבו הסכימו' דעתו למה שנ' למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשו' תחל' כלי' ואח"כ משכן אמ' לו בצלאל מנהג העול' לעשו' תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה א"ל משה בצלאל היי' כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכך עש'

המשכן

באור

(כא) פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת, כמו שאמרו רז"ל משנגמרה מלאכת המשכן אמר להם משה לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון: עבודת הלוים, פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים, איש איש למשאו המופקד עליו, כמו שאמור בפרשת נשא. (רש"י), ולהם מסר משה את המשכן וכליו במספר ובמשקל: ביד איתמר, הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו. (רש"י), ויתכן שעל הפקודים ועשיית החשבון אמר שהי' עבודה מסורה ללוים על פי משה, ונעשה ע"י איתמר, שהוא קבל הכל בחשבון ומנין ומשקל מיד האומנים הראשיים והם בצלאל ואהליאב שיזכור, כי הם היו כותבים בכל יום מה שהביאו העם על יד הנדבה; ונתנו את החשבון הזה, וכן כתב הרי"א, וכן מתורגם בל"א: (כב) את כל אשר צוה ה' את משה, אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן (כצ"ל וכן הנוסחא בכ"י שבידי) אלא אשר צוה ה', אפילו דברים שלא שמע מרבו הסכימה דעתו כמה שנאמר למשה בסיני: ע"כ נוסח לשון רש"י בשני כ"י שבידי, והוא מירושלמי דפאה, ובנוסח שבדפוס נוסף עליו מימרא דר' יונתן בברכות (דף נ"ה ע"א) שאף במקום ששנה משה ממה שנאמר לו, היה בצלאל יודע דעת עליון, ועשה כאשר צוה ה' את משה: (כד) ככר, ששים מנה, ומנה של קודש כפול היה (כן הוכיחו רז"ל בבכורות (דף ה' ע"א) מקרא דיחזקאל (מ"ה י"ב), שנאמר עשרים שקלים חמשה ועשרי' שקלי' עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם, עשרי' וחמשה ועשרי' הרי מ"ה ועשרה וחמשה הרי ששים, ומנה של

קול

הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
לכל

אונקלוס

דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבִיד לַעֲבִידְתָּא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כַּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְּנִשְׁתָּא מְאָה כַּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כו תִּקְלָא לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל
דעבר

תרגום אשכנזי

צור ארבייט פערברויכט וואָרדען אין דער — ארבייט צום היילִיגטוהם, אללעס אויפגענאָממענע גאָלד נעמליך וואר צוואָממען ניין אונד צוואנציג ככר אונד זיבען הונדערט אונד דרייסיג שקל, נאך דעם געוויכטע דעם היילִיגטהומס. (כה) דאָז זילבער פאָן דען מוסטערונגען דער געמיינע: הונדערט ככר, טויזענד, זיבען הונדערט פינף אונד זיבענציג שקל, נאָך דעם געוויכטע דעם היילִיגטהומס, (כו) נעמליך איין בקע אויף יעדען קאָפף געֿרעכנעט, דיזעס איזט איין האלבער שקל, נאך דעם געוויכטע דעם היילִיגטהומס, פיר יערען

רש״י

המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: כה ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק״כ מנה והמנה כ״ה סלעי׳ הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינ׳ משלש׳ אלפים שאין מגיעין לככר: כו בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו׳. כך היו ישרא׳ וכך עלה מנינ׳ אחר שהוקם המשכן בספ׳ וידב׳ ואף עתה בנדב׳ המשכן כך היו ומנין חצאי השקלי׳ של שש מאו׳ אלף עולה

באור

חול מאה דינרין שהם כ״ה סלעים, או שקלים האמורים בתורה, וחכמים הוסיפו עליו שתות מלבר, ונעשה שלשים שקלים, ואחרי שהכתוב אומר שמנה של קודש ששים שקלים הרי הוא כפול), הרי הככר (של קודש) מאה ועשרים מנה (של חול), והמנה (של חול) כ״ה סלעים, הרי ככר של קודש שלשת אלפים שקלים, לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים, שאין מגיעין לככר עכ״ל רש״י ז״ל, והכוונה על מה שאמר הכתוב וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, ובנחשת הוא אומר ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל, שכל השקלים הפחותין במנין משלשת אלפים נמנין בפרוטרוט בפני עצמן ולא עלו בחשבון ככרי הקודש, ואו הי׳ ככר הקודש אלף וחמש מאות שקל כשל חול, הרי אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל עולים לככר ושני מאות וחמשה ושבעים שקל, וכן אלפים וארבע מאות שקל עולים לככר ותשע מאות שקל, (ואף שחז״ל (בבכורות שם) דחו הראיה הזאת ואמרו ודלמא כללי ופרטי ררבבי דככרי קחשיב, פרטי זוטי דככרי לא קחשיב, כלומר שלא חשב ככרים אחדים, כי אם העולים לעשרה, הנה לא היתה כוונתם אלא שמשם לבד אין ראיה מכרחת שהמנה של קודש כפול, ואולם אחרי שהוכיחו שם מקרא דיחזקאל שהדבר כן הוא, א״כ אין השקלים הפחותין במנינם מג׳ אלפים עולים לככר, ומעתה אין ספק שלכך מנאם הכתוב בפני עצמם ולא נצטרך עוד לדחוק דפרטי זוטי לא קחשיב, ככ״ל בכוונת רש״י ז״ל להסיר מעליו תמיהת הרא״ם ז״ל), והנה שש מאות אלף חצאים הרי הן ג׳ מאות אלף שקלים שלמים, הרי מאת ככר, והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאים עולים אלף ושבע מאות וע״ה שקלים: (כו) בקע, הוא מחצית השקל, לפי שנבקע מהשקל: לשש מאות אלף וגו׳, כך היה מספר בני ישראל כפי מנין חצאי השקלים שנתנו לתרומת האדנים: והנה במנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א׳ מ״ו), גם שם היו כמספר הזה, וא״א לומר שהמנין הנזכר כאן הוא האמור בחומש הפקודים, שהרי נאמר בו באחד לחדש השני (שם א׳ א׳), והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון, שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו׳ (לקמן מ׳ ב׳) ושקלי המנין הנזכר פה נעשו האדנים, הא למדת שתים היו, אחת בתחלת נדבתן אחר מעשה העגל, וזה היה אחר יה״כ בשנה ראשונה, ואחת בשנה שנית באייר משהוקם המשכן. (רש״י פ׳ כי תשא לעיל ל׳ ט״ז): ודע שהמספר הנאמר בחומש הפקודים היה חוץ משבט לוי שלא נמנה עמהם, כדכתיב שם והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם (במדבר א׳ מ״ז): ופה בתרומת האדנים הדבר בספק אם היה מטה לוי מן הנותנים והנמנים, ולא נאמר אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל (שם מ״ט) כי אם אחר הקמת המשכן, או אם נבחר השבט ההוא מקודם לכן, ובא הצווי ההוא גם במנין הראשון, ותלוי בפלוגתא דתנאי (זבחים דף קט״ו ע״ב) מתי פסקה העבודה בבכורות, וכך איתא שם: יתיב רב הונא בר רב קטינא קמיה דרב חסדא, וקא קרי וישלח את נערי בני ישראל וגו׳ (לעיל כ״ד ה׳) [ומפרש דאלו הבכורות (כך הוסיף בו רש״י)], אמר ליה הכי אמר רב אסי ובכהו, פי׳ רש״י אותו היום פסקה העבודה בבכורות שמסיני נלקחו על הכהונה, כדיליף לקמן, ומשו נדב ואביהוא כלאותה שנה ראשונה עד שהוקם המשכן ומתו, ליטנא אחרינא הכי אמר רב אסי ופסקיה, צריך להפסיק כאן נגינת טעם המקרא באתנחתא, ולא יקרא בטעם פשטא כמו שאנו קורים אותו, דכשהוא נקרא בטעם פשטא, משמע שקריאת נערי בני ישראל דבק על ויעלו עולות, משמע שהם העלום, אבל כשאתה קורא באתנחתא עומדת התיבה לבדה, ואינה דבקה על ויעלו, ויש לומר שלא שלחם אלא להביא הקרבנות ולעמוד עליהם, ויעלו עולות אותם שכשרים להעלותם, דהיינו נדב ואביהוא, שמשבאו לסיני הופרשו הכהנים כדיליף לקמן עכ״ל: ומסיק תנאי היא דתניא וגם הכהנים הנגשים אל ה׳ יתקדשו (שם י״ט כ״ב), ר׳ יהושע בן קרחה אומר זו פרישות בכורות (הזהיר את הבכורות להפרוש מן ההר): רבי אומר זו פרישות נדב ואביהוא (כלומר לא נקראו הבכורות כהנים, אלא מי הם הכהנים הנגשים אל ה׳ שהוזהרו כאן לפרוש מן ההר), זה נדב ואביהוא שנעשו כסיני כהנים, והם הנגשים אל ה׳ להקריב קרבנות. (רש״י) עכ״ל: מעתה לדעת ר״י בן קרחה דס״ל מתני׳ כוותי׳ (שם דף קי״ב ע״ב) עד שלא הוקם המשכן העבודה בבכורות, ומשהוקם המשכן העבודה בכהנים, והי׳ א״כ שבט לוי מכלל הנותנים בקע לגלגלת לצורך תרומת האדנים, והנמנים ע״י חצאי השקלים ההם, כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם עד לאחר הקמת המשכן, ושנבחר השבט ההוא בא הצווי על המנין השני, ונאמר לו אך את מטה לוי לא תפקד כמו שארז״ל כדי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו, וגם המנין השני הי׳ ע״י בקע לגלגלת, והיו שומרים חצי השקלים ההם לקנות בהם קרבנות צבור, אם יצטרכו, והיתה הנתי׳ ההיא דומה לתרומת חצאי שקלים של חובה שנהגו בה ישראל אחר שבאו לארץ, ולכך קראוה חז״ל בשם תרומת חצאי שקלים של חובה, אף שאין הדמיון מכל וכל, לפי שבכל זמן שהוא.

לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן: כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם: כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל: ל וַיַּעַשׂ בָּהּ את משכן

אונקלוס

דְעָבַר עַל מִנְיָנַיָא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: כז וַהֲוָאָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא לְאַתָּכָא יַת סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיַת סַמְכֵי פָּרוּכְתָּא מְאָה סַמְכִין לִמְאַת כִּכְּרִין כִּכְּרָא לְסַמְכָא: כח וְיַת אַלַף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יַתְהוֹן: כט וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שַׁבְעִין כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין: ל וַעֲבַד בָּהּ יַת סַמְכֵי תְּרַע

תרגום אשכנזי

יעדען, דער דורך דיא מוסטע־רונג גינג, פֿאָן צוואנציג יאהר אונד דאריבער, אונד צוואר פֿיר זעכס מאהל הונ־דערט אונד דרייא טויזענד, פֿינף הונדערט אונד פֿונפֿציג. (כז) הונדערט ככר זילבער וואורדען אנגעווענדעט דיא פֿיסע אין דעם היילִיגטהום אונד אם אינגערן פֿאָרהאנג צו גיסען; הונדערט פֿיסע אויז הונדערט ככר זילבער, צו יעדעם פֿוס איין ככר.
(כח) פֿאָן דען איין טויזענד זי־בען הונדערט פֿינף אונד זי־בענציג ככר פֿערפֿערטיג־טע מאן דיא האקען צו דען זיילען, בעלעגטע איהרע קנייפֿע דאמיט, אונד מאכטע דיא רייפֿען דאפֿאָן.
(כט) דאז אויפֿגענאָממענע קופּפֿער זיבענציג ככר, צווייא טויזענד פֿיר הונדערט שקל.
(ל) דארויז פֿערפֿטיגטע מאן דיא

רש"י

עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים. כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין עולים אלף ושבע מאות וע"ה שקלים: כז לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבעה הרי ק' וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם: כח וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שכולן כתיב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף:

באור

שהיו ישראל במדבר לא הקריבו עולה וזבחים [אם שלא הקריבו כלל, כמ"ש ר' אליעזר (חגיגה דף ו' ע"ב) מקרא דהזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה' כ"ה), או שלא הקריב אלא שבטו של לוי שלא עבד ע"ז, כדברי ר' עקיבא (שם)], ולא היתה הנבי' הראה מבני שלש עשרה שנה ומעלה כחובת מחצית השקל של כל שנה ושנה, ולא משבט לוי כלל, כי לא היתה אלא לצורך המנין (כן העלה רא"ם בתחלת פ' כי תשא): ולפי השטה הזאת צריכי' אנו לומר שנתרבה מספר בני ישראל בין מנין הראשון לשני כמספר השבט שיצא מכללם, מלבד המתים שמתו מהם ממחרת יה"כ עד א' באייר, וצ"ל שבא להם הרבוי ההוא ע"י האנשים שהשלימו שנתם תוך כך ובאו לכלל עשרים, ואירע הדבר שהיה מספר המשלימים ההם מכוונים עם מספר שבט לוי והמתים מהעם בשבעה חדשים, והי' מספר חצאי השקל

בשני המנינים שוה: ואף שהכלל אתנו שליציאת מצרים מונין מניסן ולשנות עולם מתשרי, וא"כ למנין שנות עולם לא נתרבה מנין השנים בין יה"כ של השנה הראשונה לחדש אייר של השנה השנית ליציאת מצרים, וכל הנולדים מתשרי ועד אייר לא השלימו שנתם עד תשרי שהוא החדש השביעי של השנה השנית ליציאת מצרים, מ"מ יתכן לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל בריש פרשת כי תשא שמנין שנות בני אדם אינו לא מניסן ולא מתשרי, כי אם לכל אחד מיום הולדו, וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנים מעו"לע, בערכין ובבתי ערי חומה ובשדה אחוזה ושם שבעבד עברי, כמ"ש חז"ל במס' ערכין (דף י"ח ע"ב), ואם כן רבו המגיעים לכלל עשרים בין מנין למנין: כל זה לשיטת ר"י בן קרחה:

ולששת רבי היתה העבודה בלוי' משעת מתן תורה ואילך, אם שפסקה העבודה בבכורו' מיום ההוא והלאה אחרי שהקריבו נערי בני ישראל תחת ההר עולות וזבחים (והוא לשון ראשון של רש"י) או שלא נשלחו נערי בני ישראל גם ביום ההוא כי אם להביא הקרבנות ולעמוד עליהן, והמעלים היו נדב ואביהוא (והוא לשון שני של רש"י, ודברי הרא"ם שכתב בשם חז"ל שנערי בני ישראל הם נדב ואביהוא תמוהים), כי משיני נבחרו על הכהונה, וא"כ ככר נבחר שבט לוי להיות לגיון של מלך, ושלא לבא במספר העם, והכוונה של אך את מטה לוי לא תפקד ככר נכתבה כן במנין הראשון, לא שמפני שלא נכתב המנין הראשון בתורה בפירוש, לא היה מקום שיכתב הלווי ההוא עד המנין השני:

מעתה מספר השש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשי' הנזכרים פה במנין הראשון גם הוא חוץ משבט לוי, ובאו המשלימי' את שנתם במקום המתים מהעם בין מנין למנין כמ"ש הרמב"ן ז"ל, בתחל' פ' כי תשא, או כאמ' כמ"ש רש"י ז"ל, וכפי מה שבאר הרא"ם ז"ל את דבריו, שלשנו' בני אדם מונין מתשרי, ודוקא לערכין ויתר הדינים הנזכרים הוא דהוי מעת לעת, אבל מנין שני כח ושנות הדורות מתשרי מנינן, כמ"ש חז"ל בפ"ק דר"ה (דף י"ב ע"א), ובמדרש רבה אמרו בפירוש גבי ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף (במדבר א' מ"ו), שאין מונין להם אלא מתשרי שהוא ר"ה לבריאתו של אדם הראשון, וא"כ לא היה שם אדם שבא לכלל עשרים בין מנין למנין, ועל כרחינו לומר שלא מת מבני ישראל אף אחד בין מנין הראשון לשני, ויהיה זה נס ופלא גדול, אלא שכל ענייני דור המדבר הי' שלא כמנהג העולם, ואין להתפלא אם יהי' גם זה יוצא חוץ מגדר התולדות: (כז) לצקת, מקור מבעלי היו"ד כמו לרדת, וענינו כתרגומו לאתכא: אדני הקדש ואת אדני הפרכת, יקרא הכתוב המשכן קדש, והגדול הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים. (הרמב"ן): (כח) וצפה ראשיהם, של עמודי' מהם, שבכולם כתוב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף (לעיל פסוק י"ט) • (רש"י): (ל) ויעש בה וגו', לא הזכיר הכיור וכנו, כי לא נעשה במשקל, אבל כל המראו' שהביאו הנשים הצובאות שם בהם, ולא ידע משה משקלו • (הרמב"ן), וכבר כתבנו למעלה סוף פרשת ויקהל (שם פסוק ח') שזהו טעם אמרו במראות הצבאת, ולא כמ"ש הראב"ע שהוא כמו ממראות הצבאת, כי יש הבדל בין הוראת הבי"ת להוראת המ"ם, ע"ש: והנה בפסוק כ"ד כאן כתב

את־אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת־מכבר הנחשת אשר־לו ואת כל־כלי המזבח: לא ואת־אדני החצר סביב ואת־אדני שער החצר ואת כל־יתדת המשכן ואת־כל־יתדת החצר סביב: ✽ א ומן־התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי־שרד לשרת בקדש ויעשו את־בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את־משה: ✽ פ

ב ויעש את־האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ג וירקעו את־פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני

שני [תמידים]

תרגום אשכנזי

דיא פיסע צום איינגאנג דעס שטיפטסצעלטעס, דען קופּפערנען אלטאר אונד דאז קופּפערנע זיבווערק דראן, אויך אללע געראֶטהע דעס אלטאַרעס, (לא) דיא פיסע דעס פאָרהאָפעס אומהער אונד דיא פיסע צום איינגאנג דעס פאָרהאָפעס, אויך אללע נעגעל דער וואָהנונג אונד אללע נעגעל דעס פאָרהאָפעס אומהער.

לט (א) פאָן דער בלויען, פורפורראָטהען אונד האָכראָטהען וואָללע מאַכטען זיא טיכער צום איינפּאַקקען, צום דיהנסטע דעס היילגטהומס, אויך דיא הייליגען קליידער פיר אהרן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען.

(ב) מאַן מאַכטע דען מאַנטעל פאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גאַרן. (ג) זיא פּלעטטעטען נעמליך גאָלדבלעכע, אונד שניטטען פאַדען דאראויז, אום זאָלכע צווישען דער בלויען, פורפורראָטהען אונד האָכראָטהען וואָללע וויא אויך דעם ליינען גאַרן צו

אונקלוס

משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דליה וית כל מני מדבחא: לא וית סמכי דרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור:

לט א ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה: ב ועבד ית איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ג ורדידו ית פחי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי

באור

הראב"ע, אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה, והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב, גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת: ואין זה נכון, כי המנורה היתה כלה זהב, ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ, וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם, והכפרת היתה זהב כלה, וכפי מה שקבלנו אבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב, ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורי', והנה הזכירו כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים, וזה לזכרון לבני ישראל, ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן עכ"ל: וכ"כ הרמב"ן ז"ל שלא הזכיר בפרשה מה נעשה בזהב, כי הזהב ממנו ביד איתמר צפוי הקרשים והבריחים, וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב, והנה בעבור שלא ידע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל עכ"ל: ובילקוט (רמז תכ"ד) נתנדבו זהב ככריים (כ"ל תשע ועשרים ככר) ושבע מאות ושלשים שקלים, ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה, שלחן וכליו, וצפו את המזבח ועשו את כל כליו זהב, וקצצו ממנו לעשות לפרוכת וצפו את הקרשים ובריחיהן ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות ע"כ, והנה כל זה נכלל במאמרו כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש (לעיל פסוק כ"ד):

לט (א) ויעשו את בגדי הקדש וגו', כלל ואחר כך יפרט אותם: (ג) וירקעו, כמו לרוקע הארץ (תהלים קל"ו ו') כתרגומו ורדידו טסין, היו מרדדין מן הזהב, אשטנ"דרא בלע"ז (ובל"א אויזדעהנן), טסין דקות, כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין: מרדדין טסין דקין, וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילין תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד, שנאמר בהם זהב, חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת, וכן עם כל מין ומין, שכל המינין חוטן כפול ששה, והזהב חוט שביעי עם כל אחד מהן. (רש"י): וכתב הרמב"ן לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן, והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וכו' מעשה חשב כתפות עשו לו וגו'

רש"י

לט א ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין בגדי השרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסין בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: ג וירקעו. כמו (תהלים קל"ו) לרוקע הארץ. כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשט"נדרא בלע"ז (בל"א אויזדעהנן) טסין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהם פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן

הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו חֻבָּר׃ ה וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃ י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ

על

וּזְהוֹרִי וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אוּמָן: ד כַּתְפִּין עֲבַדוּ לֵיהּ מְלַפְּפִין עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי מְלַפַּף: ה וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דַּעֲלוֹהִי מִינֵּיהּ הוּא כְּעוֹבָדֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ו וַעֲבַדוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב גְּלִיפָן כְּתַב מְפָרַשׁ עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וְשַׁוִּי יָתְהוֹן עַל כַּתְפֵּי אֵיפוֹדָא אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ח וַעֲבַד יָת חוּשְׁנָא עוֹבַד אוּמָן כְּעוֹבַד אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: ט מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ יָת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף: י וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד: יא וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְכַדְכְּדִין (כַּבַּהֲלוֹם): יב סִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא: יג וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: יד וְאַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל

שמיה

צו פֿעראַרבייטען, נאָך זיננ־רייכער קונסטאַרבייט. (ד) שולטערשטיקקע האַבען זיא דראַן געמאַכט — —, ראָ־דורך איזט ער אַן ביידען עק־קען בעפֿעסטיגט וואָרדען. (ה) אונד דאַז גירטעלבאַנד דעם מאַנטעלס, וועלכעס דראַן זאַס, מיט איהם פֿאָן גלייכער אַרבייט, אויז איי־נעם שטיקקע, פֿאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גאַרן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בע־פֿאָהלען. (ו) זיא מאַכטען פֿערנער צווייא שוהם־שטיינע, אומרינגט פֿאָן גאָלד־נען איינפֿאַססונגען, אויז־געשטאָכען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, נאָך דען נאַמען דער קינדער ישראל׳ס. (ז) דיזע זעצטע מאַן אויף דיא שולטערבלעטטער דעם מאַנ־טעלס, שטיינע דעס אַנ־דענקענס פֿיר דיא קינדער ישראל, זאָ וויא דער עווי־גע דעם משה בעפֿאָהלען. (ח) מאַן מאַכטע דען טילד, קונסטוועבעראַרבייט, וויא דיא אַרבייט דעם מאַנטעלס, פֿאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהר, האָכראָטהער וואָללע אונד גע־צווירנטעם גאַרן. (ט) פֿיר־עקקיג, דאָפּפעלט איבעראיינ־אַנדער מאַכטען זיא דען שילד, דיא לענגע איינע שפאַננע אונד דיא ברייטע אויך איינע שפאַננע, דאָפּפעלט איבער איינאַנדער. (י) זיא זעצטען היניין פֿיר רייהען עדעלגע־שטיינע; איינע רייהע אודם, פטדה אונד ברקת, דיזעס איזט דיא איינע רייהע; (יא) דיא צווייטע: נופך, ספיר אונד יהלום; (יב) דיא דריט־טע: לשם, שבו אונד אחלמה; (יג) אונד דיא פֿירטע: תרשיש, שוהם אונד ישפה; פֿאָן גאָלדנען איינפֿאַססונגען אומ־געבען, וואָ זיא איינגעזעצט וואורדען. (יד) דיא שטיינע וואַרען נאָך אַנצאַהל דער נאַ־מען דער קינדער ישראל׳ס, צוועלף, נאָך אַנצאַהל איה־רער נאַמען; וויא איין זיגעל געשטאָכען

באור

וגו׳, כי כן הדרך בכלם, ויתכן שספר בכאן המחשבה שחדשו בחוטי הזהב, כי היה תמה בעיניהם להיות זהב עוו ושזור, כאשר יעשו בצמר ופשתים, כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן עכ״ל: (ו) ויעשו את אבני השהם, כדרך תקון, כמו וימהר לעשות אתו (בראשית י״ח ז׳) (הרמב״ע)

על־שמו לשנים עשר שבט: טו ויעשו על־החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור: טז ויעשו שתי משבצת זהב ושתי טבעת זהב ויתנו את־שתי הטבעת על־שני קצות החשן: יז ויתנו שתי העבתת הזהב על־שתי הטבעת על־קצות החשן: יח ואת שתי קצות שתי העבתת נתנו על־שתי המשבצת ויתנם על־כתפת האפד אל־מול פניו: יט ויעשו שתי טבעת זהב וישימו על־שני קצות החשן על־שפתו אשר אל־עבר האפד ביתה: כ ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם על־שתי כתפת האפד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד: כא וירכסו את־החשן מטבעתיו אל־טבעת האפד בפתיל תכלת להית על־חשב האפד ולא־יזח החשן מעל האפד כאשר צוה יהוה את־משה: פ

כב ויעש את־מעיל האפד מעשה ארג כליל תכלת: כג ופי־המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע: כד ויעשו על־שולי המעיל רמוני תכלת

וארגמן

אונקלוס

שמיה לתרי עסר שבטין: טו ועבדו על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי: טז ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: יז ויהבו תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא: יח וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבינון על כתפי איפודא לקביל אפוהי: יט ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאיפודא לגיו: כ ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבינון על תרתין כתפי איפודא מלרע מלקביל אפותי לקביל בית לופי מעלוי המין איפודא: כא ואחדו ית חושנא מעיזקתיה לעיזקתא דאיפודא בחוטא דתכלא למהוי על המין איפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא כמא דיפקיד יי ית משה: כב ועבד ית מעילא דאיפודא עובד מחי גמיר תכלא: כג ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תרא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע: כד ועבדו על שפולי מעילא רמוני

תרגום אשכנזי

געשטאָכען ווירד יערען שטאַם נאָך זיינעם נאַמען, זאָ נאָך דען צוועלף שטעמ־מען. (טו) זיא מאַכטען אַן דען שילד קעטטען אַן דען ענרען פֿאַן געפֿלאָכטענער ארבייט, פֿאַן ריינעם גאָלדע.

(טז) מאַכטען צווייא איינ־פֿאַססונגען פֿאַן גאָלד אונד צווייא גאָלדנע רינגע, בע־פֿעסטיגטען דיאביידען רינגע אַן דיא ביירען עקקען דעם שילדעס. (יז) בראַכטען דיא ביידען געפֿלאָכטענען גאָלר־נען קעטטען אין דיא ביידען רינגע, אין דען עקקען דעם שילדעס, (יח) אונד דיא ביי־דען ענדען דער ביידען קעט־טען בעפֿעסטיגטען זיא אַן דיא—איינפֿאַססונגען, דיזע זעצטען זיא אין דיא טולטער־בלעטטער דעם מאַנטעלס אויף דיא פֿאָרדערזייטע. (יט) מאַכטען נאָך צווייא גאָלדנע רינגע, אונד בעפֿעסטיגטען זיא אַן דיא איכריגען ביידען עק־קען דעם שילדעס, נעמליך אַן דעם זוים, אַן דיא אייננערע זייטע, געגען דעם מאַנטעל צו. (כ) אונד אַבערמאַהלס צווייא גאָלדנע רינגע; דיזע זעצטען זיא אַן דיא ביידען שולטערבלעטטער דעם מאַנ־טעלס אונטערהאַלב דעם שילדעס, אויף דיא פֿאָרדער־זייטע, אין דיא געגענד, וואָ דער מאַנטעל בעפֿעסטיגט ווירד, איבער דאַז גירטעל־באַנד דעם מאַנטעלס. (כא) זיא שנירטען דען ברוסט־שילד אַן, אויז זיינען רינגען אין דיא רינגע דעם מאַנ־טעלס, מיט איינער שנור פֿאַן בלויער וואָלהע, דאַמ׳ט דער שילד פֿעסט בלייבע אַן דען גירטעל דעם מאַנטעלס, אונד דער שילד ניכט וויכע פֿאַן דעם מאַנטעל, זאָ ווא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָה־לען. (כב) מאַן מאַכטע דען אונטעררֿאַק אונטער דעם מאַנטעל פֿאַן וועבעראַרבייט, גאַנץ פֿאַן בלויער וואָללע.

(כג) אָבען אַם אונטעררֿאַק איינע עפֿפֿנונג, וויא דיא עפֿפֿנונג איינעס פֿאַנצערהעמדעס. אַן דיזער עפֿפֿנונג איינע באָרדע אומהער, דאַמיט ער ניכט צערייסע.

(כד) זיא מאַכטען אונטען אַם זוימע דעם אונטער־ראָקקעס גראַנאַטעפּפֿעל פֿאַן בלויער, פורפורראָטהער

אונד

באור

(הרא״ע): (כב) כליל תכלת, כלו תכלת, והוא סמוך:

רש״י

תכלא

חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד:

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָֹה׃ לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל
כל

אונקלוס

תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר׃ כה וַעֲבַדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי וִיהַבוּ יַת זַגַּיָּא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא׃ כו זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כז וַעֲבַדוּ יַת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ כח וְיַת מִצְנֶפְתָּא דְּבוּצָא וְיַת שְׁבַח קוֹבְעַיָּא דְּבוּצָא וְיַת מִכְנְסֵי בוּצָא דְּבוּץ שְׁזִיר׃ כט וְיַת הֶמְיָנָא דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ ל וַעֲבַדוּ יַת צִיצָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִּדְהַב דְּכֵי וּכְתַבוּ עֲלוֹהִי כִּגְלוּף דְּעִזְקָא כְּתַב מְפָרַשׁ קוּדְשָׁא לַייָ׃ לא וִיהַבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דְתִכְלָא לְמִתַּן עַל מִצְנֶפְתָּא מִלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ לב וּשְׁלֵימַת כָּל

תרגום אשכנזי

אונד האָכראָטהער וואָללע, געצווירנט· (כה) מאַכטען שעללען פאָן ריינעם גאָלדע, בעפעסטיגטען דיא שעללען צווישען· דען גראַנאַטעפּ־פעלן, רונד אומהער אַן דעם זוימע דעם אונטערראָקקעס, צווישען דען גראַנאַטעפּפעלן,

(כו) נעמליך שעללע אונד גראַנאַט, שעללע אונד גראַ־נאַט, צור אַמטספערריכטונג, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען·

(כז) זיא מאַכטען דיא לייב־רעקקע אויז ליינען, וועבער־אַרבייט, פיר אהרן אונד זיינע זעהנע; (כח) דען בונד אויז ליינען, דיא פּראַכט דער האָהען מיצען אויז ליינען, אונד דיא ביינקליידער אויז געצווירנטעם גאַרן;

(כט) אויך דיא גורטע אויז גע־צווירנטעם גאַרן, בלויער, פורפוראָטהער אונד האָכ־ראָטהער וואָללע, נאַך שטיקקעראַרבייט, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בע־פאָהלען· (ל) זיא מאַכטען דאַז שטירנבלעך, דיא הייליגע קראָנע, פאָן ריינעם גאָלדע, טריבען דאַרויף, אין דער שריפט דער געשטאָכענען זיגעל: דעם עוויגען הייליג. (לא) מאַכטען דאַ־ראַן איינע בלויע שנור, זיא אָבען איבער דען בונד אַנצו־ברינגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען·

(לב) אלז נון דיא אַרבייט אַן

עיבידת

רש"י

כח ואת פארי המגבעות. תפארת המגבעות המפוארות: לא לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילי' היה מושיבו על המצנפת כמין כתר ואי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפ' ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה. ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר ונתת אותו על פתיל תכלת והוא אומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ היה מתחלת מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במלתו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מעל ואחת מתחת לצד מלחו וכן באמצעי שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ולא תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפוד היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ארבעה חוטין היו ומ"מ פחות משנים א"א: לב ויעשו
בני

באור

(כח) פארי המגבעת, תפארת המגבעו', המגבעו' המפוארין· (רש"י), והכוונה שפארי הוא שם המקרה בסמיכות הרבים, ובא תחת שם התואר, ועניינו מגבעות מפוארין, כי כן דרך לה"ק להשתמש בשם המקרה בסמיכות תחת שם התואר, ועל הרוב יהי' השם הבא כסמך, כמו לאבני חפץ, (ישעי' נ"ד י"ב), והוא אבנים נחפצים, ואיש תבונות (משלי י"א י"ב), עניינו איש מבין, ופעמים יהיה הסמוך, כמו מקצר רוח (לעיל ו' ט'), תפארת עזמו (תהלים פ"ט י"ח), תכלית שנאה (שם קל"ט כ"ב), כליל תכלת (לעיל פסוק כ"ב), וכן כאן, ויתכן לומר תפארת המגבעות, ומגבעו' התפארת, אלא שיש הבדל ביניהם, אלו אמר מגבעות התפארת, היה נשמע שיש מגבעות שאינן של תפארת, והבדיל אלו שהן תפארת, לכך אמר תפארת המגבעות, או פארי המגבעות, שכל המגבעות הן פאר לאדם, כשהן עולות על הראש: (לב) ותכל, כמו ותרב משאת בנימן (בראשית מ"ג ל"ד)

כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ

לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ מ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן

לאהל

אונקלוס

עיבידת משכנא משכן זמנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו: לג ואיתיאו ית משכנא לות משה ית משכנא וית כל מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לד וית חופאה דמשכי דדכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרוכתא דפרסא: לה ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית כפורתא: לו ית פתורא ית כל מנוהי וית לחם אפיא: לז ית מנרתא דכיתא ית בוצינהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית משחא דאנהרותא: לח וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא: לט ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: מ ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסכהא וית כל מני פולחן משכנא

למשכן

תרגום אשכנזי

אן דער וואָהנונג דעס שטיפ־טסצעלטעס פעלליג פערטיג וואר, אונד דיא קינדער ישראל'ס זאָלכע פערפער־טיגט האטטען, נעמליך אל־לעס פערפערטיגט האטטען, וויא דער עוויגע דעם משה, בעפאָהלען, (לג) בראכטען זיא דיא־וואָהנונג פאר משה, דאז צעלט אונד אללע זיינע גערעטהע, שפאנגען, ברע־טער, ריגל, זיילער אונד פי־סע; (לד) דיא דעקקע פאָן ראָטהגעפערבטען ווידער־פעללען, דיא דעקקע פאָן תחשים־פעללען, דען פאָרהאנג צור אבשיידונג דעס אללערהייליגסטען; (לה) דיא לאדע דעס צייגניססעס נעבסט שטאנגן אונד דעקקל; (לו) דען טיש, אללע גערעטהע דאצו, אויך דאז שויבראָד; (לז) דען לייכטער פאָן ריינעם גאָלדע, דיא דאראויף צו זעצצענדע לאמפען, אללע גערעטהע דאצו אונד דאז אֹהל — — ;

(לח) דען גאָלדנען אלטאר, דאז זאַלבאָהל אונד דאז ריי־כערציג פאָן ערלען שפעצע־רייען, אונד דיא דעקקע פאָר דעם איינגאנג דעס צעל־טעס; (לט) דען קופפערנען אלטאר, דאז קופפערנע זיבווערק דאצו, שטאנגען אונד אללע גערעטהע, דאז בעקקען אונד דאז געשטעלל;

(מ) דיא געשטריקטע אומ־הענגע דעס פאָרהאָפעס, דיא זיילען אונד דיא פיסע, דיא דעקקע פאָר דעם טהאָרע דעס פאָרהאָפעס. שטריקקע אונד נעגעל דאצו, אללע צום דיהנסטע דער וואָהנונג דעם שטיפטסצעלטעס גע־העריגען גערעטהע

באור

ל"ד) : ויעשו בני ישראל, את המלאכה, ככל אשר צוה ה' וגו'. (רש"י), כלומר שהפעול חסר והוא המלאכה : (לג) המשכן, יריעות שש משזר, כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר (לעיל כ"ו א'), ואמר בהן וחברת את היריעות וגו' והיה המשכן אחד (שם ו'). (הרמב"ן) : את האהל, כמו ואת האהל, והוא יריעות העזים שנאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן (שם ז'), וחברת את האהל (שם י"א) : כל כליו, כלל ואח"כ ופרטס :

מ ב ביום

רש"י

בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': לג ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו

שאמר

לאהל מועד: מא את־בגדי השרד לשרת בקדש את־בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן: מב ככל אשר־צוה יהוה את־משה כן עשו בני ישראל את כל־העבדה: מג וירא משה את־כל־המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו ויברך אתם משה: פ

מ א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב ביום־החדש הראשון באחד לחדש תקים את־משכן אהל מועד: ג ושמת שם את

ארון

אונקלוס

למשכן זמנא: מא ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: מב ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: מג וחזא משה ית כל עבידתא והא עבדו יתה כמא דפקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה:

מ א ומליל יי עם משה למימר: ב ביומא דירחא קדמאה בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זמנא: ג ותשוי תמן

ית

תרגום אשכנזי

גערעטהע; (מא) דיא גע־װענדער צום איינפאקקען צום דיהנסט אים הייליג־טהום, דיא הייליגען געװענ־דער פיר אהרן, דעם פריס־טער, אונד דיא געװענדער זיינער קינדער בייא איהרעם פריסטערדיהנסט.
(מב) וויא דער עװיגע דעם משה בעפאהלען, זא האט־טען דיא קינדער ישראל דיא גאנצע ארבייט פערפער־טיגט׳ (מג) משה בעטראכ־טעטע דיא — קונסטארבייט, אונד זיהע! וויא האטטען זאלכע פערפערטיגט, וויא דער עװיגע בעפאהלען, זא האטטען זיא פערפערטיגט, דא זעגנעטע זיא משה.
מ (א) דער עװיגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) אם ערסטען טאגע דעם ערסטען מאנאטעס זאללסט דוא דיא װאהנונג דעם שטיפטסצעלטעס אויפריכ־טען, (ג) דיא לאדע דעם צייגניססעס היניין זעצצען, פאר

רש"י

שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו. מדרש רבי תנחומא:
מג ויברך אותם משה. אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מאחד עשר מזמורים שבתפלה למשה:
מ ג וסכות על הארון. ל' הגנה שהרי מחיצה היה:
ד וערכת

באור

(מ) ב ביום, על דעת רז"ל בת"כ היה זה בשמיני למלואים, ושבעה ועשרים יום לחדש אדר התחילו ימי המלואים, והיה משה מקים את המשכן בכל יום ופותרו להרגיל הלוים בעבודתם, ובר"ח ניסן שהוא השמיני למלואים צוהו השם שיקימנו ולא יורידנו עוד, כי בנסוע המחנות הלוים יורידו ויקימו אותו, וכתב הראב"ע והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם, והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש עכ"ל, וכן הרא"ם בפרשת צו כתב וז"ל בספרי אמרו ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם (במדבר ט' ו'), מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ור' עקיבא אמר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא (שם), ביום ההוא לא היו יכולים לעשות אבל יכולים היו ביום שלאחריו, ומצאנו למדין שהשביעי של נדב ואביהוא הי' בע"פ, וא"כ יום מיתתן של נדב ואביהוא היה בשמיני לניסן, וכיון שיום מיתתן הי' בשמיני למלואים, דקרא דויהי ביום השמיני (ויקרא ט' א'), שבו מתו נדב ואביהוא אדלעיל מיניה קאי דכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (שם ח' ל"ה), נמצינו למדין שהשמיני למלואים הי' בשמיני בניסן, וא"כ תחלת המלואים היה בר"ח ניסן, ולכן עכ"ל דהיא דת"כ פליגא אדר' עקיבא עכ"ל, וכן בפסחים פרק האשה (דף צ' ע"ב) אית ספרים דגרסי סבר לה כר' עקיבא דאמר מישאל ואלצפן היו שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, ולפ"ז לדעת ר' עקיבא ביום החדש הראשון באחד לחדש היתה תחלת הקמת המשכן ומשם ואילך לא פרקו עד שנסעו המחנות, והראב"ע הביא כדמות ראיה על זה, מדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה, ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהי' נסתר, וכתב הרא"ם שצריך לפרש ופתח אהל מועד ומקום אהל מועד, והוא דחוק, אבל הרמב"ן כתב שבכל שבעת ימי המלואים הי' מקים אותו בבקר בבקר, ועומד כן כל היום וכל הלילה, ובעלות השחר הי' מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד וכו' ובויקרא רבה איתא (וכן הוא בתנחומא) היה משה מפרקו ומעמידו בכל יום שני פעמים, ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום וכו' ויתכן שבכל זה רגילות להודיע ענין הקמה והסדר עכ"ד, והנה רש"י ז"ל פירש הכתובים כאן ובפרש' צו ובפ' שמיני ובפרשת נשא אליבא דת"כ, וכתב הרמב"ן ז"ל [וכ"כ רש"י והראב"ע בפרשת נשא (במדבר ז' א')] שיש כדמות ראיה לדבריהם ממה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם), ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות, כי ביום אחד החל וכלה, והראוי שיאמר ביום הקים משה את המשכן, ואנחנו נעיר על כל א' מהכתובים הנזכרים במקומם להם אי"ה, ונפרשם אליבא דתרי השטות, ואולם דע שבספרי שבידינו (דפוס וויניציא שנת רכ"ט) אין הגירסא כמו שהביא הרא"ם, אבל כך היא הנוסחא שם, מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, ר' יצחק אומר אין צריך אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולים ליטהר, ואם מישאל ואלצפן היו יכולים ליטהר, למי היו? למת מצוה נטמאו, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, לא היו יכולים לעשות בו ביום אבל היו יכולים לעשות ביום שלאחריו, נמצינו למדים שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, וכן התוס' בפרק ב' דסוכה (דף כ"ה ע"ב) דחו אותה הגרסא דפסחים שזכרנו למעלה, וכתבו דגרסינן התם ר' יצחק, והיא כנוסחת הספרי שבידינו, ולפ"ז אין הכרח שיחלוק ר' עקיבא אהא דת"כ, ואפשר שיודה ר' עקיבא שהיו יכולים ליטהר, כמ"ש רש"י במסכת גיטין (דף ס' ע"א) אליבא דר' לוי, שהיו יכולים ליטהר ולא נזקקו לפסח שני אלא אם לא יטהרו: (ג) וסכת על הארן, לשון הגנה, שהרי מחיצה

היה

אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו

תקריב

אונקלוס

יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרוּכְתָּא׃ ד וְתָעֵיל יָת פָּתוֹרָא וְתַסְדַּר יָת סִדְרוֹהִי וְתָעֵיל יָת מְנַרְתָּא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא׃ ה וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא לִקְדָם אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ ו וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא לִקְדָם תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ז וְתִתֵּן יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ ח וּתְשַׁוֵּי יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ ט וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דְּבֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵא קוּדְשָׁא׃ י וּתְרַבֵּי יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּישׁ יָת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃ יא וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ׃ יב וּתְקָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ יג וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ יד וְיָת בְּנוֹהִי

תקריב

תרגום אשכנזי

פאר דער לאדע איינע שווערעווּאנד מיט דעם פארהאנג מאכען; (ד) זאדען זאללסט דוא דען טיש היניין שטעללען אונד דען אויפזאץ דרויף צורעכטע לעגען, דען לייכטער היניין ברינגען אונד דיא ליכטער אנצינדען. (ה) דוא זעצעסט דען גילדנען אלטאר צום רייכערן פאר דיא לאדע דעם צייגניססעס, אונד מאכסט דען פארהאנג דעם איינגאנגעס פאר דיא וואהנונג׃ (ו) דען אלטאר צום גאנצען אפפער זעצעסט דוא פאר דען איינגאנג דער וואהנונג דעס שטיפטסצעלטעס, (ז) דאז בעקקען צווישען דאז שטיפטסצעלט אונד דען אלטאר, אונד טהוסט וואססער היניין;

(ח) שטעללסט הערנאך דען פארהאף אומהער אויף, אונד טהוסט דיא דעקקע פאר דאז טהאר דעם פארהאפעס;

(ט) נימססט דאז זאלבאהל, זאלבסט דיא וואהנונג אונד אללעס, וואז דארין איזט, הייליגסט זיא אונד אללע איהרע גערעטהע, וואדורך זיא איין הייליגטהום ווירד.

(י) אויך זאלבסט דוא דען אלטאר צום גאנצען אפפער אונד אללע — גערעטהע, הייליגסט דען אלטאר, וואדורך ער איין הייליגטהום פאם ערסטען ראנגע ווירד׃

(יא) דוא זאלבסט דאז בעקקען נעבסט דעם גע־שטעללע, אונד הייליגסט עז׃

(יב) אהרן אונד זיינע זעהנע לעססעסט דוא אלזדען פאר דען איינגאנג דעס שטיפטסצעלטעס הינטרעטען, אונד זיך אין וואססער באדען; (יג) בעקליידעסט הירויף אהרן מיט דען הייליגען קליידערן זאלבסט איהן, הייליגסט איהן אונד זא זאלל ער מיר דיהנען׃ (יד) פערנער זאללסט דוא זיינע

זעהנע

רש"י

ד וערכת את ערכו. שתים מערכות של לחם הפנים:

יט ויפרש

באור

היה, וכן מתורגם בל"א: (ד) וערכת את ערכו, מערכת של לחם הפנים. (רש"י): והנה לא משח משה את המשכן וכליו ואת אהרן ואת בניו עד שסיים כל ההקמה ונכתוב בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו (ויקרא ח׳ ב׳), וטרם שנמשחו לא נתקדשו לעבוד׳, כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו (לקמן ט׳) והכוונה במה שאמר וערכת את ערכו שיעשה כן אחר המשיכה. (מדברי הרמב"ן):

תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃ כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם

לפני

אונקלוס

תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן כִּתּוּנִין׃ טו וְתִרְבֵּי יַתְהוֹן כְּמָא דְרַבֵּיתָא יַת אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי וּתְהֵי לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן לִכְהֻנַּת עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃ טז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכֹל דְּפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ יז וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּחַד לְיַרְחָא אִתָּקַם מַשְׁכְּנָא׃ יח וַאֲקֵים מֹשֶׁה יַת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יַת סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יַת דַּפּוֹהִי וִיהַב יַת עַבְּרוֹהִי וַאֲקֵים יַת עַמּוּדוֹהִי׃ יט וּפְרַס יַת פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יַת חוֹפָאָה דְמַשְׁכְּנָא עֲלוֹהִי מִלְעֵילָא כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כ וּנְסֵיב וִיהַב יַת סַהֲדוּתָא בַּאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי יַת אֲרִיחַיָּא עַל אֲרוֹנָא וִיהַב יַת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא׃ כא וְאָעֵיל יַת אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יַת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וְאַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כב וִיהַב יַת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא עַל צִידָּא דְּמַשְׁכְּנָא צִפּוּנָא מִבַּרָא לְפָרוּכְתָּא׃ כג וְסַדַּר עֲלוֹהִי סִדְרִין דִּלְחֵים קֳדָם

יי

תרגום אשכנזי

זעהנע הערקאממען לאססען, זיא מיט לייברעקקען בעקליידען, (טו) זיא זאלבען, וויא דוא איהרען פאטער געזאלבט האסט, אונד זא זאללען זיא מיר פריסטערליך דיהנען; דיזעס זאלל געשעהען, דאמיט איהנען דיא זאלבונג צום עוויגען פריסטערטהום, אויף אללע איהרע נאכקאממען, געדייהע.» (טז) משה טהאט דיזעס; אין אללען שטיקקען מאכטע ער עז, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען האטטע. (יז) אם ערסטען טאגע דעס ערסטען מאנאטעס אים צווייטען יאהרע ווארד דיא וואהנונג אויפגעריכטעט. (יח) משה נעמליך ריכטעטע דיא וואהנונג אויף, לעגטע דיא פיסע אונטער, טהאט דיא ברעטער היניין, בעפעסטיגטע דיא ריגעל אונד ריכטעטע דיא זיילען —. (יט) בערייטעטע דאז געצעלט איבער דיא וואהנונג, לעגטע דיא דעקקע דעס געצעלטעס אבען דרויף, זא וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (כ) ער נאהם דאז צייגניס, לעגטע עז אין דיא לאדע, בראכטע דיא שטאנגען אן דיא לאדע, לעגטע דען דעקקעל אבען דארויף. (כא) זעצטע דיא לאדע אין דיא וואהנונג, טהאט דען אבשיידענדען פארהאנג דאפאר, אונד מאכטע דאמיט איינע שיידעוואנד פאר דער לאדע דעס צייגניססעס, זא וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (כב) ער זעצטע דען טיש אין דאז שטיפטסצעלט, צור נערדליכען זייטע דער וואהנונג, אויזערהאלב דעם פארהאנגעס, (כג) דען אויפזאץ פאן בראדע דארויף צורעכטע צו לעגען פאר

דעם

רש״י

יט ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: כ את העדות. הלוחות: כב על ירך המשכן צפונה. בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו

באור

(כ) ויקח ויתן וגו׳, לקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל מועד, והניח אותם אל המשכן. (הרמב״ן): (כב) על ירך המשכן צפנה, בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך, כתרגומו צדא, כירך הזה שהוא בצדו של אדם. (רש״י): (כג) ויערך עליו וגו׳, בזמנה אחרי המשיחה, וכן ויעל הנרת (לקמן כ״ג) והנה הם כטעם לעשות כן, לערך עליו ערך לחם, להעלות הנרות. (מדברי הרמב״ן), וכן מתורגם בל״א: (כז) ויקטר עליו קטרת סמים, משה הקטיר עליו כל ז׳ ימי המלאים, ואף שלא אמר בצואה ותקטיר עליו קטרת סמים, הבין זה מאשר העבודות

כלן

לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס כד וישם את־המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה: כה ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: ס כו וישם את־מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת: כז ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את־משה: * ס כח וישם את־מסך הפתח למשכן: כט ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל־מועד ויעל עליו את־העלה ואת־המנחה כאשר צוה יהוה את־משה: ס ל וישם את־הכיר בין־אהל מועד ובין המזבח

ויתן

אונקלוס

יי כמא דפקיד יי ית משה: כד ושוי ית מנרתא במשכן זמנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא דרומא: כה ואדליק ית בוציניא קדם יי כמא דפקיד יי ית משה: כו ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרוכתא: כז ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא דפקיד יי ית משה: כח ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא: כט וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא משכן זמנא ואסיק עלוהי ית עלתא וית מנחתא כמא דפקיד יי ית משה: ל ושוי ית כיורא בין משכן זמנא ובין

מדבחא

תרגום אשכנזי

דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כד) דען לייכטער זעצטע ער אין דאָז שטיפֿטסצעלט, דעם טישע געגעניבער, צור זידליכען זייטע דער וואָהנונג, (כה) דאַרויף מאַן דיא ליכטער אַנציגדעטע פֿאָר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען.

(כו) ער זעצטע דען גילדנען אַלטאַר אין דאָז שטיפֿטסצעלט, פֿאָר דען פֿאָרהאַנג, (כז) דאַרויף מאַן רייכערצייג פֿאָן עדלען שפעצערייען רייכערטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען.

(כח) בראַכטע דען פֿאָרהאַנג דעם איינגאַנגעם פֿאָר דיא וואָהנונג. (כט) דען אַלטאַר דעם גאַנצען אָפּפֿערס זעצטע ער פֿאָר דען איינגאַנג דער וואָהנונג דעס שטיפֿטסצעלטעס, דאַרויף מאַן גאַנצע אָפּפֿער אונד מעהלאָפּפֿער בראַכטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ל) ער זעצטע דאָז בעקקען צווישען דאָז שטיפֿטסצעלט אונד דען אַלטאַר,

אונד

דפקיד יי ית משה: ל ושוי ית כיורא בין משכן זמנא ובין

באור

כלן, שהרי צוה אותו לסדר הלחם ולהעלות הנרות, כי הי' הוא הכהן הראשון, ולפיכך הקטיר גם הקטרת, ואולי בכלל ונתתה את מזבח הזהב לקטרת (לעיל פסוק ה'), שתקטירנו עליו מיד ׳ ומה שאמר בצואה ונתתה אתו לפני הפרכת וגו', והקטיר עליו אהרן קטרת סמים (שם ל' ז'), הוא להורות על ענינו מיום זה ואילך, מעת שיתחיל אהרן בכהנתו, שכך אמר ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה (שם ח'), ונכאן צוה למשה בפירוש והעלית את נרתיה (לעיל פסוק ד') ׳ (מדברי הרמב"ן): (כט) ויעל עליו וגו', עדין לא הקים החצר סביב למשכן, ואין מקריבין בלא קלעים, כי יהיו שחוטי חוץ, והכוונה כמ"ש מדברי הרמב"ן שעשה כן בזמנו אחר גמר ההקמה והמשיחה: ויעל, משה הוא המעלה, שכך נצטוה, וזה אשר תעשה (שם כ"ט ל"ח), שיתחיל הוא לעשות כן כצבדו כימי המלואים, כי הצואות כלן שם על עבודת משה, ואמר אחרי כן עלת תמיד לדרתיכם (שם מ"ב), שיעשו כן הכהנים לדורות, (הרמב"ן): והנה אף ביום השמיני למלואים, שהוא יום הקמת המשכן, שבו התחיל אהרן לשמש בכהונה גדולה, לא הקריב אהרן אלא הקרבנות שנצטוו לבו ביום, שנאמר קרב אל המזבח וגו' (ויקרא ט' ז'), אבל שמש גם משה עדיין והקריב קרבנות הצבור: את העלה, עולת תמיד: ואת המנחה, מנחת נסכים של תמיד, שהיא בכלל עולת התמיד, כמו שנאמר את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ועשרן סלת בלול בשמן וגו' (לעיל כ"ט ל"ט ומ'), ומיום ההוא והלאה עבודה באהרן ובניו, ולא שמש משה כלל אף בקרבנות צבור: והרשב"ם פי' ויעל עליו, אהרן ובניו את העלה ואת המנחה כל הימים, ולדעתו לא שמש משה כי אם בשבעת ימי המלואים [* ולדעתי לא יחלוק הרשב"ם על זה שמשה שמש ביום השמיני והקריב קרבנות הצבור, דא"כ למה צוהו ה' לרחוץ ידיו ורגליו מן הכיור, כמ"ש להלן (פסוק ל"א), ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם? וכי היכן מצינו זר רוחץ מן הכיור? אלא ודאי שהכתוב ההוא נאמר על יום השמיני, שבו הושוו משה ואהרן ובניו לעבודה, משה הקריב קרבנות הצבור, ואהרן ובניו קרבנות שנצטוו לבו ביום, וכמ"ש רש"י על הכתוב ההוא, ואף שאהרן לבד הקריבם ולא בניו, כמ"ש בפרשת שמיני, עכ"ז הם סייעו לו בעבודתו, כמ"ש ויקרבו בני אהרן את הדם אליו (ויקרא ט' ט') וימצאו בני אהרן אליו את הדם (שם י"ב) ואת העלה המציאו אליו (שם י"ג), וימצאו בני אהרן את הדם אליו (שם י"ח), וישימו את החלבים על החזות (שם כ'), וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלו' מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא, ואכלתם אתה במקום קדוש וגו' (שם י' י"ב וי"ג), אבל פסוק שלפנינו ויעל עליו וגו' נראה לו יותר לפרשו על כל הימים שמיום הח' ואילך, שלא הקריב עוד משה כהם, ונראה כוונתו בעבור שלא נאמר ויעלו עליו משה ואהרן ובניו, כמו שנאמר אצל ורחצו *]: (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו, יום שמיני למלואים הושוו כלם לכהונה, ותרגומו ומקדשין מיניה, בו ביום קדש משה עמהם (רש"י): (לב) [* ובקרבתם, כמו ובקריבם כשיקרבו (רש"י), כוונתו לבאר כי

ר"שי

כתרגומו לצד כירך הזה שהוא בצדו של אדם: כז ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגו': כט ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזב' וגו': את העולה. עולת התמיד: ואת המנח'. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר

ועשרון

בא

ויתן שמה מים לרחצה: לא ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את־ידיהם ואת־רגליהם: לב בבאם אל־אהל מועד ובקרבתם אל־המזבח ירחצו כאשר צוה יהוה את־משה: ס לג ויקם את־החצר סביב למשכן ולמזבח ויתן את־מסך שער החצר ויכל משה את־המלאכה: פ

לד ויכס הענן את־אהל מועד וכבוד יהוה מלא את־המשכן: לה ולא־יכל משה לבוא אל־אהל מועד כי־שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את־המשכן: לו ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם: לז ואם־לא יעלה הענן ולא יסעו עד־יום העלתו

אונקלוס

מדבחא ויהב תמן מיא לקדוש: לא ומקדשין מניה משה ואהרן ובנוהי ית ידיהון וית רגליהון: לב במיעלהון למשכן זמנא ובמקרבהון למדבחא מקדשין כמא דפקיד יי ית משה:

לג ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דתרע דרתא ושיצי משה ית עיבידתא: לד וחפא עננא ית משכן זמנא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא: לה ולא יכיל משה למיעל למשכן זמנא ארי שרא עלוהי עננא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא: לו ובאסתלקות עננא מעלוי משכנא נטלין בני ישראל בכל מטלניהון: לז ואם לא מסתלק עננא ולא נטלין עד

תרגום אשכנזי

אונד טהאט וואססער דריין צום וואשען·
(לא) משה אהרן אונד זייגע זעהנע וואשען איהרע הענדע אונד פיסע דאפאן. (לב) ווען זיא אין דאז שטיפטסצעלט גינגען אונד זיך דעם אלטאר נאהטען, וואושען זיא זיך, זא וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (לג) ער ריכטעטע דען פארהאף אויף אום דיא וואהנונג אונד דען אלטאר, אונד טהאט דיא דעקקע פאר דאז טהאר דעם פארהאפעס; אלז נון משה דאז ווערק פאללענדעט האטטע, (לד) בערעקטע דיא וואלקע דאז שטיפטסצעלט, אונד דיא הערליכקייט דעם עוויגען ערפיללטע דיא וואהנונג. (לה) משה קאננטע ניכט היניין געהען אין דאז שטיפטסצעלט, דען דיא וואלקע רוהטע דרויף, אונד דיא הערליכקייט דעם עוויגען ערפיללטע דיא וואהנונג· (לו) זאבאלד זיך דיא וואלקע ערהאב פאן דער וואהנונג, בראכען דיא קינדער ישראל אויף, אויף אללען איהרען ציגען. (לז) זא לאנגע אבער דיא וואלקע זיך ניכט ערהאב, בראכען זיא אויך ניכט אויף, ביז זיא זיך ווידער

רש"י

ועשרון סלת בלול בשמן וגו': לא ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונ' ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם: לב ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: לה ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. וכתוב אחד אומר ובא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול

באור

בא כאן השם שהוא קרבה (והה"א תשתנה לתי"ו בכנויים) מקום המקור שהוא קרוב, ועם הכנוי הוא בקרבם, ופירושו הוא כשיקרבו, כי דרך המקור לבא במקום כל הזמנים *]: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד, בשעת הקמתו: כי שכן עליו הענן, מיד, להראות חבתו של הקב"ה על ישראל, אח"כ הי' מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון, כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים (שם כ"ה כ"ב), ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרבי' וידבר אליו (במדבר ז' פ"ט), וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' (מלכים א' ח' י"א), בשעת השלמת הבית היה הקב"ה מקדשו בענן, ואח"כ הי' מכניס שכינתו על הארון בין הבדים. (הרשב"ם), וכן אחז"ל כל זמן שהי' עליו הענן לא הי' יכול לבא, נסתלק הענן, נכנס ומדבר עמו: והנה לדעת רז"ל הי' זה ביום השמיני, כי אמרו שלא שרתה השכינה על המשכן לעיני כל ישראל, אלא ע"י מעשה אהרן, וכן משמע ממה שנאמר בפרשת ויהי ביום השמיני זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ויקרא ט' ו'), ונאמר אח"כ וירא כבוד ה' אל כל העם (שם כ"ג), כי משמעות זה שלא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן עד היום ההוא, ויתכן לדעתם שכל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני נאמרו למשה מן האהל בראשון למלואים, ועדיין לא כסה הענן את האהל, וכן דרך הכתוב התחיל במצות השם למשה שתהיה כלות הקמת המשכן באחד לחדש הראשון, ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה, ואז כסה הענן את האהל, וכן הי' תמיד, ואח"כ חזר אל תחלת הדבור אשר הי' למשה מן האהל בימי המלואים ואמר ויקרא אל משה וגו', וכל זה נסדר כהוגן, כדרך הכתוב לגמור העניין שהתחיל בו, ולחזור לתחלתו: ואולם במדרש חזית נמצא, ויהי ביום השמיני, זה היה ראוי להיות תחלת הספר, ולמה נכתב כאן? אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ולפ"ז יהי' ויקרא אל משה, אחר וירא כבוד ה' אל כל העם, שלא הי' משה רשאי לבא בתוך הענן בלא רשות. אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן, כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, ואמר ויבא משה בתוך הענן, וכאשר נסתלק הענן מלכסות את כל האהל כאמר ובבא משה אל אהל מועד, שבא שם בלא קריאה. (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), ובספר ויקרא נדבר עוד מזה אי"ה: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, בכל מסע שהיו נוסעים הי' הענן שוכן במקום אשר יחנו שם:

אונקלוס	פקודי מ	תרגום אשכנזי
עַד יוֹמָא אִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ לח אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַּיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃	הַעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃	ווידער ערהאָב. (לח) דען דעם טאָגעס וואַר איינע וואָלקע דעס עוויגען אויף דער וואָהנונג, אונד דעס נאַכטס לייכטעטע איין פייער דארין, פאַר דען אויגען דעס גאַנצען הויזעס ישראל'ס, אויף אללען איהרען ציגען׃
חזק	חזק	ענדע.

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה: וסימנו **אר"ט**: וחציו אלהים לא תקלל: ופרשיותיו י"א: וסימנו **אי** זה בית אשר תבנו לי: וסדריו כ"ט: וסימנו ולילה ללילה **יחוה** דעת: ופרקיו ארבעים: וסימנו תורת אלהיו **בלבו**: מנין הפתוחות תשע וששים: ומנין הסתומות חמש ושעים: סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות: וסימנו ישלח עזרך מקדש ומציון **יסעדך**

רש"י

יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: **לח** לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם. מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

חזק.

באור

מקו' חנייתן אף הוא קרוי מסע, וכן וילך למסעיו (בראשית י"ג ג'), וכן אלה מסעי (במדבר ל"ג א'), לפי שממקום החניי' חזרו ונסעו, לכך נקראו כולן מסעות. (רש"י), ולכך מתורגם בל"א (ציגען), הכולל גם החניי':

והנה נשלם ספר גאולת מצרים ומתן תורה ומעשה המשכן וכליו ובגדי הכהונה, וקדמונינו ז"ל העירו במקומות מפוזרים מהתלמוד והמדרשים על תכלית המעשים והמלאכות הנכתבות במשכן, מהו הנרצה והנרמז בהם, ומדוע היו הדברים הללו על זה השעור ועל זאת התמונ' ולא על זולתה, כדאיתא בילקוט פקודי (רמז תי"ט) הי' ר' נחמיה אומר אוהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, יריעות כנגד שמים וארץ. כיור וכנו כנגד שבת ימי בראשית, מזבח העולה כנגד כל הבהמות, מזבח הקטורת כנגד כל הבשמים, מנורה כנגד חמה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים המשמשים את העולם, ואלו הם שצ"ם חנכל ע"כ, ואמרו בגמ' תכלת דומה לים וכו', ובדרך הזה הלכו גדולי האחרונים ה"ה הרמב"ם בפרקי ההלכה, והראב"ע והרמב"ן והרא"א והרי"א והרלב"ג, כלם העמיקו סוד לדבר על כוונת הבנין ההוא ומעשיו, כל אחד לפי דרכו, ואנחנו שמרנו את הכלל המונח אצלנו בתכלית כוונת החבור הזה, שלא לזוז מפשטות הכתובים, וכן עשה רש"י ז"ל בכל מלאכת המשכן וכליו, עזב את הרמזים והסודות הכלולים בהם, ולא באר כי אם פשוטו של מקרא, כפי העולה מדברי חז"ל ומההתבוננות וההשתכלות בדברי ה', מלבד שהחקירה בעיוני' ההם ארוכה ורחבה עד מאד, ועלינו חובת הקצור ולמעט בדברים כפי האפשר, שלא להטריד את נפש הקורא בתורה ולהלאותו בחקירות שאין צורך בהן להבנת הכתוב, ואם נפשך חשקה בעיונים ההם, תדרשם מעל ספרי גדולי המחברים שזכרנו, ותמצא מרגוע: ואם תראה שאין דבריהם הולכים על דרך אחד, זה ילך בשבילי חקירת התולדות, וזה יעלה במסלת החכמה הנעלמה, פעם יאמר האחד שהדברים מרמזים על גלגלי השמים ותכונת הכוכבים, והשני יאמר שהם מורים על איברי האדם, והשלישי יבין מהם דברים רוחניים נשגבים, אשר עין לא ראתם, אל יפלא בעיניך, ולא תרחיק דברי אחד מהם בשביל החלוף הזה, ושמור ההבדל שבין חלוף וסתירה, אשר עליו העירונו בהקדמת החבור, ובראש פרשת משפטים, כי יתכן שיצדקו כל דבריהם יחדיו, אף אם הם שונים ומתחלפי', כל עוד שאין בהם סתירה בענין, כי הנה ידוע מדרכי החכמה העליונה ומדותיה לכוון בפעולה אחת אל תכליות רבות, שונות ומתחלפות בבחינה, ומסכימות בענין: הננו רואים בחוש בנפלאות היצירה שחכמת תמים דעים תכלול כוונות ותכליות אין מספר במעשה א', וכאשר יוסיף האדם להתבונן במעשיה', כן ירבה לו מספר הכוונות אשר עמד עליהם ברוב מבינתו: ואם במעשי היצירה ותולדות בראשית כן, מדוע נרחיק הדבר במעשי התורה והעבודה? הלא הכל מרועה אחד נתנו ואל מקום א' הכל הולך:

ואולם אחרי אשר הורשינו להתבונן בתכליות המעשים הנבחרים הללו ולהוסיף עליהן כל אחד כפי כחו, אף אנו אחרי אשר כלינו לבאר הכתובים על פי פשוטם, נוסיף על דברי הגדולים הנזכרים בחינה אחת בתכלית מעשה המשכן והמלאכות שנעשו בו, ואפשר שלא זכרוה אחד מהמחברים הם לרוב פשטותה והיותה גלוי' וידועה במעט השתכלות: והיא, שכאשר בחר ה' בעם קרובו להיות לו סגולה מכל העמים, ראתה החכמה העליונה שבהיותם מקובצים על אדמתם בקבוץ מדיני, יבקשו חשבונות רבות ואומנות שונות בכל מלאכת חרש וחושב, כידוע שבלעדם לא יתקיים הקבוץ הכללי ולא יתוקן עניניו כראוי, אף אם אמת הדבר שהעודף בהם אך למחסור: כי אם תתבונן בכל מלאכת עבוד' וחרש וחושב למיניה', תמצא שיפרדו למינים הללו: (א) קצתן הכרחיות, אי אפשר שיהי' האדם לנפש חיה מאושרת זולתן, כגון אותן שהן לצורך המזון והכסות והמדור ודומיהן, ואלו נקראות מלאכות הצורך: (ב) וקצתן מביאות עזר ותועלת, אם למדינה בכללה ותקון הקבוץ או לפרטיה, כגון תקון הדרכי' והגשרים, מלאכת המתכות והכלים הנעשים מהם, מלאכת הכתיבה וכיוצא בהן, ונקראו מלאכות התועלת: (ג) ויש מהן מביאות עונג ועדן לחיי האדם, אין בהן תועלת אחר, כגון מלאכת הנגינ' ומעשה הרוקם והחושב והציור והמסגרת וצפוי הזהב, ומה שדומה להם, ונקראו מלאכות ההדר, פעמים, שלא תהיינה כי אם מלאכות משמשות, על ידיהן יתייפו הדברים הנצרכים והמועילים לבני האדם, כדי שיהיו ערבים ומקובלים ונעימים לנפש, ופעמים שתשוננה מלאכות ראשיות, ולא תמשכנה לשום צורך או תועלת, כי אם לתענוג ועדן לבד, כגון מלאכות כלי שיר והמחול והציור והדומה: והנה בכל אלו המלאכות יש בהן חלק העיון וחלק המעשה: החלק העיוני מהן נבנה על מוסדי חכמות עמוקות, כחכמת התולדו' והמספר והמד' והמשקל, ויש בהן חקירות רבות ותחבולות נפלאות, המתבונן בהן יתפלא וישתומ' על תבונת הממצי' הראשון ורוב חכמתו: והחלק המעשי מהן פעמים שיושלם ע"י פעולות הגוף ואיבריו לבד, ולא יצטרך כי אם אל אומנות היד וכשרון המעשה, ויקראו מלאכות האומנות, או מלאכות העבודה, ועל הרוב אחרי אשר נתחדשו ונתפרסמו ענינים נרבים, הן מסורות להפחותי' מבני אדם, רק אם יהיו שלמים באיברים המצטרכי' להן: ופעמים שיצטרכו גם לפעולת הנפש אם רב ואם מעט, ונקראו מלאכות חרש וחושב, ובאלו גם חלק המעשי מסור לחכמי לב אשר להם רוח חכמה, ויש מהן שתשלמנה בפועל הנפש ודקות המחשבה לבד, מבלי צורך לתנועת איברי הגוף, כגון מלאכת ההגיון והשירים, הנהגת הספינה והאומה והבית, מלאכת החשבון והרפואה ודומיהן: ואולם האמת שאלו לא תקראנ' עוד בלה"ק בשם מלאכ', אחרי שאין בהן אומנות היד וכשרון תנועת הגוף: אתה תראה שמלאכ' כזו לא נאסרה בשבת, לפי שבלה"ק נקראת חכמה ולא מלאכה, אבל המעתיקי' האחרונים הלכו בזה אחרי לשונות העמים, אשר כללו בשם משותף (ארס, קונסט) כל פעולו' מסודרו' אשר על ידיהן יגיע הפועל אל תכלית נרצה, בין שתהי' עמהן תנועת הגוף בין שלא תהי': וידיעת הפעולות המסודרות ההן, ואופן קשורן, ואיך נגיע על ידיהן אל התכלית הנרצה, והוא

חלק

באור

חלק העיון ממנו, הכניסו בגדר החכמה, ואין גדרי לשוננו הקדושה מסכימים עמהם: והנה כל המלאכות הללו משובחות ומועילות להצלחת האומה, כל עוד שלא תצא בהן מן גבול השווי והממוצע ותהרוס על המותרות: ואין הגבול ההוא שוה בכל אומה ולשון, כי אם יתחלף כפי הצלחת האומה, ורבות אנשיה, וברכת הארץ, וכפי היחס שבינה עם האומות הסובבות אותה כידוע: בתחלה ראוי לה שלא להרבות כי אם במלאכות הצורך, וכאשר תגדל ותצליח במעשיה תעסוק גם במלאכות התועלת ותפנה גם כן למלאכות ההדר והתענוג, כפי הענין: ובכל אלה המדרגות המותר מסוכן ומזיק, ואולם המותר וההריסה מן הגדר במלאכות ההדר והתענוג מחרב' ומהרס' מהרה את אוצר המדינה, ורבים חללים הפילה, כי היא גורמת אהבת התענוגים, ואולת הגוף עם תוקף התשוקה לרכוש וחמדת ההון והדברים המפונקים והמענגים, ותוליד קנאת איש מרעהו, ופרוד הלבבות הקרובות, ותעורר מלחמה בין יושבי הארץ בעצמם, מצה ומריב' בין איש ובין שכנו הקרוב אליו, וע"י זה יתבלבל' הסדר, וישוב העם פרוע ומשחת, וכמע' שאין עוד מזור לחליו: מעתה יתכן לומר שכאשר צוה השם ב"ה את עמו שיקדישו את ראשית פרי בטנם ואדמתם ובהמתם לשמו הגדול, ואמרו חז"ל אין לך דבר שאין ראשיתו מקודש לשמים, כן רצה שירימו בני ישראל את ראשית פרי מחשבותיהם ועשתונותיהם וכל כשרון מעשיהם בדברים הנוגעים לתקון המדינה והקבוץ, ויקדישום לעבודתו, ויעשו מהם דבר לעבודת ה' כמשכן וכליו ובגדי משרתיו, וע"י זה יהיו כל עניניהם מקודשי' לשמים, כי יזכרו את ה' בכל מעשיהם, ולא יתורו לבקש המותר ולילך אחרי ההבל, כי מלאכה שלא היתה במשכן אינה חשובה מלאכה, ואין ראוי לאדם מישראל עובד את ה' שיעסוק בה ויטרוד את מחשבתו בהבליה:

ומה שלא בא הצווי על זה מאתו ית' בפירוש להתיר המותר ולאסור האסור להם, הוא לפי שרצה הקב"ה שלא ישאר הענין על שעור מסוים, ומדרגה אחת מגובלת, כי אם ישתנה בשנות הזמני', ויתחלף בחלוף הקורות, וכאשר יבאו אל ארצם ואל אדמתם, וינוחו מכל אויביהם מסביב, ותרבה הצלחתם ועשרם, כן ירבו להשתדל ולעסוק בחכמות ומלאכות שונות, ולא ירחיקו את עצמם גם ממלאכות ההדר כפי הראוי לעניניהם: הנך רואה שעד ימי שלמה ישב ארון ה' בתוך היריעה, וכאשר היתה הממלכה נכונה ביד המלך החכם הזה, יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב, יושבים לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע, והכסף והזהב בירושלים כאבנים, והארזים כשקמים אשר בשפלה לרוב, אז צוה השם ב"ה שיבנו בית לשמו, וגם בנה המלך בית למלכותו, בבנינים מפוארים ומהודרי' בכל מיני הוד והדר, ועשה לו מאתים צנה, ושלש מאות מגנים זהב, וכסא שן גדול, וכלי משקה וכלי בית יער לבנון הכל זהב סגור, ויעש לו אניות להביא' מאופיר עצי אלמגים ואבן יקרה, ומהם עשה מסעד לבית ה' ולבית המלך וכנורות ונבלים לשרים: הנך רואה עד היכן הגיעו הדברים כבר בימים ההם, והלואי שלא היו יוצאי' מן השעור הזה, כי הי' אז מיוחס ונערך עם הצלחת האומה ועשרה, אבל אחר כך גדלה אהבת התענוג והסלסול במלך ובעם, ופרצו אל המותר וקרה להם מה שקרה, כידוע מספרי כתובינו: והכלל שבדברי' כאלו הראוים להשתנות כפי הזמן והקורות, אין לגדור גדר מסוים ולהגביל את האדם לאמר עד פה תבא, כי מה יגביל הדבר המתמיד והמדובק? ומי יתן קצבה לדבר שאין לו קצבה? ואולם הדרך היותר נכון להשמר מן המוקש הוא כמ"ש חז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כי ע"י זה יתן האדם על לבו תמיד להבחין בין הטוב ובין הרע, בין המועיל והמזיק, ולא יזנה אחרי שרירות לבו הנוטה למען ספות הרוה את הצמאה, ולזה לא גדר להם השם ב"ה גדר, ולא קצב להם גבול וקצבה, כי אם צוה שיעבדו את כל מעשיהם ומחשבות לבם לגבוה, ויקדישו את ראשיתם לעבודתו, ב"ה וברוך שמו הגדול אשר הבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחקים טובים ומשפטים ישרים למען תהי' אהבתו ויראתו על פנינו כל הימים, א"ס:

חזק

רש"י

ועתה אפרש מעשה האפוד לפי שפי' האפוד והחשן פרקים פרקים על סדר המקראות ויש לטעות בצרופן לכן אני כותב מעשיהן יחד׃ האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקות זו מזו שעור הבדלות הכתפים ומאחורי הכהן לפני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדות לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזוקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהן לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות החושן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין וכן ראשי שרשרות השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ומובדל והולך וחוזר:

לחלק השני טעמים בקריאת **עשרת הדברות** בין יחיד לציבור׃ ע"פ אור תורה ז"ל הגהתי פה כל חד וחד בטעמים מדויקים׃ מזה ומזה הם כתובים׃ אחד **לציבור** ואחד **ליחיד**.

לציבור

ת אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים
מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על־
פני לא תעשה־לך פסל ׀ וכל־תמונה אשר
בשמים ׀ ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר
במים ׀ מתחת לארץ לא־תשתחוה להם ולא
ק תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון

אבת

ליחיד

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים
מבית עבדים: לא־יהיה לך אלהים אחרים על־
פני: לא־תעשה לך פסל וכל־תמונה אשר
בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים
מתחת לארץ: לא־תשתחוה להם ולא תעבדם
כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על־ ק

בנים

ליחיד

בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה
חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ
זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כִּי
שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס
כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא תִגְנֹב ס לֹא־
תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ
וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

לציבור

אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי
וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ
זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי
שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס
כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִּרְצָח׃ ס לֹא תִּנְאָף׃ ס לֹא תִּגְנֹב׃ ס לֹא־
תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ׃ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ
וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

שירת הים

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים ויראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה שיטה שלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה — הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו — רמה — בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה — אלי — ואנוהו   אלהי
אבי — וארממנהו   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף   תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ — אויב   וברב — גאונך — תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו — כמו — נד
נזלים   קפאו תהמת בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק שלל תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך — כסמו — ים   צללו כעופרת במים

אדירים   מי כמכה באלם יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא תהלת עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת בעזך אל נוה
קדשך   שמעו — עמים — ירגזון   חיל
אחז ישבי — פלשת   אז — נבהלו — אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי — כנען   תפל — עליהם אימתה
ופחד   בגדל זרעך ידמו כאבן   עד
יעבר — עמך — יהוה   עד — יעבר — עם — זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש — אדני — כוננו
ידיך   יהוה ימלך לעלם ועד   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עליהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים

פתוחה שיטה שלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה
גאה סוס ורכבו רמה בים ס ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

בעמערקונגען

צור

פערבעססערונג

דער

מענדעלסזאהנישען איבערזעצונג

דער

תורה.

פאָן

דוד אָטטענזאָסער;

צווייטע אבטהיילונג.

ספר שמות.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר״ר איצק יצ״ו
ובנו כהר״ר דוד צירנדאָרף יצ״ו.

בשנת תקפ״ד לפ״ק.

בעמערקונגען

דאז פאָרוואָרט צו דען בעמערקונגען זיהע אין ספר בראשית.

שמות

קאַפּיטעל א ב

א

[ה] אבשטאממען. עז איזט היר פאָן דער פערגאַנגענען צייט דיא רעדע, אלזאָ: אבשטאַממטען, אין דער קוים פערגאנגענען צייט.

[טו] צו דען עברישען העבאממען, וואָפאָן דיא איינע שפרה אונד דיא אנדערע פועה געהייסען. ווען זיך דיא בעציהענדען פירווערטער אויף פערזאָנען בעציהען, זאָ דארף דאז פאָר איהנען הערגעהענדע פערהעלטניסוואָרט ניכט מיט דעם ווערטכען וואָ צוזאממען געצאָגען ווערדען; אלזאָ: פאָן וועלכען דיא איינע או׳ ז׳ וו׳, ניכט: וואָפאָן.

[טז] ר״פ. זאָזאָללט איהר אויף דעם קרייסשטוהל אכט האבען. דיא ווערטער: אכט־האבען בעדייטען היר איינע ריכטונג נאך דעם קרייסשטוהלע הין, פאָלגליך: אויף דען קרייסשטוהל אכט האבען, אים אקקוזאטיף.

ב

[יא] צושלעגט. מוס הייזען: צושלוג. זיהע אָבען (א׳ ה׳).

[יד] איזט בעקאננט וואָרדען. מוס הייסען: געוואָרדען, זיהע בראשית (כ״ו ט״ז).

[טו] אונד בעזעצטע זיך אין דאז לאנד מדין. דאז פערהעלטניסוואָרט אין בעצייכנעט היר איינע אין דעם אינגערן איינעס דינגעס זעלבסט פאָרגעהענדע האנדלונג, אונד מוס פאָלגליך מיט דעם דאטיף פערבונדען ווערדען; וואָ בעזעצטע זיך משה? אין דעם לאנדע מדין.

[כה] אין וועלכען צושטאַנד זיא זיך בעפאנדען. דאז פערהעלטניסוואָרט אין בעצייכנעט היר איינען צושטאנד, אונד מוס דאהער מיט דעם דאטיף פערבונדען ווערדען; אלזאָ: אין וועלכעם צושטאנדע זיא זיך בעפאנדען.

גאָטט קעננטע זיא. דאז צייטוואָרט קעננען איזט אונרעגעלמעסיג, אונד הייסט אין דער קוים פערגאנגענען צייט: קאננטע.

קאַפּיטעל ג ד

ג

[ג] ויא דער דאָרנבוש ברעננטע. דאז צייטוואָרט ברעננען איזט אונרעגעלמעסיג, דיא קוים פערגאנגענע צייט דאפאָן: בראננטע.

[ח] ר״פ. גערוימיגעס לאנד. מוס הייסען: גערוימיגעס.

[ט] אונד איך דיא דראנגזאל ערזעהען, וועלכע — דאז הויפטוואָרט דראנגזאל איזט זעכליך, אלזאָ: דאז דראנגזאל, וועלכעס או׳ז׳וו׳.

[יד] גזענדעט. דאז מיטטעלוואָרט דער פערגאנגענען צייט פאָן דעם אונרעגעלמעסיגען צייטוואָרטע זענדען הייסט: געזאנדט.

[טז] דער גאָטט איירער עלטערן איזט מיר ערשינען, — — אונד שפראך. היר איזט איין פעהלערהאפטער אבשפרונג פאָן דער פעלליג פערגאנגענען צייט, איזט ערשינען, צו דער קוים פערגאנגענען צייט: שפראך; בעססער ווערע: אונד האט געשפראָכען, אין דער פעלליג פערגאנגענען צייט.

[יח] איינע רייזע טהון. בעססער: איינע רייזע מאכען.

ד

[יח] דיזען שטאב אבער זאָללסט דוא אין דער האנד נעהמען. היר, וואָ גאָטט דעם משה בעפיהלט, דאס ערדען שטאב נעהמען זאָלל, בעצייכנעט דאז פערהעלטניסוואָרט אין איינען שטאנד דער בעוועגונג, אונד מוס דאהער מיט דעם אקקוזאטיף פערבונדען ווערדען; פאָלגליך: דיזען שטאב זאָללסט דוא אין דיא האנד נעהמען.

[יח] צו זיינעם שוויגערפאטער צוריק. אים פסוק לעזען וויר: אל יתר חותנו. אלזאָ מוס עז הייסען: צו זיינעם שוויגערפאטער יתר צוריק.

[כ] ר״פ. ליס זיא אויף איינען עזעל רייטען. דאז פערהעלטניסוואָרט אויף ערפאָדערט דען דאטיף, ווען עז איינע האנדלונג אן אונד איבער דער אָבערפלעכע איינעס דינגעס בעצייכנעט, וואָביא דער

קערפער

שמות וארא

קאַפּיטעל ד ה ו

קערפּער אויף דיזער אָבערפלעכע רוהט; אַלזאָ: אויף איינעם צוועל רייטען, אים ראַטיף.

ד"פּ. משה נאָהם אויך דען געטטליכען שטאָב אין זיינער האַנד. מוס הייסען: אין זיינע האַנד. זיהע אָבען (פסוק י"ז).

ה

[ט] ראָמיט זיא צו טהון האָבען. היר איזט דאָז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט בָּהֶן אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: ראָמיט זיא מיט דערזעלבען צו טהון האָבען.

ד"פּ. מיט ליגענהאַפטע וואָרטען. דאָז פערהעלטניסוואָרט מיט ערפאָרדערט איממער דען דאַטיף, אַלזאָ: מיט ליגענהאַפטען וואָרטען.

[טז] נון ווערדען דיינע קנעכטע נאָך דאַצו געשלאַגען, אונד דיין פאָלק וויא מיססעטהעטער בעהאַנדעלט. אין דיזעם זאַצצע האַט דאָז צייטוואָרט געשלאַגען ווערדען ניכט איינערלייא צאַהל מיט דעם צייטוואָרטע בעהאַנדעלט ווערדען; דען ערסטערעס שטעהט אין דער פיעלפאַכען אונד לעצטערעס אין דער איינפאַכען צאַהל. דאַהער דאַרף דאָז הילפסצייטוואָרט היר ניכט פערשוויגען ווערדען, אונד עז מוס הייסען: אונד דיין פאָלק ווירד וויא מיססעטהעטער בעהאַנדעלט.

[כב] ווארום לאַססט דוא? דיא געגענווערטיגע צייט דעס אונרעגעלמעסיגען צייטוואָרטעס לאַססען הייסט אין דער צווייטען פערזאָן דער איינפאַכען צאַהל: לעססעסט; אַלזאָ: ווארום לעססעסט דוא?

[כג] ד"פּ. אין דיינעם נאַמען צו רעדען. דאָז פערהעלטניסוואָרט אין בעצייכנעט היר איינע אַרט אונד וויזע, אונד נימממט פאָלגליך דען דאַטיף צו זיך; אַלזאָ: אין דיינעם נאַמען צו רעדען.

וארא ו

(ו) ד"פּ. אונטערדען לאַסט דער מצרים. אים פסוק הייסט עז היר סבלות, אין דער פיעלפאַכען צאַהל; אַלזאָ אונטער דען לאַסטען.

(טו) אונד שאול, דער זאָהן כנענית. מוס הייסען: דער זאָהן איינער כנענית, וויא מען דעלזאָהן זעלבסט אין ספר בראשית (מ"ו ו"י) איבערזעצט.

(כ) עמרם נאָהם זיינע באַזע יוכבד צור פרויא, אונד צייגטע אהרן אונד משה. אים פסוק הייסט עז היר: ותלד לו; אַלזאָ: אונד זיא געבאַר איהם.

(כג) צייגטע נדב, אביהוא. מוס הייסען: אונד זיא געבאַר איהם. זיהע אָבען (פסוק כ׳).

(כה) געבאַר דען פינחס. מוס הייסען, אונד זיא געבאַר איהם; זיהע דאַזעלבסט.

(כח) ד"פּ. אין לאַנד מצרים. דאָז לאַנד ווירד היר דורך זיינען נאַמען (מצרים) בעשטיממט, אַלזאָ: אים לאַנדע, זאָ פיל אַלז: אין דעם לאַנדע, מיט דעם בעשטיממענדען אַרטיקעל.

ז

(טו) ד"פּ. געגען איהם. דאָז פערהעלטניסוואָרט געגען ערפאָרדערט שטעטס דען אַקקוזאַטיף; אַלזאָ: געגען איהן.

(יח) אונד דאַדורך דיא מצרים זיך עקלען. מוס הייסען: אונד דאַדורך ווערדען דיא מצרים זיך עקלען. זיהע אָבען (ה׳ ט"ז)

(כב) דיא בילדערשריפטקונדיגע. אים פסוק לעזען וויר היר: חרטומי מצרים; אַלזאָ: דיא בילדערשריפטקונדיגען מצרים׳ס.

(כח) אויף דיין בעטטע. מוס הייסען: דיין בעטט, זאָוואָהל אים נאָמינאַטיף אַלז אים אַקקוזאַטיף.

ח

(ה) שאַפפע דיר איין רוהם. דער רוהם, איזט היר דאָז ציל דער האַנדלונג דעס שאַפפענס, אַלזאָ: שאַפפע דיר איינען רוהם, אים אַקקוזאַטיף.

פיר דיך אונד פיר דיינע אונטערטהאַנען. אים פסוק לעזען וויר היר לך ולעבדיך ולעמך; אַלזאָ: פיר דיך, פיר דיינע בעדיהנטען, אונד אונטערטהאַנען.

ד"פּ. פאָן דיינע הייזערן. דאָז פיהוואָרט אונד דאָז הויפּטוואָרט שטעהען היר ביידע אים דאַטיף, אַלזאָ: פאָן דיינען הייזערן.

(ו) ד"פּ. מיט דעם עוויגען, אונזער גאָטט. דיא הויפּטוועֿרטער: עוויגען, גאָטט שטעהען היר צור געגענזייטיגען ערקלערונג נעבען איינאַנדער (אין דער אַפּפּאָזיציאָן), אונד מיססען דאַהער ביידע אין איינערלייא בייגעפאַלל, נעמליך דען דאַטיף, האָבען; פאָלגליך: מיט דעם עוויגען, אונזערם גאָטט

בעמערקונגען

וארא. בא.

קאַפּיטעל ח ט

גאָטט.

(ק) ד"פ. דיא ער דען פרעה צוגעשיקט. פרעה איזט היר דער צוועק דער האַנדלונג דעם צושיקענס, פאָלגליך, דעם פרעה, אים דאַטיף.

(יח) איך ווערדע אַבער דאַז לאַנד גושן אַלזדען דאַדורך אונטערשיידען, וואָרין מין פאָלק וואָהנט. נאַך דער דייטשען וואָרטפיגונג ווערע בעססער: איך ווערדע אַבער דאַז לאַנד גושן, וואָרין מיין פאָלק וואָהנט, אַלזדען דאַדורך אונטערשיידען.

ט

(ג) ד"פ. אַם רינדפיה אונד אַן קליינען פיה. זאָלל הייסען: אַם רינדפיה אונד אַם קליינען פיה, זאָ פיל אַלז: אַן דעם, מיט דעם בעשטיממענדען אַרטיקעל.

(ד) צווישען דעם פיה דער ישראל. בעססער: דער ישראלים, אין דער פילפאַכען צאַהל.

(ה) דער עוויגע זעצטע איינע צייט פעסט: «מאָרגען ווירד דער עוויגע דיזעס אים לאַנדע טהון.» אים פסוק הייסט עז היר: וישם ה׳ מועד לאמור, פאָלגליך ווערע ריכטיגער אונד דייטליכער: דער עוויגע זעצטע איינע צייט פעסט, אונד ליס זאַ־גען: «מאָרגען או׳ ז׳ וו׳.

(יג) שטעהע פריה אויף. אים פסוק הייסט עז: השכם בבוקר; אַלזאָ ווערע בעססער: שטעהע דעס מאָרגענס פריה אויף.

(כג) זאָ זאָלל האַגעל ענטשטעהען איבער מענשען. אים פסוק לעזען וויר: ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם; אַלזאָ: זאָ זאָלל האַגעל ענטשטעהען אים גאַנצען לאַנדע מצרים איבער מענשען.

(כד) אים לאַנדע מצרים. היר איזט דאַז העברעאישע וואָרט: בכל אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: אים גאַנצען לאַנדע מצרים.

(כח) דאַס עז גענוג דאָננער גאָטטעס אונד האַגעל געוועזען זייא. בעססער: זייען אין דער פילפאַ־כען צאַהל.

(כט) דיא דאָננערשטיממען זאָללען אויפהערען, אונד דער האַגעל ניכט מעהר זיין. מוס הייסען: אונד דער האַגעל זאָלל ניכט מעהר זיין. זיהע אָבען (ה׳ ע״ז)·

קאַפּיטעל יו"ד

בא י

(ד) ווען דוא מיין פאָלק ניכט ציהען לעססעסט. אים פסוק הייסט עז: כי אם מאן אתה לשלח את עמי; אלזאָ: דען ווען דוא דיך ווייגערסט, מיין פאָלק ציהען צו לאַססען.

ד"פ. זאָ ברינגע איך מאָרגען דאַז געשלעכט דער היי־שרעקקען אין דיינען גרענצען. היר ווערדען דיאַ היישרעקקען אים שטאַנדע דער בעוועגונג געדאַכט, אונד דאַהער נימםט דאַז פערהעלטניסוואָרט אין דען אַקקוזאַטיף צו זיך; פאָלגליך: זאָ ברינגע איך מאָרגען דאַז געשלעכט דער היישרעקקען (וואָהין)? אין דיינע גרענצען.

(ו) דיא היזער דיינער קנעכטע. אים פסוק לעזען וויר: ובתי כל עבדיך; פאָלגליך מוס עז הייסען: דיא היזער אַללער דיינער קנעכטע.

ד"פ. ביז אויף דעם הייטיגען טאַג. דאַז פערהעלטניס־וואָרט אויף בעצייכנעט היר דאַז ציל איינער צייט. אונד ערפאָרדערט דאַהער דען אַקקוזאַטיף; אַלזאָ: ביז אויף דען הייטיגען טאַג.

(ק) מאַן בראַכטע משה אונד אהרן צוריק, אונד שפראַך צו איהנען. אים פסוק הייכט עז היר: ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם; פאָלגליך: מאַן בראַכטע משה אונד אהרן צו פרעה צוריק, אונד דיזער שפראַך צו איהנען.

(יב) וואַז דער האַגעל איבריג געלאַססען. אים פסוק הייכט עז: את כל אשר השאיר הברד; אַלזאָ: אַללעס, וואַז דער האַגעל איבריג גע־לאַססען האַט.

(יג) דער וויגר. אים פסוק לעזען וויר: ורוח הקדים; פאָלגליך: דער אָסטווינד.

(טו) עז בעדעקטע· דאַז אים פאָרהערגעהענדען פסוק בעפינדליכע הויפטוואָרט היישרעקקע, אויף וועלכעס זיך דיא ווערטער: עז בעדעקטע בעציהען, איזט ווייבליך; פאָלגליך מוס עז היי־סען: זיא בעדעקטע.

(יז) ד"פ. צום עוויגען, אייער גאָטט. מוס הייסען: צום עוויגען, אייערם גאָטט. זיהע אָבען (ק׳ וי"ו).

(כ) דער עוויגע פערשטאָקטע דאַז הערץ פרעה׳ס, אונד ליס ניכט דיא קינדער ישראל ציהען· דאַז פרעדיקאַט ליס בעציהט זיך אויף פרעה, פאָלגליך

בא בשלח

קאפיטעל י יא יב

פאלגליך: אונד דיזער ליס דיא קינדער ישראל'ס ניכט ציהען.

(כג) ד"פ. אללען קינדער ישראל'ס, אבער שין ליכט. דאז אונאיבערגעהענדע צייטוואָרט שיינען ערפאָדערט דען דאטיף, אלזאָ: אללען קינדערן ישראל'ס.

(כח) נים דיך אין אכט, דאס דוא מיין אנגעזיכט ניכט וויעדער זיהעסט. דיא רעדענסאַרט: נים דיך אין אכט, דאס ניכט — בעדייטעט איינען נאָך אונגעוויססען ערפאָלג; אלזאָ: דאס דוא מיין אנגעזיכט ניכט ווידער זעהעסט, אין דער פערבינדערען ארט.

יא

(ה) ד"פ. ביז אויף דעם ערסטגעבאָרנען דער שקלאפין. דיא ווערטער: ביז אויף בעצייכנען היר איינע ריכטונג נאָך איינעם געגענשטאנדע מיט דעם נעבענבעגריפפע דער גרענצע; אלזאָ: ביז אויף דען ערסטגעבאָרנען, אים אקקוזאטיף.

(ח) ד"פ. זיך געגען מיר ביקקען. דאז פערהעלטניסוואָרט געגען ערפאָדערט אימּמער דען אקקוזאטיף, פאָלגליך: זיך געגען מיך ביקקען.

יב

(ה) ד"פ. איין יעהריגעס לאם מעננליכעס געשלעכט. דאז פערהעלטניס דעם הויפטוואָרטעס לאם געגען דיא ווערטער: מעננליכעס געשלעכט מוס דורך דען געניטיף אויזגעדריקט ווערדען; אלזאָ: מעננליכען געשלעכטעס, זאָ פיל אלז: פאָן מעננליכעם געשלעכטע.

(ז) אן דען הייזערן, וואָרין זיא שפייזען ווערדען. אים פסוק לעזען וויר: אשר יאכלו אותו בהם; פאָלגליך: וואָרין זיא עז שפייזען ווערדען.

(ט) ד"פ. מיטקאָפף, קניאשטיקקע אונד איינגעווייַדע. דאז פערהעלטניסוואָרט מיט ערפאָדערט אימּמער דען דאטיף, פאָלגליך: קניאשטיקקען.

(יד) דיזער טאג זאָלל אייך קינפטיג איין געטעכטניסטאג זיין, אונד איהר איהן דעם עוויגען, אלז איין פעסט, פייערן. מוס הייסען: אונד איהר זאָללט איהן או'ז'ו'. זיהע אָבען (ה' ט"ז).

(ט"ז) פערריכט. דאז מיטטעלוואָרט דער פערגאנגענען צייט פאָן דעם צייטוואָרטע: פערריכטען הייסט: פערריכטעט.

קאפיטעל יב יג יד

(יח) ביז צום איין אונד צוואנציגסטען טאגע דעס אבענדס. אים פסוק הייסט עז: עד יום האחד ועשרים לחודש בערב; פאָלגליך: ביז צום איין אונד צוואנציגסטען טאגע דעס מאָנאטעס אבענדס.

(כב) איהר אבער זאָללט נימאנד אויז דעם הויזע געהען. דיא ווערטער: זאָללט נימאנד זינד היר אויף איינע שפּראכווידריגע ווייזע מיט איינאנדער פערבונדען, דא דאז צייטוואָרט זאָללט אין דער פילפאכען אונד דאז ניכטבעשטיממענדע פירוואָרט נימאנד אין דער איינפאכען צאהל שטעהט; בעססער ווערע: אבער נימאנד פאָן אייך זאָלל אויז דעם הויזע געהען.

(כט) דער אין דער גרובע איינגעשפערט איזט. היר איזט פאָן דער פערגאנגענען צייט דיא רעדע, פאָלגליך: וואר.

(לח) איינע מענגע אללערלייא לייטען. בעססער אונד דייטליכער: איינע מענגע פאָן אללערלייא לייטען.

(מג) ד"פ. איין יעדער פרעמדער. ווען איין אלז הויפטוואָרט געברויכטעס אייגענשאפטסוואָרט איין בעשטיממונגסוואָרט פאָר זיך האט, וועלכעס דיא פאָללשטענדיגען געשלעכטס= אונד ביגונגסצייכען אן זיך טרעגט: זאָ ווירד דאז געשלעכט אן דעם הויפטוואָרטע ניכט בעצייכנעט; פאָללגליך: איין יעדער פרעמדע, אָהנע בעצייכנונג דעס מעננליכען געשלעכטעס.

יג

(יא) ד"פ. וועלכעס ער דיר אונד דיינע פאָרעלטערן צוגעשוואָרען. דאז בעזיצאנצייגענדע פירוואָרט דיינע איזט היר מיט דעם מיטטעלוואָרטע דער פערגאנגענען צייט צוגעשוואָרען אים דאטיף פערבונדען; פאָלגליך: דיינען פאָרעלטערן.

(טו) ד"פ. ביז אויף דאז ערסטגעבאָרנען. מוס הייסען: ביז אויף דאז ערסטגעבאָרנע, אים אקקוזאטיף.

בשלח יד

(ז) אונד דיא הויפטלייטע איבער איהנען. דאז פערהעלטניסוואָרט איבער דריקט היר דען בעגריף דער געוואלט אונד דער אויפזיכט אויז, אונד מוס דאהער מיט דעם אקקוזאטיף פערבונדען ווערדען; פאָלגליך: איבער זיא.

בעמערקונגען

בשלח יתרו

קאַפּיטעל יד טו טז

(טז) ד״פ. זאָ זאָללען דיא קינדער ישראל מיטטען אים מעערע אויף טראָקנען באָדען געהען. וואָ זאָללען דיא קינדער ישראל׳ס געהען? מיטטען אים מעערע אויף טראָקנעם באָדען אים דאַטיף.

(יט) אונד שטעללטע זיך הינטער איהנען. וואָהין שטעללטע זיך דיא וואָלקענזיילע? הינטער זיא, אים אַקקוזאַטיף.

(כב) ד״פ. אויף טראָקנען באָדען. מוס הייסען: אויף טראָקנעם באָדען. זיהע אָבען (פסוק ט״ז).

(ל) ישראל זאהע מצרים; טאָדט אם אופר דעם מעערעס. בעססער: זאה דיא מצרים וויל זיך דאז וואָרט טאָדט ניכט אויף דאז לאַנד מצרים, זאָנדערן אויף דיא איינוואָהנער דעסזעלבען בעציהט.

טו

[א] ראָס אונד זיין רייטער שטירצט ער אינס מעער. דאז ראָס אונד דער רייטער זינד היר דיא ליידענדען געגענשטענדע, אויף וועלכע דיא האַנדלונג דעם שטירצענס צילט; פאָלגליך: ראָס אונד זיינען רייטער, אים אַקקוזאַטיף.

טז

[א] אונד דיא גאַנצע געמיינע דער קינדער ישראל׳ס קאַמען. בעססער: קאַם; דען דאז הויפטוואָרט געמיינע, אויף וועלכעס זיך דאז צייטוואָרט קאַם בעציהט, שטעהט אין דער איינפאַכען צאַהל.

[ב] דיא גאַנצע געמיינע דער קינדער ישראל׳ס פיהרטען. בעססער: פיהרטע; זיהע אָבען (פסוק א׳).

אויפריהרערישע. מוס הייסען: אויפריהרישע; דען דיזעס אייגענשאַפטסוואָרט שטאַממט ניכט פאָן דעם הויפטוואָרטע אויפריהרער, זאָנדערן פאָן דעם הויפטוואָרטע אויפרוהר אַב.

[ד] ד״פ. מיינע לעהרע פאָלגן. דאז צייטוואָרט פאָלגען ווירד שטעטס מיט דעם דאַטיף פערבונדען; פאָלגליך: מיינער לעהרע פאָלגען.

[ה] צורעכטע. בעססער: צורעכט.

[ו] צו דען קינדערן ישראל׳ס. אים פסוק הייסט

קאַפּיטעל טז יז יח

עז: אל כל בני ישראל; אלזאָ: צו אללען קינדערן ישראל׳ס.

[יג] אייך אין אַנדרערער שפייזע זאַטט עססען. מוס הייסען: אייך אַן אַנדרערער שפייזע זאַטט עססען.

[כה] הייטע פינדעט איהר ניכטס. אים פסוק לעזען וויר: היום לא תמצאוהו; אלזאָ: הייטע פינדעט איהר עז ניכט.

[כו] אונד אם זיבענטען. אים פסוק הייסט עז: וביום השביעי; פאָלגליך: אונד אם זיבענטען טאַגע.

[לג] ד״פ. זעצצע עז פאָר דעם עוויגען הין. היר ווירד איין שטאַנד דער בעוועגונג בעצייכנעט: זעצצע עז (וואָהין?) פאָר דען עוויגען הין, אים אַקקוזאַטיף.

[לד] וויא דער עוויגע דעם משה געבאָטען; אהרן זעצטע עז הין פאָר דער צייגניסלאַדע. פערשטענדליכער אונד בעססער ווערע: וויא דער עוויגע דעם משה געבאָטען, זאָ זעצטע אהרן עז הין פאָר דיא צייגניסלאַדע. דאז פערהעלטניסוואָרט פאָר ערפאָרדערט היר דען אַקקוזאַטיף; זיהע אָבען (פסוק ל״ג).

יז

[ג] אלז אַבער דאז פאָלק נאַך וואַססער דורסטעטע. אים פסוק לעזען וויר: ויצמא שם העם למים; פאָלגליך: אלז אַבער דאז פאָלק דאזעלבסט נאַך וואַססער דורסטעטע.

[ה] ד״פ. אונד דיינען שטאַב, מיט וועלכען או״ז״ו׳ דאז פערהעלטניסוואָרט מיט ווירד איממער מיט דעם דאַטיף פערבונדען; פאָלגליך: מיט וועלכעם.

[יא] ווען משה זיינע האַנד אין דער העהע הילט. וואָהין הילט משה זיינע האַנד? אין דיא העהע (אים אַקקוזאַטיף).

יתרו יח

[א] דיא ישראל. מוס הייסען: דיא ישראלים.

[ג] דאפאָן איינער גרשום הים. מוס הייסען: פאָן וועלכען. זיהע אָבען (א׳ ט״ו).

דען ער שפראַך. דייטליכער ווערע: דען משה שפראַך.

יתרו משפטים

קאַפּיטעל יח יט

[ח] אום דער ישראל וויללען. מוס הייסען: אום דער ישראלים וויללען.

[יא] דען מיט דערהעלבען זאכע וואורדען זיא געשטראַפט, מיט וועלכער זיא טיראננייא אויזגעאיבט האבען. אים פסוק הייסט עז: כי בדבר אשר זדו עליהם; פאָלגליך: מיט וועלכער זיא טיראננייא געגען זיא (ישראל) אויזגעאיבט האבען.

[יד] וואז איזט דיזעס פאָר איין געשעפט? דיא פראַגע נאך דער בעשאַפפענהייט איינער זאכע הייסט: וואז פיר? אלזאָ: וואז איזט דיזעס פיר איין געשעפט?

[טז] ווען זיא איינע רעכטסזאכע האבען, דיא פיר מיך קעממט. דיא רעכטסזאכע קאם פאָר משה, אין זיינע געגענווארט; פאָלגליך: דיא פאָר מיך קעממט.

[יח] דאז געשעפטע. בעססער: דאז געשעפט.

[כג] נאך הויזע קעהרען. בעססער: נאך הויזע צוריק קעהרען.

[כה] אויז ישראל. אים פסוק הייסט עז: מכל ישראל; פאָלגליך: אויז גאנץ ישראל.

יט

[ט] ד"פ. זאָ ווערדען זיא אויך אן דיר איממער גלויבען. דאז פערהעלטניסוואָרט אן בעצייכנעט היר דאז ציל איינער געמיטהסריכטונג; אלזאָ: אן דיך איממער גלויבען, אים אקקוזאטיף.

[טז] דאז פאָלק. אים פסוק הייסט עז: כל העם; אלזאָ: דאז גאנצע פאָלק.

[יז] זיא שטעללטען זיך אונטען אם בערגע. וואָהין שטעללטען זיא זיך? אונטען אן דען בערג (אים אקקוזאטיף).

[כ] ריף דער עוויגע דען משה אויף דען בערג הערויף. אים פסוק לעזען וויר: אל ראש ההר; פאָלגליך: אויף דיא שפיצע דעם בערגעס הערויף.

[כג] דאז פאָלק ווירד זאָ וואָהל ניכט קעננען. בעססער: ווירד וואָהל ניכט קעננען.

קאַפּיטעל כ כא כב כג

כ

[ה] דער דאז פערברעכען דער פעטער אהנדעט אן קינדער, ענקעל אונד אורענקעל. דאז פערהעלטניסוואָרט אן בעצייכנעט היר דען געגענשטאנד דער האנדלונג, אן וועלכעם געאהנדעט ווירד, אונד ערפאָרדערט דאהער דען דאַטיף; פאָלגליך: אהנדעט אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן.

[יט] פאָן היממעל העראב. בעססער: פאָם היממעל, זאָ פיל אלז: פאָן דעם היממעל.

[כ] ד"פ. נעבען מיר צו זעצצען. וואָהין צו זעצצען? נעבען מיך (אים אקקוזאטיף).

[כג] דאמיט דיינע שאאממגלידער ניכט ענטבלעסט ווערדען מעגען. אים פסוק לעזען וויר היר: אשר לא תגלה ערותך עליו; פאָלגליך: דאמיט דיינע שאאמגלידער ניכט דאבייא ענטבלעסט ווערדען מעגען.

משפטים כא

(כא) ווען ער איינען טאג אָדער צווייא נאָך לעבט. בעססער: אָדער צווייא טאגע, דא עז אויך אים פסוק הייסט: אם יום או יומים.

(לד) זאָ זאָלל דעריעניגע, וועלכער שולד אן דער גרובע איזט, דעם אייגענטהימער געלד געבען. אים פסוק לעזען וויר: ישלם כסף ישיב לבעליו; פאָלגליך: צאהלען, נעמליך דעם אייגענטהימער געלד געבען.

כב

(יט) ד"פ. ווער איינעם אנדערן געטטליכעס וועזען אָפּפער שלאַכטעט. מוס הייסען: געטטליכען, וויל פאָר דיזעם אייגענשאַפטסוואָרטע נאָך צווייא אנדערע בעשטיממונגסווערטער פאָרהער געהען.

(כד) איהר זאָללט איהם קיין צינז אויפלעגען. דאז הויפטוואָרט צינז איזט מענגליך, אלזאָ: קיינען צינז.

כג

(כד) צערברעכע איהרע בילדזוילען. דיא בעפעהלענדע ארט פאָן דעם צייטוואָרטע צערברעכען הייסט: צערבריך.

משפטים תרומה תצוה

קאַפּיטעל כג כד כה כו כז

(לא) נעמליך דיא איינוואָהנער דיזעס לאַנדעס וויל איך אין דיינע געוואַלט געבען, אונד זיא פֿאָר דיר וועגטרייבען. אים פסוק לעזען וויר היר: כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו מפניך; אַלזאָ: וויל איך אין אייערע געוואַלט געבען, אונד דוא זאָללסט זיא פֿאָר דיר וועגטרייבען.

כד

(יג) משה אונד זיין דיהנער יהושע שטונד אויף. בעססער: שטאַנדען אויף, וויל דיזער זאַץ צוויא זוביעקטע, משה אונד יהושע, האַט.

תרומה כה

(לג) ד"פ. אַן דעם איינעם אַרמע. מוס הייסען: דעם איינען אַרמע, וויל דער ניכטבעשטיממענדע אַרטיקעל היר איין בעשטיממונגסוואָרט פֿאָר זיך האַט.

כו

(כו) פֿינף שטיק פֿיר דיא איינע זייטענוואַנד דער וואָהנונג. אים פסוק הייסט עז: חמשה לקרשי צלע המשכן האחד; פֿאָלגליך: פֿיר דיא ברעטער דער איינען זייטענוואַנד דער וואָהנונג.

(כז) פֿיר דיא אַנדערע זייטענוואַנד דער וואָהנונג. אים פסוק הייסט עז: לקרשי צלע המשכן השנית; אַלזאָ: פֿיר דיא ברעטער דער אַנדערן זייטענוואַנד דער וואָהנונג.

פֿיר דיא הינטערוואַנד דער וואָהנונג. אים פסוק הייסט עז: לקרשי צלע המשכן לירכתים ימה; פֿאָלגליך: פֿירדיא ברעטער דער הינטערוואַנד דער וואָהנונג געגען וועסטען.

(כט) ד"פ. דיא רינגען. דאַז הויפּטוואָרט רינג הייסט אין דער פּילפֿאַכען צאַהל: רינגע.

(לה) דען לייכטער דעם טיש געגענאיבער, נעמליך אַן דער זייטענוואַנד דער וואָהנונג, אויף דער זידליכען זייטע. וואָהין וואורדע דער טיש געזעצט? אַן דיא זייטענוואַנד דער וואָהנונג אויף דיא זידליכע זייטע (אים אַקקוזאַטיף).

כז

(י) איהרע רייפֿען. דאַז הויפּטוואָרט רייף הייסט אין דער פּילפֿאַכען צאַהל: רייפֿע.

(יא) איהרע רייפֿען. זיהע אָבען (פסוק י').

קאַפּיטעל כז כח כט

תצוה כז

(כ) דען ריינסטען אֶהל. דאַז הויפּטוואָרט אֶהל איזט זעכליך, אַלזאָ דאַז ריינסטע אֶהל.

(כא) זאָלל אהרן אונד זיינע זעהנע: בעססער: זאָללען, וויל דיזער זאַץ מעהרערע זוביעקטע, אהרן אונד זיינע זעהנע, האַט.

כח

(טז) פֿירעקקיגט. וואַז פֿיר עקקען האַט, הייסט: פֿירעקקיג, ניכט: פֿירעקקיגט (פֿירעקקיכט), זיהע בראשית (ל"א י').

(כא) ד"פ. וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירדי יעדען שטאַם נאַך זיינעם נאַמען, זאָ זאָללען דיא שטיינע נאַך דען צוועלף שטעממען זיין. דאַז הויפּטוואָרט שטאַם שטעהעט היר אים נאָמינאַטיף: פֿאָלגליך: יעדער שטאַם.

כט

(יג) דאַז נעץ איבער דיא לעבער. וואָ איזט דאַז נעץ? איבער דער לעבער (אים דאַטיף).

ד"פ. אויף דען אַלטאַר אין רויך אויפֿגעהען לאַססען. וואָ זאָלל מאַן עז אין רויך אויפֿגעהען לאַססען? אויף דעם אַלטאַר (אים דאַטיף).

(יז) זיין איינגעווײדע אונד קנישטיקקע. בעססער: אונד זיינע קנישטיקקע, וויל דאַז הויפּטוואָרט איינגעווײדע היר אין דער איינפֿאַכען אונד דאַז הויפּטוואָרט קנישטיקקע אין דער פּילפֿאַכען צאַהל שטעהט.

(כ) אַן דען גראָסען צעהען. דאַז הויפּטוואָרט צעהע איזט ווייבליך, פֿאָלגליך: אַן דיא גראָסע צעהע.

(כב) איבער דיא לעבער. מוס הייסען: איבער דער לעבער. זיהע אָבען (פסוק י"ג).

(כג) איין לאַיב בראָד. דאַז הויפּטוואָרט לאַיב איזט מעננליך: אַלזאָ: איינען לאַיב.

(לד) ביז אַם קינפֿטיגען מאָרגען. דאַז פֿערהעלטניסוואָרט אַן בעצייכנעט היר דאַז ציל איינער צייט, אונד ערפֿאָרדערט דאַהער דען אַקקוזאַטיף; פֿאָלגליך: ביז אַן דען קינפֿטיגען מאָרגען.

(מב) אום מיט דיר צו רעדען. אים פסוק הייסט עז: לדבר אליך שם. פֿאָלגליך: אום דאָרט מיט דיר צו רעדען.

קאַפיטעל ל לא לב

ל

(ד) אונטער דעם קראַנצע מאַכסט דוא צווייא גאָלדנע רינגע. אָןביידען ווינקעלן, נעמליך דוא מאַכסט זיא אָן ביידען זייטען. וואָהין ווערדען צווייא גאָלדנע רינגע געמאַכט? אונטער דען קראַנץ, אָן ביידע ווינקעל, אָן ביידע זייטען (אים אַקקוזאַטיף).

(ו) וואָזעלבסט איך מיך צור בעשטיממטען צייט איינפינדען ווערדע. אים פסוק לעזען וויר: אשר אועד לך שמה; פאָלגליך: מיך בייא דיר איינפינדען ווערדע.

כי תשא

(יח) דיזעס זאָללסט דוא זעצען צווישן דעם שטיפטסצעלטע אונד דעם אָפפעראַלטאַר. וואָהין זאָלל דאַז בעקקען געזעצט ווערדען? צווישען דאַז שטיפסצעלט אונד דען אָפפעראַלטאַר (אים אַקקוזאַטיף).

(כ) זאָללען זיא זיך וואַשען. אים פסוק הייסט עז: ירחצו מים; פאָלגליך: זאָללען זיא זיך מיט וואַססער וואַשען.

(לו) אַללוואָ איך מיך איינצופינדען געשטיפטעט האַבע. אים פסוק לעזען וויר: אשר אועד לך שמה; פאָלגליך: וואָ איך מיך בייא דיר איינצופינדען געשטיפטעט האַבע.

לא

(ו) דיזע ווערדען פערפערטיגען וויא איך דיר בעפאָהלען. אים פסוק הייכט עז: את כל אשר צויתיך; אַלזאָ: אַללעס, וואַז איך דיר בעפאָהלען האַבע.

(יד) ד"פ. דען דער שבת איזט איין היילינגטהום פאָר אייך. דער שבת איזט איין דען ישראלים בעשטיממטעס היליגטהום, אונד עז מוס אַלזאָ היר דאַז פערהעלטניסוואָרט פיר געברויכט ווערדען; פאָלגליך: פיר אייך.

(טו) איין פייער דערהוהע. דאַז הויפטוואָרט פייער, וועלכעס רוהע פאָן דער אַרבייט בעדייטעט, איזט ווייבליך; פאָלגליך: איינע פייער.

לב

(א) זיימט. מוס הייסען: זיימטע, אין דער קוים פערגאַנגענען צייט.

(ב) זאָ נעממט דען הערויז. דיא בעפעהלענדע אַרט אין דער פילפאַכען צאַהל פאָן דעם צייטוואָרטע נעהמען הייסט: נעהמט.

קאַפיטעל לג לד לה לו

לג

(יד) מיין אונוויללען ווירד זיך לעגען. דאַז הויפטוואָרט אונוויללען שטעהט היר אים נאָמינאַטיף, אונד אין דיזעם בייגעפאַלל איזט איבליכער: אונוויללע.

(טו) יענער שפּראַך. אים פסוק הייכט עז: ויאמר אליו; פאָלגליך: יענער שפּראַך צו איהם.

זאָ לאַנגע דיין אונוויללען זיך ניכט לעגט. מוס הייסען: דיין אונוויללע. זיהע אָבען (פסוק י"ד).

לד

(יט) אַללעס ערסטלינג דער געבערמוטטער. דאַז הויפטוואָרט ערסטלינג איזט מעננליך: אַלזאָ: אַללער ערסטלינג.

דאַז ערסטלינג. מוס הייסען: דער ערסטלינג.

(כ) דאַז ערסטלינג. מוס הייסען: דען ערסטלינג.

עז מוס הייכען: איהן.

(כה) זאָלל ניכטס דיא נאַכט הינדורך ביז אַם מאָרגען בלייבען. מוס הייסען: ביז אָן דען מאָרגען. זיהע אָבען (כט ל"ד).

ויקהל לה

(י) יעדער קונסטפערשטענדיגער. מוס הייסען: יעדער קונסטפערשטענדיגע. זיהע אָבען (י"ב מ"ג).

(יד) דאַז אֶהל. אים פסוק הייסט עז: שמן המאור; פאָלגליך: דאַז אֶהל צום לייכטען.

(כ) הירויף גינגען דיא געמיינע דער קינדער ישראל'ס. בעססער: גינג דיא געמיינע אין דער איינפאַכען צאַהל.

(כה) שפּאָננען פעראַלטעט, בעססער: שפּאַננען.

(כט) יעדער מאַן אונד פרויא. דאַז הויפטוואָרט מאַן איזט מעננליך, אונד דאַז הויפטוואָרט פרויא ווייבליך: פאָלגליך מוס דאַז ניכטבעשטיממענדע צאַהלוואָרט ווידערהאָלט ווערדען: יעדער מאַן אונד יעדע פרויא.

לו

(ג) זיא אַבער פוהרען פאָרט, נאָך אַללע מאָרגען צו ברינגען. אים פסוק לעזען וויר: והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר; פאָלגליך: נאָך אַללע מאָרגען איינע פרייוויללינגע שטייער צו ברינגען.

(יח) אַם זוימע דעם איינען טעפפיכעס. וואָהין מאַכטע מאַן שלייפען? אָן דען זוים (אים אַקקוזאַטיף).

בעמערקונגען

ויקהל פקודי

קאַפּיטעל לו לז לח

אם זוימע. מוס הייסען: אַן דען זוים (זיהע אָבען).

(כל) פירציג זילבערנע פיסע קאַמען אונטער דען צוואַנ־ציג ברעטערן. וואָהין קאַמען פיסע? אונטער די צוואַנציג ברעטער (אים אַקקוואַטיף).

אונטער דיזעם ברעטע. מוס הייסען: אונטער דיזעם ברעט (זיהע אָבען).

(לא) פיר די איינע זייטענוואַנד דער וואָהנונג. אים פסוק הייסט עז: לקרשי צלע המשכן האחת; פאָלגליך: פיר די ברעטער דער איינען זייטענוואַנד דער וואָהנונג.

(לב) פיר די אַנדערע זייטענוואַנד. אים פסוק הייסט עז: לקרשי; אַלזאָ: פיר די ברעטער דער אַנדערן זייטענוואַנד.

פיר די הינטערוואַנד אים פסוק הייסט עז: לקרשי; אַלזאָ: פיר די ברעטער דער הינטערוואַנד.

(לח) איהרע רייפען: מוס הייסען: איהרע רייפע. זיהע אָבען (כ"ז ו"ד).

לז

(יד) אין וועלכע נעמליך די שטאַנגען געשטעקט ווער־דען. מוס הייסען: וואורדען, אין דער קוים פערגאַנגענען צייט.

(טו) דיא אויז דעם לייכטער הערויז געהען. מוס היי־סען: גינגען, אין דער קוים פערגאַנגענען צייט.

(כא) הערויז געהען. זיהע אָבען (פסוק י"ט).

(כו) מאַכטע אונטער דעם קראַנצע צווייא גאָלדנע רינגע אַן ביידען ווינקעלן, נעמליך אַן ביי־דען זייטען. וואָהין וואורדען צווייא גאָלדנע רינגע געמאַכט? אונטער דען קראַנץ אַן ביידע ווינקעל, אַן ביידע זייטען (אים אַקקוואַטיף).

(כט) דאַז רייכערצייג. אים פסוק לעזען וויר: קטורת הסמים טהור; פאָלגליך: דאַז ריינע רייכערצייג.

לח

(ג) מאַכטע אַן דען פיר ווינקעלן פיר האָהלע עק־קען. וואָהין וואורדען פיר האָהלע עקקען געמאַכט? אַן די פיר ווינקעל (אים אַקקוואַטיף).

(טו) אונד צור אַנדערן פאָרדערזייטע אַן דעם טהאָרע דעס פאָרהאָפעס ווידערום פונפצעהן עללען אומ־הענגע. אים פסוק לעזען וויר: מזה ומזה לשער החצר; פאָלגליך: אַן דעם טהאָרע דעס פאָרהאָפעס, אויף דער איינען זייטע, זאָ פיל, אַלז אויף דער אַנדערן, ווידערום א' ז' וו'.

(יט) אונד שטאַנגען. אים פסוק הייסט עז: וחשוקיהם; אַלזאָ: אונד איהרע רייפע.

קאַפּיטעל לח לט מ

פקודי

(כד) אין דער אַרבייט צום הייליגטהום. אים פסוק הייסט עז: בכל מלאכת הקדש; אַלזאָ. אין דער גאַנצען אַרבייט.

(כח) פאָן דען איין טויזענד זיבען הונדערט פינף אונד זי־בענציג ככר. מוס הייסען: שקל; דען עז איזט היר פאָן דען טויזענד זיבען הונדערט פינף אונד זיבענציג שקל די רעדע, וועלכע אָבען (פסוק כ"ה) ערוועהנט ווערדען.

לט

(ד) שולטערשטיקקע האַבען זיא דראַן געמאַכט. אים פסוק לעזען וויר: עשו לו חוברות; אַלזאָ: דראַן געמאַכט, געהעפטעט.

(יד) ד"פ. יעדען שטאַם. מוס הייסען: יעדער שטאַם. זיהע אָבען (כ"ח כ"א).

(טו) אַן דען ענדען. וואָהין וואורדען קעטטען געמאַכט? אַן די ענדען (אים אַקקוואַטיף).

(יז) אין דען עקקען דעס שילדעס. וואָהין וואורדען די גאָלדנען קעטטען געבראַכט? אין די עקקען דעס שילדעס (אים אַקקוואַטיף).

(יח) אַן די איינפאַססונגען. אים פסוק הייסט עז: על שתי המשבצות; פאָלגליך: אַן די ביי־דען איינפאַססונגען.

(כא) ד"פ. דאַמיט דער שילד פעסט בלייבע אַן דען גירטעל דעס מאַנטעלס. וואָ זאָללטע דער שילד פעסט בלייבען? אַן דעם גירטעל (אים דאַטיף).

(כד) זיא מאַכטען אונטען אַם זוימע דעס אונטער־ראָקקעס גראַנאַטעפפעל. וואָהין וואורדען גראַנאַט־עפפעל געמאַכט? אונטען אַן דען זוים (אים אַקקוואַטיף).

(לג) זיילער. דאַז הויפטוואָרט זייל הייסט אין דער פילפאַכען צאַהל: זיילע.

(לז) דאַז אָהל. אים פסוק הייסט עז: שמן המאור; אַלזאָ: דאַז אָהל צום לייכטען.

(מג) די קונסטאַרבייט. אים פסוק הייסט עז: את כל המלאכה; אַלזאָ: די גאַנצע קונסטאַרבייט.

מ

(ד) צורעכטע לעגען. בעססער: צורעכט.

(יח) אונד ריכטעטע די זיילען. מוס הייסען: ריכטעטע די זיילען אויף.

ענדע.

סדר

ההפטרות

מספר שמות

כמנהג קהילות האשכנזים ופולין.

עם ברכות לפניה ולאחריה. ושמות הטעמים כמנהגם.

ובכרך הזה נדפסו גם הפטרת פ' שקלים, ופ' זכור, ופ' פרה. שבת וראש חודש, ומחר חודש. עם קריאת התורה השייכה לכל אחת ואחת:

גם נתוספו כמה מעלות מעולות. שהלבנתי הפירוש מהגאון הגדול **רש"י** ז"ל. ונתרגמו ההפטרות **בתרגום אשכנזי** בטוב הלשון ובבאור מספיק:

ואחרון חביב אשר יגע בו משכיל אחד, בקי היטב היטב בלשון לע"ז ובלשון אשכנז, והעתיק כל מלות **לועזות**, הנמצאים בפירוש **רש"י** ז"ל, בלשון **אשכנז** באר היטב. ועל ידו יונח על בוריו, כל מקום שהביא רש"י ז"ל מלות בלע"ז.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר **איצק** יצ"ו. ובנו כהר"ר **דוד** צירנדארף יצ"ו.

Fürth

bey Isaac David Zürrndofer und sohn,

ברכות ההפטרות

קודם ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ואחר קריאתה יברך ברכות האלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם· כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם· כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אַתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד: ע״כ בחול

בשבת הוויריס ג״כ על התורה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה· שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא֮ סֶגּוֹל֒ מֻנַּח׀ מֻנַּח רְבִ֗יעַ מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף־קָטֹ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א טִפְּחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֨א אַזְלָא־גֵּ֜רֵשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִיק׀ סוֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ מַקַּף־ מֶתֶג׃

(ישעיה כ״ז וי״ו עד כ״ח כ״ב).

איינלייטונג

אָהנע היר פאָן דער איבערזעצזונג דיזעס פּראָפעטען איבערהויפט רעכענשאַפט אַבצולעגען, אָדער דיא פאַסט אונאיבערווינדליכען שוויריגקייטען אויפצוצעהלען, דיא זיך יעדעם איבערזעצער אין דען וועג שטעללען, בעגניגע איך מיך, היר איינינע וועניגע אַנמערקונגען פאָרהערגעהען צו לאַססען, וועלכע זאָוואָהל צור פערשטענדליכקייט דער פאָלגענדען פערדייטשונג אונאומגענגליך ערפאָרדערליך זינד, אַלז אויך דאַצו דיהנען מעגען, דעם געלעהרטען לעזער צום ווייטערן נאַכדענקען פעראַנלאַססונג צו געבען.

דיא אַלגעמיינע פאָרם דער געטטליכען רעדען דער פּראָפעטען איזט פאַסט איבעראַלל דיאועלבע. געוועהנליך טרעטען זיא בייא אויסעראָרדענטליכען געלעגענהייטען אויף. צור צייט דעס וואָהלשטאַנדעס אונד דער גרעסטען רוהע, ווען דאַז פאָלק זיך דעם וואָהללעבען איבערליפערט, זיך צום געצענדיהנסט אונד דער איבערטרעטונג אַללער מאָראַליטען געזעצע הינרייסען לעסט, אונד זיינען גראָסען, איינינען, עוויגען גאָטט פערגיסט, דראָהט אונד שטראַפט דער געטטליכע רעדנער אין געפליגעלטען שפּריכען, גלייכניססען אונד בילדערן, דיא אין זיינעם צייטאַלטער אונד אין דען פאָרשטעללונגען דעס מאָרגענלאַנדעס געגרינדעט זינד, איממער אין בעציהונג דער הערשענדען לאַסטער אונד אונאַרטען. דיא רעדע ענדעט מיט איינעם שויערפאָללען געמעלדע דעס עלענדעס, דאַז דיא איבערטרעטונג הערבייא רופט, וועלכעס געמעלדע אויף דיא געמיטהער דער צוהערענדען איינען טיפען איינדרוק מאַכען אונד רייע בעווירקען זאָלל. הינגעגען אין צייטען דעס אונגליקס, אין פערצווייפעלטען לאַגען, וואָ אַללגעמיינע מוטהלאָזיגקייט הערשט, בערוהיגט דער הייליגע מאַן, טרעסטעט, וועקט עראיננערונגען אויז דער גליקליכען פאָרוועלט, אונד פערשפּריכט גאָלדנע טאַגע דער רוהע אונד גליקזעליגקייט נאָך אויזגעשטאַנדענען ליידען.

מאַן קאַן אַלזאָ לייכט איינזעהען דאַס ווען וויר דיא פעראַנלאַססונגען ניכט וויססען, דיא דיזע געטטליכען רעדנער בייא דיזער אָדער יענער רעדע געהאַבט האַבען; ווען אונז דיא צייט אונבעקאַננט איזט, אין וועלכער זיא געהאַלטען וואָרדען; ווען זיא אויף בעזאָנדערע אומשטענדע, אויף בעזאָנדערע לאַגען דעס פּראָפעטען אָדער דעס פאָלקעס זיך בעציהען; ווען זיא אויף געוויססע פערבינדונגען דער נאַציאָן מיט אַנדערן פעלקערן אַנשפּילען, אונד אונז דיזע אַללע ניכט אַנגעגעבען וואָרדען זינד: דאַס וויר, זאַגע איך, שאָן דעסוועגען איהרע רעדען ניכט גאַנץ פערשטעהען ווערדען, ווען אויך דאַז אַלטער דער שפּראַכע, איהר בעזאָנדערער בוי, איהרע מיט פלייס פערוואָררענע קאָנשטרוקציאָנען, איהרע בעזאָנדערע צוזאַממענזעצונגען, דיא קיהנהייט דעס אויזדרוקקעס אונד דער גלייכניססע אונד טויזענד אַנדערע אורזאַכען מעהר דיא שוויריגקייטען ניכט נאָך זאָ אונענדליך פערמעהרטען. בעזאָנדערס רוהט, אויז אַללען דיזען גרינדען, אויף מעהרערען רעדען דעס ישעיה, איין אונדורכדרינגליכעס דונקעל, דאַז נאָך קיין איבערזעצער אָדער ערקלערער אויפגעהעללט האַט, אונד שווערליך יעמאַלס גאַנץ אויפהעללען ווירד:

דיא ביידען רעדען דיזעס פּראָפעטען, דיא דיא געגענווערטיגע הפטרה אויזמאַכען, געהערען מיט צו דען דונקעלסטען, אונד וואַז איך דאַריבער צו זאַגען וייס, איזט ניכט אַלליין ניכט בעפרידיגענד, זאָנדערן איך בעשיידע מיך גערנע, דאַס זיא מיט פאָלגענדען אַנמערקונגען נאָך איממער דונקעל גענוג בלייבען.

אַנמערקונגען צור ערסטען רעדע.

דיא ערסטע רעדע פענגט אייגענטליך אים ישעיה פינף פערזע פריהער אַן, אַלז אונזערע הפטרה, אונד דיא זינד פאַסט נאָך דונקלער אַלז דיא פאָלגענדען.

דער געטטליכע רעדנער טריטט אין איינער אונגליקספאָללען צייט אויף, אונד פערברייטעט פרעהליכע אויזזיכטען דער צוקונפט, פערהייסונגען דער ווידערקעהר אויז דער פערבאַננונג, אויז אשור אונד מצרים. דאַז בילד איינעס וויינגאַרטענס, וואָמיט ישראל פערגליכען ווירד, קעממט מעהרערע מאַהלע פאָר, אונד איזט בעזאָנדערס ישעיה׳ס ליבלינגסבילד, דער עז אָפט, אַבער איממער אין נייער געשטאַלט ברויכט.

פסוק כ׳ הכמכת וגו׳. איזט פאַסט אונאיבערטראַגבאַר. אים אָריגינאַל האַבען דיא וואָרטע איינעס יעדען האַלבפערזעס איינען געוויססען גלייכען קלאַנג, וועלכעס ענטוועדער פיר איינע בעזאָנדערע שענהייט דער שפּראַכע געהאַלטען וואָרדען, וואָריבער וויר ניכט מעהר אורטהיילען קעננען, אָדער עז דיהנטע פיללייכט, דעם געדעכטניססע דורך דען עהנליכען טאָן צו הילפע צו קאָממען. אין קאַפּיטעל כ״ד פסוק ט״ז האַבען זאָגאַר פינף וואָרטע נאָך איינאַנדער איינען גלייכען קלאַנג אונד זין: בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו. דאָך איזט דער לעצטערע גרונד דאַרום ניכט וואַהרשיינליך, ווייל עז זאָנסט עפטער פאָרקאָממען ווירדע.

פסוק וי״ו. אין דען מייסטען געגענדען דעס אָריענטס זינד דיא ברעננמאַטעריאַליען זעהר זעלטען. דיא וואַרטונג אונד דאַז בעשניידען דער וויינשטעקקע פערשאַפט איהנען איינען קליינען פאָרראַטה, וועלכער בעזאָנדערס בייא בערייטונג דער שפּייזען געברויכט ווירד; ווייבער אונד קינדער מיססען דיא רייזער זאַממעלן. זאָ איזט עז נאָך געגענווערטיג, נאָך דעם בעריכטע נייער רייזעבעשרייבער. דער פּראָפעט זאַגט, דאַס אויך דיא שטעקקע דעס געליבטען ווינשטאָקקעס צו דיזעם געברויכע בעשטיממט ווערדען, וועלכעס איין זיננליכעס בילד דעס גראָסען עלענדעס אין

אַנמערקונגען

דיא פֿאָרשטעללונג דער צוהערער הערפֿאָרברינגען מוסטע.

אַנמערקונגען צור צווייטען רעדע.

פסוק א׳. דאז אַלטע שומרון (יעצט זעבאַסטע) ליגט אויף דעם גיפּפעל איינעס רונדען בערגעס, אַן וועלכען פֿרוכטבאַרע טהעלער אונד איין קרייז קלײנערהיגעל שטאָסען. דיס גאַב וואַהרשיינליך דיא אידעע איינעס בלומענקראַנצעס, וואָמיט עז דער הייליגע רעדנער פֿערגליך. ביז פסוק ה׳ בעציהט זיך דיא וויזזאַגונג אויף ישראל, אונד פֿערקינדיגט איהנען דען אונטערגאַנג דורך שלמנאסר. דער רעדנער ווענדעט זיך דרויף אַן דיא איבריגען שטעממע, דערען רייך נאָך יענער וועגפֿיהרונג נאָך דויערטע, אונד וועהרענד חזקיה׳ס רעגירונג גליקליך וואַר. אַבער איהרע אונמעסיגקייט אונד ווידערשפענסטיגקייט צווינגט דען פּראָפֿעטען צו נייען דראָהונגען אונד פֿאָרווירפֿען, נאַכדעם ער פסוק ה׳ אונד ו׳ איהרע גליקזעליגקייט אונטער דעם גאָטטעס פֿירכטיגען קעניגס רעגירונג קורץ, אַבער מיט קרעפֿטיגען וואָרטען געשילדערט האַט.

פסוק ד׳. דער פֿייגענבוים אים אָדיענט טרעגט דרייא מאַהל דעם יאַהרעס. דיא לעצטע פֿרוכט רייפֿט אויף דעם בוימע, ווען אויך דאַז לויב שאָן אַבגעפֿאַללען איזט, אונד ווירד, אַלז איינע שמאַקהאַפֿטע פֿריהלינגספֿרוכט, געזאַממעלט. דאַז בילד בעצייכנעט מיט גראָסעם נאַכדרוק זאָוואָהל דיא לייכטיגקייט, אַלז דיא האַבזוכט, מיט וועלכער דאַז קעניגרייך ווירד איינגענאָממען ווערדען.

פסוק ז׳ ח׳, שילדערט דיא אונמעסיגקייט אונד טרונקענהייט אין קורצען, פֿאַסט אונאיבערזעצליכען זעצצען, זאָ וויא

פסוק ט׳ יו״ד דיא רעדע דער טרונקענען. וויא זאַגטען: דער פּראָפֿעט בעהאַנדעלט אונז וויא קינדער. איינע פֿאָרשריפֿט יאַגט דיא אַנדערע, נירגענדס איזט צוזאַממענהאַנג אַז׳ ז׳ וו׳. דאַבייא שיינען זיא דיא קראַפֿט פֿאַללע קירצע דעסזעלבען שפּאָטווייזע נאַכאַהמען צו וואָללען, אונד האַטטען נאָך גלייכקלינגענדען אויזדריקקען. צו גלייכער צייט אַבער דריקקען דיזע נאַכאַהמונגען אים אָריגינאַל דאַז לאַללען אונד שטאָטטערן בערוישטער מעננער אויז, וועלכעס קיינע איבערזעצצונג ווידערגעבען קאַן.

פסוק י״א י״ב או׳ ז׳ וו׳: וועגדעט דער פּראָפֿעט דיזע וואָרטע אויף זיא, אַלז זימבאָל, אַן׳ אין איינעם פֿרעמדען לאַנדע ווערדעט איהר מעהר זאָלכע פֿרעמדע אונד אונפֿערנעהמליכע שפּראַכע הערען מיססען. (דיזע פֿיללייכט צו שאַרפֿזינניג שיינענדע ערקלערונג, דיא איינעם זעהר געלעהרטען אויזלעגער געהערט, שין דאָך דעם איבערזעצצער דיא וואַהרשיינליכסטע צו זיין).

פסוק ט״ז, ערשיינט גאָטט אַלז ריכטער. אויף ציון לעגע איך איינען שטיין — זאַגט ער — רעכטספּפלעגע אונד טוגענד, אַלז מעססשנור אונד זענקבלייא, אין דער האַנד, דאַז מאַאַס דער זינדען צו מעססען. ווער צו גאָטט צוטרויען האַט, דרינגט ניכט דרויף, דיא ערפֿיללונג איילינגסט צו זעהן.

פסוק כ׳. איזט איינע שפּריכווערטליכע רעדענסאַרט, וועלכע אַבערמאַהלס אין דער איבערזעצצונג פֿערליהרט. דער זין איזט: אַללע זיכערהייט פֿאָן איננען, אַללער שוץ פֿאָן אויסען, ווירד געגען דאַז איינברעכענדע איבעל אונצולענגליך זיין.

פסוק כ״א. דער בערג פרצים אונד דאַז טהאַל גבעון זינד צווייא, דורך גראָסע דאָרט ערפֿאָכטענע זיגע, דער נאַציאָן וויכטיגע געגענדען. אים לעצטען אָרטע שלוג יהושע דיא כנענים, אים ערסטען דוד דיא פלשתים.

* * *

ענדליך שליסט דיא הפטרה מיט צווייא פֿערזען אויז קאַפּיטעל כ״ט, פֿערמוטהליך אום ניכט מיט אונגליק צו ענדען.

דוד פֿרידלענדער.

הפטרת ואלה שמות כמנהג האשכנזים בישעיה סימן כ"ז

(א) הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה: (ב) הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג: (ג) בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים: (ד) לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים: (ה) כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ: (ו) בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: (ז) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא

יחבט

(א) איינסט שלעגט יעקב ווידער ווארצעל, גרינט ישראל אונד בליהט ווידער אויף, פיללט דיא וועלט אויפס נייע מיט זיסער פרוכט. (ב) דען שלוג גאָטט איהן וואָהל, וויא ער זיינע טיראננען שלוג? טערטעטע אונטער איהם, וויא אונטער זיינען מערדערן? (ג) ניין! מיט נאכזיכטס פאָללעם מאאסע איממער — זעלבסט אלז ערהאָדערנד איהן צערשטרייעטע, זעלבזט אם שטירמישען טאג, אלז מיט פורכטבארעם גייסט' ער היימזוכטע. (ד) פירוואָהר! זיא ווערען פערזעהנט, יעקב'ס זינדען, ווערע דיס דער שטראפע פרוכט, דאס ער גנץ אבלעגטע זיינען פרעפעל, דער אלטערע געשטיינע צערטריממערטע, צערברעכליכען קאלקשטיינען גלייך, ניכט אייכענהאינע אנבעטעטע מעהר, ניכט זאננענזיילען. (ה) דארום ווארד יא פעסטע שטאדט צור איינעדע, בעוואָהנטער אָרט פערלאססען, איינזאם וויא וויסטע; דאס נון דער יונגע שטיר ראָרט ווידעט, היין זיך לאגערט אונד דיא יונגען רייזער פערצעהרט; (ו) דאס צווייגע, קוים פערדאָרט, אבגעבראָכען ווערדען, פאָן אויפלעזענדען וועיבערן צום פייער פערברויכט. ווארליך! איין פאָלק פאָלל אונפערנונפט איזט דיס, זיין שעפפער קאן זיך זיין ניכט ערבארמען, דער איהן בילדעטע מוס אונגנעדיג איהם זיין. — (ז) אבער איינסט זאממעלט איהן

דאך

רש"י

א **הבאים** ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי ברחשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב שם ופרחו שם עד ומלאו פני תבל תנובה: ב הכמכת מכהו הכהו. הראיתם בגבורתו שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים. יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגלתי אל בית אביך הראה אתה מה המה עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו: ג בסאסאה. באותה מדה: בשלחה תריבנה. כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה. הגה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה: ד לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן ונפץ את עולליך וכן ונפצתי' איש באחיו גיר מין גבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם ע"א: ה כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצורה של עשו תהיה בדד והנוה יהיה מסולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. אפרים יירשנו שקרוי עגל שנ' כעגל לא לומד: וכלה סעיפי'. ענפי': ו ביבש קציר'. קצירי' שרשי' כמו תשלח קצירי' ועשה קציר כלומר כשתכל' זכות מעט מעשו שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקום כך תירגם יונתן. מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחוות שהעלים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי והרוה כל עוברי דרך השיב לו דונש והלא כתב ביבש קצירה והענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה: ז יחבט ה'. תירגם יונתן יתרמון קטילן ואני

אומר

באור

(א) ענין המשך הטעמים בכלל כבר מבואר לעיל במה שקדם בפתיחה האשכנזית, ולא נעמוד עתה כי אם על פרטיהם ועל באור המלות הבאים, כלומר הימים הבאים (רד"ק): (ב) הכמכת מכהו הכהו, כלומר האם הכה אל את ישראל כאשר הכה את מכהו, פרעה וסנחריב וזולתם, כי אם יסרו למשפט לבד: כהרג הרוגיו הורג, אחרי המעתיקים הנכון מפאת הכפל אם כהרג הורגיו הרגו, וכפי הנכתב עתה בכתוב הטעם כמו שאמר הראב"ע ז"ל על ד' הכנענים הנהרגים בקחת ישראל את ארצם: (ג) בסאסאה, ענינו סאה והוא כפול הפ"א והעי"ן, כמו ירקרק ואדמדם, וטעם כנוי הנקבה לדעת המפרשים על כנסת ישראל: בשלחה, לשון שלוחין וגרושין: תריבנה, היא המדה היתה מריבה בה לא יותר: הגה, לשון הסרה כמו הגו סיגים מכסף, דהיינו כנגד מה שאמר ומלאו פני תבל תנובה, אמר בעת הכעס הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם, ביום קדים, יום שנושבת רוח קדים עזה (מרד"ק): (ד) לכן, לשון שבועה: בזאת, במדה הזאת: וזה כל פרי, מטעם ופרי מעלליו יאכל, כלומר כי זה יהיה כל פרי העונש שיסיר חטאתו ויחזור למוטב, לא לעשותו כלה: מזבח, מזבחות האלילים: גיר, הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא: מנפצות, אשר נשבעו להנפץ ולהשבר מהר: לא יקומו, לא יעמדו: (ה) כי, עתה שיעבדו עבודה זרה כל עיר בצורה בעונותם היתה בדד וגו' (רד"ק): וכלה סעיפיה, כל זה בבחינת שהמשיל ישראל לכרם, וכן: (ו) ביבוש קצירה, קציר הוא ענף העץ כמו תשלח קצירה עד ים, וקצירה הוא לשון יחיד דרך כלל ואמר על הפרט דרך רבוי תשברנה (רד"ק): מאירות, יש אומרים מגזרת אריתי מורי והטעם לוקטות, ויש אומרים מגזרת ולא תאירו מזבחי חנם והטעם מבעירות (מראב"ע), ואולי שכון הכניא על ב' הכונות יחד, ובזה הדרך הוא מתורגם בל"א. וטעם המשל כמו שאמר הרד"ק ז"ל, כי כל אומה, אפילו יהיו חלשים כנשים, ירעו לכנסת ישראל וישחיתו אותה: (ז) יחבוט, כמו שחובט איש חטים מן

הקש

יחבט יהוה משבלת הנהר עד־נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: (ח) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם: (ט) הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא־שמנים הלומי יין: (י) הנה חזק ואמץ לאדני כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שטפים הניח לארץ ביד: (יא) ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים: (יב) והיתה ציצת נבל צבי תפארתו אשר על־ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה: (יג) ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו: (יד) ולרוח משפט ליושב על־המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה: (טו) וגם־

אלה

דאך דער עוויגע, פאם איבערשוועללענדען שטראמע אן ביז צום באך מצרים — איהר ווערדעט אויפגעלעזען — איינצעלן — קינדער ישראל'ס! (ח) אן יענעם טאגע, ווען דיא גראסע פאזוינע ערשאללט, דאן קעהרען ווידער אויז אשור דיא פערלארנען, אויז מצרים דיא פערשטאסענען, בעטען אללע אן דען עוויגען אויף זיינעם הייליגען בערג, אין ירושלים. (ט) וועהע דער שטאלצען קראנע! איך טרונקענען אין אפרים! וועהע דער אין פראכטפאללער שענהייט וועלקענדען בלומע, דיא אויף דעם פרוכטרייכען טהאלעס הויפטע פראנגט! וועהע אייך פאם וויינע טוימעלנדען! (יו"ד) גאטטעס מאכט אתר געוואלט, וויא האגעלוועטטער, וויא פערדערבענדער שטורם, וויא פלוטה גראסער, שטרעמענדער געוועססער, ווירפט מיט שטערקע צור ערדע הין. — (יא) צערטרעטען ווירד דיא שטאלצע קראנע, ווערדען דיא טרונקענען אין אפרים. (יב) דיזע אין פראכטפאללער שענהייט וועלקענדע בלומע, דיא אויף דעם פרוכטרייכען טהאלעס הויפטע פראנגט, גלייך ווירד זיא זיין דעם פארזאממערם צייטיגער פרוכט; קוים ערבליקט, קוים פאן דער האנד ערדייכט, פערשלונגען שאן. (יג) זיינעם איבריגען פאלקע אבער ווירד אן דיזעם טאגע דער עוויגע צבאות זיין קראנע דער הערליכקייט, פראכט פאללעם דיאדעם. (יד) ער הויכט גייסט דעס רעכטעס דעם ריכטער, גייסט דער טאפפערקייט דעם לאנדעס פערטהיידיגער איין. — (טו) דאך וויא! אויך זיא טוימעלן

באור

הקש, שילקוט המיטב הוא הפרי והניח הנבזה ונמס, כן יקבוץ הא-ל ית' את ישראל מהאומות (מרד"ק): משבולת הנהר, שבולת הוא חוזק מרוצת הנהר, וכאלו אמר הנהר הגדול הוא נהר פרת, והטעם על האובדים בארץ אשור שזוכר בכתוב שלאחריו, וכן עד נחל מצרים, הם הנדחים בארץ מצרים (מרש"י): (ח) והיה וגו', כפל עוד הענין לחזק (רד"ק): (ט) צבי, פירושו חפץ וחמדה ופאר, כמו צבי היא לכל הארצות (רד"ק): הלומי יין, מוכי יין, שהיין מכה אותם לארץ (הנ"ל): (י) הנה חזק ואמיץ לה', הנה הכח והגבורה אשר לאדני הניח, כלומר יפיל לארץ ביד חזקה כמו זרם ברד ושער קטב וגו': (יב) כבכורה, מפיק ה"א ואינה כנוי רק לתפארת הקריאה ורבים כן (מרד"ק): בטרם קיץ, טרם קיץ לא אמר, כי אם בטרם, כלומר בעת שהיא טרם קיץ, ועיין בתרגום אשכנזי: כאשר יראה הרואה אותה, הבכורה שתבוא בתחלה בני אדם קופצין עליה לקחתה והרואה אותה בתחלה לוקח אותה (רד"ק): בעודה בכפו יבלענה, כלומר בזמן שתהיה בכפו תיכף יבלענה מרוב חמדתו אותה, כן עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהרה (הנ"ל). והריק"ס פי' בכפו בענף, כמו וכפתו לא רעננה: כלומר כשיראה אותה בענף יבלענה מרוב תאותו לה: (יג) ולצפירת, כפל ענין של עטרת, וכן תפארה כפל ענין של צבי, וטעם צפירה לשון סבוב כלשון המשנה ונקרא העטרה או המצנפת כן לפי שהן סביב הראש (מרד"ק): לשאר עמו, יהודה ובנימן שנשארו על אדמתם בעת גלות עשרת השבטים ומלך עליהם חזקיה שעשה הישר בעיני ה'. (מהנ"ל): (טו) ברואה, שם נפעל יורה ומלקוש, ופי' שגו בנבואה,

כדכתיב

רש"י

אומר ג' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן והרי' מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול: משבולת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: ועד נחל מצרים. הם הנדחי' בארץ מצרים: הנהר פרת. הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זתים: ואתם תלוקטו. מן הגליות. לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה: ח האובדים בארץ אשור. לפי שנפוצו מארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: ט שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פורגיתא כדאמר מייא דדיומסית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו. ומלב מטע תפארתו. יהי ציץ הפרח שלו נובל הם תאנים המתקלקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כמרא ציץ כן כדמתרגמינן ויכן ציץ ואנין כן: אשר נטועים על ראש גיא שמנים. היא כנרת שפירותי' מתוקים ושם הם הולמים עצמם ביין. הלומי יין. כתישי חמרי ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי התפארת שעל ראש עשר' השבטים המושחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר ראשי שמנים ימשחו גיא ל' גאוה כמו מואב גא מאד ואותו הציץ הוא לפני כלית נובל תהיה כבכורה וגו'. הלומי יין כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין: י הנה. יש רוח חזק ואמיץ לה' שהו' כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצ' בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: יב כביכורה בטרם קיץ כבישולה של תאנה ציץ נובל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו וישקד על הרעה ויביאה עלינו: יג ביום ההוא. כשתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: יד ולרוח משפט. והיה הקב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמתה של תורה:

טו וגם אלה. יושבי משפט

ומשיבי

אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן־היין תעו מן־השכר שגו בראה פקו פליליה: (טז) כי כל־שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום: (יז) את־מי יורה דעה ואת־מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים: (יח) כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם: (יט) כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל־העם הזה: (כ) אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המרגעה ולא אבוא שמוע: (כא) והיה להם דבר־יהוה צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו:

בקצת ק"ק מוסיפין גם אלו פסוקים, וכאן ק"ק פיורדא מדלגין עד פסוק ל"א:

(כב) לכן שמעו דבר־יהוה אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם: (כג) כי אמרתם כרתנו ברית

את

טוימעלן, דעם וויינעס פאלל, וואנקען פאן בערוישענ־דעם געטרענק; פריסטער אונד פראפעט, זיא שוואנקען בעטרונקען, פאם וויינע איבערנאממען, טוימעלן בע־צעכט, טוואנקען אים וויזזאגען, טוואנקען אים רעכטס־שפרוך; (טז) ווידריגען אונפלאטס פאלל זינד איהרע טאפעלן, נירגענדס ריינע שטעטטע. (יז) «ווען וויללער וויזהייט לעהרען? וועם דיא לעהר' פערשטענדיגען? וויא מילכענטוועהנטען, ברוסטענטנאממענען קינדערן. (יח) הייפט ער אונז געבאט אויף געבאט, געבאט אויף געבאט, ריכטשנור אויף ריכטשנור, ריכטשנור אויף ריכט־שנור, היר איין וועניג, דארט איין וועניג.» (יט) פירוואהר! מיט שטאטטערנדער צונגע, אין דיזער אונפערשטענדליכען שפראכע זאלל מאן פערנער אויך מיט דיזעם פאלקע רעדען; (כ) אומזאנסט שפראך ער צו איהנען: «היר פינדעט איהר רוהע! געננט זיא דאך דען מידען! היר איזט ערקוויקקונג;» אומזאנסט, זיא וואללענס ניכט הערען. (כא) זא זייא איהנען דען אימ־מערהין גאטטעס ווארט געבאט אויף געבאט, געבאט אויף געבאט, ריכטשנור אויף ריכטשנור, ריכטשנור אויף ריכטשנור, היר איין וועניג דארט איין וועניג, אויף דאס זיא וואנדעלן אונד צוריק שטרויכעלן, אונד צערשמעט־טערט אונד פערשטריקט אונד געהאשט ווערדען. (כב) פערנעהמט דעם עוויגען אויזשפרוך, איהר אונזעליגען שפעטטער! איהר שפרוכרייכען רעדנער דיזעם פאלקעס אויז ירושלים! (כג) פערגעבענס פראהלט איהר: מיט

דעם

רש"י

ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בהם: שגו ברואה. הלעיגו בדברי הנביאים וי"א מאכל מעדנים שראוהו עונג להם: פקו פליליה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכים פוקה: טז כי כל שלחנות. שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: יז את מי יורה דיעה. שמא לתינוקו' שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. גדולי מחלב: עתיקי משדים. ל' ויעתק משם. ד"א גמולי מן התורה שנקרא' חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני תלמידי חכמים: יח כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי ע"א כנגד צו זה ותמיד הנביא מוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם קו משקול' משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימים מעטין: יט לעגי שפה. וכן כל לשון לעגי' וכן עלגים שניה' ל' דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון כלעג שאין יכולין להבין בו: כ אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחה לעוף שלא הגלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: כא והיה להם דבר ה' וגו'. כמדתם ימדוד להם יגזור בדברו עליהם צו של אומות הישתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף התקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם ימעטו שם בארץ אויביהם: כב מושלי העם הזה. האומרים לצון בלשון משל הגון: כג כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו: עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם וכן מחזה אל מחזה כולם ל' גבול הם וקיומו של דבר

באור

כדכתיב אי בזה הרואה, וטעם פקו כשלו מן ופיק ברכים שהוא לשון מכשול, ומלת פליליה שם מן ונתן בפלילים (מהנ"ל): (טז) כי וגו', כדרך השכורים כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו, והנה הם מקיאים דרך פיהם ומוצאים דרך נקביהם ממעל ומתחת (מהנ"ל): בלי מקום, עד שאין מקום נקי ממקום משתיהם (הנ"ל): (יז) את מי וגו' דברי השכורים, את גמולי מחלב יורה כדברים האלה לא אותנו, ועיין בפתיחה האשכנזית: עתיקי משדים, מוסרים מן השדים כמו שאמר ויעתק משם ואמר גמולי עתיקי בדרך סמיכו' על אות השמוש כמו השכוני באהלים (הנ"ל): (יח) צו, הוא שם כמו מצוה, ולא נאמרה בזה הלשון במקום אחר, ורוצה בו מצוה קטנה וכמו שיצוה אדם לנערים שאין להם לב לקבל אלא דברים מעטים, וילמדם מעט מעט, וזה פי' קו לקו זעיר שם זעיר שם (מהנ"ל): (יט) ידבר, כנוי הנסתר מעין שם שלא נודע [מאן] כמבואר בהפתיחה: (כ) אשר אמר אליהם, הנביא, זאת המנוחה, ואל כוונת הפסוק אמר הניחו לעיף ישראל שהיה עיף בדרך תועה שהולכתם אותו (מרד"ק): אבוא, א' יתירה בסוף התיבה: (כא) והיה להם וגו', כאשר אמרו על דבר ה' כן יהיה להם באמת אבל במובן אחר, כי ידבר אליהם הנביא בשם ה' בלעגי שפה זאת, ויגזור אליהם צו לצו פקודה על פקודה של אומות המשתעבדים בם עבודה על עבודה, קו של פורענות כנגד קו של עבירות, זעיר שם לימים מועטין תבוא עליהם זעיר שם, והם יתמעטו בארץ אויביהם (מרש"י): (כב) מושלי, מלשון על כן יאמרו המושלים: (כג) חוזה: שם כמו רואה שפירשנו, ענין ברית, כאדם

המתראה

חשומ"יר

הפטרת שמות

את־מות ועם־שאול עשינו חזה שיט שוטף כי־עבר לא יבואנו כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו: (כד) לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש: (כה) ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו: (כו) וכפר בריתכם את־מות וחזותכם את־שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס: (כז) מדי עברו יקח אתכם כי־בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק־זועה הבין שמועה: (כח) כי־קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס: (כט) כי כהר־פרצים יקום יהוה כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד

דעם טאָדע האבען וויר דען בונד, מיט דער העללע דען פערטראג עררינטעט, דאס דעם פערדערבענס פלוטה, ווען זיא דאהער רוישט, אונז ניכט עררייכט. פאלשהייט איזט אונזער שוץ, טרוג אונזער צופלוכטסאָרט.»

(כד) פירוואהר! זאָ שפריכט גאָטט, דער עוויגע: «איך לעגע איינען גרונדשטיין אין ציון, איינען וואָהלבעווערטען, קאָסטבארען עקשטיין — וואָהל געגרינדעט אונד אונערשיטטערליך — ווער טרויעט, ערוואַרטע דיא ערפיללונג רוהיג. — (כה) רעכטספפלעגע מאכע איך צור מעססשנור, טוגענד צום וועגקבלייא. איין האגעלוועטטער צערשטערט דער פאלשהייט שוצאָרט, איינע וואססערפלוטה דיא ערוועהלטע צופלוכט. (כו) זאָ ווירד דער בונד מיט דעם טאָדע אויפגעלעזט, דער פערטראג מיט דער העללע בעשטעהט ניכט; דעם פערדערבענס פלוטה, וויא זיא דאהער רוישט, זיא צערמאלמט איך. (כז) וויא זיא דאהער רוישט, ווערדעט איהר ערגריפפען; מיט יעדעם מאָרגען שטרעמט זיא אויפס נייע, אונאויפהערליך, טאג אונד נאכט — ערבעבען ווירד דער עז הערט. — (כח) יעדעס בעטטע ווירד צו קורץ, אום זיך אויזצודעהנען, צו ענג דאז געוואנד, אום זיך איינצוהיללען. (כט) ער מאכט זיך אויף, דער עוויגע, וויא אויף דעם בערג פרצים, ערגריממט וויא אים טהאל גבעון, דיא טהאט! צופאללפיהרען — איינע בעפרעמדענדע טהאט

רש"י

אשומ"ייר בלע"ז: שוט שוטף. מכה המתגלגלת בארץ: לא יבאנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע"א: מחסנו. מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו. בע"א בטחנו להסתירנו: כד הנני יסד. לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר נגזרה גזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן ל' מבצר וחוזק כמו עופל ובוחן וכמו הקימו בחוניו: מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר. אם אמת הוא ימהר לבא: כה ושמתי משפט לקו. ולפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומר אשים קו מדתי יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישרת בניין הבונין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרת' כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויטאטאנו ויעה ל' טיאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון הומו' שיסברו מצבותיה' ופסיליהם ול' משפט האמור כאן יוסטי"לא בלע"ז: כו וכפר בריתכם את מות: ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה ל' קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף. אשר אמרת' לא יבואנו והייתם לו למרמס: כז בבקר בבקר. כלומר תדיר אביא עליכם גזרו': והיה רק זועה הבין שמועה. זוועה לכל השומעים שמועות פורעניו' הקשות שאביא עליכם כל שומעים יזיעו: כח כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להסיר עבודתו כשיגיע מגעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו. מהשתרע מהשתטח להאריך איבריו אישטנדל"ייר בלע"ז: והמסכה צרה. הנסוך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על ע"ז שהכנים מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו כפי פשוטו ובדרך זה ת"י ואף מדרש רבותינו יש לישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורעניות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שכאמור הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי בהיכל צר לנו המקום: כט כי כהר פרצים. ת"י ארי כמה דזעי טוריא כד אתגלי יקרא דיי' ביומי עוזיה מלכא ובכיסין

באור

המתראה פנים עם בעל דינו לעשות שלום עמו (מרד"ק): שמנו כזב מחסנו, כלומר ידענו להנצל מכל פגע רע ע"י תחבולות ומרמות: (כד) אבן בוחן, שהוא נבחן ונמצא חזק: יקרת, שם כמו יקר: והתי"ו במקום ה"א ואיננו סמוך כמו צינת דלעיל (מרד"ק), ורבים כן: המאמין לא יחיש, לראות זאת הנבואה, כדרך בלתי המאמינים לאמור ראה לא באה עדיין הגזרה שגזרת, ואם היא אמת למה לא באה? אבל המאמין יתלה האיחור לבוא באריכת אף של הקב"ה ובעתה יחישנה: (כה) משפט, יוסטיציא בלע"ז (רש"י), ובל"א (רעכטספפלעגע): ויעה, לשון טיאוט כמו ואת היעים (רש"י): (כו) וכפר, ויתבטל, כל כפרה לשון קנוח וסלוק דבר (רש"י): שוט שוטף וגו', היפך אמרכם לא יבואנו: (כז) זועה, לשון תנועה כמו ולא קם ולא זע ממנו, כי המפחד ירעד וינוע ויזוע גופו (רד"ק): (כח) כי קצר המצע, פעל עבר, כי אביו קמץ ואחריו פתח, וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל, אמר ד"מ כאדם שישכב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו, וכן כאדם שיתכסה נסכנו במסכה שהיא צרה ולא יכול להתכנס ולהתאסף תחתיה, כן יהיה ישראל, כי מתוך האויב יתעשט בארצם ורוחב ארצם ישוב צר וקצר, ולא נשאר להם אלא ירושלים והיתה צרה מהתכנס כלם בתוכה (מרד"ק): והמסכה, מלשון אשריוסך כהן, והטעם כמו מסך פתח האהל (דעקקי) בל"א: כהתכנס, כשירצה להתכנס, וענינו ענין אסיפה, כמו נדחי ישראל יכנס (מרד"ק): (כט) כהר פרצים, שם הכה דוד מכה רבה בפלשתים, ובעמק בגבעון, אשר שם נתן ה' את אויבי ישראל בידם על יד יהושע, כן יקום ה' עתה

ולעבד עבדתו נכריה עבדתו: (ל) ועתה אל־תתלוצצו פן־יחזקו מוסריכם כי־כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יהוה צבאות על־כל־הארץ: (עד כאן) (לא) לכן כה־אמר יהוה אל־בית יעקב אשר פדה את־אברהם לא־עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו: (לב) כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־קדוש יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו:

טהאט! דאז ווערק צו פאללציהען — איין אונערהערטעס ווערק! (ל) וואהלאן דען! אונטערלאסט דאס שפאטטען, דאס איהר דאז לײדען ניכט פערגרעסערט; דען עז איזט בעשלאססען — אונווידערופליך — אויזגעשפראכען איבער דיא גאנצע ערדע. איך האבע פאן דעם עוויגען עז פערנאממען, פאן דעם גאטטע צבאות.

(לא) פירוואהר! זא שפריכט דער עוויגע צום הויזע יעקב׳ס, ער, דער אברהם ערלעזטע: «ניכט מעהר זאל יעקב זיך שעמען, ניכט לענגער שאאם זיין אנטליץ ענטשטעללען. (לב) דען ווען ער זיהט זיינע קינדער, אונד מיינע געטטליכע טהאטען אונטער איהנען מיינען נאמען פערהערליכען: זא פערעהרט אללעס דען אללערהייליגסטען יעקב׳ס, אללעס בעטעט עהרפורכטפאלל אן ישראל׳ם גאטט.»

הפטרת וארא

הפטרת וארא ביחזקאל בסימן כ״ח

(א) כה־אמר אדני יהוה בקבצי ׀ את־בית ישראל מן־העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על־אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב: (ב) וישבו עליה לבטח ובנו בתים ל״ב ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבתם וידעו כי אני יהוה אלהיהם: (ג) בשנה העשרית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: (ד) בן־אדם שים פניך על־פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל־מצרים כלה: (ה) דבר ואמרת כה־אמר ׀ אדני יהוה הנני עליך פרעה מלך־מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני: (ו) ונתתי החיים בלחייך

והדבקתי

הפטרת וארא

(א) זא שפריכט גאטט, דער עוויגע: «ווען איך ישראל אויז דען פעלקערן, אונטער דענען עז צערשטרייעט איזט, צוזאממען ברינגע, אונד דאדורך פאר דער נאציאנען אויגען האכגעהייליגט ווערדע, ווען עז ווידערום זיין לאנד בעזיצט, דאז איך מיינעם דיהנער יעקב געשענקט: (ב) זא זאללען זיא רוהיג דא וואהנען, הייזער בויען וויינבערגע אנלעגען, אונד אונבעקיממערט לעבען, נאכדעם איך שטראפגעריכט אויזגעאיבט איבער דיא, וועלכע זיא רונד אום זיך הער פערטריבען, אונד דיזע איינוועהנער גלעדרנט, דאס איך, דער עוויגע, איהר גאטט זייא.» (ג) אים צעהנטען מאנאטע דעם צעהנטען יאהרעס, אם צוועלפטען טאגע דיזעס מאנאטעס, ווארד דעם עוויגען וואָרט מיר, וויא פאלגט: (ד) «מענשענזאהן! ווענדע דיין אנגעזיכט נאך פרעה, קעניג פאן מצרים, ווייזאגע אויף איהן אונד אויף גאנץ מצרים. (ה) רעדע אלזא אונד זאגע: «זא שפריכט גאטט, דער עוויגע: «איך קאממע נון איבער דיך פרעה, קעניג אין מצרים, דוא גראסעס קראקאדילל! דאז שטאלץ אין זיינען פליסען שווימט, אונד זיך ריהמט: «מיין איזט דער פלוס, איך האבע איהן מיר געשאפפען.» (ו) איך ווערפע דיר

רש״י

דעביד ליסוסע במיסר גבעון כן יתגלי לחיתפרע מנהון: זר מעשהו. ודמה לכם לזר כי יבוא עליכם פורענות קשה: לעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבורי״ר בלע״ז: ל ועתה אל תתלוננו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין: לא לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: לב כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשי ידי כלומר צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו:

א לעבדי ליעקב. כמו שניתנה ליעקב בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה: ג בשנה העשירי׳ בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר ה׳ אלי לאמר: ה התנים הגדול. לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה ע״י יאורי נילוס הוא לפיכך הנביא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יאורי. איני צריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי: ואני עשיתני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי: ו החים. כמין טבעות ברזל אי״נש בלע״ז (והוא

באור

עתה להיפך את ישראל לפני אויביהם, וזה שאמר זר מעשהו לדעת הריק״ם, ולדעת רד״ק כמשמעו כלומר שלא עשה כזה עוד מתמול שלשום: נכריה עבודתו, כפל ענין במלות שונות, לחוק המליצה: (ל) מוסריכם, יסוריכם: ונחרצה, גזרה גזורה כמו אתה חרצת (רמב״ע): (לב) בראותו, כראות יעקב (רד״ק):

(א) כה, ספור גאולת ישראל ומשפט מלכות מצרים כאותיות להפטרת הסדרה הזאת: (ב) השאטים, כמו הקמים, ועניינו הגלות והרדיפה: (ה) התנים, תאר למלכות מצרים כי התנים הנמצא בנילוס הוא אורחתם של המצרים: עשיתני, כמו עשיתיו לי, והוא

והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק׃ ז ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה׃ ח וידעו כל־ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל׃ ט בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל־מתנים׃ י לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה׃ יא והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי׃ יב לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול כוש׃ יג לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־בה ולא תשב ארבעים שנה׃ יד ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־מצרים בגוים וזריתים בארצות׃ טו כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה׃

טז ושבתי

דיר דען האמען אן דיא באקקען, הענגע דיא פישע דיינער פליססע פעסט אן דיינע שופפען, ציהע דיך הערויף אויז דיינען פליססען, אונד אללע פישע דיינער פליססע בלייבען אן דיינען שופפען האנגען; (ז) שלעפפע דיך זאממט אללען פישען דיינער פליססע אין דיא וויסטע, דארט זאללסט דוא הינפאללען אויף דיא פלור, ווערער איינגעטראגען נאך אויפבעוואהרט ווערדען, זאנדערן דען טהירען דעם לאנדעס אונד דען פעגעלן דער לופט צום פראס ווערדען. (ח) זיא זאללען איינזעהען, דיא איינוואהנער פאן מצרים, דאס איך דער עוויגע זייא, זיא, דיא ביז יעצט דעם הויזע ישראל איין ראהר ווארען, אויף וועלכעס עז זיך שטיצטע׳ (ט) אבער וויא זיא דיך מיט דער האנד ערגרייפען, צערשפליטטערסט דוא אונד דורכבאהרסט איהנען דיא שולטער; וויא זיא זיך אויף דיך שטיצען, צערבריכסט דוא אונד מאכסט איהרע לענדען וואנקענד. » (י) «דען פירוואהר! שפריכט גאטט, דער עוויגע, איך ברינגע דאז שווערט איבער דיך, ראטטע מענשען אונד פיה אויז פאן דיר. (יא) דאז לאנד מצרים זאלל צור וויסטע אונד איינערע ווערדען, אונד זיא זאללען איינזעהען, דאס איך דער עוויגע זייא, דא עז זאנסט זיך ריהמטע: «מיר געהערט דער פלוס, איך האב׳ איהן געשאפפען.» (יב) זיהע אלזא! איך קאממע איבער דיך אונד דיינע פליססע, שאפפע גאנץ מצרים אום צור עדען, דירדען וויסטע, פאן מגדול סְוֵנֵה אן ביז דיא גרענצע פאן כוש. (יג) קיינעס מענשען פוס זאלל דורכגעהען, אויך קיינע קלויע דעם פיהעס זאלל עז בעטרעטען; אונבעוואהנט בלייבט עז גאנצער פירציג יאהרע. (יד) איך מאכע דאז לאנד מצרים ערע וויא אנדערע ערע לענדער, זיינע שטעדטע פערוויסטעט אונטער אנדערן צערטריממערטען שטעדטען; פירציג יאהרע בלייבען זיא ערע, אונטער נאציאנען צערשטרייע איך מצרים, ווערפע זיא אומהער אין אנדערע לענדער. » (טו) «נאך פירציג יאהרען אבער, שפריכט גאטט, דער עוויגע, פערזאממלע איך מצרים ווידער אויז דען פעלקערן, אונטער דענען זיא צערשטרייעט ווארען,

(טז) פיהרע

באור

והוא מוסב על היאור: (ט) בתפשם, אמר שזה משענת קנה רצוץ לישראל כמו שאמר הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים (ישעיה ל״ו ו׳): והעמדת, כמו והמעדת:

כב אשר

רש״י

א״ן. אנגיל): דגת יאוריך בקשקשותיך. אינטי״שאיקארדיש בלע״ז (כמו אנג טע״ם עשה רדה״ם מלה נוסגת. אין דיינע שופפין. ספלידר). כלומר אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם: ז ונטשתיך המדברה. איאטינ״דריטוי בלע״ז (כמו פ״ע עטע״נדרע טו״י. איך ווערדע דיך פערשפרייטען) זו היתה הוגדל׳ של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים: ח משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך והינו סומך את הנשען עליו: ט בתופסם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ. תירצץ: ובקעת להם כל כתף. כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו: והעמדת להם כל מתנים. ומאחר שתשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא אומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סימכון ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת והינו רואה את דבריהם ומנחם חברו עם מעמיד רגלי כמוני: (יג) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתבו החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף א״ל שבע הפרות הדקות והרעות ושבע השבלים הרקו׳ הרי ארבעים ושתים לרעה ולא היה להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישי׳ זרעו שנאמר והן זרע ונחיה וגו׳ והארבעים נפרעו להם עכשיו תשב ארבעים שנה תשב שר״א השיג״אה בלע״ז (כמו זער״א הסיע״סע. ווערט בזעצט. בעוואהנט זיין):

טז ומורתם

טז וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ יז מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ יח וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יט וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כ בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ כא לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ כב פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כג בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

א הדבר

(טז) פיהרע דיא געפאנגענשאפט מצרים'ס ווידער צוריק, זעצצע זיא אין איהר ערבלאנד פתרוס ווידער איין, אונד זיא ווערדען דא איין קליינעס רייך אויזמאכען.
(יז) גערינגער דען אירגענד איינע מאכט זאלל עז זיין, זיך ניכט מעהר איבער נאציאנען ערהעבען; איך מאכע עז זא קליין, דאס עז ניכט מעהר איבער נאציאנען וואלטען.
(יח) נימממער מעהר זאללעז ישראל'ס שוצוועהר זיין, דאס עז דורך אומגאנג מיט איהם ניכט ווידער אן אלטע לאסטער עראיננערט ווערדע; יא, זיא זאללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע זייא.» (יט) אים זיבען אונד צוואנציגסטען יאהרע, אם ערסטען טאגע דעם ערסטען מאנאטעס, וואר מיר גאטטעס ווארט, וויא פאלגט: (כ) «מענשענזאהן! נבוכדראצר, קעניג פאן בבל, האט זיין העער איינע גראסע ארבייט פאר צור פערריכטען לאססען; אללע קעפפע זינד קאהל, יעדע שולטער ערשלאפפט, אונד ער האטטע פיר אללע דיזע שווערע ארבייט, דיא ער פערריכטעט, פאן צור קיינע בעלאהנונגען. (כא) דרום, שפריכט גאטט, דער עוויגע, געבע איך דעם נבוכדראצר, קעניג פאן בבל, דאז לאנד מצרים; ער פיהרט זיין פאלק וועג, פלינדערט זיין פערמעגען, מאכט זיינע גיטער צור בייטע, דים זייא דער לאהן זיינעס העערעס.
(כב) זיינען לאהן, אום דען ער געארבייטעט, האבע איך איהם בעצאהלט מיט דעם לאנדע מצרים, דאז פיר מיך געארבייטעט האט, שפריכט גאטט, דער עוויגע. (כג) צו דערזעלבען צייט לאס איך האך וואכסען ישראל'ס האָרן, דיך לאססע איך דאז ווארט אונטער איהנען פיהרען, דאמיט מאן וויססע. דאס איך דער עוויגע בין!»

(א) יא

רש״י

טז מכורתם. מגורת' ל"א כמו תולדות' וכן חברו מנח': יז לבלתי רדות בגוי'. ל' מושל' כמו ורדו בדגת הים: יח ולא יהיה. מצרי' לבית ישראל עוד למבט' המזכיר להם עון שאמ' להם הקב"ה לא תוסיפו לראות' עוד: יט ויהי בעשרי' ושבע שנה. למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובות מוקדם ומאוחר: כ העביד את חילו. על צר עבודה גדולה: כל ראש. הגסי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה. כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחי' בשאת משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרי' ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם. מוקרח קאל"ו בלע"ז (ברש"י כ"י קאל"בו. והוא ל' איטלקי'. קאהל). מרוטה. פלי"אה בלע"ז (והוא פע"לע. אב געשעלט): ושכר לא היה לו. לאחר שכללו שלל' עלה הים ושטפו מהם לפי הנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים: כב פעולתו אשר עבד בה. שכר פעולה אשר עבד במלותי בצור אתן לו את ארץ מצרי': אשר עשו לי. מצרים רעה במשענת' שהבטיחו את עמי בעזרת' הבל: כג ביום ההוא אצמיח קרן. לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנ' של ישראל במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שמנה שנים לפני מפלת מצרים. ואומר אני ביו' ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנת שמלך בלשצר. ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ונגזרה מפלה על בבל שנאמ' בשנת חדא לבלשצר דניאל חלם חזא וגומר קדמיתא כאריה היא בבל וכתיב חזה הויתי עד דאמיריטו גפהא וגומר וארו חיוא אוחרי תנייב' דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא צמיח' קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומניין שארבעי' שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכד נצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסף ארבעי' שנה הרי ששים ושבע צא מהם ארבעים וחמש לנבוכד נצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות היו: ולך אתן פתחון פה בתוכם. ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימות:

באור

(כב) אשר עשו לי, זה דרך התול, כלומר המצרים האומרים שהם עשו את הארץ, עתה אתנה למלך בבל, ואם עשאו את הארץ, לי הוא ובידי לעשות עמה כחפצי: (כג) קרן, הוא תאר לתוקף ועוז:

א הדבר

הפטרת בא

הפטרת בא

(א) דיא רעדע, וועלכע דער עוויגע דעם פראָפעטען ירמיהו איינגעגעבען, אלז נבוכדראצר, קעניג פאָן בבל, הינצאָג, דאז לאנד מצרים צו עראָבערן: (ב) «זאָגט אן אין מצרים! פערקינדעט צו מגדול! פערקינדעט צו נוף, צו תחפנחס! רופט לויט: «ערמאַנגע דיך! בערייטע דיך פאָר! דען שאָן פריסט דאז שווערט אום דיך הער.» (ג) וואָרום שווינדען דיינע העלדען אללע? בעשטעהעט קיינער ניכט? — וויל דער עוויגע זיא נידערשטעסט. (ד) ער הייפט דיא פאללענדען — שאָן שטירצט איינער איבער דען אנדערן הער; שאָן רופען דיא פרעמדען זיך צו: «קאָממט! לאסט צו אונזערם פאָלקע איילענדס אונז צוריק קעהרען, פליהען אין אונזער פאטערלאנד פאָר דעם אללפערדערבענדען שווערט. (ה) נאָך דאָרט רופען שפעטטיש זיא: «פרעה, מצרים'ס גראָספראהלערשער קעניג, האט אונגעניצט דיא קריגסצייט פאָראיבער געהען לאסען.» (ו) אבער, זאָ וואהר איך לעבע! שפריכט דער קעניג, דעססען נאמע איזט: עוויגער צבאות, זאָ פעסט תבור אונטער דען בערגען איזט, זאָ זיכער כרמל אן דעם מעערע ליגט, זאָ געוויס קעממט ער צו דיר. (ז) שאפפע דיר נור פילגערקליידער אן, זיכערע בעוואָהנערין מצרים'ס! דען נוף ווירד איינע וויסטענייא, פערפעללט אויז מאַנגעל אן בעוואָהנער. (ח) שענעס, פייסטעם קאלב, מצרים! דער מעצגער אויז נאָרדען, ער קעממט! (ט) יאַ, זעלבסט איהרע מיטהלינגע זיצצען, געמעסטעטען קעלבערן גלייך

הפטרת בא אל פרעה בירמיה בסימן מ"ו:

א הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ב הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ: (ג) מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ: (ד) הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀ וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה: ה קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד: (ו) חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא: ז כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב: ח עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא: ט גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי

באור

(א) הדבר וגו', אחרי אשר כבר באו שארית ישראל מצרימה עם יוחנן בן קרח וחביריו, כנראה מתוך הספר ומסוף הדבור הזה: לבוא, שעורו על בוא נבוכדראצר: (ב) מגדול, וכן נוף ותחפנחס והוא מדינות שונות בארץ מצרים: סביביך, כי כבר אכלה החרב כל הארצות אשר בגבוליך, ועתה מוכנת לבוא גם אליך: (ג) מדוע נסחף וגו', והתשובה כי ה' הדפו, נסחף, מן מטר סוחף, כאלו שטפו מטר ולא יוכל לעמוד בעצמו, וטעם לא עמד כל אחד ואחד מאביריך (מרד"ק): (ד) הרבה כושל, ה' שזכר הרבה בהם כושלים (הנ"ל): נפל איש אל רעהו, מחמת המהירות לנוס: ויאמרו, הגרים במצרים מארצות נכריות בעבור דבה וטובה, יאמרו עתה קומה וגו': היונה, המונסת, כי אין מי שיעמוד כנגדה, וכן והאכלתי את מוניך אונסיך, וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי (הנ"ל): (ה) קראו שם, הכריזו משל של חרפה (רש"י), וטעם שם יתכן כדעת הרד"ק ז"ל במצרים, כלומר בעודם היותם על אדמתו כבר התלוצצו וחרפוהו, כן ירד המלך הזה מגדולותו: מלך מצרים שאון, שהיה מגביה קול שאונו תשואות להתהלל בחיילותיו (רש"י), ומלת מלך מושכת עמה: העביר המועד, שנתן למלך בבל לבוא להלחם עמו העביר אותו מפחד ומורך לבב ולא יצא (רד"ק) אבל, יוסיף הנביא בשם ה', מה יועיל לו זה, כי אם גם הוא לא יבוא שמה הנה האויב יבוא אליו: (ו) כי כתבור בהרים, כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבוא הדבר הזה על מצרים (רש"י), וכמו שפירשנו אנחנו טעם יבוא כמשמעו על האויב: (ח) יפהפיה, שתי מלות ועניינו מלה אחת ונכפל העי"ן והלמ"ד לרוב היופי (רד"ק), ודמה אותה בעבור דשנה לעגל מרבק המוכנת לטבח, ואין לה שכלוכח לעמוד על כפשו נגד הקמים עליו, ואמר עוד, כי גם שכיריה, הם גיסות ששכרו לעזרם, יושבים בקרבה כעגלי מרבק, אוכלים ושותים מטובה, ולא יצאו להלחם, ובעת בוא האויב הפנו עורף לא עמדו מהתענג ומרוך ועל השכות עבין בא בא לאמור כי נכון הדבר וממהר לבוא: מצפון, מבבל שהיא צפונית למצרים:

רש"י

א לבא נבוכדראצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו שפירשנו בסדר עולם: ב התיצב והכן לך. לנגד המלחמה והכן ואתקין: ג נסחף. נשטפו והחליקו גבוריך כמו מטר סוחף נסתחפה שדהו בלשון משנה ומנחם חברו ל' כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סועף כמו מסעף פורה במערכה: ד הרבה כושל. הקב"ה שהדפו הרבה לו מכשול: גם נפל. נתקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמנו ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה. חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויח היונה לשון יין ל"א ל' אונאה: ה קראו שם. במלחמה הכריזו משל של חרפה: פרעה מלך מצרים שאון. שהיה מגביה קול שאונו תשואות להתהלל בחיילותיו: העביר המועד. שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר יום זמן המועד: ו כי כתבור בהרים. כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: ז כלי גולה. אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקדה של חרס לשתות בה: ונצתה. ל' ציה: ח עגלה יפיפיה. מלכות יפיה: קרץ. עמון קטולים קרץ ל' חתוך וכן מחומר קורצתי: מצפון. מבבל: ט שכיריה. שריה כמו בתער השכירה: מרבק. קופ"לא בלע"ז (פאטר ווייס. געיאכט)

י קולה

כעגלי מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם: י קולה כנחש ילך כי־בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים: (יא) כרתו יערה נאם־יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: (יב) הבישה בת־מצרים נתנה ביד עם־צפון: יג אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל־אמון מנא ועל־פרעה ועל־מצרים ועל־אלהיה ועל־מלכיה ועל־פרעה ועל הבטחים בו: יד ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך־בבל וביד־עבדיו ואחרי־כן תשכן כימי־קדם נאם־יהוה: טו ואתה אל־תירא עבדי יעקב ואל־תחת ישראל כי הנני מושעך מרחוק ואת־זרעך מארץ שבים ושב יעקוב ושקט ושאנן ואין מחריד: טז אתה אל־תירא עבדי יעקב נאם־יהוה כי אתך אני כי אעשה כלה בכל־הגוים | אשר הדחתיך שמה ואתך לא־אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

א ודבורה

גלייך, אין איהר; אויך זיא קעהרטען אום: פליהען איננ־ געזאממט, שטעהען ניכט, אויך זיא איבערפעללט איהר אונגליקסטאג, דיא שטונדע דער אהנדונג. (י) מיט שלאנ־ גענגעציש רוישט זיא הערבייא אין מעכטיגען העערעסציגען; מיט עקסטען נור בעוואפנעט קאממען זיא, האלצפעללערן גלייך. (יא) הויען נידער איהרען וואלד, שפריכט דער עווי־ גע, דאס קיינע שפור פאן איהם נאך איבריג בלייבט; דען מעהר זינד איהרער אלז היישרעקקען, איינע אונצעהלבארע מענגע. (יב) בעשעמט שטעהעט זיא דא, דיא טאכטער מצרים'ס, דעם נארדישען פאלקע פרייז געגעבען.

(יג) שפריכט דער עוויגע צבאות, דער גאט ישראל'ס: «איך, איך האבי זיא היימגעזוכט, דיא שטאלצע מענגע צו נוא, פרעה אונד מצרים אונד איהרע געטטער, איה־ רע פירסטען אללע, יא, פרעה אונד אללע, דיא איהם פערטרויעטען, מיט איהם. (יד) איך איבערגעבע זיא דען הענדען איהרער פיינדע, אין נבוכדראצר'ס, קעניגס פאן בבל, אונד זיינער דיהנער האנד; דאן זאלל דיזעס לאנד ווידער רוהע האבען וויא אין פאריגען צייטען, שפריכט דער עוויגע. (טו) דוא אבער פירכטע ניכטס מיין קנעכט יעקב! פערצאגע ניכט, ישראל! דען איך העלפע דיר אויך אים פערנען לאנדע נאך, דיינען קינדערן אים לאנדע דער גע־ פאנגענשאפט. יעקב קעהרטע צוריק, אונד וואהנט רוהיג אונד פרידליך, אונד נימאנד שטערט. (טז) פירכטע דיך נור ניכט, מיין דיהנער יעקב! שפריכט דער עוויגע, דען איך בין מיט דיר; אונד זאללטע איך אללע פעלקער אויך פער־ טילגען, וואהין איך דיך פערשטאסען האבע, זא פערטילגע איך דיך דענגאך ניכט; ציכטיגע דיך צו דיינער בעססע־ רונג וואהל, אבער ריכטע פעלליג צו גרונדע דיך ניכט.»

(א) דבורה

רש"י

געילכנו. וכן עמוס ו'ד'): הפנו. פנו עורף לבקש לנוס: י קולה כנחש ילך. הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך קיטע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בשלשי' ושתי' מדות דר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי: כי בחיל ילכו. חיים: יא כרתו יערה. כח יש בהן לכרות' כליערה: כי לא יחקר. ומספר לבאם: יג אל אמון. על השר אמון יש שהו ל' גדולם כמו התטבי מנא אמון אלכסנדרית רבתא לאשיעורי"אה דהלי"שכדרא בלע"ז (דיא הערכן פאן אלכסנדריאה): יד ואחרי כן. מקץ ארבעי' שנה כמו שאמר יחזקאל: טו ואתה אל תירא. צדיקים שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם: טז למשפט. בדין חסוך מעט מעט: ונקה. ל' טיאוט והשמד וכן ת"י ל' כלייה:

א אשת

באור

(י) קולה כנחש ילך, אמרו המפרשים טעם הכנוי על מצרים, והוא רחוק, ואינו מתיישב לפי המשך הכתובים. ולכן היותר נראה לע"ד הוא, כי טעם הכנוי על עת פקודתם הסמוך, דהיינו אחר שזכר כי בא עת פקודתם, וכוונתו על החיל הכבד הבא להלחם נגדם, דמה ביאת החיל הזה בקול המון רב, לקפיצת נחש נפעוני בקול שאון עלי טרפו, וזה שת' יונתן קל נקוש זיניהון כחוין זחלין: ובקרדמות באו לה, דרך גנאי, כילא יבואו עליה בכלי זיין כדרך אנשי מלחמה הלוחמים נגד גבורי עם, כי אם בקרדומות לבד כחוטבי עצים, כל כך בטוחים הם כי יפלו תחת ידם, וכיון שהעלה בידו זה המשל הוסיף לאמור כרתו יערה: (יא) כי לא יחקר, שיאבד כלו ואם יחופש עוד לא ימצא מקומו, כן נראה לי הכונה, וטעם כי במקום אשר ורבים ככה: (יג) אמון, יש שהוא לשון גדולה (רש"י), ויונתן ת' אמון כמו המון, ואני הרכבתי אלו ב' הכוונות יחד בתרגומי: (יד) ואחרי כן תשכון, גם זה קללה ונאצה למלך המוכה, שתהיה ארצו בשלוה תחת יד אויבו ואין מחריד אותו: (טו) מרחוק, כפל ענין של מארץ שביה: (טז) אתה אל תירא, הכפיל בדבור הנחמה, כאיש המדבר על לב רעהו ורוצה לחזקו ולאמצו: כי אעשה, אם אעשה: ונקה לא אנקך, לשון טיאוט והשמד, וכן תרגמו יונתן, לשון כליה (רש"י), וכן תרגמתי אני, ואחד מן חבריא אמר שהוא כעין ונקה לא ינקה די"ג מדות, והוא כפל ענין של ויסרתיך למשפט, והראשון יותר נכון, כפי המשך הכלל:

א הנה

הפטרת בשלח

הפטרת ויהי בשלח בשופטים בסימן ד' ובסימן ה':

א וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא: ב וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט: ג וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן: ד וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ: ה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ: ו וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה: ז וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה: ח וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה

(א) דבורה, איינע פראפעטין, פרויא דעס לפידות, פיהרטע אום עבען דיא צייט דאז ריכטעראמט אין ישראל, (ב) אונד האטטע איהרען זיץ צווישען רמה אונד בית אל אויף דעם בערגע אפרים, אונטער איינעם פאלמבוימע, דער נאך איהר דען נאמען תומר דבורה פיהרטע. דאהין קאמען דיא קינדער ישראל'ס צו איהר צום געריכט. (ג) זיא שיקטע אונד ליס דען ברק, זאהן אבינועם'ס, רופען אוס קדש נפתלי, אונד זאגטע צו איהם: «זיהע! דיר טרעגט דער עוויגע, דער גאטט ישראל'ס, פאלגענדעס אויף: «געהע הין אונד ציהע דיך אויף דעם בערגע תבור צוזאממען מיט צעהן טויזענד מאן, דיא דוא אויז דען קינדערן נפתלי'ס אונד זבולון'ס מיט דיר נימממסט. (ד) איך מאכע, דאס סיסרא, דער העערפיהרער יבין'ס, זיינע שטרייטוואגען אונד זיינע פאלקסמענגע דיר ענטגעגען אם שטראמע קישון צוזאממען ציהט, אונד געבע איהן דארט אין דיינע האנד.» (ה) ברק אנטווארטעטע איהר: «ווען דוא מיט מיר געהען ווילסט, זא געהע איך אויך; געהסט דוא אבער ניכט מיט מיר, זא געהע איך אויך ניכט.» (ו) זיא ערווידערטע: «וואהלאן! איך וויל מיט דיר געהען. נור ווירד דיר דיס קיינען רוהם ברינגען אויף דעם וועגע, דען דוא בעטריטטסט; דען איצט (ווירד עז הייסען) בעזיגט דער הערר דען סיסרא דורך איינעם וייבעס האנד.» דרויף מאכטע זיך דבורה אויף, אונד גינג מיט ברק נאך קדש. (ז) ברק ענטבאט זבולון אונד נפתלי נאך קדש, אונד בראכטע צעהן טויזענד מאן צוזאממען, דיא איהם נאך דעם בערגע תבור פאלגטען, וואהין אויך דבורה מיט איהם הינויף צאג. (ח) חבר, דער קיניטע, לעבטע דאמאלס אבגעזאנדערט פאן דער פאמיליע קין, (איינער פאן דען זעהנען חובב'ס, דער משה'ס שוואגער

באור

(א) הנה ההפטרה הזאת נחלקת מפאת תכונתה לשני חלקים בלתי דומים כלל. החלק הראשון הוא ספור מעשה על דרך הגדה פשוטית, והחלק השני שיר נעים על דרך מליצה נשגבה מאוד. והשיר הזה מתורגם כבר מפי נר דורנו הרב ר' משה בן מנחם ז"ל, ומבואר ע"י שותפי מורי ר' יואל בריל נ"י, הלא המה בספר המאסף לחדש אייר ותמוז משנת תקמ"ח. ואין עוד להוסיף כי אם תרגום החלק הראשון ובאור המלות וקצת פרטי ענינים: אשת לפידות, לדעת רוב המפרשים זהו שם בעלה, וכן תרגמתי, והר"י אברבנאל אמר, הורה שהיתה אשת חיל בגודל לבה ומעשיה חיים וזריזים מאוד עד שהיתה כמו לפיד אש; ויתורגם לפ"ז (לעבהאפטן גייסטעס) או (האהן מוטס): (ג) הלא, שם הקריאה לזרוז: ומשכת, הפעל המקנה או הקל, והוא בלתי מפורש, וכן הדרך גם כן בל"א, וכדמתורגם: (ד) ומשכתי, אשלח בו רוח שקר לפתותו לנסע נגדך אל נחל קישון, ובזה יהיה לך יתרון גדול במערכתך, כמו שהעיר הרלב"ג ע"ז, להיות ברק ועמו עליונים בראש ההר, וסיסרא וחילו תחתונים בעמק והנחל מאחריהם המלא על כל גדותיו כמשמע מכתוב נחל קישון גרפם: (ו) לא תהיה, כנוי לנסתרת על הדבר הבלתי מפורש נאותו המאמר במקום שישתמש הלועז בטומטום (עס ווירד ניכט זיין): כי ביד אשה, י"מ יעל שנמסר סיסרא בידה ועל פי הכוונה אמרה זה ואיננו כיון לענין הפסוק, אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכורה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך (רד"ק): (ז) ויעל, העלה (הנ"ל): ברגליו, עמו (רש"י), כלומר אנשים שהלכו אחריו וסרים למשמעתו. וטעם עליה על הר תבור, והעד ותעל דבורה עמו: (ח) וחבר הקני, מאמר מוסגר בעבור הענין הבא בניסת סיסרא לאוהל יעל, להורות שהוא היה קרוב למקום המלחמה: חותן משה, תרגמתי (שוואגר) על פי באור הרמב"מן ז"ל בס' נתיבות השלום

רש"י

א אשת לפידות. שהיתה עושה פתילות למקדש: ב תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו: בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו: ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שאשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו. וכרמים ברמה. וזתי' בבקעת בית אל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרש ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: ג הלא צוה. ביד משה כי החרם תחרימם כך שנוי' במכילת': ז ויעל ברגליו. עמו: ח אילון בצעננים. מישר אגנית מקום מישור של בצעים מריש"ק בלע"ז (נ"ל מרי"קש. זומפף. מארראסט)

משה ויט אהלו עד־אלון בצענים אשר את־קדש׃ ט ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן־אבינעם הר־תבור׃ י ויזעק סיסרא את־כל־רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת־כל־העם אשר אתו מחרשת הגוים אל־נחל קישון׃ יא ותאמר דברה אל־ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את־סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו׃ יב ויהם יהוה את־סיסרא ואת־כל־הרכב ואת־כל־המחנה לפי־חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו׃ יג וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל־מחנה סיסרא לפי־חרב לא נשאר עד־אחד׃ יד וסיסרא נס ברגליו אל־אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך־חצור ובין בית חבר הקיני׃ טו ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל־תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה׃ טז ויאמר אליה השקיני־נא מעט־מים כי צמתי ותפתח את־נאוד החלב ותשקהו ותכסהו׃ יז ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם־איש יבא ושאלך ואמר היש־פה איש ואמרת אין׃ יח ותקח יעל אשת־חבר את־יתד האהל ותשם את־המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע

את

שוואגער וואר,) אונד האטטע זיין צעלט אין דעם האינע צו צעננים אויפגעשלאגען, אונפערן קדש. (ט) אלז מאן דעם סיסרא בעריכטעטע, דאס ברק, זאהן אבינועם'ס, דען בערג תבור בעזעצט האבע, (יוד) בראכטע ער אללע זיינע קריגסוואגען צוזאממען, ניין הונדערט איזערנער שטרייטוואגען, אונד אללעם פאלק, דאז ער בייא זיך האטטע, אונד פיהרטע זיא פאן חרושת הגוים צום שטראמע קישון. (יא) דא זאגטע דבורה צו ברק: «אויף! דען הייטע נאך איבערגיבט דער עוויגע דען סיסרא אין דיינע האנד; זיהע! ער זעלבסט ציהט פאר דיר הער, דער עוויגע.» אונד ברק צאג פאם בערגע תבור הערונטער, אונד דיא צעהן טויזענד מאן איהם נאך. (יב) דער עוויגע אבער זענדעטע פערווירונג איבער סיסרא, אללע דיא שטרייטוואגען אונד דאז גאנצע העער, דאס זיא אין דאז שווערט פילען פאר ברק הער, אונד סיסרא פאן זיינעם וואגען הערונטער שטיג, אונד צו פוס ענטפלאה. (יג) ברק פערפאלגטע דיא שטרייטוואגען אונד דאס העער ביס צו חרושת הגוים, אונד דאז גאנצע העער דעס סיסרא פיל דורך דיא שערפע דעס שווערטעס, ניכט איין איינציגער ענטקאם. (יד) סיסרא אבער וואר צו פוס נאך דער וואהנונג יעל'ס הינגעפלאהען, דיא פרויא דעס קיניטען חבר; דען עז וואלטעטע איין פריינדשאפטס בינדניס צווישען יבין, קעניג צו חצור, אונד דעם הויזע חבר'ס, דעם קיניטען. (טו) יעל גינג דעם סיסרא ענטגעגען, אונד זאגטע צו איהם: «קעהרע איין, מיין העררן! קעהרע איין צו מיר, פירכטע ניכטס!» ער קעהרטע צו איהר איין אין דיא היטטע, אונד זיא בעדעקטע איהן מיט איינער מאטראצצע. (טז) ער שפראך צו איהר: «גיב מיר דאך איין וועניג וואססער צו טרינקען, דען מיך דירסטעט זעהר.» זיא עפפנעטע דען מילכשלויך, גאב איהם צו טרינקען, אונד דעקטע איהן דאן ווידער צו. (יז) ער זאגטע פערנער צו איהר: «שטעללע דיך אין דיא טהירע דער היטטע; ווען דאן איינער קאממען אונד דיך פראגען זאללטע: «איזט יעמאנד היר דרין?» זא זאגע: «ניין.» (יח) יעל, דיא פרויא דעס חבר, אבער נאהם איינען פאן דען נעגעלן דער היטטע, ערגריף דען האממער מיט דער אנדערן האנד, שליך זיך לייזע הערבייא, אונד טריב איהם דען

נאגעל

רש"י

מאראסט) והוא אגנית גדים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארע' מקרין: י מחרושת הגוים אל נחל קישון. הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם: טו בשמיכה. ת"י בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוט"א (והוא קאט"ע. וויבר ראק. וכן פי' רש"י שבת כ"א): טז נאוד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: יז עמוד פתח האהל. זרזי עצמך בדבר ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: יח יתד האהל. קביליי"א בלע"ז (והוא שע'ווילע נאגל. פפלאג. וכן ויקרא כ"ו י"ג. ישעיה כ"ד ב') שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו: המקבת. ארזפתא מרטי"ל בלע"ז

באור

השלום (במדבר י' כ"ט): (יא) כי זה היום וגו', אחרי כיפתתהו דום שקר וייפת להביא לזיד במקום גרוע לערוך מלחמה, הלא מה' יצא הדבר והנה הוא ונא לפניך להומם ולאבדם: (יב) ויהם ה', כאשר רד עליהם ברק פתאום מן ההר נפלה עליהם מהומת ה': (יד) וסיסרא נס, לא אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נוכח ארצם שהיא חרושת הגוים, והוא ידע שלא יוכל להמלט בתוכם כי ירדפוהו, ונס למקום אחר קרוב למקום המלחמה אל אהל יעל להמלט שם עד יעבור המלחמה, כי שלום וגו': (טו) בשמיכה, כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות, ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה, כי כדבריהם שמיכתא דבר עב (רד"ק), ולדעת הזאת תרגמתי (מאטראצצע)· או אולי שענינו הפוך במסיכה, מלשון מסך פתח האהל, וקרובו בישעיה (כ"ג כ')·, והמסכה צרה כהתכנס: (טז) ותשקהו ותכסהו, אחר שהשקתה אותו חזרה וכסתהו שיישן מהרה ולא ירגיש במה שתעשה: (יז) עמוד, מקור, ויאמר שיש לעמוד פתח האהל (רד"ק)· ואין זה מסכים להמשך הכתוב, אבל נמצא חלוף מין כזה לרוב בכתובים: (יח) ותצנח בארץ, היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ (רד"ק): נרדם, עיין מה שכתב הרב ר' הירץ וויזל נר"ו על שורש רדם במאסף לחודש תשרי תקמ"ד;

אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ יט וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ כ וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃

(כאן מתחילים הספרדים)

כב וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃
כג בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃
כד שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ כו הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
כז בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ כח חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ כט יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים

אז

נאגעל־דורך דיא שלעפע, דאס ער אין דעם באדען שטעקקען בליב; ער וואר בעטייבט אונד ערמאטטעט, אונד פערשיד. (יט) נון זעצטע ברק דעם סיסרא נאך; דא קאם איהם יעל ענטגעגען, אונד זאגטע צו איהם: «קאם! איך וויללן דיר דען מאן צייגען, דען דוא זוכסט.» ער טראט צו איהר היניין, אונד זיהע! דא לאג סיסרא טאדט הינגעשטרעקט, אונד דער נאגעל שטאק אין זיינען שלעפען. (כ) זא דעמיטהיגטע גאטט אן דיזעם טאגע דען יבין, קעניג פאן כנען, פאר דען קינדערן ישראל'ס. (כא) דיא האנד דער קינדער ישראל'ס, ווארד אבער איממער שווערער אונד שווערער אויף יבין, קעניג פאן כנען, ביז זיא איהן פעלליג צו גרונדע געריכטעט האטטען.

(כב) דאמאהלס שטיממטען דבורה אונד ברק, זאהן אבינועם'ס פאלגענדען זיגסגעזאנג אן: (כג) צערריטטונג וואר אין ישראל, אונד קיהן ערהעבט זיך פריימוטה ווידער; זא דאנקט דעם הערן דאפיר. (כד) פערנעהמט, קעניגע! פירסטען, מערקט אויף! איך וויללן דעם עוויגען, איהם וויללן איך זינגען, דעם רעטטער ישראל'ס איין דאנקליד זינגען. (כה) אלז דוא פאן שעיר אויזגינגסט, הערר! איינהערצאגסט פאם געפילדע אדום'ס, ער בעבטע דיא ערדע, דיא הימעל טריפטען געוועססער טריפטען דיא וואלקען הערנאב. (כו) דיא בערגע פלאסען פאר דעם עוויגען דאהין, יענער סיני פאר דעם עוויגען, דעם גאטטע ישראל'ס. (כז) אין שמגר'ס, זאהן דעס ענת, טאגען, אין טרויערפאללען טאגען יעל'ם פערעדעטען געבאהנטע שטראסען, אונד וואנדערער זוכטען קרוממע פפאדע. (כח) פערעדעט לאגען ישראל'ס געפילדע, ביז איך דבורה אויפשטאנד, איך אויפשטאנד, מוטטער אין ישראל. (כט) נייע געטטער האטטען זיא געוועהלט,

דא

באור

(כג) בפרוע פרעות, מלשון כי פרוע הוא (שמות ל"ב), ענינו בטול הסדר: בהתנדב עם, בהתלבשם רוח נדיבה: (כד) אנכי לה' וגו', הכפל ליופי המליצה ולהפלגה: (כז) והולכי נתיבות, שהיו מוכרחים לזה בע"כ, הלכו ארחות עקלקלות: (כח) פרזון, שם כלל לבקעות ושדות שאינן מוקפות בהרים (געפילדע, עבענן), וכן ערי הפרזי אפנע לאנדשטעטע כל זה הוא לשון פרזה, שהוא מענין פתיחה: עד שקמתי, עד אשר קמתי: (כט) לחם, שם, ענינו מלחמה: אם

יראה

רש"י

בלע"ז (האמער. וכן שבת ק"ב ע"ב): יט ברקתו. בגידעי' ניל"ש טיופי"ש בלע"ז (ל' איטאליא נע"לע טעמפי"יע. אין דיא שלעף) ותתנה ברקתו בארץ: כג בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם. כשבא פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על עזבם את ה' והתנדבו העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את ה' על התשועה שעשה: כד אנכי אנכי. כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי. נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל אמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים בימי אליהו: כה ה' בצאתך משעיר. זה מתן תורה כמה שנאמר וזרח משעיר למו. ומה ענינה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנ' וטובה היא לידבק בה שהרי באור' ובגבורה ניתנה ולכך נמסרו ישראל ביד אויביהם על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: כו הרים נזלו. בימוס נוזלים נמוגו: זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה': כז בימי שמגר בן ענת בימי יעל. ומלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכי' דרך עקלתון בהחבא: כח חדלו פרזון. ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר: עד שקמתי. כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי: כט יבחר אלהים חדשים. אז הוזקקו למלחמה בשערי' ראו

עתה

אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ ל לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ לא רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ לב מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ לג עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ לד אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ לה מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ לו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר

עם

דא וואר אן טהארען קריגסוואוטה; מאן זאה ניכט שילד, ניכט לאנצע, בייא פירציג טויזענדען אין ישראל.

(ל) איך, וואקקערע מעננער ישראלים, דיא קיהנער פריימוטה ווידער בעזעעלט, איך וויהט זיך מיין מוטטערהערץ; לאבפרייזט דען הערען מיט מיר! (לא) דיא איהר אויף שיממערנדען עזעלינגען רייטעט, דיא איהר אויף ריכטערשטיהלען זיצט, אונד איהר, וואנדערער אויף בעפרייעטען שטראסען! (לב) שטיממט איין צום זיגסגעזאנג! שטיממט איין צום פריידענגעזאנג דער הירטען, דיא צווישען טרענקען זיכער דיא העערדען פערטהיילען! דארט פרייזען זיא דעם עוויגען וואהלטהון, זיין וואהלטהון אן דען געפילדען ישראל׳ס, דא פאנדען העהען דעם עוויגען פאלק, הערראב אן דיא טהארע זיך וואגטע.

(לג) וואהל אויף, דבורה! וואהל אויף! ערוועקקע דען גייסט צום קריגסגעזאנג! צייך הין, ברק! פיהרע זיא פארט, דיא בייטע דעם קריגעס, זאהן אבינועם׳ס!

(לד) שוואבער רעסט צערטריטט מעכטיגעס פאלק, איין הייפלין גאטטגעווייהטער טריטט העלדען נידער.

(לה) עמלק׳ס בעזיגער קאם פאן אפרים, דיר פאלגטע בנימן אויף העערעסציגען; געזעצערפאהרנע ווייזע קאמען פאן מכיר, אונד פאן זבולון שרייבעקונסט פערשטענדיגע. (לו) אבער מיט דבורה צאגען פירסטען ישטכר׳ס,

ברק׳ס

רש״י

עתה בהתנדב עם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא השונא עליהם וכול׳ המוס המיקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם: שערים. כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות: ל לבי. אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את ה׳ ושובו אליו: לא רכבי אתונות צחורות. השוחרים והשרים מעתה על אתונו׳ לבנות התשובו׳ מבלי יראה ודאגת אויב ואותן היושבין על מדין ל׳ דינים שהיו יראי׳ לעשות משפט בפרהסיא וכן ת״י דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים לסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה׳. ומה הן הצדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר: לב מחצצים. פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך אין להרבה ויצא תאן כולו ל׳ גדודים. ד״א מקול מחצצים בין משאבים כשהיית׳ הולכים בין משאבים לשאו׳ מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קיז״לש בלע״ז (והו׳ קאל״יא. קיזעלשטיין) שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם ומעכשיו אין לחוש על זאת ומשם מצוה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצים. ל׳ אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: לג עורי עורי דבורה. ל׳ שבח כשבוטו התגברי בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלק׳ הימנה רוח הקודש: לד אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי שינאיהם: ה׳ ירד לי בגבורים. ירדה לי את גבורי האומות: לה מני אפרים. מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ליחלש אותי לפי חרב ומתיבר ומקר׳ זה לעליון לפרש ה׳ ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שיגרמנו ויעמם אותו כנחלים עוממות. ויש לפתור בעממיך חיל של מאתים אלף רגלי צבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקים. שרים גדולים שכבשו את האמורי אשר כבשו ששים עיר, כל חבל ארגוב שכבש יאיר: לו ושרי

באור

(ל) יראה, לשון שלילה, כמו אם יראו את הארץ (במדבר י״ד): (ל) לחוקקי ישראל, יש לבארו על המתנהגים ע״פ חקי הטוב, וכתרגום הרמב״מן ז״ל (וואקרע מעננר): (לא) צחורות, לבנות, מענין צחר וזהר: שיחו, ספרו תהלות ה׳ ושירו לו: (לב) מקול מחצצים בין משאבים, כלומר מאותן השירים אשר ישירו עתה הרועים, אשר אחרי אספם כל העדרים להשקותם, ישובו ויחלקום ביניהם, וישמחו למנות כל אחד סך עדרו בלי נעדר מהם אחד, תחת אשר מלפנים באו עליהם השודדים ולקחו מהם רב, ונזכרם זה יודו לאלהים ויתנו צדקות ה׳ אשר עשה לעמו ולארצו: (לד) שריד, קראתם כן לפי שלא יצאו למלחמה כי אם עשרת אלפים איש: עם ה׳ ירד לי בגבורים, כן הוא הפסק המאמרים לדעת הר״י אברבנאל, ואמרה אף שקראתיו שריד להיותם מתי מספר, מ״מ הוא עם ה׳ כי רוח ה׳ בקרבם. וטעם לי להנאתי: (לה) מני אפרים, אותן שרדו בגבורי עמלק שרשם היה מן אפרים, על הא דכתיב ויחלוש יהושע וגו׳: אחריך בנימין, שזה השבט היה בדגל מחנה אפרים ונסע מיד אחריו: (לו) ושרי, טעם הכנוי לאמור אשר הם נאהבים לי: כן ברק, מלשון הכיור ואת כנו, כלומר סמוכת ברק: שלח ברגליו, שמהירתו היתה גדולה כל כך, כאלו מסר כל גופו אל הרגלים להורידו מהר אל העמק, ויובן מזה כונת הרה״מ: גדולים חקקי לב, כלומר מחשבות ודאגות רבות חקוקות בלבם

לח יגור

הפטרת בשלח

עם־דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן גדלים חקקי־לב: לז למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקרי־לב: לח גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל־מפרציו ישכון: לט זבולן עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה: מ באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על־מי מגדו בצע כסף לא לקחו: מא מן־שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: מב נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נפשי עז: מג אז הלמו עקבי־סוס מדהרות דהרות אביריו: מד אורו מרוז אמר מלאך יהוה

ברק'ס פעסט' אתדשטיצצע וואר יששכר. וויא שטירצטן דיא פיסע אינס שלאכטהאל! טיפגריבעלנדע בערענקליכקייט הילט ראובן אב אונז בייא צו שטעהען. (לז) וואז לויערסט דוא צווישען הידען, האָרכענד אויף דער העערדע בלעקקען? — צווידערנדע בערענקליכקייט צאָג ראובן אב אונז בייא צו שטעהען. (לח) גלעד וויילט אַן דעם ירדן'ס אופער, אונד דן, וואז פליכטעט דער אויף שיפפען? אשר זיצט אַן דעם מעערעס קיסטע, געניסט דער רוהע' אַן זיכערן העפען. (לט) זבולון, קיהנעס פאָלק, זאָ וויא נפתלי, שטעללט דעם טאָדע זיך דאר אים האָהען שלאכטגעפילדע. (מ) דאָרט קאַמען דיא קעניגע צום שטרייטע, דער קאנאַניטען הייפטער טראַטען אינס פעלד בייא תענך, אם שטראָמע מגידו; — אבער זיא טרוגען ניכט זילבער צור בייטע דאַפאָן. (מא) פאָם הימעל הערואב ווארד פיר אונז געשטריטטען, פאָן איהרער לויפבאַהן שטריטטען דיא שטערנע מיט סיסרא. (מב) דער שטראָם קישון שוועממטע זיא פאָרט, דער קישון, אוראַלטער שטראָם! טריטט אנאויפהאַלטזאָם ווייטער, מיין גייסט! (מג) זאָ טלאַגען דיא הופען דעם ראָססעס אים טראַבע, אים טראַבע ראַטער פפערדעבעצווינגער. — (מד) פערפלוכט מרוז שפריכט דעם עוויגען באָטע, פערדאַממענדער

באור

(לח) יגור אניות, מתגורר באניות לארץ אחרת מפרציו, כפל ענין של חוף הים, ונקראו החופים כן בעבור שהם פרצות בארץ אשר על שפת הים כאלו עגול או יותר, כי יותר שהפרצה היא גדולה יותר תהיה מסוגלת למנוחת האניות. ומפי הרב ר' הירץ וויזל נ"י שמעתי, שלדעתו הונח שם מפרץ על ברכת סכוס רב באחד מן הקניניס, כדכתיב ומקנאו פרץ בארץ, ותירוש יקניך יפרוצו, ולפ"ז יתורגם המאמר ועל מפרציו ישכון בל"א (ער רוהעט אויף זיינן שעצען): (לט) חרף נפשו למות, מגלה נפשו להתראות פנים עם הסכנה לתועלת הכלל, כל חרפה לשון גלוי הוא: (מא) הכוכבים וגו', אמר הרלב"ג ז"ל הטעם שהיה אור השמש נוכח פני סיסרא ועמו והיה מאיס סנורים בהם, גם סבב השם ב"ה שרבו וגברו או מי נחל קישון, ולכן כשירד עליהם ברק ועמו פתאום מהר תבור הוכרחו אל הנחל אשר לא יוכלו להשמר ממנו מב' טעמים הנזכרים, וטבעו שם, וזה שאמר נחל קישון גרפם: (מב) גרפם, טאטם, לשון מגרפה שגורפת את האפר (מרש"י): נחל קדומים, כאלו נברא שם מקדם להנקם באויבי ה' (מרד"ק): תדרכי וגו', תדמה נמשל הליכות נפשה בשיר קודש לדהרת הסוס כשמרים רגלו בעוז ויך באומו עפר הארץ: (מג) אביריו, גבורים רוכבי סוסים: (מד) מרוז, שם עיר בישראל קרובה למקום המלחמה: מלאך ה', רוח ה' אשר

רש"י

ביששכר. שרים שביששכר הם סנהדראות עוסקין בתורה יודעי לעתים הם תמיד עם דבור הלמד בישראל חק: ושרי ביששכר. יו"ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיו"ד בהיות שדי וקרע לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שולח ברגליו. שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב בכלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: לז שריקות עדרים. לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלוש': לח בעבר הירדן שכן. ולא בא אל המלחמה. וכן דן הכינם ממונו בספינות לעבור ולברוח: ועל מפרציו. לשמור פרצות ארצו: לט זבולן עם חרף וגו'. בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמ' עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: מ בתענך על מי מגדו. ת"י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו ראש המחנה בתענך ומגיע עד על מי מגדו: בצע כסף לא לקחו. הנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר: מא מן שמים נלחמו. ואף הקב"ה שלח בם צבא שאינ' רואים שום שכר: ממסלותם. ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כעין נגר בדלת מודת אדכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסלותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: מב גרפם. טאטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכירה: נחל קדומים. שנעשה ערב לים על זה ממות מצרי' כדאיתא בפסחים: הדרכי נפשי. ברגלים את עוז גבורי כנען: מג הלמו עקבי סוס. נשתלפו טלפי סוסיהם שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגין את הרגלי' ברותחין והטלפי' נשמטין ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים: מדהרות דהרות אביריו. שהיו מרקידים את סוסיהם במלחמה ל' סוס דוהר הוא לשון הרקדת הסוס: מד אורו מרוז. אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבה הוה והיה סמוך למקו' המלחמ' ולא בא. אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה. יושבי'. היושבים בד' אמות שלו בד' מהם שופרים שמתיה ברק למרוז

יהוה ארו ארור ישביה כי לא־באו לעזרת יהוה לעזרת יהוה בגבורים: מה תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תברך: מו מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה: מז ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו: מח בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד: מט בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו: נ חכמות שרותיה תעננה אף־היא תשיב אמריה לה: נא הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל: נב כן יאבדו כל־אויביך יהוה ואהביו כצאת השמש בגברתו ותשקט הארץ ארבעים שנה:

א בשנת

פערדאממענדער פלוך איוף זיינע בעוואהנער! זיא קאמען ניכט צור הילפע דעס העררן, צור געטטליכען הילפע, אונטער דיא העלדען. (מה) געזעגנעט יעל אונטער דען פרויען, דעס קינישען חבר'ס עהעגענאס אונטער היטטענבעוואהנערינגען געזעגנעט. (מו) ער הייטט וואססער, זיא רייכט מילך, ברינגט איהם ראהם אין קעסטליכער שאאלע; (מז) ערגרייפט מיט איהרער האנד דען נאגעל, דעס האממערס לאסט מיט איהרער רעכטען; שלעגט איהן דעם וויטעריך אינס הויפט, טרייבט היניין, דורכבאהרט זיינען שלאף. (מח) הא! וויא קרייממט ער זיך צו איהרען פיסען, פעללט, ליגט הינגעשטרעקט צו איהרען פיסען — אונד קרימממט זיך — אונד פעללט — אונד קרימממט נאכמאהלס זיך — אונד שטירצט נון הין ענטזועלט. (מט) אם פענסטער שויעט דיא מוטטער סיסרא'ס, אונד יאממערט צום גיטטער הינויז: «וויא וויילעט זיין וואגען, קעממט נאך ניכט! וואז צוידערן דיא ראללענדען רעדער?» (נ) וויזע קאממערפרויען טרעסטען, זיא זעלבסט בעשטראפט דען אייטלען קוממער: (נא) «זא זאללען זיא ניכט בייטע האלען? בייטע טהיילען? יעדעם שטרייטער איין, צוואמערכען צום לאהנע; ביסוס אונד פורפור דעם סיסרא, בונט געשטיקטעס צייג צור זיגסבייטע, קעסטליכעס געוואנד, רייך געשטיקט, אום דען האלז עראבערטע טענען.» (נב) אללע דיינע פיינדע הערר! מיססען זא צו גרונדע געהען! דיא איהן אבער ליבען, שטראהלען, וויא דיא זאננע האך אם פירמאמענט!

אונד דאז לאנד האטטע רוהע פירציג יאהרע לאנג.

אהנע

רש"י

לעזרו • לעזרת ה' • כביכול שמי שהיה עוזר את ישראל כעוזר את השכינה : מה מנשים באהל • שרה שנאמר בה הנה באהל • רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה • רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל : מנשים באהל תבורך • לפי שהן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה • ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלים • לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים : מו חלב נתנה • לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן ת"י : בספל אדירים • בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים : מז להלמות עמלים • סיסרא שהיה עמל ויגע : מחקה • ל' חיקוי : ומחצה • לשון מחץ : וחלפה • יוצא מצד אחר : מט ותיבב ל' דיבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו ל' גניחה כתרועה דמתרגמינן יבבא • והגי אומר ל' ראייה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם : אשנב • חלון : נ חכמות שרותיה תעננה • החכמות שבשרותיה לכך נקוד חי"ת פתח חכמות שהוא שם דבר נקוד הטף קמץ כמו ראמות לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה זהו נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה חכמות שבנשים : תעננה • דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנו"ן משמש במקום אותה כמו מרבבת תביאנה : אף היא תשיב אמריה • תנחומין לעצמה מה אני מתיחסת על עיכוב בני • נא הלא ימצאו יחלקו שלל • והוא מעכבן : רחמתים לראש גבר • ומענים נשים יפות שבישראל לאחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים : נב כן יאבדו • דבורה אומרת תנחומין של הבל הן לא כן יאבדו כל אויביך ה' • כאשר אבד הוא : ואוהביו כצאת השמש בגבורתו • לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהוא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שביעיות : ותשקט הארץ • אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר :

באור

אשר בקרבה : אורו ארור, מקור אחר הבנוי לחזק הענין : (מז) תשלחנה, תשלח אותה, כמו ותראהו את הילד : להלמות עמלים, שם חדש המוסף על איזה משני הדבר תחת השם הנודע, והוא דרך נאה במליצה, והטעם כאן על היתדות המכה על היתדים שהם כעמלים תחת מסאו : מחקה, לשון חקוי (איינגראבן דורכבאהרן) : (מח) בין רגליה וגו', ענין יופי המליצה בזה הכתוב עיין במאסף הכ"ל : שדוד, מסויתו : (מט) ותיבב, לשון נקיאה כתרועה דמתרגמינן ייבבא (רש"י) : האשנב, הוא הסוגר את החלון, שהוא שם הכלל הפתוח : (נא) לצוארי שלל, אשר על צוארי שלל הן הנקנות שוכרו, כלומר שמו שרות רבות וכן הנה שפחות לסיסרא :

א בשנת

הפטרת יתרו

פֿאָרבעריכט צו הפטרת יתרו׃

אָהנע אַללע איינלייטונג ווירדע אויך דיזע הפטרה אונפֿערשטענדליך זיין. זיא בעשטעהט אויז מעה־רערען רעדען.

אין דער ערסטען העלפֿטע, קאַפּיטעל ו״ו ביז צו ענדע, ווירד דיא איינווייהונג דעס פּראָפֿעטען ישעיה צום פֿאָלקספֿיהרער בעשריבען. דיא בעשרייבונג ענטשפּריכט גאַנץ איהרער האָהען ווירדע. ווער זיך אין דען גייסט יענעס צייטאַלטערס אונד דעס פּראָפֿעטען הינייַן פֿערזעצצען קאַן, ווירד דיא ערהאַבענע איינפֿאַללט דעס שטילס, דיא דונקעלהייט אין דעם אָראַקעלשפּרוך אונד דיא פֿייערליכקייט דעס גאַנצען פֿאָן זעלבסטען בעס־סער עמפּפֿינדען, אַלז עז אין וואָרטען אויזצודריקקען מעגליך איזט.

דער צווייטע טהייל דער הפטרה, איזט היסטאָרישען אינהאַלטס; דען דאַ, וואָ דער פּראָפֿעטישע טהייל אַנפֿענגט, האַט דער אָרדנער דער הפטרות זיא אַבצוברעכען פֿיר גוט בעפֿונדען, אום מיט צווייא פֿערזען אויז דעם נייַנטען קאַפּיטעל צו שליסען, וועלכע מיט דעם פֿאָרהערגעהענדען, וויא נאַטירליך, נור אין איינער זעהר ענטפֿערנטען פֿערבינדונג שטעהען קעננען. וואַרום דאַז געשעהען, קאַן איך ניכט איינזעהען אָדער ערקלערען. דיא ספרדיים שליסען, וויא בילליג, מיט דער ערסטען רעדע.

הפטרת יתרו

(א) **אים** טאָדעסיאַהר דעס קעניגס עוזיהו זאַהע איך גאָטט, זיצצענד אויף האָהעם, ערהאַבענען טהראָן, דעס טעפּפּיכעס זוים ערפֿיללטע דען טעמפּעל. (ב) שרפים שטאַנדען איבער דעם טהראָן, זעקס פֿליגעל, זעקס פֿליגעל איין יעדער, צו פֿערהיללען מיט צווייען דאַז אַנטליץ, מיט צווייען דיא פֿיסע, אונד מיט צווייען זיך אויפֿ־צושווינגען. (ג) אונד איינער ריף דעם אַנדערן צו: «הייליג! הייליג! הייליג איזט דער עוויגע צבאות, דיא גאַנצע ער־דע פֿאָלל זיינער מאַיעסטעט!» (ד) דיא זיילען דער האַללע ערבעבטען אָב דער שטיממע דער רופֿענדען, דער טעמפּעל

הפטרת וישמע יתרו בישעיה סימן ו׳:

א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל: ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף: ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: ד וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא

באור

(א) בשנת מות עזיהו, כמשמעו ואין טענה בימי עוזיה אחרי שהיה קדשים וזאת היא תחלת נבואת ישעיה (ראב״ע): את אדני, כבוד ה׳, וכן ת׳ יונתן יקרא דה׳, וכן וירד ה׳ על הר סיני, ותרגם ג״כ אונקלוס שם ואתגלי יקרא דה׳, והכל הוא דמות במראה הנבואה (מרד״ק): ושוליו מלאים את ההיכל, שולי הכס׳ כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם (ראב״ע), וההיכל הוא היכל בית המקדש, והטעם לאמור אף כי ישיבתו ברום מ״מ השגחתו למט׳ בארץ: (ג) קדוש וגו׳, טעם הכפל לחזק המליצה, ויונתן ת׳ קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה, קדיש על ארעא עובד גבורתיה, קדיש לעלם ולעלמי עלמיא: (ד) וינועו אמות הספים. הסיפים הם מזוזות השער ואמות הם האילים אשר על הסיפים מבית ומחוץ שהם עשוים כמין כפה (בל״א גוועלב), ובסמכו אמות אל הספים ר״ל כי האמות נעו עם הספים (מרד״ק), ומתורגם כפי הענין, וכפי הנחה בל״א: מקול הקורא, טעם תואר הקורא דרך יחוד על הקול, ושעורו מקול הקורא של השרפים הקוראים: והבית ימלא עשן, זה היה משל על חרון האף על ישראל, כמו אז יעשן אף ה׳, וכמו שראה אברהם אבינו ע״ה במראה הנבוא׳ שנא׳ והנה

רש״י

א **בשנת** מות. נצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום ומרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: ב שרפים עומדים ממעל. בשמים: לו. לשמשו כן ת״י שמשין קדישין ברומ׳ קדמוהי: בשתי׳ יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובהנח׳ מאה ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל: ובשתים יעופף. ובתרין משמש: ג וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא א״כ פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו׳. ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק״ק ג״פ כתרגומו: ד וינועו אמות הספים. אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב וכן מזוזות ההיכל: מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש והכו שקראם שרפים שבאו לשרפו רעשה הארץ לבולעו כשנורה דינו ליבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגומר ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה

הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ י הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ יב וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב

הארץ

טעמפעל וואורדע פֿאָלל רויכס. (ה) אונד איך שפראך: «וועהע מיר! איך פֿערגעהע! איין מאן ענטווייהטער ליפפען בין איך, לעבע אונטער פֿאָלק ענטווייהטער ליפפען, אונד מיינע אויגען זאהען דיא ערשיינונג דעס קעניגס, דעם עוויגען צבאות. (ו) דא פֿלאָג צו מיר דער שרפים איינער, אין דער האנד איינע גליהענדע קאָהלע, (מיט איינער צאַנגע האטטע ער פֿאָם אָפּפֿעראַלטאַרע זיא גע־נאָממען), (ז) בעריהרטע דאמיט מיינען מונד, אונד שפראך: «זאָ וויא דיזע דיינע ליפפע בעריהרט, איזט דיא זינדע דיר ענטנאָממען, דיין פֿערגעהען פֿערזעהנט. (ח) נון הערטע איך דיא שטיממע גאָטטעס ערשאַללען: «ווען שיקקע איך? ווער וויל דער באָטע זיין? — אונד איך ערווידערטע: היר בין איך! שיקקע מיך!» (ט) דא שפראך ער: «זאָ געהע הין אונד זאגע דעם פֿאָלקע: «איהר האָרכט אויף — אונד דענקט ניכט נאָך, איהר זעהט — אונד מערקט ניכט דרויף. (יוד) פֿערשטאָקט זייא דאז הערץ דיזעס פֿאָלקעס דען, טויב דאז אָהר, גע־בלענדעט דאז אויג, דאס עז יא ניכט זעהע, ניכט הע־רע, אים הערצען נאַכדענקע, רייענד ווידערקעהרע אונד גענעזע.» — (יא) דא זאגטע איך: וויא לאַנגע נאָך? אָ עוויגער! «אונד ער ערווידערטע: «ביז ערדע זינד דיא שטעדטע פֿאָן איינוואָהנער, דיא הייזער מענשענלעער, דאז גאַנצע לאַנד איינזאַם אונד וויסטע; (יב) ביז דער עוויגע דיא מענשען ענטפֿערנט, אונד דער פֿער לאַססענען פֿיל

זינד

רש"י

הכהונה נקראת בבליעה ונעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורעת כשלג אף כאן נראה פרחה במצחו: והבית ימלא עשן. היה מלא עשן: ה כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו: נדמיתי. כמו כי נדמה כל עם כנען: טמא שפתים. דמגעל בחובין: ו רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים כמו עוגת רשפים ונאמרו בישעיהו ובאליהו בנ"די רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתי' וזה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב"ה למלאך רוץ פה שאמר דילטוריא על בני: במלקחים. בצבת: לקח מעל המזבח. שבעזרה: ז ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שהירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כי אם במלקחים והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו של מלאכים ועצומים מהם עושי דברו הם הנביאי' ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל ול' רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד מעל המזבח שבהיכל: ח את מי אשלח. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרי' הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא כו' כדאיתא בפסיקתא: ט שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנין לב להבין וראו ניסי' שעשיתי לכם ואינכם נותנין לב לדעת אותי: י השמן לב העם הזה. כמו והכבד את לבו ל' הולך פועל לבם הולך הלוך והשמן אנגריי"שנט בלע"ז (והוא אנגרעססענג. מעסטען. פעט מאכן. ואזניו הולכי' הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחים כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם הטוח ומתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם יראים שלא ייטבו דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיה רפואתם: יא עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד הבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. ל' גלמוד מאין יושב: יב ורבה העזובה. שהארץ תעזוב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ:

באור

והנה תכור עשן ולפיד אש (מרד"ק): (ה) נדמתי, הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה, ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו. נדמתי, נכרתי כמו כי נדמה כל עם כנען (רש"י): טמא שפתים, ת"י דמגעל בחובין: רצפה, גחלת, וכן עוגת רצפים כמו עוגת רשפים (רש"י), ויונתן ת' הכתוב הזה ושלאחריו עד"מ, ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסי יקרא וגו', וסדר בפומי ואמר הא שוי פתגמי נבואתי בפומך וגו': (ח) הנני שלחני, אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים, על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואת ישעיה (ראב"ע): (ט) שמעו שמוע וגו', כלומר אחרי שאתם שומעים דבור אחר דבור מתוכחותי ורואים ראיה אחר ראיה ממעשי ונפלאותי, ובכל זאת אינכם שמים לב עליו, הנני גוזר עליכם שילך לב העם הזה הלוך והשמן, ואזניו הלוך והכבד, עד שיתמלא סאתו: (י) ועיניו השע, כענין שנאמר כי טח עיניהם מראות, הטיח ומתרגמינן דאיתשע (רש"י): (יא) עד מתי, לא יבינו ולא ישובו: (יב) ורבה העזובה, שהארץ

תעזוב

יג ועוד

הָאָרֶץ׃ יג וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

כאן מסיימין הספרדים

ח יד וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ טו וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ יז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ יח יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ יט נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה

אלינו

ונד אים לאנדע. (יג) דער צעהנטע טהייל בלייבט — ענדליך ווירד אויך ער פערניכטעט — אבער וויא פריה אונד שפעט = אייכע דיא בלעטטער אבזווערפען, אונד דער שטאם בלייבט: זא דויערט איהר שטאם, דיא היילגע נאכקאממענשאפט.» (יד) צור צייט דעס אחז, זאהן יותם'ס, ענקעל דעס עוזיהו, קעניג פאן יהודה, צאג רצין, קעניג פאן ארם אונד פקח, זאהן רמליהו'ס, קעניג פאן ישראל, געגן ירושלים, אום זיא צו בעקריגען, קאננטען דיא שטאדט אבער ניכט ערא‍בערן. (טו) אלז דעם הויזע דוד'ס הינטערבראכט ווארדע, ארם האבע מיט אפרים זיך פעראייניגט, דא ערבעבטע זיין הערץ, אונד דאז הערץ דעס פאלקעס, ווא דיא ביימע דעס וואלדעס ערבעבען פאר איינעם שטורם. (טז) דער עוויגע שפראך אבער צו ישעיה: «געהע דעם אחז ענטגעגען, דוא אונד דיין זאהן שְׁאָר יָשׁוּב, נאך דעם ענדע דער וואססערלייטונג דעם אבערטייכעס, דיא שטראסע, וועלכע צום בלייכפעלדע פיהרט, (יז) אונד זאגע איהם: «זייא רוהיג אונד שטילל, זייא אהנע פורכט, דיין הערץ פערצאגע ניכט פאר דיזען ביידען שטומפפען נור דויכענדער פייערברענדער, פאר דעם גריממיגען צארן דעס רצין אוז ארם אונד דעם רמליהו זאהן. (יח) ווייל ארם בעזעס אויף דיך אים זיננע פיהרט, אפרים אונד רמליהו'ס זאהן שפרעכען: (יט) «אויף, ווידער יהודה! וויר דרינגען איין

באור

תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ (רש"י): (יג) לבער, ענין כליון כמו ובערת הרע: אשר בשלכת מצבת בם, כלומר אמנם בעורם יהיה כבעור האלה והאלון אשר בעת זמן שלכת עלין שלהן בימי החורף, נראין שהם יבשים, ואף על פי כן מצבת בם, ובימי ניסן ישובו ויפרחו העלים, כן מצבתה של העם ההוא הוא זרע קודש אע"פ שיגלו כלם לא תחשבו כי יכלו בגלות, כי עוד יפרחו וישובו לארצם. פירוש מצבת כמו מטע (שמ"ס) כתרגום ומטע ונציב (מרש"י ורד"ק): (יד) ולא יכול, לא מפני חוזק יהודה וירושלים, שהרי הם פחדו, אלא כי לא רצה הא-ל לתתה בידם (מרד"ק). ולפ"ז טעם ויגד וכבר הוגד, כלומר מ"מ כשמתחלה הוגד לבית דוד שבא ארם עליו חרד חרדה גדולה: (טז) על אפרים, כטעם ועליו מטה מנשה: (יז) זנבות האודים העשנים האלה, האוד הוא עץ שמכדדין בו האש, ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמכדדין בו האש תמיד וכשנשרף עד שאשר קטן שאין ראוי לאוחזו ביד משליכין אותו לצד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד, וכמו שאין בו הכח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומבער בבית מעט, כן אלו המלכים באו בחרון אפם אבל אין כח בם לכלות: ובמעט זמן יכלה עשנן וישובו להם (מרד"ק): (יט) ונקיצנה, נכנס בה בחזקה, כקוץ זה המכנס ביד: ונבקיענו אלינו

רש"י

יג ועוד בה עשיריה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה אלא המצבת אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתם הם יהיו לה למצבת. ד"א מצבתה נטיעתה לכך אני מכלה אותם שאני נטעתים זרע קדש ויש פותרים שער שלכת שהיה בירושלים כמו שאמור בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועים: ד ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב ליחסו אלא מפני שסופו הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עומדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בב"ר: טו ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה ל' נקבה על שם שהמלכות נקבה פוטו"ר בלע"ז (והוא פאסצ"ר. זיך שטעלין. לאגיר אויף שלאגן. וכן יחזקאל מ"ד ל') ל' וינח בכל גבול מצרים: וינע לבבו. לפי שהכיר גלתה בו כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנ' ויתנהו ה' ביד מלך ארם וגו' ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק"כ אלף איש סניק' בד"ה: כנוע עצי יער. קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירות כדאית' בב"ר: טז ושאר ישוב בנך. שאריי מעט שישובו אלי על ידך ועל ידם ושם בניך: אל קצה תעלת. שם תמצאהו: שדה כובס. שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך ת"י. ורבותינו דרשו נכנס אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי: תעלת. פוסי"ר בלע"ז (והוא פאס. גראבען. גרוב. וכן רש"י מ"א י"ח). ברכה. כעין מקוה שעושין לדגים: העליונה. במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה היינו בתחתיתו: יז השמר. שב בשלום כיין על שמריו: יסיו בעיניך. זנבות האודים העשנים. זנבות אודים שכבת' שלהבת. אודים טיזו"ניש בלע"ז (וברש"י כ"י טיצ"ון. טיצאנ"גם. פייאר ברענדיר): יט ונקיצנה. נעוררם במלחמה: ונבקיענה אלינו

אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כ כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ כא לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

איין, ערהאבען עז פיר אונז, ערנענען דאן איינען נייען קעניג, דען זאהן טבאל'ס. — (כ) דען אונז איזט איין קינד געבארען; איין זאהן אונז געגעבען; הערדשאפט רוהט אויף זיינען שולטערן, זיין נאמע איזט: וואונדער־פאללער! ראטה דעם מעכטיגען גאטטעס, דעם עוויגען פאטערס, דעם פרידענס פירסטען! (כא) דער הערשאפט ערוויטערונג, דעם עוויגען פרידען איזט קיין ציל געזעצט. ער הערשט אויף דוד'ס טהראן, גרינדעט אויפס נייע זיין רייך, בעפעסטיגט זיא מיט רעכט אונד גערעכטיגקייט, פאן נון אן אויף עוויגע צייטען הין. דער אייפערגייסט דעם עוויגען צבאות פאללברינגט דיא טהאט.

הפטרת משפטים

הפטרת משפטים בירמיהו בסימן ל"ד:

א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ ב לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃ ג וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי

עבד

הפטרת משפטים.

(א) דאז וואָרט, דאז דעם ירמיהו פאָם עוויגען וואַרד, נאכדעם דער קעניג צדקיהו איין בינדניס מיט אללעם פאָלקע אין ירושלים איינגעגאנגען וואר, איהנען איין אללגעמיינעם פרייהייטסיאהר אויזצורופען, (ב) דאס יעדער זיינען עברישען קנעכט אונד זיינע עברישע מאגד פרייא אויזשיקקע, אונד נימאנד מעהר זיינען יודישען מיטברודער אלז שקלאפע בעהאנדלע; (ג) אויך אללע פירסטען זאוואהל, אלז אללעס פאָלק, דיא דאז בינדניס איינגעגאנגען ווארען, דרײַן וויליגטען, יעדער זיינען קנעכט אונד זיינע מאגד פרייא אויזגעהען אונד זיא ניכט מעהר דיהנען צו לאססען, דיזעם בעפעהלע

רש"י

אלינו. נסוב אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת"י ונשוימן עימנה שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב אינו כן ת"י ויש לפרש טב אל אשר לא טוב בעיני המיקום ובגמטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא ט"ר ב"ס א"ל בן טבאל בן רמלא: כ כי ילד יולד לנו. אע"פ שאחז רשע הוא בנו שנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה. ותהי המשרה הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: כא למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא ומפניו משרה ל' שררה אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה איננה לשם מושג אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה. ולשלום הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה ל' הפסק עולמות אלא אין קץ לסביביו: על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט וצדקה שעשה יחזקיה. ושלום וי"ו זה תקון מלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם: קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות אמה. תוספתא. אמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקלן דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב:

א אחרי כרות המלך. בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נענשו על המצות

באור

אלינו, נבקיע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותנו (רד"ק): בן טבאל, הכוון שהיה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלים, ויונתן ת' ית מאן דכשר לנא, עשה מלת טבאל נטריקון, הטוב אלינו (מרד"ק): (כ) כי ילד ילד לנו, נראה טעם המשך לדעת מסדרי ההפטרה כזה, אמר אל תירא מפני רצין ובן רמליהו, אשר אמרו נמליך בירושלים את בן טבאל, כי ילד ילד לנו בן נתן למלכנו אשר על שכמו תהיה המשרה, והטעם על חזקיה בן אחז; ויקרא שמו, של הילד הזה, פלא ויועץ אל גבור שהוא אבי עד ושר שלום, טעם פלא על הנפלאות שיעשו לו, וטעם יועץ של גבור, כי עצת ה' תקום לו; (כא) למרבה, הוא שם והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצירי, אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו (רד"ק):

(א) הדבר אשר היה וגו', ויהי דבר ה', כיון שהפסיק הכפיל; (ג) וישמעו כל השרים, וישמעו וישלחו, הראשון תרגום יונתן

עֲבָד־בָּם ע֑וֹד וַיִּשְׁמְע֖וּ וַיְשַׁלֵּֽחוּ׃ ד וַיָּשׁ֙וּבוּ֙ אַחֲרֵי־כֵ֔ן וַיָּשִׁ֙יבוּ֙ אֶת־הָֽעֲבָדִים֙ וְאֶת־הַשְּׁפָח֔וֹת אֲשֶׁ֥ר שִׁלְּח֖וּ חָפְשִׁ֑ים וַֽיִּכְבִּישׁ֔וּם לַעֲבָדִ֖ים וְלִשְׁפָחֽוֹת׃ ה וַיְהִ֤י דְבַר־יְהוָה֙ אֶֽל־יִרְמְיָ֔הוּ מֵאֵ֥ת יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ ו כֹּֽה־אָמַ֥ר יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אָֽנֹכִ֗י כָּרַ֤תִּי בְרִית֙ אֶת־אֲב֣וֹתֵיכֶ֔ם בְּי֨וֹם הוֹצִאִ֤י אוֹתָם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִבֵּ֥ית עֲבָדִ֖ים לֵאמֹֽר׃ ז מִקֵּ֣ץ שֶׁ֣בַע שָׁנִ֡ים תְּֽשַׁלְּח֡וּ אִישׁ֩ אֶת־אָחִ֨יו הָעִבְרִ֜י אֲשֶׁר־יִמָּכֵ֣ר לְךָ֗ וַעֲבָֽדְךָ֙ שֵׁ֣שׁ שָׁנִ֔ים וְשִׁלַּחְתּ֥וֹ חָפְשִׁ֖י מֵעִמָּ֑ךְ וְלֹֽא־שָׁמְע֤וּ אֲבֽוֹתֵיכֶם֙ אֵלַ֔י וְלֹ֥א הִטּ֖וּ אֶת־אָזְנָֽם׃ ח וַתָּשֻׁ֨בוּ אַתֶּ֜ם הַיּ֗וֹם וַתַּעֲשׂ֤וּ אֶת־הַיָּשָׁר֙ בְּעֵינַ֔י לִקְרֹ֥א דְר֖וֹר אִ֣ישׁ לְרֵעֵ֑הוּ וַתִּכְרְת֤וּ בְרִית֙ לְפָנַ֔י בַּבַּ֕יִת אֲשֶׁר־נִקְרָ֥א שְׁמִ֖י עָלָֽיו׃ ט וַתָּשֻׁ֙בוּ֙ וַתְּחַלְּל֣וּ אֶת־שְׁמִ֔י וַתָּשִׁ֗בוּ אִ֤ישׁ אֶת־עַבְדּוֹ֙ וְאִ֣ישׁ אֶת־שִׁפְחָת֔וֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּ֥ם חָפְשִׁ֖ים לְנַפְשָׁ֑ם וַתִּכְבְּשׁ֣וּ אֹתָ֔ם לִֽהְי֣וֹת לָכֶ֔ם לַעֲבָדִ֖ים וְלִשְׁפָחֽוֹת׃ י לָכֵ֞ן כֹּֽה־אָמַ֣ר יְהוָ֗ה אַתֶּם֙ לֹא־שְׁמַעְתֶּ֣ם אֵלַ֔י לִקְרֹ֣א דְר֔וֹר אִ֥ישׁ לְאָחִ֖יו וְאִ֣ישׁ לְרֵעֵ֑הוּ הִנְנִ֣י קֹרֵא֩ לָכֶ֨ם דְּר֜וֹר נְאֻם־יְהוָ֗ה אֶל־הַחֶ֙רֶב֙ אֶל־הַדֶּ֣בֶר וְאֶל־הָֽרָעָ֔ב וְנָתַתִּ֤י אֶתְכֶם֙ לְזַֽעֲוָ֔ה לְכֹ֖ל מַמְלְכ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃ יא וְנָתַתִּ֣י אֶת־הָאֲנָשִׁ֗ים הָעֹֽבְרִים֙ אֶת־בְּרִתִ֔י אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־הֵקִ֙ימוּ֙ אֶת־דִּבְרֵ֣י הַבְּרִ֔ית אֲשֶׁ֥ר כָּרְת֖וּ לְפָנָ֑י הָעֵ֙גֶל֙ אֲשֶׁ֣ר כָּרְת֣וּ לִשְׁנַ֔יִם וַיַּעַבְר֖וּ בֵּ֥ין בְּתָרָֽיו׃ יב שָׂרֵ֨י יְהוּדָ֜ה וְשָׂרֵ֣י יְרוּשָׁלִַ֗ם הַסָּֽרִסִים֙ וְהַכֹּ֣הֲנִ֔ים וְכֹ֖ל עַ֣ם הָאָ֑רֶץ הָעֹ֣בְרִ֔ים בֵּ֖ין בִּתְרֵ֥י הָעֵֽגֶל׃ יג וְנָתַתִּ֣י אוֹתָ֗ם בְּיַד֙ אֹיְבֵיהֶ֔ם וּבְיַ֖ד מְבַקְשֵׁ֣י נַפְשָׁ֑ם וְהָיְתָ֤ה נִבְלָתָם֙ לְמַֽאֲכָ֔ל לְע֥וֹף הַשָּׁמַ֖יִם וּלְבֶהֱמַ֥ת הָאָֽרֶץ׃ יד וְאֶת־צִדְקִיָּ֣הוּ מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֡ה וְאֶת־שָׂרָיו֩ אֶתֵּ֨ן

בעפעהלע געהארכטען, אונד זיא ווירקליך ענטליסען, (ד) נאכהער אבער אומקעהרטען, אונד דיא קנעכטע אונד מעגדע ווידער צוריק נאהמען, דיא זיא פרייא אויזגעשיקט האטטען, אונד זיא צוואנגען, ווידערום איהרע קנעכטע אונד מעגדע צו זיין. (ה) דא ווארד דאז ווארט גאטטעס דעם ירמיהו, אים נאמען דעס עוויגען צו פערקינדיגען: (ו) »זא שפריכט דער עוויגע, דער גאטט ישראל׳ס: « איך האבע איין בינדניס מיט אייערן פארפאהרען עררירכטעט, אלז איך זיא אויז דעם לאנדע מצרים, דעם שקלאפענהויזע, הערויז פיהרטע, אונד געשפראכען: (ז) צו אנפאנג דעס זיבענטען יאהרעס זאללט איהר יעדער דען עבריטען ברודער ענטלאססען, דער זיך דיר צום קנעכטע ווירדע פערקויפט האבען; נור זעכס יאהרע זאלל ער דיר דיהנען, אונד דאן מוסט דוא איהן פרייא אויזגעהען לאססען. עז געהארכטען מיר אבער אייערע פעטער ניכט, אונד גאבען (מייגען ווארטען) קיין געהער. (ח) איהר אינדעססען קעהרטעט איצט אין אייך, אונד טהאטעט וואז וואהלגעפעלליג אין מייגען אויגען איזט, דא איהר פרייהייט אויזריפעט, יעדער פיר זיינען נעכסטען, אונד דאריבער איין בינדניס איינגינגעט פאר מיר, אין דעם הויזע, אויף וועלכעס מיין נאמע גענאננט איזט. (ט) דאך קעהרטעט איך איהר ווידער אום, ענטווייהטעט מיינען נאמען, אונד נאהמט יעדער זיינען קנעכט אונד זיינע מאגד צוריק, דיא איהר ענטלאססען האבט, איהר אייגענער העררר צו זיין, אונד צוואנגט זיא, ווידערום אייערע קנעכטע אונד מעגדע צו זיין. (י) וואהלאן דען! זא שפריכט דער עוויגע: »איהר האבט מיר ניכט געהארכען וואללען, פרייהייט אויזצורופען פיר דען מיטברודער, פיר דען נעכסטען; נון זא וויל איך פרייהייט איבער אייך אויזרופען פיר דאז שווערט, דיא פעסט אונד דיא הונגערסנאטה, אונד אייך צום שרעקבילדע מאכען פיר אללע רייכע דער ערדע. (יא) איך געבע דיא לייטע, דיא מיין בינדניס איבערטרעטען האבען, יא, דיא ווארטע דעס בונדעס ניכט געהאלטען האבען, דען זיא זעלבסט אין מיינער געגענווארט עררירכטעט, אלז זיא איין קאלב אין צווייא טהיילע צערלעגטען, אונד דורך דיזע שטיקקע הינדורך גינגען, (יב) דיא פירסטען יהודה׳ס אונד ירושלים׳ס, דיא האפבעדיהנטען אונד אללעס פאלק דעס לאנדעס, דיא זעממטליך צווישען דען שטיקקען דעס קאלבעס דורכגעגאנגען זינד, (יג) זיא אללע איבערגעבע איך דער האנד איהרער פיינדע, אין דיא האנד דערער, דיא איהנען נאך דעם לעבען שטעהען, דאז איהר אאס דען פיגעלן דעס הימעלס אונד דען טהירען דער ערדע צור שפייזע דיהנע. (יד) אויך צדקיהו, דען קעניג יהודה׳ס אונד

זיינע

באור

יונתן כמשמעו׳ והשני תרגם וקבילו, וכדרך הזה שנותי גם אני בתרגומי: (ח) ויהי דבר ה׳, לאמור אותו הדבר מאת ה׳ אל בני ישראל, כן נראה לי שעור הכתוב: (ו) מבית עבדים, לאמור כמו שהוצאתי אתכם לחפשי, כן תשלחו אתם עבדיכם לחפשי: (ט) ותחללו את שמי, בהפרכם את הברית אשר כרתם לפני בבית אשר נקרא שמי עליו: (י) הנני קורא לכם דרור, כשהאדון יקרא דרור לעבדו הנה בידו לעשות כרצונו וכטוב בעיניו, כן אנכי אקרא דרור אל החרב ואל הדבר ואל הרעב לרדות בכם כרצונם, ואין מציל: (יא) העוברים את בריתי, אשר כרתי את אבותיהם בהוציאי אותם מארץ מצרים, ולא זו בלבד אלא שעברו גם את הברית אשר כרתו הם בעצמם לפני: העגל וגו׳ כן היה דרך כריתת הברית, וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים (רד״ק): (יד) העולים מעליכם, מפני קול פרעה שיצא ממצרים,

רש״י

הוולות על שהחזירו את העבדים: י הנני קורא לכם דרור. מאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: יא העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו נמרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגזורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה: יד העולים מעליכם. מפני חיל פרעה

כאן

ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם: טו הנני מצוה נאם־יהוה והשבתים אל־העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת־ערי יהודה אתן שממה מאין ישב: טז כה אמר יהוה אם־לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: יז גם־זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל־זרע אברהם ישחק ויעקב כי־אשוב את־שבותם ורחמתים:

זיינע פירסטען איבערגעבע איך־דער האנד איהרער פיינדע, דיא איהנען נאך דעם לעבען שטעהען; דאז העער דעס קעניגס צו בבל, דאז איצט צוואר פאן אייך געצאָגען, (טו) אבער זעהט! איך בעפעהלע נור, שפריכט דער עווי־גע, זאָ ברינגע איך זיא ווידער צוריק נאך דיזער שטאדט; זיא בעשטרייטען זיא, עראָבערן זיא, אונד לאססען זיא אין פייער אויפגעהען, וועהרענד איך אויך דיא אנדערע שטעדטע יהודה׳ס פערערען לאססע אויז מאנגעל אן בעוואָהנער.»

* * *

(טז) דאך האט אויך אלזאָ דער עוויגע געשפראָכען: «זאָ וועניג מיין בינדניס מיט טאג אונד נאכט ניכט בע־שטעהעט, איך דיא געזעצע פיר הימעל אונד ערדע ניכט אנגעאָרדנעט האבע: (יז) עבען זאָ וועניג ווערדע איך דיא נאכקאָממענשאפטען יעקב׳ס אונד מיינעם דיה־נערס דוד פערווערפען, אום ניכט אויז דיזען רעגענטען איבער דיא קינדער אברהם׳ס, ישחק׳ס אונד יעקב׳ס צו ערנעננען, ווען איך איהרע געפאנגענשאפט צוריק ברינגע, אונד מיך איהרער ווידער ערבארמע.»

הפטרת תרומה

הפטרת תרומה במלכים א׳ בסימן ה׳

א ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר־לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ב ויעל המלך שלמה מס מכל־ישראל ויהי המס שלשים אלף איש: ג וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו ואדנירם על־המס: ד ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר:

ה לכד

הפטרת תרומה

(א) דער עוויגע גאב שלמה ווייזהייט, וויא ער׳ס איהם צוגעזאגט האט; אויך וואר צווישען חירם אונד שלמה בעשטענדיג פרידע, אונד זיא שלאָ־סען איין בינדניס מיט איינאנדער. (ב) דער קעניג שלמה ליס אויז גאנץ ישראל דרייסיג טויזענד מאן אויזהעבען צום פראָהנדיהנסט. (ג) פאָן דיזען שיקטע ער וועכסעלסווייזע צעהן טויזענד מאן יעדען מאנאט נאך לבנון, זאָ דאס אימער איין יעדער איינען מאנאט אויף לבנון אונד צווייא מאנאט צו הויזע וואר; איבער דיזען פראָהנ־דיהנסט וואר אדונירם געזעצט. (ד) אויך האטטע שלמה זיבענציג טויזענד לאסטטרעגער אונד אכטציג טויזענד, דיא שטיינע הויעטען אויף דעם געבירגע, (ה) אָהנע

רש״י

פרעה שילא וומלריס כוו שוופורש בספר זה: טו הנני וולוה • ושב חיל פרעה לארלו והכשדים ישובו עליכס: טז אם לא בריתי וגוומר • אי הפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתים גם זרע יעקב וגו׳ • ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות:

ב ויהי המס • עולה לשבר של שלשים אלף איש: ג חליפות • כמו שמשים ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרה אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו ובמרחשון מתחלפין י׳ אלפים השניים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסלו יוצאים עשרת אלפים השלישי׳ ויוצאין ללבנון ואו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשוני׳ וחוזרי׳ ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל י׳ אלפים שבהם חדש בלבנון ושנים חדשים בביתם: על המס • לגבותו: ד שבעים אלף נושא סבל • להביא האבנים מן ההר לעיר ושמונים אלף החוצבים יוצרים בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורי׳ היו שנתגיירו מאימת גדולת שלמה ושולחנו וכן כתיב׳ בד״ה ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף וגומר:

באור

כמו שמפורש בזה הספר: (טו) כה אמר ה׳, כדי שלא לסיים בקללה חזר מסדר ההפטרה לאחוריו, לקחת עוד ב׳ הכתובי׳ האחרונים מפרשה הקודמת, לאמור אבל גם זה כבר אמר ה׳, שלא ימאס בזרע יעקב לגמרי: אם לא וגו׳, כלומר אם זה אמת שלא יהיה בריתי יומם ולילה, ולא שמתי חוקות שמים וארץ להיות חק עולם, גם זה אמת שאמאס זרע יעקב ודוד, אמנם כמו שהתנאי שקר באמת אבל בריתי קיימת עם יומם ולילה, ואני שמתי חוקות שמים וארץ, כן זה שקר שאמאס זרע יעקב מלהיות גוי וזרע דוד מלהיות מושל, וכן ת׳ יונתן לא ארחיק, וכן תרגמתי אני: (יז) מזרעו, של דוד הנזכר: ישחק, כתוב בשי״ן כמו בכד״י, כי שני השרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד (רד״ק): כי אשוב, בעת שאשיב: אשוב, כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד, כי נמצא מקל יוצא כמו ושב ה׳ את שבותך (הנ״ל):

(א) ויהי שלם בין חירם, שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם (רד״ק): (ב) מס מכל ישראל, המס הזה היה השלשים אלף איש לעבודה, כמשפט המלוכה • וכן דעת רד״ק ורלב״ג, ואולם התרגום ורש״י פירשו שהיה מעלה ממון אשר היה עולה לשכר שלשים אלף איש, והראשון יותר נכון לפי פשוטו: (ג) שנים חדשים בביתו, כתרגומו

ה לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על־המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה: ו ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית: ז ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית: ח ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני־ישראל מארץ־מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על־ישראל ויבן הבית ליהוה: ט והבית אשר בנה המלך שלמה ליהוה ששים־אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו: י והאולם על־פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על־פני רחב הבית עשר באמה רחבו על־פני הבית: יא ויעש לבית חלוני שקפים אטמים: יב ויבן על־קיר הבית יצוע סביב את־קירות הבית סביב להיכל

(ה) אהנע דיא בעאמטען, וועלכע דיא אויפזיכט איבער דיזעס געשעפט האטטען, אונד דיא ארבייטסלייטע צור ארבייט אנטרייבען מוכטען, דיזע ווארען נעמליך דרייא טויזענד אונד דרייא הונדערט אן דער צאהל. (ו) נון ווארדען, אויף דעם קעניגס בעפעהל גראָסע אונד שווערע שטיינע אויזגעבראָכען אונד געהויען, אום דען גרונד דעס טעמפעלס דאמיט צו לעגען. (ז) אונד דיא בווילייטע שלמה'ס אונד חירום'ס, וויא אויך דיא גבלים, בעארבייטעטען אללעס, אונד שאפפטען האָלץ אונד שטיינע אן צום בויא דעס טעמפעלס. (ח) אים פיר הונדערט אונד אכציגסטען יאהרע נאך דעם אויזצוגע דער קינדער ישראל'ס אויז מצרים אונד פירטען יאהרע דער רעגירונג שלמה'ס, אים מאָנאט זיו, דאז איזט דער צווייטע מאָנאט, פינג מאן אן, דעם עוויגען צו עהרען דען טעמפעל צו בויען. (ט) דיזער טעמפעל אבער האטטע זעכציג עללען אין דער לענגע, צוואנציג אין דער בריימע אונד דרייסיג עללען אין דער העהע. (י) פאָר דעם היכל (היילינטהום) דעם טעמפעלס, צור מאָרגענזייטע, וואר איינע האללע, צוואנציג עללען לאַנג (דאמיט) זיא דיא גאנצע ברייטע דעם טעמפעלס איננימממט) אונד צעהן עללען ברייט. (יא) דיא פענסטער אם טעמפעל ווארען פאָן אויסען וויט אונד פאָן איננען ענגע. (יב) רינגס הערום אן דיא ווענדע דעם טעמפעלס, דעם הייליגען זאָוואָהל אלז דעם אללערהייליגסטען

באור

כתרגומו תרין ירחין נגר בניתא: (ו) אבני גזית, האבנים הגדולות והיקרות האלה היו נפסלות ומסותתות, כן פשוטו והנגינה מסכמת לפירוש זה, ואולם רד"ק פרשוהו שהיו שני מיני אבנים, אבנים גדולות ויקרות, ועוד אבנים קטנות במדה אשר נקראים בשם אבני גזית, ולקחו הגדולות ליסוד, והקטנות לשאר הבנין מלמעלה: (ז) והגבלים, אומה ששמה גבלי (היושבת כמוך ללבנון) ויקראם לפסות אבנים ולבנות (רש"י): (י) והאולם על פני היכל, לפני היכל בכניסתו (רש"י): על פני הבית, לפני הבית לצד מזרח (הנ"ל): (יא) שקפים אטמים, כתרגומו פתחן מלגיו וסתימן מלגרא. חז"ל פרשוהו להפך פתוחים מבחוץ וסתומים מפנים, ועיין ברלב"ג מה שכתב בזה הענין, ולכן תרגמתיו כמתרגם הארמי. ולדעת התורני הרב ר' הירץ וויזל נר"ו, טעם שם שקף על החלון הנקרא ג"כ חלון שנו ישקיף המשקיף, וטעם אטם הוא הדבר הסותם את החלון, שהיא מזכוכית, והיה א"כ שקף אטם כמו חלונות שלנו, ויתורגם א"כ בל"א (פרשלאססענע דורכזיכטיגע פענסטער): (יב) יציע, (אפנטין בלע"ז, אנהאנג גוואטען) ושלש שמות

רש"י

ה משרי הנצבים. נוגשים ונציבים על עושי המלאכה. שלשת אלפים ושלש מאות. ובד"ה הוא אומר ושש מאות אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על קנ"ה אף שכל אחד וממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות שנוספי' בד"ה היו ממונים על כולם שכל אחד וממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עד שני כתובים בדבר זה מכחישין זה את זה שנאמר בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה ה' מאות וחמשים ובד"ה הוא אומר מאתים וחמשים הרי ד' מק' מאות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שממקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נינא שבל ולתלג בהר והיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאו הכתובים המורים שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניים שרי הארבעים והחמשה לבדם והג' מאות החשובי' נירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובד"ה מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרודים בעם העושים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: ו ויסעו. מן ההר ל' עקירה: אבנים יקרות. כבדות. אבני גזית נפסלות ומסותתות וא"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכנים ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: ז ויפסלו בה"ים: והגבלים. אומה ששמה גבל ובקיאים לפסות אבנים ולבנות כמה שנאמר בגד זקני גבל וחכמים היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. ל' הזמנה: ח בחדש זיו. הוא חדש אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן ת"י זיו נילנא: הוא החדש השני. למניין חדשים שהרי ניסן ר"ה לחדשים: למלך שלמה. מוסב על השנה הרביעי' רביעי' למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר ויחל לבנותו בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: ט ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: י והאול' על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית. אורך האול' לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרום כל מד' היתרה קרויה אורך והפחות' קרויה רוחב לפי שההיכל מד' מן המזרח למערב יתירה קרוי' אורך והאולם שמדת מן הצפון לדרום יתיר' בו קרוייה אורך ומן המזרח למערב קרויי' בו רוחב: על פני הבית. לפני הבית לצד מזרח: יא שקופים אטומים רבותינו פירשו שקופי' ל' ראיי' ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפני' שלא כדרך חלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה: ב יציע. אפנטי"ץ בלע"ז

להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב: יג היצוע התחתנה חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית: יד והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל־כלי ברזל לא־נשמע בבית בהבנתו: טו פתח הצלע התיכנה אל־כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על־התיכנה ומן התכנה אל־השלשים: טז ויבן את־הבית ויכלהו ויספן את

אללערהייליגסטען, בויעטע מאן גאללעריען, מיט געלענ־דערן פערזעהען. (יג) דיא אונטערסטע גאללעריא וואר פינף, דיא מיטטעלסטע זעכס אונד דיא דריטטע זיבען עללען ברייט; דען מאן מאכטע פאן אויסען אן דער מויער אבזעצצע, (וואָ־רויף דיא באלקען, וועלכע דיא גאללעריא טרוגען, רוהטען,) דאמיט זיא ניכט אין דיא וואנד דעס טעמפעלס איינגעפוגט ווערדען מוסטען. (יד) דער גאנצע טעמפעל ווארדע פאן לויטער גאנצען שטיינען. זא וויא זיא הערגעבראכט וואו־דען, געבויעט, זא דאס מאן בייא דעססען בויא ווערדער האממער נאך בייל, נאך זאנסט איין אייזערן געראטהע הער־טע. (טו) דער איינגאנג צו דער מיטטעלסטען גאללעריא וואר צור רעכטען (זידליכען) זייטע דעס הויזעס, אונד פער־מיטטעלסט איינער ווענדעלטרעפפע קאם מאן צו דער מיטטעלסטען אונד פאן דיזער צו דער אבערסטען גאללע־ריא. (טז) נאכדעם ער דאז הויז געבויעט אונד פאללענדעט האטטע, איבער צאג ער דאז געוועלבע

רש"י

בלע"ז (והוא הפענ"דיקס. אנהאנג. נעבן קאמער. וכן יחזקאל מ"ז) וג' שמות יש לה יציע אח צלע כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב. כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון. וסוף המקרא הוא פי' לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבי' יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעות: ויעש. כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו היה לי לישועה: יג היציע התחתונה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשים ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה ע"ג חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה ע"ג שלשה ושנים על גביהן התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה קומת הבית חמש אמות וכשעלה כותל ההיכל חמש אמות גורע את עוביו וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעות לאמצעית וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת האמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחוז בקירות. שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקילקול החומה הוא ואינו דרך נוי: יד אבן שלימה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא באה משם נתונה בחומת הבניין ולא סתתוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה: טו פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. ת"י תיכונה זו כמו תחתונה ותיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה התרגום ובלולים יעלו אל התיכונה ת"י ומציעאה התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא ג' פתחים היו לכל אחד כך היא שנויה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולימוד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסין לכולם: ובלולים יעלו. ומנה אל התיכונה שלמעלה ובלולים ת"י מסיבתא והוא שקורין בלשונו וו"ין בלע"ז (והוא ווי"ס. שנעקן טרעפפ. ווענדל טרעפף. וכן יחזקאל מ"א ז') ובל"א וו"ינדלש שטיין והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לספע כשאר סולם כי היקפו הוא שיפוע: אל השלישים. כמו אל השלישיים: טז ויספן. ל' כסוי התקרה. גבים ושדרות בארזים. שתי התקראות ה' עשויה לנוי מלמטה ואחד של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ות"י הנתונין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל שהם נסרים ארוגים נאים כמין גורה וקורין לו בלשונו צ"ליר ובל"א הי"מלי והוא ל' שמי' שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חללות כחצי קנה עגול שעושין לכסוי בתים: גבים. ל' חרמי גובהא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה ושדרות לוחי הארזים סדורים למעלה מן הגבים לדריסה הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תירגם שדרות בארזים ועילא מינהון כידה דריכפת. רישי שריתא הרזיא ריכפ' ל' תכיפה והבירו עבי

באור

(רש"י). ולדעתו מה שאמר אח"כ ויעש צלעות סביב הוא כפל, ולכן כתב בעצמו על ויעש כמו עשה וכו' אבל לדעתי שם יציע הונח על הקרקע ושם צלע על הכותל, ותרגום יציע (גאללעריע), ותרגום צלע (גאללענדר). ואין צריכים אנחנו לומר שהכפיל המקרא את דבריו פעמים ושלש שלא לצורך. וטעם את קירות הבית סביב וכו' הוא פרט אחר הכלל: (יג) כי מגרעות נתן, אין כאן מקומו להרחיב בזה הענין, ואולם אגיד בקצרה מה שאחשוב בו. כותלי הבית היה עבים יותר למטה מלמעלה דרך דמיון למטה היו עבים אמה ולמעלה מזה רק שני שלישי אמה ולמעלה מזה רק שליש אחד באמה, ולפי זה היו מונחים קורות היציע על עובי הכותל אשר היה פושט לחוץ, ולא היו צריכים לתחוב הקורות בתוך הכותל כי ע"י זה הזיקו יופי הבית. ואחרי שהיציע התחתונה צריכים ליטא משא יותר מהתיכונה וכן התיכונה יותר מהשלישית, על כן היתה עובי החומה הפולטת לחוץ אשר עליה מונחים קורות היציע התחתונה עב יותר מלמעלה וכן בתיכונה וכן בשלישית והכן זאת. ועל פירוש זה נוכל לומר שהיו רוחב כל היציע שווים: (טו) ובלולים, תרגם יונתן ומסיבתא והוא שקורין בלשונו ווין בלע"ז (צריך להיות ווים) ובלשון אשכנז (ווענדלשטיין) וכו' (רש"י): (טז) גבים ושדרות בארזים, מה שאחשוב בו הוא זה, גגים מוסב על התקרה אשר היה עשוי כמין כפה (געוועלב) והוצא מן עשה הגהל הזה גגים גגים (מלכים ב'), ועורו

שמות יש לה יציע את צלע

הפטרת תרומה תצוה

את־הבית גבים ושדרת בארזים: יז ויבן את־היצוע על־כל־הבית חמש אמות קומתו ויאחז את־הבית בעצי ארזים: יח ויהי דבר־יהוה אל־שלמה לאמר: הבית הזה אשר־אתה בנה אם־תלך בחקתי ואת־משפטי תעשה ושמרת את־כל־מצותי ללכת בהם והקמתי את־דברי אתך אשר דברתי אל־דוד אביך: כ ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את־עמי ישראל:

זאוואהל, אלז דיא וואנדע מיט טאפעלווערק פאן צעדערנהאלץ. (יז) אום דען גאנצען טעמפעל בויעטע ער איינע גאללעריא, פינף עללען האך, אונד בעפעסטיגטע זיא אן דאז הויז דורך באלקען פאן צעדערנהאלץ. (יח) היראויף ערגינג אן שלמה דאז ווארט דעס עוויגען, וויא פאלגט: (יט) «דיזעס הויז בויעסט דוא מיר! ווירסט דוא נאך מיינען געזעצען וואנדעלן, מיינע רעכטע בעפאלגען אונד מיינע געבאטע האלטען, אלזדאן ווערדע איך דיר מיינע פערהייסונג ערפיללען, דיא איך דיינעם פאטער דוד געגעבען האבע, (כ) איך ווערדע נעמליך שטעטס מיינע רעזידענץ אונטער ישראל האלטען, אונד זיא, אלז מיין פאלק, נימאלס פערלאססען.»

הפטרת תצוה

הפטרה תצוה ביחזקאל בסימן מ"ג

א אתה בן־אדם הגד את־בית־ישראל את־הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את־תכנית: ב ואם־נכלמו מכל אשר־עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל־צורתו ואת כל־חקתיו וכל־צורתו וכל־תורתו הודע אותם וכתב לעיניהם וישמרו את־כל־צורתו ואת־כל־חקתיו ועשו אותם: ג זאת תורת הבית על־ראש ההר כל־גבלו סביב ׀ סביב קדש קדשים הנה־זאת תורת הבית: ד ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה־רחב

הורתיו ק'   וגבולה

הפטרת תצוה

(א) דוא, א מענשענזאהן! ערצעהלע דעם הויזע ישראל'ס פאן דעם טעמפעל, דאס זיא זיך איהרער זינדען שעמען, דאנלאססע זיא דען גרונדריס אויסמעססען. (ב) וועו זיא זיך נון שעמען, וועגען אללעס, וואז זיא געטהאן האבען: זא צייגע איהנען אונד צייכנע פאר איהרען אויגען דיא אבבילדונג דעם טעמפעלס, זיינע אנלאגען, אויס־אונד איינגענגע, צייכנונגען, ריססע, ענטווירפע אונד ארדנונגען, דאס זיא דיזע אבבילדונגען אונד ריססע בעאבאכטען אונד נאכמאכען. (ג) דיס איזט דיא פארשריפט פאן דעם טעמפעל: אויף דער שפיצע דעם בערגעס, דער גאנצע אומפאנג רינגס אומהער זאלל דאז אללערהייליגסטע זיין; דאז איזט דיא פארשריפט פאן דעם טעמפעל. (ד) פאלגענדער וויזע איזט דיא אויזמעססונג דעם אלטארעס נאך דעם עללענמאאסע: (דיא עללע נעמליך איינע עללע אונד איינע שפאננע,) דער איננערע רוים איינע עללע, אונד איינע עללע ברייט,   זא

רש"י

שחקים ומרוכבת ענין קלילן: יז חמש אמות קומתו. של כל אחד ואחד הרי גובהן ט"ו אמות לבד עובי התקר': ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העלייה:

א אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם'. בהראותו להם חסדי שאיני מואסם בעונם. מצאתי: ומדדו את תכנית. ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין: ב ואם נכלמו. שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחוריו סדורי' לארבע רוחות: ותכונתו. חשבון תאיו ולשכותיו: וכל צורותיו. כרובים ותמורים ואילים ואלמים. מצאתי. וכל צורותיו בהרא לא פורש: וישמרו. ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ. מצאתי. ראוי היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבר ובניין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגרם החטא לא היתה תשובתם הוגנת ע"מ שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעליון וי"א בבבל כשלו בנכריו': ד ואלה מדות המזבח. שמפרש למטן י"ד אורך בארב' עשרה רוח': באמות אמה אמה וטופח. באמה בת ששה שהיא אמה וטיכה באמה בת חמשה: וחיק האמה. אבל היסוד שלו נמדד באמה של חול שהיא בת חמשה חיק לשון חיקי קביעות והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהוא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת ה': וחיק האמה. זה היסוד: ואמה רוחב. זה הסובב: וגבולה אל

באור

ושעורו גם הכפה גם הכותלים ספן בארז: (יז) ויבן את היציע, הפסוק הזה אומר דרשוני, כי לכל המפרשים אך למותר הוא:

א אתה. לאחר שהראה ליחזקאל תבנית בנין הבית ותפארתו צוה להגיד לישראל ויכלמו מעונותיהם בראותם את אשר אבדו בעונותם עד הנה: (ד) מדות, אמות המזבח היו של אמה טפח: וחיק, הוא הפנים, כי כל גוף חלול יש לו שני מדות אשר יקיף עליהם המודד, א) החלל, וזה אשר יקראו לו בעלי המלאכה בל"א (אין ליכטן) והוא הנקרא בלשון הכתוב חיק, ב) כל גוף הכלי עם חללו וזה יקרא גב בלשון הכתוב. והבן זה ותבין פירוש הכתוב, והיו א"כ חומות וקירי המזבח

וגבולה אל־שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח: ה ומחיק הארץ עד־העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: ו והרראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע: ז והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרי רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: ח והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק־לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ט ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: י ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם

אדני

זאָ דאָס עז רונד אומהער פֿאָן איינעם דוימענברייטען ראַנד בעגרענצט ווירד, אונד דיזעס איזט דער אייסערע אומפֿאַנג דעם אַלטאַרעס. (ה) פֿאָן דעם אינגערן רוים דעם פֿוסבאָדענס ביז צום אייסערסטען פֿאָרשפרונג צוויא עללען אונד איינע עללע ברייט, אונד פֿאָן דעם קליינען פֿאָרשפרונג ביז צום גראָסען פֿאָרטשפרונג פֿיר עללען אונד איינע עללע ברייט. (ו) דער הראל פֿיר עללען האָך, פֿאָן דיזם אריאל געהן פֿיר האָרנ־פֿערמיגע עקקען אין דיא העהע. (ז) דער אריאל צוועלף עללען לאַנג אונד צוועלף עללען ברייט, זאָ דאָס ער דורך זיינע פֿיר רעכטע ווינקעל איין פֿירעק אויזמאַכט. (ח) דיא גאַנצע קאַממער פֿירצעהן עללען לאַנג אונד פֿירצעהן עללען ברייט, נאָך איהרען פֿיר ווינקעלן; דער איינפֿאַנג רונד אומ־הער איינע האַלבע עללע, אונד דער אינגערע רוים רונד אומהער איינע עללע, אונד זיין שטופֿענגאַנג געגען מאָרגען. (ט) ער שפּראָך פֿערנער צו מיר: «מענשענזאָהן! זאָ שפּריכט גאָטט, דער עוויגע: «דאָז זינד דיא געזעצע דעם אַלטאַרעס צור צייט, ווען ער פֿערטיג זיין ווירד, גאַנצע אָפּפֿער דרויף צו לעגען אונד בלוט דרויף צו שפּרענגען: (י) דוא גיבסט דען פּריסטערן אונד לעוויטען, דיא פֿאָן צדוק אבשטאַממען, אונד מיר נאַהע זינד, מיך צו בעדיהנען, שפּריכט גאָטט

רש"י

ואל שפתה סביב זרת האחד. אל הקרנות אחד ומאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וזה גב המזבח. ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכה ואמה רחבו רבוע כך מפורש בערובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו ששנינו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה: וגבולה אל שפתה. הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה: ה ומחיק הארץ. מן היסוד מקרקע הארץ: עד העזרה התחתונה. עד גג מלבן הראשון: שתים אמות. ולא היה כן בבית עולמים שם שנינו מביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו שתים: ורחב אמה אחת. כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים נמצא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד ת"י עזרה ומתמהא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים וזפת וכיד וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה: ומהעזרה. הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות. מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ד' אמות גובה: ורחב האמה. היא כניסת הסובב עלה ארבע אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ד': ו והראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש וי"ת אף הוא ומדבחא ד' אמין: ז והאריאל שתים עשרה אורך. מקום המערכה היה עשרים וארבע על כ"ד וזהו שתים עשרה בשתים עשרה: על ארבעת רבעיו. שמאמצעיתו הוא מודד שתי' עשר לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על כ"ו מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקו' המערכה: ח והעזרה ארבע עשרה אורך. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וארבע עשרה האמורים כאן ומאמצעיהו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה: והגבול סביב אותה. ת"י גדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות: חצי האמה. ומאמצעיהו מודד נמצא אמה על אמה: והחיק לה אמה. זו כניסת היסוד: ומעלותהו פנות קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפינות היו דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום העולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח: (י) הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו:

באור

המזבח ענינו זרת וזה גב המזבח: (ה) ומחיק הארץ, שהיה עומד עליה על העזרה התחתונה, וזה כי המזבח היה נחלק לעזרות זו על גב זו בגבהו והעליונה גדולה מתחתונה והפרש גדול מכלן. ואם לא יתבאר לך תכונתו ע"י העתקתי זאת עיין במאסף לשנה זו שם יבא ציור ומכתב להבנת הכתובים האלה: (ח) והעזרה, עזרה זו אינו מענין עזרות הנזכרות למעלה כי אם חדר או מקום מוגבל מסביב להעמדת המזבח. והנה להיות האריאל י"ב על י"ב, והגבול המקיף את העזרה אשר עמד בה חצי אמה מכל צד הרי אמה אחת והחיק שהוא הפנים מקום מהלך הכהנים אמה הרי י"ד על י"ד:

הפטרת תצוה כי תשא

גאָטט דער הערר, איין יונגעס רינד, צום זינדענאָפּפער. (יח) נימססט פאָן זיינעם בלוטע אונד לעגסט עז אויף דיא פיר ווינקעל דעס אלטארעס, אין דיא פירעקקען דעס פאָרשפרונגס אונד אן דען איינפאַנג רונד אומהער, ריי־ניגסט אונד פערזעהנסט איהן. (יב) דאן נימססט דוא דען שטיר צום זינדענאָפּפער, פערברעננסט איהן אויף דעם פלאַץ דעם טעמפּעלס אויסערהאַלב דעס היילִיגטהומס. (יג) אם צווייטען טאַגע ברינגסט דוא איינען באָק אָה־נע פעהל צום זינדענאָפּפער דאַר, אונד רייניגסט דען אל־טאַר, זאָ וויא דוא איהן דורך דען שטיר רייניגטעסט. (יד) ווען דוא מיט דעם רייניגען פערטיג ביסט, ברינגסט דוא איין יונגעס רינד אָהנע פעהל אונד איינען שאַאַפּ־באָק אָהנע פעהל דאַר. (טו) דיזע אָפּפערט איהר פאָר דעם עוויגען, אונד דיא פריסטער שטרייען זאַלץ דרויף, אונד ברינגען זיא אַלז גאַנצע אָפּפער, דעם עוויגען דאַר. (טז) זיבען טאַגע בערייטעט איהר טעגליך איינען זינדענ־באָק, איין יונגעס רינד אונד איינען שאַאַפּבאָק אָהנע פעהל. (יז) זיבען טאַגע פערזעהנען זיא דען אַלטאַר, רייניגען איהן אונד וויהען איהן איין. (יח) דיזע טאַגע ווערדען אַלזאָ פאָללבראַכט, אונד פאָם אַכטען טאַגע אונד ווייטער בערייטען דיא פריסטער, אויף דעם אלטאר, אייערע גאַנצע אָפּפער אונד פריידענאָפּפער אונד איך נעהמע אייך וואָהלגעפעלליג אַן, שפּריכט דער הערר, דער עוויגע.»

אדני יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: יא ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנותיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: יב ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: יג וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: יד בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן הצאן תמים: טו והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: טז שבעת ימים תעשה שעיר־חטאת ליום ופר בן־בקר ואיל מן־הצאן תמימים יעשו: יז שבעת ימים יכפרו את־המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו: יח ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על־המזבח את־עולותיכם ואת־שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

הפטרת כי תשא

(א) עז פערשטריך איינע לאַנגע צייט, דאַ וואַרד ענדליך דאַז וואָרט גאָטטעס דעם אליהו אים דריטטען יאַהר (דער הונגערסנאָטה) פאָלגענדער מאַאַסען: «געהע, צייגע דיך דעם אחאב! איך וויל ווידערום רעגען געבען דעם גאַנצען ערדרייך. (ב) אליהו מאַכטע זיך אויף דען וועג, אום פאָר אחאב צוערשיינען, דיא הונגערסנאָטה אַבער וואַר דאַמאַלס זעהר שטאַרק צו שומרון. (ג) דאַרום ריף אחאב דען עובדיהו צוזיך, דער זיין הויזפערוואַלטער וואַר; דיזער עובדיהו וואַר איממער איין אייפריגער פער־עהרער דעס עוויגען; (ד) אונד אַלז איזבל איינסט דיא פראָפּעטען דעס עוויגען אויזראָטטען וואָללטע, נאַהם ער הונדערט זאָלכער פראָפּעטען, אונד פערבאַרג זיא, יע פונפ־ציג אין איינער העהלע, אונד פערזאָה זא דאָרט מיט בראָד אונד וואַססער. (ה) איצט שפּראַך אחאב צו איהם: «קאָם! וויר

הפטרת כי תשא

הפטרת כי תשא כמנהג האשכנזים במלכים א׳ בסימן י״ח:

א ויהי ימים רבים ודבר־יהוה היה אל־אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל־אחאב ואתנה מטר על־פני האדמה: ב וילך אליהו להראות אל־אחאב והרעב חזק בשמרון: ג ויקרא אחאב אל־עבדיהו אשר על־הבית ועבדיהו היה ירא את־יהוה מאד: ד ויהי בהכרית איזבל את נביאי יהוה ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים: ה ויאמר אחאב אל־עבדיהו

לך

באור

(א) בשנה השלישית, לימי הרעב (ג) היה ירא את ה׳, אלו היה כתוב ירא את ה׳, הייתי אומר שעודו שהיה ירא אלהים וסור מרע, עכשיו שאמר היה ירא, שעודו שהיה עובד את ה׳ ולא היה מעובדי הבעל כשאר עבדי אחאב, וכן משמע מתוך הכתוב וכן תרגמתי: (ד) חמשים איש במערה, אחת וחמשים איש במערה אחרת (רש״י), וכדכתיב לקמן (פ׳ י״ג) חמשים חמשים איש במערה: (ה) לך בארץ, אינו

רש״י

יא על ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנח אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: יב במפקד הבית. ת״י בדחזי כלומר לבית במקום קדוש ולשון במפקד הבית מקום שסבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: יג תקריב שעיר עזים. זה לא היה במשכן ומלואי׳ של לעתיד לבא כך הם על פי הדיבור: יד מחטא. מלטהר: טז תמימים יעשו. לעולה: יח ורצאתי. לשון רצון:

ד ויהי בהכרית איזבל. להגיד בא איך היה עובדיה ירא את ה׳: חמשים איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת: ה ולא נכרית מן בהמה. לא תכרת

כל

לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מן הבהמה: ו ויחלקו להם את הארץ לעבר בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך אחד לבדו: ז ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ח ויאמר לו אני לך אמר לאדניך הנה אליהו: ט ויאמר מה חטאתי כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני: י חי יהוה אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה: יא ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: יב והיה אני אלך מאתך ורוח יהוה ישאך על אשר לא אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך ירא את יהוה מנערי: יג הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: יד ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: טו ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: טז וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד לו וילך אחאב לקראת אליהו: יז ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה

עכר

וויר מיססען דאז לאנד דורך ציהען, אונד אללע וואססער־קוועללען אונד בעכע אויפזוכען, פיללייכט פינדען וויר איר־גענד נאָך גראָז, אום פפערד אונד מוילטהיר דאמיט צו ער־האלטען, אונד וויר דאָך ניכט אללעס פיה פערלירען. (ו) זיא טהיילטען אלזאָ דאז לאנד אונטער זיך, אום עז צו דורכרייזען; אחאב בערייזטע דען איינען אונד עובדיהו דען אנדערן וועג, יעדער פיר זיך אלליין. (ז) אלז נון עובדיהו אויף דעם וועגע וואר, זיהע! דאַ קאם איהם אליהו ענטגעגען. ער ערקאננטע איהן אלזבאלד, פיל אויף זיין אנגעזיכט נידער, אונד זאגטע צו איהם: «ביסט דוא עז ווירקליך, מיין הערר אליהו?» (ח) ער אנטוואָר־טעטע איהם: «איך בין עז; געהע, זאגע דיינעם העררן: «אליהו איזט דאַ.» (ט) יענער ערווידערטע: «וואז האַבע איך פערבראָכען, דאס דוא דיינען דיהנער אין דיא האנד דעס אחאב איבערליפערן וויללסט, דאס ער מיך אומברינגע? (י) זאָ וואהר דער עוויגע, דיין גאָטט, לעבט! עז איזט פאסט קיין פאָלק אונד קיין רייך מעהר, וואָהין מיין הערר ניכט געשיקט העטטע, דיך אויפצוזוכען; איבעראלל אבער וואר דיא אנטוואָרט, דוא זייעסט ניכט דאַ, וואָרויף ער זאָ־גאר דאז רייך אונד דאז פאָלק יעדעס מאהל שווערען ליס, דאס מאן דיך ניכט פינדען קעננע. (יא) נון זאגסט דוא איצט וואָהל: «געהע, זאגע דיינעם העררן: «אליהו איזט דאַ;» (יב) ווען איך אבער פאָן דיר געגאנגען בין, זאָ טרעגט דיך פיללייכט איין ווינד פאָם העררן אבערמאָהלס אַן איינען אָרט הין, דען איך ניכט ווייס; איך קאָממע אינדעססען, אונד ברינגע יענע נאכריכט דעם אחאב; דיזער פינדעט דיך ניכט מעהר, אונד לעסט מיך געוויס אומסלעבען ברינגען; דאָך וואר איך, דיין דיהנער, איין פערעהרער דעס עוויגען פאָן מיינער יוגענד אן. (יג) זאָללטע עז מיינעם העררן ניכט בע־ריכטעט וואָרדען זיין, וואז איך געטהאן, אלז איזבל דיא פראָפעטען דעס עוויגען ערשלאגען ליס? דאס איך הונדערט דערועלבען, יע פונפציג אונד פונפציג, אין איינער העהלע פערבארג, אונד זיא מיט בראָד אונד וואססער פערזאָרגטע? (יד) נון זאגסט דוא: «געהע, זאגע דיינעם העררן: «אליהו איזט דאַ;» ער טעדטעט מיך געוויס.» (טו) אליהו אבער זאגטע: «זאָ וואָהר דער עוויגע צבאות לעבט, פאָר דעם איך יעדערצייט געריהנט האבע, דאס איך מיך היטע נאָך דעם אחאב ציגען ווערדע.» (טז) עובדיהו גינג, דען אחאב אויפצווזוכען, אונד בראכטע איהם דיא נאכריכט, וואָרויף אחאב דעם אליהו ענטגעגען רייזטע. (יז) אלז אחאב איהן ערבליקטע, ריף ער איהם צו: «ביסט דוא עז, אונהיילשטיפטער אין

רש"י

כל בהמתנו ממנו: ט להמיתני. כמו שמפרש ואומר: יב ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע. כי לא יואמן שאין הגוי יכול

באור

אינו לשון צווי לו לבדו ללכת, כי הרי כתיב ויחלקו להם וגו', גם אינו לשון זרוז, כי אז יחסר הפעולה שיזרז עליו המדבר כי אם הוא שם הפועל גרידא, כלומר צריכים אנחנו ללכת בארץ אולי נמצא וגו': ולוא נכרית מן בהמה, כתיב, וקרי מהבהמה והענין אחד, ופי' לא נכרית עירנו או ביתנו או עצמנו מן הבהמה, שתהיה נמנעת אצלנו מכל וכל: (ז) האתה זה אדוני אליהו, לא שהיה מסופק בזה, כי הרי כתיב ויכירהו, כי אם כדרך הרואים מה שלא קווה לראות ומשתוממים עליו, ושעור המאמר אדוני אליהו האתה הוא זה באמת שאני רואה עתה, ובדרך הזה תרגמתי: (י) לבקשך, אולי שעורו שיבקשו הם אותך בארצם, ועל זה השיבו כי לא ימצאוך, והשביע את הממלכה, דרך אהבה ובקשה לא דרך יראה ושררה (רד"ק), כלומר אחרי שאמרו אין, השביע אותם אם שאמת דברו, כדרך כל המבקשים דבר מה בנפש מלא: לא ימצאכה, המוצא, והוא לשון הזה תמידית (כאשר העיר ע"ז הענין מורי ר' יואל ברי"ל בספרו זמירות ישראל), כלומר שאי אפשר למצוא אותך, וכן תרגמתי: (יב) ורוח ה' ישאך, היו חוששים כשלא מצאו אותו שרוח ה' נשאו על אחד ההרים; כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע כי נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרי' (רד"ק): (טו) אשר עמדתי לפניו, מ"ידי משמשה קדמוהי, וכן העומדים לפניך תמיד (מ"א י'): (טז) לקראת אחאב, למצוא אותו מלשון כי תקראנה מלחמה, ואין הטעם כאן לקראתו ממש לנוכחו, כי אחרי שהלך אחאב ממנו היה באמת צריך ללכת אחריו ולא למולו, (ועיין בס' יריעות שלמה בהוראת מלת לקראת): (יז) האתה זה עוכר ישראל, לא שאלו אם הוא עוכר ישראל, כי אם

עכר ישראל: יח ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה ובית אביך בעזבכם את־מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: יט ועתה שלח קבץ אלי את־כל־ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

כאן מתחילין הספרדים והאיטאליאנא

כ וישלח אחאב בכל־בני ישראל ויקבץ את־הנביאים אל־הר הכרמל: כא ויגש אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי אתם פסחים על־שתי הסעפים אם־יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר: כב ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע־מאות וחמשים איש: כג ויתנו־לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על־העצים ואש לא ישימו ואני אעשה | את־הפר האחד ונתתי על־העצים ואש לא אשים: כד וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם־יהוה והיה האלהים אשר־יענה באש הוא האלהים ויען כל־העם ויאמרו טוב הדבר: כה ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו: כו ויקחו את־הפר אשר־נתן להם ויעשו ויקראו בשם־הבעל מהבקר ועד־הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על־המזבח אשר

אין ישראל?» (יח) יענער אנטוואָרטעטע: «ניכט איך האבע אונהייל אין ישראל געשטיפטעט, זאָנדערן דוא אונד דיין פֿעטערליכעס הויז, דא איהר דיא געבאָטע דעס הערן פֿערלאַססען האבט, אונד דען בְּעָלִים נאכגעגאַנגען זייד. (יט) דאָך שיקקע נור פֿאָר איצט, אונד לאַססע גאַנץ ישראל צו מיר צוזאַממען קאָממען אויף דעם בערגע כרמל, זאַמט דען פֿיר הונדערט אונד פֿונפֿציג פּראָפֿעטען דעס בעל'ס אונד דען פֿיר הונדערט פּראָפֿעטען דער האַינע, דיא אַללע פֿאָם טישע דער איזבל עססען.»

(כ) אחאב שיקטע צו אַללען קינדערן ישראל'ס אום־הער, אונד ליס אויך דיא פּראָפֿעטען אויף דעם בערגע כרמל צוזאַממען קאָממען. (כא) דא טראַט אליהו פֿאָר דאז פֿאָלק הין, אונד שפּראַך: «וויא לאַנגע וואַנקט איהר נאָך אונענטשלאָססען הין אונד הער? איזט דער עוויגע דער וואַהרע גאָטט, זאָ געהט איהם נאָך; איזט'ס אַבער דער בעל, נון זאָ פֿאָלגט דיזעם.» דאז פֿאָלק אנטוואָרטעטע הירויף מיט קיינעם וואָרטע. (כב) אונד אליהו פֿוהר פֿאָרט: «זעהט! איך בין, אַלז פּראָפֿעט דעס עוויגען, איבער גע־בליבען, איך גאַנץ אַלליין; דער פּראָפֿעטען דעס בעל זינד פֿיר הונדערט אונד פֿונפֿציג. (כג) מאַן געבע אונז צווייא שטירע; זיא מעגען זיך דען איינען פֿאָן דיזען אויזוועהלען, איהן צערשטיקקען, אויף דאז האָלץ לעגען, אַבער קיין פֿייער דאַרונטער ברינגען; איך וויל דען אַנדערן שטיר צובע־רייטען, אויף דאז האָלץ לעגען, אונד עבענפֿאַללס קיין פֿיי־ער דאַראַן ברינגען. (כד) דאַן רופֿט איהר דען נאַמען אייע־רעס גאָטטעס אַן, אונד איך רופֿע דען נאַמען דעס עוויגען אַן; דער גאָטט נון, דער דורך פֿייער אנטוואָרטעט, דיס איזט דער וואַהרע גאָטט.» דאַרויף אַנטוואָרטעטע אַללעס פֿאָלק, אונד שפּראַך: «דער פֿאָרשלאַג איזט גוט.»

(כה) אליהו זאַגטע צו דען בעל'ס־פּראָפֿעטען: «וועהלט אייך דען איינען שטיר, אונד געהט צוערסט אנסווערק, דען איהר זייד דיא מעהרערן; רופֿט אַבער דען נאַמען אייע־רעס גאָטטעס אַן, אונד לעגט קיין פֿייער דאַרונטער.» (כו) זיא נאַהמען דען שטיר. דען מאַן איהנען געגעבען, בערייטעטען איהן צו, אונד ריפֿען דען נאַמען דעס בעל אַן. פֿאָם פֿריהען מאָרגען ביז צור מיטטאַגסצייט, אונד שפּראַכען: «אָ בַעַל! ערהערע אונז!» עז ערפֿאָלגטע אַבער ווערער שטיממע נאָך אַנטוואָרט; אונד זיא טאַנצטען אימּמער אום דען אַלטאַר הערום דען

רש"י

יכול לומר אותך: כא שתי הסעיפים. שתי המחשבות שהיכם מובינים להכריע מי האלהים: ואם הבעל האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר. שלא היו יודעין להבחין: כו אשר נתן להם. שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ז ונברת לו תחת כנפיו של אליהו א"ל לך בשניהם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. ת"י ואשטתו היו מרקדין כמספטן על

באור

אם שעור המאמר כשעור שאלת עובדיה דלעיל (פ' ז'), וכן תרגמתי: (יט) ועתה וגו', כלומר אין כאן המקום והזמן לדבר מזה הענין, כי אם שלח עתה וקבוץ אלי וגו': אוכלי שלחן איזבל, כלומר שהיא תפרנסם מכיסה: (כ) ויקבוץ, אותם ואת הנביאים: (כא) אתם פוסחים על שתי הסעפים, הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני, וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבות ופעם יאמינו כי ה' לבדו הוא האלהים, ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים (רלב"ג): ולא ענו העם אותו דבר, מפני שהיו נבוכים בזה הענין, כי מפני שראו שנעצר הטל והמטר נסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי ה' הוא האלהים, ולרוב הסתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים, ולכן לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו, אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר (רד"ק ורלב"ג): (כה) ועשו, מעשיכם: כי אתם הרבים, ומן הראוי שאני היחיד אתן לכם כבוד: (כו) אשר נתן להם, הנותן על פי אחאב: ויפסחו על המזבח, ת"י ואשתטו היו מרקדין ומשפטן על מגבותם

אשר עשה: כו ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול־גדול כי־אלהים הוא כי־שיח וכי־שיג לו וכי־דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: כח ויקראו בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד־שפך־דם עליהם: כט ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין־קול ואין־ענה ואין קשב: ל ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס: לא ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך: לב ויבנה את־האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח: לג ויערך את־העצים וינתח את־הפר וישם על־העצים: לד ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: לה וילכו המים סביב למזבח

וגם

דען מאַן ערריכטעט האַטטע. (כז) אלז עז מיטטאַג וואַר, שפּאָטטעטע איהרער אליהו, אונד שפּראַך: «איהר מיסט פיל לויטער רופען; ער איזט יאַ איין גאָטט, העלט וואָהל ראַטהספערזאַממלונג, אָדער האַט צערשטרייאונג, איזט פיללייכט אויף דער רייזע, אָדער שלעפט אויך וואָהל, וועקט איהן אויף!» (כח) זיא ריפען ווירקליך מיט לויטער שטיממע, אונד פערוואונדעטען זיך, נאָך איהרער וויזע, מיט שווערטערן אונד דאָלכען, דאַס דאַז בלוט אַן איהנען העראַב שטרעמטע. (כט) נון וואַר אויך דער מיטטאַג פאָראיבער, אונד זיא ראַ־טען נאָך אימער פאָרט ביז דיא פעספערצייט העראַן קאַם; עז ערפאָלגטע אַבער וועדער שטיממע, נאָך אנטוואָרט, נאָך ערהערונג. (ל) דאַ שפּראַך אליהו צום פאָל־קע: «טרעטעט הער צו מיר!» אונד אַללעס פאָלק טראַט צו איהם הין, אונד ער שטעלטע איינען אלטאַר דעם עווי־גען ווידער הער, דער אומגעשטאָסען וואַר. (לא) ער נאַהם נעמליך צוועלף שטיינע, נאָך אנצאַהל דער שטעממע דער קינדער יעקב׳ס, דעם דאַז וואָרט גאָטטעס וואַרד פאָל־גענדער מאַאַסען: «ישראל זאָלל דיין נאַמע זיין!» (לב) אונד בויעטע פאָן דיזען שטיינען איינען אלטאַר אים נאַ־מען דעם עוויגען, אונד פיהרטע איינען גראַבען רינגס אום־הער פאָן איינער וויטע, דיא אונגעפעהר צווייא מאַאַס ריינעס קאָרן ענטהאַלטען קאָננטע, (לג) לעגטע דען האָלצ־שטאָס דאַרויף אין אָרדנונג, צערשטיקטע דען שטיר, אונד לעגטע איהן אויף דאז האָלץ. (לד) דאַרויף זאַגטע ער: « פיללט פיר קריגע מיט וואַססער אן!» אונד ליס זיא דאַן אויף דאז בראַנדאָפּפער אונד אויף דאז האָלץ אויזגיסען. ער זאַגטע: « נאָכמאַהלס!» אונד זיא טהאַטען עז נאָכמאַלס; ער זאַגטע: « צום דריטטענמאַהל!» אונד זיא ווידערהאָלטען עז צום דריטטענמאַהל, (לה) זאָ דאַס דאז וואַססער רינגס אום דען אלטאַר

רש"י

על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו. כו כי אלהים הוא. הרי אתון אמרין דאלה הוא: כי שיח וכי שיג לו. שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה או דרך לו לבית הכסא: כח ויתגדדו. נ"ל שריטה בכלי וכן היו נימוסיהן: כט ויתנבאו. ואשתטיאו: ל וירפא את מזבח ה' ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם שהי' הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: לא אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום א"ל גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מהרנה בדבר. בבראשית רבה: לב תעלה. פוסא"דו בלע"ז (ושובש בדפוס נ"ל פוס"ייר. כמו בישעיה ז' ג', פאס. אין גראבן. וכן ברש"י כ"י פוסייר. וכן ראשית מ"א י"ג): כבית סאתים. רחבו בית סאתים חמשים על חמשים כחצר המשכן: לד כדים מים. להגדיל את הנס: שלשו וישלשו. ויצקו אלישע על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות והמולאת התעלה הוא. שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו

באור

מזבחותם (רש"י) (כז) כי אלהים הוא, דרך התול, וכת"י ארו אתון אמרין דאלה הוא, כוונתי לזה בתרגומי באלת (יא) שהוספתי: כי שיח, לו, שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו (רש"י), וכן תרגמתי: וכי שיג לו, מענין נסוג אחור, כלומר שהוא פונה עתה מכל עסקיו לנוח מעט או להשתעשע, וכמו שאומרים בלשון אשכנז (ער מאַכט זיך צערשטרייאונג): שיג, שרשו נסג, ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו שרשו נשא: (כט) ויתנבאו, ת"י ואשתטיאו, לשון שטות ושגעון, וכן ויתנבא בתוך הבית דשאול (ש"א י"ח י'), וכדכתיב (ירמי' כ"ט כ"ו) לכל איש משגע ומתנבא: עד לעלות המנחה, עד בוא עת המנחה, וכמו השחר עלה: ואין קשב, דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם (רלב"ג), והכונה שלא בא האש שבקשו עליה, וכפי הענין הזה תרגמתי (ערהערונג): (ל) וירפא, דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין, וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים, ויואב יחיה את שאר העיר (רד"ק): את מזבח ה' ההרוס, אמר כי מזבח היה שם מקדם שבנוהו לשם ה', והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שבנוהו לשם ה' בשעת היתר הבמות כמו שאמר אליהו (י"ט י') את מזבחותיך הרסו (מהר"ל): (לב) ויעש תעלה, עשה חפירה סביב למזבח שילכו בה המים ורוחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים ושעורו חמשים אמה על חמשים אמה (רד"ק), וזה ענין רחוק מאוד, ולפע"ד נופל שם זרע על גרעיני התבואה הנבדלים כבר מהתבן, וטעם המאמר שהיתה התעלה מאותו עומק ורוחב שהיה יכולין להכניס בה סאתים זרע: (לד) ארבעה כדים מים, להגדיל הנס, והמקרא הוא מן המקראות הקצרים ושעורו, ויאמר מלאו ארבעה כדים מים וימלאו ויאמר יצקו על העולה ועל העצים ויצקו וגו': (לה) מלא מים,

גוה

אלטאר פלאַם; דאַן ליס ער אויך דען גראַבען מיט וואַססער פיללען. (לו) אלז נון דיא פעספערצייט העראַן געקאָממען וואַר, טראַט דער פראָפעט אליהו הינצו, אונד שפראַך: עוויגער! גאָטט אברהם׳ס, יצחק׳ס אונד ישראל׳ס! לאַס דאָך היינטע בעקאַננט ווערדען, דאַס דוא גאָטט אין ישראל ביסט, אונד דאַס איך דיין דיהנער זייא, אונד אויף דיין געהייס אללעס דיזעס געטהאַן האַבע.
(לז) ערהערע מיך, אָ עוויגער, ערהערע מיך! דאַמיט דיזעס פאָלק ערקעננע, דאַס דוא, עוויגער, דער וואַהרע גאָטט ביסט, אונד דוא איהרע הערצען ביז יעצט פאָן דיר אַבגעווענדעט האַבעסט.» (לח) דאַ פיל איין פייער פאָם עוויגען, אונד פערצעהרטע דאַז בראַנדאָפפער אונד דיא העלצער אונד דיא שטיינע אונד דיא ערדע, אונד לעקטע זעלבסט דאַז וואַססער אים גראַבען אויף. (לט) אלז דאַז פאָלק דיזעס זאַה, פיל עז זעממטליך אויף זיין אַנגעזיכט נידער, אונד ריף: «דער עוויגע איזט דער וואַהרע גאָטט! דער עוויגע איזט דער וואַהרע גאָטט!»

וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם: לו וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: לז עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית: לח וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה: לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים:

הפטרת ויקהל

(א) חירום פערפערטיגטע פערנער דיא אַשטעפפע, שויפעלן אונד בעקקען, אונד הירמיט בעשלאָס ער דיא גאַנצע אַרבייט, וועלכע ער פיר דען קעניג שלמה אים טעמפעל דעס העררן צו מאַכען האַטטע. (ב) (דיזע אַרבייט וואַר) צווייא זיילען, מיט צווייא קראָנאַרטיגען קנייפען דאַרויף, נעבסט דען ביידען לויבווערקען, אום דיא קנייפע צו בעדעקקען; (ג) פירהונדערט גראַנאַטאָפפעל צום לויבווערק, וואָפאָן צווייא רייהען גראַנאַטעפפעל אויף איין לויבווערקקאַמען, אום דיא קנייפע, וועלכע אויף דען זיילען וואַרען, צו בעדעקקען; (ד) צעהן געשטעללע אונד צעהן וואַשבעקקען, דיא אויף דען געשטעללען רוהטען; (ה) איין גראָסעס וואַססערבעהעלטניס אונד צוועלף רינדער דיא. דאַז זעלבע טרוגען; (ו) אַשטעפפע

הפטרת ויקהל*)

(מלכים א׳ ז׳ מ׳—נ״א)

א וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה: ב עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים: ג וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים: ד וְאֶת הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת: ה וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם: ו וְאֶת־

הסירות

באור

צוה אליהו למלאות מים, והמים הללו מלבד השנים עשר כדים (מרד״ק): (לו) ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה, ר״ל כשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה, ואע״פ שהכתוב שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה, והיה זה בלתי נכון בעודם מחזיקים ברשעתם, כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורה היה, והוא כדי שישובו מדרכם הרעה, הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר (מרלב״ג)· ורד״ק אמר ז״ל וטעם ובדברך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסי׳ הם דברי כשפים או קסמים, ואם תענני באש שירד מן השמים יודע כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה ע״כ: (לז) ואתה הסבות את לבם אחורנית, הנכון כמו שפי׳ הרמב״ם ז״ל, מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה׳ את לב פרעה, וכן כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם: (לח) לחכה, דמיון אכילת הלהבה בלשון ללשון המלקק ומלחך את האוכל: (לט) ה׳ הוא האלהים, הכפל לרוב ההתפעלות שנתהוה בלבם על ידי ראית הנס:

רש״י

ידיו ראוי הוא שיעשה הנס בו ביום על ידיו: לו ובדברך עשיתי· שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: לז ענני ה׳ ענני· ענני באש ענני במטר כך ת״י· ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפי׳ הם: וידעו כי אתה ה׳ ואני עבדך· וכשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי כי אם היום תענני: ואתה הסבות את לבם· נתת להם מקו׳ לסור מאחריך ובידך היה להכין לבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסבות את לבם וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא ה׳ שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו אם שוב תשו׳ בשלום לא דבר ה׳ בי: לט ה׳ הוא האלהים. ולא הבעל האלהים:

ג שני טורי רמונים· מאה רמונים בטור חרוזים בשרשרות: ו סירות· של נחשת לדשן את המזבח

*) הבאור על הפטרה הזאת עיין בחלק ראשון בהפטרת שבת שני דחנוכה, כי שם מקומה, ולא רצינו להכפיל הדברים פעמים·

הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת ממרט: ז בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן: ח וינח שלמה את־כל־הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת: ט ויעש שלמה את כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב: י ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרת והמלקחים זהב: יא והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב:

(ו) אשטעפפע, שויפעלן, אונד בעקקען אונד אללע דיזע געראטהע, דיא חירם דעם קעניגע שלמה פיר דען טעמפעל מאכטע, ווארען אויז פאָלירטעם קופפער.
(ז) אים קרייזע דעס ירדן'ס ליס דערקעניג זיא אין דער האָהלען ערדע גיסען, צווישען סוכות אונד צרתן.
(ח) שלמה לעגטע אללע דיזע געפעסע וועג אָהנע זיא פאָרהער צו וויגען, וועלכעס, וועגען דער גאַר צו גראָססען מענגע קופפערס, ניכט גוט געשעהען קאָננ־טע. (ט) נון ליס שלמה אללע איבריגע געראטהע, דיא צום טעמפעל דעס עוויגען געהערטען, פערפערטיגען: דען גאָלדנען אלטאר, דען גאָלדנען טיש וואָרויף דאז שויבראָד לאַג; (י) דיא לייכטער, פאָן דענען פינף צור רעכטען אונד פינף צור לינקען פאַר דעם קאָר שטאַנדן, אויז פיינעם, גע־דיגענעם גאָלדע; זאממט איהרן גאָלדנען בלומען, לאמ־פען אונד צווענגליין; (יא) שאַאלען, מעססער, בעקקען, לעפפעל אונד פפאַננען, אללעז אויז ריינעם גאָלדע; יא, זאָ־גאַר דיא טהיר־אנגעלן, אם הייליגען זאָוואָהל אלז אם אללערהייליגסטען, ווארען פאָן גאָלד.

הפטרת פקודי

הפטרת פקודי כמנהג האשכנזים במלכים א' סימן ז':

א ותשלם כל־המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יהוה ויבא שלמה את־קדשי ׀ דוד אביו את־הכסף ואת־הזהב ואת־הכלים נתן באצרות בית יהוה: ב אז יקהל שלמה את־זקני ישראל ואת־כל־ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל־המלך שלמה ירושלם להעלות את־ארון ברית־יהוה מעיר דוד היא ציון:

ג ויקהלו

הפטרת פקודי

(א) אלזנון דיא גאנצע ארבייט, וועלכע דער קעניג שלמה אים טעמפעל דעס עוויגען אונטערנאָממען האטטע, צו ענדע וואר, בראכטע ער צוזאממען אללעס, וואז זיין פאַ־טער דוד אן גאָלד, זילבער אונד געראטהען געהייליגט האטטע, אונד לעגטע זאָלכעס אין דיא שאצקאממער דעס טעמפעלס נידער. (ב) הירויף בעריף שלמה אללע על־טעסטען ישראל'ס אונד אללע הייפטער דער שטעממע אונד פאמיליען ישראל'ס צו זיך נאָך ירושלים, אום דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען אויז דוד'ס שטאדט דאז איזט ציון, הערויף צו ברינגען.

(ג) אים

רש"י

המזבח יעשה מגרפות של נחשת שקורין וו"דל בלע"ז (הוא לי איט"ליא. בחדי"ליע. שויפל. וכן שמות כ"ז במדבר ד' י"ד) לחתו' בהן דשן לתת בתוך הסירות: ז יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגישתא: ח וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד ואל לספור משקלם: י חמש מימין וחמש משמאל. א"א לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח א"כ מלינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחיים שמוציאין בהן את הפתילה מתוך השמן: יא והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות המזרקות והספות לקבל דם והכפות לבזיכי לבונה: ומחתות. לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחיהן היו זהב:

א את קדשי דוד אביו. מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו. ומדרש אגדה שלא רצה שלמה לתת מאותו הקדש לבנין הבית. ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב כדי שלא יהו האומות אומרים קשה יראתם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד. ויש אומרים כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשו' הללו להחיות בהן עניי ישראל: ב נשיאי אבות לבני ישראל. של בני ישראל: מעיר דוד. שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום:

ג בירח

והיא הפטרת יום שני של סכות

ג ויקהלו אל־המלך שלמה כל־איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי: ד ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את־הארון: ה ויעלו את־ארון יהוה ואת־אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר באהל ויעלו אתם הכהנים והלוים: ו והמלך שלמה וכל־עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו מרב: ז ויביאו הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־מקומו אל־דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־תחת כנפי הכרובים: ח כי הכרובים פרשים כנפים אל־מקום הארון ויסכו הכרבים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה: ט ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן־הקדש על־פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה: י אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים: יא ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא את־בית יהוה: יב ולא־יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־יהוה את־בית יהוה: יג אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל: יד בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים: טו ויסב המלך

את

(ג) אים מאָנאַט איתנים, דאָז איזט אים זיבענטען מאָנאַט, פערזאַממעלטע זיך גאַנץ ישראל צום קעניגע שלמה, אום דאָז לויבהיטטענפעסט צו פייערן. (ד) אַלז נון דיא עלטעסטען ישראל'ס אַנגעקאָממען וואַרען, הובען דיא פריסטער דיא לאַדע אויף. (ה) אונד טרוגען זיא הינויף נאַך ירושלים, נעבסט דעם שטיפטסצעלטע אונד אַללען היי־ליגען געראַטהען, דיא דאַרין וואַרען. דיס פערריכטעטען דיא פריסטער מיט בייהילפע דער לוים. (ו) דער קעניג שלמה אבער אונד דיא גאַנצע פאָן איהם צוזאַממען בערו־פענע נאַציאָן מיט איהם, גינגען פאָר דער לאַדע איינהער, אונד אָפפערטען איינע אונצעהלבאַרע מענגע פאָן רינדערן אונד שאַאַפען. (ז) ביז ענדליך דיא פריסטער דיא בונדעס־לאַדע דעם עווגען אַן איהרען געהעריגען אָרט געבראַכט האַטטען, נעמליך איננערהאַלב דעם קאָהרעס, אין דאָז אַללערהייליגסטען, אונטער דיא פליגעל דער כרובים. (ח) דען דיא שטאַנדען מיט אויזגעברייטעטען פליגעלן איבער דער בונדעסלאַדע, זאָ דאַס דורך זיא זאָוואָהל דיא לאַדע אַלז דיא טראַגעשטאַנגען פאָן אָבען גאַנץ בעדעקט וואורדען. (ט) דיזע טראַגע שטאַנגען אַבער האַטטע מאַן אום זאָ פיל פערלענגערט, דאַס מאַן איהרע שפיצצען שאָהן אַם איינגאַנגע דעס קאָהרעס איננע וואורדע, יעדאָך אויסער־האַלב דעסזעלבען וואַרען זיא ניכט צו זעהען; אונד זיא בלי־בען דאַזעלבסט ביז אויף דיזען טאַג. (י) אין דער לאַדע וואַר ניכטס אַלז דיא צווייא שטיינערנען טאַפעלן, וועלכע משה אַם בערגע חורב היניין געלעגט, וואָזעלבסט דער עוויגע איינען בונד געמאַכט מיט דען קינדערן ישראל'ס, נאַך איהרעם אויזצוגע אויז מצרים. (יא) וויא נון דיא פריסטער אויז דעם היילגטהום ווידער הערויז גינגען, דאַ ערפיללטע דיא וואָלקע דען גאַנצען טעמפעל, (יב) זאָ דאַס דיא פריס־טער, וועגען דער וואָלקע, איהר אַמט ניכט פערריכטען קאָנ־טען; דען דיא העררליכקייט דעס הערדן ערפיללטע דאָז גאַנצע הויז. (יג) דאַ שפּראַך שלמה: «עוויגער! דערדוא פערשפּראַכסט, אין דיזער וואָלקע צו טהראָנען! (יד) דיר צור וואָהנונג האַבע איך דיזען טעמפעל געבויעט, געווידמעט צור רעזידענץ אויף עוויגע צייטען.» (טו) דאַרויף וואַנדטע

רש"י

ג בירח האיתנים. תרגם יונתן בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה משניתנה תורה וכתוב בניסן הוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי: ה ואת אהל מועד. שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל. אשר נטה דוד לארון: (ז) כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדי' על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון: ח אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: ט ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח כאמו' טרקסין יכול יהיו מרקעין בה ויוצאין ת"ל ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כענין שנאמ' בין שדי ילין (שיר א' י"ג): יא בצאת הכהני' מן הקדש. הכהנים שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרת' שכינה בהיכל: יג אז אמ' שלמה. כשרא' הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבי' שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט"ז ב') כך שנוייה בספרי: יד לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו

באור

(ג) האתנים, לדעת המפרשים נקרא החודש השביעי בשם זה, לפי שבו אוספים הפירות והתבואות, והם חיי וחוזק האדם, וכן איתנים לשון חוזק הוא, ולדעת חז"ל בעבור שנולדו בו האבות, ולדעתי לפי שבו האדמה קשה ואין הזמן לזרוע ולעבוד, ויהיה טעמו כטעם נחל איתן וכו' ויתורגם לפ"ז (בראַבמאָנאַט): בחג, הב' במקום בעבור, והוא חג הסכות, וע"י פירוש זה יתורץ קושית המפרשים: (ה) הכהנים והלוים, הכהנים הארון, והלוים האהל, (רד"ק) ושאר מפרשים): (ז) דביר, למעלה פרשה ו"ו פסוק י"ט כתב הרד"ק ושאר מפרשים, הדביר קודש קדשים הוא, וע"ש: (ט) ויאריכו, עשו אותם יותר ארוכים משל משה, כי אהל משה היה שיעור קודש קדשים עשר אמות וזה עשרים אמות (רלב"ג): (י) אין בארון, לבלול שברי לוחות: אשר כרת, שעורו אשר שם כרת, דהיינו בחורב שזכר, כדכתיב (דברים ה' ב') ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב, שמוסב בהדיא על העשרת הדברות (עיין שם): (יג) ה' אמר, לדעתי נחסר יחס המצטרף, ושעורו אשר אמר וכו' כמו שנאמר כי בענן אראה וכו': (טז) ויברך,

פס

אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ טו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר׃ יז מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ כ רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ כא וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

וואנדטע דער קעניג זיין אנגעזיכט צום פאלקע, אונד זעגנעטע עז, וועהרענד וועלכער צייט דיא גאנצע פערזאממלונג ישראל'ס אויפרעכט שטאנד. (טז) אלזאן שפראך ער: « געלאבט זייא דער עוויגע, דער גאטט ישראל'ס, דער דורך זיינע אללמאכט איצט ערפיללט וואז ער מיינעם פאטער דוד פערהייסען האט, אינדעם ער שפראך: (יז) פאן דער צייטאן, דא איך מיין פאלק ישראל אויז מצרים צאג, האבע איך מיר נאך ניא איינע שטאדט אונטער אללען שטעמ־מען ישראל'ס אויזערוועהלט, אום מיר דאזעלבסט איי־נען טעמפעל בויען צו לאססען, ווארויף מיין נאמע גענאננט ווערדע, (אונד אויך ניא איינען מאן ערקאהרען צום פירסטען איבער מיין פאלק, איצט אבער האבע מיר ירושלים ער־וועהלט, דאס מיין נאמע אויף זיא גענענט ווערדע,) אונד האבע דוד ערקאהרען, איבער מיין פאלק צו הערטען;» (יח) אונד אלז מיין פאטער דוד דאמאלס וויללענס וואר, דעם נאמען דעם עוויגען, דעם גאטטעס ישראל'ס, איינען טעמפעל צו בויען, (יט) איהם, מיינעם פאטער דוד, זאגען ליס: דיזער געפאסטע פארזאץ, מיר איינען טעמפעל צו בויען, איזט צוואהר זעהר גוט, (כ) נור דוא זאללסט איהן נאך ניכט אויזפיהרען, זאנדערן דיין זאהן, דער דיר ווירד געבאהרען ווערדען, ער ווירד מיר דען טעמפעל בויען.» (כא) אונד זא איזט נון אויך אללעס ערפיללט, וויא דער עוויגע געשפראכן. איך בין אן מיינעס פאטערס שטאטט געקאממען, אונד זיצצע אויף דעם טהראן ישראל'ס, וויא דער עוויגע פערהייסען; האבע אויך ווירקליך דיזען טעמפעל צו עהרען דעם עוויגען, דעם גאטטעס ישראל'ס ערבויעט. (כב) אונד דאזעלבסט איינען ארט פיר דיא לאדע אנגעוויזען, אין וועלכער דער בונד דעם עוויגען אויפבעוואהרט ווירד, דען ער מיט אונזערן פארפאהרען געמאכט, אלז ער זיא אויז דעם לאנדע מצרים געפיהרט האט.»

הפטרת פרשת שקלים

בשבת שחל בו ר"ח אדר מוציאין ג' ספרים, בראשון קורין פר' של אותה השבוע, ובשני קורין למפטיר בתחילת פ' כי תשא עד לכפר על נפשותיכם, ומפטירין הפטרה זו:

ואם חל ר"ח אדר בשבת מוציאין ג' ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפ' של אותה השבוע ובשני קורא השביעי וביום השבת ובראשי חדשיכם עד ונסכו, ובס' הג' קורא המפטיר בפ' כי תשא כנ"ל, ומפטירין הפטרה זו (במלכים ב' י"ב א' י"ח)

א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ ב בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר

(א) זיבען יאהר וואר יהואש אלט, אלז ער צור רעגי־רונג קאם, (ב) (וועלכעס וואר אים זיבענטען רעגירונגסיאהר דעס יהוא,) אונד רעגירטע פירציג יאהר צו ירושלים; זיינע מוטטער היס צביה, אונד וואר אויז באר שבע. (ג) יהואש טהאט אללעס, וואז אין דען אויגען דעם עוויגען געפעלליג

רש"י

הותרו הבמות ולא סרתה שכינה במקום אחר: טו אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: יז מן היום וגו'. את זו דבר אל דוד אבי:

ג **כל** ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע

באור

פה לא נכתבה הברכה רק מפורשת להלן, ואחר הברכה אמר ברוך ה' אלהי ישראל וכו'. ויש מפרשים את כמו עם, ושעורו ויברך עם הקהל את ה': (טז) לאמור, מלת לאמור מוסב למעלה על דבר בפיו (מרד"ק): (יז) מן היום וגו', הרי זה מן המקראות הקצרים. ובדה"י (ב' ו' ו') נשלם הכתוב, כזה, מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל, ואבחר בירושלים להיות שמי שם, ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל. ועפ"ז הכתוב השלמתי המאמרים בתרגומי: ואבחר בדוד, כתב הרד"ק למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומר ואבחר בירושלים וכו' ע"ש. ובאמת הכותב ספר דברי הימים השלים את החסרון, כי שם נאמר לא בחרתי בעיר וכו' ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל, ואבחר בירושלים להיות שמי שם, ואבחר בדוד וכו' (ד"ה ב' ו' ה' ו'). וגם בתרגומי השלמתיו: (כ) היוצא מחלציך, לדעתי בא לאמור לו בנך אשר יולד לך, ולא בנך אשר נולד לך, כי רמז לו על שלמה אשר נולד לו אחר הדברים האלה:

(ג) כל ימיו אשר הורהו, כלומר כל זמן שיהוידע היה חי, וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן (רד"ק), וכן כתב רש"י ורלב"ג, אבל

הפטרה לפרשת שקלים

הישר בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: ד רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ה ויאמר יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש להביא בית יהוה: ו יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק: ז ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית: ח ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו: ט ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: י ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה: יא ויהי כראותם כי־רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף הנמצא בית־יהוה: יב ונתנו את־הכסף המתכן על־יד עשי המלאכה ה פקדים בית־יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: יג ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־בדק בית־יהוה ולכל אשר־יצא על־הבית לחזקה: יד אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל־כלי זהב וכלי־כסף מן־הכסף

געפעלליג וואר, זא לאנג ער פאן דעם פריסטער יהוידע אונטערריכט ערהילט. (ד) נור וואורדען דיא העהען ניכט אב געשאפט, אונד דאז פאלק אפפערטע אונד רייכערטע אויף דענזעלבען. (ה) יהואש שפראך צו דען פריסטערן: «אללע געהייליגטע געלדער, דיא אין דען טעמפעל געבראכט ווערדען, קאפפגעלדער זאוואהל אלז שאצצונגגעלדער, וויא אויך דאזיעניגע, וואז אויך יעדער פרייוויליג דארברינגען וויד, (ו) זאללען דיא פריסטער, יעדער פאן זיינעם בעקאננטען, אן זיך נעהמען, אונד דאפיר אללעס, וואז שאדהאפט אין טעמפעל איזט, אויזבעססערן, וואז עז אויך זייא.» (ז) אלז אבער אים דרייא אונד צוואנציגסטען יאהר דעס קעניגס יהואש, דיא פריסטער דאז שאדהאפטע נאך ניכט פערבעססערט האטטען, (ח) ליס דער קעניג דען אבערפריסטער יהוידע אונד דיא אנדערע פריסטער רופען, אונד שפראך צו איהנען: «ווארום בעססערט איהר דאז שאדהאפטע אים טעמפעל ניכט? איהר זאללט אלזא פאן נון אן קיין געלד מעהר פאן אייערן בעקאננטען אן אייך נעהמען, זאנדערן עז גלייך צור פערבעססערונג דעס טעמפעלס פערווענדען.» (ט) דיא פריסטער אבער ענטשלאססען זיך, ווערדער געלד פאן דעם פאלקע אין עמפפאנג צו נעהמען, נאך דיא פערבעססערונג אים טעמפעל צו בעזארגען. (י) דאהער ליס דער אבערפריסטער יהוידע איינע לאדע פערפערטיגען, מאכטע אים דעקקעל איינע עפפנונג, אונד שטעללטע זיא נעבען דען אלטאר צור רעכטען זייטע דעס איינגאנגעס, אונד דיא יעניגע פריסטער, וועלכע דיא טהירוואכע האטטען, ווארפען אללעס געבראכטע געלד אין דיא לאדע. (יא) ווען זיא נון מערקטען, דאס פיל געלד אין דער לאדע וואר, דא קאם דער קעניגליכע שרייבער אונד דער אבערפריסטער, צעהלטען דאז געלד, באנדען עז (אין בייטעלן) איין, (יב) אונד איבערגאבען עז דען געשעפטספיהרוואלטערן, דיא אויפזיכט איבער דען טעמפעל האטטען, אונד דיזע צאהלטען עז דען אים טעמפעל ארבייטענדען צימערלייטען, בוילייטען, (יג) מוירערן, אונד שטיינהויערן, קויפטען אויך דאפיר האלץ אונד געהויענע שטיינע, דאז שאדהאפטע אים טעמפעל צו בעססערן, אדער וואנדטען עז זאנסט צור ערהאלטונג דעס טעמפעלס אן. (יד) אבער דיא זילבערנע שאאלען, מעססער, בעקקען, טראמפעטען אדער זאנסט זילבערנע אונד גילדנע גערעטהע וואורדען פאן דיזעם איינגעבראכטען

רש"י

יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מכוון למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם בד"ה: ה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו. שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערך נפשו האומר ערכי עלי. כל כסף אשר יעלה. כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית: ו יקחו להם הכהנים. שיהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם: מאת מכרו. מאת מכיריו הרגיל אצלו: בדק. בקיעה ובדק החומה: ח ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית משלכם: כי לבדק הבית תתנהו. אם יפחות ואם יותיר יותיר: י מימין בבא איש. מימין ביאת האנשים: אצל המזבח העזרה: שומרי הסף. שופי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגמו יונתן אמרכליא והאמרכלים שבעה היו

לגביה

באור

אבל הנגינה אינה מסכמת לפירוש זה: (ה) כל כסף הקדשים, בתחלה כלל הכל ואחר כך פרט, והוא כסף עובר, כסף ערך, וכסף נדבה, כך משמעות ופשט המקרא, ואמר להם המלך שהכהנים יקחו להם כל הכסף הזה יהיה רב או מעט, ותמורת זאת יחזקו מכספם בדק הבית: (ח) כי לבדק הבית, פשוטו של מקרא כך הוא, המלך אמר להם אתם לקחתם עד עתה הכסף ותתנוהו באוצרותיכם, ומעתה אל תתנו באוצרותיכם, כי אם תחזקו ממנו את בדק הבית. אבל הכהנים לא רצו זאת כי גמרו והתקינו שלא יהיה ידם כלל בעסק הזה. ולכך לקח הכהן הגדול ארון אחד וכו':

ב פקרתי

הַמּוּבָא בֵית יְהוָה: טו כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה: טז וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים: יז כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ:

איינגעבראכטען געלדע ניכט פערפערטיגט; (טו) זאנדערן מאן גאב אללעס דען ארבייטסלייטען, וועלכע דען טעמפעל דאמיט ווידער אין שטאנד זעצטען. (טז) אויך ווארדע פאן דען מענגערן, דורך וועלכע דאז געלד דען ארבייטערן אויז־געצאהלט ווארדע, קיינע רעכנונג אבגעפאדערט; דען מאן וואוסטע, דאס זיא מיט רעדליכקייט צו ווערקע גינגען. (יז) דאז געלד פאן שולד־ אונד זינדענאפפער אבער ווארדע ניכט אין דען טעמפעל געבראכט; דיזעס געהערטע דען פריסטערן.

פרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין ב' ספרים. בראשון קורין שנים גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר השני קורא המפטיר פרשה זו:

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח:

הפטרה לפרשת זכור

(שמואל א' ט"ו א' — ל"ד)

א **וַיֹּאמֶר** שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֲךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה:

כאן מתחילים האשכנזים:

ב **כֹּה** אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם: ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר: ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם

(א) **שמואל** שפראך צו שאול: «זיהע! מיך האט דער הערר געזאנדעט, דיך צום קעניגע צו זאלבען איבער זיין פאלק, איבער ישראל; געהארכע נון אויך דער שטיממע דעס עוויגען! (ב) זא שפריכט דער הערר צבאות: «איך וויל אהנדען וואז עמלק אן ישראל געטהאן, וואז ער איהם צוגעפיגט, אלז ער הע־רויפצאג אויז מצרים. (ג) ציהע אלזא הין, שלאגע דען עמלק, פערבאננע אללעס זייניגע, אהנע שאנונג, טעדטע אללעס, מעננער אונד וויבער אונד קינדער אונד זייגלינגע, אכס אונד שאף אונד קאמעעל אונד עזעל.» (ד) שאול ענטבאט הירויף דאז פאלק, צעהלטע זיא מיט לעממערן, אונד

פאנד

בטלאים

רש"י

לשבעה שערי העזרה בתוספתא דשקלים: יא ויהי כיום אל יום בראותם כי רב הכסף. ויעל סופר המלך וגומר יב ונתנו את הכסף המתוכן. היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנים אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי המלאכה: המתוכן. ל' מניין כמו ותוכן לבנים תתנו: המופקדים. הממונים: ויוציאוהו. ל' הוצאה לשכור חרשי העץ: ולבונים. הם אמרכלין חורשי האבן שחביריהם עושים על פיהם ראשי האומנות: יג ולגודרים. בוני החומה תלמידי האמרכלין ולחוצבי האבן מן ההר: יד ספות כסף מזמרות. הם כלי שיר: טז ולא יחשבו את האנשים. לא היו האמרכלין צריכין לחשבון עם האנשים הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושים: יז כסף אשם וכסף חטאת. המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יוצא בית ה' לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות.

א **ועתה** שמע לקול דברי ה'. פעם אחת נתקלקלת עתה הזהר בעצמך: ב משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה: ג וישמע שאול

לשון

באור

ב פקדתי, עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל (רד"ק): (ד) וישמע, השמיע את העם שיקבצו אליו למלחמה

הפטרה לפרשת זכור

פאנד צוייא מאהל הונדערט טויזענד מאן פוספאלק, אונד נאך צעהן טויזענד פאן דען לייטען יהודה'ס. (ה) שאול ריקטע געגען דיא הויפטשטאדט עמלק'ס, אונד גריף זיא אן אים טהאל; (ו) ליס אבער פארהער דעם קיני זאגען: « מאכט אונד טרענט אייך פאם עמלק, איך קעננטע אייך זאנסט מיט פערטילגען, דא איהר דאך ישראל גיטע ערציגט האבט, אלז ער הערויף צאג פאן מצרים.» אונד קיני טרעננטע זיך פאן עמלק. (ז) שאול שלוג דען עמלק פאן חוילה ביז נאך שור הין, דאז אן מצרים שטעסט. (ח) אגג, דען קעניג עמלק'ס, נאהם ער לעבענדיג געפאנגען, דאז זעממטליכע פאלק אבער מאכטע ער מיט דעם שווערטע נידער. (ט) שאול זאוואהל אלז דאז פאלק שאנטען דען אגג, אויך דאז בעסטע אונטער דען שאאפען אונד רינדערן, דאז מאסטפיה, דיא פייסטען לעממער אונד איבערהויפט אללעס, וואז גוט וואר, אונד וואללטען עז ניכט פערבאננען, אללעס פערעכטליכע אונד גערינגשעצציגע אבער פערבאננטען זיא וואהל. (י) דא ווארד דאז ווארט גאטטעס דעם שמואל פאלגענדער מאאסען, (יא) « עז רייעט מיך, דאס איך שאול צום קעניגע איינגעזעצט האבע; ער איזט פאן מיר אבגעוויכען, אונד האט מיינען בעפעהל אונערפיללט געלאססען.» דיזעס קרענקטע דען שמואל, אונד ער פלעהטע צום עוויגען דיא גאנצע נאכט. (יב) דעם מארגענס מאכטע ער זיך פריה אויף, אום שאול ענטגעגען צו געהען, אונד מאן בעריכטעטע איהן, שאול זייא נאך כרמל געקאממען, האבע דאזעלבסט איין זיגסצייכען עררריכטעט, זיך דארויף וויטער געווענדעט, אונד זייא נאך גלגל הינאב געגאנגען. (יג) אלז שמואל ענדליך דען שאול טראף, רעדעטע איהן דיזער פאלגענדער מאאסען אן: «געזעגנעט זייעסט דוא דעם הערען! איך האבע דעם הערען ווארט ערפיללט.» (יד) יענער אבער ערווידערטע: « וואהער דען דיא שטיממע פאן

שאאפען

בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה: ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל: ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם: ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב: ט וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ: י וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר: יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה: יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל: יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה: יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה

קול

באור

למלחמה, בל"א (אויפביטן, ענטביטן): בטלאים, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם: ועשרת אלפים את איש יהודה, שעורו ואת איש יהודה פקד עשרת אלפים, כי כן הוא אומר ויפקדם מאתים אלף, שהוא במקום ויפקוד אותם. ואולי שאיש יהודה היו פרשים, ולכן מנה אותם בפרט, כי הראשונים היו רגלי כנזכר בהדיא: (ה) וירב, לשון מלחמה כאמרו הריב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם, ר"ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יבאו להלחם (מרלב"ג). ורד"ק הביא בשם ת"י וטקיס משריתיה ואגח קרבא בנחלא, ונוסחאות שלפנינו כתוב לבד כזה וטקיס משריתיה בנחלא: (ו) ויאמר שאול אל הקני, הרצון בו וכבר אמר קודם שנלחם בעמלק (רלב"ג). ואמר הרד"ק ז"ל ואע"פ שראינו בכבוש הארץ כי הקני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה, הלכו להם כלם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אוהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם ע"כ: (ט) ויחמול שאול, מעיד הכתוב שגם שאול חמל בעצמו על מיטב הצאן והבקר, ולא כמו שאמר אח"כ לשמואל שהעם לבד חמל: והמשנים, ת"י כמו הפטם והשמנים (רד"ק): וכל המלאכה, כטעם לרגל המלאכה אשר לפני: נמבזה, בתוספת מ"ם: ונמס, בחסרון אל"ף, ענינו ונמאס, והפוכו ימאסו כמו מים, שהוא במקום ימסו: (יב) מציב לו יד, ת"י ומתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא, ולפ"ז יהיה העקר חסר מן הספור, ולכן נראה הטעם שהיה מציב לו שם אות לזכר הנצחון במלחמה, כי כן מצינו בדברי הימים הקדמונים שהיו שרי הצבא מציבים להם אותות כאלה על מקומות גבוהות ורמות, והקימו בראש הגם תמונת יד לסימן הכח והחוזק: ויסוב ויעבור, שאול: (יד) ומה קול הצאן, מדכתיב ומה בוי"ו נראה שהוא כתשובה על דברי שאול ולא כשאלה

בפני

רש"י

לשון הכרזה כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאים. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואח"כ מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר גם לא יספר מרוב: ה וירב בנחל. וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל. בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאה: ו אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הו' עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנא' יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב: עם כל בני ישראל. שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעל' עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל: ט והמשני'. אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים: נמבזה ונמס. כמו נבזה והמ"ם טפילה בו: יא נחמתי. מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: יב מציב לו יד. בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס ויונתן תירגם והוא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה

ביזתא

קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: טו ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: טז ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמרו לו דבר: יז ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל: יח וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק ונלחמת בו עד־כלותם אתם: יט ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה: כ ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי: כא ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל: כב ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: כג כי חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את־דבר יהוה

וימאסך

שאַאָפֿען אונד רינדערן, דיא אין מיינע אָהרען דרינגט?» (טו) אונד שאול אַנטוואָרטעטע: «מאַן בראַכטע זיא פֿאָם עמלק מיט, וואָזעלבסט דאַז פֿאָלק דאַז בעסטע אונטער דעם קליינען אונד גראָסען פֿיהע פֿערשאָנטע, אום עז דעם עוויגען מיינעם גאָטטע, צו אָפּפֿערן; דאַז איבריגע האַבען וויר אַללעס פֿערבאַננט.» (טז) דאַרויף זאַגטע שמואל צום שאול: «האַלטע איין! איך וויל דיר זאַגען, וואַז דער הערר דיזע נאַכט צו מיר געשפּראָכען.» ער זאַגטע צו איהם: «רעדע.» (יז) שמואל שפּראַך: «וואַהרליך! דוא זאָללטעסט ניכט זאָ גערינג אין דיינן אויגען זיין, אַבער־ הויפּט דער שטעממע ישראל'ס, פֿאָם עוויגען צום קעניגע איבער ישראל איינגעזעצט!» (יח) ער זאַנדטע דיך אויף דיזען וועג, אונד שפּראַך: «געהע, פֿערטילגע יענע פֿרעפֿ־ לער, עמלק, בעקעמפֿפֿע זיא, ביז דוא זיא פֿעלליג פֿערניכטעט האַסט.» (יט) וואַרום געהאָרכטעסט דוא נון דער שטיממע דעם עוויגען ניכט? זאָנדערן פֿילסט בעגיריג איבער דיא בייטע הער, אונד האַנדעלסט מיספֿעלליג אין דעם עוויגען אויגען?» (כ) שאול אַנטוואָרטעטע: «וואָהל געהאָרכטע איך דער שטיממע דעם עוויגען, אונד גינג אויף דעם וועגע, דען ער מיך געשיקט האַטטע. אגג, דען קעניג עמלק'ס ברינגע איך (געפֿאַנגן) הער, עמלק זעלבסט אַבער האַבע איך אויפֿגעריבען. (כא) דאַס פֿאָלק נאַהם אויך עטוואַס פֿאָן דער בייטע אַן שאַאָפֿן אונד רינדערן, דאַז פֿאָרציגליכערע אויז דעם פֿערבאַננטען גוטע, אום זיא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אין גלגל צו אָפּפֿערן.» (כב) שמואל אַבערשפּראַך: זינד דען דעם עוויגען בראַנד־ אונד שלאַכטאָפּפֿער זאָ וואָהלגעפֿעלליג, וויא געהאָרזאַם פֿיר דעם עוויגען שטיממע? ניין, געהאָרכען איזט בעססער דען אָפּפֿער, געהאָרזאַם זיין בעססער דען דער ווידדר פֿעטט. (כג) ווידערשפּענסטיגקייט אַבער וויא צויבערזינדע שטראָפֿ־ באַר, ווידערזעצליכקייט וויא אַבגעטטערייא אונד בילדערדיהנסט. דוא האַסט דעם עוויגען בעפֿעהל פֿערוואָרפֿען,

ער

רש"י

ביזתא: טז הרף. כתרגומו אוריך סמתן: יז ראש שבטי ישראל אתה. ת"י שבטא דבנימין עבד בימא ברים כל עמא כמה שנאמר בנימין לעיר רודם: יח עד כלותם אותם. העם אשר אתך כילו אותם: יט ותעט. כמו ותעף ל' עיט: כא ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך כמה שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו ויונתן תירגם קדם די חרמון: כב הנה שמוע. בקולו מזבח טוב. להקשיב מחלב אילים זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: כג כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר וכעונש של און והרפים כן עונש של הפצר. וי"ת הרי כתוב גברא דשאלין בקסמא כן חובת כל היניס דמסרב על מילי נבייא. הפצר. ל' תוספות וכן

ויפצר

באור

בפני עצמה, כלומר אם נאמת הקיימות את דבר ה', איך אפשר שאשמע קול הצאן במחנה: (טו) מעמלקי הביאום, המביאים, וכאלו לא ידע הוא ממנו מאומה, כי אם הביאום ברצון העם אשר חמל וגומר: (טז) הרף, לדבר אלי כדברים האלה אשר לא כן, כי אם אנכי אגיד לך את אשר דבר ה' אלי מהדבר הזה שהחטא תלוי בך יותר מהעם, כי היה לך למחות בהם, ולא לעשות כרצונם, כי אם קטן בעיניך אתה, מ"מ ראש שבטי ישראל אתה, אשר ה' משחו למלך, לצות לעמו ישראל ולהנהיגם בחקי ה', ולא לשמוע בקולם להעבירם עליהם, ולכן מאסך ה' ממלך, כי אינך ראוי לזה בעבור מורך לבך: (כ) אשר שמעתי. כן הוא ששמעתי בקול ה', יש כי שתבוא במקום אשר, ויש אשר שתבוא במקום כי: ואביא את אגג, כלומר אם לא המיתיו עם אחרים לא שלחתיו לנפשו כי אם הביאותיו ויומת: (כא) ראשית החרם, ממיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו (רד"ק), ולדעת מורי' יוא"ל נ"י אמר שאול שאפילו העם לא עברו את פי ה' בלקחם מיטב הצאן והבקר לזבוח לה', כי זה ג"כ חרם, לא שהוא ראשית החרם, כלומר חרם מובחר, כי כן מצינו שנקרא הקרבן חרם, כדכתיב (ויקרא כ"ז כ"ח) כל חרם קדש קדשים הוא לה'. ויתורגם א"כ (דאז פאלק נאהם פאן דער בייטע שאפע אונד רינדער אום אלז איין פארציגליכעס באן־גוט דעם עוויגן גאפפרט צו ווערדן): (כג) כי חטאת קסם מרי, חסר כ"ף הדמיון להורות על השווי הגמור, ובת"י אחרי כתוב גבריא דשאלין בקסמא וגומר, וכבר נודע שמלת חטאת כולל בין החטא בין העונש, ולכן הרכבתי שני העניינים בתרגומי: ואון לשון ע"ז, כדכתיב מזכיר לבונה מברך און (ישעיה ס"ו), וכן תרגם א"א מורי נ"י (עיין לעיל בהפטרת שבת וראש חודש): הפצר, ענין חוזק במעשה או בדברים, כלומר שיעשה בחוזקה נגד רצון

השם

הפטרת פרשת זכור

וימאסך ממלך: כד ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם: כה ועתה שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: כו ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל: כז ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע: כח ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך: כט וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם: ל ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד־זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך: לא וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה: לב ויאמר שמואל הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות: לג ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את אגג לפני יהוה בגלגל: לד וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־ביתו גבעת שאול:

וידבר

ער פערווירפט דיך, דען קעניג. (כד) שאול אנטוואָרטעטע דעם שמואל: «איך האבע געזינדיגט, דאס איך דעם עוויגען בעפעהל אונד דיינע וואָרטע איבערטרעטען, דאס איך דאז פאָלק געפירכטעט אונד זיינעם פערלאנגען געהערגעגעבען האבע. (כה) פערצייהע דאָך דיסמאהל מיינען פעהלטריטט, אונד קעהרע מיט מיר צוריק, דאז איך דען עוויגען אנבעטע: (כו) שמואל אבער זאגטע צום שאול: «איך קעהרע ניכט מיט דיר צוריק; דוא האסט דעם עוויגען וואָרט פעראכטעט, אונד דער עוויגע העלט דיך פיר אונווירדיג, פערנער קעניג איבער ישראל צו זיין. (כז) שמואל וואנדעטע זיך, אום וועג צו געהען, דא ערגריף ער דיא עקקע זיינעם געוואנדעס, אונד עז צעררים. (כח) דא זאגטע שמואל צו איהם; זאָ האט דער העררדיר הייטע דיא הערשאפט ישראל'ס ענטריססען, אונד זיא דיינעם גענאָססען געגעבען, דער בעססער איזט אלז דוא. (כט) אונד ישראל'ס צופערזיכט ליגט ניכט, בערענקט זיך ניכט, איזט קיין מענש, דער רייע פיהלט.» (ל) יענער זאגטע: «איך האבע געזינדיגט, אבער עהרע מיך נור איצט פאָר דען עלטעסטן מיינעס פאָלקעס אונד פאָר גאנץ ישראל, אונד קעהרע מיט מיר אום, דאס איך דען עוויגען, דיינען גאָטט, אנבעטע.» (לא) דא פאָלגטע שמואל דעם שאול, אונד דיזער בעטעטע דען עוויגען אן. (לב) דארויף זאגטע שמואל: «ברינגט מיר דען אגג, קעניג פאָן עמלק, הער! אגג גינג געלאססען צו איהם הין, אונד שפראך: «וואהרליך! דער טאָד האט זיין ביטטערעס פיר מיך פערלאָרען.» (לג) שמואל ערווידערטע: «האט דיין שווערט זאָ מאנכען מיטטערן דיא קינדער געראובט, זאָ זייא אויך דיינע מוטטער, וויא דיזע פרויען, דער קינדער בעראובט!» אונד טערטעטע איהן פאָר דעם עוויגען אין גלגל. (לד) שמואל גינג דארויף נאך רמה, אונד שאול צאָג היים נאך גבעת שאול.

(א) גאָטטעס

באור

השם יתעלה: (כד) חטאתי, כאן הודה שאול על האמת, וטעם כי יראתי כטעם כי עברתי, דהיינו חטאתי במה שעברתי וגו' ובמה שיראתי וגו': (כז) ויחזק, שאול בכנף מעילו של שמואל לבל ילך מאתו, וכיון ש קרע אמר שמואל זהו לסימן שקרע ה' ממלכות ישראל מעליך: (כט) נצח ישראל, שבו ינצחו על אויביהם, ובחר לשון נצח, לפי שהוא ענין קיום והתמדה, ואמר שלא ישנה לעולם בשום ענין: (לב) מעדנות, הלך אליו בתענוג, כי בחר מותו מחייו (רד"ק), וזה א"כ טעם כי סר מר המות, כלומר כי פר מרירותו ונהפך למתיקות: (לג) וישסף, ענין בקועה בדברי חז"ל:

ה בהקדשי

רש"י

ויפלר בו הרבה עליו דברים: כד יראתי את העם. דואג האדומי: כז ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שהשפיל שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהי' שם אהל מועד. ומדרש אגדה חולקים אמוראים יש שאומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרו' כנף מעילו הוא ימלך תחתיו. והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלך תמלוך: כט וגם נצח ישראל לא ישקר. ואם האמר אשוב מעונו לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן: לב אגג מעדנות. יונתן תירגם אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירת המות: לג כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהן שהיית מזנב בחורי ישראל: וישסף. חתכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופסח ובגמרא שלנו יש הוא מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

א ויהי

פורים שושן לבני כרכים שחל להיות בשבת

מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בשלח. ויבא עמלק עד סוף הפרשה. ומפטירין הפטרת זכור הכתובה לעיל:

בשבת שחל בו פ' פרה מוציאין ב' ספרים׃ בראשון קורין שבעה גברי בפ' השבוע וקדיש לעילא׃ ובספר שני קורא המפטיר פ' ז׃

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ זאת חקת התורה אשר־צוה יהוה לאמר דבר אל־בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין־בה מום אשר לא־עלה עליה על׃ ונתתם אתה אל־אלעזר הכהן והוציא אתה אל־מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו׃ ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל־נכח פני אהל־מועד מדמה שבע פעמים׃ ושרף את־הפרה לעיניו את־ערה ואת־בשרה ואת־דמה על־פרשה ישרף׃ ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל־תוך שרפת הפרה׃ וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל־המחנה וטמא הכהן עד־הערב׃ והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד־הערב׃ ואסף ׀ איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני־ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא׃ וכבס האסף את־אפר הפרה את־בגדיו וטמא עד־הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם׃ הנגע במת לכל־נפש אדם וטמא שבעת ימים׃ הוא יתחטא־בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם־לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר׃ כל־הנגע במת בנפש האדם אשר־ימות ולא יתחטא את־משכן יהוה טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא־זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו׃ זאת התורה אדם כי־ימות באהל כל־הבא אל־האהל וכל־אשר באהל יטמא שבעת ימים׃ וכל כלי פתוח אשר אין־צמיד פתיל עליו טמא הוא׃ וכל אשר־יגע על־פני השדה בחלל־חרב או במת או־בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים׃ ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל־כלי׃ ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על־האהל ועל־כל־הכלים ועל־הנפשות אשר היו־שם ועל־הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר׃ והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב׃ ואיש אשר־יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש יהוה טמא מי נדה לא זרק עליו טמא הוא׃ והיתה להם לחקת עולם ומזה מי־הנדה יכבס בגדיו והנגע במי הנדה יטמא עד־הערב׃ וכל אשר־יגע־בו הטמא יטמא והנפש הנגעת תטמא עד הערב׃

הפטרת פרשת פרה

הפטרת פרשת פרה יחזקאל ל"ו ט"ו עד כ"ג

א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ ב בן־אדם בית ישראל ישבים על־אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטמאת הנדה היתה דרכם

(א) גאטטעס װאָרט װאַרד מיר, װיא פאָלגט׃ (ב) «מענשענזאָהן! דאז הויז ישראל זיצט אין זיינעם רייכע, אונד פעראונרייניגט עז דורך זיינע זיטטען אונד האנדלונגען; אבשייליך וויא אונרייניגקייט איינער אבגעזאָנדערטען זינד איהרע

ר ש " י

א ויהי דבר ה' אלי לאמר׃ ב בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגומר׃ כטומאת הנדה המנודה

הפטרה לפרשת פרה

דַּרְכָּם לְפָנָי׃ ג וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ ד וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ ה וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ ו וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ ז לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ ח וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ ט וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ י וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ יא וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ יב וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ יג וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ יד וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ טו וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ שׁ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ טז וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם

ועל

איהרע זיטטען. (ג) דרום שיטטע איך מיינען גרים איבער זיא אויז וועגען דעם בלוטעס, דאז זיא אים לאנדע פֿערגאססען אונד דיזעס דורך איהרע גרייעל פֿעראונרייניגט האבען. (ד) איך צערשטרייע זיא אונטער פֿעלקער, ווערפֿע זיא אין לענדער אומהער, ריכטע זיא נאך איהרען זיטטען אונד האנדלונגען. (ה) דיזעס ווירד קונד אונטער דען פֿעלקערן, אונטער וועלכע זיא געקאממען, דיזע ענטווייהען מיינען הייליגען נאמען, אינדעם זיא פֿאן איהנען זאגען: «דעס עוויגען פֿאלק איזט דיס, אויז זיינעם לאנדע זינד דיא געקאממען!» (ו) איך אבער וויל שאנען מיינעס הייליגען נאמענס, דען דאז הויז ישראל'ס ענטווייהט האט אונטער דען פֿעלקערן, אונטער וועלכע זיא געקאממען. (ז) דרום זאגע דעם הויזע ישראל'ס: «זא שפריכט גאטט, דער עוויגע: «ניכט אייערעטוועגען, הויז ישראל'ס! זאנדערן מיינעס הייליגען נאמענס וועגען, דען איהר ענטווייהט האבט אונטער דען פֿעלקערן, וואהין איהר געקאממען זייד, טהוע איך דיס, (ח) אונד הייליגע מיינען גראסען נאמען, דער אונטער דען פעלקערן ענטווייהט איזט, דען איהר אונטער איהנען ענטווייהט האבט; דאמיט זיא עז וויססען, דיא פֿעלקער, דאס איך דער עוויגע זייא, שפריכט גאטט, דער הערר, ווען איך דורך אייך, פֿאר איהרען אויגען, געהייליגט ווערדע. (ט) איך נעהמע אייך וועג פֿאן דען פֿעלקערן. זאממלע אייך אויז אללען לענדערן, אונד ברינגע אייך נאך אייערעם ערדרייך, (י) שפרענגע אויף אייך רייניגונגסוואססער, דאס איהר ענדליך ריין ווערדעט; יא, פֿאן אלל אייערער אונרייניגקייט אונד אלל אייערן גרייעלן, וויל איך אייך רייניגען. (יא) איך געבע אייך איין נייעס הערץ, אונד לאססע איינן נייען גייסט אין אייך וואלטען; זאנדערע דאז שטיינערנע הערץ אויז אייערם קערפער, אונד געבע אייך איין הערץ פֿאן פֿלייש. (יב) אונד לאססע מיינען גייסט אין אייך וואלטען, אונד וויל מאכען, דאס איהר מיינען געזעצען פֿאלגט, אונד מיינע בעפֿעהלע בעאבאכטעט, אונד דארנאך האנדעלט. (יג) איהר בעוואהנט דאן דאז לאנד, וועלכעס איך אייערן עלטערן געגעבען אונד זייד מיין פֿאלק, אונד איך בין אייער גאטט. (יד) איך בעפֿרייע אייך פֿאן אללען אייערן אונרייניגקייטען, בעפֿעהלע דעם געטריידע, אונד פֿערמעהרע עז, לאססע אייך קיינען הונגער לײדען. (טו) איך פֿערמעהרע בוימעספֿרוכט אונד פֿעלדעספֿרוכט, דאמיט איהר נימאלס מעהר דעם פֿארוואורף דעם הונגערליידענס אונטער דען פֿעלקערן אויזגעזעצט זייד. (טז) דאן מעגט איהר צוריק דענקען אן אייערע בעזע זיטטען אונד אונעדלע האנדלונגען, אונד אייך זעלבסט

פֿעראכטען

באור

(ח) בהקדשי בכם לעיניכם, ת"י כד אתקדש בכון לעיניהון, ובמסורה קטנה כתוב, בספר מינה בכם לעיניהם קרי, וכן מתורגם צל"א: (יב) אשר בחקי תלכו, פעול עשיתי, כלומר ע"י שאתן את רוחי בקרבכם אעשה שתלכו בחקי וגו', ולכן הוא מורכב בסימן יחס הפעול את:

א כל

רש"י

המסילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותחזור לשוב אליה: ה ויבא. לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה ומטה אזן מה היו אומרים. השבאים הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להציל' במדרש איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכול' בידו להציל את עמו ואת ארצו: ז לא למענכם אני עושה. התשועה שאושיעכם: ח וקדשתי את שמי. ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכם מן הגוים: י מים טהורים. אכפר עליכם ואעביר טומאותיכם כהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת: יא לב חדש. יצר שנתחדש לטובה: טז ונקוטותם בפניכם. דמו"ניר בלע"ז (והוא דעמע"נער

וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם: יז לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל: יח כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת: יט וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר: כ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ: כא וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי:

כאן מסיימים הספרדים

כב כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם: כג כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

פֿעראַכטען, וועגען אייערער זינדען אונד אייערער גרייעל. (יז) דאַס איך'ס ניכט אייערעטוועגן טהוע, ווערדעט איהר דאַן וואָהל איינזעהען, שפּריכט גאָטט, דער העדר; שעמט אייך אונד ערדעטהעט דאַן אייערער זיטטען וועגען, הויז ישראל'ס! (יח) זאָ שפּריכט גאָטט, דער העדר: »צור צייט, ווען איך אייך פֿאָן אללען אייערן זינדען רייניגע, וויל איך דיא שטעדטע ווידער בעזעצען, אונד דיא טרימּמער זאָללען אויפֿגעבויעט ווערדען. (יט) דער עדע באָדען זאָלל אַנגעבויעט ווערדען, דאַ ער זאָנסט דעם פֿאָראיבערגעהענ⸗דען איינער וויסטע גליך. (כ) דאַן ווירד מאַן זאַגען: »וויא דיס וויסטע לאַנד איינעם גאַרטען עדן'ס נון גלייך געוואָר⸗דען! דיא וויסטען, עדען אונד פֿערפֿאַללענען שטעדטע, וויא פֿעסט נון ווידערום אונד וויא בעוואָהנט!« (כא) דיא פֿעל⸗קער, דיא רונד אום אייך העראיבריג בלייבען, ווערדען איינ⸗זעהען, דאַס איך, דער עוויגע, דיא פֿערהעערטן שטעדטע, אויפֿגעבויעט, דען עדען באָדען בעפּפֿלאַנצט, איך, דער עוויגע, עז פֿערהייסען האַבע אונד אויך פֿאָללבראַכט.« (כב) זאָ שפּריכט גאָטט, דער העדר: »אויך דאַרין ווערדע איך פֿאָן דעם הויזע ישראל'ס מיך ערביטטען לאַססען, אונד איהנען טהון, דאַס איך איהרע מענשענמענגע וויא דיא שאַפֿע פֿערמעהרע. (כג) וויא דאַז קליינפֿיה צום הייליגען אָפּפֿער, וויא דיא שאַפֿמענגע צו ירושלים אין דען פֿעסטטאַגען, זאָ זאָללען דיא צערטרימּמערטען שטעדטע פֿאָללער מענשען ווערדען, אונד איינזעהען, דאַס איך דער עוויגע זייא.«

בשבת שלפני ר"ח ניסן מוציאין ב' ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא • ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בא • החודש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות • ומפטירין הפטרה זו • ואם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין ג' ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע • ובספר שני קורא השביעי בפרשת פנחס • וביום השבת ובראשי חדשיכם • ובספר השלישי קורא המפטיר בפ' בא החודש הזה לכם • ומפטירין הפטרה זו ביחזקאל סימן מ"ה:

הפטרה לפרשת החדש

(יחזקאל מ"ה ט"ז עד מ"ו י"ח)

א כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל: ב וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד

בית

(א) אַללעס פֿאָלק דעם לאַנדעס מוס דיזע העבע דעם פֿירסטען אין ישראל געבען. (ב) דער פֿירסט אַבער נימּמט איבר זיך דיא גאַנצע אָפּפֿר, דיא שפּייז⸗ אונד טראַנקאָפּפֿער פֿיר דיא פֿייער טאַגע, נייִמאָנדע אונד שבת⸗טאַגע: איבערהויפּט פֿיר אַללע פֿעסטצייטען דעם הויזעס ישראל; ער שאַפֿפֿט אויך דיא זינדענאָפּפֿער אָן אונד דיא מעהלאָפּפֿער, וויא אויך בראַנד⸗ אונד שלאַכטאָפּ⸗פֿער צור פֿערזעהנונג פֿיר דאַז

הויז

רש"י

דעווע"נער • זיך קוועלין • וכן יחזקאל ו' ט') ונקטו בפניהם בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלת' לפני ואני גומל לכם טוב': יט והארץ הנשמה תעבד • הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: כ היתה כגן עדן • עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות • זה יומם הבים עכשיו בצורות ישבו: כב אדרש לבית ישראל • אתפתה להם בתפילתם כדורשם אותי על זאת: ארבה אותם • כצאן אדם לרוב: כג כצאן קדשים • שהיא באה לירושלם במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אמגינון באינשא ואלחינון בבעירא כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם:

א אל התרומה הזאת • האמורה למעלה לדעת כל עם הארץ תהי': ב ועל הנשיא • אומר אני שהנשיא הזה

באור

(א) כל עם הארץ וגו', ת"י כל עמא דארעא יהון מבדין ית אפרשותא הדא לרבא בישראל, וכענין הזה תרגמתי. והתרומה הזאת מבוארת

בית־ישראל: ג כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקחו פר־בן־בקר תמים וחטאת את־המקדש: ד ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית: ה וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית: ו בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ז ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת: ח ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ט ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: י בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן:

יא כה

הויז ישראל. (ג) זא שפריכט גאטט, דער העדר: « אם ערסטען טאגע דעם ערסטען מאנאטעס נימסט דוא איין יונ־געס רינד אהנע פעהל, אונד רייניגסט דאז היילגטהום. (ד) דער פריסטער נעמליך נימט פאן דעם בלוטע דעם ענטזינדיגונגסאפפערס, אונד ברינגט עז אן דיא פפאסטען דעם הויזעס אונד אן דיא פיר ווינקעל אם פארשפרונגע דעם אלטארעס, אונד אן דיא פפאסטען דעם טהארעס אם אינ־נערן האפע. (ה) עבען זא מאכסט דוא עז אויך אם זיבענ־טען דעם מאנאטעס, (מאנכעס אונפארזיכטיגען אדער אונבעזאננענען מענשען וועגען), אונד פערזעהנסט דען טעמפעל. (ו) אם פירצעהנטען טאגע דיזעס ערסטען מאנאטעס האבט איהר דאז איבערשרייטונגסאפפער, אונד דארויף איין זיבענטעגיגעס פעסט, אן וועלכעם אונגעזייער־טעס בראד געגעסען ווירד. (ז) דער פירסט ברינגט אן די־זעם טאגע, פיר זיך אונד פיר אללעס פאלק דעם לאנדעס, איינען שטיר צום זינדענאפפער. (ח) דיא זיבען פעסטטאגע הינדורך אבער ברינגט ער טעגליך, אלז בראנדאפפער, דעם עוויגען צו עהרען, זיבענשטירע אונד זיבען ווידדער אהנע פעהל, אויך יעדען טאג איינען ציגענבאק צום זינדענאפפער, (ט) אונד צום מעהלאפפער איין איפה פיר יעדען שטיר אונד איין איפה פיר יעדען ווידדער, אונד צו יעדעם איפה איין הין אהל. (י) אם פונפצעהנטען טאג דעם זיבענטען מאנאטעס איזט אבערמאהלס פעסט, אונד עז ווערדען ווידערום זאלכע זיבען טאגע פאללבראכט, זאוואהל אין אנזעהונג דער זינדענ־ אונד בראנדאפפער, אלז אויך דער מעהלאפפער אונד דעם אהלס.»

(יא) זא

באור

מנוארת בפרשה הקודמת : (ג) תקח, כנגד כלל העם מדבר : (ד) ולקח הכהן, פרט אחר כלל כדרך הכתוב, וכדמתורגם : מדם החטאת, מטמאם וחטאת את המקדש שזכר, וכדמתורגם בל"א : (ה) מאיש שוגה ומפתי, בעבור שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס, או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס, ובעבור זה יעשו כפרה ג"כ בשבעה לחודש (רד"ק) : (ו) הפסח, שחיטת הפסח (הנ"ל) : שבעות ימים, כמו שבעת ימים, וכן לעומות אחד האלקים

רש"י

הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של ר' מנחם שבמלך מדבר : ג כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחדש וגומר. תקח פר בן בקר תמים. הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהו המלואים באחד בניסן : וחטאת. וטהרת : ה וכן תעשה בשבעה בחדש. י"ל כן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בשבעה שבטים שחטאו דבר והורה בית דין שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב צבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי וגומר. הרי זה מקר' מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואים שיהא מזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר : ו שבועות ימים. ע"ש שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות. מצותי. מצות יאכל. ומצות יאכלו בו בחג : ז ועשה הנשיא ביום ההוא וגומר. רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין ד"ת ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גוריון שישב בעליה ודרשו ובעונינו נעלם ממנו מה שדרש בקרבנות האלה. פר בארבעה עשר בניסן למה. ואומר אני שזה בארבעה עשר בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואים ומגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם י"ט לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות כמו שאמור למעל' ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים וגו' : ח שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום. והתורה אמרה פרי' בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים ושבעה אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה וביום החדש פר בן בקר תמי' וששת כבשים ואיל שוה אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילים ליום צירוף יחד יום ביומו עולה שבעה פרים לשבעת ימים : וחטאת שעיר עזים ליום. שעירי הרגלים : ט ומנחה איפה לפר. מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמרה תורה שלשה עשרונים ויש לומר איפת קמח להוציא סלת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין : ואיפה לאיל. אף זו קמח להוציא ממנה שני עשרוני' סלת מנופה כל צרכה כמו ששנינו שתי הלחם שתי עשרונות משלש סאין : ואיפה לפר למדך שאם לא מצא סלת מנופה כל כך יביא משל עשרון לסאה : הין לאיפה. לא ידעתי למה וי"ל לא שיקריב ההין כולו אלא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי

שנתות

יא כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ: יב וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב: יג וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהֹוָה: יד וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהֹוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים: טו וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: טז וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ: יז וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: יח וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא: יט וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהֹוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵאוּ: כ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ:

ובחגים

(יא) זאָ שפריכט גאָטט, דער העררּ: „דיא פּפאָרטע דעס איננערן האָפעס, דיא צור מאָרגענזייטע ליגט, זאָלל פערשלאָססען בלייבען וועהרענד דער זעכס ווערקטאַגע; אבער אַם שבת־טאַגע ווירד זיא געעפּנעט, אונד זאָ אויך אַם ניימאָנדסטאַגע. (יב) דער פירסט קאָממט דאַן דיא האַללע הערויף ביז פאָר דיא פּפאָרטע, אונד בלייבט אַן דען פּפאָסטען דערזעלבען שטעהען, וועהרענד דאַס דיא פריסטער זיין בראַנדאָפּפער אונד זיינע פריידענאָפּפער צובערייטען, אַלזדאַן ביקט ער זיך אַן דער שוועלע דער פּפאָרטע, אונד געהט ווידערום וועג; דאָך ווירד דיא פּפאָרטע ביז אויף דען אָבענד ניכט ווידערום פערשלאָססען, (יג) זאָנדערן דאַז פאָלק בעטעט, אַן דען שבת־טאַגען אונד ניימאָנדסטאַגען, אַם איינגאַנגע דיזער פּפאָרטע צום עוויגען. (יד) דאַז בראַנדאָפּפער, דאַז דער פירסט, דעם עוויגען צו עהרען, אַם שבת־טאַגע דאַרברינגט! בעשטעהט אין זיבען שאַאַפען אָהנע פעהל אונד איינעם ווידדער אָהנע פעהל; (טו) דאַן מעהלאָפּפער צום ווידדער איזט איין איפה, צו דען שאַאַפען אבער, זאָ פיל ער, נאָך זיינעם פערמעגען, געבען וויל, אונד צו יעדעם איפה איין הין אֶהל. (טז) אַם ניימאָנדסטאַגע איין יונגעס רינד אָהנע פעהל, אונד זעכס לעממער אונד איינען ווידדער, אויך זעממטליך אָהנע פעהל; (יז) צום שטיר איין איפה אונד צום ווידדער איין איפה, אַלז מעהלאָפּפער, צו דען שאַאַפען אבער נאָך פערמעגענסאומשטענדע, אונד צו יעדעם איפה איין הין אֶהל. (יח) ווען דער פירסט קעממט, זאָ וויא ער דורך דיא האַללע צור פּפאָרטע הינצו געהט, זאָ געהט ער אויך אויף עבענדיזען וועג צוריק. (יט) אַן פעסטטאַגען אבער, ווען דאַז פאָלק פאָר דען עוויגען קעממט, זאָ מוס דער, וועלכער צום נערדליכען טהאָר צום אנבעטען איינגעגאַנגען איזט, צום זידליכען טהאָר ווידער הינויז געהען, אונד דער צום זידליכען טהאָר איינגעגאַנגען, מוס צום נערדליכען טהאָר ווידער הינויז געהען; מאַן קאַן ניכט דורך דאַזעלבע טהאָר ווידער אומקעהרען, דורך וועלכעס מאַן געקאָממען איזט, זאָנדערן מוס דורך דאַז געגענאיבער שטעהענדע הינויז געהען. (כ) זאָ אויך דער פירסט, דער אַלזדאַן מיטטען אונטער איהנען איזט, אונד מיט דען קאָממענדען קאָממט, אונד מיט דען וועגגעהענדען אויך ווידערום וועגגעהעט.

(כא)

רש״י

שנתות של הין: יא שער החצר הפנימי הפונה קדים וגו'. בני רבותינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה הוא לא יבא בו והיה סגור: יב דרך אולם השער מחוץ. כמו שאמור למעלה ואילמיו אל החצר החיצונה: דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחי שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש: ועמד על מזוז' השער. אותו שער הקטן הוא הפשפש: את עלתו ואת שלמיו. עול' ראייה ושלמי חגיגה ומקר' זה מוסב על י"ט. כ"ך מצאת"י בפירו"שים מדו"יקים: ועמד על מזוזת השער שער הפנימי הוא אשר בהר. מצאתי. הפשפש כדאמו' מר אופס' קרבנו של אד' קרבו ואינו עומד על גביו: לא יסגר עד הערב. ולמה לא יסגר: יג והשתחוו עם הארץ. כל היום וגם כל שבת ולערב יסגירוהו: יד ביום השבת ששה כבשים. לא ידעתי למה שהרי אומרה תורה שני כבשים וביו' השב' משמ' שבת בראשי' ומשמע יום טוב ואומ' אני שבת זו אינה שבת בראשי' אלא י"ט שטעון שבעה כבשים ושני אילי' ובא ולמדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא ימצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש: טו מתת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זו את זו: טז וביום החדש פר בן בקר תמימ'. ומקר' זה דרשו רבותינו במנחו' פר מה ת"ל לפי שנאמר בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר וששת כבשי' מה ת"ל לפי שנאמ' בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששה כבשים ומנין אפי' אחד ת"ל ולכבשי' כאשר תשיג ידו. וגו': יח ובבא הנשיא. ביום אחד' ובשבת בראשי' שאין ישראל מצווין על הראיה והוא בא להשתחוו': דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא. באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשו' העזרה קפנדרי' אבל במועדים שנאמר בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתי' בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצא

באור

החלקים כמו לעומת נפת"ח, וכן ת"י שבעא יומין (הנ"ל): (טו) מתת ידו, כמו שאמר איש כמתנת ידו, כלומר כפי השגת ידו וכדמפורש להלן כאשר תשיג ידו, כן פירשו המפרש. וחד מן חבריא אמר, שזה יתכן אצל הדיוט המקריב אבל לא אצל הנשיא, ולכן אמר טעם מתת ידו וכפי אשר תשיג ידו, כפי שאפשר להכניס בה ויתורגם בל"א (איינע האנד פאלל, זאפיל ער מיט דער האנד פאססן קאן) והבוחר יבחר: (יח) ובבא הנשיא, בשבת ובראש חודש: (יט) הבא וגו', הנכון שהטעם בעבור רבוי העם, למנוע הבלבול והערבוב ושלא יזיקו זו את זו: (כ) והנשיא

מועמד

כא וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ כב וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ כג וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ כד וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ כה וְעָשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ כו כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ כז וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ כח וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

(כא) אויך אן פעסט־ אונד פייערטאגן איזט דאז מעהלאָפפער צו יעדעם שטיר איין איפה, צו יעדעם ווידדער איין איפה, אונד צו דען שאאפן נאך מאאסגאבע דעס פערמעגענס, אונד צו יעדם איפה איין הין אֶהל. (כב) וויל דער פירסט איין פרייוויללינעס אָפפער, דעם עוויגן צו עהרען, ברינגען, עז זייא בראנדאָפפער אָדער פריידענאָפפער, זאָ ווירד איהם גלייכפאללס דאז טהאָר געעפפנעט, דאז צור מאָרגענזייטע ליגט, וועהרענד מאן זיין בראנדאָפפער אָדער פריידענאָפפער צובערייטעט, זאָ וויא אם שבת געטיהט; ווען ער אבער וועגגעהט, ווירד דאז טהאָר ווידערום הינטער איהם פערשלאָססען. (כג) פערנער ברינגסט דוא טעגליך, דעם עוויגן צו עהרען, איין יעהריגעס לאם אָהנע פעהל צום בראנדאָפפער, אונד דיזעס מוס איממער דעם מאָרגענס געשעהען. (כד) דאצו בערייטעסט דוא יעדען מאָרגען איין מעהלאָפפער פאָן אײנעם זעכסטעל איפה, אונד איינעם זעכסטעל הין אֶהל דאצו, אום דאז מעהל דאמיט אנצוקנעטען; דיזעס מעהלאָפפער, דעם עוויגען צו עהרען, איזט איין בעשטיממטער טהייל אויף איממערוועהרענדע צייטען; אונאונטערבראָכען (כה) זאָללען זיא דאז לאם, דאז מעהלאָפפער אונד דאז אֶהל מיט יעדעם מאָרגען צובערייטען. דיזעס איזט דאז בעשטענדיגע אָפפער.» (כו) זאָ שפריכט גאָטט, דער העדר: «ווען דער פירסט יעמאנדען פאָן זיינען זעהנען איין געשענק מאכט, זאָ איזט עז זיין ערבאייגענטהום, אונד בלייבט זיינען קינדערן; עז איזט איהר אייגענטהום דורכס ערברעכט. (כז) שענקט ער אבער פאָן זיינעם ערבגוטע איינעם זיינער דיהנער, זאָ געהערטע עז דיזעם ביז צום אללגעמיינען פרייהייטסיאהר, פעללט אבער אלזדאן ווידערום דעם פירסטען צוריק; נור זיין ערבאייגענטהום איזט פיר זיינע נאכקאָממען, אונד בלייבט דיזען. (כח) זאָ קאן אויך דער פירסט ניכטס פאָן דעם ערבגוטע דעס פאָלקעס נעהמען, אונד זיא אום איהר אייגענטוהם ברינגען; זאָנדערן קאן נור זיין אייגענטהום זייני קינדערן פערערבען, דאמיט נימאנד פאָן מיינעם פאָלקע פאָן זיינעם בעזיץ פער טריבען ווערדע.»

באור

מועמד בטעם אתנח, כלומר והנשיא כמוהם לא יצא במועד במקום שיבוא, כי במועדים הוא בתוך העם, ולכן בבואם יבוא ובצאתם יצא, מטעם שזכרנו: (כא) ובחגים ובמועדים, כלומר אבל בזה יהיו שוים: (כב) ועשה, העושה, הוא הכהן, וכמו שאמר לעיל ועשו הכהנים: (כד) חקת עולם מטעם כי חקך וחק בניך (ויקרא י'): תמיד, מוסב לכתוב שלאחריו, תמיד יעשו את הכבש בבקר בבקר, ולכן נקרא עולת תמיד כנזכר בתורה: (כו) כי יתן וגו', המפרשי' לא באׄרו אׄו הכתובים כראוי, ולע"ד הטעם כזה כי יתן הנשיא מתנה לאחד מבניו, הנה אז תהיה המתנה הזאת נחלת הבן הזה וקיימת לבניו של זה הבן, ואין לאחיו חלק בה, כי אחוזתם היא בנחלת אביהם. אמנם כי יתן הנשי' מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו, לא ינחיל העבד המתנה הזאת לבניו, כי אם תשוב ביובל לנשיא או ליורשיו, אך נחלתו לבדה, כלומר מה שנחל העבד מאבותיו הוא נחלת בניו ולהם תהיה, וכן לא יקח הנשיא מנחלת העם וגו': ושבת, כמו ושבה והתי"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם (רד"ק). ואדיין חבריא אמר טעם ושבת לנשיא, שיהיה דין יובל לנשיא, כי היובל נקרא שבת כמו השמטה:

הפטרה לשבת ור"ח

רש"י

יט ובא עם הארץ דרך שער צפון וגו'. כי נכחו יצאו. ומצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה: כ והנשיא. גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בפספס ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשות העזרה קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויכנס ויצא נכחו דרך שער ההתר וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו כלם הנשיא עם שאר העם ולא יצא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שב' בראשית שהשער מזרחי אין נכחו שער במערב: כב וכי יעשה הנשיא נדבה. בשאר ימי המעשה. ופתח לו את השער וגומר. לא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר יעשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו שאמר ביום השבת שבין' השבת הוא אומר והשתחוו עם הארץ פתח השע' ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחוות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: כג וכבש בן שנתו. עולת התמיד: כד ששית האיפה. ירושלמית שהיא חומש של מדברית והן שני עשרונים האחד למנחת התמיד וא' לחביתין ואף על פי שהחביתין קריבין להלהין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחוצהו כמו ששנינו במנחות: לרס את הסלת. איאפרי"ש בלע"ז (ובדפוס תנ"ך משנת רע"ח א אספר"שיר. והוא א אספער"שער. בו ספרענגין). ל"א איימ"ליר בלע"ז (והוא א מעל"ער. בו מענגן. בו מישן). לרס את הסלת ־ לבתת ולבלול בו את הסלת ל' רסוס כיון והכה הבי' הגדול רסיסים ולשון משנ' ־ אם היה עבה או מרוסם: כו שנת הדרור. שנת היובל: ושבת. כמו ושבה: אך נחלתו בניו להם תהיה כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לגמיתות לאחר:

בשבת ור״ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

הפטרת שבת וראש חודש (ישעיה ס״ו)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה
הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי
אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי
וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי:

(ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה
וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה
וְאֶל־זֶה אַבִּיט
אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי:

(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ
זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב
מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר
מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן
גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה:

(ד) גם

(א) זאָ שפריכט דער עוויגע :
דער היממעל איזט יא מיין טהראָן ,
דיא ערדע מיינער פיסע שעמעל ;
וואָצו איינען טעמפעל מיר ערבויען ?
וואָצו איינען אָרט , וואָ מיינע הערליכקייט
רוהען זאָלל ?

(ב) פירוואַהר ! מיינע מאכט ערשוף דיס גראָסע אלל ,
דורך מיין געטטליך וואָרט
ענטשטאנדען אללע וועזען ;
דאָרום בליק' איך הולדרייך
אויף דען דעמוטהספאָללען נור ,
דער , צערשלאגענען געמיטהס ,
מיינען אויזשפרוך ציטטערנד עהרט .

(ג) וויא ? היר שלאַכטעט מאַן איינען שטיר —
דאָרט וויר איין מענש געווירגט ;
אָפפערט היר איין שאַאף — בריכט דאָרט
איינעם הונדע דאז גניק ;
וויהט שפייזאָפפער היר — דאָרט דער זויען בלוט ;
רייכערט וויהרויך היר — בעטעט דאָרט
דען געצצען אַן ?

(ד) וועהלען זיא זאָ איהרע וועגע , האט אן זאָלכעם גרייעל איהרע זעעלע לוסט :

(ה) אָ

רש״י

א השמים כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם : איזה בית. אשר הוא כדי לשכינתי :
ב ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשת' ואת אשר ציומצומתי שכינתי בתוככם בהיותכם נשמעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכי' לבונה מקטיר לבוכ' כמו אזכרתה והית' ללחם לאזכרה :
ג מברך און. מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וצאו אלי : גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפיצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ

באור

(א) **השמים** כסאי , ע״ד שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי , ולא שיהיה הוא יתבר' גוף יושב בכסא , אלא ד״מ כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו (מרד״ק) : אי זה בית אשר תבנו לי , כלומר וכי סבורי' אתם שהבית אשר אתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף , לא אני לא צויתי על הבית כ״א כדי שיכונו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבוא שם להתפלל ולהעלות הקרבנות לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולצרפ' כדמו' הדבר הנשרף על המזב' , א״כ אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההיפך , ובזה אתם מכעיסים אותי (מהכ״ל) : (ב) ויהיו כל אלה נאם ה׳ , נראה טעם הכתוב לאמר הוית כל אלה הדברים היה נאם ה׳ , כאמרו בדבר ה׳ שמים נעשו : וחרד על דברי , ממהר ומשתדל לעשותו , כמו הנה חרדת אלינו את כל החרדה הגדולה הזאת (מ״ב ד׳ י״ג) : (ג) שוחט השור , כלומר הכי זה ירצה לפני אם על מזבחי ישחט שור , ועל מזבח האלילים יזבח גם אדם ,

ואם

(ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם
וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם
יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי
וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃

(ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה
הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ
אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי
יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃

(ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל
קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃

(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ
וְהִמְלִיטָה זָכָר׃

(ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת
מִי רָאָה כָּאֵלֶּה
הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד
אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת
כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃

(ט) האני

(ד) אָ זאָ וועהלע אויך איך פֿערהעהנונג ,
דער איהריגען גלייך ,
ברינג' אונגליק איבער זיא ,
דאז לאַנגע זיא געפֿירכטעט .
דען אומזאָנסט ריף איך, קיינער וויל פֿערנעהמען ;
איך רעדעטע אומזאָנסט, נימאַנד האָרכט אויף .
אימער טהאַטען זיא, וואַז מיר מיספֿיל ;
ערוועהלטען אימער דאַז, וואַז איך פֿערוואַרף .

(ה) הערט גאָטטעס אויזשפרוך, דיא איהר זיין וואָרט
עהרפֿורכטספֿאָלל פֿערעהרט ! אייערע ברידער
נעננען זיך אייערע פֿיינדע, פֿערשטאָסען אייך
אום מיינעס נאַמענס וויללען .
אַבער פֿערהערליכט ווירד דער עוויגע זיין !
ווירד זיכטבאַר זיין, צו אייערער פֿריידע ,
אונד זיא — טיף בעשעמט .

(ו) האָרך, וועלך געטיממעל פֿאָן דער שטאַדט !
וואַס האַללט פֿאָם טעמפעל ווידער ?
יאַ, עז איזט דעם עוויגען שטיממע ,
ער פֿערגילט זיינען פֿיינדען ! —

(ז) זיא אַבער (ציון) קוים האַט זיא וועהען —
אונד זיא געבאָרט ;
אָהנע געבורטסעמפפֿינדונג —
גענעזט זיא מעננליכער קינדער .

(ח) ווער האָט יע עטוואַז צוגלייכען פֿערנאָממען ?
וועססען אויג' האַט עז געזעהען ?
וואורדע איין לאַנד יע געצייגט אין איינעם טאַגע ?
איזט יע איין פֿאָלק
מיט איינעם מאַהל ענטשטאַנדען ? אַבער ציון ,
אָהנע שמערצען בּרינגט קינדער זיא הערפֿאָר .

(ט) וויא

רש"י

ואחפוץ בתעלוליס' ואם תאמר מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתול' גם לי גם לך גם הסבת' גם שנאת' לשון ולא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: ד בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: ה החרדים אל דברו. הצדיקי' השומרי' בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם. המואסים קרב אליך אל תגש בי. ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: ז בטרם תחיל. ציון חיל היולד' ילדה את בניה כלומ' יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה

שוממה

באור

ואם הוא מקריב שה לשמי, ועורף כלב לשם ע"ז, מעלה מנחה על שולחני הטהור, ומעלה דם חזיר על במת השקוצים, מזכיר לבונה לפני, ומברך און, שם ע"ז ע"ד הכתוב, ואון ותרפים הפצר, הנה בזה יחלל שמי ב' פעמים, (א) במה שיתן כבודי לפסילים, (ב) במה שישחית כונת הקרבן ויחשוב בלבו לתת ליחוד בהם, כאשר יתן לאליליו: גם המה, מוסב למטה, כלומר גם המה בחרו, גם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם, להתעולל בם, לשון כי התעללת בי (רש"י), ושעור הכתוב ע"ד הם הכעיסוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם, ומזה הטעם הוא מתורגם: ומגורתם, מה שהם יראים ממנו, והוא החרב והרעב, מלשון ויגר מואב: (ה) אמרו וגו', שעור הכתוב לדעתי כך הוא, הנה אמרו אחיכם שהם שונאיכם ומרחיקים אתכם למען שמי: ע"ד הכתוב כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מ"ד כ"ג), אמנם תבוא עת שיכבד ה' בגלוי ונראה לכל בשמחתכם והם יבושו אז: (ו) קול שאון, באזני הנביא, כאלו כבר באה עת הישועה הזאת: (ז) בטרם תחיל, ציון חיל היולדת ילדה את בניה, כלומר יתקבצו לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה, והרי היא כאלו יולדתן עכשיו בלא חבלי יולדה, כי כל האומות יביאום לתוכה (רש"י): והמליטה, כל מציאת דבר בלוע קרוי המלטה (הכ"ל): (ח) היוחל ארץ, הנוא חיל ליולדת לילד מלוא ארץ בנים ביום אחד (הנ"ל): כי חלה, כמעט שחלה גם ילדה: (ט) האני אשביר

ולא

(ט) הַאֲנִ֥י אַשְׁבִּ֛יר וְלֹ֥א אוֹלִ֖יד
יֹאמַ֣ר יְהוָ֑ה
אִם־אֲנִ֧י הַמּוֹלִ֛יד וְעָצַ֖רְתִּי
אָמַ֥ר אֱלֹהָֽיִךְ׃

(י) שִׂמְח֧וּ אֶת־יְרוּשָׁלַ֛͏ִם
וְגִ֥ילוּ בָ֖הּ כָּל־אֹהֲבֶ֑יהָ
שִׂ֤ישׂוּ אִתָּהּ֙ מָשׂ֔וֹשׂ
כָּל־הַמִּֽתְאַבְּלִ֖ים עָלֶֽיהָ׃

(יא) לְמַ֤עַן תִּינְקוּ֙ וּשְׂבַעְתֶּ֔ם מִשֹּׁ֖ד תַּנְחֻמֶ֑יהָ
לְמַ֧עַן תָּמֹ֛צּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּ֖ם מִזִּ֥יז כְּבוֹדָֽהּ׃

(יב) כִּֽי־כֹ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה
הִנְנִ֣י נֹטֶֽה־אֵ֠לֶיהָ כְּנָהָ֨ר שָׁל֜וֹם
וּכְנַ֧חַל שׁוֹטֵ֛ף כְּב֥וֹד גּוֹיִ֖ם וִֽינַקְתֶּ֑ם
עַל־צַד֙ תִּנָּשֵׂ֔אוּ
וְעַל־בִּרְכַּ֖יִם תְּשָׁעֳשָֽׁעוּ׃

(יג) כְּאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר אִמּ֖וֹ תְּנַחֲמֶ֑נּוּ
כֵּ֤ן אָֽנֹכִי֙ אֲנַחֶמְכֶ֔ם
וּבִירֽוּשָׁלַ֖͏ִם תְּנֻחָֽמוּ׃

(יד) וּרְאִיתֶם֙ וְשָׂ֣שׂ לִבְּכֶ֔ם
וְעַצְמֽוֹתֵיכֶ֖ם כַּדֶּ֣שֶׁא תִפְרַ֑חְנָה
וְנוֹדְעָ֤ה יַד־יְהוָה֙ אֶת־עֲבָדָ֔יו
וְזָעַ֖ם אֶת־אֹיְבָֽיו׃

(טו) כי

פתח באתנח

(ט) וויא? איך פיהרטע זיא צום ענטבינדונגסשטוהל,
אונד זיא זאללטע ניכט געבערען?
שפריכט דער עוויגע;
איך בעשטיממטע זיא צום קינדערצייגען,
אונד העממטע דיא געבורט?
שפריכט דיין גאָטט.

(י) פרייעט אייך איצט מיט ירושלים,
פראָהלאָקט מיט איהר, דיא איהר זיא ליבט!
נעהמט אנטהייל אן איהרער וואָננע,
דיא איהר זיא זאָנסט בעטרויערט!

(יא) נעהרט אייך אין גאנצער פיללע
פאָן דיזער טראָסטפאָללען ברוסט,
געניסט גאנץ דער זעליגקייט
דער ווידער גלענצענדען ווירדע.

(יב) דען זעהט! זאָ שפריכט דער עוויגע:
איך לייטע גליקזעליגקייט, וויא איינען באך,
נאך דיזער שטאדט,
וויא איבערשוועללענדען שטראָם
דער פעלקער רייכטהום היין,
דאָס אייער זייא דער גענוס.
אויף דען אַרמען זאָללט איהר
דאָרט געטראגען ווערדען,
זאנפט געוויגט, וויא אויף מיטטערליכעם שאָאָס.

(יג) פירוואהר! וויא איינע מוטטער
איהרען זאָהן טרעסטעט,
זאָ טרעסט' איך אייך;
יא, אין ירושלים זאָללט טראָסט איהר פינדען.

(יד) איהר זאָללט עז איננע ווערדען,
וויא פריידע אייער הערץ ערפיללט,
וויא יעדע קראפט, גלייך צארטעם גראזע,
אויפס נייע בליהט; זאָ ווירד גאָטטעס מאכט אן זיינען קנעכטען, זיין גרים אן זיינען פיינדען אָפפענבאָר.
(טו) זעהט

רש"י

שוממה ווסס ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי הוגע' יציאוס להוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה איסקוומליי"ר בלע"ז: מלה נוספת (עמוס"ער. ענטווישען. ענטשליפפען) וכן (ס"א כ' כ"ט): ה' היוחל ארץ ביום אחד. היבא חיל ליולד' לילד מלא ארץ בנים ביום אחד: ט האני אשביר ולא אוליד. האני אביא את אשתי על המשבר ולא אפתח רחמ' להוציא עוברס כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל התולדות ועכשיו שמא עצרתי בתויס: יא משד. לשון שדים: תמוצו. סוציי"ר בלע"ז. (זוסע"ר. זויגען. כוטשעלן) מזיז כבוד. מכבוד גדול הזו ותנשיוס לבא לנו. זיז איסמוב"ימנט בלע"ז: (מ"ווע"ווחכט. בעוועגונג. (וכן תהלים נ' י"א): יב וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על ידי אומניכם על גיבסין: תשעשעו. הסיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנויי"ר בלע"ז: אישבנ"ייר מלה נוספת (לוסטיג, פרעליך זיין. ענא"נחיער): יד ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו.

באור

ולא אוליד, כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור (הנ"ל): (י) את ירושלים, עם ירושלים, ולולי כן לא היה הפ"א נקודה פת"ח, והעד שישו אתה: (יא) משוד, כמו ושוד מלכים תינקי והיא כמו שד בפת"ח, ועל ד"מ ר"ל תענוג (רד"ק): תמוצו, מפעלי הכפל, וטעם מליצה כפל ענין של תינקו במדרגה יתירה מעט: מזיז כבודה, מכבוד גדול הזו וממשמש לבוא לה, זיז, איסמובימנט בלע"ז (רש"י), נ"ל (עמאוועמאנג) ובל"א (בעוועגונג), וכענין הזה הוא מתורגם, (יב) השעשעו, תהיו משועשעים כדרך שמשעשעין את התינוק: אישבנייר בלע"ז (רש"י): נ"ל (עסבאנאיער) ובל"א (מונטער מאכען) ומתורגם (זאנפט וויגען) כפי ענין השעשו' ההוא על הברכים: (יד) ועצמותיכם כדשא תפרחנה, היפך ורוח נכאה תיבש גרם, כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכ' בגלות, כן כשתשובו לירושל' השמחה

והששון

(טו) כִּֽי־הִנֵּ֤ה יְהוָה֙ בָּאֵ֣שׁ יָב֔וֹא
וְכַסּוּפָ֖ה מַרְכְּבֹתָ֑יו
לְהָשִׁ֤יב בְּחֵמָה֙ אַפּ֔וֹ
וְגַעֲרָת֖וֹ בְּלַהֲבֵי־אֵֽשׁ׃
(טז) כִּ֤י בָאֵשׁ֙ יְהוָ֣ה נִשְׁפָּ֔ט
וּבְחַרְבּ֖וֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂ֑ר
וְרַבּ֖וּ חַלְלֵ֥י יְהוָֽה׃
(יז) הַמִּתְקַדְּשִׁ֨ים וְהַמִּֽטַּהֲרִ֜ים אֶל־הַגַּנּ֗וֹת
אַחַ֤ר אַחַד֙ בַּתָּ֔וֶךְ
אֹֽכְלֵי֙ בְּשַׂ֣ר הַחֲזִ֔יר וְהַשֶּׁ֖קֶץ וְהָעַכְבָּ֑ר
יַחְדָּ֥ו יָסֻ֖פוּ נְאֻם־יְהוָֽה׃

אחת ק׳

(יח) וְאָנֹכִ֗י מַעֲשֵׂיהֶם֙ וּמַחְשְׁבֹ֣תֵיהֶ֔ם
בָּאָ֕ה לְקַבֵּ֥ץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִ֖ם וְהַלְּשֹׁנ֑וֹת
וּבָ֖אוּ וְרָא֥וּ אֶת־כְּבוֹדִֽי׃
(יט) וְשַׂמְתִּ֨י בָהֶ֜ם א֗וֹת
וְשִׁלַּחְתִּ֣י מֵהֶ֣ם ׀ פְּלֵיטִ֡ים אֶֽל־הַגּוֹיִם֩
תַּרְשִׁ֨ישׁ פּ֥וּל וְל֛וּד מֹ֥שְׁכֵי קֶ֖שֶׁת
תֻּבַ֣ל וְיָוָ֑ן הָאִיִּ֣ים הָרְחֹקִ֗ים
אֲשֶׁ֨ר לֹא־שָׁמְע֤וּ אֶת־שִׁמְעִי֙
וְלֹא־רָא֣וּ אֶת־כְּבוֹדִ֔י
וְהִגִּ֥ידוּ אֶת־כְּבוֹדִ֖י בַּגּוֹיִֽם׃
(כ) והביאו

(טו) זעהט! וויא דער עוויגע
אין פֿלאממענדען פֿייער ערשיינט,
זיין פראכטוואגען אין דיסטערן וועטטערוואלקען!
אללעס הויכט דעם צארנעס גלוט,
זיין שעלטען קינדען ליכטע פֿלאממען אן.
(טז) יא, דער עוויגע ריכטעט דורכס פֿייער,
ריכטעט דורכס שווערט אללע וועזען —
דער גאטטגעריכטעטען זינד פֿילע.
(יז) יענע, דיא היילינקייט ערהייכעלן,
מיט פֿערשטעללטער ריינהייט אין גערטען שלייכען,
דארט אין איהרער מיטטע (דעם אונוועזען)
צו פֿרעהנען,
יענע, דיא אס פֿלייש דער זויא,
אן גרייעל, אן מייזען איהרע ליסטע ביסען,
אללע זאללען זיא פֿערגעהען, שפּריכט דער עוויגע.
(יח) איך, דער טהאט אונד געדאנקע דורכשויעט
(פֿערקינדע): עז איזט צייט,
פֿעלקער אונד נאציאנען צו זאממעלן,
דאס זיא קאממען אונד דיא מאיעסטעט ערקעננען.
(יט) איך מאכע זיא דורך צייכען קעננטליך —
פֿאן דען ערעטטעטען אונטער איהנען זענדע איך
צו דען פֿעלקערן נאך תרשיש,
פול אונד לוד — דען באגענשיצצען,
נאך תובל אונד יון, נאך דען פֿערנסטען קיסטען,
דיא פֿאן מיינעם רופֿע ניא געהערט,
ניא דיא מאיעסטעט געשויעט,
דאס זיא מיינע הערליכקייט
יענען נאציאנען פֿערקינדען.
(כ) אויז

רש״י

טו באש יבא. בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב. לגריו בחימה את אפו: טז כי באש. של גיהנם ה׳ נשפט עם גריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למולת עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דרושניי״ר בלע״ז מעוגם בדפוס. נ״ל כמו ישעי׳ ט״ז ג׳ דישרייגוי״נט (דיווער״כעווהנט. ערקעננען. הורטהיילן. הונטרשיידען) וכן נ״ל בשמות כ״ח ט״ו גם ישעי׳ ל״ג ז׳. ופשוטו כי באש ה׳ ותרבו נשפט כל בשר וכן רבים מפורשים במקראות: יז המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע״א פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע״א: אחר אחד. כמוה שתירג׳ יונתן סיעה בתר סיע׳ מתקדשי׳ ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגומרת חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כך היה דרכם להעמידה: יח ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגומר. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד ה׳ יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיפה שניבא זכריה ואספתי את כל הגוי׳ אל ירושלם. וראו את כבודי בהלחמי בהם במכת המוק בשרו ועינו ולשונו. יט ושמתי בהם אות וגומר. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשאירים כדי שילך לבשר להיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה והבאותם פליטי׳ אשים אחת מן האותו׳ שנידונו חבריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הנואצים על ירושלים.

באור

והשגון יפריזו עצמותיכם (רד״ק): את עבדיו, עם עבדיו שתהיה יד ה׳ עמהם לטובה ועם אויביו לרעה (הכ״ל): (טו) להשיב, פירש הרי״קס להבעיר מן שביב אש, והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ, ואם זה בחירק וזה בצירי אחד הוא כנודע למדקדקים: (טז) נשפט, כפעל עומד, כטעם ונשפטתי אתו בדבר ובדם דיחזקאל, ועניינו שיכנס עמו במשפט, ובן נלקוס נלחמתי: (יז) המתקדשים, מראים עצמן כקדושים והם טמאים, כן הוא הענין בהתפעל, כמו והתברך בלבבו, מתכבד וחסר לחם (רד״ק) והמטהרים, דינו מתטהרים, כי הוא ג״כ מבנין התפעל, מראים עצמם טהורים ואינם שהם מטהרים גופותם ורוחצים עצמם תמיד, והם טמאים במעשיהם הרעים ומטונפים (הכ״ל): אחר אחד בתוך, אחר אחת האשרות בתוך הגן (מהכ״ל): החזיר והשקץ והעכבר, אשר הוקרבו לאלילים: (יח) ואנכי וגו׳, מקרא קצר, ושעור הכתוב אנכי אשר ידעתי כל מעשיה׳ ומחשבותיה׳ הריני, אומר

(כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀
מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב
וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת
עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ
אָמַר יְהוָה
כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה
בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃

(כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם
אָמַר יְהוָה׃

(כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים
וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה
כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃

(כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ
וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ
יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי
אָמַר יְהוָה׃

(כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי
כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת
וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה
וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו
יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה.

(א) ויאמר

(כ) אויז אללען פעלקערשטעממען
פיהרען זיא דאן אייערע ברידער הער —
איינע אפפערגאבע דעם עוויגען —
אויף ראס אונד וואגען,
אין זענפטען, אויף מוילטהירען אונד דראמעדארען,
הין צו מיינעם הייליגען בערגע, נאך ירושלים,
שפריכט דער עוויגע. —
זא בראכטען קינדער ישראל'ס
פארמאלס אפפערגאבען,
אין אונענטווייהטען געפעסען, דעם עוויגען דאר. —

(כא) אונד אויך פאן דיזען וועהלע איך אויז,
זא פריסטער אלז לעוויטע, שפריכט דער עוויגע.

(כב) דען וויא דער הימעל איממער נייא,
אונד דיא ערדע איממער נייא,
נאכדעם איך זיא ערשאפפען, פאר מיר דויערן,
שפריכט דער עוויגע:
זא דויערט אייער שטאם אונד אייער נאמע
איממער פארט.

(כג) מיט יעדעם זיך ערנייענדען מאנדע,
מיט יעדעם ווידערקעהרענדען רוהעטאג
ערשיינען אללע וועזען, מיך אנצובעטען,
שפריכט דער עוויגע.

(כד) זיא געהען דאן אונד בעטראכטען דיא לייכנאמע
יענער אבטריננינגען מענשען,
דערען וואורם ניא ערשטירבט,
דערען פייער ניא ערלישט,
איין שייזאל יעדעם שטערבליכען!

(מיט יעדעם זיך ערנייענדען מאנדע, מיט יעדעם ווי־דערקעהרענדען רוהעטאג ערשיינען אללע וועזען, מיך אנצובעטען, שפריכט דער עוויגע.)

(א) יהונתן

רש"י

כ בצבים. הם עגלות מטוקסות במחיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב. ובכרכרות. ובשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. טריפי"ר בלע"ז (טרעפיג"נער. טראמפלין שפרינגען). ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ. כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון. כא וגם מהם אקח לכהנים והלוים. מן הגוים המביאי' אותם ומן המובאי' אקח כהנים ולוים שמטומעים עתה בגוים מחמת אונסן, ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' היכן אמר הנסתרו' לה' אלהינו כך מפורש באגדת תלים. כד תולעת'. רמה האוכלת את בשרם. ואשם. בגיהנם. דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראייה עד דיימרון צדיקיא מיסת חזינ'.

א מחר

באור

אומר כי באה עת לקבץ וגו', וכת"י וקדמי גלן עובדין ועשתונתהון עתידנא לכנשא וגו': (כ) ובצבים, מלשון שש עגלות צב, והם כלים מחוברים מעצים שנושאים בהם בני אדם ועושי' אותה מכפני' בגדים נאים (רד"ק): ובכרכרות, הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמו שהם מרקדים, לפיכך נקראו כרכרות, כמו ודוד מכרכר (הנ"ל): (כא) וגם מהם, מאותן הגוים המביאים שזכר יקח לכהנים וללוים, כי כלם יהיו קדושים לה', וזה שקראם בשם כלי טהור, ודמה בני ישראל המובאים בידי אלו הגוים לה', כמנחה שהביאו בני ישראל לפנים בכלי טהור, ומאמר המשל הזה הוא כעין מאמר מוסגר: (כב) השמים החדשים והארץ החדשה, קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום (רד"ק): (כג) מדי חדש בחדשו, כמו מקדש לקדש, ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק (הנ"ל): (כד) תולעתם, רמה האוכלת את בשרם (רש"י): דראון, ענין מאיס, וכן לדראון עולם (רד"ק): לכל בשר, אשר יבואו להשתחות לפני ה', כמו שזכר בפ' הקודש:

(ב) ושלשת

הפטרת מחר חדש

(שמואל א׳ כ׳ י״ח — מ״ב)

(א) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ (ב) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (ג) וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (ד) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ (ה) וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ (ו) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ (ז) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ *עַל־ הַלֶּחֶם לֶאֱכֹל׃ (ח) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן

*אל קרי

וישב

(א) יהונתן זאגטע צו איהם (דוד): «מארגען, אלז אם ניימאנדסטאג, ווירסט דוא פערמיסט ווערדען, דא דיינע שטעללע אפפען בלייבט. (ב) איבערמארגען נון געהע נאך טיפער הינאב, ביז דוא אן דען ארט קאממסט, וואָ דוא שאן אם טאגע יענער בעגעבענהייט דיך פערבארגען געהאלטען, אונד ווײלע דאזעלבסט בייא דעם שטיינע **אָזֶל**. (ג) איך ווערדע אן דעססען זייטע דרייא פפיילע אבשיסען, אלז װאָללטע איך מיך אים צילטרעפפען איבען, (ד) אונד דען קנאפפען אבשיקקען, אום דיא פפיילע ווידער אויפצוזוכען; שפרעכ׳ איך נון צום קנאפפען, אונד זאגע: דיא פפיילע ליגען יא נעהער הירהער: זא נים דיס פיר איין צייכען, דאס דוא קאממען קאננסט; דען דוא ביזט זיכער, אונד האסט, בייא גאָטט! ניכטס צו פירכטען. (ה) שפרעכ׳ איך אבער צום קנאפפען אלזא: דיא פפיילע ליגען יא ווייטער הין: זא געהע, דען דער הערר האט דיך ענטקאממען לאססען. (ו) אונד דיא זאכע, דיא וויר מיט איינאנדער פעראברעדעט האבען — זיהע! דער עוויגע איזט ציגע צווישען אונז ביידען — בלייבט עוויגליך.» (ז) דוד הילט זיך אלזא אים פעלדע פערבארגען. דער ניימאנדסטאג קאם הערבייא, אונד דער קעניג זעצטע זיך צום עססען הין. (ח) דער קעניג זעצטע זיך אויף זיינע געוועהנליכע שטעללע, אבען אן דער וואנד, יהונתן בליב שטעהען, ביז אבנר נעבען

רש״י

א מחר חודש. ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן: ונפקדת. אבי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: ב ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהוא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן האות: ג צדה אורה. לא מפיק ה״א ופתרון צדה כמו נגד כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה נגד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנתה אם אתה צריך לברוח: ד והנה אשלח וגומר. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו פעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפש והנחש הזה יהיה לך: אם אמור אומ׳ לנער וגו׳ קחנו ובוא׳ לא אתה בעצמ׳ ממקו׳ מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב״ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה: ה ואם כה אומר וגו׳ לך כי שלחך. הקב״ה אומר לך לברוח ולהמלט: ז והדבר אשר דברנו. ברי׳ שכרתנו יחד הנה ה׳ ביני ובינך עד על אותו דבר: ח אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר

באור

(ב) ושלשת, תשפור שלשת ימים ואז תרד מאוד להחבא יותר במקום סתר משאתה בו בשני הימים הראשונים, כדכתיב ושלחתני ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית (ש״א כ׳ ה׳), ולהלן נאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החודש מחר, ויונתן ת׳ אתבעי לחדא, כאלו כתיב תפקד מאוד, ואינו נכון לפי המשך: ביום המעשה, באותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה (רד״ק) כנזכר בפרשה י״ט: האבן האזל, אבן שהוא אות להולכי דרכים, וכן ת״י אבן אתא (מרש״י): (ג) צדה, הנראה שהיה יהונתן עומד מצד האבן, והיה מורה החצים משם והלאה, ובזה היה נקל לדוד לשמוע הקריאה אשר יקרא יהונתן לנערו, ולא כמו שחשבו המפרשים, שהאבן היתה המטרה, כי לא היה מן הראוי כלל לשלוח הנער סמוך למקו׳ המחבא, כן כתפשו החצים יעבור את המקו׳ ויראה את הנסתר, ובפרט כשהו׳ אומר הנה החצים ממך והלאה, אלא הנכון כמו שאמרנו, וטעם צדה בצדה של האבן, ואם שנחסר המפיק, הנה אין זה מן הנמנע כידוע למדקדקים, ולדעת קצת המפרשים צדה אורה כטעם ארנה שעיר, ואינו נכון, כי איך לא יזכור לאותה צד יורה, והרבה כדדים יש, ויונתן לא ת׳ מלת צדה כלל וכתב תחתיה מלה אחרת, תלתא גירין בקשתא אשדי: לשלח לי, להכאתי, וכמו שתרגמתי: (ד) קחנו ובאה, פי׳ הריק״ש, קח זה הסימן ובא, וכן תרגמתי: ואין דבר, רע, וכת״י ולית מדעם ביש: (ה) כי שלחך ה׳, כלומר יש לך להודות לה׳ אשר נתן בלבך העצה הזאת לנסות את אביך ולהמלט טרם כלתה אליך הרעה מאתו: (ו) והדבר אשר דברנו, דהיינו הברית אשר כרתנו היא תקום עד עולם, כן נראה לי שעור הכתוב, ומאמר הנה ה׳ וגו׳ שבועה שכן תקום עד עולם, ומחמת חוזק ההתפעלו׳ יבוא באמצע הדבור בין הנושא והנשוא כעין מאמר מוסגר: הנה ה׳ וגו׳, כת״י הא מימרא דה׳ ביני וביניך סהיד עד עלמא: (ח) ויקם יהונתן, עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו, והיה דוד מוסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואח״כ ישב יהונתן מצד אבנר, ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומ׳ להלן ויקם יהונתן מעל השלחן בחרי

אף

וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (ט) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (י) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (יא) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (יב) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (יג) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (יד) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (טו) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ (טז) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא

מעם

בען שאול פלאץ גענאממען, אבער זא, דאס דוד'ס שטעללע אפפען בליב. (ט) שאול זאגטע אן דיזעם טאגע ניכט דאז מינדעסטע היראיבער; דען ער דאכטע: «עז איזט איהם פיללייכט איינע אונרייניגקייט צוגעשטאסען, פאן דער ער זיך נאך ניכט גערייניגט האט.» (י) אלז אבער אויך אם מארגענדען טאג דארויף, אלז דעם צווייטען ניימאנדסטאגע, דוד'ס שטעללע נאך אימער אונבעזעצט בליב, דא זאגטע שאול צו זיינעם זאהנע יהונתן: «ווארום קאם דער זאהן ישי'ס וועדער געסטערן נאך הייטע צום מאהלע?» (יא) יהונתן אנטווארטעטע דעם שאול: «דוד האט זיך פאן מיר אורלויב נאך בית לחם אויזגעבעטען, (יב) אונד געזאגט: «לאס' מיך דאך הינרייזען, דען וויר האבען איין פאמיליענפעסט אין דיזער שטאדט, וועלכעס מיר מיין ברודער אנזאגען לאססען; ווען איך נון גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען האבע, זא מעכטע איך איין וועניג היניילען אונד מיינע אנפערוואנדטע בעזוכען.» דאהער איזט ער ניכט צום קעניגליכען טיש געקאממען.» (יג) דא ענטבראננטע דער צארן שאול'ס איבער דען יהונתן, אונד ער זאגטע צו איהם: «אויזגעארטעטער, ווידערשפענסטיגער זאהן! וייס איך דען ניכט, דאס דוא אן דען זאהן ישי'ס געפאללען פינדעסט, צו דיינער שאנדע אונד צור שאנדע דיינער לייבליכען מוטטער? (יד) וואהרליך! זא לאנגע דער זאהן ישי'ס לעבט, ווירסט דוא נאך דיינע רעגירונג בעשטעהען קעננען. דארום שיקקע נאך איהם, אונד שאפפע מיר איהן צור שטעללע, דען ער האט דען טאד פערשולדעט.» (טו) יהונתן אבער ערווידערטע זיינעם פאטער שאול, אונד שפראך: «ווארום זאלל ער שטערבען? וואז האט ער דען פערבראכען?» (טז) דא ווארף שאול דען שפיס נאך איהם, אום איהן צו טרעפפען. יהונתן מערקטע נון, דאס עז פאן זיינעם פאטער בעשלאססען זייא, דוד צו טעדטען,

(יז) שטאנד

רש"י

הקיר: ויקם יהונתן. עומד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מושב אצל אביו שדרכן לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שיסב אבנר מצד שאול ואח"כ ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: ט מקרה הוא. קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: י ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: יב והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. אישקמפ"ייר בלע"ז. מלה נושנת (עמוס"ער. ענטשליפפען. ענטוויטשען). וכן (ראשית י"ט י"ז שופטים ג' כ"ו ישעיה ס"ו ז'). אלך יום אחד ואבא: יג נעות המרדות. לשון נוע אשה נעה ונדה, ומולכית באשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי"ו

באור

אף מכלל שישב (מרש"י). אמנ' טעם ויק' יהונתן כאן אינו שעמד ממקומו, כי הלא ידע שדוד לא יבוא אל השלחן, וא"כ למה ישב מתחל'? אבל הטעם שעמד במקומו על רגליו עד שישב אבנר, כי כן מגונו לשון ויקם שהוא ענין התמדה בדבר (בלייבען), כמו ויקם שדה עפרון (בראשית כ"ג): וישב אבנר מצד שאול, אמנם באופן שהיה נפקד מקום דוד, וטעם מצד, בעבור שלא היה איש מפסיק בינו ובין שאול, אבל היה הריוח ביניהם: (ט) מקרה הוא וגו', כלומר אולי מקרה בלתי טהור קרה לו, כי לא טהור, כלומר והוא לא טהור עדיין מאותו הטומאה: (י) ממחרת החדש השני, ר"ל ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש, ויונתן תרגם ביומי דבתרוהי דהוא עבור ירחא תנינא (רד"ק), ונראה כדעת יונתן מדכתיב להלן ביום החודש השני, ולא ביום השני לחודש: (יב) והוא צוה לי אחי, כלומר הדבר הזה שיש לנו זבח משפחה בעיר צוה לי אחי, כלומר צוה אחי לאמר לי, כדי שאבוא שם, וכן ויצוו אל יוסף לאמר (בראשית נ' ט"ז), פי' שצוו אל שלוחם לאמר ליוסף, וטעם והוא צוה במקום ואותו צוה, כטעם ולאת גם הוא במקום ולאת גם לו, שבא היסר במקו' הנוטה: אמלטה נא, פי' ר' ישעיה אמהר ללכת ואחזור: (יג) בן נעות המרדות, בן סמוך לנעות ונעות סמוך למרדות, וטעם בן כטעם בן מות הוא, וטעם נעות לשון עוות ועקום, כלומר משוכה מדרך הפשוט, דהיינו שאותו המרדות שהוא בוחר בבן ישי אוינו הוא משוכה מב' טעמים, א' במה שהבן מורד בהאב, ב' שאין אדם מורד באדונו כ"א להסב המלוכ' לעצמו ואדרבה מלכותו לא תכון כל הימים אשר בן ישי חי, וזה שאמר לבשתך שיאמרו עליך שאתה עושה מעשה שגעון, ולבושת ערות אמך שיאמרו שזנת' תחת אביך, ואין אתה בני, וזה שתרגם יונתן בר מרדניתא דמרדותא קזיא: (טז) כי כלה, נגמר הדבר בלב אביו להמית את דוד (רד"ק):

(יז)

הפטרת מחר חודש

מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (יז) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (יח) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (יט) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (כ) וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (כא) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ (כב) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ (כג) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ (כד) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (כה) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

(יז) שטאנד פאלל פערדרוססעס פאם טישע אויף, אונד נאהם ריזען גאנצען צווייטען ניימאנדסטאג קיינע שפייזע צו זיך, וויל עז איהם דוד'ס וועגען זעהר לייד וואר, אונד איהן זיין פאטער זא בעשימפפט האטטע. (יח) אם אנדערן מארגען גינג יהונתן אויפס פעלד הינאויז, נאך דעם אויפענטהאלטע דוד'ס הין, אונד איין קליינער קנאבע בעגלייטעטע איהן. (יט) צו דיזעם זאגטע ער: «לויף, האלע מיר דיא פפיילע ווידער, דיא איך אבשיסע;» דער קנאפפע ליף, אונד ער שאס דען פפייל איהן פארביא. (כ) וויא נון דער קנאפפע אן דיא שטעללע דעס פפיילעס קאם, דען יהונתן אבגעשאססען, ריף איהם דיזער נאך אונד זאגטע: «דער פפייל ליגט יא ווייטער הין,» (כא) אונד ריף איהם פערנער נאך: «פארט! איילע! האלטע דיך ניכט אויף.» דער קנאפפע יהונתן'ס לאז דיא פפיילע אויף, אונד קאם דאמיט צו זיינעם הערן. (כב) דער קנאפפע וואוסטע פאן ניכטס, נור יהונתן אונד דוד וואוסטען אום דיא זאכע. (כג) יהונתן גאב דעם קנאפפען פפייל אונד באגען, אונד זאגטע צו איהם: «געהע! ברינגע דיזעס נאך דער שטאדט!» (כד) דער קנאבע גינג, אונד דוד קאם הינטער דעם שטיינע הערפאר, פיל אויף זיין אנגעזיכט צור ערדע, אונד ביקטע זיך דרייא מאהל. זיא קיסטען איינער דען אנדערן, וויינטען איינער מיט דעם אנדערן, בעזאנדערס אבער וויינטע דוד זעהר. (כה) ענדליך זאגטע יהונתן צו איהם: «ציהע אין פרידען! וואז וויר ביידע ביים נאמען דעס עוויגען בעשווארען האבען, אונד געזאגט: גאטט זייא צייגע צווישען מיר אונד דיר, צווישען מיינען נאכקאממען אונד דען דיינען! דאז בלייבט עוויגליך.

רש"י

והתי"ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות שהוא רחויה לרדות ולייסר. ד"א כשתטפו בני בנייך מבנות שילו שינאו לחול בכרמים היה שאול בייסן ולא רצה להתוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו. נעות. על שם הכרמים והוא גת כמו נעוה אדרתהו יעופין נעווסי בתוי' ולא מן השם: יז נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: יח למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: יט להעבירו. החצי עבר את הנער: כד מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: כה לך לשלום. זה שבועה אשר נשבענו ה' יהיה עד עליה עד עולם:

באור

(יז) ולא אכל וגו', מב' סבות, א' כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה (מרד"ק): (יח) למועד דוד, רבים פרשו למועד אשר קבע לו דוד, ואינו נכון, כי הוא אמר אליו בערב והוא הלך בבקר, אלא טעם למועד למקום המיועד אשר נסתר שם דוד, ורבים כן: (יט) להעבירו, אמרו הטעם להעביר האבן שהיא המטרה, וזה אינגו נכון, כי אז יראה בהכרח הנסתר מאחוריה, וכמו שכבר הערכנו לעיל, ועוד יש בזה איזה תערובות, מתחלה אמר מצא את החצים, משמע שרבים ירה, ואח"כ אמר והוא ירה החצי לשון יחיד, ואח"כ ויבוא הנער עד מקום החצי, משמע שהיה שם באמת, ויהונתן אמר הלא החצי ממך והלאה, ואח"כ שוב וילקט את החצים לשון רבים. ולכן נראה לע"ד שהענין כך הוא, שמתחלה אמר לנערו שירוץ פעם אחר פעם למצוא את החצים שיורה, והנה הוא מורה חצי אחד והנער רץ לקחתו, ויורה יהונתן מיד עוד חצי אחר להעביר את הנער ומקום החצי הראשון, ולכן כשבא הנער עד מקום החצי הראשון ויאמר יהונתן הלא החצי ממך והלאה על השני שירה, ויקח הנע' את שניהם ויבוא אל אדוניו: ואולי שגלגלת החצים ירה בזה האופן זה אחר זה, שיעבור תמיד האחרון את הראשון, ותמיד כשבא הנער עד הקודם במקום קרא יהונתן הלא וגו'. בזה יתישבו כל הפסוקים על נכון: (כג) כליו, קשתו וחציו (רד"ק): (כד) מאצל הנגב, ת"י מסטר אבן אתא דלקביל דרומא, ויהיה א"כ העקר חסר מן הכתוב, גם לא ידעתי לכוון הטעם אם שבא מנגב אי מכפון, ואמרתי אני בלבי, אולי שם הנגב כנוי לאבן בעבור יבשותו, ע"ד אבן הנגב נתתנו, וצבינו כמו מאצל האבן: עד דוד הגדיל, לבכות יותר מיהונתן (רש"י ורד"ק): (כה) אשר נשבענו וגו', הוא יהיה עד עולם, וכדלעיל, אלא שהכוונה כאן על השבועה, ולעיל על הברית:

מבוא הספר למגלת אסתר

ראיתי נכון להקדים למגלה הזאת איזה חקירות וספקות השייכים ונאותים פה, להעיר הקורא עליהם, ולבררם כפי יד ה' הטובה עלי, ואומר: חכמי התלמוד אמרו (ב"ב ה') אנשי כנסת הגדולה כתבו מגלת אסתר. ומה שיחסו כתיבת המגלה לאנשי כנ"הג ולא לעזרא, אף שלדבריה' היה המעשה הזה בזמן עזרא והוא היה סופר מהיר והאחרון בכותבי ספרי הקודש? אולי קבלה היתה זאת בידיהם. והנה גם לדעת קצת האומרים מעשה אסתר מאוחר ממה שהוא לדעת חז"ל כאשר אבאר לקמן, מ"מ יכול להיות שאנשי כנ"הג כתבוה, כי האנשים האלה לא בזמן אחד ובדור אחד היו, רק בזמנים שונים ולכל הפחות בשנה או בשבעה דורות זה אחר זה *), וא"כ אף אם נאמר שהמעשה היה בזמן המלך האחרון לפרס, הלא שמעון הצדיק היה משירי כנ"הג כמאמרם (אבות פרק א'), וידענו ששמעון הצדיק היה בימי אלכסנדר מוקדן (יומא ס"ט א') וע"י אלכסנדר נאבד מלכות פרס כנודע, וא"כ ע"כ היה המעשה בימי איזה מאנשי כנ"הג, ולכן שפיר נוכל לאמור שהם כתבוה.

אולם הם גם אמרו (מגלה ז' א') אסתר ברוה"ק נאמרה, ובאר הר"י ערמאה את דבריהם וז"ל אנשי כנ"הג העתיקוה מספר דברי הימים למלכי פרס, ובאמצע התלבשות רוה"ק בררו האמת מן השקר שהכתוב כמנהג הכתובים, ויען כי העתיקוה מספרי עכו"ם לא נמצא שם קדושה בתוכה עכ"ל. ובאמת נמצא גם עתה בידינו מגלת אסתר אחרת בלשון יוני, ונוסף בה דברים רבים ממה שנמצאו במגלת אסתר אשר לנו, כמו חלום מרדכי, תפלת אסתר ודומיהם, ורבים מדברים האלה נמצאו גם בשני התרגומים על אסתר, גם בספר יוסיפון בן גוריון לרומיים. ונכון מאוד דברי הר"י ערמאה הנ"ל באמרו שנעתקה מספר דה"י למלכי פרס, כי כל איש משכיל אשר ישים על לבו לעיין במגלה הזאת, יראה בהסתכלות מעט, איך היא נשתנה מכל שארי ספרי קה"ק הן בנאות ובדקדוק הלשון, הן בחבור המליצה, היותר טובים ונכונים בשארי ספרי תנ"ך כמו במגלה הזאת. ואציגה הנה איזה דברים לדוגמא ומהם נקיש על השאר: מצינו בה איזה מלות אשר לא נמצאים עוד בשארי ספרי תנ"ך, ולקוחים המה לפי הנראה משאר לשונות כמו אנס, המלה הזאת איננה נמצאת עוד רק פה, ופעם אחת בדניאל בלשון ארמית; מלת שש שפרשו שיש לא נמצא בכ"ו רק במגלה הזאת; פתשגן, היא מלה ארמית, ודומיהם. גם לא מצאנו בכל המגלה מלת לאמר אשר רגילה מאוד בשאר ספרי תנ"ך, וטובה מאוד לנאות הלשון כנודע, וכאשר העיר על טובה ויפיה אדונינו הרמב"ן בבאורו על התורה. גם לפי נאות לשון העברי צריך להיות בפרשה א' פסוק ט"ו, ויאמר כדת מה וכו' כי אחר שהפסיק הענין במאמר מוסגר הארוך מאוד, צריך לכפול עוד פעם ויאמר כדרך לה"ק וכאשר מצאנו דוגמתו כמה פעמים בתנ"ך, ועוד שאר דברים קשים מתנגדים מעט לדרכי הלשון והמליצה, אשר לא יעלמו מעיני החוקר. אין זאת כי אם הועתקה משפת אחרת ונודע שיש לכל שפה ושפה סגולה מיוחדת בדרכי המליצה, מה שאין לזולתה, ולכן המעתיק והמתרגם הנאמן, צריך לדחוק לפעמים בהעתקתו, ומשתמש בדברים זרים מעט (ובלבד שלא יהיו מתנגדים לגמרי נגד הלשון) מה שאין ראוי ונאות להכותב מעצמו בשפה ההיא, לפי שעין ולב המעתיק גם על הלשון אשר ממנו מעתיק. ובלעדי זאת, הלא ידענו מאז אשר נגלו לבבל ויתערבו בין העמים בבל מדי פרס ושאר המדינות, שכחו הרבה מלשונם העברי, כמו שהתאונן ע"ז נחמיה באמרו ובניהם חצי מדבר אשדודית וכו', ולא ידעו עוד לדבר נכונות בלשון העברי רק התערבו אותה בלשונות אחרות ונשאר דובר נאות אחד בעיר ושנים במשפחה, ואולי בעבור זאת יחסו כתיבת המגלה לאנשי כנ"הג המאוחרים בזמן מעזרא, ולא יחסוה לעזרא, לפי שהוא היה סופר מהיר, ובוודאי אם הוא כתב המגלה הזאת, העתיקה כפי דרכי נועם המליצה, ולא השתמש במלות שונות וזרות.

ואחר בנותי בספרים ראה זה מצאתי, שכל חכמי התלמוד אשר נשאו ונתנו בדיני המגלה, בדיני פורים, ובמעשה מרדכי ואסתר כולם היו מימות רבי יוחנן בן זכאי ואילך, ולא מצאתי שום תנא אשר היה קודם זמן הזה ודבר דבר מה בענינים האלה. גם מצאנו המחלוקת בין ב"ש וב"ה לענין טומאת ידים ורגלים אצל שיר וקהלת (ידים פרק ג', עדיות פרק ה') אבל לא ראינו שנחלקו ג"כ אצל אסתר כאשר נחלקו בזה הדורות האחרונים האמוראים, (מגלה ז' א') ומה שמצאנו במגלת תענית כתוב את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פורים אינון וכו' (תענית י"ח ב', מגלה ה' ב'), והמחבר של מגלת תענית היה חנניא בן חזקיא כמאמרם (שבת י"ג), וכבר נודע שחנניא היה בזמן ב"ש וב"ה? מ"מ אין ראיה מזאת, כי בלא"ה אנו מוכרחים לאמור שלא חנניא לבדו חבר כל המגלה, רק הוא התחיל, וסייעתו המה דורות הבאים אחריו גמרוה והשלימוה, שהרי נכתב בה המעשה עם ר"י בן שמוע אשר בטל השמד, וידענו שר"י בן שמוע היה תלמיד ר"מ (ר"ה י"ב א'), אשר היה זמן רב מאוד אחר חנניא הנ"ל, כאשר העיר ע"ז בעל ספר יוחסין, ובעל ס"ה אות קי"ת ויש לעיין בזה היטיב.

ועל זמן המעשה הזה, מתי היה אחשורש ומי היה? כבר נתחבטו בו מפרשים רבים הן מחכמי ישראל והן מחכמי א"הע, גם חז"ל גלו לנו דעתם בזה. ואני לא להכריע ביניהם באתי, לא ארחק ולא אקרב, רק אודיע דעתם בקצרה, והמשכיל יבחר ויקרב. חז"ל אמרו שזה אחשורש היה מלך השני למלכות פרס הכללית (דהיינו מיום שנתאחד מלכות מדי עם פרס, והוא מיום שמת דריוש המדי אשר מלך ג"כ על מלכות בבל) כי לדעתם מלך בראשונה כורש אשר הרשה לבנות הבית, אחריו מלך אחשורש הזה אשר בטל בנין הבית, ואחריו דריוש הפרסי בן אחשורש ואסתר אשר בימיו בנו הבית, ובימיו, עלה עזרא ונחמיה לבנות חומת ירושלים, כי לדעתם, אף שמצאנו (עזרא ז' א') אחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא וכו', ומשמע מזה, שהמלך ארתחשסתא אשר בימיו עלה עזרא לא היה המלך הנזכר קודם, אשר בימיו נבנה הבית: מ"מ החליטו שג' שמות היה לו, דריוש, ארתחשסתא וכורש, (עיין מזה ר"ה ג' ב', מגלה י"א, ב') ומצאנו עוד מקרא מפורש בעזרא (פרשה ד' פסוק ה' ו' ז') שנאמר וסוכרים עליהם יועצים כל ימי כורש עד דריוש וכו' ובמלכות אחשורש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וכו', ונאמר בסוף הפרשה באדין בטלת עד שנת תרתין לדריוש, הרי מפורש שהיו שני מלכים בין כורש לדריוש הפרסי, ושמותם אחשורש וארתחשסתא אשר שניהם בטלו בנין הבית. אך המפרשים נלחצו ונדחקו לפרש כי אחשורש נקרא ג"כ ארתחשסתא, והשטנה שנכתבה פעמים אחת היא, ע"ש הראב"ע **) הנה נראה לעין כל, הלחץ הגדול לדבריהם בפסוקים שהבאתי. ועוד מצאתי דבר תימה בדבריהם, שאמרו (מנחות ס"ט א'), פתחיה על הקינין, פתחיה זה מרדכי וכו', וספרו ממנו מעשה מהנהו שלש נשים דאייתו קינין וכו', נראה ומוכח מדבריהם שמרדכי היה בירושלים אחר בנין ב"הם, והלך משושן אחר המעשה אשר קרה לו עם המן, ותמיה לי, מדוע לא נמצא ממנו דבר מה מוזכר בנחמיה? *) מדוע שתקו מהאיש הזה אשר היה גדול ליהודים ומשנה למלך? וגם כאשר באו על החתום כמוזכר בנחמיה, פרשה יו"ד, למה לא נמצא שגם מרדכי הזה בא על החתום? וכבר הרגישו בדבר מה כעין זה חכמי תוס' (ב"ק פ"א) יעויין שם מה שהוקשה להם על המאמר הזה.

ולהוציא את עצמו מן הלחץ הזה יאמר בפרקי ר"א, שהיו מלכי פרס יותר ויותר ממה שחשבו רז"ל במס' הנ"ל, ובעקבותיו דרכו רוב המפרשים מבני עמינו, גם מאור הגולה רש"י כתב (דניאל י"א ב') וז"ל רז"ל אמרו בס"ע וכו' אבל בספר יוסיפון נכתב שהיה לו לכורש בן אחד ושמו קאמביסה וכו' עכ"ל, ועיין שם בהראב"ע דעת ר' משה כהן הספרדי, שכולם חשבו הרבה מלכי פרס, מזה שחשבו רז"ל. גם רבינו זרחיה הלוי (בפ"ק דר"ה) כתב שהיה שני ארתחשסתא' אחד שבטל בנין הבית והוא שכתב שטנא בימיו עזרא ד') ואחד שהרשה לבנות (והוא שמוזכר בעזרא ז' א'), וכתב עוד אע"פי שנאמר עוד שלשה מלכים

---

*) ולא כדעת רמב"ם ז"ל האומר שאנשי כנה"ג כולם בזמן אחד היו וכאשר העיר ע"ז הר"י אברבנאל בהקדמתו לנחלת אבות.

**) ורש"י במחילת כבודו שגה בזאת, כי הוא ז"ל הביא ראיה שאחשורש נקרא ארתחשסתא ממאמרם במס' ר"ה הנ"ל הוא כורש הוא דריוש וכו'. ובאמת שם לא דברו כלל מאחשורש הזה רק מדריוש הפרסי ע"ש.

***) כי מה שאמרו מרדכי בלשן זה מרדכי אומן אסתר. הרי לא הזכירו אותו עזרא ונחמיה רק בעלות בימי כורש, אך בעלותו שניה לא הזכירוהו כלל, ולא חשבוהו בשאר העולים פעם שנית לירושלים.

מבוא הספר למגלת אסתר

מלכים עומדים לפרס וכו' אין כוונת הכתוב שלא יהיה לפרס רק ארבע' מלכים (כדעת ס"ע, וכדעת ר"ס הגאון) רק חשב הכתוב הגדולים והתקיפים וכו', גם הר"י אברבנאל בספרו מעייני הישועה האריך בזה

מן הדברים האלה אשר הבאתי נראה לכל, שיש לכל אחד ואחד מן המפרשים דרך מיוחד במנין המלכים, זה הרבה וזה המעיט, כפי אשר חשבו למצוא דרך האמת והנכון, אך בכולם לא מצאתי מנוח לפרש הפסוקים הנ"ל אשר הקשיתי לשאול. וראיתי בספר צמח דוד שהביא בשם בעל מ"ע שכתב וז"ל **מן המפורסמות שאין צריך ראיה עליה, שמכורש ועד דריוש האחרון, מלכי פרס ארבעה עשר** הם עכ"ל, וכן נמצאים בדברי הימים בלשונות העמים, ולכן אודיעם בשמותם, וגם אציגה לפני הקורא דעת חכמי האומות בזה, ועליו לשפוט איזה מהם יוכשר יותר להיות אותו אחשורש הנזכר במגלה, ואומר:

המלך הראשון למלכות פרס הכללית, היה כורש, וימלוך על מדי ופרס, בבל, אשור וכנען ושאר מדינות, ימי מלכותו היו ז' שנים. וימלוך תחתיו בנו קאמביזעס, הוא נלחם עם מצרים וילכדה, גם העמים בחלק אפריקא ליביער נירענער היו לו לעבדים, וממשלתו עד נוביען ואביסיניען, ימי מלכותו ז"ן שנים. אחריו קם איש אחד ויאמר כי הוא אח קאמביזעס, ויסב שמו זמערדיס (כי לקאמביזעס היה אח ושמו זמערדיס והוא נרצח) ולכן לו יאתה המלוכה וימלוך ז"ן חדשים עד כי יודע הדבר, ונתגלה כי לא מזרע המלוכ' הוא רק בן כהן אחד *) ויקומו עליו שבעת שרי וגדולי פרס ויהרגו אותו. אחריו מלך איש אחד משבעת שרים הנ"ל ושמו דאריוס היסטאספיס (זה דריוש הנזכר בעזרא ובנחמיה) והוא נמלך ע"י נחרת הסוס, כי בימים ההם אחר מות בן כהן הנ"ל ומלך אין לפרס, כרתו יחד שבעת גדולי פרס הנ"ל ברית והסכימו פה אחד לאמו', שכל אחד מהם יהיה מזומן ומעותד ליום מועד בעת עלות השמש עם סוסו לרכוב עליו, והסוס אשר ישמיע קולו בראשונה מכל שאר הסוסים הנה רוכב הסוס הזה יהי' למלך, ויקר שסוס דאריוס הנ"ל נחר בראשונה, ע"י תחבולת עבדו אעבארעס, **) ולכן הומלך עליהם. דאריוס היסטאספיס הזה היה איש טוב וישר, אוהב צדקה ומשפט, הוא הרשה לבנות הבית בירושלים, לקח בנות כורש ובת זמערדיס בן כורש לאשה, גם בת אטאנס אחד משבעת שרים הנ"ל לקח על נשיו. הוא לכד טרסי (טראציען) באירופא, ושאר מדינות בארץ יון, הוא הלך להודו (אינדיען) וילכוד שם עמים רבים תחת רגליו, וימי מלכותו ל"ו שנים. ומעת אשר הומת בן כהן הנ"ל על ידי שבעת השרים, הותקן ביניהם שהיה תמיד אצל המלך ז"ן יועצים וגדולים משרי פרס, אשר עמם ישא ויתן בדבר המלוכה, ולאלה שבעת השרים הרשות נתונה לבוא בכל עת שירצו אל המלך מה שלא הורשה לכל איש זולתם. והנה בזה רוב חכמי האומות מודים פה אחד, שלא היה אחשורש בעל אסתר אחד מן ארבעה המלכים שזכרתי, כי המלכים לפני דאריוס היסטאספים לא מלכו י"ב או י"ג שנים, ובמגלת אסתר נמצא כתוב בשנת שתים עשרה למלך אחשורש; גם לא יתכן לאמור שהיה דריוש הנ"ל, כי ממעשה אחשורש הזה נראה שהיה טפש ומלך הפכפך, כאשר כנוהו חז"ל, ודריוש היה איש טוב וישר, לא טפש ולא הפכפך, גם לא היה דריוש בשנת י"ב למלכותו בארצו רק הלך לארץ יון, וממגלת אסתר ראינו שהיה אחשורש בשנת י"ב למלכותו בשושן הבירה. ***)

אחר דאריוס הנ"ל מלך בנו קסערקסעס, הוא היה איש תהפוכות, וכל התכונות אשר יחסו חכמי התלמוד לאחשורש נמצאים בזה האיש, פעם היה נדיב, פעם כילי, פעם אכזרי, פעם רחמני. ומטפשותיו ספרו לנו רושמי הקורות, בהליכתו לארץ יון להלחם עם אנשי אטונא (אטהען), בא אל ים אלישה הנקרא **העללעספאנט** (אשר יקרא היום **דארדאנעללן**) ורצה לעבור באניות עם העם אשר ברגלו, והים הלך וסער, ומשבריו וגליו הפרידו האניות אנה ואנה, אז המלך הטפש הזה צוה בחמתו להכות הים, ולהשליך בתוכה כבלים ושלשלאות, להכריחו לנוח מזעפו. אחר המלכו הלך מיד לארץ מצרים אשר מרדה בחיי אביו, וישימה למס, ובשנת שלש למלכו חזר לארצו, אחר כן הלך להלחם עם טהעסאליען בארץ יון, אבל לא הצליח במלחמה הזאת, כי נפל מעמו עם רב, וישוב לארצו נעצב ונכאה לבב בשנת שש למלכותו, ומן היום ההוא ומעלה, לא השגיח עוד על ממשלתו ומלכותו, ויעזוב אותה ביד יועציו ושריו, והוא פנה לתענוגות בני האדם, יין ותירוש לקחו לבו, ונרצח מאשר נבאו, וימי מלכותו היו כ"א שנים. והנה רוב מחכמי האומות הסכימו, שזה היה אחשורש הנזכר במגלת אסתר, כי ממנו נדע שהיה בשנת שלש ובשנת שש, וגם מאז והלאה תמיד בשושן הבירה. גם מעשיו מוכיחים עליו שהיה אחשורש הזה, כי היבצר מאיש תהפוכות כזה לענוש את אשתו קשה על אשר לא באה לפניו ולפני עדת שכורים? היבצר מאיש כזה למסור עם רב עדת בני ישראל ביד אוהבו על לא חמס בכפס? או ילוות להשר הגדול מכל השרים, להלביש מרדכי היהודי ולהרכיבהו ברחובות, תחת אשר הרשהו לפני ימים מעטים להשמיד כל היהודים? ****

אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס לאנגימאנוס והוא ארתחששתא אשר בימיו עלה עזרא ונחמיה, לבנות חומת ירושלים, ימי מלכותו היו ל"ח שנים. ולדעת קצת מחכמי האומות, וגם לדעת יוסיפון בן גוריון, היה המלך הזה אחשורש בעל אסתר. (ואם יוקשה איך יתכן שהיה אחשורש קסערקסעס או ארטאקסערקסעס הנ"ל, הלא מרדכי הגלה מירושלים ומאז עד עתה הוא זמן רב, ואיך יחיה מרדכי שנים רבות כאלה? כשיב ע"ז היאך מפורש בקרא שמרדכי הגלה מירושלים, הלא נוכל לאמר מה שנכתב במגלה אשר הגלה יוסב על קיש, ולא על מרדכי, ואם בכל זאת יפלא בעינך, שלא יהיה בזמן רב כזה רק ארבעה דורות מקיש עד מרדכי נאמר באמת היו מן מרדכי עד קיש יותר מד' דורות והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים, כדרכו תמיד; והרי לדעת חז"ל, היה קיש הנזכר במגלה אבי שאול המלך, ולפ"ז בוודאי נחסר במקרא כמה וכמה דורות). אחריו מלך בנו קסערקסעס השני מ"ה ימים ונרצח מן אחיו זאגדיאנוס בן פלגש אביו. הוא מלך ז' חדשים ונרצח מאחיו דאריוס אכוס אשר מלך כ' שנים. אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס מנעמאן וימי מלכותו היו מ"ו שנים, ואיזה מפרשים חשבו לאמור שזה היה אחשורש, ואחריו מלכו עוד שלשה מלכים, ולא ארצה להאריך עמהם עוד, כי בזמן מאוחר כזה בוודאי לא היה המעשה, כי לא נמצא בדברי הימים שום דבר, או שום התדמות אשר יורה על אמיתת הדעה הזאת.

ועתה הנה הבאתי דברי החכמים בכלל, והצגתים מערכה לקראת מערכה, למען הראות כי כולם נבוכים בענין הזה, ובכל עיון והשקפה והתבוננות, לא נוכל להראו' דבר מה במופת חותך ובראיות ברורות, אך מה שידענו ממנו הוא או ע"ד קבלת רז"ל, או ע"י דעות אפשריות. ויתר פרטי הדברים יתבררו ויתלבנו בבאורי בעזרת החונן לאדם דעת.

---

*) **דער זאהן איינעס מאגיער.**

) אעבארעס הזה היה שומר אורות סוסיו (זיין שטאללמייסטער**) ובשמעו הברית אשר נכרת ביניהם לקח סוסה אחת ויאסור אותה במסתרים לעץ אחד, במקום אשר יקבצו שם שבעת שרים הנזכרים, ובערב לפני יום המועד לקח הסוס אשר ירכב עליו דאריוס, וינהיגהו אל מקום אשר סוסה הנ"ל אסורה, ליתמנה אל הסוסה, והבוקר אור והאנשים האלה עוברים עם סוסיהם פני המקום הזה, ויחם הסוס של דאריוס כתמול, ויתן קול בנחירה אל הסוסה:

***) ומעתה חשוב והתבונן פירש המקרא בעזרא ד' ה', וסוכרים עליהם יועצים וכו' אשר הקשיתי לשאול לעיל, כי בימי כורש סכרו יועצים לבטל הבנין. ואמר הכתוב ובמלכות אחשור' כתבו שטנה לדעתי הוא קאמביזעס, ואמר בתחלת מלכותו, לפי שלא היה רק זמן מועט בתחלת מלכותו בארצו, ושאר השנים היה בארצות אחרות להלחם נגד שונאיו. ואמר אח"כ ובימי ארתחששתא כתב וכו' הוא בן כהן הנ"ל ובימיו ג"כ נבטל בנין הבית והוא בטלא עד שנת תרתין לדריוש הוא דאריוס היסטאספים. ואל תתמה על שנוי השמות בלשון העמים ממה שהם בלשון העברי, ולאמור שיהיה ארתחששת' זמערדיס, או אחשורש קאמביזעס? כי אולי ברוב העתים וימים, וע"י רוב העתקות נשנו השמות בלשון העמים ונתבלבלו, או יאמר, הלא נודע שהיה למלכי פרס לפעמים שני שמות ויותר וכאשר הביא זאת יוסיפון בן גוריון בספרו. והבן עוד הפרש הנמצא באגרת השטנה בעזרא ד' כאמר די יבקר בספר דכרניא די אבהתך וכו', ובעזרא ה' כאשר כתבו השטנה לדריוש, כאמר פסוק י"ז יתבקר בבית גנזיא די מלכא וכו', וגם לא כאמר די אבהתך. אין זאת כי אם שדריוש הזה הוא היסטאספים, והוא לא היה מזרע המלוכה, ולכן לא יוכלו לאמור לו די אבהתך, אבל באגרת הראשונה אשר שלחו לארתחששתא או זמערדיס אשר אמר שהוא בן כורש, שייך שפיר ביה די אבהתך ודע זאת

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה: ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו: ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם: ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה

(א) פאָללגענדעס ערא̈ייגנעטע זיך אין דען צייטען אחשורוש, דעס אחשורוש, וועלכער פאָן הודו ביז כוש, איבער הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג פראָפינצען רעגירטע. (ב) אום דיא צייט נעמליך, דא דער קעניג ווידער רוהיג זאס אויף זיינעם טהראָנע אין דער רעזידענץ שושן, (ג) אונד דיס וואר אים דריטטען יאהרע זיינער רעגירונג, גאב ער איין גאסטמאהל אללען זיינען פירסטען אונד שטאאטסבעדיהנטען, דען בעפעהלס־האבערן דעם פערזישען אונד מעדישען העערעס אונד דען פאָרשטעהערן דער פראָפינצען, וואָבייא ער זעלבסט צו־געגען וואר. (ד) אום דיא פיללע זיינעם קעניגליכען רייכ־טהומס אונד דיא זעלטנע פראכט זיינעם גראָסען האָפשטאא־טעס צו צייגען, איינע לאנגע צייט, הונדערט אונד אכציג טאגע. (ה) אונד אלז דיזע צייט צו ענדע וואר, שעללטע ער נאָך איין זיבענטעגיגעס גאסטמאהל אן. פיר אללעס פאָלק, דאז אין דער רעזידענץ שושן פאָרהאנדען וואר פאָם

רש"י

ויהי א בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחילתו עד סופו: המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגומר. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמלך מהדו ועד כוש שעומדים זה אצל זה. וכן (מלכים א' ה') כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפס' ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: ב כשבת המלך אחשורוש וגומר. כשנתקיים המלכות בידו. ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: ג הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: ד ימים רבים. עשה להם משתה: ה גינת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע

באור

(א) ויהי, כתב הר"דק בתחלת ספר יהושע, מלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כגון זה, ויהי בימי שפוט השופטים ודומיהם. ובאמת אינו שפת יתר לגמרי, כי פעמים הוא מחובר למה שלאחריו בסמך או בזמן, ופעמים באורו כמו שתרגמתי פה כאלו אמר זאת היה או אירע בימי זה, ואח"כ מפרש מה אירע ע"ד כלל ופרט: הוא אחשורש, לפי שהיה אחשורש אשר מלך ג"כ על מדי ופרס, והוא אשר נאמר בעזרא ד' ובמלכות אחשורש בתחלת מלכותו וכו' לכן אמר פה שזה היה המולך מהודו ועד כוש, ואולם אחשורש האחר לא מלך מהודו, כי בימיו לא נכבשה עדיין ארץ הודו תחת מלך פרס, כאשר בארתי כל זאת היטיב במבוא הספר, ואולם לדעת חז"ל האומרים רק שלשה מלכים מלכו בפרס, צריכים אנחנו לדחוק ולפרש המקרא הזה כמו שכתב הראב"ע, שכתב ויתכן שהי' במלכי פרס הקדמונים מלך ששמו אחשורש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי וכו' ודברי נביאות המה, כי לא ראינו ולא שמענו מזאת. ואין לומר שבא הכתוב לשלול את אחשורש אבי דריוש המדי, אשר מלך קודם כורש, כי בלא"ה ידענו זאת, שהרי אבי דריוש לא מלך רק על מדי, ומזה נראה שמלך גם על פרס כמו שאמר חיל פרס ומדי, וגם אמר בשושן הבירה, והיא במלכות פרס: המולך, שמלך מעצמו ולא הי' מזרע המלוכה (רש"י) ולפ"ז יהי' אחשורש דריוש היסטאספיס שזכרנו במ"הס (עיין שם) אמנם אין מזה ראי' כי פשוטו של מקרא שהי' מלך על אלו המדינות שזכר, ואין התיבה מכרעת בכלל אם באו לו בירושה או בכבישה: מהודו, יקרא בלשון העמים (אינדיען) וכוש יקרא (עטיאפיען) ומלך לפ"ז גם על מצרים שבין הודו לכוש, (ועיין במ"הס): שבע, כפי אשר מצינו בדניאל (ו"ח ב') כבר חלק דריוש המדי המלכות למאה ועשרים מדינה, ועתה נוסף עליהן עוד שבע מדינות אשר לא הוכבשו אז תחת מלך פרס ומדי, כמו ארץ הבטים מצרים ויון ועוד. ואח"כ לא יהי' טעם המולך בכבישה דווקא עדן יהי' הכונה על אותן המדינות הנוספות שלא ירש מאבותיו, כי גבול המלכים הראשונים לא הגיע עד כוש והוא מלך מהודו ועד כוש: (ב) כשבת, שקטו ממלחמות כמו שכתב הראב"ע, וגם לדעת רש"י באמרו כשנתקיים המלכות בידו, תהי' הכונה דווקא על מלחמה מה מאויב נכרי כי לא מצינו שמרדו עבדי דריוש היסטאספיס בגדו להסירו מן המלוכה: (ג) בשנת שלש, חזר באר שבשנת על כשבת דהיינו ששקטו מלחמות היה בשנת שלש למלכו, ומקודם לכן לא היה לו פנאי לשבת בהשקט רק בלחם עם שונאיו: עשה משתה, לדעתי היה טעם המשתה בעבור שנצח את אויביו, ולקח מהם מלקוח ושלל סגולת מלכים, ועשה להם משתה בעבור שמחתו, ובעבור הראות את השלל והבזה: הפרתמים, הראב"ע כתב שפרושו מזרע המלוכה, ואינו נכון, כי בדניאל (א') נאמר להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים, הרי מפורש שפרתמים אינם מזרע המלוכה. ולדעתי פרושו חשובים ושרים בשנת המלחמה, וזה הוא מה שכתב רש"י שלטונים בלשון פרס, שאולטיש על אנשי המלחמה, כמו שרי אלפי' שרי מאות וכו' וכאלו אמר פה הפרתמים של חיל פרס ומדי, ומצאתי און לי, כי המתרגם השני תרגם פרתמים, איסטרטיגין, וכן תרגם המתרגם הראשון על הפסוק ונתן הלבוש והסוס וכו' (להלן ו"ו ט"ט) ותרגום יונתן בכתוב ויצא מצב פלשתים וכו' (ש"א י"ג) תרגם ג"כ על מצב אסטרטיגי. והשעור חיל פרס ומדי כלל, הפרתמים פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ולא היה שם מאנשי חיל כי אם הפרתמים. וכן תרגמתי. והנה לפי הכנת הנגינה גם לכל שריו ועבדיו כלל, ואח"כ פרט מי הם דהיינו חיל פרס ומדי וגו', ואינו מן הנמנע שיהי' כלל מה חלק פרטי בכלל אחר יותר אמנו, כנודע במלאכת ההגיון: (ד) בהראותו, הבי"ת תשמש במקום בעבור, וכמו שזכרנו שזה היה סבת המשתה: עושר כבוד מלכותו, טעם כבוד כטעם ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית ל"א א') וטעם עושר קנין רב, והוא סמוך על סמוך, וכן יקר תפארת גדולתו, טעם יקר דבר המעולה מאוד, ונקרא כן להיות אינו נמצא כל כך כשאר הדברים, מלשון הוקר רגלך מבית רעך (משלי כ"ה) ודבר ה' הי' יקר בימים ההם (ש"א ג'), וכן כאן שלא הי' עוד כתפארת גדולתו בשאר המלכים: שמונים ומאת יום, כזה לפי משפט השכל אי אפשר לומר, שלא כל השרים היו בכל יום ויום על שלחן המלך, כי איך ירחקו כל השרים המנהיגים זמן רב כזה ממדינותיהם ומשמרתיהם בלי עזוק לסדר ותקון קנין המדיני, אמנם כי אם ביום האחד היו איזה שרים ממדינה זאת, וביום אחר איזה שרים ממדינה אחרת, עד כי ענה הכוס על כל אחד ואחד משריו ועבדיו במלכותו, ובעבור זאת נמשך הזמן עד ק"פ יום: (ה) ביתן, כמו בית והנון נוסף והוא סמוך,

מגלת אסתר א

פֿאָם פֿאָרנעהמסטען ביז צום גערינגסטען, אין דעם פֿאָר־האָפֿע דעם קעניגליכען שלאָסגאַרטענס. (ו) (דיא אומהענ־געוויס?) וייס, גרין אונד הימעלבלויא, דורך שנירע פֿאָן ביססוס אונד פורפור אן זילבערנען שטאַנגען אונד מאַרמאָרנען זיילען בעפֿעסטיגט; דיא זאָפֿאַס, גאָלדען אונד זילבערן, רוהענד אויף עסטריך פֿאָן בהט, שש, דר אונד סוחרת; (ז) דאז געטרענק דארגערייכט אין גילדנען שאַאלען אונד פרעכטיגען געפֿעסען מאַנכערלייא; דעם קעניגס מונדוויין פֿאָלל אויף, וויא נור דער קעניג איהן געבען קאָננטע. (ח) דאס מאהל, גאַנץ אויף דיאזעלבע וויזע, אונד איבעראלל קיין צוואַנג, דען דער קעניג האַטטע עז אללען אויפֿזעהערן זיינעם פֿאללאַסטעס צום גרונדגעזעץ געמאַכט, יעדערמאַן גאַנץ נאַך זיינעם וויללען צו בעדיהנען. (ט)

הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃

ט גם

באור

וכמו שכתב הרד"ק בשרש בית, ובאו כאן שלשה סמוכים רצופים: (ו) חור, לבן, ותרגום לבן חיוור, ומזה נאמר עתה פניו יחורו (ישעי' כ"ט) בהראות עי"ן הפעל, כנה הבושת בזה הלשון, כי המבוישים יתלבנו פניו, וכן בלשון חז"ל המלבין פני חבירו ברבים, ומזה הענין חורי יהודה (ירמיה כ"ז) והפה שרים גדולים, אולי הלכו לפניהם האיש במלבושי לבן. ור' יואל בספרו זמירות ישראל (שיר כ"ד) נתן טעם אחר בזה הענין מלשון חירות (פרייאהייט) המתנגד לענין אסירה וקשור. והנה נקב יקרא ג"כ חור, (איינע עפֿנונג) כדכתיב ויקוב חר בדלתו (מ"ב י"ב) לפי שכל גוף עכור מוגבל מאחוריו, אך כשיפתח בו נקב יכנסו בו קרני האור ויתלבן אותו המקום, והוא ג"כ ענין פתיחה המתנגד אל הסתום, וכן ענין אלות (אָפֿפֿען, פֿרייא, אונגעבונדן) נרדף בלא"א: כרפס, ירוק, והוא מורכב מן כר, מקום מרעה הבהמות מלא דשאים וירקות, ומן פס שהוא לשון צבע כמו שתרגם המתרגם כתונת פסים פרגוד מצוייר וכו'. וטעם תכלת ידוע. ונחסר לפ"ז עצם הדבר, והראוי יריעות של חור וכו' היו אחוזים ומדובקים על ידי חבלי בוץ בגלילי כסף וכו', ומלת אחוז בלשון יחיד, מוסב על כל אחד ואחד. ולדעת הרלב"ג מלת אחוז מוסב על חצר במקרא שלפניו דהיינו שהחצר היה אחוז ביריעות של חור וכו', ולדעת קצת וכן דעת רב במגלה, טעם חור כמו חרי חרי, בגדים העשוים נקבים נקבים ממעשי מחט, ולפ"ז לא נחסר פה עצם הדבר, אבל אין הנגינה מסכים לפירושם, כי לדבריהם מראות כרפס ותכלת נשואים על חור, וצריך לפ"ז להיות מלת חור בטעם המפסיק יותר מטעם לגרמי, כי טעם לגרמי הוא רק ממוצע בין מפסיק למשרת. ואע"פ שלדברי האומרים שחור הוא לבן, צריך להיות מלת חור בטעם משרת כדין שלשה שמות רצופים ושוים בנושא או בנשוא שיבוא הראשון בטעם משרת, כמו **אדם שת אנוש** ודומיהם, מ"מ נוכל לומר לפי שמראה הכרפס מתיחס יותר לתכלת ממה שמתיחס למראה הלבן כנודע לבעלי התולדות, לכן בא חור בטעם לגרמי המפסיק קצת, והדומה לזה נמצא בפסוקים רבים (כמו שכתב הרו"ה בשערי זמרה שער חמישי ע"ש: בוץ וארגמן דבר מבואר הוא שהבוץ מין פשתן יקר מאוד הנמצא במצרים והוא לבן ואינו צבוע ושהארגמן הוא צמר צבוע אדום וירוק (פורפור), ועיין גם' נתיבות השלום להרמב"ן (שמות כ"ה), והיו א"כ החבלים נארגים יחד מחוטי בוץ וחוטי ארגמן ליופי המראה: שש, כמו שיש וככה עם ועיש (הרא"ע): רצפת, ענינו הובצת אבנים בקרקע, והמתרגם ארמי תרגם בהט קרוסטלינין (קריסטאַל), שש מרמרין (מאַרמאָר), דר דורא דכרכי ימא, הוא מה שקורין בלא"א (פערלמוטטר), וסוחרת תרגום מלשון סחור, כי אמר אטונין מנירין מקפין להון חזור, ואטונין פרושו בוץ והוא (ביסוס) הנזכר לעיל כדכתיב חטובות אטון מצרים (משלי ז'), וכן חכמי התלמוד פרשו האבנים האלו, ומעתיקי האומות אומרים שארבעה אלו המה מיני שיש רק נשתנו במראיתם ובגבעם ואומרים (גרינן, וויסען, געלבען, אונד שוואַרצען מאַרמאָר)· ואחר שאין בידינו לברר הדבר על מכונו לא תרגמתים כלל, כדרך המתרגם המשכיל הרמב"ן ז"ל באבני החשן: (ז) והשקות, כמו ולהשקות (רש"י) ואין צריך לזה כי הוא שם המקרה, שעורו ההשקאה היתה בכלי זהב: ויין מלכות, להפלגת עושרו נתן לכלם מיין המלכות והוא היין היקר שהי' שותה ממנו המלך בעצמו והיתה גם ממנו לרוב (מדברי הרלב"ג), וכן הוא מתורגם אשכנזי, ולדעת חד מן חבריא שעורו ויין יין מלכות הפך והכוונה עודף הכמיה, וטעם מלכות על המעולה מאוד כמו ותלבש אסתר מלכות, ויתורגם לפ"ז בלא"א (דער וויין קעניגליך אונד פֿאַללאויף): כיד המלך, אמר חד מן חבריא טעם ה"א הידיעה על המלך הנזכר, כלומר שהי' לו עושר רב כמוהו, ויתורגם א"כ (וויא נור זאָ איין קעניג וגו'):

(ח) והשתיה כדת אין אונס, רש"י מפי חכמי התלמוד ואיזה תרגומים וקצת מפרשי הפשט, פרשו מקרא זה, לפי שמנהגם היה לכפות בעלי הסעודה לשתות מכוס אחד גדול רחב ידים, יותר ממה שיכולין לשתות (והמנהג הזה נהוג עוד אצלם, כאשר ספרו לנו רואי המסעות) לכן אמר הכתוב פה שהיתה השתיה באין אונס לשתות. אך לדבריהם יוקשה מלת כדת, כי איך אמר שהשתיה היתה כדת, ובאמת היתה הפוך הדת של פרס, כי אין אונס? ואם נאמר לפרשו כמקרא מסורס, והראוי והשתיה אין אונס כדת שאין מי שיאנוס הקרואים לשתות כדת הנהוגה אצלם, זה דחוק, וכל עוד שאפשר לפרשו כפי הסדר שלפנינו הרי הוא מבורר ממנו, והנה הרלב"ג בחר בדרך זה הדרך ופירש אין אונס שלא הי' שם שום דבר יאנוס את הקרוא מלשתות אם הי' רצונו בכך, וטעם כדת כמנהג כל איש ואיש, וכמתרגם הארמי הראשון כהלכתיה וכמנהג גופא, וכן הוא דעת אבן יחייא ור"י ערמאה, והאחרון מוסיף ואומר שטעם השתיה כולל כל הסעודה אף המאכלים כטעם שם משתה, וז"ל ואין דעתנו נוחה במה שפירשו המפרשים שתיה על היין עצמו כדעת רש"י ז"ל ע"כ, והרב אבן יחייא אמר הפיכך, שטעם שם יין בפ' הקודם על כל הסעודה וטעם שתיה על המשקה בפרט, יהי' איך שיהי' לדעת כלם

יוקשה

רש"י

נטוע באילנות: ו חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבעונים פירש להם למצע': אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמו' בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטו' זהב וכסף. ערוך ליסב עליהם לסעודה: על רצפת קרקעו' של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו ולפי משמעות המקרא כך שמם: ז והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונ' זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: ח כדת. לפי שיש סעודו' שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן

וצוה

ט גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש: י ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש: יא להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא: יב ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו: יג ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים כי כן דבר המלך לפני
כל

(ט) אויך דיא קעניגען ושתי גאב איין גאסטמאהל פיר דאז פרויענצימממער אין דען קעניגליכען געמעכערן. (י) אם זיבענטען טאגע, אלז דער קעניג דורך דען וויין בעזאנדערס וואהלגעמוטהה וואר, בעפאהל ער דען זיבען פערשניטטענען, מהומן, בזתא, חרבונא, בגתא, אבגתא, זתר, אונד כרכס, וועלכע דיא אויפ־ווארטונג ביים קעניגע האטטען, (יא) דיא קעניגין ושתי אים קעניגליכען דיאדעם פאר איהן צו פיהרען, דאמיט דער אדעל אונד דאז איבריגע פאלק איהרע שענהייט זעהע; דען זיא וואר שענעס אנזעהענס. (יב) אבער דיא קעניגין וויגער־טע זיך. אויף דען בעפעהל דעם קעניגס צו ערשיינען, דען איהר דיא פערשניטטענע איבערבראכט. היראיבער ערגרימ־טע דער קעניג זעהר, אונד געריטה אין העפטיגען צארן. (יג) ער זאגטע צו דען וויזען, זייגען שטאאטסרעכטהען, דאס איינע זאלכע פערלעצצונג דער מאיעסטעט אללע־געזעצי

רש"י

וגו׳: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל א׳ וא׳ רצונו: י ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: יב ותמאן המלכ׳ ושתי. רז"ל אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהם מלאכה בשבת לפיכך נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצוף. ששלחה לו דברי גנאי: יג כי כן: מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין:
יד והקרוב

באור

יוקשה טעם ה"א הידועה בתיבת כדת, שהי׳ מן הראוי שתבוא בשו"א הכ"ף, היות הטעם לא על דבר מיוחד כי אם על מנהגים שונים באופנים רבים? ואמר ידידי ר׳ יואל ז"ל, ידוע שענין דת נרדף לענין חוק ומשפט, ומצאנו מקרא מלא בתורה ויעשה כמשפט (ויקרא ט׳) שהכונה בהדוא על סדר העשיה, וכתרגום הרמ"במן שם (נאך פארגשריבנר וויזע), וכן ענינו כאן כי אחר שפרט סדר המשקה שהוא עקר הסעודה, אמר דרך כלל והשתיה, ר"ל כל הסעודה (דאז גאנצע מאהל) וכמו שבארו הר"י ערמאה, היה ג"כ כדת הזאת שוכר, שמערכות המאכלים היו ג"כ בכלי זהב וכלים מכלים שונים ומעדני מלכות רבים כיד המלך, ואמר הכתוב עוד על דרך יותר כללי אין אונס, מעין שבארו הרב אבן יחייא, שלא הי׳ שום מניעה או דחק, לא בשתי׳ ולא באכילה ולא בשום דבר אחר, כי אם איש כל היושר בעיניו יעשה וכל חפצו ימלא כי כן יסד המלך וגו׳, כל זה בכלל במלת אין אונס, אף מה שאמרו חז"ל מהעדר הכפיה לשתות, שיתכן לומר שסמכו המעוט על מאמר אין אונס בלבד מבלי לגרף עמו והשתי׳ כדת אשר הוא מאמר בפני עצמו עכ"ל, וע"פ פרושו תרגמתי המקרא: (ט) גם ושתי המלכה, אף שלמלכי מזרח יש נשים רבות הנה אחת החביבה על בעלה מרעותיה היא המלכה, וטעם בנית המלכות ולא בבית הנשים להגדיל הכבוד והתפאר׳, וכ"ת בבית נחסר, ורבים כן. אמנם לדעת חד מן חבריא אשר הנסמך, והשעור משתה נשים כשי בית המלכות, וכלול זה מלבד נשי המלך אף כל שאר השרות ממשפחתו מטעם ובית יבכה לך ה׳, וכן אומרים בל"א (דאז קעניגליכע הויז), אבל יוקשה מעט אשר למלך אחשורש: (יא) להביא, רבים אתרו לתת טעם על רצון אחשורש מדוע בקש להביא המלכה לפניו, אף שהוא נגד הנמוס בפרס? וחכמי התלמוד אמרו מפני שהללו אומרים מדיות נאות וכו׳, וי"א שבשא ושתי באותו הפעם, ולכך עשה משתה ורצה להראות האשה המקדשה אשר לקח, אבל לדעתי מה לנו לחקור אחר דעת ומחשבת בן האדם המאחר על היין, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, הלא עיניו יראו זרות. וגם אולי מה׳ היתה נסבה לסבב הדבר כדי שתגיע אסתר למלוכה: (יב) ותמאן המלכה ושתי, רבותינו דרשו מה שדרשו, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי, והוא כמו שאמר הרלב"ג, כי לגאותה היתה רוצה שישלח לה אחשורש שרים נכבדים לא סריסים, וכן הכתוב לזה באמרו אשר ביד הסריסים, והראב"ע אמר ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר, או חשבה כי הוא שכור ע"כ, ובאמת נראה מסוף הפרשה שושתי היתה ממדינה אחרת אשר אין האשה מוכרחת כשפחה לעשות ככל העולה על רוח בעלה, כמו בארצות המערב שהנשים שם אינן נכנעות ובזויות כבארצות המזרח, ואף לדעת חז"ל שאמרו ושתי בת אויל מרודך היתה, עיר מולדתה בבל בארץ כשדים, ושושן הוא בארץ פרס: ויקצוף המלך מאוד, רז"ל אמרו ששלחה לו דברי גנאי וקנטורין בר אהורי׳ דאבא וגו׳, וכל זה כפי השיטה שאחשורש לא הי׳ מזרע המלוכה, ויש דמיון קצת בין בר אהורי׳ לספור הסוס אשר על ידו הומלך דריוש היסטאספיס, כמו שזכרנו בשגיאת הספר, גם דאינו שם כי הוא נשא בת מלכות, אמנם בת כורש לא בת אויל מרודך (עיין שם), והכתוב עצמו סתם את דבריו ואין ממנו ראי׳ כלל: (יג) יודעי העתים, יודעים הזמנים, פי׳ הקורות והמאורעות אשר עברו על כל הדורות ועל כל הארצות כדכתיב (ד"ה א׳ כ"ט) והעתים אשר עברו עליו ועל כל ממלכות הארצות, והמה יועצי המלכות לדעת מה כשר לעשות, הן בדברים השייכים אל המדינה עצמה, הן בדברים הנוגעים בין מלכות למלכות, וכן הוא מתורגם בל"א: כי כן דבר המלך, רבים ממפרשי המקרא בלאו בפירוש זה המאמר, ולע"ד נראה כי הוא זה דבור המלך, שאמר אל יועציו כי דבר כזה הנוגע בכבוד המלך עצמו (לעזע מאעסטאטים) בלע"ז, יש להנתן לפני כל יודעי דת ודין לשפוט עליו, דהיינו אף כי שהי׳ מלך שליט בכל, הנה לפי שהי׳ נוגע בדבר לא הי׳ רוצה לסמוך על דעתו: דת ודין, ההבדל ביניהם כזה, שם דת הוא מה שיקרא בשאר ספרי תנ"ך חוק (איין געזעץ), ככל מה שיסדו מנהיגי מדינה ומדינה לתקון הקבוץ, ודין הוא או זכות מה (איין רעכט), או התחייבות מה (איינע פפליכט), שנוסדו על אחת מדתי המדינה, ומצטרף בין שני פרטיה או בין פרטי אחד והכלל, והוא מענין מדון, כענור הריב שתעתיד ע"י בלבול הזכיות והחיובים כשפוגעין זו בזו (איין רעכטס שטרייט): (יד) והקרוב אליו, לערוך דבריו לפניהם (רש"י) והוא מאמר מוסגר, יאמר כן שאלו החכמים יודעי העתים היו שבעת שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכו׳, וכבר ידענו שהחוק אשר היה במלכו׳ פרס שיהיו תמיד אצל המלך שבעת גדו. יס כאשר בארתי זאת בה"ס, וזה טעם רואי פני המלך שיכלו לראות המלך בכל זמן ובכל עת שירצו, תחת כי כל איש אחר אשר יבא אל המלך ולא יקרא דתו למות: (טו) לא על המלך
וכו׳

מגלת אסתר א

געזעצע אונד רעכטסקונדיגען פארגעלעגט ווערדען מיסטע, (יד) (אום איהן וואַרען נעמליך כרשנא, שתר, אדמתא, תרשיש, מרס, מרסנא אונד ממוכן, דיא זיבען עדלען פערזיענס אונד מעדיענס, דיא פרייען צוטריטט צום קעניגע אונד דען ערסטען ראנג אים רייכע האטטען,) (טו) דאמיט מאַן געזעצמעסיג געגען דיא קעניגין ושתי פערפאהרע, דאפיר דאס זיא דען בעפעהל דעם קעניגס ניכט בעפאָלגט, דען איהר דיא פערשניטטענע איבערבראכט. (טז) הירויף זאגטע ממוכן פאָר דעם קעניגע אונד דען עדלען: « ניכט דען קעניג אלליין האט דיא קעניגין ושתי בעלייריגט, זאָנדערן אַללע פירסטען, אללע אונטערטהאנען דעס גאַנצען קעניגליכען רייכעס.
(יז) דען דיא געשיכטע דער קעניגין ווירד בייא אללען וויבערן דען ערפאָלג האבען, דאס עז איהרע עהמעננער אין איהרען אויגען העראב זעצט, וועןעז הייסען ווירד: « דער קעניג אחשורוש בעפאהל, דיא קעניגין ושתי פאָר איהן צו ברינגען, אונד זיא קאם ניכט.» (יח) נאָך הייטע ווערדען דיא פירסטיננען פאָן פרס אונד מדי דאז, וואז זיא מיט אַנגעהערט, דיזע שפראַכע דער קעניגין, געגען אללע ערלען דעס רייכעס פיהרען, אונד זאָ ווירד דער שמעהונגען אונד ערגערניססע קיין ענדע זיין. (יט) וועןעז דעם קעניגע אלזאָ געפעלליג, זאָ ערגעהע איין קעניגליכעס וואָרט, (דאז מאַן צוגלייך אין דאז געזעצבוך דער פערזער אונד מעדער איינטראַגע, דאמיט עז אונפערברוכליך בלייבע,) דאס ושתי ניכט מעהר פאָר דעם קעניגע ערשיינען דאַרף, אונד דער קעניג איהרע ווירדע איינער איהרער געשפילינגען שענקען ווירד, דיא בעססער איזט אלז זיא.
(כ) ווירד דען דיא פאָללפיהרונג דיזעס קעניגליכען אויזשפרוכעס אין זיינעם גאַנצען רייכע, זאָ גראָס עז איזט, בעקאַננט: זאָ ווערדען אַללע פרויען איהרען עהעמעננערן עהרערבי־
טונג

כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ טז וַיֹּאמֶר מומכן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר
לבעליהן

באור

וכו', וא"כ אינך צריך להעריך הדברים לפני כל יודעי דת ודין כמו שחשבת, אבל יצא דבר מלכות מלפניו, ואף כי יהי' מעט שלא כדת, הנה הוא צריך לטובת הכלל: (יז) כי יצא, מלת כי נתינת טעם כלומר בעבור זאת עותה נגד כל העם, לפי שמעשה המלכה לבלתי שמוע אל המלך יגרום ויהי' סבה אצל כל הנשים מגדולן ועד קטנן, שתבזינה גם הן את בעליהן, וטעם יצא, שימשך ויתגלגל מזה, כמרגלא בפומי דאנשא לאמור היוצא מזה על הנמשך ממנו, וכן דרך לע"א לאמור עז לויפט דא הינויז, וטעם על כל הנשים אצל הנשי' כמו ועלין מטה מנשה באמרם, האומרים, דהיינו אם יודע הדבר ויתפרסם שהמלך צוה להביא את ושתי והיא לא באה· ויש ד' אומרים שהמ"ם תחת נו"ן, כדרכו לפעמים והראוי באמרן, ומוסב על הנשים, שתבזינה את בעליהן באמירתן גם המלך צוה והיא לא שמעה אליו, לכן גם אנחנו לא נשמע בקולכם, והראשון הוא יותר נכון כפי המשך הענין וכפי דקדוק המלה: (יח) והיום הזה, יהי' אמור והוא הפעול (הרא"בע), ורש"י כתב שנחסר הדבר הזה ושעורו תאמרנה הדבר הזה ומוסב על המאמר האמור בפ' הקודם המלך אחשורוש וכו', ויתכן לפרש המקרא כפשוטו, שהשרות אשר היו על משתה ושתי, ובאזניהן שמעו דבר המלכה כאומר תשובתה אל המלך, הן הנה תאמרנ' עוד היום הזה את אשר שמעו, דהיינו דבר המלכה, לכל שרי המלך, שתשיב כל אחת לבעלה כפי תשובת המלכה אל המלך, ויהי' אשר שמעו פעול האמירה בחסרון סימן הפעול את כדרכו לפעמים, וכן הוא אומר אשר שמעתי הגדתי לכם (ישעי' כ"א) ועוד· יתרין מן חבריא אמרו טעמים אחרים בשעור הכתוב, חד אמר טעיין הפוך, את דבר המלכה אשר שמעו, וחד אמר טעם את דבר המלכה עולה ויורד, תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה, את דבר המלכה לכל שרי המלך, וכיון שהוא סמוך סמך עליו ולא פירש, ויש כמוהו בלשון. והמשכיל יבחר: (יט) ויכתב וגו' ולא יעבור מאמר מוסגר הוא, כפי מה שתעיד עליו הנגינה, ושעור הכתוב יצא דבר מלכות אשר לא תבוא ושתי וגו' כלומר שלא תבוא ושיתן המלך וגו', כי זה אחד מהוראות מלת אשר כדלקמן (ב' י"ד) צוה עליה אשר לא תגיד: ולא יעבור, כדי שלא יעבור הדבר הזה עוד לעולם, ככל דת פרס ומדי די לא תעדא, כנזכר בדניאל: (כ) ונשמע פתגם, דבור וכן בקהלת ובארמית (הרא"בע) ושעור הכתוב להודיע בכל המדינות העונש הזה למען תיראנה הנשים את
בעליהן

רש"י

יד והקרוב אליו· לערוך דבריו לפניהם או הם כרשנא שתר וגומר: טו כדת מה לעשות· מוסב על ויאמר המלך לחכמים: טז עותה· לשון עון: יז כי יצא דבר המלכה על כל הנשים· זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: יח תאמרנה שרות פרס ומדי· לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון· ויש בדבר הזה בזיון וקצף: יט דבר מלכות· גזרת מלכות של נקמה שנוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי· בספרי חוק
ומנהג

לבעליהן למגדול ועד־קטן: כא וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן: כב וישלח ספרים אל־כל־מדינות המלך אל־מדינה ומדינה ככתבה ואל־עם ועם כלשונו להיות כל־איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו: ס

ב א אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את־ושתי ואת אשר־עשתה ואת אשר־נגזר עליה: ב ויאמרו נערי־המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה: ג ויפקד המלך פקידים בכל־מדינות מלכותו ויקבצו את־כל־נערה־בתולה טובת מראה אל־שושן הבירה אל־בית הנשים אל־יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהן: ד והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך

טונג בעציגען, פאם פארנעהמסטען ביז צום געריננסטען.» (כא) דיזער פארשלאג געפיל דעם קעניגע אונד דען פירס־טען, אונד דער קעניג טהאט, וויא ממוכן געראטהען האטטע. (כב) ער שיקטע אויך בריפע אב נאך אללען לענ־דערן זיינעס רייכעס, אין אללען שריפט־ אונד מונדארטען דער פערשידענען לענדער אונד פעלקערשאפטען, אויף דאס דער מאן העררר אים הויזע זיין אונד זיך נאך דער וייזע זיינעס פאלקעס פיהרען קעננע.

ב (א) אלז דיזעס איינגע צייט פארבייא וואר, אונד דער צארן דעס קעניגס אחשורוש זיך געלעגט האט־טע, ערוועהנטע ער דיא ושתי, וואז זיא בעגאנגען אונד וואז איבער זיא בעשלאססען ווארדען. (ב) דארויף זאג־טען דיא לייבבעדיהנטען דעס קעניגס: «דא מאן פיר דען קעניג שענגעשטאלטעטע יונגפרייליכע מעדכען אויזזוכען ווירד, (ג) זא זאללטע דער קעניג בעפעהלסהאבער אין אללען לענדערן זיינעס רייכעס אנזעצצען, דאס זיא יעדעס שענגעשטאלטעטע יונגפרייליכע מעדכען נאך דער רעזידענץ שושן אויפברינגען, אונד אין דאז קעניגליכע הארעם, אין דיא האנד דעס הגא (דער פערשניטטענע דעס קע־ניגס, דער דיא אויפזיכט איבער דאז פרויענצימער האט,) אבליפערן, וווא איהנען דיא פארגעשריבענע זאלבונג גערייכט ווערדע. (ד) דאז מעדכען נון, דאז דעם קעניגע אם בעס־טען

רש"י

וונהג המלכות ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה. אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר:

ב ג ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: ד זכר את ושתי. את יפיה ונעלב: תמרוקיהן. הן דברים המגלחין כמו ומורק ושוטף שמן

באור

בעליהן, וטעם כי רבה היא, אף שהיא רבה, מ"מ ראוי הפתגם הזה להודע אף במדינות הרחוקות מאוד, ומוסב היא על מלכותו, ואולם ד המתרגם אמר ארום גזרתא רבא היא, ולדעתו מוסב על פתגם, ואינו נכון כי פתגם לשון זכר, וכ"ל כי רב הוא, וכמו שהעיר כבר על זה אדונינו הרמב"מן ז"ל בקהלת על הפסוק אשר אין נעשה פתגם, אבל לא מטעמו, כי אדונינו ז"ל אמר שם להביא ראיה שפתגם לשון זכר מן הכא ונשמע פתגם וכו' ואינו ראיה כי הוא ז"ל בעצמו העיר על הכלל אם יבוא הפעל קודם השם לא ישמור את המין והמספר, אולם ראיה אחרת יש שנאמר (דניאל ג' י"ו) על דנא פתגם וכו' ומלת דנא הוא לשון זכר בארמית, כמו שמצינו ודניאל דנא וכו', ולדעת רעי ר' יואל שני וו"ין ונשמע וכל יתנו האמרים בשנה, דהיינו כשיהי' נשמע פתגם המלך בכל מלכותו כי אף שהיא רבה מ"מ יתפשט שם קלום גדול כזה מעונש המלכה, אז כל הנשים וגו' וכן הוא מתורגם, וגם לדעת הרב אבן יחייא לא הי' עצת ממוכן דוקא להודיע הדבר הזה, אבל אחר שזה יבוא ממילא: יתנו, בא כנוי רבים נסתרים, והראוי תתננה: (כב) וישלח ספרים, אמר ר' יואל אם היה הודעת הפתגם נ"כ נדבר ממוכן, למה פרט שליחת הספרים דוקא, אבל הטעם שעשה כדבר ממוכן, וגם הרחיב דברו בזה שלא הוא בעצמו ספרים אל כל המדינות לפרסם זה הדבר. ויקד מן חכמיא אמר שטעם וישלח השולחים, לא המלך כי אם אנשים רבים היו מפרסמים הקלום הזה בכל המדינות, והראי' אל מדינות המלך, אך אין מזה ראי' כי כן כתיב ואל משה אמר עלה אל ה', ורבים כן: להיות כל איש, רבים וכן שלמים אמרו שזה היה פתשגן הכתב, והחזיקוהו בעבור זה לשוטה, שצוה על דבר כזה, אמנם אף שאין לכחוש שהי' מלך שוטה, הנה בזה טעו, ולו הי' כדבריהם, הי' כתוב פתשגן הכתב להנתן דת להיות וגו' כדלקמן (ג' י"ד וח' י"ג), אבל תוכן הכתבים הי' אשר עשתה ושתי ואשר נגזר עליה, וכונת הפרסום היתה כדי שיתנו הנשים יקר לבעליהן ויהי' ע"ז כל איש שורר בביתו, ולמ"ד להיות למ"ד התכלית: ומדבר כלשון עמו, דרך מליצה, והכונה כמו שאמר הרלב"ג שיוכל להתענג עם אשתו כמנהג עמו אף שאיננו ממנהג עם אשתו, שהי' להם נשים רבות ממדינות שונות וכנהוג עוד בארצות המזרח, וכמו שזכרנו לעיל. וטעם המליצה להיות הדבור יסוד כל קבוץ מדיני, ולשון כל אומה ואומה אבן בוחן אשר בה נוכל להקיש על דעותיה ודרכיה ומדרגתה במעלות השלמות, כמו שהעיר ע"ז החוקר האלהי רבינו משה בן מנחם ז"ל במקום אחר:

ב (א) אחר, לפי הכלל שכ"מ שנאמר אחר סמוך, יתכן לאמור זמן מועט אחר שגזר על ושתי בהקיצו מיינו, שככה חמתו, ויתנו לו נעריו העצה לקחת בתולה אחרת, והאריכו ימים רבים עם קבוץ הבתולות, כי מצינו שזמן לקיחת אסתר היה בשנת שבע ומעשה ושתי היה בשנת שלש, ואפשר שבין הזמנים האלו לא היה המלך בשושן, רק נלחם עם אויביו, ועיין מזה במבוא הספר: כשך, המקור מבעלי הכפל והוא לשון מנוחה מזעף הקודם: חיי', נפה, ויתכן שזכר את יפיה ע"כ וי"ו ואת אשר עשתה (הראב"ע), ולדעתי שני הוו"ין מחברים המאמר ומפרטים המאמר זכר את ושתי ושעורו, כי זכר גם אשר עשתה גם אשר נגזר עליה בעבור זאת, התבונן ושקל במאזני שכלו כי ענשה היה גדול מחטאה והצטער על מהירות גזרתו, ולכן יעצו נעריו ומשרתיו לקחת אשה אחרת, כי אולי תגרש תמונת אשה החדשה, את תמונת ושתי מנגד עיניו ומקרב לבו וישכחה, ואם תבין במאמרם (במגלה י"ב ב') שאמרו כשם שעשתה כך נגזר וכו' תראה שגם המה דרשו שני הווי"ן, אך באופן אחר: (ב) יבקשו, כבר נודע הוא לכל הקורא בספריהם שמנהג יון ונושן אצל מלכי המזרח, ונהוג עוד היום אצלם, להקבץ מדי שנה בשנה סך מסוים מן נערים יפים להיות סריסי המלך, ומן נערות יפות להיות פלגשיו בבית הנשים, והדבר הזה כבר נכלל בהמסים והארנוניות שיקח המלך מעבדיו, וכמאמר שמואל לבני ישראל (ש"א ח')

טען געפילע, ווירדע קעניגין שטאטט ושתי. • דיזער פאר־
שלאג געפיל דעם קעניגע, אונד ער טהאט אלזא.
(ה) אין דער רעזידענץ שושן לעבטע איין מאן יידישער
נאציאן, אויזדעם שטאממע בנימן, מיט נאמען מרדכי,
איין זאהן יאיר'ס, זאהן דעס שמעי, זאהן דעס קיש,
(ו) וועלכער אויז ירושלים אין דיא געפאנגענשאפט
גינג אונטערדענען, דיא נבוכדנצר קעניג פאן בבל,
מיט דעם יכניה, קעניג פאן יהודה, געפאנגען וועגגע־
פיהרט האטטע. (ז) דיזער מרדכי וואר פפלעגעפאטער
דער הדסה, (דיא נאכמאליגע אסתר,) דיא זיינעס
אהיימס טאכטער וואר, אונד וועדער פאטער נאך מוטטער
האטטע. דאז מערכען וואר היבש פאן בילדונג אונד שען פאן
פארבע, אונד מרדכי האטטע זיא, נאך איהרער עלטערן
טאד, אן טאכטער שטאטט אנגענאממען. (ח) וויא נון, נאך
בעקאננטמאכונג דעס קעניגליכן עדיקטעס, פילע יונגפרוי־
ען נאך דער רעזידענץ שושן, אונטער דיא אויפזיכט דעס
אגא, צוזאממען געבראכט וואורדען, וואַרד אונטער אנ־
דערן אויך דיזע אסתר אין דען פאללאסט, אן דען אגא, דען אויפזעהער איבר דאז פרויענצימער, אבגעליפערט.
(ט) דיזעם געפיל דאז מערכען, אונד זיא טרוג זיינע גונסט
דאפאן

תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש
כן: ה איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי
בן יאיר בן־שמעי בן־קיש איש ימיני: ו אשר הגלה
מירושלים עם־הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך־
יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל: ז ויהי אמן
את־הדסה היא אסתר בת־דדו כי אין לה אב ואם
והנערה יפת־תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה
לקחה מרדכי לו לבת: ח ויהי בהשמע דבר־המלך
ודתו ובהקבץ נערות רבות אל־שושן הבירה אל־יד
הגי ותלקח אסתר אל־בית המלך אל־יד הגי שמר
הנשים: ט ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו
ויבהל

באור

ח') ואמרו הנערים, כשתבוא העת הקבועה שיבקשו נערות בתולות למלך, יפקד המלך פקידים, אשר יקבצו עתה כל נערה בתולה טובת מראה, אף יותר מהסך המסויים, והעם לא יצעק חמס על זה, אבל גם יתענגו בו, בהיות הנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי · ובעבור שלא נכתב ויאמרו אליו, אמר חד מן חבריא שדברו הנערים מה שדברו בינם לבין עצמם, אבל באופן שיוכל המלך לשמוע ובדי שישמע: בית הנשים, כאשר נודע ממלכי מזרח גם בימינו שיש לכל אחד מהם נשים רבות והנה יושבות יחד בבית גדול הנקרא בלשונם הארם או זעראיל, וכל העבדים המשרתים אותן, וגם השומרים אשר עליהן, מסורסים המה לבלתי יוכלו לחלל כבוד הנשים, וכל איש מאחרי הנשים, אשר יבוא אליהן הביתה, אחת דתו להמית ולכן תרגמתי במגלה בכ"מ מלת סריסים פערשניטענע ועיין בס' נתיבות השלום להרמב"מן (בראשית ל"ז ל"ו): הגא, אין זה שם עצם פרטי שהי' לאיש אחד כמו שחשבו רבים, כי אם שם כללי לכל סריס הממונה על בית הנשים של מלך, ותחתיו סריסים רבים פחותי המדרגה הסרים למשמעתו לעשות כל מלאכת הבית, ועליו לשמור על הכהנת הנשים, גם לתת להן כל צרכיהן והוא מכונה בלשון ישמעאל אגא · ואמרו סריס המלך וגו' אינו ממאמר הנערים, כי הם לא יצטרכו לפרוט אל המלך מי זה הגא שזכרו, אבל הם דברי כותב הספר הרוצה לבאר שם זה לאמור שהוא שם סריס המלך שומר הנשים, ודינו א"כ כמאמר מוסגר: תמרוקיהן, הן דברים המצחצחין כמו ומורק ושוטף, מרק הנעשה משמן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרים ומעדנין את הבשר, והטעם שאמרו הנערים אחרי הקבצם אל בית הנשים שם יהי' נתון להם תמרוקיהן כראוי וכפי הנזכר למטה (פ' י"ב) וכן משמע מפסקי הנגינה · אמנם לדעת רעי ר' יואל, גם זה יהיה למוסר בדברי הנערים, אבל הוא חלק מהמאמר המוסגר המבאר משמרת הגא, אשר שהוא שומר הנשים ושומר נתון תמרוקיהן, כלומר נתינת תמרוקיהן שיהי' כדת, ויתורגם בל"א (דער דיא אויפזיכט איבר דאז פרויענצימער האט, אונד זיא דיא פארגעשריבנע זאלבונגן בעאבאכטען לעכט), ונכון לפ"ז שם הפועל ונתון, שהוא זר מאוד בפירוש הכתוב · וחדמן חבריא אמר שטעמו הפוך כמו וניתן תמרוקיהן, ומי יתן והי' כדבריו: (ה) איש יהודי, כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרואים יהודים ואפי' משבט אחר (רש"י) · ונכון הוא כי אם נאמר כדעת קצת שהשם יהודי לא נאמר רק אם הוא ממשפחת יהודה מה נאמר במלת מתיהדים? בן ימיני, משבט בנימין, ואם מרדכי הזה היה מעולי ירושלים בימי כורש כדעת חז"ל, צריכין אנו לומר שמרדכי חזר עוד מירושלים לגולה אחר אשר עלה כש"כ הראב"ע ועיין במה"ס, והתרגום השני נאמרו דברים אשר לא אוכל להבינם כי כתב וז"ל מרדכי ואסתר הוון מירושלים בגלותהא וכו' וחזר וסליק מרדכי לירושלים עם עמא דיתגלון וכו' (והוא בימי כורש) ותוב אגלי נבוכדנצר מלכא זמנין תרתין וכו', ולא ידעתי אנה ראה כי הגלה נבוכדנצר פעם שני אחר מיתת בלשצר בן בנו, ולמה שכתב אסתר הות מגלוי ירושלים וכזאת כתב גם המתרגם הראשון, תהי' לפ"ז בלקיחתה אל המלך לכל הפחות בת סמוך לע"ה שנים, האיך נאמר בתולה זקנה מע"ה שנים תיטב עוד בעיני המלך מכל הבתולות? הלא הכתוב כנה אותה בשם נערה, וזה יורה על היותה רכה בשנים: (ז) הדסה, לפי הכלל שאם נמצא בין שתי שמות מלת הוא או היא, אז השם האחרון נתחדש יתכן גם פה שבתחלה היה שמה בלה"ק הדסה ואח"כ נשתנה בלשון הפרסי לאסתר, כי כן קראו אותה הפרסים על רוב יפיה, כמו שאמרו ח"ז והמתרגם, שמלת אסתר בלשון פרסי כוכב, כלומר שמאירה ככוכב, או יתכן שהיא נעלמה הסבה את שמה לשם פרסי אסתר, כדי שלא יכירו שהיא ישראלית ע"י השם העברי הדסה בהיות כי מרדכי צוה עליה שלא תגיד את עמה: (ח) ויהי בהשמע וגו', מלשון הכתוב משמע שקובצי הנערות לקחו כל מה שעלתה בידם מנשים יפות בלי להשגיח כלל על יחוסה ומעמדה, וגם הפקידים לא היו חוששין לשאול להקובצים מאין לקחתם זאת, בעבור הרבוי העצום, ולכן לא ידעו ג"כ כלום ממשפחת אסתר אף לא מקורבתה עם מרדכי, ובודאי שלאח"כ שאלו לכל אחת ואחת את שמה ואת מולדתה, והנשים האחרות הודיעו את כל זה, אבל באסתר מעיד הכתוב שהיא לא הגידה מטעם שנזכר: (ט) וישנה, שנה אותה (רש"י) כונתו לומר

רש"י

שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: ה איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרוים יהודים בין הגוים ואפי' משבט אחר הם: איש ימיני · מבנימין היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו: ז לו לבת · רבותינו פירשו לבית לאשה: ט ויבהל את תמרוקיה · זריז וממהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה · לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה · שינה אותה: אשר לא תגיד · כדי שיאמרו שהיא ממשפחה' בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול
המלך

טעם

ויבהל את־תמרוקיה ואת־מנותה לתת לה ואת שבע
הנערות הראיות לתת־לה מבית המלך וישנה ואת־
נערותיה לטוב בית הנשים: י לא־הגידה אסתר
את־עמה ואת־מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר
לא־תגיד: יא ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני
חצר בית־הנשים לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה
בה: יב ובהגיע תר נערה ונערה לבוא | אל־המלך
אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר
חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן
המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים:
יג ובזה הנערה באה אל־המלך את כל־אשר תאמר
ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד־בית המלך:
יד בערב | היא באה ובבקר היא שבה אל־בית

הנשים

דאפאן, זא דאס ער איהר דיא זאלבונגען אונד זאנסטיגען
גאבען פערדערטע, אונד דיא זיבען מערכען, דיא איהר
אויז דעם קעניגליכען הויזע געביהרטען, באלדיגסט צו=
קאממען ליס, אויך זיא אונד איהרע מערכען איממער
דורך דאז בעסטע אים גאנצען זעראיל אויזצייכנעטע.
(י) אסתר האטטע וועדער איהר פאלק נאך איהרע גע=
בורט אנגעגעבען; דען מרדכי האטטע איהר בעפאהלען,
ניכטס דאפאן אויזצוזאגען. (יא) דיזער גינג טאג פיר
טאג פאר דעם פארהאפע דעם הארעמס אויף אונד אב,
אום דאז וואהלבעפינדען אסתר'ס צו ערפאהרען, וויא
אויך וואז אויז איהר ווערדע. (יב) איממער ווען דיא בע=
שטיממטע צייט דא וואר, דאס איין מערכען פאר דען קע=
ניג קאממען זאללטע, נאכדעם זיא נעמליך, נאך ארט דער
פרויענציממער, צוועלף מאנאטע פערבראכט האטטע,
(דען זא פיל צייט מוסטע, אונטער דעם געברויך דער
וואהלגערוכסבעדער, פערשטרייכען, זעכס מאנאטע מיט
מיררהענאהל אונד זעכס מאנאטע מיט שפעצרייען אונד
אנדערן פיר דאז פרויענציממער פערפערטיגטע זאלבען,
(יג) דערגעשטאלט פארבערייטעט, קאם זיא דאן צום קע=
ניגע,) זא ווארדע איהר אללעס צוגעגעבען, וואז זיא צו
איהרער בעגלייטונג פאם הארעם צום פאללאסטע פערלאנגטע · (יד) דעם אבענדס גינג זיא הין, אונד דעם מארגענס

קעהרטע

רש"י

המלך היו מחזיקים בה: יא ומה יעשה בה · זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמוא א' י') גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל עכו"ם אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: יב תר . זמן: יג כל אשר תאמר · כל שחוק ומיני זמר: יד אל בית הנשים שני · השני: טו בחדש העשירי ·

עת

באור

טעם הכתוב, ששנה הוא אותה ואת נערותיה מכל שאר הבתולות שהיו אתה בבית הנשים, דהיינו שהי' השנוי הזה לטוב להם, שנתן להם כבוד יותר גם המנות הטובות מכלן, וטעם בית הנשים חסר בי"ת ורבים כן, והנגינה מסכמת במה שתעמיד מלת לטוב בטפחה ומקברה ע"ז לפעל וישנה, וכדרך זה הוא מתורגם בל"א · ואף הראב"ע כוון מעט לזה הפירוש, אבל דחיק בלישנא שלא לצורך: (י) כי מרדכי, לפי דעת יש אומרים שהביא הראב"ע פחד פן לא יקחנה המלך אם ידע שהיא מהגולה · ואין בזאת אשם למרדכי, כי אולי לבו אמר לו שתהיה על ידה תשועה לישראל ולכך התאמץ אתר ובקש להיותה אשת המלך. ולאחר שכבר מלכה צריכין לומר שפחד שמא יגרשנה בעבור עמה כשיודע, וזה רחוק מעט · אמנם לדעת התרגום ירא פן יכעום עליה המלך פעם אחת ויהרגנה עם עמה, ואין זה מן הנמנע אצל מלך טפש כזה, וא"כ הטעם במקומו עומד אף קודם שנשאה אף לאח' שנשאה: (יא) מתהלך ידוע שהוראת זה השורש בבנין התפעל על הטיול וההליכה אנה ואנה בלי כונה למקום מיוחד דוקא, וכן תרגמתי (אויף אונד אב) · גם יתכן טעם ההתפעל כה ע"ד הכתוב יש מתעשר ואין כל, כלומר שהראה מרדכי את עצמו כאלו צריך ללכת לדרכו דרך חצר בית הנשים אבל בפה והמתין עד אשר יראה אחד מעבדי אסתר לדעת וגו', והיא גם היא הערימה לשלוח אליו בסתר נערותיה או משרתיה, אשר בטחה בהם להודיע לו את כל · וראב"ע כתב לולא שהי' מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו ללכת וכו', ואינו נכון כי נודע הוא שגם שאר המשרתים אשר אינם מסורסים המה, אינם יכולים לבוא אל נשי ופלגשי המלך · אבל החצר הזה היה מקו' גדול ורחב ידי' לפני בית הנשי', ודרך בכל עובר ושב · וסרה בזה טענות מעתיקי האומות: (יב) תור, זמן או שורה (דיא רייהע) כמו תורי זהב נעשה לך (שה"ש י') ותתדמה מאוד למלת טור שפרשו ג"כ שורה, כמו טור אודם פטדה וכו' ובלשון התלמוד נמצאים הרבה כמו אעמידנו כנגד ראש תור (סוכה ז' א'): מקץ, סוף, מקץ שבע שנים תחלה (הראב"ע) ועיין בספר נתיבות השלום לאדונינו הרמבמ"ן ז"ל (דברים ט"ו): כדת הנשים, נשי המלך, או יתכן שהי' נותנים בימים ההם לכל בתולה הנישאת לאיש גדול ושר שנים עשר חדש לימי מרוקיה: המור, יקרא ג"כ בלשון העמים (מיררהע), והוא שרף הנוטף מפרחים ידועים נמצאים בחלק אזיא, ובצאת השרף לחוץ נתקשה ונעשה גרעינים גרעינים וריחם טוב: (יג) ובזה, ר"ל בעידון ופנוק הזה אשר על ידו נעשה ריחה כריח אוי בשמים ביום דרומי, באה אל המלך להתענג בה: את כל אשר תאמר, מוסב לעיל, ובהגיע תור נערה ינתן לה את כל אשר תאמר ממיני תכשיטות לקשט הגוף ושאר דברי תפארת, גם כל מיני שחוק וזמר ללות אותה אל בית המלך, כדי להרבות בזה חנה בעיני רואיה · וטעם את כמו ויושב את משה להיות הנושא גם המקבל הפעולה כמו שכתב אדונינו הרמבמ"ן בס' נתיבות השלום: (יד) ובבקר היא שבה, לא אל בית הנשים שהיתה בו קודם ביאתה, כי אם אל בית נשים שני, דהיינו בית הפלגשים, יאמר בזה, כי כאשר לא מצאה חן בעיניו כדאי להמליכה תחת ושתי, לא ישלחה מביתה כלל וכלל, כי אין זה מכבוד המלך, אבל גם לא רצה להרבות נשיו בכל אלו הנערות, שזה יהי' לו למשא מאוד, לתת לכל אחת די כבודו וכבודה, אלא נעשתה פלגשו, שאינו צריך לכבד כל כך כאשתו, וטעם שני אמר רש"י ז"ל השני, כאלו לומר שהיו לו ב' בתי נשים וכמו שזכרנו, אבל הה"א לא תחסר באמת כלל, לפי שהבי"ת השני לא הוזכר עדיין, וכמתורגם בל"א · והנה חסרון הה"א הנ"ל הביא הראב"ע לפרש שני פעם שני, אמנם איך יתכן זה על פעל שבה שהי' באמת בפעם הראשון: שעשגז, שם לכל שומר פלגשי המלך: ונקראה בשם, טעם הוי"ו או לאבור כתרגומו (אונד זיא וגו') או לתשובת התנאי, כי

אם

הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ טז וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ כא בַּיָּמִים

ההם

קעהרטע זיא אין איין אנדערעם הארעם צוריק, וועלכעם אונטער דער אויפזיכט דעס שעשגז שטאנד, פערשניט-טענער דעס קעניגס אונד אויפזעהער דער קעבסווייבער. זיא דורפטע ניכט מעהר פאר דען קעניג קאממען, ביז ער זעלבסט פערלאנגען נאך איהר טרוג, אונד זיא נאמענט-ליך געפאָרדערט ווארדע. (טו) אלס אבער דיא רייהע אן אסתר, טאכטער אביחיל'ס, אהיים דעס מרדכי, ווער, פאר דען קעניג צו קאממען: זא פאָדערטע זיא ניכט דאז מינדעסטע איבער דאז, וואז דער הארעם-אגא אנגע-אָרדנעט האטטע; אונד איהרע פערזאָן ווארעז, דיא וואָהל-געפאללען ערקעגטע בייא אללען, דיא זיא זאהען.
(טז) אים מאָנאטע טבת, אלז דען צעהנטען מאָנאט דעס זיבענטען רעגירונגסיאהרעס דעס אחשורוש, ווארד אסתר ענדליך צום קעניג אחשורוש, נאך דען קעניגליכען געמעכערן געפיהרט; (יז) (דען דער קע-ניג ליבטע זיא מעהר אלז אללע אנדערע פרויען, אונד זיא האטטע זיינע גונסט אונד געוואָגענהייט פאר אללען אנ-דערן יונגפרויען;) דאזעלבסט ועצטע ער איהר דיא קראָ-נע אויף, אונד ערקלערטע זיא צור קעניגין שטאטט ושתי. (יח) דאבייא גאב ער אללען פירסטען אונד שטאאטסבע-דיהנטען איין גראָסעס גאסטמאהל, דאז האָכצייטמאהל אסתר'ס, ענטליס דען פראָפינצען פאָן איהרעם טריבוט, אונד טהיילטע געשענקע אויז, נאך קעניגליכעם פערמע-גען. (יט) וועהרענד דאס מאן אבערמאהלס יונגפרויען זאממעלטע, וואר מרדכי אן דען קעניגליכען האף געקאָמ-מען. (כ) נאך איממער אבער פערשוויג אסתר איהרע געבורט אונד איהר פאָלק, וויא עז איהר מרדכי בעפאָה-לען האטטע, דעססען וואָרטע זיא נאך עבען זאָ בעפאָלגטע, אלז דא זיא אונטער זיינער אויפזיכט שטאנד. (כא) אום

דיזע

באור

אם חפץ בה המלך ואז היתה נקראת בשם, ויהי' זה טעם שנוי הבנין מקל לנפעל, ותרגומו (דא זיא דען וגו'): (טו) לא בקשה, אמר הכתוב הבתולות האחרות בקשו דברים הרבה לקשט ולפאר אותן בהן ולעורר עיני הרואים למצוא חן אבל אסתר לא היתה צריכה לכך, כי כל כבודה פנימה והיא בעצמה ובגופה נשאה חן בעיני כל רואיה, ודייק הכתוב באמרו ותהי אסתר נושאת חן: (טז) ותלקח אסתר, ת"י ואדברת אסתר לות מלכא אחשורש לאתתא, ואעליתה לבית אידרון בית מלכותיה, ראה לפרש הכתוב כזה מב' טעמים, (א) כי באחרות אומר תמיד לשון ביאה, שענינו על כל חבור אף שלא בנשואין כידוע, וכאן הוא אומר ותלקח שהוא לשון לקיחה באירוסין כידוע ג"כ: (ב) באחרות אומר בית המלך, וכאן הוא אומר בית מלכות שהוא לשון מלוכה, ויתכן שהי' זה חדר גדול מוכן אל המלך להתעסק בו בכל הענינים הנוגעים למלכות, ושם בית נופל גם על כל חדר וחדר בפני עצמו. כי תרגום חדר אדרון, וכמו שכתוב עוד (לקמן ה' ב'), ולפ"ז לא הי' זה באותו הזמן שהגיע לה התור, כי אז לא היו עדיין יודעים אם תטיב בעיני המלך, אבל כאמר אף שלא שבה לבית הפלגשים כהאחרות בעבור שמצא' חן בעיניו, מ"מ המתין המלך עד שראה גם הבתולות הנשארות עוד, ואחר הזמן הזה כשלא מצא יעלת חן יותר ממנה או הובאת אל בית המלכות לתת שם כתר מלכות בראשה בקבוץ שרי פרס ומדי, ויהי' ויאהב טעם מאמר ותלקח ושיעורו וכבר אהב, וטעם מכל הנשים אותן שבאו לפניה אל המלך, ותשא גם חן וחסד מכל הבתולות שבאו אחריה, וכמו שאמר הרלב"ג כי לא יתכן שתהי' היא האחרונה בהיות שאחר שומר הנשים את תמרוקיה: (יח) כיד המלך, אשר התבאר היותה בתכלית הרבוי (הרלב"ג) מטעם אחר מן חבריא שהבאתו לעיל (א' ז'): (יט) ובהקבץ, כבר זכרנו לעיל שכן ההרגל בארצות האלו, וטעם הכתוב לפי שרוצה לספר מעשה דבגתן ותרש, שזאת התחלת הגאולה, צריך גם לזכור שמרדכי הי' יושב בשער המלך, אשר עי"ז נודע לו הדבר, ומפרש שהיה זה בזמן קבוץ בתולות בפעם שנית אחר הפעם שזכר עתה, אבל בזמן אותו הקבוץ שהי' אסתר בו, לא הי' עדיין בשער המלך, שלא כדעת הראב"ע, וכן הוא אומר איש יהודי היה בשושן הבירה ולא בשער המלך, ומה שאמר הראב"ע שטעם הבירה על הארמון הוא רחוק מאוד, כי ידוע היות שושן שם עיר המלוכה בארץ פרס בעולם המדינה: (כ) אין אסתר מגדת, לבלתי יחשוב הקורא שאחר המלוכה גלתה סוד מולדתה, ובעבור זה בא מרדכי לשבת בשער המלך, ונפרט כשבדפתו לאמר שהגידה אסתר דבר מה למלך בשם מרדכי, אשר עי"ז יש לטעות שכבר נתפרסם הקורבה ביניהם, לכן הקדים להעיר שגם עתה אין אסתר מגדת וגומר, ורבים מהמעתיקים שאלו איך היתה יכולה להסתיר הדבר אחרי שאלה תמיד שלוחים לדבר עמו? הכי שבחו שימצאו בדברי הימים כמה וכמה ספורים

כזה

רש"י

עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותה עת צנה כדי לחבבה עליו: יז מכל הנשים. הבעולות שאף נשים בעולות קבץ: יח והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורנות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה ואעפ"כ: כ אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המוזהר והמורזה על כך: כא לשלח יד. להשקותו סם המות:

כב ויודע

הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃

ג א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ ב וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכַי

דיזע צייט נון, אלז מרדכי אם קעניגליכען האָפע וואר, ווארען בגתן אונד תרש, צוויא פערשניטטענע דעם קעניגס פאָן דען טהירוועכטערן, אויפגעבראכט ווידער דען קעניג, אונד זוכטען האנד אן איהן צו לעגען. (כב) דיזעס ערפוהר מרדכי, אונד צייגטע עזדער קעניגין אן, אונד דיזע בעריכטעטע עזדעם קעניגע אין מרדכי׳ס נאמען. (כג) דיא זאכע וואַרד אונטערזוכט אונד וואהר בעפונדען. זיא וואורדען ביידע אן איינען פפאהל געהענקט, אונד דיא בעגעבענהייט אין דיא קראָניק איינגעטראגען, דיא צו דעם קעניגס געבדויך בעשטיממט וואר.

ג (א) נאך דיזער בעגעבענהייט ערהאָב דער קעניג דען המן, זאָהן דעם המדתא, אויז דעם געשלעכט אגג, צו איינער גראָסען ווירדע, אונד זעצטע זיינען ראנג נאָך איבער אללע דיא עדלען, דיא פאָר איהן קאמען. (ב) אללע קעניגליכע בעדיהנטען, זאָ פיל איהרער אם האָפע וואַרען, בייגטען דאז קניא אונד פילען נידער פאָר המן, דען זאָ האטטע עז דער קעניג וועגען פעראָרדנעט; נור מרדכי פיל ניכט נידער, נאָך בייגטע ערדאז קניא. (ג) דאַ שפראכען דיא קעניגליכען האָפבעדיהנטען

רש״י

כב ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרי׳ דבריה׳ לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: כג ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך:

ג א אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות להשוע׳ לישרא׳: גדל המלך את המן. שהקב״ה בורא רפוא׳ למכתן של ישרא׳: קודם שיבי׳ המכה עליה׳: ב כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה

באור

כזה, אשר אירעו בבתי הכשי׳ למלכי המזרח שהריבו אגרות לבנות לאוהביה׳ ומאהביהם, ולא נודע הדבר זמן רב, ואף כי היא שהיתה יכולה תמיד לגלות הנטרפותה בינה לבינו כשיודע הדבר: עושה, עתה כבאות הזמן אשר היתה באמנה אתו או טעם כאשר היתה כאלו היתה עדיין באמנה אתו, ויתורגם בל״א (אלז ווערע זיא נאָך אונטר זיינר אויפזיכט) ושם אמנה מגזרת ויהי אומן ע״מ חכמה עלמה: (כא) בימים ההם, שזכרתי לעיל שהי׳ מרדכי יושב בשער המלך, אירע המעשה שקצף בגתן ותרש וגו׳ כן הוא שעור הכתוב, והוצרך לכפול זה המאמר, בעבור שהפסיק במאמר אין אסתר וגו׳, ולכן מוטעם המלך באתנחתא כדין מאמר מוסגר: משמרי הסף, פרשו כסף זהוא מזוזת השער תרגום על משקוף ושתי המזוזות, שקפא ועל תרתין ספין, וכן מצאנו הך הכפתור וירעשו הספים, ולכן מתורגם בל״א (טהיר־וועכטער). ורש״י אמר מפי חז״ל שרצו להשקות המלך סם המות וראה שפרשו סף מלשון מן הדם אשר בסף (שמות י״ב) והוא שם כלי מה (איין בעקקען). והכתוב לא הודיע סבת הקצף בעבור שאין זה מעצמות ספור הנס. ואם היה אחשורש הזה (קסערקסעס) הנזכר במה״ס נוכל לומר, שהיה המעשה הזה אחרי שובו ממלחמות יון, וכאשר נודע בשובו רגזו עליו כל עמו וילונו עליו על כי נכל מעיו עם רב, ועל שלא הניח עוד על ממלכתו רק עוזבה ביד יועציו, אולי בעבור זאת היה ג״כ הקצף משני שומרי הסף: (כב) ויודע, בספר יוסיפון לרומיים נכתב שהיה יהודי אחד עבד לסריסי המלך, והוא שמע מה שבקשו לעשות והגיד זאת למרדכי, וחז״ל אמרו שהיו מספרים בלשון טרסי ולא היו יודעים שמרדכי מכיר וגו׳ והכתיב סתם כל זה מטעם הנ״ל: ותאמר אסתר וגו׳, למה יהיה זר בעיני המלך שיסוב אחד מעבדיו אשר בשער אל המלכה בדבר נחוץ כזה, ובפרט להיות אי אפשר לבוא אל המלך עצמו ולא יקרא, ולכן אין זה ראיה כלל על פרסום הקירבה שביניהם, כאשר חשבו קצת: (כג) לפני המלך, ת״י דמתקרי תדירא קדם מלכא ומזה הטעם היו מונחין תמיד בבית המלך כנראה מדלקמן (ו׳ א׳) שהיו כמביאים שם בלילה, ויש עוד אחרים שהיו מונחים בלשכת בתי הדת (ארכיף) בלע״ז:

ג (א) אחר, מוסב על מעשה בגתן ותרש שזכר, ואפשר שהיה זה סמוך לשנת שתים עשרה למלכות אחשורש, ונמשך זמן מה בין הגעת אסתר למלכות וביאת מרדכי אל שער המלך, גם בין הביאה הזאת ומעשה הסריסים, והראב״ע אמר אחר חמש שנים, והוא כנגד הכלל שכתב הוא בעצמו כמה פעמים, כ״מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג: וישם את כסאו, מטעם היושבים ראשונה במלכות, ובנשא אותו אף משבעת שרי פרס ומדי הידועים, וזה טעם אשר אתו, כלומר את המלך ורואי פניו, או שבכר היה אחד מאלו השבעה וטעם אשר אתו על המן, ואם יקשה השואל הלא זה נגד התקון שהתקינו שבעת השרים אחר מות (זמערדים) הנזכר במה״ס, ובפרט כשיהי׳ המן הזה מארץ אחרת מזרע עמלק ולא כרסי לו ומדי כדעת חז״ל? הנה ידוע שהמלך הטפש הזה עשה בכל מה שעלה על רצונו, והעד מרדכי היהודי משנה למלך אחשורש: (ב) כורעים ומשתחוים, ידוע להקורא בדברי הימים שגם היום המנהג אצל מלכי פרס להשתחות ולפול אפים ארצה לפני המלך לכל מי שינוא אליהם, וגוה עתה המלך שיעשה גם זאת לפני המן, באהבתו אותו וחפצו ביקרו: ומרדכי לא יכרע, טעם המניעה הזאת סתום מאוד. לדעת חז״ל שצורת צלם היתה בבגדו, העקר חסר מן הספר, והמתרגם הראשון אמר על דהוה עבדיה דאודבן ליה בטולמת לחם, וכן יש מרז״ל האומרים זאת, הסבה הזאת מגונה ולא תכשר לאיש הולך תמים, והמתרגם השני כתב שלא רצה להשתחות לפני בן אדם, וא״כ טעה בחסידות, כי ההשתחוי׳ לפני בני אדם הגדולים ממנו לא יאסיר לנו דתנו כלל וכלל. ונהפוך הוא, שכמה ישרים ותמימים השתחוו לפני מלכי ארץ, ואברהם אבינו השתחוה לעם הארץ, ואמרו גדול כבוד הבריות שדוחה וכו׳, ואיזה מהמעתיקים אמרו בהדיא, שהיתה שנאה עיונה בין המן למרדכי, בקנאת איש מרעהו בעבור התנשאו, והכותב סתם את הסבה בעבור כבוד מרדכי. אמנם בכל האופנים האלה, תהי׳ הסבה גדולה או קטנה, הגונה או בלתי הגונה, לא יוקשה איך יתהרה במצליח דרכו, כי כאמר, או שחשב שלא ישגיח המן עליו, כנראה ג״כ ממשמעות

לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־

עשר

האָפבעדיהנטען צו איהם : « ווארום איבערטריטטסט דוא דען בעפעהל דעס קעניגס? » (ד) אלז זיא איהם דיזעס טאג טעגליך פאָרשטעללטען, אונד ער איהנען דאָך ניכט פאָלגטע, זאָ צייגטען זיא עז ענדליך דעם המן אן, אום צו זעהען, אָב מרדכי׳ס רעדען אויך בעשטעהען ווירדען, דער איהנען צור אורזאכע אנגעגעבען: וויל ער איין יהודי ווערע. (ה) המן זאה נון זעלבסט, דאס מרדכי ניכט נידערפיל, נאָך דאז קניא פאָר איהם בייגטע, אונד געריטה דאריבער אין צאָרן, (ו) הילט עז אבער פיר צו גערינג, אן מרדכי אליין האנד צו לעגען, דא מאן איהם דעססען פאָלק גענאננט האטטע; זאָנדערן דאכטע דרויף, דיזע גאנ־צע נאַציאָן, אללע יהודים דער זעמטליכען לאנדע דעס אחשורוש אויזצוראָטטען. (ז) אים מאָנאטע ניסן, אלז דען ערסטען מאָנאַט, אים צוועלפטען רעגירונגסיאהר דעס אחשורוש, ליס ער פור (דאז הייסט: לאָאָזע־ווערפ ג׳) פאָן איינעם טאגע אויף דען אנדערן, אונד פאָן איינעם מאָנאַט אויף דען אנדערן, אונד עז פיל

אויף

רש״י

ישתחוה: ד היעמדו דברי מרדכי. האומר שלא ישתחוה עולמי׳ כי הוא יהודי והוזהר על ע״א: ה ואת דתי המלך. לתת מס לעבוד׳ המלך: אין שוה. אין חשש כלומר אין בלע: ו הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור הוא הגורל הפיל הגורל באיזה חדש יעלה: מיום ליום. באיזה יום בחדש סילית:

ט יכתב

באור

הכתונים שלא ראה והרגיש העדר השתחוית מרדכי קודם שהעירוהו ע״ז עבדי המלך הולכי רכיל, או שחשב להסתר אז כשיודע הדבר נכל המלכה, ולא יארע לו שום היזק לו לבד, וזה לא היה יכול לדעת כי יוקח הבליעל הזה נקמתו מכל היהודים, וכנראה מהכתוב שלא ידע זה עד כי היתה הדת נתנה בשושן, ואז לא היתה עוד עת לתקן המעות, בהיות שהנכתב בשם המלך אין להשיב: (ד) ויהי כאמרם אליו יום ויום, אמר הרב אבן יחייא כי אף הם היו מקנאים להמן וכריעתם לו לא היה מלב טהור רק לשמור מצות מלכם, ולהיותם מוכרחים על הכריעה וכרת רגים קצי כמהה רבו שישתוו כלם בכך, ולכן היו מקנאים במרדכי הבלתי כורע, ומזרזים אותו על עברו את מצות המלך, וכשלא שמע אליהם הגידו אותו להמן, לא להכנתם אותו ולבקשם כבודו, אבל לראות היעמדו דבר מרדכי שהשיב להם: ולא שמע אליהם, כתרגומו ולא קבל מנהון: ויגידו להמן, חסר פעול ההגדה, ומצאנו לו רעים במקרא, ושעורו ויגידו להמן הדבר הזה. אמנם יש לפרשו שפעל ההגדה הוא כי הגיד להם וכו׳, ומאמר לראות וכו׳ מאמר מוסגר המבאר סבת אמירתם, ויתורגם כי הגיד להם כל״א (דאס ער איהנען צור אנטוואָרט געגעבען). ותרין מן חבריא נתנו עוד טעמים אחרים, חד אמר ויגידו להמן לראות, כלומר שהוא יראה היעמדו דברי מרדכי, וחד אמר ויגידו להמן דברי מרדכי לראות היעמדו, כזה ויגידו להמן (לראות היעמדו) דברי מרדכי וגו׳ והמשכיל יבחר: היעמדו דברי מרדכי, האומר שלא ישתחוה כי הוא יהודי (מדברי רש״י) וא״כ מלות כי אשר הפוכות במקומותם ללשונות׳ זו תחת זו: אשר הוא יהודי, לפי שהוא יהודי לכן לא ישתחוה, והמקרא לא כתב לעיל תשובת מרדכי, כי סמך על המבין מזה הכתוב, שלא להכפיל הדברים. והנה לא ידענו אם היתה זאת הסבה האמתית, וטעה מרדכי כמו שזכרנו לעיל, או שלא השיב זאת כי אם לדחותם, מ״מ כלמד מזה איך ראוי שישגיח האדם על מוצא שפתיו, כי במה שהשיב על שאלתם מדוע אתה עובר את מצות המלך, לאמור אשר הוא יהודי, הלא בזה הצטדק המן לאמור ואת דתי המלך אינם עושים. אמנם לדעת חד מן חבריא שהגידו להמן לראות וגו׳, יתכן לומר שלא השיב להם כלל, אבל הם בדו כל המאמר הזה מלבם, ויתורגם כי הגיד להם (דען ער העטטע איהנען געזאגט), וטעם ולא שמע אליהם כמשמעו (ער הערטע איהנען ניכט צו), והמשכיל יבחר: (ה) וירא המן, כי בתחלה לא שם על לבו להתבונן אם מרדכי כורע או לא, וכמו שזכרנו לעיל, ולכן אמר וירא ולא אמר וישמע: (ו) כי הגידו לו את עם מרדכי, מהכתוב הזה אינו מוכח כלל, אם הכיר המן את מרדכי מקודם לזה המעשה כנראה לקצת המעתיקים, או לא הכירו כנראה לאחרים, אבל טעם הכתוב אחרי כי הגידו לו בדבורם והעלו ברעיונו עם מרדכי בא על מחשבתו לקחת נקמתו מכל העם. ולולי מלת את היה ראוי לפרשו על מה שהגידו לו היות עם מרדכי סבה למניעת כריעתו לפניו, באמרו אשר הוא יהודי. ויש מפרשים שהודיעו לו מהותם ואיכותם, וזה דרך דרש וכדרך המתרגם השני שהאריך לדבר בענינים כאלו, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: עם מרדכי, כפול הענין לאמור שכל אלו לא העוו נגדו מאומה כי אם בהיות עם מרדכי ולכן בקש מפלתם, וזה יורה על התכעליות נפשו הרעו׳. ואחד מן המעתיקי׳ רצה למעט הכפול ואמר טעם עם בקו״רק, והוא נגד המסורה: (ז) הפיל, מי שהפיל ולא פי׳ (רש״י), ויתכן שמפיל הגורל היה קוסם אחד אשר שאל והמן באיזה עת יתכן יותר להשמיד האומ׳ הזאת, כי הקסם והניחוש הי׳ מורגל בימים ההם, וזה טעם לפני המן: פור, פירושו נגלו הוא מה שקורין בלשון עברי הגורל, והכותב העמיד גם השם הכרסי בעבור שם פורים שיזכור לקמן (ט׳ כ״ו): מיום ליום וגו׳, הרי זה מקרא קצר, והראוי מיום ליום ומחודש לחודש ויצא הגורל לשלשה עשר יום לחודש שנים עשר הוא חודש אדר. והנה הגורל הזה לא מפיה׳ יצא, כי אם ע״י קסם וניחוש שאין בו ממש, וכמו שאמר הרמ״בם בס׳ המורה, אלו הי׳ בו ממש לא היתה התורה אוסרתו, ונפלא״כ על פי קרי והזדמן, לכן אין להקשות למה יצא בזה היום ובזה החודש דווקא. והרלב״ע אמר כי מהשם הי׳ משפטו והוא האריך הזמן כדי שישובו ישראל בתשובה, ותמוה הוא שיצא מפי חכם גדול דבר כזה, הכי לא ידע השם שכבר תבוא התשועה בחודש השלישי? (ח) ויאמר המן למלך אחשורש, יתכן שבעת התיעצו עמו בדבר הנהגת המלכות אמר למלך שיעשה זה לטובת מלכותו להשמיד עם שאינו מועיל כלל לקנון המדינה, אבל אדרבה מזיקו ומחסרו: ישנו עם אחד, יש להתבונן שלא זכר המן במסירותו שם יהודי כלל, כי אם אמר אחד בלתי מפורסם ונודע, ונתחבולה עשה זאת, כי באמת היו היהודים נחשבים בעת ההיא סמוך לגלות, כנראה מספרי קודש שהיו בהיכלי המלכים. וכן מרדכי כבר הי׳ בשער המלך, ויירא המן אולי לב המלך טוב עליהם, ובפרט שהי׳ כתוב על ספר דברי הימים לפני המלך, כי מרדכי היהודי הגיד טוב עליו במעשה בגתן ותרש, ואם שבאמת שכחוהו כבר המלך, כמוכח מדלקמן (ו״ו ג׳) הנה המן לא הי׳ יכול לדעת זה, ואפשר שבעלות על זכרונו שם יהודי יזכור גם את הטובה הזאת בעבור זה

סתם

עשר הוא־חדש אדר: ח ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם־אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל־עם ואת־דתי המלך אינם עשים ולמלך אין־שוה להניחם: ט אם־על־המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר־כסף אשקול על־ידי עשי המלאכה להביא אל־גנזי המלך: י ויסר המלך את־טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן־המדתא האגגי צרר היהודים: יא ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך: יב ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר יום בו ויכתב ככל־אשר־צוה המן אל אחשדרפני־המלך ואל־הפחות אשר ׀ על־מדינה ומדינה ואל־שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם

בטבעת

אויף דען צוועלפטען מאָנאַט, דען מאָנאַט אדר. (ח) אלז דאַן זאַגטע ער צום קעניגע: « דאַלעבט איין פֿאָלק, פֿער וואָרפֿען אונד צערשטרייעט אונטער אַללען פֿעלקערן דער זעממטליכען לענדער דיינעס רייכעס, דיא זיך דורך איהרע זאָנדערבאַרען געזעצע פֿאָן אַללען אַנדערן פֿעלקערן אונטערשיידען, דיא קעניגליכען לאַנדעסגעזעצע היננעגען ניכט בעפֿאָלגען, אונד עז פֿאָרטהיילט דעם קעניגע ניכט, זיא צו דולדען. (ט) ווען עז אלזאָ דעם קעניגע געפֿעלליג, זאָ זאָללען שריפֿטליכע בעפֿעהלע צו איהרער פֿערטילגונג אויזגעפֿערטיגט ווערדען, וואָדורך איך צעהן טויזענד ככר זילבער אין דיא הענדע דער פֿערוואַלטער ווערדע צוווינגען קעננען, אום עז אין דיא קעניגליכע טאַץ קאַממערן צו ברינגען. » (י) דער קעניג צאָג זיינען זיגעלרינג פֿאָן דער האַנד, איבערגאַב איהן דעם המן, זאָהן דעם המדתא, אויז דעם געשלעכטע אגג, פֿערפֿאָלגער דער יהודים, (יא) אונד שפראַך צו איהם: « דאַז געלד זייא דיר געשענקט, זאָ וויא דאַז פֿאָלק, דאַמיט צו מאַכען וואַז דיך גוט דינקט. (יב) נאָך אים דעם ערסטען מאָנאַטע, אם דרייצעהנטען טאַגע דעסזעלבען, וואורדען דיא קעניגליכען געהיימשרייבער צוזאַממען בערופֿען, אונד בעפֿעהלע אויפֿגעזעצט, גאַנץ זאָ וויא עז המן פֿערלאַנגטע, אַן אַללע זאַטראַפּען דעם קעניגס, אַן אַללע פּאַשאַס דער פּראָפֿינצען אונד אַן אַללע בעפֿעהלסהאַבער יעדעס פֿאָלקעס, פֿיר יעדעס לאַנד אין זיינער שריפֿט אונד פֿיר יעדעס פֿאָלק אין זיינער שפּראַכע. מיטדעם נאַמען דעם קעניגס אהשורוש אונטערשריבען, אונד מיט דעם קעניג־

ליכען

רש"י

ט יכתב לאבדם. יכתב ספרי' לשלוח לשרי המדינו' לאבדם: י ויסר המלך את טבעתו. הוא נותן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: יב ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחי' ספרים אש"טרא טרמי"ש בלע"ז (כמו עטר"ע רעמי"ס. איבר שיקט צו ווערדן. להורות שהוא

באור

סתם את דבריו, ואחשורש לסכלותו לא שת לבו לחקור אחריהם היטב, אבל האמין מיד לאוהבו בהחזיקו אותו מאוהבי שלום המלכות, כאשר כבר העיר ע"ז הרב אבן יחייא. ואולי לא ידע עוד שום ענין פרטי מכל הדבר עד היום השני למשתה אסתר, ובפרט אם היה זה אחשורש (קסערקסעס) שהי' פונה מכל עסקי המלוכה, כנזכר בעה"ס: מפוזר ומפורד בין העמים, יכון בזה לכמה בחינות, כאשר העיר ע"ז הרב אבן יחייא, שאין לפחוד פן ביום אבדתם יעשו המיה במלכות וילחמו כנגד הקמים עליהם, כי לא ישמע קול הברה באבדתם להיות מפוזרים בעיר זה ובעיר זה, גם אין לפחוד שאותו המעט מהמפורד ויצהרופס העדרו. או קרחה במלכות, גם ע"י שנתפשטו בכל המדינות אם מושיבתם בארץ יולד נזק, יהי' הנזק כללי ולא ימלט אפילו עיר אחת מפגעם, ואין ספק שיולד נזק מישיבתם בארץ, כי: דתיהם שונות מכל עם, הרי זה מאמר קצר, והראוי ודתיהם שונות מדתי כל עם, או מכל דתי עם, וחד מן חבריו אמר שטע' שונות וכו', כלומר ודתיהם שונות אותם מכל עם, הכונה בכל זה כמו שכתב הרלב"ג כי במה שאין אלהים מנוכה מה שהוא מנוגה לאחד מאשר העמים אין להם מה שימנעם לעשות כנגד המלכות וכנגד העמים אשר הם ביניהם, גם ידוע הוא שאינם עושים את דתי המלך וא"כ דינם כדין מורד במלכות. אמנם לדעת הרב אבן יחייא לא תחסר מלה, כי אמר הטעם ודתיהם שונות יותר מכל עם, כי כל אומות מלכותיך, אף כי הם שונים זה מזה בכמה דברים, ת"מ בזה יתאחדו לעשות רצונך בכל מה שתטה אליהם, לא כן אלו שאינם עושים דתי המלך: (ט) ועשרת אלפים ככר כסף, אמר הרלב"ג וז"ל ודמה שהמן חשב כי משללם יפרע זה הסך למלך, ולזה רצה לחתום בשם המלך שיהי' שללם לבוז לעושי המלאכה והם יביאוהו לו וממנו יפרע אותו הסך ע"כ. והרב אבן יחייא אמר וז"ל יכתב לאבדם, וכל ממונם יהי' למלך, וזולתו כזהב עובתך אשקול מאלו אם כה תעשה י' א' ככרי כסף להביא אל גנזי המלך ע"י עושי המלאכה כי לא רצה לדור בתוכתה אחרי העצות המעשה ע"כ. אמנם יש לשאול איך יתכן שיאמר המן לתת כל כך לאבד העם הזה, הלא בזה יתעורר החשד אצל המלך שיתגדל יותר לטובת עצמו מלטובת הכלל? ולכן ראיתי נכון מה שאמר חכם אחד שאין טעם אשקול אשלם מכיסי, אבל אמר המן למלך ע"י שיהרגו היהודים ויהי' שללם לבוז אסבב לשקול אל גנזי המלך י' אלף ככר כסף, כי עשרם ועלה נוודאי לסכום הזה, ואמר זאת לעורר עיני המלך בהעוש' שיגיע לו ע"י הריגתם: על ידי עושי המלאכה, כמו לידי, וטעם אשקול לשון פרעון ובל"א (צווייגען) וכמו שהוא מבואר בס' כת"הש להרמב"ן ז"ל (בראשית כ"ג ט"ו). וטעם עושי המלאכה כתרגומו לעבדין עבידתא, פירושו הממונים על מלאכת המלך להכניס ולהוציא, בל"א (געשעפֿטס־פֿערוואַלטער). והמתרגם השני אמר על ידוי דעבדין מטבעא, וא"כ אינו כטעם עושי המלאכה בס' מלכים ודברי הימים אשר להם נתנו כסף מבוויר הנעשה ככר למטבע. אמנם לדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא שהבאתי יהי' טעם עושי המלאכה על ההריגה שזכר, כאשר יבין הקורא המשכיל מדבריהם, וא"כ טעם על ידי כמשמעו (דורך). אבל הראשון הוא יותר נכון, והעד ועושי המלאכה אשר למלך (לקמן ט' ג'): (יב) בחדש הראשון, מהר המן לכתוב ולחתום הגזירה, אף שהי' לו עוד י"ב חודש לזמן ההריגה, כדי שלא יוכל המלך להתחרט. ויש שאלו איך לא ירא המן שיברחו היהודים תוך הזמן הזה בהודע להם הפרענות? אבל כי לא מקמה שאלו עלוזה,

הני

ליכען אינזיגעל בעזיגעלט, (יג) וואורדען דיזע בריפע
דורך איילבאָטען אין אללע פראָפינצען פערשיקט, אום
אללע יהודים, פאָן יונג ביז אלט, זאמט ווייבערן אונד קינ־
דערן, אַן איינעם טאַגע, אַלז אַם דרייצעהנטען טאַג דעס
צוועלפטען מאָנאַטעס, דעס מאָנאַטעס אדר, אומצוברינ־
גען, צו פערטילגען אונד אויזצוראָטטען, אונד איהרע גי־
טער צו פלינדערן. (יד) איינע אַבשריפט דיזעס שרייבענס
זאָללטע דאַרום אין יעדעם לאַנדע, אַלז איין קעניגליכעס
עדיקט, אללען אונטערטהאַנען עפפענטליך מיטגעטהיילט
ווערדען, אויף דאַס זיא אויף דיזען טאַג בערייט זייען.
(טו) דיא באָטען וואורדען מיט דען קעניגליכען בעפעה־
לען איילענדס אַבגעשיקט, אונד דיזעס עדיקט דרויף אין
דער רעזידענץ שושן אויזגעגעבען. דער קעניג אונד המן
זאַסען נון אונד צעכטען, אינדעם דיא גאַנצע שטאַדט אין
גראָסער בעשטירצונג וואַר.

ד (א) אַלז מרדכי ערפוהר וואַז פאָרגעגאַנגען,
צעררים ער זיינע קליידער, היללטע זיך
אין זאַק אונד אַשע, גינג היניויז מיטטען אין דיא שטאַדט,
אונד שריא לויט אונד יעממערליך. (ב) זאָ קאַם ער ביז

פאַר

בְּטַבַּ֥עַת הַמֶּֽלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ֩ סְפָרִ֨ים בְּיַ֣ד הָרָצִים֮ אֶל־
כׇּל־מְדִינ֣וֹת הַמֶּ֒לֶךְ֒ לְהַשְׁמִ֡יד לַהֲרֹ֣ג וּלְאַבֵּ֣ד אֶת־כׇּל־
הַיְּהוּדִ֡ים מִנַּ֣עַר וְעַד־זָ֠קֵן טַ֤ף וְנָשִׁים֙ בְּי֣וֹם אֶחָ֔ד בִּשְׁלוֹשָׁ֥ה
עָשָׂ֛ר לְחֹ֥דֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר הוּא־חֹ֣דֶשׁ אֲדָ֑ר וּשְׁלָלָ֖ם
לָבֽוֹז׃ יד פַּתְשֶׁ֣גֶן הַכְּתָ֗ב לְהִנָּ֤תֵן דָּת֙ בְּכׇל־מְדִינָ֣ה
וּמְדִינָ֔ה גָּל֖וּי לְכׇל־הָעַמִּ֑ים לִהְי֥וֹת עֲתִדִ֖ים לַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃
טו הָרָצִ֞ים יָצְא֤וּ דְחוּפִים֙ בִּדְבַ֣ר הַמֶּ֔לֶךְ וְהַדָּ֥ת נִתְּנָ֖ה
בְּשׁוּשַׁ֣ן הַבִּירָ֑ה וְהַמֶּ֤לֶךְ וְהָמָן֙ יָשְׁב֣וּ לִשְׁתּ֔וֹת וְהָעִ֥יר שׁוּשָׁ֖ן
נָבֽוֹכָה׃

ד א וּמׇרְדֳּכַ֗י יָדַע֙ אֶת־כׇּל־אֲשֶׁ֣ר נַעֲשָׂ֔ה וַיִּקְרַ֤ע
מׇרְדֳּכַי֙ אֶת־בְּגָדָ֔יו וַיִּלְבַּ֥שׁ שַׂ֖ק וָאֵ֑פֶר וַיֵּצֵא֙ בְּת֣וֹךְ
הָעִ֔יר וַיִּזְעַ֛ק זְעָקָ֥ה גְדֹלָ֖ה וּמָרָֽה׃ ב וַיָּב֕וֹא עַ֖ד לִפְנֵ֣י

שער

רש״י

שהוא המקור מבנין נפעל) · והוא מגזרת (שמות א׳ ב׳) אם נלחום נלחם. (שם) נגלה נגליתי. נדמה נדמותי: בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י״ג לאותו חדש שהוא שנים עשר לחדשי השנ׳: יד פתשגן. ל׳ ארמי ספור הכתב דרישמו״נט בלע״ז (ערקלערונג. אויזלעגונג): להנתן דת. צווי הכתב שהי׳ אומר להנתן חק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: טו והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החק בו ביום להיות עתידים ליום י״ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה:

ד א ומרדכי ידע. בעל חלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורש: ב כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך

באור

הכי לא ידעו ולא יבינו, שאי אפשר למאות אלף איש עם טף ונשים לברוח מארץ רחבת ידים כשבע ועשרים ומאה מדינה, כמו שהוא אפשר לב׳ או לג׳, אף לאיזה מאות אנשים, ואם ימלטו כאלה והי׳ הנשאר לנקמה די והותר: בשלשה עשר יום בו, יראה שנאמר דרך ניחום בזה היום שנכנר נפל הגורל עליו ליום ההריגה: אחשדרפני, מלה פרסית, ובלשון יוני ורומי (זאטראפן), ואותיות א״א הנוספת אדרך לשון פרסי הם, ובל״א (לאנדפפלעגער, שטאַדטהאַלטער): הפחות, הנפרד פחה, והוא מה שקורין אצל הישמעאלים (פאשא): בשם וגו׳ אמר חד מן חבריא בשם דוקא, שהי׳ כתוב בסוף כל אגרת המלך אחשורש, ונחתם אצל השם בטבעת המלך, כמנהגנו עוד עתה: (יג) ונשלות, ויהיו נשלחים ספרים אישטר״א טרמ״ים בלע״ז (צריך להיות עטרע טראנסמיס בל״א איבערשיקט ווערדען), מגזרת אם נלחום נלחם נגלה נגליתי נדמה נדמת (רש״י), והוא מקור מבנין נפעל וכן הוא לדעת הרד״ק, אבל לדעת הראב״ע הוא תואר מבנין נפעל, וידמה בזה לתיבת נכתב ונחתם הקודמות. ושם ספרים מוסב לדעת רעו״ר׳ יואל על כל ג׳ הפעלים שזכר, ובחר בזה הלשון להורות על מהירות העשיה והשתדלות המן להרע, כי הכתיבה והחתימה והשליחות נעשה הכל מיד זה אחר זה וכמעט בעת אחת: (יד) פתשגן, לשון ארמי ספור הכתב בלע״ז דריס״מנט, (נ״ל דרעסעמענט, נל״א דער אויפזאַטץ, אינהאַלט), ושעור הכתוב שהי׳ טופס הכתב להנתן בכל מדינה ומדינה דת גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה, כן הוא לדעת רש״י אכן יוקשה ע״ז בהיות שלא כתב לכל מדינה ומדינה נפני עצמה איכה יתכהגו, איך יהי׳ כתוב בו להנתן דת בכל מדינה ומדינה? גם אין לכחוש שבע״כ הי׳ טופס הכתב להשמיד להרוג וגו׳? לכן היותר נראה שהוא מוסב על הקודם, דהיינו פתשגן הכתב שזכר עתה מלבד שהי׳ נכתב אל הסגנים והפחות הי׳ גם מוזמן ומצווה עליהם להנתן דת בכל מדינ׳ ומדינה, כלומר שיפרסמוהו להיות חק מלכות כדי שיהיו כלם עתידים ליום הזה· אמנם וכתב לו את משנה התורה (דברים י״ז י״ח) תרגם אונקלוס ית פתשגן אורייתא וא״כ ענינו העתק, בל״א (אַבשריפט), וכן הוא דעת הראב״ע, אמר כאן נוסחה ואמר להלן נתירה נוסחה שנית, וכן נראה דעת הרלב״ג, וכן הוא מובא מדלקמן (ד׳ ח׳) כמו שנבאר, וכן הוא מתורגם אשכנזית: (טו) הרצים, כפי שספר לנו יוסיפון בן גוריון היו האנשים האלה מוזמנים ומעותדים להוליך אגרות ודתי המלך ממקום למקום ואינם רצים ברגלם רק רוכבים על הסוסים מהר וחיש, ונקרא בלשון פרסי (אנגא־ ראָם), וכן הוא בלשון יוני, ובלשון צרפת (עסטאַפעט, קוריר) ובל״א (איילבאָטען): דחופים, כדמות דחופים במהירות, (הראב״ע) · ואמר חד מן חבריא שמתחלה מהר את הרצים לצאת ואח״כ נתנה הדת בשושן, כדי שלא ישתדלו היהודי׳ אשר בה לבטל הגזירה לכל הפחות משאר המדינות: בדבר המלך, עם הכתבים שכתובים דבר המלך. וי״מ כדבר כמו על דבר המלך פי׳ שהמלך צוה שימהרו כפי יכולתם, ויתורגם לפי״ז בל״א (אויף בעפעהל דעס קעניגס), ויותר נכון שהיה כל זה פעולת המן, וכמו שזכרנו לעיל: והמלך והמן ישבו לשתות שמחים בפעולתם, זה במה שעשה טוב לאיבו כפי דמיונו, וזה בעבור נקמתו: נבוכה, עבר מנפעל מנ״ע ענינו בלבול כאדם שהשתבש ולא ידע מה לעשות (ראב״ע), ורש״י כתב היהודים שבה ואין צריך לזה, כי יתכן שגם העמים האחרים היו נבוכים כי לא ידעו טעם וסבה לדת הזאת, שהיתה שלא כדת, ואם מחר יטב בעיני הכסיל הזה להמית מהם יהיה מה שיהי׳. או כמה שיהי׳, מי אומה ימנעהו מזה. ואולי הי׳ גם ליהודים אוהבים רבים בשושן מעמי הארץ:

ד (א) ומרדכי ידע, ב׳ הווי״ן מחברים בזמן כאשר ידע קרע את בגדיו וגו׳, ויש עוד לפרש המאמר כזה, אחר שאמר והעיר שושן נבוכה כמו שבארנו, שלא ידעו לתת

טעם

שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק: ג וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים: ד וַתָּבוֹאינָה נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קִבֵּל: ה וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה: ו וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־מָרְדֳּכָי אֶל־רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ: ז וַיַּגֶּד־לוֹ מָרְדֳּכַי אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת ׀ פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיִּים לְאַבְּדָם: ח וְאֶת־פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן בְּשׁוּשָׁן לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ: ט וַיָּבוֹא הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי: י וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי: יא כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר־יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־

שרביט

פֿאָר דיא פֿפֿאָרטע דעס קעניגליכען שלאָססעס, דען היניין קאָננטע ער, אין איינעם זאַקקע געהיללט, ניכט קאָממען. (ג) (זאָ אויך אין אַללען לענדערן, וואָהין דער בעפֿעהל דעס קעניגס אונד זיין געזעץ געלאַנגטע, וואר גראָסעס טרויערן אונטער דען יהודים, פֿאַסטען, וויינען אונד וועהקלאַגען; זעקקע אונד אַשע וואַרען דיא פֿאָלסטער דער פֿאָרנעהמען.) (ד) אסתר׳ס קאַממערפֿרויען אונד איהרע דיהנער קאַמען אונד ערצעהלטען עז איהר; דאַ ערשראַק דיא קעניגין העפֿטיג, אונד שיקטע זאָגלייך קליידונגסשטקקע, זיא דעם מרדכי אַנצולעגען, אונד איהם זיינען זאַק אַבצונעהמען; ער וואָללטע אַבער ניכטס אַננעהמען. (ה) דאַ ליס אסתר דען התך רופֿען, (איינער פֿאָן דען פֿערשניטטענען דעס קעניגס, דען ער איהר צור בעדיהנונג געגעבען,) אונד גאַב איהם דען אויפֿטראַג, זיך בייא מרדכי צו ערקונדיגען, וואַז דיזעס וועררע, אונד וואַרום עז וועררע? (ו) אונד התך גינג היניז צו מרדכי, אויף דען גראָסען פלאַץ פֿאָר דעם שלאָסטהאָרע. (ז) דאַ ערצעהלטע איהם מרדכי אַללעס, וואַז איהם ווידערפֿאַהרען, אויך פֿאָן דער בעשטיממטען זוממע געלדעס, דיא המן, פֿיר דיא אויזראָטטונג דער יהודים, אין דיא קעניגליכע שאַצקאַממער צו ליפֿערן פֿערשפּראָכען; (ח) גאַב איהם אויך דיא אַבשריפֿט פֿאָן דעם עדיקט צו איהרער פֿערטילגונג, דיא אין שושן אויזגעטהיילט וואָרדען, אום עז אסתר צו ציינען, אונד איהר פֿאָרצושטעללען, אַלז איין בעפֿעהל איהר אויפֿצוטראַגען, צום קעניגע הינצוגעהען אונד איהן פֿלעהענטליך אום שוץ אונד גנאַדע פֿיר איהר פֿאָלק צו ביטטען. (ט) התך קאַם צוריק, אונד בעשטעללטע אַן אסתר וואַז מרדכי געזאַגט האַטטע. (י) דאַ ערווידערטע אסתר דעם התך, אונד בעפֿאַהל איהם, עז אויך דעם מרדכי צוזאַגען: (יא) «אַללע דיהנער דעס קעניגס אונד אונטערטהאַנען דער קעניגליכען לאַנדע וויססען, דאַס יעדער, עז זייא מאַן אָדער פֿרויא, דער אונגערופֿען זיך דעם קעניגע אים אינגערסטען פֿאָרגעמאַכע נאַהט, נאַך דעם אַללגעמיינען געזעץ שטערבען מוס, עז מיסטע איהם דען דער קעניג זיינען גאָלדנען צעפּטער רייכען,

אין

רש״י

המלך בלבוש שק: ג דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: ז פרשת הכסף. פירוש

באור

טעם וסבה לגזירה הזאת, אמר אבל מרדכי ידע מיד שבאה מאתת השגחה, בעבור שלא כרע להמן, ולכן קרע את בגדיו על שסבב לעמו סבנה גדולה כזאת, ויתורגם א״כ כנ״ל (מרדכי מערקטע וואָהל וואַז פֿאָרגינג, דאַרום וגו׳); וילבש שק ואפר, לפי הנגינה המפסקת במלת שק לא יוסב הפעל על ואפר, לפי שלא שייך בו ענין לבישה, אמנם יחסר לפ״ז פעל העשיה באפר, והנכון שענין לב ישב דכאן אינו אלא ענין עטוף. וכן הוא מתורגם: (ג) אשר דבר המלך ודתו, להשמיד היהודים, וטעם מקום וגו׳ בכל מקום שהגיע מיד נתפרסם והיה אבל גדול ליהודים. ויש גם לפרשו מקום אשר דבר מלכות אחשורוש וגזרת חקותיו מגיע שם, כלומר עד אשר ידו וממשלתו מגעת, ויתורגם נפ״ז כנ״ל (זאָ ווייט דיא באָטמעסיגקייט דעס קעניגס אונד דיא געוואַלט זיינר געזעצע רייכטע): לרבים, לגדולים, כלומר החשובים בעם לבשו שק, והקימן שתחת הלמד לחסרון ה״א הידיעה מוכיח כזה הפירוש, וכן תרגמתי: (ד) והשלח בגדים, חשבה אולי שללוהו שוללים, וכאשר שמעה שלא רצה לקבל אז ידעה כי זה על אבל גדול ובער חזק ושלחה התך לחקור ממנו על מה זה (מדברי הרלב״ג) ואין לספק שכל זה הי׳ בסתר: קבל, ענינו לקיחה, והטעם על הבגדים, או שהוא מוסב על להסיר את שקו מעליו, וטעם לא קבל לא שמע אליהם: (ה) על מרדכי, בעבור מרדכי, והכפל מה זה ועל מה זה כפי מנהג הלשון ונחות המליצה. ואפשר לאמור ששאלה על הסבה הגורמת ועל הסבה התכליתית (ז) את כל אשר קרהו, לו נעלמו עם המן שלא רצה לכרוע, ואמר אשר הוא יהודי, ושעל זה כעס המן ונקם להשמיד כל היהודים (מדברי רלב״ג): פרשת, באור סך הכסף (הנ״ל) וכן הוא מתורגם: ביהודים, חלף היהודים, כמו ויעבוד ישראל באשה, ואפשר שחשב מרדכי כי מכיסו רצה לתת כל הסך הזה, או טעם לאבדם ע״י אבדם, (ח) ואת פתשגן, נתן לו להראות, ואם היה הטופס צריך להיות אמר לו, גם הי׳ ראוי לאמור פתשגן הדת לא כתב הדת, גם מוכח מפסקי הנגינה שטעם אשר נתן בשושן על הפתשגן, והטופס הי׳ באמת שוה בכל מקום׃ אלא שטעם פתשגן העתקה, וכמו שבארנו לעיל, ובזה יתורץ הכל, וכן אמר הרלב״ג רוצה לומר העתקת הכתב ההוא, וכן הוא מתורגם: ולהגיד לה, כי בעבור מצפחתה באה הסכנה הזאת על ישראל, ולכן מוטל עליה להושיעם, ובעבור זה יגוה עליה לבוא וגו׳: (יא) ועם מדינות,

אפילו

שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם: יב וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר: יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים: יד כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת: טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי: טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם

אין וועלכעם פֿאַללע אַלליין ער דאַז לעבען בעהעלט; אונד וואַז מיך בעטריפֿפֿט, זאָבין איך טאָן זייט דרייסיגטאַגען ניכט צום קעניגע גערופֿען וואָרדען. »(יב) אַלזמאַן דיזע אַנטוואָרט דער אסתר דעם מרדכי איבערבראַכטע, (יג) ליס ער איהר ווידער צוריק זאַגען: »בילדע דיר ניכט איין, דאַס דוא אים קעניגליכען פּאַללאַסטע אַלליין פֿאָן אַללען יהודים דער געפֿאַהר ענטגעהען ווירסט! (יד) יאַ, ווען דוא איך יעצט שווייגסט, זאָ ווירד דען יהודים דאָך וואָהל פֿאָן איינער אַנדערן זייטע הערהילפֿע אונד רעטטונג קאָממען; דוא אַבער אונד דיין פֿעטערליכעס הויז, איהר ווערדעט ועממטליך אומקאָממען. ווער ווייס דען, אָב דוא ניכט אום דיזעס צייטפּונקטעס וויללען צור קעניגליכען וויר⸗דע געלאַנגט ביסט?» (טו) אסתר ליס דאַרויף דעם מרדכי ערווידערן: (טז) »זאָ געהע דען אונד פֿערזאַממלע אַללע צו שושן בעפֿינדליכע יהודים; פֿאַסטעט מיינעטוועגען, עסט אונד טרינקט ניכטס ביז דרייא טאַגע, וועדער דעם טאַגעס נאָך דעם נאַכטס. אויךאיך ווערדע מיט מיינען מעד⸗כען

רש"י

פירוש הכסף: יג אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי (במדבר ל"ג): אל תדמי בנפשך. אל תהי סבורה להימלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: יד ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריג' באדר לשנ' הבאה: הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: טז אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומדרש תנחומ' אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון

באור

אפילו העם יודעים זה (הראב"ע): החצר הפנימית, ידוע שבכל הארמנות הגדולות, ובפרט בהיכלי מלך יש כמה וכמה חדרים שונים זה מזה לפני בוא אל החדר אשר בו יושב השר או המלך, בל"א (פֿאָר⸗קאַממערן, פֿאָרזאַלע) ויש מהם בנויים בעמודים רבים (זיילנגאַנג גאַללעריא) כל אלו נקראים בל"ע בשם חצר, ונכנה התיבה הזאת לדעת אחד מן חברי' מן חוץ וגר, כי בבחינת היותו מלפנים והלאה יקרא חוץ, ובבחינת שהוא מוסגר בכותלים יקרא גר, היפך רחוב העיר, וזה טעם כל שם חצר, אף מה שקורין בל"א (איין האָף): אחת דתו להמית, אחת נגזר עליו דתו להמיתו ואין להשיב, או אחת היא דת המלך לכלם ואין אחד יוצא מן הכלל: לבד מאשר וגו', אמר הראב"ע לעולם לבד יבוא עם מ"ם שלפניו או שלאחריו לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר שמך ע"כ, ושגגה היא היוצאת מלפני השליט, כאשר יראה כל איש מתוך הקאָנקאָרדאַנץ בהכתובי' הנרשמי' שם. ואמר ר' יואל שיש הפרש רב על פי התניון בין לבד במ"ם ובין לבד בלי מ"ם, כי הראשון מצטרף הדברים המיוחסים על ידו בדרך ההוספה, ר"ל או שיורה הוספת האחרון על הראשון ואז תבוא המ"ם אחר המלה, דמיון זה לבד מטף (שמות י"ב) שהוא נוסף על סך הגברים הנזכר מקודם, וכן כלם; או שיורה על הוספת הראשון (דהיינו הנזכר ראשון) על האחרון, ואז תבוא המ"ם קודם המלה, כמו מלבד עולת הבקר (ויקרא ט') אשר עליה יוסיף המנחה הנזכרת מקודם, וכן כלם, ותרגומם תמיד בל"א (אויסער); אבל לבד השני בלי מ"ם יפריש תמיד הדברים זו מזו ויבדיל ביניהם, ומזה הטעם חלק כחלק יאכלו (במתנות קדשים) לבד ממכרו על האבות דהיינו ממכר כל אחד שירש מאבותיו, שזה יאכל בפני עצמו, ואין צריך לחלק אותו עם אחיו הכהנים, וכן כולם ותרגומם (אַלליין, נור) ע"כ. ולפ"ז יהי' המאמר שלפנינו הזר היוצא מן הכלל, והזרים אינן זרות בלשון. ואחד מחכמי האומות אמר שעור הכתוב לבדם אשר יושיט לו, כטעם המה' לבדם ינצלו (יחזקאל י"ד) וטעם לו על כל אחד מהם וכן וחיה, והוא נגד המסורה: ואני לא נקראתי וגו', כפילת הכנוי לאמור זה הוא בבחינת הכללי, ומה שהוא בבחינת הפרטי אני (וואָז מיך בעטריפֿט), הנה כבר לא נקראתי שלשים יום לבוא אל המלך, ויש לירא שאיני אהובה לו כמקדם וא"כ אין לקוות שיושט לי את שרביט הזהב. ואחד מן חבריא אמר הטעם בהיות שכבר לא נקראתי מן הנראה שאקרא אליו בזמן מועט, ולכן טוב הוא שאמתין עד הזמן הזה, בלי תת אותי בסכנה, ולבלתי הקניפו בעברי על דתו: (יב) ויגידו למרדכי, יש בדברי יחיד שההתך הוא דניאל, והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורש ומעלת החכמה לא תסור (הראב"ע), ואפשר שלא רצתה אסתר להרבות שלוח התך אל מרדכי שהי' מפורסם למשרתה כדי שלא לגלות הסוד, ולכן שלחה אח"כ שלוחים אחרים בלתי נכרים: (יג) אל תדמי, אל תחשוב כמו והיה כאשר דמיתי (רש"י) והטעם בספר זמירות ישראל לר' יואל (שיר כ'), וטעם בית המלך כמו בבית המלך, או על ידי בית המלך. ואמר אל תהי סבורה שתמלט אתה לבד מכל היהודים אבל אדרבה יבוא ההיפך, את תאבדי והם ינצלו, כי בטוח אני שאף אם את תחרישי יסובבו סבות אחרות להצלתם, כי לא יטוש ה' את עמו, ואז את ובית אביך תאבדו כמו שאמר המתרגם הראשון תובדון על ההיא חובתה, אתה על שלא השתדלת בתשועתם, ובית אביך אשר ממנו נשתלשלה הצרה הזאת לישראל: (יד) ומי יודע, שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת כדי שתושיעי את ישראל (הראב"ע), ולכן מן הראוי שתשלימי כוונת השם ב"ה, ותענש אם לא תעשה זאת, וכן הוא דעת הרלב"ג. ולדעת אחד מן חבריא שהבאנו לעיל אמר את רוצה להמתין עד שתקרא אל המלך, מי יודע אם לעת כזאת המעותדת ליום רעה כבר הגעת למלכות, שמא לא תקרא עד העת ההיא, והמתרגם אמר אין לשתא דאתיא בעידנא הדא, וכן הוא דעת רש"י והאחרון יחייא, והראשון הוא יותר נכון: (טו) שלשה ימים, תרגמתי ע"פ דעת הראב"ע שכתב עד יום השלישי והתענו ב' ימים וב' לילות (ואפשר רק ב' ימים ולילה אחד) וכן מצאנו בעוד שלשת ימים ישא פרעה וכו' ואח"כ כתוב ויהי ביום השלישי, הרי ראינו כי טעם שלשת עד יום השלישי, כאשר הביא הראי' הזאת הראב"ע (בשמות י"ט) על פסוק והיו נכונים לשלשת ימים וכו', ועוד אם נאמר שהצום היה ג' ימים ואסתר אמרה גם אני ונערותי אצום כן, וא"כ התענה גם היא שלשה ימים, והרי נאמר ביום השלישי אמרה למלך יבוא המלך והמן אל המשתה, ונאמר ויבא המן

אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃ יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃

ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ ד וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן

לעשות

כען זא פאסטען, אונד דאן ווערדע איך ווידערגעזעצליך צום, קעניגע געהען. בין איך דען אונגליקליך, נון זא בין איך אונגליקליך.» (יז) מרדכי גינג (אין דער שטאדט) אומהער, אונד בעווערקשטעלליגטע וואז איהם אסתר אויפגעטראגען.

ה (א) אלז דער דריטטע טאג דא וואר, צאג זיך אסתר קעניגליך אן, אונד שטעללטע זיך אין דיא איננערע גאללעריא דעס קעניגליכן שלאססעס הין, געגען דיא וואהנצימער דעס קעניגס, דער עבען אים אודיענצזאאלע אויף זיינעם קעניגליכען טהראנע זאס, דעם איינגאנגע דעס געמאכעס געגענאיבער. (ב) וויא נון דער קעניג דיא קעניגין אסתר אים פאראזאלע שטעהען זאה, ערשין זיא זא האלדזעליג אין זיינען אויגען, דאס ער איהר דען גאלדנען צעפטער הינרייכטע, וועלכען ער אין הענדען האטטע; דא טראט אסתר הינצו, אונד בעריהרטע דיא שפיצע דעס צעפטערס. (ג) דער קעניג פראגטע זיא הירויף: « וואז איזט דיר, קעניגין אסתר? וואז דיין געזוך? פארדערטעסט דוא אויך דאז האלבע רייך, עז זאללטע דיר געגעבען ווערדען.» (ד) אסתר ערווידערטע: « מעכטע דער קעניג דאך, ווען עז איהם זא געפעלליג, מיט המן הייטע צו איינער מאהלצייט קאממען, דיא איך פיר דענזעלבען האבע צובערייטען לאססען.» (ה) דארויף זאגטע דער קעניג: « מאן איילע דען המן, אסתר'ס וויללען

צו

רש"י

ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך והמו' ומדרש אגד' כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך: יז ויעבור מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים:

ה א מלכות. בגדי מלכות. ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד"ה א' י"ב) ורוח לבשה את עמשי: ג עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקד' שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו ונמנע לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה. ופשוטו של מקר' אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: ד יבא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמי' הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים

באור

המן ביום ההוא שמח, א"כ מוכרח שלא התענה ביום השלישי כי אכלה עם המלך והמן, מלבד שאינו מן הראוי לגשת ולדבר אל המלך בריח רע של זוהמא מפני התענית, הכי זה יעורר אהבה, ולכן הנכון כדעת הראב"ע. ואף שמדבריהם (יבמות קכ"א ב') משמע שהתענו שלשה ימים ע"ש, מ"מ כבר אמרו הדרשה תדרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יז) ויעבור על דת להתענות בי"ט של פסח שהרי בי"ג נכתבו הספרים (רש"י), וזה לשיטת רב (במגלה ט"ו ע"א), כי לדעת שמואל שם פרשו שעבר ערקומא דמיא לאסוף היהודים אשר בעבר השני ולצות להם דברי אסתר. ויתכן ג"כ לאמור שהראוי ויעבר מרדכי בעיר, כמו ויעבר אברם בארץ, שהלך אנה ואנה לבית אשר שם יהודי, וכן מתורגם בל"א:

ה (א) מלכות, בגדי מלכות רש"י וראב"ע. ויתכן לפרש שהוא תואר הפעל שלבישתה היה מלכות (קעניגליך) וכן תרגמתי: בחצר בית המלך הפנימית, מענין שהבאתי לעיל (ד' י"א), ולפי שיש בחצר כזה דלתות רבות לבתים שונים אמר שעמדה נוכח בית המלך, כלומר דירת המלך, כי כל מה שהוא מדור לדבר אשר הכנוס בתוכו נקרא בית, כטעם בתים לבדים, ומזה הטעם יפול ג"כ שם בית על כל חדר בפני עצמו, כמו שהערנו כבר לעיל בשם התרגום הארמי, ובהיות השם הזה נגזר מן בנה, ידמה בזה קצת לתיבת (געמאך) בל"א: בבית המלכות, זה החדר אשר שם כסא המלכות עומד, שם עשתה ושתי משתה מלכות לשרות פרס ומדי, ושם נתן כתר מלכות בראש אסתר, ושם ישב המלך על כסא מלכותו, הכתר בראשו והשרביט בידו, כשעוסק בעניני מלכות, אומש עבדיו ויועציו, אומש מלאכי מלכים אחרים, אבל כשהוא עוסק בצרכי עצמו, לכל אשר יעשה האדם, יהי' בחדרין שיהי', אין לו לא כסא מלכות ולא כתר ולא שרביט, וזה טעם שם מלכות תמיד על הדברים השייכים אל המלוכה לבד: נוכח פתח הבית, ראה המלך את המלכה דרך הפתח, וזה מסייע שיהי' טעם חצר ובית על דרך שאמרנו: (ג) מה לך, כתרגומו מה כרוך אית ליך, והרלב"ג אמר וז"ל, ואפשר כי בעבור הצער והפחד קרה לה כדמיון עלוף כמו שנזכר בס' יוסיפון ולזה התעורר המלך במהירות להצילה מפחד המות ע"כ: (ד) יבוא המלך וגו', ולאשלא יעלה על לב המלך שתסכן עצמה כדי להביאו אל המשתה, אבל הבין כונתה, בהיות שאין לו עתה פנאי בעבור עסקיו, כי אף לדעת האומר שלא עסק אחשורש בצרכי מלוכה, כונתו לבד שעשה ככל העולה על רצון יועציו בלי לשפוט עליו הנכון הוא אם לא, אלא שבכל זה ישב לפעמים על כסא מלכות כאלו עסק, והם הודיעו לו בלבד מה שיעצו, כנראה ממעשי המן. והנכון בטעם שהזמינה המן, כדי שלא יעלה במחשבתו אולי היא ישראלית ובאה בסכנה בעבור עמה, ויקדמנה ברעתו אצל המלך כבר קודם שילך אל המשתה, וזה שאמרו חז"ל כדי שלא יטול עצה וימרוד. או שידמה אסתר כי מלך הפכפך הוא וחוזר בדבורו, ויראה אם לא יהי' מזומן תעבור השעה ויחזור בה, ועוד טעמים רבים עיין במס' מגלה: (ה) מהרו, מהפעלים העומדים והיוצאים, מהר המלט שמה עומד, מהרה מיכהו בן ימלא יוצא, וכבונה

דעת

לעשות את־דבר אסתר ויבא המלך והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר: ו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה־שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש: ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: ח אם־מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב לתת את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך והמן אל־המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ט ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את־מרדכי בשער המלך ולא־קם ולא־זע ממנו וימלא המן על־מרדכי חמה: י ויתאפק המן ויבוא אל־ביתו וישלח ויבא את־אהביו ואת־זרש אשתו: יא ויספר להם המן את־כבוד עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על־השרים ועבדי המלך: יב ויאמר המן אף לא־הביאה אסתר המלכה עם־המלך אל־המשתה אשר־עשתה כי אם־אותי וגם־למחר אני קרוא־לה עם־המלך: יג וכל־זה איננו שוה לי בכל־עת אשר אני ראה את

צו פאללציהען! « אונד זא קאמען דער קעניג אונד המן צו דער מאהלצייט, דיא אסתר צובערייטען לאססען. » (ו) ביים ווינע זאגטע דער קעניג ווידערום צו אסתר: «וואז דיינע פארדערונג אויך זייא, עז זאלל דיר געגעבען ווערדען; וואז דיינע ביטטע אויך זייא, אונד בעטרעפע עז ראז האלבע רייך, זיא זאלל ערפיללט ווערדען!» (ז) «מיינע פארדערונג? — ערווידערטע דיא קעניגין, מיינע ביטטע? — (ח) א! ווען איך דיא גנאדע דעם קעניגס האבע, ווען עז דעם קעניגע געפעללט, מיר מיינען וואונש צו געווהרען, אונד מיינע ביטטע צו ערפיללען: זא בעליבע דער קעניג נאכמאהלס מיט המן צו איינער מאהלצייט צו קאמען, דיא איך איהנען ווערדע צובערייטען לאססען, אונד מארגען וויל איך דאן דעם קעניגליכען בעפעהלע נאכלעבן.» (ט) המן גינג דיזען טאג פרעהליך אונד וואהלגעמוטה הינוועג. וויא ער אבער דען מרדכי אן דער פפארטע דעם קעניגליכען שלאססעס ערבליקטע, אונד דיזער ווערער פאר איהם אויפשטאנד, נאך זיך איס מינרעסטען רעגטע, דא וואַרד ער פאללער וואוטה, (י) הילט אבער נאך אן זיך ביז ער צו הויזע קאם, וואזעלבסט ער אללע זיינע פריינדע אונד זיינע פרויא זרש קאממען ליס. (יא) דיזען רעכנעטע ער זיינען אונערמעסליכען רייכטהום פאר, וויא פיל קינדער ער האבע, וויא זעהר איהן דער קעניג ערהאבען, דא ער איהם דען ערסטען ראנג אונטער אללען פירסטען אונד שטאאטסבעדיהנטען געגעבען. (יב) «יא, פוהר ער פארט, זעלבסט דיא קעניגין אסתר ליס נימאנדען מיט דעם קעניגע צו דעם פאן איהר אנגע שטעללטען גאסטמאהל קאממען, אלונור מיך, אונד אויך אויף מארגען בין איך שאן ווידערום מיט דעם קעניגע בייא איהר איינגעלאדען. (יג) אללעס דיזעס אבער האט קיינען ווערטה פיר מיך, זא לאנג איך נאך דען יהודי מרדכי

רש״י

והשרים ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר הסעודה: ח ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: י ויתאפק: נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק. איסטני״ר בלע״ז (זע טעני״ר זיך ענטהאלטן): יג איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגומר. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר

באור

דעת הרא״ב״ע שבאופן הא׳ יהי׳ כו מענין פעולה חוזרת, וכן פעל (אויל) בל״א עומד ויוצא ורבים כן: (ו) במשתה היין, כל הסעודה נקראת על שם היין שהוא עקר (רש״י), ואחד מן חכרוא אמר הטעם כאן בהיות הסדר שישבו לשתות יין אחרי שכבר נגמרה האכילה, ובאותה שעה אחרי אכלם הזכיר המלך שתאמר בקשתה: מה שאלתך, לדעת אחד מן חכרוא הטעם כיון שראה איתה נפעמת רוח ומספקת להוציא מחשבתה מפיה, דבר על לבה ואמר אל תירא, כי מה שיהי׳ שאלתך וינתן לך, וויסב פעל וינתן על תיבת מה ולכן בא על משקל זכר שלא כחבירו ותנתן לך (ז׳ א׳), וכן הוא מתורגם: (ז) שאלתי ובקשתי, מפרשי הפשט חשבו המקרא הזה לשפת יתר, או למחוסר תיבות, והנכון לפי שאסתר היתה כפוסח על שתי סעיפים, ולא הסכימה עדיין להגיד מבוקשה, ומדרך המספקים אשר לא ידעו מה יאמרו, וגם אין עת לקצות לגמרי, שיכפלו הענינים וימשיכו הדברים, לכן גם היא הכפילה לשאול, שאלתי ובקשתי אתה רוצה לדעת וגו׳ וזה טעם סימני סתימת הכונה שהכנתי בתרגומי אחרי ב׳ המלות האלה. והטעם שכתב הרא״ב״ע בעבור שלא ראתה שום אות שמדם השם יתעלה בעבור תענית ישראל, וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי חוק לבה, כראה רחוק, אם לא כאמר שידעה שיתקדש בין היום ההוא ולמחרתו דבר מה, ע״ד שנבאר לקמן (ו״ו א׳): (ט) ולא זע, לשון תנועה כמו ביום שיזעו, ופרשו זוע, ואמר הרב אבן יחייא שזה נוסף על הראשון כי עד כה כשהי׳ רואה אותו היה קם ממקומו נרתע ונבהל והלך לו למען לא יוכרח להשתחוות לו ועתה לא קם ולא זע ממנו והיה עומד בעזות מצח כנגדו ע״כ, ונראה שכבר ידע מרדכי שאסתר מצאה חן בעיני המלך ושהוא בא אל המשתה אשר עשתה: (י) ויתאפק, נתחזק לעמוד על כעסו, איסטנ״יר בלע״ז (רש״י) פי׳ אסע טעניר, ובל״א (אן זיך האלטען): (יא) ויספר, אמרו המדקדקים כי פרוש ורוב בניו, גדולת בניו, כי איך יגיד אדם לאשתו שיש לו בנים רבים, ולפי דעתי שכן הוא, ספר לאוהביו ולאשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים והמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר וכל זה לא ישוה לו (רא״ב״ע) וכן תרגמתי ויספר (פארעכנען), ועיין הטעם בס׳ זמירות ישראל לר׳ יואל (שיר מ׳): (יג) שוה, ר״ל שכל זה הכבוד וזאת הגדולה לא ישוה לי לכעס אשר אני כועס על מרדכי (הרלב״ג), ורש״י אמר איני חש לכל הכבוד: יושב בשער

המלך

אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ: יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ:

ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: ב וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר: ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ: ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא: ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן

מרדכי אם קעניגליכען האָפֿע זעהע, » (יד) הירויף אנטוואָרטעטע איהם זיינע פֿרויא זרש, וויא אויך אללע פֿריינדע: « לאַססע איינען גאַלגען בויען, פֿונפֿציג עללען האָך, אונד מאָרגען זאַגסט דוא דעם קעניגע, דאַס מאַן מרדכי דאַראַן הענגען ווירד; אלזדאַן קאָממסט דוא מיט דעם קעניגע פֿערגניגט צור מאַהלצייט. » דיזער ראַטה געפֿיל דעם המן, אונד ער ליס דען גאַלגען בויען.

ו (א) אין דיזער נאַכט וואַר דער שלאַף פֿאָם קעניגע געוויכען, אונד מאַן שלוג פֿאָר, דאַז בוך צו האָלען, וואָרין דיא מערקווירדיגסטען צייטפֿאָרפֿעללע אויפֿגעצייכנעט ווארען. אַלז מאַן זיא דעם קעניגע פֿאָרלאַז, (ב) פֿאַנד זיך אויך איינגעטראַגען, דאַס מרדכי געגען בגתנא אונד תרש, צווייא פֿערשניטטענע דעם קעניגס פֿאָן דען טהירהיטערן, אויזגעזאַגט האַבע, דאַס זיא האַנד אַן דען קעניג אחשורוש לעגען וואָללען. (ג) דאַ זאַגטע דער קעניג: « וועלכע עהרע אונד ווירדע איזט דעם מרדכי דאַפֿיר אַנגעטהאַן וואָרדען? » דיא קאַממערדיהנער אנטוואָרטעטען: « עז איזט איהם ניכט דאַז מינדעסטע ערצייגט וואָרדען. » (ד) דער קעניג פֿראַגטע: « וועד איזט אים פֿאָרגעמאַך? » אינדעם וואַר המן אין דיא אייסערע גאַללעריא דעם פּאַללאַסטעס געקאָממען, אום דעם קעניגע צו זאַגען, דאַס מאַן מרדכי אַן דען גאַלגען הענגע, דען ער פֿיר איהן אויפֿריכטען לאַססען. (ה) דאַ זאַגטען דיא בעדיהנטען דעס קעניגס: « המן וואַרטעט אים פֿאָרצימער; » אונד דער קעניג זאַגטע: « ער זאָלל העריין קאָממען. » (ו) אַלז המן היניין קאַם, פֿראַגטע איהן דער קעניג: « וואַז ווערע וואָהל מיט דעם מאַננע פֿאָרצונעהמען, דען דער קעניג בעזאָנדערס געעהרט האַבען וואָלטע? » — נון

רש"י

שמכר עלמו לעבד על תוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת:

ו א נדד' שנת. נס היה. וי"א שם את לבו על שזמנ' אסת' את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכי' כשעתן נודדת אומרים לפניהם משלים וסיחות עד שעתם חוזרת עליהם ורבותינו אמרו מתוך שנתן

באור

המלך, ודרך מעלה הוא וזה מכעיס אותי (הראב"ע): (יד) אמר למלך ויתלו וגו', כלומר דבר קטן הוא כל כך, עד שאין צריך לבקשו מאת המלך, כי אם תאמר לו במשמוש היד שיתלו התולים את מרדכי. וטעם גבוה חמשים אמה, שיראה הכל אותו תלוי על עץ, ולהכעים את היהודים, והדרשה תדרש באופן אחרי

ו (א) בלילה ההוא, רז"ל אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר כי לא ידע מדוע הזמינה אסתר להמן לבד מכל שארי שרי המלך וכו'. הנראה מדבריהם שלא רצו לפרש שהיתה זאת לבד ע"י נס ופלא מאת השיתעלה, רק אמרו אף שהיה המסובב מאתו, פעל זאת ע"י אמצעי והוא הדרך הטבעי, שלא הי' יוכל ליתן בעבור רעיוניו העולים בקרבו לאמר מה זאת בין אסתר ובין המן? לפי שכל עוד שנוכל לבאר הנהגתו ע"י הדרך הטבעי (להיותו פועל הטבע ועושה בה כרצונו) הוא יותר נאות ממה שניחס אליו מופת למעלה מן הטבע כמאמר אדונינו הרמב"מן ז"ל שלימות המופת הוא מעוטו, ולפ"ז נוכל ג"כ לאמור שהיה האמצעי בדרך יותר נאות לפשטות הכתוב, והוא לפי שביום שלפניו היה על משתה אסתר אולי אכל או שתה יותר ממדתו ולכך נדדה שנתו מעיניו, ובכל זאת מה' יצא הדבר ונסיבה היא ממנו לסבב גדולת מרדכי. ואד מן חבריא אמר, שאסתר נתנה בכוס מלך דבר מה המחמם מאוד ומעביר השינה, והסכימה בעצה עם אחד מסריסי המלך, ואולי שהיה זה חרבונה, להביא או ספר הזכרונות לפני המלך ולקרוא לפניו מעשה דבגתן ותרש, כדי להסיב את לב המלך לטוב על היהודים, ולכן המתינה בשאלתה עד היום השני, וה' היה בעזרה לגלגל את הדברים לטובתה ולטובת עמה יותר ממה שחשבה, וא"כ טעם ויאמר האומר, דהיינו הסריס שזכרנו: ספר הזכרונות, של דברי הימים כמו והנבואה עודד הנביא, וכדמתורגם אשכנזית: ויהיו נקראים, מאמר בפני עצמו, כי אם היה מוסב אל הקודם להביא כדי שיהיו נקראים, הי' מן הראוי להנקד הוי"ו בשוא, עכשיו שהיא מנוקדת פתח, הטעם שהיו נקראים אחרי שהובא הספר לפני המלך והכתוב מקצר וסמך על המבין. או ב' הוי"ן ויהיו וימצא מחברת בוזן כאשר היו וגו', וכן הוא מתורגם אשכנזי: וימצא כתוב וגו', הפסק הנגינה בזה הכתוב נראה לכאורה זר במה שהועמד טעם אתנח במלת הסף, אמנם הוא נכון מאוד, כי השעור וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי כלומר שהגיד על בגתנא ותרש וגו', ומה הגיד אשר בקשו כלומר שבקשו לשלוח יד במלך, וכבר הערנו שזה אחת מהוראות מלת אשר (דאס) בל"א. ויש עוד לבארו, וימצא כתוב את אשר הגיד וגו' וזה שבקשו לשלוח יד, אבל הראשון הוא יותר נכון בהיות עקר הכונה כי מרדכי הוא המגיד: (ד) מי בחצר, בכל בקר ובקר יבואו אותה שרים אל המלך לדעת מה יצוה על עבדיו ועל עמו ובכלל עסקי המלוכה, והם עומדים בחצר החיצונה עד שיהיו

המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני:
ז ויאמר המן אל־המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו:
ח יביאו לבוש מלכות אשר לבש־בו המלך וסוס
אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות
בראשו: ט ונתון הלבוש והסוס על־יד־איש משרי
המלך הפרתמים והלבישו את־האיש אשר המלך
חפץ ביקרו והרכיבהו על־הסוס ברחוב העיר וקראו
לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:
י ויאמר המלך להמן מהר קח את־הלבוש ואת־
הסוס כאשר דברת ועשה־כן למרדכי היהודי
היושב בשער המלך אל־תפל דבר מכל אשר דברת:
יא ויקח המן את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את־
מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה
יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: יב וישב

מרדכי

נון דאכטע המן בייא זיך זעלבסט: «וועם אנדערס אלז
מיר ווירדע דער קעניג זאלכע עהרע ערצייגען וואללען? »
(ז) אונד זאגטע דאהער צום קעניגע: « דער מאן, וועל־
כען דער קעניג אויסעראָרדענטליך געעהרט האבען וואלל־
טע? » — (ח) מאן ברינגע דען קעניגליכען מאנטעל,
אין וועלכעם דער קעניג געקליידעט ווער, אונד דאז פפערד,
אויף וועלכעם דער קעניג געריטטען, אלז איהם דיא קעניג־
ליכע קראָנע אויפגעזעצט וואורדע, (ט) דיזעס קלייד אונד
פפערד איבערגעבע מאן איינעם דער פאָרנעהמסטען
קריגסאָבערן דעס קעניגס, דאס ער דען מאן, וועלכען דער
קעניג עהרען וויל, אנקליידע, איהן אויף דען פפערדע אן
יעדעם גראָסען פלאצצע דער שטאדט הערום פיהרע, אונד
פאָר איהם הער אויזרופע: «דיזעס געשיהט דעם מאננע,
וועלכעם דער קעניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ערצייגען
וויל!» (י) דאראויף זאגטע דער קעניג: «זאָ נים דען אלז־
באלד דאז קלייד אונד פפערד, וואָס דו געזאגט האסט,
אונד פערפאהרע אלזאָ מיט דעם יהודי מרדכי, דער אן
מיינעם האָפע איזט; אונטערלאססע ניכט דאז מינדעסטע
פאָן אללעם, וואז דוא פאָרגעשלאגען!» (יא) אונד המן
נאהם דאז קלייד אונד פפערד, קליידעטע דען מרדכי אן
אונד פיהרטע איהן אויף דעם פפערדע, דורך יעדען גראָסען
פלאץ דער שטאדט, אונד ריף פאָר איהם הער: «זאָ געשיהט דעם מאננע, דעם דער קעניג אויסעראָרדענטליכע עהרע
ערציגען וויל!» (יב) היראויף קעהרטע מרדכי ווידער

נאך

רש"י

שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי איפשר שלא ידע אדם עליהם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: ט ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: יב וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי

ראש

באור

שיהיו נקראים אל המלך, והנה באותו הבוקר בא גם המן מטעם הידוע ושלא כמנהגו, כי זה היה לבד משמרת שרים ממדרגה שניה או שלישית, ולכן כאשר שאל המלך מי מהשרים בחצר השיבו הנערים דרך אגב הנה המן עומד בחצר, ואמר המלך מיד שיבוא כדי לטול ממנו עצה על מה שעלה במחשבתו: (ו) ויאמר המן בלבו, יש בדברו וקיל שמזה נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה, ואחרים אמרו כי היה דרך סברא, והאמת כי זאת המגלה ברוח הקודש נכתבה (הראב"ע)· ועיין מה שכתבנו על זה במה"ס: (ז) איש וגו', גם הוא הכפיל השאלה מטעם שהערנו לעיל (ה' י"ז) עד שיהי' מוכרח אליו מה להשיב: (ח) יביאו, המביאים (ווערבום אימפערסאנאלע) בלע"ז: אשר לבש בו, פעל עבר, וכן אשר רכב עליו, ואם יהי' הכונה אשר המלך רגיל ללבוש בו ולרכוב עליו, הי' מן הראוי להכתב אשר ילבש ואשר ירכב, כי כן הוא מדרך הלשון, כמו ככה יעשה איוב כל הימים, עכשיו שהוא מדבר בלשון עבר יהי' הטעם בהכרח על זמן מה ט מה, דהיינו כאשר נתן כתר מלכות בראשו, כאשר נודע לכל הקורא בדברי הימים, כי כן מנהג הכרכיים שירכוב המלך החדש שישימו עליהם על הסוס, ונרכבו יגתן כתר מלכות בראשו, וכן אמר המתרגם הארמי פעמים בהדיא ביומא די על למלכותא, אף שהוא מבאר מאמר ואשר נתן וגו' בענין אחר, וכמו שנזכר: ואשר נתן כתר מלכות בראשו, שעורו כאשר נתן מטעם שזכרנו, וכן הוא דעת אבן יחייא שהוסיף ג' תיבות לאמור ביום אשר המלך ואשר נתן וגו' וכן דעת השני' לרלב"ג· אמנם לדעת שהביא גם ר' אליעזר הגדול הטעם יביאו לבוש וסוס ואשר נתן בראשו של מלך שהוא כתר מלכות, כתם הענין תחלה ואחר כך באור, על דרך ותראהו את הילד· ולדעת הרד"ק הוא מקרא מסורס, והראוי וכתר מלכות אשר נתן בראשו, הנה לשניהם יחסר הכתר בפסוק של אחריו, וכן הוא דעת רש"י, שנתן טעם לזה· והראב"ע אמר ז"ל והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב אל הסוס, כיום סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך, ואין אחד מעבדי המלך ראוי לרכוב עליו, וזה דבר ידוע ע"כ· וכן הוא דעת בעל הטעמים, וכן נראה דעת המתרגם הארמי למעיין בדבריו· ואם אחשורש הזה היה דרוש היסטאספיס כנזכר במ"הס, נוכל עוד לאמר שהכונה על הסוס אשר על ידו נבחר למלך, וטעם נתן עבר מבנין הכבד הדגוש היוצא לשלישי בהיות הקל יוצא לשני (עז האט מאבען געבען) אבל אינו נראה הגון שיזכור למלך הגיעו למלוכה ע"י סוס· הנה הצגתי לפני הקורא הנעים כל הפרושים שעלו בידי, והבוחר יבחר, אך לפע"ד הנראה יותר בפשטות הכתוב הוא מה שהוכחנו מטעם אשר לבש בו המלך ובדמתורגם אשכנזית: (ט) והלבישו, אמר הרלב"ג וז"ל רוצה לומר שילבוש האיש ההוא בעצמו שהוא משרי המלך הפרתמים את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והוא בעצמו ירכיבהו על הסוס ברחוב העיר ע"כ· יראה לדעתו נקוד והלבישו בקולם וי"ו הכנוי על הלבוש והרכיבהו בציר"י הבי"ת, ועל פי נקוד המסורה יהי' הטעם כטעם יביאו (מאן זאללל), ובכל זה לא ימעוט האיש משרי הפרתמים מהמשמרת ההיא, וכן וקראו: (י) למרדכי היהודי, כבר הערנו שאחשורש לא ידע כי מחשבת המן על היהודים, ואפ"כ אם טפש הי' מ"מ מזה הכתוב אינו מוכח כאשר חשבו קצת: (יב) וחפוי ראש, כדרך המתאבלים: (יג) אם מזרע היהודים, אין הטעם שיספקו אבותיו, אמנם כי כן דרך הלשון אם אמת הדבר כמות שהוא· ורעי ר' יואל אמר הטעם, בהיות

אם

מָרְדֳּכַי אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃

ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר

ואויב

נאך דעם שלאָססע דעס קעניגס, המן אבער איילטע בעשטירצט נאך הויזע, טרויריג אונד מיט פערהיללטעם הויפטע (יג) אונד ערצעהלטע זיינער פרויא זרש אונד אללען זיינען פריינדען, וואז איהם ווידערפאהרען. דיא ערפאהרנען אונטער איהנען, זאָ וויא אויך זיינע פרויא זרש, ערווידערטען איהם: « איזט מרדכי, פאָר וועלכעם דוא צו פאללען איינמאהל אנגעפאנגען, ווירקליך פאָן יידישער הערקונפט: זאָ ווירסט דוא איהם ניכט בייאקאָממען, זאָנדערן נאָך אימער טיפער פאָר איהם פאללען. » (יד) וועהרענד דאס זיא זאָ מיט איהם רעדעטען, קאמען דיא קעניגליכען פערשניטענען אן, אונד איילטען, דען המן צום גאסטמאהלע צו ברינגען, וועלכעס אסתר צו בערייטען לאססען.

ז (א) דער קעניג אונד המן גינגען אלזאָ, מיט דער קעניגין אסתר צו שפייזען. (ב) אם צווייטען טאגע זאגטע דער קעניג ווידערום ביים ווינע צו אסתר: « וואז דיינע ביטטע אויך זייא, קעניגין אסתר! זיא זאָלל דיר געוועהרט ווערדען! וואז דיין וואונש אויך זייא אונד בעטרעפע עז דאז האלבע רייך, ער זאָלל ערפיללט ווערדען! » (ג) דיא קעניגין אסתר ערווידערטע: « דאָ איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען האבע, אָ קעניג! אונד דא עז דעם קעניגע זאָ געפעללט: זאָ ווערדע מיר אויף מיינע ביטטע מיין לעבען, אויף מיינען וואונש מיין פאָלק געשענקט. (ד) דען מאן האט אונז פרייז געגעבען, מיך אונד מיין פאָלק, צום אויזראָטטען, נידערמעצצעלן אונד פערטילגען. יא! ווערען וויר נור צור שקלאפערייא פערקויפט וואָרדען, איך ווירדע געשוויגען האבען; וואהרליך! דער ראכזיכטיגע אבטעט זעלבסט דען שאדען זיינעס קעניגס ניכט. » (ה) ווער איזט דאז? ווער איזט דאז? » ריף דער קעניג העפטיג, « וואָ איזט ער, דער זאָ פערוועגען זיין דירפטע, דיזעס צו טהון? (ו) אסתר אנטוואָרטעטע: « איין גרויזאמער אונד ראכזיכ־

טיגער

רש"י

ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה: יג אשר החילות לנפול וגו'. האמרה אומה זו נמשל' לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולי' עד לרקיע ועד הכוכבים:

ז ג תנתן לי נפשי. שלא אהרג בי"ג באדר שגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפ' לך כי איככ' אוכל וראיתי וגו': ד כי אין הצר שוה בנזק המלך. אינגו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: ה ויאמר המלך אחשורש ויאמר לאסתר. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא מדרש ומדרשו של זה בתחילה היה מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שיודע

שממשפחת

באור

אם לסימן התנאי והוא כמלת על ב' אופנים, האופן הא' התנאי האפשרי (ווען דיזעס, זאָ וגו') והאופן הב' התנאי המחלט (דאָ דיזעס, זאָ וגו'), ומזה האופן הב' ענינו כאן, ותרגומו א"כ כל"א (דאָ מרדכי וגו'):

ז (ג) אם מצאתי חן, כטעם אם מזרע היהודים שהנאמ לעיל, וכן תרגם הרמב"מן ז"ל אם מצאתי חן דמשה (שמות ד' ט'): תנתן לי, הטעם אין שאלתי כי אם נפשי (רשב"ע) ומלת תנתן מושכת על נפשי ועל עמי ובא במשקל השם הסמוך, וטעם בשאלתי ובבקשתי כטעם ויעבוד ישראל באשה: (ד) ואלו, כמו ואלו היה אלף שנים, והא' נוסף (הראב"ע), והוא מורגל בפי חז"ל, ואמר קד מן קנרית שהוא מורכב מן אין לו (יאָ ווען), וזה טעם הדגש לחסרון הנ"ון: הצר, תואר ושעור הכתוב כמו שכתב רש"י אינו חושש בנזק המלך, אם יגיע הנזק למלך ע"י זאת, כי אם חשש לא מכר אותנו להשמיד, רק לעבדים ולשפחות, לעבוד את המלך או עמו, וכסף מקנתנו יקבל המלך, אבל עתה תרצה כוונתו רק אכזריות ושטף חימה, מאבד ומכלה הכל רק בעבור נקמתו, וטעם כי לאמת הדבר, ורבים כמוהו. וי"מ הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני, ופרושו החרשתי מטעם כי אין הצרה הבאה עלי ע"י זאת שוה בעיני מאומה, כדי שלא יהיה נזק למלך וטעם בנזק בעבור נזק. ויתכן גם לפרש שוה בנזק וכו' כדרך וכל חפציך לא ישוה בה (משלי ג' ט"ו), כלומר כל הצרה שתוכל לבוא עלי, לא תדמה ותשוה עם הצרה הזאת שהוא לנזק המלך: (ה) ויאמר המלך, בא ויאמר פעמים, להורות שהמלך כעס, ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה מי זה אמור! מי זה אמור מהרה! (רשב"ע) וחד מן חבריא אמר שטעם האמירה הראשונה היה נגד המן שהיה יועצו ועל פיו יצאו ויבואו כל דברי המלכות ואמר לו אם הוא לא ידע מי הוא זה ואיזה הוא וגו', ובודאי, שכבר התקול המלך להרגיש דבר מה מרעת המן, וכשמתק זה ולא ענה,

אבל

טיגער פֿיינד! דיזער בעזעוויכט המן! « — דאַ ערשראַק דיזער פֿאָר דעם קעניגע אונד דער קעניגין. (ז) דער קעניג שטאַנד צאָרניג פֿאָם מאַהלע אויף, אונד גינג אין דען שלאָס־גאַרטען; המן אַבער בליב, אום בייא דער קעניגין אסתר פֿיר זיין לעבען צו ביטטען, דען ער זאַה וואָהל, דאָס זיין אונ־גליק פֿאָם קעניגע בעשלאָססען זייא. (ח) אַלז דער קעניג אויז דעם שלאָסגאַרטען ווידער אין דען שפייזעזאַאל צוריק קאָם, שטירצטע המן אויף דאַז זאָפֿאַ נידער, אויף וועלכעם אסתר זאַס. דאַ זאַגטע דער קעניג: « וויללמאַן זאָגאַר דער קעניגין אין מיינעם אייגענען געמאַכע געוואַלט אַנטהון? » זאָ וויא דיזעס וואָרט אויז דעם מונדע דעס קעניגס געקאָממען וואַר, פֿערהיללטע מאַן המן'ס אַנגעזיכט. (ט) אונד חרבונה, איינער פֿאָן דען פֿערשניטטענען, זאַגטע, זאָ דאַס עז דער קעניג הערען קאָנטע: « שטעהט דאָך אויך איין גאַלגען, פֿונפֿציג עללען האָך, אין דעם הויזע המן'ס, דען ער פֿיר מרדכי אויפֿריכטען לאַססען, דער צום פֿאָרטהייל דעם קעניגס געשפראָכען. » דאַ זאַגטע דער קעניג: «מאַן הענגע איהן זעלבסט דאַראַן!» (י) אונד מאַן הענגטע המן אַן דען גאַלגען, דען ער פֿיר מרדכי ערריכטען לאַס־סען, וואָדורך דער צאָרן דעס קעניגס זיך ווידער לעגטע.

ח (א) נאָך אַן דיזעם טאַגע שענקטע דער קעניג אחשורוש דער קעניגין אסתר דאַז הויז המן'ס, פֿערפֿאָלגער דער יהודים; אונד מרדכי קאַם פֿאָר דען קעניג, דען אסתר האַטטע איהם געזאַגט, וואַז ער איהר אַנגעהערע. (ב) דער קעניג צאָג אויך זיינען זיגעלרינג אַב, דען ער דעם המן אַבנעהמען לאַססען, אונד גאַב איהן אַן מרדכי; אונד אסתר זעצ־טע דען מרדכי איבער דאַז הויז המן'ס. (ג) זיא אַבער פֿוהר נאָך איממער פֿאָרט, פֿאָר דעם קעניגע צו רעדען,

וואַרף

ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: ז והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת הביתן והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי־כלתה אליו הרעה מאת המלך: ח והמלך שב מגנת הביתן אל־בית משתה היין והמן נפל על־המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את־המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו: ט ויאמר חרבונה אחד מן־הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ אשר־עשה המן למרדכי אשר דבר־טוב על־המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: י ויתלו את־המן על־העץ אשר־הכין למרדכי וחמת המלך שככה:

ח א ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את־בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך כי־הגידה אסתר מה הוא־לה: ב ויסר המלך את־טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את־מרדכי על־בית המן: ג ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו

ותבך

באור

אל עוד לאסתר המלכה מי הוא וגו': מלאו לבו, ברעיונות זרות כאלה לעשות דבר רע כזה. והנה חרה אף המלך על המן לב' סבות א' לפי שרמהו בחלקלקות דבריו לבלתי אמר לו שכונתו על עם גדול ורב כיהודים, והיה נזה לו כמשענת קנה רצוץ אשר נבטחו עליו שיטיב הכל לתועלת הכלל, ובהפך הוא שאינו חושש בנזק המלך, ב' על מה שמלאו לבו לשלוח יד במלכה אשר אהבה להכעיסה באבדן עמה, אף כי באמת הסברא נוטה שלא ידע המן שום דבר ממשפחת אסתר ועמה, כי לולי כן, או שלא בקש כלל לנקום נקמתו, או שהשתדל ודאי לסבב הדברים באופן אחר, וכן לא ידעו כל באי שער המלך עמה ומולדתה עד המעשה הזה, כמו שזכרנו כבר לעיל, וסרה בזה תלונת המעתיקים: (ז) והמלך קם, הראוי וילך אל גינת הביתן כתרגום הארמי, קם בתרקיה וכו' ואזל לגנתא וכו': (ח) והמן נופל, שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך כפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע (ראב"ע), והמלך אשר בא לכלל כעס בא לכלל טעות, וסבר כי רוצה לשכב עם אסתר ולאנסה בחזקה: הגם לכבוש, ירצה מדברי המלך רוב כעסו כי לא אמר הגם תכבוש כמדבר להמן, כי מרוב רגזו וכעסו לא יכבדהו עוד לדבר עמו, רק אמר זאת למשרתיו הכונכים, הנראה עזות מצח כזה, ולכן הדבר וגו': חפו, המשרתים, וכמו שכתב הראב"ע כי כן המנהג אצל מלכי פרס שיכסו את פני מי שכעס עליו המלך, כדי שלא יראהו עוד המלך: (ט) לפני המלך, לא אמר הדבר אל המלך עצמו, רק דבר לחביריו באופן שישמעהו אדוניו, ואמר גם הנה, כלומר אין לתמוה על רעתו כי מורגל הוא בכך, וגם עשה עוד רעה אחרת שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך, ומזה נראה שגם שאר עבדי המלך לא אהבוהו בעבור גאותו, ולכן כנוא השבר עליו גם המה היו בעוכריו; או נאמר שזה הסרים היה נועה עם המלכה, כדעת חד מן חבריא שהבאנו לעיל:

ח (א) כי הגידה אסתר, שהוא דודה, מכאן מוכח שלא הזכירה מולדתה עד עתה, ולא היתה מעלמת אותה לו גלתה כבר את עמה: (ב) ויסר המלך, מעל ידו, ויתנה למרדכי והעלהו עי"ז על כל השרים ועבדי המלך, כדכתיב כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש: (ג) ותוסף אסתר וגו', הנה השתדלה עתה

להפר

רש"י

שממשפחת מלכים היא דבר עזה הוא בעצמו: ז כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: ח והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמור בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ: ט גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממות המות:

ח א מה

ותבך ותתחנן־לו להעביר את־רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על־היהודים: ד ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ה ותאמר אם־על־המלך טוב ואם־מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את־הספרים מחשבת המן בן־המדתא האגגי אשר כתב לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות המלך: ו כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ז ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית־המן נתתי לאסתר ואתו תלו על־העץ על אשר־שלח ידו ביהודיים: ח ואתם כתבו על־היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי־כתב אשר־נכתב בשם־המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: ט ויקראו ספרי־המלך בעת־ההיא בחדש השלישי הוא־חדש סיון בשלושה ועשרים בו

ויכתב

וואַרף זיך איהם צו פיסען, וויינטע אונד פלעהטע פֿאַר איהם, דאַס ער דיא באָסהייט דעם אַגגיטען המן אונד דען אַנשלאַג, דען ער געגען דיא יהודים געפֿאַסט האַט פערניכטע. (ד) דער קעניג רייכטע אסתר דען גאָלדנען צעפטער הין, אונד זיא ריכטעטע זיך אויף, שטאַנד פֿאַר דעם קעניגע, (ה) אונד שפּראַך: « ווען עז דעם קעניגע בעליבט, אונד איךווירקליך געוואָגענהייט פֿאַר איהם געפֿונדען האַבע, דער פֿאָרשלאַג איהם אויך רעכט טיינט, אונד איך אייניגען ווערטה אין זיינען אויגען האַבע: זאָ שרייבע מאַן, דאַז יענע בריפֿע, נאַך דעם גוטדינקען דעס אַגגיטען המן, זאָהן דעם המדתא, געשריבען, אַללע יהודים אין דען קעניגליכען לאַנדען אומצובּרינגען, צוריק גענאָממען ווערדען. (ו) דען וויא קענטע איך דאַז אונגליק מיט אַנזעהען, דאַז מיינעם פֿאָלקע ווידערפֿעהרט! וויא דען אונטערגאַנג מיינער פֿאַמיליע זעהען, אונד עז ערטראַגען!» (ז) דאַ זאַגטע דער קעניג אחשורוש צור קעניגין אסתר אונד צו דעם יהודי מרדכי: «איך האַבע שאָן דאַז הויז המן'ס אַן אסתר געגעבען, נאַכדעם מאַן איהן אַן איינען גאַלגען געהענגט, בלאָס דאַרום דאַס ער זיך אַן דיא יהודים פֿערגריפֿפֿען. (ח) איהר אַבער שרייבט אים נאַמען דעם קעניגס וואַז אייך פֿיר דיא יהודים גוט דינקט, אונד בעזיגעלט עז מיט דעם קעניגליכען אינזיגעל; דען יענעס שרייבען, דאַס איינמאַהל אים נאַמען דעם קעניגס געשריבען אונד מיט דעם קעניגליכען אינזיגעל בעזיעגעלט איזט, איזט נון שאָן ניכט צוריק צו נעהמען.» (ט) אַלזאָ באַלד וואורדען דיא געהיימשרייבער דעם קעניגס נאַך אום דיא זעלבע צייט, אַלז אַם דרייא אונד צוואַנציגסטען טאַג

דעם

רש"י

ח א מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: ג להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: ז הנה בית המן וגומר. ועתה הכל רואים שאני חפץ בכם כל מה שתאמרו יאמינו הכל שאמתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: ח אין להשיב אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: ט ככתב'.

באותיות

באור

להפר עצת המן ועל זה הוצרכה להתיר עצמה למות להכנס אל החצר הפנימית ואם לא נקראת כי בזולת זה לא הועילו לה מעשיה כלל להצלת ישראל (הרלב"ג)· וכן אמר הרב אבן יחייא להיות כי היה הדבר קשה ההשגה וכאשר נמנע להשיב אחור דתי פרס ומדי והאגרות החתומות מיד המלך הוצרכה להוסיף לבוא לפני המלך פעם אחר פעם, וזה טעם ויושט המלך, בכל פעם שהוסיפה לבוא בלי רשות ע"כ, הנה לדעת שניהם ותוסף אינו נמשך עוד אל ביום ההוא, והוא נכון מאוד, כי למה יושיט לה השרביט הזהב כשכבר היתה לפניו: (ה) להשיב את הספרים, דהיינו לאו להשיב האגרות בעצמן אל שושן, כי אם להשיב התוכן שבהם לא יעשה, וזה שאמרה מחשבת המן וגו', אשר כתב, הכותב על פיו, ותרגומו בל"א (דיא מאַן געשריבען האַט): (ז) הנה נתתי וגו', כלומר מה שהיה בידי לעשות כבר עשיתי, במה שנתתי בית המן לאסתר ואותו תלו וגו', כי עי"ז מפורסם ונגלה שאינו מרצון המלך לגרוש את היהודים, אמנם יותר אין בידי לעשות, כי הכתב הראשון אשר נכתב וגו' אין עוד להשיב, כי כן דת פרס ומדי ולא יעבור: (ח) ואתם כתבו, כפילת הכנוי לעורר על ההיפך, כידוע יוס' כת"הם להרמב"ן ז"ל, כלומר אני לא אוכל לעשות עוד דבר, אבל אתם כתבו כתב שנית וגו', ובודאי שזה יועיל לכם, ע"מ שהקדמתי לעשות בעבורכם: (ט) בעת ההיא בחודש השלישי, אמר הרלב"ג וז"ל ידמה לרוב כעסו של המלך על דבר המן לא השתדלה אסתר לבוא לפניו עד אחר זמן יתכן בו שתשוך חמת המלך, או אולי המתינה עד ראותה אם תקרא לפני המלך ובאשר ראתה שעבר זמן רב ולא יקראה הוכרחה להתיר עצמה למיתה להשיב מחשבת המן, או נתקבצו אלו שתי הסבות ע"כ, או שהמשיך הזמן בעבור שהיתה צריכה ללכת פעמים רבים אל המלך, מטעם שזכרנו לעיל (פ"ג): (ג) ויכתוב, ויחתום וישלח ספרים, כדלעיל (ג' י"ב): הרצים בסוסים וגו', הנה זכר הכתוב ד' שמות של חיות, ולדעת המפרשים אינם כי אם ב' או ג' מינים. כי לדעת הרלב"ג רוכבי הרכש שבאמר הרצים בסוסים, להיות הרכש ממין הסוסים יותר קלי המרוץ כמוכח בס' מלכים, וכן לדעת הראב"ע שאמר טעם הרכש מרכוב המלך שאין כמותם, ולדעת הרב אבן יחייא הורכבו על שני מיני סוסים, גם המלומדים לכך הם הרכש, גם שאינם מלומדי', כי לרוב הבהילה לקחו מכל הבא בידם. ובשם האחשתרנים בני הרמכים הסכימו שלשתן שהם הפרדים בני הסוסיא, כי רמכא בלשון ערבי היא הסוסיא בלה"ק, ואמרו עוד שבני הסוסיות חזקים מבני האתונות, ומתמידים מאוד בהליכה בלי עיפות, והרב אבן יחייא אמר עוד שטעם אחש גדול הערך ותרין תרגום שנים, והוא הפרד היוצא מב' מינים הסוס והחמור ע"כ. אמנם לדעת רש"י ז"ל הוא מין גמלים הממהרים לרוץ, והם מצוים בארץ פרס ונקראו בלע"ז (דראמעדאר)· ויתכן לפרש המאמר כזה, הרצים בסוסים הוא שם כלל, לאמור שהיו הרצים רוכבים ולא הולכים, וכן

נראה

ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל
האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהדו
ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה
ככתבה ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם
וכלשונם: י ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם
בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים
רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: יא אשר
נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל
ולעמד על נפשם להשמיד להרג ולאבד את כל
חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז:
יב ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בשלושה
עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר: יג פתשגן
הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל
העמים ולהיות היהודיים עתודים ליום הזה להנקם
מאיביהם: יד הרצים רכבי הרכש האחשתרנים
יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה
בשושן הבירה: טו ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש
מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ
וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה: טז ליהודים
היתה

דעס דריטטען מאָנאַטעס, דעס מאָנאַטעס סיון, בערופֿען, אונד אללעס נידערגעשריבען, וואז מרדכי אויפֿטרוג אן דיא יהודים, זאַטראַפּען, פּאַשאַס אונד פֿאָרשטעהער דער לענדער, פֿאָן הודו ביז כוש, הונדערט אונד זיבען אונד צוואַנציג לענדער, פֿיר יעדעס לאַנד נאָך זיינער שריפֿטאַרט, אונד פֿיר יעדעס פֿאָלק נאָך זיינער שפּראַכע, אויך אן דיא יהודים נאָך איהרער שריפֿט אונד מונדאַרט. (י) מיט דעם נאַמען דעס קעניגס אונטערשריבען אונד מיט דעם קעניגליכען אינזיגעל בעזיגעלט, וואורדען דיזע בריפֿע אַבגעשיקט דורך רייטענדע באָטען, אויף שנעללפֿיסיגען ראָססען, דראָמעדאַרען אונד מוילטהירען, (יא) דאַס דער קעניג נעמליך אללען יהודים אין יעדער שטאַדט פֿרייא געגעבען, צור ערהאַלטונג איהרעס לעבענס צו זאַממען צו טרעטען, אונד דיא צוזאַממענגראָטטעטען יעדעס פֿאָלקעס אונד לאַנדעס, דיא זיא פֿיינדזעליג בעהאַנדעלן, זאַממט ווייבערן אונד קינדערן אומצובריינגען, צו פֿערטילגען אונד אויזצוראָטטען. אונד איהרע גיטער צו פּלינדערן; (יב) אויף איינען טאַג אין אללען לאַנדען דעס קעניגס אחשורוש, נעמליך דען דרייצעהנטען טאַג דעס צוועלפֿטען מאָנאַטעס, דעס מאָנאַטעס אדר. (יג) איינע אַבשריפֿט דיזעס שרייבענס זאללטע אין יעדעם לאַנדע, אַלז איין עדיקט, עפֿפֿענטליך פֿיר אללע אונטערטהאַנען אויזגעגעבען ווערדען, אונד דאַמיט אויך דיא יהודים אויף דיזען טאַג פֿאָרבערייטעט זיין מעגען, פֿאָן איהרען פֿיינדען ראַכע צו נעהמען. (יד) דיא איילבאָטען אויף מויל אונד ראָס גינגען אייכערכט שנעל מיט דעם קעניגליכען בעפֿעהלען אָב, אונד דאַז עדיקט, וואורדע אין דער רעזידענץ שושן אויזגעגעבען. (טו) אויך קאַם מרדכי פֿאָם קעניגע הערויז אין איינעם קעניגליכען געוואַנדע, הימעלבלויא אונד וייס, איינעם ברייטען גאָלדנען גורט אונד איינעם בונגע פֿאָן ביססוס אונד פורפור; אונד דיא שטאַדט שושן פֿראַהלאָקטע אונד יויכצטע. (טז) בייא דען יהודים וואר

באור

גלאה דעת רש"י, באמרו ביד הרצים, רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ ע"כ, ואח"כ פרט ג' מינים, דהיינו שהיו רוכבי הרכש, ורוכבי האחשתרנים: ורוכבי בני הרמכים, וכן הוא מתורגם אשכנזית:
(יא) אשר נתן המלך, רשות ליהודים לעמוד על נפשם: כי מתחלה אחר הדת הראשונה לא עמד בהן רוח כלל לעמוד נגד אויביהם, אף כי אם עמדו לא היה מועיל להם, בעבור רוב עמי המלך גם מילאו הלב שיהיו קמים נגדם, אבל עתה אחרי שנתלה המן בעבור עצתו ונודע שזמם אגוד היהודים בטבעת המלך שלא מדעתו, ואסתר ומרדכי נושאי חן בעיני המלך, הנה חיל המלך ורוב עמו ישיבו את ידם מדבר הזה, ויקל להם לשלוט בהמעטים אשר משנאתם אותם יעשו בפרהסיא נגד רצון המלך, ויתלו שרחוקים בהדת הנתנה ע"י המן, וביותר כשהם מובטחים שגם המלך שלא יענשו על הריגתם, אבל גם הורשה להם לעשות גם כרצונם אף שללם לבוז להיותם מורדים במלכות, אחרי שנודע להם שאינו באמת מרצון המלך לגרור את היהודים: (יד) רוכבי הרכש האחשתרנים, לא יזכור הכתוב כאן כי אם ב' מינים, ויראה שזה כאלו שם בני הרמכים דלעיל הוא תואר לאחשתרנים, כטעם שהבאנו לעיל מפי קצת המפרשים, ואפשר שגם הגמלים שזכר רש"י היו מורכבים עם סוסיות, או שהכתוב מקצר ולא זכר באמת כי אם קצתם: (טו) ועטרת זהב גדולה, יש להתבונן שבכל הספר כשהוא זוכר עדי המלך שבראשו יכנהו בשם כתר, ובכאן אמר עטרת, גם אם התכריך הוא אדרת (כדעת רש"י והראב"ע), מה ראה להביא העטרת בין הלבוש והתכריך, אבל יהי' מקומה אחרי שניהם, ואם שהתכריך הוא קשוט הראש כדעת הרלב"ג אין שם מקום לעטרת זהב כלל. והרב אבן יחייא אמר שאין לחשוב כי העטרת היתה בתונה על ראשו כי לכבודה לא יכילנה, אבל הי' כאוהל הנקרא בלשונם (באלדאכין), אשר לה ד' עמודים מד' ראשותיה ומוליכים אותה ד' אנשים מד' קצותיה, והיתה מכוסה מבוץ וארגמן, ועל האוהל ההוא היתה תקועה עטרת זהב גדולה, אשר היתה סובבת ועוטרת את כל האהל ע"כ, ויתורגם א"כ עטרת בל"א (קראנץ), אמנם לא משמע תואר התכריך הזה מלשון הכתוב והוא דחוק מאוד. ולכן יותר נכון לפרשו על המחגורת הסובבת את כל הגוף (דער גירטעל), או כטעם וסוחרת שהביא המתרגם הארמי לעיל, ומושב על הלבוש שהיה מוקף זהב על כל גוליו, ויתורגם בל"א (מיט ברייטען גאָלדנען טרעסען), וטעם שם תכריך נכון כדעת הרלב"ג וז"ל אחשוב שזה התכריך היה על ראשו והי' משש ובגד אדום ע"כ, וכמו המצנפת שיעטפו בו יושבי המזרח את ראשיהם, ונקרא בלע"ז (טורבאן בונד): והעיר שושן צהלה ושמחה, אף שאר העמים שבה חוץ מהיהודים, כי אם גם לא היו שמחים באמת, היו מראים עצמם כשמחים כי נפל פחד מרדכי עליהם:
(טז) ליהודים היתה אורה, אמרו שהוא לשון נגלה כי בעת הצרות ידמה

רש"י

באותיות שלה: כלשונו. סוף הדיבור: י ביד הרצים. רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ: טו ותכריך בוץ. מעשה בוץ טלית העשוי להתעטף

היתה אורה ושמחה וששן ויקר: יז ובכל־מדינה ומדינה ובכל־עיר ועיר מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי־נפל פחד־היהודים עליהם:

ט א ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר־המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־כל־העמים: ג וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם: ד כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול: ה ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ו ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש: ז ואת | פרשנדתא ואת | דלפון ואת | אספתא: ח ואת | פורתא ואת | אדליא ואת |

וואר ערלייכטונג אונד פרייערנפעסטע אונד וואננע אונד הערדליכקייט פאללאויף. (יז) זא אויך אין יעדעם לאנדע אונד אין יעדער שטאדט, וואהין דער קעניגליכע וויללען אונד זיין בעפעהל געלאנגטע, וואר פריידע אונד וואננע ביי דען יהודים, אונד וואהללעבען אונד פעסטטאגע, יא, פילע פאן דען פעלקערן דעס לאנדעס הילטען זיך צו דען יהודים, דען דיא פורכט פאר דענזעלבען וואר איבער זיא געפאללען.

ט (א) אם דרייצעהנטען טאגע דעס צוועלפטען מאנאטעס, דעם מאנאטעס אדר, דא דער וויללע דעס קעניגס אונד זיין בעפעהל צור אויזאיבונג געלאנגען זאללטע; דער טאג, אן וועלכעם דיא פיינדע דער יהודים געהאפפט, נאך וויללקיהר איבער זיא צו שאלטען, אונד עז דאהין אומגעקעהרט װאורדע, דאס דיזע מיט איהרען פיינטען נאך וויללקיהר שאלטען קאננטען: (ב) פערזאממעלטען זיך דיא יהודים אין איהרען שטעדטען, אין אללען לאנדערן דעס קעניגס אחשורש, האנד צו לעגען אן אללע, דיא איהר אונגליק וואללטען; אונד נימאנד בעשטאנד פאר איהנען, דען איהרע פורכט וואר איבער אללע פעלקער געפאללען. (ג) אויך אללע פירסטען דער לענדער, דיא זאטראפען, דיא פאשאס אונד אללע, דיא דען קעניגליכען עמטערן פארשטונדען, ערהאבען דיא יהודים, וייל דיא פורכט פאר מרדכי איבער זיא געפאללען וואר. (ד) דען מרדכי וואר זעהר אנגעזעהען אים הויזע דעס קעניגס, אונד זיין רוף פערברייטעטע זיך דורך אללע לאנדע, דאס דיזער מאן אימער גרעסער װירדע; (ה) זא דאס דיא יהודים איבעראלל איהרע פיינדע שלוגען, זיא מיט דעם שווערט נידערמעצצעלטען אונד אויזראטטעטען, אונד מיט איהרען ווידערזאכערן נאך וויללקיהר פערפוהרען. (ו) אין דער רעזידענצשטאדט שושן האטטען דיא יהודים אומגעבראכט אונד נידערגעמעצצעלט פינףהונדערטמאן (ז) זאמט פרשנדתא, דלפון אונד אספתא, (ח) פורתא, אדליא אונד ארידתא

רש״י

להתעטף: יז מתיהדים. מתגיירים:

ט ג ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך

באור

ידמה לאדם כאלו הוא בחושך. וחד מן חבריא אמר שעיניו אורה ממש שהדליקו מבוקות גם נרות רבות לכרסומי ניסא, וכמו שמנהג עוד בימינו בעת שמחה גדולה, וכן הוא מתורגם אשכנזי: (יז) מתיהדים, קצתם פרשוהו מתגיירים, וקצתם אמרו טעמו כטעם יש מתעשר ואין כל, והטעם הנכון שהיו מראים עצמם בשמחתם כאלו הם יהודים, יז שאמר הכתוב שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב, וגם רבים מעמי הארץ מתיהדים, כלומר מתנהגים בזה הדרך, עשו שמחה ומשתה ויום טוב וכמו שאמרנו לעיל:

ט (ב) ואיש לא עמד בפניהם, קצתם חשבו היות הטעם שלא קם איש נגדם והם הרגו כל מי העולה על דעתם שהוא מאויביהם, אבל באמת לא היה להם רשות כי אם להקהל לעמוד על נפשם, ולא להשמיד כי אם הצרים אותם, וטעם המאמר שמן הקמים נגדם לא עמד איש זמן רב כי אם נפל במלחמה, כי אף שמשנאתם הסכימו ללחום בם, מ״מ לא היה בהם עוד רוח כי נפל פחד היהודים עליהם, וכן כתיב (יהושע כ״א) ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם, שמן הידוע שלחמו נגדם: (ד) כי גדול מרדכי וגו׳, אין הטעם כפול, אבל שעור הכתוב שכמו שנפל פחדו על הקרובים לפי שראו גדולתו בבית המלך, כן נפל גם על הרחוקים, כי שמעו הולך בכל המדינות שהאיש מרדכי הולך וגדול, וידוע שזה אחת מהוראות מלת כי: וגדול, שם הפועל מבנין הקל, והנה הוא כשם התואר (הראב״ע) ואינו נראה; כי אולי כן הי׳ כתוב הלוך וגדול כמו הלוך וחסור, אבל הוא תואר גרידא כשם הקודם: (ה) ויכו היהודים, לפי שמטעם הכאה אינו מוכח המיתה דוקא, כי אם הכאות לבד, וכמו תיבת (שלאגען) בל״א, לכן הוסיף לבאר שהכום מכת חרב והרג ואבדן, ר״ל שלא שנקו חיים לאחד מהמנוצחים, כי לפי ששרי המדינות היו מנשאים אותם ואינם מוחים בידם כלל, ואפשר שגם מסעדים אותם באנשי צבא, היו לאל ידם לעשות בשונאיהם כרצונם, כי לולי כן אפשר שהיו השרים עושים פשרה ביניהם אחרי הכאות, וזה טעם ההעתק וכדמתורגם

ט וְאֵת ׀ אֲרִידָתָא׃ וְאֵת ׀ פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת ׀ אֲרִיסַי וְאֵת ׀ אֲרִדַי וְאֵת ׀ וַיְזָתָא׃ י עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ יג וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃ יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ׃ טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ טז וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יז בְּיוֹם־שְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ

באַרבעה

ארידתא, (ס) פרמשתא, אדיסי, ארידי, אונד ויזתא, (י) דען צעהן זעהנען המן'ס, זאָהן המדתא'ס, פערפאָלגערס דער יהודים; אבער אַן דיא בייטע לעגטען זיא ניכט האנד אַן. (יא) נאָך אַן דיזעם טאַגע קאַם דיא אַנצאַהל דער אין דער רעזידענץ שושן ערשלאַגענען פאָר דען קעניג. (יב) דאַ זאַגטע דער קעניג צור קעניגין אסתר: «אין דער רעזידענץ שושן האַבען דיא יהודים אומגעבראַכט אונד נידערגעמעצעלט פינף הונדערט מאַן, זאַממט דען צעהן זעהנען המן"ס; וואַז האַבען זיא ניכט ערסט אין דען אַנדערן פראָפינצען געטהאַן. וואַז פערלאַנגסט דוא נון פערנער? עז זאָלל בעוויללינגט ווערדען! וואַז ווינשעסט דוא נאָך? עז זאָלל געשעהען!» (יג) אסתר ערווידערטע: «ווען עז דעם קעניגע זאָ געפעלליג, זאָ ווערדע אויך אויף מאָרגען דען יהודים פרייא געגעבען, נאָך היטיגער וויזע צו פערפאַהרען; אונד דיא קערפער דער צעהן זעהנע המן'ס הענגע מאַן אַן יענען גאַלגען.» (יד) דער קעניג זאַגטע: «דאַס זאָ געטהאַן ווערדען קעננע;» דאַרויף ווארדע דאַז עדיקט אין שושן אויזגעגעבען, אונד דיא צעהן זעהנע המן'ס ווארדען אויפגעהאַנגען. (טו) דיא יהודים צו שושן פערזאַממעלטען זיך אַלזאָ אויך אַם פירצעהנטען טאַג דעס מאָנאַטעס אדר, אונד טערטעטען דאַזעלבסט נאָך דרייא הונדערט מאַן, אַן דיא בייטע אַבער לעגטען זיא ניכט האַנד אַן. (טז) דיא איבריגען יהודים אין דען לענדערן דעס קעניגס פערזאַממעלטען זיך, צור ערהאַלטונג איהרעס לעבענס אונד זיך רוהע פאָן איהרען פיינדען צו שאַפפען, (זיא ערשלוגען פאָן איהרען פיינדען פינף אונד זיבענציג טויזענד מאַן, אָהנע יעדאָך אַן דיא בייטע האַנד אַנצולעגען,) (יז) נור אַם דרייצעהנטען דעס מאָנאַטעס אדר, אונד פייערטען אַם

פירצעהנטען

באור

וכדמתורגם אשכנזיי ונעס בכל אויביהם, בכל מקום שנקהלו: (י) ובבזה לא שלחו את ידם, יתכן שכמו שהי' כתוב אל האחשדרפנים ושרי המדינות ושללם לבוז כן צוה מרדכי לכתוב אל היהודים שלא לשלוח יד בבזה, כדי שלא יחשדו שהרגו גם אנשים נקיים שאינם מאויביהם רק לבוז ממונם ורכושם, אבל עתה יראה בברור שאין כונתם כי אם לעמוד על נפשם. גם לא מצינו שהרגו טף ונשים מצורריהם אף שהורשה להם לעשות כן, וקצתם אמרו שזה טעם הרגו ואבד, ואינו מוכח, ואולי הי' כן לא סתמו הכתוב: (יב) מה שאלתך וגו' לדעת אחד מן חבריא הטעם, מה שאלתך עוד שינתן לך, ומה בקשתך עוד שתעש, ויהי' א"כ תרגומו כל"א (וואַז פערלאַנגסט דוא נאָך דאַז דיר געשטאַטעט ווערדע? וואַז ווינשעסט דוא נאָך דאַז געשעהע?) (יג) ינתן גם מחר, יראה מתוכן הדברים שבעיר הבירה עצמה אשר שם מושב המלכות לא העיז איש לרום את ידו נגד היהודים, ואותן האנשים שהרגו היו ממשפחת המן וקרוביו ומיודעיו, ונודעים כלם לצוררי יהודים, אשר לא ינוחו ולא ישקוטו עד שינקמו נקמת אחיהם, ולכן היתה צריכה אסתר לשאול מאת המלך רשות כלן. וכן אמר המתרגם האחרי חמש מאות גוברין כלהון רופילין מדבית עמלק, ולהלן תלת מאה גוברין מדבית עמלק. גם לא מצינו באנשי שושן מאמר לעמוד על נפשם, אבל בשאר המדינות נקהלו ועמוד על נפשם בלבד נגד הקמים עליהם לגרור; כדת היום, כמנהג וסדר היום, וכמבואר לעיל (א'ח'). יתלו על העץ, בה"א הידועה, כלומר על העץ שהכין אביהם, כי שם מקום לכלן בהיות גבוה חמשים אמה, והטעם להפקיד האויבים הנשארים, אם נשארו עוד איזה מהם; (טז) ושאר היהודים, נקהלו ביום שלשה עשר לבד למלחמה ונחו ביום ארבעה עשר

כן

רש"י

המלך: י עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחל' מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים ומה היא השטנ' לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והנס' המן דלג שלא יעסקו אותן שבירושלם בבניין ושלחו בשם אחשורו' לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: יב ואת עשרת בני המן יתלו. אותן שנהרגו: יד ותנתן

דת

בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: יח והיהודיים אשר־בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: יט על־כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו: כ ויכתב מרדכי את־הדברים האלה וישלח ספרים אל־כל־היהודים אשר בכל־מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: כא לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום־חמשה עשר בו בכל־שנה ושנה: כב כימים אשר־נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים: כג וקבל היהודים את אשר־החלו לעשות ואת אשר־כתב מרדכי אליהם: כד כי המן בן־המדתא האגגי צרר כל־היהודים חשב על־היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם: כה ובבאה לפני המלך אמר עם־הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר־חשב על־היהודים על־ראשו ותלו אתו ואת־בניו על־

העץ

פירצעהנטען טאגע רעסוועלבען, אונד מאכטען איהן צו איינעם טאג דעס וואהללעבענס אונד דער פריידע. (יח) דיא יהודים צו שושן היננעגען, דיא זיך אם דרייצעהנטען אונד פירצעהנטען טאג דעסוועלבען פערזאממעלט האטטען, רוהטען נוממעהר אם פונפצעהנטען טאג דעסוועלבען אויז, אונד מאכטען דיזען צום טאג דעס וואהללעבענס אונד דער פריידע; (יט) דאהער נור דיא לאנד־יהודים (דאז הייסט: דיא אין דען אפפענען לאנד־שטעדטען וואהנען) דען פירצעהנטען טאג דעס מאנאטעס אדר, אלז איינען פעסט טאג דער פריידע אונד דעס וואהללעבענס, פייערן, אן וועל־כעם זיך אויך פריינדע וועכסעלזייטיג מיט געשענקן ערפריי־ען. (כ) מרדכי טריב אללע דיזע אומשטענדע נידער, אונד שיקטע בריפע אן אללע יהודים אין דען זעממטליכען לאנדען דעס קעניגס אחשורוש, נאהע אונד פערן, (כא) אויף זיך צו נעהמען, דען פירצעהנטען טאג דעס מא־נאטעס אדר צו פייערן, יאהר פיר יאהר, (כב) (אלז דיא טאגע, אן וועלכען דיא יהודים רוהע ערלאנגטען פאן איה־רען פיינדען, אונד דער מאנאט, אין וועלכעם זיך איהנען קוממער אין פריידע אונד טרויער אין פעסטליכקייט פערוואנ־דעלטען,) אונד זיא צו פאללברינגען, אלז טאגע דעס וואהל־לעבענס אונד דער פריידע, דער וועכסעלזייטיגען שענקונ־גען אונד דעס אלמאזענשפענדענס. (כג) אויך נאהמען דיא יהודים געדנע אן, וואז זיא שאן פאן זעלבסט צו טהון אנגע־פאנגען, אונד וואז איהנען נון אויך מרדכי געשריבע האטטע. (כד) דען המן, זאהן המדתא׳ס, דער אגגיטע אונד פערפאלגער אללער יהודים, האטטע דען אנשלאג געפאסט, אללע יהודים אומצובריגגען, אונד פור (דאז הייסט: לאאזע) געווארפען צו איהרער פערניכטונג אונד אויזראטטונג. (כה) אלז זיא (דיא קעניגין) אבער פאר דען קעניג קאם, וואורדע בעשלאססען, טראץ יענעם ערסטען בריפע, זיינען בעזען אנשלאג, דען ער געגען דיא יהודים געפאסט, אויף זיין אייגענעם הויפט צוריק צו וועלצען; אונד מאן הענגטע איהן אונד זיינע זעהנע אן דען

רש״י

דת. נגזר חוק המלך: יט הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה נארבעה עשר ומוקפין חומה בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח. שם דבר כמו משמר לפיכך השי״ן נקודה רפי: כ ויכתוב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא: כד כי המן בן המדת׳. חשב להומ׳ ולאבדם: כה ובבאה. אסתר

באור

כן הוא המשך הכתובים, ואמר אגב נראה שהם בכלל הרגו בשונאיהם וגו׳, ודינו א״כ כמאמר מוסגר, וכן הוא מחוברם: ועמוד, זכות והרוג ועשה כלם שמות פעלים הם: (יט) על כן. אמר הכתוב לפי שהיהודים אשר בשושן לא נחו כי אם בחמשה עשר על כן עתה היהודים הפרזים לבדם עושים את יום ארבעה עשר יום טוב, אבל ליושבי ערים המוקפות חומה הותקן אח״כ שיעשו יום חמשה עשר יום טוב לזכר המעשה בשושן שהיתה ג״כ מוקפת חומה: ומשלוח, שם על משקל במשעול הכרמים ואמר הרלב״ג וז״ל תקנו ג״כ להרבות השמחה שישלח כל איש לרעהו מנות ע״כ. ואפשר שיהיה זה רגיל אצלם בימים ההם בכל יום טוב לשלוח מנות לרעיהם ומתנות לאביונים: (כא) להיות עושים, את יום י״ד וט״ו ימי משתה ושמחה, כן הוא שעור הכתוב, אלא כיון שהפסיק במאמר מוסגר גדול כימים אשר נחו וגו׳, לאמור טעם אלו הימים דיקא, הוסיף עוד מלות לעשות אותם בעבור המשך: (כג) וקבל היהודים, ידוע שהפעל הבא לפני השם לא ישמור את המספר: את אשר ההלו לעשות, מעצמם בשנה הראשונה יום המנוחה ליום משתה ושמחה, ולהיות הדבר הזה גם עתה את אשר כתב אליהם מרדכי, שהי׳ חשוב בעיניהם. והרלב״ג אמר שהם החלו לעשות יום משתה ושמחה, ומרדכי כתב לשלוח מנות ומתנות לאביונים ע״כ, ויותר נכון לפרש בזה הדרך, שהם החלו כלם לחוג יום י״ד כיום מנוחתם, ומרדכי תקן יום הט״ו לכל הערים המוקפות חומה. אבל פשוטו נראה כמו שאמרנו: (כד) כי המן וגו׳. (הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם, ויזהרו אותה בכל שנה להודות לשם אשר לו נתכנו עלילות (הרא״ש): (כה) אמר עם הספר, לדעת רש״י ז״ל אמר המלך בפיו שינוה לכתוב ספרים שישוב, וכן הוא דעת הרא״ש, ויהיה תרגמו כל״א (וואורדע בעשלאססען אונד געזעצליך נידערגעשריבען).

אמנם

דען גאלגען. (כו) דארום האט מאן דיזע טאגע פורים גענאנט, וועגען דעס פור (דאז לאָאָז); אונד דארום וועגען אללער אין דיזער שריפט ערצעהלטען פאָרפעללע, וואז זיא דארויז ערזעהען, אונד וואז ענדליך פיר זיא דארויז געוואָרדען; (כז) האבן דיא יהודים בעשלאָססען אונד, אלז איין אונפערבריכליכעס געזעץ, אויף זיך גענאָממען, אויף זיך, איהרע קינדער אונד אללע, דיא זיך צו איהנען האלטען, דיזע ביידען טאגע, יאהר פיר יאהר, נאך פאָרגעשריבענער ארט אונד צייט צו בעגעהען.

(כח) אויך זינד דיזע פורים־טאגע נאך איממער אים אנדענקען ערהאלטען אונד געפייערט וואָרדען, אין יעדעם צייטאלטער, אונטער יעדעם פאָלקע, אין יעדעם לאנדע אונד יעדער שטאדט; ווערדען אויך גיא אונטער דען יהודים אבקאָממען, אונד איהר אנדענקען ניא בייא איהרען נאכקאָממען פערלעשען. (כט) דען דיא קעניגין אסתר, טאָכטער אביחיל'ס, אונד מרדכי, דער יהודי, האטען אום דיזעם בעשלוססע אללע מעגליכע קראפט אונד פעסטיגקייט צו געבען, דיזע צווייטע בריפט דעס פורים אויפגעזעצט, (ל) אונד אין בריפען אן אללע יהודים, אין דען הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג פראָפינצען דעס קעניגרייכס דעס אחשורוש געשיקט; וואָרטע דעס פריֿדענס

הֶעָֽיְ: כו עַל־כֵּ֞ן קָרְא֨וּ לַיָּמִ֨ים הָאֵ֤לֶּה פוּרִים֙ עַל־שֵׁ֣ם הַפּ֔וּר עַל־כֵּ֕ן עַל־כָּל־דִּבְרֵ֖י הָאִגֶּ֣רֶת הַזֹּ֑את וּמָֽה־רָא֣וּ עַל־כָּ֔כָה וּמָ֥ה הִגִּ֖יעַ אֲלֵיהֶֽם׃ כז קִיְּמ֣וּ וְקִבְּל֣ הַיְּהוּדִ֡ים עֲלֵיהֶ֣ם ׀ וְעַל־זַ֠רְעָם וְעַ֨ל כָּל־הַנִּלְוִ֤ים עֲלֵיהֶם֙ וְלֹ֣א יַעֲב֔וֹר לִהְי֣וֹת עֹשִׂ֗ים אֵ֣ת שְׁנֵ֤י הַיָּמִים֙ הָאֵ֔לֶּה כִּכְתָבָ֖ם וְכִזְמַנָּ֑ם בְּכָל־שָׁנָ֖ה וְשָׁנָֽה׃ כח וְהַיָּמִ֣ים הָ֠אֵלֶּה נִזְכָּרִ֨ים וְנַעֲשִׂ֜ים בְּכָל־דּ֣וֹר וָד֗וֹר מִשְׁפָּחָה֙ וּמִשְׁפָּחָ֔ה מְדִינָ֥ה וּמְדִינָ֖ה וְעִ֣יר וָעִ֑יר וִימֵ֞י הַפּוּרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה לֹ֤א יַֽעַבְרוּ֙ מִתּ֣וֹךְ הַיְּהוּדִ֔ים וְזִכְרָ֖ם לֹא־יָס֥וּף מִזַּרְעָֽם׃ כט וַ֠תִּכְתֹּב אֶסְתֵּ֨ר הַמַּלְכָּ֧ה בַת־אֲבִיחַ֛יִל וּמָרְדֳּכַ֥י הַיְּהוּדִ֖י אֶת־כָּל־תֹּ֑קֶף לְקַיֵּ֗ם אֵ֣ת אִגֶּ֧רֶת הַפּוּרִ֛ים הַזֹּ֖את הַשֵּׁנִֽית׃ ל וַיִּשְׁלַ֨ח סְפָרִ֜ים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִ֗ים אֶל־שֶׁ֨בַע וְעֶשְׂרִ֤ים וּמֵאָה

באור

אמנם הנראה הוא כדעת הרלב"ג, אמר המלך שעם קיום הספר הראשון, כלומר אף על פי שאי אפשר להשיב מה שכבר נקדם לכתוב בשם המלך, בכל זאת ישוב מחשבתו הרעה על ראשו, על דרך שנכתב בזה הספר, וכן הוא מתורגם: (כו) על כן קראו וגו', מהקדמת כי המן וגו' שהביא הוליד ב' תולדות, הראשונה על כן קראו לימים האלה וגו', והתולדה השנית על כן דהיינו על כל הנודע מדברי האגרת הזאת, ומה אשר ראו מהשגחת השם במה שאירע להם בצרה הזאת, ואשר הגיע אליהם מהנס שנעשה להם בסוף, על כל זה קימו וקבלו וגו' (מדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא), וכן הוא מתורגם אשכנזי: האגרת, מגזרת אגרה נקביר מאכלה והטעם מחברת המלים (הראב"ע) כמה שקורין בל"א (איינע זאמלונג), והכוונה כאן על פרטי המעשה הנכתבים פה, ולא על מה שקורין בל"א (בריפע) כי הם נקראים ספרים בכל הספר הזה: (כז) כל הנלוים, הגרים והתושבים: ככתבם, הטעם על הנהגתם בשמחה ומשתה וגו', וכזמנם, בי"ד לפרזים וט"ו למוקפות: (כח) והימים האלה, אמר הכותב המגלה: הזאת בלה"ק, שאי הרבה שנים אחר המעשה הזה, כנזכר בהמ"ס (עיין שם), שכאשר קבלו היהודים זה הדבר עליהם, כן היו' באמת בעתים שעברו לפניו הימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וגו' וגם על העתיד הוא בטוח ומבטיח, שלא יעברו ימי הפורים לעולם מתוך היהודים: נזכרים, אמרו שזה רמז על מקרא מגלה: משפחה ומשפחה, ענינו אומה אלשון משפחות עמים (תהלים כ"ו), וכטעם שהביא שם רעי בספר זמירות ישראל, ולכן אחריו מדינה ומדינה עיר ועיר, לפי שיש אומה אחת נפוזרת בכמה מדינות, כמו שבמדינה אחת יש ערים רבות, ורצונו לומר שבכל אומה ואומה שהיו שם יהודים, הין עושים ימי הפורים: יסוף, יכלה כמו יחדיו יסופו והם מהשרשים כי תמצא בעלומי הלמ"ד (ראב"ע) והם ב' שרשים מענין אחד ודנים כן: (כט) ותכתוב אסתר ומרדכי, משקל הפעל כמשקל הנושא הסמוך, והטעם וכבר כתבו, כלומר מה שהבטיח מקיום פורים לא היה על ידי אגרת מרדכי הראשונה כאומר ויכתוב מרדכי את הדברים האלה, כי נראה מה שאמר הראב"ע אף שאמרו ישראל המצוה הזאת איזה שנים, נבטלה אחר כך, והוצרך מרדכי לכתוב שנית עם אסתר בעבור היותה מלכה ע"כ, וכתבו את כל תוקף, לקיים, כלומר כל הטעמים המועילים לחזק הקיום ההוא, וכדמתורגם אשכנזית, דהיינו שכתבו את אגרת הפורים הזאת השנית, היא הכתב שלפנינו עתה, ויתכן שמפורשים בו הדברים יותר מבאגרת מרדכי הראשונה, וגם כתבו ספרים אליהם דברי שלום, כמו שאמר הראב"ע שלא יקחו בעבור שעזבו מצות פורים, ואמת שהם חייבים לשמור הפורים כאשר כבר קבלו על נפשם, וזה שאמר ומאמר אסתר קים וגו' לא מאמר מרדכי לבדו: (לא) קים מרדכי ואסתר, היפך ותכתוב מטעם הידוע, וטעם עליהם על היהודים: וכאשר, הם בעצמם כבר קימו על נפשם ועל זרעם עשיית הפורים, וכאשר קיימו גם דברי הצומות וזעקתם, ומאמר וכאשר קיימו כפול בטעם, ונראה א"כ האתנחתא במקומה כראוי: דברי הצומות וזעקתם, על דעת רבים על ימי תענית

רש"י

אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: כו על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: כז הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה בכתב אשורית: כח נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספים יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם ימי הפורים לא יעבורו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא"כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: כט את כל תוקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו ושלחו

וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃
לא לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם׃
לב וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃

י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃
ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ ג כִּי מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

חזק

דענם אונד דער וואהרהייט, (לא) דאס מאן דיזען פורים־טאגען אימממער־וועהרענדען בעשטאנד געבע, נאך איהרען בעשטיממטען צייטען, זא וויא עז איהנען דער יהודי מרדכי אונד דיא קעניגין אסתר שאן אויפגעטראגען, אונד זא וויא זיא אויך זיך אונד איהרע נאכקאממען יענע פאסטען אונד בעטטאגע בעשטעטיגט האבען. (לב) זא ווארדען דיזע רעכטע דעם פורים דורך דאז קעניגליכע ווארט אסתר׳ס בעשטעטיגט, אונד דיא געשיכטע דעם־זעלבען אין דער הייליגען שריפט אויפגענאממען.

י (א) דער קעניג אחשורוש האטטע זיך דאז גאנצע פעסטע לאנד זאממט דען אינזעלן דעם מעערעס צינזבאר געמאכט. (ב) דיא גאנצע געשיכטע זיינער מאכט אונד געוואלט אבער, זא וויא דיא אויסעראר־דענטליכע גרעסע מרדכי׳ס, צו וועלכער איהן דער קעניג ערהאבען, שטעהען בעשריבען אין דען טאגעביכערן דער קעניגע פאן מעדיען אונד פערזיען. (ג) דאך וואר מרדכי, דער יהודי, דער צווייטע נאך דעם קעניג אחשורוש אונד דער גרעסטע זיינער נאציאן, געפעלליג געגען דיא מענגע זיינער פריינדע, וואהלוואללענד געגען זיין פאלק אונד הייל בריגענד פיר איהרע גאנצע נאכקאממענשאפט.

עגדע.

רש״י

ושלחו ספרים שיעשו פורים: לב ומאמר אסתר קיים וגו׳. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים חהו ונכתב בספר:

י ג לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין. לפי שנעשה קרוב למלכות והי׳ בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

(נשלם פירוש מגלת אסתר)

באור

תענית אסתר, ולפי דעתי שחכמינו ז״ל קבעו יום התענית הזה וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת, והטעם שראוי שיקיימו היהודים עליהם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית ולזעוק אל השם בימי התענית (מדברי הראב״ע), וכן הוא דעת הרלב״ג: (לב) ומאמר אסתר, כמו שנאמרנו להיות מלכה ומלאת האלה שב על דברי לא על פורים (הראב״ע): ונכתב, בקיין העי״ן לשון הוה, כלומר כמו שמאמר אסתר קים דברי הפורים כן הסבה שהמעשה הזאת נכתב עתה בספר: בספר, בפתחות הבית הוא הידוע בימיהם ואבד הספר, כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דה״י מלכי ישראל וספר מלחמות ה׳ וס׳ הישר (הראב״ע). והיותר נכון נראה כדעת רש״י שנכתב עם שאר הכתובים בספרי קודש, וכן הוא מתורגם אשכנזית, ומענין כתיבת המגלה וכותביה עיין במה״ס:

י (א) וישם וגו׳ אמר הראב״ע ז״ל, זה הכתוב להודיע כי הגליא בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה ע״כ, והיותר נכון שטעמו וכבר שם, חוזר גדלת המלך כדי להעיר על גדלת מרדכי שהיה משנה למלך התקיף הזה, ובכל זאת היה ענין ורצוי לרוב אחיו וגו׳: הארץ, זה החלק מהיישוב שהו מחוברות מדינות ואומות רבות זו בזו בלי פרוד ימים. יקרא ארץ, בל״א (דאז פעסטע לאנד), והחלק הקטן מיבשה המוקף ים מכל צד יקרא אי (איינע אינזעל): ואיי הים, יתכן היותם איי אלישה בחלק אייראפא המכונים בלע״ז (ארכיפעלאגוס, עליספאנטוס), שהם יותר מן אלף ות״ק איים סמוך לתוגרמה, כנזכר בס׳ בת״הם להרמב״ן ז״ל (בראשית י״ד), ונראה מזה היות אחשורוש המ׳ך קסערקסעס כמבואר במה״ס: (ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו, כלומר שימת המס הנזכר עתה הוא לבד פרט אחד מדברי מלכותו אמנם כל מעשה תקפו וגבורתו וגו׳: ופרשת, אמרו טעמו ובאור גדולת מרדכי, והיותר נכון שהוא על המופרש מן המורגל (דאז אויסערארדענטליכע) כמו שם פלא הנגזר מן והפליתי ביום ההוא (שמות ח׳) שהוא נ״כ לשון הפרשה, ואפשר שזה גם טעם פרשת הכסף דלעיל, דבור הכסף העצום שאמר המן לשקול על גנזי המלך: (ג) כי מרדכי, היהודי וגו׳, חד מן חבריא אמר טעם כי לאמת פרשת גדולת מרדכי הן למלכו והן ליהודים ולאמור שנכ זה הכהיג את עצמו באופן שהי׳ רצוי לאחיו וגו׳, וחד אמר טעם כי אף על פי ורבים כן: וגדול ליהודים, ואף על פי שהיה הגדול שביהודים מ״מ היה רצוי וגו׳, וידוע שלפעמים תבוא הלמ״ד בעבור יאם המצטרף, ואחר מן חבמיא אמר למ״ד ליהודים היא למ״ד התכלית ומוסב למעלה, שאף כי היה משנה למלך לא שמש בגדולתו כי אם לטובת היהודים, והי׳ רצוי בעבור זה וגו׳ והראשון יותר נכון: לרוב אחיו, אמרו הטעם לרובם ולא לכלם, לדעת רש״י לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו, ולדעת הראב״ע לפי שאין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים. אמנם לא יתכן היות כונת הכותב כאן למעט כי אם להפליג, וטעם אחיו משפחתו, כי אח״כ זוכר את עמו וטעם לרוב לרבוי, והפוך הוא, שאע״פ שרבים היו אחיו מ״מ היה אהוב לכלם בעבור מדותיו הטובות, וכן היה לכל עמו כי היה תמיד דורש עצות טוב להם: ודובר שלום לכל זרעו, של עמו הנזכר, כי אף אחרי מותו העיבו מלכי פרס ליהודים בעבורו. וטעם דובר, או כמשמעו שהיה מליץ טוב להם, או שהוא לשון הנהגה כמו דבר אחד לדור, כלומר שהביא שלום לכל זרעם:

תרגום שני על מגלת אסתר

עם באור מספיק מאת,

דוד אָטטענזאָסערי

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עסר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא ואילין אינון עסר מלכין. מלכותא קדמייתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגדל מלכותיה עלן. תנינא דנמרוד: תליתאה דפרעה מלכא דמצרים. רביעאה דישראל חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל שתיתאה דאחשורוש שביעאה דיון. תמינאה דרומי. תשיעאה דבן דוד משיחא. עשירייתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא כד מטת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדון מיניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אינשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מדוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטיל יתן. וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה. מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיש ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיש הארץ ומרגיש ממלכות. מה עבד אויל מרודך כההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודינחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוהי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשא מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בהדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגוונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דהחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומוי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן בייתיה לעלם דהיכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח בייתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגברו וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל ובז ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואייתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודא ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר איתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכא מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון: בהא שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודא ונפקו עמיה כל אסירי. מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל להם תדירא קדמוי כל יומי חיוהי ודריוש מדאה קביל מלכותא הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה. הוא אחשורוש דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דגניין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא מעוותא. הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזירתי. הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה. הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטליתא קדמוהי ולא עלתה הוא אחשורוש דביומוהי איזדבנוי דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו בימוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדירא. הוא אחשורוש דאמ׳ למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מייתי. הוא אחשורוש דביומוי איתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש חמשא כתיב בהון הוא ואיתקריין רשיען. וחמשא כתיב בהון הוא ואתקריין צדיקיא. אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקי׳ הוא עזרא אלין חמשא צדיקין: וחמשא רשיען קדמוהי נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש. ועל דאמר ולא עבד אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הניאן הדא להדא אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהוון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן ואפרכי׳ דיבהגן דכותיה את משכח דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסה ועד עזה והלא תפסה ועזה קריבין הוון חדא להדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה דהווין קריבין הכי הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא. ארבע הנגן דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל. בשלמה כתיב כדאמרית באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה, ונבוכדנצר ואחשורוש. לא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה דישלוט על מאה ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן: (ב) ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם בר אתתא ארמלתא דצור בחכמה רבא. הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בהר יי ביה עד דלא אתילד ממעי אמיה רחם יתיה גלא ליה רזין טמירין ואחוי ליה סתרין עמיקין דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוי אתין למדן קדמוי ועד אנון לא יכילין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חייבא זיווא והדרא אשתפיך עילוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה חינא וחסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי. כל יומין עבר כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחום למלך עלמא יי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח בין הוו קריין ליה משום

באור

ויהי בימי אחשורוש. דבעגלא, שנמהרה. נבין, רוגים. הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות. ישעיה (י״ד ט״ז). דלא שם עלוי וגו׳. מוסב על יהויכין, מלך יהודה. דגניין קדמוי. המסובים לפני המלך בסעודה, ועיקר המלה ענין שכיבה, כי דרך אנשי ארצות הקדם, לשבת על מטות בסעודה, והוא דומה לשכיבה. דקטל אתתיה. ושתי. מטול. בעבור. רחמוי. דניאל, כי לדעת המתרגם הזה ממוכן הוא דניאל, וראה להלן בפסוק: ויאמר ממוכן וגו׳. ואפרכיא. לשון יון (עפארכיא), ובל״א (פערוואלטונג, רעגירונג).
בימים ההם. ובינות לבא מן בראשית. להבין מעשה בראשית. כמא דאלביש לדוד אבוי כל יומין עבר. כמו שהלביש לדוד

משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך . איתיאל הוו קרן ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דכן כתיב ויחכם מכל האדם . יקא הוו קרין ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו כל מלכיא דהילו מניה כחדא אומיא ולשניא ליה ישתמעון שדין ופגעין וחיון ורוחין בישין אתמסרו בידיה מסין הוו מסקין ליה כל גונימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לטירות שלמה עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין לחדא . פשר מתלין ומחוי טמירין ומהודע רזין דלית להון סוף. סנאוי ובעלי דבבוי הויין רחמוי וכל מלכוותא ישתמעון ליה . קמו מלהום למהמי אפוהי ומתחמרין למשמע ממלל דעתיה. רמא ומנטל' רומם יתיה בריל עבריה דוד אבוי. שמי' מהלך בגו מלכוותא וגבורתיה בגו הכימין המים וקשוט . סטי מן ביש וידע ברזי שמיא וחכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכוותא ותוכלהנותיה מכל בני מחול . שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתהון ולמהוי עברין ואמהון רהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מילי פומיה והוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אנון די עלון (ס"א ריצלון) קדמוי ופקדן יבסרון כל כרכיהון וס:אין אנון אתריהון ומדינתהון ואתין למשמע מילי חוכמותא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב ס"א מודה ויהיב תושבחת' למרי מלכין מפתח פומיה בחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא רמא · ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינה לבא ידע ושמע מילי עופא כחדא בעירא והיות ברא טביין ואיילין רהטין קדמוי אריון ונמרין אחירו זינא חכים בלישניה מן כל אומיה כחדא סבר כל מתיבתא ועין מניה כל מלכיא וכל מלכוותא רתיתא אחידו כל שלטוניא וליה אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הוה ריש כל מלכיא. ומלכוותא לקבל הברתה לא נטא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלה ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין ליהוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי הוא שלמה מלכא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושיישא ומקובעין ביה ומרגדין וכרכודנין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד כוותיה וכל מלכוותא לא יכלין למתקנא כורסיא דדמי ליה ודין הוא עובדא דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקיבליהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקבל נשרא ונשרא לקבל אריא מכוונין אלין לקבל אלין ידא דאריא דדהבא דימיניה לקבל גפיה נשרא דדהבא דשמאליה וגפי נשרא די דהבא דשמאליה לקביל ידא אריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אחר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין דהכין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא. וכן על דרגא קדמיהא רביע תורא די דהבא ולקיבליה רביע אריא די דהבא ועל דרגא תניניא רביע דיבא די דהבא . ולקיבליה רביע אמרא די דהבא. ועל דרגא תליתאי רביע נשרא די דהבא . ולקיבליה אינקא די דהבא · ועל דרגא רביעאי רביע נשרא די דהבא ולקיבליה רביע טווסא די דהבא . ועל דרגא חמשיתא רביע שונרא די דהבא ולקיבליה רביע תרנגולא דדהבא ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבליה יונה די דהבא ועל ריש כורסיא קיימא יונה די דהבא אחידא בר נצא בידיה ואף כדין עתידין כל אומי' ולישניא דעכו"ם יתמסרון ביד מלכא משיחא ובית ישראל ועיל מריש כורסיא קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתיקונהא ובבוצינהא ובחזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעא קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבה ואברהם יצחק ויעקב . ואיוב ביניהם. ולקביל כטרא תנינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעא חסידי עלמא ואלין שמהתהום לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד וחור (ס"א וחגי) נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דדהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמינה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מניה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוצינא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופנחס ובגו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבא דציירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינן דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי מלכא שלמה דלא יזדעזע · ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעה גפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הנא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא די דרבא פשיט יתיה על דרגא תניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתיה' לרביעתא ומרביעתא לחמשיתא ומחמשית' לשתיתית' ומשתיתא עד דנחתין נשרין וחטפין ית מלכ' שלמה ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסי' ותנינא דכספ' חד במוכנוי וכד שמעו מלכי' ית שמעיה דכורכא דמלכות' שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכי' לא אתעביד היך כורס' הרא וכל אומה ואומ' לא יכלין למתקנא כוותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסי' נחתו ושבחו למן ברא עלמ' כוליה וכד הוה סליק מלכ' שלמה ויתיב על כורסיה דמלכות' הוה חור נשר' רבא ונסיב

באור

לדוד אביו, בזיון העבר, חן וחסד כל ימיו, כבר תלת עסרי וגו'. שלמה היה בשנת שלש עשרה לחייו ביום הראשון למלכו. שדין ופגעין. שדים המזיקים פגעים רעים. רמא ומנטלא. האלהים, הרם והנשא. ואכים אלהא. היה חכם בדברים האלהיים. בני מחול. מלכים א' (ה' י"א) כל דעתידין איכון די עלון קדמוי ופקדן. כל האנשים, אשר הכינו עצמם, לבוא לפני המלך שלמה בפקודתם ובמעשיהם. יבסרון. בזו ושחקו, כמלת בסר היא ענין בזוי בלשון כשדים. איך מודה ויהיב תושבחתא. איך היה שלמה מודה ונותן שבח לאלהים. למלכו רמא. לאלהים, שהוא המלך הרם. סבר כל מתיבתא. חקר והסביר את כל חכמת ישיבות החכמים. רתיתא. פחד ורעדה. מן בראשית. מתחלת מלכותו. בורלא. אבן השהם. ביצא. ענין ניצן וזהר. זמרגדין. הוא האבן הנודע בשם (זמאראגד). וכדכודנין. כמו כדכוד (ישעיה נ"ד י"ב). סגלגל. עגול. דיבא זאב. אינקא. נראה, כי אינקא, האמור פה, הוא מין עוף, כי כנגדו היה רובץ נשר, הדורס אותו, וכן הוא בכל חיות ועופות. אשר היו על שש המדרגות בכסא שלמה. טווסא. לשון יון (טאאס), ובל"א (פפויא): ובבוציניהא וכו'. בגרותיה, כפתוריה, מלקחיה, מחתותיה, גביעיה ופרחיה (שמות כ"ה ל"א וגו'). כדנא. מלה מורכבת, והטעם: כד נאה. אגנתא. כמו באגנות (שמות כ"ד ו'). שבלין, צנתרין. כמו שבלי הזיתים, צנתרות הזהב (זכריה ד' י"ב). סנהדרין. לשון יון (סיענדריאן), ובל"א (ראטה, ראטהסהערדען). בנת ימא. דגי הים (גיטין ס"ט ע"ב). במוכנוי. לשון יון (מעכאנע), ובלשון רומי (מאכינא), ובל"א (קינסליכעם געריסט, מאשינעריא). ותנינא. כמו התנינים הגדולים (בראשית א' כ"א) כאתו. ירדו והשתחוו

תרגום שני על מגלת אסתר

ונסיב כיתר׳ דמלכות׳ וייהב ית כיתר׳ ברישיה׳ ומן בתר כן הוה תניני רבא מפקע במנגנון והוון אריון ונישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה דמלכ׳ שלמה ויונה די דהב׳ הוה נחת׳ מן עמוד׳ ופתחת ארונ׳ ונסבה סיפר׳ דאורייתא׳ ויהבא ליה בידוי דמלכ׳ שלמה למוקמ׳ מה דאמר משה והיתה עמו וקר׳ בו כל ימי חייו ותהי עימיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלבותיה הוא ובנוי בגו ישראל. וכד אתא כהנא רבא למשאל בשלמ׳ דמלכ׳ שלמ׳ וכל סביי׳ הוו יתבין מן ימינ׳ דכורסיה ומן שמאליה ודיינין דינא דעמא וכד הוו עיילין סהדיי׳ דיסהדון שקר׳ קדם מלכ׳ שלמ׳ הוו מנגנין פקעין גלגלי׳ חורין הורין געיין אריות׳ נהמין דופין חטפין ארין פעיין נמרין בעיין אנקין בכיין שונרין טייסין טווסין מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מהטפין צפורין מיללין למחטוף לבהון דסהדיי׳ דלא יסהדון סהדות׳ דשקר׳ והוון סהדייא אמרין כלבהון נסהיד סהדות׳ דקושט׳ ואילא (ס״א ואי לא כצ״ל שני תיבות) בגינן עלמ׳ מתעקר׳ הוון אריות׳ זחלין בוסמנן במסקי׳ דמלכ׳ שלמה למיתב על כורסי׳ דמלכותא זהיך כורסי׳ דמלכ׳ שלמה לא הות לכל מלכיא. וכד אתחייבו סנאיהון דישראל איתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכ׳ דבבל אחריב ית ערע׳ דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם ואקלי ית בית מקדש׳ בנורא ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי עמהון ית כורסי׳ דמלכ׳ שלמ׳ וכד בעי מלכ׳ נבוכדנצר רשיע׳ ריסק זיתב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הון סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמ׳ ואריי׳ דדהב׳ פשיט ית איטמיה דימני׳ ומחא יתיה על איטמיה דשמאליה והוה מחגיר מיניה עד יום מותיה ומבתר נבוכדנצר מלכ׳ דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושב׳ ית כורסי׳ דשלמה מלכ׳ ואוביל יתיה למצרים וכד הוא יתיה שישק מלכ׳ דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משובח מן כל כורסי דמלכי׳ הוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה זאריא די דהב׳ פשט איטמיה דימינ׳ ומח׳ יתיה על איטמיה דשמאל׳ והוה מתקרי פרעה חגיר׳ עד יום מותיה. וכד אתא אניפונים בר אנטיוכס מלכ׳ וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושב׳ ית כורסיה דמלכ׳ שלמה ואייתי יתה בספינן ואישתמטת כרעיה דכורסיה בשושילת׳ די דהב׳ ואייתין כל אומני דעלמ׳ וכל קניגיי׳ למתקני׳ ית כעריה דכורסיה ולא יכילו למיתקנ׳ יתיה עד יומ׳ הדין וכד בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרוהי ובזכות די אתעסק בבי מקדש׳ זכה דיסוק ויתיב על ההו׳ כורסי׳ דמלכ׳ שלמה דכוותיה לא הות לכולן מלכי׳: (ג) בשנת תלת למלכותיה דנבוכדנצר הוון בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמהין ואמרין ווי לן אתגבר עלן שנאה בז ית ארע׳ אחריב ית מדינתן בגלות׳ אגלי יתן ודל׳ כשר עבד בן. סכינא בשושילת׳ אסר ורברבינן בגלות׳ אגלי. עולמתן בחרב׳ קטיל וטפלינן אוביל בשבי׳ בליל דתושבחן אתנסיב מינן וכד קמו מלכי׳ דבית דוד דאינון מלכו עלמ׳ כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה ואמליך יתיה קודש׳ בריך הו׳ על חיות ברא ועל עופי שמי׳ ועל ריחש׳ דארע׳ ועל שידין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואנון ידעין בממלליה והכדין כתיב וידבר אל העצים וכד שפר לבא דמלכ׳ שלמה בחמר׳ שדר וזמן לכל מלבי׳ דמינח׳ ומערב׳ דהוו סמיכין ליה לארע׳ דישראל ואגני יתהון בגו טרכונ׳ בבית מלכותיה. ותוב כד שפר לביה דמלכ׳ שלמה בחמריה אמר למעל׳ נבלצין וצילצלין ותופין וכינרין דהות מזמר בהון דוד אבוי ותוב כד שפר לביה דמלכ׳ שלמה בתמריה אמר לאיתיא חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחזי רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וסיפרין דמלכא קריין יתון בשמהתהון וכולון מתכנשין ואתין לוותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדל׳ אנש דדבר יתהון. בהשעתא אתבעי תרנגלא ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה ברוגזא ובעא למחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצ׳ת באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין דיהבית עיטא בלבי ומלכין קשיטין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזיית וטייסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטהא דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא הדא ברכא דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין. ומגינתא דעדן אנון שתיין מיא אית תמן אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינת׳ דעדן למיקום בקרב׳ לית הינון ידעין לממחי בקושט׳ לא יכלין ברם בקושט׳ המיתי אתתא חדא שליטי׳ בכולון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי מלכ׳ איסר חרצי היך גובר׳ ואיקום ואזיל לכרכ׳ דקיטור למדינת שבא מלכיהון בשולשילהא איסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתון לות מרי מלכ׳ ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרוי דמלכ׳ וכתבו אגרתא וקטרו ית אגרתא בגפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומ׳ וצניף צניפ׳ והוה נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה׳ ואזלו לכרכא דקיטור למדינת שבא והות לעידן צפר׳ נפקת מלכת שב׳ למסגיד לימ׳ ואחשיכו עופיא ית שימש׳ ורמת ידה על לבושה ובזעת יתהון והות תמיה׳ ומתמהא (וכד המהת) נחת לוותה תרנגול ברא וחזת והא איגרת׳ קטירת בגפיה טרת וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגוה. מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרברבנייכי די את ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמי׳ ועל שידין ועל רוחין ועל לילין וכל מלכיא דמדינח׳ ומערב׳ דרומא וציפונא אתין ושאלין בשלומי. כען אין תצביין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגי׳ אנא עביד לך מן כל מלכי׳ דגנין קדמי ואין לא תצביין ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עלייכי מלכין ולגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין ולגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אנון מלכין ולגיונין ופרשין ואין תמרין מה פרשין עופי שמיא אינון פרשין חיילי אינון רוחין ושידין ולילין אינון לגיונין דחנקין יתכון על ערכתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקל׳ עופי שמיא אכלין ית בסריכון מנכון וכד שמעת מלכ׳ שבא ית פתגמי איגראה׳ תוב תנית רמת ידה על לבוש׳ ובזעת יתהון שלחת וקרת לסביי׳ ולרברבני׳ ואמרת להון

לא

באור

ולהשתחוו לארץ. מפקע. מגלגל ומהפך. במנגנין. לשון יון (מאנגאנאן), ובל״א (קינסטליכעס רעדערווערק). נעזין, כהמין, חטפין. כלם ענין צעקה, וכן נזכר ענין הרמת קול וצעקה מכל החיות והעופות, האמורים פה. ואי לא. ואם לא. זחלין בוסמנן. זורקים מים מבושמים. אפרים. פרס ופשט. איטמיה. ירכו ורגלו. קניגיא. חרשים ואומנים. בשנת שלוש למלכו. טרכונא. ארמון. ובדלא זקיקין. לא היו אסורים בזיקים ובשלשלאות, תרנגולא ברא. תרנגול היער, עיטה. עצה. ומלכין. עצות. וטייסית. ופרחתי. אידא היא. איזה היא. אוכלסין. לשון יון (אָכלאָס), ובל״א (שאאר, העער, פאָלק). בקצתא. נקצת, כמו קצטנית (כלים פרק כ״א). בקושטא. באמת. וצניף צניפא. מלשון צניף יצנפך צנפה (ישעיה כ״ב י״ח). טרת. התירה ופתחה הכתב. ולגיונין. לשון רומי (לעגיאָ), ובל״א (לעגיאָן, קריגס-העער). תכית. סגית. לא אתרקיבת. לא נשקה על גדוליה. אסכרין. מנחות ותשורות, כמו אשכר יקריבו (תהלות ע״ב

יו״ד

לא ידעתון מה שלח לי מלכ׳ שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין למלכ׳ שלמה ולא חשבין ית מלכותיה והי׳ לא אתרחיצת ולא טמעת מליהון ושלחת וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתהון אשכרין ומרגלין ואבני טבין ושדרת ליה שית׳ אלפי טלין וטליית׳ וכולהון בני שתא חד׳ וכולהון בני ירח׳ חד וכולהון בני יומא חד וכולן בני שעה חד וכולהון בני קומ׳ חד׳ וכולהון בני קציצא חדא וכולהון לבושין לבוש׳ ארגונ׳ וכתבת איגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה בדיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישרא׳ מהלך שבע שנין כען בצלותך בבעותך דאבעי מן קדמך אייתי לוותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת מלכת שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכא שבא אפק לותהית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפר׳ דנפיק בעידן צפרא ודמי לכוכב נוגה׳ דמנהיר וקאים בני כוכביא ודמי לשושנה דקאים על פרצודי דמיא וכד חזת מלכא שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובת׳. מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכוביך. מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה. מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשי׳ דקיימין קדמוי ומיד אהדרא אפאה לאחורה ומתלת מתל׳ לרברבניא אי לא חזי לכון ארי׳ אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אהון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתי יתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכ׳ דאתת לותיה קם ואזל ויתיב בבית זוגיתא וכד חזת מלכא שבא דמלכ׳ בבית זוגית׳ יתיב מחשב׳ בלבה ואמרה דמלכ׳ במיא יתיב וחליזות חילווה דתעבר וחזא להסער׳ בריגלה. מתיב מלכא ואמר לה שופריך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסעד לגברא שפר ולאתתא גנאי. מתיבה מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידיעת אנא דגבר חכים את ואי לא את כשאר בני אנשא. מתיבה ואמרה מהו גרגריין דעא ורוולין דפרזל דדלו אבנ׳ ומשקי מיא מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא. מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא. מתיבה ואמרה ליה מהו ארקלין אזיל בריש כולהון וצווח צווחא רבא ומרירא רישיה כאגמון. שבח לחורין גנאי למסכין שבח למתים גנאי לחיין חדיי לציפורין נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא. מתיבה ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראנה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרו עבדיך אלהא ואעיל יתה בגו טרכונ׳ בבית מלכות׳. וכד הזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכ׳ שלמ׳) יהבת שבח׳ למאן דבר׳ יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך. למתב יתך על כורסיה דמלכות׳ למעבד צדקת׳ ודינ׳ ויהבת למלכ׳ דהב׳ וכספ׳ טבא (סגי לחד׳ ויהב לה מלכ׳ כל מה דצבת. ומלכי מערב׳ ומדינח׳ וציפונ׳ ודרומ׳ כד שמעו שמעיה כולהון כחד׳ מודעזעין ואתון אתריהון ביקר רב וברכו רב׳ ובדהב ובכסף ובאבני׳ טבין ומרגלין. וכד אתחייבו סנאיהון דישרא׳ הוה ירמיה נבי׳ מתנב׳ נבואה סגיאן עליהון ולא מקבלין מניה אלהן שבישא יתיה רוח׳ דקודש׳ ואובילת יתיה לארע׳ דשבט בנימין דהכין כתיב ויצ׳ ירמיה מירושלם ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נבי׳ בגו ירושלם הוה בעי רחמ׳ מן קדם אבוי דבשמי׳ ולא אתמסירת קרת׳ דירושלם בידיהון דכסדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימין אתגר וסליק עליהון נבוכדנאצר מלכ׳ דבבל ואחריב ית ארע׳ דישרא׳ בזיתקרת׳ דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנור׳ ועד נבוכדנצר רשעי׳ יתיב באנטוכי׳ דבלתה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד את׳ ירמיה נבי׳ וחז׳ ית קרתא ירושלם דאתחרב וחילוואת׳ דכסדאי מקפין לה הוה ירמיה נבי׳ צווח בקל׳ רמא ובכי בכי׳ רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשחבית תקיפתא יתי ויכילתא. וכך שמע נבוכדנצר רשיעא מלכ׳ דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חלוואת׳ דכסדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם די הוה ידע מה דהוה בסוף משרייתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכיא מן מרומ׳ וקטל בהון תמני עסר רברבנוי וחמש׳ אלפין פרשין ולא אשתייר במשריתיה דסנהריב אלא הוא בלחודוי. ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום אזיל ותוב לדבלה בארע חמת קלקל בחיצים שאל בתרפים. שדא גירא למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא למדינחה והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא חייבתא דהתעקר בעגלא מן עלמא והדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמתהון נרגל שראצר שמגר נבושר סכים רב סריס רב מג וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא. מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואיתיתין על קרתך ועל היכלך. וכד חזא פיתחא דבית מקדש׳ דעמ׳ מסאב׳ קיימין לקיבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתין כל חיילותא דכשראי ואיתין עמהון תלת מאה ושיתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פנרתא (בתי״ק פרותא) ברייאתא דבית מקדשא. ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרניטוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאיסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על ע׳ תא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא והמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסבייא דישרא׳ ואמר להון דמא הדין דמן גברא הוא. מתיבין ואמרין ליה גבייא חד הוה בינגא והנה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקיימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא: ובך שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמ׳ הדין אמר לון זילו ואייתי לי ארבעת אלפי כהני בהידי ונכס יתהון עלוי דההיא דמא עד כען לא איתבלע בערעא עד דגזיף ביה נבוכדנצר ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר כן אתבלע. וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין

באור

יו״ד). קנינא. תכנית ונזרה. לשפרפרא. לעמוד השחר, כמו בשפרפרא יקום (דניאל ו״ו כ׳). לכוכב נוגהא. לכוכב נוגה, והוא כוכב הערב (אבענדשטערן). פרצידי דמיא. אפיקי כלי מים. זוגיתא. זכוכית. וחליזות חילווה דתעבר. מלות וחליזות חילווה הן ענין חליפת נגדים, בחילוף וספי״ן, והטעם: מלכת שבא הנביהה לבושה, לעבור על המים, כי חשבה, שהמלך שלמה יושב במים. גרגריין דעא ורוולין דפרזל. גובתא דכוחלא. שפופרת של קנה, שנותנים בו הכחול, שכוחלים בו העינים, והכף, שלוקחים בו הכחול, והכחול הוא קשה כאבן, הוא מן ברזל, ומוציא מים מן העין. נפטא. זפת היוצא מן האדמה, ובלשון חכמים נפט, ובלה״ע (נאפטא, ערדהארץ). והנפט הוא נשפך כמים, ומראיתו בלולה ומאירה בבית, שהוא שם. ארקלין. לא ידעו המפרשים מה הוא, ואמרו, שהוא רוח סערה. כיתנא. פשתן. והפשתן הוא משמיע קול גדול, אם ינשב בו רוח סערה, ויכוף ראשו כאגמון, והפשתן הוא שבח לחורים ושרים, שלובשים בגדי השש היקר, וגנאי לעניים, שילבשו בגדי פשתים קלי הערך, שבח למתים, שעושים להם תכריכים חשובים מפשתים, וגנאי לחיים כי מפשתן עושים חבלים, לאסור בהם בני אדם, שמחה לצפרים, כי העופות אוכלים זרע פשתן, ואבל לדגים, כי מהפשתן עושים רשתות, לצוד בהן. שבישא. ענין פיתוי. ותרעי. הרס ושבר. נרגין. גרזנים. פנרתא. שער. ברייאתא. החיצון. דמירתע. מתנענע ושוטף.

תרגום שני על מגלת אסתר

ואתקין באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא. עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם למרווי ונטרייא לא הוינא ביה. ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כינוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו. וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קודש קודשיא איסתתימו תרעי היכלא ולא פתחין נפשיהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קודש קודשיא (וחזא שכנתי דמלך כל עלמיא יי צבאות. וחזא ית מאני קדישיא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלוון דפרזל ואוביל יתון ערטילאין כד טעינין על צווריהון חלא. וירמיה נבייא אזל עמהון. עד דמטא קברי אבהתא וצווח ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מיתמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוח קדישא ואמרית ליה כבר אמרית לך ירמיה נבייא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קיברי אימהתא. עני וכן אמר אימהתא מהיימינייא (בתי"ק מרחמניא) שרה רבקה רחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קבר נבייא עני וכן אמר נבייא נבייא מרחמוני משה ושמואל קומן מקבריכון וחזון ית עמא בני ישרא' דרברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא מתיבא רוחא דקידשא וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נבייא אם יעמיד משה ושמואל לפני. קם מקברי נבייא ואזל ונפל על קברי (מרזחייא) עני וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוחא דקידשא ואמרת אל תבא בית מרזח. והיה ירמיה ספיר ובכי ומיליל על בית ישרא' דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכהון ורברבניהון ושלטניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתין. עני ירמיה נביא ואמר לנבוכדנצר רשיעא ולכל ת ילותהון דכסדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון יתין בקושטא הדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שיביא שביתו. והוו מדברין ואזלין עד די מטו להוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתנח ונתדו מן עינוי תרתין דמען והוון תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכו אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירו שלם ייתין ויזמרון קדמי. וכד שמעו ליואי נטלו ית כינור הון בערבתא דהייפין על נהרוותא דבבל דהכין כתיב על נהרות בבל וגומר) על ערבים בתוכה (וגומר) ועגאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן עברינן רעות

אבונא די בשמיא והוינן משבחון קדם אבונן דבשמיא) בירושלם בירא דידך לא אתמסרינן השתא איך נשבח קדמך שבחא די טרנן' דהברין כהבא מפרש ואמר איך נשיר שיר יי כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דעברו על גזירת מלכא עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעייא עני ואמר ליה מן רעייא הוא מתבעייא עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואייתי לצדקיה מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלוון דברזל ונחש ושני ית לבושיה ייסוריה: (בשנת) בשתא תליתאה למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי אוכלוסי פרס ומדי איסתרתיגין ורבנין די ממנן על פילכיא עטיפן ביצטלוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: (בהראותו) לא כתיב די אחזי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עושר כבוד מלכותו וההיא (עותריה די אחזי דבית מקדשא היה ולכישרא ודמא ליה עתרא כוליה עתרא דקודשא ביך הוא דהכרין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חלוותא. שיתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שיתא. וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני מטול דחזיין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבירו להין סמכא חורנא ולגרמיהן: ובמלאת וכמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביר משקיא לבני אתרוי (לכל עמא דאשתכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבר כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין כמן חסר פסוק (והשקות) ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה לההוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קומקמי וכסי לא הוו דמיין להדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא כד הוון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהו הינון אומי עלמא הוה משתני זיוהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב הוה מן מאן דשתוי ומטול כן דהוה שתוהי הידה משאיל ליה לגברא בר כמה שנין אנה והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין שנין ורכוותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: (והשתיה ושתיאן בנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין מטול מן כסא דאינשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקריה ית שמיה פיתקא והוון משקיין ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיא ביה חד. ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר הית מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה מצבת גברא דשתי רכין ליה למזוגא עבידוהי מינאי ולך זיפלן זוון מטול דלא היה משכת דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתויי אלא איך דצבי כל גברא וגבריא ישתי מטול כן כתי' והשתי'

באור

אוגרא, גג. מרזחייא. אבלים, כמו בית מרזח (ירמיה ט"ז ה'). כטלון. הצליבו.
בשנת שלוש. איסתרתיגין. כמו אסטרטיגין בטי"ת, וה"א לשון יון (סטראטעגאָס), ובל"א קריגסהויפטמאן, הערע־פיהרער). ביצטלון. הוא הלבוש, הנקרא אצטלא, או אסטלא בלשון חכמים, והוא לשון יון (סטאָלע, סטאָלים), ובל"א (לאַנגעס עהרענקלייד): לדרת גינתא. בחצר גנת המלך (אסתר א' ה'). כיפין. סוכות עשויות מאולבות כפופים זה לזה. תני זשתי. שתה פעם שנית. קומקמי. לשון רומי (קוקומא), ובל"א (טיגעל, שאַלע).
והשתיה כדת. בנימוסא. לשון יון (נאָמאָס), ובל"א (רעכט, געברויך). למוד. למדוד. המינון. לשון יון (העמינאַ), שם מדה, ובל"א (שאָפפען). פיתקא. ענין הכלכה, כמו פתקיה ארבע מאה פרסי (גיטין ס"ח ע"ב) והכוס הגדול ההוא נקרא כן, כי היה משכר ומשליך את כל השותה בו יין. זופלן. מטנפות.

כרת: גם לחיר ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מגנא להון חסר אוכמ׳ ואותיבת יתהון בפלטין מטול דהחזי להון עתרא דמלכא והויין משאלין לה היך דמיך מלכא והוות מחווה להון למה נשי בען דידען כל מידי והוות אמרה להון מגניא דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: ביום ביומא שביעאה כד שפיר ליביה דמלכא בחמרא ולכהון דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוון קטרין כלילא דמלכותא הוה תיגרא ומצי ביניהו׳ בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא• מלכי מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירן (וכולן הוו אמרין דילן שפירין, ואיף מלכא אחשורוש במעם חמריה כתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי הא בבלייתא הדא מותבית בגו טרבונא דמלכותא די לי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דלכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא אחשורוש שבעא כריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מהיב ואמר לין זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגי ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי דיחזון יתיך ראנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעא סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתין שטיתון כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעייתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כותך• בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזא דבא ורוגזיה דליק בליביה ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין כרמוי במלכותא כען איזילו ואמרו לה לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האילין• קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מניך• וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזירתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא אינש גופי אלא אנת מלכא (בלהודך ואין) בען עיילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא מתיבא רבתא דפרסיאת׳ ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל יתך (מלכא) ומוביד ית שופריך מניך לא תפרסמי ית שמא דיליך וית שמא דאהבתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי• בהשעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח ביד סריסיא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה תקיפת עלוהי: ויאמר ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזירין ודינין: והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין כרשנא מן אפריקי טיהר מן הנדקי אדמתא מן אדום. תרשיש מן מצרים. מרס מרכנא. (מן מרס מארעא רחיקא) ממוכן מן ירושלם. שבעתי רברבניא דפרסאי ומדאי דחזין אפוי דמלכא אינון דיתבין קדמאה במלכותא. פקדניה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא: ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרו שמיה ממוכן מטול דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוה דניאל בגלות׳ ואתעביד על ידיו ניסין וגבורן ותוב על ידוי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין ע ט׳ הוה שליטין זעירי עייצין קדמוי ואין שפירת עיטת׳ עבדין יתה• ואין לא שפירת עיטתא, די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב עיטתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל איתתא פרסיאתה והות עתירא מיניה ולא הות צביא מתמליל עמיה אלא כלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אשתבח עלעית׳ למכבש על נשיא דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוני׳ לא על מלכא בלחודוי אכטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינת׳ דמלכא אחשורוש: כי ארום יפוק פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון והוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי: והיום ויומא הדין אמרין שילטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מיליא דמלכתא לכל שלטיניא דמלכא כמיסת די תהוי בסירא למרגז עלוהי: אם ובזמן דגזר ממוכן גזירתא הדא דחיל מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע (גזירתא) די גזירית עלה ותירון יהי דינין בישין והקטול יתי אלא אנא אחזיה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתיה במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתוב מומי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יבטיל דלא תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מינה: ונשמע ויתשמע פתגמא דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא: ויטב ושפר פתגמא בעיני דמלכא ושילטוניא ועבד מלכא (כפתגמי מלוי) ממוכן: וישלח ושדר (מלכא) איגראת׳ על כולהון מדינת׳ דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמ׳ היך לישניה למהוי כל גברא מתקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה: אחר בתר פתגמיא האילין כד נח רוגז׳ דמלכא אחשורוש שדר וקרא לבכל רברבנוי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מלתא בחמרא אתון למה

באור

גם ושתי דמלכה. אוכמא• כנע כהה ושחור. בפלטין. לשון רומי (פאלאציאום), ובל״א (פאללאסט)• מגניא דמלכא• מקום דירת המלך•

ביום השביעי. תיגרא גירוי ומחלוקת. ומצי. ומריבה, כמו לריב ומצה (ישעיה נ״ח ד׳).

ותמאן דמלכה. בלשצר אבא. אמר פה, כי בלשצר היה אבי ושתי המלכה, ולהלן אמר: אנא היא ושתי מלכתא, ברת אויל מרודך, ברתיה דבריה דנבוכדנצר, ונראה, כי ושתי היתה בת בלשצר, בן אויל מרודך, וקרא אותה המתרגם הזה בת אויל מרודך, כי בני בנים הם כבנים, כנודע• ולא ספנת יתהון• לא היה חשובים בעיניה, לשמוע את דבריהם.

והקרוב אליו. אפריקי• לשון יון (אפריקא), והוא חלק העולם, הנודע בשם (אפריקא). הנדיקי• לשון יון (הינדיקא), ובלשון אשכנז (אינדיש), והיא הארץ הגדולה, הנודעת בשם (אינדיען), פקדניה דמלכא וגו׳• הוא תרגום כפסוק: כדת מה לעשות וגו׳ (אסתר א׳ ט״ו), וטעם שהמלך שאל את חכמיו, כדת מה לעשות במלכה ושתי, על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש, אשר שלח ביד הסריסים, וחסרות פה איזה מלות•

ויאמר ממוכן. עלעית א׳ עלולה וסבה• אסטת. מרדה ומעלה.

כי יצא. שייטין• ענין ביזוי• והיום הזה. כמיסת• כדי• בסירא• בזיון.

תרגום שני על מגלת אסתר

למה רגזתון עלי למקטול ית ושתי מלכת׳ ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל ומעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכר ית ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזירת׳ דדינ׳ דקטל׳ אלא מן מרומ׳ הוה דיסוף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל: ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכ׳ שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עלימן בתולתן יאין שפירן בחזוא: ויפקד וימני מלכא שליטין ומהמנין על כל מרינת מלכותיה ויכנשון ית כולהון עולימא בתולתן דשפירן בחזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה דמלכא נטיר נשיא ואתייהבו תקוניהון: והנערה ועולימתא דתישפר (באפוי) דמלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן: איש גבר׳ יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי שמיה דגברא יהוראה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלויה אתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל ומן ההו׳ גבר׳ דין הוא גבר׳ מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמיד׳ בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת בר יהונתן בר שאול בר קיש בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר שישק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתו בר מליך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניא בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זכריה בר מרימות בר חושים בר שחורה בר גזה בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בריה דיעקב בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד אזיל אסב רישיה דשמעי מיניה. אסתכל דוד מלכ׳ בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעת׳ דיפסוק שמעי מלמילד בר קטול יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מניה ברא צדיקא די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והו׳ מרדכי מרא דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שיבט׳ דבנימן ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינ׳ כמא דכתיב באוריית׳ דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורב׳ בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכ׳ דישראל נחס עלוהי דוד דלא למקטול יתיה דחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקי׳ ומתפרקין על ידיהון בית ישראל: אשר מרדכי ואסתר הוין מירושלם בגלותאה דגלת עם יכניה מלכ׳ שבטא דבית יהודה וחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תנינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זמנין תרתין והוב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן: ויהי והוה מרדכי מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמה דאסא היך מטול דבסים ריחיה והדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמ׳ היא אסתר והיך שמה כדין הויין עובדה׳ ואתקרי שמה הדסה בלישנא עבראה ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין בהדסה די עלה איתנבי ישעיה נבי׳ (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותח׳ הסרפד יעלה הדת מהו נעצוץ היגת׳ היא חלוף היגיתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיק׳ יסק המן רשיעא לוקיפא וסרפד היא אורבינ׳ וחילוף אורבינ׳ יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאיזל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאהי בארעא דישראל. איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נגהא יונית איסתיר׳ והדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא דקאים בין הדסיא די בגלות׳. וצולה היא בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר איתקרי שמה הדסה בשם אסא האיך דלא אסא יבש קייט׳ וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי וה׳ אסתר הות בת אחוי דאבוי דמרדכי. היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטלותה הוה יאי׳ בריווא ושפירא וחסירא בחזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא. ויהי והוה כד אשתמעו פתגמוי דמלכ׳ וגזרתיה וכל אתכנשו עולימת׳ סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנש׳ לאסתר מן רברבנוהי שלוחיא דמלכא אחשורוש דנפקו למבעי בתולתא דלא יתון וירברינה. וטימרה בגו קיטון דלא יחמין יתיה שלוחי׳ דמלכא ובנת עממיא כד הוון שלוחי׳ עוברין תמן הוון מרקדין ומחויין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכ׳ ואייתיאו בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכ׳ הוון ידעין לה לאסתר וכד חמי דלית אסתר עם הנון בתולת׳ אמרין הד להד מגן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא בחיזוא והכודא יתיר מן כולהון בתולתא דאייתינן. כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב ברגיטסים דכל בתולתא דתטשו מן קדם שלוחי מלכא הד׳ היא גזירתא דתתקטיל וכד שמע מרדכי פוקדנ׳ דמלכ׳ דחיל ואפקה ואיית׳ לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשי׳: ותיטב ושפירת טליית׳ בעינוי ואתגמלת חסד׳ קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנוותה׳ למיתן להוית שבעתי עולימתא די חזיין למיתן לה מן ביתיה דמלכ׳ ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הות יהבא להון לפום עולימתא עממיתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכ׳ ושני יתה וית עולימתהא לטב מכל נשי׳: לא לא חויאת אסתר ית עמה׳ וית תלדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא די לא תהוי: ובכל יומא ויומ׳ מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמ׳ דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא: ובהגיע כד מטא זימנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכ׳ אחשורוש מטול דהות לה בגזיר׳ נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומה׳ דציבתהון מטול דא בכמת שיתא ירחין במשחא דמירא ושית׳ ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה ובהדנא רביהא עלא קדם מלכא וית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הות עיילא ובצפר׳ הות תייבא לבית נשי׳ תנינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מכהבתב ולא הות על׳ תוב לותיה דמלכ׳ אלא אין איתרעי בה מלכ׳ ומתקרי׳ בשמ׳: ובהגיע וכד מט׳ זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעה כל מידעם אלא מידוי דהיגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חינא וחסדא קדם כל חזייאה: ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירחא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתגמלת חינא והיסדא קדמוי מכולהון בתולת׳ ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך

באור

איש יהודי. בארע גלותהון. בארץ גלותם. דיינא דקושטא לא תצער. לא תקלל ולא תצער את השופט הצדיק.
אשר הגלה מירושלים. לא נחת נפשיה וגו׳. לא נח ולא פסק, מהעשות לו נסים ונפלאות.
ויהי אומן. היגתא. מין קוץ. ברותא. הוא העץ הנקרא בל״א (פיכטע, ווייסע טאננע). אורבינא הוא הקוץ הנקרא בל״א (האגעדארן). איסתירא. לשון יון (אסטער), ובל״א (שטערן).
ויהי בהשמע. קיטון. לשון יון (קאיטאן), ובל״א (שלאפגעמאך). ברגיטסים. לשון יון (דיגטאויס, דיאטאגמין, דיאטאגמא), ובל״א (עדיקט איינעס פירסטען). דתטשו. אשר תסתיר עצמה.
ותיטב הנערה. צביאתהא. תמרוקיה (אסתר ב׳ ט׳).

ואמליך יתה חלף ושתי׃ ויעש ועבד מלכא שירות׳ רבתא לכל שילטנוי ועבדוי ית משתית׳ דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי הידין עמיך והידין הולדותיך ואמרת לית אנא חכים׳ לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא ואמא ושבקין יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מילה׳ חזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן למדינת׳ יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מוטיב לכולהון אומיא ומלכוות׳ מטול די עמא דאסתר בניהון איתיו׃ ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תניינו׳ ולא אתכנשין בהולן תניינו׳ אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכ׳ ומלכ׳ רחים יתה מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה׃ ובתולתא האילין למה איתכנשו תנינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאהה בנשי אוחרנייתא והיא גליא לך עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תנינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא׃ אין ולית אסתר מחויא ית עמה ותולדותה היך מה דפקיד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו בתולתא לא גלייה אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר בטליותא מכיכתא הות וכד עלת למלכות במכיכותא עלת מטול הכן אמר כתב׳ וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היך כמה דהות מתרביא עמיה׃ בימים ביומיא האנון ומרדכי יתיב בתרע בית מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עצה ביניהון דשויאו חיויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די כד יבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה ומחוי חיויא ויקטליה׃ ויודע בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכת׳ ואמרת אסתר למלכא בשמיה דמרדכי׃ ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא׃ אחר כהר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרום בר מעדי בר בלעקן בר אנתימרוס בר הרירום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג בר סומקי) בר עמלק בר לחינתה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטיל יתיה ושוי ית כורסיה לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי׃ וכל וכל עבדוי דמלכא די יתבין בתרע בית מלכ׳ כרעין וסגידין להמן מטול דהכין פקיד עלוי מלכ׳ ומרדכי לא הו׳ כרע קדמוי ולא הו׳ שאיל בשלמי׳׃ ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר עלינן דאנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעת קדמוי מטול מה את מעבר על פוקדנא דמלכא ענ׳ מרדכי ואמר להון טפשיא הסירי לבא שמעון מיני מילתא חדא ואמרו לי פחימא מאן איהוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב והוא ילוד מן אתתא ויומין זעירין ובתילדותיה בכיא ואייא וריבותי עקתא ואינחתא וכל יומוי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא. אלא סגיד אנא לאלהא דבא חיא וקיימיא די הוא חד בשמיא די הוא אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארע׳ באדרעיה ומתח רקיעא בגבורתיה בצביוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיב׳ ובחכמתיה עכד ימא סגיתיה בחלא. במזופתיה שוו מעים מוי במילחא וריחא לגלוי בחומרא אסר יתיה (היך זיקין סכריה) פתוריה באוצרי תהומא בגין דלא יסק לארעא יתה דעיש ולא עבר תחומה. במימריה ברא דקיעא ומתח יתיה איך עננא באוירא פרים איך ערפיל׳ על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארע׳ טעין בחיליה דעיל ודלרע. דהטין קדמוי שמשא וסיהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטלין שעה חדא לא נייחין אלא כולהון דהטין קדמוי כאזגדין אזלין לימינ׳ ולשמאלא למעבד רעותיה. למן רברא יתון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי ענין ואמרין ליה למרדכי והא אשכחינן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן ענ׳ מרדכי ואמר להון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעק׳ קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן. אמר לון אנא מזרעית דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא ילוד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קיים עלמא במעי אמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא בארעיה ותשרי שכינתיה בהחומיה וכל בית ישראל יהדון תמן ועממין כרעין וסגידין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין׃ ויהי והוה כד הוון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דניחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמד לון דהוא יהודאי. וירא וחזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע ולמסגוד קדמוי ואתמלי המן על מרדכי חימתא׃ ויבז והנה קליל בעינוי למושטא ידא במרדכי בלחודוהי מטול דחויאי ליה ית עמ׳ דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמה דמרדכי׃ בחדש בירח׳ קדמאה הוא ירח׳ דניסן בשת׳ תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסא לשיצאה עמא קדיש׳ נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא ערב חילופך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסא דערבין קדם המן מן יומא ליומ׳ שרי מן חד בשב׳ ולא אסתייע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא וארע׳. בתרין בשב׳ לא על מן בגלל דביה אתבריאו רקיע׳. בתלת בשב׳ לא על מן בגלל די ביה אתברי׳ גינתא דעדן. בארבע בשב׳ לא על מן בגלל דביה איתבריאו שמשא וסיהר׳ ושבעא כוכביא ותריסר מזלי׳. בחמש׳ בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול בר׳ דאתעתדו לכנשתא דישרא׳ לסעודת יומא רבא. בשת׳ בשב׳ לא על מן בגלל דביה אתבריאו אדם וחוה. בשבא לא על מן בגלל דאיהו׳ קיים בין מימר׳ דיי ובין עמא דישרא׳. פסק מן יומיא. ושרי בירחיא. בניסן לא על מן בגלל זכותא דפתח׳. באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא. בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהב אוריתא בסיני. בתמוז לא על מן בגלל דביה אתפקע שור ירושלים ולא חזי למקם עקתא תרין זמנין. באב לא על מן בגלל די ביה פסקו מיתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה. באלול לא על מן בגלל דביה סליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אוחרניית׳. בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישרא׳. במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואשתזיב נח ובנוי וכל דהון עמיה. בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסד בית מקדשא.

בטבת

באור

ויעש המלך. מטול די עמא דאסתר בניהון איתיו. כי שאר האומות והמלכיות הביאו בתוכן את עם אסתר, כי עמה נבלל בין שאר העמים. אין אסתר מגדת. מכיכתא. ענוה ושפלת רוח.
בימים ההם ומרדכי יושב. חיויא חורמנא. נחש פתן, המלא ארס. ומחוי חיויא. ויכהו הנחש וינשכהו.
ויאמרו עבדי המלך. פחימא מאן איתוי בר נשא. מה ערך יש לבן אדם? תרגום וכל חפציך לא ישוו בה (משלי ג׳ ט״ו): לא פחימא. ואיליזא. וקינה. סגיתיה. עשה לו סייג וגדר. במזופתיה. בגערתו. טעים מוי במילחא וריחא לגלויי. הרוח יוליך את גלי הים, אשר מימיו מלוחים, ונטעמים כטעם מלח. בחומרא. בחמרי ובינורי החול. אסר יתיה. אסר וסיבב האלהים את הים. היך זיקין סכריה. סתם את הים כמו בנאד. פתוריה. שיתמעט הים וידל מגדלו, ועיקר המלה ענין רזון ואיעוט, תרגום ונשרי כחש (תהלות ק״ט כ״ד): ונשרי פתרן. וכימה. איוב (ט׳ ט׳), והוא הכוכב הנקרא בל״א (זיבענגעשטירן). בחודש הראשון. כבע. ענין גורל, מלשון המשנה (יומא פרק שני משנה א׳): הממונה אומר להן הצביעו. פייסא. גם הוא לשון גורל כדברי רבותינו ז״ל. ערבי. גורל בלשון כשדים.

תרגום שני על מגלת אסתר

בטבת לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשעיה על ירושלם ומיסת הוי לעקתא ההיא· בשבט לא על מן בגלל די ביה הוא ריש ירחי שתא לאילניא די מנהון מקרבין ביכורא· כד מטא לסיף הריסר ירחי שתא דאיהוא ירחא דאדר חדי ואמר בליעון אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילן לנוני דימא דהכדין כתיב ובנוני ימא יסגון בגוי בני אנשא על ארעא: ויאמר נאמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל מדינן מלכותא גיותנין ורוחין רמא מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בחצבי תמוז ועובדיהון שניין מכל עם וניטוסיהון מכל מדינן ובנימוסא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשיהון· ועיבידתיה דמלכא לית אנון עבדין וכד חזיין לנא רקיקין בארעא וחשבן לנא כמרעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין וסלקין ועלין בתדרין ונפקין בפירצין· וכד אנתנא רחמין מתפוס יתון ומהררין וקייפין מבריקין עיניהון וחרקין בשינהון ומבטשון בריגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתון· מן בנתהון לית אנחנא נהבין מן בנתנא לא נסבין להון דדבר מנהון למעבד עובידתיה במלכא מפיק ליומא ההוא בשיהי פיהי: ויומא דאנון צביין למזבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא צביין למזבן מנהון אמרין עלן שוקין ואמרין מן יומא אסירא הוא· (ס"א אמרין יומא אסירא הוא עלן ואסרן שוקין) בשעתא קדמיתא אמרין שמע קרינן· בתיניניתא אמרין צלויי מצלינן· בתליתיתא אמרין להמא אכלינן· ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן די הב לנא לחמא ומיא בחמישיתא נפקין· ובשתיתיתא הייבין· ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין איתא גרוסיא דעקת לכון בעובדתא דמלכא רשיעא· חד לשבעא יומין עבדין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותכרין לשולטננא ואמרין הדין היא יומא שביעא דנח ביה אלהא רבא· ונידתהון לשבעא יומין נפקין בפלגות לילא נשיהון ומסאבן ית מיא· ולתמניא יומין גזרין ערלת בנהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שניין מבני עממיא· ולהלהין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא. בירח ניסן תמניא יומין סכין עבדין ביהו, בדין הדליקה ומדכותא וגרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו ביה אבהתא מן מצרים וקרין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנישתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכננא ותכרין לשולטננא ואמרין כהכדין דמתגריף חמירא מן קדם פטירא הכדין תתגריף מלכותא דרשיעיא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא מן מלכא טפשא הדין. בירח סיון תרי יומין טבין עבדין בית ועלין לבית כנישתהון קרין שמע ומצלין וקרין באוריתהון ומתרגמין בנביאיהון לייטין למלכננא ותכרין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא וסלקין לאיגר בית אלההון ושריין חוורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמתלקטין חוורי הכדין יתלקטו בניהון מן בינגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבא אורייתא לאבהתנא על טורא דסיני· לעידן בעידן ריש שתא קרין בהר בתשרי עלין לבית כנשתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכננא ותכרין לשולטננא ותיקעין בהצוצרן וזמרין יומא הדין על דכרן אבהתנא קדם אבונא די בשמיא דכרנא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעול וכד

מטא בתשעה ביה נכסין חיוק ואווזין ואכלין ושתין ומתפנקין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון בעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וציימין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקין אוף טפליהון ויניקיא ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא והובידי לנא מתכנשין ומהוספין על הובי בעלי דבבנ' ועלין לבי' כנישתהון וקרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנ' ותברין לשולטננא ואמרין כרין תתכפר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובעיין רחמין ומתחננין דימות מלכא ויהבר שלטוניה. בחמשא עשר ביה מטללין מטללתא מאיגר ביתיהון ונפקין לבוסתננ' ושמטין לולבננא וקטפין אתרוגננ' ומפשחין חילפונג' וחרבין בוסתננ' ועקרין סיגיהון ולא חייסין. ועברין הושענא. ואמרין כמרעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין ועלין לבי כנישתהון וקרן בספריהון ומצלין והדיין והדרין בהושענא ושוורין וסרקרין היך גדיין ולא ידעינן אם מילט לייטין לנא; ואם מברכא מברכי לנא וקרין יתיה חגא דמטללת' ולא עבדין עיבידיתא דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומפקין לשתא בשיהי פיהי. ולא יעבדון בה עיבידתא דמלכא לחמשין שנין קרין יובלה לשבעה שנין קרין שבועה. לתרין עסר ירחין קרין שתא לתלתין יומין קרין ירחא ועבדין יומא טבא· לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי מלכא ביה כד הוה מלכותהון קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד דוד הוה שמיה חשיב עלנן סהשבין בישין ובעא לשיציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימן וחד שבק ודי שבק לעבדין יתהון שבק דהכדין כתב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה. ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון ובז ית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא ועדיין רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין גסותיהון ואמרין בני אבהתנא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין וסגידין ולשולטניא לית אנחנא משתמעין ולכל אתר ואתר איגרתהון אולין ומטין למבעי רחמין קדם אלהא דימית מלכא ויתבר שולטננא ולית אנחנא ידעין כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחתו תמ אלא כשבעין נפשן וכד סליק מתמן סליקו בשיתין רבבון והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מירעס ואמרין בני הסירין וטבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין וחסורין בעלמא כוותהון. ועמא הדין מבדר ביני קרייתא מנהון מזבני קירא ומנהון תליין בוצין) ומנהון רכרכין כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשויאו ובנימוס מלכא לא מהלכון וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ומלכא לא שוה למקיימא ולמשבק יתהון בחיי: אם אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל הד והד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי היין עשרת אלפין ככרין דכסף והשתא אין צבי מלכא איתינון מבית גינזי דילי לבית גינזי דילך להיד קולמסא איתיהב לי וכספא אתקול יהי כתיהיב על ידוי דעבדי מטבעא לאעלא לבית גנז דמלכא על מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוי מאה ככרין ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון: ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעייקהון דיהודאי: ויאמר ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך ואת מלכא אחשורוש ·

באור

ויאמר המן למלך. מלקטין פשרי וכו'. בעלי תעניתים הם, ומבקשים מרחץ מים פושרים בחודש טבת, בימי החורף הקרים, ובחודש תמוז, בימי חום הקיץ, הם יושבים במערות בחגוות הסלע, להתקרר. בדרתין· בחדרות. אנחנא רחמין מתפוס יתון· אשר אנחנו רוצים, לתפסם. בשיהי פיה"י· ראשי תיבות: שבת היום, פסח היום. גרוסיא. מאכל ממיני פולין, הנגרסים ברחים. ומדכותא. טהרת והגעלת הכלים מחמץ. חוורי. תפוחים. תרתין פטימן. שני חבלי המדה (שמואל ב' ח' ב'). קירא. לשון יון (קעראָס), ובל"א (וואקס). תליין בוצין. עושים נרות.
אם על המלך טוב יכתב. קולמוסא. לשון רומי (קאלאמוס), ובל"א (ראָהר, שרייבפעדער). ושבעין ושבע סלעין. כן כתוב בנוסחא שלפני, ובתורה, (שמות ל"ח כ"ה) כתוב: וחמשה ושבעים שקל.

פתשגן

אחשורוש לא היך זבינא ולא היך מזבננא עברתא זבינא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא ויהבת עיזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך אתקיים כהנא דכתיב קדשא דדהבא בנחריה דחזירא כמא דלא שפירא קדשי לחזירא כדין לא יאיא לך מלכיתא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא: ויקראו ואתקריאו סופרוי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יהודאי ועל יקרוי דמלכא ועל רברבנוי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל שלטיני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים בעזקתיה דמלכא: ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי רהטיא לכולון מדינתא דמלכא למשיציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד סבי. טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עשר יומין לירח׳ דהוי עסר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו: פתשג׳ ואתפרש כתב׳ ואתפרסמת מילת׳ לכל מדינתא ומדית׳ איתגלי לכל עממיא דיהוון איטומוס עבידין ליומא הדין על כל דין למידעא יתך דמדה במדה לא בטיל. אתון חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא נוכריות׳. בני בניהון איזדבנו לארעא נוכרייתא. ובני מי לא אשתותף עם אחוי. מטול כן נפקו מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר: הרצים רהטי׳ נפקו טהירין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא דשושן הות בכיא: ומרדכי ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד שדר מלכא להיכליה ביד עבודוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת הגזית ומתנבאן תמן על שורא רבא דירושלם זמן בתר דאתבניאו ביה שבעין והרין מגדלין. שדר אחשורוש רביעא ואייתי מאה ועשרין ושבעא סנפרין מן מאה ועשרין ושבעא מדינן גבר. גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזירתא קשייתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואיגרתא קדמאה כתבו לה בשמיה דמלכ׳ וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא. והכדין הוה כתיב באיגרתא ובבונגי ניגמי (נעימי בתי"ק) אינון דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישנייא דידיירין בכל ארעא שלמיכון וסגי מהודעינא לכון דגברא חד אתא לוותנ׳ לא מן אתרנ׳ ולא מן מדינת׳ הוא ואת׳ לאתוספ׳ עלנ׳ ולאתגברא על בעלי דבבנא ברקנן ביה והמן שמיה בר אגג מלכ׳ בר עמלק רב׳ בר רעוא׳ בר אליפז בוכריה דעשו בר שליטין ומרי נכסין ועתירי ארעאן. ושאל מיני שאילתא זעיר׳ וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מיליהון ועל נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שיתין ריבבן גבריהון ואנא אתן לך שיתין ריבבן מגי דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמ׳ הדין זבנית ליה לקטול כען אנא מלכ׳ אחשורוש סגי הריתי ורעתי שפרית עלי וכספא נסיבית מיניה ועמא זבינית ליה לקטולא כען אכולו ושתו והוו כמא דאנ׳ אכיל ושתו וחדי דאחיד בקשת׳ ליהיד בקשת׳ דאחיד בסייפ׳ ליהור בסייפ׳ ופוקו ושלוטו בהון לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא. ולא תחוסין לא על מלכיהון ולא על שלטיהון ולא על רברבניהון ול׳ על דרדקיהון אלהין יתהון קטולו וממוניהון בוזו גבר גבר לנפשיה דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולשנייא ולכל אתר ואתר ולכל מדינה ומדינה

ולכל שבטא ושבטא ולכל זרעי וזרעי ולכל קריא וקריא די משתכח תמן עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתנכסון רברבניהון על תרעי דההיא קריא מטול דלא קביל גזירתהא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי ארע מלכותי. וכד חזא מרדכי צדיקא ית גזירתא די איתגזרת וית איגראת׳ דאיתחימת צרא לבושיה מן קדמוי ומן אחורוי ואיתכסי שקא ואתפלפל בקיטמא וארים בקליה ואמר ווי מה רבא היא גזירתא הדא דאיתגזר עלנא די גזר מלכא והמן לא על פלגא גזר ופלגא שבק ולא על תלתא ולא על רובעא אלהן על כל גופנא כולא גזר עלנ׳ מלכ׳ והמן למעקר ולשיציא יתנא מן שרשוי וכד חזו עמא דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב וחשיב עליהון כולהון אתכנשו ואתח לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא לחדא דלית להון מניין קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית ישראל חביבא ויקירא קדם אבוי די בשמיא לא ידעיתון מה דהוה ולא שמעיתון מה דגזר עלנא. מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא ולשיצאה יתנא מתחות שמיא. לית לן מלכא דנסתמיך עלוי אוף לא נבייא דבעי רחמין עלנא אתר לית לנא למערוק אוף לא מדינתא דנשתיזב תמן בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא ובכל מדינה ומדינה אשתדר עלנ׳ הוינא כענא דלית לה רעי וכספינתא בימא דלית לה מדברנא. והוינא כיתמין דלית להון אבא וכד אינון ינקין אמהון מיתת בהשעתא אפוקו ית ארונא להרעי שושן ואפיקו עלוי ספרא דאורייתא. כר מכרך בסקא ומפלפל בקיטמא והווין קרין ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך. קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר. עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דכתיב ויקיר קדם אלהיה ניקום ונחזי מן אנשי נינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמתי נביא למהפך ית קרתא דנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה וקם מכורסיה יקריה ואעדי תגא דמלכותא מניה ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי וענא לא תפקון למרעי ומיא לא ישתון ותבו מן אורחתהון בישתא ומן חטפא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד ואוף אנחנא נעביד כוותהון ונגזור צומין ונקרא תעניתא דגלינן מירושלם וכד אתחייב שנאיהון דבית ישראל אתא בת קלא וקרת ליה לנבוכדנצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכדנצר כסדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית בית מקדשא בנורא בהא שעתא נבוכדנצר רשיעא מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין ולא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן כד אידכר בזע מרדכי ית לבושוי ולבש סקא ואתיב בעפרא ואתפלפל בקיטמא ושרי למחתא דמעין וכן אמר בריש בכייתא חבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון ונפק בגו קרתא וצוח צווחתא רבתא ומרירא עד להדרא: ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי איניש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מינך נהוי אנא ובנוי ואהתי לך לעבדין ובלחוד

באור

פתשגן הכתב. איטימוס. לשון יון (עטאימאס), ובל"א (בערייט, פערטיג).
הרצים יצאו דחופים. ודיטגמא. לשון יון (דיאטאגמא), ובל"א (עדיקט דעס פירסטען).
ומרדכי ידע. ופינקסיה. לשון יון (פינאקס), ובל"א (האנפסטאפעל, טרייבטאפעל). ובפונגני. לדעתי צריך להיות ובפוגגי בשני גימלין, והוא ענין חמדה ושעשוע, כמו לאתפנקא (ויקרא רבה פרשה כ"ז), להשתעשע, נעימי. דברים נעימים ונחמדים. לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא. שלא לשנות מימי ארבעה עשר וחמשה עשר לחודש אדר, לשלוט בהם ביהודים. דרדקיהון. ילדיהם הקטנים. גרא. קרע, כמו דגרייה לגלימיה (מנחות ל"ז). על כל גופנא כולא. על הגוף כלו. מניד ברישיה. מניע ומניד בראשו.
ויבא עד לפני. פלטרין. לשון יון (פאלעטריאן), ובל"א (פאללאסט).

תרגום שני על מגלת אסתר

ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא אמר ליה גברא עממיא
לכר ישרא׳ לא חזית מה כתיב בריטגמא דפרס מלכא
אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי
יתקטול כותיה• בכן הודה גברא ישרא׳ ואל ליה לבייתיה
בעקתא רבא׳ בהשעתא אתקיים על דבית דישרא׳ מה
דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין
ולאמהן ולית דקניה. ובכל יומא ויומא הזה כל גברא וגברא
אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הזי ידעין
במא אית להו נייחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית
ישרא׳ מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך
מלקבלא ותזדעזעון יממא ולליא ולא תהימנון בחייכון בצפרא
תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהי צפרא
מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון:
ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא
דמלכא וגזירתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואילא
וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואנה ואתיין
עולימתהא דאסתר וסריתהא ותניאו לה ואתזעת מלכתא
לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה
ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא
די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין
ועל מה דין: ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי לפותיא
דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה
מרדכי ית כל דערע יתית וית פירוש כספא די אמר המן למתקול
לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון: ואת וית
פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשיציא יתהון יהב ליה
למחזיא לאסתר ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא
ולמתחננא מינה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: ויבא ואתא
התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: ותאמר ואמרה אסתר
להתך ופקדתיה מטול מרדכי: כל עבדוי דמלכא ועמא
די במדינתיה דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די יעול לות
מלכא לפלטרין גוייתא בדלא מתקרי חדא היא גזירתיה למקטל
אלהן אושיט ליה מלכא ית שרביט׳ דדהב׳ ויחי. ואנא הא
תלתין יומין מצליא די לא יבעי יתי מלכא ויחטי יתי דכד
הוית מרביא לוותיה הויתא אמר לי דכל אתתא דתשכבי
מן בנת ישרא׳ ותיזיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה
חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא
בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן עלוי וקטליתיה:
ויגידו ותניאו למרדכי בכתבי ית פתגמי אסתר: ויאמר
ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תרמין
בנפשיך ותמרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא
ודילמא תתשבין בליבך ותמרי לית אנא צריכת למיבעי
רחמין על בית ישראל דאין ריגליה דחד מן יהודאי מתנקפא
לא תחשבין בנפשיך דאנת משתיזבא מן כל יהודאי מחמרת
שאול אבוי דאבוך גרם להון לישראל ית בישתא חדא דאם
קיים מידעם דאמר ליה שמואל נבייא לא נפיק עלנא המן
רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא
לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין
ככרי כספ׳ מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא
ית ישראל בירא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון
דבית ישרא׳ לא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם
יהושע בר נון ברפידים ובצלות׳ דצלי משה רבינו אתמחי
דכרנ׳ דעמלק מן עלמא. ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך
די בשמי׳ על עמא דבית ישרא׳ דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא

יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיע׳ או מן מאן
אתקיימית גזרתיה. מן עמלק אבוי דאבוי דאתא עליהון
על גדבית ישרא׳ וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא מן מאן
הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון
על דבית ישרא׳ ונפק עליהון יהושע בר נון כמילתא דשמיא
וקטל יתהון• מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא
עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא
ואחד עליהון גובין דמיא במידעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא
לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא ומסר יתיה קודשא
בריך הוא ביד אתתא וקטירת יתיה. מן מאן הוא תקיף
המן רשיעא מן גלית דאתא והסיר ית סדרי קרביא דישראל
ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה• מן מאן הוא תקיף מן כנתא
דערפה הזא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישרא׳ ואתמסרו
ביר דוד וביד עבדוי וקטל יתון ברם לא תתמנעין פומך מן צלו
ושפותיך מן למבעי רחמין מן ברייך ומלצלי דבזכות אבהתנא
אישתיזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עידן
ועידן הוא ימסור ית שנאנא בידנא ונעבד בהום כרעות נפשנא
ברם לא תדמין בנפשיך אסתר דאנת משתיזבא בבית
מלכא מן כל יהודאי• כי אלא אם משלא תשלין בעידנא
הדא קדישיהון ופורקנהון דיהודאי דבכל שעתא מצמח להון
פורקנא מאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע
דילמא דחשבין חובי בית אביך קריבת למלכותא: ותאמר
ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: לך איזיל
כניש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון
ולא תשתון תלתא יומין ותלתא לילואתה ואוף אנא ועלומתיי
אצום כותהון ובכן איעול לות מלכא בלא פיקרנא ואין
איברא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא
דאתי• דעד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי והשתא
ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה ויסיק
התנא מבית משכביה ברסקא אסור וכלתא מבית גנינה כר
רישה מפלפ׳ בקטמא. ואנשי ובעירי ותורי וענא לא יטעמין
מדעם ואפרישו ינקו מן תדי אמהתהון• בהשעתא בוירו כיה
בקהלא• ואשכחו ביה תרי עסר אלפי כהני בה רי ואנקיטו יתהון
שופרי בימיניהון ואוריתא בסמאליהון. בכיין ועינין וכן אמרין
כלפי לעילא• אלהא דישראל הא אורייתא די יהיבת לנא• הא
עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על
שמך. שמשא וסיהרא יתשיך נהוריהון ולא ינהור דהא לא
איתבראו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עננו
אבינו עננו מלכנו עננו ושופרי תקעין עמהון ועמא ענאין
בתריהון עד די בכון חיילי שמיא ונדו אבהתנא מן קבריהון:
ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקדת עלוי אסתר: ויהי והות
ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלתא צומין צומא בתר צומא.
קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה. ולא פשיטא
ואתקנת בתיקונהא במידעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבישא
דמלכותא מטקס בדהבא טבא דאופיר הוא שיראה ברגנן טבא
דמטקס באבנין טבין ומרגלין די אייתין יתיה ממדינת אפריקי
ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא ושמת בריגלהא מסנאה
דאוכריזין ובתר כן אסתר בצלותא מצילא וכן אמרת אנת הוא
אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא
מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין.
אלהין על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא• דמטול ישרא׳
ברייתא ית עלמא כוליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מן יימר
קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת זמנין כמדעם
דשובתא

באור

ויצא התך. לאשקקי לפותיא. לשוק ורחוב העיר. ואת פתשגן כתב. דפרים בשושן. אשר התפשט בשושן.
כל עבדי המלך. גוייתא הפנימית. לך כנוס. מבית גנוכה. מבית חופתה.
ויהי ביום השלישי. מטקס. לשון יון (טאקסים), ובל״א (אנארדנונג, פוץ). שיראה. לשון רומי (זעריקום), ובל״א
(זיידענצייג). ברגנן. תואר למשי הבא ממקום פרגנא, וגם נקרא פרגדא (סוטה מ״ט ע״ב) ממקום פרגדא. דאוכריזין.
לשון

דשובתא חנניא מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידתא. וית דניאל מן גובא דאריותא. כן את שיזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין. וגמיל עימי חינא וחיסדא בעינוי. ברמעין אמרת אסתר מילתא. ובתחנונין סדרת צלותא, בבעו מינך שמע צליין שמע צלותי בעידנא הדין גלינן וטרדינן מן ארעתנא. ובדיל חובנא מסרתנא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב והזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהין ולית דקני ודהא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטולא ולשציא גמרא כחדא. זרעיה דאברהם לבישין סקין וקיטמא רמי להון על רישיהון. אין חטו אבהתא מה חטו בניא. אם נשתיצי מן מורי קרמך טפליא אם חטו וארגזו מה עבדו ינקי הדיא (מה חטו קרמך) יהבי ירושלם נעי מן קבריהון דמסרת בניהון לפתכמא כענני שמיא את סעבר הנא מה קלילין אנון יומי חדותא להמן רשיעא מסרהא יתנא ולכפלי דבבנא לאתגבסא. מדברא אנא קדמך עובדי רחימך מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקת יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחמוי דהעיל יתהון בחותם קיימא עולבנג' הבע מן המן. ופורענותא מן בר המדת' פרע מיניה על ידא דעמך ישראל די בעא לשיצי יתנא כחד' אימר צר והשניק לעמך הוה לעקא להון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא עימנא עקידת יצחק הזקוף יתנא דמא המן כספ' למלכ' למזבן יתנא בעשר אלפי ככרין דכסף טמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרוחא הבר תקיפין הכר ית המן ולא תהוי תקומה למפלתו וארימת אכהר קלא וצוחת צוחא רבא ויללת יילל' מריר' בביכיא וברמעין אמרת מילתא ובתחנוני סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צווחת פומה ועינהא אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרה דלמא אעול קדם מלכא ולא יקבל מיני הא אנא עלא קדם מלכ' למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא והסדא וכותא דאברהם תיעול קדמי עקידת יצחק תוקיף יתי והסדא דיעקב תתיהב בפומי וחיניה דיוסף על לטני טוביה לאנש דמיתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימינייה ושמאליה תפשיט לי דבהון ברא עלמא כוליה כל ישראל בעיין עלי רחמין דעל טובתכון אנא קא סמיכנ' עליכון אנא בעי' רחמין דמידעם דמתחנן אינש קדם קודשא בריך הוא משתמע' צלותיה בעידן עקתיה. נחזי ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כותהון והוא עביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידת בצואריה דיצחק וימיניה על סכינא. עבר ברעוא. רעותא מימרך ולא עכיב מן שליחותך. פתחת רקיעא כוין כוין למיתן אהר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין חבל לעלמא אם כן יעביד אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דדחיק ליה ולכל מאן דעיקין ליה. ואת הזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעוין ולחובין. נטר קיימא והסדא לרחמוי ולנטרי פיקודוי אורייתא לאלפי דרין ואף לאבהתא די לנא רחום אתקריתא. הדין הוה קיימא דקיימתא עמהון. שמעת בקל יונה והוות בכיא ויהיבת כאתהא על מתברא שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרווחה. תלתא צומין צמית קדמך מכאן ואילך מה אביל למעבד

רבון כל עלמא משכחת הויתא צום ארבעא והמטא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל אימת דנעלין בנך לאננקני אידכר להון עיקרתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתון והוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהני ליואי וישראל בשיפולי דטורי סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקבל ופרוק יתון מן עקא הדין: וענת אסתר ואמרת אלהא מרי חילוותא בדיק לבבין וכליון אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא אתעכב: והלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בהרע בית מלכא דרא גוויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתגמלת חינא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא: ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואיתן לך: ותאמר וכד שמעת אסתר מיליא האילין איתרטט' ואמרת אסתר לית אנא בעי מידעם אלהן אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: ויאמר ואמר מלכא קרין ית המן וסרהיבו יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירות' די עבדת אסתר: ואמר ויאמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואיתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: ותען וענת אסתר ואמרת שאילתי ובעותי: אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית חינא וחיסד' ורחימין קדמך ואין על מלכ' שפיר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון. ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא. ומטול תלתן פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא. פתגמא קדמאה דידעת אסתר דתמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא. פתגמא תניינא מטול דאעקוד סינאת' מליביה ותוב אירמי טנאנ' בין אחשורוש להמן ודיימר מלכא היא הרא מילת' מכולון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן. פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון דבית ישראל עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למיקטליה להמן. אלא אזמין יתיה לשירות' מטול דתנהפיך לבהון דבית ישראל ונתפנין לות אבוהון די בשמי' ויבעון רחמין מקדמוי: ויצ' ונפק המן ביומא ההו' חדי ושפר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכ' ולא קם ולא זע מיניה ואתמלי המן על מרדכי חמת': ויתאפק ואתחמם המן ועל לגו בייתיה ושדר וקרא לרחימו ולזרש אתתיה: ויספר ותני להון המן ית יקרא דעתריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: ויאמר המן

ואמר

באור

לשון יון (אבריזאן), והוא כמו (אפריזאן), ובל"א (איפירויש), והוא תואר לזהב הבא ממדינת אופיר, והוא זהב טוב מאוד.
כחדא אימר. כשה אחד. ותשניק. ענין השלכה והפלה, תרגום וינער ה' את מצרים (שמות י"ד כ"ז), ושניק ה' ית מצראי.
אסתמין. ענין סומא ועוור בדברי רבותינו ז"ל. לאננקי. לשון יון (אנאנקע), ובל"א (אנגסט, נאָטה, בעדרענגנים).
תלתא יומין דקמו וכו'. שלשה ימים במתן תורה, אשר עמדו הכהנים, הלוים וכל ישראל בתחתית הר סיני.
ויהי כראות המלך. אספקלטורי. לשון רומי (ספיקולאטאר, ספעקולאטאָר), ובל"א (לייבוואכע, שארפריכטער).
ותאמר אסתר. איתרטטא. חרדה ורעדה, תרגום יחיל מדבר (תהלות כ"ט ח'): מרטט מדברא.
אם מצאתי חן. דחמא המן וכו'. כי ראה המן את התך, בהלכו בשליחות בין אסתר למרדכי, והרג אותו. ותוב פתגמא תניינא אירמי וגו'. הסבה השנית, שזימנה אסתר את המן למשתה, היתה לעורר קנאה ושנאה בין אחשורוש להמן. טנאנא. ענין טינא בדברי רבותינו ז"ל והטעם: שנאה כבושה ונעלמה.

תרגום שני על מגלת אסתר

זבלחוד נשתזיב מן הדין קטלא אמר ליה גברא עממיא
לבר ישראל לא חזית מה כתיב בריטגמא דפרס מלכא
אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי
יתקטול כותיה. בכן הוה גברא ישראל אל ליה לבייתיה
בעקתא רבא. בהשעתא אתקיים על דבית דישראל מה
דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין
ולאמהן ולית דקניה. ובכל יומא ויומא הזה כל גברא וגברא
אזיל וקרי בריטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הזו ידעין
כמא אית להו נייחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית
ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה זיהון חייכון תלאין לך
מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילא ולא תהימנון בחייכון בצפרא
תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהי צפרא
מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכין די תחזון:
זבכל וככל מדינתא זמדינתא זבכל אתר ואתר די פתגמא
דמלכא וגזירתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואילא
וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואנה ואתיין
עולימתהא דאסתר וסריתהא ותניאו לה ואתזעה מלכתא
לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה
ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא
די הוה קאים קדמאה זפקירית יתיה על מרדכי לטרע מה דין
ועל מה דין: ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי לפותיא
דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה
מרדכי ית כל דערעיתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול
לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון: ואת וית
פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשיציא יתהון יהב ליה
למחזיא לאסתר ולמהניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא
ולמתחננא מינה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: זיבא ואתא
התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: ותאמר ואמרה אסתר
להתך ופקרתיה מטול מרדכי: כל עבדוי דמלכא ועמא
די במדינתיה דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די יעול לות
מלכא לפלטרין גויתא כדלא מהקרי חדא היא גזירתיה למקטל
אלהן אושיט ליה מלכא ית שרביט׳ דדהב׳ ויחי. זאנא הא
תלתין יומין מצליא די לא יבעי יתי מלכא ויחטי יתי דכד
הוית מתרביא לוותיה הויתא אמר לי דכל אתתא דתשכבי
מן בנת ישראל ותיזיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה
חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא
בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן עלוי וקטליתיה:
ויגידו ותניאו למרדכי בכתבי ית פתגמי אסתר: ויאמר
ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תרמין
בנפשיך ותמרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא
ודילמא תחשבין בליביך ותמרי לית אנא צריכת למיבעי
רחמין על בית ישראל דאין ריגליה דחד מן יהודאי מתנקפא
לא תחשבין בנפשיך דאנת משתיזבא מן כל יהודאי מחמת
שאול אבוי דאבוך גרם להון לישראל ית בישתא חדא דאם
קיים מידעם דאמר ליה שמואל נבייא לא נפיק עלנא המן
רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא
לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין
ככרי כסף׳ מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא
ית ישראל בירא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון
דבית ישראל לא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם
יהושע בר נון ברפידים ובצלות׳ רצלי משה רבינו אתמחי
דכרנ׳ דעמלק מן עלמא. ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך
די בשמי׳ על עמא דבית ישראל דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא

יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיע׳ או מן מאן
אתקיימית נזרתיה. מן עמלק אבוי דאבוי דאתא עליהון
על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא מן מאן
הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון
על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון כמילתא דשמיא
וקטל יתהון. מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא
עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא
ואחד עליהון גובין דמיא במידעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא
לבעליהון ולא יפישון ולא יסגון בעלמא ומסר יתיה קודשא
בריך הוא ביד אתתא וקטילת יתיה. מן מאן הוא תקיף
המן רשיעא מן גלית דאתא והסיד ית סדרי קרביא דישראל
ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה. מן מאן הוא תקיף מן כנתא
דערפה הוא תקיף דאתו ואנחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו
ביד דוד וביד עבדוי וקטל יתון ברם לא תתמנעין פומיך מן צלו
ושפותיך מן למבעי רחמין מן ברייך ומלצלי דבזכות אבהתנא
אישתיזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עידן
ועידן הוא ימסר ית שנאנא בידנא ונעבד בהום כרעות נפשנא
ברם לא תרמין בנפשיך אסתר דאנת משתיזבא בבית
מלכא מן כל יהודאי. כי אלא אם משלא תשלין בעידנא
הדא קדישיהון ופורקנהון דיהודאי דבכל שעתא מצמח להון
פורקנא מאתר אוחרן זאת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע
דילמא דהשכמין חובי בית אביך קריבת למלכותא: ותאמר
זאמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: לך איזיל
כניש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון
ולא תשתון תלתא יומין ותלתא לילואתה ואוף אנא ועלומתיי
אצום כותהון וככן איעול לות מלכא בלא פיקרנא ואין
איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא
דאתי. דעד השתא אולית לות מלכא בלא רעותי והשתא
ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה ויסיק
חתנא מבית משכביה ברסקא אסור וכלתא מבית גנינה כר
רישה מפלפ׳ בקטמא. ואנשי ובעירי ותורי וענא לא יטעמין
מדעם ואפרישו ינקו מן תדי אמהתהון. בהשעתא בוירו כיה
בקהלא. ואשכחו ביה תרי עסר אלפי כהני כח רי ואנקיטו יתהון
שופורי בימיניהון ואוריתא בסמאליהון. בכיין ועניין וכן אמרין
כלפי לעילא. אלהא דישראל הא אורייתא די יהיבת לנא. הא
עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על
שמך. שמשא וסיהרא יתשיך נהוריהון ולא ינהור דהא לא
איתבראו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עניננו
אבינו עניננו עניננו מלכנו עניננו ושופרי תקעין עמהון ועמא ענאין
בתריהון עד די בכון חיילי שמיא ונדו אבהתנא מן קבריהון:
ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקדת עלוי אסתר: ויהי והות
ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלתא צומין צומא בתר צומא,
קמת מן עפרא ומן קטמא כר כפיפה קומתה. ולא פשיטא
ואתקנת בתיקונהא במידעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבישא
דמלכותא מטקס בדהבא טבא דאופיר הוא שיראה ברנגן טבא
דמטקס באבנין טבין ומרגלין די אייתין יתיה ממדינת אפריקי
ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא ושמה בריגלהא מסנאה
דאזבריזין ובתר כן אסתר בצלותא מצילא וכן אמרת אנת הוא
אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא
מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין,
אלהין על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא. דמטול ישראל
ברייתא ית עלמא כוליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מן יימר
קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת זמנין כמדעם
דשוכתא

באור

ויצא התך. לאשקקי לפותיא. לשוק ורחוב העיר. ואת פתשגן כתב. דפרים בשושן. אשר התפשט בשושן.
כל עבדי המלך. גויתאי הפנימית. לך כנוס. מבית גנוכה. מבית חופתה.
ויהי ביום השלישי. מטקס. לשון יון (טאקסים), ובל"א (אנארדנונג, פוץ). שיראה. לשון רומי (זעריקום), ובל"א
(זיידענצייג). ברנגן. תואר למשי הבא ממקום ברנגא, וגם נקרא ברבדא (סוטה מ"ח ע"ב) ממקום ברבדא. דאזבריזין.
לשון

דשובתא חנניא מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידהא. וית דניאל מן גובא דאריותא. כן את שיזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין. וגמיל עימי חינא וחיסדא בעינוי. בדמעין אמרת אסתר מילתא. ובתחנונין סדרת צלותא, בבעו מינך שמע צליין שמע צלותי בעידנא הדין. גלינן וטרדינן מן ארעתנא. ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב והזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהין ולית דקני ודתא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטולא ולשציא גמרא כחדא. זרעיה דאברהם לבישין סקין וקיטמא רמי להון על רישיהון. אין הטו אבהתא מה חטו בניא. אם נשתיצי מן מורי קדמך טפליא אם חטו וארגזו מה עבדו ינקי חריא (מה חטו קדמך) יתבי ירושלם נעי מן קבריהון דמסרת בניהון למתכפא כעונני שמיא את מעבר הנא מה קלילין אנון יומי חדותא להמן רשיעא מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא. מדכרא אנא קדמך עובדי רחימך מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקת׳ יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחמוי דהעיל יתהון בחותם קיימא עולבנג׳ תבע מן המן. ופורענותא מן בר המדת׳ פרע מיניה על ידא דעמך ישראל די בעא לשיצי יתנא כחד׳ אימך צר והשניק לעמך הוה לעקא להון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא עימנא עקידת יצחק הזקוף יתנא רמא המן כסף למלכ׳ למזבן יתנא בעשר אלפי ככרין דכסף טמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרותא הבר תקיפין הבר ית המן ולא תהוי תקומה למפלתו וארימת אסתר קלא וצוחת צוחא רבא וילילת ילל׳ מריר׳ בביכיא ובדמעין אמרת מילתא ובתחנוני סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צווחת פומה ועינהא אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרה דלמא אעול קדם מלכא ולא יקבל מיני הא אנא עלא קדם מלכ׳ למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי הנא והסדא וזכותא דאברהם תיעול קדמי עקידת יצחק תזקיף יתי והסדא דיעקב תתיהב בפומי וחיניה דיוסף על לטני טוביה לאנש דמיתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה ושמאליה תפשיט לי דבהון ברא עלמא כוליה כל ישרא׳ בעיין עלי רחמין דעל טובתכון אנא קא סמיכנ׳ עליכון אנא בעי׳ רחמין דמידעם דמתחנן אינש קדם קודשא בריך הוא משתמע׳ צלותיה בעירן עקתיה. נהוי ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידת בצוואריה דיצחק וימיניה על סכינא. עבר ברעוא. רעותא מימרך ולא עכיב מן שליהותך. פתחת רקיעא כוין כוין למיתן אהר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין הבל לעלמא אם כן יעביד אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דרחיק ליה ולכל מאן דעיקין ליה. ואת הזי לעקת דנפש רחמנא והננא איתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקטוט שביק לעוין ולחובין. נטר קיימא והסדא לרחמוי ולנטרי פיקודוי אורייתא לאלפי דרין ואף לאבהתא די לנא רחום אתקריתא. הדין הוה קיימא דקיימתא עמהון. שמעת בקל יונה והוות בכיא ויהיבת כאתתא על מתברא שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרווחה. תלתא צומין צמית קדמך מכאן ואילך מה אביל למעבד

רבון כל עלמא משכחת הויתא צום ארבעא וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל זימנ דנעלין בנך לאננקי אידכר להון עיקדתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתהון והוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהני ליואי וישראל בשיפולי דטורי סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקבל ופרוק יתהון מן עקא הדין: וענת אסתר ואמרת אלהא מרי חילוותא בדיק לבבין וכליון אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא אתעכב: והלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גוויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתגמלת חינא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא: ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואיתן לך: ותאמר וכד שמעת אסתר מיליא האילין איתרטט׳ ואמרת אסתר ליית אנא בעי מידעם אלהן אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: ויאמר ואמר מלכא קרין ית המן וסרהיבו יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירות׳ די עבדת אסתר: ואמר ויאמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואיתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: ותען וענת אסתר ואמרת שאילתי ובעותי: אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית הינא וחיסד׳ ורחימין קדמך ואין על מלכ׳ שפיר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון. ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא. ומטול תלתן פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא. פתגמא קדמאה דידעת אסתר דחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא. פתגמא תניינא מטול דאעקוד סינאת׳ מליביה ותוב אירמי טנאנ׳ בין אחשורוש להמן ודיימר מלכא היא הדא מילת׳ מכולון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא לא המן. פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון דביה ישרא׳ עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למיקטליה להמן. לא אזמין יתיה לשירות׳ מטול דתנהפיך לבהון דבית ישרא׳ ונתפנין לות אבוהון די בשמי׳ ויבעון רחמין סקדמוי: ויצ׳ ונפק המן ביומא ההו׳ חדי ושפר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכ׳ ולא קם ולא זע מיניה ואתמלי המן על מרדכי חמת׳: ויתאפק ואתחמם המן ועל לגו בייתיה ושדר וקרא לרחימו ולזרש אתתיה: ויספר ותני להון המן ית יקרא דעתריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: ויאמר המן

ואמר

באור

לשון יון (אבריזאן), והוא כמו (אברזאן), ובל"א (איפיריט), והוא תאר לזהב הבא ממדינת אופיר, והוא זהב טוב מאוד.
כחדא אומר. כשה אחד. ותשניק. ענין השלכה והפלה, תרגום וינער ה׳ את מצרים (שמות י"ד כ"ז), ושניק ה׳ ית מצראי.
אסתמין. ענין סותם ועוור בדברי רבותינו ז"ל. לאננקי. לשון יון (אנאנקע), ובל"א (אנגסט, נאטה, בעדרענגנים).
תלתא יומין דקמו וכו׳. שלשה ימים מתן תורה, אשר עמדו הכהנים, הלוים וכל ישראל בתחתית הר סיני.
ויהי כראות המלך. אספקלטורי. לשון רומי (ספיקולאטאר, ספעקולאטאר), ובל"א (לייבוואכע, שארפריכטער).
ותאמר אסתר. איתרטטא. חרדה ורעדה, תרגום יחיל מדבר (תהלות כ"ט ח׳): מרטט מדברא.
אם מצאתי חן. דחמא המן וכו׳. כי ראה המן את התך, בהלכו בשליחות בין אסתר למרדכי, והרג אותו. ותוב פתגמא תניינא אירמי וגו׳. הסבה השנית, שזימנה אסתר את המן למשתה, היתה לעורר קנאה ושנאה בין אחשורוש להמן. טנאנא. ענין טינא בדברי רבותינו ז"ל והטעם: שנאה כבושה ונעלמה.

תרגום שני על מגלת אסתר

ואמר המן אוף לא זמינית אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבדית אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא: וכל זה ובל כדין לא סליק חדוותא קדמי ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיהו לרחימוי בנודא לא תיכול למרמן דאשתזיב מיניה אברהם אבוי. בסיפא לא תיכול למקטלי' דאשתזיב מיניה יצחק אבוי. במי' לא תיכול לשניקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל. בגוב אריותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מיניה דניאל נבייא: ברם עבידו זקיף חמשין אמין ובצפרא אימר למלכ' ויצלבון ית מרדכי עלוהי ועד כדין לא אהנסי הר מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב ומן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדווא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לגרמיה: בלילה בלילי' ההוא סליקת קבילה ריביא דבית ישראל לרקיע ואשתמעת מקדם מרי עלמ' היך קל גדיין ועיזין עד דאיהנדדו כל אנגלי מרומ' וקמו מתבהלין ואמרין אילין לאילין דלמ' אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמ' ענה רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענה מדת רחמין וכן אמר' לא קל גדיין אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזירת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומותא דאתחממא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכ' די ממנא על שיגושת' ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכ' דאחשורוש ואקדים בצפרא נסיס אפין ואמר לשמשי כפרא לאיתא ספרא דכרני' פתגמי' יומיא מה דארע לכל מלכיא דילפרס ומרי מן ימות עלם וכד חזא שמשי ספר' ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש היה מהפיך ית פצימי ספר' ולא הוה צבי למקרי והוה דעוא מן קדם מרי עלמ' ואיתגוללו פצימיא מאליהם והוו מתקריין מיליא מן גו פצימי' קדם מלכ': וימצא והוי מסתכל וחמי מה דכתי' בספר דכרני' דחוי מרדכי על בגתנ' ותרש תרין שלטוני דמלכ' נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: ויאמר ואמר מלכא מה את עביר יקרא ורבות' למרדכי מטול הדין מילתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעבי' עמיה מדעם: ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא ברייתי' למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה: ויאמרו ואמרו עולימוי מלכא לוותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא יעול: ויבא ועלי המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקרי' וחשיב המן בלביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמאן יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מיני: ויאמר עני ואמר המן למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה: יביאו ייתו לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכות' ברישיה: ונתון ויתנו לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שליט' דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכבינון יתיה על סוסיא באיסקק דקרתא ויהון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגבר' די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמה די חזית כחזוא: ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועיל לבית גנזי דמלכ' וסב מתמן חד מן כיסויא דארגווני טבין וסב מתמן לבוש' שיראה טבא פרניגן דמטכס באבנין טבין ומרגליין ותליין בארבע קרנתיה דידיה זוגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא. וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתיאו יתיה לי מן קריין מדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא. וסב מתמן ספסירא ושרייאנא די לי דאייתין לי יתיה מן כוש מדינת' ותרין רדינין די לבושיה לבוש' דמלכותא דמרגליאתא דאייתיאון יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאוריא דמלכא ורבר מתמן כוסיא דמלכא דקאים כריטיה דאוריתא די שמיה שיפרגז די עלוי רכיבית ביומ' קדמאה דקמי' במלכות'. ואלין מאני יקר' ורבות' דאמריה לך תיזיל ותעביר למרדכי. עני המן ואמר למלכ' אית יהודאין סגיאין בשושן בירת' ושמהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה מלכא למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכ' דיתיב על תרע' דילי. וכד שמע המן ית פתגמ' הדין סגיא באיש עלוי וזיויה אשתני ועינוי אתחשכא ופומיה אכתליך ורע ונוי אשתנישו וקטרי חרציה אשתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. עני המן ואמר למלכא מרי מלכ' נפישין אינון מרדכי דאית בעלמ' ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי. עני המן ואמר למלכא מרי מלכ' נפישין אינון תרעי דמלכ' ולית אנא ידע על הידין תרעא את אמר לי ענא מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא ועד בית מלכא. עני המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וכנאה דאבהתי. עסרא אלפין ככרין כספא יתיהיבון ליה והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכ' ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספ' זיל הב ליה ועל כל בייתיך אנא משליט ליה והדין יקר' לא יתמנ' מיניה. עני המן ואמר למלכא עסר' בנין דאית לי ירהטון קדם (סוסי' בתי"ק כורסיא) דידך והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכ' ואמר להמן את ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מיניה: עני המן ואמר למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריכתקא הדא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכות ימא ויבשתא יתמעזן ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכ' טבעי וטבעך אזיל בכל מדינה' טבעך וטבעיה יזיל בכל מדינתיה בכל עלמא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכ' ואמר להמן גבר' די אמר טבתא על מלכ' ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה ייזל (בכל עלמא בכל מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מניה: עני המן ואמר למלכ' פרודתקין ואיגרתא אישתדרנא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (ויתבטלון) והדין יקר' היך יתעביד ליה. עני מלכ' ואמר להמן איגרתן פרודתקינן דישדרית אנא מבטל יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מניה.

תנינות

באור

בלילה ההוא. אנגלי לשון יון (אנגעלאָס), ובלשון רומי (אנגעלוס), ומזה בלשון אשכנז (ענגעל). סיטומתא. חותם, והוא מענין סתם, בחילוף דעלכת. שיגושתא. מהומה וערבוביא. פצימי ספרא. דפים של ספר, וכן הוא תרגום: שלש דלתות וארבעה (ירמיה ל"ו כ"ג).

ונתון הלבוש. פרתונאי. הפרתמים (אסתר א' ג') בתרגום ראשון: פרתונאי.

ויאמר המלך להמן. פרניגן. הוא פרנגן, האמור למעלה בפסוק: ויהי כיום השלישי וגו'. דמטכס. בכ"ף, והוא כמו מטקס בקו"ף, האמור למעלה בפסוק הנזכר. מוקדוניא. היא מדינת (מאַקעדאָניען), בארץ יון. קריין מדינתא. ל-עתי היא מדינת (קאַריען) בארץ (קליינאזיע). ספסירא. חרב. רדינין. לבושים המכסים את כל הגוף, ובל"א (מענטעל), ותקח הצעיף (בראשית כ"ד ס"ה) תרגם יונתן: ונסיבת רדידא. לאוריא. לרפת הסוסים, כמו אורוות סוסים (מלכים א' ה' ו"ו). שיפרגז. כן שם הסוס, אשר רכב עליו המלך אחשורוש. הדיוט. לשון יון (אידיאָטעס), ובל"א (געמיין, געריננג). ריכתקא. שוק. טבעי. שמי ושמעי. פרודתקין. כמו פרוטגמא, והוא לשון יון (פראָסטאַגמאַ), ובל"א (עדיקט). ופרודתקינן. הוא לשון רבים מן מלת פרודתקין הנזכרת.

תנינות נוף ביה מלכא ואמר ליה המן רמן בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: ויקח׳ וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מילוי לא משתמעין על לבי גנזי דמלכא כד כפיפה קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפו רישיה כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מתליף וכד לביה מטמטי וכד מעוהי מבזעין וכד קטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן: ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאיתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מיני מלכותא כמידעם דאתפקד. ונפק מתמן כד מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמ סוסיא דקאי בריש אוריא דמתליין ביה מחטפין דדהבא ואחד בריסניה דכוסיא וכל מני מלכותא טען על כתפו ומתקטרין קטרוי ומחלזון חלוזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא עני ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך כקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי ככפא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבי גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן קדם דאתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין קדמוי הוא מקבל צלותיכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא עני מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן המן רשיעה בר זרעא דבית עמלק. אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן. ובתר כן אפיקיתי וצלוב יתי על צליבא. עני המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין ורברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה. השתא קום לך מרדכי לביש לבושא דמלכות׳ ורכוב על סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל. עני מרדכי ואמר להמן מן ראיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא. כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשחנין טבין ומשח יתיה אסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא. ואוכיל יתיה מן סעודה דשדרת ליה אסתר מלכותא. ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכא אישתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ושבעא אלפין עולמוי בחירי וכסין דדהבא בימיניהון וכסא דדהבא בסמליהון דמכריזין ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה. וכד חזון בית ישראל. אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ומענין ואמרין הכדין יתעביד לגבר׳ דמלכא די ברא שמי׳ וארעא צבי ביקריה ואדיקת אסתר וחזית ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודיאית ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין. כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקוטמא יהיב על רישיה לעני מעיקין ובהא שעתא דחזיתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קדישא מקים מעפרא מסכינא ומן קיקלתא למככי רוחא למותבא יתהון עם שליטינן וכורסיה יקרא מחסין יתון. ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא ספידא דידי לחדוותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא. אשבח יתך י״י אל פרוקי ולא חדית ית לבהון בעלי דבבי עלי: ויטב. ובכן תור מרדכי לתרע בית מלכא ביקר וברבו סגיאה והמן אתחסף ואזל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובהיא שעתא הוה בידוי דהמן ארבע אומנוון ספרא דספריה למרדכי ובאניא דאסחי יתיה. גלייר דהוה נגיד לסוסיא. וכרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ויספר׳ ותני המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל מה די ארע יתיה. ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן קדמיתא דהוון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניא מישאל ועזריה ועל דלא שמען למלוי מלכא דנבוכדנצר שרא יתהון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהובית׳ דנורא. ומומ׳ לא הוה בהון אלא נפק לשנא דנורא מגו אתונא ואוקיד למען דאכלו קורציהון ואתון חנניא מישאל ועזרי׳ פלטון מן אתון נורא יקידתא. והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון עובדוי דמיין לחד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא תקום: עודם עוד הינון ממללין עימיה ושילטונוי דמלכ׳ קריבו וסרהיבו למתיא ית המן למשקיא די עבדת אסתר: ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ויאמר ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמר׳ מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהיב לך ומה בעותיך דמן פלגית דמלכותא ויתעביד: ותען וענת אסתר מלכתא ואמרה אין אשכחית חסדא ורחמין קדמך מלכ׳ ואין על מלכ׳ שפיר תתיהיב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי: כי ארום אזדבנית אנא ועמי לשיציא ולמתקטלא ולמובדא ואילו לעבדין ולאמהן אזדבנ׳ שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטננא דמלכא: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מה יודן וכד מי יודן גברא דחשיב לביה למעבד כדין: ותאמר ואמרת אסתר גבר׳ ביש׳ הדין ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי שמי׳ המן הא מן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתון והמן אתויע מן קדם מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא קם בחימתיה מן משקיא דחמרא ועל לגינת ביתן והוון מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנות המתיה מיניה ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחז׳ ארום שלימ׳ עלוי בישת׳ מן קדם מלכ׳: והמל׳ ומלכ׳ תב מגינת ביתנא לב׳ת משקיא דחמרא מכתכ׳ וחמי ית המן רמי על ערס׳ דהוות אסתר יתיבא עלה ואמר ליה מלכ׳ אוף למכבש ית מלכת׳ עמי בטרקלנ׳ את בעית פתגמ׳ נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הוויין חפיין: ויאמר ואמר חרבונא חד מן סריסיא קדם מלכא והא חרבונא דכיר לבישתא אלא על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצת׳ די נסיב עצת׳ למעבד צליב׳ למרדכי וכד חמא דשלמת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסב ית מלכותא מינך. ואם לא מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין. עני מלכ׳ ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי. ועל מרדכי אתקיי׳ מה דכתיב בכתבי קדישי כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגבר׳ אוף בעלי דבבוי יתמכון עמיה. עני מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שזיב למלכא מקטול קום אזיל וסב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקניהון דיהודאי וצלוב יתיה

באור

ויקח המן. מרטשן. כנקעים. מטמטי. נכתש ומצומת. מחטפין. הוא הכלי, שגורדים בו הסוסים, ובל״א (שטריגעל).
ומחלזין חילוזוי. לנוסין כחלזו וכפלו ממנו. וראה מה שכתבתי למעלה על מלות: וחלזות חילוזה בפסוק: בצאת אלוז למלכו וגו׳. דגידין. לענה. ואדיקת. והביטה. על גושמא. על גופו.
וישב מרדכי. אתחסף. היה כנהל ומעורבב. ספרא. אומן מגלח הזקן׳ ובאניא. לשון רומי (באלנעאטאר), ובל״א (בארעמייסטער). גלייר. לשון רומי (גאלעאריאוס), ובל״א (רייטמייסטער).
כי נמכרנו. בטננא. בנזק. ויאמר המלך אחשורוש. יודן. כמו הדין, ובל״א (דיזער).
והמלך שב. בטרקלינא. לשון יון (טריקליניאן), ובל״א (זאאל, שפייזעזאאל).
ויאמר חרבונא. והא חרבונא דכיר לבישתא. ראה בתרגום ראשון בפסוק: ביום השביעי וגו׳ (אסתר א׳ יו״ד), כי שם הזכיר כל שבעת הסריסים לרעה; בזתא, בזו ביתא, חרבונא, אחריביה וכו׳. אוף בעלי דבבוי יתמכון עמיה. מוסב על

יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה ודון יתיה דינון בישין ועביד היך דשפיר באפיך. בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע בית מלכא עני מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא דידי ומעיקנהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך: עני המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא. בבעו מינך מרדכי צדיקא לא תצליביני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין. גברי עלמא לא ספנית יתון ורברבני מדינתא אשתעבידו קדמוי. ארגישית מלכין במימר פומי ובמלל סיפותי אבהילית מדינן. ואנא המן פהטגר דמלכא הוה שמי והוית מתקרי אבא למלכא זייע אנא מינך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך. חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא סב. אתמרדכי עביד היך טיבותך כקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש. לא הדכר לי סנאהה דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני לי כבעיל דבבוי בליבך ולא תנטר לי כמא דנטר ונקם עשו אבא. ניסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא: עיני כההן למחמי אפך ופומי לית אנא יכיל למפתח מן קדמך. על די נסיבת עלך עיצתא מן רחימי ומזרש אתתי. בבעו מינך הוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע כעמלק אבא סיבותי על צליבא לא תצליב והיך די את בעי קטול יתי. רשי תעדי בסייפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבנוי דמרינתא. שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה וכד חזא המן דלא משתמעין מילוי נטל איליא ובכיתא על נפשיה במציעות גינת ביתנא: מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא די שתלית מן יומי בראשית. דבר המדתא בעי מיסק לאכסנדרי דבר פנדירא אתכנשו כולהון ועצו עיצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה. גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מהמת דמיני נסכין תמר דניסוכין. אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמיני נסכין לבכוריא ומיני לבש אדם וחוה. זיהא אמר יצטליב בריש לא יכילנא דיצטליב ברישי דמיני נכבין משחא לטנרתא. חכים רזיא ברא יתי למפרע שטרא דעובדיא נביא. סב חרינא דיצטליב ברישיה. אמר דיקלא קדם נטוריה. ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג דעמלק כל מלכיא יזרון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתא. מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת נסב יתך בעיצה דיצטליב ברישך דאת זוגא לכנשתא דציון סבירא אמרת אתרוגא דיצטליב ברישי לא יכילנא די עלי אתוכל עמיא כולהון למיסב מן איבי לשבחא קדם פתת אכא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא. דיעלי אמרין שושן ושמהה. ועוד די אנא שותף עם אתרוגא. צווח בלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דבורא מניקתא דרבקה קבורה תחותי. קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי. דומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילן לקבלי. שמעו מיני אמר ארזא זקופו יתיה להמן רשיעא ולעסרא בנוי עלי

על זקיפא די אתקין לנפשיה: ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין. צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי: ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכת' ית ביתי' דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על בייתיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכ' ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה למעבר' ית בישתא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכ': ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסד' ורחמין קדמוי וכשר פתגמ' קדם מלכא ותקנ' אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגראת' מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתו בכל מדינתא דמלכא: כי מטול דהיך אנא יכילא למיחמי בבישתא די תערעית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הוא אנת סרחת מן שירוי' דשאלתיך ואמרת ליך מן הידי אומא איתיך אעביד מינך מלכין ושליטין ומן הידי זרעיתא אעבוד מנהון הגמונים ופולי מרכין ואמרת לי לית חכימא אנא דידעא אבא ואימא מייתין וטלייתא זעירתא שבקון יתי. והשתא הא כ תה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על צליבא על דפשט אידיהו ביהודאי: ואתם ואתן כתבו על יהודאה כד שפיר בעיניכון בשמי' דמלכא והותמו בעזקתי' דמלכ' מטול דכתבא דאתכתבא בשמיה דמלכא ומהתחתים בעזקתיה דמלכא לא בטיל: ויקראו ואתקריאו ספרוי דמלכא בזמנא ההיא בירחא תליתאה די הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב ככל מה די פקיד מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל רברבנוי ועל שלטונוי דמדינת' דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועשרין ושב' מדינת מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנא ועל יהודאי היך כתביהון והיך לשניהון: ויכתוב וכתב בשמיה דמלכא אחשורו' וחתום בעזקתי דמלכ' ואשהדרין איגראה' ביד רהטי' בכוכוותא רוכבי רכשא ערטילי בני רמכיא: אשר די ייהב מלכא ליהוד' דאית בכל קרתא וקרתא למיתכנשא ולמיקם על נפשיהון למשיציא ולמקטל ולמובדא ית כל חלותא עמא ומדינתא די מעיקין יתהון טפליא ונשיא ואף בתיהון ועובדיהון ניכזהון: ביום ביומא חדא כולהון מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר לירחא תרי עסר דהוא ירחא דאדר: פתשגן פירוש כתבא ודיטגמא אתפרסמת מלכא אחשורוש שדר אגראתא על יתבי ימא ויבשתא ועל ארכוני מאחוואי ועל רברבני ועל חילותא די דיירון בכל ארעא. שלמכון יסגא. כתבא כתביה למחזייא לכון רבו מטו' די בעממין סגיאן שליטית ועל יתבי ימא ויבשת אמליכות וביה במלכותא לא נתרברב אלא ברוחא ניחתא ומכיכותא נהלך כל יומין ובשלמא סגיאה למשויא יתכון שלמא

סגי

באור

מרדכי, כי גם חרבונה, שהיה מתחלה שונא את מרדכי השלים עמו, לאבד את המן. פתשגרי. שר צבא המלחמה. אבא סבי. אני זקני. כפריע. במהרה. דבר המדתא וכו'. המן בן המדתא, ועלה עתה אל בית הקין של בן פנדירא, והטעם, שיתלה על העץ כין עלי גינת ביתן המלך, לאכסנדריא. לשון יון (עקסעדרא), ובל"א (זאממערהויז, זאאל). דבר פנדירא. שם איש. קוצרא אנא. גידולי קצר. אדרא. אדרבה. למפרע שטרא דעובדיה נביאה. רומז על הנס, אשר נעשה לאחאת עובדיה הנביא בזמן (מלכים ב' ד' א' וכו'). דיקלא. תמר, ובלשון יון (דאקטילאָס), ובל"א (דאטטעלבוים). ישר חילך. יישר כחך, כי כן דברת. סבירא. רצויה ומקובלת. אסא. הדס. בלוטא. לשון ערב: בלוט, ובל"א (אייכע). בוטמא. הוא העץ הנקרא (לינדע) בל"א. רומנא. רמון.

ויאמר המלך אחשורוש לאסתר. סרחת. חטאת. הגמונים. לשון יון (הֵגעמאָן), ובל"א (שטאטטהאלטער, פאָרשטעהער). ופולימרכין. לשון יון (פאָלעמַרכוס) ובל"א העערפיהרער, קריגסהויפטמאן).

ויכתוב בשם המלך. ערטילי. האחשתרנים (אסתר ח' יו"ד). בני רמכיא. בני הרמכים (שם).

פתשגן הכתב. ארכוני, לשון יון (אַרכאָן), ובל"א (שטאטטהאלטער, פירסט). ומכיכותא. בענוה ובשפלות רוח.

למתגרא

סגי • וכל ודיירין תחות מלכותי וכל דצבי למתרא בימא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא ובין לישנא ללשנא חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא • כדין כתבית למחוייא לכון על תמימותן וקשיטותן דהנון דחימין לכל עממיא ומוקרין לכל מלכיא ועבדין טבעם כל שליטני ארעא • ואית גוברין דמקרבין למלכותא • ומלכותא אתמסרת בידיהון • ובנכליהון ובשקרותיהון אטעיין ית מלכותא וכהבו ית אגראתא דלא הקנין קדם שמיא • ואף בבני אנש בישין • ועל מלכותא הינון קשיין והוא שאילתא דשאילו מן מלכא ניקטלון גוברין צדיקין ודמא זכיא סגיאה נשפכון. כד בישתא לא עבדו ודינא דקטלא לא הוו חייבין ואתהון הינון גוברין צדיקין • אסהר די משבחא בכל הדרא ומרדכי דחכים בכל חוכמתא ומימא לא אשתכחית כהון ולא באומתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא אחריתא שאיל מני ואנא לא הויתי ירע דיהודאי שאיל מיני דמקריין בנין למרי כולא די היא ברא שמיא וארעא ובמלכוון רברבין ותקיפין מיני דבר יתון וית אבההון. מטול אוף דהמן בר המדתא מהנדיא הוה ומן זרעיה דבית עמלק הוה ואתא לותן וחזא מינן טבתא רבתא ושבהא סגיאה ורבותא ורבינן יתיה (ויקרינון יתיה) וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימיניה דמלכא הוא יתיב והוא לא ידע למסוברא ית יקריה אוף לא למקבלא מלכותא. אלא הוא מהרהר בליביה למקטל ית מלכא ולמיסב מיניה ית מלכותא מטול דהמן בר המדתא צלבינן יתיה וכל דהוי שוי אסקינן ברישיה. ומן דברא שמיא וארעא אסיק מחשבתיה ברישיה: הרצים רהטיא רוכבי רוכסא ושליטני נפקו טרירין ודחיפין בגזרתיה דמלכא ודיטגמא איתפרסמת בשושן בירתא: ומרדכי ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא וחורי והמניכא די רבתא וגלימא דבוץ וארגוון טב וקרתא דשושן ברחא וחדיא: ליהודים ליהודאי הוות נהורא וחדותא ודיצא ויקרא: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל קרתא וקרתא אתר די פתגמוי דמלכא וגזירתיה מטון חדוותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומא טבי וסגיאין מן עממי דארעא מתגיירין מטול דנפל דחלת יהודאי עילוהון: ובשנים ובתרי עסר ירחא הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטיין פתגמוי דמלכא וגזרתיה למתעברא ביום די סברו בעלי דבביהון ד הודאי למישלט בהון ביה ביומא אתהפיכו יהודאי ושליטו בסנאיהון: נקהלו ואתכנשו יהודאין בקיריהון בכל מדינתיה דמלכא אחשוורוש למפשט ידיהון למקטול לאנשי דבעו בישתהון וגבר לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל עממיא. וכל וכל שליטני מדינתא ומגסטרגי ודברבניא ועבדי עיבידתא די למלכא משבחין ית יהודאי מטול דנפלת אימתיה דמרדכי עילויהון: כי גדול מטול דתקיף מרדכי בביתיה דמלכא ושמעיה אזיל בכולהון מרינתא מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף: ויכו וקטילו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחתא דחרבא ודקטלא ודשיציא ועברו אוף בסנאיהון היך צביוני נפשיהון וכרעותיהון: ובשושן ובשוש בירתא קטילו יהודאין וגמרו חמש מאה גוברין: ואת וית עשרתי בנוי דהמן בר המדתא דהוי מעיק ליהודאין קטלו ובביזתא לא

אושיטו ית אידיהון: ביום ביומא ההוא על מנייניא דקטיליא בשושן בירתא קדם מלכא:

חסרים כאן שני פסוקים ומתחלתים בתרגום יען על קלף ואין בהם שינוי מתרגום הראשון ואין תועלת ועיין שם

ואמר מלכא למתעבדא כדין ודיטגמא איתפרשת בשושן המן אצטליב על תלת אמין פרשנדתא רחיק מיניה אמתא חרא: פרשנדת׳ אצטליב על תלת אמין דלפון רחיק מיניה אמת׳ חרא: דלפון אצטליב על תלת אמה׳ אספת׳ רחיק מיניה אמת׳ חרא: אספת׳ אצטליב על תלת אמתא פורת׳ רחיק מיניה אמת׳ חרא: פורת׳ אצטליב על תלת אמתא אדליא רחיק מיניה אמת׳ חרא: אדלי׳ אצטליב על תלת אמין ארידתא רחיק מיניה אמתא חרא: ארידתא אצטליב על תלת אמין פרמשתא רחיק מיניה אמתא חדא: פרמשתא אצטליב על תלת אמין אריסי רחוק מיניה אמת׳ חדא: אריסי אצטליב על תלת אמין ארידי רחיק מיניה אמת׳ חדא: ארידי אצטליב על תלת אמין ויזתא רחיק מיניה אמת׳ חדא: ויזת׳ אצטליב על תלת אמין די הוא עשיראה וית עשרתי בנוי דהמן אצטליבו על צליב׳: והות צליבא משקעא בארעא תלת אמין. וכריה הוה רחיק מן ארעא תלת אמין: והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין: והינון צליבין ברישיה הרי ככום דכלוהון חמשין אמין: ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי דצליבין על צליב׳ עני מרדכי ואמר להמן את השבת למעבד בישת׳ לעמא בית ישראל וידע סתימאה וגילאת׳ אסיק מחשבתך ברישך. את בעית למקטל יתן ולשציא יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמי׳ והשתא עבדינן עמך ולבנך טבת׳ וצליבנן יתך ובנייך תחות כנפך: ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן בירנת׳ תוב ביומא ארבעת עשר לירח׳ דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון: ושאר ושארא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתגאו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמש׳ אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואילו הנון גוברין דקטלו יהודאי בשושן הנון, סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מיכאן ועד דקליל יומין כדון קטלינן לכון וטרפינון בניכון לארעא: ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חרוותא ומשקיא: והיהודים ויהודאי די הוו בשושן איתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנידו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדוותא למשקיא: על כן מטול הכין יהודאי די הוו בכפרוניא די יתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדוותא ומשקי׳ ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה: ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר איגראתא על כולון יהודאי דאית בכולו מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחוקיא: לקיים למקיימא גזירתא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא: כימים כיומיא היך די אתניחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון ובירחא די אתהפוך להון מן עקתא לחדוותא

באור

למתגרא. לעשות סחורה. טנעס. מצות המלך. מהנדיא. מארץ (אינדיען). וכל דהוה שוי. מה שהיה ראוי לו.
הרצים רוכבי הרכש. ריכסא. הרכש (אסתר ח׳ יו״ד).
ומרדכי יצא. והמניכא די דהבא. רביד הזהב (ראשית מ״א מ״ב). וגלימא. בגד ארוך, ובל״א (מאנטעל). דבוץ, הוא הפשתן היקר, הנקרא בלשון בשדים בוץ, ובלשון יון (ביססאס), והיא מלת בוץ, בחילוף אותיות השוים, ובלשון עבר שש.
וכל שרי המדינות. ומגסטרגי. לשון רומי (מאגיסטער), ובל״א (שטאטטהאלטער, הויפטמאן).
ביום ההוא בא. בשושן בירתא קדם מלכא וגו׳. פה חסרים שני פסוקים.
ויאמר המלך להעשות. וכריה. המשענת, אשר היה העץ עומד עליה, על משענתו (שמות כ״א י״ט) תרגום אונקלוס: על בוריה.
ושאר היהודים. וטרפינון, ונשליכם. על כן היהודים הפרזים. בקירוי דקיקתא. בערים הקטנות.

כימים

לחדוותא וטן אכילא ליומא טבא למהוי עבדין יתהון יומתא דמשקיא וחדוותא ומשדירין מגן ודורנון גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכיניא: וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי בגינהון: כי מטול דהמן בר המדתא דמזרעא אגג מעיקנהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתהון צבע פיסא דמא מילתא הוא ערבא לשנשיהון ולמשיציא יתהון וכד חזו לבלריא דמלכא דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסת' עברא על מה דכתי' באורי' לא תבית נבילתיה על צליבא ענת אסתר ואמרין לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גיבעונאי הוון בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא דסערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הוון שיתא ירחי וכד הוון דבית ישרא' סלקין נתחזון בית מקדשא הוון אמרין לון עממיא למא אילין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון אידיה בגיורי גיבעונאי וקטל יתהון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא: ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה ברישיה סלקת וצליב' יתיה וית בנוי על צליבא: על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האילין פוריא על שום פייסא ועקתא דארעיתהון כדין כתיב ומפרש באיגראתא הרא מה דחזו אבהתנא למקבע יומיא על ניסיא דעבד להון מריה דשמיא ומטול הכין עבדו דידעון בניהון על כדין מה דערע יתהון: קימו קיימו עילאי מה דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל גיוריא די מיתוספין עליהון דלא יפסקו למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין היך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא: והיומים ויומיא האילין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא יספון ולא יפסקון מגו בניהון: ותכתיב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאי ית כל תיקפא למקיימיה ית איגרתא דפוריא הרין תניינות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתיה: וישלח ושדר איגראתא על כולון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא ודקושטא: לקיים למקיימא ית יומהא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשיהון ועל בניהון מילי דצומהא וצולתהון: ומאמר ומימרא דאסתר אתקיי' מילי דיומיא האילין ואיתכתב בסיפרא דמגילתא: וישם ושוי מלכא אחשורוש תמהא על דיירי ארעא וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתא שוי יתהון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתהון כולון אומתא וכולון מלכותא ושוי תמה על ארעא ועל תגארי ימא: וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרסאי: כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמל' אחשורו' גיזבר' וכבא דיהודאי רב על כל עממיא מסוף עלמ' ועד סופיה אשתמע שומעי' וכל מלכי' דחילו מקמיה וכד חמון ליה מזדעזעין מיניה הוא מרדכי דאמתיל למירא דכיא ודמי לכוכב נוגהא דמזהר וזיותן ביני כוכביא ודמי לשפרפר' די נפיק בעידן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסניאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלמא לכל זרעיתיה:

באור

כימים אשר נחו. ודורנין. לשון יון (דארעא), ובל"א (געשענק, גאבע).
כי המן בן המדתא. והפיל פור הוא הגורל (אסתר ט' כ"ד). לבלריא. לשון רומי (ליבעללאריאוס), ובל"א (שריפטגעלעהרטער, שרייבער).
וישם המלך אחשורוש. ושוי מלכא אחשורוש תמהא. וישם המלך אחשורוש מס (אסתר יו"ד א').
כי מרדכי היהודי. גזברא. גבאי ושר האוצר.

לוח ההפטרות ושמות המתרגמים

לפרשת שמות	ר' דוד פרידלענדער	לפרשת כי תשא	ר' משה בר"ד פ"ל
לפרשת וארא	ר' איצק אייכעל	לפרשת ויקהל	ר' אהרן האללע
לפרשת בא	ר' יואל ברי"ל	לפרשת פקודי	הנ"ל
לפרשת בשלח	רמבמ"ן ור' בונם פ"ל	לשבת וראש חודש	ר' דוד פרידלענדר
לפרשת יתרו	ר' דוד פרידלענדער	מחר חודש	ר' אברהם בר"וו פ"ל
לפרשת משפטים	ר' יואל ברי"ל	לפרשת שקלים	ר' אהרן האללע
לפרשת תרומה	ר' אהרן האללע	לפרשת זכור	ר' בונם בר"ד פרידלענדער
לפרשת תצוה	ר' איצק אייכעל	לפרשת פרה	ר' איצק אייכעל
		לפרשת החודש	הנ"ל

מגלת אסתר ר' אהרן האללע וואלפזאהן

יניח ד' שיטין פנויות בלא כתב ויתחיל מתחיל' שיטה חמישית •
(ש"ע י"ד סי' רע"ג ס"א):

א (א) ואלה ברביע׳ (א"ת): (ו) הדור ד' ומל'. (מס"ק), וט"ס הוא כי ה' הם בתו' עם ה"א הידיעה, וכלם מלאים, כמו שמסר הרמ"ה ז"ל בס' מסו' סייג לתו', ולכן הגיה בעל מ"א ה' ומלאים, וצריך לפרש דלא קא מסרה רק דאורייתא לחוד, ויותר נראה להגיה ח' ומל', ומסרה אוף זינך דשאר קריא, הואיל ולא אמרה בפי' באורי', כי גם הנ' דשאר קריא מלאים בכל הספרים: (ז) ויעצמו, כן הוא במ"ג ובמ"ק ויאספו במדבר י"א ל"ב, והרבה כיוצא. (ד"א) רוצה להוסיף כאן מתג זר בוא"ו עם שאחריו דגש, גם עוד מתג אחריו, אף שלא מצאו פה במ"ג ומ"ק, ועל הראשונים אנו מצטערים, וכבר מחקם כלם הא"ת סוף פ' בראשית, וכן לא מצא המתג הזה בספרים מדויקים גם פה גם באלת ויאספו, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (י) נתחכמה, המ"ם נפתח. (א"ת), ובאו' רא"פ יש מתג בנו"ן, וכ"ה באו' עט ספר ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה ובתנ"ך קאליני, אבל במ"ג ד' באו' איננו, וכן איננו בתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תכ"ט, אולם המ"ש במאמר המאריך (בתירוץ חקירה ב') הביאו, גם יהב"י הנקדן בס' עין הקורא הביאו, וכתב עוד שבמקצ' ספרים הנו"ן דגושה בעלילת המתג עכ"ל (ור"ל שהוא דחיק כענין הנגינ' שנמל' הנה עם המתג הזה שאין ביניה' רק קמץ הבי"ת, והוא המין הג' מהדחיק לדעת הרז"ה, ולדעת הראשונים הוא המבטל הד' הנקרא אתי מרחיק), וכן מצאתיו גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט הנו"ן במתג ובדגש, ונכתב שם בגליון במקצת דגש ומתג, עוד כתיב שם כן הוא בשתי' כו"ן בלא דגש רמ"א דגש עכ"ל, אמנם הרז"ה בס' יסוד הניקוד (שער הדגש יסו' כ"א) דחה גם את המתג גם את הדג' ע"ש, ואנכי קיימתי המתג ע"פ מקצת הספרי' המדויקי', לפי שאין בו זרות גדולה כי אין אחריו דגש, גם נוכל לקרות התי"ו בשוא נע, לפי שאין אחריו דגש, אבל בענין הדגש סמכתי על כל הספרים המדויקים הנדפסים שאין בהם דגש בנו"ן, ומה גם שאף יהב"י הנקדן לא קבע בו מסמרות, רק כתב שבמקצת ספרים היא דגושה, ולדעתי דעת הרז"ה נכונה בזה שאין כח במתג להדגיש האות בדין דחיק, ולכן הנו"ן רפוי': ונוסף, ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' [א] ונוסף גם הוא (דין), [ב] ונוסף על נחלת המטה (במדבר ל"ו ג'), [ג] יש מפזר ונוסף עוד (משלי י"א כ"ד), בתרא' קמץ וכו'. (מס"ג): ונלחם, ה' פתחין וסי' וכו'. (מס"ג), אין בתו' רק דין: (יא) ענתו, ב' וחס', תמר. (מס"ק), ור"ל הב' הוא גבי תמר (שמואל ב' י"ג ל"ב): מסכנות, ל' מל'. (מס"ק), נ"ל בתו', כי יש עוד בו ב' בד"ה והם ג"כ מלאים: פתם, ל' וחסר, (מס"ק): רעמסס, במסרה קטנה כתיב עליו לית רפי, פירוש שהמ"ם בשוא נח לפי שהעי"ן נפתח, וכמ"ש ן' עזרא ושאר רעמסס בשני שואין, כמ"ש בסוף פ' ויגש (בראשית מ"ז י"א), וכן כתב בעל רב פעלים, את פתם ואת רַעַמְסֵס (דין), הרי"ש והעי"ן פתחין והסמ"ך ברו' ע"מ שַׁעַטְנֵז (ויקרא י"ט י"ט ודברים כ"ב י"א), אבל בארץ רַעְמְסֵס (בראשית מ"ז י"א), מֵרַעְמְסֵס סכתה (לקמן י"ב ל"ז), על משקל תַּחְפַּנְחֵס (מלכים א' י"א כ'). (מ"ש), ויש כאן מתג תחת הרי"ש כמשפטו לבא בתנועה השלישית ממקום הנגינה, אבל באותן שהעי"ן והמ"ם בשוא שאז השוא הראשון נח והשני נע. אין ברי"ש מתג לפי שלא יבא מתג לפני שוא נח: (יב) ויקצו לית וחסר. (מסרה קטנה), והקבוץ פה הוא תנועה גדולה ובא במקו' השור' אביו וממשיך אחריו וא"ו עי"ן הפעל לכן הנד"י רפה: (יג) ויעבדו, לית וחסר. (מס"ק), כי ראוי להיות יו"ד אחר הבי"ת לסימן בנין הפעיל: (יד) וימררו, הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו. (מ"ש), אבל בכל הספרי' המדויקים שלפני היא בח"פ, וכ"ה באו' רא"פ שהדפי' כמו שמצא במ"ג ובמ"ק, וראיתי כי הא"ת לא הגיה זה: (טו) למילדת, הלמ"ד במת"ג בספרי' מדויקי' וכ"כ בעל קונ' ד"א ז"ל הנעוא כמו וידברו וישלחו הובא בשיח יצחק ד' ס"ה ע"ב סי' ג' עכ"ל: (טז) העבריות, ד' ג' חס' וא' מלא וסי' וכו', ד ן מלא וכו'. (מס"ג) וכל' בעניני': (יז) ותיראן, לית וכתוב כן. (מס"ק), ר"ל בנו"ן פשוטה וקמץ תחתי' ושרשו ירא, וצריך הקורא להאריך בחירק של התי"ו כי היא תנועה גדולה וממשכת אחריה יו"ד השרש, והרי"ש בסגול והא"לף נחה, ויש לגעו' באותן הקוראים החירק בקטיפה וקוראים כאלו כתיב וַתִּרְאֶן, ואז המלה משרש ראה, ואין כן כוונת הפסוק: המילדת, במקרא גדול' מסור כאן לית וחסר, וטעות הוא כי כולם חסרים וכן כתיב בהעתק הלוי וכן במסורת כתיב יד נמסר דלית חסר הַמִּי וְלַמִּי, וגם הרמ"ה כתב המילדת למילדת כולהון חסרים ימ"ש, ועם כי דבריו נאמנו מאד, עכ"ז לא קכד על המדפיס אסרה זאת כדרכיו, במה שתלה הטעות במלת וחסר, ובאמת עיקר הטעות הוא במל' לית, כוונת לית וחסר המורגל בספרי המסורה, הוא הודעה על ב' דברים, א' שהמלה הזאת איננה כתובה עוד בתנ"ך, ב' כי פה היא חסרה, לא כן לית חסר הנמצא בספרי המסורה שהכוונה היא להודיע שרק פה המלה הזאת חסרה ולא נמצאת עוד חסרה, אבל מלאה נמצאת עוד פעמים רבות, ולפ"ז במסרה זאת מקום הטעות הוא במלת לית, כי באמת יש עוד ב' פעמים המילדת בפ' זאת, אמנם במלת וחסר לא בא להודיע רק שכאן הוא חסר, ולא בא להוכיח האחרים מהם מלאים, כי לפי טעותה לא נמצאת עוד מלה זאת במקרא: (יח) למילדת ויאמר להם, בדל"ת ובה"א זקף קטן. א"ת: (יט) המצרית, ל' וחסר. מס"ק: חיות, ל' רפי. מס"ק, ר"ל שהיוד רפי בעבור שהחי"ת קמוצה, ושאר החי"ת פתוחה והיוד דגושה: תבוא אלהן, הדין לחוד כתיב אלהן חסר יוד ושאר אורייתא כולהון מלאים. מנחת שי, ומשמע מלשונו כי בנ"כ יש עוד חסרים, וליתא כי במס"ג נמסר אליהן, ה' ד' מלאים וא' חסר וכו'. ומנחה ביניהם כ' בנ"כ, שמעות מוכיח דלית חסר בכולא קריא רק דין: (כ) וירב, היוד בחירק והרי זה טעות גדול ונראה קטן כי הקורא וירב בצירי היוד כמו וייטב אלהים נמצא אומר שהעם הרבה לזולתו כמו ויפר את עמו מאד תהלים ק"ה כ"ד, שהוא פועל יוצא ור"ל שהש"י הפרה את עמו ואין זאת כוונת הפסוק פה אבל הקורא וירב בחירק היוד הוא אומר שהעם עצמו רבה ופרה וזהו האמת המכוון פה. א"ת, ואחרי ההכנעה הראוי' אל מעלת גודל חכמתו אומר אני כי לא השגיח פה בכף מאזנים כל עיקר במה ששקל מלת וירב ע"מ וייטב, והם מגזרות מתחלפות, כי וייטב הוא מגזרת נחי פ"א יוד ובא הצירי ביוד האית"ן להמשיך עוד יוד נחה שהיא פ"א הפעל והוא מבנין הפעיל, ובקל בא האית"ן בחירק גדול מושך יוד להמשיך יוד השרש, משא"כ וירב שרשו רבה מנחי למ"ד ה"א, ומשפטו וַיִּרְבֶּה, רק בבואו עם ואו ההיפך תסוב הנגינה מן הבית אל היוד, להיותה מלעיל, ונשאר הסגול לבדו בלי נגינה, ולפי שהוא תנועה קטנה אין בו כח להמשיך אחריו הא נחה, לכן נשמטה הה"א וסגול הבית נעתק אל הריש, לפי שלא תבוא שום תנועה באות אחרונה מהמלה בלתי הקמץ לבדו, והנה וַיִּרֶב על משקל וַיִּפֶן הראוי בתשלומו וַיִּפְנֶה ואין חילוק בין אם היוד בחירק או בצירי תמיד הוא מהקל ואף כי לא מצאנוה בצירי, והנה תיו האית"ן תבוא על הרוב בצירי כמו וַתֵּרֶב משאת בנימן בראשית מ"ג ל"ד, אל תֵּפֶן אל מנחתם במדבר ט"ז ט"ו והמה מהקל, אמנם בבנין הפעיל יבוא האית"ן בסגול כמו וַיֶּפֶן זנב אל זנב שופטים ט"ו ד', ולכן מאד יפלא בעיני על אשר הביא לו לראיה שמלת וַיֵּרֶב בצירי הוא מההפעיל מן מלת וַיֶּפֶר שהוא בסגול, אמנם בעיקר הדבר האמת אתו שהיוד בחירק כי לא מצאנוה בנחי למ"ד ה"א בצירי רק בחיו או בבנין האיתן, גם כי כן הוא בכל הספרים המדויקים, וכ"כ בעל מנחת שי, וכן משמע קצת לשון הרמ"ה ז"ל שכתב והעוף ירב בארץ חד יוד כתיב ודכותי' וירב העם עכ"ל: ויעצמו, בחולם של רא"פ יש מתג בוי"ו וגם ביוד, וכבר כתבתי במלת ויעצמו הראשון שאין כן בכל הספרים המדויקים, ולכן הסירותיו: (כא) כי־יראו, השמטתי המתג שבמלת כי שבאו' רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו באו' עט ספר, אף שם נשמט בטעו' גם הנ': בתים, כתבו המדקדקי' שהדגש באלת בתים להפריד בינו ובין ואשיתהו בתה ושעיה ה' ו', שהוא ענין שממה לכך לא אמרו בתים בתיו רפה. מ"ש: (כב) הבת, הבית בדגש. מ"ש, ובמס"ג במס' ד' ודגש וסי' וכו' עכ"ל, ור"ל שהה"א פתוחה לסי' הידועה, והבית דגושה, ונ"ל ד' דגש, כי נמצא הבת תשעים בראשית י"ז י"ז, שהה"א בח"פ והבית רפוי', כי היא לסי' התמה, והג' האחרים הם בנ"כ: הילוד, ב' ומלאים וסי' וכו'. מס"ג, והב' הוא בשמואל ב' י"ב י"ד:

ב (ב) כי טוב הוא, הסופרים מדפיסים ויקרוב נאו נהגו לכתוב הטית רבתי, אמנם בתקוני סופרים ובס"ת הישנים גם בס"ת שכתב מורי מהר"י זצ"ל לעצמו אין הטית רבתי, ובמסורה ריש פ' בראשית נמסרו אותיות גדולות שבתנ"ך ומייתי, ט יסר מעלי שבטו איוב ט' ל"ד, ובריש ד"ה נמסרו ג"כ ומייתי ט טוב שם משמן קהלת ז' א', ובסיף ספר הכוונות

הכוונת להר"י ז"ל קא מכוי נ"כ אותיות הגדולות ומקצת אותיות הקטנות
עד אות זי"ן, ומייתי התם כמו ט זכר מעלי שבטו, וע"ש מילתא בטעמא
על כל א' וא', מ"מ כל הני דלעיל מסכימים דהך ט דעניגא אינו בכלל
אותיות הגדולות, וענין אותיות הגדולות נרמזו בזוהר בדוכתי טובא, וכו"א
סוף שיר השירים אמרו אית אלפא ביתא דאתוון עילאין רברבן ואית אלפא
ביתא דאתוון דקיקין כו' יע"ש ומ"ש בסוף ענין זה, והא לך אותיו' הקטנות
והגדולות שבתורה כפי שמצאתי בתקוני סופרים המובהקים שזכרתי
בהקדמתי שנדפסו ע"פ הגה' הרב ז"ל וכן נמצאו במקרא גדול ד' בומברגי
והרב ז"ל שעשה הגהתו על מ"ג דפוס זה והניחן כמו שהן סתמו כפירושו שכן
נכון, וגם מזה אל תנח ידי ואשגיח לפניך גם שאר אותיו' הקטנו' והגדולו'
שמצאתי בשאר ספרים והרב ז"ל חולק עליהן, ולא רפא ידי לכתוב מה שנזכר
מהן בזוהר ומדרשים ומס' סופרים ושאר ספרים, וזה החלי בקטנות: א,
ויקרא דריש סיפרא, זוהר ח"א דף רלד ע"ב וכו': ה, בהבראם (בראשי'
ב ד), זוהר ח"א דף כה ע"א וכו': י, תשי (דברים ל"ב י"ח), ובריבה
ויקרא פ' כ"ג ובמדבר פ' ט אמרו תשי יוד זעירא ולית נקרי' כוותיה כו',
וכ"ה בתנחומא פרשת נשא, והכי איתא במס' סופרים (פ"ט ה"ז) וכו':
כ, ולבכתה (בראשית כג ב): ו, על מוקדה (ויקרא ו ב): ק, קצתי
בחיי (בראשית כז מו), שו הן אותיות קטנות שבתורה שאין עליהן חולק,
אך מ"ש נראה מסורה רבתי מ ממרים הייתם, ולא פירשו איזה מהן כי ג'
הן בתורה (דברים ט ז) ושם (ט כד) ושם (ל"א כ"ז), ובמס"ק נמסר על
הך מציעתא: ק, לשמצה בקמיהם (שמות לב כה): ר, ראשית בכורי
אדמתך גם זה לא נתפרש, כי ב' הן בתורה (שמו' כג יט) ושם (ל"ד כ"ו),
ובמס"ק נמסר על הך בתרא, עמ"ש הרב ז"ל על כל אחת וא' במקומו, גם
מ"ש במסו' זו, את בריתי שלו' (במדב' כה יב) עמ"ש הרב ז"ל שם וכו' (עוד
אחרי' בענין הוא"ו של לשוא נפשו (תהלי' כד ד), ולא העתקתי דבריו בזה,
שאין כאן מקומו', וכת' עוד אח"ז) ועתה אשובה ואראה לכא' אותיו' הגדולו'
שבתור': ב, בראשית דריש סיפרא עמ"ש במקומו: ג והתגלח, (ויקרא
יג לג): ד, ה' אחד (דברים ו ד) בזוהר חלק ב (דף קס ע"ב) וחלק
ג' (ד' רל"ו ע"ב) ורעי' מהימני' (דף רכח ע"א) אמרו ע, דשמע, ד, דאחד
מאתוון רברבן כו': ה, הלה' תגמלו זאת (דברים ל"ב ו) עמ"ש במקומו:
ו, כל הלך על גחון (ויקרא יא מב), במס' סופרים פ"ט (ה"ב) אמרו
ויו דגחון צריך להיות זקוף כו', עמ"ש הרב ז"ל שם וכו', ובמסורה ר"פ
בראשית מפיק ו דגחון ומעייל ו דויזתא (אסתר ט ט), ובריש מסורה
רבתי מפיק הך ו דויזתא ומעייל ו דגחון, אך בספרים מדויקים שני
הווי"ן גדולות: י, ועתה יגדל נא (במדבר יד יז), זוהר חדש ש"ה
וכן צ"ל במס' סופרים פ"ט ה"ז כי ט"ס יש שם בספרי הדפוס: ל, וישלכם
(דברים כט כז), במס' סופרים (פ"ט ה"ה) למ"ד דוישלכם צריך שיהא
ארוך כו': נ, נצר חסד (שמות לד ז) כו': ן, ויקרב משה את משפטן
(במדבר כז ה): ע, שמע ישראל (דברים ו ד) וכמ"ש לעיל גבי
אות ד: ר, לאל אחר (שמות ל"ד יד) וכו': אלו הן אותיות הגדולות
שבתורה כפי תקון סופרים ומקרא גדולה שעשה הרב ז"ל הגהתו עלי' וכולן
הניחן כמות שהן וכן נכון: אך מה שמצאתי עוד אותיות גדולות במסורה
ובמ"ג הנזכר: ז, הכזונה יעשה את אחותנו (בראשית לד לא): ל,
והכח והלטאה (ויקרא יא ל): ם, בני שלשים (בראשית נ כג): ף,
ובהעטיף (שם ל מב): ת, תמים תהיה (דברים יח יג) וכו', ועל
כולן כתב הרב ז"ל בכל א' וא' במקומו שאין אלו האותיות גדולות, וכן הוא
בתקוני סופרים המובהקים שזכרתי: עוד מצאתי א רבתי אשריך ישראל
(דברים לג כט) וכו', גם מצאתי בקצת ספרים צ, הצור תמים (שם
לב ד) רבתי, וכן הוא בשאר דפוס וויניציא ובאסילאה ונמסר במס"ק
הנד"י רבתי, אך במסורת שזכרתי ותקוני סופרים לא נמצא כן, ודע
שהרמב"ם ז"ל כתב בפ"ז מהל' ס"ת (הלכה ח) וז"ל ויזהר באותיו' הגדולות
והקטנות כו', ובסיים (שם ה"ט) כל הדברי' האלו לא נאמרו אלא למצוה
מן המובחר ואם שינה כו' הרי זה ספר כשר, ובהגמי"י שם כתב אין לשנות
אות מחבירו לא לגדלו ולא להקטינו זולתי המקובלים לבעלי המסורה להיו'
גדולות אוקטנות עכ"ל, וכתב בשו"ת מהר"י מינץ (סי' טז) וז"ל ע"ד
ס"ת שאין כתובין בה אותיות הגדולו' והקטנות כמו שהן בס"ת שלנו, הנה
הרמב"ם כתב דצריך ליזהר בהן למצוה ולא לעכב בדיעבד וכ"כ על התגין,
ואתא במקו' שיש ס"ת כתובה כתקונה בתגין ואותיות גדולו' וקטנו' פסולין,
דקשיב לבהקלה, ואיני מכשיר אלא במקום שאין ס"ת אחרת העשויה
כהלכה דאז חשיב דיעבד וכשר, אבל במקום שיש ס"ת כתקונה לא, וכ"ש אנו

למה נכני' עצמנו בספק פסול ועל כה"ג נאמ' בהיותך טוב כו' עכ"ל:
(מכתב מאליהו), האריכתי בזה והבאתי' כולם פה, ולא אצטרך עוד להאריך
במקומו של כל א' וא' רק להעיר עליו ולהגיד משפטו בקוצ' דברים, כי
אסמוך על מה שכתבתי פה, ועל הטי"ת שבכאן כתב מ"ש כי טוב הוא,
בהעתק ספר תורה ט' רבתי, ולא ראיתיזה כ"א בנוסח א' כתיב יד משפא
בית"א רבתי משונ' מנוסח מסור' שלנו עכ"ל, וכן בחומש רא"פ שנדפ' יע"פ
נוסחאות המ"ג והמ"ק שהגיהם הא"ת אינגו גדולה, לכן הכי נקיטינן:
(ג) ולא, במקף. (א"ת), ולשון מ"ש ולא־יכלה, מקף באמצע בכל
הספרים ובלי מ זריך גמלא ולא במקצת ספרים עכ"ל, ואולי כוונתו על
המרכ' אשר בה במקר' גדול ד' באזיל' ואיננה מוקפת שם, או אפשר כוונתו
על המתג הנמצ' בה בשאר ספרים מדויקים, אף שהיא מוקפת שם, ובאו
ב' מתגים רצופים שלא כמשפט, לכן מחק הא', כי גם המתג נקר' אצלו
מאריך בהרבה מקומות, ובאו' עט ספר בשמט השני, ואיננו נכון, שהוא
כדינו לפני שוא נע, ואנכי עזבתי הא' שהו' לדעתי מכלל המחקים אצל
הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן לא הוצרך למתקו פה, ולא הוצרך להגיה רק
שמלת ולא מוקפת: הצפינו, הנד"י דגושה בכל הספרים המדויקים
ובהללי וכ"כ הרי"ץ גאנה ז"ל וכ"כ רד"ק בשרשו וגם במסרה אמרו, ג' מלין
דגשין ורפין מתחלפין וסי' הצפינו, מקדש אדני (להלן ט"ו י"ז), משתו
עיני (שופטים ט"ז כ"ח), פד"ת סימן ע"כ, ופירוש מתחלפין כי בשלשת
המלות האלו היה ראוי להיות רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאה השני'
דגוש' והשלישי' רפה, ורא"ב"ע ז"ל כתב ולא נדגש כד"י הצפינו וכו' ולא נהיר'י
א"ת, ומ"ש כתב ואומר אני כי טעה המדפי' וצ"ל ונדגש כד"י וזה פשוט וברור
מתוך דבריו ובעל א"ת אי הוה שפיל לסיפיה דלישנ' הוה נהיר' ליה עכ"ל,
והנה כבר הגיהו בחומשים ד' אמשטרדאם מחדש והדפיסו ונדגש, ואנכי
שמעתי כמדומה מהמדקדק מהור"ר שמואל אפטר מיערשלב ז"ל שמלת ולא
היא סימן שציין בתחל' הפסו', כי כן דרך הרא"ע לרוב בפירושו שלא לציין
רק המלה הראשונה מן הפסו', ולפרש אח"ז כל הפסו', וצ"ל לפניב' נקודו'
אלו (:) המורות על סוף הפסוק, ומלת ולא באותיות גדולות, והמדפיס
הראשון טעה והשמיט ב' הנקודות, והדפיס ולא באותיות קטנו': ותקח־
לו, השמטתי המתג שבתי"ו כי זר הוא בעבור הדגש שאחריו, ובכלל בכל
הנמחקים אצל בעל א"ת סוף פ' בראשית: תבת, חסר יוד בכל הספרים
מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תבת עצי גפר (בראשית ו' י"ד), חסר יוד כתיב,
קנים תעשה את התבה (שם) חסר יוד כתיב וכל לישנ' באורייתא דכות'.
(מ"ש), וכ"כ א"ת תבת, חסר יוד: גמא, הגימ"ל דגושה. (א"ת):
ותחמרה, ה"א הכנוי נחה ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב
ע"ב ד' קטן, ולכן בי"ת בחמר רפויה שאין כאן דין מפיק. (מ"ש):
(ה) הלכת, חסר דחסר, ע"פ המסורה: אמתה, בפ"ק דסוטה
(דף י"ב ע"ב) פליגי ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה
וכו' והכי אית' בשמות רבה ולמאן דדריש בלשון יד היה צריך להיות האל"ף
בפתח והמ"ם דגושה כגירס' רבינו סעדיה וכ"כ מהתרגו' (אונקלו' ויב"ע),
ולמאן דדריש לשון שפחה האל"ף בחטף פתח והמ"ם רפויה כמו שהו' בספרי'
שלנו וכן כתבו רש"י ורא"ב"ע וחזקוני ועיין מזרחי ושרשים. (מ"ש), וכן פי'
הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, כי לפי גרס' שלנו הנפרד אמה, וכן
שרשו, רק שנשמטה ה"א השרש, והנכתבת היא ה"א הנקבה, [ד] ובמקומן
ובכנוים ישתנה הקמץ הא' לא"פ כמשפ', משא"כ לגרס' רבי' סעדיה הנפרד
אַמָּה, ושרשו אמם, והדגש לחסרון אות הכפל, ולא ישתנה הפתח
[ד] במקומן ובכנוים: (ז) ותינק, ל' וכ"כ. (מס"ק), מלא יוד פ"פ
וחסר יו"ד הפעיל: (ח) ותאמר, השלישי במקף. (א"ת):
(ט) היליכי, ל' ומל'. (מס"ק), ור"ל מלא ב' יודי"ן הא' אחר הה"א
שהי' פ"פ, והב' אחר הלמ"ד לסי' הפעיל: והיניקהו, הקו"ף בחירק
בספרים מדוייקי' וכ"כ החזקוני ומנחת כהן וכ"כ גם' בעל הלשון בשרש ינק
היליכי את הילד הזה ומשקלו אכלו והזנקהו לי עכ"ל, וכך הן דברי אבן עזר',
וחסר יוד אחר הנו"ן בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והכי מוכח מגו
מסרה דמסרה ה' מל' בלישן יניקה וסי' כאשר בפרשת וירא ודין לא נמסר
ובמסורת הרמ"ה ז"ל לאו מכללה בלחוד איתמר אלא בפירוש איתמר
ודא היא היניקה בנים שרה (בראשית כ"א ז'), מלא דמל' בתרין יודי"ן
חד קדים לנו"ן וחד בתריה ומסור עליה חמשה מלאים בלישנ' בתרין יודי"ן
תרין מנהון באורייתא' וסימן (א) היניקה בנים שרה, (ב) גמלים
מיניקות (שם ל"ב ט"ו), ושאר בנביאי וכתובי, גמלים מיניקות מלא
בתרין יודי"ן ומלא ואו כתיב, ותמת דברה מינקת רבקה (שם ל"ה ח'),
מלא

מלא יוד קדים לנון וחסר יוד בתראה, והניקהו לי, מלא אד קדים לנון וחסר תרין יודין בתראי כתיב, ותקח האשה הילד ותניקהו, מלא חד יוד קדימ' נקוף כתיב, ועיין עוד מ"ש בפ' האזינו בס"ד. (מ"ש), וכ"כ א"ת והיניקהו, אין יוד אחר הנון והקוף בחירק בכל הספרים עכ"ל: והקח האשה הילד, מטעים ביה אינשי דאמרי את. (מ"ש): (י) ותבאהו, ג' ב' חס' וא' מלא כו'. (מס"ג), ואינך הם בנביאים, ודין הו' חסר יוד אחר הנית: משיתהו, בהעתק ישן משיתהו ירושלמי משתיהו ע"כ, והרמ"ה ז"ל כ' כי מן המים משיתהו, מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה. (מ"ש): (יא) מכה ה' פתחין ר"ל הכף עין הפעל בסגול שנקר' פתח קטן, ונא בנירי הנקר' קמץ קטן), סימן (א) מכה איש עברי (דין), (ב) מכה במטה אשר בידי. (לקמן ז' י"ז), וכו', ואחר בנ"כ. (מס"ג): (יב) כי אין, בס"ס כי בשופר ישר (ר"ל מוכח) לא נמקף. (א"ת): ויטמנהו, מאקתי המתג מן הוא"ו, כי אחריו דגש והג' בכלל בין המחקים ע"י הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איכנו בתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תנ"ט: בחול, ל' פתח. (מס"ק), וזולת דין: (יג) רעך כל אורי' חס'. (מס"ק), ר"ל היוד אחר העין: (יד) ושפט, ל' וחסרות' והשפט (מיכה ז' ג'). (מס"ק): הלהרגני, הלמד רפה וה"א בלא מאריך בס"ס וכן במכלול דף ס"א (ע"א ד' קטן). (מ"ש), ובאו' של רא"פ כדפ' במתג וסמך על המ"ג והמ"ק בעבור שלא מאקו הא"ת, וכאמת הו' בכלל המחקים אשר סוף פ' בראשית, ואף שאין בו זרות, מ"מ דרכו לסמוך על ס"ס ובפרט שהרד"ק כ"כ בפירוש: (טו) והבאנה, ד' כתיב כן ר"ל חסר ואו אחר הנית וחסר יוד אחר האלף וג"ה לבסוף, וסי' (א) ותבאנה אל קרננה (בראשית מ"א כ"א), (ב) ותבאנה ותדלנה (דין), (ג) ותבאנה אל רעואל אביהן (לקמן פסוק י"ח), (ד) פתאם עשיתי ותבאנה (ישעיה מ"ח ג'), וא' ותבואינה נערות אסתר ושריסיה (אסתר ד' ד'), אשר תבאן הנאן (בראשי' ל' ל"ח), ל' כתיב כן וכו'. (מס"ג), ככ"ל: (יז) ויגרשום, בספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומל' והרמ"ה ז"ל כתב מלא ברוב' דנסחי דיקי ואית מקצת מסורות דמסרי ביה לית כותיה וחסר. (מ"ש), ובחלופי ב"א וב"נ שבדפוס במנח' ב"א ויגרשום ב"נ ויגרשום עכ"ל, ואנו נוהגים כב"א, ותימה שלא במנח' ו' הגיעה הזה בכל הספרים המדויקים, גם בעל מ"ש שדרכו תמיד להביא חלופי ב"א וב"נ, בשמע ממני זה, אבל בתנ"ך כ"י ישן על קלף מצבת רמ"ט שבידי יש בו הגעיה הזה ומימין הפתח כנוסח ב"א ממש, וכ"ה במנח' בתנ"ך קאליני אך משמאל הפתח, ועל פיהם העמדתיו גם אני: ויושען, חסר יוד, (א"ת), בספרים מדויקים ובהעתק הללי נמסר עליו לית וחסר יו"ד, וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויקם משה ויושען, מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב וכן כתב בעל מנחת כהן (מנחת שי): (יט) והאמרן ד' כתיב כן. (מס"ק), ר"ל בנו"ן פשוטה וגלא ה"א, אבל ט"ס הו' וצ"ל ג', ו"ס (א) ותאמרן המילד' לפרעה (א' י"ט), (ב) (דין), (ג) ותאמרן הכה שאול (שמואל א' י"ח ז') ואחרא ותאמרנה בנון כפופה וה"א אחריה: (כ) למה זה, הזין דגושה. (א"ת): (כא) ויואל, ז' ב' חסרי' וה' מלאי' ומלעיל. (מס"ק), ונמסר הסי' במס"ג וכולם בנ"ר, ולא במנח' בתורה רק זה והו' מלא: צפרה. חסר וא"ו ומסיר עליה תלתא חסרין וסימן (א) (דין), (ב) ותקח צפרה צר (לקמן ד' כ"ה), (ג) את צפרה אשת משה דוישמע יתרו (פס י"ח ב') ואית דמסרי עליה תרין חסרין ובנוסח' הוא דכולה אורייתא' בנוסחי דיקי חסר ואנו כתיב. (מנחת שי): (כב) גרשם, חד מן ג' דסבירין ותקרא וקרי' ויקר' וסימן מסרתי בפרשת וישב סימן ל"ח (פסוק ג'). (מ"ש), ובמס"ג ד' חסר, וסי' (א) כי אמר גר הייתי בארץ (דין), (ב) ואת שני בניה אשר (לקמן י"ח י"ג) וכו' (ואחרא בנ"כ) עכ"ל פה ובעזרא (א' כ'): (כג) ויהי בימים הרבים) וגו', פרשה פתוחה היא זו וטעה המדפיס שלא עשה פה פיסקא. (א"ת):

ג (א) רעה, בתביר. (א"ת): הרבה, לית וחס' ומלעיל (מס"ק), כמשפט הה"א שבמקום למד בתחלתה: (ב) אכל, חסר כתיב בכל הספרי' ודלא כרד"ק שכתב בשורש אכל שהוא מלא. (א"ת) וז"ל מ"ש אכל כתוב בשרשים שרש אכל בלשון הזה ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא (נחום א' י'), ובא מלא והסנה איננו אכל, ולשון זה הטעה לבעל מכלל יופי שכת' אוכל מלא, אבל במכלול דף פ' (ע"א ד' קטן) בכתב חסר וא"ו וכן הובא בדף רי"ב (ע"ב ד' הנז') בכלל החסרי' וכמו לקח מאת' (מלכים ב' ב' י'), ואחר כך הביא אותם שבאו בוא"ו עם הדגש, וכן הוא בכל הספרי' שלנו בשלש נקודות וחסר, וב"כ בעל המסורת לית וחסר, גם במנחת כהן כתוב חסר וא"ו והכ"ף דגושה, ואב למקרא הרמ"ה ז"ל כתב גם כן והסנה איננו אכל חסר וא"ו כתיב, אחר זמן חשבתי שטעות נפל בשרשים וסבת הטעות היה פסוק שלפניו אכלו כקש יבש מלא והסופר טעה וחשב שמלת מלא מחוברת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך הגיה ובא מלא והסנה וכו', ויש לי ראיה מבעל הלשון שדרכו להעתיק דברי רד"ק וכת' בספרו אכל ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא, והסנה איננו אכל, וזה ברור כמו שחשבתי עכ"ל: (ג) אסרה, לית וחסר. (מס"ק), ר"ל וא"ו עין הפעל, ואעפ"כ הוא"ו נמשכת מן הקמץ כי הוא במקום השורק אביו, וגם יש בו מתג ולכן מאריכין בו: (ד) משה משה, במכילת' דרשב"י (ר"ל בס' הזהר, והוא בח"א דף ק"כ ע"א וע"ב ובח"ג דף קל"ח ע"א ודף קנ"ז ע"ב) בג' שמהן פסק טעמא גם בה' ה' ב"מ משה בגין דקדמאה ובתרא' שלים והמשכיל יבין וידום. בגליון המ"ג), וכן במס"ק פ' וירא אמרו ג' שמות מוכפלים ופסקין, ובגליון המ"ג בשמואל (א' א' י') נמסר ד' שמות מוכפלין ופסקין וכו' עכ"ל, ואינן סותרות זה את זה, כמסו' דמסר' ג' לא חשבה רק שמות דגברי שהם (א) אברהם אברהם (בראשית כ"ב י"א). (ב) יעקב יעקב (שם מ"ו ב'), (ג) שמואל שמואל (שמוא א' ג' י'), וההיא דמסר' ד' חשבה כמו ה' ה' (להלן ל"ד ו'), כללו של דבר שבכולם יש פסיק בין ב' השמות חוץ מן משה משה, וכן נדרש ע"ז בשמות רבה (פרשה ב' סי' ו"ב), ועיין עוד במנ"ש פה ובירמי' (כ"ג ו), ואין רצוני להאריך פה: ובתנ"ך כ"י ישן על קלף מצב' רמ"ט שבידי כתוב בגליון ד' שמות כפולין ופריקין ב"מ משה משה וסימן משה לא פסק כבואתו עכ"ל: (ה) הלם, י"ב וחסרי' (מס"ק), ובמס' הסי' פה במס"ג, ואין בתו' רק ב', דלך לך (בראשי' ט"ז י"ג), ודין, ושאר' בנ"כ, ועיין מ"ש בזה בפ' לך לך: של נעליך, בחו' רא"פ יש מתג במלת של, וכתב בקו' ד"א שכן הוא בכל הספרי' ולא בכ"י, ואולי מפני השוא וכן גן בעדן (שם ב' ח') עכ"ל, והעיד בעצמו שאיננו בכ"י, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף שבידי, גם לא בתנ"ך ד' ברלין תנ"ט (המונה אחד) ולא בחו' עט ספר, ולכן עזבתיו, וכבר הארכתי בזה במל' גן בעדן ע"ש: רגליך, בנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא' דכותיה מלא וכל משנ' תורה חסר יו"ד ונמסור' כל משנה תורה וכתובי' חסר בר מן חד מלא הדם לרגליך דתהלים (ק"י א'), דשמעת מינה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאי', הרמ"ה, ואשכחנא כמו מסרה אחרינא ביהושע ה' (ט"ו) ומסרה א' חסר בליש' וכו' ודא ודא אחת היא. (מ"ש): עומד, דין לחוד מלא ואו באורית', (מ"ש) ובמס"נ מסור ו' מלאי', אבל השאר הם בכתובי': (ו) מהביט, המ"ם במאריך ולא במרכא כי לא נמנה באינך מלין דאית בהון הני תרי טעמי ונמסר ביחזקאל ל"ג (פסוק כ"ה. ועיין שער הנגינות בסוף המקרא גדול'. (רא"ב בקו' הכרעותיו) (ז) ראה. כה"א בסוף, עפ"י המסורה, עיין לעיל (בראשית כ"ו כ"ח: (ח) ולהעלתו, לית וחסר. (מס"ק): הכנעני, השמטתי המתג שתחת הה"א שבחו' רא"פ ונקצת ספרים אחרים, ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ד' ברלין תנ"ט: (י) ועתה לכה, ויקרא רבה פ"א (סי' ה') אמר ר' לעזר ה"א בסוף תיבותא לומר וכו'. (מ"ש), ע"ש עוד: והוצא, לית מלא. (מס"ק), כ"ל לית ומלא. כי איכב' עוד בכל המקר' גם חס', ור"ל מלא ואו אבל חסר יו"ד אחר הצד"י: (יא) האלהים, כ"ה במ"ג ובמ"ק. (ד"א), ולא במתג תחת הה"א: (יב) כי אהיה עמך, מלת כי במאריך (ר"ל מתג) ובמקף ולא"ף אהי' בלא מאריך. (מ"ש), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצב' רמ"ט: בהוציאך, ב' ומלאי', וסי' (א) בהוציאך את העם (דין), (ב) בהוציאך את אבתינו (מלכים א' א' כ"ג). (מס"ג), ור"ל מלא דמלא: והנה בקצת ספרים מדויקים במנח' מתג בה"א שלא כמשפט כי מקומו הוא בצד"י לפני הא"פ, אבל בחו' רא"פ בא כמשפט תחת הצד"י (עם שבקו' ד"א סותר א"ע וכתב בהוציאך, במ"ג ובמ"ק), וכ"ה בתנ"ך ד' ברלין תנ"ט וד' א' שטרדם תס"ה ובקטיני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצבת רמ"ט: תעברון, לית ומלא. (מס"ק), והתי"ו במתג והעין בפתח, ובחו' רא"פ (בהכו' ב' הנדפ' ע"י בנו עם קו' דברי אמת) בדפס העי"ן בק"פ, וטעות גמור הוא, כי לא ינוא ק"פ לפני שוא לעולם, וכ"ה בפתח בכל הספרים: (יג) אבותיכם דין לחוד מלא דמלא באורייתא מלא ואו ומלא יו"ד. מ"ש, וכ"ה במס"ק ובמס"ג, (טו) שמי, השי"ן דגושה, א"ת מדין דחיק: לעלם, י"א חסרים, עיין בפ' תשא (לקמן ל"א י"ז), ודרשו ע"ז בגמרא (פסחים דף נ' ע"א וקדושין דף ע"א ע"א ובמדרש שוחר טוב מזמור פ"ז ובירושלמי דיומא

פ"ג) ועיין במנחת שי: (טז) פקד, חסר ואו, כמ"ש לעיל (בראשית
נ' כ"ד): (יז) הכנעני, אין מתג בה"א כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ'
בראשית, וכמ"ש לעיל (פסוק ח'): (יח) לקלך, ב' חסרוא' מלא.
(מס"ק). וט"ס הוא כי לא נמצאת מלה זאת במקרא רק ב' פעמים, הא'
דין, והב' ישמעון לקלך (להלן ד' ט'), ושניהם חסרים ואו, רק א'
נמצא מקשיבים לקולך (ש"ה ח' י"ג), מלא ואו, וצ"ל רק ב'
חסרי', והכוונה: עלהוא"ו כי היו"ד אחר, למ"ד שני' בלא"ה אין
ענינה להכתב פה, כי היא לשון יחיד: ובאת, ז' נטעם בתי"ו. (נ"ל
המ"ג), כנ"ל, ונמסר הסי' במס"ג (בראשית ו' י"ח), ד' מהם בתורה,
(א) ובאת אל התבה (שם), (ב) דין, (ג) ובאת אל הכהנים
(דברים י"ז ט'), [ד] ובאת אל הכהן (שם כ"ו ג'), והשאר בנביאי',
העבריים, לית מלא בב' יודי"ן. (מס"ק): נקרה, לית כתוב ה"א,
(מס"ק): נלכה, הלמ"ד בשוא פתח. (א"ת): (יט) להלך,
ד' וחסר וסי' וכו' (מס"ג): ביד, הנלע"ד שהיו"ד בקמץ כי בדקתי בכל
הספרים ומצאתי שבכל זמן שהוא מוכרת הוא בקמץ כמו בחוקת היד (ישעי'
ס' י"א, את היד הגדלה (לקמן י"ד ל"א), נתנו יד (ד"ה א' כ"ט כ"ד)
אבל הכה ביד גדליהו (ירמי' מ"א ט'), היד יואב אתך (שמואל ב' י"ד י"ט)
יד אהרן ויד בניו (לקמן כ"ט ט'), הם בפתח לפי שהם סמוכים א"כ זה
הוא קמץ שהוא דומה של היד הגדלה. (רמ"ב בקו' הכרעותיו) ודבריו
נכונים כי השם לא יסמך של התאר שאחריו: (כ) והכיתי את מצרים,
מלא יו"ד קדים לתי"ו וכל אורייתא דנוכחי דיקו דכותא מלא ומסורת עליה
כלהון מלאים ובמסורת אחרת מסר עליה ארבעה מלאים ואית דמסר עלהי
והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא, והכתי את מצרים, והכיתי כל
בכור (לקמן י"ב י"ב), בתראה מלא, ואית דמסר עליה דבתראה לית
כותיה מלא, מכלל דקדמאה חסר והני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא
נינהו דכולהו נוסחי דיקו פליגי עלייהו, הרמ"ה ז"ל. מ"ש: נפלאתי,
ז' חס' וי"ו בליש', וסי' [א] בכל נפלאתי אשר (דין), [ב] אעשה
נפלאת אשר לא נבראו (שם ל"ד י'), וכו'. (מס"ג), ושארא בכתובים:
אעשה, בס"ס העי"ן בשוא לבד א"ת: (כא) חן, במאריך (ר"ל
במרכא), לא בתביר, א"ת: העם, במקף לא במאריך (ר"ל במרכא),
והוא מלעיל כי הה"א בגעיא. א"ת, ור"ל הגעיא שלעיל, ויוצא מן הכלל
כי ראוי להיות בקמץ העי"ן כי הוא מ"ג ולא יבא אחריו נח נראה רק כשתהי'
אצלו הנגינה או מתג במקום הנגינה, ומ"ש במ"ש ומאריך בה"א בספרים
כ"י עכ"ל, ר"ל מתג כי גם הוא נקרא אצלו מאריך: (כב) ומגרת,
הגימ"ל דגושה. א"ת: ושמלת, כל מ"ס קדים למ"ד חס' וכל למ"ד
קדים למ"ס מל' במ"ג וסי' ואולך אתכם וכו' (לא בלו שלמתיכם) (דברי' כ"ט
ד') וכו', (מס"ג), וב' האחרים בכתובים:

ד (א) לא־יאמינו, באו' רא"פ יש פה ב' מתגים רפופים, וכ"ה
גם בשאר ספרי', אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף מש' רמ"ט בשמ' הא',
וכן נכון כי הב' ראוי לקיימו לפני א"פ, וכן השמטתי הא', והוא בכלל
המחקי' ע"י הא"ת סוף פ' בראשית: (ב) מזה בידך, מה זה ק'
והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסי' נמסר במסר'
גדולה ד"ה א' כ"ז י"ב, וגם הרמ"ה ז"ל כתב מזה בידך, חסר ה"א בתר
מ"ם וחדא מלה וק' תרתי, ומסיר עליה מזה כתוב מה זה קרי, ונדרש
בשמות רבה פ"ג (סי' ט"ו), מזה שבידך אתה צריך ללקות וכו'. (מ"ש),
ומן הכתיב דרוש כן: בידך, הבי"ת רפה א"ת: (ג) השליכהו,
מלא ותמוה על המדפים שמסר עליו שהוא מלא והדפיסו חסר. א"ת,
וז"ל מ"ש השליכהו, טעה המדפים שהדפיסו חסר יו"ד שהו' מלא ע"פ
המסורת כמו שנמסר כאן במסורה גדולה וכן מצאו בעל מנחת כהן בפרשת
וישב (בראשי' ל"ז) בכלל המלאים בליש' בתורה וגם פה כתב השליכהו
ארצה לחוד מלא, וישליכהו ארצה חסר וכן הוא בספרים כתובת יד
מדויקים ומה שכתב במסורה גדולה נמכין החסרים השליכהו ארצ' ב' בו לא
שהשליכהו קאי אלא על וישליכהו ופי' ב' בו ר"ל הב' שבפסוק שהו' חסר יו"ד,
וגם הרמ"ה ז"ל כתב בפי' השליכהו ארצה מלא יו"ד כתיב, עוד כתב כל
לשון השלכה דקרי' למ"ד דידיה חירק כל אורייתא' מלא בר מן א' ומנה כל
הכתובים במסורה גדולה שהם שבעה באורייתא' ובתי' ארצה וישליכהו ארצה
כמו שהגהתי, עוד הוסיף וישלכו אתו הבורה דפ' וישב (בראשית ל"ז כ"ד),
והם ח' חסרים בין כולם כמו שכתבתי שם. ע"ש ועיין מ"ש שם:
(ז) הבא, ג' ב' חס' וא' מלא. מס"ק. והמלא הוא בשמואל (א' כ'
מ'): ויוצאה, ב' וחס' יו"ד ובע"ין (הב' הי' בפסוק שאח"ו) מס"ק,
אבל מלאים וא"ו: (ח) האת, ג' חס'. מס"ק, והם ב' בפסוק
זה, והג' האת הזה (לקמן ח' י"ט): לקל, ו' חסר. (מס"ק),
ור"ל בליש', ונמסר הסי' במס"ג (בראשי' כ"ז כ"ב), ואף שבמס"ק
לא מנייני' כ"א על הב', מ"מ שניהם חסרים בפסוק זה, כמו שנמסר
במס"ג הנ"ל, ושו הם הג' והד' מהם: האחרון, מלא וא"ו. א"ת,
בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפו' ישן. מ"ש, והנה יש כאן ב' מתגים
רפופים באו' רא"פ וכן בשאר ספרים מדויקים, ובאו' עטספר נשמט הב',
וגם זה אינו נכון כי המתג שלפני א"פ אינו נדחה לעולם, אבל בתנ"ך כ"י
ישן על קלף משנ' רמ"ט נשמט הא' והו' הנכון, והו' בכלל המחקים ע"פ
הא"ת סוף פ' בראשית: (ט) האתות, כל אורית' האתת כתיב במ"ג
כתיב אתות, וסי' [א] והיה אם לא יאמינו גם דין, [ב] בכל
האתות אשר עשיתי (במדבר י"ד י"א), [ג] ובאתות ובמפתים (דברי' כ"ו
ח'), וא' כתיב אותת ויתן אותת ומפתים (שם ו' כ"ב). מס"ג: ולא
ישמעון לקלך, קדמ' ולא ישמעו לקל, תנין ולא ישמעון לקלך (נ"ל המ"ג:
(י) אנכי, הו' הב' מן הא' שהם מלעי' בלי מס"ק, כמ"ש בפ' בראשי' ג' י':
(יב) והוריתיך, במקרא גדולה כתוב עליו כי בס"א כתיב והוריתך
ונמסר עליו לית וכ"כ עכ"ל, ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים
וגם בהעתק הללי כתוב והוריתיך בשני יודי"ן ואב למסורת הרמ"ה כתב
בהדי' והוריתיך אשר תדבר מלא וא"ו ותרין יודי"ן כתיב מ"ש: (יג)
שלח־נא, בגעיא השי"ן ובמאריך בלמ"ד כ"כ בספרים מדוייקים כ"י,
מ"ש, ולפי דרכו הדפיס הרא"ב בתנ"ך שהדפי' עם מ"ש מרכא תחת
הלמ"ד, ולא יתכן זה כי לפ"ז יהיה פה מרכ' טפח' במלה אחת, כי שנא־
נא מוקפים, ולא נמני' מלה זו במס"ג ביחזקאל (ל"ו כ"ה), בין השמונה
מלין שהם במרכ' טפחא, ואם כוונתו שאין מלת שלא מוקפת לאחריה,
הי' לו להזכיר כן, כיון שבכל הספרים נמצא' מוקפ' לאחריה, ואולי כוונת
המ"ש שהלמ"ד במתג (שקוראו ג"כ מאריך), אבל ג"ז לא יתכן שיהיה מתג
סמוך לנגינ' הטעם, גם לא מצאתי כן בשום ספר, וגם לא בתנ"ך ישן כ"י
על קלף משנ' רמ"ט, גם במ"ג ובמ"ק אינו כן בלי ספק כפי מה שנדפס
באו' רא"פ שהוגה מהם, והא"ת לא הגיה עם שבאו לידו ספרי כ"י מדויקים
ישנים, ולכן לא הלכתי אחריו בזה ולא העמדתי המאריך, רק הגעיא
שנמצ' פה בכל הספרים גם במס"ק נמסר, עם שהרו"ה בס' כ"ה תיבת
המקר' אית ל"א קרא תגר עליהם, אין להשגיח עליו במקום שבא לחלוק
על נוסחו' קדמוניו', ואם זר הו' בעיניו, לא בשביל זה רב כחו לחלוק
על הזרות ההי', כאשר נמצאו זרים רבים ע"פ המסור', אשר מסרו לנו
איש מפי איש ואין מבו' לשכל למצו' להם סבה מספקת, והו' כתב שם
שלא נזכר מהם במסור' דבר, והנה פה נזכר הגעי' הזה במס"ק, ואולי
נמצאו כל הפ"ד געיו' במס"ג כ"י, כי לא נדפסו כל המסורו': (טו)
והוריתי, ב' ומלאים וסי' וכו'. מס"ג, ור"ל מלאים דמלאים:
(טז) והיה הוא, מלעיל. מ"ש וכ"ה במ"ג ובמ"ק כעדות בעל ד"א,
וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט שבידי: יהיה לך, הלמ"ד
דגושה. א"ת: (יח) אלכה, הלמ"ד בשוא פתח. א"ת: (יט)
לך שב, כל אורייתא מלא ודין חסר. מ"ש, ובמס"ג במסר שב, ב' חס'
וסי' (א) לך שב מצרים דין, (ב) שבע פעמים דנעמן עכ"ל, וט"ס
הוא כי אין בכל פרשת נעמן מלת שב לא חסרה ולא מלאה, וצ"ל דאחאב
או דשיהו, והו' במלכים (א' י"ח מ"ג), וכן נמסר שם במס"ק ב' חסר:
(כ) וירכבם, לית חסר. מס"ק, וצ"ל לית וחסר, כי לא נמצאת
עוד במקר': וכאו' רא"פ יש מתג זר בוא"ו, כי אחריו דגש ובשאר ספרים
הוא ביו"ד וגם הוא זר, כי אחריו שוא נח בראוי' דגש הכ"ף אבל בתנ"ך
ד' ברלין תנ"ט וכן במקר' גדול' ד' באזיל' אינם לגמרי, והוא הנכון:
וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט, והו' מכלל המחקים אבל
הא"ת סוף פ' בראשית: החמר, המ"ם רפה. א"ת, ובמס"ג נמסר
ד' חסרים מסור בפ' ויחי (בראשי' מ"ט י"ד), ומכיתים שם, ווזו הב' מהם,
וצ"ל פה בליש' כלשון המס"ג דשם, ועיין מ"ש עוד שם: (כא) לפני,
בשופר ישר (הו' מונח), לא במקף. א"ת: (כג) בברך, ב' חסר עשו
ודין. מס"ק, כ"ל ב' וחסר, כי בכרך בסגול הרי"ש אינם אלא ב' במקר',
(א) שם כ"ז י"ט), (ב) דין, אבל אני בנך בכרך (שם ל"ב), והוא
בשוא הרי"ש, עם שגם הו' חסר: (כה) צר, ב' חס' בטעמ' (פי' צר
אשר תרגומו טינרא שהו' סלע, ולאפוקי עיר צר), וסי' (א) ותקח
צפרה דין, (ב) כשמיר חזק מצר (יחזקאל ג' ט') מס"ג: (כו)
למולת, לית וחסר וי"ו ותניין. מס"ק: (כו) ויפגשהו, באו' רא"פ

יש מתגור בוא"ו כי אחריו דגש, וכ"ה בקצת שאר ספרים, ויש גו' שהוא ביו"ד וגם הו' זר, כי אחריו שוא נח כדין ב' שוא"ן באמצע התיבה שהאחת נח והב' נע, אבל בחו' עט בפ' ונתנ"ך ברלין תכ"ט ובתנ"ך עם מ"ש איננו, והו' מן המחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשי': (ל) אהרן את, בלא פסק. (א"ת): (לא) וישמעו, וכן ויקדו יש בהם מתג זר בוא"ו בחו' רא"פ, וכן בשאר ספרים, ובקצתם אין מתג במלת ויקדו, וכן במלת וישתחו בחו' רא"פ יש מתג ביו"ד, ובקצת ספרים הו' בוא"ו, והנכון למחקם כולם כי לא יבו' אחריו לא דגש ולא שוא נח, ועל או וכיוצ' בהם כוון הא"ת סוף פ' בראשי', וכן לא נמצאו באו הג' מלות בתנ"ך ברלין תכ"ט ובתנ"ך עם מ"ש:

ה (א) ויחננו, לית וחסר' (מס"ק): (ג) נלכה, הלמ"ד בשוא פתח. (א"ת): (ד) תפריעו, לית ומל'. (מס"ק): (ז) תאספון, חד מן מ"ח מלין בספין אל"ף באמצע תיבות' ולא קריין וכו' במסרה רבתא (בערך אות א'). מס"ג: תבן, בגם נקודי' א"ת: כתמול, מל'. א"ת, וכן הו' בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כחברו שבסמוך, ומדפי' המכוונת טעה כמ"ש בפ' ויצא סימן ל"א (פסוק ב'), גם בעל מנחת כהן כתבו בכל המקומו', וכבר הארכתי שם כל הצורך. מ"ש, ועיין מה שכתבתי שם: וקששו, השי"ן בשוא לבד בס"ס ובהללי ודלא כמאירי ז"ל שכתב שהי' בחטף כהח' א"ת (ח) צעקים, ב' וחסר, קול דמי (בראשי' ד' י') ודין מס"ק: (ט) בה, רפה א"ת: (יא) נגרע לית קמץ מס"ק. וצ"ל לית וקמץ, כי לא נמצ' עוד במקר' בין נקמץ בין בפתח: (יד) שמו עלהם, חסר יוד. א"ת, ע"פ המסור', וכן כתב בעל מנחת כהן וסי' נמסר במסורה גדולה פרש' ויגש (שם מ"ה ט"ו), וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (מ"ש), והם י"ג, ושניתים שם וזה הוא הג' מהם, (טו) אל־פרעה, הפ"א דגושה. אור תורה: למה תעשה כה, טעם תרין חוטרין אע"פ שיש לו געיה' כמו התביר אינו מפסיק לפי שהוא נקזר ומתגלגל עם התיבה שאחריו. (מנחת שי), ולכן הכף רכויה: (טז) וחטאת, לית ורפי. מס"ק, ופי' בעל ענין אידות שהכוונה על השוא שנראה המלה שקרויה רפי, ואין דבריו נכונים כי אף שדרך המסירה לקרות רפי לשוא הואן שנראה המלה, היינו נוא"ו שנראה העתיד שכשנהפך לעבר היא נשוא, וכשבאה להפך מעתיד לעבר היא בפתח ודגש אחריה, מכא"כ הוי"ו שנראה העבר או בראש הפס לא תהיה לעולם בפתח ודגש אחריה רק כשתבא לפני הא"פ תהי' גם היא בפתח ואז אין דגש אחרי, ולכן הוא"ו של וחטאת איננה ראוי' כלל להיות בפתח, ואין צורך לבעל המסור' למסור עלי', ולפי דעתי כוונתה היא על קמץ החי"ת ורפיון הטי"ת שאחרי', שהוא שלא כמנהג מלה זאת בכל המקר' שהחי"ת פתוח' והטי"ת דגושה: (כ) ויפגעו, עשיתי געיא כמו וישמעו שהוא במלך עיין שיש יצחק. (ד"א), ואככי השמטתיו ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר ובתנ"ך ברלין תכ"ט ובתנ"ך עם מ"ש: (כא) וישפט, לית חסר. (מס"ק) כ"ל לית וחסר, כי לא נמצאת עוד מלה זאת בוא"ו שוא"ת רק בפתח: ריחנו, ל' וכ"כ מס"ק, מלא יו"ד אחר הרי"ש וחסר יו"ד אחר החי"ת: לתת, התי"ו בסגול שכלל ידוע הוא שבכל מקום שהו' מוקף והוא מלעיל (ר"ל במלה הב' הטעם בסות הא' הוא בס.ול. (רא"כ בקו' הכרעותיו): (כב) למה הרעתה, הה"ס רפה, וכתב המאירי ז"ל הרעתה חסר וא"ו וה"א בסוף עכ"ל, ובכל הספרים הוא מלא ה"א בסוף תיבה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר. א"ת, ולי נראה שכן הוא גם דעת המאירי ז"ל, ומלת חסר תיבה חוזרת רק על הוא"ו, וכאלו אמר חסר וא"ו אבל ה"א בסוף, וכן הבין בו בעל ע"ש ז"ל הרעתה, בהעתק הללי הרעתה, ירושלמי הרעת חסר ה' עכ"ל, ובכל ספרים שלנו ה"א בסוף תיבה, ולשון המאירי הרעתה חס' וא"ו וה"א לבסוף וכ"כ הרמ"ה, וספר שמן ששון, עוד מצאתי מסרה כ"י וז"ל, הרעתה ג' חד כתיב הרעתה, וחד כתיב הרעת, וחד כתיב הרעות, דוישב הרעתה כתיב דין, לעבדך פ' בהעלתך הרעת כתיב (במדבר י"א י"א), להמית את (מלכים א' י"ז כ') הרעות כתיב ע"כ, וכן במלכים ובפרש' בהעלתך נמסר ג' ומשתניין בכתיבהון, וכן מסר הרמ"ה ז"ל למה הרעתה, לית חסר דחסר יו"ד וחסר וא"ו, ולכותי' הרעותם אשר עשיתם (בראשי' מ"ד ה'), וחד בליש' חסר דחסר דכות' בענין אחרים והרעתם במגנרת (במדבר י' ט'), למה הרעת לעם הזה, חסר יו"ד וחסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תיבות', וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א כתיב, ולא הרעתי את אחד מהם (שם ט"ז ט"ו), חסר

דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל, עכ"ל מנח' שי: זה, בדגש א"ת:

פרשת וארא

ו (ב) וידבר, סתומה: (ד) הקמתי, ג' מלעיל, וסי' (א) ואת אות הברית (בראשית ט' י"ז), (ג) וגם הקמתי את בריתי דין, (ג) הקימתי את דבר ה' (שמוא' א' ט"ו י"ג). (מס"ג דבראשית ט' י"א): מגריהם, בתקון ס"ת מגדיהם, ס"א מגוריהם וכן במפתח ע"כ, וכבר נתבאר ענין זה על תשלומו בפ' וישלח סי' ל"ו (פסוק ז'), ומה שכתוב במסרה קטנה שבדפו' כאן וגם טעו' הוא ואין לסמוך עליה. מ"ש: גרו, הגימ"ל דגושה. א"ת: (ה) מעבדים, לית וחסר יו"ד קדמ'. מס"ק: (ו) לכן אמר לבני ישראל, י"א פסקין (כ"ל פסוקים) בטעמ' מארכה לזרק' (פי' שהמירכ' לבד מארת לזרקא ואין לפניו אזלא) וסי' (א) לכן אמר לבני ישראל דין, (ב) כי תשא את ראש בני ישראל (לקמן ל' י"ב) וכו'. (מס"ג), והשאר הם בנ"ך, ומה שנמסר במס"ג פ' ויצא (בראשית ל' ט"ז), י"א מלין מארכין בין אזל' לזרק', וכולם בתורה, היינו שיש לפניו אזל', ויש לי עיון במסורה זאת בתקון טעיותי', אך לפי שאלו הפסוקים הם בנ"כ לא אאריך כה בזה ועי' בקונ"א אי"ה: סבלת, ב' חד חסר וחד מלא, דין חסר. (מס"ק), והב' שהו' מלא הוא בפסוק שאח"ו, ומה שנמסר שם במס"ק לית ומלא צ"ל לית מלא: (ז) בי, בשופר ישר (הוא מונח), לא במקף. (א"ת): (ח) וליעקב, באתנח. א"ת: (ט) מקצר, לית חסר. (מס"ק), כ"ל לי' וחסר, כי איננה עוד במקר' גם מלאה: ומעבדה, לית וחסר' (מס"ק): (י) לאמר, אמר מנהם למ"ד מנה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן (במדבר ל"ג כ"ה) וכו' עכ"ל, ע"ש שהאריך בזה, וכן העיד בעל מנ"ש כן בספרים כ"י מדויקים, וכן מצאתי בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט, ואכני לא"ד הא"ת שך, ומנוס' הספרים הקדמונים לא אזוז, ולא אחוש לדברי הרז"ה בספר יסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל"ב שחלק שם עליהם: (יב) לא־שמעו, בכ"י ובמ"ג ובמ"ק בלא געי' בסי"ן ומ"מ לית פקפוק וכ"ע בהליכו' שכ"א. (ד"א), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט שבידי נשמט הראשון, והוא הנכון, כי הב' שלפני שוא נע אינו נדחה לעולם, וגם אני לא קיימתי רק הב': (יד) בית, רפה. א"ח: בכר, ז' חסרים בתורה, נמסר בפ' ויגש (בראשי' מ"ו ח'), וזה הו' הג' מהם: (טו) הכנענית, השמטתי המתג הזר שתחת הה"א כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשי'. וכן איננו בחו' עט ספר. אך שם נשמט נטעו' גם הב': (טז) לתלדתם, כל אוריית' תולדתם כתיב במ"ג חסר דחס' וסי' (א) ואלה שמות בני לוי לתלדתם דין, (ב) ובני מררי מחלי ומושי (לקמן פסוק י"ט). מס"ג: (יז) למשפחתם, כל אורית' חסר בר מן א'. (מס"ק), זהו' ופקודי בני גרשן למשפחותם (במדבר ד' ל"ח), ועיין מ"ש שם: (יח) וחברון, הוא"ו בשוא, ובחו' רא"פ ד' שבי (שעם קו' ד"א) בדפס נקמץ, וטעו' גמור הו': (יט) מחלי, החי"ת בשוא לבד: וכן בחשון' א"ת, וכן מצאתי בספר דקדוק כ"י שאו כן מהשמו' שאין אחה"ע שנהם כי אם בחטף לבד על פי הקבלה. מ"ש: (כג) אלישבע, חדא מלה כתיב ומל' יו"ד, הרמ"ה ז"ל. מ"ש: עמינדב, חדא מלה כתיב ומל' יו"ד וכל אורייתא דכוותיה, הרמ"ה ז"ל, והכי איתא במס' סופרי'. מ"ש, וז"ל מכו"א עמינדב, במס' סופרים פ"ה הלכה י' אמרו אלו שמות הנחלקין בית אל בית און באר שבע נפנת פענח פוטי פרע בן אוני כו' ר' יוסי אומר אין נחלקין אבל הכל שוין שאין חולקין עמיאל עמינדב בוריאל נורי שדי עכ"ל, ובירושלמי פ"ק דמגילה מייתי כל הני דאין נחלקין וכוללבהדייהו פדהצור פדהאל, ונלענ"ד דל"פ הירושלמי ומס' סופרים שלא במס' סופרים תני ושייר והכי משמע שם בהלכ' י"א דהדר ותני אלו שמו' שאין נחלקין ישראל געתם פוטיפר נבוכדנאצר עמיאל בוריאל נורי שדי, ושייר הך דתני לעיל עמינדב, וע"כ צריך לומר דלאו דוק' נקט וה"ה פדהצור ופדהאל וק"ל, לפ"ז י"ל דה"ה והוא הטעם בכל השמו' כמו אביאסף אלישבע דעניב' וכיוצ' בהן טוב' בתורה דאין נחלקין וריש' דקתני אלו נחלקין בו' דוקא וסיפ' לאו דוקא, ויודע כאמנה להוי לך קור' משכיל דמה שאמרו כאן נחלקין כו' ואין נחלקין, היינו לענין התיבו' דאותן השמו' דתני בהו נחלקין ר"ל שתי תיבו' ואותן השמות דתני בהן אין נחלקין ר"ל

אפילו לב' תיבות כמו לא אבל לענין השיטין אפילו אותן השמות דתני בהו כחלקין אפ"ה לשתי שיטין אין נחלקין, ודבר זה למדנו גם כן מדברי רבינו הגאון מהר"י כ"ץ אב"ד דק"ק פ"פ דמיין שזכרתי דברי קדשו בפ' לך לך גבי כדרלעמר, ובפ' מקץ גבי צפנת פענח ע"ש עכ"ל מכמ"א, ועיין מ"ש שם : אביהוא, חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל. מ"ש : (כד) אסיר, כול' מל' במ"א (חסר שאלתיאל (ד"ה א' ג' י"ז), וכ"ל דגש במ"ב (לפניך אנקת אסיר (תהלים ע"ט י"א), לשמע אנקת אסיר (שם ק"ב כ"א), לשון קשר וכבל, והשוא קמוצה, וכן הסמ"ך רפויה, אבל אינך הם שמו' אנשים, והשוא פתוחה, לכן הסמ"ך דגושה) (מס"ק) : ואביאסף, חדא מלה כתיב, הרמ"ה ז"ל. מ"ש : הקרחי, הקו"ף דגושה א"ת : (כה) פינחס, מלא א"ת, בנוסח' ישנות ונכ"י, וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא' דכותיה מ"ש, וכ"ה במסרה (במדבר כ"ה י"א), כלם מלאים במ"א חסר חפני ופנחס (שמואל א' א' ג') עכ"ל, ואין בזה מחלוקת בין מערבאי ומדנחאי : הלוים, נקבת ספרים מדויקים יש מתג בה"א ונקדתם לא, והמ"ש בפ' במדבר (א' נ') כתב וז"ל כתב המכלול (ד' קטן דף נ"א ע"א) כל הלוים שבמקרא' רפוי הלמ"ד ולא כתב שהה"א סמוכה בגעיא' כמ"ש במלו' אחרו' שם וכן בספרים מדויקים כ"י הם כולם בלא געי' עכ"ל, ואף כי מדברי הרד"ק במכלול אין ראיה כי סמך על מה שכ' לפני זה על מלו' אחרו'. כלם רפויי המ"ם סמוכי הה"א בגעי', וכן בר' מדבריו שם במלת הצפרדעים שכתב כלם רפויי הצ"י ולא הזכיר המתג שבה"א שבמ"ס המדויקים, והיינו לפי שסמך על מ"ש לפני זה, וכן נדפס שם במכלול מתג בה"א של הצפרדעי', ואולי שגג' מדפיסי המכלול הי' שהדפיסו הלוים בלא געי', מ"מ על ספרים כ"י מדויקים שהבי' אסמוך, וכן מצאתי כלם בלי געי' בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסב' רמ"ט שבידי, ואם כי הא"ת לא תקנו בפי' (כאשר נראה מחו' רא"פ שהעמיד המתג בעבור שמצאו במ"נ ובמ"ק), אולי הי' בכלל הכתוקים אבלו סוף פ' בראשית (ואף שאין בו זרות), כי סמך על דברי הרד"ק הנ"ל, לכן גם זכני השמטתיו : (כו) צבאהם, ד' חסרים בליש' וסי' (א) מארץ מצרים על צבאתם דין, (ב) והוצאתי את צבאתי (לקמן ז' ד') (ג) במראת הצבאת (שם ל"ח ח'), (ד) ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהלים ק"ח י"ב), וכל לצבאתם דכו' (מס"ג), וט"ס הו', כי גם בצבאתם דלהלן (י"ב מ"א) הו' חסר, וצ"ל ה' חס', כלשון המס"ק דשם, או ג' חס', כלשון המס"ר בערך אות ב', ואז צ"ל בוף לשונה וכל בצבאתם לצבאתם דכות' : (כז) המדברים, נ"א המדבריים, נ"ב המדברים עכ"ל, כ"ה בחלופי התורה שבין ב"א וב"נ שבסוף המ"ג ותימה כי בכל הספרים המדויקים במלא המתג הזה וגם בתנ"ך כ"י ישן על קלף מסבת רמ"ט, דלא כב"א שאנו נוהגים כמותו, וגם המ"ש לא העיר על זה כלום, ולא מלאני לבי לחלוק על נוסחאות כל הספרים, כי אולי ט"ס הוא נדפס בחלוף הנ"ל וצריך להיות לב"א במתג ולב"נ בלא מתג : (כט) לאמר, הלמ"ד דגושה (א"ת) :

ז (א) ויאמר, דראה כתיך, פרשה פתוחה מ"ש : (ב) אתה תדבר, התי"ו רפה. א"ת, וכ"כ מנ"ש בשם ספרי' מדויקי', וכן הספרים הרז"ה בס' יסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל' ובס' כ"ה תי' הדגש או' כ"א, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסבת רמ"ט : (ג) והרביתי, בתקון ספר תורה ישן והרביתי באפתח הגיה והרבתי ע"כ, והרמ"ה כתב והרביתי אתו דוליסמעאל שמעתיך (בראשית י"ז כ'), מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה מ"ש : מופתי, ב' מלאים, רבות מופתי (לקמן י"א ט'), ודין מס"ק : (ד) אלכם, ו' חסרים בתורה, כמספר בפ' מקץ (בראשית מ"ב י"ד) וזהו הב' מהם : (ה) בנטתי, לית וחסר מס"ק : בני, השלישי במקף א"ת : (ז) ואהרן, בע נשית ידתק דף ס"ב סוף ע"א, כי גם ברוזא ובמ"נ ומ"ק במונח וגא כן בכ"י ולא נרמ"ב ר"א, וברוב הנוסחאות האל"ף במונח : (ט) אלכם, חסר יו"ד, והוא הג' מן הששה החסרים שנמסרו בפ' מקץ שם : (י) ויהי לתנין, התי"ו דגושה א"ת : (יב) וישליכו, מלא ע"פ המסורה, עיין מ"ש בפ' וישב (שם ל"ז כ"ד) : לתנינם, ג' חסרים יו"ד בתרא בתו', כמסר לעיל (שם א' כ"א), וזהו הב' מהם : מטה אהרן, יש פה ב' שתנים רצופים בחו' רא"פ, וכ"ה בשאר ספרים, אבל בחו' עט ספר ובתנ"ך ישן כ"י על קלף בשמט הא', וכן נכון להיות מכלל הכתוקים ע"י הא"ת סוף פ' בראשית : מטתם, ב' בתורה חד מלא וחד חסר וסי' (א) ויבלע מטה אהרן דין, (ב) ומטה אהרן בתוך מטותם (במדבר י"ז כ"א), קדמאה חסר מס"ג : (יד) מאן, כי' ליטנא חסר יו"ד מס"ק, ירחה כוונתה שלא לטעות ששרש המלה הזאת אין והמ"ס שמושית, ומלת אין לא תבוא לעולם בלי יו"ד, ובאמת שרשה מאן והוא מבנין הכבד ובירי המ"ם הוא לתשלום הדגש הראוי לבו' בא"ף לפי' הבנין, ונעלם הבנתה מבעל סייג לתורה לכן כתב ולא ידעתי למה נמסר זה כי לפי הדקדוק אין לכתוב יו"ד והמסרה אינה רוצ"ה, והמבוקים עכ"ל : לשלח העם, לית דמטעין ניה. מס"ק, דסבירין לשלא את העם. מ"ש : (טו) יצא, נ' חס' בספרא. מס"ק ,וט"ס הוא ,וצ"ל ב', והם יצא לקראתך (לעיל ד' י"ד), ודין, ובמס"ר בערך אות י' נמסר יוצא ט' מלאים, והם ג' בספר' (א) הנה יוצא המים' הניב' דספרא (לקמן ח' ט"ז) (ב) הנה אנכי יוצא מעמך (שם כ"ה). (ג) כחצת הלילה אני יוצא (שם י"א), ושארם בנביאים : (טז) אליו, בס"ס ברביע. א"ת : (יז) ונהפכו, הה"א בסגול, חזקיני. מ"ש : (יח) לשתות, מלא. א"ת, בהעתק הלזו ובספרים מדויקים כ"י ובדפוסים ראשונים כי אין זה מהארבעה החסרים שמסרתי בפ' חיי שרה (בראשית כ"ד כ"ב), והמדפיס כשתבש מ"ש : (יט) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך וגו', פתוחה א"ת : ונטה ידך, בחו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש כאן ב' מתגים רצופי', ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מסבת רמ"ט בשמט הא', אך בנגיון כתוב שם מטה ידך בלי מתג וכן רמ"א עכ"ל, ואנכי קיימתי הב' כדינו לבוא לפני שוא נע, והשמטתי הא' כיהוא לדעתי מכלל הנמחקי' אבל הא"ת סוף פ' בראשי' : נהרתם, ד' חס' בליש' וסי' (א) על נהרתם על יאריהם דין, (ב) על הנהרת על היארים (לקמן ח' א'), וכו' (והב' האחרים הם בנביאים) מס"ג : (כא) ולא־כלו, גם כאן יש ב' מתגים רצופי' בחו' רא"פ ובשאר ספרי', ואין כן בתנ"ך ישן על קלף מסבת רמ"ט רק הב' כדינו, וכ"ה לדעתי דעת הא"ת סוף פ' בראשי' : (כד) כל, דמצרים רפה. א"ת : יכלו לשתת, הוא הב' מן הד' החסרו' שנמסר השי' לעיל (בראשי' כ"ד כ"ב) : (כו) גבולך, ג' מלאים בתורה וסי' (א) הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים דין, (ב) והנה אנחנו בקדש (במדבר כ' ט"ז), (ג) ויתים יהיו לך בכל (דברים כ"ח מ') מס"ג : בצפרדעים, הצד"י רפה ובס"ס בצוא כתח. א"ת, ואני לא מצאתי כן בשום ספר, גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף שבב' רמ"ט שבידי הצד"י בכול' בשוא לבד, וקו הרפי על הצד"י, גם רא"פ לא הלך אחריו בזה, ונקדם כלם בשוא פשוט, ואולי לא היתה כוונתו להגי' כן כמ"נ ומ"ק, רק להגיד שמצא כן בס"ס, ואין נידו להכריע, ומי שיכקד בח"פ אין לתפשו ע"ז. ולכן גם אני הלכתי בזה אחר כל הספרי' המדויקים שלפני בנקד בשוא פשוט : (כח) ובאו, מלעיל כמשפטו בכתי' עיין להמבין הבא שהו' עין הפעל : ובתנוריך, לית ואלא. מס"ק, מלא דמלא. ובמשארתך, בהעתק הללי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארתיך חסר וא"ו עכ"ל ובכל הספרים מלא ובמסר עליו לית ומ"ל וכ"פ הרמ"ה ז"ל על זה מלא דמל' כתיב מלא וא"ו ויו"ד, משארתם צררת (לקמן י"ב ל"ד), חסר וא"ו כתיב, תשביתו שאר מבתיכם (שם ט"ו), חסר וא"ו כתיב וכל שאר באורייתא דכותא מ"ש : (כט) ובכה, מל' ה"א בסוף תיבות' ושאר אורייתא חסר וכו'. מ"ש, ועיין עוד שם, ובמס"ג מסיר כאן כ' מלין כתבין כה בסוף תיבות', וצ"ל כ"א כפי המסרה רבת' אות ה', וגם יש פה הראשון והוא ואברככה לפני ה' (בראשית כ"ז ז'), ושאר מהם בתירה (א) ואברככה הנזכר, (ב) ובכה ובעמך דין, (ג) על ידכה (לקמן י"ג ט"ז), ד' ה' מי כמכה באלם ה' (שם ט"ו י"א), כ' כו, (ו) גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), ושאר' בנ"כ, וצ"ע דלא מנתה כויתי אתכה (לקמן כ"ט ל"ה), ואולי בעבור שהו' זר בפני עצמו, שהתי"ו שם נקמן במקום השוא, והוא מורכב מן אֹתְךָ ואֹתָהּ, לא ראתה למנותו בין ע : ובעמך, במאריך בוא"ו. (מ"ש), וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסב' רמ"ט : הצפרדעים, הה"א בגעיא והצד"י רפה ובס"ס בצוא פתח וכן כלם ואסור עליהם כל עניני' צד"י רפה במ"א דגש ותעל הצפרדע (לקמן ח' ב'), וכ"כ רד"ק במכלול דף י"ד (ע"ב ד' גדול, ובדפוס קטן דף כ"א ע"א) א"ת, וכ"כ לוית חן פ' י"ט מהשער הראשון :

ח (א) ויאמר, אמר מנחם בכל הספרים אין פיסק' כלל בין ועלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה אך המדפים כתב שזו פ' פתוח' וכן היא בהללי וכ"מ גם בהרמב"ם והיה קשה עליו שיחלוק הרמב"ם ז"ל על מניאו'

מציאו' כל הספרים וגם הנהו' שדרכן להודיע מציאו' ס"ס. לא כתבו פה מאומה, והנה נמצ' אצלי רמב"ם כ"י קדמון שהיה של הר"ז השוי ז"ל ומצאתי בו שאינו מונה זה פרשה כלל מסכים למציאו' הספרים ושאתי כמונה שלש רב וז"ל ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך (לקמן פסוק י"ב), ויאמר ה' אל משה השכם (שם ט"ו) שתיהן סתומות ע"כ, ולזה שומעין שאמר בהלכה, וא"ת ויל"א א"כ כפי החשבון שבסוף הפרק יחסר סתומה אח', דע כי עוד טעו' שני יש בסופו פרק בספרי הדפוס והו' שגם נסכה מן כבד את אביך (שם כ' י"ב) עד לא תחמד (שם י"ד) שש סתומו' ובהרמב"ם כ"י המבר מצאתי שאין שבע כי לא תחמד בית רעך שם סתומה אח', לא תחמד אשת סתומה אחר' וכ"מ גם בהרמב"ם שהגיהו במצרים וכך נמצ' בכל הספרים וצריך ה' שנים אמת אשר הגהתי בדרך אמת, אח"כ מצאתי בכסף משנה שגם מהר"י קארו ז"ל מצא גם' מוגה שהעבירו הקולמו' על ויאמר ה' אל משה נטה את ידך ובמקום שלשתן סתו' כתב שתיהן אך אמר הרב שנראה לו שהגהה מוטעי' היא כי בדפו' אישא' מצא שיש בה פיסק', ואני אומר ומנו דפוס אישאר דלא ידענא ליה ומאי אולימא מדפו' בומבירגי ושאר דפוסים ומו אדפריך מדפו' אישאר ניסייע מדפו' פורטוגאל שהו' היותר מדויק שבכל הדפוסים והנה אין כאן פיסק' וכבר באו לידי עוד ב' רמב"ם אחרים כ"י ובדקתי גם והנה לא מנו זה פרשה כלל מסכים למה שכתבתי והו' האמ' וכן דעת המאירי ז"ל וכ"מ במצריים. א"ת, וכן הסכים בעל מנח' שי, וכ"כ בשפ' כנס' הגדולה לטור י"ד סי' רע"ה בשם שו"ת הרב מהור"א בן חיים ז"ל, וכן נהג החסיד מהור"ר יונה לגבי סופר בס"ת שכתב לעצמו, כאשר העיד עליו תלמידו בעל מכתב מאליהו, ומכאן תדע כי העושה פה סתומה וגם בפסוק לא תחמד, אוחז החבל בשני ראשיו ועושה דלא כמאן וגם זה פ' סתומ' יתירה על המקובלו' לנו, גם העושה שתיהן בלי הפסק פרשה כלל הוא מחסר סתומה אח' מהמקובלו' לנו מקדמונינו, ועושה דלא ככ"מ ודלא כא"ת, והנכון לעשו' כדעת הא"ת, ועיין עוד במכמ"א: הנהרות, ד' חס'. (מס"ק), ור"ל בלישנא כמ"ש במס"ג (לעיל ז' י"ט) וזהו הב' מהם: והעל, ב' ומלעיל, את אהרן (במדבר כ' כ"ה), ודין. (מס"ק): (ב) הצפרדע, הדל"ת דגושה. ס"ת, והה"א בלא מאריך (בס"ס. (מ"ש): (ה) ולעמך, לא מצאתי חבר לגעי' זו וקשה להולמו בשביל שגוף המלה זו אין לה חבר. ואמנם דוקא זו שהיא בטעם מלך ואף במ"ק כן. (ד"א), וכן מצאתי געיא זאת ברוב הספרים המדויקים שבידי וגם בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט, ולפי שאינה מן המתגים הזרים הנמחקים אצל הא"ת סוף פ' בראשי'), קיימתיה גם אני: (ז) וסרו, מלרע שלא כמנהג בנחי העי"ן, כ"כ הראב"ע והרד"ק במכלול (ד' קטן דף קנ"ה ע"ב). והביא' הא"ת במלת שבו (במדבר י"א א'): ומבתיך, השני הבית בשופר ישר (מונח) בס"ס. (א"ת): (ט) החצרות, חסר וא"ו אור תורה, בהעת' הלוי וגם ספרים המדוייקים והוא אחד מן ד' א שר בלישנ' וסימן נמסר במ"ג ריש פ' מסעי שם ל"ג י"ז, והניחה גם כן הרמ"ה ז"ל ומנחת כהן. מ"ש: השדת, לית חסר וכל אוריי' דכו' במ"א. מס"ק, צריך להוסיף בליש', כי מלי' השדת לית עוד גם מלאה: (י) חמרים, שניה' חסרי'. א"ת, ודפ' בהעלתך אסף עשרה חמרים שם י"א ל"ב, מלא כבמסורת שם וכן נמסר גם פה במס"ג, והניח כאן בעל מנחת כהן וכ"כ המדפיס ככן בגליון וטעה בפסוק לעשות השני מלא וגם הרמ"ה מס' כמ"ש, מ"ש: (יא) הרוחה, נקדת ספרים הרי"ש בשופתח. א"ת, כתב זאת לפי שאין בידו להכריע איזה יכשר, ולא להגי' במ"ג ומ"ק, רק אמן דקרי בא"פ ג"כ לא משתבש כי יש לו על מה לסמוך, ואני נקדתיו כאשר הוא בחו' רא"פ (שנקד כאשר הוא וה"ק) ובכל שאר הספרים המדויקים שלפני, שבכולם הרי"ש בשוא לבד. וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (יב) לכנם, דין למוד חסר יוד חסר דחס', וכל שאר כנים באוריי' דקריא כון דידיה בחירק מלא יוד בתרא', הרמ"ה ז"ל, מ"ש, והבי' שם דרש על זה ממדרש לקח טוב ע"ש: (יג) כל עפר הארץ, זה אחד מן ד' כל בלא ואו דסבירין וכל, וסימן נמסר כאן במסורת. מ"ש, וז"ל המס"ג ד' סבירין וכל ואינון כל וסי' (א) כל עפר הארץ דין, (ב) כל בכור בניך תפדה, דכי תשא לקמן ל"ד כ', (ג) כל תבואה, דאלה הדברים (ה' א'), (ד) כל אנחתה השבתי ישעיה כ"א ב' עכ"ל: (טו) ויאמרו החרטמם, חסר יוד. א"ת, נהעתק אלו החרטמים, ירושלמי החרטמם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר יוד וגם במסור' נמסר ב' חסר יוד וסי' (א) ויאמרו החרטמם דאצבע דין, (ב) כי היה השחין בחרטמם (לקמן ט' י"א), וכ"כ מנחת כהן סימן בכים שחין ולזה

הסכים הרמ"ה ז"ל וז"ל חרטמי מצרים דויהי בבקר והפעם יואו בראשית מ"א א', חסר ואו כתיב וכל חרטמי דכותא ואף על גב דמ"ס דידיה דגש איצטריכינן למימסר עליה דחסר משום בירכא דמסירת דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי, חרטמים, החרטמים, בחרטמים, חסר ואו כתיב, ואמר אל החרטמים שם כ"ד, מלא יוד כתיב, וכל לישנא החרטמים דכוותא מלא יוד בר מן ב' חסרים ובענין וכי' ויאמרו החרטמים אל פרעה כי היה השחין בחרטמים, ומס' עליהון תרין חסרים מכלל דשארא מלאים יו"ד כתיבין עכ"ל. מ"ש, וע"ש שהביא דרש ע"ז מן מדרש ש"ר: (טו) ויאמר ה' אל משה השכם, סתומה. א"ת: פרעה, הפ"א רפה. א"ת. יוצא, מלא וא"ו, והוא הא' מן הט' מלאי', כמ"ש לעיל (ז' ט"ו): (יז) עמי, במ"ג ד' בחזו' בדפ' בז"ק, וכן הוא בחלופי נוסחאות הדפוסי' שבסוף תנ"ך ד"א תס"ה, וכתב ע"ז רא"ב בקו' הכרעותיו וז"ל עמי בסגולתא שכבר ידוע לנו משער הנגינות שבסוף מקרא גדולה זרקא לעולם אחרי' סגולתא במ"א כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעי' מ"ה א') עכ"ל: (יח) והפליתי, לית ומלא. מס"ק: (יט) פדת, ג' א' חסר וב' מלא. (מס"קומס"ג), ודין חסר, וב' המלאים הם בתהלי' (קי"א ט' וק"ל ז'): האת, חס', והוא הג' מן הג' חס', כמ"ש בפ' שמות (ד' א'): (כ) ובית, זה א' מן ד' בית ובית דסבירי בבי' ובבית סימן במסורת. (מ"ש, וג' האחרי' הם בנביאים ראשוני': ובכל ארץ מצרים, ה' דמטעין בהון דסבירין וכל, וסימן נמסר ביחזקאל כ"ז (כ"ז) במ"ג. מ"ש, ואין בתו' אלא ב' מהם (א) דין, (ב) (לקמן כ"ג ו"ג): (כא) לאלהיכם, בחו' רא"פ יש כאן ב' מתגים רצופים וכ"ה בשאר ספרים, ובמ"ג ד' בחזו' בשמע הב' וגם זה איננו נכון. כי מקום המתג הוא בתנועה השלישי' ממקום הנחת הטע' ולא ברביעי' (כ"א מדוקדק הדגש או השוא נח שאחרי התנועה השלישית), אבל בתו' עט ספר בשמע הא', והוא הנכון, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וב"ה נמחק בלי ספק ע"י הא"ת סוף פ' בראשי': (כב) יסקלנו, לית וחסר. מס"ק: (כה) יוצא, מלא, וי"ו הב' מן הט' מלאי', כמ"ש לעיל (ז' ט"ו): יכף, י"א בלישנא אוריי' א' חס' וג' מל'. מס"ק, ונמסר במס"ג פ' ויצא (בראשי' ל' כ"ד), ומהם בתורה שמונה, ז' חסרים וא' מלא, והוא ואת אשר חטא וגו' ואת חמישיתו יוסף עליו (ויקר' ה' ט"ז):

ט (ג) הויה, לית ומלא. (מס"ק): (ד) והפלה, בה"א ובפ' כי תבוא (דברי' כ"ח כ"ט) והפלא בטף, מסורת כאן ובתהלים סימן יו"ד (פסוק י"ב). מ"ש: (ה) מחר, כן הוא במ"ג ובשמע מהא"ת שלא כן במ"ק שאל בב' גריסין ואיזגם גם בספרוזי ברביע וכן בקאליני ובכ"י וכן יקוס. ד"א, וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך עם מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכן לפי משפט פסקי הטעמים ראוי להיות ועשה ה' מחובר עם הדבר הזה במפסיק פחות כמשפט הפעל עם השם, ומחר במפסיק גדול ממנו שהוא הרביע המפסיק יותר מן התביר, משא"כ גרשיים הוא מפסיק פחות מן התביר ודוק: (ו) את הדבר, הלמ"ד דגושה. א"ת: ממחרת, מ"ם שני' בלא שופר מונח בס"ס. א"ת, ובחו' רא"פ יש בה מתג וגם במ"ם ראשונה, וכן בשאר ספרים בקצתם מתג ומונח רצופים ובקצתם ב' מתגים, ובתנ"ך עם מ"ש אין בה מונח גם לא מתג אחד, ואנכי קיימתי המתג הב' כדינו לביות לפני הת"ק, והסרתי הא' הזר שלפני הדגש ע"פ דע' הא"ת סוף פ' בראשי': (ט) לאבק, הלמ"ד בשוא והאל"ף בקמץ. חזקוני. מ"ש: אבעבעת, בי"ת ראשונה רפה וכן חברו שבסמוך. מ"ש, ובמס"ק ב' חסר ובענין: (י) ויעמדו, השמטתי המתג הא' הזר מן השנים הרצופים שבחו' רא"פ ובשאר ספרי' ע"פ דעת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (יא) ולא יכלו, גם פה השמטתי המתג הא' שבחו' רא"פ ובספרים הנ"ל, ע"פ ב' תנ"ך הנ"ל וע"פ דעת הא"ת סוף פ' בראשית. (יד) מגפתי, לית וחסר. מס"ק: אל לבך, הבי"ת בשוא, חזקוני. מ"ש: (טו) אותך, י"ז מלאים בלשון זכר. מס"ק, ומניתי בפ' לך לך (בראשית י"ז ב') הט' שבתורה, וזה הוא השמיני מהם: (טז) העמדתיך, לית ומלא. מס"ק: הראתך, לית וחסר וחד הראתיכה (יחזקאל מ' ד'). מס"ק: (יח) הוסדה, לא מפיק ה"א ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק ביחזקאל סימן ט"ז (פסוק מ"ד), ובמכלול דף ל"ב (ע"ב ד' קטן) ובשרשים שרש יסד. מ"ש: (יט) עלהם, הוא הד' מן הי"ג החסירי' שמניתים בס' בראשי' (מ"ה ט"ו): (כא) ויעזב, השמטתי המתג הא' שבוא"ו שבחו' רא"פ ובשאר ספרים מפני זרותו ושארתי הב' כדרכו ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכ"ה במ"ג

ד' באו' ובחו' עם ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ברלין תנ"ט ובקאליני:
(כג) קלת, ד' חסרים דחסרים וסי' (א) וה' נתן קלת דין,
(ב) ורב מהית קלת (לקמן כ"ח), (ג) כי חדל המטר והברד והקלת
(שם ל"ד), (ד) ויהי קלת וברקים (שם י"ט ט"ז), וחד קולת כתיב,
וכל העם רואים את הקולת (שם כ' ט"ו) • מס"ג, והוא מתנגדת למס"ק
דשמואל (א' י"ב י"ח), ואתקנם כראוי בקונ"א א"ה: ותהלך, במקף
והוא מלעיל • א"ת, ר"ל שהמתג מלעיל תחת התי"ו ולא תחת הלמ"ד,
והה"א בח"פ, כמו שכתב בעל מנחת שי ביהושע (ו' י"ג), וכ"ה בכל
הספרים המדויקים: (כד) אשר, בתלשא לא בקדמא, א"ת,
וכוונתו על התל"ק שכן נקראת אצל הספרדי', והמ"ש העתיק דבריו שלא
בהבנתה, וטעה בכוונתו, כאשר אגיד בקו"א א"ה, ואנכי נטיתי פה
מדעת הא"ת ונקדתי בת"ג, כי כלל מונח הוא שלא יבא תלישא קטנה לעולם
קודם המהפך רק לפני הקדמא, וכ"ה בתנ"ך ד' ברלין שנת תנ"ט המוגה
מאד ובקאליני, וכ"ה בתנ"ך ישן נושן כ"י על קלף משנת רמ"ט בידי,
וכתיב שם בגליון וכן רמ"א, וכ"ה בחו' רא"פ: (כח) מהית, א' חסרי'
בליש' כמסר בפרשת יתרו (לקמן י"ט ט"ז) • מס"ג וזהו הא' מהם:
תספון, עיין מ"ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפ' שופטים סי' י"ז
(פסוק ט"ז) • מ"ש והוא חסר וא"ו ראשונ' וחסר יו"ד ומלא וא"ו אחרונ'
ובו"ן נס ק, והוא הב' מן הג' דכתיבי כן, ועיין מ"ש בפ' ויגש בראשית
מ"ד כ"ג, והמס"ג דכאן מוטעית היא כאשר אגיה אותה בפ' שופטי' א"ה,
או בקונ"א: לעמד בתקון ס"ת ישן לעמד ס"א לעמוד וכן במפתח ע"כ ויש
להוכיח שהוא חסר ממה שאכתוב במגל' כי"א' פסוק י"א בס"ד עוד כתב
הרמ"ה לעמד לפני משה (לעיל פסוק י"א), חסר וא"ו כתיב וכל לעמד
באורייתא דכותא חסר. מנחת שי: (כט) הקלות יחדלון, כהעתק
הללי הקלות מלא ואו אחרון ירושלמי הקלות עכ"ל, ובכל הספרים מלא
ואו בתראה וכן הקלות והברד שבסמוך פסוק ל"ג, וכ"כ הרמ"ה על
שנים אלו ב' כתיבין חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה באורייתא' וכן הוא
במס דת תוך י' הכתובים כן חסר ואו קדמאה וסימן נמסר במסרה גדולה
תהלים נ"ג [ג] מ"ש, ומן השטה שנמנו שם אין בתו' רק ב' הנזכרים,
ושאר' בכ"כ: יחדלון, בחו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש מתג זר ביוד,
כי אחריו שוא בשוט בקי"ת שהו' שוא נח, והשמטתיו כדרכי ע"פ הא"ת
סוף פ' בראשית, וכן איכנו בתנ"ך עם מ"ש, גם לא בתנ"ך כ"י ישן על קלף
משנת רמ"ע: (ל) תיראון, ב' בתורה מלאים, (מס"ק), ר"ל מלאי'
יוד ומלאים ואו, והם (א) דין, (ב) לא תערצון ולא תיראון מהם
דברים א' כ"ט: (לב) אפילת, לית וב"כ. מס"ק, רצה לומר מלא
יוד וחסר ואו:

פרשת בא

י **בא** פתוחה: (א) שתי, ג' ב' חס' וא' מל', וסי' (א) שתי
אתתי וכו' ועוד ב' בנבי', מגיעת מל' וקדמ' טעמ' מלרע
וב' בתראי מלעיל • מס"ג (ג) לענת, לית וחסר • מס"ק:
(ד) בגבלך, ג' מלאים וא"ו באורייתא וסי' נמסר במסרה גדולה פרש'
וארא (לעיל ז' כ"ז), ואין זה מהם וכתב הרמ"ה ז"ל עליהם, הלין ג'
מלאי' ושאר' אורייתא בין דקרי בבוא בין דקרי בסגול חסר וא"ו כתיב ואית
חד דפליגי ביה נוסחי, הכני מביא מחר ארבה בגבלך, אית מרין נוסחי
דכתי' ביה מלא ואורבע' דכתי' ביה חסר ואחרי רבי' להטות, ועוד דמסורתא
מסייע לרובא • מ"ש: (ה) לראת, חסר, והוא הב' מן הג'
החסרים בתו', כמו שנמסר כאן במס"ג ובמס"ק, וכן במס"ק פ' כי תשא
(לקמן ל"ג כ'), ועיין מ"ש בפ' כח (בראשית י"ח ה'): הפלטה, ג'
חסרי' בליש' וסי' (א) ואכל את יתר הפלטה דין וכו' • מס"ג,
והב' האחרים הם בנ"כ (ו) ובתי כל, הכ"ף רפה בשניהם. א"ת:
(ז) ויעבדו, לית רפי • מס"ק וא"ו התבור שואת קרוי' רכי אבל
בעלי המסורת: (ח) ההלכים, חסר וא"ו: א"ת, בכל ספרי
דיוקי' וכן כתב הרמ"ה ז"ל גם את כל ההלכים (בראשית ל"ב כ'), חסר
וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא דהלכים באורייתא דכותיה במ"א מלא
וא"ו וסימן כרי ולט הולכים להוריד מצרימה (שם ל"ז כ"ה), מ"ש:
(ט) ובזקנינו, מלא יו"ד (אחר הנו"ן) במצריים ובירושלמיים ובהללי
ובכל ס"כ וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיק' ודלא כמאירו ז"ל שנסתפק בו • א"ת,
ולא כמ"ש בתקון ס"ת ישן ובזקנינו במפתח ובזקננו, ולא כמנחת כהן שכתב
בנערנו ובזקננו חסר יו"ד שנים מלת בנערינו מלא יו"ד בכל הספרים וכ"כ
הרמ"ה ז"ל ואמ' משה בנערינו מלא יו"ד כתיב, ובזקנינו כלך מלא יו"ד בין
תרין נונ"ין כתיב בנוסחי דיוקי ואית דמסרין עליה לית כותיה וחסר
ומסתבר' דטעות' הוא עכ"ל • מ"ש, וכ"ה מלא בתנ"ך ישן כ"י על קלף
משנת רמ"ט שבידי, ונכתב שם בגליון בס' ר' מאיר מלא יו"ד עכ"ל:
ובבנתנו, בהעתק הללי ובבנותינו, ירושלמי ובבנותנו, ובס' זכנות
חסר יו"ד עכ"ל, גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והבי כ"ל
הרמ"ה ז"ל ובבנותנו בצאננו ובבקרנו כלך דין לחוד חסר יו"ד ומלא וא"ו וכל
לישנא באורייתא דכותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד • מ"ש: בצאננו, לית
בתו' וחסר • מס"ק, מלת בתו' יתירה כי איננה עוד בכל המקרא:
ובבקרנו • לית וחסר • מס"ק: (יא) לא כן, כ"ה במ"ג ובמ"ק
והא"ת לא הגיה אבל בכל הספרים ברביע • ד"א, וכ"ה בתנ"ך
עם מ"ש נגרשין': מבקשים • הקו"ף רפה • א"ת: (יב) ויעל,
ז' רפין • מס"ק, ר"ל הוא"ו בשוא, ונמסר הסי' במס"ג (שמואל ב' כ"ד
כ"ב), ואין בתורה רק זה, ושארא הם בנ"כ: ויאכל, ה' רפין • מס"ק,
ונמסר הסי' במס"ג פ' תולדת (בראשית כ"ז ל"א), ומניתים שם, וזה הג'
מהם: (יג) רוח, במקף • א"ת: (יד) וינח, ז' רפין וסי' (א)
בכל גבול מצרים דין, (ב) ביום השביעי (לקמן כ' י"א) וכו' • מס"ג,
ועוד ד' בנ"כ, וצ"ל ו' כי אין בתנ"ך וינח בקמץ היו"ד רק ו', והכוונה במלת
רפין שהנו"ן רפה לפום פשי' קמץ גדול כי שרשו נוח, משא"כ וינח משה
(במדבר י"ז כ"ב), היו"ד בפתח והנו"ן דגושה לאחרון יו"ד השרש שהשרש
ינח (או לאחרון נו"ן לדעת ר"א באחר שהשרש נחה), ויש עוד טעיות במסורה
זאת ואין כאן מקומו להגיה: לא־היה, הקדמא בה"א והוא מלעיל •
א"ת, וצ"ל ד"א לא־היה, הגהתי ע"כ הא"ת, וכ"ה בכ"י גם בו הלמ"ד
בלי געי' וכן לקמן יתרו והייתם לי (י"ט ה'), משרת אחורי משרת כמונג
אחור, ולפי כ"ש לא שייך כמונג אחור אלא במשרת לפני מלך, גם לדעתו
איננו כמונג אחור מפני המקף שלפניו כיסוד הניקוד ל"ג ע"ב וכסוד י"ד מניח
יונאים עכ"ל, ומה שיש לי לדבר בענין זה יבא אי"ה בקונ"א: ואחריו,
בחו' רא"פ דפוס שני שעם קו"ד"א כדפס האל"ף בחונה, וטעות גמור הוא
וצ"ל במתג: יהיה־כן, בדגש הכ"ף • (א"ת): (יח) ויצא מעם
פרעה, במכת הארבה לא נאמר ויצא משה כמו שנאמר ברוב שאר המכות
וסי' מלך אין לארבה שאלי' לבו, פי' משה נקרא מלך כדכתיב ויהי
בישרון מלך דברים ל"ג ה'. מנחת שי, וכן במצא הסי' הזה בגליון התנ"ך
ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט שבידי: (יט) סוף, בקאליני הסמך
דגושה וכן כתוב בגליון שם גם בעבודת הלוים בדגש וכן במ"ג ובמ"ק •
ד"א, וכן במצא הדגש בתנ"ך ברלין תנט ואמשטרדם תכה, ובתנ"ך
ישן כ"י על קלף משנת רמט: (כג) במושבתם, מלא ויו קדמא' •
א"ת, בהעתק הללי ובכל ספרים כתיבות יד מדויקים ובמסורת כ"י ב'
וסי' [א] היה אור דין, [ב] ואת כל עריהם במושבתם דמטות במדב'
לא י, וגם הוא מלא ויו קדמאה וכן כתב הרמ"ה ז"ל למושבתם דאלוף
מגדיאל בראשית לו מג, חסר דחסר כתיב ותרין בלישנא מלאים חד
וי"ו קדימאה לשין וסימן היה אור במושבתם, ואת כל עריהם במושבתם
דמדין, ואכיר עליהם תרין כתיבין כן • מנחת שי: (כד) פרעה,
הפ"א רפה • אור תורה: גם, בדגש • אור תורה: (כו) נעבד,
חסר • מנחת שי: באנו, לית חסר • מסורה קטנה, צריך להיות
וחסר, כי לא נמצאת מלה זאת עוד בתנ"ך, וצ"ל חסר דחסר, חסר
ויו וחסר יוד: (כח) תוסף, ב כתו' מלעיל חד מלא וחד חסר וסי'
[א] אל תוסף ראות פני דין, [ב] אל תוסף דבר אלי דברים ג כו •
מס"ג, ולא פירש איזה מלא ואיזה חסר, אבל זה חסר, כמו שמפורש
בגל' המ"ג כה, ודפ' ואתחנן מלא, וגם לשון המסורה מוטעה ועיין
מה שאכתו' בהגהתה בהגיעי לשם אי"ה, או בקו"א: ראתך, לית וחסר •
מס"ק: ראתך פני, הפ"א רפה • א"ת: (כט) דברת, ג פתח
באתנחתא בספרא וסי' [א] כן דברת דין, [ב] וירם תולעים
ויבאש לקמן טז כ, [ג] לא תהיה לו כנשה, שם כב כד, מסורה
גדולה, ובעל מבין חידות הבין שהכוונה על מלת כנשה
שהשין בסגול (שנקרא פתח אצל בעלי המסורת), ולא נשתנה לצירי, אבל
בפ' משפטים מפורש בגליון המ"ג שבא על מלת כשך שלא נשתנה סגול הנון
לקמץ בס"פ, כמנהג רוב משקל פעל, כידרך המסור' לתת הסי' לפעמי'
במלות הסמוכות אל המלה שנמסר עלי', לפני או לאחרי', ויהי'
לפ"ז מלת באתנחתא טעות פה, וצ"ל בס"פ: אסף, ג' וסי' [א ב]
וירח

וירא ה' את ריח בראשית ח כא, ב כו, (ג) ויאמר משה כן דברת
דין · מס"ג:

יא (א) כשלחו, קדמא בזין · א"ת: גרש, הגיא"ל דגושה וכן גם האיש וכן גדול לקמן בפסוק ג', א"ת (ד) כחצת, לית וחסר · מס"ק: יוצא, מלא וא"ו, כמ"ש בפ' וארא לעיל ז ט"ו: (ה) מבכור, ב מלאים וסי' (א) ואת כל בכור דין, (ב) ואת פדויי השלשה והשבעים במדבר ג מו · מס"ג, ולא מסרה פה רק שבכור במ"ס, ויש עוד ב מבכור בפרשה זאת, ושניהם חסרים [א] מבכר פרעה יב כט, (ב) מבכר אדם יג טו, ואין עוד במקרא מלא בכר בלשון יחיד עכ"מ"ס כראשה: הרחים, הה"א במתג, ובאות רא"פ בדפו' א' וב' נשמט שלא כדין: (ו) אשר כמהו לא נהיתה וכמהו, ב כנירין כמוה בענין · מס"ק, תכף, יא וסי' (א) וכמהו לא תסף דין, לית חסר דחסר, (ב) והשיבך ה' מצרים דברים כח סח, (ג) כוע תבוא ארץ ושציה כד כ, (ד) עד פה תבוא אוב לח יא, תוסיף כתיב וכו' · מס"ג, ומונה שם עוד ז תוסף, וב' תוסף והוא מוטעית גם מתנגדת בקצתם למציאות הספרים, ומתנגדת ג"כ למסרה אחרת ביחזקאל ל"ו י"ב, ובמסרה רבתא בערך אות י', אך אין כאן מקומה לרגיעה, כיון שאין בתורה רק ב מהם, והא' שהוא ד ן דענינ' יוה חסר דחסר, והב' שהוא בפ' כי תבוא דברים כ"ח ס"ח, הוא חסר וא"ו ומלא יו"ד, ואין לי ספק בהם, לכן לא אאריך בזה כה: (ז) יפלה, לית וב"כ · מס"ק, ר"ל בה"א בסוף: (ח) צא אתה, בנוסח א' מזויות רבתות כד"י לא רבתי, וכן בתקון ס"ת יש; ואינו כן בשאר ספרים · מ"ש, וכן אוגכה רבתי בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט: מעם, מלעיל. א"ת, ר"ל המתג מלעיל תחת המ"ם ולא תחת העין, כי אין בה נגינת טעם בעבור שהוא במקף, וב"כ מ"ש מעם פרעה, מאריך במ"ם עכ"ל, ור"ל מתג: (ט) לא ישמע אליכם פרעה, בהעתק הלוי אלכם וירושלמי אליכם עכ"ל, ובכל הספרי' מלא כי לא נמצא במסורת עם ו' חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקץ בראשית מב יד, ובמוהם כתנם הרמ"ה ז"ל ופסוק ולא ישמע אלכם פרעה הנז' במסורת הנז' הוא בפ' וארא לעיל ז ד' · מנחת שי: מופתי, ב מלאים (א) דין, (ב) שסב:

יב (ג) בעשר, ג חסר. מס"ק, וב"ל בלישנ', כי הב' האחרים הם וזרעיכם וכרמיכם יעשר שמואל א ח טו, צאנכם יעשר שם י"ז, כיון שנמסר במסרה רבתא בערך אות עי"ן, ואשר בעשורן שבתנ"ך מנחים ו"ו: ויקחו, ו רפין ר"ל הוין בשוא ולכן היוד רפה, וסי' (א) ויקחו בהם איש שה דין, (ב) ויקחו לי תרומה לקמן כה ב, (ג) ויקחו אליך שמן שם כז כ ונמסר פה במסורה גדולה אחד וב"ל (ד) וחברו נו את בני ישראל ויקרא כד ב, וכ"ה במס"ג דמלכים ב ז יג, ע"ש, (ה) פרה אדמה במדבר יט ב, (ו) ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים מלכים ב ז יג כנ"ל פה במס"ג · מס"ג: אבת, ב חסרים וסי' (א) שה לבית אבת שה דין, (ב) פקד עון אבת על בנים דו"שמע והרו לקמן כ ה, מסורה גדולה שם: (ד) מהיות, לית מלא · מסורה קטנה: נפשת, ב חסרים וסי' (א) במכס' נפש' דין, (ב) בערכך נפשת לה' ויקר' כז ב · מסורה גדולה: (ה) שה תמים, כיון שתיבת שה הוא בדרגא לכ"ע ולא במקף א"כ תי"ו של תמים רפויה ואין כאן דחיק · רא"ב נקוד' הכרעותיו, והנה במלת שה ראיתי נוסחאות חלוקות, במ"ג ד באזוליאה היא במרכ', וכ"ה בתנ"ך דפוס גרלין שנת ת"ט, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמט שנ"ד · ומס"ג מסייעא להו שלא נגינת בפ' משפטים לקמן כב לה בין ה"ג מלין הי באים מן הכלל שאין בהם בין הדרג' לתביר רק תנוע' אחת וראוים להיות במרכא משרת התביר, ואעפ"כ הם בדרגא, וי"כ יגלר על משפטו להיות במרכא כי אין כאן רק תנועה אחת בין מקום שתי הנגינו', אבל לפי שמסורתא כהיא משנפתא היא ומתנגדת למס"ג דפ' שמיני ויקרא יא יב, ולמס"ק דשמואל א ל יז, וצריכה תקון והגהה, כאשר כבר הניף ידו עלי' בעל מבין חידו' בפ' משפטים עם כי לא כל דבריו צדקו שם, גם רז"ה נתעורר עלי' בס' שערי ומרה שער ד פתח ח, ומפיק קצת מהם ומעייל אחרינא באתריהון, ואף כי לא בכגון אחד הגיהו אותה גם אין הכגון עולה יפה לשניהם, כאשר אדבר אתם משפטים בפ' שמיני או בקו"א אי"ה, מ"מ בזה הסכימו שניהם כי שה תמים דכאן הוא בדרגא תביר, והכניסוהו במנין הי"ג, וכלזה עמם גם בעל אהל מעד בספרו הנזכ' בשער הטעמים סי' ריע, גם כ"ה בתנ"ך ד אמשטר' תס"ה, ועם כל רבוי חלופי הנוסחאות מכל הדפוסים שהובאו שם בסוף התנ"ך, לא הובא' בזה שום נוסח אחר, גם כ"ה בתנ"ך עם מ"ש, ובחו' עט ספר, ובתנ"ך יוסף עטיאש, ובתנ"ך עם אותיו' אלזלי' · גם בחו' רא"פ הוא בדרג' אשר הדפי' ככי נוסח המ"ג והמיך שעליהם יסד הא"ת הגהותיו, ולא הגיה פה, לכן נקדתי גם אנכי שה בדרגא: (ו) עדת־ישראל, בחו' רא"פ יש מתג בדלת, וכ"ה בשאר ספרים, והוא אכזור, כי לא יהיה אחריו בא כראה, גם אין צורך להיות פה במקום נגינת טעם כי איככו בת"ג לפני בא כראה, ולכן הוי' בכלל המחקים ע"י הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איככו בתנ"ך עם מ"ש, גם לא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמט · (ז) המזוזת, כל מזזת דואלה שמות חסר ויו בתראה ומלא ויו קדמאה ותלת' איכון בהאי פרשה דבא, ושמע ישראל דברים ו ט, חסר ויו קדמא ומלא ויו בתראה, דוהיה אם שמע שם יא כ, מלא דמלא וכו' · מנחת שי, וע"ש עוד שהאריך פה, והמס"ג דכאן וכן המס"ר בערך אות מ מוטעות הן, והן מתנגדות למסורה קטנה דמלכים א' ו ל"א, גם בעל מ"ש במלכים א ז ה נכשל בה בלא ראות בעין שבלו לחקור הדבר אם כנים דבריה, אמנם בגליון המס"ג בפ' ואתחנן על פסוק וכתבתם דברים ו ט, הי' מתוקנ' כראוי, ועל פי' תקנתי כולן, ויבא נקו"א אי"ה: הבתים, חד מן ג הבתים בתרי טעמי וסימנהון במסרה במ"ג ועיין מ"ש ג' עורא · מ"ש, והוא במסר' רבת' בערך אות בי"ת, והב' האחרים הם בנ"כ, והמה זרי' במוריט מג' פנים, א שלא יהיה לעולם דגש אחר הקמץ גדול, ב שלא יהיה דגש אחר המתג ולא אחר המונח משרת הז"ק שעמו בתיבתו כי כלו ככא מתג, ג שלא יהיה לעולם מתג סמוך לנגינת טעם ולא טעם משרת סמוך לטעם מפסיק שעמו בתיבתו, רק תמיד תהיה תנועה או שוא נע בינהם, אך במלה זאת קבלו כן בעלי המסורת איש מפי איש ויד הקבלה תקיפה: (ח) יאכלהו, ד וחס' וסי' וכו'. מס"ג: (י) והנתר, כל לישנ' דנותר באורייתא מלא בר מן דין דהו' חסר. מ"ש, וכן נמסר עליו במס"ק לית חסר: (יא) ככה, כת' הרד"ק בשר' כה שהמסורת כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלל יופי וכו' · מ"ש, ואח"ז כתב בשם מהר"ר משה פרובינצאלי ז"ל שהו' מלעיל. וכן משמע מהמסורת שלנו שבדפוס ונכ"י, וכ"כ בעל רב פעלי' בשער המלו' ובעל לוית חן בשער ט'פ'ה' ואין ראיה ממה שהרד"ק' נכתב באות אחרונה, כי מצינו אף במל' שהו' מלעיל, ובספרי' ישנים יש עליו ב זרקאות להורות שהו' מלעיל, וכ"ה במ"ג דפוס באזיל: חגרים, החכם ריקאנטי כתב שמלת חגרים חסר יוד, ובעל הלבושים בס' אור יקרות פי' דבריו שר"ל חגור שלה' כלומ' כאם וכן פי' בפ' בראשית ע"פ ויעשו להם חגרת ג ז, ואולם בכל הספרים מלת חגרים חסר ויו ומלא יוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל · מ"ש, ובמס"ק נמסר ג ב חסר וא' מלא עכ"ל, ודין הוא חסר ויו, וב' האחרים בנ"כ, וכמנו פה במס"ג, וכתב הא"ת חגרים, בזקף קטן עכ"ל: בחפזון, ג ומלאים וסי' וכו'. מסורה גדולה: (יב) והכיתי, כולם מלא, מס"ק: (יג) לאת, לית חסר · מס"ק: עלכם, לית חסר מס"ק: ולא־יהיה, מחקתי המתג הב' מן השנים הרצופים שבחומש רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, ולא מחקתי הראשון כי בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמט אין בו רק הא', גם בראיה מבעל מ"ש נואה שכתב על מלת כי־תהיה לעיל ג יג, ועיין מ"ש בפרשת נח בראשית טו יא: בהכתי, חד חסר וחד מלא · מסורה קטנה מס"ג, ודין חסר, והמלא ביחזקאל לב טו: (יד) לזכרון, במסורה גדולה דת"ע זכריה ו יד נמסר ה' נקריאה וסי' (א) והיה היום הזה לכם לזכרון דין, (ב) ושמת הם שתי האבנים לקמן כח יב, (ג) ונשא אהרן את שמות בני ישראל שם כ"ט, (ד) ולקחת את כסף הכפרי' שם ל טז (ה) וביום שמחתכם במדבר י וב' בנביאים, וחד והו' השמיני ולזכרון בין עיניך שם יג ט, ושמת, ונשא, חסרים וכו' עכ"ל: וחגתם, הגיא"ל דגושה וכן תחגהו · א"ת: תחגהו, לית וחסר. מסורה קטנה, (טו) שבעת ימים מצות תאכלו, בס' הזוהר ח"ב דף מ ע"א, אמר ר"ש מלת כתיב כד"א מראת אלהים וכו' ומסורת' וספרי דילן פליגי בתרוייהו, ועיין עוד מ"ש בפ' בהעלתך במדבר ט יא · מנחת שי: שאר, חסר ויו וכולהון דכוותיה, וכדרש בלקח טוב להבי' שאר כל שהוא שאור · מ"ש: אבל, כתיב בקרית ספר לרב המאירי שהוא מלא ויו, אך בכל הספרים הו' חסר ויו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר, אח"כ בא לידי קרית ספר אחר וימצ' כתוב בו אכל חסר · א"ת,
וז"ל

ונ"ל מ"ש אכל, ספר וי"ו ע"פ המסורת שאינו מהד' מלאי' שנמסר סימנס בתהלים מ"א י וסוף נחום ג יב במ"ג והכי משתמע מכללי הרמ"ה ז"ל ואלו הן לבלתי אכל ממנו, אכלת בראשית ג יא, קטף וחסר ודכותיה לבלתי אכל הדם דברים יב כג, אע"ג דקרי' כולם חסר וכל אורייתא חסר, הי' נתנה לי מן העץ ואכל בראשית ג יב, חסר וין וחסר אל"ף תניין דהוה אנו למיהוי מלא אל"ף אוויו קילופי אל"ף שניין וכתיב חסר בלא ויו ובלא אל"ף דאילו אל"ף דכתיב' ביה סימן לעתיד היא ולאו מעיקר ליסנא דאכילה וכל אכל ואכל באורייתא בין דקרי' כף דידי' בגירי כגון דין בין דקרי' נפתח כנין ויאמר לא אכל עד אם דברתי שם כ"ד ל"ג, ואכל מכל (שם כ"ז ל"ג), חסר כתיב בר מן א' שהוא מלא ואו כתיב וכו' ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו' כי אם הלחם אשר הוא אוכל שם ל"ט ו', דין לחוד מלא ואו עכ"ל מ"ש, ומ"ש הרמ"ה כי רק א' הוא מלא ואו היינו בתורה, ומה שנמסר במסרה ד' מלאים היינו בתנ"ך: מיום הראשון, חסר ואו. א"ת, בהעתק הללי ובספרים מדוייקים כ"י וגם נדפ' ביס ישנים וכן הוא במסורת ובס' מנחת כהן וכן מסר הרמ"ה ז"ל בראשון באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות שנה שם ח' י"ג, מלא דמלא כתיב מלא אלף קדים לשי"ן ומלא ואו בתריה וכל ליש' דראשון באורייתא דכות' מלא דמלא בר מן ב' חסרים ואו בליש' וסימן [א] מיום הראשון עד יום השביעי (דין), [ב] בראשון בארבעה עשר יום לחדש לקמן פסוק י"ח, ואחרא כולהון מלאים ואו וכולהון מלאים אלף. מ"ש: השביעי, ח' חסרים וסי' [א] מיום הראשון עד יום השביעי דין, [ב] וישבתו העם ביום השביעי לקמן ט"ז ל', [ג] והעברת שופר תרועה ויקרא כ"ה ט', וכו'. מס"ג, ואחר הה' הם בדברי הימים: (טז) מקרא־קדש, בכל ספרי תנ"ך הנדפסים יש נוסחאות שונות בענין המתג שתחת המ"ם, ואין כולם מסכימים בזה, כי בקצתם נשמט המתג באיזה מהם, ובקצתם נשמט באחרי', ובעל שיח יצחק כתב בסוף דף ס"ה וז"ל ובכל מקרא־קדש שהוא בפשטא המ"ם במתג עכ"ל וכ"כ רא"ב בספר טוב טעם פ"ז. ובעל קו' ד"א עם שהעתיק דבריו אלה פה, לא עשה כן, כי העידו בקצתם, והשמיטו בקצתם, ולא נודע לי טעם בחירתו. ואולי סמך בזה על המ"ג והמ"ק, אבל כבר כתבתי בהקדמתי כי אינם נאמני' בענין המתגי' והגעיות בעבור שהא"ת לא הניחם בספרו, רק מחק בכלל כל הזרים שבהם בסוף פ' בראשית וקיים האחרי' שאינם זרים, ואנכי הלכתי אחריו בזה לקיים אותן שאין אחריה' דגש או שוא נח או מתג אחר ולמחו' אותם שיש אחריה' א' מכל אלו, ולכן במלת מקרא־קדש הוא"ל ושוא הקו' יכול להיות נח או נע כי אין אחריו דגש ולא שוא אחר, לכן קיימתי את דברי בעל ש"י שלא להעמיד מתג במם כ"א במקום שהוא בטעם פשטא, עם שלא נודע לי סבה לזה שיהיה המתג דוקא בפשטא ולא בטעם מפסיק אחר הגדול ממנו כמו טפחא וז"ק. ומש"ש בטעם אתנח וס"פ, אולי הוא מקובל מהראשונים, ומצאתי גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט שבוויסקיו' ג"כ המתג באות' שהם בפשט' ולא באחרים, ובפ' אמור ויקרא כ"ג ג', כתוב שם בגליון וז"ל כל מקרא־קדש דבוקי' המם בלי מתג אבל אם קדש בפשט' המם מתוג' עכ"ל, ולכן הלכתי ג"כ בדרך הזה בענין מקרא־קדש, שלא להעמיד המתג כי אם כשמלת קדש בפשטא, והארכתי קצת בזה פה כדי שלא אצטרך להכפיל עוד הדברים במקומות אחרים במלה זאת: לא־יעשה, מחקתי המתג הא' מן הב' הרצופים שיש פה במו' רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הא"ת סוף פ' בראשי': וכן אינגו בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט: (יז) המצות, הגד"י דגושה. א"ת: (יח) מצת, כתוב בקרית ספר לרב המאירי ש"ות מלא וא"ו אך בכל הספרים הוא חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר. א"ת, וכ"כ מ"ש בשם ס' הללי וספרים מדויקים ובעל מנחת כהן, וז"ל מכמ"א דע כי כל מצות המצו' ומצות שבתור' הן לא וכולן מלא וא"ו כתיבן' דכתיבי מצת חסר וא"ו בערב תאכלו מצת דין דעניג', שבעת ימים תאכל מצת י"ג ו', בפ' קדש לי כל בכור, אלות מצת בגולת בזמן ויקר' כ"ד, קדמאה בפסוק כתיב חסר ותניג' ורקיקי מצות שם כתיב מלא, וכו' עכ"ל, ע"ש שהאריך עוד, אבל טעה בזה כי כה במס"ג נמסרו ד והם ג הנזכרים, ועוד וגם מצות ואלא מצת לקמן כ"ט ב', תניג' דפסוק: (כא) משכו, הש"ין בגעיא לבד בס"ס. א"ז והמ"ם במתג וספרים מדויקים במתגי' או בגעיות' הם ואכתוב עליה' מאמר פרטי בארוכה בסוף הספר אם ישכי' ה' על ידי. מ"ש, וכן כתב הרד"ק במכלול דף קטן דף יט ע"א ובשרשים שרש משך שהמ"ם מועמדת בגעי', וכ"כ בשרש יצק בשם ר' יונה על מלת ויצקו על העלה מלכים א' י"א ל"ד, שהו' בווי והיו"ד יו"ד השרש ולא מעמד בגעי' כמו משכו וקחו, והרז"ה בס' ביה תי' התנועות אות כו כתב בשם יהב"י הנקדן בפי' בא וז"ל משכו המתג בכל הספרים ואמר רבי יונה המדקדק כי מתג המ"ם שלא כדין עכ"ל, ולא יסתרו דבריו אלה לדבריו שהבי' הרד"ק משמו, כי לא תהיה כוונת רבי יונה למחוק המתג, רק כוונתו שהו' בכלל הזרים המקובלים לנו מבעלי המסורת, כי לא נמצא מתג בבווי לרבים וענין הקל שהפ"א בחירק רק בזה וכן במל' ויצקו לפי פי' רבי יונה, לכן הו' שלא כדין, וכן מצאתיו גם אנכי בכל הספרי', וגם בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנ' רמ"ט: (כב) אזוב, ג מלאים בתורה וסי' [א] ולקחתם אגדת דין, [ב] ולקח הכהן עץ ארז במדבר יט ו, (ג) ולקח אזוב וטבל במים שם י"ח. מס"ג, ור"ל מלא וא"ו אבל בלא יוד אחר האלף ולא מסרה בליש' בעבור שא' מהן הוא ואזוב בוא"ו בראש, כי לא תקפיד על וא"ו העטף לחשוב בעבורה המלה כליש' אחרי', כמ"ש פעמים רבות: (כג) לבא, ע' חסרים, נמסר בפ' ויחי (בראשית מ"ח ז)· מס"ג, ומניתים שם, וזהו הב' מהם: (כה) והיה כי תבאו. טעה המדפיס שעשה פה פיסק' כי אינו תחלת פרשה. א"ת: דבר, הבי"ת בגירי וברור הו' ממסו' שבידנו שכל דבר שבאתנח וס"פ הבי"ת בגירי, ועיין מכלול דף ע"ד (ד' קטן ע"א), ומ"ש המחבר ביהושע י"ד פסוק י'. (רא"ב בקו' הכרעותיו), והמסורה הנ"ל הי' ביהושע שם על כאשר דבר שהו' בטעם סגולת' ובגירי, ונמסר שם במס"ק לית (ר"ל בגירי בלי אס"ף וזולת דין), וכל אס"ף דבו' עכ"ל: (כו) כי־יאמרו, במו' רא"פ ובקצת שאר ספרים יש פה ב' מתגים רצופים, ובתנ"ך שעם מ"ש נשמטו שניהם, ו קושש עט ספר נשמט הב', ואנכי קיימתי הב' הראוי להיות לפני שוא נע, והשמטתי הא' בעבור זרותו לבא לפני מתג אחר ואין ביניהם תנועה או שוא נע, ע"פ הנהגת הא"ת סוף פ' בראשית: (כז) בנגפו, בתנ"ך שנה טובה וויניצי' נדפס בגליון בנגפו הפ"א דגושה גם במ"ג ובמ"ק דגושה, גם הוב' ביסוד הניקוד דף י' ע"ב בשם יהב"י הנקדן שנ"ל כן. ד"א, וכ"כ מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנ' רמ"ט: וישתחוו, מחקתי המתג מן היו"ד שבמו' רא"פ ושאר ספרים, כי אמרו שוא נח בראיית דגש התי"ו, ובקצת ספרים הו' בוי"ו וגם זה אינו נכון בעבור הדגש שביו"ד, ויוכללו בכלל המחוקים ע"י הא"ת סוף פ' בראשית: (כח) ויעשו, וכן ויעשו דלקמן פסוק נ', יש בהם ב' מתגים רצופים במו' רא"פ ובקצת הספרי' אחרים, אבל בתנ"ך ברלין תנ"ט וכן בתנ"ך דאמשטרד' תס"ה נשמט הא' הזר בשניהם, והו' הנכון ע"פ הנה"ת הא"ת סוף פ' בראשית, וכ' תקנתי גם אני: (כט) כל, רפה. א"ת: (לא) קומו צאו, ב' דגש. מס"ק, (א) קומו צאו דלוט (בראשית י"ט י"ד), (ב) דין, והם מן הי"א מלין דדגשין בתר יהו"א בלא מבטל וסימנהון נמסר במס"ג (דניאל ה' י"א), והרד"ק במכלול (דפוס קטן דף ק"ו ע"א) הכניסו בתוך כלל אתי מרחיק, ואין תפיסה עליו מהמסורה הנ"ל שמנפה אותו בין הזרים, כי לא היה לפניו נוסח המסרה כן, כי הוא לא הבי' רק ח' זרים במכלול (ד' קטן דף ק"ח ע"א), אבל המדקדקי' האחרוני' אינם מסכימים עמו בזה ואומרים כי דין אתי מרחיק (הנקר' אבל הרו"ה דחיק) אינו נוהג שא נקמץ בסוף, ולכן כ' המלות לאו בזרותן קיומי והן מכלל הי"א שבאנו במסורת דדניאל, ועיין מ"ש בב' וירא (בראשית י"ט י"ד), ויש לי להאריך בזה אך אין כאן מקומו: (לד) משארתם, לית חסר. מס"ק, ונ"ל וחס', כי לי' עוד מלה זאת גם מל': צררת, ב' בתרי ליש' חד חסר וחד מל' וסי' (א) משארתם צררת דין, (ב) עד יום מתן (שמואל ב' כ' ג'), בתרי' מלא. מס"ג, ור"ל חסר דחסר: (לה) וישאלו, השמטתי המתג הזר מן הוא"ו שבמו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, ובקצתם הו' ביו"ד, וגם הו' זר בעבור שאחריו שוא נח, וה א מהנמחקים ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית: (לו) וישאלום, לית וב"כ. מס"ק, ר"ל חסר יו"ד ומל' וא"ו: (לז) מרעמסס, בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן. הראב"ע: סכתה, ב' וסי' (א) ויעקב נסע סכתה בראשית ל"ג י"ז, (ב) ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה דין. מס"ג, וחסר דחסר כמו שהו' במס"ק ב וחסר: (לח) ערב, ב' קמצין ר"ל העי"ן בגירי שנקר' קמץ קטן בפי הראשונים, וסי' (א) וגם ערב רב עלה אתם דין ויבדילו כל ערב מישראל נחמיה י"ג ג', וכל שתי וערב דט'. מס"ג, ר"ל כל ערב דקדים ליה שתי שהם מענין חוטי האריגה העי"ן בגירי, וכל שהו' מענין לילה היא בסגול: (לט) עגת, רפה. א"ת, וכתב הרמ"ה ז"ל לושי ועשי עגות בראשית

יח

י"ח ו', יחסר וא"ו קדמאה ומלי' ו"ו בתרא' כתיב ודכות' ועשו אתו
עוגות דבתרו העם ולקטו במדבר י"א ח', ומד סבר דחסר עגת מצות כי
לא חמץ דין, ומשיר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דאורייתא
לאו חסר דחס' כתיבי ואית נוסחי דכתיבי בהון עגות דבתרו העם חסר דחס'
וזינוסא הוא דמסורת דעגת מצות כלינא עלייהו ורובי דנוסחי דיקי כמי
כמסורת סלקי' מ"ש: כי גרשו, מחקתי המתג הא' מן הב' הרכופים
שיש פה בחו' רא"פ ונקדת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית,
וכן תיקנו בתנ"ך שעם מ"ש, וגם לא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט:
גרשו, לית וחסר. מס"ק: צדה, כל אורייתא חסר וכו'. מסורה גדולה:
(מא) צבאות, ג' ומלא וכו'. מס"ג, והב' האחרים הם נביאים:
(מב) ליל, כתב המאירי ז"ל כ' חסר בכל התורה עכ"ל ויש כאן ב' תמיהות
א' כי הוא מלא בכל הספרים ב' שאין לו את במקרא. אור תורה:
(מד) ומלתה, לית ומלא. מסורה קטנה, רצה לומר מלא ה"א בסוף:
(מו) בבית ו' רפין. מס"ק, רצה לומר הבית הא' בשוא והיוד בלא דגש,
ונמנו במס"ג ואין בתו' רק זה: חוצה, לית מלעיל. מסורה קטנה, וכ"ל
לית בתור' ומלעיל. והוא מלעיל כמשפט מלה שבסופה הא במקום למ"ד
בתחלת' ובמס"ג קחשיב חוצה, ד' ג' מל' וא' חסר עכ"ל, וחשיבנהו כולהו,
ופליאה דעת ממני, כיון' הם במקרא ו' מלאים וא' חסר, וכ"ה במס"ר
ערך חוץ ז' חוצה ד', רק שלא נמנו שם הפסוקים ויראה מקום לפרשת בז,
ואם יש להגיהה צריכין לפסוק כך, חוצה, ז' ו' מל' וא' חס' וכו' ולהוסיף
על המלאים ג' פסוקים אלו, לנחל קדרון חוצה ד"ה ב' כ"ט ט"ז, ויצאך
חוצה לעיר שם ל"ג ט"ו, יפוצו מעינתיך חוצה משלי ה' ט"ז, ונעל
מנין אידות ובעל כינ לתורה העלימו עין מהגהתה: ועצם לא, בלא
מקף. אור תורה, כ"כ במ"ג ד' בגז' מוקפת מלת לא על תשברו, וכ"ה בלי מקף
במ"ג ובמ"ק, וכוונת הא"ת שאין מקף אחר מלת לא, כי אין דרכו לציין כל
מלות המוקפות רק הא', והוצרך פה לציין גם מלת ועצם שלא לטעות כי
הגהתו אוזרת על א' מן ב' לא יאכל (שקודם כל זכר), או על לא תוכיא,
המוקפו' זו לזו, ובעל מ"ש בהעתיקו דברי הא"ת כדרכו הוסיף מדעתו לבאר
דבריו ואמר ועצ' לא בלי מקף באמצע עכ"ל, חשב שכך כוונתו בצבו' שציין
ב' תיבות, ואדרבה אם היתה כן כוונתו לא הי' מציין רק מלת ועצם גם לא
נמצא בשום ספר מלת ועצם מוקפת למלת לא, גם אין נכון כן לפי הבנת
המאמר, לכן הנכון כמו שכתבתי: (מח) ועשה פסח, הפ"א רפה שאין
כאן אתי מרחיק. מ"ש, ואין כאן אתי מרחיק לדעת כל המדקדקים כי
לדעת הרד"ק במכלול דקטן דף ק' עא אין דין זה נוהג אלא בקמץ שאין
הה"א כתובה אחריו, ולדעת בעל לשון למודים ובעל לוית חן אינכו נוהג שלא
בה"א שמושית ולא שרשית, ולדעת בעל שיח יצחק אינכו נוהג אלא בה"א
נוספת, ולדעת הרז"ה בס' יסוד הניקוד שער הדגש סוד כח וכ"ט וגם
כלה תיבת הדגש אות כ אינכו נוהג אלא כשטעם המלה הראשונה היא
מלעיל בעצם ולא כשהוא נסוג אחור מאמת קירוב הטעמים, ולפי שהה"א
כתובה כאן והיא שרשית והטעם מלעיל מסב' קירוב הטעמי', לכן הפ"א
רפה לדעת כולם: כל, דוכר רפה. א"ת, לעשתו, ה' חסר,
נמסר בפרשת מקץ בראשית מא לב, מס"ג, וכ"ל וחס', כי לית עוד
מלה זאת גם מנחה, ומניתי שם הג' שבתו' וזהו הג' מהם: והיה,
הערחא ביו"ד והוא מלרע. א"ת: (נ) ויעשו, מחקתי המתג הא'
כמ"ש לעיל בפסוק כ"ח: (נא) צבאתם, ה' הס' בניש'. מס"ק,
ומניתים לעיל ו' כ"ו, וזהו הג' מהם, ועיין מה שכתבתי שם:

יג (ג) בחזק, הבית דגושה. אור תורה: (ה) והיה כי יביאך,
הראשון אינו תחלת פרשה וטעה המדפי' שעשה בו פיסקא. א"ת,
ודע שהרמב"ם ז"ל בפ"ח מהל' ס"ת ה"ד הניח כל סדר תחלת פרשיות
שבתורה וכאן כתב סתום והיה כי יביאך פתוחה ולא פי' איזה מהן, וגם
הבאים אחריו הרב המגיד והגמ"י והכ"מ ומעדני מלך לא נתעוררו ע"ז,
וקרוב הדבר לשמוע שסמכו עצמם על מ"ש הרמב"ם בענין ד' פרשיות
שבתפלין דשם מבואר אין וידבר עד והי' כי יביאך השני היא פרשה א' ומן
והי' השני פ' שני וק"ל עמ"ש הזוהר סוף פ' זו ונפ' ואתחנן מענין ד' פרשיו'
שבתפילין דמשמ' שם ג"כ דוהי' הראשון אינו פ' בפ"ע ומן והי' השני הוא פ'
שני' מכמ"א: כי, רפה. א"ת: הכנעני, מחקתי המתג הזר שתחת
הה"א שבחו' רא"פ ובמקצת שאר ספרים ע"פ הגה"ת הא"ת סוף פ' בראשי',
וכן אינכו במ"ג ד' בחזי' ובחו' עם כפר ובתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך שעם
מנחת שי: (ו) מצת, ד' חסרים, וזהו הב' מהם, כמ"ש לעיל י"ב י"ח:
(ז) ולא יראה, צריך להשוות כל געיא כאלו ושניהם בפסוק זה
ובכ"י הראשון בגעיא, ונראה כולן בגעי' ובאת"ן יש בשתים הללו געי'
בלמד ולא ביוד. (ד"א), וכל אלו הנוסחאות הם שלא כמשפט, כי כפי
המשפט, הב' ראוי לקיים כי הוא בתנועה השלישית ממקום הנחת הטעם,
והראשון ראוי למחוק ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית שצוה שם למחוק
הורים, והוא זר כי לא ינהגו שנים רצופים, וכן בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת
רמ"ט שבידי אין שם בשניהם רק מתג ביוד ולא בלמד, ולכן גם אנכי
מחקתי הא' וקיימתי הב': (ט) ולזכרון, לית ומלא. מסורה קטנה,
הוצאך, ב' חסרים יוד. מס"ק, ולא נמנה בשום מקום במס"ג סימן
הב' גם במסרה רבתא לא נזכר דבר מזה, לכן אמסרם אנכי, הוציאך
ד' וכולהון באורייתא, וסי' (א) ביד חזקה הוציאך דין, (ב) את ה'
אשר הוציאך דברים ו' י"ב, (ג) והזרע הנטויה אשר הוצאך שם ז'
י"ט, (ד) בחדש האביב הוציאך שם ט"ז א', הא' והג' הם מלאים ואו
אשר הה"א וחסר יוד אחר הצד"י, והב' והד' הם מלאים דמלאים:
(י) למועדה, לית ומלא. מסורה קטנה: (יא) יבאך, השני טעה
המדפו' שכתב ובאך ואו וגם בגליון יבאך קרי כי בכל הספרים הוא כתוב
יבאך ביו"ד ואין כאן קרי וכתיב כלל גם נמסר' ריש דברי הימים לא נמנה
מלה זו עם מלין דכתיבי ואו בריש תיבה וקריין יוד. אור תורה, וכן הכריע
מהורר יעקב לבית הלוי בתשובותיו סי' י"ד שכתב שם ע"ז, והשיב במסרה
זו היא נגד מציאות כל הספרים שבכולם גם הכתיב ביוד, מצורף לזה אחרי
שהרמב"ם בפ"ב מהלכ' תפלין ביאר לנו כל החסרות ויתרות שבד' פרשיות
שבתפלין וכתב (שם הלכה ה') יביאך חסר יוד אחר הבית ואלו הי' כאן
הכתיב ויבאך בואו בתחלה לא ה"ל לסתום אלא לפרש וכו' ע"ש, ופי' שם
מ"ש מוהר יקארו ז"ל בטור א"ח סי' ל"ב בשם הר"י אסכנדרני אן ויבאך
שכתב ביוד עכ"ל כוונתו על יוד שני', ע"ש כי דבריו נכונים, וכ"כ מ"ש
בשם הרמ"ה ז"ל, וז"ל יביאך א' לחוד באורייתא חסר יוד קמייתא דעגינא
החסר, וסי' והי' כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך,
ושארא מלאים כתיב עכ"ל, והוא חד מן מלין דחסר יוד בלישן ביאה וסי'
כמסר במס"ג (ירמי' י"ז כ"ו), וד' מהם בתורה. (א) דין, (ב) תבאמו
ותטעמו לקמן ט"ו י"ז, (ד) ואבא אתכם אלי (שם י"ט ד'). (ד)
ויבאנו אל המקום דברים כ"ו ט', והשאר הם בנביאים (והמסרה הזאת
צריכה תקון והגהה, כי יש עוד כ"פ ותבאהו שהם חסרי' יוד חד בתורה,
ותבאהו לבת פרעה לעיל ב' י', וחד ותבאהו בית ה' שמואל א' א' כ"ד,
וה"פ יבא; חד בתו', יבא שתי תרים במדבר ו' י', וד' בכתובים,
וכאשר נמסר בלישנא צריך לכלול כל אלו, אלא שאין כאן מקומה להגיהה)
ועיין בס' מכמ"א שהאריך שם עוד בענין תקוני הסופרים בזה, אבל טעה
שם במ"ש שיש עוד שנים בתורה לשון ביאה חסרי יוד, ולא הביא רק
תבאמו. ויבאנו, ובאמת יש עוד שלש (לפי המס"ג דירמי', מלבד מה שיש
להוסיף עוד), כאשר כתבתי למעלה: הכנעני, השמטתי המתג שתחת
הה"א. כמו שכתבתי למעלה בפסוק ה': (יב) והעברת, במאריך לא
בתביר: כל, רפה. א"ת, ר"ל כי נקדת קומצים והעברת בתביר ולכן
אחריו כל בדגש, וכל פטר אינו מוקף למלת רחם, והוא במרכא משרת
הטפחא שבמלת רחם, אבל לדעת הא"ת הג' מלות כל פטר רחם מוקפו',
והמרכא תחת והעברת, כי במלת מאריך כוונתו לפעמים על המתג
ולפעמים על טעם המרכא, והנה קיצר בהגהתו זאת, כי אם מלת והעברת
במרכא צריך להיות מלת פטר מוקפת לאחרי' ולא במרכא, כי לא יבאו ב'
מרכאות רצופות וכו', והי' צריך להגיה זאת, ולפי שקיצר בהגהתו נפיק
מיני' חורבא כי קצת מדפיסי תקוני סופרים ע"פ הגהות הא"ת שמו מרכא
במלת והעברת על פיו, ועכ"ז הניחו המרכא במלת פטר, כי חשבו שלא
הגיה רק התביר שבמלת והעברת שצ"ל מרכא, כאשר הביא בעלקו' ד"א
שכ"ה בחו' הנדפ' ע"י ברוך רווא ונקדת שאר קומצים, אבל כתב שבחו' כ"י
הוא כמו שהגיה' פטר מוקף, וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט, ובתנ"ך ישן כ"י על
קלף משנת רמ"ט שבידי, וכ"ה בתנ"ך עם מ"ש ובקצליני, ומה שכתב במ"ש
והעברת, במאריך או במרכא לבסוף ולא בתביר עכ"ל, אין כוונתו במתג
או במרכא, כי והעברת אינכו מוקף בשום נוסח, ואיך יהי' במתג ולא בטע'
ואין בכל המקרא מלה שאינה מוקפת בלי טעם, רק כוונתו על המרכא
וביאר ב' שמותיו, ויותר נראה שמלות או במרכא מיותרות לגמרי:
(יג) חמר, חסר ואו. אור תורה, בהעתק הללי ובכל הספרים מדויקים
וכ"כ הפוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ"ג פ' ויחי
(בראשית מ"ט י"ד) וכו'. מנחת שי ועיין עוד שם שהאריך, והם ד' חסרי'
בליש' כמו שמניתים שם, וזהו הג' מהם, ועיין מה שכת' שם: (יד) יד,

ברביע׳ אור תורה: (טו) ויהרג, יש ספרים שהוא מלא בואו אחר הריש אבל נראה׳ שהוא חסר מדאמרינן בהקומץ רבה (מנחו׳ דף כ״ט ע״ב), רמי איפסיקא ליה כרעא דואו דויהרג בנוקבא, פי׳ ואו אירע במקום נקב ונראה כמין יוד, אתי׳ לקמי׳ דר׳ זירא א״ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש, פי׳ דאי חכים מבין שחסרה הוא לומר יהרג כלפי מעלה ואימר ויהרג, אי קרי ויהרג כשר ואי לא ויהרג הוא ופסול, ופר״י מכאן משמע ויהרג חסר כלא וא״ו בין ריש לגימל ע״כ באגודה (דף רי״ג ע״ג), ועיין ג״כ במרדכי פ׳ הקומץ, וכן במסיר׳ ד׳ מלאין בלשון הריגה (א) וכל שריה אהרוג, דעמוס (ב׳ ג׳), (ב) עת להרוג קהלת ג׳ ג׳, (ג) כי במכרנו אני ועמי להשמיד להרוג (אסתר ז׳ ד׳), (ד) והרוג בשנאיהם שם ט׳ ט״ז, ולא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ״כ ספר התרומ׳ והרמ״ה ז״ל. מ״ש: (ה) כל בכור, מלת כל דגוש׳ מדין אפיק זאין פסיק בין ה׳ למלת כל כמו שנמצא באיזה ספרי׳ (מ״ש): מבכר, חסר ואו׳ (א״ת), בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים והוא חד מן ב׳ חסרים ע״פ המסורת וחברו ויהי בחצי הלילה דפרשה לעיל פסוק כ״ט, ועיין מ״ש לעיל י״א ה׳, וכ״כ הפוסקים והרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן. מ״ש: (טז) והיה לאות על ידכה, כתב הרמ״ה ז״ל והיה לאות על ידכה כף כפיפה ואלא ה״א בתרא הואיל אורייתא חסר ה״א ע״כ, וכן במסו׳ דילן מסור כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ״א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא. ובמס׳ רבתא פריש בהדיא והיה לאות תניינא ואהא דריש רב אשי בפ׳ הקומץ רבה (מנחות דף ל״ז ע״א), ידכה, יד כהה וכו׳, מ״ש, ועיין עוד שם, ומ״ש בגליון המ״נ כאן והוא חד מן כ׳ מלין וכו׳. הוא ט״ס וצ״ל כ״א כלשון שהביא המ״ש, כמו שכתבתי בפ׳ וארא (לעיל ז׳ כ״ט) ע״ש: ולטוטפת, מלא ואו קדמאה וחסר ואו תניינא כמ״ש בפ׳ עקב (דברים י״א י״ח). (מ״ש), ובמס״ק ב׳ כתיב כן, והם הך דהכא ודפ׳ עקב שם, אבל דפ׳ ואתחנן שם ו׳ ח׳ לטטפת כתיב חסר דחסר כמו שמסיר בפירוש במס״ג, ועיין מ״ש בפ׳ עקב:

פרשת בשלח

(יז) כי, בדגש. (אור תורה): בראתם, ג׳ ב׳ חסרים ואחד מלא. מסורה קטנה. ובמסר הסימן במסורה גדולה, ודין חסר. והב׳ האחרים הם בנ״כ: (יח) אלהים, דויסב בפסק. אור תורה מלבד הדרגא. מנחת שי, ולא ידעתי כוונתו כי אין הפסיק בשום מקום במקום בגינת טעם: דרך, בדגש. אור תורה: וחמשים, בס״ס המדויקים ובירושלמים השין רפה. אור תורה. וגם בדפוס קד יון, והוא חסר ואו אחר המם ע״פ המסורת, ובמכילתא ובז׳ (דרשי על זה. מנחת שי, ובמס״ג וחמשים, ד׳ בלישנא וחסרים, וסי׳ (א) וחמשים עלו בני ישראל (דין) וכו׳ עכ״ל, ואידך ג׳ הם בנביאים: (יט) ויקח, הקוף דגושה. אור תורה: פקד, ה׳ חסר. מס״ק, נ״ל ומס׳, כי איננה בתנ״ך רק ה״פ: והעליתם, מלא, כי איננו נמנה בין הנ׳ החסרים בליש׳, וסי׳ נמסר במס״ג סוף פ׳ ויחי ברא׳ ב׳ כ״ה: עצמתי, חסר, והוא הב׳ מן הט׳ החסרים בלישנא, ונמסר סימנם בפ׳ הנ״ל שם; ואף כי כתבתי שם כי המה רק מתנגדות בענין זה, מ״מ בזה שבפסוק אין בו ספק שהוא חסר: (כ) מסכת, חסר ג״נ ואו בתרא בכל ספרים מדויקים כ״י ונדפוסי׳ ישנים וכן עיקר כי לא נמנה במ״נ עם המלאים והסימן נמסר גם בפרשת ויצא במ״ג שם ל״ג י״ז, ועיין מש״כ בפ׳ אמור (ויקרא כ״ג ל״ד), וזה לך גם לשון הרמ״ה ז״ל, ולמקכהו עשה סכת דויצא חסר דחסר כתיב ומסר עליה כל סכת בסכת מסכת חסר דחסר בר מן ב׳ מלאי׳ ואו בתראה וסימן כי בסכות הושבתי דאמור שם מ״נ, על כן קרא שם המקום סכות דויצא, ויעקב נסע סכתה חסר ואו כתיב ודבותא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה לעיל י״ב ל״ז, חסר ואו, הסכת א׳ לחוד באורייתא חסר דחסר וסימן חג הסכות תעשה לך שבעת ימים (דברים ט״ז י״ג, וכל שאר הסכות באורוי׳ מלא ואו תניין. מנחת שי, וכ״כ פה הא״ת מסכת חסר: (כא) לנחתם, אין בלמד מאריך. מ״ש:

יד (א) לאמר, הלמד דגושה. אור תורה, ועיין לעיל בפ׳ וארא ו׳ י׳ מ״ש שם: (ב) וישבו, א׳ רפין רבה לומר הואו בשוא ולא בפתח ויכן היוד רפה, וכולהון חסרים, וסי׳ (א) וישבו ויחנו לפני פי החירת (דין), (ב) נטה את ידך על הים (לקמן פסוק כ״ו) וכו׳

(מס״ר בערך אות עין), ואחרא בנ״כ: צפן, ב׳ חסר ונענין מס״ק, דין, ולקמן פסוק ט׳: (ג) נבכים, לית וחסר. מסרה קטנה: (ד) לבי, נכר״י אע״פ שהוא במקף מפני שמלת פרעה מלרע מש״כ בלגריים לקמן ט״ו ח׳, עיין סו׳ דף רנ״ב במכלול קטן ועיין במכלל יופי גם בו עוד פעם במדבר י״ז (י״א) על וחן עליה, (ד״א): בפרעה, הבי״ת דגושה ודבר זה ידוע למו מהמדקדקי׳ שכל מקום שתבוא מלה ושתי אותיות הראשונות מבג״ד כפ״ת ומונח אחת והראשונה נקודה בשוא אעפ״י שהיא סמוכ׳ ליה״וא תדגש וכן כתב המחב׳ לקמן על בהכבדי בפרעה בפסוק י״ח, שהבית בפרעה דגושה. (רמ״ב בקו׳ הכרעותיו: (ה) ויגר, הגימל דגושה. אור תורה: מעבדנו, לית וחסר. מסורה קטנה: (ו) ויאסר, הסמך כתב בשוא לבדו, מכלול דף קיד ע״א ד׳ קטן, ועיין מה שכת׳ במקן ע״פ ויאסר אתו לעיניהם בראשית מב כד. מנחת שי, עוד כתב ויאסר, הנ״ל בלא מאריך ביוד ובלא דגש בסמך עכ״ל, ועיין מה שכתבתי שם: (ז) ושלשם, בהעתק הללי ושלשים ירושלמי ושלשם ואומר המסורה לית חסר דחסר עכ״ל, וכן נמסר עליו חסר דחסר במסורת הדפוס וכ״י, גם הרמ״ה ז״ל כתב ומבחר שלשיו לקמן ט״ו ד׳, חסר יוד קדמאה ומלא יוד תניין ושלשם על כלו חסר דחסר כתיב. מנחת שי: כלו, ואו כתיב בסוף כלו בכל הספרים בלי שום פקפוק אך נזהר דשיר השירים על לססתי ברכבי פרעה ש״ה א׳ ט׳ ארז״ל ושלשם על כלו כלה כתיב דהא עיטא נטל על כלה בנין לשיצאה לון לישראל ובלהו הוו זיכי מסירין על כלה דהוות נטלא קמייהו דישראל וכו׳ ותימה הוא וכו׳. אור תורה, ע״ש שהאריך לבאר דברי הזוהר שלא יתנגדו להמסורה באופן דחוק, ואין צורך, כי נמצאו רבים שהמסורת חולקת אף על הגמרא, כאשר אביא קצתם בקונ״ס, אבל העיקר בכולם כמסורת שלנו, וכן כאן במלת כלו מוכח מהמסורת שהוא בואו בסוף, כי ז״ל המס״ג שמואל ב׳ כ׳ ט׳ כלה, ג׳ כתיב ה״א בסוף וסימן וכו׳ עכ״ל, וכולהון בנביאים, ומדלא כמנה דין בהדייהו ש״מ שזה בואו בסוף, וכ״כ מנחת שי: (ח) ה׳, ברביע. אור תורה: (ט) אותם, מלא, והוא הה׳ מן הט״ל מלאים שבתורה, ומניתי כולם בפ׳ מקץ בראשי׳ מ״א ח׳, בפסוק ואין פותר אותם, שהוא הא׳, ומה שנדפס כאן במס״ק במ״נ ד׳ באוי׳ ט׳ מל׳ בתורה הוא ט״ס וצ״ל ט״ל: (י) והנה, בלא מקף. אור תורה: (יא) המבלי, כתב רבי יונה על פי ספר ירושלמי אשר סמ׳ עליו כי הה״א נפת׳ לבדו וכן מצאתי בס״א כ״י ורד״ק כתב במכלול שבכל הספרים המדויקים בשוא ופתח עיין שם דף כ״ח ע״ב ד׳ קטן, וכן כתב בעל שברי לוחות שזה הירושלמי הוא הספר אשר סמך עליו ר׳ יונה המדקדק כמו שהעיד עליו רד״ק, ואולי הוא הספר שהגיה בן אשר שהיה בירושלים ימים רבי׳ וכמ״ש הרמב״ם בפ״ח מהלכות ס״ת (ה״ד) עכ״ל וכו׳, ובכ״ס יש מאריך בה״א כמ״ש במלכי׳ ב׳ א׳ (ג׳), וד׳ הם במסורת. מנחת שי, (א) דין (ב ג׳ ד׳) במלכים (ב׳ א׳ פסוקי ג׳ ו׳ ט״ז), וג״כ הרד״ק במכלול ד׳ קטן דף כ״ח ע״ב, ותמה שם על רבי יונה שכתב כי הה״א פה נפתח לבד במקום שהיתה ראוי׳ להיו׳ בשוא ופתח, וכתב וזה תמיה בעיני אם השגתהו הקריאה לפי שהוא נקרא פתח לבדו מפני הגעיא אשר בו עכ״ל, ובתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט מצאתי המבלי בפתח ובגעיא, וכ״כ ס״א: (יב) במצרים, הבית רפה. אור תורה, ודלא כהרז״ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד ב׳ ובנ״ה תיבת הדגש אות כ״א, ואף שדבריו מיוסדים שם על אדני פז ומסכימים לדברי ה״ר משה הנקדן מלונדריש בספרו אשר סכינ המס״ר, וגם המדקדק בעל אהל משה הסכים עמו בספרו הנזכר בשער הדגש סי׳ נ״ט, מ״מ לפי דעתי אין כח ביד כולם לחלוק על מציאות כל הספרי׳ הנדפסים וכתובי יד, ובפרט ס״ס הנאמנים אשר היו ביד בעל א״ת ועל פיהם הגיה מה שהגי׳ ולא עשה שום דבר מדעת עצמו, וכ״ה רפה בתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט שבידי: כי טוב, בחילופים שנדפס ב״א כי טוב לנו, ב״נ כי־טוב עכ״ל, והלכתא כבן אשר: מצרים. דמתתנו ל׳ הרי״ש בפתח. אור תורה: ממתנו ו׳ חסרים בלישנא וסי׳ (א) ממתנו במדבר (דין), (ב) ואת בהר דברים ל״ב מ״ט וכו׳. מסורה גדולה ואחרא בנ״כ: (יג) כי אשר ראיתם, ה׳ סבירין כאשר וקרינן אשר וסימן במ״ג כ׳ נו ויקרא ז׳ ל״ח. מנחת שי: תספו, ב׳ חסרים וב׳ מלאים, וסי׳ (א) לא תספו לראתם דין (ב) לא תספו על הדבר דברים ד׳ ב׳, הלין חסרים וכו׳. מסורה גדולה, ורבה לומר חסר דחסר, וב׳ האחרים הם בנשעי׳ (א׳ ה׳ וי״ג), לראתם, לית חסר. מס״ק, נ״ל לית וחסר, כי איננו עוד במקרא אף מלא: (יד) תחרשון, ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ (א) ה׳ ילחם לכם

לכם דין, (ג) מי יתן המרם תחריסון אונ י"ג ה', נתרחה מלא. מסורה גדולה, ור"ל בתרחה מלא דמלא, ודין הוא חסר יוד ומלא ואו: (טו) הרם, ג' ב' מלרע וא' מלעיל וכו'. מסור' גדולה, ודין הוא מלרע בעבור שהריש נגירי, ואיך הב' הם בנגינות, ואותו שהוא מלעיל הסבה היא בעבור שהטעם נסוג אחור מפני קירוב הטעם שאחריו, ולכן נשתנה צירי הריש לסגול: ויבאו, ז' רפין ר"ל שהוא בשוא והיוד רפה, וסי' (א) ואתה הרם את מטך דין, (ב) ואני הנני מחזק את לב מצרים (בפסוק שאח"ז), (ג) קום לך למסע וכו'. (מס"ג דיפטי' י"ג ב'), ושארא בנגינות: (טז) ואכבדה בפרעה, וכן והכבדי בפרעה (בפסוק שאח"ז), כן הוא בכנ"א. (ד"א), ר"ל שהכניתי"ן דגושות כפי הכלל של ב' אותיות בומ"ף והן ג"כ מבג"ד כפ"ת והראשונה בשוא, והיא דגושה אחר יהו"א, וכן כתב האור תורה, בפרעה, הבית דגושה: (יט) מאחריהם, מחקתי בשניהם הגעיא כמ"ש ע"פ רוא"ו וכ"י, גם במ"ג ובמ"ק בלי געיא. (ד"א), והלואי עשה כן גם במתג הזר שבמלת ויעמוד ושאר מתגים זרים שהדפי', ומ"ש שגם במ"ג ומ"ק בלי געיא, והאחרו' שאלא במ"ג ובמ"ק קיימא אף שהם זרים גמורים, ושכח שהא"ת הגיהם במ"ג ומ"ק בסוף פ' בראשית ומחקם כלם: ויעמד, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שבאו' רא"פ וקצת שאר ספרים, ע"פ דעת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינגו באו' עט ספר ובתנ"ך ד' ברלין תנ"ט וד' אמשטרדם תס"ה וקאליני: (כ) ויאר, ב' מלעיל, אל ה' (תהלים קי"ז כ"ז). מס"ק, והם מלעיל מפני וא"ו ההפוך, ולכן נשתנה צירי האל"ף לסגול: (כא) ויולך, ד' ג' חסר וא' מלא. מסורה קטנה, וכמהו במס"ג ודין מלא, והשאר הם בנגינות וחסרים, וצריך להגיה כן במס"ג ויולך, ד' א' חסר וג' מלאי' וסי' וכו', קדמאה מלא, וכ יס"ג דמלכים ב' כ"ה כ' נמסר ג' מל' וא' חס'. ושבוש הוא וצ"ל להפך: לחרבה, הגהת המדפיס שבוש. א"ת, ומ"ש כתב לחרבה, כ"כ עכ"ל, והנה בחלופי נוסחאות הדפוסי' שבסוף תנ"ך, ידוד דא אמשטרדם תס"ה נדפס לחרבה צטיאש לחרבה, ורא"ב נקו' הכרעותיו לחילופים ידוד דא הנזכרים ידוד דא אשר הדפיס בסוף התנ"ך עם מ"ש כתב המאריך בקיצת לבד כן משמע מהמחבר, וכן אינגו באו' רא"פ ולא במ"ג ד' באזי' ולא באו' עט ספר ולא בתנ"ך אמשטרדם תס"ה, וכן אינגו בתנ"ך ויטן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ואין ספק שגם במ"ג ובמ"ק אינגו: (כב) ומשמאלם, ג' וסי' (א) מימינם ומשמאלם דין, (ב) וחגרו (לקמן פסוק כ"ט), (ג) ויחזיקו ביד שמאלם שופטים ז' כ', בתרא מלא. מסורה גדולה, וצ"ל ג' בליש"א, גם במס"ק בצ"ל ג' בליש' ב' חסר וא' מלא: (כה) אפן, לית וחסר. מסורה קטנה, כ"ל לית חסר, כי נמצא עוד מלא איזה פעמים קצתם הפ"א קמוצה וקצתם פתוחה: בכבדת, לית וחסר. מסורה קטנה: ויאמר מצרים, במסורת חשיב ליה בהדי י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף פרשת מטות במדבר ל"ב כ"ה. מ"ש: נלחם, כ"כ בקמץ כי לא נמנה במסורת בין הי"ב פתחין. מסורה קטנה, והסימן נמסר במס"ג שופטים ט' י"ז, ונפל שם טעות שנמנה שם ואבימלך נלחם בעיר (שם מ"ה) והוא קמוץ (עם שבמקרא גדול נדפס פתוח גם נמסר עליו במס"ק שבגליון י"ב, כי גם זה טעות, כמ"ש שם בעל מ"ש) אבל צריך להסירו ולהעמיד במקומו ויצא את הדורס בנו (ד"ה א' י"ח י'), ובעל מנין אידות העמידו ג"כ, אבל לא הסיר את ואבימלך נלחם בעיר, ולכן הני' י"ג פתחין במקום י"ב, וכן הגיה בעל ס"ג לתורה בסיוג לשופטים ט' י"ז ובסיוג לד"ה (א' י"ח י'), וטעו בזה, כי בכל מקומות הי"ג פסוקי' הכ"ל במסר במס"ק י"ב, ואין בהם אף אחד שימסור י"ג, גם במסורה רבתא בערך אות למ"ד נמסר י"ב, והנכון כאשר הגהתי, והנה אין בתורה רק ב' פעמים נלחם והם (א) דין, והוא קמוץ, (ב) והוא נלחם במלך מואב הראשון במדבר כ"א כ"ו, והוא פתוח, והשאר הם בנ"כ: (כו) לאיתנו, לית ומלא. מסורה גדולה: (כח) הבאים, נראה הדף כי זו היא ה"א של סימן בי"ה שמ"ו: לא נשאר בהם עד אחד, הא דמסיר בדבוכי' לית אודיית' בהם שופטי' גם לא ידעב' מאי קאמר דמסורת הכי קא מסיר בפ' וארא (לעיל ק' כ"ז, ובשופטים ד' (ט"ז), ג' פסוקין מטעין בהון (א"כ מתחלפין), פרעה, לא נשאר בהם עד אחד, סיסרא לא נשאר עד אחד, ערוב, לא נשאר אחד. מנחת שי, ובעל מנין אידות מגיה פה שבכ"ל לא נשאר בהם, אורייתא, ולא נשארו בם, שמוש (א' י"א י"א): ביבשה, בי"ת ראשונה רפה. אור תורה (כט) בתוך הים והמים להם חמה, בילקוט ומנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב ע"כ, אבל במכילתא כתיב ומנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שנאמר והמים להם חומה אל תיקרי חומה אלא חימה ע"כ, ועל פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט וזהו לשון הרמ"ה ז"ל והמים להם חמה דויבאו בני ישראל מלאו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים ואלו וסימן (א) להם חמה דובני ישראל הלכו ביבשה דין, (ב) אשר לא חמה לצמיתת דוקם הבית אשר בעיר ויקרא כ"ה ל', (ג) אשר אין להם חמה דונתי החצרים שם ל"א עכ"ל, וכן הוא במסורת שלנו. מנחת שי: (ל) ויושע, כולם מל' במ"ג (מס"ג), ונמסר פה הסי', והשאר בנ"כ: (לא) ויאמינו, באו' רא"פ יש כאן ב' מתגים רצופים, אבל במ"ג ד' באזי' ובתנ"ך ברלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה אין בהם הא' רק הב', והוא הנכון לדעתי ומסכים עם הגהת הא"ת שבסוף פ' בראשית הכוללת כל המתגים הזרים, אך בעל מ"ש כתב ויאמינו, כן צ"ל המאריך בוא"ו עכ"ל, ובטלתי דעתי מפני דעתו, עם שלא הלכתי אחריו במלת ויהל בראשית י"ג י"ח, היינו לפי שלא הביא דבריו שם רק בשם מקצת ספרים, ומי יעיד שאלו צדקו נגד האחרים כמ"ש שם, אבל כאן לפי שכתב דבריו בגזרה מוחלטת, בלי ספק חקר בכל ס"ת המדויקים ומצא כן, אמרתי עליו ותגזר אמר ויקם לך, והעמדתי המתג בוא"ו, ומלשונו שכתב המאריך בה"א הידועה משמע שאין מתג ביוד, וכן נדפס בתנך עם מ"ש, וכן עשיתי גם אני שלא להעמיד מתג רק בוא"ו, וכן מצאתי בחילופי, ב"א וב"כ וי"ל ב"א ויאמינו ב"נ ויאמינו עכ"ל, ואין הכוונה על התרין פשטין כי גם לב"א הוא כן, רק על המתג שלב"א הוא במתג ולא לב"נ (והתרין פשטין הודפסו בטעות ומיותרו' הן), ואנן ק"ל כב"א בכל מקום:

אמר שלמה מדובנא בענין כתיבת השירה האריך פה הרב בעל א"ת, ואחריו בעל מנ"ש שהו' בסוף זמנו, ואחריהם קרוב לזמנינו המדקדק מו' אלי' ווילנר בספרו הנקרא מכמ"א, ולא אוכל להעתיק דבריהם פה ולהוסיף נופך משלי, כי יתארכו הדברים מאד, ויקוץ בם הקורא, לכן לא אכתוב פה רק העולה מדבריהם בקוצר מלין כהלכה פסוקה, אולם אם יזכני ה' לחבר עוד קונ"א לספר זה, אעתיק כל דבריהם ואוסיף עליהם כאשר יורנו ה' (א) שירת הים צריכין לכתבה אריח על גבי לבינה ולבינה ע"ג אריח, והיינו כתב על החלק וחלק על הכתב: (ב) וצריכים לכתבה בשלשים שיטות, שיטה ראשונה כדרכ', והשנית חלוקה לשלש, והיינו תיבה אחת בתחלת השיטה, ובאמצעי' ריוח, ואח"ז כותבין איזה תיבות, ובאמצעי' ריוח, ובסוף השיטה תיבה אחת, והשלישית חלוקה לשתים, והיינו שכותבין איזה תיבות בתחלת השיטה, ובאמצעי' ריוח כשעור פרשה סתומה, שהוא כשעור ט' אותיות, וכותבין שאר התיבות בסוף השיטה: (ג) שיטה רביעי' חלוק' לשלש כמו השני', והחמישי' לשתים כמו השלישית, וכן כולן על סדר זה, אחת חלוקה לשלש ואחת לשתים, נמצא' השיטה הכ"ט חלוקה לשתים, והשלשים לשלש: (ד) שעור הריוח שאמרנו שצריך להיות כשעור פ' סתומה, היינו בשיטו' החלוקו' לשתים, שאין כאן אלא ריוח אחד, אבל החלוקות לשלש, שיש כאן ריוח בב' מקומות, חולקין השעור ההוא לב' אוירים, ויהי' א"כ שעור כל ריוח מהן כשעור ד' אותיות ומחצה כ"כ הריב"ש בתשובותיו סי' רפ"ו, ודייק כן מלשון הרמב"ם ה' ס"ת פ"ח ה"ד, והביאו הכס"מ שם, וכן הביאו בב"י ס"ס ער"ה, אמנם מדלא קבעו בש"ע, גם הט"ז והש"ך לא הביאו זה, וגם הא"ת שהו' מרא דעובדי' לא הזכיר דבר מזה, נראה דאין קפיד' בשעור הריוח, ויוכל להיות אף פחות משעור פ' סתומה, וא"ש הרמב"ם ריוח אחד בצורת הפרשה הסתומה, רצה לומר צורת הריוח ולא השעור, ודיוק הריב"ש אינגו דיוק כ"כ כאשר אגיד בקו"א, מ"מ לכתחלה יש לעשות הריוח כשעור הסתומה, ובשיטה של ב' אוירים יהיו שניהם בצירוף כשעור סתומ' אחת): (ה) לפני השירה צריכין לכתוב חמש' שיטות באותו עמוד שסימן ראשיהן, הבאים, ביבשה, ה', את, במצרים, ואחריהן שיטה פנויה (והי' פתוחה לדעת הרמב"ם, וכן מונה אותה בין הפרשיות הפתוחות (שם), ואף שלדעת הרא"ש היא סתומה, אין כאן נפקא מינה, שכך היא הקבלה להניח כאן שיטה פנויה, בין שתקראנה פתוחה או סתומה, כמ"ש הגאון מו' צבי אשכנזי בתשובותיו סי' כ"ד ע"ש), ואחריהן השירה בשלשים שיטות, כפי הצורה שכתבתי, ואחריה שיטה פנויה, ואחרי' חמשה שיטות, כפי הצורה שכתבתי, ואחריה שיטה פנויה, ואחרי' חמשה שיטות באותו עמוד שסי' ראשיהן ותקח, אחריה, סוס, ויבאו, והחמישית מסיימ' במלת קרא, נמצא' מן מלת הבאים עד מלת קרא מ"ב שיטות (וזהו הטעם שלא יפחות ממ"ב שיטין בכל דף ודף, לפי שהשירה עם ה' שיטות שלפניה וה' שלאחריה והפנויות עולים מ"ב, וצריכות להיות בעמוד אחד, וכל העמודי' שבתורה צריכי' להיות שוים, כ"כ מכמ"א, ומה נעמו אמרותיו). (ו) ולכן מצוה שהסופר עומד וכותב בפ' בא או פרעה, או לפחות מריש

פרשת בשלח למרחוק עיניו יביטו לראות לכאמ״ס ולכוון שיבא לו בסוף הדף מלת פרעה אשר בפסוק וישבו המים ויכסו את הרכב וגו׳, כדי שתי׳ מלת הבאים בראש הדף כהלכה, כי זו היא ה״א של ביה שמ״ו, ומלה זו היא ריש שיטה ראשונה משמשה שיטות אשר לפני השירה, ולא כרוב סופרי הזמן שכל א׳ כותב כפי מה שיזדמן כסומ׳ באשונה מבלי משים לב ועין על זה, ועד שהו׳ מגיע לאמצע העמוד שלפני האותיות י״ה שמ״ו, הוא מתחיל לשנות האותיות, פעמים בא באשונה פעמים בקצרה, אם יש לפניו ממקום שהוא עומד וכותב עוד הרבה לכתוב עד האותיות הנ״ל והעמוד אינו מחזיק כ״כ, אז הוא מכאנם וממעט את הכתב בכתיבה דקה ודחוקה, כדי שיכניס גם את כל העודף על עמוד זה, ואם מעט ישאר לו לכתוב ויש ריוח גדול בעמוד זה, אז הוא מרחיב וממשיך את האותיות במדת רחבן עד שמשתנות מצורתן ותמונתן, ויש בזה חשש פיסול בדיעבד: (ד) כל שיטה ושיטה משלשים שיטותיה יש לה שעור ומדה, ואפי׳ כל חלק מחלקי השיטה יש לו קצב ומדה עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, אבל יש בזה שבוש רבים בספרי הדפוס שלא דקדקו להדפיסה כראוי, גם מדפיסי ספרי הרמב״ם שאתו וקלקלו, ולכן הרב בעל א״ת הדפיסה בספרו מתוקנת ע״פ ס״ס וערבי׳ וקאשטוני׳, וע״פ דעת הרמ״ה והמאירי ז״ל, וכ״כ המ״ש בשם ס׳ תגי, ובמס׳ סופרים יש קצת שנוי בסדרה: והנה לא יכולתי להדפיסה פה כראוי, מחמת קוצר העמודים, לכן אדפיסה בסוף הספר מתוקנת כראוי לכתוב בס״ת:

ומעתה אשוב אל ההג״ה:

טו (א) ישיר, במקף, א״ת, והנה מצאתי פה שנוי גו׳ בספרים בענין המתג, בתנך קאליגיו״ד תס״ה בשמט לגמרי, בחומש דא״פ ובתנך עם מ״ש הוא בשין, והו׳ הנכון לפי הדקדוק, בעבור הת״ג שאחריו כא נראה, אמנם בתנך בערלין תכ״ט הוא ביוד, ובתנך ישן כ״י על קלף משכת רמ״ט מצאתי בשין, אך בגליון כתוב שם משה המתיג היוד וכתב שכן עיקר עכ״ל, וכ״ה באלוכים ב״א אז ישיר ב״כ או ישי׳ עכ״ל, לכן לא השגחתי פה על כללי הדקדוק ותפסתי דעת״ [...] ב״א שהלכ״ד כמותו בכ״מ: גאה גאה, חד מן דגשים בתר יהו״א בלא מבטל ע״פ המסורת ונסדר הסימן במ״ג דניאל ה׳ י״א, וכן גאה גאה דותען להם מרים להלן פסוק כ״א, ובמסורת אולין זוגין חד דגש וחד רפי וסימן או דדו או בן דדו ויקרא כ״ה מ״ט, כי גאה גאה, מי כמכה באלם ה׳ מי כמכה להלן י״א, לקחת לו גוי מקרב גוי דברי׳ ד׳ ל״ד, שאת לו לא שם ל״ב ה׳. מ״ש, ובגליון המ״ג כתוב כאן א׳ דגשין בתר יהו״א בלא מבטל עכ״ל, ובדניאל (ה׳ י״א) כמסר במס״נ י״ח מלין וכו׳, ואין סתירה מזה, כי פה הכוונה על אותיות בג״ד כפ״ת (דבתר יהו״א) דוק׳ ולא על אחרו׳, ואינן אלא ח׳, ושארא הן אותיות ט״ס שק״ן בוזל״ס, וכן מפורש במס״נ דדניאל (שם): והיה נ״ל לכאורה להוכיח מן המס״נ הנ״ל שאחד מן השני׳ כי גאה גאה הנימול רפה, דא״כ יהיו י״ט מלין, ואולי תהיה ג״כ כוונת המסורה הנ״ל דאולין זוגין חד דגש וחד רפי וכו׳ על מלת גאה הב׳ שהי׳ דגושה באחת מן ב׳ הפסוקים, ובכ״מהם הי׳ רפויה׳ ולא על ב׳ מלות גאה הכתובות יחד אבל לפי שמצאתי הנימול של גאה הב׳ דגושה בשניהם בכל הספרים, ובלי ספק כי כ״ה גם במ״ג ובמ״ק (כי כ״ה בחו׳ רא״פ ההולך בעקבותיהם), ולא הניח הא״ת, אמרתי שכוונת המס״נ על שניהם, ולא השגה אותם רק לאחד בעבור שהם מאמרים שלימים שוים, ואף דקא מסרה התם ב׳ ויאמרו לא לתרין, גם ב׳ ויאמרו לו לתרין, גם ד׳ יה לארבעה, הי נ״ל לפי שאחר המלות המתלוות אליהן משובות וזמזו, משא״כ כאן שכל המאמר שוה בהן: (ב) עזי, העין בקמץ לבד, א״ת בקמץ חטוף מפני דגשות הזין שבא להורות על חסרון, עין הפעל וכן נהלת בעזך שבפרשה (פסוק י״ג), עזי וזמר׳ דתהלים קי״ח י״ד, ודישעיה (י״ב ב), בעזך ישמח מלך (תהלים כ״א ב), אתה פוררת בעזך ים (שם ע״ד י״ג). מ״ש, וזה שנמסר כאן במס״ק ג׳ ט״ס הוא ול״ג׳, וכ״ה במס״ק דתהלים וישעיה, ובן נדפס שם [...] נפנים בקמץ [...] לבד, וכ״כ הר׳ שלמה שאולו בספר הליכות שבא כי זה טעות נפל בספרי אשכנז ונרפת ונתפשט בכל הספרי׳ הנדפסים ונעתקים מהם אבל בכל ס״כ המדויקים אך לא נרני (ישעיה נ״ד א׳), ולא בעזי, ולא בחני (כחום ב׳ א׳) כי אין קמץ לבד, וזה כי א״צ לשום שוא להורות על הקטיפות כי הדגש מספיק נשירה על זה לפי שכל דגש מרק את האות הקודמת וממשכה אליו עכ״ל, ודבריו אלו מסכימים עם דברי הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף קפ״ז ע״ב וקפ״ח ע״א): ואנוהו, ב״א ואנוהו ב״ב ואנוהו אלופי ב״ז וכ״כ, והל׳ כב״א: וארממנהו, בס״ס : מ״ס [...] ראשונה בשוא לבד. אור תורה, ובמס״ק לית וחסר: (ד) מרכבת, ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ וכו׳, קדמאה חסר. מס״ג ואיכך הם בכ״כ, ואין בתו׳ רק זה לבד והוא החסר: שלשיו, לית וכ״כ.

מס״ק, ר״ל חסר יוד אחר הלמד, אבל ע״ס הוא כי נמנ׳ עוד ושרי שלישיו (ד״ה ב׳ ח׳ ע׳), והו׳ מלא ב׳ יודי״ן, לכן נ״ל לית כ״כ, או לית באוריי׳ וכ״כ, או ב׳ חד חסר וחד מלא: (ה) תהמת, ג׳ חסר דחסר וסי׳ (א) קפאו תהמת בלב ים דין, (ב) תהמת יכסימו לקמן פסוק ה׳, (ג) עינת ותהמת יצאי׳ בבקעה דברים ח׳ ז׳ וכו׳. מס״ג, ואינה מקפדת על ואו העטף לומר בלשנ׳ כמו שכתבתי כמה פעמים, ומסרה עוד ד׳ מלא דמל׳, ומסו׳ אחריתי רק ב׳ מלא דמל׳, והמה בכתובים, ולא ראיתי להאריך בהם, רק מה שנרשם במס״ק דתהלים כ״ו כ״ו, על ידיו תהומות, ג׳ ע״ס הוא כי הוא דלא כמאן, וכ״ל ד׳ או ב׳: יכסימו, שורק המ״ם תחת חולם וזהו מ״ש רש״י ואין דומה לה במקר׳ בנקודתם שדינה מלאפו׳ פי׳ בחולם ואמרו המדקדקי׳ שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היוד, מ״ש, ועיין מ״ש בבאור: במצולת, נהעתק הלשי במכלת ירושל׳ במכלות עכ״ל ובכל הספרים כתוב במצולת מלא ואו קדמאה וחסר ואו תנינ׳ וכן הוא במסורת וכ״הרמ״ה ז״ל, והנד״י בחולם וכמו כן שנים האחרי׳ הנזכרים במסורת דתהלים פ״ח ו״א ודנחמיה ט׳ י״א הנד״י בחולם לפי שהם במוכרת, ובסמוך בשורק כמו במכלו׳ ים מיכה ז׳ י״ט. מ״ש, ואולי הם שני משקלים א׳ הנד״י בחולם וא׳ בשורק, עם שלא נמנ׳ ביחיד הנפרד רק בשורק או בקבוץ תולדתו במקומו: (ו) בכח, ד׳ דגשים. מסורה קטנה, ר״ל הבית פתוחה ואחרי׳ דגש ואין בתו׳ רק זה, ושאר׳ בנ״כ: (ז) גאונך, בתקין ס״ת ישן נאונך ס״א גאנך ע״כ, והרמ״ה כתב בהדו׳ ונהב גאונך מלא ואו כתיב. מנחת שי: (ה) אפיך, ב׳ מלאים יוד ועיין מה שכתבתי בפ׳ בראשי׳ ג׳ י״ט על בזעת אפיך אכלו. מ״ש: נערמו־מים, במקנת ספרים במקף ונכון הוא אבלי. מ״ש, וכ״ה בחו׳ עט ספר ובקאליני ובתנך ברלין תכ״ט ואמשטר׳ תס״ה, וכ״ה בתנך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט, אך שם הכון במתג, אבל בגליון כתוב רמ״ח נערמו עכ״ל, וכן עשיתי מקף, דלא כחו׳ רא״פ: נזלים, ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ [...] חסר וסמניהון נמסר בתהלים כומן ע״ח (פסוק ט״ז). (מס״ד בערך אות נ׳), ואין בתו׳ אלא דין, והוא החסר ור״ל חס׳ ואו, אבל מלא יוד, וב׳ המלאים הם בנ״כ: בלב ים, הלמ״ד בסגול מפני המקף ונמס״ק נמסר ג׳, ור״ל דסמיכי דוק׳ למלת ים, [כי נמצאת עוד בסגול ובמקף למלות אחרות, והב׳ האחרים הם במשלי כ״ג ל״ד ול׳ י״ט)], וכ״ה במס״ק דמשלי כ״ג ל״ד, אבל במס״ק שם ל׳ י״ט נמסר ד׳ וכ״ה במס״ד בערך אות ל׳, וכן נמסר הסי׳ בפי׳ במס״ג כאן ובמשלי ל׳ י״ט, והפסוק הד׳ שהביאה הוא ותכבד מאד בלב ים, וטעות הוא כי לא נמצא פסוק זה בכל המקרא, רק ותכבדי מאד בלב ימים (יחזקאל כ״ז כ״ה), והוא נכיר בכל הספרים, וצריך למחקו ולהניח במקום ד׳, ג׳, וכן הגיה בעל סייג לתורה: (ט) ארדף, ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ וכו׳, מס״ג, וזה חסר, וב׳ שאחרים הם בנ״כ: (י) ברוחך, בי״ת רפה דסמוכה לה״א אעפ״י שאינה כתובה כמ״ש בבראשית בפ׳ כ׳ כ׳ ו׳. הרמ״כ נקו׳ הברעותיו, ועיין מ״ש שם ונקו״א: צללו, הלמ״ד בשוא לבד כהכהנו. מ״ש, ואין מכהגנו כן רק ליוד אחר הא״ת שלא הני׳ במ״ג ומ״ק שכ״ה שם בא״פ (כמושנדפס בחו׳ רא״פ ההולך בעקבותיהם, וז״כ כן נכון בעיניו, וכ״ה בכל הספרים שבידי, וכ״ה בתנך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט: כעופרת, בכ״ס הכף נפתח. א״ת, בכולהו נוסחי דוקי מלא ואו כתיב וחד חסר ואת העפרת דאך את הזהב (במדבר ל״א כ״ב), הרמ״ה ז״ל. מ״ש, ועיין מה שכתוב בפ׳ מטות שם, בהגיעי לשם א״ה, או נקונ״א: במים, ז׳ רפין. מסורה קטנה, ור״ל הבית בשוא והמם רפי, וסי׳ נמסר במ״ג ויקרא ט״ו י״ג, וזהו הי׳ מהם: (יא) מי כמכה, הראשון נרפי הכ״ף והשני נדגש בתר יהו״א בלא מבטל עפ״י המסורת דניאל ה׳ י״א, ונתנו טעם לדבר שלא לנמנם מיכה אבל השם וכו׳. מ״ש, ועיין עוד שם: כמכה באלם, בלא פסק באחנע וכ״כ א״ת, ודלא כהגהת המדפי׳ ובכל ספרים מדוייקי׳ בי״ת באלם דגושה ו״ה בתנך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט), ובעל מקנה אברם ולשון למודים מנו זה עם הזרים שאין כאן שום מבטל חוקיהו״א וגם׳ דקדוק ישן כ״י מצאתי לשון זה רוב דוקנים שמדגישים מי כמכה באלים וכן קוף קיצהיו לקמן כ״ה כ״ט, כמוך של ועשית סירתיו (שם כ״ז ג׳), וכן הרבה מפני המתג אשר מחשבין לנגינ׳ עכ״ל, ונתקון ס״תוישן מי כמכה במפתח הניח מצאתי במדויק כמוכה שניהם מלאים ע״כ, אבל הרמ״ה ז״ל כתב כל כמוך באורית׳ מלא ואו כתיב וחסר ה״א בר מן ב׳ חסר ו׳ ומלא ה״א ותרוויהון בחד פסוקא דמי כמכה באלם ה׳, ועיין מ״ש בפ׳ תרומה על קערתיו וכו׳. מ״ש, ונ״ל דכוונת התקון ס״ת ישן במ״ש מצאתי במדויק שניהם מלאים על הה״א שבסוף ולא על הואו, ובענין הדגש של ב׳ באלם הי׳

הו' נראה שדעת בעל מקנה אברם ז"ל שזון למודים הוא נגד המסורה דדניאל שלא מנתה שם רק י"א זרים ולא נמנה באלם בניהם, גם דעת הס' דקדוק ישן כ"י שהדגש בדינו בעבור המתג של הבי"ת וכן קערתיו, בעבור מתג העין, הוא נגד המסורה הנ"ל, דחשבה קערותיו בין הי"א זרים, ולכן הרו"ה בס' יסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ב לא קבל דברי יהב"י הנקדן להדגיש הגימל דעם זו גאלת לקמן פסוק י"ג, באמרו שהוא נגד המסורה (כאשר אכתוב שם), אולם לא כן אנכי עמדי, ואני אומר שגם הם ראו דברי המסורת, רק אולי הי' להם נוסח אחר בהאי מסורתא דדניאל דמפקית איזה מהפסוקים שבמסורת הדפוס ומעיילית אחריני באתרייהו, כמו נאלם, גאלת, וכדומה, או שהיא מוסרת יותר מי"א זרים, ולכן אנכי אחר הספרים המדויקי' אלך בכל א' וא', ונקדתי באלם בדגש הבית, כי כ"ה בהם, וכ"ה בתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: באלם, חסר דחסר כלומר מי כמכה באלמי', וכן דרשו רבותינו בפ' הניזקין גיטין דף נ"ו ע"ב, ובמכילתא ובמדרש לקח טוב נדרש מי כמכה באלמים על פנים שונים, ובמסורת ב' בתרי לישני חד חסר וחד מלא ואידך הנאמים באלים ושפיה כ"ז ה', מלא יוד תניינא. מ"ש: נאדר, האלף בשוא לבדו, מכלול ד' קטן דף ע"ב ע"א: תהלת, ד' ג' חסר. מסורה קטנה, וכ"ה במס"ק דישעיה ס"ג ז', אבל במס"ג שנמסר להפך, וז"ל תהלת, ד' (ג' מלא וא' חס' וסימן וכו') הם בנ"כ חוץ מאחד שהוא בתורה נורא תהלת דין ולא ראיתי להעתיקם, דאורי' חסר עכ"ל, וכן נמסר במס"ר בערך אות ה' ג' מלא וא' חסר, וכ"ה במס"ק דתהלים ע"ח ד': עשה, א' קמצין (ר"ל קמץ קטן שהוא צירי תחת הש"ין), וסי' א' מי כמכה דין, (כ) מלא אתט חכמת לב לקמן ל"ה כ"ה וכו' (ואתרא הם בכ"ב), וכל אמ"ת דתק"ע פי' אלה הדברים מלכים תרי עשר ד"ה תהלים קהלת עזרא דכו' קמצין במכ"כ פתחין (ר"ל סגול שהוא פתח קטן תחת הש"ין), וסי' מנוין במלכים כ' פי"ז' פסוק כ'. מסורה גדולה, ויש לי עיון גדול בדברי המסור' הזאת, גם באותה דמלכים, ולפי שהדברים ארוכים מאוד אעזבם כעת, ואולי אדבר בהם בקו"א להגיהם ולתקנם כראוי, אך היוצא מהם לנדון שלפנינו, שמלת עשה דכאן השין בצירי, גם תראה שכמנו ביניהם גם ועשה, ולא מלת עשה המחוברת עם אות שמושית אחרת כגון לעשה, העשה, כי או היתה צריכה לומ' בלישנ', אבל על ואו העטף אינה מקפדת, וכוללת בלישן חד עם אותם הבאים בלא ואו העטף, כאשר כתבתי כמה פעמים:

(יג) עם זו גאלת, דגש בתר יהו"א בלא מבטל עפ"י המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים ורוקח שהגימ"ל דגושה אם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגואל ובמכא מקרף ב"מ. מ"ש, ולא זכיתי להבין מדוע יגרום רפיון הגימ"ל להבינו מלשון מגואל, שאיננו מבנינו, כי לשון גאולה בא תמיד בבנין הקל, ולשון מגואל בבנין הכבד (עם שמצאנו שניהם בנפעל), ופעם אחת בהפעיל, וכל מלבושי אגאלתי (ישעי' ס"ג ג'), כמו הגאלתי, בחלוף אותיות אחה"ע, ואם הי' מלשון מגואל הי' ראוי להיות בצירי הגימל כמו במה גאלניך מלאכי א' ז', ורפיון הגימל במלת מגואל הוא בעבור שלפני' מ"ם שואית, אבל בראש התיבה הוא דגוש' בדגש קל גם בלשון מגואל, כמו על גאלי הכהנה (נחמיה י"ג כ"ט): ומ"ש מ"ש שהוא ע"פ המסורת, הנה במסורת דדניאל לא נימנית מלה זו בין הי"א מלין דנגסין בתר יהו"א בלא מבטל, אבל יהב"י הנקדן בס' עין הקורא (פרשה זו) כתב וז"ל עכשו גאלת הגימל בדגש להקל על הלשון עכ"ל: הנה גם הוא מקיימו (עם שטעמו אינו מספיק, כי הרבה נמצא שיחסר הדגש להקל, ולא שיבא דגש להקל), גם ר' משה קמחי בספר המהלך בסוף שער האותיות מקיימו, ובלי ספק לא מלבם הוציאו זה, רק כפי מה שקבלו מפי השמוע' איש מפי איש, והי' להם נוסח' אחרת במסו' דדניאל כמ"ש בספו' י"א, אולם הרו"ה בס' יסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ב לא האמין לשמועותיהם, ורצה לבטל דבריהם בכח נוסח המסו' דדניאל שלפנינו, באמרו שדבריהם מיוסדים ע"ד ב"נ דלא ק"ל כותיה, ודברי המסו' הנ"ל הם מיוסדים ע"ד ב"א וכו' ע"ש, וטעה בזה, כאשר אגיד בקו"א אי"ה, גם אישתמיט לי' החלוף הזה שבסוף המס"ר וז"ל ב"א עם זו גאלת ב"נ עם זו גאלת עכ"ל, א"כ המס"ג דדניאל דעבדא י"א דגשין בתר אהו"י בלא מבטל ולא קיימא האי בהדייהו איננו אלינא דב"א דהלכתא כוותי', ולכן אנכי הדגשתי את הגימל הזאת כדעת ב"א, וכדעת יהב"י הנקדן והרמ"ק, והמ"ש שהסכי' עמהם, וכ"ה בכל הספרים המדויקים וכ"ה גם בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט, ובלי ספק כ"ה גם במ"ג ומ"ק. (והא"ת לא הגיה ש"מ דסבירא לי' הכי), כעדות או' רא"פ שהלך אחריהם והדגיש גם הוא הגימל: בעזך, הבי"ת רפה והעין בקמץ לבד. אור תורה, ובמס"ג נמסר ג' וחסד וכו', וכן נמסר במס"ג דתהלים. כ"א ב' ובמס"ר בערך אות עין, ור"ל שהעין בקמץ ולא בחולם מושך ואו, וכ"ה במסורה קטנה (שם ע"ה י"ג), בעוזך ב' עכ"ל:

(טו) נמגו, ד' וחס' וסי' וכו'. מסורה גדולה, ואין בתורה ד' רק זה, ואחרא בכתובים: (טז) עליהם, בלא פסק. אור תורה: זרועך, בהעתק הללי זרועך ירושלמי זרעך ע"כ ועל פי המסורת היא מלא וכן הוא בספרים ובהרז"ה ז"ל. מ"ש, ובמס"ק זרועך ב' מלאים עכ"ל, ובעל מבין חידות הגיה שצ"ל ד' מלאים וכו', ע"ש שמסדם, והנה עם שהבין הספק והקושי במסו' זאת, אעפ"כ לא התירו כראוי, והמעיין במס"ג דפרשת וארא לעיל ו' ו', ודפרשת עקב דברים ט' כ"ט, ודיחזקאל ד' ז', ובמס"ר בערך אות ז' ועוד במקומות רבים מפוזרים בתנך במס"ג ומס"ק שנמסר שם לדך כלל בלי סימן פרטי הכתובים, יראה כמה מן הבלבול והערבוב יש בהם, בענין החסרים והמלאי' במלות הבאות משרש זה, ותהלה לאל יש בידי לתקנם ולהגיהם כראוי, אך לפי שהדברים ארוכים, ובפרט שאין בהם נ"מ רק לנ"כ, כי אותו דכאן הוא מלא בלי ספק, לכן אעזבם פה, עד אשר יזכני ה' להדפיס קו"א, ושם אמלא את דברי: כאבן, הכף בקמץ. א"ת, ובדגש בתר יהו"א בלא מבטל על פי המסור' שלא יהא נראה כאומר ידמוך אבן. מ"ש: (יז) תבאמו, לית וכ"כ. מס"ק, ר"ל חסר יוד: ותטעמו, ב"א ותטעמו, ב"נ ותטעמו עכ"ל בחלופי ב"א וב"נ, ור"ל מתג בתיו לב"נ ולא מרכא, והוא טעות הדפוס, ואנו נוהגים כב"א: מקדש, הקוף בדגש לתפארת, ועיין מ"ש פ' שמות (ב' ג') על הצפינו, מ"ש, אבל הנכון בזה שהדגש הזה הוא להעמדת המבטא, בעבור שאינו' סמוכ' לאחרו' מקד' ה', ולכן מלת מקד' בטעם מ"ג והדל"ת בקמץ, וכ"כ הרו"ה בס' יסוד הניקוד שער הדגש יסוד י"ב ע"ש, או להורות על איזה הפלגת ענין, כמ"ש בעל אהל מועד בספרו הנז' בשער הדגש סימן נ"ב ע"ש: (יח) ימלך, ג' חסרים. מס"ק, וט"ס הוא, כי כל לישני חסרים בר מן ג' מלאים בלישנ', חד אמלוך יחזקאל כ' ל"ג, וחד ימלוך משלי ל' כב, וחד תמלוך שמואל א' כד כא, כמו שנמסר במסורה גדולה דמשלי, אבל במס"ג דשמואל נמסר ה' מלאי' בלישנא זקא חשיב שם עוד ב', וכן הוא גם במס"ק, וכ"ה במס"ק דיחזקאל, ואכתוב מזה בקו"א אי"ה: לעלם, י"א חסרי' בתורה. מס"ק, ומלת בתורה מיותר', כי אין בתור' רק ז"ב, י' מהם חסרים וב' מלאים, כמו שאכתוב בפ' כי תשא (לקמן ל"א י"ז), או בקו"א, אבל הי"א חסרים הם בכל המקרא, וכ"ה במס"ג י"א חסרים סתם בלי מלת בתורה: ועד, הוי"ו פתוחה לרש"י וא"ע וכן ראיתי בדפוס ישן. מ"ש, וכן נדפס בתנ"ך שנעשה מ"ש ע"י הרמ"ב בהגהה, וכ"ה במ"ג ד' בחזי', אבל באחר ספרים מדויקים היא קמוצה, וכ"ה גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"ה בחז'בא"פ ההולך אחרי נוסחאות המ"ג והמ"ק, כנראה שכ"ה שם והא"ת לא הגיה, וי"מ שגם לדעת רש"י הוא"ו קמוצה, וכוונתו במ"ש פתוחה קמוצה על העי"ן כי הצירי נקרא בפי המדקדקים הראשונים קמץ קטן והסגול פתח קטן, אך מלשונו שכתב והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה וכו' שהוי"ו בו שימוש לפיכך קמוצה היא עכ"ל, משמע שכוונתו על הוא"ו, וכן י"א כן גם כוונת הרא"ע, וגם מלשונו אין נראה כן, אולם אף שדעתם לפתוח הוא"ו, אנכי אחר הספרי' המדויקים אלך, ונפרט שהא"ת הסכים לזה, ולכן נקדתי הוא"ו בקמ"ץ: (יט) עלהם, הוא הה' מן הי"ג החסרים, ומניתים בס' בראשית (מ"ה ט"ו):

(כ) ותצאן, ל' וכ"כ. מס"ק, וצ"ל ל' כ"כ, ור"ל בנו"ן פשוטה בלא ה"א בסוף, כי בנו"ן כפופה עם ה"א בסוף נמצאו עוד שנים (בשמואל א' י"ח ו' ובמלכים ב' ג' כ"ד): כל, רפה. א"ת: ובמחלת, ב' חסר. מס"ק, ור"ל חסר דחסר, וכן מפורש במס"ר בערך אות מ"ם ע"ש, ובמס"ג פה לא נמסר רק ב' וצריך להוסיף וחסר דחסר, וכן במס"ק ב"ל וחסר, כי גם מלא לא נמצא עוד, ואף שנמצא עוד ג"פ במחלות, וכבר כתבתי איזה פעמים שהמסורה לא תקפיד על וא"ו העטף, ותמנה בלישנ' חד אותם שבוא"ו העטף עם אותם שאינם בוא"ו העטף, מ"מ צריכי' להיות שוים בנקודותיהם, והנה אלו ב' ומחלת, הבי"ת בהם חרוקה והמ"ם רפויה, והג' במחלת הבי"ת בהם פתוחה והמ"ם דגושה, ובפרט שהמסרה תפריד תמיד ביניהם ותמנה הפתוחין לבד והקמוצין אבלה דגשין, והמדוקין (או שבכלם בשו"א) לבד, והקראין אבלה רפין: (כג) לשתת, ד' חסרים. מס"ק, וזהו הג' מהם, ונמסר הסי' בפ' חיי שרה (בראשית כ"ד כ"ב): קרא שמה, בכל הספרים מצאתי המתג בקו"ף: ולא ידעתי מדוע לא העמידוהו על מקומו הראוי לו ברי"ש, אם להמשיך האל"ף למ"ד הפעל, ואם לפני השוא נע שאינו כדרה לעולם, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט הוא ברי"ש, וכ"ב משה כתב בלא מתג. עכ"ל, ולא סמכתי עליו בזה, כי הוא נגד דעת הא"ת, והמ"ש כמ"ש

בפ׳ תולדת (בראשית כ״ה ל׳) ובפ׳ ויצא (שם כ״ט ל״ד): (כה) ויורהו, לית ומלא · מס״ק: וימתקו, מחקתי המתג הזר שבוא״ו שנחוש רא״כ ונקצת שאר ספרים, ע״פ הגהת הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן אינגו בחו״עט ספר והתנ״ך עם מ״ש ובתנ״ך ברלין תנ״ט ובקאליגרי (כו) חקיו, הקו״ף דגושה. א״ת: כל־המחלה, מלת כל במאריך ובמקף בס״ם ועיין מ״ש בפרשת ראה על כל הבכור (דברים ט״ו י״ט). מ״ש, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט, ונכתב שם בגליון כן הוא במתג: המחלה, אין בה״א מאריך וכן הוא לב״א · מ״ש, ובקצת ספרים אין במ״ם מתג, אבל בתנ״ך ברלין תנ״ט ואמשטרדם תס״ה ובקאליגרי ובתנ״ך עם מ״ש וכן בחו׳ רא״פ יש במ״ם מתג כדינו להיות לפני א״פ, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט: במצרים, בכל הספרים המדויקים הבי״ת רפה, שלא כדעת הרז״ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל׳ ובג״ה תיבת הדגש אות כ״א והאריך בזה במקום אחר או בקונ״א אי״ה: (כז) עינת, ב׳ בתורה · מס״ק, (א) דין, (ב) (דברים ל״ג ט׳), ושניהם מלאים אי״ד וחסרים וא״ו · (הרמ״ה ז״ל):

טז (א) אל מדבר סין, כל סין בסמ״ך מלא וכל צן בצד״י חסר · מ״ש: בחמשה, הקדמא בשי״ן לא בה״א א״ת (ב) וילינו, וילונו קרי: כל, בדגש · א״ת: (ג) באכלנו, במאריך (ר״ל במרכא), לחם, בטרחא · א״ת: לשבע, ד׳ וחסרים וסי׳ וכו׳: מס״ג: כי־הוצאתם, בכל הספרים יש כאן ב׳ מתגים רצופים שלא כדין, אבל בתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט אין שם רק הב׳, ולזה שומעין שאמר כהלכה, וכפי ההגהה הכוללת כל המתגים הזרים, של הא״ת סוף פ׳ בראשית, ולכן השמטתי הא׳ וקיימתי הב׳: (ה) יום, יום, ז׳ ופסק וסי׳ בפרשת וישב (בראשית ל״ט י׳) · מס״ג וזהו הב׳ מהם: (ז) בשמעו, בינוני ולא שמעו (לקמן פסוק י״ט) פעל עבר · ד״א · ור״ל לכן שם יתג בשי״ן ולא כאן, וזה אמת שאין כאן מתג, אבל אינגו בינוני רק מקור, ופירושו כמו עבר, ור״ל כאשר שמע, כי המקור יבא במקום כל הזמנים: תלונו, הלינו קרי: (ט) אל־כל־עדת, ב״א אל כל עדת, ב״כ אל כל עדת · (חלופי ב״א וב״כ), ואולי שב על אל כל עדת שבפסוק י׳ שלאח״ז, והלכתא כב״א בכ״מ: (יא) לאמר, למ״ד דגושה, (רא״ב בקו׳ הכרעותיו), ובלי מתג תחתיה: (יב) תלונת, דגש הכון תמורת הנח שהיה ראוי לבא אחר הכו״ן בפלס תבונות, מכלול דף קמ״ז (ע״א ד׳ קטן בשרשים ברש לון), ועיין מ״ש בפ׳ בראשית על ערומים (ב׳ כ״ה), ומה שנזכר במקרא גדולה ב׳ כתיב כן טעות הוא, וכ״ל לית כתיב כן, דלית כוותיה מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תנינא, ושאר כלהון כתיבין תלנות וא״ו בין כו״ן לתי״ו, מלא וא״ו תנינא וחסר וא״ו קדמאה, ובמדר׳ לקח טוב למה חסר וא״ו שהיו מתחסרין מזכיותיה׳, ד״א שכל תלונו׳ עלי כתלונה אחת לכן נאמר תלונות בני ישראל אף על פי שהתלונני׳ בני ישראל הם, בניאה ביהם, בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי בטע אשל בני בכורי · מ״ש, ולשון קו׳ ד״א תלונת, בכ״ל בדגש כי המלאפו׳ במקום שורק כמו ב׳ הקודמי׳, שיא יצחק ט׳ ע״א בהביאור, וכן הוא במ״ג ובמ״ק ע״כ הגהתי, ועיין במכלול יופי וכן הוא בכל הספרי׳ עכ״ל: (יג) השלו, ב׳ וחס׳ ושאר דברי המדפיס שבוש ויצא שבוש זה לפי שקצת ספרי׳ גם בהללי כתו׳ בגליון השלו וקרי וזה אמת וז״ל הרמ״ה ותעל השלו, לא כתיב יו״ד ודכותיה ויאספו את השלו (במדבר י״א ל״ב) עכ״ל, וגם אפשר שיצא שבוש זה כי במסורה רבתא דף תתק״ב (בערך אות י׳) מנו ויאספו את השלו עם מלין דחסרין יו״ד, באמצע תיבה ולא מנו עמהם ותעל השלו · א״ת, וז״ל מ״ש השלו, בכל ספרים מדויקי׳ חסר יו״ד ולשון הרמ״ה וכו׳, ויש לתמוה על החזקוני שכת׳ על השלו דבהעלותך חסר יו״ד, ועל זה לא כתב מאומה, עוד קשה כי במסורה גדולה במערכת אות יו״ד, וגם במסורה כ״י במנה כ״ו מלין דחסרים יו״ד באמצע תיבותא וקרין ובכולם כתיב שאל ויבא שלו (תהלים ק״ה מ׳), ויאספו את השלו, ולא נמנה זה עמהם, ועיין בתהלים כ״ד (ד׳) על לשוא נפשו, והא דאמרינן פ׳ בתרא דיומא (דף ע״ה ע״ב) כתיב שליו וקרי׳ שלו, לאו לענין דקדוק האותיו׳ אמר אלא לענין הקריאה בשי״ן שאל כדאמרינן התם צדיקים אוכלי׳ אותו בשלוה, רשעים אוכלים אותו ודומה להם כשלוי׳, כי׳ קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאב (יחזקאל כ״ח כ״ד) עכ״ל, והרז״ה בס׳ יסוד הניקוד שער התנועות יסוד כ׳ כ״ה השוא על הא״ת בדברים כבושים ע״ש, ואדבר עוד מזה בקו״א אי״ה: המחנה, וכן למחנה, בלי מתג בה״א ובלמ״ד, כדרכי ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית: הטל, ל׳ קמ׳ זקף · מס״ק: (יד) מחספס, ל׳ וחסר · מס״ק: ככפר, ל׳ בספר׳ · מס״ק, וטעות הוא, כי לית עוד בתנ״ך, אבל כ״ל ל׳ וחסר: (טו) לקטו ממנו איש לפי אכלו, קדמאה דין, ותנינא (להלן פסוק י״ח), לפי אכלו, תליתאה (שם פסוק כ״א), כפי אכלו, וסימן ללכת, עוד יש סימן אחר במסורת מ״ש. והוא לא לנו ה׳ לא לנו כי (תהלים קט״ו א׳): לגלגלת, הגימ״ל דגושה · א״ת, ולשון המ״ש שני הגימ״לין דגושות עכ״ל, ובאמת שתיהן דגושות, הא׳ דגש חזק, והב׳ דגש קל, רק שהא״ת אין כוונתו רק להגיה הדגש הנחסר במ״ג או במ״ק, ולא נחסר שם רק אחד מהם: ולשון מס״ג לגלגלת, ג׳ וחס׳ וסי׳ וכו׳ עכ״ל: (יז) וילקטו, היו״ד בלא קדמא. א״ת, ולשון קו׳ ד״א געי׳ כי טעמי מלך משא״כ זה שנסמוך, ועיין בשיא יצחק סוף דף ס״ה עכ״ל, ואנכי השמטתיו בעבור זרותו שאחריו דגש, כדרכי ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית: (יח) ולא העדיף וגו׳ לא החסיר, אין בשום אחד מהם מאריך בה״א. מ״ש, ובחו׳ רא״פ יש בהן מאריך (וכתב בקו׳ ד״א החסיר, כמו העדיף), וכ״ה ברוב הספרים, ואנכי השמטתים בעבור זרותם שאחריהם שוא פשוט באות אחה״ע שהיא שוא נח, וכן אינם בתנ״ך ברלין תנ״ט ובתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט: (יט) יותר, ז׳ בליש׳ מל׳ · מס״ק, ובמסר הסי׳ במס״ג, רק שנחסר׳ שם מלת מל׳, ואין בתו׳ רק דין, ושארא בכ״כ, והב׳ הוא לעשות יקר יותר ממני (אסתר ו׳ ו׳): (כ) ולא־שמעו, השמטתי המתג הא׳, כדרכי ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, כי לא יבואו ב׳ רצופים, וכן אינגו בתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט: ויותרו, ה׳ חס׳ בליש׳ (וצ״ל חס׳ יו״ד כמו שמפורש במס״ק), וסי׳ (א) ויותרו אנשי׳ ממנו דין, (ב) הנותרת לאחר, סוף פסוק (ויקרא י׳ ט״ז), (ג) והותר ה׳ לטובה בפרי בטנך (דברים כ״ח י״א) וכו׳, מס״ג, ועוד ב׳ ב׳ בכ״כ, וכללה עמהון הנותרת, אף שאינו דומה אל האחרים, כי בכם חסר יו״ד הפעול שאחר ע״פ, ובזה חס׳ יו״ד הרבים שלא של״פ: וירם, הרי״ש בשלש נקודות, ובמסורת שלנו לית וחסר, וכ״כ הרמ״ה ז״ל, וכתוב במכלול דף קע״ו (ע״ב ד׳ קטן) שהיה משפטו וירם בקמץ חטף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וירם כבוד ה׳ (יחזקאל י׳ ד׳) שהוא ענין אחר. מ״ש: ויבאש, ב׳ [..] והוא חד מן פתחין דספרא · (גל׳ המ״ג): עלהם, י״ג חס׳ בתור׳ · מס״ק, ואניתי׳ בפ׳ ויגש (בראשית מ״ה ט״ו), וזהו השני מהם: (כא) וחם, ג׳ פתחין וסי׳ וכו׳ · מס״ג · וב׳ האחרים הם בנ״ך: ונמס, כתב ר׳ אליה המדקדק בס׳ הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהמ״ס בפתח והוא פתח דספרא על פי המסורת ובס׳ מסורת המסורת אמר ב׳ ניאר מהו פתח דספרא, ובכל הספרים שלנו בקמץ וכ״כ בן עזרא בס׳ צחות דף קפ״ו (ע״א ד׳ ווניציאה ש״ו) שהוא בקמץ בעבור היותו סוף פסוק, וכן כתב במכלול דף קע״ז (ע״א ד׳ קטן), ובלוית חן ס״ה פ״ה · מ״ש: (כב) לאחד, ב׳ · מס״ק, והב׳ הוא לאחד כמבכר (במדב׳ ט׳ ו״ב): (כג) העדף, בחלופי כו׳ הדפוסים שבסוף תנ״ך אמשט׳ תס״ה הובא בשם חו׳ עי׳ ה״א העדף במתג, אבל בכל שאר הספרים הוא באתנח, וכ״ה בתנ״ך ישן על קלף משנת רמ״ט, ואחרי רבים להטות: (כד) ורמה לא היתה בו, בכל הספרים הבי״ת בדגש ולמ״ד לא בלא מאריך ויקנתם · מ״ש, וכ״ה בחו׳ רא״פ, וכתב בקו׳ ד״א לא־היתה בו, דגש דלא כב״ש וכן דברים ב׳ ט״ו שלפי דבריו אין דין אתי מרחוק בבבנו אזור, גם א־תנא אים (להלן פסו׳ כ״ט) לא הוי ראוי להיות בבבנו אחור למקף עכ״ל: (כה) אכלהו, ל׳ וחס׳ · מס״ק: שבת, במ״ק ובכ״י בפתח וכן ברוב ובמ״ג שבת בקמץ וכן נראה וכן יקים ע״פ מסורה ויקרא כ״ה ו׳ · (קו״ ד״א), וכ״ה בכל הספרים שבפני, מלבד בחו׳ עט ספר שהוא בפתח: תמצאהו, ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ (א) היום לא תמצאהו דין, (ב) וימצאהו רעות (דברים ל״א י״ז) וכו׳ · מס״ק: ושאר הה׳ הם בנ״ך רק שנשמט א׳ מהם במנין הפרט, והוא וימצאהו המורים (ד״ה א׳ י׳ ג׳): (כו) תלקטהו, ל׳ וחס׳ · מס״ק: (כז) ללקט, ב׳ חד ללקט · מס״ק, ט״ס הוא, וז״ל ב׳ וחד וללקט, והב׳ הוא ברות (ב׳ א׳), ומלא וללקט הוא בש״ה (ו׳ ב׳), וכ״ה במס״ר בצלך אות ל׳, וכן הגיה בעל מ״א (כח): מאנתם, בחו׳ רא״פ המ״ם במונח, וכ״ה במ״ג ד׳ בלאו׳ ובתנ״ך עם מ״ש ובתנ״ך ישן כ״י על קלף משנת רמ״ט, וכן הובא כו׳ זה בסוף התנ״ך ד׳ אמש׳ תס״ה, אבל בחו׳ עט ספר ובתנ״ך קאליגרי וברלין תנ״ט ואמש׳ תס״ה הוא במתג, וכן כתב הרז״ה בנ״ה בביאו׳ לוח הנגינות כי״א ובעל הלמ״מ בספרו זה בשער הטעמי׳ כי רפ״ה שראוי להיות במתג בעבור שגירי המ״ם אינו נעשה רק לתשלום דגש הא׳, וכמו שהבאתי דברותם להכרעת מלת האנשי׳ בפ׳ וירא (בראשית י״ח ט״ז) ע״ש, אולם לא סמכתי על כללם זה פה, בעבור שמ״מ כן במ״ג ומ״ק בעדות חו׳ רא״פ, והא״ת לא הגיה, ואין זה דומה למלת האנשים, כי שם חלוק כו׳ המ״ג מהמ״ק, ולא נודע דעת הא״ת ולכן עם שנמשכתי שם לפי׳ ריהטא לדעת הרז״ה ובעל ה״מ והבאתי שם מלת מאנת׳ במתג, לא נקדתי פה במתג

רק במונח : והורתי , ג' עקצ' מס"ק , ר"ל ב' טעמים במלא ותורתי , והב' הוא בפסוק עקב אשר שמע (שם כ"ו ה') , ושניהם מלאים וא"ו א' וחסרים וא"ו ב', כמ"ש שם : (כט) נתן לכם השבת , מטעים ביה ספרי דכתיבי את (מ"ש וכן הוא במס"ק) : יומים , ה' בלש' ג' מלאים וב' חס' וסי' (א) לחם יומים דין , (ב) אך אם יום או יומים (לקמן כ"א כ"א) , (ג) לא יום אחד תאכלון (במדבר י"א י"ט) , (ד) או יומים או חדש או ימים (שם ט' כ"ב) , (ה) יחיינו מיומים (הושע ו' ב') , ב' בת' חס' . מס"ג : (ל) השבעי , דוישבתו חסרי' א"ת , והו' מן החסרים : שנמסר סימנם בפרשת בא במ"ג , וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל , השביעי כל אורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסרתנו פרשת בא . מ"ש , ומניתים שם (י"ב ט"ו) , וזהו הב' מהם : (לא) כזרע , הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול , חזקוני . מ"ש : בצפיחת ל' וחסר יו"ד תנינא . (גל' ממ"ג) : (לג) אחת , ו' פתחין בזקפא וסי' וכו' (אין בתו' רק דין) , וכל תקח מדה שנה תורה חמש"ת סימן דכו' אחת (ר"ל הפסוק לא' מאלו הד' אלין הוא ג"כ בפתח) , במ"ו ונקי יהיה לביתו שנה אחת (דברים כ"ד ה') . מס"ג : (לד) כאשר צוה ה' אל משה , ל' דסמוך ושאר הו' את . מס"ק , ועיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג' : העדת , כלם חס' במ"א וס' מנויין בפרשת אחרי מות (ויקרא ט"ז י"ג) . מס"ג : למשמרת , ב' . מס"ק : (לה) נושבת , ל' . מס"ק : אכלו , בתו' רא"פ ד הא"לף במונח וב"ה במ"ג ד' כאזי' ד ובתו' עט ספר ובתנ"ך אמשטרד' תס"ה אך בסופו הוב' כו' א' מאו' עטי' במתג , וב"ה בתנ"ך ברלין תכ"ט ובקאליני ובתנ"ך ישן על קלף משנת רמ"ט , ואנכי נקדתי במונח מטעם שכתבתי במלת מאכתם (לעיל פסוק כ"א : (לו) עשרית , ל' כתיב כן בתו' (ר"ל חס' יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה) , ועשירית האיפה סלת (במדבר כ"ח ה') , ב' מלא דמלא בתורה , ושאר אוריתא' עשירת כתיב (ר"ל מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה) , וכל נביאים וכתו' עשרית כתיב בא"א ועשירת החמר האיפה , יחזקאל (מ"ה י"א) . מס"ג :

יז (א) סין , כל סין מל' כל בן חס' מס"ק : ויחנו , השמטתי האתנח הא' שכתוב שאחריו דגש שבתו' רא"פ ובקצת שאר ספרים , ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית , וכן איתנו בתו' עט ספר ובמ"ג ד' בזול ובתנ"ך קאליני וברלין תכ"ט ואמשטרדם תס"ה : ברפידים , ג' מלאים בליש' וסי' (א) ויחנו ברפידים ואין מים דין , (ב) ויסעו מרפידים ויבאו לקמן י"ט ב' . מס"ג , וצריך להוסיף בתו' , כלשון המס"ק , ור"ל מלא דמלא : לשתת , ד' חסרי' מס"ק , ומניתים בפ' חיי שרה בראשית כ"ד כ"ב , וזהו הד' מהם : (ב) תנו , מטעים ביה תנה . מס"ק : מה תריבון וגו' מה תנסון , תרוייהו בלא ואו , חזקוני , וזהו אחד מן ח' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אבל ואמרו לי מה שמו מה אמר לעיל ג' י"ג . מ"ש , ובתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כתוב בגליון פי' על תנו ועל מה שבפסו' זה וז"ל קבלה כל הקורא תנה לנו טועה וכן הקורא ומה תנסון וסימן לעפעפי תנו מה עכ"ל , ומן הח' פסוקים אינם אלא ד' בתורה (א) בראשית ל"א ל"ו ועיין מ"ש שם , (ב) שם מ"ד ט"ז , (ג) (שמות ג' י"ג) , (ד) דין ושאר הד' בנ"כ : תריבון , ג' ומלא וסימן וכו' . (מס"ג) , ואין בתו' רק דין , ושאר הב' הם בנ"כ : (ג) למים , ה' דגשים (ר"ל שהלמד פתוחה והמם דגושה) , וסי' וכו' , וחד בין מים למים (בראשית א' ו') . מס"ג , ואין בתו' אלא זה , והשאר הם בנביאים : זה , בדגש . (א"ת) : (ד) וסקלני , חסר וא"ו אחר הלמד וכתיב יוד בתר נון וכן קרי , ובסוראי וסקלנו כתיב ואו בסוף תיבותא וקרי יוד וליתא דכולהו נוסחי דיקי יוד כתיב ויוד קרי , הרמ"ה ז"ל . (מ"ש) : (ו) שם , בדגש , א"ת , ע"פ הא"ת הישן כי בחדשים השמיטוהו שלא כדין והרי הוא אתי מרחוק , וכן הוא בכ"י . (ד"א) : על הצור , במאריך (ר"ל העין במתג) , ובמקף וכן הוא לבן אשר מ"ש , ובמס"ק פה נמסר י"א פסוק בטעמא בתורה עכ"ל , ועיין במ"א שהגיה א' , כי לא מצא יותר שיהיו ג' משרתים לזרקא , ואני אחקור לדעת כוונתה בקו"א אי"ה : בצור , ג' דגשים (הבי"ת פתו' והצד"י דגוש) , וסי' וכו' . (מס"ג) : ויצאו , ז' רפין (שהוא"ו בשוא והיוד רפה) , וסי' (א) הנני עמד לפניך שם על הצור דין , (ב) וכי ינצו אנשים (כנ"ל) לקמן כ"א כ"ב , (ג) ויצאו זקניך ושפטיך דברים כ"א ב' וכו' . (מס"ג) , והשאר הם בנביאים : (ז) מסה , מה שנמסר כאן במס"ג (ב' שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס' וחד כתיב ש' וכו' , שבוש הוא , כמו שאכתוב בפ' עקב (שם ט' כ"ב ע"ש) : ועל נסתם , בקצת ספרים הם מוקפים , אבל במ"ג ד' בזול ובקאליני ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה ועל בקדמא ובלתי מוקף , וכ"ה בתו' רא"פ , וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט : נסתם , ד' חס' בליש' וסימן (א) ועל נסתם דין , (ב) למען ענתך לנסתך (דברים ח' ב') , (ג) ולמען נסתך להיטבך (שם ט"ז) , (ד) ותבא לנסתו בחידות (מלכים א' י' א') . (מס"ג) , וכן נמסר במס"ג דמלכים , ומה שנמסר במס"ר בערך אות נ' ה' חסר בליש' , טעות הוא : (י) ומשה אהרן וחור , מטעים ביה דכתיבו אהרן . (מ"ש) : (יב) ויהי ידיו אמונה , עיין במנ"ש שהאריך בזה והרבה להפליא על הריקאנטי פ' שמיני ויקר' ט' כ"ב , שכתב שם שגם דין כתיב ידו וקרי ידיו , וכ"ה בהגהת מימונית ה' תפלה (פרק י"ד ה"ג) ובמערכת האלהות פי"ג ובלקוטי שכחה ופאה (דף י"ג) , והוא נגד כל הספרים שאין בהם פה קרי וכתיב , רק גם הכתיב הוא ידיו , והכי איתמר גם בס' הזוהר (ח"ב דף ס"ו ע"א) ע"ש : עד בא השמש , יש כאן מבוכה ובלבול במסורות אם דין הוא מלא , כי במס"ג דיחזקאל (ל"ב כ"ב) במנו י"ג מלאים , וחשיב שם ה' באורייתא , ולבד אלו הי"ג פליגא על דין אם הוא מלא או חסר , ובעל מנחת כהן בפ' חיי שרה הביא ה' מלאים ולא קא מני דין , ועיין במנ"ש שהאריך בזה , והעלה שאין בתורה רק ד' מלאים , וסוף לשונו וכן כתב המכריע לפני חכמים הרמ"ה ז"ל , ראה דבריו טובים ונכוחים , בא אתה וכל ביתך (בראשית ז' א') , חסר ואו כתיב וכל בא בלישנא דביאה חסר ואו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא ואו ומלא אל"ף וסימן (א) בוא ברוך ה' (שם כ"ד א') , (ב) עד בוא אדניו אל ביתו (שם ל"ט ט"ז) , (ג) עד בוא יוסף במצרים (שם מ"ג כ"ה) , (ד) עד בוא תבואתה (ויקרא כ"ה כ"ב) עכ"ל המנ"ש , ועיין שם עוד ולקמן אני צריך עד בוא דברי בקו"א אי"ה : (יד) זכר , גם סוף כי תבא דברים כ"ה י"ט , בצירי במ"ג ומ"ק , וכן הוא בתו' רמ"ב , ועיין בשערי תפלה סי' ס"א . ד"א , וכ"ה בתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט , וכ"כ וכן רמ"א , והרא"ב נקוב' הכרעותיו כתב זכר , זי"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים שרש מחה תמחה את זכר בשש נקודו' אבל לזכר קדשו תהלים ל' ה' וצ"ז י"ב , בחמש נקודות ולית כוותיה עכ"ל (ועכ"ז הדפיס בתנ"ך עם מ"ש בצירי , וטעה בזה , כי כוונת רד"ק היא על ההיא דכי תבא דברים כ"ה י"ט , שגם כתוב תמחה , אבל כאן כתוב אמחה , ויודה כאן שהוא בצירי , עם שנאמת גם אותו דכי תבא הוא בצירי , ודלא כהרד"ק , כאשר אכתוב שם אי"ה : (טז) כס יה . אמר מנחם דע כי כס יה בכל ס"ס וקאטלוני' וערבית ובהללי ובמצריים ואשכנז הם ב' מלין אך רד"ק כתב בשרש כסא שהיא מלה אחת והסמך בשוא , והרמ"ה כתב כס יה , בכיספי דיקי כתיבי ב' מלין , ואני מצאתי מחלוקת במסרו' יש שמוסרת ה' פסוקים דאית בהו' ה' מלין מן ב' ב' אתין ואינה מונה פסוק זה עמה' , ויש שמוסרת ו' פסוקים ומונה גם זה , והמסרות האשכנזיות אומרו שזה הפסוק פלוגתא דרב נחמן ר"ל דרב נחמן לחודיה היא דפליג ואמר כס יה מלה חדא הא שאר כל החכמים אומרים שהם ב' מלין , וכן נ"ל עיקר שהם ב' מלין חדא שבכל הספרים כתובה כן , ועוד שרוב המסרות אומרות ו' פסוקים אית בהו ה' מלין דסמיכין מן ב' ב' אתין ומונין גם זה עמהן , וכ"מ מסור בקדמון שראוי לסמך עליו , ועוד שאפי' המסרו' שאינן מונות רק ה' פסוקים לא כלן מוציאות כי יד על כס יה מן המנין אך מקצתן מונות כי יד על כס יה ומוציאות מן המנין גם לי גם לך לא יהיה (מלכים א' ג' כ"ו) , ועוד שהרא"ה רב מובהק הוא , ועוד דהוא נקוט להכי ר"ל כי זאת מלאכתו לחפש ולבדוק בכותבת ונמסרות ולהבחין בין הבודק לבלתי בודק ורד"ק לא לכך בא אך כותב מה שנזדמן לו , ועוד שנראה שאילו היה כס יה מלה א' היה ראוי על כלא מוקף והכף בסגול ובלא שופר כמו אשר יעלה על לב איש שם ע' י"ב ה' , ועוד דאיכא למימר דכל המסרות מודו שהם ב' מלין ומסרה דחשיב ו' פסוקים וכו' כדלעיל שפיר ומסרה דלא חשיב אלא ה' פסוקים ולא חשיב כס יה בהדיהו איהי נמי סברא דכס יה ב' מלין מיהו כיון דרב נחמן פליג לא חשיב ליה דמאי דכ"ע מודו קחשיב פלוגתא לא קחשיב , אי נמי ההיא רב נחמן היא ולא קי"ל כותיה דיחידאה הוא והמאירי ז"ל כתב שהם ב' מלין וכן עיקר . א"ת , וכן הספרים גם המ"ש , וכ"ה בכל הספרים שבידי וגם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט , וכ"כ תרין מלין . ובעל מכמ"א האריך בזה והבי' גם דעת המתנגד שהוא הרש"ל בסד' א"כ של שמות ניטין שלו בשם ידידיה , שהכריע שם כמ"ד בגמ' דפסחים דף קיז ע"א כסיה אחת היא , וקורא תגר על הסופרים הכותבין כס יה בשתי תיבות , והביא גם דעת התוי"ט בפ"ד דסוכה מ"ה , שבטל דברי הרש"ל , והסכים עמו הגאון מוהר"י כ"ץ בתשובותיו ח"א סי' כ"ז , והעלה המכמ"א דעל כ"ז נכון להזהר לכתבן בשיטה אחת , גם בלי ספק אם ב' מלין צריך הסופר לקדש תיבת יה ואסור למחקו , ובקו"א אי"ה אאריך בזה : ודע כי במכ"ג

כפ' תולדת (בראשית כ"ה ל') ובפ' ויגש (שם כ"ט ל"ד): (כה) ויורהו, לית ומלא · מס"ק: וימתקו, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שנמצא ברא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינגו בכו"עט ספר והתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ברלין תנ"ט ובקאליארי (כו) חקיו, הקו"ף דגושה. א"ת: כל־המחלה, מלת כל במאריך ובמקף בס"ס ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור (דברים ט"ו י"ט). מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט, ונכתב שם בגליון כן הוא במתג: המחלה, אין בה"א מאריך וכן הוא לב"א · מ"ש, ובקצת ספרים אין בה"ס מתג, אבל בתנ"ך ברלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה ובקאליארי ובתנ"ך עם מ"ש וכן בכו' רא"פ יש בה"ס מתג כדינו להיות לפני א"פ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט: במצרים, בכל הספרים המדויקים הבי"ת רפה, שלא כדעת הרז"ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל' וגב"ה תיבת הדגש אות כ"א ומאריך בזה במקום אחר או בקונ"א אי"ה: (כז) עינת, ב' בתורה · מס"ק, (א) דין, (ב) (דברים ל"ג ט'), ושניהם מלאים יו"ד וחסרים וא"ו · (הרמ"ה ז"ל):

טז (א) אל מדבר סין, כל סין בסמ"ך מלא וכל גן בנדיו קסר · מ"ש: בחמשה, הקדמא בשי"ן לא בה"א א"ת (ב) וילינו, וילונו קרי: כל, בדגש · א"ת: (ג) באכלנו, במאריך (ר"ל במרכא), לחם, בטרחא · א"ת: לשבע, ד' וחסרים וסי' וכו': מס"ג: כי־הוצאתם, בכל הספרים יש כאן ב' מתגים רצופים שלא כדין, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט אין שם רק הב', ולזה שומעין שאמר כהלכה, וכפי ההגהה הכוללת כל המתגים הזרים, של הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן השמטתי הא' וקיימתי הב': (ה) יום, יום, ז' ופסק וסי' בפרשת וישב (בראשית ל"ט י') · מס"ג וזהו הב' מהם: (ז) בשמעו, כיגונו ולא שמעו (לקמן פסוק י"ט) כפעל עבר · ד"א · ור"ל לכן שם יתנג בשי"ן ולא כאן, וזה אמת שאין כאן מתג, אבל לדעתו ניגוני רק מקור, ופירושו כמו עבר, ור"ל כאשר שמע, כי המקור יבא במקום כל הזמנים: תלונו, הלינו קרי: (ט) אל־כל־עדת, ב"א אל כל עדת, ב"כ אל כל עדת · (קלופי ב"א ת"כ), ואולי שב על אל כל עדת שבפסוק י' שלאח"ז, והלכתא כב"א בכ"מ: (יא) לאמר, למ"ד דגושה, (רא"כ בקו' הכרעותיו), ובלי מתג תתהיה: (יב) תלונת, דגש הכון תמורת הכח שהיה ראוי לבא אחר הנו"ן כפלם תבונות, מכלול דף קמ"ז (ע"א ד' קטן בשרשים שרש לון), ועיין מ"ש בפ' בראשית על ערומים (ב' כ"ה), ומה שנמסר במקרא גדולה ב' כתיב כן טעות הוא, וצ"ל לית כתיב כן, דלית כוותיה מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא, ושארא כלהון כתיבין תלונת וא"ו בין נו"ן להתי"ו, מלא וא"ו תנינא וחסר וא"ו קדמאה, ובמדרש לקח טוב למה חסר וא"ו שהיו מתחסרין מזכיותיה', ד"א שכל תלונו' עלי כתלונה אחת לכן נאמר תלונת בני ישראל אף על פי שהתלונני בני ישראל הם, בניאה ביהם, בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי נטע אשל בניבכורי · מ"ש, ולשון קו' ד"א תלונת, בכ"ל בדגש כי המלאפו' במקום שורק כמו ב' הקודמי', שיח יצחק ט' ע"א בהביאור, וכן הוא במ"ג ובמ"ק ע"כ הגהתי, ועיין במכלול יופי וכן הוא בכל הספרי' עכ"ל: (יג) השלו, ב' וחס' ושאר דברי המדפיס שבוש ויצא שבוש זה לפי שבקצת ספרי' גם בהללי כתו' בגליון השלו קרי והאמת וז"ל הרמ"ה ותעל השלו, לא כתיב יו"ד ודכותיה ויאספו את השלו (במדבר י"א ל"ב) עכ"ל, וגם אפשר שיצא שבוש זה כי במסרה רבתא דף תתקב"ב (בערך אות י') מנו ויאספו את השלו עם מלין דחסרין יו"ד, באמצע תיבה ולא מנו עמהם ותעל השלו · א"ת, וז"ל מ"ש השלו, בכל ספרים מדוייקי' חסר יו"ד ולשון הרמ"ה וכו', ויש לתמוה על החזקוני שכת' על השלו דבהעלותך חסר יו"ד, ועל זה לא כתב מאומה, עוד קשה כי במסרה גדולה במערכת אות יו"ד, וגם במסורה כ"י במנה כ"ו מלין דקדמים יו"ד באמצע תיבותא וקרי' ובכולם כתוב שלו ויבא שלו (תהלים ק"ה מ'), ויאספו את השלו, ולא במנה זה עמהם, ועיין בתהלים כ"ד (ד') על לשוא נפשו, והא דאמרינן פ' בתרא דיומא (דף ע"ה ע"ב) כתיב שליו וקרי' שלו, לאו לענין דקדוק האותיו' אתמר אלא לענין הקריאה בשי"ן שמאל כדאמרינן התם צדיקים אוכלי' אותו בשלוה, רשעים אוכלים אותו והוא להם כשלוי', פי' קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאב (יחזקאל כ"ח כ"ד) עכ"ל, והרו"ה בס' יסוד הניקוד שער התנועות יסוד כ"ה השיג על הא"ת בדברים כבושים ע"ש, ואדבר עוד מזה בקו"א אי"ה: המחנה, וכן למחנה, בלי מתג בה"א ובלמ"ד, כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית: הטל, ל' קמ' זקף יס"ק: (יד) מחספס, ל' וחסר · מס"ק: ככפר, ל' בספר' · מס"ק, וטעות הוא, כי לית עוד בתנ"ך, אבל צ"ל ל' וחסר: (טו) לקטו ממנו איש לפי אכלו, קדמא דין, ותניינא (להלן פסוק י"ח), לפי אכלו, תליתאה (שם פסוק כ"א), כפי אכלו, וסימן ללכת, עוד יש סימן אחר במסורת מ"ש והוא לא לנו ה' לא לנו כי (תהלים קט"ו א'): לגלגלת, הגימ"ל דגושה · א"ת, ולשון המ"ש שני הגימ"לין דגושות עכ"ל, ובאמת שתיהן דגושות, הא' דגש חזק, והב' דגש קל, רק שהא"ת אין כוונתו רק להגיה הדגש הנחסר במ"ג או במ"ק, ולא נחסר שם רק אחד מהם: ולשון מס"ג לגלגלת, ג' וחס' וסי' וכו' עכ"ל: (יז) וילקטו, היו"ד בלא קדמא. א"ת, ולשון קו' ד"א גגעי' כי טעמי מלך משא"כ זה שנסמוך, ועיין בשיח יצחק סוף דף ס"ה עכ"ל, ואנכי השמטתיו בעבור זרותו שאחריו דגש, כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית: (יח) ולא העדיף וגו' ולא החסיר, אין בשום אחד מהם מאריך בה"א. מ"ש, ובכו' רא"פ יש בהן מאריך (וכתב בקו' ד"א החסיר, כמו העדיף), וכ"ה ברוב הספרים, ואנכי השמטתים בעבור זרותם שאחריהם שוא פשוט באות אחה"ע שהיא שוא נח. וכן הוא בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט: (יט) יותר, ז' גלופ' מל' · מס"ק, ובמסר הסי' במס"ג, רק שנחסר' שם מלת מל', ואין בתו' רק דין, ושארא בנ"כ, והב' הוא לעשות יקר יותר ממני (אסתר ו' ו'): (כ) ולא־שמעו, השמטתי המתג הא', כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, כי לא יבואו ב' רצופים, וכן אינגו בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט: ויותרו, ה' חס' בליש' (וצ"ל חס' יו"ד כמו שמפורש במס"ק), וסי' (א) ויותרו אנשי' ממנו דין, (ב) הנותרם לאמר, סוף פסוק (ויקרא י' ט"ז), (ג) והותר ה' לטובה בפרי בטנך (דברים כ"ח י"א) וכו', מס"ג, ועוד ב' ב' בנ"כ, וכללה עמהון הנותרם, אף שאינו דומה אל האחרים, כי בכם חסר יו"ד הפעול שאחר ע"פ, ובזה חס' יו"ד הרבים שאח' ל"פ: וירם, הרי"ש בשלש נקודות, ובמסורת שלנו לית וחסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, וכתוב במכלול דף קע"ו (ע"ב ד' קטן) שהיה משפטו וירם בקמץ חטף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וירם כבוד ה' (יחזקאל י' ד') שהוא ענין אחר. מ"ש: ויבאש, ב' [illegible] והוא חד מן פתחין דספרא · (גל' המ"ג): עלהם, י"ג חס' בתור' · מס"ק, ואניתי' בפ' ויגש (בראשית מ"ה ט"ו), וזהו השני מהם: (כא) והם, ג' פתחין וסי' וכו' · מס"ג · וב' האחרים הם בנ"כ: ונמס, כתב ר' אליה המדקדק בס' הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהמ"ס נכתח והוא פתח דכפרא על כי המסורת ובס' מסורת המסורת אומר ב' ניחר מהן פתח דספרא, ובכל הספרים שלנו בקמץ וכ"כ בן עזרא בס' צחות דף קפ"ו (ע"א ד' ווניציאה ש"ז) שהוא בקמץ בעבור היותו סוף פסוק, וכן כתב במכלול דף קע"ז (ע"א ד' קטן), ובלוית חן ש"ה פ"ה · מ"ש: (כב) לאחד, ב' · מס"ק, והב' הוא לאחד כמסכר' (במדב' ט"ו ו"ב): (כג) העדף, בא"ופי כו' הדפוסים שבסוף תנ"ך אמשט' תס"ה הוכח בשם או' עטי' ה"א העדף במתג, אבל בכל שאר הספרים היא כמונח, וכ"ה בתנ"ך ישן על קלף מצנת רמ"ט, ואחרי רבים להטות: (כד) ורמה לא היתה בו, בכל הספרים הבי"ת בדגש ולמ"ד לא בלא טאריך ויקבתם · מ"ש, וכ"ה בכו' רא"פ, וכתב בקו' ד"א לא־היתה בו, דגש דלא כב"ש וכן דברים ב' ט"ז שלפי דבריו אין דין אתי מרחיק בכבוג אזור, גם אתנא חים (להלן פסו' כ"ט) לא הוי ראוי להיות נכון אחור למקף עכ"ל: (כה) אכלהו, ל' וחס' · מס"ק: שבת, במ"ק ובכ"י בפתח וכן ברוב ובמ"ג שבת בקמץ וכן נראה וכן יקים ע"פ מסורה ויקרא כ"ה ו' · (קו"ד א'), וכ"ה בכל הספרים שבפני, מלבד בכו' עט ספר שהוא בפתח: תמצאהו, ז' חס' בליש' וסי' (א) היום לא תמצאהו דין, (ב) וימצאהו רעות (דברים ל"א י"ז) וכו' · מס"ק: ושאר הה' הם בנ"כ רק שנשמט א' מהם במנין הפרט, והוא וימצאהו הערים (ד"ה א' י' ג'): (כו) תלקטהו, ל' וחס' · מס"ק: (כז) ללקט, ב' חד ללקט · מס"ק, ט"ס הוא, וצ"ל ב' וחד וללקט, והב' הוא ברות (ב' ח'), ומלת וללקט הוא בנ"ה (ו' ב'), וכ"ה במס"ר בערך אות ל', וכן הגיה בעל מ"ח (כח): מאנתם, בכו' רא"פ המ"ם במונח, וכ"ה במ"ג ד' בכו' ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט, וכן הוכח בו' זה בסוף התנ"ך ד' אמש' תס"ה, אבל בכו' עט ספר ובתנ"ך קאליארי וברלין תנ"ט ואמש' תס"ה היא במתג, וכן כתב הרז"ה בנ"ה בביאו' לוח הנגינות סי' א' ובעל אהל מועד בספרו זה בשער הטעמי' כי רפ"ה שראוי להיות במתג בעבור שצירי המ"ס אינו נעלם רק לתשלום דגש הא', וכמו שהבאתי דברותם להכרעת מלת האנשי' בפ' וירא (בראשית י"ח ט"ז) ע"ש, אולם לא סמכתי על כללם זה פה, בעבור שמצ' כן במ"ג ומ"ק כעדות כו' רא"פ, והא"ת לא הגיה, ואין זה דומה למלת האנשים, כי שם חלוק בו' המ"ג שהמ"ק, ולא נודע דעת הא"ת, ולכן עם שנמשכתי שם לפו' דיוטא לדעת הרז"ה ובעל א"מ והבאתי שם מלת מאנת' במתג, לא נקדתי פה במתג

רק

רק במונח : והורתי, ג' עקבי · מס"ק, ר"ל ב' טעמים כמלא ותורתי, והב' הוא בפסוק עקב אשר שמע (שם כ"ו ה'), ושניהם מלאים וא"ו א' וחסרים וא"ו ב', כמ"ש שם : (כט) נתן לכם השבת, מטעים ביה ספרי דכתיבאת (מ"ש וכן הוא במס"ק) : יומים, ה' בליש' ג' מלאים וב' חס' וסי' (א) לאם יומים דין, (ב) אך אם יום או יומים (לקמן כ"א כ"א), (ג) לא יום אחד תאכלון (במדבר י"א י"ט), (ד) או ימים או חדש או ימים (שם ט' כ"ב), (ה) יחיינו מיומים (הושע ו' ב'), ב' בת' חס' · מס"ג : (ל) השבעי, דוישבתו חסרי א"ת, והו' מן החסרים: שנמסר סימנם בפרשת בא במ"ג, וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל, השביעי כל אורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסרתנו פרשת בא · מ"ש, ומניתים שם (י"ב ט"ו), וזהו הב' מהם :
(לא) כזרע, הכ"ף בשוא והזי' בסגול, חזקוני · מ"ש : כצפירת ל' וחסר יו"ד תנינא · (גל' ממ"ג) : (לג) אחת, ו' כתיין נזקפא וסי' וכו' (אין בתו' רק דין), וכל חקה מדה שנה תורה חמש"א סימן דכו' אחת (ר"ל הסמוך לא' מאלו הד' מלין הוא ג"כ בפתח), בתו' ונקי יהיה לביתו שנה אחת (דברים כ"ד ה'). מס"ג : (לד) כאשר צוה ה' אל משה, ל' בסיפון ושאר הו' את · מס"ק, ועיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג' : העדת, כלם חס' במ"א וס' מנויין בפרשת אחרי מות (ויקרא ט"ז י"ג) · מס"ג : למשמרת, ב' · מס"ק : (לה) נושבת, ל' · מס"ק : אכלו, בתו' רא"פ ^ד האלפי"ן במונח וכ"ה במ"ג ד' כא"ז' ^ד ובתו' עט ספר ובתנ"ך אמשטרד' תס"ה אך בכולם הוג'כו' א' מאז עטי' במתג, וכ"ה בתנ"ך ברלין תכ"ט ובקאליני ובתנ"ך ישן על קלף משנת רמ"ט, ואנכי נקדתי במונח מטעם שכתבתי במלת מאכתם (לעיל פסוק כ"א : (לו) עשרית, ל' כתיב כן בתו' (ר"ל חס' יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה), ועשירית האיפה כלא (במדבר כ"א ה'), כ' מלא דמלא בתורה, ושאר אירית' עשירת כתיב (ר"ל מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה), וכל נביאים וכתו' עשרית כתיב במ"א ועשירת האמר האיפה, יחזקאל (מ"ה י"א) · מס"ג :

יז (א) סין, כל סין מל' כל נן חס' מס"ק : ויחנו, השמטתי האתנח הא' שבואו שאחריו דגם שבתו' רא"פ ונקדת שאר ספרים, ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איכנו בתו' עט ספר ובמ"ג ד' באזיל ובתנ"ך קאליני וברלין תכ"ט ואמשטרדם תס"ה : ברפידים, ב' מלאים בליש' וסי' (א) ויחנו ברפידים ואין מים דין, (ב) ויסעו מרפידים ויבאו לקמן י"ט ב'. מס"ג, וצריך להוסיף בתו', כלשון המס"ק, ור"ל מלא דמלא : לשתת, ד' חסר · מס"ק, ומניתים בפ' חיי שרה בראשית כ"ד כ"ב, וזהו הד' מהם : (ב) תנו, מטעים ביה תנה · מס"ק : מה תריבון וגו' מה תנסון, תרווייהו בלא ואו, חזקוני, וזהו אחד מן א' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אבל ואמרו לי מה שמו מה אמר לעיל ג' י"ג · מ"ש, ובתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כתוב בגליון כי' על תנו ועל מה שבפסו' זה וז"ל קבלה כל הקורא תנה לנו טועה וכן הקורא ומה תנסון וסימן לעפעפי תנו מה עכ"ל, ומן הא' פסוקים אינם אלא ד' בתורה (א) בראשית ל"א ל"ו ועיין מ"ש שם, (ב) שם מ"ד ט"ז, (ג) (שמות ג' י"ג), (ד) דין ושאר הד' בנ"כ : תריבון, ג' ומלא וסימן וכו' · (מס"ג), ואין בתו' רק דין, ושאר הב' הם בנ"כ : (ג) למים, ה' דגשים (ר"ל שהלמד פתוחה והמים דגושה), וסי' וכו', ואד בין מים למים (בראשית א' ו'), · מס"ג, ואין בתו' אלא זה, והשאר הם בנביאים : זה, נדגש . (א"ת) :
(ד) וסקלני, חסר וא"ו אחר הלמד וכתיב יוד בתר נון וכן קרי, ובסוראי וסקלנו כתיב ואו בסוף תיבותא וקרי יוד וליתא דכולהו נוסחי דיקי יוד כתיב ויוד קרי, הרמ"ה ז"ל · (מ"ש) : (ו) שם, נדגש, א"ת, ע"פ הא"ת הישן כי בחדשים השמיטוהו שלא כדין והרי הוא אתי מרחוק, וכן הוא בכ"י · (ד"א) : על הצור, במאריך (ר"ל העי"ן במתג), ובמקף וכן הוא לבן אשר מ"ש, ובמס"ק פה נמסר י"א פסוק' בטעמא בתורה עכ"ל, ועיין במ"א שהגיה א', כי לא מצא יותר מיהי' ג' מסרתים לזרקא, ואני אחקור לדעת כוונתה בקו"א אי"ה : בצור, ג' דגשים (הבי"ת פתו' והצד"י דגוש), וסי' וכו'. (מס"ג) : ויצאו, ז' רפין (שהוא"ו בשוא והיוד רפה), וסי' (א) הנני עמד לפניך שם על הצור דין, (ב) וכי יצאו אנשים (ככ"ל) לקמן כ"א כ"ב, (ג) ויצאו זקניך ושפטיך דברים כ"א ב' וכו'. (מס"ג), והשאר הם בנביאים :
(ז) מסה, מה שנמסר כאן במס"ג (ג' שום קרתא ואשתנין חד כתיב ס' וחד כתיב ש' וכו', שבוש הוא, כמו שאכתוב בפ' עקב (שם ט' כ"ב ע"ש) : ועל נסתם, נקדת ספרים הם מוקפים, אבל במ"ג ד' באזיל ובקאליני

ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה ועל בקדמא ובלתי מוקף, וכ"ה בתו' רא"פ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט : נסתם, ד' חס' בלישנא וסימן (א) ועל נסתם דין, (ב) למען ענתך לנסתך (דברים ח' ב'), (ג) ולמען נסתך להיטבך (שם ט"ז), (ד) ותבא לנסתו בחידות (מלכים א' י' א') · (מס"ג), וכן נמסר במס"ג דמלכים, ומה שנמסר במס"ף בערך אות נ' ה' חסר בליש', טעות הוא : (י) ומשה אהרן וחור, מטעים ביה דכתיב ואהרן · (מ"ש) : (יב) ויהי ידיו אמונה, עיין במנ"ש שהאריך בזה והרבה להפליא על הדיקדוקי פ' שמיני ויקר' ט' כ"ב, שכתב שם שגם דין כתיב ידו וקרי ידיו, וכ"ה בהגהת מימונית ה' תפלה (פרק י"ד ה"ג) ובמערכת האלהות פי"ג ובלקוטי שכחה ופאה (דף י"ב), והוא נגד כל הספרים שאין בהם פה קרי וכתיב, רק גם הכתיב הוא ידיו, והכי איתמר גם בס' הזוהר (ח"ב דף פ"ו ע"א) ע"ש : עד בא השמש, יש כאן מבוכה ובלבול בייסורות אם דין הוא מלא, כי במס"ג דיחזקאל (ל"ג כ"ב) נמנו י"ג מלאים, וחשיב שם ה' באורייתא, ומלבד אלו הי"ג פליגא על דין אם הוא מלא או חסר, ובעל מנחת כהן בפ' חיי שרה הביא ה' מלאים ולא קא מני דין, ועיין במנ"ש שהאריך בזה, והעלה שאין בתורה רק ד' מלאים, וסוף לשונו וכן כתב המכריע לפני חכמים הרמ"ה ז"ל, ראה דבריו טובים ונכוחים, בא אתה וכל ביתך (בראשית ז' א'), חסר ואו כתיב וכל בא בלישנא דביאה חסר ואו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא ואו ומלא אל"ף וסימן (א) בוא ברוך ה' (שם כ"ד א'), (ב) עד בוא אדניו אל ביתו (שם ל"ט ט"ז), (ג) עד בוא יוסף בצהרים (שם מ"ג כ"ה), (ד) עד בוא תבואתה (ויקרא כ"ה כ"ב) עכ"ל המנ"ש, ועיין שם עוד ולקצר אני צריך עד בוא דברי בקו"א אי"ה : (יד) זכר, גם סוף כי תצא דברים כ"ה י"ט, בצירי במ"ג ומ"ק, וכן הוא בתו' רמ"ב, ועיין בשערי תפלה סי' ס"א. ד"א, וכ"ה בתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"כ וכן רמ"א, והרא"ב בקונ' הכרעותיו כתב זכר, וזי"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים שרש מחה תמחה את זכר בשש נקודו' אבל לזכר קדשו תהלים ל' ה' וצ"ז י"ב, בחמש נקודות ולית כוותיה עכ"ל (ועכ"ז הדפיס בתנ"ך עם מ"ש בצירי), וטעה בזה, כי כוונת רד"ק היא על ההיא דכי תצא דברים כ"ה י"ט, שגם כתוב תמחה, אבל כאן כתוב אמחה, ויודה כאן שהוא בצירי, עם שנאמת גם אותו דכי תצא הוא בצירי, ודלא כהרד"ק, כאשר אכתוב שם אי"ה : (טז) כס יה. אמר מנחם דע כי כס יה בכל ס"ס וקאטלוני' וערביא ובהללי ובמצריים ואשכנז הם ב' מלין אך רד"ק כתב בשרש כסא שהיא מלה אחת והסמך בשוא, והרמ"ה כתב כס יה, בכיספי דיקי כתיבי ב' מלין, ואני מצאתי מחלוקת במסרו' יש שמוסרת ה' פסוקים דאית בהו' ה' מלין מן ב' ב' אתין ואינה מונה פסוק זה עמה', ויש שמוסרת ו' פסוקים ומונה גם זה, והמסרות האשכנזיות אומרו שזה הפסוק פלוגתא דרב נחמן ר"ל דרב נחמן לאודויי היא דפליג ואמר כס יה מלה חדא היא שאר כל החכמים אומרים שהם ב' מלין וכן נ"ל עיקר שהם ב' מלין חדא שבכל הספרים נמצא כן, ועוד שרוב הייסורות אומרות ו' פסוקים אית בהו ה' מלין דסמיכין מן ב' ב' אתין ומונין גם זה עמהן, וכ"א מסור בקדמון שרתו' נסמך עליו, ועוד שאפי' המסרו' שאינן מונות רק ה' פסוקים לא כלן מוניאות כי יד על כס יה מן המנין אך מקצתן מונות כי יד על כס יה ומוציאות מן הענין גם לי גם לך לא יהיה (מלכים א' ג' כ"ו), ועוד שהרא"ה רב מובהק הוא, ועוד דהוא נחית להכי ר"ל כי זאת מלאכתו לחפש ולבדוק בנוסחאות ובמסרות ולהבחין בין הבודק לבלתי בודק ורד"ק לא לכך בא אך כותב מה שנזדמן לו, ועוד שנראה שאילו היה כס יה מ"א היה ראוי על בלא מקף והכף בסגול ובלא שופר כמו אשר יעלה על לב איש שם ב' י"ב ה', ועוד דאיכא למימר דכל המסרות מודו שהם ב' מלין ומסרה דחשיב ו' פסוקים וכו' כדלעיל שפיר ומסרה דלא חשיב אלא ה' פסוקים ולא חשיב כס יה בהדיהו איהי כמו סברא דכס יה ב' מלין מיהו כיון דרב נחמן פליג לא חשיב ליה דמאי דכ"ע מודו קחשיב פלוגתא לא קחשיב, אי נמי דהוא רב נחמן היא ולא קי"ל כותיה דיחידאה הוא והמאירי ז"ל כתב שהם ב' מלין וכן עיקר · א"ת, וכן הסכים גם המ"ש, וכ"ה בכל הספרים שבידי וגם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"כ תרין מלין, ובעל מכמ"א האריך בזה והבי' גם דעת המתנגד שהוא הרש"ל בסד' א"ב של שמות גיטין שלו בשם ידידיה, שהכריע שם כמ"ד בגמ' דפסחים דף קיז ע"א כס יה אחת היא, וקורא תגר על הסופרים הכותבין כס יה בשתי תיבות, והביא גם דעת התי"ט בפ"ד דסוכה מ"ה, שבטל דברי הרש"ל, והסכים עמו הגאון מוהר"י כ"ץ בתשובותיו ח"א סי' כ"ז, והעלה המכמ"א דעל כ"ז נכון להזהר לכתבן בשיטה אחת, גם בלי ספק אם ב' מלין נריך הסופר לקדש תיבת יה ואסור למחקו, ובקו"א אי"ה אאריך בזה : ודע כי במכ"נ

פי' במסר כם יוו פ'ינ' אם הוא חד מן מלין דלא מפק' ה' ופי' וכו' עכ"ל, ובכל הספרים שלפני הוא מפיק ה"א: ודע עוד כי בתנ"ך עם מ"ש נדפס פסיק בין כם ליה, ולא מצאתיו בשום נוסח, גם לא נמנה בין פסיקתא דספרא בסוף המס"ר, לכן השמטתיו: מדר דר, תרויהון חסרים זאו, ועיין מ"ש בפרשת האזינו דברים ל"ב ז' בס"ד. מ"ש, ובמסורה קטנה נמסר על זה ל' וחסר.

פרשת יתרו

יח פרשת יתרו, פתוחה. (א) וישמע, היוד דגושה. א"ת, ובמס"ג וישמע, ב' בטעם שני גרישין וסי' (א) וישמע יתרו כהן מדין דין, (ב) וישמע הכנעני מלך (במדבר כ"א א') עכ"ל, ובגליון המ"ג כתוב וישמע, ב' בטעם שני גרישין ר"פ בתורה, סיני רביע עכ"ל, ור"ל כי סיני הוא שם חומש מדויק מדבר ממחלוקת הטעמים, ושם הוא ברביע, ואולי היה שם המחבר כן, ובצל סיני בתורה כתב מגיה אחד מבעלי המסורת שהגיה ס"ת כאלו נתנה מסיני: ולישראל, במ"ג ובמ"ק כמו ולישמעאל בראשית י"ז כ', והובא בשיח יצחק ס"ה ע"א. (ד"א), וכ"ה בשאר ספרים מדויקים, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכתב בגליון כן הוון מתון מצב עכ"ל: (ב) שלוחיה, לית ומלא. מס"ג ר"ל מנה דמלא: (ג) גרשום, ד' חסרים כמ"ש לעיל (ב' כ"ב), וזהו הב' מהם: (ד) ויצלני, ז' חסרים בלישנא וסימן מצון בסדר וישב בראשית ל"ז כ"א. מסורה גדולה, וזהו הב' מהם: (ה) ויבא יתרו, על הרי"ש קדמא. אור תורה: אל־המדבר, בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט הוא ברביע, וכתב בגליון כ"ה רביע עכ"ל, אבל בכל הספרים המדויקים הוא בז"ג, וכ"כ בגליון המ"ג המדבר, סיני המדבר בז"ג: חנה, ב' וחסרים וסי' (א) חנה שם הר האלהים, (ב) חנה מלאך ה' סביב תהלים ל"ד ח'. מסורה גדולה: (ו) התנך, באת"ן ושב"ו, אבל במקרא גדולה ובמ"ק. ד"א, וגם אנכי לא מצאתי מתג בחית ברוב הספרים המדויקים, אבל בתנ"ך עם מ"ש ישנו, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ועל פיהם העמדתיו גם אני: (ז) וישק, בלי געיה וכן היא במ"ג ובמ"ק. (ד"א), ודבריו נכונים במלת וישק שאין בה געיה, כי לא יבוא לפני דגש או שוא נע, עם שנמצא בספרים מדויקים ישנו, אבל לא יצדק במלת איש, כי צורך גדול הוא להיות בה מתג במקום בניה, ולא שני כלא"ה, כי לא יתכן להיות נע נראה אחר תנועה גדולה בלתו, ולא ידעתי מדוע הסכיר פניו למתג של אתנך לקרבו בשתי ידים נגד נוסחת המ"ג והמ"ק, עם שאין בו צורך כ"כ, ולא לזה עם שיש בו צורך גדול ואולי הוא בעבור ששם מצא אותו בשתי נוסחאות שלפניו ושכ"ו, משא"כ זה שלא מצאו בשום נוסח, לכן לא מלאו לבו להעמידו, וכן אנכי לא מצאתיו פה בשום ספר, חוץ מן התנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט שבו מצאתיו גם פה, ואחרתי לזה שמעין שאמר כהלכה, והעמדתיו ג"כ: (ח) אודת, כהעתק הללו אודת ירוש' אדות עכ"ל ובכל ספרי' מדויקים כתוב אודת מלא ואו קדמאה וחסר ואו בתראה וכ"ה במסורת שנמסרה בפ' וירא בראשית כ"א י"א במ"ג, ודע כי במסור' שם נפל שעות ונשתבש בה גם בעל מנחת כהן שעל פסוק על אודת בנו כתוב ד' כתיבי כן ובכללם מנה על אודת הבאר דפ' תולדת יצחק (שם כ"ו ל"ב), וזה אינו, שהוא אדות כתיב חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה בכל הספרים המדויקים ומסור' האמיתי היא מצלב' האחרי' מלבד, וכן מצאתי מסורת כ"י וזל"ש, אודת ג' כתיב כן וסימניהון [א] וירע הדבר מאד (שם כ"א י"א), [ב] ויספר משה לחתנו דין, [ג] ותאמר לו אל אודת הרעה (שמואל ב' י"ג ט"ז), אחר כך נזדמן לי ספר הרמ"ה ז"ל מסכים לכל מה שכתבתי ולית אודת ב' כתיב וא"ו אחר האלף וחסר וא"ו בתראה ושיין על אודת בנו, ויספר משה לחתנו וגו' על אודת ישראל, וכל שארא אדות כתיב ואו אחר הדלת וחסר ואו קדמאה, ויודע שהרמ"ה לא דבר רק על הקו' מ"ש: מצאתם, לית והוא חד מן ח' מלין מוחדין מלעיל. (גל' המ"ג), ור"ל במלי' מוחדין, שכל א' מן אלו ח' מלין אין לו חבר במקרא, והחדוש שבהם הוא שהם מלעיל כנגד משפט הלשון במלין שבסופ' מ"ם הכנוי לרבים שראוין להיו' מלרע להבדיל היטב בינה ובין הכין שבא' בסוף לכנוי הדנות, בעבור האותות שבהן שאיהם יש להן עזר מן האף, כמ"ש המדקדקים, והיתה היתה ראוי' להיות בקמץ גדול, כי כנוי הרבים נגזר מן אותם, שיש קמץ לפני המם, ובעבור שהנגינה תחתיו אפשר לבוא אחריו נח נראה, אף שהוא תנועה גדולה, אך בשוהשמכה יבוא פתח לפני המ"ם, ולכן הנגינה מלעיל בק"ג שלפני הפתח כי הק"ג הוא יותר מוכשר להנחת

הטעם מן הת"ק, ואלו הא' מנויים במס"ג פה, רק שנשמט אחד מהם, והוא, אחזתם (תהלים מ"ח ז'), ואין בתורה רק ב' מהם, והם, כי רקל גנבתם בראשית ל"א ל"ב, ודין, ושארא בנ"ך, ועוד אדבר מזה בקו"א אי"ה: ויצלם, ג' חסר יוד בלישנא באורייתא וסי' [א] וישמע ראובן ויצלהו שם ל"ז כ"א, [ב] ויצלני מחרב פרעה, (לעיל פסוק ד'), [ג] אשר הצלתם בדרך (דין), מכלל דשאר אורייתא כל היכא דשייך יוד מלא יוד כתיב, הרמ"ה ז"ל. ובמסורת דילן ז' חס' בלישנא בכולל קרו' וסי' בפרשת וישב בראשית ל"ז כ"א. מנחת שי: (ט) ויחד כתב ר' יונה כי ויחד יתרו הוא ממשקל וישב ישמעאל ירמיה מ"א י', ומפני שהחית גרונית נפתח' והדלת ... כי הדלת דגש' ואותי' הרד"ק במכלול ד' קטן דף קנ"ה ע"א, ולפ"ז יהיה הדגש דגש קל כמו במלת וישב, ואיננו מורה כלום, ושרשו חדה מבל"ה, ולא נדק בעל קו' ד"א ... שכתב ויחד פירש"י שמח' בשרו כו' אולי נשכיל הדגש שבד' הוא משרש חדד ועיין מש"כ ראב"ע גם בבאר רחובות עכ"ל, וההפך מפורש בפי' הראב"ע ע"ש, וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי, וגם רש"י פי' כן לפי פשוטו, מלשון שמחה, ובקו"א אדבר עוד מזה אי"ה: הצילו, סגול הצ"ל וקריאה הכילו מסורה קטנה: (י) ברוך ה', ה' בזקף קטן. א"ת: (יא) זדו, לית ומלרע. מסורה קטנה, ע"ד זרות. כי משפטה להיות מלעיל להוליד נח בין העין והקמץ לתשלום עין הפעל, כי ששרשו זוד. וחידוש הוא שהרד"ק במכלול ד' קטן דף קל"ה ע"ב לא מנאה בין הזרים הטעמים מנחי העין הנחים מלרע: (יב) ממהרת, הגהתי בלא מונח ע"פ המ"ג ומ"ק ובראשית י"ט ל"ד מגיה הא"ת בפירוש וכן שמות ט' ו' ל"ב ו' במדבר י"ז ו'. ד"א, והגהתו נכונה לענין מונח המם הב' שב"ל מתג, אבל צריך למחוק מתג המם הא' שהוא זר, כי יש דגש אחריו, גם לא יבאו ב' מתגים רצופים, וכפי ההגה' הכוללת של הא"ת סוף פ' בראשי', והנה שבי מצאתי המם הא' במתג בכל הספרי', רק בקצתם המם הב' במונ' כמו בתנ"ך אמשטרדם תמ"ה, ובקצתם המם הב' בלי מתג ובלי מונ' כמו במ"ג ד' באזו' ובאו' עט ספר, ובקצתם המם הב' ג"כ במתג כמו בתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קאליני ובתנ"ך כ"י על קלף משנת רמ"ט ובאו' רא"פ, אך בתנ"ך ברלין תכ"ט נדפס המם הא' בלי מתג ונכון הוא, אבל המם הב' נדפס שם במונח וטעות הוא וצ"ל מתג במקומו: (יד) יושב, י"ו מלאים בתורה וסי' נמסר במס"ג בפ' ויהי (בראשית כ' י"א), וזהו הד' מהם: (טו) לדרש אלהים, ד' וכו' וכל אורייתא חסר במ"ב. מסורה גדולה, והיא מוטעית, כי אין בכל התורה רק ב', וכבר הגהתי' בפ' תולדת שם כ"ה כ"ב ע"ש: (טז) כי־יהיה, באו' רא"פ וכן בכל שאר הספרים יש פה ב' מתגים רצופים, אבל בתנ"ך כ"י על קלף משנת רמ"ט נשמט הב', ונכון הוא כפי הגהת הא"ת הכוללת שבסוף פרשת בראשית, ויש ג"כ ראיה למחוק הב' ולא הא' ממ"ש בעל מ"ש לעיל שמות ג' י"ג ע"ש, ולכן מחקתי הב' וקיימתי הא': הורותיו, ג' וב"כ, מס"ק, ר"ל מלא וא"ו אחר תיו ראשונה וחסר וא"ו אחר תיו ב', והב' האחרים הם ביחזקאל מ"ג י"א ומ"ד ה', אמנם אינם דומים לענין היוד שאחר התיו, כי דין מלא יוד, ואותם שביחזקאל הם חסרי יוד לפי נוסח הספרים שלפנינו, אבל מן המס"ג דכאן שלא הפרידה ביניהם נראה משמע שהם שוים בכל ענין, וכן מוכח מן המס"ר (ערך אות י'), דקא מסרה כ"ו חסרים יוד באמצע תיבותא וקדינן ומי' וכו'. כולן ואו בסיף קמץ לפניה, ונמנו שם כולם, ומדלא נמנו אלו בהדייהו, ש"מ דאלו מלא יוד כתיבי: (יז) אשר אתה, השני אשר במאריך (מרכא) אתה בטרחא. א"ת: (יח) גם־אתה, בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט נכתב עליו ז"ג ותחתיו תביר, וכ"כ מזה ב' בס' בטעם תביר אבל רמ"ק נקד זקף גדול גם־אתה עכ"ל, אבל בכל שאר הספרים הוא בז"ג, וכ"כ המדפיס בגליון המ"ג א"ל גם־אתה, פי' אם כמלת בהתנשא (משלי ל' ל"ב), ובמקום אחר גם אתה תתן בידינו (לעיל י' כ"ה), בתביר תחת אתה עכ"ל, וכוונת הסי' אתה דגבי כלל אבל הטעם בשוא למעלה, והיה נראה לכאורה להביא ראיה מן המס"ג דפ' וארא (לעיל ו' ט'), דקא מסר' י"ו זוגין מתחלפין בחד ענינא חד זקיף לרווא וחד בחית לתהומא וכו' ע"ש, ומדלא חשבה האי בהדייהו ש"מ שהוא ג"כ בתביר, אבל אחר העיון אין ראיה משם כי לא מסרה שם רק אותן דבחד ענינא, והמעיין שם יראה שכוונת' בזה על ב' אופני', אם שכתובי' בכתוב סמוכים להדדי, או שמדברים מענין אחד. אף שהם בב' ספרים. אבל גם־אתה דכאן דידן עם אותו דלעיל אינם סמוכים ולא מדברים מענין אחד ובעל מבין חידות רבה ליישב באופן אחר, דלא חשבה התם רק אותם שהם בז"ק והקדמה הוא בז"ג, ולא עיין בפסוקים שנמנו שם, כי ז' מן הי"ו זוגין

הם

הם בז"ג, ואולי עוד אחר, כי לא עיינתי בכולם, ויש לי עוד עיון רב במסורה הזאת, ואולי יוגה בקו"א אי"ה: כי, נדגש אור תורה: עשהו, חסר וא"ו כתיבו אית במסר' עליה לית כותי' ומלא וטעו' הו' דרונא דמסו' ורוב' דנוסחי דיקי חסר ויו, הרמ"ה ז"ל, מ"ש, ובמס"ק שלפנינו הנוסח' לית וחסר: (כ) והזהרתה, מלא הא בסוף תיבותא ולית כוותיה בקרי'. מ"ש, ובמד' לקח טוב נדרש על זה כמ"ש המ"ש: החקים, הקוף דגושה. א"ת: את הדרך ילכו בה, מטעי' ביה דכתיבי אשר. מ"ש: המעשה, מחקתי המתג הזר מן הה"א ע"פ ההגהה הכוללת של הא"ת סוף פ' בראשית: (כא) שנאי בצע, בס"א כ"י שנאי־בצע. מנחת שי, ובכל הנוסחאו' שבידי שנאי' נמוגא ובלא מקף, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט: עלהם, הוא הז' מן הי"ג החסרים, ומניתים בפ' ויגש (בראשית מ"ה ע"ו): עשרת, חסר וא"ו בכל הספרים מדוייקים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ושרי עשרת חסר וא"ו כתיב וכל אוריי' דכוותא חסר. מ"ש, וכ"כ א"ת, וכ"ה במסורה קטנה כ"ל חסר: (כב) בכל, הבית דגושה. א"ת: הגדול, חסר וא"ו כי לא נמנה בכלל המלאים שנמסר סימנם במ"ג פ' כי תשא ו' כ"א, וכן מסר הרמ"ה ז"ל. מ"ש, וכ"כ א"ת: (כד) לקול, מלא. א"ת, בספרים מדוייקים כ"י ונדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל לישנא דקול באורי' תא מלא וא"ו כתיב בר מן ה' דחסרים וכו' ע' יין במ"ג פ' תולדת שם כ"ז כ"ב, מ"ש: (כה) מאות, בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי עפ"י המסורת כי לא נמנה בג' חסרים שסימנם מסרתי בסוף בראשית (ה' ל"א). מ"ש, וכ"כ אור תורה: (כו) הקשה, ה' פתחין בלישנא נמסר פרשת וילך (דברים ל"א כ"ז). מס"ג, וכ"ל ה' כלים' ופתחין כלשון המס"ק, כי אין עוד בסגול במקרא, ור"ל שהשין בסגול שהוא פתח קטן, ואין בתורה רק ב', דין, ודוילך, ושאר הג' בנביאים: ישפוטו, האחריך (פ"ל המרכא) בעי"ת והוא מלרע. א"ת, וכ"כ רד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ג ע"א) ובשרשים שרש שפט, ולוית חן פ' י"ט מהשער השלישי, וכ"כ מ"ש, וכ"ה בתנך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ע מלרע, וכ"ב לפי עין הקורא מלעיל אבל קמחי ומכלול מלרע כתנוהו וכן מצאתי באורי עכ"ל:

יט (ב) מרפידים, בהעתק הללי מרפידים ירושלמי מרפידם עכ"ל ובמדוייקים מלא דמלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו ברפידים ואין מים (לעיל י"ז א'), מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב ודכותא ויסעו מרפידים ויבאו דין, הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יוד תנין וכולהון מלאים יוד קדמאה עכ"ל וכן נמסר במ"ג פ' בשלח שם. מ"ש: ויחנו, מחקתי המתג הא' הזר שבוו' רא"פ ובקצת ספרים אחרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אוכנג בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך קטוני ובתנ"ך עם מ"ש, גם בתנ"ך עט ספר אוכנו, אך שם נשמט גם הב', והוא טעות: (ג) ותגיד, כל לישנא תגד באורייתא חסר יוד בר מן דין. מ"ש, ובמס"ג נמסר ג' מלאים בלישנא וסי' וכו' עכ"ל, וב' האחרים הם בנ"כ, ור"ל אותם שהגימ"ל בצירי הם תמיד חסרי יוד חוץ מאלו הג', אבל אותם שהגימ"ל בחירק רבים הם מלאי' יוד, ועיין עוד במ"ש מה שכת' בשם מדרש לקח טוב שדרש על זה: (ד) אשר עשיתי למצרים, ה"נ בכל הספרים בלמ"ד וכ"כ המאירי וכן עיקר וזולת זה שבוש. א"ת, ותקון ס"ת ישן למצרים ס"א במצרים וכן בהגהת מקרא גדולה אבל בכל ספרי' מדויקים בלמ"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ"ד כתיב, וכן בחומש כ"י קדמון כתוב בפסוק למצרי' וכתו' עליו מטעים ביה אינשי וספרני מ"ש: ואבא, ג' חסרים וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתו' רק זה, ואינך הב' הם בנ"כ, והמ"ש העתיק ג' חסר יו"ד [ר"ל (א) דין, [ב] דירמיה ל"ה ד')], עיין מ"ש שם המ"ש, ועיין מה שכתבתי בפ' בא (לעיל י"ג י"א): (ה) שמוע, בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן משמע ממסורת הרמ"ה ז"ל ויאמר אם שמוע תשמע דמרה (שם ט"ו כ"ו), מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן [א] שמע אשמע צעקתו דאם ענה תענה (לקמן כ"ב כ"ב), [ב] שמע בין אחיכם (דברים א' ט"ז), [ג] והיה אם שמע דקדית שמע (שם י"א י"ג) ושאר אורייתא מלאים וא"ו וכולהון שמוע דקרי' שי"ן דודיה נקמץ עכ"ל וכן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים. מ"ש, ושם נמסר ה' חסרים, כי הוסיפה עוד ב' מנביאים: (ט) בעבור, רמ"א גרשים. (גל' התנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט): לעולם, ב' מלאים בתורה וסי' [א] וגם בך יאמינו לעולם דין, [ב] לא תדרש שלמם (דברים כ"ג ז'). מס"ג, ויש עוד י' בתורה חסרים, והם מן הי"ח לעלם דחסרין וא"ו בכולא קרי': (יא) ליום, כ' דגשים (ר"ל שהלמ"ד פתוחה והיו"ד דגושה, וסימניהון [א] והיו נכנים ליום דין, [ב] וכר קטאת תעשה (לקמן כ"ט ל"ה), [ג] וזה אשר תעשה על (שם ל"ח), [ד] ב בשיא אחד ליום (במדבר ז' י"א), כ' בו, [ו] ואמרת להם זה האשה (שם כ"ח ג'), (ז) כאשר תעשו ליום (שם כ"ד) וכו'. (מס"ר בערך אות יו"ד), ושארא בנ"כ, ולא אמסור פה רק ב' דאתכתב ליום הזה (ג' י"ד וא' י"ג): כי ביום השלשי, חסר יו"ד עפ"י המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ויהי בקר יום שלישי (בראשית א' י"ג), כל לישנא דשלישי באורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסי' כי ביום השלשי ירד דין. מ"ש, וכ"כ א"ת, ובמס"ג נמסר במ"ג, כי ב' האחרים הם בשואל (א' י"ז י"ג וב' ג'), ולא קא מסרה בלישנא, אף שב' מהם עם וא' העטף, כי לא תקפיד עליו', כאשר כתבתי כמה פעמים: (יב) עלות, ו' א' חסר וסי' אכוין בסדר וישלח (בראשית ל"ב כ"ה). (מס"ג), וזהו הב' מהם: (טו) תגשו, הגימ"ל דגושה. (א"ת): (טז) בהית, א' חסרים בלישנא וסי' (א) ורב מהית קלת לעיל (ט' כ"א), (ב) ביום השלישי בהית הבקר (דין), (ג) להית עד חמש (לקמן כ"ג א'), (ד) לחבר וגו' להית אחד (שם ל"ו י"ח), (ה) להית על חשב האפד (שם ל"ט כ"א), (ו) להית להם משחתם (שם מ' ט"ו), (ז) המעלה אתכם מארץ (ויקרא י"א מ"ה), (ח) מהית להם עבדים (שם כ"ו י"ג). מס"ג, וצריכין להוסיף מלת בתור', כמו שהו' במס"ק דפ' משפטים (לקמן כ"ג א'), כי כולם הם בתורה: ויהי קלת, חד מן ד' חסרים דחסרים ועיין בס' הזוהר דף כ"א (ע"א ק"ב). מ"ש, ונמסר הסי' בפ' וארא (לעיל ט' כ"ג), וזהו הד' מהם: וקל, ו' חסרים בלישנא. מס"ק, ונמסר הסי' בפ' תולדת (בראשית כ"ז כ"ב), וזה הוא הה' מהם: שפר, כל אורייתא חסר במ"ב וסי' והעברת שופר תרועה (ויקרא כ"ה ט'), ב' בו. מס"ג: במחנה, מחקתי המתג הא' הזר שבוו' רא"פ ובשאר ספרים, וכן ממלת המחנה שבפסוק שאח"ז, כדרכי ע"פ הגהת הא"ת ס"פ בראשי': (יז) ויוצא, י"ב מלאים, ה' מהם בתורה, וסימנם מסרתי בפ' לך לך (בראשית ט"ו ה'), וזה הה' מהם: בתחתית, התי"ו בשוא לבד. א"ת, בספרים כ"י מדוייקי' וכו' ורנשות התי"ו הבא אחריו מוכיח כן, וכן נראה מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתיצבו בתחתית ההר מלא יו"ד כתיב ודכותי' ותיקד עד שאול תחתית (דברי' ל"ב כ"ב). מ"ש, ור"ל דההו' ואחי התי"ו בשוא פשוט בכל הספרי', ומדלא חילק ביניהם הרמ"ה, ש"מ דשוין הם וגם זה בשוא לבד אבל לדעתי אחי' שלוש' היא, כי הרמ"ה לא דבר כלל בספרו מן הנקודות ומן הדגש והרפה, כי לא חבר ספרו זה רק לברר המלא והחסר ודכתיבין. מלא מלה או תרין מלין ולברר הפרשיות הפתוחות והסתומות, כללו של דבר שלא חבר ספרו רק בשביל הסופרי' ולא בשביל הקוראי', ולכן אם שוין הם במלאותם או בחסרונם יחברם כאחד, אף אם אינם שוים בנקודתם: (יט) ויהי קול השפר, חד מן (ע' כנ"ל) חסר וא"ו ועיין בספר הזוהר שם. מ"ש וכוונתו על השפר שהוא חסר וא"ו, אבל קול מלא וא"ו וכי אינגו מן השטה דחסרים וא"ו בלישנא, ונמסר הסי' במס"ג פ' תולדת (בראשית כ"ז כ"ב), וכ"ה מפורש בזוהר (ח"ב דף פ"א ע"ב) על מלת השפר: השפר, ט' חסרים, מס"ק, ובעל מנין אידות מנאם אלנו, וטעה בזה אחד כי מנה כמה מהם שהם מלאים בלי ספק, ובשתכש בזה נעבור שלא אמרה בלישנא, לכן חשב שכוונת המס"ק דוקא על השפר בה"א בתחלת', ואחר שחפש ולא מנא בכל המקרא רק ט"פ השפר בה"א, הסב אליהם כוונת המס"ק ועשאם כולם חסרי', נגד כל הספרי' המדויקים שלפנינו, ולא ראה את המס"ק דאיוב (ל"ט כ"ה), דמסרה ט' חסרים בלישנא, כי המסרה דרכה לקצר דבריה במקום אחד ולהאריך במקום אחר, לסתום במקו' אחד ולפרש במקו' אחר, גם שלא ראה המס"ג דפרשת בהר (ויקרא כ"ה ט'), ודאיוב (ל"ט כ"ה), המסכימו' יחד בלי שום שבוש בלשון, לא היה כותב דבריו אלו, ולכן כדי להסיר המכשול אפרש דברי המס"ג והמס"ק כשתי נכון תואמם, וז"ל המס"ג דפ' בהר שופר. ב' מלאים בתורה וסי' והעברת שופר תרועה, ב' בו, וכל נביאים וכתובים דכותיה מלאים במ"ב חסרים וסי' אלאכך שפר (הושע ח' א'), בדי שפר יאמר האח (איוב ל"ט כ"ה), ומן ויעלה אבשלום (שמואל ב' ט"ו י') עד סוף סיפרא דכוותיה עכ"ל, וכ"ה לשון המס"ג דאיוב הנ"ל, וכללה בזה כל לישנא דשפר, ומעתה כשתעמד לתכן תמצא שאינם רק ט' בלישנא חסרים, בתורה לא נמצא רק ה' פעמים [א] וקל שפר (לעיל פסוק ט"ז), [ב] ויהי קול השפר דין, (ג) ואת קול השפר (לקמן כ' י"ח), (ד ה) והעברת שופר תרועה ונו' תעבירו שופר (ויקרא כ"ה ט'), ב' בפסוק, ואלו השנים מלאים ע"פ המסו', לא נשארו בתורה רק ג' חסרים בלישנא, א' שפר, ותרין השפר, ואותם דב"כ כולם מלאים ע"פ המסו' חוץ מאותו דהושע (ח' א'), ודאיוב (ל"ט כ"ה), ושניהם שפר, וחוץ מאותם דשמואל מן פסוק ויעלה אבשלום עד סוף הספר, ובאשר נקבצם לא נמצא רק ד' פעמים

פעמים (א) את קול השפר (כ'ט'ו'), (ג) ויתקע יואב בשפר (שם י"ח ט"ז), (ג) ויתקע בשפר ויאמר (שם כ' א'), (ד) ויתק' בשפר ויפצו (שם כ"ב), ס"ה בס ט' חסרים בליסנא, ג' מהם ספר, וג' מהם השפר, וג' מהר בשפר, מכוון לדברי המס"ק דאיוב דמסרה בליסנא, רק שקצר פה, והמני' גם כאן באס"ק ט' חסרי' בליסנ' לא הפסיד, ומעתה כל דברי המסי"נ והמס"ק בענין זה ברורים ומסכימים למציאות הספרים: הולך, ט' מלאי' בתורה כמסר סדר תולדת (בראשי' כ"ה ל"ב), מסי"נ ומניתים בפ' לך לך (שם ט"ו ב'), וזה הוא הד' מהם: (כא) לראות מלא ועיין בת"נ ריש פ' בא (לעיל' ה'), ומ"ש בפ' כי גני וירד ה' לראת (בראשי' י"א ה') מ"ש, ועיין מה שכתבתי שם: (כב) לעלת אל הר סיני, וכן יהרסו לעלת שבסמוך בהעתק הללי שניהם חסרים ידוע למי שניהם מלאים עכ"ל, ובספרים מדויקים שניהם חסרים, וכ"כ במסור' לעלת, ד' חסרי' בתורה וסימן (א) לא יוכל העם לעלת דין, (ב) אל יהרסו לעלת (בפסוק שאח"ו), (ג) ולא חביתם לעלת דוחה הדברים (א' כ"ו), והמדפיסים שבח לכתוב הרביעי והוא ותהינו לעלת (שם מ"א) הלין ד' חסרי', וכ' מלאי' וסי' (א) לא נוכל לעלות אל העם (במדבר י"ג ל"א), (ב) ויעפלו לעלות (שם י"ד מ"ד) מ"ש, ונדפס באויל בכר הוא מתוקן: העדתה, לית ומלא ה"א מס"ק: (כד) לך, בסגול. א"ת: יפרץ בם, הרי"ש בקמץ לבד. א"ת, והוא קטוף מפני המקף. מ"ש:

כ אמר שלמה מדובנא הנה בענין ב' מיני טעמים שבעשרת הדברות לא מצאנו לבעלי המסורת שידברו דבר בהם, אך בדורות האחרונים נולד הספק בהם באיזה זמן תהי' הקריאה במין הא' מהטעמים, ובאיזה זמן תהי' הקריאה במין הב' מהם: והראשון אשר הזכיר זאת הוא החכם מוהר"ר יעקב בר שלמה ן' חביב ב"ע (אשר היה ממגורשי ספרד בשנ' רנ"ב) בספרו עין יעקב בירושלמי דשקלים פ"ו, וז"ל שם מצינו בספרי הסופרים ונקדנים מובהקי' שרוב הדברות נקודי' בב' נקודות ובב' טעמים כגון לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, כו"ן פני נקודה בקמץ ובפתח, ויש בפסוק ב' טעמים גדולים ושפלים, וכן לא תרצח לא תנאף הנקודות והטעמים כפולי' ועוד שרוב אשר שבלב תי"ו מהן יש בה דגש ורפה וזה כפי הנראה הוא סותר זה לזה, והטעם האמתי לכל זה מפורסם שיש ב' קריאו' לי' דברות; הא' בקריאת היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרות כל דבו' ודבו' בפני עצמו אלא מחלק הפסוקי' כסדר קריאתו, כגון דבור לא יהיה לך שהוא ארוך, עושה ממנו פסוקים רבים, וכן זכור את יום השבת, וד' דברות אחרונים שהם קטנים עושה מכלם פסוק אחד, אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו, בין שיהיה הדבור גדול ד"ל גדול בכתב ובין שיהיה קטן, יתחייב מזה שנוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין ב' הקריאות כפי ספור הנקודה, וראיה לזה שבדבור אנכי אין בו ב' נקודו' וב' טעמים כי הוא דבור א' קצר וכאה לקריאתו בפסוק אחד עכ"ל, והרב בעל א"ת הסכים עמו בענין זמני ב' הקריאות, שהן ליחיד ולצבור, אבל לא הסכים עמו במה שכתב שבדבור אנכי אין בו ב' מיני טעמים, רק הוא פסוק לעצמו לב' מיני הקריאות, אמנם לדעתו גם בו יש ב' מיני טעמים, דהיינו לפי טעם התחתון (הנקרא ביחיד) אנכי בטפחא, אלהיך באתנח, מבית בזרקא, עבדים בס"פ, ולפי טעם העליון (הנקרא בצבור) אנכי בפשטא, אלהיך בז"ק, מבית במונח, עבדים באתנח: ומלת ה' במונח לב' מיני הטעמים, וכן אשר הוצאתיך מארץ מצרי' בדרגא תביר מרכא טפחא לב' המינים, ודעת לנבון נקל שנת שנוי התיבות הללו שדי להן בטעם אחד לב' המינים, מהאשוכות שצריכות ב' מיני טעמים, והנקי' בטיב פסקי הטעמים יוודע לו זה במעט עיון: והסבה לפסוקו זה שהוא מחובר לשל אחריו (לפי טעם העליון המחלק הדבורים, בלי להשגיח על שנוי סדרן באורך וקוצר), ואף שהוא דבור בפ"ע, כתב הא"ת שהיא בעבור שב' דברות הראשונות בדבור אחד נאמרו (וכ"כ החזקוני והרי"ב בכי' ד'), ולכן לא יוכל לקבל זרות כזה להעמיד עבדים באתנח (לטעם העליון כיון שיש אתנח במלת לפני, ולא ינהגו לעולם ב' אתנחתאות בפסוק א', גם במלת תעבדם יש סגולתא, שלא ינהג לעולם אחרי האתנח, ולכן הנכון כמו שהוא בכל הספרים המדויקים, עבדים ברביע (לטעם העליון), ולפי זה צריך להיות אשר הוצאתיך מארץ מצרים במונח ת"ק תולא גרש, ולטעם התחתון הם בדרגא תביר מרכא טפחא, וכ"ה בפ' ואתחנן (ובעל אהל משה כתב בסוף ספרו הנה' כי סי' ובסוף' ס' הלכה למשה שבפ' יתרו כ"ל אנכי פסוק בפ"ע גם לטעם העליון, ועכ"ז יש תנה הטעם במלת אנכי ובמלת אלהיך לבד, שלטעם העליון הן בפשטא ז"ק, ולטעם התחתון הן בטפחא אתנחתא, ובפ' ואתחנן לטעם העליון הוא פסוק אחד עם לא יהיה לך, ועבדים ברביע, ולטעם התחתון הוא פסוק בפני עצמו, ורוצה להביא ראיה ממספר הפסוקים שבסוף פ' יתרו ופ' ואתחנן ע"ש, ואין דבריו מוכרחי', כאשר אגיד בקו"א אי"ה, אבל אנכי אשנה מדותי, כאשר כתבתי, וכ"ה בכל הספרים ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט, וכ"ה בס' עמודי שטים להגאון מו' יעבץ ז"ל): ובעקר הדבר בחלוק זמן ב' הק' ליחיד ולצבור הסכימו גם המנ"ש והגאון מו' יעבץ ז"ל ובעל סדור לתורה בסוף ספרו ובעל אהל משה. (והעיד שכן המנהג בכל תפוצו' ישראל, ובעל מכמ"ה העיד שבא"י המנהג ק"ק ספר"מ משנים קדמוניות בכעל א"ת (וכ"ה מנהג הספרדיים): אמנם עוד דעה אחרת יש לקרות בשבועות לבד בטעם העליון, ובשבת פ' יתרו בטעם התחתון בין ביחיד בין בצבור, והראשון אשר הסכים כן הוא בעל ס' החזקוני, כמ"ש בפירושו על התו' בפ' זאת, ואחריו נגרר בעל ס' שו"ת משאת בנימין סי' ו' ובעל בא"ל יעקב, והנה בעל מ"כ העיד שמנהג כן, והוא הפך עדו' בעל אהל משה, אולי מקומות מקומות יש, ונהרא נהרא ופשטי', אך שבחנה המנהג קרוב לומכו לתפוס לעיקר דעת הא"ת, בעבור הספק הנופל ע"ד החזקוני וסיעתו לומר מדוע הונחו ב' מיני טעמי' בי' הדברות שבפ' ואתחנן, שאין קורין אותן עולו' בחג השבועות. וע"ז מתעצמים הספרדיים במנהגם זה על מנהג האשכנזים; בפסב' שאין להתירו בשום אופן, אבל נוכל לומ' כתרתו כי הונחו ב' מיני הטעמים גם בי' הדברות שבפ' ואתחנן, כי אולי לא היה החיוב לקרות בשבועות דוקא בראשונות, רק לקרות עשרת הדברות, לפי שכן מעניינא דיומא, והרשות בתונה לבחור איזו מהן שירצו, והאחרונים בחרו בראשונות, והטעמים הכפולים של האחרונים לאזן מקומם): עוד יש דעה שלישית מקרוב באה אשר המציאה המדקדק ר' זלמן הענה בסוף סדר שערי תפלה (סימן סב"ה), והוא לקרות תמיד בטעם התחתון, והטעם העליון לא ניתן לקריאה כלל בשום זמן, ותלה סבת כפילתם לבחינת קרי וכתיב, ע"ש באורך, ואחרת אלא דבור בלי מחשבה, כי לא יפול קרי וכתיב אלא באותיו' לא בטעמים ונקודות שאינן נכתבים בס"ת, וגם בספרי חומשים העשוים להתלמד לא נקדו ולא הטעימו בכל מקו' שיש קרי וכתיב רק כפי הקרי שהוא העקר הכרך לו הקריאה, וכבר בטלו דבריו הגאון מו' יעבץ ז"ל בס' לוח ארש ובעל סידור לתורה: אולם אנכי הקטן דעתי נוטה ג"כ לדבר זה שטעם התחתון הוא העיקר לקרות בו תמיד בצבור, אך לא מטעמו של הרז"ה, ועם שלא מצאתי בכל אנכי חיל הנזכרים שום רמז מזה במסורה, אנכי מצאתי ראיה לזה במסורה, וגם בגליון התנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט (שהכותב אותו הי' קדמון גם לפני מהר"י ן' חביב ב"ע, שהוא הראשון שהזכי' דבר זה), אך לפי שאין כוונתי לשנות המנהגים הקבועים בישראל, כי אם אינם נביאים בני נביאים הם, ואין כוונתי להודיע דעתי רק להלכה ולא למעשה, לכן אעזב זאת עת, עד יזכני להדפיס קו"א לחבור זה, שם אבוא בארוכה לברר דברי אי"ה: עוד יש לדעת כי בד' תיבות מי' הדברות יש בהם דגש ורפה, והן כ"ף של כל מלאכתך שהיא רפויה לטעם העליון, לפי שמלת ועשית במונח, ולטעם התחתון היא דגושה, לפי שמלת ועשית בטפחא, וג' תוין של לא תרצח לא תנאף לא תגנב הן להפך, שלטעם העליון הן דגושות, לפי שב' מלות לא הן בטפחא, כי כל א' פסוק בפ"ע לפי חלוקת הדבורים, ואין ס"פ בלא טפחא, ולטעם התחתון כלם פסוק אחד ביכולת, כדרך כל פסוקי התורה, ולכן מלות לא מחוברות בטעם, כמנהג המלה הזאת בכל המקרא, לכן התוי"ן רפוית, וזה"נ ג' אותיות בב' נקודות, והן רכו"ן של פני ותי"ו של מארץ מתחת, שלטעם העליון הן פתוחות, ולטעם התחתון הן קמוצות, לפי שהן באס"פ, והפך בכ"ף של תרצח, שלטעם העליון היא קמוצה בעבור הס"פ, ולטעם התחתון שהיא בטפחא היא פתוחה (ועפ"ז תדע כי טעות נפל במג"א ריש סי' תצ"ד שכ' בשם המ"ב שבשבת פ' יתרו קורין בטעם התחתון ואז הוי לא תרצח ס"פ פסוק וקורין הכ"ף בקמץ וכו' ובשבועות קורין בטעם העליון אז הוי תרצח הכ"ף בפתח עכ"ד, והפוך הוא, וכן מפורש בא"כ): ושארית הדברים אשר לי בזה יבואר בקו"א אי"ה: ובסופם זה אדפיס פ' עשרת הדברות פעמים, טעם העליון לבד והתחתון לבד, כדי שידע הקורא לקרות ביחיד ובצבור, ולא יתבלבל לערב ב' מיני טעמים יחד או להחליף של זה בזה: ומעתה אשוב אל הכונה:

(ב) הוצאתיך, ג' מלאים דמלאים מלא"ו קדים לצד"י, ומלא אלף קדים לתי"ו, ומלא יו"ד קדים לכ"ף, וסימן (א) הוצאתיך מאור כשדים (בראשית ט"ו ז'), (ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך דין, (ג) וזכרו במשנה תורה (דברים ה' ו'), הרמ"ה ז"ל, וכן נמסר במסורת שלבר, ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בעי' פי"ן תלם', וכתב בעל יפה מראה שע"ב דבספרינו הוא מלא, מצינו כמה פעמים שהגמרא חולקת

עם ספרים שלנו׳ מ״ש, ועיין במכמ״א שהאריך בזה ופי׳ דברי הירושלמי באופן שלא יתנגדו לנו׳ הספרים שלנו: וכתב הא״ת הוצאתיך, בלא פשט עכ״ל, אבל נ״ל בתלי״ק לטעם העליון, כמ״ש למעלה, שלא כדעת הא״ת: מארץ מצרים, בלא קדמא אזלא, עבדים בלא רביע. א״ת, וכתב הרמ״ב בקו׳ הכרעותיו עבדים בלא רביע ופשוט הוא דשני טעמים ובואו בתיבה אחת אחד לקריאה בצבור וא׳ לקריאה ביחיד והשלישי למה יבא עכ״ל, אולם לדרכי שטעה הא״ת בזה להעמיד ב׳ אתנחתאו׳ בפסוק א׳, נ״ל מלת עבדים ברביע, לטעם העליון, וצריך להטעי׳ אשר הוצאתיך מארץ מצרים גם במונח תל״ק קדמא ואזלא: (ג) לא־יהיה, הלמ״ד במאריך ושופר (ר״ל במתג לטעם התחתון שהו׳ מוקף, ומונח לטעם העליון שאינו מוקף, אבל אינו בטרחא ושופר. א״ת, והמתג שביו״ד שבאו׳ רא״פ ובקצת שאר ספרים ראוי להמחק, לטעם התחתון שמלת לא מוקפת לאחרי׳, כדי שלא יהיו ב׳ רגופים וכן אינכו במ״ג ד׳באו׳ ובתנ״ך עם מ״ש ובתנ״ך ישן כ״י על קלף מצנת רמ״ט, ועיין בפ׳ שמות (נ״י״ב), ובאלופי ב״א וב״נ במכא ב״א לא יהיה לך, ב״נ לא יהיה לך עכ״ל, והיה ראוי לכאורה לילך אחר דעת ב״א עם שנראה זר, אמנם לפי שלטעם העליון אינכה מוקפת, רק היא במונח, וראוי לקיים המתג, נוכל לומר כי פלוגתתם היא לפי טעם העליון, ואף אינכו זר אליבא דב״א, לכן הנחתיו במקומו פה שנקדו ב׳ מיני הטעמים, ואולם בסוף הספר כשיודפסו י׳ הדברות עם כל מין נפ״ע, אקיים המתג בטעם העליון ואמחקנו בטעם התחתון, ולשון הרמ״ב בקו׳ הכרעותיו יהיה, במאריך וגלגל (הוא מונח) שם בחיבור א״כ בלא מקף שהרי לא הזכירו ועוד מטעם שכתבתי לעיל בפסוק שלפני זה כמ״ש עבדי׳ עכ״ל: פני, הנו״ן נקודה קמץ ופתח. מ״ש, ועל מ״ש המדפיס המ״ג על מלת פני כן דינו למאן דיליף רוח, כתב הא״ת כי דברי רוח הם: (ד) לא־תעשה, מקף בתל״ף ותחת הסי״ן מאריך (ר״ל מתג), והמ״ש כתב (בהעתיקו דברי הא״ת) מירכא, והרמ״ב כת׳ בקו׳ הכרעותיו תעשה בלא מקף מן הטעם שכתבתי עכ״ל, ואין דבריהם נכונים, כי מלת תעשה מוקפת לפי טעם העליון, כי כן הוא בנוסח הא״ת, והיכנה ראוי׳ למרכא רק למתג), לא שופר מונח. א״ת, והכ׳ לטעם התחתון לא לבד מוקף, וראוי להיות בלי מתג שלא יהיו ב׳ רגופים, כי אחריו מתג בתי״ו של תעשה, ועכ״ז קיימתיו הואיל ומצאתיו בכל הספרים וגם בס׳ א״ת, ולטע׳ העליון לא במונח, ותעשה לבד מוקף ומתג בסי״ן, ולכן הלמ״ד של לך רפויה: לך, במירכא ובגלגל ולא ידעתי דעת החילוף דכתוב במאריך שנקרא ס״פ דליכ׳ מאן דסבר דהוא ס״פ ואין לומר שהוא כמו המאריך שאמו׳ במלת שהי׳ מוקפת שהרי לכ״ע אין כאן מקף. הרמ״ב בקו׳ הכרעותיו: פסל, הפ״א רפה. מ״ש: בשמים, גם במ״ם שניה פשט. א״ת: מתחת ואשר, התי״ו בפתח וקמץ והשי״ן בלא שופר ובלא רביע. א״ת: (ה) ולא, בלא מקף. א״ת: אבת, חסר, כמ״ש לעיל. (י״ב ג׳): (ו) לאלפים, בלמ״ד פתח במ״א קמץ. מס״ק, והוא נגד חסר לאלפים (לקמן ל״ד ז׳): ולשמרי, השי״ן יתיב. א״ת: מצותי, כן כתיב וקרי ואין כאן ק׳ וכתיב כללי׳ מ״ש: (ח) זכור, חד מן ג׳ זוגין מתחלפין קדמאה זי״ן תניי׳ שי״ן וסימניהון (א) זכור את יום השבת דין, שמור את יום השבת, דמשנה תורה (דברים ה׳ י״ב), (ב) לוז, ויקרא את שם המקום (בראשית כ״ח י״ט), לוש, ויקראו שם העיר דן (שופטים י״ח כ״ט), (ג) תזבח, לא תזבח על חמץ (לקמן כ״ג י״ח), תשחט, לא תשחט על חמץ (שם ל״ד כ״ה). מס״ג: (י) לא־תעשה, לטעם העליון אין לא מוקף והוא במונח, ולטע׳ התחתון הו׳ מוק׳, ובמקצת ספרים הוא במתג, אבל במ״ג ד׳ באו׳ ובאו׳ עט ספר ובתנ״ך עם מ״ש ובקצליני ובתנ״ך השטרדמ׳ תפ״ה אין בו מתג, ועל פיהם השמטתיו, שלא יהיו ב׳ רגופים, עם שבס׳ א״ת מצאתיו, או׳ טעות הדפוס הוא שם: (יא) וינח, ז׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה (לעיל י׳ י״ד) מס״ג, ונ״ל זו׳, כמ״ש שם, ווהו הכ׳ מהם: (יב) יארכון, ג׳ בתורה ול׳ כ״כ (מסורה קטנה), (א) דין, חסר יו״ד ומלא וא״ו, (ב) דברים ה׳ ט״ז) לכך מלא יו״ד וחסר וא״ו, (ג) (שם ו׳ ב׳), חסר דחסר: (יג) הרצח, הפתח קודם ולכן טרחא ואחר כך הקמץ ולכן מאריך. א״ת, ונ״ל שהוא סוף פסוק. מ״ש: תנאף, המאריך תחת הפ״א אבל האתנח. א״ת, וגם זה נ״ל שהוא סוף פסוק. מ״ש: תגנב, כל ליש׳ חס׳ במ״א מלא יבוזו לגנב כי יגנוב (משלי ו׳ ל׳). (גל׳ הש״ג): לא־תענה, השמטתי המתג הא׳ מן השנים רגופים, ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן אינכו בתנ״ך ישן כ״י על קלף מצנת רמ״ט, ובתנ״ך עם מ״ש נשמט הב׳. ואינכו נכון, כי משפטו כנוח לפני הא״פ: (יד) לא תחמד, הראשון והשני אין בהם מאריך בתי״ו. מ״ש: לא תחמד אשת, טעה המדפיס שלא עשה פה פיסקא כי פרשה סתומה היא גם זו בכל ס״ת וכ״כ המאירי ז״ל וכן נמצא בס׳ הרמ״ה ז״ל ובמצריים ובירושלמיים ואל תטעה במה שלא נזכר זה בהרמב״ם ז״ל כי טעות הוא שנפל ברמב״ם של דפוס והנה נמצא אצלי רמב״ם כ״י ישן שהיה של הר״ז הלוי ז״ל וגם מונה כבד את אביך עד לא תחמד אשת שבע סתומות וכו׳ גם ברמב״ם של דפוס שהוגה במצריים ולזה שומעים שאמר בהלכה והסכים למנינו׳ ס״ס, וא״ת והלא א״כ כפי החשבון אשר שם בסוף הפרק יותר סתומה אחת, דע כי עוד טעות אחר יש באותו פרק בספרי הדפו׳ והו׳ ששם מונה ואמ׳ ה׳ אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך (לעיל ח׳ א׳) סתומ׳ אחת והרמב״ם כ״ז הנו״לא במנה כלל גם בכל הספרים אין שם פיסקא וכבר כתבתי זה גם בפ׳ וארא שם. א״ת, וכ״כ המנ״ש שכ״ה בכל הספרים המדוייקים ובמצריים וירושלמיים ובכל ארץ הגבי ובארץ המזרח ותוגרמה, ובדפוס מדויק מפורטוגאל, ועיין מ״ש עוד שם: ושורו וחמרו, ל׳ וחד שורו וחמרו (דברים) ה׳ י״א (מס״ק): (טו) הקולת, כתב המאירי ז״ל הקלת, חסר אחר הקו״ף ומלא אחר הלמ״ד עכ״ל, ואני שני שבושים כי ההפוך הוא וגם ס״ס ובהללי הוא מלא אחר הקו״ף וחסר אחר הלמ״ד וכן כתב הרמ״ה ז״ל דזה בלחוד מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה, וכן במצריים וירושלמיים וכן עיקר. (א״ת), וכ״ה ע״פ המ״ג דסוף פרשת וארא (לעיל ט׳ כ״ג), כמ״ש שם, וכ״כ המנ״ש: הלפידם, בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו״ד בתראה, ובמ״ג נחום ב׳ (ה׳) נמסר לפידים, ג׳ מלא בליש׳ בקריאה וסי׳ [א] ויבער אש בלפידים (שופטים ט״ו ה׳), (ב) מראיהן כלפידים (דין), (ג) מפיו לפידים יהלכו (איוב מ״א י״א), א״כ כתב וכל העם רואים, הלפדים, ושאר לפידם כתיב עכ״ל, והמדפיס נשתבש מאד בין במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרי׳ כ״י מדוייקי׳ בהפוך הוא ונ״ל שצריך להגיה וכל העם רואים הלפידם כתיב ושאר לפדים כתיב גם הרמ״ה כתב ואת הלפדם, מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין. מ״ש, וכ״כ את הלפידם, חסרין דתניינא: השפר, ע׳ חס׳ (מס״ק), ונ״ל בליש׳, כמ״ש לעיל (י״ט י״ט): וינעו, ב׳ וחס׳ וסי׳ וכו׳ (מס״ג), והב׳ הוא בישעיה (ו׳ ד׳): ויעמדו, השמטתי המתג הזר שבוא״ו שבאו׳ רא״פ, ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וכן אינכו בכל הספרים המדוייקים שלפני: מרחק, כל אורית׳ חסר׳ (מס״ק), ונ״ל, ועיין מ״ש בפ׳ וירא (בראשית כ״א ט״ז): (טז) דבר, במקצת ספרים הבי״ת בכירי ובמקצתן בסגול ובעל א״ת כתב בסגול וכ״כ בעל לוית חן בפ׳ ב׳ כ״א מהשער השלישי ובמקף בסגול, דבר־נא (לעיל י״א ב׳). מ״ש: (יז) תחטאו, החי״ת בשוא סגול. א״ת: (כ) אלהי, השופר הפוך (ר״ל המהפך) בלמ״ד והוא מלעיל. (א״ת), והוא הכ׳ מן הנ׳ שהם מלעיל ע״פ המסור׳, ומניחים בפ׳ נח (בראשית ט׳ כ״ו): (כא) עלתיך, ג׳ כ״ב (ר״ל חס׳ ב׳ ווין ומל׳ יו״ד) וסי׳ וכו׳ וכל משנה תורה דכו׳ (מס״ג), והב׳ האחרים הם בנ״כ: (כב) ותחללה, אין בו יו״ד (וכ״כ הרמ״ה ז״ל), ולמ״ד ראשונה בשוא פתח. (א״ת), והנה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מצנת רמ״ט כ״ב ס״א לי׳ רפי מצה רמ״ח דנגב. הל׳ עכ״ל, אבל בכל נוסחאות הדפוס היא רפוי׳, וברנוסח הא״ת מתונה, ואחרי רבים להטות: (כג) ולא־תעלה, השמטתי המתג של מלת ולא שלא יבאו ב׳ רגופים, כדרכי ע״פ הנהת הא״ת סוף פר׳ בראשית: תעלה, המאריך (ר״ל המירכא) אחר הסגול. (א״ת): במעלת, בעל רב פעלים כתב שהבי״ת נדגש שלא כמשפט ואני ראיתיו רפה בכל הספרים כדינו. (מ״ש), והוא נגד כללו של רו״ה בס׳ יסוד הניקוד שער הדגש יסוד ל׳ וכה״ה תו׳ הדגש אות כ״א, ואנכי אחר כל הספרי׳ המדוייקים אלך, כמ״ש בפרשת ויצא (בראשית כ״ט י״א) ובפרשת וישב (שם ל״ז ו׳) ע״ש: והנה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מצנת רמ״ט מלאתי נגעית בבי״ת, וכ״כ משה כ׳ בלי געי׳ אבל רמ״ח געית עכ״ל, אבל המ״ש כתב במעלת, אין בבי״ת געיא ולא מאריך במ״ם עכ״ל, ובכל הספרי׳ מלאתי מאריך במ״ם אבל לא געיא בבי״ת, וכ״ה באו׳ רא״פ הזולך נעקנו׳ המ״ג והמ״ק, ולכן השמטתי הגעיא וקיימתי המתג כדינו לנוח לפני הא״פ: ובמס״ק נמסר עליו ל׳ חסר בתו׳ עכ״ל, נ״ל וחס׳, כי לית בתו׳ גם מלא:

פרשת משפטים

כא משפטים, פתוחה: (א) המשפטים, בזקף קטן. א״ת: (ב) ובשבעת, השי״ן דגושה ובשם הבי״ת בלא קדמא. א״ת, וכן הוא ברמ״ב ע״כ מקתי, ואמנם בכל הספרים גם בקדמא וכן במ״ג ובמ״ק. ד״א, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מצנת

רמ"ט בקדמא, והמ"ש העתיק דברי הא"ת, ועליה' אסמו' בזה, ולא ידעתי
כוונ' ד"א שהני' ראיה מהמ"ג והמ"ק אחרי שהא"ת הגיה גם ומחק הקדמא
ע"פ ס"ס: ובמס"ק נמסר לית וחסר דחסר: (ד) יתן, התיו בסגול.
(א"ת), והיו"ד בלא מאריך בספרים מדוייקים וגם נדפס ישן. מ"ש,
וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט, וכ"ה בתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט, וכ"כ
בן משה בלי מתג עכ"ל: וילדה־לו, במקצת ספרים הלמ"ד של מלת לו
עדגש והמכלול ד' קטן דף ק"ו ע"א הביאו בכלל הרפים. (מ"ש), וכן
בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט יש קורפה על הלמ"ד, ונכתב בגליון כן
הנכון כת' הסר אבל משה כת' דגש הוא וגם ר' אושע' הרפ' הלמ"ד וכן רמ"א
הרפ' הלמ"ד עכ"ל, ועל הרד"ק והתנ"ך הזה סמכתי להרפותה עם שלפי
כללי הדקדוק צ"ל דגושה. וכ"ה במ"ג ד' בחו"ל: (ה) אמר, ז' ג' מלאים
וג' חסרים וסי' [א] ואם אמר יאמר (דין), (ועוד ב' בנביאים, אילין
חסרים, ואילין מלאים [א] כה תברכו (במדבר ו' כ"ג), (ועוד ב'
בנביאים). (מס"ג): (ו) האלהים, הגהתי ע"פ המ"ג ומ"ק וכ"י
(ד"א), וכ"ה במוגה ולא נמתג בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך עם מ"ש
ובתנ"ך כ"י ישן על קלף משנת רמ"ט, ואדבר מזה בקונ"א אי"ה: לעלם,
כל אורייתא חסרים במ"ב. (מס"ק), ונמסר בפ' יתרו (לעיל י"ט ט'):
(ח) אשר לא יעדה, לו קרי והוא חד מן תלת באוריית' דכתיבין בלא"ף
וקריין בוא"ו, ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר לא כרעים (ויקרא י"א
כ"א), וכולהו אתו לדרשה כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה
דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שתרג' אנקלוס דיקיימ' לי' דמנו' ועידה
קודמת למצות פדייה. (מ"ש), ועיין עוד שם, ועיין בתוס' דמסכ' חולין
(דף ס"ה ע"א) ד"ה אף על פי וכו': ודעכי במס' סופרים (פ"ו ה"ה)
תניא בזה"ל שלש לא כותבין בלמ"ד אל"ף וקוראים בלמ"ד וי"ו ואלו הן אשר
לא כרעים ממעל לרגליו (ויקרא י"א כ"א), אשר לא חמה (שם כ"ה ל'),
אשר לא יגיד עכ"ל, והשלישי איננו כתוב בכל המקרא, וט"ס הוא וצ"ל
אם לא יגיד (שם ה' א'), אבל הוא נגד הספרים שלנו כי הוא מלא וא"ו
ואל"ף, ונדרש ע"ז במס' שבועות (דף ל"א ע"א) ע"ש, וכ"ה במס"ג פ'
ויצא (בראשית ל"א ל"ה), ב' מלא באור', והם דויצא ודויקרא (ה' א'),
וכן הוא כמנה במס"ג דויקרא (שם) בין הל"ה מלאים בכולא קרי', והמסו'
עיקרי' בזה אף נגד הגמ', ומכ"ש נגד מס' סופרי' שנתחבר' אחר חתימת
התלמוד, ואולי טעות נפל במס' סופרי' ובמקום יגיד צ"ל יעדה, ונרווח
בזה שלא נצטרך להגיה מלת אשר, וכ"כ במנחת"א ע"ש: בבגדו, במקף
לא במאריך (ר"ל במרכא). (א"ת): (ט) ייעדנה, לית ומלא.
(מס"ק): כמשפט, ז' פתחין. (מס"ק), ט"ס הוא וצ"ל ז', ה' פתחין
וב' קמצין, כמו שהוא במס"ג פה, אוש"ל ז' רפין (ור"ל שהכ"ף בשוא
ואחריו רפי) כמו שהוא במס"ק דמלכים (ב' י"ז ל"ג), ולא איירי הכא
מנקוד' הפ"א כלל, והמגי' פה גם במס"ג ז' רפין ה' פתחין וב' קמצין, לא
הפסיד, וכ"ה במס"ג דמלכים ובמס"ר בערך אות ש"ן, ואין בתורה רק
זה, ושארא הם נכ"כ: (י) יקח־לו, באו' רא"פ יש מתג ביו"ד ואחריו
דגש, וכ"ה בשאר ספרים, ואני השמטתיו ע"פ הגהת הא"ת ס"פ בראשי',
וכן איננו בתנ"ך ברלין תנ"ט: וענתה, ד' חסרי' בליש' וסי' [א] שארה
כסותה (דין), (ב) מענה אלהי קדם (דברים ל"ג כ"ז) וכו'.
(מס"ג), ועוד ב' בתרי עשר: (יא) שלש, הלמ"ד בקמץ לבד.
(א"ת), והוא חטוף. (מ"ש): לא יעשה, בלא מקף. (א"ת):
(יד) וכי־יזד, א' חסר וא' מלא, דין חסר, וחד מלא, אך הנביא אשר
יזיד בפ' שפטים (דברים י"ח כ'). מ"ש והוא' מן המס"ק: (טו) ומכה.
ד' קמצין ג' ר"פ וחד מלעות פסוק וסי' (א) אביו ואמו (דין), (ב) נפש
בהמה (ויקרא כ"ד י"ח), (ג ד) ומכה בהמה (שם כ"א), ב' בו,
(מס"ג), ור"ל שהכ"ף בגירי שהוא קמץ קטן: (טז) וגנב, לית וחסר.
(מס"ק): (יח) יריבן, לית וכ"כ. (מס"ק), ר"ל מלא יו"ד וחסר
וא"ו: והכה איש, במקצת ספרים אשכנזים מאריך בה"א והכה איש.
(מ"ש), ואנכי לא ראיתי המתג הזה בשום ספר, רק בתנ"ך ישן כ"י ועל
קלף משנת רמ"ט ישנו וכ"ב לא כן רמ"א עכ"ל, ולא ידעתי מדוע בחר בזה
המתג הזר יותר מכולם, כי האשכנזים מלאו ספריהם במתגי' זרים כאלה,
ולא כן עשו נקדני ספרד הדייקנים, כאשר כתב הא"ת ס"פ בראשית,
ומחק שם כולם, ולכן אנכי לאור הא"ת אף גם כאן למחקו, ובפרט שאיננו
בספרים שלפני, זולת בתנ"ך ישן כ"י הנז', ותגרא נכרו שפת' גם הנקדן
רמ"א שלא כן הוא, גם בלי ספק איננו במ"ג ומ"ק, כעדות רא"פ (ההולך
אחריהם באו' שלו) שלא הדפיסו: (יט) והתהלך בחוץ, פלוגתא דבן
אשר ובן נפתלי, בן אשר והתהלך בחוץ הלמ"ד קמוצ', ובטעם מלרע תחת
הלמ"ד, בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמ"ד פתוחה והטעם מלעיל תחת ה"א

קדמא ומוקף. (מס"ג), וכתב המדפיס בגליון המ"ג דין אליבא דבן אשר
עכ"ל, ואידוע הוא שלא כמנה חלוף זה בין חלופי ב"א וב"נ שבסו' המס"ר,
ומה שכתב הטעם מלעיל תחת ה"א קדמא, ר"ל מתג שנקר' לפעמים טעם
אצל בעלי המסורת, כי אין טעם במלה זאת לב"נ בעבור שהיא מוקפת,
ור"ל קמוצה, שהיא בגירי שהוא קמץ קטן, ופתוחה, שהיא בסגול שהוא
פתח קטן: ורפא, לית וחסר (זולת דין). (מס"ק): (כ) נקם,
לית וחסר (זולת דין). (מס"ק): (כא) יקם, ג' ב' פתחין וא' קמץ
וסי' [א] לכן כל הרג קין (בראשית ד' ט"ו), [ב] כי שבעתים יקם
(שם כ"ד), [ג] לא יקם כי כספו הוא דין, קדמא קמץ. (מס"ג):
(כב) ויצאו, ו' רפין (ר"ל שהוי"ו בשו"א ואחריו רפה), נמסר בסדר
ויהי בשלח (לעיל י"ז ו'). (מס"ג), וזהו הב' מהם: ענוש, בהעתק
הללי ענוש ירושלמי ענש עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן הוא במסורת גם
הרמ"ה כתב עליו מלא ואו כתיב. מ"ש: בפללים, בהעתק הללי
בפללים ירושלמי בפלילים עכ"ל וכן בתקון ס"ת ישן בפללים במפתח בפלילים
ע"כ ובכל הספרים חסר יוד קדמאה ומלא יוד בתראה וכ"ה המסורת
עיין עליו וכ"כ מנחת כהן ועיין מ"ש בפ' האזינו (דברים ל"ב ל"א) בס"ד.
(מ"ש). וזה הוא בלי ספק חסר יוד קדמאה ומלא יוד בתרא' ע"פ המס"ג
דכאן ומס"ר בערך אות פ', אבל ההוא דהאזינו חסר ג"כ יוד קדמא' ומלא
יוד בתראה לפי המס"ג דכאן, ואיננו כן לדעת הרמ"ה ז"ל ולפי המסורת
כ"י רק מלא דמלא, כמו שאכתוב שם אי"ה: (כח) וכי יגח שור,
פתוחה. (א"ת): סקול, ב' מלאים, לא תגע בו (לעיל י"ט י"ג).
(מס"ק), ודין, וצ"ל ומלאים, כי לא נמצאת עוד מלת סקול בכל המקרא
בין חסרה ובין מלאה, ובמס"ג לא נמסר רק מלת ב' ובריו' להוכי' ומלאים:
(כט) ואם, כל אם ואם דעגינא במקף במ"א ואם שור נגח הוא וסימן
משור פר מקרן (תהלים ס"ט ל"ב). (מס"ג), ור"ל ההוא דגבי שור
נקרא בנגון הטעם: מתמל, בהעתק הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל
ובכל הספרים חסר וכן הוא ע"פ המסורת שכתבתי בפ' ויצא (בראשית ל"א
ב') בשם הרמ"ה. (מ"ש), ועיין מה שכתבתי שם: והועד, לית
ומלא (זולת דין). (מס"ק): וגם בעליו יומת, י"ד פסוקים אית
בסופיהון וגם ותרין מילין בסופא וסי' וכו'. (מס"ג), וכ"ה במס"ג
דתהלים (א' א'), ובמס"ר בערך אות ג', והן מתנגדות למס"ג ומס"ק
דיחזקאל (ט"ז כ"ח), שנמסר שם י"ב, וכולן מתנגדות למס"ק דד"ה
(ב' כ"א ה' ול"ז כ"ב), שנמסר שם י"א, ואגיהה אי"ה בקו"א כיד ה'
הטובה עלי: (ל) פדין, לית חסר, וחד מלא ויקר פדיון (תהלים מ"ט
ט'). (מס"ק): (לא) או בן יגח, בקמץ כן הוא במ"ג ובמ"ק ובכ"י
וברוא. (ד"א), ובתנ"ך ברלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה ובתנ"ך קאליני
הוא בפתח, וכן הוא בתנ"ך הנדפס עם מ"ש, אבל לפי שלא הגיה הא"ת
במ"ג ובמ"ק ש"מ שכן ס"ל, וגם המ"ש לא העיר עליו (כי התנ"ך לא נדפס
עליו, ונדפס בלי הגהה כאשר הודעתי כ"פ) ולכן עליהם אסמוך לנקד
בקמץ, ובפרט שכן מצאתי בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"ה באו'
עט ספר: (לג) בר, השני נמסר עליו במס"ק לית חסר עכ"ל, ויש
להוסיף מלת באורייתא, שלא תתנגד למס"ר בערך אות ב' דמסר' בור, ב'
חסר וסימניהון [א] כי יכרה איש בר (דין), [ב] עד בר יגום (משלי
כ"ח י"ז) עכ"ל: שמה שור, שין שור דגושה. (א"ת), והוא אתי
מרחיק שהה"א אינה מן השרש. (הרמ"ב בקו' הכרעותיו), והוא לפי
התנאי שהתנו בו בעל לשון למודים ובעל לוית חן, גם לפי דעת בעל שיח
יצחק שהתנה בו שתהיה דוקא נוספת לגמרי, נכון הוא הדגש פה, והרז"ה
התנ' בו תנאי אחר ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"א וכ"ע ונב"ה תי' הדגש
לזה כ"ע"ש, וגם לפי תנאו נכון הדגש כאן: (לד) לו, למ"ד דגושה.
(הרמ"ב בקו' הכרעותיו): (לה) וכי יגף שור איש, י"ג זוגין
מתחלפין בטעמא פי' בי"ג מקומות המצרת דרגא אע"פ שאין בין המצרת
לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי' וכו'. (מס"ג), וכ"ה בשער
הנגינות שבסוף המקרא גדול, ויש פה ערבובי דברים, ובעל מבין חידות
רצה להגיהה ולא עלת' בידו, גם הרז"ה הניף ידו עלי' בס' שערי זמרה ש"ד
פ"ח, ובקו"א ארצה להגיהה אם תעלה בידי: (לו) נגח, ב' ובענין,
(מס"ק), [א] (דפסוק כ"ט), [ב] (דין): מתמול, בהעתק
הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל ובכל הספרים מלא שלא כמנה במסורת
במנין החסרים כמ"ש בפ' ויצא (בראשית ל"א ב') בשם הרמ"ה. (מ"ש):
לו, השני בדגש. (א"ת), כמו הראשון. (מ"ש): (לז) כי יגנב
איש, סתומה. (א"ת), ונשאר החולם עם המקף במלת יגנב מפני
המאריך (ר"ל המתג, והוא במקום נגינת טעם, ודינו כדין נגינת טעם
לבא אחריו בה נראה) שנשתתף עמו כמ"ש ביהושע (י"א כ'). (מ"ש),
ודברו

דבריו אלו הם מן הרד"ק (במכלול (ד' קטן דף כ"ב ע"א), ובחלופי' ב"א כי יגנב ב"נ כי יגנב עכ"ל, והלכתא כב"א: יגנב, ב"א חסר וא' מלא וסי' [א] כי יגנב איש שור דין, [ב] לא יבוזו לגנב כי יגנוב משלי ו' ל', בת' מלא · מסורה גדולה: וארבע, במקף לא במאריך. ר"ל במרכא · א"ת, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט וכ"כ משה כן מוקף בכל הספרים וכן רע"א עכ"ל:

כב (ג) המצא, התי"ו רפה. א"ת: (ד) בעירה, בעירו קרי וכ"כ הרמ"ה ושלא את בעירה מלא יוד וגסי' ה"א בסו' תיבותא חלוף וין · מ"ש וכמס' במס"ק ל' וכ"כ: (ה) כי תצא אש, הקדמא בגד"י. מ"ש, וכתב ד"א כי תצא אש בקדמא ואזלא כן הוא בכל הספרים עכ"ל: קצים, ד ב חסרים וב מלאים וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתורה רק זה והוא חסר: גדיש, הגימל דגושה · א"ת: המבער, לית וחסר זולת דין · מס"ק: (ח) על כל דבר, על במאריך ובמקף וכן הוא לב"א · מ"ש, ובחלופים שנדפוס הנוסח ב"א על כל דבר ב"נ על־כל עכ"ל, תשמע דלב"א אין על מוקף, אבל על המ"ש תשמו' כי באו לידו חלופי ב"א וב"נ כ"י המוגהים, גם המרכא שבחלופי הדפוס לב"א טעות הוא וצ"ל מונח, כי לא ינה מרכא לפני פזר לעולם: על־החמור, יש לי ספק בנגינת המלה הזאת, כי במ"נ ד'באו' היא מוטעמת בתלישא גדולה, וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך קאליני, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט, ויש שם ב תלישות, אחת בראש המלה כמשפ' הת"ג, ואחת על המ"ם להודיע שהמלה מלרע, אבל בחו' עט ספר היא בתלישא קטנה, וכ"ה בתנ"ך עם מ"ש ובחו' רא"פ, ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה היא ג"כ בת"ק, ובסוף התנ"ך כתב שבתנ"ך שטיאש היא בת"ג, והרא"פ לא הכריע זאת בקו' הכרעותיו, והלכתי בזה אחר חו' הרא"פ שהדפים בלי ספק כמו שמצ' במ"נ ות"ק, והא"ת לא הגיה, א"כ נכון הוא בעיניו להיות בת"ק: שלמה, ד בלישנא ר"לי שהלמ"ד קודם המ"ם, וצ"ל להגיה ולהוסיף מלת באורייתא, כלשון המס"ק דלהלן בעניינא פסוק כ"ה, והמסורה גדולה והמס"ק דפ' עקב דברים י יח, ודפ' תצא שם כד יג, והמס"ר בערך אות שין, אך שם במס"ר נפל טעות דמסר ה' וצ"ל ד, וסי' (א) על כל דבר פשע דין, (ב) אם חבל תחבל להלן פסוק כ"ה, (ג) ושכב בשלמתו דברים כד יג, (ד) ואולך אתכם ארבעים שנה שם כט ד, וכל קרוי' דכו' שלמת במ"ו שמלה וסי' ביהושע סי' ז פסוק ו. מס"ג, ולא נמסר שם הסי', רק בפ' עקב, ועיין מ"ש שם: ירשיען, חסר ויו ע"פ המסו' והכי אית' בריש פ"ק דסנהדרין דף ד ע"א, וכן נדרש בבמדבר רבה סוף פ"ט. מ"ש: (י) שבעת, ה' ד חסרים וא' מלא וסי' (א) שבעת ה' תהיה בין דין, (ב) וכל שבעת אסר לענת נפש במדבר ל יד וכו', מס"ג, והשאר הם בכ"כ, ודאורייתא שניהם חסרים, וכן כל לישנא דשבועה באורייתא חסר ויו: (יב) יבאהו, לית חסר בתורה · מס"ק, ויש בה ב טעיות, א דמסרה לית חסר דמשמע אבל מלא יש עוד, ובאמת איננה נמצאת עוד גם מלאה, ב דמסרה בתורה. דמשמע דבשאר קריא נמצאת חסרה, ובאמת איננה נמצאת עוד גם בשאר קרי' לא מלאה ולא חסר', ולכן צריך להגיהה בלשון זה לית וחסר, ותו לא: (טו) מהר, לית וחסר · מס"ק: ימהרנו לו, הלמ"ד דגושה · א"ת: (יח) כל שכב עם בהמה · טעו המדפיסים שעשו פה פיסקא ושם בתוכה אות סמ"ך הרומז על סתומה כי אין זה ראש פרשה כלל בכל הספרי' ולא במאורי ולא בהרמב"ם. א"ת, וכ"כ מ"ש, אך בהעתקת לשון הא"ת שנספרו נפל טעות שהעתיק ולא במאורי ולא כהרמב"ם ז"ל, דמשמע שלדעתם יש פה סתומה, ואיננו כן, וצ"ל במאורי, כהרמב"ם, וכתב בסוף אמנם בס' תני היא סתומה עכ"ל, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמט אין כאן סתומה כדעת הא"ת: (יט) לאלהים, ל' · מס"ק, זולת דין: יחרם, ג ב פתחין וא' קמץ וסי' (א) זבח לאלהים (דין), (ב) כל חרם אשר יחרם ויקרא כז כט, (ג) יחרם כל רכושו (עזרא י' ח'), קדמא קמץ · מסורה גדולה, והוא לסבת האתנח: (כ) גרים, הגימ"ל דגושה · א"ת: (כב) תענה, הטון בצירי דמסור עליו ב א סגול וא' צירי ולא פסוקו ותנו מסרה אחריתי תסתיים דהאי בצירי דאמרינן במסר' ט"ו מלין מיקדין קמץ אם ענה תענה וכו' ושדהאי בצירי ש"מ אם תענה את בנתי בראשי' לא כ' בסגול ומיהו בכל הספרים שניהם בסגול והנכון מה שכתבתי ואני כמעט נטיו רגלי משגרא זו לפי שמצאתי בספר אונה שאמר בג' מקומות ט"ו מלין מיקדין צירי אם ענה כו' ואחר כך נתיישבתי בה וראיתי שמשובשת היא עיין לעיל סוף פרשת וירא · א"ת: שמע, ה' חסרים וסי' (א) שמע אשמע צעקתו דין, (ב) שמע בין אחיכם דברים א טז, (ג) והיה אם שמע שמ יא יג וכו', מס"ג, ושארא בנביאים, ויש במסרה זו קיואה רבא בפסוקי הנביאים, וגם במס"ג דשמואל א כב י, במס"ר בערך אות שין, והואיל ואין בזה כ"א בפסוקי התור', אעזבנ' כעת, עד אשר אזכה לחבר קו"א לספרי זה, ועיין מ"ש בפ' עקב דברים יא יג: (כג) וחרה אפי, במס' סופרים וחרה אפי בשיטה אחת כך מצאתי בתקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ"ה ה"י · מ"ש, והיא דעת ר' יוסי שם, אבל לדעת ת"ק נחלק, ולדעתי אף דבכל מקום ר"י נמוקו עמו, מ"מ אין הלכה כמותו בזה, הואיל וסתמא דירושלמי פ"ק דמגילה ה"ט כת"ק שהוא נחלק, כאשר הבאתי ל' הירושלמי בפ' לך לך בראשית יד א לענין שם כדרלעומר, והירושלמי הוא עיקר נגד מס' סופרי', כמ"ש שם בשם הרא"ש, ובאמת תמוה הוא מה ענין וחרה אף וחרה אפי לענין שמות שאין נחלקין, והם אינם שמות, רק פעלים מחוברים אל השמות כמו ויאמר אברהם, ויסמוך אהרן, ותמי' זו עולה גם לדעת הירוש' דס"ל שהם נחלקין למה הוצרך לאשמעינן זאת, כאשר תמה בזה בעל שדה יהושע בפי' הירושלמי בפ"ק דמגילה ה"ט, ומה שפי' שם שלכך צריך שיכתבם נפרדים, שאם יכתבם מחוברים הרבה הקור' יקרא אותם בכרוך ויבוא לומר ואחרף ע"ד שכתבו התוס' בשם רי"ף וכן ואחרפי וכן השאר ביתול ניתאון עכ"ד, איננו נכון לדעתי, כי זה איננו שייך רק בשתי תיבות שהראשונה מסיימת באות שמתחלת האחרונה כמו ואבדת' מהרה, או אם האחרונה מתחלת בא' כמו ועשיתם אתם, לפי שהאל"ף עלולה להתבלע במבטא מחמת קלותה, וא"כ מה יאמ' במלת צפנת פענח שאין שם שתי אותיות דומות, גם לא אל"ף בתחל' התיבה השניה, גם מדוע לא חשבו שאר התיבות שצריך להפסיק ביניה' בקריאה כמו ואבדת' מהרה, וראיתם אתו, גם משמעות הכוונה הפשוטה איננה שם כמו שחשב הוא וי"ל שלא יכתבם מחוברים הרבה בעבור טעות הקריאה, כי נחלקין הוא דומי' דאין נחלקין שאמרו שם, שהכוונה היא בעבור שהם שם אחד, וצ"ע רב בזה, ואין להאריך פה, ואולי אדבר עוד מזה בקו"א: יתמים, ב' חסרים ויו · מס"ק, (א) דין, (ב) (איוב כב ט): (כד) לא־תהיה, בחו' רא"פ יש כאן ב מתגים רצופים, וכ"ה בכל הספרים, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמט נשמט הב', ולזה שומעים שאמר כהלכה, וכהגהת הא"ת סוף פ' בראשית, ויש ראיה למחוק הב' ולא הא' מדברי המ"ש דפ' שמו' במלת כי־אהיה לעיל ג יב, והעתקתי שם דבריו ע"ש: כנשה, ל' · מס"ק: לא תשימון עליו נשך, ג' דסבירין ולא, וקריין לא, כמ"ש לקמן כג יג על לא ישמע על פיך. מ"ש: תשימון, ג' מל' · מס"ק, וצ"ל ומל', כי אין עוד מלבד הג' האלו לא מלא ולא חסר, והם א' דין, ב' ירמיה מ"ב ט"ו, ג' איוב ו"א ב', כמו שנמסר הסי' במס"ג פה ובירמיה ובאיוב, והנה לא נזכר במס"ג בכל אלו הג' מקומות אם הם מלאים או חסרים כולם, או חלוקים זה מזה, וכן לא נזכר במס"ר בערך אות שין מענין המלא והחסר כלום בהם, ומס"ק דכאן שאמרה שכולם מלאים מתנגדת למס"ק דירמי' דמסרה ג' ולית חסר עכ"ל, דמשמע דההוא דירמיה חסר הוא, [וגם למס"ג דשמואל (א' ל' כ"ה) דמסרה י' חסר בליש' שומה בקריאה, ומנתה ההו' דירמיה בהדייהו (אולם ההוא מסורה דשמואל בלא"ה צריכה תקון והגהה, כאשר אגיד בקו"א אי"ה)], וכ"ה בספרים מדויקים, ואולי כוונת המס"ק דכאן לכלול גם מלא ותשימון דיחזקאל מ"ד ח'), שהוא ג"כ מלא (וכוונתה, כלישנ', רק שקצרה בלשונה, או שלא תקפיד על הוא"ו אף שהי' ואו המהפכ', כי תשמש גם לחבור עם כוונת ההפוך, כמ"ש בבאורי כמה פעמים), ולפ"ז יהיו ג' מלאים בלא ההוא דירמי', ויהי' לשון ג' מלאים נכון, גם לא תתנגד למס"ק דירמי' ולמציאות כל הספרים, וכוונת מלא פה, שלא דמלא: נשך, חד מן פתחין דספרא (גליון המ"ג), ועיין מ"ש בפ' נח (לעיל י' כ"ט), על בן דנרת: (כה) חבל, לית וחסר. (מס"ק): תחבל, אין מאריך בתי"ו. (מ"ש): עד בא השמש, עיין מ"ש בסוף בשלח גבי פסיק עד בא השמש (שם י"ז י"ב): (כו) כסותה, כסותו קרי: ושכב, לית קמץ בזקפא · (מס"ק): (כז) אלהים לא תקלל, חצי הספר בפסוקים: אלהים לא תקלל, במס' סופרים פרק ד' (ה"ה) אלהים לא תקלל מש יש קדש ומול ר"ש אומר קדש, ובסנהדרין פרק ד' מיתות דף ס"ו ע"א) ובמכילתא פליגי בי' ר' ישמעאל ור' עקיבא לר' ישמעאל חול ולרבי עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת השם, ואזהרה לקלל' דיין ועיין מזרחי במקום הזה וקרבן אהרן פ' קדושים דף רי"ו ומ"ש לעיל סוף פ' וירא (בראשית ל"א כ"ג). (מ"ש), ועיין מה שכתבתי שם: (כט) בן־העשה, בחלופי ב"א וב"נ שנדפוס, ב"א בן־תעשה ב"נ בן־תעשה עכ"ל, והלכתא כב"א, וכן איננו במ"נ ד' באזיל ובתנ"ך

קא̇לינו ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך בערלין תנ"ט ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה, ובחו' רא"פ נדפס במתג כלעת ב'כ, שלא כדין: לשרך, לית חסר· (מס"ק), וכ"ל וחסר, כי לא נמצאת עוד גם מלא: ביום השמיני, מטעים בי' ספרי דאמרי וביוס· (מ"ש): (ל) תשלכון, י"ב חסרים בלישנא· (מס"ק), וט"ס הוא וכ"ל י"ג כמו שהוא במס"ג פה (וזה הג' מהם), והסי' נמסר במס"ר בערך אות סי"ן, ועיין מה שכתבתי בפרשת וישב על ויטלכו אתו (שם ל"ז כ"ד):

כג (א) שמע, ה' קמצין (ר"ל כרוין שהוא קמץ קטן), נמסר בסדר ויגש שם כ"ט י"ג· מס"ג, וזהו הב' מהם, ואחר' נכ"כ: להית, ח' חסרים בלישנא בתורה· (מס"ק), ונמסר הסי' בפ' יתרו (לעיל י"ט ט"ו), וזה הוא הג' מהם: (ב) לא־תהיה, בחו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש כאן ב' מתגים רצופים, ומחקתי הב' ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אינכנו בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצכת רמ"ט, ועיין מ"ש בשם המ"ש בפ' שמות (ג' י"ב), ודע כי בתנ"ך הנזכ' יש מתג בלמ"ד וכ"כ ברי"ן בלי מתג עכ"ל, וכוונתו על המתג הא' שבלמ"ד, כי כרש' העיגול על הלמ"ד, ואנכי העמדתי הא' שהוא כמשפט: לרעת, ד' חסרים בלישנא וסי' [א] ושבע הפרות הרקות והרעת (בראשית מ"א כ"ז), [ב] לא תהיה אחרי רבים לרעת דין, [ג ד] ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם (ירמי' מ"ד ט'), ב' נכפבו'· (מס"ג): ולא־תענה, בחו' רא"פ ובשא' ספרי' יש פה ב' מתגי' רצופים, ובתנ"ך עם מ"ש בשמט הב', ואנכי השמטתי הא' ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, כיהוא הוי, אבל הב' בא כמשפטו לבא לפני א"פ: על רב, כל לישנא דריב באורייתא מלא בר מן אחד חסר יו"ד וסימן לא תענה על רב (דין), כ"כ הרמ"ה וכו'· (מ"ש), ונדרש ע"ז בסנהדרין פ' כהן גדול (דף י"ח ע"ב) ובפ' אחד דיני ממונות (שם דף ל"ו ע"א), ובמס"ג במס' ו' חסרים בליש', אבל אין בתורה רק זה, והשאר הם בנ"כ, ויש התנגדות גדול בין מס"ג דכאן ובין מס"ג דעמוס ג' ד', ודמשלי כ"ה ח'), בפסוקי הנביאי', ולפי שאין בזה כ"מ לפסוקי התורה, אעזבם פה, ואדבר מהם בקונ"א א"ה: לנטת, לית חסר (זולת דין)· (מס"ק): (ג) ודל, ב' קמץ, מרעהו יפרד (משלי י"ט ד'), (ודין)· מסורה קטנה: תהדר, אין מאריך (ר"ל מתג) בתי"ו, (מ"ש), ובחומש רא"פ יש בה מתג וכן הוא בשאר ספרים, וטעות הוא וכנה במלת תחבל (לעיל כ"ב כ"ה) אין בחו' רא"פ ולא בקצת שאר ספרי' מתג, ולא ידעתי טעם בקירת' להשמיטו שם ולהעמידו כאן, כי בשניהם יש אחריו אות אחה"ע ושו"א פשוט תחתיו שהוא שוא נח, גם בשניהם יש אחרי השוא אות בג"ד כפ"ת הדגושה אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצכת רמ"ט אין מתג בשניהם: (ד) כי, ה' ה"פ בטעם מונח לפני גריש וסי' [א] כי תפגע שור (דין), (ב) כי תשא את ראש בני ישראל (לקמן ל' י"ב), (ג) כי לקחו מטה (במדבר ל"ד י"ד) (ד) כי רק עוג מלך (דברים ג' י"א), (ה) כי תכלה לעשר (שם כ"ו י"ב)· מס"ג, ויש בזה חסרון הניכר, כי התחילה בה"א וסיימה בד', והוספתי א', כי כן הוא שם בפ' משפטי במס"ג ומס"ק, גם נריך להוסיף בה מלת באורייתא, כי כל מה דמסרה הם בתורה, ועיין מה שכתוב עוד בפ' תבוא על המס"ג והמס"ק דכי תכלה לעשר (שם), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מצכת רמ"ט נ"ב כי תפגע מונח כי תראה רהוט וסימן וירא וירץ עכ"ל: תעה, ג' ב' חסרים וא' מלא נמסר בסדר וישב (בראשית ל"ז ט"ו), וזהו הב' מן החסרים: (ה) עזב, לית (זולת דין) וחסר· (מס"ק): (ו) אבינך, במסרה קטנה שנדפס כתוב ב' חסר בליש' כי לא יחדל ודין עיכ פי' ולא אבינך בארצך דבפסוק כי לא יחדל אביון (דברים ט"ו י"א), וכ"כ הרמ"ה ז"ל, לא תטה משפט אבינך חסר ואו כתיב, ודכוותא ולאבינך בארצך, ודכוותא ואכלו אבינו עמך (להלן פסוק י"א), הלין תלתא חסרים בלישנא, אפס כי לא יהיה בך אביון (דברים ט"ו ד'), מלא ואו כתיב, וכל לישנא אביון האביון מלא דכוותיה· (מ"ש), ועדיין לא נודענו בדבור המס"ק הזאת, כי לא מסרה רק ב', והמה ג', לכן יש לתקנה ולהגיהה באופן זה, ב' חסר בלישנא בעניין, ואכלו אביני ודיין או באופן זה, ג' חסר בלישנא, ואכלו אביני עמך, כי לא יחדל, ודין: ויותר נראה לומר כי אין כוונת המס"ק למסור כאן רק מה שבא בלשון יחיד או דוקא בכ"ף הכנוי בסוף כההוא דכאן ודדברים (ט"ו י"א), אמש"כ אביני שהוא לשון רבים, וראיה לזה כי הנה יש עוד ג' אביונים חסרים בלישנא, כמו שנמסר במס"ג ומס"ק דתהלים (ק"מ י"ג) ודאיוב (כ"ד ד'), ובמס"ק דאסתר (ט' כ"ב), ובמס"ר בערך אות א', ואת שלא נמסר בתהלים ובאיוב ובאסתר ובמס"ר רק ג' בלישנא ולא ו', או לכל הפחות ד', ולכלול עמהם אביני שהוא ג"כ לשון רבים, היינו לפי שהכוונה שם למסור רק אותם שבאים במ"ס הרגים בסוף, ותו לא מידי:

(ח) צדיקים, כל נדיקים הדיקים באורייתא מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה בר מן חד מלא דמלא וסי' ויסלף דברי נדיקי' דפ' משפטי', והטעם שאפי' הדיינים נדיקים גמורים אוחד מסיים· (מ"ש): (ט) תלחץ, התי"ו רפה· (א"ת): (יא) והשביעת, לית (זולת דין), וחסר יו"ד תנין· (מס"ק): כן־תעשה, אלו הב' מתגים נכונים פה ומוכרחים לבוא שניהם, כי המתג שבמלת כן הוא בעבור שיש גם כן נראה אחר הבירי שהוא תנועה גדולה, ולא יתכן זאת בלתי אם יש נגינת טעם, תחת הת"נ, והמתג הוא גם פה במקום נגינת טעם ודינו כדין נגינת טעם, והמתג שבתי"ו של תעשה בא כמשפטו לבא לפני א"פ, ולא נדחה לעולם, ואיננו דומה לכן־תעשה דלעיל (כ"ב כ"ט), שלא אין מתג במלת כן, היינו לפי שכן מקובל אלו, ככל הזרים המקובלי' לבעלי המסורת, ואנו סומכים על קבלתם, וכן אני סומכים על קבלת בא"ת בכל מקום: (יג) ובכל, ה' דמטעים דסבירין ובכל· (מס"ק), ונמסר הסי' במס"ג דיחזקאל (כ"ג כ"ז)· וב' מהם בתורה [א] ובכל אשר אמרתי דפ' וארא (לעיל ח' כ'), [ב] (דין): ושם אלהים, סימן כל אלהים של שם כינוי ע"ז לא פסקו במהפך (כ"כ בתנ"ך ישן כ"י על קלף מצכת רמ"ט), ור"ל שאין פסיק אחר המהפך שבמלת אלהים: לא ישמע על פיך, בפי' ן' עזרא כתוב וזהו ולא ישמע על פיך וכו' וכתב הערוך ערך עטר דעד דורות קרובים להזמתו הוו מזמתכנשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרו מגמרת דלא מקרי כואו עכ"ל עוד במסורת ג' סבירים ולא ואיכון לא וסימן [א] לא תשימון עליו נשך (לעיל כ"ב כ"ד), [ב] לא ישמע על פיך (דין), [ג] לא תכיר פנים (דברים ט"ז י"ט)· (מ"ש), והוא מן המס"ג (לעיל כ"ב כ"ד): (יד) תחג, ל' וחסר· (מס"ק), וט"ס הוא, כי יש עוד שני לו בפ' ראה (דברים ט"ז ט"ו), וכ"ל להגיה ב' וחס', או כו"ל חס', כמו שנמסר שם במס"ק ס"ל חס' עכ"ל, ור"ל כולהו לישני משרש חגג חסרים· אבל מלאכו המון חוגג (תהלים מ"ב ה'), שהוא מלא (כמו שנמסר במס"ר בערך אות ו' בין מלין מל' ו' ולית דכוו' ע"ש), גם יחוגו וינועו (שם ק"ז כ"ז), (שהוא משרש זה עם כי איננו מענייננו), שהוא מלא ברוב הספרים, ואולי לא קא מסרה רק אותם הכתובים בגימ"ל אחת לבד, ולכן לא נכלל בהם מלת חוגג, ומלת יחוגו ס"ל שהי' חסרה במקצת הספרי': (טו) תאכל־מצות, כתוב בזוהר פ' תצוה (ח"ב דף קפ"ב ע"ב), שבעת ימים אלין לאו איכון כשבעת היומים דסכות דאיכון עילאין ואלין תתאין ועל דאיכון לתתא כתיב שבעת ימים תאכל מצות מלת מצות כתיב חסר בלא ואו עכ"ל, ובספרים שלנו כתוב מצות בואו וכן ראוי עפ"י המסורת שאינו מהארבעה החסרים שנמסר סימנם במ"ג פרשת בא (לעיל י"ב י"ח), אבל שבעת ימים תאכל מצות דקדש לי כל בכור (שם י"ג ו'), כתוב בלא ואו שהוא אחד מן החסרים· (מ"ש), ועיין מ"ש לעיל (י"ב י"ח): צויתך, הרב המאירי ז"ל כתב שהוא מלא ב' יודין והרמ"ה ובעל ספר אזן כתבו שחסר יוד תנינא וכן עיקר· (א"ת), וכן כתב בהעתיק הללו כולהון חסר יוד תנינא בר מן ב' ואיכון בפרשת בראשית (ג' י"א וי"ז), גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובעניין וכ"כ הרמ"ה על אלו הדין ב' מלאים ושאר אורייתא מלא יוד קדמאה וחסר יוד תנינא כתיב· (מ"ש): למועד, ו' רפין (ר"ל שהלמ"ד בגוא ואחרים רפה), וסי' (א) חדש האביב (דין), (ב) ונחברו (לקמן ל"ד י"ח) וכו', מסירה גדולה, ועוד ד' בנ"כ: כי־בו יצאת, ס"א, · · מסורה קטנה, לפי שגרשם העיגול כנגד החלק שבין בו ובין יצאת, לכן פי' בעל מ"ש שכייך על ב' המלות, והיינו שבס"א כי־בו במרכא, יצאת בטפחא, ויותר נראה לפי משפט חבור המלות שטעות הוא וכ"ל העיגול על כי בו, והכוונה כי לנוסח ס"א אינן מוקפות, ומלת כי במרכ' ומלת בו בטפחא ויצאת במונח, אבל בכל הספרי' המדויקי' שלפנינו הן מוקפת ובטפח', ומלת כי בלא מתג: ולא־יראו, בחו' רא"פ וכן בשאר ספרים יש כאן ב' מתגים רצופים, ואנכי השמטתי הא' כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וקיימתי הב' שהוא כדינו לבוא בתנועה הגדולה ממקום הנחת הטעם, כשאין אחרי' דגש או שוא נח, ובתנ"ך ברלין תנ"ט נדפסו שניהם פה, אבל לקמן בפ' תשא (ל"ד כ'), לא נדפס רק הב', עם שבשאר ספרים נדפסו גם שניהם: (טז) האסף, לית חסר (זולת דין), וחד מלא, תקופת השנה (לקמן ל"ד כ"ב)· מס"ק: (יז) האדן ה', האדן ב' חסרים ובפסק ותכריה דכי תשא (שם כ"ג). מנחת שי: (כ) ולהביאך, ליה (זולת דין) ומלא· מס"ק: הכנעני, לית וחסר דחס'· מס"ק, כ"ל ליבת חסר דקסר, כיים עוד ו' בדברי הימים, וכולם מלאים בספרים מדויקים, או שכ"ל לית באורי' וחסר דקסר· (כא) חמר, בכל ספרי אספמיא נקוד תָמָר לגם המ"ס וכן הגיה אבן עזרא ורבינו שמואל נקד תמר מ"ס רפה·

מנחת שי: (כב) שמוע, בהעתק הללי שמוע ירושל' שמע עכ"ל, ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר במסורה גדולה פ' זו על פסוק שמע אשמע צעקתו (לעיל כ"ב כ"ב) וכמ"ש בפ' יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע (שם י"ט ה') מ"ש: ואיבתי את איביך, בב' יודי"ן (א"ת), וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל אורייתא איביך כתיב חסר ואו ומלא יוד ובמסורה ב' חסרים דחסרים חסר יוד תניין וחסר ואו כמ"ש בריש פ' כי תבא דברים כ"א י'. מנחת שי: (כג) והכנעני, מחקתי המתג הזר שבה"א שבחו' רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן איננו בתנ"ך עם מ"ש: (כד) לאלהיהם, נראה ע"כ הגהתי, אבל במ"ג גם בסמוך ולאלהיהם וכן בכ"י, ואמנם הואיל ונמצא בכ"י לפעמי' וכן במ"ג הגהתי גם זה להשוות המדה כמו שהוא בלא"ת ונראה א' מהם לא נעדר וגם בזה לא החסיר כ"א זה, ועוד ויקרא כ"א ו', והעיקר ראי' מן דברים סוף י"ב לאלהיהם. ד"א, ולתהו והבל הרבה דברים להעמיד בכח המתגים הזרים האלו, אשר הא"ת מחקם כלם בסוף פ' בראשית, והנה זה שבפסוק, ואותו דלהלן בפסו' ל"ב: ודדברי' י"ב ל', והשני דשם ב"א, יש בהם ב' מתגי' רצופי', ואותו דויקר' כ"א ו' והראשון דדברי' י"ב ל"א, יש בהם מתג סמוך למונח, ובאמת רוב הספרי' המדויקי' מבולבלים בזה, וכולם לא השוו מדותיהם, כי נקצת ספרים העמידו המתג הא' באיזה מהתיבות האלה, ובאחרות השמיטוהו, ונקצת ספרים העמידוהו במקום שהשמיטו הספרים האחרים, והשמיטוהו במקום שהעמידוהו, ואפי' בתנ"ך בר"לין תנ"ע הבלבול רב בזה, כי הועמד שם בקצתם ונשמט בקצתם, וכולם אין להם על מה שיסמוכו, ומה להם לחושי רואה ולא"ת נגד הא"ת שמעיד כי בספרי ספרד הנאמני' אין בהם כל המתגים הזרים האלו והדומים להם, אולם בתנ"ך ישן נושן כ"י על קלף מסכת רמ"ט שבידי נשמט המתג שבלמ"ד בכל אלו, והוא הנכון ע"פ הגהת הא"ת שהזכרתי, וכן נשמטו כולם במ"ג ד' באזיליאה, ועל פיהם השמטתי גם אני את כולם, ולא אצטרך עוד לכפול דברי אלה: תהרסם, הה"א נקראת בקמץ רחב בין שהוא במאריך כמקצת ספרים ובין שהיא במונח שהז' במקו' מאריך וכ"כ הטוב טעם בכפ"ה שלפעמים יבא מונח ווקף בתיבה אחת והוא במקום מתג וכן היא מלת מדליו פרשת בלק (במדבר כ"ד ו'), כמ"ש שם ומלת בשאת פ' תולדת יצחק בראשית כ"ו ל"ד, וכן נמצא בלשון עשייה שבא המונח במקום מתג כמ"ש במס"ר ערך עשה וז"ל כל לשון עשייה במתג במ"ד מונח וסימנהון (א) בל־נעשה ארץ ישעיה כ"ו י"ח, (ב) ומראיהם ומעשיהם דיחזקאל (א' ט"ז), (ג) ויאמר אליו מה־נעשה לך דיונה (א' י"א), (ד) וירא האלהים את־מעשיהם שם (ג' י'). מ"ש, ובכל הספרים שלפני מצאתי' במונח חוץ מתנ"ך ישן על קלף כ"י מסכ' רמ"ט ששם היא במתג), גם בלי ספק כ"ה במ"ג ומ"ק, כי כ"ה בחו' רא"פ ההולך בעקבותיהם, והא"ת לא הגי', א"כ קיימו, ובקו"א אדבר עוד מזה אי"ה: מצבתיהם, כל אורייו' כתי' כן. מס"ק, אבל לפי שאין בכל המקרא מלה זאת רק פה, לכן תהי' הכוונה על מצבתם שנמצא ג' פעמים בתורה וכן נמצא ומצבתם פ"א בתורה שהם חסרים כולם, וכן פי' מ"א: (כה) מימך, ג' וכ"כ. מס"ק, ר"ל מלא דמלא, ובמס"ג מימיך ג' וסי' (א) וברך את לחמך דין, (ב) ואם מימיך נשתה במדבר כ' י"ט. (ג) מחטב עציך עד שאב דברי' כ"ט י' וכו' עכ"ל, וצריך להוסיף בה ג' ומלאי' כלשון המס"ג דבמדב' כ' י"ט: (כו) לא, דתהיה בלא מקף. א"ת, ומלת לא במרכא, ובגליון התנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט כתוב תחת מרכא ונתן סימן וכן נ"ל, וכן רמ"א מרכא, תניין דפ' תבוה דרגא וסימן למה אשכל, סימן אחר שבכל אדם הארוך אפו עכ"ל, ומלת תבוה ט"ס יהיה, כי אין שם כלל לא תהיה או לו תהיה, וצ"ל בו, והוא הפסוק לו תהיה שוק הימין למנה (ויקרא ז' ל"ג), ושם לו תהיה בדרגא תביר, והם מגו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך, והסי' נמסר בפ' שמיני שם ט"א י"ב, ור"ל בסי' למה אשכל, כי לא תהי' שאכל משכלה הוא במרכא תביר כמו במלת למה אשכל, ופי' הסי' האחר הוא, אבל משכלה שבשוש שבל (עם שבפסוק ההוא שהוא במשלי י"ט י"א, היא שין שמאלית, וכאן היא ימנית, מ"מ האותיות שוות הן), בא מאריך (שהוא מרכא), הלשון הארוך אפו: (כז) לפניך, כולם כ"כ במ"ב. מסורה קטנה, לא ידעתי מאי קאמרה, ובעל מ"מ כתב שמסו' זאת שייכת למלת אימתי, ור"ל כל ליטנא כתיב כן מלא יוד במ"ב חסר יו"ד והם יקרא להם אמים דברים ב' י"א, והלך עליו אמים (איוב כ' כ"ה), עכ"ד, ולא ידעתי מדוע בחר באלה מבזולתם, אי אם במלת אימתי דוקא קא מסרא, כי כו"ל ר"ת כולהון, הנה א"כ לא תכנוס מלת אמים בכללא דכוולית מסרה הדין, ואם בליטנא קא מסרא (וכ"ה בלי ספק, כי מלת אימתי לא נמצאה רק ב' פעמים במקרא), וכ"ל ר"ת כולהו ליטני (כאשר מפרש גם בעל מ"א), הלא יש עוד חסרים, כמו האמים לפנים דברים ב' י', ועוד רבים בנ"ב, שלפי המס"ג דפ' לך לך בראשית י"ד ה' כולהון חסרים במ"ב מל' בליש', האימים דלך לך, ובאימים דירמי' (נ' ל"ח), ולפי המס"ג דאיוב (ט' ל"ד) הם ד' חסרים בליטנא, ובמסרה אחריתי מנוה ה', לכן דברי בעל מ"א אינם נכונים בזה, והנה גם דברי המס"ג דלך לך דמסרה רק ב' מלאי' בליש', דמשמ' דכולהו אחריני חסרי', סותרים את דברי המס"ג דאיוב דמסרה רק ד' חסרים בליטנא (או ה'), דמשמע דכולהו אחריני מלאים, ובאמת נמצא השרש הזה כ"ב פעמים במקרא, ות"ל יש בידי ליישבן שלא יסתרו זא"ז, ובלי להגי' בשום אחת מהן, אך לפי שאין דבריהן נוגעים לפסוקי התורה, אניחם כעת, עד שיזכני השם לחבר קונ"א, שם אדבר בזה כל הצורך: והמתי, לית (זולת דין) וחסר. מסורה קטנה: תבא, י"ז חסרים. מס"ק, ונמסר הסי' במס"ג דפ' תזריע (ויקרא י"ב ד') ודאיוב ב' ב', וט' מהם בתו', ומניתי' בפ' ויחי (בראשית מ"ט ו'), וזה הוא הב' מהם: (כח) וגרשה, הרי"ש בשוא לבד. א"ת: את הכנעני, בהעתק הללי את הכנעני ירושלמי ואת הכנעני עכ"ל, ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ז' פסוקים את את את ואת. מ"ש, ונמסר הסי' במסורה גדולה דפרשת אחרי מות ויקרא ט"ז כ"ד: הכנעני, מחקתי המתג הזר שבה"א שבחו' רא"פ ובשאר ספרים ע"פ הגה' הא"ת סוף פ' בראשית. וכן איננו בתנ"ך עם מ"ש: (כט) אגרשנו, הרי"ש בשוא לבד. א"ת, ובחלופי ב"א וב"נ שנדפסו, ב"א לא אגרשנו, ב"נ לא אגרשנו עכ"ל, והלכתא כב"א בכל מקום: [illegible] (לא) גבלך [illegible] עיין מ"ש בפ' ויצא על גנבתי יום (בראשית ל"א ל"ט), ובספרים ספרדים כתיבת יד אין בבי"ת מאריך. (מ"ש), אבל בכל הספרים שלפני יש בה מתג, וכ"ה בחו' רא"פ הנדפס כפי הנוסחאות של מ"ג ומ"ק, כי איננו בכלל הנמחקים אבל הא"ת סוף פ' בראשית, לפי שאיננו זר, משפטו לבא לפני שוא נע), וכ"ה בתנ"ך ישן כתיבת יד על קלף מסכת רמ"ט: (לג) יחטיאו, לית זולת דין ומלא. (מסורה קטנה): כי יהיה, מחקתי המתג הב' מן הב' הרצופים שבחומש ר' אינק פרעמסלא ובשאר ספרים, כדרכי על פי הגהת האור תורה סוף פרשת בראשית, ולא מחקתי הא', כי כ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט, וכן יש ראי' לזה מדברי בעל מנחת שי בפרשת שמות (ג' י"ב):

כד (א) והשתחויתם, מחקתי המתג הזר (שאחריו שוא נח בעבור הדגש שאחריו) שבה"א שבחו' רא"פ ובקצת ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו במ"ג ד' באזי' ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט: מרחק, כל אוריית' חסרים. מסורה קטנה, ועיין מ"ש בפ' וירא (בראשית כ"ב ד'): (ב) ונגש, ג' בתורה. מס"ק, כ"ל ב' בתו', (א) דין, (ב) ונגש הכהן (דברים כ' ב'). (ד) ושתים עשרה, כול' כ"כ. מס"ק, בעל מ"א מפרש שהכוונה שכולם מלאים יו"ד, ולפי דעתי אין צורך למסור זאת, ונ"ל שהכוונה שכולם באים במ"ם בסוף, ואף שהם כדמות סמיכות בראיית עיני התי"ו, אבל צריך להוסיף גם מלת בתורה, כי בנביאים יש ל' בלי מ"ם וסמוכים למלת עשרה, והם (א) ביהושע ד' א' (בנגד) ביחזקאל ל"ב א' וי"ז, ול"ג כ"א: (ה) ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, בכל ספרי הדפו' וכ"י עלת חסר דחסר ובמ"ג בגליון כתיב עלת פלוגתא עלות ע"כ, רבים חשבו שפלוגתא היא אם הוא מלא או חסר והמדפיס בכלל היה מהטועים שכתב פלוגת' עלות עם ואו ואחריו הלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עלות ע"כ, וטועים כל האומרים כן שלא נמצא בשום ספר מלא גם הללי כתבו חסר דחסר וכן ראוי להיות עפ"י המסורת וסימן נמסר בריש פרשת ויהי מקץ במקרא גדולה, וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויעל עלת במזבח דנח בראשית ח' כ', חסר דחסר כתיב וכל אוריית בענין דקרבנו' דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא ואו קדמאה וחסר ואו תניין וסי' אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת וכל עלת בענין עלה בעלמא באוריית' חסר דחסר בר מן ג' חסרים ואו קדמאה ומלאים ואו תניין וכו' עיין הסי' במ"ג פרשת מקץ בראשית מ"א ג', וכמ"ש שם וצריך אלהי אמת אשר הנחני בדרך אמת לדעת פשר דבר הט אזנך ושמע והוא מאי דאמרינן בפ' הוציאו לו (יומא דף כ"ב ע"ב), ובפ"ק דחגיגה דף ו' ע"ב, והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת כבשים ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, או דילמא אידי ואידי פרים הוו לאחוי נפקא מינה לפיסוק טעמים וכו', עיין בילקוט שם, ופי' רש"י לפיסוק טעמים, בנגינות אם תאמר שני מינין צריך לפסוק הטעם

הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורים אותו שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין אתנחתא במלת עלת אלא אחד מאשר טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לשל אחריו עכ"ל וכו'. מ"ש, ועיין עוד שם, והנה הוא הביא דברי רש"י בלשון זה, אבל לשון רש"י דפנינה שלפנינו הוא כן, אם תאמר שני מינין צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורין או בזקף קטן טעם שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואם מין אחד היה צריך אתה לקרותו באחד מאשר טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע עכ"ל, והיא הנוסחא הנכונה, ולא כנוסח' לשון רש"י דיומא ע"ש, ויש אצלי באור נחמד על דברי רש"י אלו מהמדקדק הגדול הרז"ה, לבאר מדוע נקט רש"י דוקא בארבעה טעמים אלו אתנחתא וז"ק ופשטא ורביע, יותר מכל הטעמים המפסיקי', והוא מיוסד על עומק חכמת הטעמים, ולא רציתי להעתיקו פה מפני אריכות הדברים, ואם יזכני ה' להדפיס עוד קונטרס אחרון לחבורי זה, כאשר יעדתי, אביאהו לאורה אי"ה: ויזבחו, מחקתי המתג הזר שבוא"ו שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננה בחו' עט ספר ובתנ"ך עם מ"ש: (ו) באגנת, לית זולת דין, וחד מכלי האגנות (ישעי' כ"ב כ"ד), ומלא, ודין חסר· (גל' המ"ג), ונדרש ע"ז בויקרא רבה פ"ו סימן ה' ובספר הזוהר פרשה זו (דף קכ"ו ע"א): (ז) ונשמע, ג"ב פתחין וא' קמץ וסי' (א) כל אשר דבר ה' נעשה דין, (ב) ונשמע קולו בבאו אל הקודש (לקמן כ"ח ל"ה), (ג) ונשמע פתגם המלך (אסתר א' כ'), קדמא קמץ · מס"ג, והוא לסבת הס"פ: (ח) דם־הברית, בחו' רא"פ וכן ברוב שאר ספרי' יש מתג במלת דם, והוא זר, כי לא יבא אחריו נח נראה, גם אין צורך להעמידו כאן במקום נגינה, כי אין זה מתג רק נת"ג שאחרי' נח נראה, ולדעתי הוא נכל' בכלל המחקים אצל הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן מחקתיו, וכן איננו בתנ"ך קאליגו ובתנ"ך ברלין תנ"ע ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט: (י) לטהר, הלמ"ד בקמ"ץ והטי"ת רפה· (א"ת): (יא) ויחזו, ב"א ויחזו, ב"נ ויחזו עכ"ל אלופי ב"א וב"נ שנדפוס, והלכתא כבן אשר שאין מתג בוא"ו, אבל יש מתג ביוד, כדינו לבא לפני א"ס: (יב) והיה שם, בספרים כתיבת יד מדויקים פ"א הפועל בשוא וסגול וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ג (ע"א), וזה שלא כדברי רב פעלים שכתבו בשוא לבדו כמו והיה נכון לבקר דכי תשא (לקמן ל"ד ב') · (מ"ש), אמנם מן המס"ג דריש פ' לך לך (בראשית י"ב ב') ודס' שופטים (י"ז י'), דקא מסרא והיה, ו' בקריאה וכו', ולא הבדילה ביניהם לומר חד מנהון בח"ס, ש"מ דכי הדדי נינהו, וכיון דבאינך מודה גם בעל מ"ש שהם בשוא לבד, כמו שכתב בפ' כי תשא, יהי' ג"ז בשוא לבד, וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני, וכ"ה בחומש רא"פ ההולך אחר בו' המ"ג והמ"ק, ובלי ספק שגם שם כ"ה, והא"ת לא הגי', א"כ נכון הוא בעיניו להיות בשוא פשוט, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: ואתנה, ו' בתורה· מסורה קטנה, ר"ל שהוא"ו בשוא (א) (בראשית י"ז ב'), (ב) (שם ל"ד י"ב), (ג) (שם מ"ה י"א), (ד) (שם מ"ז ט"ז), (ה) (דין), (ו) (במדבר כ"א ט"ז), וי"א ואתנה את הלוים שם ח' י"ט, בקמץ הוא"ו: ובפ' לך לך (בראשית י"ז ב'), העתקתי המס"ג דשם על מלה זאת וז"ל ואתנה, כל אורייתא ונביאים ואתנה בשוא במ"א ואתנה קמץ וכו' עכ"ל, ולא חקרתי אחרי', ובאמת היא מוטעה, כי בנביאים יש עוד ד' בקמץ לכן שעמידנה פה מתוקנת וכן נ"ל ואתנה, כל שופטים ושמואל ויחזקאל ואתנה במ"א ואתנה וסימן ויאמר הפלשתי אל דוד (שמואל א' י"ז מ"ד), וכל ⁝ שאר נביאי' ואורי' דכות' ואתנה במ"א וסי' ואתנה את הלוים (במדבר ח' י"ט), וכל ⁝ כתובים דכותא ואתנה במ"א וסימ' שאל ממני ואתנה (תהלים ב' ח') עכ"ל, וכ"ה במס"ר בערך אות ד' ע"ש: להורתם, לית זולת דין וכ"כ. מס"ק ר"ל מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, ונדרש ע"ז בזוהר פ' שמיני ח"ג דף מ' ע"ב, ועיין במ"ש: (יד) בעל, הבי"ת רפה. אור תורה: (טו) וישכן, ה' ד' חסרים וא' מלא וסימן (א) וישכן כבוד ה' דין, (ב) וישכן הענן (במדבר י' י"ב), (ג) ישראל בטח בדד (דברים ל"ג כ"ח) וכו' (ועוד ב', והמה בכתובים, (מס"ג פה ובאיוב ט"ו כ"ח), ודאיוב מלא, והשאר כלם חסרים: (יז) ומראה, ז' קמץ (ר"ל קמץ קטן שהוא צירי), וסי' (א) ומראה כבוד ה' דין, (ב) ומראה הנגע עמק (ויקרא י"ג ג'), (ג) ומראה הנתק (שם ל"ב), (ד) ומראה אש לילה (במדבר ט' ט"ו) וכו' (ועוד ג' בנ"ך, וא' פתח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן), ומראה ולא בחידת (שם י"ב ח') · (מס"ג):

פרשת תרומה

כה תרומה, פתוחה: (ב) דבר אל בני ישראל, ז' חסרים לאמר וסי' (א) וישבו ויחנו (לעיל י"ד ב'), (ב) מה תצעק אלי (שם ט"ו), (ג) ויקחו לי תרומה (דין), (ד) איש או אשה (במדבר ה' ו'), (ה) וקח מאתם מטה (שם י"ז י"ז), (ו) ויקחו אליך פרה (שם י"ט ב'), (מס"ג לעיל י"ד ב'). וכל אלו הם כמשפט הלשון (לפי דרכי בבאורי)· כי בכולם באו המאמרים שאחר לאמר בלשון נסתר, שהכוונה בהם הודעת הדברים לישראל, ולא נזכר בהם הלשון ממש שידבר משה לישראל, ולא מסרא כאן רק דבר אל בני ישראל דוקא, אבל דבור ה' למשה נמס' במס"ג דפ' כי תשא (לקמן ל"ג א') י' דילוג לאמר, ובמס"ג דפ' מסעי נמסר ט', והוא הנכון, ועיין מ"ש שם: ויקחו, ז' רפין נמסר בסדר בא אל פרעה (לעיל י"ב ג') · מס"ג, ור"ל שהוי"ו בשוא שאחריו היו"ד רפי, וזהו הב' מהם: (ד) ותולעת שני, כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכות' מלא בר מן ב' חסרי' ואזו ומסר עליה תרין חסרין בלישנא וסימן [א] ותלעת שני דזאת המשכן תעשה (לקמן כ"ו א'), (ב) כי תאכלנו התלעת (דברים כ"ח ל"ט), מכלל דשאר תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת' דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא היא דעל כרחך מלאים טובא הוא ונוסחי דיקי במסורתא קמייתא סלקי · מ"ש: (ה) מאדמים, האל"ף בקמץ לבד · א"ת, והוא חטוף מפני הדגש שאחריו וכן כולם. מ"ש: (ו) שמן למאור, דין לחוד חסר וא"ו · מ"ש, וכן נמסר עליו במס"ק ל' חסר: (ז) אבני־שהם, סימן קדמאה דין אבני שהם תניין (לקמן כ"ה ט') ואבני שהם וחד פסוק סימן אבני עשר אמות ואבני (מלכים א' ז' י')· מ"ש: לאפד, ל' חס'. מס"ק: (ט) אותך, י"ז מל' בתו' בליש' זכר· מס"ק, מלת בתו' יתירה, וכן איננה במס"ג, כי אין בתו' רק ט' מהם, ומניתים בפ' לך לך (בראשי' י"ז ב', ושארא בנ"ך, וזהו השני מהם: (יא) ועשית עליו, ל' ושאר' ועשית לו סי' דארון כתר זהב על גביהו (גל' המ"ג): (יב) פעמתיו, כל אורייתא חסר· מס"ק, ולא נמצא בתו' רק ב', דין ודויקהל (לקמן ל"ז ג'), וא' במלכים (א' ז' ל'), וגם הוא חסר בספרים שלפנינו, ולכן נ"ל להגיה כולהון חסרים, ור"ל חס' וא"ו, וכולם מלאים יו"ד: טבעת, כול' חס' · מס"ק, ואין כוונת' רק על אות' שבתו', כי בעזר' ונחמי' יש ב' שהם מלאים, גם לא אזלה רק אות' דבי"ת דידהו בקמץ ובלא ה"א בראש, אבל אותם דבי"ת דידהו בשוא או בה"א בראש יש מהם ז' מלאים, כמו שנמס' הסי' במס"ג דפ' תצוה (לקמן כ"ח כ"ג): (יג) ברי, הבי"ת רפה· א"ת: (יד) צלעת, כל צלעת דאורייתא חס' דנביאי' וכתובי' מלי'· (גל' המ"ג), ומלת וכתובי' ט"ס הוא, כי לא נמצאת מלה זאת בכתובים כלל: (טו) יסרו, ל' חס' · מס"ק: ממנו, מטעים ניה עיין במסורת דדפוסא דקמסרא (כצ"ל) ט' דמטעים וכו' וכולהו חשיב להו בר מן חד דהוא ויצא אחד אל השדה ללקט וגו' וילקט ממנו (מלכי' ב' ד' ל"ט), וטעות דדפוסא הוא, ותימה מה עניין לתלתא מינייהו הכא ואינון (א) בטבעת הארן דין, (ב) ואם האכל יאכל דפרשת צו (ויקרא ז' י"ח), (ג) וצדקת צדיקים יסירו ממנו (ישעי' ה' כ"ג), דודאי ליכא למיטע' בהו ולמימר ממנה כד איכא למיטעי באחריני וגם במסורת ריש פ' צו (ויקר' ז' א'), נמסר ו' סבירין ממנה וקריין ממנו עם הסימן בלשון תרגום וליכא בהדייהו הנך תלת' דאמרן והכי אשכחנא במסורת כתיבת יד, וכ"ל דהני מסרת' לא פליגי אהדדי ותרווייהו איתנהו הא דמסירו סבירין ממנה שפיר והא דמסיר ט' דמטעין הכי פירושא ט' מלין דאיכא למיטעי בהון ולא פריש מאי טעותא שיתא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה ותלתא אחרינא איכא למיטעי ולמימר מהם אע"ג דשפיר כתיבין ממנו. מ"ש, והנה במס"ר בערך אות מ' כתובות אלו ב' המסורות יחד, בתחלה מסרא ט' דמטעין בהון וסימני' כמוסר בסדר תרומה, ואח"ז מסרא ו' סבירין ממנה וסימ' בלשון ארמי וכו' וביאור' נמסר בפרשת צו עכ"ל, ומפורש ככוונת המ"ש: ודע כי ד' מן הט' הם בתו', והם (א) דין, (ב) דריש פ' צו (ויקרא ז' א'), (ג) נ"כ דפ' צו (שם ז' י"א), (ד) ואם בהמה אשר (שם כ"ז ט'), ושארא הם בנביאים: (טז) ונתת, כ"ט חסרים · מס"ק, ר"ל בלא ה' בסוף, ונמס' הסי' במס"ג לקמן (פסוק כ"א), וזהו הב' מהם: הארן, כל הארן דאורייתא חס' דנביאי' וכתובים מל' · (גל' המ"ג), ואין הכוונה רק כשהיא בה"א בראש: (יז) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי רחבה, בהרבה נוסחאות מהדפוס יש מאריך ביו"ד וטעות הוא אצלי ובספרי' כתיבת יד איננו גם לא בדפוס ישן · מ"ש: וכן איננו ברוב הספרים שבידי,

גם לא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (יט) הכרבים, כל אורי' חס' וכבי' התו' מלאים במ"ג חס' וסי' וכו' • מס"ג, וכללה גם כרבים בלא ה"א בראש דחסרים כולם באורי', ר"ל חס' וא"ו, וכולם מלאי' יו"ד, ולא כללה רק אותם שהם בלשון רבים, אבל אותם שהם בלשון יחיד באורי' כולם מלאים: (כ) פרשי, כל משככא פרשי כנפים וכל קרייא אלוף פרשים כנפים • (גל' המ"ג), ולשון מס"ג פרשי, ב' חס' וסי', א) והיו הכרבים דין, (ב) ואברו (לקמן ל"ו ט') עכ"ל, ול' עוד פרשי בלא וא"ו בראש, ול"ן ב"ל ב' וחס': סככים, הכ"ף בשוא לבד • א"ת, וכ"כ המ"ש הכ"ף בשוא לפי דרכנו מנהג קנת ספרים עכ"ל: על־הכפרת, באל"ף קדמא ובה"א לא • א"ת: (כא) ונתת, ונתנו נתת, כ"ט חס', ה' בקריא וסי' (א) ונתת כוס פרעה (בראשית מ' י"ג), (ב) ונתת אל הארן (לעיל פסוק ט"ז)• (ג) ונתת את הכפרת על הארן דין, (ד) ועשית לו ארבע טבעת (לקמן פסוק כ"ו), (ה) ונתת על השלחן לחם (שם פסוק ל'), (ו) ונתת את הכפרת על ארון (שם כ"ו ל"ד), (ז) ועשית על החשן שרשרות (ע"פ הוא כי אין זה פסוק בכל המקרא, ונ"ל ועשית על החשן שתי טבעות (שם כ"ח כ"ג), (ח) ונתת אל חשן המשפט (שם ל'), (ט) ונתת אותו על פל (שם כ"ט ג') (י) ושמת המכנפת (שם ו'), (יא) ואת האיל תנתח (שם י"ז), (יב) ולקחת את כסף הכפרים (שם ל' ט"ז), (י"ג י"ד) ועשית כיור נחשת (שם י"ח), ב' בו, (טו טז) ונתת את הכיור (שם מ' ז'), ב' בו, (יז) ושמת את החצר סביב (שם ח'), (יח) ונתת עליה שמן (ויקרא ב' ט"ו), י"ט ונתת על המערכת לבנה (שם כ"ד ז') וכו' • מס"ג, ואחר כי' הם בכ"ב, וכל אחרא ונתתה כתיב בה"א בסוף, וכן הני ד' נתת שבתורה דכתיבי בלא וא"ו בתחל' כולהון בה"א בסוף, ובזוהר ובמדרשי' כמצאו דרשות על קצת אותן שכתבנו בה"א בסוף: (כב) ונועדתי, כ"א חס' וא' מל' וסי' [א] ונועדתי לך שם דין, ונעדתי שמה לבני ישראל (לקמן כ"ט מ"ג), קדמא מל' • מס"ג: אשר על ארון, בהעתק הללי ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו, (ובספר הזוהר ריש פרשת שלח לך (ח"ג דף קנ"ז ע"א) ארן חסר בכל אתר • ארן הברית, ארן העדות עד כאן לשונו, ואכן לא בייתינן להני כללי שא כדאיתמר בחבר' דילן ודין דהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מתניתא חסרים דבמסר סימנם במסרה גדולה סוף פ' תצוה (שם ל' ו'), וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (מ"ש), וכ"כ הא"ת ארון, מלא עכ"ל: את־כל־אשר, תמהני על שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים, אבן עזרא ורש"י וחזקוני, שפירשו ואת כל אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם ובכר עיינינן להא מילתא ואשכחנא לה במסרה רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו בוא"ו את כל אשר ותרתי אחריני איכון את כל אשר אנכי מצוה אתכם דראה (דברים י"ב י"א), את כל אשר אנכי דשופטים (שם י"ח י"ח), הרא אמרה דהדין נמי כתיב את בלא וא"ו, וליכ' דוכת' לפלוגת', וכן כתב הרב מזרחי על רש"י ותפשתי בכמה ס"ת ולא מצאתי זה. (מ"ש), ודומה לזה הוכיחו התוספות ביבמות (דף ק"ו ע"ב) מן המסורה דנ"ל לא אבה יבמי (דברים כ"ה ו') בלא וא"ו ע"ש: אולם ברש"י כ"י ישן על קלף עם פי' הרשב"ם אין שם כל הדבור ההוא שבנוסח הדפוס, ובמקומו כתוב שם נוסח אחר, וזה הוא, את כל אשר אצוה, את כתיב בלא ו"ו לומר ודברתי אתך מעל הכפרת, ומה, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל עכ"ל ונראה שזו היא הגוס' הנכונה, והוכרך לפרש הכתוב, עם שאין בו זרות, בעבור שמצא בקצת נוסחאות נואו: ודע כי המסורה לא מנתה כאן רק הסמוכים ללשון צוואה שהוא לשון עתיד, אבל הסמוכים ללשון צוואה שהוא לשון עבר יש עוד: (כג) קמהו, כל אורייתא חסר' • מס"ק: (כד) זר זהב, כל לישנא חסר ובמסכת יומא פרק בא לו (דף ע"ב ע"ב) ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר, זכה נעשית לו זיר, לא זכה נעשית לו זרה הימנו • מ"ש: (כה) ועשית לו, אתי מרחוק בב' מארתים במ"ג ובמ"ק הלמ"ד דגושה ובכל הספרים • (ד"א), ולא ידעתי היכן מצא בדברי הרו"ה שאין נוהג דין אתי מרחיק בב' מארתים, ואולי ב"ל בסוג אחור במקו' אתי מרחוק, אבל ג"ז לא יתכן, כי ועשית דינה להיות מלעיל גם בלא קירוב הטעמים, המשך היוד שהיא במקו' ה"א למ"ד הפעל: טפח, כול' חסר • מס"ק: (כו) לו ארבע, לו בדגש • (א"ת): ונתת, כ"ט חסר ה'' מס"ק, ומניתים לעיל (פסוק כ"א), וזהו הג' מהם: הפאת, ב' וחס' • (מס"ק), כנ"ל, כי אין עוד גם מלא: (כט) ועשית קערתיו, במסורת דניאל ה' (י"א) כמנה עם מלין דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וכתב במכלול (ד' קטן דף ק"ו ע"א) שהקו"ף בדגש כדין אתי מרחיק שהעין קרואתה כמו מלעיל והשוא אינו כחטף וכן ועשית סירתיו שנפרשה (לקמן כ"ז ג'), ובעל מקנה אברם מנאם בכלל הזרים, ועיין מ"ש לעיל על מי כמכה באלם (לעיל ט"ו י"א) • (מ"ש), ועיין מ"ש שם: וקשותיו, בשי"ן שמאלית ובהעתק הללי וקשותיו ירושלמי וקשתיו עכ"ל, ובתיקון ס"ת ישן וקשתיו מצאתי מוגה במפתח וקשותיו ע"כ, אבל בספרים מדויקים מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וקשותיו דשלחן קדמאה מלא ואו ומלא יוד כתיב, ואת הקשות דויקהל (לקמן ל"ז ט"ז), חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין, ואת קשות הנסך (במדבר ד' ז') מלא וא"ו כתיב. (מ"ש), וכ"כ א"ת וקשותיו, מלא וא"ו עכ"ל, וכן נמסר עליו במס"ק קדמאה מל' עכ"ל, אבל לא ידעתי כוונת מלת קדמאה, כי לית עוד מלה זאת במקרא, ואולי הכוונ' לעמת הקשות שחסר בו וא"ו הרבים והיא בזה ובמסכת מן החולם, כי הכהונה הנראית במנעה היא ע"פ, וכן פה הוא"ו הנחה הכתוב' היא לסי' הרבים, וע"פ נחסרה: בהן, ט"ו קמצין וכו' • (מס"ג), ר"ל שהה"א בצירי שהוא קמץ קטן, ועיין מ"ש בפ' ויצא (בראשית ל' כ"ו): (ל) ונתת, כ"ט חס' • (מס"ק), והוא הה' מהם, כמ"ש לעיל (פסוק כ"א): (לא) מנרת, כול' מל' במ"ג וסי' וכו' • (מס"ג), וט"ס הוא ונ"ל כולהון חסרי' במ"ג, וכן במס' במס"ק דזכרי' (ב' י"ג י"ה) על ומנורת, ב' מלא עכ"ל, והב' המלאים הם בנ"ך, וכללה בזה בין אותם שהם בוא"ו בראש ובין בלא וא"ו, אבל לא כללה רק אות' שהם בתי"ו בסוף ופתח לפניה: תיעשה, אמר מנחם כסתפק הרמ"ה ז"ל במלת תיעשה דהמנורה אם יתיר יוד או לא וכתב עוד וז"ל ומסורת דמסרי עליה ל' מלא שמכי אהאי דדריש בילמדנו בפ' שמיני תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה השלך ככר לאור והיא נעשית מאיליה ודיקימינה דמלא יו"ד ואכן לא בריך לן דאיכא למימר דדרש' לאו מדכתיב מלא יו"ד קא דייק דהיא נעשית מאיליה דהא בדרשא לא קאמר בהדי' דמלא כתיב אא מדלא קרינן תעש' בפתח מבנין הקל אא קרינן תעשה בקמץ מבנין נפעל דאשמ' שנעשית מעצמה והאי דלא אמרי בדר' תעשה קרי משום שורכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל, ונ"ל להכריע דמלא יוד אע"פ שבספרי ירושל' ובמגרוי' מצאתיו חסר אדא כי מצאתיו ביו"ד בכל הספרים הספרדיים כתובת יד זולת בא' מהם ואפי' באותו אחד היה כתוב בגליון שמוגה במלא מלא, וכן הוא בספרי הדפוס וכ"כ במחברת הדפוס גם במסרה מדויקת כתיבת יד מצאתי כך בהדיא תעשה ז' קמצין בקריאה (ר"ל שהתי"ו בצירי שהוא קמץ קטן), וחד מנהון מלא ביוד וסימנהון תיעשה המנורה דין מלא ביוד וכו', ותו דכתב הראב"ע ז"ל ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו ט"ו מזקניהם ששלש פעמי' הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יוד בתיעשה המנורה (ולא מצאתי כך בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים) וכו', ותו שבקרית ספר לרב המאורי ז"ל כתו' בהדיא שהוא מלא יוד, וכ"מ גם בתוספות על התורה, גם בעל ספר שמן ששון העיד שהוא מלא כפי המסור': ותו דמאי דהקשה הרמ"ה לאו כלום הוא דהניחא האי דרשא דבפ' שמיני דליכ' למדחייה אבל בדרשא דבפ' בהעלתך מאי איכא למימר דאמרי' התם לכך הוא אומר מקש' תיעש' המנורה יוד מלא ולא כתי' תעשה כלומר מעצמ' תעשה ע"כ וכן כתבה הרר"א מזרחי ז"ל, הא הכא דקאמר דמלא יוד כתיב והיכי נימא דלאו מדכתי' מלא יוד קא דייק ואוף מדמהדר ואמר ולא כתי' תעשה משמ' ודאי דשינוי כתיבה קא דריש לא שנוי קריאה, והשתא דאתיכא להכי אנא אמינא דמסרו' דמסרו עליה ל' מל' לאו אדרשא דבפ' שמיני סמכי דההיא איכא לדחוייה אלא אדרשא דבהעלתך סמכי ואשתכח השתא דאפי' הרמ"ה מודי דמלא הוא דהא לא אספק' ליה אא משום דהוה אפש' לדחוויה הוא דרש' אבל השתא דאשכחן דרש' דליכ' לדחוויה איהו נמי מודי וככר העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו מלא בספרו, ותו דכת' הראב"ע ז"ל והקדמוני' דרשו כי תוספ' היוד רמז לעשרה מנורות שעשה שלמה עכ"ל וכ"מ גם אני בגליון א' מהספרי' וכן כמצא בפרקי ספר הזקן ז"ל וכו' • (א"ת, ועיין שם עוד, גם המנ"ש האריך בזה וכת' שיש מחלוק' גדול בספרי' מדויקים קדמוניות, אם מלה זאת חסר יו"ד או מלא, כי בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר מוגה, ירושלמי תעש' חסר יו"ד וכו', וסוף לשונו עוד מצאתי במדר' רבה ריש פ' בהעלותך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש, וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת עכ"ל מ"ש, וכ"ה מלא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, רק שבגליו' כתוב שם ס"א חסר יוד ולא כפרש"י עכ"ל: המנורה, ג' מלא וסי' [א] מקשה תיעשה המנורה. (דין), [ב] בהעלתך את הנרת (במדבר ח' ב'), [ג] ויעש כן אהרן אל, שם ג' • (מס"ג), וצריך להוסיף מלת נתו', וכ"ה במס"ק, כי בנ"ך יש עוד מלאים: (לב) מצדיה, ב' וכ"כ • (מס"ק), ר"ל מלא יוד אחר הדל"ת: קני, ד' כתיב ו' בתורה • מס"ק, והם ב' בפסוק זה, וב' בפ' ויקהל לקמן ל"ז י"ח, ונ"ל ובתורה, כי לית עוד ביוד גם בנ"ך:

(לג)

(לג) גבעים, כולם חס' יו"ד קדמ'. (נל' המ"נ), ור"ל דוקא אותם הבאים עם מ"ס הרבי' בסוף, אבל גביע הגביע גביעי גביעיה כולם מלאי', גם צריך להוסיף מל' בתו', כי כ"ה במס"ר בערך או' ג' וז"ל סימן גביעי כולהון מלאי', גביעים מלאים וין ירמי' ל"ה ה'), מלא דמלא, ושלשה גבעים ושלאחריו גבעי' כתי' עכ"ל, אבל בגו' הספרים שלנו גם אותו דירמי' חס' יו"ד קדמא, ובקו"א חי"ה אדבר עוד מזה: שלשה גבעים משקדים, זה לבדו בגעיא בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל (לקמן ל"ז י"ט). מ"ש, וכ"ה בחו' עט ספר ובתנ"ך אמשטרד' תס"ה ובחו' רא"פ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט: בקנה האחד, סי' כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת, דסמיך אחד בשוא תחת הבי"ת, ג' פרשיו' משתנות, מקן בקנה אחד (בראשית מ"א ה'), בקנה אחד (שם כ"ב), בשוא תחת הבי"ת, תרומה בקנה האחד בקנה האחד דין, בפתח תחת הבית, ויקהל בקנה האחד בפתח, בקנה אחד בשוא (לקמן ל"ז י"ט). (מ"ש, והוא מן המס"ג): כפתר, כל לוש' חס'. מס"ק: כן לששת וגו', קדמא דין כן לששת הקנים וגו' תניין לששת הקנים וגו' (לקמן פסיק ל"ה). מס"ג: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה, טעה המדפיס במקרא גדולה ששם גבעים וגו' ה' מלין דלית להן הכרע כי אין שם מקומו רק על פסוק זה, ובפ' וילך על פסוק הנך שכב עם אבתיך וקם וגו' (דברים ל"א ט"ז) נמסר לסי' חמשה כתובים הללו, אוטיבו שבעיא לי יוסף בכהורא דמשה, ועיין מ"ש בסוף פ' משפטי' ע"פ ויעלו עלת (לעיל כ"ד ה'), ומ"ש בס"ד בפ' וילך, מ"ש: (לו) וקנתם, ב' וחסר. מס"ק, והב' הוא דויקהל (לקמן ל"ז כ"ב): מקשה אחת, הקו"ף רפה. א"ת: (לז) ועשית את נרתיה, הנו"ן במתג בכל הספרים, ובחו' רא"פ נשמט בדפוס א' וב' שלא כדין, ובקו' ד"א כתב נרתיה, כן הוא במ"נ ובמ"ק ובכ"י ובכלא"ת עכ"ל, ולא ידעתי אם כוונתו על זה שצ"ל בלא מתג, או על הב' שבפסוק זה שהנו"ן במונח שם, נגד הספרים שהוא במתג: והעלה את נרתיה, בחו' עט ספר ובתנ"ך קטינו ובדלין תנ"ט הנו"ן במתג, אבל בחו' רא"ב ובמ"נ ד' כאזו' ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט היא במונח, וכן נכון ע"פ כללי הדקדוק, כי יש כאן תנועה בין הפסוק ובין המתג, גם המתג היא בתנועה שהיא בעב' וראשונ', כמ"ש בפ' וירא (בראשית י"ח ט"ז) ע"ש, ואולי כוונת הקו' ד"א על זה שהוא במונח בספרי' שהביא: על עבר, ל' וחד אל עבר. מס"ק, ט"ס הוא וצ"ל ו' אל עבר, כן הגיה המ"א ומכ"ס שם, ונכון הוא: (לח) ומחתתיה, כולם כ"כ מס"ק, ר"ל חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לט) ככר, גם במ"נ ובמ"ק כן ד"א, וכ"ה בכל הספרים, וכתוב בגל' התנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט ובקרמ"א כבר עכ"ל: יעשה, ב' סבירין תעשה (א) ככר דין, (ב) פרכת (לקמן כ"ו ל"א), כ"ף סימן. (מ"ש מן המס"ק): (מ) בתבניתם, בני"ת וכ"כ המוקוני גם הרמ"ה ז"ל כתב בתבניתם, מלא יו"ד עם בי"ת כתיב ומטעים ביה מ"ש, והיא כוונת המס"ק דמסרא ל' ווטעו' ביה, והמ"א הבין כוונת הטעות על המ"ס וטעין לומר בתבניתה ל"ב על המנורה, וליתא כי מוסב על הסמוך שהם הכלים שהוא לשון רבים: ולשון הא"ת בתבניתם, בי"ת ראשונה דגושה עכ"ל: מראה, המ"ם בקמץ לבד. א"ת, והוא חטוף מ"ש, ובמס"ק נמסר עליו ל' עכ"ל, וטעות הוא, וצ"ל ל':

כו (א) ותולעת, ב' חסרים ואחרו כי תאכלנו התולעת (דברים כ"ח ל"ט) ומה שכתוב במקרא גדולה בסוף הפרשה (לקמן כ"ז ל"ז) כלם מלא במ"ד טעות, וז"ל הרמ"ה ז"ל וירם תולעים ויבאש (לעיל ט"ז כ'), מלא דמלא כתיב מלא ואו ויוד, ותולעת שני קדמאה (לעיל כ"ה ד') וכו' (העתקתי לשונו שם). (מ"ש): (ג) תהיין, כול' כ"ב ב"מ תניי' דיחזקאל. (מס"ק), והיא מתנגדת למס"ק ומס"ג דויקרא (כ"ג י"ז) דמסרי ו' כתובים כן בתרין יודין וה"א בתר כו"ן, וכ"כו שם במס"ג, ולכן כתב המ"א שצ"ל סי' העיגול על מלת חברת, ור"ל שכולן חס' דחס' ב' מתניין דיחזקאל (א' י"א), שהוא מלא דמלא, ודבריו נכונים, כי כן נמסר שם במס"ק ל' מלא: יריעת, כל אורוי' חס' וי"ו. (מס"ק). אחתה, כול' חסר במ"א. (מס"ק), ולא ידעתי איזה הוא האחד המלא, כי בחו' כלם חסר, ובנביאי' כלם מלאים בספרים שלנו, והמ"א כתב שכוונתה על אותם שנמצא פ"א מלא, וליתא, חדא דלא קאמרה בליש', ותו דאי הכי משתכחין יתיר, כי אותי ג' מלא, גם אחותיכו חד מלא. כמו שנמס' במס"ר בערך אות א', ובקו"א אי"ה אחקור על מסרה זו: (ד) ללאת, ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או שוא נח ולכן כשנמצא קמץ ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ת"ק ממש, אבל כשאין אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום ואו שרוקה וסי' זה יהיה גם להכיר החירק של ת"ק מחירק של ת"ג. כשהוא חסר יוד וכ"כ ר' אליה הלוי בספר מסורת המסורת דבור רביע ודבור חמישי, וכיון שמצאנו כל ללאת שבענין למ"ד שניה רפה יש לנו לומר שקמץ הלמ"ד ראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום ואו שרוקה החסרה, ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך (ר"ל במתג), להורות שהקמץ הוא במקום שורק כי שרשו לול כמ"ש במלכים א' ו' (ח'), ובלולים יעלו, ולכן השוא נע, ועיין מ"ש בפרשת וירא אבל נגבתי יום (בראשית ל"א ל"ט). (מ"ש), ובמס"ק נמסר עליו ל', וצ"ל ב', כי חברו הוא בפ' ויקהל (לקמן ל"ו י"א): הקיצונה, ב' מלא, ויעש ללאת (שם), ודין. (מס"ק), ור"ל מלא דמלא: (ה) האחת, ג' קמצין וסי' [א] חמשים ללאת דפ', (ב) ואחרו, חמשים ללאת דמשכן תניין, (ג) ויעש את העמודים, דמלכים (א' ז' י"א), וכל אתנחת' וס"פ וזקפים דכו' במ"ב וסי' וכו' (והמה בכ"כ), וכל אחת דכו' קמץ במ"ו פתחי' וקפים וסי' מבוין בסדר בשלח (לעיל ט"ז ל"ג). (מס"ג): וחמשים ללאת תעשה בקצה, מטעים ביה דכתיב בשפת. (מ"ש), ולשון א"ת נקבה, הבי"ת דגושה עכ"ל: במחברת, התי"ו בשוא לבד. (א"ת) והמ"ס בלא מאריך (ר"ל מתג). (מ"ש) מקבילות, במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא, ובמסרה אחרת נמסר ב' וכתוב כן עכ"ל, ובכל ספרים מדוייקים שניה' חסרי' וא"ו וכן נמסר במסור' כ"י ובמנחת כהן והאחר הוא בפ' ויקהל (לקמן ל"ו י"ב), וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל וז"ל חמשים ללאת תעשה וגו' מקבילת הללאת מלא יוד וחסר וא"ו ומבריה דויקהל ומסיר עליה תרין וחסר כלומר חס' ואו. (מ"ש): הללאת, למ"ד ראשונה דגושה והשניה רפה. (א"ת), וברוב הספרי' למ"ד ראשונה במונח ולא במתג, וכן דינו, בעבור שיש תנועה בין הפסוק וביניו, וכ"ה במונח בתנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט: (ו) אשה אל אחתה, משכב' קדמא (דין) אשה אל אחתה, תניין (שם י"ג) אחת אל אחת. (מס"ק): (ח) ארך, כל ארך דכותה במוג', זדעשיה בגרש וסי' דפקיד, יתיב ודצביד קאים. מסורה קטנה, סי' אחר הן הנה (במדבר ל"א ט"ז). (מגל' התנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט): (ט) לבד, כל הדין סיפרא ודריסר קמץ וכל שאר קרי' פתח במ"א תנינא אתו לבד, (שופטים ז' ה') מסורה קטנה: הששית, ב' וכ"כ, וצויתי את ברכתי (ויקרא כ"ה כ"א). מס"ג, ור"ל שהם מלאי' יוד לפני התיו, וצריך להוסיף מלת בתו', כי יש עוד א' ביחזקאל (ח' א'), וכן הגיה המ"א, אבל מחק מלת וכ"כ לבלי צורך: (י) על, השני בשופר ישר (ר"ל מונח). (א"ת), ור"ל הא' שבפסוק, והוא הב' מן הדומ' לו על שפת: הקיצנה בחברת וחמשים, בתיקון ס"ת ישן הקיצנה במפתח הקיצונה ע"כ, והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל הקיצונה במחברת השנית דועשית ללאת תכלת על שפת (לעיל פסוק ד') מלא דמלא מלא יוד ומלא ואו כתיב ואחרי' דויקהל דכותיה ויעש ללאת תכלת על שפת וגו' היריעה הקיצונה במחברת השנית (לקמן ל"ו י"א), הלין ב' מלאים דמלאים, ושארא מלא יוד וחסר ואו כתיב, ע"כ, וגם במק"ג נמסר על אלו והשני' ב' מלא, והסי' שנמסר במקרא גדולה קדמאה הקיצונה במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא מגלות הקיצונה איתמר שלא מצינן במחברת או במברת קא מסיר. מ"ש: (יב) וסרח, לית כתי' סמ"ך. מסורה קטנה: על אחרי, כל לשון אחרי אחריהם אל במ"ב על, ואתוקיהא (יחזקאל מ"א ט"ו), ודין. (נל' המ"נ): (יג) בארך, כל אורייתא כ"כ. מס"ק, וט"ס הוא, פי' אם כוונתה על שוא הבי"ת, הלא לא נמצא בתורה רק נ"פ מלה זו עם הב', (א) דין, והיא בשוא, (ב) (לקמן כ"ז י"א), והיא בקמץ, והנה במס"ג דיחזקאל (ל"א ז') כמס' ג' בקריאה, ר"ל שהם בשוא, ולא מני רק דין בתור' ואחרא בנ"ב, ש"מ דההיא דלקמן בקמץ, ואם כוונתה שהיא חסרה בכל התו', הלא גם בנ"ב היא חסרה: על צדי, וכן רמ"ס. (נל' התנ"ך ישן כ"י על קלף מסכת רמ"ט), ור"ל שעל במקף ולא במונח: לכסתו, ב' חס' בליש' וסי' (א) על כדי המשכן מזה ומזה דין, (ב) וכלה אהרן ובניו (במדבר ד' ט"ו). מסורה גדולה: (יד) מכסה, ג'. (מס"ק), כ"ל ב', והם (א) (דין), (ב) ואחרו דויקהל (לקמן ל"ו י"ט): לאהל, ג'. (מס"ק), ונמסר הסי' במס"ג, והב' הוא בויקהל (שם), והג' הוא בד"ה (א' ט' י"ט): מארמים, האל"ף בקמץ לבד. מ"ש: ומכסה, ב'. (מס"ק), ר"ל שכמ"ך בצירי, וכ"ל ג', והם (א) (דין), (ב) דויקהל (לקמן ל"ו י"ט), (ג) (במדבר ו' כ"ה): מלמעלה, כל מלמעלה רפי למ"ד וכל

מלמעה

מלמטה רנ׳ · מ״ש, וכ״ה בגליון התנ״ך יש״ן כ״י על קלף משנת רמ״ט: (טו) הקדשים, הקו״ף דגושה. מ״ש: (טז) ואמה וחצי האמה, ל׳ וכל קריי׳ אלוף אמת וחצי אמה· מס״ק: (יז) משלבת, ב׳ וחס׳· מס״ק, וחברו (לקמן ל״ו כ״ב), ועיין מ״ש שם: (יח) נגבה תימנה, ל׳, תניין (לקמן ל״ו כ״ג) נגב תימנה· מס״ק, ור״ל תמיין שאבל הקרשים, אבל גם אותם שאבל הקלעים בפ׳ ז׳ ונוקה״ל ואותם דיחזקאל הם נגב תימנה: (יט) ידתיו, כ״ל חס׳· מס״ק, ור״ל חס׳ וא״ו, אבל כולם מלאים יו״ד: (כג) למקצעת, ב׳ וחס׳· מס״ק, וחברו (שם כ״ח): (כד) ויהיו׳ י״א רפין (ר״ל שהוא״ו בשוא שאחריו תמיד רפי), וסי׳ [א] ויהיו־רס (לעיל ז׳ י״ט), (ב) ויהיו תאמם מלמטה דין, (ג) את מחתות החטאים (במדבר י״ז ג׳), (ד) ויהיו על מדין, סם ל״א ג׳) וכו׳ מס״ג, ושארא כנ״כ: תאמם, ל׳ כ״כ· מס״ק, ר״ל באלף וחסר וא״ו אחר התי״ו וחסר יו״ד: מלמטה, ו׳ וסי׳ וכו׳ (קח מני שם כולהו ע״ש), חד מנהון קמץ, תחת כרכב המזבח (לקמן כ״ז ה׳), ושאר׳ פתחים· מס״ג: ויחדו, ג׳ (ר״ל עם וא״ו ברחש אינם רק ג׳, ובמכו כה במס״ג), וכ״ל חס׳ במ״ג· מס״ק, ור״ל חס׳ יו״ד, וכ׳ המלאים יו״ד המה כולם בירמי׳, וכמנו שם (מ״ו י״ב) במס״ג: ולשון קו״ר״א ויחדו, זר לבד בנעוית ולא כן יסדו לוזיחדו כלן, והיותר נראה למחוק גם זה והמוסכ׳ אבלי כתבתי בגליון כויתן לי את מערת המכפלה (בראשית כ״ג ט׳), והוא הנכון וכן יקום לעשות ויחדיו, אבל כל תיאחד בלי געי׳ את״מ צריך להצות זה עם ויחדו ל״ו כ״ט עכ״ל, ועכ״ז לא השווה, כי אדפים כאן בגעיא, ובויקהל השמיטו, ובלא״ה דבריו אה פטומי מיליבינהו, וברוב הספרים המדויקים אין כאן מתג ולא בפ׳ ויקהל, וכן איננו בתנ״ך יש״ן כ״י על קלף משנת רמ״ט, והם כבללים לדעתי בהנהת הא״ת סוף פ׳ בראשי׳, כיוורים הם בעבור השוא נח שאחריה׳, כדין השוא הפשוט הבא תחת אותיו׳ אחה״ע שהוא נח, ולכן השמטתים בכל מקום, וכבר הארכתי בזה בפ׳ חיי שרה במלת ויתן לי ע״ש: על ראשו של המבעת, ובפ׳ ויקהל (לקמן ל״ו ס״ט) אל ראשו· מ״ש, והוא מגל׳ הם״ג: (כה) שני אדנים, קדמא (דין) שני אדנים תחת, תניי׳ (לקמן ל״ו ל׳) שני אדנים שני אדנים· (מס״ג): (כו) בריחם, כלם חס׳ יו״ד תניין במ״א (כנ״ל) ונסב אותה ומגדלים דלתים ובריחים (ד״ה ב׳ י״ד ו׳)· (מס״ג: המשכן האחד, כי׳ קדמאה דועשית (דין) לקרשי צלע המשכן האחד, תניי׳ דויעש (לקמן ל״ז ל״א), לקרשי צלע המשכן האחת, וחד פסוק כימן להון, ויעלכהו באחד ההרים או באחת הגאיות (מלכים ב׳ ב׳ ט״ז)· (מ״ש), ובמס״ג יש עוד סי׳ ד״ת: (כז) צלע, כל צלע דמשכנא טעמו למעלה ופתח (ר״ל בלמ״ד), וזלע דבראשית ודיחזקאל קמץ וטעמו למטה וכו׳· (גל׳ המ״ג): לירכתים, כל׳ כ״כ במ״א דיחזקאל (מ״ו י״ט) בירכתם· (מס״ק): (כח) התיכן, כלם כ״כ ובמסורת אחרת נמסר ל׳ חסר וא׳ מל׳ אחד התיכון (יחזקאל מ״ו ט״ז)· (גל׳ המ״ג)· ואותו דכאן מלא יו״ד וחסר וי״ו: מברח· ג׳ חס׳ כלים וסי׳ וכו׳· (מס״ג), ואין כתו׳ של זה, ואינך כנ״כ: (כט) ואת הקרשים, הוא״ו בגעי׳ (מ״ש), וכת׳ בגל׳ המ״ג וזה, הגעיא נקראת כמו הטל״ף וכן כל געיא הסמוכה לאחת מאותיות אחה״ע נקראת כמו אות אחה״ע שאחריו עכ״ל: טבעתיהם, קדמא (דין) טבעתיהם, תניין (לקמן ל״ו ל״ד) טבעתם· (מס״ג): (ל) והקמת, במסורת כ׳ פסר וי״ו, ותנינה והקמת לך אבנים (דברים כ״ז ב׳), ואית דמסרי עליה דקדמאה: תרין חד חסר וחד מלא ולא מבוומי ושינושא הוא דתרוויהו בנוסחי דיקי חסרים כתיב, הרמ״ה ז״ל· (מ״ש), ולשון המס״ג ב׳ וכ״כ וכו׳, וגכון הוא נוא״ו העטף, כי לא נמצאת עוד בתנ״ך גם מלאה, וכן כ״ל במס״ק ב׳ וחס׳, לך אבנים: הראית, הה״א בקמץ לבד כי לא יבאו ב׳ שואין ברחש תיבה· (א״ת), והוא חטף. (מ״ש), ובמס״ג נמסר עליו, הראית, ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ (א) והקמת את המשכן כמשפטו (דין), (ב) אתה הראת לדעת (דברים ד׳ ל״ה), קדמ׳ מל׳ עכ״ל: (לא) פרכת, רמ״ק רביע. (גל׳ התנ״ך יש״ן כ״י על קלף משנת רמ״ט): יעשה, ב׳ סבירין תעש׳, כמ״ש לעיל סוף סימן כ״ה (פסוק ל״ט)· (מ״ש מן המס״ק): (לג) הקרסים, הקו״ף דגושה· (א״ת): העדות, א׳ מל׳, נמסר בסדר אחרי מות (ויקרא ט״ז י״ג)· (מס״ג), וצריכי׳ להוסיף מלת בתו׳, כי כלם הם בתו׳, כמו שכתו׳ שם, וכ״ה לשון המס״ג והמס״ק דשם, וזהו הא׳ מהם: והבדילה, הדל״ת דגושה· (א״ת), ומלרע שלא כמשפט· (מ״ש), וכן כתב הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף פ״ב ע״א), שאלקי הנסתר בהפעיל קריאת׳ מלעיל זולתי זה שנמצאו מלרע, והבדילה הפרכת לכם וכו׳ ע״ש, ובמס״ק נמסר עליו ל׳ ומלרע ומל׳: לכם, הלמ״ד בקמץ· (א״ת): הקדשים, וכן אחרו (בפסוק שאח״ו), הקו״ף בקמץ לבד, ובלא

מתג, כמ״ש להלן (כ״ס ל״ו): (לד) ונתת, כ״ט חס׳ ה׳· (מס״ק), חוץ הששי מהם, עיין מ״ש לעיל כ״ה ט״ז: בקדש, ג׳ רפין· מס״ק, ר״ל שהבי״ת בשוא שאחריו רפי, והם (א) דין, (ב) במדבר ד׳ ט״ז, (ג) שם י״ח ז׳, וצריך להוסיף מלת בתו׳, כי כולם הם בתו׳, ואין עוד: (לה) צלע המשכן, הנד״ן בסגול· א״ת: (לו) מסך, ג׳ וסימן (א) ועשית דין, (ב) ולשער (לקמן כ״ז ט״ז), (ג) ויעש שם ל״ו ל״ז), וכל המסך למסך דכו׳· (גל׳ המ״ג): וארגמן, הגימל דגושה· א״ת: (לז) למסך, תהלים (ק״ה ל״ט) פרש ענן למסך רפי׳, והדין דתרומה למסך רגש· מן המס״ק: אדני, בלא מקף· (א״ת), ז״לפי זה צריך להגיה גם המתג, שכ״ל מרכא במקומו:

כז (א) חמש, כ״א קמצין· מס״ק, וכמנו כאן במס״ג, והי׳ מוטעה מאד, וכבר עמד עליה בעל סיני לתורה והגיה כ״ג אבל נפל טעות בספרו שנדפס בז י״נ, וכן הוא במס״ר במערכת אות החי״ת, וכ״כ שם המעתיק, אבל אנכי מצאתי עוד א׳, יושב חסד חמש (ד״ה א׳ ג׳ כ׳), ואולי הוא שם עצם פרטי לאיש א׳, לדעת המסו׳, לכן לא כללה אותו בין האחרים, שהם שמות המספר: קמתו, כל אורי׳ חס׳ מס״ק: (ב) פנתיו, ג׳ חס׳· מס״ק, כ״ל ב׳ וחס׳, כי ל׳ עוד מל׳ וגם מלאה, ור״ל חס׳ וא״ו אבל מל׳ יו״ד, והב׳ הוא לקמן ל״ח כ׳: ממנו, הנו״ן דגושה· א״ת: קרנתיו, כול׳ חס׳· מס״ק, ור״ל חס׳ וא״ו אבל מלא יו״ד: (ג) סירתיו, הסמ״ך דגושה· א״ת, וכן במכלול דף ק״ו (ע״א ד׳ קטן), ועיין מ״ש למעלה (כ״ה כ״ט) על קערתיו· מ״ש, וכן כתב הרו״ה בספר יסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ״ם בשם הב״י הנקדן שכתב בס׳ עין הקורא נפ׳ תרומה וז״ל ועשית סירתיו הסמ״ך דגושה בעלילת המתג עכ״ל, ר״ל כדין דחיק שהקמץ של תיו ועשית נדחק בין הגעיה שבשי״ן והמתג שבסמ״ך, והוא דחה שם דבריו באמרו כי מלה זו נמנה במסורת (דברים ה׳ י״א) בתוך י״ח מלין דגשין בתר אהו״י בלא מנטל, ואם היתה הסמ״ך דגושה בעבור המתג, היה הדגש כדין, ולמה מנוה בעלי המסורת בתוך היוצאים מן הכלל? ושקר הוא דובר כי איננה נמנה בתוך היוצאים מן הכלל רק קו״ף קערתיו, אולם לכאורה תהי׳ טענתו נכונה בהסב אותה אל קערתיו, מדנמנה בין הזרים (ולדעת הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף ק״ו ע״א) גם היא דגושה כמשפט בעבור הגעיה והמתג הסמוכים, ואין ביניהם רק הקמץ (כי שוא הקוף אינו נחשב), ש״מ שאין המתג עושה את הדחיק, ומינה דסמ״ך סירתיו שאינה נמנה שם היא רפוי׳, אמנם כפי מה שכתבתי בפ׳ בהלא על מלת כאלם (לעיל ט״ו י״א) ועל מלת נאלא (שם י״ג), שנראה שהי׳ לו להרד״ק וסייעתו נוסח אחר בהאי מסורתא דדניאל, דמפקית איזה מהפסוקים שבמסורת הדפים ומעיילית אחריני באתריהו, בטלה טענת הרו״ה, ולכן אנכי אחר כל הספרים המדויקים אלך, שבכולם הסמ״ך דגושה, מלבד במ״ג היא רפוי׳, והגיה הא״ת להיות דגושה, וכ״ה דגושה בתנ״ך יש״ן כ״י על קלף משנת רמ״ט: לדשנו, ע״פ פירש״י ז״ל לדשן אותו ולנך הש״ין דגושה מא״כ אם הי׳ פירושו לדשן שלו מכינו מן גפן נפנו לנפנו אנן אבנו אבני, שאין שמנו לשמנו כולן בלי דגש, דאם הוכחת רש״י רק מלשון התרגום לחוד, קשה דלא תוספת ביאור הן כדרכו כמה פעמים, אא ע״כ מפני הדגש כמו לקדשו שפירשו לקדש אותו וכן לשלחו שהוא מבנין פקד הדגוש וכן הוא בהדיא במדבר ד׳ י״ג ודשנו את המזבח והובא בשיח ינחק י״ט ע״ב· (ר״א), ודבריו נכונים: ומזרקתיו, ל׳ חס׳, ומזלגתיו, חסר, ומחתתיו, חסר· מסורה קטנה, מלת לית מוסבה על אלו הג׳, כי כולם אינם עוד במקרא, וג״ל בכולם וחס׳, זכולם אינם רק חסרי וא״ו, אבל הם מלאי יו״ד: לכל כליו, ה׳ סבירין כל [וגמנו במס״ג להלן (פסוק י״ט)], והוא חד מן י״ד זוגין מתחלפין (קדמא׳ בסי׳ ל׳ ותניי׳ לא נסיב ל׳ ולית דכוו׳ דסמיכין, וגמנו במס״ר במערכת אות הלמ״ד)· (גל׳ המ״ג): (ד) מכבר, ל׳ קמ׳ בזקף׳ בתור׳· (מס״ק), כ״ל ב׳ וכו׳ ובתור׳, כי ל׳ עוד כלל בנ״כ, וחברו לקמן (ל״ח ד׳): (ה) כרכב, כ״ג חס׳· (מס״ק): מלמטה, הטי״ת דגושה· (א״ת), ובמס״ק במס׳ עליו ל׳ קמ׳ (והוא לסבת האתנח), וה׳ פתח עכ״ל, וגמנו במס״ג (לעיל כ״ו כ״ד): (ו) ברים הבי״ת רפה· (א״ת): (ז) והובא, כול׳ מל׳· (מס״ק): בשאת, ל׳ וחד בשר חי בשאת (ויקרא י״ג י׳)· (גל׳ המ״ג), והוא חד מן י״א זוגין מן חד חד, חד מלרע וחד מלעיל בבנין ב׳ בריש תיבותא וסי׳ מבויין ביטעיה רזש סימן א׳· מס״ג, ובמס׳ הסי׳ ג״כ במס״ר במערכת אות הבי״ת, והמסורת קראה לפעמים הפתח מלעיל, והשוא או החירק והשורק הבאים במקומו בעבו׳ שיש אחריו עוד שוא מלרע, אולי הו׳ בעבו׳ שהפתח נקרא בחוזק, והשוא וב״כ נקראים ברפיון: (ט) לפאה, ל׳ וחד לפאה (נחמי׳ ט׳ כ״ב)· מס״ק, ולשון מס״ג לפאה, חד מן י״א

זוגין מן חד חד, חד מלבר וחד מלגיו למ"ד כרים אינות' וסי' מלווין במשלי סוף סי' כ"ג בג' פרשת כי תשא ללחוש את מושל בין תנין את אשר לפניך עכ"ל, וכן במס"ר במערכת אות הלמ"ד מרא"ה מקום לשם, אבל לא במנח' שם מסור' זו: (י) ועמדיו, כולם חס' במ"ד מל'. (גל' המ"ג), והסי' במס' במס"ג דויקהל (לקמן ל"ו ל"ח): העמדים, י"א חס' בלוי'. (מס"ק), ונמסר הסי' (שם ל"ח י"ב), וזהו הא' שבשם: (יא) ועמדו, של וכן לפאת צפון ועמדיו קרי. (א"ת), וז"ל הרמ"ה ז"ל ועמדיו עשרים דיש בכוק תניין דועשי' את חצר המשכן (פסוק שלפני זה), חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד', חד מנהון חסר דחסר חסר וא"ו ויו"ד וסימן ועמדו עשרים דוכן לפאת צפון (הוא דין), דו כתיב דיוק', ותלתא מלאים דמלאים וי"ו ויו"ד. ע"ש, וסימן נמסר בפרשת ויקהל לקמן ל"ו ל"ח, ושם נעתק ד', כי הד' הוא בש"ה, והרמ"ה לא דבר רק מאותם שבתורה: וחשקיהם, חס' ו', מס"ק: (יב) עמדיהם עשרה, ד' רחב החצר לפאת ים חסר וי"ו ומלא יו"ד כתיב. וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים דמלאים וי"ו ויו"ד ומסר עליהם במסורת ד' קתא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרים עשרה שלשה קדמאה, והכין פירוש', (א) עמודיהם עשרים דריש פסוק תניין דויעש את החצר במסכתא תניינא שם ל"ח י', (ב) עמודיהם תניין דולפאת צפון דבתריה שם י"א, (ג) עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון שם י"ב, (ד) עמודיהם שלשה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף שם י"ד, לאפוקי דולכתף השנית דבתריה שם ט"ו, וה"ה כמו דמפיק תרין עמודיהם שלשה דויקחו לו לקמן פסוק י"ד וט"ו, והאי דנקט שלשה קדמאה, קדמאה דויקהל נקט, תדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט שלשה לבתר הנך תלתא דויקהל נקט, אדנקטיה בסופא, ונוסחי דיקי כמו הכין דייקי כדאמרן, הרמ"ה ז"ל. ע"ש: (טז) מסך, ג' קמץ. מס"ק, ומניתים לעיל כ"ו ל"ו, וזהו הב' מהם: ותולעת, כ"ל מל' במ"ר. מס"ק, כ"ל במ"ב, כמ"ש לעיל כ"ה ד' וכ"ו א': (יז) עמודי, ד' מל'. (מס"ק), עמודי לבד בלא ואו בראש קא מסרא, דאלו ועמודי יש עוד א' מלא, והוא דבמדבר (ד' ל"ב), גם לא מסרא אלא דבתורה לבד, דאלו בכ"כ טובא איכא, והם אלו (א) (לעיל כ"ו ל"ב), (ב) (שם ל"ז), (ג) דין, (ד) לקמן (ל"ו ל"ו): מחשקים, כו"ל כ"כ. (מס"ק), ר"ל חסרי וא"ו ומלאי יו"ד: (יח) וקמה, ב' א' חס' וא' מלא וסימן (א) וקמה חמש אמות דין, (ב) וקומה ברחב חמש אמות (לקמן ל"ח י"ח), בתר' מל'. (מס"ג), וצרי' להוסיף מלת בתו', כי יש עוד א' ביחזקאל (מ"ה:), וגם הוא מלא בספרים: (יט) לכל, ה' דמטעים דסבירין כל וקרי' לכל וסי' (א) לכל כליו תעשה (לעיל פסוק ג'), (ב) לכל כלי המשכן (דין), (ג) לכל דבר נקי יהיה (דברים כ"ד ה') וכו'. מסורה גדולה, ועוד ב' בכתובים: יתדתיו, חסר יו"ד בין תי"ו דאשו' לדל"ת. א"ת, ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן (דין), חסר ואו ומלא יוד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים בלו' חסרים וא"ו, מנחת שי:

פרשת תצוה

כז תצוה, סתומה: (כ) ויקחו, ו' רפין (שהוא"ו בשוא), וסימן כמסר בפרשת בא (לעיל י"ב ג'). מס"ג, וזהו הב' מהם: זך, ב' קמץ, וחברו (ויקרא כ"ד ב'). מסורה קטנה, והוא בתביר, ובמו' הא"פ ד' ב' נדפס בארכא, שלא כדין: להעלת, ג' וסי' (א) ואתה תצוה את בני ישראל (דין), (ב) צו את בני ישראל ויקחו (ויקרא כ"ד ב'), (ג) לבנות לבו מזבח לשוב (יהושע כ"ב כ"ג), ב' דבתו' חס'. מס"ג, ככ"ל: (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת, וגו', ב' פסו' מטעים בתורה וסי' קדמא' א' מלין בב' אהי בריש יהון ואהי בסופיהון בתרא' תלת מלין ואהי, ותלת מלין ואהי וסי' באהל מועד מחוץ לפרכת תניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורת, וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון והשני סוף פרשת אמור, מחוץ לפרכת העדת וגו' (ויקרא כ"ד ג'), הראשון יש בו א' מלין מתחילין מועד עד אתו וא"ה בריש יהון, היא מלת באהל שיש בה אל"ף וה"א, וכן בסופיהון יש מלת ואהרן שיש בה אל"ף וה"א, ונפסק השני דאמורים בו שלש מלות שהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל שיש בה אל"ף וה"א ושלש מלות אחרות שהם יערך אותו ואח"כ אהרן שיש בה אל"ף וה"א, וכ"ל להניה א' מלין בב' א"ה א"ה בירושיהון וא"ה בסופיהון בתר' תלת מלין וא"ה ותלת מלין וא"ה וכיונא בזה מצאתי אח"כ במסורת הברית הגדול הנירסא והפירוש. א"ש: לפרכת, ל' וחד לפרכת (שם). מסורה קטנה: העדת, כ"ל חסר במ"א. מסורה קטנה, וסי' נמסר במס"ג (שם ט"ז י"ג): יערך, הצי"ן בשוא ופתח. (א"ת)

כח (א) ואתה, ד' בטעם פזר וסימן (א) ואתה הקרב אליך (דין), (ב) ואתה הפקד את הלוים (במדבר א' נ') וכו' מסורה גדולה, ועוד ב' בנביאים: הקרב, הקו"ף. אור תורה, לכהנו־לי, ג' ובעינן. מסורה קטנה, וכולם מוקפים בכל הספרים: ובחלופי ב"א וב"נ ז"ל, ב"א לכהנו לי ב"נ לכהנו־לי עפ"ל, ולא מפורש' על א"ז' מנהון קאי החלוף הזה, וכ"ל לב"א במקף', כי אין בכתוב מלה שאינה מוקפת בלי נגינה, והלכתא כב"א: (ד) ואפוד, מלא ואו. (א"ת), כהעתק הללי ובספרים מדוייקים על פי המסורת כמ"ש לקמן (פסוק כ"ו וכ"ז), ובריש ויקהל (שם ל"ה ט'). (מנחת שי), ובמנו כאן במס"ג ט' מלאים בלי', וטעות הוא, כי עשר' מלאים הם, כמ"ש בריש ויקהל (שם), וזהו הא' מהם: (ח) ואת התכלת, ל' וחד את התכלת (שם ל"ה כ"ה). מס"ק: ואת תולעת, ל' וחד את תולעת (שם). מס"ק: (ו) ועשו את האפד, פתוחה. א"ת: זהב, ב' בטעם. מסורה קטנה ר"ל בטעם ת"ג, וחברו לקמן (פסוק ט"ו): תולעת שני, ג'. מסורה קטנה, ר"ל בלא ואו בראש, וט"ס הוא, כי אינם רק ב', וחברו במדבר ד' א', וכ"ל ב', וכ"ה שם במסורה קטנה: (ז) קצותיו, מלא וא"ו. (א"ת), בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני קצותיו דסוף פסוק דועשה כרוב אחד מקצה (לעיל כ"ה י"ט), מלא דמלא כתיב מלא חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן ב' כתיבי תרין ווי"ן בין בדל"י לתי"ו וחסר יוד בין תי"ו לוא"ו בתראה וסימן (א) משני קצותו דכרבים דויקהל (לקמן ל"ז ח'), ב' על שני קצותיו דאפוד דאלה פקודי (שם ל"ט ד'). (מנחת שי): וחבר, ל' תניין (שם) חבר, והוא חד מן י"ט זוגין מתחלפין (רצונו לומר ב' מלות דומות שהראשון עם וא"ו בראש והב' בלי ואו, והמה מנוים במס"ר במערכ' אות הוא"ו. (גל' המ"ג): (י) ואת שמות, ב"א ואת שמות ב"נ ואת שמות. (חלופי ב"א וב"נ), והלכתא כב"א בכל מקום: (יא) חרש, ג' פתחין וסי' וכו'. מס"ג, ר"ל שהרי"ש פתוח' לסבת הסמיכות, ואין בתו' רק זה, והב' האחרי' הם בישעיה (מ"ד י"ב וי"ג): חתם, נהעתק הללי פתם ירושלמי אותם עכ"ל ובספרים מדוייקי' חסר והוא הראשון מהחסרים שנמנו כאן במסורת אך טעה המדפיס שהניא במנויכם והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שבפרשה (לקמן פסוק כ"א), וגם לטעות זה גם בעל מנחת כהן וכ"ל והאבנים על שמות בני ישראל דפ' פקודי (שם ל"ט י"ד), וכ"כ הרמ"ה ז"ל חתם, ג' חסרים ואו באורייתא וסי' (א) מעשה חרש דין, (ב) ועשית ציץ (לקמן פסוק ל"ו), (ג) והאבנים על שמת (שם ל"ט י"ד), וכ"כ בניכתי דיקי עכ"ל. מנחת שי, ובמס"ג במס' ז' חס' בלוי', והכה"ג מהם חתם הנזכרי', וא' חותמך בראשי' (ל"ח י"ח), וא' והחותמת (שם כ"ה), וב' בפסוק א' ותחתם בחתמו מלכים א' כ"א ח') (וכללה עמהם מלת ותחתם, עם שאינה דומה אל הו', שנכם חסרון הוא"ו הוא בין פ"פ לע"פ, ובזה הוא בין ע"פ לל"פ), והרמ"ה לא מסר בלישנא, לכן לא מנה רק מלות חתם ולא לשון אחר משרש זה: שמת, ג' חס' (בתו', ככ"ל, וכ"ה במס"ק), וסי' (א) מעשה חרש דין, (ב) והאבנים תהיין (לקמן פסוק כ"א), (ג) והאבנים על שמת שם ל"ט י"ד. (מס"ג), ולא מסרא כאן את שמת דסי"ן דידהו בשוא, אבל אותם דסי"ן דידהו בצירי יש עליהם מסורה אחריתי, כמ"ש בריש פ' במדבר (א' י"ז) ע"ש: משבצות, ג' מלאים וסי' (א) מעשה חרש אבן (דין), (ב) ואת שתי קצות שתי העבתת תתן (לקמן פסוק כ"ה), (ג) ממשבצות זהב לבושה (תהלים מ"ה י"ד). מס"ג, וצריך להוסיף מלת בלוי', כי אינם בלשון חד: (יב) זכרן, ג' חסר וסימן (א' ב') ושמת את שתי האבנים דין, ב' בו, (ג) ונשא אהרן את שמות בני ישראל (לקמן פסוק כ"ט). מס"ג, וצרי' להוסיף מלת בלוי', כי תרין מנייהו לזכרון: שמותם, כל לישנא באורייו' חסר וא"ו בר מן ב' מלאים ונמסר עליה במסורה דיקא שמותם, תרין מלאים, וסימן (א) ונשא אהרן את שמותם דין, (ב) ואלה שמותם דמרגלים (במדבר י"ג ד') ושארא שמתם באורייתא חסר ואו וזכור' דמסר עליהון תלתא חסרים שבושא הוא דחסרים טובא הוו ונוסחי דיקא במסרה קמייתא סלקי דהלין תרין מלאים ושארא לישנא חסר, הרמ"ה ז"ל. מ"ש: לזכרן, א' ו' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בזכריה סוף סימן ו' (פסוק י"ד). מס"ג, והחס' בענין, ונשא אהרן (לקמן פסוק כ"ט), ודין. (גל' המ"ג), ומניתי אותם שבתו' לעיל (י"ב י"ד), וזהו הב' מהם, ונמס"ר במערכת אות הוי"ן נמסר לזכרן, א' מל' וב' חס', וטעות הוא,

כי

כי לא נמצאו רק ח' בין כלם, וב' מנהון חסרים: (יד) שרשרת, כול' חס' במ"ג (מס"ק), והם בנ"כ: מגבלת, ל' חס' מסורה קטנה, ונ"ל וחס', כי ל' עוד גם מל': מעשה, דעבת ה"א בסופו לא תי"ו אור תורה: עבת, כ"ל חס' במ"ב מל', וכל אוריית' עבת במ"א ועבף עץ עבת (ויקרא כ"ג מ'), (גל' המ"ג), וראשית לשונה :" במלא גם בסס"ק דויקרא שם, כול' חס' במ"ב עכ"ל, ונ"ל להגיהה במ"ג, כמו שהוא במס"ר במערכת אות העי"ן, ויש לי להאריך בזה, אך לפי דלא כ"א מידי לפסוקי התורה, לכן אקצר פה בזה, ואי"ה בקו"א אאריך בזה ככל הצורך: העבחת, כול' חס' במ"א בעבותות אהבה (הושע י"א ד'), (מס"ק), ור"ל חסר דחסר, ואותו דהושע נמצא בספרים שלנו חסר וא"ו ראשונה ומלא וא"ו שניה: (טו) זהב, במו' עם ספר ונתנ"ך בערלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה הוא בת"ק, ובמ"ג ד' באזו' ובתנ"ך עם מ"ש ובתנך קאנוי הוא בת"ג), וכ"ה במו' רא"פ, וכתב בקו' ד"א וז"ל זהב, הגהתי ע"פ המ"ע ומ"ק זב"י, ואף שכתב במסורה קטנה ב' בטעמ' וכעניין עכ"ל, כי הראשון (ש: פסוק י'). הוא בת"ג בכל הספרים, גם לפי הענין ראוי להיות בת"ג שהוא מפסיק יותר מן הואזלא שבמלת וארגמן, ולא בת"ק, שהוא מפסיק פחות ממנו, כי ראוי יותר לחבר ג' אלו בטעם, תכלת וארגמן ותולעת שני, כי כולם הם מין צמר, מלחבר זהב תכלת וארגמן בטעם, ולהפסיק אח"ז, שזהב הוא מין מתכת, והאחרי' מין צמר, וכ"ה בתנ"ך יסן כ"י על קלף מסנת רמ"ט בת"ג: (יז) מלאת, ל' וחס'. מס"ק: טורים, כלם מל' במ"א חס', טרים סביב (מלכים א' ז' כ'). מס"ק: (יח) ויהלם, בס"ם היוד בקמץ. אור תורה, ובעל ד"א העיד שכ"ה במקרא גדולה ובמ"ק, ולא ידעתי לפ"ז למה הוצרך הא"ג להודיע שכ"ה בכ"ס, כי סברו לא נתקן רק על הטעות שבמ"ג ומ"ק, ולא על המתוקנות, ובמ"ג ד' באזו' הוא בפתח: ולשון מס"ג ויהלם ג' וחס' וסי' וכו' עכ"ל: (יט) ואחלמה, מלעיל כי הנעיא (ר"ל הס"פ שתמונתו כנעיא, והמ"ש העתיק הטעם) בלמיד לא במ"ס. אור תורה: (כ) וישפה, במקצת ס"ס הפ"א בגידו כמ"ש ביחזקאל כ"ח (י"ג), וכן ראיתי בדפוס יסן, וכ"כ בעל א"ת, והיוד במאריך בכל הספרים וכתוב במכלול דף קפ"א ע"א ד' קטן, אבל בשר הקרבן שם מ' מ"ג, ולהמיב הדרבן שמואל א' י"ג כ"א, כדרבנות (קהלת י"ב י"א), ויספה דין ולקמן ל"ט י"ג ויחזקאל כ"ח י"ג, וברקת וזהב (יחזקאל שם), ושהדי במרומים (איוב ט"ז י"ט), יזל מים מדליו במדבר כ"ד ז', קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת וכתב המכלל ויופי על ויספה בר' שאין ביוד געיא ע"כ ואין דבריו נראין כי במקנתם כתב רד"ק בביאור שהם בגעיא וכו'. מ"ש: במלואתם, ב' אד חסר ואד מלא וסי' [א] משבצים זהב יהיו דין, [ב] משבצות זהב במלאתם לקמן ל"ט י"ג, קדמאה מלא, מסורה גדולה, וכוונת המלא והחסר פה על הוא"ו שאחר הלמ"ד, אבל וא"ו הרבות שאחר הא"ף חסרה בשניהם: והבי"ת בשוא והמ"ם בחירק, ובאו' רא"פ דפים ב' נדפס להפך הבי"ת בחירק והמ"ם בשוא, וטעות גמור הוא: (כא) שמת, ג' חסר. מסורה קטנה, ומניתים לעיל פסוק י"א, וזהו הב' מהם: חותם, ג' מל' בתורה. מס רה קטנה, ולהלן פסוק ל"ז כמס' במס"ק ג' חסר עכ"ל, ולא קשיין אהדדי, כי ט"פ נמצא חותם במקרא ו"פ כתו', וג"פ נשאר קריאה, והכה אותם דכ"כ כולם מלאים, כדמוכח מהמס"ג דלעיל (פסוק י"א), דמסרא ו' חס' בליש', ולא מנתה אינהו בהדייהו, והשתא שבתו' ג' מהם נמנו במס"ג הנ"ל, והם מכלל הו' החסרים, והג' הנשארים שבתורה הם מלאים, והם [א] דין, [ב] לקמן ל"ט ו', [ג] שם ל', ולכן דקדקה המס"ק בלשונה פה ומסרה ג' מל' בתו', ולקמן פסוק ל"ז מסרא ג' חס' סתם, ולא אמרה בתו', לפי שמלאים יש עוד בנ"כ, משא"כ חסרים לית עוד בכולא קריאה לבד מאלו הג' שבתורה, ומניתים לעיל פסוק י"א ע"ש: לשני עשר, ב' בליש' באורייתא, דין, ואידך ושני עשר בקר דוויכוח את קרבנם במדבר ז' ג', ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב, ואיכא אחרינו נשאר קריא. מ"ש ובמס"ג בסי' ו', כיד' הם בנביאים: (כב) שרשת, ל' וחס'. מסורה קטנה: גבלת, ב' וחס'. מס"ק, ואנדו לקמן ל"ט ט"ו: מעשה עבת, ה"א בסוף תיבה מעשה שבמק' קטנ' משנת ש"ד בכתב מעשת בתי"ו מ"ש, ואולי שב על זה גם הגהת הא"ת דלעיל בפסוק י"ד, רק שנדפס' ההגהה שלא במקומה: (כג) טבעות, ז' מלא וסי' [א ב] ועשית החשן שתי טבעת זהב דין, ב' בו, (ג) ועשית שתי טבעות זהב ושמת, דזקפא לקמן פסוק כ"ו, [ד] ועשית דבתריה דזרקא שם כ"ז וכו'. מס"ג, ועוד ג' בנ"כ, וצריך להוסיף מלת בליש', כי ג' מהם טבעות, וב' טבעות, וב' הטבעות: ונתת את

שתי הטבעות, הוא הז' מן הכ"ט נתת ונתת דחסרים ה"א בסוף תיבות', ומהם י"ט ונתת כתו', ומניתי' לעיל (כ"ה כ"א): (כד) ונתת את שתי עבתת, בה"א לבסוף בכל ספרים מדויקים וגם בהעתק הללי וגם במ"ג פ' תרומה (לעיל פ"ה כ"א) לא נמנה במנין החסרים וכן הגיאם הרמ"ה ז"ל והם י"ט חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתוב שם ועשית על החשן שרשרות, וטעות הוא, ור"ל ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת, ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ט החסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי סלקי. מ"ש שתי עבתת, קדמ' דין ונתתה את שתי עבתת הזהב, תניין לקמן ל"ט י"ז ויתנו שתי העבתת הזהב (גל' המ"ג): אל קצות, משכנא תנייג' שם על קצות וסי' ואל על יקראהו הושע י"א ז'. גל' המ"ג: (כה) ואת שתי, ז' וכל הכליות דכו' מסורה קטנה, ר"ל שכתב בהם זאת בוא"ו ולא את, אבל ס"ם הוא תו"ל ו', והסי' כמסר במס"ג דפ' פקודי לקמן ל"ט י"ח: המשבצות, ג' מל'. מסרה קטנה, ומניתים לעיל פסוק י"א וזהו הב' מהם: ונתת על כתפות האפד, בהעתק הללי כתפת ירושלמי כתפות עכ"ל, ובספרים מדויקים מלא וכן מצאתי במסורת כת"י כתפות, ב' מלאים בתורה [א] ואת שתי קצות דין, [ב] ונתת אתם על שתי לקמן פסוק כ"ז, וכ"כ הרמ"ה ז"ל. מנחת שי: (כו) ועשית, דין ברניע ודבתריה בפסוק שאח"ז, בזרקא וכו' ר"ז, גל' המ"ג: על שפתו, ב' בטעם זקף גדול, ואנדו דפקודי לקמן ל"ט י"ט. מס"ק: אל עבר האפור, מלא ואו והמדפים מסר על פסוק ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד לעיל פסוק ד', ט' מלא, בליש' ולא מנה עמהם אל עבר האפוד וכך מצאתי גם אני במסרה כתיבת יד אבל במסרה אחרת מדויקת מצאתי עשרה מלאים בלישנא בתורה ומונה עמהם אל עבר האפוד וכן הוא בכל ס"ס מלא ואפי' באותו ספר שבמסרה לא נמנה אל עבר האפוד עם המלאים לפנים בספר היה אל עבר האפוד מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל ובעל ספר שמן ששון וכן עיקר. א"ת, גם הרמ"ה ז"ל כתב ואית מסורת דמסר' גבי חשן ואפוד ומעיל תשעה מלאים והוא שבושא דעל כרחיך עשרה הוו ועיין ברים ויקהל לקמן ל"ה ט'. מנחת שי, וזהו הב' מהם: (כז) על שתי כתפות, בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מצאתיו רפה כדינו בספרים כ"י מדויקים והתימא על האפד כטבעותיו שרד"ק (כ"ל שב"ל שבהשגותיו על הרד"ק) כתב בפ' ל"א שהוא דפה וכן וסקלתי באבנים (דברים י"ג י"א), ובאותו הפרק עצמו מנה שתיקן עם הזרים שהם דגושים וכבר תמה עליו בעל מנן דוד בטעמ' כ"ז כ"ט גם בעל א"ת כתב הכ"ף רפה. מ"ש, וכ"ה רפה בכל הספרים שלפני, וגם בתנ"ך יסן כ"י על קלף משנת רמ"ט: שתי כתפות האפוד, בהעתק הללי האפוד וירושלמי האפד עכ"ל, ובספרים מדויקים מלא וכן הוא נמסרת בכלל המלאים ודע כי מה שכתוב במסורת הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' נו ר"ל הא' והשני שבפסוק זה דשניהם מלאים וכן במסור' כ"י ועשית שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל לקמן ל"ה ט'. מ"ש, וזהו הג' מהם: ממעל, בזקף גדול לא נפור. א"ת: להשב האפור, מלא ותתימה על המדפים שמנהו לעיל פסוק ד' עם המלאים והדפיסו חסר. א"ת, וזהו הד' מהם: (כח) וירכסו, ל' רפי (שהוא"ו בשוא ואחריו היוד רפה). ות' וירכסו לקמן ל"ט כ"א. מס"ק: מטבעתו, מטבעתיו ק': האפוד, ט' מל"ג בפסוק. מס"ק, ונ"ל ז', כמ"ש לעיל פסוק כ"ז, ואלו הג' שבפסוק הם הה' והו' והז' מהם: להיות על חשב, מלא ואו וכל לישנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' חסרים וסימן במסורת פ' יתרו לעיל י"ט ט"ז, ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט פסוק כ"א. מ"ש, ובמס"ק במס' כאן להיות, ג' מל' עכ"ל, והם [א] דין, [ב] משלי כ"ד א', [ג] אסתר ג' י"ד: (כט) לזכרן, ק' ו' מל' וב' חס'. מס"ק, ומניתי' בפ' בא לעיל י"ב י"ד, וזהו הב' מן החסרים: (ל) ונתת את חשן, אין בו פיסקא. א"ת, ובמס' עליו' במס"ק כ"ט חסר עכ"ל, ומניתי הכ"ט שבתו' לעיל כ"ה כ"א, וזהו הא' מהם: (לא) האפור, ט' מלא. מסורה קטנה, וכ"ל י', כמ"ש לעיל פסוק כ"ז, וזהו הח' מהם: (לב) מעשה, העי"ן בשוא פתח. א"ת: תחרא, התי"ו בשוא לבד. א"ת, בספרים מדויקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן הבירו שבפ' פקודי לקמן ל"ט כ"ג (מ"ש), ובמס"ק נמסר עליו ב' כתי' א': (לג) רמני תכלת, ע"כ פשוטא הוא כי הדגש מוכיח ובשמע מעיני הא"ת שהוא ע"נ הנו"ן בימין שלא כדין, ובכל הספרים המדויקים עשו כדין, וכן ככלהו שם ל"א י"ח, במ"ג ווי"ק נשמאלו. (קו' ד"א), וכ"ה בכל הספרים שלפני, וגם בתנ"ך יסן כ"י על קלף משנת רמ"ט: ובמס"ג במס' עליו רמני, ט' חס' בליש' וסי' [א] ועשית על שולין

רמני דין, (כג) פעמן ורמן, ב׳ נו, דאלה פקודי (לקמן ל״ט כ״ו), (ד) ויחנו ברמן פרץ במדבר ל״ג י״ט, (ה) ויסעו מרמן פרץ שם כ׳ וכו׳ ועוד ד׳ בנ״כ, וכל הרמנים דאורי׳ ומלכים דכו׳ חס׳ במ״א וכו׳, וכל שאר קריי׳ דכו׳ מל׳ במ״כ חס׳ וכו׳ עכ״ל, ונמצין הרמנים דשאר קריין היא מתנגדת למס״ג דפ׳ פקודי לקמן ל״ט כ״ו, שגם נמס׳ בש״א, והשמיט׳ פסוק ויהיו הרמנים תשעי׳ ירמיה נ״ב כ״ג אבל אותה דכאן היא הנכונה, שכן המס״ק דמלכים א׳ ז׳ כ׳ ודה״ב ז׳ י״א מסייעי לה, מלבד שגם הספרים המדויקים שלפניו מסכימים עמה: (לה) ונשמע, ג׳ב׳ כת׳ וא׳ קמץ. מס״ק, ומניתי׳ לעיל כ״ד ז׳, ודין הוא הא׳ ומן הפתחין: קולו, כל לישנא דקלו בקלו באורייתא חסר ואו בר מן א׳ מלא, ונשמע קולו דין. מ״ש מן המס״ג, ונגל׳ המ״ג כתן סי׳ ע״ז קול ר״ס, ור״ל ר״ס ר״ת רמון מלא, קול זה דכתיב גבי רמון הוא מלא: הקדש, הקוף דגושה. אור תורה: (לו) ציץ, בדגש. אור תורה, מדין אתי מרחוק. (הרמ״ב בקו׳ הכרעותיו). וכן הוא במכלול ד׳ קטן דף ק״ו ע״א, ובקצת תקוני ס״ת הצד״י אחרונה רבתא, וכן מצאתי בנוסח א׳ מאותיות רבתות ולא נמצא כן בנוסחאות ספרדיות. מ״ש, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מסנת רמ״ט הצד״י הא׳ דגושה, ועל הב׳ כ״צ ץ רבתי, אבל הלכתי בזה אחר נוס׳ ס״פ, שהם הנאמנים יותר מכולם: חתם, בהעתק הללי ובספרים מדויקים חסר והוא חד מן ז׳ חסרים עפ״י המסורת וסימן כמסר בריש סידרא במ״ג פסוק י״א. מ״ש, וזהו הד׳ מהם, וכן נמסר ע״ז במס״ק ג׳ חסר עכ״ל, ועיין מ״ש לעיל פסוק כ״א: (לח) מצח, בלא מאריך בגד״י בס״ס. מ״ש, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מסנ׳ רמ״ט בלא מתג, וכ״ב בריו״ן בלא מתג: ובמס״ג נמסר מצח, ב׳ קמצין (ר״ל שהמ״ם בצירי שהו׳ קמץ קטן), וסי׳ וכו׳ עכ״ל, והב׳ הוא בירמי׳ (ג׳ ג׳), ויש ליכה עיון, ועיו׳ בקו״א או״ה: מהנת, ל׳ חס׳. מס״ק, וכ״ל וחס׳, כי ל׳ עיד גם מל׳: (מ) כתנת, אין בו וא״ו והכ״ף רפה וברוב ס״ס התי״ו בשוא לבד. א״ת, ולשון מ״ש כתנת, חסר וא״ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים, וכ״כ הרמ״ה ז״ל על זה חס׳ דחסר וכל אוריית׳ דכותא ובקצת ספרים כ״י התי״ו בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה (לקמן כ״ט ח׳), והלבשת אתם כתנת שבפרשת פקודי (שם מ׳ י״ד), וילבשם כתנת דפ׳ צו (ויקר׳ ח׳ י״ג), ובמקצת ספרים כ״י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ, ובשרשים ויאחם בכתנתם דפרשת שמיני (שם י׳ ה׳) התי״ו בשוא לבד ודינו בחטף קמץ (שם בשרשי׳ שרש כתן הנוסח בקמץ חטף), וממילא משמע שהאחרים בחטף קמץ כדינם עכ״ל מ״ש, וכ״ה במכלול (ד׳ קטן דף ר״כ ע״ב), וסיים שם ובשרשים שרש הנ״ל וז״ל ובספר אחד מדויק מצאתיו בקמץ חטף עכ״ל, ובחו׳ רא״פ נדפסו כלם בח״ק, וכן דעתי נוטה, כי לא הודיע הא״ת שברוב ס״ס היא בשוא לבד, רק שלא לשבש אותה שבר שנמצ׳ בו כן, כי יש לו על מה לסמוך, ולכן אסמוך על הרד״ק והמ״ש וכל הספרים המדויקים שלפני, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מסנת רמ״ט, וכ״ב וכן רמ״א: ומגבעות, בהעתק הללי ומגבעות ירוש׳ ומגבע׳ עכ״ל, ובספרי [?] מדויקים מלא וכן במסורת ב׳ מלאים, ויחבש להם דפ׳ צו (ויקרא ח׳ י״ג), ודין, וכן מסר הרמ״ה ז״ל. מ״ש, ומלת בתו׳ שבמס״ק יתירה, כי לא נמצ׳ שם מגבעו׳ בנ״ך כלל, לכן השמיטה גם המ״ש: (מא) וקדשת אתם, כל סיפר׳ חס׳ במ״ג. מס״ק, ט״ס הו׳, וכ״ל במ״ב, והם (א) ויצינו אותם (לעיל י״ד ט׳), (ב) ונתת אותם (לקמן כ״ט נ׳), והם מכלל הל״ט מלאים שבתו׳, שמסרתי הסי׳ בפ׳ מקץ (בראשית מ״א מ׳) ע״ש: וכהנו, בלא מקף בס״ס והו׳ מלרע כי הגעיא בנו״ן לא בכ״ף. א״ת, ולא ידעתי מדוע כתב הגעיא, והיה כ״ל המרכא או הטעם וכ״ה בהעתק׳ דבריו שבמ״ש, הטעם, וכתב עוד המ״ש וכן מצאתי כדבריו בס״א ישן ספרדי עכ״ל, וגם בעל קו׳ ר״א העיד שכן מצא בכ״י: (מב) ממתנים, מ״ם שניה בקמץ לבד. א״ת, והוא חטוף. מ״ש: (מג) בבאם, כו״ל חסר במ״ג וסי׳ וכו׳. מס״ג, והם בנ״כ, אבל היא מתנגדת למציאות הספרים שבידינו באותם שבנ״כ, ובמס״ק נמסר פה ג׳ חס׳, ולפי המס״ג החסרים נמצאים יותר מג׳ כי רק ג׳ מלאים, ולכן צ״ל במס״ק ג׳ כתו׳ וחס׳, כי לא נמצא כתו׳ רק ג״פ, וכלם חסרים, ותעלה בקנה אחד עם המס״ג: המזבח, בס״ס נקוי״ת לבד פשט. א״ת: לו׳ בטרחא: ולזרעו, במאריך (ר״ל במרכא), והרי זה טעות גדול ונראה קטן כי הקורא לו במאריך ולזרעו בטרחא הוא מחבר אהרן עם זרעו וכאלו אומר שאין ענין זה חקת עולם אפילו לאהרן מעצמו וזה שקר, אך הקורא לו בטרחא ולזרעו במאריך הוא מפריד בין אהרן ולזרעו ונמצ׳ פירוש הדברים שענין זה חקת עולם מעתה לאהרן ואחריו לזרעו וזהו האמת. א״ת, ומה מאד מתקו אמרותיו, כי המה מיוסדים על עומק חכמת הטעמים, כי אם יהיה הטפח׳ במלת ולזרעו, או שב אחריו על חקת עול׳, ותהיה הכוונה חקת עולם אחריו, ומלת לו ולזרעו הן כמו מאמר מוסגר, ואיננו מובן רק שיהיה חקת עולם אחריו (בין לו ובין לזרעו), ולא בחייו, והו׳ מאמר הסותר עצמו, כי איך יהיה הדבר חקת עולם לו אחר מותו, ולא בחייו, אבל אם הטפחא במלת לו, תהיה הכוונה חקת עולם לו בחייו, ואחריו שב על ולזרעו, ושעורו ולזרעו אשר יהיה אחריו יהי׳ הדבר ג״כ חקת עולם, כי וא״ו העצף של ולזרעו מושבת מאמר חקת עולם גם לזרעו, כאלו אמר חקת עולם לו וחקת עולם לזרעו אחריו, והוא המכוון פה, וכ״כ מ״ש שבספרים כ״י ואף בדפוס ישן הטפחא במלת לו והמירכא במלת ולזרעו, וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מסנ׳ רמ״ט וכ״ב וכן רמ״א וכל המדויקי׳ עכ״ל, ובחו׳ רא״פ דפוס ב׳ נדפס לו ולזרעו במרכא טפחא שלא כדין:

כט (א) אשר, ברוב הספרים הוא בלא מקף והשי״ן בקדמ׳ ובקצתם הוא במקף והשי״ן בגעיא. א״ת, והנה בתנ״ך קטוני הוא בלא מקף והשי״ן בגעיא, ובתנ״ך ברלין תנ״ט ואמשטרדם תס״ה ובחו׳ עט ספר ובמ״ג ד׳ באזי׳ הוא במקף, אבל אין בשי״ן געי׳, כי הוא זר לפני כח נראה, גם יהיו ב׳ רכופים מפני המתג שבתי״ו תעשה, ולכן אין כוונת הא״ת לקיימו, אחר שכבר הוא כמחק אבלו בכלל כל המתגים הזרי׳ בסוף פ׳ בראשית, אך רצה להודיע נוסחאות הספרים השונים, אבל בלי ספק לא סמך שא על הרוב כדרכו וכמצוה אלינו אחרי רבים להטות, ולכן מ״ש לא העתיק ממנו כי אם הנוסח של רוב הספרים, וכן נדפס בחו׳ רא״פ בלי מקף והשי״ן בקדמא: ואילם, ז׳ וסי׳ וכו׳, מי כמכה באלם (לעיל ט״ו י״א), ל׳ חס׳ דחס׳, וד׳ מל׳ דמל׳ בתו׳ וסי׳ (א) עזים מאתים (בראשית ל״ב ט״ו)׳ (ב) קח את אהרן (ויקרא ח׳ ב׳), (ג) בנה לי בזה קדמ׳ (במדבר כ״ג כ׳), (ד) חמאת בקר (דברים ל״ב י״ד), ושאר אוריו׳ אילם כתיב. מס״ג: תמימם, כל בעירא חסר במ״א תמימים יעשו (יחזקאל מ״ג כ״ה). גל׳ המ״ג), ור״ל כל תמימם דכתיב אבל בבהמה הוא חסר סון מהנ״ל: (ב) ולחם מצות וגו׳, תלתא מלות כתיבי בפסוק הדין מליעא חסר והוא חד מן ד׳ חסרים ע״פ המסורת כמו שנמסר בפרשת בא (לעיל י״ב י״ח), ושארא לישנא דמצות מלאים וא״ו. הרמ״ה ז״ל. מ״ש, וזהו הג׳ מן החסרים: בשמן, הבי״ת דגושה. א״ת: משחים, כ״ל חס׳. מס״ק: (ג) ונתת, כ״ט חסר מס״ק, והוא הט׳ מן הי״ט חס׳ שבתו׳ שמניתי׳ לעיל (כ״ה כ״א): אותם על סל אחד והקרבת אותם, בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במסרה גדולה (והוא במס״ר במערכת אות הא״ף) במנין ל״ט אותם מלא בתורה כמנ׳ על סל א׳ תנייכא דפסוק ושבוש הוא ור״ל קדמאה דפסוק גם הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן הביאו המסרה זאת והוא כמו שכתבתי, ובפרשת לך לך (בראשית ט״ו י״ג) תקנתי כל טעיות שנפלו בדפוס במ״ג על אותם ע״ל מלא בתורה ע״ש, ויש לי עוד ראיה ממסורת אחרת שמצאתי בספר א׳ כתובת יד פרשת ראה (דברים י״ב כ״ט), זה תולדה ו׳ פסוקי דאית בהון ב׳ מלין קדמאה מלא תנינא חסר וסימן (א) ונתת אותם על סל אחד דין. (ב) אם על תודה פ׳ ט (ויקרא ז׳ י״ב), (ג) כי יכרית ה׳ אלהיך פרשת ראה (דברי׳ י״ב כ״ט), (ד) ומהם עוד תקח (יחזקאל ה׳ ד׳), (ה) וימרו בי הבנים (שם כ׳ כ״א), (ו) בזוכני אותם (שם ל״ט כ״ו), וט׳ פסוקים בפ׳ בראשית, ועיין מ״ש ביחזקאל (כ׳ כ״א). מ״ש, ועיין בפ׳ מקץ (בראשית מ״א מ׳), שם מניתי כל הכ״ט שבתו׳, מנוקים מכל טעיות שנפלו בדפוס, ודין ה׳ השני שבהם: (ו) ונתת את נזר, הוא הי׳ מן הי״ט חסר שבתורה שמניתים לעיל (כ״ה כ״א): הקדש, הקו״ף דגושה. (אור תורה): (ט) כהנה, כל ליש׳ חס׳. מס״ק: (יב) קרנת, כל אוריו׳ חסר במ״ד. מס״ק, ונמסר הסי׳ במס״ג דפ׳ ויקרא (ד׳ ז׳), ועיין מ״ש שם ובפסוק ל״ד): (יג) המכסה, בס״ס המ״ם בשוא פתח. א״ת, ביע רב שהא״ת כתב בזה המכסה ולא כ״כ באחרים, וכן עשו באת״ן ולא״ת, אבל בכ״י כולן בשוא לבד, וא״כ זה שבסמוך הגהתו בודאי שלא כדין ע״כ ומחקתיו, וכן בכל התורה לא הזכיר הא״ת שוב ולא עשו גם באת״ן ובלא״ת כ״א בזה הראשון ולדעתי היות טוב להשוו׳ גם זה עם האחרי׳, ואין לדמות אותו שבפ׳ וירא לאלו, כי פי׳ אחר לו, ולא שניתי טעמו של הרב הא״ת ז״ל ועיין בשיח יצחק מ״ח ע״ב. [illegible], והלכתי גם אני אחר הא״ת בזה שבפסוק לנקד המ״ם בח״פ, וגם באותו דוירא (בראשית י״ח י״ז), ובאחרי׳ שלא כ״כ הא״ת בפי׳ נקדתי המ״ם בשוא לבד, הואיל וכ״ה בכל הספרים שלפני גם בב׳ הראשונים, והה״א במתג בכולם, והמ״ם רפה, כמ״ש הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף נ׳ ע״ב ונ״א ע״א), וכ״ה בתנ״ך ישן כ״י על קלף מסנת רמ״ט הה״א במתג וקורפי על המ״ם ובשוא לבד:

(יד) הטרף, ג' וחס' וסי' וכו' · מס"ג, וכן צ"ל במס"ק ולא ג' חס', כי אין עוד גם מלא: למחנה, בלי את בלמ"ד, כדרכו ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן אנחנו בתנ"ך ברלין תנ"ט: חטאת הוא, ד' (ר"ל דכתיב הוא לשון זכר אבל חטאת שהי' לשון נקבה, וכ"ל בתורה כאו שהו' בים"ק, כי כולם הם בתורה), וסי' (א) ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה דין, (ב) והוציא את הפר (ויקרא ד' כ"א), (ג) וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא (שם כ"ד), (ד) והזה מדם החטאת (שם ה' ט') · מס"ג: (טו) וסמכו, קדמ' (לעיל פסוק י'), ותלית' (לקמן פסוק י"ט) וסמך אהרן ובניו, מנ"ע: דין וסמכו אהרן ובניו וסי' יחיד אחד ורבים שנים ס"א ואזל יחידי · (גל' המ"ג) · פי' הסי' הא', וסמך הוא לשון יחיד אין עליו רק טעם אחד קדמא, וסמכו הוא לשון רבים יש עליו ב' טעמים קדמא ואזלא · פי' הסי' הב', ואזל, אותו שיש עליו ואזלא הוא יחידי, שאין לומר: אהרן, טעה המדפיס מלא וחסר עליו ל' מלא כי בכל ס"ס הוא חס' כחביריו וגם הרמ"ה כתבו אהרן בכל אורייתא חסר. א"ת, וכ"כ מנ"ש בשם ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים: והנה בעל מנחת כהן כתב בתחלת הספר בערך אות א' שהוא מלא, וכ"כ בפ"ז על פסוק זה, ובסוף ספר מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל נדפס דף אחד אשר נמצא מחובר אליו בכ"י ישן מאחד רבנים גאוני ארץ אשר באו ונתנו בדבר זה להשיב לשואל אשר שאל על זה ונסתפק בדבר, והנה קצתם נעלמו שמותם, כי לא באו על החתום, וקצתם הם נקובים בשמות, והם הגאונים מו' אלי' ארגארו מאישקופיאה ז"ל ומו' מנחם עזרי' מפאנו ז"ל ומו' בן ציון צרפתי ז"ל ומו' יודא ליב כראוש ז"ל, המה השיבו דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, כי כ"א יש לו על מה לסמוך, כי נמצאו ספרים ישנים שכתוב בהם מלא, גם נמצאו רבים שכתוב בהם חס', אך הגאון מו' דוד נאמיאס ז"ל משאלוניקי השיב שמנהג הסופרים המובהקים שנעידו לכתבו חסר: ואני אומר אילו גדול מהרמ"ה ז"ל אשר באו כל דבריו בדקדוק גדול, ובלוו אליו הא"ת והמ"ש אשר השיגו הספרים הקדמונים כמו ס' הללי ועם ספר להרד"ק ושמן ששון וקרית ספר להרב המאירי ז"ל, ועוד ספרים רבים קדמונים בני ת"ק ות"ר שנה, והם כתבו בפשיטות שהוא חסר, מי יהרהר עוד אחריהם להסתפק בדבר זה, ולכן אין לפסוח עוד על שתי הסעפים, רק לכתבו חסר, ולמחוק הוא"ו מהס"ת שכתוב בהם מלא, ואין לשנות: (יז) תנתח, תי"ו ראשונה דגושה · א"ת, ור"ל גם היא דגושה, אך לפי שמלאה רפה במ"ג או במ"ק לכן הגיה אותה לבד, וכן העתיק דבריו המ"ש גם היא דגושה: ונתת על נתחיו, הוא הי"א מן הי"ט החסרים שבתורה שמניתים לעיל (כ"ה כ"א): (יח) ניחוח, ג' מל' בתו' וסי' [א] והקטרת את כל האיל דין, (ב) ולקחת אתם מידם (לקמן כ"ה), (ג) וקרבו וכרעיו ורחץ (ויקרא א' ט'), וה' מלאים בליש' וסי' וכו' · מס"ג, וכוונתו על הוא"ו, כי היו"ד מלאה בכולם, וה' המלאים בליש' הם בנ"כ, ובפל טעות בפסוק א' מאלו הב' שנדפס בריח ניחוחכם, דיהושע, ואין בכל הספר מלה זאת, ולכן צ"ל ריח ניחוחיהם, דיחזקאל (כ' כ"ח), ויותר נראה להגיה וה' מלאים בליש', כלשון המס"ק דלקמן (פסוק כ"ה) והמס"ג דויקרא (א' ט') והמס"ר במערכת אות הנו"ן, והם הב' שבתו' והג' שבנ"כ: (כא) אשר, י"א מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא. (גל' המ"ג), ומסרתי סימניהון בפ' ויצא (בראשית ל' ט"ו), וזהו הב' מהם, וכתב בעל קו' ד"א כיכן הוא במ"ג ובמ"ק ובא"ת עכ"ל, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כב) ולקרת, בגלגל (ר"ל במונח) ולא במהפך כי לא יתכן עם הטעמים שלאחריו. (הרמ"ב בקו' הברעותיו): המכסה, המ"ם רפה · א"ת: (כג) וחלת לחם, הוא"ו בגעיא. מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כה) ניחוח, ג' מל' בתורה וה' מל' בליש' · מס"ק, ומניתים לעיל (פסוק י"ח), וזהו הב' מהם: (כו) המלאים, כ"ל חסר במ"ב · מס"ק, א' בתו', ולמלואים (ויקרא ז' ל"ז), וא' ומלואים, בד"ה (א' כ"ט ב'), והכוונה על הוא"ו, כי היו"ד מלאה בכולם, ולא כוונה רק על לשון מלאים ביו"ד מ"ם בסוף, כי מצאנו במלואתם (לעיל כ"ח כ'), שהוא ג"כ מלא וא"ו אחר הלמ"ד, ואולי כוונתה על אותם שבתו' לבד, ואז יכנס במלואתם במקום ומלואים דד"ה: (כז) הונף, ל' ואלפ · מס"ק: הורם, ל' קמץ וא' פתח וסי' [א] ואשר הורם דין, [ב] ומתנה הרם התמיד (דניאל ח' י"א), קדמ' קמץ · מס"ג, והוא לסבת האתנח, ומשמעות המסו' דאותו דדניאל נמי כתיב הורם בוא"ו אחר הפ"א, מדלא חלקה ביניהם גם בזה, ואין כן נוסח הספרים שבידינו שכתיב הרים וקרי הֻרַם: (כח) להק, הקו"ף בקמץ לבד · א"ת,

והוא חטוף · מנחת שי: כי תרומה הוא, ה' דמטעין דסבירין היא וסי' [א] כי תרומה הוא ותרומה יהיה דין, [ב] ובכל בהמה לא תתן שכבתך (ויקרא י"ח כ"ג), [ג] והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו (שם כ"ד ט'), [ד] כי אחוזת עולם הוא להם (שם כ"ה ל"ד), [ה] מנחת קנאת הוא (במדבר ה' ט"ו): סימן כל תרומה היא במ"א כי תרומה הוא דין, כל שבת היא במ"א הוא שבת שבתון הוא תענינא (ויקרא כ"ג ל"ב), כל קדש הוא במ"א היא כי קדש היא לכם (לקמן ל"א י"ד), כל דסמי' לברית הוא במ"א ברית מלח עולם הוא (במדבר י"ח י"ט), וכל דסמי' לאחזה היא במ"א כי אחוזת עולם הוא להם (ויקרא כ"ה ל"ד), וכל דסמוך למנח' הוא במ"א מנחת קנאת הוא, קדמאה (במדבר ה' ט"ו): וכן בעת נפעם בשנה הנאר (ועוד נוסף עליהם הנפש הארץ העיר) ההיא, וכל ביום בלילה השער המדבר הרעב ההוא · מס"ג, וכוונתה על הקרי, אולם הכתיב בכולם הוא, כי אין בתורה רק י"א דכתיבין היא, ומניתים בפ' לך לך (בראשית י"ד ב'), ואין בהם גם מאלו הנמנים פה במס"ג: ודע כי הכלל שכללה פה כל דסמיך לברית וכו' הוא טעות וצריך למחקו, כמ"ש בפ' קרח (במדבר י"ח י"ט), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט נמצא בגליון פה הכלל הזה להפך מהנדפ' וז"ל כל מלח הוא במ"א ברי' מלח עולם היא עכ"ל, והוא יותר מכוון לאמת, עכ"ז יותר נכון למחקו מכל וכל, כמ"ש שם: (לא) ובשלת, השי"ן דגושה, ובחו' רא"פ דפוס א' וב' נדפסה רפויה, והוא טעות גמור: במקום, ל' חס' · מס"ק: קדש, י"ג חס' וסי' (א) ובשלת את בשרו דין, (ב) והנותרת ממנה יאכלו ויקרא ו' ט', (ג) הכהן המחטא אתה שם י"ט, (ד) כל אשר יגע בבשרה שם כ', (ה) אשר זנה וחללה שם כ"א ז', (ו) וקדשתו כי את לחם, קדמ' דפסו' שם כ"א ח', (ז) ואכלהו במקום קדש שם כ"ד ט', (ח) כל ימי נדר נזרו תער במדבר ו' ה', (ט) כל ימי נזרו קדש שם ח', (י) ולתתך עליון על כל דברים כ"ו י"ט וכו' (ועוד ג' בנ"כ), וכל קדשים דכוו' חס' במ"ג וכו' (והם בנ"כ) · (מס"ג פה ובפרשת במדבר ז' ה'): (לב) ואת הלחם, כל קריי' ואת הלחם במ"א את הלחם לעיל ט"ו ל"ב · מס"ק, ובמס"ג במס' ואת הלחם, ב', והוא דבראשית כ"ז י"ז, ודין, וכ"ל ג', ולהוסיף עוד דויקרא ח' ל"א: (לד) ואם־יותר, הוא"ו בגעיא, מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"ב וכן רמ"א: (לה) אתכה, ל' וכ"כ · מס"ק, ר"ל בה"א בסוף, ועיין מ"ש בפ' וארא לעיל ז' כ"ט: תמלא ידם, יפה חסר את ומטעים ביה, מ"ש, והוא מן המס"ק: (לו) ליום, כ' דגשי' שהלמ"ד פתוחה והיו"ד דגושה · מס"ק, ומניתי אותם שבתורה שהם ז' בפ' יתרו שם י"ט י"א, וזהו הב' מהם: (לז) שבעה ימים, ב' בענין בטעם רביע · מס"ק, וחברו לעיל פסוק ל': קדשים, ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתו' במכלול במשקלי השמו' משקל פעל ד' קטן דף ר"ז ע"א זל"ש ובכלן ישוב החולם לקמץ חטף כ"ה שם ולא להפך, חדשים, קדשים, ופעמים יקרא בקמץ רחב וכו' קדשי נזית ויחזקאל כ' [illegible] א', [illegible] רק קָדָשֶׁיךָ דברים י"ב כ"ו, וכו' ע"כ וכן בשרשים אצ"ש אבן עזרא [illegible] גם' צחות דף קנ"א ע"ב ד' וויניצי' ומלת קדש שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קָדְשׁוֹ קָדָשִׁים ע"כ, וכ"כ הלוית חן בפ"ו ש"א ועיין מ"ש בסוף כללי [illegible]: הקמץ חטוף שמדברי ר' [illegible] נראה שהו' קורא לעול' מלת קדשי' בקמץ רחב וכו' · מ"ש, ובכל הספרים שלפני הוא במתג, ומחקתיו ע"פ הרד"ק והראב"ע והמ"ש, ואולי הוא בכלל בכלל המחקים אבל הא"ת סוף פרשת בראשית: (לט) את הכבש האחד, התימא על פי' אבן עזרא שכתב בפרשת תצוה את הכבש אחד, הגהת המדקדק במכלול דף כ"ג ע"א ד' קטן, ובמסורת פרשת פנחס במדבר כ"ח ד' את הכבש אחד, לית וחד את הכבש האחד דואלה שמות דין · מ"ש: תעשה בין, העי"ן בשוא פתח · א"ת: (מ) ועשרן, ה' ב' מל' וג' חס' וסי' (א) ועשרן סלת בלול בשמן דין, (ב) (ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ויקרא י"ד כ"א, (ג) ועשרן עשרן לראש חדש (במדבר כ"ח י"ג), (ד) ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה שם כ"ט ד', (ה) ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג שם ט"ו, קדמ' וראש חדש חס' (מס"ג, סוף דברים שחרים תחלתם, וצריכי' להגיה ג' מל' וב' חס', וכן הוא במס"ק פה, ועיין מ"ש בפ' מצורע ויקרא י"ד כ"א ובפ' פנחס במדבר כ"ח י"ג: ולשון קו' ד"א ועשרן סלת, לדברי ר"ש אינו כשוב אחור מפני כח נראה אחר ת"ג, וכן מע"ל ובכר לחם בשביל הדגש, ולפי מש"כ על ויבא קין אין צורך להוחקיו ע"ש, וזה הוא גם' טוב טעם פרק ו' עכ"ל, ולא כתב כלום אבל ויבא קין בראשית ד' ג', ובאמת בדק הרז"ה בדבריו אלה, ובקו"א אי"ה

אדבר

אלדבר שם. נשמן, ו' רפין שהב"ת נשו"א שאחריו השין רפה וסימן (א) ועשרן סלת בלול דין, (ב) ועשירי האיפה סלת במדב' כ"ח ה', (ג) והבילו קעדה את (שם ל"ה כ"ה) (ועוד ב' בתהלים פ"ט כ"א וב"ב י"א), (ו) שזה חדשים בשמן (אסתר ב' י"ב). (מס"ג): ונסך, ב' בעניין בטעם זקף גדול, לא תסכו (לקמן ל' ט') (מס"ק), ומלל' חלק' ביניהם בנקודת הכו"ן ש"מ שגם זה נבירי, לאפוקי ממ"ג ד' באזו' שנדפס בו דין בסגול ודלהלן נבירי, ולאפוקי מהחליפים שבסוף תנ"ך אמשטרדם תס"ה שלא נדפס חלוף נוכח על זה, ועל אותן דלקמן הביא נוכח עטי' בסגול, ועימא על הרמ"ב שהעלים עין מחלוף זה ולא הכריע בו: (מא) תעשה־לה, הלמיד דגושה: (מ"ש), מדין דחיק: (מג) ונעדתי, ל' חס' וחד מל'. (מס"ק), והמל' הוא לעיל (כ"ה כ"ב): ונקדש, בקמץ ס"ס הדל"ת בקמץ ומסור עליו ל' קמץ: (א"ת), וכן ראיתי בדפוס ישן. (מ"ש), ועל פיו הדפיסה הרמ"ב בקמ"ץ בתנ"ך עם מ"ש, ולדעתי לא קנע בו הרב בעל א"ת מהסמרות להיות בקמץ, כיון שלא החליט הדבר שכן כ"ל, כדרכו, רק שנסתפק בדבר, בעבור שמצא כן בקצת ס"ס, ולכן הודיע שאין לשנות הספר שנקודה בו הדל"ת קמוצה, כי יש לו על מה לסמו', ולכן אנכי אחר כל הספרים המדויקי' שלפני אלך, לנקדה בפתח, ויפה עשה רא"פ שהדפיסה ג"כ בפתח, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י עד קלף מגכת רמ"ט בפתח: (מד) בניו, הבי"ת דגושה. (א"ת):

ל (ג) קירתיו, ד'מל' וב' חס' וסי' (א) את גגו ואת קירתיו (דין), (ב) וחברו דויקהל (לקמן ל"ז כ"ו) וכו' (ועוד ב' בנ"כ), ב' בתראי מלאים. (מס"ג), וכ"ה פה במס"ק ובמס"ג ובמס"ק דויקהל ובמס"ר במערכת אות הקו"ף, אבל במס"ק דד"ה (ב' ג' ז') נמסר ד' מל', וכ"ל ב' מלא, וכוי' הספרים שלפניכו גם ביחזקאל (מ"א כ"ב) חס' וי"ו: ודע כי אין כוונת המסו' רק על הוי"ו, אבל ב' היודי"ן מל' בכולם: (ד) תעשה־לה, הלמ"ד דגושה. (א"ת), כ"ל לו, או שנב על אותו דלעיל (כ"ט מ"א), רק שנדפס שלא במקומו, והוא מדין דחיק: לשאת אתו בהמה, קדמאה (דין) לשאת אתו בהמה, תניינא לשאת אתו בהם פרש' ויקהל (לקמן ל"ז כ"ז), וסימן ולא מהמהם ולא בה בהם יחזקאל ז' י"א. (מ"ש): (ו) ארן, ג' חס' וסי' (א) ונתת אתו לפני הפרכת (דין), (ב) ובא אהרן ובניו (במדבר ד' ה'), (ג) ובבא משה אל אהל מועד (שם ז' פ"ט), וכל הארן דאורי' חסר בני' וכתו' מלאים וכל בארון מלא בכל הקריו'. (מס"ג): לפני הכפרת אשר על העדת, בחומש קטן עם תרגום מסכיוניטא כת' ולפני נוא"ו וטעות נפל באותו החומש וכן בחומש קדמון כ"י כתו' לפני ונכת' בגליון מטעים ביה וזהו הטעות דכתבי ולפני. (ע"ש): הכפרת, קדמאה פרכת, תניי' כפרת, פ"ך סימן. (גל' המ"ג): (ז) בהיטיבו, בתביר לא במאריך (ר"ל במרכא). א"ת, ובמס"ק נמסר עליו ל' ומלא רמל', ובכל הספרים לא כמנ' מתג בה"א, חוץ מן התנ"ך עם מ"ש, והתנ"ך ישן כ"י על קלף מגכת רמט, ונכון הוא: (ה) ובהעלת, ל' וחס'. מס"ק: (ט) לא־תעלו, מחקתי מתג הא' של לא, ע"פ התנ"ך ישן כ"י על קלף מגכת רמט, והוא בכלל לדעתי בכלל המחקי' אבל הא"ת סוף פ' בראשית, כי זר היא לבוא ב' רב פיה: ועלה, ב' חס' וסי' (א) ועלה ומנחה ונסך דין, (ב) גם סגרו דלתות (ד"ה ב' כ"ט ז'). (מס"ג), ואין עוד עם וי"ו בראש גם מלא, לכן נ"ל ב' וחס', כמו שהוא במס"ק פה: (י) הטאת, ז' פתחין וסי' (א) וכפר אהרן על קרנתיו דין, (ב) והוציא את הפר אל מחוץ (ויקרא ד' כ"א), (ג) מלבד חטאת הכפרים במדבר כ"ט י"א וכו'. מס"ג, ועוד ד' בנ"כ, לבר מס' תריסר: קדש קדשים הוא, ו' ר"ל דכתיבי הוא ל"ז סמוך לקדש קדשים, וסי' (א) וכפר אהרן על קרנתיו דין, (ב) וזאת תורת האשם ויקרא ז' א', [ג] כל זכר בכהנים יאכלנו שם ו', [ד] ושחט את הכבש במקום אשר ישחט שם י"ד י"ג, [ה] והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו שם כ"ד ט', [ו] אך כל חרם אשר יחרם שם כ"ז כ"ח. מס"ג: קרשים, ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך, מנחת שי:

פרשת כי תשא

כי תשא, פתוחה: (יב) כי, ה' ר"פ בטעם מונח לפני גריש, וסי' מציין בסדר משפטים לעיל כ"ג ד'. מס"ג, וזה הוא הב' מהם, ועיין מ"ש שם: בני, במקף. א"ת, ולשון מס"ג בני ישראל, חד מן י"א מקומות דמשרת המירכא לורקא, וסי' מצויין בריש סדר וארא שם ו' ו' עכ"ל, ור"ל מרכא לבד בלי קדמא לפניו, כמ"ש שם, וזה הוא הב' מהם, ואין עוד בתורה, וכוונת המס"ג על המרכא שבמלת ראש, כי המרכא שבמלת בני שבמ"ג טעות הוא, וכ"ל במקומו מתג לפי הגהת הא"ת שמלת בני מוקפת, ובלא"ה לא יבואו ב' מרכאות לפני זרקא, עם כי נמצא שיבואו ב' מונחים: ולא־יהיה, באו' רא"פ יש כאן ב' מתגים רצופים, אבל במ"ג ד' באזו' ובתנ"ך קאליני ונרלין תכט ואמשטרדם תסה בשמט הא', ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מגכת רמ"ט בשמט הב', ונכון הוא, ועל פיו השמטתי הב', ויש ראיה מן המ"ש לעיל ג' ב': (יג) זה, ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמי' וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתורה רק זה, והב' האחרים הם בנ"כ, ולכן טעה המדפים במה שהוסיף בגליון המ"ג מלת בתורה: הקדש, הקוף דגושה. אור תורה: (טו) והדל, לית ופתח וי"ב פתחין בלישנא. מס"ק, והסימן נמסר בשופטים ו' ו', ואין בתורה רק ב' מהם [א] דין, [ב] ואם דל הוא ויקרא י"ד כ"א, והשאר הם בנ"כ, והוסיף שם במס"ג וכל דסמיכי לאניון דכוו': (טז) ונתת, כ"ט חסרים מס"ק, ר"ל חס' ה"א בסוף, ונמסר הסי' במס"ג דפ' תרומה לעיל כ"ה כ"א, ואין בתורה רק י"ט, וזה הוא הי"ב מהם: לזכרון, א' ו' מל' וב' חס'. מס"ק, ומניינים בפ' בא לעיל י"ב י"ד, וזה הוא הב' מן המלאים: (יח) כיור, ג' מלאים בתו' וסי' [א] ועשית כיור נחשת דין, [ב] ואת הכיור ואת כנו, דראה קראתי בשם לקמן ל"א ט', [ג] ויעש את הכיור נחשת, דויקהל שם ל"ח ח' וכו'. מס"ג: לרחצה, ה"א בלא מפיק. מ"ש: ונתת, הא' וכן הב' שבפס' חסרים ה"א, והם הי"ג והי"ד מן הכ"ט החסרים: ונתת שמה, לא ידענא למה [אינו] נכון אחור, ואולי מפני הגעיא שלפניו שדינה כמו טעם ואחכם לא כן וינקת לו לעיל כ"ה י"ב, אע"פ שמכינו וינקת על ראשו שם כ"ט ז', והיותר נראה מפני הדגש' ד"א, ואין טעמו מספיק, כי כמו שלא יהיה דגש אחר טעם נסוג אחור, כן לא יהיה שוא נע אחריו, אבל א' מהתנאים המבטלים דין נסוג אחור הוא כשיהיה שוא נע לפני האות שבה הנגינה או דגש בה, כמ"ש הרז"פ בנ"ה תי' המקרא אות י"ז וביסוד הניקוד שער המקרא יסוד כ"א, וא"כ ראוים להיות שניהם מלרע, ובעל אהל מועד כתב בסי' קי"ג כי אין זה נסוג אחור, כי משפט הנגינה להיות בע"פ כאשר תנועתם בעלם ולא תמורת שוא, רק שהוא המהפכת העבר לעתיד מורידתה למטה, וכשהנגינה שבמלה שאחריה בתנועה הראשונה, והמלה הא' בטעם משרת תתקיים הנגינה במקומה, ואין הוא"ו מורידתה למטה עכ"ד, הנה עדיין לא ידעתי הפרש בין ונתת שמה ובין וינקת לו, כי ראוים להיות שניהם מלעיל, אבל הוא הרגיש בדבר וכת' ויש מעטים היוצאים מן הכלל: (כ) בבאם, כלהון חסרים במ"ג. מס"ג, ומה שנמסר במס"ק כל אורייתא חסרים במ"ג טעות הוא, כי אין בתורה רק ג' בבאם וכולם חסרים, והמלאים הם בשאר קריא: או בגשתם, ב' או בגשתם ב"כ או בגשתם עכ"ל, ואין הכרע אם החלוף הזה שייך לכאן או לאידך או בגשתם דפרשת תצוה (כ"ח מ"ג), כמ"ש שם, וכ"ל מקף לב"כ, כי אין בכל המקרא מלה מוקפת במתג בלא נגינה, וכבו נוהגים בנ"א, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגכת רמ"ט, וכ"כ וכן רמ"א: המובח, באו"ת לבד פשט בס"ס. א"ת: (כג) מר, ז' חסר בליש'. מס"ק, ונמסר הסי' במס"ג, ואין בתורה אלא זה, וא' באסתר ב' י"ב, ששה חדשים בשמן המר, ועוד ה', והמה בכתובים, וכת' המ"ש שהמ"ס בקמץ לבדו והוא חטוף: וקנמן, המ"ם בקמץ לבד. א"ת, גם הוא חטוף כדברי המ"ש, ובחלופי ב"א וב"כ כדפס ב"א וקנמן ב"כ וקנמן עכ"ל, והלכת' כב"א: (כה) מעשה רקח כלאורוי' ד' מסר ואו בר מן א' מלא ואו וסי' מעשה רוקח דקטורת קדמאה (לקמן פסוק ל"ה). מ"ש: (כו) את ארן העדת, בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים שאינו מהשמכה מלאי' שנמסרו פרש' אחרי מות (ויקרא ט"ז י"ג), וכמוהם הביאם הרמ"ה ז"ל. (מ"ש): (כט) קדשים, אין צורך למאריך וכן שמה קדש קדשים שנסמוך (להלן פסוק ל"ו). מ"ש, וכת' בקו' ה"א קדשים לא ידענא תועלת הגיעא אבל הקמץ חטוף אחי הוא וכן הרבה ועיין מ"י עכ"ל, ואעפ"כ לא מחקו בדפים א' בעבור שמצאו במ"ג ובמ"ק, והא"ת לא מחקם, ונדפוס ב' מחקו פה, אבל לקמן בפסוק ל"ו ומ"י לא מחקו, ולדעתי בכללו בכלל המחקים. אבל הא"ת סוף פ' בראשית, ואנכי מחקתים כולם כמ"ש המ"ש בפירוש: (לב) ייסך, לית מלא וזקף קמן. (מס"ק), וכ"ל ל' ומלא, כי אינכה עוד בתנ"ך אף חסרה: (לה) רוקח, ב' מלא, זבובי מות קהלת י' א'. מס"ק, ודין:

לא (ג) ואמלא, לית וקמץ. מס"ק: (ה) למלאת, ו' ב' חסרים

חסרים וד' מלאים. מס"ק, ונמנו במס"ג, ואין בתורה רק ב' [א] דין. [ב] אידך דפ' ויקהל לקמן ל"ה ל"ג, והם חסרים, ועוד ד' מלאים, והמה בכתובים: ודע כי האלף נחה וקריאת המלה כאלו כתוב לְמַלּוֹת, כתבתי זאת מפני קצת קוראים שאינם מדקדקים בתנועות ולא יבינו שהחולם היא תנועת הלמד ויניעו האלף שלא כדין, ב"כ מ"א, ונכון הוא: (ו) את אהליאב, בס"ס את בגירי ובשופר ישר (ר"ל במונח), לא במקף. א"ת: אהליאב, חדא מלה כתיב, הרמ"ה ז"ל. מ"ש: אחיסמך, חדא מלה כתיב, הרמ"ה ז"ל. מ"ש: (ח) ואת השלחן ואת כליו, מטעים ביה איגשי דאומרים ואת כל כליו. מ"ש: כל כליה, במקף. א"ת: (ט) הכיור, ג' מלא בתורה. מס"ק, ומניתים לעיל ל"א, וזהו הוא הב' מהם: (יא) ואת השמן, ז' רפין. מס"ק, ר"ל שלא נכתב השמן ואז היתה השין דגושה, ונמנו במס"ג פה, ויותר נראה שמלת רפין יתירה, וכן איננה במס"ג פה, ולא בשאר מקומות אלו הז' לא במס"ג ולא במס"ק, וכן איננה במס"ר בערך אות שין: (יד) כי קדש היא, הוא כתוב בוא"ו. א"ת, שאינו מן הי"ג הכתובים היא ביוד בתורה וסימנם נמסר במסורה גדולה פרשת וישב בראשית ל"א כ"ה, וכן במסורה פרשת תצוה לעיל כ"ט כ"ח כל קדש הוא במסרה אחרת (כ"ל בר מן א', והוי' כתוב כגו' הס' במ"א, והוא כ"ת בר מן א', וחשב המדפיס שהוא ר"ת במסרה אחרת, ובוונת המסרה על הקריאה שכל הסמוכים לקדש נקראים בשלשה נמיא נקרא בחירק, אבל בכתיבה כלם שוים בוא"ו, כמ"ש בפ' תצוה שם) כי קדש היא לכם דין. מ"ש, ואנכי מניתי הי"ג דכתיב' הוא בפ' לך לך בראשית י"ד כ': מחלליה, הלמ"ד בשוא בקצת ספרים כמנהגנו: מ"ש, אבל בחו' רא"פ שהדפיס כפי מה שמצא במ"ג ובמ"ק (והא"ת לא הגיה זאת) הוא בח"פ, וכ"ה בכל ספרי הדפוס המדויקים שלפני, ובכלם החי"ת במתג והלמד הראשונה רפויה, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט החי"ת בלי מתג והלמד דגושה ובשוא פשוט, וכ"כ רמ"א דגש עכ"ל, ולא סמכתי עליו בזה נגד כל ספרי הדפוס המדויקים: יומת, ד' קמצין וסי' [א] ושמרתם את השבת דין, [ב] ונקב שם ה' ויקרא כ"ד ט"ז, [ג] והנביא ההוא או דברים יג ו, [ד] בנשך נתן ותרבית לקח יחזקאל יח יג, וכל אס"ף דכוותא. מס"ג, ומה שנמסר פה במס"ק ד' קמץ זקף, מלת זקף טעות היא, כי רק ג' מהם זקפין, וא' רביע, והוא והנביא ההוא: מקרב עמיה, ל' ואחרא מקרב עמה. מס"ק. (טז) לדרתם, חסר דחסר, וכל אורייתא דכוותיה, עיין מ"ש בסוף פ' שלח לך (במדבר ט"ו ל"ח: (יז) לעלם, במק"א גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשה להלן לב יג י"א חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם ג' כ"ב ובתהלים ע"ה י' נמסר גם כן י"א חסרים וסימנם במסר' רבתי ערך עו', ונמסר' רבתי שבדפוס כתוב לעלם י"א חסר וסימן נמסר בתהלים ע"ה ובמצא קרא מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ב' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם לעיל י"ט ט', לא תדרש שלמם וטבתם דברים כ"ג ז', וכ"כ בפ' יתרו אך במסו' כתיבת יד בפרשת בראשית מצאתי על פסוק הנל י"ב, מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה, ובמסרה אחריתי מצאתים על פסוק לעלם בשגם הוא בשר בראשית ו' ג', וסימניהון [א] ואכל וחי לעלם שם ג' כ"ב, [ב] לא ידון רוחי באדם שם ו' ג', [ג] זה שמי לעלם שמות ג' טו, [ד] ה' ימלך לעלם ועד שם טו יח, [ה] ועבדו לעלם שם כא ו', [ו] ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם דין, [ז] ונחלו לעלם לקמן לב יג, [ח] והתנחלתם אתם ויקרא כה מו, [ט] מי יתן והיה לבבם דברים ה' כו, [י] כי אשא אל שמים שם ל"ב מ', כל אוריית' חס' בר מן ב' מלא ס, וגם בך יאמינו לעולם לעיל י"ט ט', לא תדרש שלמם וטבתם דברי' כ"ג ז' ע"כ, וגם בהעתק הללי כתב כאן לעלם י' חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הנגרים אשר מעולם בראשית ו' ד', (מלא ואו כתיב, וכל עולם גרידא דכותיה מלא, לעולם) ב' מלאים ואו וכו' כדאמרן לעיל, ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוק' בהדין לישנ' ע"כ, כל זה כתבתי להתלמד ולהסיר המכשולות. מ"ש, ויש חסרון בדברי מ"ש בהעתק' לשון הרמ"ה, והו' מה שהסגרתי, והעתקתי זה מס' מסורת סייג לתורה להרמה זלה"ה ודע כי הח' הנשארים שהם בנ"כ, ולא נמנו ביחד בשום מקום במס"ג ולא במס"ר רק במקומות מפוזרים במס"ק, הנה מצאם ביחד בעל מ"ש בתהלים ע"ה י', ובעל סייג לתורה בדף מ"ד ע"ב מספרו בסייג למסורה מערכיו', גם בעל מבין חידות מנאם בפ' בראשי' (ג כב), אך הוא טעה באחד מהם, שמנה בכרך תהלים מ"ה ג', והו' מלא בכל הספרים, גם לא נמסר עליו

במס"ק יח חסר, כמו שנמס' באורך אבל כלא' מהם, וז"ל במקומו ממלכתך על ישראל לעלם מלכים א' ט' ה', וכן נמסר שם במס"ק יח חסר, וכ"ה במ"ש בתהלים (ע"ה י), ובסייג לתורה, ויותר ממנו טעה הרז"ה בספרו בית תפלה (בתפלת מעריב בפסוק ושמרו שאומרים בליל שבת), שמנאם שם להועלת המעיין (כאשר התפאר שם), וקלקל תחת התועל', כי מלבד הטעות הנזכר שלבעל מ"ש, שאינה אלא בפסוקי נ"כ, טעה הוא גם בפסוקי התורה, כי לא מנה שם רק ט' בתו', והשמיט פסוק ונחלו לעלם, והעמיד במקומו ואדל לעולם תהלים מט ט, שהוי מלא בכל הספרים, גם לא נמס' עליו במס"ק כולם, והנה טעה בזה טעיות שתים שהן ארבע, והאל הטוב ישמרני מן הטעות: כי ששת, בכל הספרים המדויקים יש מתג במלת כי, חד הוא כי לא יתכן להיות לפני הנגינה, ויפה עשה רא"פ שהשמיטו, וכן איננו בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט: (יט) ככלתו, בחלופי ספרי תנ"ך שבסוף תנ"ך אמשטרדם תס"ה הביא נוסח א' ככלתו בקדמ', וכתב הרמ"ב בקו' הכרעותיו ככלתו, בקדמ' לא נכשט כי היא קודם השופר עכ"ל, ור"ל קודם המהפך שהו' נקרא שופר הפוך, ולא כדק בהכרעתו זאת, כי קדמ' ומהפך שלפני הפשטא המה דבוקים, והמהפך בא במקום ואזלא שהי' ראוי לבא במלה המופסקת פחות מן המלה שבה הפשט', רק במקום שאין משרת לפני הפשט' או מתג בתיבתו ולפניו תנועה ושתנה האזלא למשרת הפשט', ולכן תהיינה תמיד ב' המלות הראשונות שבהם הקדמ' והמהפך דבוקות יותר מן המלה הב' עם הג', מש"כ כאן נראה לעין כי לדבר אתו דבוקות יותר ממלות ככלתו לדבר, וא"כ ראוי' מלת לדבר להיות במהפך משרת הפשט', ומלת ככלתו בפשט', כי היא מופסקת יותר גם ממלת אתו, וראויה להיות ברביע, רק לפי שיש רביע לפניו, ולא יבאו שנים יחד, לכן נשתנה הב' לפשט', וכ"ה בכל הספרים המדויקים, וכ"ה גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט, וכ"כ בעל קו' ד"א ז"ל ככלתו, כן גם בכ"י ונשמט מהא"ת במ"ג ובמ"ק שבשניהם בקדמ' וכן רמזו לעיל כ"א ל"ג עכ"ל, והוא חסר ו', ובב"ר פרק מ"א סימן ז' דרשוהו על אופנים שונים מענין כלה: כתבים, חסר ו' ומלא י' כתיב וכל הכתנים כתבים באורייתא' דכות' ומסורת דמסרה עליה תלתא חסר שבשא הוא דהא כתבים נרידי חשיב ארבעה הוו חד דין ותרין בויפן וירד להלן ל"ב ט"ז, וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה דברים ט י, ואי הכתבים קא חשיב ט"בא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר ו' כתיב ומלא י' אלא ודאי כדאמרן, הרמ"ה ז"ל, ועיין גם במסורת דילן עכחת שי, ויש כאן בלבולי וערבובי דברים במס"ג דכאן, ובמס"ק פה ובשאר מקומו' נכביאים, והואיל דלא נפק' מיניהו מידי לאולין דבאורייתא' דאיכהו ודאי כולן חסרים, לכן אעזבם כעת, ואראה להגיהם בקו"א אי"ה:

לב (א) בשש, חסר ואו, ועיין במ"ש: מה היה לו, כ"ד ופתחין וסימן (א) לא ידענו דין, (ב) וחברו לקמן בפסוק כ"ג וכו' וכל דסמיך לא"ע דכו' במ"ז ה' מנהון קמצין וב' פתחין וסי' מכוין בסד' ויבא בראשית ל"א פסוק ל"ב ול"ו. מס"ג, ובוונת ופתחין דראשית דבריה, ר"ל בסגול שנקר' פתח קטן אצל בעלי המסורת, ומלת פתחין דסוף דבריה, ר"ל פתח גדול, ובכללות כוונתה כי מלת מה הסמוכה לשאר אותיות (חוץ מאחהע"ר) היא בפתח גדול, וכ"ד יוצאות מן הכלל, שהן סמוכות לשאר אותיו' והן בסגול (ולכן נ"ל כ"ד פתחין ולא ופתחין), וכל מה דסמיך לא"ע דכוותה בסגול, במ"ז ה' קמצין וב' פתחין בפתח גדול, ולא הגידה פה משפט' כשהי' סמוכה לאה"ר, ויש עוד פרטי דינים לה, כמבואר קצת מהם במכלול (ד' קטן דף רס"ו ע"א) ואין כאן מקומם: ודע כי במנין הכ"ד פתחין נפלו טעיות במס"ג פה, והגיהם המ"ש בפ' נצבים בפסו' מה חרי (דברים כ"ט כ"ג), ולפי שאין בהם מפסוקי התורה רק ב', לכן אעזבם פה, ואעתיקם שם או בקו"א אי"ה: (ג) ויתפרקו, מחקתי המתג שביו"ד שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, כו זר הוא שיש אחריו שוא נח, כי אחריו דגש, וכן איננו בתנ"ך עם מ"ש, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מגנת רמ"ט ישנו, אבל כ"כ רמ"א בלי מתג: באזניהם, הני"ת דגושה והנו"ן בגירי. א"ת: (ד) ויעשהו, נ"ל געי' בוי"ו ואפשר לקמן (בפסוק וי"ו) וישכימו ג"כ. ד"א, ועכ"ז לא העמיד הגעיא בשניהם, אבל לפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית אין להעמידו בשניהם בעבור זרותו כי אחריו דגש, וכן לא נמצאו בכל הספרים המדויקים: (ו) ממחרת, מ"ם שניה בלא שופר (מונח) בס"ס. א"ת, אך נ"ל במתג כדינו לבוא לפני ת"ק, אבל במתג שלפני הא' שבחו' רא"פ ובקצת שאר ספרים השמטתי בעבור זרותו, כי אחריו דגש, וכן איננו בחו' עט ספר ובמ"ג ד' באזו', וקרו' הדבר שבמ"ג ד' שני של ויניציא', שעליו הוסדו הגהת הא"ת, ג"כ איננו, ואם ישנו שם או במ"ק,

לא

לא הוצרך הא"ת למחקו פה בפירוש, כי סמך על הגהתו הכוללת שבסוף פ' בראשית: ויגשו, ג' ב' חס' בליש' וא' מלא וסי' וכו' מס"ג, ודין חסר וב' האחדים הם בנ"כ, וכ"ה במס"ג וממס"ק דשמואל (א' י"ד ל"ד), וכ"ה במס"ר בערך אות גו"ן, וכן במס"ק דד"ה (ב' כ"ט כ"ג) נמסר על ויגישו דהתם, ג' א' מלא עכ"ל, ולכן טעה המדפיס במה שמסר כאן בגליון המ"ג להפך, ויגשו, ג' א' חס' וב' מל' דין חס' עכ"ל, ומלת בליש' שבמס"ג דכאן לא ידעתי לכוונה, כי כל הג' דומים מכל וכל להדדי, ואולי כוונתה שב' החסרים אינם שוים בנקודם כי פה פירשו ההקרבה של המזבח שעשו, וגם הנגשה צריך' לשתות ולאכול, ויותר נראה למחוק תי' בליש', כי אינכו ג"כ במס"ג דשמואל ולא במס"ר: ושתו, כתי' במקרא גדולה יש ספרים ושתה בה"א וכן העתיק מנחת כהן אך בכל ספרי' מדוייקי' כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי, ובמסורת (דירמיה מט יב) שתה, ג' כתיב ה"א וסימנם [א] אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א' א' ט'), [ב] צפה הצפית (ישעיה כא ה'), (ג) אשר אין משפטם לשתות (ירמיה מט יב), גם הרמ"ה ז"ל כת' בהדיא לאכל ושתו ויקומו לצחק, ואו כתיב בסוף תיבותא והאי דאצטריכנא ליה משום דבעלמא בשאר קריא בה"א. מ"ש, ולדעתי מה שכתוב במס"ק י"ס ושתה, הוא ר"ת יש ספרים, ולא יש ספרים וסוברים כן בעבור שהו' מקור מבפי ל"ה שראוי להיות בה"א בסוף, אבל באמת אינו כן שהו' בוא"ו, וכן העתיק בעל מבין חידות, ולפ"ז אין צורך לכל דברי בעל מ"ש: לצחק, הצ"ס בצירי. א"ת, ומ"ש בגליון המ"ג לינעם, ט"ס הוא וצ"ל לי', ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, * כתוב בסגול, אבל בגליון כתוב רמ"ח קק: (ז) העלית, קדמאה דין בצירי תניין (דלקמן ל"ג א') בחירק * וחד פסוק סימן וייטב אלהים למילדת וירב (לעיל א' כ'). מס"ג: (ח) צויתם, התי"ו * בחירק. מ"ש: * וישתחוו לו ויזבחו לו, נחו' רא"פ מתג זר בב' היודין וכ"ה בקצת שאר ספרים, ובקצתם נשמט מיו"ד של וישתחוו אבל ישנו ביו"ד של ויזבחו, ובמ"נ ד' כאזי' אינכו במלת וישתחוו, ובמלת ויזבחו ישנו בוי"ו לימין הפתח, אבל בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט נשמטו שניה', והוא הנכון כפי הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, ולכן השמטתי שניהם: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה, כתו' בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ וכן במרדכי ריש פ' הקור' את המגלה עומד תימה לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והו' לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו' ובספרים המדוייקי' שאצלנו וגם בספר הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפס' פרש' כאמנם מצאתי כתו' בס' תני שיש כאן פרשה סתומה וכת' בספר מטה משה סימן תתמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולין והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של צרפתים דלא כרמב"ם ע"כ, ועיין עוד בשו"ת מהר"ר יודא מינץ סימן א'. מ"ש, וכת' עוד אחר זה א"ל ויחל, דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פינחס (במדבר כח יט), וכ"כ האגור' והמרדכי בשם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמצא כן בספרים ובתיקוני כמהר"ר שמואל דיל וויקין כתוב ואפשר שהספרים שלהם היו עשויין כתיקון ר"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמצא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (י) ואכלם, ב' חד פתח וחד קמץ וסי' [א] אפי בהם דין, [ב] ואכלם (שמואל ב' כ"ב ל"ט), קדמ' פתח. מס"ג: אותך, י"ז מלאים. מס"ק, וט' מהם בתור', וסימנים בפרש' לך לך (בראשית י"ז ב') וזה הוא הא' מהם: גדול, הגימ"ל דגושה וכן אצירו (בפסוק שאח"ז). א"ת: (יא) למה ה', למה מלרע, והמ"ם רפויה: (יב) למה יאמרו, למה מלעיל והמ"ם דגושה: להרג, חסר ואו כתי' ורכותא ויבקש להרג את משה פ' שמות (ב' י"ט), הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים ע"כ לשון הרמ"ה ז"ל, וכן במ"ג (במס"ר בערך אות ה') להרוג, ד' מלאים בליש' וכו', ואין שנים אלו מהם. מ"ש, ועיין מ"ש בפ' בא (לעיל י"ג ט"ו): מחרון, מלא וא"ו בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תשלח חרנך (לעי' ט"ו ז'), חסר וא"ו כתי', שוב מחרון אפך, מל' וא"ו כתי' וכל לישנ' דחרון באורי' דכותי' מל'. מ"ש, וכ"כ הא"ת אחרון, מלא: (יג) את־זרעכם, במאריך (ר"ל במתג) ובמקף וכן הוא לב"א, מ"ש, ובחלופי ב"א וב"נ שבסופים הנוס', ב"א את זרעכם ב"נ את־זרעכם עכ"ל, ומוטעה הוא, כי לא ישרת מרכא * לעולם לו"ק, * גם אם נניח אותו להיות מתג, מ"מ לא יתכן שיבא מתג לבד בלי נגינה במלה שאינה מוקפ' לאחריה, לכן בלי ספק הנוס' הנכון כמו שכת' המ"ש שגם לב"א את מוקף, ואין החלוף ביניהם רק בענין המתג דלב"א יש במלת

את מתג, ולב"נ אין בה מתג, והלכתא כב"א: וזרעכם, הוי"ו בלא קדמא. א"ת: ככוכבי, בכל ספרים מדוייקים מל' וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דבראשית (א' ט"ז), מלא דמל' כתיב מלא וא"ו וי"ו וכל כוכבים באורייתא' דכות' מל' דמל', ככוכבי השמים דכי ברך אברכך (שם כ"ב י"ז), מל' ואו כתיב וכל אורייתא' דכות' מלא, דרך כוכב מיעקב (במדבר כ"ד י"ז), מלא וא"ו כתיב. מ"ש, וכ"כ הא"ת ככוכבי, מלא: הזאת, הזי"ן דגושה. (יז) ברעה, ברעו קרי, ונדרש ע"ז בזוהר ריש פ' ויקהל (ח"ב דף קצ"ה ע"א), ואכתו' מזה שוב בקו"א אי"ה: במחנה, הבי"ת דגושה. א"ת, ומחקתי המתג מן הבי"ת, כמ"ש בפ' וישלח (בראשית ל"ב ט'), וכן אינכו בתנ"ך בקלף רמ"ט: (יט) המחנה, בלי מתג בה"א כדלעיל: העגל, הגימ"ל בסגול, ובאו' רא"פ דפוס ב' נדפס בצירי, וטעות גמור הוא: ומחלת, חסר דחסר, עיין ריקנאטו ומה שפי' עליו בעל אור יקרות. מ"ש: (מידו, מידיו קרי. אור תורה, וכן נמסר במסור' ובהרמ"ה ז"ל. מ"ש, וז"ל המס"ג ידו מידו, ה' כתי' כן וקרי' ידיו וקמצין וסי' (א) וישלך מידו את הלחת דין, (ב) וישא אהרן את ידו (ויקרא ט' כ"ב), (ג) וסמך אהרן את שתי ידו (שם ט"ז כ"א) וכו' עד כאן לשונו, ועוד ב' בנ"כ: ועיין עוד במ"ש: (כב) ברע, ג' וקמצין וסי' (א) ויראו שטרי בני ישראל (לעיל ה' י"ט), (ב) כי ברע הוא דין, (ג) לא יחליפנו ולא ימיר (ויקרא כ"ז י'). מס"ג, והנה באמת נמצא עוד בקמץ, ואם הכוונה שאלו הם קמצין בלא אס"פ, משא"כ השאר הם באס"פ, הנה מצאתי ברע עשק (תהלים ע"ג ח'), שהו' ג"כ קמץ בלא אס"פ, לכן יש להוסיף מלת באורייתא', וכן יש להגיה במס"ר בערך אות ר' במקום ג' קמצין, ג' וקמצין באורייתא: (כג) מה־היה לו, כ"ד ופתחין. (מס"ג ומס"ק), נ"ל כ"ד פתחין, כמ"ש לעיל (בפסו' א'), ור"ל בסגול, ולשון ד"א מה־היה לו, אין זה אתי' מרחוק כי הה"א שרשית ולכך הלמ"ד רפויה, ועיין לעיל וינקת לו (כ"ה י"ב), שנסתר דעת ב"ש, ואולי מכאן יצא טעותו שבנסוג אחור לא שייך אתי' מרחו' עכ"ל, אבל לדעת הרד"ה לא היה ראוי זה להיו' נסוג אחור, בעבור שיש לפני המל' הראשונה מלה מוקפת שיה, אך הוא הודה בעצמו שאין כלל זה דוק', כמ"ש ביסוד הניקוד שער המקר' יסוד י"ט ע"ש, גם כללו זה שבנסוג אחור לא שייך אתי מרחוק הוכחש מכמה פסוקים כמו וילדה בן (בראשית י"ט ל"ח), השבעה לי (שם כ"א כ"ג וכ"ה ל"ג), ילדה בת (שם ל' כ"א) ועיין מה שכתבתי אצל כל אחד מהם, ולא אאריך פה, ואולי אדבר מזה בקו"א, כללו של דבר כי אין כללי המדקדקי' מספיקים בזה, ומוטב לילך בזה אחרי הנוסחאות המדויקות, ומצאנו הלמ"ד של לו רפוי' בכל הספרים וכן הי' הלמ"ד של מה היה לו הראשון (שבפסוק א'), וכ"ה בתנ"ך ישן על קלף משנת רמ"ט נקו רפה על ב' הלמדין, ולא שניתי: (כד) ואמר להם וגו', וירא משה וגו', אין בם פיסקא. א"ת: ואשלכהו, לית וכ"כ זי"נ חס' בליש'. מס"ק, ונ"ל י"נ, והסי' נמסר במס"ר בערך אות שין, ועיין מ"ש בפרשת וישב (בראשית לז כד), מניתי כולם, וזהו הד' מהם: (כה) פרע, ב' חד חסר וחד מלא וסימן (א) וירא משה את העם דין, (ב) וראשו יהיה פרוע (ויקרא יג מה), בתראה מלא. מס"ג: כי־פרעה, ב"א כי־פרעה ב"נ כי פרעה. (חלופי ב"א וב"נ שבסופים) וצ"ל גם לב"נ מוקף ובמל' כי מתג, * כי המרכא לא ישרת אל הו"ק לעולם, ובכל הספרים שלפני הוא מוקף ובמתג כדע' ב"כ, מלבד התנ"ך עם מ"ש שנדפס בו בלי מתג, אבל תימה על המ"ש שדרכו להזכיר חלופי ב"א וב"נ, ולא הזכיר החלוף הזה, ואולי ט"ס הוא וצ"ל להפך, ואני סמכתי על כל הספרים להעמיד המתג, כי מקומו הוא כאן לפני שוא נע גם לפי כללי הדקדוק: בקמיהם, כתוב בביאורי מהר"ר איזק שטיין על מנו' עשה מהסמ"ג בהלכו' ס"ת ול"ש מצאתי לשמ' בקמיהם דין, העמדים על הפקדים פ' נשא (במד' ז' ב'), הסופרים מגיעים הרגל בב' הקופי"ן הללו בזה

ק

קבלה איש מפי איש ע"כ, וכן בתקון ס"ת ישן ובספר תאגי נכת' עליהם ב' קופי"ן צריכות ליגע ולא מזויני גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם, הם העמדים על הפקדים עד כאן לשונו, ולא נהגו כן ספרי עירנו גם לא נמצא זה בספרים כ"י הקדמונים, ובריש מערה רבתא כתוב שקו"ף לשמנה בקמיהם זעירא, ולא כן במסורת כ"י. מ"ש, הנה עם שכת' ולא נהגו כן סופרי עירנו, עכ"ז נראה שלבו חלוק בדבר ומסתפק בזה, ולכן לא החליט הדבר איך לעשות, גם לא הביא ראיה מדברי הא"ת כדרכו בשאר מקומות, ואדרבה נראה שדעתו נוטה להדביק הקופי"ן, כי בפ' נשא כתב בהחלט על מלת הפקדים, קו"ף צריכה ליגע

עכ"ל, אולם אנכי את בריתי אשמור לבעל א"ת שכתב בפירוש בלשון זה,

בקמיהם

בקמיהם, כאן זנפרשת נשא כתב המדפיס ב' קופין דבוקין בתורה וכו', ונראה מסרה רבתא אחר שקו"ף בקמיהם זעירא והכל שקר וכזב עכ"ל, ובלי ספק ידע בברור שאין דברים אלו מהמסורה, רק ממדפיס המקרא הגדול הראשון (שהוא מהור"ר יעקב בן חיים בן יצחק ן' אדוניהו), כי באו ליד בעל א"ת המסורת כ"י המדויקות, וגם בעל מכמ"א כת' שבדק בכ"ת ישנים מכמה מאות שנים הכתובים בק"ק פראג יע"א ומהם ס"ת של הגאון מהור"ר ליווא זצ"ל וס"ת של הגאון בעל תוספות יום טוב זצ"ל וס"ת שכתב החסיד מהור"ר יונה לאנדא סופר זצ"ל מפראג בעצמו גם בהיותו בק"ק ווירמייזא בדק בס"ת המפורסמת הנמצאת שם ומרגלא בפומא דאינשי שס"ת זו היא של הרב מהור"ם מרוטנבורג זצ"ל, ובכולם מצא שאין שתי הקופי"ן שזכר המדפים דבוקות, והוא האריך שם לברר שאם הדביקן הסופר שהוא פסול, גם האריך שם לתרץ דעת מהר"א שטיין שהיא אליבא דמהרי"ק בתשו' סי' ע"א (וצ"ח), ולא קי"ל כוותיה כמ"ש הרב"ש בתשו' סי' ק"כ וקמ"ו שחלוקים עליו גדולי הפוסקים ר' פרץ והא"ז והטור, ולא ראיתי להעתיק דבריו פה מיראת האריכות, והעתיקם בקו"א א"ה, וסוף דבריו קרא ונגר על כמה סופרי אשכנזים אשר זה מקרוב התחילו לכתוב בכתי' הקופי"ן הנזכרו' שעושין גגו כמין חטוטרת בולטת למעלה מן השיטה כעין חטוטרת דקוי"ת ומושכין רגל הקוף למעלה עד שנכנסת תוך חלל החטוטרת ואינה נוגעת להגג ובוברין דבעינן זה יוצאים ידי כל הספיקות, ואמר מי נתן להם רשות לשנות תמונת אות 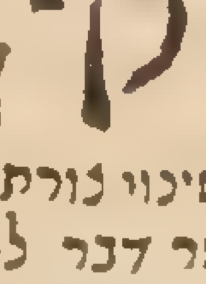 עכ"ד, והנה תמונת הקו"ף עם החטוטרת שהא' הוא כן הוא ואני ראיתי שאין עושין חטוטר' בהן, רק שעושין אלל בעובי הגג ומושכין רגל הקופין לתוך החלל באופן שאינו נוגעת בגג, כתמונה זאת , וגם זאת היא תמונה חדשה ושינוי צורת האות, והנה בעל מכמ"א בסוף דבריו עשה פשר דבר לקרב הרגל אל הגג באופן שאדם בינוני לא זכיר הריחק אלא מקרוב ולא מרחוק, והוא פחות משעור הרחק שצריך להיות בשאר הקופי"ן שהוא בכדי שאדם בינוני יכירנו היטיב מרחוק, כמוזכר בב"י א"ח סי' ל"ו, ובמג"א שם ס"ק א', ועיין עוד בש"ת מ"ע סי' ל"ו, ובב"ח א"ח סי' ל"ז, ועיין עוד בפסקים וכתבי' למהרא"י סי' מ"ה, זלדעתי גם זה מיקרי שינוי באות ופוסל, ומוטב לילך בזה אחר דעת הא"ת שכתב בפשיטות שהכל שקר וכזב, ומכתמא דק ואשכח בספרים הישנים שהיו לפניו: (כו) המחנה, בלא מתג בה"א, וכן בכי"ת של במחנה (שבפסוק שאח"ז), וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט: (כז) ושובו, לית ומלא. (מס"ק): קרבו, ג' וחסר וסי' וכו'. (מס"ג), [א] (דין) ועוד ב', והמה בכתובים: (כח) כשלשת אלפי איש, חד מן ד' דסבירין אלפים. (מ"ש), ואין נתו' רק זה והשאר בכ"כ, ונמנו במס"ג: (ל) ממחרת, מ"ם שניה בלא שופר (ר"ל מונח) בס"ס. (א"ת), אבל כ"ל במתג כמשפט לפני א"ק, ומחקתי המתג הזר שבמ"ס הא', ע"פ הא"ת ס"פ פ' בראשית, כמ"ש לעיל (פסוק ו'): (לא) אנא, ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשרת מונח לתיבתו וסי' בפרשת וינש בפסוק אל תעצבו (בראשית מ"ה ה'). (מס"ג), ולא קא מפרא רק מונח רביע בחד מלה, אבל מונח המשרת לז"ק יש רבים, כמ"ש שם: גדלה, הגימל רפה. (א"ת): (לג) אמחנו, הנו"ן דגושה, זנכו' רא"פ דפוס ב' כדפסה רפויה, שלא כדין: (לד) דברתי לך, זקף קטן בלמ"ד, (א"ת): פקדי, הפ"א בקמץ. כד. א"ת, והוא חטוף. מ"ש: עלהם, חסר יו"ד. א"ת, כהעתק הללי עליהם ירוש מי עלהם ואומר המסרה י"ג חסרים בתורה עכ"ל, וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסר במסרה גדולה פרשת וינש (שם מ"ה ט"ו), וכ"כ הרמ"ה ז"ל. (מ"ש), ווניתים שם, וזה הוא הח' מהם:

לג (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה, פתוחה. (א"ת):

וידבר ה', י' דילוג לאמר וסי' וכו'. מס"ג, ולא מנתה שא ט', זכ"ה בכמה מקומות במס"ק וכן במס"נ י' חסרים לאמר, בלי מזכיר הסי', אך במס"ג דפ' משעי (במדבר ל"ה א'), נמסר ט' דלא נסיב לאמר, והיא המסורה הנכונה, וה"ע שלא מנתה רק דבור השם של משה בלי לאמר, ולא דבו' אחר, ולכן לא מנתה וידבר פרעה של יוסף בחלומו (בראשית מ"א י"ז), ודע עוד שאין בהם רק ב' שחסר בהם לאמר מכל וכל, והם (דין). ואידך דלך רד (לעיל ל"ב ז'), ושבע מהם כתוב בהם מלת לאמר, אבל לפי שרחוקה היא ממלת משה, שלא כמנהגה בכל התורה שכתוב אל משה לאמר ביחד, לכן נמסרו במסורת, וא' מהם שנמסרה גם כן מלת לאמר, והוא וידבר ה' אל משה אחרי מות (ויקרא ט"ז א'), מ"מ כתוב אח"ז ויאמר ה' אל משה, ולפי דרכי בבאורי כוונת מלת לאמר היא כמו ויאמר (והיא להורות על לשון המדבר אמש, כמ"ש בהקדמה ובבאורי פעמים רבות),

רק שאותיות השמושיות שבמלת וידבר משמשות גם למלת לאמר, כענין מושך עצמו ואחר עמו: העלית, בחירק כמ"ש לעיל (ל"ב ז'), הוא חד מן ג' בחירק במסורת. (מ"ש), והב' האחרים הם [ב] ושמעו מצרים כי העלית (במדבר י"ד י"ג), [ג] ה' העלית מן שאול (תהלים ל' ד'), ובתנ"ך ישן כ"י על קלף מצנת רמ"ט כ"ב קדמא לית וסימן אחי עכ"ל, ובק' ד"א כתב העלית, מפני הסמיכות, זכן ״ד העלית״ נכחך (במדבר י"ד יג), אבל לעיל כמ"ש אף על פי שהוא בסמיכות עכ"ל, ולא ידעתי איזה סמיכות יש כאן, ואם ישנה מדוע תגרום את החירק, ודבר סדש הוא, וההפך מצאנו שבעבור הסמיכו' ישתנה החירק שלפני יוד מ"ס הרבים לצירי ותפול המ"ס, כמו מן דברים, דברי קהלת (קהלת א' א'): (ב) הכנעני, מחקתי מתג הה"א הזר שבחו' רא"פ דפוס א' (ובדפוס ב' השמיטו שלא בכוונה, כי בכל הכנעני שבתורה העאידו, ותעה של הדרך האוות) ובשאר ספרים, ע"פ הגהת הא"ת שבסוף פ' בראשית, וכן איננו בתנ"ך ברלין תנ"ט: והפרזי, הזי"ן דגושה. (א"ת): (ג) אתה, מלעיל, כמ"ש בפ' בראשית ג' י"ט, והוא הה' מן הי"ד זקפין ומלעיל. ואין בתורה רק ה' מהם: (ד) שתו, מלעיל וסי' וכו'. (מס"ג), ואין בתו' אלא זה, ושארא בכ"כ, והם מלעיל בעבור שהם מנחי העי"ן כי שרשם שות, משא"כ שתו שהוא מענין שתיה שהוא מנחי למ"ד ה"א הוא מלרע: (ה) ויאמר ה' אל משה אמר אל בני וגו', אין בו פיסקא. א"ת: וכליתיך, לית ומלא. (מס"ק), ר"ל מלא דמלא: הורד, ג' ומלאים וסי' עדיך מעליך וכו'. מס"ג, ועוד ב' בכ"כ: (ו) חורב, לית מלא בתורה. מס"ק, וכ"כ התנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט כל שהוא ל' הר מלרע ולשון חרב מלעיל כגון אבלכי חרב בראשית ל"א מ', וסימן בתחתיות ההר עכ"ל: (ז) ומשה, י"ר"פי מס"ק, כ"ל', כמו שנמנו במס"ג לעיל ג' א': למחנה, המחנה, למחנה, אין מתג באות הראשו', כדרכי ע"פ הא"ת סוף פ' בראשי', וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט, וכן המחנה דלקמן פסוק י"א. (ח) יקומו, ג' מל' בתורה וסי' [א] יקומו כל העם ונצבו דין, [ב] בניכם אשר יקומו מאחריכם דברים כ"ט כ"א, [ג] יקומו ויעזרכם שם ל"ב ל"ח. מסורה גדולה: (ט) כבא, ז' חסר בלי' וסי' [א] כבא משה האהלה דין, [ב] וכבא השמש יבא (דברים כ"ג י"ב) וכו'. (מס"ג), זעוד ד' במלכים, ואין כוונתה לכלול במלת בלים' רק כבא, וכבא (ואף כי לפעמים תכלול הבאים עם וא"ו העטף עם הבאים בלא ואו בלישן חד ולא תפרש בלישנא, מ"מ לפעמים דרכה לפרש) ובלי כנוי, אבל בבוא אן מבוא או בוא בלי אותיות בכל"ם בראש, או הבאים עם הכנוים בסוף יש להם דרכים אחרי', ויבוארו במקומם, והנה המסרה הזאת מתנגדת למס"ג דדברים (כ"ג י"ב), דימסרה וכבא, ג' ב' חסר וא' מלא וכו', א' חסר דתבא (שם), ועוד ב' ביהושע א' חסר וא' מלא, וכן נמסר במס"ג דיהושע (ג' ט"ו וח' כ"ט), (ואינן מתנגדות למסרה דכאן במאי דלא קא מסרי רק ב', כי אינהו וכבא לחוד בוי"ו בראש קא מסרי, כבא בלא ואו גרמש לא קא מסרי), והכא כיון דקא מסרה גם וכבא הוה לה למנות גם אותו דיהושע ח' כ"ט, וליהוו ז' חסרים, ולכן יש להגיה ז' ולהוסיף זה, וכן יש להגיה בכל המקומו' במס"ק ז' במקומו', ועיין מ"ש בפ' לך לך בראשית י"ב י"ד: (י) והשתחוו, מחקתי המתג הזר שבה"א שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, ע"פ הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עט ספר: (יב) אלי, האל"ף בצירי, ובחו' רא"פ דפו' ב' נדפס בחירק, והוא טעות הדפוס: העל, כול' מלעיל כמ"ב וכו' [א] רבשקה (מלכים ב' י"ח כ"ז), [ב] סנבלט (נחמיה ב' י"ט). מס"ג, כי זה וכל דומיו הם פעלים מן ההפעיל וראוית להיות בשני סגולין ע"מ הרב כנסני (תהלים כ"א ד'), הרף ממני (דברים ט' י"ד), רק ״״ שנפתחו להרחבת אות הגרון, ״״ עשא"כ אלו הב' הם מלות הטעם והה"א היא ה"א התימה, וראויה להיות בח"פ, רק שנשמט השוא לסבת אות הגרון שאחריו, ונשאר הפתח לבדו: ידעתיך בשם, גם ס"ס יש בכ"ף נעיא ונהכי ניחא שאין הבי"ת דגושה כדין אתי מרחיק. (א"ת), והוא זרות גדול, כי לא יבא נעיא אחר הגעיה, ולכן לא קבלו המ"ס: גם לא העתו' דברי הא"ת כדרכו, רק כתב ידעתיך בשם, הבי"ת רפוי' בכל ספרי דוקני שלא כדין אתי מרחיק עכ"ל, וגם רא"פ לא קבלו ולכן לא הדפים הגעי' בדפוס הא', אך בנו בדפוס הב' חזר וקרבו וכתב בקו' ד"א איזה טעם ע"ז ע"ש כי בלאותו להעתיקו, ואנכי לא מצאתיו בשום ספר גם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט אינבו, לכן גם אנכי לא אקבלהו, כי מדוע נויטב זרות אחד בזרות אחר ותפוכי מטרת' למה לי, עם שנראה כי הא"ת כוון לקבלו בעבור זרות רפיון הבי"ת, רק שסמך על הס"ס שמצאו בהם, ואגב אמר ובהכי ניחא וכו', כמ"ש ג"כ בעל קו' ד"א להלן על מלת וקראתי (פסוק

פסוק יט, מ"ש כדאי הם הספרים המדויקים שבידי בצרוף. בעל מ"ש לסמוך עליהם בזה: (יג) הודעני, חסר יוד. מסורה קטנה: דרכך, דין לאוד חסר יוד באורייתא ושאר כולהון מלאים. מנחת שי, ובמס"ג נמסר ג' חס' והב' הם בנ"כ, וצריך להוסיף בליש', כי א' מהם הו' בדרכך תהלים קי"ט לז: (יד) ויאמר פני ילכו, כתב בעל מקנה אברם ונמשך אחריו ג"כ בעל ערוג' הבשם שבאש' האתנח בראש פסוק נקר' ספסא כמו זה, וכן ויאמר הראני נא שבסיוף פסוק יח, וקראו לו עבד או קון שהוא פחות ממשרת. מנחת שי: והנחתי, ל' בתורה וחסר. מס"ק, ור"ל חסר דחסר, ויש עוד ה' פעמים בנ"כ, והמס"ג והמס"ק והמס"ר מבולבלות בזה, ובקו"א או"ה אצרף בכור סיניה' כפי יכלתי, ודע כי מה שנמסר במס"ק דשמוא' ב' ז' י"א על והניחותי לך, ב' פני ילכו, אין הכוונה על המלוי והחסרון, כי ההו' מל' יוד כתיב, וכ"ה לפי המס"ר בערך אות נון, אבל הכוונה על צרוף ב' המלות יחד שלא נמצ' רק פה ושם, וצ"ל סימן העגול גם על מלת לך, ואף שכאן הוא לךָ ושם הוא לָךְ, לא תקפיד ע"ז לפעמים: (טו) ובמה, ב' מוקדין וכל במה ובמה דכו'. גל' המ"ג, והוא ממס"ק דשמואל א' כט ד', פי' שלא כתיב בתחלה מלת מה שיהא נופל עליו ובמה, והב' הוא בשמואל שם, והם בסגול המ"ס, וכל היכא דכתיב במה ובמה הם ג"כ בסגול המ"ס: הלוא, י"ג מל' בתורה. מס"ק, כ"ל יב כמ"ש בפרשת בראשית ד' ז', וזה הוא הט' מהם: (יז) גם: בדגש אור תורה: בברך. ב' חסרים. מסורה קטנה. (א) דין, (ב) נחמיה ט' ה', ור"ל חסרים וא"ו, ושארא מלאים וא"ו, ולא כמ"א שכתב חסר יוד, כי כולם חס' יוד, כי לא נמצא המקובץ מזה כבוד בכל המקרא: (יט) וקראתי, בס"ס נגיעא בתיו. א"ת, וכתב ד"א וקראתי, הובא בא"ת בשם ס"ס כמו ידעתיך, ואמנם בכ"י שביד' בלא געיא, וברוא ידעתיך לבד בגעי', וכן היה נראה לכאור' כמוריש לא קראתי בשם בכלל דלית געי' ועיין מש"כ בפ' וירא משפט הכתוב להתחייב למלה כו', ואמנם אין כוונת הא"ת שהגעי' בשביל כך אלא בלא"ה כמו שכתבתי ואנב אער ובהבי כיוא עכ"ל, ועיין עוד שם מה שדרש על זה, ואכבי דאיתי דבריו בפ' וירא בראשית י"ט כ"ג, גם הגעיא אשר פה הסירותי כמו שאיננו בדפו' א' של רא"פ ובתנ"ך ישן כ"י ועל קלף משכת רמ"ט, וכן איננו בכל הספרים המדויקים, שלפני, גם המ"ש לא הזכירו: אחן, ל' וחסר. מס"ק: (כ) לראת את פני, כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' בא לעיל י' ה': וכ"כ הרמ"ה ז"ל לראת י' ג' חסרים. והו וסימן, (א) ולא יוכל לראת דובשה את עין הארץ שם, (ב) וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל (בראשית י"א ה'), (ג) ויאמר לא תוכל לראת את פני דין, מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל. מ"ש: יראני, כתב אבן עזרא שהוא קמוץ ובכל הספרי' בפתח, מנחת שי, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משכת רמ"ט: (כב) בעבר, לית וחסר. מסורה קטנה: הצור, בדגש אור תורה:

לד (א) פסל, השיך נקיין לבד. אור תורה, והוא חטוף. מ"ש: את־הדברים, בס"ס הקדמא בהא לא באלף. א"ת, ולשון ד"א את־הדברים, עיין דברים י' ב' בשם ס"ס מש"כ הא"ת להפך ומש"כ כאן והרי ראי' שהטעמים מעשה אלהים הם עכ"ל, ועכ"ז לא השגיח והדפיס בדפוס ב' על האלף: שברת, כל ליש' פתח. מס"ק, ר"ל ולא ישתנה לקמץ בא"ס: (ב) וה ה, בשוא לבד. מנחת שי: (ג) לא־יעלה, השמטתי המתג הא' שבמלת לא שבחו' רא"פ ובשאר הספרים, בעבור זרותו, כי לא ימצאו ב' נגופים, כדרכי ע"פ הגהת הא"ת הכוללת שבסוף פרשת בראשי' והנקתיה"ב' שנלמד כי כן משפטו לבוא לפני א"פ: (ד) וישכם, בחו' רא"פ דפוס ב' בדפס היוד בגירי, וטעות הדפוס הוא וצ"ל בפתח: (ה) וירד, בשופר הפוך (ר"ל מ־פך) לא נתגיר. אור תורה: ויקרא בשם ה', כתב רש"ל ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקור' בשם ה' שאילו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשמא ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך בראשית י"ב ח', וצלי בשמא דה' והנה הם הטעים בעל הטעמים שגם טפח' במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברה' שגם הטפח' במלת ויקר' וכאן במל' בשם ונות' נראה לי פירוש ן' עזרא כמ"ש כאן ונראה לי וישמע יתרו שהשם הו' הקורא והוא שאמר בראשיבה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ החכם אבודר"הם בסדר תפלות של תעניות ז"ל, וכשאומר ויקרא בשם ה' צריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בטרחא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ, ועיין מ"ש בס"ד בירמיה (כג ו') על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, ומ"ש הראב"ע בספר מאזני לשון הקדש דף ר' (ע"ב ד' ויניצי'). מנחת שי: (ו) ויעבר ה', במונח ובדרגא במרכ' והובא כן שם בהגהת הקדמ' החומש ג"כ וכן ויבא אלהים אל בלעם במדבר כב כ'. ד"א, ולפי המסורה גדולה דפ' ויצא (בראשית לא כד), שאמרה וכל פסיקת' דבוו' מאריכין במארכא וכו' כמ"ב ועליו (ר"ל מונח), וסי' (א) ויאמר אליהם ראובן (שם) לו כב, (ב) הנה מרדת אלינו (מלכים ב ד יג) עכ"ל, משמע דדין וכן ויבא אלהים אל בלעם הם במרכ', וכ"ה פה במ"ג ד' באזו' ובחו' עם ספר ובתנ"ך עם מ"ש, וכן הובא נוסח זה בחלופים שבסוף התנ"ך ד' אמשטרדם תס"ה, ועל פיהם הטעמתי ה' במרכ': ה' ו ה', בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגווייהו ורזא דמילת' באדרא קדישא דנשא דף קכ"ח ע"א ח"ג. מנחת שי, ועיין מה שכתבתי בפ' שמות (ג' ד'): (ז) נצר, ל' נון רבתי (זולת דין). מסורה קטנה: לאלפים, ל' מסורה קטנה, ושארא הלמד בפתח: וְחַטָּאָה, לית וחד עולה וְחַטָּאָה לא שאלת תהלים מ' ז' מסורה קטנה: ינקה, הקוף נסגול. אור תורה: אבות, מלא וא"ו כתיב ובהעתק מדפיס פירארה וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויצא להם טעות זה כי אמנם כתוב לשון מסרה א' אבת ב' וחסר וסימנהם (א) שה לבית אבת לעיל יב ג, (ב) פקד עון אבת על בנים, ובלשון מסרה אחרת מסור בהאי תנייג' פקד עון אבת דואלה שמות, והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות לעיל כ' ה', שגם הוא בספר ואלה שמות והו' החסר וזה ושל' דברות שניות דפרשת ואתחנן: דברים ה' ט', שניהם מלאים ובמסרה גדולה פ' יתרו נמסר בכתב מפורש אבת ב' חסרים וסימנהון שה לבית אבת, פקד עון אבת דוישמע יתרו, וכ"כ בעל מנח' כאן פ' כא וכך הם בהעתק הללי. מנחת שי: (ט) ויאמר, בפזר לא בשני גרישין. אור תורה, והוא חד מן י"ד ויאמר בטעם פזר, ונמסר הסי' במס"ג פה. ואין בתו' רק ג' (א) קח נא את בנך (בראשית כ"ב ב'), (ב) הכי קרא שמו שם כז לו, (ג) דין, ושארא בנ"כ: לעוננו, ל' וחסר יוד. מסורה קטנה. (י) נפלאת, ל' וחסר. מסורה קטנה, נ"ל ל' חסר, כי מלאים יש רבים בשאר קריא, או נ"ל ל' בתו' וחסר, כי אין עוד בתורה מלה זאת גם מלאה: (יא) שמר, המ"ם בלא מאריך במדויקים, מנחת שי, ונוסחאות מחולקות ישנה, כי במ"ג ד' באזו' ובחו' עם ספר ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה היא במתג, ובחו' רא"פ ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך קזליני אין בה מתג ולא פשט, אבל בתנ"ך ברלין תנ"ט יש בה פשט, והוא הנכון כמשפט הז"ק שאין לפניו מלה מחוברת ולא מוכסק' פחות ממנו, ויש בתיבתו ד' נקודות מתנועעות לפני הנגינה, ואף כי שתים מהן שואי"ן, אך שיהיו בסדר זה שוא ותנועה ושוא ותנועה, אזי ינו' הפשט עמו בתיבתו, כמו ול"ך־לך בראשית כ"ב ב', וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משכת רמ"ט וג"כ וכן רמ"א: ובלשון מס"ק בראש הדף תיקון עזרא עכ"ל, ולשון מ"ש שמר, יש מי שעושה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי שם מט ח, ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים ויקרא טז ח עד כאן לשונו: לך, הלמד רפה. א"ת: והכנעני, השמטתי המתג הזר שנהא שבחו' רא"פ ובשאר ספרים, כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איננו בחו' עם ספר: והפרזי, הוי"ו דגושה. אור תורה: (יב) ליושב, י"ז מלאים בתורה. מסורה קטנה, ומנויים בפרשת ויחי בראשית נ יא, וצריך להוסיף מלת בליש', כמ"ש שם, וזה הוא הט' מהם, ומלת ליושב דלהלן פסוק טו הוא הששי מהם: (יג) תתצון, ב' חס'. מסורה קטנה, נ"ל וחסרים, כי לא נמצאת עוד מלה זו גם מלאה ור"ל חסר וא"ו א' ומלא השני', ואידך בשופטים (ב' ב'): מזבחתם, ל' וחסר: תשברון, ב'. מסורה קטנה, המדפיס הפך ב' מסורות אלו, וצ"ל מזבחתם, ב' חסרים (והם (א) דין, (ב) (דברים י"ב ג')), תשברון, לית. (כן הגי' מ"ח): (יד) תשתחוה, בכל הספרים יש מתג גם בתיו א', והוא זר, כי אחריו שוא נח בראוית הדגש שבתיו ב', והשמטתי כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פרשת בראשית, וכן איננו בתנ"ך עם מ"ש, והדוש הוא שגם רא"פ השמיטו שלא כדרכו בכל מקום, ותעה אל הדרך המוימן: אחר, ריש רבתי ועיין מ"ש בכל הטורים בפרשת ואתחנן על מלת אחד (דברים ו ד), ובספר קדמון כתו' לאל אחר ריש שפיא וזקיפא וזעירא מכל רישין שבמקרא, ופליגי ביה במסורת ואמרי לית ריש רב ותקיף וכן הלכתא. מ"ש: (יז) מסכה לא, בלא מקף. אור תורה, ר"ל אחר מלת לא, וקצר בהגהתו, כי בספרים שמלת לא מוקפ' היא במתג, ובשאינה מוקפ' ב"ל במרכא, כי לא נמצאת לעולם מלה שאי' מוקפ' במתג בלי נגינה, והרא"ב השיגו' התנ"ך עם מ"ש אשב בכוונת המ"ש (שהעתיק זה מן הא"ת) שמסכה לא אינם מוקפים יחד, ולכן הקוף לא אל תעשה, והא"ת לא כיון במלת מסכה רק להודיע על איזה לא כוון, שלא לטעו' שכיון על לא תשתחוה שלפניו בפסוק יד, או על לא תפדה של אחריו בפסוק כ'

כ׳: (יח) למועד, ז׳ רפין (רצונו לומר שהלמ״ד בשוא), נמסר בסדר משפטים לעיל כג טו. מסורה גדולה, וכ״ל ו׳, כמו שנמנו שם, וזהו הב׳ מהם: (יט) תזכר, ל׳ קמץ וקף. מס״ק, אבל ל׳ עוד בקמץ גדול, ולכן נ״ל ל׳ וקמץ זקף: (כ) תפדה, הדל״ת דגושה. א״ת: לא תפדה, בלא מקף. אור תורה: כל בכור, בתקון ספר תורה יש בכל בכור במפתח וכל ע״כ, ומפי המסורת ידענו שזהו בלא ואו כי הוא א׳ מן ד׳ כל דסבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת וארא שם א יג. מנחת שי, וזה הוא הב׳ מהם: בבור, מלא. א״ת, שאינו מהז׳ חסרים שנמסר סימנם בפרשת ויגש במ״ג בראשית מ״ו א׳, וכן הניאם הרמ״ה ז״ל. מנחת שי: ולא־יראו, ז״ל קו׳ ד״א נ״ל לשחוק הגעיא של ולא, ואמנם גם באתי״ן בגעי׳, ועיין מש״כ בפ׳ ויגש על לא יעשה (שם כט כו) עכ״ל, ואעפ״כ לא מתקו, ואנכי השמטתיו בעבור זרותו, כי לא יבאו ב׳ כלופים, ע״פ הא״ת סוף פ׳ בראשית, וגם אינו בתנך ברלין תנ״ט, ועיין בפ׳ ויגש שם: (כב) שבעת, ג׳ חסר וסימן (א) וחג שבעת תעשה לך דין, (ב) שבעה שבעת תספר לך (דברים טז ט). מסורה גדולה, ור״ל חסרים ואו אחר הצי״ן; ושארא מלאים ואו הרבות, אבל אחר הבי״ת כולם חסרים ואו, כמו שנמסר במס״ק דפרשת ויצא בראשית כט כח, על פסוק וימלא שבע זאת, ועיין מה שכתבתי שם: האסיף, ג׳ חד חסר וחד מלא וסימן (א) וחג האסף בצאת השנה (לעיל כג טז), (ב) וחג האסיף תקופת השנה דין, בהרא מלא. מסורה גדולה: והנה בכל הספרים מצאתי הה״א במונח, וכ״כ ד״א וא״ל האסיף, הגהתי ע״פ מ״ג ומ״ק ולא״פ ואת״ן ולא כן בכ״י עכ״ל, ובתנ״ך יש״נ כ״י משכ׳ רמ״ע על קלף הי׳ ג׳ כמונח, אבל בתנך ברלין תנ״ט הי׳ במתג, ולא סמכתי עליו בזה נגד רוב הספרי׳, עם כי כללי הדקדוק יסייעו לו, כמ״ש בפ׳ וירא (בראשית יח טז), ובפרט שהא״ת לא הגיה במ״ג ומ״ק, גודאי הסכי׳ כן: (כד) יחמד, היו״ת בשוא לבד. א״ת, והיוד בלא מתג, כי לא יבא לפני שוא נח, גם לא יבאו ב׳ רצופי׳, וכ״ה בכו׳ רא״פ ובתנך קטינו וברלין תנ״ט: בעלתך, לית וחס׳ וג׳ חסר בליש׳. מס״ק, והסי׳ נמסר במס״ג פה, אבל תמוה הוא כי יש עוד רבים חסרי׳ בליש׳, כגון ד׳ לעלת שנמס׳ במס״ג דפ׳ יתרו לעיל יט כג, והא״ח הגי׳ במקום שאר נ׳ הפסוקים שמסר׳ המס״ג, ג׳ אחרים, והם (א) בעלתי ההרה (דברים) ט׳ ט׳, (ב) בעלתו ומסגרים שמואל א טו ב, וכת׳ שלא מסרה רק אותם הבאים עם ב׳ ברא״ש ואיזה אות הכנוי בסוף, ועם שנראים דבריו נכונים, גם המס״ק שנב׳ פסוקים הנזכרים תסייע לו. עכ״ז יש עדיין לחקור בזה, כי יש עוד התנגדות לזה מאיזה מקומות במס״ק, וינבו׳ נקו״א א״ה: לראות, ג׳ ומלאים וכו׳ (א) כי אורים גוים דין, ב׳ בבו׳ כל ישראל דברים לא יא, (ג) כי תבאו לראות פני (ישעיה א יב). מס״ג: (כה) לא תשחט, זה כתו׳ לא תשחט ובפרשת משפטים לעיל כ״ג י״ח, כתו׳ לא תזבח והוא חד מן ג׳ זוגין מתחלפי׳ קדמאה זין תניין שין וסימנם נמסר במס״ג בפרשת יתרו (שם כ ח). מנחת שי: (כו) ראשית, בריש מסרה רבת׳ כת׳ המלפים שזו רי״ש ז גיר׳ ושקר עינה. אור תורה: וזה אינו במסורת כ״י ולא בספרי׳. מ״ש: (כט) ברדת, הבי״ת דגוש. א״ת: (ל) וייראו, במאריך היוד (ר״ל במתג), כמ״ש בבראשית כ׳ פ׳ ח׳ ולא במירכא כי לא תתכן עם הטפח׳ שבמל׳ עצמה כ״א בא׳ מקומות כמכרו ביחזקאל לו כ״ה. (הרמ״ב נקו׳ הכרעותיו): (לג) ויכל, בשופר ישר ר״ל שוו׳, משה, נוקף קטן, מדבר, בטרח׳, נס״ס. א״ת: (לד) ובבא, ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסר וסי׳ (א) ובבא משה לפני ה׳ דין, (ב) ובבא משה אל אהל מועד (במדבר ז פט) וכו׳ (ועוד ב ביחזקאל מו ח וט׳) ב׳ בתראי מלאים. מס״ג: (לה) באו, כולם חס׳ במ״א וזו מכלכל את יום בואו מלאכי ג ב. מסורה גדולה ומסורה קטנה:

פרשת ויקהל

לה (א) בני, במאריך (ר״ל במרכא), לא במקף. א״ת: לעשת, י״ג חסרים וסי׳ וכו׳ עכ״ל, המס״ג הזאת מוטעה היא, ואגיהנה לקמן (בפסוק לב) ע״ש: (ב) כל־העשה בו, הונא ניסוד הניקוד ל״ג ע״ב וסוד יט (ד״א), ר״ל שאינו בכוונ׳ אחור בעבור שיש מלה מוקפת למלה הראשונה, אבל יש מכחישים לזה הכלל, כאשר כתבתי כמה פעמי׳, וכמו שכת׳ הוא בעצמו שם, ואף שכת׳ שם שהיוצאים מן הכלל היו ראוים להיות נמקף, ובמלטו מן המק׳ ובאה הנגינה במקו׳ המתג כמו ולא־היה מים במדבר כ׳ ב׳, לא־יאכל בו לעיל יב מג, כל־רעה כאן בראשית מו לד, והבי׳ ראיה לדבריו אלה מדברי יהב״י הנקקן בספר עין הקורא, עדיין לא ידעתי מדוע יהיו יאכל בו ראוים יותר להיותם מוקפים מן העשה

בו: (ג) משבתיכם, ג׳ חס׳ וי״ו וסי׳ (א) לא תבערו אש דין, (ב) ולחם וקלי וכרמל ויקרא כג יד, (ג) כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש שם לא, וב׳ מלא דמלא בכל מושבותיכם וכו׳ ותרויהון ביחזקאל, ושארא מושבתיכם כתבן. מסורה גדולה, ומה שמסרה וב׳ מלא דמלא נ״ע כי סימנם מאין אחד, כי אותו דיחזקאל ו׳ ו׳ הו׳ לבד מושבותיכם, ודשם י״ד הוא מושבותיהם, וכן נמסר שם במס״ק על כל אחד מהם לית ומלא, ויש להגיה פה וב׳ מלא בלישנא: (ד) אל־כל־עדת, ב״א אל־כל עדת, ב״כ אל כל עדת. (חלופי ב״א וב״כ), ונס לב״כ נ״ל במקף ובמתג, כי לא יבאו ב׳ מרכו׳ בב׳ מלי׳ רצופי׳, והלכה כב״א: (ז) מאדמים, האל״ף בקמץ לבד וכן מברץ. א״ת: תחשים, התיו דגושה. א״ת: (ט) ואבני, במקף. א״ת: לאפוד, כתוב בהרמ״ה ז״ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יוד וחסר ויו ומסיר עליה בכולהו מסורתא דאתו ליקן לית כותיה חסר מכלל דתרין לאפוד דויקהל מלא ויו כתיב ונתרתי מסרתא לאפוד תלתא תרין מלאים וחד חסר וסימנהון אבני שהם קדמאה לעיל כה ז, חסר, ותרין מלאים חברו דויקהל דין, ודכותיה והנשאם הביאו לקמן כז, וברוב׳ דנסחי דיקי הכין כתיב ואית דמסרין בהון תרין חסרי׳ וחד מל׳ דאבני שהם תרויהון חסר דוהנשאם מלא וליתא דבהאי מסורתא גופיה מסיר נבי לאפד קדמאה לית כותיה חסר ורובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא סלקי, ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בשום בר בש חסר ויו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנם חשן ואפוד ומעיל לעיל כח ד, ושבעה האפוד דמסיר עליה האפוד שבעה מלאים וסימן (א) שתי טבעות קדמאה שם כו, (ב ג) ועשית שתי טבעו׳ תניין שם כז, תרין בפסוק׳, (ד ה ו) וירכסו דואתה תצוה שם כח, תלתא בפסוקא, (ז) ועשית את מעיל האפוד שם ל״א, הא שבעה, וחד ואפוד דאמרן, הא תמניא, ותרין לאפוד דויקהל כדאמרן הא עשרה, ושאר ליש׳ באוריית׳ חסר ויו כתיב וכולהון חסר יוד, וחשב אפדתו שם ח ולט ה, חסר ויו, ודכותא ויאפד לו בו ויקרא ח ז, חסר ויו כתיב ע״כ, ועיין מ״ש בפרשת תצוה לעיל כח ד וכו׳ וכו׳, מ״ש, ומה שנמסר פה במס״ג לאפוד ג ב על׳ ואחד חסר וסי׳ אבני שהם קדמ׳, ותברו דויקהל, והנשאם הביאו בתר׳ חסר עכ״ל, נ״ל קדמאה חסר: (י) חכם, במקף. א״ת: יבאו, שורק בויו. א״ת: ויעשו, ג רפין, נמסר בסדר שמות ה׳ ט׳. מס״ג, ור״ל שהויו בשוא שאחריו רפי, וזהו הב׳ מהם: (יא) את המשכן את אהלו וגו׳, סימן את את ואת, את ואת, את את ואת, גה״ח ואת ושארא את וחד פסו׳ סי׳ כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני תהלים לא ד. מ״ש, והוא מגליון המ״ג, ור״ל שיש בפסוק זה שמנה מלות וגה״ח מתחילות בויו ולא האחרות: בריחו, בריחיו קרי: (טו) הקטרת, גם בטית פשט. א״ת: (טז) את מזבח העלה וגו׳, סימן את ואת, את ואת, את ואת, וחד פסוק סימן לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי הושע ב ז, פסוק אחר בנערינו ובזקנינו וגו׳ בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו לעיל י ט, חד כתיב ויו וחד לא כתיב ויו, וכה״ג איתנהו בפ׳ פקודי לקמן לט מ. מנחת שי: (יז) את קלעי, ט פסוקים בספר׳ את את ואת ואת. מס״ק, והוא טעות כי אינן אלא ג בספר׳ (א) דין, (ב) לקמן לטולו, (ג) שם מ׳ ט׳, אבל במס״ר בערך אות אל״ף מונה ט׳ פסוקים את את ואת בספר׳, והו׳ הנכון, וכ״כ מ״ח: (יח) את יתדת, יא זוגין בחד בפסוק קדמ׳ את תניין ואת וכי׳ (א) את המאו׳ הגדל בראשי׳ א טז וכו׳. מס״ג, ר״ל שתיהן משמשות למלה אחת ובחד פסוק׳, אבל בב׳ פסוקים אף שמשמשות למלה אחת יש ע״ב ונמנו במס״ר בערך אות א: מיתריהם, מלא דמל׳ כתיב בתרין יודי״ן חד קדים לתיו וחד קדים לה״א וכל מיתרוהם באוריית׳ דכותא ומסורת דמסר׳ עליהון בני מיתריהם דפרשת במדבר ג לז (נ״ל בני מיתריהם דואת קלעי החצר דבני גרשון במדבר ד כו, וכ״ה בס׳ מסור׳ סייג לתורה להרמ״ה ז״ל, כי ההו׳ דפ׳ במדבר ומיתריהם כתיב ולא מיתריה׳) לית כותיה מלא שבוש׳ הוא דכולהו בנוסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין, הרמ״ה ז״ל. מ״ש: (כב) הביאו חח ונזם וטבעת וכומז, שמו׳ רבה סוף פ׳ מ״ח אמר משה לפני הקב״ה כתבת כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור לעיל כא לז, הרי הביאו חמשה חח ונזם טבעת עגיל וכומז ע״כ, וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפרשת מטות בביזת מדין במדבר לא נ. מ״ש, והיפ״ת מישבו בדוחק ע״ש, אבל בעל תולדת נח שהוא ס׳ מחובר פי׳ על שמות רבה, כדפס בקראקא שנת שנ״ד פי׳ כי כל כלי זהב ישלים מנין חמשה ועגיל צריך למחוק עכ״ד, ול״כ שדרשו זה ע״ד ג״ש הואיל ונאמר כאן טבעת וכומז ושם טבע׳ וכומז, מה

להלן שגיל עמהם אף כאן שגיל עמהם, והוא דרך חז"ל במדרשות כנודע, רק שקצרו כאן בלשון: (כה) בידיה טוו, יש לתמוה על המס"ק שלא מסרה פה מטעין ביה טוה, כדרכה בכיוצא בזה, וגם בעל מ"ש שתק פה: את־התכלת, ב"א את־התכלת, ב"נ את התכלת • חלופי ב"א וב"נ, וגם לב"נ צ"ל נמקף ובמתג ולא במרכא, ״כי לא תהי' את הכלתי מוקף' בסגול, כ"א נבירי לבר מן ג' שנמס׳ הסי׳ במס"ג דתהלי׳ מ"ז ה׳ ודמשלי ג יב, ואין זה מהם, והלכה כב"א: (כו) וכל־הנשים, ברוב הספרים בלא קדמא ובמיעוטה היא בכ"ף לא בה"א • א"ת, ובעל מ"ש לא העתיק דבריו אלה, וכתב הרמ"ב בקו׳ הכרעותיו ח"ל כיון שהרב המחב׳ בסי׳ ל"ד פ"א׳ וכן לקמן בסימן ל"ז פ׳ ט"ז ובס׳ ויקרא בסימן כ"ז פ׳ ט"ו שהקדמא בתיבה שנית ולא בראשונה נראה לומר שגם כאן הקדמא בה"א ולא בכ"ף לולא שבמצא לפעמים שבא בתיבה ראשונה כמ"ש בדברים סימן י׳ פ׳ ב׳ עכ"ל, ואין דבריו אלה כלום להכריע שדעת בעל מ"ש היא כן, כי בכל המקומות שהביא לא מלנו כ"כ המ"ש, רק שהעתיק דברי הא"ת כדרכו, ועם שלא הזכירם בשמו, ולכן אף שבשם כאן להעתיקם, בלי ספק דעתו כדעת הא"ת אם שלא להינמי׳ כלל קדמ׳ כנוסח׳ רוב הספרים או להעמידו בכ"ף כנוסחת מיעוטם, ואולי לא העתיק פה דבריו בעבור שלא ידע להכריע, ורא"פ הדפים כתו׳ שלו, בלי קדמא, וכתב ע"ז בקו׳ ד"א כ"כ הא"ת בשם רוב הספרים במיעוט וכל־הנשים עכ"ל, ולדעתי לא הבי׳ הא"ת נוסחת מיעוט הספרים, שלא כדרכו בכל מקום, אלא לומר שאין מזניחין אותם פה, כי הדין עמהם לפי משפט כללי הדקדוק, שכשיש לפני הו"ק (שאין לפניו מלה מחוברת ולא מלה מופסקת כמות מאנה) ארבע נקודות שתנועעות או יותר יבוא הקדמה עמו בתיבתו, ולכן גם אנכי הסכמתי פה לילך אחריהם, כי במקום שאין הכרעה מספרים, כדאי הם כללי הדקדוק להכריע, והעמדתיו בכ"ף, וכ"ה בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך קאליני, ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: אתנה, ב׳ חד חסר וחד מלא • (מס"ק, דין חסר, והמלא הוא ביחזקאל ל"ד כ"א: (כו) והנשאם, לית חסר דמכר. (מס"ק), עיין במ"ג סוף פ׳ לך לך (בראשית י"ז כ׳), וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאם את קרבנם שהוא השני שנפסוק וכן כתב בהרמ"ה ז"ל (ולדעתי אין צורך להגיה, כי מפורש הוא בלשון המס"ג תני׳ דפסוק, וכמו שהעתקתי שם לשונה), ובבמדבר רבה פ׳ י"ב אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו והותר והנשאם שנתעצלה חיסר אות א׳ משמם שכן כתיב והנשיאם חסר יו"ד ע"כ, ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י פה. דיקא נמי דקאמר חיסר אות א׳ משמם ורזב׳ דהאי ליטנא באורייתא מלא חד יוד • מ"ש, ואמר חסר אות אחת, אף שחסר ב׳ יודין, לפי שמצינו בתורה תיבת הנשיאים רובן ככולן חסר יוד א׳ או יוד א׳ או יוד ב׳, וזה חסר ב׳ יודין, שפיר חשיב ליה כאלו לא נחסר אלא אות א׳, כ"כ בעל מכמ"א, ועיין עוד שם, ול"כ דלא נקרא חסרון בשם רק מה שנוייך לעיקר השם שהוא היוד הא׳ שהשם נשיא, ובלתה אין ענין המלה עוד לשמש לשם זה כמו חסיד שהוא שם תואר ובהסיר היוד חסר שב לענין אחר להיות שם המקרה, וכן נזיר ודומיהם, אבל היו"ד הב׳ שהיה רק לסימן הרבים, אף כשתחסר איננו נקרא חסרון בשם, לכן אף שבאמת חסרים פה ב׳ היודין, מ"מ כוונתם בדרוש זה איננו אלא על היוד הא׳, ואף שמצאנו עוד ד׳ חסרי יוד הא׳, ולא דרשו בהם, י"ל היכא דאיכא למידרש דרשינן: (כח) למאור, ל׳ רפיומל׳ • (מס"ק), ור"ל רפי, שהלמד בשוא ואחריו רפי: (כט) נדב, בגלגל (ר"ל מונח), ולא במאיילא שלא במנה זה עם אותם שמאיילין ומאריכין בין אזלא לזרקא כמסרו במסרה רבת׳ ערך ט"ע. (הרמ"ב נקו׳ הכרעותיו), ונמסר הסי׳ גם בפרשת ויגא (בראשית לט): וגם מניתים כולם: אתם, כל פרשה חסר במ"ב • (גליון המ"ג), והם (א) וישנו אותם (לעיל יד ט), (ב) ונתת אותם (שם כט ג): (לב) גלחשב, ג׳ • מס"ק, ב"ל ב׳, והב׳ הוא בד"ה (ב׳ ב׳ י"ג), ועוד ב׳ יש לחשב: מחשבת, ג׳ חס׳ וסי׳ (א) לחשב מחשבת (לעיל לא ד), (ב) וחשבו ולחשב דין, (ג) עשי כל מלאכה וחשבי (לקמן פסוק לה). מס"ג: לעשת בזהב, בשין תגיר לא טרחא • א"ת: לעשת בזהב ובבכסף, בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל, ובכל ספרים מדוייקים וגם נהעתק הללי חסר ואו והו׳ חד מן החסרי׳ עפ"י המסורה, וכיון דאתא לידן כיתא ביה נולתא ללמוד וללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי בעסורת ראיתי חילוקים יש מי שמסר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמסר י"ג ועסורת שנדכוס פיה לא פתחה בחכמה שברים כדרא וגם בנחמי׳ י"ב כ"ז נמסר לעשת, י"נ חסר וכימן ולחשב מחשבת וחברו וזה לא יתכן שחבירו הוא בפ׳ כי תשא (לעיל לא ד), ושם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד לעשות דהחס מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיס עמו כתנו:

מלא וא"כ חסר בידוא׳ להשלים מניין י"ג, והא לך סימן שמצאתי במסורת כ"י לעשת י"ג חסר וסמניהון ויקהל משה, ולחשב מחשבת, ועשה בצלאל וגו׳ כל הסימן כמו שכתב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם הנשמע לעשות דסוף נחמיה יג כז, וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ג חסר הך מסרה בתרא ניחא טפי ונשלם מנין י"ג, וכן צריך להגיה מסורת הדפוס, עוד אעידה לי עד אחד נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אשר ברא אלהים לעשות בראשית ב׳ ג׳, מלא ואו כתי׳ וכל ליטנא באורייתא דכותא מלא בר מן ט׳ חסרים ואו ומסר הסימן כמו שהוא במסורת כ"י דלעיל וכגון זה עשה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ט׳ חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דראו קרא ה׳ בשם, לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וכו׳ והיינו הך במלות שונות ומי שמסר י"ב חסרים מנה כל התשעה שבתורה כמ"ש והשלים הוא בכתובים בלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ז), ופסוק ואשר ישמיעו (נחמיה ח טו) והוסיף וחד ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז י), ובמסורת שלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ט"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב׳ ז׳ (כז), כללא דנקטינן מכל הכך דלכולי עלמא אותם שבתורה הם ט׳ חסרים ולית בהון פלוגתא כלל • מ"ש, מי שכתב שמי שמסר י"ב חסרים השמיט פסו׳ כי עזרא הכין לבבו עזר׳ ז׳ וכו׳ והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז י), שגה בזה, כי אין בכל סימן ו׳ דעזרא פסוק כי עזרא הכין לבבו, רק שם סי׳ ז׳ פסוק י׳ מתחיל הפסוק כן, וסופו ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט, וא"כ הוא הפסוק כי עזרא הכין לבבו שבמס"ג דריש פרשת דא ודנחמיה (יב כז), אלא שאינו זו מזו בלשון הסימן של פסוק זה, וכן דרכה של מסורת הדפוס במסרה אחת דבר בב׳ מקומות או יותר, לשנות הסימן לפעמים, ולסמן במקום א׳ במלות אלו, ובמקום אחר באחרות מפסוק זה, גם טעה במה שכתב שמלת ולעשות שבפסוק זה הוא מן הט"ו מלאים שנמסר סימנם בשמואל (ב ז כג), כי לא נזכר שם מן המלא והחסר כלום, ולא מסרה רק ט"ו ולעשות יש בכולא קריא בואו ברא׳, וכן הוא במס"ר בערך אות עין, אך בזה דבריו נכונים שהוא מלא בכל חבריו הי"ד, ומוכח מהמס"ג דשמואל הנ"ל, מדלא אמרה וחד מינייהו חסר, כדרכה בכל מקום: והנה מכל זה נשמע שגם המסורה כ"י שהביא המ"ש בסוף שמסרה י"ב, משבשתא היא, בעבור שהשמיטה פסוק ואשר ישמיעו, שהוא חסר, והגיהה כי עזרא הכין לבבו, שהוא מלא, גם השמיטה פסוק ולכם הנשמע לעשת, שהוא ג"כ חסר: ולהפיר המכשול אמיננה הנה מתוקנת וזאת היא לעשת, י"ב חסרים (א) ויקהל משה (לעיל פסוק א׳), (ב) ולחשב מחשבת דין, (ג) ועשה בצלאל לקמן ל"ו א׳, (ד) ויקרא משה שם ב׳, (ה) ויקחו מלפני משה (שם ג׳), (ו) מרבים העם להביא (שם ה׳), (ז) כאשר עשה (ויקרא ח לד), (ח) לעשת הפסח (במדבר ט ד), (ט) ויהי אנשים (שם ו) (י) ואשר ישמיעו (נחמיה ח טו), (יא) ובחנכת חומת ירושלם (שם יב כז), (יב) ולכם הנשמע לעשת (שם יג כז), הנה זאת חקרתיה כן היא: (לג) למלאת, ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר כי תשא (לעיל לא ה). מס"ג, ועיין מ"ש שם: (לד) ולהורת, ב׳ חס׳ ווו בתרא וסי׳ (א) כאן בלבנו הוא ואהליאב דין, (ב) את בני ישראל (ויקרא י יא) • מסורה גדולה: ואהליאב בן אחיסמך, עיין מ"ש בפ׳ כי תשא (לעיל ל"א ו׳: (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל, נחומש עם תרגום דפוס בניוניטא כתוב בגליון יא ספרים נכל ע"כ, וספרים משובשים נזדמנו להם למדפיסים ואין בזה מחלוקת • מ"ש: חרש, נפסק • א"ת: עשי, י"ו כתיב יוד בקרייה וסי׳ וכו׳ מס"ג, ואין בתורה אלא זה, וב׳ באסתר, חד עשי (ג ט׳), וחד ועשי (ט ג), ושארא בשאר קריא, והנה גם פה מנתה י"ד עשי וב׳ ועשי, וכללה אותם בליטן חד, ולא מנתה ביניהם ג׳ בעשי, וג׳ לעשי שיש נקריאה, כי אין דרכה לכלול בליטן חד רק הבאים בואו החבור עם הבאות בלתה, ולא הבאים בשאר אותיות השמושיות ברא"ש: מחשבת, ג׳ חס׳ • מס"ק, ומניתים לעיל (פסוק ל"ב, וזהו הג׳ מהם:

לו (א) חכמה, הקי"ת נקמץ לבד. אור תורה: בהמה, ג׳ וסימן נמסר במ"ג סוף פ׳ תצוה (שם ל ד) וכו׳ • מנחת שי, ועיין עוד גם מה שהביא דרש רז"ל על זה: לעשת, י"ג חסר׳ • מס"ק, נ"ל יב, וכן נ"ל במס"ק בפסוק שאח"ז ובפסוק ג׳, כמ"ש לעיל (לה לב), וזהו הב׳ מהם: (ב) אל בצלאל, ב"א אל־בצלאל ב"נ אל בצלאל, (חלופי ב"א וב"נ), והלכה כב"א: ״לעשת, הוא״ הד׳ מן הי"ב החסרים שמניתים (לה לב): (ג) לעשת, הוא הה׳ מהם: (ד) איש־איש, בכל הספרים אין מתג באיש הא׳, ובאמת הוא נצרך פה בעבור הבת כראה שאחרי ת"ג, והוא במקום נגינה, ויפה עשה רא"פ שהעמידו, וכתב ע"ז בקו׳ ד"א וז"ל איש איש, עשיתי געיא ע"פ את"ן כי

כן

כן נכון ועיין מ"ש על לאיש אחר בפ' תצא (דברים כד ב) עכ"ל, ולא כתב שם כלום, ועיין מה שכתבתי שם, וכן הוא בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט במתג: (ה) לעשת, הוא השני מן הי"ב החסרים: (ו) ויעבירו, ד' ג' מלאים וא' חסר. מס"ק, ונמסר הסי' במס"ר במערכת אות העי"ן, ואין כתו' רק דין, והוא מלא, ושארא בנ"כ, ומה שנמסר במס"ק דעזרא (י' ז') ד' חסר, טעות הוא, וצ"ל ד' חד חסר, כלשון המס"ק דמלכים (ב יז יז): קול, במאיילא שהוא בצורת מרכא, והוא הד' מן הי"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא, ומפרש סימניהון בפ' ויצא (בראשית ל טז): במחנה, בלי מתג בבית כדרכו, כמ"ש פעמים רבות: (ז) והמלאכה, אין בוא"ו געיא. מנחת שי: (ח) חשב, בשין ימנית, ובמו' רא"פ בדפוס א' וב' נדפס בשמאלית, וטעות גמור הוא: (ט) ארך, עיין מ"ש לעיל (כו ח), ולשון המס"ג ה' זוגין מן ג"כ בענין מתחלפין בטעמא וכו' וכו' עכ"ל, ומנתה שם כולהון, גם כתבה סימן בלשון ארמי, והד' הוא משה בורא, וכ"ה בגליון המ"ג, וצ"ל משה בורא, כמ"ש במס"ר במערכת אות הט', ואדבר מזה עוד בקו"א בי"ה: האחת, ג' קמצין וכל אס"ף וזקפין דכות' במ"ג. מסורה קטנה, ומניתים לעיל (שם ה), ועיין עוד שם, ואין זה מכלל הג', כי הוא באתנח, רק אותו דלקמן פסוק י"ב הוא הג' מהם, שהוא בסגולתא, ולכן נראה יותר שהמס"ק והמס"ג דכאן שייך לשם: (י) חמש היריעת, טעו המדפיסים שכתבוהו חסר יוד שבכל ספרים מדוייקים הוא מלא גם במסורת כתוב יריעת כלם חסר ואו בלישנא וכו' מכלל שכולם מלאים יוד, עוד בפירוש איתמר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יוד וחסר ואו וכל לישנא באורייתא דכותא היריעה האחת מלא יוד כתי' וכל לשנ' מלא יוד. מ"ש, וכ"כ א"ת על אותו דכאן חמש היריעת, מלא יוד: חבר, במ"ג בקמץ וכתב הא"ת בקצ' ספרים הנ"ת בפתח ובקצת' בקמץ ומסור עליו ל' קמץ זקף, אמנם במ"ק ובכ"י וברוא"ה בפת', (קו' ד"א), וכן הוא במו' עט ספר ובתנ"ך קלוניי וברלין תנ"ט ואמשטרדם תס"ה בפתח, וכ"ה בתנך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט בפתח, וצ"ב ל': (יא) ויעש ללאת, עיין מ"ש על מלה זו בפרשת תרומה (לעיל כ"ו ד'): הקיצונה, ג' מלא. מסורה קטנה, ר"ל מלא דמלא, וחברו לעיל (שם): במחברת, הא"ת בשוא לבד, א"ת, וכל במחברת שבענין המ"ס בלא מאריך בספרי' כ"י. מנחת שי, וכ"ה בתנך ישן כ"י על קלף משנת רמט: (יב) מקבילת, חסר ואו ועיין מ"ש על זה פ' תרומה (שם ה'). מנחת שי, ובמס"ק נמסר כאן ג' כ"כ, וצ"ל וכ"כ, כי אין עוד, ור"ל מלא יוד וחסר וא"ו: (טו) ארך, כו"ל חסר. מסורה קטנה: יריעת, כולם חס' ווו בלישנא במ"ה וסימן וכו' מסורה גדולה, והמה בנ"כ: (יח) להית, א' חסר בליש' נמסר בסדר וישמע יתרו (שם י"ט ט"ז). מס"ג, וצריך להוסיף מלת נתו', כי כלם הם נתו', כמו שמניתים שם כולם, וזהו הד' מהם, ומ"ש כאן במס"ק ט' חס', צ"ל א': (יט) מכסה, ב'. מסורה קטנה, וחברו (שם כו יד): לאהל, ג'. מסורה קטנה, ומניתים לעיל (שם), וזהו הבי"ת מהם: ד (כא) עשר אמת ארך הקרש, א' לחוד חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמת ארך הקרש דמשכנא תניינא. מ"ש, וכן נמסר עליו במס"ק ל' חסר קדמ' (שם ט"ז) מלא עד כאן לשונו, (כב) ידת, ג' חסר בליש'. מסורה קטנה, ונמסר הסימן פה במס"ג, ומניתים בסוף פ' ויגש (בראשית מז כד), וזהו הב' מהם: משלבת, ב' וחד חסר. מס"ק, טעות הוא, וצ"ל ב' וחסר, כלשון המס"ק על משלבת דלעיל (כ"ו י"ז), והוא חבריה דדין: (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים, בספרי דייקי לית הכא פרשתא כלל ובספר תגי פליגי עליה נהרדעי וסוראי, הלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פשיטא לן עד דייתי עזרא לעלמא דאתי ולימא. מ"ש, וכן אין כאן פרשה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (כד) ידתיו, כו"ל חסר וא"ו. מס"ק וכוונתה דוק' על הבאים בכנוי בסוף: (כה) בירכתים, במ"ג ובמ"ק הגעי' ביו"ד וכן בסמו' לירכתי', ולעיל כ"ו כ"ג לית ונרמז' גם כאן לא. (ד"א), וכן מצאתי בספרים שלפני כאן שניהם היו"ד במתג, ובפ' תרומה שניהם בלא מתג, חוץ מן התנ"ך ברלין תנ"ט שאין שם מתג גם באותם דכאן, וכן אינם בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ועליהם ועל החו' רואה שאכתי להשמיטם גם כאן, והנה בכולם לא מצאתיו בני"ת רק ביו"ד, כאשר העיד רא"פ עצמו בקו' ד"א, ולא ידעתי מדוע הדפיסו בני"ת ובלמ"ד בדפוס א' וגם בדפוס ב', והוא זר בעבור הדגש שאחריו: (כט) והיו תואמם, ב' סבירין ויהיו הדין ואידך והיו שמנה קרשים דבתריה. (מ"ש, והו' מן המס"ג): תואמם, מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומ' על פסוק והיו תאמם שם כ"ד, ב' דין תאמם בתראה והיו תואמם כתיב, והנה תומם בבטנה (בראשית כ"ה כ"ד) כתיב, ויהי בעת לדתה והנה תאומים שם ל"ח כ"ז ע"כ והו' נ"כ חד מן ח' זוגים בספר' קדמאה חסר תניין מל' וסימן נמסר במ"ג פ' פקודי לקמן ל"ט כ"ד, וכבר טעה בזה בעל מנחת כהן בפ' וישב שכתב והיו תואמ' חסר יוד והיו תאמ' חס' דחס' אך בפרשת ויקהל סתם דבריו ותיקן המעוות וכתב קדמאה דתרומה חס' דחסר דויקהל מל' ואו וחסר יו"ד עכ"ל גם הרמ"ה ז"ל הניא' כול' כמ"ש. מ"ש, וכ"כ הא"ת פה תואמם, חסר יו"ד: מלמטה, ו' פתחין וחד קמץ. מס"ק, כ"ל ו' ה' פתחין וחד קמץ, כמו שנמס' הסי' במס"ג (לעיל כ"ו כ"ד): (לג) לברח, בפשט האחרון לבד. א"ת, ולשון מס"ג לברח, ג' וחס' וסי' [א] לברח בתוך הקרשים דין, [ב] למה נחבאת לברח בראשית ל"א כ"ז, [ג] על כן קדמתי לברח יונה ד' ב' עכ"ל, וצ"ל ג' חס', כי יש עוד אחד והו' ויקם יונה לברח שם א' ג', שהו' מלא לפי המס"ר במערכ' אות הב' (עם שבספרי' שלנו גם הו' חס'), ובמס"ר ראשית דבריה סותרים סופה, וצריך להגיה במקום ג' מל' וא' חס', ג' חס' וא' מל': (לד) ואת-הקרשים, ואת בגעי'. מ"ש, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"כ וכן רמ"א: (לו) מסך, ג'. מס"ק, ומניתים לעיל (כ"ו ל"ו), וזהו הג' מהם: (לח) עמודיו, ד' ד' מל' וסי' [א] ואת עמודיו חמשה דין, [ב] ויקם משה את המשכן (לקמן מ' י"ח), [ג] ואת משמרת משאם במדבר ד' ל"א, [ד] עמודיו עשה כסף שה"ש ג' י'. מס"ג: וחשקיהם, כולהון חס' וי"ו במ"ב מל' וסי' (א) והאדנים לעמודים לקמן ל"ח י"ז, (ב) ולפאת ים קלעים שם י"ב. מס"ג:

לז (ג) על צלעו האחת, על במקף לא כתיב, צלעו בפשט לא בשופר (במונח): א"ת: (ה) כרוב, בקצת ספרים ובהללי הוא במקף לא בקדמ' (א"ת), ובכל הספרים שלפני הוא בקדמ' לא במקף, והמ"ש סתם דבריו וכתב כרוב אחד, כן הוא בספרים כ"י עכ"ל, ונראה שכוונתו ג"כ שכרוב מוקף בעבו' שמין ב' המלות, והרא"ב המגיה התנ"ך עם מ"ש הדפיס בלא מקף ועל כרוב קדמ' ותחת הרי"ש מתג, ואחז החב' בשני ראשיו, וא' מהם וודאי טעות, ורא"פ לא השגיח על דברי הא"ת והדפיס בלא מקף ובקדמ', ואחריו הלכתי בזה, הואיל והא"ת לא החליט הדבר, רק כתב שבקצת ספרים הוא כן, ויראה שהיתה כוונתו שאין כח לשבש גם נוסח זה, כי יש לו על מה לסמוך, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: ודע שאם כרוב מוקף צ"ל מתג ברי"ש, והו' במקום נגינה, בעבו' הת"ג שאחריו כמו שנראה כמו וכרוב-אחד: קצותיו, קצותיו קרי, ול' הא"ת קצותו, כאן וגבי חברו דאלה פקודי (לקמן ל"ט ד'), הזכיר המאירי ז"ל יתרון הוא"ו ולא הזכיר חסרון היו"ד והאמת שניהם מלאים ב' ווי"ן בין כד"י לתי' וחסרין יוד אחר התי' וכן הם בכל הספרי' עכ"ל, והם מן י"ג מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י המסור', וסי' נמסר במס"ג דפ' פקודי שם, ועיין מ"ש בפ' תצוה לעיל כ"ח ז' בשם המנ"ש: (ט) למעלה סככים, העי"ן והכ"ף בשוא לבד: א"ת אל-הכפרת, בט"ף קדמא. א"ת: היו פני, כתב הרשב"א ז"ל כתבת שיש בס"ת בין בפרשת תרומה לעיל כ"ה כ' בין בפ' ויקהל והיו פני הכרבים, ובמקצת ספרי' כתוב בפ' תרומ' והיו ובפ' ויקהל היו כך כתו' בספרינו בפ' תרומ' שהו' צוואה כתו' והיו ובפ' ויקהל שהו' ענין העשייה כתוב היו. מ"ש: (טז) על-השלחן, על במאריך ובמקף: מ"ש, ובחלופים כ"א על השלחן ב"כ על-השלחן עכ"ל, וצ"ל גם לב"א מקף ובמקום המרכ' מתג, כי לא ינא לעולם, מרכ' לפני רביע: ואת, דמנקיתיו בפשט לא במקף והאל"ף בצרי גם כ"כ. א"ת: ואת, דהקשות במקף לא בקדמ' והאל"ף בסגול. (א"ת): הקשות, בוא"ו אחד (בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים. מ"ש וקדמ' בה"א. א"ת, וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו דשלחן קדמאה שם כ"ט, מלא ואו ומלא יוד כתיב, ואת הקשות דויקהל חד ואו כתיב וחסר ואו תנינא, ואת קשות הנסך דבמדבר ד' ז', מלא וא"ו כתיב. מ"ש, וכן מוכח מהמס"ג דפרשת פקודי (לקמן ל"ט ד'), דמס' י"ג מלין כתיבין תרין ווי"ן, ומנתה שם כולהו, ומדלא מנתה הקשות בהדייהו, ש"מ דהו' חסר וא"ו: בהן, ט"ו קמץ (שהא' בצירי שהו' קמץ קטן), וג' פתח (בסגול שהו' פתח קטן), וסי' בסדר והיה כי תבוא (דברים כ"ח כ"ב). מס"ג, ולא נמסר שם הסי' רק במס"ר במערכת אות הה"א, ונמסר שם ג' מן הט"ו קמצין, ואותם שבתו' כולם קמצין: (יח) מצדיה, ב' מל'. מס"ק, וחברו לעיל כ"ה ל"ב, וצ"ל ו' מל', כי אין עוד גם חסר: קני, ד' כתי' יו"ד בתורה. מס"ק, ב' בפסוקא דין, וב' לעיל שם, וצ"ל ובתורה, כמ"ש שם: (יט) שלשה גבעים

משקדים

משקרים, זה הראשון בלבד בגעי' בספרים כ"י ונדפוס ישן וכמ"ש בפר' תרומה (שם ל"ג). (מ"ש), בחו' וכ"ה בחו' רא"פ ובחו' עט ספר ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנ' רמ"ט: בקנה האחד, הב' בפתח, בקנה אחד, הבית בשוא, ועיין הסי' שמסרתי בפרשת תרומה (שם). מ"ש, ובמס"ק נמסר ג' רפין, ור"ל שהבי"ת בשוא שאחריו רפוי, והם [א] (בראשית מ"א ה'), [ב] שם כ"ב, [ג] (דין): (ב) גבעים, גביע הגביע (וכ"ה גביעי) כולם מלא יוד בגעים כלם חסרים יוד קדמ'. מס"ג, והיא היותר נכונה ומסכמת למציאות הספרים מן המס"ר שהבאתי בפרשת תרומה (לעיל כ"ה ל"ג) ע"ש: (כה) קמתו, בלא שופר (ר"ל מונח) (א"ת), אבל הקי"ף בשתנ: (כו) קירותיו, ד' ב' מל' וב' חס' נמסר בסדר תבוא (שם ל' ג'). (מס"ג) ועיין מ"ש שם, וזהו הב' מן החסרים: (כז) צלעתיו על, בלא מקף, א"ת. ור"ל מלת על עם שני, ועיין גם מלת בלעותיו, שלא לחשוב שהגהתו מוסבת על מלת על הא' שבפסו', וכן כתב המ"ש בפי' על שני, בלא מקף באמצע עכ"ל:

לח (א) העלה, כל אורוי' חס' ב"א דבכורי'. מס"ק, והוא והקריבתם עולה במדבר כ"ח כ"ז: וחמש, במקף לא בקדמא והו' מלעיל כי בחית נעיה נס"ס. א"ת, ולשון מנ"ש בחילופי הדפוס לב"ב הטעם במ"ס ולב"א הטעם בחית וכן הוא בכ"ס כ"י כב"א ובחלופים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"א י"ב עכ"ל: (ג) את־כל־כלי, ב"א את־כל כלי ג"כ את כל כלי. (חלופי ב"א וב"נ), וגם לב"נ כ"ל מוקף, כי אין ג' במקרא מלה כלתי מוקפת במתג בלי גניבה, והלכה כב"א: הסירת, כל הסירת דאורוי' חסר ויו, כל הסירת דמלכים מלאים, ואת הסרת קדמא דירמיהו כ"ב י"א חסר דחסר כתיב, מס"ג, ויש לתמוה כי אין בתורה הסירות רק דין, ונההוא דירמיהו היא מתנגדת למס"ר במערכת אות הסמ"ך, דמכרה עליה ואת הסירת קדמא דירמיהו כ"כ, ושתיהן מתנגדות למציאות הספרים שכתב בהם הסרות, וה' יאיר עינינו, בכל מחשכי ספקותינו: (ד) למזבח, בסי"ת לבד פסע. א"ת: מכבר, ג'. מס"ק, כ"ל ב', ומנרו לעיל (כ"ז ד'): מלמטה, ו', מס"ק, והמ"ס פתוחה, כמ"ש לעיל (כ"ז כ"ד וכ"ו ה'): (ה) ויצק, הצד"י רפה. א"ת: (ח) הכיור, כיור הכיור ג' מלא נמסר בריש סדר כי תשא (שם ל' י"ח), וזהו הג' מהם: במראת, ד' ב' חסר וב' מלא נמסר בסדר ויגש בראשית מ"ו ב'. מס"ג, וב' ה' סרים הם באורי', והמלאים שם ביחזקאל א' ג' ומ' ב': הצבאת, ב' חד חסר וחד מלא. מס"ק, דין חסר, ור"ל חסר דחסר, ודשמואל א' ב' כ"ב מלא ואו בתראה: (י) עמודיהם, ד' מלא ובענין וכו'. מס"ג, וזה [א] (דין), [ב] (לקמן פסוק י"א), [ג] שם י"ב, [ד] שם י"ד, ועיין מ"ש בסוף פרשת תרומה לעיל כ"ו י"ב: העמודים, ד' מלא. (מס"ק), צריכים להוסיף בליבנא באורייתא, דאלו בכ"כ טובא מלאים איכא, ובאורי' לחוד לא משתכחא מלה דא לאוד ו' זמנין, ג' מכהון מלאים, והם [א] (דין), [ב] לקמן פסוק י"א, [ג] (שם י"ז), וגם מכהון חסרים [א] לעיל כ"ז י', [ב] שם י"א, [ג] לקמן י"ב, אבל בליבנא (והיינו בלשון רבים נפרדים בלי כנוי ובלי סמיכות) איכא עוד חד לעמודים שם כ"א, דהוא מלא: (יב) העמודים, י"א חסרים בליש' וסי' וכו'. מס"ג, ואין בתורה רק ד' מהם, והם ג' העמדים שמניתים לעיל פסוק ו', וא' לעמדים לקמן פסוק י"ז, ושארא הם בכ"כ, וגם פה לא מסרה אלא אותם שיש יוד מ"ס בסופם, עם שלא ישתוו באותיות השמושיות נראשם: וחשוקיהם, ב' מלא בענין. (מס"ק), [א] דין [ב] לקמן פסוק י"ז, ובוונתה על הואו, כי היו"ד מלאה בכולם: (יז) לעמדים, ב' א' מלא וא' חסר וסי' [א] והאדנים לעמדים נחשת דין, [ב] עשה ווים לעמודים לקמן פסוק כ"ח, בתרא מלא. (מס"ג): כל עמדי החצר, כתוב במס רת ב' חסר ומנרו ועמדי החצר סביב ואדניהם דבמדבר ריש פ' דמקמי והחנים לפני המשכן (במדבר ג' ל"ז), וכן בספרי דיקי כההיא מסורת סלקי ומסור' דמסר' עניה כולהון חסר ואו בר מן ד' שנושא הוא. (מ"ש), ודבריו אלו העתי' מספר מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל, אולם לפי מה שכתבתי בסוף פ' תרומה לעיל כ"ו י"ז דמסורתא דא לא קא מסרא רק עמודי בלא ואו בראש, ודאורייתא לחוד, אין צורך לשבש אותה, כי אינם רק ד', כמו שמניתים שם: (יח) וקומה, ב' חד חסר וחד מלא וסי' [א] וקמה שמש אמות שם י"א, [ב] ומברו דין, בתראה מלא. (מסורה גדולה), כנ"ל: (כ) וכל היתדת, הואו בגעיא. (מ"ש) וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכ"ב וכן רמ"א:

פרשת פקודי

לט (כא) אלה פקודי, הפ"א רפה. מ"ש, ועיין מה שכתבתי בפ' כי תשא על אלה בני חם בראשית י' כ': פקודי, כל פקודי מלא במ"א דוהוידע (מלכים ב' י"א ט"ו). (מס"ר במערכת אות הפ"א): המשכן משכן, ה' פסוקי דמיין אית בהון ב' מלין חד קמץ חד פתח. מס"ק, וכ"ה במס"ג דפ' ויצא (בראשית ל"א י"ח), ונמסר שם הסי', וכ"ה במס"ר במערכת אות הפ"א, וזהו הד' מהם, אבל במס"ג נמסר ז' פסוקים, והוסיפה ב' [א] טוב ברע או רע בטוב ואם המר ויקרא כ"ז י', [ב] כל המרכב אשר ירכב עליו שם ט"ו ט', ונראה שהיא מוטעית, כי מרכב וירכב לא דמיין כלל, כי זה שם וזה פעל, גם בכל הספרים המדויקים גם המרכב פתוח, ואם יש לקיימה צריכים למחו' פסוק זה, ולהעמיד במקומו כל המשכב ונו' כמשכב נדתה (שם כ"ו, כי לא תקפיד פה על השנוי שביניהם באותיות השמושיות שבראשם, רק אם עיקר השם או הפעל דומים זה לזה, כמו שמנתה והמכתב מכתב (לעיל ל"ב ט"ז), המשכן משכן (דין), והמנהג כמנהג מלכים ב' ט' כ': פקד, ל' ודגש. גל' המ"ג: (כד) כל הזהב ונו', סתומה, א"ת: זהב, ד' חטפין פתחין וסי' [א] כל הזהב העשוי (דין), [ב] כפות זהב שתים עשרה במדבר ז' פ"ו, [ג] ויהי כל זהב התרומה (שם ל"א כ"ב, [ד] ויגף את הגית אבנד"ה ב' ג' ו', וא' וזהב הארץ ההוא טוב בראשית ב' י"ב וכו'. מס"ג, ולשון גל' המ"ג קדמא דואלה שמות (דין). זהב התנופה, שניין דוידבר (במדבר ל"א כ"ב). זהב התרומה, ואפ"ס אשר הונף ואשר הורם (לעיל כ"ט כ"ז) עכ"ל: (כו) לגלגלת, הגימל"ן דגושין. א"ת: הפקדים, הדל"ת רפה, א"ת, כי הוא בינוני פעול לרבים מבנין הקל, והקמץ הוא ת"ג כאן, כי בא במקום אביו השורק: (כז) ויהי מאת ככר וגו', אין בו פיסקא כלל, אור תורה: למאת הככר ככר לאדן, הכפי"ן השניות קמוצות, והככר דבואה לעיל כה לט היא פתוחה, ודעשיה שם לו כר קמוצה. כן העיד רא"פ בקו' ד"א שכ"ה במקרא גדולה ובמקרא קטנה, ועיין עוד שם, וכ"ה בכל הספרים המדויקים שלפני: (כח) לעמודים, ל' ומל'. מס"ק, כ"ל ל' מל', כי יש עוד א' שהוא חסר, והאדנים לעמדים לעיל פסוק י"ז: (כט) וארבע־מאות, שחקוי המתג שתחת הבי"ת שבחו' רא"פ, כי לא יהיה אחריו כתכרתה, ואין צורך להעמידו פה במקום גניבה, כי תחת הבי"ת תנועה קטנה, וכן איכנו בכל הספרים המדויקים שלפני:

(ל) אדני: בפשטא פתח כיתיב וכן ויקרא כ"ה מ'. ד"א:

לט (א) ומן־התכלת, בלא מאריך במלת ומן. מנחת שי, ופליאה דעת ממני, כי הלא היא דעת ב"א בחלופי הדפוס, שז"ל ב"א ומן התכלת ג"כ ומן־התכלת עכ"ל, וגם לב"א כ"ל מוקף ונמתג לא במרכא, כי לא ... יבא מרכ' לפני מהפך לעול', ואולי בחלפים כ"י שבידי הכותב להפך, או אין שם כלל החלוף הזה, ולכן הלכתי אחריו בזה, וכן איכנו בכל הספרים המדויקים שלפני, חוץ מן המ"ג ד' באזוליאה שישנו שם: שרד, כל שרד השרד בתו' בשין וקמ"צ. (גל' המ"ג), ובאמת בכ"כ לא נמצא כלל שרש זה כי אם על משקל אחר, שריד, שרד, והם על צורה אחרת, לכן מלות בתו' בשי"ן מיותרות:

ויעשו, כל ויעשו בב' מתגים, ולדעת ר"א בחור דווקא אם הוא בטעם מלך וכן הם במ"ג ובמ"ק ולדעתו גם הפסוקים המערכם. ד"א, ולדעתי על אלו כוון הא"ת בסוף פ' בראשית למחקם כולם, כי זרים הם מב' פנים, אם בעבור הדגש שאחר הא', ואם בעבור שלא יבואו ב' רצופים, וכבר הארכתי בזה בהקדמה ובשאר מקומות מחבורי זה, ועליו סמכתי למחו' הא' מהם, ולקיים הב' שהוא כישפט לפני א"פ, ובפרט שכ"ה בספרים מדויקים, כי בתנ"ך קאליני ואמשטרדם תס"ה בשמט הא' ברונס, ובתנ"ך ברלין תכ"ע בשמט בכולם: (ד) קצותו, בכל הספרים כתיב כן כתה ן ווין קודם לתי"ו וחסר יוד וקרי קצותיו, וטעה המדפיס במלה זו ב' טעיות גדולות הא' כתבו ביוד והב' שלא כת' בתוך קצותיו קרי. א"ת, ועיין במנ"ח שהאריך בזה: ולשון מסורה גדולה קצותו, י"ג מלין כתיבן תרין ווי"ן וסימן (א) כרוב אחד דכפרת משכן שבי לעיל לז ח, (ב) קצותו דאפוד בתראה דין וכו' עד כאן לשונו, ושארא הם בכ"כ: חבר, חד מן ט"ו זוגין קדמא לעיל כח ז, כסיב ווין ותניין דין לא כסיב ויו ולית דכו' נמסר במס' רבתא. מסורה גדולה, והוא במערכת אות הויו, וכ"ל יט, כמו שהוא במס"ר שם, ונמנו שם כולם, וי"ו מהם בתורה: (ו) מפתחת, ל' וחסר. מסורה קטנה, חותם, ג' מל' בתורה. מסורה קטנה, ומניתים לעיל (כח כא), וזו הב'

הנ' מהם, ועיין מ"ש שם: (ח) חשב, כו"ל חס' במ"א מל'. מס"ק, והנה נד"ה ב' כו טו, ויש להתמה מדוע לא נמנה מלה זאת בייס"ר במערכת אות הואו בין אלין מלין מל' ו' ולית דכוו', ואולי שגגת המדפיס היא: (י) וימלאו, קדמא נמס. אור תורה: טורי, ג' ומלא· מס"ק, וכן צ"ל במס"ג ומלא, כי לית עוד כיו"ד נסוף: גם חס', והב' האחרים הם במלכים (א' ו' ולוח' ב'): (יא) ויהלם, בס"ס היוד בקמץ. א"ת, ובמס"ק נמסר ג' וחסר עכ"ל, והם (א) לעיל כ"ח י"ח, (ב) דין, (ג) יחזקאל כ"ח י"ג: (יג) מוסבת, ב' חסר ויו בתרא וסימן (א) והטור הרביעי. דין, (ב) מוסבת שם במדבר לב לח· מסורה גדולה, וכ"ה במסורה גדולה דבמדבר (שם), ובגליון המ"ג נמסר כה מוסבת, ב' כ"כ חס' וי"ו בתר' וב' מל' דמל' כת' ושאר הו' חסר דחסר כתיב עכ"ל: ושבצת היא, לא נמנ' מוסבת בתנ"ך רק ה"פ, ד' מהם בתו' וא' ביחזקאל (מא כד), והב' הנזכרים שבתו' מלאים ואו קמא וחסרים ואו בתרא, והב' האחרים שבתורה, שהם (א) לעיל כח יא, (ב) בסימן זה פסוק ו', הם חסרים דחסרים, כמו שיסד הרמ"ה ז"ל בספר מסורת סייג לתורה, לא נשאר רק אותו דיחזקאל שהוא מלא דמלא בספרים שלפנינו, ולכן צ"ל וב' חס' דחס' וא' מלא דמלא, גם בעל מנחת כהן טעה בזה שכתב בערך אות מ' מוסבות, ד' בתורה ב' חס' דחס' וא' מלא וי"ו בתראה וסי' בפ' תצוה עכ"ל, התחיל בד' וסיים בג', גם אין בכל התו' מוסבות מלא וא"ו בתראה, ובפ' תצוה לא מסר כלום, רק כתב מסבת, חס' דחסר, ובפ' פקודי מסר על דין ב' חסר ו' בתרא וכו' וכן מסר בפ' מטות: במלאתם, ל' חס' דחס'· (מס"ק): (יד) שמת, ג' חס'· (מס"ק), וכ"ה במס"ג, וצריך להוסיף מלת בתו', כלשון המס"ק דלעיל (כ"ח י"א), ועיין מ"ש שם, וזהו הג' מהם: חתם, כו"ל מלאים בליש' במ"ו נמסר פרשת תצוה (שם), וזה הה' מהם, ועיין מ"ש שם: (יח) ויתנם, ג' ב' חסר וא' מלא וסי' [א] ואת שתי קצות שתי העבתת דין, [ב] ויעשו שתי טבעת זהב לקמן פסוק כ', [ג] ויתנם לחק בישראל, דירמיהו, בתר' מל'· מס"ג, וטעות הוא, כי אין בכל ס' ירמי' מלת ויתנם, וצ"ל ויתנם לחק על ישראל דד"ה ב' ל"ה כ"ה: (כב) וירכסו, ל' וחד· וירכסו (לעיל כ"ח כ"ח): מטבעתיו, טעה המדפיס חס' י' ובת'· בגליון תי"ו קרי כי בכל הספרים הוא מל' יו"ד ואין כאן קרי וכתיב כלל וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ולפי שבפרשת תצוה שם כתיב מטבעתו חסר יו"ד טעו בזה וגם אפשר שטעו בזה לפי שלא נמנה מטבעתו דואתה תצוה נמסר' רבת' באות היוד עם כ"ו מלין דחסרין יוד באמצע תיבה וקריין והם לא ידעו כי כבר מנוהו במקום אחר אבל חשבו שכיוהם חסרים ושלכך לא מנוהו עם כ"ו מלין יחידאין אך התימה על המדפי' שהוא עצמו כתב בסמוך שהו' מלא ושהו' חד מן א' זוגין בספר' דקדמ' חסר תניין מלא· א"ת, וכ"כ האנ"ש שכ"ה בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים, גם בעל מנחת כהן טעה בזה וכתב מטבעתו כתיב וקרי מטבעתיו, אולם בלוח הטעיות תקן הטעות וכתב צריך להיות קדמאה חסר בתראה מלא עכ"ל: ובחלופי ב"א וב"נ כמנ' ב"א מטבעתיו ב"נ מטבעתיו עכ"ל, והלכה כב"א: להיות על חשב האפד, במסורת פ' ו' יתרו שם י"ט ט"ו חשיב בהיות, א' חסר בליש' וחד· מיניהו להית על חשב האפד והו' זה דפקודי אבל דפ' תצוה שם כ"ח כ"ח, מלא: מ"ש, וזהו הה' מהם: (כד) רמוני, ב' חד מלא וחד חסר דין מלא· (גליון המ"ג), ולשון מס"ג רמוני, חד מן א' זוגין בסיפרא קדמ' חס' תניין מל' וסי' [א] סבלת, לכן אמר לבני ישראל שם ו' ו', סבלות, ולקחתי אתכם לי לעם (שם ז'), [ב] יצא, לך אל פרעה שם ז' ט"ו, יוצא, השכם בבקר שם ח' ט"ז, [ג] למאר, שמן למאר (שם כ"ה ו'), למאור, (שם ל"ה ח'), [ד] לאפד, אבני שהם (שם כ"ה ז'), לאפוד, ואבני שהם שם ל"ה ט', [ה] תאמם, ויהיו תאמם שם כ"ו כ"ד, תואמם והיו תואמם (שם ל"ו כ"ט), [ו] רמני, ועשית על שוליו שם כ"ח ל"ג, רמוני, על שולי (דין), [ז] האסף, וחג הקציר לעיל כ"ג ט"ז, האסיף, וחג שבעת שם ל"ד כ"ב, [ח] מטבעתו, וירכסו את החשן בשם תחת הזיו שם כ"ח כ"ח, מטבעתיו, וירכסו בפתא תחת הזיו (בסי' זה פסו' כ"א) עכ"ל, ככ"ל: שני משזר, בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש· מ"ש, והוא מן המס"ק: (כה) הפעמנים, מחקתי המתג הא' הזר שבה"א שבתו' רא"פ ובשאר ספרים, כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשי', וכן איתנו בתנ"ך ברלין תנ"ט ובתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: הרמנים, המס"ג דכאן מתנגדת למס"ג דפ' תצוה לעיל כ"ח ל"ד, ועיין מ"ש שם: (כו) ורמן, המ"ס דגושה. א"ת, ולשון מס"ק ט' חס' בליש' עכ"ל, וכ

צריכים להוסיף במס"ג פה מלת בליש', וה' מהם בתורה, ומניתים לעיל שם, והב' שבפסוק הם הב' והג' מהם: (כז) הכתנת, הכ"ף בקמץ לבד· א"ת, ולשון מס"ק ל' וחס' עכ"ל: (כח) המגבעת, בהעתק הללו המגבעות ירושלמי המגבע' עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורת שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפרשת תצוה (שם מ'). מ"ש: (כט) ואת־האבנט, ואת בגעיא· מ"ש, וכ"ה לב"א כפי מה שנמצא בחלופי ב"א וב"נ, וכ"ה בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וב"נ וכן רמ"ק עכ"ל, ובחלופי ספרי הדפוס שבסוף תנך אמשטרדם תס"ה הובא ואת־האבנט ואת־ עכ"ל, והכריע הרמ"ב וכתב ואת האבנט, לא כדברי ··· זה שכתב ···· ואת בלא מאריך ולא כדברי זה שכתב ואת במאריך הא"ף שהרי כתב המחבר· ר"ל המנ"ש ואת בגעיא, ודע שהמאריך ישנו בב' פנים א' כשבא עם השוא קראוהו געיא וכשבא עם שאר הנקודות קראוהו מאריך או מתג וכיון שכתב ואת בגעיא א"כ היא בוא"ו ולא באל"ף כשאר ואת אשר מעיר עליהם ועוד שכן היה נקוד בספרו עכ"ל: (ל) נזר, בכ"ל מפני המקף כי כן הוא במ"ג ובמ"ק ולא הגיה הא"ת, וכן בפריזי ובאת"ן ולא"ת והשרשים, אע"פ שלא כן בפ"י ד"א, ולא ידעתי איזה ענין ויחס יש לו להצירי או הסגול עם המקף, כי ב' המשקלי' הללו לא ישתנו לא בסמיכות ולא במקף, ודע כי בכל הספרים שבידי הנון בסגול, חוץ מן התנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט שבו הוא בצירי, וכ"ב רמא והקמחי כתב בחמש נקודות עכ"ל, ובאמת כ"כ הרד"ק בפירוש בשרשים ··· שרש נזר, וכן במכל' ד' קטן דף ר"ד ע"ב במשקל פעל הניא זה בין אות' שהפ"א בצירי והעין בסגול, עכ"ז לא שניתי מנוסח ··· כל הספרים הואיל והא"ת לא הגיה זה, וגם המנ"ש לא הזכיר דבר מזה: חותם, ג' מלא· מסורה קטנה, ומניתים לעיל (כח כא), וזהו הג' מהם, וצריכים להוסיף כאן מלת בתורה, כלשון המסורה קטנה דשם ודלעיל (סימן זה פסוק ו'), כי בשאר קריאה יש עוד ג' מלאים, כמנחת שי לעיל (כח כא) ע"ש: (לג) ויביאו את המשכן, פתוחה· מ"ש: בריחו, כתיב מלא יוד קדמאה, בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו, תרין חסרים יוד בין חית לואו בריחו כתיב וקרי בריחיו וסי' (א) את בריחו את עמדיו ואת המשכן את אהלו לעיל לה יא, (ב) בריחו ועמדיו ויביאו את המשכן (דין), ושארא דאורייתא' מלא דמלא בתרין יודין· מ"ש, וכ"כ הא"ת וז"ל בריחו, מלא יוד קדמאה ובלא זקף גדול עכ"ל: (לד) ואת מכסה עורת, כתב הרמ"ה ז"ל ואת ערת גדיי העזים (בראשית כ"ז ט"ז) חסר דחסר כתיב, וכל אורייתא דכותא בר מן א' מלא ואו קדמאה וחסר ואו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי (דין), דברובא דנוסחי דייקי הכין כתיב ותניין דפסו' חסר דחס' ואשכחן חד נוסחת דכתיב ביה איפכא ושיבוש' הוא· (מ"ש), ובמס"ק נמסר על זה ל' וכ"כ, וצ"ל ל' כ"כ, כי מלת ערת נמצאת פעמים רבות, והמ"א הבין שהמס"ק שייכה אל האילם, ופי' כן שלא נמצא האילם מלא יוד א' וחסר יוד ב' רק דין, וטעה מאד, כי נמצאו לו ד' חברים, ב' מהם כ"כ, והם [א] לעיל כ"ט ג', [ב] (במדבר כ"ט י"ד), וא' מהם מלא דמלא, והוא דויקרא ח' ב', וא' האלים חסר יוד א' ומלא יוד ב', והוא דד"ה ב' כ"ט כ"ב: המאדמים, האל"ף בקמץ לבד· א"ת, ואין דגש במ"ם ובקצת ספרים הה"א במאריך (ר"ל במתג). (מ"ש), וכ"ה בתו' רא"פ דפוס א', אבל בדפוס ב' נדפסה המ"ם בדגש, וטעות הוא: (לה) ארון, מלא· (א"ת), בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהשלשה חסרים עפ"י המסורת שמנו במ"ג סוף פ' תצוה (לעיל ל"ו), וכן הם בהרמ"ה ז"ל· מ"ש: העדת, הרב המאירי ז"ל כתב בקרית ספר שלו שהוא מלא ואו אך בכל הספרים מצאתיו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיקר, אח"כ בא לידי קרית ספר אחר ומצא כתוב בו העדת חסר· א"ת, וכל אורייתא כן כתיב בר מן א' מלא וסימנם במ"ג פ' אחרי מות (ויקרא ט"ז י"ג), וכן הם בהרמ"ה ז"ל. מ"ש: (לו) את השלחן את כל כליו, כן כתיב את כל כליו בלא ואו וכן במסורת את כל כליו, ב' דין ואידך סוף פ' במדבר ד' י"ד. מ"ש, ולשון מס"ג ב' ומטעין בהון וכו' עכ"ל, וכ"ה לשון המס"ק, ולא ידעתי איזה טעות שייך באותו דבמדבר, כי שם כתיב ונתנו עליו את כל כליו וגו', ואין שם חבור ועטוף כלל, ואולי הכוונה שטועין בהם שלא להשוות', דקלקרות כאן עם ואו ושם בלא ואו, והמ"א פי' המס"ק שסב על דין דהכא, בעבור שאמרה ביה ולא בהון, ואינו כן כי נדפס בה בהון: (לז) נרת, ל' וכ"כ· מס"ק, ר"ל חסר דחסר: המערכה, מחקתי המתג הא' הזר שבה"א שבתו' רא"פ ובשאר ספרים, כדרכי ע"פ הגהת הא"ת סוף פ' בראשית, וכן איתנו בתנ"ך ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט: (לט) את מזבח הנחשת וגו' (לעיל ל"ח ט"ז): מכבר, הבית בפת"ח: (מ) את קלעי החצר וגו', סימן את את ואת ואת את

ואת

ואת תרין קדמאי ותמשאי לא כסבי ויו וסי' ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי דואלה ועמדו על הקללה דברים כז יג' (מ"ש, והוא מגלה המ"ג): עמדיה, ד' נ' מל' וחד חסר וסי' וכו' קדמ' חס'· מס"נ, והכוונ' על הויו, אבל היוד כתובה בכולם, ואין בתורה רק זה, ושאר הני המה בכתובים: (מא) השרד, השין דגושה, ונמו' רא"פ ד' א' וב' נדפס' רפוי' שלא כדין: בניו, הטי"ת רפה· א"ת: (מג) ויברך אתם משה, כהעתק הללי אתם ירושלמי אותם עכ"ל, ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ט מלאים בתורה· מ"ש, ומניתים בפ' מקץ כראשית מ"א א':

מ (ג) ושמת שם את ארון העדת, כהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל, ובכל הספרי' מלא שהוא א' מששה מלאים כדלעיל. מ"ש, וכן נמס' עליו במס"ק ובמס"נ א' מלא בתורה עכ"ל, והסי' נמס' בפ' אחרי מות ויקרא ט"ז י"ג, וזהו הב' מהם: וסכת, ל' וכ"כ· מס"ק, ר"ל כי אין עוד עם ואו כראש, והוא כ"כ חסר ואו וחסר ה"א בסוף, אבל בלא ואו בראש נמצאו עוד נ', כמו שנמסר במס"נ פה, סכת וסכת, ד' וסימן וכו', וכללה עמהם גם וסכת, אבל במס"ק דתהלים ק"מ ח' ודאיכה נ' מ"ג ומ"ד ובמס"ר במערכת אות הסמ"ך נמסר ג', כי אין הכוונה שם רק על סכת לבדולא וסכת: ובמס"נ דכאן מסיימה בסוף וא' וסכתה עליה', וטעות הוא, כי אינו כתוב בכל המקרא, וצ"ל וא' וסכתי כפי (לעיל ל"ג כ"ב): (ד) והעלית, ל' ומלרע· מסורה קטנה ר"ל בנירי הלמ"ד, אבל יש עוד נ' בחירק: (ה) ונתתה, בגרשי' כן הוא במ"נ ומ"ק ובכ"י ובלא"ת ובאת"ן וברווא, (ד"א), ובקאליני הוא בקדמא ואזלא ואין מתג בכון, ובברלין תכ"ט הוא ג"כ בקדמא ואזלא וגם יש מתג בכון, והוא שיבוש בלי ספק, אבל במ"נ ד' באזו' ובאו' עם ספר ובתנ"ך עם מ"ש ובתנ"ך אמשטרדם תס"ה הוא בגרשים, ובתנך יטן כ"י על קלף משנת רמ"ט הוא בקדמא ואזלא, אבל בגליון כתוב רמ"א גרשים: (ו) משכן, הכף בפתח· א"ת: (ז) ונתת, כ"ט חס'· מס"ק, ומהם י"ט בתורה, ומניתים לעיל כ"ה כ"א, וזהו הט"ו מהם: ונתת־שם, תיו שניה דגושה· א"ת, והוא הט"ז מן הכ"ט החסרים: בין־אהל מועד, בכ"י בין אהל־מועד, ואינו נכון כי גם בחומש רמ"ב בין־אהל במקף. (ד"א), וכ"ה בכל הספרים שבידי: (ח) ונתת, הוא הי"ז מן הכ"ט החסרים: (ט) כל אשר, הכף דגושה· א"ת: (י) קדש קדשים, הקוף בלא מאריך (מתג), ועיין מ"ש סוף פ' תצוה (שם כט לז ול"ז). מנחש שי, ולשון קוי' ד"א קדשים, כ"ע למה אינו ק"א ודע כי רבים המה ואין אחד בלי געי' ואינו אלא קמץ חטוף עכ"ל, ואנכי השמטתי הגעי' בכלם ע"פ המכ"ש כמ"ש לעיל שם: (יא) הכיר, כל אורי' חס' במ"נ· מס"ק, ומניתי המלאים בפ' כי תשא (שם ל' י"ח): (יד) כתנת, התיו בשוא קמץ, א"ת, ועיין מ"ש מזה בפ' תצוה על פסוק ולבני אהרן תעש' כתנת (שם כח מ): (טו) וכהנו לי, ד'· מס"ק, כ"ל ב', כי אין עוד, וחבירו לעיל (שם מ"א): להית, א' חסר בליש'. מס"ק, ומניתיו לעיל (שם י"ט ט"ז): וזהו השני מהם: משחתם, המ"ם בקמץ לבד· מנחת שי: (יז) הוקם, ב' מל' וא' חסר וסימן וכו' בתראה חסר ומלעיל· מס"נ, ואין בתורה רק זה, והוא מלא, ואינך המה בנביאים: (יח) ויקם משה, וחבירו שבפסוק וכן ויקם את המסך שבסוף סידרא (פסוק ל"ג), שלשתן הקוף בסגול ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאי' ובכתובי' ובמסורת כ' בקריאה וסימנם נמסר במ"ג מלכים א' י"א (כג) ותהלי' מ' (ג). מ"ש: ובמס"ק נמסר פה ב', וחשב המ"ם שבוונתה ב' ריש פסוק, ולפי דרכו צריך לפרש שהכוונה דוקא על אותם שבתורה, כי בשאר קריא יש עוד שהם ר"פ, ולדעתי כיון שלא פירשה ר"פ, גם לא אמרה בתורה, ונראה שצ"ל כ', כי בנקל יפול הטעות בין ב' לכ': עמודיו, ד' מלא. מס"ק, ומניתים לעיל (ל"ו ל"ח), וזהו הב' מהם: (כא) ויסך, י' רפין וסי' וכו'. מס"נ, ור"ל שהיוד בקמץ שאחריו רפה, ולא בפתח, ואין בתו' רק דין, ושארא בנ"כ: העדות, א' מל' בתו'· מס"ק, וסי' נמסר במס"נ דפרשת אחרי מות (ויקרא טז יג), וזהו הב' מהם: (כג) ערך לחם, כן הוא במ"נ ובמ"ק ובראוא העין בצירי ע"כ הנהתי. ד"א, ובכל הספרים מצאתי העין בסגול, מלבד במ"נ ד' באזו' ובתנך עם מ"ש, שבהם הוא בצירי, וכ"ה בתנך יטן כ"י על קלף משנת רמ"ט, וכן מוכח מהמס"ק דמסר' ל' וחד וערך בגדי', (שופטים י"ז י'), ובכ' העין בצירו בכל הספרי', ומדלא חלקה ביניה' בנקידי העין, ש"מ שגם זה בצירי, וכן הרד"ק במכלול (ד קטן דף רד ע"א) במשקל פעל שחשב שם גם השמות שהפ"פ בצירי והע"פ בסגול, לא הביא ערך ""בין הבאי' בב' סגולים, כי אין בין הבאים בצירי וסגול, וכ"כ בפירש בשרשים שרש ערך וז"ל ערך לחם, וערך בגדים, באמש נקודות עכ"ל: (כד) וישם את המנורה, ד' ר"פ בע' וסימ' הפך תביר תבירא ופשטא. (גל' התנ"ך יטן כ"י על קלף משנת רמ"ט): על ירך המשכן, משכב' קדמאה לעיל כ"ולא"ה על צלע המשכן משכב' תנייני' דין על ירך, ואפ"ס והוא צלע על ירכו כראשית ל"ב ל"ב. מסורה גדולה: (כו) ויקטר, ל' ר"פ. מס"ק, צריכי' להוסיף מלת בתו', כי יש עוד ר"פ במלכים (ב' ט"ז י"ג, או שצ"ל ב' ר"פ: עוד נמסר במסורה קטנה על ויקטר עליו, ד', ובמס"ר במערכת אות הקוף לא קא מסרא רק ויקטר, ד' ומראה מקום למס"נ דכאן, ובמס"נ דכאן נמסר ויקטר עליו, ד' דסמי' וסי' (א) ויקטר עליו קטרת סמים דין, (ב) ויקטר עליו קטרת המזבח, (ג) ויקטר עליו את עלתי עכ"ל, בכללם אתה מוצא ד' ובפרטם אינם אלא ג', גם הב' האחרונים אינם כתובים בכל המקרא, ולכן שבש המ"א את המסור' הזאת, והגיה לית במקום ד', גם מחק הב' בפסוקי' האחרונים, ואולם כראים יותר דברי בעל סיוג לתורה שאמ' שהגיה ג"כ לית דסמיך, כתב עוד ואפשר להכריע כי נמצא עוד שלשה פעמים סמוך על ויקטר והם ויקר' סי' ט' פסוק י"ג ופסוק י"ז וויקטר על המזב' ופסו' י"ד ויקטר על העלה המזבחה, וא"כ הוא נכון עכ"ל, וא"כ צ"ל במס"נ (ב) ויקטר על המזבח ויקרא ט יג, (ג) ומברו שם יז, (ד) ויקטר על העלה שם יד: (כט) פתח משכן אהל־מועד, כ"כ נוסחת כל הספרים שבידי, חוץ מנהמו' עם ספר שבהם הנוסח' פתח משכן אהל מועד, ובחלופי ספרי תנ"ך שבסוף תנ"ך, אמשטרדם תס"ה הונח גם הנוסח' הזאת, ועוד נוסחא ג' פתח משכן אהל מועד, והרא"ב לא הכריע בזה, אול' לנקי במשפט פסקי הטעמים נקל להכריע כי נוסחת כל הספרים היא העיקרית, כי בנוא ד' מלים רצופים וכל אחד סמוך לחברו בסמיכות ענין יהיו ב' האחרונים, דבוקים בטעם. ושלפניה' מופסק, והראשון מופסק יותר, כמו אדני פתח אהל מועד לעיל ל"ח ל', פקדת שמרי משמרת הקדש במדבר ג' ל"ב, (ועם כי להמחפש בכתובי' ימצאו אוזה פסוקים סותרים כלל זה, עכ"ז אחר העיון בהם לא יסתריהו, ואין כאן מקומו לבאר זה, ואף שהיו ראוים להיות כולם דבוקים, מ"מ לפי דרכי הלשון לא יתחברו ג' מלים רציפים בטעם, ולכן אם ב' האחרונים מוקפים, שאז נחשבו למלה אחת, תהיה המלה שלפניהם מחוברת בטעם משרת, והוא לבד מופסקת, כמו פתח משכן אהל־מועד דלעיל (בפסוק ו'), שלא נמצא בו שנוי נוסח: מלבד יהכרע" רוב הספרים, כמנוה עלינו אחרי רבים להטת: (ל) לרחצה, החי"ת בשוא לבד· אור תורה: (לג) ויקם את החצר, סתומה· אור תורה: ולמזבח, המ"ם דגושה. א"ת: (לה) לבוא, כהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא שאינו ממנין החסרים שסימנם במ"נ ריש פ' ויחי (בראשי' מ"ח ו'), מ"ש: (לו) ובהעלות, ל' ומלא וחד בהעלות (ירמיה ל"ז י"א). מס"ק: (לח) ענן, ד' רפין (ר"ל שהעין בא"פ שנדפה מנטאה בעבור הסמיכות), וסימן (א) כי ענן ה' על המשכן דין, (ב) וכסה ענן הקטרת את הכפרת ויקרא ט"ז י"ג (ועוד ב' בנ"כ), וחד וענן ה' עליהם (במדבר י' ל"ד. מס"נ: ואש, נ' בטעם זקף גדול וסימן (א) ואש מתלקחת בתוך הברד (לעיל ט' כ"ד), (ב) תהיה לילה בו לעיני דין, (ג) ואש אכלה נאות המדבר (יואל א' כ'). מס"נ, ובמס"ק נמסר ב' בטעמ', וצ"ל ג', או שצריכי' להוסיף מלת בתורה:

נשלם פרשת פקודי וכולא ספרא דואלה שמות בסייעתא דשמיא:

מורה דרך

והוא

פירוש נפלא

על התורה

מאוסף מספר **מורה נבוכים** להרמ"בם ז"ל

ומבואר באר היטיב, על פי חקירות עיוניות, בלשון עבר ובלשון אשכנז

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

מַחְלָקָה שניה.

לספר שמות.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו
ובנו כהר"ר דוד צירנדאָרף יצ"ו.

בשנת תקפ"ד לפ"ק.

ג (ו) **ויסתר** משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ראה, הביט, חזה, דע, כי ראה והביט וחזה, שלש המלות האלה נופלות על ראות העין (ווערדען פאָן דעם זעהען דעם אויגעס געזאַגט), והושאלו (אונד ווערדען איבערטראַגען) שלשתן להשגת השכל, אמנם זה בראה (בענין מלת ראה, דברי המאסף,) ומפורסם אצל ההמון, אמר: וירא והנה באר בשדה (בראשית כ"ט ב') וזה ראות עין, ואמר: ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהלת א' ט"ז), וזה השגה שכלית. ולפי זאת ההשאלה הוא כל לשון ראיה, שבאה בבורא יתברך, כאמרו: ראיתי את ה' (מלכים א' כ"ב י"ט), וירא אליו ה' (בראשית י"ח א'), וירא אלהים כי טוב (שם א' י'), הראני נא את כבודך (שמות ל"ג י"ח), ויראו את אלהי ישראל (שם כ"ד י'), כל זה השגה שכלית, לא ראות עין מוחש בשום פנים, כי לא ישיגו העינים רק גוף, ובגדו (אונד נעבענבייא) קצת מקריו גם כן, כלומר: מראה הגוף ותארו וכיוצא בהם, וכן הוא יתברך לא ישיג בכלי, (רצונו לומר: בכלי החוש (דורך איין אָרגאַן (ווערקצייג דער אייסערן זיננע), כמו שיתבאר. וכן הביט נופל על ההבטה בעין לדבר (ווירד געברויכט פאָן דעם היננ־שויען דעם אויגעס אויף איינער זאַכע): אל תביט אחריך (בראשית י"ט י"ז), ותבט אשתו מאחריו (שם פסוק כ"ו), ונבט לארץ (ישעיה ה' ל'). והושאל אל הבטת השכל והשקפתו (אויף דיא אַנשויאונג אונד אַנזיכט דעם פער־שטאַנדעס), על התבוננות הדבר, עד שישיגהו (איינע זאַכע צו בעטראַכטען, ביז זיא בעגריפפען ווירד), והוא אמרו: לא הביט און ביעקב (במדבר כ"ג כ"א), כי האון לא יֵרָאֶה בעין, וכן אמרו: והביטו אחרי משה (שמות ל"ג ח'), אמרו חכמים ז"ל, שבו עוד זה הענין (דאַס אויך דיזער זין דארין ליגט), ושהוא הגדה על היותם מדקדקים (אונד דאַס עז אויזשפריכט דאַס זיא געניא פאָרשטען) אחר פעולותיו ומאמריו, ומסתכלים בהם, וממה הענין אמרו: הבט נא השמימה (בראשית ט"ו ה'), כי זה במראה הנבואה, ועל זאת ההשאלה הוא כל לשון הבטה, שבאה בשם יתברך: מהביט אל האלהים, ותמונת ה' יביט (במדבר י"ב ח'), והביט אל עמל לא תוכל (חבקוק א' י"ג). וכן חזה, נופל על ראות העין: ותחז בציון עינינו (מיכה ד' י"א), והושאל להשגת הלב: (להשגת השכל, דברי המאסף,) אשר חזה על יהודה וירושלים (ישעיה א' א'), היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשית ט"ו א'), ועל זאת ההשאלה נאמר: ויחזו את האלהים (שמות כ"ד י"א), (רצונו לומר, כי הוראת מלת ויחזו במאמר הזה שהשיגו כבוד ה' בהשגה שכלית, דברי המאסף,) ודעהו. (שם חלק א' פרק ד').

(יב) **ויאמר** כי אהיה עמך. אחר מה שהקדמתיו, מהיות ההשגחה (דיא געטטליכע פאָרזע־הונג) מיוחדת במין האדם לבדו משאר מיני בעלי חיים, אומר, כי כבר נודע, שאין חוץ לשכל מין נמצא (דאַס אויסער דעם פערשטאַנדע קיינע גאַטטונג פאָרהאַנדען איזט), אבל המין ושאר הכללית דברים שכליים (אונד דאַס דיא גאַטטונג אונד דיא איבריגען אַללגעמיינהייטען נור אים פערשטאַנדע עקסיסטירען), כמו שידעת, וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים (אונד וואַז אויסער דעם פערשטאַנדע עקסיס־טירט איזט איין איינצעלנעז וועזען, עז מאַג נון איינעז אָדער עז מעגען מעהרערע זיין). וכשיודע זה, יהיה נודע גם כן, שהשפע האלהי (דאַס דער געטטליכע איינפלוס), הנמצא מדובק במין האדם (פעראיינט מיט דעם מענשענגע־שלעכטע), רצוני לומר: השכל האנושי, אמנם הוא מה שנמצא מן השכלים האישים (פאָן דען איינצעלנען פערשטאַנ־דעסקרעפטען), והוא מה שהשפע (וואַז אויזגעגאָססען וואורדע) על ראובן ושמעון ולוי ויהודה, ואחר שהוא כן, יתחייב (זאָ פאָלגט נאָטווענדיג), לפי מה שזכרתיו בפרק הקודם, כי איזה איש מאישי בני אדם (דאַס דער יעניגע איינ־צעלנע מענש), שהשיג מן השפע ההוא חלק יותר גדול, כפי הכנת החומר שלו (נאַך דער בעשאַפפענהייט זיינעז שטאָפ־פעז) וכפי התלמדו (אונד נאַך זיינער איבונג), תהיה ההשגה עליו יותר בהכרח, אם ההשגחה היא נמשכת אחר השכל (דאַ דיא פאָרזעהונג דעם פערשטאַנדע נאַכפאָלגט), כמו שזכרתי. ולא תהיה אם כן ההשגחה האלהית בבני אדם כלם בשוה, אבל יהיה יתרון ההשגחה עליהם כיתרון שלימותם האנושי זה על זה, (אחר שיאר בקודם יתרון ההשגחה הכללית אשר באדם משאר בעלי חיים (דאַס מעהר אַללגעמיי־נע פאָרזעהונג איבער דען מענשען, אַלז איבער אַללע אַנ־דערע טהירע איזט), להיות ההשגחה נמשכת אחר השכל, בא בזה הפרק, לבאר ענין ההשגחה הפרטית (דיא אַרט דער בעזאָנדערן פאָרזעהונג), באמרו, להיות שאין בכלל המין כי אם מה שנפרט אישי המין (דאַז ניכטז אונטער דער געזאַממ־טען גאַטטונג איזט, וועלכעז ניכט אונטער דען בעזאָנדערן, איינצעלנען וועזען דערזעלבען בעגריפפען ווירד), ואחר שההשגחה נמשכת אחר השכל כאמור, לכן כל מי שהוא משכיל יותר בפועל אלהים ומעשהו, תִּלְוֶה אליו השגחת השם יתברך יותר, ומי שמשכיל פחות ממנו, פירוש רבי יצחק סטנאב בתוספת ביאור מהמאסף,) ולפי זה העיון יתחייב בהכרח, שתהיה השגחתו בנביאים עצומה מאד ולפי מדרגותם בנבואה, ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידותם וישרותם, אחר שהשיעור ההוא, משפע השכל האלהי הוא אשר שם דבר בפי הנביאים, והוא אשר יְיַשֵּׁר מעשיהם הטובים, והשלים חכמות החסידים במה שידעו. (כאן הבן שואל: הנה הרב פתח בחכמה, ומסיים בחסידים, ומי נכח פנים יש בדבר? אבל האמת בזה, שהשגת החכמה האמתית והשכלת אמתתו יתברך לא תכון רק בחסיד, ירא אלהים וסר מרע, ככתוב (משלי א' ז'): יראת ה' ראשית דעת, ושתי אלה, רצוני לומר: היראה והחכמה, מתאימות בשלימות האנושי, ואתיא כמאן דאמר: אם אין יראה אין חכמה, ואם כן החסיד, הנזכר בזה, הכוונה על החסיד האמיתי, רצוני לומר שכבר קנה חכמה, כמו שהחכם, האמור לפניו, הכוונה על החכם, ירא אלהים ועושה רצונו, כן החסיד האמור הכוונה על ירא אלהים, איש משכיל, דורש אלהים על פי פעלו, וראה השגחתו ית' עם כל נוצר, אך החכם לבד או החסיד לבד לא דבר בם הרב בזה, כי אפס שלימות בהם, כאמרם ז"ל: אם אין יראה אין חכמה, ואם אין חכמה אין יראה. פירוש רבי יצחק סטנאב.) ואמנם השכלים המורים (דיא ווידער־

שפענסטיגען טהארען)׳ כפי מה שחסרו מן השפע ההוא היה ענינם כזה, וסודרו בסדר אחר אישי מיני בעלי חיים, נמשל כבהמות נדמו (תהלות מ"ט י"ג)・ וזה הענין הוא פינה מפינות התורה (איינע דער גרונדלעהרען דעז געזעצעז), ועליה בנינה, רצוני לומר: על שההשגחה באיש איש מבני אדם (דאס דיא פארזעהונג איבער יעדען איינצעלנען מענשן וואל-טעט), כפי מה שהוא, השתכל, איך סיפר על ההשגחה בפרטי עניני האבות, בעסקיהם ובשימושיהם עד מקניהם וקניניהם, ומה שיעדה השם מחבר ההשגחה אליהם (אונד וויא גאטט איהנען פערהיס, דאס זיינע פארזעהונג מיט איהנען זיין זאלל), לאברהם נאמר: אנכי מגן לך (בראשית ט"ו א'): ונאמר ליצחק: והיה עמך ואברכך (שם כ"ו ג'), ונאמר ליעקב, והנה אנכי עמך ושמרתיך (שם כ"ח ט"ו), ונאמר לאדון הנביאים, עליו השלום: כי אהיה עמך וזה לך האות, ונאמר ליהושע (יהושע א' ה'): כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, זה כלו מבואר ההשגחה עליהם מפני שלימותם, ונאמר בהשגחה על החשובים החסידים ועזיבת הסכלים: רגלי חסידיו ישמור, ורשעים בחושך ידמו כי לא בכח יגבר איש (שמואל א' ב' ט'), יאמר, כשישלם קצת אישי המין (ווען איניגע איינ-צעלנע דעס מענשענגעשלעכטעס בעוואהרט ווערדען), מן המכות והמקרים, ונפול קצתם בהם, אינו לפי כחותם הגופיים והכנותיהם הטבעיות (זא איזט דיס ניכט נאך איהרען קערפערליכען קרעפטען אונד נאטירליכן בעשאפפענהייטען), הוא אמרו: כי לא בכח יגבר איש, אבל הוא לפי השלימות והחסרון, רצוני לומר: קרבם אל השם, או רחקם ממנו, ומפני זה הקרובים אליו בתכלית השמירה (אויף דאז אייפער-טיע בעוואהרט): רגלי חסידיו ישמור, והרחוקים ממנו מוכנים למה שיקרה שימצאם, ואין שם מה שישמרם ממה שיתחדש, כהולך בחושך, שאין ספק שיכשל, ונאמר בהשגחה על החסידים גם כן: שומר כל עצמותיו וגו' (תהלות ל"ד כ"א), עיני ה' אל צדיקים וגו' (שם פסוק ט"ז), יקראני ואענהו וגו' (שם צ"א ט"ו), והפסוקים, אשר באו בזה הענין, רבו מלספור, רצוני לומר: בהשגחה על בני אדם, כפי שיעור שלימותם וחסידותם・ וכבר זכרו הפילוסופים גם כן זה הענין, אמר אבו"נצר (אבונאזאר פילוסוף ערבי (איין אראבישער פילאזאף, דברי המאסף,) בפתיחת פירוש לספר ניקומ"כוס (אדען ניקאמאכוס) לארים"טו, (מן ארי"סטו (אריסטאטעלעס), הפילוסוף היוני המפואר, דברי המאסף,) זה לשונו: ואמנם מי שיש להם יכולת להעתיק (צו בעוועגען) נפשותיהם ממדה אל מדה (פאן איינער טוגענד צור אנדערן)׳ הם אשר אמר אפל"טון (פלאטא, הפילוסוף היוני הגדול, דברי המאסף,) בהם, שהשגחת השם עליהם יותר. ועתה השתכל, איך הוציאנו זה המין מן הבחינה (וויא אונז דיזע ארט בעטראכ-טונג הינפיהרט) לידיעת אמיתת מה שהביאוהו הנביאים כלם, עליהם השלום, מן ההשגחה האישית (פאן דער בעזאנדערן פארזעהונג), המיוחדת באיש איש כפי שלימותו, ואיך זה מחויב (אונד וויא דיזעס נאטהווענדיג פאלגט) מצד העיון, כשתהיה ההשגחה נמשכת אחר השכל (דא דיא פארזעהונג דעם פערשטאנדע נאכפאלגט), כמו שזכרנו. והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו, וישלמו לך פנות (דיא הויפט-ארטיקעל) התורה כלה, ויאותו לך לדיעות עיוניות פילוסופיות (ווערדען איבעראיינשטיממען מיט דען שפעקו-לאטיפן (בעטראכטענדן) אויזשפריכן דער וועלטווייזהייט), ויסורו ההרחקות (דיא אונגעריימטהייטען ווערדען וועג-פאללען), ויתבאר לך צורת ההשגחה (דיא פארם דער פאר-זעהונג), איך היא・ (שם חלק ג' פרק י"ח)・

בשלח טז

(ז) **בשמעו את תלונותיכם・ שמע,** מלה משותפת, תהיה בענין שמע האוזן, ותהיה בענין הקבול (אונד בעדייטעט אויך דיא אננאהמע איי-נער זאכע), אמנם בענין השמע: לא ישמע על פיך (שמות כ"ג י"ג), והקול נשמע בית פרעה (בראשית מ"ה ט"ז), וזה הרבה, וכמוהו בריבוי (פעמים הרבה, דברי המאסף), גם כן שמע בענין הקיבול: ולא שמעו אל משה (שמות ו' ט'), אם ישמעו ויעבודו (איוב ל"ו י"א), ולכם הנשמע (נחמיה י"ג כ"ז), אשר לא ישמע אל דברי (דברים י"ח י"ט), ויהיה בענין הידיעה: גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט), פירוש לא תדע דברו・ וכל מלת שמיעה, שבאה בחוק השם יתברך (וועלכעס אין הינזיכט אויף גאטט געזאגט ווירד), אם יראה מפשוטו של כתוב, שהוא מהענין הראשון (מענין שמע האוזן, דברי המאסף,) הוא סיפור על ההשגה (איזט עודאך איינע אויז-זאגע פאם בעגריפפע), והוא מהענין השלישי: (מענין הידיעה, דברי המאסף,) וישמע ה' (דברים א' ל"ד), בשמעו את תלונותיכם, כל זה השגת מדע・ ואם נראה מפשוטו של כתוב, שהוא מן הענין השני, (מענין הקיבול (עטוואז אננעה-מען), דברי המאסף), הוא סיפור על ענותו יתעלה לצעקת הצועק: למלאות שאלתו, או לא יענה לצעקתו, ולא ימלא שאלתו: שמוע אשמע צעקתו (שמות כ"ב כ"ב), ושמעתי כי חנון אני (שם פסוק כ"ו), הטה ה' אזנך ושמע (מלכים ב' י"ט ט"ז), ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם (דברים א' מ"ה), גם כי תרבו תפלה אינני שומע (ישעיהו א' ט"ו), כי אינני שומע אותך (ירמיהו ז' ט"ז), וזה הרב'・ והנה ינולך באלו ההשאלו' והדמיונות (אין דיזען פערבלימטען רעדענס-ארטען אונד גלייכניסרעדען)׳ מה שירוה צמאך ויבאר ספקך (אונד דיר הינלענגליכע ערקלערונג גיבט), ויתבארו לך עניניהם כלם, עד שלא תספק בדבר מהם (אונד עז ווערדען דיר אללע איהרע בעדייטונגען זא דייטליך ווערדען, דאס דוא אן קיינע דערזעלבען מעהר צווייפעלן ווירסט.) (שם חלק א' פרק מ"ה)・

יז (טז) **כי יד על כס יה・** כסא, עיקר הנחתו בלשון ידוע, ובעבור שהכסא (דער טהראן) אמנם ישבו עליו בעלי הגדולה והעוצם כמלכים, והיה הכסא דבר נמצא, מורה על גדולת הראוי לו ומעלתו ועוצם ענינו, נקרא המקדש כסא, להורותו על עוצם מי שנגלה בו, והשכין הודו וכבודו עליו, אמר: כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו・ ומפני זה הענין נקראו השמי' כסא, להורות' הגל מי, שידע ויתבונן בהם, עוצם ממציאם (איהרעס אורהעבערס) ומניעם ומנהיג העולם השפל בהשפעת טובה (דורך אויזגיסונג אללעס גוטען), ואמר: כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעיהו ס"ו א'), יאמר: הם יורו על מציאותי ועצמותי (מיין וועזען),

ומעלתי, כהוראת הכסא, שהו' מוכן לגדול, שהוא ראוי לו. וזהו אשר צריך שיאמינוהו המאמינ' (דיא יעניגן וועלכע דיא וואהרהייט ערקעננען, לא שיש גשם, (מלת גשם הוראתה: גוף, והיא מלה כשדית (איין כאלדעאיטעס וואָרט), כמו (דניאל ג' כ"ז) בגשמהון, והדומים לו, דברי המאסף,) שינשא הבורא עליו, יתברך עילוי רב, כי הנה יתבאר לך במאמרים, שהוא יתברך אינו גוף, ואיך יהיה לו מקום או מושכן על גוף? ואמנם הענין הוא מה שהעירותי עליו, כי כל מקום, נשאו האלהים ויחדו באורו ויקרו (וועלכען גאָטט ערהאָב אונד צו זיינעם ליכטע אונד גלאַנצע בעשטיממטע), כמקדש או השמים, נקרא כסא. אבל מה שהרחיב בו הלשון, באמרו: כי יד על כס יה, הוא תואר עצמותו וגדולתו, אשר אין צריך שיחשב דבר חוץ מעצמו (איזט דיא בעשרייבונג דער אללמאַכט אונד גרעסע גאָטטעס, דיא מאַן זיך ניכט אלז דינגע אויסער איהם דענקען דאַרף), ולא נברא מנבראיו, עד שיהיה יתברך נמצא בלתי כסא ונמצא עם כסא, זאת כפירה בלי ספק. וכבר פירש ואמר: אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכה ה' י"ט), מורה, שהוא (רצונו לומר הכסא, דברי המאסף,) דבר בלתי נפרד ממנו, (רצונו לומר מהשם יתברך, דברי המאסף,) ולזה ירצה בכסא הנה (פה, דברי המאסף,) ובכל מה שדומה לו: גדולתו ועצמתו (אונד זיינע מאַכט), אשר אינם דבר יוצא מעצמו (וועלכע קיינע דינגע זינד, דיא אויסער דעם וועזען גאָטטעס עקסיסטירען), כמו שיתבאר בקצת פרקי זה המאמר. (שם פרק ע').

יתרו יט

(ט) **הנה** אנכי בא אליך בעב הענן. בא, הביאה בלשון העברי מונחת לביאת בעלי חיים, כלומר בואו אל מקום אחד או על איש אחד (צו איינעם איינצעלנען וועזען), אמר: בא אחיך במרמה (בראשית כ"ז ל"ה). והיא גם כן מונחת להכנס בעלי חיים במקום אחד, אמר: ויבא יוסף הביתה (בראשית מ"ג כ"ה), כי תבואו אל הארץ (ויקרא כ"ה ב'). והושאל זה השם למבוא הענין, שאינו גוף כלל: כי יבא דברך וכבדנוך (שופטים י"ג י"ז), מאשר יבואו עליך (ישעיהו מ"ז י"ג), עד שהושאל לקצת ההעדרים: ויבא רע ויבא אופל (איוב ל' כ"ו). (כוונת הרב ז"ל בזה, שמלת בוא (קאָממען) הושאלה (ווירד איבערטראַגען) בלשון עבר על קצת דברים, שאינם עצמיים נמצאים, רק העדרים (דיא קיינע עקסיסטירענדען וועזען, זאָנדערן מענגעל זינד), כמו הרע, שאינו דבר נמצא, רק העדר הטוב (דער מאַנגעל דעס גוטען), והאופל (החושך), שאינו עצם נמצא, רק העדר האור (דער מאַנגעל דעס ליכטעס), דברי המאסף.) ולפי זאת ההשאלה, אשר הושאל למה שאינו גשם כלל, הושאל גם כן לבורא יתברך, אם לבא דברו או לבא שכינתו, ולפי זאת ההשאלה נאמר: הנה אנכי בא אליך בעב הענן, כי ה' אלהי ישראל בא בו (יחזקאל מ"ד ב'), וכל מה שידמה לזה, ענינו: בוא השכינה: ובא ה' אלהי (זכריה י"ד ה'), יבא דברו, כלומר: קיום יעודיו (דיא בעשטעטיגונג זיינער פער-הייסונגען), אשר יעד בהם (דיא ער פערהיס) על יד נביאיו, והוא אמרו: כל קדושים עמך (שם), כאילו אמר: ובא דבר ה' אלהי על ידי כל קדושים עמך, מדברים לישראל. (רצונו לומר שכוונת המקרא: ובא דבר ה' אלהי על ידי הנביאים הקדושים, העומדים עם ה' ומדברים דבריו לישראל. דברי המאסף.) (שם פרק כ"ב).

כ (ח) זכור את יום השבת לקדשו. אולי כבר התבאר לך העילה (דיא אורזאכע) בחוזק תורת השבת, והיותה בסקילה, (שהמחלל שבת חייב סקילה, דברי המאסף,) ואדון הנביאים הרג עליה, (משה רבינו, עליו השלום, שהיה אבי כל הנביאים, צוה בפקודת ה' להרוג את האיש, אשר היה מקושש עצים ביום השבת, על אשר חילל את השבת (במדבר ט"ו ל"ב וכו'), דברי המאסף), והיא שלישית למציאות השם והרחקת השניות (כוונת הרב ז"ל, כי מצות השבת היא הדיבור השלישי מעשרת הדיבורים אחר שני הדיבורים הראשונים, שהם לדעת מציאות השם יתברך ולהרחיק כל עבודת אלילים, כאילו הם שתי רשויות חס וחלילה, ויהיה טעם שני הדיבורים הראשונים (שמות כ' ב' ג'): אנכי ה' אלהיך, אשר ידעת מציאותי מאשר הוצאתיך מארץ מצרים, הנני מצוך: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, כי אני אחד, ואין שני לי, דברי המאסף,) כי ההזהרה מעבוד זולתו אמנם הוא לישב היחוד (דען דיא אנבעטונג אנדערער וועזען אויסער גאָטט וואורדע פערבאָטען, דיא איינהייט גאָטטעס צו בעשטעטיגען). וכבר ידעת מדברי (אויז מיינען וואָרטען), שהדיעות (דאס אויזשפריכע), אם לא יהיו להם מעשים (ווען קיינע איבונגען דאמיט פערבונדען זינד) שיעמידום ויפרסמום ויתמידום בהמון (אונטער דעם געמיינען פאָלקע) לנצח, לא ישארו (ניכט פאָרטדויערן קעננן), ולזה צונו בתורה להגדיל זה היום, עד שיתקיים יסוד חידוש העולם (דיא גרונדלעהרע פאָן דער הערפאָרברינגונג דער וועלט) ויתפרסם במציאות, (בין בני אדם הנמצאים, דברי המאסף), כשישבתו בני האדם כלם ביום אחד, וכשישאל: מה עילת (סיבת, דברי המאסף) זה? יהיה המענה: כי ששת ימים עשה ה' וגו' (שמות כ' י"א). וכבר באו בזאת המצוה שתי עילות מתחלפות (צוויא פערשידענע אורזאכען), מפני שהם לשני עלולים מתחלפים (וויל צוויא פערשידענע ווירקונגען דאראויז ענטשטאנדען), לשתי סיבות, א' סיבת בחירת היום משאר ימים, ב' סיבת בחירת העם, ומקבלי השבת, משאר עמים, (מפירוש רבי יצחק סטנאב), וזה שהוא אמר בעילת הגדיל השבת, (בסיבת הגדלת וקידוש השבת, דברי המאסף,) בעשרת הדברות הראשונות אמר: כי ששת ימים עשה ה' וגו' (שמות כ' י"א), ואמר במשנה תורה (דברים ה' ט"ו): וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת, וזה אמת. כי העלול במאמר הראשון הוא כבוד היום והגדילו, כמו שאמר (שמות כ' י"א): על כן ברך ה' את יום השבת, ויקדשהו, וזהו העלול הנמשך לעילת (דיזע ווירקונג פאָלגט אויז דער אורזאכע): כי ששת ימי' וגו', אמנם תתו לנו תורת השבת, וצותו אותנו לשמרו הוא עלול נמשך לעילת (איזט איינע ווירקונג, וועלכע אויז דער אורזאכע פאָלגטע,) היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו עובדים ברצוננו

ברלוננו ובעת שחפלנו, ולא היינו יכולים לשבות, ונוזנו בתורת השביתה והמנוחה, לקבץ שני הענינים, האמונה דעת אמיתי, והוא חידוש העולם, המורה על מציאות השם בתחלת המחשבה ובעיון הקל, וזכור חסדי השם עלינו, בהניחנו מתחת סבלות מצרים, וכאילו הוא חסד כולל בדעת האמיתי העיוני ותיקון הענין הגשמי. (רצונו לומר, בהאמינו ענין החידוש (חידוש העולם) בשכל העיוני, ושביתת המעשים בענינים הגשמיים. פירוש רבי יצחק שטנאב בתוספת ביאור ומהמאסף.) (שם חלק ב' פרק ל"א).

משפטים כא

(יב וכו') מכה איש ומת מות יומת וגו'. המצות, אשר כלל אותם הכלל השני, הם, לקחת הדין מן החוטא, (בזה הפרק ישקול העונשים עם העבירות, ובתבונות כפי ירצה, כיצד כבד יקיו, רצוני לומר: היש כגמול ידיו יעשה לו, כתורה וכמנוס, פירוש רבי יצחק שטנהב,) ותועלתם בכלל ידועה, וכבר זכרנוה. ואמנם פרטיהם ודין כל חלק שבא בהם, שמע אותם! הם עונש כל חוטא לזולתו בכלל (דיא שטראפֿע איינעם יעדען, דער געגען איינען אנדערן זינדיגט, איזט אים אללגעמיינען געזעצט), שיעשה בו כמו שעשה בשוה, אם הזיק בגוף, ינזק בגופו, ואם הזיק בממון, ינזק בממונו, ויש לבעל הממון למחול ולהקל, ואמנם ההורג לבד, לחוזק חטאתו. אין מקילין לו כלל, ולא ילקח ממנו כופר: ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו (במדבר ל"ה ל"ג), ומפני זה אילו חיה הנהרג שעה אחת או ימים, והוא מדבר ושכלו טוב (שפריכט אונד האט געזונדען פֿער־שטאנד), ויאמר: הניחו הורגי, הנה מחלתי וסלחתי לו, אין שומעים לו, אבל נפש בנפש בהכרח, בהשוות הקטן לגדול והעבד לבן חורין והחכם לסכל, שאין בכל חטאות האדם יותר גדול מזה, והמכות אשר אי אפשר לעשות כיוצא בם בשוה, דינם בתשלומין: רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כ"א י"ט), ומי שהזיק בממון ינזק בממונו, כשיעור ההוא בשוה: אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו (שמות כ"ב ח'), רוצה לומר: הדבר, אשר לקח, וינקה ממנו כיוצא בו. (כוונת הרב ז"ל שהשומר, הטוען בפקדון, לומר: נגנב ממני, והעדים אומרים: כי הוא זה (בפסוק שלפנינו), הרי הוא אצלך, עד הדיינים יבא דבר שניהם, ויחקרו את העדים, ואם כשרי' הם, וירשיעוהו לשומר זה, ישלם שנים, רוצה לומר שישיב למפקיד את הדבר, אשר גנב ממנו, ועוד ישלם לו כשיעור הדבר הנגנב בשוה ומכביו. דברי המאסף.) ודע, כי כל אשר יהיה מן העבירה והחטא יותר מצוי ויותר קרוב להעשות, ראוי שיהיה ענשו יותר קשה, כדי שימנעו ממנו, והענין, שאינו נמצא רק מעט, ענשו יותר קל, ומפני זה היה תשלומי גונב צאן כפל תשלומי שאר המטלטלים, רוצה לומר: תשלומי ארבעה, ובתנאי, שהוציאם מתחת ידו במכר או שחטם, מפני שמנהגם (מנהג הצאן, דברי המאסף,) הוא על הרוב תמיד, להיותם בשדות, ואי אפשר לשמרם כמו ששומרים הדברים שבתוך המדינה, ומפני זה מדרך הגונבים אותם, שימהרו למכרם עד שלא יודעו אתם (עהע בעקאננט ווירד, דאס זיא בייא איהנען זינד), או לשחוט אותם, בעבור, (דאמיט) שתשתנה צורתם, ומפני זה היה עונש הענין המצוי יותר גדול (איזט דיא שטראפֿע אויף איין געוועהנליכעס פֿערברעכען גרעסער), ותשלומי גנבת הבקר הוסיף בו אחד, (רוצה לומר: תשלומי חמשה, דברי המאסף,) מפני שגנבתן קלה יותר, כי הצאן ירעו מקובצים, ואפשר לרועה לשמרם, ויותר מה שאפשר לגנבם הוא בלילה, ואמנם הבקר ירעו מפוזרים מאוד, ואי אפשר לרועה לשמרם, ותרבה בהם הגנבה. וכן דין עדים זוממים, שיעשה בהם כמו שחשבו לעשותו בשוה, אם חשבו להרוג יהרגו, אם חשבו להכות יוכו, אם חשבו לחייב ממון יחויבו ממון בשוה, הכוונה בכל זה, להשוות העונש והעבירה, והוא הענין היות המשפטים צדיקים גם כן. ואמנם היות הגזלן לא יחויב לשלם דברי נוסף על גד הקנס, שהחומש אינו רק לכפרה על שבועת השקר (ויקרא ה' כ"א וגו'), אבל על גזלתו אינו מוסיף כלום, הוא מפני מיעוט מציאות הגזל, שנזק הגנבה יותר נמצא מן הגזל, שהגנבה אפשר בכל מקום, והגזל אי אפשר בתוך המדינ' כי אם בקושי, ועוד שהגנבה אפשר בדברים הגלוים ובדברים המוצנעים, והגזל אי אפשר אלא בנגלה, ואפשר לאדם להשמר מן הגזלן ולעמוד כנגדו, ואי אפשר כן עם הגנב, ועוד שהגזלן ידוע ויבוקש, וישתדלו להוציא מידו מה שלקח, והגנב אינו ידוע, ומפני אלו הסבות כלם חייבו הגנב קנס, ולא חייבו הגזלן קנס.

הקדמה: דע שגודל העונש ותוזק צערו, וקטנותו וקלות שבלו, יהיה בבחינת ארבעה דברים:

(יבאר טעמי ארבעת שפטים הרעים, אשר בדיני התורה, והם: מיתות בית דין, וכריתות, ומלקות, ומכת מרדות, אשר בם נענשים ארבעת מיני העוברים, פירוש רבי יצחק שטנאב), הראשון, גודל החטא, שהפעולות, שיבא מהם הפסד גדול, עונשם גדול, והמעשים, שהפסדם מעט, עונשם מעט, והשני, רוב המצאו, שהדבר, שהוא נמצא יותר, ראוי שימנע בעונש חזק, ואמנם מה שימצא מעט, במעט מן העונש, עם מיעוט המצאו, מספיק במניעתו (אבער בייא זעלטנען פֿער־ברעכען רייכט, דא זיא אהנע דים זעלטען פֿארקאממען, איינע קליינערע שטראפֿע הין, דיא מענשען דאפֿאן אבצו־האלטען), והשלישי, רוב ההסתה בדבר (דער גראֶסע רייץ צור זאכע), שהענין, שהאדם ניסת בו יותר, להיות התאוה מביאה אליו מאוד, או לרוב ההרגל, או שיש בהנחתו (בייא דער אונטערלאססונג) צער גדול, בידוע, שלא ימנע ממנו אלא על יראה (דורך דיא פֿורכט) דבר גדול, והרביעי, קלות עשות המעשה ההוא בהסתר ובהעלם, בענין שלא ירגיש בו זולתו, כי מניעת זה אי אפשר אלא ביראת עונש גדול וחזק. ואחר זאת ההקדמה דע, שסדר העונש בדברי התורה ארבע מעלות (האט פֿיר גראדע): מעלת חיוב מיתת בית דין, ומעלת חיוב כרת, עם שהמונס, שזה החטא מן החטאים הגדולים, ומעלת חיוב מלקות, והוא ההכאה ברצועה, ולא יאמן בחטא ההוא, שהוא מן החטאים הגדולים, אבל הוא לאו לבד, או מיתה בידי שמים, ומעלת לא תעשה, שאין בה מלקות, והיא כל לאו, שאין בו מעשה, חוץ מנשבע (נשבע לשקר או לחנם, דברי המאסף), וממיר (הממיר ומחליף את הקרבן

הקרבן טוב ברע או רע בטוב, דברי המאסף,) בעבור מה שהוא חייב להאמינו בהגדלת השם יתעלה, (כוונת הרב ז"ל, כי הנשבע לשקר או לחנם חייב מלקות, אף שלא עבר רק על לאו שאין בו מעשה, בעבור שכפר על ידי זה בגדולת השם יתעלה, שהוא חייב להאמינו, דברי המאסף;) וממיר, (הממיר ומחליף את הקרבן גם הוא חייב מלקות, הנ"ל,) שלא יביא זה (תמורת וחילוף הקרבן, הנ"ל,) לבזות בקרבנות, המיוחסות (וועלכע בעשטיממט זינד) לשם יתעלה, וזולת אלו מלאוין, שאין בהן מעשה, ההפסד, שבא מאתם, הוא מעט, ואי אפשר גם כן להשמר ממנו, מפני שהם דברים לבד (ווייל עז נור ווארטע זינד), ואילו היה בו מלקות, לא היה נמלט אדם מהכאת גבו כל השנה, ולא יצוייר (אונד עז קאן ניכט פֿארגעשטעלט ווערדען) בהם הרחקה גם כן. ובמספר ההכאות (שיש למכות מלקות מספר, והם שלשים ותשע מכות, דברי המאסף,) גם כן יש חכמה, מפני שיש לתכליתם קצבה (דא איהר העכסטער גראד גענויא בעשטיממט איזט), ולאנשים אין קצבה, כי לא יכו כל איש אלא בשיעור סבלו, ותכלית (אונד דער העכסטע גראד) ההכאה ארבעים; ואפילו כובל מאה. אמנם חיוב מיתות בית דין לא תמצא אותו בדבר מן המאכלות האסורות, מפני שאין בהם הפסד גדול, ואין האדם נוסת בהן מאוד, כאשר הם נוסתים (וויא זיא גע=רייצט ווערדען), בהנאת המשגל, ובקצת המאכלות כרת, כדם, וכן בחלב יש בו כרת, וכן הכרת (חיוב כרת, דברי המאסף), בחמץ בפסח, והאוכל ביום הצום (ביום הכפורים, הנ"ל) למה שיש בו מן הצער, (כוונת הרב ז"ל, כי בעבור שיש צער לאדם, לאכול רק מצה, או לצום מערב עד ערב, לכן החמירה התורה בחיוב כרת על אוכל חמץ בפסח ועל מי שלא יצום ביום הכפורים, למען אשר לא יבטל האדם את המצוות האלה, בעבור שיש לו צער בקיומן הנ"ל,) ולמה שמביא אליו מן האמונה (אונד וויל עז צום גלויבען פֿיהרט), שהם מעשים (דא עז ווערקע זינד), יחזקו דעות (וועלכע מיינונגען בעשטער=קען,) שהם פינות התורה (דיא גרונדלאגען דעס געזעצעס אויזמאכען) רצוני לומר: יציאת מצרים ונפלאותיה, (כי מצות אכילת מצה ואיסור אכילת חמץ בפסח הם לזכרון יציאת מצרים, כאמור (דברים ט"ז ג'): לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, דברי המאסף,) ואמונת התשובה: (כי מצות הצום ביום הכפורים היא לאות על האמונה, שיום הכפורים מכפר על עוונות החוטא, אם ישוב מדרכו הרעה, הנ"ל,) כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' (ויקרא ט"ז למ"ד), וכן חייב כרת בנותר ופגול ולטמא, שאכל קודש הכוונה להגדיל (דאס העהער פֿערעהרט ווערדע) ענין הקרבן. אבל מיתת בית דין תמצאה בענינים הגדולים, אם בהפסד האמונה או בחטא גדול, רצוני לומר: כעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, וכל מה שמביא לזה, ובשבת, להיותו מקיים אמונת חידוש העולם, (כוונת הרב ז"ל, כי התורה החמירה בחיוב מיתת סקילה על מחלל שבת, בעבור שמצות שמירת שבת היא עדות על חידוש (בריאת) העולם, והאמונה בזה היא יסוד כל התורה כלה, דברי המאסף,) ובנביא השקר וזקן ממרא, לרוב ההפסד הבא מהם, ומכה אביו ואמו ומקלל אביו ואמו, לרוב העזות שיש בו, והיותו מפסיד סדר הבית (אונד ווייל עז דער הייליכען אָרדנונג שאדעט), אשר הוא החלק הראשון מן המדינה (וועלכע איין הויפטטהייל דער שטאאטס=איינריכטונג איזט), אבל בן סורר ומורה הוא, בעבור מה שיגיע אליו מעניננו, (רוצה לומר, שבן סורר ומורה חייב סקילה, בעבור העבירות החמורות, אשר יגיע עליהם לסוף על ידי ענינו ומעשיו הרעים, דברי המאסף,) מפני שהוא עתיד להרוג, על כל פנים, (כי בן סורר ומורה יוסיף חטא על פשע, ולסוף יהיה גנב ורוצח, כמו שאמרו רז"ל, הנ"ל,) (וצריך עיון, למה יהיה נדון בסקילה החמורה? כי אילו רצח, היה דינו בסייף הקל, וזה שלא רצח עדיין, ימות בסקילה החמורה? פירוש רבי יצחק הטנאב,) וגונב נפש, מפני שהוא מביא אותו להריגה, (הגונב נפש ומכרו, חייב מיתה, בעבור שהגנב מביא את הנגנב להריגה, כי ימכרנו לעבד, ויתכן שימיתהו בעליו, הקונה אותו, דברי המאסף,) וכן הבא במחתרת אמנם הכנים ענינו להרוג, (כי הגנב החותר את הבית, בא להרוג או ליהרג, כי על כרחו יחשוב, שאם יעמוד בעל הממון כנגדו, יהרגנו, הנ"ל,) כמו שביארו ז"ל, ואלו השלשה, רצוני לומר: בן סורר ומורה, וגנוב נפש ומכרו, והבא במחתרת, כידוע, שהם שופכי דמים בסוף, ולא תמצא מיתת בית דין בדבר אחר אלא באלו הדברים הגדולים, ולא כל העריות במיתת בית דין, אלא מה שהוא מהן יותר קל להעשות ויותר נמצא ויותר מגונה ומכוער, ומה שהאדם נוסת אליו יותר, ומה שאינו כן, הוא בכרת לבד, ולא כל מיני עבודה זרה גם כן במיתת בית דין, אלא עיקרי עבודתה, כמתפלל לה, ומתנבא בשמה, ומעביר באש, ואוב, וידעוני, ומכשף. ומבואר הוא, שאחר שאי אפשר מבלתי עונשים ומשפטים, שאי אפשר אם כן מבלתי העמיד שופטים מפוזרים בכל עיר ועיר, ואי אפשר מבלתי עדים, ואי אפשר מבלתי מלך, שיפחדו וייראו ממנו, וימנע (והמלך ימנע את העם מן החטא, דברי המאסף,) במינים רבים מן המניעה, ויחזיק יד השופטים ויסמוך אותם. הנה ביארתי טעם כל המצוות, אשר ספרנום בספר שופטים. (הוא חלק מספר הגדול והמפואר יד החזקה להרב ז"ל הנ"ל.) (שם חלק ג' פרק מ"א).

כד (ב) ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו.

קרב, נגש, נגע, אלו השלשה שמות, כלומר קריבה, ונגיעה ונגישה, יהיו לפעמים לענין המגע והקירוב במקום, ופעמים יהיו לענין הדבק המדע בידוע (אונד מאנכמאהל בעדייטען דיזע אויזדריקקע דיא פֿערבינדונג דעס בעגריפֿפֿעס מיט דעם בעגריפֿפֿענען געגענשטאנדע), וכאילו ידמה לקרב גשם לגשם. (דביקות הידיעה בעצם הידוע הדומה לקריבת גוף לגוף, דברי המאסף.) אמנם ענין קריבה הראשון, והוא הקריבה במקום: כאשר קרב אל המחנה (שמות ל"ב י"ט), ופרעה הקריב (שם י"ד י') והנגיעה ענינה הראשון נגיעת גשם בגשם: ותגע לרגליו (שמות ד' כ"ה), ויגע על פי (ישעיהו ו' ז') וענין נגישה הראשון בוא איש אל איש והתנועעו אליו: ויגש אליו יהודה (בראשית מ"ד י"ז). וענין אלו שלשה השמות השני הוא הדבק מדע ונגיעת השגה, לא השגת מקום, אמר מן הנגיעה בענין הדבק המדע:

כי

כי נגע אל השמים משפטה (ירמיהו נ"א ט'), (רצונו לומר, שהשיג אל גבול המשפט הגלות לא כפי מעשיה, דברי המאסף) ונאמר מן הקריבה: והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי (דברים א' י"ז) כאילו אמר הודיעוני אותו, הנה כבר נעשה בהודעת הידוע, (רצונו לומר: הנה כבר הבאתים הכתוב במלת תקריבון להורות על הודעת דבר, דברי המאסף) ונאמר מן הנגישה: ויגש אברהם ויאמר (בראשית י"ח כ"ג), והוא היה בענין הנבואה, (רצונו לומר, שהגיע אברהם להשגה הנבואיית, דברי המאסף) וכן: יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני (ישעיהו כ"ט י"ג). (רצונו לומר, כי מלת נגש בפסוק הזה תורה על נגיעת השגת השכל, לא על השגת מקום, דברי המאסף.) וכל לשון קריבה או נגישה, אשר תמצאנה שבאה בספרי הנבואה בין השם יתברך ובין נברא מנבראיו, הוא כלו מזה הענין האחרון, כי השם יתעלה אינו גשם, כמו שיבא עליו המופת בזה המאמר, ולא הוא יתברך יגש ולא יקרב לדבר, ולא דבר מן הדברים יקרב לו, או יגע בו יתעלה, (רצונו לומר, קריבה גופנית, דברי המאסף,) כי בהסתלק הגשמות (דיא קערפערליכקייט) יסתלק המקום, ותבטל כל קריבה ונגיעה, או רחיקה או הדבק, או התפרד או מישוש או סמיכות. ואיני חושב עליך, שיסתפק לך אמרו: קרוב ה' לכל קוראיו (תהלות קמ"ה י"ח), קרבת אלהים יחפצון (ישעיהו נ"ח ב'), קרבת אלהים לי טוב (תהלות ע"ג כ"ח), שאלו כלם קריבת מדע, כלומר השגה מדעית, לא קריבת מקום, וכן אמרו: אלהים קרובים אליו (דברים ד' ז'), קרב אתה ושמע (שם ה' כ"ז), ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו, אלא אם תרצה שתשים מה שנאמר במשה: ונגש, שהוא יתקרב למקום מן ההר, אשר שכן עליו האור, כלומר כבוד ה', תוכל זה, אבל החזיק בעיקר, כי אין הפרש בין היות האיש במרכז הארץ (אים מיטטעלפונקטע דער ערדע), או בעליון (אויף דעם העכסטען פונקטע) שבגלגל התשיעי, (התוכניים (דיא שטערנקונדיגען) הקדמונים מניחים (נעהמען אן) תשעה גלגלים (זפערען, וועלטקוגעלן) זה למעלה מזה, רצוני לומר, שבע גלגלי כוכבי הנבוכה (זפערען דער פלאנעטען (אירדשטערנע), וגלגל הכוכבים הקיימים (דיא זפערע דער פיקסשטערנע (אונבעוועגליכען שטערנע) וגלגל היומי (אונד דיא זפערע, דיא דען טאג פעראורזאכט), והוא גלגל התשיעי הנזכר,) (אילו היה אפשר,) שהוא לא ירחק מן השם הנה, (פה, דברי המאסף), ולא יקרב לו שם, אבל הקריבה (פרק כ"ד חלק א') אליו יתעלה בהשגתו, והריחוק ממנו למי שיסכילהו (דאס מאן איהן ניכט בעגרייפט), ויותר בקירוב ובריחוק מזה הכל מעלות רבות מאד זו למעלה מזו, והנה אבאר בפרק מפרקי זה המאמר (בפרק ס' חלק א'), איך הוא היתרון בהשגה. אמנם אמרו: גע בהרים ויעשנו (תהלות קמ"ד ה'), רוצה בו: הגע דבר בהם, על צד המשל, כמו שאמר: וגע אל עצמו (איוב ב' ה'), כלומר: הביא מכתך בו. וכן הנגיעה, ומה שדומה ממנה בלשון, תפרשנה בכל מקום כפי ענינו, כי פעם ירצה בו נגיעת גשם בגשם, ופעם הדבקות מדע והשגת ענין אחד, כאילו המשיג דבר, אשר לא היה משיגו קודם, כבר קרב לדבר, שהיה רחוק ממנו. והבן זה. (שם חלק א' פרק י"ח).

(טז) וישכון כבוד ה' על הר סיני. כבוד ה' פעמים רוצים בו האור הנברא, אשר ישכינהו השם במקום, להגדלם. (להראות גדולתו, דברי המאסף,) על דרך המופת: וישכן כבוד ה' על הר סיני, וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ' ל"ה), ופעמים רוצים בו עצמו יתעלה ואמיתתו (אונד מאנכמאהל פערשטעהט מאן גאטט זעלבסט אונד דעססען וואהרעס וועזען דארונטער), כמו שאמר: הראני נא את כבודך (שמות ל"ג י"ח), ובא המענה: כי לא יראני האדם וחי (שם פסוק כ'), מורה, כי הכבוד, הנאמר הנה, (פה, דברי המאסף,) עצמו, (הוא השם יתברך בעצמו, דברי המאסף,) ואמרו כבודך להגדיל. (כוונת הרב ז"ל בזה, כי מלת כבודך במקרא שלפנינו היא לענין גדולה ותפארת, להגדיל את אשר יסוב הדיבור אליו (דיא גרעסע דעסיעניגען, אן דען מאן דיא רעדע ריכטעט, אנצוציגען), וכן המנהג גם בלשונות החדשות, כשידברו עם המלך לא יאמרו, אתה נוית וכיוצא בזה, אבל יאמרו: מעלתך הרוממה נותה וכו' (איהרע מאיעסטעט,) ופעמים רוצים בכבוד הגדלת האנשים כלם את השם, (לפעמים תורה מלת כבוד על השבח והגדולה, אשר בהם יגדילו וישבחו בני האדם את ה', דברי המאסף,) ואף כל מה שזולתו יתברך יגדילהו (אונד אללעס אויסער גאטט, לאבעט איהן), כי הגדלתו האמיתית היא השגת גדולתו, הנה כל מי שהשיג גדולתו ושלימותו כבר הגדילו כשיעור השגתו, והאדם לבד יגדילהו במאמרים, להורות על מה שהשיג בשכלו, ויפרסם בו לזולתו, ומי שאין השגה לו כדומם (וויא דיא לעבלאזען דינגע), כאילו הם מגדילים גם כן (לאבען אויך גלייכזאם דען עוויגען), בהיותם מורים בטבעם על יכולת ממציאם (דיא מאכט איהרעס אורהעבערס,) וחכמתו, ויהיה זה מביא להגדלת המבין אותם, ידבר בלשונו, (אם הוא מבני האדם, דברי המאסף,) או לא ידבר, אם הוא מי שאין ראוי עליו הדיבור. (אם הוא מהמלאכים, שאינם מדברים דיבור גופני, דברי המאסף.) וכבר הרחיבה לשון העברי בזה (דיא העברעאישע שפראכע מאכט היריפאן איינען וועיטלייפיגען געברויך), עד שהתירו על זה הענין (זא דאס מאן הירין ערלויבטע) לשון אמירה, ואמרו על מי שאין השגה לו, שהוא שיבח, ואמר כך, כמו שאמר: כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלות ל"ה י'), סיפר על היותם מחייבות (דאס זיא נאטהווענדיג מאכען) זאת האמונה, שהם אשר אמרוה, אחר אשר בעבורם נודע זה גם כן. (רצונו לומר. שמבנין העצמות והרכבתם כפי הנאות אל התכלית המכוון בהם (אויז דעם בויע דער געביינע אונד איהרער דעם בעאבזיכטיגען צוועקקע אנגעמעססענען צוזאממענזעצונג) נודע: ה' מי כמוך.) ולפיכך קראו זה הענין כבוד, נאמר (ישעיהו ו' ג'): מלא כל הארץ כבודו, (רצונו לומר, היותו מורה בטבע על יכולת ממציאו וחכמתו, נאמר מלא כל הארץ כבודו, רצונו לומר: הילולו, פירוש רבי משה הנרבוני,) דומה לאמרו: ותהלתו מלאה הארץ (חבקוק ג' ג'), כי השבח יקרא כבוד, כבר נאמר: תנו לה' אלהיכם כבוד (ירמיהו י"ג ט"ז), ונאמר: ובהיכלו כלו אומר כבוד (תהלות כ"ט ט'), רצונו לומר, שבפסוקים האלה תורה מלת כבוד על השבח, דברי המאסף,) ובא ממנו הרבה. והבן זה

השיתוף

השיתוף (דיוע האמאנימיא (גלייכנאמיגקייט) גם כן בכבוד, (במלת כבוד, דברי המאסף,) ופרשהו בכל מקום כפי ענינו, והמלט מספיקות גדולות. (שם פרק ס"ד).

תצוה כט

(מה) **ושכנתי** בתוך בני ישראל. שכן, ידוע, כי ענין זאת המלה היא התמדת העומד במקום אחד: והוא שוכן באלוני ממרא (בראשית י"ד י"ג), ויהי בשכון ישראל (שם ל"ה כ"ב), וזהו הידוע המפורסם. וענין השכינה במקום הוא התמדת העומד במקום אחד, כי בארכות עמידת בעל חי במקום כולל או מיוחד. (המקום המיוחד (איין בעזאנדערער פלאץ,) הוא המקום המיוחד (וועלכער בעשטיממט איזט) לעצם מיוחד (פיר איינען בעזאנדערן געגענשטאנד), והכולל (אונד איין אללגעמיינער פלאץ), הוא המקום המשותף (וועלכער געמיינשאפטליך איזט) לעצמים מתחלפים (פיר פערשידענע געגענשטענדע), המשל בזה, העיר הוא מקום משותף לכל הבתים אשר בה, והבית הוא גם כן מקום משותף לכל הנמצא בו, ולזה כבר אפשר שיאמר על שני עצמים, שהם במקום אחד, ושהם בהיותו הזמן בעצמו במקומות מתחלפים, להיות המקום מאמר יחסיי (איין רעלאטיפער (בעציהענדער) בעגריף), על דרך משל: ראובן ושמעון, הדרים בעיר אחת ובבתים מתחלפים, הם במקום אחד ביחס (אין בעציהונג) אל העיר (אויף דיא שטאדט), השומרת מצבה תמיד (וועלכע בעשטענדיג איהרען שטאנדפונקט בעהעלט), ביחס אל כל מה שהוא תוכה לה, והם בהיותו הזמן בעצמו במקומות מתחלפים, ביחס אל הבתים, אשר ידורו בהם, ובבחינה זו (אונד איין דיזער בעטראכטונג) אפשר גם כן, שיהיה עצם מה (אירגענד איין געגענשטאנד) נח, רצוני לומר: שומר מקומו, ומתנועע, רצוני לומר: מחליף מקומו, בזמן אחד בעצמו, המשל בזה: וישב יעקב בארץ מגורי אביו (בראשית ל"ז א'), עם היות שהתנועע בלי ספק ממקום למקום בארץ ההיא,) יאמר בו, שהוא שכן במקום ההוא, ואף על פי שהיה מתנועע בו בלא ספק: והוא שוכן באלוני ממרא, ויהי בשכון ישראל. והושאל זה למה שאינו בעל חי, אבל לכל ענין, שהתיישב ושקד (פיר אללעס וועלכעס בעשטענדיג בלייבט) על דבר אחד, יאמר בו גם כן לשון שכינה, ואף על פי שלא היה הדבר, אשר שקד עליו הענין ההוא, מקום, ולא היה הענין ההוא גם כן בעל חי, אמר: תשכן עליו עננה (איוב ג' ה'), ואין ספק, כי העננה איננה בעל חי, ולא היום גוף כלל, אבל הוא חלק זמן. (כוונת הרב ז"ל. כי אמר איוב (שם פסוק ג'): יאבד יום אולד בו וגו', תשכן עליו עננה, ואף שהעננה איננה בעל חי, והיום איננו מקום ולא גוף כלל, שישכן עליו עצם מה, ורק הכוונה, שהעננה תתמיד (דאס ראז געוועלק פארטדויערן זאלל) ביום ההוא. דברי המאסף.) ולפי זאת ההשאלה הושאל לבורא יתעלה, כלומר להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום, שהתמידה בו השכינה, או לכל דבר, שהתמידה בו ההשגחה, ונאמר: וישכון כבוד ה' על הר סיני (שמות כ"ד ט"ז), ושכנתי בתוך בני ישראל, ורצון שכני סנה (דברים ל"ג ט"ז), וכל מה שבא מזאת הפעולה (מענין שכינה במקום, דברי המאסף,) מיוחס לבורא יתברך, הוא בענין התמדת שכינתו, במקום, או התמדת ההשגחה בדבר אחד, כל מקום כפי ענינו. (שם פרק כ"ה).

כי תשא לג

(יא) **וידבר** ה' אל משה פנים אל פנים. פנים, שם משתתף, ורוב שיתופו על צד ההשאלה, הוא שם הפנים מכל חי: ונהפכו כל פנים לירקון (ירמיהו ל' ו'), מדוע פניכם רעים (בראשית מ' ז'), וזה הרבה, והוא שם הכעס: ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח), ולפי זה הענין נעשה הרבה (ווירד עז אפט געברויכט) בענין כעס השם וקצפו: פני ה' חלקם (איכה ד' ט"ז), פני ה' בעושי רע (תהלות ל"ד י"ז), פני ילכו והניחותי לך (שמות ל"ג י"ד), ושמתי אני את פני (ויקרא כ' ה'), וזה הרבה. והוא גם כן שם מציאות האיש ומעמדו (בעצייכנונג דער געגענווארט): על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה י"ח), ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' ג'), ענינו: במציאותם (אין איהרער געגענווארט), אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), בהיותך ובמציאותך, ולפי זה הענין נאמר: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כלומר: מציאות במציאות (געגענווערטיג), מבלתי אמצעי (אונמיטטעלבאר), כמו שנאמר: לכה נתראה פנים (מלכים ב' י"ד ח'), וכמו שאמר: פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה' ד'), וביאור במקום אחר, ואמר: קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול (שם ד' י"ב), וכינה אותו: פנים בפנים, כן אמרו: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כינוי על אמרו בענין סיפור הדברים: וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז' פ"ט), הנה כבר התבאר לך, כי שמיעת הקול מבלתי אמצעות מלאך יכונה עליו: פנים בפנים, ומזה הענין: ופני לא יראו (שמות ל"ג כ"ג), אמיתת מציאותי, כמות שהיא (מיין וואהרעס וועזען, וויא עז ווירקליך איזט), לא תושג. ופנים גם כן הוא כלי מקום (בעדייטעט אויך איינע בעשטיממונג דעס ארטס), שענינו: לפניך או בין ידיך, והרבה מה שנעשה (אונד ווירד אפט געברויכט) כפי זה הענין בבורא יתברך: לפני ה' (בראשית י"ח כ"ב). ופנים גם כן הוא כלי הזמן (בעדייטעט אויך איינע בעשטיממונג דער צייט), בענין קודם: לפנים בישראל (שמואל א' ט' ט'), לפנים הארץ יסדת (תהלות ק"ב כ"ו). ופנים גם כן שם ההזהר וההשגחה (בעגעגנונג דעס אנזעהענס): לא תשא פני דל (ויקרא י"ט ט"ו), ונשוא פנים (ישעיהו ג' ג'), אשר לא ישא פנים (דברים י' י"ז), וזה הרבה, ולפי זה הענין גם כן נאמר: ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום (במדבר ו' כ"ו), רצונו לומר: השגחתו אלינו. (שם פרק ל"ז).

(יג) **הודיעני** נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך. דע, כי אדון החכמים, משה רבינו, עליו השלום, ביקש שתי בקשות, ובאתהו התשובה על שתי הבקשות, הבקשה האחת היא בקשו ממנו יתעלה, שיודיעהו עצמו ואמיתתו, והבקשה השנית היא, אשר ביקש תחלה, שיודיעהו תאריו, והשיבו יתברך על שתי השאלות, בשיעד לו, בהודיעו אותו תאריו כלם (אינדעם ער איהם פערשפראך, איהם אללע זיינע אייגענשאפטען בעקאננט צו מאכען), ושהם פעולותיו, והודיעו, כי עצמו לא יושג לפי מה שהוא, אלא שהוא העירו על מקום עיון, ישיג

ממנו

מזגו תכלית מה שאפשר לאדם שישיגהו, ואשר השיגו עליו השלום לא השיגו אדם לפניו ולא לאחריו. אמנם בקשתו ידיעת תאריו, הוא אמרו: הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך, והסתכל מה שנכנס תחת זה המאמר מענינים נפלאים, אמרו: הודיעני נא את דרכיך ואדעך, מורה על היותו יתעלה נודע בתאריו, כי כשידע הדרכים ידעהו, ואמרו: למען אמצא חן בעיניך, מורה על שמי (דאס דער יעניגע), שידע הבורא, הוא אשר ימצא חן בעיניו, כל מי שידעהו (עיין בפרק י"ח מזה החלק) הוא הנרצה המקורב, ומי שסכלו (אונד ווער איהן ניכט ערקעננט), הוא הנקצף המורחק, וכפי שיעור החכמה והסכלות יהיה הרצון והקצף והקירוב והריחוק. וכבר יצאנו מכוונת הפרק, ואשוב אל הענין. וכאשר ביקש ידיעת התארים, (רצונו לומר: ידיעת תארי השם יתברך, דברי המאסף), וביקש מחילה על האומה, ונענה במחילתם, וביקש אחר כן השגת עצמו יתעלה, והוא אמרו: הראני נא את כבודך (שמות ל"ג י"ח), נענה על המבוקש הראשון, והוא: הודיעני נא את דרכיך, ונאמר לו: אני אעביר כל טובי על פניך (שם פסוק י"ט), ונאמר לו במענה השאלה השנית: לא תוכל לראות את פני (שם פסוק כ') וגו', אמנם אמרו: כל טובי, הוא רמז להראות אותו הנמצאות (דיא וועזען), כלם, הנאמר עליהם: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד (בראשי' א' ל"א) רצונו לומ' בהראו' אות' לו, שישיג טבעם והקשרתם קצתם בקצתם (אונד איהרע פער-בינדונג מיט איינאנדער), וידע הנהגתו להם (דיא רעגירונג גאטטעס איבער זיא), איך היא בכלל ופרט, ואל זה הענין רמז באמרו: בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'), כלומר, שהוא הבין מציאות (דיא שעפפונג) עולמי כלו הבנה אמיתית קיימת, כי הדיעות, שאינם אמיתית, לא יתקיימו. (האמונה בכאן לפי דעת הרב ז"ל רומזת אל האמיתות ואל החיזוק, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיהו כ"ב כ"ג), ויהיה ביאור: בכל ביתי נאמן הוא: בכל מציאותי (אין מיינער גאנצען שעפ-פונג), הוא קיים וחזק, מצד היותו אמיתי.) אם כן השגת הפעולות ההם הם תאריו יתעלה, אשר יוודע מצדם, והראיה על זה, שהדבר, אשר יעדו בהשיגו אותו (דאס דאזיעניגע, פאן וועלכעם איהם גאטט פערשפראך, דאס ער עז בעגרייפען זאללטע), הם פעליו יתעלה, היות הדבר, אשר הודיעו, תארי פעולות גמורות: רחום וחנון ארך אפים ורב חסד וגו' (שמות ל"ד ו' ז'). הנה כבר התבאר, כי הדרכים, אשר ביקש ידיעתם והודיעו אותם, הם הם הפעולות, הבאות ממנו יתעלה, והחכמים יקראום: מדות (אייגענשאפטען), ויאמרו: שלש עשרה מדות, וזה השם נופל בשימושם על מדות האדם: ארבע מדות בהולכים לבית המדרש, ארבע מדות בנותני צדקה, וזה הרבה, והענין הנה (פה דברי המאסף), אינו, שהוא בעל מדות, אבל פועל פעולות, דומות לפעולות, הבאות מאתנו ממדות, רצוני לומר מתכונות נפשיות (אויז געמיטהסנייגונגען), לא שהוא יתעלה בעל תכונות נפשיות. (כי המדות הם קנינים (אייגענהייטען) בנפש, ומתחזקים מעט מעט, ויוצאים מהכח אל הפעל (אונד געהען פאן דעם פערמעגען צור טהאט איבער), וזהו מה שלא יצדק בשם יתעלה, אבל בפעולותיו דומות (זינד אנאלאגיש (ענליך) לפעולות, הבאות מאתנו ממדות.) ואמנם הספיק לו זכרון אלו שלש עשרה מדות, (רצונו לומר: שלש עשרה מדות השם יתברך, הנזכרות

במקרא: רחום וחנון ארך אפים וגו' (שמות ל"ד ו' ז'), דברי המאסף.) ואף על פי שהכיר השיג כל טובו, רצוני לומר כל פעולותיו, כי אלה הם הפעולות, הבאות ממנו יתעלה בחוק המצאת בני אדם והנהגתם (אין בעטרעף דער ערשאפפונג אונד רעגירונג דעס מענשליכען געשלעכטעס), וזאת היתה אחרית כוונת שאלתו (אונד דיזעס וואר דער ענדצוועק אונד דיא אבזיכט זיינעס פערלאנגענס), כי סוף המאמר: ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה, כלומר: אשר אני צריך להנהיגם בפעולות, אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם. הנה כבר התבאר לך, כי הדרכים והמדות (רצונו לומר: דרכי ומדות השם יתברך, דברי המאסף,) אחד, והם הפעולות, הבאות מאתו יתעלה בעולם, וכל אשר הושגה פעולה מפעולותיו, יתואר הוא יתעלה בתואר, אשר יבא ממנו הפעל ההוא, ונקרא בשם, הנגזר מן הפעל ההוא, והמשל בו, כי כשהושגה דקות הנהגתו (דאז צארטע געטטליכע וואל-טען) בהיות עובר בעלי חיים (אין דעם ענטשטעהען איי-נעס טהירעס אים מוטטערלייבע), והמציא כוחות בו (וויא קרעפטע אין איהם ענטוויקקעלט ווערדען), ובמי שיגדלהו אחר לידתו (וויא עז נאך זיינער געבורט פאן זיינען ערצייגערן ערצאגען ווירד), שימנעוהו מן המות ומן האבדון, וישמרוהו מכל היזק, ויועילוהו בשימושיו ההכרחיים, וכיוצא בפעולה הזאת ממנו לא תבא אלא אחר הפעלות והמית רחמי', והו' ענין הרחמנות (דערגלייכען האנדלונגען [illegible] געשעהען ביי אונז נור דורך דיא ליידענשאפט אונד געמיטהסבעוועגונג, דיא «בארמהערציגקייט» הייסט), נאמר עליו יתעלה: רחום, כמו שאמר: כרחם אב על בנים (תהלות ק"ג י"ג), ואמר: וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו (מלאכי ג' י"ג), לא שהוא יתעלה יפעל (איינער ליידענשאפט אונטערווארפען ווערע), ויהמו רחמיו, אלא כפעל ההוא, אשר יבא מן האב על הבן, אשר הוא נמשך לחמלה ורחמנות והפעלות גמורה (אלזו צו איינער ווירקליכען ליידענשאפט), יבא ממנו יתעלה בחוק חסידיו (אין בעטרעף זיינער פראממען), לא להפעלות ולא לשנוי (אבער ניכט דורך ליידענשאפט אדער געמיטהס-פערענדערונג), וכמו שאנחנו כשנתן דבר למי שאין לו חוק עלינו (ווען וויר איינעם עטוואז געבען, דער קיינען אנשפרוך אן אונז צו מאכען האט), יקרא זה בלשוננו: חנינה (בעגנאדיגונג). כמו שאמר: חנוני חנוני אתם רעי (איוב י"ט כ"א), אשר חנן אלהים (ראשית ל"ג ה'), כי חנני אלהים (שם פסוק י"א), וזה הרבה, והוא יתעלה ימציא וינהיג מי שאין לו חוק עליו, להמציאו ולהנהיגו, לזה נקרא: חנון. וכן נמצא בפעולותיו, הבאות בבני אדם, מכות גדולות, ירדו בקצת אישים (וועלכע איינציגע איינצעלנע טרעפפען) להמיתם, או ענין כולל, ממית (וועלכעס צו גרונדע ריכטעט) משפחות או אקלימים (ערדשטריכע), יכלו הבן ובן הבן, ולא יניחו לו מקום זרע ולא נולד (אונד קיין קינד), כהשקיע מקומות ורעש וזוועות (אונד ערדבעבען), הממיתים, וכתנועות עם (אדער קריגסציגע איינעס פאלקעס) על אחרים, לאבדם בסייף למחות זכרם, והרבה מאלו הפעולות, אשר לא יבואו מאחד ממנו לאחר, אלא מכעס גדול או קנאה עצומה או בקשת גאולת הדם, ונקרא לפי אלו הפעולות: קנוא ונוקם ובעל חמה ונוטר (נחום א' ב'), (רצונו לומר, כי לפי הפעולות המחייבות, אשר הוזכרו פה, נקרא השם יתברך:

קנוא

קנא ונוקם ובעל חמה ונוטר, דברי המאסף,) רצוני לומר, כי הפעולות, אשר כיוצא בהם יבאו ממנו על תכונה נפשית (רערגלייכן בייא אונז דורך איינע געמיטהסנייגונג געשעהען), והיא הקנאה או בקשת גאולת הדם, או הנקימה או הכעס, יבאו ממנו יתעלה כפי התחייב הנענשים (נאך דעם פערשולדען דער צו בעשטראפענדען), לא על הפעלות בשום פנים (אהנע אללע ליידענשאפט), יתעלה מכל חסרון. וצריך למנהיג המדינה, בהיותה נביא, שידמה באלו התארים, ויבאו מאתו אלו הפעולות בשיעור וכפי הדין, לא לרדיפת ההפעלות לבד (ניכט אין פאלגע בלאסער ליידענשאפט), ולא ישלח רסן הכעס (ער דארף דעם צארנע ניכט דען ציגעל שיסען לאססען), ולא יחזק מדות ההפעליות בו, כי כל הפעלות רע, אבל ישמור מהם כפי כח האדם, ויהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים רחום וחנון, לא לענין הרחמנות והחמלה לבד, אלא כפי מה שיהיה ראוי, ויהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים נוטר ונוקם ובעל חמה כפי התחייב' (נאך איהרם פערשולדען), לא לענין הכעס לבד, עד שיצוה בשריפת איש, והוא בלתי כועס, ולא קוצף עליו, ולא מואס בו, אבל כפי מה שיראהו מהתחייבו בו (וואז ער פערשולדעט), ויביט מה שתביא הפעולה הזאת (רצונו לומר: שריפת החוטא הגדול, המחוייב שריפה, דברי המאסף,) מן התועלת העצומה לעם רב. הלא תסתכל בכתובי התורה, כאשר צוה לאבד שבעה עממים, ואמר: לא תחיה כל נשמה (דברים כ' ט"ז), סמך לו מיד: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לה' אלהיכם (שם פסוק י"ח), יאמר: לא תחשוב שזו אכזריות או בקשת גאולת הדם, אבל הוא פועל, שיגזור אותו הדעת האנושית, שיוסר (דאז הינוועגגעשאפפט ווערדע) כל מי שיטה מדרך האמת, וירוחקו המונעים כלם (אונד דאז אללע הינדערניססע ענטפערנט ווערדען), אשר ימנעו מן השלימות, אשר היא השגתו יתעלה. ועם זה כלו צריך שיהיו פעולות הרחמנות והמחילה והחנינה באות ממנהיגי המדינה יותר הרבה מפעולות העונש. שאלו השלש עשרה מדות כלם מדות רחמים, בלתי אחת, והיא: פוקד עון אבות על בנים (שמות ל"ד ז'), כי אמרו: ונקה לא ינקה (שם), ענינו: ושרש לא ישרש, כאמרו: ונקתה לארץ תשב (ישעיהו ג' כ"ו). (כוונת הרב ז"ל, כי מלת נקה במאמר: ונקה לא ינקה תורה ענין חורבן, כמו מלת ונקתה במאמר: ונקתה לארץ תשב, וטעם ונקה לא ינקה: ושרש לא ישרש (ער ראטטעט ניכט אויז). דברי המאסף.) ודע, כי אמרו: פוקד עון אבות על בנים, אמנם זה בחטא של עבודה זרה לבד, לא בחטא אחר. והראיה על זה אמרו בעשרת הדברות: על שלשים ועל רבעים לשונאי (שמות כ' ה'), ולא יקרא שונא (רצונו לומר: שונא ה', דברי המאסף,) אלא עובד ע"ז לבד, (כמו שפירש הרב ז"ל בפרק ל"ו מזה,) כמו שאמר: כל תועבת ה' אשר שנא (דברים י"ב ל"א), ואמנם הספיק לו רבעים, כי תכלית מה שאפשר לו לאדם לראות מזרעו, הוא דור רביעי, וכשיהרגו אנשי מדינה עובדי עבודה זרה, יהרגו הזקן ההוא העובד ובנו ובן בנו ובן בן בנו, שהוא הולד הרביעי, וכאלו סיפר, שמכלל מצותיו יתעלה, ומכלל פעולותיו בלא ספק, שיהרג זרע עובדי עבודה זרה, אף על פי שהם קטנים, בחטא אבותם ואבות אבותם, וזאת המצוה

מלאכה נמשכת בתורה בכל מקום, כמו שצוה בעיר הנדחה: החרם אותה ואת כל אשר בה (דברים י"ג ט"ז), כל זה למחות הרושם ההוא (דעניעניגען פלעקקען צו פערווישען), המביא להפסד הגדול, כמו שביארנו. וכבר יצאנו מענין הפרק, אבל ביארנו, למה הספיק לו הנה (פה, דברי המאסף,) מזכרון פעולותיו זכרון אלו (רצונו לומר: שלש עשרה מדות, הנזכרות פה, דברי המאסף,) לבד, והוא מפני שהוא צרי' אליהם בהנהגות המדינות, כי תכלית מעלת האדם הדמות בו יתעלה כפי היכולת, כלומר שנדמה פעולותינו כפעולותיו, כמו שביארו בפסוק: קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם (ויקרא י"ט ב'), אמרו: מה הוא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא רחום אף אתה היה רחום, והכוונה כלה, כי התוארים, המיוחסים לו יתעלה, הם תוארי פעולותיו, לא שהוא יתעלה בעל איכות (איינע אייגענשאפט העטטע.) (שם פרק כ"ד).

(כא) **ויאמר ה' הנה מקום אתי.** מקום, זה השם עיקר הנחתו למקום המיוחד ולכולל (כבר ביארנו זה למעלה כ"ט מ"ה, דברי המאסף,) ואחר כן הרחיבו הלשון, ושמוהו שם למעלת האיש וערכו, רצוני לומר לשלימותו בענין אחד, עד שיאמר: פלוני במקום פלוני, בענין הפלוני. וכבר ידעת רוב עשות בעלי הלשון זה, כאמרם: ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה, (רוצה לומר, שיחוסו אל זולתו (דאז זיין פערהעלטניס צו אנדערן) הוא בעצמו יחוס אבותיו אל זולתם בחכמה וביראה',) ואמרם: ועדיין מחלוק' במקומה עומדת, רצונם לומר: במדרגתה. (להיות כל תנועה הוא שינוי, עם היות שאין כל שינוי תנועה, עם כל זה ישתמשו בעלי הלשון במלות המורות על התנועה, להורות על השינוי בכלל, ובמלות המורות על המנוחה (ההשארה במקום), להורות על היות הדבר בלתי משתנה.) ועל זה הצד מן ההשאלה נאמר: ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג' י"ב), רוצה לומר: כפי מעלתו ועוצם חלקו במציאות (אין דער שעפפונג) וכן כל זכרון מקום, שבא באלהים, רוצה לומר: בכל מקום, שנאמרה מלת מקום על הקב"ה, דברי המאסף,) אמנם הכוונה בו מדרגת מציאותו יתעלה, אשר אין ערך לה ולא דומה, כמו שיעמוד עליו המופת אחר זה. ודע כי כל שם, שנזהר שיתופו (דעססען גלייכנאמיגקייט זו ערקלערען) בזה המאמר, אין הכוונה ממנו להעיר על מה שנזכרהו בפרק ההוא לבד, אבל אנחנו נפתח שער, ונעירך על עניני השם ההוא, המועילים לפי ענינו, לא לפי ענין מי שידבר בשפת בעלי לשון מן הלשונות, רצונו לומר, שאין כוונתו בזה החיבור שיתוף השמות בכלל, ושיזכור כל ההוראות, המיוחדות לשם מיוחד, כמו שיעשו המחברים בחכמת הלשון (אין דער שפראכלעהרע), אבל כוונתו לבאר הוראות כל שם, המתייחסות לחכמת האלהית לבד (דיא זיך בלאס אויף דיא גאטטעסגעלאהרטהייט בעציהען), ואתה התבונן בספרי הנבואה וזולתם מחיבורי בעלי החכמה, ותבין השמות, המשתמשים בהם כלם, ותבין כל שם משתתף כפי ענין מעניניו, הנאות בו כפי המאמר ההוא, וזה הדבר ממנו הוא מפתח זה המאמר וזולתו. והמשל עליו מה שביארנוהו הנה (במקום הזה, דברי המאסף,) מענין מקום, באמרו: ברוך כבוד ה' ממקומו, שאתה תדע, כי זה הענין בעצמו הוא ענין מקום, כאמרו: הנה מקום אתי, מדרגת עיון והשקפת שכל,

לא

לא השקפת עין, מצורף (מיט בעציהונג) אל המקום, הרמוז אליו מן ההר, אשר בו היה ההתבודדות והשגת השלימות. (רצונו לומר: המקום המיוחד בהר סיני, אשר בו היה משה רבינו, עליו השלום, מתבודד (איינזאם), והשיג השלימות, דברי המאסף.) (שם פרק ח׳).

ונצבת על הצור. צור, שם משתתף, הוא שם ההר: והכית בצור שמות י״ז ו׳, והוא שם אבן קשה: חרבות צורים (יהושע ה׳ ב׳) (לדעת הרב ז״ל מלת צורים בפסוק שלפנינו תורה על אבנים קשים וחדים, כמו (שמות ד׳ כ״ה) ותקח צפורה צור, דברי המאסף,) והוא שם המקור, אשר יחצבו ממנו אבני המקורים הביטו אל צור חוצבתם וכו׳ (ישעיהו נ״א א׳). ואחר כן הושאל מזה הענין האחרון זה השם לשורש כל דבר והתחלתו (אונד איהרען אורשפרונג), ולזה אמר אחר אמרו: הביטו אל צור חוצבתם וכו׳: הביטו אל אברהם אביכם וכו׳ (שם פסוק ב׳), כאילו ביאר, שהצור, שחוצבתם ממנו, הוא אברהם אביכם, על כן לכו בדרכיו, והאמינו בתורתו, והתנהגו במידותיו, כי טבע המקור ראוי שיהיה נמצא במה שיחצב ממנו. ולפי זה הענין האחרון נקרא השם יתעלה צור, כי הוא ההתחלה והסיבה הפועלת לכל אשר זולתו (דאז אורוועזען אונד דיא ווירקענדע אורזאכע אללער דינגע אויסער איהם), ונאמר: הצור תמים פעלו (דברים ל״ב ד׳), צור ילדך תשי (שם פסוק י״ח), צורם מכרם (שם פסוק ל׳), ואין צור כאלהינו (שמואל א׳ ב׳ ב׳), צור עולמים (ישעיהו כ״ו ד׳), ונצבת על הצור: השען ועמוד על התבוננות היותו יתעלה ההתחלה, שהוא המבוא, אשר יגיע ממנו אליו, (כוונת הרב ז״ל בזה, שהקב״ה אמר למשה: אם תרצה לראות את כבודי, כאשר ביקשת, התיצב והשען על ההתבוננות (אויף דיא בעטראכטונג), שאני הוא הצור, המקור, ההתחלה והסיבה הפועלת לכל אשר זולתי (דאז אורוועזען אונד דיא ווירקענדע אורזאכע אללער דינגע אויסער מיר), וההתבוננות הזאת היא המבוא, אשר תגיע ממנו אל ההשגה האפשרית ממציאותי וממעלמותי, דברי המאסף,) כמו שביארנו (בפרק ח׳) באמרו: הנה מקום אתי. (שם פרק ט״ז).

(כג) **וראית את אחורי**. אחור, שם משותף, הוא שם הגב (דיא בענעננונג דעס ריקקענס), אחורי המשכן (שמות כ״ו י״ב), ותלא החנית מאחריו (שמואל ב׳ ב׳ כ״ג), והוא גם כן כלי הזמן (בעשטיממונג דער צייט) בענין אחר: (רצונו לומר, שתהיה הוראת מלת אחור כהוראת מלת אחר (נאך), דברי המאסף,) ואחריו לא קם כמוהו (מלכים ב׳ כ״ג כ״ה), אחר הדברים האלה (בראשית ט״ו א׳), וזה הרבה. ויהיה בענין ההמשך אחר הדבר (עז בעדייטעט אויך: איינר זאכע פאלגען), ולכת בדרכי מדות איש אחד: אחרי ה׳ אלהיכם תלכו (דברים י״ג ה׳), אחרי ה׳ ילכו (הושע י״א י׳), רוצה לומר: המשך אחר רצונו (זיינעם וויללען פאלגען), ולכת בדרכי פעולותיו ולהתנהג במדותיו, הלך אחרי צו (הושע ה׳ י״א), ולפי זה הענין נאמר: וראית את אחורי (פרק כ״א מזה, ועיין בפרק ד׳ מזה החלק: תשיג מה שנמשך אחרי (וואז מיר פאלגט), ונתדמה לי, ונתחייב מרצוני (אונד דורך מיינען וויללען ענטשטעהען מוסטע), כלומר בריאותי כלם (אללע מיינע געשעפפע), כמו שאבאר בקצת פרקי זה המאמר. (שם פרק ל״ח).

לד (ו) **ויעבור ה׳ על פניו ויקרא**. וכבר הושאל עוד (ענין מלת עבר, ד״ה,) לכל מי שיעשה מעשה אחד, ויפליג בו (אונד עז איבערטרייבט), ויעבור גבולו, אמר: וכגבר עברו יין (ירמיהו כ״ג ט׳), (רצונו לומר, שכוונת המאמר הזה, כי אמר הנביא: הייתי כאיש שיכור, כגבר, אשר הפליג בשתיית היין, ועבר בשתיי׳ הזאת את הגבול הראוי והשיעור, דברי המאסף,) וכבר הושאל עוד למי שיתטיא כוונה אחת, ויכוון כוונה אחרת ותכלית אחרת (וועלכער איינע אבזיכט פערפעהלט, אונד איינע אנדערע אבזיכט אונד איינען אנדערן צוועק האט): והוא ירה החצי להעבירו (שמואל א׳ כ׳ ל״ו). רוצה לומר, שכוונת המאמר הזה, כי יהונתן ירה את החץ, להעביר ולהחטיא (פערפעהלען צו לאססען) את הנער, אשר שלח למצוא את החץ, מן הכוונה האמיתית, שכיוון להיות החץ מן הנער והלאה, וזה יהיה אות לדוד, שיברח מפני שאול (שם פסוק כ״ב ל״ז ל״ח ול״ט), דברי המאסף.) ולפי זאת ההשאלה הוא אצלי אמרו: ויעבור ה׳ על פניו, ויהיה הכינוי בפניו שב לו יתעלה, (רוצה לומר, שכינוי זכר במלת פניו מוסב על הקב״ה, ד״ה,) וכן שמוהו רבותינו ז״ל, כי פניו זה שב לו יתעלה, ואם זכרו זה בכלל הגדות, אין זה מקומם, אבל הוא חיזוק מעט לדעתנו, ויהיה פניו כינוי להקב״ה, וביאור זה, כפי מה שיראה לי, שמשה, עליו השלום, ביקש השגה אחת, והיא אשר כינה אותה (השם יתברך, דברי המאסף,) בראיית פנים, באמרו: ופני לא יראו (שמות ל״ג כ״ג), ויעדהו (אונד גאָטט פערשפראך איהם), בהשגה למטה ממה שביקש (איינען נידריגערן בעגריף אלז ער פערלאנגטע), והיא אשר כינה אותה בראיית אחור, באמרו: וראית את אחורי (שם). (פרק ל״ח חלק א׳), וכבר העירונו על זה הענין במשנה תורה, (הוא הספר הגדול והנכבד: יד חזקה להרב ז״ל, דברי המאסף,) ואמר הנה, (במקום הזה, דברי המאסף,) כי ה׳ יתעלה העלים ממנו ההשגה ההיא, המכונה בראיית פנים, והעבירו לענין אחר, כלומר לידיעות הפעולות, המיוחסות (וועלכע צוגעשריבען ווערדען) לו יתעלה, שיחשב בהם, שהם תארים רבים, כמו שאבאר (בפרק נ״ד חלק א׳), (כוונת הרב ז״ל בזה, כי שיעור מאמר: ויעבור ה׳ על פניו, שהסתיר הקב״ה ממשה את השגת עצמות השם יתברך, כמו שהיא, שהיא ההשגה המכונה בשם: ראיית פנים, (כי מלת פניו מוסבת על הקב״ה, כמו שהזכיר הרב ז״ל,) והעבירו להשגה אחרת, למטה ממה שביקש, וההשגה הזאת תכונה בשם: ראיית אחורים, כאשר מבואר למעלה, והיא להשיג מציאות השם על ידי בריאותיו ופעולותיו, ולכוונה הזאת הודיע הקב״ה למשה את שלש עשרה מדותיו, הכתובות במקרא זה ובבא אחריו, ד״ה,) ואמרי: העלים ממנו, אראה בו, כי זאת ההשגה נעלמות נמנעת בטבעה (דאס דיזער בעגריף, זיינר נאטור נאך, אונז אתבעגרייפליך אונד אונמעגליך איזט), ושכל אדם שלם, עם הדבק שכלו במה שבטבעו שישיג (אויסערדעם דאס זיין פערשטאנד דאזיעניגע בעגרייפט, וואז איהם, זיינער נאטור נאך, בעגרייפליך איזט), ויבקש השגה אחרת אחריה (ווען ער איינען העהערן בעגריף זוכט), תשתבש השגתו או ימות, כמו שאבאר בפרק מפרקי זה המאמר (פרק ל״ב

ל"ב חלק א') אלא אם ילוה אליו עזר אלהי, כמה שאמר: ושכותי כפי עליך עד עברי (שמות ל"ג כ"ב). אבל התרגום (תרגום אונקלוס הגר, ד"ה,) נהג ונהגו באלו הענינים, וזה, כי כל דבר, שימלאהו מיוחס (צוגעשריבען), אל הבורא, ויש־גהו גשמות או משיגי ההגשמה (וואָרין דער בעגריף פאָן דער קער־פערליכקייט אָדער איהרען מערקמאַלען ליגט), יחשבהו בחסרון המצטרף, (ר"ל, שחסר דבר אחד מצטרף (וועלכעס זיך בעציהט) אל השם, ד"ה,) וישים היאם ההוא לענין מצטרף לבורא, ומחוסר (אונד פיהרט יענע בעשרייבונג אויף עטוואַז אנדערעס,וועלכעז זיך אויף גאָטט בעציהט, אונד אים זאַצצע פעהלט), אמר בחיורו: והנה ה' נצב עליו (ראשית כ"ח י"ג): יקרא דה' מעתד עלוהי, ואמר באמרו: ינף ה' ביני ובינך (שם ל"א מ"ט): יסך מימרא דה', ועל זה המשיך פירושו, ע"ה, וכן עשה באמרו: ויעבור ה' על פניו ויקרא: ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי וקרא, ושם כינוי הנסתר בפניו שב אל משה רבינו, (ר"ל, כי אונקלוס שם את כינוי הנסתר: דין במלת פָּנָיו מוסב על משה רבינו עליו השלום, דברי המאסף,) ויהיה פירוש: על פניו: לפניו, כמו ותעבור המנחה על פניו (ראשית ל"ב כ"ב), וזה גם כן פירוש יפה וטוב, ומזה שמחזק פירוש אונקלוס מאמר הכתוב: בעבור כבודי (שמות ל"ג כ"ב), כבר ביאר, כי הדבר העובר הוא דבר, מיוחס לו יתברך, לא עצמו, יתפאר שמו, ועל הכבוד ההוא אמר: עד עברי (שם), ויעבור ה' על פניו. ואם אי אפשר מבלתי חשוב מצטרף מחוסר (ווען עז אבער ניכט אנדערס זיין קאָן), אונד ווירנאָטהווענדיג דיא וועגלאַססונג איינעס בעציהענדען וואָרטעס דענקען מיססען), כמו שיעשה אונקלוס תמיד, פעם ישים המחוסר ההוא: יקרא, ופעם ישימהו: מימרא, ופעם ישימהו: שכינה, כפי ענין כל מקום, הנה אנחנו גם כן נשים המצטרף, המחוסר הנה: (במקום הזה, ד"ה,) קול, ויהיה הענין: ויעבור קול ה' על פניו ויקר', וכבר ביארנו השאלת הלשון לקול: עברה: (ר"ל, כי מלת עבר הושאלה בלשון עברי על הקול, וכבר ביארנו זה למעלה בס' בראשית ט"ו י"ז, ד"ה,) ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו ו"ו), ויהיה הקול ההוא אשר קרא, ולא תרחיק היות הקריאה מיוחסת לקול, כי באלו המלות בעצמו' בא הסיפור על דיבורו יתברך למשה, אמר: וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז' פ"ט), וכמו שיחס הדיבור לקול, כן יחס הנה הקריאה לקול, וכבר בא כמו זה בביאור (דייטליך), כלומר יחס האמירה והקריאה לקול, אמר: קול אומר קרא ואמר מה אקרא (ישעיהו מ' ו'), ויהיה הפירוש לפי זה הענין כן: ויעבור קול ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון, והנה כפל: ה' ה' לקריאה, כי הוא יתברך הנקרא, כמו: משה משה (שמו' ג' ד'), אברהם אברהם (ראשית כ"ב י"א), וזהו גם כן פירוש נאה מאוד. ולא תרחיק היות זה הענין העמוק, הרחיק להשיגו, סובל פירושים רבים, כי זה לא יזיק במה שאנחנו בו, ועליך לבחור איזו מן ההאמנות (פאָן דען מיינונגען), שתרצה, אם שיהיה המעמד הגדול ההוא כלו מראה נבואה בלא ספק, וההשתדלות כלו (אונד דיא גאַנצע פערהאַנדלונג) השגות שכליות, אשר ביקש, (משה רבינו עליו השלום, ד"ה,) ואשר נמנע ממנו, ואשר השיג, הכל שכלי, אין חוש בו, כמו שביארנו תחל', או היה שם עם זה השגת חוש ראות בראייתו יגיע שלימות ההשגה השכלית, אשלא היתה ההשגה המראית ההיא (יענע וואַהרנעהמונג דורך דאַז געזיכט) גם כן במרא' הנבואה, כמו שבא באברהם: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר (ראשית ט"ו י"ז), או שהיה עם זה השגת חוש אוזן גם כן, ויהיה הקול הוא אשר עבר על פניו. בחר איזה מן הדיעות שתרצה, כי הכוונה כלה, שלא תאמין אמרו הנה: ויעבור ה' כמו: עבור לפני העם (שמות י"ז ה'), (רצונו לומר, שתורה מלת ויעבור על עבירה גופנית, כמו במאמר: עבור לפני העם ודומיו, ד"ה,) כי השם יתעלה אינו גוף, ולא תכשר עליו התנועה, ואי אפשר שיאמר, שהוא עבר, לפי ההנחה הראשונה בלשון. (לפי הוראת מלת עבר הראשונה והרגילה, אשר לה הונחה המלה הזאת בלשון עברי, והיא הוראת העבירה הגופנית, דברי המאסף. (שם פרק כ"א).

פקודי מ

(לד) **וכבוד** ה' מלא את המשכן. מלא, זה השם (דיזע בענעננונג), משתתף, יעשוהו בעלי הלשון (אונד דיא העברער געברויכען זיא) בגשם (פאָן איינעם קערפער), שיבא בגשם (דער אין איינען אַנדערן קערפער קעממט) וימלאהו: והמלא כדה (ראשית כ"ד ט"ז), מלא העומר (שמות ט"ז ל"ב), וזה הרבה, ויעשה הדבר (זיא ווירד אויך געברויכט) בענין תום זמן אחד משוער והשלמתו: וימלאו ימיה ללדת (ראשית כ"ה כ"ד), וימלאו לו ארבעים יום (שם כ' ג'), ויעשה בענין השלימות בחשיבות והתכלית בה (אונד בעדייטעט אויך דען העכסטען ווערטה אונד דיא אייסערסטע פאָללקאָמענהייט איינער זאַכע): ומלא ברכת ה' (דברים ל"ג כ"ג), (שלם על ידי ברכת ה' (פאָללקאָממען דורך דען זע־גען גאָטטעס), ד"ה,) מלא אותם חכמת לב (שמות ל"ה ל"ה), (השלים אותם בחכמה, ד"ה,) וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת (מלכים א' ז' י"ד). (היה שלם (וואַר פאָללקאָממען) על ידי החכמה, התבונה והדעת, ד"ה,) ומזה הענין: מלא כל הארץ כבודו (ישעיהו ו' ג') (בפ"ק ס"ד מזה החלק), ענינו: כל הארץ תגיד על שלימותו, כלומר: תורה עליו, (ר"ל, שהשלימות המציאות (דיא פאָלקאָממענהייט דער שעפפונג) תורה על שלימותו יתעלה, ד"ה,) וכן אמרו: וכבוד ה' מלא את המשכן, (ר"ל, שנתגלה שלימותו, יתברך על ידי המשכן והנפלאות, אשר נראו בו, ד"ה,) וכל לשון מליאה, שתמצא מיוחסת לשם, היא מזה הענין, לא שיש לו גוף, ימלא מקום. (שם פרק י"ט).

סדר

תפלות ויוצרות

לשבתות השנה

דפסו פעם שנית כפי מנהגי אשכנז ופולין

ומתורגם אשכנזית [*

מאת

דוד אָטטענזאָסער,

והוגה בהגהה מדויקת ומעולה, בכל מיני מעלה, לנס ולתפארת ולתה ה׳,

מחברת שניה

לספר שמות.

*] תרגום אשכנזי לסדר התפלות כבר נדפס בספר בראשית, ולא ראינו להדפיסו פעמים ושלש ללא צורך.

פיורדא

בבית ובדפוס כהר״ר איצק ובנו ר׳ דוד צירנדארף יצ״ו,

בשנת לשמוע אל הרנה ואל התפלה לפ״ק.

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד· שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שֶׁשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ· בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל· אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל· לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה· וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי· לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹסִי· מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי· בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי· אֲדֹנָי לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁיעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרְאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא· אַתָּה בְרָאתָהּ· וְאַתָּה יְצַרְתָּהּ· וְאַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי· וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי· וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי· וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא· כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים· אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

ברוך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה.
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. מַלְבִּישׁ עֲרוּמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּאַ״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּאַ״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּאַ״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּאַ״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּאַ״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הַמַּעֲבִיר שֵׁינָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵירָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלוֹט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ. וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ. גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקֵנוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ וּמַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ. וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן. כִּי הַכֹּל הָבֶל.

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אוֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ. שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ. וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ: אַשְׁרֵינוּ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים. עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם.
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. יְיָ אֱלֹהֵינוּ. יְיָ אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם. אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם. אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא. קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ. וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ. בָּאַ״י מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים. אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן. וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם. וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה. אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ. וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב. בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה: וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיי: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיי עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים. קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד. עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים: זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת. אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצֹרָע אָשָׁם תָּלוּי שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַּאֲכִילָתָן. הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל

אָדָם וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל · לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה · וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת · וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו · וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶם · (א) מִקַּל וָחוֹמֶר · (ב) וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה · (ג) מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד · וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים · (ד) מִכְּלָל וּפְרָט · (ה) וּמִפְּרָט וּכְלָל · (ו) כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט · (ז) מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט · וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל · (ח) כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד · לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא · (ט) כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר · (י) וְכָל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר · (יא) וְכָל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵירוּשׁ · (יב) דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ · וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ · (יג) וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם · בָּרוּךְ הוּא · בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית: בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה · בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם: בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ · בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת: בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו · בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח: בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל · בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם · הָאֵל אָב הָרַחֲמָן · הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר · בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו · וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ: נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת · וּנְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ: וְנַמְלִיכְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ · מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ · יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים · מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ · מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ · הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ · שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ · יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ · בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד · זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה · מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ · בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ · בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ · דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם · וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק · לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן · חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר · כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי · וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם · וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים · אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ · בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ · בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד · וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים · וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו · עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים · הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ · שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו · הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ · אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ · וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ · יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ · כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ · וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ · וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ · וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית · וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ · וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ

מִמֶּנִּי. חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ. כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים. עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ. וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל. הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם. בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ. אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ. הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה. עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ. אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת. אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ. וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם. עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ. עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ. כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָנוּ. וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ. אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי. יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ. אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל. וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים. בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם. וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם. לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ. יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ. וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם. וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ. עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים. מְשַׂמְּחֵי לֵב. מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד. מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב. וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם. בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין. מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ. אַל יִמְשְׁלוּ בִי. אָז אֵיתָם. וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ. וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת. תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי. יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי. וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי. וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ. וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ. וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ. סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו. כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ. וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי. יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים. אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע. וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב. בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים. וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע. לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ. וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב. וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק. וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו. אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה. וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו. וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל. וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא. וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר. וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ. בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף. לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ. וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ. עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ. כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה. וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה. וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן. כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ. וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע. וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי. וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר

חסדך

חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו: שמחנו כימות עניתנו: שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך · והדרך על בניהם:

ויהי נעם אדני אלהינו עלינו · ומעשה ידינו כוננה עלינו · ומעשה ידינו כוננהו:

ישב בסתר עליון · בצל שדי יתלונן: אמר ליי מחסי ומצודתי · אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש · מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה · צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה · מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך · מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט · ושלמת רשעים תראה: כי אתה יי מחסי · עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך · לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך · פן תגף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרך · תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו · אשגבהו כי ידע שמי · יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה · אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו · ואראהו בישועתי:

הללויה · הללו את שם יי הללו עבדי יי: שעמדים בבית יי · בחצרות בית אלהינו: הללויה כי טוב יי זמרו לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה · ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי גדול יי · ואדנינו מכל אלהים: כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ · בימים וכל תהומות: מעלה נשאים מקצה הארץ · ברקים למטר עשה · מוצא רוח מאוצרותיו: שהכה בכורי מצרים · מאדם עד בהמה: שלח אתות ומפתים בתוככי מצרים · בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים · והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי · ולעוג מלך הבשן · ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה · נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם · יי זכרך לדר ודר: כי ידין יי עמו · ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב · מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו · עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו · אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם · כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יי · בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי · יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון · שכן ירושלם · הללויה:

הודו ליי כי טוב · כי לעולם חסדו:
הודו לאלהי האלהים · כי לעולם חסדו:
הודו לאדני האדנים · כי לעולם חסדו:
לעשה נפלאות גדלות לבדו · כי לעולם חסדו:
לעשה השמים בתבונה · כי לעולם חסדו:
לרוקע הארץ על המים · כי לעולם חסדו:
לעשה אורים גדלים · כי לעולם חסדו:
את השמש לממשלת ביום · כי לעולם חסדו:
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה · כל'ח:
למכה מצרים בבכוריהם · כי לעולם חסדו:
ויוצא ישראל מתוכם · כי לעולם חסדו:
ביד חזקה ובזרוע נטויה · כי לעולם חסדו:
לגזר ים סוף לגזרים · כי לעולם חסדו:
והעביר ישראל בתוכו · כי לעולם חסדו:
ונער פרעה וחילו בים סוף · כי לעולם חסדו:
למוליך עמו במדבר · כי לעולם חסדו:
למכה מלכים גדלים · כי לעולם חסדו:
ויהרג מלכים אדירים · כי לעולם חסדו:
לסיחון מלך האמרי · כי לעולם חסדו:
ולעוג מלך הבשן · כי לעולם חסדו:
ונתן ארצם לנחלה · כי לעולם חסדו:
נחלה לישראל עבדו · כי לעולם חסדו:
שבשפלנו זכר לנו · כי לעולם חסדו:
ויפרקנו מצרינו · כי לעולם חסדו:
נתן לחם לכל בשר · כי לעולם חסדו:
הודו לאל השמים · כי לעולם חסדו:

רננו צדיקים ביי · לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור · בנבל עשור זמרו לו: שירו לו

לוֹ שִׁיר חָדָשׁ· הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ· וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט· חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ· וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם· נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ· מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי· הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם· הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד· מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו· הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ· רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ· אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם· הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל· גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה· וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו· לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ· לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם· וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ· עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ· כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ· וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל· עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ· בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ· מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע· וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן· לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעוֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ· כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ· יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי· בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי· בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח· כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ· בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה· דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ· צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ· גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר· אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ· נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם· אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ· יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ· מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ· מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ· עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם· יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ· וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ· וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ· יְיָ מָלָךְ· יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד· אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם· הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ· וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד· מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי· הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ· יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ· וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה· הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ· אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד· אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ· וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ· וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד· וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ· וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ· וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ· וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ· וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ· אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל· וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ· וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ· וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו· וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מלכותך מלכות כל עולמים· וממשלתך בכל דור ודר: סומך יי לכל הנופלים· וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו· ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך· ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו· וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו· לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה· ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו· ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי· ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד:

ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי· אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים· בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישוב לאדמתו· ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו· שברו על יי אלהיו: עשה שמים וארץ· את הים ואת כל אשר בם· השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים· נתן לחם לרעבים· יי מתיר אסורים: יי פקח עורים· יי זקף כפופים· יי אהב צדיקים: יי שמר את גרים· יתום ואלמנה יעודד· ודרך רשעים יעות: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו· כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלם יי· נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב· ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים· לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח· לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי· משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה· זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים· המכין לארץ מטר· המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה· לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ· לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו· את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלם את יי· הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך· ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום· חלב חטים ישביעך:

השלח אמרתו ארץ· עד מהרה ירוץ דברו: הנותן שלג כצמר· כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים· לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם· ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב· חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי· ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים· הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו· הללוהו כל צבאו: הללוהו שמש וירח· הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים· והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי· כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם· חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ· תנינים וכל תהמות: אש וברד שלג וקיטור· רוח סערה עשה דברו: ההרים וכל גבעות· עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה· רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים· שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות· זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו· הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו· תהלה לכל חסידיו· לבני ישראל עם קרבו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש· תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו· בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול· בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו· יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד· ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם· וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים· תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים· ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו· הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו· הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר· הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול· הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע· הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל

יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ״ה״ת״י״ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד: כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ· לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ· וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה· וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ· אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ· הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם· וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים· אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם· וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים· וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ· וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית· לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ· וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם· וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ· כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם· וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה· וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת· כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָֹה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָֹה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָֹה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָֹה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָֹה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָֹה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָֹה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָֹה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָֹה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָֹה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָֹה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי לַייָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם· וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַייָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ· פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים· אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת· אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת· הַמְּהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת· הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד· וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַייָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן: הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים· וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים· וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים

והמתיר

וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים· וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים· וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים· לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים: אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם· וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו· וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ· וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ· וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם· וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אֲנוּ מַסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ· עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ· בְּרָעָב זַנְתָּנוּ· וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ· וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ· וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ· וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ· וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ· וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה· וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע· וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע· וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה· וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ· וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ· כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב· כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה· יְיָ מִי כָמוֹךָ· מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ· וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה לָּךְ· וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ· וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ· הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא· אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ· נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ· כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ: הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ: הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ· וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל· וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ· וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם· וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר· שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: אֵל הַהוֹדָאוֹת· אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת· הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חַי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵיהּ רַבָּא· בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵיהּ· וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵיהּ· בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן· וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ:

אָמֵן· יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא· לְעֵילָּא מִכָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא· תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא· דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

כשאומר החזן ברכו אומרים קהל יתברך·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה

וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

כשאומרים יוצר אומרים זה.

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

והיוצרות תמצא אחר התפלה.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ· וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל· הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם· דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ· מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ· וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו· שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים· וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז· הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם· בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ· אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ· וְאֵין זוּלָתֶךָ· אֶפֶס בִּלְתֶּךָ· וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ· וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים· בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם· דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ· וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ· חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ· יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם· לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ· נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם· עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד· נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ· צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר· רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם· תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים· בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה. עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר· מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו· שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ· לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל· הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ· וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ· יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים· יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם. וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם גִּבּוֹרִים· וְכֻלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה· רְצוֹן קוֹנָם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה· בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה· וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים· אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה· לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים· לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

כשאומרים אופן אומרים זה.

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפַן וּכְרוּב

לעמת שרפים · לעמתם משבחים ואומרים:
ברוך כבוד יי ממקומו ·

לאל ברוך נעימות יתנו · למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו: כי הוא לבדו פועל גבורות · עושה חדשות · בעל מלחמות · זורע צדקות · מצמיח ישועות · בורא רפואות נורא תהלות · אדון הנפלאות · המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית · כאמור לעשה אורים גדולים · כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו במהרה לאורו · ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו · חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים · כן תחננו ותלמדנו: אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו · ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך · ודבק לבנו במצותיך · ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך · ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו · נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו: כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת · להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר, אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על־לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על־מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם־שמע תשמעו אל־מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את־יהוה אלהיכם ולעבדו בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ונתתי מטר־ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף־יהוה בכם ועצר את־השמים ולא־יהיה מטר והאדמה לא תתן את־יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את־דברי אלה על־לבבכם ועל־נפשכם וקשרתם אתם לאות על־ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את־בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על־מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על־הארץ:

ויאמר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על־כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על־ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את־כל־מצות יהוה ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר־אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את־כל־מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר:

ומתקן

כשאומרים זולת אומרים זה

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן וטוב ויפה הדבר הזה · על

אבותינו

וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם. מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ: לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד:

אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה. לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֲלֵנוּ כִּגְאֻלָּתְךָ אֶת אֲבוֹתֵינוּ: אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם. מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ. וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ. וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ. וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ. וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ. וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ. וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ. וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים. וְרוֹמְמוּ אֵל. וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם. רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא. מַשְׁפִּיל גֵּאִים. וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים.

מוֹצִיא אֲסִירִים. וּפוֹדֶה עֲנָוִים. וְעוֹזֵר דַּלִּים. וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה. וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם. יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל. קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל. וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. (גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ. אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי אַבְרָהָם. אֱלֹהֵי יִצְחָק. וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים. וְקוֹנֵה הַכֹּל. וְזוֹכֵר חַסְדֵּי אָבוֹת. וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ. מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד. מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְרוֹפֵא חוֹלִים. וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת

לדרתם

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ· עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ· וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ· וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ· לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה· זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים· וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ· וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ· כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד· צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר· נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ· עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ· בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת· הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ· הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ׀ עַם קְדוֹשֶׁיךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ· יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם·

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם· וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי· וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ· לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי

פִּי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:
עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל
כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון וכו׳

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ
בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה
אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא
כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק
מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם
בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ
תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי
תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן:
תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר
וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר
הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ:
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ
נַקְדִּישׁ. וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ
לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה
יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

לשבת ראש חודש

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי
שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח
שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ
עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת:
הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר
דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם
נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה
הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז:
הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו:
הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ
כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן
תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי
צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב:
הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ
עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא
אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה:
עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא
יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ
אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם
וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם
כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם
הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי
יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית
אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף
יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי
אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּיָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה
אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי
מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם
יְיָ אֶקְרָא אָנָּא יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ
מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי
נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי
מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ
לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי
עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת
אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה

נָא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּא יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ· יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם· וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מְטוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִבוּתָא· וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא· לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל· אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא· אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא· אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא· אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּיהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵיהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן· לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא· וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא· אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא· דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט· וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט· וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט· וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט· בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ· וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תּוּשְׁבְּחָן· יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי· וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל· לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא: שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא: כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי: ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: ארך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל ודי בבבל לרישי כלה ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני דבבא לכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באוריתא מלכא דעלמא יברך יתהון יפיש חייהון ויסגי יומיהון ויתן ארכא לשניהון ויתפרקון וישתזבון מכל עקא ומכל מרעין בישין: מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעריא טפלא ונשיא: מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגי יומיכון ויתן ארכא לשניכון ותתפרקון ותשתזבון מכל עקא ומכל מרעין בישין: מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה ומי שבאים בתוכם להתפלל ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה: הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו (פלוני) ירום הודו מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח מלך מלכי

מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל, בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

בשבת שלפני ראש חודש מברכין החודש,

וקודם שמברכין אומרים תפלה זו:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלמה חיים של עשר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שימלא יי משאלות לבנו לטובה בזכות תפלת רבים אמן סלה:

מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות הוא יגאל אותנו בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ חברים כל ישראל ונאמר אמן:

(ראש חודש פלוני יהיה ביום פלוני)

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום לששון ולשמחה לישועה ולנחמה ונאמר אמן:

אשרי וכו׳ תמצא לעיל.

באשכנז אומרים זה בשבת שלפני שבועות ולפני ט׳ באב.

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם: וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי ויי שוכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש:

יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו:

הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים: קול יי בכח קול יי בהדר: קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושרין כמו בן ראמים: קול יי חצב להבות אש: קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש: קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד: יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך: כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

תפלת מוסף של שבת

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו.

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא בשחרית:

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה

תפלת מוסף של שבת

עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ: אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אלהינו רצה ומודים. תמצא בשחרית:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לדור ודור תמצא לעיל.

מוסף לשבת וראש חודש

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא לעיל.

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וביום השבת תמצא לעיל·

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

ישמחו תמצא לעיל, במוסף של שבת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

לטובה

לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן · בשנת העבור (וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים: רצה ומודים וכו':

לשבת וראש חודש חתום שם המחבר יהודה חזק.

אֱלֹהֵיכֶם יַזְרִיחַ שִׁמְשׁוֹ · שִׁבְעָתַיִם בִּגְבוּרָתוֹ · הַיָּרֵחַ בְּהִתְחַדְּשׁוֹ · כַּשֶּׁמֶשׁ וְזָרִיחָתוֹ · וְהַחֹדֶשׁ בְּהִתְקַדְּשׁוֹ · לְחַדֵּשׁ כַּפָּרָתוֹ · דַּת הַיּוֹם לְשַׁמְּשׁוֹ · חֲזוּת קְדֻשַּׁת שְׁכִינָתוֹ · מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ · וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ: ובדברי קדשך וכו'

לשבת ברית מילה.

אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי זוֹכֵר הַבְּרִית · הִנֵּה אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ לִשְׁאֵרִית · אֶת נִסְתָּר בְּנַחַל כְּרִית · מְבַשֵּׂר טוֹב וְשָׁלוֹם בְּאַחֲרִית · יֵדְעוּ זֹאת כָּל כּוֹרְתֵי בְרִית · אוֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהַיִךְ וְהַבְּרִית. ובדברי קדשך וכו'.

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵנוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵנוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵנוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ: בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵנוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ · בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵנוּ · אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ · אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת · הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן · הַחֶלְבְּנָה · וְהַלְּבוֹנָה · מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מוֹר וּקְצִיעָה · שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ · וְכַרְכֹּם · מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר · וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה · וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין: יֵין קַפְרִיסִין · סְאִין תְּלָתָא · וְקַבִּין תְּלָתָא · וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין · מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רוֹבַע הַקַּב · מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא: וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ: וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ · חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר · הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן · כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן · כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה: וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ · אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה · מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ · בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים · לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ · תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים · גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד · בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים · אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל · בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים · אֵל נְקָמוֹת יְיָ · אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים · הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ · הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים · יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ. לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר · אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים · מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת · מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ · אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי · אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית · שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת · וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה · שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא · שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל · וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים:

הוּא

הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד (אחר)· אֱמֶת מַלְכֵּנוּ· אֶפֶס זוּלָתוֹ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ· כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ· לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ· וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן· לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי· וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ· לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ· יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל· כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ: תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן· לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ· וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ· וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ· וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא· וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ· יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: (וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ· בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר· שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד):

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ· יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ:
וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה· וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:
בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם· אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ· רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:
בְּמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ· לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם· שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:
בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ· יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ:
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ· שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:
דִּבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם· וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר· בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר:
תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם· וּכְעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:
הֲגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים· יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:
בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת· אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:
יִתְעַדְּנוּ בְּמַרְעֶה שָׁמֵן· וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן:
בְּנוֹתָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ· וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:
הָאוֹמֵר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק· אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:
וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ· לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ· יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֱטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים· כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ· כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב· וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי הֵטִיב:
יְיָ תִּבָּנֶה עִירְךָ מְהֵרָה· כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ· וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זְבָחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבָּחָה· וּכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ· הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה· וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ· וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ· כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי· וַאֲבָרְכֶכָּה כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם· מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם· וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

אַ נְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג·
כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג׃
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ·
לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ׃
מִ דֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ·
הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ׃
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת·
וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת׃
אֲ סַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ·
אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ׃
בְּ יַד נְבִיאֶךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ·
דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ׃
גְּ דֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ·
כִּנּוּ לְתֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ׃
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ·
וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ׃
הִ מְשִׁילוּךָ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת·
הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת׃
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת·
וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת׃
זִ קְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב·
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב׃
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ·
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃
טַ לְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא·
קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה׃
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי·
וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי׃
כֶּ תֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ·
וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ׃
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה·
אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה׃
מַ חְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת·
קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת׃
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ·
יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ׃
סְ גֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת·
וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת׃
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם·
מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם׃
פְּ אֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו·
וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו׃
צַח וְאָדוֹם וּלְבוּשׁוֹ אָדוֹם·
פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם׃
קֶ שֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו·
תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו׃
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר·
יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר׃
ר אשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ׃
דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ׃
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ·
וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ׃
תְּ הִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת·
וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת׃
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ·
כְּשִׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ׃
בִּ רְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר·
מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר׃
וּבְרִכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ·
וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ׃
יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ·
כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ׃

תפלת מוסף של שבת

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל
מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם
וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף ·
לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא ·
רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל
נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל
אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד ·
נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל ·
עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ
לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף
דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · יִתֵּן
לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת
מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ ·
בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ: מתים וכו׳

אחר התפלה אומרים זה

יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אַל
יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת
בְּכָל דְּרָכָיו וְלִשְׁמוֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה
אֶת אֲבוֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי
יְיָ קְרוֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט
עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת
כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: יְיָ נְחֵנִי
בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: וַאֲנִי בְּתֻמִּי
אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי: רַגְלִי עָמְדָה
בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ: יְיָ שֹׁמְרִי יְיָ צִלִּי עַל יַד
יְמִינִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִשְׁמֹר צֵאתִי
וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: הַשְׁקִיפָה
מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל
וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: אֵל הַכָּבוֹד אֶתֵּן לְךָ שִׁיר וְהַלֵּל ·
וְאֶעֱבוֹד לְךָ יוֹם וָלֵיל: בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיוּחָד · הָיָה הֹוֶה
וְיִהְיֶה · יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוּא אֱלֹהִים חַיִּים מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם
לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם
וָעֶד: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ
בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ
עוֹלָם · עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ
וִיבָרְכֵנוּ · יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת
בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ · בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים ·
יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים · כִּי תִשְׁפֹּט
עַמִּים מִישֹׁר · וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ
עַמִּים אֱלֹהִים · יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ ·
יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים · וְיִירְאוּ
אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חוֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאוֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי :

אֵל מִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ· בָּחַר בְּאוֹם דַּלַּת רֹאשׁ· כְּבִכּוּרָה בִּתְאֵנָה בְּרֹאשׁ: כִּימָה אֵל וְאוֹתָהּ דָּרוֹשׁ· מִכָּל אוֹם לִפְרוֹשׁ· לְנַשְּׂאָהּ עַל כָּל רֹאשׁ: גּוֹעֲלָה תָּשִׁית לִמְנוֹד רֹאשׁ· וְהִיא תָּרִים רֹאשׁ· בְּכִסֵּא כָבוֹד מֵרֹאשׁ: כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי· עַתָּה יַעֲבוֹר בְּרֹאשִׁי· וְיִדְרְשִׁי וִיבַקְשִׁי· קָדוֹשׁ:

דְּבַר בְּזֶה סֵפֶר· וְקַיָּם בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר· לִמְשׁוּלֵי עָפָר וָאֵפֶר· הֱיוֹתָם נוֹהֲגִים כֹּפֶר· בְּלִי דוֹפִי וְחֵפֶר· בְּעַד עֲוֹנָם לְכַפֵּר· וְצִדְקָתָם תִּכָּתוֹב בַּסֵּפֶר· בְּזִכָּרוֹן הַסֵּפֶר· לִמְנוֹתָם עִם נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: זֶה אֵלִי נָם לַאֲבִי הוֹזֶה· וְהֶרְאֵהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ בְּמַחֲזֶה· וְגַם הַכֹּל יִתְּנוּ כָּזֶה· חַסְדָּם יוּשַׁת כָּזֶה· וְאֶחָד מֵהֶם אַל יִתְבַּזֶּה· וְצוֹרְרָם יֵרָזֶה· טוֹבוֹת יִטְּבוּ עַל זֶה· וּשְׁכִינָה יִזְכּוּ לֶחֱזֶה· וְגוֹי לְגוֹיִם רַבִּים יַזֶּה:

יָחִיד שׁוֹכֵן רוּמָה· הִתְנָה בְּתוֹרָה תְמִימָה· לְיוֹנָה שֶׁהִיא תַמָּה· כָּל הָעוֹבֵר בְּיָמָה· יִשְׁקְלוּ שֶׁקֶל בְּלִי מְהוּמָה· מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה· לְטוֹבָתָם בְּלִי לְעַלְמָה· וְתִהְיֶה לָהּ כַּחוֹמָה· תּוֹלָה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה: מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה· יִתְנַדְּבוּ בַּחֲנִינָה· פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה· נְשִׂיאִים וְדַכִּים בְּמַשְׁעֵנָה· כֻּלָּם יִשְׁווּ בִּנְתִינָה· בְּלִי עוֹד לְהִתְמַתְּנָה· סֶלָה יַסְבִּית תְּחִנָּה· בְּכָל עֵת וּבְכָל עוֹנָה· וְיִתְקַיְּמוּ בְּרִנָּה: עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם יְכַפֵּרוּ· וְחַטֹּאתָם יוּפָרוּ: וּבְחֵלֶק טוֹב יִשְׁפְּרוּ: פְּאֵרָם הַכֹּל יְסַפֵּרוּ· וְשֶׁבַח יִתְּנוּ וְיִגְמוֹרוּ· וְהוֹדָיָה לְצוּר יְשׁוֹרֵרוּ· צוֹרְרֵיהֶם יִמְעֲטוּ וְיִוָּחְסָרוּ· עַל צוֹאֲרֵיהֶם יוּגְבָּרוּ· וּבְשׁוֹבַע שְׂמָחוֹת יְחַבָּרוּ· קְהָלָם לְהִתְחַזֵּק בִּתְעוּדָה· בְּלִי עוֹד לְמָעֳדָה. בְּהַקְרִיבָם זֶה לַעֲבוֹדָה· רָם עִמָּם הוּעָדָה· בְּאַהֲבָה וּבְחֶמְדָּה· בִּישִׁיבָה וּבַעֲמִידָה: שְׁמָם בַּחַיִּים הַתְמִידָה· בְּכָל כְּלוּל חֶמְדָּה· לְזָר בְּלִי לְעָבְדָה: חזן תָּמִיד תִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן· לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן בְּכִפּוּר וְיִתָּרוֹן· לִפְנֵי מָרוֹם· קָדוֹשׁ: הכל יודוך עד עורת

אל מתנשא· עוויגער, דער דוא דיך איבער אללעס צום אבערהויפט ערהעבעסט, דוא ערקאָרעסט דיא האָכערהאבענע נאַציאָן, דיא דעם ערסטלינג אויף דעם פייגענבוימעס וויפפעל גלייכט. זאָ שויע הערא, אללמעכטיגער, נים אין דיינע אָבהוט זיא, אונטערשיידע זיא פאָן אללען פעלקערן, העבע איבר אללע העהען זיא עמפאָר! אָ גיב איהרע פערעכטער דעם געשפעטטע פרייז, אונד זיא ערהעבע דאז הויפט ווידער אין דעם העררליכען, אוראַלטען וואָהנזיצע (בית המקדש)! יאָ, ער זעצצעט אונזער הויפט האָך אין עהרען, ציהט אָן אונזערער שפיצע איינהער, בעדענקעט אונז, נייממט אונזער זיך אָן, ער, דער אללערהייליגסטע. דבר בזה ספר. בעפאָהלען וואָרד אים לעהרבוכע (תורה), אין ליבליכען וואָרטען בעשטעטיגט דענען, דיא שטויב אונד אשע גלייך זיך אַכטען, דאָס לעזעגעלד זיא געבען, פאָן ענטעהרענדעם אנלאסע פרייא, צור פערגעבונג איהרער זינדען. אָ דאָס דוא, עוויגער, איהרע טוגענדען אין דאז בוך צייכנעסט, אין דאז בוך דעם אנדענקענס, דאָס דוא אין איינע צאָהל זיא זעצעסט מיט דעמיעניגען (אברהם), דער ריף: « איך בין יאָ נור שטויב אונד אשע. » צום פאָטער דער זעהער (משה) שפראָך גאָטט, איינער פייריגן מינצע געשטאַלט אין דער ערשיינונג איהם צייגענד: « דיזער עהנליך, שפראָך ער, געבע יעדער איינע מינצע. » זאָ ווערדע אויך איצט בעגנאַדיגונג איהנען (ישראל) צו טהייל, דאָס נימאַנד פאָן איהנען צו שאַנדען ווערדע, דאָס ראַהין איהרע פיינדע טווינדען! זאָ שטרעמע דעם גליקקעס פיללע איהנען צו, אונד, בעזעליגט דורך דאָס אנשויען דער געטטליכען העררליכקייט, שטרייע דאז איינציגע פאָלק ליכט איבער פילע פעלקער. דער איינציגע (גאָטט), דער אין העהערן זפערען טהראָנט, בעדינגטע, אין דער פאָללקאָממענען לעהרע (תורה), מיט דער פראָממען טויבע (ישראל): « ווער דורך דאז מעער (ים סוף) צאָג, ענטריכטע, אָהנע ווידערזעצונג, איינען האלבען שקל צור העבע. » זאָ ווירד דער נאַציאָן דאז גוטע ניכט ענטצאָגען, אונד דוא ביסט שוצמויער איהר, דער דוא דען ערדבאלל אָן איין ניכטס הענגעסט. ווער צוואנציג יאהר אלט איזט שפענדעט, ווילליגען געמיטהעס, פאָר דעם אנגעזיכטע דעם, דער אים היממלישען וואָהנזיצע רעזידירט. פירסטען אונד דיא דער שטיצצע בעדירפען, אללעס גיבט אונגעזיימט גלייכע גאבע הין. אימער, צו יעדער צייט, ערהערט גאָטט איהר געבעט, ערהעלט אין פריידען זיא. פערזעהנט ווערדען איהרע זעעלען, איהרע זינדען הינוועג געריימט? זיא קרענט זעליגעס לאָאָז. איהרען רוהם ערצעהלט אללעס; לאָב פערקינדען זיא פאָלענדען איהן, זינגען דאַנק דעם שעפפער. אימערנערמען איהרע פיינדע אב, ווערדען געמינדערט, איבער זיא שטייגען דיא מעכטיגען (ישראל) עמפאָר, געניסען פעראיינט דער זעליגקייט פיללע. געשטערקט ווירד דיא פערזאממלונג דורך דאז צייגניס (תורה), וואנקעט ניממערמעהר; זיא ברינגען דיזעס (מחצית השקל) יא דאר דעם הייליגען דיהנסטע. זאָ צייגע דיך, ערהאבענסטער, איהנען אויך איצט וואָהלוואָללענד, ליבעפאָלל, אין אללען איהרען לאגען! אים לעבען דויערע איהר נאמע פאָרט, אין פאָללקאָממענסטער אננעהליכקייט, דאָס קיינער פרעמדען מאַכט זיא מעהר דיהנסטבאר ווערדען. אָ דאָס אימער דיא ליליע שרון׳ס (ישראל) בעראַכט ווערדע צור פערזעהנונג, צום פאָרצוגע, פאָר דעם ערהאבענסטען, אללערהייליגסטען!

יוצר לפרשת שקלים

אַתָּה אָהַבְתָּ עַמְּךָ · בַּעֲבוּרָם רָדִיתָ מִמְּרוֹמֶךָ ·
גָּזַרְתָּ לָהֶם יַמֶּךָ · דִּבַּקְתָּם בְּאַהַב לִשְׁמֶךָ ·
הֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ · וּמַתְמִידִים לְרוֹמְמֶךָ · זְכוֹר
בְּרִית נוֹאֲמֶךָ : חֲמוֹל וְקָרֵב לָהֶם יוֹמֶךָ : טוֹב נַמְתָּ
לַאֲדִירִים . יִשְׁקְלוּ כֶּסֶף כִּפֻּרִים . כֹּפֶר עָוֹן מְכַפְּרִים ·
לָעַד יְהוּ מְשֻׁמָּרִים · מְגִנַּן מָעוֹת עֶשְׂרִים · נְתִינַת
עֲנִיִּים וַעֲשִׁירִים · סְמִיכַת כָּל הַנִּסְפָּרִים · עוֹלְצִים
בְּכָל עֲבָרִים : פְּקֻדֵיהֶם וּשְׁמוֹתָם · צְבָאָם וְרִבְבוֹתָם ·
קוֹמֵם בְּמַחֲנוֹתָם · רָם הַשּׁוֹכֵן אִתָּם · שִׁבְטֵי שְׁאֵרִיתָם ·
תְּהֵא תִקְוָה לְאַחֲרִיתָם · תֵּכֵּן לְבִרְכָתָם · כִּקְרִיעַת
יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֵיהֶם לְהַכּוֹתָם :

עזרת שמונה עשרה ברוך אתה עד באהבה

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים · וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים :
אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים · לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל
פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים :

אָז מֵאָז זַמּוֹתָ בְּכָל פּוֹעַל · בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקַל כֹּל
לְךָ לְהַעַל . גַּדְתָּ בְּכֵן לְמְשׁוּי מִמֵּי שַׁעַל ·
דַּעַת מְפַקֵּד יוֹפִי פַּעֲמֵי נַעַל · הַעַל הֵמִירוּ כְּבוֹד רֵיעַ
בְּבַעַל · וְזֶה לְלֹא זֶה פָּצְחוּ בְּמַעַל · זָנְחוּ בֶּהָרוֹן אַף
וְנֶגֶף וְנַעַל . חָל בַּעֲדָם חֶבֶר וְהַצָּרִי תַעַל : טוֹרַח
מַשָּׂאָם הֻגַּד לוֹ שְׂאֵת · יְשָׁרָם לְהָלִיץ תְּלוּי רֹאשׁ
לָשֵׂאת : חוֹן כָּפְרָם פֶּץ תֵּת לְאֻמִּים מַשְּׂאֵת . לְנַטְּלֵם
לְנַשְּׂאֵם בְּכִי תִשָּׂא אֶת : רֹאשִׁי עַל כָּל רֹאשׁ נִשֵּׂאתָ ·
גּוֹי עַל מְרוֹמֵי קֶרֶת הִתְנַשֵּׂאתָ · חוֹן אַהֲבָה עַל כָּל
פֶּשַׁע כִּסִּיתָ · כְּגִין צֵל יְמִינְךָ לְגוֹנְנֵי הִתְנַשֵּׂאתָ :
ברוך אתה יי מגן אברהם : אתה גבור וכו'

מְעַתִּיק פְּלוּסִים צָר וּבוֹרֵא רוּחַ · מְמַדֵּד וּמְשַׁקֵּל .
נוֹזֵל עִם רוּחַ · נֶגֶף לְבַל יַזִּיק לְנִדְכָּאֵי רוּחַ ·
נוֹכְבָתָם תֵּת פִּדְיוֹן לְכָל רוּחַ : שָׂרִיג זֵד שָׂעִיר טֶרֶם
עֲמַד · סָקַרְתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצִנִּין יַעֲמֹד · עֲצָתוֹ זֶה לָזֶה
שֶׁמַע בְּמַעֲמָד . עָתִיד שְׁקָלִים מֵרֹאשׁ חוֹדֶשׁ לְלַמֵּד ·
פָּרָשָׁה זֹאת לְהָגוֹת בְּקֵץ זֶהִי · פִּלֶּסְיָה לְהַקְדִּים לְפֶלֶס
צַר וּבוֹזֶהִי · חוֹן צוּרַת מַטְבֵּעַ כְּחָזוֹ אֲבִי חוֹזֶהִי · צִוָּה
צור

אתה אהבת . דוּא, עוויגער, ליבטעסט דיין פֿאָלק, ליסעסט איהרעטוועגען פֿאָם הימעל
דיך הערּאַב; דאַז מעער (ים סוף) טהיילטעסט דוּא איהנען, מאַכטעסט ליבעפֿאָלל זיא אַנהאַנגענד דיינעם נאַמען. דיין ערבע זינד זיא, דיין פֿאָלק, ערהעהען דיך אימּמער־דאַר; אָ געדענקע דעס פֿאָן דיר אויזגעשפּראָכענען בונדעס, פֿיהרע ערבאַרמענד דען ערלעזונגסטאַג הער־בייא, פֿאָן דיר איהנען פֿערהייסען! דען מעכטיגען (ישראל) בעפֿאַהלסט דוּא, אַללגיטיגער, דאַס לעזע־געלד זיא ענטריכטען, לעזעגעלד צור פֿערגעבונג דער זינדען, דאַס עוויג בעוואַהרט זיא ווערדען. צוואַנציג מעות אַן דער צאַהל געבען רייכע אונד דירפֿטיגע; דיס שטיצצעט דיא גע־צעהלטען אַללע, אונד פֿאָן אַללען זייטען טענט פֿריידענרוף. נאַך צאַהל אונד נאַמען ריכטע אויך איצט איהרע שאַרען, איהרע מיריאַדען, אין איהרען רוהעשטעטטען, עמפּאָר, ער־האַבענסטער, דער דוּא אונטער איהנען טהראָנסט. דיא אי־בעררעסטע איהרער שטעממע, אָ לאַס האָפֿפֿנונגספֿאָלל איהרע צוקונפֿט זיין! נים גנאַדענפֿאָלל איהרע לאָבגעזונגע אויף, וויא עהעדעם אַם געטהיילטען מעערע; וויא דיא ערסטגעבאָרנען (עגיפּטער) דוּא שלוגסט, זאָ שלאַגע איה־רע פֿיינדע נון!

מסוד הכמים . אים ראַטהע דער פֿערשׁשענדיגען, דער וויזען, אונטעררריכטעט דורך ערקענט־ניס דער איינזיכטספֿאָללען, עפֿפֿנע איך דען מונד מיט גע־זענגען, מיט הימנען, דאַנקענדען צו לאָבען, דער אים היממ־לישען וואָהנזיצע טהראָנט.

אז מאז . פֿאָן יעהער דאַכטעסט דוּא, עוויגער, אין יע־דעם ווערקע, אַללעס נאַך צאַהל אונד געוויכט אויפֿצונעהמען; זאָ בעפֿאַהלסט דוּא דעם אויז פֿלוטהען גע־צאָגענען (משה), דיא צאַהל דעריעניגען צו ערפֿאַהרען, דיא מיט אַנמוטה איינהער צאָגען. דעם עוויגען הערּליכ־קייט פֿערטוישׁען מיט דעם געצצען זיא, ריפֿען: «דיס אונ־זער גאָטט!» פֿערברעכעריש דעק אונרינג (עגל) צו; דאַ־רום וואורדען זיא פֿערלאַססען, גרימּמיג פֿערוואָרפֿען, מיט שטערבען הימגעזוכט. דאָך פֿיר זיא בעטעטע חבר (משה), אונד דער באַלזאַם היילטע. איהם וואַרד אַנגעדייטעט, דעס פֿאָלקעס ערמידענדע לאַסט צו טראַגן, דורך איהרע טוגענד פֿירשפּרעכער צו זיין, איהר הויפּט עמפּאָר צו העבען. «צור פֿערזעהנענדען גאַבע,» שפּראַך גאָטט, «זינד נאַציאָנען פֿיר זיא הינגעגעבען, דאַס האָך, דאַס ערהאַבען זיא ווערדען דורך דען שפּרוך: «ווען דוּא איהרע צאַהל אויפֿנעממסט.»

ראשי . אונזער הויפּט ערהעבסט, עוויגער, איבער אַל־לע הייפּטער דוּא, האָבעסט אונזערע געזאַממט־הייט אויף ערהאַבענעזיל; בעפֿאָלל דעקטעסט דוּא אונזע־רע מיססעטהאַטען אַללע, אים שוצצע דיינער אומשאַט־טענדען רעכטע שיצטעסט דוּא אונז, צייגטעסט דיינער אַללע־האַבענהייט.

מעתיק . דער דוּא בערגע ריקקעכט, שעפּפֿער, דען ווינד שאַפֿפֿעכט, רינגענדעס געזעכבער זאַממט דער לופֿט מיססעסט, וועגעכט, אויף דאַס דאַז שטערבען דען דעמוטהספֿאָללען ניכט שאַדע, בע־פֿאַהלסט דוּא איהנען, לעזעגעלד פֿיר אַללע זעעלען צו גע־בען. נאַך עהע דער צוויג אויז שעיר, דער פֿרעפֿלער (המן), ענטשטאַנד, שויעטעסט דוּא זיין עמפּאָרוואַכזען צום פֿאַללשטריק, צום דאָרנענשטרויך; אונד דיינען ראַטה־שלום ליכעבט דוּא פֿערנעהמען, דאַ פֿערזאַממעלט זיא שטאַנדען, לעהרטעסט זיא שקלים בערייטען פֿאָן ניימאָנ־דע אַן. דיזער אַבשניטט (פרשת שקלים), געשפּראָכען ווירד אין דיזעם צייטפּונקטע ער; דיא אַבגעוואָגענען שקלים קאַמען דעם אַבגעוואָגענען זילבער דעס שמעהענדען פֿיינ־דעס (המן) צופֿאָר. איינער מינצע געשטאַלט ערבליקטע דער פֿאַטער דער זעהער (משה), אונד דער שעפּפֿער בע־פֿאַהל

צור לציר כן תת מתן זה :

שמו משתף בעם לו עמותים · ועליו כל היום הם ממתים · חזן יעיר ויחשוף זרוע יד ממתים · בזיל נטפי לקש להחיות מתים :

ברוך אתה יי מחיה המתים :

קצובה היא זאת לשועים וקלים · קצינים ורשים יחד בה שקולים · קצין לבל יעוז מול מקהלים · קרא לומר הוני פדאני מעקולים: רוב עם אשר לא יספר · רב עם צעיר מעשרים להספר · ראוים לעונש ווהר בסדר להתפר · רשע וכל פשע לכפר ולהפר. שעורים בזה שיעור במפקד להגבר · שתילמו לנשיאת ראש אותם לחבר : חזן שקלי כסף כפורים כפרם להדבר · שמורים לזכרון תת לכל העובר :

תמדו מאז כל עדת קדושים · תרום בשלושה פרקים תרומת קדשים · חזן תבונה לבדק הבית וכל אשים · תת ביד הכהנים כסף הקדשים : תפן באון פיד טיט רפשנו. תביט בדכינו ועוד בל תכפישנו · חזן תקרא דרור כמאז בו להחפישנו · תת חמון לאמים תחת נפשנו :

תזכור להעלות נשואי רחם מדכים · תמוכים גזורים בהוד טוב עדים: חזן תוקף עוז אדירך על ים · תזכור לעם · מספרם כחול הים :

ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה :

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא :

מי יוכל לשער כל הפקודים · אשר בחבל ובחלש לא נפקדים · ברית כרותה למו מאז בפיקודים · לבל יחסר המזג מחומש פקודים . אם כתורן וכנס יושדו מופקדים · לא יומעטו משש'ים רבוא מנקדים · ואם לנגף ואנף באף מופקדים · כסף תת כפר הם מופקדים · ובכל ערב נשמתם בידך מפקידים · ובכל רגעי בקר נבחנים ונפקדים · ולי מה יקרו עלי הפקדים · אלה

הפקדים

פאהל זיינעם געזאנדטען: « וויא דיזעס ווערדע דיא גאבע ענטריכטעט. »

שמו משותף. געמיינשאפטליך איזט דעס עוויגען נאמע מיט דעם נאמען דעס איהם אנהאנגענדען פאלקעס, דאז אום זיינעטוויללען איממערדאר דען טאד ער־לײדעט. אדאס ער זיך ערהעבע, זיינען ארם, זיינע מאכט אפפענבארע דען פעלקערן, דאס ער, דורך טרייפעלנדען שפעטרעגען, דיא טאדטען ערוועקקע!

קצובה. גלייך בעשטיממט איזט דיא העבע פיר פארנעה־מע אונד גערינגע, גלייך געאכטעט זינד רייכע אונד דירפטיגע, אויף דאס ניכט דער בעגיטערטע אין פער־זאממלונג זיך ערפרעכע, ניכט פראהלענד אויזרופע: «מיינע שעצצע רעטטען פאם אונפאללע מיך!» דעם אונצעהל־בארען פאלקעסמענגע, גראס אונד קליין, פאן צוואנציג יאהר אן ווארד זיא געצעהלט; ווערדער ווארנונג, דער שטרא־פע אונטערוואָרפען וואר, דען רייהען (דער העבעפפליכ־טיגען) ווארדע ער איינפערלייבט · זא ווארדען דיא פער־ברעכען, דיא מיססעטהאטען פערזעהנט, פערניכטעט אל־לעזאממט · בערעכנעט ווארד דיא שאצצונג, ו'א צאהל (ישראל'ס) צו פערשטערקען, דאס דיא יונגען שפרעס־לינגע פעראיינט דאס הויפט ערהעבען, זילבער־שקלים וואר דאז לעזעגעלד, פיהרטע דיא פערזעהנונג הערבייא; צום אנדענקען ווארד עז בעוואהרעט, פאן יעדעם געמוס־טערטען ענטריכטעט.

תמדו מאז. צום שטעטען געזעצצע מאכטע עז די גאנ־צע געמיינדע דער פראממען, (יעהרליך) אין דרייא צייטפונקטען דיא געווייהטע העבע צו ענטריכטען; אי נגעצעהלט צור גאבע פיר אויזבעססערונג דעס טעמפעלס, פיר דיא אפפער אללע, ווארד אין דיא האנדעס פריסטערס דאז געהייליגטע געלד איבערליפערט.

תפן. ווענדע דיך, גאטט, צו אונזערם אונגליקע, דיא וויר עלענד זינד אין טיפען שלאממע, שויע אונזע־רע צערקנירשונג, לאס ניכט לענגער אונטערדריקט אונז בליי־בען! רופע, וויא עהערעם, אונזערע בעפרייאונג הערבייא, דאס פרייא וויר זייען, גיב, שטאטט אונזער, דער שטאל־צען מענגע הין!

תזכור להעלות. זייא איינגעדענק, דיא פאן געבורט אן פערזארגטען עמפאר אויז דען וועל־לען צו העבען, דאס געשטיצט דיא אבגעזאנדערטען ווער־דען, מיט מאיעסטעטישעם גלאנצע געצירט, דען קראפט־פאללען זיגעסגעזאנג, דער אם שילפמעערע (ים סוף) דיך פערהערליכטע, געדענקע איהן דעם פאלקע, דעססען צאהל דעם זאנד אם מעערע גלייכט.

ימלוך· דיין גאטט ווירד עוויג רעגירען, דיין הערר, ציון. דורך אללע געשלעכטע, הללויה.

ואתה קדוש· זא טהראנע דאך, אללערהייליגסטער, עוויגער, אונטער דען לאבגעזענגען ישראל'ס!

מי יוכל. ווער קאן דיא געמוכטערטען אללע שעצצען, דיא ניכט מאאס, ניכט לאאז אויפצונעהמען פער־מאג? פאן יעהער איזט איין בונד מיט איהנען געריכטעט אים געזעצצע (תורה), דאס ניכטס פאם מאאסע, פאן דער צאהל ניכטס געברעכע, דיא יענעם בוך (כפר במדבר) בע־שטיממט. אונד בלייבען אויך איינצעלן, וויא האהע שטאנ־גע, וויא פאניר דיא געצעהלטען איבריג — ניא ווערדען מינ־דער אלז מיט זעכציג מיריאדען זיא פערצייכנעט; אונד ווער־דען פאן גאטט אים צארנע, אים גרימע מיט שטערבען זיא היימגעזוכט, דאן ברינגען נאך געזעץ, לעזעגעלד זיא דאר. יעדען אבענד בעפעהלען איהרע זעעלע זיא אין דיינע האנד, עוויגער! יעדען מארגען, יעדען אויגענבליק ווערדען זיא געפריפט בעדאכט. אונד מיר, א וויא טהייער זינד דיא גע־

תפקדים והמתפקדים· שמור פקודים ונפקדים.
ושוקדים להיות משקדים· ולך קודים:
חי וקים נורא ומרום וקדוש:

אומן כשמעו כי תשא את ראש· חל ויחת איך
אותם דרוש: לעם אשר לא ימד ולא יספר·
איככה אספרם ולא נתנו להספר: עקרם כנאמר
לו הבט וספור· שב וישב אם תוכל לספור:
זרעם כחול ימים וכוכבים ספורים· ואני איך אספרם
ולעד פרים: רסחוה לו אות מספרם· איך למנותם
ולעמוד על ספרם: בקור ראשי שמותם לחשבון
תעלה· ומדת מנינם בירך אז תעלה: יקר שלישי
בתוכם לא הופקד· כי לגיון מלך לבדו נפקד:
רשום מבטן להפקד במשמרת הקדש· וצבאו
ופקדיו נמנים מבן חדש: בשמעו אמר ונתנו איש
כפר. פץ במה יתרצה אשכול הכפר: יציר מה
יתן פדיון נפשו. וימצא חנינה פני שם נפשו: קדוש
כחפץ להצדיק עם זה· כמין מטבע אש הראהו
במהזה· למדו זה יתנו ולא יתמתנו· ולכל יתנו את
אשר נתנו: יה לא מצאנוך שגיא כח. כאשר נקית
חטא גבורי כח: רחום כריחמת נשואיך בכסף
כפורים· כן שעה שפתינו בשלום פרים:

אל נא לעולם תוערץ· ולעולם תוקדש· ולעולמי
עולמים· תמלוך ותתנשא: האל מלך נורא
מרום וקדוש. כי אתה הוא מלך מלכי המלכים.
מלכותו נצח· נוראותיו שיחו· ספרו עזו. פארוהו
צבאיו· קדשוהו רוממהו· רון שיר ושבח תוקף
תהלות תפארתו:

עד אשא ראשי· כמו מראש. להקדיש לקדוש:
עד במאזני צדק· יכריעני לצדק. נורא וקדוש:

אלה אזכרה את אשר נעשה· בהיותי בטח
ושקט בנכון ונשא· גועלתי בעבר ושקלי
איך אשא: די שקלי עד לא שקלתי· הנם למס
עובד היום שקלתי· ובחטא עוול שקל לרשע
נשקלתי

מוסטערטען מ ר, דיזע געצעהלטען, דיא זיך צעהלען לי־
סען! בעוואהרע, גאָטט, דיא געצעהלטען, דיא בעזאָכ־
טען! זיא שטערבען, דיינער אָבהוט זווירדיג צו זיין. דיך בע־
טען זיא אָן, אימטערלעבענדער, אונפערענ־
דערליכער, פורכטבארער, ערהאַבענסטער,
אַללערהייליגסטער!

אומן· דער ערצ׳הער (משה) הערטע: «ווען איהרע
צאַהל דוא אויפנימטסט,» אונד ענגסטליך, בע־
בענד ריף ער: וויא איהרע מענגע ערפאָרשען? פאָלק,
דאַז אונערמעסליך, צאהללאָז איזט, וויא זאָלל איך זיא
צעהלען, פירדיא קיינע צאהל געגעבען איזט? איהר שטאַממ־
פאַטער (אברהם) שאָן, אלז איהם פערקינדעט ווארדע:
«שויע, צעהלע!» ווידערהאָלט וואַרד איהם דאַ: «קאַנסט
דוא (דיא שטערנען צעהלען? איהרע נאָכקאָממען וויא זאַנד
דער מעערע, וו; א שטערנע אונצעהלבאַר;» אונד איך,
וויא זאָלל דיא איך צעהלען, דיא פיר אונד פיר זיך מעהרען?
איהם טהיילטע דער אַללערהעכסטע דאַז צייכן איהרער צאַהל
מיט, וויא זיא צו צעהלען זינד, וויא איהרע אַנצאַהל בע־
שטיממט ווירד. «דיא אַנפאַנגסבוכשטאַבן איהרער שטאַממ־
נאַמען אונטערזוכע, ברינגע אין רעכנונג זיא, אונד דיא
ערמעססונג איהרער צאַהל האַסט דוא אויפגעפונרען.»
דער ערלע, דריטטע שטאַם (לוי) וואַרד ניכט אונטער איהנען
געצעהלט; דיא לעגיאָן דעס קעניגס (גאָטטעס), בעזאָנדערס
ווארדע זיא אויפגענאָממן· אויזגעצייכנט זינד זיא (דיא לעווי־
טען) פאָן מוטטערלייבע אן, געוועצט צור וואַכע דעס הייליג־
טהומס; איהר העער, איהרע געמוכטערטן, געצעהלט ווארדן
זיא פאָן איינעם מאָנאַט אן. דאַ דען אויזשפרוך: «יעדערמען
געבע דאַז לעזע געלד» ער (משה) הערטע ריף ער: «דורך
וואַז ווירד דער אַלמעכטיגע פערזעהנט? דער ערשאַפפענע
ערדענזאָהן, וואַז זאָלל היין ער געבען צור ערלעזונג זיינער
זעעלע, דאַס גונכט ער פענרע פאָר דעם, דער זיינען גייסט
שוף?» אונד דער אַללערהייליגסטע, דעם דעס פאָלקעס
גערעכטשפרעכונג וואָהלגעפעלליג וואר, צייגטע איינער
פייריגען מינצע געשטאַלט אים געזיכטע איהם, לעהרטע
איהן: «דיס געבען זיא אַללעזאממט, פערקינדען אַללענט־
האלבען וואַז זיא גאַבען.» עוויגער! וויר פאַנדען דיך ניכט
דיינע אַללמאַכט אַנזוענדענד, דאַ דוא פאָן זינדען רייניגטעסט
דיא קראַפטפאַללען העלדען (ישראל). אַללערבאַרמער!
וויא דוא דער פאָן דיר פערזאָרגטען, דורך לעזעגעלד, דיך
ערבאַרמטעסט, זאָ נים גנעדיג אונזערער ליפפען וואָרטע
אויף, שטאַטט דער אָפפערשטירע!

אל נא. דוא, אַ גאָטט, ווירסט עוויגליך געפירכטעט,
געהייליגט פיר אונד פ ר; עוויגקייטען הינדורך
רעגירסט דוא, ערהעבסט איבער אַללעס דיך, עוויגער
קעניג, פורכטבארער, ערהאַבענסטער, אַללערהייליגסטער,
דען דוא ביסט אַללער קעניגע קעניג. — יא, אימטערדוי־
ערנד איזט זיינע רעגירונג! זאָ שפרעכעט פאָן זיינען טהאַ־
טען, ערצעהלט זיינע אַללמאַכט, פערהערליכט איהן,
איהר, זיינע שאַרען! הייליגט איהן, ערהעהעט איהן;
פריידענרוף, לאָבגעזאַנג, לויטע הימנע טענע זיינע פער־
הערליכונג!

עד אשא. אימטער ערהעבען דאַז הויפט וויר, וויא עהע־
דעם, דען אַללערהייליגסטען צו הייליגען.

עד במאזני. אימטער אין דער וואַגע דער גערעכטיג־
קייט ערקעננעט איבערוויגענד אונזערע טו־
גענד ער, דער פורכטבארע, אַללערהייליגסטע·

אלה אזכרה. דעס עראיננערע איך מיך, וואַז איינסט גע־
שאַה, דאַ זיכער, רוהיג וויר ווארען אין דעם
פעסט געגרינדעטען, ערהאַבענען טעמפעל; נון אך! אין
אַללען וועלטגעגענדען פערוואָרפען, וויא זאָללען דיא היי־

ליגען שקלים וויר ענטריכטען? הינרייכענד וואָגען דיא שקלים וויר ניכט צו, דאַרום וועגען וויר צינזבאַר טריבוט
נון צו; זינדענוואַר׳ס, דאַז געוויכט פערפעלטען, אונד בעזוואוויכטען ווארדען וויר הינגעגעבען. דאַז העבעגעלד גאַבען
וויר

נשקלתי: זוי ללא חתי לשבני בגילה· חרתי לשלום דרכמון לעולי גולה· טובעו גם הם והוערמתי מגלה: יושר שלוש קפות משלשות סאים· כנוסות למקה שי מריאים ושיים· לקחו ואין עוד בצעי נושאים· מדת שופרות תקלין חדתין ועתיקין· נדבות אשר בם היו מעתקין· סרו כמה מני והדברים עתיקין: עוצם המון חוגג שוטף כנהר· פזר ונגררתי כתורן בראש ההר· צדק מלוני שערר כתל הר: קן צפור קרא למרום הרים ראש נשואיך כמאז בו להרים· שבעה

ושמונה עליהם לראש תרים: עד אשא

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אז ראית וספרת· והבנת והקרת· ומדדת וכלת ושקלת. ואמרת וצברת· ופקדת וחשבת וסכמת· ומנית וספרת קצבת והרצת וגזרת. וטפחת ושערת והבטת והבנת· והשכלת ושרת וסקרת· וכתבת וחרטת· והקקת וצינת והרת· ולמדת והודעת· והוית והורית וגזרת· וצוית וקראת וענית. ודברת ואמרת: כל מנין ומפקד וחשבון ומספריו· כל משקל ופלס וכים וגזוריו· כל כיל לח ויבש ומשריו· כל קו וקצב מרד ושיעוריו. היאך לדקדק חשבון לכל דברי לכל יוגלם חשבון ויושטף ויועבר:

וויר ניכט, דא אין פריידע וויר רוהעטען, אונד פעראורטהיילט ווארדען וויר צו ענטריכטונג דער דרכמונים (דראכמען), אלז אויז דער געפאנגענשאפט (אין בבל) היניף (נאך ירושלים) וויר צאגען; דאהין איזט אללע האבע נון, אונד ענטבלעסט, נאקט שטעהען וויר דא. אין דרייא קאסטען, יעדער דרייא סאה ענטהאלטענד, ווארד רעדליך געזאממעלט צום אנ־קויף דער אפפער, דער פייכטען שטירע אונד לעממער; הינ־וועג איזט נון דיס אללעס, פערוועהנט אונזערע פערגעהונ־גען ניכט מעהר. דיא אבגעמעססענען קאסטען, געפיללט מיט נייען אונד אלטען שקלים, דיא פרייוויללינען גאבען, דיא דארין פערשלאססען ווארדען, היגוועג זינד נון זא לאנ־גע יאהרע דיזע וויכטיגען דינגע. דיא פייערנדע מענגע, דיא שטארק וויא פלוס העראן שטרעמטע, צערשטרייעט איזט זיא, אונד וויר, איינצעלן איבריג, וויא שטאנגע אויף בערגשפיצע; דער טוגענד וואהנונג, פערוויסטעט איזט זיא, געטהירמטער שוטטהויפען נון. וויא פעגעל אין דאזנעסט, זאממלע, עוויגער, אויף דען ערהאבענען בערג דיינע פערוארגטען, דאס דארט, וויא עהעדעם, דאז הויפט עמפאר זיא העבען; יענע (פערהייסענען) זיבען אונד אכט פירסטען, צו איהרען הייפטערן ערהעבע זיא! אי‍מער ער־העבען. אונד זא ווייטער.

ובכן. זא שטייגע הייליגונג צו דיר עמפאר, דען דוא ביזט ישראל׳ס הייליגסטער, עררעטטער!

אז ראית. איינסט (בייא ערשאפפונג דער וועלט) שוי־טעטט דוא, גאטט, צעהלטעסט בערייטע טעטט, ערפארשטעסט; דוא מאסעסט, וואגעטט נאך מאאסגאבע, הייפטעטט נאך שאצצונג אן. דוא בעטראכטעטט בערעכנעטעסט, איבערצעהלטעסט אללע צאהל; בעשטימ־טעסט, שפראכעסט אורטהייל, שפאנטעסט אויז, שעצ־טעטט, איבערשוימטעסט מיט פערנופט· דוא זאהעסט איין, ווהכבליקטעטט, בעטראכטעטעסט; שריבעטט, פארמ־טעטט, גרובעסט אויז, צייכנעטעסט, שניטטעטט איין. דוא לעהרטעסט, מאכטעסט קונד, אונטערוויזעזט, אונטער־ריכטעטעטט; ענטשידעסט, בעפאהלכט, ריפעטט, רע־דעטעטט אן, שפראכעסט אונד זאגטעטט· זא ווארדע יע־דעס געצעהלטען אנצאהל, יעדע בערעכנונג מיט איהרען צאהלען· אללעס געוויכט, יעדע וואגע, יעדער געוויכט שטיין אין זיינען אבטהיילונגען; יעדעם מאאס. נאססעס אונד טראקקענעס, יעדעס הויפענמאאס, יעדע ליניע, יעדע בעשטיממונג, אללע מעססונג נאך איהרען שאצצונ־גען, וויא יעדעס דינג געגויא צו בערעכנען איזט, אויף דאס דיא בערעכנונג ניכט אונפאללקאממען בלייבע, ניכט איבעראיילט, ניכט איבערגאנגען ווערדע.

מתחיל במדידה· פאן היר ביז אן דען בעשלוס: והיא נתנה אונד זא וויטער לעסט זיך דער העבראישע טעקסט ניכט גוט אינס דייטשע איבערטראגען· דער פייטן מאכט וויטלייפיגע בערעכנונגען, מיכט דיא אבערפלעכע דער ערדע, סאגכע מעערע אונד פליסכע, אונד געהט צור בעשטיממונג דער פערשידענען מאאסע איבער, נאך וועלכער ער זיך זאוואהל מיט דעם מאאס דער פריכטע, אלז מיט דעם דער פליססיגקייטען בעשעפטיגט; דאן ענטווירפט ער דיא צייטרעכנונג, איבערגעהט דען קליינכטען טהייל דער צייט ניכט, אונד שפריכט הערנאך אויזפיהר־ליכער איבער דיא געוויכטע, פאן דען גרעסטען ביז צו דען קליינסטען. ענדליך פאלגען געהיימניספאללע אויזמעס־סונגען פערשידענער טהיילע דער שעפפונג אונד דער געזעצראללע (הורה), דיא דער פראפעט זכריה זאה, ערהא־בענע אונטערזוכונגען, דיא ניכט פיר דיא פאססונגסקראפט דער אונאיינגעווייהטען געאייגנעט זינד, אונד דאהער וויר־ליך אונאיבערזעצבאר בלייבען. דיס איזט דיא אורזאכע, דאס איך דיזען אבשניטט אונאיבערזעצט ליס.

מתחיל במדידה מחמש מאות שנה· עד שהוא מכלה באצבע הקטנה: דרך יום הוא בעשרה פרסה· וארבעת מיל היא כל פרסה· ומדת המיל שבעה ומחצה רים· ובשלשים קנים הוא קצב הרים· ושיעור הקנה שש אמות וזרת· וכל אמה מודדת שליש בזרת· והזרת מותחת עד שנים בפיט· וארבע אצבעות הוא הטפח והפיט: וכמו נתנה מדה

למדידת

למדידת הארץ· כן נתן כיל לתולדות הארץ: מתחיל ממאה וששים ושש שנה· עד שהוא מכלה בשתות אצבע הקטנה: זה הים הגדול בשליש יושב· כמאה וששים ושש ועוד מתחשב· ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף· וסוף בשבעים ושנים לעוגל גיחון· וגיחון מכפיל ששים במדת פרת· והפרת תקפו כנגד שני הנהרות· ושני הנהרות מעדיפים באורך הירדן· והירדן מרחיב חמשה כים הזבול· וים הזבול מאה וחמשים מקואות: ומדת המקוה כשני חומרים ביבש· ושיעור כל חומר כשני לתכים· וכל לתך יכיל חמשת איפות· וכל איפה עושה עשרה עומרים· וכל עומר שבעת רבע וכלהי· והכלה אחד ממאה ועוד כסאה· וסאת יבש חסרה שליש בלה: וסאת הלח אחד משלשה בבת· וכל בת מחזקת ששה בהין· וההין כלו שנים עשר לוג: ועוד לוג מתחלק לארבעת רבעים· ורבע מוכן לרבוע כוס ישועות· והכוס סובב אצבעים על אצבעים· ועל גובה חסר שתות מאצבעים: וכמו נתן כיל לתולדות הארץ· כן נתוקץ לימי הארץ· מתחיל למנות מששת אלפי ערץ· עד שהוא מכלה ברגעי ארץ: כי העולם כלו ששת אלפים· עושים חמשה ושתי ידים מחזורות· ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות· ושנת היובל שבע שבתות השנים: ושבתות השנים בעשרים ושמונה תקופות· וימות התקופה תשעים ואחד יום ושליש· ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש· ורגעי העונה כעונות כל היום· והמדקדק מחלק הרגע לכמה רגעים: וכמו נתן חשבון על כל· כן נתן משקל ופלס לכל· מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה· ככר הגדול כגודל שני מנה·

והמנה עולה עד ששים שקלי· והשקל מתחשב בעשרים וחמש סלעי· והסלע חציו בקע ורביע זוז· והזוז מתחלק לפלג וחומשו מעה· נמצא הזוז חמש מעות כסף· והמעה שני פונדיונות ואיכר כדת· והאיסר עולה עד שמונה פרוטות· נמצא הבקע כארבע מאות פרוטות· והם בכתב חרותות· ובפה מפורטות: ועד מקום שאנוש יכול למנות· נמסר לו למדוד וגם למנות· לפי כוחו ולפי מיעוט חילו· הוקצב לו מיעוט הון שקלו· ולפי שכלו כן יהא הלולו· גדול אדנינו ורב כח חילו· לכן על כן אוחיל לו· כי מדתו ושקלו לפי גדלו· כל אוצרות רוח פלס במשקלו· ומי בראשית מדד מלא שעלו· ושמי רום תכן זרתו מלא· וכל הררי קדם באצבעו שקלו· וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו· גיא וכל עפרה בצרדה הכילו· להולל תנין מיומנת הכין לו· נמצאת כל מדת יצירת עולמו· כמלא פיסת יד היא רשומו· וכקמיע ביד גבור כזרוע חותמו· ואין לקצוב רוב מחקרי תעצומו· אשר מדד וקצב ושיער במרומו· על כל מדת כסאו והדומו· מדת בת מלך בכל מעולה· באורך ברוחב בעומק בגובה מתעלה· יש קץ לכל תכלה· ואמרה רחבה לעד לא כלה· מדת עולם כמלא פיסת יד· וסדתה נתונה בימין וזרוע יד· מדת עולם כמורת ועד אגדל· ומדתה כקו אשר מאוד גדל· מדת עולם נמדדת בשליש אמה· ומדתה עולה ונוספת באלפים אמה: כמראה המדה אשר ציר ראה· מגלה עשרים על עשר אמה· עפה ארבעים על עשרים ושמונה מאות אמה. וכל העולם כלו כשליש אמה: נמצאת דת במדותיה רחבה וארכה· אלפים וארבע מאות בעולם מאריכה·

והיא נתונה לעולם מרפא וארוכה· ובימינה קוצבת כל ימי ארקא· ובשמאלה שוקלת עושר וכבוד וברכה: והיא הודיעה את כל הבין

סתורות

והיא. ויא (דיא היליגע לעהרע) איזט דער וועלט צור היילונג, צור גענעזונג געגעבען; מיט דער רעכ־טען טהיילעט דיס ערדבאללעס טאגע זיא איין, וועגט מיט דער לינקען רייכטהום, עהרע אונד זעגען צו זיא מאכטע אל־לעס פערבארגענע, אללעס געהיימע קונד, בעשטיממטע אללע

פתורות· והיא קצבה כל מדות ספורות· והיא פתחה את כל חגורות· והיא שקלה ואצרה את כל אוצרות: והיא חקרה המון מפקד תחתונים· והיא נתנה מספר גדודי עליונים· והיא שיערה קומת אלפי שנאנים· אשר זה מזה בקומתם משנים· יש כמדת הים הגדול קומתם· ויש כחללו של עולם הקמתם· יש כמלא כל העולם תקומתם· יש לשתי טיסות טסים עולם· ויש לטיסה אחת עפים עולם· וכל אחד ואחד במחנהו נעלם· ובמהיצתו צג וחש ודומם ונאלם· עד יהן רשות מלך העולם· והשים עד ימליכוהו עם עולם· ואז יפצחו לפאר אלהי עולם: ומשהם מפארים עוד לא שונים· כי בנהר דינור שחים ונתנים· ועוד מנו נחצבים ומתחדשים כראשונים· שבח והלל ורון לאל משננים· וכפי קשת עם כנף רננים. זמר ושיר ועז ורנן מרננים: ושרפים המעלים על כל שנאנים· שש כנפים בגוים הנונים· ממעל ליושב ערבות לכס נחונים· וליושב על כסא בחילה מנגנים. מצא חן בנגונם הם מחננים: וקודם לכל צבא מעל עונים· ושלוש קדשה לרם ונשא נותנים· כורעים ומשתחוים המונים המונים·

אללע געצעהלטען מאאסע; אללע גורטע לעזטע זיא, וואג, בעוואהרטע אללע שעצצע. זיא ערפארשט דיא מענגע, דיא צאהל אירדישער געשעפפע, גיבט אן דיא אנצאהל דער שאארען העהערער וועזען. דיא העהע דער טויזענדע שנאנים ער מיסט זיא, דיא אין איהרער העהע פאן איינאנ־דער פערשידען זינד· מאנכע האבען, אין דער העהע, דאז מאאס דעס גראסען וועלטמעערעס, מאנכע דאז מאאס דעס וועלטרוימעס, שטעהען זיא אויפרעכט; אנדערע פיללען, מיט איהרער אויפגעריכטעטען געשטאלט, דיא גאנצע וועלט. איינעגע דורכפליגען דיא וועלט אין צווייגעטהיילטעם פלוגע, אנדערע דורכשוועבען אין איינעם פלוגע זיא. יעדער דער ענגעל העלט פערבארגען זיך אין זיינער שאאר, אונד שטעהט אין זיינער אבגעזאנדערטען שטעמטע ער, זא שווייגט ער שטילל, פערשטוממט, ביז ערלויבניס ערטהיילט דער קעניג דעס וועלטאללס אללעזאממט שווייגען זיא, ביז זיינער רעגירונג זיך אונטערווירפט דאז אוראלטע פאלק· דאן שטימ־מען זיא אן, פערהערדליכען דען גאטט דער עוויגקייט· אונד פאללענדעטען דיא פערהערליכונג זיא, זיא ווידערהאלען ניכט מעהר; אים פייערשטראמע (נהר דינור) שווממען זיא, גאנץ איהם הינגעגעבען. אויז דיזעם שטראמע ביל־דען, ערנייען ענגעל זיך ווידער, דען ערסטען גלייך, זינ־גען וואננינג, אויזדרוקספאלל לאבגעזאנג דעם עוויגען; רעגענבאגען זאממט דען בעפליגעלטען זענגערן (דען ענ־געלן), אים פרייזגעזאנג זינגען פראלאקקענד דיא אלל־מאכט זיא. שרפים, איבער אללע שנאנים ערהאבען, דערען געשטאלט זעכס פליגעל גנעדיג פערליהען וואורדען, אין דען העהען אומגעבען זיא דען טראהן דעס, דער אין דער עהטערוויסטע וואהנעט, ריהרען דעם רעגענטען אויף דעם טהראנע בעבענד דאז זאיטענשפיל, דאס געוואגנע־הייט איהר זאיטענשפיל פינדע, פלעהען זיא איממער; פאר אללען העערען אין דען העהען שטיממען דען געזאנג זיא אן, ברינגען דאז «דריימאלהייליג!» דעם האכערהאבענסטען דאר: זיא פאללען נידער, בעטען אן, שאאר אויף שאאר איהן, דער געעהרפירכטעט איזט אים ראמהע דער טוי־זענדע מיריאדען העהערער וועזען, געהייליגט אונטער דען מילליאנען דער ערדבעוואהנער.

לנערץ בסוד אלפי רבבות עליונים· ונקדש באלפי רבבות ההונים: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש וכו׳: לדור ודור וכו׳

קדיש שלם ומוציאין ב׳ ספרים בא׳ קורין פ׳ היו׳ ובשני בפ׳ כי תשא עד נפשותיכם ומפטירין בן שבע שנים ומתפללין מוסף:

מוסף לפרשת שקלים

ברוך אתה וכו׳ עד ומושיע ומגן

אשכול אווי תאות כל נפשי· בצלו חמדתי שבת מצוא נופש: בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפשי· חמק ועבר מלהדריר לי הופש: גזלתי שקלי מתת כפר נפשי· וטבעתי במי צול טיט ורפש: חזן אור פניך עלינו אדון ׀ נשא· ושקל אשא בבית נכון ונשא· ובצדק הגא ערך כי תשא· גוננינו במגן אל רם ונשא: ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור וכו׳ עד להחיות מתים:

אשכול. דער עוויגע, אללער ווינשע אינבעגריף, אל־לער זעעלען לוסט, אין זיינעם שאטטען זעהנטען וויר אונז צו וואהנען, רוהע צו פינדען; דאן, וויר זוכטען איהן, פאנדען איהן ניכט, אונד אין אונזערער טהארהייט שפראכען וויר פאן איהם: פערבארגען, ענטצאגען האט ער זיך אונז, דאס ניכט ענטלאססונג, ניכט פרייהייט אונז ווערדע. דויב בעגינגען וויר, ענטריכטעטען ניכט דיא שקלים, דאז לע־זעגעלד פיר דיא זעעלע; דארום זאנקען אין טיפעס געוועכ־סער וויר, אין שלאם אונד קאטה· דיינעס אנטליצעס ליכט ווענדע, העדר, אונז צו, דאסדען שקל וויר ווידער דארברינ־גען אין דעם פעסטגעגרינדעטען, ערהאבענען טעמפעל, אונד דורך דיא טוגענד דעסיעניגען (משה), דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט, » שיצצע מיט דיינעם שילדע אונז, עוויגער, האכערהאבענסטער!

הכופר

מוסף לפרשת שקלים

הכופר דעו דרשו מעל ספרי· כמו הוא חרות באמרי שפר· התשירו בו פני נדמה לעופר· ויזכור לכם זכות נם אנכי עפר ואפרי· ולא יהיה בכם נגף וחפר· בתתכם מתן זה לשם כפר: חון אור פניך עלינו אדון ו נשא· ושקל אשא בבית נכון ונשא· ובצדק הגה ערך כי תשא· החיינו בגשם אל רם ונשא: ברוך אתה יי מחיה המתים: נעריצך לדור ודור עד וקדוש אתה

דודי זכור לי שקלי עפרון· אשר שקל אב במכפל חברון· חקר שקלי יבוסי משביתי חרון· זכרה לי עד לדור אחרון· טעם חין אשר אקרא בגרון· שעה מני אל שובי לבצרון חון אור פניך עלינו אדון ו נשא· ושקל אשא בבית נכון ונשא· ובצדק הגה ערך כי תשא. ונקדישך קדוש אל רם ונשא: ברוך אתה יי האל הקדוש:

תכנת שבת וכו' עד אוהבי שמך

לי ישא על אברת נשר· כי יגיד מליץ עלי שיח יושר· כפר משלו אתן לו תשרי כי מלפניו הון וכבוד ועושר· להצדיק אנוש להמציא לו כושר· שת לו פדיון למצוא אושר: חון אור פניך עלינו אדון ו נשא· ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הגה ערך כי תשא· ענגנו בנופש ו אל רם ונשא: ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה עד לציון ברחמים

בכרמי מלון בין שני שדי· ארבע מאות ועשר הלינותי שדי· נח בישבנם ונם יש די· וכסם והדום לא נם שדי· סע ועף בבצע שקלי חשדי· ונשאו את ידידי מעלי שודדי: חון אור פניך עלינו אדון ו נשא· ושקל אשא בבית נכון ונשא· ובצדק הגה ערך כי תשא· רצנו כישי אל רם ונשא: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים עד ועזרתינו סלה

עין עוצם המון מספר עפרים· מי מנה ופקד בחלש ופורים· פקדם פוקד בחמוש ספרים.

וגם

הכופר. דאז לעזעגעלד ערקעננעט, ער פארשעט אויז דעם בוכע (תורה), וויא איינגעגראבען עז איזט אין דען טרעפפליכען ווארטען! ברינגע צור גאבע עז דאר פאר דעם אללגיטיגען אנטליצצע, אויף דאס ער אייך דיא פרעממיגקייט דעססען (אברהם'ס) געדענקע, דער שפראך: «איך בין יא נור שטויב אונד אשע.» קיינע שמאך, קיין שטערבען טריפפט אייך, ענטריכטעט דיזע גאבע איהר צום לעזעגעלד. דיינעס אנטליצצעס ליכט ווענדע, הערר, אונז צו, דאס דען שקל וויר ווידער דארברינגען אין דעם פעסטגעגרינדעטען, ערהאבענען טעמפעל; אונד דורך דיא טוגענד דעסיעניגען (משה), דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט,» ערהאלטע דורך רעגען אונז, עוויגער, האכערהאבענסטער!

דודי. אונזער פריינד (גאטט)! געדענקע עפרון'ס שקלים אונז, דיא דער פאטער (אברהם) צוואג אין חברון'ס העהלע (צו מכפלה)! ערפארטעט איזט'ס, יענעס יבוסי'ס (ארונה'ס) שקלים, דעס היממעלס צארן שטיללטען זיא; זא געדענקע זיא אונז ביז אין דאז שפעטעסטע געשלעכט! דען זין דעס געבעטעס, דאז אונזערע קעהלע טענט, נים איהן גנעדיג פאן אונז אויף, עוויגער דאס אין דיא פעסטע (ירושלים) צוריק וויר קעהרען. דיינעס אנטליצצעס ליכט ווענדע, הערר, אונז צו, דאס דען שקל וויר ווידער דארברינגען אין דעם פעסטגעגרינדעטען, ערהאבענען טעמפעל, דורך דיא טוגענד דעס יעניגען (משה), דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט;» אונד ווירהייליגען דיך, הייליגסטער, עוויגער, האכערהאבענסטער!

לי. אונז טרעגט אויף אדלערפיטטיג ער (גאטט), לעסט דיא באטשאפט אונז ברינגען, דאס דער פירשפרעכער פאן אונז פערקינדעט, רעכטפערטיגונג שפריכט; לעזעגעלד פאן זיינעם אייגענטהום ענטריכטען צור גאבע וויר איהם, דען נור פאן איהם איזט גוט אונד עהרע אונד רייכטהום. דען שטערבליכען גערעכט צו שפרעכען, פערפאללקאממנונג איהם צו פערלייהען, בעשטיממטע דער עוויגע ערלעזונג איהם, דאס גליקזעליגקייט ער פינדע. דיינעס אנטליצצעס ליכט ווענדע, הערר, אונז צו, דאס דען שקל וויר ווידער דארברינגען אין דעם פעסטגעגרינדעטען, ערהאבענען טעמפעל; אונד דורך דיא טוגענד דעס יעניגען (משה), דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט,» פערלייה' אננעהמליכקייט אונז אין דער ערהאלונג (אם שבת) עוויגער, האכערהאבענסטער!

בכרמי. אין דעם ווייןבערגעס וואהנונג (בית המקדש), צווישען דען ביידען שטאנגען (דער בונדעסלאדע), פירהונדערט אונד צעהן יאהרע בעהערבערגטען דען אללמעכטיגען וויר דא; אין דיזעם וואהנזיצצע רעזידירטע ער, שפראך, «מיר גענינגט היר פאללקאממען, מיין טהראן (היממעל), מיין שעממעל (ערדע), מיר רייכען זיא ניכט הין.» דאך אך! ער צאג פאן דא, פלאג דאהין, דא דעם רויבעס דער שקלים בעשולדיגט וויר ווארען, אונד אונזערע צירדען טרוגען רייבער פאן אונז וועג. דיינעס אנטליצצעס ליכט ווענדע, הערר, אונז צו, דאס דען שקל וויר ווידער דארברינגען אין דעם פעסטגעגרינדעטען, ערהאבענען טעמפעל, אונד דורך דיא טוגענד דעס יעניגען (משה), דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט,» נים וואהלוואללענד, וויא אפפערגאבע, אונז אויף, עוויגער, האכערהאבענסטער!

עין. דיא קוועללע, דיא שטארקע מענגע, וויא שטויב אונזעהלבאר, ווער צעהלטע איהרע אנצאהל דורך ווערפונג דער לאאזע? זיא צעהלטע דאז אבערהויפט (משה) נאך אנגאבע דער פינף ביכער (תורה), אונד אויך נאך פינף מאהל

וְגַם עוֹד חָמֵשׁ בְּכָל הַסְּפָרִים· צַחוּת נִיב שְׂפָתֵינוּ יְשַׁלֵּם פָּרִים· כִּי אֶפֶס כֶּסֶף שִׁקְלֵי כִּפּוּרִים· חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא· וְשֶׁקֶל אִשָּׁה בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא· וּבְצֶדֶק הָגֵא עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא· וְתֵיטִיב לָנוּ כְּטוּבְךָ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אלהינו עד בכל עת ובכל שעה בשלומיך

גְּדִי קְשׁוֹר יָדַיִם בְּרָכוֹת לָשֵׂאת· בְּאַהַב עוֹר גְּדָיָו שְׂבִינָה נִתְעַלְּסָה· רְעֵה גְדִיּוֹתָיו עַל אֶבֶן מַעֲמָסָה· צֹאנוֹ עַל שֶׁכֶם וְהוֹצֵן נֶעֱמָסָה· יְשׁוּהּ בְּנֵי מְעַנֶּיהָ בְּכַף מַעֲשֶׂיהָ· תִּלְבּוֹשֶׁת הוֹד עֲדֵי עֲדָיִים טְבוּסָה: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא· וְשֶׁקֶל אִשָּׁה בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא· וּבְצֶדֶק הָגֵה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

מאהל וואורדען זיא געצעהלט, נאך אללען ביכערן (דער נביאים וכתובים). — אונזערער ליפפען רייגעס געבעט, אך דאס דיא שטעללע דער אפפערשטירע עז פערטרעטע! דען דאהין איזט דאז געלד, דאהין דער פערזעהנונג שקלים. דיינעס אנטליצצעס ליכט ווענדע, הערר, אונז צו, דאס דען שקל ווירווידער דארברינגען אין דעם פעסטגעגרינדעטן, ערהאבענען טעמפעל; אונד דורך דיא טוגענדן דעסיעניגען (משה) דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט,» טוהע נאך דיינער גיטע אונז וואהל, עוויגער, האכערהאבענסטער!

גדי. מיט ציגענפעללען אומבאנד ער (יעקב) דיא הענדע דען זעגען דאפאן צו טראגען; אונד ליבעפאלל ווארד, דורך זיינע ציגענהייטע, געטטליכעס וואהלוואללען איהם. — א דאס דוא, עוויגער, דיא ציגען (ישראל) ווידעסט אויף דעם לאסטטראגענדען שטיינגעבירגע (ירושלים), דאס דיא שעפכען אויף שולטערן, אים ארמע געטראגען ווערדען! געביגעט זייען דיא זעהנע איהרער טיראננע, פאס צארנע גאטטעס נידערגעדריקט, אונד זיא (דיא נאציאן) הילע אין מאיעסטעט זיך, געשמיקט מיט גלענצענדער פראכט. דיינס אנטליצצעס ליכט ווענדע, הערר, אונז צו, דאס דען שקל וויר ווידער דארברינגען אין דעם פעסטגעגרינדעטן, ערהאבענען טעמפעל; אונד דורך דיא טוגענד דעסיעניגען משה, דעם דער שאצצונג שפרוך ווארד: «ווען דוא דיא צאהל אויפנימסט,» זעגנע מיט פריעדען אונז, עוויגער האכערהאבענסטער!

קדיש שלם אין כאלהינו עלינו קדיש יתום יגדל

יוצר להפסקה ראשונה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חוֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל· אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

אוֹר זָרוּעַ זוֹרֵחַ כְּבוֹדוֹ· אָצַר וְנָצַר לַאֲשֶׁר עֲבָדוֹ. אֲהֵבוֹ זֶבֶד טוֹב זְבָדוֹ: בֵּן בְּיוֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵירָה מֵרֵאשִׁית· בְּטֶרֶם זָרָה פִּנָּה וּבָרָא שֵׁית· מְצוּקֵי אֶרֶץ עֲלֵיהֶם תֵּבֵל הֵשִׁית: גִּלָּה סוֹדוֹ לִישָׁרָיו וְלִירֵאָיו· לָחוֹג מוֹעֲדָיו קְרוֹא מִקְרָאָיו· בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו: מֵנִיחַ מְבוֹרָכָיו בְּיוֹם קָדְשׁוֹ· מְכַבֵּד יְרוּשַּׁת עַם קְדוֹשׁוֹ· שְׁמוֹר שַׁבָּתוֹ וּמוֹרָא מִקְדָּשׁוֹ. קָדוֹשׁ:

אור. יענעס אויפגעהענדע, שטראהלענדע ליכט (דער שעפפונגסטאגע), זיינע הערליכקייט, דען שאץ בעוואהרטע גאטט אויף דענען, דיא איהם דיהנען; דיא איהן ליבען בעגאבט מיט שענעס אנטהייל ער. ביים אנבעגין בעראטהשלאגטע ער מיט דען אנבויערן דער הייליגען פפלאנצונג (דען ערצפעטערן), דיא דאז געהייליגטע געביטע הערשטעללען, בעפאר ער דען עקשטיין זענקטע, דען גרונד שוף, דיא פפיילער דער ערדע, אויף דיא דען ערדבאלל ער בעפעסטיגטע. דאז געהיימניס אפפענבארטע גאטט דען טוגענדהאפטען, דען פראממען, זיינע פעסטע צו פייערן דורך הייליגע פערקינדונג; געלאבט זייא ער, דער פאן זיינער אללוויזהייט זיינען פראממען צוטהיילטע! זיינען געזעגנעטען בערייטעט רוהע ער אן זיינעם הייליגען טאגע (שבת); געווייהעט איזט דיזער טאג, ערבע דעם הייליגען פאלקע, דען שבת פייערן, דאז הייליגטהום (בית המקדש) עהרפירכטען, איזט דער בעפעהל דעם אללערהייליגסטען.

דעת למד. דיזען אבשניטט ביז אן דען בעשלוס ברית עולם אונד זא ווייטער ליס איך אהנע איבערזעצצונג, דא דער אינהאלט דעזועלבען ניכט גוט אים דייטשען פארצוטראגען איזט. היר ווערדען רעגעלן פיר דען יידישען קאלענדער געגעבען, אונד דער פייטן לעהרט, ווא דיא פערשידענען פעסטע אונד פייערטאגע איינצוזעצצען, אונד דיא פארלעזונגען אן דער זינאגאגע א געוויסכען שבתות צו בעשטיממען זינד· עז קאממען דענקשפריכע פאר, דיא נאך ארט דער אלטען, אויז אונגעוועהנליכען צוזאממענשטעללונגען דער העברעאישען בוכשטאבען בעשטעהען, אונד ניכט יעדעם פערשטענדליך זינד, אונד דאז גאנצע אייגנעט זיך ניכט פיר דיא דייטשע שרייבארט.

דַּעַת לָמֵד חִבֵּר אֶת הָעָם· וְאִזֵּן וְתִקֵּן לִקְרוֹת בְּכָל פַּעַם· לִשְׁאוֹל וְלִדְרוֹשׁ בְּעִנְיַן טַעַם: הוֹסִיפוּ לָקַחַת שֶׁבֶת תַּחְכְּמוֹנִים· וְהִתְקִינוּ לְהַקְדִּים שְׁלֹשִׁים נִמְנִים. לִהְיוֹת שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת זְמַנִּים.

יוצר להפסקה ראשונה

ובשבת שלוחים יוצאים בעדים· על ניסן ועל תשרי יהו נועדים· שבהם מתקנים את המועדים: זכרון ספר נדברים להכתב ולהחתם· האמת אתם לשתק הולך ולסתם, מועדי יי אשר תקראו אתם אתם· חכמו לקבוע ראשון וליסדו· כאגה"ז לעשות הפסח במועדו· זכר לדבר הוא לבדו ולא בד"ו: טורד וגוער שוטן באיתן ההוא אצל· בעבור אד"ו ויגיע בגה"ז אל אצל· סמך למקרא הלא זה אוד מצל: יכפו להציב ציונים לשם תמרורים· ליל הלל ויליל בשוה נגררים· יעשו אותו על מצות ומרורים: כונו יום חנוך ויום בכור לאור· כסדרן וחסרין ולא שלמין לבאור· כי נר מצוה ותורה אור: לארבעת זמנים צורף רצף מלסור· א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ זה לזה אסור· מפני כפור וערבה חוק זה מסור: משכילים בשמור חדש האביב ראשונה· וחג האסיף תקופת השנה· בחוקה ישנה· מראשית השנה· ועד אחרית שנה: נמסר בידם למלאות ולהסר פעמים· לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים· כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: סדר יסוד עולם לברדה וללבנה· מונים אמונים יודעי לעתים בינה· תקופות מניסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה: ערך פרשיות הורו ישישי עיקרים· שתים לפני מגילה ושתים לאחריה קורים· לעלות זכירה לעשיה לעם יקרים: פותחים שבת ראשונה בשקלים· ובשניה זכור מחיית מקלקלים· להקדים ולהבריע בקע למאה זוזים קלים: צווי פרה בשלישית להתרגל· וברביעית החדש להתחבר עם הגל· בזרוז קדשה וטהרה לרגל: קבוע אדר הסמוך לניסן· זבד"ו סימן מזמן ומחסן· לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן: ראוי לבא בשבת ראש מנינו· ובשמונה בו בפרשת עניננו· ומפסיקין אחר מגילה זט"ו כמנו: שני חל בו מקדימין לשעבר· ומפסיקין לשבת הבאה סימן ב"ו ידבר· והשלש רצופות עניננם יחבר: תר לבא ברביעי מקדימין· ומפסיקין לשבת הבאה מסורת ד"ד מסימין. והשלש משלבות זו אחר זו משלימין: מדי בא בששי שתי הפסקות יהיו· למחר ולאחר הפורים בציון וכי"ו· והשניות לבד במשפטן להבר יבעיו· נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש· חדשים וגם ישנים לתרום בהתחדש· מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה בקדש:

ברית עולם ישמרנה ויגבירנה· בעתה יחיש כל מוטה ישברנה· ייטיב ציון יחזיר שלם ברנה: מתי להתראות בנים בקדש יקהלו· כימי עולם מנחתם יובילו וינהלו· רנו ליעקב שמחה יצהלו: הנה צופות עיני למועדי עדני ימים על ימים אחבה בסוד סודני· רנו שמים כי עשה יי: מנחיל חמדת יום מימים: ברית שם בינו לבדולי מעמים, מי כמוך יראוי חי העולמים· קדוש:

הכל יודוך

ברית עולם· דיען עוויגען בונד (תורה) בעוואהרט דער עוויגע, בעפעסטיגט איהן. איילינג פאללע ברינגט ער, צור בעשטיממטען צייט, צערבריכט אונזערס יאכעס טטאנגען אללע; צי ן טהוט ער וואהל, דאס וואנ נעפאלל נאך שלם (ירושלים) וויר צוריק קעהרען. וואן פערזאממעלן דיא פראממען זיך, ערשיינען אים היילגטהום, פיהרען, וויא אן דען טאגען דער פארצייט, איהרע אפפער הערביי? וואן יויכצען זיא, רופען פיר יעקב לויטען פריידענ רוף? אך! אונזערע אויגען שמאכטען דען גליקליכען צייטען ענטגעגען, פאן טאג צו טאג הארען דער ערלעזונג וויר, אין געהיימניס פאללען פראפעצייהונגען פערקינדעט; א דאן יובעצען דיא הימעל, דא דער עוויגע עז פאללבריננגט. דאז קליינאר דער טאגע (שבת) גאב גאטט אונז אין בעזיץ, ערריכטעטע דען בונד צווישען זיך אונד דעם פאן אללען פעלקערן אבגעזאנדערטען פאלקע; ווער איזט וויא דוא געפירכטעט, אונפערענדערליכער, אללערהייליגסטער·

יוצר לפרשת זכור

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל:
אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי:

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה· וַיְהִי לָבוֹ וְלִמְשִׁסָּה· וְגִזְעוֹ
יֵעָקֵר בִּכְעִיסָה· בִּיטָה וְחֵטְאוֹ אַל תִּשָּׂא·
כִּי קְהָלְךָ עִפָּה· בְּכָל צָרָה וּדְרִיסָה· גַּם בְּךָ לֹא
חָסָה· וּבְעַזּוּת הִדְלִיל עֲמוּסָה· בְּתוֹךְ אֶבֶן מַעֲמָסָה:
אַתָּה זוֹכֵר נִשְׁכָּחִים· זְכוֹר אוֹם לְךָ מְשַׁכְּחִים·
וְקַדְּשָׁה לְךָ מַפְצִיחִים· קָדוֹשׁ:

זָכוֹר דָּבָר עָתָק בְּכָל עֶרְכְּךָ· עַל חַמּוּקֵי יְרֵכְךָ·
לִדְרוֹרֵי מִפֶּרֶךְ· הִקְדִּים וַיֵּצֵא בַּדֶּרֶךְ·
לְזַנֵּב כָּל בֶּרֶךְ· לָדוּשׁ בְּגֵאוּת וּלְהַדְרֵךְ· וּכְבוֹדְךָ צָץ
מֵהֶרֶךְ· בְּכָל רוֹחַב וָאֹרֶךְ· וַיִּמַּךְ בְּטוּבְךָ לְהַאֲרֵךְ:
זָכוֹר וּמוֹרָה שֶׁהִשְׁלִיךְ לְמַעְלָה· וְאוֹהֲבֶיךָ אֵין
לְחַלְּלָה· עֲשׂוֹתָם כִּמְעֵי מַפָּלָה· חוֹק לְשִׁיתָם כָּלָה·
אוֹתָם לְהַפִּילָה: בְּהַכְנָעָה וּבְהַשְׁפָּלָה· טוֹב שׁוֹמֵעַ
תְּפִלָּה· תְּפִלָּתוֹ בַּבֶּהָלָה· וְאַחֲרִיתוֹ לְקַלְקָלָה: זָכוֹר
יָהִיר רָשָׁע· כִּי לְמָאוֹד פָּשַׁע· וְהֵצִיק בֶּן מְשֻׁעֲשָׁע·
כְּבַד חֵטְא וָרֶשַׁע· וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע·
וְלִירְאָתְךָ לֹא שָׁע· לְמַעַנְךָ צַדִּיק וְנוֹשָׁע· חִישׁ
לְנוֹשָׁעִים יֶשַׁע· עוֹבֵר עַל פֶּשַׁע: זָכוֹר מִלּוּלוֹ לְמוֹלְכָךְ·
וּמָאַס בְּפָעֳלָךְ· לְבַחוּרֵי קְהָלָךְ· נָא זְכוֹר יוֹם זְבוּלָךְ·
וִישֻׁלַּם לוֹ מִשָּׁלָךְ· גְּמוֹל רָע מֵהִילָךְ· סְעָרֵהוּ בְּשֶׁצֶף
עָלְךָ· וְכָל פֶּה יְהַלְלָךְ· עַל פֶּלֶא מִפְעָלָךְ: זָכוֹר
עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ· אֲשֶׁר הֵם בְּאַהֲבָתְךָ· וּמְקַוִּים לִישׁוּעָתְךָ·
פְּנֵה בִּתְהִלָּתְךָ· וְרַחֵם עַל עֲדָתְךָ· הוֹגֵי בְּשַׁעֲשׁוּעַ
דָּתְךָ· צַהֲלֵם בְּיִרְאָתְךָ· וְתִטָּעֵם בְּקִרְיָתְךָ· וְשָׁם
תְּצַמְּצֵם שְׁכִינָתְךָ: זָכוֹר קִרְיַת חָנָה· וַעֲדַת מִי מָנָה·
הַמְפֻזֶּרֶת בְּכָל פִּנָּה· רוֹמְמָה בַּחֲנִינָה· כִּי גָעָה
עוֹנָה· וְעֵת לְחֶנְנָה· שַׁבַּח שֵׁם עֲדִינָה· מִכָּל צַד
וּמִכָּל פִּנָּה· וְהַמַּלְכוּת לִבְעָלֶיהָ הָשֵׁב נָא· תִּפְקוֹד עַתָּה
בְּרַחֲמִים· וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים· לְהוֹשִׁיעַ מְעוּטֵי עַמִּים·
קָדוֹשׁ: הכל יודוך: זולת:

אַתָּה מָלֵא רַחֲמִים· בְּרַחֲמֶיךָ שַׂמַּח עֲגוּמִים·
גְּאָלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים· דָּתְךָ בְּהֶגְיוֹן
נְאֻמִים· הֵם מוּבְדָּלִים מֵעַמִּים· וְאוֹתְךָ בְּהַתְמֵד
מְרוֹמְמִים· זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים· חֲפוֹף בְּבָנוֹי כְּמוֹ
רמים

זכור. געדענקע, עוויגער, וואז דער פיינד אויזאיבטע; גיב דעם רויבע, דער פלינדערונג איהן פרייז, זיינען שטאם ענטוואורצלע דיין אללמעכטיגער צארן; שוי, א גאטט, העראב, פערצייהע זיינע פערברעכען ניכט! דיינע הייליגען געמיינדען דריקטע ער מיט מאנניג־פאכען דראנגזאלען. דיר, אללגיטיגער, פערטדויטע דער פרעכע טיראן ניכט; שטירצטע דיין געליבטעס פאלק (ישראל) אינס עלענד, דראנג אין דען גהייליגטען טעמפעל איין: דער דוא אללעס פערגעססענן געדענקעסט, געדענקע דער נאציאן, דיא דיר לאבזינגעט, דיינע הייליגקייט לויט פרייזט, אללערהייליגסטער!

זכור דבר. זייא, א עוויגער, דעס פיינדעס איינגעדענק, דער אין יעדען קאמפפע האהן דען אויזעדקאהרנען שפראך, דיא אויז דער שקלאפעריייא אין (מצרים) בעפרייעט וואורדען; איילינג צאג ער דיא שטראסע איינהער, ערשלוג דיא שוואכען אללע הינטער דעם העערעסצוג, מעצצעלטע שמאלצירענד זיא הין; אבער מאיעסטעטיש שויטעסט דוא, גאטט, פאן דען פענסטערן דעם הימעלס אויף דאז וועלטאלל העראב, זאנדעסט אללגיטיג היילונג דיינעם פאלקע. געדענקע, עוויגער, דער שאנדטהאטען, דיא ער (עמלק) איבטע, שטרעבענד, דיינע געליבטען צו ענטווייהען, פערהעערונג אונטער איהנען אנצוריכטען. מיט מאכט וואללטע ער זיא שטירצען, אונטערדריקקען, פערניכטען; דאך, דוא, אללגיטיגער, דער אנדעכטיגעס געבעט ערהערט, שטירצטעסט שרעקליך איהן, אונד פאללענדעט ווארד זיין אונטערגאנג. געדענקע דעס שטאלצען בעזעוויכטעס, דער איבעלטהאטען הויפטע, דיינע ליבלינגסזעהנע דריקטע. שווער זינד זיינע פעדברעכען, טניב זיין אהר, געבלענדעט זיין אויגע; ער אכטעט דער גאטטעספורכט ניכט. זא פיהרע דען אום דיינעטוויללען, אללגערעכטער רעטטער, איילענדס אונזערע רעטטונג הערבייא, דוא, דער מיססעטהאטען פערגיבט, זייא דעס פיינדעס איינגעדענק, דער לעסטערונגען, געגען דיך אויזשטיס, דיינע וואונדער פערוואורף! געדענקע דאך דיינען אויזערקאהרנען געמיינדען דען יאממערטאג, דא דער געהייליגטע טעמפעל פערהעערעט ווארד, פערגילט, נאך דיינער יאללמאכט, דען טיראננען איהרע באסהייט אללע! בעשטירמע מיט שנעללען אונפעללען זיא, אונד יעדער מונד לאבזינגעט דיר, אום דיינער וואונדערטהאטען ווילען; זייא איינגעדענק, עוויגער, דיינעס פאלקעס, דיינעס געליבטען ערבעס, דאז דיינעס בייאשטאנדעס האררעט! נים גנאדענפאלל אונזערע לאבגעזעננע אויף, ערבארמע דיינער געמיינדען דיך, דיא דיינער ליבעפאללען רעליגיאן נאכדענקען! לאס פרייערע דען גאטטעספירכטיגען צו טהייל ווערדען, פפלאנצע אין דיינער הייליגען שטאדט (ירושלים) זיא איין, וואו דיינע הערליכקייט רעזידירעט. געדענקע דאך, א גאטט, דער קעניגליכען רעזידענץ (ציון), דער אונגעצעהלטען געמיינדען, דיא אויף דער גאנצען ערדע צערשטרייעט זינד! העבע זיא גנעדיג עמפאר, דער ערבארמונג צייט נאהעט נון. ראטטע, אללמעכטיגער, דער וואהלליבטיגען נאמען אין אללען וועלטגעגענדען אויז, פערלייהע דער רעגירונג מאכט דען רעכטמעסיגען פירסטען! בעדענקע דאך ערבארמענד, דער דוא פערהעררליכט אין דען העהען טהראנעסט, דיא ווינציגע נאציאן, הילף איהר, אללערהייליגסטער!

אתה. אללערבארמער, ערפרייע דיא בעטריבטען זעעלען, ערלעזע דיא פערלאססענען אללע! איהר רעדען, איהר דענקען איזט דיינע הייליגע רעליגיאן; פאן אללען פעלקערן געטרענט, ערהעהען זיא דיך איממערדאר. געדענקע דער דרייא פראממען ערצפעטער, רעזידירע
שיצצענר

דָּמִים: טוֹב זָכוּר יְדִידֶיךָ· יַחַד שַׂמְּחֵם כְּרוֹב חֲסָדֶיךָ· כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ· לְמוֹדִים לְעָבְדֶךָ· מַהֵרָה קוֹמֵם נְגִידֶךָ· נַהֲלֵם בְּחוֹזֶק יָדֶיךָ· סַמְּכֵם בְּשֵׁם יִחוּדֶךָ· עֲנָדֵם כְּמָאוֹדֶיךָ· פְּדֵה תְּפֵדֶה מַזְכִּירֶיךָ· צוֹעֲקִים בְּכָל לֵב לְשַׁחֲרֶךָ· קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶיךָ· רַבְּצֵם כְּבֵית בְּחִירֶיךָ· שׁוֹכְבֵם לַחֲדָרֶיךָ· שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ· תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶיךָ· תְּפַדֵּם כִּבְקְרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ:

עודת שמונה עשרה והחזן חוזר

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים· וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים·
אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל
פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אַזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים· בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים· גָּחוֹן גָּח מִבֵּין עֲבָסִים· דְּרָאוּנוֹ לְהַזְכִּיר לְרֶקֶב כְּעָסִים: הַהוֹוֶה הַגֵּץ מְגַלְגֵּל וְדַרְדַּר· וּמִדּוֹר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדוֹרְדַר· זֶכֶר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הוּקְדַּר· חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טָרַף אַף וַיְשַׁחֵת רַחֲמִים· יְהוּמָּתוֹ מִקְּלוֹט כְּהֶרְיוֹן יַהֵם· כְּהוּפְקַד לִשְׁלִישׁוֹ הֵט נוֹהֵם· לָכֵט לְהִלָּחֵם בְּלוֹחֲמֵי לָהֶם: מַהֲלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה· נָע וָנָד מִכְמוֹרֶת לְפַרְסָה: סָע מִשֵּׂעִיר וְהִכְמִין פְּרוּסָה· עָיֵף וְיָגֵעַ מְבוּשָׁיו לְכַרְסָה: פּוֹעֵל שְׁטִימַת בְּכוֹרָה לַעֲכוֹר· צְמִיתוּת צֹאן קֳדָשִׁים לִמְכּוֹר· קְלוֹנוֹ הוּחֲרַט בְּעֵט לִזְכּוֹר· רֵאשִׁית גּוֹיִם לְגַלַּע בִּזְכוֹר: שַׁדַּי זָכַר לַיְלָה חוֹלֵק· שׁוֹרֶשׁ וְעָנָף בְּחַלְקְלַק לְהַחֲלֵק· חוֹן תְּמוּר כִּי חֲשָׁלָיו הִמְלֵק· תֵּבַע לְהִזָּכֵר מַעַשׂ עֲמָלֵק:

לָאַחֲרוֹנָה יִסְעוּ שֵׁבֶט שָׁלַט. כִּי הֶעָנָן מִטֵּם פִּלַּט. חוֹן לְעֵת יְמַהֵה לֹא יוּמְלָט.
יְגוֹנֵן עִם גָּנוֹן וּמוּפְלָט:

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור וכו׳

תְּמִימִים בְּעָבְדָם בְּסִין רְפוּדִים· שִׁבּוּץ עֲדִי עֲדָיִים אֲפוּדִים· רָצוּ שְׁלוֹל מַתַּן לַפִּידִים· קָפְצוּ יָדַיִם רִפּוֹת בִּרְפִידִים: צוֹרֵר אִסֵּף כָּל אֲסַפְסוּף· פּוֹשֵׁעַ סְבִיבוֹת מַחֲנֵם אָסוּף· עֲלוֹת פְּעָמָיו מִמְּצוּלוֹת סוּף· סְבַר לְקַמְּלָם בְּקָנֶה וָסוּף: נָדַד וַיָּעַף שָׁלֹשׁ פְּעָמִים· מְחַזֵּר בִּגְנֵי חֲמִשָּׁה עֲמָמִים

שיצצענד אין דעם ערהאבענען טעמפעל ווידער! זייא, אללגיטיגער! דיינער געליבטען איינגעדענק, ערפרייע זיא אללעזאממט, נאך דיינער איבערשווענגליכען גנאדע; זיא זינד יא דיינע דיהנער, געוואהנט דיר צו דיהנען· ריכטע דאך באלד דיינע פירסטען (דיא פריסטער) ווידער עמפאר, לייטע מיט דיינער אללמאכט זיא, שטיצע דורך דיינר איינהייט נאמען זיא, אומגירטע זיא מיט מאכט! ערלעזע דיא דיינער גערענקען! מיט גאנצעם הערצען פלעהען זיא דיך אן, זוכען דיך; א בעשטעטיגע איהנען דיינע פערהייסונגען, לאס זיא ווידער רוהען אין דעם הערורליכען טעמפעל, אין דען געווייהטען וואהנונגען, דאס אין דיינער שטאדט זיא וואהנען; אונד לויט ערטענען הימנען דיינער מאיעסטעט, דער דוא, וויא עהעדעם אם צערטהיילטען מעערע, דיינע העערדען ערלעזעסט.

(מסוד· זיהע אבען אים יוצר לפרשת שקלים.)

אזכיר. איממערדאר ברינגע איך דיא בעגעבענהייטען אין עראיננערונג, דיא אום דיזע צייט זיך עראייגנעטען. דיא קריכענדע שלאנגע (עמלק), אויז גיפטיגעם געשלעכט ענטשפראססען, איהר אנדענקען פערוועסט מיט איהרעם אגשייליכען גיפטע. דעם געשפיצטען שטרויכ׳ ענטוואכס דער שטעכענדע דארן, אונד פאן געשלעכט צו געשלעכט װארד ער וויא דארנען אויזגעראטטעט; זיינעם אהנערן שווארצע פערברעכען בליבען אונפערגעססען, זיינער שטאממוטטער פערגעהונגען מאנגעלטען ניא. אין צארנוואוטה ראפפטע ער אהנע ערבארמען היין, צערניכטעטע דער צייגונג קוועללע; בעשטראפט װאורדע דערזינדליכע לעבענסוואנדעל דעס בארבארישען ענקעלס עשו׳ס, ער אונטערלאג אים הארטען קאמפפע. פירהונדערט מיילען וויט איילטע ער איינהער, ברייטעטע נעצצע אויז; אויז שעיר ריקטע ער הערואן, לעגטע פערבארגענע פאללען, דיא מידען, אבגעמאטטעטען (ישראל) צו ענטמאננען. דער האס (עשו׳ס) וועגען דער ערסטגעבורט בעווירקטע דיזע ליירען דען געהייליגטען שעפכען (ישראל), דיא ער (עמלק) אויף עוויגע צייטען שמאכטען לאססען וואללטע; דאך דיא שמאך דעס ערסטען דער פעלקער וואַרד, צום עוויגען אנדענקען, מיט גריפפעל פערציכנעט, אללענטהאלבען פערברייטעט. דעם פראממען (אברהם), דער נאכטס זיינע שאארען טהיילטע, געדאכטע דער אללמעכטיגע, שטירצטע דען בעזעוויכט אויף שליפפריגעם וועגע. דיא שוואכען ווירגטע עמלק אללע, דרום בעפאהל דער עוויגע, זיינער שאנדטהאטען איממער צו גערענקען.

לאחרונה. הינטערהער צאגען דיא דער פיינד א בעהוועלטיגטע, דיזען טטאם (שבט דן) שטים דיא וואלקענזיילע אויז; אבער איינסט, דא דיא טיראננען, אהנע רעטטונג, פערניכטעט ווערדען, טיצט דער עוויגע זיין פאלק, דאז אויזדער נאטה ערדעטטעט·

תמימים· פראם וואר דיא נאציאן, דא אין סין זיא רוהטע, מיט דער צירדען מאנכערלייא אומגירטעט; דאך אלז זיא דאז געטטליכע געשענק (דיא תורה) אויז פלאממען עמפפאנגען זאללטען, דא ווייגערטען זיא זיך, צייגטען נאכלעססיג זיך אין רפידים· דער פערברעכער געזינדעל זאממעלטע דער פיינד אום דאז לאגער דער איזראעליטען הער, דא אויז רעם מעערעס (ים סוף) טיפען זיא שטיגען, דאכטע, וויא דירערעס געביש זיא צו מעהען. דריימאהלס דורכוואנדערטע ער ביז צור ערמידונג דאז לאנד, איבערשפראנג דיא נאכקאממען דער פינף (כנעניטישען) פעלקער; דאך געשלאגען

לֵץ הִכָּה וּפְתִי הֶעֱמִים. כְּלַל לְהִתְיַהֵם נְדִיבֵי עַמִּים: יָהַר לֵץ וְהֶעֱמִיד מְסִילָה. טִכּוּס בַּחוּרֵי בְּזִמָּה סִלָּה. חֲמוּקֵי יְרֵיכַי בָּם לְפַסְּלָה. זֶרַע לְהַרְבִּיעַ לְהַתְעִיב סְגֻלָּה: וַיִּשְׁטוֹם שְׂטִימַת יִשְׁישׁוּ הַמַּחְבָּא. הֶחֵל לָבֹא מֵרֹאשׁ בַּמַּחֲבָא. דָּגַר שֵׁנִית בְּחֶרֶב לְהוּבָה. גָּשׁ בַּשְּׁלִישִׁי בַּעֲלִיל הוּבָה: בְּמָשְׁלוֹ שֶׁשְׁכִי בְּאוֹם מוֹשְׁלִים: בְּפֶרֶק עֲמַד מְסוֹר נְשׁוּלִים. חזן אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִיד נִכְשָׁלִים. אָז מֵאָז זִנֵּב כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים: שׂוֹנְאֶיךָ הֵם יִלְבְּשׁוּ בוֹשֶׁת. כְּמוֹ בְּצַלְעֵי שָׂמְחוּ בְּיָבֶשֶׁת. חזן בַּעֲטוֹתְךָ עֲטֶרֶת עֲדָיֵי תִּלְבּוֹשֶׁת. לְהַגְשִׁים תְּהִי לְצוֹלַעַת תַּחְבּוֹשֶׁת:

ברוך אתה יי מחיה המתים

אֲצִילֵי מֵרֵעֵי נֶכֶד שֵׂעִיר. תּוֹלְדוֹת אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר. בְּקַשָּׁם אֵצוּ אִשִּׁי לְהַבְעִיר. שְׁאוֹנָם הָרִשׁוּ כִּיֹּדֶה עִיר: גּוֹי גָּדוֹל שֶׁלֹּא נִזְכַּרְתָּ. רִאשׁוֹנוֹתָיו לָמָּה אָז זָכַרְתָּ. דְּגָלִים בְּלֹא הוֹן מָכַרְתָּ. קְדוֹשִׁים כַּיּוֹנָה וּבַיַּיִן הִמְכַּרְתָּ: הִזָּכֵר לָאֲדוֹמִים נָוֶה נִיאֲרוּ. צָרִים אֲשֶׁר חוֹמוֹת עַרְעֲרוּ. וְעַד הַיְסוֹד עָרוּ עָרוּ. פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵיאוּת וּפָעֲרוּ: זֶה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. עֶבְרָתָם שְׁמָרָה נֶצַח מִלְּשַׁכְּחָה. חֵלֶף לֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹת נְכוֹחָה. סְפָרָם חָתוּם לְיוֹם תּוֹכֵחָה: טַעַם חוֹק בְּדַת מוּכַח. הִזָּכֵר כִּי לֹא תִשָּׁכַח: חזן יוֹם בּוֹ עַמָּם לְהִתְוַכַּח. מִכָּאן צִוִּיתָ לְעַמְּךָ לֹא תִשְׁכַּח:

יָקֹשׁ לֵץ לְהָרֵף צְבָאוֹת. הַחֲתוּמֵי בְּרִית בְּצָבָא וָאוֹת. וְהוּפְקַד מִדָּה בְּמִדָּה לְתוֹצָאוֹת: חזן דַּעַת כִּי לְעֵת הַמְּצִיאוֹת. הוּא יִפָּקֵד בְּשֵׁם יי צְבָאוֹת:

יִמְלֹךְ יי לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא בְּלָשׁוֹן אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לְזוֹכְרֶיךָ זָכוֹר. בּוֹ בְּלָשׁוֹן הִזְכִּירוּךָ נָא אַתָּה זְכוֹר. וְאִם הֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית מִלִּזְכּוֹר. וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ לָמָּה לֹא תִזְכּוֹר. בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי יֵשׁ לְךָ לִזְכּוֹר. אֲבָל תָּשׁוּחַ נַפְשִׁי עַד זָכוֹר תִּזְכּוֹר. מַה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל

לקץ

געטלאגען וואַרד דער מהאָר, אונד דער קליגער געמאָרדעט אתערפאַהרנע (יהרו) געזעללטע זיך צו דען פירכטען רער נאַציאָן, וואַרד איהרען בעריהמטען שטעממען איתפערלייבט. פרעך העהנענד שטעללטע ער (עמלק) אין דער העערשטראַסע זיך אויף, פערלייטעטע צור אונצוכט דיא הערליכע יונגענד, וואָללטע דאַז אויזערקאָהרנע פאָלק דורך שענדליכע גרייעל פעראונריינינגען. דען האַס זיינעס אים גראַבע, פערבאָרגענען אהנהערן (עשו) נאַכאַהמענד, שליך ער אַנפאַנגס אים הינטערהאַלט אומהער! דאַז צווייטע מאַהל זאַממעלטע ער מיט בליצענדעם שווערטע זיך, אונזערע זינדען פעראורזאַכטען זיין אָפּפענבאַרעס העראַנריקקען דאַז דריטטע מאַהל. אונד דאַ ששכי (דער קעניג פאָן בבל) דאַז רעגענטענפאָלק (ישראל) אונטעריאָכטע, שטעללטע ער (עמלק) זיך אָן דיא גרענצע, איבערליפערטע דיא פליכטלינגע. «וואָהלאָן!» ריפען דיא פיינדע, «לאַסט אונז דיא שטרויכעלנדען פערניכטען!» זאָ ערשלוגען זיא עהערעם הינטערהער דיא שוואַכען אַללע.

שונאיך. אין שמאַך ווערדען דיינע פיינדע, עוויגער, געהיללט, דיא איינסט אונזערס אונגליקס, אין דער דירדען וויסטע, זיך פרייעטען; אונד צעהנפאַכער גלאַנץ אומפליסעט דיך, אללמעכטיגער, וואָן דוא מיט ערקוויקקענדעם רעגען דיא וואונדען דער עלענדען היילסט.

אצילי. דיא באַזהאַפטען פירסטען, דיא נאַכקאָממען, דיא אורענקעל שעיר׳ס, וויא איילטען זיא, אונז, וויא שטראָה אין פלאַממען, צו פערצעהרען! איהר ווילדעס העער פערוואַנדעלטע אין אַקקערפעלד דיא פראַכטפאָללע שטאַדט (ירושלים). דוא, גאָטט, וואַרכט דעס גראָסען פאָלקעס ניכט מעהר איינגעדענק, וואַרום דאַכטעסט דוא זיינער אויפגעצייכנעטען זינדען? וואַרום גאַבסט דוא זיינע איינכסט זאָ זיגרייכען פאַנירע, אָהנע אנגעלד, הין, לוסעכט דיא הייליגען אום ויין, אום לאָהן דער אונציכטיגען פערקויפען? אָ געדענקע עז דאָך דען באַרבאַרישען פיינדען, דיא דען געווייהטען טעמפעל פערוויסטעטען, דיא מויערן ביז אויף דען גרונד נידעררייסכען, דיא דען מונד מיט פרעכען שמעהונגען אויפשפעררטען! דוא, פאָר דעם קיינע פערגעסענהייט איזט, בעוואַהרע דאַז אנדענקען איהרער טיראַננישען וואוטה, לאַס אונפערגעכליך עז זיין! זיא וואָללטען רעכטטהון ניכט ערקעננען, דרום צייכנע זיא אין דאַז בוך דעס שיקזאַלס צום בעשטראַפונגסטאַג! ענטשידען איזט אין דער הייליגען לעהרע דיא אורזאַכע דעס געזעצעס: «געדאַכט ווערדע עז, ניא פערגעססען!» בעשטיממט איזט דער טאַג, דאַ דוא, עוויגער, מיט דען פיינדען רעכטעכסט; דרום בעפאַהלסט דוא דיינעם פאָלקע: «פערגיס ניא!»

יקש לץ. גראָס וואַר דאַז פערברעכען דעס טהאָרען; ער לעסטערטע דיא ערוועהלטען העערע, דיא צור בעשטיממטען צייט מיט דעם צייכען דעס בונדעס (ברית מילה) בעצייכנעט ווערדען. דרום וואַרד ער, צור אַנגעמעססענען פערגעלטונג, מיט מאַנכערלייא טאָדעסאַרטען היימגעזוכט, אונד וועלטבעקאַנד וואַרד עז, דאַס צור רעגירונגסצייט (ישראל׳ס) ער אים נאַמען דעס עוויגען צבאות בעשטראַפט ווירד.

ימלוך. דיין גאָטט ווירד עוויג רעגירען, דיין הערר, ציון! דורך אַללע געשלעכטער, הללויה.

ואתה קדוש. זאָ טהראָנע דאָך, אללערהייליגסטער, עוויגער, אונטער דען לאָבגעזענגען ישראל׳ס

אל נא. געדענקע דאָך, עוויגער, דעריעניגען, דיא דיינער געדענקען, נאָך דען אויזדריקקען דיינער הייליגען לעהרע, נאָך דעם אויזרופע, דען זיא אָן דיך ריכטעטען. אונד איבערטראַטען זיא, שוואַכע מענטשען, דען געהייליגטען בונד, געדאַכטען זיינער ניכט: וואַרום זאָללטעסט דוא, גאָטט, ניכט מענש, ניכט איינגעדענק זיין? איך וויס עז, דוא געדענקעסט אונזער איינסט; דאָך געביגט בלייבט מיינע זעעלע ביז עז פאָללצאָגען ווירד. וואַז איזט מיינע

קראַפט

יוצר לפרשת זכור

לְקֵץ זְכוֹר · וּמַה קִצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי עַד שֶׁתִּזְכּוֹר · אִם לֹא לְמַעֲנִי תִּזְכּוֹר · לְמַעַנְךָ וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַיִם זְכוֹר · חוֹק כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֵדוּת זְכוֹר · וְאָמַר אִם אֶשְׁכָּחֵךְ עַתָּה לָהּ זְכוֹר · וְתִפְקוֹד וְתִזְכּוֹר · כְּאָב צָר לַעֲכוֹר · פִּיהוּ לִסְכּוֹר · לָנוּעַ כַּשִּׁכּוֹר · וְעוֹד בַּל תִּמְכּוֹר · נְקוּבֵי בֵּן בְּכוֹר · חוֹן נְכוּרֵי בְּלֶהְךָ וְכוֹר · וּפְאֶרְךָ אֶזְכּוֹר · וַאֲרַצְּךָ לִזְכּוֹר · בְּפָרָשַׁת זָכוֹר :

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ :

אָץ קוֹצֵץ בֶּן קוֹצֵץ · קְצוּצֵי לְקַצֵּץ · בְּדִבּוּר מְפוֹצֵץ · רְצוּצֵי לְרַצֵּץ · לֵץ בְּבוֹאוֹ לְלוֹצֵץ · פִּלֵּץ וְנִתְלוֹצֵץ : כְּעֵץ מְחַצְּצִים לְחַצֵּץ · כְּנֵץ עַל צִפּוֹר לְנַצֵּץ : עָב בֶּקַע מֵרֹאשׁ · יְחִידִים מִנּוֹ גְרוּשׁ · חָל וַיֵּלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ · וַיֵּשֶׁב עַל גַּבֵּי חֲרוֹשׁ · זַמַּן וְהוּנְקַב לְרֹאשׁ · רֵאשִׁית גּוֹיִם לָרַע לִדְרוֹשׁ · הֱיוֹת לְכָל בּוֹגְדִים רֹאשׁ · וְצִפְּעוֹ תְּלוּת בְּמִבְחַר בְּרוֹשׁ : רָץ וְהִקְרָה בַּדֶּרֶךְ · עֲיֵפֵי אָרְחוֹת דֶּרֶךְ · וּפָץ לֹא זוּ הַדֶּרֶךְ · תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ · כְּנָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ · שָׁלַח יָד בְּחַמּוּקֵי יָרֵךְ · וְעַל כָּל רֹאשׁ דֶּרֶךְ · זִנֵּב כָּל עוֹבְרֵי דֶּרֶךְ : יָעֵף וְעָף וְחָשׁ · וּמֵחוּר פֶּתֶן רָחַשׁ וְנוֹדַע כִּי הוּחַשׁ · מְשׁוֹרֶשׁ נָחָשׁ · רָגַשׁ וְלָחַשׁ · וְעֵת לֵידָתוֹ נִיחֵשׁ · וּבִכְשָׁפָיו הוּכְחַשׁ · וּכְחַלָּשׁ נֶחֱלַשׁ וְלֹא חָשׁ : בִּכְשָׁפָיו הֲלָלוֹ · וּבִקְסָמָיו הִלְלוֹ · יוֹם הֶעֱמִיד וְזִלְלוֹ · שֶׁמֶשׁ הִרְמִים וְזִלְזְלוֹ · יְגַעוּלָא הוּנַח לוֹ · וְלַחֲרָבוֹת נְחָלוֹ · עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הוּחִילוֹ · לְהִמָּחוֹת הוּא וְכָל חֵילוֹ : קָט וְשֵׁן חָרַק · נְאָצוֹת שָׁרַק · וּמוֹרָה בְּאַפּוֹ הֵרַק · וְהַרְבּוֹ הִבְרַק · לַמִּילָה פָּרַק · וּכְלַפֵּי מַעְלָה זָרַק · וּלְשֵׁם שֶׁמֶן תּוּרַק · בְּעַזּוּת יָרוֹק יָרַק : יָהּ אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר · צִוָּה אֶל מָשׁוּל עֹפֶר · זִכְרוֹן מְשׁוּלֵי אֵפֶר · כְּתוֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר · רוּשַׁם כָּזֶה סֵפֶר · בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים לְהֵחָפֵר · לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר · וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל הַכָּתוּב לְחַיִּים בַּסֵּפֶר :

אֵל נָא לְעוֹלָם תּוּעֲרָץ · וּלְעוֹלָם תּוּקְדָּשׁ · וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשָּׂא : הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא

מרום

קראַפט, דאַס דעם ערוועהנטען ענדעס איך האַררע? וויאַ לאַנגע מיינעס לעבנעס דויער, דאַס איך, ביז דוא געדענ= קעסט, דולדע? אונד ביזט דוא ניכט וועגען אונזער איינגע= דענק, זאָ געדענקע אום ירושלים, אום דיינעטוויללען! זייא דאָך איינגעדענק דער פערהייסונג: «ניא ווירד דאַז צייג= ניס (דיא תורה) פערגעססען!» געדענקע איהר (ירושלים) רען אויזשפרוך: «ניא פערגעסע איך דיינער!» זוכע, גאָטט, מיט אונפעללען, מיט דראַנגזאַלען אונזערע פיינדע היים, דאַס איהר פרעכער מונד פערשטאָפּפט ווערדע, דאַס, וויא טרונקנר, זיא וואַנקען! גיב ניכט מעהר דער שקלאַפעריי הין, דיא דוא דיר ערוואָרבסט, דיינען ערסטגעבאָהרנען זאָהן נאַנ= טעסט; אונד זויר געדענקען דיינע העררליכקייט, ערביטטען דיין וואָהלוואָללען בייא עראיננערונג דער פרשת זכור, אימממער לעבענדער, אונפערענדערליכער, פורכטבארער, ערהאַבענסטער, אללערהייליגסטער!

אץ קוצץ. הין איילטע דער פערדערבער (עמלק), זאָהן דעס פערדערבער (עשו), דיא הינטער דעם הערע ציהענדען (ישראל) צו פערניכטען; מיטצערשמעט= טערנדעם אויזשפרוך וואָללט' ער דיא געדריקטען צערמאַל= מען. אבער דאַ דער שפעטטער קאַם, צו שפאָטטען, איבער= פיל שרעקקען איהן, אונד ער וואורדע פערשפאָטטעט; אונד ער וואַר עז, דער ענטוואַרף, אונזערע מאַרען צו טרענגען, דער זיינע פיטטיגע איבער אונז אויזברייטעטע, וויא שפער= בער איבער קליינעם פיגעלכען. דער ערסטע דראַנג ער דורך דיא שיצצענדע וואָלקע (עמוד ענן), פערטריב איינצעלנע אויז איהר; ער בעגאַן, צאָג הין, טרענטע אונזערע מאַכט, אונד פפליגטע ווידערהאָלט אויף אונזערם ריקקען. דאָך, ער וואַרד אויפבעוואַהרט, צוערסט געגאַננט: «דאַז ערסטע דער פעלקער,» זיינע באָזהייט צו אהנדען, ער וואַרד דער ערסטע דער טריילאָזען, דאַס זיין נאָכקאָממע (המן) גע= הענקט ווערדע אַן דען האָהען גאַלגען. מנעלל פיל ער אַן, אויף דעם וועגע, דיא ערמידעט וואַרען פאַן דעם מיהזעליגען צוגע; «דיס איזט ניכט דער וועג!» ריף ער, «זיא אירען אין דער וויסטע, אויף ערעם וועג!» ליסטיג, וויא שלאַנג' אויף דעם פפאַדע, לעגטע ער האַנד אַן דיא געליבטען (ישראל); גריף, אויף דער הויפטשטראַסע, הינטערהער דיא ציהענדע אַן. אויז איהרער העהלע קראָך דיא שלאַנגע, פלאָג איילִיג הין; אונד בעקאַנט וואַרד דיא איילענדע, דאַס זיא אויז דער וואורצעל דער שלאַנגען שטאַממע. דאַ נאַהם משה דען צויבער (דעם עמלק) וואַהר, דיא דייטונג דער געבורטסצייט; אונד אבגעוואַנדט וואורדע דער צויבער, אונד ער (עמלק) וואַרד געשוועכט, בעזיגט, שטירצטע זיינלאָז נידער. ער (משה) מאַכטע דען צויבערנדע פיינר צום טהאַ= דען, ערשלוג דען צייכענדייטער; דען טאַג חילט ער אַן, היס דיא זאָננע שטעהען, צור שאַנדע דעם ווידערזאַכערם. דער פיינד מיהעטע ראַסטלאָז זיך, אונד שאַנדע ענגטעטע ער; פאָר אונטערגאַנג דער זאָננע קראָך ער צור ערדע, וואַרד פערטילגט זאַממט זיינעם גאַנצען העער. ער האַרטע, בלעקטע דיא צעהנע; שטיס לעסטערונגען אויז; דיא ער= לע וויינרעבע (ישראל) פערניכטעטע אים צאָרנע ער; צאָג דאַז פלאַממענדע שווערט. דיא ערלן פערשטיממעלטע גרעסליך ער, שמעהעטע פרעך דיא יעניגען, דערען רוהם זיך וויא באַלזאַמדופט פעבריטעטע. דער עוויגע, אללמעכ= טיגע בעפאַהל דעם משה, דער דעם יונגען הירשע גליך: «איהר (דער עמלקים) אנדענקען טווינדע הין; דעם שטוי= בע גלייך! שרייבע דיס, צום געדעכטניס, אין דאַז בוך (דער תורה)!» אונד אין דעם בוכע וואַרד ער (עמלק) פערצייכ= נעט צור שמאַך, אים געזעצע, אין דען ביכערן דער פראָ= פעטען, אין דער הייליגען שריפט; געטילגעט וואורדע ער אויז דעם בוכע, נימממער געשריבען אונטער דענען, דיא פערצייכנעט זינד אים בוכע דעס לעבענס.

אל נא. זיהע אָבען אים יוצר לפרשת שקלים.

ובכן

מָרוֹם וְקָדוֹשׁ · כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים · מַלְכוּתוֹ נֶצַח · נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ · סַפְּרוּ עֻזּוֹ · פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו · קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ · רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח תּוֹקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

חזן וקהל וּמַח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ · וְנִמַּח זְכוּרוֹ · מִלְּהַזְכִּירוֹ · בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

חזן וקהל יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר · וְנֶחְשַׁב כַּנָּכְרִי · מִלְּהִזָּכֵר · בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

זָכוֹר · אִישׁ אֲשֶׁר הִגִּיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ · בִּרְצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בִּיאָתוֹ · גֵּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמְּחִיָּתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד · גּוֹעֵל אָח עֵשׂ לִזְקֵנוֹ חֶסֶד · דּוֹמֶה לָמָס מֵרֵעֵהוּ חֶסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצִיאַת שָׂדֶה · דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה · הָפַךְ לֵב אָב שַׁת כַּשָּׂדֶה: זָכוֹר דָּחוּי בְּאוֹזֶן הָעֲרֵלָה · הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה · וּפֵרַק מֶנּוּ עוֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַסְּכַסֵּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ זָזֵר · וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעָשָׁן עֲבוֹדַת זָר · זָמַם בְּלֵב הֱיוֹת לְאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה · זְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בָּאִשָּׁה · חַתּוּ גִבּוֹרָיו הֱיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח · חֵלֶק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח · טָמְנוּ גֵאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מִמֶּנּוּ עֲמָלֵקִי · טָס כְּיֶלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי · יָרוֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טָפַשׁ מֵהַעֲרִימָה · יָרַד וְכִתַּת עַמִּי עַד הַחָרְמָה · כְּמוֹ כֵן חִיֵּב לְהַחֲרִימָה: זָכוֹר יוֹשֵׁב נֶגֶב בְּלִי עוֹל כַּעֲרָד · כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד · לִשְׁבּוֹת שְׁבִי מָרַד וְהָרַד: זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ · לְתַעֲרוּבַת מִדְיָן בַּעֲלוֹתוֹ · מִיהֵר יְרֻבֶּשֶׁת וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעְקֵעַ בִּצָּתוֹ מִשּׁוֹרֶשׁ · מִלַּעֲזוֹב לוֹ עָנָף וְגַם שׁוֹרֶשׁ · נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שׁוֹרֶשׁ: זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת · נָשִׁים כְּשִׁכְּלָה חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת · סוֹרֵס שְׁאֵרוֹ לִשְׁסוּף יְעַנּוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְחַמְלוֹ הִסְכִּים · סָר מִמְּלוּכָה מִבֵּין נְסִיכִים · עוֹלֵל הַנּוֹתָר עָמַד לְשַׂכִּים · זָכוֹר סָבַב צִקְלַג וְנֶגֶב · עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב ·

וּבְכֵן: זאָ געדענקע, וואו עמלק דיר טהאַט!

וּמַח. געטילגט ווערדע זיין נאַמע, זיין אַנדענקען! זיין געדעכטניס ערלעשע, דאַס זיינער ניכט געדאַכט ווערדע, וואָ געדאַכט ווירד דעס אַללערהייליגסטען.

יַעַן. ווייל ערניכט (דער פֿערוואַנדטשאַפֿט מיט ישראל) געדאַכטע, דאַרום ווירד ער פֿרעמד געאַכטעט, ניכט געדאַכט, וואָ מאַן געדענקט דעס אַללערהייליגסטען.

זָכוֹר. געדענקע, עוויגער, דעס מאַננעס (עשו), דער דען אונצייטיגען טאָד דעס פֿאַטערס (אברהם) פֿעראורזאַכטע, דער דען פֿראָממען דורך מאָרד, דיבשטאַל אונד עהעברוך ערטרעקטע, זיין לעבען אום פֿינף יאַהרע אַבקירצטע; געדענקע דעס, דער וואָהלטהון פֿעראַכטעטע, דען ברודער (יעקב) שמעהטע, דער דעם גראָספֿאַטער (אברהם) צונייגונג ערוויז, דער אַללע פֿריינדשאַפֿט, אַללעס וואָהלטהון פֿערוואַרף! זייא דעססען איינגעדענק, דער דיא אונשולד אויף דעם פֿעלדע נאָטהציכטיגטע, דער בלוט פֿערגאָס, דאַ ער פֿאָם פֿעלדע קאַם דער דאַז הערץ דעס פֿאַטערס (יצחק) זיך צוואַנדטע, דער אים פֿרייען בעטעטע. געדענקע דעם פֿערוואָרפֿענען, דער זיין אַהר פֿערשטאָפֿטע, דיא ערסטגעבורט פֿערשמעהטע, בערוישט פֿאָן טוימעלטראַנק, דער דאַז יאָך דעס געזעצעס אַבוואַרף, זיך דעם לאַסטער ערגאַב. געדענקע דעם פֿערקעהרטען, דער, אויף אַבוועגען וואַנדעלטע, דעם פֿאַטערס אויגענליכט, דורך רייכערונג פֿאַר געצצען, פֿערדונקעלטע, גרויזאַמקייט געגען זיינען ברודער זאַן. זייא דעססען איינגעדענק, דער אַבשייליכען אונצוכט איבטע, (עססען פֿרעפֿעלמוטה איהן צו פֿערברעכען פֿערלייטעטע, דאַס זיינע שטאַרקע נאַכקאָממען פֿייגהערציג, וויא ווייבער, וואָורדען. געדענקע דער באָסהאַפֿטען, אַבשייליכען נאַכקאָממענשאַפֿט, דיא פֿערדערבענד שטריטטען, איבער אונז יויכצען, דער שטאָלצען, דיא נעצצע בערייטעטען, דען ברודער צו פֿערדערבען. געדענקע, אַללמעכטיגער, דעס פֿאָן איהם (עשו) ענטשפּראָססענען עמלקי, דער וויא היישרעקקע העראַן פֿלאָג, אונזער ערבע פֿערניכטעטע, דער אונזערע גראָססען דריקטע, עפֿפֿענטליך אונז אויפֿריב. געדענקע דער טהאָרען, דער פֿערוונפֿטלאָזען, דיא פֿאָם געבירגע העראַב שטירצטען, דאַז פֿאָלק ביז חרמה הין פֿערפֿאָלגען, אונד דאַרום צור אויזראָטטונג פֿערדאַממט וואָורדען. געדענקע דעם בעוואָהנערס אים זידען (עמלק), דער, וויא וואַלדעזעל, פֿרייא איינהערצאָג! קליידונג, שפּראַכע ענדערטע ער, גליך דען בעהערשערן ערד'ס (כנענים), איילטע עמפּעהרט הערבייא. בראַכטע געפֿאַנגענע איין. געדענקע דעס, דער זיינע טהאָרהייט ווידערהאָלטע! מיט מדין'ס געזינדעל אינבערצאָג ער אונז, דאָך שנעלל מאַכטע ירובשת (גדעון) זיינע שאַנדטהאַטען קונד. געדענקע, ראָטטע זיינען שטאַם מיט דער וואָורצעל אויז, דאַס ניכט צווייג, ניכט וואָורצעל בלייבע דעם, איבער דען דער קישי (שאול) בעשטראַפֿט וואַרד, דאַ ער איבערעסט איהם ליס. געדענקע דער אונטהאַטען, דיא דער שטאָלצע אגג איבטע! דער מיטטער פֿילע מאַכטע זיין שווערט קינדערלאָז, שטירצטע זיא אינס עלענד; דרום וואַרד זיין פֿלייש צערהויען, דען שטרויספֿעגעלן הינגעגעבען. געדענקע דעס (אגג), איבער וועלכען דער פֿירסט (שאול) ערבאַרמונג בעשלאָס, אונד דאַרום דעס טהראָנעס פֿערלוסטיג, אויז דער רעגענטען רייהע געשטריכען. וואַרד! זיינע (אגג'ס) איבריגע נאַכלעזע (המן) בליב, שטעכענדער דאָרן, שטעהען. געדענקע, גאָטט, דעס זידליך וואָהנענדען עמלק'ס, דער צקלג אונד דיא זידליכע געגענד אומצינגעלטע! איהן ערלעגטע דער שענגעבילדעטע טאָנקינסטלער (דוד). געדענקע דעס טיראַנען (עמלק), דער אונטער דען עמונים זיך פֿערשטעקטע,

פגרו טוב רואי מנשב בעגב: זכור עריץ בעמונים נחבא· פרץ כרמי עין גדי כהובא· צורבו איש באחיו בחרב להובה: זכור פלטים אשר באף הסעיר· צבאי בלכתם אל הר שעיר· קנא לנקום עירות שעיר: זכור צג בפרק להסגיר שרידי· קם בראש דרכים לסעוד את רודי· רדף ומסר בידם פרודי רפודי: זכור קפץ לשער השמים· רעש ושאג מילי בשמים· שלט ויגדל עד לשמים: זכור רד אל חנף להחניף ממלכה· שמשי אשר שמשו מאמשת והולכת· תמה הלשין לרפותה ממלאכת: זכור שקל אלפים עשרה· שתילים מאה החליט לסברה· שיער מהם עשרה לשררה: זכור תבע להפר חמשים· תמימה קצב לכלות חמשים· תכלית שבעים נתלה על חמשים:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אלהים אל דמי לך· בקול מים רבים נשמע קולך· משמיע ומצוה לעמך בקנין פעלך· זכור את אשר עשה לך· אשר קרך ויחשילך· והיה בהניח יי אלהיך לך· תמחה זכרו מכל גבולך· והם ישיבו ויאמרו לך· ומשלך עוד יתנו לך· אנא הקם את דבר מלולך· עד שאתה מצוונו הזכר לך· אתה זכור את אשר עשו לך: זכור יי את יום זבולך· המתנאים ונואמים פה מה לך· השולחים זמורות באף לחללך· זכור כסא כבוד גדלך: אשר מגרו ונאצו למולך· ושלחו באש היכלך· וישמו כל גבולך· ושדדו ונתקו אהלך· אשר צוית לא יבאו בקהל לך· אמרו לכו ונכחידם מגוי בגללך· ולא יזכר שם הלולך· עליך יעזוב חילך· יותר מאשר עשו לנו עשו לך: אותנו במדבר נלחמו· ואותך בישוב נתלחמו· אותנו חוץ למחנה המו· ואותך בקרב המחנה נהמו: אותנו פליטי ענן זממו· ואותך כפורת ענן גממו. אותנו לחשולי עב דמו· ואותך עלות על במות עב דממו· אותנו חוץ

ממחיצה

דאדער אונפאלל בייא דען געדטען עין גדי'ס זיך ערייגנעטע, אונד איינער דורך דאז בליצענדע שווערט דעס אנדערן הינגעראפפט ווארדע. געדענקע דעססען, רעד וויטהענד דיא פליכטיגען העערע אנפיל, דיא נאך דעם בערגע שעיר פלאהען; זא איבע דען, עוויגער, אייפערפאללע ראבע אן שעיר'ס שטעטדען אללען! געדענקע דעס, דער אן דיא גרענצע זיך שטעללטע, מיינען איבעררעסט דעם פיינדע צו איבערליפערן! אויף דער הערשטראססע שטאנד ער, אונטערשטיצטע אונזערע אונטערדריקקער, פערפאלגטע, איבערליפערטע דיא צערטרעננטען, ערליגענדען העערע. געדענקע דעססען, דער אן דעם הימעלס טהאר (דאז אללערהייליגסטע) שפראנג! — ער שטירמטע, ברילטע: «ווער איזט איבער מיר אים הימעל?» ביז אן דען הימעל שטיג זיינע גרעסע, זיינע מאכט. געדענקע דעס, דער הייכלעריש פאר דעם רעגענטען (אחשורוש) קראך, שמשי'ס, דעססען גליקסזאננע אין פינסטערניס זאנדעלטע, דער דיא פראממען (ישראל) פערליימדעטע, פאן דער הייליגען ארבייט (דעם בויע דעם טעמפעלס) אבהילט. געדענקע דעם (המן), דער צעהן טויזענד ככר זילבער וואג, דער הונדערט האפנונגספאללע שפרעסלינגע צייגטע, צעהן פאן איהנען צו האהען ווירדען בעשטיממטע. געדענקע זיינער, דער דיא לעהרע דערפינף ביכער (דער תורה) פערטילגען וואלטע, דער מיט מאכט דער וואפפען דאז פאלקאממענע געזעץ אויפצוהעבען בעשטיממטע, אונד, צו ענדע פאן זיבציג טאגען, אויף דען פונפציג עללען האהען גאלגען געהענקט ווארדע.

ובכן. זא שטייגע הייליגונג צו דיר עמפאר, דען דוא ביזט ישראל'ס הייליגסטער ערדעטטער!

אלהים. גאטט! שוויגע ניכט, דוא, דער דוא, וויא שטיממע מעכטיגער געוועססער, דיינע שטיממע טענען ליסעסט, דיינעם דיר ערווארבענען פאלקע בעפאהלסט: «געדענקע וואז ער (עמלק) דיר טהאט, וויא ער דיך אנפיל, דיך שוועכטע! זאבאלד דער עוויגע, דיין גאטט, דיר רוהע בערייטעט, טילגע זיין אנדענקען אין דיינעם געביטע אויז!» אונד זיא (ישראל) ערווידערן דיר, פיגען דיינען ווארטען נאך הינצו. בעשטעטיגע דאך דיין געשפראכענעס ווארט, אום דעם ווילען, וואז דוא אונז בעפאהלסט, געדענקע דיינער זעלבסט! זייא איינגעדענק, וואז זיא דיר טהאטען; געדענקע, עוויגער, דען טאג דיינעס טעמפעלס, דא זיא שטאלץ העהנטען: «ווא איזט היר דיא גאטטהייט?» דא זיא פרעך דיך לעסטערטען! געדענקע דעס טהראנעס דיינער גראסען הערליכקייט (בית המקדש), דען דיא לעסטערער אומשטירצטען! דיינען פאללאסט שטעקטען זיא אין בראנד, פערהעערטען דיין גאנצעס געביט; זיא פלינדערטען, צערריטטעטען דיינע זואהנונג זיא, אום דערען ווילען דוא בעפאהלסט: «ניא קאממען זיא אין דיינע געמיינדע!» זיא שפראכען: «וויר ראטטען זיא אויז; קיין פאלק מעהר!» דיס בעשלאסען זיא, דיר צום טראץ, דאס ניכט גענאננט ווערדע דיין האכגעפריזענער נאמע. אבער אויך דיך פערלעסט זיך דיין העער; רען מעהר, אלז זיא אונז טהאטען, טהאטען זיא דיר. מיט אונז קעמפפטען זיא אין וויסטענייען, געגען דיך לערנטען זיא אין פאלקרייכען שטעדטען זיך אויף; אונז בראכטען זיא אויסערהאלב דעס לאגערס אין פערווירונג, זווידער דיך ברילטען זיא לויט אין דעם הייליגטהומס מיטטע. געגען דיא פאן אונז, וועלכע דיא וואלקענזיילע אויזשטיס, ענטווארפען זיא באסהאפטע פלענע, אונד דען אין דיינער הערליכקייט וואלקע געהילטען דעקקעל (דער בונדעסלאדע) צערהיבען זיא אין שטיקקען; דען שוואכען אונטער אונז, דיא אויסערהאלב דער וואלקענזיילע צאגען, שטאנדען זיא נאך, אונד געגען

דיך

ממחיצה קמו׃ ואותך לפני ולפנים קדמו׃ אותנו
ברחוק מקום אשמו׃ ואותך בקרב מקומך שממו׃
אותנו חוץ מישיבתנו רמו׃ ואותך במכון שבתך
החרימו׃ אותנו אות ברית משאר הרימו׃ ואותך
עשרת אבירי כרית החרימו׃ אותנו בהנחת ידי
עניו הרימו׃ ואותך תלות יד לסולך הרימו׃ אותנו
נתיעצו וסוד הערימו׃ ואותך כרובי סודך לחרפות
הגרימו׃ ואתה יי לעולם תשב׃ והוא נגדך
במטה יושב׃ תפוש מדבר וכל הישוב אני ואפסי
עוד בלב מתחשב׃ אסלא עתה תקום ותקשב׃
בשלש עשרה קימות נקמות לחשב׃ בפחד ופחת
ופח לפקוד על היושב׃ ואם אין כגר התשב׃ וכל
המונה וסופר והושב׃ קץ הפלאות להבין ולהשב׃
נשתה גבורתו ממחשב׃ ולא ימצא מענה להשב׃
והשה דומיה מהקשב׃ ובאמונה כסליו יישב
וזאת על לבו ישב׃ ויאמר עד ישקיף וירא ויקשב:
ונחשבתי כעד זומם׃ כל היום מדמם׃ ונפשי
נבהלה מאד ומשתומם׃ ועתה יי עד מתי רואה
ודומם׃ וזכור בית מקדשך השמם׃ וכל עובר עליו
משתומם׃ מתי תתנשא ותתרומם׃ והכר אומר
פיך קומם׃ בשלש עתות עמלק להמם׃ בשלש
מיתות וכרם להדמם׃ בשלשת ימי אפילה נגהם
להעמם׃ בשבעה ימי עברה להרשימם׃ בעשרת
מיני שמד להאשימם: וכמו מעשרה דבריך עכבו
עם מענות׃ ומשבע מצות המישנות׃ כן בעשר
ושבע יושברו לענות׃ ובת קול תצא ממעונות׃
ותפוצין בכל המחנות׃ זכרון דברים להגיד ולענות׃
אל תזכרו ראשונות׃ בינו ישועות אחרונות׃
והזכירו זכר רננות׃ עמלק אשר בא ועות מחנות
והיקר אתכם כפני בנות׃ ויצא לו שם בכל
המדינות׃ ראו עתה להנות׃ איך נמחה בחהף
בכל פנות׃ וצבא המרום אשר במעונות׃ אשר
הוסמך עליהם במשענות׃ יפקוד עליהם את
העונות׃ לרוב ימים להמנות׃ להשוב עליהם
השבונות׃ להפילם לתופת דראונות׃ והמון לאמים

דיך עמפערט, וועהנטען זיא, אויף וואלקענהעהע זיך עמ־
פאר צו שווינגען. אונזער לאגער גריפפען זיא פאן אויסען
אן, אונד אין דיין אללערהייליגסטעס דראנגען ווילד זיא
איין; אונז דאפפטען זיא, פערן פאן אונזערם פאטערלאנד,
הין, אונד אין דיינעס פאללאסטעס אינגערן ריכטעטען זיא
פערהעערונגען אן. אונז שטירצטען זיא אויסערהאלב אונ־
זערער וואהנפלעצע (ארץ ישראל), אונד דיינען הייליגען
וואהנזיץ מאכטען זיא צור וויסטענייא; אן אונזערם פליישע
פערניכטעטען זיא דעם געהייליגטען בונדעס ציכען (ברית
מילה), אונד דיינע צעהן הייליגען (עשרה הרוגי מלכות),
דיא טרייא דיינעם בונדע אנהינגען, בראכטען כארבאריש
זיא אום. אונז איבערוואנדען זיא, דא דער דעמוטהספאללע
(משה) זיינע האנד נידערלעגטע, אונד ווידער דיך האבען
זיא שטאלצירענד דיא הענדע עמפאר; געגען אונז ענט־
ווארפען זיא געהיימע פלענע דער באזהייט, אונד דיינע
געהיימניספאללען כרובים לעסטערטען זיא אפפענבאר.
דוא, גאטט, טהראנעכט עוויגליך אין העהערן ופערען;
אונד זיא, דיא פיינדע, רעגירען אויף ערדען, בעמעכטי־
גען זיך דער וויסטענייען, דער בעוואהנטען לענדער,
ווערגען אין איהרעם הערצען: «ויר, אונד נימאנד אויסער
אונז!» ערהעבסט דוא דיך ניכט, מערקעסט אויף, איבעסט
ניכט ראכע אין דרייצעהן שטראפגעריכטען, זוכעכט מיט
אנגסט, פאללגרובע אונד נעץ דיא טיראנען היים, זא פער־
קעננען זיא דיינע אללמאכט, עוויגער! ווער איממער
צעהלט, רעכנעט, דאז וואונדערפאללע ענדע צו בעגריי־
פען, צו בערעכנען — דעססען דענקקראפט שווינדעט הין,
ער פינדעט קיינע בעפרידיגענטע אנטוואָרט. דרום דולדעט
אין טיפער שטיללע, בעריכטיגט דורך דען גלויבען אייערע
געדאנקען! בעהערציגט דיזעס נור, דענקעט: «דער
עוויגע זיהט, איבערשויעט אללעס, מערקעט אויף.» לי־
גענהאפטען צייגען זינד וויר גלייך געאכטעט, פערשטומ־
מען איממערדאר; ערשראקקען, בעטייבט איזט אונזערע
זעעלע, אונד דוא, אללמעכטיגער, וויא לאנגע נאך זיהסט
דוא עז, אונד שווייגעסט? געדענקע דאך דיינעס פערוויס־
טעטען הייליגטהומס, איבער דעססען פערהעערונג יע־
דער פארא בערגעהענדע שטוינעט! א וואן צייגעסט דוא
דיך האבערהאבען, בעשטעטיגסט דיינע פערהייסונגען
אללע? בעטייבע עמלק. דורך דרייפאכען אונפאלל,
דאטטע זיין אנדענקען דורך דרייפאכען טאד אויז, דאס
אין דרייא טאגען דער פינסטערניס איהר ליכט פערדיסטע־
רע! פערצייכנע זיא צו זיבען צארנפאללען געריכטסטא־
גען, צערמאלמע מיט צעהנפאכער פערטילגונג זיא!
פאן ערפיללונג דער צעהן געבאטע, דער זיבען אלטען
פעראָרדנונגען (שבע מצות של בני נח) הילטען דיא פראמ־
מע נאציאן זיא אב; דרום ווערדען מיט צעהן, מיט זיבען
פלאגען זיא היימגעזוכט, מיט ווערמוטה בערוישט, איינע
שטיממע אויז העהערן רעגיאנען דורכדאננערט אללער
פעלקער וואהנונגען, פערקינדעט דענקווירדיגע שיקזאלע:
«געדענקט דער פערגאנגענהייט ניכט! בעטראכטעט דאז
קאממענדע הייל, זינגעט פריידענגעזענגע! עמלק, דער
העערע צערניכטעטע, אייך (ישראל) פאר דען אויגען
אללער פעלקער אנפיל, גראסען נאמען אין אללען לענ־
דערן זיך ערווארב — זעהט נון, ער, דען אונגעהייערן הינ־
געזבע, וויא שנעלל ער אין אללע וועלטגעגענדען אויז־
געראטטעט ווארדע! דיא העערע אין דען היממלישען העהען
אויף דיא דער פיינד זיך שטיצטע, ווערדען, אום איהרער
פערגעהונגען ווילען היימגעזוכט; איהרער לעבענסטאגע
מענגע צעהלט דער דיכטער, העלט רעכנונג מיט איהנען,
שטירצט אין דיא אבשייליכע העללע זיא, אין דען פערזאממ־
לונגען דער נאציאנען, אין אללען שפראכן ערטענען קלאגע־

וכל הלשונות׃ על עוזר ועזור ישאו קינות׃ וכשל

יוצר לפרשת זכור

עוזר ונפל עוור מקוננות: וידע כל פועל כי לא
שכחת· ויבין כל יציר כי שמם שכחת: ושעיר
ושריו או וכחת· ועמלק וטפסריו הוכחת· ואתם
במשפט נתוכחת· ויוזכרו עם אשר זכרת· כי
לטובה אותם זכרת· ובזכרון טוב אתם נזכרת:
חזן והמזכירים את יי· יאמרו תמיד יגדל יי·
ויאמרו גאולי יי· כן יאבדו כל אויביך יי· והעומדים
בבית יי· והבוטחים ביי· והשתולים בבית יי·
יחזו בנועם יי· ויגידו כי אין קדוש כיי· טוב לחסות
ביי· רננו צדיקים ביי· קול אומרים הודו את יי·
כי הסו̇רע ברך יי· זה היום עשה יי· כי גדול יי·
ברוך הבא בשם יי· שוש אשיש ביי: ע"כ ואם כל
המועדים יהיו בטלים· ימי הפורים לא נבטלים·
וזכרם לא יסוף מנשלים· ויוזכרו לעד גאולים·
לששון ולשמחה גילים· מפעלות אלהים מגלים·
ועזוז נוראותיו מגדילים· ושרים כחוללים· בעשרת
מיני עשור מסלסלים· בכנורות ובנבלים· בעשרת
מיני הלל מהללים· בעשרת מיני שמחה צוהלים·
ושרפי הקדש המעולים. כתלמיד לרב יהיו למו
שואלים. מה פעל אל אלים· כי אלה יהיו מכפנים·
ואלה מלפניהם מפנים· ואלה חוצה פונים· ואלה
לפני ולפנים· בצל שדי מתלוננים· ובחמשה קולות
הצפונים. קול רנה וישועה מצפינים· באהלי
צדיקים צפונים· ההוגים ביקרת מפנינים· וקדמו
שרים אחר נוגנים· לדעת איך הם מנגנים· בגאות
מתגוננים· ועל הומותם מתמנים· לשוערים
ולשומרים ממונים· כל היום וכל הלילה מזמנים·
להזכיר קדשת נוצר אמונים· להעריץ זכירת גוי
שומר אמונים. ובשם ישראל מתכנים. ובשלוש
קדשה לקדוש מתכוונים· שתים בראש כנים
משכינים· ואחת בראש מלכם מתקינים·
ובשלשתם היות נכונים. כסא שלם ושם שלם
מכינים· ובשלוש קדשה ענות באו מבינים· קרוא זה אל זה מכוונים· ובכנוי שם קדוש קוראים ומכנים:
ככתוב על יד נביאך· וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש: וכו' לדור ודור עד גמירא

לידער: « אך דער בייאשטעהענדען, דער הילפע בעדירפ=
טיגען! געשטרויכעלט האבען דיא רעטטער, געפאללען
זינד דיא צו ערועטטענדען. » יעדעס וועזען ערקעננעט דאם
דאס דוא, עוויגער, ניכט פערגאסעסט; יעדעס געשעפף
זיהט איין, דאס דוא דער פיינדע נאמען דער פערגעססענ=
הייט הינגאבסט. מיט שעיר'ס פירסטען, מיט דען גרא=
סען עמלק'ס געהעסט דוא אינס געריכט, בעשטראפסט
זיא אללעזאממט. אונד בעראכט ווירד דאז פאלק, דעססען
וואהל דוא בערענקעסט, דעססען אנדענקען צום הייל דוא
בעוואהרסט. דיא דעס עוויגען געדענקען זינגען: « אימער
דאר אפפענבארע דעס עוויגען גרעססע זיך! » דיא פאן גאטט
ערלעזטען רופען אויז: « זא געהען אללע דיינע פיינדע, הערר,
צו גרונדע! » דיא אים דינסטע דעס עוויגען שטעהען, איהם
שטעטס פערטרויען, אין זיינעם הויזע געפפלאנצט זינד, ער=
בליקקען דיא געטטליכע מאיעסטעט, פערקינדען: « ניא=
מאנד איזט הייליג, אלז גאטט, גוט, אויף זיינע אבהוט זיך
שטיצצען! « דעם אללמעכטיגען זינגען דיא פראממען אללע,
איהן פרייזעט לויט דיא פאן איהם געזעגנעטע נאכקאממענ=
שאפט. יא, דיזען טאג שוף דער עוויגע, דער גראסע גאטט;
געזעגנעט זייא דער קאממענדע אים נאמען דעס העררן, דער
אונזערע פריידע איזט! — אונד ווען אויך אללע פ' יערטאגע
אויפגעהאבען ווערדען, דאז פורים=פעסט הערעט ניכט
אויף, זיין אנדענקען ווירד ניא פערוואָרפען, ערליטט ניא
עוויגליך גערענקען דיא ערלעזטען דער וואנגעפאללען צייטען,
מאכען דעס עוויגען וואונדערטהאטען קונד, זיינע פורכטבא=
רע גרעסע, זיינע אללמאכט. פלעטענשפיל ערטענעט דאן,
הארפע, פזאלטער מיט צעהן זאיטען; דער הימנען פילע
שטייגען צום הימעל עמפאר, דער יובצענדען יובעל שטיממט
איין. אונד דיא ערהאבענען, הייליגען שרפים פראגען,
וויא שילער דען לעהרער, דיא פראממען: « וואז ווירקטע
דער גאטט דער געטטער? » דיזע זינד אים אינגערן (דער
געטטליכען הערדליכקייט) דאן, יענע מאכען איהנען פלאץ;
יענע ווענדען זיך נאך אויסען הין, דיזע בעפינדען אים
אללערהייליגסטען זיך, אים שאטטען דער אללמאכט געשיצט.
אין יענען פינף געהיימען טענען ווירד דער געהיימניספאללע,
פריידיגע זיגסגעזאנג אנגעשטיממט אין דען וואהנונגען דער
גערעכטען, דיא דעם שטודיום דער איבער אללעס טהייערן
רעליגיאן זיך וויהען. הינטער דען זאיטענשפילערן (ישראל)
אילען דיא זענגער (דיא ענגעל) איינהער, וואללען דיא
ווייזע איהרעס געווייהטען געזאנגעס ערלערנען, אין דעם שאט=
טען איהרער ערהאבענען מאכט זיך שיצצען, אונטער איהרען
פיטטיגען זיך דעקקען. אויף דען מויערן (ירושלים'ס)
דיהנען זיא (דיא ענגעל), אלז טהארוועכטער, אלז וואכען
אנגעשטעללט, שטעהען טאג אונד נאכט בערייט. זא פריי=
זען דיא אונצערטרענליכען דיא הייליגקייט דעס עוויגען, דער
דיא טרייען שיצט, ערהעבען דאז אנדענקען דעס פאלקעס,
מיט דעם נאמען ישראל גענאנט, דאז דיא טרייע בעוואהר=
טע. מיט דעם דרייאפאכען: « הייליג! » שטרעבען צום אל=
לערהייליגסטען זיא אויף; צווייא קרענען דאז הויפט דער גע=
ליבטען זעהנע גאטטעס (ישראל), איינעם אומשטראהלט
איהרעס קעניגס (גאטטעס) הויפט; אללע דרייא צוזאממען
פיגענד, בערייטען דיא הימלישען דען פאללקאממענען
גלאנץ דעם עוויגען טהראנעס, דעם אללמעכטיגען נאמענס,
שטיממען דיא דרייפאכע, הייליגע הימנע אן, וויא פאן עוויג=
קייטען הער, זינגפאלל רופען זיא איינאנדער צו, שפרעכען
דעם אללערהייליגסטען בעגעגנונגען אויז.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי:

אורות מאופל הזריח מהודו· מציון יופיע אל עבדיו גלה סודו· והארץ האירה מכבודו: אדר יפעתו וקרני הוד עטיתו· האירו ברקיו דומיה תהלתו· כסותו לבדה והיא שמלתו: אתך חתומים באצרותיך כמוסים. כשאין העולם כדאי היות בם מתעלסים· צפנת ליראיך פעלת להוסים: מאין חשק בחשקך לזכרך תאוה· רשפיך רשפי אש שלהבת אחוה· רננו צדיקים ביי לישרים נאוה. קדוש:

ברום עולם מושבך במרום רמים. ואוית מקדש מעט ממעוטי עמים. מכון לשבתך עולמים: בחרתי הסתופף בחלקת טורף פניני· משענת זקן בן זקני· לבנימין אמר ידיד יי: בשלך יכבדוך בניך חמודי. כי לך תבל ומלואה מכל די· כל עוף הרים וזיו שדי:

אורות. ליכט אויז פינסטערניס שטראהלטע דעס עוויגען הערליכקייט, דער אין ציון זיך פערהערליכט, זיינען דינערן געהיימניססע אפפענבארט; דיא ערדע שיממערטע אין ויינער מאיעסטעט. אין גלאנצפאללעם ליכטשטראהל געהיללט, לייכטענדע בליצצע אום איהן הער; איהם איזט שווייגען לאב! גלאנץ איזט היללע, וויא מאנטעל, איהם. יענעס ליכט (דער שעפפונגסטאגע), ביי דיר, גאטט, איזט עז פערזיגעלט, פערשלאססען אין דיינען בעהעלטניססען· אונווירדיג איזט דיא ערדענוועלט, ריזעס גלאנצעס זיך צו ערפרייען; דרום בעוואהרעסט דוא איהן אויף פיר דיינע פראממען, דוא שופעסט איהן רענען, דיא דיר פערטרויען. — קיינע ליבע, וויא דיא ליבע, מיט דער וויר דיר אנהאנגען, גאטט, דיין רוהם איזט אונזערע לוסט; דער בליצצע גלוטה איזט אונזערע ליבע צו דיר, פלאממע, צו דיר עמפאר שטרעבענד. זא פראהלאקקעט, איהר גערעכטען, אים עוויגען! רעדליכען צו פרייזען דען אללערהייליגסטען.

ברום. אין דער שעפפונג העהעדן רעגיאנען טהראנעסט דוא, עוויגער; אונד דיר געפיל ווינציגעם הייליגטהום, אונטער דעם, אן צאהל, גערינגן פאלקע בערייטעט צו דיינעם וואהנזיץ עוויגליך. «מיינע רעזידענץ וועהלע איך אים ערבטהייל דעם ערלען, ריסטיגען קעמפפערס (בנימין); דעם אלטען פאטערס (יעקב׳ס) שטיצצע וואר ער, זיינעם האהען אלטערס זאהן.» פאן בנימין שפראך ער: «דעס עוויגן ליבלינג!» מיט דיינעם אייגענטהום פערעהרען דיינע אנמוטהיגען זעהנע דיך; פירוואהר! דיין איזט דיא וועלט, דער איבערפלוס, דער זיא פיללט, אללעם געפליגעל אויף געבירגען, וואז אים פעלדע זיך רעגט.

גע זמן. וואז היר פאלגט ביז פסו ספו אונד זא ווייטער איבערזעצטע איך ניכט. דער פייטן האנדעלט היר פאן דער ענטריכטונג דער מינצען (שקלים), נאך דען פארשריפטען דער חכמים ז״ל. דיא געבאטע אונד פערבאטע היראיבער זינד אויז מסכת שקלים גענאממען, אונד דער פארטראג איזט זעהר וויטלייפיג אונד אויזגערעהנט, אללע דיזע געגענשטענדע זנד איבערהויפט זעהר טראקקען, אונד האבען פיר דען דייטשען לעזער, בעזאנדערס ווען ער דעם ראבביניששען אונקונדיג איזט, וועניג אנציהענדעס, אונד עבען דארום גלויבע איך צוועקמעסיג געהאנדעלט צו האבען, דאס איך זיא ניכט אין דייטשע פעריארען איינקליידעטע. עז ווערע אויך איינע אייסערסט מיהזאמע אונד אונדאנקבארע ארבייט געוועזען, דא זיך דערגלייכען דינגע נור זעהר שווער אונד פאסט ניא גאנץ פערשטענדליך דעם ניכטראבבינען פארטראגען לאססען, אונד אונזערע דייטשע מוטטערשפראכע ניכט גוט פיר דיזען אידעענגאנג געבויט איזט.

גע זמן תרומה משמיעין על החדשה· באחד באדר שלשים יום לפני הפרשה· תורה צוה לנו משה מורשה: גם ישבו שרים חמשה עשר בו בכל ערי· איש איש צרור כספו להחליף לכל עוברי· הערך לפני שלחן נגד צררי: גמרו עשרים וחמשה בו עת לחקרי· לקנות ולבדוק ארבעה תמיד הבקר· לחזות בנועם יי ולבקר: דורש עתידות חש להשמיע קולי· להקדים שקלינו אל שקלי כל· אשר אמר המן לשקול: דבר המלך נחוץ הכרוז הלך· החלו ממשכנין כל הנמצא בפלך· לכן לא בא אל שלחן המלך: דתו אחת לנעצל שקלו מלשגר· ממשכנין בסוד מורים החרש והמסגר· תורה אחת יהיה לאזרח ולגר: הכל מעבידין אך לא מכדני· הבנות בנתי והבנים בני· וגם הכהנים הנגשים אל יי: הדבק בדרכי היוצר ועטה ברכות לעולם· דרכיו דרכי נועם כהר נורא יהלום· דורש טוב לעמו ודובר שלום: הנכרי והכותי לא מבני ישראל המה· אם ישקלו אין מקבלין מידם מאומה· אשר ירימו ליי תרומה: ולא מהם ומהמונם יהיו לשמיר ושית· מגדיש ועד קמה ועד כרם זית· לא לכם ולנו לבנות בית: ואנחנו יחד נבנה לא יתערב זר בנתים· בשכבר

רָפוּ יְדֵי יְהוּדָה וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָיִם· וְלֹא הִפְנוּ אָבוֹת עַל בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדַיִם: וְהַכֹּהֲנִים וְהַקְּטַנִּים לִשְׁקוֹל כְּהִתְנַדְּבָן· כָּל נְדִיב לֵב עוֹלוֹת לְלִשְׁכַּת הַקָּרְבָּן· וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נְשָׂאָם לִבָּן: זוֹרְזוּ מִפְּרוֹס הַפֶּסַח לְסַלֵּק הַיְשָׁנָה· תְּרוֹם בְּשָׁלֹשׁ קוּפּוֹת הָאַחַת אָלֶ״ף סִמָּנָהּ· לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה: זָהֲרוּ הַמַּשְׁבִּילִים אַבְנֵי נֵזֶר נוֹסְסוּ· לְקֻפָּה שְׁנִיָּה יָד פֵּרְשׂוּ· וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ: זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת בְּאוֹת גִּימֶ״ל מוּכְרַעַת· כָּל אַחַת שָׁלֹשׁ סְאִים בְּלִי מִגְרַעַת· הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִישִׁים בְּמוֹעֵצוֹת וָדָעַת: הָזְרוּ לַעֲשׂוֹת פּוּמְבֵּי הוֹרוּ נְבוֹנַי· בִּפְרוֹס הָעֲצֶרֶת כְּמִשְׁפַּט רִאשׁוֹנַי· כֵּן תָּרִימוּ גַם אַתֶּם אֶת תְּרוּמַת יְיָ: חִדְּשׁוּ עוֹד תְּרוּמָה אַחַת בָּאַחֲרוֹנָה· לְבַד מִשְׁתַּיִם אֵלֶּה כָּל אַחַת בִּזְמַנָּהּ· חַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: חִפּוּ שִׁירֵי שְׁתַּיִם רִאשׁוֹנוֹת בְּקַטְבְּלָאוֹת· שֶׁלֹּא לִתְרוֹם מֵהֶם עוֹד לְעִתִּים הַבָּאוֹת· לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת: טְהוֹר יָדַיִם חָלוּץ הַנַּעַל לְלִשְׁכָּה קָדַם· וְלֹא בְּפַרְגּוֹד הֶחָפוּת פָּנִים מֵהִתְאַדֵּם· וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם: טָבוּעַ בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים הוֹאֵל· לָצֵאת יְדֵי שָׁמַיִם וִידֵי עַם אֵל· וִהְיִיתֶם נְקִיִּים מֵיְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל: מֵרוֹד אִם יִקְרְאוּ יֹאמְרוּ מֵעֲוֹן לִשְׁכָּה לוֹקֶה· וְכִי יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ מֵחֲשַׁד לֹא יִזַּכֶּה· אָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה: יָסְפוּ מַעְלָה תְּרוֹם לְשֵׁם אֶרֶץ צְבִי תְּהִלָּהּ· וְהַשְּׁנִיָּה לְשֵׁם כְּרַכִּים הַמַּקִּיפִין לָהּ· אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד עוֹלָם סֶלָה: יַפְרִישׁוּ הַשְּׁלִישִׁית שִׁירֵי שִׁירַיִם· לְשֵׁם בָּבֶל וּמָדַי וְהָרְחוֹקוֹת מִירוּשָׁלַיִם· אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם: יִזָּהִירוּ תּוֹרְמֵם מִלִּתְרוֹם שֶׁלֹּא בִּרְצוֹן חֲכָמִים· שֶׁלֹּא לִטּוֹל שֶׁרָרָה עַד יִרְשֶׁה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים· כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים: כָּל אוֹרְחוֹת הַחֲכָמִים חֶסֶד וּנְתִיבָם· לְשׁוֹנָם מַרְפֵּא עוֹשֶׁר וּבְרָכָה בְּנִיבָם· כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְיָ וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם: כְּנִכְנַס תּוֹרֵם גִּזְבָּרִים מְדַבְּרִים עִמּוֹ עַד שֶׁיֵּצֵא· מְפַשְׁפְּשִׁים צְפוּנָיו כְּבוֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא· פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה: כֵּן גַּם קוֹץ מִלִּתְרוֹם הֶחְדַּלְתִּי· לְבַל יַטְמִין בִּקְלִיעוֹת קְוֻצָּיו הִזְהַרְתִּי· קוֹלֵעַ אֶל הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִיא: לְהַגְרִיל שֶׁקֶל טְהוֹרֵי לֵב יָסְדוּ· פּוּנְדְּיוֹן לְהַכְרִיעַ דַּעַת אֶת הָעָם לִמְּדוּ· אֲשֶׁר חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ: לְמִינֵי מַטְבְּעוֹת שׁוֹקֵל וְחוֹבֵר· יַכְרִיעַ חֲצִי מָעָה לָצֵאת בְּכָל עֵבֶר· שֶׁקֶל כֶּסֶף עוֹבֵר: לְהַטּוֹת אַחֲרֵי רַבִּים וְלֹא יַעֲלוּ גֵּירוּמִים· הַשּׁוֹקְלִים חֲצָאֵי שְׁקָלִים שְׁלֵמִים· הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים: מְצָרֵף שִׁקְלוֹ וְשֶׁל חֲבֵירוֹ יַחַד· חֲכָמִים יַגִּידוּ בְּלִי כַחַד· מִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָאָחוּז אֶחָד: מַצְדִּיק מִשֶּׁלּוֹ עַל יַד עָנִי בֶּן עִירוֹ אוֹ שְׁכֵנוֹ· נִפְטַר מִן הַקּוֹלְבּוֹן וְאִם הִלְוָן נוֹתְנוֹ· אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אוֹתוֹ לִרְצוֹנוֹ: מִשְׁפָּט אֶחָד אֶל דְּבַר הַשֵּׁם חֲרֵדִים· לְהַכְרִיעַ כַּף מִשְׁקוֹלֶת בַּחֲצָאֵי שְׁקָלִים כְּבֵדִים· לִשְׁקוֹל אֶל גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִים: נִפְטְרוּ עֶבֶד וְקָטָן הוֹרוּ חַכְמֵי חֲרָשִׁים· בֵּין שֶׁשָּׁקַל אַחֵר עֲלֵיהֶם אוֹ הֵם בְּעַצְמָם מַפְרִישִׁים· וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן הַנָּשִׁים: נִשְׁתַּתְּפוּ הָאַחִים אַחַר שֶׁחָלְקוּ· חַיָּבִין בְּקוֹלְבּוֹן וּבִתְפוּשַׂת הַבַּיִת נִקּוּ· כִּי אִישׁ מִלְּהַכְרִיעַ יִדְבָּקוּ: נוֹתֵן סֶלַע בְּשֶׁקֶל יָד לֹא תִקְצַר· מִלְּהַכְרִיעַ מָעָה שְׁלֵימָה בְּלִי מַעְצָר· אֶל הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית הָאוֹצָר: סוֹלֶת לַחְמֵי אִשֵּׁי יֵינִי וְשַׁמְנִי· וְכָל נְחוֹתֵי צִבּוּר יַסְפִּיקוּ מִמֶּנָּה כֹּהֲנַי· עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמּוּפְקָדִים בֵּית יְיָ: סְפִיחֵי שְׁבִיעִית נוֹטְרִים לְמִנְחַת בִּכּוּרִים עֲתִידִים· שְׂכָרָן מִתּוֹכָהּ וְהַמְגַדְּלוֹת לַפָּרָה יְלָדִים· חֵלֶף עֲבוֹדָתָם אֲשֶׁר הֵם עוֹבְדִים· סְפָרִים מַגִּיהִים וּמְבַקְּרֵי מוּמִים· וּכְלֵי הַקּוֹדֶשׁ לְשָׁרֵת בְּבֵית עוֹלָמִים· שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים: עוֹד מִמֶּנָּה שְׂכַר מְלַמְּדֵי הֲלָכוֹת· שְׁחִיטָה וּקְמִיצָה וּשְׂכַר אוֹרְגוֹת בְּפָרֹכוֹת· לֹא נַעֲשָׂה כֵן לְכָל מַמְלָכוֹת: עַל עוֹבֵי קִירוֹת הַבַּיִת רָצוּף חֲשׁוּקֵי כְבוּשִׁים· פַּחֵי זָהָב מְמוֹהָר תְּרוּמַת אִשִּׁים· אֶל דְּבִיר הַבַּיִת אֶל קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: עוֹשִׂים מִשְּׁיָרֵי לִשְׁכָּה צָרְכֵי עִיר וּמִגְדְּלוֹתֶיהָ· גּוֹי טַטְפְּרָאוֹתֶיהָ וְלִצּוּי בִּירָנִיּוֹתֶיהָ· חוֹמוֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ:

פסו · ספו תמו אפסו חדלו קרבני · מעת הוסר
התמיד לחת שקוץ מוני · ואני תפלתי
לך יי: פתח מקדש מעט את יי דרשתי · והנה
כבוד יי עומד וצבא גדודיו לעמתי: לך כל
המחנה הזה אשר פגשתי: פלגת לבבי עברת בין
בתרי · פסחת על פתחי בדם ברית שלחת אסירי ·
לי אבי אלוף נעורי: ציון השלחת בספר כריתות
גרושיך · או המכרת לצמיתות אל מי מנושיך · אך
אוסיף להביט אל היכל קדשך: צמאה לתשועתה
נפשי ותוחלתי ממשכה · אסירת התקוה בקווי אחר
קווי חוכה · כי שם צוה יי את הברכה: צבי צבאות
גוים מחמד לבי ועיני · תדבק לשוני לחכי אם לא
אזכרכי בראש זכרוני · ננגן כל ימי חיינו על בית
יי: קולי שמעת השב לשבינינו אל חיקם · חרפתם
אשר חרפוך יי מנת חלקם · שנת רצון ליי ויום נקם:
קרא לשבוים דרור ולאסירים פקח קוח · תנחה אל
מחוז חפצם הולכי שחוח · ושם ינוחו יגיעי כח: קדם
קניניך וסגלתך · לא יוסיפו לדאבה צאן מרעיתך ·
והם עמך ונחלתך: רצתי מעבודתי מרעיד אל
עבודתך · פניתי הבית להשק נשק תשק תשוקתך ·
ואני ברוב חסדך אבא ביתך: ראות עין לא נראתה
לבריותיך · צפית לב במקצת המשלת אך לא כל
תפארתך · עין לא ראתה אלהים זולתך: רננות
יהלל פי באין להביאך תשורי · בזכרך הבת ירושלים
ותיסד שוממות עירי · אבא ביתך בעולות אשלם
לך נדרי: שויתיך לנגדי הנני עומד לפניך לרוממך ·
ההטית לארץ שמיך או העליתני למרומיך ·
אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך: שמה
פני מועדות ואליך תשוקותי · לשמך ולזכרך תאות
משך תשוקותי · כמוס עמדי חתום באוצרותי:
שינה לעיני לא אתן לעפעפי תנומה · אשבעה
בהקיץ תמונה מכל נעלמה · מחזיונות לילה בנפול
תרדמה: תחנה עלי מחנה לקראתך קדמתי · לא
ארפך עד שאביאך אל ישועתי · אל בית אמי ואל

חדר

פסו · הינווענ, דאהין זינד דיא היליגען אפפער אללע,
אין שרעקקענסצייט וואורדע דאז טעגליכע אפפער
אבגעשאפט, אונד הינגעגעבען וואורדען וויר דען אבשייליכען טיראננען. דאך, צו דיר, עוויגער, בעטען וויר אימכער־
דאר · אם איינגאנגע דעם קליינען היליגטהומס (בית הכנסת)
זוכען דען עוויגען וויר, אונד זיהע! גאטטעס הערדליכקייט,
דאז היממלישע העער שטעהט אונז געגענאיבער; דיין,
צאללמעכטיגער, איזט דיא גאנצע שאאר, דער וויר בעגעגנען. דוא, עוויגער, דורכדרינגסט אונזער הערץ אין זיינען
טהיילען, דוא, דער דוא איינסט (אין מצרים) איבער אונזערע טהירען הינוועג שריטטעסט, דורך דעם בונדעס בלוט
(ברית מילה) דיא געפאנגענען פרייא ליסעסט, פאטער,
יוגענדלעהרער אונז ווארעסט. אונד נון, גאטט, ענטליכעסט דוא ציון דען דורך שיידעבריף? וואו איזט דער גלייביגער, דעם דוא אויף עוויג זיא פערקויפטעסט? א ניין! וויר
ווערדען ווידער זעהען נאך דיינעם טעמפעלם הייליגטהום ·
נאך הילפע לעכצעט אונזערע זעעלע, אונד אונזערע האפפנונג ציהעט אין דער לענגע זיך; דאך דיא האפפנונג פעססעלט אונז, דיא פארטגעזעצטע ערווארטונג, דאז הארען
דעס זעליגען ארטעס, וואזעגען דער עוויגע בעפיהלט.
לוסט דער העערע אללער פעלקער, קליינאד אונזערס הערצענס, אונזערס אויגעס, (ירושלים), דיא צונגע קלעבע
אם גוימען אונז, געדענקען דיינער וויר ניכט בייא יעדעם אנדענקען! א מעגען לעבענסלענגליך זאיטענשפיל וויר רידהרען
אין גאטטעס הייליגעם הויזע! אונזערע שטיממע הערעסט
דוא, א גיב דען בעזען נאכבארן דיא שמאך צוריק, וואמיט
זיא דיך שמעהען, גאטט, איהרען פערדיהנטען לאהן; פירע יאהר דעס וואהלוואללענס הערבייא, עוויגער, טאג דער
ראכע אן דען פיינדען! פערקינדע געפאנגענען פרייהייט,
ערלעזונג דען געפעססעלטען; לייטע צו איהרעס וואונשעס
ציל דיא נידערגעביקט איינהערטרעטען, לאס דארט דיא ערמאטטעטען רוהען! דיא פאן יעהער דיר ערווארבען, דיין
אייגענטהום זינד, לאס זיא ניכט מעהר טרויערן, דיא שאאפע דיינער ווידע; זיא זינד יא דיין פאלק, דיין ערבע. פאן
אונזערער בעשעפטיגונג לויפען וויר הינוועג, אין עהרפורכט
בעבענד, צו דיינעם דינסטע; אונזער איננערעס ריימען וויר
וואפפנען אונז מיט שטארקער ליבע צו דיר, גאטט! אין צופערזיכט אויף דיינע גראסע גיטע בעטרעטען דיין הייליגטהום
וויר. קיין אויגע דיינער געשעפפע שויעט דיא; דער גייסט
נור שויעט טהיילווייזע אין גלייכניססען, דאך גאנץ דיינע הערדליכקייט ניכט. קיין אויגע ערבליקקעט עז,
גאטט, אויער דיר. מיט לאבגעזאנגען פרייזט אונזער מונד דיך, וויר קעננען געווייהטע אפפער דיר ניכט
דארברינגען; א געדענקע דער ליבע צו ירושלים, גרינדע ווידער פעסט דיא פערעדעטע שטאדט אונר, אונד מיט
גאנצאפפערן ציהען וויר אין דיינען טעמפעל, צאהלען אונזערע געליבדע דיר. דיך, עוויגער האבען אימכער וויר פאר
אויגען, וויר שטעהען פאר דיר ערהעבען דיך · נייגטעסס
דיינע הימכעל צור ערדע דוא נידער? אדער האבסט אין העהערן זפערען דוא אונז עמפאר? היגעטרעקט בעטען וויר
פאר דעם טעמפעל דיינער הייליגקייט, דאנקען דיינעם נאמען. דאהין איזט אונזער געזיכט געריכטעט, נאך דיר זעהנען וויר אונז; דיין נאמע, דיין רוהם איזט אונזערע ערזעהנטע לוסט. פערבארגען ליגט עז אין אונז, פערזיגעלט אין
אונזערם איננערן בעהעלטניססע. שלאף פערזאגען דעם
אויגע וויר, שלוממער דען אויגענלידערן; זא לאס ערוואכענד אונז ערגעצצען אן דיינער גאטטעסגעשטאלט, אונדורכדרינגליכעם געהיימניס! אך, אין נאכטגעזיכטען טריימען וויר איצט פאן בעטייבונג איבערפאללען. לעגען אויך
העערע זיך ווידער אונז, וויר שטרעבען צו דיר, עוויגער,
עמפאר, ראסטען ניכט, ביז אונזערע רעטטונג דוא בעשליסעסט

יוֹצֵר לְהַפְסָקָה שְׁנִיָּה

חֶדֶר הוֹרָתִי: תַּשְׁלוּם פָּרִים חֲשׁוֹב שִׂיחַ שְׂפָתַי · מַעַרְכֵי דַל שָׂפָה חֻקּוֹתַי וְתוֹרוֹתָי · נָתַתִּי לָךְ אֶת מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמוֹתָי: תֶּשֶׁר מִשֶּׁלָּךְ כִּי יְהַלְּלָךְ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים · בְּהֵטִיבְךָ צִיּוֹן אַתְשִׁיר עַל מִזְבַּחֲךָ עוֹלִים · עוֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה לָךְ עִם קְטֹרֶת אֵלִים: מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךְ יְדִידֶיךָ לְיִשְׁעֲךָ כְּמֵהִים: רַב טוּב יַבִּיעוּ גָּבֹהַּ מֵעַל גְּבוֹהִים · יוֹדוּךְ עַמִּים אֱלֹהִים · קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וגומרין כל התפלה:

סעסט, ביז אין יענעם געליבטען וואָהנזיץ דוא ווידער טהראָנעסט. שטאַטט דער אָפּפערשטירע רעכנע אונזערער ליפּפּען רערע אונז אַן! דער פֿאָרטדאַג, אויף דער טהירע אונזערער ליפּפען שוועבענד, נאָך געזעץ, נאָך דער געטטליכען לעהרע, דיר איזט ער געווייהעט, היילג בעוואַהרטעס העבעאָפּפער! שטאַטט דער גאַבען פֿאָן דיינעם אייגענטהום זינגעט אונזער מונד געהייליגטע לאָבגעזעגגע דיר; טוהע דאָך ציון וואָהל, אונד אויף דיינעם אַלטארע בריגגען אָפּפער וויר דאַר, פֿייסטע אָפּפער, דער ווידער עמפּאָרשטייגענדען רופֿט. מיט פֿרעממיגקייט ליבען דיינע געליבטען דיך, האַרען דיינעם היילעס; דיינע גראָסע גיטע זינגען זיא אללערהעכסטער! דיא פֿעלקער אַללע דאַנקען דיר, עוויגער, אללערהייליגסטער!

יוֹצֵר לְפָרָשַׁת פָּרָה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חוֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:
אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאוֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

אוֹם אֲשֶׁר בָּךְ דְּבוּקָה · חֲפֵצָת וּרְצוּיָת לְצְדָקָה · לְהַנְחִילָהּ מִדְּבַשׁ מְתוּקָה: כְּבִיאוּר אֲרוּכָּה וַעֲמוּקָה · בָּהֶם בְּאַהַב לְחָשְׁקָה · כִּרְבִיד לְצַוָּאר לַחֲבָקָה · גַּם הִיא כְּמְאֹד מְחֻזָּקָה · בְּתוֹקֶף וּבִתְנַאי נֶחֱקָקָה · מֵעָמוֹ בְּלִי לְסַלְּקָה: אַשְׁרֵי מִי זֹאת · בְּהִתְחַזְּקָם בַּתּוֹרָה זֹאת · כְּפִתְחֵי מְזוּזוֹת · קָדוֹשׁ:

דָּרַשׁ בְּעַד נוֹטְרָה · וְנָם לְהָבִיא פָּרָה · בַּעֲדָם עֲבוּר לְכַפָּרָה: הֲלֹא כְּחָטְאוּ בְּבֶן פָּרָה · חָרָה עֲלֵיהֶם גְּזֵירָה · וְהִנָּם בַּאֲמִירָה סוֹרֵרָה: וְזֶה הַמְקַבֵּל עֲתִירָה · חָשַׂךְ מֵהֶם עֶבְרָה · וְכָל צוּקָה וְצָרָה: זִכְרוֹן פָּרָה אֲדוּמָה · כְּפִי יוֹנָה תַּמָּה · לָעַד בְּלִי לְעַלְמָה: חֶסֶד דַּת תְּמִימָה · יַעַטוּ בָהּ לְהִתְרוֹמְמָה · לִפְנֵי יוֹצֵר נְשָׁמָה: טוֹעֲמֶיהָ בְּטוּב נְעִימָה · בְּלִי הֱיוֹת לְשַׁמָּה · כְּהוֹשְׁכָה הָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה · עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמוּרָה · בָּהּ לְהַקְדִּישׁ לְנוֹרָה · קָדוֹשׁ:

יְקָרָה וְהָרְבָּה תְּמִימָה · מִכָּל מוּם שְׁלֵמָה · וּבִנְקִיּוּת וּבְטָהֳרָה מְסֻיָּמָה: כְּתַב חָקוּק רְשׁוּמָה · לְשַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עֲגוּמָה · לְמַעְלָה לְזְקוֹף וּלְרוֹמְמָה: לְטַהֵר חֵטְא וְאַשְׁמָה · וְלִמְחוֹל עָוֹן וְעוֹמָה · עוֹד בְּלִי לְהַאֲשִׁימָה: מְטַהֶרֶת גּוֹי אֶחָד · לְרַצּוֹת שֵׁם הַמְיוּחָד · אֲשֶׁר בְּכָל פֶּה מְתְיַחֵד: נַפְשָׁם תּוֹחַשְׁךְ מְפַחֵד · וְהֶגְיוֹנָם בַּל יִתְכַּחֵד · בְּהִתְפַּלְּלָם

בלב

אום. דיא נאַציאָן, דיא דיר, עוויגער, אַנהאַנגט, דוא ליסעסט דיין וואָהלוואָללען צו טהייל איהר ווערדען, נאַננטעסט זיא פֿראָם, פֿערליהעסט איהר דיא האָניגזיסע לעהרע (תורה). אין וויטלייפֿיגען, טיפֿען רעדען ערקלעהרטעסט דוא, דאַס דוא זיא (ישראל) ליבעסט, דאַס היינע געטטליכע אָבהוט, וויא קעטטע רען האלו, זיא אומגיבט. וויא פֿעסט שטעהט דיא הייליגע לעהרע, מיט אונווידערופֿליכען בעדינגונגען ענטוואָרפֿען, אונצערטרעננליך פֿאָן דעם פֿראָממען פֿאָלקע! — הייל דען געליבטען (ישראל)! בעפֿלייסיגען זיא דעם געזעצעס זיך אַן דען טהירפֿאָסטען, דיא געווייהט זינד דעם אַללערהייליגסטען.

דרש. דער פֿראָממען נאַהם גאָטט זיך אַן, בעפֿאהל, איינע קוה דאַרצובריגגען זיא צו פֿערזעהנען. דורך דאַז (גאָלדנע) קאַלב זינדיגטען זיא, דאַ שפּראַכסט דוא, עוויגער, צאָרניג דאַז אורטהייל איבער זיא, נאַננטעסט זיא אַבטריננניג אַללעזאַממט. — דאָך דוא נאַהמסט איהר געבעט ווידער אויף וואַנדטעסט דיינען צאָרן פֿאָן איהנען אַב אונד אַללע בעדרענגניס, אַללעס ליידוועזען; דאַז אַנדענקען דער ראָטהען קוה, ניא ענטווייכעט עז דעם מונדע דער שולדלאָזען. זאָ אומהילט זיא דיא היממלישע גנאַדע, פֿאָן דער פֿאַללקאָממענען לעהרע פֿערקינדעט, זאָ שטייגען זיא עמפּאָר פֿאָר דעם, דער דיא זעעלען שוף. דיא אורזאַכען דיזעס היילבריגגענדען אָפּפֿערס אונטערזוכען וויר, אויף דאָס קיין אונגעמאַך אונז טרעפֿפֿע; וואַן דוא, גאָטט, דאַס איצט פֿערעדעטע, הייליגע לאַנד ווידער אַנבויען לעססעסט. דיס דאַז געזעץ דער לעהרע, אינז פֿאָללקאָממען דאַרגעשטעללט, אויפֿבעוואַהרט, צו פּרייזען דיא הייליגקייט דעס פֿורכטבאַרען, אַללערהייליגסטען. — עדעל, טרעפֿפֿליך וואַר זיא (דיא פרה אדומה); פֿאָן אַללען פֿעהלערן פֿריִא, אויז געצייכנעט דורך רייניגקייט. אין דער הייליגען שריפֿט זינד געזעצע פֿאָן איהר פֿערצייכנעט, בעטריבטע זעעלען צו ערפֿרייען, עמפּאָר צו העבען. פֿאָן פֿערגעהונגען, פֿאָן זינדען רייניגט זיא; בעווירקט פֿערגעבונג דען אונגליקזעליגען, איבער דיא גאָטטעס צאָרן ענטברענט, רעטטעט פֿאָן פֿערדאַממונג זיא. ריין ווירד דורך זיא דאַז איינציגע פֿאָלק, פֿערזעהנט דער נאַמע דעס איינינגען, עוויגען, דעססען איינהייט יעדער מונד פֿערקינדעט. דער פֿראָממען זעעלע ווירד דער אַנגסט ענטצאָגען; איהר פֿערלאַנגען ווירד ניכט פֿערזאַגט, וואַן מיט איינעם הערצען זיא בעטען. צערטרעטען ווערדען איהרע פֿיינדע אַללע, פֿאַללען אַנגסטפֿאַלל אין גרובען, אין פֿאַללשטריקקען, ווען איינמיטהיג

בְּלֵב אֶחָד: שׂוֹנְאֵיהֶם יוֹרְשׁוּ כְּאֶחָד· בְּפַחַת וָפַּח וָפַחַד· בְּעָבְדָם לְצוּר שְׁכֶם אֶחָד: עַל יַד כֹּהֵן נְתִינָתָהּ. לִכְבוֹדוֹ מַתְּנָתָהּ· דִּקְדֵּק בְּכָל פִּנָּתָהּ: פְּעֻלָּתָהּ וְהַקְרָבָתָהּ· הוּא יַקְרִיב אוֹתָהּ· וְהוּא יוֹצִיא אוֹתָהּ. צוֹפִים הַכֹּל בְּטוּבָתָהּ· וּמְתַנִּים אֶת בִּרְכָתָהּ· כָּל קְהַל רֵעֶיהָ: קְדוֹשָׁה וְלֹא פְסוּלָה· בְּלֹא מוּם וַעֲוְלָה· כְּקָרְבָּן כָּלִיל וְעוֹלָה: רָם אוֹתָהּ עָלָה· בְּהֵפֶן וְלֹא בִגְעִילָה. קְהָלוֹ בָהּ לְהוֹעִילָה: שׁוֹמְרֶיהָ יוּנְצָרוּ מֵחַלְחָלָה. מִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה· בְּשׁוֹרְרָם שִׁיר וּתְהִלָּה: תִּתֵּן בְּכֻלָּם בְּרוּרִים· אֲשֶׁר שִׁמְךָ מַזְכִּירִים· זְרוֹק עֲלֵימוֹ מַיִם טְהוֹרִים· קָדוֹשׁ: הכל יורוך זולת

אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בָךְ· בְּאַהַב יֶאֱהָבוּךָ· גּוֹי אֲשֶׁר אֲהֵבְךָ· דְּבֵקָתָם בָּךְ הֲלֹא אַתָּה תָּרִיב רִיבָךְ· וּתְיַסֵּד אֶת נָוָךְ· זְכוֹר בְּנָךְ וַאֲהוּבָךְ· חֲתוּמֵי עַל לִבָּךְ: טַהֲרֵם מִכָּל טֻמְאוֹתָם· יָהּ כַּפֵּר נָא אַשְׁמָתָם· כּוֹשֶׁר תְּהֵא אַחֲרִיתָם. לָעַד יִתְקַיֵּם שְׁמוֹתָם· מַהֵר עַתָּה תְשׁוּעָתָם. נָאוֹר כִּי אַתָּה תִּקְוָתָם· שַׂמְּחֵם בְּשׂוֹבַע שִׂמְחָתָם· עֻזְּךָ תְּפָאֵר אוֹתָם: פְּנֵה אוֹתָם לְצַדְּקָם· צַמְּחֵי צֶמַח לְחַבְּקָם· קָדוֹשׁ מִכָּל עָוֹן נַקֵּם. רָם בְּטוּב חַזְּקֵם· שָׁמְרֵם וּבְצִלְּךָ דַּבְּקֵם· שַׁכְּנֵם וְכָאֵזוֹר תַּדְבִּיקֵם· תֹּאמַר בְּדָתְךָ לְהַמְתִּיקָם· כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֶיךָ לְהַבְקִיקָם:

עזרת שמינה עשרה והחזן חוזר

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים· וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים· אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אֲצוּלַת אוֹמֶן בְּצֵרוּף זְקוּקָה· בִּנְבֻכֶיהָ זֹאת בַּלֵּט פְּקוּקָה· גְּלוּמָה עֲלוּמָה וּנְקוּקָה· דְּבוּרָה עַל אוֹפֶן חֲקוּקָה· הַמְּסֻקָּלָה וְהַמְּעֻזָּקָה· וְדָשׁוּנָה דִּשּׁוּן לְמִשְׁמָר חֻקָּהּ· זַר שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקָה·

אייננמיטהיג דעם שעפּפער זיא (ישראל) דינען.— דער האנד דעס פּריסטערס ווירד זיא (דיא פרה אדמה) איבער־געבען; דיזע אבליפערונג עהרט דען היילינגען מאן, דער גענויא איהרע קליינסטען צערמאָניען בעאבאכטעט. איהם איזט דאז געשעפט א הרער דארברינגונג איבערטראגען; ער לעכט זיא צום לאגער הינויס פיהרען, לעסט זיא אָפּפערן. אללעם הארעט דעם היילעס, דאס זיא פערברייטעט. איהרע זעגנונגען פערקינדעט דיא גאָטטגעפעלליגע פער־זאממלונג. היילינג איזט זיא; טאדעל־ אונד פעהלערפרייא, געוויהטען גאנצאָפּפערן גלייך. איהרע ווירדע ערהאָב דער אללערהעכסטע דורך זיינען וויללען, דורך זיין געטטליכעס וואָהלוואָללען, צום פראָממען זיינער געליבטען געמיינדע. בעוואהרט זינד דיא איהרע פאָרשריפטען בעאבאכטען פאר אללען ענגסטען, אללען פלאגען אונד איבעלן; זינגען לאָבגעזענגע דעם עוויגען.— אָ ווענדע דיך צו דען רייננגע־זינטען דיא דיינען נאמען געדענקען, בעשפּרענגע מיט רייניגענדעם וואססער אונז, אללערהייליגסטער!

אשרי. הייל דענען, דיא דיר, עוויגער, פערטרויען, דיך איבער אללעס ליבען! זאָ ליבעט דיך דיין פאָלק, האנגעט דיר אן. אָ פיהרע דאך דיין רעכט אויז, גרינדע דיינען היילינגען וואָהנזיץ ווידער! געדענקע דיינער געליבטען זעהנע, דיא דוא דיינער געטטליכען אָבהוט ווירדיג־טעסט! רייניגע זיא פאָן אללי איהרער אונרייניגקייט, פער־גיב איהרע זינדען, גאָטט! דאס גליקזעליגקייט איהרע צו־קונפט זייא, דאס עוויגליך איהר נאמע פראנגע. ווענדע איה־נען שנעללע רעטטונג דאך, אללמעכטיגער, דוא ביזט יא איהרע האָפפנונג, פערלייהי' איהנן דער פריידען פיללע, דיי־נע אללמאכט ערהעהע איהרען גלאנץ. ווענדע דיך צו איהנען טפריך זיא גערעכט, שיצצע דיא עדלען שפּרעסלינגע אללע! רייניגע זיא פאָן אללען פערגעהונגען, הייליגסטער, דאס, ערהאבענסטער, גדיק אונד מאכט צו טהייל איהנען ווער־דען! בעוואהרע זיא אים שאטטען דיינער היממלישען אלל־געוואלט דאס, וויא גורט דעם לייבע, דיר אנהאנגענד, זיא זיכער רוהען. גיב, אָ גאָטט, דאס דיינער לעהרע זיסיגקייט איהנען צוגעטהיילט ווערדע, ראָטטע דיינע פיינדע אויז, וויא עהעדעם, דא דוא דאז שילפמעער טהיילטעסט, דיא ערכטגעבאָרנען (אין מצרים) שלוגסט.

מסוד. זיהע אָבען אים יוצר לפרשת שקלים.

אצולת. מיט דעם עוויגען פערטרויעט, ריין געלייטערט, אין איהרען (דער תורה) טיפען איזט די־זעס געזעץ (דער פרה אדומה) געהיימניספאלל פער־בארגען; אונטער פערהיללענדעם שלייער פערמיטעקט זינד דיא געזעצע, אָרדנונגספאלל ענטוואָרפען. גערייניגט, פערשלאָססען ווירד דיא אשע (דער קוה), געזעצליך אויפ־בעוואהרט; מיט זיבענפאכער לויטערקייט געקרענטעס, אונ־וואנדעלבארעס געזעץ — אונרייננהייט אין רייננהייט וואנדעלן! אין דער אונזערם הערצען נאהען תורה איינגע־טראגען, אונד — וויא פערן פאן מענטליכר וויזהייט! וועל־כע געהיימע טרעפפליכקייט, אונזערן בעגריפפען ענטצאָגען! זאָ וואורדען פערבארגענע פלעקקען פערוויטש, צור רייניגונג דער געליבטען נאציאָן ווארדע דיזעס געזעץ געגעבען.— ענטדעקט ווירד דיא געהיימע שטעללע איינסט, אויז דער וויזהייט טיפען קוועללען געשעפפט, וואן דער עווינע זיך אָפּפענבארט, דיא פאָן איהם געשיצטען עמפאָר העבט.

ממרה

חוֹק טָהוֹר מְטַמֵּא מְחֻזָּקָה· טְבוּעָה בְּלֹא רְחוֹקָה וְהִיא רְחוֹקָה. יְחוּסָה אֲטוּרָה וּדְהוּקָה· חוֹן כְּתַמַּת חֲמוּקָה בָּהּ מְחֻקָּהּ· לְטַהֲרַת חֲשׁוּקָה. נֶחְקְקָה זֹאת חֻקָּה: מְקוֹמָהּ יְגַלֶּה· מַעֲמַקֶּיהָ יְדַלֶּה· חוֹן לְעֵת יְגַלֶּה· גְּנוּנָיו יַעֲלֶה: ברוך אתה יי מגן אברהם: וכו'

ממרה

יוצר לפרשת פרה

ממרה חקה גזר · מגבנון אמרה נגזר · נאמן לאונה נתאזר · נצח עדיכן כגזרה נזר · סלול צפוניה הלץ אזר · כקר באביה ונחשב למו זר · ערך בה חוק לעם מפזר · עבור מלפתל עקש כמין וזר · פאר בקוריה באגד משזר · פעלתה בסגן בעדי משזר · חזן צפונה לטהרת עם · אל · עזר · צוה צור לציר צור צרורה לאלעזר:

עולם ומלואו שלך · חפצת להצדיק קהלך · חזן על כן · אוחיל ׀ לך · להגשים תחי אטומי פעלך: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קפאון חוק אלפת היקר · לוטה באוד יקר · השוף לעם מיקר · לעמוד על עקר : רעבים לפענח דתיה · פענח מדותיה · צמאים גמות חדותיה · גלה עדותיה: שמץ דגלים טהר · מצרף ומטהר · הרב לכבסם תמהר · מעווים אותם לטהר: תקרא כהן · בחטאך באזוב מהכהן · חזן טהורים זרוק כמכהן · תמור דם מקח אלעזר הכהן:

ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה :

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

אמרתי אחכמה והיא רחוקה · שח איתיאל עדי זאת חקה · כלא נפלאת היא ולא רחוקה · זאת פליאה היא ומרוחקה · מלפניה משפט וחקה · ומאחריה תורה וחקה · בררות חקוקה · ובלוח לב מחקה · מדוק תלולה ומשאול עמוקה · מדרי ארקא · מסלתה המוקה · בכן אין לעמוד בסודה · ואין להגיע יסודה · ואין לחקור חקה · ואין להחליש חלקה · ואין לידע ערכה · ואין להכין דרכה · אלהים הבין דרכה:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

אצורה ומפורשה · עצורה ולא מפורשה · זאת חקת הפרשה · בכל שנה מתפרשה : לבעלי אספות · חדותיה הסופות · וכל צרורות כסופות

ממרה. אין מרה ווארד דיא פארשריפט געגעבען, אויף דעם ערהאבענען סיני דאז צווייטע מאהל דער בעפעהל פערקינדעט; מיט מוטה אומגירטעטע דער טרייע (משה) זיך, זיא צו פערגעהמען, אונד מיט אונפערגענגלי־כער קראנע ווארד ער געקרענט. דיא געהיימניססע צו עבנען שטרעבטע דער פראפעט, בעטראכטעטע גענויא איהם פרעמ־דען פריכטע; דיא וויזונג שטעללטע ער דעם איצט צער־שטרייעטען פאלקע דאר, אויף דאס דער פרעמדע שיפקעפ־פיגע לייגנער ניכט ווידערזין וועהנע. ביז אויף צוויא פערבונדענען האארע ווארד דיא שעהנהייט (דער קוה) אונ־טערזוכט, איהרען דינסט פערריכטעטע דער שטעללפערטרע־טער (דעם האהענפריסטערס) אים פראכטגעוואנד פאן גע־צווירנטען פעדען; בעוואהרט ווארד דיא אשע צור רייניגונג דעם פאן גאטט גערעטטעטען פאלקעס, זיינעם געזאנדטען (משה) בעפאהלם דער שעפפער: «גיב צור בעוואהרונג זיא הין דעם אלעזר!»

עולם. דיין איזט דיא וועלט אונד וואז זיא פיללעט, דער דוא דיינער געמיינדען הייל בעשלאסעסט! דרום האררען וויר דיינער, דאס דוא מיט זעגענפאללעם רעגען איינסט דיינע בעגראבענען געשעפפע בעלעבעסט.

קפאון. דאז דונקלע געזעץ דער ערלען לעהרע פערהיללט וואר זיין גלענצענדעס ליכט; דאך אפפענבארט ווארד עז דעם ערקאהרנען פאלקע, איהם ווארד דער גרונד ענטדעקט. וויא בעגיריג ווארען זיא, דיא אייגענשאפטען דיזער פארשריפטען צו ענטהיללען! וויא לעכצטען זיא, דיא רעטהזעל אללע צו פערשלוקקען, דיא געהיימניססע צו אפפענבארען! רייניגע פאן פלעקקען ישראל׳ס פאנירע, דער דוא דיא הערצען רייניגעכט, לייטערסט, וואטע זיא איילענדס פעלליג רייןן פאן איהרען פערגעהונגען אללען! יא פריסטער ערנעננסט דוא, עוויגער, איינסט, נימססט מיט איזאפ דיא זינדען דער פריסטערליכען נאציאן הינוועג; מיט דיינעם וואססער בעשפרענגכט דוא אונז, שטאטט דעם בלוטעס, דאז דער פריסטער אלעזר נאהם!

ימלוך. דיין גאטט ווירד עוויג רעגירען! דיין הערד, ציון! דורך אללע געשלעכטער, הללויה.

ואתה קדוש. זא טהראנע דאך, אללערהייליגסטער, עוויגער, אונטער דען לאבגעזענגען ישראל׳ס!

אמרתי. «איך דאכטע, איך וויללע וויזע דארין ווערדען; אבער פערן איזט עז פאן מיר.» זא שפראך איתיאל (שלמה) פאן דיזעם געזעצע. אין דער לעהרע, דיא אונז ניכט פערבארגען, ניכט פערן איזט, איזט דיזע פארשריפט דאך פערבארגען, פערן אונזערם פערשטאנדע. דער אנפאנג איזט געזעצליכע וויזונג, לעהרע אונד געזעץ דאז ענדע; אללעס טיף אין דיא טאפעל דעם הערצענס געגראבען· העהער איזט עז, אלז דיא הימעל, טיפער דען דיא אונטערוועלט; דען בעוואהנערן דעם ערדבאללס איזט דער וועג דאהין פערהאלען דרום לעסט זיך דאס גע־היימניס ניכט ערפארשען, דער גרונד ניכט ערריכען; נימאנד קאן דים געזעץ ערגרינדען, נימאנד דים לאאס ערראטהען. דער ווערטה דיזער געהיימניססע לעסט זיך ניכט שעצצען, דיא שטראסע דאהין ניכט בערייטען. נור דוא, עוויגער, קעננסט דיזע באהן,

אימטערלעבענדער, אונפערענדער־ליכער, פורכטבארער, ערהאבענסטער, אללערהייליגסטער!

אצורה. פערשלאסען איזט דער וויזהייט זין, אונזערער פערנונפט ענטצאגען, אונערקלערט; דיזער אבשניטט דעם געזעצעס איזט עז, דער אלליעהרליך פאר געלעזען ווירד. דען זאמלערן (שריפטגעלעהרטען) ווארד אין טהייל דער רעטהזעל אפפענבארט, אונד דיא זעלע;

כְּסוּפוֹת · דִּקְדּוּקֶיהָ סְפוּת: עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה · קְצוּבָה וּגְמוּרָה · דְּרוּשָׁה וַאֲמוּרָה · כְּקַלָּה וְהַחֲמוּרָה: זִינָהּ לְעָנָיו · בִּפְנִינֵי מְעוֹנָיו · וְהִגִּיהַּ עֵינָיו · בְּפוּץ מַעְיָנָיו: רָעַד כְּהִסְבִּית טַעַם תְּחִלַּת מִשְׁנָתָהּ · פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ · בְּצֵר צִיר הֵחַן כְּקָשַׁב שְׁמוּעָתָהּ · נָא מְנֵי יְפֵרֶה מוֹרֶה הֲלָכָה לְשַׁעְתָּהּ: יָדְעוּ בָהּ הֲלִיכוֹת · וְשִׁנּוּן הֲלָכוֹת · אֵלֶּה הַנֶּעֱרָכוֹת · וְאֵלֶּה הַמִּתְהַלְּכוֹת. רְאִיָּתָהּ אֵיךְ לְהַזּוֹת · דִּמָּה אֵיךְ לְהַזּוֹת · בֵּיאוּרָהּ מִלְּהַבְזוֹת · לְהַזּוֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמוֹר אֶל הַכֹּהֲנִים שִׁנָּה עוֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרוֹךְ זֹאת לְפָנָיו · וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא · פִּלְּצוּת בִּיעֲתַתּוּ וְשָׂח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קוֹשְׁטְ אִמְרֵי פָרָה · כָּל טָהוֹר מְטַמְּאָה · וְאֵיךְ הִיא תַּעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוֹ הִגִּיד אֵל חֻקָּה חָקַקְתִּי וּמַה תִּיגַע לֵידַע · עֲמוּקָה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדָע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה · לְהַלְבִּין מִנּוּף בֶּן פָּרָה · הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרֵרָה כְּפָרָה. הזן רֶמֶז כְּוַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ הֱיוֹת פָּרָתוֹ מוּתְמֶרֶת · שֶׁכָּל הַפָּרוֹת כָּלוֹת וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת:

אללע זעהנען נאך דער מענגע דער אונטערזוכונגען זיך. זארגפעלטיג איזט עז פארגעטראגען, פאללקאממען בעשטיממט; אין דייטליכען ווארטען אונטערזוכט, דאז גערינגע, האז וויכטיגע. דען דערהמיטהיגען (משה) וואפפנעטע רעדר עווויגע אין דעם גלאנצפאללען, געטטליכען וואהנזיץ; ערלייכטעטע דיא אויגען איהם, ליס דער ווייזהייט קווענלע איהם ענטגעגען שטרעמען. בעבענד פערנאהם דער פראפעט דען אנפאנג דער פערהאנדלונג. «דיא ראטהע קוה מוס צווייא יאהרע, דאז אפפערקאלב איין יאהר אלט זיין.» ברינסטיג בעטטעטע דער געטטליכע געזאנדטע, דא ער דען בעפעהל הערטע: «לאס דאך, גאטט, אויז מיינען נאכקאממען איהן, דען ווייזען, עמפאר בליהען, דער צור געהעריגען צייט פעראָרדנונגען ערטהיילט!» איהם וואורדען פארשריפטען קונד געטהאן, וויזונגען איינגעשערפט; דיזע קורץ דארגעשטעללט, יענע וויטלייפיג ערקלערט. וויא זיא (דיא פרה אדומה) צו בעשויען, וויא איהר בלוט צו שפרענגען איזט, געווירדיגט וואורדע ער, דיזע ערקלערונגען דעם געליבטען פאלקע צו פערקינדען. ביים אויזשפרוכע: «זאג עז דען פריסטערן!» פערענדערטע זיך זיינע (משה'ס) געזיכטספארבע; דאך, אלז איהם דיזעס הערנאך דארגעשטעללט ווארד, דא וואורדען דיא אויגען איהם ערלייכטעט. דער בעפעהל קאם איהם צו: «מאן נעהמע פיר דען אונריינען פאן יענער אשע!» אונד ער בעבטע, דיך: «ווער קאן רייניגעס אויז אונריינעם הערפארבדינגען? פירוואהר! דיא ראטהע קוה פעראונרייניגט אללעס ריינע, וויא זאלל זיא נון דען אונריינען גייסט פערטרייבען?» אונד איהם פערקינדעטע גאטט: «איך האבע דיס געזעץ געגעבען, וואז מיהעסט דוא דיך, עז צו ערגרינדען? טיפער דען דיא אונטערוועלט איזט עז, וואז קאננסט דוא וויססען? דיא אשע דער קוה ערשיינע ריימע, דיא זינדע הינוועג, דיא מיט דעם קאלבע (עגל) בעגאנגען וואורדע, פערזעהנע פיר דיא אבטריננינגען, וועלכע וויא ווילדע קוה אבוויכען» נגעדייטעט איזט עז: «מאן נעהמע דיר איינע קוה!» זיינע (משה'ס) קוה דויערט איממער פארט. «דיא קיהע אללע פערגעהען, דיא דייניגע אלליין בלייבט פיר אונד פיר.»

אל נא · זיהע אבען אים יוצר לפרשת שקלים .

אֵל נָא לְעוֹלָם תּוּעֲרָץ · וּלְעוֹלָם תּוּקְדָּשׁ · וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים · תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח · נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ · סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו · קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ · רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח תּוֹקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

חזן וקהל לְטַהֵר טְמֵאִים · לְטַמֵּא טְהוֹרִים · לטהר. באוֹמֶר קָדוֹשׁ :

לטהר. זא ווערדען דיא אונריינען גערייניגט, דיא ריינען פעראונרייניגט דורך דאז ווארט דעם אללערהייליגסטען!

אֲמָרָה סְגוּנָה וּצְרוּפָה · בְּדוּלָה בְּדָתָהּ מְעֻרוּפָה · גְּדֵלָה כְּרַעֲנָן לִתְרוּפָה · דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה · הַזָּיוֹת טְבִילוֹת וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה · וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה: זִקְנֵי גָזִית תְּמִימִים מִמּוּם. חֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם · טְהוֹרָה תִּהְיֶה לַאֲדֻמּוֹת מִמּוּם: יֵעָשֶׂה מֵהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׁ פָּרָה · כַּפָּה מוּל אוֹטֵם בְּהוֹד תִּפְאָרָה · לְהוֹצִיא בָהּ תְּמִימָה חֵטְא חַמָּה מְפִירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה · נַחַץ טְבוּל שֵׁנִית עֲבוּר

אמרה. ריין, געלייטערט ווארד דיא פעראָרדנונג פארגעטראגען; פערטידען פאם געזעצע דער קאלבע, דערען גניק אבגעשלאגען וואורדע, לעסט זיא היילונג געדייהען. גענוי ווירד דיא צאהל זיבען אונטערזוכט; דאז בלוטשפרענגען, באדען, קליידערוואשען, דאז רייניגען דורך דיא אשע דער קוה, דאז ריינ- אדער אונריינזיין דער פריסטער — אללעז ערפאָרדערט דיא בעאבאכטונג דער צאהל זיבען· דיא עלטעסטען אין יענעם היילִיגען געוועלבע, פרייא פאן אללען קערפערליכען געברעכען, אונטערזוכטען דיא געהיימסטען שטעללען (אן דער קוה), דאס זיא ריין, אהנע פעהלער, פאללקאממען ראטה זייא. אויז דען מיטטעלן דעם האהענפריסטערס ווארד איין גאנג פיר דיא קוה געפערטיגט; פראכטפאללעס געוועלבע דעם גרונדע געגענאיבער, דיא פעהלערפרייע הינויז צו פיהרען, וועלכע דיא זינדען דער פראממען נאציאן הינוועג ריימט. דעם פריסטערס געהילפען גינגען מיט איהם הינויז אויף דען הייליגען בערג, דא באדעטע ער איילענדס דאז צווייטעמאהל זיך,

כּוֹרֶה שׁוֹחֵה׃ סִדֵּר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה׃ עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לְמַעֲרָב׃ פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עָרַב׃ צָת בָּהּ חֲרָיוֹת וּמוֹקְדָהּ הֵרַב׃ קָם מוּל שַׁעַר אֵיתוֹן וְדָם שֶׁבַע יַזֶּה׃ רַעֲנָן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי יֶחֱזֶה׃ שַׁמַּע לְכָל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה׃ תִּרְגְּלָהּ וְחִלְּקָהּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים׃ כָּל מִשְׁמָרוֹת שְׁלֹשָׁה מְחַלְּקִים׃ תְּכוּנַת לְמִשְׁמֶרֶת עַד נְקוּקִים יָקִים׃

אום דער בעזעוויכטע וויללען, דיא פֿאללגרובען בערייטען; לעגטע אונפֿערציגליך אָרדנונגספֿאָלל דאז האָלץ צום אָפֿ־פֿערן אן. געגען מאָרגען שטעללטע ער זיך, דאז געזיכט געגען אבענד געווענדעט; שלאכטעטע דיא קוה, מישטע דאז בלוט ניכט; צינדעטע מיט דירדען רייזערן זיא אן, ליס גראָסע פֿלאממע עמפּאָר לאָדערן. ער שטאנד געגען דאז טהאָר איתון, שפּרענגטע זיבען מאהל דאז בלוט; דער שלאנקען צעדער האָלץ, דען איזאָפּ, דיא ראָטהע שנור שוי־עטע ער אן, ריף אללען אומשטעהענדען צו: »דיס איזט צעדערנהאָלץ, דיס איזאָפּ! אין דרייא טהיילע וואָרד געוואָהנ־טער ווייזע דיא אשע אבגעזאָנדערט, איין דריטטהייל אן אללע וואכען פֿערטהיילט. דיא אשע דער קוה (משה'ס) ליגט בערייטעט, אויפֿבעוואהרט ביז איינסט דער עוויגע דיא אין דער ערדע פֿערגראבענען צום לעבען ערוועקקעט.

זאת הוקשה, אצילי עם. דיזען פיוט ליס איך אונאיבערזעצט, דא דעססען אינהאלט, דער אויז דען דינים בעשטעהט, וועלכע בייא דער צובערייטונג דעס אפר פרה ארומה שטאטט פֿאנ־דען, אים רייטשען ניכט פֿערשטענדליך גענוג געמאכט ווערדען קאן.

זה אומרים נקבת קהלות

חזן וקהל זֹאת הוּקְשָׁה מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם. אֵיךְ לְטַהֵר בֵּית מְעוֹנֵיהֶם׃ טָהוֹר וְקָדוֹשׁ הֵאִיר עֵינֵיהֶם. קָדוֹשׁ׃

אֲצִילֵי עַם עוֹלֵי גוֹלָה׃ כְּחָשְׁבוּ קֵץ גְּאֻלָּה׃ עֲלוֹת בְּנוֹת בַּיִת בְּגִילָה׃ לְחַגַּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי נִגְלָה׃ וְלָהֶם אֵל בְּמַחֲזֶה גִּלָּה׃ קֵץ וּזְמַן פָּרָה וְעֶגְלָה׃ עָרוּךְ מוּל גּוֹרֶן עֲגוּלָה׃ זֹאת עֲשׂוֹת בְּחוֹק מְגִילָה׃ לְטַהֵר טֻמְאַת סוֹרָה וְגוֹלָה׃ זָמְמוּ בְּנוֹת בָּתֵּי חֲצֵרִים׃ עַל צְחִיחַ סֶלַע מִבְצָרִים׃ מִפְּנֵי טֻמְאַת תְּהוֹם מְאַצְּרִים׃ רִגְלוּ בָם מְלֵאוֹת עֻבָּרִים׃ בְּתוֹכָם נוֹלָדִים וְשָׁם בָּרִים׃ עַד יִגְדְּלוּ בְּכֹחַ כְּגִבּוֹרִים׃ בְּעֵת יַפְרִיחוּ בְּבַעֲלֵי דְבָרִים׃ יַגִּישׁוּ לָמוֹ אֵיתָנֵי שְׁוָרִים׃ מַדְפִּינִים לְהַחֲזִיק יְלָדִים גִּבּוֹרִים׃ יַרְכִּיבוּ עַל גַּבָּם דְּלָתוֹת׃ כְּאִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאוֹתוֹת׃ עַל דֶּרֶךְ שִׁלּוּחַ לְאֻתּוֹת׃ רֶגֶל מִלְּהוֹצִיא חוּץ מִדְּלָתוֹת׃ בְּלִי לְהַאֲהִיל בְּטֻמְאַת מֵיתוֹת׃ דִּקְדּוּק טָהֳרוֹת שָׁמוּר בְּדָתוֹת׃ בְּיָדָם כּוֹסוֹת אֶבֶן לְמַלְּאוֹת׃ מַיִם קְדוֹשִׁים בָּם לִדְלוֹת׃ מֵי נִדָּה לְקַצֵּם לְהַעֲלוֹת׃ יַעֲלוּ מִשָּׁם לְבֵית עֲזָרָה׃ זַכִּים מִשְּׁגִיאוֹת הִרְהוּר זָרָה׃ לְהוֹצִיא דֶּשֶׁן הַשָּׁמוּר לַעֲזָרָה׃ קַנְקַן הֶחָבוּי שָׁם בַּחֲפִירָה׃ מָלֵא מֵאָז אֵפֶר פָּרָה׃ לְתֵשַׁע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים לְתִפְאָרָה׃ יָבִיאוּ אַיִל מוּקְרָן בְּמַטָּרָה׃ בְּרֹאשׁוֹ הֶבֶל וְשׁוֹט טְהוֹרָה׃ לְטַהֲרַת זֹאת כְּרָמִים נוֹטֵרָה׃ לָקְחוּ מֵעָפָר אֲשֶׁר בַּכֶּלִי׃ וְטִהֲרוּ וְקִדְּשׁוּ הֵיכָלִי׃ מִפִּי דַעַת יֵין הַכְּלִילִי׃ יָדְעוּ כֹּחַ נוֹצֵחַ חֵילִי׃ רַחֲצוּ וְהִזּוּ כָּל קְהָלִי׃ וְהִתְהַלְּלוּ הוֹבֵשׁ עוֹצֵב מַחֲלִי׃ רֶגֶל מָהִיר עוֹד לָאֵילִי׃ וּפָרָה שְׁנִיָּה עֵשׂ וְחִילִי׃ וְנִקְדַּשׁ אֱלֹהִים יְיָ חֵילִי׃

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ׃

אֵין לְשׁוֹחֵחַ עוֹצֶם נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ אֵין לְהַגִּיד הֵקֶר דָּתוֹתֶיךָ׃ אֵין לְהָבִין תֹּקֶף מִפְעֲלוֹתֶיךָ׃ אֵין לְפַעֲנֵחַ עוֹמֶק פִּלְאוֹתֶיךָ׃ אֵין לַעֲמוֹד עַל סֵפֶן מִדּוֹתֶיךָ׃ אֵין לַחֲקוֹר כּוּר חִדּוֹתֶיךָ׃ וְאֵין לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלּוֹתֶיךָ׃ אֵין לְגַלּוֹת סוֹד עֵדוֹתֶיךָ׃ הַמְּפוֹרָשׁוֹת סְתוּמוֹת׃ הַגְּלוּיוֹת עֲלוּמוֹת׃ הַמְּבוֹאָרוֹת חֲתוּמוֹת׃ הַמְּשֻׁנָּנוֹת עֲצוּמוֹת׃ הַחֲקוּקוֹת רְשׁוּמוֹת׃ הַחֲסֵרוֹת מְיֻתָּרוֹת׃ הָאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת׃ הַשְּׁחוֹרוֹת צְחוֹרוֹת׃ הַחֲשׂוּפוֹת אֲטוּרוֹת׃ הַפְּרוּטוֹת אֲצוּרוֹת׃ הַכְּלוּלוֹת

ובכן. זאָ שטייגע הייליגונג צו דיר עמפּאָר, דען דוא ביזט ישראל'ס הייליגסטער, עררעטטער!

אין לשוחח. אונאויזשפּרעכליך, הערר, זינד דיינע מעכ־טיגען וואונדער, אונערגרינדליך דיינע גע־זעצע; נימאנד בעגרייפֿט דיינער טהאטען מאכט, נימאנד ענטדעקט דיא טיפֿען דיינער וואונדערבארען ווערקע. אונער־פֿאָרשליך זינד דיינע געהיימניספֿאללען אייגענשאפֿטען, אונ־אויפֿלעזליך דיינע פֿערבאָרגענען רעטהזעל; ווער קאן נאך ווירדען לאָבלידער דיר ערטענען לאססען? ווער דיינע גע־היימען צייגניססע ענטדעקקען? דאז דייטליך שיינענדע איזט אונבעגרייפֿליך, דאז אָפֿפֿענבארע פֿערהאָלען; אונדייטליך איזט דאז ערקלערטע, דאז שאָרף אונטערזוכטע אונפֿער־שטענדליך. וואז טיף געגראבען שיינט איזט פלאַכט געצייכ־נעט, דאז מאנגעלהאפֿטע איבערפֿליססיג; אויפֿגעלעזט איזט דאז פֿערוויקקעלטע, גלענצענד העלל דאז דונקלע. דיא קונדגעמאכטן לעהרען זינד פֿערהיללט, דיא גענויא צער־גלידערטען פֿערגראבענע שעצצע: דיא אללגעמיינען בע־גריפֿפֿע זינד אונז ענטצאָגען, דאז לייכטע ווירד שווער אונ־

עצורות׃ הקלות חמורות. מוציא מזלות יקרות׃ מתיר מאסורות מתרות. נותן מטמאות טהורות: מן החלב שומן הלב. ומן הדם טחול הדם. ומבשר בחלב כחל החלב: מכלאי בגדים תכלת בסדין. מאשת אח יבום האח. מאשת איש יפת תואר לאיש. מטמאת נדה טהרת בתולי אשה. מהתר אסור. ומאסור התר. מטמא טהור. ומטהור טמא. בהרת ממועט תטמא. פרחה בכלו עוד בל תטמא. המת בבית אינו טמא. יצא ממנו אותו מטמא. שעיר יום כפור מכפר על כל טמא. וכל מעסיקיו בגדים מטמא. פרה אדמה עושיה מטמאה. והיא עשויה לטהר כל טמאה. ואפרה נעשה אב הטמאה. והיא מטהרת אבי אבות הטמאה: בכן אין להבין סוד תורתך. ולא זקוק אמרתיך. ולא צרוף גזרותיך: בכן אין להמיר ולא להתמיר. אין להרהר ולא לחרהר: אין לידע ולא לידע. עמוקה משאול מה תדע. נעו מעגלותיה לא תדע: זו באמירה וזו בגזרה. זו באסיפה וזו בחסיפה. זו בנשיקה וזו בתשוקה. זו בכבישה וזו בהפרשה. זו בדרישה וזו בחרישה. וכל אמרה החקוק בה חקה. אין להרהר ולומר על מה נחקקה. שכך נתנה בנשיקה: וכלם נכוחים למבין. וכל המשכיל יבין. חוץ מטעמי פרה שאין להבין. וכל חכם לב ידל מבין. חפציה אין להבין: ובשמות העודה היא נקובה. לכל קרבן שי לא שוה. שהם זכרים והיא נקבה. לטהר שמצת עגל תועבה: הם המירו כבוד בבן פרה. וסררו בו כפרה. תבא אמו אשר היא פרה. ותהיה לעם כפרה: הם האדימו בו פנים. ואדמו עצם מפנינים. תבא אמו אשר היא אדמת פנים. ובה צח ואדום ישא פנים: הם חרטוהו היות צג כתמים. ובה חיבו מהיות תמימים. תבא אמו התמימת התמימים. ובה ימהר תמה הצור תמים: הם שחהו לפסל כל מום. ונענשו בו היות בעלי מום. תבא אמו אשר אין בה

זעדם פערשטאנדע. — זא ערלויבט דער עוויגע, דער דיא שטראהלענדען געשטירנע פיהרט, דאז אונערלויבט שיינענדע, וואנדעלט אין ריינעס דאז אונריינע אום. פאם אונשליטט ערלויבטע ער אונז דאז הערצפעטט, פאם בלוטע דיא בלוטפאללע מילץ, אין דער מילכאייטער פלייש אונד מילך געמישט; פערמישטע ארטען אין דער היממעלבלויען וואללע (תכלת) אם ליינענען קליידע, ברודערספרויא אין דער ברודערסעהע (יבום), עהעפרויא דעם פרעמדען מאננע אין דער געפאנגענען שענען פרויא (יפת תואר), דאז אונריינע בלוט דער אבזאנדערונג אין דעם ריינען בלוטע דער יונגפרושאפט, אים ערלויבטען ליגט אונערלויבטעס, אים אונערלויבטען ערלויבטעס; אויז דעם אונדיינגען ענטשטעהט ריינעס, אויז דעם ריינען אונריינעס, איין קליינער פלעקקען מאכט אונריין, בליהט ער איבער דיא גאנצע הויט אויז, מאכט ער ניכט אונריין; דאז טאדטע קינד אים מוטטערלייבע פעראונרייניגט ניכט, קעממט עז צור וועלט, פעראונרייניגט עז דיא מוטטער. דער אפפערבאק אם פערזעהנונגסטאגע פערזעהנעט אללע אונריינהייט, אונד דיא קליידער אללער, דיא זיך מיט איהם בעשעפטיגען, ווערדען אונריין; דיא ראטהע קוה פעראונרייניגט דיא זיא בערייטען, אונד זיא ווירד דארגעבראכט, אללעס אונריינע צורייניגען; איהרע אשע ווירד הויפטאונריינהייט, אונד רייניגט דאז העכסטע אונריינע. זא אונבעגרייפליך זינד דיינע געהיימניספאללען לעהרען, עוויגער! דיינע לויטערן ווארטע, דיינעגעלייטערטן אויזשפריכע. דא איזט ניכטס צו פערטוישען, ניכטס צו פערוועכזעלן; ניכט נאכצודענקען, ניכט פערמעססן צו אורטהיילן; נימאנד וויז עז, נימאנד קאן עז קונד מאכען. טיפער איזט עז אלז דיא אונטערוועלט, וואז קאננסט דוא וויססען? פאר דיר היין שווינדען דיא פפאדע, דוא ווייסט ניכטס. דיס איזט רעדע, יענעס געזעץ; דיס געהיים, יענעס אפפענבאר. מאנכעס איזט לייכט אונד אנגענעהם מאנכעס ערפארדערט אנשטרענגונג; דא זינד פערבארגענע אונד ערקלערטע זעצצע, דייטליך אונטערזוכטע אונד פערשוויגענע אורזאכען. וואו דאז ווארט «געזעץ» פערקינדעט ווארד, דא איזט ניכט נאכצודענקען, ניכט צו פראגען: «ווארום וואורדע דיס געזעץ געגעבען?» זא גאב עז דיא געטטליכע גנאדע. דיא געזעצצע אללע, ריכטיג זינד זיא דעם פערשטענדיגען, דער ווייזע פערשטעהט זיא; נור דיא אורזאכען דער ראטהען קוה זינד אונבעגרייפליך, דיא פערשטענדיגסטען, דיא וויזעסטען פערמעגען ניכט, דען געטטליכען וויללען צו פערשטעהען. מיט פינף נאמען, וויא דאז צייגניס (הודה), ווירד זיא גענאננט; זיא גלייכט אנדערן אפפערן ניכט, וועלכע מעננליכען געשלעכטעס זינד; זיא איזט ווייבליך, פאן דען פלעקקען דעס גרייליכען קאלבעס (עגל) צו רייניגען. זיא (ישראל) וואנדעלטען פערעהרונג גאטטעס אין פערעהרונג איינעס קאלבעס, וואַרען אבטריננינג; וויא ווילדע קוה: זא קאממע דיא מוטטער דעם קאלבעס, דיא קוה, זייא זיהנאפפער פיר דאז פאלק. זיא גלענצטען ביים דינכטע דעס קאלבעס מיט ראטהען געזיכטערן, דיא פארבע דעטהער דען פנינים: זא ווירד דיא מוטטער, ראטה פאן פארבע, געאפפערט, אונד דיא געטטליכע מאיעסטעט בעגנאדיגעט דיא נאציאן. זיא פארמטען דאז קאלב שטעללטען עז פאללקאממען פעכט, מאכטען זיך שולדיג, דער פאללקאממענהייט פערלוסטיג; אתר דורך דיא מוטטער, פאללקאממעז פעהלערפרייא, רייניגעט דיא טרעפפליכען איזראעליטען דער שעפפער, דעססען טהון אהנע פעהל איזט. זיא, דיא פערדארבענען, דיהנטען דעם געבערעכליכען געצצען, ווארען שטראפבאר, פעהלערפאלל; אונד דיא פעהלערפרייע מוטטער דעס קאלבעס וואשעט דיא בלוטשולד דעס אנמוטהיגען פאלקעס הינוועג. זיא

מוס· להדיח דמי יפה ואין בה מום: הם זממו בעגל למעול· ויזבחו לו ויפרקו עול· תבא אמו אשר לא עלה עליה עול· ותנתן על שכמם כעול: הם נקהלו עבורו אל כהן· ואנף בהשמד איש מכהן· תבא אמו ותנתן לכהן· ויכפר בה עון כהן: וכמו באש נשרף· כן באש תושרף: וכמו טוחן והדק עד עפר· כן תדק ותעשה עפר: וכמו הושלך עפרו אל המים· כן תושלך אפרה אל המים: וכמו נפלו בו שלשת אלפי יושר· כן יפלו בה שלשת מיני כושר: וכמו טנף עם טהור· כן תטמא במגע כל טהור: וכמו טיהר עם בו נטמא· כן תטהר איש אשר נטמא: וכמו פזר פשעו לכל דור שמור לחטאת· כן תהא למשמרת למי חטאת: להדיח דמים· לכבס כתמים· לנקות טנופים: להרחיץ צואים· להלבין חטאים· לטהר טמאים: לקדש קדושים· להצדיק עמוסים: בעץ ארז· לענופים כארז· באזוב· לנדכאים כאזוב· בשני· לשפתותיה כשני· בתולעת· לאל תיראי תולעת· לכל יתגאה מתגאה כארז· שאם לא ימך כאזוב ויחשב כתולעת· לא יטהר באזוב ובשני תולעת: ואם לא ישפוך לב כמים· לא יטהר בזריקת מים: ומה יתגאה חציר יבש· נוכח אש אוכלה אש· ומה יעוז ציץ נאה: נוכח אל גאה גאה· והוא רוכב שחקים בגאוה: גאה על גאים· מתנשא על נשאים· ומתגאה כארז על מתגאים· ועניו כאזוב על נדכאים· וצר בעולמו חמשה מיני גאים: שור בבהמה· אריה בחיה· נשר במעופפים· ואדם בכלם· ומלך מתגאה על כלם· לבש גאות מכלם· חקקה בכס שביבי אש: ארבעה בכס מעלה· ואחד בכס מטה· כי כס מעלה מכוון כנגד כס מטה· וכל אשר יש במעלה יש במטה· כסא מול כסא· היכל מול היכל· מקדש מול מקדש· זבול מול זבול· מזבח מול מזבח· פנים מול בנים· עבדים מול עבדים· מלאכים מול

ענטוואָרפֿען פֿעברעכערישע פלענע מיט דעם קאַלבע, אָפּפֿערטען איהם, ענטלעדיגטען זיך דעס זאָנפֿטען יאָכעס דער געזעצע; דרום ליגט דער אָפּפֿערדינסט דער מוטטער, דיא נאָך קיין יאָך בעלאַסטעטע, וויא שווערעס יאָך אויף איהרען שולטערן. זיא פֿערזאַממעלטען זיך, אום דעם קאַלבעס וויללען, צום פריסטער (אהרן), דאַס דער עוויגע צירנטע, זיינען היילינגען דינער פֿערטילגען וואָללטע: זאָ ווירד דיא מוטטער דעם פריסטער איבערגעבען, פֿערזעהנט יענעם געזאַלבטען פריסטערס זינדע. וויא דאַז קאַלב אין פֿייער פֿערבראַננט וואורדע, זאָ ווירד דיא קוה פֿערבראַננט; וויא יענעס צערמאַהלען, צו שטויב צערשטאָסען וואַרד, זאָ ווירד דיזע צערשטאָסען, אין שטויב געוואַנדעלט. וויא דיא אשען דעס קאַלבעס אינס וואַססער געוואָרפֿען וואורדע, זאָ ווירד דיא אַשע דער קוה אין דאַז וואַססער געוואָרפֿען; וויא דורך דאַז קאַלב דרייא טויזענד מאַן פֿאָן דער פֿראָממען נאַציאָן פֿילען, זאָ ווערדען אין דיא אַשע דער קוה דרייא געווייהעטע געגענשטענדע געוואָרפֿען. וויא יענעס דאַז ריינע פֿאָלק בעפֿלעקטע, זאָ פֿעראונרייניגט דיזע דורך בעריהרונג אַללעס ריינע; וויא יענעס, דורך זיינע אַשע, דאַז פֿאָלק רייניגטע, זאָ רייניגט זיא דען פֿעראונרייניגטען מענשען. וויא דאַ מיט דעם קאַלבע פֿעראיבטע זינדע אין אַללע צייטאַלטער צערשטרייעט, דאַז פֿערברעכען אויפֿבעוואַהרט וואורדע: זאָ ווירד דיא אַשע דער קוה בעוואַהרט צום רייניגונגסוואַססער. זאָ ווערדען בלוטשולטען געטילגט, פֿלעקקען הינוועג געוואַשען; זאָ ווירד שמוץ אונד אונפֿלאַטה אין ריינינקייט געוואַנדעלט. דיא פֿערגעהונגען ערלעשען, ריין זינד דיא אונריינען אַללע; געהייליגט ווערדען דיא היילינען, דיא געליבטען (ישראל) גערעכט געשפראָכען. מיט צעדערנהאָלץ ווערדען דיא, וויא צעדער, עמפאָר געשאָססענען געריינינט, מיט איזאָפ דיא, וויא איזאָפ גענידרינטען; מיט האָכראָטהער שנור דיא איינער שענען מיט פורפורליפפען גלייכען, מיט קערמעזוואורמבלוט דיא ווירמכען, דענען מוטה צוגעשפראָכען ווירד. דיס געשיהט, אויף דאַס דער שטאָלצע ניכט, וויא צעדער, זיך ערהעבע; נידריגט ער זיך ניכט וויא איזאָפ, אכטעט דעם וואורמע זיך ניכט גלייך — קאַן דורך איזאָפ, דורך האָכראָטהע שנור ער זיך ניכט רייניגען; אונד ערגיסט ער ניכט אנדאַכטספֿאָלל זיין הערץ, וויא וואַססער, ווירד ער ניכט ריין דורך געשפרענגטעס וואַססער. וויא קאַן דירדעס מאָאָס געגען דאַז עווינע, פֿלאַממענפֿערצעהרענדע פֿייער שטאָלצירען? וויא פֿערמעססענער גראַזהאַלם מעכטיג זיך צייגען געגען דען עוויגען, אַללערהאַבענסטען? ער, דער אַללמעכטיגע, רעגירט מאַיעסטעטיש דיא הימעל, האָך איבער דיא האָהען, ערהאַבען איבער דיא ערהאַבענען אַללע; צייגט אין זיינער אַללערהאַבענהייט זיך דען שטאָלצען, דיא וויא צעדער זיך ערהעבען; הערצבלאַססענר דען דעמטהיגען, דיא וויא איזאָפ זיך נידריגען. — אין דער שעפפונג אלל וואַלטען דער האָהייטען פֿינף: דאַז רינד וואַלטעט איבער דאַז צאַהמע טהיר, איבער דאַז ווילדע דער לעווע; דער אַדלער איבער דאַז געפֿליגעל, דער מענש איבער זיא אַללע, אונד ער — גאָטט — איזט קעניג דעס וועלטאַללס, אין אַללערהאַבענהייט געהיללעט. דיא צייכען דיזער פֿינף געוואַלטען פרעגטע דער עוויגע אין דען שטראַהלענדען פֿייערטהראָן, פֿיר אין דען היממלישען, איינעס אין דען אירדישען טהראָן (בית המקדש) דער היממלישע טהראָן שטעהט דעם אירדישען געגענאיבער; וואַז אָבען אים הימעל זיך בעפֿינדעט, איזט אויך אונטען אויף ערדען: טהראָן געגען טהראָן, טעמפעל געגען טעמפעל; היילינטהום געגען היילינטהום, געווייטהער וואָהנזיץ געגען געווייהטען וואָהנזיץ; אַלטאַר געגען אַלטאַר, זעהנע גאָטטעס געגען זעהנע גאָטטעס; היילינע דיהנער געגען היילינע

מול מלאכים· משרתים מול משרתים· צבאות מול צבאות· כרובים מול כרובים· אלפים מול אלפים· רבבות מול רבבות· קדושים מול קדושים· מחנות מול מחנות· מעריצים מול מעריצים· מקדישים מול מקדישים· וקדשה לקדוש משלשים: ככתוב על יד נביאך וכו'

הייליגע דיהנער, ענגעל געגען ענגעל; דיהנענדע פריסטער געגען דיהנענדע פריסטער, הערערע געגען הערערע; כרובים געגען כרובים, טויזענדע געגען טויזענדע; מיריאדען געגען מיריאדען, הייליגע געגען הייליגע; שאארען געגען שאארען, אנבעטענדע געגען אנבעטענדע; אללעס פרייזט דיא הייליגקייט גאטטעס, זינגט דעם אללערהייליגסטען דאז: «דרייאמאהלהייליג!»

לדור ודור עד גמירא קדיש שלם ומוציאין שני ספרים באחד קורין בסדר היום ובשני קורין פרשת הקת עד תטמא עד הערב: ומפטירין ביחזקאל ויהי דבר ה'; ומתפללין מוסף עד גמירא:

יוצר לפרשת החודש

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל· אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי;

אות· זה החדש· אצת מכל לקדש. וכו ישע לחדש: בוחריך תובעים אותך לקדש· ואתה אותם מקדש. אל נערץ בקדש: גאלתם עתה תחדש· וצורריהם פתאום להדש. וכל פה ירוממם ויקדש: החדש הזה לכם· בכל מושבותיכם· נחלה בכל קהלכם. קדוש·

דרשתו מכל חדשים. והנחלתו לקדושים· היות בו מקדשים: הזמנתו לשלישים. לאפרתים מוגשים· למנות בו עד שלשים: וכו תפיל קדשים· ותהמול על צאן קדשים· בבית קדש הקדשים: זכרון שבועת ברוכים. הנחלת· למבורכים. להושיעם מיד מפריכים: חונן דלים ודכים· חמלת על נמוכים· אשר אחריך משוכים: טוב טעם מאריכים· ולפניך לב שופכים. בראש ירח ממליכים: יקבצו עתה מקהלים· ביופי תואר מכלולים· ושם תשמע פלולים: כבוד שמך מעלים· בשיר ובתחן מתפללים· בחשבון ראש רגלים: לפניך יהו מסגלים· כל גועי דגלים משוררים ומהללים: מה גדלו מעשים· לעושה נפלאות ונסים· לבנים אהובים ועמוסים: נצלו מיד פתרוסים· אשר אותם מעשים· והועמתו היות ששים: שונאיהם בים דורכים. וכנת ראשימו רופסים· כי בגותם היו חוסים: עולצי בשמחות· ישישו ברוב הצלחות· ויתמלטו מכל אנחות: פודה

אלהי

אות זה. דיזען בעצייכנעטען מאנאט (ניסן) איילטעסט דוא, עוויגער, מעהר דען דיא איבריגען מאנאטע צו הייליגען; אין איהם ערנייעסט דוא אונז איינסט הייל. דיינע פערעהרער זעהנען זיך, דיינע הייליגקייט צו פרייזען; אונד דוא הייליגסט זיא, גאטט, געעהרפירכטעט אין הייליגען מיריאדען. אָ ערנייע דאך איצט איהרע רעטטונג, צערטריטט פלעצליך איהרע פיינדע אללע, דאס יעדער מונד ערהאבענע, געווייהטע הימנען דיר זינגע. דיזער מאנאט (ניסן), ערבטהייל איזט ער אייך אין אללען אייערן וואהנונגען, אייערן געמיינדען אללען. זאָ וויללל עז דער אללערהייליגסטע!

דרשתו. דיזען מאנאט זאגסט דוא, עוויגער, אללען מאנאטען פאָר, גאבסט דען הייליגען איהן איין, אין איהם געהייליגט צו ווערדען. דען עדלען פירסטען ווארד ער בערייטעט, דיא אין איהרעם גלאנצע זיך צייגטען; דרייסיג איזט איממער זיינער טאגע צאהל. אין איהם שטירצעסט דוא, גאטט, דיא אונציכטיגען; ערבארמעסט דיך דער הייליגען שאפע אים אללערהייליגסטען. דאז אנדענקען דעם איידעס דער געזעגנעטען (ערצפעטער) ליסעסט דוא, אללמעכטיגער, דיא געזעגנעטען ערבען, רעטטעטעסט זיא פאָן טיראננען מאכט. דוא ערבארמער דער ארמען, דער עלענדען, ערבארמטעסט דער געדריקטען דיך, דיא דיר זיך נאכצאָגען. אין זיננפאָללען, לאנגען געבעטען ערגיסען זיא איהר הערץ פאָר דיר, הולדיגען דיינער אללמאכט צו אנפאנגע דיזעס מאָנאטעס. איצט זאממעלן איהרע געמיינדען זיך אים פראכטפאָלל געצירטען בעטהויזע; ערהערע דא איהר פלעהען, גאָטט! דיינעס נאמענס הערליכקייט פרייסען זיא, זינגען דיר אינדעכטיגעס געבעטע ביים אנבעגין דער בערעכנעטען פעסטע. אָ דאס דיין קליינאָד זיא ווידער זייען, דיא נאכקאָממען דער אלטען שטעממע אללע, דאס איהרע יובעללידער ווידער ערטענען! וויא גראָס זינד דיינע ווערקע, דוא, דער דוא וואונדער טהועסט דיינען געליבטען זעהנען! פאָן דער געוואלט דער פתרוסים (עגיפטער), דיא זיא דריקטען, וואורדען זיא געררעטטעט, וואללטען היין אין פריידיגען ציגען. איהרע פיינדע וואורדען אינס מעער געשטאָסען, דאז הו פט וויא קעלטער געטרעטען, דא דעם שעפפער זיא (ישראל) פערטרויעטען. זאָ מעגען אויך איצט, פאָן דעם גליקקעס פיללע ענטציקט, אללער זייפצער לאָז זיא זיין! ערלעזער, גאָטט דער גייסטער, אין הייליגען

יוצר לפרשת החודש

אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת· הַמְעֻלֶּה בְּכָל שְׁבָחוֹת· יַטֶּה אֹזֶן לַשִּׂיחוֹת: צוֹרְרֶיךָ תַּפִּיל בְּשׁוּחוֹת· וְנַפְשׁוֹתָם תִּהְיֶינָה שְׁחוֹת· בְּכָל רַע מוּכָחוֹת: קָדוֹשׁ יְקַבֵּץ עֲדָרִים· וְיִזְכּוֹר בְּרִית אַבִּירִים· אֲשֶׁר לְפָנָיו הָיוּ בְּרוּרִים: רָצָה בְּבָנִים מוּבְחָרִים· מִכָּל צַד וַעֲבָרִים· לְפָנָיו הֱיוֹת מְשֻׁמָּרִים: שָׁקַד עֲלֵיהֶם בְּלֵיל שִׁמֻּרִים· וְקָטַל לְמַעֲנָם בְּכוֹרִים· וְהוֹצִיאָם כִּפְרוּת מוּדְרָרִים: חזן הֲכֵן כְּאָנִי יְשָׁנָה· וְתַצִּילֶנָּה מֵהֲמוֹנָה· בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה· קָדוֹשׁ: הכל יודוך זולת

אֵל עוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת· בַּעֲבוּרָם עָשִׂיתָ נוֹרָאוֹת· גְּלִיתָה בְּרִבְבֵי צְבָאוֹת· דְּגָלֵימוֹ לְהוֹצִיא מִתְּלָאוֹת· הֵם כַּנְּשָׁרִים נְשׂוּאוֹת· וּמִשְׁאֲרוֹתָם נְשׂוּאוֹת· זֶבֶד טוֹב מְלֵאוֹת· חֶסֶד בְּעֵינֵיהֶם רוֹאוֹת: טוֹב בָּנִים כֻּלָּם| יוֹדֵעַ פְּרִי מַעֲלָלָם· כָּל הַדֶּרֶךְ נִיהֲלָם· לִפְנֵי כֹּל הִתְהַלְּלָם· מִלֵּא כָּל מִשְׁאֲלָם· נוֹאֲמֵי רָעָתָם הִפִּילָם· שׂוֹבַע מָן הֶאֱכִילָם· עַל כָּל אוֹם עִלָּם: פָּצוּ פֶּה בְּשִׁירָה· צִדְּקוּ לְאָיוֹם וְנוֹרָא· קוֹל תּוֹדָה וְזִמְרָה· רִנְּנוּ לְשׁוֹרְרָהּ שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא· שִׁבְּחוּ לְהָעִיד בְּמוֹרָא: תָּקְפוּ כֻלָּם לְהִתְאַזְּרָה· תְּנוּת כִּקְרִיעַת יַם סוּף· וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים לְהַגְבִּירָה:

עזרת שמונה עשרה והחזן חוזר

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים· וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים· אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אֲתִיַּת עֵת הוֹדִים כְּגָעָה· בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט נְגָעָה· גִּישַׁת צָקוֹן מַכְפֵּל כְּפָגְעָה· דֶּלֶג פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה: הִשְׁגִּיחַ עֹפֶר מֵחֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת: וְחִתֵּל אֶרֶךְ בְּתֵבֶם תַּעֲרֻבוֹת· וּמִן קָפַץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת· חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת: טָס וַיֵּרֶא וְעִדָּן שְׁנָה· יָקַץ כְּיָשֵׁן וָעֵר כְּמִשְׁנָה· חזן כָּסַף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשָׁנָה· לְחַפְּשָׂהּ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

קהל **לִי** עוֹד תִּגְנוֹן· בְּפָסוֹחַ וְגָנוֹן· חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן· בְּמָגִינֵי יִנּוֹן:

היילִיגען הימנען געפריסען, נייגע דאָך דיין אָהר אונזערן געבעטען, שטירצע דיינע פיינדע אין פאַללגרובען, בייגע איהרע זעעלען דורך אַללע איבעל, אַללע שטראָפגעריכטע! זאַממלע, אַללערהייליגסטער, דיינע הערדע ווידער, געדענקע דעם בונדעס דער ערצפעטער, דיא דיין פאָר דיר וואַנדעלטען! לאָס דיין וואָהלוואָללען דען ערקאָהרענען זערנען צו טהייל ווערדען, שיצצע פאָן אַללען זייטען מיט דיינער געטטליכען אָבהוט זיא! זיא זינד עז יאַ, איבער דיא אין יענער בעאָבאַכטונגסנאַכט (פסח) דוא וואַכטעסט, אום דערען ווילּלען דיא ערסטגעבאָרנען (עגיפטער) דוא שלוגסט, דיא דוא ערלעכטעסט, צור פרייהייט פיהרטעסט. אָ ווענדע דיך, הייליגסטער, ווידער צו דען ערשלאַפפטען (ישראל), רעטטע זיא פאָן איהרער פיינדע מענגע אים ערסטען דער מאָנאַט דעס יאָהרעס, אַללערהייליגסטער!

אל. גאָטט, וואונדערטהעטער! אום דיינער געליבטען ווילּלען איבטעסט דוא פורכטבארע טהאַטען אויז; אָפפענבאַרטעסט אין מיריאַדען אונשטערבליכער הערע דיך, איהרע פאַנירע אויז דער נאָטה צו פיהרען. אויף אדלערפליגעלן געטראַגען, טרוגען איהרע באַקטרעגע זיא הין; מיט גוטען גאַבען אַנגעפיללט, ערבליקטען מיט איהרען אויגען, דיא געטטליכע גנאַדע זיא. זיינע זעהנע קרענטע דער אַללגיטיגע, ער, דער איהרער ווערקע פריכטע קאַננטע, לייטעטע זיא דען גאַנצען וועג הינדורך ערהאָב זיא פאָר אַללער וועלט. איהרע ווינשע אַללע ערפיללטע ער, שטירצטע דיא איהר אונגליק בעשלאָססען; שפייסטע זיא מיט מן אים איבערפלוס, ערהעהעטע איבער אַללע פעלקער זיא. מיט לאָבגעזונגען עפפנעטען זיא דען מונד, פריזען דעס פורכטבאַרען גערעכטיגקייט; דאַנקלידער ליסען זיא ערטענען מיט יובעלנדער שטימע. דאַז לאָב דעס אַללפערעהרטען, פורכטבאַרען נאַמענס (דעס עוויגען) צייגען זיא אויך איצט עהרפורכטפאָלל; אומגירטען אַללע מיט שטערקע זיך, דער אַללמאַכט וואונדער קראַפטפאָלל צו פערקינדען, וויא עהעדעם, דא גאָטט דאַז שילפמעער טהיילטע, דיא ערסטגעבאָרנען (עגיפטער) שלוג.

מסוד. זיהע אָבען אין יוצר לפרשת שקלים.

אהית. דיא צייט דער ליבע (דער ערלעזונג אויז עגיפטען) קאַם, ריקטע הערא; אונד מיט צעהן פלאָגען, דערען אײנע אויזגעצייכנעט וואַר, ווארדע פוט (מצרים) געפלאָגט; דאַז אַנדעכטיגע געבעט אויז מכפל (מערת המכפלה) שטיג גען היממעל עמפאָר, דער עוויגע איבערשריטט דיא צייט, אונד דיא נאַציאָן ערלאַנגטע רוהע. אויז העהען זפערען שויעטע דער אַללגיטיגע הערב, פערבאַנד, היילטע דיא וואונדען (ישראלים) דורך דעס בלוטעס מישונג (בלוט פאָן פסח אונד מילה); דיא צייט איבערשפראַנג ער, איבטע גראָסע טהאַטען אויז, מעהרטע אַלטע אונד נייע וואונדער. שנעלל איילטע דער אַללמעכטיגע, ענדערטע דאַז געשיק. ער ערוואַכטע וויא פאָם שלאָפע; ליבעפאָלל ערשין ער, פאָכטע אָן דיא טהירען דער ערשלאַפפטען (ישראל), בעפרייעטע זיא אים ערסטען, מאָנאַטע דעס יאָהרעס.

לי. יאַ, דוא שיצצעסט אונז ווידער, עוויגער, ענטרייססעסט אונז דעם איבעל, רעטטעסט אונז; נימּמסט לבנון (בית המקדש) ווידער אין דיינע געטטליכע אָבהוט, לעססעסט שיצצענד אונזערן קאָממענדען רעגענטען (משיח) הערדטען.

מרימי

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור וכו'

מְרִימֵי עוֹל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת׃ מִכְאֵב הַגְּתָה לְהַרְאוֹת אוֹת. נְאָקָה הֵחִישׁ קֵץ הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה הַמְסֻבָּךְ לֶעָקֵד צוּר׃ סַיִּם זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר׃ עֲמוּסִים כְּאֶתְיוֹ לְעֵת בִּצּוּר׃ עֲדִימוֹ לְשַׁי יֵהָא עָצוּר: פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פֵּץ מִבֶּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בַּעֲבוֹת׃ חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְוֹת. צְפִיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת:

לְךָ עוֹד נַקְשִׁיבָה׃ מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאֲבָה׃
חזן שָׂשׂוֹן יַשְׁעֲךָ לָנוּ הָשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נֶחְשָׁבָה: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קִיחַת עֲלִיַּת עֶקֶד׃ הִיא נִצְבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיכַת בְּתָרֵי שָׁקֵד׃ רִשְׁפָּה לוֹד לִיקֵד: רַחַשׁ יְשֵׁנִים כְּעָרֵב׃ דַּם תְּבוּסָה כְּעוֹרֵב׃ קֵץ חָשׁ וְקָרֵב׃ לְעוֹרֵר בְּתַנִּין קְרָב: שֵׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים׃ אֲשֶׁר כָּכוּ פְּסוּחִים׃ הִיא צִמְּתָה כַּסְלוּחִים׃ לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים כְּדֵי לַמְעֵט׃ מְנוּיֵי מְתֵי מְעַט׃ חזן תֹּקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהִמָּעֵט. הוּרְשַׁם לְהִמָּנוֹת בְּאוֹם יִמְעַט:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר׃ בְּסֻכָּם אֲסוּפֵי הַר מוֹר׃ וְעִתָּם יְיָ יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר: דּוֹרֵשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קִדְּשׁוֹ: חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ׃ הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הֲדוֹם מִגַּר נְזִיד עֶדֶשׁ׃ כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחַדֵּשׁ בְּגוֹדֶשׁ׃ חזן וְנוֹבִיל שַׁי בַּקֹּדֶשׁ׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחִשַּׁבְתָּ וְסִפַּרְתָּ. מִפְּעֻלּוֹתֶיךָ פֹּעַל בְּסַהַר סִפַּרְתָּ׃ לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֲבָלוֹ שִׁפַּרְתָּ׃ לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צִפַּרְתָּ׃ לַאֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבִתְשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עָדָיו עִבַּרְתָּ׃ וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לְעַם אֲשֶׁר

בחרת

מרימי. דריקקענדעס יאָך בירדעטען דיא עגיפטער דער קאַלבע (ישראל) אויף, אונד דוא, גאָטט, ענטצאָגסט דעם שמערצע דיא ליידענדען, אָפפענבארטעסט וואונדערצייכען; דער יאַממערנדען געווינזעל פיהרטע שנעלל דאַז וואונדערפאָללע ענדע הערבייא, אונד אויף דיא העלפ־טע, אויף צווייא הונדערט אונד צעהן וואורדען יענע פיר הונדערט יאַהרע (דעס עלענדעס) געזעצט. יענעס — אים דיקקיכט אירדענדע לאַם, צום אָפּפער דעס אַללמעכטיגען געבונדען, בעצייכנעט וואַרד זיין אַנדענקען אים בעוואַהר־טען געבאָטע; צור צייט, דאַ דיא געליבטען איזראַעליטען אין איהרע פעסטען צאָגען, וואַרד איהנען דאַז לאַם (קרבן פסח) צום אָפּפער אויפבעהאַלטען. וואונדער טהאַט גאָטט אין געגענוואַרט אונזערער פעטער, בעפאַהל, אים צעהנ־טען (דעס מאָנאַטעס ניסן) שאָן דאַז פסח־אָפּפער מיט שטריקקען צו בינדען; זאָ וואַרד ירדן'ס קינפטיגע טהיילונג אַנגעדייטעט, פאָרהער געזאַגט דורך דאַז פּאַ־מיליענלאַם.

לך. דיר, עוויגער, געהאָרכענד, שעפּפען וויר אויז דען קוועללען דעס היילעס נאָך; דיא וואָננע דיינעס היילעס גיבסט דוא אונז ווידער, צעהלסט אונז אונטער דיאַיעניגען, דיא דורך זעגענפאָללעס רעגען צום נייען לע־בען דוא ערוועקקעסט.

קיחת. דאַז געבונדענע גאַנצאָפּפער (שטאַטט יצחק), דאַז ער (אברהם) נאַהם, שטאַנד אין יענעם געשיק (אין מצרים) אונז בייא; צווישען דען שטיקקען (בין הבתרים) וואַכטע דער ערצפאַטער (אברהם), וואָ דיא פלאַממע, דיא לור (מצרים) פערצעהרטע. אלז דאַז פלעהען דער אים גראַבע שלוממערנדען פראָממען דעם עוויגען אַנגענעהם וואַרד. אלז דאַז פליזענדע בלוט (פאָן פסח אונד מילה) פערמישט וואַרד, דאַ נאַהעטע איילענדס דער ליידען ענדע, אונד קריגסוואוטה טראַף דאַז מעער־אונגעהייער (פרעה). דיא פערקינדעטע צעהלונג אויף דאַז איבערשרייטונגסאָפּפער, פאָן דען איבערשריטטענען (ישרא'), געצעהלט, זיא ריכטעטע דיא כסלוחים (מצרים) צו גרונדע, צערניכטעטע זיא, וויא פלאַממע צערשניטטענע דאָרנען צערניכטעט. זאָ וואורדע דיא צאַהל דער עגיפטי־שען געצצען געמינדערט, דיא ווינציגע נאַציאָן געצעהלט; אויף דאַס דער געטטליכען מאַיעסטעט פערעהרונג אָן פייערליכקייט ניכט פערלירע, וואַרד דיא צעהלונג פערצייכ־נעט: »ווען דיא פאַמיליע צו קליין איזט.«

החודש. דיזער מאָנאַט ווירד בעאָבאַכטעט אין איינ־שטיממונג יענער היילינען פערזאַממלונג אויף דעם בערגע מור (מוריה); איהרען בעשלוס בעשטעטיגט דער עוויגע, יענע דרייא צייכען אים ניסן צו בעאָבאַכטען.

דורש. ער, דער דיזען מאָנאַט פאָרצאָג, וויהעטע איהן דורך וואונדערצייכען; זיין געליבטעס, געהייליג־טעס פאָלק רעטטעטע זיינע רעכטע, זיין היילינער אַרם.

הדום. דען געטטליכען וואָהנזיץ (בית המקדש) שטירצ־טע יענער (עשו) נידער, דער דאַז לינזענגעריכט פערצעהרטע; אָ דאַס ער איצט פאָללקאָממען ערנייעט ווערדע! דאַן ברינגען אים היילינטהום אָפּפער וויר דאַר, אם ערסטען דעם ערסטען מאָנאַטעס.

ימלוך. דיין גאָטט ווירד עוויג רעגירען, דיין העררע, ציון! דורך אַללע געשלעכטער, הללויה.

ואתה קדוש. זאָ טהראָנע דאָך אַללערהייליגסטער, עוויגער, אונטער דען לאָבגעזאַנגען ישראל'ס!

רבות. גראָסעס טהאַטעסט דוא, גאָטט, בערעכנעטעסט, צעהלטעסט; ווירקטעסט וואונדערוועֶרקע אָן. דיזעס בערעכ־נעטען ניימאָנדע; צייכען אונד פעסטע ליסעסט צום אַנגענעהמען לאָאס דוא איהם ווערדען, דער הימעלס־קערפער קרייז־אונד אומלויף שליסט זיין הערדליכער אומפאַנג איין. אים יאַהר דער וועלט צווייא טויזענד פיר הונדערט אכט אונד פירציג ערקלערטעסט דוא עוויגער, זיינע צייט, ניין הונדערט שאַלטיאַהרע האַטטעסט ביז דאַהין דוא איינגע־

זעצט

בְּחַרְתָּ׃ לָכֵן עַל כָּל חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתָּ׃ סִפְּרוּ בְּקָרְתָּ׃ קִצְבּוֹ חָקַרְתָּ׃ גִּלּוּ הִקַּרְתָּ׃ פִּלְאוֹ סָקַרְתָּ׃
מוֹעֲדוֹ יָקַרְתָּ׃ וּבוֹ יָקַרְתָּ וְנִתְיַקַּרְתָּ׃
חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ׃

אָבִי כָּל חוֹזֶה׃ חָל בּוֹ בְּמַחֲזֶה׃ כְּנֶאֱמַר לוֹ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃
תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ לְהָבִין קֶצֶב מוֹלַדְתּוֹ׃
מִתְּחִלָּתוֹ וְאֹרֶךְ מְלֶאכְתּוֹ׃ עַד תַּכְלִיתוֹ׃ עִמְּתוֹ לְהַרְאֵהוּ׃ וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ׃ עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאָהוּ׃ אָז בָּן וּרְאָהוּ׃ זוֹהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ׃ תָּאֲרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ׃ פָּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל עַיִן יְעַשֵּׁשׁ׃ רוֹאָיו לְבַקֵּר׃ עֵדָיו לַחְקֹר׃ מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר׃ מְמִירָיו לְעַקֵּר׃ בְּמֶדֶד לוֹ שִׁיעֵר׃ עָבְיוֹ אֵיךְ לְשַׁעֵר׃ עַד שְׁטִיפַת שֵׂעָר׃ יְקַבְּלוּ יוֹשְׁבֵי שַׁעַר׃ יָדְעוּ תְּכוּנָה׃ לְחַוּוֹת לְאוֹם נְכוֹנָה׃ לְהוֹרוֹת לְיוֹדְעֵי בִּינָה׃ עֶרֶךְ לְבָנָה׃ רְגָלִים לְיַשֵּׁב׃ זְמַנִּים לְחַשֵּׁב׃ בַּעֲבוּר אֵיךְ לְיַשֵּׁב׃ וְסוֹד מַה לְהַקְשֵׁב׃ בְּפָנָיו צִגּוּ אֵילֵי קֹדֶשׁ׃ לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ׃ וְאֵל נִתְעַטֵּף בְּקֹדֶשׁ׃ כִּמְקַדְּשֵׁי חֹדֶשׁ׃ יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוּ. וְעֵדוּתָם דִּקְדֵּק בְּמַחֲנוּ׃ וְהַכֹּל צִוָּחוּ בִּמְעוֹנוֹ׃ מְקֻדָּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ׃ קֵץ מוֹלַדְתּוֹ הָל לְהַקְצוֹת׃ בְּיוֹם רְבִיעִי בַּחֲצוֹת׃ וְעַד שְׁלֹשִׁים מְרוּצוֹת׃ לֹא נִכָּר בַּחוּצוֹת׃ לְאָרָה צִיר וּפָחַד׃ וְתָר מְעַט לְעֵת סִפּוּר אֶחָד׃ וְצוּר לוֹ פָּץ וַיִּחַד׃ מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד׃ יַלְדוּת חֶרֶס וְסַהַר בּוֹ בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן מָצוּ׃ וּבִתְחִלַּת בְּרִיָּתָם בְּחִלּוּן אֶחָד נִמְצָאוּ׃ רֵעִים כְּנִתַּן לָמוֹ מְסוֹרֶת אִמְּצוּ׃ לְחַשֵּׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפִירוֹת כְּמִמְצָאוּ׃

וועצט; דא אונטעררי͏כטעטעסט דוא דאז פאָן דיר ערקאָהרנע פאָלק, דרום צאָגסט דוא דיזען מאָנאט אללען איבריגען מאָ=נאטען פאָר. אין ביכערן בעשטיממטעסט דוא צור אונטער=זוכונג, צור ערפאָרשונג איהן; קיהלענרען רעגען ליסעסט אין איהם דוא טרייפעלן, טויטעטעסט דיא וואונדער פאָרהער, דיא אין איהם געשאהען; דיא אין איהם איינגעזעצטען פעס=טע פערהערליכטעסט דוא, אין איהם אָפּפענבארטעסט דוא דיינע הערר͏ליכקייט,
אימ מערלעבענדער, אונפערענדערליכער, פורכטבארער, ערהאבענסטער, אללערהיי=ליגסטער!

אבי. אללער פראָפעטען פאטער (משה) בעכטע ביים פראָפעטישען געזיכטע, דא איהם פערקינדעט וואור=דע: «שויא דיזעס ניימאָנדעס גשטאלט!» בעגרייפען זאָלל=טע ער דיא בעשטיממונג דער ערשיינונג דעס נייען ליכטעס פאָם אנבעגיננע, וויא לאַנגע פאָללעס ליכט בלייבע ביז צום ענדע. דען מאָנר בראכטע דער עוויגע נעהער, צייגטע איהן דען פראָפעטען, דער דעססען געשטאלט ניכט ערקאננטע; דא צייגטע דער אללמעכטיגע מיט דעם פינגער היין, אונד דער זעהער בעגריף, שויעטע איהן. זעכס שטונדען (נאך דעם מולד) גלענצט פייעריג זיינע געשטאלט; ב זדאהין בלייבט ער אונזערם אויגע פערדונקעלט. אונטערזוכט ווערדן דיא דען נייאמאָנד זעהען, דיא צייגען ערפאָרשט; דיא עדלען ווער=דען געאכטעט, דיא פאלשען אויזגעראָטטעט. דאז מאאס בע=שטיממטע דער עוויגע, וויא דיא דיקקע דעס מאָנדעס צומעס=סען איזט; איינער האארוואורצעל מאאס נעהמען דיא ריכ=טער אם טהארע (סנהדרין) אן. פערנונפטגרינדע מאכטע גאָטט דעם פראָפעטען בעקאננט, זיא דעד פאָרבערייטעטען נאַציאָן צו פערקינדען, דיא פערנינפטיגען, דיא איינזיכטס=פאללען דען געאָרדנעטען לויף דעס מאָנדעס צו לעהרען. פאָרשריפטען וואורדען ערטהיילט, פעסטע איינצוזעצען, צייטען צו בערעכנען; וויא שאלטיאהרע איינצופיהרען, דא געהיימען אורזאכען צו פערנעהמען זינר. פאָר איהם (משה) שטאָנדען דיא הייליגען ענגעל, גאבען צייגניס פאָם ניימאָנ=דע; דא היללטע דער אללמעכטיגע אין הייליגקייט זיך, ער=שין אונטער רענען, דיא דאז נייע ליכט וויהעטען. דיא הימ=לישען ערפאָרשטע גאָטט פאָר דעם זעהערס אויגען, אונטער זוכטע גענויא איהר צייגניס אין גלאנצפאללן טהארען; אונד אללעס ריף אין העהערן זפערען: «געווייהעט איזט דער ניאמאָנד צור רעכטען צייט!» דאז ענדע דער ערשיינונג דעס אלטען מאָנדעס (אים אדר, ביים אויזצוג אויז מצרים), פיל אויף דען מיטטאג דעס פירטען וואכענטאגעס, אונד ערסט נאך דרייסיג שטונדען ערקאננטע מאן דען נייאמאָנד (דעס ניסן) אים פרייען. אנגכטפאלל מיהעטע דער געטטליכע געזאנדטע (משה) זיך, זוכטע נאך פיר אונד צוואנציג שטונ=דען איינען טאג צו צעהלען; אינר צו זיינער פריידע לעהרטע דער שעפפער איהן, נור פאָן זאָננענאונטערגאנג צו זאָננענ=אונטערגאנג זייא איין טאג צו צעהלען. זאָננענ= אונד מאָנדעסליכט ערשין אם דעמזעלבען טאגע (ביים אויזצוג אויז מצרים) נאך גענויא בערעכנעטעם לויפע; ביידע וועלטקערפער פאָנדען, וויא בייאדער שעפפונג אנבעגין, אין איינעם הימ=מעלספענסטער זיך צוזאממען. דען געליבטען (ישראל) וואורדען וויזונגען איבערליפערט, אונד זיא בעאייפערטען זיך, צו רעכנען, שאלטיאהרע איינצוזעצען, ניימאָנד צו ווייהען נאך אויפגעפונדענען בערעכנונגען.

אל נא. זיהע אָבען אים יוצר לפרשת שקלים.

אֵל נָא לְעוֹלָם תּוּעָרָץ׃ וּלְעוֹלָם תּוּקְדָּשׁ׃ וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים׃ תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא׃ הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ׃ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים׃ מַלְכוּתוֹ נֶצַח׃ נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ׃ סַפְּרוּ עֻזּוֹ׃ פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו׃ קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ׃ רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח תּוֹקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ׃

חזן וקהל רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם׃ לְפֶסַח עֲלֵיכֶם׃ לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם׃ קָדוֹשׁ׃

ראשון. דער ערסטע אונטער דען מאָנאטען איזט ער (ניסן) אויך דאז איך איבערטרייטע (פאָן גע=פאהרען רעטטע), דאס אין אייערער מיטטע געהייליגט ווער=דע דער אללערהייליגסטע.

חזן וקהל לכם הוא ראשון · נצורי כאישון · להעריץ לאל אחרון וראשון · קדוש:

אדון מקדם תכנו ראש · בינו לא גל בספר תולדות ראש · גלהו תחלה לכם לדרוש: דרוש להשוות בו גיה ואישון · הופלא מכל עם ולשון · ולא הומסר לאדם הראשון : זמן עדנה בו בשרה · חנוט לקצו עקוד למוסרה · טפיה כבן בשרו בשורה : ירח אשר לא פענח לראשונים · כמוס לצפון חדשים וגם ישנים · לראש השם לארבעה ראשי שנים : מועדים מזמין לנדגלים · נועדים בו עינימו צירי רוגלים · ספור הוא למלכים ולרגלים : עבור מעברים לשמרו במועדו · פרח ואביב תקופה בם ליועדו · ציון שלשתם יצרפו לסעדו : קדש בראשו ושלישו חציו ורבו לשמור · לקדש לקחת לחגג לקצור ולגמור · רשם בכל דור שמור הוא לרוכב על חמור : שמירת שלישו בירדן עמדה · שלהבת חציו שאון פול השמידה · תשועת קצירו ימיני העמידה :

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

הוא נקרא ראש וראשון · ונואמו נקרא ראש וראשון · ומועדו נקרא ראש וראשון · ואוויו נקרא ראש וראשון · ונוחליו נקרא ראש וראשון · ואויבם נקרא ראש וראשון · ואוהבם נקרא ראש וראשון · וגואלם נקרא ראש וראשון · הנה העת יבא בראש וראשון · בקץ אשר הוא ראש וראשון · לעבור בראש וראשון · לכונן נכון בראש וראשון · ואתו נוצר ברוח ראש וראשון · לקעקע שרידי אדמת ראש וראשון · לעורר צורים החצובים בראש וראשון · לפעול חדשות בראש וראשון · לרצות חדוש תשורת ראש וראשון · להוביל בו שי לראש וראשון : ועוד כל יוזכרו ראשונים · כי יחדשו חדשים וגם ישנים · פלאים מפלאים

משנים

לכם. אייך איזט דער ערסטע מאנאט, דיא איהר וויא אויגאפפעל בעוואהרט ווערדעט, צו עהרפירכטען דאז ערסטע אונד לעצטע וועזען, דען אללערהייליגסטען.

אדון. פאם אנבעגין זעצטע דער הערר איהן (דען מאנאט ניסן) צום ערסטען דער מאנאטע איין. נאך אללוויזען פעראָרדנונגען, דיא ער אים געשיכטסבוכע דעס ערסטען מענשען ניכט אפפענבארטע; דען איזראעליטען פערקינדעטע ער עז צוערסט, דאס זיא עז ערפארשען. אונטערזוכט ווירד עז, דאס אין דיזעם מאנאטע טאג אונד נאכט גלייך זייען; פערבארגען בליב עז אללען נאציאנען, ווארד דעם ערסטען דער מענשען ניכט איבערליפערט. אין דיזעם מאנאטע ווארד איהר (שרה) דער וואהללוסט צייט פערקינדעט, אונד נאך יאהרעספריסט געבאהר זיא דען פראממען (יצחק), דער מיט שטריקקען געבונדען ווארדע; דארום ווארד איהרען נאכקאממען פרעהליכע באטשאפט פערקינדעט. דער מאנאט, דער דען אלטען ניכט אפפענבארט ווארדע, געהיימניספאלל איזט ער, איינסט דיא אלטע שעפפונג צו ערנייען; צום ערסטען ווארד ער בעשטיממט אונטער דען פיר נייא יאהרעסצייטען. דער פעסטטאגע צייט ארדנעט ער דען איזראעליטען, אין איהם זאממעלן זיא זיך, ערשפעהען דיא באטהען, דיא דען נייאמאנד זאהען; נאך איהם ווארדען דיא רעגירונגסיאהרע דער (איזראעליטישען) קעניגע, דיא פייערטאגע געצעהלט. שאלטיאהרע ווערדען איינגעזעצט, דיזען מאנאט צור געהעריגען צייט צו בעאבאכטען; אויך דאס בליהענדע ביימע אונד פרישעס געטריידע ביים אומלויף דער זאננע אין איהם ערשיינען; נור איינעם דיזער דרייא צייכען רייכט היין, ווען אנדערע אומשטענדע זיך דאצו געזעללען, עז אונטערשטיצצען. הייליג ווירד דער אנפאנג, דאז דריטטהייל, דיא העלפטע, דער גרעסטע טהייל דעס מאנאטעס בעאבאכטעט; איינגעווייהעט ווירד דער מאנאט, דאז פסח־אפפער גענאממען, דאז פעסט געפייערט, דאז עומר געערנטעט, דיא פייער פאללענדעט. אללען געשלעכטערן איזט עז פערצייכנעט; אויפבעוואהרט איזט דיזער מאנאט דעם רעגענטען (משיח), דער אויף דעם עזעל רייטעט. דיא בעאבאכטונג דעס דריטטהיילס אים ניסן (דאז נעהמען דעם פסח־אפפערס) שטאנד ישראל אים ירדן בייא; דיא פלאממע (ביים בראטען דעס פסח־אפפערס) אין דער מיטטע דעס מאנאטעס פערטילגטע דען לערמענדען פול (סנחריב), דער בייאשטאנד דער עומר־ערנטע הילט ימיני (מרדכי) אויפרעכט.

ובכן. זא שטייגע הייליגונג צו דיר עמפאר, דען דוא ביזט ישראל'ס הייליגסטער, עררעטטער!

הוא. ער — גאטט — דאז אבערסטע וועזען גענאננט, נאננטע זיין וואָרט ערסטע לעהרע, דיזען פעסטליכען מאנאט דען ערסטען דער מאנאטע. דעס אללמעכטיגען אנמוטהיגע רעזידענץ (בית המקדש) הייסט דער ערסטע וואהנזיץ; דער ערבע דעס עוויגען היילס (ישראל) ווירד, וויא זיין פיינד (עשו) ערסטלינג גענאננט. דער געליבטע ערצפאטער (אברהם) הייסט דער ערסטע דער פעטער, דער ערלעזער (משיח) דער ערסטע דער קעניגע. איינסט, צור צייט, ערשיינט דער עוויגע אין דיזעם ערסטען דער מאנאטע, אם ענדע דער טאגע, אין דעם וויכטיגסטען דער צייטריימע, ציהט איינהער אן דער שפיצע דער העערע ישראל'ס. פעסט געגרינדעט ווירד דאן דער ערסטע וואהנזיץ (בית המקדש), דען גאטט אים גייסטע מיט דען ערסטען ערשאפפענען שוף; אויזגעראטטעט ווערדען דעם ערסטען רעטהליכען (עשוים) נאכקאממען (עמלק). ערוועקקעט ווערדען דיא ערצפעטער, דיא אורפעלזען, אויז דענען דיא נאציאן ענטשפראנג; נייע וואונדער ווערדען אין דעם ערסטען מאנאט געווירקט. וואהלוואללענד ווירד אין דיזעם מאנאט דאז נייע אפפער אויפגענאממען, דיא געווייהעטע גאבע דעם ערסטען דער וועזע דארגעבראכט. דער ערסטען וואונדערווערקע ווירד ניכט מעהר געדאכט, דא אלטע אונד נייע וואונדער מאנניגפאלטיג זיך

ערנייען

יוצר לפרשת החדש

משנים · ויקיצו כל ישנים · מהללים ומשוררים שירים
משירים משננים: ולא יאמרו עוד אשר העלה
בנביא כי אם חי יי אשר העלה ואשר הביא ·
ואז אל ישאג כלביא · לערוך קרבי · חדשות
להביא · ביד איש נביא · משבט לוי · להשיב
לבבי לחדש קרבי: ויצמיח צמח נקוב שבעה ·
ואתו יהו רועים שבעה · ויחדשו לאום דברים
שבעה · ויתכפה מהם שבעים שבעה: וישוב ויגלה
לעם קדושים · אשר עמו יהו מקדשים ולא לעדרי
צאן קדשים · עד קץ ששה חדשים · עד בא ראשון
לראשי חדשים · ואז יראה לעדת קדושים ·
הנשארים מעול קדשים · ויראה למו אותות חדשים ·
לחדש שמים החדשים · למשוח קדש קדשים ·
לפרוח דלת יקרושים · בשבתות ובחדשים: ואז
יצוה חדוש עבודת חדש · מה להעלות בראש כל
חדש · ועבודת ראשון חדש · היא תקדים תחלה
לכל חדש · כי כמו היה ראש לכל חדש · כן יהיה
ראש לכל חדש: ותעשה בו חדשה · לבראת ארץ
חדשה · להנתן דת חדשה · לכרות ברית חדשה ·
להבראות בריה חדשה · להתחדש רוח חדשה ·
להוביל בו שי מנחה חדשה: וחמה ולבנה
התחדש · ואורם שבעתים יחדש · שתים בשנה
יתחדש · ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש · ויקרא
לו שם חדש · כשם העיר מיום המקדש · וינתן לעם
לב חדש · לשורר בפיהם שיר חדש · שיר מפואר
ומחדש · על כל שיר מהלל ומקדש: כי שירי
אראלים · אשר שיר ותשבחות מהללים · לפני שיר
זה לא אהלים: ונצוח אים · אשר קול המולה צוהלים ·
לפני שיר זה לא ממללים: ורנן גלגלים אשר הם
הורשו כל גוללים · לפני שיר זה לא כוללים: ואימת
כרובים · אשר הם צגים כמו רובים · לפני שיר זה לא
מרבים: והדרת אופנים · אשר הם מרבעי פנים ·
לפני שיר זה לא סופנים: והמון גדודים · אשר הם
הוד מגידים · לפני שיר זה לא נאגדים: וסוד עירין אשר כעין קלל בוערים · לפני שיר זה לא מפארים :

ורגש:

ערנייען; דיא אים גראבע שלוממערנדען ערוואכען אללע-
זאממט, לאססען דער הימנען פיל ערטענען. דא הייסט
עז ניכט מעהר: «דורך פראפעטען ערהעבט גאטט
ישראל;» זאנדערן: «זא וואהר דער עוויגע לעבט, דער
ישראל עמפאר העבט, אויז דעם עלענד פיהרט!» דאן
דאננערט דער עוויגע וויא לעווענגעבריללל, פיהרט קריג
פיר זיין פאלק; ברינגעט נייע וואונדער הערפאר דורך דען
פראפעטען (אליה הנביא) אויז דעם שטאממע לוי,
ערקוויקעט אונזער הערץ, ערנייעט אונזערס אייננערן
קראפט. דיא הערדליכע פפלאנצע שפראסעט עמפאר,
דער מיט זיבען נאמען בענאננטע (משיח); זיבען פיר-
סטען רעגירען מיט איהם, ברינגען דער נאציאן יענע
זיבען היילינטהימער פאן נייעם צוריק. זיבען מאהל
זיבען יאהרע פערבירגט ער (משיח) נאך זיינער ערשיי-
נונג זיך ווידער, דאן אפפענבארט ער זיך אבערמאהלס דען
היילינען דעס פאלקעס, דיא מיט איהם געווייהעט ווערדען;
אבער דער גאנצען געהייליגטן העערדע (ישראל) ציינט ער
זיך ערסט נאך ענדע פאן זעכס מאנאטען. בייא ערשיינונג
דעס ערסטען דער מאנאטעס דאן ווירד ער דען היילינען
געמיינדען זיכטבאר, דיא גערעטטעט ווארדען פאן דעם יאכע
דער לאכטערהאפטען פיינדע; צייגט איהנען נייע וואונדער-
צייכען, וויא נייע היממעל געשאפפען ווערדען; ווייהעט
מיט זאלבונג דאז אללערהייליגסטע ווידער, ערעפפנעט
דעם טעמפעלס טהארע דען פראממען אן רוהע- אונד
נייאנדסטאגען. דא ארדנעט ער פאן נייעם דען דיהנסט
דעס נייאנדעס אן, וואז פיר אפפער אן יעדעם נייאנדע
דארצובריננען זייא; דער אפפערדינסט דעס ערסטען מא-
נאטעס געהט אללען אנדערן מאנאטען פאראן: וויא די-
זער מאנאט דער ערסטע דער מאנאטע וואר, זא ווירד
ער עז ווידער זיין. אין איהם געשעהען נייע דינגע; נייע
ערדע ווירד ערשאפפען, נייע לעהרע געגעבען, נייער
בונד ערריכטעט. דא ווערדען נייע געשעפפע הערפארגע-
בראכט, נייע גייסטעסקרעפטע פערליהען, נייע אפפער-
גאבען דארגעבראכט. זאננע אונד מאנד ווערדען ערנייעט;
איהר ליכט גלענצט זיבענפאך, ערנייעט דעס יאהרעס
צוו ימאהל זיך. דער אללמעכטיגע שרענקט זיינע הערר-
ליכקייט אין דעם נייען טהארע דעס טעמפעלס איין; דיס
טהאר ווירד מיט איינעם נייען נאמען גענאננט, דעם נא-
מען דער שטאדט (ירושלים) גלייך, פאן יענעם היליגען
טאגע אן. דעם פאלקע ווירד נייעס הערץ פערליהען איהר
מונד זינגעט נייע, געווייהעטע הימנען, אבער אללע גע-
זעננע געריהמט. דער אראלים געזאנג, אין וועלכעם
זיא דען עוויגען פרייסען, בעגיננט ניכט פאר דיזעם גע-
זאנגע (דער ישראלים); דער געטטליכען הארמאניען,
איהרעז יויכצענס געטען, לאססען פאר דיזעם געזאנג זיך
ניכט פערנעהמען. דיא לאבלידער דערזפערען, דיא פאם
עוויגען בעפאללמעכטיגט, דאז וועלטאלל אין בעוועגונג
זעצצען, ענטהאלטען ניכטס געגען דיזע אדען; דער עהר-
פורכטספאללע פרייז דער כרובים, דיא אין יוגענדגע-
שטאלט גאטט פערעהרען, עררייכט דיא גרעסע דיזער
געזענגע ניכט. דער גלאנץ דער אופנים, דער פירגע-
שטאלטעטען, ווירד ניכטס געגען דיזעס ליד געאכטעט;
דער אונשטערבליכען שאארען, וועלכע דיא געטטליכע
מאיעסטעט פערקינדען, איהרער פערזאממלונגען הערליכ-
קייט ווירד פאן דיזען לידערן איבערטראפפען. דער הימלי-
שען וועכטער ראטה, שטראהלענווערפענדע ליכטגעשטאל-
טען, ווערדען געגען דיזע געזענגע ניכט געריהמט; דער
היליגען

וָרֶגֶשׁ קְדִישִׁין. אֲשֶׁר לַבְּקָרִים מְחַדְּשִׁים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַקְדִּישִׁים: וְנַהַם שַׁאֲנַנִּים. אֲשֶׁר מִטַּעְמָם לֹא מְשַׁנִּים: לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְשַׁנְּנִים. וּפַחַד שְׂרָפִים. אֲשֶׁר בְּרֶגַע כֹּל שׂוֹרְפִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא רוֹפְפִים: כִּי כָּל מַחֲנוֹת קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתִים. מְשָׁרְתָיו יָהוּ מַקְדִּישִׁים. וְגַם הֲמוֹן צְבָא מַלְאָכִים. מַנְעִימִים יָהוּ מַמְלִיכִים. וּמְרוּצוֹת חַיִל זִקִּים. כְּהֵם יָהוּ מַחֲזִיקִים. וְזִיו מִשְׁלַחַת בְּרָקִים. פְּנֵיהֶם יָהוּ מַבְרִיקִים. וְהוֹצָה לְמוֹ הוֹוִים. מִתְעַלְּסִים בָּאֲהָבִים. וְעַד מְחִיצָתָם לֹא בָּאִים. בְּאֵשׁ נִלְהָבִים. בְּגַחַלְתָּם נִכְוִים. וּבִפְאֵרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יַתְהִילוּ יָחִישׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְחִילוּ יְחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמוֹרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יָחִישׁוּ יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתּוֹקוּ יְשַׁלְּשׁוּ. קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ: לדור וכו'

היילִיגען ענגעל שַׁאר, יעדען מָארגען נייע געשאַפפען, איזט געגען דיזע אָרען ניכט הייליג געאַכטעט. רוישענדע שנאַנים, אונפֶערענדערליך אין איהרען וויזען, זיא פֶערשטומ־מען פָאר דיזען הימנען; פֶורכטבארע שרפים, דיא אים נוא אַללעס פְלַאממענד פֶערצעהרען, בעטייבט שטעהען זיא שטיללע, וואַן דיזע געזענגע ערטענען. פִירוואהר. דער הימ־לישען שאַרען, דעם עוויגען הייליגע דינער, הייליגען זיינע פראָממען דינער (ישראל); דער ענגעל העערע הולדיגען דען אַנמוטהיגען זענגערן. פְלַאממענד איילען דיא העהערע גייסטער, פֶערשטערקען איהרע קרעפטע אימער; מאַ־יעכטעטיש, וויא שטראהלענדע בליצע, גלענצט איהר אַנגעזיכט. פָאן אויסען האררען דיא ענגעל אין פרייזיגער ליבע, קאָממען אינס אינערע (דעם שטאַנד אָרטע ישראל'ס) ניכט; דערפֶערקלעהרטען פֶייער אומלאָדערט זיא, פֶערצעהרנד ערגרייפט זיא דיא פְלַאממע — זיא פֶערשטוממען, ביז יענע (ישראל) לאָבזינגען. שטיממען דיא איזראעליטען הימנען אָן, דאַן שווייגען דיא ענגעל אללע; ענדען יענע, דאַן בע־גיננען דיזע רען געזאַנג. זינד דיא פראָממען צו ענדע, שוויי־גען שטיללע: דאַן פרייסען דיא הימלישען עהרפֶורכטס־פָאלל דיא געטליכע הייליגקייט; האלטען יענע איין, דאַן ערטענט אין העהערן זפֶערען דאז « דרייאמאהלהייליג! »

מוסף לפרשת החדש

ברוך אתה וכו' עד ומושיע ומגן

רִאשׁוֹן אִמַּצְתָּ לְפָרַח שׁוֹשַׁנִּים. אָמוּץ לְעוֹרֵר מֵרֶדֶם יְשֵׁנִים. בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בְּצָפוּן חֳדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גִּלּוּתוֹ בְּדַת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בְּמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. לְגוֹנְנֵמוֹ כְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור וכו' עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן דְּרוֹר הַשְׁתָּה בּוֹ קְפוּת. דְּבַר אוֹר יְקָרוֹת לִקְפוּת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מַתְקִיפוֹת. וּמִמֶּנּוּ מַתְחִילוֹת וְהוּקְפוֹת. וְעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בְּשָׁנָה. הַחֹדֶשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

נעריצך לדור ודור עד וקדוש אתה

הִנֵּה זֶה בָּא לְפְרָקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חַשְׁרַת מַיִם לְמַלְאוֹת רֵקִים. טִיּוּעוֹת לְרַוּוֹת וִירָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים: אַרְבָּעָה פְּרָקִים: בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים כְּבַמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר

ראשון. דען ערסטען מאָנאַט (ניסן) צאָגסט דוא, עווי־גער, פָאר, בעשטיממטעסט איהן צור בליטהע־צייט דער ראָזען (ישראל), צור ערוועקקונג דער טאָדטען, דיא אים גראבע שלוממערן; אין איהם געדענקסט דוא איינסט דעם בונדעס דער פָארפָאהרען, רייִמכסט אַלטע אונד נייע פֶערגעהונגען הינוועג. דען אין דער הייליגען לעהרע געאיבטען וואַרד דיזער מאָנאַט אָפפֶענבאַרט, אַלז ערסטער דער פִיר נייאיאַהרעס צייטען איינגע־זעצט. — דיא פִיר נייאיאַהרעסצייטען ערקלעהרטעסט דוא, גאָטט, אין פראָפֶעטישער ענשיינונג, נאַך פָאלל־געשליססען דעם זעהער (משה) אָ לאָס אויך איצט אונז שויען, וואז וויר הערטען, נים אין דיינע אָבהוט אונז אין דיזעם מאָנאַטע.

לציון. פִיר ציון איילעסט דוא, עוויגער, איינכט, אין דיזעם מאָנאַט פְריהייט הערבייא צו פִיהרען, העללרונקלעס ליכט פֶערקינדעט דיינען רעטטענדען אויז־שפרוך; דיזער מאָנאַט רייהעט הייל אָן הייל, אונד שטאַרק ווערדען דיא גאָטט פֶערטרויען. מיט איהם בעגיננעט אימ־מער צונעהמענדע גליקזעליגקייט, מיט איהם, דער צום אַנפָאַנג דער פִיר זאָננענלייפֶע (תקופות) בעשטיממט וואורדע. — דעם יאַהרעס פִיר קרייסלייפֶע ערנייע, גאָטט, מיט ליכטגלאַנץ, וויא בייא דער שעפפונג אַנבעגין; וואז וויר הערטען פִיהרע דאַן שנעלל הערבייא, ערקוויקקע מיט רעגען אונז אים ערסטען דער מאָנאַטע דעס יאַהרעס!

הנה. זיה! ער (משיח) קעממט צור בעשטיממטען צייט, פָארבערייטעט, דיא געדריקטען (ישראל) אויז פֶיינדליכען לענדערן צו רעטטען; אין דיזעם מאָנאַט ווירד'ס, דאַ פלאַצרעגען זיך ערגיסען, וואַססערגיססע לעערע גע־גענדען מיט איבערפְלוס פֶיללען. דאַ ווערדען גרינע פְפלאַנ־צען ערקוויקקעט, לעממער וואַכסען עמפָאָר נאַך געטטלי־כער בעשטיממונג דער פִיר צייטריימע (דעס יאַהרעס). — פִיר צייטריימע (דעס יאַהרעס) ערקלערטעסט דוא, עווי־גער

מוסף לפרשת החדש

שמענו כן עוד נחזה · ונעריצך קדוש בחדש הזה: ברוך אתה יי האל הקדוש: בר"ח אתה יצרת עד להם קבעת: תכנת שבת עד אוהבי שמך:

הנם ימים המבורכים · יורה ומלקוש באבם פורכים · כח תת באביבים רכים· כרמל להקלי אביב פרוכים · לשנן מפעלות מציץ מחרכים · לפניו קוראים ענין ארבעה ערכים: ארבעה ערכים אשננה. ספור מסות פרחי שושנה · כאשר שמענו כן עוד חיש נא · לעננו בנופש בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי מקדש השבת (וישראל וראשי חדשים): רצה וכו' עד לציון ברחמים

ולירושלים מופת הוחק בו כסות · מעין כל חי להתכסות · נקמות אשר כלב מכסות · נתכנו במועד זה היות טכוסות · שה לבית אבות מנות במכסות · סבות עליו עסיס ארבע כוסות: ארבע כוסות כבמחזה · בארת זה מזה לחוזה · כאשר שמענו כן עוד נחזה · רצנו כשי בחדש הזה: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון: מודים עד ועזרתינו סלה:

מבשר עם זכיות · עצורים להעלות מצול דוכיות: פדוים חוה במשכיות · פצח שירים תמור בכיות · צבאות כל חמדת שכיות · צאנן יציע לרושש שונאי יי: שונאי יי נדוש נא · במדותך פעלתם כבראשונה: כאשר שמענו כן עוד חיש נא · ותיטיב לנו בטובך בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות: אלהינו שים שלום וכו'

אתן קול כשוררו ראשים · קרוא בגרון כגיא החרשים · ראשי תגינים אשר על גבי חורשים · ראותם כזה הדש מגורשים · שיר חדש והגא מדרשים · תרננה שפתי בשורי ארבעה חדשים: ארבעה חדשים כבמחזה. בארת זה מזה לחוזה · כאשר שמענו כן עוד נחזה · ברכנו בשלום בחדש הזה: בא"י המברך את עמו ישראל בשלום:

קדיש שלם · אין כאלהינו · עלינו · קדיש יתום: יגדל

גער, אין פראפעטישער ערשיינונג נאך פאללגעשליססען דעם זעהער (משה); לאס אויך איצט אונז שויען, וואז וויר הערטען, אונד וויר פרייזען עהרפורכטספאלל דיך, אללערהייליגסטער, אין דיזעם מאנאטע.

הנם· געזעגנעטע טאגע זינד עז, דורך פריה= אונד שפעטרעגען רייפען דיא פריכטע; צארטען בליטהען ווערדען קרעפטע פערליהען, גרינענדע קערנער אין מעהל צעררייבענער זאנגען געוואנדעלט. דא ווערדען דעם אללוויססענדען וואונדערטהאטען ערצעהלט, אן הייליגער שטעטטע דיא פעראָרדנונגען דער פיר אפפערצייטען פערלעזען. — פאן דען פיר אפפערצייטען ערצעהלען וויר, פאן דען הייליגען גאבען דער איזראעליטען, דיא דען בליהענדען ראזען גלייכען; זא פיהרע דאך, עוויגער, שנעלל הערביא וואז וויר הערטען, פערלייה אונז רוה אונד זעעלענלוסט אין דעם ערסטען דער מאנאטע דעס יאהרעס!

ולירושלים פיר ירושלים געשעהען איינסט — זא אפפענבארט דיא שריפט — אין דיזעם מאנאט דיא פערבארגענען וואונדער, דיא דעם אויגע אללער לעבענדען ענטצאגען זינד; רעכנענדע גערעכטע, דיא דעם עוויגען וויללע געהיים העלט, זינד בעשטיממט, אין דיזער צייט פאללפיהרט צו ווערדען. אן דעם פעסטע געשיהט עז, דא עהעדעם דאז פסח=לאם, נאך צאהל דער פאמיליענגלידער גענאממען ווארדע, דא דיא בעכער, מיט שמאקהאפטעם וויין געפיללט, פיר מאהל הערום געהען. — דיא פיר וויינבעכער (אם פסח) ליכעסט דוא, גאטט, אין פראפעטישער ערשיינונג, דיא זעהער איינאנדער ערקלערען; זא לאס אויך יעצט אונז ווידער שויען, וואז וויר הערטען, נים וואהלוואללענד, וויא אפפערגאבען, אונז אויף אין דיזעם מאנאטע!

מבשר· דער באטשאפטער (אליה הנביא) צייגט דעם טוגענדהאפטען פאלקע זיך, העבט דיא געפאנגענען אויז דעם טיפען עלענד עמפאר; דיא ערלעזונג ווירד פאללבראכט, פאן דען זעהערן פארהער פערקינדעט. פריידפנלידער טענען לויט, שטאטט דעס וויינעטאנעס. מיט צאהלרייכען איינוואהנערן, מיט אנמוטהיגען פאללעסטען ווערדען דיא הייליגען שטערטע געציערט; דיא פיינדע גאטטעס פערארמען אללעזאממט. — צערמאלמע דאך דיינע פיינדע, גאטט! מים איהנען וויא עהעדעם, רען לאהן איהרער ווערקע צו! פיהרע שנעלל הערבייא וואז וויר הערטען, שפענדע דיינע גיטע אונז אין דעם ערסטען דער מאנאטע דעס יאהרעס!

אתן. לויט זינגען וויר, וויא עהעדעם דיא הייפטער דער נאציאן (אם ים סוף) זאנגען, לויט יובעלט אונזערע קעהלע אין דעם איצט פערוויסטעטען הייליגען לאנדע; דיא אונגעהייער, דיא אויף אונזערעם ריקקען פפליגען, יא, וויר שויען, אין דיזעם מאנאטע, איינסט איהרען אונטערגאנג. נייע געזענגע, טיפזינניגער געראנקען פאללטענען אונזערע ליפפען, וואן יענע פיר פירסטען וויר ערבליקקען. — דיא פיר פירסטען צייגטעסט דוא, עוויגער, אין דייטליכער, פראפעטישער ערשיינונג, נאכאינאנדער דעם זעהער; לאס אויך איצט אונז ווירער שויען וואז וויר הערטען, זעגנע מיט פרידען אונז אין דיזעם מאנאטע!

יוצר לשבת ור"ח

יוצר לשבת וראש חודש

דיא איבערזעצונג פאן שבת וראש חודש זיהע אין ספר בראשית:

אלהינו אלהים אמת · ותורתו אמונת אמת · אמנם
ראש דברו אמת · וסופו מוכיח על האמת ·
ומעמיד יסוד העולם על הדין ועל השלום ועל האמת ·
בן מקדמי קדם על עצת תושיה · היתה כתובה
בזרועו הנטויה · כי לא נבראת טס זהב ולא עור בהמה
וחיה : גלל אופל וחושך מפני פקיעת האור · כשר כי
נתעלה על כל גיה ומאור · גנזו והאסימו לעוסקים
בתורת אור : חוק והלך צוה כמלך על עבדיו · ונבראו
בבת אחת כהכריע נשיא בתלמידיו · וראיה לדבר
קורא אני אליהם יעמדו יחדו : התרהבו לאין די רקיעי
הוד ודירתו · קשבו דייכם ורהו על אמירתו · עמודי
שמים ירופפו ויתמהו מגערתו : ואז פלג והחצה
שעולים המדודים · מחציתם השיא ועלם לכבודים ·
הם המים הטהורים אשר לזרק עתידים : זד יתרם וצוח
כבדי לכלמה על מה · אעלה על במתי עב ולעמיתי
אדמה · ותלהטהו אש אכלת ונכבש הוא התומה :
חדש פני אדמה בעצי פרי ודשאים · וגזר על העץ
למינהו ולא על הדשאים · ונשאו בעצמן קל וחומר
ויצאו מיני דשאים : טבע שני מאורות בחג ודיוקן השוה
ובתבנית יציר כפים למו תקן ושוה · ויצאת בחלון ואחד
למו פקד וצוה : יכר הסהר ונתמעט לשעתו · כי הטיח
כלפיו ולא בן אמונת עתו · ונחמו בתנחומי קוטן ולא
נתקררה דעתו : כופר עלי קדש לכן מקריבין המוני ·
בכל ראשי חדשים בדת עניני : שעיר עזים אחד
לחטאת ליי : למדים · טהם פרחי שושנים · וזמנים
וקצים חדשים גם ישנים · והיו ראתות ולמועדים
ולימים ושנים : מחזור הלבנה אתיות מדיעות · בי"ש
הראשונות ספורותיה ידועות · בהוסיפך שביעית
להמה מגיעות : נותרות שתים · משטה ראשונה ·
ומשניה לשלישית ארבעה באמונה : וזין ועין ונון
פשוטה מבריעות לפלגה : ספיים השריץ שבע מאות
מיני טהורים וכושר עפים לאין חקר מספרים ·
ועופות שקצים ארבעה ועשרים : עץ תוציא אדמה
חית ובהמה · שקץ ורמש להשריש ולהעצימה ·
ורחשה יבחושין וכלם לצורך המה : פוזז ומכרכר
לכמה שנים קבועות · שאל · למה נבראו שטים וטויות
וצרעות · השיבו תצטרך למו ליום בריה לתשועות ·
צווי פועל בגמר ושכלל · נעשה אדם בצלמנו מלל ·
גבלו והגשימו ועזר לו כלל : קלה כנצטוה והטהו לב
הותל · ודנו בדין סנהדרין בגבר נעקש ונפתל · לקיים
עליו עם עקש תתפתל : רשם אזכרות בשלו שבעים
ואחד בפרשה · מבראשית ועד נוצר ומשנוצד ועד
גרישה · כנגד סנהדרין בעלי חקירה ודרישה : שנים
חטאו ונתחיבו בתורה · ונחש עמם שלא טען כשורה ·
במקום רב ותלמיד הרב ראוי לזורא : תר שביעי עלי
יציר כי נתן למהומה · ועמד כגבור להגן כחומה ·
וחגן מול פני מוהל ושכך כעס וחמה : חון בכן נפש
בו יושב מכון כרוסים · ונחלו לעמו אשר בצלו חוסים ·
משבחים לשמו כי בו שבת מכל המעשים : קדוש :

הכל יודוך

אופן לך אלים אלפי אלפים אומרים קדוש · לך ברקים
ברואי בקרים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות
ובחדשים אומרים קדוש וברוך : לך גועים גדודי גבוהים
אומרים קדוש · לך דובבים הגלי דממה דקה אומרים ברוך ·
לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך : לך
הומים הומי המולה אומרים קדוש · לך ויעודים ועודי ותיקים
אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש
וברוך : לך זועקים זכי זכולים אומרים קדוש · לך חילים
חיילי חשמלים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים
אומרים קדוש וברוך : לך טסים טפסרי טפוחים אומרים
קדוש · לך יקראוי יהודון יהודון אומרים ברוך · לך קהלות
בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך :

והחיות

יוצר לשבת וראש חודש

זולת אמונתך אמתי רבה בסוד קדושים ימתקדש׳
בהציבך ציון ישע בעמוד השחר
המתחדש. גאולים יאמירוך מדי שבת וחודש׳
עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קודש: דרך פרי
תואר תת בנר למאור׳ הלוך השמשות המנורות
כבו גבולי לתאור׳ וסמוך לבוקר אערוג ואצפה לך
נאור׳ כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: זוהר
מקום כבודך יראה לבחירך כפעלם׳ הלונות
מקטינות ומרחיבות כזה וכזה לעלם׳ טעם חווך
יאמן צר ואור להתעלם׳ כי יי יהיה לך לאור עולם:
יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות׳ כס ושם השלם׳
מהשתמש בשתי אותיות׳ לעבדיך שם חדש
כחדשים וחדשה אותיות׳ רנו שמים כי עשה יי
הריעו תחתיות: מראש אמנה ולפנים גליות מיטבים
כהשחל׳ נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל. סוד גיהוג
עלמות כעלמות תופפות אחר חיל. עיר עז לנו ישועה
ישית חומות וחיל: פה פקידה כהנם העירה ברית
ישנינו׳ צמח צדיק בקרב שנים תחדש | שנינו׳
תהלוך מורא כמלך וארים נטייל שנינו׳ אז ימלא
רנה ושחוק פינו ולשוננו: ברביצת פוך וספיר חוק
חק עזרתי׳ ברוש תדהר ותאשור רהיטי ועודי חזרתי׳
וכמען שיר מטיבים כאז בים גזרתי׳ החזק מגן וצנה
וקומה בעזרתי: עזרת וכו׳

יוצר לברית מילה

דיא איבערזעצונג פאן יוצר לברית מילה זיהע אין ספר בראשית.

אפוני אימיו בטל חיים לטללה׳ שמרי אמרתו עולם
להגבילה. באומר אם לא בריתי יומם ולילה: באות
ברית קדש חתומים בקרץ. משותתים מוסדי תבל בלי פרץ.
וחקות שמים וארץ: גם בדם בריה משלחי מלהנתן׳ בבור
אין בו מים אסיריהם ו מלתן. בזאת אות הברית אשר אני
נותן: אל יספור בכתב עמים ו מחכלו. לעם זו רשום ברית
לעלו. כל הכתוב לחיים יאמר לו. קדוש: דבר קדשו כזכור
לזרז חניכיו. הקדים לבשרו משרתיו ומבורכיו. מקים
דבר עבדו ועצת מלאכיו: הלא לפניו צוהו ערלה לעבור.
הוליד בטהרה ידיד ויחיד ונבור׳ חגור חרבך על ירך גבור:
ואז נפקד כנעקד פרי בטנו. ולשמונה חתמו וכדמים חתנו׳
וימל אברהם את יצחק בנו: זמורתו חקוקה בכם אל אלים.
נולד מהול וחבב קוצת תלתלים: ויעקב איש תם ישב
אהלים: חניטיו בבא שפי לקוב. אז ראה ספוני חול ופץ
מה אקוב. מי מנה עפר יעקב: טמון בחול חוק נדרש
ומושלם. חול גבול ו לים שם חוק עולם. ויעמידה ליעקב
לחק לישראל ברית עולם: יושבי נוף חדלו ברית עם הן תני׳
זמן פקודתם לצאת לחדוי׳ אף את מטה לוי: כאשר איש
האלהים ברכו להלום. ונביא קלסו לבל לעלום. בריתי
היתה אתו החיים והשלום: לא מל בכורו ונתבקש במעונה.
לולי לקחה הצור זריזה ומשונה׳ ותכרות את ערלת בנה:
מפרך הדרתיך בכושר הוריך תמימיך׳ כנתנו ריחדו דאיך
וסמדרו כרמיך. ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך:
נפשך החייתי כל בכור במחיי. כתויתי על פתחיך תיו תחיי.
ואמר לך בדמיך חיי: שכר שעבוד תורים ונקודות הכסף.
בגין אברותיה חרוצי ירקרק להוסף. כנפי יונה נחפה בכסף:
עליון בברית לשון ים החרים. ומקרא מלא הן הן הדברים
לגוזר ים כוף לגזרים: פסו וחדלו מפני טורח הדרך. מלמול
הולכי ישימון עלי דרך׳ כל העם הילדים במדבר בדרך:
צלהו ירדן משרת ועם יי. צוה לעשות חרבות צורים כהאל.
ושוב מול את בני ישראל: קצין עם כנכנם למרחץ מושלל׳
פץ אין פתיל ולא ראשי מוכללי חגני ייכי אמלל: רוך שירות
ותשבחות לעלותך. ואמר עלי חתימת בריתך. שש אנכי
על אמרתך: שר כי שמינית לזמור. והשמיע לכל תהלתך
לאמר. למנצח על השמינית מזמור: תשבי קנא כפץ לפני
האל. קנא קנאתי לך מושיע וגאל. כי עזבו בריתך בני
ישראל: אכן בכן עשין שתי כסאות. לו ולבעל הברית לישב
ולראות׳ לפני העדות למשמרת לאות: לרפאתו שלשה

יוצר לברית מילה

כסא מתקן לכם· רמז ביום השלישי להקימכם ולהחיותכם· בהנה אנכי שלח לכם: יחיש יבא לגאל עבוטו מלעכוב· ויי עבוטו לעדות ביעקב· וזכרתי את בריתי יעקוב: עמי בחירי מעל שלחני נרחק· ארחם ואזכור בזכות היוחק· ואף את בריתי יצחק: זרוים לארבע כרויי בלהך וכור· אשרוק ואקבץ עוד לבל ולמכור· ואף את בריתי אברהם אזכר: ברית שבת ותורה חברו להתאים· בגינם נוסדו הרים וגבוהים· כי בראשית ברא אלהים· כי בקיום שלשתן תגאלו עמיתי· שמרי משמרתי חקתי ותורתי· אך אשר ישמרו את שבתתי: יד ושם אתן לכם בביתי· טוב הצפון אשביעכם עמי ונחלתי· בחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: נופשי עונג ושמרי שבת מחוליו· תנו עוז לאלהים כגורל מפעליו· רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש: הכל יודוך

אופן

אזורי אימה ברואי יראה· אמיצי כח כבודו לנשאה: אמים רועדים ועובדים ביראה· אמרים למלכם תהלה נאה: ועמו כורתי ברית מהללים לזוכר הברית: למלך המהלל· מי לא יהדר· למלך המשבח· מי לא יאדר· למלך הקדוש· לעלה ולהדר· לסלסל ולפאר· שבחו לסדר: ועמו ערבית ושחרית· מיחדים לזוכר הברית· יתגברו יתגברו· משרתי עליון· יתנשאו· יתנשאו· בעלי זחיון· יפארו· ויבארו· להללו בצביון· ישאו כנור עלי הגיון: ועמו כטל שארית· מפארים לזוכר הברית: עירי גבורה· מפעמי שכינה· עוטרי כתרים· לאלהי מעונה· עליון מרננים· בגילה ורנה· עשים מלאכתם· באומן אמונה: ואום בת עברית· מהדרת לזוכר הברית: זמרה וברכה· שבח והודאה והלל· זקי השמלים· פוצחים למלל· ווהרי אל מלכם מכתירים למלל· זהירים וריזים· גדלו לסלל: ואום נאוה שחרחורית· משבחים לזוכר הברית: רכב אלהים אלפי רבותים· רוגשים קדוש קדוש במחנותים· רוחשים ברוך בלי עצלתים· רועשים ומניעים ספי אמותים: ואום חתומה בברית· מברכת לזוכר הברית: והחיות

זולת

אות ברית שלשתי למרפא עולם· בעננת קשת לזוכר ברית עולם· גזירה ויום נופש נתן בגבולם· ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם: דודי בם· מעוטרים בחורי כחוני· המסומנים ומאתתים להנצל מרשפי כויוני· וכל רואיהם יכירום· מותממים לפני· כי הם זרע ברך יי: זובדו צורים חמשה לכרית בשרים· חצב אבות שנים המה היוצרים: טהורה שלשה ובן· נון שתים הרים· ויעש לו יהושע חרבות צורים: יוסבו צורים לחרבות במו להמול· כאשר מלו בצר שלשום ותמול· לכן סמכם בצווי משרת למול· עשה לך חרבות צרים ושוב מל: מטיב לנגן איש הבינים כפלחו· נזדמנו המשתן ונעשו אחת לצלחו· סלק הברזל עצמו כזכר ארחו· ותטבע האבן במצחו: עסק מילה שבת דוחה עשיתה· פריעתה ומציצתה רחיצתה ואספלניתה· צורך מלאכה שאי אפשר מבערב לעשותה· לקרבה אל המלאכה לעשות אתה: קנית קדם נחלתך מבין חמורים· ראותך תבוסת דם בהכותך בכורים· שדי תפדנו ואויבינו תפסג· גזרים· כאשר שמע למצרים יחילו צורים: אל יקום בחסדו ניבו שנית למלאת· יחיש לרחמנו למלטנו מתלאות· כימי קדם יראנו נפלאות· גואלנו קדוש· שמו יי צבאות: עזרת וכו'

תם יוצר של ס' שמות

סדר קריאת שנים מקרא ואחד תרגום

בע"ש אחר חצות יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום כי ארז"ל כל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. דהיינו על דרך. זה מצוה מן המובחר לקרות כל הפרשה ופרשה שנים מקרא עם הטעמים. ואחד תרגום בלי טעמים. ופרשה נקרא הן פתוחה או סתומה לא שהסדרה כולה נקרא פרשה. ולא יפסיק בדיבור משהתחיל לקרות שנים מקרא ואחד תרגום. ואם לא השלים שמו"ת בע"ש אחר חצות. מצוה שישלים שנים מקרא ואחד תרגום קודם שיאכל בשבת. ואם הוא אנוס שלא יכול להשלים שמו"ת קודם שיאכל בשבת. מ"מ מחויב להשלים קודם מנחה. ואחר שסיים שמו"ת יאמר תכף הפטרה השייכה לאותו שבת. אם הוא בע"ש יאמר ג"כ המזמור ה' מלך גאות לבש וכו' ואם הוא בשבת יאמר מזמור שיר ליום השבת וכו' דהיינו תורה נביאים וכתובים. יש נוהגין לומר ג"כ משנה ראשונה של יציאות השבת (שהוא משנה):

יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ. כיצד. העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים. פשט העני את ידו לפנים ונתן להוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא. העני חייב ובעל הבית פטור. פשט בעל הבית את ידו להוץ ונהן להוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכנים. בעל הבית חייב והעני פטור. פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא. שניהם פטורים. פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכנים שניהם פטורים:

ואח"כ יאמר אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת מאריכין לו ימיו ושנותיו **ואח"כ משנה ראשונה של ספר יצירה:** עשר ספירות בלי מה מספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במילת הלשון ובמילת המעור.

ואח"כ ילמוד דבר מה מזוהר כדי להבר את האהל להיות אחד. ומי שאין לו זוהר שיכול ללמוד קצת מזוהר מאותה סדרה שקרא שמו"ת יאמר זה המאמר.

זכור את יום השבת לקדשו רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. כיון דלא משתכחה ביה מזוני מה ברכתא ביה. אלא הכי תני כל ברכאין דלעילא ותתאי ביומא דשביעאי תליין. ותניא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דההוא יומא מתברכין מיניה כל שית יומין עילאין. וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיה מההיא ברכאן דמתברכאן ביומא שביעאה. ובגיני כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתוריה בלילא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שית יומין דהא בההוא זימנא אזדמן ברכאן לאתברכא אכל שית יומין דשבתא. וברכאי לא אשתכח על פתורא ריקנא על כן בעי לסדרא פתורא בלילא דשבתא בנהמי ומזוני. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי:

דרך סלולה

הוא

חיבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם פי׳ רש״י ותרגום אונקלוס, ותרגום אשכנזי, ובאור ותקון סופרים: והפטרות וחמש מגילות, עם פי׳ רש״י ותרגום אשכנזי ובאור: וגם התפלות והיוצרות לשבתות השנה עם תרגום אשכנזי אשר הוספנו בהדפסה השניה הזאת

בפיורדא

תק״פד

Fürth,
Gedruckt und im Verlag bey
David Zürndorfer Isaacssohn

דרך סלולה

ספר שלישי
מחמשה חומשי תורה
והוא
ספר ויקרא
הדפסה שניה

עם פירוש רש"י זצ"ל, ונכלל בתוכו פירוש **מלות בלע"ז** באר היטיב בלשון אשכנז, **ותרגום אונקלוס** ותרגום אשכנזי מהחכם הגדול מהור"ר **משה דעססויא** זצ"ל, ובאור ותיקון סופרים מהחכם המפורסם מוהר"ר **שלמה דובנא** זצ"ל, וגם ההפטרות וחמש מגלות עם פירוש רש"י זצ"ל ותרגום אשכנזי וביאור מהמתרגמים והמבארים המפורסמים.

ואף הקריאה לשבת וראש חודש ולארבע פרשיות, על הסדר, דף על דף במקומו הראוי.

והוגה על פי החומש המדויק והמפואר ממהור"ר **איצק פרעמסלא** ז"ל, אשר נדפס
באמסטערדאם

ויגענו בפקידה רבה ובעיון נמרץ, להסיר מכשולי הטעיות **ולעשותו**

תקון סופרים,

תקון לכל כותבי ספרי תורות, לדעת ולהבין חסרות ויתירות, פתוחות וסתומות, על פי מסורה גדולה וקטנה, הכל כאשר נדפסו כבר פה פעם ראשונה.

ועתה בהדפסה השניה הזאת הוספנו פירוש נפלא, אשר
בשם **מורה דרך** יקרא,

ועוד נוספו על המעלות הראשונות הנזכרות כמה מעלות טובות מועילות, לא יוכלו פה להמנות כי קצרה היריעה להיות בה כלולות, ותמצאם בהקדמת המדפיסים ספורות.

פיורדא

בבית ובדפוס כהר"ר איצק ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

לפרט **תורה צוה לנו משה** מורשה קהלת **יעקב** לפ"ק:

א א וַיִּקְרָ֖א אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֵלָ֔יו מֵאֹ֥הֶל

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה חמישית

אונקלוס: א א וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר

תרגום אשכנזי: א (א) דער עוויגע ריף דעם משה, אונד רעדעטע מיט איהם אויז דעם שטיפטסצעלטע, וויא

רש"י

א א ויקרא אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה (ישעיה ו') אבל לנביאי האומות עכו"ם נגלה עליהן בלשון עראי ובלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ"ג): ויקרא אל משה. הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלומד מן ההדיוט: אליו. למעט את אהרן. ר' יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין. לדבר אתו. מדבר אליו. וידבר אליו. ונועדתי לך. כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו אף קול הקריאה. ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שומעין: מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה

באור

א (א) ויקרא אל משה, יש קריאות רבות שאחריהן מלת אל, ורבות שאחריהן אות למ"ד, ולדעתי אותן שאחריהן למ"ד כשהקורא רחוק ממנו, וצריך אחריו שיבוא אליו, כמו ויקרא לכל עבדיו (בראשית כ"ח), ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י"ב ל"א), קראו לי לבת שבע (מלכים א' א' כ"ח), ויקרא ה' אל משה אל ראש ההר (שמות י"ט כ'), ויקרא אבימלך ליצחק (בראשית כ"ו ט'), וכן כל חבריהן; וכן כשיבוא אחריו מלת את. ואותן הסמוכים למלת אל הם פנים אל פנים, או קרוב לו, והקריאה היא דרך כבוד לחברו, כמו ויקרא ה' אלהים אל האדם (שם ג' ט'), ויקרא מלאך ה' אל אברהם (שם כ"ב ט"ו), ויקרא יעקב אל בניו (שם מ"ט א'), ויקרא אליו ה' מן ההר (שמות י"ט ג'), ויקרא אליהם משה (שם ל"ד ל"א), ויקרא יהושע אל כל איש ישראל (יהושע י' כ"ד), שהיו סמוכים לו, ויקרא יהושע לכל ישראל (שם כ"ג ב'), שהיו יושבים בעריהם, ויקרא ה' אל שמואל (שמואל א' ג' ד'), וכן כל חבריהן, ואם נאמר ויקרא אל משה ביום השביעי (שמות כ"ד ט"ז), ונתן לו רשות, מ"מ היה קרוב אל מקום הכבוד. ובסמוך יתבאר [* אמר המתרגם ויקרא אל משה. השם האמור למטה, והשעור ויקרא ה' אל משה וידבר אליו, וכן דרך לה"ק בבוא שני פעלים על פועל אחד, שיזכיר הפועל אחר הפעל השני, וכבר זכרנוהו *]: ויקרא אל משה, לדעת רשב"ם ורמב"ן ז"ל שב על ענין שלמעלה שאמר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן (שמות מ' ל"ה), וקראו לבוא אל האהל, ואין כן דעת רבותינו ז"ל שאמרו כתוב א' אומר ולא יכול משה לבוא אל א"מ וגו', וכתוב א' אומר ובבוא משה אל א"מ, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהן כי שכן עליו הענן, כל זמן שהיה הענן לא היה בא, נסתלק הענן היה בא, ולדעתם ז"ל כשנסתלק הענן בא מאליו, שכן אמרו אהרן בכל יבוא ואין משה בכל יבוא, ולכן לא הכריעו מכתיב ויקרא אל משה כאן בקריאה כאן בלי קריאה, כי הם סוברים שאין קריאה זו ליתן לו רשות לבוא, אלא עומד באוהל, וקודם שנדבר עמו קראו תחלה כשם שמשה לחבבו ולזרזו, וכן אמרו בגמ' יומא מנין שלא יאמר אדם דבר לחברו אא"כ קוראו תחלה שנאמר ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור, וכן שנו בת"כ ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור, כלומר בשביל הדבור, לא ליתן לו רשות ליכנס, גם מלת אל יורה עליו כמו שכתבנו. ואומר אני עוד שהכתובים עצמם מכריעים כדעת רבותינו ז"ל, כי בכל מקום שקראו לבוא, נאמר אחריו שבא אל המקום ההוא, ואותן שהן לחבב כתבנו שתם, כי כבר היה שם, ולכן אחר שירד הכבוד על הר סיני, וקראו לעלות על ההר, נאמר וירד ה' על הר סיני ויקרא ה' למשה אל ראש ההר (שם י"ט כ'), נאמר אחריו ויעל משה, וכן בסוף משפטים וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שם כ"ד ט"ז), ויקרא ה' למשה ביום השביעי מתוך הענן (שם שם), נאמר אחריו ויבוא משה בתוך הענן וגו' (שם י"ז), אבל קודם שירד הכבוד על ההר נאמר ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמור כה תאמר וגו' (שם י"ט ג'), לא קראו לעלות אל ההר שהרי עלה קודם הקריאה, ואיננה אלא הקדמה לדבור, ועליו אמר בברייתא דת"כ דבור הר סיני יוכיח שאינו לכל ישראל והקדים קריאה לדבור, גם שנו עליו במכילתא ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' מגיד שקדמה קריאה לדבור. וכן במראה הסנה שנאמר ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וגו' ויאמר אל תקרב הלום וגו' (שם ג' ד'), מאחר שהזהירו אל תקרב הלום ידענו שאיננה אלא משום חבה, ועליה שנינו בת"כ מה סנה הקדים קריאה לדבור, וכן כאן אם תאמר שקראו לבוא אל האהל, היה לו לאמר אחריו ויבא משה אל האהל וידבר ה' אליו, עכשיו שנסמך דבור לקריאה אינו אלא לחבב ולזרז, וזהו פי' ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור, כלומר לפי שנסמך דבור לקריאה ולא נאמר ביניהן ויבוא אל א"מ, זהו פשט הכתוב, וזהו פי' הברייתא, ודברי רבינו הלל בפי' דבור הר סיני יוכיח נכונים, ולא כפי' הראב"ד ז"ל, ומה שתמה ראב"ד ז"ל אם הוא מקרא ויקרא אליו ה' מן ההר, איך אמר מה להלן השוה שכן מתוך האש, וקריאה זו לא היתה מתוך האש. תשובתו בצדו שכן שנה מה להר סיני שיוא לכל ישראל, וגם הדברות שאחרי שתי קריאות האחרות לא היו לכל ישראל, אלא שהכוונה שקדמו לדברות שהיו תנאים וצריכין לעשרת הדברות שהיו לכל ישראל, וכן נאמר אנחנו שהקריאה הראשונה היתה קודם לדבור שהיה תנאי לעשרת הדברות שהיו מתוך האש, ותמיה לדעת ראב"ד ז"ל למה כתבנו שלשה קריאות בסיני, ולמה לא נלמד מקריאה ראשונה שלא היתה לכל ישראל ולא מתוך האש, ואף אני אביא אהל מועד והבן. [אמר המתרגם פי' הרמב"ן והרשב"ם ז"ל הוא מוכרח מכוונת, ואינו סותר לדברי חז"ל בת"כ, כי נראה שהקריאה שאחריה מלת אל הכרזה בקול לעומד מרחוק, בל"א איינם צו רופען, ואם היא סמוכה אל דבור, או היא ליכנס עמו בדברים ולחבבו איינם רופען, עם דאַטיף, ועם כל זה גם נתינת הרשות לגשת במשמע, אבל קריאה שאחריה מלת את הוא הכוי לגשת לבד, בל"א איינען רופען עם אקקוזאטיף]: וידבר ה' וגו' לאמר, הבדלנו במקומו בין לשונות אלו וחבריהן, וכאן אומר, שכל לשונות של דבור על המרחיב דברים בענין שהוא דורש, כדרך חכמים כשמדברים בהלכה, ונושאין ונותנין בכל פרטיה בשכל ובבינה, וכמו שמדברים בני אדם זה עם זה על עסקיהם, כמו או כדברו ויראו ה' איש אל רעהו (מלאכי ג' ט"ז), דבר האיש אדוני הארץ (בראשית מ"ב ל'), ולשונו תדבר משפט (תהלים ל"ז ל'), אבל אמירה יונח על דבר שפתים, כמו ויאמר המלך מי בחצר (אסתר ו' ה'), ויאמר המלך יבא (שם), ולא יתכן על כוונה בזה לשון דבור. וזהו פי' אומרם ז"ל דבור קשה אמירה רכה, שכל דבור בכח השכל, ואמירה גם על דבר שפתים, לא פי' קשה רוגז ואימה, ורכה לשון רכה, שהרי כתוב ויאמר יהודה הואילה ותטרף, ויאמר המלך תלוהו עליו. ולפי שבבוא רוח אלהים על הנביא יבוננהו באותו הענין שדובר אליו בכל פרטיו, וכרגע יבין בו מה שאין הפה יכול לדבר, ובדרך שלמה בגבעון, על כן אמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני (ש"ב כ"ג ב'), פי' דבר בי

תרגום אשכנזי

וויא פֿאָלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל, אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד פֿאָן אייך, דעם עווינען צו עהרען, איין אָפפֿער דאר־ברינגען וויל: זאָ קעננט איהר אייערע אָפפֿער פֿאָן פֿיה, ענטוועדער פֿאָן רינד־פֿיה

תורה

מֵאֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃ ב דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם אָדָ֗ם כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַֽיהוָ֑ה מִן־הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙ וּמִן

אונקלוס

לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרָא

באור

והביננו עומק הדברים, גם שם מלין על לשוני לאמרם, והן שיריו. וכן משה ... פעם בנבואתו הבינו באותו הענין יותר מכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בו עד סוף כל הדורות, וגם שם מלין בפיו לאמר, אמרות קצרות הכוללות הכל, והן אמרות התורה שבכתב, שנאמר עליהן אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו' (תהלים י"ב ז'), ועל שתי אלה נאמר בכל מקו' וידבר לאמר, וזהו תורה שבכתב ושבע"פ. והמשכיל יבין: אליו, אמרו חכמים למעט את אהרן, וי"ג דברות בתורה למשה ולאהרן. וכנגדן י"ג מעוטין למעט את אהרן. וכל זה לפי שמעיקרי התורה ולא קם עוד נביא בישראל כמשה וגו' (דברים ל"ד י'), שנבדל מכל הנביאים שקבל התורה בנבואה, ואין בכח נביא אחר לקבל האור הגדול הזה בנבואתו, וזהו אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים ל"ד י'), שעל פי פרושנו על אלא פנים מתברר מה שאמרנו, לכן אם יבוא נביא לחדש מצוה או יאמר בנבואה הלכה כפלוני הרי הוא נביא שקר, ולכן הוצרכו י"ג מעוטין שלא נשעה שבי"ג דברות הללו הושוה אהרן למשה באור הנבואה: מאהל מועד, שרשו יעד, והיעידה היא בלע"ז דיא בשטיממונג, ולכן נקרא המשכן כן, לפי שהוא המקום המיועד שיראה שם כבוד ה' לדבר עם משה ולצוות על ישראל, ובמפורש להלן עולת תמיד לדורותיכם פתח א"מ לפני ה', אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כ"ט מ"ב), כלומר קראתיו אהל מועד, לפי שהוא מיועד לדבר אליך שם, ושם ואמר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, כי שם נראה כבודו לישראל בשמיני למלואים, ודומה לו ויצא יהונתן השדה למועד דוד (ש"א כ' ל"ה), פי' למקום אשר יעדו אצל האבן האזל, לא זמן שקבע לו כמו שחשבו רד"ק והמפרשים ז"ל, וכן בית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), לאותות ולמועדים (בראשי' א' י"ד), ליעד המקומו' הארוך והרוחב, וליעד הזמנים, וכן אלה מועדי ה' (ויקרא כ"ג ד'), ושם אפרש עוד בעז"ה, ובפי' ס' בראשית פרשתיו: מאהל מועד, הדביר וההיכל נקראים א"מ, והעזרה נקראת פתח א"מ או חצר א"מ, וכמ"ש לפנינו (פסוק ג') ולפי שהדבור היה מעל הכפרת מבין שני הכרובים, וכאן אמר מא"מ, למדנו שלא היה משה שומע הקול עד שבא אל אהל מועד, וזהו ששנו בת"כ מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק, ולא היה יוצא חוץ לא' מועד וכו', מא"מ יכול מכל הבית כלומר ת"ל מבין שני הכרובים דברי ר' עקיבא, ועל הפסק הקול אמר דברי ר' עקיבא, וראיה לדברנו מספרי פ' נשא כתוב א' אומר ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובי' (שמות כ"ה כ"ב), וכתוב א' אומר וידבר ה' אליו מא"מ, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהן ובבוא משה אל א"מ לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין הכרובים (במדבר ז' פ"ט), משה בא לא"מ וקול יוצא מבין שמי' לבין שני הכרובי' ומדבר אליו, ואם הכתוב השלישי דומ' לראשון שבשניהם אמר מבין שני הכרוב'? הכרע' היא מתחלת הכתו' ובבוא משה אל א"מ וישמע את הקול וגו' למדנו שהיה צריך לבוא אל א"מ, ואם לא לא היה שומע, ולמדנו שהיה הדבור נפסק ולא יצא חוץ לא"מ, וזהו ששנה משה בא אל א"מ וקול היוצא וכו', והן הן דברי ר' עקיבא בת"כ. והנן: (ב) דבר ואמרת, כמו שפרשנו וידבר לאמר הנכתב על השם, כן פירוש דבר ואמרת הנאמר על משה, שבכל זה היה שונה לישראל דינין והלכות ופרושיהן, שזהו הדבור, גם אמר להן מה שנכתב בתורה, כמו שנאמר לו מפי הקב"ה, ובמפורש במס' עירובין: אדם, זאת המלה בארבעה במקומה, ודע שהיא לבדה שם למחובר מגולם ונשמת חיים, אבל איש יונח גם על המלאכים, כמו והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), גם על הב"ח כמו איש ואשתו באו אל נח (בראשית ז' ב'), ולכן נכתב אדם בראש פרשיות הקרבנות הבאים על כל חטא והרהור לב, וכן כתוב אדם כי יהיה בעור בשרו (פרשה י"ג ב'), שהוא תחלת פרשיות הטומאות, כי החטאים והטומאות היוצאות מן הגוף הן לאדם לבדו, בעבור שהוא אדם, וכן כתוב כי יעשו מכל חטאת האדם (במדבר ה' ו'), או כי יגע בטומאת אדם, ודע כי אדם שם המין וכולל זכר ונקבה ... שאמר זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם (בראשית א' כ"ח): כי יקריב, כשירצה להקריב, כי לא כוונו השם על דברי עולה או זבח במפורש בנבואת ירמיה: יקריב, כל מעשה הקרבן שעל ידיהן יכשר לעלות לרצון נקראים בלשון הקרבה, כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (ס' שופטי' ה' כ"ה), ויקריב שבפסוק זה על ההפרשה, אם יקדיש מעדרו בעל חי להיות קרבן לה', כי אסור להביא חולין לעזרה, וכן הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח'): מכם, שעור הכתוב אדם מכם כי יקריב קרבן לה', ורבותינו למדו מזה פרט לגוזל, ואמרו בסוכה (דף ל' ע"א), אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא והאי לאו דיליה הוא, תפסו הכתוב כלו לפי שמסדר הכתו' יצא להם, ומלת מכם עצמו למדו פרט למומר, ועם זה מתושבת תמיה' התוס' ז"ל שם. ואולי ירמוז שנחשב הקרבן כאלו הקריב נפשו או נפש בנו, כאמרו האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו' ז'): קרבן, שם דבר נופל לגד על הקרב לגבוה: לה', אמרו רבותינו בכל הקרבנות נאמר לה' ביו"ד ה"א, ולא אלהים וכיוצא שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות, כלומר לפי שטועים להקריב לנבחות, נכתב תמיד שם המורה על ההויה לבדו שהוא מחויב המציאו', ושהמציא הכל מאין [א"ה, המשגים הנמצא לישראל בכל נרותם], שאין אחר נקרא בשמו: מן הבהמה, פי' רמב"ן ז"ל שיעור הכתו' הוא אדם כי יקריב קרבן

רש"י

היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך ת"ל את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים (תהלים כ"ט) א"כ למה נאמר באהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה (יחזקאל י') יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו (קהלת י') א"כ למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה ת"ל מבין שני הכרובים: לאמר. צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא מדבר עמי שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים והילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר אלי היה הדיבור ד"א צא ואמור להם דברי והשיבני אם יקבלום כמה שנ' וישב משה את דברי העם וגומר: ב אדם כי יקריב מכם. כשיקריב בקרבנות נדבה דיבר הענין: אדם. למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה. יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן: מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע: מן הבקר

וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב

אתו

אונקלוס

תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יַת קוּרְבַּנְכוֹן׃ ג אִם עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב

יתיה

תרגום אשכנזי

פיה אָדער קליינעם פיה דארברינגען. (ג) ווען דאז אָפפער איין גאנצעס אָפפער פאָן רינדפיה זיין זאָלל, זאָ מוס ער איין שטיק פאָן מענליכעם געשלעכטע אָהנע לייב בעספעהלער דארברינגען; פאָר דען איינגאַנג דעס שטיפטסצעלטעס מוס ער

עז

רש"י

הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן. להוציא את הנוקצה: ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטרפה: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ למזבח הבאה מן המותרות: ג זכר. ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. מטפל בהבאתו עד העזרה ומהו אומר יקריב. יקריב אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל אחד לשם מי שהוא. יכול אפי' נתערבה בפסולין או בשאינו מינו ת"ל יקריבנו: יקריב אותו. מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני ה' וסמך. אין סמיכה בבמה: על ראש העולה. להביא

עולת

באור

קרבן לה' מן הבהמה, מן הבקר ומן הצאן תקריבו, לפי שאחר כן אומר ואם מן העוף, ונפש כי תקריב קרבן מנחה, אמר אם מן הבהמה הוא יקריב מאלה השנים, לא חיה ולא שאר בהמות, ויפה פי' לולי שהנגינ' המפסקת היא תחת לה', ואפשר לפרש מן הבהמה כמו אם מן הבהמ' כמו ואם מן הצאן ואם מן העוף, ולא הוצרך פה למלת אם בעבו' שנזכרת בראשונה, ולפי שנכלל בהמה כל מיני בהמות וחיות, פרט בקר וצאן: מן, שלשה פעמים מן יש בכתוב זה, דרשו רבותינו להוציא נוגח ורובע ונרבע ומוקצה ונעבד, שכן ע"ז נ"ע וש"ד הזכירו', ועוד אפרש בעז"ה (פרשה ך"ב ך"ה): תקריבו, מלמד ששנים מביאין עולה בשותפות, מפי' רש"י ז"ל, וה"ה יותר ונקראת עולת השותפין, טעונה סמיכה בכלם, ונסכים קרבים משלהם, מפי' רמב"ן ז"ל: קרבנכם, מלמד שהיא באה נדבת צבור, והיא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות, מפי' רש"י ז"ל, ולפי שלב ב"ד מתנה עליהן, היא עולת צבור, מפי' רמב"ן ז"ל. ולפי הפשט יאמר כהן היחיד המביא נדבה, כן דין עולת חובה של צבור שבאה ממיני' אלו, ונעשית כמשפט זה, וכאמרו ויקרב את העולה ויעשה כמשפט (ויקרא ט' ט"ז) כמשפט עולת נדבה האמור כאן: (ג) אם עלה קרבנו, אם רוצה להקריב עולה, קרבן שכלה עולה לאישים, ואין מהן חלק לכהנים ולבעלים, ואח"כ אמר ואם זבח שלמים קרבנו, כי השמות הללו נודעים בתורה בכמה מקומות בספרים הראשוני': מן הבקר, אם רוצה להביא מן הבקר עגל או פר:

תמים, בלי מום, כאמרו תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים כל אשר בו מום לא תקריבו, ופרשו תמם, ואומר אני לפי שגזרת השרש הזה כלם מורים על האפיסה, כמו ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות (דברים ב' ט"ז), ספו תמו מן בלהות (תהלי' ע"ג י"ט), כן התאר תמים מורה על אפיסת דבר, ובהיותו על התי הנמצא, יורה על אפיסת החסרון והרע, לכן כשנכתב על הגוף יורה שתם כל חסרון מגוף הזה, כמו זכר תמים, שיהיה בלי מום דופי וחסרון, וכשנכתב על הנפש, יורה שדרכי הנפש ההיא תמימים מכל רע, כלם הולכים במעגלי צדק, וכשנכתב על הלב כמו יהי לבי תמים בחקיך (שם קי"ט פ'), יורה ששכלו הולך מאדים, אין בו סכלות וטעות, ובפי' לס' בראשית באר[ו]תיהו יותר [אמר המתרגם לי נראה שגרש תמים הונח על היסות וההויה בלי מחסר ובלי עודף, וגדרו מציאת כל הפרטים הצריכים אל התכלית בלי יתר ובלי נטול, והוא נרדף עם שרש כלה, ויתם הכסף הוא כמו ויכלה הכסף, שכבר נתנו כל מה שהיה בידם, וכן תמו למות, שמתו כלם, תמו דברי איוב, כלו תפלות דוד, ועל הלב יאמר שהוא תמים, כאשר ימצאו בו כל המדות והתכונות בלי עודף ובלי מחסיר, כי אם במזג ושיעור המביא אל התכלית, שהוא אשרי האדם וחיוו הנצחיים]: יקריבנו, יקדישנו כמו אדם כי יקריב ופרשנוהו למעלה, שהמקדיש בעל מום למזבח עובר בל"ת, שנא' כל אשר בו מום לא תקריבו (לק' כ"ב כ'), ואמרו בפ"ק דתמור' (דף ו' ע"א) שהיא אזהר' למקדיש בעל מום למזבח, וכאן עשה: פתח אהל מועד, כן נקראת העזרה, וטעמו נראה לי לפי שהדביר וההיכל במשכן מכוס', ובנית עולמי' מקורות, אבל העזרה שבמשכן ובבנית עולמי' אחר הוא ופתוח מלמעלה, על כן נקראת פתח א"מ בעבור הפתיחה, וכן עולת תמיד לדורותיכם פתח א"מ, כי התמיד נשחט בעזרה, ואשר אועד לכם שמה שב על אהל מועד, אבל רש"י ז"ל פיר' בפרשת תצוה פתח א"מ, בחצר המשכן שהו' לפני הפתח, ואני מגמגם בו, ועוד יתבאר (פרשה ג' ב')• [א"ה, בל"א מתורג' ע"פ פירש"י, שעלדעתי שם פתח הונח בכל מקום על החלל שבו נכנסין ויוצאין, לא על הפתוח מלמעלה, ועוד שאהל הוא המקו' המכוסה מלמעלה, ויהיה זה הפך הפתח, ואין זה מדרכי הלשון לחבר בין הפכים: וכוונת רש"י ז"ל שאל פתח אהל מועד הוא הגבול, עד היכן יביאנו]: יקריב אתו, הוא הבאתו מביתו לעזרה, וזה מוטל על הבעלים וזהו ששנו בת"כ מלמד שהבעלים מטפלין בו ומביאין אותו עד פתח א"מ, ופרושו לדעתי שחייבין הבעלי' באחריותו עד שיביאוהו אל פתח א"מ, וראיה שנא' רק קדשיך אשר יהיו לך ונו' תשא ובאת אל המקום (דברים י"ב כ"ו), ושנו בספרי ר' מאיר אומר עד ירושלים חייב באחריותו, ור' יהודה אומר עד לשכת בית הגזית וכך פרושו ר' מאיר לומד מקום ממעשר שני שהוא ירושלים, ור' יהודה לומד מן אשר יגידו לך מן המקום ההוא (שם י"ז ז'), שהוא העזרה מחנה שכינה, ולכן מחייב עד לשכת בית הגזית, שהיא הלשכה השניה שבעזרה, והראשונה היא לשכת הגזית, כמו ששנינו במס' מדות, אלא לפי שלשכת הגזית חציה בקדש וחציה בחול כמו שאמרו במסכת יומא, לחומרא הוא דלא דק, וזה כשטת הת"כ שמטפל בו עד פתח א"מ, דסתם ספרא ר' יהודה: לרצנו, יניחנו בכונה שיהיה לו לרצון לפני ה', להפיק רצונו של מקום ב"ה, וכן כל רצון האמור בקרבנות כך ענינו, כמו לרצנכם תזבחוהו (ויקרא י"ט ה'), וכן לרצנכם תמים זכר בבקר ונו' (שם כ"ב י"ט), כלומר הביאוהו שיהיה לכם לרצון, ועל כן תמים זכר יהיה, ואחריו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (שם ך'), זהו פשוטו של מקרא, ולרבותינו יש בו מדרש שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני. [א"ה, יתכן שהוציאו הדרוש הזה מכנוי הו"ו, שמן הראוי יאמר לרצון לו, כמו שתרגם אונקלוס לרעוא ליה, ויולשון לרצונו יש לדרוש לרצון הדבק במקריב, אף שאין בזה הכרע, כי כן דרך כנוי השם בה"ק, מלבד שאין תיבת רצון בלשון המקרא מורה על הבחירה החפשית, כי אם על הפך הכעס, כמו שבארנו פעמי' רבות, וכמו שכתב רש"י ז"ל (דברי' ל"ג ט"ז) על ורצון שכני סנה: עם כל זה הדרשה תדרש, ואולם סדר הנחת הטעמים מסכים עם פשוטו של מקרא]: (ד) וסמך,

מצאנו

אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה: ד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַדָּם ו

וזרקו

אונקלוס

יתיה לרעוא ליה קדם יי: ד ויסמוך ידיה על ריש עלתא ויתרעי ליה לכפרא עלוהי: ה ויכוס ית בר תורי קדם יי ויקרבון בני אהרן כהניא ית דמא

ויזרקון

תרגום אשכנזי

עז דארברינגען, דאמיט עז איהם גנאדע אויזווירקע פאר דעם עוויגען. (ד) ער זאלל זיינע האנד אויפלעגען אויף דען קאפף דעס גאנצען אפפערס, זא ווירד עז איהם צור גנאדע אנגענאממען ווערדען, איהן צו פערזעהנען. (ה) מאן זאלל דאז יונגע רינד פאר דעם עוויגען שלאכטן, אונד דיא זעהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאללען דאז בלוט דארברינגען, אונד

דאז

רש"י

עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן: ד העולה. פרט לעולת העוף: ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו א"ת על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה: ה ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה'. בעזרה: והקריבו. זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה ולמדנו שתיהן בבני אהרן: בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים: את הדם. וזרקו את הדם.

מה

באור

מצאנו כל לשון סמיכה סמוך לחלושים ולנופלים כי הם נשענים בכל כחם על עוזריהם, וגם המטה שהאדם נשען עליו בכל כחו, אמר אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (מלכים ב' י"ח כ"א), וכתוב וילפות שמשון וגו' ויסמך עליהם (שופטים ט"ז כ"ט), ואמר ויט בכח ויפול הבית (שם שם ל'), וע"ד המשל סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמ"ה י"ד) כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (שם ל"ז כ"ד), למדנו מזה שהסמיכה על הקרבן בכל כח הסומך, ועל כן לא נאמר בקרבנות בשום מקו' והניח ידו על ראש קרבנו, או ושם ידו, כמו שים ימינך על ראשו (בראשית מ"ח י"ח), וזהו שאמרו בגמרא (זבחים דף ל"ג ע"א) אמר רב יוסף כל הסומך ראשו ורובו מכניס, מ"ט כל כחו בעינן, ולא ראיתי מי שפי' מאין להם דין זה ושיהיה מעכב בסמיכה, ומדברנו אתה למד שהוא מפורש במלת וסמך: ידו, קדמונינו ז"ל העתיקו שהסמיכ' בשתי ידים, וכן הדעת נותנת אם וסמך ענינו שיסמוך בכל כחו, גם מפורש כן בסמיכ' שעיר המשתלח שנא' וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר והתודה (ויקרא ט"ז כ"א), ואמרו חכמים (ת"כ אחרי מות) מלמד שהסמיכה בשתי ידים, בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידים, אבל בגמרא ראיתי ששאלו על משנתנו (מנחו' דף צ"ג ע"ב) מנא הני מילי (פי' שהסמיכה בשתי ידים) אמר ריש לקיש דאמר קרא וסמך אהרן את שתי ידו כתיב ידו (פי' חסר יו"ד) וכתיב שתי זה בנה אב כל מקו' שנאמר ידו (פי' אבל סמיכת בהמה) הרי כאן שתים עד שיפרט לך הכתוב אחת, ואם כן ידו שב על כל אחת משתי ידיו, והרמב"ן ז"ל הביא דברי הברייתא כפשוטה, ואנכי לא ידעתי למה נכתב בכל שאר הסמיכות ידו, וסוגית התלמוד שהבאנו היא תשובה על שאלתו, ולי עוד ראיה ברורה שדרך הכתוב לומר ידו ולשתיהן, כי השם אמר למשה וסמכת את ידך עליו (במדבר כ"ז י"ח), ובמעשה נאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (שם שם כ"ג), ואם יש דרשה שעשה בטובת עין, סוף סוף אין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגלה הכתוב זאת בשעיר המשתלח, לפי שסמוך לו והתודה עליו וגו', ללמדנו שכל סומך מתודה על קרבנו ווידוי דברים: ראש קרבנו, ולא על הנוחר ולא על הצדדין: ונרצה לו לכפר עליו, כמו וכמנחתי לכם (ירמי' כ"ט י"ד), האדרש להם (יחזקאל י"ד ג'), וכן ונרצה לו שב על השם שיהיה נרצה לו, נגד מה שאמר לרצונו לפני ה', שיכוין להפיק רצון מה', מבטיח שירצה לו השם ויכפר עליו, ובמקומו באררנו שכל לשון רצון אינו נופל אלא על דבר שלפעמים אפשר שאינו רוצה בו, ופעמים ישוב אפו וירצה בו, כמו כראות פני אלהים ותרצני (בראשית ל"ג י'), כי עד הנה שטם את יעקב, ועתה רצה בו, כי רוצה ה' בעמו (תהלי' קמ"ט ד'), כי עד הנה היו כועס, ועתה שב ורצה בם, וכן כל חוטא לא לרצון הוא לפני ה', וע"י תשובה וקרבן ונרצה לו, ואין כן מלת חפץ, שהיא תמידי כמו כל אשר חפץ ה' עשה וגו' (שם קל"ה ו') · ואפשר לפרש ונרצה לו על הקרבן, שיהיה לו לרצון לכפר עליו, כיכתוב כי משחתם בם מום בם לא ירצו לכם (ויקרא כ"ב כ"ה), שלא יהיו לכם לרצון, ושני הפרושים קרובים, וקרוב לזה דעת הרב המעתיק ז"ל: לכפר עליו, לפי שסמך והתודה לפני שהיו, ישמע השם קולו ויכפר עליו, וכן מצינו וכפר בעדו ובעד ביתו (שם ט"ז ו'), שהוא הכרת ווידוי דברים, כמו שאפרש בעז"ה (פרשה ט"ו ו'), אבל עיקר הכפרה היא בדם, וסמיכה אינה מעכבת והקרבן כשר, על כן אמרו בת"כ הואיל ומצינו שאין כפרה אלא בדם, מה ת"ל וסמך ונרצה, אלא ללמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה כאילו לא כפר וכפר, וכמו שאמרנו שהסמיכה היא כפרת ווידוי דברים, שישפוך לבו לפני ה': לכפר עליו, אמרו רבותינו שהעולה מכפרת על עשין ועל לאוין הנתקין לעשה, ויש בזה דברים, אבל אינן צריכין לפשט המקרא, שעל דרך כלל העולה מכפרת על הרהורי הלב גם בעברות החמורות, ואמרו במדרש שעל כן נקראת עולה, מענין והעולה על רוחכם היו לא תהיה (יחזקאל כ' ל"ב), וזה גם דעת ראב"ע ז"ל, והרמב"ן ז"ל האריך בזה: לכפר, רד"ק ז"ל בס' השרשים שרש כפר פי' לכפר לשון הסרה וקנוח, ואין כן וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר (בראשי' ו' י"ד), שהוא לשון כסוי וכן ועשית כפרת (שמו' כ"ה י"ז), ולדעתי כלן לשון כסוי הן, כי אם כפרה בקרבנות הסרת העונות כדבריו ז"ל, לא יתכן אחריו מל' על, אלא מ"ם לכפר מעליו, ובמעט בכל מקום שנאמר כפרה בקרבן אחריו מלת על או עליו, אבל הוא כמו וכפרת אותה שיכסכ' בכסוי, וכפרת הוא מכסה על הארון, וכן התשובה והקרבן מכפר ומכסה על החטא שלא יראה עוד, וכן ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"ב), ממון לכסות על עון נפשו, וכן כלם, ורד"ק ז"ל נסתייע מן הגמרא שאמרו מזבח מזיח מזבח מכפר, והקשו היינו מזיח היינו מכפר, והשיבו מזיח גזרות מכפר עונות, ולמד מזה שפתרון לשון הסרה ולכן הקשו היינו מזיח וכו', ואם כדבריו מה השיב התלמוד? ולדעתי הפי' מה לי מסיר עון מה לי מכסה עון? והשיבו מזיח ומסיר גזרות שכבר נגזרו על החוטא, מכפר ומכסה על עונות שלא תבא הגזרה, וכן אכפרה פניו במנחה (בראשית ל"ב כ"א), אכסה במנחתי כעס נפשו, והנן: (ה) ושחט, בעל הקרבן או הכהן, ששחיטה כשרה בזר, והוא לשון משיכה לפי שצריכה הולכה והבאה, וכן חץ שחוט לשונם וגו' (ירמיה ט' ז'), וכן פי' בגמרא זבחים: בן הבקר, בסמיכה קראו עולה וכן בהפשט ונתוח, לפי שמיוחדים בקרבן, אבל בשחיטה שנוהגת גם בחולין קראו בן הבקר, וגם מכאן ראיה ששחיטה בחולין מן התורה, ובזבחים (דף י"ד ע"ב) אמרו שחיטה לאו עבודה היא ופי' שם הר"ר יעקב מאורליינש ז"ל לפי שהוא בחולין ובמוקדשין, ולא מטעם עבודה נוה המקום שחיטה, וזה מסכים לפרושנו בפשט הכתוב: לפני ה', בעזרה, ואם כבר אמר אל פתח א"מ יקריבנו, הייתי אומר אחר שסמך והתודה עליה בעזרה, יוציאנה וישחטנה בחוץ שלא ללכלך הקדש, שהרי נוהגת גם בחולין, ת"ל לפני ה': והקריבו, כבר אמרנו (פסוק ג') שכל כל עבודה הצריכה להיות בקרבן, נופל עליו לשון הקרבה [* וכ"כ הרמב"ן שהקריבו הוא לשון קרבן, שיעשו מן הדם קרבן, וכן תרגם המתרגם

האשכנזי

וְיִזְרְקוּן יַת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּי בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ו וְיַשְׁלַח יַת עֲלָתָא וִיפַלֵּיג יָתַהּ לְאֵבְרָהָא: ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל אֶשָּׁתָא: ח וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת אֵבְרַיָּא וְיַת רֵישָׁא וְיַת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מדבחא

וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ: ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ

ה דאז בלוט אום דען אלטאר, דער פֿאר דעם איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטעס איזט, שפרענגען. (ו) מאן זאָלל פֿאָן דעם גאנצען אָפּפֿער דאז פֿעלל אבציהען, אונד יענעם אין דיא געהעריגע שטיקקע צערלעגען. (ז) דיא זעהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאָללען פֿייער אויף דעם אלטארע מאכען, אונד האָלץ אויף דאז פֿייער אָרדנען. (ח) הירויף זאָללען דיא זעהנע אהרן'ס, דיא פריסטר, דיא שטיקקע, וויא אויך דען קאָפּף אונד דאז פֿעטט, אויף דען האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פֿייער, אויף דעם אלטאר

רש"י

מה ת"ל דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולים או בחטאת הפנימיות או בחטאת החיצונות שאלו למעלה ואלו למטה ת"ל במקום אחר דמו: וזרקו. עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזוית לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ארבע: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק: ו והפשיט וגו'. מה ת"ל העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח: אותה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים: ז ונתנו אש. אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: ח בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בח' בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים ואת הראש. לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. למה נאמר ללמדך שמעלהו עם

באור

והאשכנזי דארברינגן שהוא לשון קרבן*], ויותר שהעבודה עיקרית, כל שכן שיאמר עליה הקרבה, ולכן הקריבו נאמר כאן, והוא על קבלת הדם מצואר הבהמה במזרק, שממנו יזרוק על המזבח, כי הקבלה עבודה ראשונה שאחר השחיטה, ואי אפשר בלעדה, וצוה הכתוב שיעשו בני אהרן הכהני', שצריכה כהן וכלי שרת, וזהו שאמרו מקבלה ואילך מצות כהונ', כי השחיט' כשרה בזר ואילו לא נאמר אחריו וזרקו את הדם, הייתי מפרשים והקריבו על זריקת הדם שהיא עיקר הכפרה. וראוי לומר עליה יותר לשון הקרבה, וכן דעת חכמים בפי' מלה זו, שהרי שנו בת"כ והקריבו זו קבלת הדם, אתה אומר זו קבלה, או אינו אלא זריקה, כשהוא אומר וזרקו הרי זריקה אמור וכו', ואם יהיה פי' והקריבו והגישו כמו ופרעה הקריב (שמו' י"ד י'), היה ראוי לומר והקריבו זו הולכת הדם למזבח, אלא שאין זה פרושו רק הקרבה של עבודה, והולכה אינו עבודה מחויבת, ואפשר לבטלה אם שוחט בצד המזבח, אבל קבלה עבודה גמורה היא בקרבן, ומכל מקום כולל והקריבו גם הולכה, שמצינו בקרבן והקריב הכהן את הכל (ויקרא א' י"ג), ואמרו זו הולכת אברים לכבש, וכן הולכת הדם אם שוחט רחוק מן המזבח, צריכה כהן, והוא בכלל מקבלה ואילך מצות כהונה, וכן רב חסדא שרצה לומר (זבחים דף י"ד ע"ב) הולכה בזר כשרה, לא דחו דבריו אלא ממלת והקריבו: וזרקו, כל מקום שטעון כלי נאמר וזרקו, ואין זורק משליך אלא בכח', וכן וזרקתי עליכם מים טהורים (יחזקאל ל"ו כ"ה): על המזבח סביב, זורק מן הכלי שני זריקות מתחת המזבח ולמטה, אחת בקרן מזרחית צפונית, והשניה בקרן מערבית דרומית נותן לו על הזווית כמין גם, והרי הוא על ארבע כתלי המזבח, וזהו סביב, שאין פי' סביב כחוט המקיף, שהרי נאמר כל עמודי החצר סביב (שמו' כ"ז י"ז), ולא היו כי אם עשרים עמודים בארך מאה אמה, וכן והלוים יחנו סביב למשכן (במדבר א' נ"ג), רק ענינו לארבע רוחות, אם רב ואם מעט: פתח אהל מועד, מזבח הנחשת שבעזרה, לפי שאמר והקריבו לא נחשוב שיביאוהו בהיכל, ת"ל פתח א"מ: (ו) והפשיט, יפשיט עורה, כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'), כי העור והשיער שעליו לבהמה כמו הבגד לאדם: ונתח אתה, בעודה שלמה, כי תחלה פושט עור כלה ואח"כ, מנתח אותה: לנתחיה, הנפרד נתח, כל נתח טוב (יחזקאל כ"ד ד'), כמו מן פתח פתחיה, ויתחבר לנתיחות, וכנוי נתחיה על נתחים שקבל בעל פה שתנותח להן העולה, והן המפורשות במסכת תמיד, לא שינתח נתחיה לנתחים: והפשיט, בעל הקרבן וכן ונתח, ושב על אדם כי יקריב וגו' כמו ושחט, כי הפשט ונתוח כשר בזר, ומה שאמרנו מקבלה ואילך מצות כהונה, הוא בעבודת הדם, ובהולכת אברים והקטרתן, שהן עבודת המזבח, והפשט ונתוח אינו מעכב, כמו שאמרו בת"כ: ונתנו בני אהרן, אש הדיוט מן המערכה, שיסדר גחלי אש על המזבח: וערכו עצים, יסדרו על הגחלים עצים בשורה, שלא יפלו הנתחים שיתנו עליהן, ונאמר בלשון רבים, וכן אחר בכל עבודות הכהונה, אמר רמב"ן ז"ל הטעם לפי שנאספים כהנים רבים בבית ה' לעשות את העולה, ואינו לעכב שהרי למטה אמר וערך הכהן אותם, אבל לא יתכן לומר כן בהולכה ובזריקה, אך דרך הכתוב לומר כן לפי שהמצוה על הכהנים כלם, שבהיות העולות רבים פעם יעבוד כהן זה ופעם זה, ולכן כל המעשים הכשרים בזר, יזכור בלשון יחיד וסמך ושחט והפשיט ונתח ורחץ: כראוי על בעל הקרבן שהתחלנו: (ח) וערכו, את הנתחים כסדר על העצים, כעורך את השלחן: את הראש, שאינו בכלל הנתחים, שכבר הותז בשחיטה: הפדר, אין לדעת טעם המלה הזאת ואונקלוס ז"ל תרגם תרבא, וכן דעת כל המפרשים ז"ל, ואמר רמב"ן ז"ל שלדעתו אינו שם לחלבים כלם, רק החלק הדק הפרוס, ומבדיל בין הקרבים, ולכך אמרו ז"ל שיהא מכסה הפדר על בית השחיטה, שזה דרך כבוד שלמעלה, כי החלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו, וכן נהגו חשובי האומות לכרכו על הכלי, ודבריו דבר טעם, וראיה שבקרבנות שנזכר בהן הקטרת החלבים כלם, לא נקראו בשום מקום בשם פדר, ויאמר עוד שהמלה מן ההפוכים כדר פרד, שמבדיל בין הקרבים העליונים

תרגום אשכנזי

אלטאר ליגט, אין ארדנונג לעגען· (ט) איינגעווייידע אונד פוסשטיקקע זאלל מאן מיט וואססער· אבוואשען, אונד דער פריסטער אללעס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען, אלס איין

המזבח: ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה

אונקלוס

מַדְבְּחָא: ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כָּהֲנָא יָת כּוֹלָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא

קורבן

רש"י

עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: ט עולה. לשם עולה יקטירנו: אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוסי"ר בלע"ז (וברש"י כ"י פוא"יר· כמו פאי"ער · פייער הערד): ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה

באור

העליונים לתחתונים, וזה קצת רחוק: (ט) וקרבו וכרעיו ירחץ, במים, שב על בעל הקרבן, שגם הוא כשרה בזר. ומסדר הכתובים אני רואה שתחלה מקבל הכהן את הדם וזורקו על המזבח, ואח"כ הבעלים מפשיטים ומנתחים, ובאותו הזמן הולכים הכהנים ומסדרי' את המערכה, וכשנגמרו שניהן, הולכים הבעלים לרחוץ הקרב והכרעים, ובאותו הזמן לוקחים הכהנים את הנתחים ועורכים אותם על העצים, וכשנגמרו שניהן, חוזרים הכהנים ולוקחים גם הקרב והכרעים ועורכים אותם על הנתחים, וא"כ מתחלה ועד סוף הכהנים והבעלים עוסקים בעבודת ה', אבל רמב"ן ז"ל אמר שאין הכתובים אמורים על הסדר, אלא קודם לכל ישימו הכהנים אש ועצים, ואח"כ יפשטו וינתחו העולה, ואח"כ ירחצו הקרב והכרעים, ואח"כ יקריבו הכהנים את הכל המזבח, והאריך בדבריו, ולא ראיתי נבריית' דת"כ ונגמרא הכרע שאין הסדר כך, שאין עולת יחיד כעולת התמיד בכל יום, שתקדם מערכה גדולה לכל, גם לשחיטת התמיד ולזריקת דמו, ובעולת יחיד על כל פנים שחיטה וזריקה קודמין, וכן יהיה הפשט וניתוח בבעלים באותו הזמן שהכהני' מסדרים אש ועצים על המזבח, וכן העלאת קרב וכרעים באחרונה שכן שנינו בתמיד שהקרב והכרעים נתונין לכהן האחרון להוליכם על הכבש, כי בעוד הראשונים לוקחים ומסדרין תגמור הרחיצה ונוטלן האחרון, ואם בקרבן תמיד ממתינים הכהנים זה על זה, אין כן בקרבן נדבה: וכרעיו, פי' רשב"ם ז"ל רגליו, גם רד"ק ז"ל אמר בשרש כרע שרגלי הבהמה לפי שהן כורעות בכריעת הברכים נקראות כרעים, ואין כן אשר לו כרעים ממעל לרגליו (ויקרא י"א כ"א), ונדרכו פי' המפרש למס' תמיד (פרק ד' ב') חותך את הכרעים, רגלי הבהמה, ועל שם כריעה קרי להו כרעים, ולא ידעתי למה, שכפי הסברא הכרעים הם הפרק מן הירך עד מקום שכורע, ואותו צריך לרחוץ במים, לא ממקום הכריעה ואילך שהוא הרגל, וראיתי לראב"ד ז"ל בפי' למסכת תמיד חותך את הכרעים, הכרעים נקראו אותן שאצל החזה עד הפרק, ומן הפרק ולמעלה עד מקום חבורן נקראו ידים, כדתנן לקמן חותך את ידיו וכו' ובלשון בני אדם נקרא כתף, כלומר הכרעים הן אותן שאצל החזה, שהבהמה כורעת עליהם, ולמעלה מהן הכתפים קרויה ידים, שהן במקום הידים באדם, אבל רגלים הם שנים האחרונים, שאם כדברי רד"ק ז"ל יהיו ארבעה רגלי הבהמה טעונות רחיצה, ואינו כן אלא כמו שפרשנו, וכן נראה ממשנתינו, שוב ראיתי להרב בעל תוי"ט ז"ל, שכתב על חותך את הכרעים, יתכן לומר דמירכים עד מקום הכריעה קורא כרעים ולא יותר, ויפה פי', וכן ת"א ז"ל וגויה וכרעוהי יחליל במיא, אבל יב"ע תרגם וכריסא ורגלוי גם המתרגם לל"א תרגם דיא פיסע כדעת רשב"ם ז"ל [* אמר המתרגם, עיין מה שכתבתי בזה בפרשת תצוה (שמות כ"ט י"ז) *]: ירחץ, אין רחיצת הכרעים בעבור שנדבק בהן אשפה כשכורעת עליהן, שהרי הופשט עורן, אבל גזרת הכתוב הוא, ואפשר לפי שהעולה באה על הרהור הלב, שמטהר מחשבות עכרות ואורות, כמו והעלה עולות וגו' כי אמר אולי וגו' וברכו אלהים בלבבם וגו' (איוב א' ה'), רמז לטהרת הכרעים ברחיצה על מחשבת ע"ז, כדרך כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א' י"ט י"ח), ועל מחשבת ג"ע, כמו תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרים (איוב ל"א י'). ועל מחשבות ש"ד, כמו וכלכם לטבח תכרעו (ישעיה ס"ה י"ב), והקרב בעבור הגזל והחמס ומאכל תאוה של אסור, והרחיצה כמו רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישעיה א' ט"ז): והקטיר, לשון קטרת והעלאת עשן, וכן קיטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית י"ט כ"ח), שתאכל האש הכל ויכלה בעשן, ולא ישאר ממנו כי אם הדשן, כאמרו ואש המזבח תוקד בו (ויקרא ו' ב'), וגם יתבאר: את הכל, בשביל הקרב והכרעים, שלא נזכרו עדיין בכלל עריכת הנתחים: עלה, חזר וקראה עלה, בעבור שאמר והקטיר הכהן את הכל, כי עלה היא כלה לאשים: אשה, שרשו אשש מהכפולים, ובא בתוספות ה"א, וכל הנאכל על המזבח ונעשה לדשן, הן עולה הן אימורי שלמים וקומץ המנחה נקראים אשה: כלומר מאכל אש, לא כבשר ולחם הנאפה על האש, להיות מאכל לאדם, אלא כלו לאש, וכן קרבני לחמי לאשי (במדבר כ"ח ב'), נקרא לשם האש וסעודתו, ויפרש לאשי להאכל על האש, ובמשנה שנינו (זבחים דף מ"ו ע"ב) לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זובח לשם השם לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח, ואמרו בגמרא לשם אישים, לאפוקי בכבא דלא, ופי' רש"י ז"ל על מנת לעשותו חתיכות צלויות בגחלים, כלומר כדרך שצולין למאכל אדם, אלא לשם אישים שיאכל באש עד תומו [ולשון רש"י פה, אשה, כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש, וכל אשה לשון אש פוסי"ר בלע"ז עכ"ל, והוא פייערי"א צום פייער געהעריג בל"א)] ואומר אני שאין ה"א אשה, מיסוד השם, שמדרך הכפולים שאותיותן נקמץ, כמו מן מדד מִדָּה, ומן נדד נִדָּה, וכאן נקוד סגול, ובעוד שנרבוי היה ראוי להיות אשות, כמו מן מדה מִדּוֹת ומן נדה נִדּוֹת, אבל מן אש' מצינו אִשֵּׁי ה' ונחלתו (דברי' י"ח א'), והנפרד מן אשי הוא אש, כמו מן שני ומן קן קני, אבל נא תוספות ה"א אשה להבדילו מן אש ממש, שכל אשה הוא שם המוקצ' שהוא מתנת אש, ולכן נרכים שאין לטעית נא על מכונו אשי, וכן לחמי לאשי, כמו שני שניך, ועוד יתבאר בעז"ה (פרשה יו"ד א'): ריח, שרשו רוח, ומלת רוח בלה"ק על הרוח הנושב לא על האויר היסודי, ועל כן לדעתי נקרא חוש זה חוש הריח, לפי שנבדל מאשר החושים בענין הרוח, כי הוא לבדו על ידי הרוח יבוא אליו תמורת המוחש, כי הריח מתפשט הלאה על ידי הרוח, ואין זה מדות שאר החושים, הראות והשמע אינן צריכין לרוח נושב להביא המוחשים אליהן, ודילהן האויר היסודי, ולפי שכל העולה על האישים נאכל ונעשה לדשן, ואין עולה מהכו כי אם הריח, כאמר ריח ניחוח, כביכול שריח האשה ערבה לו, ועל מה שנכה לשם ריח, אמרו בגמרא לאפוקי אברים שצלאן והעלן, כלומר כיון שצלאן שוב אינן מעלין ריח, והנה בשר ועצמות וגידין וקרבים ועלפים המתאכלין, אין ריחם ערב לאף האדם, וריח ניחוח הוא לה' שנעשה רצונו, כי השם לא ירצה אלילה: ניחוח, שרשו נוח לשון מנוחה, והוא כפול כיוצקל כיצון, ולשון מנוחה כאדרי במקומו, שנופל על כל דבר המטלטל כשיבוא אל מקומו, כמו ותנח התיבה (בראשית ח' ד'), והוראת שרש זה יש לו ענפים רבים, יש מנוחה מטלטול המ־ות, כמו בלב נבון תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג), מניחת החפץ, שכל חפץ דבר כמ חפצו מטולטל עד שישיג מה שחפץ, וזהו ענין נחת רוח, שסקט הרוח ו־לא מנוחה, וכן יפי שחפץ ה' במעשה הצדק, כל פועל צדק כביכול עושה לקונו נחת רוח שהשיג חפצו, וזה שאמרו בגמרא לשם ניחוח, לשם הנחת ריח ופי' רש"י ז"ל הנחת רוח לפני הקב"ה שאמר ונעשה רצונו, אבל בפסוק וירח ה' את ריח הניחוח (בראשית ח' כ"א), פי' ראב"ע ז"ל הטעם שהניח הרוח מהזעף, אושניח

עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה׃ ס
י וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ
מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃
יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה
לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־
דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יב וְנִתַּח אֹתוֹ
לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ
הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ
אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם
יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ
יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה
וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה
את

אונקלוס

קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: י ואם מן ענא קורבניה מן אמריא או מן בני עזיא לעלתא דכר שליט יקרבניה: יא ויכוס יתיה על שידא דמדבחא צפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמיה על מדבחא סחור סחור: יב ויפליג יתיה לאברוהי וית רישיה וית תרביה ויסדר כהנא יתהון על אעיא די על אשתא די על מדבחא: יג וגווא וכרעיא יחליל במיא ויקריב כהנא ית כולא ויסיק למדבחא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי:
יד ואם מן עופא עלתא קורבניה קדם יי ויקריב מן שפניניא או מן בני יונה
ית

תרגום אשכנזי

איין גאנצעס אפפער, פאם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (י) ברינגט ער איין גאנצעס אפפער פאם קליינען פיה, נעמליך פאן שאאפען אדער ציגען: זא מוס ער איין שטיק מעננליכעס געשלעכטעס אהנע לייבעספעהלער דארברינגען. (יא) מאן זאלל עז אויף דער מיטטערנעכטליכען זייטע דעס אלטארעס פאר דעם עוויגען שלאכטען, אונד דיא זעהנע אהרן׳ס, דיא פריכטער, זאללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען, (יב) עז אין דיא געהעריגע שטיקקע צערלעגען, אויך דען קאפף אונד דאז פעטט; הירויף זאלל דער פריסטער זיא אויף דען האלצשטאס, וועלכער איבער דעם פייער, אויף דעם אלטאר ליגט, אין ארדנונג לעגען. (יג) איינגעווייד אונד פוסשטיקקע זאלל מאן מיט וואססער אבוואשען; דער פריסטער זאלל אללעס דארברינגען אונד אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן לאססען, עז איזט איין גאנצעס אפפער, פאם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען.
(יד) ברינגט ער אבער זיין גאנצעס אפפער פאן געפליגעל, דעם עוויגען צו עהרען: זא זאלל ער פאן טורטעלטויבען
אדער

רש״י

ונעשה רצוני: י ואם מן הצאן. וי"ו מוסיף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה: מן הכשבים ומן העזים. הרי אלו ג' מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם: יא על ירך המזבח. על צד המזבח: צפונה לפני ה'. ואין צפון בבמה: יד מן העוף. ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר ובכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף: תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים: מן
התורים

באור

כח עליון, ואין צורך בשתיהן: לה', לשם מי שאמר והיה העולם, כך פירשו בגמרא, כלומר לאותו השם הגדול יו"ד ה"א שאמר והיה העולם, שעל זה מורה ההויה, שהוא הכל, וכבר רמזנו ע"ז למעלה (פסוק ג'): (י) ואם מן הצאן, מעשה עולת בקר וצאן שוין, ומאד עמקו דרכי התורה, ואין בידנו לדעת למה נאמרו בשתי פרשיות, ופרט בבן בקר מה שקבר בצאן, ופרט בצאן מה שקבר בבן בקר, סמיכה וקבלה והפשט נאמרו בבקר ולא בצאן, וכצן נאמר בצאן ולא בבקר, ואמרו בגמרא (זבחים מ"ח ע"א) אמר קרא ואם מן הצאן, וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון, וכ"ש תחתון מעליון: מן הכשבים או מן העזים, לפי שיש חלוק ביניהן בשלמים, פרט בעולה שוין בעבודתם: זכר תמים, דרשו רבותינו פרט לטומטום ואנדרוגינוס: יקריבנו, יקדישנו: (יא) על ירך המזבח, לצד נכון המזבח למטה בעזרה, ועל כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), סמוך לו, וזה פי' ירך, כמו ירך האחד שהוא בצדו, וכן ולירכתי המשכן (שמות כ"ו כ"כ), ואינו נופל על גג המזבח לרוח צפון שלו, שאם כן היה לו לומר על המזבח צפונה, ולהלן שאמר וזבחת עליו את עולותיך (שמו' כ' כ"ד), אמרו במכילתא עליו אצלו, ויש מרבותינו למדו משם, שק"ק ששחטן בראש המזבח בדיעבד כשר, צפנה, מקיר דצפוני של מזבח עד הכותל הצפוני של העזרה, ובת"כ נחלקו בזה תנאים: (יג) והקריב הכהן את הכל, בעבור הקרב והכרעים, כמ"ש למעלה (פסוק ט') ומה שהוסיף בצאן כאן והקריב, אמרו רבותינו בזבחים (דף ב' ע"א) שזו היא הולכת אברים לכבש שצריכה כהונה, שמוליכין אותן לכבש למלחם שם, ואח"כ מקטירים אותן, וכבר רמזנו על זה (פסוק ה'): והקטיר, את הכל המזבחה, עולה הוא כלה לאישים, כמו שפרשנו (פסוק ט'): הוא, למעלה אמר לשון נקבה ונתח אתה לנתחיה (ויקרא א' ו'), כי שב על עולה שבכתוב, שהיא לשון נקבה, כמו עלת תמיד העשויה (במדבר כ"ח ו'), ומלת הוא שב על הכשב או העז שהוא זכר, כאומר הכשב הזה עולה הוא, ובכל מקום שלא נזכר עולה בכתוב קוראו לשון זכר, ששב על הנקרב: (יד) ואם מן העוף, בעוף לא נאמר זכר תמים, שאין תמות וזכרות בעופות, ואם תאמר ללמדנו בא"ו מום ק כמו שלמדנו בקר מצאן כאן מבקר, וכמ"ש (פסוק י'), מקרא מפורש הוא בפרשת אמור שלא יכהנו בעוף, שנאמר לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים (ויקרא כ"ב י"ט), פרט לעוף, ומשם למדוהו רבותינו בת"כ, וכן פי' רש"י ז"ל מן העוף, ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים
ובעזים

אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ טז וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ

אתה

תרגום אשכנזי

אדער יונגען טויבען זיין אפּפער דארברינגען. (טו) דער פּריסטר נעהערט עז צום אלטאר, קנייפּט דען קאפּף אב, אונד לעסט זאלכעס אויף דען אלטאר אין רויך אויפגעהען, נאכדעם דאז בלוט אויזגעדריקט ווארדען אן דער וואנד דעס אלטארעס. (טז) דען קראפּף מיט דען פעדערן זאלל ער אבזאנדערן, אונד

נעבען

אונקלוס

יַת קוּרְבָּנֵיהּ׃ טו וִיקָרְבִנֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יַת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא׃ טז וְיַעְדֵּי יַת זַפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתַהּ

בסטר

רש"י

התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל יונה וקטן אצל תורים: טו והקריבו. אפי' פרידה אחת יביא: הכהן ומלק. אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקתו עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה דמו. ל' מיץ אפים (משלי ל') כי אפס המץ (ישעיה ט"ז) כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: טז מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנוצתה. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו (איכה ד') וזהו שתרגם אונקלוס באוכלי' וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור. בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא

באבוס

באור

ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות, יכול אף מחוסר אבר, ת"ל מן העוף, ולשון לפי שבא' מוסב על מקרא של בפר' אמו' הכ"ל, לא על זכר תמים הנאמר למעלה בבקר ובצאן, וזהו שהקדים רבותינו ז"ל תמות לזכרות, כי בפרשתנו זכר קודם בכתוב לתמים [*וכ"כ רש"י ז"ל בפי' בפ"ק דקדושין דף כ"ד ע"א דקרא הנאמר בכל כלל הקרבנות קדרים ע"ש*] וסרה תמיהת הר"ר אליה מזרחי ז"ל: עולה קרבנו, שיבה מלשון הנאמר בבקר ובצאן, כאומר רק לעולה יהי', שאין עוף בא' שלמים: והקריב', יקדים משני מינין אלו לבד, ובצאן אין בו כי אם כשבים ועזים: תרים, גדולים ולא קטנים: בני היונה, קטנים ולא גדולים, שזהו הוראת מלת בני: (טו) והקריבו, אפילו תור אחת או בן יונה אחת: אל המזבח, מלמד שנעשית בראשו של מזבח, לא כשחיטה שהיא על ירך, ולכן יקריבנו הכהן, שאין הבעלים רשאין לגשת אל המזבח, ומליקה עבודת קרבן היא לא כשחיטה, ששחיטה אינה עבודה כמו שאמרנו (פסוק ה'): ומלק, אין חבר לתיבה זו במקרא, כי לא נזכרת רק כאן ובחטאת העוף, וקבלו חכמים ענינה ואמרו שהיא נעשית בעצמו של כהן מול ערפו של עוף, מולק בבשר עד שמגיע לסימנין וקוצצן, ומבדיל את הראש מן הגוף, שהכתוב מצריכו להקטירו תחלה: והקטיר המזבחה, את הראש לבדו, ואחר ששסע והסיר את המוראה, חוזר ומקטיר את הגוף, כמו שיבואר (פסוק י"ז): ונמצה דמו, פי' רש"י ז"ל לשון מיץ אפים (משלי ל' ל"ג), כי אפס המץ (ישעיה ט"ז ד'), כובש בית השחיטה על קיר המזבח, והדם מתמצה ויורד, אבל ראב"ע ז"ל אמר ונמצה מבנין נפעל מגזרת שתית מצית (ישעיה נ"א י"ז), וכן אמר רד"ק כמו וימץ טל מן הגז' (שופטי' ו' ל"ח) אך שמריה ימצו ישתו (תהלי' ע"ה ט'), וכן ונמצה דמו (ויקרא ה' ט'), מבני למ"ד ה"א, ששרשו מצה, אבל מיץ אפים מבני העין, ואם הוראת שתי השרשים על הכבישה והמציצה, אפשר לי להבדיל ביניהן, אותן שהן מבני עין אין התערובת נודע בהן עד אחר המציצה, ואותן שהן מבני למ"ד ה"א, ניכר בהן תערובתן גם קוד' לכן, כי החלב והחמאה קוד' שנתפרדו בראין כאחת ולכן כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל' ל"ג) מבני ע"ן, ויפה המשיל לכן (שם) ומיץ אף יוציא דם (שם), ומיץ אפים יוציא ריב, אבל השמרים ניכרין ביין גם קודם המציצה, לכן כתוב עליהן בכל מקום שרש מצה, וכן אבר הטל שעל הגזה קודם המצ' כה, וככה הדם בורידין, על כן כתב גם עליהן שרש מצה: ונמצה דמו, קודם לכן, כשמולקו מוציא דם כלו, אותו בראש ובגוף ומוציא דמו, שאין לפרש ונמצה דמו על דם הגוף, והראש נקטר קודם לכן בלי מצוי דם, כי לא מצינו בקרבנות שיקרבו איברים על המזבח קוד' זריקת הדם, כי הדם הוא בנפש יכפר, כמו שאמר רמב"ן ז"ל, ועל כרחך צריך אתה לומר שאין וי"ו ונמצה מהפך לעתיד, כמו ונגלה כבוד ה' (ישעיה מ' ה'), אלא וי"ו שמושית היא, והמלה עבר ועניינה וכבר נמצא דמו קודם הקטרת הראש, וכן העתיק הרב המעתיק נאך דעם דאז בלוט אויזגעדריקט ווארדען ועל כן לא נכתבה מצוי דם קודם הקטרת הראש, שאילו אמר ומלק ונמצה והקטיר, היה שב ונמצה על ראשו לבדו, והיינו צריך לראש ולגוף שאיך תפרש ונמצה על דם הגוף כלו, ואחריו והקטיר המזבחה, המדבר על הקטרת הראש לבדו, לכן כאמר ומלק והקטיר, שבשתיהן על הראש, ואחריהן אמר ונמצה, שאין לטעות עתה שמדבר על מצוי הראש לבד שכבר הוקטר ואיך אחר שהקטיר ימצה, וכן אין לטעות שמדבר על הגוף לבדו, שא"כ הקטיר הראש קודם רצוי דם, אין לנו לפרשו אלא שמדבר קודם הקטרת הראש, ושכתב אחרי לפי שהמצוי בראש ובגוף כלו כמו שאמרנו. והנן: קיר המזבח, מוצה בראשו של מזבח מעל חוט הסיקרא והדם שותת למטה על קיר המזבח: (טז) והסיר את מראתו, פרשו ראה, והשם מראה לדעתי אינו שם של אשפה, אלא על מקום שמשליכין שם אשפות ולכלוך, וכן וישימהו למחראות עד היום (מלכי' ב' י' כ"ז), הקרי"ת כוסף גם היא קרי וכתיב, וקרי למוצאות, והמלה בלי ספק הוא מוראות, שהמקום שעמד עליו בית הבעל, שם למקום אשפה ולכלוך, ומזה הוי מוראה ונגאלה העיר היונה (צפני' ג' א'), וכן ושמתיך כראי (נחום ג' ו'), למקום שמשליכין שם הטנופות והאשפתות, כי ראש הכתוב והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך (שם), כי תחת היות נכונה עיר המהללה, נבא עליה שתהיה כראי אבל רמב"ם ז"ל פי' מראתו, כמו ושמתיך כראי, הוי מוראה ונגאלה, ענין טנוף המה ותרגומו זפקיה, והוא רעי וזבל, ואינו כן אלא לפי שהיתה ירושלים מקו' תועבות רבות, קראה ע"ד המשל מוראה ונגאלה, מקום הלכלוך והגיעול, וכן את מראתו המקום שהגיעול בתוכו וזהו הזפק ובני מעים, ומוראה נקבה וכנוי הזכר על העוף, אבל כנוי בנוצתה על המוראה, כלומר עם הנוצה אשר על המראה וכמו שאפרש, וכן פי' רש"י ז"ל מראתו מקום הרעי זה הזפק, וכן תרגם בתרגום אשכנזי דען קראפף: בנצתה, עם הנוצה שעל המוראה מותך מבחוץ נגד מקום הזפק הבשר והעור עם הנוצה שעליו ויטלנו עם הזפק, כמו שאמרו (זבחים דף ס"ה ע"א) תניא בנוצתה בנוצה שלה, קודרה בסכין כמין ארובה, כלומר העור והנוצה שכנגד הזפק, יכול יקדיר בסכין ויטלנו, כלומר יטול הזפק לבדו, ויסיר העור והנוצה שכנגדו, ת"ל בנוצתה נוטל הנוצה עמה, ונוצה הם אותן שעל עור העוף, וכן תרגם הרב

המעתיק

בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִדּוּמָא לַאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא: יז וִיפָרֵק יָתֵיהּ בְּגַדְפּוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ:

ב א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ וְיָרִיק:

אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן: יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ס

ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ

נעבען דען אלטאר הינוועריפען אויף דער מארגענזייטע, וואָ דיא אשע הינקעממט.

(יז) ער זאָלל עז בייא דען פליגעלן אויפרייסען, אבער ניכט אבזאָנדערן; דער פריסטער זאָלל עז אויף דעם אלטאר, אויף דעם האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פייער ליגט, אין רויך אויפגעהען לאססען; עז איזט איין גאנצעס אָפפער, פאָם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען.

ב (א) ברינגט יעמאנד איין שפייזאָפפער, דעם עוויגען צו עהרען; זאָ מוס זיין אָפפער פאָן דעם

רש"י

באבוס בעלים נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר ובעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים (ויקרא א') שאכלו מן הגזל: אצל המזבח קדמה. במזרחו של כבש: אל מקום הדשן. מקום שנותנים שם תרומת הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן: יז ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי וגומר (שופטים י"ד): בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו: בכנפיו. נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו. נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמ' ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון את לבו לשמים:

ב א ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה

באור

המעתי' מיט דען פעדערן, וכן דעת רש"י ז"ל כפי' שני, וכן נכון, ומשרש זה לדעתו והיא כפורחת עלתה נצה (בראשית מ' י'), הנצו הרמונים (ש"ה ו' י"א), שהוא כמו נוצות דקות, כאותן הפורחות בעור העוף, ופי' ראשון לרש"י ז"ל בנוצתה עם בני מעיה, ונוצה לשון דבר מאוס, כמו כי נצו גם נעו (איכה ד' ט"ו), וזהו שתרגם אונקלוס ז"ל באוכליה, וזה מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה. ויפה השיב עליו רמב"ן ז"ל שאין נוצה בכל מקום שלא נוצה ממש שעל העור, וגם הכתוב שהסתייע ממנו רש"י ז"ל פרושו על דרך אחר, ויוסי בן חנן עצמו אינו חולק על חכמים שאמרו נוטלה עם הנוצה שלה, לא שלדעתו מראתו כולל הזפק עם הקרקבן שגם הוא מקום ניאול ורעי, וראיה לזה ששנו במשנה (שם דף ס"ד ע"ב) בא לו לגוף והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעיים היוצאים עמה, והשליכם לבית הדשן, וזו כדעת אבא יוסי בן חנן ותני נוצה, ויפה דבר, אלא שלדעתי גם בזה לא נחלקו מעולם, וגם דעת חכמים שמוראתו כולל הזפק ובני מעים שאיהן מקומות הניאול, אלא שחכמים סוברים שחותך בעור רק כנגד הזפק, ומוציאו עם בני מעים היוצאים כאחת עמו, וזהו ששנו ואת בני המעים היוצאי' עמה, לא שיטלם בפני עצמן, ואבא יוסי סובר שצריך ליטול גם בני המעים, וזה שאמר נוטלה ונוטל קרקבנה עמה, וא"כ צריך לקדור בעור יותר ליטול גם הקרקבן וא"כ סתם משנה כחכמים, וכלם מודים שקודר בסכין ונוטל העור עם הנוצה שעליו, כן נראה לי, וכן נראה שם מן הסוגיא: והשליך, למרחוק, לא כמו זריקה, בפרשנוה (פסוק ה'): אותה, מוראה לשון נקבה כמו שאמרנו, וזה כמו ראיה שאין בנוצתה מתפרש על הקרקבן, שבהיותן שני דברים היה לו לומר אותן, אלא לדעת כלם קרקבן בכלל בכלל מוראתו: אצל המזבח, סמוך למזבח: קדמה, במזרחו של כבש ששם היו נותנין מוראת העוף ודשן מזבח הפנימי והמנורה, ועל זה אמר אל מקום הדשן, ולפי שגם במזרחו של מזבח יש מקום לדשן, ששורפין שם פסולי המוקדשין ואמורי קדשים קלים, אמר אצל המזבח בסמוך לו, שהוא למזרחו של כבש: (יז) ושסע, אין שסוע אלא ביד, וכן הוא אומר וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד ו'): בכנפיו, עם כנפיו, אינו צריך למרוט כנפי נוצתו, כנפיו נוצה ממש, כי כן פי' רש"י ז"ל, ולפרושו מתיר הכתוב להקטירו עם הנוצה שעליו, לא כעולת בהמה שצריכה הפשט, ואם כדבריו אינו ענין לכאן, יאמר והקטיר הכהן אותו בכנפיו, גם רמב"ן ז"ל טען עליו ואמר שאין כנפים נוצה, אלא איתן שעוכף בהן, כמו כל צפור כל כנף (בראשית ז' י"ד), יפרוש כנפיו לתימן (איוב ל"ט כ"ו), ונוצה הוא השיער שעל הגוף, כמו ארך האבר מלאה הנוצה (יחזקאל י"ז ג'), וכן שניהו הכנפים והנוצה טמאות ומטמאות, ואמרו פרט לאברים ולנפרגים לכנפים ולנוצה, עוד טען שאם כן לא אמר הכתוב מאיזו מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו, ויפה שאל, ופי' הוא ז"ל ושסע אותו בכנפיו במקום כנפיו, והבי"ת בי"ת הכלי כמו בנית בגדה, ולדבריו בא ללמד שישסענו מגביו, ולפי שלא מצאתי במשנה ובברייתא ובתלמוד איך ועד כמה ישסענו, כילשון המשנה (זבחים ס"ד ע"ב) שיסע ולא הבדיל ואם הבדיל כשר, אחוז ששסעו בכנפיו, שאילו אמר ושסע אותו סתם, לא ידענו אם יאחז בשתי כנפיו וישסענו, או בשתי רגליו, או במקום אחר בגוף, לכן אמר בכנפיו שבהן יאחז וישסע, שלא הקפידה תורה שיהא השסוע על פני כל הגוף, ולשון הרב המעתיק ער זאָלל עז בייא דען פליגעלן אויפרייסען, ונראה כדברינו: לא יבדיל, הכנף מן הגוף ואם הבדיל כשר כמו שכתבנו, והטעם לפי שהוא אחר שהרבה דמו והקטיר אותו, הגוף כי הקטרת הראש כאמר למעלה (פסוק ט"ו): על העצים, כמו עולת בהמה, ושב גם על והקטיר הראשון: עלה הוא, אעפ"י שאין תמות וזכרות בעופות, כאמר לשון זכר, שהזכר חשוב יותר או שב על העוף: אשה, פרשנוהו (פסוק ט'): ריח ניחוח לה', נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח, ונאמר כן בעולת העוף ובמנחה, ללמדך שאחד המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים כך אמרו רבותינו ז"ל, ובל זה אם אין ידו משגת, ולכן אין בכך כלום, כי הוא ב"ה אינו צריך לכלום שהכל שלו, אבל כשאין נהשג יד המרבה מגונה ומקבל שכר, וכן הוא בכל העבודות בכונת לב ובגבורה, כשאדם עושה מה שבכחו לעשות, שוה לגדול ממנו העושה כפלים כפי כחו, ב"ו שבארנו בבית א' מספרנו גן נעול (חדר ד' חלון ב' וג'):

ב (א) ונפש, מלת נפש בארנוה במקומו, ונקראת כן צורת החי, בעבור שהיא פועלת פעולות תחת השמש, ונשאת האדם אעפ"י שהיא עליונה

תרגום אשכנזי

דעם פיינסטען מעהלע זיין; ער זאָלל אֶהל דאַרויף גיסען אונד ווייהרויך דאַרויף לעגען. (ב) דיזעס ברינגט ער דען זעהנען אהרן׳ס, דען פריסטערן; דער פריסטער נִיממט דאַפאָן איינע האנד פאָלל פאָם מעהלע אונד פאָם אֶהלע, נעבסט אללעם ווייהרויך; דער פריסטער לעכט רען

ויקרא ב

קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־

אזכרתה

אונקלוס

וְיָרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָא׃ ב וְיַיְתֵינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסָּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ וְיַסֵּיק כָּהֲנָא

ית

באור

עליונה, ובהיותה חוץ לגוף, תפעל בדברים אלהיים עליונים, כל עוד שהיא קשורה בגוף, ופועלת על ידי כלי הגוף נקראת נפש, על כן בכל התורה כלה מיוחסים מעשה האדם טוב ורע לנפשו, ולא נזכר בשום מקום לשון נשמה, כי היא שם לצורתו בעבור שהיא עליונה, נפוחה מן השם באפיו, ופועלת בלי גוף, ושם נפש ירמוז לפעולות שצריכין להן כלי הגוף, וראיה ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב׳ ז׳), הרי שכבר היתה נשמת חיים קוד׳ שנופחה בו, ואחריו אמר ויהי האד׳ לנפש חיה, מלמד ששנקשר׳ עתה בגוף היתה נפש לפעול גם תחת השמש. ולפי שבראש הענין אמר אדם כי יקריב וגו׳, ידענו כי נפש האמור כאן היא נפש האדם, כי מלת נפש כוללת גם נפש הבהמה, שאין לה כח לפעול רק תחת השמש. ורבותינו ז״ל אמרו מי דרכו להביא מנחה עני, מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו, וזה מסכים לפרושנו על אדם כי יקריב מכם וגו׳ (פרשה א׳ ב׳): כי תקריב, בנדבה, כמבואר (פרשה א׳ ב׳): קרבן מנחה, לדעתי מלת מנחה דורון, לעשות נחת רוח למקבלו, כמו שפרשנו בפי׳ ניחוח (פרשה א׳ ט׳), וקרוב לו בענין שם מנוחה, לא שעל הקרבן בא שם מנחה להבדילו בשם, וזה דרך הלשון להרבות השמות לייחד הדברים, וכן שלמים, שלכל הפרוש׳ אינו במשקל אחר השמות לא מן שָׁלוֹם ולא מן ״ד״ שְׁלוֹם ולא מן שָׁלֵם כמו שיתבאר (פרשה ג׳ א׳), וגם עולת בהמה היא ניחוח, ואין טעם שנקראת זאת מנחה לפי שבאה מן הנמחים, שהרי מנחתו על בעלי חיים ולקחת מנחתי מידי (בראשית ל״ג י׳), ועל גדי עזים אמר גדעון והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופטי׳ ו׳ י״ח), והבל הביא מבכורות צאנו, ונקרא מנחה כמנחת קין שהיתה מפרי האדמה, ונאמר על פר שהקריב אליהו ויהי בעלו׳ המנחה וגו׳ (מלכים א׳ י״ח ל״ו), אבל הכתוב חלק את הקרבנות בשמותיהן, קרבן בקר וצאן ועוף יקרא עולה, לפי שכלה למזבח ואין ממנה מאכל לכהנים ולבעלים, וקרבן בהמה של שמחה שלמים כמו שיתבאר (פרשה ג׳ א׳), ושל הודאה תודה, ושעל כפרת חטאים ואשמות חטאת ואשם, ולפי שאין כל זה נוהג במנחת נדבה, שאינה עולה שהרי השירים נאכלין לכהנים, ואינה שלמים ותודה שאין ממנה דבר לבעלים, קרא מנחה, שעל כל פנים היא ריח ניחוח, וראיה ממנחת חוטא של קרבן עולה ויורד שלא קראה מנחה אלא חטאת כאמרו כי חטאת היא (ויקרא ה׳ י״א), למדנו ששם מנחה יתכן על כל הקרבנות, ורשב״ם ז״ל פי׳ ג״כ לשון דורון מגרש נחת לפי שמביאה לקרבן, ואינו נראה לי, והרב המעתיק תרגם איין שפייזעאָפּפער, ויותר נראה תרגומו בפי׳ ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה׳, שתרגם איין געשענקע, שהוא הדורון המניח דעת מקבלו. [״א״ה, שם מנחה נאמר בכללות וביחוד, נאמר בכללות על הדורון המובא מקטן לגדול, כבואו לקדם את פניו, והוא כולל א״כ גם כל הקרבנו׳, ואולם נקרבנות נאמר ביחוד על הקמח הקרב לגבוה, והמשקה הקרב יקרא נסך, יזכור תמיד הקרבן ומנחתו ונסכו, והמתרגם צריך שיתרגם בכל מקו׳ כפי ענינו״]: סלת, סלת של חטים, ובמנחת מלואים מפורש סלת חטים (שמות כ״ט ב׳): סלת יהיה קרבנו. כל המנחות האמורות בענין הם סלת, אבל זו לבדה נקראת מנחת סלת, וזהו סלת יהיה קרבנו, כי נקמצת בעודה סלת, והאמורות אחריה נאפות קודם קמיצה ועל כן לא אמר אם סלת יהיה קרבנו, כמו אם עולה קרבנו מן הבקר שהרי כלן באות סולת, אלא האומר הרי עלי מנחה סתם, מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות, ועליה אמר ונפש כי תקריב קרבן מנחה, שנדר סתם להביא מנחה, סלת יהיה קרבנו, ותעשה כמשפט האמור לפנינו: ויצק עליה שמן, המביא אותה יוצק שמן על כלו ונותן עליה לבונה, כי מקמיצה ואילך מצות כהונה, ולא זכר כאן בלילה, כמו בשתי מיני מנחות הסמוכות, ונראה לי לפי שמעשה מנחת סלת כך היא, תחלה נותן שמן בכלי ועליה נותן הסלת, וחוזר ונותן שמן על הסלת ובולל בו הסלת, ואח״כ נותן אותה בכלי שרת ויוצק עליה שמן, ונותן עליה הלבונה, ובין הכל לוג שמן לעשרון, ואח״כ מביאה אל הכהן להגשה ולקמיצה, ולכן במנחת סלת שהיא הראשונה, פורט לבד המוכין שאינו שהן שמן סלת ולבונה, ומודיע מה שמותר לזר לעשות בה אחר שנתקדשה בכלי שרת, שהן היציקה ונתינת לבונה, וההבאה אל הכהן, אבל נתינת השמן פעמים בכלי והבלילה שהן בכלי חול, לא זכר כאן ונכתבו במנחות הסמוכות: ונתן עליה לבונה, מניח קומץ לבונה על מקצת המנחה, שאין הלבונה נקמצת עמה: (ב) והביאה, מוליך אותה בכלי שרת אל הכהנים, ואם הולכת דם פסולה בזר, אינן דומים, כי הדם כלו למזבח המתנות והשירים, אבל כשמביא המנחה אינה ראויה עדיין למזבח עד שיקמצנה, ושיריה לכהנים, גם בדם מקבלה ואילך מצות כהונה, וקבלה קודם הלכה: משם, אמרו חכמים ממקום שרגלי הזר עומדות, ללמדך שהקמיצה כשרה בכל העזרה: וקמץ, כפי הפשט נראה לי כיוקמץ לבין גבירה, כמו ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים (בראשית מ״א מ״ז), כלומר יעשה ממנה כדור, ועדיין אין אנו יודעין כמה יכדור ממנה, חזר ואמר מלא קמצו, מה שיוכל לכדור בפסת ידו, אם כף ידו גדולה יכדור הרבה, ואם קטנה מעט. ודע כי אונקלוס תרגם על לקמצים לאוצרין, ופי׳ רמב״ן ז״ל ענינו שהקבורות שאוצרין בהן יקראו קמצים, כי באחת הפחתים (שמואל ב׳ י״ז ט׳), תרגם יונתן בחדא מן קומציא, וכן כל פחת

תרגם

רש״י

במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין שנאמר סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנאמר ועשרון סלת למנחה (ויקרא י״ד) עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה, ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד״א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה (ונקמץ עמה) כמו שנאמר מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינו נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה: ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר: ב הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה: וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות.

ללמדך

אונקלוס

יַת אַדְכַּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחֲתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ ד וַאֲרֵי תְקָרֵב קוּרְבַּן מִנְחֲתָא מַאֲפֵה תַּנּוּרָא סֻלְתָּא

אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס
ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת

תרגום אשכנזי

דען דופט דאפאן אין רויך אויפשטייגען אויף דעם אלטאר, פאם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (ג) וואז פאן דעם שפייזאפפער איבריג בלייבט, געהערט דעם אהרן אונד זיינען זעהנען, אלז דאז אללערהייליגסטע פאן דען פייעראפפערן דעם עוויגען.
(ד) ווען דוא אבער איין שפייזאפפער ברינגסט, דאז אים אפען געבאקקען ווירד

רש"י

ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסות רגלי ישראל: מלא קמצו. יכול מבורץ ומבצבץ ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו (ויקרא ו') לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמע לשון העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה: מלא קמצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: ג לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת: קדש קדשים. היא להם: מאשי ה'. אין להם חלק בה אלא לאחר מהנות האשים: ד וכי תקריב וגומר. שאמר הרי עלי מנחה מאפה

באור

תרגם קומצא, והוא קרוב מן חופר גומץ בו יפול (קהלת י' ח'), כי הגימ"ל והקו"ף מאותיות החיך מתחלפין במקומות הרבה, ודבריו נראים בעיני כנוטים אחד, ואם כן אמר וקמץ, להיות על כף היד, כי אין בכל איברי האדם גם אחד שיעשנו כפחת, זולתי היד שיוכל לשופפה כפחת לקבל בה, שמטעם זה עצמו נקראת כף שיוכל לכופפה, וכמו שיתבאר בעז"ה (פרשה י"א כ"ז), וזהו הקמץ שם כפל אחד, ופי' באיזו אלא ואמר מלא קומצו, שאין זה אלא פסת ידו, וכאמרו ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה (ויקרא ט' י"ז), והרב המעתיק תרגם איינע האנד פאלל וזה כאמ' ענין הקומץ וכמו שאמרנו, ורש"י ז"ל כתב מלא קמצו, יכול מבורץ ומבצבץ ויוצא לכל צד, ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקומצו, לא יהי' כשר אלא מה שבתוך הקומץ, אי בקמצו יכול חסר, ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו, וזהו קומץ במשמע לשון העברית, ואינו מבין דברי רבינו איך הוא במשמע הלשון, וקימצו משמע בפסת היד, כלו כמו שתבין מדברנו, גם מן הגמרא נראה שאין זה במשמעות הלשון, שאמרו (מנחות דף י"א ע"א) אמ' לי' אביי לרבא כיצד קומצין, אמר לי' כדקמצי אינשי, ופי' רש"י ז"ל בכל האצבעות, והשיבו עליו מברייתא זו זרת זו קמיצה, שמתחיל הקומץ מאותה שאצל הקטנה, ותירצו אלא להשוות, ובסוף אירו אמר רב פפא פשיטא לי וקמץ כדקמצי אינשי, הרי שבדחו דברי הברייתא, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (מעשה קרבנות פרק י"ג ה' י"ג) ואילו קמיצה בשלש אצבעות במשמע לשון וקמץ, לא היה חולק על זה, גם הראב"ד ז"ל כפי' לא"כ אחר שאינו יודע מאין להם, ושהוא לדעתו הל"מ, ואולי זה שאמר רבינו ז"ל וזהו קומץ במשמע לשון העברית, אינו על קמיצה בשלש אצבעות, אלא על הכנוי בפסת יד האדם, ועל דרך שפרשנוהו, [* א"ה, מה שכת' רש"י ז"ל שזהו קומץ במשמע לשון העברית, הכוונה ממה שהוכח בלשון הזה שם קמיצה לאצבע שאצל הזרת, משמע שמשם מתחילין לקמוץ המנחה, לא כדקמצי אינשי במעשה חול שלהם בכל האצבעות, כמ"ש רב פפא, כי אם באותו אצבע הנקרא כן ע"ש התחלת הקמיצה בקודש, ואחרי שהגודל אינו חופה את פסת היד, לא נשארו אלא ג' אצבעות, שבהן קומץ את המנחה, ככ"ל *]: מסלתה ומשמנה, שהשמן הוא בכל המנחה שהיא בלולה בו ויצוק עליה, אבל מן הלבונה אינו מעלה בכפו כלום, כי הוא מונחת במקום אחד מן המנחה כמ"ש (פסוק א') ומסלקה קודם הקמיצה, ואחר שהקטיר הקומץ מקטיר גם הלבונה בפני עצמה: על כל לבונתה, מלבד כל לבונתה יהיה כפו מלא מסלתה ומשמנה, כמו שאמרנו, ועל כמו מלבד, וכן על עלת התמיד שבמוספין (במדבר כ"ח י'), מלבד עולת התמיד: אזכרתה, כולל קומץ המנחה וקומץ הלבונה שניהן נקטרים על המזבח, ואילו לא יקטיר רק קומץ המנחה, היה אומר והקטיר הכהן אותו, וישוב על הקומץ שנזכר סמוך לו, אבל בעבור שצריך להקטיר גם הלבונה קרא לשתיהן אזכרתה, ולפי שבלחם הפנים אין מתני קומץ למזבח, אמר על הקטרת הלבונה והיתה ללחם לאזכרה אשה לה', כי אזכרה שם לקומץ סלת ולבונה העולים על המזבח, נגזר מן זכירה, שהם מזכירים המקריב לטובה לפני ה', וראיה שבמנחת סוטה אמר לא יצק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה כי מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מזכרת עון (במדבר ה' ט"ו), הא למדת שמנחת צדיקים מזכרת זכות, ואמר יזכור כל מנחתיך (תהלים כ"ט ד'), ודע שכל זכירה הסמוך לשם מורה על יום הגמול לטוב או לרע, כי אין שכחה לפני כסא כבודו, אלא כל זמן שלא בא יום הגמול נדמה כשכוח, ולכן על הגמול יאמרו זכירה, ועוד אפרש בעז"ה בפרשת אם בחקותי. והראב"ע ז"ל אמר רבים פרשוהו כריח וקטרת כמו וזכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח'), ובשטה זו תרגם הרב המעתיק (דען דופט) [וכתב הריח העולה מן הדבר המריח יכונה בלה"ק בשם זכר ואזכרה, כמו מזכיר לבונה, כי הריח הוא רושם הדבר אחר המתרו והעלמו מותר החושים, וכן הזכר הוא שומר רשמי הדברים אחר העלמם מן החושים, ובל"א יקרא הריח העולה מגוף המריח (דופט)], ולפרושינו מזכיר לבונה כמו שותע השיר לריח ניחח, כן מניח לבונה לעורר בלבונה הנקטרת שיזכרהו השם לטובה: (ג) והנותרת מן המנחה, לפי שגם על השירים קדושת המנחה כמו שיתבאר בסמוך אמר והנותרת לא והנותר: לאהרן ולבניו, למדו רבותינו שאהרן וכל כ"ג נוטל חלק בראש אין מנה שירצה, לא כפי שיגיע לחלקו כשיתחלק בין אנשי המשמר, והנשאר מתחלק בין בניו איש כאחיו: קדש קדשים מאשי ה', אעפ"י שנאכלת לכהנים לא יצאה מקדושתה, אלא קדש קדשים היא כמו הקומץ שקרב על המזבח, כי כוונה היא לכהנים מאשי ה', ממתנות הראויות להיות נאכל אש על המזבח לריח ניחח, אלא שהקב"ה נתן חלק זה מאשיו לכהנים, לכן דומה לחלק שעלה על האשים, וזהו מה שאמרו חכמי' ז"ל כהני' משלחן גבוה קא זכו וכמפורש בפרשת צו, וכן אמר גם שם לא תאפה חמץ חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא כחטאת וכאשם (ויקרא ו' י'), כל זכר בבני אהרן יאכלנה (שם שם י"א), ושם אפרש יותר בעז"ה, זהו פשוטו של מקרא, ורבותינו דרשו עוד מכתוב זה שאין השירים מותרין באכילה לכהנים עד שיקטר הקומץ: (ד) וכי תקריב, תקריב: מאפה תנור, שאמר הרי עלי מנחת מאפה תנור: סלת חלת מצה, זכר שתי מינין חלות מצות ורקיקי מצות, רבה מנית חלות, רבה מנית רקיקין, או ורקיקי כמו או, וכן ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), ואין הכרע מן הכתוב אם רשאי להביא מחצה חלות ומחצה רקיקין, ויש בזה מחלוקת הכמים, ועשינו במנחת מלואים שהיו בה חלות ורקיקין, וזה כדמות ראיה לדברי האומר מביא: חלות מצות, אמרו נחלקו ר' יהודה אומר מנות מנות, למנות בזו ולא בזו לבלילה, החלות בלולות, והרקיקין משוחים, וזה בדרך הפשט, ואמרו עד כשיונת גו אמר ר' יהודה

תרגום אשכנזי　　　　ויקרא ב　　　　אונקלוס

סלת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן: ס ה ואם־מנחה על־המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה: ו פתות אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא: ס ז ואם־מנחת

מרחשת

סלתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח: ה ואם מנחתא על מסריתא קורבנך סולתא דפילא במשח פטיר תהי: ו בצע יתה בצועין ותריק עלה משחא מנחתא היא: ז ואם מנחתא דדרתא

קרבנך

מירד: זא זאללען עז אונגעזייערטע קובען פאם פיינסטן מעהלע זיין, מיט אהל איינגעקנעטען, אונד אונגעזייערטע פלאדען, מיט אהל בעשטריכען. (ה) איזט אבער דאז אפפער איין שפייזאפפער אין דער פפאננע, זא זאללעז פאם פיינסטען מעהלע, מיט אהל איינגעקנעטען אתד אונגעזייערט זיין. (ו) מאן צערבריכט עז אין שטיקקען, אונד אלודאן גיסעסט דוא אהל דארויף, עז איזט איין שפייזאפפער. (ז) ווען דאז שפייזאפפר אין

איינעם　　נאפפע

רש"י

מאפה תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן ויש אומרים מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים ומה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצ' מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר זך (שמות כ"ז) ושנינו במנחות כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין: ה ואם מנחה על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשי המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן. וכלן טעונות שלש מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת: ו פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות שנאפות קוד' קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנח' מאפה תנור כן ת"ל עליה. מוצי' את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא: ז מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוק' שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין. כל דבר רך על ידי

משקה

באור

ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה, יכול כשם שמרחיצין מן הכיור מרחיצין מן הכן, ת"ל נחשת נחשת, לכנש' שוה לו ולא לרחיצה, כיוצא בו אמר ר' יהודה ועשית חשן משפט וכו' יכול כשם שזה כפול כך זה כפול, ת"ל זהב זהב, לזהב שוה לו ולא לכפול', והו ענין באות כמשפט הלשון שכופל דבר אחד פעמים, להשוות שני הדברים רק בדבר המפורש בשתיהן, ואם כאן בא ללמדנו שלא כתן הבלילה לרקיקים והמשיחה לחלות, ומנחת סלת שנאמרה לפניה, אין בה חלות כי נקמצת סלת, אבל זו נאפית תחלה חלות מצות או רקיקי מצות, ואחר אפייתן פותתן לפתיתים וקומץ מהן: בלולת בשמן, מחלוקת בדבר, י"א בוללן בעודן סלת, נותן שמן בכלי ועליו סלת ועליו שמן ובוללן, וי"א לאחר אפייתן, אבל אינה כי יכה יציקה כמו מנחת סלת כמו שיתבאר (פסוק ו'): ורקיקי, פי' רד"ק ז"ל ששרשו ריק מלשון דלות ורקות, אבל איני יודע לענין מה דלו מחלות, ושניהן טעונין מתן שמן בכלי, ואם חלה בלולה, הרקיק משוחה, ואם החלה נקמצת לאחר בלילה כדברי חכמים, הרקיק שאין סלתה בלולה בשמן קודם אפייה, היא דלה ממנה, אבל לרבי שאמר בוללן חלות צריך טעם לשם רקיק, ואולי סובר שהמשיחה מעט, ושאר השמן שבלוג נאכל לכהנים, על כן היא דלה, כי החלות הבלולות טעונות השמן כלו. ואולי החלות עבות, והרקיקים דקות ואפשר שזהו גם כוונת רד"ק ז"ל, ובפי' ראב"ע ז"ל חלות עבות, ויש אומרים עגולות מלשון חליל שנדברי קדמונינו: משחים בשמן, שנינו בפ' כל המנחות כיצד מושחן כמין כ"י (שהיא כף יונית כמין ט' שלנו) ושאר השמן נאכל לכהנים: (ה) ואם מנחה, אם תקריב מנחה על המחבת, כה יהיה משפטה: סלת בלולה בשמן, כמו שאמרנו נותן שמן בכלי ונותן עליה סלת וחוזר ונותן עליו שמן ובוללה, ואופה אותה על מחבת שבמקדש: (ו) פתות אותה פתים, המלות שנאפו תחלק לפרוסות, ומאותן הפרוסות יקמוץ הכהן כמו ואקחה פת לחם (בראשית י"ח ה'), וכן כל המנחות הנאפות קודם קמיצה, טעונות פתיתה: פתים, ולא שיפררנה לפרורין, ושערו חכמים בכזית: ויצקת עליה שמן, היציקה כבר אמורה במנחת סלת, וכל המנחות הוקשו זו לזו בפסוק והבאת (פסוק ח'), ולא נאמר במנחת מחבת, אלא למעט מנחת מאפה הכיר האמורה לפניה שאינה טעונה יציקה: מנחה הוא, כלומר הואיל ומנחה היא וצריכה קומץ למזבח, צריך שיפתת אותה כתים, ומכאן לכל המנחות הנעשות בכלי שטעונין פתיתה, לבד שתי הלחם ולחם הפנים, לפי שאין מהן קומץ למזבח: (ז) ואם מנחת מרחשת, אם תקריב מנחת מרחשת, כה יהיה משפטה, ולפי שלחם מאפה תנור ומחבת ומרחשת ידועים גם בחולין, שרגילין בני אדם לאפות חלות ורקיקין באחת משלשה מינים הללו, דבר עליהן בזה, שגם במקדש היו הכלים הללו לאפות בהן לחם קודש: סלת בשמן העשה, כמו שאמרנו שיתן הסלת בשמן שבכלי ושמן על גביו, וזהו בנין אב לכל המנחות שנעשים כן, וכן יציקה ובלילה ואפייתה מצות ופתיתה אין צורך להאמר בכל אחד ואחד, שכלם נלמדות זו מזו בפסוק הסמוך: מרחשת, שנו רבותינו (מנחות דף ס"ג ע"א) מה בין מחבת למרחשת, מרחשת יש לה כסוי, מחבת אין לה כסוי דברי ר' יוסי הגלילי, ר' חנינא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין רכין, ומחבת צפה ומעשיה קשין, ובגמרא אמרו דר' יוסי הגלילי גמרא גמירא לי' לא ממשמעות המלות, שאם מרחשת לשון רחש לבי דבר טוב (תהלים מ"ה ב'), שהוא נסתר, גם מחבת מלשון למה נחבאת לברוח (בראשית ל"א כ"ז), ודברי ר' חנינא בן גמליאל מכורשין נכתוב שנא' וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת (ויקרא ז' ט'), סמך בו"ת אבל תנור ומרחשת, כי המנחה מכוסה בתוכן, ומלת על סמוך למחבת, לפי שאינו אלא כפה על גבה, ולפי שמרחשת עמוקה היו מעשיה רכין, אבל מחבת שוה עם דופנה, היו מעשיה קשין שאם היו רכים היו נגרין ממנה, והיה אפשר לומר שבהיות מרחשת עמוקה היה לה כסוי, אבל מחבת שצפה, היה הכסוי שורף את המנחה, וא"כ ר' יוסי הגלילי דבר

על

מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי

אונקלוס

קֻרְבָּנָךְ סֻלְתָּא בִמְשַׁח תִּתְעֲבֵד׃ ח וְתַיְתֵי יָת מִנְחָתָא דְּיִתְעֲבֵיד מֵאִלֵּין קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרְבִינַהּ לְוָת מַדְבְּחָא׃ ט וְיַפְרֵשׁ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ י וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין

תרגום אשכנזי

נאפפע געבאקקען ווערדען זאלל, זא מוס עז פאם פיינ־סטען מעהלע מיט אֶהל צו רעכט געמאכט ווערדען. (ח) דאז שפייזאפפער, וועל־כעס הירויז פערפערטיגט ווערדען זאלל, ברינגסט דוא פאלגענדער געשטאלט דעם עווינען: דער אפפערנדע נעמליך ברינגט עז דעם פרי־סטער, דיזער ברינגט עז הין צום אלטאר. (ט) דער פרי־סטער ניממט דאפאן דען טהייל, וועלכער אין רופט אויפשטייגען זאלל, לעגט עז אויף דעם אלטארע אין רויך אויפגעהען, פאם פייער פערצעהרעט, צום אנגענעה־מען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (י) וואז פאן דעם שפייזאפפער איבריג בלייבט, געהערט דעם אהרן אונד זיינען זעהנען, אלז דאז אללערהייליגסטע פאן

רש״י

מסקה נראה כרוחש ומנענע: ח אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינין הללו: והקריבה. בעלים אל הכהן: והגישה. הכהן אל המזבח: (והגישה אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח): מן את אזכרתה. הוא הקומץ: יא וכל דבש

באור

על הכלים ור׳ חנינא בן גמליאל על מעשה המנחה אבל לא משמע כן מן הגמרא שאמרו גמרא גמירי לי׳: (ח) והבאת את המנחה, כתוב זה כולל כל המנחות הנאפות האמורות למעלה, כי במנחת סלת כבר נאמר מנחה לה׳, גם מפורש והביאה אל בני אהרן הכהנים, ולא נאמר כן במנחות האפויות, וכן לא נאמר בהן קמיצה והקטרה. לכן חזר וכללן כאן: לה׳, לשם מי שאמר והיה העולם, כמו שפרשנו (פרשה א׳ ט׳), גם והקריב׳ אל הכהן, והרב המעתיק תרגם ברינגסט דוא פאללגענדר געשטאלט דעם עוויגען, ולדעתו שעור הכתוב שתביא את המנח׳ לה׳ באופן שאגיד לך והוא והקריבה וגו׳: יעשה. אשר יתוקן כהלכתו האמור בפרשה, כמו לא עשה שפמו (ש״ב י״ט כ״ה), והמלה זכר על מנחה שהיא נקבה, לכן פי׳ רד״ק ז״ל שיש בו דבר נסתר נופל ולא פירש אותו, ולדעתי הוא כמו ויהי כל האדן ודומיהן: והקריבה אל הכהן, פי׳ רש״י ז״ל בעליה, וזה כמו והביאה אל בני אהרן הכהנים האמור במנחת סולת, כמו נשפל אדירים הקריבה הגולה (שופטים ה׳ כ״א), ולפי שכבר תקנה ואפה בכלי שרת, ועכשיו נותנה לכהן להעלותה לריח ניחח, הרי ההבאה מצורכי הקרבן, על כן אמר והקריבה: והגישה אל המזבח, יגיש אותה הכהן אל קרן דרומית מזרחית של מזבח, ואם הקמיצה כשרה בכל העזרה, צריכה תחלה הגשה למזבח בכהן, ובמנחת סלת לא נאמרה, לפי שחזר ופירשה בפרשת צו, ואמר הקרב אותה בני אהרן לפני ה׳ (פרשה ו׳ ז׳) ושם אפרש בעז״ה: (ט) והרים הכהן, זוהי קמיצה והקטרה שלא נתפרשו עדיין במנחות האפויות, וטעם שבמנחת סלת אמר וקמץ וכאן אמר והרים, לפי שתרומה זו מכירבת למעלה שהיא הקומץ, וצריך שיהיה מכלתה ושמנה לא מן הלבונה, אבל קומץ של לבונה מקטיר בפני עצמה, לכן כאן שמצוה על שתיהן, הוצרך לומר והרים לכלול קומץ ולבונה, כי שתיהן תרומה לה׳ לעלות על האשים, ואילו אמר וקמץ, לא היתה הלבונה בכלל, לכן אמר את אזכרתה ולא אמר את קומצה, כי אזכרה כולל קומץ ולבונה כמ״ש (פסוק ב׳), אבל רש״י ז״ל פי׳ את אזכרתה הוא הקומץ, ואין רבינו ז״ל חולק שכולל גם הלבונה, אלא שקצר בדבריו, שהרי אמרו בברייתא אזכרתה נזכרים בה, נזכרים בקמיצתה ונזכרי׳ בלבונתה, ולדעתי כך פרושו תחלה מפרש לשון אזכרתה, שנקראת המנחה כן לפי שנזכרים בה לפני ה׳, וכמו שפרשנו (שם), ואח״כ מפרש במה נזכרים, ואמר בקמיצה ובלבונתה שעולין על המזבח, ואמרו עוד ר׳ שמעון אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה מה להלן מלא הקומץ אף כאן מלא הקומץ, ואינו חולק על ת״ק, כי הלשון הזה שבנוי בברייתא במקומו בפרשת אמור ואין שם דעת אחרת, ושם מקומו ללמוד שהלבונה הבאה עם לחם הפנים צריכה להיות שני קמצין לשתי מערכת, והלבונה גם היא בתחלה מלא קומצו, לפי שבמנחת סלת סמוכה אל סלת ושמן המנחה שמפירש בה מלא קמצו, וכן נראה מפורש בברייתא דת״כ (פרשה ח׳ פיסקא ט׳), ולא אמר כן הרא״ם ז״ל ולא מכרשי הת״כ ז״ל: אשה ריח ניחח לה׳, כבר פירש כן במנחת סלת, ועכשיו כולל גם המנחות הנאפות לענין זה: (י) והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. כבר נאמר זה במנחת סלת, ועכשיו השוה לה המנחות הנאפות, שגם שיריהן הן לאהרן ולבניו, ואומר אני וכי הכתוב הזה עד כאן על יוצר קבלת רבותינו ז״ל, כי להלן אמר וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה (פרשה ז׳ ט׳), וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו (שם שם י׳), הרי שלפי משמעות הכתוב מנחה בלולה שהיא מנחת סלת תהיה לכל בני אהרן, והמנחות הנאפות לכהן המקריב, ואיך אמר כאן על הנאפות והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו? אבל נכון הוא כשטת רבותינו שאמרו לכהן המקריב יכול לו לבדו, ת״ל לכל בני אהרן תהיה, יכול לכלן ת״ל לכהן המקריב, הא כיצד לבית אב של יום המקריבין אותה, ולדבריהם כל המנחות שוות בענין המחלוקת, וכמו שהשוה אותם הכתוב בעצמו בפרשה זו, ונכנס תמה הרמב״ן ז״ל על דבריהם ואמר שהוציאו המקרא מפשוטו, גם הרא״מ ז״ל לא התיישבה דעתו בדבר זה, ורבותינו ראו הדבר מפורש בתורה, גם המקראות שנפרשת כי מוכיחים כפי פשוטן על דעת רבותינו ז״ל, כמו שנברר בעז״ה כשנגיענו שמה. ורא״בע ז״ל במנחת סלת על לאהרן ולבניו, פי׳ ולכל הכהנים בזה, ועל לאהרן ולבניו הנאמר במנחות הנאפות, פי׳ לאהרן ולבניו אחריו, והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות, לאמתו קושיתנו ורצה להנצל ופי׳ לאהרן לבדו, ולבניו אחריו, הכהן מבניו אחריו שיקריבנה לו תהיה, וזה דרך משוות בכתובים, לפרש שתי לשונות שוות בפירושים שונים, ועוד למה לא אמר והנותרת מן המנחה לכהן, והרי בפסוק שלפניו אמר והרים הכהן, אבל פרושו בטל, ודברי חכמים קיימים: קדש קדשים, גם זה כבר אמור במנחת סלת, ועכשיו נשנה בשביל המנחות הנאפות, ובארנוהו (פסוק ג׳), ומליצת קדש קדשים. לפי שגם שלמים ותודה ובכוריהן קדושים, אבל מנחה וחטאת ואשם קדושים מהן, שאינן נאכלין אלא לפנים מן הקלעים ולזכרי כהנה, נקראים קדש קדשים, כהן קרש הקדשים, ובגדיהן קדש נגד חולין, וכן ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד״ה א׳ כ״ג י״ג), כי שבט לוי קדש נגד ישראל, ואהרן ובניו קדש

מאשי יהוה: יא כל־המנחה אשר תקריבו ליהוה לא תעשה חמץ כי כל־שאר וכל־דבש לא־תקטירו ממנו אשה ליהוה: יב קרבן ראשית תקריבו אתם ליהוה ואל־המזבח לא־יעלו לריח ניחח: יג וכל־קרבן מנחתך במלח

תמלח

קדשין מקרבניא דיי: יא כל מנחתא די תקרבון קדם יי לא תתעבד חמיע ארי כל חמיר וכל דבש לא תסקון מניה קרבנא קדם יי: יב קרבן קדמי תקרבון יתהון קדם יי ולמדבחא לא יתסקון לאתקבלא ברעוא: יג וכל קרבן מנחתך

במלחא

פאן דעם פייער אפפערן דעם עוויגען. (יא) אללעס שפייזעאפפער, דאז איהר דעם עוויגען צו עהרען ברינגט, זאלל ניכט געזייערט ווערדען; דען איהר זאללט ניכטס פאן זויערטייג אדער האניג, אלז פייעראפפער דעם עוויגען צו עהרען, אין רויך אויפגעהען לאססען. (יב) אלז אפפער דער ערסטלינגע זאללט איהר זיא צוואר, דעם עוויגען צו עהרען, דארברינגען; אבער אויף דען אלטאר צום אנגענעהמען גערוך, זאללען זיא ניכט געבראכט ווערדען. (יג) אללע דיינע שפייזעאפפער מוסט דוא מיט זאלץ בעשטרייען; דאז

רש"י

דבש. כל מתיקת פרי קרויה דבש: יב קרבן ראשית תקריבו אותם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה (ויקרא כ"ג) וביכורים מן הדבש כמו ביכורי תאנים ותמרים: יג מלח

ברית

באור

קדש נגד הקדשים: (יא) כל המנחה, הן המנחות האמורו' בפרשה זו, והן המנחות המפורשות במקום אחר, כלם אסורות להעשות חמץ, חוץ משתי הלחם שבאין חמץ, גם מקצת לחמי תודה אבל אין מהן דבר למזבח, ולכן אמר אשר תקריבו לה', כלומ' אותן שום מהן דבר למזבח, ועוד נראה לי לפי הפשט שאמר כל המנחה גם על מנחה אחת, ועניינו שלא בלבד הקומץ העולה ממנו על המזבח אסור בחמץ, אלא גם שירי מנחת סלת שהיא לכהנים אחר הקטרת הקומץ, אסורין לאפותו חמץ: וכן מפורש על השירים לא תאפה חמץ (פרשה ו' י'), ושם אפרש, וכמו שכתבנו (פסוק ג'): לא תעשה חמץ, זכר לשון עשייה ולא לשון הקטרה, לחייבו על כל מעשה ומעשה, משהחמיצה בלושה או בגלילה וכיוצא, גם לפי שכולל גם השירים שאופין הכהנים לעצמן, לא היה אפשר לומר לא תקטירו: חמץ. שם מן חומץ שכל דבר המחמץ טעמו כמו חומץ, וכן כי יתחמץ לבבי (תהלים ע"ג כ"א), כי בינת לב השמחה במעוכה, ולכן תמשל לעין, וכשתתבלבל ההנהגה יאמר כי יתחמץ לבבי, כיין המתחמץ: כי כל שאר וכל דבש, יפרש מלת חמץ, שאינו אלא שאור שהוא עיסה המחמצת הכל, לא שאר דברים חמוצים, כגון שעירב חומץ בנסכים או במנחות אינו עובר: כל, אמרו בת"כ לרבות המעט ממנו ותערובתו, וכן כל דבש: שאר וכל דבש. הכתוב מתחיל בחמץ לבדו, וסיים בשאור ובדבש, ולא אמר מיד לא תעשה חמץ ודבש לפי שהדבש אינו אסור אלא בקומץ העולה למזבח, אבל השירים הכהנים מותרין לטגנן בדבש, ולפי שבכלל לא תעשה קומץ ושירים כמו שפרשנו, לכן נאמר חמץ לבד, אבל סוף הכתוב לא תקטירו ממנו, שמדבר על הקומץ העולה על המזבח, יפה הזהיר על חמץ ועל דבש: דבש, פי' רש"י ז"ל כל מתיקות פרי קרוי דבש, ופרושו כהלכה שאין טעם איסור הדבש לפי שמחמץ, שהרי אין מי פירות מחמיצין ועוד שאלו משום חמוץ היה אסור גם בשירי מנחות, אבל גזרת הכתוב לאסור כל מתיקות למזבח, כל שהוא דבש, הן דבש גרעים או דבש קנים או דבש כל פרי עץ, שאי אפשר לומר דבש גרעין או קנים לבד, שהרי אמר קרבן ראשי' תקריבו אותם, ודבש בכורים היא דבש תמרים, ורמב"ע ז"ל כתב שאור הוא המחמיץ גם כן הדבש, ורבים אמרו שפי' דבש תמרים, וכן כל ארץ זבת חלב ודבש, ויש להם כדמות ראיה בס' עזרא, אינו כן כי הדבש אינו מחמיץ, וראיתו מס' עזרא אך למותר, כי הראיה מוכחת מפסוק הסמוך, גם רשב"ם ז"ל פי' וכל דבש פירות האילן: תמרים קרויים דבש, כ. ומר כמו תמרים הקרויים דבש בתורה, שהן אחת מז' מינים כן כל פירות האילן, גם הרב בעל משנה למלך דבר על זה (ה' אסורי מזבח פרק ה' א'), והעלה מדברי הגמרא והתוס' ז"ל שכל פירות האילן קרויים דבש: תקטירו, אפילו נקטרת, כדתניא אם נתן בה דבש פסולה והוא הדין שאור, ותפס דבש לפי שהוא יפה לקטרת. (יב) קרבן ראשית תקריבו, מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה, ובכורים מן הדבש, כמו בכורי תאנים ותמרים, מפי' רש"י ז"ל, אבל במדרש חכמים לא אמרו כן, כי מה צורך להתיר כאן חמץ בשתי הלחם, והוא מפורש בפרשת אמור למטה, וכן דבש בבכורים, גם הכתוב לא אסר רק להקטיר ממנו אשה לה', ואין בשתי הלחם ובבכורים אשה, לכן נראה לי שעור הכתוב כך אל תאמר לא אסרתי לך אלא מנחת נדבה חמץ, לא מנחת חובה שצויתיך להביאה חמץ, אלא אעפ"י שקרבן ראשית תקריבו אותם לה', אל המזבח לא יעלו לריח ניחח שאם העלה כזית משתי הלחם או מדבש הבכורים אל המזבח עובר בלאו כאילו הקריב מנחת חמץ מחולין נדבה למזבח, ועוד אפרש בעז"ה (פרשה ו' י"ג), גם הרמב"ן ז"ל בפרשת צו כתב ואני תמה כשהזכיר הכתוב אלאו השאור קרבן ראשית תקריבו, למה לא אמר ג"כ יקרבן תודה, והשיב כי הכתוב אומר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח, ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום וכו' ואני תמה עליו שגם שתי הלחם אין ממנו למזבח כלום, וכן בכורים, ורואה אני שהרגיש בקושיתנו ולכן כתב עוד אולי לא הזכיר הכתוב לאיסור ההוא, אלא בעבור הדבש, שלא נתפרש בבכורים שיבואו מן הדבש, וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו, אין צורך לפרש אותו, כי לא יתנה הכתוב בתחלה מות יומת חוץ מעבודת הקרבנות, ובערות אשת אחיך חוץ מן היבמה, ואעפ"י שטעמו דחוק כפי' הכתוב, תלמד מדבריו כי כדין שאלנו על פי' רש"י ז"ל, וכפי פרושנו אין צריך לומר כאן וקרבן תודה, כי איננה רק נדבה, אלא שמלבד זה נשיב על תמיהת הרמב"ן ז"ל כסמוך: קרבן ראשית, נקראו שתי הלחם קרבן ראשית לפי שהיא המנחה הראשונה מן התבואה החדשה, שנאמר והקרבתם מנחה חדשה לה', שתהא חדשה לכל המנחות של חטין ושל שעורין הבאות מן החדש, ויראה לי שבכלל קרבן ראשית גם לחמי תודה, כי התרומה נקראת ראשית, ראשית דגנך, וכן חלה ראשית עריסותיכם, וכן כל המורם להנתן לכהן ראשית הוא, כי תחלה תורם התרומה, ואחר יאכל השאר לבעלים, ובלחמי תודה נאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה', לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה (פרשה ז' י"ד), דומה לשתי הלחם ולבכורים הנתנין לכהן, וא"כ בכלל בכלל קרבן ראשית, שאפילו מאותה תרומה שמן הניתן לכהן, לא יעלה ממנה דבר על המזבח, וזהו תשובה נכונה על תמיהת הרמב"ן ז"ל: לה', תביאו אותם בעזרה לתנופה, ולא לקרבן המזבח, רשב"ם ז"ל, וכן לחמי תודה באין בעזרה לתנופה: לריח ניחח, אבל העלהו שאור או דבש לשם עצים אינו עובר, כך שנו בת"כ: (יג) וכל קרבן מנחתך, כבר נזכרנו

בפסוק

תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס * יד וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל

אונקלוס

בְּמִלְחָא תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּל מְלַח קְיָם אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל קֻרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא׃ יד וְאִם תְּקָרֵב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ אֲבִיב קְלֵי בְּנוּר

תרגום אשכנזי

דאז זאלץ, אלז איין בינדניס דיינעס גאטטעס, זאללסט דוא ניכט אין דיינען שפייזע־אפפערן פעהלען לאססען, פילמעהר־זאללסט דוא בייא אללען דיינען אפפערן זאלץ ברינגען. (יד) ווען דוא דיא ערסטלינגע, אלז שפייזע אפפער, דעם עוויגען דארברינגסט: פאן רייפען קארנאהרען, אם פייער גע־זענגט, אונד אין

רש״י

ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: יד ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגומר (במדבר ל״ו): מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשע׳ ביכור התבוא׳ ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב (שמות ט׳): קלוי באש. שמייבשין אותה על האור באבוב של קלאים שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה

באור

(פסו׳ א׳) שגם מנחה יאמר על כל הקרבנו׳ שהן כלם מנחה לה׳, והניחוהו בייחוד על הסלת מטעם המבואר שם, לכן אמר עתה שכל קרבן שתקריב מנחה לה׳ הן עולה הן שלמים הן מנחה תמלח במלח: במלח תמלח, שאו אמר תמלח לבד, הייתי אומר במי מלח, ת״ל במלח מלח ממש, כן הוא בת״כ: ולא תשבית, כל השבתה בטול והפסק, ועוד אדבר עליו בעז״ה (פרשה ד״ג ג׳ נ״ב): ברית אלהיך, פי׳ רש״י ז״ל שהברית כרותה למלח מששת י״ב שהובטחו המים התחתונים לקרב במזבח במלח ונסוך המים בחג, וזה דרך אגדה, ורא״בע ז״ל פי׳ השכמתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון, וזה דרך רחוקה, גם כפי הקבלה בדיעבד יוצא בגרגיר מלח אחד, אבל ברית אלהיך לדעתי הוא ברית עולם בששת ימי בראשית כי אז נתן השם חוק לכל דבר, עליו נאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמי׳ ל״ג כ״ה), ולכן אמר והקמותי את בריתי אתך, שבו יקים ברית עולם, שלא יאבדו המינין כלם במבול, שלכל אחד נכרת ברית, והוא חקו וטבעו לעד לעולם, וברית מלח הוא שיתקיים לא ירקב ולא יתליע, גם בו ישמרו כל מיני מזון מהרקב, ואין כמוהו בענין זה בכל המזונות שתחת השמש, וגזרת השם הוא שיותן ממנו על כל הקרבנות העולות למזבח, להורות על הקיום, ולפי שנכרת ברית למלח שיתקיים, לכן כל קיום עולם שתחת השמש נמשל לברית מלח, כמו הכהונה שנתנה לזרע אהרן עד עולם, אמר ברית מלח עולם היא (במדבר י״ח י״ט), וכן המלכות שנתנה לדוד ולזרעו עד עולם, כאמר ה׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח, (ד״ה ב׳ י״ג ה׳), והתבונן שאמר כאן ברית אלהיך, ובכל הפרשה לא נזכר שם אלהים, כמו שבארנו (פרשה א׳ ב׳), לפי ששם אלהים נזכרת תמיד בבריאת שמים וארץ, כי אלהים שם הדיין והשופט, ששפט על כל דבר בחכמה, ונתן לכל דבר חקו בצדק, וחוק נתן למלח שיתקיים, ובפרושנו לס׳ בראשית בארנוהו, ולרמב״ן ז״ל בזה דברים אחרים קחם מספרו, (והרב המעתיק פי׳ המלח הוא כנוי לקיום הדבר על תמונתו וכמותו מבלי שנוי ותמורה כלל, כי הדבר הנמלח לא יתעפש אף לא ימוח, ולזה הוא תאר לברית קיים ונאמן, ברית מלח, הוא הברית אשר ישמר על תמונתו מבלי חסרון ותוספו׳, ועם הקרבן הוא מורה על קיום הברית אשר כרת ה׳ עמנו: ברית, אפרשנו בעז״ה (פרשה כ״ו ט׳): מעל מנחתך, אבל הדברים שתביא לי למנחה, אבל בחולין לא צויתיך על כלן: על כל קרבנך, על עולת בהמה ועוף ועל אימורי כל הקדשים כלם, מפי׳ רש״י ז״ל: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים, אמרו רבותינו ז״ל שבמנחת העומר הכתוב מדבר, שהיא באה אביב בשעת ביכור התבואה, ומן השעורים היא באה, נאמר כאן אביב, ונאמר להלן כי השעורה אביב, וכמו שבא בפי׳ רש״י ז״ל גם רשב״ם ז״ל פי׳ ואם תקריב, לכשתקריב מנחת העומר ויפה פי׳, שכן קבלת אבותנו והוא האמת, ולשון ת״כ ואם תקריב מנחת בכורים לה׳ זו מנחת העומר, מניין היא באה מן השעורים, אי יכול מן החטים, א״ר אלעזר נאמר כאן אביב ונאמר אביב במצרים, מה אביב האמור במצרים שעורים, אף כאן שעורים, והרא״ם ז״ל תמה מניין להם שבמנחת העומר הכתוב מדבר, ואם בעבור שכתיב מנחת בכורי׳ ובעומר כתוב ראשית קצירכם, שמא בשתי הלחם של עצרת הכתוב מדבר, שגם בה נאמר בכורים לה׳, והשיב שהיתה קבלה בידם ממשה רבינו ע״ה שהעומר בא מן השעורים, ומצאו כתוב כאן אביב קלוי באש, וקבלו ג״ש אביב אביב ממצרים שהוא שעורים, ואחר שהכתוב מדבר במנחת שעורים, ידעו שבמנחת העומר מדבר, וכמה רחוקים דברים אלו מדעתי, אלא כפשוטו שהכתוב קראה מנחת בכורים, ואין זה אלא העומר שהוא ראשית הקציר, שאי אפשר לומר שתי הלחם, שהרי אין בשתי הלחם קומץ למזבח, וכאן אמר שיקטיר קומצה, וגם אם תאמר שבפרשת אמור סתם וכאן פירש שיקמוץ ממנו כאמרו והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה וגו׳ (פסוק ט״ז), איך אפשר לומר כן והכתוב אומר חמץ תאפינה (פרשה כ״ג י״ז), ולמעלה אמר קרבן ראשית תקריבו וגו׳ אל המזבח לא יעלו לריח ניחח (פסוק י״ב), וכמו שפרשנוהו, ועוד מכמה טעמי׳ מתברר שהכתוב מדבר במנחת העומר וכמו שאוכיח לפניכו, ולכן לא הצטרכו רבותינו לברר זה בראיות, אבל רצו לברר שמנחת העומר היתה של שעורים, ואדבר גם על זה בסמוך, ואם עדיין יאמר הטוען שמא הכתוב מדבר במנחת נדבה של יחיד, כשמביא מנחה מבכורי שדהו לה׳, להודות לו על חסדו, וכמו שדמה רא״בע ז״ל שפי׳ ואם תקריב מנחת בכורים, רבים אמרו שמלת אם חיוב (כלומר שפרשוהו על מנחת העומר), ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים (כלומר להביא בית ה׳ ראשית הפירות שבכרו תחלה) לה הבכורים, (כלומר לא מנחה מבכורים) והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה מביא, אבל דרך זה עקלקלות בסדר המקראות, שאם במנחת נדבה מדבר, למה לא כתבה למעלה אחר מנחת סלת, בהיותה מנחה סלת כמוה, וגם לא היה צריך להכתב אלא פסוק ואם תקריב מנחת בכורים וגו׳ ואחריו יאמר והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וגו׳ שבה כלל שלשת המנחות להגשה ולקמיצה ולהקטרה, וככה יכלול גם מנחת בכורים, ומה צורך עוד בפסוקים הסמוכים ונתת עליה שמן וגו׳ (פסוק ט״ו), והקטיר הכהן את אזכרתה (פסוק ט״ז), אין זה אלא שהראשונו׳ נדבה, וזאת מנחת צבור, ולכן כתבה בפני עצמה באחרונה, עוד והתבונן שלא תמצא במנחת העומר בפרשת אמור מה משפטה, כי לא אמר אם יש ממנה למזבח אולא, כי סתם ואמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן (פרשה כ״ג י׳), והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם וגו׳ (שם שם ה׳)? ואם תשיב שסמכה תורה על האמור בדין המנחות בפרשת ויקרא, אין מנחת העומר דומה להן שכלן נדבה והיא חובה, כלן מנחת יחיד והיא מנחת צבור, כלן באות סולת, והיא מלילות בשבלים, כלן חטים והיא שעורים, ויותר היינו דנין אותה משתי הלחם שאין מהן דבר למזבח ו

ואם

כַּרְמֶ֔ל תַּקְרִ֕יב אֵ֖ת מִנְחַ֥ת בִּכּוּרֶֽיךָ׃ טו וְנָתַתָּ֤ עָלֶ֙יהָ֙ שֶׁ֔מֶן וְשַׂמְתָּ֥ עָלֶ֖יהָ לְבֹנָ֑ה מִנְחָ֖ה

אין גרויפען צערשטאָסען, זאָללסט דוא דיא שפייזעאָפּפער דיינר ערסטלינגע דאר־ברינגען׳ (טו) דוא מוסט אֶהל דאריף גיסען אונד וויירויך דאריף לעגען

בְּגוֹר פֵּירוּכָן רַכִּיכָן תְּקָרֵב יָת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ׃ טו וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא מנחתא

רש"י

גרוסה בעודה לחה גרס ל׳ שבירה וטחינה גורסה בריחיים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ (איכה ג׳) וכן גרסה נפשי (תהלים קי"ט): כרמל: בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה וע"כ נקראים המלילות כרמל וכן כרמל בצקלונו (מלכי׳ ב׳ ד׳):

באור

ואם תתעקש לומר שמא כך דעת התורה, אם כן היה ראוי לומר בה שתהיה לכהן כי נכתבה קודם שתי הלחם, אין זה אלא שהיא מפורשת כאן שצריכה שמן ולבונה וקמיצה והקטרה ככל המנחות, ולכן לא הוצרך לפרש שם עוד, ועוד אמרו בת"כ ואם תקריב מנחת בכורים לה׳, זו מנחה באה חובה (פי׳ זהו העומר) יכול נדבה (פי׳ מלשון ואם, ותשוה למנחות האמורות למעלה) כשהוא אומר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן לימד שאינה באה אלא חובה, ויותר מפורש בת"כ פרשת אמור אבל שתי הלחם, שאמר ר׳ שמעון אם תאמר זו משל צבור ולהלן משל יחיד, אמרתי לאו אם זו ראשית קציר אין להלן בכורים לה׳, ואם להלן בכורים לה׳ אין זו ראשית קציר, וטעם שלא נזכרו פה דין השירים, אם הן לאהרן ולבניו, או דין אחר להן, תשמע ממני בעז"ה (פרשה ו׳ י׳), והסתכל עוד בחכמת הכתוב שזכר בפרשה זו לבד המנחות הדומו׳, זו לזו במתן שמן ולבונה וקמיצה ושירים, והן חמש מיני מנחות האמורות כאן שבכללן מנחת העומר, וכן האחרות אינן שוין להן, כי מנחת חוטא עני ומנחת קנאות אין בהן שמן ולבונה, ולחם הפנים ושתי הלחם אין מהן קומץ למזבח, ומנחת חבתין ומנחת חנוך אין בהן שירי׳ שכלן למזבח, ובתנתי כל זה לפרש המקראות על מכונן, ולהראות שדברי מקבלי התורה כאמנו מאד: אביב, כל המנחות מקדים סלת, וזו צריכה שתתקדש אביב, כי מלת אביב על השבלים שהזרע מבושלת בתוכן, כמו כי בחדש האביב יצאת וגו׳ (דברים ט"ז א׳), בחדש שהתבואה עומדת בקמותיה, וכן כי השעורה אביב והפשתה גבעול (שמות ט׳ ל"א), שעמדה מבושלת בשבלים, כי העומר קוצרין אותו בליל י"ו בניסן, ומביאין הקציר לעזרה ושם בוררין ודשין וטוחנין אותו, ושרש המלה אנב, כמו עדנו באבו (איוב ח׳ י"ב), שזהו משקל הכפולים כמו מן קנן קנו ומן חנן חנו, וכן לראות באבי הנחל (ש"הש ו׳ י"א), וכן תרגם הרב המעתיק רייפען קאָרנאֶערן, והרא"ע ז"ל אמר נקרא כן בעבור שהוא ראשון, והוא מגזרת אב, ולדעתי שהכתוב מדבר במנחת נדבה איננה ראשון, אם קדמוהו אחרים, ואם בעבור שהוא ראשון מנחתיו, מה טעם להזכירו אחר שאמר מנחת בכורים, ובהיות שמדבר במנחת העומר וקראוה אביב, מסברא נדע שבאה מן השעורים: שהן מבושלות בחדש ניסן בארץ ישראל ובסביבותי׳, ואין כן החטים שקציר שלהם הוא בחדש סיון, וראיה וחג שבועות וגו׳ בכורי קציר חטים (שמות ל"ד כ"ב), ועל כן נוכתה השעורה במצרים ולא החטה, כאמרו כי השעורה אביב (שם ט׳ ל"א), והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילת הנה (שם) שמתאחרות להבשל, ומצרים וא"י שכנות וזמן קציר תבואות שלהם שוה, ואולי שזהו עצמו מה שאמרנו למעלה בשם רבותינו נאמ׳ כאן אביב ונאמר להלן במצרים אביב, מה להלן שעורה וכו׳, שאינה גזירה שוה מקובלת לכל שהרי ר׳ עקיבא למדו ממקום אחר, אלא ראיה שאביב של עומר נאמר על השעורה המתבשלת בעת ההיא וכן הוא בארץ ישראל, והלשון נאמר להלן במצרים, שלא היה צריך לפרש במצרים, אלא רומז שנאמר כן על ארץ הקרובה לא"י שהיא מצרים, אלא שעדיין יש לספקק שאת העומר נא מחטים העומדים בשדה טובה שממהרות להתבשל גם בימי ניסן, או שהביא שלים, ועל כן חזר ר׳ עקיבא ולמד בענין אחר: קלוי באש, יש בזה מחלוקות במס׳ מנחו׳ (דף ס"ו ע"א) שם שנינו קצרוהו ונתנוהו בקופות, הביאוהו לעזרה והיו מהבהבין אותו באור לקיים בו מצות קלי (כלומר שהבהבו השבלין שקצרו באור) דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרי׳ בקנים ובקולחות חובטין אותו כדי שלא יתמעך, נתנוהו לאבוב, ואבוב היה מנוקב, כדי שיהא האור שולט בכלו, (כלומר תחלה חובטין הזרע מן השבלים, ואח"כ נותנין השעורים באבוב שתשלוט בהן האור)• ואפשר לומר לפי שהעומר מתיר שלשה מיני מזון העשוין מן התבואה החדשה כאמרו ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו׳ (ויקרא כ"ג י"ד), דקדקה תורה שיהיה העומר כולל אותן, שהוא עצמו לחם, שאחריו אוכלין הכהנים מצות, גם הוא קלוי באש, גם גרש כרמל, ומלת קלוי על הצריבה, לא על השריפה לאפר, ושרשו קלה, וקלוי בינוני פעול כמו העשוי לכם במצרים (שמות ג׳ י"ו), ולפי שהצריבה תתכן ע"י ברזל חם, דקדקה תורה ואמרה באש, וכן ואשר קלם מלך בבל באש (ירמי׳ כ"ט כ"ב), וכן תרגם הרב המעתיק אם פייער געזענגט: גרש כרמל, טחון ושבור, כמו גרסה נפשי לתאב׳ (תהלים קי"ט כ׳), והשי"ן והסמ"ך מתחלפין, כי אחר שהובהב באש טוחנין אותו ברקים של גרוסות, כמו ששנינו (מנחות שם שם) נתנוהו ברקים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון, שהוא מנופה בי"ג נפה, כלומר שנתנן ברקים של גרוסות המשברות אותן לשברים קטנים, ואינו טוחן דק דק, שלא יתערבו הסובין בנפה עם הסלת ואחר הטחינה מעבירו מנפה גסה לדקה ממנה י"ג פעמים, עד שמוציא משלש סאין עשרון אחד לשכחת העומר שהוא מנופה מאד סלת נקיה, וגם הרב המעתי׳ תרגם גרש כרמל אין גרויפען צערשטאָסן, ומלת כרמל תרגם קאָרנאֶערן, הכוונה שתהיה המנחה בשבלים קשין, וכן נראה לכאורה מלשון רש"י ז"ל, שפי׳ כרמל בעוד הכר מלא, שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה, ועל כן נקראים המלילות כרמל, וכן כרמל בצקלונו, ולפי׳ זה יקשה שהיה לו לומר אביב כרמל קלוי באש גרש? כמו שתרגם המתרגם פאָן רייפען קאָרנאֶערן, אם פייער געזענגט, ועוד גרש כרמל סמוך בטעם, ואי אפשר שטוחן המלילות, שהרי תחלה חובטין השבלים קודם שמהבהבן באור, ואחר ההבהוב הטחינה, גם הוא נגד הדעת שיטחנוהו בשבליו, ואדמה כי לפרשו כרמל טעם לגרש, למה גורסין אותו לשברים, ולא טוחנין אותן היטב הדק? לפי שבא העומר כרמל מלילות לחות ומלאות, ואם יטחן דק דק, יתערבו בו הסובין, לכן בתחלה גורסין אותו, ואח"כ יוציאו הסולת ע"י י"ג נפות וכמו שאמרנו, וממלת כרמל אנו למדין שצריך העומר להיות מתבואה לחה, שבהיותה בקמה ומבושלת גרעיניה סכונים ומלאים הקשים, וזהו שאמרו רבותינו (מנחות ס"ו ע"ב) דבי ר׳ ישמעאל תנא כרמל כר מלא, כר הוא ראש השבולת השבה ככר, צריכה להיות מלא, שאם נקצרת קודם לכן, מתיבשין הגרעינין ומתקצרת השבולת, ומזה תבין למה היתה קצירת העומר בליל י"ו ודוחה אפילו שבת, שאם יקצר קודם לכן תיבשנה המלילות, וזהו שאמרו (שם דף ע"ב ע"א) לפי שמצוה להביא מן הלח מכיון שאם לא מצא מן הלח יביא מן היבש ת"ל תקריב, ופי׳ רש"י ז"ל מן הלח, דכתיב כרמל, פי׳ אפשר שיהיה ראשית הקציר ואביב ויבש, כהיותו נקצר איזו ימים קודם הפסח, וכן כל כרמל שבמקרא תבואה חדשה לחה בשבולת שלה והן המלילות, ובפרשת אמור אי"ה אפרש עוד, וראוי לתרגם אין גרויפע וצערשטאָסנען פרישען קערנערן: תקריב את מנחת בכוריך, מלשון הכתיב נראה שהוא חובה, ושמדבר על מנחה אחת ידועה שהיא העומר, ולולי כן היה אומר תקריבנה ודיו, והנה פי׳ הכתוב שאל תקריבנה לעזרה סלת כשאר מנחות, אלא אביב קלוי באש: (טו) ונתת עליה שמן, כמו שאמרתי לך במנחת סלת, שמן בכלי ושמן על הסולת לבלילה ושמן ליציקה, ולפי שמפורש למעלה, שתם ואמר ונתת עליה שמן, שהוא לוג השמן, ותתרבה כל זה במאמר מנחה היא; ושמת עליה לבונה, על מקצתה ותחזור ולוקחה ממנ׳ קודם הקמיצה,

במו

מִנְחָה הִוא׃ טז וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־
אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־
לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ

ג א וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־
הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה
תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ
עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים

אשה

אונקלוס

מִנְחָתָא הִיא׃ טז וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּירוּבַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃

ג א וְאִם נִכְסַת קֻדְשַׁיָּא קֻרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵב אִם דְּכַר אִם נֻקְבָּא שְׁלִים יְקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ׃ ב וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קֻרְבָּנֵיהּ וְיִכְּסִנֵּיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קֻדְשַׁיָּא

קרבנא

תרגום אשכנזי

לעגען; עז איזט איין שפייזע־אָפפער. (טז) דער פריסטער זאָלל דען טהייל וועלכער אין רופט אויפשטייגען זאָלל, פאָן דען גרויפען אונד דעם אֶהל, נעבסט אללעם וויה־רויך, אין רויך אויפגעהען לאססען; עז איזט פייער־אָפפער, דעם עוויגען צו עהרען.

ג (א) איזט אבער זיין אָפ־פער איין פריידענ־אָפפער; ברינגט ער אַנ־דערסט פאָן רינדפיה, זאָ קאַן ער פאָם מעננליכען אָדער ווייבליכען געשלעכט, אבער אָהנע לייבעספעהלער, דאַר־ברינגען פאַר דעם עוויגען. (ב) לעגט זיינע האַנד אויף דען קאָפף זיינעס אָפפערס, אונד מאַן שלאַכטעט עז אַם איינגאַנג דעססטיפטסגע־צעלטעס; דיא קינדער אהרן'ס, דיא פריסטער, זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (ג) פאָן דעם פריידענאָפפער ברינגט

רש"י

ג א שלמים. שמטילי' שלום בעולם· ד"א שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים: ג ואת כל החלב וגו'. להביא

באור

כמו שפרשנו: מנחה הוא, כמו כל מנחת סלת, לכן צוה מיצויה למעשה מנחת סלת: (טז) והקטיר הכהן את אזכרתה, שהוא הקומץ, וידענו שקמץ ממנה כמו שמפורש למעלה (פסוק ב'): מגרשה ומשמנה, כמו מסלתה ומשמנה, אבל לפי שסתם סלת חטים כמו שכתבנו (פסוק א'), ומנחה זו שעורים אמר מגרשה תחת מסלתה, והלבונה שיקמוץ מן עשרון הסולת, שיצא מתלת סאים גרש אחר שנגרר בי"ג נפות: על כל לבנתה, מלבד הלבונה שמקטירה בפני עצמה, והיא בכלל אזכרתה, וכמו שפרשנו (פסוק ב'): אשה לה', הקומץ והלבונה יהיו מתן אש לשם מי שאמר והיה העולם, כמ"ש (פרשה א' ט'): ולא אמר ריח ניחח, לפי שהיא מנחת סלת, וכבר נאמר בה ריח ניחח (פסוק ב'), ועוד שבעומר כבר נאמר והניף את העומר לפני ה' לרצונכם (פרשה כ"ג י"א), וידענו שהוא ריח ניחח:

ג (א) ואם זבח שלמים קרבנו, הקדים עולה ומנחה שהן קדש קדשים, ועתה ידבר בשלמים שהן קדשים קלים, והנפרד מחלת שלמים הוא שֶׁלֶם, וכאשר ושֶׁלֶם מריאכם (עמוס ה' כ"ב), כמו מן מלך מלכים, ומן חדר חדרים, לא שבתורה לא מצאנוהו נפרד, כמו שמצאנו עולה מנחה חטאת ואשם: אלא מתרבה בכל מקום בשם שלמים, ובפי' רשב"ם ז"ל לשון ג' מיום משמע לשון נדר שצריך לשלם את נדרו והוא לשון תשלומים, ואיננו נכון כפי דקדוק המלה כי הנפרד מן תשלומים שִׁלּוּם, כמו באו ימי השִׁלּוּם (שם ל"ב ד'), וברבוי שִׁלּוּמִים כמו שנת שִׁלּוּמִים לריב ציון (ישעיה ל"ד ח'), ועוד גם נודר עולה חייב לשלם ותקרא גם היא כן? ורמב"ן ז"ל עשאו לשון שלמות, כמו אבנים שלמות וכל תפלו שלים, וגם כרוזו אינו כמשפט הלשון, שבלשון שלמות הנפרד שָׁלֵם וברבוי שְׁלֵמִים, כמו האנשים האלה שלמים הם אתנו (בראשית ל"ד כ"א), ועיקר כדעת רבותינו ז"ל שעשאוהו לשון שָׁלוֹם, ואמרו בת"כ ר' יהודה אומר כל המביא שלמים מביא שלום לעולם, ובדרכם פי' רש"י ז"ל שלמים שמטילין שלום בעולם ואם ברבוי יאמר שְׁלוֹמִים כמו ולשלמים למוקש (תהלים ס"ט כ"ג), דומה לענין שאמרנו על שם מנחה (פרשה ב' א'), שהכינוי שם זה לייחד בו הקרבן ואם ענינו כמו מנוח', וכן שלמי' שם לייחד בו הקרבן, וענינו כמו שם שָׁלוֹם וּשְׁלוֹמִים, כי שלום בלה"ק היא ההצלחה, כמו השלום אביכם הזקן (בראשית מ"ג כ"ז), ראה נא את שלום אחיך ואת שלום הצאן (שם ל"ז י"ד), כי הצרה כלחמת בנפש, וכשהנפש שוקטת מכל מלחמת צרה ורעה הוא בשלום. וקרבן שלמים הוא מרוב שמחה, פעמים ברכת ה' בכל אשר לו, או שהגיעו טובה גדולה וזובח שלמי שמחה להודות לה' חסדו ולספר טובו, ופעמים שנמלט מצרה, וזובח זבחי תודה להודות לה' כי גמל עליו, וכמ"ש בפרשת צו, ועל ידי שמודה לאלהיו ומכיר טובו מוסף על עצמו חסד עליון וישמור אותו השם ויהיה כל אשר לו שלום, לא כאותן שוכחי אלוה האומרים כחנו ועוצם ידינו עשה לנו, או מקרה היה לנו, כי יהיו כים נגרש, אין שלום אמר ה' לרשעים, והרב המעתיק שתרגמו פריידענאפפער, יפה תרג' כפי הכוונה, שכל זובח שלמים לנו שמח בכל הטוב, או בנס שנעשה לו, אבל כפי המלות אפשר לתרגם שלמים וואהלערגעהען: זבח שלמים, כן הוא קרוי בכל הפרשה, ואין כן עולה וחטאת ואשם שלא נסמך להן מלת זבח, והטעם לפי שבשר השלמים נאכל לבעלים, וקורא לבני ביתו ולאוהביו ומיודעיו שיאכלו מזבחו, ובמושב רועים יהלל את השם, ויספר להם חסדיו, גם להרבות אוכלים שלא יבוא בשר קדש לידי נותר, לכן נקראו זבח שלמים, כי זבח הוא סעודת של שמחה, כמו וקרא לך ואכלת מזבחו (שמות ל"ד ט"ו), כי זבח היום לעם בבמה (ש"א ט' י"ב), כי זבח משפחה לנו בעיר (שם כ' כ"ט), מה שאין כן שאר הקרבנות לסעודת הבעלים, אינן קרוים זבח, וכנוי ערכת הן סעודת שמחה לכהנים, כמו שיתבאר בהגיענו לשם בעז"ה: אם מן הבקר, כבר נאמר בראש הסדר אדם כי יקריב וגו' מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (פרשה א' ב'), שכולל כל מיני הקרבנות שיהיו ממינים אלו, לכן סתם ואמר כאן אם מן הבקר הוא מקריב: אם זכר אם נקבה, בין שיקדיש זכר בין שיקדיש נקבה, תמים יקריבנו ולא בעל מום, שאעפ"י שאין זכרות בשלמים, יש תמות: יקריבנו, יקדישנו, גם יקריבנו אל פתח אהל מועד, וקצר כאן וסמך על המבואר בעולה (פרשה א' פסוק ב' וג'): לפני ה', בעזרה: (ב) קרבנו, אחר שנעשה קרבנו, לא בעודו חולין: פתח אהל מועד, בכל מקום בעזרה, ואינו צריך צפון כעולה: וזרקו, והקרבת הדם לא נאמר כאן, שכבר למדנו בעולה שמקבלה ואילך מצות כהונה, וכן לא נכתב להורות הולכה בשלמים שהרי היא עבודה שאפשר לבטלה אפילו בעולה, וכמ"ש (פרשה א' ה'): סביב, שתי מתנות שהן ארבע, ובארנוהו (שם שם): (ג) והקריב מזבח השלמים, הקרבה זו היא הגשה למזבח להקטיר, שהרי נאמר אחריו והקטירו אותו בני אהרן וגו', שלא שיביאו הבעלים

אימורי

תרגום אשכנזי

ברינגט ער, אלז פייעראפ־
פער, דעם עוויגען צו עהרען,
דאז אונשליטט, וועלכעס
דאז איינגעווידע בעדעקט,
נעבסט אללעם אונשליטט,
דאז אן דען איינגעווידען
איזט; (ד) דיא ביידען נירען
נעבסט דעם אונשליטט דא־
ראן, וועלכעס אן דען לענדען
זיצט, אונד דאז נעץ אן דער
לעבער

אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב: ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת
על

אונקלוס

קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא: ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דִּי עַל כַּבְדָּא
על

באור

אימורי השלמים של הכהן, ובשלשה פרשיות הסמוכות קורא הכתוב אימורין הללו בלשון הקרבה, ולא אמר והרים מזבח השלמים אשה לה', כמו בפר כהן משיח ופר העדה, וכן לא אמר והסיר מזבח השלמים, כמו בשעיר נשיא ושעירת יחיד, לפי שבזבח שלמים יש עבודה לבעלים באימוריו, שהיא מצות התנופה שנאמרה בפרשת צו את אהרן, ועליה אמר והקריב מזבח השלמים אשה לה', שיקריבו הבעלים אימורין הללו לתנופה, שאעפ"י שזריקת דם בכהנים, זאת בבעלים, כאמרו ידיו תביאנה את אשי ה' וגו' להניף אותו תנופה לפני ה' (פרשה ז' ל'): את החלב המכסה, לפי שנאמר כל חלב לה' (פרש' ג' ט"ז), כל חלב וכל דם לא תאכלו (שם שם), כי כל אוכל חלב מן הבהמה וגו' (פרש' ז' כ"ה), יכול אף חלב דפנות בכלל, שזהו החלב הדבק לצלעות, ושגם הוא נקרא חלב בלה"ק, ויעלה למזבח, והאוכלו יתחייב כרת, ת"ל את החלב המכסה וגו', ללמדנו אלו לבד נקראים חלב לעלות על המזבח, ושאוכליהן בכרת, אבל חלב דפנות אינו נקרא חלב, ואינו ראוי להקטרה ומותר באכילה, וחמשה פעמים פרט הכתוב כן, האחד בשלמי בקר, והשני בשלמי כשב, והג' בשלמי עז, והד' בפר כהן משיח, והה' באשם בפרשת צו, ולמדנו רבותינו ז"ל שכלן כתובים בשביל חלב הדפנות, הא' לחולין שלא יהא אוכליו בכרת, והב' שאינו אפילו באזהרה, והג' למוקדשין לפטור אוכליו מכרת, והד' לפוטרו מאזהרה, והה' שאינו בעמוד והקרב למזבח, אבל אסורה להקרב על המזבח, ומה שאמרנו שדעת הברייתא ללמדנו שאין חלב דפנות נקרא חלב בלשון הקדש ומותר, זה למדתי מדברי רמב"ן ז"ל שהטיב לפרש ענין זה אמר שם חלב בלה"ק השומן הנפרד, שאינו עם הבשר כדבר אחד, כי השומן המתערב בבשר ואינו נפרד ממנו יקרא שומן, כענין וישמן ישורון ויבעט (דברי' ל"ב ט"ו), ויאכלו וישבעו וישמינו וכו' (נחמיה ט' כ"ה), וכן בכל מקום, והחלב הוא הנפרד עליו קרום וקלף לא יתערב הלשון בהם בשום מקום, כאמרנו בשר שמן, לא בשר חלב, וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין, והוא מה שפי' הכתוב כאן ובכל מקום איזו הן החלבים שבבהמה, ואומר אני עוד כי יש ראיה לדברי רבינו משה ז"ל מחכמת הלשון, כי **חֵלֶב וְחָלָב** שרש אחד להם, וכן שומן **וְשֶׁמֶן** שרש אחד להם, וערך שום **לְחָלָב**, כערך **שֶׁמֶן לְחֵלֶב**, כי השמן מעורב בזית אינו נפרד הימנו, והוא עמו כדבר אחר ואינו יוצא אלא ע"י כתיתה אבל החלב מונח בכחל לא מעורב בו ואינו עמו דבר אחר, שהרי הכחל אין בו משום בשר בחלב, וכן השומן מעורב בבשר ואינו נפרד ממנו, והחלב הוא הנפרד ממנו, אינו מחובר בבשר, ואינו עמו כדבר אחד, וזהו ששנו רבותינו ז"ל בת"כ ואת כל החלב אשר על הקרב, ר' ישמעאל אומר מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף, אף כל קרום ונקלף, להביא חלב שעל הקיבה, אעפ"י שאינו פרוס עליו כשמלה, וכל שכן אותו שעל הדקין שהוא ג"כ פרוס, ור' עקיבא אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף, אין לי אלא תותב קרום ונקלף להביא החלב שעל הדקין, שהוא בעל ג' סימנין הללו, אבל אותו שעל הקיבה אעפ"י שהוא קרום ונקלף אינו תותב ומותר, פי' תותב פרוס כשמלה, היא שמלתו לעורו תרגומו היא תותביה: (ד) ואת שתי הכליות, תמיד אמר הכתוב לשון זה שתי הכליות, וכליות שתים במשמע ולמדו רבותינו שאם חסרה כוליא אחת מחמת חולי פסול: ואת החלב אשר עלהן, שנו בת"כ לא הבשר שעליהן, אעפ"י שהכליות עצמן בשר ולא חלב: הכליות, נקראו כליות בעבור כח תאות המשגל, כמו נכספה וגם כלתה נפשי, מפי' ראב"ע ז"ל ורבותינו ז"ל אמרו לב מבין כליות יועצות, כלומר עליהן פועל כח העצה שבנפש, והוא ענין אמתי, כי כמו מן התאוה שבכליות, בא מעשה החבור והתולדה, כן עצה בלשון הקדש על הסכמה גמורה, כמו שבארנו בבית שלישי מס' גן נעול, ומן ההסכמה הגמורה יבוא המעשה, ולא אאריך פה: אשר על הכסלים, יש בזה מחלוקת תנאים בת"כ ובפי' רש"י ז"ל הכסלים, פלנק"ן בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים למטה, וזהו החלב שתחת המתנים שקורין לונביל"ש, לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים, ובתחתיתו הבשר חופהו, והוא לשון מגומגם, [*ולשון הרב המעתיק, כן הנוסחא בספרי' הנדפסי', והיא בלתי מתוקנת, כי מה ענין בגובה הכסלי' למטה, וברש"י כ"י ישן שבידי מצאתי כלשון הזה, הוא (ר"ל החלב) בגובה הכסלי', והם (ר"ל הכליות) מלמטה, וכן הוא ברש"י כ"י עם רשב"ם, וכל הדבור שם כלשון הזה, שחלב הכליות כשהבהמה חי' בגובה הכסלים, והם מלמטה, שתחת המתנים לובן הנראה בגובה הכסלי' ובתחתיתו הבשר חופהו ע"כ, ונראה שהוא מדוקדק היטב· והנה פלנק"ש בל"א לענדענגען, לונביל"ש בל"א נאַבעל, והוא הטבור, ואף בזה נוסחת הכ"י נראה מדוקדקת, שבם נשמע הלע"ז הזה*]: הכסלים, מגזרת ככבי השמים וכסיליהם (ישעיה י"ג י'), מפי' ראב"ע ז"ל· ואיני יודע מה ענין זה לזה, ועוד הנפרד מן כסלים כֶּסֶל, כמו ויעש כימה עלי כסל (איוב ט"ו כ"ז), ונפרד כסיליהם הוא כְּסִיל, ולדעתי כמו שהלב מבין, וכליות יועצות, כן הכסלים מקום הבטחון, כי מחלת המקום הזה גורמת פחד דאגה ועצבון, הנקראת חלי היפאקאנדרי [*א"ה, בלשון יון (היפאקאנ"דר) שם לחלק מן הבטן, מקו' הכבד והטחול וקצת האצטומכא, וממנו נגזר שם החולי מאלו"ס היפאקאנדרי"אקוס*], שבהיות בחלקים אלו דם נעכר ולחה זרה תוליד המחלה הזאת, ועליה נאמר כי כסלי מלאו נקלה (תהלים ל"ח ח'), ונקלה לחה מקולאה, ומטעם זה עצמו כל עוזב יראת אלהיו ופחדו ובוטח על חילו ועל שרירות לבו, נקרא כסיל, וזה הפך מן החכם, על כן נאמר חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי י"ד ט"ז), ועל הבטחון בהון אמר אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א כ"ד), ועל הבוטחים בה' אמר וישימו באלהים כסלם (תהלים ע"ח ז'), ועליו נאמר כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג' כ"ו), ואולי מטעם זה עצמו אמר כוכבי השמים וכסיליהם, כי הככבים הם השגחה הידועי' הנראים לנו, והכסילים הם המשרתים שקוראים סטעלי"טין או טראבאנ"טין, ולפי שנראין כבוטחים
על

רש"י

להביא חלב שעל הקיבה דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר להביא חלב שעל הדקין: הכסלים· פלנק"ן בלע"ז (בל"א לענדען דינגען) שהחלב על הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלי' מלמטה וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונביל"ש (בל"א נאבל) לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת· הוא דופן המסך שקורין איברו"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא (בל"א דאז נעץ): על הכבד· שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד (ויקרא ט'):
על

עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּנַּהּ: ה וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דִּי עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ו וְאִם מִן עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת קֻדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נֻקְבָּא שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ: ז אִם אִימַּר הוּא מְקָרֵב יָת קֻרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ: ח וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל

עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה: ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: פ ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ: ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה: ח וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל

לעבער, נעבסט דען נירען זאָלל ער עז אבזאָנדערן. (ה) דיא זעהנע אהרן׳ס זאָללען עז אויף דעם אלטאַר, נעבסט דעם טעגליכען בראַנדאָפפער, אויף דעם האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פייער ליגט, אין רויך אויפגעהען לאַססען, דאָס פייער פערצעהרט, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (ו) איזט אבער זיין פריידענאָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען, איין שטיק פאָם קליינען פיה: זאָ קאַן עז פאָם מעננליכען אָדער ווייבליכען געשלעכט זיין, אבער אָהנע לייבעספעהלער —. (ז) וויללער איין שאַף אָפּפערן, זאָ זאָלל ער עז פאָר דען עוויגען

ברינגען, (ח) זיינע האנד אויף דען

רש״י

על הכבד על הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: ה על העולה. מלבד העולה למדנו שתקדים עול׳ תמיד לכל קרבן על המערכה: ו אם כשב. לפי שיש באימורי הכבש מה שאין באימורי העז שהכבש אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: ח וזרקו. שתי מתנות שהן ארבע ועל ידי הכלי הוא זורקו

באור

על כוכביהם שהולכים תמיד במעגלותיה׳ ומתנועעים מסביב להם ומקבלי׳ אורם מהם, נקראים כסילים: היתרת על הכבד, פי׳ רש״י הוא דופן המסך (שקורין אינרו״ש) [עיין פ׳ תצוה (שמות כ״ט י״ג), והוא בל״א ד אן נעץ], ובלשון ארמי חצרא דכבדא, ורשב״ם ז״ל פי׳ שמיותר וגדל על הכבד: על הכבד, שנו בת״כ הדבר שקול, אם יטול מן הכבד על היותרת, או מן היותרת על הכבד, כשהו׳ אומר (פרשה ט׳ י׳) ואת הכליו׳ ואת היותרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה, למדנו שיטול מן הכבד על היותר׳, פי׳ ראב״ד ז״ל שאין לומר על הכבד מלבד הכבד, כמו על כל לבונתה (פרש׳ ב׳ ב׳), או על כמו עם כמו על כאן לכן (בראשי׳ ל׳ מ״א), שאם כן היה לו לומר יסירם, וכן אין לומר שיטול הכבד כלו ומעט מן היותרת עמו, שא״כ היה לו לומר יסירנו (ולדעתי הכבד כלו אי אפשר, שבמקומות רבות מפורש הקרבת היותרת והכבד לא נזכר בשום מקום) על כרחך על סמוך לו כמו על הכנים (שמות ל״ה כ״ב), וללמדנו שיטול קצת הסמוך לכיעל, ועכשיו הדבר שקול אם היותרת ניטל כלו וקצת מן הכבד הסמוך, או שמניח מעט מן היותרת דבוקה בכבד, כשהוא אומר להלן ואת היותרת מן הכבד, משמע שלוקח היותרת כלה והפרישה מן הכבד, והקטירה המזבח, וכאן אמר על הכבד, למדנו שלוקח מעט מן הכבד עמה: על הכליות יסירנה, מלבד הכליות, וכן פי׳ רש״י ז״ל לבד מן הכבד לבד מן הכליות יסירנה לזו, פי׳ דבריו לבד המועט מן הכבד, כדמוכח מכתוב דלהלן וכמו שאמרנו, כי לא רצה רבינו ז״ל לפרש על הכבד כמו מן הכבד, שלא מצינו שמוש זה בלשון על, וכמו שאמר ראב״ד ז״ל, ועם זה נסתלקה תמיהת רא״ם ז״ל, אבל לפרושנו מתפרש על סמו׳, ובעור הכתוב ואת היותרת יקח כלה סמוך לכבד, שנוטל קצת מן הכבד עמה, מלבד הכליות הנזכר קודם לכן, ואין לפרש על הכליות עם הכליות, שהרי היה צריך לומר יסירם, אבל עדיין אין טעם למה נזכרו הכליות פעם שנית, אולי לפי שאמר ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן, הייתי אומר שלוקח הכליות בעבור חלביהן ושגם הן חלב, חזר להדמותו ליותרת שנדונין כמוה, ואין שם חלב עליהן לאסרן באכילה: (ה) והקטירו אותו, מלת אותו שב על קרבנו שנראה הענין, כי האימורין הם הקרבן, ואילו היה נסמך לפסוק שלפניו, היה ראוי לומר אותם, כי האמורין רבים, אבל בעז נאמר והקטירם (פסוק ט״ז) וגם אפרש בעז״ה: על העלה, מלבד העולה, למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה כן פי׳ רש״י ז״ל, ולא מצאתיו בת״כ גם בגמרא לא למדוהו ממקרא זה כמו שאמרו (מנחות מ״ט) וערך עליה העולה ואמר רבא העולה עולה ראשונה, והתוס׳ ז״ל תמהו גם על זה ואמרו דבפ׳ כל התדיר למדו כן מפסוק מלבד עולת הבקר, ועתה מוסיף רבינו ז״ל פסוק שלישי? ועוד שבשלמים כדבה ואיך תקדמנה לתמיד שהוא עולת הבכור, אבל יראה לי על העולה, כמו על הכבד, אצלו ובסמוך לה, לפי שבפרשת העולה אמר ונתנו בני אהרן הכהן וגו׳ וערכו עצים על האש, וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים וגו׳ (פרשה א׳ ח׳), ולפי שהיה צריך לחזור ולומר כל הסדר האמור להלן, לכן אמר תחת כל זה על העולה, כלומר סמוך לה, כסדר שערך נתחי העולה על עצים ערוכים על האש, כן יערוך אימורי השלמים על עצים הערוכים על אש: אשה, פרשנוהו (פרשה א׳ ט׳), כי חלבי השלמים מאכל אש הוא, ומלת אשה נאמר בבקר ובכשב ובעז, אבל ריח ניחח נאמר לבד בבקר ובעז ולא בכשב, לה׳ נאמר לבד בבקר ובכשב ולא בעז, ולאם נאמר בכשב לבדו, ולא בבקר ועז, ואמרו רבותינו מניין ליתן את האמור בכלן בכל אחד ואחד, ת״ל אשה אשה אשה לגזירה שוה: (ו) ואם מן הצאן, אעפ״י שפירש אם כשב, ואם עז, ואין כאן רק כבשים ועזים, אילו קצר הכתוב היה צריך לומר שתי פעמים זכר או נקבה תמים יקריבנו, אחד בכבש ואחד בעז, לכך הקדים ואם מן הצאן קרבנו וגו׳: יקריבנו, יקדישנו: (ז) אם כשב, לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז, שהכשב אליתו קרבה לכך נחלקו לשתי פרשיות, מפי׳ רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ: והקריב, חייב להביאו אל העזרה, ופרשנוהו (פרשה א׳ ג׳): (ח) לפני אהל מועד, בבקר אמר ושחטו פתח אהל מועד, ומשמעו בחלק מן העזרה שהוא לפני הפתח, וכאן אמר לפני אהל מועד, להכשיר כל הרוחות לצפון ההיכל ולדרומו, ואחרי ההיכל במערב, ובעז חזר ואמר לפני אהל מועד לפסול הלשכות הבנויות בעזרה לשחיטה, כי אין השחיטה כאן לפני אהל מועד, ולמדנו שאין פתח א״מ הרוח שלפני הפתח, אלא העזרה כלה נקראת פתח אהל מועד, לפי שהוא פתוח לפני א״מ, כמ״ש (פרשה א׳ ג׳), וכן תראה דעת הרמב״ם ז״ל (פרק ה׳ מהלכות מעשה קרבנות) שכתב ומנין ששוחטין קדשים קלים בכל העזרה אפילו אחורי ההיכל, שהרי נאמר בשלמים ושחטו פתח אהל מועד, להכשיר כל הרוחות, שהרי לא ייחד להם רוח, ולשון המשנה מסייעתו שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה, ומשמע בין במזרח בין במערב אחורי ההיכל, ובגמרא (זבחות נ״ה ע״ב) אמרו

עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב

אשר

אונקלוס

רֵישׁ קֻרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: ט וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ תַּרְבֵּיהּ אַלִּיתָא שְׁלֶמְתָּא לָקֳבֵיל שִׁדְרְתָא יַעְדִּינַהּ וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל

תרגום אשכנזי

דען קאפף זיינעס אפפערס לעגען, אונד עז שלאכטען פאר דעם שט פטסגעצעלט; דיא קינדער אהרן'ס זאל־לען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (ט) פאם פריי־דענאפפער ברינגט ער, אלז פייעראפפער, דעם עוויגען צו עהרען, אללעס אונשליטט דאפאן, נעמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק זאלל ער בייא דעם ריקגראט אבשניידען, אויך דאז אונשליטט, וועלכעס דאז איינגעווידע בעדעקט, נעבסט דעם אונשליטט, וועלכעס

רש"י

זורקו אינו נותן באצבע אלא חטאת: ט חלבו. המובחר שבו ומה זה האליה התמימה: לעומת העצה. למעלה מן הכליות היועצות

באור

תנא קמא סבר תלת' קראי כתיבי חד לגופי' דבעי אהל מועד, וחד להכשי' צדדין, וחד לפסול צדי צדדין, ולשטה זו כך פרושו חד לגופי' שצריכין קדשים קלים להשחט בעזרה, וחד להכשיר כל הצדדין ארבע רוחות העזר', וחד לפסול צדי צדדין שהן הלשכות הבנויות באחת מן הצדדין, והרב בעל כ"מ ז"ל רצה למחוק פסוק זה ולהניח במקומו ושחטו לפני אהל מועד, ומדבריהו תראה שאין צריך, וכן על אפילו אחורי ההיכל, אמר הרב ז"ל צריך למוד מנין לו, והלמוד מפורש מדבריהו שהוא בכלל הצדדין, ובפי' אמרו (שם) לול קטן היה אחורי בית הכפרת וכו' כדי להכשיר את העזרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים, וזהו אחורי ההיכל: (ט) והקריב, מפורש למעלה (פסוק ג'): חלבו האליה תמימה, כבר באורנו (פסוק ג') שאין קרוי חלב רק אותו שהוא תותב קרום ונקלף ומה שאינו כן נקרא שומן, ולכן האליה אעפ"י שהיא שמנה מאד, אין שומנה חלב, וזהו הנאמר פה חלבו האליה תמימה? וכן אמר רמב"ן ז"ל אם היתה חלב תאסר באכילה, שהכתוב אומר כל חלב וכל דם לא תאכלו, ואם גם השומן בכלל חלב כדברי הכתוב הזה, א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפים ובצלעים, ולא תתירנו לפי שאינו קרב למזבח, שהרי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבנו לה' לא תאכלו, אבל אמר כל מין בהמה שמקריבים ממנה קרבן יאסור חלבה, שאם נאסר כל דבר הקרב ממנה למזבח, יהיו גם הכליות והיותרת על הכבד אסורים לפי שעולין למזבח, אבל באמת לא אסר רק הנקרא חלב, שהוא תותב קרום ונקלף, אפילו אינו קרב למזבח, כגון החלב שעל הטחול, ושאינו נקרא חלב מותר אעפ"י שהיא קרב, כגון הכליות והיותרת מן הכבד והאליה, וכן נאמר במלואים ולקחת מן האיל החלב והאליה (שמות כ"ט כ"ב), ובמעשה נאמר ויקח את החלב ואת האליה (ויקרא ח' כ"ח), כי אין האליה חלב, ודבריו ברורים מאד, וזולתי מקרא זה חלבו האליה תמימה צריך פירוש, ורב סעדי' גאון ז"ל אמר שחסר וי"ו והאליה וכבר השיבו על פי' זה ראב"ע ורמב"ן ז"ל, ולדעת רמב"ן ז"ל פרושו שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה, כי אם יסיר האליה תמימה עד העצה, יוסר עמה חלב רב, המחובר בה בבד פנימי, וכן אמר בת"כ להקריב את החלב הסמוך לאליה, וזהו חלב שבין הפקיקלות, ואם הדין אמת, ולמדוהו ממלת חלבו שהוא מיותר, אינינו פשט הכתוב, ומה שפי' הרב ז"ל עוד שביעור הכתוב הזה כשיעור הכתוב ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה וגו' (פרשה ז' ג'), שאמר כלל ואח"כ פרט, וכן כאן חלבו כלל לכל המורם ממנו, ואח"כ פרט האליה תמימה וגו', ובשטתו תרגם הרב המעתיק אללעס אונשליטט דאפאן, נעמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק וכו' אין שני הכתובים דומים, כמו שיבין כל משכיל בהם, גם שם הפסוק בטעם בין הכלל, ובין הפרטים, וכאן סמוך חלבו האליה בנגינה, ולדעתי מלת חלב בלה"ק על כל המיטב והמובחר שבכל דבר, כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ"ה י"ח), חלב כליות חטה (דברים ל"ב י"ד), בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י"ח ל'), וכמו שפי' רש"י ז"ל חלבו המובחר שבו, ומהו האליה תמימה, גם רמב"ן ז"ל התעורר על זה, וכן חלב שם פרטי על חלקי השומן שבבעל חי, שהן תותב קרום ונקלף, כי הוא המיטב והמובחר, וממנו מקריבים על המזבח, אלא שאם נזכר חלב סתם הוא שם פרט על תותב קרום ונקלף, אבל כשנכתב על שאר דברים מובחרים, צריך להסמיך אליו הדבר ההוא ולהיות בכנוי, ומעתה התבונן האזהרה כאמרה סתם כל חלב וכל דם לא תאכלו אין במשמעו רק תותב קרום ונקלף, וכן חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (פרשה ז' כ"ג), כי כל אוכל חלב מן הבהמה וגו' (שם כ"ה) נזכר תמיד סתם, וכשהוא על מיטב אחר, נזהר הכתוב תמיד במליצתו שלא נטעה לחשוב שהוא חלב ממש, לכן בשלמי בקר שאמר את החלב המכסה וגו' (פרשה ג' ג'), שהוא חלב ממש, אמר אחריו ואת שתי הכליות וגו' ואת היותרת על הכבד, פרטן בשמות ולא זכר שם חלב עליהן, וכן בעז, ואין לטעות בהן שאעפ"י שקרבין למזבח אין שם חלב עליהן, ובכשב לא אמר חלב האליה תמימה, שאיננה חלב אלא שומן, אבל אמר חלבו, והכנוי על הכשב, שהאליה הוא מיטב הכשב, ואין מלת חלבו כלל לכל הנאמרין אחריו, כמו שחשב רמב"ן ז"ל, אלא פרט לאליה לבדה, שהיא חלב הכשב, לא חלב שור ועז, וכן הוא מוכרח שאינו חלב ממש, שאז יהיה גם חלב בקר ועז, שהרי התורה אסרה כל חלב מן המינים הקרבים למזבח, אפילו אינו קרב כמו חלב הטחול וכמו שאמרנו למעלה, ובפר כהן משיח אמר ואת כל חלב פר החטאת (פרש' ד' ח') סתם, לפי שפיר' בו את החלב המכסה את הקרב וגו', שהוא חלב ממש, ואחריהן זכר בשם שתי הכליות ויותרת ולא אמר אלהם חלב, אבל בשעיר נשיא אמר ואת כל חלבו (שם י"ט) בכנוי, וכן בשעירת יחיד אמר ואת כל חלבה (שם ל"א) בכנוי, וכן בכשבת יחיד, ופירש בכל אחד שכולל כל מובחר שבו העולה למזבח, הן חלבים ממש, הן יותרת וכליות, שבכלן הוסיף שיעשה כמו שיעשה בקרבן זבח השלמים, לבד בפר העדה שאמר ג"כ ואת כל חלבו ירים ממנו (שם י"ט) בכנוי, ולא אמר שיעשה כמו בזבח השלמים מטע' שיתבאר שם, ולא אמר באחד מהן ואת כל החלב סתם, כי לפי שלא פירש בהן החלבים, ורוצה לכלול אליה וכליות ויותרת, ולא יונח עליהן שם חלב סתם, על כן אמר בכנוי שהוא מיטב פר החטאת לעלות למזבח ואינו חלב בחולין, כי אין אליה וכליות ויותרת אסורין בחולין, וכן באשם אמר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה ואת החלב המכסה את הקרב (פרש' ז' ג'), ואת שתי הכליות וגו' (שם ד'), לא אמר ואת כל החלב יקריב ממנו את האליה, כי אין אליה חלב, לכן אמר כל חלבו כל מובחר שבו שהוא מן הכשבים, ופירש מה הוא את האליה ואת החלב המכסה וגו' ואת שתי הכליות, שכל אלה חלבי אשם הם, וכן כאן אמר שיקטיר מן הכשב אשה לה', מיטב שלו שהוא האליה והחלב המכסה את הקרב וגו', וגם בעל הטעמים הבין כן, שהרי בבקר ובעז הפסיק תחת לה', וסדר הנקטרים כלם, ובכשב לא הפסיק תחת לה', אלא חבר

עם

אשר על־הקרב: י ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית יסירנה: יא והקטירו הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה: פ

יב ואם־עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: יג וסמך את־ידו על־ראשו ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־המזבח סביב: יד והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה את־החלב המכסה את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־הקרב: טו ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית יסירנה: טז והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה

לריח

אונקלוס

כל תרבא די על גוא: י וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדינה: יא ויסקיניה כהנא למדבחא לחם קורבנא קדם יי: יב ואם מן בני עזיא קרבניה ויקרביניה קדם יי: יג ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: יד ויקריב מניה קרבניה קרבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גוא וית כל תרבא די על גוא: טו וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדינה: טז ויסקינון כהנא למדבחא לחם קרבנא לאתקבלא

ברעוא

תרגום אשכנזי

וועלכעס אן דען איינגעוויידען זיצט; (י) דיאביידען נירען, נעבסט דעם אונשליט דא־ראן, וועלכעס אן דען לענדען זיצט, אונד דאז נעץ אן דער לעבער, נעבסט דען נירען זאלל ער עז אבזאנדערן. (יא) דער פריסטער זאלל עז אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען, אלז איינע שפייזע, דיא פאם פייער פערצעהרט ווירד, דעם עוויגען צו עהרען. (יב) איזט זיין אפפער פאן ציגען, זא זאלל ער עז פאר דעם עוויגען דארברינגען, (יג) זיינע האנד אויף דען קאפף לעגן, אונד עז אם איינגאנג דעם שטיפטס־געצעלטעס שלאכטען; דיא קינדער אהרן זאללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענ־גען. (יד) פאן דיזעם זיינעם אפפער ברינגט ער, אלז פייער־אפפער דעם עוויגען צו עהרען, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעוויידע בעדעקט, נעבסט דעם אונ־שליטט, וועלכעס אן דעם איינגעווייד־ זיצט; (טו) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועל־כעס אן דען לענדען זיצט, אונד דאז נעץ אן דער לעבער, נעבסט דען נירען זאלל ער עז אבזאנדערן. (טז) דער פריסטער לעסט עז אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגע־הען, אלז איינע שפייזע,

דיא

רש"י

היועצות: יא לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א). עבד לחם רב

דניאל

באור

עם חלבו האליה, והפסיק במלת יסירנה, ללמדנו שאין חלבו שם כלל לחלביו כלם כמו שכתב רמב"ן ז"ל, אך חלבו כמו המיטב שלו, שהוא האליה, ובו הפסיק לפי שנוהג בכשב לבד, ואח"כ חבר החלבים הנוהגין גם בבקר ועז, וכן בטעם הפסוק זוקף בין האליה ובין החלבים, ועוד אדבר על כל אחד במקומו בעז"ה, להראות שכל המקראות מכריעים הכלל הזה, המכריע יושר קבלת רבותינו ז"ל: לעמת העצה, למעלה מן הכליו' היועצות, מפי' רש"י ז"ל. ואונקלוס ז"ל תרגם לקביל שדרתא, וכן העתיק המתרגם האשכנזי, וכן נראה נכון, שקרא השדרה עצה, כי דומה לעץ שיוצאים ממנו ענפים, וכן מן השדרה מתפשטים הצלעות, והאחרים הפנימי' דבקים בה: (יא) לחם אשה לה', כמו את לחם אלהיהם הם מקריבים (פרש' כ"א ו'), את קרבני לחמי לאשי (במדבר כ"ח ב'), וכן כאן דבוק עם אשה, סעודת אש, לפי שהכהנים והבעלים נוטלים חלקם מן השלמים ושמים בהן, אמר על האימורים שהן לחם אשה לה', ושכתב בעולה שכלה למזבח שאמר בה לחמי לאשי: (יב) ואם עז קרבנו, שם המין, אם ממין העזים קרבנו (וכולל זכר ונקבה) וכן מן הכשבים או מן העזים האמור בעולה, כי שם הזכר תיש, אבל לא יקפיד בלשון הקדש בשם הבהמות, כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר, ובעופות יונה ותור, ולכן לא יקפיד ויאמר כשב ושור לנקבה, כמו ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו, ונוהג לבד בכשבה ופרה, כדעת האומר אין חוששין לזרע האב, וכן מן העזים זכר תמים, מן התישים, ואם עז קרבנו זכר או נקבה, וכן אם לא תשיג ידו די שה, כשבה או שעירת עזים, מפי' רמב"ן ז"ל: לפני ה', בעזרה: (טז) והקטירם, בבקר ובכשב אמר אותו, ומפורש למעלה (בפסוק ה'), אבל בעז אמר והקטירה, ושב על האמורין, וטעמו נראה לי לפי שמקבלת האימורין חלבים ואסורין בחולין, ומקצתן בשר כמו האליה ויותרת וב' הכליות, כלל שני המינים במלת והקטירם, שהוין לענין הקטרה, ובו הפסיק הענין, כי המפסיק הוא במלת המזבחה, ואחריו אמר לחם אשה לריח ניחח כל חלב לה', כי כבר פרשנו (פסוק ט'), שבכל מקום שנאמר חלב סתם הוא תותב קרום ונקלף, ולפי שאמר בפסוק שלאחריו כל חלב וכל דם לא תאכלו, ולא הזהיר על אליה וכליות ויותרת אעפ"י שגם הם עולים למזבח, הודיע כי עיקר הקרבן הוא החלב, כי לחם אשה ריח ניחח, הוא כל חלב לה', והוא האסור בחולין, לא הנקטרים עמו, אעפ"י שהן חלב קרבנות ומיטב נתחיהן אינן

חלב

לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ ❊ פ

ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם

והקריב

אונקלוס

בְּרַעֲוָא כָּל תַּרְבָּא קֳדָם יְיָ׃ יז קְיָם עֲלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל תַּרְבָּא וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן׃

ד א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֱנָשׁ אֲרֵי יֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִכֹּל פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיַעֲבֵד מִן חַד מִנְּהוֹן׃ ג אִם כַּהֲנָא רַבָּא

יֵחוֹב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵב

על

תרגום אשכנזי

דיא פֿאַם פֿייער פֿערצעהרט ווירד, צום אנגענעהמען גע־רוך; אללעס אונשליטט ווירד דעם עוויגען צו עהרען געאָפּ־פֿערט. (יז) איין עוויגעס געזעץ פֿיר אייערע נאַכקאָמ־מען, אין אללען איירען וואָהנ־פּלעצצען; אללעס אונשליטט אונד אללעס בלוט זאָללט איהר ניכט עססען.

ד (א) דער עוויגע שפּראַך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) זאָגע דען קינדערן ישראל׳ס — — ווען איינע פּערזאָן אויז פֿערגעהען זינדי־גען ווירד געגען דיא פֿערבאָ־טע דעם עוויגען, אונד ווירד עטוואַז דאַפֿאָן בעגעהען: (ג) זינדיגט דער געזאַלבטע פּריסטער, אונד ציהט דאַדורך דעם פֿאָלקע איינע שולד צו: זאָ

זאָלל

רש״י

(דניאל ה׳)׃ לשחוק עושים לחם (קהלת י״ב)׃ יז חקת עולם׃ יפה מפורש בת״כ כל הפסוק הזה׃

ד ב מכל מצות ה׳׃ פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת׃ מאחת מהנה׃ ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל׃ ג אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם׃ מדרשו

אינו

באור

חלב בחולין, כן נראה בעיני. ורמב״ע ז״ל פי׳ כל חלב לה׳ כלל, ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורי׳ לכם, ואיני יודע מה צורך לכלל זה המפורש בשלשה פרשיות סמוכות בכל פרטיו, ועוד א״כ גם אליה וכליות ויותרת עולים לגבוה ויהיו אסורים, ועוד אם הוא כלל למה שלאחריו למה לא אמר כל חלב וכל דם לה׳: (יז) חקת עלם לדרתיכם, מלת חוק נאמרו במקומו, והכלל כמו מוסדות הארץ והשמים שעליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע, נקראים חקים, כמו הידעת חקות שמים (איוב ל״ח ל״ג), חק נתן ולא יעבור (תהלים קמ״ח ו׳), כן מצות התורה חקים, אין להוסיף ואין לגרוע, כמו ויום השמיני ימול (פרשה י״ב ג׳), מיום השמיני והלאה ירצה (שם כ״ב כ״ז), על ארבע כנפות כסותך (דברים כ״ב י״ב), בחדש השביעי באחד לחדש (פרשה כ״ג כ״ד), בעשור לחדש (שם ט״ז י״ב), בחמשה עשר יום לחדש ודומיהן, שיבוא על מספר על משקל או על מדה, אין לאחר ואין להקדים, אין להוסיף ואין לגרוע, שהן חקים קבועים בדרך הקדש, ויש מצות שאינן חקים שלא נתנה בהן תורה זמן ומדה, כמו אהבת השם ויראתו ות״ת וכיוצא, ולכן לפי שלא אסר מכל הבהמה רק החלב והדם, לא הבשר אעפ״י שקרב כעולה, ולא אליה וכליות ויותרת אעפ״י שקרבין באימורי שאר הקרבנות, ונאסר לכל אדם ובכל דור חק נתן ולא יעבור, אמר חקת עולם לדורותיכם, בין בדור שמקריבין קרבנות, בין בדור שהמקדש חרב, גם בכל מושבותיכם בין בארץ בין בח״ל, חק הוא שכל חלב וכל דם לא תאכלו׃

ד (ב) נפש, על שם נפש רמזנו למעלה (פרשה ב׳ א׳), ולכן בכל הפרשיות שזוכר בהן חלוקי הקרבנות הבאין על חטא, אמר נפש, שבעבור היות׳ נשמת אדם לנפש שנקשר׳ בגוף, יקרו לה השגגות והחטאי׳: תחטא, כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ׳ ט״ז), כי אין חטא אלא לשון הסרה מן הדרך, שנוטה מדרך האמת, והולך בדרך שקר, כי הדרכים שהורה לנו הקב״ה הם דרכי האמת, והדרך שכנגדו המצוה גם הוא נקרא דרך שקר, כמו דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (תהלים קי״ט כ״ט), כי יש בכל דבר שני דרכים הפוכים זו מזו, כמו קדושה וטומאה, עבודה ומנוחה, נדיבות וכילות, רחמים ואכזריות׃ והחכמה העליונה תורה לאדם הדרך אשר ילך בה בכל דבר, וכשנוטה ממנה, והולך בדרך שכנגדה נקרא חוטא, ויש נוטה בזדון כי יצרו תקפו, ויש חוטא בלי דעת שכור שעושה כהוגן, כגון נתחלף לו חלב בשומן, אחותו באשתו, או שטעה, לא ידע שחלב זה אסור, לא ידע שמלאכה זו אסורה בשבת, ואין כן עון שנופל על המעוות את היושר כמו ויושר העויתי (איוב ל״ג כ״ז), ושתי אלה במחשב׳, כמו ולישרי לב שמחה (תהלים צ״ז י״א), ולהפך עקשי לב, המעותים היושר כגון חושב רעה, שחוטא בזדון על פי מחשבתו, ואין זה קרוי שקר אלא שוא, על זה נאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה׳ י״ח), וזה חוטא תמיד בזדון כי מהפך אור לחשך, על כן אמרו רבותינו ז״ל חטאים אלו השגגות ועונות הם הזדונות, כלומר בלשון חטא תתכן גם השגגה, כי אי אפשר לפרש אין חטא אלא שוגג, שכמה פעמים נכתב על הזדון כמו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל״ב ל״א), גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב׳ י״ב י״ג), ודומיהן שהן על המזידים, אלא כמו שאמרנו יש חוטא במזיד ויש בשגגה, ולפי שחטא נופל גם על המזיד, ובכל הפרשה בשגגה, וגם׳ גן נעול (בית א׳ סדר ב׳ סלון כ׳ וג׳) התחברו דברים אלו: מכל מצות ה׳, שב על כי תחטא, שהחטא היא הנטיה שנטת׳ מכל מצות ה׳: אשר לא תעשינה, עשין ולאווין קרוי׳ מצות, כי על העשין נוה לעשותן, ועל הלאווין נוה להזהר מהן, וראיה ויצו ה׳ אלהי׳ על האד׳ לאמר וגו׳ ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב׳ ט״ז), ולפי שאמ׳ מכל מצות ה׳ הכולל עשין ולאווין, חזר ופירש שנטת׳ ממצות ה׳ אשר צוה שלא תעשינה, והוא הלך ועשה, ולמדנו שאין חטאת באה על ביטול מצות עשה, אפילו יש בבטולה מזיד כרת כגון פסח ומילה, וכן קבלו רבותינו שאין חטאת באה על לא תעשה אלא על אותן שזדונן כרת, ובבריתא דת״כ למדו כלן מע״ז שנאמר בה תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה, הוקשו כלם לע״ז, מה ע״ז דבר שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת, אף כל שחייבין על זדונה כרת, יש על שגגתה חטאת: ועשה מאחת מהנה, לפי שאמר מכל מצות ה׳, פירש שאין ענינו שיחטא׳ מכלן, אלא מאיזו מהן שיהיה, שבעשותו אחת מהנה חייב חטאת: מאחת מהנה, היה לו לומר אחת מהנה, או ועשה מהנה, ויפה פרשוהו בת״כ ר׳ שמעון אומר ועשה אחת (כלומר אם היה אומר ועשה אחת מהנה) יכול עד שיכתוב את כל השם, עד שיארוג את כל הבגד עד שיעשה את כל הנפה, ת״ל מאחת, אי מאחת יכול אפילו כתב אות אחת, אפילו ארג חוט אחד וכו׳ ת״ל ועשה אחת (כלומר שהיה לו לומר לבד ועש׳ מהנה), הא כיצד עד שיעשה מלאכ׳ שכיוצא בה מתקיימ׳: (ג) הכהן המשיח׃

הכה״ג

וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ ה וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃ ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים

אונקלוס

עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא׃ ד וְיַיְתֵי יָת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לִקֳדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ׃ ה וְיִסַּב כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיָעֵל יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ו וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וְיַדֵּי מִן דְּמָא שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ קֳדָם פָּרוּכְתָּא דְקוּדְשָׁא׃ ז וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן דְּמָא עַל קַרְנַת מַדְבַּח קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא

תרגום אשכנזי

זאַללער, וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאַנגען, איין יונגעס רינד אָהנע לייבעספעהלער, דעם עוויגען צו עהרען, צום זינדענאָפפער ברינגען. (ד) ער זאָלל דאַז רינד אַם איינגאַנג דעס שטיפטסגעצעלטעס פֿאָר דעם עוויגען דאַרברינגען; ער לעגט דיא האַנד אויף דען קאָפף דעס שטירעס, אונד שלאַכטעט דאַז רינד פֿאָר דעם עוויגען. (ה) דערגעזאַלבטע פריסטער נימּמט פֿאָן דעם בלוטע דעס שטירעס, ברינגט עז אין דאַז שטיפטסגעצעלט. (ו) דער פריסטער טונקט זיינען פינגער אין דאַז בלוט, שפרענגט פֿאָן דעם בלוטע זיבען מאַהל פֿאָר דעם עוויגען, געגען דען פֿאָרהאַנג דעס היילִיגטהומס. (ז) פֿערנער טהוט ער פֿאָן דעם בלוטע אויף דיא עקקען דעס אַלטאַרעס, וואָ דיא שפעצרייען פֿאָר

רש"י

אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנאמ' לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו. ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם הוא. זה שהם תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל: פר. יכול זקן ת"ל בן אי בן יכול קטן ת"ל פר הא כיצד זה פר בן שלש: ה אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים להיכל: ו את פני פרכת הקדש. כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים ולא היה נוגעים דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: ז ואת כל דם. שירי הדם:

ח ואת

באור

הכה"ג: יחטא, שיעשה דבר אשר לא תעשינה בשגגה: לאשמת העם, שבחטאו יאשמו גם העם, ויפה אמרו רבותי' הושוה משי' לצבור, מה צבור אין חייבין פר אלא בהעלם דבר ושגגת מעשה, אף משיח אינו חייב פר בשגגת מעשה לבדו, כגון נתחלף לו חלב בשומן, אלא בהעלם דבר שיטע' בהלכה, ויעשה כהוראתו, ולמדוהו מן לאשמת העם, שאם חטא על פי הוראתו, הרי זה גם אשמת העם שסומכים עליו ועושים כהוראתו, כי הוא הכהן הגדול, ותורה יבקשו מפיו, אבל חטא בשגגת מעשה לבד, אין העם נכשל על ידו, ורשב"ם ז"ל כתב חכמים דרשו הרי משיח כצבור, אך לפי הפשט משמע לפי שבכהני' נאמר יורו משפטיך ליעקב וגו' וכל שכן כהן גדול שהוא מומחה לרבים אם יחטא בהוראתו יחטיא גם העם עמו, ורש"י ז"ל כתב כשכה"ג חוטא אשמת העם היא, זה שהן תלויין בו להתכפר עליהן להתפלל בעדם נעשה מקולקל: והקריב, והקדים: אשר חטא, כמו יחטא שעשה דבר אשר לא יעשה, וכן אמרו רבותינו שאעפ"י שהוא משיח לצבור שצריך העלם דבר, אינו דומה להן במעשה, שאם הורו ב"ד וטעו ועשו הקהל חייבין, אבל הורה משיח ועשו העם אינו חייב, עד שיעשה הוא כהוראתו, שהרי הכתוב אומר אשר חטא, וטעמו נראה לי לפי שעל הוראת ב"ד אמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך, (דברים י"ז י"א), הרי הם מחטיאים בהוראתם את העם, אבל משיח אין העם חייבין לעשות כהוראתו: פר בן בקר, אמרו חכמים יכול זקן ת"ל בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר, הא כיצד זה פר בן ג': לחטאת, כשיקדישנו יאמר שהוא לחטאת, וכך שמו בעבור שהוא לכפר על חטא: (ד) לפני ה', בצפון, כי פתח א"מ הוא לפני ה', אך הוסיף לפני ה' לרמוז על צד הצפון, כמפורש בפ' צו שמקום שחיטת החטאת כשחיטת העולה, ולפי שתיכף לסמיכה שחיטה, תהיה הסמיכה גם היא לפני ה' בצפון: ראש הפר, ראשו היה לו לומר, ודרשו רבותינו לרבות פר יה"כ לסמיכה: לפני ה', בצפון כמו שפרשנו: (ה) ולקח הכהן המשיח, מצוה בו, ואם קבל כהן הדיוט כשר: מדם הפר, דמו היה לו לומר, וקבלו רבותינו ז"ל מדם הנפש, לא מדם הבשר ולא מדם התמצית, כי שמות הבע"ח הם על נפשותיהם ופעולותיהם, ופרשנוהו בספור מעשה בראשית, לכן מדם הפר אינו אלא דם שנפשו תלויה בו: אהל מועד, הוא ההיכל כמו שפרשנו (פרשה א' ג'): (ו) וטבל והזה, אילו נאמר והזה הכהן באצבעו מן הדם, היינו אומרים שיטבול אצבעו פעם אחת במזרק שהדם בו, עכשיו שפירש וטבל והזה, למדנו שעל כל הזאה טבילה, אעפ"י שיש בטביל' אחת להזות ממנו כמה פעמים, וכן אמרו בת"כ וטבל והזה, על כל הזאה טבילה: לפני ה', אמרו חכמים יכול על כל הבית, כלומר לאיזו צד שבהיכל שהוא רוצה, ת"ל את פני פרכת, כלומר לצד מערב ששם הפרכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, יכול על פני הפרכ' כלה, כלומר לצפון או לדרו' הפרכת, ת"ל הקדש, מלמד שמכוון כנגד בין הבדים, כלומר באמצע הפרכת המכוון כנגד מקום הארון, ומזה כנגד בין הבדים מבחוץ: (ז) על קרנות, על כל קרנותיו, וזהו מתן ארבע: מזבח קטרת הסמים, לפי הפשט נראה לי לפי שמצוה לתת מדם פר זה על קרנות מזבח הפנימי, והקטרת אימוריו הוא על מזבח העולה כמפורש בסמוך (פסוק י'), אמר הטעם לפי שאין מזבח הפנימי כמזבח הנחשת שהוא לעולה ולזבח, אלא מיוחד הוא למזבח קטרת הסמים, שצוה בפרשת ואתה תצוה להקטיר עליו בבקר ובערב, ולקטרה זו לבדה הוא לא להקטרת אימורין ופדרים של קרבנות, כמו שכתוב שם לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו (שמות ל' ט'), ואחריו נאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם (שם שם ד'), ואינו משמש רק הקטרה ונסך, לא מתנת דם של קרבנות פנימים, כמו דם פר משיח ועדה ושעירי ע"ז, ולא נזכרו שמה, לפי ששם הכתוב מדבר

בקרבן

הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת ׀ כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ יא וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ וּפִרְשׁוֹ

אונקלוס

בּוּסְמַיָּא קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא דְתוֹרָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ח וְיָת כָּל תְּרַב תּוֹרָא דְחַטָּאתָא יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ יָת תַּרְבָּא דְחָפֵי עַל גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃ ט וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חֲצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יַעְדִינַהּ׃ י כְּמָא דִּי מִתַּפְרַשׁ מִתּוֹר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסְּקִינוּן כַּהֲנָא עַל מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא׃ יא וְיָת מְשַׁךְ תּוֹרָא וְיָת כָּל בִּסְרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ ואוכליה

תרגום אשכנזי

פֿאַר דעם עוויגען געריייכערט ווערדען, וועלכער אים שטיפֿטסגעצעלטע שטעהט; דאַז איבריגע בלוט דעם שטירעס זאָלל ער אַן דען גרונד דעם אָפּפֿעראַלטאַרעס, וועלכער פֿאַר דעם איינגאַנגע דעם שטיפֿטסגעצעלטעס שטעהט, אויזגיסען. (ח) אללעז אונשליט דעם זינדענשטירעס נימטט ערדאַפֿאַן, דאַז אונשליטט, וועלכעס דאַז איינגעוויידע בעדעקט, נעבסט דעם אונשליטט, וועלכעס אַן דעם איינגעווידע זיצט; (ט) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליטט דאַראַן, וועלכעס אַן דען לענדען זיצט, דאַז נעץ אַן דער לעבער, נעבסט דען נירען זאָלל ער אַבזאָנדערן, (י) זאָ וויא זאָלכעס אַבגענאָממען וויר פֿאַן איינעם אָכסען, דער צום פֿריידענאָפּפֿער געבראַכט ווירד; דיזע לעסט דער פּריסטער אויף דעם אָפּפֿעראַלטאַר אין דויך אויפֿגעהען. (יא) דאַז פֿעלל דעם שטירעס אַבער אונד אללעס פֿלייש דאַפֿאַן, נעבסט קאָפּף, פֿוסשטיקקע, איינגעווייד אונד מיסט

רש"י

(ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה ת"ל פר לרבות פר של יה"כ לכליו' ולחלבי' וליותרת: החטא'. להבי' שעירי ע"ז לכליו' ולחלבים וליותרת: ירים ממנו. מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו: ת"כ: כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פירש כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם. ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים בפרק איזהו מקומן: על הכבד על הכליות. על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון

באור

בקרבן חובה, והוא דם פר ושעיר י"ה לבדו, שצריך אהרן לכפר עליו אחת בשנה, אבל פר משיח ועדה שאינן חובה אלא באין על חטא לא נזכרו, ולכן כאן שנזכרו אמר על מתן דמם מזבח קטרת הסמים, להורות למה נותן דמם על קרנותיו, ואימוריהן אינו מקטיר עליו לפי שאין עליו שום הקטרה, רק קטרת סמים של מצוה בבקר ובערב, ומזה אנו למדין לפר ושעיר של יה"כ, אעפ"י שדמם נתן בפנים, אימוריהן נקטרו' על מזבח העולה, כי להלן כתי' ואת חלב החטא' יקטיר המזבח' (פרש' ט"ז כ"ה), ולא פירש היכן אם על מזבח הפנימי או על מזבח החיצון, כי סמך על המפורש בפר משיח, שקראו קטרת סמים אעפ"י שדמו נתן עליו, וביאר שיקטיר אימוריו על מזבח העולה, לפי שאין עליו שום הקטרה רק קטרת סמים, ונפר י"ה פי' רש"י ז"ל יקטיר המזבח', על מזבח החיצון, דאילו בפנימי כתוב עליו לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה, ודבריו נכוני',

תוספות

ומדבריו התבאר הענין: ואת כל דם הפר, שירי הדם: הפר, דמו היה לו לומר אמרו רבותינו לרבות פר י"ה לשפיכה: פתח אהל מועד, זה יסוד מערבי המכוון כנגד פתח ההיכל: (ח) ואת כל חלב פר החטאת, חלבו היה לו לומר, מה ת"ל פר לרבות פר של י"הכ לכליות ולחלבים וליותרת, מפי' רש"י ז"ל, אבל לשון הברייתא בת"כ לרבות חלב פר של יה"כ לשתי כליות וליותרת הכבד, וזאת הנוסחא נכונה, שהרי הקטר' החלב מפורש ואת חלב החטא' יקטיר המזבחה, אבל כליות ויותרת אינן מפורשין, וכמו שאמרנו (פרש' ג' ט') שכל מקום שנא' חלב סתם, אינו אלא תותב קרום ונקלף, ואין בכללו כליות ויותרת, ולכן צריכין ללמד מפר הפנימי של משיח, וכאן שאמר חלב סתם, לפי שפירש את החלב המכסה וגו', שהן חלבים ממש, והן עיקר האימורין, כמו שפרשנו (שם ט"ז), ואח"כ פרט גם הכליות והיותרת בפני עצמן: ירים ממנו, אבל אימורי שלמים אמר והקריב, כמו שאמרנו (שם ג') לפי שטעונין תנופה, ובחטאת שאינן טעונין תנופה אמר ירים, ונופל על חלק שהוא לגבוה שמתעלה על שאר חלקי הפר, וכן על קומץ המנחה אמר והרים, וכן על החלה כתוב חלה תרימו תרומה (במדבר ט"ו כ'), ועל תרומת מעשר בהרימכם את חלבו ממנו (שם י"ח ל'), לפי שהחלה מתעלה על העיסה כלו, והתרומה על הכרי כלו להיות קדש לכהן: ממנו, מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסר' חלבו כן פי' רש"י ז"ל: (י) כאשר יורם משור זבח השלמים, פי' רש"י ז"ל מאותן אימורים המפורשים בשור זבח השלמים, וכי מה פי' בזבח השלמים שלא פירש כאן, אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו, ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם, וכפי הפשט יראה לפי שפר זה בא על חטאת הכהן המשיח, ולא נאמר בהקטרת אימוריו אשה ריח ניחוח לה', הייתי אומר שאינו ריח ניחוח, על כן הקישן לאימורי שלמים, כמו השלמים הבאין משמח' להודות לה' ערבים לפניו, כן אימורי פר זה חביבים, ועולו לרצון על מזבחו, ואם תדקדק זהו עצמו מה שאמרו מה שלמים שלום לעול' אף זה שלו' לעולם. והרי זה למד ונמצא מלמד על שלמי' שלקיחת האימורין שלהם הי' תרומה, שנא' כאשר יורם: (יא) ואת עור הפר, לפי שנאמר בעול' והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה, אמר בחטאת זו שיהיה עורה עליה:

ואת

אונקלוס

ואוכליה: יב וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ עַל אָעַיָּא בְּאֶשָּׁתָא עַל אֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא יִתּוֹקַד: יג וְאִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתְּלוּן וִיהֵי מְכַסָּא פִתְגָּמָא מֵעֵינֵי קְהָלָא וְיַעְבְּדוּן חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא

ויקרא ד

וּפִרְשׁוֹ: יב וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־עֵצִים בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף: פ

וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יהוה ש

תרגום אשכנזי

פ מיסט, (יב) דען גאנצען שטיר אלזא ברינגט ער הערויז, אויז סערהאלב דעס לאגערס, אן איינען ריינען ארט, וואו דיא אשע הינגעשיטטעט ווירד, פערברעננט עז דאזעלבסט — אין פייער; אויף דעם שוטטע דער אשע זאלל עז פערברעננט ווערדען.

(יג) ווען דיא גאנצע געמיינע ישראל'ס אירדט, זא דאס איינע זאכע פיר דיא אויגען דער פערזאממלונג פערבארגען איזט; זיא בעגעהען איינעס פאן דען פערבאטען דעם עוויגען

דיו

רש"י

תוספות הן כמו מלגד: יב אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעו' ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנ' זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקו' טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במסכת יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. שאין ת"ל אלא ללמד שאפי' אין שם דשן: יג עדת ישראל. אלו סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות באחת כל כריתות שבתורה שהוא מותר

באור

ואת כל בשרו, שלם: על ראשו, שהוא כמו מותו בשחיטה, מכל מקום אינו צריך להפרידו מן הגוף כמו שצריך לעשות בעולה שאמר ואת ראשו ואת פדרו: ועל כרעיו, דבוקים בבשרו, לא כמו בעולה שאמר ואת הקרב ואת הכרעים ירחץ במים: וקרבו ופרשו, הקרבים בלי רחיצה, אלא עם הפרש שבתוכן, מניח הכל כמו שהוא לפי שאין שהן דבר לגנוה: ופרשו, הוא הרעי שבתוך המעים, ונקרא כן לדעתי לפי שמתפרש ויוצא מכל קי: (יב) והוציא את כל הפר, זה שפרטתי כל חלקי האברים שנפר, לומר לך שלא יפשט ולא ינתח, אלא יוציאנו שלם לבית השרפה, ולכן קוראו פר, שאם הוא מנותח אין שם פר עליו, וכן אמרו בברייתא דת"כ ואת עור הפר וגו' והוציא, מלמד שהוא מוציאו כלו והוא שלם, אבל בחוץ ינתחנו כדרך שמנת' את העולה ושרפנו, שהרי מן והוציא את כל הפר היינו שומעים שיוציאנו שלם ולמה נכתב ואת עור הפר ואת כל בשרו וגו' ועל ראשו ועל כרעיו, מה ראשו וכרעיו האמורים להלן ע"י נתוח, אף כאן ע"י נתוח, ושמא תאמר מה להלן ע"י הפשט אף כאן ע"י הפשט, ת"ל וקרבו ופרשו שאינו צריך לרחוץ קרביו וכרעיו, וכמו כן אינו צריך להפשיטו: למחנה, חוץ לשלש מחנו', ובבית עולמים חוץ לעיר, וכמו שלמדו בת"כ: מקום טהור, לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך שם אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר איזה המקום טהור: אל שפך הדשן, מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח, כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור (ויקרא ו' ד'), ואעפ"י שנאמר שם מקום טהור הוצרך לומר גם כאן מקום טהור, להודיענו שמדבר על מקום דשן המזבח, לא שפך דשן חול: על עצים באש, כהקטרת העולה נאמר על העצים אשר על האש, העצים הכשרים למערכה, וכאן נאמר עצים שהכל כשרין אפילו קש תבן וגבבא: באש, ולא בסיד ולא ברמץ, על שפך הדשן ישרף, על מקום שמוכן לשפוך שם הדשן, ואעפ"י שבשעת שריפתו אין שם דשן, וכן מתורג' כל"א: (יג) ואם כל עדת ישראל ישגו, או סנהדרין, ומלת עדת שרשו יעד, המלוצו בעשטיממען וכמ"ש (פרשה א' א'), ולכן כל כנסיה האסופ' שמתכונין כלם לדבר אחד, נקראת עדה, כלומר אנשים שנועדו יחדו לעשות דבר, ולכן הסנהדרין הנאספים להורות בין דם לדם ובין דין לדין קרויים עדה, וכן אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ"ב א'), עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר י"ד ד"ז), שנועדו כלם כאחד להוציא דבה על הארץ, וכן ישראל כלם כשהן נועדים לעשות מצוה, נקראים כלם עדת ישראל, כמו שחטו אותו כל קהל עדת ישראל, וכן ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה (במדבר כ"ד י"ז), שכלם נועדים לירא את ה' ולעבדו במצותיו, וא"כ כאן הדבר שקול, וזהו שאמרנו בת"כ עדת ישראל יכול בכל העד' הכתוב מדבר, ת"ל כאן עדה, ולהלן נאמר עדה ושפטו העדה והצילו העדה, מה עדה האמור' להלן ב"ד אף כאן ב"ד, איזה עדה האמורה להלן ב"ד של כ"ג, אף כאן של כ"ג, ת"ל עדת ישראל העדה המיוחדת שבישראל, זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית, כלומר הואיל והדבר שקול היה לו לומר ואם כל הקהל או כל קהל ישראל ישגו, כמו ונעלם דבר מעיני הקהל, אבל נאמ' עדת ישראל ללמד מעדה דלהלן, כך כ"ל: ישגו, בכהן משיח נאמר יחטא, וכן בנשיא, וכן בהדיוט, ובסנהדרין לא נאמר חטא, לפי שכלן אינן חייבין עד שיעשו, והמעשה הוא החטא, אבל סנהדרין חייבין על הוראתן אעפ"י שלא עשו הם עצמן, ואין כאן חטא, אלא שגגה, כמו כשגגה היוצאת מלפני השליט (קהלת י' ה'), שהוא שגגת הדע' שטעו בהוראה, והורו שלא כהלכה: ונעלם דבר מעיני הקהל, כמווה' העלו' ממני (מלכי' ב' ד' כ"ו), ומלת קהל על מאסף אנשים, אותן שהם עם אחד נקראים קהל, כי נקהלים יחד לכל דבר שיקרא ביניהם, כמו גוי וקהל גוים יהיה ממך (בראשית ל"ה י"א), הקהל חקה אחת וגו' (במדבר ט"ו ט"ו), ונקהל העם אינן מסכימים תמיד לדבר אחד, אלו למלחמה ואלו לשלום, לא כהוראה עדה, ואם כן קהל הנאמר כאן לפי פשוטו על העם כלו וכולל ב"ד וצבור, והעלם דבר הוא, שלא ידעו משפט המעשה, וכבר אמרנו שגגת הוראה תלוי בב"ד, ופי' הכתוב לדעתי כך הוא אם עדת ישראל שהן הסנהדרין ישגו בהוראה, כגון ששאלו הקהל פיהם בדבר תורה, ושגו העדה, ואם כן נעלם דבר ההלכה מעיני הקהל כלו הן ב"ד הן צבור, ועשו הקהל ע"פ שגגה זו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה או חייבין ב"ד וקהל בפר חטאת, וכל יחיד ויחיד שעשה על פיהן פטור, ויוצא מזה שאין ב"ד חייבין עד שיעשו הקהל ע"י העלם דבר, אבל אם ידע א' מן העושין שטעו ב"ד, ואעפ"כ עשה על פיהן, או שחטאו בשגגת מעשה לבדו בדבר שהורו ב"ד חייב העושה חטאת, וכן למדנו שהמעשה תלוי בקהל, שהרי סמך ועשו אל ונעלם דבר מעיני הקהל שהן כל ישראל, וכל הפירוש הזה כהלכה, שכן שנו בת"כ הורו ב"ד ועשו יכול יהו חייבין ת"ל הקהל ועשו, הוראה תלוי' בב"ד והמעשה בקהל, ובריש הוריות שנינו הורו ב"ד וידע א' מהן שטעו או תלמיד וראוי להוראה והלך ועשה על פיהן וכו' חייב, פי' חייב חטאת בפני עצמו

יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ׃ יד וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ טז וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ יז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ יח וּמִן־הַדָּם יִתֵּן עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד

אונקלוס

דַיְיָ דְלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוֹבוּן׃ יד וְתִתְיְדַע חוֹבְתָא דִי חָבוּ עֲלַהּ וִיקָרְבוּן קְהָלָא תוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וְיַיְתוּן יָתֵיהּ לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ טו וְיִסְמְכוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ׃ טז וְיָעֵל כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יַת קֳדָם פָּרוֹכְתָּא׃ יח וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִי קֳדָם יְיָ דִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת כָּל דְּמָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא

תרגום אשכנזי

עווּיגען, אונד ווערדען איהרע שולד געוואהר,

(יד) נאכהער געמליך ווירד דיא זינדע בעקאננט, וועלכע זיא בעגאנגען: זא זאלל דיא געמיינע איין יונגעס שטיר צום זינדענאפפער, פאר דעם איינגאנג דעס שטיפטסגעצעלטעס דארברינגען.

(טו) דיא עלטעסטען דער געמיינע זאללען איהרע הענדע אויף דאז הויפט דעס שטירעס לעגען פאר דעם עוויגען, אונד יעמאנד דען שטיר שלאכטען פאר דעם עוויגען. (טז) דער געזאלבטע פריסטער ברינגט פאן דעם בלוטע דעס שטירעס אין דאז שטיפטסגעצעלט. (יז) דער פריסטער טונקט זיינען פינגער אין דאז בלוט, שפרענגט פאן דעם בלוטע זיבען מאהל פאר דעם עוויגען, געגען דען פארהאנג. (יח) פערנער טהוט ער פאן דעם בלוטע אויף דיא עקקען דעס אלטארעס, דער פאר דעם עוויגען, נעמליך אים שטיפטסגעצעלט, שטעהט; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעס אפפעראלטארעס, וועלכער פאר דעם איינגאנגע דעס שטיפטסגעצעלטעס שטעהט

רש״י

מועד: הקהל ועשו. שעשו צבור על פיהם: יז את פני הפרכת ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כלה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם ח״ו נסתלק הקדוש׳: יח יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי שהוא

באור

עצמו מפני שלא תלה בב״ד: דבר, אמרו רבותינו ונעלם דבר ולא שתעלם מצוה כלה, וכן שנינו בהוריות הורו ב״ד לעקר את כל הגוף, אמרו אין נדה בתורה, אין שבת בתורה, אין ע״ז בתורה הרי אלו פטורין, הורו לבטל מקצת ולקיי׳ מקצת חייבין וכו׳ שנא׳ ונעלם דבר דבר ולא כל הגוף, ונגמרא אמרו שהוא נ״ש דבר דבר מזקן ממרא שנא׳ לא תסור מן הדבר, והטעם שאם עקרו כל הגוף אינו קרויה הוראה, זיל קרי בי׳ רב הוא, וכן אמרו שם, אמר שמואל לעולם אין ב״ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודים בו, שאם צדוקים מודי׳ בו אינו בכלל הוראה, וזהו ונעלם דבר, כי דבר המפורש בתור׳ עד שהצדוקין מודים בו אין זה נעלם מהם, כי הוא מפורש לעיניהם: מעיני, מעיני משפט הכל: ואשמו, העדה והקהל, אלו על שגגתם ואלו על חטאתם, ומלת ואשם, שיאשם עצמו שעשה ככה, וינטער על מעשהו ומעצמו כשמע שיודע עתה חטאתו, גם לאשמת העם יתפרש ככה שיחזיק עצמו אשם מאד בעבור שהוא הכה״ג בעל בעמיו, ורלב״ע ז״ל פי׳ וכן משפט הכה״ג, ואם איננו נזכר, כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת, והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעום ואין מי יודיע לכהן רק מעצמו, ולא ידעתי למה כשישגה כה״ג בדיני תורה לא יורוהו חכמי ישראל שקבלו משפט הלכה: (יד) ונודעה החטאת אשר חטאו עליה, אם ואשמו ענינו שיודעים ששגו ורוצים בכפרה, נכתב ואשמו על שנודע להם מדעתם, ואחריו ונודעה החטאת, ע״י אחרים, אם הורו להם חכמים בישראל שהורו להתיר האסור, ויותר נראה ששב על הקהל, כלומר שנודעה לב״ד שחטאו הקהל על פיהם, כי לדעת שחטאו הקהל הוא לחכמים לא לכל הקהל, על כן לא נאמר ונודעה להם החטאת כמו שכתוב בנשיא ויחיד בשגגת מעשה, כי כאן נודע החטאת לב״ד, והב״ד אומרים לקהל שטעו ושגו ושצריכין להביא כפרה על חטאתם [יא״ה בל״א מתורגם אשם דיא שולד געוואהר ווערדען, כמו שביאר המחבר אלא שבצבור לא נאמר או נודע כמו בנשיא וביחיד, כי אם ונודעה, כי ביחיד אפשר שיכיר החוטא מעצמו שחטא ורוצה להתכפר וזהו ואשם, ואפשר שיודיעוהו אחרים, ויתחייב קרבן, וכך נאמר או הודע, אבל בצבור הכל בכלל, הן האשמים והן המודיעים, לכך נאמר ונודעה החטאת, עיין תרגום אשכנזי*]: עליה, בנשיא נאמר אשר חטא בה, כי הנשיא הוא העושה, אבל ב״ד חייבין על ההורא׳, והקהל הם העוש׳ שעשו ע״פ ב״ד, כתוב עליה: והקריבו הקהל, והקדישו: הקהל, בברייתא ובמשנה נחלקו תנאים כמה פרים מביאין, י״א כל שבט נקרא קהל ומביא, וי״א קהל מביאין וב״ד מביאין, וי״א ב״ד ולא קהל מביאין: (טו) זקני העדה, מן המיוחדים שבסנהדרין, ר׳ יהודה אומר חמשה, ר׳ שמעון אומר שלשה: ידיהם, לפון רבים ידי כל יחיד ויחיד, כן דרשו בת״כ, ופרשנוהו בפי׳ וסמך הנאמר בעולת בקר: ושחט את הפר לפני ה׳, בצפון: (יז) הפרכת, לפי הפשט אין צורך לומר פרכת הקדש, שמעשה שני הפרים שוין, אבל רבותינו ז״ל דרשוהו: (יח) באהל מועד, בהיכל ולמעלה

מועד: יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה: כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם: כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא: פ

כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה

אונקלוס

זִמְנָא: יט וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא: כ וְיַעְבֵּד לְתוֹרָא כְּמָא דַעֲבַד לְתוֹרָא דְחַטָּאתָא כֵּן יַעְבֵּד לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלֵיהוֹן כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן: כא וְיַפֵּיק יָת תּוֹרָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקִיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אוֹקִיד יָת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטָּאת קְהָלָא הוּא: כב אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעְבֵּד חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהֵיהּ דְלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא

תרגום אשכנזי

שטעהעט, אויז. (יט) אללעס אונשליטט נימּמט ער דאפאָן לעסט עז אויף דעם אלטאר איין רויך אויפגעהען. (כ) מיט דיזעם שטירע פערפעהרט ער, זאָ וויא מיט דעם שטירע צום זינדענאָפּפער, עבען זאָ זאָלל ער מיט דיזעם אומגעהען; הירמיט זאָלל זיא דער פּריסטער פערזעהנען, אונד איהנען פערגעבען ווערדען. (כא) דען שטיר אלזאָ ברינגט ער הערויז, אויסערהאלב דעם לאגערס, פערברעננט איהן, זאָ וויא ער דען פאָריגען שטיר צו פערברעננען אנגעוויזען וואָרדען; דיזעס איזט איין זינדענאָפּפער פיר דאז פאָלק. (כב) זינדיגט איין פירסט, אונד בעגעהט אויז פערזעהען איינעס פאָן דענדינגען, דיא דער עוויגע׳ זיין גאָטט, פערבאָטען, אונד ערקעננט

רש״י

שהוא כנגד הפתח: יט ואת כל חלבו ירים. אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם ממעשה לפר כאשר עשה וגומר ומפני מה לא נתפרשו בו תנא ר׳ ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: כ ועשה לפר. זה כאשר עשה לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: כב אשר נשיא יחטא. לשון אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו ק״ו שמתחרט

באור

ולמעלה פי׳ שהוא מזבח קטרת הסמים, ואין צורך להזכירו פעם שנית: (יט) ואת כל חלבו, מתן שבע ומתן ארבע חזר ופירש, אעפ״י שמפורשים בפר כהן משיח, לפי הפשט לפי שהן שתי חטאות חלוקות, זו למשיח, וזו לצבור, ואין מתן דיין נוהג בחטאת יחיד, אין עבודות האחד ידועות מן השני, אבל הסרת האימורין שנוהגין בכל החטאות גם בנשיא גם ביחיד, ולפי שמוין בכל לא הוצרך לחזו׳ ולהכתב כאן: המזבחה, מזבח העולה המפורש בפר משיח: (כ) ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם ולא פי׳ כאן, ולכפול במצות העבודות, ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל, לפי שמצינו בנתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר, הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת, מפי׳ רש״י ז״ל, וזה נכון כשטתנו למעלה (פרשה ג׳ ט׳), שלא אמר כאן ואת כל חלבו יסיר כאשר יוסר מזבח השלמי׳, כמו שנהג בנשיא וביחיד האמורי׳ בפרשה, לפי שכאן מפורש ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, שהוא פר כהן משיח ובו מפורשים גם יותרת וכליות, ולפי שכולל גם אלה, הוצרך לומר חלבו בכנוי, לכלול כלם, שבכל מקום שנאמר חלב סתם אינו אלא חלב ממש, ולפי שאנו למדין פר העדה מפר משיח בכל המעשים שמהסרת החלבים ואילך, על כן אמר ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, כי פר העדה נקרא בכל הפרשה פר סתם, וכן פר כהן משיח נקרא פר סתם עד שמזכיר הקטרת חלבים, שאמר ואת כל חלב פר החטאת וגו׳, ופרושו ועשה לפר זה עוד שאר עבודת שלא נתפרשו בו, דמה הן, כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו אלו המפורשין בפר החטאת שהוא מהקטרת החלבין ואילך יעשה גם לפר העדה: וכפר עלהם הכהן, על העדה ועל הקהל, והודאת וכפר פרשנו (פרשה א׳ ד׳): ונסלח להם, כן כתוב בכל הפרשיות אצל הכפרה, כי הסליחה עם ה׳, ומטעי׳ כשיכפר עליהם הכהן בקרבן זה, יסלח לחטאתם ולעונותם, מו וסלחת לעוני (תהלים כ״ה י״א), סלח נא לעון העם וגו׳ (במדבר י״ד י״ט), כי בכל השגגות יש גם קצת עון, שלא נזהר כראוי בכבוד ובמורא השם, ובא לכלל חטא משכחה או משגגת תלמוד, וע״י הקרבן יסלח השם לעונו, ויכפר על חטאתו, ובפר כהן משיח לא זכר כפרה וסליחה, לא בעבור שהוא הזורק והמקטיר, כי גם בפר י״ה הוא העובד, וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו, ואולי לפי ששתי הפרים עבודתם נכה״ג, והוקשו זו לזו, גם כפרת פר העדה בעדו ובעד כל ישראל, וכמו שמצינו בהוריות הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור, שגם הוא בכללן, לא הוצרך, לומר כן בפרו: (כא) כאשר שרף את הפר הראשון, במקום הדשן, ועל עצים באש, ומנותח לנתחים, ואעפ״י שכבר אמר ועשה לפר כאשר עשה, הייתי אומר שעל המעשים הנעשים בפנים נאמר, לא על הנעשים מחוץ למחנה: חטאת הקהל הוא, לא נאמר במשיח פר המשיח הוא, ולא בנשיא ולא בהדיוט לבד בפר העדה, לפי שהב״ד הורו בשגגה, והעם עשו על פיהם, הוצרך לומר שאותן צריכין להתכפר בפר זה, והוא הקהל, כי קהל כולל עדה וצבור: הוא, הכר: (כב) אשר נשיא יחטא, רבותינו דרשו לשון אשרי, א״ר ר׳ יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו, אם על שגגתו מביא חטאת ק״ו שמתחרט על זדונו, אם נשיא שלו מביא חטאת, ק״ו הדיוט, וכפי הפשט אמר רמב״ע ז״ל שהוא הפוך, וכן הוא אשר יחטא הנשיא, וכאלו תומר ואם אשר יחטא הוא נשיא, ורשב״ם ז״ל פי׳ ההפוך כאלו אשר נשיא אשר יחטא, כמו ואשר נתן כתר מלכות בראשו, כמו וכתר מלכות אשר נתן בראשו, ואין ראיתו ברורה: נשיא, הוא המלך וכן ועבדי דוד נשיא להם לעולם (יחזקאל ל״ז כ״ה), ויש נשיא שבט, כמו נשיא אחד ליום (במדבר ז׳ י״א), ואמרו בברייתא יכול נשיא שבט כנחשון ת״ל ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלהיו, ולהלן במלך נאמר למען ילמד ליראה את ה׳ אלהיו (דברים י״ז י״ט), מה להלן נשיא שאין על גביו אלא ה׳ אלהיו, אף נשיא האמור כאן שאין על גביו אלא ה׳ אלהיו, ודבריהם אמת, גם הדעת נוטה כן, שהתורה קנעה בשלשה הפרשיות חלוקי קרבנות לשלשה קוצאים שגדלם השם על עמו, האחד הכה״ג שנאמר עליו והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, והשני הב״ד הגדול שבלשכת

בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם: כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים: כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מחטאתו

אונקלוס

לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵחוֹב: כג אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב בַּהּ וְיַיְתֵי יַת קוּרְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזֵּי דְּכַר שְׁלִים: כד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דְּיִכּוֹס יַת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא: כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְּחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיַת דְּמֵיהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא: כו וְיַת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּק לְמַדְבְּחָא כְּתַרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מחובתיה

תרגום אשכנזי

ערקעננט זיינע שולד פֿאָן זעלבסט, (כג) אָדער דיא זינדע וועלכע ער בעגאַנגען, ווירד איהם זאָנסט בעקאַננט געמאַכט; זאָ ברינגט ער צום אָפּפֿער איינען ציגענבאָק אָהנע לייבעספֿעהלער, (כד) לעגט זיינע האַנד אויף דען קאָפּף דעם באָקקעס, שלאַכטעט איהן אַן דעם אָרטע, וואָ מאַן דאַז גאַנצע אָפּפֿער שלאַכטעט, פֿאָר דעם עוויגען; ער איזט איין זינדענאָפּפֿער. (כה) דער פריסטער ניממט פֿאָן דעם בלוטע דעם זינדענאָפּפֿערס מיט זיינעם פֿינגער, טהוט עז אויף דיא עקקען דעם אָפּפֿעראַלטאַרעס; דאַז איבריגע בלוט גיסט ער אַן דען גרונד דעם אָפּפֿעראַלטאַרעס אויז. (כו) אַללעס אונשליטט דאָפֿאָן לעסט ער אויף דעם אַלטאַר אין רויך אויפֿגעהען, וויא דאַז אונשליטט פֿאָן דעם פֿריידענאָפּפֿער; היערמיט זאָלל איהן דער פריסטער פֿאָן

באור

מצות, שנאמר עליהם ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא לא תסור מן הדבר וגו', והשלישי המלך, שנאמר עליו שום תשים עליך מלך וגו' שתהא אימתו עליך, אבל נשיא שבט או נשיא בית אב, לא מצינו שנאמרו בהם מצות פרטיות יותר על המצות שנצטוו בו כל ישראל, וראב"ע ז"ל אמר הוא נשיא שבט או נשיא בית אב ואין טעם בדבריו: ה' אלהיו, אמרנו בשם רבותינו שאין על גביו אלא ה' אלהיו, אך מצינו לשון זה בנביאים, כמו חל נא את פני ה' אלהיך (מלכים י"ג ו'), ואליהו אמר ה' אלהי, לפי שהן מיוחדים מכל העם ברוח אלהים שעליהם, ומתייחד שמו של הקב"ה עליהם, כמו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, וכן אלהי ישראל, לפי שהם לו ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכן המלך צלחה עליו רוח אלהים, וראוי לומר ה' אלהיו שאין על גביו אלא ה' אלהיו, ולפי שגם נשיא שבט אפשר שיהיה איש אלהים שיתכן לומר עליו ה' אלהיו, למדו מן ה' אלהיו הנאמר להלן. ורשב"ם ז"ל פי' ה' אלהיו, כלומר אם ירא שמים הוא, ולא במזיד אלא בשוגג, ואיני מבין זה, כי בפי' יאמר בשגגה, ואם לרמוז שצריך שלא יעשה במזיד, כבר כתוב אשר לא תעשינה בשגגה, ואמרו חכמים יצא מומר שאינו שב מידיעתו: ואשם, כשנודע לו חטאו, מאשים עצמו ורוצה להתכפר, כי השגגה גם היא לאשמה תחשב לאדם, שאם היא שגגת מעשה, סבור שהוא היתר והוא חלב וכיוצא, לא היה לו למהר ולאכול או לעשות טרם ישאל על הדבר, ואם סבור שהוא מותר, כל שכן שגגת תלמוד עולה זדון, והיה לו לישאל את פי מורה, ולכן יאשם עצמו על שגגתו: (כג) או הודע אליו חטאתו, פי' רש"י ז"ל כמו אם הודע הדבר, כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), ולפרושנו על ואשם שמאשים עצמו על המעשה, ואין זה רק אחר ידיעתו שחטא, אמר או הודע אליו ע"י אחרים, וכן נראה דעת רשב"ם ז"ל שאמר או הודע כמו אם הודע כך רגילין לפרש, ואני אומר ואשם או הודע אליו ע"י אחרים, וכן הלכה שאם הוא לא ידע שאכל חלב, ובאו אחרים ואומרים חלב אכלת, או סבור שחלב זה מותר ובאו ואמרו לו שהוא אסור חייב קרבן, אפי' עד אחד אפי' אשה ושפחה, אבל כשמכחיש ואומר לא אכלתי כגון שנשבע ממנו, או מה שאכלתי היה שומן, אפי' שנים עדים שהיה חלב פטור, וזהו שאמרו בת"כ הודע אליו ולא שאמרו לו אחרים, יכול אעפ"י שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו, כלומר הודע משמעותו ע"י אחרים, ואליו משמעותו שהודיעוהו חטאו, פרט למכחיש שאינו יודע גם עתה: חטא בה, שיודע לו במה חטא, אבל נדה ואחותו עמו בבית, ואינו יודע באיזו מהן שגג, חלב ונותר לפניו ואינו יודע מה אכל אינו חייב, ויש מרבותינו שאמרו פרט למתעסק: שעיר עזים זכר תמים, שעיר עזים בידוע שהוא זכר, והוסיף זכר לעכב, שלא תטעה שמותר להביא שעיר עזים, ואם ירצה מביא שעירת עזים כהדיוט הוסיף זכר לעכב: תמים, בחלוקי החטאות צריך להזהיר בכל אחד מהן שיהיה תמים: (כד) במקום אשר ישחט את העולה, בפר משיח ופר עדה לא אמר כן, וכלם צריכין צפון, כמו שפירש בנו את אהרן, כי שם נאמר והביא את הפר אל פתח א"מ, והוא העזרה וכשאומר אחריו ושחט את הפר לפני ה', הרי זה צפון, וכן בפר העדה, אבל בשעיר נשיא ושעירת וכשבת יחיד לא נאמר שיביא חטאתם אל א"מ, הוצרך לומר שטעונה שחיטה בצפון כמו העולה, ואם מפורש להלן במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת, אמרו חכמים שנכתב עוד לקבעו חובה: חטאת הוא, בפר משיח כתוב פר בן בקר וגו' לחטאת, וכן בפר עדה, אבל כאן לא נאמר כן אמר חטאת הוא ורבותינו דרשו חטאת הוא, לשמו כשר שלא לשמו פסול: (כה) הכהן, כהן הדיוט: מזבח העלה, לא על המזבח הפנימי כפר משיח ועדה: דמו, שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים, כאותן אימורים המפורשים בבקר ובעז של שלמים, לפי שאמר חלבו הוצרך לומר כחלב זבח השלמים בעבור יותרת הכבד ושתי הכליות המפורשים שם, שהרי הוא חטאת קיבונה

רש"י

שמתחרט על זדונותיו: כג או הודע. כמו אם הודע הדבר. הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: כד במקום אשר ישחט את העולה. בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול: כה ואת דמו. שירי הדם: כו כחלב זבח השלמים. כאותן אימורים המפורשים בעז האמור אצל שלמים

מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ ס פ

כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃ כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ כט וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃ ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה

תמימה

מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ׃ כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוּב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדֵהּ חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיֵחוּב׃ כח אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזִּין שַׁלְמְתָא נֻקְבְתָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ כט וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא׃ ל וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ לא וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דְאִתַּעֲדָּא תְרַב מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ לב וְאִם אִימַר יַיְתֵי קֻרְבָּנֵיהּ לְחַטָּאתָא נוּקְבָא

שלימתא

פאָן זיינע זינדען פערזעהנען, אונד איהם פערגעבען ווערדען. (כז) ווען אבער איינע פערזאָן אויז דעם פאָלקע אויז אירטהום זינדיגט, אינדעם זיא נעמליך איינעס פאָן דען דינגען בעגעהט, דיא דער עוויגע פערבאָטען, אונד ערקעננט איהרע שולד פאָן זעלבסט, (כח) אָדער דא זינדע, וועלכע זיא בעגאנגען, ווירד איהר זאָנסט בעקאננט געמאכט: זאָ ברינגט זיא צום אָפּפער פיר איהרע זינדע איינע ציגע אָהנע לייבעספעהלער, (כט) לעגט דיא האנד אויף דען קאָפף דעס זינדענאָפּפערס, יעמאנד שלאכטעט דאז זינדענאָפּפער אן דעם אָרטע דעס גאנצען אָפּפערס. (ל) דער פריסטער ניממט מיט זיין פינגער פאָן דעם בלוטע, טהוט עז אויף דיא עקקען דעס אָפּפעראלטארעס; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעס אלטארעס. (לא) אללעס אונשליטט זאָנדערט ער אב, זאָ וויא זאָלכעס פאָם פריידענאָפּפער אבגעזאָנדערט ווירד; דער פריסטער לעסט עז אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען; היר מיט זאָלל איהן דער פריסטער פערזעהנען, אונד איהם פערגעבען זיין. (לב) ניממט ער אבער איין שאאף צו זיינעם זינדענאָפּפער, זאָ מוס ער איין ווייבליכעס

רש"י

שלמים: ל׳ כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורי׳

באור

חיובה ואינה דומה לפרי החטאת האמורים למעלה: (כז) ואם נפש אחת, לא בא למעט שנים או שלשה או מאה שחטאו בשגגה שיהו פטורין, אלא שכל השוגגין מעם הארץ נחשב כל אחד לעצמו, וקורא אני עליו ואם נפש אחת, ומביא כל אחד את חטאתו: מעם הארץ, מי שלא גדלו השם על אחיו, אעפ"י שהוא שר וגדול, בכלל עם הארץ הוא, ואין ביש׳ אנשי אלהים במצות השם, כי אם הכהן הגדול המשוח בשמן המשחה, והמלך אשר יבחר השם, וב"ד הגדול עם המופלא שהן במקום שבעים זקנים ומשה על גביהן, ולכן הורו ב"ד ולא היה שם המופלא שבב"ד פטורין, כמו ששנינו בהוריות ובת"כ, ושלא אלה הם המושלים בעם, הכה"ג לכל דבר המונח והמקדש, וב"ד הגדול להורות ולשפוט בין דם לדם בין דין לדין, והמלך ביכלתו המוחלט, וכל האחרים הם תחת יד אלה, והן נקראים עם הארץ, אפילו הכהנים והלוים ושרי הנבאות וכיוצא: בעשתה אחת ממצות ה׳, במשיח כתיב ועשה ובעדה ועשו, ובנשיא ועשה, וכאן נאמר בעשותה שאב על הנפש, למעט נפש אחרת, שהיא לבדה תעשה הדבר שחייבין עליו חטאת, וזהו שלמדו רבותינו מכאן העושה כלה ולא העושה מקצתה, כיצד שנים אוחזין במלגז ולוגזין, בכרכר ושובטים, בקולמוס וכותבין, בקנה והוציאוה לרה"ר פטורין: ואשם, בעל הנפש ההיא כשידע שגגתו: (כח) או הודע אליו, ע"י אחרים, ופרשנוהו למעלה: שעירת עזים, נקבה, והוסיף תמימה נקבה שלא תאמר שרשאי להביא נקבה, וכל שכן שעיר, לא תובה היא: (כט) במקום העלה, בצפון, ורבותינו דרשוהו: (ל) כל דמה, ולמעלה אמר ואת דמו, ודרשו רבותינו עליו ולפרש פשוטו של מקרא באתי: (לא) כאשר הוסר, מפורש בשעיר נשיא: לריח ניחח לה׳, לא נאמר כן בשלשה חטאות האמורי׳ למעל׳, כי התורה כתבה מליצות שונות בפרשיו׳ הללו, וכלם מורים הלכות גדולות, ובא זה ולמד על זה, כמו בשעיר נשיא לבד נאמר אשר חטא בה, ללמד שיודע לו במה חטא, וכלן למדין הימנו, ביחוד נאמר בעשותה אחת פרט לשנים שעשו, וכלן למדין הימנו, במשיח נאמר מאחת מהנה, שאינו צריך לגמור המלאכה כלה, וכלן למדין הימנו, וכן כל השנויים הבאים בהן האחד מלמד על חברו, וכן לריח ניחוח לה׳, כלן למדין הימנו שעולים לריח ניחוח, ולכן בראש הענין אמר נפש כי תחטא וגו׳ כלל, ואח"כ פרט אם הכהן המשיח, לכלול בכלל כל האמורין בענין ללמוד האחד מן השני בכל הדברים שלא הבדילה תורה ביניהם בפירוש, כגון זו פר וזו שעיר וזו שעירה או כשבה, שלו נתן דמן בפני׳ ואלו בחוץ וכיוצא: (לב) ואם כבש, אם הביא ממין

תמימה יביאנה: לג וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה: לד ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: לה ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו: פ

ה א ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא

אונקלוס

שלמתא ייתינה: לג ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: לד ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: לה וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קרבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתביק ליה:

ה א ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא

תרגום אשכנזי

ליבעס אהנע לייבעס פעה= לער ברינגען. (לג) ער לעגט זיינע האנד אויף דען קאפף דעס זינדענאפפערס, יעמאנר שלאכטעט דאז זינדענאפפער אן דעם ארט, וואו מאן דאז גאנצע אפפער שלאכטעט.

(לד) דער פריסטער נימט מיט זיינעם פינגער פאן דעם בלו= טע דעס זינדענאפפערס טהוט עז אויף דיא עקקען דעם אפ= פערזאלטארעס; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעם אלטארעס. (לה) אללעס אונשליטט זאנדערט ער אב, זא וויא זאלכעס פאן איינעם שאאף צום פריידענאפפער= אבגעזאנדערט ווירד; דער פריסטער לעסט עז אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען אונטער אנדערן דינגען, דיא, דעם עוויגען צו עהרען, אין פייער פערצעהרט ווערדען; הירמיט זאלל דער פריסטער אויף דיא זינדע, דיא ער בע= גאנגען פערזעהנען, אונד איהם פערגעבען זיין.

ה (א) ווען זיך איינע פערזאהן פערזינדיגט, זיא הערט נעמליך איינען אייד, וואדורך זיא בעשווארען ווירד

רש"י

האמורי' בשלמים: לג ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת: לה כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אמוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האמורין: על אשי ה'. כל מדורות האש העשויות לשם פוא"יילא בלע"ז (בל"א פיירונגען):

ה א ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם

באור

כשב לחטאת יביא נקבה, ראב"ע ז"ל, ולמעלה, (פרשה ג' י"ב), כבר פרשנו שהכתוב לא הקפיד בכך: יביא יביאנה, יפה נדרש בת"כ: (לג) ושחט אתה לחטאת, לא נאמר כן בראשונות, ואמרו רבותינו שתהא שחיטתה לשם חטאת, וכן ולקח הכהן מדם החטאת, שיהא קבול דמה לשם חטאת, וכפר עליו הכהן מחטאתו, שתהא כפרה לשם חטאת, מכאן אמרו שחט שלא לשמה, קבל שלא לשמה, הלך שלא לשמה, זרק שלא לשמה פסול, ושאר החטאות למדין מזה כמו שכתבנו: במקום, כנפון, ופרשנוהו למעלה: (לה) חלב הכשב, השלמים עם האליה תמימה וויותרת ושתי כליות, כן חטאת מן הכשבים טעונה אליה: על אשי ה', לא נכתב כן בכל האיזורים, אלא שהם שיקטירם על המזבח, וכאן למד שיקטירם על המזבח, יערוך אותם על העצים אשר על האש, כדרך שנוה בעולת הבקר, שהן אשי ה', וכלן למדין ממנו, ורש"י ז"ל פי' על מדורת האש העשויות לשם (פואליים) בלע"ז [וברש"י כ"י (פוייעלש) בלע"ז ובל"א פייארונגען], עכ"ל: דומה לפרושנו שלא יבוא אש זרה ויערוך עליו עצים מביתו אלא על אשי ה':

ה (א) ונפש כי תחטא. לא נאמר כאן בשגגה, לפי שקרבן עדות בא על המזיד כשוגג, מזיד הוא שיודע בעצמו שיודע עדות, וכופר בזדון ועובר על השבועה שהשביעוהו, ושגגתה כיצד מזיד בעדות ובשבועה אבל שוגג בקרבן, שאינו יודע שהתחייב על זה קרבן, אבל שוגג בעדות, ששכח עדותו בשעת שבועה, ואח"כ נודע לו פטור מקרבן, ולפי שבעיקר הדבר מזיד לא נאמר בו בשגגה, ולכיכך בכל הנזכרים בפרשה שהן שוגגין, נאמר בכלן ונעלם, לפי שלא אמר בראש הענין בשגגה, אבל שבועת העדות שהיא רק מזיד לא נאמר בה ונעלם, וראב"ע ז"ל נטה בפרושו ידרך הקבלה, ושבה פרשת שבועת פקדון, גם נעלם ממנו שלא נכתב בשבועות העדות ונעלם ממנו: ושמעה קול אלה והוא עד, פי' רש"י ז"ל בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו, ואחשוב שעל כן לא אמר הכתוב והשביעוהו באלה והוא עד, כי אין במשמעותו שקבל על עצמו השבועה שהשביעוהו עליה, אבל ושמעה קול אלה היא קבלת השבועה שאמר אמן, כי מלת שמיעה בלה"ק יורה על קבלת הדבר ששמע, כמו שמע ישראל (דברים ו' ד'), טוב הדבר שמעתי (מלכים א' ב' מ"ב), ובלשון חכמים יאמרו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי, שאם אינו מקבל שוה לאינו שומע: עד או ראה או ידע: פירש רמב"ן ז"ל שאינן שלשה ענינים, כי אין עד בלי ראיה או ידיעה, אלא שמצקול אלה בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה, אם לא יגיד יש עליו עון, וכן נראה מדברי רש"י ז"ל שאמר בדבר שהוא עד בו השביעוהו, ופירשו רבותינו יש עדות שתועיל ראיה בלא ידיעה, כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני, ושוען לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו, וזו ראיה בלא ידיעה, שאין העד יודע למה נתן לו המעות, רק מעיד שראה נתינת מעות, והלוה שטוען לא היו דברים מעולם שקבלתי מידך ממון, מתחייב בעדות זה, מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זהו ידיעה בלי ראיה: אם לוא יגיד ונשא עונו, לא הבנתי פי' המקרא, זה מכחיש בעדות ונשבע לשקר, והתורה מחייבתו קרבן, ומה טעם אם לוא יגיד ונשא עונו, אם קודם הקרבן אין צורך להאמר, ואם אחר הקרבן, הרי אמר וכפר עליו הכהן וגו' ונסלח לו ולא ראיתי מי שפי' בזה דבר · ולדעתי דומה שבועת העדות לשבועת פקדון, שבשניהם מודין, וכמו שאמר בפקדון והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל וגו', ואת אשמו יביא לה', כי לא יועיל הקרבן

על

וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ

אשר

אונקלוס

וְהוּא סָהִיד אוֹ חֲזָא אוֹ יְדַע אִם לָא יְחַוֵּי וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃ ב אוֹ אֱנָשׁ דִּי יִקְרַב בְּכָל מִדַּעַם מְסָאַב אוֹ בִּנְבִלַת חַיְתָא מְסָאֲבָא אוֹ בִּנְבִלַת בְּעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בִּנְבִלַת רְחֵישׁ מְסָאַב וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא מְסָאַב וְחָב׃ ג אוֹ אֲרֵי יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכָל

סאובתיה

תרגום אשכנזי

ווירד, דיאזעלבע אבער וויס אין צייגנים, זיא האט נעמליך עטוואז געזועהען, אדער וויס עז זאנסט, וועון זיא דיזעס ניכט אנצייגט, אונד דאדורך איינע מיססעטהאט צו ביסען האט; (ב) אדער עז ריהרט יעמאנד עטוואז אונריינעס אן, ענטוועדער דאז אאס איינעס אונריינען געווילדעס. אדער דאז אאס איינעס אונריינען פיהעס, אדער דאז אאס איינעס אונריינען קליינען טהירעס, אונד עז קעממט איהם אין פערגעססענהייט, ער איזט אבער דאך אונריין, אונד האט זיך פערשולדעט; (ג) אדער ער בעריהרט איינע מענשליכע אונרייניגקייט, נאך אללען

רש"י

שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: ב או נפש אשר תגע וגומר. ולאחר הטומאה יאכל קדשים או יכנס למקדש שהו' דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה: ואשם. באכילת קדש או ביאת מקדש: ג בטומאת אדם. זו טומאת

באור

על העוותו לחברו שגזלו או עשקו, וצריך להשיב לו הגזלה או העושק או הפקדון, כן שבועת העדות לא יועיל הקרבן על מה שהעוה נגד חברו, שכפר בעדות ואבד ממונו, על כן לפי שרצה תורה לחייבו קרבן שיתכפר על האלה ששמע ועל שכחש בעדות, הקדימה אם לוא יגיד ונשא עונו, שעל כל פנים אם לא יגיד עדותו ישא עונו, ולא יכופר לו בקרבן זה, אלא ירצה את חברו עד שימחול לו, או ישלם מביתו, וכן נראה מסוגית הגמרא (ב"ק דף נ"ה ע"ב) שאמרו תניא היודע עדות לחברו ואינו מעיד לו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ופריך במאי עסקינן, אילימא בכי תרי פשיטא דמאי שנא הוא אם לוא יגיד ונשא עונו, אלא בחד, ואעפ"י שהכתוב מדבר בנשבע ולא העיד, ידעו שאפילו אחר שנתכפר לו על השבועה, עובר על אם לא יגיד, וכמו שפרשנו, והוא הדין שעובר על לא יגיד אם אין שבועה כלל, ומתישבת בזה קושית התוספות ז"ל שם, וזה מחוור מאד [*א"ה, ולי נראה שגם תיבות ונשא עונו אינם תשובת התנאי, כי אם מן התנאי, ואמר שלא הגיד עדותו ונשא העון עד כה, ועתה הוא מתחרט, ורוצה להפטר ממנו: וכמו שיאמר בשוגג ונעלם ממנו והוא ידע ואשם, וכל זה מהתנאי, כן יתכן לומר במזיד שלא הגיד עדותו, שנשא העון עד כה על לבו, ולא היתה אבלו העלמה כלל, ותשובת התנאי לסוף והביא את אשמו וגו'*]: (ב) או נפש אשר תגע וגו', ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת, במסכת שבועות נדרש כן, רש"י ז"ל, וכן אמרו בת"כ ומנין שאינו מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו, הזהיר וענש על ידי טומאה, וחייב קרבן על הטומאה, מה עונש ואזהרה בטומאת מקדש וקדשיו, אף קרבן על טומאת מקדש וקדשיו, וזהו פשט הכתוב שהרי אין ישראל מוזהרים מליגע בטומאות, ואפילו כהנים המוזהרים על טומאת מת, אינן נזהרים על מגע נבלה ושרץ, ואיך מחייב הכתוב עליהן קרבן, הא אינו מדבר רק כנוגע למקדש או יאכל קדש בטומאה, אבל ראו חכמים שאפשר שמחייב לכהן שנטמא בשוגג לנפש, או ישראל שנטמא שוגג בשעה שעולה לראות את פני ה', לכך למדו מכנין אב שאין הכתוב מדבר אלא בדבר שזדון כרת, והוא טומאת מקדש וקדשיו: בכל דבר טמא, כל טומאה, כמו שהולך ומפרש, ואין בכלל אלא מה שפירט, וכן מתורגם בל"א: בנבלת חיה טמאה, מלת נבלה על גוף מת בין אדם בין בהמה, כמו והיתה נבלתך מאכל לעוף השמים (דברים כ"ח כ"ו), ותמיד לנגאי, כי לדעתי המלה הזאת לנגאי על גוף ועל הנפש כי נבל ונבלה שהן על מעשה הנפש, דומים בשרש לנבלה ונבלת שהן על הגוף, כי הגוף כשנקבר בארץ אינו גנאי, כי ישוב אל העפר כמו שהיה, אבל גוף אדם המוטל על פני השדה לחית הארץ ולעוף השמים היא נבלה, כי מתעפש ומוליד ריח רע ומתנוול לעיני הרואים, וזהו והיתה נבלתך וגו' (שם), וכן נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים וגו' (תהלים ע"ט ב'), וכדומה, ולפי שגופי הבהמו' והחיות דרכן להיות על פני השדה, ומתנוולים לכל רואה קרויים נבלות, רק הנשחטים למאכל אין בהן נוול, כי יטהרו בשרם ויאכלוהו בלא יסרח, ועולה על שלחן אדם, אבל מתה מאליה, או נתנבלה בשחיטה פסולה קרויה נבלה, כי ישליכוה כדומן על פני חוץ, וזהו הנוול היותר גדול ופיקרה לגוף, וכן מי שמוריד כבוד נפשו, לעשות מעשים מגונים ומכוערים המחרידים דעת האדם, יקרא נבל, ומעשיו נבלה: חיה טמאה, הוא הדין נבלת חיה טהורה כמו נבי ואיל מטמאה טומאת נבלה, אולי זכר חיה טמאה, שהיא במותה נבלה וודאי שבהיותה טמאה אין שחיטה מטהרתה, להוציא חיה טהורה ששחטה אפילו נמצאת טרפה אינה נבלה, וכן פי' בנבלת בהמה טהורה, אבל חכמים אמרו בת"כ מה ת"ל טמאה, שיכול אין לי אלא כלה, כזית ממנה מנין ת"ל טמאה. וגם הדרשא הזאת כפי הפשט היא, כי חיה משמע שלמה, עכשיו שתלה הכתוב בטמאה, כמו שכזית מחיה טמאה אסור, כן הנוגע בכזית של נבלה מחיה ובהמה חייב בקרבן האמור בפרשה: בהמה טמאה, אמרו שצריך טמאה, שיכול אין לי אלא נבלה עצמה, קרבה שערה חיבורה מנין ת"ל טמאה, וגם זה כפשוטו, כמו שכל המחובר לטמא טמא, כן לענין מגע להתחייב בקרבן: שרץ טמא, מלת שריצה בארנו בפרשת בראשית, והיא על התנועה, ויורה על פחיתת חי זה כנגד זולתו מן החיים, כאילו אין בו דבר חיים רק התנועה, ונקרא ג"כ רמש, בעבור שרומש על הארץ, ושמנה שרצים הם המטמאים במותם והם הנזכרים בפרשת שמיני, ועוף לא זכר, שאין נבלת העוף מטמאה במגע, רק נבלת עוף טהור מטמאה בבית הבליעה, ואעפ"י שיש שרץ הארץ שאינו מטמא במותו לא היה צריך לומר טמא כי מפורש הוא שם, על כן אמרו בת"כ מה ת"ל טמא, שיכול אין לי אלא בשרו, דמו גידו ועצמו מנין ת"ל טמא, וגם זה פשוט, כמו שלענין טומאה דם וגרוף שמאים, כן לענין מגע להתחייב בקרבן: ונעלם ממנו, נחלקו בו רבותינו ז"ל, ר' אליעזר ור' עקיבא אומרים שעל העלם טומאה וידיעת מקדש וקדש מחייבו הכתוב, אבל ידיעת הטומאה והעלם קדש ומקדש פטור, ור' ישמעאל אומר ונעלם ונעלם שתי פעמים לחייבו על העלם טומאה ועל העלם קדש ומקדש: ומן התלמוד נראה שתפשו כשטת ר' ישמעאל, ולדעתי נאמר כי ונעלם ממנו קדש או מקדש, והוא טמא יודע שהוא טמא, ונעלם ממנו שכתוב אחריו על העלם טומאה, והוא ידע יודע קדש או מקדש, אבל רש"י ז"ל פי' ונעלם ממנו הטומאה, ואם באכילת קדש או מקדש. וזהו שטת ר' אליעזר ור' עקיבא, פי' כן לפי שעל כל פנים על זה חייב לדברי כלם: [*והוא ידע, פי' הראב"ע והרשב"ם שנודע לו עתה שהוא טמא, וע"י זה הוא אשם, וכן משמע הסדר הטעמים*]: ואשם, שנודע לו שנטמא, שאכל קדש, ומאשים נפשו, ומבקש כפרה וכמו שבארנו בפרושו: (ג) בטמאת אדם, זו טומאת מת: לכל טמאתו

אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃ ה וְהָיָה כִי יֶאְשַׁם

תרגום אשכנזי

אללען ארטען דער אונרייניג־קייט, דאדורך דער מענש אונ־ריין ווערדען קאן, אונד עז קעממט איהם אין פערגעס־סענהייט, ער ערקעננט אבער הערנאך, דאס ער זיך פער־שולדעט; (ד) אדער עז שווערט יעמאנד, לעסט נעמ־ליך דען אייד איבער דיא ליפ־פען פאהרען, זיך עטוואז אנגענעהמעס אדער אונאנ־גענעהמעס צו טהון, (וויא דער מענש זיך צוווילען איי־נען אייד ענטפאהרען לעסט) אונד עז קעממט איהם אין פערגעססענהייט, נאכהער אבער ערקעננט ער, דאס ער זיך אויף איינע פאן דיזען ארטען שולדיג געמאכט האט; (ה) זאבאלד ער זיינע שולד אין

אונקלוס

סְאוֹבְתֵיהּ דִּי יִסְתְּאַב בַּהּ וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב׃ ד אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּם לְפָרָשָׁא בְסִפְוָן לְאַבְאָשָׁא אוֹ לְאֵיטָבָא לְכֹל דִּי יְפָרֵשׁ אֱנָשָׁא בְּקִיּוּם וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב לַחֲדָא מֵאִלֵּין׃ ה וִיהֵי אֲרֵי יְחוּב לחדא

רש"י

טומאת מת: לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור ולא ידע ששכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: ד בשפתים. ולא בלב: להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו. כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה

באור

טמאתו אשר יטמא בה, כנוי טומאתו שב לאדם, כלומר לכל מיני טומאות שיש באדם זבים וזבות נדות ויולדות ובועל נדה, ולכל אחת מהן יטמא בה הטהור, וכמו שמפורשים להלן, ואם תאמר אם נאמרו טומאות קלות, כל שכן חמורות שבפסוק זה, כבר אמרו בת"כ שאלולי נאמרו גם החמורות, הייתי אומר על הקלות מביא עולה ויורד, ועל החמורות חטאת קבועה, ואלו לא נאמרו אלא חמורות הייתי אומר על הקלות בלא כלום: (ד) כי תשבע, כנפעל, וכן כל שבועה שבמקרא לשון נפעל שנשבע ע"י אחר, לפי ששבועה מרכין אסור' כי היא שבועת שוא, שכל המזכיר שם שמים לבטלה וללא צורך היא שוא, ולכן לא יתכן לשון שבועה בקל שאורה על הרבון, שלא כנפעל ע"י אחרי', כגון שתבעו ממנו ממון וכפר, חייבוהו ב"ד שבועה, והרי הוא נשבע, ועל כן לא מצינו בכל המקרא לשון שבועה על שוא, אבל כתוב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ' ז') ופרושו לא תשא שמו על שפתיך, כמו ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'), וכן אשר לא נשא לשוא נפשו (שם כ"ד ד'), לא נשא על שפתיו, וכן בשבועת בטוי אכל ולא אכל, שהתורה מחייבתו קרבן ראוי שישבע ע"י אחרים, כגון שהוכיחוהו למה אכל, והיה לו להמנע מלאכול לטעם מן הטעמים, ונשבע שלא אכל או להפך, וכן להבא אוכל ולא אוכל גם כן בשעת שבועה הצריכוהו בדבריהם להשבע, ואם נשבע מעצמו בלי שום הכרח אעפ"י שהוא בכלל ונפש כי תשבע ומתכפר בקרבן, עונו ישא, בעבור שנשא שם השם לשוא, וכן כל לשון שבועה הסמוכה אל השם ג"כ בנפעל, לפי שההבטחות בנבואה הן על תנאי, ואין המובטחים יודעים אם תתקיים, ובשרוצה השם להודיענו שתחול ההבטחה ינעיח בשבועה, והרי כביכול נשבע לצורך: לבטא בשפתים, לא בלב אפי' גומר בלבו בשבועה לעשות כך או כך, אינו חייב עד שיבטא בשפתיו, כן דרשו רבותינו בת"כ, והוא פשוטו של מקרא, ואחשוב עוד שמלת לבטא בלשון עברי כמו בלועז אויזגעשטאסען, או כמו שתרגם המתרגם האשכנזי איבער דיא ליפפען פאהרען, כי מדרך הנשבע על ידי תוכחות אנשים, כאשר יחם לבבו קופץ ונשבע, וזהו לבטא בשפתים, שדומה מלין מחון לשפתיו, וכן יש בוטה כמדקרות חרב (משלי י"ב י"ח), שדומה ובוטע בשפתיו מלין מכאיבים הנפש כמי שדוקר בחרב: להרע או להיטיב, להרע לעצמו, כגון להתענות וכיוצא, לא להרע לאחרים, כגון להכותם או לקחת ממונם, לפי שאינו דומה להטבה שבכתוב, כי הטבה בין לו בין לאחרים רשות ולהרע איסור, אלא להרע לעצמו, ולהטיב לו או לאחרים, וכן כתוב נשבע להרע ולא ימיר (תהלים ט"ו ד'), ואם לאחרים בכלל היה לו לומר נשבע להטיב ולא ימיר, אבל נשבע להרע להתענות או שאר ענוי נפש המותרים בעצמו, וכן אמרו בת"כ, וכן למדו מזה שהנשבע לעבור על המצוה פטור, שאינו דומה להטבה שהיא רשות, ולהרע כגון זו אין הרשות בידו: לכל אשר יבטא, כולל הכל אפילו דברים שאין בהן הרעה והטבה, כגון אזרוק אבן לים או לא וזכר בפרט להרע או להטיב, ללמדנו שמדבר בדברי הרשות, הרעה כמו הטבה: האדם בשבעה, אמרו רבותינו ז"ל פרט לאנוס, ומהזורת המלה למדוהו, כי שם אדם מיוחד לאדם לבדו, ואין בכללו בעל חי אחר, והאדם נבדל בזה מכל החיים שיש בו בחירה להטיב או להרע, לכן כל מה שעושה בבחירתו הן טוב הן רע, יתכן עליו שם אדם בפעולתו, אבל אנוס אינכו מיוחס לשם אדם: ונעלם ממנו, פרט למזיד, ואמרו רבותינו על העלם שבועה הוא חייב, ואינו חייב על העלם חפץ ופרשו בתלמוד כגון שנשבע שלא לאכול פת חטים, ושכח וסבור שנשבע לאכול פת חטים ואכל, זהו העלם שבועה וידיעת חפץ, כגון שבועה שלא אוכל פת חטים, והושיט ידו לטול פת שעורים ועלה בידו פת חטים, והנה לפי משמעות להרע או להטיב הוא להבא כגון אוכל ולא אוכל, אלא שמרבוי לכל אשר יבטא האדם למד ר' עקיבא גם לשעבר אכלתי ולא אכלתי, ושאלו בתלמוד שבת שבועה לשעבר היכי דמי אי דידע מזיד הוא אי דלא ידע אנוס הוא, והשיבו כאומר יודע אני ששבועה זו אסורה וזכור שאכל, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן אם לא ואין בינה לשבועת העדות שנזכרו למעלה שעל כן לא נאמר בה ונעלם לחייבו על המזיד כשוגג, אלא ידיעת חיוב קרבן: והוא ידע, אם להבא ידע, ואם שנשבע לשעבר ידע שחייב בקרבן, ולפי פשוטו והוא ידע שנפשו יודעת חטאתה, והיא אשמה, מתחייבת ורוצה לשוב ולהתכפר: כמו כי פשעי אני אדע שמוזך חטאיו לנפשו: לאחת מאלה, האמורים למעלה בשבועת העדות, או בטומאת מקדש וקדשיו או בשבועת בטוי, ובת"כ דרשו מקרא זה פעמים לחייבו על כל אחת ואחת, ופעמים לחייבו אחת על כמה דברים, הן בשבועת העדות, הן בטומאת מקדש וקדשיו, והן בשבועת בטוי: (ה) והיה כי יאשם לאחת מאלה, מיד כשיעלה על לבו שהוא אשם באחת מאלה: והתודה אשר חטא עליה, אמר הרמב"ן ז"ל אין זה הסדר, אלא תחלה יביא קרבנו וסומך עליה ומתודה, וכן אמרו בת"כ מניין שוידויו על חי, נאמר כאן ווידוי ונאמר להלן ווידוי, מה ווידוי האמור להלן ווידויו על חי, אף כאן על חי, וכן למדו מעליו עליה שטעון סמיכה ולדעתי אעפ"י שבכל החטאות האמורים למעלה נאמר בכל אחת סמיכה, ואף זו כן, ולא נאמרה בה בפירוש, לפי שהוא עולה ויורד, ופעמים מביא עוף, ופעמים מנחה, ובאלו אין סמיכה, לכן לא תלה הדבר בסמיכה, אלא ווידוי להורות שעל כל פנים יתודה גם כשמביא עוף או מנחה, כי הווידוי

אונקלוס

לְחַדָא מֵאִלֵין וִיוַדֵי דִי חָב עֲלַהּ: ו וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ לִקְדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִי חָב נוּקְבָא מִן עָנָא אִמַרְתָּא אוֹ צְפִירַת עִזִין לְחַטָאתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ: ז וְאִם לָא תִמְטֵי יְדֵיהּ כְּמִסַּת שֵׂיתָא וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ דִי חָב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה קֳדָם יְיָ חַד לְחַטָאתָא וְחַד לַעֲלָתָא: ח וְיַיְתֵי יַתְהוֹן לְכַהֲנָא

ויקרב

ויקרא

יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃ ו וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נְקֵבָה מִן־הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־שְׂעִירַת עִזִּים לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ׃ ז וְאִם־לֹא תַגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה׃ ח וְהֵבִיא אֹתָם

אל

תרגום אשכנזי

אין אירגענד איינעם שטיקקע ערקעננט, זאָ זאָלל ער בעקעננען וואָז ער געזינדיגט האַט, (ו אונד צו זיינעם שולדאָפּפער דעם עוויגען, וועגען זיינער זינדע, וועלכע ער בעגאַנגען, איין ווייבליכעם שאַאף אָדער איינע ציגע צום זינדענאָפּפער דאַרברינגען; דער פּריסטער זאָלל איהם פאָן זיינער זינדע פערזעהנען. (ז) רייכט אבער זיין פערמעגען ניכט הין צו איינעם לאַממע, זאָ ברינגט ער צו זיינעם אָפּפער פיר דיא שולד, וועלכע ער זיך צוגעצאָגען, צווייא טורטעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, דעם עוויגען צו עהרען, איינעם דאָפאָן צום זינדענאָפּפער אונד איינעם צום גאַנצען אָפּפער. (ח) ער ברינגט זיא צום

פּריסטער

רש"י

אינה בקרבן זו אלא באשם: ח והקריב את אשר לחטאת ראשונה · חטאת קודמת לעולה למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות יצא פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל · אינו מולק אלא

סימן

באור

הווידוי עיקר הכל שהיא התשוב' והרגש' דברים שיכיר חטאו וידענו ויתחרט עליו ויבקש סליחה ויקבל על עצמו שלא ישוב עוד לכסלה, וגם בקרבן נדבה ובכל קרבן חובה אומר ווידוי דברים, אבל נזכר כאן בפרט לפי ששבועת העדות מביא על זדון כמו שפרשנו, וכן שבועת בטוי לשעבר זדון גמור הוא כמ"ש (פסוק ד'), ואפילו טומאת מקדש וקדשיו קרוב לזדון, כי מי שהוא טמא, צריך הטמא לשום טומאתו על לבו ויטהר ממנה ועל כל פנים אל ישכחנה, פן יגע אל כל קדש, או יכנס למקדש, והם מן העברו' החמורות ביותר שיש בהן חלול השם, את מקדש ה' טמא, וחלל את קדשיו, וכן נשבע על שקר שנאמר בו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך, ולפי שכל הקרבנות שנזכרו עד הנה הן באין על שגגות, למדנו כאן שגם למזידין יש סליחה, בתנאי אם ידעו פשעיהם, והודו על חטאתיהם, על כן פרט כאן והתודה, שבמקום אחר אמרו וכפר אעפ"י שלא סמך, שהסמיכה אינה מעכבת הכפרה, וכמ"ש (פרש' א' ד'), אבל כאן והתודה אשר חטא עליה, הדעת נותנת שהווידוי חובה, כי עשה בזדון, ובמה יתרצה אל אלהיו כי אם בשובו אליו, ולעולם ווידוי זה הוא בסמיכה: חטא, כבר פרשנו בראש הענין (פרש' ד' ב') שמלת חטא כולל שוגג ומזיד: והתודה, שרשו ידה מנחי פ"א יו"ד, כמו בהתודע יוסף אל אחיו (בראשית מ"ה א'), וחשב רד"ק ז"ל בס' השרשים שיש בו שתי הוראות, האחד ווידוי ותודה כמו והתודה, ותן לו תודה (יהושע ז' י"ט), והשני הלול ושבח כמו והודינו לך אלהים (תהלים ע"ה ב'), הודו לה' כי טוב (שם ק"ו א') וכיוצא, ולדעתי כלן הוראה אחת להן כלועז בעקעננען, קנתן שמודה על חטא ועון, כמו אודה עלי פשעי (שם ל"ב ה'), וכדרך ומודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח י"ג), וההפוך הוא המכסה פשעיו, וקנתן שמודה בגדלת השם בטובו ובחסדיו ואינו מכחד לספר טובו ונפלאותיו, וזהו הודו לה' כי טוב בעקעננט צו גאָטט דאז ער גיטיג איזט, כי לעולם חסדו, וכן הודינו לך אלהים, וכן ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (ד"ה א' כ"ט י"ג), אנו מודים ומכירים כי העושר והכבוד וכל הגדולה מלפניך ומידך היא לנו, ונהללך בשבחות על רוב הטובה שהשפעת לנו, ובאה המלה בל' התפעל, כי החוטא צריך שישים חטאיו אל לבו, ויבין רוע המעשה, וגדלת מי שחטא כנגדו, וזהו הוראת ההתפעל, וכן והתודה את עונם וגו' (פרשה כ"ו מ'), שיתנו אל לבם להכירם: (ז) והביא את אשמו, טעם אשמו אפרש בעזי"ה (פסוק י"ט), שהרי חטאת היא: נקבה מן הצאן, לעכב, אעפ"י שהוא עשיר גדול, לא יביא מן הבקר, ולא זכר: מחטאתו, וכן כתוב בדלות, שבדלי דלות כתוב על חטאתו, לפי שנאמר שם מאחת מאלה, וכאן שסתם כתוב מחטאתו ולא כל חטאתו, שאם שגג שתים אינו מתכפר בקרבן אחד, ורבותינו דרשו שאם חטא כשהוא עשיר, והפריש מעות לכשבה או שעירה, והעני, יביא ממקצתן שתי תורים, והפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה, וזהו מחטאתו ולא כל חטאתו, הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר, וזהו על חטאתו: (ז) ואם לא תגיע ידו, לפי שהיד היא הלוקח' הדברי', אם לא תוכל להשיג מקנה, דומה כאילו היא קצרה ואינו מגעת בדבר ההוא, וראב"ע ז"ל אמר, כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: די שה, משמועות הכתוב הוא שאין בידו לקנות שה מכספו, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל אין אומרים לו ללוות, או להתעסק באומנות: די שה, כל צריך לקרבן שה, וכן אמרו ז"ל יש לו שה ואין לו צרכיו מביא שיביא קרבן עני ת"ל די שה: שתי תרים או שני בני יונה, מיעוט תורים שנים, ומיעוט בני יונה שנים, ועוד כי מפורש בענין שיהיה אחד חטאת ואחד עולה, ונאמר שתי שני לעכב, שיכול הואיל והעשיר מביא כשבה או שעירה לחטאת, אם אין לעני אלא תר או בן יונה יביאנו לחטאת ודי הוצרך לומר שיהיו שנים, ואם לאו אינו מתכפר לו: שתי, נקבה, שני זכר, כי תורים גדולים ואפילו נקבות, ובני יונה קטנים זכרים, לפי שהעשיר מביא נקבה, הייתי אומר שהדל כשמביא עוף יהיה נקבה לכך אמר בני להכשיר הזכרים, ושמא תאמר לפי שמביא מן העוף על כל פנים צריך שיהיה זכר ת"ל שתי להכשיר הנקבות, ואולי יונה או יהיו שניהם זכרים או נקבות, לא אחד זכר ואחת נקבה: אחד לחטאת ואחד לעלה, לשון זכר, שכן מנהג הלשון, ואם הן נקבות האחת חטאת והאחת עולה. ויאמר ראב"ע ז"ל בשם רבי יצחק כי טעם אחד עולה בעבור שלא תגיע ידו, אולי עלה על רוחו מחשבת, כלומר שהרהר על השם בעבור עניו, ולדבריו אין טעם לדלי דלות, וראב"ע אמר שהאחד כנגד האימורים, והשני חטאת כמשפט. ואם רמב"ן ז"ל שבח פירושו, רחוק בעיני לבקש טעם על מיני הקרבנות ומשפטיהן: (ח) והביא אתם אל הכהן, לפי הפשט לפי שקרבנות בהמה סומך עליהן ושוחטן ומשם ואילך מצות כהונה, אבל עוף צריך שיביאנו הוא אל הכהן, כי המליקה בכהן, על כן אמר והביא אתם אל הכהן, ורבותינו ז"ל דרשו מלמד שחייב בטפול הבאתן, וכן בכל החטאות והאשמות, ובארנוהו בפרשת עולת הבקר: והקריב, יש לפרש שהביאו אל

הכהן

אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל׃ ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ י וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ * ס יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ

לשני

אונקלוס

ויקרב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: ט ויַדי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא: י וית תנינא יעביד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתבק ליה: יא ואם לא תדביק ידיה לתרין שפנינין או

לתרין

תרגום אשכנזי

פריסטער, דיזער אָפּפערט דאַז שטיק צום זינדענאָפּפער צוערסט, ער קנייפּט נעמליך הינטען, אונטער דעם גע־ניקקע, דען קאָפּף אב, זאָנ־דערט איהן אבער ניכט דאַ־פאָן, (ט) שפּרענגט פאָן דעם בלוטע דעם זינדענאָפּפערס אן דיא וואַנד דעם אַלטאַרעס, וואַז פאָס בלוטע איבריג בלייבט, ווירד אַם באָדען דעם אַלטאַרעס אויגעדריקט; דיזעס איזט דאַז זינדענאָפּפער. (י) דאַז צווייטע בערייטעט ער צום גאַנצענאָפּפער, נאָך פאָרגעשיבענער ווייזע; דער פריסטער פערזעהנט איהם וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאַנגען, אונד זאָ ווירד איהם פערגעבען. (יא) ווען אבער זיין פערמעגען אויך צו צווייען טורטעלטויבען אָדער צווייען יונגען טויבען

רש"י

סימן אחד: עורף הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול עורף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: ט והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: י כמשפט. כדת האמור בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: יא כי חטאת

היא

באור

הכהן יקרא על האחד שם חטאת, ועל השני שם עולה, והקריב אל יד הכהן כראשונ' אותו שקרא לחטאת, כי כתיכתו להקריבה של הכהן אחר עליו והקריב כמו בספל אדירי' הקריבה חמאה (שופטי' ה' ט') ונאמרנוהו כפי' והקריבו כפי אהרן, ועל כן הנגינה מפסקת תחת ראשונה, שבבעלים מדבר, ואעפ"כ יפה למדו מכאן שהוא בנין אב לכל החטאות הבאות עם העולות שתהא חטאת קודמת לעולה, [* א"ה, לדעתי הוא על דרך כלל ואח"כ פרט, אמר שהכהן יקריב בתחלה את החטאת: כיצד? ומלק את ראשו וגו', ולכך הגדילו בעל הטעמים*]: ומלק, מבואר למעלה: ממול ערפו, עורף הוא גבה הראש המשפיע לצד הצואר, ומול עורף, מול הרואה את העורף, והוא אורך כל אחורי הצואר, מפי' רש"י ז"ל, וכן בת"כ מול הרואה את העורף והוא אומר והוא יושב ממילי, ועורף כנגד פנים, ומול עורף כנגד הגרון, והוא רואה את העורף: ולא יבדיל, לדעת מקצת חכמים בגמרא אינו צריך להבדיל כמו בעולת העוף אלא מולק סימן אחד ודיו, אבל בת"כ אמרו אם הבדיל פסול: (ט) והזה מדם החטאת, עצמו לא באגע ולא בכלי, אלא אוחז בגוף העוף ומעלה ומוריד בכח והדם ניתז מעצמו על קיר המזבח: והנשאר בדם, אי אפשר שיצא כלו בהזאה, לכן הנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח, ע"י שדוחק בכח בקיר המזבח כמו שפי' רש"י בפ' ק"ק (דף ס"ד ע"ב), או בין שתי אצבעותיו, כמו שפי' רש"י בפ"ק דמנחו' (דף ג' ע"א), הדם מתמצה ויורד על יסוד המזבח, ומזה למדנו שהזאה למטה מחוט הסובב, שאם למעלה כמו עולת העוף, לא ימצה הדם על היסוד, אלא על הסובב, ובעולת העוף לא הצריך הזאה אלא מצוי, ובשתיהן לשון נפעל למעלה כתוב ונמצה, וכאן ימצה, והטעם לפי שלשון נפעל נופל על הנעשה ע"י דבר אחר, וזהו ענין המצוי שכובש בית אליקתו על קיר המזבח, ומתמצה ע"י דוחק האגן, אבל ההזאה ביד הכהן לבדו, ומזה נראה שהנכון כפי' רש"י ז"ל בפ' ק"ק שכובש אותו בקיר המזבח, ובפרק קדשי קדשים אמרו ונעביד מעלאי והדר נעביד מתתאי, כלומר שמא ההזאה בקיר העליון, והמצוי בקיר התחתון, אמר רבא מי כתיב ומצה ימצה כתיב דממילא משמע, פי' אם הכהן ירד למצות הדם על קיר התחתון, היה לו לומר ימצה בקל או נפעל, שמוסב על הכהן שיעשה ויעשה כן, עכשיו שנאמר ימצה משמע ממילא, שעומד במקומו והדם שותת על היסוד: יסוד המזבח, המזבח עשר אמות מן הקרקע עם מקום המערכה, עלה אמה וכנס אמה מכל הצדדין, והאמה הנכנסת נקראת יסוד המזבח: חטאת הוא, לפיכך משונה בעבודתו מעולת העוף, ולפי הפשט שיהנו נבשרו כדין בשר חטאת בהמה המפורש בפרשת צו, שאין עוף מפורש שם, ורבותינו דרשו לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) ואת השני יעשה עלה כמשפט, כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה, לשון רש"י ז"ל, ודומה לו ויקרב את העולה ויעשה כמשפט (פרשה ט' ט"ז), פי' ז"ל המפורש בעולת נדבה בויקרא, והוא פשוטו של מקרא, אבל לא היה צריך להאמר בשתי המקומות, שאם הוא עולה למה לא יעשה כמשפט, ע"כ אמרו בפ' י"ט ויעש' כמשפט, כמשפט עולת נדבה לימד על עולת חובה שטעונה סמיכה, ומשונה לשון הכתוב שהיה לו לומר ואת השני יעשה כמשפ' העולה, כלומר כדת האמורה בעולת העוף של נדבה, כי דבר זה צריך ללמדנו, אעפ"י שבאה על חטא, מעשיה כמשפט עולת נדבה, עכשיו שאמר ואת השני יעשה עולה כמשפט, משמעו אף על פי שהשני עולה יהיה כמשפט החטאת, יפה דרשו חכמים בת"כ כמשפט חטאת בהמה של עשיר שזאת חליפין לה, שתהיה כשרה מן התורין ובני יונה ובידו הימנית, ור' ישמעאל דורש כמשפט חטאת העוף, מה חטאת העוף מליקה ממול ערפו, אף עולת נדבה ממול ערפו, ור"א בר"ש דורש כמשפט חטאת העוף, מה חטאת העוף מזה ומוצה אף עולת העוף כן: ונסלח לו, מה שאמר בחטאת בהמה פירש כאן, אעפ"י שקרבנו יורד יש כפרה וסליחה, וכן נוהג הכתוב בכל הפרשיות הללו, והן למדין זו מזו, וכבר בארנו כן למעלה: (יא) ואם לא תשיג ידו, שאין לו ממון, ובמצורע מפורש ואם דל הוא ואין ידו משגת (פרשה י"ד ד"א), וכן אמרו שם בת"כ שמא ואין ידו משגת, יש לו ואינו מוצא ליקח ת"ל ואם דל הוא, ואפשר כאן אין צורך לפי שאמר תחלה ואם לא תגיע ידו שהיא מדלות, ולפי שלשון השגת דגש לפי שעה, שמענו אעפ"י שלאחר זמן יגבה מעות ויעשר, יביא עשירית האיפה מיד כאשר הוא שם, וזהו שאמרו רבותינו ואם לא תשיג ידו, אמר ר' יהודה חגיגה מלוה בשנתה שמיד הוא מביא עשירית האיפה, ואין ממתינין לו עד שיעשר ויביא כשבה או שעירה, ובמצורע קבע לו יום: קרבנו, כאן לא אמר אשמו, אלא בלשון האמור במנחת נדבה סלת יהיה קרבנו, ללמדך בשתיהן שוין בעשירית האפה, וזהו שאמרו בת"כ אשר חטא

עשירית

לתרין בני יונה וייתי ית קורבניה די חב חד מן עסרא בתלת סאין סולתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארי חטאתא היא: יב וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מנה מלי קומציה ית אדכרתה ויסיק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: יג ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב מחדא מאלין וישתביק ליה ותהי לכהנא כמנחתא: יד ומליל יי עם משה למימר: טו אינש ארי ישקר שקר ויחוב בשלו

לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ יב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה

מקדשי

טויבען ניכט הינרייכט, זאָ ברינגט ער, וועגען זיינער זינדע, איין צעהנטעל פֿיינעס מעהל צום זינדענאָפּפֿער דאַר; זאָלל אבער קיין אֶהל דרויף טהון, אויך קיינען ווייהרויך דרויף לעגען, דען עז איזט איין זינדענאָפּפֿער.

(יב) ער ברינגט עז צום פריסטער, דער פריסטער נימטט איינע האַנד פֿאָלל דאַפֿאָן, אלז איינען טהייל, דער אין דופֿט אויפֿשטייגען זאָלל, לעגט איהן אויף דעם אלטאַר אין דויך אויפֿגעהען, אונטער דען דינגען, דיא פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט ווערדען, דעם עוויגען צו עהרען; עז איזט איין זינדענאָפּפֿער.

(יג) דער פריסטער פֿערזעהנט איהן וועגען דער זינדע, דיא ער אין איינעם פֿאָן דיזען דינגען בעגאַנגען, אונד איהם ווירד פֿערגעבען; דאַז איבריגע געהערט דעם פריסטער, זאָ וויא שפייזאָפּפֿער.

(יד) דער עוויגע שפראַך צו משה, וויא פֿאָלגט:
(טו) איינע פערזאָן, דיא עטוואַז פֿעראונטרייעט, אונד עטוואַז אויז אירדטהום

רש"י

היא. ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: יב חטאת היא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: יג על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים לכך נאמר מחטאתו). הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה. הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות. ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה ושעירה אם השיגה ידם ואף החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא (לו) כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: טו כי תמעול מעל. אין

באור

עשירית האיפה, אין לי אלא חובתו עשירית האפה, מניין לקרבן נדבתו עשירית האפה, ת"ל קרבנו עשירית האפה: עשירת האפה, אחד מעשרה לשלש סאין, שהן שבעה רביעית ועוד בנרוית דת"כ, ואמר רא"בע ז"ל עשירית האפה מאכל לאיש אחד ביום אחד: סלת, חטים: לחטאת, שיפרש לשם חטאת: ישים, בפרשת מנחות נאמר ויצקה ובלולה ומשיחה ועשייה אבל שמן, לכן כאן אמר לא ישים לכלול כלן, כל שהוא שימה: עליה, בעודה עשירית האפה לחטאת, אבל נותן על שיריה: כי חטאת הוא, ואין בדין שיהא קרבנו מהודר, מפי' רש"י ז"ל כפי הפשט, ובמנחת סוטה פירש הכתוב כי מנחת קנאות היא מזכרת עון, ואין כן מנחת חוטא המתודה ושב, מנחתו מזכרת זכות, ואעפ"כ אין ראוי שישים עלי' שמן ולבונ', ולפי שבדלו' כשמני' עוף, מוסיף עליו עוף נדבה שצריך שתים, ובדלי דלות פוחת אפילו ממנחת נדבה שמן ולבונה, על כן כתב הטעם כי חטאת היא: (יב) והביאה, בכלי שרת, וזו בבעל ומפורש במנחת נדבה, ולמדנו שכן הדין במנחת חוטא: מלא קמצו, גם זה מפורש שם, וכן אזכרתה: על אשי ה', וכן העוף לעולה, וכן חלבי חטאת בהמה, ומה שחסר למעלה פירש כאן, ואשי ה' באהרנו למעלה: חטאת הוא, ורמוז על שיריה שתאכל לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים, כי אין חטאת מנחה מפורש בפרשת צו את אהרן, ואכילת שיריה לכהנים מפורש שם (פרשה ו' י'), אבל רבותינו דרשו שיהא כל מעשיה לשם חטאת, פרט לנקמצה שלא לשמה: (יג) וכפר עליו הכהן וגו' מאחת מאלה, על אחת משלש עברות אלה, ושמעה קול אלה, ובנושאת בטוי וטומאת מקדש וקדשיו, רשב"ם ז"ל, ואם הדברים כראין כן לא היה צורך להכתב שכבר נאמר למעלה והיה כי יאשם לאחת מאלה, אבל חכמים ז"ל נת"כ דרשו עליו, ודבריהם הוקשו על רא"מ ז"ל, ולפי שאינן צריכין לפשוטו של מקרא לא נצריך נפרושם: והיתה לכהן כמנחה, ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלים לכהנים, זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו והיתה לכהן אם חוטא זה כהן הוא, הרי כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל מפי' רש"י ז"ל, ואומר אני שרבותינו לא פירשו כפשוטו, לפי שאינו צריך, כי נאמר וכל מנח' בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו (פרשה ז' י'), וחרבה היא מנחת חוטא ומנחת סוטה, אלא והיתה לכהן כמנחה אחרת של נדבה, מה היא כליל אף מנחתו כליל: (טו) נפש כי תמעול מעל, פי' רש"י ז"ל אין מעילה בכל מקום אלא שנוי, וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (ד"ה א' ה' כ"ה), וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל (במדבר ה' י"ב), וכן שנוי בת"כ וכלומר שזיכה מרשות הקדש לרשות חול, וכן הסוטה יצאה מרשות הבעל לרשות הנואף, וכן וימעלו באלהי

אבותיהם

מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם: טז וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חמישתו

תרגום אשכנזי

עטוואז פאן דען הייליגטהי־מערן דעם עוויגען ענטציהט, ברינגט צום שולדאָפּפער, דעם עוויגען צוגעהרעה, איי־נען ווידדער פאן דעם קליי־נען פיה אָהנע לייבעספעה־לער, אם ווערטהע פאן צווייען שקלים, הייליגען געוויכטס, דיזעס צום שולד אָפּפער. (טו) וואז ער אבער פאן דעם הייליגטהומע אויז פערזעהען ענטצאָגען, מוס ער בעצאהלען, אונד דען פינפטען

אונקלוס

בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַייָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא: טז וְיָת דִּי חָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חומשיה

באור

אבותיהם שזינו עבודתו וזנו אחרי אלהים אחרים, ויפה אמר רא"ס ז"ל שאין זה פתרון מלת מעל בכל מקו', שהרי בפרש' אשם גזלות נזכר מעילה, ואין בתשומת יד ופקדון ועושק שנוי מרשות לרשות, אלא הגרס' הנכונה אין מעילה אלא שנוי, כלומר אין מעילה האמורה פה אלא שנוי, ורא"ב"ע ז"ל אמר תמעול מעל, דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל, ואיני מבין טעמו שאם רוצה שהוא מכוסה ממנו, בפי' נאמר וחטאה בשגגה, וכל החטאת בשגגה יהיו מעילות. ולדעתי מלת מעל, כמו מה על, כמו שמתרגמים בליעל, בלי על, שאין עליו פחד עליון, וכן מה על, שאין אדון הדבר נחשב בעיניו, ויכתוב על כל מחזיק במה שאינו שלו, ומבזה בעל הדבר, וכן בסוטה ומעלה בו מעל, שבזתה כבוד בעלה שהוא אדונה לזנות עם אחרים, וכן וימעלו באלהי אבותיהם שעקרו בכבודו, וזנו אחרי האלילים, וכן כל חוטא בזדון שאינו חושש לכבוד השם נקרא מעילה, כמו צא מן המקדש כי מעלת (ד"ה ב' כ"ו י"ח), וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (שם א' י' י"ג) וכן אשם גזלו' משקר באמ' שהמעות שלו מועל בבעליו, גם היא מעילה בה' וכמו שאפרש בעז"ה, וכן שנוי בספרי פרשת כשה איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה', אין מעילה בכל מקום אלא שקור, וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ואומר וימעלו בני ישראל מעל בחרם (יהושע ז' א'), ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל בה', ואומר בעוזיה צא מן המקדש כי מעלת, ואומר ומעלה בו מעל, הא אין מעילה אלא שיקור, למדנו מדבריהם שכלם כתובים על המשקר שהוא הזדון, ואיך משוגה כאן שנאמר לשון מעילה על השוגג, והוא תמה בעיני, וראיתי לרא"ב ז"ל אחר שפי' תמעל מעל שענינו על המוציא מרשות קדש לרשות חול, אעפ"י שלא נהנה, אמר עוד שאם כן הכתוב ידבר על שני דברים, האחד נפש כי תמעל מעל שהוציא מרשות קדש לרשות חול אעפ"י שלא נהנה, או חטאה בשגגה מקדשי ה' שנהנה אעפ"י שלא שנה מרשות קדש לרשות חול, כגון ששתה בכוס של זהב, שלא הוציא ולא שינה ולא פגם רק נהנה מעל, ואם נקבל דבריו כפשוטן, שכל מוציא מרשות קדש לרשות חול אעפ"י שלא נהנה כלל מעל, כגון שלקח סלע של הקדש ונתנה לתוך כיסו והלך לביתו ואח"כ החזירו לגזבר, שלא נהנ' כלל, יתפרש הכתוב היטב שתחלתו מדבר במזיד, שמעל והוציא מרשות קדש לרשות חול, כשהחזירו ולא נהנה, מתכפר באשם האמור בענין, אבל נהנה במזיד הרי לחכמים באזהרה ומלקות, ולרבי במיתה וסוף הכתוב וחטאה בשגגה שנהנה בשוגג מן הקדש, אעפ"י שלא הוציא ולא שנה ולא פגם, מתכפר גם הוא באשם, וגם חייב לשלם מה שנהנה וחומשו, ולכן בפרשה זו נאמרה כפרת קרבנן קודם דין התשלומים, ובפרשת אשם גזלות נאמר דין התשלומים קודם לקרבן, לפי שכאן יש שתי מחלוקות בכתוב, מוציא מרשות לרשות שלא נהנה אינו משלם, ונהנה בשגגה משלם, הקדים תחלה הקרבן שבשתיהן חייבין בו, ואחריו אמר ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וגו' כלומר אם חטא ונהנה ג"כ ישלם קרן וחומש, אבל בפרשת אשם גזלות כל הנזכרים שם בעלי תשלומים הם, הקדים התשלומים תחלה, שהיא ראויה להיות קודם הבאת קרבנן, ואם כן כשתמעול מעל הנאמר כאן שוה ללשונות של מעילה בכל מקום שכלן על הזדון. ומסתם משנה (מעילה דף ד' ע"א) משמע כן, דתנן נטל אבן או קורה של הקדש הרי זה לא מעל, נתנה לחברו הוא מעל וחברו לא מעל, ומפרש לה בגמרא בגזבר שההקדשות מסורות לו, ולכן לא מעל לפי שלא הוציא מרשות הקדש לרשות חול, אבל נתנו לחברו, הרי הוציא לרשות חולין מעל, ולרמב"ם ז"ל דעת אחרת בענין זה (הלכות מעילה פ"ו הלכה ז') וכבר השיגו הראב"ד ז"ל, ואח"כ כשעשה, כן בזדון, אעפ"י שאין הקדש מתחלל בזדון, מכל מקום הרי היא מעילה שיתחייב עליה קרבן לכפר עליו, ואם נהנה בזדון חייב מלקות או מיתה, אבל לא מצאתי מפורש לא במשנה ולא בתלמוד, שמביא קרבן על מעילה בזדון כשאינו נהנה, גם לא נזכר באחד מספרי מפורשי התלמוד ז"ל, וגם אני אין בידי להכריע דעתי, ואין בזה הלכה למעשה, רק כתבתיו לפרש המקראות, ואם איננו כן לא אוכל ליישב לא לשון הכתוב ולא לשון של תמעל מעל על פי פשוטו, או שנאמר כפי שהקדש חמור מאד, וראוי לו לאדם להשגיח על עצמו מאד ולהזהר שלא יכשל להקל ראש בקדשי ה', קורא הכתוב שגגתו בלשון מעילה, והענין קרוב לאמרו ונשא עונו (פסוק י"ז): וכמו שאמר בעז"ה: וחטאה בשגגה, פרשנוהו: מקדשי ה', שסרה מדרך שראוי לנהוג עם קדשי ה'": קדשי ה', המיוחדים לשם, יצאו קדשים קלים מפי' רש"י ז"ל, ונת"כ מפורש הכל: איל, כבש הוא בן שנה, ואיל בן שתי שנים שהוא חזק, כמו ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג): מן הצאן, אינו שיהיה לרבות שוטה וחרשת וכנשת רק תמים בלי מום: ועוד אפרש בעז"ה: בערכך כסף שקלים, שיהא שוה שני סלעים, מפי' רש"י ז"ל, וכ"ף בערכך נוסף כן אמר רא"ס ז"ל, ולדעתי אפשר לפי שערך המטבע משתנה בזמנים הוא במשפט הנשיא והב"ד, שיכוונו לעשותה עשרים גרה השקל בשקל הקדש, אמר בערכך נוכח הנגיד והב"ד, שיהיה ערך האשם שני שקלים, כמו שהם מעורכים בערכך מטבעות השקלים בשקל הקדש: שקלים, מיעוט שקלים שנים: לאשם, ספרי' המעות לשם אשם, ת"כ: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, כדבר שחטא ממנהג דרך הקדש, מה שזוה הנאתו מן הקדש ישלם: ואת חמישתו יוסף עליו, אילו אמר ואת אשר חטא מן הקדש וחמישתו ישלם, הייתי אומר נהנה עשרים משלם ד"ד עכשיו שאמר יוסף עליו נהנה עשרים משלם כ"ה, שההוספה חמשית מבין הכל, וזהו שאמרנו בת"כ וחמישתו יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה: ונתן אתו לכהן, קרן וחומש יתן לכהן שהוא גזבר על ההקדשות, ומלת אותו על סך הכל קרן וחומש, ורשב"ם ז"ל פי'

ונתן

רש"י

אין מעילה (בכל מקום) אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (ד"ה א' ה' כ"ה) וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמ' כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל בה': קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשי' קלים: איל. לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז) אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלי'. שיהא שוה ב' סלעים: טז ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן וחומש להקדש:

יז ולא

חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא

אונקלוס

חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יז וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יְחוֹב וְיַעֲבֵד חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃ יח וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלִי וְהוּא

תרגום אשכנזי

פינפטען טהייל נאך הינצו לעגען, ביידעס גיבט ער דעם פריסטער ; דער פריסטער אבער פערזעהנט איהן דורך דען ווידדער צום שולדאפפער, אונד זא ווירד איהם פערגעבען. (יז) ווען איינע פערזאן זינדיגט, בעגעהט נעמליך איינעס פאן דען דינגען, דיא דער עוויגע פערבאטען, וויס עז אבער ניכט געוויס, אין וויא ווייט זיא זיך פערשולדעט, אונד איהרע מיססעטהאט צו ביסען האט : (יח) זא ברינגט זיא דעם פריסטער איינען ווידדער פאן דעם קליינען פיה, אהנע לייבעספעהלער, אין דעם ווערטהע דעס שולדאפפערס; דער פריסטער פערזעהנט — וועגען דעס אירְרטהומס דען זיא בעגאנגען אונד

רש"י

יז ולא ידע ואשם והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו ואם לאו. כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחד אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם נודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את מי שידע. ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדה פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה בי"הכ על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. ר"ע אומר הרי הוא אומ' על פי שנים עדים או שלש' וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ר' אלעזר בן עזריה אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגומר קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה שלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפל' הימנו ומצא' העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: יח בערכך לאשם. בערכך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה

באור

ונתן אותו לכהן, את איל אשם יתן לכהן לכפר בו, ולדבריו היה ראוי להכתב במקרא שלפניו, גם לא מצינו על קרבן לשון נתינה, אלא והביא או והקריב: והכהן, אחר שגלם קרן וחומש להקדש יכפר עליו הכהן באיל האשם מה שחטא לה' ועל מעלו אשר מעל, ונסלח לו: (יז) ואם נפש כי תחטא, הפרשה הזאת מדברת במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו, כגון חלב ושומן לפניו, וכסבור שתיהן היתר, ואכל את האחת, אמרו לו אחת של חלב היתה, ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא, ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת, והכתוב אומר ואם נפש כי תחטא, ומשמעו שחטאה, וכן לשון ועשתה אחת משמעו שודאי עשתה, ענינו אעפ"י שחטאה ועשתה אשם זה יכפר עליו, וכל שכן אם היתר אכל: מכל מצות ה' אשר לא תעשינה, כלשון הנאמר בחטאת משיח ונכור ונשיא והדיוט, שאינן באין רק על דברים שזדונן כרת, אף אשם תלוי אינו בא אלא על ספק דבר שזדונו כרת: ולא ידע, אם חטא אם לא חטא, ספק חלב אכל, ספק שומן אכל, אבל בחטאת כתיב ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (פרשה ד' י"ד), או הודע אליו חטאתו (פרש' ד' ך"ג), שעכשיו יודע שחטא: ואשם, שמאשים עצמו שבא לידי ספק כרת, ומבקש כפרה: ונשא עונו, בכל הפרשיות נאמר חטא וחטאה, ולמה נאמר כאן עונו? ולמה לא אמר ונשא חטאו, כמו חטאו ישא האיש ההוא (במדבר ט' י"ג)? ועוד שבודאין לא אמר ונשא חטאו, ובספק מחמיר עליו לומר ונשא עונו? לפי הפשט לא היה יוכל לומר ונשא חטאו כי חטא הוא העברה שעשה, ושמא לא חטא כלל והיתר אכל, והכתוב אינו אלא מפרש מהו ואשם, שאינו דומה לחבריו האמורים למעלה שעברו ודאי, אבל יאשם עצמו שלא נתן לב ליישב על החתיכות שהיו לפניו אם מותרות או אסורות, ונהג קלות ראש במצות ה' המזורות, וזהו עון, כמו שפרשנו בפי' נפש כי תחטא, גם אם אכל היתר, שהרי כמו כן היה אפשר שיאכל איסור, וזהו ונשא עונו, שמאשים עצמו ונושא עונו על לבו ומבקש כפרה, אבל בוודאי חטאים אין צריך לומר כן, אבל חכמים אמרו ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע, עאכ"ו שיענש את מי שידע, ועוד יש בת"כ דברי תנאי' רבים בענין זה וקצת מדבריהם הביא רש"י ז"ל בפרושו, ואינן סותרין דרך הפשט, שסוף סוף לא ידע והכתו' קורא העלם ידיעתו עון, ולפרש פשוטו של מקרא באתי: (יח) בערכך, פרשנוהו, ומה ערכך האמור למעלה בכסף שקלים, אף כאן כסף שקלים: לאשם, שיהא מפריש מעותיו לשם אשם: שגגתו אשר שגג, בכאן נאמר חטאתו, וכאן נאמר על שגגתו, כמו שאמרנו אולי היתר אכל, וכל לשון חטא העברה מדרך התורה, וזה לא עבר כלל, אבל שגגה נופל גם על עון שהקל ראש במצות ה', שלא שאל תחלה אם אסור או היתר מונח לפניו, וכן ואם כל עדת ישראל ישגו, שטעו בהוראה אע"פ שלא חטאו, וכן כשגגה שיוצא מלפני השליט (קהלת י' ה'), ועל השגגה יכפר הכהן: והוא לא ידע, כשמקריב קרבנו אינו יודע עדיין אם

אונקלוס

לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ׃ יט אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חָב אֲשָׁמָא יְקָרֵב קֳדָם יְיָ׃ כ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ כא אֱנָשׁ אֲרֵי יְחוֹב וְישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּב בְּחַבְרֵיהּ בְּפוּקְדָנָא אוֹ בְשׁוּתָּפוּת יְדָא אוֹ בִגְזֵילָא

ויקרא

וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ

כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל

תרגום אשכנזי

אונד ניכט געוויס וויס, אונד זא ווירד איהר פערגעבען. (יט) דיזעס איזט איין שולדאפפער; דיא פערזאן האט זיך געגען דען עוויגען פערשולדעט. (כ) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (כא) ווען איינע פערזאן זינדיגט, אונד בעגעהט איינע אונטרייע געגען דעם עוויגען, לייגנעט נעמליך זיינעם נעבענמענשען אב ענטוועדער עטוואז, דאז איהם צור פערוואהרונג געגעבען אדער זאנסט אנפערטרויעט ווארדען, אדער איין גערויבטעס

רש"י

זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם אשם. הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא ל' פעל וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר נדרש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא האשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים (שיהא בכסף שקלים) יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא: (כ) נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא

באור

אם חטא או לא, וע"כ האשם מכפר, הא אם נודע לו לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה, עד שיביא חטאת, הא למה זה דומ' לעגלה ערופ' שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרוצח יהרג: (יט) אשם הוא, פי' כן באשם זה ולא באשמות אחרות, לא באשם מעילות הנאמר לפניו, ולא באשם גזלות שלאחריו, לפי שכל המביאין אשם הן חוטאין וודאי, ואפשר לקרו' קרבנותיהן חטאות, שהרי באין על חטא, אבל זה אי אפשר לקרוא בשם אלא אשם, כי איך יקרא חטאת ושמא לא חטא: אשם אשם לה', לפי שאמר אשם הוא פירוש לענש ראוי לו להביא כפרה, בין היתר אכל בין אסור אכל, ואם תאמר אם היתר אכל הרי הוא כחולין לעזרה, אלא אשם אשם לה', שאשמה נפשו לה' שבא' לידי ספק כרת, כמו שאמרנו שהי' לו להיו' זהיר לבלתי עשו' רע ולשאול ולחקור אם היתר או אסור לפניו, ולפי שלא עשה כן ישא עונו ואשם אשם לה', ומכאן אתה למד לכל המביאין על שוגג שהם אשמים, כמו שכתבנו למעלה, ולכן בכל השוגגי' נאמר לשון אשמה, במשיח לאשמת העם, ובצבור ואשמו, בנשיא ואשם, בהדיוט ואשם, בחטאת עול' ויורד ואשם והוא ידע ואשם, והי' כי יאשם לאחת מאלה, והביא את אשמו וכיוצא, וראוין להקרא אשמות, אלא שכוונה תורה לקרוא לכל קרבנות הבאין על שגגת כרת חטאת, ובכללן שבועת עדות ושבועת ביטוי שאינן על כפירת ממון, כמו שפרשנו למעלה, וכל האחרים שאינן על שגגת כרת וודאי, קראה לבד אשם, דומה למה שאמרנו על שם מנחה, וענין אשם ואשמה הוא המלוען בעשולדיגונג, שחושב על עצמו שהוא אשם ושהרע לעשות, ונפשו נבהלה מאשמתה, וכן האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם (תהלים ה' י"א), נקם שיתן השם מורך בלבבם שיחרדו ויבהלו ממעשיהם שעשו, ויפלו ממועצותיהם שיעצו לעשות מרוב פחד וממורך לב, וכן ותאשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד א') כלומר תפול בכרת לב על מעשיה כי מרתה באלהיה, וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב כ"א), כלומר ראוי לנו להיות בפחד וכרת לב בעבור החטאה הגדולה שעשינו, והיא המבהלת את נפשותינו, אבל רמב"ן ז"ל אמר שאין טעם למה שם הקרבן הא' חטאת, ושם האחד אשם, וכלן יבואו על חטא, ואמר כי שם אשם מורה על דבר גדול, שבעונשו ראוי להיות שמם נאבד בו, והאריך הרב להוכיח שכל המביאין אשם כבדה חטאתם מאד, ולא אעתיק דבריו ולא אתוכח עם כבוד תורתו, כי סוף סוף גם בכל השוגגין המתכפרים בחטאת, נכתב לשון אשמה ונפרשה כאשר נאמר ואשמה הנפש ההיא, וגם ידבר על כלל הלאוין שנאמר כי יעשו מכל חטאת האדם, ופרטו גזל הגר: אשם, הראשון כלו קמץ שהוא שם דבר, והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל, וא"ת מקרא שלא לצורך הוא, כבר דרוש הוא בת"כ, מפי' רש"י ז"ל ואם גם כפשוטו פרשנוהו, אין הדרשה סותרת הפשט: (כא) נפש כי תחטא, לא נאמר בשגגה, כי המעוין בפרשה זו מזידין הן: ומעלה מעל בה', גם מעלה מעל בבעל דבר, שכל האמורין בענין גוזל ממון בעליו שלא כדין, כמו ומעלה בו מעל (במדבר ה' י"ב), אבל יודע שאלנד המעל הזה מעלה מעל בה', שחלק לכל אחד חלקו, וכשלוקח חלק חבירו מועל בה' שהכל שלו ולאשר חפץ יתננו, ועובר על מצותיו, ואבל מועל בקדש לא יאמר בה', שאין צורך, כי אין להקדש אדון אלא השם, וכשאומר כי תמעול מעל אינו אלא להקב"ה. ונכתב כן אבל קדש, ואבל ממון חול בפרשה זו, ואבל קרין כמו בסוטה, וגם על כלל העברות בפרשת נשא כי יעשו מכל חטאת האדם, ללמדנו שכלן נקראים מעילות, שאין לו עושה אחת מאלה רק כשימעול מעל באדוניו ובכבודו, ורבותינו אמרו בת"כ מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שהמפקיד אצל חברו אינו רוצה שתדע בו נשמה, אלא שלישי שביניהם, לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם, וזה נוהג בפקדון לפיכך נזכר בראשונה, וה"ה תשומת יד וכל דבר שהאחד בוטח בחברו מוראת ה', כשמכחיש מכחיש בהקב"ה: וכחש, לשון הכחשה כשאומר להפך מדברי חבירו, זה טוען יש לי בידך פקדון, וזה אומר אין לך בידי כלום, ואין כך שקר, שאינו מכחישו אלא מבטיח דבר לחברו ואינו מקיימו נקרא ישקר, או מגיד דבר הפך האמת וכמו שיתבאר בסמוך בעז"ה, ויש הבדל בין הכחשה להכחשה, פעמים עושה חברו בדאי כמו זה שאמרנו, ופעמים מכחש ואומר אמת דברת ואעפ"כ הדין עמי, כנוי הנביא בנית אל כשמאן הנביא מארץ יהודה נסור אל ביתו בעבור הנבואה, אמר לו אמת הוא, אבל עתה בא אלי הנבואה שתשוב עמי, וכל שכן ממין הראשון יקרוי בי"ת כמו כאן וכחש בעמיתו, שמכחיש בחגם ובדבריו, וממין השני אחריו לא"ד כמו שנאמר גם כחש לו: בעמיתו, פי' ראב"ע ז"ל רעהו ויתכן שהוא בעומתו, ולדעתי המלה בנויה מן עם, ומלת עם מן עם, כי אותן שהן עם אחד הם קרובים זה לזה וזהו בעמיתו, איש מעמו שהוא עמו אינו שיהיה, וזהו שאמרו בת"כ בעמיתו פרט לגבוה, ועמיתו השני פרט לאחרים, כלומר מעמים אחרים, שאם כחש ונשבע אינו מביא קרבן: בפקדון, בלע"ז אין פערוואהרונג, שיהיה שמור אצלו עד לעת שיתבקש ממנו: בתשומת יד, הוא מלוה או נתן לו מעות בשותפות לשאת ולתת בו, ויאמר ראב"ע ז"ל בתשומת יד, שותפות ששם ידו עמו ואינו כן אלא כולל

מלוה

בִּגְזֵלָא אוֹ עֲשַׁקִית חַבְרֵיהּ׃ כב אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵידְתָא וְכַדֵּיב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעֲבֵד אֱנָשָׁא לְמֵיחַב בְּהֵין׃ כג וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וִיחוֹב וִיתֵיב יַת גְּזֵילָא דִּי גְזַל אוֹ יַת עוֹשְׁקָא דִּי עֲשַׁק אוֹ יַת פִּקְדוֹנָא דִּי אִתְפְּקַד לְוָתֵיהּ אוֹ יַת אֲבֵידְתָא דִּי אַשְׁכַּח׃ כד אוֹ מִכֹּל דִּי אִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי

לשקרא

בְּגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ (מפטיר) כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר

ושלם

גערויבטעס גוט, אדער ער האט זיינעם נעבענמענשען עטוואז אונגערעכטער וויזע פארענטהאלטען; (כב) אדער ער האט עטוואז פערלארנעס געפונדען, לייגנעט עז אב, אונד שווערט איינען פאלשען אייד; איבער הויפט איינע זאכע, דיא איין מענש בעגעהט, אונד זיך דאראן פערזינדיגט; (כג) ווען ער נון געזינדיגט האט, אונד זיינע שולד ערקעננט: זא זאלל ער דאז גערויבטע ווידער געבען, אדער דאז אונרעכט, וואז ער נעמליך אונגערעכטער וויזע פאר ענטהאלטען האט, אדער וואז איהם צו פערוואהרען געגעבען ווארדען, אדער דאז פערלארנע, וועלכעס ער געפונדען האט, (כד) אדער אויך וואריבער ער זאנסט פאלש געשוואָרען האט?

דיא

רש״י

הוא שכר שכיר: כב וכחש בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: כג כי יחטא ואשם. כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם: כד בראשו. הוא הקרן ראש הממון (ממון המשתלם

באור

מלוה ושותפות, וטעם ששתי אלה נקראים תשומת יד, אומר אני לפי שכל הנזכרים אין להם רשות לשלוט במה שנתן להם, לבד מלוה או מעות שותפות שנמסרו לו להוצאה או לישא וליתן בהם כטוב בעיניו נקרא תשומת יד, כמו ויקח את כל ארצו מידו (במדבר ך״א ך״ו), כלומר מרשותו, וכן תשומת יד, הוא ממון המושם ברשותו לעשות בהן כרצונו: בגזל, שגזל ממנו בחזקה, כמו ויגזול את החנית מיד המצרי (ד״ה א׳ י״א ך״ג), ואין רואה להעיד על הדבר: עשק את עמיתו, פי׳ ראב״ע ז״ל בסתר, ולדבריו כוללת גנבה וכיוצא שהיא בסתר, ואינו כן אלא עשק כופל כמו על שכר שכיר, כמו לא תעשוק שכר עני ואביון (דברים ך״ד י״ד), וכיוצא בזה שכובש תחת ידו מה שראוי לו לתת לחברו, לא דבר שלקח מחברו, לכן בכלן נאמר ב״ת בפקדון בתשומת יד בגזל, ולא נאמר ב״ת בעשק, לפי שכלן היו בעין קודם שבאו לידו, ועכשיו מכחש בהן; אבל עושק לא היה בעין, הוצרך לומר או עשק, שעשה עושק ומכחש בעמיתו, וכן אמרו חכמים לא תעשוק את רעך, זה הכובש שכר שכיר וכן פי׳ רש״י ז״ל: (כב) או מצא אבדה וכחש בה, כבר אמר וכחש בעמיתו בפקדון, וחוזר על כל הנזכרים, ולמה חזר לומר באבדה וכחש בה? לפי שארבעה הראשוני׳ יודע את בעל הממון, ומכחש בפקדון וגזל ותשומת יד ועשק עצמן, ואומר שאינו יודע מהן כלום, אבל אבדה שמוצא פעמים אינו יודע למי היא, ובעל האבדה שרואה אבידתו תחת ידו ותובעה, יוכל לכחש כי שמא שקר דובר, ואינו חייב עד שיכחש בה, כלומר באבדה עצמה, שטוען שלא מצא אבדה כזו, ויהי כחש בוודאי: ונשבע על שקר, כולל כל החמשה הנזכרים, כי אחר שכחש, נשבע על שקר או בפקדון או על כל אחת מהן, ורמב״ע ז״ל אמר פרושו אם נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו, והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר, והוא כדרך שפי׳ למעלה תשומת יד שותפות, ואינו נכון כמו שבארנו שתשומת יד גם ההלוואות, וגם הראיה שהביא אפרש בעז״ה, ואיננה כמו שחשב, ונראה שנדעתו כי לבד בכפירת ממון שבאו לידו בהיתר צריך שישבע לשקר, ובאחרים שהן מעניני הגזל חייב בכל האמור בפרשה גם אם לא נשבע עליהן לשקר, ואינו כן אלא האמת כמו שקבלו חכמינו ז״ל שהתורה מדברת בשבועת הפקדון: שקר, לא אמר על כחש, שאפילו בדבר שאינו מכחישו, כל שנשבע על שקר חייב, כגון שמכר לו יין בלול במים, וחברו אינו יודע, אלא שאמר לו יין שקניתי ממך אינו טוב, והוא נשבע שהיין טוב ואין בו תערובת כלל, הרי נשבע על שקר בדבר שבממון וחייב, [* א״ה, לפי פשוטו של מקרא נראה לי, שהנשבע על כחש אפשר שהוא שוגג, ומכחש בעמיתו מה שהוא תובע ממנו ונשבע על כחשו, והוא לא ידע, לכך נ״ל על שקר, שכל המשקר יודע שאין הדבר כמו שהוא אומר*]: על אחת, פי׳ רש״י ז״ל על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון, ואפשר לפי שזכרה תורה חמשה אלו, רבתה תורה כל מה שדומה לחמשה הללו, כמו מכחש בגנבה, או מערב מים ביין בלבקיו בשמן, מי מעיין בדבש וכיוצא השווין בת״כ, על כלם חייב, ואמרו וכחש בעמיתו יכול בדברים ת״ל בפקדון, דבר שבממון, אי מה פקדון שאין לו רשות להוציאו, ת״ל בתשומת יד, אי מה אלו שיש בהן מתנת יד, ת״ל בגזל, אי מה שלשתן דברי׳ נטלים מרשות בעליהן, ת״ל עושק שאינו נוטל אלא כונס מה שצריך ליתן, אי מה אלו שדעת שניהן יודעת, ת״ל אבדה, אי מה אלו דברים שאפשר לדעתן, ת״ל על שקר אפילו המערב מים ביין וכיוצא, שאי אפשר לדעתן, אי מה אלו נזקים של ממון, מניין מוזל אדם באדם קניין בקנין קניין באדם אדם בקניין, ת״ל על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטוא בהנה. וזה באמת ברור גדול במקרא, שהתורה זכרה רק אחד מכל מין שאפשר להמצא, ומהן למדין כלם: (כג) והיה כי יחטא, בין מזיד בין שוגג, ושגגתו גם היא זדון, שאינו חייב עד שיזיד בממון ובשבועה, ושגג בקרבן, שלא ידע שחייבין על זדון זה קרבן: ואשם, שיחשם עצמו ובארנוהו למעלה, ויפה אמר רש״י ז״ל כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם, כי צריך וידוי כמו בשבועת עדות ושבועת בטוי, ולא הוצרך להתפרש עוד כאן, גם נפרשת נשא מפורש הוא: והשיב את הגזלה, בפסוק זה לא נאמרו על הסדר שלמעלה, ויראה לי הטעם שלמעל׳ סדרן ללמוד מהן כל הדומים להם, כמו שאמרנו ממדרש חכמים, וכאן סדרן מן החמור אל הקל, כי הגזל בחזקה קשה מכלן, ואחריו העשק שכובש שכר שכיר עני ואביון שאליו הוא נושא את נפשו, ואחריו הפקדון שמכחיש במי שהאמין בו, ואחריהן האבדה הקלה מכלן: אשר גזל, כפשוטו, ורבותינו אמרו ולא גזל אביו שאינו משלם עליו חומש ולא קרבן, אלא הקרן לבד, וסמכוהו ללשון הכתוב אשר גזל ולא גזלת אביו, ואימו אמר והשיב את אשר גזל, הוויתי שומע שאפילו קרן גזלת אביו אינו משלם, ת״ל הגזלה מכל מקום וכן בעושק: הפקד, מבנין הפעל, ע״י בעליו או שלוחי בעליו שע״י הפקיד אצלו הפקדון הזה. ודרשו רבותינו כל זמן שעמו ישיבנו, אין עמו משיב לו דמיו: (כד) או מכל אשר ישבע עליו לשקר, כלן החזיר הכתוב לבד תשומת יד, ונוכל לומר שעליו כתוב או מכל אשר ישבע, ונזכר באחרונה לפי שהיא

קלה

וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃

פ

ו א וידבר

אונקלוס

לִשְׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי לְדִי הוּא דִּילֵיהּ יִתְּנִנֵּיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ׃

כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא׃ כו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעְבֵּד לְמֵיחַב בַּהּ׃

ו א ומליל

תרגום אשכנזי

דיא הויפט זוממע מוס ער בעצאהלען, אונד דען פֿינפֿטען טהייל נאָך הינצו זעצען; דעם עז געהערט זאָלל ער דיזעס צושטעללען, זאָבאלד ער זיינע שולד ערקעננט, (כה) צום שולדאָפּפֿער אבער, דעם עוויגען צו עהרען, איינען ווידדער פֿאָן קליינפֿיה אָהנע לייבעספֿעהלער, אין דעם ווערטהע דעם שולדאָפּפֿערס, דעם פּריסטער ברינגען. (כו) דער פּריסטער פֿערזעהנט איהן פֿאָר דעם עוויגען, זאָ זאָלל איהם פֿערגעבען ווערדען וועגען דעסיעניגען, זאָ ער בעגאַנגען, ניך דאראָן צו פֿערשולדען.

ו (א) דער

רש"י

המשתלם בראש מוסיף חומש פרט לתשלומי כפל): (וחמשיתיו רבתה התורה חמישיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בחומש ונשבע והודה מוסיף חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע עליו פחות משוה פרוטה): לאשר הוא לו. למי שהממון שלו

ו א

באור

קלה גם מן האבדה, כי מלוה להונאה כתנה, ולפי שיש בתשומת יד פרטים רבים כל אחד מהם ומתי שכיחין בני אדם אמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר, והיה אפשר לומר כי על כן לא החזירו הכתוב בפירוש, לפי שבכלל כל זמן שלא השיב אין הקרבן מכפר עליו, לבד תשומת יד, שהרי מתחלה להונאה פתנה, ושכשיו שמודה הוא עליו בתורת חוב שישלם לאחר זמן, ויביא קרבנו, וכשמשלם נותן לו קרן וחומש, אבל בגמרא אמר רב חסדא בתשומת יד, שיוחד לו כלי שדומה לפקדון, ורואה אני שרמב"ם ז"ל לא הביא מימרת רב חסדא בהלכותיו, וא"כ אפילו לא ייחד חייב בחומש ואשם, ותראה שאין מקרא זה ראיה לפי' ראב"ע, ולפרושו למה לא חזר הכתוב להזכיר תשומת יד שהיא שותפות: ישבע, שדרך בני אדם לתבוע עליהן, וכשמכחיש ושביעוהו ב"ד, ונשבע על שקר, או גם חוץ לב"ד שנשבע מאליו על תביעת בעל ריבו: ושלם, לאחר שכפר ונשבע, אבל כפר ולא נשבע אינו בחומש ואשם, ולכן חזר לומר או מכל אשר ישבע עליו לשקר, ולא אמר או מכל אשר יחטא ללמדנו שאם לא נשבע לשקר אינו בחומש ואשם: ושלם, לפי שאמרו והשיב ושלם אין הכוונה שצריך להשיב הפקדון או הגזלה בעין, וגם ישלם דמיה וחומשה, כדרך הגנב שמשלם תשלומי כפל, שהרי בעושק אין השכון, אבל לפי הפשט אמר והשיב את הגזלה או הפקדון או האבדה בעין, ואם איננה ישלם אותו בממון, כי בתשומת יד ועושק לא יתכן השכון אותו הדבר בעצמו: בראשו, העיקר והוא הקרן, כמו הראש שהוא עיקר החי, ובלע"ז קאפיטאל: וחמשתיו, פי' ראב"ע ז"ל מיעוט רבים שנים, והם שני חומשים, בעבור שזה האשם זדון, הלך בדרך הפשט ושכח וחמשיתו יוסף עליו שבפרשת נשא, שגם הוא נזדון ואין בו רק חומש אחד, והאמת כקבלת חכמינו ז"ל שנאמר לשון רבים ללמד שמוסיף חומש על חומש עד שתתמעט הקרן משוה פרוטה, כגון שנשלם הקרן וכפר בחומש, דינו כקרן להוסיף חומש, וכן בשני ובשלישי עד שיתמעט פחות משוה פרוטה. ולפי הפשט יראה לי כי ושלם אותו, על כל האמורין בענין פקדון וגזל וחבריהן, כל אחד ואחד, וחמשתיו של כל אחד ואחד, כלומר תשלומי הראש משלם כדרך בחוב, שכן קבל מחברו, אבל החומשים שמשלם הוא גרם לעצמו שישלם אותן, לפי שכחש ונשבע על שקר, ועליהן אמר וחמשתיו ללמדנו שכלן שוין זה לזה לענין החומש, הלואה הקלה כגזלה החמורה, אבל במעילה ובגזל הגר שלא נאמר בהן רק דבר אחד נאמר לשון יחיד: יסף עליו, שיהא הוא וחומשו חמשה ובארנוהו: לאשר הוא לו, פי' רש"י ז"ל למי שהממון שלו, ולפי שהכתוב אומר והשיב ושלם, ולמי ישיב וישלם זולתי למי שחייב לו, עד שצריך לומר לאשר הוא לו, ואפשר שבעבור הייתי שהקרן ישלם לבעל חובו והחומש להקדש כמו הקרבן, אמר לאשר הוא לו, למי שחייב לשלם הקרן יתן גם החומש שהוסיף עליו: ביום אשמתו. פי' ראב"ע ז"ל טעמו ביום שובו מאשמתו, גם רשב"ם ז"ל פי' כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה, ויש לפרשו כפשוטו ביום אשמתו, כמו והיה כי יחטא ואשם, שיזכיר חטאו ויתכנו על לב, וכן ביום אשמתו, כיום שמאשים עצמו והכל אחד, ורבותינו למדו מכאן כיצד ישלם י"א כשעת ההונאה, שהיא יום שחטא בו שלא יד, וי"א כשעת התביעה, שהוא עיקר יום החטא שכחש ונשבע: (כה) מן הצאן, ידענו כל איל מן הצאן הוא, אבל אין לשון איל אלא קשה, ולכן אמרו בן שתי שנים, ובכל מיני החיים יש רכים ויש קשים, והגדולים והחזקים שבהן יקרא אליהן, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), על כן הוצרך לפרש מן הצאן שהוא הכבש הגדול, וכן ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), וזה בנין אב לכל איל שנזכר אחרי כן בתורה שהוא מן הצאן, והוצרך לאמר כן באשם, לפי שבעולה ובשלמים מפורש מן הבקר ומן הצאן, אבל באשם לא נאמר ולפי שאמר איל הוצרך לומר מן הצאן, ובאשם גזל הגר אמר איל הכפורים שהוא המפורש בפרשה זו, אבל כל איל של שלמים שבתורה לא הוצרך לומר אבלו מן הצאן לפי שמפורש אבל שלמים שאינן באין אלא מן הבקר ומן הצאן: בערכך, המפורש למעלה שני סלעים ובארנוהו: (כו) לפני ה', לפי שלא נזכר עד הנה מעשה האשם שחיטתו וזריקת דמו בקדש, אמר בקרבה לפני ה', כמו שנאמר בעולה ובחטאת, לפי שכאן הפסיק ענין האשמות, והאמורין למעלה למדין מזה, ובפרשת צו יפרש הכתוב הכל: על אחת, לא שיכפר באשם אחד על כל האמורים בפרשה, אלא על אחת מכל אשר יעשה, על איזו מהן שיהיה, אבל תבעוהו על גזל ועל פקדון, וכחש ונשבע בשתיהן חייב שתי אשמות: לאשמה בה, להיות אשם בה, והאל"ף נפתח בעבור אות הגרון, ולולי זאת משפטה בחירק, כמו לִירְאָה לְשִׁמְצָה. ורבותינו דרשו לאשמה בה, פרט, לפחות משוה פרוטה, כלומר שאין בני אדם מקפידין עליה ואינו מחזיק אשמה על נפשו בעבורה:

ו (ב) צו

ו א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב פַּקֵּיד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דַּעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִיתוֹקְדָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאִשָּׁתָא דְּמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵּיהּ: ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ וְיַפְרֵישׁ יָת קִטְמָא דִּי תֵיכוּל אֶשָּׁתָא יָת עֲלָתָא

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה

ו (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) גיב אהרן אונד זיינען זעהנען פאלגענדען בעפעהל: דיזעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר דאז גאנצע אָפפער: איין זאָלכעס גאנצע אָפפער זאָלל דיא גאנצע נאכט הינדורך, ביז אָן דען מאָרגען, אויף דער פייערשטעללע דעס אלטארעס ליגען בלייבען, אונד דאז פייער דעס אלטארעס זאָלל אויך דעס נאכטס דרויף ברעננען. (ג) דער פריסטער זאָלל אלזדען דעם מאָרגענס זיין לייננעס קלייד אנציהען, אונד ליינענע ביינקליידער אן זיינען בלאָסען לייב אנלעגען, דיא אשע וועגנעהמען, אין וועלכע דאז פייער אויף דעם אלטאר דאז גאנצע

רש"י

ו ב צו את אהרן. אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות. אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס: זאת תורת העולה וגומר. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבו' הוא בא לומר תורה אחת לכל העולי' ואפי' פסולין שאם עלו לא ירדו: היא העולה. למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצ' בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: ג מדו בד. היא הכתונת ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו: על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בנתים: והרים את הדשן. היה חותה מלא מחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש

באור

ו (ב) צו, פי' רש"י ז"ל אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות, אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס, ובספרי (פרש' נשא) אין צווי אלא מיד בשעת מעשה ולדורות. ובקדושין אמרו תנא דבי ר' ישמעאל אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות, ומביאו בו בקרבן תמיד, ומפורש שהיתה מיד עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כ"ח ו'), ונאמר עולת תמיד לדורותיכם (שמות כ"ט מ"ב), גם בנרות מפורש מיד ולדורות, וכן בשלוח טמאים מפור' מיד ולדורות, ובערי הלוי' נאמר ג"כ צו, וכן בירושת הארץ ותחומי גבוליה, וכן כאן, וכלן מיד ולדורו', כי לפי שפי' הכתוב באיזו מהן שהן מיד ולדורות, אף כלן כן, ולדעתי אנו למדין מזה שכל מצות התורה הן מיד ולדורות, שכלן קרויים מצות, כמו ואתנה לך וגו' והתורה והמצוה (שמות כ"ד י"ב), אלה המצות ודוגמתן הרבה, ולמדנו שכלן מיד ולדורות, וזה עיקר גדול בתורה, ושמא תאמר פרשת ונתנו ללוים, לא נהגה עד אחר ירושה וכבוש, וירושת הארץ ג"כ לא היתה מיד, אין פי' מיד ממש, אלא כשאפשר לעשותה חייבין בה מיד, וזהו לדעתי פי' לשון הספרי אין צווי אלא מיד בשעת מעשה, כלומר מעת שאפשר לעשותה מיד היא נוהגת, וכן הוא בכל מצות התורה, כמו תרומה ומעשרות וכל המצות התלויות בארץ, מיד שירשו וחלקו התחילו לנהוג ולכן מיד שעברו הירדן התחילו לכבוש, ומיד שכבשו וחלקו נתנו ללוים ערים לשבת, וכן בכל דבר: אהרן ואת בניו, למעלה בפרשה אמר דבר אל בני ישראל, כי מדברת מהבאת הקרבנות, וישראל מביאין אותן, וכאן אמר צו את אהרן, כי מדבר במעשה הקרבנות, שהוא מעשה כהנים, מפי' רמב"ן ז"ל: זאת תורת העלה, כבר מפורשת כל תורת העולה ומשפטה בפרש' ויקרא, ולא זכר בפרשה זו עוד דבר ממעשיה, אבל הוא ממה דסיים, כי שם אמר והקטיר הכהן את הכל המזבחה, ואמר כאן שבהיותה על האש על המזבח, תוכל להיות שם כל הלילה עד הבקר, ורבותינו דרשו שאלת תורה לרבות בא על הפסולין שנפסלו בקדש שלא ירדו ואין פסולן בקודש כגון רובע ונרבע וכיוצא שירדו: הוא העלה על מוקדה, כלומר תורת העולה שאמרתי היא העולה שנאמרה בפרשת ויקרא משפט הקרבתה וזריקת דמה והעלאתה על האש אשר על המזבח, ועליה אני מצוה לך עתה שתהיה שם כל הלילה למוקד אש עד הבקר, ואעפ"י שאימורי כל הקרבנות מתעכלים כל הלילה? אין שלמים וחטאת ואשם חובה בכל יום, לבד העולה שבאה חובה בבקר ובין הערבים, ועל כל פנים היא תהיה על מוקדה אפילו כל הלילה עד הבקר: ואש המזבח תוקד בו, עוד בבקר, גם אחר שנתעכלו איבורין ופדרים, ואפילו נתעכלו בחצי הלילה, לא תכבה האש שעל המזבח, כמו שיפרש למטה בענין, והמוקד יהיה מאש המזבח עצמה, לא שיביאו אש ממקום אחר לעשות מוקד על המזבח, אלא מאש שהיה לילה בו, ממנה יעשו מוקד ביום: תוקד בו, במזבח, ולא יורידנה מעל המזבח להבעירה חוץ ממנו, כי היא אש ה', ונפי' ראב"ע ז"ל תוקד בו, ולא חוץ ממנו, אבל רשב"ם ז"ל פי' תוקד בו בלילה כמו ביום, ואיני יודע למה נאמר, שכבר אמר על מוקדה על המזבח כל הלילה? ואפשר שדעתו כמו שפרשנו למעלה שגם אם נתעכלו בחצי הלילה, לא תכבה האש, אלא את המזבח תוקד בו בלילה, אף על פי שאין עליה נתחים להתעכל: (ג) ולבש הכהן, הפסיק הענין בתרומת הדשן, לפי שרצה לדבר על עריכת אש המערכה בבקר בבקר ותרומת הדשן קודמת למערכה גדולה, ואח"כ חוזר לענין הראשון והאש על המזבח תוקד בו, כלומר כמו שאמרתי ואש המזבח תוקד בו, וכמו שיתבאר: ולבש הכהן, כשעומדין בית אב מפייסים אותו הכהן שעלה עליו הגורל לתרו' הדשן, ילבש בגדי כהונתו, ללמד שהיא עבודה וצריכה בגדי כהונה: מדו בד, היא הכתנת המכסה כל הגוף, [*א"ה אנקלוס תרגם מדו לבושין, וכן תרגמתי*], ומלת מדו כולל כל בגד המכסה את הגוף כלו, כי שרשו מדד, שהוא המדה, מדת האיש, וכן וילבש שאול את דוד מדיו, (שמואל א' י"ז ל"ח), כי הם עשויים כפי מדת גוף האיש, וזהו שאמרו חכמים מדו כמדתו, לפי שלא אמר כתנת בד, שאילו אמר כתנת במשמע אף ארוך או קצר ממדתו: בד, של בוץ, והם קני הפשתן שהן גדלין בדין, ואין כן הצמר: ומכנסי בד, כמו כן מכנפת ואכנס, שאל"כ הוא מחוסר בגדים, ונכר רק שתי אלה שהם על בשרו כלו, והם בד, והייתי חושב שלא ילבש כשעוסק בדשן אלא ולבלך בגדי קדש,

הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ ד וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃

ו אש

עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוֵּינֵהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא׃ ד וְיַשְׁלַח יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ לְבוּשִׁין אוֹחֳרָנִין וְיַפֵּק יַת קִטְמָא לְמִבַּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי׃ ה וְאֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ לָא תִטְפֵי וְיִבְעַר עֲלַהּ כַּהֲנָא אָעִין בִּצְפַר בִּצְפַר וְיִסַּדַּר עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּק עֲלַהּ תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃

ו אשתא

גאנצע אפפער פערצעהרט האט, אונד זיא נעבען דעם אל־טאר הינלעגען. (ד) ער ציהט אבער דיזע קליידעראויז, אונד לעגט אנדערע קליידער אן, ווען ער דיא אשע אויז דעם לאגער הינויז ברינגט אן איינען ריינען ארט. (ה) דאז פייער אויף דעם אלטאר מוס דרויף ברעננען; עז זאלל ניכט ערלעשען, דער פריס־טער זאלל יעדען מארגען פרישעס האלץ דרויף לעגען, דאז טעגליכע גאנצע אפפער דרויף ארדנען, אונד הערנאך דיא אפפערשטיקקע דער פריי־דענאפפער דרויף אין רויך אויפגעהען לאססען.

(ו) איין

רש"י

האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים התרומה ושמו אצל המזבח: ד ופשט את בגדיו. אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד בגדים שבשל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: ה והאש על המזבח תוקד בו. רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה. ואש המזבח תוקד בו. והאש על המזבח תוקד בו. אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים: חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עלי' על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים

באור

לכן אמר שילבשם וכל שכן המצנפת שהיא רק על ראשו, והאבנט אינו בד, אבל בת"כ למדו תנאים שמצנפת ואבנט מן הכתובים: על בשרו, דרך כבוד, והוא כנוי לבשר הערוה, כמו או החתים בשרו מזובו (פרשה ט"ו ג'), וכן הוא אומר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כ"ח מ"ב): והרים את הדשן, כמו והרים ממנו בקמצו (לקמן ו' ח'), וכן ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (פרשה ד' ח'), לפי שמתעלים הקומץ והאמורין על שאר חלקי הקרבן, וכן כאן הדש' שחותה במחתה כל יום היא תרומת הדשן, תרומה של דשן רב שהוא על המזבח, ולכן הצריך להניחה אצל המזבח כמו מורא׳ה ונוצה, וקבלו חכמינו שהיו נבלעים במקומם כדאמרי' ביומא. וכן ראוי לכן: אשר תאכל האש את העלה, אמרו בת"כ והרים את הדשן, יכול עצים, ת"ל העולה, אי עולה יכול איברי עולה, כלומר שלא נשרפו עדיין לגמרי לדשן, ת"ל אשר תאכל האש, הא כיצד חותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד, פי' שמפנה גחלי העצים אילך ואילך ומן המאוכלות הפנימיות של איברי העולה, נוטל מלא המחתה לקיים מצות תרומת הדשן, ודיה במלוא קומצו, כמו תרומת קומץ של מנחה, רק מוסיף כרצונו עד מלוא המחתה: ושמו, כנחת, ושמו, כלו, ושמו, שלא יפזר כך שנוי בת"כ, וכל זה לכבוד התרומה: אצל המזבח, במזרחו של כבש, כמו שכתוב והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן (פרשה א' ט"ז): (ד) ופשט את בגדיו, בגדי כהונה, ולבש בגדים אחרים, גם אותן שלובש בגדו כהונה הן, אלא שפחותין מהן, וזהו שאמרו בת"כ בגדיו בגדים מקיש בגדים שפושט לבגדים שלובש, מה בגדים שפושט הראויים למלאכתו, אף בגדים שלובש הראויין למלאכתו, א"כ למה נאמר אחרים פחותין מהן, ולפי שבגדי כהונה אינו חובה אלא דרך ארץ, כמו שכתב רש"י ז"ל שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד, בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו, ולפי שאינו חובה לא בא הכתוב אלא ללמדנו שלא יאמר אם אלבש פחותין אפגום בכבוד העבודה, כאילו בזויה בעיני, אלא אם רוצה לובש פחותין, ויש מרבותינו שאמרו שאין הוצאת הדשן בבגדי כהונה: והוציא את הדשן, כל הדשן הנשאר מן הקרבנות, והעצים הרבים, שצוברין אותו כל יום בתפוח על המזבח, וכשמתרבה ואין מקום למערכה, מוציאו משם, ואין זה חובה בכל יום, אבל התרומה חובה בכל יום: מחוץ למחנה, לשלש מחנות: טהור, פרשתיו בפר משיח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו, חוזר לענין הראשון זה שאמרתי כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו, שאם כשסדור אתה עד הבוקר תוקד ואז יכבה, והרים את הדשן, ויביא אש חדשה להבעיר מערכה ליום זה, וכן בכל יום ויום, אלא כשירים הדשן ונס אחרי כן עוד תהיה אש המזבח של אמש יוקדת בו, כי לא תכבה כלל, רק בבקר בבקר יבער עצים על האש היוקדת לא שיביא אש חדשה מחוץ על המזבח, וכן לא יבעיר העצים למטה ויעלם, לא צריך שיבערם באש שעל המזבח, וכן אמרו רבותינו שהבערת אליתה תהיה בראש המזבח, זהו פשוטו של מקרא. אבל לפי שנכפל ענין זה פעמים על מוקדה על המזבח, ואש המזבח תוקד בו, והאש על המזבח, אש תמיד תוקד, למדו רבותינו מכאן מנין המערכות, י"א שנים וי"א שלשה וי"א ארבעה: ובער, כל הבער על אש מלהטת ואוכלת סביבותיה, כמו ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכה ב' ג'), והן העצים המעלים להבה ונוערים: בבקר בבקר, אין ספק ששמו פעמים רבות ביום ובלילה עצים על האש שלא יכבה, אבל הכתוב הזה מלמד שבכל בקר צריך שיעריך מערכה קוד' עולת התמיד, וגם אם יש אש ועצים הרבה מצוה להוסיף בבקר בבקר שני גזירי עצים עם תמיד של שחר, וכן בתמיד של בין הערבים, ולמדוהו מן וערכו בני אהרן הכהנים אש על המזבח וערכו עצים על האש (פרשה א' ח'): וערך עליה, על האש, והעריכה מפורשת בפרשת ויקרא שהן הנתחים: העלה, לפי הפשט כמו העולות שהן נדבות, וכן חלבי השלמים נדבות, ולא זכר חטאת ואשם, ואפשר חלבי השלמים, החלבים האמורין בשלמים, שהן עצמן אותן שבחטאת ואשם, ולפי שנאמר העולה, אמרו רבותינו שהיא עולת התמיד שתקדום לכל הקרבנות: עליה, על המערכה של אש ועצים האמורה בענין, ורבותינו ז"ל למדו מכאן על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כלם, מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים, כמו שפי' רש"י ז"ל, ולפי שפשט הלשון עליה השני' כמו עליה הראשונה אפשר לפרש עליה על המערכה. הון השלם הכל, לא על עצים הנערכים עם

תמיד

ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מצות

אונקלוס

ו אֶשָּׁתָא תְדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵּי: ז וְדָא אוֹרַיְתָא דְמִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא: ח וְיַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ בִּקְמִצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ דְּמִנְחָתָא וּמִמִּשְׁחַהּ וְיָת כָּל לְבֻנְתַּהּ דִּי עַל מִנְחָתָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא אַדְכַּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ: ט וּדְיִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּיר

תתאכל

תרגום אשכנזי

(ו) איין בעשטענדיגעס פייער זאָלל אויף דעם אלטאָרע ברעננען, ניא ערלעשען. (ז) דיזעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר דאז שפייזאָפּפער: דיא קינדער אהרן'ס ברינגען עז פאָר דעם עוויגען צום אלטאָרע הין. (ח) דער פריסטער נימט זיינע האנד פאָלל פאָן דעם פיינסטען מעהלע דעם שפייזאָפּפערס אונד פאָן דעם אֶהלע, אונד אללען ווייהרויך, דער אויף דעם שפייזאָפּפער ליגט, אונד לעסט אויף דעם אלטאָר דען דופט דאפאָן צום אנגענעהמען גערוך אויפשטייגען, דעם עוויגען צו עהרען. (ט) וואָראָן איבריג איזט זאָללען אהרן אונד זיינע זעהנע עססען;

אין

רש"י

הערבים: ו אש תמיד. אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: ז וזאת תורת המנחה. תור' אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין יכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת: הקרב אותה. היא הגשה בקרן דרומית מערבית (ס"א מערבית דרומית): לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: ח (והרים ממנו. מן המחובר שיהא עשרון שלם בבת אחת בשעת קמיצה): בקמצו. שלא יעש' מדה לקומץ: מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה: (המנחה. שלא תהא מעורבת באחרת): ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: ט במקום קדוש. ואיזהו

בחצר

באור

(ו) אש תמיד, לפי שאמר היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר, שלא בא אלא ללמד שמותר להתעכל כל הלילה, לא שצריכין להתעכל כל הלילה עד הבקר, ותאמר אם נתעכלה בתחלת הלילה אין צורך עוד לאש, לכן צוה אש תמיד תוקד על המזבח, בין יש עליה דבר בין אין, תוקד אש על המזבח, ותמיד בכל זמן, כמו שאמרו בת"כ תמיד אפי' בשבת, אפילו בטומאה: לא תכבה, תי"ו תכבה על האש, ונכתב שני פעמים, לעבור עליו בשני לאוין כדברי רש"י ז"ל, ורמב"ם ז"ל כתב (הלכות מעשה קרבנות) המכבה אש המזבח לוקה שנאמר לא תכבה אפי' גחלת אחת, אפילו הורידה מעל המזבח וכבה לוקה, וטעמו לדעתי שהוא הראשון והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה, כל אש שעל המזבח יהיה מוקד, לא תכבה כלל מן האש ההוא, על כן המכבה אפי' גחלת אחת לוקה, ופסוק אש תמיד מצוה על הכהנים שיאירו המזבח תמיד, לא תכבה האש לא ביום ולא בלילה, ואם התעצלו להבעירה עד שכבה מאליה עוברין בלאו אבל אינו לוקה שאין בו מעשה, וכן דעת רמב"ן ז"ל: (ז) וזאת תורת המנחה, היא המפורשת בפרשת ויקרא, ונתפרשו שם משפטיה, וכאן משלים מה שלא נאמר שם, וכמו תורת העולה שלמעלה, משלים מהקטרה ואילך, כן במנחה משלים מהקטר' ואילך ללמד משפט השירים, כמו שיתבאר, וזהו פשוטו של ענין: הקרב אתה, כמו תורת העולה שנאמרה על הקטרה ואילך, נתחדשו בה ג"כ דברים רבים מענין הפסולין שעלו למזבח איזו ירדו ואיזו לא ירדו, ודיני המערכות ומשפט האש שעל המזבח, כן מנחה שנאמרה בעבור דיני השירים, נתחדשו בה דינים במנחה עצמה, כי לא נאמרה ההקרבה בפרשת ויקרא במנחת סלת, שצריך להגישה בקרן דרומית מערבית כי לפי שנאמר לפני ה' שהוא מערב לצד ההיכל, ונאמר אל פני המזבח שהוא דרום פניו של מזבח, שהכבש נתון שם, הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית, וזאת ההקרבה בכלי שהמנחה בו, כמו והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח (פרשה ב'ח'), מה הקרבה בכלי אף הגשה בכלי ואין צורך שיגע הסלת במזבח, אלא הכלי לבדו: תורת המנחה, תורה אחת לכלן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין, שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחה שאחריה נאכלין מנחת כהנים שהיא כליל מניין, ת"ל תורת, כן הוא בת"כ: הקרב אתה, מקור מבנין הכבד הנוסף. וכאומר זה שאמרתי לך בסדר ויקרא והגישה אל המזבח, רצוני שיקריבה בחודו של קרן מערבית דרומית (ח) והרים ממנו, בעבור הקומץ והלבונה הוצרך לומר והרים, שאתיהן תרומה, ומפורש בפרשת ויקרא: בקמצו, פרשנוהו (ויקרא ב'ב'): מסלת המנחה ומשמנה, אינו קומץ אלא מן הסלת והשמן שבלול בה, לא מן הלבונה, שאת הלבונה מלקט מעל המנחה בפני עצמה ומקטירה כלה, וזהו שהפסיק ואמר ואת כל הלבונה אשר על המנחה, כלומר לא מקמצה כמו שעשה בסלתה ושמנה. ולפי הפשט זכר כאן מנחת סלת, שהרי אמר שיקמוץ מסלתה ושמנה, וכל שאר המנחות אינן נקמצות סלת אלא לאחר אפייתן, לפי שעליה בא לדין בפרשה זו בדין השירים, ואעפ"כ כל מה שנתחדש בפרשה זו בגוף מעשה המנחה, נוהג גם בשאר המנחות, שהרי אמר וזאת תורת המנחה, תורה אחת לכלן לכל מה שאמור בענין: אזכרתה, מפורש (פרשה ב'ב'): (ט) והנותרת, פרשנוהו (פרש' ב'ג'): יאכלו אהרן ובניו, בסדר ויקרא אמר והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (פרש' ב'ג'), שומע אני רבו יאכלו רבו לא יאכלו, או יתנוה במתנה למי שירצו, פי' כאן יאכלו אהרן ובניו, שחייבים הכהנים לאכול שירי המנחות: מצות תאכל, במנחת מאפה תנור נאמר סלת חלות מצות וגו' ורקיקי מצות. ובמנחת מחבת נאמר מצה תהיה, ומנחת מרחשת הושוה להן בפסוק והבאת את המנחה וגו' שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ (שם י"א) ולפי שנאפות מצות, ונקמצות לאחר אפייתן,

לא

מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־
מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם
נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא
כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן
יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי
יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ * פ

יב וידבר

אונקלוס

תִּתְאֲכֵל בַּאֲתַר קַדִּישׁ
בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלוּנַהּ׃
י לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ
חוּלָקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ
מִקֻּרְבָּנָי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא
כְּחַטָּאתָא וְכַאֲשָׁמָא׃
יא כָּל דְּכוּרָא בִּבְנֵי אַהֲרֹן
יֵיכְלִינַהּ קְיָם עֲלַם לְדָרֵיכוֹן
מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ כֹּל דְּיִקְרַב
בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃

יב ומליל

תרגום אשכנזי

אין אונגעזייערטע קוכען זאָלל
עז געגעססען ווערדען, אן
איינעם הייליגען אָרטע, אים
האָפע דעס שטיפטסגעצעל־
טעס זאָללען זיא עז פערצעה־
רען (י) עז זאָלל ניכט געזײ־
ערט געבאַקקען ווערדען, איך
האָבע עז צו איהרעם אַנטהייל
געגעבען פֿאָן מיינען צום פֿײ־
ער בעשטיממטען אָפּפֿערן;
עז איזט איין אַללערהייליגס־
טעס, זאָ וויא זינדענאָפּפֿער
אונד שולדאָפּפֿער. (יא) יעדע
מאַננספּערזאָן אונטער דען
קינדערן אהרן׳ס דאַרף עז עססען, דיזעס זויא אויף עוויגען צייטען פֿיר אייערע נאַכ־
קאָממען איין בעשטיממטער טהייל אן דען פֿייעראָפּפֿערן דעס עוויגען; וואַז דאַראַן אַנ־
ריהרט זאָלל הייליג זיין.

(יג) דער

רש"י

בחצר אהל מועד: י לא תאפה חמץ חלקם. אף השירים אסורים בחמץ: כחטאת כאשם. מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: יא כל זכר. אפי' בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגומר אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת: כל אשר יגע וגומר. קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה

באור

לא הוצרך לומר על השירים שיהיו מצות, לבד מנחת סלת ששיריה סלת, הייתי אומר שמותרין הכהני' לאכלן חלוט, על כן חזר וכתב כאן מנחת סלת, להזהיר על השירים מצות תאכל. אבל היה אפשר להכתב יאכלו אהרן ובניו מצות, וחזר לומר תאכל למצוה, וכן אמרו בת"כ מצות תאכל מצוה, לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזר' והותר' יכול תחזור להיתירה הראשון, ת"ל מצות תאכל מצוה: במקום קדש, היא העזרה, ושרש קדש מורה על הבדל סגלת הקדש מן החול, כמו ולהבדיל בין הקדש ובין החול (פרשה י' י'), וחול על המנהגים שנוהג כל אדם בדברים אשר תחת השמש, וקדש הוא על המנהג המתעלה מהן, ומטעם זה הנפלאות שעושה השם, לפי שאינן כמנהגו של עולם, נקראים דרך הקדש, כמו אלהים בקדש דרכך וגו' וסמך אתה האל עושה פלא (תהלים ע"ז ט"ו), ובשירה מי כמכה נאדר בקדש, וסמך נורא תהלות עושה פלא (שמות ט"ו י"א), וכן העזרה שעובדים בו עבודת המזבח על פי חקים ומנהגים במצות אלהים, לא כמנהגי בני אדם העובדים בחצרות מלכים, נקרא מקום קדוש: בחצר אהל מועד, העזרה, ובארנוהו בפ' ויקרא, ולא אמר בפתח א"מ, לפי שפתח מגולה וחצר א"מ כולל גם הלשכות המקורות הבנויות בעזרה. ושם יאכלו הכהנים את מנחותיהם. ואחר שנאמר זה לא היה צריך לומר במקום קדוש, ואמרו בת"כ שאילו אמר במקום קדוש הייתי אומר במחנה לויה, שגם הוא קדוש נגד שאר המקומות שאין זבים וזבות נכנסין לשם, ואילו נאמר בחצר א"מ, לא התרנו הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש, ת"ל במקום קדוש לרבות גם אלו: (י) לא תאפה חמץ, כמו שאמר מצות תאכל על השירים, בא ליתן ל"ת על השירים שלא תאפה חמץ, ותי"ו תאפה סב על והנותרת: חלקם נתתי אותה מאשי, הנותרת הזו נתתי לחלקם מאשי, כלומר היא דומה לקומץ, שהוקטר על אשי ה', שאין הנותרת מקדשים קלים, אלא המנחה כלה היתה ראויה לעלות על אשי, ואני הפרשתי להם החלק הזה מאשי, לכן דין אחד לנותרת עם הקומץ העולה לאשים, מה העולה לאישים הזהרתי לא תעשה חמץ, אף השירים לא תאפה חמץ, וכן אמרו בפ' כל המנחות אם המיעו שיריה עובר בל"ת, ולמדוה ממקרא זה: קדש קדשים הוא, כקומץ עצמו שהרי חלקתיו מאשי: כחטאת וכאשם, שחלביהן עולין לאישים, ובשרם שהוא לכהנים, קדש קדשים הוא ונאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה, כן נותרת מן המנחה קדש קדשים היא, ושמא תאמר עדיין לא נאמרה פרשת חטאת ואשם, ועוד מה צורך לומר כן ובמנחה עצמה נאמר קדש קדשים היא? הטעם לפי שבבהמה מינו עולה שכלה למזבח, לכן חטאת ואשם שהן ק"ק כעולה, בשרן שהוא לכהנים, הדעת נותנת שהן חלק מאשי ה' לאכלן בקדש, אבל מנחת ישראל לא מינו שכלה למזבח, הייתי אומר הקומץ לבד ק"ק לא שירי המנחה, על כן נאמר שדומה לחטאת ואשם, כן נראה לי לפי פשוטו, ורבותינו דרשו עליו בת"כ, ואין הדרש סותר פשוטו של מקרא: (יא) כל זכר, ולא הנקבות: כל, אמרו רבותינו לרבות בעלי מומין, ואם לאכילה כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' (פרש' כ"א כ"ב), אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת ועוד יתבאר (שם): חק עולם לדרתיכם, אי אפשר לומר בלי הפסק, כי חרב מקדש ובטלו מנחות, אלא חק עולם כל זמן שמקדש קיים, וזהו לדורותיכם פעם בנוי פעם חרב, כל דור שמקדש בנוי נוהג חק זה, ועתיד המקדש להבנות ב"ב, וינהג חק זה לעולם, ובת"כ חק עולם לבית עולמים, לדורותיכם שינהג הדבר לדורות, כלומר בית עולמים הוא המקדש שבנה שלמה, ואמר עליו בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים, כי אם הוא עתה חרב, עתיד להבנות לעולמים, וינהג חק זה בדורות ההם: מאשי ה' אין להם אלא אחר מתן אישים, כל אשר יגע בהם יקדש, פי' רשב"ם ז"ל קודם הנגיעה יהי' טהור, ואין טעם לפי' זה כי לא מצינו בכל המקרא יקדש על טומאת הגוף, אלא יטהר כמו לא יאכל עד אשר יטהר (פרש' כ"ב ד'), וביום השביעי יטהר (במדבר י"ט י"ב), ואם על ההכנה וטהרת הלב יאמר יתקדש בהתפעל, כמו הנגשים אל ה' יתקדשו (שמות י"ט כ"ב), והתקדשתם והייתם קדושים (פרש' י"א מ"ד), אבל יקדש בקל ענינו יהיה קודש, ואין זה אלא כדברי רבותינו שאם נגע בה חולין או ק"ק ובלע ממנה מקום הבלוע קדש קדשים כמוה, אם פסולה יפסלו, ואם כשרה יאכלו כחמור שבה, כמו שפי' רש"י ז"ל, וגם רמב"ן ז"ל אמר כל אשר יגע, במנחה בחטאת ובאשם הוא קדש לשם, ובת"כ שנו כל אשר יגע בהם יקדש, יכול אעפ"י שלא בלע, ת"ל בהם משיבלע, וכן שנו אבל חטאת כל אשר יגע בבשרה יקדש, יכול אעפ"י שלא בלע, ת"ל בבשרה עד שיבלע, ויש נגיעה על גב הדבר בלי בלוע כמו הנגיעות האמורות אצל טומאה, וכמו כל הנוגע בהר (שמות י"ט י"ב), אבל נגיעה האמור כאן אינו אלא בלוע, ועיקר הלמוד מחטאת שאמר וכל אשר יגע בבשרה, ואמרו פרט לעצמות וגידין וקרנים וטלפים, לפי שאין מהן בלוע, וכאן אמר בהם, לכלול המנחה והחטאת והאשם בדין אחד: יקדש, יהיה דינו כדין קדש שבלע ממנה, ורק החלק שבלע, כמו שאמרו יכול אם נגע במקצתו יהא כלו פסול, ת"ל כל אשר יגע בהם יקדש, הא כיצד חותך מקום שבלע. וכך פרושו לדעתי, שאם מקצתו אוסר כלו, יאמר כל אשר יבלע ממנו יקדש, עכשיו שתלה האיסור בנגיעה,

אין

יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב: יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם

אונקלוס

יב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יג דֵּין קֻרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּירַבּוֹן יָתֵיהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין סֻלְתָּא מִנְחֲתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא: יד עַל מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד רְבִיכָא תַּיְתִנַּהּ תּוּפִינֵי מִנְחַת בִּצוּעִין תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: טו וְכַהֲנָא דְיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעֲבֵד יָתַהּ קְיָם עָלַם

תרגום אשכנזי

(יב) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (יג) דיזעס איזט דאז אפפער, וועלכעס אהרן אונד זיינע זעהנע, אם טאגע זיינער זאלבונג, דעם עוויגען צו עהרען, דארברינגען זאללען יעדערצייט איין צעהנטהייל איפה פיינעס מעהל צום שפייזאפפער, דיא העלפטע דעם מארגענס אונד דיא העלפטע דעם אבענדס. (יד) אין איינער פפאננע זאלל עז מיט אהל צו רעכט געמאכט ווערדען, אבגעזאטטען זאללסט דוא עז ברינגען; צוויבאק אונד אין שטיקקען צערבראכען זאללסט דוא דיועס שפייזאפפער, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען אפפערן. (טו) דער געזאלבטע פריסטער, וועלכער פאן דען זעהנען אהרן'ס איהם פאלגען ווירד, זאלל עז צובערייטען אויף עוויגען צייטען איין

רש"י

המנחה: יג זה קרבן אהרן ובניו. אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהם מתחנכין לעבודה אבל כ"ג בכל יום שנאמר מנחה תמיד והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם: יד מרבכת. חלוטה ברותחין כל צרכן: תופיני. אפויה אפיות הרבה ולאחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה: טו המשיח תחתיו מבניו

באור

אין לך אלא מקום הנגועה לפי שבלע, ומותך אותו והשאר מותר: (יג) זה קרבן אהרן ובניו, פי' ראב"ע ז"ל או אחד מבניו תחתיו, ולפי' זה המקרא מדבר במנחת כה"ג, וכן פי' רשב"ם ז"ל לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו, וחכמי' דרשו שכל כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה, ואני רואה שכפי פרושם אין סדר למקראות, וכמו שאמר אם הכהן המשיח יחטא (פרשה ד' ג'), יאמר זה קרבן הכהן המשיח אשר יקריב לה' ביום המשח אותו וגו' מנחה תמיד חק עולם לה' מחציתה בבקר ומחציתה בערב? ואם כבר אמר זה קרבן אהרן ובניו וגו' ביום המשח אותו שבן אהרן והמשוחים מבניו תחתיו, למה חזר לומר והכהן המשיח תחתיו מבניו? אבל כל מקום שנאמר אהרן ובניו בתורה, ענינו כה"ג וכהנים הדיוטים, כמו שיתבאר (פרשה כ"ד ג'), וכן זה קרבן אהרן ובניו כפשוטו, שכלם יתחנכו בפעם ראשון במנחה זו, בין כה"ג בין כהן הדיוט, ויקריבוהו רק ביום המשח אותם פעם אחת, ואח"כ אמר מנחה תמיד, כמו ומנחה תמיד, כלומר המנחה הזאת תהי' ג"כ תמיד, וחזר ופירש שהכ"ג לבדו יעשנה תמיד, וזהו והכהן המשיח תחתיו מבניו וגו', ואילו ידבר רק על כה"ג מה ענין ביום המשח אותו עם מנחה תמיד, מיום המשח אותו מנחה תמיד היה ראוי להאמר, על כן אמר ראב"ע ז"ל רבים אומרים כי זה בי"ת תחת מ"ם, והטעם כי מיום המשח אותו, הנה זה חייב להקריב מנחתו תמיד, אבל אין צורך לדוחק זה כמו שאמרנו: המשח אותו, פי' ראב"ע ז"ל אותו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, ואין זה הכרע, שגם בניו נקראים משוחים לפי שמתחנכים לעבודה, שנא' ואת בניו תקריב וגו'; ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי (שמו' מ' ט"ו), וכן אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן (במדב' ג' ג'), וכן ביום המשח אותו, כלומר כל כהן כשנמשח לדורות למלאת ידו לעבוד עבודה, צריך שיקריב תחלה מנחה, אבל תאר משיח אינו אלא מי שנמשח בשמן המשחה, שהוא הכה"ג, ואילו אמר ביום המשח אותם, הייתי אומר שלא נצטוו כן רק בפעם הראשון כשנמשחו אהרן ובניו כאחד: מחציתה, במפיק ופרושו מחצית המנחה כלה, מגיד למקדש עשירית האיפה למנחה, וחוצה אותה לשנים האחד לבקר והשני לבין הערבים, לא שיביא מחצית מנחתו בבקר ומחצית בערב, וכן הוא בגמרא: מחציתה בבקר, שב על מנחה תמיד, שהיא מנחת חבתין של כה"ג, ועליה אמר מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל מנחת חנוך של כה"ג והדיוט אין צורך לפרש, כי היא ככל המנחות שבאין עשרון ומקריבו בפעם אחת: (יד) על מחבת בשמן תעשה, כבר נכתב שמן למנחת מחבת בפרשת ויקרא, ושמן הנאמר כאן להוסיף לה שמן: מרבכת תביאנה, אמר ראב"ע ז"ל אין לו אח, ויש מי שאומרים רכה, וי"א במהרה, אבל רש"י ז"ל פי' חלוטה ברותחין כל צרכה, וכן הוא ורשב"ם ז"ל אומר לפי ענינו רכה בשמן, ולפי שהיה מאפה תנור צריך להרכיכה בשמן: הביאנה, וכן תקריב הכהן עצמו יעבוד עבודתה, וכן הוא בתוספתא דשקלים: תפיני, פי' ראב"ע ז"ל טעמו תקון ואין לו רע, ורשב"ם ז"ל אמר לשון אפייה, אלף חסרה, והביא דוגמות, ורש"י ז"ל פי' אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת, מפרש מלת תפיני שמשמעותו לשון אפיות רבות, אבל זה שאמר שאופה בתנור ואח"כ מטגנה במחבת אינו נלמד מזה, ומסדר הכתוב משמע שתחלה מטגנה על מחבת ואח"כ אופה בתנור, ובגמר' למדוה מן תופיני תאפה נאה תאפ' נאה, ומלת תפיני כולל מאפה תנור ומחבת שהכל אפייה כי אמר מאפה תנור, ואחריו ואם מנחה על המחבת כלומר אפוי במחבת או במרחשת. ואפשר שצריך לעשות תחלה י"ב חלות ולאפותן מעט בתנור ואח"כ על מחבת, ופותת כל חלה לשנים, מחצית כל אחת בבקר, ומחציתה בין הערבים, לא שיאפה שש חלות שלמות בבקר, ושש האחרות בין הערבי', או שיאפה כלם בבקר', ויניח ששה לבין הערבי', אלא תופיני שיהיו נאפות כלן בבת אחת, ואח"כ תהיה מנחת פתים שפותתן לחצאין, ומקריב החצי בשחר והחצי בין הערבים, וכן פסק רמב"ם ז"ל (מעשה קרבנות פרק י"ג), וראב"ד ז"ל חולק עליו, ומדברי הכתוב ראיה לפסק ר"מ ז"ל, גם הרב בעל משנה למלך למד פתיתת החלות ממקרא זה, והוכיח הדברי' מן המשנ' והגמר', ואין להאריך: (טו) והכהן המשיח תחתיו מבניו, לא שבן משיח יעשה תחת אביו, אלא סדר המקרא כדברי רש"י ז"ל המשיח מבניו תחתיו, שיהי' כ"ג תחתיו, ואפשר שעל כן נכתב כן, לפי שכל המשוחים דור דור בניו הם והייתי אומר שבא ללמד שאין מקריב לדורות מנחת חביתין רק כ"ג בן כ"ג, על כן סמך תחתיו למשיח, וכנוי תחתיו על אהרן הנזכר בראש הענין, אעפ"י שאביו כהן הדיוט: חק עולם לה', דבר קבוע הוא זה לה' מן הכה"ג: כליל תקטר, לא יקח ממנה קומץ ומקריב הקומץ לבדו, והשירים לבהם, אלא כליל תקטר הכל בבת אחת

עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ

תרגום אשכנזי

אין בעשטיממטער טהייל, דעם עוויגען צו עהרען, מוס גאנץ אין רויך אויפגעהען. (טז) אללע שפייזאפפער איינעס פריסטערס זאלל גאנץ געאפפערט אונד ניכט גגעגעסען ווערדען. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (יח) רעדע צו אהרן אונד זיינען זעהנען, אונד זאגע איהנען: דיזעס איזט דיא פערארדנונג פיר דאז זינדענאפפער: אן דעם ארטע, וואָ מאן דאז גאנצע אפפער שלאכטעט, זאלל אויך דאז זינדענאפפער פאר דעם עוויגען געשלאכטעט ווערדען; עז איזט איין אללערהייליגסטעס.

(יט) דער פריסטער, וועלכער — זינדענאפפער ברינגט, זאלל עז אויך פערצעהרען; אן איינעם הייליגען ארט, אים האפע דעם שטיפטסגעצעלטעס, זאלל מאן עז עססען. (כ) וואז אם פלייש אנריהרט זאלל

אונקלוס

עֲלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ טז וְכָל מִנְחֲתָא דְּכָהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵל׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דְחַטָּאתָה בְּאַתַר דִּי תִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא׃ יט כַּהֲנָא דִּמְכַפַּר בִּדְמַהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כ כֹּל דִּי יִקְרַב בִּבְשָׂרַהּ יִתְקַדַּשׁ

ודי

רש"י

מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר. אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל. כולה שוה לגבוה: יט המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשת חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. הראוי לעבודה ילא טמא בשעת זריקת דמים שהוא חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזור' דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: כ כל אשר יגע

בבשרה

באור

יאחת, שהפלג שוה בה, וזהו כליל ואיננו על עולה כמו שאמר רא"מ ז"ל, אבל זה השם נופל לבד על מנחת כהנים, וראיה או תחפון ונחי כדק עולה וכליל (תהלים נ"א כ"א), ולפי שאלא כליל אין כל יאמר תקטר, כלומר הכל להקטר, וכן כלילת יופי (איכה ב' ט"ו), כלה יפה, כליל תכלת (שמות כ"ח ל"א), כלו תכלת, [א"ה על דרכי הוא שם מופשט, ונא בלי שמוש כמשפט תואר הפעל]: (טז) כל מנחת כהן, של נדבה, מפי' רש"י ז"ל, כלומר לא מנחת חינוך של כהן הדיוט האמור בענין אלא כל מנחת כהן אפילו מנחת נדבה שלו, וכן אמרו בת"כ אין לי אלא מנחת חובתו מנחת נדבתו מנין ת"ל וכל מנחת כהן, אבל עשירית האפ' של כהן על חטא אינה כליל, אלא הקומץ קרב לבדו והשירי' לבדם, כמו שכתוב והיתה לכהן כמנחה, ואמר ר"ש (ת"כ פר' ויקרא) כמנחת ישראל שהיא נקמצת, ואם כן איננה כליל, ושמא תאמר למה נוציאנה מכלל וכל מנחת כהן כליל תהיה, לפי שאין עשירית האיפה של חוטא בכלל מנחה, שהכתוב קורא אותו חטאת, שנאמ' עשירית האפה סלת לחטאת, וכן בכל הפרשה קראה חטאת ולא מנחה, וכמ"ש (פרשה א' ב'), והנה: לא תאכל, ליתן ל"ת על אכילתן: (יח) דבר אל אהרן, גם זאת הפרשה על הכהנים לבדם: זאת תורת החטאת, כפרשת ויקרא באר סדר הקרבנות של חטאת פנימיות ושל חיצוניות, והקטרת חלביהן, ושרפת הפנימיות, וכאן אלמד על הנותרת מן הבשר אחר הקטרת החלבים מה יעשה בו, דומה לזאת תורת המנחה שנאמרה בעבור השירים: במקום אשר השחט וגו', לפי שמצינו בחטאת כשבה ויחיד מפורש שישחטו אותן במקום אשר ישחטו את העולה, לא נכתב כאן אלא לרבות חטאת פנימיות שנאמר בהן סתם לפני ה' שתהא שחיטתן בצפון, ובת"כ וזהו שאמר לרבות כל חטאת שלא תהא שחיטתן אלא בצפון, ור' אליעזר אומר מכאן לעולת חובה שטעונה צפון ושאין חטאת העוף טעון צפון, שהרי הושוו כאן עולה וחטאת, ועולת העוף אינה טעונה צפון, פי' לפי שהושוו כאן עולה וחטאת, וכל חטאת חובה, אף עולת חובה כמוה שטעונה צפון, שלא נאמרה צפון אלא בעולת נדבה: קדש קדשים הוא, וק"ק טעון צפון, ולמדנו מכאן שכבשי עצרת אעפ"י שהן שלמים טעונין צפון לפי שהן קדש קדשים: (יט) הכהן המחטא אתה, הזורק את דמה, שזהו עיקר עבודה, כי בדם יכפר על החוטא, ומצינו כל לשון חטוי בבנין הכבד על ההזיה, כמו ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח וגו' ויחטא את המזבח (פרשה ח' ט"ו), וחטאת על המזבח (שמות כ"ט ל"ו) וכן וחטאתו ביום השביעי (במדבר י"ט י"ט), וכן תחטאני באזוב ואטהר (תהלים נ"א ט'), ואחשוב שכל האומרין בכבד הפוכין מאותן שבקל, בקל חָטָא על הנטיה והחסרון, ובכבד על הסרת החסרון כמו ולכו את המזבח (במדבר ד' י"ג), שיסירו הדשן, וכן וחטאת שיסירו החטא, וזהו המחטא אותה שעושה מעשה חטוי שלה ע"י כפרת הדם, ואולי כי שמה חטאת על שם שבאה לחטא את החטא שהובא עליו, ונעשית קדש קדשים האמורין והבשר, וכן טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה (בראשית ל"א ל"ט), הייתי צריך למלאת החסרון מביתי, ורא"ב"ע ז"ל אמר הכהן המחטא, טעמו הזורק דם, כאילו אמר המסיר חטא החוטא, וכן תרגם אונקלוס ז"ל כהנא דמכפר בדמיה, וכן שנינו במשנה אפי' טמא בשעת זריקת דמים, וטהור בשעת הקטר חלבים אינו חולק בבשר, למדנו שהמחטא על הזורק נאמר, ורש"י ז"ל פי' העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו, פי' עבודותיה עבודת דם, שעל ידו נעשית חטאת, ומסירה חסרון החטא, גם בפ' טבול יום פי' רש"י המחטא הזורק את הדם, ורא"ם ז"ל אמר שהוצרך לפרש כך לפי שנאמר אותה, שאם על הדם היה צריך לומר אותו, ואינו כי שהיא היא, שע"י זריקת הדם עושה אותה לחטאת, כמו וחטאת על המזבח (שמות כ"ט ל"ו), שהוא ע"י הדם הנזכר שם: יאכלנה, לפי הפשט אין לפרש שהמצוה על הכהן הזורק את הדם שיאכלנה לבדה, שהרי מפורש לפנינו כל זכר בכהנים יאכל אותה, ועוד אין אפשר לומר כן, שבשר הכבש הגדול משקלו מאתים לטרות, יאכלנה איש אחד ביום ולילה עד חצות, ובעל כרחך יבוא לידי נותר, אבל היה נראה שהיא לכהן המחטא, והוא יקרא עליו לבניו ולמשפחתו הזכרים ולאחיו הכהנים מי שירצה, ולחלק להם מנות כרצונו. ואם כן יאכלנה אינה אכילה ממש, אלא זוכה בה, לעשות בה כרצונו, שגם זה בלשון אכילה, כמו יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ"ח ב'), והוא המלוגו (גניסן), וכן והשליטו לאכול ממנו (קהלת ה' י"ח), וכל מי יאכל, אבל אינו שליט עליו שיהיה חלקו לעשות בו כחפצו, אבל רבותינו אמרו שאין יתרון לזורק דמה על שאר כהני בית אב, ונאמר הכהן

המחטא

יקדש ואשר יזה מדמה על־הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדש: כא וכלי־חרש אשר תבשל־בו ישבר ואם־בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים

אונקלוס

ודי ידי מדמה על לבושא די ידי עלה תחור באתר קדיש : כא ומן דחסף די יתבשל ביה יתבר ואם במנא דנחשא יתבשל ויתמרק וישתטף במיא :

כב כל

תרגום אשכנזי

זאלל הייליג זיין, אונד ווען מאן פאָן דעם בלוטע אויף איין קלייד שפריצט, זאָ זאללסט דוא דיא שטעללע, וואָרויף דאז בלוט געשפריצט וואָרדען, אן איינעם הייליגען אָרט וואשען. (כא) אירדנעס געפעס, אין וועלכעם עז געקאָכט וואָרדען מוס צערבראָכען ווערדען ; איזט עז אבער אין איינם קופפערנען געפעסע געקאָכט וואָרדען, זאָ זאָלל עז מיט וואסס ער געשייערט אונד אויזגעשפילט ווערדען

רש"י

בבשרה· כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנו: יקדש להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד· אותו מקו' הדם שבבגד (ס"א שבבגד) אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה· אשר יהא נזה כמו לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) יהא נטוי: כא ישבר· לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשה נותר וה"ה לכל הקדשים: ומורק· ל' תמרוקי הנשים אשקור"מנט בלע"ז (והוא עקורמע"נט ובל"א שייערן. ריין מאכען): ומורק ושוטף· לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס

באור

המחטא שיהא ראוי לחטא, ולא טמא בשע' זריק' דמים שאינו חולק בבשר: (כ) כל אשר יגע בבשרה, מפורש למעלה (פסוק י"א): ואשר יזה מדמה, פי' רש"י ז"ל, ואם הוזה מדמה על הבגד וכו' אשר יזה יהא נזה, כמו לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו כ"ח), יהא נטוי, ולדעתו הוא מן הנפעל, כמו ינזה, וטעמו אמר רמ"מ ז"ל לפי שאין הכתוב מדבר על האיש המזה, אלא על הבגד מקבל ההזאה, וראב"ע ז"ל אמר בשם ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין הקל, ונפתחות היו"ד מהכבד, והאות המובלע הוא נון, כי שרשו נזה, וכן ויז מדמה על הקיר (מלכים ב' ט' ל"ג), והעיד עליו שיפה דקדק, וכן נראה לי שקב על המזה, ופי' הכתוב לדעתי לפי שאין צריך כבוס, רק דם שראוי להזא', לא דם שנתן מצואר הבהמה קודם שנתקבל בכלי, ולא דם הנשאר אחר ההזאה, אלא מדם שביד הכהן המזה, על כן אמר ואשר יזה מדמה על הבגד, כלומר כשהכהן מזה דם החטאת, ויזה שלא בכונה מדמה על הבגד, בין על בגד שעליו, או על איזו בגד שיהיה, אשר יזה עליה, כלומר המתיכה מן הבגד אשר יזה עליה תכבס, וכן שנינו בפ' דם חטאת אין טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזאה, כלומר לא דם נותר, ולא דם שירים: תכבס, כל כבוס נופל על הענרת כתמים ע"י מים נתר ובורית, לכן אינו נופל כי אם על בגדים, אבל על הגוף נכתב תמיד לשון רחיצה, וכן תכבס להסיר הדם שעליו ע"י מים וסממנין המעבירין כתמי נדה חוץ ממי רגלים: במקום קדש, בעזרה, ואין לטעות שהוא מחנה לויה, כי מפורש בענין שהוא חצר א"מ. וראב"ע ז"ל אמר בעבור שהחטאת קדש נוה הגם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדש הוא חצר א"מ, כי יש הפרש בין קדש וטהור, ויפה דבר שיש הפרש בין קדש וטהור, אבל הטעם שאמר שנוה הגם כן בעבור שהחטאת קדש, אינו מספיק שגם העולה והאשם ק"ק ואין דין זה נוהג בהן, אלא חומרא הוא שהחמירה תורה בחטאת לבדה· וכן אמר רמב"ם ז"ל (המ"ק פ"ח א'), ולכן תמה אני על רשב"ם ז"ל שפי' תכבס שלא יהא נאסר בנותר שבשרפה, ואיני מבין מה נותר יש בטפת דם ינס הבלוע בבגד, ואם בכלי חרס אמרה תורה ישבר בעבור שאינו יוצא מידי דופיו ונעשה ניתר, אין זה בעבור לאו לא תותירו, אלא שאם חוזר ומבשל בו פולט בלועו ואוכל נותר, וכל זה לא יתכן בטפת דם שבבגד, ועל כרחך אין טעם שבירת כלי חרס לפי שנעשה נותר, שהרי הנותר נשאר בשבריו, וכמו שאפרש בפסוק הסמוך, ועוד שאין בדם איסור נותר שנינו פרק בית שמאי דברים שחייבין עליהן משום פגול חייבין עליהן משום נותר ומשום טמא חוץ מן הדם, ועוד שאם משום ניתר, כל שכן אם נטף מרוטב החטאת על הבגד שיצטרך כבוס, ונבריתא דתורת כהנים שנינו מדמה ולא מרוטבה· ועוד שא"כ ינהג גם באשם ובשלמים, ובפירוש נתמעטו שם בברייתא כמו שאמרנו: (כא) וכלי חרש אשר תבשל בו, החטאת: ישבר, לפי שהבליעה שנבלעת בה נעשית נותר, וה"ה לכל הקדשים, מפי' רש"י ז"ל, ואין דעת רבינו ז"ל שנעשה ניתר ועובר על לאו של נותר, שאין סברא שיעבור בבלוע משום נותר, דאם לא כן גם אם ישבר עדיין הבלוע במקומו, והיה לו לאסור לבשל קדשים בכלי חרס מתחלה, לפי שעל כרחו בא לידי נותר, אלא בא לומר לפי שאינו יוצא מידי דופיו, אין לו תקנה אלא שבירה, שאם יחזור ויבשל בו, הבלוע שבתוכו פולט לתוך התבשיל ואוכל נותר, ובפ' דם חטאת (דף צ"ב ע"ב) שנה ר' שמעון אומר קדשים קלים אין טעונין מריקה ושטיפה, ופי' רש"י ז"ל וא"ת הרי הבלוע נעשה נותר ופולטו בהיתר לאחר זמן, מודה ר' שמעון דבעי הגעלה ברותחין, הרי שלא חשש רק על פליטה, וכן על מה ששנינו וחכמים אומרים עד זמן אכילה (שם צ"ט ע"ב) ופירשו בגמרא מתחילין להם כל זמן אכילה, הוכיחו התוספות ז"ל דלא חייבו הכתוב מריקה ושטיפה להוציא הבלוע עד אחר שנעשה נותר, הרי שאין חשש לעבור על לאו של נותר בבלוע שאינו נראה לעין, גם בס' פסיקתא זוטרתא כתוב מה טעם כלי חרס ישבר, לפי שנבשלה בו חטאת היום, ואם יבוא למחר לבשל בו חטאת, פולט חטאת של אתמול בחטאת של היום, והוא נותר מעורב בקדשים, לפיכך טעון שבירה: ומרק ושטף במים, אמר ראב"ע ז"ל מרק ושטף מבנין שלא נזכר שם פועלו, ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש, במשקל לא זרק עליו, מגזרת מרקו הרמחים, כי המ"ם שרש· ולדעתי מרקו הרמחים (ירמי' מ"ו ד'), נחשת מרוק (ד"ה ב' ט"ז), יש לפרשו על ההלהבה שיזהיר ולא יהיה עליו דופי, וכן ונתמרוקי הנשים (אסתר ב' י"ב), שממרק נשים ומלהיבו, וכן יש לפרשו על ההרקה שיוציא מה שבלוע בו, כמוציאת המרק שפוך (שופטים ו' כ'), ומרק פגולים כליהם (ישעי' ס"ה ד'), וכמו שאמר רד"ק ז"ל בס' השרשי' שנקראין המים שנתבשל בהן הבשר מרק לפי שיש בו מריקת הבשר, וכן גם על דרך זה אפשר לפרש תמרוקי הנשים, שמריקין הזוהמא מן הבשר, גם מרקו הרמחים שיוציאם מתעריהן, גם נחשת מרוק, שהוציאו ממנו העפרורית והוא נחשת טוב, ולפי' הראשון ידבר הכתוב כאן שיסירו מה שדבק בכלי מן התבשיל, וישטפוהו במים, כדרך שעושין המבשלות בקערות וכוסות. ואין זה הוצאת הבלוע אלא מרק ושטף שתיהן בצונן, רק מרק מבפנים ושטף מבחוץ, ואם כפי' השני ידבר על הוצא' הבלוע בו, ואין זה אלא ע"י הגעלה בחמין, ואם כן יאמר הכתוב שאינו צריך שבירה, אלא שימרק אלאתו שבלע ע"י הגעלה כאש, שנותן לתוכו חמין להגעילו, ואחר ההגעלה ישטפנו בצונן מבחוץ, ואחשוב שזאת היא מחלוקת תנאים, חכמים אומרי' מריקה בחמין והיא הגעלה, ושטיפה בצונן, וזה כהוראה השניה, ורבי אומר שתיהן בצונן, וזהו כהוראה הראשונה, אבל מודה רבי שמלבד מריקה ושטיפה, צריכה תחלה הגעלה להוציא הבלוע, ויראה שלדעת רבי לא הצריך הכתוב להזהיר עליו, כי מפורש בכלי מדין שצריכין כלי מתכות העברה באש, רק הוסיף חדוש שצריך גם מריקה ושטיפה, ולדעת זה יתפרש וי"ו של ומרק ושטף, כלומר מלבד ההגעלה הידועה, גם ימרק וישטף במים, ורש"י ז"ל פי' ומרק ושטף, לפלוט את בליעתו· וזה כדעת

חכמים

בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ

ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת

יסירנה

תרגום אשכנזי

ווערדען. (כב) יעדע מאננספּערזאָן אונטער דען פּריסטערן דאַרף עז עססען; עז איזט איין אללערהייליגססטעס. (כג) יעדעס זינדענאָפּפער אַבער, פאָן דעססען בלוטע מאַן אין דאַז שטיפטסגעצעלט ברינגט, אין דעם הייליגטהומע צו פערזעהנען, זאָלל ניכט געגעססען, זאָנדערן אין פייער פערברענט ווערדען.

ז (א) דיזעס איזט דיא פערארדנונג פיר דאַז שולדאָפּפער: עז איזט איין הייליגטהום פאָן דער ערסטען קלאַססע. (ב) אן דעם אָרטע, וואָ מאַן דאַז גאַנצע אָפּפער שלאַכטעט, זאָלל אויך דאַז שולדאָפּפער געשלאַכטעט ווערדען; דאַז בלוט זאָלל מאַן אויף דעם אַלטאַר הערום שפרענגען. (ג) אַללעס אונשליטט דאַפאָן זאָלל מאַן אָפּפערן, נעמליך דאַז גאַנצע שוואַנצשטיק, דאַז אונשליטט וועלכעס דאַז איינגעווייידע בעדעקט, (ד) דיאביידע נירען נעבסט דעם אונשליטט דאַראַן, וועלכעס אַן דען לענדען זיצט, אונד דאַז נעץ (מיט דער לעבער נעבסט דען נירען זאָלל ער עז אבזאָנערן.

(ה) דער

אונקלוס

כב כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ כג וְכָל חַטָּאתָא דִּי יִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃

ז א וְדָא אוֹרָיְתָא דַּאֲשָׁמָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ ב בְּאַתְרָא דִּי יִכְסוּן יָת עֲלָתָא יִכְסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵיב מִנֵּיהּ יָת אַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא׃ ד וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חֲצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כֻּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃

ה ויסיק

רש"י

חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצ' ומידי דופיו לעול': כב כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמקטא אותה האמו' למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: כג וכל חטאת וגומר. שאם הכניס מדם חטאת החיצונ' לפנים פסולה: וכל. לרבות שאר קדשים:

ז א קדש קדשים הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה: ג ואת כל חלבו וגומר. עד כאן לא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו

באור

הבמוס, ואמר ומורק לשון תמרוקי הנשים אשקורמ"נט בלע"ז, והוא (עקורמע'נט) ובל"א (שייערן, דיינמאכען): קדש קדשים הוא, כבר אמר כן למעלה, ויראה לי שהלשון על החטאת עצמו לקבוע לו כפון, והשני על הבשר הנשאר לכהני' שגם הוא ק"ק וצריך שיהגו בו כאמור לאכלו כל זכר לפנים מן הקלעים, כדרך שנאמר בשירי מנחה, לפי שבחטאת הפנימיות יש הבדל בין דם וחלבים לבשרן, דם וחלב קרב על המזבח, והבשר נשרף חוץ למחנה, שמא תאמר כל שכן שבשר חטאת החיצונית נבדל מאד מן הדם והחלבי' לענין קדושתו, הוצר' לומר ק"ק הוא שגם היא מאשי ה' חלק לכהנים, וכמ"ש במנחה: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה, חטאת פנימיות כמו פר משיח ופר העלם דבר של צבור ושעירי ע"ז, ופר ושעיר של יה"כ, שבכלן נאמרו הזאות לפנים או לפני ולפנים, ונשרפין בבית הדשן, ובא הכתוב ליתן ל"ת על אכילתן, וזהו לפי פשוטו, וכן פי' רשב"ם וראב"ע ז"ל, וכן פי' רמב"ן ז"ל והוא מדרשו של ר' יוסי הגלילי בת"כ ובזבחים ומודה שגם דם חטאת חיצונה ודם שאר הקרבנות כשיובא לפני' נשרפין, ולמדוהו מפסוק הן לא הובא את דמה וגו', אבל רש"י ז"ל פי' שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה, וגם זה נראה בפשט הכתוב, למד אמרו לכפר בקדש שאינו כמשמעו לפי' זה, שהרי אינה מכפרת כי נפסלה בהכנסה זו ובעבור כן נשרפת, אבל אמר לכפר שעל דעת כן הכניסה להזות מדמה בקדש, ואעפ"י שלא הזה פסולה, ואפשר שאם הכניסה שלא על דעת לכפר בה בקדש אינה פסולה, שהרי לדעת ר' שמעון אינה פסולה עד שיזה ממנה, זהו תוכן דברי רמב"ן ז"ל, ויפה דבר: בקדש, על מזבח הזהב בהיכל, או שהביא מדם פר משיח ופר עדה ושעירי ע"ז לפני ולפנים, ויאמר ראב"ע ז"ל מקום הפרכת יקרא קדש, כי הקבר אם הוא קדש כנגד א"מ חול, וכן יקראו לפני' מהפרכת קדש כנגד א"מ, כמו בזאת יבוא אהרן אל הקדש, ואין הדבר כן כי ממלת הקדש אין הכרע שגם הקבר נקרא קדש כמו אבל תאכלנו אותו בקדש, והכל מחנה שכינה, ואמרו בזאת יבא אהרן אל הקדש (פרשה ט"ז ג') נסמך על מקרא שלפניו ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת וגו' שהוא ק"ק, אבל אשר יובא מדמה אל אהל מועד, אינו אלא ההיכל וק"ק, כי העזרה שהיה פתח א"מ או חצר א"מ, וכל שיובא אל א"מ, בין להיכל בין לק"ק, שהרי פשוטו של מקרא בחטאת פנימיות מדבר וכמו שאמרנו, ואמרו לכפר בקדש, ענינו שיובא על דעת להזות ממנה, ומלת בקדש דרשו בת"כ לרבות שילה ובית עולמים:

ז (א) וזאת תורת האשם, לא נתפרשו בפרשת ויקרא מתן דמו ואימוריו: קדש קדשים הוא, רבותינו דרשוהו בתורת כהנים: (ב) במקום אשר ישחטו, בצפון המפורש בעולה: ואת דמו יזרק, מקבל הדם במזרק וזורק על המזבח מן הכלי כמו שמקבל בעולה, אבל חטאת מתן דמה באצבע: סביב, כמש שנאמר בעולה, שתי מתנות שהן ארבע למטה מחוט הסיקרא, ושם פרשנו: (ג) ואת כל חלבו, מה שהוא חלב באשם ופי' את האליה, ואינו חלב בקר ועז, וכמו שפרשנו (פרשה ג' ט'), ולפי שלא נתפרשו אימורין באשם עד כאן, לכך הוצרך לפרשם כאן:

יקריב

ה וְיַסֵּיק יַתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא׃ ו כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכְלִנֵּיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הוּא׃ ז כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרָיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּי מְכַפַּר בֵּיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי׃ ח וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵב יָת עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ ט וְכָל מִנְחֲתָא דִּי תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּיִתְעֲבֵד בְּדַרְדְּתָא וְעַל מַסְרֵיתָא לכהנא

יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃ ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃ ח וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ ט וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן המקריב

(ה) דער פריסטער לעסט עז אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען, אלז איין פייער אָפּפער דעם עוויגען צו עהרען; עז איזט איין שולד-אָפּפער. (ו) יערע מאננספערזאָן אונטער דען פריסטערן דאַרף עז עססען; אַן איינעם הייליגען אָרטע זאָלל מאַן עז עססען, עז איזט איין אללערהייליגסטעס. (ז) דאַז זינדענאָפּפער אונד דאַז שולד-אָפּפער האבען איינערלייא פעראָרדנונג; דער פריסטער, וועלכער דאַמיט פערזוהנט, דעם זאָלל עז געהערען. (ח) אונד דריעניגע פריסטער, וועלכער איינעם מאננעס גאַנצע אָפּפער דאַרברינגט, זאָ זאָלל דאַז פעלל דעס גאַנצען אָפּפערס, דאַז ער דאַרגעבראַכט, דעם פריסטער געהערען. (ט) יעדעס שפּייזע אָפּפער, דאַז אים אָפען געבאַקקען, אָדער אין איינעם נאַפּפע, אָדער אין דער פפאננע צו בערייטעט ווירד, זאָלל דעם פריסטער געהערען, דער

רש"י

נתרבו באליה: ח אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו באחר אף על פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר: ו קדש קדשים הוא. בת"כ הוא נדרש: ז תורה אחת. להם בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: ח אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקים בעורות: ט לכהן המקריב אותו וגו'. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכולם ת"ל לכהן המקריב

באור

יקריב ממנו, להוליכו אל המזבח ולתת עליהן מלח: האליה, אשם אינו בא אלא איל או כבש, ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשה לה', כמו שנאמר בעולה ובשאר הקרבנות עולה הוא אשה ריח ניחח לה', וכן עולה הוא, ובמנחה אמר מנחה היא, וכן בחטאת נשיא ודלות ודלי דלות פעמים חטאת היא, וכן נאמר כאן באשם אשם הוא, וכלן נדרשים במדרש רבותינו, ולפי פשוטו כל אלה באים לכפר על הנפש, ועל שם עון הנפש הם נקראים, לכן במתן דמן ואמוריהן אמר עולה הוא או מנחה הוא, כלומר שמכפר על העולה על רוח, ועל החטאת ועל האשם, אבל שלמים ותודה שהן לשמחה ולהודיה לא נאמר זבח שלמים הוא או תודה הוא: (ו) במקום קדוש, בעזרה כמו החטאת: קדש קדשים הוא, בת"כ הוא נדרש: (ז) כחטאת כאשם תורה אחת להם, אי אפשר לומר שהחטאת והאשם שוין זה לזה בכל דבר, שהרי מתן חטאת אינו כמתן דם אשם זה למעלה וזה למטה, זה בארבע ואחרבע מתנות, ואשם זורק בכלי שתים שהן ארבע, דם חטאת שניתז על הבגד טעון כבוס, ואין כן דם אשם, אלא שב על מקרא שלפניו לענין אכילת הבשר, שנאכל לזכרי כהנה בחצר א"מ, וכמו שהחטאת היא לכהן המחטא אותה, שהוא הזורק דמה, כן אשם הכהן אשר יכפר בו על הנפש, והוא זריקת הדם, שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר (פרשה י"ז י"א), לו יהיה, ולבד חטאת ואשם שוין בענין זה, כי העולה כלה לאשים, והשלמים נשרן לבעלים, וזהו כחטאת כאשם תורה אחת להם, ויפה פי' רש"י ז"ל תורה אחת להם, בדבר זה, כלומר אעפ"י שחלוקין במתנותיהן, בדבר זה תורה אחת להם: לו יהיה, דומה למה שנאמר בחטאת ומבואר מדברנו שם: (ח) והכהן המקריב את עלת איש, אמרו רבותינו שתהא ראוי לאיש, פרט לנשחטה שלא במקומה, אבל נשחטה שלא לשמה, אעפ"י שלא עלתה לבעלים לשם חובה, עורה לכהן: עור העלה, הוא הדין לכל עורות קדשי קדשים שהן לכהנים, ולא היה צריך לכתוב, לפי שהעור הולך אחר הבשר, שהרי בפרים ושעירים הנשרפין נשרף גם העור בשרפה, וא"כ חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור שהבשר לכהנים גם העורות לכהן, לבד עולה שהיא כליל למזבח, הוצרך לומר שהעור שאינה בכלל הקטרה לכהן יהיה, וכן הוא בת"כ, וכן מה עול' ק"ק ועורה לכהן, אף כל ק"ק עורה לכהן, אבל עורות קדשים קלים אין הכהנים זוכין בהן: אשר הקריב, אחר שהקריב הדם, אבל קודם שהקריב אינו זוכה בו: לכהן לו יהיה, אילו אמר לו יהיה לבד תפרש על איש שנרצה הכתוב, על כן הוסיף לכהן, ואילו אמר לכהן יהיה, היינו אומרים שינהג בעור כד קדושה, כמו כל מתנות הקדשים שהן לכהן, על כן הוסיף לו יהיה, שיהיה כקנין כספו מחם למכרו למי שירצה כך נ"ל הפשט, ולא שתהיה לכהן המקריב לבדו, אלא לבית אב העובדים באותו יום שחולקין לערב בעורות, וכמו שפרשנו בחטאת ואשם, ואשר הקריב הראוי להקרבה פרט לאונן וטבול יום ומחוסר כפורים שאינן חולקין: (ט) וכל מנחה, זכר בכתוב זה שלשה מנחות האמורות בפרשת ויקרא, מאפה תנור מחבת ומרחשת, יהיו לכהן המקריב אותה, ובפסוק הסמוך אמר שכל מנחה בלולה בשמן, שהיא מנחת סלת, וחרבה שהיא מנחת חוטא ומנחת קנאות, תהיה לכל בני אהרן איש כאחיו, ואמר רמב"ן ז"ל בטעם ההפרש ביניהן מפני שטרח הכהן באפייתן ראוי להרבות שכרו, ואין טעם זה נכון, כי לישת המנחה ואפייתה בבעלים, והגשה והולך מצות כהונה, כמו שבארנו בפרשת ויקרא, אלא בטעם שמפורש והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (פרשה ב' י'), וא"כ אוכלה לכהן המקריב לבדה, וכמו שהוכחנו שם, ולפי מה שאמרנו (פרשה ו' י"ט), שמוכה בה לחלק אותה כרצונו לאחיו הכהנים, ויפה יתקיימו שני הכתובים, אך רבותינו ז"ל אמרו לכהן המקריב לבית אב של יום שמקריבין אותה

דער עוזארברינגט. (י) מיט אהל איינגעקנעטענעם אדער טראקקענעם שפייזאפפער זאלל אללען זעהנען אהרן'ס געהערען, איינעם וויא דעם אנדערן. (יא) פאלגענדעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר דאז פריידענאפפער, דאז מאן, דעם עוויגען צו עהרען, דארברינגען ווירד: (יב) ווען מאן עז צום דאנקאפפער ברינגען וויל, זא מוס מאן בייא דעם דאנקאפפער ברינגען אונגעזייערטע קוכען מיט אהל איינגעריהרט, אונד אונגעזייערטע פלאדען מיט אהל בעשטריכען, אונד געזאטטענעם פיינעם מעהל צו קוכען מיט אהל אנגעקנעטען. (יג) נעבסט

הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃ י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו׃ * פ

יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ ב וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בשמן

לְכַהֲנָא דְמַקְרִיב יָתַהּ דִּילֵיהּ תְּהֵי׃ י וְכָל מִנְחָתָא דְפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי׃ יא וְדָא אוֹרָיְתָא דְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃ יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִנֵּיהּ וִיקָרֵיב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח׃

יג על

באור

אותה, ואמר רמב"ן ז"ל שלא רצו לפרש' כפשוטו לפי שאמר וכל מנח' בלולה בשמן וחרבה, והרי זה כולל לכל המנחות שבעולם שכלן בלולות או חרבות, וגם זה אינו נראה לי, כי על הקומץ ידבר, שאלו נקמצות אחר שנאפו בתנור או במרחשת או במחבת, ואומן שבכתוב השני נקמצות סלת, אבל רבותינו ראו מפורש גם על האפויו' שיהיו לאהרן ולבניו, לא למקריב אותה לבדה וכמו שבארנו, ועוד שככה נאמר בחטאת ואשם, וגם אי אפשר לומר שיהיה לו לבדו, כי מפורש כל זכר בכהנים יאכל אותה, וכן כאשם, וכמו שבחטאת ואשם פרושו בית אב הראוים להקריב, כן לכהן המקריב הנאמר במנחה ראוי להתפרש כן, ואולם הנאמר אחריו וכל מנחה בלולה בשמן וגו', ענינו שגם אלה דינן כן, וזכרן בפירוש ללמדנו שגם שירי המנחו' האלה נאכלים לכהנים מנחה בלולה בשמן בעבור מנחת העומר שלא נתפרשו שיריה בפרשת ויקרא, ומנחה חרבה שהן מנחת חוטא ומנחת קנאות גם בהן לא נתפרשו דיני השירים, ופרטן כאן, ואמר לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, ללמדנו כי לכהן המקריב שנאמר בחטאת ואשם ובעור העולה וגם במנחה ענינו על כלל המקריבים באותו היום בעזרה, וכן לפרש מה שנאמר במנחת סלת ובמנחות האפויות והנותר' מן המנחה לאהרן ולבניו (פרש' ב' ג'), שאינו לכל כהן שירצה, אלא לכהן המקריב, כמו לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, שענינו לכהן המקריב, כלומר לכל בני אהרן המקריבי' באותו משמר, וזהו באמת שטת רבותינו ז"ל, והדעת מסכמ' עליה. אבל רמב"ם ז"ל אמר שעל כן חזר להזכיר מנחת סלת, לפי שהיא מתחלקת סלת לזה מעט ולזה מעט, הייתי אומר שתתחלק מנחה כנגד מנחה, הוצרך לומר שכל מנחה מתחלקת ביניהן, וכבר פרשנו (פרשה ו' ט') שגם מנחת סלת נאפית אחר הקמיצה, וכאמרו מצות תאכל, לא שיאכלוה סלת חלוט ברותחין: נעשה, שם התואר לשון נקבה, כמו אין אבן נראה, ואשר היה נעשה ליום אחד בסגול הוא לשון זכר. מדברי ראב"ע ז"ל: במרחשת, ראיה שהיא שם כלי שיש לה כסוי, וזהו הוראת הבנ"ת, ומחבת אין לה כסוי על כן על מחבת. ופרשנוהו בפ' ויקרא, וסמך כאן תנור למרחשת לפי שהאפוי הנתון בהן מכוסה, והוא בתנור במרחשת, ובפרשת ויקרא זכר מחבת בין תנור למרחשת בעבור משפטיהן, וגם מפורש: (יא) וזאת תורת זבח השלמים, גם עיקר פרשה זו מה שינהג מהקרבת דם ואימורין ואילך כי ינוה על זמן אכיל' הבשר, ולכן הוצרך להזהיר בפרשה זו על הפגול התלוי בזמן האכילה, ואח לבני אהרן שלא יחשבו מחשבות פגול בעבודתן, ועל כן נאמר בראש הענין דבר אל אהרן ואל בניו לאמר, ולפי שבפרשה זו מדבר על חלק מן הקרבן הנאכל לבעלים ולכהנים, זכר עמו דין הלחם הנאכלת ואין ממנו אשה לה': אשר יקריב לה', לפי שבפרשה זו ערב דברים שהן על הבעלים, כמו הבאת לחם וזמן האכילה ודיני טומאה, הוסיף אשר יקריב לה', כלומר אעפ"י שהענין כלו לאהרן ולבניו, תורת זבח השלמי' ישמור גם האיש המקריב אותן: (יב) אם על תודה יקריבנו, שרשו ידה, וכלן שהן משרש זה על הודאה כמ"ש (פר' ה' א'), פעמי' מודה כי השם טוב וישר וכדומה בתשבחות כאלה, כמו הודו לה' כי טוב (תהלים ק"ו א'), פעמים מודה על עצמו כי לא טוב עשה, כמו אודה עלי פשעי לה' (שם ל"ב ה'), והתודה אשר חטא עליה (פרשה ה' ה'), לפעמי' כמלט מצרה ומודה כי השם נשאותו ופדה נפשו מרעה וזובח להודאה, כמו ארבעה שצריכין להודות הולכי מדברות, ואסירי ברזל וחולה שנתרפא, ויורדי הים בשובם ליבשה, שבכלן נאמר בס' תהלים יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים ק"ז ח'), וסמך ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה (שם ק"ז כ"ב), ועל זה אמר אם על תודה יקריבנו, שניצל מצרה ורוצה להודות לה' חסדו, וזובח שלמי תודה, הם טעונות לחם האמור בענין, וגם תודה נקראת זבח שלמים, וכלולה בפרשת זבח שלמים האמורה בפרשת ויקרא, וזהו שאמר רש"י ז"ל אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן, ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן, וכן אמר ראב"ע ז"ל ואם על תודה, טעמו שיתן תודה לשם שניצל מצרה, ובפסוק ואם נדר בעז"ה יתבאר יותר: זבח התודה, הוסיף מלת זבח, כמו זבח שלמים, מטעם שאמרנו שכל זבח סעודה, וקורא לאחיו ורעיו לאכול מזבחו, לספר להם חסדי ה', וכאמרו ויספרו מעשיו ברנה, ואמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם שם ל"ב): בלולת בשמן, בעוד סלת, וענינו חלות אפויות מסלת בלולה בשמן, כן פי' רש"י ז"ל פרש' ואתה תצוה: חלות

מצות

רש"י

המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה: י בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: יב אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהם צריכין להודות שכתו' בהם יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן. וטעונות להם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ארבעה מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכ' שלשה מיני מצה. וכתיב על חלות לחם חמץ וגומר. וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן שש

מדבריות

בְּשָּׁמֶן׃ יג עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־

נדר

יג עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵב קֻרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ יד וִיקָרֵב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קֻרְבָּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דִּזְרֵק יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ טו וּבְשַׂר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קֻרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכֵיל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ טז וְאִם נִדְרָא אוֹ

נדבתא

(יג) נעבסט געזייערטען קוכען זאלל ער אללעס דיזעס צום אפפער ברינגען, בייא זיינעם דאנק- אונד פריידענאפפער. (יד) איין שטיק פאן יעדעם בראדאפפער ברינגט ער, אלז איינע העבע, דעם עוויגען דאר; דיזעס זאלל דעם פריסטער געהערען, וועלכער דאז בלוט דעס פריידענאפפערס שפרענגט. (טו) דאז פלייש פאן דיזעם דאנק- אונד פריידענאפפער מוס אן דעם טאגע געגעססן ווערדען, אן וועלכעם עז געאפפערט ווארדען; מאן זאלל ניכטס דאפאן ביז מארגען לאססען. (טז) איזט עז אבער איין

רש"י

מדבריות עשרו' עשרון: מורבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: יג יקריב קרבנו על זבח. מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: יד אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים ובשר לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמי' והתודה קרוי' שלמים: טו ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה: ביום קרבנו יאכל. וכזמן בשרה זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בקר. אוכל הוא כל הלילה. אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק האדם מן העבירה: טז ואם נדר או נדבה

באור

מצות, ורקיקי מצות, שתי אלה הן מנחת מאפה תנור האמורי' בפרשה ויקרא וגם מבואר: וסלת מרבכת, לחם חלוט ברותחין כל צרכו, כן פי' רש"י ז"ל, והיא כמו מנחת חביתין שגם בה נאמר מרבכת תביאנה. וכתוב על מחבת בשמן תעשה וגו' תופיני, וכן סלת מרבכת האמור כאן, וכמו שפסק רמב"ם ז"ל כיצד היא המורבכת חלוטה ברותחין, ואח"כ אופה אותה מעט, ואח"כ קולה אותה בשמן על האלפס וכו' וזהו הרבוך האמור בכל מקום, ואם כן לחמי תודה באין שני מיני מאפה תנור, ומין מחבת: (יג) על חלת לחם חמץ, ענינו כמו על עולת התמיד ועשה, כלומר מלבד עולת התמיד, וכן כאן מביא עשרים עשרונים, ואופה מהן ארבעים חלות, מכל מין עשר, ועשר מהן חלות חמץ, כל חלה עשרון, ומעשר עשרונים השניים אופה שלשה מיני מצות האמורות בענין, מכל מין עשר חלות, כל חלה שלשית עשרון, כמו שלמדו רבותינו מן הכתובים, ואמרו על חלות לחם חמץ כמו ראיה שחלות לחם חמץ מרובות כשלשה מינים של מצה. שוב ראיתי לרמב"ן ז"ל שכתב על חלות לחם חמץ כשמעו עליהן, שיביא חלות לחם חמץ, ועליהן יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם מצה הנזכר, ועשה עיקר לחם חמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה נגד כל שאר המינין, ורשב"ם ז"ל פי' על חלות, כמו ויבואו האנשים על הנשים, והטעם עם חלות: על זבח תודת שלמיו, הזבח עיקר, ודרשו רבותינו מזה שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח, שחט עליו, כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה: (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן, חלה אחת שלמה מכל מין לחם, כמאמר נוטל תרומה ארבע חלות, ולשון רש"י ז"ל לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים, ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה, כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק, בשלמים, והתודה קרויה שלמים: תרומה לה', למדו רבותינו נאמר כאן תרומה לה', ונאמר בתרומת מעשר תרומה לה', מה להלן אחד מעשרה אף כאן א' מעשרה, ולפי שהקפידה תורה אחד מכל קרבן, שיהא שלם, למדנו שאופה מכל מין עשרה חלות, שאם פחות אויותר, כמאמר מפריש פרוס: לכהן הזורק את דם השלמים, הראוי לזריקה, והן אנשי בית אב של יום הטהורין, ולא אמר לכהן המקריב, שלא נטעה שמקריב קומץ מן הלחם של מנה לכך פירש הזורק את דם השלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו, פי' רש"י ז"ל יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד שיהיו נאכלין ליום ולילה, כן נדרש בת"כ ובזבחים שלהי כל הפסולין, וגם אמרו וחגיגה הבאה עם הפסח, ופרשו רבו' הלל ורמב"ן ז"ל שלמים הבאין ממותר הפסח, אבל חגיגת י"ד נאכלת לשני ימים, וזה תלוי במחלוקת תנאים, ואין להאריך בזה בפשט המקרא, שהיה לו לומר ובשר זבח תודתו, והוסיף שלמיו מרבה בשר כל הנאכלין שאינו מפורש בהן זמן אכילתן, שיהו נאכלין כשלמי תודה ליום ולילה שהרי אמרו רבותינו ז"ל שכלן מביאין שלום לעולם: ביום קרבנו יאכל, ביום שמקריבין אותו, והלילה שלאחריו, כאמרו לא יניח ממנו עד בקר, אבל אוכל הוא כל הלילה, ומלת יום על שלשה דרכים, האחד יום של מעשה בראשית שהוא כ"ד שעות ומתחיל מערב עד ערב, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, והשני כל כ"ד שעות הם יום, ותחילתו מתי שיתחילו, והוא מעת לעת, כמו מהנהרים עד הנהרים כל פעם שיסוב השמש בגלגלו הוא יום שלם, כי יום מדת זמן של יום ולילה, והשלישי שם פרטי לזמן האור עליו נאמר ויקרא אלהים לאור יום, ורוב מצות התורה נוסדים על יום של מעשה בראשית מערב עד ערב, ומקצתן על זמן האור, ונקרבנות על יום של מעת לעת, היום הולך אחר הלילה ועליו נאמר כאן ביום קרבנו יאכל, שהוא יום הזביחה והלילה שלאחריו שהן בתוך כ"ד שעות, ולא כ"ד שעות שלמות, אלא לא יניח ממנו עד בקר אפילו נשקע אחר קצות, לא יאכל רק עד בקר, ונראה שמצוה לאכלו ביום הקרבתו, אלא שאם לא יאכלו כלו או שלא אכל ממנו כלום ביום הקרבתו, מותר לאכלו כל הלילה, אלא שלא יניח ממנו עד בקר, וכן נדרש בת"כ אבל הנאכלין לב' ימים ולילה אחד, ומסברא גם בתודה כן הוא: לא יניח ממנו: בזדון, כי אם הבשר מרובה ואין לו קרואים שיאכלו עמו, מה יש לו לעשות, ונראה שהזמנת תודה ושלמים ראוי לו להקדים קרואים שיאכלו עמו כדי שלא יבא לידי נותר, ורמז לדבר זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי, על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז' י"ד וט"ו), כלומר צריך אני לאוהבי' ורעים שיאכלו אתי, וזהו שקרא אותן הכתוב תמיד זבח תודה זבח שלמים, ללמדנו שהן תמיד זבח משפחה, לספר מעשיו בקהל עם, כי בשר הבקר הגדול, כשיאכל ליום ולילה עם לחמי תודה, צריכין אוכלים רבים שלא יבוא לידי נותר, וכשהותיר בזדון עובר בל"ת: (טז) ואם נדר או נדבה, נדר שהיה נדרה או נדבה, ונדר נדר לאלהי ישראל שאם יקרנו כך או כך יביא קרבן שלמים, ונתקיים תפלתו

ומקריב

נֶדֶר אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל

איין געליבדע אָדער פרייוויליגעם אָפּפער, זאָ זאָלל עז אַן דעם טאַגע, דאַ ער זיין אָפּפער דאַרברינגט, גענעססען ווערדען, אונד טאַגס דאַרויף (אָבער נור וואַס איבריג בלייבט) דאַרף מאַן אויך דאַפאָן עססען. (יז) וואַז פאָן דעם פליישע דעס אָפּפערס איבריג בלייבט זאָלל אַם דריטטען טאַגע פערברעננט ווערדען. (יח) האַט אַבער פאָן דעם פליישע

נִדְבְתָא נִכְסַת קֻרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּי יְקָרֵב נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכִיל וּבְיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכִיל׃ יז וּדְיִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ יח וְאִם אתאכלא

רש"י

נדבה. שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל (ס"א והנותר ממנו יאכל). וי"ו זו יתירה היא ויש כמוה הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה. את וקדש וצבא מרמס (דניאל ח'): יח ואם האכל יאכל וגומר. במחשב בשחיטה

באור

ומקריב נדרו, כמו וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח כ"ב), ונדבה שנדבה רוחו להקריב קרבן לה', וזהו נדבה, והשקבל עליו נדר או נדבה, דינו כאמור בענין בנאכלת לשני ימים ולילה אחד ואינה טעונה לחם, וזהו פי' דברי רבותינו מה בין נדר לנדבה, נדר הריעלי, נדבה הריזו, שהרי כל עצמו של נדר הוא ספק, שאם יבוא לו כך יעשה כך, ואי אפשר אלא באומר הריעלי, שאם יקרנו להפך אינו מתחייב כלל, וכן כל האומר הריעלי, כי סוף סוף לשון זה על נודר בשביל דבר ואינו מפרש מיד, אבל נדבה מקדישה מיד ואומר הרי זו, ורשב"ם ז"ל פי' ואם נדר או נדבה, שאמר הרי עלי שלמים, שזהו לשון נדר ותשלומי' וכבר אמרנו שאין שלמי' לשון תשלומין, ועוד כמו שנדר ונדבה קרויים תשלומים, כן חייב לשלם את התודה, ויפה אמר ראב"ע ז"ל ואם נדר, שנטא בשפתיו נדר לו, ונדבה, שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם ולא לנדר ולא לתודה: זבח קרבנו, קרבן להיות זבח לקרואים עליו: ביום הקריבו, שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף, והפסיק בנגינה תחת יאכל, לפי שנאמר למנוה, שראוי לו לאכול ממנו ביום ההקרבה, וכן אמרו בת"כ: וממחרת, התיר הכתוב לאכול אותו שני ימים והיה לו לומר וביום השני כמו והנותר מבשר הזבח ביום השלישי, ולמה אמר וממחרת? ונראה בעיני לפי שמלת יום יורה כאן על כ"ד שעות, כמו שפרשנו בתודה, וכמו ביום הקריבו את זבחו יאכל שהוא עם הלילה שלאחריו, ואילו אמר וביום השני, היינו מפרשין גם זה עם הלילה שלאחריו, ויהיה מותר לאכול עד בקר יום שלישי, ואין זה הדרך הנכונה, שאין שלמי' נאכלים אלא לשני ימים ולילה אחד, על כן אמר וממחרת, ללמדנו שאינו אלא יום שאחר הלילה הראשון, לא אור ליום שלישי, שאינו בכלל מחרת, כי אין מחרת אלא על יום של מעשה בראשית המתחיל מן הלילה, וכן להלן אמר ביום זבחכם יאכל וממחרת והנות' עד יום השלישי באש ישרף, ושם הדבר מתברר יותר, לפי שכאן כתוב אחריו והנותר ממנו יאכל, ואפשר לחשוב שהנותר אחר המחרת יאכל עוד בליל יום הג', כמו שאמר בתודה לא יניח ממנו עד בקר, אבל בפ' קדושים כתוב אחריו והנותר עד יום השלישי באש ישרף, מפורש שבתחלת יום שלישי הוא נותר, וזהו תחלת ליל שלישי, שעל כן אמר ג"כ ממחרת שהוא יום שני עד הערב, שכן מחרת בכל המקרא, וידענו כי יום שלישי הוא יום של מעשה בראשית שמתחיל מן הלילה, ורא"מ ז"ל כתב בשם רבינו ישעי' הראשון בפרושו לת"כ שכך היא קבלה בידנו איש מפי איש עד משה רבינו מסיני שבשלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד, ולדבריהו מלבד הקבלה הדבר מפורש במקרא, וכן דעת חכמים ז"ל בת"כ, ובפסחים (דף ג' ע"א) שאמרו ת"ל עד יום, עד יום הוא נאכל, ולא אור ליום שלישי, ויפה פירשו רבינו חיים כהן ז"ל דעד יום השלישי עד ולא עד בכלל, ותחלת יום ג' הוא לילה שלפניו שהוא אור ליום ג', ואם הוא נכתב בקרבנו' שיומן מעת לעת, ונוכל לומר ולא עד בכלל ואעפ"כ יהיה נאכל גם אור ליום ג', הדבר לאד מלת וממחרת כמו שאמרנו, ולדעתי בעבור קושיתנו פי' רש"י ז"ל בענין אחר, אבל תתישב מדברינו: וממחרת והנותר ממנו יאכל, פי' רש"י ז"ל בראשון יאכל, וי"ו זו יתרה היא, ויש כמוה במקרא הרבה כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה, את וקדש וצבא מרמס, ושעור הכתוב לדעתו וממחרת יאכל הנותר ממנו כבראשון. אבל רמב"ן ז"ל אמר שגם אם הוי"ו יתירה תפרש, וממחרת הנותר ממנו בראשון יאכל, לא שיותיר לדעת, ואם כן אין אנו צריכין לומר שוי"ו נוספת, אלא שאם היה אומר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת, הייתי אומר שיאכל מקצתו ביום ראשון ומקצתו ביום שני, וצריך להשאיר ממנו לאכילת המחרת, על כן חזר ופירש והנותר ממנו יאכל, הנותר מאכילת יום ראשון, לא שישאיר בכונה כלו או מקצתו ליום המחרת, וזהו דעת רבותינו בת"כ. אבל הנגינה מסכמת לדעת רש"י ז"ל, שאם כדברי רמב"ן ז"ל, היה לו להפסיק במלת וממחרת, כמו שהפסיק בפרשת קדושים, אבל אם הוי"ו נוספת יפה אמר וממחרת הנותר ממנו בראשון יאכל, ולמדנו ג"כ שאינו רשאי להניח מדעתו למחרת, ועתה שפירש הכתוב כאן לא הוצרך עוד לפרש בפ' קדושים, ולדעתי אין הוי"ו נוספת, והכתוב מלמד בנותר שני דברים, אמר תחלה ביום הקריבו את זבחו יאכל, שמצוה עליו לאכול כלו ביום הקרבתו, ואח"כ אמר וממחרת, שאם לא אכל ממנו כלום בראשון יוכל לאכלו כלו ממחרת, וכן אם אכל מקצתו ביום ראשון, הנותר ממנו יאכל למחרתו, ואינו בא בק"ו, שהייתי אומר על כל פנים יאכל כלו ביום אחד או בראשון או בשני: (יז) והנותר מבשר הזבח, ביום השני בערב, שהיא סוף המחרת, ולכן הפסיק בנגינת הטעם במלת הזבח, שאינו דבק עם ביום השלישי, כי בתחלת ליל שלישי נעשה נותר ואסור באכילה, וביום השלישי דבק עם באש ישרף, ואעפ"י שאסור מבערב, אינו נשרף עד בקר יום שלישי, ומלת ביום על עת האור, כמו שפרשנו (פסוק ט"ו), ולולי כן לא היה צריך להאמר, אלא והנותר מבשר הזבח באש ישרף, וזהו ששנו רבותינו ז"ל ביום הוא נשרף ולא בלילה, וזה בנה אב לכל הנשרפין ששורפין אותן ביום ולא בלילה, לא שאינו נשרף רק ביום השלישי, אלא אם עבר ולא שרפו בשלישי, שורף אחרי כן: (יח) ואם האכל יאכל, אם נפרש פרושו כפשוטו שאם יאכל מבשרו ביום השלישי לא ירצה הקרבן, והמקריב אותו לא יחשב לו לקרבן, וצריך להביא קרבן אחר, כי פגול יהיה, ומלבד שלא ירצה, גם הנפש שאכלה הנותר עונה תשא, לא ידעתי ליישב אותו על מכונו, שאם אמר לא ירצה שענינו כמו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (פרשה כ"ב כ'), ידענו שאינו נחשב לקרבן, ולמה הוסיף המקריב אותו לא יחשב לו? ועוד שלא מצאנו בכל המקרא יחשב או לא יחשב שמתפרש כמו זה כי תמיד נסמך לו הע.ין, כמו ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו ו'), ותחשב לו לצדקה (תהלים ק"ו ל"א), דם יחשב לאיש ההוא (פרש' י"ז ד') והכרמל ליער יחשב (ישעי' כ"ט י"ז), וכן כלם, וכאן נאמר סתם, והיה לו לומר המקריב אותו לא יחשב לו לרצון, ומה שתרגם יב"ע מן דמקריב יתיה לא יתחשב ליה לזכו, מדעתו הוסיף מלת לזכו, שלא נזכר במקרא? ועוד שהיה לו לומר המקריב אותו לא ירצה ולא יחשב לו, כי מלת לו נופל גם על ירצה, כמו ונרצה לו לכפר עליו (פר' א' ד'), או לא ירצה ולא יחשב למקריב אותו, עכשיו שאמר תחלה לא ירצה, ואח"כ המקריב אותו

יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא

לא

אונקלוס

אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵב יָתֵיהּ לָא יִתְחֲשַׁב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל׃ יט וּבְשַׂר קוּדְשָׁא דִּי יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב

לא

תרגום אשכנזי

פליישע דער פריידענאָפּפער אויך אַם דריטטען טאַגע גע־געססען ווערדען זאָללען, זאָ ווירד דאַז אָפּפער ניכט גנעדיג אנגענאָממען; עז זאָלל דעם ניכט אנגערעכנעט ווערדען, דער עז געבראַכט האַט, זאָנ־דערן פערוואָרפען זיין; (אָ־דער: דער עז דאַרברינגט מוז דיזען געדאַנקען ניכט האבען, דען עז ווירד דאַדורך פערוואָר־פען;) דיא פערזאָן, וועלכע דאַפאָן איסט, טרעגט איהרע מיססעטהאַט. (יט) דאַז אָפּפערפליישׁ, וועלכעס עטוואַז אונרייניגעס בעריהרט,

זאָלל

רש"י

בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת"ל המקריב לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חישב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפי' בתוך הזמן עונה תשא: יט והבשר. של קדש שלמים אשר יגע

בכל

באור

אותו, נראה שמדבר עם שנים? ועוד מה טעם לומר פגול יהיה יאמר פגול הוא, ואם נאכל כלו, מה יהיה פגול? ועוד אם אחד מן הקרואים אכל ממנו חוץ לזמנו, מה טעם לא יחשב לבעלים לקרבן, והכתוב אומר ואם האכל יאכל יהיה מי שיהיה? ועוד למה אמר והנפש האוכלת ממנו, וכן ידבר, והיה לו לומר והנפש האוכלת עונה תשא? ועוד איך אפשר לומר אחר שנעשה הכל כהלכתו, הדם נזרק על המזבח והוקטרו האימורין, יחזור ויפסל למפרע כמו שהקשו רבותינו ז"ל בת"כ? לכן נראה ברור שאין כוונת הכתוב אלא כקבלת רבותינו ז"ל שאמרו בת"כ והובא בזבחים (דף כ"ט ע"א) ואם האכל יאכל וגו' אמר ר' אליעזר בוא ואזנך לשמוע במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי הכתוב מדבר, או אינו אלא באוכל מזבחו ביום השלישי, אמרת אחר שהוא כשר יחזור ויפסל, וכשהשיב ר' עקיבא על סברא זו, אמר לו ר' אליעזר הרי הוא אומר המקריב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי, ועתה יתישב המקרא על אפניו, שאין ואם האכל יאכל אכילה ממש, אלא כמו חסר למ"ד, ועניינו אם להאכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי, כלומר אם שחטו, קבלו או הוליך דמו, או זרקו על המזבח במחשבה זו שיאכל גם ביום השלישי, לא ירצה הקרבן, אינו עולה לרצון לבעליו, ויפה תרגמו הרב המעתיק (אויך אם דריטטען טאגע גגעסן ווערדען זאללען), ולפי שבכל המקרא לא מצאנו האכל יאכל כי אם כאן ובפרשת קדושים ושתיהן אצל פגול, אחשוב כי המקור עם העתיד הוראתן על הזמן העומד והבא, כי לפי שמדבר על המחשב מיד בשעת עבודה על ענין האכילה שיאכלנו מיד, ואם יותר ממנו עד יום השלישי יאכל גם הנותר, ולפי זה כדרך שוחט בהמת חולין, לכן הוא עון פלילי, כי את קדש ה' חלל, כי השם הבדיל בין הקדש ובין החול בזמן ובמקום, שקבע בקדשים לכל אחד זמן אכילתו, ומקום לאכילתו, ומי שמיקל במחשבתו באחת משתי אלה, ושוחט במחשבת חוץ לזמנו או במחשבת חוץ למקומו, עשה קדש חול ופוסל הקרבן: המקריב אתו לא יחשב לו, אחר שאמר שנפסל הקרבן הזהיר את הכהן המקריב שלא יחשב לו, כלומר שלא יחשוב כן, וזהו כפי משפט הלשון, שלא יבוא זאת במחשבתו, כמו ולמה חשבת כזאת (שמואל ב' י"ד ט"ו), וכן כאן שלא יחשוב זאת המחשבה הנזכרת בפסוק זה, וכן אמרו בגמרא (שם) אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא נפסל, ואינו נפסל בשלישי, ופי' רש"י ז"ל המקריב אותו לא יחשב מחשבה זאת, ועוד שם (שם ע"ב) אמר ר' ינאי מניין למחשב בקדשים שהוא לוקה שנא' לא יחשב, ופי' רש"י ז"ל קריבי' לא יחשב (פי' בקל או בפעל) להזהיר כהנים על כך, ובמאוך יתבאר שגם לשנות הקריאה אין צורך, כי משפטו להיות בנפעל ולהסמך למלת לו: לא יחשב לו, כל לשון מחשבה בבנין הקל מורה על מחשבות שהן כדרכי שאר החושבים, כי בני אדם נבדלין במחשבותיהם כפי הבדל נטיותיהם הפנימיות, ע"ד משל עני ואביון יחשוב הרחמן מחשבות רחמים, והאכזרי יחשוב מחשבות אכזריות, וכן הוא בכל דבר, אבל החושב מחשבות זרות, בין שהן מחשבות חכמה או סכלות, שאין כל זולתו חושב כן, יניחו עליו הנפעל, כאילו הוא מוכרח מנטייתו המופלגת, גם יוסיפו מלת לו, המורה שהחושב הזה נבדל מכל בני אדם במחשבתו זאת, כמו הלא נכריות נחשבנו לו (בראשית ל"א ט"ו), לפי שהתאכזר אפילו עם יוצאי חלציו, ואין כן דרך שאר האכזרים, וכן מאפס ותהו נחשבו לו (ישעי' מ' י"ז), לפי שהמחשבה העמוקה הזאת היא כפי חכמת השם לבדו, שאין חקר לתבונתו, ובארנו כל זה בברכה בבית הבליעי מס' גן נעול, וכן כאן לפי שהכהן עומד לשרת לפני ה', ונאמר עליו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב' ז'), חלילה לו לחשוב כזאת בעבודתו, ואם יחשוב אחד כן מהפלגת סכלותו, יאמר עליו הנפעל, ועל דרך זה באה האזהרה לא יחשב לו לדעת ר' ינאי, ולדעת אחרים נאמר כן לפרש ענין ואם האכל יאכל שמדבר על המחשב, לא על האוכל, וזהו שפי' רש"י ז"ל לא יחשב לו, כן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה, לא אמר אל יחשוב כן, אלא לא תעלה זאת במחשבה, ומדברנו תבינהו, ואולם אם עושה כן נדון, שמתאמץ לפגל במחשבתו הקדשים, הרי הוא מבזה השם לחלל כל קדש וכופר בקדושה עליונה, עליו שנינו (אבות פ"ג) המחלל את הקדשים וכו' אין לו חלק לעה"ב: פגול הוא, וכן כרק פגולים כליהם (ישעי' ס"ה ד'), ואונקלס ז"ל תרג' מרחק יהי, ובת"י פסול יהא, ורד"ק ז"ל אמר הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו, וכן אמרו ז"ל פגול טעון עבור צורה, כלומר שאינו נשרף עד שתעבר צורתו, ואם כן יתישב אמרו פגול יהיה שומתינו עד שיהיה פגול, ובפרשת קדושים אמר פגול הוא, ושמעו מעת שחשב עליו כן נקר' פגול, אולי על שם העתיד לפי שאינו עומד עוד לאכילת אדם אלא להתפגל, ואין פגול רק בחושב מחשבת חוץ לזמנו, אבל מחשבת חוץ למקומו, או מחשבת שנוי השם וכיוצא אעפ"י שפוסלין הקרבן, אינו נקרא פגול, ואין האוכל ממנו חייב כרת: והנפש האכלת ממנו, אפילו בתוך זמן אכילתו, עונה תשא, לפי שהבשר הזה פגול יהיה, תעבור צורתו וישרף, כי לפי שעד כאן דבר על החושב שבמחשבתו שחשב לאכלו חוץ לזמנו נעשה הקרבן פסול ולא ירצה, בא ללמד עתה שהאוכל ממנו עונו ישא: עונה תשא, כמשא כבד יכבד עליה עון זה, שעל ידו חייבת כרת, כמו שלמדונו בג"ש עון עון מנותר האמור בפרשת קדושים: (יט) והבשר, ה"א הבשר על הנזכר למעלה ובשר זבח תודת שלמיו, מבשר זבח שלמיו, כלומר אם בשר קדש זה יגע בכל טמא לא יאכל, וזו אזהרה לטהור האוכל בשר קדש שנטמא, ובסוף זכר דיני נותר ופגול וטומאה וחלב ודם הנוהגים בכל הקדשים, ושב על הענין כלו הנזכר למעלה, וכל שכן הוא מקדשים קלים: והבשר, גם זה הוא הנזכר למעלה בשר קדש של שלמים: כל טהור יאכל בשר, כל מי שהבעלים רוצים להקדים לאכול מזבחם רשאי לאכול ממנו בתנאי שיהיה טהור מכל טומאה, ודבר טוב הוא עושה, שעי"כ אינו בא לידי נותר, וכן שנו בת"כ לפי

שנאמר

לֹ֣א יֵאָכֵ֔ל בָּאֵ֖שׁ יִשָּׂרֵ֑ף וְהַבָּשָׂ֕ר כָּל־טָה֖וֹר יֹאכַ֥ל בָּשָֽׂר׃ כ וְהַנֶּ֜פֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַ֣ל בָּשָׂ֗ר מִזֶּ֤בַח הַשְּׁלָמִים֙ אֲשֶׁ֣ר לַֽיהוָ֔ה וְטֻמְאָת֖וֹ עָלָ֑יו וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּֽיהָ׃ כא וְנֶ֜פֶשׁ כִּֽי־תִגַּ֣ע בְּכָל־טָמֵ֗א בְּטֻמְאַ֤ת אָדָם֙ א֣וֹ ׀ בִּבְהֵמָ֣ה טְמֵאָ֗ה א֚וֹ בְּכָל־שֶׁ֣קֶץ טָמֵ֔א וְאָכַ֛ל מִבְּשַׂר־זֶ֥בַח הַשְּׁלָמִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לַֽיהוָ֑ה וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּֽיהָ׃ כב וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ כג דַּבֵּ֛ר אֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר כָּל־חֵ֜לֶב שׁ֥וֹר וְכֶ֛שֶׂב וָעֵ֖ז לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃

כד וחלב

תרגום אשכנזי

זאָלל ניכט געגעססען, זאָנדערן פערברעננט ווערדען; וואָז זאָנסט אָפּפערפֿלייש בעטריפֿט, דאָ קאָן יעדער ריינע דאַפֿאָן עססען. (כ) ווען אַבער יעמאַנד פֿאָן דעם פֿלייש דעם פֿריידענאָפּפֿערס איסט, וועלכעס דעם עוויגען צו עהרען בעשטיממט איזט, אינדעם ער איינע אונרייניגקייט אַן זיך האַט: זאָ זאָלל דיזעלבע פערזאָן אויז איהרעם פֿאָלקע אויזגעראָטטעט ווערדען. (כא) ווען יעמאַנד עטוואַז אונריינעס אַנריהרט, אָן דיא אונרייניגקייט איינעס מענשען, אָדער אָן איין אונריינעס פֿיה אָדער זאָנסט איין אונרייינעס שייזאַל, אונד פֿאָן דעם פֿלייש דעם פֿריידענאָפּפֿערס איסט, וועלכעס דעם עוויגען צו עהרען בעשטיממט איזט; זאָלל — — אויז איהרעם פֿאָלקע אויזגעראָטטעט ווערדען. (כב) דער עוויגע שפּראַך צו משה, זויא פֿאָלגט: (כג) רעדע צו דען קינדערן ישראל׳ס, וויא פֿאָלגט: אללעס אונשליטט פֿאָן איינעם אָכסען, איינעם לאַממע אָדער איינער ציגע זאָללט איהר ניכט עססען.

(כד) דאַז

אונקלוס

לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְסַר קוּדְשָׁא כָּל דִּדְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוֹל בְּסַר קוּדְשָׁא׃ כ וֶאֱנָשׁ דִּי יֵיכוֹל בִּשְׂרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ כא וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יִקְרַב בְּכָל מְסָאָב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסַאֲבָא אוֹ בְּכָל רְחֵשׁ מְסָאָב וְיֵיכוֹל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כג מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִמָּר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן׃

כד ותרב

באור

שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל (דברים י״ב כ״ז), יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים, לכך נאמר כל טהור יאכל בשר, ורשב״ם ז״ל אמר כל טהור יאכל בשר טהור, ולא ידעתי טעמו שעל בשר קדש שנטמא כבר הזהיר, גם בכתוב נאמר בשר סתם: (כ) והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה׳, והוא הדין לכל הקדשים, ומקרא מפורש כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה׳ וטומאתו עליו ונכרתה וגו׳, איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר (פרשה כ״ב ג׳ וד׳), וכפי פשט המקרא שם הזהיר לבני אהרן שלא יאכלו קדשי קדשים בטומאת הגוף, ואין צורך להזהיר עליהן ישראל, שאפילו זר טהור לא יאכל קדש, וכאן הזהיר לכל ישראל על בשר זבח השלמים הנאכלין לכל אדם שלא יאכלוהו בטומאת הגוף, אבל חכמים ז״ל דרשוהו במדת כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא, מה שלמים מיוחדים קדשים שקדושתן קדושת מזבח, אף אין לי אלא כל דבר שקדושתו קדושת מזבח יצאו קדשי בדק הבית, ולמדנו שפי׳ אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה׳ האמור בפרשת אמור אינו אלא קדשי מזבח; וטמאתו עליו, בעוד טומאתו עליו, שטומאה יוצאה מגופו, כמו זב ומצורע ובעל קרי, אבל כשנטהר מטומאתו מותר לאכול קדשים, לכן אין לפרשו על טומאת בשר קדש, שאינו יוצא מידי טומאתו לעולם, ועוד טומאתו טומאת עצמו שיוצא מגופו, כי נוגע בטומאה אינו טומאתו, וטומאת בשר אינכן של על ידי נגיעה, ועוד למדו חכמים בג״ש שמדבר על אוכל קדש בטומאת הגוף, והכל כפשט המקרא: (כא) ונפש כי תגע, אם נוגע בטומאה חייב כל שכן טומאת עצמו שנאמר בכתוב הראשון, אלא שבכלל יגע נוגע במת שצריך הזאה שלישי ושביעי, ולא למדנו הימנו אפילו טומאה יוצאת מגופו, וכן הכתוב הראשון בטומאת עצמו כגון זב ומצורע, שאעפ״י שטהרו והעריב שמשן, הרי הן מחוסרי כפורים וקורא אני וטומאתו עליו, והכתוב השני בטומאות קלות טומאת ערב: בכל טמא, בכל בעלי טמא, אבל אוכלין ומשקין וכלים אינן מטמאין אדם ובכל טמא הכל בכלל גם במת: בטמאת אדם, שנגע בזב בזבה במצורע או בטמא מת ונדה ויולדת: בבהמה טמאה, בנבלת בהמה טמאה, וכן מפורש בפרשת עולה ויורד, ואמר רמב״ן ז״ל אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים וה״ה לכלן, כי גם בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל קדשים חייב כרת, ויש לפרש בהמה טמאה האמור כאן, על טומאת נבלה בין טהורה, לאכילה בין טמאה, ואין כן בפרשת ויקרא שפירש נבלת בהמה טמאה, ואם כן נזכרו הטומאות כלן: שקץ טמא, כל שקץ טמא לאכילה, ומלת טמא על הנבלה, והן השרצים המטמאין במותן, הנזכרים בפרשת שמיני, ואין כן בפרשת ויקרא שפי בנבלת שרץ טמא, ושם מפור׳: ונכרתה, אפרש בעז״ה (פרשה כ׳ג׳): (כג) דבר אל בני ישראל, הפרשה הזאת אין בה מצוה לבני אהרן בפרט, על כן נאמרה לכל ישראל: חלב, מלת חלב מפורש (פרשה ג׳ וט׳): שור וכשב ועז, הן המינין שמקריבין מהן קרבנות בהמה, כאמור בפרשת ויקרא: לא תאכלו, שלכם אפילו חולין, כמו שיתבאר לפנינו:

(כד) והלב

רש״י

בכל טמא לא יאכל: והבשר. לרבות אבר שיצא ומקצתו שבפנים שהוא מותר: כל טהור יאכל בשר. מה ת״ל לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלי׳ לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: כ וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה: והבשר אשר יגע בכל טמא וגומר. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בג״ש שלש כריתות האמורות באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשו׳ רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו:

כד יעשה

כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ

בכל

אונקלוס

כד וְתָרַב נְבִלָא וְתָרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵד לְכָל עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלֻנֵיהּ׃ כה אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכוּל מֵעַמֵּיהּ׃ כו וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן

בכל

תרגום אשכנזי

(כד) דאז אונשליטט פאן איינעם געפאללענען אדער פאן איינעם צעררישסנען פיה קאן צו אללערלייא ארבייט געברויכט ווערדען, אבער עססען זאללט איהר עז ניכט. (כה) דען ווער אונשליטט איסט פאן איינעם זאלכען פיה, דאפאן מאן דעם עוויגען צו עהרען פייעראפפער ברינגט, דיזע פערזאן, וועלכע געגעססען, זאלל אויז איהרער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען. (כו) קיינערלייא בלוט זאללט איהר עססען אין אללען אייערן

רש"י

כד יעשה לכל מלאכ'. בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומא' נבלות: ואכל לא תאכלוהו. אמר' תור' יבא איסו' נבלה וטרפ' ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמ' אין איסור חל על איסור: כו לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים: בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה

חובת

באור

(כד) וחלב נבלה, מתה מאליה או נתנבלה בשחיטה: טרפה, שנטרפה מחיה ואינה יכולה לחיות, או שיש בה חולי שבודאי תמות: יעשה לכל מלאכה, אם לומר שמותר בהנאה, הלא כשרה ג"כ מותר למלאכה, ובתרגום יב"ע ותריב חיוא דמקלקלא וכו' אפשר דיתעביד לכל עבידתא, ברם תריב חיווא דמכשרא יתסק על מדבחא, ומיכל לא תיכלוני, וזה תמה כי חלב בהמת חולין הכשרה לאכילה אינו למזבח, אבל לדעת המתרג' נאמר כן לאותו הדור שלא הותר להן בשר תאוה, ולפי שהיו צריכין להקריב הכל שלמים, אין חלב שיעשה למלאכה בבהמה, רק חלב נבלה וטרפה ואמרה תורה אעפ"י שאין חלבם קרב אבל לא תאכלוהו, ולכן לדורות שהותר בשר תאוה שוין כשר וטרפה שהחלב אסור באכילה ומותר במלאכה, אבל רבותינו אמרו שבא ללמד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: לכל מלאכה, בין מלאכת חולין בין מלאכת קדש, וכן הוא בת"כ: ואכל לא תאכלהו, אסור ועומד הוא משום נבלה וטרפה, אבל אמרה תורה שיבוא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב גם על לאו של נבלה או טרפה, ולא תאמר אין איסור חל על איסור, ורמב"ן ז"ל אמר לפי שאמר כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה, שמא היה עולה על הדעת לומר שהנבלה והטרפה יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו, ויהיה חלבם מותר, הוצרך להזכיר אסורו, ולפי פרושנו שהפרשה מדברת עם דור המדבר שהקריבו הכל שלמים הוצרך להאמר, שלא יעלה על הדעת שאין אסור חלב רק בבהמת קדשים שמקריבין ממנה החלב לה', וא"כ לדורות יהיה חלב חולין מותר, לכן סמך לו דין חלב נבלה וטרפה, שאעפ"י שגם במדבר אינו למזבח, יש אסור כרת באכילתו, וממנו נשמע לחלב חולין ולדורות, ורא"בע ז"ל לשטתו שאין אסור כרת של חלב רק בבהמת קדשים פי' לפי שבשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר, ובעבור שאין חלבם קרב על המזבח, שמא יחשוב האדם שהוא מותר, על כן הזהיר ואכל לא תאכלהו, ודבריו סותרין זא"ז שאם האסור רק בבשר, גם אינו קרב לגבי מזבח, למה ואכל לא תאכלהו, אם חלב חולין מותר, גם אין דבריו נכונים, כי מה לי בשר נבלה וטרפה מה לי חלבו, והבהמה שנתנבלה נתנבלה כלה, כמו חלב טמאה שדומה באסור לבשרה: (כה) כי כל אכל חלב, נותן טעם למה השוה חלב נבלה וטרפה לחלב העולה על הקדשים, לפי שאין האסור בעבור שאוכל מחלק גבוה, אלא כל אוכל חלב ממין הבהמה אשר יקריב ממנה המקריב קרבן לה', שהן שור וכשב ועז האמורין בראש הענין, ונכרתה הנפש ההיא, וא"כ האסור בין בקדשים בין בחולין, ואילו כונת הכתוב על אוכל חלב הבהמה הקרבה לגבוה, היה לו לומר כי כל אוכל חלב מזבח השלמים אשר לה', כמו שאמר בפגול ובטומאה, עכשיו שאמר מן הבהמה אשר יקריב ממנו אשה לה', אין לו פתרון אלא כמו ממין הבהמה, שכל נודר ונודב חייב להביא מהן אשה לה', שהן המינין שבראש הענין, ולהלן אמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, כל חלב וכל דם לא תאכלו (פרשה ג' י"ז), ושב על החלב שממנו ידבר שם, לאסרו בכל הדורות אעפ"י שהמקדש חרב, וכן בכל מושבותיכם בין בארץ בין בח"ל, ולמדנו שנוהג גם בחולין, וכאן לא אמר בכל מושבותיכם על החלב, בעבור שלמד מן חלב נבלה וטרפה כמו שאמרנו, על כן זכר כאן מושבות על דם לבדו, זהו פשוטו של מקרא כהלכה, כי חלב חולין בכרת בכל דור ודור, ורא"בע ז"ל נטה בפי' מן הדרך הישר, ואמר שחלב חולין מותר, ובכל מושבותיכם אין ראיה גמורה, כי כן כתוב אבל חדש, וא"כ לא נאכל לחם בגלות, לפי שלא הקרבנו העומר (וזו שאלה בטלה, שאינו תלוי בעומר אלא ביום שמביאין אותו בו, כמו שיתבאר בעז"ה (פרשה כ"ג י"ד), וכל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו, על הקדשים, שהוא דבק עם מקרא שלאחריו, כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה, להוציא חלב כל בשר שאינו קרב לשלמים, ודבריו בטלים ממה שפרשנו בפשוטו של מקרא, וכבר השיב עליו רמב"ן ז"ל בדברי טעם, האחד שבפרש' ויקר' אמר סתם כל חלב, ואינם שור ותנאי, וכאן ג"כ אמר תחלה כל חלב שור וכשב ועז, הכולל קדשים וחולין, ועוד שאסר חלב נבלה וטרפה באיסור חלב, ואינן קרבנות להשם · ועוד שכתוב חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, ואין בכל ענייני הקרבנות בכל מושבותיכם, לפי שאינן רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה', וראיה הגמורה שאמר מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה', ופרושו מן המין הקרב, שכן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש, ופרושו בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה', וכן ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', אמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנה, ואין הבדל בין יקריבו ממנה, או אשר יקריב שפרושו אשר יקריב אדם ממנה, ודומה לו וכי ימות מן הבהמ' אשר היא לכם לאכלה, מן המין הנאכל לא שהיא עצמה תאכל, ועוד אם האסור בעבור שקרב למזבח, למה לא הזהיר גם על יותרת הכבד ושתי הכליות, ועוד אם בקדשים מדבר, למה הוצרך לומר בראש הענין כל חלב שור וכשב ועז, וידוע שאין מקריבין אלא מהם, ודבריו ברורים · ובמשנה תורה שלא הזכיר אסור חלב, כי שם מן הבשר ידבר, כאמר בכל אות נפשך תאכל בשר (דברים י"ב כ'), אבל חלב כבר הזהיר עליו, ולפי שהתיר הבשר הייתי טועה שגם הדם המובלע בבשר מותר, הוצרך לומר שדמו לא יאכל, שאעפ"י שאינו חייב עליו כרת עובר בל"ת: (כו) וכל דם לא תאכלו, לפי שבפרשת ויקרא כתב ואמר כל חלב וכל דם לא תאכלו, וחזר ופירש כאן שאין אסור חלב נוהג רק בבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה', הייתי אומר שכן הדין בדם, שאינו אסור רק שור כשב ועז, ומותר בחיה ובעוף, ודם בהמה טמאה, אין צורך משום טומאה לא אסור דם, על כן פירש וכל דם

לא

בְּכֹל מֽוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כז כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ

כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה

לפני

אונקלוס

בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן דְעוֹפָא וְדִבְעִירָא׃ כז כָּל אֱנָשׁ דְיֵיכוֹל כָּל דְּמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃

כח וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כט מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּמְקָרֵב יָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם יְיָ יַיְתֵי יָת קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנִּכְסַת קוּדְשׁוֹהִי׃ ל יְדוֹהִי יַיְתְיָן יָת קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ יָת תַּרְבָּא עַל חַדְיָא יַיְתִנֵּיהּ יָת חַדְיָא לַאֲרָמָא

יתיה

תרגום אשכנזי

אייערן וואהנפלעצצען, ווער דער פאן געפליגעל נאך פאן פיה. (כז) יעדע פערזאן, וועלכע אירגענד איינערלייא בלוט איסט, זאלל אויז איהרער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען. (כח) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פאלגט: (כט) זאגע דען קינדערן ישראלס: ווער זיין פריידענאפפער, דעם עוויגען צו עהרען, ברינגען וויל, זאלל דעם עוויגען פאן זיינעם פריידענאפפער פאלגענדעם דארברינגען. (ל) מיט זיינען הענדען ברינגט ער דיא פייעראפפער דעם עוויגען, דאז אונשליטט נעמליך ברינגט ער, אויף דער ברוסט געלעגט, אונד צוואר דיא ברוסט, אום דאמיט פאר דעם עוויגען איינע

וועבדונג

רש"י

חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפ"א מפרש למה הוצרך לומר: ל ידיו תביאנה וגו'. שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזה נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה'. ומה הן האשים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו ששלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא

הוא

באור

לא תאכלו יהיה אחוז מין שיהיה בין טהורה בין טמאה בין בהמה בין חיה ועוף, בכלן יש כרת לאוכליו, לא שור וכשב ועז לבד, אלא לעוף ולבהמה, כי בכלל בהמה גם החיה הנאכלת ושלא תאכל, בין טהור בין טמא, וגם דם עוף בין ממין הקרב תורים ובני יונה, ובין שאר המינים כשרים או טמאים, וגם זה ראיה שהכתוב אוסר גם חלב חולין, שאם תאמר בקדשים מדבר, ישובגם המקרא הזה על הענין האמור למעלה לאסור דם בהמת קדשי' ועוף הקרב תורי' ובני יונה, וזה שקר כי במשנה תורה פי' אסור דם בבשר תאוה: לעוף ולבהמה, פרט לדם דגים וחגבים טהורים שמותר באכילה, ופרט לדם שקצי' ורמשים שאין בהם משום אסור דם [*א"ה שמוש הלמ"ד כמו לכל כליו תעשה נחשת (שמות כ"ז ג'), והוא לפרט שאחרי כלל או לכלל שאחרי פרט, כמו שבארנו בכמה מקומו' *]: (כז) כל דם, מן הבהמה והעוף, כי אינו חייב כרת על דם אברים: ונכרתה, כאן פי' העונש ולפי שככתב בענין הקרבנות, יש להבין שאינו חייב כרת אלא על דם היוצא בשעת שחיטה דם שהנפש יוצאת בו, וזהו כקבלת רבותינו ז"ל, ולהלן שנכתב אכל בשר ולא נכתב בו כרת, הוא דם האברים שבלאו:

(כט) דבר אל בני ישראל, לפי שהבעלים מניפין, גם המצוה עליהן לתת חזה ושוק מתנה לכהן, על כן דבר אל בני ישראל: המקריב, בעל הקרבן המביא זבח שלמים לה' להקריבו בבית ה': זבח שלמים, הכל בכלל נדר ונדבה וזבח תודה, כמבואר למעלה: יביא את קרבנו לה', הוא עצמו יביא לה' החלק מן הקרבן שהוא לגבוה, לא שיקריבנו הוא עצמו על המזבח, אלא כמו שיפרש בכתוב הסמוך, לא כמו חטאת ואשם שאין הבעלים עושין באימוריהן דבר עבודה: (ל) ידיו תביאינה את אשי ה', אחר שהורמו החלבים מן הקרבן, להכתן על אשי ה', יביאם בעל הקרבן על שתי ידיו אל הכהן לתנופה לפני ה', והבעלים מניפין, ויד הכהן תחתיהן, כמו שאמרו חז"ל: את החלב על החזה יביאנו, פי' רש"י ז"ל כשמביאו מבית המטבחיים נותן חלב על החזה, וכשנותנו ליד הכהן המניף, נמצא החזה למעלה והחלב למטה, וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' (פרשה י' ט"ו), ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר, ונמצא החזה למטה, וזהו שנאמר וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה (שם ט' י"ט), למדנו שג' כהנים זקוקין לה, כך מפורש במנחות: תנופה, שם דבר, ואמרו רבותינו מוליך ומביא לארבע רוחות, וכן וחרמש לא תניף על קמת ריעך (דברי' כ"ג כ"ו), והחרמש מתנועע אילך ואילך, ודומה לו האזן מניף בסודרין, שמניף אילך ואילך, ותרומה פרשו שהוא מעלה ומוריד, שהוא הרמה כמו ותרם מעל הארץ (בראשית ז' י"ז), וע"ד הפשט נפרש עיד למה החזה נקרא תנופה והשוק תרומה, ומעשה שתיהן שוה: את החזה, מביא להניף אותו תנופה, לא להקטירו על האשים, כי הוא לאהרן ולבניו, כמפורש בסמוך, ויאמר רמב"ן ז"ל כי לפי הפשט החזה מונף עם החלבים לא השוק, והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה (פרשה ט' כ"א), כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם· ורבותינו אמרי שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהן, ודבריו תמה אם לדעתו כן הדין לדורות בשלמים, למה אין מזה דבר בפרש' זו, וגוי על תנופה את החלבים עם החזה, ואם יאמר בשמיני למלואים היה הוראת שעה ולדורות אין תנופה לשוק כלל, מה יענה בפסוק שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני ה' (פרשה י' ט"ו), ומדבר לדורות, מפורש ששתיהן בתנופה עם החלבים, והאמת שכפי פשט הכתוב שתיהן בתנופה, וכן אמר וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות בני ישראל לך נתתים וגו' (במדבר י"ח י"א), ואם אין השוק בתנופה לא נזכרה בכלל המתנות המפורשים שם כלן, וטעם שאמר כאן החזה לבדה, לפי שעד כאן השוק בכלל אשי ה' הוא וכשהוא אומר ידיו תביאנה את אשי ה' השוק בכללן, שהרי אכל איל המלואים נוה ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יותרת הכבד ואת

שתי

יְתֵיהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ׃ לא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ לב וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ לג דִּימְקָרֵב יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דִּילֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְיַמִּינָא לְחוּלָק׃ לד אֲרֵי יָת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא נְסֵבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם

לִפְנֵי יְהוָה׃ לא וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ לב וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם

וועגדונג צו מאכען: (לא) וועןן דער פריסטער דאז אונשליטט האט אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען, זא געהערט דיא ברוסט דעם אהרן אונד זיינען זעהנען. (לב) אויך דיא רעכטע שולטער זאללט איהר דעם פריסטער, אל זאיינע העבע, געבען פאן אייערן פרייודענאפפערן. (לג) דעריעניגע פאן אהרן'ס זעהנען, וועלכער דאז בלוט דער פריידענאפפער אונד דאז אונשליטט דארברינגט, דעם זאלל דיא רעכטע שולטער צו טהיילע ווערדען. (לד) דען דיא ברוסט דער וועגדונג אונד דיא שולטער דער העבע נעהמע איך פאן דען פרייודענאפפערן דערקינדער ישראלי'ס, אונד געבע זיא דעם פריסטער אהרן אונד זיינען זעהנען, אלז איין עוויגעס

רש"י

הוא מן האישים לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר ואת החזה להניף וגומר: לא והקטיר הכהן את החלב. ואח"כ והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורי' למטה מן המזבח: לב שוק. מן הפרק של הארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: לג המקריב את דם השלמים וגומר. מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופה תרומה

באור

שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין (שמו' ד"ט י"ג), מנה שוק הימין בכלל אשי ה', וכן במעשה ואת שוק הימין וגו' ויקטר המזבחה על העולה (פרש' ח' כ"ה כ"ד), והחזה הניף לבדה וכאמר מאיל המלואים למשה היה למנה (שם כ"ט), ולכן הוצרך לומר כאן שלדורות תהיה החזה בתנופה עם החלבים כאחד, אבל על שוק הימין לא הוצרך לומר כן שבאיל המלואים ג"כ הונפה עם החלבים, ומהו שהוצרך לומר? ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן, לא כמו בשבעת ימי מלואים שהיתה למזבח, כי לדורות תהיה לכהן, זהו כפשוטו, וכפי קבלת רבותינו ז"ל, (לא) והקטיר הכהן את החלב, חלב סתם שם לאותו קרוב וקלף, והוא העיקר כמו כל חלב לה' (פרשה ג' ט"ז), ופרשנוהו שם, ויותר', וכליות אין צורך להזכירם, שכבר מפורשים בפרשת שלמים שהן למזבח: וכמו שאמר תחלה את החלב על החזה יביאנו (פרשה ז' ל'), ושמא תאמר מניין שגם אליה ויותרת ושתי כליות בתנופה למדו רבותינו בת"כ אין לי אלא חלב מניין לרבות החזה ת"ל חזה, כשהוא אומר יביא לרבות אליה, מאשי ה' לרבות שתי הכליות יביאנו לרבות יותרת הכבד, ו.ה ראיה לדברינו (פרשה ג' ט') שגם לדעת רבותינו ז"ל חלב סתם רק על אותו קרוב וקלף: והיה החזה, פירש שלא יקטירנה, כמו הכליות והיותרת, אלא תהיה לאהרן ולבניו למנה, לפי שבשבעת ימי מלואים, היה החזה למשה, אמר כאן שלדורות היא ממתנות כהונה, וזהו לאהרן ולבניו: (לב) ואת שוק הימין, שהיתה במלואים בכלל אשי ה' לתנופה ולהקטרה, לדורות דינה כחזה התנופה, אחר שהונפה תהיה תרומה לכהן: שוק, מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: מפי' רש"י ז"ל: (לג) המקריב', הזורק את דם השלמים כמו, שפרשנו (פרשה א' ה'), שעל כל עבודות הקרבן, יפול לשון מקריב, כמו שאמרו והקריבו זו קבלה או אינו אלא זריקה: ואת החלב, המקטיר האמורין על המזבח, וגם זה מקריב: לו תהיה, לא שתנתן לאיזו כהן שירצה הגר במדינה, אלא שאותן חזה ושוק הן לבית אב העובדין, ורואיה מכתוב הסמוך ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו, מאלת אותם למדו כי אמרו והיה החזה לאהרן ולבניו, אינו אלא לומר שהוא ומבחן והולך ממתנות כהונה, וכבר פרשנו למעלה הכל, ורמב"ע ז"ל שאמר שוק הימין לזורק הדם, והחזה לכל הכהנים, לא עמד על טעם הכתוב כהוגן, ואין לנטות מדברי הקבלה, כי הם ידעו האמת, גם דרשו מאלת המקריב מי שראוי לזריקה ולהקטר חלבים, יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר: (לד) חזה התנופה ואת שוק התרומה, לפי שגם במלואים היתה החזה למשה למנה, ולא נעשה בה דבר בקדש רק התנופה, קראה חזה התנופה, אבל שוק שהיה במלואים חלק מאשי ה' קראה תמיד שוק התרומה, כמו ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (פרשה ד' ה'), והרים ממנו בקמצו (פרשה ו' ח'), שהיא תרומה לגבוה, ולמד הכתוב שגם עכשיו שנתנה לאהרן ולבניו, היינה כמו כותרת המנחה ובשר חטאת ואשם, שהן חלק מאשי ה', שנאמר עליהן חלקם נתתי אותה מאשי, ולכן הן קדש קדשים, וצריכין ה זכל לכהנים מן הקלעים ולזכרי כהונה, וכמו שפרש.ו שם, אלא חזה ושוק דומים לשאר בשר השלמים הנאכל לבעלים, שנאכלין בכל העיר לכ: אדם, הן הן נאכלין לכהנים לנשיהם ולעבדיהם, ועל זה אמר הכתוב לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם, ואתן אותם לאהרן ולבניו, כלומר לא לקחתי אותם מעל כתמו לאשי, אלא לקחתי אותם מאת בני ישראל, מחלק השלמים הנאכל לבעלים, כן נראה לי, שוב ראיתי לרמב"ן ז"ל בפרשת שמיני שכתב שוק מתרומה וחזה התנופה פי' רש"י ז"ל לשון אשר הונף ואשר הורם, ולמה חלקן הכתוב התרומה בשוק, והתנופה בחזה לא ידענו שמיהן בהנפה ובהרמה, ואמר הוא ז"ל שהטעם לפי שבמלואים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם והחלבים, לא יקרא בשם תנופה, כי תנופתו היתה עם החלבי' והלחם כדי להקטירם לה', אבל החזה הניף בפני עצמו, ואינו חלוק משאר הבשר רק ב תנופה, וזכה בו משה להיות לו למנה, וממלואים והולך זכו אהרן ובניו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו, ושאר הבשר לבעלים, יקרא לעולם השוק תרומה,

עולם מאת בני ישראל: לה זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יהוה ביום הקריב אתם לכהן ליהוה: לו אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם: לז זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים: לח אשר צוה יהוה את משה בהר סיני ביום צותו את

אונקלוס

עלם מן בני ישראל: לה דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם יי: לו די פקיד יי למתן להון ביומא דירבון יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון: לז דא אוריתא לעלתא ולמנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולנכסת קודשיא: לח די פקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקדיה ית

תרגום אשכנזי

עוויגעס רעכט. דאז איהנען צוקעממט פאָן דען קינדערן ישראל׳ס. (לה) דיזעס איזט אהרן׳ס זאַלבונגס־רעכט אונד דאז זאַלבונגס־רעכט זיינער זעהנע פאָן דען פייעראָפּפערן דעס עוויגען, דאז איהנען אן דעם טאגע צוגעפאַללען, דא מאַן זיא הינצו געפיהרט, דעם עוויגען פריסטערליך צו דיהנען, (לו) דאז דער עוויגע אן דעם טאגע, דא מאַן זיא געזאַלבט בעפאָהלען האַט, איהנען צו געבען פאָן זייטען דער קינ־דער ישראל׳ס, אלז איין עוויגעס געזעץ, פאַר איה־רע נאַכקאָממען. (לז) דיזעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר גאַנצעאָפּפער, שפּייזעאָפּפער, זינדענאָפּפער אונד שולדאָפּפער, אויך פיר דיא איינווייה־הונגסאָפּפער אונד פיר פריידענאָפּפער, (לח) וועלכע דער עוויגע דעם משה אויף דעם בערגע סיני בעפאָה־לען, אלז ער דען

רש״י

תרומה. מוליך ומביא מעלה ומוריד: לז ולמלואים. ליום חנוך הכהונה:

ח ב קח

באור

אחזה תנופה כאשר היה ביום הזכות, ושמחתי בדבריו, אלא שאני תמה על דבריו הראשונים שזכרנו למעלה שאמר לפי הפשט אין תנופה רק בחזק לבדה, ולפי סברתו בפרשת שמיני היה לו לפרש דברי הפרשה הזאת על דרך שפרשנוס להתאים הפשט עם קבלת רבותינו ז״ל: לחק עולם, לדבר קבוע תמיד, לא פחות ולא יותר: מאת בני ישראל, נראה מיותר, ובת״כ אמרו מרבין כל ישראל, כלומר שכלם נרבים בו, כי ממנחה וחטאת ואשם הנותרת לכהנים, וכן עור העולה, אבל שלמים שאמוריהן לגבוה, והבשר והעור לבעלים, גם אין חזה ושוק לכהנים, ואין לכהנים חלק כלל בזבחי השלמים, והם עובדים עבודתם, וראוי שיהיה להם חלק, כי גם מן החולין קבוע להם זרוע ולחיים וקבה, ואין כן בקדשים, וגם על זה יורה לחק עולם, כמ״ש לא פחות ולא יותר, וכן שנוי במשנה (חולין דיס פ״י): (לה) זאת משחת אהרן, זאת נראה גדלת משחת אהרן ומשחת בניו, כל האמור בענין שיקחו חלקם מאשי ה׳, מחטאת ואשם ומנחה ועור העולה וחזה ושוק של שלמים, משחת, לשון גדלה, כמו למשחה ולמלא בם את ידם (שמות כ״ט כ״ט), וכן מצינו לשון גדלה, כמו כה אמר ה׳ למשיחו לכרש, אל תגעו במשיחי ואין אנו צריכין לפרש שכר משחת, כמו שפי׳ רשב״ם ז״ל שכר משחת אהרן ובניו מה שנאמר בזאת אהרן עור העולה בשר חטאת ואשם ולחמי תודה וחזה ושוק של שלמים והנותרת מן המנחה, וכן פי׳ ראב״ע ז״ל, אלא כפשוטו: [*א״ה לי נראה שהוא מוסב על חק עולם הנאמר בפסוק הקודם, והוא כמו חק משחת אהרן וגו׳*]: ביום הקריב אתם לכהן לה׳, לדעתי לפי שלא התחילה המתנה ביום שנמשחו, שהרי ביום ראשון למלואי׳ היתה המשיח׳ כנזכר לפנינו בענין, וכל שבעת ימי המלואי׳ לא זכו בהן, שהרי החטאת נשרף, והעולה כליל, ושוק הימין עלה על האישים, והחזה היה למשה למנה, ובשר השלמים אכלו כדין בעלים, על כן פירש ביום הקריב אותם לכהן לה׳, שהוא יום השמיני שהתחילו לעבוד במקדש, וממנו והלאה זכו בכלן: (לו) אשר צוה ה׳ לתת להם ביום משחו אתם, אין זה יום שנמשחו בשמן המשחה, אלא כמו שפי׳ ביום הקריב אותם לעבודה שהוא שמיני למלואים, ומלת משחו, כמו גדל אותם וכמו שפרשנו, והוא יום שהתחילו לעבוד במקדש, וכן ביום המשח אותו (פרשה ו׳ י״ג), שהוא על חנוך העבודה, ובו ביום הקריבו ישראל עולה וחטאת ומנחה ושלמים, כשאמרו אל בני ישראל תדבר לאמר, קחו שעיר עזים לחטאת וגו׳ (פרשה ט׳ ג׳): ואז נצטוו שיאכלו בשר החטאת, והנותרת מן המנחה וחזה ושוק של שלמים, וגם שיקחו עור העולה, כמפורש שם קחו את המנחה הנותרת מאשי ה׳ ואכלוה וגו׳ כי חקך וחק בניך הוא מאשי ה׳ כי כן צויתי (פרשה י׳ י״ב), למדנו שבאותו היום צוה להם משה על זה, ונאמר ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו וגו׳ כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בנ״י (שם י״ד), ועל בשר חטאת ואשם צוה להם ג״כ שיאכלוהו, וראי׳ כשהרפוהו אמר להם אכל תאכלו אותה בקדש כאשר צויתי (שם י״ח), ואין ספק שגם על העור העולה צוה כן, ואם כן הכתוב כפשוטו שביום משחו אותם צוה שיזכו בכל אלה הקרבנות שנעשו ביום ההוא: חקת עולם לדרתם, לא על קרבנות היום ההוא לבד צוה כן, אלא חקת עולם לדורותם, בכל דור ודור יזכו באלה. אבל רמב״ן ז״ל הפך דברי הכתוב ואמר שפירושו אשר צוה ה׳ ביום משחו אותם לתת להם אלה בי״ו חקת עולם, ופי׳ ביום משחו בעת המשיח׳, וכן ביום הקריב אותן לכהן, בעת שהבדילם, וראב״ע ז״ל פי׳ ביום משחו כמו מיום משחו, וכן הנותר בבשר ובלחם, ואין צורך לכל זה [*א״ה הלכתי בשטת הרמב״ן ז״ל, לפי שסדר נגינת הטעם מסכי׳ עמו, שהרי תיבת להם מובדלת בטעם רביע, ואלו כדברי המבאר היה צריך להעמיד תיבת ה׳*]: (לז) זאת התורה לעלה, זאת האמור בפרשיות שלמעלה היא התורה לעולה וגו׳ ולמעלה אמר זאת תורת העולה, וזאת תורת המנחה וכן כלם, וכאן אמר לעולה, אולי לפי שכל קרבן חלוק במעשיו מחברו, ובמה דברי׳ השוו הקרבנו׳ כלם, כמו פגול ונותר וטמא וכיוצא שהאחד למד ממה שנאמר בחברו, לכך אחר שאמר זאת תורת זה, וזאת תורת זה, אמר לסוף זאת התורה האמורה היא לכלן: ולמלואים, פי׳ רש״י ז״ל ליום חנוך הכהונה, והן הקרבנות שצוה עליהן בפרשת תצוה, וכתובים בפרש׳ הסמוכה, וסמכן לזבח השלמים, לפי שאין הבדל בין קרבנות מלואים לשאר הקרבנות רק באיל המלואים של שלמים, שהרי עולת המלואים קרבה כדרכה, וחטאת כמו חטאת פר משיח ופר העדה הנשרפין, רק שלמי המלואים נשתנו, כמו שיתבאר (פרשה ח׳ כ״ב), לכן אמר למלואים ולזבח השלמים, (לח) אשר צוה ה׳ את משה בהר סיני, בסיני נאמרו לו כל התורות הללו שכל המצות בכלליהן ופרטיהן נאמרו לו למשה בסיני, וכמו שאפרש (פרשה כ״ה א׳): ביום צותו, כלומר כשצוהו בהר סיני שיקריבו ישראל את קרבניהם לה׳ במדבר סיני, כשחנו ישראל נגד ההר וקבלו התורה שהקריבו עולות ושלמים על פי הדבור, כמו שכתוב ויבן מזבח תחת ההר וגו׳

אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָֹה בְּמִדְבַּר סִינָי: ❁ פ

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת: ג וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ד וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה לַעֲשׂוֹת: ו וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו

יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי:

ח א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב קָרֵב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא: ג וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנוֹשׁ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ד וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנֵשַׁת כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לִכְנִשְׁתָּא דֵּין פִּתְגָמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד: ו וְקָרֵב מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי

דען קינדערן ישראל'ס בעפאָהלען, איהרע אָפּפער דעם עוויגען צו עהרען, דארצוברינגען, נעמליך אין דער וויסטע סיני.

ח (א) דער עוויגע שפראַך צו משה, וויא פאָלגט: (ב) נים אהרן נעבסט זיינען זעהנען, דיא קליידונגסשטיקקע אונד דאז זאַלבאָהל, דען זינדענאָפּפערשטיר, דיא צווייא ווידדער אונד דען קאָרב דער אונגעזייערטען קוכען, (ג) אונד לאַס דיא גאַנצע געמיינע פאָר דעם איינגאַנג דעם שטיפטסצעלטעס זיך פערזאַממעלן. (ד) משה טהאַט, וויא איהם דער עוויגע בעפאָהלען; דיא געמיינע פערזאַממעלטע זיך פאָר דעם איינגאַנגע דעם שטיפטסצעלטעס. (ה) משה שפראַך צו דער געמיינע: «דיזעס האַט דער עוויגע צו טהון בעפאָהלען.» (ו) ליס הירויף אהרן אונד דעססען זעהנע

רש"י

ח ב קח את אהרן· פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן· קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגומר· אלו האמורים בענין צוואת המלואים באתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר והזהו בשעת מעשה: ג הקהל אל פתח אהל מועד· זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: ה זה הדבר· דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקב"ה לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה· כל הענין הזה פירשתי

באור

וגו' (שמות כ"ד ד'), וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים (שם שם ה'), וכשצוה להקריבם במדב' סיני קודם שהוקם אהל מועד, הודיע למשה בנבואה משפט הקרבנות, ומשה למד לפי שעה לישראל סדר העבודה, ועדיין לא נוהו שילמד לישראל תורת העבודה לדורות, וכשהוקים המשכן חזרו ונשנו באהל מועד וסדר לו המאמרי' שיאמר לישראל ושיכתוב בתורה, ואז כבר ידעו שהעבודה באהרן ובניו, ונאמרו לו הפרשיות כלן על הסדר כמו שכתובים מתחלת ויקר' עד כאן ולמדם לישראל, זהו פשוטו של מקרא, וכן כל המצות נאמרו למשה בסיני נאמרו עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ"ד י"ב), ובא"מ חזר ולמדם באותו הלשון שיאמר לישראל ושיכתבם בתורה, וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרו בת"כ שכל הקרבנות נאמרו כללותיהם ופרטיהם בהר סיני, אבל לרמב"ן ז"ל יש דרכים אחרים, וכמדומה לי שאינן הולכין על פשט המקרא:

ח (א) קח את אהרן, פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כן פי' רש"י ז"ל, וזהי דעת רז"ל שבכ"ג באדר נאמרה פרשה זו, ושמיני למלואים היה ר"ח ניסן בו הוקם המשכן ולא נתפרק עוד, עד נסעם בהר סיני, ומכ"ג באדר עד ר"ח ניסן הקימו משה בכל יום להקריב קרבנות המלואים וחזר ופרקו, וא"פ פרשה זו שנאמרו בה מעשה ימי המלואים, נאמרה קודם פרשת ויקרא של משה שברא' הענין, שהיה בר"ח ניסן כשכסה הענן את א"מ וכבוד ה' מלא את המשכן, ורמב"ן ז"ל האריך בזה, ויתפרש עוד בראש פרשת ויהי ביום השמיני: קח, לשון זה נופל על המושך דעת אדם לרצונו בדבריו ובחן שפתיו, כמו ולוקח נפשות חכם (משלי י"א ל'), שמושך בדבריו נפשות אל הדרך הטוב, וכן כי יקח איש אשה ובעלה (דברים כ"ד א'), שמדבר על לבה ומטה דעתה אליו שתנשא לו: הבגדים, בגדו כהונה הנזכרים בפרשת ואתה תצוה: פר החטאת וגו', האמורים בענין צוואת המלואים, ועכשיו ביום ראשון של מלואים זרזו בשעת מעשה לעשות כאן כל האמור בענין זה: (ג) ואת כל העדה וגו', עשה במעמד כל העדה, שיהיו נוהגין קדושה בכהונה, ת"כ: פתח אהל מועד, הוא העזרה לפני ההיכל, ואמרו שזה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה, ומלת עדה פרשנו למעלה (פרשה ד' י"ג), ונופל על כל ישראל כלו, ולפעמים על זקני ישראל עיני העדה, לכן פי' ראב"ע ז"ל ראשי השבטים הזקנים, אבל כפי הפשט שב על ישראל כלו, כי ביום השמיני נאמר ולזקני ישראל בעבור קרבנות העם, אבל כאן נאספו כלם לראות מה שנעשה עם אהרן ובניו, ואפשר שמדרך הלשון להזכיר המקום שיקהלו שמה, והבאים ראשונה יכנסו בפתח א"מ, והאחרים יעמדו קרוב לו: (ד) כאשר צוה ה' אתו, לא הוצרך לחזור ולפרט דבר, רק ותקהל העדה אל פתח א"מ, להודיע שעשו גם ישראל כן, אבל אהרן ובניו ידענו שבאו גם כאמור בענין: (ה) זה הדבר, דברים שתראו שאני עושה לפניכם, צוני הקב"ה לעשות, ומה שנאמר בפרשת תצוה, לא הגיד עדיין לישראל, ועכשיו הראם מה שנאמ' לו: (ו) ויקרב משה, לפי שזכר מה שדבר אל העדה, אמר שכשכלותו לדבר הקריב את אהרן אליו לעשות עמו מה שנצטוה, וראב"ע ז"ל פי' ויקרב, אל הכיור, ואין צורך: וירחץ אתם במים, יש במשמען טבילת כל הגוף, כמו ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויקרא ט"ז ד'), האמור במעשה יה"כ, והסברא נותנת כן כמו כה"ג הלובש בגדי בד ביה"כ טעון טבילה, וכן כל פעם שמחליף מבגדים לבגדים,

בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמָּיִם: ז וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־
הַכֻּתֹּנֶת וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ
אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר
אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ: *
ח וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֶל־הַחֹשֶׁן
אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים: ט וַיָּשֶׂם
אֶת־הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־
הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב
נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:
י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח
אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ
אֹתָם: יא וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע
פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־
כליו

* חצי הספר בפסוקים

תרגום אשכנזי

זעהנע הינצו טרעטען, וואוש
זיא מיט וואססער;
(ז) לעגטע איהם דען לייב־
ראקאן, באנד איהם דען גיר־
טעל, אום, צאג איהם דאז אונ־
טערקלייד אן, טהאט דען
מאנטעל דאראויף, גירטעטע
איהן מיט דעם באנדע דעם
מאנטעלספעכט, אונד באנד
איהם דען מאנטעל אום;
(ח) טהאט דען ברוסטשילד
דאראויף, לעגטע אין דען
ברוסטשילד דיא אורים
אונד תומים; (ט) זעצטע
איהם דען בונד אויף——,
הינג איבער דען בונד, דעם
אנגעזיכטע צו, דאז גאלדנע
בלעך, (נעמליך דיא הייליגע
קראנע,) זא וויא דער עוויגע
דעם משה בעפאהלען.
(י) משה נאהם דאז זאלב־
אהל, זאלבטע דיא וואהנונג
אונד אללעס, וואז דארין גע־
הערט, אונד וויהטע עז רא־
דורך צום הייליגען געברויך;
(יא) שפריצטע, אויך דאפאן
אויף דען אלטאר זיבען מאהל,
זאלבטע דען אלטאר אונד אל־
לע

אונקלוס

בְּנוֹהִי וְאַסְחֵי יַתְהוֹן
בְּמַיָּא: ז וִיהַב עֲלוֹהִי יַת
כִּתּוּנָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ בְּהֶמְיָנָא
וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ יַת מְעִילָא
וִיהַב עֲלוֹהִי יַת אֵפוֹדָא
וְזָרֵיז יָתֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא
וְאַתְקֵין לֵיהּ בֵּיהּ: ח וְשַׁוִּי
עֲלוֹהִי יַת חוּשְׁנָא וִיהַב
בְּחוּשְׁנָא יַת אוּרַיָּא וְיַת
תּוּמַיָּא: ט וְשַׁוִּי יַת
מַצְנֶפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּי
עַל מַצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי
יַת צִיצָא דְּדַהֲבָא כְּלִילָא
דְקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַּקֵּיד יְיָ
יַת מֹשֶׁה: י וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת
מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְרַבֵּי יַת
מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל דְּבֵיהּ
וְקַדֵּישׁ יַתְהוֹן: יא וְאַדִּי מִנֵּיהּ עַל מַדְבְּחָא שְׁבַע זִמְנִין וְרַבֵּי יַת מַדְבְּחָא וְיַת כָּל
מנוהי

רש"י

פירשתי בואת' תצוה: ח את האורים. כתב של שם המפורש: ט וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: יא ויז ממנו על המזבח.
לא

באור

כל שכן במלואים שלבש בגדי קדש בפעם הראשון, וכן יש במשמעו רחיצת ידים ורגלים קודם עבודה, וזהו שאמרו בת"כ באותה שעה זכו לקדוש ידים ורגלים, באותה שעה זכו בטבילת יום הכפורים, ובפ' תצוה באמר ורחצת אותם במים (שמות מ' י"ב), ובפי' רש"י ז"ל טבילת הגוף, ובפי' רא"מ ז"ל בעבור בי"ת במים שעל קדוש ידים ורגלים נאמר ורחצו מים, והאמ' שפתיהן בכלל: וירחץ, פי' ראב"ע ז"ל בכווי, ואיננו מוכרח, אולי לכבוד קדושת הכהונה, ולהראות לישראל גדולתה, סייע משה בכל, שהרי הלבישם ג"כ, ויאמר רמב"ן ז"ל שהכתוב ספר שלכלם רחץ, אבל לא היתה רחיצתם כאחת, אלא תחלה רחץ אהרן והלבישו ומשחו, ואח"כ רחץ בניו והלבישם, (ז) ויתן עליו הכתנת, לפי שהכתנת רחבה ותלויה על הגוף, אמר ויתן עליו ויחגר אתו באבנט, מפורש להלן: וילבש אתו את המעיל, הזכיר בו לבישה לפי שהוא ארוך מלאחריו וקצר מלפניו, ומעיל פי' עליו רמב"ן ז"ל בפרשת תצוה: ויתן עליו את האפד, גם הוא רחב, ונקרא אפוד אעפ"י שאיננו חוגר את הגוף בעבור החשב הדבוק בו, וזהו ויחגור אותו בחשב האפוד: ויאפד לו בו, שעל ידו היה אפוד בנגד זה, והרב המעתיק בבאורו לס' שמות, (פרשה כ"ד ח'), היטב לדבר על משפט הבגדים ותבניתן, ולכן לא אאריך בבאורן, כי שם מקומם: (ח) ויתן אל החשן את האורים ואת התמים, פי' רש"י ז"ל כתב של שם המפורש, וגם על זה דבר הרב המבאר בפרשת ואתה תצוה, ואני מוסיף בזה שמלת אורים שרשו אור, בעבור אור האלהים שינוח על הכהן המלובש בו, ומלת תומים שרשו תמם, שאעפ"י שכל הנבואו' אור הם, נוסף עליהן האורים הללו שהן תומים, והטעם שכבר פרשנו (פרשה א' ג'), שאם תמים על אפיסת כל חסרון שיש בדבר, ולפי שהנבואות כלן על תנאי, ואין יודע אם תחול הגזרה או לא, שהרי על כן מצינו לשון שבועה אצל השם, שבהיות עמה שבועה בטוחים אנו שתתקיים הגזרה, וכמו שרמזנו (פרשה ה' ד'), ואין כן האורים הללו, שכל מה שיגיד הכהן במשפט האורים כן יהיה בלי תנאי, על כן נקרא תומים, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל תומים שמתימין את דבריהם, כלומר שמשלמים מה שיגזרו, ובו זכה שבט לוי לבדו, מדה במדה לפי שהיו תמימים עם השם בכל הנסיונות שנסו ישראל את השם במדבר, על כן אמר תומך ואורך לאיש חסידך (דברים ל"ג ח'), הקדים תומיך שעליו ירמוז שזכו בו שבט לוי נוסף על אור הנבואה שזכו אליו השבטים כלם, ואמר הטעם אשר נסיתו במסה וגו' האומר לאביו ולאמו וגו', כלומר שהיו תמימים: (ט) וישם על המצנפת, ע"י פתילי תכלת שבמצנפת היה הציץ תלוי במצנפת: ויקדש אתם, עשאם קדש, שיהיה הבנין הזה וכל אשר בו לעניני קדש, מוכן להשראת השכינה, ולעבוד בו עבודות קדושות ע"י כהניו הקדושים, וכן כל קדוש שבענין, וכמו שפרשנו (פרשה ו' ט'): (יא) ויז ממנו על המזבח, כתב רש"י ז"ל לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו, ורמב"ן ז"ל חשב לפי שאמר וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים (שמות מ' י"א), שמלבד המשיחה יוסיף קדושה בהזאות, וזהו תוספות והיה המזב' ק"ק, שיוסיף עליו קדוש יותר משאר הנמשחים המשכן וכל כליו, כי המזבח שהוא כלי לקרבנות איננו פחות מכלי המקריבים שאמר עליהן והזית על אהרן ועל בגדיו וגו' (שם כ"ט כ"א), וק"ו הוא, וכל קדוש המזבח בהזאות שכן כתוב והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאות ב"י (שם ט"ז י"ט), כל שכן בתחלה שצריך קדוש מטומאה וזרות, ואין דעתי נוחה בדבריו, שאם בעבור שהוא קדוש מכלי המקריבים קדשת הארון והכפרת יתירה עליו, ולא הזה עליהן, וקרוב יותר לדעתי שנלמד ממקרא ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים וחטאת על המזבח
בכפרך

כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃ טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח אֶת־כָּל־

החלב

אונקלוס

מְנוֹהִי וְיָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ לְקַדָּשׁוּתְהוֹן׃ יב וַאֲרִיק מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא עַל רֵישָׁא דְאַהֲרֹן וְרַבִּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ יג וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וְאַלְבֵּשִׁינוּן כִּתּוּנִין וְזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין וְאַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ יד וְקָרֵיב יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וּסְמַךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ טו וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכֵּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְּשֵׁיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ טז וּנְסֵיב יָת כָּל

תרגום אשכנזי

לע זיינע גערעטהע, אויך דאז בעקקען אונד דען פוס, אום זיא דעם הייליגען געברויך צו וויהען; (יג) גאם פאם זאלבעהל אויף דאז הויפט אהרן׳ס, זאלבטע איהן, אום איהן דעם הייליגען דינסט צו וויהען.

(יג) אהרן׳ס זעהנע ליס ער הינצו טרעטען, לעגטע איהנען לייבערעקקע אן, באנד איהנען גירטעל אום, אונד זעצטע איהנען האהע מיצצען אויף, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען.

(יד) הירויף ליס ער דען זינדענאפפערשטיר הינצו פיהרען; אהרן אונד זיינע זעהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאפף דעם זינדענאפפערשטירס. (טו) משה שלאכטעטע איהן, נאהם דאז בלוט, טהאט דאפאן מיט זיינעם פינגער אויף דיא עקקען דעם אלטארעס אומהער, רייניגטע דאדורך דען אלטאר; דאז איבריגע בלוט גאס ער אן דען גרונד דעם אלטארעס, וויהטע איהן דאדורך דעם הייליגען געברויך, אום דארויף צו פערזעהנען. (טז) נאהם אללעס אונשליטט

רש"י

לא ידעתי היכן נצטווה בהזאות הללו: יב ויצק. וימשח. בתחילה יוצק על ראשו ואח"כ נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: יג ויחבש. ל' קשירה: טו ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו. בעבודה זו: לכפר עליו. מעתה כל הכפרות: טז על הכבד. לבד הכבד שהיה

באור

בכפרך עליו ומשחת אותו לקדשו (שם כ"ט ל"ו ל"ז), זכר הזאת דם לחטא ולכפר, ומשיחה לקדוש, וסמך לו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו, הוקש הקדוש לכפור, שאין קדוש המזבח לבד במשיחה כמו המשכן וכליו אלא גם בהזאה כמו הדם, וזהו שזכר שם המזבח, לבדו, ולא המשכן וכליו, לפי שהוא ענין פרטי למזבח שצריך גם הזאה בשמן המשחה: (יב) ויצק, תחלה הלביש את אהרן, ואח"כ משח את המשכן וכליו ומיד משח את אהרן שיהא המשכן והמקריב בו מוכנים כאחת, וגם נאמר והקרב' את אהרן ואת בניו ורחצת אותם וגו' (שם מ' י"ב), כלל הכל כאחד, אבל במעש' הלביש תחלה אהרן למשוח אותו עם המשכן כאחד, ואח"כ הלביש, את בניו: וימשח אותו, היציקה על הראש, ואח"כ מושח בין ריסי עיניו: (יג) ויקרב משה את בני אהרן, למעלה הקריבן לטבילה, ולאחר שבטלו הלכו הבנים, והקריב את אהרן להלבישו ולמשוח אותו, וכשגמר לעשות זאת, חזר והקריב בני אהרן אליו להלבישם, ואין צורך לדברי הראב"ע ז"ל: וילבשם, לא נזכר בענין שמשח אותם, לבד בסוף הענין אמר שהזה מן הדם ומשמן המשחה על אהרן ועל בניו ועל בגדיהן, למדנו שלא יצק שמן על ראשם ולא משחם, וכן בפרשת תצוה נזכר על אהרן לבדו ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אותו (שם כ"ט ז') אבל בהקמ' המשכן נאמר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם (שם מ' ט"ו), ואוכחה על המשיחה בשמן לבדו שהרי לא נאמר שם יציקה באהרן, אבל קצר וסמך על המפורש בשתי הפרשיות והכונה שיו משמן המשחה עליו ועליהם ועל בגדיהן, שעי"כ קדש אותן ואת בגדיהן לעבודה, ואין כן יציקה ומשיחה של אהרן שהיא לקדושת כהונה גדולה, וכן ואת אהרן ואת בניו תמשח (שם ל' ל'), האמור בפרשת השמן, סמך על המפורש כאן, שבו יצק ומשח את אהרן, ובו הזה על אהרן ובניו ובגדיהם, וכן דעת רמב"ן ז"ל שלא היה בבניו רק הזאה, והכתובים מתיישבים בדברנו: ויחבש, פי' רש"י ז"ל לשון קשירה, ויראה שכל הדבק בגוף נקרא חבוש כמו תחבושת שנותנין על המכה, וכן ויחבוש את חמורו (בראשית כ"ב ג'), שקשור בגוף, וכן מגבעות דבוקים היטב בראש: (יד) ויסמך, כל אחד זה אחר זה: (טו) וישחט, השוחט, כי שחיטה כשרה בכל אדם, [* א"ה בפ' תצוה נאמר ושחטת את הפר, ומלשון הת"כ שם משמע שבימי המלואים לא הורשה זר בשחיטה, והיה משה השוחט, ויתכן שעשה כן להורות אותם דקדוקי השחיטה, כמו שהיה עובד בימים האלו, להראות להם כל דיני העבודה, ולשון וישחט ויקח משה כמו שכתבתי בתחלת ויקרא, שכן דרך הלשון כאשר יבואו שני פעלי' עם פועל אחד *] ויקח משה, זו קבלה בכלי שצריכה כהונה, ובשבעת ימי מלואים שמש משה רבינו ע"ה, ולא הוכשרו אהרן ובניו לעבודה עד שמיני למלואים: סביב, בעולה נאמר וזרקו וגו' על המזבח סביב (פרשה א' ה'), ופרשנו שם שצריכה שתי מתנות שהן ארבע. אבל בחטאת דורות לא נאמר סביב כי דמה נתן על ארבע קרנות, וגם על זה יצדק לומר סביב, רק שאין צורך להאמר, שאם הוא על ד' קרנות ידענו שהיא סביב, אבל כאן שיש לטעות בשלש קרנות שהן שתים, הוצרך להכתב סביב ללמדנו שנתן על ארבעתן, ואולם בחטאת דורות נלמד ארבע מתנות משלשה פעמים קרנות הנכתבי' בחטאת נשיא והדיוט: ויחטא, פרשנו למעלה שהסיר חסרונו, ויפה פי' רש"י ז"ל חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: יצק, אין הכלי: ויקדשהו, הכינו וקדשו בעבודה זו: לכפר עליו, שיהא ראוי מעתה לכפר עליו כל הכפרות: (טז) ואת חלביהן, החלב אשר על שתי הכליות

הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃ יז וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ כא וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים

ויסמכו

תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן וְאַסֵּיק מֹשֶׁה לְמַדְבְּחָא׃ יז וְיָת תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת בִּסְרֵיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ יח וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא דַּעֲלָתָא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ יט וּנְכַס וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ כ וְיָת דִּכְרָא פַּלֵּיג לְאֶבְרוֹהִי וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת רֵישָׁא וְיָת אֶבְרַיָּא וְיָת תַּרְבָּא׃ כא וְיָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא חֲלֵיל בְּמַיָּא וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כב וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא

וסמכו

אונשליטט, וועלכעס אויף דעם איינגעווידע איזט, דאז נעץ איבער דיא לעבער אונד דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליטט, דאז דאראן איזט, ליס ער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען. (יז) דען שטיר זעלבסט, פעלל, פלייש אונד מיסט פערברענטע ער אויסערהאלב דעם לאגערס, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (יח) אלודען ליס ער דען ווידדער צום גאנצאפפער הינצו ברינגען; אהרן אונד זיינע זעהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאפף דעם ווידדערס.

(יט) משה שלאכטעטע איהן, שפרענגטע דאז בלוט אויף דען אלטאר אומהער.

(כ) דען ווידדער צערגלידערטע ער אין זיינע שטיקקע, ליס דען קאפף, דיא שטיקקען אונד דאז פעטט אין רויך אויפגעהען. (כא) דאז איינגעווייד אונד דיא קנישטיקקע וואוש ער — —; הערנאך ליס משה דען גאנצען ווידדער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען, אלז איין גאנצעס אפפער, צום אנגענעהמען גערוך, פאס פייער צו פערצעהרענדען, דעם עוויגען געווייהט, זאו וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (כב) נאכהער ליס ער דען צווייטען ווידדער, נעמליך דען איינווייצונגסווידדער, הינצו

רש"י

שהיה נוטל מעט מן הכבד: כב איל המלואים. איל השלמי'. מלואים ל' שלמי' שממלאים ומשלימים את הכהנים בכהונתם:

כו וחלת

באור

הכליות, כמוכר בפרשת ויקרא (פרשה ד' ט'): (יז) ואת הפר, יכלול בפר הקרב אלא נזכר, כי למעלה אמר וקרבו ופרשו (שם שם י"א), גם עצמות קרנים גידין וטלפים, או וי"ו ואת עורו נוסף, כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף (במדבר י"ט ה'). מדברי רמב"ן ז"ל: (יח) איל העלה, האמור בפרשת תצוה (שמות כ"ט): (כ) נתח לנתחיו, המנתח, כי כשר בזרו ומפורש בפרשת ויקרא, וקצר בהפשט שהוא מפורש שם, זה דעת רמב"ן ז"ל, ואני מסופק בדבר, שהיה לו לומר שהעור היה למשה המקריב אותו, כמו שנזכר בעור העולה לדורות שהוא לכהן המקריב, וכמו שאמר בחזה שהיה למשה למנה, אולי העור נקטר עמו, והיה הוראת שעה בעולת המלואים, על כן לא נזכר הפשט בפרשה: ויקטר משה את הראש וגו', אותן הקטיר תחלה על העצים, כמו שאפרש: (כא) רחץ במים, הרוחץ כי כשרה בזר כמבואר בפרשת ויקרא, והוצרך משה להוליך הנתחים זה אחר זה, כי הולכת אברים למזבח פסול בזר, ולא היה עדיין כהן לסייעו, ובעוד שהקטיר משה הראש והנתחים והפדר, רחץ הוא אחר את הקרב ואת הכרעים, ואחר שרחצם הקטיר משה גם אלה, ועליו אמר ויקטר משה את כל האיל המזבחה, כלומר אותן האמורים בפסוק ראשון, גם הקרב והכרעים, ודומה לו והקטיר הכהן את הכל המזבחה, (לעיל א' ט'), ושם פרשנוהו, ומכאן ראיה לפרושנו שם. אבל רמב"ן ז"ל פי' ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה, אחר רחיצת הקרב והכרעים, והוא וויקטר משה את כל האיל, כי הכל הקטיר כאחת, אלא שהפרידם ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה. ואיני יודע לאיזו צורך ילמדנו זה, ומפורש בפרשת העולה (שם שם) שהרחיצה לבד נקרב וכרעים: כאשר צוה, מוסב על עבודת איל העולה: (כב) איל המלאים, איל השלמים, שהמלואים לשון שלמים, שממלאים ומשלימין את הכהנים בעבודתם לשון רש"י ז"ל, ויאמר רמב"ן ז"ל כל הקרבנות האלה באין למלאת את ידם, כדכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימים (שמות כ"ט א'), והשיב כי האיל השני נקרא איל המלאים, לפי שהוא סוף קרבנות הללו, ובו תמלא ידם, כי כלם מעכבין בענין, ואמר עוד כי החטאת בא לכפר על המזבח ולקדשו, והעולה להרצאה על הכהנים, והשלמים תודה לשם שנתן להם כבודו ובקומותיו יד ושם, לכך השלמים לבדם על מלוי ידים, ולי נראה כפשוטו, כי בפר החטאת נהגו כמתן דמו והקטרת חלביו כמשפט החטאת, ושרפת הפר מחוץ כדוגמתן כחטאת הפנימיות ועוד שהוצרך להשרף לפי שלא היה לו אוכלין,

וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל: כג וַיִּשְׁחָט ׀ וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית: כד וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: כה וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין: כו וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין: כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי

יהוה

אונקלוס

וּסְמַכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: כג וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִדְּמֵיהּ וִיהַב עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא: כד וְקָרֵיב יַת בְּנֵי אַהֲרֹן וִיהַב מֹשֶׁה מִן דְּמָא עַל רוּם אוּדְנֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וּזְרַק מֹשֶׁה יַת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר: כה וּנְסֵיב יַת תַּרְבָּא וְיַת אַלְיְתָא וְיַת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא וְיַת חֲצַר כַּבְדָּא וְיַת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיַת תַּרְבְּהֶן וְיַת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כו וּמִסַּלָּא דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסַב גְּרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאַסְפּוֹג חַד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כז וִיהַב יַת כּוּלָּא עַל יְדֵי אַהֲרֹן וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי וַאֲרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם

יי

תרגום אשכנזי

הינצו פיהרען; אהרן אונד זיינע זעהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאפף דעס ווידדערס, (כג) משה שלאכטעטע איהן, נאהם פאן זיינעם בלוטע, בראכטע עז אן דאז הערפארראגענדע קנארפעל אם רעכטען אהרע אהרן'ס, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראסען צעהען זיינעס רעכטען פוסעס. (כד) ליס דיא זעהנע אהרן'ס הינצו טרעטען, בראכטע פאן דעם בלוטע אן דאז הערפארראגענדע קנארפעל איהרעס רעכטען אהרעס, אן דען דוימען איהרער רעכטען האנד אונד אן דען גראסען צעהען איהרעס רעכטען פוסעס, אונד שפרענגט דאז איבריגע בלוט אויף דען אלטאר אומהער. (כה) נאהם דאז אונשליטט, דען שוואנץ אונד אללעס אונשליטט, וועלכעס אויף דעם איינגעווייידע איזט, דאז נעץ איבער דיא לעבער אונד דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליטטע, דאז דארויף איזט, אויך דאז רעכטע שולטערשטיק. (כו) אויז דעם קארבע מיט אונגעזייערטען קוכען, דער פאר דעם עוויגען שטונד, נאהם ער איינען אונגעזייערטען קוכען, אויך איינען אהלקוכען אונד איינען פלארען, לעגטע עז אויף דיא אונשליטטשטיקקע אונד אויף דאז רעכטע שולטערשטיק. (כז) גאב דיזעס אללעס אהרן אונד זיינען זעהנען אין דיא הענדע, ליס זיא איינע װענדונג מאכען פאר דעם עוויגען

רש"י

כו וחלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות

באור

שלא כהנו אהרן ובניו עדיין, וכן נאיל העולה נהגו בו כמשפט כל עולה, לבד איל השני איננו על דרך השלמים, כי לא בא על נדר, ולא נדבה ולא תודה, כי לא נמלטו מצרה, ולא נהגו במתן דמו כמו בשאר שלמים, כי כאן הזה ממנו על אזן ובהן אהרן ובניו, וכן בהקטרת אמוריו לא נהגו כדין שאר שלמים שהשוק ולחם התרומה נאכל לכהנים, וכאן עלו על המזבח, גם באכילת הבשר לא נהגו כדין שלמים שכל טהור יאכל אותו, וכאן יאכל לאהרן ולבניו ונאסר לזרים, על כן איננו שלמים, שלא קראו איל מלואים, כלומר איל שנהג רק בימי המלואים, ואין כדוגמתו עוד: (כו) ומסל המצות אשר לפני ה', הקרבנות שהן בעלי חיים עמדו מחוץ לפתח אהל מועד, עד שהקריבום לעזרה לסמיכה ולשחיטה שלא יטילו גללים; על כן כתוב ויגש את פר החטאת (פרשה ח' י"ד), שהגישו למקום הקדש, וכן ויקרב את איל העולה, ויקרב את האיל השני, אבל סל המצות מיד העמידו לפני ה' בעזרה, שהרי נתקדשו באפייה בתנור, על כן לא נאמר אצלו הגשה או הקרבה, וזהו אשר לפני ה': חלת מצה אחת, זהו ככר לחם אחת האמור בפרשת ואתה תצוה, והיה משקל ככר, לא ככר זהב או כסף [* א"ה עיין מה שכתבתי בזה בפ' תצוה (שמות כ"ט כ"ג) *] וחלת לחם שמן, היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין, מפי' רש"י ז"ל: וישם על החלבים, כאן לא אמר על החלב כמו שאמר למעלה (פרשה ז' ל'), לפי שכולל יותרת הכבד ושתי הכליות והאליה, אמר חלבים לכלול שתי מיני חלב, האחד חלב ממש, אותן שהן תותב קרום ונקלף, והשני אותן שהן מיטב הקרבן כמו האליה וחבריו, כי מיטב הדבר נקרא ג"כ חלבו, כמו שפרשנו (פרשה ג' ט'), ודברי ראב"ע ז"ל לא יתכנו: ועל שוק הימין, אעפ"י שעלתה לגבוה, לא כללה בכלל החלבים, לפי שנתנה לדורות לאהרן ולבניו, לא יתכן לכללו בכלל חלבים, כפי שתי ההוראות: (כז) על כפי אהרן, כפי אהרן ובניו נושאים כאחד את הכל ומניפין כאחת, שהרי נאמר תנופה, ולא שתי תנופות, כדאמרינן במנחות שאין תנופה נוהג בחבורין, ומפרש היכי לעביד ליניף והדר ליניף.

תנופה

יהוה: כח ויקח משה אתם מעל כפיהם ויקטר המזבחה על־העלה מלאים הם לריח ניחח אשה הוא ליהוה: כט ויקח משה את־החזה ויניפהו תנופה לפני יהוה מאיל המלאים למשה היה למנה כאשר צוה יהוה את־משה: ל ויקח משה משמן המשחה ומן־הדם אשר על־המזבח ויז על־אהרן על־בגדיו ועל־בניו ועל־בגדי בניו אתו ויקדש את־אהרן את־בגדיו ואת־בניו ואת־בגדי בניו אתו: לא ויאמר משה אל־אהרן ואל־בניו בשלו את־הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת־הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו:

לג והנותר

יי: כח ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק למדבחא על עלתא קורבניא אנון לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי: כט ונסיב משה ית חדיא וארימיה ארמא קדם יי מדכר קורבניא למשה הוה לחולק כמא די פקיד יי ית משה: ל ונסיב משה ממשחא דרבותא ומן דמא די על מדבחא ואדי על אהרן על לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית אהרן ית לבושוהי וית בנוהי וית לבושי בנוהי עמיה: לא ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית בשרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קורבניא כמא די אתפקידית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה:

לג ודאשתאר

עוויגען· (כח) משה נאהם עז איהנען אויז דען הענדען, ליס עז אויף דעם אלטאר, נאך דעם גאנצען אפפער, אין רויך אויפשטייגען; עז וואר דאז איינזעצונגסאפ־פער, צום אנגענעהמען גע־רוך, פאם פייער צו פערצעה־רען, דעם עוויגען געווייהט. (כט) משה נאהם דאז ברוסט־שטיק, מאכטע דאמיט איינע ווענדונג פאר דעם עוויגען; ריזעס ווארד פאם איינזעצ־צונגסווידדער דעם משה צו טהיילע, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (ל) משה נאהם פאם זאלב־אהל, אויך פאם בלוטע, וועלכעס אויף דעם אלטאר וואר, שפריצטע אויף אהרן זיינעקליידער, וויא אויך אויף דעססען זעהנע אונד אויף איהרע קליידער, וואדורך ער אהרן אונד זיינע קליידער, וויא אויך דעססען זעהנע אונד איהרע קליידער דעם הייליגען דינסט ווייהטע. (לא) משה שפראך צו אהרן אונד צו דעססען זעהנען: קאכט דאז פלייש אם איינ־גאנגע דעס שטיפטסצעלטעס; דאזעלבסט זאללט איהר עז עססען, זא וויא דאז בראד, וועלכעס אין דעם קארבע דער איינזעצונג איזט, וויא איך בעפאהלען, נעמליך: אהרן אונד דעססען זעהנע זאללען עז עססען.

(לג) וואז

רש"י

החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: כח ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העולה. אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה:

לד נוה

באור

תנופה אחר רק אחת ולא שתי תנופות, ורמב"ן ז"ל אמר הניף את אהרן ובניו כאשר הניף אהרן את הלוים, ואינו כן: ויניף, משה ששמש במקום כהן, וכן בכל התנופות הכהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף: (כח) ויקטר המזבחה, לשון רש"י ז"ל משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העולה, פי' רש"י אחר העולה, ולא ידעתי לאיזו טעם פי' הכתוב זה, ולא אמר בעולה על חלבי החטאת, ויראה כפשוטו, שהקטירם על נתחי העולה לא על חלבי החטאת שהיו על המזבח: מלאים הם, כמו שאמרנו שאין אילו זה כאיל של שלמים: שאין שוק הימין ולחמי תודה עולין למזבח, וזה מלואים לפי שעה: (כט) ויקח משה את החזה, בשלמי דורות מניף חלבים ושוק וחזה כאחת, אבל במלואים שהוקטר השוק, הניף תחלה כל האימורין שהן למזבח, והחזה שהיה למשה הניפה לבדה: מאיל המלאים, לפי שהוא איל מלואים לא שלמים, ובא לחנוך שימלאו בו אהרן ובניו ידיהם לעבודה, לא היו ראויין עדיין שיאכלוהו, על כן למשה היה למנה, ולא לאהרן ולבניו, ולכן בשר החטאת שהיה כמו חטאת דורות, הוצרך להשריף, שאין לו אוכלין: (ל) ויקח משה משמן המשחה, אהרן נמשח כבר על ראשו בשמן המשחה וביציקה, ועכשיו חזר והזה עליו משמן המשחה ומן הדם, והזאה שעיקר הזאת השמן לקדש את בגדיו, אבל בניו לא נמשחו על ראשם, רק הזה עליהם ועל בגדיהם, ועל ידי כן קדשם, לכן דקדק הכתוב לאמר על אהרן על בגדיו, לא אמר ועל בגדיו, וכן אמר ויקדש את אהרן את בגדיו, ולא אמר ואת בגדיו, כי כבר נתקדש במשיחה וביציקה, אבל בבניו אמר ועל בניו ועל בגדי בניו, וכן אמר ואת בניו ואת בגדי בניו, כי נתקדשו המה ובגדיהם בהזאה זו, ואם בכוונה לא הבדיל בלשון, פירש לנו כאן הטעם: ומן הדם אשר על המזבח, לא ידעתי מה מעדנן להזיות הללו, כמו שלקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח? וכן לא נתברר לי מה טעם אחר ההזאות הללו עד אחר הקטרת חלבי איל המלואים, ובכוונה ההזאות קודמין להקטרה? אולי לפי שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו וגו', למד משה שההזאות מאוחרים לכל שעל ידיהן יהיו קדושים לגמרי כי לא נזכר קדוש לא במשיחה ולא במתן בהונות, ומה שאמר וימשח אותו לקדשו, אינו שיקדש לגמרי, אלא אחר ההזאות, שעל ידיהן נתקדשו הוא ובניו עמו, מדברי רמב"ן ז"ל: (לא) בשלו את הבשר, הם בעצמם, והאמור בכוונה ובשלת את בשרו כנוי, אפי' רמב"ע ז"ל פתח אהל מועד, בעזרה, וכן בכוונה ובשלת את בשרו במקום קדש (שמו' כ"ט ל"א), כמו בשר חטאת ואשם שהן קק"ק, לא כבשר שלמים, כי איל מלואים הוא: ושם תאכלו אתו, גם זה אינו כבשר שלמים הנאכל בכל העיר ולכל אדם, אבל בשר איל המלואים כבשר חטאת ואשם, ובאמרו וזר לא יאכל כי קדש הם (בפסוק ל"ג), וכן הלחם, על כן אמר אשר בסל המלואים שהו' לחם מלואים לא כלחמי תודה:

(לב) והנותר

לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס

ט א ויהי

אונקלוס

לב וּדְאִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ לג וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יִתְקָרַב יַת קוּרְבָּנֵיכוֹן׃ לד כְּמָא דַּעֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לה וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תִּתְּבוּן יְמָם וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יַת מַטְּרַת מֵימְרָא דַּייָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקְּדִית׃ לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

ט א והוה

תרגום אשכנזי

(לב) וואז אן פלייש אונד בראד איבריג בלייבט, זאללט איהר פערברעננען; (לג) פאן דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס זאללט איהר אין זיבען טאגען ניכט וועג־געהען, ביז אייערע איינזעצ־צונגס טאגע פארבייא זינד; דען זיבען טאגע זאלל אייערע איינזעצצונג דויערן.
(לד) וואז מאן הייטע פאר־גענאממען, האט דער עוויגע בעפאהלען, פערנער פאר־צונעהמען, אום אייך צו פער־זעהנען. (לה) אם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס זאללט איהר זיבען טאגע, טאג אונד נאכט, בלייבען, אונד דאז־יעניגע בעאבאכטען, וואז דער עוויגע פעדארדנעט האט, זא ווערדעט איהר ניכט שטערבען; דען זא איזט מיר בעפאהלען ווארדען.» (לו) אהרן אונד זיינע זעהנע טהאטען אללעס, וואז דער עוויגע דורך משה בעפאהלען.

ט (א) עז

רש"י

לד צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים. ורבותינו דרשו לעשות זה מעשה פרה. לכפר זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יוה"כ שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: לה ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: לו ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

ט א ויהי

באור

(לב) והנותר בבשר ובלחם, לא צוה שלא יותירו, כי בשר האיל והלחם רב מכדי אכילת אהרן ובניו ליום ולילה, ואין זה כפסח שנמנין עליו רבים, ולפי שבוודאי יותר לא צוה רק שלא יאכלו הנותר מהן ביום השני, כמו שמפורש שם לא יאכל כי קדש הוא (שמות כ"ט ל"ד), ולפי שכבר נאמר שם, גם פירש שם עד הבקר, לא הוצרך להתפרש כאן, והכי"ת בשתי המלות תשמש כמו מ"ם מן הבשר ומן הלחם, ואפשר שענינו שהנותר בבשר ובלחם יותר מכדי אכילת אוכליהן, והנאמר שם ואם יותר, מורה שעכ"פ הם לא יביאוהו לידי נותר, שלא יתעצלו באכילתו: [* א"ה בפ' ויקהל (שמו' ל"ה ח'), ובהקדמת הספר הודעתי ההבדל שבין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם, והבחינות השונות אשר בהן אמר פעם מבשר ומלחם ופעם בבשר ובלחם ע"ש*]: (לג) ומפתח א"מ לא תצאו שבעת ימים, מיום שהתחילו המלואי', יהיו בעזרה. עד יום מלואיכ', שהוא יום השמיני שבו מלאו המלואים ונכנסו לעבודה, ואלה שבעת הימים עם הלילות שלאחריהן, לא שיצאו בערב יום השביעי וילכו לאהליהם, שאם תחלת המלואים עד יום השמיני שנכנסו לעבודה, הוצרכו פרישה מביתם, וזהו שפי' בענין ופתח א"מ תשבו יומם ולילה, תחלה יומם ואח"כ לילה, וכמו שאפרש בעז"ה: כי שבעת ימים ימלא את ידכם, בכל יום יקרבו קרבנות מלואים למלא את ידם לכהונה, ורמב"ע ז"ל אמר תחסר מלת קץ, כאלו אמר כי קץ שבעת ימים, או זמן, ואינו כן כי ימלא את ידכם על קרבנות שבעת הימים, וכן תרגם אונקלו' ז"ל ארי שבעא יומין יקרב ית קרבניכון, והאמ' שהוא זמן שבעת ימים: ימלא את ידכם, לדעתי כל מלוי ידים הוא נתינת כח לאדם, שמרשה אותו לעשותו דבר, ואשר יעשה, יהיה לרצון בעיניו, וילועז בעפאללמעכטיגען, שהוא נתינת כח לעשות מעשה, וכן ע"י הקרבנות הללו מלא השם את יד אהרן ובניו, שיעבדו עבודת ה' במקדשו בעד כל ישראל, ומלא יד על הכח, ומלוי יד הפך חוסר יד או קצר יד, שיאלא כחם לעשות, ורש"י ז"ל פי' כפ' ואתה תצוה בענין אחר, והרב המעתיק בבאורו שם פי' דבריו, והכל הולך לענין אחד: (לד) כאשר עשה ביום הזה, פי' רמב"ע ז"ל משה, והיה ראוי להיות כאשר עשיתי, אלא שכן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם למופת, ואת יפתח ואת שמואל, ולדעת המתרגם האשכנזי חסר העושה והוא כמו כאשר עשה העושה, או כמעשה הנעשה היום יעשה שבעת הימים, ולי אפשר לומר כי ימלא את ידכם שב על השם ב"ה, שצוה במעשים הללו שעל ידיהן ימלא את ידם לקדשם לו לכהנת עולם, ועל זה אמר כאשר עשה השם ביום הזה שמלא את ידכם בקרבנות שהוקרבו, צוה ה' לעשות כל שבעת הימים שתהיו פתח א"מ לכפר עליכם, והכפרה היא עצמה מלוי יד לכהונה, כי הכפרה עיקר הכל: (לה) ופתח א"מ תשבו יומם ולילה, למעלה אמר לא תצאו וזה בעבור העבודה, שבכל יום יראו סדר העבודה, וינופו תנופה, ויאכלו בשר האיל הקרב יום יום, כמו ומן המקדש לא יצא (לקמן כ"א י"ב), שאמרו עליו שלא יניח עבודתו ויצא, אבל אחר כלות העבודה וכן בלילה נאמר שילכו לאהליהם לעסוק בדברי חול, על כן צוה שישבו בפתח א"מ שבעת ימים יומם ולילה, כי שבעת ימים הללו קדש הם להם, וצריכין להיות פרושים מכל דבר, להתעסק בדברי קדש, ולכן יומם ולילה ישבו בקדש, לא יגשו אל אשה ולא יתעסקו בצרכיהם ועל זה נאמר ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו, אבל לצורך לכי שעה מותרין לצאת, וכן אמר רמב"ע ז"ל לא תצאו יש אומרים לא תצאו שבעת ימים, ובלילה היו יוצאים לצרכם, והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה, וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר א"מ, וזה רחוק, והכתוב אומר ויבכו ב"י את משה שלשים יום (דברים ל"ד ח'), כאלו אין שם רגע שלא היו בוכים? ויפה דבר, וכן בסכות תשבו שבעת ימים (לקמן כ"ג מ"ב), ואין צורך לשבת בה תמיד, אלא שתהיה הסכה בית דירתם, וכן ופתח א"מ תשבו, שיהיה שם מקום מושבם, שיתעסקו תמיד בדברי קדש בחצרות השם, אבל לצאת לדברים ההכרחיים, לא אסר עליהם: צויתי, מפי הגבורה, מבנין שלא נזכר שם פועלו, לפי שכל האמור בענין נזכר בצואה בפרשת ואתה תצוה, וכבר הגיד להם בשעת הדבור, ולכן אמר כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלוה, לגד מה שצוה להם לשבת פתח א"מ שבעת ימים לא נזכר שם, אמר כאשר צויתי עתה מן השם, לא כדברי רמב"ע ז"ל: (לו) ויעש אהרן ובניו, להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל, מפי' רש"י ז"ל:

ט (א) ויהי

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ ד וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה

בלולה

תרגום אשכנזי

ט (א) עז וואר אם אכטען טאגע, דא ריף משה אהרן, דעססען זעהנע אונד דיא עלטעסטען ישראל׳ס, (ב) אונד שפראך צו אהרן: »נים איין יונגעס רינד צום זינדענאפפער אונד איינען ווידדער צום גאנצען אפ־פער פיר דיך, ביידע אהנע פעהלער, אונד פיהרע זיא פאר דען עוויגען. (ג) צו דען קינדערן ישראל׳ס שפריך, וויא פאלגט; נעהמט איינען ציגענבאק צום זינדענ־אפפער, אויך איין יעהריגעס קאלב אונד איין יעהריגעס לאם אהנע פעהלער צום גאנ־צען אפפער; (ד) פערנער איינען אכסען אונד איינען ווידדער צום פריידענמאהל, פאר דעם עוויגען צו שלאכ־טען, אויך איין

אונקלוס

ט א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃ ג וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִמַּר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא׃ ד וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא

דפילא

רש״י

ט א ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ר״ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל. להשמיעם שע״פ הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: ב קח לך עגל. להודיע שכפר לו הקב״ה ע״י עגל זה על מעשה העגל שעשה: ד כי היום ה׳ נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה

באור

ט (א) ויהי ביום השמיני, למלואים, ולפי הפשט הוקם המשכן בר״ח ניסן, כאמרו ביום אחד לחדש הראשון תקים את המשכן (שמות מ׳ ב׳), ובו ביום כסה הענן את א״מ וכבוד ה׳ מלא את המשכן, כנזכר בסוף פקודי (שם שם ל״ד), וכשסר הענן בא משה אל א״מ ודבר עמו הפרשיות האמורות מן ויקרא עד כאן, ואז התחילו ז׳ ימי מלואים, ובשמיני לחדש כהנו אהרן ובניו בכהונה, ואז נעשה כל האמור בענין זה, אבל רבותינו ז״ל ורש״י ז״ל בשטתם אמרו ששמיני למלואים היה ר״ח ניסן, ואותו היום נטל עשר עטרות, כמו שאמרו בברייתא דת״כ, וא״כ שבעת ימי המלואים היה מכ״ג באדר עד ר״ח ניסן, ומה שכתוב ביום אחד לחדש תקים את המשכן, ענינו שיעמוד כן מעתה ואילך, שכל ז׳ ימי המלואים היה מעמידו ומפרקו בכל יום פעמים, ולדבריה׳ אמר רמב״ן ז״ל שהמעשה הנאמר בסוף פקודי הוא הנאמר כאן כי היום ה׳ נראה אליכם, כי בשמיני כסה הענן את א״מ וכבוד ה׳ מלא את המשכן, אבל לדעתי אינו הכרחי, אלא בכ״ג באדר כשהוקם בתחלה ענן ה׳ שהלך לפניהם, הוא אשר כסה את אהל מועד, שהוא ההיכל וק״ק שנקרא אהל מועד, לא העזרה שנקרא פתח א״מ או חצר א״מ, וכבוד ה׳ מלא את המשכן מבפנים ולא נראה לכל ישראל, כי אסורין ליכנס שם, ומשה ידע ולא נכנס עד שנסתלק הענן, והסתתר הכבוד על הכפרת, אבל כי היום ה׳ נראה אליכם ענין אחר הוא, וכן וירא כבוד ה׳ אל כל העם, וכאשר שאפרש בעז״ה. ואם יום השמיני ר״ח ניסן, א״כ מה שאמר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן (שם שם י״ז), ואח״כ בענין ויערוך עליו ערך לחם לפני ה׳ (שם כ״ג), ויעל הנרות לפני ה׳ (שם כ״ה), ויקטר עליו קטרת סמים (שם כ״ז), ויעלו עליו את העולה ואת המנחה (שם כ״ט), אעפ״י שכבר נתכהן אהרן, והיה העבודות בו ובבניו, כבר פי׳ רש״י ז״ל שם אף ביום שמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום, ולדעת מקצת המפרשים ז״ל גם בתלמוד יש דעות חלוקות אם יום השמיני היה ר״ח ניסן או בשמיני בו, גם ראב״ע ז״ל האריך בענין זה סוף פרשת פקודי, גם הרב המעתיק בפרושו לפרשת פקודי האריך בזה, ואין בו הכרח כל כך לענין פשט המקרא: קרא משה לאהרן ולבניו, הכתוב אמר ופתח א״מ תשבו יומם ולילה, והיו שם אהרן ובניו, וא״כ אין לומר קרא שיכנסו מחוץ לפתח א״מ, אלא כמו ויקרא אל משה, שהיא קריאה של חבוב ושל זרוז, אבל לפי הכלל שיסדנו (פרשה א׳ א׳), שכל קריאה שאחריה לא״ד הקרוא רחוק ממנו, ושלא אחריו שיבוא אליו, גם כאן ככלות שבעת ימי המלואי׳ בבקר יום השמיני הלכו אהרן ובניו מפתח א״מ, כי לא נודע להם עדיין שביום הזה יעבדו העבודה ושיגלה כבוד ה׳ לעיני ישראל עד שקרא אותם משה ואמר להם כי היום ה׳ נראה אליכם, ועוד יותר נראה פירוש ראב״ע ז״ל שאמר קרא משה לאהרן ולבניו, ויצאו מפתח א״מ, פי׳ משה היה בחוץ, ושלח אחריה׳ לקרוא אותם שיבואו אליו, ואז יצאו מפתח א״מ, וצוה אותם על דבר הקרבנות, והוצרך שיצאו לקחת הקרבנות: ולזקני ישראל, קראם באותו היום, שישמעו מפי אהרן הקרבנות שיביאו על כל ישראל, כי זקני ישראל הם הב״ד והסנהדרין והם יעשו בעד העד׳ כלה: (ב) ויאמר אל אהרן, שהוא הראש ועליו מוטל הנהגת המשכן כלו, כנגיד ומצוה מה יעשה: קח לך, משלך ולצרכך: עגל בן בקר, בן שתי שנים: ואיל, גם הוא בן שתי שנים, אבל עגל סתם וכבש בני שנה הם: והקרב לפני ה׳, הקדישם לקרבן: (ג) ואל בני ישראל, הוא יצוה לזקני ישראל שיקדישו הקרבנות האמורים בעד כל ישראל: תמימם, שב על העגל ועל הכבש לא על החטאת, וכן נראה מן הנגינה, ולא זכר תמימים בחטאת העם ובשלמים, יראה בעיני לפי שחטאת אהרן ועולתו ממין פחות, כי חטאת משיח וחטאת יה״כ של כ״ג פר בן בקר, גם עולתו מן הצאן, הזכיר שבכל זאת יהיו תמימים, אבל חטאת הבאה על חטא נקבה תמימ׳, וכאן זכר, אין צריך לומר שיהיה תמים, והעול׳ שההדיוט אם רוצה מביא פר ואיל, וכאן עגל וכבש הוצרך לומר תמימים, ובשלמים, שהן מן המובחרים בבקר ובצאן וזכרים ידענו שצריכין להיות תמימים: (ד) ושור ואיל לשלמים, לא כאילו המלואים, אלא שלמים ממש, שנהגו בהן כדין שלמים האמורין בפרשת ויקרא ובפרשת צו: לזבח לפני ה׳, לעשות זבח שמחה לפני ה׳, לשמוח על כל הטוב׳ שעושה עם ישראל, שמשרה שכינתו בתוכם, כמו שזבח המלך שלמה ביום חנוך המקדש שלמי שמחה, ועל כן נכתב לזבוח להורות שהן קדשים קלים שלמי שמחה, וחזו ואת שוק התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום קדש, ואיגה צריכה מקום טהור, ושלמי עצרת שהן ג״כ שלמי צבור הן קדש קדשי׳: ואלו אעפ״י

אהן

דְּפִילָא בִּמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְקָרָא דַיְיָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן: ה וּנְסִיבוּ יָת דִּי פַקִּיד מֹשֶׁה לָקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וּקְרִיבוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ תַּעְבְּדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ: ז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וַעֲבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ: ח וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא

בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם: ה וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה: ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה: ז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: ח וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל

אײן מיט אֶהל אײנגעקנע־טענעס שפײזעאָפּפער, דען הײטע װירד דער עװיגע אײך ערשײנען, (ה) זיא בראַכטען דאַז, װאַז משה בעפֿאָהלען, פֿאָר דאַז שטיפֿטסצעלט; דיא גאַנצע געמײנע טראַט הינצו, אונד שטונדען פֿאָר דעם עװיגען. (ו) משה שפּראַך: «ריזעס, דאַז דער עװיגע בעפֿאָהלען, זאָללט איהר טהון: זאָ װירד דיא הערדליכקײט דעם עװיגען אײך ערשײנען.» (ז) אונד שפּראַך פֿערנער צו אהרן: «טריטט הין צום אַלטאַרע! ברינגע דײן זינדענ־ אונד דײן בראַנד־אָפּפער, אונד פֿער־זעהנע פֿיר דיך אונד פֿיר דאַז פֿאָלק, דוא ברינגסט נעמליך נאַכהער דעם פֿאָלקעס אָפּ־פֿער, אונד פֿערזעהנסט פֿיר זיא, װיא דער עװיגע בע־פֿאָהלען.» (ח) אהרן טראַט צום

רש"י

במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה: ז קרב אל המזבח. שהיה אהרן בוש וירא לגשת א"ל משה למה אתה בוש לכך נבחרת: את חטאתך. עגל בן בקר: ואת עולתך. איל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמ' עגל בן שנה הוא

באור

שהן לגבו' אן לזבוח לפני ה', ולא נזכר בענין מי אכלו את הבשר, ויראה שהיה בשרן נאכל לכל אדם, ואכלהו זקני ישראל בשמחה לספר בקהל עם חסדי ה' אשר עשה לישראל; ומנחה בלולה בשמן, לא מנחה אחרת הבאה על חטא שקרויה חטאת, אלא בלולה בשמן כמנחת נדבה האמורה בפרש' המנחות, ורק כאן מצינו מנחת נדבה בצבור בפני עצמה, וכן פי' רש"י ז"ל (פרשה ו' י"ב), ואכלוה מצות, מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בו לדורות, הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות, לא כראב"ע ז"ל שאמר ומנחה, היא סלת לכל אחד ואחד, דמה שהיא מנחת נסכים הבאה עם קרבן צבור, ואינו כן כי מנחת שמיני פקמלה ונאכלו שיריה, ומנחת נסכים אין ממנה קומץ אלא כלה למזבח, וכמ"ש רמב"ם ז"ל (מ"ק פ"כ ח'): כי היום ה' נראה אליכם, פי' רש"י ז"ל להשרות שכינתו במעשה ידיכם, לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה, והשראת שכינה שאמר אפשר כדעת רמב"ן ז"ל שכבוד ה' ומלא את המשכן, והוא הנאמר בסוף פקודי, או שהוא על האש שיצאה ואכלה את הקרבנות, וזה דעת ראב"ע ורשב"ם ז"ל, ועוד אפרש (פסוק ו'): (ה) ויקחו, שהביאו מן המחנה קרבנותיהם, אותן שהן לאהרן, ואותן שהן על ישראל, אל פני א"מ, הניאום אל העזרה, שהוא לפני א"מ: ויקריבו כל העדה, כמו שעשו בימי מלואים שנא' ואת כל העדה הקהל אל פתח א"מ, ואמר ותקהל העדה אל פתח אהל מועד (לעיל ח' ג' ד'): (ו) ויאמר משה, פי' ראב"ע ז"ל כבר אמר להם משה זה הדבר עשו, שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל, אזיראה להם כבוד ה', והטעם על האש שיצא, ולא ישר פרושו לרמב"ן ז"ל, והדין עמו, כי המצוה היה לאהרן, ואהרן יצוה לזקני ישראל, ורמב"ן ז"ל פי' שחזר ואמר להם זה הדבר וכו' שיקרבו הקרבנות על הסדר שיצום, ואח"כ יראה להם הכבוד, ובעבור שאמר כי היום ה' נראה אליכם, חזר ואמר שיראה להם בכבודו, ולדעתי תחלה דבר לאהרן לבדו בעבור קרבנותיו, ובעבור שיצוה לזקני ישראל על קרבנות העם, ואמר לו כי היום ה' נראה אליהם, ולשון זה כולל אור הנבואה ורוח אלהים בכל מקום, כמו שיתבאר (פסוק כ"ג), ולא יתכן לומר כן רק לאהרן ולבניו ולזקני ישראל, שהם כלם שרי אלהים, ורואים במראות אלהים, כמו שמצינו בהר סיני ויראו את אלהי ישראל וגו' (שמות כ"ד י'), וכן הבטיחם ביום חנוך המשכן שיראה אליהם ה', וכשהובאו הקרבנות קרבו כל העדה ועמדו לפני ה', ואמר להם משה זה הדבר שאתם רואים מהבאת קרבנות הללו לכפר בעדכם צוה לי ה' שתעשו כן, וירא אליכם כבוד ה', וזהו ראיית הכבוד לעיני כל ישראל, שנראה כבודו בעמוד ענן, וכנזכר בענין, זהו כבוד ה' לא ראיית נבואה, ועוד אפרש בעז"ה: (פסוק כ'): (ז) ויאמר, אחר שדבר לכל ישראל, חזר לצוות את אהרן שיעבוד עבודותיו: קרב אל המזבח, פי' רש"י ז"ל שהיה אהרן בוש וירא לגשת, אמ' לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת, ונת"כ יש בזה דברי', ולפי פשוטו אמר רמב"ן ז"ל קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה ששחיטתן בצפון, ואמר משה כן בקבלה שכבר ידע אהרן זה, אך אם כבר הגיד לו דיני הקרבנות, אפילו בקבלה אין צורך להזכירו כמו שלא זכר דבר מההזאות וההקטרות, ולדעתי לפי שהמזבח קדש קדשים, ועליו יפרתו הכהנים לבדם להקריב אלבודם, ונאמר ואל המזבח לא יגש כי מום בו (פרשה כ"א כ"ג), שלא יגש אליו כלל, גם אם לא יעבוד, כמ"ש שם, וכן אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו (במדבר י"ח ג'), הנאמר בלוים וזרים, גם כתיב כל הנוגע במזבח יקדש (שמות כ"ט ל"ז), שלפי פשוטו הקרב אל המזבח ונגע בו, צריך שיהיה קדוש מן הקדושים שנא' עליהן קדושים יהיו לאלהיהם, על כן בשעה שצוהו להתחיל בעבודה, שהוא הקדוש אשר הקריב ה' אליו, אמר לו קרב אל המזבח, כלומר מעתה נתקדשת לגשת אל המזבח, ופירש ועשה את חטאתך ואת עולתך, שיתקן קרבנותיו, לכפר על המזבח בהזאה ובהקטרה, ודברנו קרובים לדברי רש"י ז"ל ועוד יתבאר (פסוק ט') כוונת הפסוק הזה: ועשה, תיקן את חטאתך ואת עולתך, כמו שחיטה בצפון, וקבלה בכלי שרת: וכפר בדמו: בעדך ובעד העם, בפר החטאת תכפר בעדך, ואח"כ תעשה קרבן העם ותכפר בעדם הראב"ע, וכן דעת רמב"ן ז"ל, ואין סדר הכתוב ולא הנגינה מסכמת, ולמה לא נפרש כמו שכתוב, כוונו שעל קרבנותיו יתודה בעדו ובעד העם התלויין בו ויכפר עליו ועליהם, כמו פר משיח כשיחטא לאשמת העם, ועוד יעשה את קרבן העם לכפר בעדם, כי המשיח לא יתכפר בשעיר עזים: (ח) ויקרב אהרן אל המזבח, שהגל עליו מצות כהונה לעמוד לשרת לפני ה' להקטיר חלב ודם, ואולי טרם הזל

אֶל־הַמִּזְבֵּ֑חַ וַיִּשְׁחַ֛ט אֶת־עֵ֥גֶל הַֽחַטָּ֖את
אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ ט וַ֠יַּקְרִבוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֣ן אֶת־הַדָּם֮ ר
אֵלָיו֒ וַיִּטְבֹּ֤ל אֶצְבָּעוֹ֙ בַּדָּ֔ם וַיִּתֵּ֖ן עַל־
קַרְנ֣וֹת הַמִּזְבֵּ֑חַ וְאֶת־הַדָּ֣ם יָצַ֔ק אֶל־יְס֖וֹד
הַמִּזְבֵּֽחַ׃ י וְאֶת־הַחֵ֨לֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹ֜ת
וְאֶת־הַיֹּתֶ֤רֶת מִן־הַכָּבֵד֙ מִן־הַ֣חַטָּ֔את
הִקְטִ֖יר הַמִּזְבֵּ֑חָה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
אֶת־מֹשֶֽׁה׃ יא וְאֶת־הַבָּשָׂ֖ר וְאֶת־הָע֑וֹר
שָׂרַ֣ף בָּאֵ֔שׁ מִח֖וּץ לַֽמַּחֲנֶֽה׃ יב וַיִּשְׁחַ֖ט
אֶת־הָעֹלָ֑ה וַ֠יַּמְצִאוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֤ן אֵלָיו֙ צ
אֶת־הַדָּ֔ם וַיִּזְרְקֵ֥הוּ עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃
יג וְאֶת־הָעֹלָ֗ה הִמְצִ֧יאוּ אֵלָ֛יו לִנְתָחֶ֖יהָ
וְאֶת־הָרֹ֑אשׁ וַיַּקְטֵ֖ר עַל־הַמִּזְבֵּֽחַ׃ יד וַיִּרְחַ֥ץ
אֶת־הַקֶּ֖רֶב וְאֶת־הַכְּרָעָ֑יִם וַיַּקְטֵ֥ר עַל־
הָעֹלָ֖ה

אונקלוס

לְמַדְבְּחָא וּנְכַס יָת
עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ׃
ט וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת
דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ
בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנָת
מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרֵיק
לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ י וְיָת
תַּרְבָּא וְיָת כּוֹלְיָתָא וְיָת
חַצְרָא מִן כַּבְדָא מִן
חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא
כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יא וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא
אוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא׃ יב וּנְכַס יָת
עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן
לֵיהּ יָת דְּמָא וּזְרָקֵיהּ
עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
יג וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ
לְאֵבָרָהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא׃ יד וְחַלֵּיל יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא
ואסיק

תרגום אשכנזי

צום אלטאר, אונד שלאכ־
טעטע דאז קאלב צום זינ־
דענאָפּפער, וועלכעס פיר
איהן וואר. (ט) דיא זעהנע
אהרן׳ס בראכטען איהם דאז
בלוט, ער טונקטע זיינען
פינגער דאריין, בראכטע עז
אויף דיא עקקען דעס אל־
טארעס; דאז איבריגע בלוט
גאס ער אן דען גרונד דעס
אלטארעס. (י) דאז אָפּפער־
פעטט, דיא נירען אונד דאז
נעץ איבער דיא לעבער פאָם
זינדענאָפּפער ליס ער אויף
דעם אלטאר אין רויך אויפ־
געהען, וויא דער עוויגע דעם
משה בעפאָהלען.
(יא) פלייט אונד פעלל פער־
ברעננטע ער אויסערהאלב דעס
לאגערס. (יב) הערנאך
שלאכטעטע ער דאז גאנצע
אָפּפער; דיא זעהנע אהרן׳ס
רייכטען איהם דאז בלוט, ער
שפרענגטע עז אויף דעם אל־
טאר אומהער. (יג) דאז גאנ־
צע אָפּפער רייכטען זיא איהם
אין צערלעגטען שטיקקען
נעבסט דעם קאָפּף, אונד ער
ליס עז אויף דעם אלטאר
אין רויך אויפגעהען.
(יד) וואוש אויך איינגעוויידע
אונד פוסשטיקקע, אונד ליס
זיא איבער דעם גאנצען אָפּ־
פער, אויף דעם

באור

בעבודותיו, נכנס תחלה אל המזבח למקום שאסור ליכנס שם איש זר, להראות לכל העדה כי בו בחר ה' והוא הקדוש שמותר לו ליגע במזבח, והשתחוה שם לה', ואח"כ הלך לעשות עבודה, והכל בשחיטת עגל החטאת אשר לו: (ט) ויקריבו בני אהרן את הדם אליו, לא ידעתי מה צורך לכהנים רבים להולכת הדם והכל במזרק אחד, ואם אהרן שחט וקבל היה מוליך גם כן ואפשר שאהרן לבד הזורק והמקטיר, שעיקר כפרה בדם. ובהקטרת אימורין, שהן העבודות שעל המזבח, אבל שחיטה וקבלה והולכה נעשו בבניו, וזהו קרב אל המזבח, שכוונו שהו' יעלה על המזבח לעשות העבודות הנעשו' בו, ושם יעשה חטאת והעולה לכפר בעדו ובעד העם, וכן אמר ויקרב אהרן אל המזבח, שעשה כאשר צוהו לעבוד עבודת המזבח, ושם עמד עד שהביאו אליו את הדם לזרוק, ואת האמורין והנתחים להקטיר, ומלת וישחט על השוחט, ששחיטה כשרה אפילו בזר וקבלה בכהן, וכן הולכה אל המזבח בכהן ולמהר הדבר, ושיזכו בניו כלם בחנוך העבודה עמדו בשורה, וקבלו המזרק מיד המקבל, כמו ששנינו אצל שחיטת הפסח, וכן הביאו אליו אמורי החטאת והשלמים, וכן הנתחים כמו שמתבאר בענין, ועם זה נכון הכל, ועל כן כתוב בסוף וירד מעשות החטאת וגו' כי עד הנה לא זז ממזבח: ואת הדם, הנשאר במזרק: (י) ואת החלב, החלבים המפורשים בפרשת ויקרא המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: מן החטאת, לא ידעתי למה נאמר, אפשר ללמדנו שהסירם כדרך שיסירו מחטאת דורות לא פחות ולא יותר, וזהו כאשר צוה ה' את משה, שכוהו כן בפרשת החטאת: הקטיר המזבחה, מלת הקטיר פרשנו בפרשת ויקרא, ואם אין אש על המזבח לא יתכן לומר הקטיר, ולכן רשב"ם ז"ל שאמ' בפי' ויקטר על המזבח, שם אותו על המזבח, ובגוא אש מעלה נקטר, אין פרושו נראה לי שהיה לו לומר וישם על המזבח, ופי' כן לשטתו בפי' ויקחו שני בני אהרן, וגם פרושו שם לא נתברר לי, כמו שאפרש: (י) ואת הבשר ואת העור, לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים, וכלן ע"פ הדבור, מפי' רש"י ז"ל: שרף באש, השורף, כי אהרן לא זז ממקום המזבח עד שכלה הכל, ואפשר שנשרף אחר גמר העבודה ע"י אהרן עצמו: (יב) וישחט את העולה, השוחט: וימצאו, פרשנו טעמו (פסוק ט'), ומל' וימציאו פי' רש"י ז"ל לשון הושטה והזמנה, וכן תרגם הרב המעתיק, ויפה פי', ויש הבדל בין והקריבו ובין והמציאו, הקרבה נופל על המקרב דבר אל חברו, אעפ"י שאינו נותן אותו אל ידו, כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' כ"ה), אבל המצאה אינו אלא שנותנו לידו, כי מצא נקל על דבר שבא לידו, כמו שאמרו (ב"מ א' ע"א) ומצאתה דאתי לידי' משמע, והפעיל כשמציאו מיד ליד עד יד חברו, ולכן בחטאת לבד אמר ויקריבו, כי דם חטאת לבד נותן באצבע, וע"כ המזרק ביד המקריב, ואהרן טובל בו אצבעו וכן אחר ויטבול אצבעו בדם, וזהו והקריבו, אבל עולה ושלמים שזורק מן המזרק, היו צריכין לתת המזרק בידו, וזהו וימציאו, שהם המציאו אותו לידו: סביב, מפורש בפרשת ויקרא: (יג) ואת העלה, גוף העולה כלה: המציאו, בעבור שנתנו הנתחים לידו ממש להקטירן: לנתחיה, כמו שמנתחין העולה, ונתח אחר נתח נתנו לו: ואת הראש, שאינו בכלל נתח שכבר הותז בשחיטה: (יד) וירחץ, הרוחץ, שאפי' בזר כשרה, ובעבור שהמציאו אליו
הנתחים

רש"י

הוא ומכאן אתה למד: יא ואת הבשר ואת העור וגומר. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: יב וימציאו. ל' הושטה והזמנה: טו ויחטאהו.
עשהו

העלה המזבחה: טו ויקרב את קרבן העם ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון: טז ויקרב את העלה ויעשה כמשפט: יז ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עלת הבקר: יח וישחט את השור ואת האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את הדם אליו ויזרקהו על המזבח סביב: יט ואת החלבים מן השור ומן האיל האליה והמכסה והכלית

אונקלוס

עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא: טו וְקָרֵיב יַת קוּרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וּנְכְסֵיהּ וְכַפַּר בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה: טז וְקָרֵיב יַת עֲלָתָא וַעֲבָדַהּ כִּדְחָזֵי: יז וְקָרֵיב יַת מִנְחָתָא וּמְלָא יְדֵיהּ מִינַּהּ וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא: יח וּנְכֵיס יַת תּוֹרָא וְיַת דִּכְרָא נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי לְעַמָּא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יַת דְּמָא לֵיהּ וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יט וְיַת תַּרְבַּיָּא מִן תּוֹרָא וּמִן דִּכְרָא אַלְיְתָא וְחָפֵי

תרגום אשכנזי

דעם אלטאר, אין רויך אויפ־שטייגען. (טו) הירויף בראכטע ער דעם פאלקעס אפפער דאר, נאהם נעמליך דען זינדענאפפערבאק, וועלכער פיר דאז פאלק וואר, שלאכטעטע איהן, אונד בעהאנדעלטע דיזעס אפפער ווי דאז פאריגע. (טז) בראכטע דאז גאנצע אפפער דאר, אונד גינג דאמיט אום נאך פארגעשריבענער וויזע. (יז) בראכטע אלזדען דאז שפייזאפפער, נאהם איינע האנדפאלל דאפאן, ליס עז אויף דעם אלטאר אין רויך אויפשטייגען; אללעס דיזעס טהאט ער אויסער דעם מארגענאפפער. (יח) דארויף שלאכטעטע ער דען אכסען אונד דען ווידדער, אלז אפפער צום פריידענמאהל, פיר דאז פאלק; דיא זעהנע אהרן'ס רייכטען איהם דאז בלוט, (ער שפרענגטע עז אויף דעם אלטאר אומהער,) (יט) אויך דיא אונשליטטשטיקקע פאם אכסען אונד פאם ווידדער, דאז שוואנצשטיק, דאז בעדעקקענדע, דיא נירען

רש"י

עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: טז ויעשה כמשפט. המפורש בעולה נדבה בויקרא: יז וימלא כפו. היא קמיצה: מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: יט והמכסה. חלב המכסה את הקרב: כ וישימו את החלבים על

באור

הנתחי', רחץ הרוחץ את הקרב ואת הכרעי' והמציאו אותן אליו באחרונה, והקטירן על האש על המזבח, וזה ראיה לפרושנו (פרשה א' ט'): (טו) ויקרב את קרבן העם, החטאת והעולה והשלמים והמנחה, שהיו עד הנה נתונין לבד אחר בעוד שנעשו קרבנותיו, הקריב עתה לעשות עבודתן, ורא"בע ז"ל פי' על המזבח, ואיך יתכן זה ואחריו נזכרה השחיט' והחטוי [*א"ה על דעתי הוא דרך כלל ואחריו מעשה, שאינו אלא פרטו של ראשון, כמשפט הלשון: ואמר עתה הקריב את קרבן העם: כיצד? לקח שעיר החטאת וגו', ולכן בתחלת הפרט נאמר שנית אשר לעם, להורות שאינו אלא פרטו האמור למעלה*] שעיר החטאה אשר לעם, כבר אמר את קרבן העם, וגם לא נאמר כן בעולה, וחזר ואמר אשר לעם בשלמים, וצריך טעם, ונראה כשפורט המינים אומר אשר לעם, ובעולה ומנחה שאינן פורט, אלא עולה מנחה, אינו אומר אשר לעם: ויקח, אחד מן הנכנים וכן וישחטהו: ויחטאהו, מתן דמו, והוא נקרא חטוי שזכפר ויעביר החסרון, וכמו שפרשנו (פרק ו' י"ט), וכן תרגם אונקלוס ז"ל וכפר בדמיה גם רא"בע ז"ל אמר ויחטאהו כפר בו החטאת, ורש"י אמר עשהו כמשפט חטאת, כלומר שחטא בדמו כדין חטאת באצבע על ארבע קרנות: כראשון, אעפ"י שחטאת כקנה לא אמר כראשונה, כי על העגל ידבר, וזהו שפי' רש"י ז"ל כראשון, כעגל שלו, ולא אמר כחטאת שלו, גם רא"בע ז"ל אמר כראשון, הוא עגל החטאת, ואין דברי רא"מ ז"ל נראין לי: (טז) ויעשה כמשפט, כמשפט כל עולה המפורשת בפרשת ויקרא, ולא אמר כראשון שהוא האיל, כמו שאמר בחטאת, אומר אני שבחטאת לא אמר כמשפט לפי שיש חטאת פנימית וחטאת חיצונה, ואינו יודע כמשפט מי, הוצרך לומר כראשון שהיה נעשה כחטאת חיצונה, מה שאין כן העולה שאין בה חלוקי עבודות, סתם ואמר ויעשה כמשפט כלומר כמשפט העולה: (יז) ויקרב את המנחה, המקריב אותה ליד אהרן: וימלא כפו ממנה, זוהי הקמיצה, וגלת קמץ פרשנוה, ותנין שהיא מלא כפו: מלבד עלת הבקר, פי' רש"י ז"ל כל אלה עשה אחר עולת התמיד, ונכרוהו היה לו להזכירו בסוף אחר השלמים, אבל לפי שבכל יום מקריבין עולת תמיד ומנחתו, והיום נצטוו להקריב עולה ומנחה חובת היום, הודיע שלא נפטרו בהן מקרבן תמיד, אלא עולה ומנחה זו הקריבו מלבד עולת הבקר, אבל שלמים אינן נקרבין חובה בשאר הימים, ובפרשת מלואים שנסדר בו לא אמר מלבד עלת הבקר, לפי שבימי המלואים לא היה מנחה, ועולת התמיד צריכה מנחה, וזאת תשובה לקושית ר' אלי' מזרחי ז"ל: (יח) וישחט, השוחט כמו שפרשנו: (יט) ואת החלבים מן השור, המפורשים בפרשת ויקרא, על כן הפסיק בנגינה: ומן האיל, גם האליה: והמכסה, פי' רש"י ז"ל חלב המכסה את הקרב. ורמב"ן ז"ל הקשה לפרושו, למה זכר לבד חלב זה ולא החלבים האחרים, ופי' היא המכסה של כל החלבים, כי כל חלב הקרב למזבח הוא מכסה, האחד חלב המכסה את הקרב והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכסה, והחלב אשר על הכליות מכסה עליהן, וכן אשר על הכסלים, וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר, שעל הכסלים אמר רחמנא ולא בתוך הכסלים, ויפה פירש: והכלית, פי' רמב"ן ז"ל מן האיל המניחו אליו האליה והחלב, ושניהם הכליות ויותרת הכבד, ואין לשון הכתוב משמע כן, ולדעתי ואת החלבים מן השור כולל כל הקרב ממנו למזבח החלב והכליות והיותרת שנקראים חלבים בלשון רבים, שכולל החלב ממש, והקרינם עמו שהן מיטב הקרבן וכמו שפרשנו, ואלו אמר ואת החלבים מן השור והאיל היינו אומרים שחלבים חלב ממש, ונכתב לשון רבים בעבור השור והאיל, ועוד לפי שבאיל

המלואים

וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת הַכָּבֵד׃ כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה׃ כא וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ כב וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ כג וַיָּבֹא מֹשֶׁה

אונקלוס

גַּוָּא וְכוּלְיָתָא וַחֲצַר כַּבְדָּא׃ כ וְשַׁוִּיאוּ יָת תַּרְבַּיָּא עַל חַדְוָתָא וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא׃ כא וְיָת חַדְוָתָא וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא אֲרֵים אַהֲרֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי פַקִּיד מֹשֶׁה׃ כב וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדוֹהִי לְעַמָּא וּבָרֵיכִנּוּן וּנְחַת מִלְּמֶעְבַּד חַטָּאתָא וַעֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ כג וְעַל מֹשֶׁה

תרגום אשכנזי

נירען אונד דאז נעץ איבער דיא לעבער. (כ) דיא אונשליטשטיקקע לעגטען זיא אויף דיא ברוסטשטיקקע, אונד ער ליס דיא אונשליטשטיקקע אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען.
(כא) מיט דעם ברוסטשטיק אונד דעם רעכטען שולטערשטיק מאכטע אהרן איינע װענדונג פֿאָר דעם עוויגען, וויא משה בעפֿאָהלען.
(כב) אהרן האָב זיינע הענדע געגען דאז פֿאָלק אויף, אונד גאָב איהנען דען זעגען; נאָכדעם ער דאז זינדענאָפּפֿער, בראַנדאָפּפֿער אונד דיא פֿריידענאָפּפֿער, פֿערריכטעט האַטטע, גינג ער הערצב. (כג) משה אונד

רש״י

על החזות. לאחר התנופ׳ נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטיר׳ נמצאו העליונים למטה: כב ויברכם. ברכת כהנים יברכך יאר ישא: וירד. מעל המזבח: כג ויבא משה ואהרן. למה נכנסו

באור

המלואים היה גם השוק בכלל החלבים, הוצרך לפרש באיל זה שמיטב שלו לבד האליה ושתי כליות ויותרת, אבל החלב ממש שאין לטעות בו אמר סתם המכסה: (כ) וישימו את החלבים, של השור והאיל, וכוללים גם אליה ויותרת וכליות שהכל בכלל חלבים, כמו ואת החלבים מן השור, אבל רמב״ן ז״ל אמר שהאליה והיותרת והכליות יתנו למטה, והחלבים עליהן, והכל על החזות, והחלבים לבדם נראין למעלה, והוא דרך כבוד בהקטרה, ופי׳ ויקטר החלבים המזבחה, עם שאר הנזכרים, ואינו נראה שישמיט הכתוב הקטרת היותרת והכליות, אלא כמו שאמרנו שמלת החלבים כולל הכל, והטעם שאמר רמב״ן ז״ל בעבור היות ההקטר׳ גדול׳ בחלבים יזכיר׳, וכן ותאכל וגו׳ את העול׳ ואת החלבים (פסוק כ״ד), טעם אלום הוא, ובמקרא שהבאנו לראיה גם בו מלת חלבים כולל הכל: (כא) ואת החזות, מן השור והאיל: ואת שוק הימין, של כל אחד מהם: הניף אהרן תנופה, זהו קודם וישימו את החלבים, וזכר תחלה הזריקה והקטרה שהן עיקר, ולפי שאמר ויקטר החלבים המזבחה, חזר והודיע לאיזו צורך שם אותם על החזות, ואמר שהיה זאת בעבור התנופה, שהחזה גם היא צריכה תנופה עם החלבים, ולפי שזכר תנופת החזה, הוצרך להזכיר שגם שוק הימין הונף עם החזות, לפי שבאיל המלואים הונף השוק עם החלבים, לפי שנקטר עמהם, ואח״כ הניף החזה לבדה, הוצרך לומר כאן שביום זה הונפו שתיהן עם החלבים, לפי שהיו שתיהן מתנה לכהנים כנזכר בענין, כן המצוה לדורות, כמו שפרשנו (פרשה ז׳ ל׳), לא כמו שחשב רמב״ן ז״ל שהניף אותן פעם שנית לבדה, אחר שהניף החזה עם החלבים, וכבר השיבונו על דבריו (שם): כאשר צוה משה, בפרשת הקרבנות, וכמו שאמרנו: (כב) וישא אהרן, זוהי מכות נשיאות כפים: אל העם, כנגד העם, כדרך המברכים שמניחין ידיהם על ראש המתברך, כמו וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים (בראשי׳ מ״ח י״ד), וכן הכהנים פושטת ידיהם פתוחות כנגד העם: ויברכם, ברכת כהנים המפורשת להלן יברכך יאר ישא (במדבר ו׳ כ״ד כ״ה כ״ו), וכן פי׳ רש״י ז״ל, ואם המצוה כתובה בחומש הפקודים כבר נאמרה בהקמת המשכן, גם שם סמוכה ל׳ ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז׳ א׳), ורמב״ן ז״ל אמר כי אהרן פרש כפיו השמימה וברך את העם כמו שעשה שלמה שנאמר ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳ וכו׳ ויפרוש כפיו השמים (מלכי׳ א׳ ח׳ כ״ב), ושם נאמר ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר (שם שם נ״ה), ולפיכך לא זכר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן, ואומר אני שאין הדברים דומים, שם היו כפיו פרושות השמים, פניו אל הקדש ואחוריו ל׳ העם, כדרך המתפללים, וכאן נשא ידיו אל העם, ופניו כנגד העם כדרך המברכין, ועוד כשברך שלמה את העם לא נשא כפיו, אלא אחר כך כשהתפלל כנזכר בספר מלכים, שתחלה אמר כנגד העם ה׳ אמר לשכון בערפל, בנה בניתי בית זבול לך וגו׳, והיה פניו כנגד הקדש, ואחריו אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וגו׳ (שם שם י״ג י״ד ט״ו), ששם פניו כנגד העם לברכם, ולא היו כפיו פרושות השמים, עד שגמר ברכתו, ואז אמר הכתוב ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳ וגו׳ ויפרוש כפיו השמים, ויאמר ה׳ אלהי ישראל וגו׳ שהיא התפלה, וכשנגמר תפלתו שנאמר קם מלפני מזבח ה׳ מכרוע על ברכיו וכפיו פרושות השמים, ויעמוד ויברך וגו׳ ענינו מכרוע על ברכיו ומהיות עוד כפיו פרושות השמים שכבר גמר תפלתו, וברך את העם, וכן מפורש בדברי הימים, ועוד בנית עולמים נאות הכהנים מן הקדש ירדה שכינה, כאמרו וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה׳ על הבית, והיה ראוי שיברכם, אבל כאן עדיין לא נראה כבוד השם, ואין מקים לברכה זו, אלא שברכם ברכת כהנים שהיא מצוה מפורשת, ומה טעם שיזכיר כאשר צוה אותו משה, והיא מצוה מפורשת בתורה, ובכל הפרשה לא נאמר כן רק בהקטרת החלבים ובתנופה, והוצרך להאמר מטעם שפרשנו, וכן דעת חכמים ז״ל בברייתא שאמרו ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודעו חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה׳ וישמרך וכו׳ ופרושה כפשוטה, ורמב״ן ז״ל רצה להשוותה לדעתו ודבריו רחוקים: וירד, מן המזבח שהיה שלא אמות קומתו, וכשנגמר הקטרת חלבי השלמים, ברך את העם, וירד מעל המזבח, לפי שגמר מעשות החטאת והעולה והשלמים, שכל זמן העבודה היה הוא על המזבח, ובכיו עושים העבודות שביארה וכמו שפרשנו, ולא אבין טעם ראב״ע ז״ל שאמר וירד שכבר ירד, מעשות חטאת העם וכו׳, ולמה לא כסדר המקרא שבעודו על המזבח נשא ידיו ויברכם, [* א״ה נראה שעל דעת הראב״ע הברכה הנזכרת פה היא בעצמה הנזכרת להלן פסוק כ״ג, ולכך הוצרך לפרש וכבר ירד, ובל״א מתורגם על דרך כלל שאחריו מעשה, אמר שכאשר ירד מעשות הקרבנות נשא ידיו אל העם ויברכם, כיצד? בתחלה בא עם משה אל אה״מ להתפלל, וכאשר יצאו ברכו את העם, ואז נראה כבוד ה׳ אל העם, כיצד? יצאה אש מלפני ה׳ ותאכל את העולה ואת החלבים, ובאש הזה נשאו כל העם את הכבוד הנכבד, וירנו ויפלו על פניהם, וכאשר לקחו בני אהרן איש מחתתו וגו׳ ותצא האש ההיא מלפני ה׳ ותאכל אותם וגו׳, ככ״ל בהמשך הכתובים*]: (כג) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד, אהל מועד הוא ההיכל והדביר, ולא נזכר בכתוב למה נכנסו, ולמד מן הענין, אחר שעשו כל אשר צוה ה׳ לעשות ביום ההוא, באו אל ההיכל ואולי אל קדש הקדשים להתפלל ולהתחנן שירצה השם מעשיהם וישרה שכינתו בישראל, וקרוב לזה יש בברייתא דת״כ, והביאה רש״י ז״ל בפרושו, ואין ספק שנכנסו על פי הדבור, או שנכנס אהרן להשתחוות, כמו ששנינו (תמיד פ״ז) בזמן שכהן

משה ואהרן אל־אהל מועד ויצאו ויברכו את־העם וירא כבוד־יהוה אל־כל־העם: כד ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על־המזבח את־העלה ואת־החלבים וירא כל־העם וירנו ויפלו על־פניהם: י א ויקחו בני־אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו

ויתנו

אונקלוס

משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא: כד ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון:

י א ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר

מחתתיה

תרגום אשכנזי

אונד אהרן קאמען הערנאך אין דאז שטיפטסצעלטע, (דאזעלבסט אנצובעטען;) אלז זיא ווידער הערויז קאמען, זעגנעטען זיא דאז פאלק, אונד דא ערשיען דער גאנצען נאציאן דיאהערדליכקייט דעס עוויגען. (כד) עז פוהר איינע פלאממע פאן דעם עוויגען אויז, (נעמליך אויז דעם אללערהייליגסטען,) אונד פערצעהרטע אויף דעם אפפער־אלטאר דאז גאנצע אפפער זאממט דען אונשליטטשטיקקען; דאז געזאממטע פאלק זאהע, זיא מאכטען איין פריידענגעשרייא, אונד פילען אויף איהר אנגעזיכט.

י (א) דיא זעהנע אהרן'ס אבער, נדב אביהוא, האטטען יעדער זיינע רויכפפאננע גענאממען, פייער

רש"י

נכנסו. מצאתי בפרשת מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטורת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטורת. דבר אחר כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל. אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי. מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: (ויבא משה ואהרן. לאחר שירד אהרן מעל המזבח באו משה ואהרן אל אהל מועד שכל העדה היו עומדים אל פתח אהל מועד): ויצאו ויברכו את העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעש' ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו בשביל שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל. לכך אמר להם זה הדב' אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו:
כד וירונו. כתרגומו:

י ב ותצא

באור

שכהן גדול נכנס להשתחות וכו', שאפילו למי שסובר שאינו מותר ליכנס להשתחוות אלא בגמר עבודה, גם כאן כבר גמר אהרן העבודה. ושם הובטח להם שיראה כבודו אל העם, ושירצה את קרבנותיהם, אז יצאו ויברכו את העם, בלי נשיאת כפים, אלא כדרך שברך שלמה את כל קהל עדת ישראל ביום חנוכת המקדש, אחר שירדה שכינה וראו אש מן השמי', אף כאן כשברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, שבשעת הברכה ראו כבוד ה' נגלה לעיניהם, וברכו אותם שזכו לכך ושירצה אלהים אותם מכאן ואילך וכיוצא בברכות הראויות ליום זה, וקרוב לזה דעת רש"י ז"ל, וגם הוא שנוי בברייתא: וירא כבוד ה' אל כל העם, כבוד נברא נראה לעיני העם, וידעו כי ה' שוכן בקרבם, ואיננו כמו וירא אליו ה' (בראשית י"ח א'), ואראה את אדני יושב על כסא (ישעיה ו' א'), שהוא במראה הנבואה, אבל ראיית כבוד ה' הוא הענן והכבוד נראה בו, כדמות אור יקר נשגב מן האור הידוע לנו, וזה פי' וירא אליכם כבוד ה' (פסוק ו'), וכן ראו בחנוך המקדש כאמרו וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כל"ח (ד"ה ב' ז' ג'), וככה ירד כבוד ה' על המשכן לעיניהם, ומצא אש ותאכל על המזבח, והודו לה' על חסדו, וכן והנה כבוד ה' נראה בענן (שמות ט"ז י'), וכיוצא תמיד על כבוד מושג לעין, ובלי ספק שביום זה היה תוספת אורה וכבוד, והוא מן הדברים המפלאים שמדרך התורה לספר בהם ולהפליא עניניהם, ובשאר מקומות שנזכר גלוי שכינה בענן, היא דבור ומצוה, אבל כאן אינו אלא לכבוד ישראל להודיעם כי רצה אלהים את מעשיהם, ודומה לזה פי' רמב"ן ז"ל בפרשת וירא אחר שנגלה לאברהם השכינה למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, כי מפני השתדלות' במצות המשכן זכו לראיית השכינה, לא לצוות להם מצוה או לדבור כלל, אלא גמול במצוה הנעשית בכר להודיע כי רצה אלהים את מעשיהם, והאריך שם, וזהו כדברנו, אלא שאבל אברהם היה מראה נבואה, אבל רשב"ם ז"ל פי' וירא כבוד ה', כיצד? ותצא אש מלפני ה' ותאכל וגו', הנה לדעתו אש מן שמים היא ראיית הכבוד, ואין פירושו נראה לי: (כד) ותצא אש מלפני ה', כלומר ממקום שנראה שם כבוד ה', יצאה אש אלהים בדרך פלא: והאכל, כל השחתה וכלוי נקרא אכילה, כמו וירב היער לאכול בעם מאשר אכלה החרב (שמואל ב' י"ח ח'), וכן ויאכלו (בראשית י"ח ח'), כי המלאכים כאש שמו הנתן לעיניהם לאין, וכן ותאכל על המזבח, והושאל למזון הבע"ח, לפי שהאוכל לועס בשיניו ומכלה מה שנותן אל פיו, וגם הרב המעתיק תרגם ותאכל אונד פערצעהרטע: את העלה, עולת התמיד ועולת אהרן ועולת העם: החלבים, מן העגל של אהרן ומשעיר עזים אשר לעם, ומן השור והאיל לשלמים, וכולל המכסה והאליות והיותרת והכליות, ולא זכר המנחה כי אלא כף סולת מעט הוא, וכבר היה נאכל מאש הדיוט שעל המזבח, וכמו שיתבאר: וירא כל העם, כבוד ה', והאש שיצאה מלפניו: וירנו, מרוב שמחה היו מרננים בקול רנה להודות לה' חסדו, ועל רב טובו לבית ישראל, כמו שהיה בימי שלמה שאמר והודות לה' כי טוב כל"ח (ד"ה ב' ז' ג'), וכן כל לשון רנה שבמקרא שבחות מתוך שמחת לב, כמו ותרון לשון אלם (ישעיה ל"ה ו'), רננו צדיקים בה' (תהלים ל"ג א'), וכן ת"א ז"ל ושבחו, וכן העתיק הרב המעתיק זיא מאכטען איין פריידענגעשרייא, ומה שנאמר ויעבר הרנה במחנה (מלכים א' כ"ב ל"ו), ולדעתי שב על מלך ארם, שבשנפל אחאב אויב ושמח והעביר כרוז במחנה שישוב איש לביתו ולארצו, כי לא היה חפץ להלחם רק עם מלך ישראל, ורבותינו ז"ל דרשו באבוד רשעים רנה: ויפלו על פניהם, כמו שאמר להלן בענין כזה ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (ד"ה ב' ז' ג'), אך לדעתי כל מקום שנזכר נפילה על פנים רומז עוד להסתר ה[illegible], אם יש ענין נשגב ממחשבת החושב, ויש לי בזה דברים רבים, אבל לא אאריך כאן, והודיע כי מאד התפלאו על רוב הכבוד, כי לא עלה על דעתם שיעשה ה' כן להם:

י (א) ויקחו בני אהרן, לדעתי כשראו בני אהרן רוב הכבוד והענוה

שעושה

פייער היניין געטהאן, אונד וויהרויך דארויף געלעגט, בראכטען אלזא פֿאָרדען עווי׳ גען פרעמדעס פֿייער, וועל׳ כעס ער איהנען ניכט בעפֿאָהלען

וַיִּתְּנ֤וּ בָהֵן֙ אֵ֔שׁ וַיָּשִׂ֥ימוּ עָלֶ֖יהָ קְטֹ֑רֶת וַיַּקְרִ֜יבוּ לִפְנֵ֤י יְהֹוָה֙ אֵ֣שׁ זָרָ֔ה אֲשֶׁ֥ר לֹ֖א צִוָּ֥ה

מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ בְהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא

די

באור

שעושה השם עם עמו וכהניו, שהקריב אביהם העולה והמנחה והחטאת והשלמים, וכלם ערבו לגבוה, בועבו יחדיו לכבד את השם גם בקטרת, ולכנס לפנים בהיכל להקטירו, ואיננו הקטרת הקבועה בכל יום בבקר ובערב, אלא מדעתם עשו כן, וכמו שיתבאר: ויתנו בהן אש, מן הגחלים שעל מזבח הנחשת, וזוהי דעת ר׳ ישמעאל בת״כ וגם לדעת ר׳ עקיבא שאמר מן הכירים נטלו, לא חטאו בזה, שהרי לא נצטוו להקטיר קטרת זו, שיצטרכו לקחת אש מעל המזבח כמו שנצטוה לעשות הכ״ג ביה״כ, ואולי יותר נכון שיקחו מן הכירים, ולא יחשו ה׳ אשר על המזבח, כיון שתבין מדברנו (פרשה ו׳ ו׳): עליה, על האש: ויקריבו לפני ה׳, בהיכל, כמו מזבח קטרת הסמים לפני ה׳ (לעיל ד׳ ז׳), ויבא אל המזבח אשר לפני ה׳ (שם י״ו י״ח): אש זרה, פי׳ רשב״ם ז״ל שזה המעשה היה קודם שיצא האש מלפני ה׳ ותאכל על המזבח, שהרי היה קטרת של שחר והיא קודמת לאברים, ואז יצא אש מלפני ה׳ שבית קדש הקדשים דרך מזבח הזהב, ומשם מצאה בני אהרן אצל מזבח הזהב מקטירים קטרת שהוא קודם להקטרת תמיד ושרפה אותם, ומשם יצאה אל מזבח העולה ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים, ואמר כי ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם, הוא עצמו ותצא אש של פסוק ראשון, והביא דוגמא ממקראות אחרות, ואין פי׳ זה נכון, כי לדעת רבותינו ז״ל ששמיני למלואים היה ר״ח ניסן, ככר הקטיר משה קטרת של שחר, כמו שבארנו (פסוק א׳), ואם כפי הפשט שהיה שמיני לחדש, היתה עבודת הקטרת בכ״ג, כי עבודות היום היתה בכ״ג? ועוד למה לקחו איש מחתתו, והקטר׳ אחת ולא שתים? ועוד שהקטרת שבכל יום היא על המזבח, והם נתנוהו על המחתה? ועוד אם כן בעוד אהרן בעזרה עומד ומקריב קרבנות היום, מתו הם בהיכל, וכשבא אח״כ משה ואהרן אל אהל מועד, היו מונחים שם פגריהם, ואיך יצאו וברכו את העם והאריכו ולא הגידו דבר, כל זה דברי תמה, ולמה בסרס המקראות, ובעזוב פשוטן של דברים שהקטירו קטרת זו מדעת עצמם, והכתוב עצמו אומר אשר לא צוה אותם, וקטרת של שחר נצטוו להקטיר, ואם הרב ז״ל רצה ליישב זה ואמר אשר לא צוה אותם ביום זה, אעפ״י שבשאר הימים כתוב ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, היום לא צוה, שלא רצה משה שיביאו אש של הדיוט, לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה, ולא טוב היום להביא אש זר, כדי שיתקדש ש״ש וידעו הכל כי אש בא מן השמים, כמו שאמר אליהו ואש לא תשימו, לפי שהיה רוצה לקדש ש״ש בירידת האש מלמעלה, כל זה תמה בעיני, שאם ביו׳ זה לא נתנו אש על מזבח העולה, אך נאמר בענין ואת החלב וגו׳ הקטיר המזבחה, וכן כתוב בעולה ובמנחה ובשלמים, ואין הקטרה בלא אש, ומה שחשב הרב ז״ל להשיב על זה רמזנו עליו (בפסוק י׳), ואין לקבל תשובתו, ועוד חלילה לנדב ואביהוא קרובי השם שיעברו על מצות משה במקום שיש חלול השם? ועוד מהו אשר לא צוה אותם, אשר צוה שלא לעשות? והאמת לדעתי שהכתובים נאמרים על הסדר, ונדב ואביהוא גדולי עולם היו, וחלילה להם לעבור בזדון את פי ה׳, אבל מרוב שמחה נתערבבה דעתם ליכנס לפנים להקטיר כל אחד קטרת סמים דקה, ולא נצטוו מפי משה שיעשו כן, אלא מדעתם עשו, וזהו אשר לא צוה אותם, אבל האש שנטלו היה ממזבח החיצון כמשפטו בכל יום, או מן הכירי׳ וכמו שאמרנו, ואין אש זרה הנאמ׳ כאן אש ממש, אלא כמו אשה ריח ניחח, שענינו מאכל אש, כאילו אמר מתנת אש זרה, שלא נצטוו עליה, וכמו שפרשנו (פרשה א׳ ט׳), שמן אִשֵּׁי ה׳ הנפרד אֵשׁ, כמו קֵן מן קִנֵּי וְשֵׁן מן שִׁנֵּי, וטעם שלא אמר קטרת זרה, כמו לא תעלו עליו קטרת זרה וגו׳ (שמות ל׳ ט׳), לפי שקטרת זרה היא על אחד עניינים, האחד כפי׳ רש״י ז״ל שם שכל קטרת מלבד קטרת חובה זרה היא, והם לא עברו על לאו זה, כי לא הקטירוה על המזבח, שהכתוב מעיד ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו וגו׳, וישימו עליה קטרת, הרי שהקטירוה על המחתה, והענין השני כמו שתרגם אונקלוס ז״ל קטרת זרה קטרת בוסמין נוכראין, ממרקחת סמים זרים, וגם על זה לא עבר, כי הט הקטירו קטר׳ כשרה, ולכן הוצרך לומר אש זרה, מתנת אש זרה, ששמו אש במחתה ונתנו עליה קטרת, ולא נזכרה מתנת אש כזו בתורה, לבד ביה״כ שמקטיר כה״ג קטרת כזו לפני ולפנים, ועדיין לא נאמרה להם פרשת יה״כ, שהרי נאמר בה אחרי מות שני בני אהרן, וזהו שפירש אשר לא צוה אותם, וזוהי הזרות שלא צוה שיקריבו ביום זה קטרת כזו, וביותר שנכנסו לפנים בהיכל או בק״ק, לא שעברו על לאו של יבוא בכל עת אל הקדש, שעדיין לא הוזהרו עליו, שעל כן נאמר אחרי מות שני בני אהרן וגו׳ ואל יבוא בכל עת אל הקדש (לקמן ט״ז א׳), אבל היה ראוי לקדושי עליון כנדב ואביהוא להיות צנועים, כאמרו והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו׳ ח׳), ולירוא מגשת אל הקדש אם לא נקראו לבוא שם, ולבלתי הביא מתן אש מדעת עצמם, טרם ישאלו פי משה רבם ואהרן אביהם, וחטאו בשתים על ההקרבה ועל הקריבה, לא שעברו חלילה על לאו מפורש בתורה, וכל שכן שלא עברו על מצות משה שצוה מפי הגבורה שלא להבעיר אש במשכן ביום זה כדי שיתקדש ש״ש באש מן השמים, אלא מעולם לא צוה משה כן, ואין זכר בכתוב מענין זה, שלא ביום זה היה מערכה על המזבח ככל ז׳ ימי מלואים שקדמו, וקטרת של שחר של אותו היום כבר היתה קרבה בזמנו על ידי משה, ולא הוצרך הכתוב להזכירו, כמו שלא זכר שעשה עולת התמיד, ועל כרחנו נאמר היתה אש יוקדת על המזבח, שהרי בשבעת ימי המלואים היה אש והקטירו בכל יום קרבנות המלואים, וכיון שבערה פעם אחת איך כבתה, והכתוב אומר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, ואם בעבור שיתקדש ש״ש וידעו כי בא אש מן השמים, אין בכך כלום, והרב ז״ל הפריז על המדה, כי העולה והחלבים הנקטרים על אש הדיוט צריכין כמה שעות עד שיתעכלו, ובאותו היום אחר שערך הכל על האש, ראו ישראל כי אש יצאה מלפני ה׳, וכרגע אכלה את העולה ואת החלבים, לא השאירה ענם, פתאום היה הכל לדשן, אולי נאכלו מכל וכל ולא נשאר אפילו דשן, וזה הפלא ופלא בכח האש הנפלאה הואת, אז ידעו כלם כי מאת ה׳ היתה זאת, דומה ממש לאש מן השמים ביום חנוך בית עולמים בימי שלמה, סוף דבר לא חטאו שני גדולי עולם הללו לעבור על אחת מן האזהרות המפורשות, רק עברו גבול המוסר והצניעות, ובעבור גדולתם נחשב להם לעון ואשם, וגם ראיתי שכן דעת רבותינו בברייתא דת״כ שאמרו ויקחו שני בני אהרן, אף הם בשמחתם כיון שראו אש חדשה, עמדו להוסיף אהבה על אהבה, וזה כדברנו שמרוב שמחה שראו אש חדשה שלאחבה הכל, הוסיפו אהבה על אהבה לשרת לפני ה׳ גם בקטרת חדשה נוסף על קרבנות החנוך שהקריבו בו ביום, ואמרו עוד ויקריבו לפני ה׳ אש זרה אשר לא צוה אותם, ר׳ ישמעאל אומר יכול אש זרה ממש, ת״ל אשר לא צוה אותם, הכניסוה בלא עצה, וגם זה כדברינו שלקחו הגחלים מעל המזבח כמשפט, אבל היה האשה עצמו זר, לפי שלא נצטוו להקטירו, ועל זה אמרו הכניסוה בלא עצה, וכן אמר ר׳ עקיבא שלא נמלכו במשה רבם, וכן אמר ר׳ אליעזר שמתו לפי שהורו הלכה בפני רבן, דעת כלם שנתחייבו בעבור שעשו מלבן לא שנחלקו חלילה על משה, אלא שגברה עליהן אהבת המקום ב״ה ועשו מה שעשו, וכן דעת כל התנאים שחטאו בהקרבה ובקריבה, שהרי אומר בכתוב אחר בקרבתם לפני ה׳ וימותו (פרשה ט״ז א׳), שהוא הקריבה, וכתוב בהקריבם אש זרה לפני ה׳, שהיא ההקרבה, ולדעתי ר׳ ישמעאל שאמר שתויי יין נכנסו למקדש,

צִוָּה אֹתָם׃ ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־

מישאל

דִּי לָא פַקֵּיד יַתְהוֹן׃ ב וּנְפַקַת אִשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יַתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דִּי מַלֵּיל יְיָ לְמֵימַר בִּקְרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל אַפֵּי כָּל עַמָּא אֶתְיַקַּר וּשְׁתֵיק אַהֲרֹן׃ ד וּקְרָא מֹשֶׁה

למישאל

בעפֿאָהלען האַטטע. (ב) אַלזאָ טן דיא פֿלאַממע פֿאָן דעם עוויגען הערויז פֿוהר, פֿער־צעהרטע זיא דיזעלבען, אונד זיא שטאַרבען, פֿאָר דער ער־שיינונג דעם עוויגען. (ג) משה שפּראַך צו אהרן, (דער דאַריבער בעשטירצט וואַר:) «דיזעס איזט עז, וואַז דער עוויגע געשפּראָ־כען: «דורך דיא, וועלכע זיך מיר נאַהען, וויל איך גע־הייליגט אונד פֿאָר דעם אַנ־געזיכטע דער געזאַממטע נאַציאָן פֿערהערליכט זיין.» אונד אהרן בערוהיגטע זיך.

מישאל

(ד) משה ריף

רש"י

י ב ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן. רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאית' בויקרא רבה: ג הוא אשר דבר וגומר. היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי א"ל משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך: וידום אהרן. קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמר' לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרובי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשך אל תקרי ממקדשך אלא ממקודשיך: ד דוד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו':

שאו

באור

תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרי' שלא יכנסו שתויי יין, אין כונתו שבחטא זה מתו, שהרי לא נכתוו עדיין, אבל היין גרם להם שחטאו, כי לולי ששתו והתערבב דעתם, לא היו גדולים ונבונים כאלה עושים מעשה זה מדעת עצמן: [*א"ה יש מרז"ל אמרו שחטאו באש זרה ממש, וכך שנינו בת"כ (סי' כ"ב) דבר אחר כיון שראו בני אהרן שקרבו כל הקרבנו' ונעשו כל המעשים, ולא ירדה שכינה לישראל, אמר לו נדב לאביהוא וכי יש תבשיל בלא אש, מיד נטלו אש זרה ונכנסו לבית ק"ק וכו', וכן אמר ר"ע שם (סי' ל"ב) שנטלו אש מן הכיריים, והיתה א"כ אש מן ההדיוט *]: (ב) ותצא אש מלפני ה', לפי שעשו מה שעשו לכבוד השם, נכבדם באותם, ומתו באש שיצא' מלפני השם, וכן אמרו בת"כ אמר להם הקדוש ברוך הוא אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי, אתם הכנסתם לפני אש טמאה, אני אשרוף אתכם באש טהורה, ולא אש טמאה ממש, שאין באש טומאה, גם אם לקחוהו מן הכיריים, וכאמרם ז"ל הלא כה דברי כאש וגו' מה אש אינו מקבל טומאה אף ד"ת אינן מקבלין טומאה, אלא טמאה להקרבה, כי לא נוה אותם להקריבה, כמו ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנו קרבן לה' וגו' (פ' כ"ז) שאינו טמאה ממש, אלא בעלת מום הכשר' לאכילה וטמא' להקרבה: וימתו לפני ה', כשנערה גם אש בעודן קיים לא הלכו לחוץ ואח"כ מתו, אלא מתו לפני ה' במקום שהקריבו הקטרת: (ג) ויאמר משה אל אהרן, פי' רשב"ם ז"ל כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בניו, ואמר אליו משה אל תתאבל ואל תבכה ואל תניח עבודה, כי ה' דבר בקרובי אקדש, בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא יחללו עבודתי, שכן אמר לו הקב"ה והכהן הגדול מאחיו וגו' את ראשו לא יפרע ואת בגדיו לא יפרום, ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו, הא אם יצא חלל, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, ועל פני כל העם אכבד, זהו כבוד השכינ' שרוא' בניו מתים, ומניח אבלו בעבור' בוראו. ואין טעמו נראה לי, שאם כבר נאמרה פרשת טומאה לאהרן, חלילה לקדוש ה' כמוהו שיניח עבודה ולא עד שהוצרך משה להזהירו, ואם לא נאמרה עדיין, היה לו לומר לאהרן כך קבלתי שהכהן הגדול מאחיו לא יטמא גם לששה קרובים, ושיעבוד אונן ולא יחלל; ומה טעם למאמר קצר זה שאמר לו בקרובי אקדש. ולדעתי נחם משה את אהרן, שלא יצטער לחשוב שהיו בניו חלילה חוטאים בסתר, ועל כן נערה בם אש ה', אלא מקרובי השם היו, מן הקדושים אשר בארץ, ובעבור גדולתם נענשו, כי כן דרכו של הקב"ה להקדש בקרובים אליו, וזהו שאמר הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש, כשדבר בי בהר סיני והודיעני את דרכיו, אמר לי בקרובי אקדש, ועכשיו אני רואה מעשה זה בשני בניך, שנקדש בהן המלך הקדוש, כי דקדק עמהם אחד על חטא שחטאו מתוך געגועי אהב' כמו שפרשנו, למען דעת כי השם קדוש ומרומם על מחשבת בני האדם, שמדרך האדם לחוס על קרוביו ונושא להם פנים מאהבתו אותם, והשם נוהג להפך, וכן קרה למשה ולאהרן שבעבור חטא אחד שחטאו במי מריבה, שמקנאתם על כבוד המקום ב"ה באו אליו, נקנסה עליהם מיתה, ונאמר גם שם המה מי מריבת קדש וגו' ויקדש בם, וא"כ נתקיים מאמר בקרובי אקדש גם במשה גם באהרן, והדברים דומים כי נדב ואביהוא היו כהנים משוחים, וטרחו הרבה להתקדש ולמדו סדר העבודה, וטרם נמרו העבודה הראשונה מתו ולא זכו לכהונה, ככה משה ואהרן שטרחו הרבה להביא את ישראל לארץ, ומעט קודם שבאו לארץ מתו, ומה שאמרו חכמים סבור הייתי או בי או בך, עכשיו אני רואה שהן גדולים ממני וממך, לסוף נגלה שנתקיים גם בהם; ועל פני כל העם אכבד פי' רש"י ז"ל כשהקב"ה עושה דין בצדיקים, מתירא ומתעלה ומתקלס, אם כן בצדיקים כל שכן ברשעים, וכן אמר ראב"ע ז"ל כאשר אראה בקרובי קדושתי, אז אהיה נכבד, ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני, ואפשר שהכתוב' עוד כשאני עושה דין בקרובי אקדש כמו שפרשנו, ועל פני כל העם, כשאני עושה דין בכל עם ועם אכבד יכבד שמי לעיני הגוים וידעו כי גבור ונורא אנכי, כמו מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה (תהלים כ"ד ח'), וכן ואכבדה בפרעה ובכל חילו, ע"י אותות ומופתים שבלקם עמם: וידם אהרן, שהיה בוכה בקול ואז שתק מפי' רמב"ן ז"ל, והוא לשון שתיקה, כמו ידמו כאבן (שמות ט"ו ט"ז), וכן רש"י ז"ל פי' לשון שתיקה, ונראה לי שאינו לבד שתיקה מקול בכיה, אבל הוא ענין סבלנות ודממת הנפש, שלא תחשוב מחשבות יגון והרהורי צער, מה שלועזין געדולד, כמו דום לה' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו וגו' (תהלי' ל"ז ז'), כלומר שתשקוט נפשו ממהומת הקנאה והכעס ברשעים מצליחים דרכם, וכן ישב בדד וידום (איכה ג' כ"ח), טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' (שם שם כ"ה), וכן אהרן שקט לבו מהצטער, ודבקה נפשו בה' המתקדש בקדושיו: (ד) קרבו, משמעות המלה שיקרבו

מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃ ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־

שמן

תרגום אשכנזי

מישאל אונד אלצפן, דען זעהנען עוזיאל'ס, דער אהרן'ס פאטר ברודער וואר, שפראך צו איהנען: »טרעטעט הינצו! טראגט אייערע פעטטערן פאר דעם הייליגטהום וועג, אויז דעם לאגער הינויז.« (ה) זיא טראטען הינצו, אונד טרוגען זיא אין איהרען לייבראקקען אויז דעם לאגער הינויז, וויא משה געשפראכען האטטע. (ו) משה שפראך צו אהרן, אלעזר אונד איתמר, זיינען זעהנען: »איהר זאללט אייער הויפט=האארע ניכט ווילד וואכסען לאססען, (וויא דיא לייד=טראגענדען טהון,) אונד אייערע קליידער ניכט צער=רייסען, דאמיט איהר ניכט שטערבעט, אונד ער (גאטט נעמליך) איבער דיא גאנצע נאציאן צירנע; אייערע ברידער אבער, זאללען דען בראנד בעוויינען, דען דער עוויגע אנגעצינדעט האט. (ז) אונד פאן דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס זאללט איהר ניכט וועגגעהען, איהר מעכטעט זאנסט שטערבען, דען

דאז

אונקלוס

לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יַת אֲחֵיכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ ה וּקְרִיבוּ וּנְטָלוּנוּן בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוֹן פֵּירוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יַת יְקֵדְתָּא דִּי אוֹקֵיד יְיָ׃ ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּלְמָא תְמוּתוּן

ארי

רש"י

שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: ה בכתנותם. של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם: ו אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו. הא אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטל' על הכל להתאבל

בה

באור

אל המקום שהיו שם המתים, והיה בעזרה, שאם בהיכל, היה לו לומר בואו אל הקדש, וזהו שאמרו בברייתא דת"כ לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם, א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' נגפם המלאך והוציאם, כלומר שהנגיפה של מות היתה בפנים, ועם הנגיפה הוציאן לחוץ ושם מתו ר' עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנא' וימותו לפני ה', וכמו שפרשנו למעלה (פסוק ב'), א"כ למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם, שהטילו בהם חכות של ברזל וגררום לחוץ, ולא נכנסו לפנים, לפי שהיה אפשר להוציאם מבלי שיבואו להיכל: מאת פני הקדש, אפילו לדעת האומר שמתו בעזרה במקום שהלוים מותרין ליכנס גם הוא קדש כנגד המחנה, וכן אמר ראב"ע ז"ל, אל מחוץ למחנה, לקברם: (ה) ויקרבו, פרשתיו: בכתנתם, של המתים, ולמדנו שלא נשרפו אפי' בגדיהם, וגם במותם היו עליהם, להורות כי הקדושי' הללו ראוין ללבוש בגדי כבוד ותפארת, שהושם עליהן משמן משחת קדש, וגם מדקדק הסברא ידענו שלא הפשיטום בקדש, אבל רמז שלא נגעו במתים עצמם, אלא נשאום בכתנותם שאחזו בשולי הכתנות ונשאום עד מחוץ למחנה וקברו אותם, וכשבאו מחוץ למחנה הפשיטו בגדי הכהונה וקברו אותם בתכריכי מתים, ואמר רמב"ן ז"ל שאחרי כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהני': (ו) ויאמר משה אל אהרן, לשלשתן צוה כל האמור בענין, ולהלן נכתוב עליהן הכהן הגדול לבד, שנאמר והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, ומן המקדש לא יצא (ויק' כ"א י' י"ב), שלא יניח עבודה ויצא, שלא יעבוד אונן, אבל כהן הדיוט מותר בשלשתן, ומחלל עבודה באנינות, וכאן הזהיר עליהן לשלשתן, לפי שהיו כלם משוחין בשמן המשחה, כמו שאמר בסוף הענין כי שמן משחת ה' עליכם, אבל לדורות כהן הדיוט פורע ופורם ואינו מקריב אונן, וכן פי' רשב"ם ז"ל, רש"י ז"ל אמר אל תערבבו שמחתו של מקום, אבל רמב"ן ז"ל אמר אפשר שיהיה זה נוהג כל ימיהם באלעזר ואיתמר ויהיה דינם כמשוח מלחמה שאינו פורע ואינו פורם ואינו מטמא למתים ככ"ג, אבל אינו מקריב אונן, וכל זה בעבור שנמשחו בשמן המשחה, ויהיה זה טעם כי שמן משחת ה' עליכם, ונראין דבריו ועוד אפרש: תפרעו, גדול שער כאבל כמו בנזיר גדל פרע שער ראשו (במדבר ו' ה'), וכן ופרע לא ישלחו (יחזקאל מ"ד כ'), כמו כי פרוע הוא (שמות ל"ב כ"ה), ואל תפרעו (משלי ח' ל"ג), שהוא הערבוב בלי סדר, בלועז (פערווילדערט), וכן דרך מי שאינו מסתפר ששערותיו מבולבלים בלי סדר וקשוט ומתבוללים, וכן לענין הנפש כשאינו מתקן מדותיו על פי החכמה הרי הוא פרוע, וכן התרת קליעת השער באשה המתקשטת בשערותי' נקרא פריעה, כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה' י"ח), וכן תרגם החכם המעתיק (ניכט ווילד וואכסען לאססען): לא תפרמו, לא תקרעו כדרך המתאבלים על מת: ולא תמתו, הא אם תעשו כן תמותו: ועל כל העדה יקצף, ולא מוסף גם על זה, ולא על כל העדה יקצוף, כי אתם תכפרו בעדם ואם אתם תחטאו ויקצוף ע"יכ' על כל העדה יקצוף: ואחיכם כל בית ישראל, שמא תצטערו שאני מצוה אתכם לנהוג כן, וכדי בזיון לאחיכם המתים, שלא יבכו ולא יספדו להם, אל תדעו כי יקרו בעיני מאד, הנני מצוה שיבכו כל בית ישראל את השרפה אשר שרף ה', על שנסתלקו מהם שני שרי ישראל אלה, ומה שצויתי עליכם הכהנים, הוא בעבור קדושתכם שאתם קדושים לעבודתי ולא תחללוה: (ז) ומפתח א"מ לא תצאו, שלא תניחו העבודה ותצאו להתאבל, אבל שלא בשעת עבודה

מותרים

אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא דַייָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה: ח וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן לְמֵימָר: ט חֲמַר וּמְרַוֵי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם

שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה: פ

ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ט יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ ׀ אַתָּה ׀ וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם

דאז זאלבאהל דעס עוויגען איזט אויף אייערם הויפטע.» זיא טהאטען, וויא משה גע= שפראכען. (ח) דער עוויגע. שפראך צו אהרן, וויא פאלגט: (ט) «ווין אדער זאנסט עטוואז בערוישענדעס זאללסט דוא אונד דיינע זעהנע ניכט טרינקען, ווען איהר אין דאז שטיפטסצעלט געהט, דאמיט איהר ניכט שטערבעט; איין עוויגעס געזעץ

בייא

רש"י

דה: ט יין ושכר. יין דרך שכרותו: בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבאכם להיכל בגשתם למזבח מניין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת

באור

מותרים לצאת לברכם, כמו מקרא הנאמר בסוף נו ושם פרשנוהו, וכן אמרו רז"ל בת"כ, והרמב"ן ז"ל האריך בזה, ואמר שזה לאהרן לבדו שהיה מקריב ביום זה אונן, אבל בבניו שאינן מקריבין אוננין מה טעם להזהירם? ואמר שהוא אזהרה לדורות לכל כהן שלא יניח עבודה ויצא כשיכול לעשותה או שהיה הוראת שעה לבנים ביום זה כאביהם. ולדעתי אפשר לפי שבני אהרן לבדם נמשחו בשמן המשחה, היה עליהם משפט הכ"ג וגדולתו שמקריבין אוננין, ועליו אמר כי שמן משחת ה' עליכם, אבל בניהם אינן נמשחים זולתי הכה"ג, אבל דעת רבותינו ז"ל אינו כן שאמרו וכי הם הקריבו והלא אני הקרבתי: (ח) אל אהרן לאמר, למשה שיאמר לאהרן, וכמו שפרשנו (פרשה א' א'), ונתיחד אליו הדבור בתורה לכבודו, ובפי' ראב"ע ז"ל אל אהרן, כי נביא היה, ואין זה נכון, שאעפ"י שהיה נביא לא היה נביא תורה, ועיקר כפרושו השני ע"י משה, כמו דבר אל אחיו, וכן ויאמר ה' אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך וגו', ומפורש בס' שמואל שהיתה הנבואה לנתן הנביא: (ט) יין ושכר אל תשת, נחלקו בו תנאים בברייתא, חכמים אומרים, שאינו חייב מיתה עד שישתה יין דרך שכרותו, רביעית יין בן ארבעים יום, אבל שתה פחות מרביעית, או יין מגיתו אינו במיתה אלא באזהרה, ועל שאר המשכרים אינו חייב כלום, ואם כן דומה ליין ושכר האמור אבל נזיר שמותר בשאר המשכרין, ואינו אסור אלא ביין, וכמו הנזיר בעבור שפורש עצמו מן היין לבדו נקרא קדוש, כן לענין קדושת המקדש הכהנים בו צריך לפרוש מן היין, אפילו פחות מרביעית ואפילו יין מגתו שאינו משכר, על הכל באזהרה, לא לפי שהאמירה תורה יותר בשכר והוא נענש מיתה, ראינו שהקפידה גם על השכרות, ולכן אעפ"י שעל שאר המשכרין אין מיתה ואין אזהרה למלקות, עובר עליהן באסור תורה וכל שכן הוא מן להבדיל ולהורות שבפסוקים הסמוכים וכמ"ש, ור' יהודה מפרש שכר לרבות שאר המשכרין כולם לאזהרה, ועל היין במיתה אפי' פחות מרביעית ואפי' יין מגתו, וא"כ אסור יין בעבור קדושה, ושאר כל המשכרין בעבו' בלבול הדע', ור' אליעזר סובר ג"כ כר' יהודה, שעל היין במיתה, ועל שאר המשכרין באזהרה, אלא שגם על היין אינו חייב רק כששותהו דרך שכרותו רביעית ובן מ' יום, אבל פחות מרביעית או מגתו או שנתן לתוכו מים שאינו משכר אינו חייב, וא"כ לדעת שלשתן חמור שתוי יין משתוי שאר משכרים, וכל זה בעבור קדושת המקום, וכן לדעת שלשתן הקפידה התורה על השכרות, ובגמרא (כריתות) פסקו הלכה כר' אליעזר, וכן נראה מהלכות רמב"ם ז"ל: אל תשת אתה, לכבוד כהונתו הגדולה יחדו לבדו לכן אמר אל תשת: ובניך אתך, שהן כהנים כמוך, אבל זרים לא הוזהרו בלאו זה שאפילו בני אהרן שאינן כשרים לכהונה, כגון חללים ובעלי מומין נתמעטו ממקרא זה, והטעם מתבאר מדברנו בסמוך: בבאכם אל אהל מועד, זהו ההיכל, ולפי הפשט חייבם הכתוב על הכניסה לבדה, אפילו לא עבד, בעבור קדושת המקום, וכן דעת רמב"ם ז"ל (ביאת מקדש פ"א א' ט"ו), אלא שהבדיל בין ביאה בלי עבודה, ובין עובד שתוי, שהעובד במיתה, והנכנס בלי עבודה באזהרה, ועל זה התעורר רמב"ן ז"ל ואמר (בס' המצות ל"ת ע"ג) אם כפוק זה נאמר אפילו על ביאה ריקנית, יתחייב עליה מיתה שנאמר בו ולא תמותו, ואם הכתוב מדבר בביאת עבודה לבד, בביאה בלי עבודה מניין לו האזהרה, ולפי שפשט הכתוב מסכים לסברת רמב"ם ז"ל, אחשוב שהוא סובר שהכתוב מזהיר גם על ביאה ריקנית, אלא שהוסיף ולא תמותו כמפחיד, שאם תבואו קרוב הדבר שתעבדו שם ותמותו, וכן נראה מאמרו אתה ובניך אתך, אינו מזהיר אלא לכהנים כשרים לעבודה, לא לזרים ולא חללים ובעלי מומין, למדנו שעיקר הטעם הוא בשביל העבודה, ועליה אמר ולא תמותו, תדע שאילו ביאה ריקנית ועבודה שוין בעונש, יאמר שתוי יין ושכר אל תבואו אל אהל מועד ולא תמותו, עכשיו שאמר יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל א"מ, ענינו בבואכם אל א"מ, במקום העבודה ובשעת העבודה אל תשתו יין ושכר, שלא תמותו אם תעבדוני, ומכלל זה נשמע שהנכנס באזהרה, ושאינו עובר בלאו זה, אלא כשנכנס ביום בשעת עבודה, וכן הדין במזבח, שאם יעלה על המזבח שתוי, אפילו לא יעבוד, עובר בלאו, ואם עבד חייב מיתה, ואין האזהרה אלא על ההיכל ועל המזבח שהן מקומות העבודה, אבל בעזרה אפילו נגד המזבח, או בין האולם ולמזבח מותר לבוא מן התורה, וזה נגד סברת רמב"ם ז"ל שחייב אותו מלקות אם נכנס מן המזבח ולפנים, ולא מצאנו כן, ומה שהביאו (כלים פ"א) בין האולם ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרוע ראש נכנסין לשם, אינו אלא מעלות דרבנן כמו שאמרו בגמרא, וברור אצלי שגם ראב"ד ז"ל בעיקר הדין סובר כמוהו שמוזהר על כניסה בלי עבודה, רק על מה שאמר ר"מ ז"ל אם נכנס מן המזבח ולפנים, השיג ואמר זה לא מצאתיו אלא כשהוא קרב למזבח וכו', אבל לפנים מן המזבח מעלות דרבנן הן ואין בהן מלקות ולא מיתה, וזהו כדברנו והמבין יבין, והרב בעל כ"מ ז"ל הבין מדבריו שדעתו ודעת הרמב"ן ז"ל אחת היא, ולדעתי אינו כן, וראיה שלא השיגו בראש הפרק, וכן נאמר אבל רחיצת ידים ורגלים בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת ירחצו מים ולא ימותו (שמות ל' כ'), אפילו לא ישרת עובר בל"ת כפשט לשון בבואם אל א"מ, ובלשון בגשתם, שלא אמר או טרם ישרתו על המזבח, כי מזהיר על ההגשה, והוסיף לשרת בעבור ולא ימותו, שאין מיתה אלא בעובד, וכן אמרו בברייתא רבי אומר נאמר כאן בבואכם אל א"מ, ונאמר שם בבואם אל א"מ, מה להלן עשה את הביאה כביאה, ואת המזבח כא"מ, ואינו חייב אלא בשעת העבודה, אף בבואכם אל א"מ האמור כאן עשה את הביאה כביאה ולמזבח כא"מ, ולא יהא חייב אלא בשעת העבודה, למדנו שאינו חייב אלא בהיכל ומזבח שהן מקומות העבודה ורק בשעת העבודה, וכן הזהיר בבעלי מומין אך אל הפרכת לא יבוא ואל המזבח לא יגש כי מום בו (פרשה כ"א כ"ג), אפי' ביאה בלי עבודה, וגם אפרש יותר בעז"ה, ורמב"ן ז"ל סובר שאין האזהרה אלא כשעובד שתוי, וכשאינו עובד אינו חייב כלום על הכניסה, ומפרש בשעת עבודה עבודה ממש שצריך לעבוד שתוי, ואין פשט הכתוב משמע

עולם לדרתיכם: י ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור: יא ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יהוה אליהם ביד משה: פ

יב וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי יהוה ואכלוה מצות

אונקלוס

עלם לדריכון: י ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא: יא ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא די מליל יי להון בידא דמשה: יב ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוהי דאשתארו סבו ית מנחתא דאשתארת מקרבניא דיי ואכלוה פטיר

תרגום אשכנזי

ביא אייערן נאכקאממען!
(י) דאמיט איהר אויך הייליגעס אונד געמיינעס, ריינעס אונד אונריינעס אונטערשיידן,
(יא) וויא אויך דיא קינדער ישראל'ס אללע דיא געזעצע לעהרען קעננט, וועלכע איהנען דער עוויגע דורך משה האט זאגען לאססן.
(יב) משה זאגטע צו אהרן אונד זיינען נאך איבריגען זעהנען, אלעזר אונד איתמר: «נעהמט דאז פאן דען פייעראפפערן דעם עוויגען איבריגבלייבענדע שפייזאפפער אונד עססעט עז, אין אונגעזייערטעם בראָדע

רש״י

כביאת אהל מועד: י ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבוד' קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה: יא ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה ת״ל אתה ובניך אתך ולא תמותו הכהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתם במיתה: יב הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל (עמוס ב') ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנחה. אע״פ שאתם אוננין וקדשי' אסורין לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני

באור

כן, לדבריו יאמר סתם שתוי יין ושכר אל יעבוד ולא ימות, וכן יאמר ברחיצת ידים ורגלים, ובין אוהל מועד בין המזבח בכלל, שכלן מקומות של עבודה הן: חקת עולם לדרתיכם, לא אתם בעבור שנמשחתם בשמן המשחה, ולא היום שנתחנך המשכן, אלא חקת עולם שילה ובית עולמים לדור דור: (י) ולהבדיל בין הקדש, לדברנו (פסוק ט') ששלשה התנאים מודים שהאמירה תורה ביין יותר משאר המשכרין, בעבור קדושת המקדש וכן מודים כלם שהקפידה תורה על השכרות, אפילו לא שתה יין, אם כן יפה אמר ולהבדיל, כלומר כמו שאסרתי שתוי במקדש, והאמרתי עליו במיתה או באזהרה בעבור קדושת המקום שנכנס בו, יש עוד איסור בענין השכרות בעבור להבדיל ולהורות כי המגולגל בשכרותו יטעה בין קדש לחול ויטעה בהוראותיו, וזהו טעם וי״ו ולהבדיל שאילו אמר להבדיל, הייתי אומר שעל כן אסור יין ושכר לפי שצריכין להבדיל ולהורות ואין הדבר כן שעיקר האזהרה והעונש בעבור קדושת המקדש והעבודה, שאילו בעבור להבדיל ולהורות מה ליין מה לי שאר המשכרים, ולמה על היין לבדו במיתה, וכל שכן לחכמים ור' יהודה המחייבין על היין אפי' מעט ומנהו שאינו משכר כלל, עכשיו שאמר ולהבדיל בוי״ו והוא ענין אחר, כאילו אומר מלבד קדושת המקדש שבעבורו אסרתי יין ושכר, יש עוד בענין השכרות איסור בעבור להבדיל ולהורות, ומודים כלם שלענין ההוראה צריך ששתה רביעית המשכר, ושאין עליו לא מיתה ולא אזהרה, כי כתוב זה ענין קדש הוא, כמספר שיזכרו שמוטל עליהם להבדיל ולהורות, ושישתמרו גם אז מן השכרות, אבל לא נכתב על זה עונש ולא אזהרה, וכן דעת הרב המעתיק בהעתקתו, שוב ראיתי שכן דעת רמב״ן ז״ל בספר המצות (ל״ת ע״ג) שאין על להבדיל ולהורות אזהרה אלא עשה, שלאו הבא מכלל עשה עשה, והסתייע מלשון הברייתא בת״כ שכנו אתה ובניך במיתה ואין ישראל בהוראתם במיתה, ואילו היו בהוראתן באזהרה, היה אומרים בלשון המורגל להם ואין ישראל בהוראתן במיתה אלא באזהרה, ודרך זה ישר בפשט הכתובים: הקדש ובין החל, אתה ובניך אתך תבדילו בין הקדש ובין החול, שתורו לעם מה בין קדש לחול, הן מקומות הקדש, הן בשר קדש וכלי הקדש, שינהגו בהן כראוי, וכן להבדיל בין ימים של קדש לימים של חול וכדומה לזה: ובין הטמא ובין הטהור, זהו בחולין כמו הבע״ח הטהורים לאכילה והטמאים, וכן טומאות הגוף וטהרתו, מה הן הדברי' המטמאין, וכן טומאת נגעים וטהרתן: החל, אמר רמב״ע ז״ל שהוא מלשון חלול, ואומר אני כי חול הפך מלת קדש, כי אין חלול לשון בזיון או רעה, אלא ענין פחות וגרוע מדבר המתעלה ממנו, וגם הפחות נכבד כפי ערכו, אבל חול הוא לעמת הקדש, המתעלה עליו ונבדל ממנו, כי כל קדש נעלה ונבדל מענין חול, ומה שאסור בקדש מכבוד קדושתו, אין בזיון ואין רע כשעושה בחולין, וזה ענין ימי חול נגד ימי קדש, ומקומות חול נגד מקומות קדש וכלי חול נגד כלי קדש, ומאכל חול נגד מאכל קדש, ולכן תמצא תמיד לשון חלול בקדשים, שעניינו שנוהג נקדש כדרך שנוהג בחולין, ולדעתי עוד שמטעם זה נקרא שם חול לעמת העפר, שהחול גרוע ממנו מאד, שאינו ראוי לזריעה ולצמיחה כמו העפר, ונפרשת אמור בעז״ה כדבר עוד בזה: (יא) ולהורות את בני ישראל, וכן אתם תורו את ב״י את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, בכל דברי התורה הזאת, כענין יורו משפטיך ליעקב וגו' (דברים ל״ג י'), ככל אשר יורו אתכם הכהני' (שם כ״ד ח'), וזהו את כל החקים וגו', שהן כלל התורה והמצוה, וזכר תחלה בין הקדש ובין החול, לפי שזאת על הכהנים לבדם שומרי המקדש וכליו, וכן בין הטמא ובין הטהור, יש מהן מצוה על הכהנים, כמו טומאת נגעין וטהרתן, אבל שאר החקים יכולים כל חכמי ישראל להורות, וזכרו בפני עצמו, שגם בזה הכהנים עיקר: אשר דבר, לא אמר אשר צוה, כי דבר דברים רבים, כמו שפרשנו בראש הסדר, והן ההלכות ופרושי המצות שקבל בנבואה ומסרו לכהנים וחכמים, והם מורים בישראל: (יב) הנותרים, בחיים: קחו את המנחה הנותרת מאשי ה', אחר שנקטר הקומץ, והיה לו לומר קחו את נותרת המנחה, אבל הטעם ברור ממה שפרשנו בפרשת צו, שהשירים הם כמנחה עצמה, כאילו ראויה כלה להיות לאישים כעולת בהמה וכמנחת כליל, אלא שנתן לכהנים משלחן גבוה, ועל זה אמר קחו את המנחה הנותרת מאשי ה', לא מותרי מנחה, אלא המנחה עצמה,

כאילו

מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהֹוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ יד וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה׃ * טז וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת

אונקלוס

פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ יג וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ הִיא מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית׃ יד וְיָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַּרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ׃ טז וְיָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא

תרגום אשכנזי

בראָדע, נעבען דעם אלטאַר; דען עז איזט איין אללרהייליג־סטעס. (יג) איהר מיסט עז אלזאָ אן איינעם הייליגען אָרטע עססען; עז איזט דער פיר דיך אונד דיינע זעהנע פאָן דען פייעראָפּפערן דעם עוויגען בעשטיממטע טהייל, דען זאָ איזט מיר בעפאָהלען וואָרדען. (יד) דיא ברוסט דער ווענדונג אונד דאַז שולטער־שטיק דער העבע אבער עססט איהר בלאָס אין איינעם ריינען אָרטע, (ווען ער אויך ניכט הייליג איזט,) אונד צוואַהר זאָוואָהל דוא, אַלז דיינע זעהנע אונד טעכטער מיט דיר; דען עז איזט דער פיר דיר אונד דיינע זעהנע פאָן דען פריידענאָפּפערן דער קינדער ישראל'ס בע־שטיממטע טהייל. (טו) דאַז שולטערשטיק דער העבע אונד דיא ברוסט דער ווענדונג ברינגט מאַן מיט דען צו פייעראָפּפערן בעשטיממטען אונשליטטשטיקקען, אום איי־נע ווענדונג פאָר דעם עוויגען דאַמיט צו מאַכען; זיא זינד אבער דיר אונד דיינען זעהנען — — אויף עוויג צום אַנטהייל בעשטיממט, וויא דער עוויגע בעפאָהלען.» (טז) נאָך דעם זינדען־

רש"י

שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. ומה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: יג וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוהו: יד ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקה אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעי' מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק ת"ל כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנו': (שוק התרומה וחזה התנופ'. לשון אשר הונף ואשר הורם: על אשי החלבי'. כמו על חלבי השלמים): טו על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויסוד המקראו' שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: טז שעיר החטא'. שעיר מוספי ר"ח וג' שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ר"ח ומכולם לא נשרף אלא זה ונחלקו בו חכמי ישראל י"א מפני טומא' שנגעה בו נשרף וי"א מפני

באור

כאילו נחלקה לחצאין, לא כבשר שלמים כנגד אימוריהן הנקטרים, ולכן אכלוה מצות, כמו החלק הנקטר שבוה עליו כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו, וכן אצל המזבח מקום הקדש שנקטר שם הקומץ, וזהו שהוסיף כי קדש קדשים היא, כלומר דין הנותרת כדין הקומץ: (יג) ואכלתם אתה במקום קדוש, כבר אמר אצל המזבח, אבל זה לדורות שצריכין תמיד לאכול שירי מנחות במקום קדוש לפנים מן הקלעים, גם בלשכות הבנויות בעזרה כמו שפרשנו, ואפשר שהיה יום זה הוראת שעה שיאכלוה אצל המזבח: כי חקך, כלומר הנותרת מכל מנחה היא חקך הקבוע לך וחק בניך מאשי ה', מחלק גבוה כמו שפרשנו: כי כן צויתי, שתאכלו מנחת שמיני אותה האמור למעלה בפרשה, לפי שבשבעת ימי המלואים שרפו הפרים הנקרבים, הוצרך לצוות על מנחת יום השמיני שיאכלוה כדין כל נותרת שבפרשת צו, ואעפ"י שהיו אוננין, ואין אונן אוכל בקדשים, צוה על מנחה זו שיאכלוה, ועוד אפרש: (יד) ואת חזה התנופה וגו', פרשנוה בפרשת צו: תאכלו, אעפ"י שבשבעת ימי מלואים הוקטר השוק על המזבח, שוק השלמי' של יום זה תאכלו במקום טהור: טהור, אינה נאכלת לפנים מן הקלעים בקדש, אלא בחול, אבל צריך שיהיה המקום טהור, והוא מחנה ישראל, ולדורות נאכלין בכל העיר, במקו' המשומר מטומאה, שאין מצורעין נכנסים לשם: מזבחי שלמי בני ישראל, חלק מזבחיהם לא חלק מאשי ה', ולפי שמחלקם נתנו דינם כדין השלמי' עצמן, כמו שהן נאכלין בכל עיר, כן האמור' מהן כיוצ' בהן: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה יביאו, מביאי השלמי': על אשי החלבים, על מתנות הנתנין לאש מן החלבים, ולמעלה פרשנו מלת אשי: כאשר צוה ה', בפרשת צו, ועתה נאמר לו שהיום תאכלו הפעם הראשון החזה ושוק, וגם קדשים קלים אסורים לאונן, כמו שכתוב לא אכלתי באוני ממנו, אבל היתה הוראת שעה ביום זה, שלא ינהגו אנינות, מטעם בקרובי אקדש, וכמו שפרשנו: (טז) ואת שעיר החטאת, דברי הפרשה סתומים, ורש"י בשטת רבותינו פי' שמדבר על שעיר מוסף ר"ח, וזה כשטתם ז"ל שבשמיני למלואים היה ר"ח ניסן, ונחלקו רבותינו ז"ל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף, וי"א מפני אנינות נשרף, לפי שהוא

חַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם

דָּרַשׁ בראש שיטין והיא חצי התורה בתיבות ואת

תרגום אשכנזי

ווינדענאָפּפערבאָק ערקונדיגטע זיך משה אונד זיהע! ער וואַר פערבראַננט; דאַ צירנטע משה איבער אלעזר אונד איתמר, דיא נאָך איבריגען זעהנע אהרן׳ס, אונד שפראַך: (יז) « וואַרום האַבט איהר ניכט אַן איינעם הייליגען אָרטע דאַז זינדענאָפּפער געגעססען? דאַ עז דאָך איין אַללערהייליגסטעס איזט, אונד גאָטט עז אייך געגעבען, דיא זינדע דעס פאָלקעס צו איבערנעהמען, פאָר דעם עוויגען נעמליך אויף זיא צו פערזעהנען. (יח) דאַז בלוט דאַפאָן איזט יאַ ניכט אין דאַז הייליגטהום היניין געבראַכט וואָרדען; אַלזאָ העטטעט איהר עז וואָהל אַן איינעם הייליגען אָרטע עססען זאָללען, וויא איך בעפאָהלען. » (יט) אהרן שפראַך צו משה: « זיהע! הייטע האַבען זיא (מיינע זעהנע נעמליך) איהר זינדענאָפּפער אונד

אונקלוס

דְּחַטָּאתָא מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגֵיז עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר׃ יז מַדֵּין לָא אֲכַלְתּוּן יָת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ יח הָא לָא אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּידִית׃ יט וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יָת חַטָּוָתְהוֹן

וית

רש"י

ומפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורו' אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה (לא) נאכלו אלו כך היה בת"כ: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם השיבוני על דברי: יז מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים הוא. ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקודש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים: לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ר"ח היה שהוא מכפר על עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: יח הן לא הובא וגומר. שאלו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגומר: אכל תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אע"פ שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: יט וידבר אהרן. אין ל' דבור אלא ל' עז שנאמר וידבר העם וגומר אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר. הא ידעת שלא

היתה

באור

קדשי דורות, אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה, כמו שהביא רש"י ז"ל בפרושו, ובגמר' כאן ונתנו לשני הדיעות לייסב המקראות, גם רשב"ם ז"ל פי' בדרך זה, ולפי הפשט אני תמה אם צוה להם משה שיאכלוה, כמו שאמר כאשר צויתי, ומשה ידע שהן אוננים, איך עברו על דבריו שהן דברי השם, ואם לא צוה שיאכלוה, למה קצף עליהם, ואיך יאמר כאשר צויתי, ורש"י ז"ל בשטתו פי' כאשר צויתי במנחה. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, ולפרש במה נחלקו משה ואהרן לפי משמעות הכתוב, נראה בעיני כי שעיר החטאת כיון שיתפרש על שעיר חטאת המפורש בענין למעלה קחו שעיר עזים לחטאת, או על שעיר ר"ח, הכל ענין אחד, כי השם צוה למשה שיאמר לאהרן ולבניו שיאכלו נותרת המנח' וחז' ושוק של שלמי העם, ולא צוהו על אכילת החטאת, וכן משה צוה לבד על אכילת מנחה וחזה ושוק, ולא דבר כלום מאכילת חטאת, וסבור משה לפי שהמנחה והשלמים אינן לכפר הוצרך השם לצוותו שיאכלוהו אוננין, אבל החטאת שבא לכפר על עון העדה, וצריכין הכהני' לאכול מבשרו והבעלים מתכפרין, לא היה צריך לצוות על אכילתו ובלשכן הוא, כי כבר הגיד להם דיני החטאת בפרש' צו, וידעו שבשר חטאת חיצונה נאכל לכהנים בעזרה, לכן כשדרש עליו והגידו לו ששרפוהו, קצף שהיה להם לאכלו: ויקצף על אלעזר, חשב שהם עשו כן שלא מדעת אביהם, ועל כל פנים הראה עצמו כחושב כן לכבוד אהרן: לאמר, כדברים האלה, כלומר לא דבר אליהם נקנפו דברי גנאי קלילה, אלא זאת הוא אשר אמר להם: (יז) מדוע, מלה מורכבת מן מה ומן דעת, כמו מה הטעם אשר במעשיכם: במקום הקדש, כדין בשר חטאת שהוא קדש קדשים ונאכל בעזרה: ואתה, החטאת הזאת: נתן לכם, לאכלה: לשאת את עון העדה, כמו כל חטאת הצבור הקרבין בחדשים ובמועדים, שהן לכפר על העדה, וכמו ששנינו בריש שבועות ונאכלין בקדש לכהנים, וכן זו באה היום בחנוך המשכן לשאת את עון העדה ולכפר עליהם, על ידי זריקת הדם והקטרת האמורין ואכילת הבשר בקדש לכהני', ואם על שיר' המנחה צויתי שתאכלוה, וכן חזה ושוק שלשלמים, כל שכן בשר החטאת: (יח) הן לא הובא, אין חטאת זו פנימית, שאמרתי עליה זכל חטאת אשר יובא מדמה אל א"מ לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף, כי חיצונית היתה גם לא הובא מדמה לפנים בטעות, שהרי הייתי פה עמכ', ולא נכנס אדם לפנים: אל הקדש פנימה, לפי שעזרה גם היא קדש, כמו שנזכר בכתוב זה אכל תאכלו אתה בקדש, על כן הוסיף פנימה שהוא ההיכל והדביר: אבל תאכלו, היה לכם לאכלה בקדש בעזרה, וכפל אכל תאכלו לחזק, לאכלו מיד ביום ההקרבה, וגם כל הלילה עד הבקר, ומדוע תהרתם לשרוף אותו: כאשר צויתי, בדין חטאת חיצונה, ולפי שהדבר מוכרע מעצמו, לא הוגד לי מפי הגבורה: (יט) וידבר אהרן, כבר פרשנו (בראשית מ"ב), כי דבור קשה, שמוכיח דבריו בטענות של שכל וכן כאן השיב אהרן למשה, אתה מוכיח את בני כאלו מדעת עצמן עשו כן

דע

וְיָת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעוּ יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין וְאִילוּפוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ: כ וּשְׁמַע משֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי:

יא א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה: כ וַיִּשְׁמַע משֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו: פ

יא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־משֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם: ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר

אונד גאנצעס אפפער דאר געבראכט פאר דעם עוויגען, אונד זאלכערגשטאלט איזט מיר ווידערפאהרען, העטטע איך נון זינרענאפפער הייטע געגעססען, ווירדע דיזעס דעם עוויגען וואהלגעפאללען? » (כ) משה הערטע דיזעס, אונד עז געפיל איהם:

יא (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, שפראך נעמליך צו איהנען: (ב) רעדעט צו דען קינדערן ישראלים, וויא

רש"י

היתה אלא מדרך כבוד אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול שלא היה באלעזר להשיב ת"ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגומר הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים. זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר אלא א"ל משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל א"ל אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כ"ג ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה. אפי' לא היו המתי' בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהני' שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת. ואם אכלתי חטאת הייטב וגומר: היום. אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: כ וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי:

יא א אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר. או אינו אלא לומר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: ב דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהשוו בדמימה וקבלו עליהם גזירת המקום מאהבה: זאת.

באור

דע כי על פי שנו, ואני סובר לפי שכוך השם היום שתאמר לנו שנאכל כותרת המנחה וחזה ושוק של שלמים, ולא כוך שנאכל גם בשר החטאת, אין זה אלא הוראת שעה שנאכל קדשי' היום באנינו', אותן שהן לנדבה ולשמחה כמו מנחה ושלמים אבל לא חטאת וכך פי' הכתוב: הן היום הקריבו, העולה והחטאת כבר הקריבו היום לפני ה', ונעשו הקרבנות כהלכתן, הזריקה והקטרת חלבי החטאת, שהן העבודות המעכבין כפרה: ותקראנה, אותי כאלה, אחרי בן קרובי כאלה הצרות שאתה יודע שמתו שני בני המשוחים לאח' גמר העבודה: ואכלתי חטאת היום, ואם הייתי אוכל היום חטאת, שהיא מצוה שאינה מעכבת הכפרה הייטב בעיני ה', שנאכל בשר החטאת לכפר על עון העדה, ואיככה אוכל אונן והשיגני עון בני, ואינו דומה למנחה וחזה ושוק שאינן לכפר, אבל העול' והחטאת הן לכפר, וכאמרו ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם (לעיל ט' ז') , וכמו שחטאת אהרן ובניו שהיתה חטאת חינוכה נשרפ' על פי הדבור, כן דנתי לעשות בחטאת העם לפי שקרוני כאלה, ואעפ"י שלא צויתני על זה בפירוש, הנה לא צוית לי היום לאכלו, ואמרתי הואיל ולא נכטוית מפי הגבור', דכוונו ית' שישרף כמו פר חטאת שלי, שהרי אינו נאכל אלא ליום ולילה, דתוך האנינות של בני, והואיל שאין אנו יכולין לאכול ממנו, צויתי לשרפו, שלא יבוא בשרו לידי נותר, ולפי שאין ראוי לשרפו בלילה, כמפורש בכל הקדשים צויתי לשרפו מיד, כמו פר חטאת שלי, והדין דין אמת, שהרי גם לדורו' ההלכ' כה"ג מקריב אונן ואינו אוכל אונן וזה שצוה לאכול המנחה וחזה ושוק אונן, הוראת שעה היתה בשמיני למלואים: היום, היום והלילה שלאחריו שנאכל בו בשר חטאת, שכל כ"ד שעות בכלל יום אחד כמו ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל, וגם פרשתיו: הייטב בעיני ה', אמרו המדקדקים שהה"א זרה, כי הפתח והדגש שלאחריו מורים על הידיעה, ולא תבא ה"א ידיעה בעתידים, ואם ה"א התימה היתה ראויה להנקד בחטף פתח ויו"ד רפה, ובפתיחתנו השניה

לס' גן כעול אמרנו שהיא מורכבת מידיעה ומתמיהה, ויפה תתפרש ההרכבה הזאת לדעת רבותינו ז"ל שאמרו שנחלקו על שעיר ר"ח, והשיב אהרן יפה אמרת בשעיר העם ושעיר נחשון שהם קדשי שעה שיאכלום אוננין, לא כן שעיר ר"ח שהוא קדשי דורות, ועל ההודאה תתכן ה"א הידיעה שזה ייטב בעיני ה', ועל החלוקה שחלקו עליו תתכן התימה, הייטב בעיני ה', אבל לפי מה שפרשנו אין לה טעם, ואולי גם לפי' זה אמר שאם ייטב בעיני ה' אכילת מנחה וחזה ושוק, לא ייטב אכילת חטאת: (כ) וישמע משה, מלת שמיעה על הקבלה, כמו והנה לא שמעת עד כה (שמות ז' ט"ז) , שמע ישראל (דברים ו' ד') , וכמו שפרשנו (פרשה ה' א') , וכן וישמע משה שקבל דברי אהרן ויטב בעיניו, כי עתה הבין ברוח קדשו שהדין עם אהרן שעל כן לא נוהו השם שיצוה לאהרן לאכול בשר החטאת במקום הקדש: וייטב בעיניו, מעשה אהרן ששרף החטאת מיושרת לב, ושהיה שפל בעיניו ולא האמין בעצמו שיכפר יום זה באכילת בשר על עון העדה:

יא (א) אל משה ואל אהרן, למשה שיאמר לאהרן, כמו שנאמרנו בראש הסדר, ונתיחד אהרן בדבור זה בעבור שנו הוזהרו על הטומאות בענוף קדש ומקדש, ועליו מוטל להנהיג להבדיל בין הקדש ובין החול בין הטמא ובין הטהור: לאמר אלהם, למשה ולאהרן, וזוה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב בוידבר ה' אל משה, כי פרושו לאמר למשה, הרשב"ם ז"ל, ואם האמת כן כמו שפרשנו בראש הסדר, אין מזה הוכחה גמורה, כי רבותינו ז"ל פי' לאמר אליהם לאלעזר ואיתמר, ודבריהם נראין, כמו שבהזכר משה לבדו לא נאמר לאמר אליו, כן לא יתכן בהזכרת משה ואהרן לכתוב אליהם, ואמתו הטעם שנתיחד אהרן בדבור נתיחדו בו בניו, שהן הכהנים המבדילים בין קדש לחול ובין טמא לטהור: (ב) דברו אל בני ישראל, משה ואהרן ובניו למדו תורה לישראל, כמו שאמרו ז"ל כיצד סדר משנה: זאת החיה, מלת חיה כוללת כל המינים, מאדם ועד בהמה ועד עוף ורמש, הכל נפש חיה, שבכל המינין יש נפש חי', וראי' תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (בראשית א' כ"ד)

הראשון

לֵאמֹ֑ר זֹ֤את הַֽחַיָּה֙ אֲשֶׁ֣ר תֹּֽאכְל֔וּ מִכָּל־הַבְּהֵמָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עַל־הָאָֽרֶץ׃ ג כֹּ֣ל ׀ מַפְרֶ֣סֶת פַּרְסָ֗ה וְשֹׁסַ֤עַת שֶׁ֙סַע֙ פְּרָסֹ֔ת מַעֲלַ֥ת גֵּרָ֖ה בַּבְּהֵמָ֑ה

וויא פאָלגט: דיזעס איזט דאז טהיר, וועלכעס איהר אונטער דען פירפיסיגען טהירען אויף דער ערדע עססען דירפט: (ג) וואז אונטער פירפיסיגען טהירען געטהיילטע קלויען האט, וואָפאָן נעמליך דיא קלויען גאנץ דורכגעשפאַלטען זינד, אונד ווידערקויענד איזט, דאזדירפט איהר

יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא: ג כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָהּ מַסְקָא פִּישְׁרָא בִּבְעִירָא

רש״י

זאת החיה. לשון חיים לפי שישראל דבוקי' במקום וראוין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות ע״א לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: זאת החיה. מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם. וכן בעוף את אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמה בכלל חיה: ג מפרסת. כתרגומו סדיקא: פרסה. פלאנט״ה בלע״ז (בל״א פוסזאהלע): ושוסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפורנין כתרגומו ומטלפין טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות: מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן לתתו מגזרת (שמואל ב' י״ז) מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פשרא

באור

הראשון כלל ובהמה ורמש וחיתו ארץ פרט, וכן כאן זאת החי', זאת נפש חי' אשר תאכלו מכל מיני הבע״ח שיש בהן נפש חי': מכל הבהמה, בכלל נפש חי' כל הבע״ח, וגם האדם שגם בו נאמר ויהי האדם לנפש חי', ולכן כשידבר על חיות המדבר הרעות, יסמך עליהן כנוי ויאמרו חיה רעה, כמו חיה רעה אכלתהו (בראשי' ל״ז ל״ג), או חית השדה, כמו והשלחתי בכם את חית השדה (פרשה כ״ו כ״ב), או חית ארץ, כמו וחיתו ארץ למינה (בראשית א' כ״ד), או חית יער, כמו כל חיתו ביער אתיו (ישעי' נ״ו ט'), ויקראו כן ביחוד הבריות הקשות הטורפו' בעבור כחם ותוקפ', והביתיים נקראים בשם בהמה. ודע כי בהמה כוללת ג״כ המינים כלם ההולכים על הארץ זולת האדם, כמו אדם ובהמה תושיע ה' (תהלי' ל״ו ז'), שכולל חיות ביתיות ומדבריות, וכן לעוף השמי' ולבהמת השדה (שמואל א' י״ז מ״ד), ומפה שאמרנו תבין כי עתה שנאמר מכל הבהמה, ידענו שאין האדם בכלל ענין הפרשה, ואין בו אפילו איסור דבריהם, וכמו שהורו ראב״ד ורמב״ן ז״ל, כי מכל הבהמה בא ללמד על זאת החיה שאין האדם בכלל, ולא היה צריך לומר רק זה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו', והוסיף זאת החי', אחשוב לפי הפשט שמזהיר גם על החיות שהנאכל צריך שיהיה חי וישחט כהלכתו, לא מתה מאליה, וכן ממעט טרפה, כי מלת חי גם על הבריאות שלא יהיה בה מחלה שתמות ממנה, גם רבותינו ז״ל למדו מן הכתובים שחיה בכלל בהמה ובהמ' בכלל חיה, ונהיות מלת בהמה כוללת כל הבע״ח זולתי האדם למדנו שכלן שהן בלי סימני טהרה הן טורפות הן ביתיות בכלל האיסו' הן, ומלבד הלאוין המפורשים בהן עובר גם בעשה: על הארץ, לפי שכדוגמת הבע״ח הטהורין שבארץ יש בים, של תחשוב שגם הם מותרין לאכול, אמר על הארץ, אבל אותן שבים כלם אסורין, זולתי דגים שהן בעלי סנפיר וקשקשת, וכן הוא בת״כ יכול אף חי' ובהמת הים, ת״ל על הארץ להוציא את שבים: (ג) כל מפרסת פרסה, מפרסת כתרגומו סדיקא, פרסה פלאנט״י בלע״ז (בל״א פוסזאהלי), ושוסעת שסע שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשני צפרנים, כתרגומו ומטלפא טילפין, שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה, ואין שוסעת ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות, כן כרש״י ז״ל ולפרושו אין פתרון מפרסת כפתרון פרסה, כי מפרסת לשון בקיעה כמו בתרגום פריסית מלכותך (דניאל ה' כ״ח), ופרסה היא כף הרגל בלע״ז פלנט״א, ואם נאמר לדע' רבינו ז״ל לפי שכל כף רגל יש בו אצבעו' חלוקות, נקרא פרסה, מטעם זה גם כף היד תקרא כן, ועוד האצבעות שסועות ומובדלות לגמרי, אבל רשב״ם ז״ל פי' מפרסת פרסה צפירן אחד כעין מנעל, ולא צפרנים בכל אצבע כארנבת ושפן, ושוסעת שסע מובדלת הפרסה לשנים, ולא פרסה אחת שלמה כסוס וחמור, ופרושו מחובר מאד, ולפי זה פתרון הכתוב כך הוא כל בהמה שבתולדותה מפרסת פרסה, שיש ברגלה צפורן כדמות מנעל המכסה את הרגל, וכן בתולדתה שוסעת שסע שנראה כשתי פרסות, טהורה לאכילה, ואומר אני שהרגל בעלת הצפורן כעין מנעל הוא הנקרא בלה״ק פרסה, לפי שמכסה את הרגל, מלשון ופרשו השמלה (דברים כ״ב י״ז), ופרשו בגד כליל תכלת (במדבר ד' ו'), וכן כל לשון פריסה בשי״ן או בסמ״ך כולם מענין זה הם, כי השי״ן והסמ״ך ענין אחד להם, כמו הלא פרס לרעב לחמך (ישעי' נ״ח ז'), שיפרוס שלחנו לפני רעבי הרעב, וכן עוללים שאלו לחם פורש אין להם (איכה ד' ד'), אבל רד״ק ז״ל בשרש פרס אמר אעפ״י שנכתבו בשי״ן עניינם ענין חתיכה ודומה לו בדברי רז״ל הנותן פרוסה לעני, וכן בא הלשון בפריסת ידים והגוף כאשר מרוב הצער כמו תתיפח תפרש כפיה (ירמי' ד' ל״א), פרשה ציון בידיה (איכה א' י״ז), והן כתובים בשי״ן, ונכתב בסמ״ך ולא יפרסו להם על אבל (ירמי' ט״ז ז'), ואין כן דעתי אלא כלם לשון ופרשו השמלה, ויפרוש כפיו השמימה (ד״ה ב' ו' י״ג), פרשי כנפים (שמות ל״ז ט'), וכן תפרש כפיה, פרשה ציון בידיה, כי דרך הצועק בצער פורש כפיו למעל' מראשו וכוחם וצועק, וכן לא יפרסו להם על אבל, על פריסת שמלה על השלחן לאכול, כמו פרס לרעב לחמך, והנה בלה״ק כולם ענין אחד, אבל פרוסה ופורס שבלשון רז״ל תרגום הוא כמו פריסת מלכותך שבס' דניאל, וכן ופרשו כאשר בסיר (מיכה ג' ג'), אינו לשון פרוסות אלא יאמר שעורכים עור עמי ואדם, כמו שעושים עם הדבר אשר בסיר, ועשה הבשר אשר בקלחת, והנה לפרושנו לא יתכן לומר על כף הרגל פרסה, אלא באותן שיש עליהן צפורן כעין מנעל המכסה עליו, כמו רגל השור והחמור והסוס והמקנה, אבל כף רגל של שאר הבע״ח שיש להן אצבעות ועל כל אצבע צפורן אינו נקרא פרסה במקרא, ולא נכתב עליהן משום מקום, אבל כתוב פרסות סוסיו (ישעיה ה' כ״ח), שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו (ירמי' מ״ז ג'), שהן הסוסים והרכב, ופרסות בהמה לא תדלחם (יחזקאל ל״ב י״ג), שהן המקנה והחמור והסוס האהובים לאנשי המדינה, לא תשאר פרסה (שמות י' כ״ו), כאמר על המקנה שיזבחו מהן לה', ועוד אפרש לפנינו בעז״ה. [* א״ה בתרגומו הלכתי בשטת המפרשים הקדמונים, אבל דברי הרב המבאר נראין ליותר וע״פ דרכו כך ראוי לתרגם (וואז הופנאגל אונד געשפאלטני קלויען האט, זא דאז צווייא הופנענגל דרויז ווערדען *] : מעלת גרה, המאכל שיורד דרך הגרון לאצטומכא, חוזרת ומעלה אותו אל הפה ללועסו פעם שנית, וכן תרגם הרב המעתיק (דאז ווידר הערויף ברינגנט דאז געקייטע), ואמר רד״ק ז״ל אפשר ששרשו גרה, אבל לפי שהענין קרוב לגרון, וענין גרון קרוב לגרגרות שמנו אותו כפולים, אבל רש״י ז״ל אמר גרה כך שמו, ויתכן להיות מגזרת מים הנגרים, שהוא נגרר אחר הפה, ותרגומו פישרא, שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח, ודבריו ישרים שהוא מן הכפולים ושרשו גרר, כי משקלי שמות הכפולים

מטה

בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: ד אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: ו וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה

אונקלוס

בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: ד בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְּדִיקֵי פַּרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתֵיהּ לֵיתוֹהִי מְסַדַּק מְסָאַב הוּא לְכוֹן: ה וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתָא לָא אַסְדֵּיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן: ו וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסָתָא

תרגום אשכנזי

איהר עססען. (מעלה: דאז ווידער הערויף ברינגט, גרה: דאז געקייעטע.)

(ד) פאלגענדע זאללט איהר פאן דעם ווידערקויענדען פיהע אונד פאן דעם פיה מיט געשפאלטענען קלויען ניכט עססען: דאז קאמעעל, דען עז איזט צוואר ווידערקויענד, האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען, דיזעס זאלל אייך אונריין זיין; (ה) אויך ניכט דאז קאנינכען, דען עז איזט צוואר ווידערקויענד, האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען, דיזעס זאלל אייך אונריין זיין; (ו) וויא אויך ניכט דען האזען, דען ער איזט צוואר ווידערקויענד, האט

רש"י

פטרה שעל ידי הגרה הלוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו: אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה

באור

מַטָּה מִדָּה נִדָּה. ולפי שאות השניה מודגשת על חסרון אות הכפל, ורי"ש גרה אינה מקבלת דגש כאלם בגיר"י שתחת הגימ"ל, אבל טעם רבינו ז"ל שאמר שהוא נגרר אחר הפה, קשה בעיני כי בלשון עברי לא מצאנו לשון גריר' רק על הנסירה, כמו מגוררות במגרה (מלכי' א' ז' ט'), גם במשנה גורר אדם מטה כסא וספסל מענין זה הוא, לפי שנגררים בארץ ועושין גומות, וקרוב לומר שהגרירה היא הלעיסה, כי הלועס מגרד בשיניו ומפרר המאכל כמו שמגרר במגרה, ומזה הושאל שם דבר גרה למאכל הנלעס שהוא מגורר בשינים, וא"כ מעלה גרה היא שמעלה הגרה פעם שנית אל הפה, ואל זה כיון אונקלוס ז"ל שתרגם מסיק פשרא, פשר הוא תרגום של נמס ונמוח, וקרא פשר למאכל הנלעס שנמוח בלעיסה, והבהמה הטהורה מסיק פעם שני אפשר לא לפי שנמוח על ידי שמעלהו, שהרי בשעת ההעלאה קורא גרה: מעלת, שם הפועל, כי מַעֲלָה בסמיכות מעלת: בבהמה, תיבה יתירה היא לדרשה להתיר השליל הנמצא במעי אמו, מפי' רש"י ז"ל: (ד) ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה, מאותן שהן מעלה גרה, ומאותן שהן מפריסי פרסה, כי אותן שאינן מעלי גרה ולא מפריסי פרסה ידענו שהן אסורים שהרי לא התיר אלא אותן שיש להם הסימנים הללו, ומדברנו תבין שקצת הטמאין יש להן פרסה, שהוא הצפרן המכסה את הרגל, אבל אינה שסועה לשתי פרסות, ורק שלשה בע"ח נבראו כן, והן הסוס והחמור, ועוד בהמה אחת ששמה בעבר"א, וכל שאר הבע"ח הטמאין אין להם פרסה כלל, ושתיהן יפרש לפנינו כפרסה, והוצרך הכתוב לפרש איסור אותן שהן בעלי סימן טהרה אחד, לפי שאמר כל מפרסת פרסה וגו' מעלת גרה בבהמה, כן תאמר או מפרים פרסה, או מעלת גרה, גם אם היה כתוב ומעלת גרה בוי"ו הייתי מפרשו כמו ומכה אביו ואמו לחלק, לכן פירש הכתוב שצריכין שתי סימני טהרה, כי פרט אותן שהן בעלי סימן טהרה אחד, ואסר אותן כמו בעלי שני סימני טומאה, לפי שאין בהן סימן שני של טהרה, כמו שזכר אבל כל אחד, ופרסה איננו מפרים טמא הוא לכם, וכן אבל שפן וארנבת (פסוק ה'), וכן בחזיר אמר והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם (פסוק ז'), למדנו שטומאתן בעבור שחסר מהן סימן טהרה השני, ועכשיו שפי' הדבר לא הוצרך לומר בכתוב הראשון ומעלת גרה בוי"ו, והיה ראוי לומר ע"ד כלל שבעלי סימן אחד טמאים, וטעם שפרטם כשם אמר רמב"ן ז"ל שחזר ופירש ארבעה אלו מפני שאין אחרים נעולם בעלי סימן אחד, ובספרנו גן כעול מדשנו בזה דברים (ס"א חדר ח' אלון), ובהיות שפירש טעם איסור בעלי סימן טהרה אחד, לפי שיש בהן סימן טומאה אחד, ידענו כל שאינו מעלה גרה ומפרים פרסה טמאין, וכן דעת רמב"ן ז"ל, וכל שכן לדברנו שלא בא הכתוב הזה אלא לפרש הכתוב הראשון, שאין האיסור לבד בבעלי שתי סימני טומאה, אבל שצריכין להיות ב' סימני טהרה, אבל רש"י ז"ל פי' מגשרם לא תאכלו אין לי אלא אלו, שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין, אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה וכו' ומפויס בבריותא דת"כ כמלא הגמל השפן הארנבת והחזיר מן הכתוב, ושאר בהמה טמאה מק"ו, כמצאת מצות עשה שלהן מן הכתוב, מצות ל"ת שלהן מק"ו, ואמר רמב"ן ז"ל שלדעתו איננה עולה כהוגן כפי סוגית התלמוד שאין עונשין מן הדין, אולי היא שנויה כדעת האומר עונשין מן הדין, או שאינה מתרגמת: ופרסה איננו מפרים, שאין בתולדתו לכלל צפורן שיכסה רגלו כמנעל, וכן אמר אבל שפן ואבל ארנבת, ואחר שאין לו פרסה כלל, אין צורך לומר ושסע איננו שוסע, אבל החזיר שיש לו פרסה כעין מנעל, בהיות שאין הפרסה לבדה מועיל, כי הסום והחמור גם הם בעלי פרסה, וסימן טהרה הוא בהיותו שסוע לשתי פרסות, על כן אמר בו כי מפרים פרסה הוא ושוסע שסע פרסה, אבל לפי' רש"י ז"ל שפרסה הוא פלנט"א מה טעם לומר ופרסה איננו מפרים, והיה לו לומר ושסע איננו שסוע, שהרי גם אם נסדק מלמעלה, אין הסדק מועיל כלום, ועוד שלדעת רבינו ז"ל פי' ופרסה איננו מפרים שאין בו סדק כלל, ולמטה בענין אמר לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת (פסוק כ"ו), ופי' רש"י ז"ל כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת, ויהיו הכתובים סותרים זה את זה, ותמה אני על מפרשי דבריו ז"ל שלא התעוררו על זאת: טמא הוא לכם, לאכילה אבל לנגיעה בעודם חיים אין בהם טומאה: (ה) השפן, דרכו לחסות בסלעים, כאמרו השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם (משלי ל' כ"ה), ונאמר סלעים מחסה לשפנים (תהלים ק"ד י"ח) [*ונחלקו בזה מעתיקי התורה הקדמונים כאשר זכר המתרגם האשכנזי*]: ופרסה לא יפרים, בגמל אמר מפרים, ובשפן יפרים, ובארנבת ופרסה לא הפריסה, אולי רומז שאל תחשוב נולד בלי פרסה ולאחר ימים יפרים ת"ל ופרסה לא יפרים, ושמא תאמר היה לו ונסתלק ת"ל ופרסה לא הפריסה: (ו) ואת הארנבת, אמר רמב"ן ז"ל שיקרא כן בלה"ק הזכר והנקבה ממנו, וכן היענה, ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה, ויש רבים שאותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר, כמו גמל שפן חזיר דוב עורב, כמו גמלים מיניקות (בראשית ל"ב ט"ז), וכן תור בעופות, ולכך כתוב שתי תורים או שני בני יונה, אמר בתורים שהן לשון זכר שתי, וביונה שני, להודיע שאין קפידא בהם, ויפה פי', גם בספרי חכמי הטבע ראיתי שארנבת הנקבה כופה את הזכר לתשמיש, ובמעט אין זכרות הזכר

וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם׃ ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים
ובנחלים

אונקלוס

וּפַרְסְתָא לָא אַסְדֵּיק מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ ז וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסְתָא הוּא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתֵהּ וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ח מִבִּסְרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא
ובנחליא

תרגום אשכנזי

האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען, דיזער זאָלל אייך אונריין זיין; (ז) ענדליך אויך ניכט דאז שוויין, דען עז האט צוואר געטהיילטע קלויען, אונד זיינע קלויען זינד דורכגעשפאלטען, עז ווידערקייעט אבער ניכט, דיזעס זאָלל אייך אונריין זיין. (ח) פאָן איהרעם פליישע זאָללט איהר ניכט עססען, אונד איהר אַאָס ניכט אנריהרען, (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך ריין האלטען מיסט;) דיזע זאָללען אייך אונריין זיין. (ט) פאָלגענדעס דירפט איהר פאָן דעם, וואז אים וואססער לעבט, עססען: וואז אים וואססער פלאָססעדערן אונד שופפען האט, זאָוואָהל אין זעען אלז אין פליססען,
דיזעס

רש"י

בעצה ולא תעשה: ח מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מניין אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו': מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין קרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהיו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וגומר. הכהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין ק"ו מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו ברגל: ט סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים
בו

באור

הזכר ניכר בו, ומזה יש טעם למה נקרא המין על שם הנקבה: הוא, לפי שגם המין לשון נקבה. (ז) ושסע שסע פרסה, שפרסה שלו שסועה לשתים, במשנה תורה שאמר בראש הענין אך את זה לא תאכלו [illegible] ממפריסי פרסה השסועה, אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה [illegible], ותמולא ידענו שפרסתו שסועה, ממה שאמר תחלה השסועה, אחר שאין בעל סימן זה רק חזיר לבדו, אבל כאן שאמר בראש הענין וממפריסי הפרסה ולא אמר השסועה, הוצרך לומר בחזיר ושוסע שסע פרסה, כך נראה לי לפי הפשט, אבל בשחיטת חולין דרשו ממלת השסועה שבמשנה תורה זו חיה שיש לה ב' גבין וב' שדראות: גרה לא יגר, לפרושנו כך פרושו מה שנגרר בשניו ולעסו פעם אחד, לא יגר פעם שני, שאינו מעלהו ללועסו פעם שני, ואונקלוס ז"ל שתרגם והוא פשרא לא פשר יסבור כן מה שלעס לא ילעוס עוד או מה שמיחה בלעיסתו לא ומחה ע"י לעיסה שניה, ולפי' רש"י ז"ל פשרא לא פשר הכל על העלאה ממקור ועתיד: (ח) מבשרם לא תאכלו, בשר הוא הגוף וכולל הבשר והחלב וכל היוצא מהן שדומה לבשר שיש בו טעם, ולכן דרשו רבותינו ז"ל על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא הגעו, אפילו בשחטה קרויה נבלה, לפי שאסורה באכילה, אין שחיטה מטהרתה מידי נבלה, לכן אמר סתם, כמ"ש (פרשה ה' ב'), אבל במותרין כאמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב (פסוק ל"ט) להוציא שחוטה: לא תגעו, אם תרצו להיות טהורים לאכול קדש או ליכנס למקדש, אין רצוי לכם ליגע בנבלתם, ואינו אזהרה כמו טומאת מת לכהן, שאם ישראל מותרין להטמא בטומאה חמורה כל שכן בטומאת נבלה הקלה, ובת"כ אמרו אחרים אמרו יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים, ת"ל ולאלה תטמאו, יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא ת"ל ובנבלתם לא תגעו, הא כיצד הוי אומר זה רגלות, ואמר רמב"ן ז"ל שזה עיקר הדין מן התורה. ודע כי זכרה תורה דין הטומאה בכל ארבעה המינין, בטהורים, ובבעלי סימן טהרה אחד, ובטמאים מפריסי פרסה, ובטמאין ההולכים על כפם, בטהורים וכי ימות מן הבהמ' אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה (פסוק ל"ט), אבל בשחטה ינאה מידי נבלה, ובבעלי סימן אחד ובנבלתם לא תגעו, אפילו בשחטה, ובטמאים מפרסי פרסה כגון סוס וחמור לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה וגו' כל הנוגע בהם יטמא (פסוק כ"ו), ובטמאין שאין להם פרסה וכל הולך על כפיו וגו' וכל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב (פסוק כ"ז), ונכון הכל, ויתבארו עוד במקומותיהן: טמאים הם לכם, מלת טומאה על האכילה ועל הנגיעה, ולכן בשרץ המים לא נכתב טומאה לפי שאינן מטמאים במותם, אלא שקץ הם לכם וכן בעוף וברמש לא נזכר מטעם זה טמאים הם לכם: (ט) את זה תאכלו, כלומר כל מי שיש בו סימנים אלו, כי המינים רבים, וכן זאת החיה האמור למעלה, אבל רבותינו דרשו מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו וכן בשרץ המים וכן בעופות וכן בשרצים: במים, מלת מים כולל הכל, מי ים, מי נחל, מי בורות שיחין ומערות, ומים אשר בכלים, כי הדגה מתרבה בכלן, על כן זכר מים סתם, כלומר מכל אשר יגדל במים: סנפיר וקשקשת, סנפיר אלו ששט בהן, וקשקשת אלו קליפין הקבועים בו כמו ושריון קשקשים הוא לבוש, לשון רש"י ז"ל, ואמר רמב"ן ז"ל שאין קבועין ממש דבקים בעור הדג, אלא הם הקליפים העגולים שגדלם דומה לצפורן שהן נפשטים מעור הדג ביד או בסכין, ולכן אמרו בגמר' דקשקשת לבושא הוא, ולשון התוספתא אלו הן הקשקשים שמלובש בהן, וסנפירים ששט בהן, פי' כמו לבוש שפושטו הלובש, כן יוסרו הקליפים האלו מן הדג ביד, ואין כן מה שדבק בעור ממש: במים, יהיו במקום שיהיו בבורות ובכלים מכונסין בידי אדם: בימים, הגדולים, שנאמר עליהן ולמקוה המים קרא ימים (בראשית א' י'), שהן הקוים הגדולים שברא השם ביום השלישי שנקוו בהן המים שכסו את הארץ: ובנחלים, הן העמוקות בארץ שנוזלים בהן מי המעיינות ומי גשמים, והולכים ומתגדלים תמיד עד שנופלים אל הים, וכמו שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים (קהלת א' ז'), ואמר המשלח מעיינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), כי הם נוזלים אל מקום הנחל, ולכן נקרא נחל, שנוחל מי המעיינות ומי הגשמים, ונראה שהכתוב מתיר הדגה שבכל המימות כשהם בעלי סנפיר וקשקשת, וכן אמרו בברייתא בימים זה הים הגדול שנאמר ולמקוה המים קרא ימים, ובנחלים אלו הנהרות שנאמר ונהר יוצא מעדן
וגו

וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ: י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם: יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ: יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: יג וְאֶת אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם

אונקלוס

וּבְנַחֲלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן: י וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן: יא וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נִבְלַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן: יב כֹּל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: יג וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן

תרגום אשכנזי

דיזעס דירפט איהר עססען. (י) וואז אבער אין זעען אדער פליססען ניכט פלאספעדערן אונד שופפען האט, פאן אללעם, וואז אים וואססער אויזקריכט אדער זאנסט אים וואססער לעבענדיג איזט, איזט אייך איין גרייעל; (יא) אונד זאלל אייך יעדערצייט איין גרייעל בלייבען; פאן איהרעם פליישע זאללט איהר ניכט עססען, אונד פאר איהרעם אאס זאללט איהר אבשייא האבען. (יב) וואז אים וואססער ניכט פלאספעדערן אונד שופפען האט, זאלל אייך איין גרייעל זיין.
(יג) פאלגענדע ארטען פאן געפליגל זאללט איהר שייען, זיא זאללען ניכט געגעססען ווערדען, זיא זינד איין גרייעל: דען

רש"י

בו כמו שנא' ושריון קשקשים הוא לבוש (שמואל א' י"ז): י שרץ. בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: יא ושקץ יהיו. לאסור את ערוביהן אם יש בו בנותן טעם: מבשרם. אינו מוזהר על הכנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן יבחושין מושיי"לינש בלע"ז (בל"א קליינע פליגען. מיקען): יב וכל אשר אין לו וגו'. מה ת"ל שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מניין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעלייתו מותר: יג לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים

באור

וגו' אין לי אלא ימים ונהרות וכו' עד שאתה מרבה מים שבגודות ת"ל במים: (י) וכל אשר אין לו סנפיר וקשקש' בימים ובנחלים, לא זכר במים, לפי שבכל הסברות אם השריגו בכלי מותר לשתותן עם המים: מכל שרץ המים, שרץ שם כולל לכל בעלי תנועה, והיא הסגולה היותר פחותה שבבע"ח המבדיל אותם מן הדוממים והצמחי', ולכן כשנזכרים בע"ח פחותי' עם מעולים מהן, יקראו לפחותים שרץ בערך המעולים, ולכן שרץ המים כולל הבריות הקטנים שבמים כדמות תולעים, שאין להם צורת הדגה, וילמדנו שלא תאמר הבדיל בין אסור למותר בדגים, והתיר בעלי סנפיר וקשקשת, ואסר דגים שאין להם סנפיר וקשקשת, אבל שרץ המים שאינן ממיני הדגה יהיו מותרין, על כן חזר ואמר וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בין שהוא ממין דגה, בין שהוא שרץ המים, ובין שהוא מנפש החיה שבמים, הם שקץ ותועבה: נפש החיה, הם בריות גדולות שבים, ופרים ורבים זכר ונקבה, והן חיות הים הידועים, שאינן ממיני הדגה, והייתי אומר להתירן לפי שאין סימן סנפיר וקשקשת נוהג בהן, ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לאסרן: [* א"ה על דעתי באור הכתוב כך הוא. מכל שרץ המים, כל מה שהמים משריצים, כמו שנאמר ישרצו המים שרץ וגו', והן כל הבריות הנולדות בים וגדלות שם, מכל נפש החיה אשר במים, להביא את הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים ונקראות (אמפיביען) שחיות בים וביבשה, ומיניהם רבים כידוע, ועל הדרך הזה מתורגם בל"א *]: שקץ הם לכם, כמו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו (דברים ז' כ"ו), כלומר דבר נתעב ומגואל, לא שהן שקץ בעצם, כי הם בריות שברא השם, וחלילה שיברא השם דבר משוקץ, אבל הוסיף מלת לכם, כלומר לעם קדוש כמוכם יחשבו לשקץ שלא יאכלום: (יא) ושקץ יהיו לכם כפי הפשט שקץ הם לכם כמודיע שהבריות שבמים שקץ הם לכם, ואחריו חזר וצוה ושקץ יהיו לכם, אבל יקל זה הדבר, כי יהיו בעיניכם כדבר משוקץ, ומפרש לענין מה, מבשרם לא תאכלו, הא עשה ולא תעשה, ורבותינו ז"ל דרשו ושקץ יהיו לאסור ערוביהן אם יש בו בנותן טעם: מבשרם, פרשתיו: ואת נבלתם תשקצו, אין אנו יודעין לאיזו ענין נאמר, אם לאסור אכילה, כבר אמר מבשרם לא תאכלו, ואם לטומאה אין טומאה נוהגת בהן, ומהו אם כן השקוץ בנבלתם, והיה נראה לפרש לאסור נבלתם בהנאה, כדבר משוקץ, ואסור לעשות סחורה בהן, ואולי זה כיון יב"ע שאמר וית נבלתהון תשקצון ומן הנייתהון תתרחקון תרגמו כמו שקץ תשקצנו הנאמר בע"ז, אבל לא כוון להלכה שהן מותרין בהנאה, אולי בא ללמד על בעלי סנפיר וקשקשת שאינן צריכין שחיטה או נחירה, ובשמתו' מאליהן מותרין לאכילה, לכן אמר בטמאים ואת נבלתם תשקצו, שאסורין בחייהן לשתטן או לנוחרן ולאכלן וגם במיתן, ללמדנו שבטהורים גם נבלתם מותרת, אבל רבותינו ז"ל אמרו לרבות יבחושין שסננן כלומר אעפ"י שהתרתי לך לשתות מי כלים שהשריצו, אין זה אלא בהיותן חיים מעורבים במים, אבל אם סנן המים, ונפרדו יבחושין מהם, את נבלתם במותם תשקצו ואסורין באכילה, ורש"י ז"ל כתב יבחושין מושיי"לש בלע"ז, והוא בל"א (קליינע פליגען) או (מיקען): (יב) כל אשר אין לו וגו', לפי הפשט לא נתחדש בפסוק זה דבר, אולי הכתוב הזה מרבה הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים, שזכר הרב המעתיק (פסוק י') וקראם (אמפיביען), ועליהן אמר כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת והולך במים, אעפ"י שנולד ביבשה, וחי בים וביבשה, הואיל וחי במים ואין לו סנפיר וקשקשת שקץ הוא, ורבותינו ז"ל אמרו שיכול לומר אין לי שמותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה, השירן במים מניין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים, הא אם יש לו במים, אעפ"י שהשירן בעלייתו מותר: (יג) ואת אלה תשקצו מן העוף, אבל בבהמה אמר זאת החיה, וכן בדגים את זה תאכלו, וכן בשרץ העוף המותרין אך את זה תאכלו וגו', זה וזאת על הסימנים, כלומר המסומן מהן בסימנים אלו תאכלו, וכשזוכר פרטים בשמותם אמר אלה כמו בעופות טמאים ובחגבים טהורין: לא יאכלו שקץ הם, לענין זה יחשבו כשקץ שלא יאכלו, אבל בהנאה מותרין, ומלת תשקצו לישראל ידבר בכנוי מעלת נפשותיכם תשקצום שלא תאכלום, לא שהן שקץ בעצמותן, כי הן ממיני מעשה בראשית: הנשר, [* א"ה ידענו שאין אנו בקיאים בשמות העופות ולא בסימניהם, וכבר הסתפקו קדמונינו בקצתם, ובתרגומי הלכתי בעקבות המתרגמי' הקודמים היוונים והערביים, לא לסמוך הדין על פיהם, או להכריע שכן הדבר בלי ספק, כי אם דרך סברא בעלמא, שלא להניח השמות בלי תרגום כלל, ואם יש ספק בלבן, כלך לדרך אחר *], ידוע הנקרא

הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה: יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ: טו אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ: טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ: יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף: יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת

ואת

אונקלוס

אִנּוּן נִשְׁרָא וְעַר וְעַזְיָא: יד וְדַיְיתָא וְטָרְפִיתָא לִזְנַהּ: טו יָת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ: טז וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָא וְיָת נַצָּא לִזְנוֹהִי: יז וְקַדְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקִפּוֹפָא: יח וּבַוְתָא וְקָתָא

וירקריקא

תרגום אשכנזי

דען ארלער, דען ביינברע־ כער, אונד דען שווארצען ארלער; (יד) דען ווייסען האביכט, דען שווארצען הא־ ביכט, נאך אללען ארטען דעסזעלבען; (טו) דען רא־ בען, נאך אללען זיינען אר־ טען; (טז) דען שטרויספא־ געל, דיא שוואלבע, (ווי"מ: פאלקען,) דאז מעררהוהן אונד דען שפערבער, נאך אללען זיינען ארטען; (יז) דען אוהו, דען פישרייגער אונד דיא נאכטאיילע; (יח) דיא פלעדערמויז, דען פעליקאן

אונד

רש"י

לקטנים שכך משמעו לא יהיו נאכלים על ידך או אינו אלא להסרן בהנאה ת"ל לא תאכלום באכילה אסורין בהנאה מותרין • כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: טז הנץ • אישפ"רויר • יז שלך • פירשו רבותינו זה השולה דגים מן הים והוא שת"א ושלינונא: כוס וינשוף • הם צואי"טיש והוא שוועט"טי בל"א איילע) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן (נ"ל היב"ו • מין איילע): יח תנשמת • היא קלב"א סורי"ץ (שאו"ע סורי"ס בל"א

פלעדרמויז

באור

הנקרא אדלער, ובמליצות הנבואה מצאנו כנשר יעיר קנו וגו' (דברים ל"ב י"א), כנשר יעוף השמים (משלי כ"ג ה'), אם על פיך יגביה נשר וכל הענין שם (איוב ל"ט כ'), והאותות האלו יש בעוף הנקרא אדלער; [*ואמז"ל אמרו בסימני הכשר שאין לו אצבע יתירה וספק ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל, והוכיחו בתוספות מזה שאינו אדלער, כי יש לו אצבע יתירה, ובמדינתינו ראינו העוף הידוע שקורין אדלר ובדקנוהו ומצאנוהו בלי אצבע יתירה*], וגפי' העופות הטמאים היו דברי מעטים, מטעם שאמר הרב המעתיק שאין אנו בקיאין בהן ובסימניהם, ומה שיש לדבר עליהן, כבר השכיל עליו הרב הנ"ל, ודברי פי חכם חן, [*הפרס, כפי הסכמת רוב המתרגמי' הוא מין נשר וכן העזניה, ויתכן שנתפרשו בשמותיהן, ולא אמר את הנשר למינו, לפי שנתיחדו בסימנין, שהנשר אין לו סימן טהרה כלל, ופרס ועזניה יש לכל א' מהן אחד מסימני הטהרה, כמו שאמרו ז"ל בחולין (דף ס"א), והנה פרס נראה שהוא המין הנקרא בלשון רומי אססי פראגא ובל"א ביינברעכער ע"ש שהוא פורס עצמות, מלשון ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר (מיכה ג' ג'), ורז"ל אמרו על הפרס והעזניה דלא שכיחי בישוב; העזניה, אמרו המפרשים שהוא מעוז והכו"ן נוסף, ויש מין נשר הנקרא בלשון רומי ווואלעריא לעוצם כחו, והוא הנקרא בל"א דער שווארצע אדלער, והנאין תרגמו אבנ"קא, שהוא גרייף, בל"א, וכת' עליו הראב"ע שטעה; כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל, וכן יודו חכמי לשונם, א"כ לא יתכן שיאסר השם דבר שלא היה*]: [*(יד) הדאה, וגו' ובמשנה תורה נאמר והראה ואת האיה והדיה למינה (דברים י"ד י"ג), ואמרו רז"ל (חולין דף ס"ג) ראה ודאה אחת היא, וכן איה ודיה, ולר' אבוה שם ראה ודאה ואיה ודיה אחת היא, והנה ראה על שם שרואה ביותר (חולין שם), ודאה מן כאשר ידאה הנשר, על שם שממהר לעוף, ויתכן שגם איה מלשון הוה, שהרואה אותו ישאל אי', כי במעט רגע יתעלם, הסמנין הללו ימצאו בעוף הנקרא האביכט בל"א, ובפי' ראה (דברים י"ד י"ג), כת' יב"ע והראה ואת האיה והדיה למינה, ודייתא קוורת' ואוכמתא, דהיא אוכודייתא יזגה, ואל תתמה שפרט לך הכתוב המיני' הללו, אחרי שכלל הכל ואמר למינה, לפי שכל העינין שזכר הכתוב חלוקין בסימניהם, כמו שאמרו רז"ל*]: למינה, [*כת' רש"י ז"ל כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו, יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותם וכלם מין אחד, עכ"ל, ולא פרטן הכתוב לפי שהן דומין בסימניהם, והנה מין בל"א (ארט או גאטטונג], ולדעתי המינים נחלקי' על ידי הנפשות, באמרו תוצא הארץ נפש חי' למינה (בראשית א' כ"ד), כלן שהן בעלי נפש אחת הן מין אחד, כי פעולותיהן ומנהגיהן דומים אעפ"י שאינן דומים זה לזה במראה ונפש, וזהו לדעתי פי' מלת תמונה, שפרשו מין, כמו מין שרש בין השם תבונה, ומורה על עשה שרמז בו עושהו על פעולת דבר ידוע, אעפ"י שאינו דומה לו בתכונית, כמו שאמ' כל בעל קרנים יורה על השמש או על הירח, שיאות תמונת השמש לא תוכיחה, ומזה תבין פי' לא תעשה לך פסל וכל תמונה, כי תמונה גם על אשר בשמים ממעל, לפי שאי אפשר לנו לעשות תבניתו אלא תמונתו: (טו) [*ערב, אמרז"ל זה זירב אוכמא, וכן הוא אומר שחורות כעורב (שיר ה' י"א), את כל עורב להביא את העמקי, והוא הלבן, למינו להביא מין האחר דדמי רואי' לדיונה (חולין ס"ג)*]: (טז) [*ואת בת היענה, אונקלוס ויב"ע תרגמו בת נעמיתא, והוא הנקרא בל"א שטרויספאגעל, שניפ' כלים (פרק י"ז) אמרינן שעושין כלים מביצת הנעמית, ובמס' שבת (ק"ח ע"א) אמרו שברי זכוכית מאכל לנעמיות, ופירש"י שם בת היענה, והסימנין האלו ידועי' שהם בעוף הנקרא שטרויספאגעל, ונקרא בת היענה, ודרכו לבנות יענה (איוב ל' כ"ט), גם כיענים במדבר (איכה ד' ג'), וכת' הרד"ק שהם עופות שוכני מדבר, ומשמיעי' קול יללה, ואולי שבלזה נקראו יענים, מן ענה, כמו יעלים מן עלה, וכן בת היענה מלשון הזה, כמו בן בליעל, והראב"ע כתב (שמות כ"ג י"ט), בשר היענה יבש כעץ, ואין המנהג שיאכלוהו א"ם, כי אין בו ליחה, ולא יאכל מכל המין רק הנקבה כי היא נקבה וקטנה, ויש בה מעט ליחה, ויא כן הזכר הקטן, ורז"ל אמרו וכי בת יש לה ליענה, אלא לרבות ביצתה: התחמס, כפי המתרגמי' ללשון הערב, הוא העוף שקורין שוואלבע, וגם הוא מהעופות הדורסים, כמו שאמרו עליו החוקרים, ומפרשי' אמרו שהוא פאלק, ובמוכאה לו, לכי שהוא חמסן גדול בעופות; השחף, אמרו שהוא מן שחפת, והוא חולי המכחש הבשר ומדלדלו אויזצעהרענדפיבער, וכפי העתקת הקדמוני' הוא העוף שקורין בל"א מעררהוהן, שאין כמוהו מדלדל הבשר: [*הנץ, פי' רש"י ז"ל אישפר"וויר וכן הועתק בל"א, וכתוב המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן, והראב"ע אמר יש לו נוצה רבה, והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום, כיינבקש מקום חם, ואין בזה ספק כעדות הכתוב שהבאנו: (יז) ואת הכוס, הועתק בל"א אוהו וכתב הרב המעתיק תרגומו קדיא ובמס' נדה קדיא וקפופא ופרש"י עוף הצועק בלילה, וכנוי עומות לבל אדם, ומלינו הייתי ככוס חרבות (תהלים ק"ב), כי מטבעו לשכון בחורבות; השלך, פי' רבותינו זה השולה דגים מן הים, והוא שת"א ושלינונא; [*הינשוף רש"י ז"ל אמר כוס וינשוף הם צואיטי"ש (והוא שוועט"טי ובל"א איילע) הצועקי' בלילה, ויש להם לסתות כאדם, ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן (נ"ל היב"ו, מין איילע) עכ"ל*], ואין כוונתו שכוס וינשוף מין אחד, אבל קוברו בפסוק אחד לפי ששניהם צועקים בלילה: (יח) התנשמת, כת' רש"י הוא קלב"א סורי"ץ

שאוע

וְאֶת־הָרָחָם׃ יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לֹא

כרעים

אונקלוס

וְיַרקְרִיקָא: יט וְיַת חֲוָרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלְפָא: כ כֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: כא בְּרַם יַת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע דִּי לֵיהּ

קרסולין

תרגום אשכנזי

אונד דען גרינשפעכט;
(יט) דען שטארך, דען בערג־פאלק, (י"מ: הערהר,) נאך אללען ארטען, דען אויער־האהן אונד דיא ווידעהאפף.
(כ) יעדעס קריכענדע גע־פליגעל, דאז אויף פירען געהט, זאלל אייך איין גרייעל זיין. (כא) יעדאך דירפט איהר פאלגענדעס פאן פירפיסיגען געפליגעל עססען, וואז צווייא

שפרינגפיסע

רש"י

פלעדערמויז) ודומה לעטלף הפורח בלילה. ותנשמת האמורה בשרצים היא דומ' לה ואין לה עינים וקורין לה טל"פא. (טאלפע. בל"א מוילוואורף): יט החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"יא (בל"א שטארך). ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית ונראה לי שקורין לה איירו"ן (הערונג. (בל"א רייהר. העהער: הדוכפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפול' ובלע"ז הו"פא (בל"א ווידעהאפף) ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו במסכת גיטין פרק מי שאחזו: כ שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים: כא על ארבע. על ד' רגלים. ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין ארבע רגלים לבד שני רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שתי רגלים ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לגנו' סטא (הייאשרעקען): אבל אין אנו בקיאין בהן שארבעה סימני טהרה נאמרו בהם ד'

רגלים

באור

(שאוע סורי"ס, ובל"א פלעדערמויז) ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים, וקורין לה טלפא (טאלפע, ובל"א מויל־ווארף), עכ"ל וכתב הרב המעתיק ואולם נרד"ק משמע, שהוא ממין הנועקים בלילה, ויש לפרשו קוי"ז: [* הקאת, בגמרא (חולין דף ס"ג) קאת זה הקוק, והוא בערבי העוף שאנו קורין לו פעליקאן, ודרכו לבלוע שבלולי' גדולים עם קטנים ומתחממים במעיו והוא מקיא אותם ואוכל את הבשר אשר בתוכם, ויראה שעל זה נקרא קאת *]: הרחם, תרגומו ירקרוקא, וזה שהעתיק הרב המעתיק דען גרינשפעכט, ויונ"ע תרגם וית שרקרקא: (יט) החסידה, זו דיה לבנה ציגוניה מפרש"י ז"ל ובל"א שטארך, ואמר ראב"ע ז"ל היא הנראית למועדים ידועים בשנה, וכן כתוב גם חסידה בשמי' ידעה עת בואנה (ירמי' ח' ז'): והאנפה, בגמ' חולין זו דיה רגזנית, שדרכה להתאנף מהר, [*ועל העוף הנזכר במקום הזה בתרגום האשכנזי אמרו בעלי התולדות שאין כמהו כוח להתקצף, ולמתרגמי' הקודמים דעות שונות בפתרון זאת המלה, עד שקצתם אמרו שהוא הפאפגייא, ורש"י ז"ל כתב וכמדומה לי הוא שקורין אותו היירו"ן (הערונג, ובל"א רייהער, העהער) *]: הדוכיפת, הוא תרנגול הבר [* אונקלוס תרגמו נגר טורא, וכתב המתורגמין שהוא שקורין לו בל"א (אוירהאהן), ורש"י ז"ל כת' שהוא הופ"א בלע"ז (ווידעהאפף): העטלף, כת' הרד"ק הוא העטלף בעל כנפי' אשר יעוף בלילה, והוא הנקרא בל"א (פלעדערמויז), ואם כן הוא התחיל הכתוב במלך העופות, שהוא הנשר, וסיים בדומה לעטלף, שהוא כמו אמצעי בין עוף לשרץ השורץ על הארץ*]: (כ) כל שרץ העוף, פי' רש"י ז"ל הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ, כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים. וטען עליו רמב"ן ז"ל איך יקרא עוף בעבור גודל גופו ושרץ העוף בעבור קטנו. והעטלף קטן הדגלים, ורבים ממיני הארבה שרגליהם גדולים ממנו, ולא יקרא שרץ העוף כהם, והר"ר אליה מזרחי ז"ל אמר שכוונת רש"י ז"ל שהוא קטן במינו, כעוף זבובים, ובשקצים כגון נמלים, ובבריות חולד ועכבר וקומט כמו שפי' רש"י ז"ל בפי' ישרצו המים, ואם הוא קטן במינו אעפ"י שהוא גדול מבעלי מין אחר, הרי הוא שרץ באותו המין, ולא ידעתי זה כי סוף סוף ארבה מין עוף וגדול מעטלף וא"כ אינו הקטן במינו. ורמב"ן ז"ל פי' שפרושו כנגדו ההולך על ארבע, כי כל עוף שילך על שני רגלים צוארו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו להתעופף תמיד, ולכן יקרא עוף כנף ועוף סתם, אבל בעלי ד' רגלים ההולכים נמוכים, וצוארם וראשם למטה כשרצים ולכך יקרא שרץ העוף, ודבריו נכונים. ואמנם על מלת שריצה אמר רמב"ן ז"ל בפי' ישרצו המים (בראשית א' ך') שלדעת אונקלוס ענין שריצה כטעם תנועה, שתרגם שרץ ירמש ריחשא דרקיע, ואמר שיפה פי', ולדעתי אמת שענין שרץ לשון חיות ותנועה, אבל לבד יקראו כן הפחותים שבנפ"ח, כי שם זה יורה שאין בו נפש חיה מתנועעת, לא כמעלת נפשות החיות והבהמות והעופות, שיש להן פעולות שונות כמפורסם' וגם הם בעלי עצמות אבל כל הולך על ארבע פחותים מהן מאד, והזוחלים כלם שרץ הן, כי אין באחד מהם ענין תשמיש ככבד, והם השורץ על הארץ, כי החיות והבהמות מלבד תנועתם ומעשיהם הטבעיי', יש להם מדות, והם בעלי למוד לתשמישי בני אדם, כמו הסוס לרכוב ולהנהיג ולחרוש, והחמור לשאת משאות והכלב יכיר בעליו וישמור בית אדוניו, וכיוצא בכל אלה, וכן העופות בעלי למוד השיר וכיוצא, ואין גם אחד ממדות הללו בחיות הים, ולא בשרץ העוף ושרץ הארץ, זולתי התנועה והמעשים הטבעיים שיעשה כל מין מהן נחקו ובטבעו, אפילו הוא במדבר אין יושב, ואם מעשיהם הם ממפלאות תמים דעים, גם מפיקים הרווחה לאדם, כמו מעשה הדבורה ותולעת השני ורבים כיוצא בהם, אין זה רק התנועה שלהן, שעל ידיה תעשה זאת ותפיק טובתה, כמו שתפיק האדמה זרועיה, וההרים יפיקו המחצבים, אבל אינן בעלי למוד ולא לתשמישי האדם, וכן בבריות המים ובחיות הים, אין גם אחד לתשמיש כזה, על כן כלם נקראים שרץ כאמרו מכל שרץ המים, הרי שהטהורים והטמאים בשם שרץ יקראו, ולכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה, ובפרושנו על ספר בראשית הארכנו: שקץ הוא לכם, לאכלם כי אתם עמי, ועל כן אמר לכם לא שהם שקץ בעצמותם, כי הם מעשה ידי יוצר ב"ה: (כא) אך את זה תאכלו, מי שיש בו סימן זה המפירש לבנינו מותר באכילה: ממעל לרגליו, פי' רש"י ז"ל סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד' רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ, מתחזק באותן שני כרעים וקורץ, ויראה שאלה השנים שמתחזק בהן, לפי שהם נראים קצרים מארבעה רגליו בשפה שאינו קופץ,

דומים

כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על־הארץ: כב את־אלה מהם תאכלו את־הארבה למינו ואת־הסלעם למינהו ואת־החרגל למינהו ואת־החגב למינהו: כג וכל שרץ העוף אשר־לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם: כד ולאלה תטמאו כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: כה וכל־הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב: כו לכל־הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה

ושסע

אונקלוס

קרסולין מעלוי רגלוהי לקפצא בהון על ארעא: כב ית אילין מנהון תיכלון ית גובא לזניה וית רשונא לזנוהי וית חרגולא לזנוהי וית חגבא לזנוהי: כג וכל ריחשא דעופא די ליה ארבע רגלין שקצא הוא לכון: כד ולאלין תסתאבון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא: כה וכל דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: כו לכל בעירא

די היא סדיקא פרסתא וטלפין

תרגום אשכנזי

שפרינגפיסע האט אבערהאלב דער רעכטען פיסע, דאמיט אויף דער ערדע צו היפפען: (כב) פאלגענדע דירפט איהר אלזא דאפאן עססען: ארבה, סלעם, חרגל אונד חגב, נאך אללען ארטען דערזעלבען. (כג) אללעס איבריגע קריכענדע געפליגעל, דאז בלאס פיר פיסע האט (אונד קיינע שפרינגפיסע), זאלל אייך איין גרייעל זיין. (כד) אן פאלגענדן זאללט איהר אייך פערונרייניגען נעמליך ווער דאז אאס דאפאן בעריהרט, זאלל ביז אבענד אונריין זיין. (כה) אונד ווער פאן איהרעם אאסע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כו) איבערהויפט אללע פירפיסיגע טהירע, דיא געטהיילטע אבער ניכט דורכגעשפאלטענע קלויען האבען

באור

דומים לכרעים שאין הרגל, כי נשען שרוצה לקפוץ מפשים כפלי כרעיו ואז יאריכו יותר מרגליו, כי כוען אותן בקרקע ומגביה גופו על ידיהן וקופץ: לנתר בהן על הארץ, אמר ראב"ע ז"ל אין לו אח, והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג, אבל למה אין לו אח והוא מלשון זיתר ממקומו, שנופל על הקפיצה ממקום למקום, וכראה מפשט הכתוב שבעלי ד' רגלים או שהם מעופפים, או הולכים ברגליהם, ובעלי שתי כרעים, לבד שיעופו בכנפיהם, וילכו ברגליהם כמו הזבובים, קופצים ג"כ ממקום למקום בארץ, בלי עזרת כנפיהם ורגליהם, אלא בכרעיהם שממעל לרגליהם, ולכן אמר לנתר בהן על הארץ, כי יעופו בכנפיהם, ובארץ ילכו כזבובים על רגליהם, כעלות הכתוב אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע, למדנו שגם הטהורים מהלכי רגלים הם, ונוסף בטהורים הקפיצה שעושים בכרעיהם, ויש לגדר לזה לשון רש"י ז"ל שהבאנו על זה: (כב) את אלה מהם, בעלי השמות המבוארים לפנינו: את הארבה, לא העתקו ללשון לועז, לפי שאין בידנו לתרגמם: (כג) וכל שרץ העוף, כבר נאמר זה למעלה, פי' רמב"ן ז"ל לפי הפשט כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים לבד, ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם, ורש"י ז"ל כתב בא ולמד שאם יש לו חמש טהור, וזהו מדרש חכמים בת"כ, ואם כן לא אסרה תורה מזוכרי ברעים, כי אם בבעלי ארבע רגלים, אבל בעלי חמש שבעוף מותרין, והראב"ע ז"ל אמר יתכן שיש שרץ שיש לו ד' רגלים, ולא ילך בהן רק יעוף לבדו, פי' דבריו ממה שאמר ההולך על ארבע, הייתי מתיר בעל ארבע שאינו הולך רק מעופף, הוצרך לומר עוד אשר לו ד' רגלים סתם שאפילו אינו הולך שקץ הוא, אבל אין הדעת סובלת שבעל ד' רגלים לא ילך: (כד) ולאלה תטמאו, פרשנו למעלה (פסוק ח'), והוא מבנין התפעל, ודגש הטי"ת על השלמות ו' הבנין, כלומר כשתגעו בהן, אתם מטמאין עצמיכם, ותצטרכו להטהר קודם שתגעו אל הקדש או לבוא למקדש: ולאלה, פי' רש"י ז"ל העתידין להאמר למטה תטמאו, וכן פי' רשב"ם ז"ל ולאלה תטמאו אם תגעו בנבלתם ומפרש והולך בהמות טמאות, וזהו דרך אמת, ודברי הראב"ע ז"ל והוא שאמר ולאלה תטמאו לכל שרץ העוף בעל ד' רגלים, זאת אלה תשקצו מן העוף (כלומר העופות הטמאים) ודעת אחרים שפי' שה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו, ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה, ומלבד שדבריו סותרים קבלת אבותינו, אין הכתוב משמע כן, שהרי בשרצים ועופות טמאים מדבר, זאמר וכל הנגע בנבלתם יטמא וגו', אבל ולאלה תטמאו כך משמעו האמורין למעלה אעפ"י שאסרתי אותם באכילה, באותם אוך מטמאים במגע תטמאו, ואת אלה שאסרות בענין אלבד שאסרתים באכילה בראש הענין גם תטמאו בנבלתם, גם לכל הבהמה אין לו טעם רק כמו הפי' האמיתי, כי שב על ולאלה תטמאו ופי' לכל הבהמה וכל הולך על כפיו, אבל אם ולאלה על האמורין למעלה, הי' לו לומר וכל הבהמה: כל הנגע, כאן פי' מה משפט מגע בנבלה, שיטמא עד הערב, לא עונש אחר, ולמדנו שהאמור למעלה ובנבלתם לא תגעו אינו לאיסור מלקות, אלא משמעו הרוצה להיות טהור, לא יגע בנבלתם, והכתוב קצר כאן בטהרה שצריך טבילה להטהר מטומאתו, ועוד יתבאר (פרשה ט"ו י"א): (כה) וכל הנשא מנבלתם, כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים, לשון רש"י ז"ל: יכבס, כל לבוש כבוס בכל המקרא נופל על בגדים לא על הגוף: (כו) לכל הבהמה, [א"ה אין שמוש הלמ"ד כזה כמו למ"ד ולאלה תטמאו האמור למעלה, שהרי כאלו האמור מטמאים הם לנפש, אבל הוא למ"ד הכללי שזכרתי לך פעמים רבות, שענינו בל"א (איבערהויפט), כמו לכל יתדות החצר]: אשר היא מפרסת פרסה, פי' שפורן ברגלה כעין מנעל, אבל שוסעת אינכו שסע, שאינו חלוק לשתים, והם הסוס והחמור והנעבר"א כמו שנאמר למעלה (פסוק ג'), ורשב"ם ז"ל אמר אעפ"י שהיא מפרסת פרסה, אבל בשסע אין סדוקה כסוס וחמור, ויפה פי'. אבל רש"י ז"ל אמר

רש"י

רגלים ד' כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובי' כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצוי' באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצרי' שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהם: כג וכל שרץ העוף וגומר. בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: כד ולאלה. העתידין להאמר למטה בענין תטמאו כלומר בנגיעת' יש טומאה: כה וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמ' טומאת משא חמורה מטומא' מגע שהיא טעונה כבוס בגדים: כו מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרש' פירש

על

כגון

ושסע אינה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל הנגע בהם יטמא:
כז וכל הולך על כפיו בכל החיה ההלכת על ארבע טמאים הם לכם כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב:
כח והנשא את נבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב טמאים המה לכם: ס
כט וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו:
ל והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת

אונקלוס

וטלפין ליתהא מטלפא ופשרא ליתהא מסקא מסאבין אנון לכון כל דיקרב בהון יהי מסאב:
כז וכל דמהלך על ידוהי בכל חיתא דמהלכא על ארבעא מסאבין אנון לכון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא:
כח ודיטול ית נבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא מסאבין אנון לכון:
כט ודין לכון דמסאב ברחשא דרחיש על ארעא חולדא ועכברא וצבא לזנוהי:
ל וילא וכוחא והלטתא וחומטא ואשותא

תרגום אשכנזי

האבען, אדער ניכט ווידערקויענד זינד, דיזע זאללען אייך אונריין זיין; ווער זיא (נאך איהרעם טאדע) בעריהרט זאלל אונריין זיין.
(כז) וואז אונטער פירפיסיגען טהירען אויף טאפפען געהט, דיזע זאללען אייך אונריין זיין; ווער דאז אאס דאפאן בעריהרט זאלל ביז אבענד אונריין זיין. (כח) ווער פאן איהרעם אאסע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען אונד ביז אבענד אונריין זיין; דיזע אלזא זאללען אייך אונריין זיין; (כט) פאלגענדעס זאלל אייך אונריין זיין אונטער דען קריכטהירען, דיא אויף דער ערדע קריכען: דאז וויזעלכען, דיא מויז אונד דער לויבפראש, (י"מ: שילדקרעטע,) נאך אללען ארטען; (ל) דער איגעל, דער כח אונד דיא איידעקסע, דיא בלינדשלייכע (י"מ)

רש"י

על בהמה טהורה: כז על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם. למגע: כט וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשי' וליכנס במקדש: החלד. מושטי"לה (בל"א וויזל): והצב. פוי"ט (והוא פרויט. בל"א פראש) שדומה לצפרדע: ל אנקה. הרי"ץ (והוא העריסא"ן בל"ת איגל

באור

פאון נמל שפרסתו סדוקה, אבל למטה היא מחוברת, ודברנו על זה (פסוק ד'): טמאים הם לכם, לישראל עמי טמאים לאכילה, וכן אמר אבל וכל הולך על כפיו, למדנו מפורש שבעלי שני סימני טומאה אסורים באכילה, ולכן מבשרם לא תאכלו האמור בראש הענין אבל בעלי סימן אחד על כל הטמאים שבענין, שהרי נאמר אבל הלאו טמא הוא לכם, וכן בעלי ב' סימנין שנאמר גם בהן טמאים הם לכם, שוין להם בדין זה: (כז) וכל הולך על כפיו, הם בעלי שני סימני טומאה, שאין להם צפורן כעין מנעל, אלא חלוקי אצבעות, הם הנקראים בכתוב הולכים על כפיהם, כי בעלי פרסה הולכין על צפרנם כעל מנעל, ובכלל הולך על כפיו כל הבהמו' והחיות שבעולם, כי מלבד שלשה שאמרנו בפסוק שלפניו, האחרים כלם הולכים על בשר כף רגלים, וכן האדם הולך על כפו כמו כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם (דברים כ"ח כ'), וכן אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (שם כ"ח נ"ו), ויש כפות ידים וכפות רגלים, כי מלת כף שרשו כפף, כמו מן טפף אף ונקראו פנימית היד כף, לפי שהאדם יוכל לכפוף אותה, כמו שרמזנו (פרשה ב' ב'), וכן נאמר כפות זהב שתים עשרה, לפי שהם כפופים כתבנית יד כפופה, וכן נקרא תחתית הרגל כף, לפי שיוכל לכפוף אצבעות רגליו לצד פנים, ונעשה ככף, אבל שרץ העוף והשרץ השורץ שאין להם כף רגל כפוף נקראו הולכים על רגליהם, וזה ענין ברור, ורש"י ז"ל פי' וכל הולך על כפיו, כגון כלב ודוב וחתול, וכן פי' רמב"ם ז"ל, ואיני מבין מה בין אלו לאחר ב"מ שנקראו הולכים על כל כפם, בברייתא דת"כ לא אמרו כן, אבל שנו כל הולך וגו' זה הקוף, כל הולך להביא את הקופד ואת חולדת הסנאים, ואת אדני השדה ואת כלב הים, וזהו לענין טומאה, ווכרו בריות הללו המשונים מטעמים אחרים, ואינו צריך לפשט הכתוב, סוף דבר לפרושנו כתוב דין אסור אכילה ודין טומאה בראש הענין בבעלי סימן אחד, וכתוב עתה איסור אכילה וטומאה בבעלי פרסה שאינן שסועים ואינן מעלה גרה, ואח"כ כתב שתיהן בהולך על כפיו שאין לו פרסה כלל, ובסוף הענין יזכיר דין טומאת נבלה בבעלי שני סימני טהורים הטהורים לאכילה: בכל החיה ההלכת על ארבע, לפרושי זולתנו מה טעם הוסיף לומר כן, וכל הענין מדבר בחיות ובהמות ההולכים על ארבע, אבל לפרושנו שהולך על כפיו כולל כל הבריות שאין להם פרסה, ויש להן כף רגל ויוכל לכפפו והולך על כפו, הוצרך לומר שאין אסור זה אמור אלא בכל חיה ההולכת על ארבע, לא העוף, וכן למעט האדם ההולך על כפו, וכמ"ש (פסוק ב'), וכן להוציא קצת מן הרמש ההולך על כפו, שאינו מטמא במותו: טמאים הם לכם, לאסרם באכילה, כמפורש בראש הענין: בנבלתם, לפי שלא זכר עד הנה אותן שאין להם פרסה כלל, אמר בנבלתם כשהן מתים, לא כשהן חיין: (כח) והנושא, לשון נשיאה על המטלטל ממקום למקום ע"י דבר אחר, כמו וישאו את התבה (בראשית ז' י"ז), ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י' י"ג), כאשר ישא האומן את היונק ונשא המון רוחא (דניאל ב' ל"ה), וכן כאן שמסיטה ממקומה, וכן אמר רמב"ם ז"ל והנושא מסיט ממקומו אעפ"י שלא נגע, אבל אם טענו נבלה על כתפו, ולא נגע ולא זז ממקומו אינו טמא וכן שנינו במס' זבים, ותרגום ירושלמי מתורגם נושא מסיט: טמאים הם לכם, למגע ולהיסט: (כט) וזה לכם הטמא, דרשו עליו רבותינו ת"כ שהרי נסמוך אחר אלה הטמאי' לכם, לפי שפרטן במות, וכל השרץ השורץ על הארץ טמא לאכילה, כמבואר בסוף הענין (פסוק מ"א), אבל אין טומאות הללו לענין אכילה, אלא לטומא' ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים, השדץ על הארץ, למעט כדונמתן שהן נים: החלד, [כתב רש"י ז"ל מושטיל"ה, והוא בל"א וויזל: והצב, פירש"י פוי"ט, ורש"י כ"י פרויט והיא מלה נוסגת בלשון הצות כעין המלה בל"א פראש, פראט, והרד"ק כת' גרויסנ"ט בלע"ז, והוא הנקרא בל"א גראזפראש, ור"א בחור פתרו שילטפרוט והוא שילדקרעט: (ל) והאנקה, פירש"י הרי"ץ; והוא העריסא"ן, ובל"א (איגל): והכח, רש"י לא פתר התיבה הזאת כלל, ואונקלוס ויב"ע גם הם לא

תרגום אשכנזי

י'מ: שנעקקע,) אונד דער מוילוואורף. (לא) דיזע זאָללען אייך אונריין זיין אונטער דען קריכטהירען; ווער זיא נאַך איהרעם טאָדע בעריהרט זאָלל ביז אָבענד אונריין זיין. (לב) אונד אללעס, וואָרויף עטוואַז פאָן איהנען, נאָך איהרעם טאָדע, פאַללען וירד, זאָלל אונריין זיין, עז זייא הָעלצערנעס גערעטהע, געוואַנד פעלל אָדער זאַק, אללעס געריטהע, וואָמיט מאַן עטוואַס פערריכטען קאַן; עז מוס אין וואַססער געטהאַן ווערדען, אונד בלייבט אונריין ביז אָבענד, הערנאָך איזט עז ריין. (לג) ווען עטוואַז דאַפאָן אין אירדנעס געשירע פאַללען וירד, זאָלל אללעס, וואַז דארין איזט, אונריין זיין, אונד דאַז געשירע זעלבסט מיסט איהר צערברעכען. (לד) פאָן אללען אַרטען שפייזע, דיא געגעססן ווערדען

שמיני יא

וְהַתִּנְשָׁמֶת: לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר: * לג וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ: לד מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל
אשר

אונקלוס

וְאָשׁוּתָא: לא אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִחֲשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: לב וְכֹל דִּי יִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵא מְסָאָב מִכֹּל מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל מָאן דִּי תִתְעֲבֵד עֲבִידְתָא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: לג וְכָל מָאן דַּחֲסַף דִּי יִפֵּל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן: לד מִכָּל מֵיכַל דִּי מִתְאֲכַל דִּי
יעלון

רש"י

אוגל): הלטאה. לי"שרדה (בל"א איידעקס). חומט. לימו"צה (בל"א בלינדשלייכע). תנשמת. טלפ"א (והוא טאלפע. בל"א מוילוואורף): לב במים יובא. ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואח"כ וטהר בהערב השמש: לג אל תוכו. אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו: כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו: ואותו תשבורו. למד שאין לו טהרה במקוה: לד מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון
כל

באור

תרגמו אותה, וכן עשה המתרגם האשכנזי, ויש באחרנו' המורים מין איידעקס, נקרא בערבי (גאַרי"ל) והוא נודע לרוב כחו וגבורתו, כאשר כתבו עליו בעלי התולדו' בלשון ערב, ואין לו שם מיוחד בלשון אחר: והלטאה, פירש"י לישרד"ה ובל"א איידעקס: והחמט, פירש"י לימצ"ה, בל"א בלינדשלייכע: והתנשמת, טלפ"א, והוא טאלפ"ע ובל"א מוילוואורף"]: (לא) אלה, המכוין למעלה: במתם, אבל הבהמות אמר בנבלתם, ובשרצים במותם, ושרץ מת גם הוא נבלה שכן כתוב או בנבלת שרץ טמא (פרשה ה' ב'), וכן כתוב בענין וכל אשר יפול מנבלתם עליו, אולי לפי שהשרצים כלם שקץ הם, שמנה שרצים באו מן הכלל לטמא, ולפי שגרועין מכלם אפשר לטעות שגם בחייהם בשרם קרוי נבלה, פירש כאן במותם, ואין זה כמו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (פסוק ל"ט), שלבד מתה, אבל שחוטה שחיטה מטהרתה, אלא במותם אפילו שחוטים, שכיון שהם שקץ לאכילה, שוב אין ההריגה מועלת להעלתם מטומאתם, ולמד מטומאת בהמות וחיות האמורות למעלה, אלא שרבותינו ז"ל סמכוהו למלת בהם ואמר בהם אעפ"י שהוטים: (לב) וכל אשר יפל, כל שיהיה, כי השרץ מטמא כבעדשה, ולכן כתבו הדינים הללו אבל השרצים, ובאמת חוזר גם לנבלת בהמה וחיה, שאם נפל מנבלה כשיעור טומאה על אחד מן הכלים האמורים בענין מטמאין בשרץ: מכל, ולא כל כלי עץ, ולמדו חכמים אלו כלים מטמאין, ואיזו מהן אינן מקבלים טומאה: עץ, ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה מפי' רשב"ם ז"ל, וכלי אדמה הם אותן שלא קלו באור, אבל כלי נחר הקלוין באש, אעפ"י שלא יתבשל בהן דינן ככלי חרס: בגד, צמר או פשתים ואפי' אין קנבוס: או עור, של בהמת וחית הארץ, אבל עור חית הים אינו מקבל טומאה, מה בגד שגדולו בארץ, אף עור שגדולו בארץ: שק, עלית של נוצת עזים, מפי' רשב"ם ז"ל, כלומר כל העשוי מנוצת עזים מקבל טומאה כשק, ונאמר שק ללמד שצריך שיהיה טווי וארוג פרט לחבלים ולמשיחות שאינן ארוגין, אינן מקבלים טומאה, שהרי להלן נאמר וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים (במדבר ל"א כ') ומעשה עזים לעשות שק הנאמר כאן, ולמדנו שכל מעשה עזים מקבל טומאה, ולפי שנאמר כאן שק למדנו שגם העשוי משער חזיר ומזנבה של פרה מקבל טומאה, ולמדין טומאת, מת וטומאת שרץ כל אחד מחברו, וזהו שעת חכמינו ז"ל הפשט הברור: אשר יעשה מלאכה בהם, ולא תשמיש כסוי, שאין עושים בתוכם כלום, מפי' רשב"ם ז"ל: במים יובא, זוהי הטבילה המטהרתו מטומאתו, ואם לא יבוא במים אינו יוצא מידי טומאתו לעולם: וטמא עד הערב, אעפ"י שבנא במים עדיין טמא כל יום הטבילה עד הערב ואז טהר, ורבותינו ז"ל דרשו וטמא וטהור כאחד, שהוא טהור לאחר טבילה לחולין ולמעשר, וטמא לתרומה עד שיעריב שמשו: (לג) וכל כלי חרש, כלי עפר שקולין אותן באור: אל תוכו, אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו, בין נגע בין לא נגע, בין שנפל לאוירו, בין שכפה הכלי על הטומאה, ואשר יפול דבר בהווה, וכן כל אשר יפול עליו מהם במותם בין נפל השרץ עליו בין נגעו הן בשרץ: כל אשר בתוכו יטמא, פי' רש"י ז"ל הכלי חוזר ומטמא מה שבתוכו, כלומר מה שבתוכו נטמא מן הכלי עצמו, לא מאוירו, אלא הכלי ראשון, והאוכלין שבתוכו שני לטומאה, וכמו שהכלי נוגע ראשון אעפ"י שלא נגע בטומאה, כן הכלי חוזר ומטמא אוכלין שבו אעפ"י שאינו נוגע בהן, כגון שמונחים האוכלין בכלי, ואין כלים מקבלין טומאה מאויר כלי חרס, והרי האוכלין אינן נוגעין בכלי חרס הטמא, אעפ"כ הם טמאים, וכן אם הכלי מלא חרדל, שהכלי אינו נוגע בכלו אלא באשה שסמוך לדפנות, ואעפ"כ הכל טמא שהרי אמר כל אשר בתוכו יטמא, ואי אתה יכול לומר שכל אחד תטמא חברו שהרי אין בביצה בכל אחד, ועוד שאין אוכל מטמא אוכל, ועוד א"כ זה שני וזה שלישי ושלישי לא יעשה רביע, ומתוכו שני למדו רז"ל לתוכו ראשון שמדבר על אוירו אעפ"י שלא נגע: ואתו תשברו, אינו יוצא מטומאתו עד שישבר שלא יהא ראוי עוד למלאכתו הראשונה, אבל אין לו טהרה במקוה, אעפ"י שאין טומאה דבר ממש שתבלע בחרס, כמו בליעת של איסור, שכא' כן וכלי חרס אשר תבשל בו ישבר (פרשה ו' כ"א), הצריך עליו תורה שאינו יוצא מידי דפיו לעולם, כאן גזרת הכתוב הוא, וכן פי' רמ"מ ז"ל: (לד) מכל האוכל, פירש הכתוב ענין הראשון כל אשר
בתוכו

אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃

אונקלוס

יֵעוֹל עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי מְסָאַב׃ לה וְכֹל דִּי יִפֵּל מִנִּבְלַתְּהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתַּרְעוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן׃

תרגום אשכנזי

ווערדען אונד זואראן וואס=סער געקאממען איזט, זאלל אונריין זיין; אויך אללעס גע=טרענק, דאז געטרונקען ווירד, זאלל אין אללערלייא געפעס אונריין ווערדען קעננען. (לה) אללעס, וואראויף עט=וואז פאן איהרעם אאסע פעללט, זאלל אונריין זיין; באקאפען אונד הערד מוס איינגעבראכען ווערדען זיא זינד אונריין, דיזע אלזא זאללען אייך

רש"י

כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא וכן כל משקה אשר ישתה בכל כלי והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפי' נגוב. והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל. ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאים מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל מטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס לפי ששרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו. ולמדנו עוד ששרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שנייה ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן. ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: לה תנור וכירים. כלים המטלטלים הם והם של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצווה אני לנותצם ת"ל

באור

בתוכו יטמא, שלא תאמר גם כלים ובגדי' שבתוכו טמאין, אלא מכל האוכל לא אמרתי לך אלא אוכלין ומשקין, ולמדנו שאין ולד הטומאה מטמא כלים: אשר יאכל, לאדם, פרט לאוכלי בהמה, ופרט לסרוח: אשר יבוא עליו מים יטמא, צריך שיהיה מוכשר לקבל טומאה, על ידי מים שבאו עליו אבל אם לא באו עליו מים אינו מוכשר לקבל טומאה, ואם כבר נאמר בענין וכי יותן מים על זרע וגו' (פסוק ל"ח), זהו בטומאת מגע, אבל בנטמא מאויר כלי חרס שהוא חדוש בפני עצמו, הייתי אומר אפילו אינו מוכשר יטמא, לכך כתוב אשר יבוא עליו מים, ומלת יבוא אינו אלא עתיד במקום עבר, שאם לא בא עליו מים בשעה שהיה בכלי חרס, ובאו עליו אם יצא אינו טמא: וכל משקה אשר ישתה בכל כלי, מים יין ושמן וכיוצא, שהיו בכלי חרס שנטמא גם הן טמאים מאוירו, ועשה שתי חלוקות, לפי שהוצרך לומר אבל אוכל אשר יבוא עליו מים, אבל משקין מוכשרין ועומדים: בכל כלי, להוציא מי בורות שיחין ומערות שאינן מקבלים טומאה, וכמו שפירש למטה בענין, וכן לענין כלי חרס אם כפאו על מי בור, אין המים הנכנסים באוירו טמאין בעודם מחוברים, זהו כפי הפשט, ויש מרבותינו ז"ל שאמרו אין למשקין טומאה מן התורה כל עיקר, ודרשו וכל משקה אשר ישתה, לענין הכשר, שהיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים, וכך פתרון המקרא אשר יבוא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל, ועל זה שנינו (עדיו' פ"ח ד') העיד יוסי בן יועזר איש צרידא וכו' ועל משק' בית מטבחייא דכן: משקה, שם, ואני הייתי משקה פועל הראב"ע ז"ל: (לה) וכל אשר יפל מנבלתם עליו יטמא, לפי פשוטו עד כאן דבר מכלי עץ שצריכין תוך ועל בגדים ועל כלי חרס שלא יטמא מגבו, ועתה ידבר על שאר כלים ממתכות שהן מטמאין מגבן, שכל אשר יפול מהן עליו יטמא, ואינן צריכין שבירה, אלא טבילה כמו כלי עץ, אבל בת"כ דרשוהו על אבר מן המת: תנור וכירים יותץ, שתיהן חרס מחרסי האדמה ומטמאין מאוירן, ואין לטעות שהכתוב גוזר כן גם על תנור וכירים של מתכת, שהרי אמר יותץ, ואין למתכות נתיצה, וכן אמרו בת"כ, שאף ע"פ שנתיצה על הריסת מחובר, וגם תנור מתכות אפשר לחברו בארץ, כולל הנתיצה גם שבר חלקיו, וזה אינו במתכות; אבל אין דינן ככלי חרס, שצריכין להיות מטלטלין, ואם קבועין בקרקע אינן מקבלים טומאה, שאין טומאה במחובר ותנור וכירים אעפ"י שקבועין בקרקע, מקבלין טומאה, וגזרת הכתוב הוא, ולכך חלקן משאר כלי חרס, כך נראה בעיני לפי פשוטו, וזה נשעת רמב"ם ז"ל שאמר בפי' המשנה (כלים סוף פ"ה) שכל הכלים הבנויין בארץ טהורין, מלבד תנור וכירים שבארס הכתוב, ורש"י ז"ל שפי' תנור וכירים כלים המטלטלין הן, והן כלי חרס, ויש להן תוך ושופת את הקדרה על נקב החלל, ושניהם פיהם למעלה, אין כונתו שאינן מתטמאין אלא בתלוש, אבל הוא נותן טעם למה מתטמאין כשהן מחוברים, לפי שהן כלים המטלטלין ממקום למקום, ואינו מדביקן בטיט לארץ אלא לפי שעה, וכן ראיתי בשבת (דף קכ"ה ע"א) שאמרו תנור וכירים יותץ, סד"א כיון דחבריה בארעא כגופיה דארעא דמי קמ"ל, ופי' רש"י ז"ל שהייתי אומר שהן כשאר בתים וכקרקע דמי הואיל וחברן ולא לקבלי טומאה', קמ"ל יותץ, דאע"ג דשייכא ביה לשון נתיצה, כלומר דמחובר הוא טמא, וכל שכן מחוסר נתיצה, ולכן פי' כאן כלים המטלטלין הן, ואין זה כדברי רא"מ ז"ל שכתב שרש"י ז"ל חולק בזה על רמב"ם ז"ל, גם רמב"ן ז"ל כתב בא ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מטיט, ומסיקין האור מתוכן ואופין הפת בתוכן בחבורן לקרקע, שיקבלו טומאה ואין להם טהרה במקוה כדין כלי חרס שהן הקדרות והקתוניות האפויות בכבשן שהן מטלטלין, ורא"בע ז"ל שאמר התנור ללחם לאפות, והכירים לבשל הבשר יזכיר כי טמאים הם וזאת גזרת מלך, אוליכוון למה שאמרנו שאין דינו כשאר כלים המחוברים לקרקע, ואם אין זאת כונתו לא הבנתי טעמו, שעל כלי חרס אמר ג"כ ואותו תשבורו: יותץ, שרשו נתץ, מבנין פועל כמו לא יוקם, לא שחייב להתיצו, אלא שאין לו טהרה בטבילה, ולא שיתננו הדק לעפר, אלא כמו שקבלו חכמנו ז"ל ושנוי במסכת כלים (פ"ה מ"ט), ומלת נתיצה במקרא על הריסת דברים המחוברים בארץ, כמו ונתץ את הבית (פרשה י"ד מ"ה), שיפריד חלקיו עד היסוד, ואת מגדל פנואל נתץ, (שופטים ח' י"ז), ותתב

לָכֶם׃ לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר

אונקלוס

לְכוֹן׃ לו בְּרַם מַעְיָן וְגוּב בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי וְדִיקְרַב בְּנִבְלָתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ לז וַאֲרֵי יִפֵּל מִנִּבְלָתְהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע זְרוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי

תרגום אשכנזי

אייך אונריין זיין. (לו) אבער קוועללע אונד ציסטערנע, ווארין וואססער אויפבעהאל־טען ווירד, זאלל ריין בלייבען; וואז היגעגען ראז אאסבע־ריהרט זאלל אונריין זיין.

(לז) פעללט פאן איהרעם אאסע אויף זאאמען, דער צום אויזזאען בעשטיממט איזט, איזט

רש״י

ת״ל וטמאי׳ יהיו לכם אם רלה לקיימן בטומאתן רשאי: לו אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלים טומאה ועוד יש לך ללמוד יהיה טהור הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפי׳ הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר ק״ו אם מטהר את הטמאים מטומאתם ק״ו שיציל את הטהורים מלהטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: לז זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין: זרוע. שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרעונים (דניאל א׳): טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים

באור

הבתים (ישעיה כ״ב י׳) ודומיהן, וכן כאן דבר על המחובר בארץ שצריך שיותכנו לחלקים, גם להסיעו מיסודו שנוגר הטיט המדביקו בקרקע, וכן שנינו במס׳ כלים (פ״ה ז׳), ורמב״ן ז״ל כתב אמר יותץ ולא אמר ישבר, ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד, אלא יהרסם ולא יכנס לעשות מלאכתם, כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ונתצו האבנים ונתץ הבית, ופרושו במלת נתיצה יושר, אבל תמה אני עליו מה שפי׳ דמלת ישבר והרי בכלי חרס נאמר ואותו תשברו, ואם נשברו עד שאין עושין מלאכתם טהורים, וכן תנור אם חלקו עד שאינו עושה מלאכתו הרי הוא שבירתו, אלא הוצרך לומר יותץ ללמדנו שמדבר גם על המחובר בארץ, וכן פי׳ רש״י ז״ל בשבת דנתיצה לא שייכא אלא בבנין מחובר, וכשאין מחובר שבירה שייכא בי׳, וכל שכן תלושין שמטמאין, כמו שבארנו למעלה משמו, ומתן מלמד שאפילו בתלוש אם אינו משבר חרסיהן, אלא מסיר הלמודין שמתחברים בהן ומאין מידי טומאתם, ובמחובר יוסף גם מתקום חבורו, כן כ״ל, ושיוסה גם ממקום חבורי בקרקע, אין זה בהוראת מלת ישבר: טמאים הם, כל זמן שהן שלמים הריהן בטומאתן לעולם: וטמאים יהיו לכם, פי׳ רש״י ז״ל שלא תאמר מצוה אני לנותנם ת״ל וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי, וכן שנוי בברייתא דת״כ: (לו) אך מעין ובור מקוה מים, פי׳ רמב״ן ז״ל אין המים במקוה מקבלין טומאה בחבורם לקרקע אם יפול בהם הטומאה, וכן אמר רשב״ם ז״ל לפי הפשט אין מים מכונסים בקרקע מקבלין טומאה, לא כמו שפירש למעלה משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא, ולשטת מקצת מרבותינו ז״ל שאמרו אין טומאה למשקין כל עיקר מן התור׳, א״כ גם בתלוש טהורין, צריך לפרש זה הכתוב שמדבר על טהרת הטומאות במקוה, ולכן פי׳ רש״י ז״ל אך מעין ובור מקוה מים המחוברים לקרק׳ אין מקבלין טומאה, ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו, ולפי שעד הנה זכר כל הכלים ואוכלין ומשקין המקבלים טומאה, זכר עתה אוכלין ומשקין שאינן מקבלין טומאה, והן אותן המחוברין לקרקע, וזהו שאמר אך מעין ובור מקוה מים, אעפ״י שיגע בהן טומאה יהיה טהור, וכן כל זרע זרוע בקרקע טהור: מעין, כמו אתה בקעת מעין ונחל (תהלים ע״ד ט״ו), נחל הוא הנהר הגדול ההולך אל הים ומעין הוא נחל הנוזל אל הנהר, כמו המשלח מעינים בנחלים (שם ק״ד י׳), ואם המעיין טהור כל שכן הנהר, [* אמר המתרגם יראה שהמים כאשר יצאו ממקורם המכוסה למקום נגלה, יקראו מעין, וכאשר ימשכו וילכו משם בארך יקראו נהר או נחל, וזהו ענין המשלח מעינים בנחלים, שע״פ גזרתו ילכו ילכו מי המעין אל הנחל׳]: ובור, חפור בידי אדם, כמו כי יכרה איש בור (שמות כ״א ל״ג), ומקוה מים סמוך לבור בנגינה, כלומר בור שנקווים בו מים כי יש בור ריק אין בו מים, וכן פי׳ ראב״ע ז״ל, וא״כ מקוה אינה צריכה מים נובעים, וכן דעת רבותינו ז״ל שאמרו דין תורה שארבעי׳ סאה מים בין שאובין בין אינן שאובין מטהרין, ובור הכתוב כאן הוא מים שאובין, וזה דעת רמב״ם ז״ל (ה׳ מקואות פ״ד א׳) אלא שמדברי סופרים מים שאובין פסולין למקוה ולמדוה בהיקש בת״כ, אמרו מעין מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, פרט למלא בכתפו ועשה מקוה מתחלה, אם מה מעין שאין בו תפיסת יד אדם, שלא תפרוהו ידי אדם, אף מקוה שאין תפיסת יד אדם ת״ל בור, כלומר שנכרה בידי אדם הרי שהעלה קנקני׳ כרא׳ הגג לכנגס וירדו גשמי׳ ונתמלאו זוכר את הקנקנים, והמים הי רדים מהן לבור כשרים למקוה: ונגע בנבלתם יטמא, כבר אמר למעלה שנבלת השרץ מטמא, אבל הוצרך להאמר, אעפ״י שמעין ובור טהור, אם יש בהן אוכלין וידים או כלים הנוגעים בשרץ מתטמאין בו, ולא תאמר כל שבמעין אינו מקבל טומאה, וזהו ששנו בת״כ ונוגע בנבלתם יטמא, הלא אומר אפילו הם בתוך המים, שהייתי אומר הואיל והארץ מעלה את הטמאים מטומאתן, והמקוה מעלה את הטמאין מטומאתן, מה הארץ מצלת את הטהורים מלהטמא, אף המקוה יציל את הטהורים מלהטמא, ת״ל ונוגע בנבלתם יטמא, אפי׳ הם בתוך המים, פי׳ הארץ מעלה את הטמאים, אם זרע מאכל טמא בארץ ונשרש בה יצאה מידי טומאתו, וכן מקוה מטהרת טמאים, הייתי אומר כשם שהארץ מצלת את הטהורים מלהטמא, שהמחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, כן המחובר למעין לא יקבל טומאה: (לז) וכי יפול מנבלתם, זהו דין אוכלין טהורים, כמו המים שבקרקע אינן מקבלים טומאה, כך אוכלין המחוברין לקרקע אינן מקבלים טומאה, לכן כשנפל מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא: זרע, כל תבואות השדה נקרא זרע, כמו עשב מזריע זרע בראשית א׳ י״ב), הא לכם זרע (שם מ״ז כ״ג), וכן הילודים נקראים זרע כמו ולזרעך אחריך (שם י״ז ז׳), זרע אדם וזרע בהמה (ירמיה כ״א ד״ז), וכאן שמדבר על זרע במאכל האדמה, הדגן ופרי העץ והירקות, הוסיף זרוע, שהן הזרעונין הנזרעי׳ בארץ ומחוברין בה: [* זרוע, שם דבר, כמו ויתנו לנו מן הזרעונים (דניאל א׳), זרעונים לשון רבים, וזרוע לשון יחיד, והשעור זרע זרוע, זריעה של מיני זרעונין, (רש״י ורשב״ם) *]: אשר יזרע, שדרכו להזרע ועושה שורש בארץ או אשר יזרע, כמו אשר הוא זרוע עתה ועומד בשדה, שמדרך הכתובים לדבר בלשון עתיד, כמו ם גנב יגנב מעמו (שמות כ״ב י״א), אם טרף יטרף, יביאהו עד (שם ל״א י״ב), וכיוצא בהן: טהור הוא, שהמחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, ואפילו תלוש שהוכשר לקבל טומאה ונטמא, וחזר וזרעו בארץ ונשרש בה, אעפ״י שאין זרעו כלה, הנוטע ממנו טהור, וכמו ששנו בת״כ מניין לזרעים טמאין שזרען טהרו ת״ל אשר יזרע טהור, שאם תאמר גם במחובר מקבל טומאה, איך הבדיל הכתוב בין זרעים מוכשרים לזרעים שאינן מוכשרין, וכי יש זרעים מחוברים בעולם שלא ירדו עליהן גשמים, אין זה אלא שהכתוב הראשון מטהר המחוברין שלא יקבלו טומאה אעפ״י שבאו עליהן מים ודאי, והכתוב השני מבדיל בתלושין המקבלין טומא׳, בין אם הוכשרו במים ללא הוכשרו, ועכשיו ידענו שכשם שאין מחוברין מקבלין טומאה, כן אינן מכשירין במחובר, שאם תאמר אעפ״י שאינן טמאין במחובר, המים היורדים עליהן מכשירין אותן לקבל טומאה לכשיתלשו, איך יאמר בתלושין וכי יותן מים על זרע וגו׳, שמענו אם יותן יוכשר ואם לאו אינו מוכשר, ואין לך תלוש שלא הוכשר בעודו מחובר, וזה פי׳ מה שאמרו (חולין קי״ח ע״ב) כשם שאין מקבלין טומאה אלא לכשיתלשו, כך אין מקבלין הכשר עד שיתלשו ׃
וכמדומה

טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס

לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא

יאכל

דְּכֵי הוּא׃ לח וַאֲרֵי יִתְיְהֲבוּן מַיָּא עַל בַּר זַרְעָא וְיִפֵּל מִנִּבְלַתְהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ לט וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא דִּי הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ מ וּדְיֵיכוּל מִנְּבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת נְבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ מא וְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא

יתאכל

איזט עד דיין • (לח) איזט אבער וואססער אן דען זאא־מען געבראכט ווארדען, אונד עז פעללט פאן איהרעם אאסע דארויף: זא זאלל ער אייך אונריין זיין. (לט) ווען פאן דעם פיה, דאז אייך צו עסען ערלויבט איזט, איינעס פאן זעלבסט שטירבט: ווער דאז אאס דאפאן בעריהרט, זאלל ביז אן דען אבענד אונריין זיין. (מ) ווער פאן איהרעם אאסע איסט מוס זיינע קליידער וואשען, אונד ביז אן דען אבענד אונריין זיין; ווער פאן איהרעם אאסע טרעגט מוס זיינע קליידער וואשען, אונד ביז אן דען אבענד אונריין זיין. (מא) אללעס קריכטהיר, דאז אויף דער ערדע קריכט, איזט איין גרייעל, זאלל ניכט געגעסען

רש"י

מים: לח וכי יותן מים על זרע. לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע. בין מים בין שאר משקים בין הם על הזרע בין זרע נפל לתוכן הכל נדרש בת"כ: ונפל מנבלתם עליו. אף משנתלש מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: לט בנבלתה. ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: מ והנושא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית: וטמא עד הערב. אע"פ שטבל צריך הערב שמש: מא השורץ על הארץ. להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך

קצר

באור

וכמדומה לי שבדברנו מתישב מה שהוקשה שם לתוספות ז"ל, כן נראה לי בפשט מקרא זה, אבל רש"י ז"ל פי' למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים, ולפי' זה הכתוב מיותר כי אחריו אמר וכי יותן מים על זרע וגו' טמא הוא לכם, מכלל שאם לא הוכשר במים טהור, גם אבל כלי חרס כבר אמר אשר יבוא עליו מים (פסוק ל"ד), וכמו שדקדק עליו רא"ם ז"ל, אולי קצר רבינו ז"ל בלשונו וכונתו שכאן למד דיני הכשר ושצריך להיות בתלוש וכמו שבארנו, ורשב"ם ז"ל פי' אשר יזרע בקרקע טהור, כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה וזה כדברנו: (לח) וכי יתן מים על זרע, מלמד על זרע תלוש שאינו מקבל טומאה עד שיוכשר על ידי מים אחר שנתלש, ואילו שני הכתובים מדברים בענין אחד, הראשון כשאינן מוכשרין, והשני כשהוכשרו, הוה אומר וכי יותן עליו מים, אבל לפי שהמקרא הראשון בזרעים מחוברים, חזר ואמר בשני על זרע, כלומר על זרע תלוש שאינו זרוע עתה בארץ יתן, מבנין פועל בין על ידי בעל הזרעים, בין שלא מדעתו, כגון ע"י אחר או שירדו עליהן גשמים, והיה אפשר לומר כי יבואו מים על זרע, כמו שנאמר למעלה אשר יבוא עליו מים, ולמדו רבותינו יותן כמו יתן בקל שהוא ברצון, שאע"פ שגם הגשמים מכשירים, צריך שירדו בתחלתן או בסופן לרצונו, כמו ששנינו (מכשירין פ"ט א'): (לט) וכי ימות מן הבהמה, אחר שפרט טומאת הטמאים לאכילה, הן בעלי סימן טומאה אחד, והן טמאי' המפריסי' פרסה, והן טמאי' ההולכי' על כפם, בא עתה ללמד דין טומאת לבעלי שתי סימני טהרה, שמותרין לאכילה על ידי שחיטה, ואז אין בהם טומאה, כי אין בשרם המת קרוי נבלה, כמו שבארנו (פרשה ה' ב'), אבל כי ימות מאליה ממיני הבהמה הנאכלת, או שנתנבלה בשחיטה פסולה, בשרה נבלה ומטמא' כנבלת הטמאים לאכילה: לכם לאכלה, שמינה מותר באכילה בשחיטה ראויה: בנבלתה, בשרה נבלה נמאס וסרוח, ויפה אמרו ולא בעצמות וגידין, ולא בקרנים וטלפים, ולא בעור, כי חלקי הגוף הללו הם לתשמישי האדם, כי מעצמות וקרנים וטלפים יעשו כלים ומגידין נימין לכלי שיר, והעור יעשה למלאכה, ואין שם נבלה עליהן ולכן אין מטמאין: (מ) והאוכל מנבלתה, על דרך הפשט הכתוב מדבר באוכל כדרך האוכלים, שנוגע ונושא מה שהוא אוכל, ונטמא במגע ובמשא, והוצרך לכך שלא תאמר אוכל טומאתו יותר חמורה מטומאת ערב, ונכתב אבל בהמה טהורה, בעבור שהאדם בנקל יטעה ויאכל ממנה שיחשוב שהיא שחוטה, וה"ה לנבלות בהמות האסורות, אלא שדבר הכתוב בהוה, וכפי מדרשו בא ליתן שיעור לנוגע ולנושא שהוא כדי אכילה והיא כזית, ונכתב בנבלת בהמה טהורה, וה"ה לכלן מפי' רמב"ן ז"ל: וטמא עד הערב, לאחר שטבל: (מא) וכל השרץ, איסור אכילת חיות ובהמות עופות ודגים טמאי' מפורשים למעלה, לבד שרץ הארץ שהן הרומשים וההולכים על רגליהם, שלא זכר עדיין איסור אכילתן, שלא מנה רק שמנה שרצים המטמאין במותן, בא עתה לתת ל"ת על אכילתן, אין יוצא מן הכלל בין שמנה המטמאין, בין חבריהן שאינן מטמאין בין רומשין בין הולכין על רגליהן, כלם שקץ הם ואסורים באכילה: השרץ, פי' רש"י ז"ל אין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש וכו'. וכבר גלינו דעתנו (פסוק ד') ששרץ יאמר בכל מין על הפחותים שבהן, וכל חיות הארץ הם על שתי מינין, קצתן מפריסי פרסה, וקצתן הולכים על כפם, שיש להם כף רגל שיוכל להכפף, אבל השרצים קצתן הרומשים, הן בעלי רגלים דקים שאין להם כף, לא קראם הולכים על כפם, אלא בעלי רגלים כל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים (פסוק מ"ב), וכן שרץ העוף אין לו כף רגל, אמר גם בהם ההולך על ארבע (פסוק ד'), אשר לו כרעים ממעל לרגליו (פסוק כ"א), וקצתם שיש להם כף כלולים בכלל כל הולך על ארבע, ולא אמר כל הולך על ארבע

כפות

יֹאכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יהוה

אונקלוס: יִתְאֲכֵל׃ מב כֹּל דִּמְהַלֵּךְ עַל מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל סְגִיּוּת רַגְלִין לְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלֻנּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִנּוּן׃ מג לָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן׃ מד אֲרֵי אֲנָא יי

(בגליון: גחון וי״ו רבתי חצי התורה באותיות)

תרגום אשכנזי: געגעססען ווערדען. (מב) וואז אויף דעם בויכע שלייכט, אָדער אויף פירען געהט, ביז אויף יעדעס פילפיססיגע, איבערהויפט אַללעם קריכענדע, דאס נאהע אַן דער ערדע קריכט, זאָללט איהר ניכט עססען, דען זיא זינד איין גרייעל. (מג) מאַכט אייערע זעעלען ניכט צום גרייעל דורך קריכענדע טהירע, פערונרייניגט אייך ניכט מיט דענזעלבען, דען איהר קעננט זעלבסט דורך זיא אונרייניגע געשטעפּע ווערדען. (מד) איך בין דער

רש״י

קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: **מב הולך על גחון.** זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: **כל הולך.** להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: **הולך על ארבע.** זה עקרב: **כל.** להביא את החפושית אשקרב״וט בלע״ז ונראה שהוא בל״א (שקארפיאן) ואת הדומה לדומה: **מרבה רגלים.** שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין לו צינטפ״יש (הונדערט פיסר. איין ווארם) ששמו כך: **מג אל תשקצו.** באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: **ונטמתם בם.** אם אתם מטמאים בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: **מד כי אני ה'**

באור

כפות רגליו, לפי שמקצת בעלי ארבע אין להם כף רגל, גם אין צורך לאמר, כי בבהמות הוצרך לומר כן להבדילם מבעלי פרסה, וכל המליצות שבענין מיושרות לפי פרושנו: השרץ על הארץ, גם השורץ בים אם אין לו סנפיר וקשקשת אסור, וכבר הזהיר על שרץ המים למעלה (פסוק י״א), ולפי שכל אשר במים בין טהורין בין טמאין נקרא שרץ, כמאמרו ישרצו המים וגו', וכמ״ש למעלה (פסוק כ'), לכן כאן שהזהיר על כל השרצים, הוצרך להוסיף השורץ על הארץ, להוציא שרץ מים שיש לו סנפיר וקשקשת, זהו כפי פשוטו, עוד למדו רבותינו השורץ על הארץ, להוציא השורצים בפירות ולא יצאו לאויר שמותרין, ואינן אסורין עד שיצאו לאויר וישרצו: שקץ הוא, לענין מה הם תועבה ושקץ, לענין אכילה שלא יאכלום ישראל, ופרשתיו למעלה: (מב) כל הולך על גחון, כל המינים הטמאין שבארץ שאסר למעלה, כלם בעלי רגלים, על כן הודיע שמחוסרי רגלים ההולכים על גחון, כגון הנחש ותולעים הדומים לו ההולכים על בטנם כלם שקץ הם ולשון גחון שחייה לשון שח ונופל על מעיו, וכלשון תלמוד איתתך גוצא גחין ולחיש לה. ויראה בעיני כי הנחש בבריאה ראשונה היה הנכבד שבכל חית הארץ הולך על כפיו כנראה בפרשת בראשית, וכשנתקלל נאמר לו ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה (בראשית ג' י״ד), לפי שכלם ירדו ממעלתן, אתה ארור מהן, כי לא תפול כפי מעלתך, אלא על גחונך תלך שלא יהיה לך רגלים כלל, ותשוה עם הגרוע שבשרץ הארץ, כנראה מפרשה זו: [*וכל הולך על ארבע, זה עקרב: כל, להביא את החפושית ואת הדומה לדומה (ת״כ), ונרש״י שבדפוס חפושית (אשקרבוט) בלע״ז: ונראה שהוא (שקארפיאן), ובשני הכ״י שבידי איננו *] עד כל מרבה רגלים, זה נדל, שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן, וקורין לו צינדפיס, (הונדערטפיסר [*ווארם, ששמו כך), וכל לרבות את הדומה והדומה לדומה (ת״כ) *]: מרבה רגלים, שם לשרץ ידוע, וכמו שאמרו רז״ל בת״כ, זו נדל, ושעור המקרא כל בעלי רגלים יותר מד' אסורין גם כן עד השרץ הנקרא מרבה רגלים: לכל השרץ השרץ, גם כאן הוסיף השורץ על הארץ בעבור שרץ המים בעלי סנפיר וקשקשת, ורבותינו ז״ל דרשו להביא תולעים שבעיקרי זתים ותאנים, אעפ״י שלא פרשו נקרא שורץ על הארץ לפי שמחובר הפרי לעץ, וי״א להביא תולעים שבאילן עצמו, [* ושעם הלמ״ד לכל הוא לכלול הפרטים הנזכרים בל״א (איבערהויפט) כמש״ל *]:
(מג) אל תשקצו את נפשתיכם, עכשיו פירש מה שאמר בענין לשונות של שקץ ושל טומאה, כי בשרץ המים ובעוף ובשרצים נאמר בכלן שהן שקץ, ובבהמה וחיה נאמר לשון טומאה, ויתאמר איך קראם שקץ וטמאים, וכלם מעשה ידי יוצר בראשית הן, על כן אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ, לא אמר בכל השרץ השורץ על הארץ, לפי שפסוק זה כולל כל הכתוב בפרשה, על שרץ המים ושרץ העוף ושרץ הארץ, אמר אל תשקצו את נפשותיכם, אעפ״י שהבריות הללו אינן שקץ בעצם, בערך נפשותיכם היקרות שקץ הם, כי משקצים את נפשותיכם, ומלת נפש באמרנו (בראשית ב' ז') שנקראת נשמת האדם נפש, בעבור שהיא קשורה בגוף, ופועלת בדם האדם, שעי״כ פועל האדם פעולותיו תחת השמש, ולפי שפעולת האדם צריכין להיות בצדק ובכשרון לשמור תורה ומצוה להמשיך על עצמו אור חסד אלהיו, נצטוו ישראל להשמר מכמה דברים ומאכלות אסורות הגורמים שקוץ בדם, שלא יוכל לקבל כח נשמתו כראוי, ועי״כ מתרחק מאור העליון, ואם אין אנו יודעים סוד הטומאה הפנימית הזאת, כמו שאין אנו יודעין טעם טומאות הגוף הנוגע בהן, ועל הסוד הזה אמר אל תשקצו את נפשותיכם, שהשרצים גורמים שקוץ בדם שהוא חבור נפש האדם ובשרו, וכתב הראב״ע ז״ל ואל תשקצו להיות מגואלות ומטונפות, ולא תטמאו בהם, ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ולא תטמאו בהם, אם תאכלם, לא שמזהיר על הנגיעה, וכן אמר רש״י ז״ל אל תשקצו באכילתן, שהרי כתב נפשותיכם, ואין שקוץ נפש במגע, וכן אל תטמאו באכילתן, ויראה שהדבר כמו שאמרנו שהוא ל״ת על חיה ובהמה שאינן מאכלות שנאמר בהן טומאה, כמו בגמל שאמר טמא הוא לכם (פסוק ד'), וכן בתנביו בעלי סימן אחד, ובמינים מפריסי פרסה האסורים אמר טמאים הם לכם (פסוק כ״ו), ובהולך על כפיו אמר טמאים המה לכם (פסוק כ״ט), ועל כלן מזהיר כאן על אכילתן ואמר ולא תטמאו בהם, וא״כ אזהרת כלם מפורשת בתורה, אלא שבבעלי סימן טומאה אחד הוסיף מבשרם לא תאכלו, ודברנו על זה למעלה (פסוק ז'): ונטמתם בם, אם תטמאו בהם, תדעו שתדבק טומאתם בכם לא בבשר כנוגע בטומאה אלא הנפש, שלא תפעל כח הנשמה בכם וכמ״ש, וזהו שאמרו רבותינו ז״ל אם תטמאו בהם, סופכם ליטמא בם, כי קלקול הנפש שהם גורמים יהיה סבה שתטמאו ותתרחקו מעל פני, ומלת ונטמתם חסר אל״ף, כמו מרשית השנה (דברים י״א י״ב), ויאמר הראב״ע ז״ל י״א שהן שני שרשים, כמו מדוע נטמינו בעיניכם (איוב י״ח ג'), וטעמו כאדם שאין לו דעת, והוא פי' נאה מסכים לפרושנו: (מד) כי אני ה' אלהיכם, אני נוהג עמכם בדרך הקדש,

לא

יְהוָה֙ אֱלֹ֣הֵיכֶ֔ם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם֙ וִהְיִיתֶ֣ם קְדֹשִׁ֔ים כִּ֥י קָד֖וֹשׁ אָ֑נִי וְלֹ֤א תְטַמְּאוּ֙ אֶת־נַפְשֹׁ֣תֵיכֶ֔ם בְּכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הָֽרֹמֵ֥שׂ עַל־הָאָֽרֶץ׃ * מה כִּ֣י ׀ אֲנִ֣י יְהוָ֗ה הַֽמַּעֲלֶ֤ה אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְיֹ֥ת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים וִהְיִיתֶ֣ם קְדֹשִׁ֔ים כִּ֥י קָד֖וֹשׁ אָֽנִי׃ מו זֹ֣את תּוֹרַ֤ת הַבְּהֵמָה֙ וְהָע֔וֹף וְכֹל֙ נֶ֣פֶשׁ הַֽחַיָּ֔ה הָֽרֹמֶ֖שֶׂת בַּמָּ֑יִם וּלְכָל־נֶ֖פֶשׁ הַשֹּׁרֶ֥צֶת עַל־הָאָֽרֶץ׃ מז לְהַבְדִּ֕יל בֵּ֥ין הַטָּמֵ֖א

מפטיר

אונקלוס

יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסָאֲבוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא׃ מה אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ מו דָּא אוֹרַיְתָא דִּבְעִירָא וְדְעוֹפָא וְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃ מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא

תרגום אשכנזי

דער עוויגע, אייער גאָטט; איהר מיסט אייך אלזאָ הייליג האלטען, זאָ ווערדעט איהר הייליגע געשעפּפע זיין; דען איך בין דער הייליגע; איהר מיסט אייך אלזאָ יאָ ניכט דורך קריכענדע טהירע — — — — — פֿעראונרייניגען. (מה) דען איך בין דער עוויגע, וועלכער אייך אויז מצרים געפֿיהרט האט, אום פֿאָן אייך, אלז אייער גאָטט, פֿערעהרט צו זיין; איהר מיסט אלזאָ הייליג זיין, דען איך בין דער הייליגע.

(מו) דיזעס איזט דאז געזעץ פֿאָן פֿירפֿיסיגען טהירען אונד געפֿליגעל, פֿאָן אללעם לעבענדיגען, דאז זיך אים וואַססער רעגט, זאָ וויא פֿאָן אללעם בעזועלטען, דאז אויף דער ערדע קריכט; (מז) וואָרנאַך צו אונטערשיידען איזט צווישען דעם

רש״י

ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה והייתם קדושים לפי שאני אקדש אתכם למעלה ולעולם הבא: ולא תטמאו וגומר. לעבור עליהן בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: מה כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דיים ומעליותא היא גבייהו וזהו לשון מעלה): מז להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא

באור

לא כדרך שאני נוהג עם שאר העמים, וזה כולל דברי הברית שכרת עם אברהם וזרעו, ונאריכוהו בפי' לס' בראשית: והתקדשתם, לכן צריכין אתם להתקדש ע"י החקים והמשפטים שצויתי אתכם, עיין ול"ת, ואם לבני נח התרתי כל נפש חיה לאכלה, אתם תבדילו בין מה שאסרתי ובין מה שהתרתי, ואם תעשו כן והייתם קדושים, מבטיח אני אתכם שתהיו קדושים, כי את רוח קדשי אתן בתוככם: כי קדוש אני, דרכי בקדש, ואתם צריכין להדמות אלי כאמרו והלכת בדרכיו, ועוד כי קדוש אני, עמי הקדושה ויש בידי לקדש אתכם, על כן תאמינו בהבטחתי שאמרתי והייתם קדושים: ולא תטמאו, פי' רש"י ז"ל לעבור עליהן בלאוין הרבה, וכל לאו מלקות, וזהו שאמרו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד', נמלה לוקה ה', צרעה לוקה שש, ובכל זאת כפי פשוטו לפי שבכלל הענין נאמר בשרצים לשון שקץ ולא לשון טומאה, הוסיף ולא תטמאו את נפשותיכם בכל הארץ, שמלבד השקוץ גורמים טומאת הנפש שאמר עליו ונטמתם בם: הרמש על הארץ, מלת רומש לגנאי, שנהזכר בהמה וחיה עם השרצים בעלי רגלים ורומשים, נקראים הם רמש, כמו תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ, דומה למלת שרץ שהוא נגאי רומז שאין בו יתרון רק התנועה, כן רמש שאין בו יתרון רק הרמישה, ומלת רמש בשי"ן דומה למלת רמש בסמ"ך, וכלן על ההליכה לכלות כמו תרמסנו רגל (ישעיה כ"ו ו') ורמס וטרף ואין מציל (מיכה ה' ח'), רמוס חצרי (שם א' י"ב), וירמסהו העם (מ"ב ז' י"ז), כלומר שבמקום שדורסים מכלים ומשחיתים: (מה) כי אני ה', שמא תאמרו למה אותנו צוה ה' החקים האלה, לא צוה כן לכל גוי, על כן אמר אתם חייבים לעבדני בתורתי ובמצותי, כי העליתי אתכם מארץ מצרים, שמעתי זעקתכם והוצאתי אתכם מכור הברזל באותות ומופתים, ואז קניתי אתכם לעבדים שתשמרו תורותי הנפלאות, שעל מנת כן הוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, ולפי שהיתה ההצלה הזאת להיות לכם לאלהים, להשרות שכינתי בתוככם, ולשפוך את רוחי עליכם, צריך שתהיינה נפשותיכם מזוככות מאוד, ולכן התקדשו מכל הדברים הגורמים שקוץ וטומאה בנפש, גם רש"י ז"ל פי' על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם: והייתם קדשים, לכן אני מצוה אתכם שתהיו קדושים, פרושים מכל שקוץ וטומאה, כי קדוש אני, פרוש מכל חסרון, ואתם כפי כחכם תלכו בדרכי, והתקדשתם והייתם קדושים וגו', גם שתהיו כראוי שיכון ביניכם המלך הקדוש, הראשון הודעה והבטחה, והשני מצוה וגזרה: (מו) זאת תורת הבהמה, וחיה בכלל בהמה, כמפורש בראש הענין: והעוף, כל עוף כנף גם שרץ העוף ההולך על ארבע: נפש החיה, דגים וחיות הים, כי על ישרצו המים שרץ נפש חיה, פי', ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם (בראשית א' כ"א): ולכל נפש השרצת על הארץ, הפסיק בבריות המים בין בהמה ועוף ובין שרץ הארץ, וחבר בנגינה בהמה ועוף עם בריות שבמים, לפי שסמך אותן שיש בהן מינין מותרין ומינין אסורין, שהן בהמה ועוף וחית הים, והפריד מהן נפש השורצת על הארץ, שאין גם אחד במיני השרצים המותר לאכילה: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור, כנגד בהמה ועוף ונפש החיה שבמים, לפי שמקצתן טהורין בסימניהן המפורשים בפרשה, ומקצתן בעלי סימני טומאה שאין לאכילה, זאת התורה היא מורה דרך להבדיל ביניהן: ובין החיה הנאכלת, כנגד ולכל נפש השורצת על הארץ, שהן החיות אשר לא תאכל מיניהן גם אחת, וצריכין להבדל מן החיות הנאכלות, שיש במינן טהורין לאכילה, כי השרצים גם הם בכלל החיות, שהרי אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה, ומפרש בהמה ורמש וחיתו ארץ (שם שם כ"ד), שכלם בכלל נפש חיה, כך נראה בעיני כפי פשוטו של מקרא. ורא"ע ז"ל אמר להבדיל בין הטמא בעוף ובשרץ המים, ובין החיה הנאכלת ע"פ התורה אשר לא תאכל ע"פ התורה, ולא ידעתי למה הפרידן, ובכלן יש להבדיל בסימניהן, ורמב"ן ז"ל חושב כי בין הטהור ובין הטמא שהבדיל בכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה, ולענין אכילה הבדיל בין החיה הנאכלת, כלומר נפש החיה

הנאכלת

הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים

סדר תזריע

אונקלוס

מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא׃

יב א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תְעַדֵּי וְתֵלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִחוּק סְאוֹבְתָהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא׃ ג וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִתְגְּזַר בִּסְרָא דְעָרְלְתֵיהּ׃ ד וּתְלָתִין

תרגום אשכנזי

דעם דיינען אונד דעם אונ־ריינען, אונד צווישען דעם לעבענדיגען וועזען, דאז צו עססען ערלויבט, אונד דעם לעבענדיגען וועזען, דאז צו עססען פערבאָטען איזט.

יב (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: (ב) דערע מיט דען קינדערן ישראל׳ס, וויא פאָלגט: ווען איינע פרויא זאַאמען צור וועלט ברינגט, אונד געבערט איין מעננליכעס קינד: זאָ זאָלל זיא זיבען טאָגע אונ־ריין זיין, זאָ לאַנגע אלז זיא בייא איהרען מאָנאַטליכען שמערצן אבגעזאָנדערט בלייבען מוס — — —. (ג) אם אַכטען טאָגע זאָלל מאַן איהם דיא פאָרהויט אַבשניידען. (ד) הערנאך

רש״י

שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולדו בה סימני טריפה כשרה לנולדו בה סימני טרפה פסולה:

יב ב אשה כי תזריע. אמר ר׳ שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשי׳ כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. לרבות שאפי׳ ילדתו מחוי שנמחה כעין זרע אמו טמאה לידה: כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומא׳ האמור׳ בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפי׳ נפתח הקבר בלא דם: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר ל׳ מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה

באור

הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ, ובין החיה אשר לא תאכל, ולשון בין הטמא לטהור לא יתכן, שכלן טהורים בחייהן, גם רבותינו ז״ל בדרשתם אמרו בין הטהור לטמא, צריך לומר בין חמור לפרה, והלא כבר מפורשים הם, אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו, ובין החיה הנאכלת, צריך לומר בין צבי לערוד והלא מפורשין הן, אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה, לנולד בה סימני טרפה פסולה, פירשו גם הם טהור וטמא לענין אכילה:

יב (ב) אשה כי תזריע, לדעתי פרושו כמו עשב מזרי׳ זרע (בראשית א׳ י״א), כי העשב בתולדתו יוציא זרע, כי נראה השבולת גרעיני הזרע שהן הפרי, ומזריעים בו מן הזרע שיזרע בארץ ומכח האדמה העוזרת לזה, וכן האשה דומה לאדמה, יזרע בה האיש זרעו, והיא בכחה ובתולדת׳ מזרעת ומצמחת הזרע ותביאנו לידי פרי שהוא הולד, וזהו כי תזריע וילדה זכר, ורשב״ם ז״ל פי׳ כי תזריע, כי תתעבר, ויפה פי׳, שבימי ההריון מזרעת עד עת הלידה שהזרע נגמר, כמו שתעשה הארץ בין עת הזריעה לזמן בשול התבואה, והרב המעתיק העתיק (ווען איינע פרויא זאאמן צור וועלט ברינגט, אונד געבעהרט איין מעננליכעס קינד), כוון ג״כ על ימי ההריון שאז היא מזרעת הזרע: זכר, יראה בעיני שנקרא הבן זכר בעבור הזכר המוליד, כמו שנקראת הבת נקבה בעבור נקבותה, כי האבר עצמו נקרא זכר, וממנו הושאל על האיש כלו, ולפי שבשעת לידה אין להבדיל אם זכר אם נקבה אלא באותו המקום, עד שיגדלו ויראו סימנין אחרים, לכן אמר וילדה זכר, ואם נקבה תלד, ויראה לי עוד טעם הקרא האבר הזה זכר, לפי שנבדל בענין זה מכל איברי הגוף, שמתנועע מעצמו על ידי הזכרון כמפורסם לכל, ואין כן פעולת אבר אחר, ואם כן כשאמרה תורה המול לכם כל זכר (שם י״ז י׳), פרשה המקום שימולו בו שהוא אבר הזכר, ובפי׳, ס׳ בראשי׳ הרחבנו בזה: וטמאה שבעת ימים, [*וי״ו דוטמאה לתשובת התנאי, ויתורגם (זאָ) כמ״ש פעמים רבות, והכונה*] טומאת לידה, אפילו לא ראתה דם: כימי נדת דותה תטמא, כמו שהיא טמאה בשבעת ימי נדתה, וכמפורש בסדר זה, כן תטמא בלידתה שבעת ימים רצופין, ולא נזכר ראיית דם, שאפילו נפתח הקבר בלי דם טמאה: נדת, מן הכפולים ושרשו נדר במשקל בזת, ולדעתי זאת המלה על הדם הנודד מן הגוף שהתולדות דוחהו, ולפי שע״י הנדידה הזאת יקרה לה מדוה, ארחשה ואיבריה כבדים עליה, אמר דותה, כמו וכל לבב דוי (ישעי׳ א׳ ה׳), ופי׳ כימי נדת דותה, כטומאת הימים שהיא טמאה בעבור נדת דותה ובין ראתה כל שבעה ובין לא נדד הדם רק פעם אחד היא טמאה שבעה ימים, ומטמאה בכל מיני טומאות המפורשים אצלה כן הדין ביולדת, בין שופעת יום יום, בין נפתח הקבר בלי דם, היא טמאה שבעה כטומאת הנדה, ורש״י ז״ל פי׳ דותה לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה וחולי, שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואיבריה כבדין עליה, ויפה אמר רמב״ן ז״ל שלא ידע מאיזו מוצא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש, ולפי שרש״י ז״ל תרגמו בשתי ענינים, אחשוב שהלשון הראשון מפרש מלת נדת, ועל זה אמר דבר הזב מגופה, והלשון השני מפרש מלת דותה, ועל זה אמר לשון מדוה וחולי, וא״כ יפרש גם הוא מלת נדה כפרושנו, אבל להלן (פרשה ט״ו י״ט) פי׳ בנדתה כמו מתבדלת ומנודה, שהיא מנודה ממגע כל אדם, וכן פרשוהו המפרשים ז״ל, ועוד בעז״ה אוכיח פרושנו (שם, גם פרשה י״ח י״ט): [*א״ה, הלכתי בשטת המפרשים הקדמונים לתרגם מלת נדה מלשון נדודה ומרוחקת מנעלה (אבגעזאנדערונג), שעל הנדוד הזה יתכן לומר שזמנו שבעת ימים, אבל נדידת הדם מגופה אינו שבעת ימים, ואיך יאמר שבעת ימים כימי נדידת הדם, והראב״ע נראה שהוא מפרש כדעת המבאר*]. והנן: (ג) וביום, יום תורה סתם מחובר מכ״ד שעות, כמו וטמאה שבעת ימים, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראשית א׳ ה׳) ופרשנוהו בפי׳ ס׳ בראשית, ויש יום תורה על עת האור, כמו ויקרא אלהים לאור יום (שם שם), וכן וביום השמיני ביום ולא בלילה, שאם על יום שלם יאמר ובשמיני, שהרי לפנו כתוב וטמאה שבעת ימים, וכן לפי הפשט, כמו שבעת ימי טומאה חוק לכל יולדת זכר, כן יום השמיני למילה חוק לכל זכר הנולד, וידענו שדוחה שבת, ורבותינו ז״ל שמבוררו לתינת וביום, דרשו ביום אפילו בשבת: ימול, האב, או המוהל: בשר ערלתו, הבשר שיש עליו ערלה, יחתוך הערלה המכסה אותו וזהו אבר הזכר שזכרנו למעלה

ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה

ממקר

אונקלוס

ד וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּהֵיב בִּדְמָא דְכוּ בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוֹתַהּ׃ ה וְאִם נוּקְבְּתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּהֵיב עַל דַּם דְּכוּ׃ ו וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוֹתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא׃ ז וִיקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי

מסואבת

תרגום אשכנזי

(ד) הערנאך זאָלל זיא דרייא אונד דרייסיג טאָגע מיט דעם ריינען בלוטצבגאַנגע צוברינ־גען, ניכטס הייליגעס בע־ריהרען, אונד ניכט אין דאַז הייליגטהום קאָממען, ביז איהרע רייניגונגס צייט פאָר־איבער איזט. (ה) געבערט זיא אבער איין ווייבליכעס קינד, זאָ זאָלל זיא צווייא וואָכען, זאָ וויא בייא איהרער געוועהנליכען אבזאָנדערונג, אונריין זיין, אונד זעכס אונד זעכציג טאָגע אין ריינעם בלוטאבגאַנגע צוברינגען.

(ו) ווען איהרע רייניגונגסטאָ־גע פאָראיבער זינד, פיר איי־נען זאָהן אדער פיר איינע טאָכטער, זאָלל זיא איין יעה־ריגעס לאַם צום גאַנצען אָפ־פער, אונד איינע יונגע טוי־בע אָדער איינע טורטעלטוי־בע צום זינדענאָפּפער, דעם פריסטר פאָר דעם איינגאַנגע דעס שטיפטסגעצעלטעס ברינגען. (ז) דיזער זאָלל עז פאָר דעם עוויגען דארברינגען אונד זיא פערזעהנען, אונד אלזרען וויא פאָן

איהרעם

רש"י

תחלה ורחשה ואיבריה כבדין עליה: ד תשב. אין תשב אלא ל' עכבה כמו ותשבו בקדש ויושב באלוני ממרא: בדמי טהרה. אף על פי שרואה טהורה: בדמי טהרה. לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה. מפיק ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע. אזהרה לאוכל וכו' כמו ששנויה ביבמות: בכל קדש. לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה: ז והקריבו. למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואיזהו זה חטאת שנאמר וכפר עליה וטהרה מי שהיא באה לכפר בו הטהרה תלויה:

וטהרה

באור

למעלה הערלה המכסה את הזכר האמור למעלה, ובפי' ס' בראשי' הוכחנו שכל דבר המכסה על הדבר ויפיו נקרא ערלה, ולכן התאוה המכסה בינת הלב, כאמר ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י' ט"ז), ועל האזן המכסה את שמיעת האזן, שלא יקשיב לחכמה, כאמר ערלה אזנם (ירמיה ו' י'), ועל האוילי המכסה יופי הדבור, כאמר ערל שפתים (שמות ו' י"ב), וכן העור המכסה תמונת אבר הזכר ומאחם תכניתו היא ערלתו, ועוד יתבאר פרשה י"ט כ"ג), והנה: (ד) תשב בדמי טהרה, אחר כשבעת ימים ראשונים שהן כימי נדה, ואסורה לבעלה, ומטמאה במגע ובמושב כי ל"ג ימים הללו הן דמי טהרה, הדמים שתטהר בהן, שהיא מותרת לבעלה אחרי שטבלה מלידתה, אבל בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת הימים האלו, ואפילו ראתה יום ל"ג ופסקה, הרי היא מותר' ליגע בקדש ולכנס למקדש, ולפי שמספר ימים אלו מטהרין אותה לקדש לכן גם אם לא ראתה בהן דם טמאה לקדש ולמקדש, ומטעם זה אמר תחלה תשב בדמי טהרה, ואחרון אמר עד מלאת ימי טהרה, ללמדנו שהדמים והימים שוין שתיהן לטהרת הקדש, אבל לבעלה טהורה מיום השביעי ואילך, זהו פשט הכתוב וכן קבלו רבותינו ז"ל: תשב, פי' רש"י ז"ל לשון עכבה כמו ותשבו בקדש, ופרושו עכובו תמתין עוד ל"ג ימים מלגע בקדש ולכנס למקדש אעפ"י שהיא טהרה לבעלה, ורמב"ן ז"ל פי' תשב כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הושע ג' ג'), כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו, כי לפישנו' ימים ראשוני' אסורה לבעלה ולקדשי', אמר שאחרי השבעה תשב עם בעלה, אבל לא תגע בקדש ולא תבא למקדש, וזה רחוק, והאריך עוד בפי' שלישי, ולדעתי אפשר שלא תשב כמו כשלקח ה וישב על הכלים (שמואל א' י' כ"ב), שאינו ישיבה ממש, אלא שומר הכלים ומשגיח עליהן, וכן כאן תשב על דמי טהרה, תשגיח על הימים האלה ותשמור עצמה בהן, ופי' הכתוב לאיזו ענין, ואמר בכל קדש לא תגע וגו', כלומר אעפ"י שאינה צריכה להשתמר עוד ממשכב בעלה ומנגיעת חולין, תשתמר מנגעת אל קדש ומקדש: [*בדמי טהרה, לא מפיק ה"א, והוא שם דבר כמו טוהר (רש"י). ולכן ת"א בדם דכו בלא כנוי: ימי טהרה, מפיק ה"א, ימי טוהר שלה, (רש"י), לכן ת"א יומי דכותה*]: בכל קדש, ק"ק וקדשים קלים ותרומה, ומותרת במעשר, מה מקדש איסור נטילת נשמה כרת, אף קדש: לא תגע, אמרו רבותינו נגיעה זו אכילה היא, מה ביאת מקדש כרת אף אכילת קדש בטומאת הגוף כרת, אבל נוגע אינו בכרת, ומשמעו גם נגיעה שאסורה ליגע בקודש, אבל בפרק אלו הן הלוקין אמר ר' יוחנן שהכתוב זה אזהרה לטמא שלא יגע בתרומה וזה כפשט הכתוב: (ה) נקבה, פרשנוהו: שבעים כנדתה, באותן שני שבועות, תהיה טומאתה כטמאת הנדה בשבעת ימי נדתה, אבל מכאן ואילך טהורה לבעלה כל ס"ו ימים בין ראתה בין לא ראתה: תשב על דמי טהרה, תשתמר מקדש וממקדש, וסמך הכתוב על הפירוש למעלה, וטעם מספר ימים הללו הם גזרת מלך, והרמב"ן ז"ל כתב בזה דברים, ואינן הכרחים לפשט הכתוב: (ו) לבן או לבת, שתיהן השרש בנה, כי הגוף כבנין, והיה ראוי להיות בנת, ותחת בתו בנתו, ובא הדגש על חסרון הנו"ן, [* ולמ"ד לבן או לבת הוא למ"ד הכללי, בין ימים השייכי' לבן, ובין ימים השייכי' לבת *]: אל פתח אהל מועד, לא בעזרת ישראל כי מחוסר כפורים אסור לכנס למחנה שכינה, אבל בעזרת נשים כי היא פתוחה לפני הבית, ושם תתן קרבנה לכהן, ואחר שיכפר עליה אז טהרה לבוא למקדש: (ז) והקריבו לפני ה', העולה כדינה והחטאת

כדינה

ממקר דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ח ואם לא תמצא ידה די שה ולקחה שתי תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הכהן וטהרה: פ

יג א וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: ב אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור

בשרו

מסואבת דמהא דא אוריתא דילדתא לדכר או לנוקבא: ח ואם לא תשכח ידה כמסת אמרא ותסב תרין שפנינין או תרין בני יונה חד לעלתא וחד לחטאתא ויכפר עלה כהנא ותדכי:

יג א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב אנש ארי יהי במשך בשריה עמקא או עדיא או בהרא ויהי במשך

בשריה

איהרעם בלוטפלוססע דיין זיין; דיזעס איזט דאז געזעץ פיר איינע געבערדערין, ווען זיא איין מענליכעס אדער ווייבליכעס קינד צור וועלט ברינגט. (ח) האט זיא זא פיל פערמעגען ניכט, אלז צו איינעם לאממע הינרייכט: זא זאלל זיא צוויא טורטעלטויבען אדער צוויא יונגע טויבען, איינע צום גאנצען אפפער אונד דיא אנדערע צום זינדענאפפער נעהמען, דער פריסטער זיא פערזעהנען, אונד זיא ריין זיין.

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פאלגט: (ב) ווען זיך אן דער הויט איינעס מענשען איינע ערהאבען שיינענדע, אדער אנגעלויפענע שטעללע אדער איין פלעקקען ציגען ווירד, אונד עז קעננטע אן דער הויט

צום

רש"י

וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: ח אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפ' כל התדיר:

יג ב שאת או ספחת וגו'. שמות נגעים הם ולבנות זו מזו: בהרת. חברבורות טי"א בלע"ז (והוא טאש"ע. בל"א פלעקן)

באור

בדינה, ובכלל הקרבה כל עבודת הדם והקטרה על המזבח, כמו שבארנו בסדר ויקרא וסמך על המפורש שם: וכפר עליה, כמו ונרצה לו לכפר עליו בעולת נדבה, וממה שבארנו שם תבינהו: וטהרה, על ידי הכפרה הזאת תטהר ממקור דמיה, לגע בקדש ולבא למקדש: (ח) ואם לא תמצא ידה, פרשתי בפרשת עולה ויורד: אחד לעלה, אעפ"י שעולה נכתב ראשון, חטאת קודמת להקרבה, והיא העיקר: וטהרה, ממקור דמיה כמבואר למעלה:

יג (א) אל משה ואל אהרן לאמר, למשה שיאמר לאהרן, ולפי שטומאת הנגעים וטהרתן תלויה בכהנים, הוסיף ואל אהרן: (ב) אדם, פי' ראב"ע ז"ל בלא אמר איש איש מבית ישראל להכניס הגרים, וכן אדם כי יקריב מכם (פרש' א' ב'), ואין הדברים דומים, שבקרבנות דרשו רבותינו כן לרבותו לסמיכה, אבל לנגעים אין צורך לרבותו שכבר נאמר תורה אחת יהיה לכם ולגר, וכבר כתבנו טעם זכרון שם אדם בשתי מקומות הללו בתחלה פרשת ויקרא: אדם כי יהיה בעור בשרו, כתב רשב"ם ז"ל כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים ומראותיהן וחשבון הסגרים ושערות לבנות ושער שחור והפוך אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום, ולא על בקיאת דרך ארץ של בני אדם, אלא המדרש של חכמים ומוקותיהם וקבלותיהם מפי החכמים הראשונים הוא העיקר, ודבריו אמונה, ועם כל זאת ראוי לנו לפרש פשט המקרא וליישר הכתובים בדרך קבלת חכמים: בעור בשרו, כראה בעור, לא בבשר שאין עליו עור, שאם לקה בגופו והופשט העור, אין באותו המקום דין נגעים, וכמו שכתב רמב"ם ז"ל (הלכות טומאת צרעת פ"ה הלכה ג'), ורשב"ם ז"ל פי' לפי שלפנינו אמר כי יהיה בו נגע בראש או בזקן, הוצרך כאן לומר בעור בשרו, וזה דחוק, כי הנג' שבעור הראש או הזקן גם הוא בעור הבשר, כי מלת בשר על הגוף כלו [*א"ה, אעפ"כ יש הבדל בין מקום הבשר, למקום השער, כי אין בראש ובזקן בשר, כי אם עור לבד ולא יקרא עור ובשר, כי אם במקום שיש בשר בין עור ועצם*]: שאת או ספחת או בהרת, שמות נגעים הן ולבנות זו מזו, מפי' רש"י ז"ל, ובנגעים שנינו מראות נגעים שנים שהן ארבע, בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל, והשאת כקרום ביצה, שניה לה כצמר לבן, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים השאת כצמר לבן, שניה לה כקרום ביצה, ושאת ובהרת מפורשים בכתוב, והתולדות למדו ממלת ספחת, שהיא לשון טפלה, כמו ספחני נא אל אחת הכהונות, ואמרו חכמים הטיל הכתוב ספחת בין שאת לבהרת לומר כשם שיש תולדה לבהרת כך יש תולדה לשאת, עזה שבכלן לבן כשלג, ודיהה שבכלן קרום ביצה: ואין מחלוקת בזה, אבל המחלוקת על כצמר לבן וקרום ביצה מי האב ומי התולדה, ועוד נדבר בזה (פסוק ד'), ובפשט הכתוב אין הבדל בין שתי הדעות, כי האבות והתולדות דין אחד להן, וכלן מצטרפות זו לזו, אפילו חצי גרים עזה בשלג וחצי גרים בקרום ביצה מצטרפין, וכבר שאלו בגמרא למה זכר ארבע מראות ואמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא ומצטרפין זו עם זו, והשיבו כדי שיהיה בקי בהן ובשמותיהן: שאת, פרשו רבותינו לשון גובה כמו ועל הגבעות הנשאות, כמראה הצל גבוה מן החמה, ויתבאר לפנינו (פסוק ד'), ורש"י ז"ל פי' בכתוב הסמוך כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל, ולפי שגם השאת לבנה, צריך לומר לדעתו שלשון גובה שאמרו חכמים אינה כנגד העור אלא לר' מאיר שאמר שאת כקרום ביצה, היא גבוהה במראיתה משלשה נגעים האחרים, ולחכמים שאמרו כצמר לבן היא גבוהה נגד בהרת, וזהו דעת רשב"ם ז"ל שאמר שאת לשון גובה, שאינה לבנה כל כך כבהרת, אבל הבהרת לבנה היא, כדכתיב בהיר הוא בשחקים, ונראית עמוקה יותר, כמראה חמה עמוקה מן הצל, ולפנינו ידובר על זה, אבל ראב"ע ז"ל שפי' שאת כמו שרפה, וכן והמשאת החלה (שופטים כ' מ'), וישאם דוד (שמואל ב' ה' כ"א), ויתכן שנקרא כן שהיא תולדתה להנשא למעלה, אינו נכון כמו שיתבאר (פסוק ג'): ספחת, כבר פרשנו שאמרו חכמים שהיא לשון טפלה, לאת תולדה לשאת הנאמר לפניה, שהיא מראה קרום ביצה, ותולדה לבהרת שנאמר לאחריה, והיא מראה סיד ההיכל, ודבריהם הם פשט הכתוב, כי שרש ספח הוא לשון טפל נגד העיקר, ויורה גם ההתרבות, כמו ונספחו על בית יעקב, שמרבים נפשות על בית יעקב, אבל הם טפלים להם ופחותים מהם, וכן ספחני נא אל אחת הכהנות, ירבה מספרם אבל יהיה טפל להם ופחות מהם, וכן מראות נגעים שיש אבות ועקרים והן שאת ובהרת, שאת עז במינו בלובן שאינו מזהיר, והוא מראה צמר לבן נקי, ובן יוון, ויש שאת פחות ממנו שהוא מראה קרום ביצה, וכן בהרת עז במינו בלובן המזהיר, והוא מראה השלג, ויש בהרת פחותה ממנה שהוא מראה סיד ההיכל, ולפי שהתורה נתנה בנגעים שלשה סימני טומאה שער לבן,

ופסיון

בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן

אונקלוס

בִּשְׂרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת אַהֲרֹן כַּהֲנָא אוֹ לְוָת חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא׃ ג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרָא וְשַׂעֲרָא בְּמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפִיךְ לְמִחוַּר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עֲמִיק מִמְּשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵב יָתֵיהּ

תרגום אשכנזי

צום שאדען דעס אויזזאצעס ווערדען: זאָ זאָלל מאַן איהן צום פריסטער אהרן אָדער צו איינעם פאָן דען פריסטערן, זיינען זעהנען, ברינגען. (ג) ווען נון דער פריסטער דען שאדען אָן דער הויט בעזיהט, אונד פינדעט, דאס דאז האאר אם שארען וויים געוואָרדען, אונד דער שאדען טיפער צו זיין שיינט, אלז דיא איבריגע הויט, זאָ איזט עס דער שאדען דעס אויזזאצעס; זאָבאלד דער פריסטער

רש״י

פלעקן). וכן בהיר הוא בשחקים (איוב ל״ז): אל אהרן וגו׳. גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא ע״פ כהן: ג הפך לבן. מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומיעוט שער שנים: עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה ששער לבן סימן

באור

ופסיון, ומחיה, ומדרך הבהרת כשלג להפיך שער ללבן, ומדרך השאת כצמר להוליד מחיה, אבל תולדותיהן פעמים לא יביאו סימני טומאה הללו, אבל יולידו הפשיון שתפשה הנגע אחר שבעת ימי הסגר, על כן קראה תורה ספחת, לנגע הפשיון המטמא וכן תולדותיהן של שאת ובהרת ועליה נאמר בענין והנה פשתה המספחת בעור (פסוק ח׳), וא״כ מלת ספח׳ יורה על התולדות הנופלות ועל פשיון נגע, והוא דרך נאות להבין פשוטי המקראות ולהכין דברי חכמים, ועוד יתבארו דברים אלו בפי׳ הפרשה, ורמב״ע ז״ל פי׳ ג״כ שהוא מגזרת ספחני נא, וכספחו על בית יעקב אלי שיתחבר אל מקו׳ אחד, ואינו נכון בעיני כי שאת ובהרת גם הן אליים חוברו אל מקום אחד: בהרת, כבר אמרנו בשם חכמים שהיא עזה כשלג, ואומר אני שאין זה פי׳ מלת בהרת כמו שחשב רשב״ם ז״ל ואמר שהוא לשון זריחת אור כמו בהיר הוא בשחקים, שהרי כתוב על הבהק שהוא למטה מד׳ מראות נגעים בהרות כהות לבנות (פסוק ל״ט), גם רבותינו לא אמרו כן, שהרי שנו בת״כ יכול כשם שהיא שליש׳ לכתוב כך תהא שליש׳ למראות, ת״ל ואם בהרת לבנה היא, היא לבנה ואין למעלה הימנו וכמה תהא לבנונית׳ כשלג, שנאמר והנה מרים מצורע׳ כשלג, ואם מלת בהרת תורה על זריחת לובן כשלג, איך יעלה על דעתנו שהיא שליש׳ למראות, ועוד שאת הוא לשון גבוה כנגד בהרת, אבל אין בהרת אלא לשון כתם איזו מראה שתהיה, ולכן פי׳ נסמוך ואם בהרת לבנה היא (פסוק ד׳), להוציא שחור ירוק ואדום, וכן דעת רש״י ז״ל, כן פי׳ בהרת, תכרכורות טוי״ח בלע״ז [והוא טאש״ע, ובל״א פלעקן)], וכן בהיר הוא בשחקים, וה״נכון שאין בהיר לשון אור, אלא לשון כתם שהעננים עושים כדמות כתם ומכסים אור השמש, וסוף המקרא יוכיח ורוח עברה ותטהרם, כי הרוח מעביר את העננים, ומטהר את השחקים מכל כתם, והאמת כמו שאמרו חכמים אין שאת אלא גבוהה, שהוא מראה לובן שאינו מזהיר בעין, וכמ״ש (פסוק ד׳), ובהרת עזה בלובן יותר מכלן כמו שלמדו מן בהרת לבנה היא, שאין לבנה למעלה הימנה, על כן אמרו שהיא עזה כשלג, ועוד אפרש בעז״ה, [א״ה, שאת מתורגם (ערהאבן איינעגלע שטעללע), כמו שארז״ל שהוא לשון גובה, ואונקלוס שתרגמו עיקא לא ידעתי כוונתו, ומלת ספחת יתכן לפשטות הכתוב שענינה הקבוץ והאסיפה אל מקום אחד, ומתורגם (אנגלויפן), ובהרת מתורגם (פלעקן), כמו שכתב רש״י ז״ל]: והיה בעור בשרו לנגע צרעת לפי הפשט נראה בעיני, כי צרעת שם אליידוע בגוף, אוכנו כמו השחין, אלא החלי הזה פדרכו להראות חוצה בעור, על ידי אחת ממראות הלובן והמראו׳ הללו הם נגע הצרעת ומטמאין בהיות בהן סימני טומאה שער לבן או מחיה או פשיון, והנגעים הללו נהוגים בתולדות, ואינן כנגעי בגדים ובתים שהן חוץ ממנהגו של עולם, לא כמו טומאת קרי וזיבה ונדה הנהוגים בתולדות ומטמאין, כן טומאת צרעת עור בשר בישראל גזרת הכתוב שיטמא, ולפי שלפעמים חלי הצרעת שבגוף לא יוליד נגע בעור הבשר, אמר והיה בעור בשרו לנגע צרעת, אבל רשב״ם ז״ל פי׳ שיהיה מקום הנגע בשר לבן, כדכתיב מצורעת כשלג כך נקרא הנגע כשהוא לבן, ולא ידעתי מה בא ללמדנו, ומפורש בפרשה שמראות נגעים לבנים הם, [א״ה על דעתי נגע שם כולל לכל מדוה הבא מסבה שחוץ לגוף, מלשון נגיעה, ומין נגע יקרא נגע צרעת, והוא אם יהיה טמא, אדם כי יראה בעור בשרו מקום גבוה, או מקום נכרר, או מקום מצויין בכתם, ואפשר שיהי׳ או ישוב להיות נגע הצרעת שהוא טמא, או יביאוהו אל הכהן): והובא, מבנין שלא נזכר שם פועלו, ואפילו הצרוע חכם ומורה ויודע שהוא טמא מוחלט, יכריחוהו לבוא אל הכהן, לפי שטומאת נגעים וטהרתן צריכין להיות על פי כהן, ורמב״ע ז״ל פירש ברצונו ושלא ברצונו, כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא, ועוד אפרש (פרשה י״ד ד׳): או אל אחד מבניו הכהנים, לכהן המשיח או לאחד הכהנים ההדיוטים: מבניו, כל שהן כניו אפילו בעלי מומין: הכהנים, יצאו חללים, עוד קבלו רבותינו ז״ל שכל חכם מישראל רואה את הנגעים, ודן לטומאה ולטהרה, אלא שאומר לכהן עם הארץ אמור טמא והוא אומר טמא, אמור טהור והוא אומר טהור, וגזרת הכתוב הוא, שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן: (ג) וראה הכהן את הנגע בעור הבשר, אין לו לכהן לנקר על חלי הצרעת שבגוף, אלא לראו׳ ולהתבונן על הנגע שהולידה בעור הבשר, אם יש בו סימני טומאה אם לא: ושער, אמרו רבותינו מיעוט שער שנים, כי מלת שער על השערות כלם, [(בל״א דאז האאר*)], כמו כאדרת שער (בראשית כ״ה כ״ד), ואם גם אחת סימן טומאה, היה לו לומר ושערה בנגע, [* כי שערה יאמר על חוט אחד, בל״א (איין האר) *], ופרה קושית רא״מ ז״ל: בנגע, העומדים בתוכו לא אותן שחוצה לו ושוכבים בתוכו, וצריך שיהא עיקרן בנגע לבן, ואעפ״י שראשן משחיר טמא, והלבנונית כל שהוא: בנגע הפך לבן, הנגע הפך השער לבן, אבל קדמה שער לבן לנגע אינו סימן טומאה, שאם תאמר קדמה שער לבן לבהרת מטמא, היה לו לומר ושער הפך לבן בנגע, וכן שנינו בנגעים, ובת״כ: הפך, פי׳ רמב״ע ז״ל טעם נהפך ללבן, ולדעתי כמו וזאת הפכה שער לבן (פסוק י׳), שזאת הפכתו, וכן כאן שב על הנגע, שהפך הנגע השער השחור ללבן: לבן, לא אדום ולא שחור ולא ירוק, ואפילו צהוב אינו סימן טומאה בנגע עור בשר, וכן אמרו בת״כ: ומראה הנגע עמק מעור בשרו, למראה עין הרואה נראה כאילו הנגע עמוק מן העור, אבל באמת הם על שטח אחד, וכן אמרו בת״כ מראה הנגע עמוק, ואין ממשו עמוק, ורמב״ע ז״ל ספי׳ יותר יש בעמקו מעומק העור, ואיננו כמו שפל, אינו נכון, שא״כ יאמר והנגע עמוק מעור בשרו, אבל מראה הנגע פרושו כדברי רבותינו שנראה כן לעין הרואה, כמראה החמה שנראה עמוקה מן הצל, ועוד אפרש: נגע צרעת הוא, הוא נגע צרע׳ שאמרתי עליו והיה בעור בשרו לנגע צרעת, כלומר נגע שנולד מצרעת

הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ: ד וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים: ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו

אונקלוס

יְתֵיהּ: ד וְאִם בַּהֲרָא חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וְעָמִיק לֵית מֶחֱזָהָא מִן מַשְׁכָּא וְשַׂעְרָהּ לָא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין: ה וְיִחְזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כַּד הֲוָה

לא

תרגום אשכנזי

פריסטער ריזעס זיהט, זאלל ער איהן פיר אונריין ערקלע־רען. (ד) איזט עז אבער איין ווייסער פלעקקען אין דער הויט, דער שיין איזט היינגעגן דאך ניכט טיפער אלז דיא איב־ריגע הויט, אויך איזט דאז האאר ניכט וויס געוואָרדען: זא זאלל דער פריסטער דען שאדען זיבען טאגע איינשלי־סען לאססען. (ה) ווען איהן נון דער פריסטער אם זיבענ־טען טאגע ווידער בעזיהט, אונד פינדעט, דאס דער שאדען געבליבען וויא ער וואר,

אונד

רש"י

סימן טומאה הוא גזירת הכתוב: ד ועמוק אין מראהו · לא ידעתי פירושו: והסגיר · יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: ה בעיניו · במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית · הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט

באור

שבנוף, וזהו לפי פשוטו, ועוד דרשו בו חכמי' בת"כ: וראהו הכהן וטמא אתו, מיד שיראה הכהן סימנים הללו, יאמר לו טמא אתה, ואין צריך להסגירו ולהמתין על סימנים אחרים: (ד) ואם בהרת לבנה הוא, למעלה לא אמר בהרת לבנה, לפי שפירש סימניה מראה עמוק מן העור ושער הפך לבן, ואי אפשר כן אלא במראה לבן, אבל כאן, שאין מראיה עמוק מן העור, ושערה לא הפך לבן, הייתי אומ' שהכתו' מדבר בבהרת אדומה שחור' או ירוקה, לכך נאמר ואם בהרת לבנה, שלעולם אין הכהן נזקק אלא למראה לובן, שהן מראה ארבעה מראות נגעים, וגם זה ראייה לדברנו שאין מלת בהרת על הלבנונית והזריחה: ועמק אין מראה מן העור, כבר הודענו (פסוק ג'), שלפי דעת רש"י ז"ל כל מראה לבן עמוק הוא, כמראה חמה עמוקה מן הצל, וגם רמב"ם ז"ל דעתו כן בהלכות טומאת צרעת (פ"א הלכה ו'), ולדעתם דברי הכתוב הזה קשים, איך על בהרת לבנה אמר שאין מראה הנגע עמוק מן העור, ולכן כתב רש"י ז"ל לא ידעתי פרושו, ואין לקבל דברי רמב"ן ז"ל שאמר שאינו נראה עמוק אלא כשהשערה הפך לבן, אבל אם שערה לא הפך לבן, השער השחור המפוזר בו יבטל עומק הנגע מעיני הרואה, שהרי שתי שערות לבנות מטמאות, אעפ"י שיש בו רבות שחורות והרי הן מבטלין העומק, ועוד הלובן תלוי בעיקרן ובכל שהו, ואפי' ראשן משחיר טמא, ועוד שכבר אמרנו למעלה שרבותינו אמרו אין שאת אלא גבוהה, ואם כל מראה לבן עמוק, הרי השאת כשהיא לבן ואיך תהיה גבוהה, ואם זה כנגד הבהרת, כבר אמר רמב"ן ז"ל שלא עניינו כתוב אבל שאת שמראה עמוק מן העור, וכן השיג ראב"ד ז"ל ואמר לא נאמר זה אלא בבהרת, אבל בשאת מראהו גבוה מן העור, שאין שאת אלא גבוהה, אבל חכמים ז"ל בת"כ לא אמרו אלא מה לשון שאת מובהקות כמראה הצל שהן גבוהין ממראה החמה, מה לשון עמוק עמוקה כמראה החמה שהן עמוקים מן הצל, ולא אמרו שכל מראה לבן עמוק, וטעם כל זה לדעתי, אמת שגוון הלובן אין העין מקבלו ומתפזר בו, וגוון השחור ושאר המראות נקבעי' בעין, ולכן נראין גבוהים מן הלבן, אבל אין זה רק במראה לובן המזהיר כדמיון אור החמה ודומה לו השלג שהוא עז בלובן ומזהיר בעין, וזוהי בהרת לבנה עזה מאד שנאמר עליה ומראה הנגע עמוק מעור בשרו, וכן מראה סיד ההיכל שהיא סיד עז בלובן, דומה לשלג בענין זה שמזהיר לעין, ולכן אמרו חכמים שהיא תולדת בהרת ושניה לה, ויש מראה לבן שאינו מזהיר לעין, והוא מראה הצמר אף שהוא לבן מאד נראה גבוהה משאר הגוונים, ומראה לובן קרום ביצה דומה לו בענין זה, וכמות נזהר מן הצמר, אבל אינו לבן כמוהו, לכן אמרו חכמים שאת כצמר לבן שלבנוניתו יותר מכל מיני לובן שאינן מזהירין לעין, ותולדתו קרום ביצה פחות ממנו בלובן, ולמטה מקרום ביצה דהק וטהור, ור' מאיר אומר שהשאת כקרום ביצה, ותולדתו צמר לבן, קורא אב אותו שמראה יותר גבוהה מכלן, שעל כן קראתו תורה שאת, אבל צמר לבן אעפ"י שהוא לבן מקרום ביצה, אינה נראית גבוהה כמוה, ומדברנו תבין לאה"ר' מאיר נתן התולדה הלבנה ביותר לשאת, וסיד הפחות ממנה בלובן לבהרת העזה מכלן, שנדחק בזה רבינו שמשון מקוצי ז"ל בפי' המשנה (נגעים פ"א א'), לפי שהשלג וסיד לובן מזהיר, וקרום ביצה וצמר לבן לובן שאינו מזהיר, והתולדות צריכין להיות מעין האבות, ועל דרך זה נפרש הכתובים בעז"ה: ואם בהרת לבנה הוא, למעלה מדבר כשרואה הכהן מיד סימני טומאה, ועתה ילמדנו שלפעמים כתם לבן בעור, מתחיל להתלבן קרוב ללבנונית השלג ועדיין אינה עזה שתראה עמוקה מעור הבשר, אבל נראית בשטח אחד עם העור, וזהו מראה סיד ההיכל שהיא תולדת הבהרת, כי הוא ממין לובן מזהיר בעין, אך לא עזה כמוה, ולא הפכה עדיין שער לבן, ואפשר שתגיע להיות עזה כשלג ותראה עמוקה מן העור ותהפוך שער לבן, או שתעמוד במראיתה ותפשה, על כן יסגיר את הנגע שבעת ימים, ולפ"ז בתחילה כשרואה נגע צומח בעור ומלבין, אעפ"י שאינו נראה עמוק מן העור, גם לא הפך עדיין השער ללבן צריך הסגר אולי יבא שער לבן או פסיון או מחי' ויטמא. ואחשוב כי בהרת עזה כשלג, מדרכה להוליד שער לבן וטמאה, ע"כ תחלה סתם הכתוב ואמר ראה הכהן וגו' ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו, שזה תלוי בזה, ולפי שמראה השלג תהפוך השער ללבן, שהוא סימן טומאה, נזכר מראה זה בכל מקום בטומאה גמורה, כמו והנה מרים מצורעת כשלג, ויצא מלפניו מצורע כשלג, כי אנו יודעין מדעתנו שבהיות המראה כשלג יש בה שער לבן וטמא, אבל במראות שלמטה הימנה, כגו בהרת כסיד, פעמים ירא בה סימני טומאה ופעמי' בטהר, ועליה אמר עתה ואם בהרת לבנה וגו', וזהו פי' מ"ש למעלה (פסוק ב') בשם רבותינו היא לבנה ואין למעלה הימנו, וכמה תהיה לבנונותה כשלג, שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג, כלומר הבהרת שדברה תורה הימנה, באחרה ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו וגו' וטמא אתו, היא אותה שהיא כשלג, כי יש בה שער לבן וטמא, ע"כ הביאו ראיה מן מצורעת כשלג, ועל דרך שפרשנוהו, ומצאתי ראי' מתרגם יב"ע שפסוק וראה הכהן וגו' תרגם וחזוא דמכתשא עמיק למחוור כתלגא יתיר ממשך בסרא, ובפסוק זה תרגם ואם בהרת חיוורתא כסיד היא במשך בסרי' ועמיק לית חזויה למחוור כתלגא יתיר מן משכיה, הרי שהבין הפסוק כדברנו, ולפי שאין מראה העומק לבד מטמא, ידענו שגם שאת ותולדתה הגבוהין כך דיניהן שאם נראו בתחלה בלי שער לבן, צריכין הסגר, ואם נתקדם בהן שער לבן או פסיון מטמאין, וזהו שכתבנו ואם בהרת לבנה לבנה מנין לרבות את השאת, ת"ל למטה שאת לבנה, ומנין לרבות שאר מראות, ת"ל ואם בהרת, כך נראה לי: והסגיר הכהן את הנגע, יאמר לו מוסגר אתה, ולא יגע באד' וכלים שמגרע מוסגר מטמא כמוחלט: (ה) וראהו הכהן, את בעל הנגע, ובתוך שבעת הימים אינו צריך לבוא אליו לבקר את נגעו: עמד בעיניו, פי' רש"י ז"ל במראהו ובשיעורו הראשון, והסגירו שנית, הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט, ואין כוונת רבינו ז"ל שאם אינו עומד במראהו הראשון טמא, וכגון שכשתכה

יותר

בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ ז וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר

לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וְיַסְגְּרִנֵּיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ ו וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת וְהָא עֲמָיָא מַכְתָּשָׁא וְלָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וִידַכִּינֵיהּ כַּהֲנָא עֲדִיתָא הִיא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃ ז וְאִם אוֹסָפָא תוֹסֵף עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא בתר

אונד האט זיך ניכט אין דער הויט אויזגעברייטעט: זא זאלל איהן דער פריסטער נאך מאהלס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (ו) אם זיבענטען טאגע בעזיהט איהן דער פריסטער נאכמאהלס; פינדעט ער, דאז דער שאדען זיינען גלאנץ פערלארען, אונד זיך ניכט אין דער הויט אויזגעברייטעט האט: זא זאלל איהן דער פריסטער ריין שפרעכען, עז איזט איינע אנגעלויפענע שטעללע, ער זאלל זיינע קליידער וואשען אונד ריין זיין. (ז) זוען זיך אבער דיא אנגעלויפענע שטעללע, נאכדעם זיא דער פריסטער צור ריינשפרעכונג בעזעהען האט, אין דעננאך

רש"י

נועלט: ו כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עומד במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר. הואיל

באור

יותר קרוב לשלג או לסיד, אלא שלא ירד למטה ממראה התחתון של ד' מראות נגעים, שאם ירד אעפ"י שפשה טהור ואינו צריך להסגירו, ואם פשה טמא אעפ"י שנשתנה ממראה טמא למראה טמא אחר, וכל זה כולל מלת בעיניו, שאין פרושו כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א ז'), שלא מצאנו עין על המראה רק בלשון יחיד, ובלשון רבים הוא לשון עינים ממש, ועוד בשעורו מפירש לא פשה הנגע בעור, וכמו שהתעורר ע"ז הרא"ם ז"ל, ואמר שדעת רש"י ז"ל שמלת בעיניו כמו בעניניו, כמו שפרשו קצת המפרשים אולי יראה ה' בעיני, בעניני, וכמו שתרגם המתרגם עין ועקב כעין ברכתיו וכן הרבה בתלמוד מעין שמנה עשרה מעין כל ברכה וברכה, וכן עמד בעיניו בעניניו, אבל בת"כ אמרו עמד בעיניו אין לי אלא בעיני עצמו, בעיני תלמידו מניין ת"ל ואם בעיניו, נראה שפירשו בעיניו עינים ממש, שכשרואה הנגע ביום השביעי כפי מראה עיניו עומד במקום שעמד בפעם הראשון, לא זו ממראיתו הטמא ולא ממקומו, ולכל הפרושים זה פשט המקרא, כל שעומד במראה אחד מד' מראות נגעים עמד בעיניו הוא כמו ששנינו בנגעים, ורק ממעט אם כהה ממראיתו ובא ללובן שהוא למטה מקרום ביצה, שיצא מכלל מראות הטומאה אינו צריך הסגר, וכן אם בשבעת ימי הסגר נהפך שערה ללבן, גם כן שנוי מראה הוא שלא עמד בעיניו וטמא מוחלט, וזה אין צריך לומר שכבר נאמר למעלה שהפיכת שער לבן סימן טומאה הוא, אבל הכתוב מקדם דין אחר שאין עמד בעיניו לכל לענין שער לבן, אלא לא פשה הנגע בעור, שבשבעת ימי הסגר לא פשה, הא אם פשה אעפ"י שלא נשתנה במראה, ואין בה שער לבן טמא, כך נראה לי: (ו) שנית, הפע' השני, שבכל שבעת הימים אינו זקוק לו: והנה כהה הנגע, לא שאם עמד בעיניו טמא, אלא בין בשבוע ראשון בין בשני אין שנוי מראה עושה כלום, שאם היה הנגע בתחלה קרוב לשלג, ובסוף שבוע ראשון כהה למראה סיד, אין הכהות הזה מטהרו, וכן אם היה תחל' כסיד ונהפך קרוב לשלג, אין עזות המראה מטמאו, אלא צריך להסגר פעם שנית, וכן בסוף שבוע שניה בין שנשתנה מסיד לשלג בין שנשתנה משלג לסיד, נקרא עומד בעיניו, והכל תלוי בפסיון, אם פשה טמא ואם לא פשה גם בשבוע שניה הרי הוא טהור, וכן שנינו (נגעים פ"ד ז') היתה עזה ונעשית כהה, כהה ונעשית עזה, הרי היא כמו שהיתה, ובלבד שלא תתמעט מד' מראות, וכן שנינו בת"כ וכן הורה רמב"ם ז"ל (הלכות ט"צ פ"א הלכה י"א) והוסיף שאין עזות המראה סימן טומאה ולא כהייתו סימן טהרה, אלא אם נתמעט למטה מד' מראות, ומה שנאמר והנה כהה הנגע ולא פשה וגו', שאם כהה מד' מראות טהור, וכן אם לא כהה ולא פשה ולא נולדה בו שער לבן או מחיה הרי זה טהור, ואין פי' דבריו שבא הכתו' רק ללמד שאם כהה מד' מראות טהור, שזה מפורש למטה והיה או אשה כי יהיו בעור בשרם וגו' בהרות כהות לבנות בהק הוא פרח בעור טהור הוא (פסוק ל"ח ל"ט), אלא בא ללמד שאם כהה למראה בהק, אעפ"י שפשה, או שנעשית קרוב לשלג אלא שלא פשה הרי זה טהור, אבל רבינו שמשון מקוצי ורמב"ן ז"ל פי' והנה כהה ללמד שאפי' נשתנה משלג לסיד, או מסיד לשלג, אין אנו אומרים נגע אחר הוא וחוזר ומסגירו כבתחלה, שלא מטהרו, וכן אני אומר לדעתם שלא תאמר אם נשתנה ממראה למראה אחר ופשה, יראה כבתחלה שאין הפסיון מטמא בתחלה, אלא אפילו כהה עומד בעיניו הוא והפסיון מחליטו. ולדעתי מלת כהה אינו נופל לבד על שפלות מראה שאינו עז כלובן, אלא כל כהה לשון חולשה וחסרון כח, ונופל גם על הנגע עצמו, שבהיו' הנגע עז בכחו מוליד סימן טומאה, או שער לבן או מחיה, אבל נגע חלוש וכהה, אין בכחו להוליד סימנים אלו, ולפי שאמר ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן, ולא התנה הכתוב ושערה לא הפך לבן, ומחיה אין בו, שהרי אם נולד בו אחת מאלו אעפ"י שלא פשה הרי זה טמא, על כן הקדים והנה כהה הנגע, שהנגע חלוש שלא יוליד כאלה, ולכן אם לא פשה טהור, וכמו שאמרנו (פסוק ד') שהכתוב מדבר בספחת תולדת בהרת ושאת שהן מראה סיד וקרום ביצה, כן ותכהין עיניו מראות (בראשית כ"ז א'), שנפל חולשה בעיניו שמנעה מהן הראות, וכן ובעינן אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם (שמואל א' ג' י"ג), שבנעוריהם לא החליש כח עוונם והודם נקרבם שלא ימחה ויגבר בם, וכן בלשון חכמים, ידך יד כהה, כלומר יד שמאלית שהיא חלושת הכח, וכן מתפרש מלת כהה בכל הפרשה, והכתובים יתישבו על מכונם בעז"ה, וזה מסכים לקבלת חכמים, ורש"י ז"ל שפי' כהה, הוכהה ממראיתו, הא אם עמד במראיתו או פשה טמא, ודבריו תמוהים, ורבינו שמשון מקוצי ז"ל כתב בפי' האסבר פשט הכתוב וודאי משמע כדבריו, אבל אי אפשר, כי במשנה ובברייתא מוכח להפך, ובפי פירושנו במלת כהה, גם פשט הכתוב מכריח קבלת חכמים, ורא"מ ז"ל ובעל ק"א ז"ל הארוכו ליישב פרושו, ולא ערכו לו דבריהם, אולי יש לפרש דבריו כך, הוכהה ממראיתו למטה ממראה ד' מראות נגעים, ואז אפילו יש בו שער לבן או מחיה או פסיון טהור, הא אם עמד במראיתו באחת ממראות נגעים ונולד בו שער לבן, הנזכר למעלה שהוא סימן טומאה, או שפשה טמא ואז דבריו מכוונים כהלכה: בעור, שלא ירחיב מקיפות בעור שסביב לו: וטהרו הכהן, מלטמא טומאת ג' עת: מספחת הוא, פי' רש"י ז"ל שם נגע טהור, לפי שספחת האמור למעלה הן שיות לשאת ולבהרת, על כן אמר מספחת האמור כאן שם נגע טהור, ואונקלוס ז"ל תרגם ספחת עדיא, ומספחת עדיתא, יפרש לפי הפשט שספחת האמורה למעלה וכאן טעם אחד לו, והטומאה והטהרה תלויה בסימנין שאם אין בו אחד מג' סימני טומאה טהור, ואם פשה היא ספחת של טומאה, אבל יב"ע תרגם הראשון קלופי, והשני קלופי מטפלא: וכבס בגדיו וטהר: הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ז) ואם פשה תפשה וגו', כלומר אחר שטהרו הכהן, וזהו אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו, שהוא בסוף ימי הסגר השני, שנו יעתר

בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ ח וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא׃ פ

ט נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ י וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת בשר

אונקלוס

בָּתַר דְּאִתְחֲזִי לְכַהֲנָא לְדִכּוּתֵיהּ וְיִתְחֲזֵי תִּנְיָנוּת לְכַהֲנָא׃ ח וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיפַת עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֲבִנֵּיהּ כַּהֲנָא סְגִירוּתָא הִיא׃ ט מַכְתָּשׁ סְגִירוּ אֲרֵי תְהֵי בַּאֲנָשָׁא וְיִתְיְתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ י וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא עַמְקָא חִוָּרָא בְּמַשְׁכָּא וְהִיא הֲפָכַת שַׂעֲרָא לְחִוָּר וְרוֹשֶׁם בשרא

תרגום אשכנזי

אין דער הויט אויזבריטעט: זא זאלל זיא ווידערום דעם פריסטער געציינט ווערדען. (ח) זיהט נון דער פריסטער, דאס זיך דיא אנגעלויפענע שטעללע אין דער הויט אויזגעברייטעט האט: זא זאלל דער פריסטער איהן פיר אונריין ערקלערען, עז איזט דער אויזזאץ. (ט) ווען דער שאדען דעם אויזזאצעס אן איינעם מענשען זיך צייגט, אונד פאר דען פריסטער געבראכט ווירד, (י) דער פריסטער זיהט, דאס איינע ווייזע ערהאבענע שטעללע אין דער הויט איזט, דיא דאז האר וויים געמאכט האט, אדער דאס מיטמען אין דיזער ערהאבענען שטעללע

רש"י

הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: ח וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא. המספחת הזאת: צרעת. לשון נקבה. נגע. לשון זכר: י ומחית. סיימ"ינט בלע"ז (בל"א גזונדהייט. היילונג) שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא
בשאת

באור

המוסגר, שאין בטומאת עור בשר יותר משני הסגרים, ואילו אמר סתם ואם פשה תפשה המספחת אחרי כן, הייתי אומר אחר הסגר ראשון, שפשתה בימי הסגר השני, אבל אחר שטהר פעם אחת, אין פשיון מטמא, הוצרך לומר אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו: ונראה שנית אל הכהן, צריך שיבא לכהן שיראנו, וזו פעם שני, ואילו אמר וראהו הכהן לא יתכן שנית, שהרי הוא הפעם השלישית, אבל שנראה אל הכהן הוא שנית, כי בפעם הראשון הראה אותו אל הכהן, ועתה יראנו שנית אבל בסוף ימי ההסגר צריך הכהן לבוא אליו ולראותו, [* א"ה, יתכן שאמר שנית, שהוא פעם שני אל הראותו אל הכהן לטהרתו, שבו הוא מדבר*]: (ח) פשתה המספחת, נגע שטומאתו, בפשיון, ולא הולידה שער לבן נקרא מספחת, ועל כל פנים היא מקרוס בינה ולמעלה, וכשפשתה אותה המספחת טמא מוחלט, ואין אומרין הראשונה טהורה וזאת חדשה, ותצטרך הסגר, אלא וטמאו הכהן: צרעת הוא, כלומר אינה כמספחת טהורה האמור לפניו, אלא צרעת עור בשר היא, שהפשיון סימן טומאת צרעת, כמו שער לבן, ואין ביניהם אלא שמראה הפשיון צריכה להיות לה אחת ממראות הנגעים כמו המום עצמה, ומראה שער לבן טמא אפילו אם לכנונית השער למטה מקרום בינה כמו שאמרו בת"כ: (ט) נגע צרעת כי תהיה באדם, לדעתי דברי התורה הולכין על הסדר, שבראש הענין אמר שאת או ספחת או בהרת, ופירשה מן האחרון אל הראשון, וכן הוא ברוב המקומות, כמו תהו ובהו וחשך, וזכר תחלה תקון החשך יהי אור, ואחריו תקון בהו, יהירקיע יקוו המים, ואחריהן תקון התהו תדשא הארץ, וכן ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר, גם כאן פירש תחלה בהרת עזה כשלג, ואחריו בהרת ספק שצריכה הסגר, ואחר כן פי' מספחת טהורה ומספחת שפשתה הטמאה, ועתה יפרש שאת, ולכן התחיל בענין חדש נגע צרעת כי תהיה באדם, כמו שאמר בראש הענין והיה בעור בשרו לנגע צרעת, כי עד כאן דבר ממראה הנראות עמוקה מעור הבשר או שוה אליה, כמו בהרת וספחת ועתה ידבר על שאת שסימנה להיות גבוהה מן העור, והוא מראה צמר לבן ותולדתה קרום בינה או להפך לדעת ר' מאיר, ודין שלשתן שוה, כי בהרת וספחת ושאת שלשתן מטמאין או בשער לבן או בפשיון או במחיה, אלא שלדעתי דברה תורה בהווה ונכרה בבהר' שער לבן, כי מין נגע צרעת עזה כשלג העמוקה מן העור דרכה להוליד שער לבן, ואבל ספחת שלמטה הימנה הפשיון, כי דרכה לפשות ולהגדיל, ואבל שאת הגבוה ממראה העור המחיה, כי דרכה להולידה ולעולם פשיון או מחיה אם נולדו בבהרת מטמאין, וכן שער לבן ומחיה בספחת, ובשאת שער לבן ופשיון, ובת"כ שנו למדנו לשאת שהיא מטמא במחיה, ומניין לרבות שאר המראות ת"ל נגע צרעת, כלומר גם שאר המראות יש להן שם זה ולכן שוין בדיניהן: והובא, מפורש למעלה: (י) וראה הכהן והנה שאת לבנה, לפי שמלת שאת אין במשמעו לובן, רק דבר הנראה גבוה מן העור, ויקרא כן גם בשאר המראות, על כן אמר לבנה, ולא אמר עמוק מן העור, לפי שאין מראה השאת עמוק, אלא נראית גבוהה, אבל בהרת שמראה עמוק מעור הבשר, ואי אפשר אלא במראה הלובן כמו שפרשנו, לא הוצרך לומר (פסוק ג'), בהרת לבנה, אבל אבל בהרת שאין מראה עמוק מן העור, הוצרך לומר (פסוק ד'), ואם בהרת לבנה, וכן כאן בשאת שהיא גבוהה הוצרך לומר לבנה, זהו ייסוד המקראות, ואין גבוהה ועמוק סימן טומאה, אלא סימני נגע הצרעת להבדיל בשמותיהן: והיא הפכה שער לבן, לפי שאין מדרך השאת להפוך השער ללבן, אמר שהשאת הזאת הפכה אותו, אבל בבהרת עמוק מעור הבשר עזה כשלג שמדרכה להפכו, אמר (פסוק ג'), ושער בנגע הפך לבן כלומר כדרכו: ומחית בשר היבשאת, לא שצריך שתי סימנים שער לבן ומחיה, אלא שער לבן או מחיה, וכן דעת בעל הטעמים שהפסיק תחת מלת לבן, ואילו צריך שתיהן היה לו להפסיק במלות בעור, וא"כ וי"ו ומחית כמו או וכמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), וכן מצינו למעלה בענין שער לבן לבדסימן טומאה וטמא, ועוד שלפנינו אמר פרח בכלו טהור, ואעפ"כ כשחזר ובא מחיה טמא, הרי שהמחיה לבדה סימן טומאה, אלא שהכתוב מזכיר כל סימני טומאה שיוכל הכהן לראות בתחלה, והן שער לבן ומחיה, דאילו פשיון אינו סימן בתחלה, ואמר שיטמאנו מיד, ואח"כ יפרש דיני המחיה, וכמו שנהג הכתוב בבהרת שתחלה אמר כל הסימנים שמראיה עמוק מן העור ושער הפך לבן, אעפ"י שאין צורך שיהיה מראה עמוק מן העור, ואח"כ אמר ואם בהרת לבנה וגו', זהו לפי הפשט, אבל בת"כ אמרו יכול עד שיהא בה שער לבן ומחיה, ת"ל צרעת נושנת היא, היא טמאה ואינה צריכה דבר אחר לסעדה, ויראה לי פרושו דצרעת נושנת שב לצד על המחיה, שמטמאה שלא הפוכה, ולמדנו שמחיה לבדה מטמאה, ולפי שנאמרו שתיהן, דרשו מזה שמקום בהרת כגריס הקילקי מרובע שהן ל"ו שערות: ומחית, לשון רפואה כמו עד מיותם, כי בשר חי הוא בשר בריא המרגיש, כלומר בתוך הנגע יש בשר בריא שאינו לבן, והנגע
מקיפתו

בשר חי בשאת: יא צרעת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא: יב ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן: יג וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא: יד וביום הראות

בו

אונקלוס

בשרא חיא בעמיקתא: יא סגירות עתיקא היא במשך בשריה ויסאבניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא: יב ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא: יג ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בשריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחור דכי הוא: יד וביומא דיתחזי ביה בשרא

חייא

תרגום אשכנזי

שטעללע געזונדעס פֿלייש הערפֿאָר געקוואָללען: (יא) זאָ איזט עז איין אַלטער אויזזאַץ אין דער הויט דעס פֿליישעס, דער פריסטער זאָלל איהן פֿיר אונריין ערקלערען; ער ברויכט איהן ניכט איינשליסען צו לאַססען, דען ער איזט אונריין. (יב) ווען אבער דער אויזזאַץ אין דער הויט אויזבליהט, אונד בעדעקט דיא גאַנצע שאַדהאַפֿטע הויט, פֿאָם קאָפּף ביז צו דען פֿיסען, זאָ וויט דער פריסטער זעהען קאַן, (יג) דער פריסטער זיהט, דאס דער אויזזאַץ דאז גאַנצע פֿלייש בעדעקט: זאָ זאָלל ער דען שאַדען ריין שפרעכען; ווען אללעס וויס געוואָרדען, זאָ איזט ער ריין. (יד) זאָבאַלד זיך אבער געזונדעס פֿלייש

דארין

רש"י

בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: יא צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה והחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: יב מראשו. של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (כולו הפך לבן. שאין בריאה בכל העור בשר חי טהור הוא): יד וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחיה הרי כבר פיר' שהמחיה סימן טומאה אלא הרי שהיה הנגע באחד מכ"ד ראשי אברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד

שזופעים

באור

מקיפתו מכל צד, זהו סימן טומאה, וכפי' ראב"ע ז"ל ומחית פירוש בשר חי, והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן, ורש"י ז"ל פי' שנימי"ט בלע"ז [* (בל"א גזונדהייט, היילונג) *], שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר, ודבריהם כדברנו, אלא שאין צורך שיהפך מקצת הלובן למראה בשר, שהרי גם אם מתחלה השאירה השאת בתוכה מקום בשר חי ג"כ טמא, וכמו שיתבאר בסמוך, ורמב"ם ז"ל פי' ומחית בשר חי, לא כמו מבושל, כי אם חי, שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע, ולא ידעתי טעמו, אלא מחיה בשר האדם עצמו, מקום שאין בו מראה נגע, לא בשר שגדל מחדש: (יא) צרעת נושנת היא, פי' רש"י ז"ל מכה ישנה היא תחת המחיה, וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה, ותחתיה מלאה לחה, שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה, ואם רש"י ז"ל אמר לפני זה שהמחיה סימן טומאה, אין דבריו סותרין זה את זה, אלא דבריו הראשונים דין תורה וגזרת המקום שמחית בשר חי סימן טומאה, ועתה מפרש שהכתוב נותן טעם לטומאת המחיה, שלא יאמר האדם שמחית בשר חי ראוי שיהיה סימן טהרה, אלא סימן הוא לצרעת נושנת היא תחת הבשר החי, ועם זה הסירותי מעליו תלונת רא"מ ז"ל, ויש לפרש טעם הכתוב שהמחיה שבתוך הנגע סימן שיש צרעת נושנת שהתחזקה בבשר, ואינה נדחית לחוץ לגמרי, ולכן נשאר מקום חי שלא נתהפך ללובן או שנדחה הלובן לפנים, וחזר הבשר החי, ולדעתו דעת חכמים ז"ל כן הוא שלמדו מזה בין שקדמה מחיה לשאת בין שקדמה שאת למחיה, ומדברנו תבין דבריהם: לא יסגרנו הכה', בביאו לראות מה יהיה בו עוד, כי טמא הוא מוחלט, וצריך לשלחו חוץ לשלש מחנות, וכן הדין בבהרת האמור למעלה (פסוק ג'), ולא נכתב שם לפי שלהלן לא פירש עדיין דיני ההסגר, כך נראה לי: (יב) ואם פרוח תפרח הצרעת, למעלה אמר לא פשה הנגע בעור, ופשיון נגע הוא שנתפשט בעור יותר והפשיון בכל שהו, וזה סימן טומאה, וכאן לא אמר שפרח הנגע, אלא ואם פרוח תפרח הצרעת, כלומר הצרעת שבגופו שהולידה בעורו הנגע נגרים, עתה פרחה בכל המקומות, והולידה בהן מראה נגע, שהלבינה ידיו ורגליו וכל גופו. מלשון הפרחה הנכון (שמואל ה' ו' י"א), פרח מטה אהרן (במדבר י"ז כ"ג), שהגזע יוליד עץ ועליו רבים לגמול פרי, וכו' בריחת הצרעת בעור: הצרעת, שהיא בפריחה אחד מד' מראות נגעים, פרט לבהק שאינו טהור בפריחה: וכסתה הצרעת את כל עור הנגע, כלומר את כל עור הגוף שבו הנגע, כמו שפירש מראשו ועד רגליו, מראש אדם זה ועד רגליו, וטעם שלא אמר את כל עורו, יראה בעיני שבא ללמדנו שאין הפריחה צריכה להיות כנגע עצמו, כגון שהיה מראה הנגע כסיד או כקרום ביצה, ומראה הפריחה כשלג או כצמר לבן וכסתה כל גופו, אעפ"י שלא כסתה את הנגע, ועדיין עומד במראהו טהור, וזהו את כל עור הנגע ולא הנגע עצמו, זהו לפי פשוטו, ורבותינו דרשו את כל עור הנגע, עור הראוי לקבל נגע, פרט לשחין המורד ולמכוה המורדת, פי' שחין ומכוה שלא נרפאו, ויש בהן ליחה ולא העלו קרום מלמעלה שאין מקומם מטמא בנגע, מקומות כאלו אינן מעכבי' את הפריחה: מראשו ועד רגליו, כבר אמר את כל בשרו, ובא להוציא ראש וזקן ורגלים, מראשו ולא תוך ראשו וזקנו, ועד רגליו ולא תוך רגליו, שאין צריך בהן פריחה, כך הוא בנגעים פרק שני ובת"כ: לכל מראה עיני הכהן, פרט לבית הסתרים, שאינן נראין למראה עיניו כשאר מקומות הגוף, וזה מפורש במס' נגעים פ"ב: (יג) והנה כסתה הצרעת, צרעת צרעת האמור למעלה וכאן למדנו מכאן בת"כ שאין דין פריחה בשאת לבדו האמור בענין, אלא נוהג בכל המראות, ושאין צורך הפריחה צריך שיהיה מראה השאת, אלא כל ד' מראות מצטרפין בפורח לטהרו: וטהר את הנגע, וכל שכן הפריחה: כלו הפך לבן, כמו הנגע או טהור, ולמדנו שהפריחה מטהרת בין שהוחלט אחר ראייה ראשונה, בין שהוחלט בסוף שבוע ראשונה, ובין שהוחלט בסוף שבוע שניה, ונולד בה מחיה וטמאו ואח"כ פרח בכלו, וכן הדין בשער לבן, וכן בפשיון, אבל פורח מן הטהור טמא, כגון שבתחלה היה כלו לבן, או שטהרו ופרח בכלו, הרי זה נגע טמא אם יש בה סימני טומאה האמורים למעלה, וכן משמעות הכתוב שאין פריחה מטהרת אלא כשיטהר על ידו את הנגע, לא הפורח בטהור: (יד) וביום הראות בו בשר חי יטמא, אם אחר שפרח בכלו חזר להראות בו במקום אחד בשר חי

בכעדשה

בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: טו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא: טז אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן: יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא: * פ

יח וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא: יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן: כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן

חַיָּא יְהֵי מְסָאַב: טו וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת בִּשְׂרָא חַיָּא וִיסָאֲבִנֵּיהּ בִּשְׂרָא חַיָּא מְסָאַב הוּא סְגִירוּתָא הִיא: טז אוֹ אֲרֵי יְתוּב בִּשְׂרָא חַיָּא וְיִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא: יז וְיֶחֱזְנֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ מַכְתָּשָׁא לְמִחְוַר וִידַכֵּי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא דְּכֵי הוּא: יח וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ בְּמַשְׁכֵיהּ שִׁיחֲנָא וְאִתְּסִי: יט וִיהֵי בְּאַתַר שִׁיחֲנָא עַמְקָא חִוָּרָא אוֹ בַהֲרָא חִוָּרָא סַמְקָא וְיִתַּחֲזֵי כַּהֲנָא: כ וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא מֶחֱזָהָא מַכִּיךְ מִן מַשְׁכָּא

דאדין צייגט, איזט ער אונ־ריין. (טו) זא וויא דער פריס־טער דאז געזונדע פלייש גע־וואהר ווירד, מוס ער איהן פיר אונריין ערקלערן; דאז גע־זונדע פלייש איזט אונריין, עז איזט דער אויזזאץ. (טז) ווען אבער דאז געזונדע פלייש זיך ווידער פערענדערט, אונד וויס ווירד: זא זאלל עז פאר דען פריסטער קאממען. (יז) זוען דער פריסטער ערקעננט, דאס דער שאדען וויס געוואר־דען: זא זאלל ער איהן ריין שפרעכען, דא איזט ער ריין. (יח) ווען יעמאנד אין זיינער הויט איינע ענטצינדונג האט, זיא ווירד געהיילט, (יט) אן דעם ארטע דער ענטצינדונג אבער ענטשטעהט איינע ווייסע ערהאבענע שטעללע, אדער איין האכראטהער אונד וויסער פלעקקען: זא מוס עז דעם פריסטער געצייגט ווער־דען. (כ) זיהט דער פריס־טער, דאס דער שיין דאפאן טיפער איזט, אלז דיא איבריגע

ב א ו ר

בבעשה הוא טמא, ואעפ"י שכבר למדנו שמחית בשר חי מטמא, אין זה אלא אם הוא בנגע שנאמר ומחית בשר חי בשאת (פסוק י'), אבל עכשיו שהפריחה טהרתו, שוב אין בשר חי כנגע, שהרי אין בו עוד נגע, ולא תהיה המחיה סימן טומאה, לכן אמר שנראות בו בשר חי הפריחה כלה תחשב כנגע, כמו בהרת גדולה בתחלתה, והמחיה כנגע וטמא, כך נראה בעיני לפי הפשט, ורבותינו ז"ל למדו מזה שאעפ"י שאין ראשי אברים שנאדם מטמאין משום מחיה, אם פרחה צרעת בכלו, ונתגלו ראשי אברים מחיה הוא וטמא, ורש"י ז"ל פי' הכתוב על מחיה שהוא בנגע שנראית בראשי אברים, אם נתגלה שפוע האבר ע"י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שמטמא, ולפרושו אין כתוב זה מדבר על מחיה שנולד אחר הפריחה, לא כדברי רא"מ ז"ל: (טו) וראה הכהן, אעפ"י שאמרתי יטמא, צריך שיראנו הכהן ויטמאנו, לפי שטומאת נגעי' וטהרתן גזרת הכתוב שתהי' בכהן: הבשר החי טמא הוא, אבל שער לבן החוזר אחר הפריחה אינו מטמא, לפי שהמחיה סימן צרעת, כמו שאמר צרעת נושנת היא, ולכן מטמאה גם אחר שפרח בכלו, וזהו שאמר צרעת הוא (טז) או כי ישוב, אם לא ישוב הבשר החי ונהפך ללבן, כמו אם נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), אל תאמר מעתה יהא נדון כבהרת גדולה ויסגר בתחלה, לא נדון כפורח בכולו אחר הטומאה וטהור: ללבן, ולא אמר וכסתה אותו, כל שהוא מראה לבן אפילו לבהק שהוא למטה ממראות נגעים, אעפ"י שבתחלה אם באחד מקום כמראה בהק, לא כסתה הצרעת את כלו וטמא, אבל לבסוף שנהפך המחיה לבוהק טהור, כן למדנו מברייתא דת"כ: ובא אל הכהן, בוא הדבר אל הכהן, שהרי מוחלט הוא בסימן המחיה, ואיך יבוא אל מחנה הטהורים, אך בא עד לפני המחנה, והכהן יצא מחוץ למחנה, כמ"ש (פרשה י"ד ב'): (יז) וראהו הכהן, את נגע המחיה: הנגע, מקום המחיה: טהור הוא, לפי שכלו הפך לבן טהור: (יח) ובשר כי יהיה בו בערו שחין, כשיהיה בגוף חולי כגון גרב או חזזית והשחיתו העור, או שחפת או דלקת וכיוצא, או שלקה באבן או בעץ ונעשה מכה והפסיד העור, וזה שאין לשון חמום, שעל ידי כל אלה מתחמ' הבשר ומשחי' העור, כמו בלשון המשנ' אם שחוב' תהי' נשומה, אבל אם נולד מחמת העור זהו מכוה האמור' למטה בענין: ונרפא, שאין המכה מוליאה עוד ליחה והעור הבריא, אבל כל זמן שמעלה טריה, אין מקומו מטמא בנגעי', וזהו שקראו חכמי' שחין המורד: (יט) והיה במקום השחין, במקום שהיה תחלה שחין נולד עתה שאת לבנה או בהרת לבנה, כלומר אחת מד' מראות נגעים: שאת לבנה, מלמד שהיא מטמאה בפתוך, ומכוין ליתן את האמור בבהרת בשאת, ואת האמור בשאת בבהרת, ת"ל נגע צרעת, נת"כ: אדמדמת, שיש מראה אודם בלובן הנגע, פתוך ויעורב בשתי מראות, ובמשנה נחלקו תנאים במראה הפתוך, ואמר אדמדמת, כי המלות הכפולות עין ולמד שלהם יורו על ההפלגה, וכן פירשו רבותינו ז"ל ירקרק ירוק שבירוקין אדמדם אדום שבאדומים, וכן באן מראה אדום שבו צריך להיות אודם חזק, ולפי הפשט מלת אדמדמת אעפ"י שסמוכה לבהרת, שבה גם על שאת, כאלו אמר שאת לבנה אדמדמת, או בהרת לבנה אדמדמת, והכלל שכלן קורא הכתוב נגע צרעת להשוותן זו לזו כיון שאמרו חכמים בת"כ, ולא בנגע שחין לבד מטמא הפתוך, אלא בכל נגעי עור בשר, וכתב בשחין שדרכו להראות בו מראה זו, ולא שבגולה בשאר המקומות נ"כ טמא, וכמו שכתבה תורה בשער לבן, בנתקין ובמחיה, שקבע כל אחד בפרשה בפני עצמה: (כ) שפל מן העור, רמב"ע ז"ל אמר שיש הבדל בין עמוק לשפל, וכן נראה

ר ש" י

שפועים אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו ע"י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שתטמא: וביום. מה ת"ל וביום ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנים לו כל שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו (ולביתו) וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל: טו צרעת היא. הבשר ההוא בשר לשון זכר: יח שחין. לשון חימום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר: יט או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: כ מראה שפל

מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כב וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס כד אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה

אונקלוס

משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאת: כא ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגרניה כהנא שבעא יומין: כב ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתשא היא: כג ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא: כד או אניש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא: כה ויחזי

תרגום אשכנזי

איבריגע הויט, אונד דאז האאר איזט וויס געווארדן: זא זאלל איהן דער פריסטער פיר אונריין ערקלערען, עז איזט דער שאדען דעס אויזאצעס, דער אן דערענטצינדונג אויזבליהט. (כא) זיהט אבער דער פריסטער, דאס קיין ווייסעס האאר דארין איזט, דער שיין איזט אויך ניכט טיפער אלז דיא איבריגע הויט, אונד זיא האט קיינען גלאנץ: זא זאלל איהן דער פריסטער זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (כב) ווען עז זיך אין דער הויט אויזברייטעט, זא זאלל עז דער פריסטער פיר אונריין ערקלערען, עז איזט דער שאדען דעס אויזאצעס. (כג) בלייבט אבער דער פלעקקען אן זיינער שטעללע, אונד האט זיך ניכט אויזגעברייטעט: זא איזט עז בלאס דיא נארבע דער ענטצינדונג; דער פריסטער זאלל איהן ריין שפרעכען. (כד) ווען יעמאנד איין בראנדגעשוויר אן זיינער הויט האט, אונד נאך דער היילונג דעס בראנדגעשווירס ענטשטעהט איין האכראטהער אונד ווייסער, אדער

רש"י

שפל. ואין מראה שפל אלא מתוך לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: כב נגע היא. השאת הזאת או הבהרת: כג תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החימום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) רייט"ריד בלע"ז (והוא רעטירעמענ"ט בל"א נו זאמען ציהען): צרבת. רייטי"שמנט בלע"ז (בל"א איין שרומפפען): כד מחית המכוה. סנימ"ניט (כבר מפורש) כשחיתה המכוה הפכה לבהרת פתותה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם ולמה חלקם הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו

באור

נראה בעיני, שאינו עמוקי מן העור, אלא שעמוק נמוך יותר משפל, על כן הוא כתוב למעל' אבל בהרת עזה כשלג (פסוק ג'), אבל בהרת כשלג ופתוך באודם אינו עמוק כמוהו, והיא שקרא הכתוב שפל מן העור: (כא) ושפלה איננה מן העור, פרשנו למעל' שהיא בהרת שאינ' כשלג אלא כהיד, ולפי שאין השפלות והעומק סימן טומאה, שהרי שאת ותולדתה גבוהין, דבר בהוה, לפי שעדיין אוכה שפלה אין בה שער לבן; והיא כהה, שהיא כנגע אלוס מהוליד שער לבן, שהן תולדות של שאת ובהר' וכמ"ש ענין זה (פסוק ד' ו'), ויוכל להיות שאחרי כן תעוז ותהפכנו על כן והסגירו, ועוד שמא תפשה ותטמא, ובתרגום יב"ע אטול דהיא עמיא וזה כדברנו: (כב) ואם פשה תפשה בעור, העור האמור למעלה בעורו שחין, לא שפשתה בעור הבשר, ומחיה אינו סימן טומאה בנגע השחין, ולכן אין בענין רק שני סימני טומאה שער לבן ופסיון, ועצם הדבר אפשר לפי שהמקו' היא בשר חי בריא, וכאן אי אפשר שהרי המקום שחין, שאעפ"י שנרפא, עדיין מקומה בלקת: נגע היא, הבהרת או השאת: (כג) ואם תחתיה, במקומה, כלומר שלא פשתה לעמוד במקום שלא היה קודם לכן תחתיה, ולולי שזאת כוונת המלה, אין לה פתרון כלל, שכל עומד באיזו מקום שיעמוד, עומד תחתיו, וכן הכהן המשיח תחתיו מבניו, כלומר במקומו, שמלא מקומו בגדולה, וזהו שאמר לא פשתה, לכן אפילו נשארה גדולה כמו שהיתה טהור, שהרי עמדה תחתיה: ומהרו, אבל נולד בה שער לבן אעפ"י שלא פשתה טמא וזהו שאמר למעלה והיא כהה, הא אם בימי הסגר העזה להוליד שער לבן טמא, וכמו שהוכחנו למעלה: צרבת השחין היא, אפשר טעם הוא למה אינו מחייבו הסגר שני, כמו בנגע עור בשר, לפי שאין זה אלא צרבת השחין, ואלת צרבת פי' רש"י ז"ל כתרגומו רשם שיחנא, אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר, כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חמום, כמו ונצרבו בה כל פני' רייטר"ד בלע"ז, [* ובדפ"י כ"י עם רשב"ם ריט"ריט בלע"ז צרבת ריטרי"שמנט בלע"ז, והוא רעטירימע"נט מלשון (נואמענציהען איינשרומפפען) *], ורמב"ע ז"ל אמר כטעם מוקד וחום ולהבת, והכל אחד, כי הכתוב מדבר בשחין שהעלה עור כקליפת השום, ועדיין השחין בבשר, וכן אמרו בת"כ צרבת שתהא מקימה צרוב, ושיהא מקומה ניכר, ואמרו שחין ונרפא, נרפא ולא נרפא, וכן הוא אומר למטה צרבת השחין היא, עד שתקרום כקליפת השום: (כד) מכות אש, פרשו כויה, וכן כויה תחת כויה (שמות כ"א כ"ה), ומכות במשקל מבנה עיר (יחזקאל מ' ב'), וכויה במשקל כוסי רויה (תהלים כ"ג ה'), והן שני משקלי שמות וכן הרבה: מחית המכוה, כל זמן שהעור מורד ומעלה לחה, אין מראות נגעים מטמאים בו, אבל כשמתחיל להעלות ארוכה ונגלד עליו עור כקלפת השום, אז מטמאים בו הנגעים, ועליו אמר מחית והיתה מחית המכוה, כמו שחין ונרפא, ודומה לזה פי' רש"י ז"ל מחית המכוה סנימ"ט כשחיתה המכוה נהפכה

אונקלוס

כה וְיֶחֱזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפֵיךְ שַׂעֲרָא לְמִחְוַר בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזָהָא עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא סְגִירוּתָא הִיא בִּכְוָאָה סְגִיאַת וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתָּשׁ סְגִירוּתָא הִיא׃ כו וְאִם יֶחֱזִינַהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שֵׂעַר חִיוַר וּמַכִּיכָא לֵיתָהָא מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ כז וְיֶחְזִינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם אוֹסָפָא תוֹסֵיף בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתָּשׁ סְגִירוּתָא הִיא׃ כח וְאִם בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסִיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא עֵימַק כְּוָאָה הִיא וְיִדַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא אֲרֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה הִיא׃ כט וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ

מכתשא

לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כו וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ

כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ

או

תרגום אשכנזי

אדער איין ווייסער פלעקקען, (כה) דער פריסטער זיהט, דאס דאז האאר אין דעם פלעקקען וויס געווארדען, אונד שיינט טיפער צו זיין אלז דיא איבריגע הויט: זא איזט עז דער אויזאץ, דער אן דער שטעללע דעם בראנדגעשווירס אויזגעבליהט; דער פריסטער זאלל איהן פיר אונריין ערקלערען, עז איזט דער שאדען דעם אויזזאצצעס. (כו) זיהט אבער דער פריסטער, דאס קיין ווייסעס האאר אין דעם פלעקקען איזט, דער שיין איזט ניכט טיפער אלז דיא איבריגע הויט, אונד ער האט קיינען גלאנץ: זא זאלל איהן דער פריסטער זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (כז) דער פריסטער בעזיהט איהן אם זיבענטען טאגע ווידער; האט זיך דערזעלבע אין דער הויט אויזגעברייטעט, זא זאלל איהן דער פריסטער פיר אונריין ערקלערען, עז איזט דער שאדען דעם אויזזאצצעס. (כח) בלייבט אבער דער פלעקקען אן זיינער שטעללע, האט זיך ניכט אויזגעברייטעט אין דער הויט, אונד האט קיינען גלאנץ: זא איזט עז בלאס דיא פאם בראנדגעשוויר ערהאבענע שטעללע; דער פריסטער זאלל עז ריין שפרעכען, דען עז איזט דיא נארבע דעם בראנדגעשווירס. (כט) איינע מאננס- אדער פרויענספערזאן, דיא איינען שאדען האט, אם קאפפע

אדער

באור

נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה, וסימני שחין וסימני מכוה שוין הן, ולמה חלקן הכתוב, לומר שאין מצטרפין זה עם זה, כולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס, וכן הוא בת"כ: בהרת, וכן שאת כמו שפירש בשחין: (כה) עמוק מן העור, בעבור בהרת לבנה, ולעיל כנגד אדמדמות אמר שפל, ולמדין זו מזו: (כו) ושפלה איננה, וכל שכן שאיננה עמוקה, וכנגד אדמדמת דבר, שאפילו פתוכה וכהה צריכה הסגר, וכל שכן לבנה חלקה: כהה, פרשנו למעלה לפי שהיא חלושה, לובן שבה כמראה הסיד, ואפשר שעוד תעז ותהפוך שער לבן או תפשה על כן צריכה הסגר, וכן תרגום יב"ע מטול דהיא עמיא, לשון ספק בעבור שהיא עתה כהה, והזמן יגיד מה יהיה בה: (כז) ביום השביעי, להסגרו שפשה יטמאנו, ובשחין אמר סתם ואם פשה תפשה בעור (פסוק כ"ב), שאם ראהו ביום השביעי שלא פשה, וטהר אותו, ואח"כ חזר ופשה הרי הוא טמא, כמו בנגעי עור בשר כמבואר למעלה (פסוק ז'), ושחין ומכוה דין אחד להם ולמדין זו מזו: (כח) והיא כהה, חלושה שלא הפכה שער לבן, כמו והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור (פסוק ו') וגם פרשנוהו, חולשתו מטהרתו, ואינה צריכה להסגר פעם שנית, ויפה תרגם יב"ע והיא עמיא, לא כמו שתרגם הראשון מטול דהיא עמיא, כי הראשון כתינת טעם, והשני וודאי שלא הפך שער לבן, שאם בימי הסגר נולד שער לבן, אעפ"י שלא פשתה טמאה: שאת המכוה היא, ואת השאת איננה נגע, אלא של מכוה היא, ובשחין לא נאמר כן, לפי שבשחין אמר שתיהן שאת לבנה או בהרת לבנה, ובמכוה זכר לבד בהרת לכן אמר שאת המכוה היא, שדין אחד לבהרת ולשאת: צרבת המכוה היא, פרשנו למעלה שהוא מחוס המכוה, ונותן טעם למה שאת המכוה טהורה, לפי שהיא רק צרבת המכוה: (כט) ואיש או אשה, זכר נתקים איש או אשה, לפי שאמר בראש או בזקן, הייתי אומר ייי שאפשר בו נתק זקן מטמא, אשה שאין לה זקן, לא תטמא אפילו בנתק הראש, הוצרך להזכיר שתיהן, בראש לאיש או אשה, או בזקן לאיש: בו, האיש עיקר: בראש או בזקן, הכתוב מחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר, שזה סימנו בשער לבן, וזה סימנו בשער צהוב, שנהפך שער שחור שבו לצהוב, נתק הוא, כך שמו של נגע שבמקום שער מפ' רש"י ז"ל, הבין רמב"ן ז"ל שכוונת רבינו כי נגע הנתק נראה במקום שער, שעדיין שערות הראש או הזקן במקומם, ופרשת ואיש כי ימרט ראשו מדברת כשינשרו השערות ויקרח הראש יהיה טהור מטומאת נתקים, ותמה עליו כי הראש והזקן בעוד השער עליהן אינן מטמאין במראות נגעים כלל, ולדעתי נגע שבמקום שער שאמר רבינו ז"ל איננו אלא תחת הראש והזקן שהן מקומות המגדלים שער, אבל עכשיו מקום הנגע פנוי משער, שזהו עצמו

הנגע

רש"י

ידונו כגרים: כט בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה

סימנו

מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ בְדִקְנָא: ל וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מֶחֱזוֹהִי עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוּמַק דַּעְדַּק וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא אוֹ דִקְנָא הוּא: לא וַאֲרֵי יֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשׁ נִיתְקָא וְהָא לֵית מֶחֱזוֹהִי עֲמִיק מִן

אוֹ בַזָּקָן: ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא: לא וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן

אָדער אם בארטע, (ל) דער פריסטער בעזיהט איהן, אונד ער שיינט טיפער צו זיין אלז דיא איבריגע הויט, אונד איזט דיננעס, גאָלדגעלבעס האאר דאראן; זאָ זאָלל איהן דער פריסטער פיר אונריין ערקלערען, עז איזט דער בעזע גרינד, דער אויוואַץ אם קאָפף, אָדער אם בארטע. (לא) ווען אבער דער פריסטער דען שאָדען דעס גרינדעס בעזיהט, אונד פינדעט, דאָס צוואר זיין שיין ניכט טיפער איזט אלז דיא

רש"י

סימנו בשער צהוב: ל ובו שער צהוב נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער: לא ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא:

באור

הנגע שנתקו השערות ממקומם. וכן זה שאמר נתק הוא, כך שמו של נגע שבמקום שער, אין כוונתו שהוא שם בלי פתרון, לפי שהשער עדיין צומח בו, וכמו שהבין רמב"ן ז"ל, אלא שגם נגע זה נתק בעבור שנתק השער ממקום זה, שהוא סימן הנגע, לא כנגעי עור בשר שמותיהן שאת ובהרת בעבור מראותיהן, כי נגע הראש והזקן טומאתו הנתק, לא מראה הלובן כי מטמא בכל המראות לבן שחור ירוק, ולכן נקרא שמו נתק. וכן מה שאמר רבינו זה סימנו בשער לבן, וזה סימנו בשער צהוב, אין כוונתו שלענין המראות שוה לצרעת עור בשר שמטמא בד' מראות הנראין תחת השיער, כמו שהבין רמב"ן ז"ל, ותמה עליו שדבריו סותרים זה את זה שלהלן (פסוק מ"ב), פי' לא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות בהרת ושאת ותולדתה, אבל כוונתו על הבדל סימן טומאה שלהן, שעל ידו הוא מוחלט, שבנגעי עור בשר שער לבן מחליטו, ובנגע שבמקום שיער, שער צהוב מחליטו, כי המראות לבד אינן מטמאין, ואולם שלשון לא כמראה נתקין של מקום שער משמע שגם בנגע הנתק יש שנוי מראה, אלא שאין צריך להיות ממראות נגעים של עור בשר, אלא כל המראות שוין בנתק בין לבן בין ירוק בין שחור, וכמו ששנו בתוספתא הנגעים מטמאים בכל המראות אפילו לבנים בשחור ושחורים בלבן ומטמאים בשער צהוב דק שמראיו כתבנית הזהב, ועדיין אין אנו יודעים מה בין פרשה זו של נתקי הראש שיטמאו בכל המראות ובשער צהוב, לפרשת ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא, שמטהרו מטומאת נתקין, ומטמאו במראות נגעי עור בשר ובשאון ובמחיה, ובשתיהן מקום הנגע קרוח ונתוק מן השיער, ואומר רמב"ן ז"ל שהנתק הוא כאשר ימרט אמצעות הראש, והשיער מקיף את הנתק מכל צד, וקרחת וגבחת הוא שימרט אחורו הראש כלו, או שימרט מפאת בניו כלו, ואין סביבות הנגע שער כלל, אז אינו נידון בסימני ראש וזקן, ורבינו ששון מקוצי ז"ל פי' שמריטת שער של נתק עתיד לחזור, והוא לשון נתוק כמו ונתוק וכרות (פרשה כ"ב כ"ד), נתקו כפות רגלי הכהנים (יהושע ד' י"ח), אבל קרחת וגבחת שנאמרה בהן המריטה, הוא שאין השיער עתיד לחזור, שישאר הראש חלק ומלובן, כעין נחשת ממורט (מ"א ז' מ"ה), וכמו ברק מרוטה (יחזקאל כ"א י'), ואין זה נתק אלא קרח הוא גבח הוא וטהור, וכשיבוא בקרחת וגבחת נגע צרעת יטמא כנגע עור בשר, באחת מד' מראות נגעים ובסימני מחיה ופשיון, ואחר שרמזנו זה בקצרה, נבאר דעתנו בפי' הכתובים בעז"ה: (ל) הנגע, מראה שנתחדש בראש או בזקן במקום שנתקו שערותיו מזונה מעור הראש או הזקן: מראהו עמק מן העור, וזהו מראה בהרת עזה כשלג, לא שצריך להיות אחת ממראות נגעים בנתק, אבל בא ללמדנו שאעפ"י שיש בו מראה בהרת עזה, אין צורך שיהיה שערה הפך לבן, אבל טמאה בשער צהוב דק, ואם הפך לבן אינה מטמאה בנתק, וקרוב לומר שדבר הכתוב בהווה, כי דרך מראה בהרת העמוקה מן העור, להפוך בנתק השער לצהוב, ועל כן אמר תחלה שבהיות בנתק מראה עזה זו שהפך לשער צהוב שהוא טמא, ואח"כ זכר אם אינה עמוקה ובכלל זה כל המראות השפלות מן העור, שכלן מטמאין בנתק, אם הפכו שער צהוב, או פשו בעור טמא, וזה דומה לסדר שאמר הכתוב בראש הענין בנגעי עור בשר. והנה: שער, מיעוט שער שנים: צהב, זורח כמראה זהב, [* וכתב רש"י צהוב כמו זהוב אורבל"א בלע"ז, ונראה שהוא מלשון אחר, בל"א (גאָלד), אלא שאין התיבה מדוקדקת כראוי, ובכ"י שביר׳ אינו*]: רק, כך רגיל להיות שער הנתק חלוש ודק, וגת"כ שנו דק לקוי קצר דברי ר' עקיבא, ר' יוחנן בן נורי אמר אפילו ארוך: נתק הוא, אין ספק שיש הבדל בין שרש נתק לשרש מרט, אבל אין נראה בעיני שהוראת נתק על נתיקת שער החוזר וצומח, והוראת מרט על שער שאינו חוזר וצומח, וכדברי ר"ש מקוצי ז"ל, שהרי סך כשם ואכל כשם ראוי לחזור ולצמוח, וכמו שאמר רמב"ם ז"ל (הלכות ט"צ פ"ה ח'), ונקרא קרחת וגבחת, אבל ההבדל שביניהן, הוא המבדיל בטעם שתי פרשיות הללו, והוא על דרך זה, נתק נקרא אם מחמת חולי הצרעת שנבער, אבד השער את כחו, ונעשה דק עד שבשיגעו בו ביד נפרך באמצעיתו, מלשון כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש (שופטים י"ו ט'), והחוט המשולש לא במהרה ינתק (קהלת ד' י"ב), שבן דרך חוט חלש דק להנתק לחצאין, וזהו נגע הנתק, שצרעת הראש גברה עד שהזקן מקנת שערות הראש עד שינתקו במשמוש היד, ונתקים גם נופלים משרשם, ולכן הניתוק הזה לבדו סימן צרעת הוא, יהיה מאיזו מראה שיהיה, והפרשה השניה המדברת במריטת שער הוא כשהשערות נופלין ממקום חבורן, מחמת חולי או זקנה או שאכל סם שהשירן, והשערות הנופלים שלמים ונפים כבתחלה, ואינן נתקים מאליהן במשמוש היד לחצאין, כמו ולחיו למורטים (ישעיה נ' ו'), שממרט ועוקר מן הזקן שערות בריאות ושלמות, והנתק הוא נגע צרעת הראש והזקן ומטמא בשער צהוב, כי אי אפשר לנתק אלא על ידי צרעת הראש, אבל המריטה יקרה גם לבריאים או מחמת חולי שאין בו צרעת, ולפי שזאת היא תחלת הנתק שהשער שעליו דק דק, לכן יהפך מקצת שער דק לצהוב, כמו שכמראה עור בשר יהפכו ללבן, ואותו שער צהוב דק לקוי וחלוש, ואין צורך לצרעת הראש והזקן שיהיה בו אחת מד' מראות נגעים אבל מטמא בכל המראות, שעל כל פנים על ידי חולי הנתק משתנה העור ממראיתו, וזהי ענין התוספתא שהבאנו למעלה, ועם זה נכון הכל: צרעת הראש, הנתק זה בא מצרעת הראש או הזקן וטמא, וחכמים למדו מכאן שאין בהרת ושאר מראות נגעי' מטמאים בראש שאינו קרח, אמרו נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא אין לראש ולזקן טומאה אלא מטואות נתקים לבד, כלומר אין לראש ולזקן שיש עליו שיער טומאת צרעת, אלא טומאת נתקין לבד, אבל קרחת וגבחת דומיה לנגעי עור בשר, שהריחלק הוא כעור הבשר: (לא) וכי יראה הכהן, בתחלה: והנה אין מראהו עמוק מן העור, שעפ"י שמראהו אינו עמוק מן העור, וגם אין בו שער צהוב, וזו אין צריך לומר שכבר אמר ששער צהוב סימן טומאה, אבל בא ללמד שכל המראות שוין

מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן

וכבס

אונקלוס

מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָּם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יַת מַכְתַּשׁ נִיתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ לב וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יַת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִיתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר סוּמַק וּמֶחֱזֵי נִיתְקָא לֵית עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא׃ לג וִיגַלַּח סַחֲרָנֵי נִיתְקָא וּדְעִם נִיתְקָא לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יַת נִיתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ לד וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יַת נִיתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִיתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא

ויצבע

תרגום אשכנזי

דיא איבריגע הויט, עז איזט אבער אויך קיין שווארצעס האאר דראן; זא זאלל דער פריסטער דען שאדען דעס גרינדעס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (לב) אם זיבענטען טאגע בעזיהט דער פריסטער דען שאדען ווידער; פינדעט ער, דאס דער שאדען דעס גרינדעס זיך ניכט אויזגעברייטעט, אויך קיין דיינעס, גאלדגעלבעס האאר דראן, אונד דער שיין דעס גרינדעס ניכט טיפער איזט, אלז דיא איבריגע הויט:

(לג) זא זאלל דערזעלבע זיך שעערען לאססען, דיא שטעללע, וואו דער גרינד איזט, מוס ער אבער ניכט בעשערען, אונד דער פריסטער זאלל דען גרינד נאכמאהלס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (לד) אם זיבענטען טאגע בעזיהט ער איהן, פינדעט ער, דאס דער גרינד זיך ניכט אין דער הויט אויזגעברייטעט, אונד דער שיין ניכט טיפער איזט אלז דיא איבריגע הויט: זא זאלל דער פריסטר איהן ריין שפרעכען, ער וואשט

רש"י

הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': לב והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: לג והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור

באור

הנתק, ואין צורך שיהיה בו אחת מד' מראות נגעים, שהרי למעלה בנגעי עור בשר אמר ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור (פסוק ד'), הוסיף לבנה שלא נטעה לומר שגם שאר המראות מטמאין וכמו שפרשנו שם, א"כ כאן שסתם לומר והנה אין מראהו עמוק מן העור, ולא אמר לבנה, למדנו שמטמא בכל המראות: ושער שחר אין בו, מיעט שער שנים, הא אם היה בו שער שחור טהור ואינו צריך להסגר, שהשער השחור סימן טהור הוא בנתקים, כמו שאמר ושער שחור צמח בו נרפא הנתק, אלא כל שערות הנתק נעשים דק דק למראה צהוב, או לדקותן וחולשתן נופלים מעיקרן, לכן צריך הסגר לראות אם יפשה או יצמח בו שער צהוב: (לב) והנה לא פשה הנתק, הא אם פשה טמא, ואין הכתוב אומר לא פשה הנגע, לפי שאין הפשיון תלוי בנגע, שהוא מראה שנתחדש בעור ע"י הצרעת שיגדל אלא אומר והנה לא פשה הנתק, שהוא חולשת השיער ונפילתו מן העור, שבו תלוי הפשיון, שאם נתקו יותר הרי הוא טמא: ולא היה בו, כשראהו עתה שער צהוב, הא אם צמח בו שער צהוב בשבעת ימי הסגר טמא: ומראה הנתק, אפילו גם מראה הנתק אין עמוק מן העור, אעפ"כ צריך הסגר שני, והוא הדין אם היה עמוק מן העור, אלא שהכתוב דבר בהווה, שאם הוא מראה בהרת עזה העמוקה, יהיה בו שער צהוב דק, וכמ"ש (פסוק ל'): (לג) והתגלח, בהתפעל לפי שאין גלוח זה כגלוח שביום טהרתו, שנאמר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו, שצריכה להיות בכהן ובתער, וזו בעצמו ובכל אדם ובאיזו דבר שירצה, והוראת ההתפעל על הפועל והמקבל כאחד וכפי רצונו: ואת הנתק לא יגלח, אמרו חכמים בת"כ וכי מה יש בו, אלא סמוך לנתק לא יגלח, והטעם כדי שיוכר פשיון הנתק, וכן שנינו (נגעים פ"י ה'), כיצד מגלחין את הנתק, מגלח חוצה לו, ומניח שתי שערות סמוך לו, כדי שיהא ניכר אם פשה, ואם כן מלת ואת כמו ועם שהוא אחד משמושיו, כלומר השער שעם הנתק לא יגלח, וכן תרגם אונקלוס ז"ל ודעם נתקא לא יגלח, ולבד בנתק המוסגר יש לומר וכי מה יש בו, שאילו היה בו שער צהוב לא היה מסגירו, שהוא מוחלט, ואילו היו בו שערות ממראות אחרות שחור או ירוק היו מטהרו, אבל בנתק טמא אפשר שיש שערות רבות מראה צהוב דק, וזהו מסכים לדברנו בפי' מלת נתק, שאינו כמו מריטה שנופלים השערות כלם מן השורש, בעודם חזקים ובריאים, אלא דק לקוי ונפרך, ולכן נאמר מלת ואת, שמשמעו מורה גם על הנתק עצמו, לפי שהוא גם ל"ת על נתקין טמאים שיש בהן סימן טומאה של שער צהוב, שלא יגלחנו, וראיה מת"כ מכיון לתולש סימני טומאה מתוך נגעו שעובר בל"ת ת"ל ואת הנתק לא יגלח, והוא כפשוטו שלומד מזה לנתק שיש בו שער צהוב, לא על המגלח השער שסביבות סמוך לו, שהרי אין זה תולש סימני טומאה, והרב בעל משנה למלך שחשב להוכיח, ממשנ' דלעיל שאין מראה הנתק משונה ממראה העור, שאם נאמר משונה במראהו מה צורך להניח שער סמוך לו, כי שיהא ניכר אם פשה, והרי ניכר הפשיון במראה כמו פשיון צרעת עור בשר, ולא היא, כי אין הפשיון במראה, אלא בנתק עצמו, וכאמרו והנה לא פשה הנתק (פסוק ל"ב), ולכן צריך שער סמוך לו להכיר הפשיון, ורש"י ז"ל פי' מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה, שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגלוח, ודבריו תמוהים בעיני, כי הפשיון הוא בשער הסמוך שאם נתקו גם הם ונשרו הרי זה פשיון, ומה ענין מקום הגלוח לכאן, ועוד פשיון המראה נודע גם אם יגלח הכל, כמו בנגע עור בשר, ואין ספק שמאם יפשה ואילך איזו תלמיד כתב כן על הגליון וטעה, כי לשון רש"י ז"ל בשני כ"י שיש ביד הרב המעתיק נר"ו אינו כתוב רק מניח שני שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה: (לד) ומראהו איננו עמק מן העור, אין הדבר תלוי במראה וכמו שאמרנו, ופתרונו נכון על פי דברנו למעלה (פסוק ל'), שבהיות מראהו עמוק מן העור מהפך השער לצהוב, ולפי שבסוף ההסגר הדבר תלוי בפשיון או בשער צהוב, שבאחת מהן שהתחדש טמא, והפשיון מפורש והנה לא פשה הנגע, אבל שער צהוב לא נזכר, אמר ומראהו איננו עמוק, כלומר שלא הגיע להוליד שער צהוב: וכבס בגדו,

כמו

וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר: לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טׇהֳרָתוֹ: לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא: לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן: ס לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת: לט וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא

פרח

וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: לה וְאִם אוֹסָפָא יוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: לו וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוֹמַק מְסָאַב הוּא: לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וְשַׂעַר אוּכַם צְמַח בֵּיהּ אִתְּסֵי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוְּרָן: לט וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן עֲמָיָן חַוְּרָן בּוֹהַקָא הוּא

סגי

וואשט זיינע קליידער אונד איזט ריין. (לה) פערברייטעט זיך אבער דער גרינד אין דער הויט, נאכדעם ער ריין געשפראכען וואָרדען, (לו) דער פריסטער בעזיהט איהן, אונד פינדעט, דאס דער גרינד זיך אויזגעברייטעט ——— : זאָ האט דער פריסטער ניכט ערסט נאך דעם גאָלדגעלבען האאר צו זעהען, ער איזט אונריין. (לז) איזט דער גרינד זאָ געבליבען ווי ער וואר, אונד עז איזט שווארצעס האאר דאראן געוואכסען: זאָ איזט דער גרינד געהיילט, ער איזט ריין; דער פריסטער זאָלל איהן ריין שפרעכען. (לח) איינע מאנס= אָדער פרויענ= פערזאָן, דיא אן איהרער הויט פלעקקען האט, ווייסע פלעקקען, (לט) דער פריסטער זיהט, דאס אין דער הויט ווייסע פלעקקען זינד, דיא קיינען גלאנץ האבען: זאָ איזט עז איין

פריועל

רש"י

יעבור השערות ויגלח למקום גילות: לה אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפיטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ת"ל פשה יפשה: לז ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב ת"ל ושער ולשון (ס"א ולמה) צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב אור"בל"א בלע"ז) (והוא אחר בל"א גאלד): טהור הוא וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהר: לח בהרות. תברבורות: לט כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק. כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו"סוזין

באור

כמו בנגעי עור בשר אחר הסגר שני: (לה) ואם פשה יפשה, אעפ"י שהפשיון בתחלה אינו סימן טומאה, אם פשה אחרי טהרתו, אל תאמר עתה כנגע חדש הוא, ולא יטמאנו הפשיון שבא בתחלה, אלא דינו כפשיון הבא בימי הסגר ומטמא, אבל שער צהוב שנתחדש אחר הפטור אין צורך לומר שהוא טמא, כי שער צהוב בין בתחלה בין בסוף לעולם סימן טומאה: (לו) לא יבקר, לשון בקר אור שנבדלים בו צורת הדברים, וכן לא יבקר בצורת הנתק לראות אם שער צהוב צמח בו, וכמו שאמרנו ששער צהוב טמא וודאי, אלא יטמאנו בפשיון לבד: (לז) ואם בעיניו עמד הנתק, לפי הפשט שב על פסוק שלפניו שפשה הנתק בעור והרי הוא טמא, אמר ואם בעיניו עמד הנתק, שלא הלך לו הפשיון, אם שער שחור צמח בו נרפא הנתק וטהור, שהרי אי אפשר לפרש שעמד בעיניו ולא פשה, שאם הוא בסוף הסגר שני, גם אם לא צמח בו שער שחור טהור שכן אמר למעלה וטהר אותו הכהן, ואילו פירש הכתוב דין שער שחור אבל סוף הסגר ראשון, לא ידענו ששער השחור מטהר גם טמא מוחלט, עכשיו שנכתב אחר פשיון שמחליטו לטומאה, ידענו ששער שחור מטהר המוחלט וכל שכן המוסגר, והכתוב שב גם על כל האמור בענין, שאפילו מראהו עמוק מן העור ובו שער צהוב דק, גם אם עמד בעיניו, ולא הלך לו שער צהוב, אלא שצמח בו שער שחור, נרפא הנתק וחוזר ומטהרו אחר שהיה מוחלט, וכן בתחלה אם יש בו שער שחור, אעפ"י שיש בו שער צהוב אינו מטמא, כמבואר (פסוק ל"א), ואין כן בנרעת עור בשר, ששתי שערות לבנות מטמאין אעפ"י ששחורות הרבה בו, לפי שסימן הנרעת היא נתיקת השיער, וכיון שצומחות שערות בריאות אין כאן עוד נתק, על כן הוסיף נרפא הנתק: שחר, דבר בהווה ששערות הבחורים על הרוב שחורות, והוא הדין ירוק אדום ולבן כל שאינו צהוב דק מטהרו: צמח בו, מחדש, כמו ויחל שער ראשו לצמח (שופטים ט"ז כ"ב), כי נפילת שער הנתק אינה כנפילת שער מזקנה שאינה חוזרת וצומחת, אלא כשעבר חולי נרעת הנתק, ישוב העור לצמח שער כבריאת המראה הנהוגה לאדם זה, אבל שער צהוב פעמי' לא צמח בו אלא הנתק הפך אותו לשער צהוב, ולכן אמר ובו שער צהוב דק. ולא אמר שצמח בו. וטהרו הכהן, לפי שאמר טהור הוא, כסבור אתה שילך לביתו, והכתוב מדבר במצורע מוחלט לאחר הפשיון ודינו להטהר ככל הכתוב בפרשת זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו, על כן הוסיף וטהרו הכהן: כלומר זה שאמרתי טהור הוא לפי שנרפא, ומעתה יטהרנו הכהן בצפרים ובתגלחת, ובת"כ אמרו טהור הוא וטהרו הכהן, הא טמא שטהרו הכהן אינו טהור: (לח) ואיש או אשה, אחר שהשלים דיני נגעי עור בשר וסימניהם, ודיני נגעי שחין ומכוה, ודיני נגעי ראש וזקן הודיע עתה שהמראות שצריכין הסגר, והמחליטין בסימני טומאה הם ממקום ביצה ולמעלה, כמו שקבלו חכמים בפי' שאת או ספחת או בהרת, אבל כל מיני לובן שהן למטה ממקום ביצה, או שאר המראות אינן צריכין הסגר, וזהו ענין פרשה זו, ואמרו איש או אשה, ידענו שהאשה שוה לאיש בכל נגעי עור בשר, וכלן מטמאין בה עד מראה בהק שהוא טהור: בעור בשרם, הן נגעי עור בשר, כי נרעת הראש והזקן שהוא הנתק מטמא בכל המראות כמו שאמרנו: בהרת, כבר פרשנו שאין לשון בהרת על הלובן העז אלא כתם יהיה איך שיהיה, והפרשה הזאת ראיה לדברנו, שהיא מדברת מבהק שהוא למטה ממקום ביצה וקוראו בהרות, גם רש"י פי' בהרות, תברבורות: בהרת לבנת, אמר לשון רבים, שאפילו יש בו בהרות רבות אינן מטמאין אותו וכל שכן אחת, ואמר לבנות, שאפילו הם מראה לובן אינן מטמאין, וכל שכן אם מראות אחרות: (לט) בהרת כהות לבנת, פי' רש"י ז"ל שאין לובן שלהן עז אלא כוהה, ואין מלות כהה בכל מקום שוה בטעמו, שהרי בהסגר שני של נרעת עור בשר נאמר והנה כהה הנגע, ואפילו עז טהור וכמו שפרשנו שם, כי אין כהה לבד על כהיות מראה, אלא על כל רפיון פעמים רפיון מראה, ופעמים רפיון הנגע, שאין בכחה להביא סימני

טומאה

פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ * ס מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מא וְאִם מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע
לבנה

אונקלוס

סָגֵי בְּמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא׃ ט וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קְרִיחַ הוּא דְּכֵי הוּא׃ מא וְאִם מִקְּבֵיל אַפּוֹהִי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוֹשׁ הוּא דְּכֵי הוּא׃ מב וַאֲרֵי יְהֵא בְקָרְחוּתָא אוֹ בִגְלִישׁוּתָא מַכְתָּשׁ חִיוָּר סָמוֹק סְגִירוּת סַגְיָא הִיא בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בִּגְלוֹשׁוּתֵיהּ׃ מג וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא עָמִיק מַכְתָּשָׁא
חיור

תרגום אשכנזי

פריזעלאויזשלאג, דער אין דער הויט הערפאר געבליהט האט, ער איזט ריין.
(מ) ווען איינעם דיא האארע אויזפאללען, זא איזט ער איין קאהלקאפף, ער איזט ריין. (מא) פאללען איהם אויף דער זייטע זיינעם אנגעזיכטס דיא האארע אויז, זא איזט ער איין פאָרדער־קאהלקאפף, ער איזט ריין.
(מב) צייגט זיך אן דער קאהלען הינטער־ אָדער פאָרדער־זייטע איין דונקלראָטהער אונד וויסער שארען: זא איזט עז דער אויזזאץ, דער אן דען קאהלען הינטער־ אָדער פאָרדערזייטע אויזגעבראָכען. (מג) ווען איהן דער פריסטער בעזיהט, אונד פינדעט, דאס איינע דונקלראָטהע
אונר

ר ש"י

רו"שוכין (והוא רוס"א בל"א ראטקאפף) חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לא: מ קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נידון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר (שער לבן) מחיה ופשיון: מא ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ושפוע קדקוד כלפי אחוריו קרוי קרחת: מב נגע לבן אדמד'. פסוק מבין שאר המראות ת"ל כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו. ומה אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה
נתקין

באור

טומאה, וכאן קורא כהות אותן ההברות שהן תלושות בלובן למטה ממראה קרום ביצה, ואפשר שכן דעת בעל הטעמי' שסמך בגנינה כהות לבנות, להורות שמדבר על חולשת מראה הלובן, שהוא למטה מד' מראות המטמאו', ואילו היה שב על הנגע, היה לו לסמוך בנגינה בהרות כהות, ולהפריד מהן מלת לבנות. והבן: בהק הוא, כמין לובן הנרא' בבשר אדם אדום שקורין רוס"ו, [* והוא רוס"א ובל"א (ראָטקאָפף)*], בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק, כאיש עדשן, שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן כא כן פי' רש"י ז"ל, ולא מצאנו מלה זאת במקום אחר בכתבי הקדש, אבל בלשון חכמים ז"ל השתמשו בשרש זה על הזהר, ואמרו מבהיק מסוף העולם ועד סופו, ואונקלוס ז"ל פתר בהרת בהרא, ובהק תרגם בוהקא, אבל יב"ע תרגם בהרת בהקא, ובהק תרגם צחר שהוא לשון לובן, כמו אתונות צחורות (שופטי' ה' י'), צמר צחר, ואפשר כמו שאמרה תורה על מראות נגעים שבעור וטמאו הכהן צרעת הוא (פרש' י"ג), אמרה על מראות כהות הללו, שאין סבתן צרעת אלא בהק יש בבשר זה, והוא פרח בעור ועשה בהרות הללו, ולכן טהור הוא, ואינו צריך להסגירו כלל: ואיש, בין איש בין אשה, ולא נאמר איש אלא לענין שלמטה איש פורע ופורם ואין אשה פורעת ופורמת כך אמרו בת"כ: (מ) ואיש כי ימרט ראשו, כבר פרשנו כי מריטה היא נפילת השער ממקום חבורון, ועודם שלמים ובריאים, לפעמים יקרה כן מחולי, או מן הזקנה, או שאכל סם שמשיר השער, ועל כלם אמר כי ימרט ראשו בנפעל על ידי סבה, בין שאין השער עתיד לחזור, בין שעתיד לחזור, כל זמן שהראש ממורט הרי הוא קרח וטהור ממראה נתקין, וכן פי' רש"י ז"ל טהור מטומאת נתקין, שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער, אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופסיון, וכבר אמרנו (פסוק כ"ט) שאין דעת רש"י ז"ל שבמקום הנתק יש שער, לבד מקום הנתק שנתקו קצת השער מחמת צרעת, אבל קרחת וגבחת שאינו מחמת צרעת, כדון הראש והזקן כעור הבשר שאינו מקום גדול שער, ומטמא בד' מראות נגעים ובסימניהם, והוא פשטו של מקרא, ואמר שאם נשרו שער הראש מחמת חולי או זקנה, אינו צריך הבגר כמו נתק לראות אם יבוא בו שער צהוב או פסיון, לא קרח הוא טהור הוא, כלומר שאין נפילת שער זה מצרעת, כי השערות הנופלים בריאים וחזקים כדרכן, לא כשער הנופל מצרעת הנתק שהן דקים נפרכים ונתקים במשמוש היד: ראשו, לא זכר הזקן שאין מדרכו להמרט ודבר בהווה, וסוף סוף דין אחד להן: (מא) ואם מפאת פניו, משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת, ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל, ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת כן פי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, וחלקן הכתוב לקרחת וגבחת אעפ"י ששתיהן טהורים, לומר שאין מצטרפין זה עם זה, ואין פושין מזה לזה, חצי גרים קרחת וחצי גרים גבחת אינן מצטרפין, וגרים באחד מהן סמוך לשני אין הפסיון בשני מטמא: גבח הוא, המלה הזאת לא מצאנוה רק בפרשת צרעת הראש ונגעי בגדים, וכן אמר ראב"ע ז"ל גבח אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת, והוא שם התואר ולפי שקרחת נופל על כל מקום קרוח שבראש, צריך טעם למה משפוע קדקד כלפי אחוריו קורא קרחת, ואתרו קרח, ומשפוע קדקד כלפי פניו קורא גבחת ותארו גבח, ואפשר לומר שאחורו הראש מקום שיער בכל אדם, לכן כשימרט יקרא קרח, אבל מפאת פניו בני אדם רבים שפחדתם גבוה והולך חלק למעלה ותארו גבח, כמו הרים גבנונים (תהלים ס"ח י"ז), על גבי חרשו חורשים (שם קכ"ט ג'), בעל מצח גבוה, או בעל פנים גבוהים, ולכן גם מי שפחתו קרחה ושערותיו מכסים אותו כשימרט נקרא גבח: (מב) נגע לבן אדמדם, פתוך כמו או בהרת לבנה אדמדמת (פסוק י"ט) והוא הדין כל הנגעים של ד' מראות מטמאין בקרחת ובגבחת, שהרי אמר לפנינו כמראה צרעת עור בשר, ואפשר שדבר בהווה שדרך נגעי הראש להיות מראה פתוך, וכמו שבכל פרשת נגעים דבר בהווה וכמו שפרשנו בכל מקום: צרעת פרחת הוא, אמרו רבותינו צרעת מלמד שהיא מטמא במחיה, פורחת מלמד שהיא מטמאה בפסיון, היא מלמד שאינה מטמאה בשער לבן ותמה על רש"י ז"ל שכתב בשער לבן מחיה ופסיון, וראיתי בלשון רש"י בשני כ"י ישנות שביד החכם המעתיק נר"ו, באחד כתוב מחיה ופסיון, ולא נזכר שער לבן, ובשניה כתוב לבד אלא בסימני נגע עור בשר, ולא נזכר בו שער לבן מחיה ופסיון, ושניהם טובים, אבל ברש"י שלנו איזו תלמיד טועה הוסיף שער לבן, וראוי למחקו: (מג) והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת, כמו נגע השאת כלומר הנגע אשר בשאת, כי מראה
השאת

לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ (מד) אִישׁ צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ (מה) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא׃ (מו) כָּל יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא

אונקלוס

חִיוָר סָמוֹק בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בְגָלִישׁוּתֵיהּ כְּמֶחֱזֵי סְגִירוּת מְשַׁךְ בִּשְׂרָא׃ מד גְּבַר סְגִיר הוּא מְסָאַב הוּא סַאֲבָא יְסָאֲבִנֵּיהּ כַּהֲנָא בְּרֵישֵׁיהּ מַכְתָּשֵׁיהּ׃ מה וּסְגִירָא דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ יְהֵי פְרִיעַ וְעַל שָׂפָם כְּאַבְלָא יִתְעַטַּף וְלָא תִסְתָּאֲבוּן וְלָא תִסְתָּאֲבוּן יִקְרֵי׃ מו כָּל יוֹמִין דִּי מַכְתָּשָׁא בֵיהּ יְהֵי מְסָאַב מְסָאַב הוּא

תרגום אשכנזי

אונד ווייסע שטעללע זיך ערהאבען אן דער קאהלען הינטער= אדער פאָרדער זייטע, דיא זא אויזזיהט וויא דער אויזזאץ אין דער הויט — — :

(מד) זא איזט דער מאן אויז= זעצציג, ער איזט אונריין; דער פריסטער מוס איהן אונ= ריין שפרעכען, ער האט זיי= נען שאדען אם קאפף.

(מה) איין אויזזעצציגער, דער דען שאדען האט, זאלל צעררישענע קליידער טראגען; זיין הויפטהאאר ווילד וואכסען לאססען, ביז איבער דען ליפפענבארט איינגעהיללט געהען, אונד «אונריין! אונ= ריין!» אויזרופען. (מו) זא לאנגע ער דען שאדען אן זיך האט, דער אונריין מאכט, זאלל ער אויך אונריין זיין; ער

רש"י

נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה: מד בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כולן על כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו': מה פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל: שפם. שער השפתים גרנו"ן בלע"ז (והוא גרענאן. בל"א שנויצבארט. מלה נוספת בל"נ. וכן פי' רש"י שבת י"ט. שבת קכ"ט ע"ב ד"ה מאה שפמי): וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו: מו בדד ישב. שלא יהיו טמאים יושבים עמו. ואמרו

רבותינו

באור

השאת איכה מטמא, עד שיהיה בו סימן טומאה, וכאן צריך להיות מחיה בשאת, או לאחר הסגר יפשה, ולפי שלא נתפרשו סימני טומאת נגעי הראש בפרשה, שלא תאמר שהמראה עצמה מטמא בקרחת וגבחת, אמר והנה שאת הנגע, ללמד שהמראה ענין בפני עצמו, והנגע ענין בפני עצמה, וכמו שאתם כמראה צרעת עור בשר האמורה בפרשה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת, שצריכה להיות לה אחת מד' מראות נגעים, וצריך שיולד בה סימן טומאה ונדון בשתי שבועות, וכן דין נגעי קרחת וגבחת, לא כמראה צרעת האמורה בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד, ולא כמראה נתקין שאין מטמאין בשאת ובהרת ותולדותיהן אלא בכל המראות, ולמעלה (פסוק י"ט), אמר בהרת לבנה אדמדמת, וכאן אמר שאת הנגע, ולמדנו גם לשאת שמטמאה פתוך, וכן תולדותיהן, ואולי גם כאן דבר בהווה שרגיל נגע הראש להיות שאת פתוך, ובעור הבשר בהרת פתוכה: (מד) איש צרוע, בכל הפרשה תלה הטומאה בנגע לא באיש, שאמר (פסוק ג') נגע צרעת הוא, ולא אמר איש צרוע הוא, וכן (פסוק ח') וטמאו הכהן צרעת היא, לא אמר צרוע הוא, וכן במחיה ובשחין ובמכוה ובנתק, לפי שעד כאן דבר על משפט הנגע מראותיו וסימניו, ועכשיו שפסק, מדבר על משפט האיש בעל הנגע, שאל תאמר שנגע הצרעת הטמאה היא על אבר אחד מן הגוף, ואעפ"י שמטמאה את בעליה, יסתיר מקום הנגע ודיה, אלא איש צרוע הוא, כלו צרוע, וזה פי' וטעם למקרא שלאחריו והצרוע וגו': טמא יטמאנו הכהן, אעפ"י שאמרתי טמא הוא, צריך שיטמאנו הכהן ויאמר לו טמא אתה, כמו שבארנו בראש הענין (פסוק ג'): בראשו נגעו, לפי הפשט איננו שב על נגעי הראש שסיים בהן, כי מקרא שאינו צריך הוא, ועוד מה בין נגע הראש לנגע עור בשר בענין זה, בכלן נאמר וטמאו הכהן, אבל חוזר על כל הנגעים האמורים בפרשה, שבעל הנגע הוא איש צרוע וטמא, ודינו כאמור למטה בענין, כי בראשו נגעו, כמו דמך בראשך, שהוא חייב בדמו שגרם זאת לעצמו, וכן הוא במעשיו גרם לעצמו הנגע, שע"כ בדד ישב נבדל מבני אדם וכמו שאפרש בסמוך, [*א"ה אעפ"כ בראשו שהוא מוסב על נגעי הראש, שבהן הוא מדבר, ולפי שדינו משונה מדין צרעת מקום השער, אמר בראשו נגעו, כלומר אין הנגע הזה מובדל מנגעי שאר הגוף, אלא שהוא בראש, ואחרי שאין שם שער, דין אחד לו עם נגעי עור בשר*]: (מה) והצרוע, כפי פרושנו על בראשו נגעו, יהיה וי"ו והצרוע משמש כמו כי, לפרש בראשו נגעו שלפניו, כלומר זה שאמרתי בראשו נגעו שמעשיו גרמו לו הצער הזה, לפי שהאיש הצרוע איננו דומה לשאר הטמאים, אלא בגדיו יהיו פרומים וגו': אשר בו הנגע, שצרעתו פרח בו נגע, לא צרעת בלי נגע, ורבותינו דרשו ואפילו כה"ג מצורע שנטוה על פרימה ופריעה, צריך לקרוע ולפרוע: פרמים, , קרועים, וכן אמרו בת"כ: פרוע, פי' רש"י ז"ל מגודל שער ופרשתיו (פרשה יו"ד ו'), אבל חכמים נחלקו בזה, ומה שפרשנו הוא דעת ר' אליעזר, ור' עקיבא מדמהו לבגדיו יהיו פרומים, שהן חוץ לגוף, אף ראשו יהיה פרוע חוץ לגוף, שיגלה ראשו ויסור הסודר מעליו, ולשון פרוע נופל גם על זה, כמו פריעת מילה, וכן ופרע הכהן את ראש האשה, שיסיר שמלת ראשה ויסתור שערה, ושתיהן במשמעות המלה: ועל שפם יעטה, חופה ראשו כאבל, בת"כ, ויאמר ראב"ע ז"ל למעלה מהשפה, והמ"ם מהשורש והעד ולא עשה שפמו, ויפה פי' רש"י ז"ל שפם, שער השפתים, גרגין בלע"ז, [*א"ה לא מצאתי התיב' הזאת בלשון צרפת*], כי שפת ושפתים נופל על הבשר האדום שסביבות הפה, ושפם הוא מקום שער השפתים, ויצוה שיכסה הראש עד הפה, כי פיו פתוח שיקרא טמא: יעטה, בבגדיו מגזרת עוטה אור מפי' ראב"ע ז"ל, ויאמר עוד שלא יזיק ברוח פיו, ואין זה הטעם כי בדד ישכון אלא בעבור אבלות, כמו פרימה ופריעה, וכן ת"א ז"ל ועל שפם כאבילא יתעטף: וטמא טמא יקרא, יקרא לבני אדם המתקרבים אליו, טמא אני טמא אני סורו מני, או לפי שיושב עטוי ראש ואינו רואה, יקרא טמא טמא, שלא יתקרב אדם אליו לחשוב שהוא אבל, לכן יודיע שהוא טמא, ומלת יקרא נופל גם על קורא בקול גדול להשמיע למרחוק, כמו הרימותי קולי ואקרא (בראשית ל"ט ט"ו), ושאר הטמאין חייבין גם כן להודיע אל הקרב אליהן שהן טמאין, כמו שאמרו בת"כ, אלא שהן אומרים סמוך אליהן, והמצורע העטוף בראש יקרא טמא טמא: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא, אין טומאתו לימים כמו נוגע במת או בשרץ, אלא פעם זמן רב פעם קצר, ותלויה בנגע, שכל הימים שהנגע בו יטמא, כי טומאתו יוצאת מגופו, וכן זב וזבה

שנאמר

הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ: ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים: מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־מְלֶאכֶת עוֹר: מט וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן: נ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים: נא וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי

הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יְתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא מוֹתְבֵיהּ: מז וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן: מח אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ בְמַשְׁכָא אוֹ בְּכָל עֲבִידַת מְשַׁךְ: מט וִיהֵי מַכְתָּשָׁא יָרוֹק אוֹ סָמוֹק בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְמַשְׁכָא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיִתַּחְזֵי לְכַהֲנָא: נ וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שביעאה

ער זאָלל איינזאַם בלייבען, זיינע וואָהנונג זאָלל אויסערהאַלב דעס לאַגערס זיין. (מז) איין געוואַנד, אין וועלכעם דער שאַדען דעס אויזזאַצצעס ענטשטעהט, אין וואָללען אָדער ליינען געוואַנד, (מח) אָדער אין קעטטע אָדער אים איינשלאַג פֿאָן ליינען אָדער וואָללע, אָדער אַן לעדער אָדער אַן ארבייט אויז לעדער, (מט) דיא שאַדהאַפֿטע שטעללע זיהט דונקעלגרין אויז, אָדער דונקעלראָטה, אים געוואַנדע אָדער אים לעדער, אין קעטטע אָדער איינשלאַג, זאָ וויא אַן אַללערלייא לעדערן געראַטהע: זאָ איזט עז דער שאַדען דעס אויזזאַצצעס, אונד מוס דעם פריסטער געצייגט ווערדען. (נ) דער פריסטער בעזיהט דען שאַדען, אונד מוס איהן זיבען טאַגע פֿערשליסען לאַססען. (נא) אַם זיבענטען טאַגע בעזיהט ער איהן

רש״י

רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל שהוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות: מח לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה. או בכל מלאכת עור. עור שנעשה בו מלאכה: מט ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: נא צרעת ממארת.

לשון

באור

שנאמר כל ימי זוב טומאתה (פרשה ט"ו כ"ה), על כן הוסיף טמא הוא, כלומר גופו טמא, ואיך יטהר בימים, וכן אמר בזבה טמאה היא, וזהו שתרגם יב"ע יהא מסאב, מטול דמסאב הוא: בדד ישב, אמור מכל הטמאין, שנאמר וישלחו מן המחנ' כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במדב' ה' ב'), מחנה לכל אחד ואחד, טמא מת משתלח ממחנה שכינה, זב משתלח גם ממחנה לויה, אמור מכאן מצורע שמשתלח גם ממחנה ישראל, על כן כתוב בדד ישב, שלא יהיו הטמאין האחרים יושבים עמו, ואילו כתב לבד בדד ישב, היה מתפרש שישב בביתו בחדר לבד ואין איש עמו, כמו ישב בדד וידום כי נטל עליו (איכה ג' כ"ח). על כן הוסיף מחוץ למחנה מושבו מרוחק מכל בני אדם, ואין זה אלא אם משתלח חוץ לשלש מחנות, שאם יושב בעירו כמו טמא מת הנה איננו בדד. ואמרו רבותינו ז"ל מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד, הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל, ודרשה זו ראיה לפרשונו על בראשו נגעו והנך: (מו) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת, אין זה בטבע ולא כמנהגו של עולם, וכן נגעי בתים, אבל אצבע אלהים היא בהפלאה פרטית על ישראל, כמו שכתב רמב"ם ז"ל בסוף הלכות טומאת צרעת, שהיא אות ופלא בישראל להזהירן מלה"ר, שהמספר לה"ר משתנות קירות ביתו, ואם איננו חוזר משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן, אם לא חזר בו משתנים הבגדים שעליו, ואם עדיין עומד ברשעו משתנה עורו ויצטרע, ויהיה מובדל ומפורסם לבדו, והאריך שם, גם רמב"ן ז"ל בפרושו לפסוק זה האריך בו, ולפי שאינו נוגע לפשוטו של מקרא לא העתיק דבריהם: בבגד צמר או בבגד פשתים, והבגד כלל, צמר ופשתים פרט, אין בכלל אלא מה שבפרט, שאין טומאת נגעים רק בצמר ופשתים, ואין צמר אלא של רחלים, לא צמר גמלים וארנבים ונוצה של עזים, ואילו נאמר וכי יהיה נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים, לא אמרתי אלא שכלו צמר או כלו פשתים עכשיו שנאמר והבגד לרבות את הכלאים, ומה פשתים לבנה כברייתו אף צמר לבן, לא רחלים בעלי צבעי', ולא שתיהן הצבועים בידי אדם: (מח) או בשתי, הוא החוט ההולך לאורך הבגד: או בערב, הוא החוט העובר בו לרוחב, ומלת בשתי מן שת לי אלהים, כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג') שהוא יסוד הבגד, והערב ההולך לרחבו נקרא כן לפי שמערב החוטין כלם: לפשתים ולצמר, של פשתים או של צמר. כן פי' רש"י ז"ל, או שהן מוכנים לעשות מהם בגד פשתים או בגד צמר, [* א"ה שמוש הלמ"ד כמו שהודעתיך פעמים רבות, סימן כללי, בין שיהיה פשתים או צמר וכן לכל אשר יעשה העור למלאכה דלהלן (פסוק נ"א)•]: בעור, זה עור שלא נעשה בו מלאכה, כן פי' רש"י ז"ל, כלומר שלא נעשה ממנו כלי, אבל נעשה בו תקון עור, פרט אם איננו מעובד: מלאכת עור, פי' רש"י ז"ל זה עור שנעשה בו מלאכה, כלומר שנעשו ממנו כלים, אבל עורות שרובה לעשות מהן רצועות לסנדלים ולא עשאן עדיין, אינן מטמאים בנגעים, ואין אלו אלא עורות הגדלים בארץ, אבל עורות חית הים אינן מטמאין בנגעים, את"כ: (מט) ירקרק או אדמדם, כן הוא מראה נגעי הבגדים, ואמרו בת"כ יכול כל מראה ירק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקין, יכול כל מראה אדום, ת"ל אדמדם אדום שבאדומים, וכן כתב רש"י ז"ל בפרושו, ופרשתיו (פסוק י"ט): בבגד או בעור, כבר אמורים למעלה, וחזר ופרטן והפך מן הסדר האמור למעלה, ויראה לפי הפשט לפי שאמר ירקרק או אדמדם, טעינו לומר שאחד מראה נגע צמר ופשתים, והשני מראה נגע העור, חזר וכתבן וסמך עור לבגד, וכלי עור לשתי וערב, ששתי המראות נוהגין בכלן: נגע צרעת הוא, אלה המראות הם נגע צרעת שאמרתי עליו והבגד כי יהיה בו נגע צרעת, ואינו צריך עוד סימן טומאה לטמאו, כמו נגעי עור בשר שצריך שער לבן או מחיה או פסיון, ואם אין אחת מאלה איננו נגע צרעת אפילו מראה עזה כשלג, ובבגדים כשעומד במראהו בהסגר שני טמא בלי סימן אחר: (נא) כי פשה הנגע בבגד וגו', חזר לפרוט כלן, ולמדו רבותינו שבא ללמד אפילו אין הפסיון

סמוך

הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃ נב וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי ׀ אוֹ אֶת־הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ נג וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ נד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ * נה וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי ׀ הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה

שְׁבִיעָאָה אֲרֵי אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְמַשְׁכָא לְכֹל דִּי תִתְעֲבִיד מַשְׁכָא לַעֲבִידְתָא סְגִירוּת מְחַסְרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאַב הוּא׃ נב וְיוֹקֵיד יָת לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בַּעֲמַרָא אוֹ בְכִיתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ נג וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ׃ נד וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ נה וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא

ב איהן ווידער, פינדעט ער, דאס דער שאדען זיך אויזגע־ברייטעט אים געוואנד, אין קעטטע אָדער איינשלאג אָדער אים לעדער, אין אל־לען קונסטארבייטען, וואָצו דאז לעדער געברויכט ווירד: זאָ איזט עז איין שעדליכער אויזזאץ, ער איזט אונריין.

(נב) מאן זאָלל דאז קלייד, קעטטע אָדער איינשלאג, אין וואָללע אָדער ליינען, זאָ וויא דאז לעדערנע גערעטהע, וואָראן דער שאדען זיין ווירד, פערברעננען; עז איזט איין שעדליכער אויזזאץ, ער מוס פערברעננט ווערדען.

(נג) זיהט דער פריסטער אבער, דאס דער שאדען אים געוואנ־דע, אין קעטטע אָדער איינ־שלאג אָדער לעדערנען גע־רעטהע זיך ניכט אויזגעברײ־טעט האט: (נד) זאָ זאָלל דער פריסטער בעפעהלען, דאס מאן דאז שטיק וואשע, וואָראן דער שאדען איזט, אונד מאן זאָלל עז נאָכמאהלס זי־בען טאגע פערשליסען.

(נה) פינדעט דער פריסטער נאכדעם דער שאדען געוואַ־שען וואָרדען, דאס

רש"י

ל' סילון ממאיר פויי"נטש בלע"ז (בל"א צוגעספיצט • שטעכענד) • ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: נב בצמר או בפשתים • של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר • אומריות ל' שפה כמו אימרא: נד את אשר בו הנגע • יכול מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: נה אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו • לא הוכהה

באור

סמוך לנגע, אלא כל מקום שפשה בבגד או בשתי וכו' נקרא פסיון ומוחלט לטומאה, לא כמו בנגעי עור בשר, אלא שהפסיון הסמוך בכל שהוא, והרחוק כגרים, וזה פשה הנגע, שיהיה הפסיון הרחוק כשיעור נגע: צרעת ממארת הנגע, פי' רשב"ם ז"ל כמו סילון ממאיר וקוץ מכאיב, וכן המארה והמהומה, לשון קללה וחסרון, אבל רש"י ז"ל פי' לשון סילון ממאיר פויי"נטש בלע"ז (ובל"א צוגעספיצט, שטעכענד), וכן אמר ראב"ע ז"ל כמו סילון ממאיר, ואחר שסילון כמו קוץ, יהיה ממאיר כמו מכאיב, והמ"ם הב' במלת ממארת שרש ואיננה מגזרת מארה, וכן דעת רד"ק ז"ל בשרשים ששרשו מאר וכן נכון, ולדעתי אמר כן בנגעי הבגד, לדמותו לסילון ממאיר שלא יגלה לכל, כי נגעי עור בשר אעפ"י שמחליטין לטומאה, יש תרופה ורפואה לאחר זמן, כאמרו נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (לקמן י"ד ג'), אבל בגד מוחלט אין לו תקנה אלא ישרף וזהו צרעת ממארת, כמו הקוץ והסילון שצריך ישרפו, כן הבגד המנוגע הזה באש ישרף, וכמו סילון שהוא ממאיר לאחר, שבני אדם נגפים בו, כן זה צרעת ממארת לאחר, שמכלה את הבגד כלו: (נב) בצמר או בפשתים, של צמר או של פשתים זהו פשוטו לשון רש"י ז"ל, ופי' רא"ם ז"ל שכוונתו שבי"ת בצמר בפשתים, כבי"ת והנותר בבשר ובלחם כמו מן, מן הבשר ומן הלחם, וכן ביום השמיני והלאה, כמו מיום השמיני והלאה, וכן בצמר או בפשתים, מצמר או מן הפשתים • וסוף סוף מקרא שאינו צריך הוא שהוא מפורש למעלה, וצריכין אנו לדרשת רבותינו ז"ל שבא להוציא את האומריות, שאם יש אימרא לבגד ממין אחר, אינו נשרף עמו, וכן שנינו (נגעים פרק י"א ו'), חלוק שנראה בו נגע, מציל את האומריות שבו, אפילו הן ארגמן, כלומר וכל שכן זהב וכסף שאין עונין מטמאין בנגעים כלל, וכן נראה מפשוטו של מקרא שהוסיף אשר יהיה בו הנגע, כלומר החלקים שיש בו טומאת הנגע, וזהו בצמר או בפשתים או את כל כלי העור, שהן לבדן מקבלין טומאת הנגע: צרעת ממארת היא, אפשר שחזר לומר כן, לתת טעם למה תשרף, ולא יכול להשליכה למקום טמא, ואמר שהיא צרעת ממארת לאחרים, כמו סילון ממאיר המכאיב לאחרים, ואם לא ישרף אפשר שיזיק לבגד אחר שיתקל ממנו הנגע: (נג) לא פשה הנגע בבגד, לא פסיון סמוך ולא פסיון רחוק: (נד) וכבסו, כל כביסה נכתב על בגדים, והיא ללבן הבגדים מכתמיהן ומכל שחרורית הנדבק בם, ונעשית על ידי נתר ובורית וכיוצא, כמו אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני (ירמיה ב' כ"ב), וכן כאן יצוה הכהן שיכבסו בגד המנוגע הזה בנתר ובורית להסיר ממנו כתם הנגע: את אשר בו הנגע, את הבגד או השתי או העור שבו הנגע, ואילו אמר וכבסו את הבגד היה צריך לפרש או את השתי או את הערב או את העור, זהו לפי פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו יכול הנגע לבד, ת"ל את אשר בו הנגע, הא כיצד יכבס מן הבגד עמו, שאילו הבגד כלו, היה אומר וכבסו את הבגד, ואילו הנגע לבדו היה אומר יכבסו את הנגע: (נה) הכבס את הנגע, פי' ראב"ע ז"ל שם הפועל שלא נזכר שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף, והדבר כן הוא, רק שהוא מורכב, שאם הוא מן ההפעל

נה וְהִנֵּה לֹא־הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ: נו וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע

אחרי

אונקלוס

וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִנֵּיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתוּתֵיהּ: נו וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא

עֲמָיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר

תרגום אשכנזי

דאס ער זיינע פארבע ניכט פערוואנדעלט, אונד זיך אויך ניכט אויזגעברייטעט האט: זא איזט דאז שטיק אונ־ריין, אונד מוס פערברעננט ווערדען; עז איזט איינע צעהרונג אן דער אונרעכטען אָדער רעכטען זייטע.

(נו) זיהט אבער דער פריס־טער, דאס דער שאדען דען גלאנץ פערלארען,

נאכדעם

רש"י

כהה. הוכהה ממראיתו. והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צ"ל לא הפך ופשה, הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מ"מ דברי ר' יהודה וחכ"א כולי כדאיתא בת"כ ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו באחת הפחתים (שמואל א' י"ז) כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבחת באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זה משמעו קרחת ל' ישנים וגבחת ל' חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לאחורים והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בת"כ: נו וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו:

נז פורחת

באור

ההפעל היה ראוי להיות הֻכַּבֵּס, אבל הכבס מורכב עמו ההתפעל התכבס, וכן אמר רד"ק ז"ל בשרש זה הכבס מקור מורכב מההתפעל וממה שלא נזכר פועלו מהנוסף, ושתי פעמים יש נפרשה זו ההרכבה הזאת, ושלשה פעמים בלי הרכבה, ומליצה עמוקה היא, כי הוראת ההפעל על ידי אמצעיים, והן הדברים שמכבסים בו נתר ובורית וכיוצא, והוראת ההתפעל על ההפך והדמיון, כמו יש מתעשר, יש מתרושש, הנה נתחכמה וכיוצא, והכביסה היא שמלבנת הבגד ומעביר כתמיו, לכן בפסוק זה שאמר והנה לא הפך הנגע את עינו, לא היה כאן כביסה, על כן הרכיב המלה מהפעל והתפעל, שהכבס בנתר ובורית מכבסים ולא כובס אלא התכבס בדמיון, שלא נשתנה מראהו, ולפי שדעת הכהן היה שיסור ממנו הנגע ע"י הכבוס, אמר וכבסו: והנה לא הפך הנגע את עינו, לא נהפך למראה אחר שאינו מטמא, כגון לשחור או לתכלת, שאילו הפך טהור אעפ"י שפשה, ואם מירוק שבירוקין נעשה ירוק והוא כהה האמור בענין (פסוק נ"ו), שדינו יקרע ויציל הבגד, וכל החלוקות הללו כלל רש"י ז"ל באמרו לא כהה ממראיתו, פי' דבריו שעדיין ירוק שבירוקין או אדום שבאדומין, אבל כהה להיות ירוק או אדום, וכל שכן שהפך עינו למראה טהור אין דינו בשרפה, ויש הפך עינו ואינו טהור, כגון שנהפך מירקרק לאדמדם ומאדמדם לירקרק ששניהן סימני טומאה, ועל זה אמרו בברייתא דת"כ הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו, כלומר שהפך ממראה טמא למראה טמא אחר ולא פשה, וכל שכן אם פשה, ר' יהודה אומר על זה נאמר והסגיר את הנגע שבעת ימים, שנדון כנגע חדש וצריך הסגר כבתחלה, ואפילו פשה אין הפשיון מטמא בתחלה, וחכמים סוברים שהוא כעמד בעינו, ואינו קורא הפך את עינו שיטהר אלא כשנהפך למראה טהור, והוא ששנינו (נגעים י"א ד') כשתנה ופשה כשתנה ולא פשה כאילו לא נשתנה ר' יהודה אמר יראה בתחלה, ואם כן ממאמר לא הפך הנגע את עינו ולא פשה כלל למדין הימנו, שאם לא הפך ולא פשה טמא, כל שכן לא הפך ופשה, ולמדנו שאם הפך עינו למראה טהור בין פשה בין לא פשה טהור הוא, ואם הפך למראה טמא, לחכמים לא הפך עינו, ולר' יהודה הפך עינו ואינו בשרפה, אלא נגע חדש הוא ויראה כבתחלה ואם לא הפך עינו למראה אחר, אלא שנעשה מירוק שבירוקין ומאדום שבאדומים ירוק או אדום, וזהו שפירש לפנינו והנה כהה הנגע: פחתת הוא, פי' רשב"ם ז"ל לשון מראה שמפחית ומחסר, וכן אמר ראב"ע ז"ל אין לו אח במקרא והיא ידועה בלשון רז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו, וזה תמה, שלמעלה כבר אמר צרעת ממארת היא, ומה טעם לחזור ולאמרו בלשנות מלשון מראה ללשון מראה אחרת, ועוד שאינו נמצא בלשון הקדש, גם בלשון חכמים לא מצאנו משקל פחתת, ורש"י ז"ל פי' לשון גומא, כמו באחת הפחתים, כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין, וכן אמרו בברייתא פחתת שיהו כל מראיו שוקעין, כלומר עמוקים כמונחים בפחת, ובסמוך אפרש: בקרחתו או בגבחתו, תרגם אונקלוס ז"ל בשחיקותי' או בחדתותיה, ופי' רש"י ז"ל דבריו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים, כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו, שהקרחת לשון אחורים, וגבחת לשון פנים, כמו שאמר ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא, והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו, ור' אלי' מזרחי ז"ל פי' בשם המפרשים קרחת משמע שנקרח מן המוכין שעליו שהוא ישן, וזה בשחיקותיה, וגבחתו חדש שעדיין המוכין גבוהין עליו, כמו בגבהתו ה"א וחי"ת מתחלפין, וראב"ע ז"ל אמר בשם הגאון שפי' בקרחת הפאה האחרת, כי בגבחת היא מפאת פני הבגד, אם כן יהיה קרח מאחור הראש, ואמר ראב"ע ז"ל שיפה פי', קורא לצד הבגד העליון גבחת, שהוא כלפי הפנים, וכן מתורגם בל"א דיא רעכטע זייטע, וצד הבגד השני שהוא אחורי הבגד קרחת כמו בקרחתו שהוא אחורי הראש, וכן מתורגם בל"א דיא אונרעכטע זייטע, והוצאלו השמות הללו מקרחת, וגבחת הראש, מטעם שכתב רש"י ז"ל מברייתא דת"כ שהוצרך לגזרה שוה מניין לפריחה בבגדים שהיא טהורה, נאמרה קרחת וגבחת באדם, ונאמר קרחת וגבחת בבגדים, מה להלן פרח בכלו טהור, אף כאן פרח בכלו טהור, ופי' הכתוב לדעתי כך הוא פחתת לשון גומא ועומק, ואין פחתת סימן למראה הנגע שצריך להיות שקוע בבגד כמו שפי' מפרשי הת"כ, דכיון שהצריך להיות אדום שבאדומי' וירוק שבירקרקים, והמראות הללו שוקעים הם, אין צורך להאמר, ואין זה כמו ומראה הנגע עמוק מעור בשרו (פסוק ג'), שלכן יש מראה שוה ויש וכהה כמו שפרשנו שם, ועוד אם פחתת סימן מיוחד לנגעי הבגד, היה ראוי להכתב למעלה בתחלת הענין, או בסוף הסגר ראשון, ועוד שלא מצאנו במשניות נגעים פחתת, גם רבינו משה זצ"ל בהלכותיו לא זכרו, אבל כמו שאמר למעלה צרעת ממארת הנגע (פסוק נ"א) להבדילו ממראה עור בשר, שאין לא תרופה אלא ישרף, כן רצה להבדילו בסוף ימי הסגר שני, מנגעי עור בשר בהסגר שני, שלכן אם לא פשה הנגע אמר וטהרו הכהן אספחת היא (פסוק ו'), ונגע בגד אם לא פשה לסוף הסגר שני ישרף, שטעם הדבר אמרה תורה פחתת היא בקרחתו או בגבחתו, כלומר אני מעיד אעפ"י שלא פשה לרוחב ולאורך הבגד, כיון שעמד הנגע בעיניו י"ד ימים, פשתה בעומק הבגד וזהו פחתת היא, שאם היה נגע בגבחת הבגד לפי פנים, פשה בקרחתו לצד השני, ואם היה בגבחתו לצד השני, פשה בקרחתו לצד פנים, ולפי שאינו אלא טעם, לא זכרוהו בהלכות:

(נו) והנה כהה הנגע, לא אמר והנה הפך הנגע את עינו, לפי שבכלל

הפך

אחרי הכבס אתו וקרע אתו מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב: * נז ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור פרחת הוא באש תשרפנו את אשר בו הנגע: נח והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר: נט זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים או

השתי

אונקלוס

בתר דחורו יתיה ויתמע יתיה מן לבושא או מן משכא או מן שתיא או מן ערבא: נז ואם תתחזי עוד בלבושא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך סגיא היא בנורא תוקדיניה ית די ביה מכתשא: נח ולבושא או שתיא או ערבא או כל מאן דמשך די יתחור ויעדי מנהון מכתשא ויצטבע תנינות וידכי: נט דא אוריתא דמכתש סגירו לבוש עמר או כיתנא או

שתיא

תרגום אשכנזי

נאכדעם ער געוואשען וואָר־דען: זאָ זאָלל ער איהן אויז דעם געוואַנדע אָדער אויז דעם לעדער, אויז קעטטע אָדער איינשלאַג הערויז רייסען.

(נז) צייגט ער זיך הערנאך ווידער אן דעם געוואַנדע, אן קעטטע אָדער איינשלאַג, אָדער אויך אם לעדערנען גערעטהע: זאָ איזט עז איין שאַדען, דער ווידער אויז־בליהט, זאָ מוסט דוא דאַז שטיק, וואָרין דער שאַדען איזט, פערברעננען.

(נח) דאַז געוואַנד, דיא קעטטע, דער איינשלאַג אָדער דאַז לעדערנע גערעטהע, וועלכעס מאַן געוואַשען, אונד דער שאַדען איזט אויז־געגאַנגען, זאָלל נאָכמאַהלס געוואַשען ווערדען אונד ריין זיין. (נט) דיעס איזט דיא פעראָרדנונג פאַם שאַדען דעס אויזזאַצצעס, אין וואָללען אָדער ליינען געוואַנד, אין

קעטטע

רש״י

[פ]ורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: נח וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה. תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע:

יד ב זאת

באור

הפך עינו שנשתנה למראה טהור, והרי הוא טהור לגמרי, אבל כהה על נגע אלא כמו שפרשנו (פסוק ו'), ובנגעי עור בשר נראה חולשתו כשלא הפך שער לבן, או שמראהו למטה מארבע ד' מראות בנגעים ולא פשה, וכאן נראה חולשתו, כשירד ממראהו הראשון שהיה ירוק שבירוקים או אדום שבאדומים, ועכשיו הוא ירוק או אדום, שאם תאמר כהה שאין לו עוד מראה ירוק או אדום, א"כ סר הנגע וטהר כמבואר למטה בענין, וכן אמרו בת"כ כהה למראה שניה, כלומר מירקרק לירוק: הכבס, לפי שעדיין הנגע במקומו, והכבוס לא הועיל, שלא אחרי שכבסו אותו, כהה הנגע מאליו, שאילו פעלו הכבוס היה לו לומר והנה כהה הנגע אחר כבס, אבל אחרי הכבס משמעו שאחר הכבוס כהה, שאילו הועיל הכבוס היה מעביר הכתם לגמרי כמו שנזכר בסוף הענין, ועוד אפילו העמידו הכבוס על מראה שני, עדיין הכתם בו ומקומו נקרע ונשרף והוא כאילו לא כבס כלל, לכן הוזכרה המלה גם בפסוק זה, וטעם שאמרנו (פסוק נ"ה): וקרע אתו, יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו מפי' רש"י ז"ל: וכן הוא בת"כ שאמרו יכול יקרע בו קרע קטן לקיים מצות קריעה, ת"ל אותו, כלומר כלו, יכול ישרפנו ויניחנו במקומו, כלומר יכול אחר שקרעו יתפרנו וישלכנו עם הבגד, ת"ל מן הבגד, שיהא מובדל ממנו, יכול ישליך את הקרעים לאשפות, ת"ל באש תשרפנו את אשר בו הנגע, לומר על הקרעים שטעונין שרפה, כלומר גם הקרע הזה יש בו נגע, וטעון שרפה, וזהו פשט הכתוב וכן פי' רא"ס ז"ל תחלה אמר באש תשרפנו, וחזר ופי' כיצד, שאם כהה יקרע לבד מקום הנגע וישרפנו, ואם חזר עוד ישרוף כל הבגד: (נז) ואם תראה עוד, משמע במקומה, ולפי שנקרע מקומה הראשון מן הבגד, אמרו חכמים שתולה על מקום הקרע מטלית, ויש אומרים שאינו צריך: בבגד, אעפ"י שתולה במקומה מטלית, אם חזר הנגע באיזו מקום שיהיה בבגד, הרי הוא פורחת וישרפו: פרחת הוא, דבר החוזר וצומח, מפי' רש"י ז"ל, ואעפ"י שלא פשתה יותר משיעור הנגע שקרע, קרויה פורחת, וכן אם היה הקרע בנגע ירקרק והפורח אדמדם או להפך טמא וישרף הבגד: ואל תאמר נגע חדש הוא ויסגר, אלא פורחת הוא, שהצרעת הראשונה שבבגד עודנו פורחת והנגע שנראה עתה מן הישן הטמא הוא וישרף, ופורחת שב על והבגד כי יהיה בו נגע צרעת (פסוק מ"ז), וכן אם פרוח תפרח הצרעת (פסוק י"ב), כלומר נגע זו צרעת פורחת היא וכן ואם תראה עוד, כי דמה הנגע שבבגד זה למטה פורח, לכן אעפ"י שקרע מקום הנגע מן הבגד, שרשו שבבגד עדיין פורח, ולכן טעון שריפה, וכן קרא נגע החוזר בבית, שנאמר ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וגו' צרעת ממארת היא בבית טמא הוא (לקמן י"ד מ"ג ומ"ד), וצריך נתיצה, וכן הבגד צריך שריפה, והשכל מורה עליו שהרי הנג' הראשון עודנו בטלאי הנקרע, וא"כ הפורח פחיון הוא, ואפי' בנגע ראשון היה טעון שריפה כמו שכת' למעל' (פסוק כ"א וכ"ב), וא"כ באש תשרפנו הנאמר כאן, אינו שב על המקום הפורח, אלא על הבגד כלו: את אשר בו הנגע, הבגד או השתי או הערב או כל כלי העור, ורבותינו אמרו מלמד גם על הקרעים שטעונין שריפה, וכמו שפרשנו (פסוק נ"ו) לא כרא"בע ז"ל שכתב אחר שאמר תשרפנו, באר כי מקום הנגע לבדו ישרף, ולגרוין ואמר באש תשרף את אשר בו הנגע, אבל תשרפנו שב על הבגד, אבל על יכבסו את אשר בו הנגע יפה דרשו שכבס מן הבגד עמו לא הבגד כלו וכמ"ש (פסוק נ"ד): (נח) תכבס, בסוף ימי הסגר ראשון שיצוה הכהן לכבסו, אם כשתכבסנו סר ממנו הנגע לגמרי, ולפי שהועיל הכיבוס לא הוזכרה המלה: וכבס שנית, פי' רש"י ז"ל לשון טבילה, תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור, חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול, לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע, וכן אמרו בת"כ, השניה לטהרו, והראשונה להסגירו או לנגעו, ולדעתי שכבוס ללבן שעושין ע"י סממנים, נזכר בפרשה הפעל, המורה על פועלים או בעיים, וכאן שהוא לטהרה אמר וכבס בפועל, והלבון הוא להעביר כתמים בסממנים, וכשבגד לבן בא במים, אעפ"י שלא זכוכו בנתר ובורית, ע"י שפשוף לבד מתלבן ג"כ הנת נשחרוריתו ומוו זמתו, לכן כל טבילת בגדים נקרא כבוס, ולכן תרגמו ויצטבע, כי וטבל תרגם ויטבול: (נט) זאת תורת, כשגמר דיני צרעת עור בשר ומ ירוקן לא אמר זאת תורת, לפי שלא נפסק הענין כלו, שעוד צריך לכתוב דיני טהרה בפרשה הסמוכה, אבל צרעת הבגדים שגמר משפטם בענין, אמר

בכאן

הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃ * פ

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת

טהרות

סכום הפסוקים (תזריע) ...

תרגום אשכנזי

קעטטע אדער איינשלאג אדער אין אללערלייא לעדערנען געראֶטהע, וויא ער פיר ריין אדער אונריין צו ערקלערען איזט.

יד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) דיזעס זאלל דיא פעראָרדנונג פיר דען אויזזעצציגען זיין, ווען ער ווידער ריין ווירד; ער זאלל פאר דען פריסטער געבראכט ווערדען. (ג) נעמליך דער פריסטער געהט הינויז אויסערהאלב דעם לאגערס; זיהט דער פריסטער נון, דאס דער שאדען דעס אויזזאצצעס אן דעם אויזזעצציגען געהיילט זייא: (ד) זא לעסט ער פיר דען ריין צו שפרעכענדען צווייא געזונדע, ריינע פעגעל

אונקלוס

שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוֹתֵיהּ אוֹ לְסָאָבוּתֵיהּ׃

יד א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב דָּא תְהֵי אוֹרָיְתָא דִּסְגִירָא בְּיוֹמָא דִּדְכוּתֵיהּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ ג וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אִתְּסִי מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא׃ ד וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן

רש"י

יד ב זאת תהיה תורת וגו'. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: **ג** מחוץ למחנה. חוץ לשלשה מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו: **ד** חיות. פרט לטריפות: טהורות. פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באים על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקק לטהרתו צפרים שמפטפטים תמיד בצפצוף קול: ועץ ארז. לפי שהנגעים באים על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: עץ ארז. מקל של ארז: שני תולעת. לשון

באור

שהן אלא טהרה וטבילה או שריפה באש, לכן אמר זאת תורת וגו' לטהרו או לטמאו, כלומר הכל אמרתי לך כל דיני טהרתן, וכל דיני טומאתן, לא חסר דבר: בגד הצמר, של בגד הצמר, ובפי' רמב"ע ז"ל ארבע המוכים יש, ונמקרא חמשה גבורי חיל מלאכת עבודת בית (ד"ה א' ט' י"ג), וכלן סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים:

יד (ב) תורת המצורע ביום טהרתו, התורה האמורה בפרשת שלמעלה היא לימי הסגרו והחלטו, וזאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו: ביום טהרתו, ביום שיראה שנתרפא נגעו: והובא, פרשתיו (פרשה י"ג ב'): (ג) ויצא הכהן, לפי שהמצורע יושב בדד מחוץ למחנה, פעמים שמרחיק כמה פרסאות מן העיר למצוא לו מושב בימי חלוטו, ואין הכהן חייב ללכת אליו, אלא והובא אל הכהן, המצורע בא עד לפני שער העיר, ולפי שאסור עדיין ליכנס אל המחנה, צריך הכהן לצאת אליו ולעשות כמפורש בענין, וזהו ויצא הכהן וגו': מחוץ למחנה, מחנה ישראל, שהמצורע משתלח חוץ לשלש מחנות, כמו ששנינו (כלים פ"א ז') עיירות המוקפות חומה מצורע משתלח מהן: וראה הכהן, יתבונן בנגע ובסימניו: והנה, כשיתברר לו שכן הוא כדברי הצרוע שהובא אליו, שנרפא הנגע, וכן כל והנה לדעתי על דבר מסופק שמתבונן עליו היך הוא, כשיתברר הדבר אומר והנה, כמו ויהי בבקר והנה היא לאה, שבלילה היא בספק, ובבקר התברר לו שהיא לאה, וכן וירא והנה איל (בראשית כ"ב י"ג), וכן כאן וזהו שתרגם אונקלוס ז"ל ויחזי כהנא והא אתסי, ורשב"ם ז"ל פי' על והנה תומים בבטנה (שמות כ"ה כ"ג), כל והנה אל כל דבר חדוש רגיל לומר כן, ואם כוונתו חדוש ידיעה וברור דבר, מסכימים דבריו לדברנו, ואם חדוש ממש איני יודע מה חדוש יש ברפואות הנגע: נרפא נגע הצרעת מן הצרוע, אמרנו (פרשה י"ג ב'), שהצרעת חלי בגוף, וכשיוליד אחת ממראות הלובן בעור נגע הוא, וכשירפא הנגע, אעפ"י שעדיין הצרעת בגופו, יטהרנו הכהן מטומאתו, וזהו שאמר שיראה הכהן אם נרפא נגע הצרעת, והוסיף מן הצרוע, אפי' עדיין צרעתו בגופו טהור הוא כשאר חולים שאינן מטמאין, ור' יונה הספרדי המדקדק אמר כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך, והיה ראוי להיות נרפא הצרוע מנגע הצרעת, והשיב עליו רמב"ע ז"ל מכתוב כי נרפא הנתק טהור הוא, ועוד כי נרפא הנגע, ויפה השיב, והטעם תלמד מדברנו שעיקר המחלה הוא הצרעת, ומראה הנגע איננו מחלה אלא סימן טומאה, לכן לא תלה רפואות הנגע בצרוע אלא בנגע עצמו, ובת"כ שנו והנה נרפא, שהלך לו נגעו, הצרעת, שהלך לו שער לבן, מן הצרוע שהלכה לה המחיה, כלומר או שהלך המראה כלה, או שעמדה והלך סימן טומאתה שער לבן או המחיה טהור: (ד) וצוה הכהן, לאחד מן האנשים שהביאו אותו, כאמרו והובא: ולקח, האיש הזה: למטהר, בשביל הצרוע המטהר, הרוצה עתה לטהר עצמו מטומאתו, כי הוא מן התפעל, ודגש הטי"ת מורה על חסרון תי"ו הבנין: חיות, בריאות, וכן עד חיותם (יהושע ה' ח'), וכן כי חיות הנה (שמות א' י"ט), בריאות ובעלי כח להפליט בלי עזר המילדות, כי הבריאות היא החיים, אם כחות הנפש פועלות בגוף בלי מונע, וזהו פי' ושנות חיים יוסיפו לך (משלי ג' ב'), אבל החולה קנת פעולות נפשו כמו מתים, וזה קרוב לדברי האומר (חולין) שחיין ראשי אברים שלהן פרט למחוסר אבר, וי"א חיות פרט לטריפה, כלומר שעתידה למות, וזה כדעת האומר טריפה אינה חיה, ובת"כ שנו חיות פרט לשחוטות, אמרו כן על האחת הנשחטת שלא יביאנה שחוטה, כי האחרת המשתלחת אי אפשר בשחוטה: טהרות, פרט לטמאות, וזה יתכן אם צפור כולל טמא וטהור, כי בתלמוד ירושלמי נחלקו יש אומרים עוף טהור קרוי צפור, ויש אומרים כל העופות בין טמא ובין טהור קרוין צפרים, ורמב"ן ז"ל בפרושו האריך בזה, ולדעתו ז"ל שם צפור הוא כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורר, ומלשון ארמית הוא צפרא, כמו ישוב ויצפור (שופטים ז' ג'), פי' ישכם בבקר, ואמר התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך (איוב מ' כ"ט), כי דרך הנערים לשחק בעוף קטן, ונראין דבריו נכונים, ואם כן צריך טהורות פרט לטמאות, ואותן שסוברים צפור שם לעוף טהור, כאמר טהורות פרט לאסורות לאכילה, כגון צפרי עיר נדחת ועוף שהרג את הנפש, ומליפי ע"ז: ועץ ארז, ארז שם האילן, ועץ ארז חתיכה מאילן זה, ואמרו חכמים מכותו שיהא כאמה ארך, ועוביו כחלק רביע מעיבי כרע המטה: ואזב, ארז הוא הגדול שבצמחים, ואזוב הקטן שבכלן, וכן אמר רמב"ע ז"ל שהעד מדברי חכמת שלמה: ושני תולעת, שני הוא מראה אדום, ולפי

טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ ס וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ ז וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ ח וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח

את

דָּכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ ה וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ו יָת צִפְּרָא חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת אֵיזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יַתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִנְכִיסְתָּא עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ז וְיַדֵּי עַל דְּמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ ח וִיצַבַּע דְּמִדַּכֵּי יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח

יָת

פֿעגעל ברינגען, אויך צע־רערנהאָלץ אונד האָכראָטהע וואָללע אונד דאז קרויט היזאָפּ. (ה) אויף דעם פּריסטערס בעפֿעהל שלאַכטעט יעמאנד דען איינען פֿאָגעל אין איין אירדען געפֿעס, איבער פֿרישעס וואססער.

(ו) הירויף ניממט ער דען לעבענדען פֿאָגעל זאממט דעם צערערנהאָלץ, דער האָכראָטהען וואָללע אונד דעם היזאָפּען, טונקט דיועס אללעס, נעבסט דעם לעבענדען פֿאָגעל, אין דאז בלוט דעס געשלאַכטעטן פֿאָגעלס, וועלכעס אונטער דעם פֿרישען וואססער איזט,

(ז) בעשפּרענגט דען — ריין צו שפּרעכענדען דאמיט זיבען מאהל, רייניגט איהן, אונד לעסט דען — פֿאָגעל אויפֿס פֿעלד פֿליגען.

(ח) דער ריין געשפּראָכען ווערדען זאָלל וואשט הירויף זיינע קליידער, שערט זיך

רש"י

לשון של צמר צבוע זהורית: ה על מים חיים. נותן אותם תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הם רביעית: ו את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנא' את עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החי' החזיר את הצפור לכלל טבילה: ח וישב מחוץ לאהלו. מלמד שאסור בתשמיש המטה: ט את

כל

באור

ולפי שיש כמה מינין לצבוע בהן מראה אדום. אמר ושני תולעת, אודם צבוע מתולעת, והוא לדעתי התולעת הידועה שאדמומיתה מזהיר שקורין קושעני"ליע, אלא שתולעת זו נמצא באמערי"קא החדשה, ואם כן נצטרך לומר שהיתה נודעת בימים ההם, ונשכחה אחרי כן, [* א"ה עיין מה שפי' כן בפרשת תרומה (שמות כ"ה ד')*], ורש"י ז"ל פי' לשון של צמר צבועה זהורית, כלומר לא כברייתה של שערות אדומים, אלא צבועה בידי אדם, וזהורית הוא אדמומות של צבע תולעת, ובת"כ אמרו ושני יכול פיקס, כלומר צבע אודם ידוע שאינה מתולעת, ת"ל תולעת, אי תולעת יכול אחד מן הצבועין, כלומר צבע תולעים אחרים, כמו חלזון שצבעו תכלת, ת"ל שני, הא כיצד זו זהורית טובה, כלומר מתולעת הצובעת האדום הטוב המזהיר: (ה) וצוה הכהן, למביא הצפרים, ושחט על פיו את האחת. ובת"כ וצוה הכהן צווי בכהן ושחיטה בכל אדם דברי ר' יוסי בר"י, ר' אומר אף שחיטה בכהן, לדעת ר' יפרש וצוה הכהן למביאיהן שיביאו כלי חרש ומים חיים הנזכרים בכתוב זה שלא נזכרו תחלה, ולכן למעלה וצוה הכהן ולקח כלם מודים שהלקיחה בכל אדם, שאיך יתכן לצוות אם הוא עצמו העושה, כן נ"ל, והרב בעל ק"א פי' בענין אחר: אל, פי' ראב"ע ז"ל כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי, [* א"ה, ועל דעתי שעור הכתוב שישחט את הצפור, בענין שיזוב דמו אל כלי חרש, על מים חיים שבתוכו, ואין צורך שתהי' השחיטה בעצמה למעלה מן הכלי*]: על מים חיים, שנתן תחלה בכלי חרס: מים חיים, שנובעין תמיד מן הארץ ואינן פוסקים, ונקראו' חיים לפי שמתגברין ונודעין, כמו החי שמתנועע תמיד כל זמן שהוא חי, ולא ממעין אכזב שמימיו פוסקין לפעמים, וכן חיים לשון בריאות כמ"ש (פסוק ד'), כלומר שראויין לשתייה והן טובים, לא מים מלוחים נובעין ולא חמים, וזהו מה ששנו בת"כ מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכוזים ולא מים מנטפים (ו) את הצפר החיה יקח אתה, מלמד שאינו אוגדה עמהם, אלא מפרישה לעצמה, אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית: כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן, יכול כשם שאין הצפור בכלל האגודה, כך לא תהא בכלל טבילה, ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה, החזיר את הצפור לכלל טבילה, מפי' רש"י ז"ל והוא כפשוטו של מקרא: על המים החיים, אשר דם הצפור נפה למעלה מן המים, או על כמו עם, כמו על הנשים (שמות ל"ה כ"ב), כלומר לא בדם אחר מן הצפור הזה, אלא באותו דם צפור שהוא מעורב עם המים החיים, וראב"ע ז"ל אמר על המים, שהדם מעורב עמם, וזה קרוב לדברנו: (ז) והזה, שרשו נזה, והוא מן ההפעיל: המטהר, הרוצה להטהר מטומאת הצרעת, שהיא טומאת הנגע: וטהרו, כלומר גם הזאה זו צריכה לטהרתו, לא שהוא טהור בהזאה זו, שהרי צריך לכל הדברים האחרים האמורים בענין לפנינו, ועל כן בעל הטעמים חבר וטהרו עם ושלח: על פני השדה, אמרו בת"כ שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים, שלא יעמוד בגינת וישלחנה למדבר, שלא יעמוד חוץ לעיר וישלחנה כלפי העיר, ובקדושין (פ"ד דף כ"ז ע"ב) משמע שאחר ההזאה חוזר הכהן לעיר ומשלח הצפור משם על פני השדה, ויפו כמל הים, וגנת מגינית למדבר. (ח) וכבס המטהר את בגדיו, מאותה טבילה ואילך אינו מטמא עוד משכב ומושב, אבל עדיין מטמא אדם ובגדים במגע: את כל שערו, לא שער בית הסתרים, כמפורש לפנינו: במים, אפילו במי מקוה: אל המחנה, מחנה ישראל: וישב מחוץ לאהלו, אעפ"י שבא אל המחנה, יהיה כמנודה ואסור מתשמיש המטה כן הוא בת"כ, ואמרו עוד אין אהלו אלא אשתו שנא' שובו לכם לאהליכם, וזהו פשט הכתוב, לא כדברי ראב"ע ז"ל, שאמר וכבס וגלח את כל שערו כלל, ורחץ במים וטהר בערב כמשפט, ואח"כ שב לפרש, כי זה יהיה אחר ימים שבעה, ופרט כי יגלח כל שערו את ראשו ואת זקנו, ולדבריו אין

כאן

אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד

והקריב

יָת כָּל שְׂעָרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וְיֵתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ ט וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יָת כָּל שְׂעָרֵיהּ יָת רֵישֵׁיהּ וְיָת דִּקְנֵיהּ וְיָת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיָת כָּל שְׂעָרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי׃ י וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִמְּרִין שַׁלְמִין וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְלוּגָּא חַד דִּמְשַׁח׃ יא וִיקִים כַּהֲנָא דִּמְדַכֵּי יָת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִימְּרָא חַד

ויקריב

זיך אללע זיינע האארע אב, בארעט זיך אין וואססער, אונד ווירד ריין, ער דארף נעמליך הערנאך אינס לאגער קאממען, יעדאך מוס ער זיך נאך זיבען טאגע אויסערהאלב זיינעס צעלט עסאויפהאלטן.

(ט) אם זיבענטען טאגע אבער, שערט ער זיך אללע זיינע האארע אב, זאוואהל דאס קאפף אלז פאס בארטע, דיא אויגענברוינען, איבערהויפט אללעס האאר שערט ער אב, וואשט זיינע קליידער, בארעט זיך אין וואססער אונד ווירד ריין. (י) אם אכטען טאגע ברינגט ער צווייא שאאפע אהנע פעהלער אונד איין יעהריגעס שאאף ווייבליכעס געשלעכטעס אהנע פעהלער, דרייא צעהנטהייל פיינעס מעהל צום שפייזאפפער, מיט אהל אנגעקנעטען אונד איין ל ו ג אהל. (יא) דער רייניגענדע פריסטער שטעללט דען מאן, דער גערייניגט ווירד, אונד דיא אפפערשאאפע פאר דען עוויגען, אם איינגאנג דעס שטיפטסגעצעלטעס. (יב) הירויף נימםט דער פריסטער דאז איינע שאאף, ברינגט

רש"י

כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: י וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונים נסכים: ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: יא לפני ה'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: יב והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי. והניף אותם

באור

כאן אלא גלוח אחד, ובערב זה טהור גמור, ובא אל המחנה, ואם כן אין טעם לאמרו וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים, שהרי עד כאן הוא מחוץ לעיר, ואמר והיה ביום השביעי יגלח ללמדנו שכל המעשים הללו יעשה ביום השביעי, נלמד בכל מקום אמר מחוץ למחנה, ועתה אומר מחוץ לאהלו, ועיקר כקבלת חכמים שביום טהרתו לאחר שעשה כל האמור בענין מותר לבוא אל המחנה, אבל אסור בתשמיש המטה שבעת ימים כאבל, וכל אותן שבעת ימים הוא אב הטומאה, לטמא אדם וכלים במגע לא במשא, כמו ששנינו (כלים פ"א מ"א), אבות הטומאות וכו' והמצורע בימי ספרו וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע: (ט) והיה ביום השביעי, מיום בואו אל המחנה: יגלח את כל שערו, כלל: את ראשו, אפי' נזיר שנאמר בו תער לא יעבור על ראשו, אם נצטרע ונרפא יגלח את ראשו: ואת זקנו, אפי' כהן שנא' בו ופאת זקנם לא יגלחו, מגלח לצרעתו: ואת גבת עיניו, פרט, ואת כל שערו יגלח חזר ופרט, מרבה כל מקום שער הנראה כשהוא ערום כעודר וכמוסק, וממעט בית הסתרים, וכן שנינו (נגעים פ"ב מ"ד), כשם שנראה לנגעו כך נראה לתגלחתו: וכבס את בגדיו, שלובש שאינו מטמא אותן עוד במגע, וכבוס בגדים שלמעלה אותן שישב עליהן, שאינו מטמא עוד במושב כמו שפרשנו: (י) בת שנתה, שעברה עליה שנה, לא שנה למנין עולם: ושלשה עשרנים סלת מנחה, לנסכי שלשה כבשים הללו, שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים, מפי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ואמרו שם יכול אף למנחה, כלומר שעשרונים הללו הן מנחה בפני עצמן כשהוא אומר והעלה הכהן את העלה ואת המנחה המזבחה, לימד שאינו אלא מנחת בהמה, כלומר לפי שהיא כליל כמו העולה למדנו שהיא מנחת בהמה, שאם היא בפני עצמה תהיה נקמצת ושיריה לכהנים, גם למדונו רבותינו ממקרא אחר הכתוב בפרשת נסכים: בלולה בשמן, כל עשרון מנחה יהיה בלול בשמן כדין המפורש להלן, לכל עשרון רביעית ההין שמן שהן שלשה לוגין: ולג אחד שמן, להזות שבע ולתת ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות, ולעפ"י שמצורע עשיר מביא ג' עשרונות והדל עשרון אחד, שוין הן בלוג שמן אחד, העשיר לא ירבה: (יא) והעמיד, הכהן יעמיד את המטהר ושלשה הכבשים להכניס אל האמור בענין: לפני ה פתח אהל מועד, כבר פרשנו (פרשה א' ג'), שהעזרה היא פתח אהל מועד, גם עזרת נשים והחיל הכתיקות למעלה מכלל פתח א"מ הן, אבל לפני ה' היא העזרה שהיא מחנה שכינה, והוסיף פתח א"מ, ללמדנו שאינו בעזרה עצמה שהרי הוא מחוסר כפורים וחייב כרת על ביאתו למקדש, אלא אמרו חכמים שעומד בשער נקנור והתירה לו התורה להכניס בהונו ותנוך אזנו לפנים בשביל המתנות להטהר מצרעתו: (יב) הכבש האחד, משני הכבשים האמורים בענין: והקריב אתו לאשם, יקדישנו לאשם, כמו זכר תמים יקריבנו (פרשה א' ג'), יקדישנו, וכן זה, יקדישנו לשם אשם, כי על המביא לא אמר רק שמביא שני כבשים וכבשה

אחת

והקריב אתו לאשם ואת־לג השמן והניף אתם תנופה לפני יהוה׃ יג ושחט את־הכבש במקום אשר ישחט את־החטאת ואת־העלה במקום הקדש כי כחטאת האשם הוא לכהן קדש קדשים הוא׃ יד ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל

ויקריב יתיה לאשמא וית לוגא דמשחא ויריס יתהון ארמא קדם יי׃ יג ויכוס ית אימרא באתר די יכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא׃ יד ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל

ברינגט עז צום שולדאפפער נעבסט דעם לוג אהל, ער מאכט נעמליך מיט ביידען איינע וועבדונג פאר דעם עוויגען. (יג) שלאכטעט הערנאך דאז שאף אן דעם ארטע, וואו מאן דאז זינדענאפפער אונד דאז גאנצע אפפער שלאכטעט, נעמליך אן דעם הייליגן ארטע; דען דאז שולדאפפער האט דער פריסטער אנצוועהען וויא איין זינדענאפפער, עז איזט איין אללערהייליגסטעס.

(יד) דער פריסטער נימט פאן דעם בלוטע דעם שולדאפפערס, ברינגט עז אן דאז הערפארראגענדע קנארפעל אם רעכטען אהרע דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד, אונד אויף דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד

רש״י

אותם. את האשם ואת הלוג׃ יג במקום אשר ישחט וגומר. על ירך המזבח בצפון ומה ת״ל והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשה צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו׳׃ כי כחטאת האשם. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל שיצא דמו מכלל שאר אשמות לינתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת ת״ל וכולי בת״כ׃ יד תנוך. גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורין לו טנד״רום

באור

אחת, לא שיקרא עליהן שם מי אשם ומי עולה, כי הכהן יבחר אחד מהן ויקדישנו לאשם, וזהו ואת לוג השמן, שהרי אין ממנו דבר למזבח, אבל יקדישנו לכפר עם האשם להזות ממנו לפני ה׳, ולתת ממנו על גוף המצורע, [*א״ה נראה שהוא על דרך כלל ואחריו פרט, אמר שהכהן יקריב את הכבש לאשם ואת לוג השמן; כיצד? והניף אתם וגו׳ ותנופת השמן והזאתו זהו דרך הקרבתו, ועל הדרך הזה מתורגם בל״א*]: והניף אתם, האשם והלוג וטעון תנופה חי: (יג) ושחט את הכבש, אבל שחיטה קוראו כבש לא אשם, כי השחיטה גם בבהמות חולין, כמו ושחט את בן הבקר (פרש׳ א׳ ה׳), ושם פרשנו׃ במקום, אשר ישח׳ וגו׳ על ירך המזב׳ בצפון, ומה ת״ל והלא כבר נאמ׳ בתור׳ אשם בפרש׳ צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון, לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו׳ מפי׳ רש״י ז״ל והוא מברייתא דת״כ, ואם גם החטאת והעולה בהעמדה, כי ואותם שב על כל המובא לכפרת ולטהרת המצורע, ונאמר שישחטו במקום העמדתן, על כרחך פי׳ את החטאת ואת העולה, המפורשין בפרשת ויקרא ובפ׳ צו את אהרן, שהרי לא פירש כאן מקום שחיטתן, ולא אמר ושחט אותו במקום אשר ישחטו את האשם, שגם הוא מפורש בצו את אהרן? לפי שמלבד זה הוצרך להקיש במקרא זה אשם לחטאת לענין מתן דמים ואמורים, כמו שיתבאר, הקישו ג״כ לחטאת ולעולה לענין השחיטה, ועוד הרי אלו באין ללמד על אשם שלא ישחט במקום העמדתו, ונמצאו למדין שגם שחיטתן הוא בצפון לא במקום העמדתן, ולפי שעדיין יש מקום לומר שישחט האשם במקום שחיטת חטאת ועולה זו ושחיטת שלשתן במקום העמדתן, על כן הוסיף במקום הקדש, שהוא המקום המפורש בפרשת ויקרא ובפרשת צו, שהוא בצפון העזרה, ועתה מתפרש מה ששנו עוד בברייתא אין לי אלא אשם במקום הקדש, מניין אף חטאת ועולה במקום הקדש ת״ל את החטאת ואת העולה במקום הקדש, הרי שבאין ללמד ונמצאו למדין על דרך שאמרנו, וסרה תמיהת מפרשי הת״כ ז״ל׃ כי כחטאת, פי׳ רש״י ז״ל כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן, בכל העבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת, שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות לינתן על תנוך ובהונות, לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי המזבח, לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן, יכול יהא דמו נתן למעלה כחטאת ת״ל וכו׳, וכן הוא בזבחי׳ (דף מ״ט ע״א), רק לשון בכל העבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת, תמוה קצת, שבאמת אינן שוין שדם חטאת באצבע ולמעלה, ודם אשם בכלי ולמטה, ואולי מלת לכהן הביא לרבינו ז״ל לפרש כן, ואולי מלת לכהן כפשוטו לומר שבשר אשם זה הוא לכהן כבשר החטאת, מה בשר החטאת אינו נאכל לכהן עד אחר שנזרק הדם והורמו החלבים, כן האשם הזה טעון תחלה מתן דמים ואימורים למזבח קודם שיוכשר בשרו לכהן, ולמדנו שהאשם הזה שוה לחטאת בכל מתיריו, וראיה מברייתא דת״כ ששנו על כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת דם מזבח מתירה, אף אשם דם מזבח מתירו, כלומר שוה לחטאת שצריך מתן דם ואימורין למזבח להתיר הבשר לכהן, לא שדם בהונות ואזן מתירם, ועל כן אמר הכתוב קדש קדשים הוא, שכן נאמר באשם כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא, כחטאת כאשם תורה אחת להם הכהן אשר יכפר בו לו יהיה (פרשה ז׳ ו׳ ז׳), ולכן לא זכר בסוף הכתוב עולה, לפי שהיא כלה למזבח, ואין ממנה לכהן, אבל לענין העבודה עצמה לא השוה אותן הכתוב כמו שאמרו ת״ל וזאת תורת האשם, תורה אחת לכל האשמות ואשם מצורע בכלל שיהא דמו נתון למטה, וכן הזאה בכלי׃ (יד) ולקח הכהן מדם האשם, מקבל בידו, כמו ונתן שהוא בעצמו של כהן, אבל דם שזורק מקבל בכלי כמו בכל האשמות, ואמרו רבותינו שני כהנים מקבלים את דמו אחד בכלי ואחד ביד, זה שקבל בכלי בא וזרקו על המזבח, וזה שקבל ביד בא לו אצל מצורע׃ תנוך, גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי, והפותרים קורין לו טנדרוס, מפי׳ רש״י ז״ל, ובת״כ אמרו ונתן על תוך, יכול על תוך ודאי, ת״ל על נוך, אי על נוך יכול על גובה של אזן, ת״ל תוך נוך, הא כיצד זה גדר האמצעי, ונראה לי שתבנה מלה מורכבת, תורה על הפנים ועל החיצון בגבה האזן, כי תוך פנים, ונוך גובה מלשון והנה ה׳ נצב על חומת אנך (עמוס ז׳ ז׳), והאל״ף נוספת, למדנו שהוא בין שניהם בגדר האמצעי, ואונקלוס ז״ל שתרגם על רום אודנא, אמר כן להוציא פנים האזן, ותפש שהמלה לשון

גובה

וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן
הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ
הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ
הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ
שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן
אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן
הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃
יח וְהַנּוֹתָר בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן
עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי
יְהוָה׃ יט וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר
עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט
את

אונקלוס

וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ טו וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלּוּגָא דִּמְשַׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְּכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא׃ טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַּאֲשָׁמָא׃ יח וּדְיִשְׁתְּאַר בִּמְשַׁחָא דִּי עַל יְדָא דְּכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְּמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ׃ יט וְיַעֲבֵד כַּהֲנָא יָת חַטָּאתָא וִיכַפַּר עַל דְּמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס
ית

תרגום אשכנזי

אונד אויף דען גראָסען צע־הען זיינעם רעכטען פֿוסעס. (טו) הירויף נימּמט דער פריסטער פֿאָן דעם לוג אֶהל, אונד גיסט דאַפֿאָן אין דעם פריסטערס לינקע האַנד. (טז) טונקט זיינען רעכטען צייגעפֿינגער אין דאַז אֶהל, דאַז ער אין דער לינקען האַנד האַט, אונד שפרענגט דאַפֿאָן — — — זיבען מאַהל פֿאָר דעם עוויגען. (יז) פֿאָן דעם איבריגען אֶהלע אין זיינער האַנד ברינגט ער אָן דאַז רעכ־טע אָהרקנאָרפעל דעסיעני־גען, דער גערייניגט ווירד, אָן דען דוימען זיינער רעכטען האַנד אונד אָן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס, איבער דאַז בלוט דעס שולד־אָפּפֿערס. (יח) וואַז אין זיי־נער האַנד נאָך אָן אֶהל צו־ריק בלייבט, ברינגט ער אויף דאַז הויפט דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד; אַלזאָ פֿער־זעהנט דער פריסטער אויף איהן פֿאָר דעם עוויגען. (יט) דער פריסטער מאַכט הירויף דאַז זינדענאָפּפֿער צו־רעכט, פֿערזעהנט אויף דען — — — ריין צו שפרעכענ־דען, אונד שלאַכטעט זאָדען

באור

גובה כמו שפרשנו, אבל יב"ע תרגם על גדירת מצעה: [* א"ה עיין מ"ש בפ' תצוה (שמות כ"ט כ')*]: בהן, גודל: (טו) ולקח הכהן מלג השמן, לפי הפשט יראה שאינו לוקח השמן כלו, שאם כן היה אומר ולקח הכהן את לוג השמן ויצק, אבל מלוג משמעו שלוקח בכלי קצת מלוג השמן ויוצק אותו, כי איך יצוק כלו, ואין כפו מחזקת לקבלו ויגר לארץ, ואם כן לא אמר מה יעשה בשיין הנשאר בלוג, אבל חכמים אמרו ששירי הלוג מתחלק לכהנים (ס"פ כל התדיר), ואינו נאכל אלא בעזרה לזכרי כהנה כשאר ק"ק שהרי הוקש לאשם: כף, פרשתיו (פרשה י"א כ"ז), על כף הכהן השמאלית, היא כף הכהן המטהר, רק כן דרך צחות בלה"ק, והעד הפסוק הבא אחריו, כן פי' ראב"ע ז"ל, וכן נראה מסברא, שאם נותן על כף עצמו צריכה להיות השמאלית, כדי שיטבול בה הימנית, אבל אם היציקה לכף חברו מה לי ימנית שלו או שמאלית, או שנאמר שכך גזרת הכתוב, וזה דעת רבותינו ז"ל שמצוה ליצוק לתוך כף חברו, כמו ששנינו (נגעים פרק י"ד י') נטל מלוג השמן ויצק לתוך כפו של חברו, ואם יצק לתוך כף עצמו יצא: (טז) מן השמן, בכל לשון טבילה אחריו בי"ת כמו וטבל וגו' בדם הצפור השחוטה, לבד כאן ובספר העלם דבר, ויראה שלשון טבילה על כלאחויות שהוא מקבל, ולכן פעם מדרך הלשון שיסמך אליו בי"ת, לפי שמקבל נגעו בדבר שנטבל בו, ופעם יסמך אליו מן, לפי שנטבל ממנו: כפו השמאלית, מזה הוכיח ראב"ע ז"ל שהוא על כף עצמו כנ"ל, ואין הכרע, שכנוי כפו יוכל לשוב על הכהן הנזכר בפסוק שלפניו שקבל השמן בכפו: והזה מן השמן באצבעו, לא היה צריך לומר אלא והזה שבע פעמים, ולפי שהוסיף מן השמן באצבעו, ילמדנו שבכל שבע הפעמים יהי' השמן באצבעו, בהזאה אחרונה כראשונה, ולפי שכל פעם יחסר, ידענו שעל כל טבילה הזאה, וכן אמרו וטבל והזה על כל הזייה טבילה: לפני יהוה, כנגד בית ק"ק: (יז) על דם האשם, אין צריך להמתין עד שיהיה המקום נגוב, וכן אין צורך שבשעת הזאה זו, יהיה שם עדיין הדם, שהרי במצורע דל אמר על מקום דם האשם (פסוק כ"ח), אעפ"י שכבר נגוב, גם רבותינו אמרו מלמד שיקדים הדם לשמן, או אינו אלא יש שם דם יתן, אין שם דם כלומר שנתקנח לא יתן, ת"ל על מקום דם האשם: (יח) והנותר בשמן, בית במקום מן, כמו שכתוב במצורע דל (פסוק כ"ט), ואפשר שפרושו כאן שהחלק בשמן שנקרא נותר, ורמזנו על זה למעלה (פרשה ח' ל"ב), כי ההזיות ונתינתו על תנוך ובהונות מעכב, אבל נתינת השמן על ראשו אעפ"י שלא נעשה אינו מעכב כפרה וטהרה, וזהו דעת ר' יוחנן בן נורי שאומר (נגעים פרק אחרון), שירי מצוה הן, אבל לר' עקיבא שאמר אם נתן כפר אם לא נתן לא כפר, יתפרש בי"ת כמו מן: [*א"ה, עיין מ"ש מהוראות הבי"ת והמ"ם בפ' ויקהל (שמות ל"ח ח'), ובפ' פקודי (שם ל"ח ל'), ועל הדרך ההוא מתורגם בל"א*]: וכפר עליו, טומאה גדולה זו שבתה אלי הנפש, כי נכתם עונו לפני ה', ובמעשים הללו יכפר עליו, כי יכסה על עון נפשו לפני ה', ולא יראה עוד למזכרת עון, ולשון כפרה בארנו (פרשה א' ד'): (יט) ועשה הכהן את החטאת, היא הכבשה כי חטאת יחיד באה נקבה, ואין צורך לפרש מה יעשה בה, כי מעשה חטאת מפורשים בפרשת ויקרא: וכפר על המטהר, וזהי כפרה שניה, שהחטאת מכפרת: ואחר ישחט את העולה, אחר שכפר בדם החטאת ישחט את העולה ויזרוק דמה, קודם שהעלה אמורי החטאת, כמו ששנינו פרק כל התדיר
(דף

רש"י

טנד"רום (עיין שמות כ"ט כ'): בהן, גודל: יח לפני ה' כנגד

אֶת־הָעֹלָה׃ כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃ כב וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃ כג וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְשָׁחַט אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם

ונתן

יָת עֲלָתָא׃ כ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי׃ כא וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵיהּ מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִמַּר חַד אֲשָׁמָא לַאֲרָמָא לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעִשְׂרוֹנָא סֻלְתָּא חַד דְּפִיל בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא וְלוֹגָא דִּמְשַׁחָא׃ כב וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא׃ כג וְיֵיתֵי יָתְהוֹן בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה לְדָכוּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ׃ כד וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא דַּאֲשָׁמָא וְיָת לוֹגָא דִּמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ כה וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא דַּאֲשָׁמָא וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַּאֲשָׁמָא

ויתן

זאָרען דאז גאַנצעאָפּפער. (כ) צולעצט ברינגט דער פריסטער דאז גאַנצע אָפּפער, נעבסט דעם שפייזעאָפּפער, אויף דען אלטאר; אַלזאָ פֿער־זעהנט דער פריסטער אויף איהן, אונד הירמיט איזט ער ריין. (כא) ווען ער אַבער ארם איזט, אונד זיין פֿער־מעגען ניכט הינרייכט: זאָ נימט ער איין שאאף צום שולדאָפּפער, צור וועבֿונג, דאַמיט אויף איהן פֿערזעהנט ווערדע, איין צעהנטעל פיי־נעס מעהל מיט אָהל אַנגע־קנעטען, צום שפייזעאָפּפער, אונד איין לוג אָהל; (כב) צווייא טורטעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, (וואַצו זיין פֿערמעגען הינ־רייכט), דאַפֿאָן זייא איינס צום זינדענאָפּפער אונד איינס צום גאַנצען אָפּפער. (כג) אם אכטען טאַגע זיינער רייניגונג ברינגט ער זיא דעם פריסטער פֿאַר דען איינגאַנג דעם שטיפֿטסגעצעלטעס, פֿאַר דעם עוויגען. (כד) דער פריסטער נימט דאז שאאף צום שולדאָפּפער אונד דאז לוג אָהל, אונד ער, דער פריסטער נעמליך, מאַכט דאַ־מיט איינע וועבֿונג פֿאַר דעם עוויגען. (כה) מאַן שלאַכטעט דאז שאאף דעם שולד־אָפּפערס; דער פריסטער נימט פֿאָן דעם בלוטע דעם שולדאָפּפערס,

בּרינגט

רש״י

כנגד בית קדשי הקדשים: כ ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה: כא ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: כג ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת:

כה על

באור

(דף פ״ט ע״א) דם חטאת קודם לדם עולה, איברי עולה קודמים לאימורי חטאת: (כ) והעלה הכהן את העלה, שהיא כלה לאשה: ואת המנחה, שלשה עשרונים האמורים למעלה שהן נסכי בהמה, עשרון לכל כבש, וחברם עם העולה לפי ששלשת העשרונים הם כליל למזבח כמו העולה, ואין מהן דבר לכהנים, כמו חטאת ואשם שבשרן לכהנים: וכפר עליו, זהו כפרה שלישית, שמכפרת העולה, ורמב״ן ז״ל כתב טעם למיני כפרות הללו, ואינן מפשט הכתוב: וטהר, לקדש ולמקדש: (כא) ואם דל הוא, מלת דל לפעמים על חוסר הממון וזה הרבה, ולפעמים על חוסר הבשר, כמו דלות ורעות תאר (בראשית מ״א י״ט), מדוע אתה ככה דל בן המלך (שמואל ב׳ י״ג ד׳), ופעמים על חוסר הדעת, כמו ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ה׳ (ירמיה ה׳ ד׳), ומזה לדעתי מלוה ה׳ חונן דל (משלי י״ט י״ז), ובארנוהו (אבות פ״ב ט׳), ולפי שגם בעל מעט הממון יקרא דל כנגד העשיר שיש לו הון רב, לכן הוסיף ואין ידו משגת, שקצרה ידו אפילו להשיג ג׳ הכבשים האמורים בענין, ואילו אמר ואין ידו משגת, הייתי אומר שיש לו ממון ורוצה לקנות ואינו מוצא, ת״ל ואם דל הוא, שאין לו מה לקנות, וכן אמרו בת״כ ואם דל הוא, שומע אני דל ממה שהיה בן מאה מנה ונעשה בן חמשים מנה ת״ל ואין ידו משגת וכו׳, ונפרשת ויקרא בארנו (פרשה ה׳ ז׳ י״א): כבש אחד אשם לתנופה, כשמביא שלשה כבשים, על הכהן להקדיש אחד מהן לאשם כמו שאמרנו (פסוק י״ב), ובדלות שאינו מביא אלא כבש אחד בידוע שהוא לאשם: לתנופה לכפר, אעפ״י שאין התנופה מכפרת, כי הדם הוא בנפש יכפר, אבל הוא כנותן טעם למה כבש זה אשם, ולא חטאת או עולה, לפי שבאשם עיקר הכפרה, כי מעשה חטאת ועולה של מצורע כמעשה כל חטאת ועולה, וכבר מצינו בקרבן עולה ויורד שמביא עוף תחת בהמה, אבל מעשה אשמו אינו ככל האשמות, שהרי צריך תנופה חי, לכן הכבש האחד שחייב להביא יהיה לאשם לתנופה, ורבותינו אמרו לתנופה לכפר וכי יש תנופה מכפרת, אלא ללמד שאם עשה תנופה שירי מצוה כאילו לא כפר וכפר: ועשרון סלת אחד בלול, שעור הכתוב ועשרון אחד סולת, בלול בשמן למנחה, אבל בעל הטעמים חבר אחד עם בלול בשמן, סובר שמלת אחד מיותר, כי די במלת עשרון, אבל ואמר, שהעשרון האחד הזה צריך לו לוג שמן וא״כ שלשה עשרונים צריכין שלשה לוגין, ובת״כ אמרו מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג כדברי חכמים, ורש״י ז״ל פי׳ לכבש זה שהוא אחד, יביא עשרון אחד לנסכו, אפשר שרוצה ליישב מלת אחד שהוא כמו לכבש האחד: ולג שמן, לתת ממנו על הבהונות, ושמן של נסכים בהמה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כב) אשר תשיג ידו, שיבאו תחלה לידו, [*א״ה, יתכן לפי הפשט שהקודם במקרא קודם במעלה, ואם ידו משגת לשתי תורים, לא יביא בני יונה, וכן מתורגם בל״א*]: והיה, על פי הכהן: (כג) ביום השמיני לטהרתו, שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולע׳. (כה) על מקום דם האשם, פרשתיו (פסוק י׳): (ל) מאשר תשיג ידו, אולי ילמדנו שאם לא

בא

ונתן על־תנוך אזן־המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית: כו ומן־השמן יצק הכהן על־כף הכהן השמאלית: כז והזה הכהן באצבעו הימנית מן־השמן אשר על־כפו השמאלית שבע פעמים לפני יהוה: כח ונתן הכהן מן־השמן אשר על־כפו על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית על־מקום דם האשם: כט והנותר מן־השמן אשר על־כף הכהן יתן על־ראש המטהר לכפר עליו לפני יהוה: ל ועשה את־האחד מן־התרים או מן־בני היונה מאשר תשיג ידו: לא את אשר־תשיג ידו את־האחד חטאת ואת־האחד עלה על־המנחה וכפר הכהן על המטהר לפני יהוה: לב זאת תורת אשר־בו נגע צרעת אשר לא־תשיג ידו בטהרתו: פ

לג וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: לד כי תבאו אל־ארץ כנען אשר אני

אונקלוס

ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: כו ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: כז ויַדי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: כח ויתן כהנא מן משחא די על ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא על אתר דמא דאשמא: כט ודישתאר מן משחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ל ויעביד ית חד מן שפניניא או מן בני יונה מדתדביק ידיה: לא ית דתדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: לב דא אוריתא די ביה מכתש סגירא דלא תדבק ידיה בדכותיה: לג ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: לד ארי תעלון לארעא דכנען די אנא יהיב לכון לאחסנא

תרגום אשכמי

ברינגט ער זאן דאז רעכטע אהרקנאָרפעל דעסיעניגען, דער געריינגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פוסעס.
(כו) פאָן דעם אֶהלע גיסט ער אין זיינע, דעם פריסטערס, לינקע האנד;
(כז) שפרענגט מיט זיינעם רעכטען פינגער פאָן דעם אֶהלע, דאז אין זיינער לינקען האנד איזט, זיבען מאהל פאָר דעם עוויגען;
(כח) ברינגט פאָן דעם אֶהל, דאז אין זיינער האנד איזט, אן דאז רעכטע אָהרקנאָרפעל דעסיעניגען, דער געריינגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פוסעס, אן דיאזעלבע שטעללע, וואָ דאז בלוט דעם שולדאָפּפערס איזט.
(כט) וואז פאָן דעם אֶהלע אויף דער האנד דעם פריסטערס נאָך איבריג איזט, ברינגט ער אויף דאז הויפּט דעסיעניגען, דער געריינגט ווירד, אום פאָר דעם עוויגען אויף איהן צו פערזוהנען.
(ל) אלורען זאלל ער איינע פאָן דען טורטעלטויבען אָדער יונגען טויבען צורעכט מאכען, (נאכדעם נעמליך דאז פערמעגען הינרייכענד וואר).
(לא) וואז זיין פערמעגען אויפגעבראכט, ווירד איינס דאפאָן צום זינדענאָפּפער אונד דאז אנדערע צום גאנצען אָפּפערגענאָממען, נעבסט דעם שפייזאָפּפער, וואָדורך דער פריסטער אויף דען צו רייניגענדען פאָר דעם עוויגען פערזוהנט.
(לב) דיזעס איזט דיא לעהרע פיר דעניעניגען, דער דען אויזזאץ אן זיך האט, ווען זיין פערמעגען ניכט הינרייכט, אונד ער רייך ווערדען זאלל.
(לג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פאָלגט:
(לד) ווען איהר אין דאז לאנד כנען קאָממט, דאז איך

רש"י

כח על מקום דם האשם. אפי' נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: לד ונתתי נגע צרעת. בשורה היא להם

באור

(ל) ...ידו רק תור או בן יונה אחד יעשנו הכהן לחטאת, שאין העולה מעכבת כפרתו: (לא) את אשר תשיג, אם השיג שכיון יהיה הראשון חטאת והשני עולה, ורבותינו דרשו על שלשה פעמים השג יד האמורים בפרשה: על המנחה, על מנחת האשם שקדמה לחטאת העוף: (לב) זאת תורת אשר בו נגע צרעת, תורת ספר הנסמך, זאת תורת הנרפא אשר היה בו נגע צרעת: אשר לא תשיג, לפי שהיא גם תורת מצורע עשיר, ירצה בעניני שהוא כמו ואשר, כלומר וכן היא תורת הדל אשר לא תשיג ידו בטהרתו להביא שלשה כבשים, ללמדו מה יעשה, או זאת תורת אשר בו נגע צרעת, איך יעשה בטהרתו, וכן הדברים האמורים בפרשה, מה שיעשה ביום טהרתו, ומה שיעשה בשמיני לטהרתו, וכן היא תורת אשר לא תשיג ידו, ואלה בטהרתו שב לשניהן. ויב"ע שתרגם דלא תהוי גורמת אמיית דביה מכתש סגירותא, ירצה שכן לוה כלומר תורת הנרפא לכהן

אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם: לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת: לז וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת

שקערורת

אונקלוס

לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן: לה וְיֵעוֹל דְּדִי לֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי לְכַהֲנָא לְמֵימַר כְּמַכְתְּשָׁא אִתְחֲזִי לִי בְּבֵיתָא: לו וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיפַנּוֹן יַת בֵּיתָא עַד לָא יֵעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתָּאַב כָּל דִּי בְּבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יַת בֵּיתָא: לז וְיֶחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחֲתָן יָרְקָן

או

תרגום אשכנזי

איך איך צום אייגענטהום אנייגעבע, אונד איך אין איינעם הויזע אייערעס אייגענטהימליכען לאנדעס דען אויזזאץ ענטשטעהען לאססע,

(לה) זא זאלל דעריעניגע, דעם דאז הויז געהערט: קאממען, דעם פריסטער בעריכטען אונד שפרעכען: « עז צייגט זיך עטוואז אין מיינעם הויזע, וויא דער אויזזאץ. » (לו) דער פריסטער זאלל בעפעהלען, דאס מאן דאז הויז ריימע, בעפאר ער קעממט, דען שאדען צו בעזיכטיגען, (ראמיט ניכט אללעס אונריין ווערדע, וואז אים הויזע איזט); הערנאך קעממט דער פריסטער, דאז הויז צו בעזעהען. (לז) ווען ער נון דען שאדען בעטראכטעט, אונד פינדעט זאלכען זא בעשאפפען, דאס אן דען ווענדען דעס הויזעס

דונקעל

רש"י

להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: לה כנגע נראה לי בבית. אפי' הוא תלמיד חכם שיודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: לו בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו ואם על אוכלין ומשקים יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקום: לז שקערורות. שוקעות במראיהן: מ וחלצו את האבנים

באור

לכהן אחר שהוחלט, שזהו ביום טהרתו: (לג) ואל אהרן, פרשנו (פרשה י"ג א'): (לד) נתן לכם לאחוזה, היא הארץ שירשו כשעלו ממצרים, והיתה להם לאחוזה, אבל בתי ישראל שבחוצה לארץ, או גם בארצות שנתן השם ב"ה במתנה לא"א ע"ה, ולא נתנו לאחוז' לעולי מצרים, כגון קיני וקניזי וקדמוני אין בתי ישראל שבהם מטמאים בנגעים: ונתתי נגע צרעת, ללמדנו שהנגעים הללו אינו ממנהגו של עולם, אלא בדרך מופת, וכבר כתבנו כן למעלה (פרשה י"ג מ"ז): בבית ארץ אחוזתכם, בבית בנוי בארץ שהיא אחוזתכ', אבל מקום שלא כבשו עדיין מידי הכנענים אין הנגעים מטמאים בו: (לה) ובא אשר לו הבית, לפי הפשט אפשר אם השכיר ביתו לאחר, ונראה בו נגע, אין הדר בו הולך אל הכהן, אלא מי שהבית שלו, וזהו אשר לו הבית שהוא אדון לבית, וכן לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו (ויקר' ו' ג'), ואין לי הכרע מדברי המשניות והברייתות, ובת"כ אמרו ובא אשר לו הבית, שלא ישלח ביד שליח: והגיד, כל לשון הגדה ביאור דברים, שישא ויתן עם הכהן על דבר זה, הכהן ישאל איך קרה הדבר, והוא יגיד לו, וזהו שאמרו בת"כ והגיד לכהן, ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו: לאמר, אמירה הסמוכה, כך יאמר לו כנגע נראה לי בבית: כנגע, דרך מוסר שלא יחליט ויורה לפני הכהן שהוא נגע, אעפ"י שאין טומאה וטהרה אלא על פי הכהן, וכן אמרו אפילו תלמיד חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית, אלא כנגע: נראה לי בבית, למדנו שלא ילך על פי מה ששמע מדברי אנשי ביתו, אלא על פי מה שראה בעיניו, כדי שיוכל לפרש דבריו ולהגיד הכל לכהן, ויראה טעמו של דבר לפי שבמצות הכהן צריך לפנות את הבית, צריך שיבין הכהן מדבריו ש־זה נגע ממש ממראות המטמאין, ואין כן במראה כצרעת עור בשר ובגדים: בבית, מתוכו, שאינו מטמא מאחוריו: (לו) וצוה הכהן ופנו את הבית, נראה שהוא גזרת הכתוב שלא יטמאו כלי הבית מטומאת הצרעת, ואלה ופנו לשון רבים ופי' רא"ב"ע ז"ל בעל הבית ואנשי ביתו, וטעם הרבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן וגו', שכל זמן שאין כהן נזקק לו, אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית, שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא, למדנו שכשרואה הכהן שהוא נגע וודאי, צריך שיאמר מיד שצריך הסגר, ולא יאחרים עד שיפנו הבית, ואם אמת כמו שתכננו (פסוק ל"ה), כי אשר לו הבית לאחוזה, לא הדר בתוכו, הרי הנגע אשמת אדון הבית, ואין השם רוצה שיטמאו כלי הדר בו, גם אם אין הדבר כן, פעמים שיש בבית כלים שאולים מאחרים, ולמה ילקה בשביל זה, וכן משמע לשון כל אשר בבית בין לו בין לאחרים, ולפי שהפנייה הזאת גזרת הכתוב, אמר שיפנו כל אשר בבית, אפילו חבילי עצים חבילי קנים, שאינן בני קבול טומאה, והדבר ספק אם מקבלים טומאה בבית אולא, ויהיה ולא יטמא כל אשר בבית דברים המקבלים טומאה: ואחרי כן, אחר שהבית פנוי: את הבית, גם הבית צריך שיראה, אם ראוי לטומאת נגעים, כי יש בתים שאין מטמאין, שצריך להיות מרובע בעל ד' כותלים, כמו ששנינו בנגעים ובת"כ, בית עגול בית טריגון אינו מטמא בנגעים, כ"ל: (לז) וראה הכהן את הנגע והנה הנגע, כנגע כנגע מלמד שאין הבית מטמא אלא בשני גריסין: בקירת הבית, באחת מן הקירות, שהרי אומר שפל מן הקיר, ויש שרבותינו אומרים שיהיה על שני קירות שהן כקיר אחת, וזהו נקרן זווית: שקערורת ירקרקת או אדמדמת, לדעתי שקערורת תאר לאבנים, אבנים שקועות בקירות נקראות שקערורת, והמלה מורכבת מן שקע ומן ערע, שקע יורה על היות האבן שקועה בבנין, וערה יורה להפך שאפשר לחלצו מן הקיר, כשיקנו הטיט מסביבותיה, כמו ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז'), וכמו ויערו את הארון (ד"ה כ"ד י"א), כי כן הם צריכין להיות לענין טומאת נגעי', אבנים תלושים שחוברו בבנין ע"י טיט, וכמו שנראה מלשון הכתובים שבענין וחלצו את האבנים וגו' ואת הבית יקציע מסביב וגו' (פסוק מ' ומ"א), הרי שמדבר על אבנים תלושות שקבועים בקיר ע"י טיט, ועכשיו חוזר ומערה אותן מן הקיר, אבל קיר של סלע מחצבת ימי בראשית, או קירות שהן על פני הקיר או עפר שבקיר אין הנגעים מטמאין בהן, ופי' הכתוב כך הוא וראה את הנגע והנה הנגע בקירות

הבית

שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן־הקיר: לח ויצא הכהן מן־הבית אל־פתח הבית והסגיר את־הבית שבעת ימים: לט ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת הבית: מ וצוה הכהן וחלצו את־האבנים

אשר

אונקלוס

או סמקן ומחזיהן מכיך מן כותלא: לח ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין: לט ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא: מ ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא

די

תרגום אשכנזי

דונקעלגרינע אָדער דונקעל־ראָטהע פערטיפֿונגען זיך צייגען, איהר שיין נעמליך איזט טיפער, אלז דיא איבריגע וואַנד: (לח) זאָ זאָלל דער פריסטער אויז דעם הויזע הערויז געהען, פֿאָר דען איינגאַנג דעם הויזעס טרעטען, אונד זאָלכעס זיבען טאַגע פֿערשליסען. (לט) ווען דער פריסטער אַם זיבענטען טאַגע ווידער קעממט, אונד זיהט, דאַס דער שאַדען אין דען וועגדען דעם הויזעס צוגענאָממען: (מ) זאָ זאָלל ער בעפֿעהלען, דאַס מאַן דיא שטיינע הערויז ציהט, אין וועלכען

דער

רש"י

האבנים. כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה: אל מקום טמא. מקום שאין טהרות משתמשות שם

למודך

באור

הבית, כי לפי שלמעלה פתח ונתתי נגע בבית ארץ אחוזתכם, כנגע נראה לי בבית (פסוק ל"ד ול"ה), והכל בכלל בין שנראה בקיר או בקורה או בקרקע הבית, בין באבניו בין בעציו בין בעפרו, פי' עתה שהנגע צריך להיות בקירות הבית, ואף לא בכל מה שבקיר, אלא כשיראה בקיר שקערורות ירקרקות או אדמדמות, אבנים שקועים בקירות, שיהיו מקצתן ירקרקות או אדמדמות, או יסגיר את הבית, ואבן בכל המקרא לשון נקבה, כמו והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'), אבנים שלמות (דברים כ"ז ו'), לא תבנה אתהן גזית (שמות כ' כ"ה)· ולרש"י ורמב"ם ז"ל דעת אחרת בפי' שקערורות ונדבר עליה בסמוך· ורשב"ם ז"ל פי' שקערורת מין אחד מן המראות שחבריו מוכיחין עליו ירקרקות או אדמדמות וכמו אמוצים ברודים שבזכריה שהן מיני מראות, וקרוב לזה אמר רד"ק ז"ל בס' השרשים שפירשו בו שחורות, ונת"כ שוקעות ומראיהם ירקרק או אדמדם, ודומה כי המלה היא מורכבת מן שקע ומן שער, כי הוא ענין שחרות ועכירות, וכל זה תמה בעיני, כי במשנה שנינו (נגעי' פ"ג מ"י) הבתים מטמאין בב' שבועות ובג' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון, ומשקערורות לא שנה כלום, גם בנגעי בגדים לא נאמר אלא והיה הנגע ירקרק או אדמדם (פרשה י"ג מ"ט), לא נגע אחר מעורב בו, וכמו ששנה (שם משנה ז') הבגדים מטמאין בב' שבועות ובג' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון. ועוד שנינו (נגעים פי"א ד') הבגדים מטמאין בירקרק שבירוקין ובאדמדם שבאדומים, ואם הדרך לכן מראה השחרות לא יהיה עוד אדום שבאדומים או ירק שבירוקין, ואם תאמר בבתים צריך גם לשחרות היה לו לשנות דין זה בבתים, ומשנתינו השוה המדה בשתיהן, ועוד אם שקערורת מראה בפני עצמה, למה שקערורת ירקרקות סמוכות בנגינה, ואם אינו מראה בפני עצמה, אלא שחרות מעורב בירקרק או באדמדם, ויהיה ענינו כמו בלועז (שווערצליך גרין אדער שווערצליך ראָטה), היה ראוי להיות להפך ירקרקות או אדמדמות שקערורת, שכן דרך לשון העברי, וכמו שכתוב בפתוך שבלבן נהרת לבנה אדמדמת (פרשה י"ג כ"ד)· גם אין לשון המקרא מתישב כפי' זה וכמ"ש בסמוך: ומראיהן שפל מן הקיר, מראה האבני' הללו שבהן הנגע שפל ממראה הקיר, אבל המקרא קשה, שהרי כתן סימן ירקרקות או אדמדמות, שפרושו ירוק שבירוקין ואדום שבאדומים, ובלי ספק המראות הללו נראין שפלות, ומה צורך להתנות שיהיה מראיהן שפל מן הקיר, אם אינו שפל, אינו ירוק שבירוקין ולא אדום שבאדומים, שהרי בנגעי בגד כתן ג"כ שני סימנים הללו, ולא אמר שיהיה מראיהן שפל מן הבגד, גם במשניות חכמים לא זכרו התנאי הזה, ונראה בעיני שאין זה בכתוב תנאי להיות ג"כ שפל מן הקיר, אלא שסבור הוא ששתי המראות הללו בהיותן באבני הבית שלא כמנהגו של עולם, יהיה מראיהן שפל מן הקיר, והוצרך לומר כן בבתים ולא בבגדים, לפי שהבגדים אינם מתטמאין בנגעי' שלא נאמר ופשתים להכים, לא בצבועים בין בידי אדם בין בידי שמים, ולכן ניכר בהן מראה הנגע תמיד, אבל הבתים מטמאין בנגעים בין בצובעין בידי אדם בין בצובעין בידי שמים, כמו ששנינו בתוספתא ובהלכות רמב"ם ז"ל (ט"כ פרק י"ד), ופעמים שהבית צבוע באחת ממראות טו, ותאמר איך יוכר הנגע, לכן הודיע הכתוב שהאבנים שבהן הנגע יהיו תמיד מראיהן שפל מן הקיר, אבל רש"י ז"ל פי' על שקערורת, שוקעין מראיתו, ויפה תמה הרא"ם ז"ל למה א"כ נאמר אחריו ומראיהן שפל מן הקיר, גם רמב"ם ז"ל התנה כן, ואמר (שם) כשיבוא הכהן ויראה הנגע שוקע ירקרק או אדמדם, ומה שאמר רא"ם ז"ל שהוא תוספות ביאור של שקערורת, דחוק אחד, ולכל הפרושים לא אבין למה אמר שקערורת ירקרקות או אדמדמות שלשתן לשון רבות נקבות, והכל שב לפי' זה על אלת הנגע שבכתוב, ונגע לשון יחיד זכר, ואין לך לומר ששב על אלת בקירות, שהרי נסמך לו ומראיהן שפל מן הקיר, אבל אם שקערורת תאר לאבנים הכתוב מתישב על אכונו ודברי חכמים מתישבים, גם בריית דת"כ כפי שגורס רד"ק ז"ל וכמ"ש למעלה משמע שוקעות ומראיהן ירקרקות או אדמדמות, נראה שתרגמו שקערורת על האבנים השקועות בקיר, ממש כדברנו: (לה) ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית, לא ילך לביתו ויסגיר, ולא יעמוד בפתח תחת המשקוף ויסגיר, שלא נכה המשקוף מבחוץ, ואם הלך לביתו והסגיר או שעמד בתוך הבית תחת המשקוף והסגיר כשר כדיעבד: והסגיר, מדברי הכתוב אין הכרע אם הוא סגירה ממש, והיינו שיסגור דלת הבית, שהרי בנגעי עור בשר נאמר ג"כ והסגיר הכהן את הנגע וגו' (פרשה י"ג ד'), וכן נאמר בבגדים (שם נ'), ואינו אלא שיאמר הכהן שבעל נגע זה או בגד זה מוסגר שבעת ימים, לא שיסגירנו ממש, וכן כאן אפשר שיאמר בית זה מוסגר שבעת ימים, וכמו שהאריך בזה הרב בעל משנה למלך (הלכות ט"כ פי"ד ה'), ואמר שכן דעת רמב"ם ז"ל, ודעת רש"י ור"ש ז"ל שהוא סגירת הדלת ממש, ולדעתם יש לי לחלק באדם ובגדים אמר והסגיר את הנגע ואם נאמר על סגירה ממש היה לומר והסגיר את האיש, והסגיר את הבגד, אבל כאן אמר והסגיר את הבית לא והסגיר את הנגע נראה שהוא סגירה ממש: (לט) וראה, והתבונן: והנה פשה, מתברר לו שפשה ומפורש למעלה (פסוק ג'): פשה, אפילו כל שהו וזה פשיון הראשון: בקירת הבית, אפילו רחוק מן הראשון, ובלבד שיהיה כשיעור נגע כגרים, ולא ביאר הכתוב רק אם פשה, ולא ביאר מה דינו אם מצאו עומד בעיניו, אם יפטרנו או לא, ואי אפשר לומר שיפטרנו, אם הנגע עדיין עומד בעיניו, שבסוף הענין נאמר והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית, וטהר הכהן את הבית נרפא הנגע, למדנו שלא יטהרנו עד אחר חליצה וטיחה, לא העומד בעיניו, וא"כ מה יעשה לו כשעמד בעיניו, א"א לומר שיחלץ ויטוח, שהרי אין הכתוב מחייבו כן רק אם פשה, ואמרו רבותינו שמסגירו ונותן לו שבוע שניה, ואם בסוף שבוע שניה עוד עומד בעיניו או שפשה חולץ וקוצה וטח, כמו בפשה בראשון: (מ) וצוה הכהן וחלצו, הצווי בכהן

והחליצה

אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מב וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃

מד ובא

דִּי בְהֵן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוֹן יָתְהֵן לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ מא וְיָת בֵּיתָא יְקַלְּפוּן מִגָּיו סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יָת עַפְרָא דִּי קְלִיפוּ לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ מב וְיִסְּבוּן אַבְנִין אָחֳרָנִין וְיַעֲלוּן לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַר אָחֳרָן יִסַּב וְישׁוּעַ יָת בֵּיתָא׃ מג וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא וְיִסְגֵּי בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ יָת אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ יָת בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתְּשַׁע׃

מד ויעול

דער שאדען איזט ; דיזע ווירפט מאן אויסערהאלב דער שטאדט, אן איינען אונריינען ארט. (מא) דאז הויז אבער זאלל ער איגווענדיג אום דען אויזזאץ הערום אבקראצצען לאססען, אונד דיא קאלקערדע, דיא מאן אבקראצט, שיטטעט מאן אויסערהאלב דער שטאדט, אן איינען אונריינען ארט. (מב) מאן זאלל אנדערע שטיינע נעהמען, אונד שטאטט דער אויזגעבראכענען שטיינע איינזעצצען, אויך אנדערע קאלקערדע נעהמען אונד דאז הויז טינכען. (מג) בליהט דען דער שאדען ווירערום אם הויזע אויז, נאכדעם מאן דיא שטיינע הערויז געצאגען, נאכדעם דאז הויז אבגעקראצט אונד געטינכט ווארדען,

(מד) דער

ר ש״י

למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: מא יקציע. רדו״ניר בלע״ז (והוא ראניע״ר בל״א בעשניידען) ובלשון משנה יש הרבה: מבית. מבפנים: סביב. סביבות הנגע בת״כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: מג הקצת. לשון קצה אשר קצעו בקצוע הנגע סביב: הקצות. לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל הא׳ שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגומר. יכול חזר בו ביום יהא טמא ת״ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור׳ להלן בסו׳ שבוע אף שיבה האמור׳ כאן בסוף שבוע:

מד ובא

באור

והחליצה בכל אדם: וחלצו, לשון הסרה ממקומו כמו וחלצה נעלו (דברי׳ כ״ה ט׳), וכן ת״א ז״ל וישלפון, ונזכר הכהן לפי שחליצת אבנים מן הקיר צריכין כלים, ואין כן חליצת נעל: בהן, כמו ראיה לפרושנו על שקערורות ירקרקות או אדמדמות, שכלן על האבנים המכתעות: אל מחוץ לעיר, כמו אל מקום ידוע שהוא מחוץ לעיר מוכן להשליך שם אבנים כאלה, ואילו נאמר והשליכו אתהן חוץ לעיר או מחוץ לעיר, הייתי אומר שכל אחד ישליך למקום שירצה, כן נ״ל: אל מקום טמא, אין מקום טמא שאין קרקע בת קבול טומאה, לכן אמרו בת״כ שיהא מקומן טמא, כלומ׳ המקו׳ שישליכום שם יקראו טמא, וזהו שפי׳ רש״י ז״ל אל מקום טמא, מקום שאין טהרות מתמשות שם, למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאו׳ מקומן בעודן בו: (מא) ואת הבית יקציע, פי׳ רש״י ז״ל רדוניר בלע״ז [° וכדש״י כ״י רונזניי״ר בלע״ז, ובל״א (בעשניידען), ובלשון משנה יש הרבה, ורשב״ם ז״ל אמר יקלף, כמו ויעשהו במקצועות (ישעי׳ מ״ד י״ג), ולפי שבסמוך אמר אשר הקצו, והן שני שרשים קצע וקצה, וגם קצה לשון כריתה וקלוף, כמו לקצות בישראל (מ״ב י׳ ל״ב), קצות עמים רבים (חבקוק ב׳ י׳), אומר אני ששרש קצע ענינו שמקלף בשוה משני הצדדים שעושה זוית ישר, וזהו ויעשהו במקצועות, שהוא הכלי בעלת הזויות יושר בו האמן מה שבורה, ולכן נקראו ירכתי הבית מקצועות כמו למקצעות המשכן בירכתים (שמות כ״ו כ״ג), לפי ששני הצדדים פוגעים בזוית במישור, וכן כאן יקלוף סביבות האבן שחלץ מכל הצדדים בשוה, ויעשה כן במקצועות, שיהיו הזויות מקבילות: מבית, מבפנים, במקום שישב שם האבן המנוגע בקיר קולף מסביב לו הטיח, וסביב שב על האבן שחלץ, לא סביב הבית כלו, שאם כן היה לו לומר ואת הבית יקציע, וכן אמרו רבותינו בת״כ, וראב״ע ז״ל אמר י״א יקציע שיפגלו המקצוע, ואין זה נכון שכבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית, ולא דבר נכונה, שהפשיון מטמא בכל שהוא והוא עם האוס על אבן אחת, ואם פשה גם לאבן אחרת, תנטל גם זו: ושפכו, לפי שהעפר שמוציאין ניתן בכלי או בשק, יתכן לומר ושפכו, ועל האבנים אמר והשליכו: הקצו, זה שרשו קצה מהבנין הכבד, לפי שההקצות בכלי, ולא אמר אשר הקציעו, כי אינו נופל אלא על מלאכת הקציעה, שיהיו הזויות מכוונות, לא על העפר שהוקצה במקצועות, ועליו אמר אשר הקצו, כלומר שכרתו במקצוע, ורש״י ז״ל כי הקצו לשון קצה, אשר קצעו בקצוע הנגע סביב, ונראה לי שכוון למה שאמרנו, ואם רא״מ ז״ל לא פי׳ כן, ורשב״ם ז״ל אמר הקצו, יש לומר שפתרונו לשון קצוע, מדכתיב אחרי הקצות את הבית. כמצא שהקצוע קרוי הקצות, שהרי הלשון כתוב למעלה ואת הבית יקציע, ואינו כן וכמו שיתבאר (פסוק מ״ג), אבל ראב״ע ז״ל אמר והקצו מגזרת קצה, כי קצתו ההוה למעלה הסירו לבדו, ואין צורך לדוחק זה, ולדעתי גם הקצה נקרא כן בעבור שמשם ואילך נכרת וחסר, והבנין על הכריתה, ושרש קצן דומה לו, וגם רד״ק ז״ל בשרשים אמר קצב קצן קצה ענינם אחד לשון כריתה וחתוך: (מב) אבנים אחרות, לא מאבני הבית הזה מקיר אחר שבו, וכן אמרו בת״כ ובמשנה: והביאו, אל הבית: אל תחת, במקום שישבו האבנים הראשונים: וטח, מגזרת הענין, שרשו טוח, והשם טיח, כמו איה הטיח (יחזקאל י״ג י״ב), וזה ידוע: (מג) ואם ישוב הנגע, למעלה אמר שאם פשה בשבוע ראשון יקציע הבית, ואמר עתה שאם ישוב הנגע ופרח בבית, ואמרו חכמים משל חזר איש פלוני למקומו, כשיחזור הנגע לאותן האבנים, כלומר אעפ״י שיש עתה אבנים אחרות שאינן מבית המנוגע, ישוב הנגע למקומו הראשון, ויפרח באותן הבנים שהביאו אל הבית, וזהו שאמר אחר חלץ את האבנים, שזהו חדוש שהאבנים שהיה בהן הנגע חלץ מן הבית, ופרח עתה באבנים החדשות הללו, ולכן בעל הטעמים שם האתנחתא תחת האבנים: ואחרי הקצות את הבית, גם אחר שהכרית העפר שהיה סביבות האבנים הראשונים, ואחרי הטוח טיח חדש סביבות האבני׳ החדשות, שלא תוכל לומר שאר דבר מן הנגע הראשון סביבות האבנים, שעל ידי כן פרח באבנים שהביאו, אלא ששב הנגע למקומו, ורבותינו ז״ל למדו מגלת בבית, שאם נראה במקום אחר בבית כשני גריסין הרי הוא כחוזר ונותץ את הבית, ומלת הקצות מקור מן ההפעיל, וכן הטוח, ולפי שמדבר על העפר שכרתו מן הקיר, לא על מעשה הקציעה, בא מלת הקצות כמו שאמר למעלה הקצו, לא כדברי רשב״ם ז״ל:

מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא: מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל

אל

תרגום אשכנזי

(מד) דער פריסטער קיממט, אונד זיהט, דאס דער שאדען אין דעם הויזע צוגענאממען: זאָ איזט עז איין פערדערב־ליכער אויזזאץ אם הויזע, עז איזט אונריין. (מה) מאַן מוס דאז הויז איינרייסען, נעמליך דיא שטיינע, דאז האָלץ אונד אללען קאַלק דעם הויזעס אויז איינאַנדער נעה־מען, אונד אויסערהאַלב דער

שטאַדט

אונקלוס

מד וְיֵעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא: מה וְיִתְרַע יָת בֵּיתָא יָת אַבְנוֹהִי וְיָת אָעוֹהִי וְיָת כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא

לאתר

באור

(מד) ובא הכהן, לא בצאתו היום, אלא לסוף שבעה, כמו שלמדו רבותינו בת"כ: וראה, יתבונן במראה הנגע, אם היא מראה טמאה ובשיעור המטמא: והנה פשה הנגע בבית, לדעתי כל שובת נגע קרוי פסיון, והדעת נותנת כן, שהרי חלצו האבנים שהיו בהן הנגע, וכל הנראה עתה במקומו על האבנים החדשות עודף על הנגע הראשון, וכשהוא כשני גריסין צריך נתיצה, אפילו נראה פחות מנגע הראשון, כגון שהאבנים שחלצו היה עליהן נגע כשלשה גריסין, וכשחזר הנגע הוא כשני גריסין, ג"כ פסיון הוא, שפשה הנגע שבבית, על שלשה גריסין הראשונים שניטלו ממנו, וכן אם נראה במקום אחר מן הבית, תמיד פסיון הוא, שפשה על מה שהיה תחלה, שהרי הנגע הראשון במקומו באבנים שחלץ, והרי הנגע מכת הבית, ודומה לעץ פורח, וכלשון הכתוב ופרח בבית, שזה סימן שעודו בבית, וכן לשון הכתוב בבגד שחזר בו הנגע אחר שנקרע ממנו, שאמר פורחת היא באש תשרפנו (לעיל י"ג נ"ז), ופרשנוה למעלה, ואם כן יפה אמר על נגע החוזר והנה פשה הנגע, ואין אנו צריכין לומר שאין כאן מקומו של מקרא זה, ושאי אפשר להעמידו במקומו, שאי המקרא כתוב כהלכה וכמשפטו, רק שאין צורך להאמר, שהרי כל שובת נגע פסיון הוא, כיון שהנגע הראשון במקומו על האבנים שחלץ, כמו בבגדים שהוא במקומו על הטלאי שקרע מן הבגד, ואינו דומה לנגע חדש שצריך הסגר מתחלה, שאין זה חדש אלא פסיון על הראשון, אבל בא ללמד על פסיון של שבוע שניה שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישית לראות אם יחזור, וכן דעת רבותינו ז"ל שהרי אחרי שלמדו ג"ש צרעת ממארת מבגדים שהנגע החוזר מטמא בלי פסיון, אמרו אם סופנו לרבות את החוזר מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע, הנה לו, לא שאלו רק מה ת"ל, מקרא שאינו צריך הוא, לא איך אפשר לומר כן, לפי שאין מלת פשה סותר ההלכ', ושלא תאמר שעל כן נא' שצריך פסיון ממש בנגע החוזר בבתים, למדו תחלה בג"ש מבגדי' שאין החוזר צריך פסיון, ורמב"ן ז"ל לתקן מלת פשה כפשוטו אמר שמלת פשה לשון תוספות, נאמר על דבר נוסף על אחר, כמו ונוסף גם הוא על שונאנו (שמו' א' י'), ונוספה נחלתן (במדב' ל"ו ד'), ונאמר על דבר החוזר, כמו יוסיף ה' שנית ידו (ישעי' י"א י"א), ויתנבאו ולא יספו, לא חזרו עוד להנבא, וכאן נאמר על החזרה, לא שנעקור הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר, וממה שפרשנו תראה שהכל כפשוטו שהחוזר תמיד פסיון ממש הוא, וגם רש"י ז"ל שכתב אין כאן מקומו של מקרא זה, כוונתו שלא היה צריך להאמר במקום זה, ונראה עוד כפי הפשט שעל כן נאמר בנגע החוזר והנה פשה, ללמדנו שאין פסיון מחייב נתיצה, אלא פסיון חזרת הנגע, אבל כל זמן שהאבנים במקומן אין הפסיון גורם נתיצה, ואין צורך ללמדנו כך בפושה בשבוע ראשון, שהרי מפורש למעלה, אבל בא ללמד על העומד בראשון ופושה בשני שאינו נותץ אלא חולץ וקוצה וטח, וכן אמרו רבותינו ז"ל וסמכוהו על לשון המקרא ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה: צרעת ממארת הוא, פרשנוה בנגעי בגדים (פרשה י"ג נ"א), וכן כאן שאין תרופה לבית זה וצריך נתיצ', כסולון ממאיר שאין לו תקנה ושרוף ישרף: בבית, בכל הבית, ולכן חוזר ופורח: (מה) ונתץ את הבית, מלת נתיצה פרשנו (לעיל י"א ל"ה), וכן כאן צריך שיפסק את הבית מיסודו, כמו שפורט את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית, שבשלשה אלה הן הבית ומהן נבנה: (מו) והבא אל הבית, ולא שהה בו אלא יצא מיד, כמו שאפרש: והבא אל הבית

כל

רש"י

מד ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדי' מה להלן טמא את החוזר אף על פי שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אף על פי שאינו פושה אם כן מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית ה"ל לכתוב אחר ואם ישוב הנגע. וראה והנה פשה לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפסיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמוך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ת"ל (ובא) ואם בא יבוא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי כבר אמור אם בפושה בשני הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי ומה יעשה לו ביאה אמורה למעלה וביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן וכולי כדאיתא בת"כ גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פסיון וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתו' בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: מה ואם בא יבא. לסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבי' שקוצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקיצוי ואחר הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה.

מז כל

אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מו וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ מח וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ מט וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ נ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת

לַאֲתַר מְסָאָב׃ מו וּדְיֵעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין דְּיַסְגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ מז וּדְיִשְׁכּוּב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוּל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי׃ מח וְאִם מֵיעַל יֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִתְּשַׁע יָת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַהֲנָא יָת בֵּיתָא אֲרֵי אִתְּסֵי מַכְתָּשָׁא׃ מט וְיִסַּב לְדַכָּאָה יָת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָעֵי דְּאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ נ וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאנָא דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ נא וְיִסַּב יָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת אֵיזוֹבָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא דְּצִפְּרָא נִכְסְתָא בְּמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע

שטאַרט אַן איינען אונרייגען אָרט ברינגען. (מו) ווער אין דאַז הויז קעממט, זאַ לאַנגע מאַן עז פֿערשלאָסען, זאָלל ביז אם אבענד אונריין זיין. (מז) ווער אין דעם הויזע שלעפֿט, מוס אויך זיינע קליידער וואַשען; ווער אין דעם הויזע איסט, מוס זיינע קליידער וואַשען (מח) ווען אבר דער פריסטער קעממט, אונד זיהט, דאַס דער שאַדען אים הויזע ניכט צוגענאָממען, נאַכדעם מאַן דאַז הויז געטינכט: זאָ זאָלל דער פריסטער דאַז הויז ריין שפרעכען, דען דער שאַדען איזט געהיילט. (מט) מאַן ניממט, אום דאַז הויז צו ענטזינדיגען, צווייא פֿעגעל, אויך צעדערנהאָלץ, האָכראָטהע וואָללע אונד היזאָפּ; (נ) שלאַכטעט דען איינען פֿאָגעל, אין איין אירדען געפֿעס, איבער פֿרישעס וואַסער. (נא) הירויף ניממט ער דאַז צעדערנהאָלץ, דען היזאָפּען, דען האָכראָטהען פֿאַדען אונד דען לעבענדען פֿאָגעל, טונקט אַללעס אין דאַז בלוט דעם געשלאַכטעטען פֿאָגעלס אונד אין דאַז פֿרישע וואַססער, אונד בעשפרענגט דאַז

רש"י

מו כל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי: יטמא עד הערב. מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה בכדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית וכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל וכבס יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב

באור

כל ימי הסגיר אתו, שבוע ראשונה, וכן אם לא פשה בראשונ' והסגירו שבוע שניה, הבא אל הבית טמא, ולא אחרי שחלץ וקצה וטח, שאם קודם הסגירו נכנס אדם לבית אינו טמא, אבל נגע החוזר הבא אל הבית קודם שנתץ אותו טמא, שהרי מוחלט הוא ועומד לנתיצה, ורבותינו למדו כן מן כל ימי: יטמא עד הערב, אבל אינו טעון כבוס בגדים: (מז) והשכב בבית, אעפ"י שהיה נראה נתחלה שביאה לבדה אינו מטמא בגדים, רק השוכב או האוכל בבית מטמא בגדים, קבלו רבותינו שאפילו לא שכב ולא אכל, אלא ששהה בבית כדי שיעור אכילה, שהוא כדי אכילת פרס מטמא בגדים, וכן יורה גם לפי הפשט, שעל כן האוכל והשוכב מטמאין בגדים, לפי שצריכין לשהות בו, שצריך זמן לאוכל שיאכל כדי אכילת פרס, וכן העוף הנכנס בו לנוח, צריך זמן שישכוב וינוח, אלא שלשכיבה אין מדת זמן, אבל יש שיעור לאוכל אכילת פרס, ולכן נזכרו שתי אלה, שדרך בני אדם לבוא לבית לאכול או לשכב בו, ונלמד זמן שוכב מאוכל, וכן נלמד לכל שוהה בו כדי אכילת פרס, אפילו לא אכל ולא שכב מטמא בגדים, אבל יצא מיד נאמר בפסוק ראשון שטמא ואינו מטמא בגדים: (מח) ואם בא יבא הכהן וגו', כלומר אחר שחלץ והקצה וטח והסגירו שבעת ימים, בא וראה שלא חזר הנגע למקומו, וזה פירוש לא פשה הנגע בבית, שאלו חזר היה פשיון, אפילו חזר כמות שהיה, ולפעמים אפילו פחות ממנו, כמו שפרשנו למעלה (פסוק מ"ד), אלא שהיה לו לומר ואם לא שב הנגע בבית אחרי וגו', ללמדנו גם כאן דין חדש בעומד בעיניו בשבוע ראשון ובשבוע שני, שאעפ"י שלא פשה בשני צריך חליצה וקציה וטיחה, ולכן כתב אבל דין נגע החוזר אם לא פשה נרפא הנגע ויטהר את הבית, אבל קודם חליצה וטיחה אעפ"י שלא פשה, אין הבית טהור, ולמדנו שאם עמד בעיניו בשבוע ראשון ובשני אינו טהור, אך צריך חליצ' וטיחה, כמו אם פשה בראשון או עמד בעיניו בראשון ופשה בשני, וגם זה למדו רבותינו ז"ל מלשונות הכתוב כמו שבא בפי' רש"י ז"ל, כללו של דבר המקראות מתפרשין כסדרן, וכל אחד נכתב במקומו, והדינין שאנן מפורשים כדרשו' מהן מדרך הסברא, ויותר מזה על דרך שדרשום רבותינו ז"ל, שרמז עליהן הכתוב בדברים קצרים ונג"ש: הטח את הבית, קצר הכתוב וזכר הטיח שהיא אחרונה, וקדמו לה החליצה והקציע, ולמעל' זכר שלשתן כפי הענין מטעם שכתבנו: וטהר הכהן את הבית, צריך שיפרש בסמוך: כי נרפא הנגע, אין עוד נגע בבית, שהאבנים שהיה בהן הנגע הוסרו ממנו, ולא פרח בו עוד, הרי שנרפא הנגע, ולמדנו שאם הנגע עמד בעיניו בראשון ובשני שאין הבית טהור, שהרי לא נרפא הנגע, וכמ"ש: (מט) לחטא, כמו וחטא את המזבח (ח' ע"ז.)

הבית שבע פעמים: נב וחטא את־הבית בדם הצפור ובמים החיים ובצפר החיה ובעץ הארז ובאזב ובשני התולעת: נג ושלח את־הצפר החיה אל־מחוץ לעיר אל־פני השדה וכפר על־הבית וטהר: * נד זאת התורה לכל־נגע הצרעת ולנתק: נה ולצרעת הבגד ולבית: נו ולשאת ולספחת ולבהרת: נז להורת ביום הטמא וביום הטהר זאת תורת הצרעת: פ

טו א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ב דברו אל־בני ישראל ואמרתם אלהם איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא: ג וזאת תהיה טמאתו

אונקלוס

שבע זמנין: נב וידכי ית ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאזובא ובצבע זהורי: נג וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי: נד דא אוריתא לכל מכתש סגירותא ולנתקא: נה ולסגירות לבושא ולביתא: נו ולעמקא ולעדיא ולבהרא: נז לאלפא ביום מסאבא וביום דכיא דא אוריתא דסגירותא:

טו א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב מלילו עם בני ישראל ותימרון להון גבר גבר ארי יהי דאב מבשריה דוביה מסאב הוא: ג ודא תהי סאובתיה בדוביה

ריר

תרגום אשכנזי

דאז הויז זיבען מאהל; (נב) ענטזינדיגט דאן הויז מיט דעם בלוטע דעם פאגעלס אונד דעם פרישען וואססער, אויך מיט דעם לעבענדען פאגעל, נעבסט דעם צעדערנהאלץ, היזאפן אונד דער האכראטהען וואללע; (נג) לעסט דען לעבענדען פאגעל אויסערהאלב דער שטאדט אויפס פעלד פליגען; הירמיט פערזעהנט ער אויך דאז הויז, אונד עז ווירד ריין. (נד) דיזעס איזט דיא לעהרע פיר אללען שארען דעם אויזזאץ אונד פיר דען גרינד; (נה) פיר דען אויזזאץ אים געוואנדע אונד אם הויזע; (נו) בייא אינער ערהאבענען, אנגעלויפענען, אדער פלעקקיגען שטעללע; (נז) דארנאך צו אורטהיילען, ווען עטוואז ריין, אדער ווען עז אונריין איזט; דיזעס איזט דיא לעהרע פיר דען אויזזאץ.

טו (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן וויא פאלגט: (ב) רעדעט מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגט איהנען: ווען יעמאנד אן זיינעם גלידע דען פלוס האט, זא זאלל זיין אויזפלוס אונריין זיין. (ג) מיט זיינער אונריינגקייט, רעם

וועגען

רש"י

לשוכב כדי אכילת פרס: נז להורות ביום הטמא וגו'. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו:

טו ב כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב ממקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא. למד על הטפה שהיא מטמאה. זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: ג רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו. כמו ריר

שיונא

באור

ע"ו), הכהן המקטא אותה (לעיל ו' י"ט), ושם פרשתיו: (נג) וכפר על הבית, יכסה בו חרפת הבית, וטהר מטומאתו: (נד) לכל נגע הצרעת, כצרעת השחין והמכוה, ונגעי קרחת וגבחת, וטעם שנזכרו בפני עצמן לפי שבשלשתן כאשר בהרת לבנה אדמדמת, שהן הפתוכים: ולנתק, שאינו מטמא במראות נגעים, אלא בכל מראה ובשער צהוב: (נה) ולצרעת הבגד, שמטמא בירקרק ואדמדם, וכן זאת התורה לצרעת הבית שמטמא במראות אלו: (נו) ולשאת, וכן זאת תורת ארבע מראות נגעים המטמאין בעור הבשר ופרשנו' למעלה (לעיל י"ג ב'): (נז) להורת, אלו הן דיניהן שיורו הכהנים על פיהן ביום הטמא, על פי סימני טומאה האמורים למעלה יטמאו, ואלו הן דיניהן שיורו על פיהן ביום הטהור, שעל פי סימני טהרה האמורים יטהרו האדם הבגד או הבית ביום טהרתן:

טו (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן, הכהנים יפרישו בין זבה לנדה, כאשר אחז"ל בין דם לדם, ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר, כי הצרעת נגע גלוי, מפי' רמב"ע ז"ל: (ב) כי יהיה זב מבשרו, כמו זבת חלב ודבש (שמות ג' ח'), שמרוב חלב נוטף מדדי הבהמה, ומרוב שומן הפירות יטפו עסיס, וכן זב מבשרו שנוטף מאליו טיפין טיפין בלי כונה, לא כשכבת זרע שיורה לחון ברצון, וכן ואשה כי תהיה זבה, לפי שדם נדות יזוב מאליו, ולכן אבל שכבת זרע אמר ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע, ובתוספתא אמרו מה בין זובו לשכבת זרעו, זובו בא מבשר מת, ושכבת זרעו מבשר חי, זיב דומה ללובן ביצה המוזר' וש"ז קשורה כלובן ביצה שאינה מוזרת, ולפיס וא מחלה בכלי הזרע, שאין בכחם להחזיק הזרע בתוכן ונוטף מעצמו, נקרא זב: מבשרו, ככוי לערות הזכר, מפי' רמב"ע ז"ל, ואשכחנו כן גדלי בשר (יחזקאל ט"ז ד'), אשר בשר חמורים בשרם (שם כ"ג כ'), וכן דם יהיה זבה בבשרה, ורבותינו ז"ל אמרו יכול זב מכל מקום, כלומר מפיו מחוטמו או מאזנו, ת"ל מבשרו ולא כל בשרו, ואחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר, זכיתי לדון טמא בזב וטמא בזבה, מה זבה ממקום שהיא מטמא טומאת נדה הקלה מטמאה טומאת זיבה חמורה, אף הזב ממקום שהוא מטמא טומאת קרי הקלה, מטמא טומאת זיבה חמורה: זובו טמא הוא, למד על הטפה שהיא מטמאה, אבל דם היוצא מפי האמה אינו מטמא, רק זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאים טומאה חמורה: (ג) וזאת תהיה טמאתו בזובו, אם

כונת

טמאתו בזובו רר בשרו את־זובו או־החתים בשרו מזובו טמאתו הוא: ד כל־המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא וכל־הכלי אשר־ישב עליו יטמא: ה ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב: ו והישב על־הכלי אשר־ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב: ז והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב: ח וכי־ירק הזב

בטהור

אונקלוס

ריר בשריה ית דוביה או התים בשריה מדוביה סאובתיה היא: ד כל משכבא די ישכוב עלוהי דובנא יהי מסאב וכל מנא דיתיב עלוהי יהי מסאב: ה וגבר די יקרב במשכביה יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ו ודיתיב על מנא דיתיב עלוהי דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ז ודיקרב בבשר דובנא יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: ח וארי ירוק

דובנא

תרגום אשכנזי

דעס פֿלוססעס, זאָלל עז פֿאָלגענדע בעשאַפֿפֿענהייט האָבען: דאַז גליד מאַג דען פֿלוס טריפֿען לאַססען, אָדער פֿערשטאָפּפֿט זיין פֿאָם פֿלוססע: זאָ איזט זיינע אונרייניגקייט אין בײדען פֿעללען גלייך. (ד) יעדע לאַגערשטעטטע, וואָרויף דער פֿלוסזיכטיגע צו ליגען פּפֿלעגט זאָלל אונריין זיין, אונד יעדעס גערעטהע, דאַרויף ער צו זיצען פּפֿלעגט, זאָלל אויך אונריין זיין. (ה) ווען יעמאַנד זיינע לאַגערשטעטטע בעריהרט, זאָלל ער זיינע קליידער וואַשען, זיך אין וואַססער באָדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ו) ווער אויף דעם גערעטהע זיצט, וואָרויף דער פֿלוסזיכטיגע צו זיצען פּפֿלעגט, זאָלל זיינע קליידער וואַשען, זיך אין וואַססער באַדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ז) ווער דען בלאָסען לייב דעס פֿלוסזיכטיגען בעריהרט, זאָלל זיינע קליידער וואַשען, זיך אין וואַססער באָדען; אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ח) ווען דער פֿלוסזיכטיגע אַן איינען

ריינען

רש"י

שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו. ומדרשו מנה הכתו' הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנאמר טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: ד כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפי' מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכ' המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: ה ואיש אשר יגע במשכבו.

לימד

באור

כונת המאמר על מה שהוא מטמא, כגון מגע משכב ומושב, אין זה מקומו, אלא בפסוק שלאחריו, אבל הכונה על איזו אופן תהיה הזיבה שיקרא זב ויטמא, ובפי' רמב"ן ז"ל וזאת וגו' הטעם כי הזב הוא על ב' דרכים, ויפה פי', ורבותינו למדו מכאן שטומאתו תלויה בזובו, ואיננה תלויה בימים כזבה שצריכה שלשה ראיות בשלשה ימים רצופים, וזב מטמא בג' ראיות ביום אחד: רר בשרו את זובו, פעל משם ויורד רירו על זקנו (שמואל א' כ"א י"ד), והוא הרוק הדק הנוטף מן הפה ויורד על הזקן, וכן הזיבה היוצא ממנו קלוש ונוטף מבשרו: או החתים בשרו מזובו, החתים שרשו חתם, כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט י"א), והחתים מן הפעיל ופי' רש"י ז"ל שיוצא עב וסות' את פי האמה, ונסתם בשרו מטפת זובו, ולפרושו יאמר או נסתם בשרו מזובו, ואפשר החתים יוצא, שבשרו החתים את פיו, מפני זובו שאינו יוצא, והוא פי האמה, וכשהתולדת דוחהו אח"כ לחוץ יוצא טפות עבות, ואולי שעליו אמ' רמב"ע ז"ל שהתחבר הזוב ונקרש, ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה, שעל כל פנים אינו מטמא עד שיצא לחוץ, כמו שאמרו רבותינו מבשרו עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו, ולכל הפרושים ילמדנו הכתוב שהזב מטמא בין יוצא צלול כריר בין יוצא עב: טמאתו היא, כל אחד מב' דרכים אלו, טומאתו היא לטמא טומאה חמורה: (ד) כל המשכב, הראויה למשכב, פרט אם שכב על הדלת ועל דף הבור שאינו ראוי למשכב, יכול כל ראוי למשכב אפילו מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב עליו המיוחד לשכיבה, יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: יטמא, טומאה חמורה, לטמא אדם ובגדים, לא טומאת מגע, שהתורה החמירה במשכב ומושב והרבה יותר מכל שאר הדברים שהזב נוגע בהן, שכלן נעשים ראשון, ואינן מטמאין אדם וכלים, ואלו נעשים אב הטומאה לטמא אדם וכלים, ובכתוב הסמוך יפרש טומאה זו: וכל הכלי, המושב כמשכב, במיוחד למושב, פרט אם אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו ולכן בשתיהן נאמר בלשון עתיד ישכב ישב, ולא שכב וישב: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו, לא אמר אשר שוכב עליו הזב, אפילו אינו שוכב עליו בשעת מגע, המשכב אב הטומאה לטמא אדם הנוגע לטמא בגדים, ומגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה, ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין, ולמדנו שמשכב הזב חמור מדבר אחר שנגע בו הזב כמו שפרשנו (פסוק ד'): יכבס בגדיו, שהן עליו בשעה שנוגע במשכבו, וכן מטמא כל הכלים, אבל אינו מטמא אדם וכלי חרס, ואחר שפירש אינו מטמא אפילו כלים ובגדים, וכל שכן שאינו מטמא אדם וכלי חרס, רק מטמא טומאת משקין להיות תחלה: (ו) והישב על הכלי, אפילו עשר מושבות זו על גב זו, והזב יושב בתחתון והטהור במושב העליון, אפילו יושב הטהור על אבן שאינו מקבל טומאה התחתון בוקע ועולה ומטמא את הטהור אעפ"י שלא נגע, וכן הדין במשכב אפילו עשר מצעות זו למעלה מזו, טמאין כלם, וכתב באחד דין נגיעה, ובשני דין מושב ומשכב: (ז) והנוגע בבשר הזב, דומה לנוגע במשכב ובמושב, שמטמא בגדים וטמא טומאת ערב, והכתוב מלמדנו שאינו טמא טומאה כזו עד שיגע בבשרו ממש, אבל נוגע בבגדי הזב אינו מטמא בגדי' וכלים, שאעפ"י שהן על גופו אינן חמורים כמשכב ומושב שהנוגע בהן מטמא בגדים גם אם אין הזב שוכב עליו, זהו פשוטו של מקרא: בבשר הזב, לפי פשוטו בשר הזב כולל כל גופו, ובכללו גם בית הסתרים, כמו כי יהיה זב מבשרו, ולמדנו שאפילו נגע במקום שהטומאה יוצאת מגופו אינו חמור מנוגע במשכב ומושב: (ח) וכי ירק הזב בטהור שנגע רוקו

באיש

בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמַּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
במים

תרגום אשכנזי

ריינען מענשען שפייכעל ווירפט, זאלל ער זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ט) וואז צום רייטציג געהערט, װארויף דער פלוסזיכטיגע צו רייטען פפלעגט, זאלל אונריין זיין. (י) ווער עטוואז בעריהרט, דאז ער אונטער זיך צו האבען פפלעגט, זאלל ביז אבענד אונריין זיין; ווער דיזע דינגע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (יא) ווען דער פלוסזיכטיגע בעריהרט, בעפאר ער זיך דיא הענדע אבגעוואשען, (דאז הייסט: בעפאר ער זיך צור ריינינגונג געבאדעט האט,) זאלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער

אונקלוס

דּוֹבָנָא בְּרַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ ט וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב׃ י וְכָל דִּי יִקְרַב בְּכֹל דִּי יְהֵי תְּחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יא וְכָל דִּי יִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי
מסאב

רש״י

לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והנוגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: ו והיושב על הכלי. אפי׳ לא נגע אפי׳ י׳ כלים זה על זה כולם מטמאים משו׳ מוש׳ וכן במשכ׳: ח וכי ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק מטמ׳ במשא: ט וכל המרכ׳. אף על פי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו״ן (והוא פאמי״ל בל״א זאטלגריף. זאטלקנאפף) טמא משום מרכ׳ והאוכף שקורין אל״וש (והו הע״ל בל״א זאטל) טמא טומאת מוש׳: י וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו. של זב בא ולימד על המרכ׳ שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכ׳ מבמרכ׳: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכ׳ והמרכ׳ משאן מטמא אדם לטמא בגדים: יא וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי׳ פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתו׳ טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון
ביאת

באור

באיש טהור, הרוק מטמא כמו הנגועה בבשר הזב וטעון כבוס בגדים, וכן מטמא במשא אעפ״י שלא נגע, אמרו חכמים בטהור, מה שביד טהור טמאתי לך: ירק, שרשו רקק, ויש שורש קרוב לו ירק, כמו ואביה ירוק ירק בפניה (במדבר י״ב י״ד), וירקה בפניו (דברים כ״ה ט׳) והוא הדין לכיחו וניעו ורירו ומי אפו שהכל בכלל רוק, כי מלת רקק נופל על ליחה עבה, ובלשון חכמים דנים מן הרקק כגרמו, ובת״כ שבו אין לי אלא רוקו כיחו וניעו רירו ומימי האף שלו מניין ת״ל וכי ירוק, ופי׳ רש״י ז״ל וי״ו דוכי דריש, ואולי למדוהו ממלת ירק שפרשו רקק והכל בכלל: (ט) וכל המרכב, הכלים המיוחדי׳ לרכיבה, מטמאין אעפ״י שאינו רוכב, אבל אם רכב על המשכב ועל המושב, אינן יוכחי׳ מכלל משכב ומושב ומטמאין בגדי׳ גם במגע, וכן האוכף שיושב עליו הרוכב מושב הוא ומטמא במגע כמו במשא, ומרכב הוא הכלי׳ שהן לרכיבה וכמו שפי׳ רש״י ז״ל כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו״ן [י׳ בל״א זאטעלגריף, זאטעלקראפף) טמא משום מרכב, והאוכף טמא משו׳ מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו, של זב, כן פי׳ רש״י ז״ל, כלומר לא תחתיו של מרכב, אלא כשנגע אדם במרכב וכל כלי המרכב שהיו תחת הזב יטמא הוא ולא בגדיו, אבל הכלים שהמרכב כשא עליהן אם לא נגעו בו, אינן טמאין ולא מטמאין, כמו שאמרו בת״כ יכול תחתיו של מרכב, שהן הכלים שתחת המרכב שלא נגעו בו יטמאו, דין הוא, פי׳ דין הוא שלא יטמאו, כי אם הזב החמור אינו מטמא כלי שטף אלא במגע, מרכב הקל אינו דין שלא יטמא כלי שטף אלא במגע, ולמדנו כי לענין נגיעה הקלה תורה במרכב ממשכב ומושב, שהנוגע בהן טעין כבוס בגדים, והנוגע במרכב אינו מטמא בגדים וכלים: והנושא אותם, על כל האמורים בענין כאמר הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ומשכבו ומושבו ומרכבו, משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וכל אשר יגע בו הזב, כבר אמר למעלה והנוגע בבשר הזב (פסוק ז׳), ומה לי טהור נגע בטמא, או טמא נטהור, וגנה הדבר לפי שאמר למעלה בבשר הזב מטעם שבארנו, למד עתה שגם נגיעת יד מטמאה כנגיעת שאר הגוף, שהרי אמר וידיו לא שטף במים, הרי שמדבר על נגיעה כדרך הנוגעים שהיא ביד, כך נראה לפי פשוטו, ועוד למעלה מדבר לבד באדם הנוגע, וכאן הוסיף ללמד דין כלי חרס וטומאת מדף, וללמד דין טבילה וכמו שיתבאר: וידיו לא שטף במים, פי׳ רש״י ז״ל בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו, כי אי אפשר לנו לומר שאם בימי זובו שטף ידיו, אפילו לא טבל כל גופו לא יטמא בנגיעתו בידיו, שהרי טומאת קרי הקלה נאמר בו ורחץ את כל בשרו במים, כל שכן זוב החמור, שלא יועיל שטיפת ידים בלי טבילה ולכן לא הצריכו רבותינו מקרא ללמד ממנו שמדבר על טבילת הגוף כלו, ולא אמרו כדרכם ידיו יכול ידיו ממש ת״ל וכו׳ לפי שאי אפשר לאמרו, וטעם שזכר כאן הטבילה אפרש בעז״ה: שטף במים, זה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים, ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים, אלא אבר הגלוי כמו הידים, כן פי׳ רש״י ז״ל וכן הוא בת״כ, וגם׳ פסיקתא זוטרתא דבר אחר וידיו זה גופו, שנאמר חית ידך (ישעי׳ נ״ז י׳) כלומר חית עצמך, ורמב״ם ז״ל פי׳ ידיו משל לאותו מקום, כמו אלה ומתחת פיה (תהלי׳ י׳ ז׳), אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג׳ כ״ד), אבל אין הענינים דומים, ולדעתי יאמר הכתוב לפי פשוטו, שהידים עסקניות הן ונוגעות בכל מקומות הגוף, פעמים באותו המקום, פעמים בפה פעמים באף, ונדבק בהן זוב ורוק ומימי האף, על כן צריך שישטפם היטב במים קודם טבילה להעביר הלחה הטמאה הדבקה בהן, שאם ישאר עליהן לחה טמאה לא עלתה לו טבילתו, והוא הדין בכל מקום בגוף שדבק בו אחת מאלה צריך שישטף במים להעבירו, אלא שדבר הכתוב בהווה שדרך אלה להדבק בידי׳, ולפי שזוב טומאה יוצאת מגופו, ולא נזכר קודם לכן טבילת הגוף בעבור טומאה היוצאת
מגוף

בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא׀ לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס טז וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ

שכבת

מִסְאַב עַד רַמְשָׁא: יב וּמָאן דַּחֲסַף דִּי יִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָאנָא דְאָע יִשְׁתְּטֵף בְּמַיָּא: יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין לִדְכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי: יד וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקְדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִינּוּן לְכַהֲנָא: טו וְיַעְבֵּד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ: טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ

שכובת

וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (יב) איין אירדען גערעטהע, דאז דער פלוסזיכטיגע בעריהרט, מוס צערבראכען, אונד אללעס העלצערנע אין וואססער אויז= געוואשען ווערדען. (יג) ווען דער פלוסזיכטיגע פאן זיינעם פלוססע בעפרייעט ווירד, זא צעהלט ער זיבען טאגע נאך זיינעם בעפרייעט ווערדען, וואשט זיינע קליידער, באדעט זיינען בלאסען לייב אין פרישעם וואססער, אונד זאלל דאדורך ריין ווערדען. (יד) אם אכטען טאגע זאלל ער צוויא טורטעלטויבען אדער צוויא יונגע טויבען נעהמען, צום איינגאנגע דעם שטיפטסגע= צעלטעס פאר דען עוויגען קאממען, אונד זאלכע דעם פריסטער געבען. (טו) דער פריסטער זאלל איינע אלז איין זינדענאפפער, דיא אנדע= רע אלז איין גאנצעס אפפער צורעכט מאכען, אונד אויף איהן פאר דעם עוויגען פערזעהנען, וועגען זיינעם פלוס= סעס. (טז) ווען פאן יעמאנדען

דער

רש"י

באות מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: יב וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו כו' כדאית' בת"כ עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסיטו: יג וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זובו שלא יראה

באור

מגוף האדם, ואמר כאן דין השטיפה הצריכה להעביר הלחה הטמאה, וכן בנדה וזבה ויולדת ובעל קרי, והטבילה עצמה אינו צריך לאמרו כאן, שנאמרה בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר (פסוק י"ג), אבל טומאה שאין לחה יוצאת מגופו כמו טמא מת ובנגע צרעת ומגע שרץ ונבלה אינו צריך שטיפה זאת רק שלא יהא דבר חוצץ גם דבר טהור שמקפיד עליו חוצץ, ומלת שטף על השטיפה להעביר דבר ממקומו, וכן אמר רשב"ם ז"ל שהוא להעביר ולכלוך שום דבר ממקומו, כמו ומרק ושטף במים (פרשה ו' כ"א) להעביר שומן החטאת שבכלי, וכן תשטוף ספיחיה עפר ארץ (איוב י"ד י"ט): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב, מאוירו כמו שלמדו רבותינו מכלי חרס האמור בחטאת, ולפי שתפס הכתוב ל' נגיעה למדו ממנו טומאת היסט, ואין טומאת היסט בכל התורה רק בזב: וכל כלי עץ ישטף במים, גם זו טבילה כמו וידיו לא שטף במים, ונזכר לשון שטיפה מאותו הטעם עצמו, שלפעמים ידי הזב מלאות ליחה טמאה, ובנגעו בכלי נדבקה בו הליחה, על כן כשיטבל צריך שישטף במים להעביר הטומאה הדבק' בו: (יג) וכי יטהר הזב מזובו, לשון טהרה נופל על סור ענין רע, בין בגוף בין בנפש, כשאין החסרון נראה עוד נקרא טהרה, כי ממשלת החטא בלב יטמאנו, וכשלא יראה בו עוד יטהר הלב, וכאמרו ומחטאתי טהרני (תהלים נ"א ד'), לב טהור ברא לי אלהים (שם י"ב), וכן בשוב הליחה אל מקומה הראוי בגוף, ולא תראה עוד מאליה החוצה נקרא טהרה ועל זה אמר כאן וכי יטהר הזב, לא שטהר עדיין מטומאתו, אלא כמו שמפרש מזובו, שאין זרעו זב עוד לחוץ, אלא כנוס בכלי הזרע כמו כל אדם, וכן אמרו בת"כ וכי יטהר, כשיפסוק מזובו: וספר לו, לפי שאין ספירת ימים אלו רק בעבור טהרתו אמר לו: שבעת ימים לטהרתו, שבעת ימים רצופים טהורים מטומאת זיבה, וזהו מספר המופשט מהמתואר המורה על רצוף הימים, לא ימים מפוזרין, ואם ראה באחד מהן זיבה אין הימים הראשונים עולים מן המנין, אלא סותר מנינו, ומיום שפסק מתחיל למנות מתחלתן: במים חיים, הנובעים מן הארץ, ולפי שמתנענעים ומתפשטים תמיד נקראים חיים, אבל מי בור ומקוה עומדים כמתים בלי תנועה, וכמ"ש (פרשה י"ד ה'): וטהר, מטומאתו שאינו מטמא עוד, ובת"כ דרשו על זה: (יד) לו, לכפרתו: ובא לפני ה', לדעתי הוא כמו יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישעיה ס"ו כ"ג), עדיך כל בשר יבואו (תהלים ס"ה ג'), כי יבוא להשתחוות לה' ולהודות לו על חסדו שטהרו מזובו: פתח א"מ, לעזרה בשער נקנור מקום שטבולי יום עומדים, ומכאן למדו שהזב טובל ביום השביעי לספירתו, שאילו טובל בלילה, איך יבוא לעזרה ומחוסר הערב שמש: (טו) ועשה אותם הכהן, הכהן יפריש אחד לחטאת ואחד לעולה, כן פירשו רבותינו ולמדו מן המקרא שאם הפרישם הזב כשהקנאם הפרשו הפרש, שאם ועשה על מעשה החטאת והעולה היה לו לומר והקריבם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה: וכפר עליו, במתן דמים, וכתב רמב"ן ז"ל שצריך קרבן להודות לה' שרפא אותו וטהרו, וצריך חטאת לכפר על חטאו, שלא יגרום לו עוד חלי: מזובו, מפני זובו שהיה איש זב וטמא, ועתה שפסק יכסה על חרפת נפשו בקרבן זה: (טז) תצא, פי' ראב"ע ז"ל שלא כרצונו, ולא ידעתי למה, שהכתוב מדבר על אונס ועל רצון, הן ששכב עם אשה, יען במקרה לילה, ואם בעבור שחזר לומר ואשה אשר ישכב איש אותה וגו', הוא בעבור האשה כמו שיתבאר (פסוק י"ח): שכבת זרע, פי' ראב"ע ז"ל כמו שכבת הטל, מגזרת ונבלי שמים מי ישכיב, וכן רד"ק ז"ל בס' השרשים אמר ששכבת הטל ענין ירידה ושפיכה, ונכון להיות מזה שכבת זרע, ולדעתי אין שכבת הטל לשון שפיכה, כי מנ"א: על בלי מלת שכבת, ולמה לבד אצל המן יקראנו שכבת הטל, אבל לפי שהיה הטל שוכב ארכה לנקות את הארץ והמן יורד עליו, וטל שוכב עליו מלמעלה, שלא ירד עליו דבר מן האויר, על כן במקום זה לבד קוראו שכבת הטל, גם מי ישכיב אינו לשון שפיכה אלא לשון שכיבה, כי כנבלי שמים הם

במקומות

שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יז וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יח וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ

יט וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר

אונקלוס

שְׁכוּבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָּא יַת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּי יְהֵי עֲלוֹהִי שְׁכוּבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יח וְאִתְּתָא דִּי יִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכוּבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃

יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דָיְבָא דָּם יְהֵי דּוֹבַהּ בִּבְשָׂרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כ וְכֹל דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דִּי

תרגום אשכנזי

דער זאאמען ענטגעהט, באדעט ער זיינען גאנצען לייב — —, אונד איזט ביז אבענד אונריין. (יז) יעדעס געוואנד אדער לעדער, תאראן זאאמען געקאממען איזט, זאלל אין וואססער געוואשען ווערדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (יח) ווען יעמאנד איינער פרויען פלייטליך בייאוואהנט, זא זאללען זיך ביידע אין וואססער באדען אונד ביז אבענד אונריין זיין.
(יט) ווען איינע פרויא איהרען פלוס האט, נעמליך דאס איהר אבפלוס ווירקליכעס בלוט איזט אן איהרעם גלידע: זא זאלל זיא זיבען טאגע אין איהרער אבזאנדערונג בלייבען, אונד ווער זיא בעריהרט, ביז אבענד אונריין זיין. (כ) אללעס, וואראויף זיא אין וועהרענדער אבזאנדערונג ליגט, זאלל אונריין זיין; אללעס

וואראויף

רש״י

ירחה זוב וכולן רצופין: יח ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: יט כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה ת״ל והיא גלתה מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן הוא אדום: בנדתה. כמו ומתבל ינידהו (איוב י״ח)

באור

המקומות שהמים העליונים בהן, והמשולם לבדים מלאים מים כמו כשבר נבל יוצרים (ישעי׳ ל׳ י״ד), כי השם השכינם כפי הסדר שסדר להן, גם העננים נקראים כפים, לפי שהן בכף איש שסוכב בו דבר, וכן המים בעננים, וכן שכבת זרע, הזרע היוצא מן האבר ע״י המשכב, וסמכו לו מלת שכבת להבדילו ממלת זרע שהוא על התולדות, כמו והקם זרע לאחיך (בראשית ל״ח ח׳), זרע אברהם עבדו (תהלים ק״ה ו׳), אשר לא מזרעך הוא וכן כלם (בראשית ט״ז י״ב), והכלל כל מקום שמדבר על הבנים, אמר זרע, וכשמדבר על יציאת זרע מן הגוף אמר תמיד שכבת זרע, ונבחרה מלה זו להבדיל ביניהן דרך כבוד להורות שאין ראוי שיצא זרע מן האבר, שלא לצורך המשכב להעמיד תולדות לא לבטלה: כל בשרו, אמרו חכמים מים שכל בשרו עולה בהן, וכמה הן אמה על אמה ברום ג׳ אמות כמלאת שיעור המקוה מ׳ סאה: (יז) וכל בגד וכל עור, וכן כל שאר הכלים, כמו שאמרו רבותינו ב״ת״כ כמו בגד ועור הנאמר בשרץ והנאמר במת: וכבס, כל טבילת בגדי׳ קרויי׳ כבוס, ומטעם שבארנו (פרשה י״ג נ״ה) (יח) ואשה אשר ישכב איש אתה, לא אמר ואיש אשר ישכב עם אשה שכבת זרע, לפי שהדין שנתחדש הוא טומאת האשה, כי טומאת האיש ידענו מן ואיש כי תצא ממנו ש״ז, כמו שבארנו, ועתה למד שגם האשה צריכ׳ טבילה, וכמו שפירש רש״י ז״ל מברייתא דת״כ גזרת מלך היא שתטמא האש׳ בביאה, ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע, שהרי מגע בית הסתרים הוא, ולכן החל בעיקר: (יט) ואשה כי תהיה זבה, בין דם נדה בין דם זיבה, יתכן לכנות בלשון זיבה, כמו שפרשנו למעלה (פסוק ב׳), שהוא כמו זבת חלב ודבש, שמרוב חלב ודבש שבבהמות ובפירות זב לחוץ, וכן מותר דם שבאשה, שהתולדת לא תכילנו, תדחק לחוץ, ובכלל זה דם נדה ודם זיבה, והתורה הבדילה בין דם לדם, שבעת ימים ראשונים תקראנו דם נדה, ואם תוסיף לזוב תקראנו דם זיבה, לכן יפה אמר בתחלת הענין ואשה כי תהיה זבה, אין זיבתה כזיבת האיש שהוא הקרי הלבן, אלא דם יהיה זובה בבשרה, הדם היוצא ממקור שלה הוא זיבתה שתטמא בה, ומלת בשרה כנוי לאותו המקום כמו שפרשנו שם, ואיכה מטמאה בלובן, ומראה דמים מפורשים במשנה ובברייתא, ואמרו רבותינו כי תהיה זבה, יכול מאחד מכל אבריה, ת״ל והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור, שהוא המקום הידוע שבתולדתו הוא מקור נובע דם: שבעת ימים תהיה בנדתה, פי׳ רש״י ז״ל בנדתה, כמו ומתבל ינידוהו, שהוא מנודה ממגע כל אדם, ולפי׳ זה לא ידעתי למה תקרא כן לבד בשבעת ימים ראשונים, וגם בימי זיבתה היא מנודה, וגם הזב היה ראוי להקרא נד בעבור שהוא מנודה, גם לשון הכתוב אינו מתישב שעדיין לא דבר שתהיה נדה, והיה לו לומר תחלה שבעת ימים תהי׳ נדה, אבל בנדתה משמעו הנדה המיוחד לא תהיה בו בשבעת ימים, אבל ירחה הנכון כמ״ש (פרשה י״ב ב׳), שמלת נדה שרשו נדד, כמו סבה מן סבב, מדה מן מדד, והוא שם התאר לבעלת הדמים, כי בתולדת כל אשה שיש לה אורח כנשים, שהדם נודד מן הגוף, מלשון כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי׳ כ״ז ח׳), שהוא על ההעתקה ממקומו אל מקום אחר, וכן דם האשה נודד מן הגוף שגם משכן הדם, ויוצא חוץ לגוף, ולפי שזאת היא תולדת האשה וכל הנשים שוין בה, הודיעה תורה שיציאת דם שבעה ימים היא תולדת האשה, ובהן תקרא נדה, וזהו שאמר שהדם הזב מן האשה אין כלו דם זיבה הפך מן התולדות, כמו כל זוב האיש שהוא הפך מתולדות האיש, אלא שבעת ימים ראשונים שתזוב בהן דם, תהיה בנדתה כפי תולדתה, ואחר כן אמר ואשה כי תזוב וגו׳ בלא עת נדתה או על נדתה, זהו הפך מן התולדות ותקרא זבה הצריכה ימי נקיים וקרבן, לא הנדה, ולכן זב וזבה ומצורע אעפ״י שטומאתן חמורה מנדה אין שם נדה עליהן, לפי שכלן הפך מן התולדת ומחלה פרטית לאיש אחד, וזה הפי׳ מחוור מאד: שבעת ימים תהיה בנדתה, בין ראתה כל שבעה, ובפקה בשביעי טובלת לערב וטהורה לבעלה, בין שראתה רק פעם אחד טמאה כל שבעה: יטמא עד הערב, ומטמא בגדים, אבל אינו מטמא אדם וכלי חרס: (יב) וכל אשר תשכב, המיוחד לשכיבתה מטמאה אעפ״י שלא נגעה בו,

וכן

אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כג וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כד וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־

המשכב

דִּי תֵיתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב׃ כא וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כב וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאנָא דִּי תֵיתֵיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כג וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דִּי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כד וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין וְכָל

משכבא

וואָרויף זיא זיצט, זאָלל אונריין זיין. (כא) ווער איהרע לאַגערשטעטטע בעריהרט, זאָלל זיינע קליידער וואַשען, זיך אין וואַססער באַדען אונד ביז אבענד אונריין זיין.

(כב) ווער איין געראַטהע בעריהרט, אויף וועלכעם זיא צו זיצצען פפלעגט, זאָלל זיינע קליידער וואַשען, זיך — — באַדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כג) איזט עז אויף דער לאַגערשטעטטע, אָדער אויף דעם געראַטהע, אויף וועלכעם זיא זיצט, אינדעם ער עז בעריהרט: זאָלל ער ביז אַם אבענד אונריין זיין. (כד) ווען זיא יעמאַנד בעשלעפט, אונד איהרע אבזאָנדערונג אלזאָ אויף אַן איהן קאָממט, זאָלל ער זיבען טאַגע אונריין זיין; דיא

רש"י

י"ח) שהוא מנודה מחגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפי' לא ראתה אלא ראייה ראשונה: כג ואם על המשכב הוא. השוכ' או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו. אינו מדבר אלא על המרכב שנתרבה מעל הכלי: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים. (אבל מש"או מטמא אדם לטמא בגדים): כד ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה ת"ל וטמא שבעת ימים ומה ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא

באור

וכן וכל אשר תשב עליו המיוחד למושב: (כא) וכל הנגע, כמו משכב הזב: (כג) ואם על המשכב, רבותינו פירשו הכתוב הזה שמדבר על השוכב על משכבה או היוש' על מושבה, אעפ"י שאינו נוגע טמא ומטמא בגדים, ובנגעו בו אינו שב על משכב ומושב המפורשים במקרא זה, אלא על המרכב הרמוז במאמר על הכלי, ועליו לבד אמר בנגעו בו יטמא עד הערב, שאין נוגע במרכב מטמא בגדים, ולפי שלמעלה כשדבר במגע לא נזכר מרכב, כללו בפסוק זה לענין מדרס ולענין מגע, זהו ענין המקרא לדעת רבותינו, וכן פי' רש"י ז"ל ואם על המשכב הוא, השוכב או היושב על משכבה אפילו לא נגע בה, אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים, על הכלי לרבות את המרכב, בנגעו בו יטמא, ואינו טעון כבוס בגדים, שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים, וזהו כדברנו, אבל פשוטו של מקרא סתום, כי בעל הטעמים הפסיק במלת בו, והרי לדבריהם סוף המקרא דבק בנגעו בו יטמא עד הערב, שהוא על הנוגע במרכב; ואין לקבל מה שפי' ראב"ע ז"ל בדרך הפשט ואם על המשכב הוא שב על הכלי אשר תשב עליו, והנה הכלי על המשכב, או כלי על כלי על כן הטומאה קלה, כי איך ישוב על הכלי אשר תשב עליו, והכלי הנזכר מושב, ודינו כמשכב, ולמה יגרע טומאתו בהיותו על המשכב שלא יטמא הנוגע בו בגדים, ואם כלי טהור, איך ישוב עליו מלת הוא, ולא נזכר בפסוקים שלפניו, ועוד שהכלי הטהור נעשה ראשון; ואינו מטמא אדם כלל, גם בס' פסיקתא זוטרתי התקשה בפי' המקר' הזה, ונראה מדבריו שפי' גם כן שבא על כלי טהור שעל משכב הנדה, שמטמא אדם במגע ולא בגדים, וקראו טומאת תבורין, ואמר שכן שנינו (זבים פ"ה ד') תבורי טמא על הטהור ותבורי טהור על הטמא טמא, וזה תמה, כי תבורין שנו בתוספתא שאין עזרו ושכבו ושכיו, וטמא גם לטמא בגדים, אבל כלי שעל המשכב אינו מטמא אדם כלל. ולדעתי פשוטו של מקרא כך הוא, לפי שיש בנדה ענין טומאה שאינה בזב, שהיא מטמא את בועלה טומאת שבעה, כנזכר בכתוב הסמוך, לכן אחר שאמר למעלה (פסוק י"ט) טומאת מגעה, ואמר (פסוק כ"א וכ"ב) טומאת מגע משכב ומושב שלה, חזר ואמר שאין בכל טומאות הנדה רק טומ' ערב, לבד כששוכב עמה שטמא טומאת שבעה, וזהו שאמר ואם על המשכב הוא, אפילו שכב האדם על משכבה, או על הכלי אשר היא יושבת עליו, שישב האדם על מושבה, אפילו בעת שהיא יושבת עליו, וכל זה עשה בנגעו בו, שגם נגע במשכב ובמושב והרי כאן טומאת מדרס וטומאת מגע, והנדה עצמה קרובה אליו, אעפ"כ יטמא רק עד הערב, ואם שכב ישכב איש אותה וגו' אבל אם שכב איש אותה, זה ממא טומאת שבעה, וכוון עתה שלא זכר כבוס בגדים, שאין צריך להאמר, שאם הנוגע ריקן מטמא בגדים, כל שכן שוכב ונוגע בשהיא יושבת עליו, וכל עצמו של מקרא אינו אלא להקל שלא יטמא רק טומאת ערב, והו פשוטו, אלא לפי שלא נזכר מרכב בלשה, סמכוהו למלת הכלי, ושלא תאמר שטוה מרכב למשכב ומושב, סמכוהו למאמר בנגעו בו יטמא עד הערב: (כד) ואם שכב וגו', אבל השוכב עמה אינו בכלל האמור למעלה שאינן מטמאין אדם וכלי חרס אפילו בשעה ששוכבין או נוגעים בטומאה, ואינן טמאין רק טומאת ערב, וזה חמור כנדה עצמה, שתהי' טומאת נדתה עליו, וכמ"ש: ותהי נדתה עליו, יכול יעלה לרגלה, שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא ג' ימים כמותה, ת"ל וטמא שבעת ימים, ומה ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא מטמא אדם וכלי חרס, אף הוא מטמא אדם וכלי חרס, לשון רש"י, וכן הוא בת"כ, כלומר טומאת נדתה תהי עליו שיטמא כמוה אדם וכלי חרס, [א"ה מסדר הטעמים משמע כמו שפי' הרמב"ע, שתיבות ותהי נדתה עליו הן מן התנאי לא מתשובת התנאי, והשעור שאם שכב ישכב איש אותה וע"י כך תבא נדתה עליו, יהיה טמא שבעת ימים, וכן מתורגם בל"א*]: וכל המשכב, אם הכתוב מטיל עליו טומאת נדתה בכל דבר ידענו שעושה משכב ומושב אב הטומאה כמוה, ולא היה צריך לומר וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא, אלא שבא הכתוב

הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא׃ ס כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ * כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת

ואת

מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב׃ כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִידָּן רְחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רְחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דּוֹב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רְחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא׃ כו כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דּוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רְחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דִּי תֵתֵיב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רְחוּקַהּ׃ כז וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כח וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי׃ כט וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ל וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יָת חַד חַטָּאתָא

וית

דיא לאַגערשטעטטע, וואָרויף ער ליגט, זאָלל אונריין זיין. (כה) ווען איינער פרויא דאז בלוט פילע טאָגע, אויסער דער צייט איהרער אַבזאָנדערונג, אַבפליסט, אָדער עז פליסט איהר אַב איבער דיא געוועהנליכע אַבזאָנדערונגסצייט; זאָ לאַנגע איהר דיא אונרייניגקייט אַבפליסט, זאָלל זיא זיין וויא אין איהרער אַבזאָנדערונגסצייט, זיא איזט אונריין. (כו) יעדע לאַגערשטעטטע, וואָרויף זיא אין דען טאָגען איהרעס פלוססעס צו ליגען פפלעגט, זאָלל פאָן איהר געהאַלטען ווערדן וויא דיא לאַגערשטעטטע אין איהרער אַבזאָנדערונג; אַללעס געראַטהע, וואָרויף זיא זיצט, זאָלל אונריין זיין וויא דיא אונרייניגקייט איהרער אַבזאָנדערונג. (כז) ווער דיזע דינגע בערהרט זאָלל אונריין זיין, זיינע קליידער וואַשען, זיך — — באָדען, אונד ביז אַבענד אונריין זיין. (כח) ווען זיא פאָן איהרעם פלוססע פרייא ווירד, זאָ מוס זיא זיבען טאָגע צעהלען, הערנאָך זאָלל זיא ריין זיין. (כט) אם אַכטען טאָגע נימט זיא צווייא טורטעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, ברינגט זיא צום פריסטער, פאָר דעם איינגאַנגע דעם שטיפטסגעצעלטעס. (ל) דער פריסטער זאָלל דיא איינע אַלז איין זינדענאָפפער,

דיא

רש״י

היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: כה ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזו'. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת שבעה נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשה בפרשה (זו) אחד עשר יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין

שתראה

באור

משכב ומושב שלו מטומאה חמורה לטומאה קלה, שאעפ"י שנדתה עליו ומטמ' אדם וכ"ח כמוה, לענין משכב ומושב חלוק ממנה, שאין משכב ומושב שלו מטמאין אדם לטמא בגדים, שא משכב ומושב שלו מטמאין לבד אוכלין ומשקין: (כה) ואשה כי יזוב, כבר פרשנו שמשבעת ימים ואילך כשתראה דם, אינו קרוי דם נדה, שאין בתולדת הנשים שיאריך האורח יותר מז' ימים, לכן מה שרואה עוד זיבה הוא, חלי בגוף כמו הזוב באיש וצריכה שבעה נקיים וקרבן: יזוב זוב דמה, כבר אמרנו שעל שתי הדמים יאמר לשון זיבה, אלא שדם הנדה טבעי, ועל זה אמר שאם זוב דמה שבתולדתה לזוב, יזוב ימים רבים בלא עת נדתה, שתראה דם כנגד תולדתה, שבתולדות הגוף אורח קבוע, שהוא עת נדתה, והיא תראה בלא עת נדתה, או כי תזוב על נדתה, לאחר שנגמרו ז' ימי נדה, תראה עוד דם, אז היא זבה: ימים רבים, ג' ימים, מפי' רש"י ז"ל, ובת"כ הוציאו תנאים דבר זה בדרכי' רבים, וכשראתה שלשה ימים רצופים הרי היא זבה גדולה, וצריכה ספירת שבעה וקרבן אבל ראתה רק יום אחד, שומרת יום שכנגדו, ואם לא ראתה בו טובלת לערב וטהורה, ואמרו רבותינו י"א יום יש בין נדה לנדה, וסופרת בתחלה שבעה והן ימי נדה, ואם תראה ג' ימים בי"א יום שלאחריהן, בין סמוכין לימי נדתה בין מופלגין הריהיא זבה: כל ימי זוב טמאתה, אפילו זבה קטנה שראתה רק יום אחד או שנים, שאינה אלא שומרת יום כנגד יום, מטמאה משכב ומושב כזבה גדולה, כימי נדתה תהיה, לענין טומאה, שמטמאה את בועלה כנדה, כי טמאה היא: (כו) כמשכב נדתה תהיה לה, כמו שהמשכב ששוכבת עליו בימי נדתה טמא, כן תחשב לה משכבה ששוכבת עליו בימי זובה: כטמאת נדתה, כטמאת מושב נדתה: (כח) ואם טהרה מזובה, מבואר למעלה (פסוק י"ג): ואחר תטהר, כתב רמב"ן ז"ל ואחר תטהר, כזב, ועל דרך הפשט שתרחץ במים חיים כזב, אבל רבותינו קבלו בטהרת הזבה, שתטהר כדרך שאר המטהרים מטומאתם במי מקוה, והטעם להם לפי שלא היה צריך לומר ואחר תטהר שלענין זה בכלל איש היא, ולא בא הכתוב להזכיר אלא החליק שבין נקבה לזכר שתהיה זובה בדם, ולחלק בין עת נדתה, ובין בלא עתה, ולא בא ואחר תטהר אלא לרבות לה טהרה ככל המטהרין שבתורה שהן במי מקוה, ויפה פי': (כט) וביום השמיני, פרשתיו למעלה (פסוק י"ד): (ל) ועשה הכהן, גם זה

פרשנוהו

ואת־האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה מזוב טמאתה: * לא והזרתם את־בני־ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את־משכני אשר בתוכם: לב זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת־זרע לטמאה־בה: לג והדוה בנדתה והזב את־זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם־טמאה: * פ

טז א וידבר יהוה אל־משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני־יהוה וימתו

אונקלוס

וית חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה: לא ותפרשון ית בני ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית משכני די ביניהון: לב דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מניה שכבת זרעא לאסתאבא בה: לג ולדסאובתא ברחוקה ולדדאב ית דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבתא:

טז א ומליל יי עם משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו

תרגום אשכנזי

דיא אנדערע אלז איין גאנצעס אפפער צורעכט מאכען, אונד אויך זיא פאר דעם עוויגען פערזעהנען, וועגען דעם פלוססעס איהרער אונרייניגקייט. (לא) איהר זאללט דיא קינדער ישראל'ס אבהאלטען פאן פעראונרייניגונג, דאמיט זיא זיך ניכט דורך פעראונרייניגונג דען טאד צוציהען, ווען זיא נעמליך מיינע רעזידענץ פעראונרייניגען, וועלכע אונטער איהנען איזט.
(לב) דיזעס איזט דיא פעראררדנונג פיר דען פלוסזיכטיגען אונד דעניעניגען, דעם דער זאאמען ענטגעהט, אונד דאדורך אונריין איזט; (לג) וויא אויך דיא שמערצלײדענדע אין איהרער אבזאנדערונג צו פערהאלטען, זא וויא דער פלוסזיכטיגע, עז זייא מאננס אדער פרויענספערזאן, וועגען זיינעס פלוססעס, אונד פיר דען מאן, דער מיט איינער אונרייניגען צוזאממען ליגט.

טז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, נאכדעם דיא ביידען זעהנען אהרן'ס דאז לעבען פערלאהרען, אלז זיא נעמליך פאר דען עוויגען הינטראטען אונד שטארבען

רש"י

שהרלה באחד עשר יום הללו תהא זבה: לא והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור (ישעיה א') וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטומאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: לב זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: לג והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלשה ראיות שתורתן מפורשת למעלה:

טז א וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגומר. מה ת"ל (אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור

באור

פרשנוהו (פסוק ט"ו): מזוב טומאתה, ובזב אמר מזובו סתם, כי זוב הזכר תמיד טומאה היא לחייבו קרבן, אבל זוב האשה בעת נדתה שאינו טומאה לחייבה קרבן, פרט מזוב טומאתה, שזוב זה טמא יותר מזוב נדתה: (לא) והזרתם, שרשו נזר כמו אין נגש כפא נאמר והגשתם, והפחתם אותו (מלאכי א' י"ג), כן נאמר מן נזר והזרתם, ודגש עין הפעל מורה על חסרון נו"ן השרש, והנזירות היא ההפרשה, כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט ד"ו), וינזרו מאחרי (יחזקאל י"ד ז'), נזורו אחור (ישעיה א' ד'), כמו שאמרו נת"כ, והמצוה לכהנים כי עליהם אמר ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י' י') ולהורות את בני ישראל וגו' (שם שם י"א), ולכן נראה הענין נזכר אהרן, שהם ירחיקו את ישראל מדברים שיטמאו כאן, כמו מנע זב ונדה וזבה, וכן יכוונו לטמאים שיטהרו כהלכתן. ובגמרא דרשו מזה אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן כלומר שירחיקום מלהטמא, וזה בשכיבת האשה בהיותה סמוך לוסתה, פן תראה נדה בשעת תשמיש: ולא ימותו בטמאתם, אם יטמאו בזאת מטומאות האמורות בענין, או שנטמאו בם ויתעצלו להטהר מהן, יבואו לידי חיוב מיתה, ושמא תאמר הלא אינן נזהרין על אלה, על כן פירש בטמאם את משכני אשר בתוכם, כי אפשר שיבואו אל מקדשי אשר בתוכם ויתחייבו מיתה לשמים: (לב) זאת תורת הזב, בכתוב הסמוך חזר ואמר והזב את זובו לזכר ולנקבה, ופרשו רבותינו שהראשון מדבר על זב בעל ראיה אחת ודינו כבעל קרי שטובל בו ביום ובשהעריב שמשו טהור, בין זב בין זבה, ויפה שכן הכתוב, והנזכרים בכתוב הסמוך כלם טמאים טומאה חמורה, ולפי הפשט זכר תחלה טומאות יוצאות מן האיש, שהן זיבה וקרי לענין טומאתן וטהרתן, שזב טעון ספירת שבעה ובעל קרי טומאת ערב, זב טעון ביאת מים חיים ובעל קרי טובל במי מקוה, אבל הזבה אינה טעונה מים חיים: לטמאה בה, לפי הפשט רומז על האשה, כששכב איש אותה שכבת זרע תטמא גם היא וצריכ' טבילה, וזהו לטמאה בה הכולל גם הנשכבת ואמר בה על שכבת זרע, ולפי שגם לטמאה בה על הקרי לבדו, הפסיק בעל הטעמי' במלת הזב, ולא הפסיק במלת זרע: (לג) והדוה בנדתה, כבר פרשנוהו (פרשה י"ב ב'), ולמעלה (פסוק י"ט), כי נדה תאמר לכל אשה בעת הוסת, ולפי שהיא אחלה טבעית ומרגשת צער בגופה תקרא דוה, ועל זה אמר והדוה בנדתה, שזאת תורת האשה הדוה מדוה של ימי נדתה: והזב את זובו, וכן הוא תורת כל זב בזובו, כל אחד כפי דרכו, לזכר בראה לונן שהוא זוב שלו, ולנקבה בראה אודם שהיא זוב שלה: ולאיש אשר ישכב עם טמאה, עם נדה או זבה, שטומאתה עליו טומאת שבעה, ולמעלה זכר שהאשה תטמא מקרי האיש, וכאן טומאת האיש מדם האשה, כך נ"ל:

טז (א) וידבר ה' אל משה, כבר פרשנו (פרשה א' א'), כי דבור נופל על הרחבת דברים דברי טעם ושכל טוב, ולשון אמירה, על המאמרים הקצובים בחכמה, מה שיאמר בלי תוספת ובלי גרעון, וכן כאן אחרי מות שני בני אהרן, דבר ה' משה והודיעו בנבואה טעם מיתתם, וקדושת הדביר והיכל והעזרה, ועבודת הכהן הגדול ביום הכפורים, ואחרי כן כתוב ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך: כוהו מה שיאמר מזה לאהרן, והן הדברים שיכתוב גם בתורה, לא שבעל פה פירש לאהרן פירוש המאמרים

סללו

וַיָּמֻתוּ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ ג בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ ד כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־
בד

אונקלוס

וּמִיתוּ׃ ב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִדָּן לְקוּדְשָׁא מְגָיו לְפָרוּכְתָּא לִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ ג בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ ד כְּתוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ
ומכנסין

תרגום אשכנזי

שטארבען, (ב) דא זאגטע דער עוויגע צו משה: רעדע מיט דיינעם ברודער אהרן, דאס ער ניכט צו יעדער צייט אין דאז הייליגטהום, אינ־נערהאלב דעם פארהאנגעס, קאממע, נעמליך פאר דען דעקקעל, וועלכער אויף דער לאדע ליגט, דאמיט ער ניכט אומקאממע, דען איך ווערדע אין איינער וואלקע איבער דעם דעקקעל ערשיינען. (ג) מיט פאלגענדעם זאלל אהרן אין דאז הייליגטהום קאממען, מיט איינעם יונגען שטיר צום זינדענאפפער אונד מיט איינעם ווידדער צום גאנצען אפפער. (ד) איינען לייבראק פאן ליינוואנד דעם הייליגטהומס זאלל ער אנצי־הען, אונד ליינענע בייןקלייהער
אן

רש״י

בדבור ראשון) היה ר' אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא א"ל אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר וא"ל אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ב ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו: ולא ימות. שאם בא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביה"כ: ג בזאת. גימטריא שלו ד' מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגומר. ואף זו לא בכל עת כי אם ביה"כ כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש: ד כתנת בד וגו'. מגיד שאינו משמש לפנים בשמנה
בגדים

באור

הללו, אז"ו דבר אל אהרן אחיך, שתדבר לו בהרחבת דברים פי' האמירות שתאמר לו: אחרי מות שני בני אהרן, פרשנו למעלה (פרשה א' י'), שחלילה לבני אהרן קדושי עליון שיחטאו בזדון לעבור את פי ה' ואת פי משה עבדו, ומה שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה, פירושו מתרה אש לא צוה להם, לא שעברו על אזהרה מפורשת בתורה, ושמא תאמר עברו על ואל יבוא בכל עת אל הקדש שהוא במיתה, והם נכנסו לפני' שלא כדת, לכן אמר כאן אחרי מות שני בני אהרן, ללמדנו שלא נאמרה אזהרה זו למשה עד אחרי מות שני בני אהרן, וזה כפי פשוטו, אבל בברייתא אמרו שאזהרה באזהרה קודם לכן, והעונש אחרי כן: בקרבתם לפני ה' וימותו, פירש למה מתו, לפי שקרבו אל ה', והיה ראוי לגדולים שכמותם לנהוג בניצוצות פעמים, לבלתי גשת אל הקדש, ואם מאהבת המקום ב"ה עשו, היה להם ללמוד במשה רבינו, ולשאל פיו, ואם היו עושים כן, היה משה שואל את ה', כמו שעשה בפסח שני, והיה השם מודיע לו ענין הפרשה ואל יבוא בכל עת אל הקדש, וזהו מלת בקרבתם, כאשר קרבו לכנוס לפני ה', לא שמתו בעבור ההקטר לבד, שהרי שמו הקטרת על האש בחוץ, כאמרו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת, ואח"כ כתוב ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם, ואילו חטאו בהקטר היה להם למות מיד, אבל מתו בעבור שנכנסו לפנים, ויפה כמסך הענין דבר אל אהרן אחיך אל יבוא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות, שתלה הענין בביאת פנים שלא כמצותו, בין לעבוד שלא כדת בין שנכנס בלא ריקנית: בקרבתם, אמר ראב"ע ז"ל מלת בקרבת, שם הפעל, וה"א לקריבה של המלאכה שבה תי"ו כמנהג ה"א הנקבה, ונכון הוא: (ב) דבר אל אהרן אחיך, שיפרש לו טעם מיתת בניו, ויבין כי נורא המקום מאד, ואל יבוא בכל עת אל הקדש, וזה טעם וי"ו ואל. [י"א שמוש הוי"ו כמו שי"ן, דבר אל אהרן אחיך שאל יבוא, כמו דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד ט"ו) *]: אחיך, אמרו רבותינו לרבות בניו, שבן בן האח יקרא אח, כמו כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ד), וכל שכן הוא, גם ראינו שמתו שני בניו בעבור כן, אבל זאת אינו בכל יבא: בכל עת, אפילו פעם אחת אסור, ואלו אמר ואל יבוא אל הקדש וגו' בזאת יבוא וגו' הייתי אומר ביום הכפורים מותר לבוא כל היום כל פעם שירצה לכן הוסיף בכל עת, שמלבד שאסור לבוא בכל השנה כלה, כמפורש בסוף הענין, אלא גם ביום שמותר ליכנס אל יבוא בו בכל עת, רק לעבודות פנים שנצטווה עליהן בפרשה זו, וכן אמרו בת"כ: אל הקדש מבית לפרכת, העזרה וההיכל גם הם קודש, כמפורש בפרשיות שלמעלה, לכן אמר מבית לפרכת שהוא הדביר, והוסיף של הקדש לרבות את ההיכל, שעל הבית כלו באזהרה ומקום הארון במיתה: אל פני הכפרת, שענן ה' עליו: אשר על הארן, המכסה על הארון, שבו לוחות העדות מכתב אלהים: ולא ימות, הא אם יבוא אל מקום הארון ימות: כי בענן אראה על הכפרת, וזה טעם שאמר אל פני הכפרת ולא אמר אל פני הארון, לפי שעונש המיתה בעבור שהיקל בכבוד המקום ב"ה השוכן על הכפרת, שעליו ענן כבוד ה', וכל הרואה הענן שעל הכפרת יודע ששם נגלה האלהים, והמיקל ראש לגשת שם חייב מיתה, והזכי' כי בענן אראה על הכפרת, וכן בבנין בית עולמים כשירד הענן ידעו כלם שנגלה בו שכינה, אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל. (מלכים א' ח' י"ב), כי הכבוד לא יראה לעין, רק הענן נראה, ומעיד שהכבוד שוכן בו, וראיה מדברי משה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' (במדבר י"ד י"ד), ופי' הדבר ועננך עומד עליהם (שם שם), ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (שם שם), וכל ארבעים שנה ראו ישראל את העמודי' האלה, שעליהן אמר נראה אתה ה', לפי שידעו שהכבוד שוכן בקרבם, וכן כי בענן אראה על הכפורת, כך נראה בעיני פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי' תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני, ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבוא זהו פשוטו, ומלשון אני נראה שם עם עמוד ענני, יראה שהוא לדברנו, לא כדברי רמ"ה ז"ל, עוד אמר רש"י ז"ל ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים, כלומר שהקטרת ראשון, שבו נכנס לפנים תחלה, וממלת בענן למדו שעשב מעלה עשן צריך להיות בקטרת: (ג) בזאת, כסדר ובמשפט שאומר לך יבוא אהרן אל הקדש לשרת לפני, וגם זה לא בכל עת שירצה, אלא פעם אחת בשנה כמו שיפרש בסוף הענין, ומלת זאת תשמש זכר ונקבה. [א"ה במקום שלא הוזכר המין יבא כפלס וקנה, ונגד העמדתיך על הכללים הוה בספר א' ונ"י]: הקדש, העזרה וההיכל והדביר, כי בשלשה המקומות יעבוד עבודתו ביום זה, ואח"כ פי' ביאות בסמנית לפרכת, שנא' והביא מבית לפרכת (פסוק י"ג): בפר בן בקר, אלא יקנה משלו, כי הם לכפר עליו ועל אחיו הכהנים: (ד) כתנת, אחר שיבוא אל הקדש ביום זה,
ופשוט

בַּד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם: ה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה: ו וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר

בעדו

אונקלוס

ומכנסין דבוץ יהון על בשריה ובהמינא דבוצא ייסר ומצנפתא דבוצא יחית ברישיה לבושי קודשא אנון ויסחי במיא ית בשריה וילבשינון: ה ומן כנשתא דבני ישראל יסב תרין צפירי עזין לחטאתא ודכר חד לעלתא: ו ויקריב אהרן ית תורא דחטאתא די ליה ויכפר

עלוהי

תרגום אשכנזי

און זיינעם לייבע האבען; מיט איינעם ליינענען גירטעל זיך אומבינדען אונד איינען ליינענען בונד אויפזעצען; עז זינד היילינע קליידער, דאהער זאלל ער זיך פארהער באדען, אונד זיא הערנאך אנלעגען. (ה) פאן דער געמיינע דער קינדער ישראל'ס זאלל ער צוויא ציגענבעקקע צום זינדענאפפער אונד איינען ווידדער צום גאנצען אפפער נעמען. (ו) צוערסט זאלל אהרן זיינען שטיר צום זינדענאפפער דאר ברינגען, אונד פיר

זיך

רש"י

בגדים שהוא משמש בהם בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. שיהיו משל הקדש: יצנף. כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה. ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור: ו את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו

באור

ופשיט את בגדיו, וילבש ארבעה בגדי בד אלו: בד, פרשנוהו (פרשה ו' ג'): קדש, שיהיו משל הקדש, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ואמרו אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים, ת"ל בגדי קדש הם לרבות את כלן, כי לפי שמביא ביום זה קרבנות משלו, הייתי אומר שגם ילבש משלו, הודיע שהבגדים יהיו משל הקדש, ורמב"ן ז"ל אמר לפי הפשט אמר בתחלה בגדים ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך, ואמר שגם אלה בגדי קדש הם, וזה קשה שאם בגדי כל השנה קדש, כל שכן אותן שלובש לפני ולפנים, ועוד כתנה של יום זה שוה לכתנת של כל ימות השנה שאיהן בד, והכתוב אומר כתנת בד קדש ילבש, והנראה לי כפי הפשט שהכל שב על ענין שלמעלה בזאת יבא אהרן אל הקדש, שכולל גם הדביר מול פני הכפרת, ועליו אמר בגדי קדש הם, בגדים שעובד בהם לפני ולפנים, ולא יעבוד בהן בשאר ימות השנה שאינו נכנס לפנים, ולכן נאמר אבל כתנת, לפי שגם בשאר ימות השנה הכתנת בד, ואעפ"כ לא ילבש בהן כתנת שעבד בו לפני ולפנים, ואח"כ אמר על כלם בגדי קדש הם, לא לתשמיש שאר ימות השנה, וראיה שחכמים קבלו שאסור לשמש בהן אפילו ליה"כ אחר, ולמדוהו מן והניחם שם שטעונין גניזה: יצנף, פי' רש"י ז"ל כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו, כמו ותנח בגדו ואחתתיה, ורמב"ן ז"ל תמה על אונקלוס למה תרגם אותה בהנחה, ולא תרגם בלשון המיוחד לצניפה ממש, שיגלגלנה בראשו כצניף, ואמר אולי אנכנו בלשון הארמית, כי גם הצניפות והרדידים שנושאים תרגם יכ"ע כתריא, ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת, רק לשון הקדש בשניהם מצנפתא, ולדעתי אין זה טעם אונקלוס, כי הכתוב אומר ובמצנפת בד יצנוף, ואם יצנוף הנחה הנ"ת מיותר, ואם אין בלשון ארמי מלה זו, למה תפש רש"י ז"ל דברי המתרגם שתרגם כן מדוקדק לשונו, אלא שהצניפה נופל על בגד ארוך שצונפין אותו בעגול סביב הראש, ואין סברא שהכה"ג צונף בגד ארוך סביב ראשו כל יום, אלא שמצנפתו צנופה מבגד ארוך מעת שנעשית ע"י עושי הבגדים, ובן נזכר במעשה עם שאר הבגדים, כי המצנפת כסוי הראש הוא שמניחו עליו בבת אחת, אבל הפעל יצנוף יש לטעות שמעגלו סביבות הראש, שהרי להלן אמר ושמת המצנפת על ראשו (שמות כ"ט ו'), וכן וישם את המצנפת על ראשו (ויקרא ח' ט'), ולא נזכר בשתיהן צניפה, ושלא נטעה שמצנפת של יה"כ היה צונף עתה סביב הראש, תרגם יחית ברישיה כמו ישים, דומה ללשון הכתוב במצנפת של כל ימות השנה, ואמר יצנוף מלשון מצנפת, שבהיותו על הראש נראה כצנוף, וזה עצמו טעם רש"י ז"ל שאמר כתרגומו להצילנו מלטעות בפי' יצנוף, כך נ"ל: ורחץ במים, אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו, וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים, ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן, ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה, ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור, לשון רש"י ז"ל, וכן שנוי בת"כ ולמדוהו מן המקראות: (ה) ומאת עדת בני ישראל, מלת עדת פרשנוהו (פרשה ד' י"ג), כי כל ישראל מכוונין ביום זה לסליחת עון: לחטאת, מפורש בענין שלא קרב רק אחד מהן, והשני משתלח חי למדבר, אבל יגיד שמפרישין שתיהן לחטאת, לכפר על חטאות ישראל ופשעיהם, לא שמפרישין אחד לעזאזל, כי לא יקדישו מתחלה קרבן לעזאזל, אלא הם מפרישין שני שעירים לחטאת, ומנות השם הוא שיגריל עליהם הכהן, ויעשה אחד חטאת לה' להקריבו על המזבח, וצוה שהשני ישלחו למדבר, ולכן אבל ההפרשה אמר על שתיהן לחטאת, כלומר לכפר על פשע וחטאה, שהאחד קרב, והשני יתודה עליו הכהן, ויתן עליו את כל עונותם, וכן תראה בכל הפרשה אחרי כן שלא נקרא המשתלח עוד חטאת: (ו) והקריב אהרן, מכל הקרבנות האמורים שעומדים בעזרה, יקריב אליו תחלה פר החטאת אשר לו, בו יתחיל עבודותיו, ומלת והקריב הגשה, כמו ויקרב משה את אהרן וגו' (פרשה ח' ו'): אשר לו, פי' רש"י האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור, ואפשר שהוא כנותן טעם למה יתחיל בפר החטאת, לפי שלו הוא ובא לכפר עליו, וראוי שיתודה תחלה על עצמו, טרם יכפר על העדה כולה: וכפר בעדו, מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו, כי הרנה והתפלה מכפרים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן שנינו בברייתא דת"כ זה ווידוי דברים, ולמדוהו מכפרה של שעיר המשתלח שנאמר בו יעמד חי לפני ה' לכפר עליו (פסוק י'), ואין בו מתן דמים, ואמרו עוד ואם נפשך לומר ופרשוהו בגמרא שמא תאמר אלמוד משעיר הנעשה בפנים שהוא כפרה בדם, ת"ל והקריב אהרן וגו' וכפר בעדו ובעד ביתו, ועדיין לא נשחט. ותמה אני על רשב"ם ז"ל שאמר לפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה, כמו שמפרש לפנינו ושחט את פר החטאת אשר לו, ואין דבריו נראין שהרי הפסיק בגורלות, ועוד שחזר ואמר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו, ואח"כ אמר ושחט את פר החטאת אשר לו, ואם לא תפרש וכפר על ווידוי דברים היא, ולמה ירחיק לפרשו על ווידוי דברים, ובפי' כתוב כן בשעיר המשתלח, ובעולה נאמר וסמך ידו על ראש קרבנו ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א' ה'), ואחריו ושחט את בן הבקר וגו', הרי שבסמיכה שהיא הוידוי מכפר, כי אעפ"י

שעיקר

בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ ז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃ ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר

עלה

אונקלוס

עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ׃ ז וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יַתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ח וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַייָ וְעַדְבָא חַד לַעֲזָאזֵל׃ ט וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִּי סְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַייָ וְיַעַבְדִנֵּיהּ חַטָּאתָא׃ י וּצְפִירָא דִּי סְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא

לעזאזל

תרגום אשכנזי

ויך אונד זיין הויז פערזעהנען.

(ז) ער נייממט דיא ביידען בעקקע, שטעללט זיא פאָר דען עוויגען היו, אם איינגאנגע דעם שטיפטסגעצעלטעס; (ח) לעגט אויף דיא ביידען בעקקע צווייא לאָאָזע, איין לאָאָז פיר דען עוויגען, אונד איין לאָאָז פיר ע ז א ז ל.

(ט) אהרן ברינגט דען באָק, אויף וועלכען דאז לאָאָז פיר דען עוויגען געפאללען איזט, דאר, אונד מאכט איהן צום זינדענאָפפער. (י) דער באָק, אויף וועלכען

דאז

באור

שעיקר כפרה בדם אם אין ווידוי והכנעת לב אין חפץ בקרבנו, כמו שאמרו רבותינו שאם עשה סמיכה שירי מצוה כאילו לא כפר, והאמת שביום הסליחה עיקר הכל התשובה והודוי, לכן הודוי הראשון היה על עצמו ועל ביתו, שהן אשתו ובניו, שעליו מוטל להוכיחם ולהישירם בדרך, ולכן טרם החל בעבודת היום, הקריב פר חטאתו והתודה על עצמו וביתו שיהיה זכאי לכפר על העדה כלה, כמו ששנינו שם כיצד היה מתודה אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך אני וביתי, אנא השם כפר נא וכו', [*א"ה אעפ"כ איננו זז מפשוטו של מקרא, שהוא על דרך הנזכר בברייתא של ר"א בן ר"י הגלילי, כל כלל ולאחריו מעשה, אינו אלא פרטו של ראשון, הזכיר (פסוק ו') דרך כלל שיקריב בתחלה את פר החטאת אשר לו, ויכפר על ידו בעדו ובעד ביתו, כיצד? עתה יבאר דרך פרט, בתחלה יעשה גורלות, לפי שיצטרך אח"כ לערב דם הפר עם דם השעיר, כדי לגמור הזאת דם הפר, וכדי שלא יצטרך להפסיק במעשה עבודתו, אמר שיגריל קודם שחיטת הפר, אח"כ חזר ואמר (פסוק י"א) עתה יתחיל בהקרבת הפר שזכרנו, כיצד? ושחט את פר החטאת וגו' עד פסוק כ', שאז נגמרה הקרבת הפר והזאת דמו, זהו על דעתי פשוטו של מקרא, ומיתור הכתובים דרשו רז"ל מה שדרשו*]: ביתו, כמשמעו אשתו ובניו שהן ביתו של אדם, ובסמוך אפרש יותר (ז) ולקח את שני השעירים, כלומר אחר שהתודה על פרו יניחנו במקומו וילך ויקח את שני השעירים, ולא נאמר בהן והקריב, לפי שעדיין אינו עושה בהן עבודה לא ווידוי ולא שחיטה עד אחר הקטרת קטרת: והעמיד אתם לפני ה', מעמידן בשער נקנור מכוון כנגד בית ק"ק פניהם למערב ואחוריהם למזרח, ולפי שלפני ה' משמע בהיכל שהרי בעזרה הוא עומד, הוסיף פתח א"מ שהוא העזרה אלא שמעמידן כנגד בית ק"ק וזהו לפני ה', ולמדנו שאתיהן עומדים לפני ה' לעבודתו, וכמו שבארנו (פסוק ה'): (ח) ונתן אהרן על שני השעירם גרלות, לא שיתן על כל אחד שני גורלות אלא שעור הכתוב שיקח מן הקלפי גורלות, ואותן גורלות שהוציא יתן עליהם, וחזר ופי' גורל אחד לה' יתן על שעיר זה, וגורל אחד לעזאזל יתן על השעיר השני, זהו לפי הפשט, ורבותינו למדו גורלות שיהיו שוין שלא יעשה אחד גדול ואחד קטן, א' של כסף וא' של זהב, א' של שיט וא' של אשכרוע, ופי' רש"י ז"ל אופן עשייתו, מעמיד א' לימין וא' לשמאל, ונותן שתי ידיו בקלפי, ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותנן עליהן, זה שכתוב בו לשם הוא לשם, ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: גורל אחד לה'. הכתוב מפרש מה יכתב על הגורלות שזכר, ואמר גורל אחד חרות עליו לה', ועל אחד מהן חרות לעזאזל: לה', להקריבו לה': לעזאזל לשלחו לעזאזל: לעזאזל, פי' רש"י ז"ל הוא הר עז, וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה, ובת"כ שבינו למקום הקשה בהרים ובפרק שני שעירי תניא עזאזל קשה שבהרים, וכן הוא אומר ואת אילי הארץ לקח, דרשוהו כמו עזז אל, אעפ"י שיש זי"ן בין אל"ף ללמ"ד, ודבריהם אמת כמו שאפרש, וראב"ע ז"ל שכתב אמר הגאון כי עזאזל שם הר, ונקרא כן בעבור שהוא תקיף, כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל, והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל בין זי"ן לזי"ן, ולדעתי אין תפיסת רב השר הלוי תפיסה, ובחכמה הוכח האל"ף כתה בין זי"ן לזי"ן ובירי של האל"ף הניחו תחת הזי"ן, לפי שנכפל אות השרש מורה על ההפלגה, כמו ירקרק אדמדם, וכמ"ש (פרשה י"ג), וכאן רומז על הפלגת העזות, ולפי שדרשו עזז, אילו כשמכה זי"ן לזי"ן לא היה כפל אות השרש אלא נכתב כשרשו שלם, על כן הוטלה האל"ף בין זי"ן לזי"ן, ויהיה כשני פעמים עז, ועוד אבאר לפנינו (פסוק כ"ב) דעתי בפי' המלה הזאת: (ט) והקריב אהרן, לפי שצריך לקרוא לו שם ולקדשו לקרבן חטאת, אמר והקריב: עלה עליו, כלומר שעלה גורל השם עליו ביד הלוקח מן הקלפי, או שהונח על גבי הגורל לה', כמו אשר לא עלה עליה על, (במדבר י"ט ב'): ועשהו חטאת, הכהן יקרא לו עתה שם חטאת, כי השני איננו חטאת שאינו קרב, וכן שנו בת"כ שיאמר לה' חטאת, ואי אפשר לומר ועשהו כדין חטאת, שהרי למטה בענין הוא אומר ושחט את שעיר החטאת, לא כראב"ע שפי' ועשהו חטאת שישחטנה, ובת"כ עוד ר' ישמעאל אומר לא היה צריך לומר חטאת, אינו אומר אלא לשם, לדעתי פרושו לפי שמתחלה כבר לוקחו שני שעירי עזים לחטאת, ועתה שמגריל עליהן די שיאמר לה' ואנו יודעין שהוא חטאת קרב לה', לא כפי' הרב בעל ק"א שלדעת ר' ישמעאל ועשהו חטאת כפשוטו שיקריבנו לחטאת, אלא גם לדעתו קריאת שם הוא אלא שאינו צריך להזכיר חטאת, שבשיאמר לה' ידענו שהוא חטאת גמור: (י) והשעיר וגו', לא יקרא חטאת, כי לא יקרב במקדש, ולא יזה מדמה הזאות, אלא יעמד חי: יעמד חי, מן ההפעל, והראוי להיות יועמד בשורק, והוא קמץ בעבור אות הגרון שאחריו, כמו יחרש כל רכושו, ונזכר ההפעל כנגד והעמיד אותם שהוא מן ההפעיל, ועליו אמר יעמד כמו שהעמד מן הכהן כן יעמד חי, לא יעשה בו דבר בקדש: לפני ה' לכפר עליו,

שעפ"י

רש"י

ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: ח ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי נוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזירה חתוכה: ט ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת: י יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו

יתקים

עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר

והזה

לַעֲזָאזֵל יִתְּקַם כַּד חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ יא וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ׃ יב וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁתָא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חָפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרֻכְתָּא׃ יג וְיִתֵּן יָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטָרְתָּא יָת כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃ יד וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא

וידי

ראז לאָאז פיר עזאזל געפאללען איזט, זאָלל לעבענדיג פֿאָר דעם עוויגען הינגעשטעללט ווערדען, אום איבער דענזעלבען צו פערזעהנען, (נעמליך דיא זינדען דער קינדער ישראל'ס דאָרויף צו בעקעננען,) אונד איהן הערנאך צום עזאזל אין דיא וויסטע צו שיקקען. (יא) הירויף זאָלל אהרן זיינען שטיר צום זינדענאָפפער דארברינגען, פיר זיך אונד זיין הויז פערזעהנען; ער שלאכטעט נעמליך זיינען שטיר צום זינדענאָפפער. (יב) נִיממט דיא רויכפּפאַננע פאָלל גליהענדער קאָהלען פֿאָם אלטאר, דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט, אונד בײדע הענדע פֿאָלל קליינגעשטאָסענעס רויכווערקעס, אונד ברינגט עז אינערהאלב דעס פֿאָרהאַנגעס. (יג) דאָזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען לעגט ער דאז רויכווערק אויף דאז פייער זאָ דאס דיא וואָלקע פֿאָן דעם רויכווערקע דען דעקקעל, דער אויף דעם צייגניססע ליגט, גאנץ פֿערהיללע דאמיט ער ניכט אומקאָממע. (יד) הירויף נִיממט ער פֿאָן, דעם בלוטע דעס שטירעס, שפרענגט

רש"י

יתקם כד חי. מה ת"ל לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששלוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו': יא וכפר בעדו. ווידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהן כלן קרויים ביתו שנאמר בית אהרן ברכו את ה' וגו' מכאן שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגו': יב מעל המזבח. החיצון: מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. מה ת"ל דקה והלא כל הקטרת דקה שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת: יג על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: יד והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני

הכפרת

באור

אעפ"י ששאר הקרבנות מכפרים במותם במתן דם, זה יכפר עליו הכהן עונות בני ישראל לפני ה' בעודנו חי, ואמר הטעם לשלח אותו לעזאזל המדברה, כדי שישלחוהו חי וילך לעזאזל וישא עליו את כל עונותיהם אל ארץ גזרה, וכפרה זו מפורשת בענין שהוא ווידוי דברים, שנאמר וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות ב"י וגו' ונתן אותם על ראש השעיר, ואמרו רבותינו יעמד חי מה ת"ל, כלומר ידענו שלא ישחט, שהרי אמר לשלח אותו וגו', לפי שאיני יודע אם שלוחו למיתה או לחיים, ת"ל יעמד חי לפני ה', עמידתו חי לפני ה', אבל שלוחו למיתה, ועוד יתבאר בעז"ה (פסוק כ"ב): (יא) והקריב אהרן, לעשות עבודה שניה בפרו, ואמר וכפר בעדו ובעד ביתו, שסומך פעם שני עליו ומתודה עליו ועל אחיו הכהנים, כי אחר שהתודה על עצמו ועל אשתו ובניו החשובים כגופו, עתה ראוי שיכפר גם על אחיו הכהני' וזהו ביתו הנאמר כאן, שכלן קרויין ביתו, שנאמר בית אהרן ברכו את ה' (תהלים קל"ה י"ט), וכן שמענו בת"כ: ושחט, שוחט ומקבל את הדם, ונותנו ביד כהן למרס בו שלא יקרוש, כדי שילך תחלה ויקטיר קטר' בפנים: (יב) גחלי אש, גחלים בוערות לא עוממות: מעל המזבח, החיצון: מלפני ה', מצד המזבח שלפני פתח ההיכל והוא צד מערבי: חפניו, של הכהן, הגדול כפי גדלו והקטן כפי קטנו: קטרת סמים דקה, כבר נאמר ושחקת ממנה הדק (שמות ל' ל"ו), וביה"כ דקה מן הדקה שמערב יה"כ היה מחזירה למכתשת: והביא, את הכף והמחתה מבית לפרכת, לקדש הקדשים, ושם הוא מניחם ידענו שנכנס לשם: (יג) ונתן, אחר שיהיה בפנים, יתן את הקטרת על האש: לפני ה', בין שני בדי הארון מול הכפרת, כך הוא פשוטו של מקרא וכן קבלו רבותינו, אבל הצדוקים אמרו שיתקן מבחוץ ויכנס בפנים והשיבו חכמים מפסוק זה, והם דרשו כי בענן אראה על הכפרת שיבוא לפנים בענן הקטרת, וחכמים השיבו שבא ללמדנו שיהיה בקטרת עשב מעלה עשן, שיהא מתמר ועולה כמקל, ומלבד זה אין הדרש כי לפי פשוטו על ענן הכבוד הוא מדבר כמו שפרשנו (פסוק ב'): וכסה ענן הקטרת, רבותינו למדו מזה שאם לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה חייב מיתה, ולפי פשוטו לפי שאמר ואל יבוא בכל עת וגו' ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת, בזה"כ יכנס תחלה בקטרת, ויקטירנה מול הכפרת לפני ה', גם ענן הקטרת יכסה את הכפרת שענן ה' עליו, ולא ימות, ולכן תאר עשן הקטרת כאן בלשון ענן, נגד כי בענן אראה, וי"ע תרגם ויחפי ענן תנן קטורתא, ועל ולא ימות תרגם ולא ימות כאשא מלהבא קדם ה', כלומר אעפ"י שמקטיר לפני ה', לא יקרנו כאשר קרה לבניו בקרבת' לפני ה', וכן תרגם למעלה וימותו, ומיתו כאשא מלהבא, ודבריו קרובים לדברינו: (יד) ולקח, אחר שהקטיר הקטרת יוצא מק"ק אל העזרה, ולוקח המזרק שבו דם הפר מן הרובד הרביעי שבעזרה, ונכנס פעם שני לק"ק, ועומד במקום שעמד, ומעליו נשמע שיצא ועתה נכנס פעם שני, וכן ושחט את שעיר החטאת (פסוק ט"ו) לא זכר שיצא, ומובן ממה שנא' אחריו והביא את דמו אל מבית לפרכת: מדם הפר, מדם שבמזרק יקח

באצבעו

וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם

אונקלוס

וְיַדֵּי בְּאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וְלִקְדָם כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃ טו וְיִכּוֹס יַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל יַת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוּכְתָּא וְיַעֲבֵד לִדְמֵיהּ כְּמָא דִּי עֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפּוּרְתָּא וְלִקְדָם כַּפּוּרְתָּא׃ טז וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל חַטָּאֵיהוֹן וְכֵן יַעְבֵּד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּשָׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן

תרגום אשכנזי

שפרענגט דאפאן מיט זיינעם פינגער אבען געגען דיא פארדערזייטע דעס דעקקעלס הין, אונד אונטען פאר דעם דעקקעל שפרענגט ער זיבען מאהל מיט זיינעם פינגער פאן דעם בלוטע,

(טו) אלזדען שלאכטעט ער דען באק צום זינדענאפפער פיר דאז פאלק, בריננגט זיין בלוט איננערהאלב דעם פארהאנגעס, אונד בעהאנדעלט דיזעס בלוט, וויא ער דאז בלוט דעס שטירעס בעהאנדעלט, שפרענגט נעמליך דאפאן אבען געגען דען דעקקעל אונד אונטען פאר דעם דעקקעל. (טז) דאדורך פערזוהנט ער אויף דאז היילגטהום, וועגען דער אונרייניגקייטען דער קינדער ישראל'ס אונד וועגען איהרער איבערטרעטונגען אין אללען איהרען זינדען; עבען אלזא מאכט ער עז מיט דעם שטיפטסצעלט, דאז.

באור

באצבעו להזות: והזה באצבעו על פני הכפרת, ולא פירש כמה יזה למעלה, ולפי שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, הרי זה הזאה אחת, ורבותינו ז"ל אמרו שבדם השעיר מפור' שאינו אלא הזאה אחת, לפי שנאמר בו והזה אותו, והזאת דם הפר נלמד הימנו, כי אמר ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר, שיהו הזאותיהן שוות, והזאות שלמט' בשעיר הסתומים, נלמדים מהזאות שבע של פר המפורשים: על פני הכפרת קדמה, לא שיזה על הכפרת, אלא כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה י"ח), כלומר שעומד בין שני בדי הארון ומזה ההזאות כלן סמוך לכפרת, וטופי הדמים נופלים לארץ, מרים ידו למעלה מן הכפרת ומזה הזאה אחת כנגד עובי הכפרת, ולפני הכפרת יזה שבע, ג"כ נגד עובי הכפרת שמרים ידו למעלה עד חודו של כפרת, כמו ששנינו (יומא נ"ג ע"ב) ולא היה מתכוין להזות למעלה אן למטה אלא כמצליף, כלומר ההזא' לא היתה זאת למעלה ממש ואינו למטה ממש, אלא כמצליף ופירשו בגמרא כמנגדנא, שמרים ידו למעלה, אבל ההכאה היא על מקום אחד, וכן הכהן מרים ידו על הכפרת, והזאות כלן מזה במקום אחד, כלומר נגד חודו של כפרת שם מטיל הדם מאצבעו, וכן יודע כמביא למעלה (תהלי' ע"ד ה'), תרגומו יכליף בקורנסא היך גבר דמרים ידוהי, וזהו שאמרו (יומא דף נ"ה ע"א) תנא כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת, אלא כנגד עוביה של כפרת, וכמו שפי' רש"י אינו מזה על הכפרת על גגה, אלא כנגד עוביה, ולא היו דמים נוגעים בה, כלומר כנגד עוביה מטיף הדם מאצבעו, והטיפין נופלים לארץ בין בהזאת אחת למעלה, ובין בשבע שלמטה, אלא כשרוצה להזות אחת שלמעלה, מגביה ידו תחלה למעלה מן הכפרת, ומגדדה למטה על כנגד עובי הכפרת ומזה, ובהזאות שלמטה מגביה ידו למעלה עד כנגד עובי הכפרת ומזה וזהו שאמרו (שם) כשהוא מזה למעלה מגדד ידו למטה כשהוא מזה למטה מגדד ידו למעלה: (טו) ושחט, אחר שגמר עבודת דם הפר בפנים, יוצא אל העזרה ושוחט את השעיר שעלה עליו הגורל לה': אשר לעם, לא היה צריך לומר, שהרי אין בענין שעיר לכפר על הכהנים, אבל פרושו אשר לכפרת העם, וכמו שפי' רש"י ז"ל מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל: והביא את דמו אל מבית לפרכת, לפי הפשט אף שלא נאמר כן אבל דם הפר, הוצרך להכתב כאן, שאילו לא נאמר הייתי טועה לפרש ועשה את דמו שיביאנו לפני ולפנים כמו דם הפר, אבל מספר ההזאות לא ידענו, שהרי סתם הכתוב והזה אותו וגו' עכשיו שנאמר והביא, ידענו כי ועשה מדבר על ההזאות שיהיו הזאותיו שוין להזאות הפר אחת למעלה ושבע למטה: והזה, זהו מה שועשה בו, וי"ו והזה כמפרש והוא כמו להזות, גם יעשה כן באצבע כמו שמפורש בדם הפר: (טז) וכפר על הקדש, זהו קדש קדשים שבו ארון וכפרת ששם ה' נקרא עליו, ויכפר עליו בקטורת ובהזאת דם, שלא תסתלק שכינה מעל ישראל בעבור טומאתם ופשעיהם, כמו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו (שמות כ"ט ל"ז), שיהיה ק"ק וכשר להקריב עליו אשי ה', וכן וכפר על הקודש, שיהא ראוי להשראת השכינה בתחתונים, וראיה שכאשר רבו עונותינו נסתלקה שכינה מעל ארון ברית ה': מטמאת בני ישראל, לפי הפשט כולל כל העברות החמורות הגורמים סילוק שכינה שכלם קרויים טומאות, בע"ז נאמר למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקרא כ' ג'), בעריות נאמר ולא תטמאו בהם (שם י"ח ל'), ובש"ד נאמר ולא תטמא הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, וכן שאר העבירות, ובגללן יכפר על הקדש: ומפשעיהם לכל חטאתם, גם על הפשעים שמרדו בה' ובדבר קדשו, לפרוק מעליהן עול מלכותו ותורותיו ומצותיו, ללכת בדרכי חטאהם, שהן הדרכים הרעים שנגברו בלבם התאוה והחמדה. אבל רבותינו אמרו שהשעיר זה מכפר על טומאת מקדש וקדשיו, ואמרו מטומאות ולא כל טומאות, והן טומאות מקדש וקדשיו שחלקן הכתוב מכלל הטומאות שהן בעולה ויורד, ור' שמעון אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר וכפר על הקדש מטומאות, מטומאתו של קדש, ומכפר על השוגגין שאינן בני קרבן, כגון שיש ידיעה בתחלה ולא בסוף, וכן על המזידין שנכנס בטומאה מזיד, שנאמר ומפשעיהם, ואין פשע אלא מרד, וגם לדעתם ז"ל נכון מה שפרשנו

במליצת

רש"י

הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה וז' למטה: טו אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה וז' למטה: טז מטמאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה וז' למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טומאתם. אף על פי שהם טמאים

שכינה

אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ יז וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃ יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־

קרנות

אונקלוס

סוֹאֲבָתְהוֹן: יז וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל: יח וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא

סחור

תרגום אשכנזי

דאז מיטטען אונטער איה־רען אונרייניגקייטען — — דאַ שטעהט . (יז) נימאַנד זאָלל אין דעם שטיפֿטסגע־צעלטע זיין, וועןן ער הינייןגעהט, אים הייליגטהומע צו פֿערזעהנען, ביז ער ווידער הערויז קעממט; אַלזאָ זאָלל ער איף זיך, זיין הויז אונד דיא גאַנצע פֿערזאממלונג ישראל'ס פֿערזעהנען. (יח) הירויף געהט ער הערפֿאָר פֿאָר דען אַלטאַר, דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט, אונד פֿערזעהנט דארויף, ער נימט נעמליך פֿאָן דעם בלוטע דעם שטי־רעס אונד דעם באָקקעס, ברינגט דאפֿאָן אן דיא עקקען

רש"י

שכינה ביניהם: יח אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועומד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו. מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין

זה

באור

במליצת יכפר על הקדש: וכן יעשה לאהל מועד, כמו שעשה בק"ק, כמו שהזה משניהם בפנים אחת למעלה וז' למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה וז' למטה, ואם שאינו מקטיר מבחוץ, שב על וכפר, שעיקר כפרה בדם, ואם גם הקטרת מכפרת, כמ"ש (פסוק י"ג), מ"מ אין לטעות, שהרי לא בוה רק ליטול מלא חפניו קטרת סמים דקה, ולהכניסו אל מבית לפרכת, אבל המזרק שבו דם הפר והשעיר, יש בו להזאות רבות, גם לא הוצרך לפרש באיזו מקום יזה באהל מועד, שבכל מקום כדוגמתו בפר משיח ובפר העלם דבר שיזה דמו אל אהל מועד, ומזה מהן את פני פרכת הקדש: השכן אתם בתוך טמאתם, שב על אהל מועד שהוא במחנה, שבו יעבדו בית ישראל את השם, ולפי שהוא מקום קדוש ראוי שישכון בין טהורי', ולפי שגם נס על וכפר על הקדש שהוא הדביר, אבל אינו דרך כבוד שלמעלה, כי הקדש הוא הארון והכפרת ששם ה' נקרא עליו, על כן נכתב אבל אהל מועד שכולל הבית כלו, וידענו כי השם שוכן בו, וכן ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, ואמר הטעם כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל, וכן כאן אמר וכן יעשה לא"מ השוכן אתם בתוך טומאתם, כלומר ואני ה' שוכן בו, וזהו שאמרו בת"כ השוכן אתם בתוך טומאתם, אעפ"י שהן טמאים שכינה ביניהם, כלומר א"מ כנוי לשכינה שהיא בישראל: (יז) וכל אדם לא יהיה באהל מועד, בהיכל אבל בעזרה מותר, ואעפ"י שבכל השנה אסור לאדם לבוא בהיכל שלא בשעת עבודה שנא' ואל יבוא בכל עת אל הקדש, וניה"כ כל העבודות אינן כשירות אלא בכה"ג, הוצרך לאמרו לפי שצריך כהן לסייעו, למרס במזרק בדם הפר שלא יקרוש בעודו מקטיר בפנים, והייתי אומר שאותר להניחו עמו, כמו שבכל יום הכהן המקטיר קטרת מכנים עמו כהנים המסייעים אותו, כמו ששנינו (תמיד פ"ג) הזהיר שבכל אדם לא יהיה בא"מ, שלא ממרס בעזרה, ולכן על מה ששנינו (יומא דף מ"ג ב') ונותנו למי שממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל, מקשה בגמרא והא כתיב וכל אדם לא יהיה בא"מ, ומתרץ רב יהודה תני של היכל, כלומר בעזרה ברובד רביעית מן ההיכל, ולא הקשה מן ואל יבוא בכל עת, לפי שצריך עבודה הוא: בקדש, בקדש הקדשים ובהיכל: וכפר בעדו ובעד ביתו, בפר: ובעד כל קהל ישראל, בשעיר, לפי שבפרו אמר וכפר בעדו ובעד ביתו, אבל בשעיר לא נאמר עדיין שיכפר על בית ישראל כלו, אמר שבמעשים הללו שעשה בפנים ועל הפרכת, יכפר בעדו ובעד ביתו, ובעד כל קהל ישראל, ורבותינו אמרו (יומא כ"ז ע"א) שרומז על הקטרת שמכפר עליו ועל הכהנים ועל כל ישראל וכלן שוין בו, שמצינו כפרה אבל קטרת שנא' ויתן את הקטרת ויכפר על העם: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה', אחר שגמר בהיכל מתנות שעל הפרוכת, הולך אצם של מזבח הזהב, כמו ששנינו (יומא כ"ח ע"ב) ויצא אל המזבח אשר לפני ה', זה מזבח הזהב, ופי' רש"י ז"ל שם שאילו מזבח החיצון לאו לפני ה' הוא, וכן כתוב בפר משיח ובפר העלם דבר של צבור, ומלבד זה מוכרע מעצמו כמ"ש, ואם תאמר הלא עומד בהיכל ואיך נאמר ויצא? שנו בת"כ אמר ר' נחמיה לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שכהן עומד חוץ למזבח ומזה על הפרכת, יכול אף זה כן ת"ל ויצא אל המזבח, היכן היה לפנים מן המזבח, ואילו היה אומר ובא אל המזבח גם כן היינו דורשים כן, אבל מלת ויצא בא להזקיקו עוד לצאת חוץ למזבח כלו, ולהתחיל ההזאות מקרן מזרחית צפונית שהרי כשהולך מן הפרכת פוגע במערב המזבח תחלה, ושם היה ראוי להתחיל אלא שהכתוב אומר ויצא, וכן אמרו בגמרא (יומא נ"ח ע"ב) דכולי עלמא מיהא בההיא קרן דפגע ברישא לא עביד מאי טעמא אמר שמואל דאמר קרא ויצא אל המזבח, עד דנפיק מכולא מזבח, וכן שטת רש"י ז"ל, ונתכסה תמה עליו הרב ר' אלי' מזרחי ז"ל, ודברי רמב"ן ז"ל שכתב ויצא אל המזבח, הוא מזבח העולה, תבין מדברנו שאין דברי שנה, ועוד אם על מזבח העולה, אין נענין הזאות על המזבח שבהיכל, ומהו אם כן וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים (שמות ל' י'), ואם מלת ויצא הביאו לומר כן, לא עמד על הוראתה, שאין יציאה בכל מקום על היוצא מחדר לחדר או מבית לבית או מן העיר אל חוץ לעיר וכיוצא, אבל הכונה גם על מעתיק מקומו למקום אחר בחדר בבית בעיר או בשדה שהוא עומד, ויתורג' (בל"א פארטרוקען), רק אם יורה על יציאה ממקו' למקו' אחר יכתב אחריו מלת מן כמו ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית (פרשה י"ד ל"ח), ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כ"ח י'), וכשאין אחריו מלת מן יורה גם על ההעתקה ממקום שהוא עומד, כמו בכל הארץ יצא קום (תהלים י"ט ה'), שקום נעתק בכל הארץ כלה, וכן ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה והוא יצא ותפל (שמואל ב' כ' ח'), כלומר שנעתק ממקומו לגשת אל עמשא, וכן עבדיך יצא בקרב המלחמה (מלכים א' כ' ל"ט), כלומר שנעתק ממקומו, כי אז יצא ה' לפניך (שמואל ב' ה' כ"ד), וכן אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם (במדבר כ"ז י"ז), שכלן הענין מה שלועזין (פארטרוקען), וכן כאן לא אמר ויצא מאת אל המזבח אלא ויצא פתרונו שיעתיק בהיכל מהלאה למערב המזבח אל מזרחו: וכפר עליו, ובמה יכפר עליו, ולקח מדם הפר וגו' בהזאת דם הוא מכפר עליו, וטעם וי"ו של ולקח לגלות על וכפר עליו, אבל בתרגום יב"ע ויכפר עליו באשתעות מליה, יראה שלדעתו וכפר עליו ענין בפני עצמו שקודם ההזאות יכפר ברצוי דברים ותפלה, וכן כתב בפי' וכפר על הקדש ויכפר על קודשא באשתעות מליה, שבכל עבודה יתחנן לאלהיו, כמו וכפר בעדו שהוא על וידוי דברים, שגם עליו אמר ויכפר באשתעות מליה, ודברי טעם הם:

מדם

תרגום אשכנזי

עקקען דעס אלטארעס רונד אומהער. (יט) שפרענגט פאם בלוטע מיט דעם פינגער זיבענמאל דארויף, רייניגט עז אונד הייליגט עז דאדורך, וועגען דער אונרייניגקייט דער קינדער ישראל׳ס. (כ) ווען ער דען דאמיט פערטיג איזט, דאז היילגטהום, דאז שטיפטסצעלט אונד דען אלטאר צו פערזעהנען: זא פיהרט מאן דען לעבענדיגען באק הער. (כא) אהרן דריקט זיינע ביידע הענדע אויף דען קאפף דעס לעבענדיגען באקקעס, אונד בעקעננט דארויף אללע מיססעטהאטען דער קינדער ישראל, אללע איהרע פערברעכען, איהרע זינדען אללערלייא; דיזע ברינגט ער דאדורך אויף דען קאפף דעס באקקעס

[תורה]

קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי: כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ
השעיר

אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר: יט וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵיב יָת צְפִירָא חַיָּא: כא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יָת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת כָּל מְרָדֵיהוֹן לְכָל חֲטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל רֵישׁ צְפִירָא
וישלח

רש״י

זה לתוך זה: יט והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו: וטהרו. מווה שעבר וקדשו לעתיד לבא: כא איש עתי. המוכן לכך מיום אתמול

באור

מדם הפר ומדם השעיר, מעורבין זה בזה, לא מכל א' בפני עצמו, ולמדוהו בת"כ מכסו על קרנותיו אח' בשנה מדם חטאת הכפורים, ואם כל אחד בפני עצמו הוא שתים, ויש בזה מחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן: ונתן, באצבעו מן הדם על קרנות המזבח, וא"כ לאמרו שכן מפורש אבל כל מתנות חטאת: (יט) והזה עליו, מזה שבע הזאות על גגו של מזבח, וכאן פי' באצבעו, לפי שבכל התורה לא מצינו הזאות על טהרו של מזבח, ויראה לי שמה שאמר בפרשת ואתה תצוה וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה, שלא נזכרו ההזאות שעל טהרו, כי חזר לומר מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו, סוף הכתוב רומז על ז' הזאות שעל טהרו: וטהרו, מטומאת בני ישראל, שכל לשון טהרה נגד טומאה: וקדשו, בהזאות הללו יקדשנו לעתיד שיהיה קדש, והקטרת שיקטירו עליו יום יום יהיה לרצון לפני ה', לפי שעכשיו טהרו, צריך קדושה אחרת לקדשו לעתיד, כמו שמן המשחה שנתקדשו בו מתחלה כל כלי המשכן, וכמו הרצאת דמים שנתקדש בו מתחלה מזבח החיצון, וזהו שאמרו רבותינו בת"כ וטהרו לשעבר, וקדשו לעתיד לבוא: (כ) וכלה מכפר, לאחר שעשה העבודה הזאת, שנה כלה כל עבודות הפנימיות, אז יקריב את השעיר החי: את הקדש, עבודות שנדביר הקטרת ומתן דם פר ושעיר, שהן לכפר על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים: ואת אהל מועד, המתנות שעל הפרכת, שהן לכפר על טומאת היכל וקדשיו, ואמר רמב"ן ז"ל כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים והפרוכת עצמה: ואת המזבח, מתן ד' ומתן ז' שעל המזבח הפנימי, ואמר רמב"ן ז"ל שמכפרים על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת, וכן דם פרי העלם דבר: והקריב, יקריבנו אליו להתודות עליו: (כא) וסמך, פרשנוהו (פרשה א' ד'): שתי ידו, בנין אב לכל הסמיכות שהן בשתי ידים, וג"ז פרשנוהו (שם), ובתרגום יב"ע ית תרתין ידיו בסדרא חדא ית ימינא על שמאליה על ריש צפירא חייא, לפרש מלת שתי וידו חסר יו"ד, ומפרש שתים שנראין כאחד, שמניח ידו הימנית על השמאלית, ואם כן יש טעם לכל הסמיכות שנאמר בכלן ידו, והסמיכה בשתי ידים: והתודה, יודה שחטאו ופשעו ישראל לפניו, וכבר פרשנו זה וגם טעם ההתפעל (פרשה ה' ה'): עונת בני ישראל, מחשבות רעות מחשבות תועות, שחשבו תועה על ה' ועל דבריו ועל מעשיו, ושרשו עוה על שם שמעותים היושר, ועל כן עוברים על מצותיו, כי לא ישרו בעיניהם, ואלו הם מזידים, כמו עונה בה (במדבר ט"ו ל"א), ועליו אמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה' י"ח), ובארנוהו בספרנו גן נעול (בית א' חדר ב' אלון): פשעיהם, הן המרדים, שהסכימו בלבם לפרוק עול המצוה מעל צוארם, כמו אז תפשע לבנה (מלכים ב' ח' כ"ב), כמדינה המורדת לצאת מיד המלך, וזה יהיה לפעמים מרוב התאוה שגברה בלב והרבו לחטוא, וכשאינן מתנחמים בלבבם לשוב מהן, לסוף יסכים הלב לפרוק עול שמים מעליו, וזהו פשעיהם לכל חטאתם, כי החטאים הם דרכי היצר פעולות דרכי הנפש בארח סכלות, שהן טבעיים ללב האדם, כדרך כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח' כ"א), ופרשנוהו (שם), ותבין כי החטא אפשר שיהיה בשגגה, סבור שהוא בשר כשר, והוא נבלה, שהוא שומן והוא חלב, אבל עון וכל שכן פשע תמיד מזיד, וסבת העון שיחשוב רע, וכן סבת הפשע שירבו ויעצמו העונות עד שיסכים לפשוע, היא החטאה שהן דרכי לבו הרעים, שכאשר יתגברו, להקל מעליו פחד השם, יעות ויחשוב רע, ובאחרית יבוא לפרוק עול לפשוע, וכנגד זה אמר תחלה את כל עונות בני ישראל, והוסיף ואת כל פשעיהם, ועל שתיהן אמר לכל חטאתם שגרמו להם להעוות ולפשוע, וכאילו אמר אזכור להם ברחמים שהן בני אדם שהחטאים נטועים בהם, והם הביאום לעון ולפשע, ובשישובו לפני אסלח להם, אבל אין הכתוב מזכיר סדר הודוי, כי בודויו ילך על הסדר, ויבקש תחלה סליחה על החטאים הכוללים השגגות, גם הזדונות אשר שיצרו תקפו, ואחריו על העונות שבאו לחשוב רעה על ה' ועל מצותיו, ולסוף גם על הפשעים, שמרדו והסכימו לפרוק עול, וכן שנינו בת"כ כיצד היה מתודה אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל וכו': ונתן אתם על ראש השעיר, העונות והפשעים אינן נתפסים ביד לומר עליהן שיתנם על ראש השעיר, אבל ונתן אותם כמו ונתן אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מ"א מ"ג), שבמצות פיו נתן אותו לשליט על מצרים, וכן רבים כיוצא בהם, וכן כאן יאמר שכלן יהיו נתונים על ראש השעיר, וגם זה איננו בכח האדם ובגזרתו, אבל מבטיח שאם יעשה הכהן כסדר הזה, יבואו על ראש השעיר, והרי הוא כנותן אותם על ראשו, וכן ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), שיתן עליו מהוד רוחו הטובה, ואין זה ביד האדם להאציל מרוחו על רוח זולתו, אבל השם יעשה זאת, אם יסמוך משה את ידיו עליו, ויעמידהו לפני העדה, ויצוהו לעיניהם, וכשעשה משה כן הרי הוא כאילו הוא נתן עליו מהודו, וראיה שבמעשה נזכרו סמיכה והעמדה וצואה, ונתינת ההוד
לא

הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה: כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר: כג וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד

ופשט

וִישַׁלַּח בְּיַד גְּבַר דְּזַמִּין לְמֵהַךְ לְמַדְבְּרָא: כב וְיִטּוֹל צְפִירָא עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָתְהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא וִישַׁלַּח יָת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא: כג וְיֵעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשֵׁי

באקקעס, אונד שיקט איהן דורך איינען דאצו בעשטעלטען מאן אין דיא וויסטע・ (כב) דער באק טרעגט אלזא אללע איהרע מיססעטהאטען — — אין איין פערוויסטעטעס לאנד; זא שיקט ער דען באק אין דיא וויסטע. (כג) ווען אהרן ווידער אין דאז שטיפטס־צעלט היניין געהט, (נעמליך דאז רייכערגעשירר אבצוהאלען, דאז ער דאזעלבסט האט שטעהען לאססען,)

זא

רש"י

אתמול: כג ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקרב' אמורי פר ושעיר הנעשית בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוצי' את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים

באור

לא זכר, ואעפ"כ אמר ויעש משה כאשר צוהו ה', לפי שהרגיעות שהיא ונתת מהודך עליו, נתקיים מעצמו ע"י שלשה הדברים שהיו צריך לעשות ושלח, אמר סתם ולא אמר ישלחו, לכלול השעיר עם הטומאות הכתובים עליו: איש עתי, פי' רש"י ז"ל המוכן לכך מיום אתמול, ובת"כ אמרו עתי שיהא מזומן, וקרוב לומר שהכתוב מצוה כשהכהן מתודה עליו, באותו העת יהיה שם איש מוכן עומד אצלו בעזרה הלוקח את השעיר ומוליכו מיד אל המדבר, ואילו לא אמר עתי, הייתי סבור שיוכל להשתלח אחר גמר כל העבודות, לכך נאמר עתי, שענינו באותו העת עצמו, ועל זה אמרו שיהא מזומן, לא שיהיה מזומן מאתמול, רק מזומן בשעת הודוי, כדי שיוליכנו מיד אל המדבר, אבל רד"ק ז"ל בס' השרשים פי' איש עתי, שהוא תואר לאיש, כי אמר איש מזומן ללכת שם שהולך שם עתים הרבה, גם רשב"ם ז"ל פי' איש בקי בדרכים ובמדברו' ורגילין בכל עת שמוליכין אותו, ואיני מבין טעמם, וכל ההולך לשם יודיעוהו אנה ילך, גם מלוין אותו אנשים מסכה לסכה במדבר, כמבואר במשנה, אבל עתי מזומן מיד באותו העת, ולכן דרשו עתי אפילו בשבת, עתי אפילו בטומאה, שהייתי אומר וה"א שאל להיות בשבת, ומתוך לשלחו עד הערב, עכשיו שכתוב עתי מזומן בעת הודוי, וכשיגמור ישלחנו, ידענו שאפילו בשבת ובטומאה: (כב) ונשא, השם מבטיח שאם יתן הכהן עליו עון בית ישראל, ישא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה, ולא יהיו עוד למכשול לבית ישראל: ארץ גזרה, לא אל מדבר מרעה כאן, כמו וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג' א'), אלא אל ארץ גזרה, כמו והמה מידך נגזרו (תהלים פ"ח ו'), ארץ המכרתת את יושביו, שאם מבלי כל, ורשב"ם ז"ל פי' ארץ חרבה שאין בה שום תבואה, שהיא גזרה ונכרתת מכל טוב: ושלח את השעיר במדבר, לפי שכבר אמר ושלח ביד איש עתי המדברה, השני על איש עתי, שכבואו אל ארץ גזרה ישלחנו במדבר, ואם תדמהו אל ושלח את הצפור החיה על פני השדה (ויקרא י"ד ז'), אין טעם לתיבת במדבר, כי במדבר הוא עומד, יאמר ושלח את השעיר, ועוד יאמר על פני המדבר, כמו על פני השדה, ובאמת אין לזוז מקבלת אבותינו ז"ל, שלמדו מן יעמד חי שאשלוחו למיתה, והדעת נותנת כן שאם שלוחו לחיים יהא מותר באכילה שלא אמרה תורה שלא לתקלה, ואיך יאכל השעיר שהופרש לחטאת ונשא עליו עון בית ישראל כלו, ואולי גם במלת ושלח השני ירמוז שימות, שזהו אחת מהוראות השרש הזה, שלוח גמור מן החיים למות, כי החרב נקרא בעבור כן שלח, כמו ויעש שלח לרוב (ד"ה ב' ל"ב ה'), בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב), ולדעת י"א שהביא רד"ק ז"ל בשרשים מזה וישלחם ביד פשעם (שם ח' ד'), רגלי שלחו (שם ל' י"ב), וכן כאן, וכמו ששנינו (יומא דף ס"ז ע"א) דוחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים, ולדעתי אין זה בכח הגלגול, כי אעפ"י שימות ברדתו אין הכרח שיעשה אברים, וכל שכן שיקרנו כן קודם שהגיע לחצי ההר. ושיהיה כן בכל שנה ושנה, אבל מעשה נסים הוא, ואבותינו ספרו לנו במשנתם את מעשה ה' כי נורא, וזהו ענין עזאזל שכתב למעלה לשלח אותו לעזאזל המדברה, שמלת עזאזל כולל הענין השנוי במשנתנו, ואפשר שיקרנו כן בארץ טובה, אבל גזרת הכתוב שיהיה שלוחו לעזאזל במדבר, וראיתי בתרגום יב"ע דבר שהבאתי, כי תרגם על ושלח את השעיר במדבר ויפטור גברא ית צפירא למדברא דצוק ויסוק צפירא על טוריא דבית הדורי וידחפיניה רוח זיקא מן קדם ה' וימות, וזה נראה יושר, שכשדוחפו לאחוריו רוח עזה יוצא מלפני ה' ומפרק עצמות השעיר, ולא ישאר עצם אל עצם ועל זה שנינו לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים, שהוא מדרך ההפלאות לרמוז על מחיית עון בית ישראל, גם אם העוו איש רשע, גם אם הקשו לבבם מאד, אם ישובו ימחו עונותיהם ברוח עזה מלפני ה' שלא יעמיד דבר כנגדו, ולכן בסדר עבודת הספרדים שתקנה אחד מן הכהני' הגדולים נזכר בה ענין הדחיפה ונעשה אברים אברים והוסיף ואומר כך ימחו עונות עמך בית ישראל, כלומר כשראה איש עתי מה שקרה לשעיר, היה אומר כך ימחו וכו'. ולדעתי מלת עזאזל כולל ענין זה, כי עזה תאר לרוח, כמו ברוח קדים עזה כל הלילה (שמות י"ד כ"א) ולפי שה"א איכה נחה באמצע התיבה, נתחלפה באל"ף, ומלת זל גם היא תאר לרוח כתאומי רוח קשה ומאד המפרק בנין האדם ברגע, ורוח זה מצוי במדינת ארבי"א, שעליו נאמר ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים י"א ו'), ורוח זלעפות הוא אותו שאמרנו, והמלה מורכבת מן זל ועפות, שנקרא זל, ועף וממית ברגע, וכן זלעפה אחזתני מרשעים וגו' (שם קי"ט נ"ג), והוא על דרך השיר, ואם כך נדרך הטבע הנהוגה כל שכן כשיוצא בדרך פלא, ואם כן עזאזל מורכב מן עזה וזל, כלומר רוח עזה של זל, שממנה יתפרק לחתיכות וימות מיד, ולפי שכבר אמר למעלה לשלח אותו לעזאזל המדברה, לא הוצרך לאמרו כאן שנית, אלא סתם ושלח את השעיר במדבר וכאילו אמר ושלח את השעיר לעזאזל במדבר, וביותר שמדבר על המעשה, ולפי שאין זה ביד האדם, סתם שישלחנו שם במדבר לאשר ישלחנו, והעיקר שיהא שלוחו לעזאזל, ולא ביישוב אלא בארץ גזרה, ועם זה מתיישב הכל על הדעת: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד, הכתוב אינו אומר למה יבוא שם, שכבר נזכרו כל העבודות הנעשות ביום זה בדביר ובהיכל, ואין עוד דבר לעשות שם, ולמדונו רבותינו שביאה זו היה לקדש קדשים להוציא את הכף ואת המחתה שהניח שם שחרית בין בדי הארון, וצריך שיהיה לבוש בגדי בד כבואו שם, ואחר שהוציאם תמו כל ביאות פנים ביום זה, ואין צורך עוד לו לבגדי בד, ולכן ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש' והניחם שם שטעונין גניזה.

כח

וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃ כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס

בגדיו

אונקלוס

לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּי לְבַשׁ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינּוּן תַּמָּן׃ כד וְיַסְחֵי יַת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיִפּוֹק וְיַעְבֵּד יַת עֲלָתֵיהּ וְיַת עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא׃ כה וְיַת תַּרְבָּא דְּחַטָּאתָא יַסֵּק לְמַדְבְּחָא׃ כו וּדְמוֹבִיל יַת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי

תרגום אשכנזי

(כג) צִיהט ער דיא לייגענע קליידער אויז, דיא ער אנגעצאגען, אלז ער אין דאז היילִיגטהום גערעהן וואללטע, אונד פערוואהרט זיא דאזעלבסט. (כד) ער באדעט זיינען לייב אין וואססער אן איינעם היילִיגען ארטע, ציהט זיינע געוועהנליכע אמטסקליידער אן, געהט הינויז, ברינגט זיין גאנצעס אפפער אונד דעם פאלקעס גאנצעס אפפער; אלזא זאלל ער אויף זיך אונד דאז פאלק פערזעהנען. (כה) דאז אונשליטט דעם זינדענאפפער. לעסט ער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפשטייגען. (כו) דער דען ציגענבאק צום עזאזל געבראכט האט, וואשט זיינע קליידער

רש"י

הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגומר. ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגו'. וכל הפרשה עד ואחרי כן יבא אל המחנה ואחרי כן ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ד' בגדים ליה"כ אחר: כד ורחץ את בשרו וגו'. למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שהאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהם עבודות תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהו' משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש. המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן (ס"א וכן) ד' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחיל (ס"א בחול): ולבש את בגדיו. שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו. איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עולת העם. איל אחד לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': כה ואת חלב החטאת. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון דאו בפנימי כתיב

לא

באור

ולא ישתמש בהן ליום כפורים אחר, וכן אמר רמב"ן ז"ל שלא יתכן לומר שהכתוב מצוה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר, רק לפשוט שם בגדיו ולהיות ערום בהיכל ה', ולהניחם שם לרקבון, ועל כרחנו ובא אהרן אל א"מ לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה, והיא הוצאת הכף והמחתה, אלא שאין זה מקומו של כתוב, כי הוצאת כף ומחתה היא אחר עשיית אילו ואיל העם, כמו שלמדו רבותינו מן המקראות, ולכן אמרו (יומא דף ב' ע"א) כל הפרש' כלה כאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה, ואעפ"כ יש להסביר למה נכתב כאן, כי סדר עבודת יום זה כך היא, תמיד של שחר ומוספי היום שבפרשת פנחס בבגדי זהב, ולא זכרם הכתוב בפרשה זו, שאינה מדברת רק בקרבנות של אהרן ושל עדת ישראל, שאין כמותם במועדים אחרים, אחרי כן נכנס להקטי' קטרת של מחתה ולהזות דם פר ושעיר בדביר ובהיכל בבגדי לבן, אחר כן מקריב שעיר הנעשה בחוץ שהוא מכלל מוספי היום, ואילו ואיל העם ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב, ואח"כ נכנס בבגדי לבן להוציא את הכף ואת המחתה ואח"כ מקטיר קטרת ומטיב את הנרות בבגדי זהב, הרי חמש פעמים שלובש ומחליף בגדים לכל אחת טבילה ושני קדושי ידים ורגלים, ואם כן הכתוב אמר כאן ובא אהרן אל א"מ, כדי לסמוך כל הנעשה ביום זה בבגדי לבן, לפי שנראה הענין אחר שכבואו אל הקדש ביום זה ילבש בד, הולך ונמוכה על הסדר כל עבודותיו שעובד בבגדים הללו עד ושלח את השעיר במדבר ולפי שהעבודות שלאחריהן כלן בבגדי זהב, לא רצה להפסיק ביניהן בהוצאת כף ומחתה שהיא בבגדי לבן, כי היא בין תמיד לקטרת, על כן סמכה כאן לשאר העבודות שהן בבגדי לבן, וזהו ובא אהרן אל א"מ כאומר אעפ"י שאני חותם עתה עבודות בגדי לבן, עוד צריך שיבוא אל א"מ בבגדים אלו, ואח"כ יפשטם והניחם שם, וזאת הביאה היא להוציא את הכף ואת המחתה, והענין כבון אחד: (כד) ורחץ את בשרו, שב על ושלח את השעיר במדבר, שבו נגמרו כל עבודות שהן בבגדי לבן, יחזור ויטבול, ולבש את בגדיו שהן שמנה בגדים שעובד בהן כל השנה, וממה שאמר למעלה ורחץ את בשרו ולבשם (פסוק ד'), למדנו שכשמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה, ומכאן למדנו שגם כשמשנה מבגדי לבן לבגדי זהב צריך טבילה: במקום קדוש, המוקדש בקדושת עזרה, והיא היתה בגג בית הפרוה, וכן כל ד' טבילות הבאות חובה ליום, אבל הראשונה לתמיד של שחר שהיתה בכל יום, היא היתה בחול: ויצא, פי' רש"י ז"ל מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם, ואני תמה שבכר היה בחצר כשטבל, גם קודם לכן, כי שעיר המשתלח היה עומד בעזרה, ואחשוב שיציאה זו מבית הטבילה, שיצא מלשכה זו אל, החצר להקריב שאר הקרבנות, או כמו ויצא אל המזבח (פסוק י"ח): את עלתו, יעשנה כמשפט כל עולה, והוא איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': עלת העם, האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': וכפר בעדו, בעולתו: ובעד העם, בעולתם, שגם הקרבנה זו צריכה לכפרת הכהנים והקהל ביום זה, ומכן מזה על מזבח החיצון בעזרה, לא מדם הפר והשעיר, וכמ"ש (פסוק י"ח): (כה) ואת חלב החטאת, אימורי פר ושעיר, והם החלבים והמיטב ובכללן יותרת ושתי הכליות, כלומר כל הנקרא חלב אימורי חטאת, יקטיר מן פר החטאת ומשעיר החטאת, וכמ"ש (פרשה א' ג' וע' ופרשה ד' ח'): יקטיר המזבחה, על מזבח החיצון, ולמעלה (פרש' ד' ו' ח') באורכה: (כו) והמשלח את השעיר לעזאזל, איש עתי שמביאו לצוק ודוחפו לאחוריו, שעל ידי כן משלחו לעזאזל, וכמ"ש (פסוק כ"ב): יכבס בגדיו וגו', לפי שהשעיר הזה נושא עליו עונות בני ישראל, מטמא אדם ובגדים, ובברייתא' אמרו יכול הוא גזרת מלך, כלומר לא בעבור טומאה, ת"ל ואחרי כן יבוא אל המחנה, מה ואחר האמור להלן במצורע בטומאה אף כאן מפני טומאה, וכן דקדק הכתוב ופי' לעזאזל, ולא אמר המשלח את השעיר

במדבר

בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כז וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כט וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל

אונקלוס

לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כז וְיָת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא וְיָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא דִּי אִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא יַפִּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יָת מַשְׁכְּהוֹן וְיָת בִּשְׂרְהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן׃ כח וּדְמוֹקִיד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כט וּתְהֵא לְכוֹן לִקְיָם עֲלָם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל

תרגום אשכנזי

קליידער, באדעט זיינען לייב אין וואססער, הערנאך קאן ער ווידער אין דאז לאגער קאמטען. (כז) דען שטיר צום זינדענאפפער אונד דען באק צום זינדענאפפער, דערען בלוט אין דאז הייליגטהום געבראכט ווארדען צום פערזעהנען, זאלל מאן אויסערהאלב דיעם לאגערס הערויז טראגען, אונד איהר פעלל, פלייש אונד מיסט אין פייער פערברעננען, (כח) דער זיא פערברעננט וואשט זיינע קליידער, באדעט זיינען לייב אין וואססער, הערנאך קאן ער ווידער אין דאז לאגער קאממען. (כט) דיזעס זאלל אייך צום עוויגען געזעצצע זיין; אם צעהנטען טאגע דעס זיבענטען מאנאטהעס זאללט איהר פאסטען אונד

עבידא

רש"י

לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: כז אשר הובא את דמם

באור

במדבר כמו למעלה (פסוק כ"ב) נראה שעיקר הטומאה מתחלת כשנדחף למטה, שהוא השלוח לעזאזל וכמו שבארנו שם, וזהו דעת ר' שמעון שאנו (יומא ס"ז ע"א) מאימתי מטמא בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלים ר"ש אומר משעת דחייתו לצוק, ונגמרא (שם ע"ב) משיצא חוץ לחומת ירושלים דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר עזאזל וכנס עד שהגיע לצוק, ר' שמעון אומר וכו' זורקו בבית ראש ומטמא בגדים, וכו' רש"י ז"ל קסבר דחיפתו וזריקתו היא שלוחו, וזהו כענין שבארנו: (כז) אשר הובא את דמם, להיכל ולפני ולפנים, ולא היה צריך להכתב כי אין בענין רק פר חטאת אחד ושעיר חטאת אחד, ומפורש שזה מדמן לפנים, אבל בא ללמד טעם שריפתן וטומאתן, לפי שהובא דמן בפנים, וללמד על כל חטאת פנימי כמו פר משיח וצבור ושעירי ע"ז שהן בשריפה, שכלן מטמאין בגדים, ומלת הובא מן ההפעל, ולא נאמר אשר הביא, שלא נטעה שרק בעבור שהביאן הכה"ג בבגדי לבן בפנים על כן מטמאין: יוציא, אהרן כצווי על דעת ראב"ע ז"ל, והנכון יוציא המוציא, וכן ושרפו השורפים, רמב"ן ז"ל: מחוץ למחנה, חוץ לשלש מחנות כמו שפרשנו (פרשה ד' י"ב) אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת המתעסק לשורפו מטמא בגדים: את ערתם וכו', צריך שינתחנו קודם שישרפנו, אבל אינו צריך הפשט וכמו שבארנו (שם): (כח) והשרף אתם, כל המסייע בשעת שרפה אפילו רבים כלם מטמאים כמו שאמר ושרפו, לא המצית את האור והמסדר עצי מערכה: (כט) והיתה לכם, המצוה שאנוה עכשיו, איסור מלאכה ועינוי נפש, וראב"ע ז"ל פי' והיתה לכם, העבודה הזאת, ואינו נראה בעיני, שעליו נוה למטה כענין (פסוק ל"ד), ועוד שא"כ היה לו לומר והיתה זאת לכם: לחקת עולם, כן נקראים מצות התורה, שהן חקים קבועים בחכמה לא ימושו, כמו חקי שמים וארץ, שנאמר עליהן חק נתן ולא יעבור (תהלים קמ"ח ו'), אם ימושו החקים האלו מלפני (ירמיה ל"א ל"ו), וכל שכן חקי התורה שהן קדש, ונתנו לישראל, ועל כן אמר לכם, גם בת"כ אמרו לכם ולא לאחרים, וכמו שחקי שמים וארץ קבועים ועומדים לא ישנו ולא יחליפו, לא יוסיפו ולא יגרעו, כל ככב בשמים שומר במסבו עתו ומועדו, כן חקי התורה קבועים, אין לשנות ואין להוסיף ואין לגרוע, וחוק המצוה הזאת היא במועדה בעשור לחדש השביעי, לא בחדש אחר ולא ביום אחר: בחדש השביעי, מהו החוק הזה ומתי יהיה? בחדש השביעי בעשור לחדש, תענו את נפשותיכם וגו', ואמר הטעם כי ביום הזה יכפר וגו', כלומר הוא היום שיעשה בו הכהן כל האמור בענין למעלה: תענו את נפשתיכם, אמר ראב"ע ז"ל לפי שכתוב ותתענג בדשן נפשכם, ידענו כי העינוי הפך התענוג והוא הצום ונאמר ונפש נענה תשביע, שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך (ישעיה נ"ח י'), והכלל כל עינוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום, ויפה דבר, והכלל שנתן אמת ויש לו יסוד במשפט הלשון, כי נשמת האדם נתוארת נפש בעבור התחברה לגוף שתשתמש בכחותיה תחת השמש, כמו שרמזנו (פרשה כ' א'), והתחברות הזאת תעמוד על ידי המאכל והמשקה, ולא תתכן מבלעדן לכן כשימנעו ממנה נקרא ענוי נפש, ואם גם השינה הכרחית לגוף, אי אפשר לצוות עליה, שאין ברצון האדם להמנע ממנה, שלפעמים יישן שלא מדעתו, ובת"כ למדוהו במה מצינו, ואמרו עוד תענו את נפשותיכם ענוי שהוא בבית נפשותיכם ואיזו זו אכילה ושתיה, ולדעתי פרושו שיהא בפנימיות בית הנפש ואין זה אלא אכילה ושתיה, שע"י קשורה הנפש בביתה שהוא הדם: וכל מלאכה, יתבאר בעז"ה בפרשת אמור: האזרח, דמה כל אחד מזרע ישראל לאזרח, שהזריחה היא לשמש, כמו וזרח השמש (קהלת א' ה'), ויזרח לו השמש (בראשי' ל"ב ל"א), ולפי שזורח יום יום, מפורס' ונודע במעלתו, ודומה לו המיוחסי' מדור דור למשפחותיהם, לא כן הגר שלא הכירוהו ולא ידעו אבותיו מקדם, וכן כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), שהוא העץ הגדול שעמד ביפיו דורות רבים, לא כן ציץ יוצא וימל, ולא מצאנו תאר אזרח בכל המקרא רק על ישראל, ורד"ק ז"ל בשרשים פי' אזרח הוא התושב והקדמון בעיר, כי הוא מגולה לכל, וידוע מי הוא ומשפחתו אבל הגר הוא מכוסה ולא ידע אדם מי הוא ומי משפחתו: והגר הגר בתוככם, לדעת רד"ק ז"ל בשרשים מלת גר מנחי עי"ן שרשו גור, וענינו שהוא גר אתנו, פעמים הוא גוי וקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ויש שנתגייר והתיהד והוא שהזהירתו התורה על ענין המצות, ודעת ראב"ע ז"ל שהוא כמו נגזר שנכרת מן הסעיף שהוא האזרח, ולדעתי שרשו גרר מן הכפולים, מענין לשון חכמים גורר אדם מטה, גריר אנתרויהו, וכן מגררות במגרה (מלכים א' ז' ט'), כי תלוי המגרה נמשך מצד לצד, וכן הגר מתגורר מפה

לפה

וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃ לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃

לג וכפר

אונקלוס

עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ ל אֲרֵי בְּיוֹמָא הָדֵין יְכַפַּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה יַתְכוֹן מִכֹּל חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוּן׃ לא שַׁבָּא שַׁבַּתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן קְיָם עָלַם׃ לב וִיכַפַּר כַּהֲנָא דִּי יְרַבֵּי יָתֵיהּ וְדִי יְקָרֵיב יַת קוּרְבָּנֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי וְיִלְבַּשׁ יַת לְבוּשֵׁי בוּצָא לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃

לג ויכפר

תרגום אשכנזי

אונד גאר קיין ווערק פֿערריכ־טען, דער איינהיימישע אונד דער פֿרעמדע, דער בייא אייך זיך אויפֿהעלט. (ל) דען אן דיזעם טאגע פֿערזוהנט מאן אייך, אום אייך צו רייני־גען; פֿאן אללען אייערן זינדען זאללט איהר פֿאר דעם עווי־גען ריין ווערדען. (לא) עז איזט פֿיר אייך איין רוהעטאג פֿאן דער ערסטען קלאססע, איהר מיסט אבער אויך אן דעמזעלבען פֿאסטען; דיזעס איזט איין עוויגעס געזעץ. (לב) קינפֿטיג פֿערזוהנט דער יעדעסמאליגע פריסטער, דען מאן זאלבען אונד אין דאז אמט איינזעצצען ווירד, אן זיינעס פֿאטערס שטעללע דען דינסט צו פֿערזעהען; דיזער זאלל אויך דיא לייננענע קליידער, דיא קליידער דעם היי־ליגטהומס, אנציהען.

(לג) עד

רש"י

דווס. להיכל ולפני ולפנים: לב וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יה"כ אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכ"ג הבא אחריו שיהא כמוהו: ואשר ימלא את ידו. (שיכול) אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' והם כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיה ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה: לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא

באור

לפה, וכתוב גם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה, וכמו קָן שֵׁן שרשם קנן שנן כן גר שרשו גרר, ותכונו וכן גֵּרוֹ (דברי' א' ט"ז) בצירי, כענו' הרד"ק שאינו מקבל דגש, וכן מעלת גרה כמ"ש (לעיל י"א ג'), ויש שלשה מיני גרים, הא' שגר בעיר איזו ימים והולך לו, והשני שהתישב בעיר ונוהג במנהגיו הראשונים, והוא גר תושב, והשלישי שהתישב וקבל עליו תורה ומצוה והיה כאחד מאזרח הארץ, וזהו גר צדק, ועליו נאמר והגר הגר בתוככם להבדילו מגר המתגורר על איזו ימים, ומגר תושב, וכן נהגה בכל המקומות, כמו וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה' (שמות י"ב מ"ח), תורה אחת יהיה לכם ולגר הגר בתוככם (שם מ"ט), וכן כלם כמו שנרמזו בכל המקומות: (ל) כי ביום הזה, כמו שפרשנו שהוא היום בעצמו שיכפר בו הכהן עליכם בעבודותיו המפורשים למעלה: לטהר אתכם, על ידי כפרה זו יטהר אתכם, אני מצוים לכם שיטהר את נפשותיכם מטומאת חטאתיכם, ולכן תכינו עצמיכם לטהרה זו על ידי העינוי והשביתה, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (פסוק כ"א), שפרשנו שעל ידי עבודתו ווידויו יעשה ה' כן, כי ע"י עבודותיו יטהר השם אתכם, והרי הוא כאילו הוא עושה, כי אין טהרת הנפשות ביד הכהן, אלא ביד ה', כאמרו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכ' ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל ל"ו כ"ה): מכל חטאתיכם, בכל המקרא טהרה וטומאה הם זה לעומת זה, כי הטומאות הן החטאים, שהן מעשה התאוה והרשעה, שנתלים כלם בדרכי הנפש, כמו הזמה וכלל התאוות הרעות והחמדות הרעות, וכשמושלים בלב וממלאים אותו מחשבות כאלה יטמאוהו, וקשה לאדם להסירם מעל לבו, ולהביא בו מחשבו' טהורות של חכמה וצדק, ולפי שהחטאים הם הטומאות, לכן בכל המקרא סמוך לשון טהרה אצל חטאים, לא אצל עונות, כמו הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהלים נ"א ד'), ואם החטאים מושלים בלב, יגיע גם לכלל עון ופשע, כמו שפרשנו (פסוק כ"א), ולכן נקט ומחטאתי טהרני, והתפלל לב טהור ברא לי אלהים (תהלים נ"א י"ב), שהוא העיקר, וכן כאן אחר שאמר לטהר אתכם, פירש מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, וזאת הטהרה היא מכל חטאתיכם, הראשונות לא יזכרו, גם השם יטהר לבבכם לבל תחטאו עוד, והכוו' הלב טהור מחטאתיו אין עוד עון ופשע, ובמשנה אמרו (יומא דף פ"ה ע"ב), דרש ר' אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, למד כן ממלת לפני ה', ולפרושנו הוא כפשוטו, שהטהרה שמטהר הכהן, מיד ה' היא לנו, שיתן בנו לב חדש לב טהור, וזאת היא דעת ר' עקיבא, שכן שנו שם עוד אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' ואומר מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל, דעתו כדברינו וכפשוטו של מקרא: (לא) שבת שבתון היא לכם, כל לשון שבת ושביתה אינו ענין מנוחה, אלא פרושו הפסק ובטול, שיפסיק ביום זה מכל מלאכה וענין חול ויקדש היום הזה לה', וכמ"ש בעז"ה (פרשה כ"ג ג'), וגם בשבת נאמר שבת שבתון ולכן אין ביניהן חלוק כלל, אבל נוסף יה"כ על שבת, שמלבד שבית' חול מלאכה, יש בו עוד הפסק ענין חול מאכילה ושתיה ותענוגים, שבלול בשבת שבתון, לכן אחר שבת שבתון הוסיף ועניתם את נפשותיכם: חקת עולם, לפי שלמעלה תלה טעם איסור מלאכה והעינוי בכפרת הכהן, שמא תחשוב בזמן שאין מקדש וכהן, אין איסור מלאכה, ואין עינוי, לכך אמר שבת שבתון היא לכם, נוהג היא לכם לעולם כמו שבת בראשית, גם ועניתם את נפשותיכם ביום זה בכל דור ודור הכל חקת עולם, תמיד תעשו כן בעשור לחדש השביעי: (לב) וכפר הכהן, אחר שצוה על קדושת היום לישראל ואסר עליהן באכילה ושתיה ומלאכה, בין בזמן המקדש בין בגלותן, חזר לענין הראשון, לפי שהעבודה ביד אהרן, שמא תחשוב הוא לבדו יעשה כי בפעם הזאת כשיבוא יום עשור לחדש השביעי, או מדי שנה בשנה כל ימי חייו, ואחריו לא יהיה כן, רק ישראל חייבין בו בענוי ובאסור מלאכה, אלא זמנה שצויתי על אהרן נוהגת על כל כהן גדול שיהיה בכל דור ודור תחתיו: ימשח אתו, הכנוי במצות השם: ואשר ימלא את ידו, יחנך אותו לכהן תחת אביו, ואמרו רבותינו אין לי אלא המשוח בשמ' המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו, ופי' רש"י ז"ל שהן כל הכהנים גדולי' שעמדו מימות יאשיה ואילך, שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה, גם יש משיח ומרובה בגדים בזמן אחד, שהרי מתקנין כהן אחר לשמש תחתיו אם יארע פסול בכה"ג, וכמו שכתב רמב"ן ז"ל: תחת אביו, לפי שהכהן המשיח הראשון שיקום תחתיו הוא בנו נאמר תחת אביו, ועוד אהרן הוא אבי כל הקמים אחריו, כמו אברהם אביכם (ישעי' נ"א ב')

לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃ לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה

אונקלוס

לג וִיכַפַּר עַל מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא יְכַפַּר וְעַל כַּהֲנַיָא וְעַל כָּל עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפַּר׃ לד וּתְהֵי דָא לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חוֹבֵיהוֹן חֲדָא בְּשַׁתָּא וַעֲבַד כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃

יז א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין פִּתְגָמָא דִי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימָר׃ ג גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יִכּוֹס תּוֹר אוֹ אִמַּר אוֹ עִזָּא בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דִי יִכּוֹס מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא

תרגום אשכנזי

(לג) ער פֿערזעהנט נעמליך אויף דאז אללערהייליגסטע, פֿערזעהנט אויף דאז שטיפֿטכּצעלט אונד אויף דען אלטאר, אונד פֿערזעהנט אויך אויף דיא פריסטער אונד אויף דאז גאנצע פֿאלק דער פֿערזאממלונג. (לד) דיזעס זייא אייך איין עוויגעס געזעץ, אויף דיא קינדער ישראל, וועגען אללער איהרער זינדען, צו פֿערזעהנען איינמאהל אים יאהר. מאן טהאט, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען.

יז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאלגט: (ב) שפריך צו אהרן, זיינען קינדערן אונד אללען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: דיזעס האט דער עוויגע בעפֿאהלן: (ג) יעדערמאן אויז דעם הויזע ישראל'ס, דער איינען אכסען, אדער איין לאם, אדער איינע ציגע אים לאגער אדער אויסער דעם לאגער

רש"י

קודם לכל אדם: לד ויעש כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזרת המלך:

יז ג אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתו' מדבר שנאמר להקרי'

באור

ב'), וזהו לפי הפשט, ורבותינו למדו מכאן שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ולבש, כל כה"ג לדורות ילבש ג"כ בגדי הבד: בגדי הקדש, בגדים לכבוס בהם לפני ולפנים: (לג) וכפר, גם הוא יכפר את מקדש הקדש, מבית לפרכת על פני הכפרת, וכמו שפרשנו (פסוק ט"ז): ואת אהל מועד, הזאות שעל הפרכת בא"מ, ועל מזבח הפנימי, אבל וכן יעשה לא"מ הנאמר למעלה, אי אפשר לפרשו על מתן ד' שעל קרנות מזבח הקטרת כמו שחשב ראב"ע ז"ל, שהרי לא עשה כן בקדש הקדשים רק אחת למעלה ושבע למטה, וכן יעשה בא"מ על הפרכת: ועל המזבח, מזבח העולה: יכפר, דרשו רבותינו אלו העזרות: ועל הכהנים, יכפר בוידוי על הכהנים, בעדו ובעד ביתו ואחיו הכהנים: עם הקהל, כל עם ועם שנקהל, והן לוים וישראלים, ורבותינו דרשו יכפר אלו הלוים: (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם, זאת הכפרה בבגדי בד ועל הסדר שצויתי, תהיה לחקת עולם לעשות כן פעם אחת בכל שנה בעשור לחדש השביעי, כי לפי שאמר בזאת יבוא אהרן אל הקדש, שומע אני שאם יעשה כסדר זה, מותר לבוא בכל עת שירצה, או שאם אינו רוצה לבוא אל הקדש בכל הרשות בידו, לכן אמר שתהיה זאת העבודה לחקת עולם, שחייב לעשותה ביום הכפורים, ואין רשות בידו למנוע עצמו מבוא אל הקדש, ואינו רשאי לעשות כן בכל עת שירצה, אלא אחת בשנה, פעם אחת בשנה ביום שחקק לו: ויעש, אהרן, קיים מה שצוהו, ופי' רמב"ן ז"ל שנזהר כל ימיו מבוא מבית לפרכת זולתי ביה"כ, ועשה עבודת יה"כ כאשר צוה ה' את משה, ויראה שבא לשבחו שלא הרהר אחר משה שנכנס לפני ולפנים בכל עת, והזהיר אותו עליו במיתה, כי ידע שתורת משה אחיו אמת שנצטווה כן מפי הגבורה, וזהו שאמרו בת"כ כאשר צוה ה' את משה, אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקדש, ודקדקו כן שלא נאמר ויעש כאשר צוהו משה:

יז (ב) דבר אל אהרן ואל בניו, המקריבים שלא יקרבו בחוץ: בני ישראל, מביאי הקרבנות שלא ישחטו בחוץ: זה הדבר, לפי שאלילות המצוה הזאת קשה לאזן, שעל שפיכת דם בהמה שהותר גם לבני נח שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג'), יאמר דם יחשב לאיש ההוא דם ספך, ושמא תחשוב שהם דברי משה לאיים עליהן, הקדים זה הדבר אשר צוה ה' לאמר שבאותו הסגנון שמעתי מפי הגבורה, וללמד על כל המצות שדבר בלשון שמע, ובת"כ אמרו מלמד שהפרשה נאמרה בכה אמר, בנין אב לכל הפרשיות שנאמרו בכה אמר, ומתפרש מדברנו: (ג) איש איש מבית ישראל, אבל עכו"ם אינו חייב משום שוחט ומעלין במות בכל מקום ומעלין לשמים: אשר ישחט, נחלקו רבותינו ז"ל יש סיברים שהפרשה כלה מראשה ועד סופה נאמרה במוקדשין, תחלה ענש כרת על השוחט בחוץ, ופרשת ואליהם תאמר להזהיר על ההעלאה, אבל בשר תאוה לא נאסר להם מעולם, ומה שכתוב כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך וגו' ואמרת אוכלה בשר כי ירחק ממך המקום וגו' בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר היא לצוות על השחיטה, שבמדבר היה מותר בקולין בשר נחירה, וזהי שטת ר' עקיבא פ"ק דחולין (דף י"ז ע"א), ועל דרך זו שנוי' הברייתא בת"כ, ועל דרכה פי' רש"י ז"ל את הפרשה הזאת, ויש סוברים שהפרשה הראשונה מדברת בחולין, שבמדבר אסר להם לאכול בשר חולין, והוצרכו לזבוח הכל זבחי שלמים, ולסוף מ' שנה חזר והתיר להם בשר תאוה כבואם לארץ, וזהי שטת ר' ישמעאל והיא הקרובה לפשט הכתוב, ולשטה זו הפרשה הראשונה אוסרת השחיטה מחוץ לאהל מועד על דרך כלל, בין חולין בין מוקדשין, וכל שכן הוא, ויפה למדו ממנו עונש לשוחט מוקדשין בחוץ, ופרשה השניה מדברת בשוחט בפנים, אלא שהעלה בחוץ שגם הוא חייב כרת, ועם זה תתישב קושית רא"ס ז"ל, גם מדברי רמב"ן ז"ל נראה כן,

לַמַּחֲנֶה׃ ד וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ה לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאֻם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיהוָה אוֹתָם׃ ו וְזָרַק הַכֹּהֵן

אונקלוס

לְמַשְׁרִיתָא׃ ד וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא אַיְתְיֵהּ לְקָרָבָא קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דַיְיָ דְּמָא יִתְחַשַּׁב לְגַבְרָא הַהוּא דְּמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ ה בְּדִיל דִּי יַיְתוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּבְחֵיהוֹן דִּי אִנּוּן דָּבְחִין עַל אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתִנּוּן קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן׃ ו וְיִזְרוֹק כהנא

תרגום אשכנזי

לאגער שלאכטען.

(ד) אבער ניכט פֿאר דען איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטעס געבראכט האבען ווירד, דעם עוויגען צו עהרען, פֿאר זיינער וואהנונג, איין אפּפער דארצובריינגען, דעמיעניגען זאלל דאז בלוט, וועלכער ער פֿערגאססען, צור בלוטשולד גערעכנעט, אונד ער אויז זיינער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען.

(ה) דאמיט דיא קינדער ישראל איהר שלאכטפֿיה, דאז זיא ביזהער אויף דעם פֿעלדע געשלאכטעט האבען, דעם עוויגען צו עהרען, פֿאר דעם איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטעס, דעם פריסטער ברינגען, אונד אלז פֿריידענאפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, שלאכטען. (ו) דער פריסטער דאז

רש"י

להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה: ד דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. לרבות את הזורק דמים בחוץ: ה אשר הם זבחים. אשר הם רגילים לזבוח: ז לשעירים

באור

אבל לא נאריך כה: שור או כבש או עז, משלשה מינין הראוין לישראל להקריב, אבל כבוי ואיל שאינן בני הקרבה אפילו לדעת האומר שהפרשה אוסרת בשר תאוה, היו מותרין במדבר, שהרי במשנה תורה כשחזר והתיר להם בשר תאוה אמר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דברי' י"ב כ"ב), למדנו כי צבי ואיל הותרו לאכול גם במדבר, וכן הוא בגמרא (חולין דף י"ז ע"ב): במחנה, באיזו מחנה שיהיה, מחנה לויה או מחנה ישראל, כל שאינו במחנה שכינה פתח אהל מועד שהיא העזרה חייב כרת: מחוץ למחנה, חוץ לכל מחנה במדבר גם חוץ ממחנה ישראל (ד) פתח אהל מועד, העזרה: לא הביאו, תי' [יא"ה, כנר הזכרתיו זה במקום אחר שבא פה הפעל בעבר, והוא זמן מורכב ווירד ניכט געבראכט האבען, ואלו אמר לא יביאו היה במשמע לאחר שחיט', ואז אין תועלת עוד בהבאתו, לכך אמר הביאו, ואולם להלן (פסוק ח' ט'), שאמר יעלה עולה או זבח, לחייב גם את המקטיר בחוץ, אמר יביאנו בעתיד*]: להקריב, להיות קרבן לה': לפני משכן ה', לא שיביאנו ויקדישנו שם, וישחטנו בחוץ, אלא שישחטנו בעזרה ויקבל הכהן דמו ויזרקנו על המזבח לפני משכן ה' לכפר עליו: דם יחשב, הדם השותת על פני השדה, כששוחט בחוץ, יחשב כשופך דם, לא כדם בהמה שהתרתי והשויתיו למים, אלא דם שפך, כאילו שפך דם שחייב על שפיכתו, והיא דם אדם, לכן כשהתיר בשר תאוה אמר אעפ"י שאסרתי לך לאכול דם, על הארץ תשפכנו כמים (דברים י"ב ט"ז), כלומר לא יחשב לך עוד כדם, אלא כשופך מים: יחשב, מבנין נפעל, ונחלק שלישי מס' גן נעול פירשנו שאעפ"פ שאין לשון הכרח יתכן על המחשבה הנפעלבו על שלשה דרכים, והאחד מהן אם כפי מחשבת כל חושב הדבר כן, והשם ב"ה יגזור שנחשוב עליו להפך ממחשבתנו, ולכן כאן שבפי מחשבותנו אין רע בשפיכות דם בהמה, ובמצות השם דם יחשב, ועונשין עליו במלקות, כזכר הנפעל, וכן על שדה הארץ יחשב (לקמן כ"ה ל"א), ונחשב לכם תרומתכם (במדב' י"ח כ"ז), והדומים להם: דם שפך, פרשנוהו, ורבותינו דרשו לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) למען אשר יביאו וגו', כוונתו כן, שלא ישחטו איש איש את שורו ואת שיו בכל מקום שירצו בשדה, אבל יביאום כלם אל מקום אחד, ולא באחד המקומות שיבחרו בו הם, אלא והביאום לה', ולא שיקריבנו לשמים באחד המקומות, אלא זאת ההבאה לה' הוא אל פתח א"מ אל הכהן, ולא שיביאום שם ליד הכהן להקדישם ואח"כ ישחטום בחוץ, אלא וזבחו זבחי שלמים לה' אותם וזרק וגו' שיהיו קרבים זבחי שלמי' כמשפט האמור בשלמים בפרשת ויקרא, כך הוא פשוטו של מקרא, וכפי הנראה טעם כל זה לפי שבמצרים ראו עבודת השעירים, שהמצריים בטומאתם ובהבליהם לא היו אוכלים בשר תאוה, כמו שכתוב כי תועבת המצריים לאכול את העבריים לחם, לבד כשנגשחטו לגלוליהם היה מנהגם לזבוח על פני השדה, והדם שותת על הארץ, ומתאספים הקרואים על הזבח ויושבים סביבות הדם ואוכלים הבשר, ועל זה צותה תורה לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו (לקמן י"ט כ"ו) וכמו שאפרש (פרשה י"ט כ"ו) ולכן כשיצאו ממצרים, אסרה להם תורה בשר תאוה, לפי שהנו במדבר על פני השדה, אבל בסוף ארבעים שנה באו אל ארץ נושבת, וישבו בעריהם ובבתיהם, אין הזביחה עוד על פני השדה, כי אם בבתים או במקולין כדרך יושבי העיירות, ואין לחוש עוד לחטא הראשון, התיר להם בשר תאוה לגמרי, גם לזובח בשדה, לבד שלא יאכל על הדם, ולכן אמר ואכלת בשעריך בכל אות נפשך (דברים י"ב כ"א), וכן רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך (שם שם ט"ו), זכר השערי' לרמוז שאינן עוד על פני השדה, והזביחה על הרוב בשערים ובבתים, וזהו טעם הכתוב שאמר למען אשר יביאו ב"י את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה, כלומר בשר תאוה שאסרתי עתה במדבר טעמו לפי שזובחים על פני השדה, כל אחד שוחט סביב אהלו ואוכל סמוך לו את זבחו עם קרואיו וריעיו, ודומה למנהג הזובחים לשעירים, על כן יביאום לה' אל פתח א"מ, וכמו שפרשנו, וזהו עיקר פשוטו, ומלבד זה יובאי' מצרי' ידעו גלולי מצרים, ולסוף מ' שנה היה דור אחר, גם במדבר היה להם המן, ולא היה הבשר הכרחי להן, רק מתאוה יתירה ומבטן חסר, שמטעם זה פסק השלו מיד: כמו שבארנו בספר ח"ס (פרשה ט"ז ח'), ונוסף על זה שהיה כלם בקרוב מקום לפני המשכן, אבל בארץ ישראל שהן ברחוק מקום, גם הקרובים למקדש אותרים בבשר תאוה, וטעם זה הוסיף לפרש במשנה תורה (דברים מ"ח), אבל רש"י ז"ל פי' אשר הם זובחים, אשר הם רגילים לזבוח, כלומר שהיו רגילים לזבוח במצרים על פני השדה, וכנראה לפנינו מלת עוד (פסוק ז') ולדרכנו הוא כפשוטו, ורמב"ם ז"ל פי' אשר הם וכו' ויש מהם שטועים לשעירים ולא לשמים, וגם זה מסייע לפרושנו כפי פשוטו של מקרא: וזבחו, מי שירצה, ויותר נראה שהן הבעלים ושב על והביאם, כי שחיטה כשרה בזר: אותם, אילו אמר וזבחו זבחי שלמים, היה אפשר לומר שישחטום בחוץ, אבל תחלה יביאום אל א"מ, עם זבחי שלמים, על כן אמר אותם, כלומר אלה שהביאו אל פתח א"מ יזבחו שם: (ו) וזרק, התורה פרשה זריקה והקטרת חלבים, אעפ"י שאמרה וזבחו זבחי שלמים, וזכר

הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ז וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם לְדֹרֹתָם׃ ✱ ח וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ ט וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃ י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי

בנפש

כַּהֲנָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא דַּיְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַסֵּיק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ז וְלָא יְדַבְּחוּן עוֹד יָת דִּבְחֵיהוֹן לְשֵׁידִין דִּי אִנּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן: ח וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּי יַסֵּיק עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: ט וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא יַיְתֵינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: י וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּי יֵיכוֹל כָּל דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי

באנשא

ראז בלוט אויף דען אלטאר דעס עוויגען, דער אם איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטעס שטעהט, שפרענגען, אונד דאז אונשליטט צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען, אין רויך אויפשטייגען לאססען, (ז) אונד זיא אלזא איהר שלאכטאפפער ניכט מעהר דען וואלדטייפעלן אפפערן מעגען, דענען זיא פערבוהלטער וויזע נאכהענגען; דיזעס זאלל — איין עוויגעס געזעץ פיר אייערע נאכקאממען זיין. (ח) פערנער זאללסט דוא איהנען זאגען: יעדערמאן אויז דעם הויזע ישראל'ס אדער איין פרעמדער, דער בייא אייך זיך אויפהעלט, דער איין גאנצעס אפפער אדער איין מאהלאפפער דארברינגען,

(ט) אונד ניכט פאר דען איינגאנג דעס שטיפטסצעלטעס פיהרען ווירד, אום עז, דעם עוויגען צו עהרען, צו ריכטען צו לאססען, דערזעלבע זאלל אויז זיינער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען. (י) אונד ווען איין מאן אויז דעם הויזע ישראל'ס אדער איין פרעמדער, דער בייא אייך זיך אויפהעלט, עטוואז בלוט איסט: זא ווילל איך מיינען צארן אויף דיא

רש"י

ז לשעירים. לשדים כמו ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג): ח אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין: ט ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין: י כל דם. לפי שנאמר בנפש יכפר יכול

באור

וכבר מפורש בפרשת ויקרא שהשלמים טעונין זריקת דם והקטר חלבים, לפי שמדבר על המקריב ולא לנדר ולא לנדבה ותודה, שלא לאכול בשר, שגם זה דינו כשאר שלמים: לריח ניחח, פרשנו למעלה (פרשה א' ט') והודיע שכשיכוין לשמים, אעפ"י שמוחש לאכול הבשר, הרי הוא ריח ניחוח לה', ומרבה שלום: (ז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, לשדים, כמו ושעירים ירקדו שם (ישעי' י"ג כ"א), ושעיר על רעהו יקרא (שם ל"ד י"ד), וכן תרגם אונקלו', אבל ינ"ע כתב, לשעון דמתילין לשידי, ואמר ראב"ע ז"ל שנקראו השדים כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם, והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים, ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים, ורמב"ן ז"ל האריך לדבר על ענין השדים, אבל א"כ לפשט הכתוב, וכמשך מקרא זה למעלה לפי שאמר אשר הם זובחים על פני השדה, ותאמר מה בכך ומה בין זובח על פני השדה, או זובח בבית, לכן אמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, שכן היה דרך הזובחים לשעירים וכמ"ש (פסוק ה') אשר הם זנים אחריהם, פי' ראב"ע ז"ל, כל מבקש אותם ומאמין בהם, הוא זונה מתחת אלהיו, שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא, וכל מי שנוטה אחר דבר רע מתאותו, נקרא זונה אחריו כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם (במדבר ט"ו ל"ט), כל הזונה אחר תאוותיו, זונה מאחרי אלהיו, כמו הצמתה כל זונה ממך (תהלים ע"ג כ"ז), כאשה הזונה עם אחר באהבתה אותו, וזונה מבעלה ועוזבת אותו: חקת עולם, פרשנוהו (פרשה ט"ו כ"ט): זאת להם, לסוף ארבעים שנה התיר להם בשר תאוה, וחקת עולם שב על ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, גם על השוחט מוקדשין בחוץ, על כן אמר תהיה זאת להם; לדרתם, כפי הדורות, שכל זמן שאהל מועד במקומו כמו בשילה ונוב וגבעון שחוטי חוץ בבמה אסור ויש דורות שהן שעת היתר הבמות: (ח) ואלהם תאמר, כמו תאמר עוד, ורבותינו דרשוהו (פרק פרת חטאת): הגר בישראל, זה גר צדק, כי הגוים מקריבים בבמה לשמים, ולמעלה פרשנו (פרשה ט"ז כ"ט): אשר יעלה עלה או זבח, למדו מכאן רבותינו על ההעלאה, אפילו שחט בפנים והקטיר בחוץ חייב, וכן אחד שוחט וא' מקטיר שניהן חייבין, ועל דרך הפשט עכשיו מדבר על מוקדשין שאם העלה עולה או זבח בבמה בשעת איסור הבמות, חייב כרת משום שחוטי חוץ, אבל זובח על פני השדה לשמים בשעת היתר הבמות אין בו כרת, כי לא נאמ' רק במדבר ומטעם שאמרנו, ושוה בזה חולין למוקדשין, שמשעה שהותר בשר תאוה, ישנה זביחת שדה מכלל אסור, ואינו חייב אלא על מוקדשין לבדן כששחטן בבמה בשעת אסור הבמות. ובמה מקום מיוחד וגבוה לשחוט עליו, ויש בזה מחלוקת תנאים (זבחים דף ק"ח ע"א) יש אומרים אינו חייב עד שיעלה לראש מזבח, ור' שמעון אומר אפילו העלה על האבן או על הסלע חייב, ועליו אמר אשר יעלה עולה או זבח, והעלייה היא לשחוט ולזרוק דמו ולהקטיר אימוריו, ועל כולן חייב, כאמרו למעלה אשר ישחט שור וגו' (פסוק ג') וכמ"ש, ויפה אמר עולה או זבח, אבל למעלה שדבר בחולין לא נאמר עולה וזבח: (י) ומן הגר הגר בתוכם, גר צדק, שאין האומות נזהרין על הדם, ויש דעת יחיד בסנהדרין שנאסר להם הדם: כל דם, לפי שנאמר בנפש יכפר, יכול לא יהא חייב אלא דם המוקדשין, ת"ל כל דם, ובמשנה תורה כשהתיר בשר חולין, מפורש רק את דמו לא תאכל וגו' (דברים ט"ו כ"ג): פני, מלת פנים פרשנוהו כרקנה, ונקרא החלק מן הגוף פנים, שיש בו חמשה חושים המנהיגים את הגוף, וכן כחות מיני הנפש כלה נקראים פנים, כמו החכמה והדעת והשכל והבינה, כמו את פני מבין החכמה (משלי י"ז כ"ד), יראתו על פניכם (שמות כ' י"ז), ורבים כאלה וכן ההנהגה העל' הה' שהוא בחכמה בתבונה ובדעת נקרא פנים, כי כל דרכיו משפט, הכל כפי שורת החכמה, וכשאומר ונתתי

פני

אונקלוס

באנשא דייכול ית דמא ואשיצי יתה מגו עמה: יא ארי נפש בשרא בדמא היא ואנא יהבתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר: יב על כן אמרית לבני ישראל כל אינש מנכון לא ייכול דמא וגיוריא דיתגירון ביניכון לא ייכול דם: יג וגבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די יתגירון ביניכון די יצוד צידא חיתא או עופא די מתאכל וישוד ית דמיה ויכסניה בעפרא: יד ארי נפש כל בשרא דמיה בנפשיה הוא

[מקרא]

בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ יא כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ יב עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל דָּם׃ יג וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא

תרגום אשכנזי

דיא בלוטעססענדע פערזאָן לעגען, אונד זיא אויז איהרער נאציאָן אויזראָטטען. (יא) דען דער לעבענסגייסט אללעס פליישעס (אָדער: דאז פערזענליכע דער לעבענדיגען געשעפּפע) איזט אים בלוט; איך האבע דאהער פֿעראָרדנעט, דאס עז פיר אייך אויף דען אלטאר קאָממען זאָלל, אויף אייערע לעבענסגייסטער (דאז הייסט: אויף אייערע פערזאָן) צו פֿערזוהנען; דען דאז בלוט איזט עז, וועלכעס פיר דען לעבענסגייסט (דאז הייסט: פיר דיא פערזאָן) פֿערזוהנט. (יב) דארום האבע איך צו דען קינדערן ישראל'ס געזאגט: «קיינע פערזאָן פֿאָן אייך זאָלל בלוט עססען, אויך דער פֿרעמדע, דער זיך בייא אייך אויפהעלט, זאָלל קיין בלוט עססען.» (יג) יעדערמאן פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס אָדער איין פֿרעמדער, וועלכער בייא איהנען זיך אויפהעלט, דער איין ווילדפרעט, עז זייא איין טהיר אָדער אייגען פֿאָגעל, פֿענגט, וועלכעס געגעססען ווערדען זאָלל, מוס דאז בלוט דאפֿאָן אויזלויפֿען לאססען, אונד מיט ערדע בעדעקקען. (יד) דען דאז מיט דעם לעבענסגייסטע פֿערבונדענע בלוט איזט דאז פערזענליכע אללעס

רש"י

יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: יא כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש: יב כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: יג אשר יצוד. אין לי אלא ניד. אווזין ותרנגולים מנין ת"ל ציד מ"מ אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת: אשר יאכל. פרט לטמאים: יד דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש

שהנפש

באור

פני, כאמרו ונתתי בה משפטי הצדק, ופירש והכרתי אותה מקרב עמה, כלומר לא ינקה ממשפט חכמתי: (יא) כי נפש הבשר בדם, בא ללמדנו למה חייב כרת האוכל דם, שאם תאמר שהוא דבר נתעב וטמא, למה יותן על מזבח ה' הטהור, על כן פי' שאין הדם בעצמו מגואל, אלא שאסר באכילה לפי שנפש כל בשר בדם היא, הן נפש חיה הן נפש בהמה ועוף, כלומר התחברות הנפש עם הבשר היא על ידי הדם, שבו תפעל נפש כל מין ומין, שמכח הנפש יתנועע הדם תנועתו ויחיה את הבשר, וכן יש לדם חלקים דקים לאין מספר ממינים שונים המתפעלים מכחות הנפש הרבות, ודם כל בעל חי משונה מדם בעל חי ממין אחר, כפי ערך נפשו הנטועה בו, שתפעול בדמו פעולות הצריכות למין זו, ולכן אסרתיו לישראל באכילה, וכמו שאפרש (פסוק י"ד): ואני, כלומר אני ה' שאין להרהר אחר חקותי ומשפטי: נתתיו לכם על המזבח, גזרתי שיזרק למענכם על המזבח: לכפר על נפשתיכם, זהו פי' לכם, כלומר להיות כפרה על נפשותיכם, על חטאי נפש האדם מכם: כי הדם הוא בנפש יכפר, בעבור הנפש שהיתה קשורה בו יכפר על הנפש שחטאה, וכפי' רמב"ע ז"ל בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש, וי"א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר על נפשותיכם, וזה כדברנו רק מה שאמר בנפש שיש בו, דעתו שיש בו בעודו חי, גם רש"י ז"ל פי' כי נפש הבשר, של כל בריה בדם היא תלויה, ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם, ותבא נפש ותכפר על הנפש, (יב) על כן אמרתי, מטעם זה אסרתי כל דם לבני ישראל, לפי שאותה הנפש קשורה בו לא בעבור שקרב על המזבח שא"כ אסר בחולין, או לא בחולין רק ממינין הקרבין לגבי המזבח, כמו אסור חלב שאינו נוהג אלא בשור כשב ועז, אבל אסורו מפני שנפש הבשר בדם הוא, ולכן נאסר כל דם בהמה חיה ועוף, שהן כלן מן הארץ, וכמ"ש (פסוק י"ז): והגר, גר צדק שקבל תורה ומצוה: (יג) ומן הגר הגר בתוכם, גם זה גר צדק: יצוד, דבר הכתוב בהווה שדרך חיה ועוף להיות נצודים, שגם השוחט אווזין ותרנגולים שבבית חייב בכסוי הדם, וכמו שלמדו רבותינו נת"כ: חיה, אעפ"י שבהמה בכלל חיה, וכמו שבארנו (לעיל י"א ב'), ואם כן תאמר דבר הכתוב בהמה, והוא הדין בהמה, וכמו שרבינו אווזין ותרנגולים, לפי פשוטו אם היה כאן בהמה בכלל חיה היה הכתו' אומ' בהמה ועוף, כי גם חיה בכלל בהמה וכמ"ש (שם שם) שבכל המקומו' שמקרא שסמוך חיה לעוף אין בהמה בכלל, וכן קבלו רבותינו שאין כסוי דם נוהג בבהמה, ובגמרא (חולין דף פ"ו ע"א) למדו כן מקרא על הארץ תשפכנו כמים, מה מים אינו צריך כסוי, אף דם בהמה אינו צריך כסוי: ושפך את דמו, כי אם המיתם נחנק, והדם שותת אינו צריך לכסות אותו, שהרי הבשר אסור משום נבלה, אלא שצד אותו חי, והוא ישפוך את דמו בשחיטה כשרה, ואז יכסה דמו בעפר, ולכן חבר נגד הטעמים ושפך את דמו עם וכסהו בעפר: וכסהו בעפר, פי' רשב"ם ז"ל כי אז לא יהא ראוי לאכילה, ואין זה נכון, שאם כן גם דם בהמה יתחייב כסוי, ורמב"ע ז"ל אמר שצוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי מזבח, שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם גדי ואיל או עוף כי זבח נזבח לע"ז, ולא ידעתי למה יחשוב זאת, ויודע שהן מותרין לאכילה וצריכין להשחט, ויותר יש לדאוג על זה כשיראה דם שור או שה, רק אין לנו לחפש אחר טעמי המצות, אם אין להם עסק להבנת פשט המקרא: (יד) כי נפש כל בשר, בין בהמה בין חיה ועוף דמו בנפשו הוא, כי לפי שאמר

למעלה

הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת: טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר: טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ: פ

יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:

ב דבר

אונקלוס

הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּשְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נַפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְמֵיהּ הִיא כָּל דְיֵיכְלִנֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי: טו וְכָל אֱנָשׁ דִי יֵיכוּל נְבֵילָא וּתְבִירָא בְּיַצִיבַיָא וּבְגִיוֹרַיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: טז וְאִם לָא יְצַבַּע וּבְשָׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ:

יח א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר:

ב מליל

תרגום אשכנזי

אללעס לעבענדיגען פלייששעס; איך האבע צו דען קינדערן ישראל'ס געזאגט: « איהר זאללט דאז בלוט פאָן קיינעם לעבענדיגען פליישע עססען, דען דער לעבענסגייסט (אָדער: דאז פערזענליכע) אללעס לעבענדיגען פליישעס איזט איינס מיט זיינעם בלוטע, ווער עז איסט זאָלל אויזגעראָטטעט ווערדען. (טו) יעדע פערזאָן, איין איינהיימישער אָדער פרעמדער, דער פאָן איינעם געפאללענען אָדער צעררישסענען פיה עססען ווירד, זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך —— באדען, אונד ביז אויף אבענד אונריין זיין, הערנאך איזט ער ריין.

(טז) וואשט ער אבער זיינע קליידער ניכט, אָדער באָדעט זיך ניכט: זאָ האט ער פיר זיינע מיססעטהאַט צו ביסען.

יח (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: (ב) רעדע

רש"י

שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו היא. הנפש היא הדם. דם ובשר לשון זכר. נפש ל' נקבה: טו אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתו' שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה ואינה מטמאה במגע וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה. טז ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות:

יח ב אני

באור

למעלה כי נפש הבשר בדם היא, ופרשנו שהנפש תפעל בדם החי כל פעולותיה, שלא תאמר בצאת הנפש אין הדם כלום, כמו אדם שיושב בבית כצאתו אין בבית אות ממנו, והכל אחד אם ישב בבית או בשדה או במדבר, לכן אמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, כלומר דם החי לבדו נוצר שתוכל הנפש להתקשר עמו, כי דמו בנפשו הוא, שיש בדם חלקי' דקי' המתפעלים מכחות הנפש ועוזרים לפעולותיה, ואם אין אלה אין קשר בין הנפש והגוף, ובעבור אלה החלקים שהן בדם הכנה לפעולת הנפש, והם נשארים בו בצאת הנפש, אמרתי לבני ישראל בעלי הנפשות היקרות שהבדלתי מכל העמים להיות לי, דם כל בשר לא תאכלו, אפילו ממינין שאינן קרבין לגבי מזבח: כי נפש כל בשר דמו הוא, בין נפש אדם, בין נפש הבע"ח היא הדם, כלומר שפועלת בגוף כל אחד כפי תכונת דמו וחלקיו, ולכן כל אוכליו יכרת, לפי שמערב חלקי דם הפחותים אחד עם חלקי דמו הנכבדים, ויתקלקל בפעולות נפשו, כי נפש האדם ממעל, והיא נשמת חיים, וכשהתחברה בגוף נעשית נפש, כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז'), ואחריו ויהי האדם לנפש חיה, ונפש הבהמה מלמטה, כלומר שלא נבראת רק לתשמישי הארץ, ואין בכחה לפעול פעולת אדם בצדק ובמשפט ובדעת אלהים, כאמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה (שם א' כ"ד), וכמו שרמזנו (לעיל ב' א') ואולי מטעם זה צוה שיכסה דמו בעפר, להראות שחלקם ונחלתם בעפר. ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו, שעל כן דם אדם מותר מן התורה, שאין בו טעם זה לאסרו, וכן דם דגים מותר, לפי שנאמר עליהן בכלל ישרצו המים: ואין דמן כדם שאר הבע"ח לפעולות נפש במדות, וכמ"ש (לעיל י"א כ'), ולכן אינו משחית דם האוכלו, כן נראה בעיני: (טו) וכל נפש, אולי נסמך לכאן, לפי שבשענש כרת על הדם, הודיע טעם הדבר שלא מפני טומאה נאסר, שהרי האוכל דם שחוטה בשוגג אינו טמא, ואילו אכל בשגגה נבלה או טריפה הקלה, צריך טבילה וכבוס בגדים, ואם לא יטהר ואכל קדש או נכנס למקדש חייב כרת, וכל שכן נוגע בטומאה חמורה, נבלה וטרפה, אין לפרש שאינו טמא עד שיאכל ממנה, שהרי מפורש להלן שמטמא במגע, ואם תתעקש שבמגע אינו מטמא בגדים, יאמר נושא כמפורש והנושא את נבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב (לעיל י"א מ'), ועוד שאם כן כבר נאמר למעלה והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב (שם שם), אבל האמת כדברי רבותינו שהכתוב הזה כולל נבלת עוף טהור לפי שאינו מטמא במגע, שיטמא בבית הבליעה, בלי מגע והיסט, וכגון שתחבו לו חברו בפיו, ולעולם הכתוב כולל גם האוכל נבלת בהמה טהורה וטמאה, ומדבר כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא במגע ובמשא לטמא בגדים, וכמו שכתבנו גם בשם רמב"ן ז"ל, וזכר טרפה שאסורה בשחיטה לאכילה, ובשמתה דין טומאתה שוה לנבלה שמתה, וכן נבלת בהמה טמאה שאינה ניצלת בשחיטה מידי נבלה, ולדעת רבותינו נכתב טרפה ללמדנו שאין בנבלת עוף טמא מטמא בבית הבליעה: באזרח, בין שתהיה בין האזרח, מבני ישראל עצמו, וכמו שפרשנו (לעיל ט"ז כ"ט): ובגר, גר צדק, אבל גר תושב שאינו מקבל ברית אין לו דין זה, ואעפ"י שלא נאמר כאן אשר יגור בתוככם, אין לטעות, לפי שבפירוש התירה תורה נבלה וטרפה באכילה לגר תושב, שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים י"ד כ"א), ואיך יטמא גוף ובגדים, ועוד שהענין מחובר למעלה כאמרו וכל נפש אשר תאכל, ואחר שלפניו אמר ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אין צורך לכפול, וכללן במלת אזרח וגר, אבל בת"כ אמרו אי גר יכול אפילו גר תושב, ת"ל אזרח מה אזרח בן ברית אף גר בן ברית, והיה עולה על דעתם לומר כן לפי שלא נאמר הגר בתוככם, וזה חזוק לדברנו (לעיל ט"ז כ"ט): (טז) יכבס, בגדיו: ונשא עונו, אם אכל קדש או נכנס למקדש חייב כרת על טומאה זו ככל שאר הטומאות, ואמרו רבותינו על רחיצת גופו בכרת, ועל כבוס בגדיו במלקות: עונו, פרשנוהו (לעיל ט"ז כ"א), ולפי שאין עברה זו דומה לבא על הערוה או לאוכל איסו' שיצרו תקפו, שהן החטאים מדרכי יצר הלב, וזו אי אפשר אלא שיקל במחשבתו בקדש ובמקדש, לכן נקראת עון, וכן פרשנו (לעיל ה' י"ז):

יח ב אני

ב דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ג כְּמַעֲשֵׂ֧ה אֶֽרֶץ־מִצְרַ֛יִם אֲשֶׁ֥ר יְשַׁבְתֶּם־בָּ֖הּ לֹ֣א תַעֲשׂ֑וּ וּכְמַעֲשֵׂ֣ה אֶֽרֶץ־כְּנַ֡עַן אֲשֶׁ֣ר אֲנִי֩ מֵבִ֨יא אֶתְכֶ֥ם שָׁ֙מָּה֙ לֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶ֖ם לֹ֥א תֵלֵֽכוּ׃ ד אֶת־מִשְׁפָּטַ֤י תַּעֲשׂוּ֙ וְאֶת־חֻקֹּתַ֣י תִּשְׁמְר֔וּ לָלֶ֖כֶת בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּ֤ם אֶת־חֻקֹּתַי֙ וְאֶת־

משפטי

תרגום אשכנזי

(ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איה־נען: איך, דער עוויגע, אייער גאָטט (בעפעהלע אייך דיזעס:) (ג) איהר זאָללט ניכט זאָטהון, וויא אים לאַנדע מצרים געשיהט, וואָ איהר געוואָהנט האבט, אויך ניכט זאָ, וויא אים לאַנדע כנען געשיהט, וואָהין איך אייך פיהרען ווערדע; נאָך איהרען געזעצצען זאָללט איהר ניכט וואַנדעלן·

(ד) מיינע רעכטע זאָללט איהר אויזאיבען, אונד מיינע געזעצצע זאָללט איהר בעאָבאַכטען, דארנאך אייערן לע־בענסוואַנדעל איינצוריכטען; איך בין דער עוויגע אייער גאָטט! (ה) בעאָבאַכטעט מיינע געזעצצע אונד מיינע

אונקלוס

ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי יְתֶבְתּוּן בַּהּ לָא תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא מַעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעְבְּדוּן וּבְנִימוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן: ד יָת דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהָךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת

דיני

רש"י

יח ב אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי. ר' אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא (עזרא ט'), לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין לפרע ונאמן לשלם שכר: ג כמעשה ארץ מצרים. מגיד שמעשיהם של מצרים ושל כנעניים מקולקלי' מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלי' יותר מכולם: ובחוקותיה' לא תלכו. מה הניח הכתו' שלא אמר אלא אלו נימוסות שלהן דברים החקוקים להם כגון טרטיאות ואצטדיאות ר' מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: ד את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאומרן: ואת חוקותי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העול' משיבין עליהן כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת האומות: ה ושמרתם את חקותי וגו'. לרבות שאר

דקדוקי

באור

יח (ב) אני ה' אלהיכם, אני המצוה, הוא ה' המצוי המחויב הנשגב משקול דעת כל הנמצאים, שהייתי לכם לאלהים ביחוד, כי הבדלתי אתכם מכל העמים להיות לי, לשמור משפטי וחקתי לא הודעתים לכל גוי, ועליכם לקבל, כי החקים האלה יוצאים מפי, שחקקתי חקים לשמים ולארץ, וחקקתי תורת האדם, ואני חקקתי לכם החקים שתנהגו בם, כי רובי העריות חקי עליון הם, אין לדעת סודם, ואין לבקש טעמם אלא אני ה' אלהיכם הגוזר אותם אין להרהר אחריהם: (ג) כמעשה ארץ מצרים, מלת מעשה נופל על כלל מעשה בני אדם, לא על חקי המדינה שגזרו עליהן מלכי הארץ ושופטיה, והיו מעשה אנשי מצרים מקולקלים אחד יותר משאר אומות, ההולכים אחרי ההבל ועושים רעות שאינן מפורשים בתורה באזהרות מיוחדות, כי לא אסר כל מה שעשו המצריים, שהרי נשאו נשים והולידו בנים, ובנו בתים ונטעו גנות, ואלה לא אסר הכתוב לישראל, לפי שאינן מעשה מצרים ביחוד, ולא מעשי ארץ כנען לבדן, שא מעשה כל בני אדם, ובת"כ אמרו יכול לא יבנו בניינים ולא יטעו נטיעות כמותם, ת"ל ובחוקותיהם לא תלכו לא אמרתי, אלא בחקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם, ומה היו עושים האיש נושא לאיש וכו': ישבתם בה, לא שאני מרחיק אתכם מהבלי מצרים וכנען לבד, ושמותר לכם ללמוד ולעשות הבלי שאר העמים, אלא לכן אני מזכיר מצרים לפי שישבתם בה והורגלתם במעשיהם, ולכן אני מזכיר כנען, לפי שאני מביא אתכם שמה שלא תלמדו לעשות כמעשיהם: ובחקתיהם לא תלכו, מלת חק נאמר בו, וכן בחוקותיהם הנאמר כאן, דברים שחקקו מדור דור במצרים איך יעבדו לאלהיהם, וחקי המשפט שבמדינה, שכל יושבי המדינה חייבין ללכת בהם, אתם לא תלכו בחקות האלו אפילו לכבוד לשמים, כגון אם חקקו להם שהמתפלל לשקן ילבש בגד אדום, או ירוק, או עשוי בתמונה ידועה, לא תחוקקו לכם כחוק הזה לשמים, ובת"כ אמרו ובחקותיהם לא תלכו, וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והלא כבר נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' אלא שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקין להם (כלומר הנימוסות ששמו חוק לכל יושבי ארצם שילכו בהם), כגון טיאטראות וקרקסאות, והם מיני נחוק הידועים, שעשו ביום אידם לכבוד עבודיהם, וכל אלה לא תלכו בהם ואפילו לשמים, וזה כדברנו: (ד) את משפטי תעשו, כל משפט בנוי על יסודו קבוע', ויש משפטים בכל מדינה, אבל יסודות המשפט מקולקלין, אבל משפטי השם יסודתן דרכי הצדק, ועל פיהן הכין משפטיו; על זה כתוב בצדק תשפוט עמיתך [לקמן י"ט ט"ו], וכמו שאפרש בעז"ה, ואמר משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים י"ט י'), עליהן נכוון כל הדינין והעונשין שבתורה וכן כל משפטי בני האדם, מה משפט העבד ומשפט האמה ומשפטי הנזקין והריבות, ועל כלל בכל דבר מעשה שיש לשפוט עליו כדת מה לעשות, תעשו כמשפטי, מה ששפטתי אני בדבר דבר הוא משפט צדק, וכן תעשו, וזה כנגד מעשה ארץ מצרים וכנען, שהיו שופטים על מעשיהם ונוהגים בהם כפי העולה על רוחם: ואת חקתי, חקי הצדק שצוה עליהן הקב"ה לכל ישראל, כמו חקת שבת ומועדים וענוי יוה"כ ומילה וכדומה להן, הכל במועדו ובקצב ידוע, תשמרו בלבבכם ללכת בהם, כי חקים ומשפטים כוללים כל מצות התורה וכאמרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת (דברים ד' ח'), וכלם צדיקים: אני ה' אלהיכם, דעו מי המצוה, אני ה' אלהיכם, ורמז שפרשנו: (ה) ושמרתם את חקתי ואת משפטי, למעלה אמר עשייה אצל משפט, ושמירה לחקים, ועכשיו צוה שמירה על שתיהן ועשייה על שתיהן, כי השמירה היא בלב, כמו ואביו שמר את הדבר (בראשי' ל"ז י"א), וזהו התלמוד ונתינת הדברים על לב שעליהן אמר והיו הדברים האלה אשר

אנכי

מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא

לא

אונקלוס

דִּינַי דִּי יַעְבֵּד יָתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְּהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ׃ ו גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ ז עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא

לא

תרגום אשכנזי

מיינע רעכטע, דורך דיא דער מענש, וועןער זיא אויז־איבט, עוויגעס לעבען ער־העלט; איך, דער עוויגע (פֿערוויכערע דיזעס)! (ו) נימאנד זאָלל איינער בלוטספֿערוואַנדטען פֿערזאָן, איהרע בלעסע אויפֿצודעק־קען, זיך נאהען; איך, דער עוויגע (פֿערביטע דיזעס)! (ז) דוא זאָללסט דיא בלע־סע דיינעס פֿאַטערס, (דאז הייסט: דיא בלעסע דיינער מוטטער, ניכט אויפֿדעקקען; זיא איזט דיינע מוטטער, דוא זאָללסט איהרע בלעסע

רש״י

דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתו' בהם: ד"א ליתן שמיר' ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעה"ב שאם תאמר לעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: ו לא תקרבו. להזהי' הנקבה כזכר לכך נאמר ל' רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: ז ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינו

באור

אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו' ו'), ועל ידי כן יטהר הלב ויקל לו לעשות כתלמודו, כי לא המדרש עיקר אלא המעשה וזהו שאמר אשר יעשה אותן האדם וחי בהם, ובת"כ תשמרו זו המשנה, ללכת בהם זה המעשה: האדם, נשמת האדם עולה למעלה, והגוף ימשיכנו למטה, ואם יגזור מכל עניני הגוף כעליונים ימות בעה"ז, ואם ינהג כבהמות בלי דעת יכרית נפשו מאור החיים העליונים, ועל ידי החקים והמשפטים הללו יוכל לפלס אורחותיו בחכמה, ויחיה בעה"ז ובעה"ב, וזהו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ואונקלוס ז"ל תרגם וחי בהם, ויחי בהון לעלמא דאתי, מסכים למה שפרשנו, וכמו ששנינו (אבות פ"ו) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעה"ז ובעה"ב, ובארנוה בפרושנו שם: אני ה', אשר אתתי הכל, לי נאה לומר שהחיים קשורים עם משפטי וחקתי: (ו) איש איש, אמרו רבותינו שהוא כלל, ערות אביך וערות אמך וגו' פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שיש בפרט, כלומר לא נמסר הדבר לשקול הדעת לאסור עוד אחרות שאינן מפורשים בפרשה מכח ק"ו וסברא, אין לך אלא מה שבפרט, ומניא שם משלים איך הייתי דן מסברא להרבות עריות, אבל לפי שהוא מדה בתורה כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ידענו שאין להוסיף גם אחת על המפורש בכתוב, ולכן כתבה תורה הכלל והפרט, יש מן העריות שהן שאר בשרו כמו האם והאחות והבת וכיוצא, ויש מהן שאינן שאר בשרו רק אסורות בעבור בעליהן שהן שאר בשרו כמו כלתו ואשת אחיו, ויש מהן שאסורות בעבור שהנקבות שאר זו לזו כמו אשה ובתה ושתי אחיות, ועל כלן אמר בכלל זה איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו', ואחריו בא הפרט ללמדנו איזו מכל מין הן שאר, ואין בכלל אלא מה שבפרט כמו שאמרנו. ויש מן העריות שאינן שאר בשום צד, כמו אשת איש ונדה וזכר ובהמה, ואינן בכלל איש איש אל כל שאר בשרו, לפי שלא הוצרכו למדת כלל ופרט, שאין להוסיף עליהן במדת ק"ו ומשקול הדעת כמו בעריות שאר בשר: שאר בשרו, לדעתי מלת שאר נגזר מן שארית, והטעם האדם לעצמו כמו העיקר, ובני משפחתו שהם מעצמו ובשרו, שארית בשרו הם, שכתהוו כלם מבשר אחד, וכן לדעתי פי' הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, שאיננו טעם כפול, אלא הלחם עיקר, וכל הסעודה שאר, כי הבשר והלפת ושאר המאכלים שארית הסעודה הם: תקרבו, כנוי לשכיבה, וכן ואקרב אל הנביאה (ישעיה ח' ג'), וקרוב למלת ל תגעו אל אשה (שמות י"ט ט"ו): כן פי' ראב"ע ז"ל, ונכון הוא, אלא לפי שאומר לא תקרבו לגלות ערוה, למדו חכמים שמזהיר גם על קריבה המביאה לידי גלוי ערוה, והיא שכיבה בקרוב בשר, כיתקרבו הכל כמשמע: ערוה, שרשו ערה, ונפי' ערות הארץ באתם לראות (בראשית מ"ב י"ב), פי' רש"י ז"ל גלוי הארץ, מהיכן היא נוחה להכבש, כמו את מקורה הערה, וכמו ערום ועריה (יחזקאל ט"ז ז'), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואין דעתו ז"ל שכל גזרת השרש הזה לשון גלוי, שהרי קבען לשון שפיכה, כמו ותער כדה (בראשית כ"ד כ'), ויערו את הארון (ד"ה ב' כ"ד י"א), אבל שם דבר ערוה בכל המקרא לדעתו לשון גלוי, אבל לא ידעתי איך נופל על אותו המקום המכוסה לשון גלוי? ועוד הכתוב אומר לגלות ערוה? אבל ראב"ע ז"ל אמר ערוה דבר מגונה, כאשף נריך להתכסות, ועל ערות הארץ פי' בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר על דרך משל, או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ, ולדבריו אין ערוה גלוי אלא שם דבר לאותו המקום, ולדעתי כל לשון ערה וערוה הוראתן שוה, וכלם לשון שפיכה, ולכן האיברים שבאדם שאינן משמשים רק לשפך, שהן הנקבים התחתונים שבאיש ואשה נקראים ערוה, ואינן דומים לנקבי הפה והאף והאזן, שנטועים באדם לתשמישים אחרים, לאכול ולשתות ולדבר, ולשאוף רוח ולהריח ולשמוע, אבל התחתונים שאינן אלא לשפך, נקראים ערוה על שם תשמישן, ולפי שיש שתי מקומות לתשמיש זה, כשאמרה תורה לא תקרבו לגלות ערוה, מזהיר על כדרכה ועל שלא כדרכה, ומלת ערוה על כל אחת מהן, כמו שקבלו רבותינו ז"ל, ואם תפקפק לומר שמא הכתוב מדבר לבד בכדרכה, כבר סמכוהו רז"ל עוד למקרא לא תשכב משכבי אשה וכמו שאמרוהו שם, ועוד אפרש בעז"ה (לקמן כ' י"ח): אני ה', המצוה זאת: (ז) ערות אביך, יש מרבותינו אומרים כמשמעו, וכן ערות אחי אביך שיתחייב בשוגג שתים, ויש אומרים ערות אביך ענינו אשת אביך, וכן פי' רש"י ז"ל ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה, מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו, וערות אשת אביך לא תגלה לרבות לאחר מיתת אביו, ואמר רמב"ן ז"ל שזה באמת כפי משמעות הכתוב, ויפה דבר שכדוגמתו יש בפרשה, שתלה החרפה בבעלה כמו ערות אביך היא, ערות אחיך היא, וכל שכן שאמרינו כן על אשת אביו ערות אביו גלה, אבל כפי הפשט יראה שעיקר הכתו' הוא להזהיר על משכב האם, וגם ערות אביך על האם, וזכר אב ואם, לפי שאין בכל העריות הנשואות שפוגם בביאתו לשני שאריו כי אם זו לבד, כי אשת האב ואשת דודו וכלתו ואשת האח, אינן שאריו, לבד משכב אם שהיא והוא שאריו, ואם אשת אחיו ואשת דודו אסורות בעבור ערות האח והדוד, כל שכן משכב האם שמלבד שהיא ערוה נוסף עוד שהיא ערות אביו, ולפי שהאזהרה על האם, חזר ופירש אמך היא לא תגלה ערותה, ורמב"ן ז"ל פי' ג"כ כפי פשט זה קרוב לדברנו, ואין לבן לומר ערות אביך על הנקבה השוכבת עם אביה, וערות אמך על הזכר הבא על אמו, ואם כן יהיה איסור הבת מפורשת בתורה, מכלל ערות אביך, שנאמר' על שתיהן כמו כל האזהרות הללו, שהרי בכל הפרשה תלה האזהרה בזכרי' והנקבות בכלל הנפשות העושות, ולמה כאן יכתוב האזהרה

על

לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא: ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן: ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה: ס יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לא

אונקלוס

לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: ח עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא: ט עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֲרֵי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֵן: י עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֵן אֲרֵי עֶרְיָתָךְ אִנּוּן: יא עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תגלי

תרגום אשכנזי

בלעסע ניכט אויפֿדעקקען. (ח) דוא זאָללסט דיא בלעסע דיינער שטיפֿמוטטער ניכט אויפֿדעקקען; עז איזט צוגלייך דיא בלעסע דיינעס פֿאַטערס. (ט) דיא בלעסע דיינער שוועסטער, זיא זייא דיינעס פֿאַטערס אָדער דיינער מוטטער טאָכטער, אים הויזע געבאָרען אָדער אויסער דעם הויזע געבאָרען, איהרע בלעסע זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען. (י) דיא בלעסע דיינער זאָהנסטאָכטער אָדער טאָכטערטאָכטער זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען; דען זיא זינד דיינע אייגענע בלעסע. (יא) דיא בלעסע דיינער שטיפֿמוטטערטאָכטער, דיא פֿאָן דיינעם פֿאַטער ערציגט, אונד אַלזאָ דיינע שוועסטער איזט, איהרע

רש"י

שאינו אשת אביך: ח ערות אשת אביך. לרבו' לאחר מיתה: ט בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: י ערות בת בנך וגו'. בבתו מאנוסתו הכתו' מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך. ק"ו לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מג"ש במסכת יבמות: יא ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חיי' על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר

באור

על הנקבה: (ח) אשת אביך, שאינה אמו: ערות אביך הוא, כמו שמפורש ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה (לקמן כ' י"א): (ט) ערות אחותך בת אביך, אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ, פנויה, כך נראה בעיני לפי פשוטו, מפי' רשב"ם ז"ל, ואיני מבין טעמו, בין יתרגם בית פנויה שיושבת בבית אביה, וחוץ נשואה, כמו ושלשים בנות שלח החוצה (שופטים י"ב ט'), ובין שיתרגם חוץ פנויה, שאין לה בית, מה ההבדל ביניהן? ומה טעם למלת מולדת, וראב"ע פי' מולדת בית שנולדה באירוסין וקדושין, ומולדת חוץ, חוץ מהמנהג, ואין המלונה מתיישבת בפי' זה, ועוד אחותך בת אביך הכל במשמע גם האנוס' וכמו שאמרנו, והנכון כפי הפשט הוא דעת חכמים שאמרו שאפילו נולדה אחותו מחייבי כריתות וכל שכן מחייבי לאוין אחותו היא, והרי אחותו ממזרת או נתינה ואם בא עליה חייב כרת כבעל אחות כשרה, ופירשו בין שאומרין לו לאביך קיים בין שאומרין לו הוצא אחותך היא, ויהיה פי' מולדת בית, הילודה מאם היושבת ביתה, ומולדת חוץ, ילודה מאם שצריכה לצאת חוץ מבית בעלה, וכן פי' רש"י ז"ל והוסיף כגון ממזרת או נתינה, כלומר גם אם האחות ממזרת שנולדה מאחת מחייבי כריתות, או שהיא בת נתין, שאין אביה מישראל אחותו היא, וכן פי' דבריו רא"ם ז"ל, ואולי לדעת חכמים יש לפרש עוד מולדת כמו מארצך וממולדתך ומבית אביך (בראשית י"ב א'), וראיתי באבדן מולדתי (אסתר ח' ו'), שהוכחנו בפרושנו על ס' בראשית שהן על המשפחה, וכן מולדת בית, שאמה משפחה הראויה לבית זה, או שאמה מולדת חוץ, ממשפחה זרה לבית זו, כגון חייבי כריתות ולאוין, אבל אונקלוס תרג' דילידא מן אבוך מן אתתא אחרי או מן אמך מגבר אוחרן, ואם כדבריו יהיה ללא צורך, כי אחותך בת אביך או בת אמך אין לו פתרון כי אם על דרך זה, ולרמב"ן עוד פשט אחר, ויסוף דבריו נראה שלא ישר גם בעיניו ולא אאריך [*א"ה, מדברי אונקלוס המתרגם נראה שהוא מפרש מולדת על הבת, לא על האם, ומצאנו שנקראו הבנים מולדת, כמו ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'), וכן משמע דעת בעל הטעמים, ולזה ישרו בעיני דברי הראב"ע ז"ל, מולדת בית, שנולדה לאביו או לאמו על משפט בית ישראל ע"י אירוסין וקדושין, ולשון בית שנולדה מאשה היושבת עם בעלה בבית כמשפט, ומולדת חוץ שתפש אביו אשה או שנתפשה אמו מאיש אחר, ושכב עמה, ויעלה על הדעת שאין לחוש לשאר הבא מן הזנות, שהוא הפקר, לכן הוצרך להזהיר עליו, ורבוי דאף בת אנוסה במשמע, הוא מדרש חכמי', ואין להקשות ממנו על דרך הפשט, וגם חז"ל אמרו שאין האנוסין מכלל העריות לפי שאינן שאר (יבמות כ"ז ע"א), ואין א"כ בת אנוס' במשמע לולי מדרש חז"ל*] ערותן, ערות כל אחת מהן: (י) ערות בת בנך ולא זכר הבת, מלבד שהיא אסורה כ"ש מבת בתו שבאה מכח הבת, אלא גם לבתו מאשתו לפי הפשט מקרא שאינו צריך הוא: שהרי לפנינו אמר ערות אשה ובתה לא תגלה, א"כ כל שוכב עם בתו גלה ערות אשה ובתה, אלא שנאמר בת בנך ובת בתך, לפי שלהלן את בת בנה ואת בת בתה לא תקח מדבר באשתו מן הנשואין, הכתוב הזה ידבר איך שיהיה, אפילו אנס אשה והוליד בת או בן, אסור בבתו ובבת בתו ובבת בנו, אבל על בתו מאנוסתו אין לנו מקרא מפורש, אם לא שבאה בק"ו מבת בתו, וכמ"ש בגמרא גלויי מלתא בעלמא הוא, ורבא אמר שבא מגז"ש הנה הנה זמה זמה, ועוד אפרש: ערותן, ערות כל אחת מהן: ערותך הנה, אפשר שהוא ג"כ טעם למה השמיט הבת, שלא זכר רק אותן שהן ערוה לו ולא לאביו, אבל בתו גם ערות אביו היא שהיא בת בנו, אבל בת בנו ובת בתו אינן אסורין לאביו מן התורה אלא שניות מדברי סופרים, וכמו שאמרו כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט: (יא) ערות בת אשת אביך, שהיא מולדת אביך אחותך היא, אבל בת אשת אביך שאינה מולדת אביך, כגון שנשא אביו אשה והיתה לה בת מאיש אחר מותרת לבנו, שאינה מולדת אביו לא בתו ולא ממשפחתו, וכשנושא אותה אינו פוגע באביו בעל אמה כלל, ולדעת חכמים (יבמות דף כ"ג ע"א) בא הכתוב הזה לחייבו על אחותו מן השפחה בשני לאוין, משום ערות אחותך בת אביך ומשו' ערות בת אשת אביך, אבל אחותו מן האנוסה שאינה אשת אביו, אינו חייב אלא אחת, וכן פסק רמב"ם ז"ל, ולפי שהוא האחות בת האב האמורה למעלה, לא נזכרה עוד בפרשת קדושים, וכמו שיתבאר שם בעז"ה: אשת אביך, לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית, לכך נאמר בת אשת אביך, בראויה לקדושין, לשון רש"י ז"ל, ואפילו לחכמים שאמרו שבא הכתוב לחייבו שתים על אחותו מן הנשואה, מודים שעל אחותו משפחה ונכרית אינו חייב, כמו שלמדוהו מן השפחה וולדיה תהיה לאדוניה, גם כפי הפשט

הוא

תְּגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: יב עֶרְיַת אֲחָת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא: יג עֶרְיַת אֲחָת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא: יד עֶרְיַת אָח אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אָח אֲבוּךְ הִיא: טו עֶרְיַת כַּלָּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: טז עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲחוּךְ הִיא: יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא

לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא: ס יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא: ס יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא: ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא: ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא

איהרע בלעסע זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען. (יב) דיא בלעסע דיינער פאַטערשוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; זיא איזט איינע בלוטספערוואנדטע דיינעס פאַטערס. (יג) דיא בלעסע דיינער מוטטערשוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; דען זיא איזט איינע בלוטספערוואנדטע דיינער מוטטער. (יד) דיא בלעסע דיינעס פאַטערברודערס זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען, דוא זאָללסט נעמליך דיינער פרויא ניכט בייוואָהנען; זיא איזט דיינע טאַנטע. (טו) דיא בלעסע דיינער שווי־גערטאָכטער זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; זיא איזט דיא פרויא דיינעס זאָהנעס, איהרע בלעסע זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען. (טז) דיא בלעסע דיינער ברודערפרויען זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; עז איזט דיא בלעסע דיינעס ברודערס. (יז) דיא בלעסע איינער פרויא אונד איהרער טאָכטער זאָללסט

רש"י

כלומר בת אשת אביך הראויה לקידושין: יד ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: טו אשת בנך היא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוס' ושפחה ונכרית: יז ערות אשה ובתה. לא אסר הכתו' אלא על ידי נשואי

באור

הוא למד מן מולדת אביך, שאלת מולדת על המשפחה כמ"ש (פסוק ט') שצריכה הבת להיות ממשפחת אביו, ואז חייב עליה משום אחותו, אבל בתו הנולדת לו משפחה ונכרית, אין הבת ממשפחת אביו, שבנך הבא משפחה ונכרית אינו קרוי בנך וכן בתך, ומה שהוסיף רש"י ז"ל לומ' בראויה לקידושין הוא להבדילה מחייבי כריתו', שאין קדושי אביו תופסים בה, וחייב על מולדת חוץ כנ"ל (פסוק ט') לפי שחייבי כריתות ראוין לקדושי אחרים, אבל שפחה ונכרית אינן ראוין לקדושין כלל, וכן אמרו בגמרא (יבמות כ"ג ע"א): (יב) אחות אביך, בין מן האב ובין מן האם: (יג) אמך, בין מן האב בין מן האם, ויתבאר עוד (פרשה כ' י"ט): (יד) ערות אחי אביך לא תגלה, אחי אביו מן האב, אבל אשת אחי אביו מן האם, ואשת אחי אמו בין מן האב בין מן האם, אינן אלא שניות מדברי סופרים, וכבר פרשנו (פסוק ז') שלדעת יש מרבותינו לא לחייבו שתים משום זכר ומשום אחי אביו, ועל דרך הפשט יראה לי, לפי שמכאן ואילך מונה עריות שאינן שאר בשר כמו שפרשנו למעלה (פסוק ו'), ואעפ"כ נחשבים לו כשארו לפי שנשואות לשארו הקרוב לו, ודומה כשוכב עם בעליהן שהן שאר בשרו, הזכיר כן בפעם הראש' ואמר ערות אחי אביך לא תגלה, ופירש הכונה, אל אשתו לא תקרב, שאם תקרב אליה יחשב לך כמגלה ערות אחי אב, וכמו שפי' רש"י ז"ל ערות אחי אביך לא תגלה, ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב, והדבר נכון: דדתך היא, הוא דודך והיא חשובה כמוהו וכדודתך היא וכמו שאמרנו, ונפי' ראב"ע ז"ל דודתך היא, חשובה היא כדודתך, אבל מה שכתב עוד והנה מה יעשו הסומכים במלות על התורה לנדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם, ולא אם האב ולא אם האם. על כן: אנחנו צריכין לקבלה, אם כונתו שלולי הקבלה היינו מתירים אותן לגמרי וגזרו עליהן בקבלה משום שניות, יפה דבר, אבל אם דעתו שהן אסורות מן התורה כעריות האמורות בפרשה, דברי שגגה הן, כי אין ערוה של תורה אלא המפורש בפרשה, וכן דעת מעתיקי התורה אין חולק על זה, ומסוף דבריו הכריחנו להאמים אותו, שאמר ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים, גם הנזכרות שלא הזכירם, הכתוב דבר על ההוה, ראינו שלדעתו כלן עריות הם, ואין זה אמת, והקבלה שנשען עליה סותרת דבריו, גם אמרו שהזכירה בפרשת קדושים, אינו כן, שנאמר ואיש אשר ישכב את דודתו ערות דודו גלה (לקמן כ' כ'), וזהו אשת אחי אביו, והכתוב סמך על המפורש בפרשה זו ויאמר אני כי יד אחז תלמיד שאינו הגון, שלש נפי' החכם הזה וכתב דברי בורות הללו: (טו) ערות כלתך, שרשו כלל, שענינו הכללות, כמו כלילת יופי (איכה ב' ט"ו), כליל תקטר (לעיל ו' ט"ז), וזה הענין כללוכרם, ואמר רד"ק ז"ל בס' השרשים כלה קשוריה (ירמיה ב' ל"ב), האשה בימי חופתה כל יפיה וכל תכשיטיה אז הם, ונקראת אפילו אחר החפה כלה לחמיה ולחמותה, ערות כלתך, כלתו אשת פנחס (שמואל א' ד' י"ט), כמו שנקרא חתן כל ימיו לחמיו ולחמותו, ע"י חפתו שהיה חתן באמת, ולא ידעתי טעמו למה יקרא החתן כן תמיד, אף כי הכלה בעבור כלילת יפיה בימי חופתה, ולדעתי הבן בונה בית אביו אחריו להעמיד המשפחה, והבנין ע"י האשה, נקראת גם היא כלה שהיא כלולת הבית, ולכן נקראת כן לבד לחמיה וחמותה, כי את ביתם השכלל, אבל חתן על שם שמערב שתי המשפחות ולכן גם הוא נקרא כן תמיד: אשת בנך הוא, אעפ"י שאינה שארך אשת בנך היא, וערות בנך אתה מגלה, כמו שפרשנו (פסוק י"ד), ורבותינו למדו לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה, פרט לאנוסה ושפחה ונכרית, ויש ללמוד טעם מזה שאמר ערות כלתך, להוציא אלו, שאין בכלל כלה המשכללת הבית, אלא הנשואה כדת משה וישראל, ועם זה התורה תמימה הרא"ם ז"ל: (טז) ערות אשת אחיך לא תגלה, ערות אחיך היא, ואם אינכה שארך, וכמו שפרשנו (פסוק י"ד), ובין מן האב בין מן האם, כמו אחותו שאסורה בין מן האב בין מן האם, לא כאשת דודו שאינה אלא בדודו מן האב, ובגמרא (יבמות דף כ"ח) למדוהו מן ערות אחיו גלה (לקמן כ' כ"א), ועוד אפרש בעז"ה (שם): (יז) ערות אשה ובתה, פי' רש"י ז"ל לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה, לכך נאמר לא תקח לשון קיחה, וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה; אבל אנס אשה מותר לישא בתה, וכבר נאמרנו זה (פסוק י'):

תרגום אשכנזי

זאללסט דוא ניכט אויפדעק-
קען; דוא זאללסט איהרעס
זאהנעס אדער איהרער טאכ-
טער טאכטער ניכט נעהמען,
איהרע בלעסע אויפצודעק-
קען, זיא זינד בלוטספער-
וואנדטשאפט, דאז ווערע אונ-
צוכט. (יח) דוא זאללסט
ניכט איינע פרויא נעבען איה-
רער שוועסטער נעהמען,
אייפערזוכט צו ערעגען,
נעבען איהר אונד בייא איה-
רעם לעבען אויך איהרער
שוועסטער בלעסע אויפצודעקקען. (יט) איינער פרויא, דיא
אין איהרער אונרייניגען אבזאנדרונג איזט, זאללסט דוא
ניכט בייוואהנען, איהרע

לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה
לא תקח לגלות ערותה שארה הנה
זמה הוא: יח ואשה אל אחתה לא תקח
לצרר לגלות ערותה עליה בחייה:
יט ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב
לגלות

אונקלוס

לא תגלי ית בת ברה וית
בת ברתה לא תסב לגלאה
עריתה קריבן אנון עצת
חטאין היא: יח ואתתא
עם אחתה לא תסב
לאעקא לה לגלאה
עריתה עלה בחיהא:
יט ולאתתא ברחוק סאובתה לא תקרב
לגלאה

באור

אשה ובתה, אם נשא אשה, אסור בבתה, ואם נשא הבת אסור באמה שהיא חמותו, ולכן כאן הפסיק הטעם, ושוב אסר בת בנה ובת בתה, ובפרשת קדושים אמר הפך ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, לפי שכאן במשמע שאם לקח אשה בנשואין, אסור לבוא על בתה ועל בת בנה ובת בתה, אבל מותר לבוא אל חמותו בזנות ואין בו כרת, פי' לא כן אשר יקח את אשה ואת אמה, לאסור חמותו ואחר שכלמדו שתיהן לא הוצרך עוד שם לפרש אסור מעלות בחמותו, שכלמדין מן המפורשים כאן, כמו שאסר בבת בן אשתו ובבת בתה, כן אסור באם חמותו ובאם חמיו, ועוד יתבאר בעז"ה בפרשת קדושים: לא תקח, אם נשא האם, שוב אין לוקחין בבת בנה ובבת בתה, שאין קדושין תופסין בהן, ומה טעם אמר לא תקח, ויותר תמה לשון רש"י ז"ל שהוציא ממנו שלא אסרן הכתוב אלא ע"י נישואי הראשונה, אולי לשון לא תקח לגלות ערותה שתים במשמע שלא יקח אחת מאלה, ואח"כ יגלה ערות אמה שהיא חמותו, או אם חמותו או אם חמיו, וכן אם נשא האם לא יגלה ערות הבת או בנה או בת בתה: ערותה, היא השניה האסורה עליו: שארה, כאן אין האסור בעבור שהן שאר בשרו, ולא בעבור שהן ערות אחד מקרוביו: כמו אשת אחיו ואשת דודו, אבל אסירות בעבור שהן שאר בשר זו לזו, ובמה תאמר הרי מותר לישא אשה ודודתה שהן ג"כ שאר בשר, לכן הוסיף זמה היא, באלו אסור משום זמה: זמה הוא, תרגם אונקלוס עצת חטאין היא, ופי' רש"י ז"ל שיצרך יועצך לחטוא, ורמב"ן ז"ל תמה ואמר לא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העברות האחרות היצר יועצו לחטוא, ויפה שאל, והוא ז"ל פי' כי שם זמה בגזר מן כאשר זמם לעשות לאחיו וממחשבה ההגונה יקראו מזמה, ולזנות העשוי במחשבה בסתר יקרא זמה, וכאשר הוקשה עליו שכל העריות הן זמה, הוסיף שבאשה ובתה ואשה ואמה, כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם ותהיה שכבת שניהם לו זמה, כענין בני תמורה שאמרו ז"ל, ולכן אמר ערות אשה ובתה, ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה, ואמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, ולא אמר ערות אם אשתך לא תגלה (כלומר להורות שגם משכב המותרת שהיא אשתו זמה היא בעבור מחשבתו בשניה), ואם כדבריו יהיה כן גם בשתי אחיות, גם אין דקדוקו נכון, שגם מזמה לרעה, כמו יתפשו במזימות זו חשבו (תהלים י' ב'), אין אלהים כל מזמותיו (שם שם ד'), ואיש מזמות ירשיע (משלי י"ב ב'), והכלל כל מזמה הנזכרת סתם אצל האדם היא לרעה, וכשהיא לטובה נסמך לו מלת תבונה דעת או תושיה, כמו נצר תושיה ומזמה (משלי ג' כ"א), לנער דעת ומזמה (שם א' ד'), ואין מזמה מחשבה פשוטה, אלא עומק עיון והתגברות מחשבה על יתר מחשבות הלב, פעמים בענין טוב פעמי' בענין רע, ולפי שאין ברעה התגברות והשתקעות מחשבות אדם יותר מבזנות, הכינו עליהן שם זמה סתם, והתורה מעידה שמחשבות זמה מתגברות מאד במשכב אשה ובתה ואשה ואמה, כי השם כל יצר מחשבות מבין, כאמרו כי הוא ידע יצרנו (תהלים ק"ג י"ד), ולכן נתן הטעם זמה היא, שעל ידי המשכב הזה הלב מתטמא מאד, כי גוברת בו הזמה השנואה להשם ב"ה, ועוד אפרש (לקמן כ' י"ד), והדקדוק הרמב"ן ז"ל בלשון הכתובים אמת ומתקיים גם לדברנו, שבשכיבת המותרת תתגבר בו ג"כ הזמה: (יח) ואשה אל אחתה לא תקח, פי' רש"י ז"ל שתיהן כאחת, כי ואשה אל אחותה, משמעו שתיהן כאחת, לא שקדשן כאחת, שהרי אמרו בגמרא שכל שאין קדושין תופסין בה בזה אחר זה, אין תופסין בה בבת אחת, ואין כאן כרת כלל, אלא שקדש האחת, ונעשית השניה אחות אשתו, וכשבא עליה חייב כרת, ופי' שתיהן כאחת ששתיהן בחיים, וכמפורש בחייה, פרט לאחר מות הראשונה: לצרר, פי' רש"י ז"ל לשון צרה לעשות את זו צרה לזו, וכן אמר רשב"ם ז"ל כמו וכעסתה צרתה, שתי נשים לאיש אחד נקראו צרות זו לזו, אבל איני יודע למה נאמר, כי האסור משום ערוה, לא בעבור שהן צרות, ובערות אשה ובתה לא זכר לצרור, וגם הן צרות, וראיתי לרמב"ן ז"ל שכתב לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות, ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה, כי הנה שאר ואסורות גם לאחר מיתה, וזה רחוק שגם האחיות שאר, ואסורה לאחר גרושי הראשונה, ואפשר לפי שאמר ואשה אל אחותה לא תקח, חזר ופירש בין שהוא לצרור, שלקח גם השניה לאשה, והרי הן צרות זו לזו, או לגלות ערותה שבא עליה רק פעם אחת בזנות חייב כרת, כי לפי שאחר מות הראשונה קדושין תופסים בשניה, הוצרך לומר שבחיי הראשונה, לא יקח השניה, כפי מחשבתו בדרך לקוחין, גם לא יבוא עליה, ולפי' זה יפה הפסיק בעל הטעמים במלת תקח, ורד"ק ז"ל בשרשים הביא וכעסתה צרתה בשרש צור, אבל לצרור הוא מן הכפולים, כמו צרור את המדינים (במדב' כ"ה י"ז), וצררו אתכם (שם ל"ג נ"ה), ונוכל לומר שהכתוב מודיע שאם יבוא עליה בחיי השנייה צורר הוא לה ועושה רעה גדולה, כי לפי שמותרת לו אחרי מות הראשונה, אמר שאם יבוא עליה בחייה עושה לה כמעשה צורר ואויב: עליה, על הראשונה שלקח בקדושין גמורין בחייה, למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים, מפרש"י ז"ל, וגם מזה ראיה לדברנו שאין טעם האסור בעבור שנעשות צרות זו לזו: (יט) ואל אשה בנדת טומאתה, בימים שנודד דם טמא מגופה, והן ימי נדה וזיבה, האמורים בפרשת מצורע, ולפי שמלת נדת האמור כאן כולל כל דם הנודד מגופה נדה וזיבה הוצרך להוסיף מלת טומאתה, כי יש נדידת דם טהור ליולדת זכר ונקבה כמפורש בפרשת תזריע: לא תקרב לגלות ערותה, לפי שהנדה נוהג גם באשתו שוכבת חיקו, הוסיף בה לא תקרב, שבהיותה לבו גם בה והיא עמו בבית, הזהיר על הקריבה המביאה לידי גלוי ערוה, וכמו שהזהיר כן נראה הענין על דרך כלל בכל העריות, והנה הכתובים מכאן ואילך אינן שאר לא לבועל ולא לנבעלת,

והן

רש"י

נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח ל' קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה ל' קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: יח אל אחותה. שתיהן כאחת: לצרור. לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים

כא למולך

לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ כ וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכָבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ כא וּמִבְּנָךְ לָא תִתֵּן לְאַעְבָּרָא לְמֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ כב וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא הִיא׃ כג וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן

לְגַלּ֖וֹת עֶרְוָתָֽהּ׃ כ וְאֶל־אֵ֙שֶׁת֙ עֲמִֽיתְךָ֔ לֹא־תִתֵּ֥ן שְׁכָבְתְּךָ֖ לְזָ֑רַע לְטָמְאָה־בָֽהּ׃ כא וּמִֽזַּרְעֲךָ֥ לֹא־תִתֵּ֖ן לְהַעֲבִ֣יר לַמֹּ֑לֶךְ וְלֹ֧א תְחַלֵּ֛ל אֶת־שֵׁ֥ם אֱלֹהֶ֖יךָ אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ כב וְאֶ֨ת־זָכָ֔ר לֹ֥א תִשְׁכַּ֖ב מִשְׁכְּבֵ֣י אִשָּׁ֑ה תּוֹעֵבָ֖ה הִֽוא׃ כג וּבְכָל־בְּהֵמָ֛ה לֹא־תִתֵּ֥ן

איהרע בלעסע אויפצודעקקען. (כ) מיט דער פרויא דיינעס נעבענמענשן זאללסט דוא דיך ניכט פליישליך פערמישען, דורך זיא אונריין צו ווערדען. (כא) פאָן דיינעם זאַאמען זאללסט דוא ניכט היגעבען, דעם געצצען מולך צו עהרען דורך דאז פייער צו פיהרען, אונד דען נאמען דיינעס גאָטטעס דאדורך ענטהייליגען; איך, דער עוויגע (פערביטע דיזעס)! (כב) איינעם מאננזען זאללסט דוא ניכט אויף ווייבליכע וויזע ביווואָהנען; עז איזט איין גרייעל. (כג) מיט קיינעם פיה זאללסט דוא דיך פליישליך

רש״י

כא למולך. ע״ז היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך. זו העברת האש: כג תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם (ישעיה י׳). ד״א תבל היא לשון

באור

והן ארבעה נדה ואשת איש זכר ובהמה וזהו תוכן סדר הכתובים בפרשה זו: (כ) ואל אשת עמיתך, לדעתי שרשו עם, וממנו מלת עם, שהוא על הקבוץ שכל אחד דבק עם חבריו, וכן עמתי עמתו עמתך, וכולל כל אישי המין, אבל רד״ק ז״ל בשרשים אמר ששרשו עמת, ופירשו חבר, ומזה לעמת העבה ישירנה, לנכח העבה, וקול האופנים לעומתם, לנכחם, וגם לדעתו כולל כל אישי העם, שכל אחד מהם זה לעמת זה, וכמו שאומרים בלשון לע״ז דיין נעבען מענשען תחן, יתבאר בעז״ה (פרשה כ׳ ט״ו): לא תתן שכבתך לזרע, כפי הנראה לשון לגלות ערוה לגנאי, כנוי למשכב של טומאה, שהרי בכל השכיבות המותרות יעשה כן אבל לא יקראו כן בכל המקרא, אלא לשון ידיעה או קריבה או ביאה, ולכן נכתב לשון גלוי ערוה בכל הנשים האסורות מצד אחר, וכן בנדה, לפי שכלן חקי השם הם, ולולי שאמרן הכתוב לא ידענום מדעתנו נכתב בכל אחד שהמשכב עמהן היא גלוי ערוה, אבל אותן שהן תועבות גם בשקול הדעת אין צורך להזכיר בהן לשון זה, ולכן לא נזכר באשת איש ובזכר ובהמה גלוי ערוה, לפי שהן אסורות גם משקול הדעת, ומשכב אשת איש נקרא ניאוף, כמו שכתוב בפרשת קדושים, ולכן אמר לא תתן שכבתך לזרע: לזרע, פי׳ רמב״ן ז״ל לפי שלא יבקש כל הנוגע בה, הוצרך לומר לזרע, שאלו אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נראה שיזהיר אפילו שוכב עמה לחנק ולנשק, וכאן בחייבו כריתות יזהיר, על כן הזכיר שכבתך לזרע, לפרש כי במשגל יזהיר, פי׳ דבריו שלא תשכב עמה כדרך השוכב עם אשה להוליד זרע, שצריך שיערה בה, אבל אם הערה אעפ״י שלא גמר ביאתו חייב, שאלו היה צריך גמר ביאה, היה נכתב שכבת זרע כמו בשפחה חרופה, אבל מלת זרע בכל מקום איננו על הזרע היוצא מן הגוף, אבל על הבנים, כדרך הכלל שאמרנו (לעיל ט״ו ט״ז), וזהו פשוטו של מקרא, ורא״בע ז״ל אמר כי המשגל על שלשה דרכים, האחד לפריה ורביה, והשני להקל מלאת הגוף, והשלישי לתאוה וזמה, על כן אמר לזרע, שאפילו לפריה ורביה אסור: לטמאה בה, זוהי טומאת הנפש, עליה אמר שלמה נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה (משלי ו׳ ל״ב), כי המעשים הללו משחיתים הנפש ומטמאי׳ אותה: (כא) ומזרעך לא תתן, אחר שזכר העריות, שמשכבם משחית הזרע, שהנולד מהן באיסור הוא זרע פגום, סמך להן אזהרה זו שהיא ג״כ על הזרע, שלא נטמא בנינו במעשה התועבה הזאת, אבל זכר ובהמה שנזכרים אחריה אין מהן נולד: לא תתן להעביר למלך, ע״ז היא ששמה מולך, וזו היא עבודתה, שמוסר בנו לכומרים, ועושין שתי מדורות גדולות, ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש, לא תתן, זו היא מסירתו לכומרים, להעביר למולך, זו העברת האש, לשון רש״י ז״ל, ורמב״ן ז״ל טען עליו ואמר שהוא מעבירו בתוך האש ממש, וכאמרם בגמרא כמשוורתא דפוריא, גם אין הכומרים מעבירין אותו, כי איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים, אלא הוא עצמו מעביר, וכן אמר הכתוב מעביר בנו ובתו באש, אלא האב מוסרו לכומרים, ועושים בו עבודות שמאות, ואח״כ מחזירים אותו לאביו, והוא מעבירו בלהב האש, ומביא ראיה מן הירושלמי שאמרו לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכומרים ויטלנו ויעבירנו, כלומר שיחזור ויטלנו מהם ויעבירנו באש, ולפי׳ זה יאמר הכתוב לא תתן זרעך לכומרים, לעשות בו כשקוציהם, למען תעבירנו באש למולך, ועוד יתבאר (פרשה כ׳ ב׳): ולא תחלל את שם אלהיך, מלת שם נופל על פרסום מה נגלה לנו, ושם תפארת אלהינו נודע לכל, שהוא כאדר נקדש וקדשנו בתורותיו ושכון שכינתו בינינו, והעושה זאת מחלל שמו הגדול ית׳, ועוד אפרש (שם פסוק ג׳): (כב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה. לפי ששכיבה כולל גם המשכב במטה אחת, הוצרך לפרש משכבי אשה, שמדבר על גלוי ערוה כמו משכב האשה, ולפי שאין בזכר משכב אשה כדרכה, הוצרך לרמוז כאן במלת משכבי על שני משכבים, וכמו שרמזנו (פסוק ו׳), וכמו שאמרו רז״ל: תועבה הוא, המשכב הזה הוא תועבה, דבר נתעב אפילו בתולדה, והאזהרה על השוכב ועל הנשכב ויאמר ראב״ע ז״ל אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי האזהרה לשוכב ולנשכב, ויפה השיב עליו רמב״ן ז״ל א״כ למה לא היתה האשה בכלל ובכל בהמה לא תתן שכבתך, כי הנשים בכלל התורה, ועל ראיתו השיב רמב״ן ז״ל לפי שהיה שכור, והם גרמו לו התנועה, להוציא זרעו, הן השוכבות, ולי יראה שאעפ״י שכאן לא יתכן לומר תשכב על הנבעל בעבור שמפורש משכב אשה, בת לוט דברה דרך מוסר שכבתי במטה עם אבי, ולא זכרה הבעילה, וכן ושכבה בחיקך (מלכים א׳ א׳), על השכיבה אצלו, וזה דרך כבוד, ובברייתא אמרו ר׳ עקיבא אומר ואת זכר לא תשכב, קרי ביה לא תשכב, כלומר בנפעל והרי זה גם אזהרה לנשכב, ואחשוב שמדרך פשוטי הכתובים בכל הפרשה נכתבה האזהרה על הזכר השוכב, והנקבה הנשכבת בכלל האזהרה, וכמו שאמר בסוף ונכרתו הנפשות העושות, וא״כ גם באזהרה זו כתב כן שתלאה בשוכב והנשכב בכלל האזהרה, וגם עליהן אני קורא ונכרתו הנפשות העושות, אלא לפי שבכל האחרים הנשכבת נקבה הטפלה לזכר, וכאן שניהם זכרים חפשו רבותינו לסמוך גם אזהרת הנשכב על המקרא ואמרו שמלת תשכב יש בו קריאות תשכב בקמץ וציר״י: (כג) ובכל בהמה, לא אמר ואת כל בהמה, או ואל כל בהמה, לפי ששכיבה כולל שכיבה קרוב בשר, והכתוב מדבר בקיומי מיתה, דקדק לומר ובכל בהמה שמדבר על הרביעה, וטעם ובכל

תתן שכבתך לטמאה־בה ואשה לא־תעמד לפני בהמה לרבעה תבל הוא׃ כד אל־תטמאו בכל־אלה כי בכל־אלה נטמאו הגוים אשר־אני משלח מפניכם׃ כה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את־ישביה׃ כו ושמרתם אתם את־חקתי ואת־משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם׃ כז כי את־כל־התועבת האל עשו אנשי־הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ׃

כח ולא

תתן שכובתך לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא הוא׃ כד לא תסתאבון בכל אלין ארי בכל אלין אסתאבו עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון׃ כה ואסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא׃ כו ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האלין יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון׃ כז ארי ית כל תועבתא האלין עבדו אנשי ארעא די קדמיכון ואסתאבת ארעא

כח ולא

פליישליך פערמישען, דורך דאזועלבע אונריין צו ווערדען, אויך איינע פרויא זאלל ניכט דעם פיה הינהאלטען צור שענדונג, עז איזט איינע פערמישונג (דער נאטור־ארטען). (כד) פעראונרייניגט אייך ניכט מיט דיזען דינגען! דען מיט דיזען דינגען האבען זיך דיא פעלקער פעראונרייניגט, דיא איך פאר אייך אויזטרייבע. (כה) דאז לאנד איזט דאדורך אונריין געווארדען, איך האבע דיא מיססעטהאטען, דיא דארויף געשעהען זינד, געאהנדעט, אונד דאז לאנד האט זיינע בעוואהנער אויזגעשפיען. (כו) בעאבאכטעט איהר אלזא מיינע געזעצע אונד מיינע רעכטע, אונד בעגעהט קיינעס פאן דיזען אבשייליכקייטען, זאוואהל דער איינהיימישע, אלז דער פרעמדע, דער זיך בייא אייך אויפהעלט. (כז) דען אללע דיא אבשייליכקייטען האבען דיא איינוואהנער דעס לאנדעס פאר אייערער צייט בעגאנגען, אונד דאז לאנד איזט דאדורך אונריין געווארדען. (כח) דאמיט

באור

ובכל לדעתי בין זכר בין נקבה, כי חייב בין שלא כדרכה, וכמ"ש רמב"ם ז"ל (אסורי ביאה פ"א ט"ז), וכן בין בא על הבהמה בין הביא בהמה עליו וא"כ בהמה זכר ונקבה בכלל: לא תתן, גם זה יתבאר (לקמן כ' ט"ו): לטמאה בה, לטמא נפשו ולהשחיתה: ואשה לא תעמד, ברצון, ולא היה אפשר לומר תשכב בקל, שהרי היא הנשכבת, וכן לא היה אפשר לומר תשכב בנפעל, שהוראתו שלא ברצונה, ואונס פטורה, על כן אמר לא תעמוד: לרבעה, לכונה זו תעמוד לפניה, שירבע אותה הבהמה, מלשון בהמתך לא תרביע כלאים (לקמן י"ט י"ט), והוא שפך בה זרע בהמה, ומלשון חכמים ומן הרביעה על הנגס, ולמדנו שאינה חייבת אלא על אותו מעשה, ובכל העריות מזכיר השוכב והנשכבת בכלל, ששניהן עוברים, וקורא אני עליהן ונכרתו הנפשות העושות, (וכמ"ש פסוק כ"ט), לבד במשכב בהמה, שאין הבהמה בכלל הנפשות העושות, אם לא נאמר רק אזהרה לזכר השוכב עם בהמה, היינו אומרים אין לנו אלא מה שפרט הכתוב, אבל אשה נרבעת אינה בכלל זה, לכן הוצרך לכתוב אזהרה גם עליה: תבל הוא, פי' רש"י ז"ל לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם, ד"א תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה, וראב"ע ז"ל כתב אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמם יהלוך (תהלים כ"ח ט'), והתי"ו נוסף, ואמרו כי טעמה כמו השחתה, ולא ידעתי טעמם, כי השחתה משרש כלה, גם כל העריות משחתם גם, ואם בעבור שאינו מינו ולא מוליד, הנה גם בשוכב עם כלתו נאמר תבל עשו (לקמן כ' י"ב), גם רד"ק ז"ל בשרש בלל אמר תבל עשו בפלס תמם יהלוך מן תמם, ולפי שמבלבל זרעו עם מי שאינו ראוי להזדווג עמו אמר תבל, ואם כן הוא בכל העריות יאמר כן, ועוד אדבר על זה בעז"ה בפ' קדושים: (כד) אל תטמאו בכל אלה, האמורין בענין, לפי שלא נאמר טומאה רק באשת איש ובבהמה, למדך שכלן מטמאין הנפש: תטמאו, מן ההתפעל, אל תטמאו עצמיכם: כי בכל אלה נטמאו, כאן, על קנתן הוזהרו עליהן, כמו ארבעה שנזכרו באחרונה אשת איש, ושריפת הבנים לע"ז וזכר ובהמה, וכן ערות אם ואחות מן האם: משלח מפניכם, לנכרי אשר אני מגרש מפניכם, ואם בשעת הדבור עדיין ישבו בארץ, כבר שולחו קודם לפנים כמ"ש (פסוק כ"ז), גם נאמר לא הגזרה שיצאה כבר מפי עליון, כנזכר בסוף משפטים: (כה) ותטמא הארץ, גם תועבות מצרים דומים לתועבות אנשי כנען, אלא לפי שהכנענים הם יושבי הארץ הנבחרת להשראת השכינה, גרמו טומאה גם לארץ, ולא תוכל הארץ לשאת אותם: ואפקד עונה עליה, כמו ואפקיד על עונה עליה, כאילו העון על הארץ, והשם פקד וגזר על העון אשר עליה שימוש ממנה, וכן ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד (זכריה ג' ט'), ומלת פקידה כמו ויפקד פקידים (בראשית מ"א ל"ד), שנופל על הממונה דבר על ענין מה, וכן פקד השם דבר שעל ידו ימוש העון, וחזר ופירש מה פקד עליה, ותקיא הארץ את יושביה, כמו שמקיא דבר הנגעל בעיניו, כן הקיאה הארץ מתוכה את יושביה הנגעלים והמתועבים: (כו) ושמרתם אתם, ישראל היורשים את ארצם: התועבת האלה, למדך שכלן תועבות הן, ואם לא נכתב תועבה רק במשכב זכר: והגר, גר צדק שנכנס לברית, ועל כן הגר בתוכם, ופרשנוהו (לעיל ט"ז כ"ט): (כז) כי את כל, כלומר מה שאמרתי שנטמאו הגוים בכל אלה, ושנטמאת הארץ, הוא בעבור שהמעשים הללו הם תועבות ולכן מטמאים הנפש ומטמאין הארץ, האל, כמו האלה, כמו ההם ההמה, ורבותינו ז"ל דרשו עליו: עשו אנשי הארץ אשר לפניכם, לפי שכבר אמר כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם, ועוד אנשי הארץ אשר לפניכם במשמע קודם להם דורות רבות, והלא הם אנשי הדור ההוא, אחשוב שכבר מדורות רבות הקיאה הארץ משפחות רבות מן הכנעני והרפאים שנתמלאה סאתם ממעשה התועבות הללו, והושיבה אחרים תחתיהם, כמו ואחר נפוצו משפחות הכנעני (בראשית י' י"ח), שכן חמשה האחרונים ערקי סיני צמרי חמתי וארודי, שירשו פלשתים מזרע מצרים את עריהם, כמו שהוכחנו בפרושנו לספר בראשית, וזהו שספר הכתוב כאן והודיע שגרושי האומות ההם היו בעבור שטמאו הארץ בתועבות הללו.

כח ולא

כח וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כט כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ * פ

סדר קדושים

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

ואמרת

אונקלוס

כח וְלָא תְרוֹקֵן אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דִי רוֹקִינַת יָת עַמְמָא דִי קֳדָמֵיכוֹן׃ כט אֲרֵי כָּל דִי יַעְבֵּד מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְיַעְבְּדָן מִגּוֹ עַמְּהֵן׃ ל וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד מִנִּימוֹסֵי תּוֹעֲבָתָא דְאִתְעֲבִידָא קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתָּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

יט א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

ותימר

תרגום אשכנזי

(כח) דאמיט דאז לאנד איך ניכט אויזשפייע, ווען אירר עז פעראונרייניגט; זא וויא עז דאז פאלק אויזגעשפיען, דאז פאר איך דארין געוועזען. (כט) דען ווער פאן דיזען אבשייליכקייטען איינע בעגעהט, דיא פערזאנען, דיא זאלכעס בעגאנגען, זאללען אויז איהרער נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען.

(ל) בעאבאכטעט אלזא, וואז איך איך פארשרייבע, קיינעס פאן דען אבשייליכען געזעצצען אויזצואיבען, דיא פאר איך אויזגעאיבט ווארדען, פעראונרייניגט איך ניכט דורך דיזעלבע; איך, דער עוויגע, אייער גאטט (בעפעהלע איך דיזעס)!

יט (א) דער עוויגע שפראך פערנער צו משה, וויא פאלגט: (ב) רעדע מיט דער — געמיינע דער קינדער ישראל׳ס,

זאגע

רש"י

ל' בלילה ועירבוב זרע אדם וזרע בהמה: **כח ולא תקיא הארץ אתכם.** משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם: **כט הנפשות העושות.** הזכר והנקבה במשמע: **ל ושמרתם את משמרתי.** להזהיר בית דין על כך: **ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם.** הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני ה' אלהיכם.

יט ב דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדושים

באור

(כח) ולא תקיא הארץ אתכם, עם הכלל ידבר, שלא ילכו בחקות התועבות הללו, שתהיה הרבועה מותרת להם בעצת מלכיהם ושריהם, כי תקיא אותם הארץ, כאשר קאה לגוי אשר לפניהם, ואני לא קפדתי בזה, כי ככם בחרתי להיות לכם לאלהים ולהושיב אתכם בארץ הזאת המוכנת להשראת השכינה לטוב לכם ולכל עמי הארץ, וכמו שאמר שלמה בתפלתו, ואם תגלו ממנה אשקות מועדי בארץ, אין מקדש ואין חזון ואין עוד גדולות ונוראות, ובפרשת קדושים פירש הדבר ושמרתם את כל חקותי וגו' ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה (לקמן כ' כ"ב), כלומר הארץ שאני נותן לכם למען תשבו בה לשמור תורתי ואשכון בתוכה, וממה שכתב רמב"ן ז"ל בענין זה (פסוק כ"ה) יתברר פרושנו בפסוק זה: (כט) כי כל, עתה פירש דין היחיד, שאם ימצא אחד ביניהם אשר יעשה אחת מכל התועבות הללו, אעפ"י שלא על כל העדה יקצוף, ולא ינרום שתקיא הארץ את יושביה, עונש היחיד הזה הוא שתכרת נפשו מקרב עמו, ותבינו כי גדולה העבירה הזאת בעיני שהיא גורמת הכרתת הנפש, ושאם תתפשט לחוק בכל העדה ואין מוחה בידם תטמא הארץ ותקיא אתכם: ונכרתו, יש דעות רבות בפי' ענין זה, ונדבר על זה בעז"ה (לקמן כ' ג' ול"ג כ'): הנפשות העשת, הזכר והנקבה במשמע, לשון רש"י ז"ל, וכבר רמזנו על זה (פסוק כ"ג): (ל) ושמרתם את משמרתי, הדברים שצויתי לכם למשמרת, תשמרו אותם, ועם הב"ד ידבר, תשגיחו על עמי, ולא תניחום להמשך אחר חקות מצרים וכנען לחוקק חקים כאלה בארצכי, אלא כמו שאמר ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי (פסוק כ"ו), וזהו לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם שלא תעשו חקים של תועבות כאלו, וזה על הכלל, כי קביעות חקים במדינה מסור ביד זקני העם ושופטיו, ונפי' רש"י ז"ל ושמרתם את משמרתי, להזהיר ב"ד על כך, ויפה פי': ולא תטמאו בהם, אפשר שהוא אזהרה על היחיד העובר בסתר, ואם הוא על הב"ד, יזהיר בעבור טומאת הארץ שאם יטמאו בהם תטמא הארץ, ככ"ל (פסוק כ"ח): אני ה' אלהיכם, פרשנו בראש הענין:

יט (ב) עדת בני ישראל, מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה, פי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ, ולדעתי הטעם לפי שכל המצות שנאמרו בפרשה זו עד וידבר הסמוך כל ישראל חייבין בהן, ולא נתייחד בה מצוה לכהנים לבדן, ולפי שהן גופי תורה, ורובם נוהגים בכל שעה לשמרם ולעשותן, נאמרה בהקהל, ואמר עדת ישראל, כי מלת עדת נופל על הכנסיה כלה כשמתכוונין כלם לדבר אחד ועל דעת אחת כמו שבארנו (פרשה ד' י"ג): קדשים תהיו, מלת קדושה היו ההתעלות על דבר הפחות ממנו, ויש קדושת הרבה, כי הנזור מן התאות הנקלות מאד, כמו תועבת הזמה, והמאכלים האסורים, נקרא קדוש, שנאמר והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' (לקמן כ' כ"ו), וזה כתוב בסוף העריות ומאכלות אסורות, ויש מתקדש מאלה, ויגרו קשה במותר לו, שטוף בביאת נשיו הרבות, ויהיה בסובאי יין ובזוללי בשר, וידבר דברי נבלה, ורמב"ן ז"ל קראו נבל ברשות התורה, ויש מתקדש גם מאלה, ומוציא זמנו בדברי הבל ובכל עניני לאסוף ולכנוס ועל עבודה רבה אשר לו, וממעט בהגיון תורה ובחכמות אמת, וכן יש קדושה למעלה מקדושה, עד שאפשר שיזכה להתקדש למדי, עד שלא יקום לכל מקרי העולם הטובות והרעות, כי לבו קדוש ומתרומם על הכל, ודבק באלהיו, וכמו שזכרה תורה (פרשה כ"א ו'), ושם אפרש בעז"ה, ולכן סתמה תורה ואמרה קדושים תהיו, כל אחד כפי כח נפשו, יהיה פרוש ונבדל מפחיתיות יגרו הרע בטבעו, ויתגדל ויתרומם עליו, ויפה פי' רש"י ז"ל קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות ומן העבירה,

שכל

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ד אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אלהיכם

אונקלוס

וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אלהכון

תרגום אשכנזי

ואגע איהנען נעמליך: איהר מיסט הייליג זיין, דען איך, דער עוויגע, אייער גאָטט, בין הייליג.

(ג) איין יעדער האבע עהרפורכט געגען פאָטער אונד מוטטער, אונד בעאָבאכטע מיינע רוהעטאגע; איך דער עוויגע, אייער גאָטט!

(ד) האלטעט אייך ניכט צו דען געצצען, אונד מאכט אייך קיינע אבגעטטער אויז ערצט; איך, דער עוויגע, אייער

רש״י

קדושים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה אשה זונה וחללה וגו׳ אני ה׳ מקדשכם. ולא יחלל זרעו אני ה׳ מקדשו. קדושי׳ יהיו אשה זונה וחללה: ג איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תראו אביו ואמו זהו פשוטו. ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן למה נאמ׳ איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה. אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמרו. סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל מצות: אני ה׳ אלהיכם. אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו. ואיזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא: ד אל תפנו אל האלילים. לעבדם. אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחלתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא״ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך

באור

שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, פי׳ דבריו לפי שהעריות יצר לב האדם נוטה אליו מאד, מי שפרוש מהן, בידוע שיש בו כח קדושה ורוממות, ולכן נכתב קדושה אצל עריות, וכן יתקדש מאד הפחיתיות שהיצר נוטה שיהן: כי קדוש אני ה׳ אלהיכם, כאמרו והלכת בדרכיו (דברי׳ כ״ח ט׳), ואמרו ז״ל מה הוא קדוש אף אתה היה קדוש, ולכן היא מצוה שתומה כי כוללת מיני קדושות רבות כמו שאמרנו, וכל אחד מישראל חייב בקדושות המפורשות בתורה, כמו קדושת העריות, וקדושות מאכלות אסורות, ואותן שאינן מפורשות כלולות במאמר קדושים תהיו, וחייב כהן כל אחד כפי כח נפשו, והקדושה דרך השם הוא, לא בעבור דברים שהן פחיתיות כי הוא שוכן עד מרום וקדוש, נעלה לאין חקר גם מדרכי הקדושים, אלא אעפ״י שעשה הכל בחכמה, ויסד בכל הדברים חקות קבועות, גם נקדש דרכו לעשות נפלאות נגד חקות הטבע, כמו שעשה רבות למען ישראל במצרים ועל הים ובמדבר גם בארץ ישראל, וככה מזהיר אתכם להתקדש במחשבה ובמעשה נגד טבע לבבכם, לשמור תורותי ומצותי שהן בקדש, על כן אמר אלהיכם כמו אנכי ה׳ אלהיך, וכתרנוהו ברמזה כפי״ס׳ חכמת שלמה (פרשה ט׳ וא׳): (ג) איש אמו ואביו תיראו, הסתכל בעיקר הראשון, שידעו כי האדם נברא בצלם אלהים, ושאין לידתו מקרה כלדת הבהמה של בהשגחת השם, שחבר נשמה עליונה בגוף, להיות נפש חיה תחת השמש, וזהו תקונו, כין בטוב לו בין בנגר לו, כי יש תקוה ואחרית לנפש האדם, ושם הגמול על כל דרכי האדם ומעשיו, ולפי שאבותיו שותפין ביצירתו, ועל ידם נעשה החפץ העליון, וכמו שאמרו קדמונינו ז״ל, לכן חייב במוראם ובכבודם, אבל המכחיש במעלת צלם האדם ובהשגחת יוצרו עליו, אין מקום לכל התורה ולכל המצוה, גם לא יירא את אבותיו משקול דעתו, כי אין דעת האדם מכרעתה, שאם תאמר ייראם ויכבדם לפי שילדוהו וגדלוהו והטיבו עמו, לא יקימנה רק מי שחיים טובים, אבל בני עניים העשוקים ברעב מנעוריהם, וכאשר גדלו שלחום אבותם מעל פניהם, ומתגוררים בארצות נחוסר כל, ובוחרים מות מחיים, איזו טובה יכירו לאבותם, יאמרו אבותינו להנאתם כוונו, ואוי לנו כי ילדונו, אבל היא מצות ה׳ בדרך הקדש, על כן אמר בדברות שנית כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה׳ אלהיך (דברים ה׳ ט״ז), כלומר לא משקול דעתך, אלא בעבור שצויתיך לעשות זה, ולפי שקיומת המחשבה הזאת, יסוד התורה והמצוה כלה, הקדימה לכל, וכן אתם כה ואהבת לרעך כמוך, ושם אפרש: איש, כל איש מכם תיראו אביו ואמו, וזהו לפי פשוטו, מפרש״י ז״ל, וגם יש בו מדרש חכמים הובא בפירושו: תיראו, יראת כבוד, כמו שאמרו ז״ל איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו, כמו את ה׳ אלהיך תירא (דברים י׳ כ׳), שמדבר על יראת רוממות, וכאמרם ז״ל הקיש מורא אב ואם למורא המקום, וכבר יסדתי בס׳ גן נעול (בית א׳ אלון ט׳) שכל לשון מורא שאין לפניה או לאחריה אות מ״ם, כלם על יראת כבוד ורוממות: ואת שבתתי תשמרו, וזהו העיקר השני, שידעו כי השם ברא את העולם מאין בכחו הגדול, ונתן לכל דבר חוקו כפי משפט חכמתו, ולכן אם ירצה יוכל לשנות מעשיו, והן הן דרכי הנפלאות לעינינו, כי מה׳ לא יפלא דבר, ומי שמכחיש ... בתורת ישראל, שמצותיה נוסדות על הנפלאות, והעיקר מצות השבת, כי אות היא כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ, וכמו שאמרו (חולין דף ה׳ ע״א), גם כל המועדים כלם על זכר נפלאותיו אשר עשה, ולכן אחר איש אמו ואביו תיראו סמך ואת שבתותי תשמרו, וכן סמכן בעשרת הדברי׳: השמרו, במחשבת הלב, וכן כל שמירה שנמקרא, כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל״ז י״א), ומורה על תבונות הדבר כמי שאומר הזכו שלא ישכח, כן האדם שומר בלב מה שחשקו נפשו בו, והשומר עושה, כדרך ושמרתם ועשיתם (דברים ד׳ ו׳), ומורא האבות במחשבת הלב, גם במעשה לא יסתור דבריו ולא יבזהו וכמ״ש, וכן שמירת השבתות במחשבת הלב, גם במעשה שלא יחלל אותם: אני ה׳ אלהיכם, אני יצרתי עולמי בחכמה, ואני יצרתי רוח אדם בקרבו, ולפי שאני אלהיכם עושה נפלאות למענכם, וקדשתי אתכם לקדש שבתות, צויתי אתכם לי, ולירוא האבות: (ד) אל תפנו אל האלילים, וזהו העיקר השלישי, שידעו רוממות השם כי מרום וקדוש הוא, ויאמינו בו בדרך אמת, ואל ישתבשו במחשבת׳ ללכת אחרי האלילים, ומלאת אלילים הכפל מן אל, ונופל על כל דבר שאינו במציאות ואין בו מועיל, וראיה הן רופאי אליל כלכם (איוב י״ג ד׳), על כן הוא לנד משמות הע״ז, כמו כי כל אלהי העמים אלילים (תהלים צ״ו ה׳), ועל כן תמצא שאין האזהרה הזאת לנד על עבודת אלילים, שא״כ אין מקומה

ספר

אֱלָהֲכוֹן: ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסֻנֵּיהּ: ו בְּיוֹמָא דְּתִכְּסוּן יִתְאֲכֵל וּמִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: ז וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא: ח וּדְיֵיכְלִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַּייָ אַחִיל

אֱלֹהֵיכֶם: ס ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ: ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף: ז וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה: ח וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל

אייער גאָטט! (ה) ווען איהר פריידענמאהל, דעם עוויגען צו עהרען, האלטעט: זאָ האלטעט עז זאָ, דאס עז אייך צור גנאָדע אנגענאָממען ווערדע. (ו) אן דעם טאגע אייערעס פריידענמאהלס, אונד טאגס דארויף, מאג דאפאָן געגעססען ווערדען; וואז אבער ביז אויף דעם דריטטען טאג איבריג בלייבט, ווערדע פערברעננט. (ז) האט אבער אם דריטטען טאגע נאך דאפאָן געגעססען ווערדען זאָללען, זאָ איזט עז פערוואָרפען, אונד ווירד ניכט צו גנאָדען אנגענאָממען. (ח) ווער דאפאָן איסט, האט זיינע שולד צו טראגען, דען ער האט איין היילגטהום דעם עוויגען ענטווייהט

רש"י

שלך ולא של אחרים: ה וכי תזבחו וגומר. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגומר: לרצונכם תזבחהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבו' פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם. אפיימנ"ט בלע"ז (מבואר שמות כ"ח ב') זהו לפי פשוטו. ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: ו ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זה שקבעתי לכם כבר: ז ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגומר תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל והנפש האוכל' ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: ח ואוכליו עונו ישא. במותר גמור הכתוב מדבר ואינו

באור

אחר מורא אבות ושבת, אבל כוללת גם קדושת מחשבות אדם באמונתו, שיהיה הכל בדעת נכונה כפי הדעות שקבל מפי התור' והנביאים והחכמים ותולדות האמונות שיוציא מהן בשקול דעתו, ולא יפנה לבבו אחר ההבלים ודברי סכלות שיאמינו בהן הסכלים ועקשי לב, ובכלל זה כל ההבלי' שיקראו בלועז (אבערגלויבן), שאין להן יסוד בדעת האל', והדבק בהן לסוף יתשוב תועה על ה', כמו שיתבאר, וזהו מה שאמרו רבותינו אל תפנו, אל מדעתכם: תפנו, בלב, כמו ואם יפנה לבבך (דברים ל' י"ז), אשר לבבו פונה (שם כ"ט י"ז): ואלהי מסכה לא תעשו לכם, מסכה היא של כסף וזהב שהם נתכים נדפים, והן הצלמים, וזכר מסכה ולא פסל עץ ואבן, וכמו שנזכר בעשרת הדברים, כי שם יזהיר על ע"ז גמורה, וכאן שב על ראש המקרא, שמזהיר על מחשבת אלילים, שבכללן דמיונות והבלים, ולפי שצוה השם לעשות דמות כרובים מזהב, שמא ידמה אוז מחשבת הבל, ויעשה מסכה לשם נגוה על כן הזהיר על המסכה, וכל שכן פסילי עץ ואבן, ויתפרש אלא לכם כפשוטו, אעפ"י שכפי מחשבתו עושה לכבוד השם, וכן אלהי מסכה לא תעשה לך (שמות ל"ד י"ז), עם המאמין בה' ידבר, וסמך לו שמירת שבת ומועדים כמו כאן, וכן לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג), הכל על טעם אחד, וממקרא זה אנו למדין שהפונה אל מחשבת הבל, לסוף ישתבש גם בעיקר ויעשה מסכה, וקרוב לזה אמרו רבותינו בת"כ, גם רש"י ז"ל פירש תחלתן אלילים הם, ואם אתה פונה אחריהם, סופך עושה אותם אלוהות: אני ה' אלהיכם, כשגב ממחשבות כל חושב, גם בהר סיני לא ראיתם כל תמונה: (ה) וכי תזבחו, זהו העיקר הרביעי, על קדושת המצות, שידעו כי מעשיהן נשגבים ממעשים הללו בעצמן כשנעשים בחולין, ולכן יעשום בדעת נכונה ובהדרת קדש, ובכל המצות עיקר הכל כונת הלב והמחשבה הנכונה, כאמרם ז"ל רחמנא לבא בעי, אבל לפי שאין בכלן גם אחת שתפסל בכוונה של הבל או שיענש על המעשה בעבור גנות המחשבה לבד הפגול, שאם חשב בקרבן מחשבת חוץ לזמנו האוכל ממנו אפילו בזמנו חייב כרת, לכן זכר אותה כאן בענייני הקדושות: זבח שלמים, מפורש (לעיל ג' א') ן ודין פגול ונותר נוהג בכל הקרבנות, אבל זכר שלמים, שבשרן נאכל לבעלים ולכל אדם ובכל העיר, גם קלים מקרבן תודה, שאינו נאכל אלא ביום קרבנו, ויבוא להדמותן לבשר חולין, על כן חייב כאן על אכילתן כרת אם חשב לאכלן חוץ לזמנו, וכל שכן תודה, ויותר קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים: לרצנכם תזבחהו, תהא כוונתכם שיהא לרצון לכם, שתערב לה' מנחתכם, ותנהגו בם בקדושה כמצות ה' המפורש בכתוב הסמוך, וכן יקריב אותו לרצונו לפני ה', ומבואר למעלה (פרשה א' ג'), וכן פי' רש"י ז"ל: לרצנכם, אפפאימינ"טו בלע"ז, [* כמו הפלוומענ"ט, בלשון אשכנז (בעזענפטיגונג, וואהלגעפאללען) *], זהו לפי פשוטו, אבל רשב"ם ז"ל פי' לרצונכם, שיהא תמימים למשכה ולכל משפטיו של קרבן וכמו שמפרש והולך, ואינו רואה שנזכרו בענין זה: (ו) ביום זבחכם יאכל, זהו פירוש של לרצונכם תזבחוהו, שתחשבו [illegible] בדרך הקדש לאכול הבשר ביום זביחתו, או ממחרת אם אינו יכול לאכול כלו ביום ההוא, אבל הנותר ממנו עד יום השלישי, אעפ"י שעודנו טוב למאכל, לא יאכל עוד ממנו, כי ישרף באש, זהו פשוטו של מקרא, וכן אמרו רבותינו, שלא בא ללמד אלא שלא תהא זביחתו אלא ע"מ לאכול ממנו תוך הזמן הזה, שאם לקבוע להן זמן אכילה כבר נאמר ואם נדר או נדבה וגו' (לעיל ז' ט"ז): יאכל, מבוא מן המונח: וממחרת, אם לא יכלת לאכלו כלו ביום ראשון, ומלת מחרת אינו נופל רק על היום בעוד השמש במרומים, אבל יום הנאמר בקרבנות כ"ד שעות, לכן ביום זבחכם עם הלילה שלאחריו, ולא כן מחרת, וכבר דברנו על זה (לעיל ז' ט"ז): באש ישרף, בבקר של יום השלישי: (ז) ואם האכל יאכל, כבר נאמר כן בפרשת צו (שם י"ז) ושם פרשנוהו, והוכחנו שכפי פשט הכתוב אינו מדבר אלא במחשב בשעת שחיטה לאכול מזבחו ביום השלישי, ואז פגול יהיה, והאוכל ממנו אפילו בתוך זמנו חייב כרת, וכן כאן שאמר ואם האכל יאכל ענינו ואם כוונו להאכל ביום השלישי, וזה ההכך מן הכתוב שלפניו שאמר שיזבחוהו להאכל ביום זבחו וממחרת, אלא לפי שכבר נאמר שם, אמרו רבותינו אם אינו ענין לחוץ לזמנו, תנהו לחוץ למקומו, אם חשב כן בשעת זביחה הרי הוא פסול, שהשם הבדיל אכילת בשר קדש מאכילת בשר חולין בקביעת זמן אכילתו, ובקביעת מקום לשחיטתו ולאכילתו, לכן מחלל בזמן ובמקום: פגול, פרשנוהו (שם שם): לא ירצה, לא יעלה לרצון לפני ה', ולא יהיה לרצונכם: (ח) ואכליו עונו ישא, אעפ"י שלמדנו מכאן חוץ למקומו באם אינו ענין, אין אוכליו בכרת, כמו שלמדו רבותינו מן המקרא

חָלֵל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ: ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט: י וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: יא לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־

תכחשו

אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: ט וּבְמֶחֱצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ לְמֶחֱצַד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט: י וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יא לָא תְגַנְּבוּן

ולא

ענטווייהט; דיאזעלבע פער־זאָן זאָלל אויז איהרער נאַציאָן אויזגעראָטטעט ווערדען. (ט) ווען איהר אייער פֿעלד ערנטעט, זאָללסט דוא דאַז ענדע דיינעס פֿעלדעס ניכט פֿאָללענדס אַבערנטען, אויך וואַז איינצעלן פֿאַן דער ערנטע אַבפֿעללט ניכט אויפֿלעזען. (י) אין דיינעם וויינבערגע זאָללסט דוא קיינע נאַכלעזע האַלטען, אונד דיא איינצעלנע טריבען דיינעס וויינבערגעס ניכט אויפֿלעזען, דעם אַרמען אונד דעם פֿרעמדען זאָללסט דוא זיא לאַססען; איך, דער עוויגע, אייער גאָטט! (יא) איהר זאָללט ניכט שטעהלען, אויך איינער דעם אַנדערן ניכטס אַבלייגנען

רש"י

ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו. שכבר מיעטו הכתו' וזה בנותר גמור מדבר ובמס' כריתות למדוה מג"ש: פגול. מתועב כמו ומרק פגולים כליהם (ישעיה ס"ה): ט לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף השדה: ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קציר' אחת או שתי' אבל שלש אינן לקט: י לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף: ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזל דל וגו' (משלי כ"ב) כי ה' יריב ריבם וגומר: יא לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון לא תגנו' שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו. לפי שנאמר וכחש בה ונשבע משלם

קרן

באור

המקרא, אבל הכתוב הזה מדבר על האוכל נותר כזית השלישי, והאוכל פגול תוך זמנו, סתם ואמר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא, ולמדו מכאן עון עון שחייב כרת: ואכליו, לפי פשוטו כל אחד מאכליו עונו ישא: עונו, שחטא רעה על מצות השם, והקל בקדשו, וכבר פרשנו מלת עון (לעיל ד' א'): קדש ה' חלל, דמה במחשבתו כמו שאין רע לאכול בשר חולין ימים רבים, כל זמן שהוא טוב למאכל, כן בשר קדש, וזהו קדש ה' חלל, ולכן ונכרתה: (ט) ובקצרכם את קציר ארצכם, זהו העיקר החמישי יזהיר על קדושת הארץ, גם בדברי חול, כאשר יקצרו את קצירם, יעזבו מהן לעניים, ודבר זה נוהג לבד בארץ אשר השם שוכן בה, כמו שכתוב והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ וגו' (לקמן כ"ה כ"ג), כן צוה על תבואות הארץ לתת מהן מתנות עניים, ומלת בקצרכם, פעל מן הקל, והיה ראוי להיות הקוף בקמץ קטן, כמו שאמר ראב"ע ז"ל: קציר, התבואה כשהיא בשולה ראויה להקצר נקראת קציר: לא תכלה, כמו ויכל משה את המלאכה (שמות מ' ל"ג), שהוא גמר הדבר, וכן לא תכלה לגמור הקציר כלו לעצמך, אלא הנח ממנו חלק לעניים, והחלק הזה יהיה בפאת השדה בסוף השדה, באחת מפאותיו, שכלן סוף שדה הן, וזה הכלל שבין רוח ובין פאה, אנו אומרים רוח צפון רוח דרום, ואין אנו אומרים פאת צפון ופאת דרום, רוח צפון הוא נגד צפון, כי העומד באמצע השדה משם מתחילין ארבע הרוחות, ע"ד משל כלפי פניו רוח מזרח, וכלפי אחוריו רוח מערב, ומשם הרוחות הולכים ומתפשטים תמיד, אבל פאת צפון הוא קצה הצפון של הדבר ההוא, ולכן פאת שדך הוא סוף השדה, ואילו אמר לא תקצור פאת שדך, הייתי אומר שצריך להניח לארבע הרוחות סביב השדה כלה בשוה, כמו לא תקיפו פאת ראשכם שכולל הפאות כלם, עכשיו שנאמר לא תכלה שהוא גמר הקציר, למדנו שקוצר הכל לבד המעט שמניח בפאה אחת, כך נראה לי, ובת"כ אמרו אין פאה אלא בסוף: שדך, לכל שדה ושדה חייב להניח פאה: לקצר, לא תגמור עם קציר הפאה, אלא הנח הפאה במחובר, ורבותינו בת"כ ובתלמוד (שבת דף כ"ג ע"ב) נתנו טעמים למה אמר התורה להניח פאה בסוף השדה: ולקט קצירך, שבלים הנופלים בשעת הקצירה אחת או שתים, שאינן נלקחים עם האלומות, אלא נלקטין אחד ואחד, והוא לשון לקיטה, כי המאסף אוסף מלא חפנו, וכן ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: (י) וכרמך לא תעולל, לא תטול עוללות שבה, אמרו חכמים איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף, ופרשוה בתוספתא, וכתב רמב"ם ז"ל (הלכות מ"ע פ"ד י"א) למה נקרא שמו עולל, מפני שהוא לשאר האשכולות כעולל לאיש, ונראה שמדרך הבוצר להניח העוללות, ואחר גמר הבציר ישוב לקחת העוללות, והשניה נקראת מעולל, וזהו שכתוב כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך (דברים כ"ד כ"א), כמו אחר בצירך, שאם קיחת העוללות בכלל הבציר, היה אומר ולא תבצור עוללות כרמך, אבל בהיותו מעשה בפני עצמו לא יפול עליו לשון בצירה, אלא לשון מעולל, וכן עולל יעוללו כגפן שארית ישראל (ירמיה ו' ט'), ומפורש אם בוצרים באו לך הלא ישאירו עוללות (עובדיה א' ה'), וכן ויעללוהו במסלות (שופטים כ' מ"ה), שהיה שנית אחר ההרג הרב הראשון, וכן כעוללות אם כלה בציר (ישעיה כ"ד י"ג), וזהו וכרמך לא תעולל: ופרט כרמך, גרגרי ענבים הנופלים מן האשכול בשעת בצירה, והוא לשון כלל ופרט שבדברי חכמים, כי באשכול גרגירים רבים, ולא קראו לקט שהרי אמר לא תלקט, לפי שבתבואות כל שבלת יחידי, אבל זו שקבוע באשכול יש לה שם פרט בעודה בו כנגד האשכול כלו, וצוה שאם יפול הפרט, לא ילקט אותו, גרגיר מכאן וגרגיר מכאן: לעני, שרשו ענה וכן ענו משרש זה, והענין אחד שנפשו נענה, אלא שענו הוא בדעתו, ועני גם בעבור דלותו ושפלותו: ולגר, זה גר צדק ואעפ"י שלא נאמר הגר אתכם, למדוהו בת"כ ממקרא אלו לגר ליתום ולאלמנה מה לוי בן ברית אף גר בן ברית: תעזב אתם, שב על כלם על פאה ולקט ופרט ועוללות: תעזב, הנח לפניהם והם יבחרו: אני ה' אלהיכם, מקדש אתכם במצותי יותר מכל העמים: (יא) לא תגנבו, וזהו העיקר השני, וזאת על דברים שבין אדם לחברו, שיתקדשו מדרכי התאוה והחמדה, וישלמו לדרכי השם ב"ה, שהוא צדיק וישר, ולא עולתה בו וכמו שרמזנו: לא תגנבו, בממון הכתוב מדבר, ולמד מענינו, ולא תגנוב שבעשרת הדברים למד גם הוא מענינו שמדבר גם על גונב נפשות, וטעם שכתבו האזהרות בכתוב זה לשון רבים, לדעתו כנגד עשיר ורש יחד, שגם רש אין לו כל מוזהר עליהן, גם עם העשיר אינו מקפיד, כי המעשים בענין

מאוסים

תְּכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ׃ יב וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ יג לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר

אונקלוס

וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ׃ יב וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וְתַחֵל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ יג לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא

תרגום אשכנזי

אבלייגנען אונד ניכט ליגען׃ (יב) איהר זאָללט בייא מיינעם נאמען ניכט פֿאלש שווערען, אונד דאדורך דען נאמען דיינעס גאָטטעס ענטהייליגען; איך, דער עוויגע! (יג) דוא זאָללסט דיינעם נעכסטען ניכטס פֿאָרענטהאלטען, ניכטס רויבען; דוא זאָללסט דען לאָהן דעס טאגלעהנערס ניכט

רש״י

קרן למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהר' מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנובו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: יב ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבו' כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: יג לא תעשוק. זה הכובש שכר שכיר: לא תלין ל' נקבה מוסב על הפעול': עד בקר. בשכיר יום הכתו' מדבר שיציאתו משתשקע החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש

באור

מאוסים בעיני ה', וכן מזהיר לגנוב את שלו מן הגנב, אעפ"י שנוטל את שלו, אלא צריך שיוציאנו מתחת ידו במשפט, וכן אמרו בת"כ בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאחר הגנב שלא תראה גונב: לא תכחשו, כבר פרשנו (לעיל ה' כ"א), כגון שתבע ממנו פקדון או מלוה או אבדה, והלה אומר לא היו דברים מעולם, ויש שני מיני כחש והאחד אחריו הוא בי"ת והשני אחריו למ"ד, וכל שמכחש את חברו בשקר נקרא מכחש, אבל רשב"ם ז"ל פי' לא תכחשו, כפירת ממון המופקד בידו כדכתיב וכחש בה, לא תשקר ממון שהלוהו, ותמה אני עליו כי בפירוש כתוב וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וגו' (לעיל ה' כ"א), ותשומת יד שותפות כמו"מ או מלוה, ועיקר כדברנו. ולא תכחשו אפילו כחש לו חברו במלוה, ויש ללוה פקדון ביד המלוה, אל יאמר אכחש גם אני בפקדון, ואשתלם ממנו מה שהלויתי לו, אלא לא תכחשו, הודה לו על הפקדון, וממנך הוציא ביד ב"ד: ולא תשקרו, השקר כולל כל מה שהוא נגד דרך החכמה, כמו שקר שנאתי ותורתך אהבתי (תהלים קי"ט קס"ג), דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (שם שם כ"ט), וכל מי שאינו נוהג עם חברו כהוגן הולך עמו בשקר, כמו אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א כ"ג), שתלך עמי בדרך שקר להיות כפוי טובה, וכשהוא בבנין הכבד ענינו שעושה שקר בדבר פיו, כמו ולא אשקר באמונתי (תהלים פ"ט), וכן כאן אם הבטחת לחברך באמונתך, לא תשקר באמונתך ובדבריך, או שמכר לו יין באמונה, לא ימהלנו במים, וכן כל כיוצא בזה, ונכתב לשון רבים, שלא ישקר הוא במשקר בו: איש בעמיתו, שב על כחש ושקר, ומלת בעמתו בארנוהו (שם שם): (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר, כולל כל האמורים, שאם תבעו על גנבה, או על פקדון ומלוה, ועל כל דבר שקר שעשה לו, לא ישבעו לשקר, וכן כתוב ונשבע על שקר (לעיל ה' כ"ב), כי השקר כולל כל מה שהוא נגד דרך האמת, וכשנשבע לקיים השקר שהוא עושה, כגון נשבע שלא גנב, שלא הפקיד אותו שלא הלוהו שלא הבטיח לו כך או כך, הוא נשבע לשקר, וטעם תשבעו נגפעל פרשנוהו (לעיל ד' ד'), וכשכחש ונשבע, או ששקר ונשבע עובר שתים, וכמ"ש רמב"ם ז"ל (הלכות שבועות פ"א): בשמי, מפורש במקום אחר שהשבועה היא בשם ה', כאמרו שבעת ה' תהיה בין שניהם ובשמו תשבע (דברים י' כ'), ולמה נאמר כאן בשמי, אמרו רבותינו לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, יכול אין לי חייבים אלא על שם המיוחד בלבד, מניין לרבות את כל הכנויין ת"ל בשמי, כל שם שיש לי: וחללת את שם אלהיך, בארנו למעלה (לעיל י"ח כ"א), כי הנשבע בשם לשקר, מחלל שם אלהיו, שנוהג בו מנהג חולין להמיר כבודו באחת מחפציו: (יג) לא תעשק, כל האמורין למעלה עושים בסתר, כי יראים מבעל דינם, הגנבה בסתר, והמכחש והמשקר לפי שירא שיחייבוהו בב"ד, על כן מכחשים ומשקדים, ואם יתחייבו שבועה נשבעים גם לשקר, והנזכרים עתה עושים בחזקה, ואין מורא בעל דין עליהם, ולכן אתם בהם ויראת מאלהיך, כי הוא העד והוא הדיין, ואם איש זרוע אתה, אין מיד השם מציל: העשק, העשק יעשה מן החזק לחלש, כמו והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח וגו' (קהלת ד' א'), וכן כל עושק שבמקרא על איש זרוע העושק את החלשים, ועושה בפרהסיא כמו הגוזל, ולכן הם סמוכים במקרא זה, אלא שהעושק אינו נוטל מיד זולתו, אבל כובש לעצמו מה שחייב לו, כמו כובש שכר שכיר, וכן אמר לא תעשוק שכר עני ואביון וגו' (דברים כ"ד י"ד), הרי שהעושק חזק, והעשוק עני ואביון, ואין כח לו להוציאו מידו, וכאמרו ולא יקרא עליך אל ה' וגו' (שם שם ט"ו), כי קצרה ידו מהושיע לו, וכן אמרו רז"ל שהעושק הוא הכובש שכר שכיר, וכן כל כיוצא בזה, כשיש בידו מלוה או פקדון או יושב בביתו, ואינו רוצה להחזיר לו, לא בסתר ובכחש, אלא בחוזק יד הרי זה בכלל עושק, והראב"ע ז"ל שכתב לא תעשוק את רעך בסתר, אין דבריו נראין בעיני, כי עיקר העושק כמו הגזל בחזקה: ולא תגזל, זהו שלוקח מידו בחזקה, כמו ויגזול את החנית מיד המצרי: לא תלין, תי"ו תלין לדעת רש"י ז"ל לשון נקבה מוסב על הפעולה, ולא פירשו כתי"ו של תעשוק ושל תגזול, אמר רא"מ ז"ל לפי שלא מצא מלה זו אפילו בבנין הכבד יוצא, רק בפסוק ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כ"ד ז'), לכן פירשו על הפעולה שיהיה עומד: פעלת, פי' ראב"ע ז"ל כמו שכירות, וכן ופעולתו לפניו (ירמיה מ' י'), ויתכן היותו דרך קצרה, והטעם שכר פעולתו, ובס' בראשית מבואר אצלנו הבדל שבין לשון פעולה עבודה מעשה ומלאכה, והכלל כל לשון פעולה על הכוונה שיכוין העושה במעשהו הן טוב הן רע, ולהגדיל עון זה אמר פעלת, כלומר העני הזה שכר עצמו לעבודת אדם להחיות נפשו ונפשות אנשי ביתו, כמו שבאר כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו (דברים כ"ד ט"ו), וזה נקרא פעולה: אתך, אינו חייב אא"כ יש בידו ואינו משלם, שלכה אתו כמו אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג' כ"ח), אבל אם אין מעות בידו, אין השכר לן אתו, וכן אמרו בגמרא (ב"מ דף קי"א א') יכול אפילו אין לו ת"ל אתך שיש אתך: עד בקר, בשכיר יום הכתוב מדבר, שיציאתו משתשקע חמה, לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה, ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה, שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר, לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום, לפי

שכיר אתך עד בקר: יד לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני יהוה: * טו לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט

אונקלוס

דאגירא לותך עד צפרא: יד לא תלוט דלא שמע וקדם דלא חזי לא תשים תקלא ותדחל מאלהך אנא יי: טו לא תעבדון שקר בדין לא תסב אפי מסכינא ולא תהדר אפי רבא בקושטא תדיניה

תרגום אשכנזי

ניכט איבער נאכט בייא דיר בלייבען לאססען, ביז מארגען. (יד) דוא זאללסט קיינעם טויבען פלוכען קיינעם בלינדען אנשטאס אין דען וועג לעגען, זאנדערן דיך פאר דיינעם גאטטע פירכטען; איך, דער עוויגע! (טו) טהוט קיין אונרעכט אים געריכטע, פערשאנע דען ארמען ניכט, אונד אכטע ניכט דאז אנזעהען איינעס פארנעהמען, זאנדערן ריכטע

רש"י

לבקש מעות: יד לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים: ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירין בו נאמר בו ויראת מאלהיך: טו לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו.
ד"א

באור

שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות, שפי' רש"י ז"ל, והוא מדברי רבותינו ז"ל בברייתא דת"כ ובתלמוד פירשו הדבר שאין לומר כאן בשכיר לילה, ובמשנה תורה מדבר בשכיר יום, שהרי שכירות אינה משתלמת אלא בסוף, ואיך בשכיר לילה יעבור בבקר, ובשכיר יום יעבור כבוא השמש, ועדיין אינו זמן תשלומים, ודבריהם נאמנים, לא כדברי הרשב"ם ז"ל שפי' ולא תלין, שכיר לילה, והנה המלין פעולת שכיר גם הוא אינו ירא מב"ד, כי אומר לו לך ושוב ואין אתו, אבל לפני המקום ב"ה גלוי שעובר עברה, כמו שני הלאוין הסמוכים לו מלאחריו: (יד) לא תקלל חרש, לפי הפשט שני הלאוין כפשוטם להזהיר מהרע מאין פחד בע"ד וב"ד, כמו המקלל חרש שאינו שומע, ולא יוכל לריב עמו, והנותן מכשול לפני עור שאינו רואה, אלא ויראת מאלהיך השומע כל ורואה כל, ומזה תלמד לכל עושה רע בסתר, שאין לומר שהקפידה תורה לבד על קללת החרש ומכשול לפני עור, וכי תעלה על דעתך שמותר לקלל שום אדם מישראל, או להכשילם, אלא כמו שאמרנו, וכן נאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור (שמות כ"ב כ"ז), לפי שמדרך האדם המתחייב בדין לקלל את הדיין, והמוכרח לעשות בגזרת המושל לקלל את המלך, וכן מדרך האדם להקל בקללת החרש שאינו שומע ולא מצטער בה, לפיכך פרט אלו, וכל שכן שאסור לקלל שאר בני אדם המצטערים בה: ולפני עור לא תתן מכשול, כמו ונתתי מכשול לפניו (יחזקאל ג' כ'), אבל הפקח רואה ונזהר ותובעו על מעשהו, ואינו מדבר בעור ממש, אלא שאסור להכשיל שום אדם באיזו דבר שיהיה, בהיותו כעור בדבר ההוא, שאינו מרגיש שמכוין להרע לו, והעושה אינו ירא ממנו, שיוכל לומר לטובה נתכוונתי, וכן תרגמוהו רבותינו ז"ל אמרו ולפני עור לא תתן מכשול לפני סומא בדבר, בא ואמר לך בת איש פלוני מה היא לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה, היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו' אל תאמר לו מכור את שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו, שמא תאמר עצה טובה אני נותן לו, והרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלהיך אני ה', ראו שהכל בכלל מכשול, הן בתורה כמו אתם הכשלתם רבים בתורה, והן בגופו והן בממונו, ומלת נתינה על כל דבר: ויראת מאלהיך, זהו יראת עונש, כדרך הכלל שכל לשון יראה שאחריו מ"ם הוא יראת עונש, כמו שאמרנו (פסוק ג'); אני ה', רואה כל ואין מציל מידי: (טו) לא תעשו עול במשפט, העול בכל דבר אסור, שכן אמר כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כ"ה ט"ז), ואמר במשפט שאינו מדבר כאן לבד בעול ממש שמרשיע צדיק ומצדיק רשע עקב שוחד, אלא מצד החמלה או מדרך מוסר, וחוץ למשפט החמלה טובה, והמוסר יקר, אבל במשפט רע הוא, כי המשפט לאלהים הוא, ויקוב הדין את ההר, וזהו שפירש לא תשא פני דל וגו', ולכן בעל הטעמים שם המפסיק תחת גדול, כי עד כאן המאמר מחובר: לא תשא, כמו אולי ישא פני (בראשית ל"ב כ"א), אשר לא ישא פנים (דברים י' י"ז), ומלת פנים רמזנו עליה (לעיל י' י"ז), שנאמר על הנהגת הנפש, ונשיאת פנים הוא שמעביר על רוע מנהגו בעבור מן העניים, ונחשב בעיניו כאילו לא פעל רעה, ומדרך בן אדם לחמול על הדלים, המשקרים בממון, ויאמרו יסוריו מעבירין אותו על דעתו, ואם הדיין עושה כן במשפט עול הוא, כי הוא חייב לשפוט כפי שורת הדין על קו הצדק בלי נטיה של רחמים וחמלה, וקבלה ביד רבותינו שלא תאמר עני הוא זה, הואיל ואני והעשיר חייבין לפרנסו, אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות, לכך נאמר לא תשא פני דל: ולא תהדר פני גדול, מלת הדר בארנוהו בס' מגלת הלבנון, והוכחנו שענינה בכל מקום על גלוי שיש בדבר, שהיא יתרון על אותה הסגולה עצמה בדבר אחר, כמו חכם שבחכמים, עשיר שבעשירים, גבור שבגבורים, רוב חכמתו רוב עשרו ורוב גבורתו הדר לו, וילועז וי"ן פארצוג, וכן הדין בכל בניניו, ועל זה נאמר לא תהדר פני גדול, שלא יתן לו יתרון פארצוג במשפט נגד בעל ריבו, ובעבור מלת פני ראינו כי מדבר על גדולת הנפש, כי פני על מנהגי נפשו כמו שבארנו, כגון גדול בתורה ובחכמה, כמו אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה' ה'), והאיש משה גדול מאד (שמות י"א ג'), ומדרך בני אדם להדר את החכמים ולכבדם, והוא מצות השם, כאמרו והדרת פני זקן, גם אם בשגגה יחטאו ובסו עליהן לכבוד תורתם וחכמתם, אבל בדין אסור להדרו בדברים ולחפות על כבודו, ועול אתה עושה, אלא לא תכיר פנים במשפט, וכל שכן גדול בעושר או במשפחה, שלא תהדרנו: בצדק תשפט עמיתך, שפוט כלם על קו הצדק, כפי החקים שכתבתי לך שכלם צדיקים: תשפט, כבר פרשנו (לעיל י"ח ד'), כי צדק ומשפט שני ענינים, צדק הן היסודות והחקים, כמו דין הגנב, דין השומרים, דין התובעים, והן חקי התורה שהן צדיקים, ועל פיהן ישפוט השופט ישקול בדעתו דבר משפט הבא לפניו, עד שיוציאנו כפי הצדק, אבל אם אין חקי המדינה צדיקים,
כשישפוט

תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ: טו לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ: יז לָא תִשְׂנֵי יַת אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תוֹכַח יַת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל

תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ: טז לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה: יז לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו

ריכטע דיינען נעכסטען נאך דער גערעכטיגקייט. (טז) געהע ניכט, אלז איין אנכרינגער, אונטער דיינעם פאלקע הערום, שטעהע ניכט צוריק בייא דער געפאהר דיינעם נעכסטען; איך, דער עוויגע! (יז) האססע דיינען ברודער ניכט אים הערצען! דוא קאננסט דיינעם נעכס־טען פערוויזע געבען, (ווען ער דיך בעלידיגט האט נעמליך,) טראגע איהם אבער דאז פערגעהען ניכט

רש"י

ד"א הוי דן את חבירך לכף זכות: טז לא תלך רכיל· אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט בלע"ז (בל"א שפיאנעריא)· וראייה לדבר שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בל' הליכה לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחושת וברזל (ירמיה ו') ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א) לשון רמיה לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגי"מל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגי"מל בכ"ף וקו"ף ונו"ן בלמ"ד זי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך רגל במרמה (שמואל ב' י"ט) לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירו' נקרא רוכל ל' רוגל ותרגום לא תיכול קורצין כמו אכלו קרציהון די יהודאי אכל ביה קורצא בי' מלכא (דניאל ג') נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין ל' קורץ בעיניו (משלי ו') שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעך· לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני ה'· נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: יז ולא תשא עליו חטא· לא תלבין

באור

כשישפוט על פיהן הדיין הצדיק, המשפט בלי עול, אבל אינכו משפט צדק: (טז) לא תלך רכיל בעמיך, לא תלך בבתי בני עמך לרגל אותם, לשמוע סודותם, ולהגיד לזה מה שראה או ששמע מחברו, אעפ"י שאינו מכוין לרעה לעורר איבה ומדנים, שכמה תקלות יוצאין מזה, כאמרו הולך רכיל מגלה סוד (משלי י"א י"ג), ונאמן רוח מכסה דבר, וכל שכן אם הולך רכיל לשלח מדנים, שהוא לשון הרע גמורה, על זה אמר אנשי רכיל היו בך למען שפך דם (יחזקאל כ"ב ט'): בעמיך, אבל שונאינו והצלחמים בנו, מותר לשלוח מרגלים לעמוד על סודם להכביל מידם, כמו שמצינו בכתובים, אולי על כן סמוך מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה (משלי כ' י"ח), גולה סוד הולך רכיל וגו' (שם י"א י"ג): רכיל, המחזיר בעיירות וקונה מזה ומוכר לזה שומע מה שזה צריך לקנות וזה למכור נקרא רוכל, וכן השומע מזה ומספר לזה נקרא רכיל, וכן פי' רש"י ורשב"ם ראב"ע ורמב"ן ז"ל, ויפה אמר רמב"ן ז"ל שלהבדיל בין שניה' שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל תאר בעצמו כמו סרים נזיר, כי בנפשו הוא ועליו תשוב, כלומר שהיא אחת ממדות הנפש, הפך נאמן רוח, גם יפה דקדק רש"י ז"ל שהולכי רכיל כמו הולכי רגילה אשפיונ"גא בלע"ז (ובלשון אשכנז שפיאָנעדייא), כי לא מצינו לשון רכילות שאינו כתוב בלשון הליכ', ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה, מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א ה'), לשון רמיה (שם ק"כ ג'), לשון מדברת גדולות (שם י"ב ד'), וזהו כדברנו בפי' הכתוב שאינו מדבר על לשון הרע ממש, וקל וחומר הוא אם הרכיל שאינו מכוין לרעה עובר בלאו, כל שכן מגלה סוד להרע בו בלשון הרע, ואמר רש"י ז"ל עוד שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שמתיהן ממוצא החיך, וכן וירגל בעבדך, רגל במרמה לאמר עלי רעה, לא רגל על לשונו, כלומר שדומים לרכיל בכ"ף, ואונקלוס ז"ל תרגם לא תיכול קורצין בעמך, ופי' רשב"ם ורמב"ן ז"ל, תיכול לשון השמעת קול, שמספר ומגיד מה שראה או ששמע בבית חבירו, וכן קרא בגרון, תרגם יונתן אכלי, ודעם מן שמים (ש"ב כ"ב י"ד), אכלי: לא תעמד על דם רעך, אעפ"י שצויתיך לא תלך רכיל בעמיך, אל תאמר גם אם נודע לי שעומדים עליו להרגו, או שרודפים אחריו, איני צריך לגלות אזנו, או להיות לעזר לו, ת"ל ולא תעמוד על דם רעך, כלומר אל תעמוד במקומך, סמוך לדם רעיך הקרוב להשפך, אלא אמץ כח ולך להציל דמו מיד רודפיו, או מסכנה גלויה, וכן אמרו חכמים ומניין אם ראית טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו חייב אתה להצילו בנפשו, ת"ל לא תעמוד על דם רעיך, ואמרו עוד מניין לרודף אחר חברו להרגו ואחר הזכור ואחר נערה המאורסה שחייב אתה להצילו בנפשו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, והכל כלול בפשט המקרא: אני ה', אל צדיק, אני מניך על כל אלה (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך, שנאה ואהבה הם שתי מדות הכוחות זו מזו בנפש, ואינן תלויות בשכל ובבחירה, אלא בתולדת הנפש עצמה, ולכן נפש זאת תאהב מקנת דברים, ותשנא מקנתן, ונפש אחרת להפך, ע"ד משל זה אוהב ערים וזה אוהב אדמה, זה אוהב מלאכהזו, וזה מלאכה אחרת, וכן מתפשטות על כלל הנע"ח, זה אוהב סוס, וזה אוהב כלב, וכן על כלל בני אדם, זה אוהב בעל מדות אלו, וזה בעל מדות אחרות, ולכן השנאה והאהבה מיוחסים בכל המקרא לנפש, כמו שנאוי נפש דוד (ש"ב ה' ח'), הגידה לי שאהבה נפשי (ש"ה א' ז'), וכן כלם, ואינן מיוחסים ללב, שהלב ביצחק בכל מקום נופל על מעשה הבחירה ומשפט השכל, ואין האדם מושל על מה שנטוע בנפשו, להפוך אהבתו לשנאה, או שנאתו לאהבה, ולא יכונו השם על מה שאין בידו לעשות, אלא שמשנאת נפש לא תבא תקלה לאדם השנוא לה, ולא תשית המעלה, כי אם יראנו כמוטל יחמול עליו ויעזרהו, לכן לא הזהירה תורה עליה, אלא לא תשנא את אחיך בלבבך, כאן באמר בלבבך ללמדנו שאין האזהרה על שנאת נפש, כדרך שנאת החכמים לכסילים, ושנאת הפקחים לשוטים, אלא האזהרה על שנאת הלב, במשפט שכל הלב, אם בטבע נפשו אוהב אותו, אלא שעשה לו רעה, ושפט בלבו לשנוא אותו, ומשנאה כזו יבאו תקלות גדולות, כמו אבשלום ואמנון שהיה ביניהם אהבת אחים, וכשהרע לו אמנון בדבר תמר, שנא אבשלום את אמנון בלבו, ורבה התקלה שיצאה מזה, וכן נאמר פעם אחת אהבת לב, וזהו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, וגם זה במשפט השכל, שלא תחלוק על מעשיו ועל מצותיו, וכן אמרו ז"ל בספרי בכל לבבך, שלא יהא לבך חלוק על המקום ב"ה, וכן כתוב ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכריה ז' י'), ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם (שם ח' י"ז), וזה פי' לא תשנא את אחיך בלבבך, והדברי' ברורי', ורשב"ם ז"ל

ניכט נאך! (יז) דוא זאללסט דיך ניכט רעכען, אויך ניכט צארן האלטען געגען דיא קינדער

עָלָיו חֵטְא: יח לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי

עַל דִילֵיהּ חוֹבָא: יח לָא תִיקוֹם וְלָא תִיטַר דְבָבוּ לִבְנֵי

רש"י

תלבין את פניו ברבים: יח לא תקום. אומר לו השאילני מגלך א"ל לאו למחר א"ל השאילני קרדומך א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך א"ל לאו למחר א"ל השאילני מגלך א"ל הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אע"פ שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. אמר ר' עקיבא זה כלל גדול בתורה.

באור

ז"ל פי' אם גמלך רעה, לא תתראה לפניו כאוהב, ונקרבו ישים ארבו, לא טוב אל תכסהו בלבך, ולפרושו האזהרה גם אם מגלה ששונא הוא לו, וגם רמב"ם ז"ל דעתו כן הוא, שהרי בהלכות (דיעות פרק ששי) מביא לדוגמא אבשלום שנאמר עליו ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון וגו', הרי שהראה לו שנאתו, וכן שנינו איזהו שונא כל שלא דבר עמו שלשה ימים: הוכח תוכיח את עמיתך, ברר לו חטאו, ודבר על לבו דברי דעת, ללמדו הדרך הנכונה, ויודה על חטאו ויעזוב דרכו, ואם אתה עושה כן לא תשא עליו חטא כמו שאפרש, וכולל דברים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, אם הרע עמך לא תשמור עליו שנאה בלב בעבור מעשיו, אלא הוכיחהו והעמידהו על האמת, וכל לשון תוכחה שבמקרא הסמוך אצל אדם הוא ברור דברים בדעת, עד שיודה לו שכנגדו, לא על עונש ומוסר, שאינן מבררים החטא, כי יאמר שנענש שלא כדין, אבל נכתב על עונשי שמים, כי הוא לבדו ב"ה מוכיח בתוכחת מוסר, כי צדיק וישר הוא ובוחן לב וכליות, וכן והוכיח במישור לענוי ארץ (ישעיה י"א ד'), שיברר להם תעלומות חכמתו, כי לא יתכן לומר שיענים לענוי ארץ, וכן כלם, ובארנוס בספרנו מעין גנים: ולא תשא עליו חטא, בעבורו, כמו כי עליך נשאתי חרפה (תהלים ס"ט ח'), כלומר בעבורך נשאתי חרפה, ובאמרו וחרפת חורפיך נפלו עלי (שם שם י'), וכן ולא תשא עליו חטא, לא תשא בעבורו עליך חטא, כי עשית את שלך, הוכחת אותו ולא קבל, אבל כשלא תוכיחהו אולי יהיה בך חטא, לפי שהיה בידך לתקן את אשר, עות וכן תרגם אונקלוס ז"ל ולא תקביל על דליה חובא, ובת"כ אמרו יכול את מוכיחו ופניו משתנות (פי' שתפרסם חטאו ברבים להלבין פניו, וכן פי' רש"י ז"ל ולא תשא עליו חטא, להלבין פניו ברבים) ת"ל ולא תשא עליו חטא, תרגמו תשא כמו עליו משל ישאו ומליצה (חבקוק ב' ו'), וישא משלו ויאמר (במדבר כ"ג ז'), נשאו נהרות קולם (תהלים צ"ג ג'), כלומר שלא יפרסם עליו חטאו להלבין פניו, ויש לפרש עוד ולא תשא כמו נושא עון ופשע וחטאה (שמות ל"ד ז'), שהוא ענין סליחה, שאל תמחול לו חטאו, אלא הוכיחהו והשיבהו למוטב, לולי מלת עליו שהיה לו לומר ולא תשא חטאו, ומליצות התורה יוצאת לכמה טעמים והכל אמת וכהלכה:

(יח) לא תקם, כאשר עשה לי כן אעשה לו, אלא לא תקום מיד, ולא תטור בלבך מה שעשה לך להנקם לעת אחר, כמו נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו (נחום א' ב'), כי שרשו נטר, וענינו על שימת לב על דבר, כמו ומאתים לנוטרים את פריו (ש"ה ח' י"ב), אבל רבותינו ז"ל קבלו אפילו נוטר רעתו בלבו ואינו חושב להנקם, וכל שכן נטירה להנקם, וקבלו ג"כ שאין הכתוב מדבר אלא בדברים שבממון, כמו שאמרו בת"כ איזהו נקימה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו, למחר א"ל השאילני קרדומך, א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני, זו היא נקימה, אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה, וכן אמרו בגמרא (יומא כ"ג ע"א) והטעם לפי שאין על זה וכיוצא בזה משפט ב"ד, ואם יתירו לעשות הנקימה והנטירה, תרבה השנאה והקטטה יום יום, ולבסוף ישחת התקון המדיני, ולכן הזהירה תורה להתקדש מפחיתות כאלה, אבל יחשוב זה איש רע עין ומדתו פחותה, ולמה אשוה לו גם אני, אכהג עמו בנדבת לב, ומעצמו יקח מוסר, ועם זה יתרבו השלום והאהבה, ואין כן דברים הנוגעים לגוף ולנפש, שעל רובן ישפטו הב"ד, והעשוק יביא את עושקו במשפט, ואם אי אפשר להביאו למשפט ונוקם ממנו אינו עובר בלאו, וראיה גדולה ממה שאמרה תורה בדין גואל הדם, וכפי הנראה האזהרה הזאת היא גם למלכי ישראל ולגדוליו, שאם ימרדו העם, כמו שעשה ישראל לדוד במעשה אבשלום, אל יעשו בם נקמה בתוכחת חימה, ואל יטרו מעשיהם בלבבם, וזהו שאמר את בני עמך, מותר להם להלחם עם שונאיהם ולהנקם מהם, אבל לא ינקמו מבני עמם, אלא יחמלו עליהם וישיבום למוטב: ואהבת לרעך כמוך, אם הכונה כדעת מפרשי המקרא ז"ל שיאהב כל אדם כאשר אוהב את עצמו, יפלא מאד שיכונו על דבר שאינו בכח שום נפש, ואי אפשר שיאהב האדם את זולתו, וביותר איש נכרי לו, כאשר אוהב את עצמו, גם אין לצוות על אהבה או על שנאה, שאין אדם מושל עליהן, כמו שאמרנו (פסוק י"ז), ועוד א"כ צריך שיתאבל על צרת כל זולתו, כעל צרת נפשו וחייו אינן חיים, שאין לך שעה שלא יראה או ישמע בצרת אחד מישראל, וכן לענין הטובה צריך שייטיב לזולתו, כל מה שייטיב לעצמו, וגם זה רעיון רוח, גם ראיתי לרמב"ן ז"ל, שאמר וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא ר' עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך, ומה שכתב בפי' מצוה זו, מעל ספרו תדרשנו, ועוד הכתוב סתם ואהבת לרעך כצדיק כרשע כחכם כסכל, וזה תמה גדול, ואם רשב"ם ז"ל אמר ואהבת לרעך כמוך, אם רעך הוא אם טוב הוא אבל אם הוא רשע לא כדכתיב יראת ה' שנאת רע, אין נקבל פי' זה, כי המצוה כוללת לכל ישראל. ואומר אני שאין מלת כמוך בלה"ק כולל כונה זו, אלא כמוך פרושו הדומה לך, כמו כי כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח), דומה אתה במעלתך למעלת פרעה, אין נבון וחכם כמוך (שם מ"א ל"ט), שוה לך ודומה לך, וכן מי כמכה באלים ה' (שמו"ט ו' י"א) וכן כלם, וכן כאן פרושו ואהבת לרעך, שהוא כמוך שוה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלהים, והרי הוא אדם כמוך, וזה כולל לכל בני אדם, שכלן נבראים בצלם, ועל זה אמר ר' עקיבא זה כלל גדול בתורה, ור' עקיבא עצמו שנה זה הכלל במשנתו חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג), ועוד גם אם עכשיו מרשיע, נברא בדמות אלהים במשכלה ובבחירה, ויוכל לבחור בטוב, ועל זה אמר בן עזאי זה ספר תולדות אדם כלל גדול ממנו, לפי שבמקרא זה נאמר בדמות אלהים עשה אותו, וכן עזאי שנה זה הכלל במשנתו אל תהי בז לכל אדם וכו' (אבות פ"ד), וכן אמר שלמה בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (משלי י"א י"ב), ופרשנו הכל בפרושנו על מס' אבות, וצריך להפתר בלועז ליבע דיין נעגסטען דער דיר גלייך איזט, ואם כן סתם הכתוב ולא פירש קבר אהבה זו, ובא הלל הזקן ופירש הדבר מה דסני לך לחברך לא תעביד, שעל כל פנים לא תעשה לו דבר שאם יעשנה לך תצטער, וזה אמת ברור שאסור לנו לבעד אי לבזות שום אדם צדיק או רשע, לבד על דרך המשפט או על דרך תוכחת מאהבה להשיבו למוטב, וכמו שחייבה תורה מיתה לשופך דם אדם, אם חכם או סכל אם צדיק אם רשע, ואמרה הטעם כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט' ו'), כן הוא לענין מה דסני לך וכו', ואילו פי' כמוך שתאהבנו כעצמך, מלבד שלא נצטרך לפרושו של הלל, אלא שמיעט והקטין בדבריו כוונת המאמר. ואולם המליצה המורגלת בלה"ק על האוהב זולתו כאהבת עצמו היא אוהבו כנפשו, כמו אהבת דוד ויהונתן, שנא' ויאהבו יהונתן כנפשו (שמואל א' י"ח א'), ואמר כי אהבת נפשו אהבו (שם כ' י"ז), ואם ממנה ידבר הכתוב, היה לו לומר ואהבת לרעך כנפשך, ואף שלא יש באהבת דוד ויהונתן, שאמר עליה נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים, אם כל ישראל חייב לאהוב כנפשו, אבל עיקר כמו שאמרנו, שמאמר ואהבת לרעך נאמר סתם, ונמסר לחכמים בעלי הקבלה, גם כעל הטעמים העמיד הטפחא תחת לרעך, שאילו חבר בנגינה לרעך כמוך, יתפרש רע שהוא כמוך נצדק נחכמה וביושר, לכן חבר בנגינה ואהבת לרעך, שיאהב את כלם, והפריד מלת כמוך, ומעתה פרושו שהוא אדם כמוך, ולפי שהמכבד את כלם האדם, ומתכונן במעלתו מטיב לנפשו ולכל האדם, חתמה תורה הכל במצוה זו, כמו שהתחילה איש אמו ואביו תיראו, וכמו שפרשנו

לִבְנֵי עַמָּךְ וּתְרַחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ: יט יָת קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְכֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ

בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה: יט אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד

קינדער דיינעס פאלקעס, ליבע דיינען נעכסטען, זא וויא דוא דיך זעלבסט ליבסט; איך, דער עוויגע! (יט) בעאבאכטעט מיינע געזעצע; דיין פיה זאללסט דוא ניכט אין פערמישטע גאטטונג צוזאממען ברינגען, דיינען אקקער ניכט מיט פערמישטעם זאאמען בעזאען, אונד קיין קלייד

רש"י

בתורה: יט את חקותי השמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מנין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו מישטי"ר בלע"ז (כמו מיקס"טער. בל"א פערמישט. געווענגט) כמו הויין לגלאי דהית בסון שאנו מפרשין לשון כמוש פליסט"רא (עיין שמות י"ח י"ח) ול' שעטנז פי' מנחם מחברת.

באור

שפרשנו (פסוק ב'), והמליצה מוזקקת שנעתים, ולא נצטרך עוד לדברי רמב"ן ז"ל שאמ' שהיא הפלגה, אלא נראה היא כשמש: לרעך, בלמ"ד, והסתכל שבכל המקומות סמוך לאהבה מלת את, כמו ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו' ה') ויאהב גם את רחל (בראשית כ"ט ל') וכן כלם, וגם זה מופת על פרושנו, כי את ואותו מורים על עצם הדבר, והוא נהיות סגולה מיוחדת באהוב, שבעבורה יאהבנו מכל זולתו, ואין זאת האהבה האמורה כאן, אלא בעבור ענין כולל שבלן אדם כמוהו נבראים נכלם, על כן כאן ובפסוק ואהבת לו כמוך לא נאמר את ואותו, אלא למד שענינה דבר טובה לו, וזה משפט הלשון בכל מקום, כמו שרש אמונה שלפעמים אחריו בי"ת, ופעמים למ"ד, והאמין בה' (בראשית ט"ו ו'), כי לא האמין להם (שם מ"ה כ"ו), ופרשנוה בפרושנו לס' בראשית, וכן שרש כרע וכחש בעמתו (לעיל ה' כ"א), כחש לו (מלכים א' י"ג י"ח), ובארנוהו (לעיל ה' כ'), והמבין יבין [* א"ה, כל דבריו דברי חן ושכל טוב לעושיהם, ואשרי כל השומע לתוכחתו, אבל אין פשטות הכתובים מורה עליהם, ולדעתי שעור הכתוב כך הוא, לא תשנא את אחיך בלבבך, הזהיר שלא לבד ישמר מעשות לרעהו כמעשה השונא להכותו, לקללו או לעשות לו רעה, כי אם אף בלבו ובקרבו לא ישנאנו, ומאחנו שיצוה השם ב"ה אף על מדות הנפש, כיגם הן מסורות לבחירה, וביד הנבון למשול עליהן בכח מבינתו, כמו שצוה לא תחמוד, (עיין מה שכתב הראב"ע בבאור הדבור הזה, ומ"ש בבאורו בפ' יתרו), וכן צוה על האהבה בכמה מקומות, כגון אהבת הגר והעבד ונאמר להלן ואהבת לו כמוך: הוכח תוכיח את עמיתך, אם גמלך רע, הוכיחנו על פניו וברר לו רעתו, ולא תשא עליו החטא שחטא נגדך, לשמרו בלבך עד יום פקדך אותו, כי אם תוכיחנו מיד, אולי יתנצל או ישוב ונחם, וע"י כך תשוב האהבה בלבבם: לא תקום, לעשות לו כאשר עשה לך, ולא תטור, רעתו בדברים או במחשבה: ואהבת לרעך כמוך, בכל מדות ודרכי האהבה שאתה אוהב את עצמך, במדות ודרכים ההם תאהב את אחיך, ואין הכתוב מדבר בכמות האהבה, כי אם באיכותה, וכדי להבין זה צריך להקדים, שיש במדות הנפש איך וכמה, כגון האהבה, כי יתכן שיאהב האדם גם דבר שאין בו רוח חיים, ואולם אין איכות האהבה שוה בכל הדברים, לא יאהוב האדם את בהמתו כאשר יאהב את בנו, ולא יאהוב את חפציו וסגולותיו כאשר יאהב את אשתו, אף לא יאהוב את כספו ואת זהבו, כאשר יאהוב את גפנו ואת תאנתו, וכן כל כיוצא בזה, ואף בדברים הדומים לענין איכות האהבה, יש הבדל בכמה, שהוא החוזק והחולשה, ויש שיאהב את בנו הקטן יותר מן הגדול, יאהב את גביע הכסף יותר משאר כליו, או יאהב את סוסו יותר מחמורו, וכן בכיוצא בזה, ובכל מקום שאי אפשר להטיב לשני הדברים הנאהבים, יקדים הנאהב ביותר, וזהו היתרון בכמות ובמעלת האהבה, מעתה מצות השם שנאהוב את רענו בכל דרכי האהבה אשר בהם נאהוב את עצמנו, שהיא האהבה היותר נשגבה באיכות, ובכל מקום שלא תתנגד אהבת זולתנו לאהבת עצמינו האמתי על צד הצדק והיושר, מחוייבים אנו לעשות לזולתנו כל מה שהיינו עושים לטובתנו, ואולם לא ירחיק בכל זה ההבדל בחוזק וחולשה, ואם כפי משפט הצדק והיושר לא נוכל להטיב לזולתנו, מבלעדי שנזיק לעצמנו נזק בלתי ראוי, יתכן שתקדם אהבת עצמנו, כמו שאמרו"ל חייך קודמין לחיי חבירך, והכלל שהתורה לא כוונה פה אל כמות האהבה, שאין צורך בו אלא במקום ההתנגדות שאי אפשר לקיים שניהם, כי אם אל איכות האהבה, במקום שאין התנגדות בין שני הדברים הנאהבים, ואז תאהב לרעך כמוך, ובכל דרכי ההטבה שאתה מטיב לעצמך, אתה מטיב לרעך, לא לתועלת האוהב או הנאתו, כאשר יאהב האדם את חפציו וסגנו ותיו, כי אם לתועלת ישועת הנאהב, כאשר אתה אוהב את עצמך*]: (יט) את חקתי תשמרו, מלת חוק בארנוהו (לעיל ג' י"ז), שהוא ענין שאין להוסיף עליו ואין לגרוע ממנו, כמו חקי בראשית, וכן חקי התורה הקבועים במועדם, גם במספרם גם במשקלם, וממין זה אסור כלאים, אסרה תורה הרכבת שתי מיני בע"ח, והרכבת שני מיני צמחים, וזריעת שתי מיני תבואות, ולבישת צמר ופשתים שעטנז, ולא אסרה הרכבת המתכות, תערובת זהב וכסף ונחשת, ולא לבישת שני מיני צמר, של רחלים ושל גמלים, ולא צמר ומשי ולא פשתן ומשי, וכיוצא הרבה, רק אלו הנזכרים, וזהו חוק השם בתורה, ומה שדבר רשב"ם ורמב"ן ז"ל בטעם מצוה זו, יש להשיב מכלאי זרעים וכלאי בגדים שאין הטעם נוהג בהם, והכלל שאין לבקש טעמי המצות, כי הם חקי אלהים, וכן פי' רש"י ז"ל חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר, כלומר לבני אדם, כי על השם נאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כ"ח כ"ג), ומה שאמרו בגמרי ירושלמי חקים שחקקתי לאדם הראשון, ובפרק ארבע מיתות חוקותי חקות שחקקתי לך כבר לבני נח, אינו טעם אלא מצוה, לאסור הרכבת אילן סרק בעץ מאכל ועץ מאכל בעץ מאכל, לפי שנאמר כאן במעשה בראשית למינהו לאסור כלאים, ויצאו דשאים מן הכלל שלא נאמר כאן למינהו, וכן עץ סרק על עץ סרק שהוא בכלל דשא, כמו שמפורש אצלנו בפי' ספר בראשית: בהמתך, גם בהמת אחרים על בהמת אחרים, וכל שכן בהמתו על בהמת אחרים, או בהמת אחרים על בהמתו, כי המעשה עצמו אסור, שאם לשון את חקותי תשמרו, חקים שחקקתי לך כבר שנאמר בבהמות למינה, מה לי בהמתו מה לי בהמת אחרים, וכן למדו מזה שאפילו בהמה על חיה וחיה על בהמה, טהורה על טמאה וטמאה על טהורה, בין בארץ בין בח"ל, לפי שאינה מצוה התלויה בארץ, ואולי אמר בהמתך שאפילו בהמתך אינה אסור' לך אלא להרביע אותה, אבל הנרבעת וגם הנולד מהן מותר באכילה, וכל שכן בהמת אחרים: תרביע, לשון רביעה פרשנו (לעיל י"ח כ"ג), ותרביע בהפעיל לפי שהוא המחברם בידיו, כמו שאמרו בגמרא: כלאים, לדעתי טעם המלה הזאת, לפי שמחבר שני דברים, לא יתכנו להיות מחוברים, והרי הם על דרך משל ככלואים בעל כרחן, כי שרש המלה כלא: שדך, בין שלך בין של אחר ואפילו של נכרי, כמו שבארנו בכלאי בהמה, ונאמר שדך על שדות שבארץ שהיא נחלתך בארץ, לא שדות של ח"ל כמו שאמרו בתלמוד, גם לפי שאינו אסור אלא לזרוע כלאים, ואם זרע או שזרען נכרי הזרע היוצא מות' באכילה, אמר שדך לרמוז אפילו שהיא שלך, גם בה לא אסרתי אלא לזרוע בה כלאים, אבל מה שצמחה מותרין באכילה, ובכלל זו הרכבת שני מיני אילנות בין בארץ בין בח"ל, כי גם הם עצי השדה: ובגד כלאים,

כאן

וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע א. וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה

אונקלוס

וּלְבוּשׁ עִרוּבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שְׁכָבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהֵבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוֹרְתָּא תְּהֵי

תרגום אשכנזי

קלייד אן דיך קאממען לאססען, דאז אויז ליינען אונד וואללען פערמענגט איזט.
(כ) ווען יעמאנד איינע פרויא בעשלעפט, זיא אבער איזט איינע לייבאייגענע, דיא איינעם מאננע אייגען איזט, אונד ניכט לאז געקויפט ווארדען אונד ניכט זאנסטען איהרע פרייהייט ערהאלטען האט: זא שטעהט דיא גייסעלצוכט דרויף, שטערבען

באור

כאן לא אמר ובגדך לא תעשה כלאים, לפי שאין עובר על המעשה, כי מותר לישראל לעשות כלאי בגדים למוכרן לגוי, אבל בגד כלאים שעטנז, אפילו שאין גוי, לא יעלה עליך, על הלבישה עובר, וכן הוא אומר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו, ואם כן בגד הנאמר כאן אינו אלא צמר ופשתים: שעטנז, במשנה תורה ביאר שעטנז אינו אלא צמר ופשתים יחדו, לא משאר מינין, ומלת שעטנז אין דומה לפרשה, אבל רבותינו פרשוה בקבלתם שהיא מורכבת משלשה מלות שוע טווי ונוז, ואמרו בת"כ והביאו רש"י ז"ל בפרושו ובגד כלאים מה ת"ל (פי' למה נאמר כאן בגד), לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו, יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן, ת"ל בגד, ומנין לרבות את הלבדים (פי' לבדין אינן ארוגים כבגד העשוי מחוטין טווין, אלא עשויים מצמר ופשתים טרופים יחדו ושועים), ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז, ולדעת רמב"ם ז"ל (כלאים פ"י ב') הלבדין כלאים של תורה הן, וראב"ד ורמב"ן ז"ל נחלקו עליו, וכן בפי' שוע טווי ונוז נחלקו גדולי עולם, וכפי פשט דברי הברייתא נראה שלומד משעטנז איסור שועין, שהן המחוברים היטב בטרוף, שהן הלבדין, ואיסור בגדים כשהן חוטין טוויין צמר בפני עצמו ופשתים בפני עצמן, ואח"כ הן ארוגים יחד להיות בגד או קשורים יחד, שזהו לשון נוזי כליזה ועקמומית, שכל ארוג או קשור מתעקם החוט, ולא אאריך בענין זה: לא יעלה עליך, להלן אמר לא תלבש, ומניין שלא יתכסה בו ת"ל כאן לא יעלה עליך או לא יעלה עליך, יכול לא יפשיל את הקופה לאחריו ת"ל לא תלבש, עליך למעט תחתיו, וכן אמרו מותר אתה להציעו תחתיך, אבל אמרו חכמים לא תעשה כן שלא תהיה נימא אחת עולה על בשרו: (כ) ואיש כי ישכב, גם זה מחקי השם, כמו שיתבאר: שכבת זרע, בכל העריות המערה כגומר, ובשפחה חרופה צריך שכבת זרע גמר ביאה, ושכבת זרע באדנותו (לעיל ע"ו ט"ו): והוא שפחה נחרפת לאיש, פי' רש"י ז"ל בשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה כנענית הכתוב מדבר, ופרושו בשטת ר' עקיבא, כי לר' ישמעאל מדבר בשפחה ודאית, כמו ששנינו (כריתות דף י"א ע"א), ולדעת שני התנאים, יפה קורהו איש להבדילו מאמה, שהיא שפחה ממש שאינה יוצאת לעולם, והוא אעפ"י שנמכר לעבד, אינו עבד ממש, שהרי יוצא בשש, ודינו בכל דבר כאיש מבני ישראל, וראיה (מכילתא פרשת יתרו) שאמרו כי תקנה עבד עברי, התורה קוראתו עבד בעל כרחו, כלומר כפי האמת אין שם עבד עליו, וכאמרו כי לי בני ישראל עבדים (לקמן כ"ה נ"ה), ואם כדעת ר"י שמדבר בעבד כנעני צריך טעם למה לא אמר נחרפת לעבד: נחרפת לאיש, מיועדת ומיוחדת לאיש, ואיני יודע דמיון לו במקרא, מפי' רש"י ז"ל, ורמב"ן ז"ל דמה זאת המלה אל בימי חרפי בימי נערותי, וכמו המשרת יקרא נער, כן הפילגש המשרתת לשכיבה תקרא נערה, וזהו נחרפת שהיא נערה לאיש, שאינו אשתו לגמרי, ואין נחת כפי' זה, ורשב"ם ז"ל פי' שהוא כמו עם חרף נפשו למות (שופטים ה' י"ח), מסר נפשו למות, וכן נחרפת מסורה לאיש, כאמרו אם אדוניו יתן לו אשה (שמות כ"א ד'), ודבריו נכונים, ואעפ"כ גם המלה לשון חרפה, וכן בימי חרפי, כי הילדות והשחרות הבל ומרבה סכלות, וכן החרף נגד הקיץ, ולכן כל מסירה של חרפה ובזיון נקרא חרף, חרף נפשו למות שבזה וחרף נפשו, למסור אותה למות שלא לסבול שעבוד הנכר, וכן כאן לפי שנמסרה לעבד זה לבזיון, שילדיו וילדות שישמשו את הרב, קראה נחרפת, והנפעל יורה שנמסרה מיד אחר והוא האדון, ולפי שעיקר מסירה זו לבעילה, אינו כונה אלא בבעולה לא בארוסה כמו שאמרו בכריתות, לא שהם סמכו זה למלה הזאת בענין אחר כמו שאמר רמ"מ ז"ל: והפדה לא נפדתה, מיד לאמר ר' עקיבא שנפדית במקצת, ולא נפדתה לגמרי חציה שפחה וחציה בת חורין, ואסורה לבן חורין מפני צד שפחות שבה, ולעבד כנעני מפני צד חירות שבה, ורק מותרת לעבד עברי, שהרי מותר בשפחה כנענית וכל שכן בזו: והפדה, מקור מבנין הפעל, וסתם פדיון בכסף: או חפשה לא נתן לה, שלא נתן לה שטר שחרור, וחפשה שטר של חופש, כמו וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (דברים כ"ד א'), וכן כאן אמר לא נתן לה, וכן ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל (ש"א י"ז כ"ה), שהמלך נותן לו כתב שפטור ממסים שאשר עבדיו חייבים: בקרת תהיה, פירוש רש"י ז"ל היא לוקה ולא הוא, יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה, כי לא חפשה ואין קדושיה גמורים, וקרוב לזה אמר רשב"ם ז"ל כמו לא יבקר (לקמן כ"ז ל"ג), כך פתרונו דונש ומנחם, יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש, ורמב"ן ז"ל אמר שכל המפרשים פירשו כן, ואין פירושם מתוק כפיו, כי בידוע שיבוקר הדבר, ולא ימיתו אדם חנם, וכן יבקרו בכל חייבי מיתות, ועוד קשה בעיני, שבכל משפטי התורה לא נאמר כן, כמו ולנערה לא תעשה דבר וגו' כי כאשר יקום איש על רעהו וגו' לא אמר בקרת תהיה, ולדעתו ז"ל היא מלה יחידית בכתוב, ומורגלת בארמית, ובלשון רבותינו ז"ל מלשון הפקר, כי עיקר הלשון הבקר בבי"ת, כמו בית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר, וכוונת בראיות שהביא בפרושו להוכיח שהמלה בבי"ת, ופי' הכתוב אעפ"י שהיא נחרפת לאיש, בקרת תהיה לו, כלומר מופקרת תחשב אצלו כי לא חופשה להיות כאשת איש, וגם פרושו רחוק כן כפי' המלה, והן בכתוב, כי אין צורך להאמר, אם מפורש לא יומתו כי לא חפשה, ועוד איך יקראנה הפקר אם היא במלקות והוא באשם, ולדעתי עיקר כפי' רש"י ורשב"ם ז"ל שהמלה מן לא יבקר וגו', ואינו שב על כי לא חפשה מטעם שאמרנו, אלא לפי שהוא בין מזיד בין שוגג פטור מעונש בידי אדם, והיא לבדה כשהיא מזידה חייבת מלקות בידי ב"ד, וכמו שקבלו רבותינו ז"ל, וללמדנו זאת אמר בקרת תהיה, עליה לבד יבקשו הב"ד אם שוגגת או מזידה, אבל עליו אינן צריכין לבקר לפי שפטור גם במזיד, והניחה תורה עונש שלה מסור בעל פה לחכמים, והם קבלו שהיא במלקות, וחזר ואמר לא יומתו הוא והיא כדין נואף ונואפת, כי לא חפשה ואין קדושיה קדושין גמורים, ללמדנו שגם עליו:

רש"י

מחברת צמר ופשתים: כ נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא והשפחה כנענית שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפד' לא נפדת'. פדויה ואינ' פדוי' וסתם פדיון בכסף: או חופשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה

תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ פ

כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ

הלולים

תְּהֵי בַּהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת׃ כא וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא׃ כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃

כג וַאֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רַחָקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלָת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכֵל׃ כד וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא יְהֵי כָל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ

תושבחן

שטערבען אבער זאללען זיא ניכט, דען זיא איזט ניכט פרייא געוועזען. (כא) ער זאלל אויך, דעם עוויגען צו עהרען, פאר דעם איינגאנג דעס שטיפטסצעלטעס. זיין שולדאפפער בריינגען, איינען ווידדער נעמליך צום שולדאפפער. (כב) דער פריסטער זאלל איהן, פאר דעם עוויגען, מיט דעם ווידדער דעס שולדאפפערס פערזעהנען, וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאנגען, דא ווירד איהם דיא בעגאנגענע זינדע ערלאססען ווערדען. (כג) ווען איהר אינס לאנד קאממט, אונד אללערלייא אבסטבייומע פפלאנצט: זא זאללט איהר דיא פרוכט דאפאן אלז איינע פארהויט אנזעהען; דרייא יאהר זאלל זיא אייך אלז פארהויט אנצוזעהען זיין אונד ניכט געגעססען ווערדען. (כד) אללע פרוכט דעם פירטען יאהרעס זייא איין

צור הייליגטהום

רש״י

בקרתי שהדיינים המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך וגומר: כי לא חפשה. לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם הופשה קדושי' קדושין וחייב מיתה: כב ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. לרבות את המזיד כשוגג: כג וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונכסה מליהנות ממנו: שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משע' נטיעתו יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מותר ת"ל יהיה בהוייתו יהא: כד יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגומר קדש לה'. מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים אלא בפדיון אף זה כן

באור

עליה אין הנקור אם לחייב אם למות, אלא לחייבה עונש אחר שהוא מלקות, כי לא יומתו הוא והיא: כי לא חפשה, הא אם חפשה חייבין מיתה, ולפי שלמעלה נזכרו שתיהן פדיון כסף וחופש שטר, ופיים בחופש לבד, למדו קבלת מרבותינו שאין גומר בה אלא השטר: (כא) והביא את אשמו, הוא ולא היא, בין שוגגת בין מזידה אינה מביאה אשם: אשמו, כמו מכל מצות ה' ואשמו (ויקרא ד' י"ג), וכן והביא את אשמו לה' איל תמים מן הצאן, שמאשים עצמו על מעשהו ורוצה להתכפר: איל אשם, מלת איל פרשנוהו (לעיל ה' ט"ו), ולפי שכל האשמו' שוין שבאין איל, קראה תורה כאן ואמרה איל אשם, שהוא הידוע המפורש שם, וידענו שצריך להיות מן הצאן בכסף שקלים: (כב) על חטאתו, בין שוגג בין מזיד, שהרי במזיד מדבר בקרת תהיה, וזה ראיה שמלת חטאת כולל שתיהן וכמו שפרשנו (לעיל ד' ב'), ולא נכתבה פרשה זו בין חקות העריות בפרשת אחרי מות, לפי שאיננה מכללן, שבכל העריות ונכרתו הנפשות העושות, האיש והאשה שוין, וכאן האיש פטור, בכלן כרת וכאן אף היא מלקות בעדים, ואם אין עדים פטורה מכרת, והנה משונה משפט זה מכל משפטי העריות, כמו ששנינו במשנה ובברייתא, גם הבאת קרבנו משונה משאר הבאת הקרבנות, ולכן נאמרה פרשה זו כאן בכלל את חקותי תשמורו: (כג) וכי תבאו אל הארץ, גם זה מחקי התורה, למה שלש שנים יהיו הפירות ערלים, ואל תשעה לדברי ראב"ע ז"ל שאמר כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק, ואם כדבריו למה לא תנהג באותן שנטעו עכו"ם קודם שבאו לארץ, ולא בנטיעות ח"ל, ולא בפירות של עצי עכו"ם, כמו שנוהג בכל מקום אסור דגים ובהמה וחיה שדמה אליהן: תבאו אל הארץ, כל המצות האמורות עד כאן, נהגו גם במדבר, אבל נטיעת עצים לא יתכן במדבר לא מקום זרע גפן ותאנה ורמון, ואם כן אינו ממעט עצים שנוטע ישראל בח"ל, או שעל כן אמר כי תבואו אל הארץ, שהיא מצוה נוהגת לבד בארץ ולא בח"ל, ויש בזה מחלוקת בין חכמי ישראל אם ערלה נוהג בח"ל או לא, ולדעת כל אחד יש טעם לפשט הכתוב וכמו שבארנו: ונטעתם כל עץ מאכל, אבל הנטוע קודם לכן אינו חייב בערלה: וערלתם ערלתו את פריו, פי' רש"י ז"ל ואטמתם אטימתו, יהא אטום ונכסה מלהנות ממנו, ולדעתי כל לשון ערלה שנקרא כסוי מבוער המכסה על יופי הדבר, כי ערלת בשר מאוסה, מכסה תבנית הגיד על עטרה שלו כמו שרמזנו (לעיל י"ב ג'), וערל לב משל כסוי הטפשות והסכלות המכסה על בינת הלב, וערל אזן גם הוא משל כסוי של קושי המכסה על שמיעת האזן שלא ישמע לתוכחת המוכיח, וערל שפה כמוו מחלה המכסה על שפתיו שלא תדברנה כראוי, וכן שתה גם אתה והערל (חבקוק ב' ט"ז), והמתכסה בכסוי של גנות וחרפה, וראיה וקיקלון על כבודך (שם שם), וכן במכית השם יחשב, כאילו הפירות בג' שנים ראשונים כמו מכסה מאוסה על העץ, ועליו אומר וערלתם ערלתו את פריו, כלומר אעפ"י שפרי האילן הן הדרו ויפיו, אתם תערלו ערלתו את פריו, תחשבו על עץ זה שיש עליו ערלה שהוא פריו, ולפי שפריו כמו ערלה לא יאכל, ויש לנדד לדברי רש"י ז"ל לענין זה: שלש שנים יהיה, העץ: לכם, ישראל שקדשתי אתכם במצותי, לא שהן ערלה בעצמן, שהרי נאכלין לבני אדם, וגם לכם מותרין כשנטען עכו"ם לעצמו, וכן שקץ הם לכם, כמו שבארנו (לעיל י"א י'), ערלים, זאת המלה קשה שהיא לשון תאר רבים, כי מן ערל נאמר כי כל הגוים ערלים (ירמיה ט' כ"ה), ואיך תשוב על יהיה, אבל ענינו על הפירות הצומחים עליו, שיחשב לכם כעץ צומח פירות ערלים ומאוסים, ומפרש לאיזו ענין, ואמר לא יאכל מה שצומח עליו: (כד) קדש הלולים לה', כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' (לקמן כ"ז ל'), כלומר קנוי הוא לה' וקודש הוא, אלא שנתן אותו לך לאכלו במקום אשר יבחר לשכן שמו שם,

ולשמוח

תרגום אשכנזי

צור דאנקזאגונג, דעם עווי־גען צו עהרען. (כה) אים פינפטען יאהר אבער קעננט איהר דיא פרוכט פערצעה־רען, דאדורך זאלל — דער ערטראג פערמעהרט ווער־דען; איך בין דער עוויגע, אייער גאטט. (כו) איהר זאללט ביים בלוטע קיינע מאהלצייט האלטען; אכטעט ניכט אויף שלאנגענגעוויש־גונג, אויך ניכט אויף דען צוג דער וואלקען (אדער: האלטעט אייך אן קיינע אבערגלייבישע פארבעדייטונג, אונד זייד קיינע טאגע זייהלער). (כז) איהר זאללט

הִלּוּלִ֖ים לַיהֹוָֽה׃ כה וּבַשָּׁנָ֣ה הַחֲמִישִׁ֗ת תֹּֽאכְלוּ֙ אֶת־פִּרְי֔וֹ לְהוֹסִ֥יף לָכֶ֖ם תְּבוּאָת֑וֹ אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ כו לֹ֥א תֹאכְל֖וּ עַל־הַדָּ֑ם לֹ֥א תְנַחֲשׁ֖וּ וְלֹ֥א תְעוֹנֵֽנוּ׃ כז לֹ֣א

תקפו

אונקלוס

תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ כה וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא תֵּיכְלוּן יָת אִיבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כו לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנְּנוּן׃ כז לָא

תקפון

רש״י

כן ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: כה להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטע. היה ר' עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: כו לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין. שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמות חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה: לא תנחשו. כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: כז לא

תקיפו

באור

ולשמוח שם לפני ה' להללו ולשבחו, כאמרו ואכלת שם לפני ה' אלהיך וגו' מעש' דגנך ותירושך וגו' למען תלמד ליראה את ה' אלהיך (דברים י"ד כ"ג), וכן קדש לה' הנאמר בנטע רבעי, קבועים הם לה', והוי' נתן אותם לבעליו לנהוג בו כמו בפירות מעשר, שיאכל אות' או כסף פדיונם בירושלי', ולפי פשוטו על כן נאמ' הלולי', להורות שאינן קדש ממש להנתן לכהן, אם שלא יאכלם כאוני ובטומאה כחולין, אלא צריך לעלות לירושלים לאכול אותם שם בהלולים בתושבחות ובתהלות להשם ב"ה, והלולים שמחה בהלל ובהודאה, כמו ויעשו הלולים (שופטים ט' כ"ז), ואם כן למדנו שקדושתו כקדושת מעשר, שמפורש בו הלולים שלו, והכתוב לא אמר ובשנה הרביעית תאכל פריו קדש הלולים לה', אלו הייתי שומע שצריך לאכול הפירות עצמם, ובאמת מות' לחלל אותם על כסף, ולהעלות הכסף לירושלים לקנות בו בקר וצאן לזבחי שלמים ולשמחה, ולכן אמר סתם שיהיה פריו קדש הלולים לה' בין הן בין הנקח בכספם, ועל כן בעל הטעמים הפסיק בנגינה תחת פריו: (כה) ובשנה החמישית תאכלו את פריו, כמו חולין, לא שצריך לאכלם, אבל תאכל כולל גם כל מיני הנאות, לאכלם ולעשות בהם סחורה וכיוצא, וכמו שיתבאר: להוסיף לכם תבואתו, אומר אני לפי פשוטו של מקרא, לפי שגם בשנה הרביעית מותר לאכול אותם בא הכתוב להבדיל בין אכילת שנה רביעית, לאכילתן בשנה החמישית, כי מצות רביעי' צריך שיקנה בהן בקר וצאן לאכול' בהלולים, וכשהתבואה או כסף פדיונם רב, אין לו מהן כלום רק מה שיאכל הוא וביתו בירושלים, והנותר יאכלו עמו לוי וגר ויתום ואלמנה, ואסור לו לעשות בהן סחורה, ולתת כספם באוצרו, או להוציאו בצרכי גופו לבגדים וכיוצא, אבל פירות חמשית שנאמר בהן תאכלו את פריו, מפרש שזאת האכילה כוללת כל מיני הנאה, וזהו להוסיף לכם תבואתו, שתעשו בתבואתו הכל להוסיף לכם הון ועושר, כדרך אדוני הארץ האוספים הון ועושר בתבואת ארצם, ומלת תבואתו, כמו כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג' י"ד), ובלוע"ז איינקונפט, מה שמביא הפרי, ומכלל זה אנו שומעים שפירות שנה רביעית אינן אלא לאכילה בירושלי', ורש"י ז"ל פי' הכתוב כפי מדרש חכמים, והכל אמת, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע: (כו) לא תאכלו על הדם, לפי פשוטו הוא דבר למד מענינו, לא תנחשו ולא תעוננו, שגם זה מין ממיני הטומאה' הללו הוא, וכן פי' רמב"ם ז"ל, ואמר שעניינו שאוכלין על קבר ההרוג לשם מכשפות שלא ינקום או ענין מכשפות אחר, וכן פירש רמב"ן ז"ל ואמר שענינו שהיו שופכים הדם ומאספים אותו בגומא, והשדים מתקבצים שם כפי דעתם ואוכלים על שלחנם להגיד להם העתידות, וכבר פרשנו (לעיל י"ז ה'), שעל כן אסר להם במדבר בשר תאוה, לפי שהיו זובחים על פני השדה, וקרוב לו יושבים ואוכלין הבשר, אבל כבואם לארץ וישבו בעריהם ובבתים התיר להם לשחוט בשר תאוה בכל מקום, אבל אזהרת לא תאכלו על הדם במקומה עומדת, שאסור לקבוע סעודתם אצל הדם, שזה דרך הזונים' לשעירים, ולדעתי עשו כן בימי שאול שנאמר ויעט העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם אל הדם (ש"א י"ד ל"ב), פי' במקום ששפכו הדם שם זבחו ואכלו, וכאשר אמרו לשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם (שם שם ל"ג), צוה גלו אלי היום אבן גדולה (שם שם) ואמר הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו לה' לאכול על הדם (שם שם ל"ד) פי' שישחטו כלם על האבן ששמו אצל אהל המלך, וכל אחד היה צריך להוליך הבשר השחוט אל אהלו, וע"כ היו נשמרים מאכול על הדם, זהו כפשוטו, ורבותינו ז"ל דרשו מפסוק זה כמה דברים וכלם איסורי תורה הן, אלא שאין לוקים על אחד מהן לפי שהן לאו שבכללות: על, אצל ובסמוך, כמו וסכת על הארון (שמות מ' ג') ודומיהן: לא תנחשו, פי' רש"י ז"ל כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות, פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך, וכן הוא בת"כ, כלומר כל הסומך לעשות מעשיו על פי אלו ההבלים שאין בהם ממש, ומה' יסור לבו, הרי הוא מנחש שהזהיר עליו הכתוב, אבל אם אינו סומך מעשיו עליהן אין בכך כלום, והסמיכה היא כמו עבד אברהם ויהונתן, שעל פי מה שקרה להם עשו מעשיהם, אלא שהצדיקים הללו לא סמכו על ניחוש של הבל תפלה, כי היה נכון לבם בה', ושאלו ממנו שיזמין להם הדברים שלקחו לאות, דברים שאינן כמנהגו של עולם, וכאשר מלא השם שאלתם היה ראוי שיחזק לבבם לעשות על פיהן ולדעת כי ה' מצליח מעשיה', וזהו שאמרו (חולין דף צ"ה ע"א) כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש, ונפרשנו בס' כראשית הרחבנו בזה: ולא תעוננו, פי' רש"י ז"ל לשון עונות ושעות, שאומרים פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת, וזו דעת ר' עקיבא, ויש אומרים אלו אוחזי עינים, ויהיה שרשו עין והנכון המרובע: (כז) לא תקפו פאת ראשכם, אמרו בת"כ סוף ראשכם, ואלו הן הצדעין מכאן ומכאן, וכבר פרשנו (פסוק ט') כי הסוף נקרא פאה, וזהו דאשכם, אלא שאלשון זה כל שהוא סוף יהא אסור, כמו שער הפדחת ושער סוף הגלגלת, אבל לפי שהוציאו בלשון הקפה למדנו שאין אסור אלא הצדעין מכאן ומכאן, שאם מגלחן מקיף שער הראש כלו, וכמו שפי' רש"י ז"ל המשוה צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו, כאשר היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזנו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה, פי' לפרושו סוף הראש שהוא הגלגלת מכוון כנגד הפדחת, והשער שלמטה מן הגלגלת אינו שער ראש אלא שער העורף, וגמלא שיער הראש מוקף בעגול, לבד הצדעין המשכים למטה, שהן משער הראש, שהרי הילדים שאין להם זקן, יש להם שיער הצדעין, וכשמגלח הצדעין ומשוה אותם עם הפדחת ואחורי אזניו, ראשו מוקף כלו, ומלת תקיפו שרשו נקף, כמו הקיפו עלי יחד (תהלים פ"ח י"ח), מקיפים את הים סביב (מלכים

תַקְּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ

תַקְפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִקְנָךְ׃ כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְשַׂרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ כט לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי ארעא

זאָללט דאז האאר ניכט רונד אם הויפטע נעבסט דען פאָר=דערעקקען אבנעהמען, אויך זאָללסט דוא דיא עקקען דיי=נעס בארטעס ניכט גלאַטט אבפוצצען. (כח) אום איי=נעס טאָרטען וויללען זאָללט איהר אייך קיינען שניטט אינס פלייש געבען, אויך קיין איינ=געעצטעס מאהל אן אייך מאַכען; איך, דער עוויגע! (כט) ענטווייהע דיינע טאָכ=טער ניכט, זיא צור אונצוכט צו פערפיהרען, דאמיט דאז לאנד ניכט אונציכטיג אונד פאללער שאנדטהאט

רש"י

תקיפו פאת ראשכם. זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא היקף ראשו עגול סביב שאחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך. סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: כח ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתבת קעקע. כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע. לשון והוקע אותם והוקענום (שמואל ב' כ"ג) תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפו"ייאנט בלע"ז (בל"א דורך גראבענד. איינגראבענד): כט אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן

באור

א' ג' כ"ד) ודומיהן, ומלאכו עוד שרש נקף מחסרי נו"ן, וענינו הסרה, כמו ונקף סבכי יער (ישעיה י' ל"ד), כנקף זית (שם י"ז ו'), ובבנין הכבד תאמר גם כן תקיפו, כמו מן בגש דבר תגישו פסח וחולה (מלאכי א' ח'), ומתכונת הכתוב שבפרה במלה שהיא לשון הסרת השער כמו אותן שבחסרי נו"ן, גם לשון הקפה סביב כאותן שמנחי עי"ן, ולמדנו שאפילו במספרים אסור, שאינו תולה האיסור בהשחתה אלא בהקפה: תקפו, לשון רבים, אמרו רבותינו ז"ל לחייב את המקיף ואת הניקף: ולא תשחית פאת זקנך, למד מענינו שמדבר על פאות מיוחדות שבזקן, וקבלו רבותינו ז"ל שהן חמש, שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטה, וכמו שפי' רש"י ז"ל שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: תשחית, אמרו בת"כ לפי שנאמר להלן ופאת זקנם לא יגלחו, יכול אפילו גלחו במספרים כתער יהא חייב, ת"ל לא תשחית פאת זקנך, יכול אפילו לוקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער, ופי' הר"ן ז"ל תער מגלח השער מעיקרן, ואני קיהה דמספריים חדים כעין תער גם הן מגליחין כתער, ועל כן שנה יכול אפילו גלחן במספרים כתער, כלומר שהחליק הפאות כמו בתער, גם התער אינו מגלח השער מעיקרן, ולדעתי לשון השחתה נופל על המכלה דבר בבת אחת באף ובחמה, ודומה לו התער שבהעברה אחת על הבשר לוקח חני הזקן בבת אחת או פאה כלו בבת אחת, אבל במספרים אי אפשר אלא מעט מעט, והתורה אומרת ולא תשחית לאדנו שעל גלוח של תער מקפיד, ויפה אמרו אי לא תשחית יכול אפילו לקחו במלקט ורהיטני, כלומר שהן כלים הלוקחים הכלה בבת אחת כמו תער, לא כמו שפירשו ז"ל שמשחיתים השער מעיקרו וכמו שפרשנו, לכן אמר להלן לא יגלחו שאינו אסור אלא ע"י גלוח, ותער מגלח כמו שמצינו ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה וגו' (ישעיה ז' כ'), ובן מספרים, אבל מלקט ורהיטני אינן כלי גלוח, ולפי שהצריכה תורה גלוח והשחתה, אין זה אלא תער: (כח) ושרט לנפש, השריטה ידוע בדברי רז"ל הרבה, ישרט שריטה בכותל, וכשעושהו בבשר יהיה תגודה, וכפי הנראה היו העכו"ם נוהגין לעשות שריטה ידוע בבשר כשמת להם מת, לאיזו מחשבה רעה שהיו חושבים על הנפש, וזהו שרט לנפש, כילא אמר לא תשרטו בשרכם לנפש אך ושרט לנפש כמדבר על שריטה ידועה שהיא בעבור נפש, אותה לא תתנו בבשרכם, כמו וכתובת קעקע לא תתנו בכם, שהיא כתיבה בכוונה, ובמשנה תורה נאמר לא תתגודדו (דברים י"ד א'), כמו ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מ"א י"ח כ"ח), והוא בכלל ושרט לנפש: וכתבת קעקע, שכתב של קעקע, שבורט מכתב בבשרו כמין אותיות, וממלא השריטות עם דיו או כחול, והיא הקעקע, ובמשנה (מכות דף כ"א ע"א), כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע, בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם, ולפי' זה וכתובת על השריטה, וקעקע על הרשימה בדיו או בצבע, שלשון וכתובת לא תתנו בכם, נכם מורה על מכתב של שריטה, לא על מכתב שעל העור, וא"כ כתב ולא קעקע על השורט אותיות ולא השחירן בדיו, וקעקע ולא כתב על הרושם בדיו ואינו שורט, וכך הבנתי מלשון רמב"ם ז"ל (עכו"ם וחוקותיהם פי"ב י"א) שאמר כתב ולא רשם בצבע, או שרשם בצבע ולא כתב בשריטה פטור עד שיכתוב ויקעקע, הרי שקרא השריטה כתיבה, והרשימה קעקע, וכן נכון כי קעקע מן המרובעים לדעת רד"ק ז"ל בשרשים, והוא מורגל בלשון חכמים מקעקע כל הבירה כלה ומחרימים לבעליו, וכן כאן שהמכתב חפור בעור וקיים גו ע"י הצבע, אבל שרט לבד אינו קיים שחוזר ונרפא, או כמו שפי' רש"י ז"ל קעקע, לשון והוקע אותם והוקענום, שתוחבין עץ בארץ ותולין אותן עליהן, ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפויינט בלע"ז (פורפוינט, ובל"א דורכגראבענד, איינגראבענד), כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם, שמקעקע במחט והוא משחיר לעולם, ולדעת רבינו ז"ל שהמחט שתוחב בעור וכותב בו יש עליו צבע שחור שכונס בכתיבה ומשחיר לעולם, וסוף סוף וכתובת על השריטה, ששורט לקעקע, שהוא יע"י צבע הנכנס בשריטה, אבל ר"ע מברטנורא ז"ל הבין שהקעקוע היא השריטה, והמכתב היא הרשימה, ולשון המקרא וכתובת קעקע הפוך, וענינו וכתבת בתוך הקעקע לא תתנו בכם, והתנא שנה עד שיכתוב ויקעקע כמשך אחר לשון המקרא, ולדבריו לשון המקרא ולשון התנא הכל על הסדר: בכם, לא אמר בבשרכם, לפי שאינו כמו שרט בבשר, אלא בעור הבשר, כמו אדם כי יהיה בעור בשרו (לעיל י"ג ב'), וגם באדמה: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה, לפי שעם קדוש אתה לי, אל תנהגו בזרעכם מנהג חולין שנוהגים בהן בזר העמים, שיש בהן קדשות ומופקרות לכל בעבור אתנן, ואתה אל תחלל את בתך להפקירה לזנות לכל, ובכלל זה אפילו למוסרה לאיש אחד שלא לשם אישות וקדושין, שאם הותר דבר זה, ימסרנה היום לזה ומחר לאחר, והיא תמסור עצמה בעבור אתנן לכל דורש אותה, והרי היא מופקרת לכל, ועליה נאמר לא תהיה קדשה בבנות ישראל (דברים כ"ג י"ח), ואינו דומה לאונס ומפתה שחייבה תורה ממון ולא מלקות, כי אונס ומפתה מקרה, לא מדעת אביו, וגם

תרגום אשכנזי

שאנדטהאט ווערדע.
(ל) בעאבאכטעט מיינע זוהעטאגע, אונד האבט עהרפורכט פאר מיינעם הייליגטהום; איך, דער עוויגע!
(לא) האלטעט אייך ניכט אן טארטענבעשווערער אונד צייכענדייטלער, זוכט אייך ניכט דורך דיאזעלבע צו פעראונרייניגען; איך, דער עוויגע, אייער גאטט!
(לב) פאר

הָאָרֶץ זִמָּה: ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה: לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: לב מִפְּנֵי

אונקלוס

אַרְעָא עֲצַת חִטְאִין: ל יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ: לא לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּידִין וּזְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתַּאֲבָא בְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ל מִן

רש"י

לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגומר (ירמיה ג'): ל ומקדשי תיראו. לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: לא אל תפנו אל האובות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי. לב מפני

באור

היא לא הכינה עצמה לכך, אבל מוסר בתו או היא שמוסרת עצמה בשביל ממון וביוצא אלו לין הוא, שאעפ"י שפנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה, כאן תבוא לידי זנות ממש, שיבוא עליה גם מי שאין קדושין תופסין לו בה, שהרי תהיה מופקרת לכל, ועל כן אמר להזנותה, שעל ידי שימסרנה שלא לשם אישות, יעשנה זונה, ולכן אפילו מוסרה למי שקדושין תופסין לו בה עובר בלאו, וכן דעת רש"י ז"ל, ואין עוד עליו תלונת הרמב"ן ז"ל, וכן הורה רמב"ם ז"ל, ויפה אמר רשב"ם ז"ל להזנותה, זנות של פנויה להיות כקדשה, וכן שנוי בת"כ אל תחלל וגו', לא אמרתי אלא חלול שהוא לשם זנות, ואיזה זה המוסר לחברו בתו פנויה שלא לשם אישות וכן היא המוסרת עצמה שלא לשם אישות; ולא תזנה הארץ, כלומר אם תעשה כן מתרבה הזנות בכל הארץ, בהיות קדשות מופקרות לכל, כאמרו ואיש ואביו ילכו אל הנערה (עמוס ב' ז'), ותלה הזנות בארץ, לפי שגם הארץ קדושה, ואתה מחללה ברבות הזנות, כאמרו ותחניפי ארץ בזנותך וברעתך (ירמיה ג' ב'), שהרי על העריות אמר ותקיא הארץ את יושביה (לעיל י"ח כ"ה), ולא תקיא הארץ אתכם וגו' (שם כ"ח), ומדברו שם תבין שמלבד שמחלל זרעו, גם חוטא בעבור הארץ: ומלאה הארץ, ע"י המעשים הללו תמלא הארץ זמה, שעל כל דרך ועל כל פתח עינים ישבו קדשות להטעות כל עובר ארח, ורבה מחשבות זמה, ולשון ומלאה הארץ על יושבי הארץ כל עובר ושב עליה, כמו ומלאה הארץ דעה את ה', ולפי שמלת זמה נכתב בעריות, וכאן מדבר בפנויה, אמרו בת"כ ר"א בן יעקב אומר מתוך שהוא בא על נשים הרבה ואינו יודע על איזו מהן בא, והיא שקבלה מאנשים הרבה, ואין יודע מאיזו מהן קבלה, שגג ונשא לבתו, שגג והשיאה לבנו, נמצא הוא נשוי לבתו, ובנו לאחותו, נמצא ממלא את העולם ממזרי', וזהו פשט ישר, ומסכים עם מלת להזנותה: (ל) את שבתתי תשמרו, כבר נאמר בראש הענין (פסוק ג'), להזהיר על קדושת המחשבה וכמ"ש שם, ועכשיו מדבר שהתיחדו ישראל לבד במצות הללו, כי לא צוה שבת לשאר העמים ואם כלם צריכין להודות על חדוש העולם, ולכן אחר אל תחלל את בתך להזנותה, כדרך הקדשות שבכל הארצות, אמר את שבתותי תשמורו, כי שם נאמר אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א י"ג), כי יום השבת הנאמר במעשה בראשית, היא דבקות השכינה בתחתונים, כי לאחר שכלו מלאכתו בששת ימים, נכנס בעולמו לברכו ולקדשו, וכשסרו בני אדם בדורות הראשונים מאחרי ה', בחר באברהם ובזרעו להיות להם לאלהים, להשכין שכינתו בתוכם לבדם, ולכן אותם לבד צוה על יום השבת שהוא קדש, להיות אות כי עם זו קדש הם, והשומר את יום השבת, יודע שהוא וזרעו קדש, ולא יחלל זרעו כשאר העמים, גם ישתמר מכל המעשים שהזהיר עליהן למעלה: ומקדשי תיראו, מקדשי אשר נתתי בתוככם, תיראו יראת כבוד ולא תעשה דבר הגורם טומאת הארץ שמקדש ה' בתוכו, כאמרו ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וגו' (במדבר ל"ה ל"ד), ולפי שאמר ולא תזנה הארץ וגו' שלא יגרמו טומאת הארץ, אמר ומקדשו תיראו, כלומר תנו כבוד לה' אלהיכם השוכן בארצכם, ומלת תיראו כארנוהו (פסוק ג') שהוא יראת רוממות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל איזהו מורא לא יכנס להר הבית במקלו ובתרמילו במנעליו באפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו, כלומר אלו הן פעולת המורא, שיכבד המקום הנורא הזה בכל אלה, ועיקר המורא והכבוד בלב בעבור כבוד השוכן בו: (לא) אל תפנו, כמו אל תפנו אל האלילים (פסוק ד') והפנייה כוללת הכל, לפנות אחריהן בלב להאמין במעשים המתועבים הללו ולאהוב אותם, ולשאול בהם גם לעשותם, ואם כן מקרא זה אזהרה לבעל אוב וידעוני העושה מעשה והן בסקילה, ואזהרה על השואל מבעל אוב וידעוני, שבעיהן פונין אחריהם, ואפילו הנטייה במחשבת הלב, וכן יש להוכיח מברייתא דת"כ שנזכרה שתיהן, אבל לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' ושואל אוב וידעוני (דברים י"ח י'-י"א), מדבר בבעל אוב וידעוני עצמן, שהן שואלים באוב, וכמו כל האמורים בכתוב זה שעושין מעשה, אבל השואל בבעל אוב באזהרה, ולכן שנה במשנה (סנהדרין דף ס"ה ע"א) הרי אלו בסקילה, והנשאל בהן באזהרה, לא שנה והשואל בהן, כי השואל באוב הוא העושה מעשה, אבל הנשאל אינו אלא השואל מבעל אוב: שהוא נשאל מבעל אוב, כמו שאמרה את מי אעלה לך (שמואל א' כ"ח י"א), והתוספות ז"ל שם שהקשו לים כתוב זה אזהרה לנשאל בהם יתחייב כרת, שהרי אמר (פרשה כ' ו') והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם וגו' והכרתי אותו מקרב עמו, אין הכתובים דומים כי להלן מפורש אבלו לזנות אחריהם, שהוא העושה מעשה וחייב כרת, וכן כל לזנות על המעשה, כמו לזנות אחרי המולך (לקמן כ' ה'), כי תחל לזנות (לקמן כ"א ז'): האבת, שם התועבה כך היא, והעושים מעשים אלו נקרא בעל אוב, כלומר איש העוסק במעשה האוב, וראיה ועשו אוב וידעוני (ד"ה ב' ל"ג ו'), וכן בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א כ"ח ז'), קסמי נא לי באוב (שם שם ח'), וכן הידעונים שם התועבה, ואין נודע לנו מה הם המעשים הללו, ורבותינו ז"ל אמרו בעל אוב, זה פיתום והמדבר משחיו, וידעוני זה המדבר בפיו, ושתיהן מעשה כשפים ע"י גלגלת של מת ועצם של חיה ששמה ידוע, ואין להאריך בזה, שכבר נכרתו דברים אלו מדורות רבים מן הארצות הידועות לנו: אל תבקשו לטמאה בהם, כל מבקש כבסף לדבר בכל לב, כמו אם תבקשנה ככסף (משלי ב' ד'), כי אינו מזהיר אל תפנו לדעת מה מעשיהן, שאם עושה כן להבין ולהורות מותר, כמו שאמרו לא תלמד לעשות, אבל אתה למד להבין ולהורות, על מה הזהיר אל תבקשו לטמאה בהם, לתור אחריהן מאהבתו אותן לטמאה בהם להתטמא במחשבות הללו טומאת נפש, כמו מחשבות זמה המשקיעים הנפש ומטמאים אותה כן אלו, וזהו שאמרו בת"כ, מלמד שאינן באין עליו על האדם, אא"כ הפנה דעתו להן ונטמא להן, כלומר לא בשחושב עליהן בלי פניית דעת וטומאה, ובמחשבות טריות שאין לומר עליהן שיחשוב להבין ולהורות נאמר סתם אל תטמאו בכל אלה (פרשה י"ח כ"ד): אני ה' אלהיכם, אשר צויתי אתכם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם, כמו שפי' במשנה תורה בפרשת כי תבא אל הארץ וגו': (לב) מפני

לב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יהוה: ס

לג וכי־יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו: לד כאזרח מכם יהיה לכם הגר ׀ הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי־גרים הייתם בארץ מצרים אני יהוה אלהיכם

לב מן קדם דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי: לג וארי יתגייר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: לד כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחם ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון

(לב) פאַר איינעם גרויען הויפטע זאָללסט דוא אויפשטעהען, דאז אַנזעהען איינעס אַלטען פערעהרען, אונד דאדורך עהרפורכט בעציינען פאַר דיינעם גאָטטע; איך, דער עוויגע! (לג) ווען איין פרעמדער זיך אין אייערעם לאַנדע אויפהעלט, זאָ מיסט איהר איהן ניכט דריקקען. (לד) דער פרעמדלינג, וועלכער זיך בייא אייך אויפהעלט, זאָלל אייך זאָ גוט אַלז איינהיימישער זיין, דוא זאָללסט איהן ליבען, וויא דוא דיך זעלבסט ליבסט, דען איהר זייט אויך פרעמדלינגע געוועזען אים לאַנדע מצרים; איך, דער עוויגע, אייער

רש"י

לב מפני שיבה תקו'. יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדר' פני זקן. איזהו הדו' לא ישב במקומו ולא יסתו' את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראוהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללב ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: לג לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד ע"א ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: לד כי גרים הייתם מום שבך אל תאמר לחברך. אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני

באור

(לב) מפני שיבה תקום, אחר שהזהיר על קדשת המחשבות מכל מחשבת הבל ואלילים וכשפים, שלא יפנה אחרי המתפארים בידיעת הטומאות כמו מעונן ומנחש ואוב וידעוני, צוה עתה שיכבדו את האמת, ויתנו כבוד לחכמים ולנודעים, והן על שתי דרכים, הדרך האחד שחכמו על ידי נסיונות ברוב שנים, כי הישישים בימיהם הרבים עמדו על דברים רבים מה טוב ומה רע, כאמרו בישישים חכמה וגו' (איוב י"ב י"ב), והדרך השני על ידי התורה, שלמד תורה וחכמה, וזה יתכן גם בנעיר לשנים, והוא נכבד מן הראשון מאד, ועל הראשון אמ' מפני שיבה תקום, כשתראהו עובר תקום מפניו לכבדו, וכל שיבה במשמ' כמו שאמרו (קדושין דף ל"ב ע"א) איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע, ואמר ר' יוחנן הלכ' כאיסי בן יהודה, אפי' בור בתורה בעברו לפניך תקום מפניו להראות שאתה חולק כבוד גם לבעלי החכמה מצד הנסיון, ואם השב לא עשה כלום בבחירתו, אלא רוב שנים יודיעו חכמה מעצמן, ועל כן נאמר שם דבר שיבה, ולא שם הא זר שב, כי חלוקת כבוד היא לשיבה שהודיעה לו חכמה, לא בעבור פני השב, ואח"כ אמר והדרת פני זקן, זה חכם בתורה, שראוי לכבוד מפני כבוד נשמתו שנטה לבו לעמול בתורה ונעשה חכם, וזהו פני זקן, כי הפנים על הנפש, כמו שבארנו (פסוק ט"ו), ומלת הדר נופל על היתרון כמו שבארנו (שם) שיהיה יתרונו בלבך על שאר בני אדם: וזה דרך אוהב חכמה שיהדר בלבו ובמעשה את החכמים, וכן אמרו ז"ל איזהו הידור לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו, ודומה לזה אמרו במורא אב ואם כמ"ש (פסוק ג'), וכל שכן שיקום מפניו שחייב אפילו לשב אשמאי: ויראת מאלהיך, כבר בארנו (פסוק י"ד), שבהיות אחריו מ"ם הוא יראת עונש, ונכתב על דבר מסור ללב, שאינו יכול להודע לאדם אחר, לפי שלעיני אדם יקום ויהדר את החכמים בדברים ובמעשים, ובלבו יהיה בוזה חכמה ומוסר, או לפי שבושה הוא להם יתרחק מחברתם שלא יצטרך להדרם, על כן נאמר על זה ויראת מאלהיך, גור לך מפני אלהיך הבוחן לבבות, כי יביאך במשפט על בזיון תורתו ויראיו, וגם רבותינו ז"ל בת"כ פי' כן, אף שדברו על חלק המעשה, שאמרו יכול אם ראהו יעצים עיניו כאילו לא ראהו, הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) וכי יגור אתך גר, זה גר צדק, ופרשנוהו (פרשה ע"ז כ"ט): בארצכם, גם בח"ל אסור להונות הגר, ונכתב בארצכם לפרש הונאה זו מה היא שבהיותה ארצכם, שנתתי לכם לנחלה, פן תאמרו לנו נתנה מורשה, ויקל בעיניכם הגר הגר אתכם, שאין לו חלק ונחלה בה, ותונו אותו בדברי' להשפילו ולבזותו, וכן כל לשון הונאה שנמקרא על בעלי הכח נגד חסרי כח, שמרויחים מחסרון השלם כנגדם, כמו יתום ואלמנה הונו בך (יחזקאל כ"ב ז'), והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מ"ט כ"ו), וכן אל תונו איש את אחיו (פרשה כ"ה י"ד), בהיותו דל השפל ממך, וכן כאן, וכמו שפרשנו שאל יהא בזוי בעיניך בעבור שהוא מעם אחר ומארץ אחרת, ורבותינו אמרו בת"כ שלא תאמר לו אמש היית עובד עכו"ם ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה, גם זו פרט מעניני ההונאה, וזכרוהו לפי שנוהג גם בגלות שאין לנו ארץ נחלה להתפאר בה: (לד) יהיה לכם הגר, כבר אמר להלן (במדבר ט"ו ט"ז), תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, אלא כאזרח מכם יהיה חשוב לכם הגר הגר אתכם: ואהבת לו כמוך, זאת המלוכה פרשנוה (פסוק י"ח), ולא היה צריך להאמר, שכבר נכלל במצות ואהבת לרעך כמוך, אבל נכתב לעבור עליו בשני עשין לפי שבא לחסות תחת כנפי השכינה, וכן לא תונו אותו, ככר נאמר כן בישראל וגר צדק בכלל, ונאמר עוד וגר לא תונה, כל זה לעבור בלאוין הרבה, וכמו שאמרו (ב"מ דף נ"ט ע"ב), וכן לענין האהבה אנו חייבין משום ואהב' לרעך כמוך, ומשום ואהבת לו כמוך, וכן אמר רמב"ם ז"ל בס"ה עשה (ר"ז), ונוסף על זה נאמר ואהבתם את הגר (דברים י' י"ט), ומה טובים דברי רז"ל בונו על הגר כמו שצוה על עצמו, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ונאמר ואהבתם את הגר, ולא אמרו כונו על כל אדם ואהבת לרעך כמוך, שאינו דומה הנאמר בלמ"ד, שאינו סגולה פרטית כנאהב למצות אהבת המקום ב"ה שנאמר בה את, כי אין קץ לסגולותיו העליונו' המעוררות אהבתנו אותו, אבל נגר אמר ואהבתם את הגר, בעבור שיש בו סגלה פרטית יותר משאר בני אדם, שעזב ארצו ועמו ומעשיו, ובא לקבל עליו עול תורה ומצוה, וזה דומה אל ואהבת את ה' אלהיך, ורמב"ע ז"ל פי' לרעך, על דעת רבים שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו, אבל א"כ חסר מלת את הטוב בכתוב, והוא קרוב לדברי רמב"ן ז"ל שמדבר על סור הקנאה מן הנפש בכל הדברי', וכפי מ"ש למעלה (פסוק י"ח) מתישב הכל: כי גרים הייתם בארץ מצרים, והמצריים הונו אתכם והעבידו בכם בפרך, שאמרו לנו הארץ ונפרעתי מהם ביד חזקה להשיב חרפתם אל חיקם, כי היו סדרי המכות מכוונות להכניע גאון לבם, כמו שבארנו בס' ח"ש, על כן תשמרו אתם ולא הונו את הגר בארצכם [* א"ה, עיין מה שכתבתי למעלה (שמות כ"ב ט')*]: אני ה' אלהיכם, אשר עשה למצרים נסים ונפלאות

אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ פ

כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ

מבני

אֱלָהֲכוֹן׃ לה לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין בִּמְשַׁחְתָּא בְּמַתְקְלָא וּבִמְכַלְתָּא׃ לו מֹאזְנָוָן דִּקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִּקְשׁוֹט מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לז וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃

כ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר

מבני

איער גאטט! (לה) איהר זאללט קיין אונרעכט טהון אים געריכט, אין מאאס דער פלעכען, אים געוויכט אונד אים מאאס דעם הויפענס. (לו) ריכטיגע וואגע, ריכטיגעס געוויכט, ריכטיגעס שעפפעלמאאס אונד ריכטיגעס קאננענמאאס מיסט איהר האבען; איך, דער עוויגע, אייער גאטט, דער איך אייך אויז דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע! (לז) בעאבאכטעט אללע מיינע געזעצע אונד אללע מיינע רעכטע, אונד האלטעט זיא; איך, דער עוויגע!

כ (א) דער עוויגע שפראך פערנער צו משה, וויא פאלגט: (ב) זאגע אויך דיזעם דען קינדערן ישראל'ס: יעמאנד פאן דען

קינדערן

רש"י

אני: לה לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט. ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה. מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלם אות' מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל. כמשמעו. ובמשורה. היא מדת הלח: לו אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריו' שאין מכירין בהם:

כ ב ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות. מות יומת. בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן. עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ על

ידי

באור

וכפלאות, והגדלתי אתכם על אדוניכם ומוניכם: (לה) לא תעשו עול במשפט, אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט, ומהו משפט השנוי כאן, היא המדה המשקל והמשורה, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא שנוי בת"כ, והוא פשט הכתוב, ומלת במשפט על כל תקון דבר בכונת לב כפי הצדק, ויראה בעיני כי כאן מדבר עם שרי הארץ שהם המצדקים המדות והמשקלות והאיפות, שלא יעשו עול במשפטם, להקטין או להגדיל להעשיר יחידים במדינה וכיוצא, ולהלן נאמר לא יהי' לך בכיסך אבן ואבן וגו' (דברי' כ"ה י"ג) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה וגו' מדבר עם היחיד לא יהיה לו אבן קטנה למכור, ואבן גדולה לקנות בה, וזה לא יתכן בשרי הארץ, וזהו בכיסך בביתך, וכאן אמר במשפט ולשון רבים: במדה, במדת קרקעות, שצריך לה חכמת המדידה והם יודעים משפט הדבר, רק יטעו את ההמון: במשקל, כולל המאזנים והאבנים: ובמשורה, פי' רש"י ז"ל זו מדת הלח, ואם מצאנו ומים במשורה תשתה (יחזקאל ד' י"א), אינו ראיה כי היא מדת הלח לבד, אולי היא גם מדה ללח וליבש, ומן הכתוב שלאחריו נראה כן, שכנגד משקל אמר מאזני צדק אבני צדק, וכנגד משורה אמר איפת צדק והין צדק, שהן מדות יבש ולח [יא"ה, חז"ל אמרו שהמשורה אחד משלשים ושלש בלוג, ובת"כ נחלקו בה.]: (לו) מאזני צדק, מאזנים העשוין כדין, לא מאזני מרמה, שכמה מיני מרמה יש במעשה מאזנים כידוע: אבני צדק, הן המשקולות ששוקלין כנגדן, מפי' רש"י ז"ל: איפת, היא מדת היבש: והין, זו היא מדת הלח: אני ה' אלהיכם, הייתי לכם לאלהים, לגזור עליכם חקים ומשפטים, לא הודעתים לכל גוי: אשר הוצאתי וגו', כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ' א'), לפי שאתם כאן הענין כלו אמר בסוף אשר הוצאתי אתכם מא"מ, אתם קבלתם עליכם עול מלכותי במצרים, ועל תנאי זה הוצאתי אתכם משם, קבלתם עליכם מלכותי קבלו גזרותי, זהו כפי הפשט, אבל רבותינו ז"ל פרשוהו על ענין הסמוך לו על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם מצות מדות, שכל המודה במצות מדות מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות מדות, כופר ביצ"מ, ויש בזה כונה עמוקה פרשנוה בפי' לס' ח"ש (פרשה י"ב י"ג): (לז) ושמרתם את כל חקתי, ענין שמירה ועשיה, וענין חקים ומשפטים באררנו למעלה (פרשה י"ח פסו' ד' ה'), וחזר לאמרם כאן בגמר הפרשה כלה:

כ (ב) ואל בני ישראל תאמר, כל הנאמר בפרשה של מעלה שנוהג בכל איש ואיש, נאמר אל כל עדת בני ישראל, אבל פרשה זו שנאמרו בה עונשין על האזהרות, דברים שנמסרו לבתי דינין, נאמר ואל בני ישראל תאמר: איש איש, לפי פשוטו ענינו כמו יהיה מי שיהיה, וכן בתרגום אשכנזי יעמאנד, ויב"ע תרגם גבר טלי או סיב, ורבותינו ז"ל בת"כ דרשו עליו: ומן הגר, גר צדק: אשר יתן מזרעו למלך, יש חכמים אומרים מולך ע"ז גמורה, וי"א שהוא מין ממיני הכשפים, ולדעת האומר שהיא ע"ז בא לענוש כרת וסקילה על כל העובד ע"ז בעבודה זו של מולך אעפ"י שאינה עבודה המיוחדת לה, וכבר זכרנו (פרשה י"ח כ"א), שלדעת רמב"ן ז"ל היו מעבירין הבנים באש ממש, והאש אוכלת גם עד שמתים, ורבותינו למדוהו בג"ש נאמר כאן לא תתן להעביר למלך, ונאמר להלן מעביר בנו ובתו באש מה להלן באש אף כאן באש, וכן משמעות הכתובים שמגדילים התועבה הזאת אחד על כל שאר מיני ע"ז, אין זה אלא בעבור שפיכות דם הבנים ואכזריות האבות, שנאמר ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת (ירמיה ל"ב ל"ה), ואינו חייב

אלא

אונקלוס

מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יִרְגְּמֻנֵּיהּ בְּאַבְנָא׃ ג וַאֲנָא אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגֻבְרָא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמֹלֶךְ בְּדִיל לְסַאָבָא יָת

מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃ ג וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת

תרגום אשכנזי

קינדערן ישראל׳ס אָדער איין פרעמדער, דער זיך אונטער דעם פֿאָלקע ישראל׳ס אויפֿהעלט, אונד פֿאָן זיינעם זאאמען דעם געצצען מולך איבערגיבט, זאָלל געטעטעט ווערדען; דאז געמיינע פֿאָלק זאָלל איהן מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען. (ג) איך זעלבסט ווערדע אויך מיינען צאָרן אן איינען זאָלכען מענשען לעגען, אונד איהן אויז זיינעם פֿאָלקע אויזראָטטען, דארום דאס ער פֿאָן זיינעם זאאמען דעם מולך איבערגעבען, מיין היילגטהום צו פֿעראונרייניגען אונד

רש״י

ידי מצות הללו: ג ואני אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין ת״ל כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת״ל בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת

באור

אלא כשמעביר מזרעו, אבל המעביר עצמו באש פטור כמו שאמרו בגמרא, ואם רש״י ז״ל הוכיח מסוגיא זו שאין העברה באש למלך שריפה, אלא מגד זה לבד זה, כבר השיב רמב״ן ז״ל שההעברה ראשונה חייב מיתה, וכשהעביר עצמו פעם אחת ולא יכול לסבול, פטור מדין ב״ד, ומדברי רבותינו באגדה יש כמו ראיה לדעת רמב״ן ז״ל, שנמקרא שהנאמן הכתוב על העברה באש למלך נאמר בו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, ואמרו ז״ל לא צויתי לאברהם, ולא עלתה על לבי ליפתח, ולא יתכן זה אם העברה במולך אינו אלא להעביר מגד זה לבד זה: מות יומת, בנ״ד, ולכן הפסיק כאן בעל הטעמים: עם הארץ, פרשנוהו (פרשה ד׳ כ״ז), שלכה המלך, והכה״ג, וסנהדרי גדולה אינן בכלל עם הארץ, וכל האחרים קרויים עם הארץ, כי שלשה אלה הם השופטים העליונים, ולכן אמר אחר שנתחייב מיתה בב״ד, ירגמוהו עם הארץ, כדרך ויד כל העם באחרונה (דברים ט״ז ז׳), ורש״י ז״ל פי׳ אם אין כח בב״ד עם הארץ מסייעין אותן, וכן הוא בתורת כהנים, וכאלו אמר מות יומת בב״ד, או עם הארץ ירגמוהו, אבל אין זה אלא אחר שנתחייב בב״ד, לא בדרך קנאה ונקימה: באבן, שם הכלל כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל״ב ה׳), ורבותינו דרשו מלמד שאם מת באבן אחת יצא: (ג) ואני אתן את פני, מלת פני פרשנוהו (פרשה י״ז י׳), שישפטהו השם על התועבה הגדולה הזאת, ויכריתהו מקרב עמו, ומוסב על מקרא שלפניו, הם ירגמוהו באבן, ואני אכריתנו מקרב עמו, ומכאן אני למד שהכריתות האמורות בתורה הן לעה״ב, שאם בעה״ז אחר שמת איך יכרת, ואין לך לפרש שאם לא יומת ע״פ ב״ד, כגון שאין כח בידם או שעבר בסתר, יכרת מקרב עמו בקוצר ימים, שזה אמר למטה בענין, ואם העלם יעלימו וגו׳ לבלתי המית אותו (פסוק ד׳), ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו׳ והכרתי אותו (שם ה׳), ומה לי העלם יעלימו, או עבר בסתר, או שאין כח ביד ב״ד להרגו, ואם כל מיני מיתות אומרין להם התודה, שכל המתודה יש לו חלק לעה״ב, כמו ששנינו בסנהדרין (דף מ״ג ע״ב) הכתוב מדבר כשלא עשה תשובה, מלבד שנסקל בעה״ז, אכריתנו מעמיו לאחר המות, וזה להפך מן ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט״ו ט״ו), וזה יכרת מקרב עמו, והוא בנין אב לכל הכריתות האמורות בתורה שהן מיני עונשים המגיעים לנפש היוצאות שאינה נאספת אל עמה, וכן אחרית רשעים נכרתה (תהלים ל״ז ל״ח), שנכרתים מארץ החיים, וזה פי׳ ותהי אחריתי כמוהו (במדבר כ״ג י׳), ועל החכמה נאמר כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ״ג י״ח), ואחרית אחר החיים הללו, וכמו אבינה לאחריתם (תהלים ע״ג י״ז), אך בחלקות תשית למו וגו׳ (שם שם י״ח), והרי רבותינו ז״ל אמרו הכרת תכרת הנפש ההיא, הכרת בעה״ז תכרת לעה״ב, וכל שכן נותן מזרעו למולך, שעובד ע״ז וגם רוצח את בנו, אלא שהם ז״ל אמרו שיש גם כרת בעה״ז שימות בכרתין, ובכל זאת אנו רואין רשעים גמורים ולפעמים מזקינין ברשעתם, והיכן כרת של אלו, אם לא לעה״ב, ומדרך הסברא אין כל הכריתות שוות, הן בזמן והן בצער הנפש, וסוף סוף העובר על אחת מהן ולא שב בחייו, נפרעין ממנו באחת ממיני הכריתות באחריתו, שוב ראיתי בפי׳ החכם ר״ע ספורנו ז״ל ואני אתן את פני, אם לא ישוב מרשעו, באופן שלא תהיה מיתתו כפרתו, והכרתי אותו, זה שהכרת יובן לחיי עולם, אחר שרגמוהו באבן, שאין להכריתו עוד בעה״ז, ויפה דבר: כי מזרעו נתן למלך, שאר העובדים ע״ז נותנים לה תוך הראוי לשמים, כמו זובח קרבן לע״ז, והרשע הזה נותן למולך זרעו, שמרוב טומאת לבו לא חמל על זרעו, לעבוד אותה בדבר שהוא תועבה בעיני השם, כמו שאמר אשר לא צויתי ולא דברתי אל לבי, כי רחום וחנון וקדוש הוא: למען טמא את מקדשי, כדרך קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו (ירמיה ב׳ ג׳), והרשע הזה מטמא קדש ה׳ אשר אהב להעבירו למלך הנבזה הזה, דומה למה שפרשנו (פרשה י״ח כ״א) שנאמרה אזהרת מולך, תוך העריות שנולדים מהם ממזרים, לומר אחר שהקדשתיך מטומאת המשכב להיות זרעך מקודש לי, אל תעביר זרע קודש למלך, וכן מכו שבקבלה וגם את בניהם אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה (יחזקאל כ״ה ל״ז), וקרוב לזה פי׳ רש״י ז״ל למען טמא את מקדשי, את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי, וכן כולל טומאת המקדש עצמו, כי שופך דם ילדים נקיים לתועבה הזאת, ועל זה נאמר ולא תטמא את הארץ גו׳ אשר אני שוכן בתוכה (במדבר ל״ה ל״ד), כלומר הארץ אשר מקדשי בתוכה, שדומה למטמא את מקדש ה׳, ורמב״ן ז״ל פי׳ עוד לפי שהמקריב מזרעו למולך, ואח״כ יבוא אל מקדש ה׳ להקריב קרבן מטמא את המקדש, כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם, והוא עצמו טמא לעולם שנטמא ברעה שעשה, כמו שאמר באוב וידעוני לטמאה בה, וכתיב ובגלוליהם טמאוה ואחר שאמר וגם את בניהם אשר ילדו לי וגו׳ אמר עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא (יחזקאל כ״ג ל״ח), וכל הפירושים הללו אמת: ולחלל את שם קדשי, כאמרו ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך (פרשה י״ח כ״א), ובארנו שם טעמו ושכולל כל הזונה מאחרי השם ושואל בדרכיו או דורש עתידות מזולתו, ונראה שנזכר זה שם וכאן אבל תועבת המולך, לפי שהרשע הזה עובד אותו בהקרבת דם בניו, וחושב שכן רצון האל, והרי הוא מחלל שם קדשו, לייחס לו תועבה גדולה ואכזריות כמרץ שיבקש לכבודו הריגת הבנים, וזהו עצמו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, וכמו שאמר כי כל תועבת ה׳ אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם (דברים י״ב ל״א), והזהיר שם שלא נעשה כן לשמים, ונאמר עוד ואת עשו כי טמא

את

תרגום אשכנזי

אונד מיינען הייליגען נאמען צו ענטווייהען. (ד) ווען אלזא דאז געמיינע וועזען איהרע אויגען פאן איינעם זאלכען מאננע אבציהען, דער פאן זיינם זאאמען דעם מולך גיבט, איהן ניכט אומצובריגען: (ה) זא ווערדע איך מיינען צארן אויף איינען זאלכען מענשען אונד זיינע פאמיליע ריכטען, אונד איהם זאממט אללען, דיא זיינער אונצוכט פאלגען, דעם געצען מולך אנצוהאנגען, אויז איהרער נאציאן אויזראטטען. (ו) דיא פערזאן, וועלכע זיך אן טאדטענבעשווערער אונד צייכענדייטער האלטען וויר, איהנען אנצוהאנגען, אויף דיאזעלבע פערזאן ווערדע איך מיינען צארן ריכטען

אונקלוס

ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ד ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא לסקטל יתיה: ה ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואשצי יתיה וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ו ואנש די יתפני בתר בידין וזכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא

את־מקדשי ולחלל את־שם קדשי: ד ואם העלם יעלימו עם הארץ את־עיניהם מן־האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ה ושמתי אני את־פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת ׀ כל־הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: ו והנפש אשר תפנה אל־האבת ואל־הידענים לזנת אחריהם ונתתי את־פני בנפש

רש"י

מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי: ד ואם העלם יעלימו אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: ה ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנאמר במשפחתו יכול יהיו כל המשפחה בהכרת ת"ל אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך. לרבות שאר ע"א שעבדה

באור

את מקדשי ביום ההוא וגו' (יחזקאל כ"ג ל"ח), הרי שהיו מיחסים עבודת המולך למעשה כשר ורצוי לגבוה, ורמב"ן ז"ל אמר (פרשה י"ח כ"א), שכאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו, ויקריב מבהמתו קרבן לה' הוא חלול השם, וזה קרוב לדברנו: (ד) ואם העלם יעלימו, אילו אמר גם לבלתי המית אותו, היה מוסב על השופטים, וכשאומר בתתו מזרעו למולך למדנו שמדבר גם על הרואים המעשה, ומעלימים עיניהם כאילו לא ראו, לבלתי המית אותו בעדותם לפי שמרחמים עליו, ואינן חסים על כבוד השם המתחלל במעשהו, ולא על דם נפשות נקיים השפוך, ואין צריך לומר אם הסנהדרין עצמם יעלימו עיניהם ולא ימיתוהו שתחול נקמת ה' עליהם: (ה) ושמתי אני, למעלה (פסוק ג') אמר ואני אתן את פני, וכן לפנינו (פסוק ו') אמר ונתתי את פני, גם (פרשה י"ז י') אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, וכאן אמר ושמתי, לדעתי הוא כמו וישם ה' לקין אות (בראשית ד' ט"ו), ושמתי בהם אות (ישעיה ס"ו י"ט), שהוא אות נגוף, והטעם לפי שמולך חמור מאד שנכרת משני העולמים, כמו שאמר עם הארץ ירגמוהו באבן, וגם אני אתן את פני לעה"ב, אמר עתה שאם לא ימיתוהו שתים אעשה, ושמתי אני את פני באיש ההוא, שימות במגפה, גם והכרתי אותו לעה"ב, וכן הנני שם פני בכם לרעה (ירמיה מ"ד י"א), שנאמר על החרב והרעב והדבר שימותו בם, ואין כן אוכל דם, או פונה אל האובות: ובמשפחתו, כפירושנו לספר בראשית פסוק למשפחותיהם יצאו מן התיבה הוכחנו שבכל המינים יש משפחות, כמו מין הסוס מין החמור, כלם מין אחד, אבל משונים סוסי מדינה זו מסוסי מדינה אחרת, והדומים ממש נקראים משפחה, וכן במין האדם, יש משפחות שדומים בטבע נפשותיהם, כמו המשפחות שנזכרו בכתובים, קצתן בעלי חכמה, בעלי גבורה, וכמו משפחות הכהנים והלוים וכן כלם, וגם הדומים במעשה התועבות במחשבות טומאה נקראים משפחה, כאמרו מן המשפחה הרעה הזאת (ירמיה ח' ג'), ולכן אותן המעלימים עין מן התועבה הזה ומחפים עליו קרא הכתוב משפחתו, שהיו דומים אליו בטבע נפשם, וקרוב לזה אמרו בת"כ אמר ר' שמעון וכי מה חטאה המשפחה, אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כלן מוכסין, שיש בה לסטים שאין כלה לסטים, מפני שמחפין עליו, כלומר לסטים שבמשפחה ואינן מרחיקים אותו מחברתם כלה לסטים שאין הלסטיות רע בעיניהם, לולי כן לא היו מחפין עליהם ולא מחבבין אותן, וכן כאן אלו המעלימים עיניהם משפחתו הן ונדונין עמו: והכרתי אותו ואת כל וגו', לפי שלא אמר והכרתי אותם, אלא אמר תחלה והכרתי אותו וחזר לומר ואת כל הזונים אחריו, למדנו שאין המשפחה בהכרת לעה"ב כמוהו, שהרי לא עשו התועבה, לכן והכרתי אותו לבדו, אבל במשפחה אשים את פני בעה"ז שנדונין ביסורין, ועל כן חזר ואמר שאם יש במשפחה שהלכו בעצתו לעשות כמוהו או שסייעו בדבר יכרתו גם המה, וזהו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחר המולך, כי לזנות על העושה מעשה כמו בפסוק שלאחריו, וכמו שפרשנו (פרשה י"ט ל"א), ובת"כ אמרו והכרתי אותו מה ת"ל לפי שנא' ובמשפחתו יכול תהא משפחתו בהכרת, ת"ל אותו אותו בהכרת ואין משפחתו בהכרת אלא ביסורים, ותנינהו מדברנו: (ו) והנפש אשר תפנה, לדעת האומר מולך אינה ע"ז, יפה סמכו לו אוב וידעוני שגם הם כשפים לדעת עתידות, ולדעת האומר שהוא ע"ז, סמך אליו אוב וידעוני שגם הן בכרת: לזנות אחריהם, לעשות מעשה, וכן כל לזנות על המעשה, ופרשנוהו (פרשה י"ט ל"א): והכרתי אתו, היה לו לומר והכרתי אותה מקרב עמה כי נפש לשון נקבה, ורשב"ם ז"ל אמר מצאנו נפשים, גם כל נפש ארבעה עשר, וכן והכרתי אותו, וזה דוחק כי רק מצאנו מצודדות את נפשים (יחזקאל י"ג כ'), וכן כל נפש ארבעה עשר, אבל כאן בכתוב אחד אמר תפנה, בנפש ההיא, ויסמוך לו אותו עמו זר מאד אולי ירמוז ליום הדין הגדול שיקום בגוף ונפש ונכרת מקרב עמו, ובת"כ אמרו לפי שהוא אומר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגו' עונש שמענו אזהרה מניין ת"ל אל תפנו אל האובות ואל הידעונים, עונש ואזהרה שמענו, כרת לא שמענו, ת"ל והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים

בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו: ז והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה אלהיכם: ח ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם: ט כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו: י ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפת: יא ואיש אשר ישכב את אשת אביו

ערות

באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ז ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון: ח ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ט ארי גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לט קטלא חיב: י וגבר די יגוף ית איתת גבר די יגוף ית איתת חבריה אתקטלא יתקטל גיפא וגיפתא: יא וגבר די ישכוב ית איתת אבוהי

עריתא

ריכטען, אונד זיא אויז איה־רער נאציאָן אויזראָטטען. (ז) האַלטעט אייך הייליג, זאָ ווערדעט איהר הייליג זיין, דען איך, דער עוויגע, בין אייער גאָטט! (ח) בעאָב־אַכטעט מיינע געזעצע, אונד האַלטעט זיא; איך בין דער עוויגע, דער אייך היי־ליגט! (ט) וועלכער מאַן זיינען פאַטער אָדער זיינע מוטטער פלוכען ווירד, זאָלל דעס טאָדעס זיין; ער האַט פאַטער אָדער מוטטער גע־פלוכט, אונד דאָדורך זיין לעבען פערווירקט (זיינע בלוט־שולד ליגט אן איהם, ער האַט עז זיך זעלבסט צוצושרייבען). (י) ווען יעמאַנד מיט איינער עהעפרויא עהעברוך טרייבט, מיט דער פרויא זיינעס נעכ־סטען עהעברוך בעגעהט, דא זאָלל דער עהעברעכער אונד דיא עהעברעכערין דעס טאָדעס זיין. (יא) ווער זיי־נע שטיפמוטטער בעשלעפט,

דער

רש"י

שעבדה בכך ואפי' אין זו עבודתה: ז והתקדשתם. זו פרישות ע"ז: ט אביו ואמו קלל. לרבות לאחר מיתה: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: י ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך. אשר ינאף את אשת רעהו פרט לאשת נכרי למדנו שאין קדושין לנכרי: מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה

האמורה

באור

הידעונים: (ז) והתקדשתם, הקדישו עצמיכם, תתרוממו בלבבכם ממחשבות בזויות וממעשים בזוים כאלה, כדרך וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שמות י"ט כ"ב), וכן אותן שזכר בפרשה מולך ואוב וידעוני וכדומה מכל מיני ע"ז וכשפים, וכן אמרו בת"כ זו קדושת פרישת עכו"ם, או איננה אלא קדושת כל המצות, כשהוא אומר קדושים תהיו, הרי קדושת כל המצות אמור, ומה ת"ל והתקדשתם זו קדושת פרישות ע"א, וזה ראיה לפרושנו (פרשה י"ט ב') שכל המצות האמורות בפרשה שלמעלה קדושות הן: והייתם קדשים, אם תעשו את שלכם ותתקדשו אני מבטיח לכם שתהיו קדושים: כי אני ה' אלהיכם, בידי לקדש אתכם ולהעלותכם על כל מנהגי הנכר: (ח) ושמרתם את חקתי, כמו כן תשמרו את חקתי, גם אותן שאינן כפי שקול דעת האדם, ולולי נזהרו עליהן לא היו בזויות לחכמי לב, כי גם אלה אם תשמרום ותעשום תתקדשו בהן, כי אני ה' מקדשכם על ידיהן: (ט) כי איש איש אשר יקלל, החקים שצויתי לכם לעשות, תשמרו מאד לעשותם, כי אם תתעצלו בשמירתן, לסוף אפשר שתגיעו בגללם למות בידי ב"ד, ומכל החקים שנאמרו בענין, אין נדון אחת מהן חיוב מיתה, זולתי מקלל אביו ואמו, ומחלל שבת, ועובד למולך, ועושה אוב וידעוני, ומקצת העריות, ואזהרת המולך נזכרה בפרשת אחרי מות, ולכן התחיל בה בפרשה זו וחייב עליה סקילה, ואזהרת אוב וידעוני נאמרה בסוף פרשה שלמעלה, לכן נאמר עונש שלה בסוף פרשה זו, ומצות מורא אב ואם נאמרה בתחלת הפרשה הקודמת, על כן התחיל בעונשה בפרשה זו, ולא נאמר כאן עונש מחלל שבת, שכבר מפורש מחלליה מות יומת, גם סקילה מפורש בספר במדבר, ואם נאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת (שמות כ"א י"ז), הוצרך לשנותו לחייבו גם לאחר מיתה, ועוד לפי שרצה להזכיר עונשי העריות, שהיא קדושת הזרע, סמך לו עונש מקלל אביו ואמו, שהוא ג"כ בעבור קדושת הזרע שהן שותפין ביצירתו, וכמו שבארנו (פרשה י"ט ג'): יקלל, בשם המיוחד ולמדוהו רבותינו מן הכתוב: את אביו ואת אמו, פי' רמב"ן ז"ל מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו, וכן אמרו רבותינו ז"ל שחייב על קללת אחד מהן: אביו ואמו קלל, רבותינו למדו מכאן לרבות לאחר מיתה, לפי שמכה לאחר מיתה פטור, חייב במקלל, ורמב"ע ז"ל אמר טעם אביו ואמו קלל, כלומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו, זו סקילה, וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם, ולמדנו כן מאוב וידעוני שנא' בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם, ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו, אין נענש על מיתתו אלא הוא, שהוא גרם לעצמו שיהרג, מפי' רש"י ז"ל, כלומר דמיו בו ולא באחר, והוא עתיד לתת דין וחשבון שגרם בעונותיו לעצמו שישפך דמו, שהרי כל חייבי מיתות מתודין שתהא מיתתן כפרתן ואם אינו שב דמיו בו: (י) ואיש, פרט לקטן אשת איש, פרט לאשת קטן, למדנו שאין קדושין לקטן, ועל איזו אשת איש חייבתי לך, אשר ינאף את אשת רעהו, פרט לאשת גוי למדנו שאין קדושין לגוי, מפי' רש"י ז"ל, וכן שנוי בת"כ, ויב"ע תרגם על אשת איש ארוסה, ואשת רעהו בעולה, וכפי הוראות המלות אני תמה שלא תרגם להפך, כי אשת איש משמע יותר בעולה שהוא אישה, ולפי פשוטו בכל העריו' אפשר שיעבו' לבא על הערוה, ולא יעשה חמס לבעל', שהרי אמו וכלתו ודודתו ואשת אחיו אסורות גם לאחר מיתת בעליהן, ושאר העריות אפשר בפנויות, לבד אשת איש מלבד הערוה, עושה חמס גדול לבעלה, כמו שנזכר בס' משלי כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו' ל"ד), והייתי אומר שעיקר האיסור בשביל החמס, אבל שוכב עמה ברצון בעלה, כמו אנשי זמה המחליפים נשותיהם, אינו חמור כל כך, לפיכך דקדקה תורה ואמרה אשר ישכב את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו, כלומר בין אשת איש בחמס, בין אשת רעהו שרוצה במעשהו, תמיד חייב מיתה: ינאף, לשון ניאוף נופל על זנות אשת איש, וכן אמרו רבותינו ז"ל אין ניאוף אלא באשת איש, לפי שאין בכל העריות חמס לבד אם היא גם אשת איש, נקראת בייחוד ניאוף, ואולי אף שבשרש המלה נאף, בכללו אף שבשרשו אנף, שמעלה אף הבעל וקנאתו: מות יומת, כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: (יא) את

אשת

עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם בָּם: יב וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם: יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם: יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה וְאֶת־אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה

אונקלוס

עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גְּלִי אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין: יב וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת כַּלְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תִּבְלָא עֲבָדוּ קְטָלָא חַיָּבִין: יג וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִיתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא עֲבָדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: יד וּגְבַר דִּי יִסַּב יַת אִתְּתָא וְיַת אִמַּהּ עֲצַת חִטְאִין הִיא בְּנוּרָא יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֵן וְלָא תְהֵי עֲצַת חיטאין

תרגום אשכנזי

דער האט זיינעס פאטערס בלעסע אויפגעדעקט; זיא זאללען בײדע דעס טאדעס זײן, זיא האבען איהר לעבען פערווירקט. (יב) ווען יעמאנד זײנע שוויגערטאכטער בעשלעפט, זא זאללען דיא בײדע דעס טאדעס זײן; זיא האבען אײנע שענדליכע פערמישונג בעגאנגען, אונד איהר לעבען פערווירקט.

(יג) ווען יעמאנד אײנע מאננספערזאן אויף אײנע ווײבליכע ארט בײוואהנעט, דא האבען זיא בײדע אײן גרייעל בעגאנגען; זיא זאללען דעס טאדעס זײן, זיא האבען דאזו לעבען פערווירקט.

(יד) ווער אײנע פרויא אונד איהרע מוטטער הײראטהעט, דער האט שאנדטהאט געטריבען; מאן זאלל איהן אונד זיא פערברעננען, דאס מיט קײנע שאנד.

רש"י

האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: יב תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן: יג משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופרת: יד ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן

באור

אשת אביו, בין שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו, ועדיין לא למדנו שחייב על אמו אנוסה, שאינה אשת אביו, לכך נאמר ערות אביו גלה להקיש ולדון ג"ש, נאמר כאן ערות אביו גלה, ונאמר להלן ערות אביך וערות אמך לא תגלה (פרשה י"ח ז'), ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא אביך ממש (וכמו שאמרו חכמים לקיימו שתים), נאמר כאן ערות אביו גלה, ונאמר להלן ערות אביך מה כאן אשת אביו, אף להלן אשת אביו, ומשמע בין אשת אביו שהיא אמו ובין אשת אביו שאינו אמו, וחזר לכתוב וערות אמך, לאסרה משום אם אעפ"י שאינה אשת אביו כגון אנוסה, ולמדנו בג"ש זו גם עונש הנאמר כאן מאזהרה הנאמר להלן מה אזהרה גם באמו שאינה אשת אביו, אף עונש כן, כך דרשו רבותינו בת"כ והוא כפשט הכתוב כמו שפרשנו שם, וא"כ עונש זה כולל האזהרות כלם האמורות בענין זה בפרשת אחרי מות: ערות אביו גלה, פי' רמב"ן ז"ל דבר גדול עשה, ולדעתי כפי הפשט לפי שאשת אביו גם שאינה אמו, זכר טעם העונש שעכ"פ ערות אביו גלה, אעפ"י שהיא נכריה לו, כמו ערות אחיך היא, וכמו שנאמרנו שם: (יב) ואיש אשר ישכב את כלתו, כל העריות האמורות בפרשת אחרי בין אשת אב לכלתו, אין בהן מית' ב"ד, לכך כאן סמך מיד כלתו לאשת אביו, לאמר אותן שהן במיתה, וערות בת בנך לא זכר בעונשין, כי בכלל אשה ובתה הוא כמו שיתבאר, והאמורים שם בין אשת אביו לכלתו שהן חייבי כריתות נזכרו כאן באחרונה: תבל עשו, פי' רש"י ז"ל גנאי, לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן, ואיני יודע לכוון הדבר, שגם באשת אביו כבלבול זה, וכבר רמזנו על זה (פרשה י"ט כ"ג): (יג) את זכר, בפרשת אחרי הקדים ערות אשה ובתה לזכר, לפי שסמך כל העריות המולידים, ועל כן הניח זכר ובהמה באחרונה, וכמו שרמזנו שם (פרשה י"ט ד"א), וכאן סמך כל חייבי מיתות ב"ד, ולכן חבר תחלה אותן שהן בסקילה, אבל אשה ואמותה הן בשרפה: משכבי אשה, מכניס כמכחול בשפופרת, כן פי' רש"י ז"ל והוא לפי פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו בת"כ מגיד ששני משכבות באשה, ר' ישמעאל אומר הרי זה בא ללמד ונמצא למד, כלומר אין צורך ללמד שחייב שלא כדרכו בזכר, שאינה אלא שלא כדרכה, ונמצא למד לכל העריות שחייב על שלא כדרכה, וכבר אמרנו שלא במשמעות מלת ערוה: (יד) אשר יקח את אשה ואת אמה, בכלן נאמר שכיבה, וכאן שינה הכתוב ואמר אשר יקח, ללמדך שאינו חייב אלא דרך לקוחין, שנשא אשה, ואח"כ בא על אמה, אבל אנס או פתה אשה, מותר לישא אמה או בתה או אחותה, מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה, והאונס והמפתה על הנשואה חייב, ואין כן לפנינו ואיש אשר יקח את אחותו, שהרי אין קדושין תופסין בה, וטעם שנאמר באחותו לקוחין אפרש בעז"ה, אבל כאן שתופסין קדושין בראשונה, דקדקה תורה אשר יקח ע"י לקוחין ממש, כן למדנו מבריתא דת"כ ומיבמות (דף צ"ז ע א): את אשה ואת אמה, לפי פשוטי המקראות ראינו שנזכרו בפרשה זו לעונשין כל העריות שנזכר למעלה באזהרה, לבד ערות בת בנך או בת בתך, וכן ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח, שתי אלו לא נזכרו בעונשים, ובמקומם אמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, והיא היא, שלא אם נשא האם, ואח"כ בא על בתה, קורא אני עליו ערות אשה ובתה לא תגלה, ואם נשא הבת, ואח"כ בא על אמה, קורא אני עליו ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, וכמו שנאסרו בת בנה ובת בתה של אשתו, כן אם נשא הבת נאסרו עליו חמותו כנגד בת אשתו וכמו שאמרנו, ואם חמותו כנגד בת בתה, ואם חמיו כנגד בת בנו, שהרי אשתו בת בתה של אם חמותו, ובת בן אם חמיו, וכיון שנאסרו בת אשתו מאיש אחר ובת בנה ובת בתה, כל שכן בתו ובת בנו ובת בתו, שהן בכלל אשה ובתה והן זרעו כמו שאמר כי ערותך הנה, ואותן שמאשתו אינן ערותו, כי אם שארה הנה, אלא שאין שריפה מפורשת בכתוב רק בחמותו, והוא המקרא ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, אבל אם חמותו ואם חמיו, בת אשתו ובת בנה ובת בתה, ובתו ובת בתו ובת בנו מאנוסתו, אין העונש מפורש בהן, הוצרכו חכמים ללמדם בגזירה שוה, זמה זמה הנה הנה, נאמר כאן זמה היא, ונאמר אבל ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח וגו' שארה הנה זמה היא (פרשה י"ח ז'), מה להלן בת בנה ובת בתה, אף כאן אם חמותו ואם חמיו, ומה כאן שריפה אף להלן שריפה, וכן נאמר באשה ובתה שארה הנה ונאמר אבל בת בנו ובת בתו כי ערותך הנה, מה באשה ובתה שריפה שהרי נאמר בהן זמה היא אף בתו ובת בתו ובת בנה אפילו מאנוסתו בשריפה: אתו ואתהן, לפי הפשט

לפי

זִמָּה בְּתוֹכְכֶם׃ טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ׃ טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו

או

הִיטְאִין בֵּינֵיכוֹן׃ טו וּגְבַר דִּי יִתֵּן שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל וְיָת בְּעִירָא תִּקְטְלוּן׃ טז וְאִתְּתָא דִּי תִּקְרַב לְוָת בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין׃ יז וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי

או

שאנדטהאט אונטעד איך גע-דולדעט ווערדע. (טו) ווען יעמאנד איינעם פיה בייש-לעפט, זאלל ער דעס טא-דעס זיין, אונד דאז פיה זאללט איהר אויך אומברינגען. (טז) ווען איינע פרויא זיך צו איינעם פיה העלט, דאס ער איהר בייוואהנע, זא זאללט איהר דיא פרויא אונד דאז פיה אומברינגען; זיא זאללען דעס טאדעס זיין, זיא האבען איהר לעבען פערווירקט. (יז) ווען יעמאנד זיינע שוועס-טער נימט, זיינע האלבשוועסטער פאן פעטערליכער אדער

רש"י

אתהן את אחת מהן ולשון יווני הוא הן אחת: טז ואת הבהמה תהרוגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל ק"ו לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת התקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המוטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: יז חסד הוא. לשון ארמי חרפה

באור

לפי שהכתוב הזה כולל כמה גופים בתה ובת בתה ובת בנה, בתו ובת בתו ובת בנו, וחמותו ואמה ואם חמיו, אמר ואתהן בלשון רבים, שאם שכב עם גופים מחולקין כלם בשריפה, כוב מצאתי בס' פסיקתא זוטרתי ולמה הוציאו הכתוב בלשון אתהן שמשמע את שתיהן, כדי ללמדך על שתיהן דין אחד באשה ואמה ובאשה ובתה והוא הדין לדורות שנתוספו עליהן בת בתה ובת בנה, אבל רבותינו ז"ל נחלקו ר' ישמעאל אומר ואתהן אחת מהן, שאי אפשר לומר שתשרף האשה שנשא ראשונה, שהרי בהיתר לקחה ולא נאסרה עליו, ור' עקיבא אומר ואתהן שתיהן, שהכתוב מדבר ששכב עם חמותו ואם חמיו, ואין ביניהם אלא משמעות דורשין ופשט הכתוב, כי שוין שכלן בשריפה, ורבא אמר יש ביניהם חמותו לאחר מיתת אשתו, שלדעת ר' עקיבא איננו חייב רק כשאשתו בחיים, כהוראת מלת אתהן, כלומר בעוד שתיהן בעולם החוטאת היא תשרף: ולא תהיה זמה בתוככם, בפ' אחרי פרשנו שמשכב עריות אלו מדרגה שומאת זמה בנפש ביותר, ולכן אסר בהן ג' דורות למעלה וג' דורות למטה, ולפי שכל העריות זמה הן, ואפילו המתכונן בעריות אעפ"י שאינו בא עליהן, ממלא נפשו מחשבת זמה, סמך כאן ולא תהיה זמה בתוככם, כאומר אני אלהיכם שונא זמה, ולכן אתם אשר קדשתי אתכם לי, לא תהיה זמה בתוככם: (טו) ואיש אשר יתן, לפי שהוא נגד הטבע הנטועה באדם, שאפילו הבע"ח לא יזדווגו ברצון למי שאינו ממינם, אמר אשר יתן שכבתו לא אשר ישכב כמו שאמר בשאר העריות, וכן אמר באזהרה (פרשה י"ט כ"ג), וכן באזהרת אשת איש (שם כ'), לפי שגם זה נגד דעת האדם בעבור הקנאה שפרשנוהו (פסוק י'), ובעבור הזרע שיתחשב על שם אב שלא הולידו: בבהמה, טעם בי"ת בבהמה, ולא אמר את כמו בכל העריות, פרשנו למעלה (פרשה י"ט כ"ג): מות יומת, בסקילה כמו שיתבאר (פסוק ט"ו), ולא אמר מות יומתו, שלא להשוות אדם ובהמה, לכן אמר מות יומת על האדם לבד, כי כן נכתב בכל התורה לשון זה על עונש האדם לבדו, ולפי שלא יתכן להאמר על הבהמה, אמר עוד ואת הבהמה תהרוגו. ובסמוך יתבאר עוד, ואמרו רז"ל למדנו עונש לשוכב, לנשכב מנין, ת"ל כל שוכב עם בהמה מות יומת (שמות כ"ב י"ח), אם אינו ענין לשוכב תנהו לנשכב, אזהרה מנין הרי הוא אומר לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך, למדנו שאין דעת רבותינו ז"ל לפרש לא תשכב או שכבתך על הנשכב, לא כדעת ראב"ע ז"ל שהבאנו למעלה (פרשה י"ט כ"ג): ואת הבהמה תהרגו, אם אדם חטא בהמה מה חטאה, לפי שבאה לאדם תקלה על ידה אמרה תורה תסקל, ק"ו לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה, כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות וגו' (דברים י"ב ב'), הרי הדברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאה תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חברו מדרך חיים לדרכי מיתה עאכ"ו, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא שנוי בת"כ עם עוד דוגמות אחרות: (טז) תקרב אל כל בהמה, נזדון שמתקרבת אליה שתרבע, וזה פי' לא תעמוד האמור באזהרה, ושם פרשנו (שם פ' כ"ג): כל בהמה, בין גדולה בין קטנה: לרבעה, מבואר (שם שם): מות יומתו דמיהם בם, מבואר למעלה, ולפי הפשט מה טעם לומר על הבהמה שדמה בה ואין בשפיכת דם בהמה דין וחשבון, ועוד כבר אמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ולמה חזר לומר מות יומתו, אבל לפי שבשוכב אמר מות יומת ואת הבהמה תהרגו, ובנשכבת אמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ואיני יודע באיזו מיתה, חתם על שניהם מות יומתו דמיהם בם, ומוסב על שוכב ועל הנשכבת ללמדנו ששתיהן בסקילה, ודמיהם בם יתפרש כמו בכל העריות שנכתב כן ולמד מאוב וידעוני שמפורש בהם סקילה, ולכן בעל הטעמים הפסיק במלת הבהמה, ואם רבותינו ז"ל אמרו בשוכב מות יומת בסקילה, אתה אומר בסקילה, או בא' מכל המיתות שבתורה, ת"ל ואת הבהמה תהרוגו, נאמר כאן הריגה ונאמר להלן (בבן סורר ומורה) הריגה (כי הרוג תהרגנו) מה הריגה האמורה להלן סקילה (שנאמר וסקלתו באבנים ומת) (דברים י"ג י'), אף כאן בסקילה, לדעתי אין זה למוד גמור, אלא למדו כלם מן מות יומתו דמיהם בם, אלא לפי שלשון הריגה נופל תמיד על מיתת סייף, כמו הרגו בחרב (במדבר ל"א ח'), כן תאמר כי דמיהם בם יתכן גם על מיתה אחרת שאינה סקילה כמו כאן הוצרכו להוכיח שלשון הריגה נופל גם על סקילה, כמו שמצינו בבן סורר ומורה, ואחר שראינו שכולל גם סקילה, גם כאן פרושו כן לפי שנאמר דמיהם בם, ולא מצאנו בכל המקרא לשון הריגה על סקילה לבד בבן סורר ומורה, שאלו עיקר הלמוד מבן סורר ומורה, א"כ בנשכבת שאמר והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו, יגמר ג"כ מבן סורר ומורה, והם ז"ל דרשו והרגת את האשה וגו' בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו וכו' ת"ל דמיהם בם, ולהלן נאמר דמיהם בם (באוב וידעוני) מה דמיהם בם האמור להלן בסקילה (שנאמר באבן ירגמו אותם) אף כאן סקילה, ועוד מה צורך כלל להכתב דמיהם בם, ועוד אם מות יומתו דמיהם בם שב על האשה ועל הבהמה, היה לו לומר גם בפסוק שלפניו מות יומתו, או והרגת את האיש ואת הבהמה, ועוד למה למדוהו מבן סורר ומורה, ילמדוהו מן והרגת את האשה וגו' שנאמר בו בפי' דמיהם בם, ודוחק לומר לפי שמפורש שם בסקילה, כך נ"ל: (יז) ואיש אשר יקח את אחותו, בכל העריות שאין קדושין תופסין בהן אמר אשר

או־בת־אמו וראה את־ערותה והיא־תראה את־ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא: יח ואיש אשר־ישכב את־אשה דוה

אונקלוס

או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון עריית אחתיה גליה חוביה יקבל: יח וגבר די ישכוב עם איתתא מסאבא

תרגום אשכנזי

אָדער מיטטערליכער זייטע, אונד זיא לאססען זיך איינער דעם אנדערן בלעססע געלים־טען; דאס איזט עז בלוטשאנדע, זיא זאללען פאר דען אויגען איהרער נאציאן אויזגעראט־טעט ווערדען; ער האט דיא בלעססע זיינער שוועסטער אויפגעדעקט, פערדיהנט זיי־נע שטראפע. (יח) ווען יע־מאנד איינע פרויא בעשלעפט, דיא איהרע

רש"י

חרפה חסידא. ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט): יח הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת

באור

ישכב וכאן אמר אשר יקח, וגם באחותו אין קדושין תופסים בה, אומר אני שכל הכתוב מדבר לפי מחשבת השוכב עמה, ללמדנו אפילו אינו מכוין לזנות, אלא שנושא אותה, ושסובר שעושה כהוגן, בנפשו הוא ויכרת כמו שיתבאר: בת אביו או בת אמו, וכל שכן בת אביו ואמו: וראה את ערותה, גם בזה שינה הכתוב מכל העריות, לדעתי גם זה כפי מחשבתם, שאוכן עושים למלאת תאותם, ומתוקף יצרם הרע, אלא הוא והיא חושבים שעושים הגון, שראוי לאדם ביותר להזדווג עם אחותו והיא ראה בלה"ק, שנוחר לגלות ערותה יותר מערות שאר הנשים, וכן היא תראה את ערותו, שתנחר יותר להזדווג באחיה מהזדווג עם אחר, וכמו בכל מקו' אשר תראה (דברים י"ב י"ג), כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א ט"ז א'), והתורה אמרה ערותה וערותו, לפי שבאמת הוא ערוה עליה והיא ערוה עליו שמלת ערוה לגנאי וכמ"ש (פרשה י"ח כ'), כי ערות האחות לולי שאסרה אותה תורה, היה עולה על דעת האדם, שהיא ראויה לאדם ביותר מכל הנשים, שהם אוהבים זו את זו מגדל האחוה, ובהיותן מזרע אחד דומים זו לזו ויהיה השלום ביניהן, והבנים אשר יולידו ידמו להן ביותר, וכמ"ש רמב"ן ז"ל (שם ו') שלולי חקי השם אין לאדם נשואים הגונים, כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה, וינקילם בבתולתו ויפרו וירבו בביתו, והרי תחלת משתיתו של עולם כך היה, האשה הראשונה לוקחה מצלע האדם, ובניהם נולדו עם בנותיהם, קין ותאומתו, והבל ותאומתו, ואילו לא חטא האדם, והעולם היה עומד מבורך כתכניתו הראשון היו כל בני אדם נולדים זכר ונקבה כאחד והם איש ואשתו, ויפה הוכחנו כן בבאורנו לס' בראשית, וא"כ הנושא אחותו על דעת זו, עושה כפי מחשבתו דבר הגון וטובה גדולה, שבוחר בה מכל הנשים היותר יפות וטובות: חסד הוא, גם זה כפי מחשבת הנושא אותה, שמעשה חסד הוא בעיניהם, וכמו שאמרנו שסבור הוא והיא שעושין חסד זה עם זה וטובה גדולה, ואין המלה יוצאת מידי פשוטה, שבכל מקום ענינה על הפלגת טובה, כי מלת צדק על שורת הדין במשקל נכון, ולכן נבדלים שני השמות הללו, כי צדק תמיד על האמת והנכון כפי החכמה, וכמו שבארנו (פרשה י"ט כ'), אבל חסד לפי שאינו אלא הפלגת טובה, אם עושהו צדיק, ועשהו בדרך צדק, ויפליג להטיב עם הראוים לו, ואם עושהו רשע, יפליג בטיבה לרשעים כמוהו, ותהיה חסדו חטאה, וזה לדעתי פי' צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת (משלי י"ד ל"ד), הצדקה היא תרומם ותגדל גוי, ואין כן החסד, שלפעמים חסד לאומים חטאת, אם צדקה רחוקה מהם, וכן חסד הנאמר כאן הוא לפי מחשבת האח והאחות, אבל כפי מדת הצדק הוא חטאה גדולה, ולכן ונכרתו לעיני בני עמם, כן נראה בעיני, ובת"כ שנו חסד הוא, ושמא תאמר קין נשא את אחותו ת"ל חסד הוא, והעולם מתחלתו לא נברא אלא בחסד, שנאמ' כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט ג'), וענין המדרש הזה פשט הכתוב הוא, שאין כונתו שהוצרך להיות כן לבנות העולם ממנו כנראה, מפי' רש"י ז"ל, וכמו שתרגם יו"ע, אלא גם לדעתם חסד הוא שב על ואיש אשר יקח שהוא חושב כן, ושמא תאמר והרי אמת הוא שנשא קין אחותו, ועל זה אמר אינו דומה העולם מתחלתו לעכשיו, שמתחלה לא נברא אלא בחסד, ואחר שנתקלקל בחטא האדם, תכרת הנפש העושה זאת, אבל רש"י ז"ל פי' חסד הוא, לשון ארמי חרפה חסודה, וכן פי' רב חננאל חסד לאומים חטאת לשון חרפה, וכבר השיב רמב"ן ז"ל ואמר רחוק הוא להיות מלת חסד בלשון הקדש משמש בהפוכים כאלה, והכתובים משבחים ומהללים במלת חסד, אבל חסודא בלשון ארמי לשון אחרת, וגם אינו הלשון מבדיל ביניהם, זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חסודא, ועל פי' רבינו חננאל אמר שלדעתו הוא לשון תהפוכות, כי צדקה וחסד נזכרים בפסוק זה, והם האחים התאומים הנזכרים בכל מקום, כמו רודף צדקה וחסד (משלי כ"א כ"ב), אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ (ירמיה ט' כ"ג), ודבוריו נכונים, אלא שהוא ז"ל פי' חסד הוא איש חסד הוא, כלומר שהיה ראוי לו לעשות חסד עם אחותו להשיאה לבעל, והוא עוכר אותה על כן יכרת, ואין פי' זה מתוק לחיך, וכן מה שפי' על וראה את ערותה, לפי שהאח והאחות ישנים יחד, ואינו צריך לגלות שוליה, גם בזה אין טעם, ונראין הדברים כמו שפרשנו, ותראה שזכר קיחה באחותו ובאשת אחיו, כי בשתי אלה יוכל להתנכל שכוונתו לטובה, וכמ"ש (פסוק כ"א), ומהן נדע לשאר העריות שבכל אופן חייב העושה, אפילו לא התכוין לזמה ולזנות, כשעובר על חקי הקב"ה יכרת [*א"ה, בתרגומי הלכתי בשטת רש"י ז"ל, וכמו שתרגם האונקלוס קלנא הוא, וכ"מ פשטות הכתוב, שבא להודיע תועבת העושה, כמו זמה היא, תבל עשו, תועבה עשו, אביו ואמו קלל, וכן כלם, ודברי הרב המבאר נ"ו רחוקי' בעיני מדרך הפשט]: לעיני בני עמם, לדעתי חזר להזכיר בפרשת העונשין חייבי כריתות, כמו אחותו עם כל הנזכרים אחריה, אעפ"י שעל כלן כבר אמר למעלה כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם (פרשה י"ח כ"ט), בעבור שהוסיף בכל אחד עונש בידי שמים, שבאחותו הוסיף לעיני בני עמם, לא כמו כרת של אוכל חלב ודם וביוצא, אלא לעיני בני עמם, ואם אין אנו משיגין ענין זה, למדנו הכתוב הכלימה שתשיג הנפש לעה"ב, שאין יכרת נסתר ואין רואה אלא לעיני בני עמם יכרתו, ואיני יודע אם ללמד על עצמו יצא, או על כלל הכריתות, שכלן נענשין לעיני בני עמם, ורמב"ן, ז"ל פי' שתמות בנוער נפשם, בענין שיראו ויבינו יחד כי יד ה' עשתה זאת: ערות אחותו גלה, כלומר אם הוא מתחכם ומאמין כי חסד הוא, אני גוזרתי שהוא ערוה עליו, כמו שאמר ערות אחותך בת אביך וגו' לא תגלה ערותן, ולפי שגלה ערותה עונו ישא, וכבר פרשנו (פרשה ד' ב' וי"ו כ"א), ענין מלת עון, וכל הנושא אחותו וחושב כי חסד הוא, עון הוא, ועון הפך מחסד, כי הפלגת טובה בדרך צדק שהוא החסד הנכון, נקרא ישר ומשרים, כמו אז תבין צדק משפט ומשרים (משלי ב' ט'), וההפך מן ישר הוא עון, והרי הוא הפך מן חסד הוא, וטעם שנזכר הוא לבדו, לפי שמוסב על האזהרה שעבר שנאמר בה ערות אחותך וגו' לא תגלה, וכן ערות אחותו גלה, והיא בכלל כמו באזהרת כל העריות, ולדעת רמב"ן ז"ל עונו ישא כל אחד מן הנזכרים, וטעמו שיהיה החטא ההוא דבק בו מן העת ההוא, מעשיו לא יצליחו, ורבצה בו האלה ויחלה עד ישמד בכרת, ולפרושנו עונו ישא עד בוא היום שיכרת לעה"ב אם לא עשה תשובה: (יח) את אשה דוה, לשון יחולה שהיא חולה מדם היוצא מגופה, וכולל דם נדות ודם זיבה, שבשתיהן היא דוה: את מקרה הערה, ת"א ז"ל ית קלנה גלי, גם רש"י ז"ל פי' הערה גלה, וכן כל לשון ערוה גלוי הוא, והוי"ו יורדת בתיבה לשם

דבר

אונקלוס

מְסָאֳבָא וִיגַלֵּי יָת עֶרְיְתַהּ
יָת קְלָנַהּ גַּלִּי וְהִיא תְּגַלֵּי
יָת סוֹאֲבַת דְּמַהָא וְיִשְׁתֵּיצוּן
תַּרְוֵיהוֹן מִגּוֹ עַמְּהוֹן:
יט וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ
וַאֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי
אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי
חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן: כ וּגְבַר
דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אַח
אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲחַ אֲבוּהִי
גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד יְמוּתוּן: כא וּגְבַר דִּי
יִסַּב

קדשים כ

דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה
וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ
שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם: יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת
אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־
שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ: כ וְאִישׁ אֲשֶׁר
יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם
יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ: כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח

את

תרגום אשכנזי

איהרע דיינינגוג האט, ער רעקט איהרע בלעסע אויף, אונד בעריהרט איהרע בלוט־קוועללע, אונד זיא זוולליגט דארין, איהרע בלוטקוועללע אויפצודעקקען: זאָ זאָללען זיא ביידע אויז איהרער נאַציאָן אויזגעראָטטעט ווערדען: (יט) דיא בלעסע דיינער מוטטערשוועסטער אָדער דיינער פאַטערשוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; דאז הייסט: דיא בלעסע זיינער בלוטספרוואַנדטען בעריהרען, דיא מיססען איהרע שטראַפע לייִדען. (כ) ווען יעמאַנד זיינעס פאַטער ברודערס פרויא בעשלעפט, דא האט ער דיא בלעסע זיינעס פאַטערסברודערס אויפגעדעקט; זיא מיססען איהרע שטראַפע ליידען, זאָללען קינדערלאָז שטערבען. (כא) ווען יעמאַנד

זיינעס

רש"י

מגזרת את והערלה זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: יט וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: כ אשר ישכב את דודתו. המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהיא בעונש הליכת ערירים: כא ערירי. כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים

מת

באור

דבר, והדבר קשה שהוא עצמו וגלה את ערותה, ויכפול הכתוב דבר אחד בשני שמות של גלוי, כיעל וגלה את ערותה ת"א ז"ל ויגלי ית עריתה, ועוד איך א"כ למדו רבותינו מהערה שאינו צריך גמר ביאה, ונחלקו על ההערא' י"א זו נשיקת שמש, וי"א זו הכנסת עטרה, אם הערה גלוי כמו וגלה את ערותה, שנאמר בכל העריות ולא למדו ממנה מה שלמדו מן הערה, אבל לפרושנו על שם דבר ערוה, שהוא שם לאברים הנבראים באדם למשכבות, יהיה הערה פעל נגזר משם ערוה, מורה על הגעת האבר זה במקור שלה, שהיא ערותה, ולפי שזה הוראתו למדנו שעל הנגיעה באבר זה במקור שלה, או בהכנסת מקצתו חייב, וחולקים מהו הכנסתו שיתחייב עליו, ולכן חזר הכתוב וזכר בפרשה זו נדה, אעפ"י שלא הוסיף בעונש, כי כרת שלה אמור בפרשה שלמעלה, ללמדנו על ההערלה שיתחייב בה, ויצתה מן הכלל ללמד על כל העריות שבהערלה לבד חייב, ומלשון חכמים שאמרו והערה בה, נראה שלא פרשוהו גלוי אלא הכנסת אבר, ונכתב דין זה בנדה לפי שהיא אשתו המותרת לו, והייתי אומר שטע' הערוה הוא בעבור הזרע, שלא יוליד ממנה וולד הנוצר בדם נדה, לכך פי' שעל ההערלה לבד חייב, וכל שכן בכלן [*א"ה, לשון ערוה לדעת אונקלוס ורש"י ז"ל יפול על המקום הראוי להתכסות, והפעל ממנו על גלוי המקום ההוא, ויהי' א"כ באור הכתוב וגלה את ערותה, שהסיר הכסוי מעל המקום הראוי להתכסות, ורז"ל שדרשו לשון הערה על התחלת הביאה, פתרוהו מלשון דבקות, כמו שאמרו על כמער איש, כאיש המעורה בלויה שלו, כלומר הדבק באשתו פה כנגד פה (עיין רד"ק שרש ערה)*]: והוא גלתה, לפי שאמר הערה, שמא תאמר הוא לבד חייב לפי שהערה, לכך אמר והיא גלתה את מקור דמיה, כדרך לגלות ערוה, כלומר אף היא חייבת שנתרצה שיערה בה, ואם הערלה גלוי או דבקית היה אפשר לומר גם עליה והיא הערתה את מקור דמיה: (יט) וערות אחות אמך, בפרשת אחרי הקדים אחות אב לאחות אם, וכאן הפך הסדר, אולי ללמדנו שהן שקולין, לפי שהמשפחה מתייחסת לאב, הודיע שאחר אמו גם היא אסורה באיסור חמור כזה: לא תגלה, כבר נאמרו אזהרות הללו בפרשת אחרי מות, ואם ללמד הערלה, ושעונם ישאו, היה לו לומר ואיש אשר ישכב עם אחות אביו וגו' כמו שכ' הלשון בכלן, מכאן למדו רבותינו, בין שהיא אחות לאביו מאב בין מאם, ובין שהיא אחות לאמו מאביה או מאמה כלן בכלל האזהרה הן, ואין כן אשת אחי אביו כמו שיתבאר: שארו הערה, אמר כי את שארו הערה לשון יחיד, לפי שלשון הערלה אינה אלא בזכר כמו שפרשנו (פסוק י"ח), ולפי שלא זכר את הנקבה כמו בנדה, הוצרך לומר עונם ישאו לשון רבים הוא והיא, ועונם ישאו פרשנו למעלה (פסוק י"ז), ונאמר כאן פעם שנית הערלה, וכבר הוקשו העריות כלן לנדה, אמרו רבותינו שבא ללמד הערלה בבהמה שחייב עליה, ומליצה זו כבר פרשנוה (פסוק י"ז): (כ) דודתו, אשת אחי אביו, אבל אשת אחי אמו אינו מוזהר עליה, כי בפירוש כתוב ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דודתך היא (פרשה י"ח י"ד), הרי שלא הזהיר על אשת אחי אמו, ולכן לא נאמר שאזהרה ערות דודך לא תגלה, כמו כאן שאמר ערות דודו גלה, שא"כ היה בכלל דודו מאב ודודו מאם: ערות דדו גלה, אעפ"י שהיא אינה שארו, בביאה זו גלה ערות דודו, וקבלו רבותינו שאינו מזהיר אלא על אחי אביו מאב, אבל אשת אחי אביו מאם אינו מוזהר עליה, ולמדוהו מג"ש נאמר כאן ערות דודו גלה, ונאמר להלן או דודו או בן דודו יגאלנו (פרשה כ"ה מ"ט), מה להלן מן האב אף כאן מן האב, ולשון הכתוב מעיד, שבאזהרה לא קראו דודו מטעם האמור, וכאן קראו דודו ולא אחי אביו למעט אחי אביו מאם: חטאם ישאו, על המזיד יאמר ג"כ חטא כמו שבארנו (פרשה ד' א'): ערירים ימתו, המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי, מפי רש"י ז"ל, וזה על דרך האומר שהכריתות האמורות בתורה הן בעה"ז שמת נקוצר ימים וזרעו נכרת, אבל אם הכרת הוא בעה"ב, כמו שנראה מפרשת המולך, הודיע בפרשה זו של עונשין, שמלבד הכרת הנאמר בפרשת אחרי מות על העריות בכללן, יש גם בעה"ז עונשין, קצתן ע"י ב"ד כמו חייבי סקילה ושריפה וחנק וקצתן בידי שמים, והוסיף באחותו עונו ישא, וכן באחות אם ואחות אב, שתרבן בו בעה"ז האלה והקללה, כמו שכתבנו בשם רמב"ן ז"ל, ובשוכב עם דודתו, חטאו ישא, ועוד ערירים ימותו, וכן באשת אחיו, ותראה לפרושנו שכל האזהרות שבפרשת אחרי מות וזכרן כאן להוסיף בעונש, ואות' שלא נזכרו בכלל הנזכרות הם למיתת ב"ד, לבד אשה אל אחותה שלא נשנית כאן, לפי שהוא בכרת לבד, ולא עונש בעה"ז לא בב"ד ולא בדין שמים: ערירים, כתרגומו בלא ולד, ויפה פי' רש"י ז"ל מלה זו בפרשת לך לך: (כא) ואיש אשר יקח את אשת אחיו, בין אשת אחיו מאביו בין אשת אחיו מאמו, וגם כאן זכר לקוחין, אעפ"י שאין קדושין תופסין בה, לפי שהתיר אשת

אחיו

אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־

הבהמה

אונקלוס

יָת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַּלִּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ כב וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִיתַּב בַּהּ׃ כג וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבַדוּ וְרַחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃ כד וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְּנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפְרֵישִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃ כה וְתַפְרְשׁוּן בֵּין

בעירא

תרגום אשכנזי

זיינס ברודערס פֿרויא ניממט, דיא וויא איינע פֿרויא אין דער ריינינגונג אנצוזעהען, דער האט דיא בלעסע זיינעס ברודערס אויפֿגעדעקט; זיא זאָלען קינדערלאָז בלייבען.

(כב) בעאָבאַכטעט אללע מיינע געזעצע אונד רעכטע, אונד האַלטעט זיא, דאמיט דאז לאנד, אין וועלכעס איך אייך פֿיהרע, אום דארין צו וואָהנען, אייך ניכט אויזשפייע. (כג) פֿאָלגט ניכט דען געזעצען דעם פֿאָלקעס, וועלכעס איך פֿאָר אייך אויזטרייבע, דען עבען וועיל זיא דיזעס אללעס געטהאַן, עקעלטע מיך איהרער.

(כד) אונד דעסוועגען שפראַך איך צו אייך: איהר זאָללט יענער ערדרייך איינגעהמען, איך וויל עז אייך צום בעזיצע איינגעבען, דאז לאנד, וואָרין מילך אונד האָניג פֿליסט; איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער צווישען אייך אונד אנדערן פֿעלקערן איינען אונטערשיד מאַכט. (כה) איהר מיסט אלזאָ אויך איינען אונטערשייד מאַכען צווישען

ריינעם

רש״י

מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות ערירי' ימותו ערירי' יהיו ערירי' ימותו אם יהיו לו בשעת עביר' לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי' יהיו. ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערא' בה כנדה שהערא' מפורשת בה את מקורה הערה: כג ואקץ. לשון מיאוס. כמו קצתי בחיי אדם שהוא קץ במזונו: כה והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה.

באור

אחיו במקום מצוה, אם אין לו בנים, להקים שם לאחיו, שלא תאמר לקחתה אפילו במקום בנים, להטיב עם בני אחיו להיות להם לאב, ולהטיב עם אלמנתו, בין אשת אחיו מאביו בין מאמו, שהרי אם אין בנים היה מצוה לקחתה, לכן אמר נדה היא, תחשבנה ותדמה לנדה, שהיא אשתך המותרת לך, וכשתפסוק זובה תחזור להיות מותרת לך, ובימי נדותה אסורה עליך אסור חמור, כן אשת אחיך כשיש בנים היא ערוה לך, כך נראה לי לפי פשוטו של מקרא שדמה הכתוב שהן לפעמים מצוה ולפעמים אסור כרת, ורמב"ע ז"ל פי' הנדה אסורה גם תבא עת להיות מותרת, וכן יתכן באשת האח, וכן כתב רבינו טוביה בר' אליעזר בס' פסיקתא זוטרתי: ערירים יהיו, זהו העונש בעה"ז כמ"ש (פסוק כ') וכרת מפורש בפרשת אחרי מות, ואמר רש"י ז"ל יש לו בנים קוברן, אין לו בנים מת בלא בנים, לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו, ערירים ימותו, אם יש לו בשעת העברה לא יהיו לו כשימות, לפי שקוברן בחייו, ערירים יהיו אם אין לו בשעת עברה, יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו, והם דברי התלמוד (יבמות ד' נ"ה ע"א) וכפי הפשט: (כב) ושמרתם, למעלה (פסוק ח') הזהיר על השמירה והעשיה, והחמיר בעונשין על היחידים העוברים, כריתות ומיתות ב"ד, ועכשיו חזר והזהיר עליהן בעבור טומאת הארץ, שאם ילכו בחקות הכנענים והמצריים יגלו ממנה, ולא חפץ ה' בזה, כי אם בישיבת ישראל על הארץ, שעי"כ יהיה המקדש על תלו ושכינתו בציון, על כן אמר ולא תקיא אתכם הארץ, כלומר השמרו שלא תקיא אתכם, כי אני מביא אתכם שמה לשבת בה, לא להגלות ממנה, וכמו שבארנו (פרשה י"ח כ"ח): (כג) ולא תלכו בחקת הגוי, ידבר על הכלל שלא ילכו בחוקות הכנענים, שאם יעשה להם חקים כאלה ירגמו שתקיא אותן הארץ, וגם זה מבואר (שם ל'): כי את כל אלה, כמו עבודת המולך והכשפים והעריות: ואקץ בם, פי' רמב"ע ז"ל דרך משל, כמו ותקצר נפשו (שופטים י' ט"ז) ולדעתי הוא כמו וימאס מאד בישראל (תהלים ע"ח נ"ט), וקצה ממנו ואקוץ, כמו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א ה'), וכן ואקוץ גם שנאמר לפני כדבר נתעב ומגואל, ומאסתי בם שישבו עוד בארץ אשר אני שוכן בה, ואינו כמו ויקוצו מפני בני ישראל (שמות א' י"ב), ויקץ מואב מפני העם (במדבר כ"ב ג'), כי כל שאחריו בי"ת פרושו כמו שאמרנו, וכן אמרו בת"כ ואקוץ בם, כאדם הקץ ממזונו, שאינו יכול שיהיה עוד לנגד עיניו: (כד) ואמר לכם, צויתי לכם שתירשו את אדמתם, כי ירושת הארץ וישיבתה מצוה גדולה, ונזכרת בכמה מקומות בתורה, ומטעם הגדול שכתבנו למעלה (פסוק כ"ב), והרמב"ן ז"ל בתוספותיו על מנין המצות מנאה במצוה רביעית, ורמב"ם ז"ל שלא מנאה הוא לפי שלדעתו לא נהגה רק בימי משה ויהושע, ואינה מצוה לדורות, וסוף סוף כשנעשה חקים הגורמים גלות אנו מבטלין מצות ישיבת הארץ; אתם תירשו את אדמתם, עכ"פ תירשו את אדמתם, אם ילכו מארצם מוטב, ואם לאו תקחו אותה מידם במלחמה: ואני, אם הם גוים גדולים ועצומים מכם, אין בכך כלום, כי אני אתננה לכם, אני אכניע אותם, עד שתירשו את הארץ ירושת עולם: זבת, כמו זן קמה קמת רעך (דברים כ"ג כ"ה), כן מן זבה זבת חלב, ובארנוהו (פרשה ט"ו ב'), שנופל על הלחה היוצאת מאליה, ואי אפשר לה להשאר בגוף שהיא מכונסת בו, שמרוב החלב שבבהמות תזוב מאליו, ומרוב עסיס שבפירות יזוב לחוץ: ודבש, מתיקות הפירות ובארנוהו (פרשה ב' י"א): אני ה' אלהיכם, העושה נפלאות למענכם, אני אתן את ארצם בידכם: אשר הבדלתי וגו', להשכין שכינתי בתוככם, ובחרתי בארץ הזאת להיות מקדשי בתוכה, ועל כן לא תעשו מעשים שבעבורם תקיא הארץ אתכם: (כה) והבדלתם, וכשם

שהבדלתי

הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים

אונקלוס

בְּעִירָא דַּכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדַכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִּי תַרְחֵשׁ אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסָאָבָא׃ כו וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יַתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין קֳדָמָי׃ כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ זְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יַתְהוֹן קַטְלָא חַיָּבִין׃

כא א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱימַר לְכַהֲנַיָּא

תרגום אשכנזי

רײנעם אונד אונרײנעם פֿיה, צווישען אונרײנעם אונד רײ־נעם געפֿליגעל, אונד אײך ניכט זעלבסט צום גרײעל מא־כען דורך פֿיה, געפֿליגעל אָדער אויף ערדן קריכענדעס, דאז איך אײך, אַלז עטוואז פֿעראונרײניגענדעס. אויז־געזאָנדערט האַבע.

(כו) איהר מיסט מיר געהײ־ליגט זײן, דען איך, דער עווי־גע, בין אײן הײליגעס וועזען, אונד איך האַבע אײך פֿאָן אַללען נאַציאָנען אבגעזאָנ־דערט, דאַס איהר מײן זײן זאָללט. (כז) מאַן אָדער פֿרויא אונטער איהנען, דיא טאָר־טענבעשווערער אָדער צײ־כענדײטלער זײן ווערדען, זאָללען דעס טאָדעס זײן; מאַן זאָלל זיא שטײניגען, זיא האַבען דאז לעבן פֿערווירקט.

כא (א) דער עוויגע שפּראַך צו משה: רעדע מיט דען פּריסטערן

סכום הפסוקים של פרשה קדשים סד

רש"י

לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור: כו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחביריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: כז כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת. עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת. ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת:

כא א אמור אל הכהנים. אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים: בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן

באור

שהבדלתי אתכם מן העמים, כן תבדילו אתם בין הבהמה הטהורה לטמאה, ובין העוף הטמא לטהור, אותן שהתרתי לכם יחשבו בעיניכם לטהורים, והאסורים לטמאים, ואם כלם מעשה ידי הם, ואין נהם שקוץ בעצם חלילה אל תשקצו את נפשותיכם וגו', לכם ישקצו אם תאכלום, כי הבדלתי אותם לכם משאר המינין: בין הבהמה הטהורה, בבהמה הקדים טהורה לטמאה ובעוף הקדים טמא לטהור, לפי שבבהמות מפורשים הטהורים בתורה, והן עשרה מינים, ובעופות מפורשים הטמאים, והן כ"ד מינים: לטמא, שיהיו בעיניכם טמאין לאכלה, וזהו שפי' רש"י ז"ל לטמא, לאסור: (כו) והייתם לי קדשים, קיימים אתם להיות לי קדושים, מתעלים על מנהגי שאר העמים, וכמו שבארנו (פרשה י"ט ב'): ואבדל אתכם וגו', מה שהבדלתי אתכם מן העמים להיות לכם לאלהים ולשכון בתוככם, כל זה עשיתי שתהיו לי עמי ונחלתי, וכל מעשיכם יהיו לכבודי, ואעפ"י שתתאוו לנשים ולמאכלים שאסרתי לכם, תמנעו מהן לכבודי, וזהו שאמרו בת"כ והביאו רש"י ז"ל בפירושו ר' אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, ת"ל ואבדיל וגו' להיות לי, שתהא הבדלתם מהם לשמי, פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים, ופירוש כמו שאמרנו שאין בדברים אלו מאום כטוע בטבע האדם, ולא בעבור טעם רפואות הגוף וכיוצא, אלא גזרת השם שהוא אלהי ישראל שהבדיל אותם ע"י חקים האלו מכל העמים, ולא יפרוש האדם מהן אלא בעבור שמקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) ואיש או אשה, לפי שלא נכתב אזהרת אוב וידעוני וכרת שלהן בפרשת עריות, כי בפרשה (י"ט ל"א) אמר אל תפנו אל האובות וגו', ובפרשה זו (פסו' ו') אמר והנפש אשר תפנה אל האובות וגו' והכרתי אותו מקרב עמו, זכר גם עונש ב"ד שלהן אחר כל המוכרים לפניו, ולפי שהוצרך לומר אותו מקרב עמו לשון זכר, אמר ואיש או אשה, לא האיש לבדו: כי יהיה בהם אוב או ידעוני, שימצאו בהם מעשה אוב או מעשה ידעוני, ויעידו עליהם בב"ד שעשו כמעשים האלו, כי אין אוב וידעוני תואר לאיש, אלא שם המעשה כך הוא כמ"ש (פרשה י"ט ל"א): מות יומתו, על פי ב"ד: ירגמו אתם, כמו עם הארץ ירגמוהו באבן (פסוק ב') ושם מבואר:

כא (א) ויאמר ה' אל משה, פרשנו למעלה (פרשה א' א') שהאמירה כוללת דברים רכים ודברים קשים, ודבור תמיד דברים רכים, ובהסמיך אמירה לדבור, יורה שדבר ברכות, גם יוהג לומר לעם בלשון הבא בענין, וכי כאן ויאמר ה' אל משה כלשון הכתוב בענין, כן אמור אל הכהנים בני אהרן באותו הלשון שאני אומר אליך, וטעם שלא נאמר גם כאן דבור ואמירה, ובלי ספק נדבר עמו והורהו ההלכות כלם בנבואה אפרש בע"ה (פסוק כ"ד): אמר אל הכהנים בני אהרן, בפרשיות שלמעלה נאמר אל אהרן ואל בניו, ולא אמר הכהנים, כי שהם שבות בקרבנות ובמעלות הקדש שהם במקדש, אבל כאן הזהירם מלהטמא למת לעולם, אפילו חוץ למקדש ושלא בשעת עבודה, מפני מעלתם וכהונתם:

תרגום אשכנזי

פריסטערן, דען זעהנען אהרן'ס אונד זאגע איהנען: מאן זאלל זיך אן קיינער לייכע אונטער זיינער נאציאן פערונרייניגען. (ב) נור אן זיינעם בלוטספריינדע, דער איהם נאהע פערוואנדט איזט, אן זיינער מוטטער, זיינעם פאטער, אן זיינעם זאהנע, זיינער טאכטער אונד זיינעם ברודער

הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו

אונקלוס

לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ ב אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וְלַאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ ולאחוהי

רש"י

אהרן ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו. בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: ב כי אם לשארו. אין שארו אלא אשתו

באור

וכהונתם, לכן אמר הכהנים, כלומר שינהגו כבוד בעצמם, לפי שהם כהנים משרתי אלהינו, מדברי רמב"ן ז"ל, ורבותינו ז"ל דרשו בני אהרן יכול חללים, ת"ל הכהנים, בני אהרן אף בעלי מומין במשמע, בני אהרן ולא בנות אהרן, כמו שפי' רש"י ז"ל, וכפי הפשט לא זכר כאן אהרן, לפי שאמר בענין והכהן הגדול מאחיו וגו' שהוא על כל הכה"ג העומדים תחת אהרן שהן כלם בני אהרן, כי לאהרן עצמו לא יקרה אחרי מות נדב ואביהוא דבר מטומאת ששה קרובים, וגם אזהרת פסולי הנשואין לא יתכנו בו, ואין כבודו להזכר עליהן כמו שלא הזכירו (פסוק י"ז) במומין, וכמו שאפרש שם בשם רמב"ן ז"ל: ואמרת אלהם, למעלה שנאמר אל אהרן ואל בניו, הוא בענין הקרבנות שמביאים ישראל, אלא שהם העובדים, אבל פרשה זו ושתי פרשיות שלאחריה המדברות במומין ובטומאות שהן חובת הגוף לכהנים לבדם, הזל אמור אל הכהנים בני אהרן, כלומר מעניין אניה לך דברים שתאמר אל הכהנים בייחוד, שאינן נוהגים בישראל כלל, ואח"כ פרט מה הן הדברים הללו? ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו והולך ומפרש עד כי אני ה' מקדשכם (פרשה כ"ב י"ח) ועוד אפרש (פרשה כ"ד), ורש"י ז"ל פי' אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים, וכן דרשו בת"כ: לנפש, נקרא הגוף המת נפש, מטעם שבארנו (פרשה ב' א'), שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שהתאחדה בגוף, ועל ידו תפעל תחת השמש, שעל החבור הזה אמר ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב' ז'): ולפי שהגוף שבת זה, שבהיותה חוץ לגוף אין לה עסק בכל אשר תחת השמש, לכן גם בצאת הנשמה ממנו נקרא נפש, שהוא עצמו טעם שמטמא טומאה חמורה, בעבור שהיה נפש לנשמת חיים העליונה שגם בעבור זה האבל ודיניו: יטמא, מן ההתפעל, ודגש המ"ם על סימן הבנין, ודגש הטי"ת להבלעת תי"ו הבנין, ופרושו לא יטמא עצמו: בעמיו, פי' רשב"ם ז"ל אין בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם, שאלו היה כתו' לעמיו, היה משמע שלא יטמא לעמיו, כמו שכתוב לנפש לא יטמא, ופי' עוד לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא, ולפרושו הראשון איננו יודע מה צורך לומר בעם הכהנים ומהם ידבר, גם לפי' השני למה הנמצא בעמיו, ומה חסר אם אמר לנפש לא יטמא, ונאמת מלת בעמיו קשה בעיני, למה ברוב המקומות יאמר מן עם בכנוי עמו עמך, ובמקצת המקומות בתורה לשון רבים, כמו בפרשת זו בעמיו, בעל בעמיו, בתולה מעמיו, זרעו בעמיו, וכן אצל האסיפה ויאסף אל עמיו (בראשית מ"ט ל"ג), גם במקצת הכריתות כמו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (פרשה ז' כ' וכ"א וכ"ה), וכל אדם מעם אחד, ואחשוב אני לפי שמלת עם הוא על קבוץ בני אדם שהם זה עם זה, לכן על קבוץ האומה כלם יאמר עם, וכן על כל קבוץ פרטי שבאומה יאמר עם, כמו קבוץ הכהנים, קבוץ השרים, קבוץ החכמים, ולכל אדם יש חברה שהוא מתחבר עמהם, והנכבד יתחבר עם אנשים כערכו, ישב בסוד שרים ובסוד חכמים וכיוצא, ועל זה באה המלה בעמיו שהם המיוחדים שבאומה שהן עמיו, ואמר שמוזהר הכהן שלא להטמא לשום נפש אפי' אותן שהן עמיו, במות קרובו דודו או בן אחיו, במות כהן או במות חכם גדול או שר הצבא או הנשיא, לא יטמא לו ובכל שכן לשאר בני אדם, וכן פי' עמיו שנכתב על האסיפה שנאסף למחיצת עמיו נכבדים וגדולים כמוהו, וכן הכריתות שבהיותו מחברת הגדולים תכרת נפשו מחברתם, וכן כל בעמיו שבפרשה זו וכמו שאפרש, ורש"י ז"ל פי' בעמיו, בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה, ולשון ת"כ בעמיו בזמן שעמיו בם אינו מטמא יצא מת מצוה, ולשון זה מכוון יותר, [* א"ה, ונראה שכוונת הרשב"ם ז"ל בפי' השני לתרץ מה שדקדק בפי' הראשון מדוע לא אמר לעמיו כפשוט הלמ"ד, ולכך אמר שהכוונה לנפש הנמצא בעמיו, והשעור לנפש מישראל שהם עמיו שאין העכו"ם מטמאין באהל המת, ואילו אמר עמיו היה במשמע שבעם הכהנים לבד מדבר, וכ"מ כשטות הכתוב*]: (ב) כי אם לשארו הקרב אליו, מלת שאר בארנו (פרשה י"ח ו') שנקראים כן קרובי האדם ממשפחתו לפי שהן שארית בשרו, ויש שאר קרוב כמו הששה האמורים בענין, שאין קרובים יותר מהן, והרחוקים כמו אבי אביו ואבי אמו בן בנו ובן בתו ובן אחיו ובן אחותו ודודיו, ויש עוד הרחוקים יותר וכלם שאר, וראיה לזה שנאמר לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה (במדבר כ"ז י"א), הקרוב מהם ביותר, ולפניו נאמר ונתתם את נחלתו לאחי אביו (שם שם ט'), למדנו שדודו שארו, והרחוק עוד גם הוא שארו, על כן פירש כאן שאינו מטמא כי אם לשארו הקרוב לו, וחזר ופירש ואמר לענין טמאה מי הם שאר קרוב? לאמו ולאביו וגו', כך הוא פשוטו של מקרא, אלא לפי שאין צורך להאמר, אחר שפירש אותם בשמותיהן מי הם הקרובים הללו, לכן דרשו רבותינו ז"ל בת"כ אין שארו אלא אשתו, שנאמר שאר אביך היא, ולא ראיתי מי שפירש ראיה זו, ונראה לי שכך פרושו, לפי שאמר שארו, ולא אמר כי אם לשאר הקרוב אליו, לא בא להוסיף שאר על הששה המפורשים, אלא אשתו שהיא לבדה שארו, כי האשה שארית האיש פלג גופא, כמו שמצינו במעשה בראשית (שוב ראיתי כן בפי' ילקוט שמעוני בשם הרא"ד ז"ל) ולא שאר אביו ואמו או אחד ממשפחתו, אבל אם תוסיף שאר אחר, איננו שארו לבדו, אלא הוא שאר קרוב יותר לאביו או לבנו ולבתו וכיוצא, ומביא ראיה מערות אחות אביך לא תגלה, שהיא שארו, וקורא' שאר אביך, לפי שהיא שאר קרובה יותר לאביו, ופי' זה קבלה ביד רבותינו ז"ל שפשט המקרא כולל גם אשתו, ורמב"ם ז"ל שאמר (הלכות אבל פ"ב א') ומדבריהם שיתאבל האיש על אשתו הנשואה, כבר פי' מהרי"ק ז"ל שכל דבר שאינו מפורש בתורה ממש אעפ"י שדינו דין תורה קורא רמב"ם ז"ל מדברי סופרים, ואשתו איננו מפורש בתורה, שהרי לשארו תרגם אונקלוס ז"ל לקריביה דקריב ליה, ואפשר לי לומר שלדעת רמב"ם ז"ל אעפ"י שמטמא לה דין תורה, איננו אלא רשות לא מצוה כמו בששה קרובים המפורשין, שנאמר עליהן לה יטמא שחייב להטמא להן, ולכן לא נאמר ולאשתו בוי"ו שלא לחבר שארו עם הששה המפורשים, ועל זה אמר (שם הלכה ז') אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו, ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים עשאה כמת מצוה שאין לה קוברין, שכיון שאין לה יורש אלא הוא, לא תמצא מי שיתעסק בה, והוצרך לטעם זה בעבור מטמא לה בעל כרחו, שהוא גזרת חכמים שמדין תורה מותר להטמא לה, וחכמים עשאה כמת מצוה שחייב להטמא, וראיה ששנו בת"כ מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה, ודחפוהו חכמים וטמאוהו בעל כרחו, ומזה אתה למד שמן התורה איננו חייב לטמא לה, שאל"כ למה לא רצה להטמא לה, ומה ספרו לנו שדחפוהו חכמים וטמאוהו, פשיטא כל מצות עשה כופין עד שיקיים, אבל החיוב איננו אלא מד"ס, אבל שמותר הכהן להטמא לאשתו דבר תורה הוא כמו שקבלו רבותינו ז"ל, ואין רבי' משה ז"ל חולק על זה שהרי פסק (שם פ"ג א') כל כהן המטמא למת חוץ מששה מתים המפורשים בתורה או אשתו בעדים והתראה הרי זה לוקה, הא למדת שמן התורה מותר להטמא לה, אלא שאינה מפורשת לפי שאיננו מצוה כמו לששה קרובים: הקרב, נדרש לדעת רבותינו

וְלְאָחִיו׃ ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃ ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃ ה לֹא־יִקְרְחֻה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם

אונקלוס

וּלְאָחוּהִי׃ ג וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָא דְקָרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ ד לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ׃ ה לָא יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְדִקְנְהוֹן

תרגום אשכנזי

ברודער. (ג) אונד אן זיינער שוועסטער, ווען זיא נאך יונגפער אונד אים הויזע איזט, דאס זיא נעמליך נאך קיינעם מאננע צוגעהערט האט, אן איהר זאלל ער זיך פערונ־ריינינגען. (ד) זאנסט אבער דארף דאז הויפט דער נאצי־אן זיך נימאלס פערונריי־ניגען, אונד דאדורך זיין אנ־זעהען שוועכען. (ה) זיא זאללען זיך אויף איהרעם קאפפע קיינע קאהלע פלאטטע שערען, אויך ניכט דיא עקקען דעם בארטעס

רש"י

אחותו: ג הקרובה. לרבות את הארוסה: אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה: ד לא יטמא בעל בעמיו להחלו. לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה, ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: ה לא יקרחה קרחה. על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש ת"ל בראשם. וילמדו ישראל מכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל לא תשחית (ויקרא י"ט) יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה.

באור

רבותינו ז"ל פרט לארוסה, ואלו פרט לגרושה שאינו מטמא להן, ולשון זה הקרוב שב על שארו, וכן פי' בפסיקתא זוטרתי: לאמו ולאביו, זכר אם ואב בראשונה, שמלבד השאר חייב במוראם ובכבודם לאחר מיתה כבחיים: ולבנו, בת"כ דרש על כל האמורים שאין האחד למד מחברו וצריכין כלם להיות מפורשים, ואין זה צורך לפשט הכתוב: (ג) ולאחתו הבתולה, למעט אם ידעה איש, וזהו אשר לא היתה לאיש, כלומר למשכב איש, פרט לאנוסה ומפותה, אעפ"י שלא נשאת אינו מטמא לה', אבל אם לא נבעלה אעפ"י שהיא בוגרת, או שאבדה בתולים ע"י הכאת עץ מטמא לה, וכן הוא בת"כ: הקרובה, לרבות את הארוסה, כל זמן שלא נבעלה לאיש מטמא לה: לה יטמא, מצוה לא רצה לטמא מטמאין אותו בעל כרחו, כן שנו בת"כ, ונסמך אל אחותו שמוכה מדבר, וכל שכן האחרים, (ד) לא יטמא בעל בעמיו, ת"א ז"ל לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה, וכן פי' רמב"ן ז"ל טעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה, מלשון בעליו אין עמו (שמות כ"ב י"ג), ונקרב בעל הבית (שם שם ז'), כי הנכבדים יקראו אדונים, יאמר לא יטמא הנכבד בעמו להחל את כבודו, לא רק בבואם אל אהל מועד לשרת, אלא שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים, ולפי שלדבריהם צריכין אנו לומר שהוא כפול, שכבר אמר לנפש לא יטמא בעמיו, נראה לדעתי יותר שאעפ"י כי בעל בעמיו כתרגומו רבא בעמיה, לא נאמר על הכהנים כמו לנפש לא יטמא בעמיו, אלא על הכהן הגדול לבדו, שהוא בעל בעמיו אדון וגדול בעמיו הנכבדים, כי לפי שהתיר לכהנים בני אהרן להטמא לקרובים, לא כמו שאסר עליהם בשמיני למלואים כמו שפרשנו שם, חזר ואמר שהכהן הגדול שהוא בעל בעמיו עומד באסורו הראשון ולא יטמא כלל אפילו לקרובים, ומלת להחלו, להתחלל לבדו בתוך עמיו, שהרי אם יטמא לקרובים כמנהג אם ימות עליו אחד מקרוביו, כל עמיו הכהנים פורשים, והוא לבדו מיטמא לו, ובסוף ענין חזר ופירש מי הוא בעל בעמיו, ואמר והכהן הגדול מאחיו וגו', ופרט כל דיניו גם בנשואין, ונראה הענין כלל אותו בכלל כל בני אהרן לענין הדינין המפורשין כאן, ולפי שזה נוהג בין בכה"ג משוח בשמן המשחה, בין במרובה בגדים, וכדתנן (הוריו' פ"ג ד') אין בין כה"ג משוח בשמן המשחה למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות, קראו בעל לא משיח, כן נראה בעיני, ורבותינו דרשו בעל ממש, לפי שהתיר להטמא לאשתו, חזר ואמר לא יטמא בעל בעמיו פעמים שאינו מטמא, כגון לאשה פסולה, וכן פי' רש"י ז"ל, ורשב"ם ז"ל פי' שום בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו, להחלו, שהרי מתחלל מכהונתו, ולפי דברי חכמים לא מיעט לאשתו פסולה ומחוללת, אבל מטמא לאשתו כשרה, וכפי פשט שלו מה טעם שוצרך להזהיר עליה, והיא בכלל כל הקרובים והעם שאינו מטמא להן שנאמר עליהן לנפש לא יטמא בעמיו, אבל אם התיר במלת שארו אשתו, הוצרך להזהירו על הפסולה: (ה) לא יקרחה קרחה בראשם, להלן אמר בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א'), היה נראה לי שהכהנים הוזהרו במצות יתרות הוסיף בראשם בכל הראש, שישראל לא הוזהרו רק בין עיניהם, וישראל לא הוזהרו רק למת, והכהנים הוזהרו מכל וכל, אבל רבותינו קבלו שאין הכהנים וישראל בלאו זה, ומה שנאמר כאן הוא עצמו מה שנאמר להלן, ובא זה ולמד על זה, שכן אמרו קרחה לחייב על כל קריחה וקריחה, בראשם שיכול אינו חייב אלא על בין העינים בלבד, ת"ל בראשם לרבות את הראש כלו, יכול ישראל לא יתחייבו על קרחות רבות אלא אחת, ולא יהו חייבים אלא על בין העינים בלבד, ת"ל קרחה קרחה לגזרה שוה, מה כהנים חייבין על כל קרחה וקרחה, ועל הראש כבין העינים, אף ישראל כן, ומה קרחה האמורה בישראל אין חייבין אלא על המת, אף קרחה האמור בכהנים לא יהיו חייבים אלא על המת, וסוף סוף דבריהם מתמיהים וכמו שאמר רא"מ ז"ל שאם גם ישראל חייבין על הראש כלו, למה נאמר בהן בין עיניכם, ולמה לא נלמד מהכרח הכתוב, שהכהנים צריכה בהן מצות יתרות חייבין בכל הראש, וישראל אינן חייבין רק בין עיניהם, והשאלה עצומה מאד, ועוד יקשה בעיני אם שוין בכל ענין יאמר בישראל ולא תקרחו קרחה בראשכם למת, והיינו שומעים הכל כי כל שכן כהנים, וכפי הפשט ולישב קבלת חכמים ז"ל יראה בעיני שבפרשה זו המדברת עם הכהנים משרתי ה', הזהירם בייחוד מקרוח קרחה, ומלעשות שרט, ולגלח פאת זקנם, לפי שבזמני עכו"ם זה היה מנהגם לעכו"ם, כמו שמצינו בעובדי הבעל ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א י"ח כ"ח), והוא עצמו השריטה הנזכרת פה, וכן היו קורחים ראשיהם ומגלחים פאתי זקנם, שהרי רבינו משה ז"ל כתב (הלכות עכו"ם פרק י"ב א') אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי עכו"ם וכו', ואמר עוד (שם הלכה ז') דרך כהני עכו"ם היה להשחית זקנם לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן וכו', ואמר עוד (שם הלכה י"ג) גדידה ושריטה אחת היא, וכשם שהיו הגוים שורטים בבשרם על מתיהם מפני הצער, כך היו חובלין בעצמם לעבודת עכו"ם שנאמר ויתגודדו כמשפטם, ואין ספק שגם הקרחה

היו

זְקָנָם לֹא יְגַלְּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת: ו קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ: ז אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ

אונקלוס

דְדִקְנֵיהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשָׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל: ו קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלְּלוּן שְׁמָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ קֻרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין: ז אִתְּתָא מְטַעְיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דִמְתָרְכָא

תרגום אשכנזי

בארטעס אבפוטצען, אונד אן איהרעם לייבע קיינע איינשניטטע מאכען׃

(ו) זיא זאללען איהרעם גאטטע הייליג זיין, אונד דען נאמען איהרעס גאטטעס ניכט ענטווייהען; דען זיא זינד פערזאנען, וועלכע דיא פייערא פפער דעס עוויגען, דיא אפפערשפייזע איהרעס גאטטעס, דארברינגען, דאהער מיססען זיא הייליג זיין.

(ז) קיינע הורע, קיינע ענטווייהטע פערזאן זאללען זיא הייראטהען, אויך קיינע פרויא, דיא פאן איהרעם מאננע פערשטאסען ווארדען

רש"י

ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: ו קדושים יהיו. על כרחם יקדישום בית דין בכך: ז זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר: חללה. שנולדה מן הפסולים

באור

היו עושים כהני עכו"ם, ולכן כתבנו כל אלו בייחוד לכהני ה', שלא ינהגו כן בעבודת ה', אבל ישראלים שאינן בני עבודה, אינן אסורים בקרחה וגדיעה אלא על מת, שכן היו עושים עכו"ם למתיהם, וזהו ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, וכן לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א'), ונכלל זה גם הכהנים, שבעשותם כאלה למת חייבין, וזה שאמרה הברייתא אף קרחה האמור בכהנים אינן חייבים אלא על מת, לא בא להוציא שאין הכהנים חייבים אם עשו כאלה בעבודתן כדרך כהני הבעל, חלילה לומר כן, אלא בא להוציא אם עשה כן על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, כמו שמצינו כן בישראל, שהרי גם רבינו משה ז"ל אמר כן בשריטה שאפילו בישראל כשעושה לעבוד' עכו"ם חייבין, וכאן הוזהרו הכהנים עליהן אפילו לשמים, ועתה הכתובים מתישבים על מכונם, שבישראל נאסרו למת וכל שכן כהנים, נוסף עליהן כהנים שאסורין לעשות כן בעבודת המקדש, ולכן הכתובים מלמדין זה על זה, כמו שאמרה הברייתא, ולא הוצרך להתפרש בתלמוד ובהלכות שהוא בכלל ונפקותיהן לא תלכו, כלומר שחקקו הם לעבו"ם, אתם לא תעשו כן לשמים, וכמ"ש (פרשה י"ג ב'), ואולי מנהג המשרטים למת היה לקרוח על הפחת, ולכן אמרה בין עיניכם, אז שאנו למדין זו מזו שחייב על כל הראש כבין העינים: ופאת זקנם לא יגלחו, פרשנו למעלה (פרשה י"ט כ'), שנא׳ למעט מלקט ורהיטני שאינן מגלחין וזה ראיה לדברי רבותינו ז"ל, שאילו לא ילמדו הכתובים זה על זה, יהיה לישראל אסור במלקט ורהיטני ולכהן מותר: שרטת, כמו שרט שם דבר בתוספת תי"ו האמנתיו, ולמדו חכמים מזה שחייב על כל שריטה ושריטה, וכן בישראל: (ו) קדשים יהיו לאלהיהם, אעפ"י שעל כל העדה נאמר קדושים תהיו, הכהנים הנגשים אליו ותקדשו ביותר, הן להזהר מטומאת מת, והן מטומאת מנהגי גוים והבליהם, יתרוממו בלבנם על מנהגי בני אדם, וגם במות שארם הרחוק או אנשים שהם כרוע כאח להם, יעבדו במקדש ה' בשמחה הראויה לעבודתו, וזוהי קדושה גדולה כמו שפרשנו (פרשה י"ט ב'), כי הבדלתי אותם מכל משפחות ישראל לעמוד לשרת לפני: ולא יחללו, במנהגיהם את שם אלהיהם, כי הם כהני ה', ואם בעבודתם ינהגו ככהני עכו"ם יחללו שמו הגדול הנקרא עליהם: כי, כמו שאמרנו שבהיותם משרתי השם קודש הם: אשי ה', לחם אלהיהם, אשי ה' הללו מנחה על האש לה'; כלומר מתנה על האש לה': ממונה (פרשה א' ט'), שכל הקרבנות הנאכלות על המזבח קרויים אש ואשי זאתיהם, כמו העבודות שהם עובדים: (ז) אשה זונה, כפי הפשט כמו קרבים לחמו, כמו את קרבני לחמי לאשי, וזהו, גם המקריבים קדש לה', כמו העבודות שהם עובדים: זונה בכל המקרא המפקרת עצמה לזנות, ורש"י ז"ל פי' שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר, וכן שנינו במשנה (יבמות דף ס"א ע"ב), וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות, ופי' רש"י ז"ל ביאת גוי ועבד פסולה, ושנבעלה בעילת זנות שנבעלה לפסול לה, כגון אחת מכל העריות, וכגון בת ישראל לנתין וממזר, ויש שטה אחרת שאין זונה מחייבי לאוין, לא מחייבי כריתות שאין קדושין תופסין בה וכן כותי ועבד, וסוף סוף הכל כלול בשם זונה שהיא המופקרת לכל, כי המפקרת עצמה לזנות כאין עליה מי שירצה, וככללן פסולין וחייבי כריתות וחייבי לאוין, וחכמים שאמרו כן לא משם זונה הוציאוהו, אלא שכך קבלו שזונה האמורה פה שהכהן לוקה עליה היא שנבעלה ביאת זנות: וחללה, תאר לנקבה, ולזכר חלל בשני קמצין, והרד"ק ז"ל בס' השרשי' שרש חלל כתב, לבי חלל בקרבי (תהלים ק"ט כ"ב), פועל עבר כי חציו פתח, וכפלל חלל תאר, וכמשמעותו חלל (יחזקאל כ"ח ח'), או בחלל (במדבר י"ט י"ח), עונים היו חללי חרבי מחללי רעב (איכה ד' ט'), וענין אחר כי חלל יהודה (מלאכי ב' י"א), אל תחלל את בתך להזנותה (פרשה י"ט כ"ט), והתאר מזה אשה זונה וחללה, ויתכן מזה הענין ואתה חלל רשע (יחזקאל כ"א ל'), או מהענין הראשון, וכת"י ואת חייב קטולא רשיעא, וזהו תוכן דבריו, ובעיני תמה שיהיה תאר אחד לשני ענינים נפרדים, על ההריגה שהוא בקל התאר חלל חללים, ועל חלול כבוד וקדש, שזה תמיד בבנין הכבד ג"כ התאר בקל חלל חללה, והאמת לדעתי הוא לפי שהענין זה בשניהן, כמו שתאר חלל שהוא על ההריגה ענינו שלא יחיה אחרי נפלו, כן תאר חלל וחללה על אבדן כבוד קדושה לדור דור, שאין אחריו תקוה, וכמו שמתים חלל הומת ע"י חרב או רעב, ולא עשה בעצמו כלום, שעל המעט שיהרוג אדם את עצמו לדעת, כן חלל וחללה לענין קדשת כהונה שהוא על ע"י אחר, כמו שבא בקבלת רבותינו ז"ל אזוהי חללה זו שנולדה מאחד מכל הפסולים לכהונה, והריהיא לא עשתה עבירה, ונעשית חללה ע"י מעשה אביה ואמה, ואין תרופה לחלול זה, שהנושא חללה והוליד ממנה בן, אותו הבן חלל, ואין תורת כהונה עליו, והרי הוא כזר מותר להטמא למתים, ונושא גרושה, וכן אם הוליד ממנה בת היא חללה, וכן זרע זרעו של חלל הם חללים אפילו עד אלף דור, כי חלל זכר חלל לעולם, וכן זרע הבת, רק אם נשאת חללה לישראל והוליד ממנה בת מותרת לכהונה, אבל כל זמן שהיא נשואה לכהני', חזיר זרעו חללים, ולכן נקראת חללה על שם הזכר שהוא חלל, ואין כן כהן שעבר עבירה כגון שנשא זונה או חללה או שהרג את הנפש וכיוצא אינו נעשה חלל, גם אין זרעו שהוליד מן המותרות לו חללים, כך נראה בעיני, וסוגית הגמרא מסייעת פי' זה שהם אמרו שגם אלמנה לכה"ג וזונה וגרושה לכהן הדיוט נעשית חללה בביאה זו ולוקין עליה משום חללה, ולכן הקשו (קדושין דף ע"ז ע"א) כולדה אין לא כולד' לא, והרי אלמנה וגרושה וזונה דלא כולד' והויא חללה, ומשני רבא אזוהי חללה שעיקרה מדברי תורה, ואין צריכין לפרש מדברי סופרים, כל שנולדה מפסולי כהונה, למדנו שפי' מלת חללה בתורה בתם היא על דרך שפרשנו שהוא על ידי אחר, אלא שחכמים למדו מן המקראות שאם נתחללה ע"י ביאת אחד מן הפסולים לכהונה

מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו: ח וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם: ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: ס י וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה

אונקלוס

דְמִתַּרְכָא מִבַּעְלָהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ: ח וּתְקַדְּשִׁנֵּיהּ אֲרֵי יָת קֻרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: ט וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתְחֵל לְמִטְעֵי מִקַּדּוּשַׁת אֲבוּהָא הִיא מְתַחֲלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: י וְכָהֲנָא דְיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דִּי יִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דרבותא

תרגום אשכנזי

וואָרדען, זאָללען זיא הייראַטהען, דען איין זאָלכער מאַן איזט זיינעם גאָטטע הייליג.

(ח) דוא מוסט איהן הייליג האַלטען, דען ער זאָלל דיא אָפּפערשפּייזע דיינעס גאָטטעס דאַרברינגען; ער מוס דיר הייליג זיין, דען איך, דער עוויגע, דער איך הייליגט, בין זעלבסט הייליג. (ט) דיא טאָכטער איינעס פּריסטערס, דיא זיך דער הורעריא ערגיבט, האַט איהרען פֿאַטער ענטווייהט, זאָלל פֿערברעננט ווערדען. (י) דער פּריסטער אבער, וועלכער אונטער זיינען ברידערן דער פֿאָרנעהמסטע איזט, אויף דעססען הויפּט זאַלבאָהל געגאָססען, אונד

רש"י

הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: ח וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש: קדש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה: ט כי תחל לזנות. כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: את אביה היא מחללת. חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל: י לא יפרע. לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום

באור

לכהונ' היא ג"כ חללה, לפי שגם הפוגע בעצמו יקרא חלל: לא יקחו, כל אחד מהכהנים: גרושה מאישה, לפי הפשט ירא' שלהלן אמר וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו (דברים כ"ד א'), ולשון גרושין לא נאמר שם, כמו ויגרש אותם מאת פני פרעה (שמות י' י"א), לכן אלו אמר ואשה גרושה, היתה המליצה כוללת פנויה שנגרשה מן הבית או מן העיר בעבור רעה שעשתה שגנבה או שהלשינה וכיוצא, על כן הוסיף מאיש, שמדבר על נשואה שנגרשה מאישה, ואין זה אלא בספר כריתות, שאם לא כן הרי היא אשת איש, ורבותינו ז"ל דרשוהו לענין אחר: גרושה, אעפ"י שלא נגרשה מדעתו, שלא מצא בה דבר ערוה או רעה אחרת, כגון אותן נשים שכופין בעליהן להוציאן בגט, גם הן אסורות לכהונה: כי קדש הוא לאלהיו, כל ישראל קדושים לאלהים, ולא הוזהרו באלה, והכהן קדוש מהם, ולכן נכתבו אזהרות יתרות בענין הקדושה, וזהו כנוי לאלהיו, והתפרש (פרשה ד' כ"ב): (ח) וקדשתו נהג בו מנהג קדושה, ותהיה מעלתו בעיניך למעלה ממעלת כל העם, ואמר הטעם כי את לחם אלהיך הוא מקריב, כלומר תשוב אל לבבך יתרון קדושתו, שהרי נבחרתי בו להקריב לפני חלב ודם זבחי, וכן אמרו רבותינו וקדשתו נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה, וכן בכל דבר מעלה, זהו כפי פשוטו, ועוד דרשו על קדשים יהיו, על כרחם, ב"ד יקדישום בכך, וכן דרשו על וקדשתו שאם אינו רוצה דפנו על כרחו ויגרש אם נשא אשה פסולה לו: קדש יהיה לך, זהו פי' וקדשתו, לא בעל כרחך ומגזרת המקום ב"ה, אלא קדוש יהיה לך יחשב בעיניך לקדוש ה', כדרך וקראת לשבת עונג לקדש ה' מכבד (ישעיה נ"ח י"ג), כי נפשות המשפחה הזאת יקרות ביותר, כי נטוע בהן כח קדושה יתרה לעמוד בהיכל ה' לשרת לפניו, ובת"כ אמרו קדש יהיה לך, לרבות בעלי מומין, לפי שאמר כי את לחם אלהיך הוא מקריב, שמא תאמר אם אינו מקריב כגון בעלי מומין, אין אנו צריכין לקדשו ולכבדו על כן הוסיף קדוש יהיה לך, הוא עצמו קדוש ה' יחשב לך: כי קדוש אני ה' מקדשכם, כמו והייתם קדושים כי קדוש אני (פרשה י"א מ"ה), ופרשנו שם אני הקדוש, ובידי לקדש אתכם, וכן כאן יאמר אני ה' מקדשכם, כשם שקדשתי אתכם מכל העמים להיות גוי קדוש, כן קדשתי את הכהני' מכלכם, ונתתי בהם רוח קדושה להיות משרתי', במקדשי, ולכן קדש יהיה לך: (ט) ובת איש כהן, בתו של כהן, כי אי אפשר לומר כהנת, שאין תאר זה על הנקבה שאינן עובדות במקדש: כי תחל לזנות, שרשו חלל מפעלי הכפל, ומשרש זה לשון תחלה, כמו החל הנגף (במדבר י"ז י"א), אחל תת פחדך (דברים ב' כ"ו), ואם תחל מענין זה היתה התי"ו מנוקדת נקמץ, גם מה טעם לומר שתתחיל לזנות, ויאמר כי תזנה, אבל תחל לשון חלול, כמו שאמר רד"ק שיתכן להיות מבנין נפעל, והתי"ו ראויה להפתח, כמו למעני אעשה כי איך יחל (ישעיה מ"ח י"א), או שהוא מבנין הפעיל והתי"ו ראויה להפת"ח, כמו לא יחל דברו (במדבר ל' ג'), וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרו בת"כ כי תחל יכול אם חללה את השבת תדון בשריפה, ת"ל לזנות כשתחלל בזנות לא בדבר אחר: את אביה היא מחללת, קדושת אביה הכהן היא מחללת, שבהיות אביה כהן לאל עליון, לא היה ראוי שתתקלקל ורעו בזנות שתגרום שיחללו קדושת אביה ויאמרו עליו שיש בו שמץ דבר, ולכך יצאה ממנו בת כזו, וזהו שפי' רש"י ז"ל חללה ובזתה את כבודו, שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל, וכן וסקלוה פתח בית אביה מטעם זה, אלא שבישראל לא אמר חלול, וכאן מחללת קדושת הכהונה, וקבלו רבותינו ז"ל שהכתוב מדבר בזנות שיש בה זיקת בעל, ולמדו ג"ש נאמר כאן אביה ונאמר להלן פתח בית אביה מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל, ונחלקו בדבר אם מן הארוסין או מן הנשואין: באש תשרף, בכל חייבי מיתות אמר הכתוב תחלה מות יומת, כמו מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן (פרשה כ' ב'), מות יומת דמיהם בם (שם שם י"א), מות יומת באבן ירגמו אותם דמיהם בם (שם שם כ"ז), וכאן סתם ואמר באש תשרף, לפי שבכל מקום נכון לומר תחלה שפלוני או פלוני חייב מיתה, ואח"כ יאמר באיזו מיתה ימיתוהו, ולפי שכאן מדבר באותה שהוא במיתה אפילו בישראל, שהיא ארוסה או נשואה, שהן בחנק ובסקילה, ובבת כהן דינה בשריפה, על כן לא היה צריך לומר מות תומת, וזה כפי קבלת רבותינו ז"ל, מדברי הרלב"ג ז"ל, ויפה פי': (י) והכהן הגדול מאחיו, הכהנים, ולפרושנו למעלה (פסוק ד') יפרש מה שאמר לא יטמא בעל בעמיו, שהוא הכהן הגדול מאחיו, והוא הבעל והאדון עליהם, ומי הוא זה אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו':

הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם: יא וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא: יב וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר

תרגום אשכנזי

אונד דער אין זיין אמט איינ־ געזעצט ווארדען, דאס ער דיא אבערפריסטערליכע קליי־ דונג טראגען דארף, דער זאלל בייא איינעם טרויערפאללע זיין הויפטהאאר ניכט ווילד וואכסען לאססען, זיינע קליי־ דער ניכט צערייסען,

(יא) אונד צו קיינער לייכע קאממען, זעלבסט אן פאטער אונד מוטטער זיך ניכט פער־ אונרייניגען, (יב) אויך דעם־ וועגען ניכט אויז דעם היילגטהומע געהען, דאמיט ער דאז היילגטהום זיינעס גאטטעס ניכט ענטווייהע; דען דיא

אונקלוס

דרבותא ודיקרב ית קרבניה למלבש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פירוע ולבושוהי לא יבזע: יא ועל כל נפשת מיתא לא יעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב: יב ומן מקדשא לא יפוק ולא יחיל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל

רש"י

יום יא ועל כל נפשות מת וגו'. באהל המת: נפשות מת. להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל: לאביו ולאמו לא יטמא. לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: יב ומן המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכך משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן

באור

הגדול, לפי פשוטו שזהו אהרן עליהם, אבל רבותינו אמרו שהוא על מעלות גופו ונפשו, שיהא גדול מאחיו בנוי ובעושר ובכח ובחכמה ובמראה, וכל זמן שהנבואה בישראל נמשחו הכהנים הגדולים במצות השם ע"פ נביא, והוא יבחר הגדול שבכהן בגדלת נפש, וכשפסקה נבואה ונבחר ע"פ אחיו הכהנים, צריך שיתכן עיניהם באיש שיראו בו הנוי והעושר והכח והמראה, וגם החכמה יכולים לדעת, ששואלין ממנו הלכה בכל מקום ויודע: יוצק על ראשו, דקדק הכתוב ביציקה ולא במשיחה, לפי שבני אהרן נמשחו גם הם עליהם ועל בגדיהם בהזאת שמן המשחה, אבל על ראש אהרן יצק השמן ומשחו לקדושת כהונה גדולה, ותנין זה מן המנוחה (פרשה ח' י"ב וג'): ומלא את ידו, שנתן לו הרשות והכח ללבוש את הבגדים, שהן בגדי כהונה גדולה לשרת בהם, ואפי שלא היה צריך לומר כן, כי מיציקת שמן המשחה ידענו שמדבר בכה"ג, יש לומר ומלא או מלא כמו ומכה אביו ואמו, כי לפי שבבית שני לא היה שמן המשחה, כיון שמלא ידו ללבוש את הבגדים דין כהונה גדולה עליו, ואסור בכל האמור בענין, ולא נזכר לבישת הבגדים לבד, לפי שדין טומאה ופריעה ופרימה נוהג גם במשוח מלחמה, שאינו משמש בשמנה בגדים: לא יפרע, פרשנוהו וכן לא יפרום (פרשה י' ו') והוא על מת, כמו שנזכר שם בענין, וכן אמרו בת"כ ר"מ אומר את ראשו וגו' על מתו, כדרך שבני אדם פורעים ופורמים על מתיהם, ורמב"ן ז"ל פי' ועל כל נפשות מת הנאמר אחריו נמשך לפניו, יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבא עליו, והאמת שנוהג פריעה ופרימה בכה"ג בכל עת, שאסור לו לגדל פרע לעולם וכן אסור לפרום, ומטעם זה נאמר כאן קודם ועל נפשות מת, וכל שכן הוא אם על מתו שמתאבל עליו, אסור בפריעה ובפרימה כל שכן שלא על מתו, וזה דעת רמב"ם ז"ל שכתב (ה' ביאת מקדש פ"א י') כהן גדול אסור לגדל פרע ולקרוע בגדיו לעולם, שהרי תמיד הוא במקדש, ולכך נאמר בו את ראשו לא יפרע וגו', אבל כהן הדיוט שמותר לקרובים, קורע ופורם עליהם כדרך שאר אבלים, שאינו עובד בעודו טמא, ובכניסתו למקדש אסור בפריעה ופרימה ואם עבד פרוע ראש או קרוע בגדים, אעפ"י שלא חלל עבודתו, חייב מיתה בידי שמים, ואעפ"י שגם פרוע ראש לא נאמר בכהן הדיוט, למדוהו מדברי קבלה שנאמר ויין לא ישתו כל כהן וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו (יחזקאל מ"ד כ'), מה שתויי יין במיתה אף מגודלי פרע במיתה, ונראה שלכך נאמר בכה"ג קודם ועל כל נפשות מת, ללמד שזהו בעבור הכניסה והעבודה במקדש, שהוא תמיד שם מקריב מנחת כליל בכל יום ועוסק תמיד בעניני המקדש, ללמדנו שכל עובד במקדש אסור בהם בשעת עבודה אפילו כהן הדיוט, ואפי שאינו מפורש שמנוהו לדברי קבלה שפירשה, וזה דרך נכון בפשט הכתובים, (יא) ועל כל נפשת מת לא יבוא, כבר בארנו (פסוק א') שהגוף נקרא נפש לאחר המות, לפי שעל ידו היה האדם לנפש חיה, והיה אפשר לומר ועל כל נפשות לא יבא, אלא שלא מתפרש כהוגן, כי למעלה שאמר לא יטמא מבואר שמדבר בנפש מת, כי להלן מפורש שהטומאה באדם מת, אבל מלת יבא לא היינו שומעין באיזו ענין מדבר, על כן הוסיף לומר נפשות מת, שלא יבוא בבית או באהל שיש שם מת, ולמדנו שהוזהר על טומאת האהל אעפ"י שלא נגע, ורבותינו דרשו נפשות מת על רביעית דם משני מתים שמצטרפין לטומאה, כי הנפש הוא הדם, כאמרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו היא (פרשה י"ז י"ד), ופרשנו שיש בדם חלקים רבים שוכים המתפעלים מכחות הנפש: לאביו ולאמו לא יטמא, זוהי טומאת מגע, וכן כהן הדיוט באותן שאסור לו להטמא להן מוזהר על שתיהן, ולמדוהו בג"ש לא יטמא לא יטמא מכה"ג: לאביו ולאמו לא יטמא, וכל שכן לבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו שמלבד הקורבה חייב במוראם ובכבודם גם לאחר מותם, ורבותינו ז"ל בת"כ דרשו לאביו ולאמו לא יטמא, מטמא הוא למת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא, ללכת אחר מטת אביו ולהתאבל עליו, מבלי שיטמא לו, ותלה האזהרה במקדש, ולא אסר עליו לצאת מביתו, לפי שלא אסר עליו להתעצב ולבכות על מיתת קרוביו, כי זה דרך כל אדם, והגון לו וחייב לספוד ולבכות עליהן, ולר' מאיר (סנהדרין דף י"ח ע"ב) יוצא אפילו אחר המטה, ור' יהודה שאוסר לפי שחושש שבמר נפשו ישכח כהונתו ויגע בטומאה הרי שלדעת כלם מתאונן ומתעצב עליהן, אלא מן המקדש לא יצא, ממעשיו שעושה במקדש לא יצא, שאם עוסק בעבודה ושמע שמת לו מת, אסור לו להניח עבודתו ולצאת, שאם יניחנה מעצבת לב, לרוץ לבכות ולהתאבל על מתו, לעון יחשב לו, שבהיותו קדוש ה' וגדול מכל אחיו, תרב קדושתו ושמחת לבו בעבודת ה' מרוב כל, ויתרומם על העצב ועל תמרור נפשו גם במות שארו הקרוב אליו, וכמו שפרשנו למעלה (פרשה י' ט' ג') שזהו דרך הקדושה, אבל היא רק מדרגת קדושת כהן גדול, שאפילו שאר הכהנים קדושים גם הם לאלהיהם אינן חייבין ביתרון הקדוש' הזאת, ונצטוו להטמא לקרובים האמורים בענין והשעובדים באנינות מחללים עבודתם, כיודע השם שאין זה נכנס להתרומם גם על העצבון הזה ולעבדו בשמחה: ולא יחלל וגו', שאם בעצבת לבו יניח העבודה ויצא, הרי הוא מחלל את מקדש אלהיו, כלומר שנוהג בו מנהג חול, שמניח לפעמים דבר בשביל דבר אחר שנחשב בעיניו יותר, והוא חייב להראות שחפץ בעבודת אלהיו יותר מכל, וכמו שכתוב וידם אהרן (פרשה י' ג') ובארנוהו שם, ובכלל זה שמענו שאל יקטן בעיניו לאמר איכה אעבוד את אלהי, ותקראנה אותי כאלה, אלא ולא יחלל את מקדש אלהיו, ותפרש הוי"ו לנתינת טעם כי לא יחלל את המקדש, שראוי הוא לעבוד אונן, וממילא נשמע שכהן הדיוט שעבד אונן חלל, וכמ"ש זבחים

נֵ֠זֶר שֶׁ֣מֶן מִשְׁחַ֧ת אֱלֹהָ֛יו עָלָ֖יו אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ יג וְה֕וּא אִשָּׁ֥ה בִבְתוּלֶ֖יהָ יִקָּֽח׃ יד אַלְמָנָ֤ה וּגְרוּשָׁה֙ וַחֲלָלָ֣ה זֹנָ֔ה אֶת־אֵ֖לֶּה לֹ֣א יִקָּ֑ח כִּ֛י אִם־בְּתוּלָ֥ה מֵעַמָּ֖יו יִקַּ֥ח אִשָּֽׁה׃ טו וְלֹֽא־יְחַלֵּ֥ל זַרְע֖וֹ בְּעַמָּ֑יו כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה מְקַדְּשֽׁוֹ׃ ס טז וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יז דַּבֵּ֥ר אֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹ֑ר אִ֣ישׁ מִֽזַּרְעֲךָ֞ לְדֹֽרֹתָ֗ם אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה בוֹ֙ מ֔וּם

לא

אונקלוס

כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ: יג וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלַהָא יִסַּב: יד אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וַחֲלִילָא מְטַעְיָא יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא: טו וְלָא יַחֵל זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ: טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יז מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִבְּנָךְ לְדָרֵיהוֹן דִּי יְהֵי בֵּיהּ מוּמָא

לא

תרגום אשכנזי

דיא קראָנע, זאַלבאָהל זיינעס גאָטטעס, איזט אויף זיינעם הויפטע; איך דער עוויגע, (יג) ער זאָלל איינע פֿרויא אין איהרעם יונגפֿערשטאַנדע היירַאטהען. (יד) איינע ווימטווע! פֿערשטאָסענע, ענטווייהטע אָדער איינע הורע, זאָלכע פֿערזאָנען זאָלל ער ניכט הייראַטהען, זאָנדערן איינע יונגפֿער אויז זיינער נאַציאָן זאָלל ער הייראַטהען. (טו) ער זאָלל זיינען זאַאמען ניכט בייא דער נאַציאָן ענטווייהען; דען איך בין דער עוויגע, דער איהן היילִיגט. (טז) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, וויא פֿאָלגט: (יז) זאָגע אהרן פֿאָלגענדעס: ווען יעמאַנד פֿאָן דיינען נאַכקאָממען אין קינפֿטיגען צייטען איינען לייבעספֿעהלער האַבען ווירד, זאָלל

רש״י

אונן חלל: יד וחללה. שנולדה מפסולי כהונה: טו ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: יז לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה

קרוי

באור

(זבחים דף ט״ז ע״א) אונן דמחיל עבודה מנא לן, דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל, וא״כ דברי הברייתא בת״כ שאמרה ומן המקדש וגו׳ אזהרה שלא להניח עבודה ולצאת, וסוגית התלמו׳ כזבחי׳ עולים כהוגן והלכה: אלהיו, בכנוי, בעבור רוב דבקות לבו בה׳, ובן קדושים יהיו לאלהיהם (פסוק ו׳) זבארנוהו (פרשה ד׳ כ״ב): כי נזר שמן משחת אלהיו עליו, שמן משחת אלהיו הוא עליו נזר, כמו ציץ הזהב נזר הקדש (פרשה ח׳ ט׳), כמו עטרה, ונקרא נזר שמזיר אותו מכל אחיו, שגדולתו רבה עליהן, לכן נופל על כל דבר קדוש: כמו שמן המשחה שמזיר את הנמשח בו מכל העם למעלה ולכבוד, וכן על מלכי בית דוד הנמשחים בשמן זה נאמר ועליו יציץ נזרו (תהלים קל״ב י״ח), וכן נושא הציץ שעליו חקוק השם קראו נזר הקדש, וכן בנזיר כי נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו׳ ז׳), והכלל זאת המלה על גדולה של קדושה, בהיותו פרוש מן הטומאות ומן התאוות, ורמז הכתוב במלת נזר גם על הכהנים הגדולים שהיו בבית שני שאינן משוחים בשמן המשחה, אבל ציץ נזר הקדש עליהם, וכן אמרו בת״כ: אני ה׳, אמרו בת״כ להגיד מה גרם, כלומר אני ה׳ יוצר נפשו, ואני יודע כי כחו רב לעמוד בכל אלה: (יג) והוא, האיש הגדול הזה שצויתי עליו קדושות כאלה, אל תאמר שראוי לו להתקדש ביותר שאל כל אשה אל יגש, כמו שנצטוו במעמד הר סיני, אלא אשה יקח, חייב לישא אשה, אבל חייב שישא בתולה: בבתוליה, הנפרד בתולים, והן מן השמות שלא יתפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים, ויש שמות שלא יתחברו כמו כסף זהב וברזל, כמו שזכר רד״ק וראב״ע ז״ל: (יד) אלמנה וגרושה, סדר הכתוב מן הקל אל החמור, אלמנה אין בה פגם כלל ומותרת גם לכהן, רעה ממנה הגרושה, שלא מצאה חן בעיני בעלה ואסורה גם לכהן הדיוט, רעה ממנה החללה שנולדה מאיסורי כהונה, רעה ממנה הזונה, שפגמה עצמה בדבר ערוה, ובכהן הדיוט הסדר מן החמור אל הקל זונה וחללה ואחריהן גרושה, והוא הסדר הנכון, אלא שבכה״ג פתח באזהרה שנתחדשה בו שהוא אסור אלמנה ולכן הוצרך להזכירם מן הקל אל החמור, ורבותינו בת״כ דרשו טעם שנאמרו כלן: וחללה זונה, כמו וזונה, שבכל אמר זונה וחללה אבל אלמנה גרושה לא אמר, אולי טעינו שבא לאסור לכה״ג גרושה גם לאחר מיתת בעלה שגרשה, והיינו מתירים לכהן הדיוט גרושה לאחר המגרש, ולכן הפסיק בוי״ו את אלה לא יקח, אמרו רבותינו אלא לא יקח, ואם לוקח מחלל זרעו, ואין זרעו מן הנדה חולין, אעפ״י שחייב כרת על ביאתה: כי אם בתולה מעמיו יקח אשה, אמרו רבותינו מלמד שהוא מצוה על הבתולה, דומה לפרושנו על והוא אשה בבתוליה יקח שחייב לישא אשה ומפסוק זה נראה כפי׳ שהוא חובה: מעמיו, לפי פשוטו יאמר מלבד שיזהר מקחת הפסולין לו, גם יקח בת גדולים, אנשים שהן בערכו שראוי לו להזדווג בהן, וכמ״ש כי׳ בעמיו למעלה (פסוק ב׳) [א״ה, לפי דרכי גם פה הכוונה שיוכל לקחת בתולה מישראל שהם עמיו, ואילו אמר מעמו הייתי אומר בת כהן דוקא]: (טו) ולא יחלל זרעו בעמיו, הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנו חלל מדין קדושת כהונה, לשון רש״י ז״ל, והוא לאו בפני עצמו, כמ״ש (קדושין דף ע״ח ע״א) קדש ובעל לוקה שתים, משום לא יקח, ומשום ולא יחלל, בעל ולא קדש לוקה אחת משום ולא יחלל, קדש ולא בעל אינו לוקה, מה טעם לא יקח משום ולא יחלל, ולפי שהעיקר משום חלול זרע, למדנו שזרעו הימנו חלל, ואמר חלל פרשנו (פסוק ז׳): בעמיו, החשובים והגדולים כמ״ש (פסוק ב׳) שאפילו אלמנת מלך יזו אלמנת כה״ג אסורה לו, ואם הם עמיו ואנשים כערכו, וכ״ש אלמנת וגרושת הדיוט: כי אני ה׳ מקדשו, אמרו בספרא להגיד מה גרם, כלומר קדושתי שקדשתיו, בתתי בו נפש יקרה, גורמת שהזהרתי אותו בכל אלה האזהרו׳, ואפשר שכנוי מקדשו על הזרע, ושב על זרעו, אני ה׳ מקדש זרע אהרן להיות משרתי׳ בביתי, ואם יטמא בביאות האסורו׳, מחלל זרעו מהיות הכהן לפני, כי החלל פסול מדין כהונה, ואין כן ישראל הבא על האסורות לו, אעפ״י שפוגם זרעו, דינו כדין ישראל בכל דבר: (יז) דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך, בפרשיות שלמעלה אמר אל אהרן ואל בניו, לפי שמצוה על הקרבנות וכיוצא, שהן תפארת למשפחה זו, אבל בפרשה זו המדברת על המומין, אילו אמר אל אהרן ואל בניו, היה צריך לומר איש מכם לדורותיכם ולא רצה להזהיר את אהרן עצמו על המומין, כי אהרן קדוש ה׳ כלו יפה ומום אין בו, ובת״כ שאמרו כל איש מה ת״ל לפי שנאמר זרע אהרן, אין לי אלא זרעו, אהרן עצמו מנין ת״ל כל אשר בו מום, פי׳ עצמו הכהן הגדול תחתיו מבניו וכמו שיתבאר, מפי׳ רמב״ן ז״ל, ונכון הוא: אשר יהיה בו מום, חסרון גלוי בגוף שנראה לעין שאינו תמים, וכן ומוכיח לרשע מומו (משלי ט׳ ז׳), פי׳ מכרז לו מומו שנראה לכל, ואעפ״כ לוקח לו קלון, וכ״ש יוסר רשע, וזה פרשנוהו בס׳ מעיין גנים ברחבה, וכן כלך יפה רעיתי ומום אין בך (ש״הש ד׳ ז׳), שכן קראה יונתי תמתי, ובל״א פעהלער, ולא יהיה נגד אלא לדורותם,

זנין

לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו: יח כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ: יט אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד: כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב

או

אונקלוס

לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ: יח אֲרֵי כָל גְּבַר דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חָרֵם אוֹ שְׂרִיעַ: יט אוֹ גְּבַר דִּי יְהֵי בֵיהּ תְּבַר רִגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא: כ אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָא אוֹ חִילִיז בְּעֵינֵיהּ אוֹ גַרְבָן

או

תרגום אשכנזי

זאָלל ער ניכט הערבייא קאָמען, אָפּפערשפּייזע זיינעס גאָטטעס דאַרצובּרינגען.

(יח) דען עז געציממט זיך ניכט, דאָס איין מאַן, דער איינען לייבעספעהלער האָט, הערבייא קאָממע, איין מאַן, דער בלינד אָדער לאָהם איזט, דער איין איינגעדריקטעס נאָזענביין אָדער איין גליד צו לאַנג האָט; (יט) איין מאַן, דער דען פוס אָדער דיא האַנד געבראָכען; (כ) איין-בוקליגטער אָדער צווערג, איינער, דעם דאַז וויזע אים אויגע מיט דעם שווארצען פערמישט איזט

באור

ובין שנולד כן ממעי אמו, ובין שנולד תמים ונתחדש בו מום אסור להקריב: לא יקרב להקריב, רבותינו בת"כ למדו מן המקראות שחייבים על כל העבודות על ההזאות ועל ההקטרות של כל מיני הקרבנות, ואמרו עוד שניין לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות וכו' ת"ל לא יגש להקריב, יכול יהו חייבים על כלם, ת"ל לחם, מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה, יצאו אלו שאינן משום עבודה, שכבר פרשנו (פרשה ג' ב') שהיציקה והבלילה וכל הקודם לקמיצה כשר בזר, וכמו שאמרו (מנחת דף י"ח ע"ב) לימד על יציקה ובלילה שכשרה בזר וכן פסק רמב"ם ז"ל (מ"ק פ' י"ב ה' כ"ג) וכל מעשיהן כשרין בזר עד שיבואו לבית הקמיצה, וא"כ כהן בעל מום גרוע מזר שאסור גם באלה, ואל תתמה על זה, כי זר אפילו בעל מום עושה מה שהתיר' התורה לעשות, שאינו עובד בתורת כהן, אבל בעל מום כהן כשעושה כן נראה שבא בתורת כהונתו, וזה חולין כלפי מעלה, ולכן כל מה שעושה במקדש פוסל את המעשה, ועל זה נאמר כאן לא יקרב להקריב לחם אלהיו, וכן (פסוק י"ח) לא יקרב, ועוד (פסוק כ"א) לא יגש להקריב את אשי ה', לא אמר באחד מהן לא יקריב, אבל הוסיף פעם לא יקרב ופעם לא יגש, ללמד שלא יקרב ולא יגש לעשות דבר הצריך לעשות בקרבנות הבאים להקריב על המזבח, ולכן שנינו (מדות פ"ב ה') מזרחית צפונית היא היתה לשכת העצים, ששם הכהנים בעלי מומין מתליעים בעצים וכו' שלפי שאסור להן לסייע בשום עבודה אפילו מה שכשר בזר, היו עוסקים במלאכה זו, כך נראה לי, וראיה ממה ששנינו (חולין פ"א ו') כשר בכהנים פסול בלוים, כשר בלוים פסול בכהנים, כי בעל מום כשר בלוים ופסול בכהנים, והרי הלוים משוררים אפילו בעלי מומין, ואלו בכהנים גם כמוזאת אסור בבעלי מומין, שכן נאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות, ותנאי (ספרי פ' בהעלותך), ר' עקיבא אומר תמימין ולא בעלי מומין, ור' טרפון הודה לדבריו, ולכן לא הבנתי מה שכתב רמב"ם ז"ל ביאת מקדש פ"ט ה') אבל היוצק והבולל וכו' אעפ"י שפסלו והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה אינו חייב מיתה, אולי שאינו שב על יוצק ובולל, ומפרשי ספריו ז"ל לא אמרו על זה דבר, וכן תמה על הרב ר"ע מברטנורא ז"ל (זבחים דף קי"ב ע"ב) שעל מה ששנו ואין חייבין עליו לא משום זרות וכו', פירש אינו חייב מיתה אעפ"י שפסל אותו דבר שעבד בו, גם הרב בעל משנה למלך ז"ל (פ"ב מהלכות תמידין ומוספין) התעורר איך יהיה הזר טוב מבעל מום, ולא האריך בזה, כי הנראה לדעתנו לפשט הכתוב כתבנו: לחם אלהיו, מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם, כמו עבד לחם רב, לשון רש"י ז"ל, ולכן כולל כל הקרב למזבח: (יח) כי כל איש, אעפ"י שאיש זר מותר לעשות מקצת מעשים בקדש, כיציקה ובלילה, והרי צריך שיקרב אל הקדשים, כל איש אשר בו מום לא יקרב, וכמו שיתבאר, ורש"י ז"ל פי' כי כל איש וגו' לא יקרב, אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א'), ואין כוונתו ז"ל שהדברים דומים ממש, כי בעל מום אינו מבזה חולין וגם בתכרות המלכים יעבוד, ולולי שגזר הכתוב שלא יעבוד בקדש, לא היה בא בדין, אלא הביאו לדוגמא: עור או פסח, כבר כתב רמב"ן ז"ל שהמומים הנזכרים בתורה אבות הן, ורבותינו באר מומים רבים כלמדים מאלה, ועור בין סומא בעינו אחת בין בשתי עיניו, ועוד יש מומין בראות שזכרו רבותינו, וכן פסח בין חגר בשתי רגליו בין באחת, ועוד שאר מומין ברגל שזכרו רבותינו, ושתי אלה מונעים פעולת אדם, האחד מונע הראות והשני ההליכה: או חרם, שחוטמו שקוע, אעפ"י שאינו כוחל שתי עיניו כאחת, ופי' רמב"ן ז"ל חרום מלשון חרם ענין חרבן, ונקרא בעל חוטם שקוע כן, לפי שהחוטם הדרת פנים, כמו שאמרו אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ומי שאין חוטמו כתואר חוטמי בני אדם צורתו חרבה, ויש עוד מומין בחוטם וזכרום רבותינו ז"ל: או שרוע, הפך מן חרום, כי הוא מגזרת מהשתרע, שהוא ההרחבה, שהאבר רחב וגדול ממה שראוי להיות, וכמו שפי' רש"י ז"ל שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ואחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה, וכן שנינו במומין (בכורות פ"ו י') עינו אחת גדולה ואחת קטנה אזנו אחת גדולה ואחת קטנה, אלא שבת"כ שנו, שרוע זה שנשמטה ירכו, ואין זה פסח, שהרי אמרו בגמרא שנשתרבבה ירכו, ופי' רש"י ז"ל שאחת מירכותיו גדולה מחברתה, ודומה לזה בעין ובאזן, וכל שכן הוא, אלא לדעתי היריך שהוא האבר היותר גדול, בהיותו גדולה מחברתה נראה לכל ועליו נקרא שרוע, ושתי אלה אינן מונעין מפעולת האדם, ואעפ"כ הם מומים נמורים: (יט) שבר רגל, רבותינו ז"ל מנו עוד מומים רבים ברגל, כשהוא משונה מרגל שאר בני אדם, וכן ביד, והכלל בכלל שבר שאם השבר מום אעפ"י שאינו משתנה משאר יד ורגל, וכן שנינו נשברה עצם ידו ועצם רגלו אעפ"י שאינו ניכר (בכורות פרק ו' ח'), כל שכן אותן המשונים שמנו: (כ) או גבן, אמר ראב"ע ז"ל קרוב מגזרת הרים גבנונים והגו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק הוא כמשמעו להיות דק קצר קומה, ואעפ"י שגם אלו מומין, כמו ששנו (פרק ז' ו') הקפח והננס, אין דבריו נראים במשמעות הכתוב, כי מה ענין גבן ודק עם תבלול בעינו, אלא בגוף כלו, ותבלול רק בעין, ויותר יסמך תבלול לעור, אבל רבותינו שנו (שם פ"ז ב') אין לו גבינין אין לו אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה, והוא מלשון גבות עיניו, שכן השיער שמעל עיניו ואפילו חסר אחת הרי זה מום, וזהו גבן שהוא בעל גבן אחד, ועליו שנה אין לא אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה וכל שכן אין לו גביניס כלל: או דק, במשנה שנינו (שם שם) ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבים, ואם פי' גבן שמערו' גביניו ארוכים ושוכבים על

עיניו

רש"י

קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה'): יח כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א'): חרום. שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחד מאיבריו גדול מחברו עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה: כ או גבן. שורי"ציל"ש בלע"ז (והוא סורסי"לע בל"א דער אהנגע אויגען ברויענן האַט) שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. שיש לו בעיניו דוק שקורין טי"לה (טאַי"לא או טע"לא בל"א איין געוועבין) כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ'): או תבלול. דבר המבלבל

או חֲוָרָן אוֹ מְרִיס פַּחֲדִין׃ כא כָּל גְּבַר דִּי בֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנַיָּא דַּייָ מוּמָא בֵּיהּ יָת קֻרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב לְקָרָבָא׃ כב קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ מִקֹּדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא וּמִן קוּדְשַׁיָּא ייכול

אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב׃ כב לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל׃

איזט, אָדער דיא טראָקנע אָדער פֿייכטע קרעצצע אַן זיך האָט, אָדער דעם דיא האָדען צער־דריקט זינד. (כא) װער פֿאָן דען נאַכקאָממען אהרן׳ס, —— איינען לייבעספֿעהלער האָט, זאָלל ניכט הינצו טרע־טען, דיא פֿייעראָפּפֿער גאָט־טעס דאַרצובּרינגען; ער האָט איינען לייבעספֿעהלער, מוס ניכט הינצו טרעטען, דיא אָפּפֿערשפּייזע זיינעס גאָט־טעס דאַרצובּרינגען. (כב) ער קאַן צװאַר דיא אָפּפֿערשפּייזע זיינעס גאָטטעס, זאָװאָהל פֿאָם אַללערהייליגסטען אַלז פֿאָם הייליגען, עססען

רש״י

שמבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרונ״ל (בל״א אויגען שטערן) והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב: גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המית׳ והוא לח מבחוץ ויבש מבפני׳ ובמקו׳ אחר קור׳ לגרב שחין הלח מבחוץ ויב׳ מבפני׳ שנ׳ ובגרב ובחר׳ כשהמ׳ גרב אצל חר׳ קור׳ לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורו׳: מרו׳ אשך. לפי התרגו׳ מרים פחדין שפחדיו מרוססין. שביצים שלו כתותין פחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו (איוב מ׳): כא כל איש אשר בו מום. לרבות שאר מומין: מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לח׳ אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: כב מקדשי הקדשי׳. אלו קדשי הקדשי׳. ומן הקדשי׳ יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמרו קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואי׳ אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל

באור.

עיניו, יהיה דק להפך שגביניו דקים שאין בהם שער כלל, וזה דעת יב״ע וירושלמי שתרגמו או דגביניו שכנן קפיין עינו או לית שער בגביניו, אבל לדעת חכמים שגבן הוא שאין לו גבינים, יפרשו דק על נקודה שבשחור של עין, כמו הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ׳ כ״ב), ובת״כ דוק זה הדוק, חלזון נחש עינב מנין ת״ל או דק, כלומר דק בדמות נקודה עגולה לבנה בשחור שבעין, ומכיון חלזון או נחש ועינב, שיש בה לובן נמשך בה כדמות תולע חלזון או נחש או עינב ת״ל או דק [* א״ה, רש״י ז״ל פי׳ גבן, סורכיליים בלע״ז (סורסילע, דער לאנגע אויגן ברוינען האט) שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק, שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל״א, כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ׳) עכ״ל, וגם בישעיה כ׳ כדוק כיריעה, שקורין טיל״א, (טאילע, או טעל״א, בל״א איין געוועבע), הריפסי׳ גבן כשטת ר׳ דוסא, ודק כשטת החכמים *]: או תבלל בעינו, פי׳ רש״י ז״ל דבר המבלבל את העין, כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא, שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוני״ל (בל״א אויגענשטערן), והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור, ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון, שהוא דומה לתולעת אותו החוט, וכן כנוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש ועינב, ויפה פי׳, אע״פ שבברייתא אמרו על או דק חלזון נחש עינב, זה ללמד אם יש חוט לבן בשחור שהוא מום כמו נקודה עגולה, ואינו עובר את השחור ליגע בלבן, את הסירה שלימה, אבל תבלול הוא כשחוט הלבן נמשך מלובן שבעין, ופוס׳ העוגל המקיף את השחור ונכנס בשחור, וזהו לשון תבלל שבולל הלובן שבעין עם השחור שבעין, והחוט הזה הוא ג״כ כתולעת מבוך כמו שאמר רבינו ז״ל בפי׳ דברי התרגום, וראיה ממשנתינו (בכורות פ״ו ב׳) הרי בעיניו דק תבלול חלזון נחש ועינב, ואיזהו תבלול לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור, לדעתי הפי׳ תחלה מפרש דק שגם הוא תבלול חלזון נחש ועינב אבל אינה נקודה אלא כדמות חלזון נחש, שהוא מבלבל הראות שאינו רואה כהוגן, ולכן שאל ואיזהו תבלול, כלומר אם כן מה בין דק לתבלול, החזיר בכתוב בפני עצמו, והשיב שהוא לבן הפוסק בסירא, שמבלבל את העין, ואינו מונע הראות, כך נראה בעיני, לא כפי׳ רא״מ ז״ל בפי׳ דק, גם מתוס׳ מדברנו מה שתמה על רש״י ז״ל: או גרב, זו החרס, שחין יבש מבפנים ומבחוץ: ילפת, היא חזזית המצרית, ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה, והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים, ובמקום אחר אומר ובגרב ובחרס, קורא לילפת גרב לפי שסמוך אצל חרס, וכשהוא גרב לילפת הוא החרס, מפי׳ רש״י ז״ל וכך מפורש בבכורות, וא״כ גרב תמיד נופל על שחין יבש, הן לא מבחוץ ויבש מבפנים, או יבש מבחוץ ומבפנים, ומבפנים ומתוך מום עובר הוא: מרוח אשך, פי׳ רש״י ז״ל לפי התרגום מרים פחדין, שפחדיו מרוססין, שבצים שלו כתושין, פחדו כמו גידי פחדיו ישורגו, ומרים, בלשון ארמי הוא מעוך, תרגום ומעוך ומרים, וזהו הקרוב לפשוטו של מקרא, כי יש לעות אחרות בענין זה, כמו שכי׳ ויאמר רמב״ן ז״ל שזכרון המומין שבכתוב הולכין על הסדר מאמור לקל, כמו שכתוב על ספרו: (כא) כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן, כבר אמר איש מזרעך לדורותם, ומה טעם לומר עוד מזרע אהרן הכהן, ויתישב לפרושנו על כי כל איש אשר בו מום לא יקרב, שלא לאסור על כהנים בעלי מומין מעשים שהתיר לזר לעשות בקרבנות, ושמא תאמר שלא הותרו אלא לזרים תמימים, אבל זרים בעלי מומין כל שכן שיאסר עליהן לעשותן, לכן חזר לומר כל איש וכו׳ מזרע אהרן הכהן, לא אסרתי לך מומין אלא בזרע אהרן הכהן לא בזרים, ומה שמותר לזר תמים מותר לזר בעל מום: כל אשר בו מום, לרבות שאר מומין, מפי׳ רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ: אשי ה׳, פרשנוהו (פרשה א׳ ט׳), ולפי הפשט לכלול הקטרת והלבונה, כל שהן מתנות גבוה: מום בו, בעוד מומו בו פסול, הא אם עבר מומו כשר: את לחם אלהיו, וכן למעלה (פסוק י״ז) אמר לחם אלהיו, כמו כי קדוש הוא לאלהיו (פסוק ז׳) וגם מבואר, כי לפי שבעל מום קדושת כהונה עליו, רק שאינו מקריב, אמר לחם אלהיו, והוא קרב לעשות שכהן הנבחר והקדוש לאלהיו, ועל כן נאסר עליו הכל, אלא שעל העבודות שזר חייב עליו מיתה, בעל מום באזהרה ולוקה, ומה שזר פטור עליו וכל שכן מה שמותר לזר, בעל מום אינו לוקה, אבל פוסל העבודה: (כב) לחם אלהיו מקדשי הקדשים, אלו קדשי קדשים: ומן הקדשים יאכל, אלו קדשים קלים, וטעם שנאמרו שתיהן פירשו במס׳ זבחים והביאו רש״י ז״ל בפרושו, ולפי הפשט אילו נאמר קדשי קדשים הייתי אומר שהתיר לו לאכול מבשר הקרבנות, שלא יבואו לידי נותר אם האוכלין מועטין, לכך נאמר ומן הקדשים יאכל שהן התרומות, כמו ולא יאכל מן הקדשים (פרשה כ״ב ו׳), וכל זר לא יאכל קדש (שם שם י׳)

ללמדך

יֹאכֵל׃ כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ כד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי

אונקלוס

יֵיכוּל׃ כג בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוּל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי מוּמָא בֵּיהּ וְלָא יַחֵל יַת מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃ כד וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

כב א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא

תרגום אשכנזי

עססען; (כג) נור זאלל ער ניכט הינטער דען פֿאָרהאַנג קאָממען, אונד ניכט צום אַל־טאַר הינטרעטען, דען ער האט איינען לייבעספֿעהלער; ער זאלל מיינע היילינגטהימער ניכט ענטווייהען, דען איך, דער עוויגע, האבע זיא גע־היילגט. (כד) משה טרוג דיזעס דעם אהרן, זיינען זעהנען אונד אללען קינדערן ישראל'ס פֿאָר.

כב (א) דער עוויגע שפראך פֿערנער צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) זאגע אהרן אונד זיינען זעהנען דאס זיא זיך צוויילען דער

באור

ללמדך שחולק בתרומה ובקדשי קדשים ככל אחיו הכהנים, ומותר לישראל ליתן התרומה שמפריש לכהן בעל מום, וזהו ומן הקדשים יאכל, שתהא פרנסתו ולאחוז מן הקדשים, כמו ואמר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא (פס פס ז'), ובת"כ שנו יאכל, אף במחלוקת: (כג) אך אל הפרכת לא יבא, פי' רש"י ז"ל להזות שבע הזאות שעל הפרוכת, ואל המזבח לא יגש, מזבח החיצון, ושניהם הוצרכו להכתב כמפורש בת"כ, והוא תמה בעיני אם כבר מעטנוהו מכל העבודות כמו שפרשנו (פסוק י"ז) לאחוז כירך תוך והזהירו מן ההזאות שעל הפרכת, שהן עבודות פנימיות, וכן שלא יגש אל מזבח העולה לעבוד עליו, אם לא שחזר להזהיר לסמוך אליו ולא יחלל את מקדשי, שאם עבד חלל ועבודתו פסולה, ויותר נראה כפשוטו, שמזהירו גם על ביאה ריקנית שלא יבוא אל הפרכת להשתחוות שם, ושלא יגש אל המזבח החיצון לעמוד על המזבח, אעפ"י שאינו עובד, ולולי שאין כוונתנו להאריך היה אפשר לפרש על דרך זו הברייתא השנויה בת"כ שרמז עליה רש"י ז"ל, ופרושנו בשטת רמב"ם ז"ל שאמר (ביאת מקדש פ"ו ה"א) שכהן בעל מום לא יכנס למקדש מן המזבח ולפנים שנא' אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש, ואם עבר ונכנס לוקה אעפ"י שלא עבד, ואם רמב"ן ז"ל חולק עליו ודעתו כפי' הכתוב כדעת רש"י ז"ל, ואמר כי מה שכינו בין האולם ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם (כלים פ"א ט') אינו אלא מעלות דרבנן, כבר אמרנו (פרשה י' ס') שבענין שאמר מן המזבח ולפנים ישלחיק עליו, שבעזרה מותר לילך מדין תורה אפילו בין האולם ולמזבח; ושעל זה השיגו גם הראב"ד ז"ל, אבל בעיקר הדבר פשט הכתוב מסייעתו שהזהירו מבוא אל הפרכת בהיכל, ואל המזבח לא יגש, על המזבח לא יעלה, אפילו אינו עובד, וכן נאמר בזרים ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם וגו' והזר הקרב יומת (במדבר י"ח ז'), וזר המזבח ולמבית לפרכת כמו כאן, ואעפ"י שאינו חייב מיתה אלא על עבודה תמה, כמו שלמדו בגמרא מן עבודת מתנה אתן את כהנתכם, אסיר לו לעלות על המזבח, אפילו לעשות מה שמותר לו, ולכן אמרו (זבחים דף ס"ז ע"א) אמר ר' עקיבא וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח, וכן כאן בבעלי מומין, ואם תאמר בעלי מומין שפסולין לעבודה, איך יכנסו להיכל והרי הן בכלל ולא יבוא בכל עת אל הקדש, הוצרך לאסור עליהן אפילו למכיה כגון לעשות רקועות, שאם יש כהנים תמימין לעשותן, אסורין בעלי מומין ליכנס שם אשום אך על הפרכת וגו', ובברייתא דת"כ שנו יכול לא יכנס לעשות רקועות ת"ל אך, כראה ברור שהזהירו בעלי מומין ליכנס מבית לפרכת מדין תורה אפילו כשאינו עובד, שאם נעבור ואל יבוא בכל עי: גנעו בו כמו שכתב רמב"ן ז"ל, גם על הכהנים תמימים יאמרו כן, ויותר יקשה שכלקו (ערובין דף ק"ה ע"א) טמאין ובעלי מומין מי נכנס לעשות רקועות, ואם בעלי מומין אסורין לבד מהמעלת דרבנן, א"כ לעשות מצוה שאינו עובר משום ואל יבוא, איך יעלה על הדעת שיכנסו טמאין שמוזהרין על הכניסה, אין זה אלא שבעל מום אסור ליכנס להיכל ולמזבח כפשט הכתוב וכדברי רמב"ם ז"ל: כי מום בו, כמו שאמר למעלה (פ' י"ח) לענין העבודה, אמר כאן לענין הכניסה: ולא יחלל את מקדשי, השין בפת"ח, ולא מצאנו כדוגמתו, שכל האחרים השי"ן בחירק לשון יחיד, כמו למען טמא את מקדשי (פרשה כ' ג'), ולדעתי גם זה מוכיח שהוזהר על העבודה, ועל הכניסה למקומות המקודשים, וכולל שתיהן במלת מקדשי, הקרבנות: ... שהן קדשי ה', מחלל אותן בעבודתו, והמקדש מחלל בכניסתו למקומותיו הקדושים, וענין חלול מקדש שנוהג בו מנהג חולין, כמו ולא יחלל את מקדש אלהיו (פס כ"א י"ב), להיות במקדשי לחללו (יחזקאל מ"ד ז'), הנני מחלל את מקדשי (פס כ"ד כ"א), וזה יתכן בנכנס למקום המקודש שלא כדת, ואילו אין בכל הפרשה אזהרה רק על העבודה, מהו מקדשי במ"ם, שבשום מקום לא נאמר מקדש ומקדשים על הקרבנות, אלא קדשי קדשיך, אבל כולל גם המקדש בעבור הכניסה, ולפי שכולל גם הקרבנות, יפה למדו מזה בת"כ ומכיון שאם עבד עבודתו פסולה ת"ל ולא יחלל את מקדשי: כי אני ה' מקדשם, מלת מקדשם רבים, ומוסב על מקדשי, אני מקדש את הקרבנות, ואני מקדש את המקדש, ומי שנוהג באחת מהן מנהג חולין, מחלל מה שקדשתי אני ה' הקדוש, ומה שאני מקדש הוא קדוש באמת: (כד) וידבר משה אל אהרן וגו', אחשוב שמוסב על שתי פרשיות שלמעלה, כי בראשונה לא נזכר אהרן וישראל, ובשניה לא נזכרו בניו ובני ישראל, ועוד בראשונה לא נזכר לשון דבור, שיפרש להם הדברים באר היטב, לכן אמר בפסוק זה שנאמר בו דבור, ונזכרו בו אהרן ובניו וכל ישראל ליתן את האמור בזה בזה, ורש"י ז"ל פי' אל כל בני ישראל, להזהיר בית דין על הכהנים, וכן הוא בת"כ:

כב (ב) וינזרו, שרשו נזר לשון רחוק ופרישה, כמו והזרתם את ישראל (פרשה ט"ו ל"א), נזורו אחור (ישעיה א' ד'), וכאן הנפעל, שיחשבו על הקדשים כהוגן, ועל ידו כן יפרשו מהן בשומאתן. ולא

רש"י

יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדושים קלים כך מפורש בזבחים: כג אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בת"כ: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: כד וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל כל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים:

כב ב וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי (יחזקאל י"ד) נזורו אחור (ישעיה א') יפרישו

מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אנון מקדשין קדמי אנא יי׃ ג אמר להון לדריכון כל גבר די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מן קדמי אנא יי׃ ד גבר גבר מזרעא

דאהרן

מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי אני יהוה׃ ג אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליהוה וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יהוה׃ ד איש איש מזרע

אהרן

דער הייליגטהימער דער קינדער ישראל'ס ענטהאלטען, (דאמיט זיא מיינען הייליגען נאמען ניכט ענטווייהען,) וועלכע זיא נעמליך מיר הייליגען; איך, דער עוויגע! (ג) זאגע איהנען: אין צוקינפטיגען צייטען, ווער פאן איערן נאכקאממען דען הייליגטהימערן, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס מיר הייליגען, זיך נאהעט, (אונד דאפאן איסט נעמליך,) זא לאנגע איינע אונריינינגקייט אן איהם איזט: דיאזעלבע פערזאן זאלל פאר מיינען אויגען אויזגעראטטעט ווערדען; איך, דער עוויגע! (ד) וועלכער מאן פאן דען נאכקאממען אהרן'ס

רש"י

מן הקדשים בימי טומאתן: וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי. סרס המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: ג כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזירה שוה (ס"א מהיקש) וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייב אם כן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט וכו': וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר ע"כ ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה וגו'. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: ד בכל טמא נפש. במי שנטמא במת:

ה בכל

באור

ולא יגעו כהן לטמאים, כי הפסוק הראשון כלל, יצוה על הנזירה מן הקדשים, שאעפ"י שאין עונש כרת אלא על האוכל קדש בטומאת הגוף, מ"מ חלול גדול הוא לטמא בשר חטאת ואשם להביאו לשרפה, ועוד כולל גם העבודה, שלא ישמש כהן במקדש בטומאה, וכמ"ש בסמוך: ולא יחללו את שם קדשי, שכל הנוהג מנהגי חול בדברים קדושים, מחלל שם השם, כי לפי שהשם קדש יצוה חקי קדש, לכן הנוהג בהם בדרך קדש, מודה כי השם קדש והמחלל אותם הרי הוא מחלל שם קדשו ית': אשר הם מקדישים לי, פי' רש"י ז"ל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו, ובת"כ דרשו אשר הם מקדישים לי, לרבות קדשי כהנים עצמן, ולפי הפשט יראה בעיני, לפי שמזהיר על אוכל בשר ק"ק וקדשים קלים ותרומה בטומאת הגוף, והרי הן חלק הכהנים וחלק הבעלים, וקורא אותן קדשים וחלול השם, אמר הטעם אשר הם מקדישים לי, כי המפריש בהמה לחטאת לאשם או לשלמים מקדיש כלה לה', לכן אעפ"י שיש בהן חלק כהנים, ובשלמים חלק לבעלים, הכל קדש מתחלת ההפרשה: אני ה', דע את שם מי אתם מחללים: (ג) אמר אלהם, כל האמור בענין: לדרותיכם, הן בדור זה הן בדורות הבאים: אשר יקרב, אין קריבה זו אלא אכילה, שהרי ענש כרת, ולא יתכן זה על הנגיעה, כי בפסוק הסמוך אמר בקדשים לא יאכל (פרשה כ"ב ד'), וכן בפרש' צו את אהרן נאמרו שתי כריתו' זו אצל זו על האכיל', ואם על הנגיעה חייב, לא הוצרך לחייבו על האכילה, אבל לפי שאמר תחלה וינזרו מקדשי בני ישראל, שהיא ההרחקה אפילו מנגעת שם, כי אסור לטמא קדשים בידים, והמטמאם עובר בל"ת, אמר עתה אשר יקרב, שהיא ההפך מן הנזירה, ואח"כ פירש שהקורבה האמורה ענינה שיקרב לאכול מהם,

ורמב"ם ז"ל אמר (ביאת מקדש פ"ד א'), טמא שעבד במקדש חלל עבודתו וחייב מיתה בידי שמים על עבודתו אעפ"י שלא שהה שם שנאמר וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי ה"ז אזהרה לעובד בטומאה, ולהלן הוא אומר ומתו בו כי יחללוהו, מה חילול האמור שם חייב מיתה ב"ש אף כאן מיתה ב"ש, וא"כ הכתובים כוללים שניהן טמא ששמש, וטמא שאכל קדש, וזהו וינזרו מלעבוד, וכן ינזרו מלאכול תרומתן כזרים, וכן הפסוק השני כל איש אשר יקרב, במשמעו קריבה למזבח לעבודה, גם קריבה לאכילת קדשים, ועל אכילת קדשים אמר ונכרתה: אשר יקדישו בני ישראל לה', אם גם על העבודה מדבר, יאמר שהקדישם כמו עולה או שלמים וחטאת ואשם ומנחה שיקדישו בני ישראל להקריבם לה', במקדשו, לא יקרב הכהן הטמא לעבוד גם העבודה, ואם עבד חייב מיתה ב"ש, ואח"כ מדבר על האוכל תרומה בטומאת הגוף, וכמו שאפרש: וטמאתו עליו, הטומאות שמפרש בסמוך, ואם על העבודה אין לטעות, ואם על האכילה אין לפרש שמדבר בטומאת בשר, כי שב על איש שנראה בכתוב, ועוד אם שב על הקדשים, היה לו לומר וטומאתם לשון רבים, ועוד וטומאתו עליו משמעו שעדיין טומאתו עליו, ובשיטבול יטהר, ואין זה בבשר שאין הטומאה יוצאת ממנו, ושלשה הטעמים שנויים בת"כ, עוד למדו כן בג"ש מטומאתו שנאמר בפרשת פרה אדומה שמדבר מטומאת הגוף: מלפני, ממקום הקדש מעון לשאר הנפשות, כמו ויצא קין מלפני ה' (בראשית ד' ט"ז), שגורש מן העדן שארתה שם השכינה, וכפי' לספר בראשית באחרונה, וכן מלפני ה' הוא בורח (יונה א' י'), שיצא מא"י הר הקדש: אני ה', שגזרו לעשות כן: (ד) איש איש מזרע אהרן, הכהן, למעלה (פרשה כ"א י"ז), פרשנו בשם רמב"ן ז"ל למה לא נזכר אהרן עמו בפרשת מומין, וכן כאן אמר הרב ז"ל שהאל דבר אל אהרן ואל בניו כי יתכן שיארע גם לאהרן טומאת מגע במת או בשרץ, אבל כאשר זכר צרעת וזיבה, חזר ואמר איש איש מזרע אהרן, כי לא יארע זאת בגופו, כי מלאך ה' צבאות הוא: והוא צרוע או זב, בין מצורע מוסגר בין מוחלט, בין זב בעל ראיה אחת, בין בעל שלש ראיות, בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר, כדין טהרה האמור בכל אחד מהן, כך היה נראה לפי פשוטו, ואם כן בכלל זה שאם טעון הבאת כפרה, לא יאכל בשום קדש עד שיביא קרבנו, אבל רבותינו קבלו שאפילו אותן שהן מחוסרי כפרה, כשטובלים אוכלין במעשר, הערב

שמשם

אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים

תרגום ואשכנזי

אהרן׳ס דען אויוזאץ אָדער זאאמענפלוס האט, זאָלל פאָן דען הייליגטהימערן ניכטס עססען, ביז ער ריין ווירד; ווער עטוואָז בעריהרט, דאָז פאָן איינער לייכע אונריין געוואָרדען, אָדער וועם רער זאאמען אבגעגאַנגען איזט,

(ה) אָדער ווער איין קריכענדעס טהיר בעריהרט, דאָז איהן אונריין מאַכען קאָן, אָדער איינען מענשען, דער איהן אויף אירגענד איינע אַרט אונריין מאַכען קאָן, (ו) דיא פּערזאָן, וועלכע איינע זאָלכע אונרייניגקייט בעריהרט, זאָלל ביז אַבענד אונריין — , אונד ניכט עהער פאָן דען הייליגטהימערן געניסען, ביז זיא זיך פאָרהער געבאָדעט האָט. (ז) ווען דען דיא זאָננע אונטערגעגאַנגען איזט, זאָלל ער ריין זיין, אונד נאַכהער ווידער פאָן דען הייליגטהימערן

אונקלוס

ג דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָא לָא יֵיכוּל עַד דִי יִדְכֵּי וְדִיִקְרַב בְּכָל טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְבַר דִי תִפּוֹק מִנֵיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא׃ ה אוֹ גְבַר דִי יִקְרַב בְּכָל רִחֲשָׁא דִי יִסְתָּאַב לֵיהּ אוֹ בֶאֱנָשָׁא דִי יִסְתָּאַב לֵיהּ לְכָל סְאוֹבְתֵיהּ׃ ו אֱנָשׁ דִי יִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָא אֱלָהֵן אַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָא׃ ז וּבְמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיכוּל

רש״י

ה בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה: או באדם. במת: אשר יטמא לו. כשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו. לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: ו נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים הללו: ז ואחר יאכל מן הקדשים

באור

שמשם אוכלין בתרומה, הביאו כפרתן אוכלין בקדשים, וסמכוהו לשלשה כתובים, האחד ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים (פסוק ו׳), הא אם רחץ ואכל, זהו למעשר, והשני ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים (פסוק ז׳), וזהו לתרומה, והשלישי ביולדת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה (פרשה י״ב ח׳), למדנו שאינה טהורה עד אחר הבאת קרבן, הוא לקדשים, ואמרו שהפרשה הזאת מדברת בתרומה, ועד אשר יטהר כמו ובא השמש וטהר, שאינו די בטבילה לתרומה אלא בהערב שמש. וגם פשט הכתוב יתכן כפי קבלתם ז״ל שעל כן זכר תחלה צרוע וזב, שיש בהן הצריכין לקרבן, ואמר עליהן בקדשים לא יאכל, כולל קדשי מזבח ותרומה ומעשר, כל אחד כפי דינו מעשר בטבילה ותרומה בהערב שמש, וקדשים בהבאת כפרה, על כן סתם עד אשר יטהר הכולל טבילה והערב שמש וקרבן לכל אחד כדין טהרה הצריכה לו, אח״כ זכר הטומאות שאינן בהבאת קרבן, והבדיל בין טבילה להערב שמש וכמו שיתבאר בע״ה: בכל טמא נפש, שנגע במי שנטמא במת: תצא ממנו שכבת זרע, שטמא טומאת ערב כמפורש למעלה (פרשה ט״ו ט״ז), וכן הנוגע בשכבת זרע, כמו שאמרו בת״כ, ולכן סמכן שתיהן נגיעות: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו, שהן שמנה שרצים המטמאים במותם, המפורשים בפרשת ויהי ביום השמיני, אבל רבותינו דרשוהו על השעורין, שאם נגע בכזית מן המת או מן הנבלה ובכעדשה מן השרץ, שהן שעוריהן לטומאה, אסור באכילת קדשים: או באדם אשר יטמא לו, לפי הפשט שנגע בזב או במצורע נדה וזבה, שהרי כל המנויין הן בעלי טומאת ערב, וזהו אשר יטמא לו, כלומר שנגע באדם טמא, כמו בכל שרץ אשר יטמא לו, כי על המת אין לומר אשר יטמא לו, שכל מת מטמא, והנוגע במת שטמא שבעה וצריך הזאה בשלישי ושביעי, אין צורך שיזכירנו הכתוב, כי מפורש טהרתו בפרשת חקת לענין ביאת מקדש שגוה עם אכילת קדשים, ואם הזכירו היה צריך להזכיר טומאת שבעה והזאה, כי איך יאמר אחריו נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב, אבל בת״כ דרשו אדם זה המת, לכל טומאתו לרבות זבין וזבות נדה ויולדת, ואין ספק שמלת אדם כולל גם המת, והדין אמת: לכל טמאתו, לכל מיני טומאה שהאדם מטמא כגון זב ומצורע ובועל נדה, כשנגע באחד מבעלי הטומאות הללו דינו כמפורש בענין: (ו) נפש, פתח באיש, ואח״כ אמר נפש כי תגע בו וטמאה עד הערב, וחזר לומר ולא יאכל, אולי שהחל באיש לפי שכולל קדשי מזבח שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה, ועכשיו שידבר על המעשר והתרומה חזר לומר נפש, ולפי שמלת נפש כוללת גם הקטנים, חזר לומר ולא יאכל שבא על מלת איש: תגע בו, באחד מן הטמאים הללו, לשון רש״י ז״ל: ולא יאכל מן הקדשים, למעלה אמר בקדשים לא יאכל, לפי שבכללו הכל כמו שאמרנו, וכאן שמדבר על המעשר אמר מן הקדשים: כי אם רחץ בשרו במים, לפי הפשט יאמר אעפ״י ששהה עד הערב, אם לא רחץ בשרו במים אינו טהור, אבל אם כן מה טעם לומר וטמאה עד הערב, לא יאמר אלא ירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר, אבל כפי קבלת רבותינו יפה פשוטו של מקרא, תחלה אמר וטמאה עד הערב, שאפילו טובל מבעוד יום, אינו טהור עד הערב, ואסור ליכנס למקדש ולאכול תרומה וקדשים, ואח״כ אמר ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים, אבל אם טבל אפילו מבעוד יום מותר באכילת מקצת קדשים וזהו המעשר, ולכן הפסיק, וחזר בפסוק הסמוך ואמר ובא השמש וכו׳ לענין תרומה כמו שיתבאר: (ז) ובא השמש וטהר, לא אמר כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר אלא הפסיק, והחל בכתוב אחר ובא השמש וטהר ואחר יאכל וגו׳ לפי שהכתוב הזה מדבר בתרומה שצריכה הערב שמש: ובא השמש, יש שקיעת החמה עצמה, ועדיין אורה על האופק כמו שעה ורביעית שעה, אבל ובא השמש הנאמר כאן על ביאת האור, שהוא צאת הכוכבים, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (ברכות דף ב׳ ע״א) מאי דהאי ובא השמש ביאת אורו (כלומר שבא גם אור השמש שהוא צאת הכוכבים), ומאי וטהר טהר יומא (כלומר שנסתלק אור היום מכל וכל), דלמא ביאת שמשו הוא (כלומר שקיעת החמה עצמה), ומאי וטהר טהר גברא, ותרגו א״כ לימא קרא ויטהר, וזה דרך אסמכתא כי לפי הפשט גם אם ובא השמש על סור האור, מלת וטהר על האיש, וכן אמר רלב״ג ז״ל ידוע כי וטהר שב על הטמא, כמו וכפר עליה הכהן וטהרה, כי אין בפסוק זכר יום, רק רז״ל העתיקו, אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סור האור, ושמו זה הפסוק לאסמכתא, על כן אמרו טהר יומא: כי לחמו הוא, לפי פשוטו יאמר אעפ״י שהיה טמא, ולא היה ראוי לעבוד במקדש, מותר לאכול גם מן הקדשים שהוקרבו ביום טומאתו, כי לחמו הוא, שנתתי אתם

לאכילת

יֵיכוּל מִן · קוּדְשַׁיָא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא : ח נְבֵלָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתָּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ : ט וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יְחַלְּלוּנֵיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁהוֹן : י וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתְבָא דְכַהֲנָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא : יא וכהנא

הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא : ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה : ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם : י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ : יא וְכֹהֵן

הייליגטהימערן עססען דירפען, דען דיזעס איזט זיינע שפייזע. (ח) אומגעפאללענעס אונד צעררישסענעס, זאלל ער ניכט עססען, אונד דאדורך אונריין ווערדען; איך, דער עוויגע! (ט) זיא זאללען דאז וואהל בעאבאכטען, וואז איך איהנען אויפטראגע, דאמיט זיא זיך — קיינע שולד אויפלאדען, אונד דאראן שטערבען, ווען זיא זאלכעס ענטווייהען; איך, דער עוויגע, הייליגע זיא! (י) קיין געמיינער זאלל עטוואז הייליגעס עססען, דער הויזבעדיהנטע איינעס פריסטערס אונד דער לאהנדיהנער זאלל ניכטס הייליגעס עססען. (יא) ווען

רש"י

הקדשים · נדרש ביבמו' בתרומה שמותר לאכלה בהערב שמש: מן הקדשים · ולא כל הקדשים: ח נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה · לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: ט ושמרו את משמרתי · מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו · למדנו שהיא מיתה בידי שמים: י לא יאכל קדש · בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר · תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולימדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: יא וכהן

באור

לאכילת הכהנים בין מותרין לעבודה בין אסורין, וכמו שהותרו למעלה לבעלי מומין (פרשה כ"א כ"ב), ורבותינו ג"כ דרשו עליו: (ח) נבלה וטרפה, פי' רש"י ז"ל לענין טומאה הזהיר כאן, שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים, וכן הוא בת"כ, שהרי לא זכר הכתוב רק טומאו' היוצאות מגופו, או טומאת מגע, לכן הוצרך להזהיר עוד טומאת אכילה, שאינה אלא בנבלת עוף טהור, וזכר טרפה לדעת זה ללמד שאין טומאת בית הבליעה אלא במי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה, ורשב"ם ז"ל פי' נבלה וטרפה לא יאכל אעפ"י שמליקת העוף הותרה להם שדומה לנבלה, וגם זה בגמרא ונזכר טרפה לדעת זה, לפי שדומה לנבלה, והתרבות כמו מליקת העוף, ולפי הפשט אפשר לפרש לפי שאמר ואחר יאכל מן הקדשי' כי לחמו הוא, הזהיר שלא יאכלו נבלה וטרפה מן הקדשי', שאם נתנבלה בהמת קדש בשחיטה, או שנודע שנטרפה, אפילו נודע אחר זריקת דמים, אסורין לאכול הבשר שאינו לחמם, שלא תאמר לא הזהיר על נבלה וטרפה אלא בחולין, אבל במוקדשין מותר לאכילה, גם אינן מטמאין במגע ובמשא, שהרי התיר למלוק עוף במוקדשין, לכן אמר לא יאכלנו לטמאה בה, אזהרה על האכילה, ואם אכל נטמא ואסור באכילת קדשים: (ט) ושמרו את משמרתי, הכהנים ישמרו את משמרתי, דברים שצויתים שישמרו בטהרה, שהיא התרומה והקדשים, אלא שעל הקדשים כבר הזהיר כרת על אכילתן בפרשת צו את אהרן, ובפרשה זו מדבר על התרומה שלא יאכלוה בטומאת הגוף, וכן פי' רש"י ז"ל ושמרו את משמרתי, מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ולא ישאו עליו חטא, לא ישאו על הקדש חטא, כמו ונשא חטאו (פרשה כ"ד ט"ו), כלומר שישימו לב לדקדק על עצמן בעניני הטומאות, ויזהרו מאד מגשת אל הקדש, וזהו לשון ושמרו שהיא השמירה בלב, וזהו הזהירות הצריכה בקדשים, ואם מקלות ראש ישכחו ויגעו בטומאתן ויאכלו קדש ישאו עליו חטא, כמו שהחל ויזהרו מקדשי בני ישראל, וכן כולל המקדש, שלא יקרבו אל הקדשים לעבוד עבודה בטומאה, כמ"ש למעלה (פסוק ב') : ומתו בו כי יחללהו, אם יחללו קדש בזדון, הן לאכלו בטומאת הגוף, או לעבוד עבוד' בטומאה, יתחייבו מיתה לשמים, ומלת חלול באדנו (שם), ואמרו רבותינו כי יחללוהו, פרט לטהור שאכל את הטמא, כלומר שאינו חייב במיתה, שאינו חייב אלא בחללו את הקדש, ואין זה אלא אם הקדש טהור, והוא אוכל אותו בטומאת הגוף: כי אני ה' מקדשם, הקרבנו' הקרבין לפני קדשתים, וטמא מחלל אותם בעבודתו, וכן קדשתי אותן שהן לאכילה, וטמא האוכל אותם מחלל אותם: (י) וכל זר, שאינו מזרע אהרן: לא יאכל קדש, בתרומה הכתוב מדבר, שכל הענין דבר בה, מפי' רש"י ז"ל, ולא תוכל לפרש שמלת קודש כולל כל הקדשים, שאם כן בכללן גם קדשים קלים ומעשר שנקרא קדש, והן מותרין לזר: תושב כהן ושכיר, לפי הפשט תושב כמו גר תושב שאינו עברי, ותושב כהן גוי שיושב בביתו של כהן וסומך על שלחנו, וכן שכיר שנשכר לחרוש חריש ולעבוד עבודתו, ואעפ"י שהן אוכלי לחמו, בתרומה לא יאכלו, וכן תושב ושכיר לא יאכל בו (שמות י"ב מ"ד), האמור בפסח, שאין לפרשו שם על עבד עברי נרצע או יוצא בשש, שישראל גמור הוא, וכן שכו שם במכילתא תושב זה גר תושב ושכיר גוי, וכן כולל תושב ושכיר ישראל, שיושב בבית כהן ויוכל לאכול לחמו, או שכירו, אבל אם קנה עבד עברי אפשר לומר שיאכל בו, אבל מכתוב הסמוך אנו למדין שלא התירה תורה לאכול בתרומה אלא עבד כנעני, וכמו שאפרש, וא"כ גם עבד עברי בכלל תושב כהן ושכיר הוא, ויהיה תושב כרצע שהוא עמו עד היובל, ושכיר יוצא בשש, וכל שכן תושב ושכיר גוי או ישראל שאינן עבדיו שלא יאכלו בתרומה, ורש"י ז"ל שכתב איזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל, ואיזהו שכיר שהוא קנוי קנין שנים שיוצא בשש, בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו שיאכל בתרומתו, אינו חולק על דברנו, אבל תופס זה שבאין אחרים ממנו בק"ו, לא שאין תושב ושכיר אלא נרצע ויוצא בשש, ודאיה שבברייתא אמר יכול שכיר מק"ו מתושב, והשיבו אילו נאמר תושב לבד הייתי אומר זה קנוי קנין שנים, ועוד שאמרו יכול אפילו קנה ע"ע יאכל בתרומה, ת"ל קנין כספו וכו', ולא נוכל לומר כן אם משמעות תושב ושכיר ע"ע היוצא בשש או ביובל, ומצאתה תכין דברי רמב"ם ז"ל שכ"כ (הלכות תרומות פ"ו ה') הזר אסור לאכול תרומה שנאמר וכל זר לא יאכל קדש, אפילו היה תושב כהן או שכירו שנאמר תושב כהן ושכיר לא יאכל בו, תושב זה שכיר עולם, שכיר זה שנים, ועבד עברי הרי הוא כתושב ושכיר, והרבה נתקשה הרב בעל כ"מ ז"ל בלשון זה, ומפשט הכתוב שפרשנו נכונים דבריו מאד: תושב כהן ושכיר, תושבו של כהן ושכירו, לפיכך תושב זה נקוד פת"ח לפי שהוא דבק, מפי' רש"י ז"ל, כלומר לא אם התושב או השכיר עצמו כהן:

תרגום: אשכנזי

(יא) ווען אבער איין פריסטער איינע פערזאָן פיר געלד ערקויפט האט, זאָ קאַן זיא דאַפאָן עססען, זאָ אויך אין זיינעם הויזע געבאָהרנע שקלאַפען קעננען פאָן זיינער שפייזע מיט עססען. (יב) ווען איינעס פריסטערס טאָכטער איינען געמיינען הייראַטהעט, זאָ דארף זיא ניכט מעהר פאָן דען הייליגען גאַבען עססען.

(יג) ווען אבער דיא טאָכטער איינעס פריסטערס וויטטווע אָדער געשידען וויר, אונד האט קיינע קינדער: זאָ קאַן זיא ווידער אין איהרעס פאטערס הויז צוריק קעהרען, וויא אין איהרער יוגענד, אונד

יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃ יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יג וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ

מלחם

אונקלוס

יא וְכַהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ קְנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ׃ יב וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִלּוֹנַי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוּל׃ יג וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כְּרְבִיוּתְהָא

מלחמא

רש"י

יא וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: יב לאיש זר. ללוי וישראל: יג אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו: ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי

באור

(יא) וכהן כי יקנה נפש, עבד כנעני שקנוי לגופו, לשון רש"י ז"ל, ואיני יודע איך יצא לו כן מלשון כי יקנה, וגם בעבד עברי נאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א ב'), ואין גופו קנוי לו, [* א"ה, נראה שרש"י ז"ל הוציא פי' ממלת נפש *], ורא"מ ז"ל פי' בפסוק הקודם אעפ"י שכל מקנת כספו של כהן אוכלים בתרומה, כמפורש בכתוב וכהן כי יקנה וגו' אין זה אלא אם גופו קנוי, אבל עבד עברי בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול, ואיני מבין זה שהרי תושב ושכיר כולל לפרש על גוי או ישראל שאינן עבדים קנויים בכסף, ואמר' וכהן כי יקנה בעבד עברי, ולמדך שגופו קנוי לאדוניו לאכול, אבל בת"כ אמרו יכול אפילו קנה עבד עברי יאכל בתרומה, ת"ל קנין כספו יצא עבד עברי שאין כסף, וכך פרושו קנין יתכן להאמר על כל הנקנה, כמו כי תקנה עבד עברי, אבל הוסיף קנין כספו ללמדנו, שהדבר הנקנה יהא גוף כסף, ודומה לכספו, כמו הקונה שדה וכלים, אם רוצה חוזר ומוכר אותן בכסף לאחרים, גם מנחילן לבניו אחריו, ודומה להן עבד כנעני היום קונהו ומחר חוזר ומוכרו לאחר, ומנחילן לבניו אחריו, וכן בהמתו של כהן היא קנין כספו, לכן היא אוכלת בכרשיני תרומה שהיא בכלל נפש, אבל עבד עברי אין בו כסף, שאין בידו למכור אותו לאחר, אלא עובד שש ובשביעית יוצא לחפשי חנם, ואינו מנחילו כמו שאר קניניו, אינו קנין כספו, וזהו פשוטו של מקרא, מלבד עבדים כנענים כספו של אדם הן, לא עבדים עברים, וכן לא יקם כי כספו הוא (שם כ"א כ"א): נפש, אחר שהוכחנו שהכתוב מדבר בעבד כנעני, יתכן שאמר נפש, כי בקנין זה קונה נפשו, שנכנס במצות מילה ובכל המצות שהאשה חייבת בהן, ועבד עברי הנקנה פוחת ממעלתו שהרי יוכל לאסור לו שפחה כנענית להוליד ולדות: ויליד ביתו, בני העבדים והשפחות שנולדו בביתו, לפי שהן שלו וכספו הן יאכלו בלחמו בתרומה שהוא לחם הכהן, ויליד בית כל שכן מקנוי קנין כספו, ולפי פשוטו שב על ע"ע שמסר לו רבו שפחה כנענית, אעפ"י שאביו אינו אוכל הם אוכלין מדין יליד בית כי כספו הוא: (יב) ובת כהן כי תהיה לאיש זר, זר מן הכהונה אפילו לוי וישראל, או זר לה אפילו כהן, וכמו ששנו בת"כ לאיש זר אין לי אלא ממזר, מניין אפילו ללוי ולישראל, ת"ל לאיש זר, כלומר שראוי להיות לה לאיש, וכן למדנו מפסוק זה, שאפילו אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט פסלה מן התרומה: הוא בתרומת הקדשים לא תאכל, בכל הפרשה אמר קדש וקדשים, וכאן אמר תרומת הקדשים, לכלול חזה ושוק של זבח השלמים הנקראים תרומה, כמו שוק התרומה וחזה התנופה (פרש' י' ט"ו), והוצרך לאסור שתיהן כמו שאמרו בת"כ, ולימד שאעפ"י שאם נתאלמנה או נתגרשה וזרע אין לה שמותרת בתרומה, אינה מותרת בחזה ושוק: (יג) ובת כהן, האמורה למעלה: אלמנה וגרושה, או גרושה כמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), גם אפשר בשתיהן, שנשאת לזר ונתאלמנה, וחזרה ונשאת לשני ונתגרשה, ואילו נאמר גרושה, הייתי אומר אסורה בתרומ' לפי שאסור' לכהן הדיוט, אבל אלמנה שמותרת לכהן הדיוט, אפילו יש לה זרע תאכל בתרומה, לכך נאמר אלמנה, ואילו נאמר אלמנה, הייתי אומר כשאין לה זרע חוזרת, אבל גרושה אפילו אין לה זרע אסורה בתרומה, לכך נאמרו שתיהן: וזרע, בין זרע בין זרע זרעה פוסלה מהתרומה, ואפילו זרע זרעה פסול פוסלה מתרומה, חוץ מזרע זרעה מן השפחה והנכרית, שנאמר וזרע אין לה, צריך שיהיה זרעה, אבל הנולד מן השפחה והנכרית אינו זרעה: ושבה אל בית אביה, יראה לפי הפשט שהוא תנאי כמו וזרע אין לה, כלומר מלבד שאין לה זרע, גם שבה אל בית אביה, אל משפחתה הראשונה, שאין לה עסק עוד עם משפחת בעלה, פרט לשומרת יבם, והיא שומרת יבם, ותנאי שלישי שתשוב כנעוריה, טרם ידעה איש, פרט למעוברת, וכן שנו בת"כ ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם, כנעוריה פרט למעוברת, ולולי שהן תנאים מה היה צורך להאמר, יאמר וזרע אין לה מלחם אביה תאכל, וכי הצריכה הכתוב שתדור בבית אביה, והרי כל שאין לה זרע אפילו דרה בעיר אחרת אוכלת בתרומה, וכן משמע וי"ו ושבה כמו וי"ו של וזרע שבשניהן תנאים, וכן תרגמו יב"ע, אבל רש"י ז"ל פי' ושבה, הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים, משמע מדבריו כי ושבה ענינו להתירה לשוב לבית אביה להיות שם כנעוריה לאכול מלחמו: מלחם אביה תאכל, בתרומה ולא בחזה ושוק: וכל זר לא יאכל בו, כבר נאמר למעלה (פסוק י'), לכן פי' רש"י ז"ל לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה, זרות אמרתי לך ולא אנינות, וכפי הפשט פי' ראב"ע ז"ל על בן אם יש לה, ובעבורו לא תאכל היא, ויותר פשוט נראה לפי שדבר למעלה בזרים מן הכהונה, שנשאת ללוי ולישראל, הוסיף כאן אפילו נשאת לכהן שאסור לה, הזרע הנולד ממנו חלל וזר מן הכהונה ולא יאכל בו, אעפ"י שהוא מזרע הכהנים, ורבותינו סמכוהו לענין שלאחריו, ובא ללמד שזר האוכל תרומה בשגגה חייב בחומש, אבל בת כהן שנשאת לישראל ומת והניח זרע, אם אכלה תרומה אינה משלמת חומש, וכן כהן שאכל

תרומות

מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃ טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֺן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל

ומן

אונקלוס

מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ יד וּגְבַר אֲרֵי יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יַת קוּדְשָׁא׃ טו וְלָא יְחַלּוּן יַת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דִּי יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃ טז וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן וְחוֹבִין בְּמֵיכַלְהוֹן בְּסוֹאֲבָא יַת קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן

גיוריא

תרגום אשכנזי

אונד איהרעס פאטערס שפייזע עססען; קיין געמיינער אבער דארף דאפאן עססען. (יד) ווען יעמאנד עטוואז היילינגעס אויז אירטהום גענאססט, זא זאלל ער דען פינפטען טהייל דאצו לעגען אונד זא דעם פריסטער דאז היילינגע ערשטאטטען. (טו) זיא זעלבסט זאללען דיא היילינגטהימער דער קינדער ישראל'ס ניכט ענטווייהען, וועלכע זיא נעמליך, דעם עווינען צו עהרען, אויפנעהמען. (טז) אונד ניכט פערשולדונג אויף זיך זעלבסט לאססען, אינדעם זיא איהרע היילינגטהימער פערצעהרען; דען איך, דער עווינע, היילינגע זיא.

(יז) פערנער שפראך דער עווינע צו משה, וויא פאלגט: (יח) רעדע מיט אהרן, מיט זיינען זעהנען אונד מיט אללען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: וועלכער מאן אויז דעם הויזע ישראל'ס, אָדער

רש"י

אמרתי לך ולא אנינות: יד כי יאכל קדש. תרומה: ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: טו ולא יחללו וגומר. להאכילם לזרים: טז והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיה' שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליה'. ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד משלשה אותם שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הו' יביא את עצמו וכן ויקבר אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: יח נדריהם. הרי עלי: נדבותם. הרי זו: יט לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיי"זימנט בלע"ז (בל"א בעזענפטיגונג). (ומשובש בדפוס עיין שמו' כ"ח ב') ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבי' ובעזים

באור

תרומת אביה לפי שאינן זרים לה: (יד) ואיש, פרט לקטן: כי יאכל קדש, תרומה, אבל אוכל קדשי קדשים לאחר זריקת דמן בשוגג משלם את הקרן לכהני', והכהנים לוקחין בדמיו שלמים כן שנו בת"כ: חמישיתו, שיהא הוא וחומשו חמשה, כמלא מוסיף הרביעית ממה שכהנה: ונתן לכהן את הקדש, אילו אמר לבד ונתן לכהן, היינו שומעים שצריך לשלם קרן וחומש לכהן אבל מה שנותן לו אינו תרומה, לכך אמר את הקדש, שעל הקרן והחומש חל קדושת תרומה, ואם כן צריך לשלם לו דבר הראוי להיות קדש, שאינו פורע לו מעות, אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל, פי' רש"י ז"ל להאכילן לזרים, ורמב"ן ז"ל טען עליו שלא הוזכר לאו זה בתלמוד, אלא אסור הוא לעשות כן כמו בשאר כל האסורין, ויפה טען, ותשובת הרא"ם ז"ל על טענה זו אינה מתבררת לי, ורמב"ן ז"ל פי' טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה, והוא אזהרה שנית בזר שלא יאכל קדש בעבור שירצה להזכיר בו העונש, ואמר והשיאו אותם את עצמם כאשר יאכלו את קדשיהם, ולפירושו היה ראוי לומר ולא יחללו את קדשיהם, ואם לתקן זה אמר כי בני ישראל נמשך למעל', וכאילו שעור הכתוב ולא יחללו בני ישראל את וגו', הרי מלת קדשי סמוך, ועוד עונש זר האוכל תרומה מפורש למעלה ומתו בו כי יחללוהו, וכאן העונש סתום, ולפי פשט הכתוב נראה לי שמוסב על ראש הענין, תחלה אמר וינזרו מקדשי ב"י ולא יחללו את שם קדשי, כולל כל הקדשים כמו שפרשנו שם, שיפרשו מהן בטומאתן, ואח"כ זכר דיני התרומה ושאסורה לזרים, לכן חתם הענין ולא יחללו את קדשי ב"י, שיפרשו מהן בטומאתן כי על קדשי מזבח כבר אמר אשר הם מקדישי' לי, ופרשנו טעמו שהקרבן כלו יקדישו לגבוה, להקריב ממנו חלב ודם על המזבח, לכן הנשאר ממנו לאכילה קדושת הקרבן עליו ולפי שאין הדבר כן בתרומה, שאין ממנו דבר לגבוה, שהרי מתחלה מפרישים אותה להיות ללחמו של כהן, שמא תאמר אין בזה חלול קודש באכילה בטומאה, חזר ופי' את אשר ירימו לה', שגם התרומה ירימוה קדש לה', אלא שהשם נתנה במתנה לזרע אהרן, בתנאי שינהגו בה בקדושה, כמו בשר הקדשים שהוא קדש ונתן להם משלחן גבוה: (טז) והשיאו אותם עון אשמה, אם יאכלו התרומה בטומאת הגוף, כמו שאוכלים לחם חולין שלהם יטענו על עצמם עון אשמה, כי אני ה' מקדשם, והיו קדש, וכן תרגום אונקלוס ז"ל ויקבלון עליהון עוין חובין, במיכליהון בסואבא ית קדשיהון, וזה כדעת ר' ישמעאל שהיה דורש שלשה אותם בתורה שמדברים באדם עצמו, וזה אחד מהן, רש"י ז"ל פי' את עצמם יטענו עון, באכלם את קדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן, לשטתו פי' שבא אם יאכילום לזרים, אבל מלת באכלם משמעותו על הכהנים כמו לא יחללו, ורבותינו ז"ל דרשו עוד מפסוק זה אזהרה לאוכל טבל קודם שניטלה הימנו תרומה גדולה ותרומת מעשר, ואמרו את אשר ירימו לה' בעתידין לתרום הכתוב מדבר: עון אשמה, עון שיאשם בו, שמתחייב עליו דין, כי המחלל קודש נקרא עון, שחושב מחשבות קלות ראש על עניני קדש וכמ"ש (פרשה ז' א'): כי אני ה' מקדשם, לכן עון גדול ביד המחלל: (יח) איש איש, אמרו רבותינו ללמד שהגוים נודרים נדרים ונדבות כישראל: ומן הגר בישראל, זה גר צדק בישראל: אשר יקריב קרבנו, שנדר להביא קרבן, או נדבו לבו להביאו, ורוצה למלאת נדרו ולהפריש בהמה מעדרו, וזהו לכל נדריהם ולכל נדבותם, ויקריב יקדיש, כמו אדם כי יקריב (פרשה א' ב') ושם

בארנוהו:

וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה לְעֹלָה׃ יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ
אֵלֶּה

אונקלוס

גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ לְכָל נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל נִדְבַתְהוֹן דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לַעֲלָתָא׃ יט לְרַעֲוָא לְכוֹן שְׁלִים דְּכוּרָא בְּתוֹרַיָּא בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃ כ כֹּל דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ כא וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא בְּתוֹרֵי אוֹ בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי בֵיהּ׃ כב עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ פְסִיק אוֹ יַבְּלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן
אִלֵּין

תרגום אשכנזי

אָדער איין פרעמדער אין ישראל, דער איין אָפּפער ברינגען וויל, עז זייא וועגען געליבדע, אָדער אלז פריי־וויללּיגע געשענקע, דאס זיא נעמליך איין גאַנצעס אָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען ברינג־ען וואַללען, (יט) צור גנאַ־דע אויפגענאָממען צו ווער־דען, מוס עז אָהנע לייבעס־פעהלער, מעננליכעס גע־שלעכטעס, פאָן רינדפיה, שאַאַפען אָדער ציגען זיין׃ (כ) וואז איינען פעהלער האַט, מיסט איהר ניכט דאַר־ברינגען, דען עז וויררד — ניכט צור גנאַדע אויפגענאָממען ווערדען׃ (כא) ברינגט יעמאַנד איין פריידענאָפּפער דען עווי־גען צו עהרען, אלז איין בע־זאַנדערעס געליבדע, אָדער אלז פרייוויללּיגעס געשענק, פאָן רינדפיה אָדער קליינפיה׃ זאָ זייא עז אָהנע מאַנגעל, ווען עז גנעדיג אויפגענאָמ־מען ווערדען זאָלל, עז מוס גאַר קיינען לייבעספעהלער האַבען. (כב) וואז מיט בלינדהייט בעהאַפטעט, געברעכ־ליך, פערשטיממעלט איזט, וואז ווארצען האַט, מיט טראַקנער אָדער פייכטער קרעצצע בעהאַפטעט איזט, זאָלכע שטיקקע
מיסט

באור

באחרנותו: לכל נדריהם ולכל נדבותם, לכל מיני נדר ולכל מיני נדבה, וסב על בני ישראל, והבדל שבין נדר לנדבה באחרנו בפרשת צו את אהרן; וכמו שאמרו חכמים נדר הרי עלי, ונדבה הרי זו, כיפתם נדר הוא בעת צרה, כשיאמר אם יעשה לי השם כך, הרי עלי להקריב כך וכך, או שאמר אם יהיה לי כך, הרי עלי עולה, ויש נודר בלי תנאי שיקרבנו כך אלא אומר הרי עלי להביא עולה או שלמים, לפי שאין בהמה מזומנת לפניו, אבל נדבה הוא המנדב ממה שיש בידו ואמר הרי בהמה זו לעולה, ולכן כשנודר חייב באחריות, אבל נדבה שמיוחד מיד הבהמה שרוצה להקריב, אינו חייב באחריות: יקריבו, יקדישו: לעלה, זכר תחלה עולה שנוהג בה זכרות ותמות, וכבר אמר זכר תמים יקריבנו (פרשה א' ג'), ולמד כאן שאם הקדיש בעל מום עובר בל"ת, אבל הקדיש נקבה לעולה אעפ"י שאינה קרבה אינו עובר בל"ת, כי בעל מום בזיון קדשים הוא, אבל נקבה קרבה בשאר מיני קרבנות בהמה: (יט) לרצנכם, הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני, שיהא לכם לרצון אפיימ"כט בלע"ז, ובל"א (בעזענפטיגונג), ואיזהו הראוי לרצון תמים זכר לשון רש"י ז"ל, ודומה לזה פרשנו בפסוק לרצונו לפני ה' (פרש' א' ג'): תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים, ולא כאמר עוף, מכאן למדו בת"כ תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות ופרשנוהו (שם פסוק י"ד), ולפי שעיקר הפרשה מזהרת במומין, שאם מקדישן למזבח עובר בלאו הקדיש תמים לזכר, וענינו אם לרצונכם יהיה צריך שתקדישו לי התמים שבזכרים, ומלת תמים באחרנוהו (שם פסוק ג'), שמלבד שלא יהא בו מום, גם צריך שיהיה לתבוה ממבחר עדרו, נעדר כל חסרון, אבל אינו עובר בל"ת אלא על בעל מום, ולהלן שמדבר מאיזו מינין יקדיש קרבנותיו, הקדיש זכר שצריך להקדיש פר לעולה ולא פרה, ואותו הפר יהיה ג"כ תמים: (כ) כל אשר בו מום, אפילו מום עובר לא תקדישו בעוד מומו בו, ולא יאמר אקדישנו ואמתין להקריבו עד שיעבור מומו, אלא כשמקדישו עובר בל"ת, כי בזיון הוא בקדשי': לא תקריבו, לא תקדישו, וכן שנו בת"כ לא תקריבו, אי משום בל תשחט הרי בל תשחט אמור למטה, פי' לא תקריבו אלה לה', הא אינו אומר לא תקריבו, אלא משום בל תקדיש: כי לא לרצון יהיה לכם, לא תפיקו רצון מה' אם תקריבו כאלה, ומלת רצון באחרנוהו (שם פסוק ג'): (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה', כולל שלמים ותודה, כי הנמלט מצרתו זובח תודה, וזהו לענין הנדר שנודר בעת צרה, והמנדב מרוב שמחה וטובה, מביא שלמים הנאכלין לב' ימים ולילה א': לפלא נדר או לנדבה, זה פי' זבח שלמים, ומלת לפלא פי' רש"י ז"ל להפריש בדבורו, וכן אמר ראב"ע ז"ל לפלא, לפרש, וכן ת"א ז"ל לפרשא נדרא, ולא ידעתי לאיזו צורך נכתב לפלא וכל נודר ונודב צריך לפרש, ואחשוב כי מדרך הנודר בעת צרה, לנדור עולה שכלה למזבח, לא שלמי' לשמחה, וראיה אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי (תהלים ס"ו י"ג), אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי, עולות מחים אעלה לך (שם שם י"ד וט"ו), ויפתח נדר עולה, אלא שלפעמים מלבד העולות, ירחיב נדרו להביא גם זבחי תודה כשימלט מצרתו, לספר לאחיו חסדי ה' על זבחו, וכן הנודר על בקשת טובה ג"כ ידור עולה, ולפלא נדר ידור לפעמים גם שלמי שמחה, שכשישיג הטובה יזבח זבחי שלמים, להודות בקהל רעיו כי טוב ה' לעולם חסדו, וזהו שאמר לפלא נדר, שיקריב זבח שלמים, אותודת שלמין שפירש עם הנדר, ואין כן נדבה הבאה מרוב שלוה מדרכה להיות זבחי שלמים, ולכן תמצא בכל מקום לשון הפלאה אצל נדר, כמו כי יפליא לנדור נדר נזיר (במדבר ו' ב'), כי אחרים נודרים עולה ושלמים, וזה ירחיב ויפרש נדרו להיות נזיר, וכן איש כי יפליא נדר בערכך נפשות (פר' כ"ז ב'), ושם אפרש· והפלאה הזאת נזכרת בס' תהלים, אמר לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא (תהלים קט"ז י"ז), כשתגלכי אביא גם זבחי תודה ואכן באמך בתוך אחי, ואחריו נדרי לה' אשלם וגו' שהן העולות, ואחריהן אמר בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים, ראש הכתוב על העולה, שתקרב כליל בחצרות ה', וסופו על זבחי תודה, שהן נאכלין בכל העיר, ולכן אצל העולה, (פסוק י"ח) לא אמר לשון הפלאה: תמים יהיו לרצון, אעפ"י שבאין גם נקבות, תמימין יהיו: (כב) עורת, פי' רש"י ז"ל שם דבר של מום עורון בלשון נקבה, שלא יהא בו מום של עורת, כלומר שאינו תאר נקבה מן עור לזכר, שהיה ראוי להיות העי"ן בחיר"ק, ועוד למה לא יזכיר הזכר, ועוד שנור וחרוץ על הזכר
אלא

רש"י

בעיזים. אבל בעולת העוף ואין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: כא לפלא נדר. להפריש בדבורו: כב עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום
של

אֵ֥לֶּה לַיהֹוָ֑ה וְאִשֶּׁ֗ה לֹא־תִתְּנ֥וּ מֵהֶ֛ם עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ לַיהֹוָֽה׃ כג וְשׁ֥וֹר וָשֶׂ֖ה שָׂר֣וּעַ וְקָל֑וּט נְדָבָה֙ תַּעֲשֶׂ֣ה אֹת֔וֹ וּלְנֵ֖דֶר לֹ֥א יֵרָצֶֽה׃ כד וּמָע֤וּךְ וְכָתוּת֙ וְנָת֣וּק וְכָר֔וּת לֹ֥א תַקְרִ֖יבוּ

אִלֵּין קֳדָם יְיָ וְקוּרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְתוֹר וְאִימַר יַתִּיר וְחַסִּיר נְדַבְתָּא תַּעֲבֵד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא׃ כד וְדִימְרִיס וְדִירְסִיס וְדִישְׁלִיף וְדִיגְזִיר לָא

מיסט איהר ניכט, דעם עוויגען צו עהרען, דארברינגען, אונד קיין פייעראָפּפער דאַפאָן, דעם עוויגען צו עהרען, אויף דען אַלטאַר לעגען׃ (כג) איינען אָכסען אָדער איין לאַם, דאַז איין גליד צו לאַנג אָדער צו קורץ האַט, קאַננסט דוא וואָהל צום פריי־וויליגען געשענק מאַכען, אבער פיר איין געליבדע ווירד עז ניכט וואָהל אויפגענאָממען. (כד) איין שטיק, דעס־סען האָדען צערדריקט, צערקוועטשט, אבגעריססען אָדער פערשניטטען זינד, זאָללט

רש"י

של עורון: או שבור. לא יהיה (ס"א שלא יהיה שבור): חרוץ. ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. ורו"חה בלע"ז (בל"א ווארצען): גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפת שמשון (שופטים ט"ז) שאוחזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה. לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן. ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: כג שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. למזבח: לא ירצה. איזה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: כד ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או

נגיד

באור

אלא שם המום הוא בין לזכר בין לנקבה, אבל ראב"ע ז"ל פי' שהוא שם התאר לעין, ועין לשון נקבה: שבור, שיש בו אבר שבור הן יד או רגל או אפילו שבר זנב, כמו ששנו בת"כ, כי הכל בכלל שבור, וכן כל שהוא בגלוי, אבל שבר בלע שנסתר אינו מום, ולמדוהו ממומי אדם, ובעל מום של עורת אינו אלא בעין, ובעל מום של שבור באברים רבים, ומה שפי' רש"י ז"ל או שבור, לא יהיה, רצונו בעל מום של אברי שבור לא יהיה: חרוץ, בעל מום של חריצה וסדיקה לא יהיה, כגון ריס של עין שנסדק או שנפגם, וכן שפתו שנסדקה או שנפגמה וכיוצא בהן, וחרוץ כמו גזור, כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ט"ז ע"ז), שהן המחצבים הגזורים מן הארץ, משפטיך אתה חרצת (מ"א כ' מ'), גזרת, ובלשון משנ' הרב' שמא ועשה חריץ: יבלת, פי' רש"י ז"ל ורוא"ה בלע"ז ווארצען, ושם דבר של מום הוא כמו עורת, וענינו שלא יהיה הקרבן בעל מום של יבלת, וזהו ששנינו בת"כ יבלת, זה בעל יבלת: גרב, בעל מום של גרב וכן ילפת, ונאמרנום למעלה, (פרשה כ"א כ'): לא תקריבו, זהו לאו על שחיטת בעל מום: אלה, אבל אתה מקריב את שנעבדה בו עבודה: ואשה, מתנת אש, וזאת ההקטרה, מלבד שעובר על שחיטתן וזריקת דמם, עובר גם על הקטרתן: (כג) ושור ושה שרוע, פרשנוהו (פרשה כ"א י"ח): וקלוט, אמרו בת"כ פרסת רגלו דומה לשל סוס, פרסת רגלו דומה לשל חמור, כלומר עגולים כשל סוס ושל חמור ואינן שסועין, ואם הם עגולין ולא שסועין זהו קלוט האמור בתורה, ואמר ראב"ע ז"ל קלוט הפך שרוע, מגזרת עיר מקלט, שאינן רחבים כשל שור ושה: נדבה תעשה אתו, אין לפרשו בקדשי מזבח כמו לפלא נדר או לנדבה, שהבדיל בין שרוע וקלוט לשאר מומין, שכל המומין פסולין בין לנדר בין לנדבה, ושרוע וקלוט אינן פסולין אלא לנדר, שאם אמר הרי עלי פתם, צריך לשלם נדרו תמים אבל אמר על שרוע וקלוט לכתחלה הרי זו עולה, מותר להקריבה, כי אין הדעת סובלת שיקרב שרוע וקלוט למזבח, שהן מומין גלויין יותר מן המומין שנזכרו תחלה, והרי במומי אדם נזכר שרוע אצל עור ופסח וחרום, שהן המומין הגדולים שהנזכרים אחריהם, וכן קלוט בבהמה משונה, ועוד שדומה לסימן טומאה, והאמת כקבלת רבותינו ז"ל ששנו בת"כ נדבה תעשה אותו לבדק הבית, והוא הדין לנדר לבדק הבית, כמו שדרשו נדבה תעשה אותו ולנדר, ולנדר למזבח לא ירצה ולא לנדבה, איזהו הקדש בא לרצות, הוי אומ' זה הקדש מזבח, ירמב"ן ז"ל רצה לתקן לשון המקרא כפי קבלתם ואמר רוב הנדבות לבדק הבית, כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת ה' (שמות ל"ה כ"ב), ובמקדש אני ביושר לבבי התנדבתי (ד"ה א' כ"ט ע"ז), ובבנין שני עם הנדבה לבית אלהים (עזרא א' ד'), כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש, ומכינ הנותנים לבדק הבית שבנדבה יביאו הרי זו לבנין, לפיכך כל נדבה סתם הוא לבדק הבית, ונדר סתם יאמר לקדשי מזבח, לך אזבח זבח תוד' וגו' נדרי לה' אשל' וגו' (תהלי' קט"ז י"ד), אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי (שם ס"ו י"ג), עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך (שם נ"ו י"ג), והנותנים למזבח בנדרים יביאו, אם יגליתני אלהים אבוא לפניו בעולה׳ וזהו ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו, לכל אשר ידבנו, ולנדר לה' לא ירצה, ואם גם הרב רא"ם ז"ל קבל דבריו אני תמה, שכל פרשת הקדשות שהן לבדק הבית, מתחלת בלשון נדר איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' (פרשה כ"ז ב'), וכל דברי הפרשה שם סובבים על זה, וכן וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח ך'), ולא היה לא לעולה ולא לקרבן, וכן וידר ישראל נדר וגו' והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א ג'), וחרמים לבדק הבית, ובקדשי מזבח מצינו בנדבה אזבחה לך (תהלים נ"ד ח'), ושריו לנדבה לעם ולכהנים (ד"ה ב' ל"ה ח')׳ וכל נדיב לב עולות (שם ב' כ"ט ל"א), התנדבו לבית אלהים (עזרא ב' ס"ח), והכלל יש נודר נדר למזבח, ויש לבנין הבית או לעניים, וכן נדבה היא למזבח, גם לבדק הבית, שכל אומר הרי עלי ואינו מפריש מיד קרוי נדר, אפילו אינו בעבור צרה, לכן יראה בעיני שהכתוב תפס בכל אחד אותו שיש ללמוד השני ממנו, התיר נדבה לבדק הבית וכל שכן נדר, ואסר נדר למזבח וכל שכן נדבה, והטעם כל מתנדב בנפש חפצה מתנדב מרוב שמחה, ואומר הרי זו ואיך יפריש לכתחלה בעל מום נבזה, על זה נאמר הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (מלאכי א' ח'), לא כן נודר שאמר הרי עלי, ולפעמים כבוא מועד לשלם נדרו חפץ לשלם ממיעט פריך, ואין בעדרו כי אם רזה ובעלת מום ואין ידו משגת לקנות מן השוק, והריזה שאינו עושה דרך בזיון׳ ואפשר לטעות שיעלה לרצון, לכן אמר ולנדר לא ירצה, וכל שכן לנדבה, ואמרו נדבה תעשה אותו לבדק הבית׳ למדנו מאותו הטעם עצמו כל שכן שיעשה לנדר, ועל זה דרשו בת"כ שנדבה שנראה הכתוב מיסב על ולנדר, ונדר שבסוף הכתוב מוסב על נדבה, וראיה שאמר וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזובח משחת לה', (שם שם י"ד), אחר הנודר ויש בעדרו זכר ומובחר, וזובח משחת, אבל נודר ואין בעדרו תמים ואין בידו לקנותו וזובח משחת, אעפ"י שעובר בלאו אינו בארור, ומקרא שלמעלה, וכי תגישון עור וגו' הקריבהו נא לפחתך (שם שם ח'), על נדבה ידבר, ויפה זכר שרוע וקלוט שהן מומין גדולים בעבור נדבה תעשה אותו, וכל שכן מומין אחרים, כי לאסור מזבח כבר נאסרו כל המומים למעלה, [* א"ה, לפי פשוטו של מקרא נראה לי שכן פרושו, אחרי אשר אסר הקרבת בעל מום על המזבח, אמר שיכול לעשות ממנו נדבה לה', להקדישו לצורך גבוה המותר בו, והוא כמ"ש חז"ל לבדק הבית, והנדבה שיאמר הרי זה לבדק הבית, ולנדר לא ירצה, כלומר אם אמר הרי עלי שור לבדק הבית, לא יביא שרוע וקלוט או בעל שאר מומין: ורבותינו ז"ל שהתירו נדרי בעל מום לבדק הבית, היינו אם אמר הרי עלי שבור או חרוץ לבדק הבית, אבל אם אמר סתם הרי עלי שור או שה לבדק הבית, לא ירצה אם יביא בעל מום, ועל הדרך הזה מתורגם בלשון אשכנז *]: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות, בביצים או בגיד, מעוך ביציו

מעוכין

תַקְרִ֥יבוּ לַֽיהוָ֑ה וּבְאַרְצְכֶ֖ם לֹ֥א תַעֲשֽׂוּ׃ כה וּמִיַּ֣ד בֶּן־נֵכָ֗ר לֹ֥א תַקְרִ֛יבוּ אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִכָּל־אֵ֑לֶּה כִּ֣י מָשְׁחָתָ֤ם בָּהֶם֙ מ֣וּם בָּ֔ם לֹ֥א יֵרָצ֖וּ לָכֶֽם׃ ס כו וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ כז שׁ֣וֹר אוֹ־כֶ֤שֶׂב אוֹ

אונקלוס

לָא תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן׃ כה וּמִן בַּר עַמְמַיָא לָא תְקָרְבוּן יָת קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן מִכָּל אִלֵין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהוֹן לְכוֹן׃ כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז תּוֹר אוֹ אִימַר אוֹ

תרגום אשכנזי

זאללט איהר ניכט, דעם עוויגען צו עהרען, דארברינגען, אין אייערם לאנדע זאלכעס ניכט מאכען, (כה) אונד פאן דער האנד איינעס אויזלענדערס דערגלייכען ניכט אננעהמען, אום עז צור אפפערשפייזע אייערם גאטטעס דארצוברינגען; זיא האבען איהרע פערשטיממלונג אן זיך, אלזא איינען לייבעספעהלער, אונד קעננען איך ניכט צור גנאדע אויפגענאממען װערדען. (כו) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (כז) איין אכסקאלב, שאאפלאם אדער

רש״י

בגיד: מעוך. בידיו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך: נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויי' בהם אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגומו ודימרים זהו לשונו בארמית ל' כתישה: וכתות. תרגומו ודירסים כמו הבית הגדול רסיסים (עמוס ו') בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפי' טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: כה ומיד בן נכר. נכרי שהביא קרבנו ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבו אבל תמימות תקבלו מהם לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את: הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון לא ירצו לכם. לכפר עליכם: כז כי יולד. פרט ליוצא דופן

בח אותו

באור

מעוכין ביד, כמו שמה מעכו שדיהן (יחזקאל כ״ג ג׳), כתות, כתותים והוא יותר ממעוך, כמו וכתת נחש נחושת (מ״ב י״ח ד׳), כתית למאור (שמות כ״ז ך׳), נתוק, תלושין ביד עד שנפסקו החוטים שתלויין בהן, אבל נתונים הם בתוך הכיס, והכיס לא נתלש, וכרות כרותין בכלי ועודן בכיס, מפי' רש״י ז״ל, ונראה כי ארבעתן אינן דומים למומין הנזכרים תחלה, שהרי אינן בגלוי, וחכמים למדו מה שבר רגל ושבר יד בגלוי, אף כל בגלוי, אלא שנקראו' מומים בעבור הסרוס, שהוא משחת שאינו מוליד, וכל הבע״ח נבראו לפרות ולרבות, כמו שנזכר במעשה בראשית, ולכן זכר ארבעה אלו בפני עצמן שאינן דומי' לשאר מומין שבכלן יש בזיון קדשים כאמרו הקריבהו נא לפחתך, ואלו אין בהם בזיון, שעושין כן לפטמם, והם טובים לאכילה יותר מאותן שאינן מסורסין, עד שעולין על שלחן מלכים, אבל אסורין למזבח לפי שהוא דבר משחת, וסמך לו ובארצכם לא תעשו, ללמדנו שמאום הדבר לפני היוצר ב״ה, ואוסר עלינו מעשים אלו באזהרה, והויות אחת מהן בבהמה אסורה למזבח: ובארצכם לא תעשו, במקדש אסור להקרבה, ובארצכם כל מקום שאתם יושבים, אעפ״י שמותרין לאכילה, לא תעשו אתם דבר זה לסרס שום בהמה וחיה אפי' טמאה, לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם, שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ, שהרי סרוס חובת הגוף, וכל חובת הגוף נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ, מפירש רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ ויש להוסיף שאין לומר שהטעם הוא לפי שמקריבין ממינין אלו קרבן לה', שאם כן היה לו לאסור כן בכל המומין שלא להטילן בבהמת חולין, אלא שנאסר לנו בעבור שהוא מאוס בעצמו, ולמדנו שאסורו נוהג גם בחיה ובבהמה טמאה בארץ ובח״ל, וזה למדתי מדברי רלב״ג ז״ל: (כה) ומיד בן נכר, אין לפרש שאם תקנו בהמות מסורסות מבני הנכר, אעפ״י שלא הזהרתי אותם על הסרוס, לא תקריבום לה', שא״כ אין צורך להאמר, שהרי הזהיר פתם, ומה לי סרסום בעצמו או ע״י אחרים, אבל כפי פשוטו נראה שבא על ומעוך וכתות וגו' שלא יקבלו באלה מיד הגוים שנודרין נדרים ונדבות כישראל, שמא תאמר לפי שלא נצטוו על הסרוס, ואינן מביאין אותן דרך בזיון אלא לכבוד, שבארצם עולין על שלחן מלכים כמ״ש (פסוק כ״ד) אינן דומין לשאר מומין, על כן מזהיר שלא יקריבום, ואמר הטעם כי משחתם בהם, שסוף סוף המשחת הוא בהם שהן מסורסין, והוא דרך משחת נגד חקים שחקקתי במעשה בראשית, לכן מום בם, זה ההשחת הרי הוא כמום אחר, וכמו שאסור להעלות בעל מום על המזבח הן מישראל הם מעכו״ם כן אלה, ומזה נלמוד אזהרה שלא להקריב בעלי מומין בקרבנות גוים, שהרי אמר מום בם לא ירצו לכם, שמענו שבהוי' בו מום אסור להקריבו, ולפי שהדמה משחת לאום נמור למדנו שכל השחתת עבירה בבהמה אסור כמום, כמו רובע ונרבע ונעבד ונוגח, וזהו שאמרו (סנהדרין דף כ״ז ע״א) דבי ר' ישמעאל תנא כל מקום שנאמר משחתם ע״ז וג״ע וש״ד כלומר גם הם משחת ואסורין, גם רש״י ז״ל פירש הכתוב על איסור הקרבת מומין בקרבנות עכו״ם, ורבותינו ז״ל שלמדו ממנו שאין מקבלין שקלים מן הגוים לקנות בהן קרבנות צבור, לא הוציאו המקרא מפשוטו שהרי הם אמרו מניין שהנקנות בסרוס ת״ל כי משחתם בם, ר' יהודה אומר אין נקנות בסרוס, הרי שגם לדעתם פשט המקרא שב על ומעוך וכתות וגומר, אבל דרשו לדעתם מן לחם אלהיכם, גם רמב״ם ז״ל אמר (הלכות א״מ פ״א הלכה ו') ולא קרבנות ישראל לבד אלא אף קרבנות עכו״ם אם הקריבן והן ב״מ לוקה שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה, וכתב עליו מוהרי״ק ז״ל ולא קרבנות ישראל וכו' מבואר בכתוב, ויפה פי', גם להלן אמר (הלכו' שקלים פ״א ו') אבל הכותים שנתנו מחצית השקל אין מקבלין מהם, ולא הזכיר ל״ת ולא כתוב שנלמד הימנו, ועם זה התישבה תמיהת רא״מ ז״ל: לא ירצו לכם, פי' רש״י ז״ל לכפר עליכם, ואיני יודע ענין כפרה זו, כי מדבר בקרבנות עכו״ם ואינן לכפר על ישראל, ונת״כ שאנו לא ירצו לכם, מלמד שאינן מרצים, סובב על דרשתם שאין מקבלין שקלי עכו״ם לקנות בהן קרבנות צבור, כי אינן מרצים לכפר על ישראל, אך כפי הפשט שמדבר בקרבנות עכו״ם, לא אמר לא ירצו על הכפרה, אלא לפי שנחשב להן לרצון שבנו מקדש לה', ומאפסי ארץ גוים יבואו להשתחות בו למלך ה' ולהקריב לו קרבן, אבל אם תקבלו מהם בעלי מומין שאסרתי לכם להעלותם על מזבחי, להם לא יחשב לעון, כי לא נוזהרים על הדבר הזה, אבל לא לרצון יהיה לכם, ואין רצון בכל מקום לבד כפרה, אף גם מזכרת טובה וזכות: (כו) שור או כשב או עז כי יולד, הנולד מן השור נקרא עגל, והנולד מכשב או עז נקרא שה, ולמדו מכאן שאור בן יומו נקרא שור, וכן כשב ועז, לרמוז שהן שלמים בצורתם בהולדם, כמו שהן בזקנתם, ואין כן האדם שהוא בתחלה עולל ויונק, בהולדו בל ידע מה, עד יגדל וילמוד ויעמול, כי בו נשמת חיים והכח לבחור בטוב או ברע, ואם

אונקלוס

או עזא אריתיליד ויהי שבעא יומין בתר אמיה ומיומא תמינאה ולהלא יתרעי לקרבא קרבנא קדם יי׃ כח ותורתא או שיתא לה ולברה לא תכסון ביומא חד׃ כט וארי תכסון נכסת תודתא קדם יי לרעוא לכון תכסון׃ ל ביומא ההוא יתאכל לא תשארון מיניה עד

או־עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליהוה׃ כח ושור או־שה אתו ואת־בנו לא תשחטו ביום אחד׃ כט וכי־תזבחו זבח־תודה ליהוה לרצנכם תזבחו׃ ל ביום ההוא יאכל לא־תותירו ממנו עד

תרגום אשכנזי

אדער ציגענלאם, דאז געבאהרען ווירד זאלל זיבען טאגע ביי זיינער מוטטער בלייבען, פאם אכטען טאגע אבער אן אונד וייטער ווירד עז טיכטיג צום פייעראפפער, דעם עוויגען צו עהרען. (כח) איהר דירפט אויך פאן רינד־ אדער שאאפפיה ניכט דאז מוטטערטהיער מיט זיינעם יונגען אן איינעם טאגע שלאכטען. (כט) וועז איהר, דעם עוויגען צו עהרען, איין דאנקאפפער שלאכטעט: זא שלאכטעט עז, דאס עז אייך צור גנאדע אויפגענאממען ווערדע. (ל) אן דעמזעלבען טאגע זאלל עז גגעססען ווערדען, איהר מיסט ניכטס דאפאן אויף

רש"י

כח אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן: אותו ואת בנו. אף בנו ואותו במשמע: כט לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט בנאכלים לשני ימים חזר ופרט בנאכלים ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: ל ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת

באור

ואם יזבח ידמה באחריתו לבר אלהין, ועל זה תמה המשורר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח' ג'), שהוא האדם שבתחלתו עולל ויונק, גרוע משאר הבע"ח, ועליו תתן עוז להפליא לעשות, וכל זה להראות שאינו מושל במעשה השם בעבור יתרון גופו על שאר הבע"ח אלא בעבור כבוד נשמתו כשיבחר בטוב, וכבר בארנו ענין זה בפי' מס' אבות (פר' ג' משנה א'): יולד, כמנהג הילודים, פרט ליוצא דופן בחיי אמו או במותה: והיה שבעת ימים תחת אמו, כמו תחת ידי פרע (בראשית מ"א ל"ה), תחת רשות אמו, כי היא תעזרהו בימים הראשונים, שתניקהו מחלבה ותשגיח עליו, לא שחייב הכתוב שתחיה אמו כל ז' הימים, שאפילו מתה שעה אחת אחר שנולד, ראוי לקרבן משמיני והלך, אלא דבר בהווה, וגם אם מתה מיד כשר משמיני והלך, אלא שרבותינו למדו מזה פרט ליתום שמתה אמו בשעת לידה שפסול לקרבן, שצריך להיות שעה אחת תחת אמו: ומיום השמיני והלאה ירצה, אם תקדישנו ותעלנו לה' ירצה: לקרבן אשה לה' להקדישו ולהעלותו על האישים, ללמד כשם שאסור להקריבו מחוסר זמן, כך אסור להקדישו מחוסר זמן: (כח) ושור או שה, וי"ו מוסיף על ענין ראשון, כמו שאסרתי לך מחוסר זמן, כן אני אוסר לך לשחוט אותו ואת בנו, ואפילו בחולין, שאם במוקדשין לבד היה לו לומר ואותו ואת בנו לא תשחטו, והיה מוסב על שור או כשב או עז שבראש הענין, וכן אמרו בחולין (דף ע"ח ע"א) וכן לא תשחטו משמעו גם חולין, שבכל אסורי מזבח לא מצינו שהזהיר בלשון שחיטה או זביחה סתם, לא בלשון הקרבה, או שיזכור אכלו הקרבן, או שנשחט לה', כמו לא תזבח לה' אלהיך שור ושה כל מום רע (דברים ט"ו כ"א), הוסיף לה' אלהיך ללמד שמדבר בקדש, אבל שחיטה סתם גם חולין במשמע: אתו ואת בנו, אף בנו ואותו במשמע, ולפי משמעות הכתוב אסר האב עם בנו, או האם עם בנה, שכן דרך הכתובים להזכיר הזכרים והנקבות בכלל, כמו במומין ומחוסר זמן שנוהגין בנקבות כבזכרים, ונאמר בהן שור ולא פרה, גם בנו כולל בתו ובתה מטעם זה עצמו, וזה לדעת חנניה האומר (חולין דף ע"ח ע"ב) אותו ואת בנו נוהג בין בזכרים בין בנקבות, ויש מחכמים אומרים אותו ואת בנו אינו נוהג בזכרים, וכן פי' רש"י ז"ל אותו ואת בנו נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת, ואינו נוהג בזכרים, ומותר לשחוט האב והבן, ובגמרא אמרו (כתובות דף קי"א ע"ב) שיש בהק אם חוששין לזרע האב או לא, ולכן פסק רמב"ם ז"ל (ה' שחיטה פי"ד א') שאם נודע וודאי שזהו אביו אין שוחטין שניהן ביום אחד, ואם ספק אינו לוקה, ואם כוונת התורה שאין חוששין לזרע האב, והיה הכלל הזה מסור בידינו בעל פה, כאמר ג"כ אותו ואת בנו, לפי שהוא עיקר הזרע שהולד נקרא על שמה, ייחס לה כאן לשון זכר, כמו ארנבת שנקרא כל המין על שם הנקבה ומטעם קרוב לזה שפרשנו (פרשה י"א ו'), וכן ת"א ז"ל ותורתא או שיתא לה ולברה וכו': ביום אחד, לא כיום של קרבנות שהוא כ"ד שעות כמו שפרשנו (פרשה ז' ט"ו), אלא כיום הנאמר במעשה בראשית שהיום הולך אחר הלילה, ואם שחט האם אחר חצות, מותר לשחוט בנה אחר נץ החמה, כמו ששנינו (חולין פ"ה משנה ה') יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה, את זו דרש שמעון בן זומא נאמר במעשה בראשית יום אחד, ונאמר באותו ואת בנו יום אחד, מה יום אחד האמור במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה (שנאמר ויהי ערב ויהי בקר), אף יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה, כלומר שאף על פי שכל כ"ד שעות קרויין יום, יום אחד משמעו כאותו יום של מעשה בראשית, ולא לאחריך בזה: (כט) וכי תזבחו זבח תודה לה', זבח תודה פרשנו (פרשה ז' י"ב), ואמרו רבותינו שהכתוב מדבר על תודה ועל כל הנאכלין ליום אחד כמו חטאת ואשם ואיל נזיר: לרצנכם תזבחו, תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם, ומהו הרצון ביום ההוא יאכל, לא בא להזהיר שלא שתהא שחיטה על מנת כן, ואל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר, שאם תחשבו בו מחשבות פסול לא לרצון יהיה לכם, שאי אפשר לומר שבא הכתוב לקבוע לו זמן אכילה, ככר נאמר ובשר זבח תודת שלמיו וגו', מפי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ולמעלה (פרשה י"ט ה') נאמר כן על שלמים הנאכלין לב' ימים, וכאן בתודה הנאכלת ליום ולילה, וגם פרשנו טעם שזכר הנאכלין לב' ימים, ואעפ"כ זכר גם תודה, שלא תאמר אם שחטה ע"מ לאכול ביום השלישי לא לרצון הוא, אבל ע"מ לאכול למחר אינו פגול שהרי מצינו שלמים שנאכלין לשני ימים, על כן הזהיר גם בתודה שיזבחוהו לרצונכם, ומהו לרצון ביום ההוא יאכל, אבל אם זבח אותו לאכלו למחר פסול: (ל) ביום ההוא יאכל, יום שנאמר במוקדשים הוא כ"ד שעות, אבל לא כלו, שעכ"פ לא תותירו ממנו עד בקר, שעפ"י שעדיין הוא בכ"ד שעות לזביחתו משבא בוקר נעשה נותר: אני ה', דע מי גזר על הדבר, ואל יקל בעיניך, לשון רש"י ז"ל, ומוסב על כל האמור למעלה, ואחשוב עוד שכאן תם הענין כלו שתחלתו דבר אל כל עדת בני ישראל לאמר קדושים תהיו וגומר, שהולך ומזהיר על קדושות רבות לישראל, ובקדושות המיוחדות לכהנים

בעיני

ל עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ

כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם

מועדי

אונקלוס

עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ׃ לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ לב וְלָא תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּישְׁכוֹן׃ לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃

כג א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַייָ

די

תרגום אשכנזי

דען פאלגענדען טאג שטע־
הען לאססען; איך, דער עווי־
גע! (לא) בעאבאכטעט מיי־
נע געבאטע, אונד האלטעט
זיא; איך, דער עוויגע!
(לב) ענטווייהעט מיינען היי־
ליגען נאמען ניכט, איך וויל
געהייליגט זיין אונטער דען
קינדערן ישראל'ס; איך
בין דער עוויגע, דער אייך
הייליגט, (לג) דער אייך אויז
דעם לאנדע מצרים גע־
פיהרט האט, אייער גאטט
צו זיין; איך, דער עוויגע!

כג. (א) דער עוויגע שפראך
צו משה, וויא פאלגט:
(ב) רעדע מיט דען קינדערן
ישראל'ס, אונד זאגע
איהנען: דיא

פעסט־

רש"י

מנת כן שאם לקבוע לו זמן אכילה כבר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגומר: אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: לא ושמרתם. זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה: לב ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד תלמוד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו' (דניאל ג'):
לג המוציא אתכם. ע"מ כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר:
כג ב דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומן

באור

בעיני הטומאות והמומין ודברים הפסולים בקרבנות לכן כמו שנאמר בתחלת הענין אזהרה על זובח שלמים שלא יפגל, כן אתם באזהר' זו על זובח תודה, ואתם אני ה': (לא) ושמרתם, זו המשנה, ועשיתם, זו המעש', מפי' רש"י ז"ל, וכבר באררנו זה (פרשה י"ח ד' ה'): (לב) ולא תחללו את שם קדשי, נאמר על כל המצות שבפרשיות שלמעלה, שלא תעברו על אחת מהן במזיד ובקלות ראש, כאילו אין צרוך בה, שאם תעשו כן הרי אתם מחללים את שם קדשי, וכבר באררנו זה: ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני רוצה להתקדש בתוך בני ישראל, לעיני הגוים, שבראותם שהם פורשים מתאוותיה' ונזורים מדרכי העמי' בעבור חקי השם, ואינן מהרהרין אחריהן, אעפ"י שטעמיהן נשגבים מדעתם, יתקדש שמו הגדול בעולמו, וכל המקיים מצוה שיש בה חסרון כיס, או העדר כבוד ואינו חושש, מקדש שמו הגדול ית' בעולמו, וכל שכן אם מוסר נפשו להנטער או למות בעבו' המצוה אין קדוש השם גדול ממנו, וכן אמרו בת"כ כשהו' אומר ונקדשתי מסור את עצמך וקדש שמי, יכול ביחידי, ת"ל בתוך בני ישראל המרובים: אני ה' מקדשכם, לכן אני מצוה אתכם זאת, כי אם תשמרו חוקותי ומצותי, אני ה' מקדשכם ואשרה עליכם רוח קדושה, ותתרוממו על כל המעשים, ויקל בעיניכם לבוז ביזיון בגוף ובנפש למען אהבתי: (לג) המוציא אתכם, כלומר האל המוציא אתכם מארץ מצרים, בדרך הקדש באותות ובמופתים, להיות לכם לאלהים, כלומר להיות מנהיג אתכם על דרך פלא, ולתת לכם תורות וחקים קדושים, להשכין שכינתי ביניכם, ולשפוך עליכם רוח קדשי, כמפורש בפרשת המילה, אני אני הוא המקדש אתכם, לתת לכם כח לכל דבר אם תלכו בחקותי: אני ה', העושה כל אלה, ופרשנוהו (פרשה י"א כ'): כג (ב) דבר אל בני ישראל, פרשת המועדים כל ישראל זוין בה, והקרבת המוספים התלויה בכהנים לא נתפרש' בה, לכן אמר דבר אל בני ישראל: מועדי ה', באררנו (פרשה א' א' וד' ז"ג), שפרשו יעד, והוא שלועזין בעשטיממען, ויש יעידת מקום, כמו אהל מועד (שמות כ"ז כ"א), למו גדוד (שמואל א' כ' ל"ה), בית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), ויעידת זמן כמו למועד אשר דבר אותו אלהים (בראשי' כ"א ב'), למועד אשוב אליך (שם י"ח י"ד), ושתיהן נודעים על ידי מאורות השמים, כי ארך המדינות ורחבן מקו השוה, ומרחק מקום ממקום ומדינה ממדינה, ומהלך ימים מזו לזו אי אפשר לדעת אלא ע"י המאורות והכוכבים, וכן קביעות זמנים לשעות ולימים וכיוצא, על כן נאמר והיו לאותות ולמועדים (שם א'), ומלת למועדים כולל הענין הגדול שאמרנו, ומלת לאותות גם הוא כולל ענין גדול פרשנוהו בפי' ס' בראשי', והנה יש מועדים קבועים בבריאת שמים וארץ שיגבלו הכוכבים כפי חוקותיהם, כמו היום והחדש מועד זרע וקציר וקור וחום, אבל המועדים הנזכרים בפרשה זו אינן כן, אבל כלם מועדים ידועים לבד לבאלדר בקדש, אין להם התלות בחקות שמים וארץ הקובעים מועדיהם לכל באי עולם, ונמסרו לבד לישראל שהם קדש לה', על כן הם: מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש, כלומר השם הגדול יעד הזמנים הללו לשמור בהן חקים ומצות קודש שנו' לשמות כהן: מקראי קדש, אנקלוס ז"ל תרגם דתערעון יתהון מערע קדיש, ופי' רמב"ן ז"ל שעשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים, לשון מאורע, בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש, ואיכיוודע מה שאמרנו, והכתוב עצמו קבע כל אחד במועדו, ורשב"ם ז"ל פי' אשר תזמנו אותם זמני קדש, כל לשון קריאה שאצל מועדים, לשון קביעות זמן הוא, כמו קרא עלי מועד, וכן התרגום מערע קדיש, ויש לפרש דעת המתרגם שנהגו עם מועדים אלו כעם דבר קדש, וזה דתערעון יתהון; שיהיו אסורים בעשיית מלאכה, ויעבדו בהן את השם להללו ולשבחו, ויכבדום בכסות נקיה ובעונג, אבל יותר נראה לי שלדעתו ז"ל כל לשון קריאה על מי שמיוחד איש בין אנשים, או יום מבין הימים, כמו ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' (שמות ל"ה ל'), שייחדו בשם, וכן לכלם בשם יקרא (תהלים קמ"ז ד'), שמייחד לכל אחד שמו ומעשהו, וכן כל קורא לזולתו מייחדו מבין האחרים, וכן קריאי העדה (במדבר א' ט"ז), שמיוחדין בעדה לכל דבר ענה וגדולה, ולכן תרגם מערעי כנשתא, קרא עלי מועד (איכה א' ט"ו),

ייחד

דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִנּוּן מוֹעֲדָי: ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבָא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן

מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי: ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מושבתיכם

פֿעסטטאגע דעם עוויגען, אן וועלכען איהר היילִיגע פֿערזאממלונג פֿערקינדען זאללט, זינד פֿאלגענדע: (ג) זעכס טאגע קאן אללער-לייא קונסטארבייט פֿעררי-כטעט ווערדען, אם זיבענטען — אבער איזט דער העכסטע פֿייערטאג, צור היילִיגען פֿערקינדיגונג, קיינע קונסט-ארבייט זאללט איהר אן דעמ-זעלבען פֿערריכטען; עז איזט פֿייערטאג, דעם עוויגען צו עהרען, אין אללען אייערן וואָהנפלעצען

רש"י

ממקומן לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלי': ג ששת ימים וגו' • מה ענין שבת אצל מועדות ללמד' שכל המחלל את המועדו' מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין

באור

ייחד עלי מועד, וכן תרגם ערע עלי זמן, וכן אשר תקראו אותם מקראי קדש, שתייחדו אותם להיות מיוחדים בין הימים להיות קדש באסור מלאכה וכיוצא, ורמב"ן ז"ל פי' מקראי קדש שיהיו ביום זה כלם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית ה' ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה, כמו שכתוב בס' עזרא על ראש השנה, ומקרא קדש מלשון קרואי העדה (במדבר ט"ז ב'), אחרי כן יאכלו הקרואים (ש"א ט' י"ג), ואם נקבל לפרש מקראי קדש על דרך זה, מה טעם לומר אשר תקראו אותם, יאמר אשר יהיו לכם מקראי קדש, ואפשר לי לכלול בו עוד שלא תקראו לזמנים הללו בשמות שאתם קוראים למועדי מעשה בראשית, כמו יום לילה חדש שנה זרע קציר קיץ וחרף, ותאמרו מועד יום השביעי, מועד יום ט"ו לחדש הראשון וכיוצא, אבל תקראו אותם מקראי קדש בשמות של קדושה, כמו שמפורשין בפרשה שבת לה', חג המצות לה', יום תרועה לה', יום הכפורים לה', חג הסוכות לה', חג השבועות לה', וכיוצא במקראי קדש הללו, המורים שהימים הללו הם מועדי ה' וקדש הם לה' שאסורין במלאכה, כדרך וקראת לשבת עונג (ישעיה נ"ח י"ג), גם בכלל בזה דעת הרב המתרגם שאמר [*הנכון לדעתי שהוא מענין וקראתם דרור לכל יושביה (פרשה כ"ה י') שיודיעו ויפרסמו ברבים אם בשבת ע"י התקיעות שהיו תוקעין, ואם בי"ט ע"י שלוחי ב"ד, ושאר מיני ההכרזה והפרסום, שיום ההוא קדוש לה', בו ישבתו ממלאכתם, ויתקבצו לשמוע דבר ה' מפי ראשי העם וחכמיו, ויתענגו במשתים וממתקים כי קדוש הוא משאר הימים והם מועדי ה', והכל הולך לענין אחד*], אבל עיקר בעיני כתרגומו של אונקלוס ז"ל ועל דרך שפרשנו דבריו: אלה הם מועדי, הנאמרים בפרשה זו, אבל ראשי חדשים לא נזכרו בה, אעפ"י שיש בהן קרבן מוסף, אינו בכלל המועדים הקדושים, אלא ממועדי המאורות על שם הלבנה שמתחדשת, וכן כולל י"ד בניסן שהוא מועד הפסח, וט"ו בו שהוא מועד העומר, אעפ"י שאינן מקראי קדש: (ג) ששת ימים, כל ששת ימים שיש בשבוע: תעשה מלאכה, מותר לעשות בהן מלאכה: וביום השביעי, שלכל ששת ימים, הידוע להם לדעתי ממדבר סין כשירד המן, כי קודם לכן לא היה נודע, כי החשבון מתחיל משבת י"ב, ומי מעיד על חשבון זה, לכן משה שאמר והיה ביום הששי וגו' והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות ט"ז ה'), חשבו השומעים שהוא ששי לדבור, ואם אמר להם כן בג' או בד' לשבוע, תמהו כאשר מצאו לחם משנה קודם לכן, ובאו נשיאי העדה והגידו זאת למשה, והשיב הוא אשר דבר ה' לאמור שבתון שבת קדש לה' מחר (שם שם כ"ג), כלומר היום הוא יום הששי שדבר ה', לא ששי לדבור אלא לשבוע, כי שבתון שבת קדש לה' מחר: שבת, כפתיחתנו לס' נח נעול פרשנו ששרש שבת אינכו על המנוחה מבטול מלאכה, אלא ענינו הפסק יהיה מאיזו דבר שיהיה, כמו זקנים משער שבתו (איכה ה' י"ד), שבת משוש תופים (ישעיה כ"ד ח'), וישבות המן (יהושע ה' י"ב) וישבתו שלשת האנשים (איוב ל"ב א'), וכן וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו (בראשית ב' ב'), שפסק ממלאכתו, לכן כשאמר שבת לה' אלהיך (שמות כ' י'), באר ממה ישבות ואמר לא תעשה כל מלאכה, וכן כל שבת לה', שיפסוק מעניני חול ויקדש זה היום לה', כמפורש בנבואת ישעיה, וכן כאן פי' כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה', ושם הארכנו: שבתון, וכן נאמר ביה"כ לפי שבשניהן אסורין אפי' מלאכת אוכל נפש, והן שבת גם למועדי קדש, שמותר בהן מלאכת אוכל נפש, ולכן לא מצינו שם שבת על המועדים, אלא שבתון, כי יום השביעי ויה"כ הן שבתות של שבתון המועדים: מקרא קדש, פרשנוהו:

• מלאכה, יש הבדל בין מלאכה ובין עבודה ובין מעשה ובין פעולה, וכמ"ש למעלה (פרשה י"ט י"ג), וכאן נרמוז מעט על עבודה ומלאכה, יש עובד לעצמו, ויש נשכר לעבודת אחרים, ובכלל עבודה הכל, פעמים שעובד במלאכה, כגון חורש או זורע או כותב, ופעמים בדברים שאינן מלאכה, כגון ליטא משאות ממקום למקום, או לרוץ בעסקי רבו, או להלבישו ולהוליך כליו אחריו, כי שם מלאכה אינו נופל אלא על מעשה אמן שמשנה בו טבעי הדברים מבריותן, כשיהיה השנוי להועיל, כמו החורש משנה האדמה, וכן הזורע ומכסהו בעפר, או כותב שמשנה מראה הנייר וכן כל אבות מלאכות ותולדותיהן יש בהן שנוי להועיל, כי המקלקלין פטורין, והתורה אסרה המלאכות לא העבודות, כי לא נאמר לא תעבוד ביום השבת, ולכן מותר לטלטל שלחנות וכסאות למקומות רחוקים בשביל האורחים, וכן לרוץ ברחובות, ולהוליך כלים ברה"י, שאם הן עבודות אינן מלאכות, שבמעשה אינו משנה דבר, ולכן אינו עובר עליהן בלאו, אבל הן נעשה, כי העושה רק מעשה חול שלו בשבת אינו מקדש היום לאלהיו אלא לעצמו, וזהו שאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות ל"ב כ"א), זכר עבודות ומלאכות שאותרין בהם, ויום השביעי שבת לה' אלהיך מצות עשה שיפסוק יום זה מכל דרכי חול מעבודה וממלאכה, ויקדשהו לה' אלהיו, ואח"כ אמר הלאו לא תעשה כל מלאכה, שאפי' עליו במקום אחר כל העושה בו מלאכה יומת (שם ל"ה ב'): שבת הוא לה', לא שישבות לאבוא מנוח מעבודת ששת הימים, אלא לה', בעבור השם ששבת ביום השביעי מכל מלאכתו, וברכו וקדשו, כן יפסוק הוא מדרכי חול שלו, ויקדש היום לאלהים: בכל מושבותיכם, שבת היא חובת הגוף, ואמר בכל מושבותיכם לדעת רמב"ן ז"ל לפי שהתיר עבודה במקדש בתמידין ומוספין, אמר שהאסור נוהג בכל מושבותינו, לא בבית השם, וכן אמרו במכילתא במושבות אי אתה מבעיר, ואתה מבעיר בבית המקדש, ולכן לא נאמר כאן חקת עולם לדורותיכם, כי שבת בראשית ידענו שהוא חקת עולם כימי השמים על הארץ, ובגמרא (קדושין דף ל"ז ע"ב) אמרו הואיל שנאמר בענין המועדות הייתי אומר שצריכה קדוש ב"ד כמועדות, ת"ל בכל מושבותיכם, ולפי הפשט לפי שאין חדש הימים שוה בכל הארצות ועת שבוא יום במדינה זו הוא במדינה אחרת לילה, אמר הכתוב שבכל מושבותינו נעשה יום השביעי אשר

מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: פ

ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה: ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ: ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־

מלאכת

אונקלוס

מוֹתְבָנֵיכוֹן: ד אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן בִּזְמַנֵּיהוֹן: ה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: ו וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן: ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל

עבידת

תרגום אשכנזי

וואָרנפלעצען. (ד) דיזעס אבער זינד דיא פעסטע דעס עוויגען, אן וועלכען איהר הייליגע פערזאממלונג פערקינדיגען זאָללט, יעדעס צו זיינער צייט. (ה) אים ערס=טען מאָנאט, אם פירצעהנ=טען טאגע דעס מאָנאטעס, צווישעןביידען אבענדען, וויד דאז פסח געבראַכט, דעם עוויגען צו עהרען.

(ו) אם פונצעהנטען טאגע דיזעס מאָנאטעס געהען דיא פייערטאגע דעס אונגעזייער=טען בראָדעס אן, דעם עוויגען צו עהרען; זיבען טאגע מיסט איהר אונגעזייערטעס בראָד עססען, (ז) אם ערסטען טאגע הייליגע פערזאממלונג פערקינדיגען, אונד קיינע האנד=

באור

לנו שבת, והוא שבת לה': (ד) אלה מועדי ה', גם שבת ממועדי ה' הוא, כי למנות ששה ולקדש שביעי אין לו קביעות בחקי שמים וארץ, אבל כבדל בענין זה משאר המועדים, שהוא תלוי בימים, כל שביעי לימים הוא שבת, ואין כן המועדים, לא אמרה תורה בי"ד לחדש הראשון פסח ויום שלאחריו חג המצות ז' ימים, ומספר ימים שלאחריו חג השבועות, ומספר כך ימים אחריו יום תרועה, ולימים כך יה"כ, ולימים כך חג הסוכות, אלא כל מועד תלוי במספר ימים בחדש ידוע, לפי שאין החדשים שוים בכל השנים, אין הימים שבין מועד למועד שוין בכל השנים, אלא בזמן הבית תלוי בראייה, ובזמן הזה תלוי בסוד העבור של המחזור, ומלבד שתלויין בחדשי הלבנה צריכין אנו לעשות פסח במועד האביב, וחג שבועות בימי קציר חטים, וסוכות במועד האסוף, לכן אמר אלה מועדי ה' הנזכרים מכאן ואילך, אעפ"י שהם מקראי קדש כמו השבת, והבדל הזה שבהן שאין מועדי ה', מכל מקום צריך שתקראו אותם במועדם שקבעתי להם כלומר תייחדו אותם ביום ידוע לחדש, ובמועד ידוע לשמש עת אביב וקציר ואסיף: (ה) בחדש הראשון, אותו שצויתי לכם למנות ראשון שהוא ניסן, כאמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות י"ב ב'): בין הערבים, בפרשת בא פי' רש"י ז"ל משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב, ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת שבע מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, והשיג עליו ראב"ע ז"ל, ורמב"ן ז"ל ורא"ם ז"ל הליכו בעד פי' זה, ואין ספק שכדבריו כן הוא שמעת נטות השמש לצד מבואו עד שקיעת החמה קרוי בין הערבים, וכמו שאמרו בגמרא, וכן אין ספק שכל הזמן ההוא נקרא ג"כ ערב, ולפרש לשון בין הערבים אחשוב כי בלשון הקדש נקרא חצי היום עד תחלת שבע בקר, ומתחלת שבע עד שקיעת החמה נקרא ערב, בקר מלשון לא יבקר (פרשה י"ג ל"ו), שע"י אור השמש נבדלים הצורות, וערב מלשון ועם שונים אל תתערב (משלי כ"ד כ"א), שהצורות מתערבות, והטעם לפי שמהבקר עד הצהרים האור הולך ומוסיף והצללים מתקצרין, ומהצהרים ואילך הצללים הולכים ומתארכין, ונקרא זמן הערב עוד בין הערבים ללמדנו ששעורו של ערב ושל בקר במצפוס ומאיזו רגע מתחיל הערב, כי הכחתו על רביעית אופק של כל אדם ממקום שהוא עומד עד קצה מזרח שלו שהוא מהלך ו' שעות של שמש, כי תחלת שעה שביעית מתחיל הערב הגמור ברביעית אופקו, שהוא ביאת השמש בקצה המזרח ומאז ואילך כל רגע ערב ממש במקומות שביניהן עד סוף שעה י"ב שהוא ביאת שמש גם לאדם זה, לכן כל ששה שעות הללו נקראים בין הערבים, ונודע כי הבקר עד סוף שעה ששית, ואין הפרש בין ערב לבין הערבים, רק ערב אפשר להניח גם על שעה אחת מן השעות של אחר חצות, אבל בין הערבים מדבר שהוא על אחר חצות היום כלו, וזהו לפנות ערב (בראשית כ"ג ס"ג), שענינו סמוך לשקיעת החמה, וכאן התיר הכתוב שחיטת הפסח מתחלת שעה שביעית, ואמר במשנה תורה שם תזבח את הפסח בערב, וכן בתורה נאמר בין הערבים ופעם בערב, וסרו טענת ראב"ע ז"ל: פסח לה', הקרבת קרבן ששמו פסח לשון רש"י ז"ל, ופי' רא"ם ז"ל שבא ללמדנו ששמו של יום ארבעה עשר אינו קרוי פסח, ולדעתי לפי שאמר אלה מועדי ה' מקראי קדש, והחל ביום ארבעה עשר שאינו אסור בעשיית מלאכה ואינו מקרא קדש, וזכר אותו בעבור שקבוע לו מועד שאינו נוסף בהלכי המאורות, ואינו דומה לראשי חדשים שלא נזכרו בפרשה, כי ראשי חדשים הן מועדי חקות השמים, לכן אמר פסח לה', לא אמר תעשו פסח לה' או תזבחו זבח פסח לה', אלא פסח לה' על שם המועד, כלומר מועד של הקרבת קרבן ששמו פסח, וזה היה דעת רבינו שלמה ז"ל, וכן נזכר על דרך זה בפרשה מועד יום הקרבת העומר: (ו) חג המצות לה', מתחיל חג המצות שנתפרש ענינו בפרשת בא אל פרעה, וזהו שנאמר שבעת ימים מצות תאכלו, וכלן חג לה': שבעת ימים, כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיכ"ת בלע"ז ספטיע"ני, בל"א (איין זיבענטליגג), וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת לשון רש"י ז"ל, והנה חג המצות שבעת ימים, כי אלו חוגגים לה' באכילת המצה לזכר נפלאותיו כל שבעה, ומקריבין כל יום מוספין, לפי שלא בא הכתוב כאן אלא לקבוע המועדים, לא לפרש הדינין שנתפרשו במקום אחר, יראה שהוסיף שבעת ימים מצות תאכלו להשוות שבעת הימים זו לזו, ומסרה הדבר לחכמים איך ינהגו העם בקדושת ימי חול המועד, אלא שלדעת רמב"ם ז"ל (הלכות י"ט פ"ז א') אין אסור מלאכה בחה"מ מדברי תורה, וכן דעת ר"ת ז"ל, ולדעתם לא זכר הכתוב זה, רק בעבור יום ראשון ויום שביעי, שבשבוע הזאת או בשבעת ימים הללו, הראשון מהם והשביעי שלהם מקרא קדש ואסור בעשיית מלאכה: (ז) יהיה לכם, ומהו קדושתו, כל מלאכת עבודה לא תעשו, כמו שאתם עושים בימות החול, ובפרשת בא פירשה תורה אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות י"ב ט"ז), שהמלאכות שהן לצורך אוכל נפש מותרות, ואין זה מענין הפרשה שלא נאמרה רק לקבוע מועדי הימים המקודשים: מלאכה עבדה לא

תעשו

רש"י

מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: ד אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: ה בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה'. הקרבת קרבן

ששמו

עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ח וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַחְצְדוּן יָת חַצְדַהּ וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא

מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ

ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־ עֹמֶר

האנדוועקסארבייט פערדיכטען, (ח) אונד זיבען טאגע הינדורך דעם עוויגען פייער־אפפער ברינגען, אם זיבענטען אבערמאהלס הייליגע פערזאממלונג פערקינדיגען, אונד קיינע האנדוועקסארבייט פערריכטען.

(ט) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: וועין איהר אין דאז לאנד, דאז איך אייך איינגעבען ווילל, קאממען, אונד ערנטע האלטען ווערדעט: זא זאללט איהר איין עומר

רש"י

שמו פסח: ח והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים. כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטי"נא בלע"ז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך שמעתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבוד' וכו': י ראשי'
קצירכם

באור

תעשו, פי' רש"י ז"ל אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך, שיש חסרון כיס בבטלה שלהן, כגון דבר האבד, כך שמעתי מת"כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו', ולא ישר פירושו בעיני רמב"ן ז"ל שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכה לדבר אבד, ויבואו אחר המלאכ' בק"ו, ועוד היה ראוי שיאמר כן אף בשבת, ועוד הוכיח רמב"ן ז"ל מכל הברייתות והשמועות שבתלמוד שאין בתורה רמז איזו מלאכת מותרת בחה"מ ואיזו אסורה, ולכן פי' הרב ז"ל מלאכת עבודה היא כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, כי מלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה, ולהלן (שמות י"ב ט"ז) שאמר בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם, הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובפרשה זו כללה ענין זה בכל מועד במליצת מלאכת עבודה, כי סמכה על המפורש להלן, ובפרשת כל הבכור שאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה, סמכה על המפורש בחג המצות בפרשת בא, גם לא אמרה שם כל מלאכה כמו בשבת ויה"כ מלאכה סתם, כלומר אותה מלאכה שהזהרתיך עליה לא אוכל נפש, ואין ספק שדעת הרב כיון בפשט המקרא, שלא שאין מלאכת עבודה מורה על הענין שאמר, ומה לי מלאכה של הנאה או לא, שתיהן עבודות הן, ולפי הסברא יותר יש מלאכת עבודה בבשול ובתקון הסעודות, מכותב שתי אותיות, או תופר שני תפירות, והוא עצמו אמר קרוב לזה בשעת הגמרא, ונראה לי שמלאכת עבודה קרויה כל מלאכה שעובד בהן האדם לעצמו או לאחרים לימים רבים, כמו העבודות שבשדה לחרוש ולזרוע ולנטוע ולקצור, וכן תופר וכותב ספרים וכיוצא שנעשים לימים רבים, כמו הקוצר להכניס לאוצר לכל השנה, ותופר בגד להיות לתשמיש ימים רבים, ואינן צריכין להעשות ביום שנצרכו להם, אלא נעשים קודם לכן ימים רבים, גם משתמרים לאחר כן ימים רבים, לבד מלאכות אוכל נפש שהתירה תורה בי"ט, כלן אינן יכולים להעשות קודם י"ט מבלי שיפוג טעמן, ולא הותרו להעשות שמורים לימים רבים, אלא מה שצריך אוכל להשיב נפשו ביום זה, על כן אסור לקצור או לטחון בי"ט, שכלן מלאכת עבודה הן, וכן כל כיוצא בזה, לבד אותן הצריכות לזמן כגון שחיטה ובישול ואפייה ולישה וכיוצא, שאם נעשו מאמש מפסידין, וכן למדנו שאסור לאפות או לבשל מי"ט לימי חול להתקיים לימים רבים שהרי זה מלאכת עבוד', אלא שמקצת ממלאכות אלו אסרו חכמים, כגון לקצור ירקות ופירות, אעפ"י שמפסידין, והתירו מקצתן כגון שחיקת סמנין המפסידין, אולי גזרו על כל קצירה מן המובחר, ואין זה מענין הפשט, שסוף סוף לפי שמפורש להלן שמלאכת אוכל נפש מותר בי"ט, רמזה התורה על היתר זה כאן במליצת מלאכת עבודה, וממה שבארנו (פסוק ג') תמצא עוד שכל המלאכו' הן לפעמים עבודות, לבד המוציא מרשות לרשות, שאעפ"י שיעבוד האדם לזולתו לישא משאותיו, לא יעבדנו בייחוד למלאכת הוצאת מחוץ מרה"י לרה"ר, והתורה רצתה להתיר גם הוצאה בי"ט, אמרה כל מלאכת עבודה לא תעשו, פרט להוצאה שאעפ"י שהיא מלאכה אינה מלאכת עבודה, והבן: (ח) והקרבתם אשה לה', מתנות אש, והם המוספין האמורים בפרשת פנחס, ורמז עליהן כאן, לפי שקרא שבעת הימים חג המצות, אמר הטעם לפי שמקריבין בכל יום מהם אשה לה', וזהו החג לה': (י) כי תבאו אל הארץ, ארץ כנען שאני נותן לכם, ואעפ"י שבשבת ופסח נוהגים במדבר, הקרבת העומר לא תנהג שם, וגם תאמר יביאו מקציר ארץ ישראל אל המדבר להניף תנופה ולהקריב קרבן, לא כן הוא אלא וקצרתם את קצירה, תחלה תנחלוה ותהיה שלכם ותקצרו אתם את קצירה: והבאתם את עמר ראשית קצירכם, עומר הקציר בתחלה, תביאו אל הכהן העומר לשרת במקדש, למדנו שעומר התנופה ראשון לכל הקציר, ואלו אמר והבאתם מראשית קצירכם עומר אל הכהן, לא היינו יודעין שהעומר עצמו ראשית הקציר: עמר, מפורש להלן והעמר עשירית האיפה הוא (שמות ט"ז ל"ו): עמר, לאחר שקצרו בלילה והן כונסין שלשה סאין, הביאו השבלים לעזרה, והיו מהבהבין אותן באור, ונתנום באביב מנוקב כדי שיהא האור שולט בכלן, ושטחום בעזרה שתהא הרוח מנשבת בה, ודשים אותן ונותנין לרחים של גרוסות, ומוציאים ממנו עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה, שהוא מדת העומר ועליו אמר והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן, שהתקונים הללו נעשו בו קודם שעמד על עומר סלת, אלא שהכתוב קצר כאן וסמך על המפורש ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (פרשה ב' י"ד), שמדבר במנחת העומר כמו שהוכחנו שם, וכתוב ונתת עליה שמן ושמת
עליה

עֹ֥מֶר רֵאשִׁ֛ית קְצִירְכֶ֖ם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ יא וְהֵנִ֥יף אֶת־הָעֹ֛מֶר לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לִֽרְצֹנְכֶ֑ם מִֽמָּחֳרַת֙ הַשַּׁבָּ֔ת יְנִיפֶ֖נּוּ הַכֹּהֵֽן׃ יב וַעֲשִׂיתֶ֕ם בְּי֥וֹם הֲנִיפְכֶ֖ם אֶת־הָעֹ֑מֶר

כבש

אונקלוס

עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְוָת כַּהֲנָא׃ יא וִירִים יָת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ כַּהֲנָא׃ יב וְתַעַבְדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת עוּמְרָא

אימר

תרגום אשכנזי

עומר, דיא ערסטלינגע איירער ערנדטע, דעם פריס־טער ברינגען. (יא) דיזער זאָלל מיט דעם עומר איינע װענדונג מאַכען פֿאָר דעם עװיגען, אייך גנאַדע אויזצו־װירקען; דען טאָג נאָך דעם פֿעסטע זאָלל דער פריסטער דאָמיט דיא װענדונג מאַכען. (יב) אָן דעם טאָגע דאַ דיזעס געשיהט, זאָללט

רש״י

קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: יא עומר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימודו בעומר: והניף. כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים: לרצונכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם: ממחרת השבת. ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו: יב ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: יג ומנחתו

באור

עליה לבונה (שם ט״ו), וכל אלו כשרין גם כאן, וכמו שנאמר במנחת סלת ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה (שם ב׳), ואחריו אמר והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קומצו (שם ג׳), שמקמיצה ואילך מצות כהונה, גם במנחת העומר שצריכה תנופה מתנופה ואילך מצות כהונה, ועל אותו עשרון עם שמנו ולבונתו נאמר כאן והבאתם את עמר, וכל שלש סאין שהן קוצרין בליל ט״ז להוצי׳ מהן העומר, נקרא על שם זה עומר ראשית הקציר: (יא) והניף, כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד, מוליך ומביא לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד לעצור טללים רעים, מפי׳ רש״י ז״ל, והתנופה היא חדוש שנתחדש כאן, שאר המנחות אינן טעונין תנופה, אבל הגשה לקרן דרומית מערבית של מזבח לא נאמר כאן, שהוא מפורש בכל המנחות, וכן הקמיצה והקטרתו ואכילת השירים לא נאמר כאן, שנתפרשו במנחת העומר בפרשת ויקרא שנאמר והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבונתה אשה לה׳ (שם ט״ז), וגם באורנוהו: לרצנכם, לשון רש״י ז״ל אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם, וכן לרצנכם תמים זכר וגו׳ (פרשה כ״ב י״ט), וגם מפורש: ממחרת השבת, ממחרת י״ט הראשון של פסח, שאם אתה אומר שבת בראשית, אי אתה יודע איזהו. לשון רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ ר׳ יוסי אומר ממחרת השבת ממחרת י״ט, יכול ממחרת שבת בראשית, וכי נאמר ממחרת שבת בפסח, והלא לא נאמר אלא ממחרת השבת, והלא כל השנה מלאה שבתות לא ותשוב מאיזה שבת, והראיה הזאת פשוטה וחזקה לבטל דברי הצדוקים שהיו אומרים ממחרת שבת בראשית וכן כתב רמב״ן ז״ל שזו גדולה שבראיות בגמרא, כי מה טעם לומר כי תבואו אל הארץ וגו׳ תביאו עומר ממחרת שבת בראשית, שמשמעו באי זה זמן מן השנה כשתבואו לארץ ותקצור קצירה יניף הכהן את העומר ממחרת השבת, גם אין לחג השבועות זמן שנמנה, ועוד בשנים הבאות אחרי כן, מתי נחל לספור, רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תוהו, ואני אומר עוד גם אם בא״י נחל לספור מהחל חרמש בקמה, מה נעשה בגלות, מאיזה יום נחל לספור, ואם אין ספירה אין יום חמשים לחג השבועות, והתורה אמרה בעברת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, אבל אם ממחרת השבת י״ט ראשון של חג המצות יבוא הכל כהוגן, אלא עדיין יוכל לומר שמא ממחרת השבת י״ט שביעי של פסח, וכבר שאלו כן בגמרא, וכפי הפשט יש ליישב שאילו דעת התורה על י״ט האחרון, היה לו לומר ממחרת החג כי החג שבעת ימים, וידענו שהוא ממחרת י״ט האחרון, עכשיו שאמר ממחרת השבת על כרחנו ממחרת י״ט ראשון, אבל סוף סוף יקשה שלא מצינו לשון שבת על המועדים, אלא שבתון, ורק שבת בראשית ויה״כ נקראים שבת, ועוד שבשבת זהי״ט, ושבע שבתות שבענין זה עצמו שבועות, וכן עד ממחרת השבת השביעית, שבוע השביעית, ויאמר רמב״ן ז״ל כי יתכן שכל שבת הנזכר בפרשה שבוע, וטעם ממחרת השבת, לומר שביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו, וא״כ יהיה היום ההוא מחרת לשבוע שעבר, כאילו אמר יהיה יום התנופה מחרת שבוע לימים העוברים, והאשון לשבועות שיספיר, עד שישלים שבע שבועות, ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום, אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר, ויספור ממנו שבע שבתות, ואין לטעות ביום ארבעה עשר, כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים, ואין הדעת נוחה בפרושו, כי מה טעם להיות יום ט״ו קץ שבוע, ואינו שבוע לימים, ולא לימות החדש, ולדעתי אפשר שמלת מחרת נופל גם על יום שני שבשבוע או יום שני בחדש, וכשנאמר מחרת השבוע או מחרת החדש, ענינו היום שאחר תחלת השבוע או החדש, וכן נופל על יום שאחרי תום השבוע או החדש, ואם כן הוא ממחרת השבת הנאמר כאן פרושו יום שני שבשבוע זו, כי לפי שאמר למעלה שבעת ימים מצות תאכלו, והקרבתם אשה לה׳ שבעת ימים, שהוא שבוע של ימים הרי ששבעת ימי החג שבוע, ועליו אמר ממחרת השבת הידועה הנזכר לפניו יניפנו הכהן, ופרושו ממחרת הראשון שיקרה בשבוע זו, והוא ט״ז בניסן, כי ט״ו יום ראשון בשבוע זו, ומחרתו ט״ז, ושמא תאמר מוחרת י״ט האחרון, שהוא מחרת של השבוע כלה, כבר אמרנו שא״כ יאמר ממחרת החג, כי חג המצו׳ כל שבעת הימים, ומחרתו מחרת י״ט האחרון עכשיו שאמר ממחרת השבת, אינו אלא מחרת ראשון שבשבת זו, וגם לדעת רמב״ן ז״ל יקשה שמא ממחרת השבוע של חג המצות, ועל כרחך תשיב תשובה כזו, ויתבאר עוד בעזה״ה (פסוק ט״ו), [סא״ה, גם לדברי הרב המבאר אין ממחרת השבת הזה דומה לממחרת השבת דלהלן פסוק ט״ז, כאשר יבאר שם, ועוד שאין לשון ממחרת כשהוא דבוק עם הזמן, אלא נוקר הסמוך לאחרי הזמן ההוא, וא״כ ממחרת השבת נוקר הסמוך לשבת שלאחריו, אבל שנקי׳ לקרא דדחיק ומוקי אנפשי׳, שהרי גם המכחישי׳ האומרי׳ ממחרת שבת בראשית, יצטרכו לומר שאין לשון ממחרת השבת בפסוקי׳ י״א וט״ו דומה לממחרת השבת בפסוק ט״ז, שהרי אם וספרתם לכם ממחרת השבת על שבת בראשית הוא אומר, לא יכלו חמשים היום כי אם ממחרת שבת בראשית השמינית, והתורה אמרה עד ממחרת השבת השביעית, ועל כרחם גם הם לומר שהכוונה שם (פסוק ט״ז) על השבוע השביעית*]: (יב) ועשיתם ביום הניפכם, התנופה ביום, אבל קצירתו ותקונו בלילה כמו שאמרו רז״ל, והתורה סמכה קציר העומר להבאתו שיהיו סמוכין, לפי שצריך העומר להיות גרש כרמל, כר מלא, ואם נקצר חמש ימים קודם לכן אינו כרמל, ועוד שספירת העומר בלילה, והכתוב אומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועו׳, כלומר מתחלת הנפת חרמש על הקמה, שמענו שהיה נקצר תחלת ליל ט״ז: הניפכם, הכהן שליח העדה כלה: העמר, הוא עשרון סלת שנשאר משלש סאים שבלים, וקראו תמיד על שם המדה, לפי שמנחה זו לבדה מלא העומר מצומצם לא פחות ולא יותר, ואין כן שתי הלחם ולחם הפנים וכל מנחה הבאה בפני עצמה וכל מנחת נדבה אם רצה להוסיף על עשרון מוסיף, ובת״כ שנו שלשה שמות יש לו, עומר שבלים, עומר התנופה, עומר שמו, כלומר שמיוחד בשלשתן מכל המנחות שבא בשבלים

כבש תמים בן שנתו לעלה ליהוה: יג ומנחתו שני עשרנים סלת בלולה בשמן אשה ליהוה ריח ניחח ונסכה יין רביעת ההין: יד ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: ס טו וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע
שבתות

אונקלוס

אימר שלים בר שתיה לעלתא קדם יי: יג ומנחתיה תרין עשרונין סולתא דפילא במשח קרבנא קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא: יד ולחם וקלי ופירוכן לא תיכלון עד כבון יומא הדין עד איתואיכון ית קורבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: טו ותמנון לכון מבתר יומא טבא מיום איתואיכון ית עומרא דארמותא שבע
שבוען

תרגום אשכנזי

זאללט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, איין יעהריגעס לאם אהנע לייבעספעהלער צום גאנצען אפפער ברינגען. (יג) דאז שפייזעאפפער דאצו, צווייא צעהנטעל פיינעס מעהלעס מיט אהל איינגע־ריהרט, אלז איין פייעראפ־פער, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען געריך; דאצו דאז טראנקאפפער, איין פירטעל היין וויין.

(יד) בראד, זאנגענמעהל אונד גרינע קערנער דירפט איהר ניכט עססען ביז אן עבען די־זעם טאגע, ביז איהר דאז אפפער אייערעס גאטטעס געבראכט האבט; דיזעס זייא איין עוויגעס געזעץ פיר איי־ערע נאכקאממען, אין אללען אייערן וואהנפלעצצען.

(טו) איהר צעהלט אלזדען פאם אנדערן טאגע דעס פייערטאגעס, פאם טאגע, דא איהר דאז עומר דער וועבדונג געבראכט, זיבען גאנצע

רש"י

יג ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרונים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין. אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: יד קלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרני"לש (ברש"י כ"י גרטי"אש והוא כמו גרע"גע. בל"א קערנער): בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחו"ל ויש אומרי' לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החד' אלא לאח' ירוש' וישיב' משכבשו וחלקו: טו ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן
תמימות

באור

בשבלים, וצריך תנופה, ומלות העמר: ועשיתם כבש, חובה לעומר הוא בא, לשון רש"י ז"ל, ואין רצונו שיעכבו זה את זה, שהרי שנו בת"כ ועשיתם כבש, אעפ"י שאין עומר ועשיתם עומר אעפ"י שאין כבש, אלא רצונו שקרבן זה בא בגלל העומר, ואינו בכלל מוספי היום האמורי' בפ' פנחס, ולכן לא נזכר שם: בן שנתו, לא שנה למנין עולם: (יג) ומנחתו, מנחת נסכיו שני עשרוני', יצא מכלל כל הכבשים ליתן שני עשרוני', יכול כשם שנכפל סלתו, כך יכפל יינו, ת"ל ונסכה יין רביעית ההין, וכן שמנו כשמן כל מנחת כבש: אשה ריח ניחח, פרשנוס (פרשה א' ט'): (יד) ולחם וקלי וכרמל, קלי קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור, כרמל הן קליות שקורין גרציי"לש, [* נראה שצ"ל גריליי"ש, והוא בל"א גערעסטעט, ויהיה שם הקליות העשוות מאוכל דגן בעודן רכות כרמל, והקמח העשוי מכרמל יקרא קלי *], מפי' רש"י ז"ל, וקלי כמו קלוי באש (פרשה ב' י"ד), שהוא על המעשה וקלי שם התאר, וכן פי' רד"ק ז"ל בשרשיו: לא תאכלו, אפילו למצות מצה: עד עצם היום הזה, לשון עצם היום אפרש בענין (פסוק כ"א) שהוא על יום של מעשה בראשית, שהוא מערב ועד ערב, ויתכן כן לדעת רבן יוחנן בן זכאי שדרש והתקין משחרב המקדש שיהא יום הנף כלו אסור, ושאסורו מן התורה, ועד עצם היום הזה ועד בכלל, ובזמן הבית העומר מתירו, ועליו נאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, ולדעת האומר עד ולא עד בכלל, ובזמן הבית עומר מתיר, ובזמן שאין בית המקדש קיים האיר מזרח מתיר וכמ"ש (מנחות דף ס"ח ע"א), ופירש רש"י ז"ל עד עצם היום עד מראה היום, ולדעת ר' יהודה פי' עצם היום, עצמו של יום, סוף סוף מודים כלם שעצם היום על יום של מעשה בראשית, שכן כתוב בעצרת וביה"כ וכמו שיתבאר שם, ואפשר שגם לדעת זו הלילה היתה בכלל היתה, אלא לפי שאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, לא נתיר בזמן שאין בית המקדש קיים אלא מעת הראויה להבאת קרבן, והוא משהאיר המזרח, ולכל הדיעות הוצרך לומר כאן עד עצם היום הזה כמ"ש (פסוק כ"א), ולא מתחלת היום, אלא עד הביאכם וגו' עד שקרב העומר, וזהו עד הביאכם את קרבן אלהיכם, אבל אין הקרבת הכבש מעכב, וכן שנו בת"כ: חקת עולם, ליום זה לא לפניו ולא לאחריו, ומלת חוק בארנוהו (פרשה ג' י"ז): בכל מושבתיכם, נחלקו בו חכמי ישראל, יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ, ויש אומרים שלא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו, מפי' רש"י ז"ל, ולסברא ראשונה יפה אמר לא תאכלו עד עצם היום הזה, אף על פי שאין עומר בעבור הזמן הזה, וחזר ואמר עד הביאכם לזמן שבית המקדש קיים: (טו) וספרתם לכם, כל אחד ואחד כך שנוי בת"כ, אבל במשנה נאמר וספרת לך, שהוא בית דין סופרין ומברכין: ממחרת השבת, כמו שפרשנו מחרת ראשון בשבוע של ימי החג, שמתחיל מליל ט"ז בניסן, שמצות הספירה בלילה, ואילו אמר לבד מיום הביאכם את עומר התנופה, הייתי אומר שהספירה ביום, ואילו אמר ממחרת השבת לבד, הייתי אומר שהוא מחרת למחרת הנאמר תחלה ויתחיל לספור מי"ז, לכך נאמר מיום הביאכם וגו' וכן הוא אומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבע שבועות (דברים ט"ז ט'), כלומר מעת שאתה רשאי להניף חרמש על הקמה, שהוא ליל קצירת העומר, שצריך להיות ראשית הקציר, ומאותו זמן תחל לספור: שבע שבתות, כתרגומו שבע שבוען, ובמשנה תורה נאמר שבעה שבועות תספר לך (שם שם), ונקרא שבוע של ימים שבת, בעבור שבכל שבוע יום שבת, ולפי שאמר למעלה על שבעת ימי החג ממחרת השבת, קורא לכל השבועות שסופרין כאן שבתות: תמימות תהיינה, לפי שהשבוע הראשונה שבו מתחיל המספר חסרה יום, כי יום ראשון מימי החג אינו בכלל המנין, הייתי אומר ששה האחרים נחשבים שבוע, לפי שקורא שבעת ימי החג שבת אחד, ת"ל תמימות תהיינה, שבע שבתות הללו
תהיה

שבתות תמימת תהיינה: טז עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה ליהוה: יז ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרנים סלת תהיינה

אונקלוס

שבוען שלמן יהוין: טז עד מבתר שבועתא שביעתא תמנון חמשין יומין ותקרבון מנחתא חדתא קדם יי: יז ממותבניכון תיתון לחם ארמותא תרתין גריצן תרין עשרונין סולתא

יהוין

תרגום אשכנזי

גאנצע וואכען. (טז) ביז אויף דען טאג נאך דער זיבענטען וואכע צעהלט איהר פונפציג טאגע, אונד ברינגט ואדען נייע שפייזאפפער, דעם עוויגען צו עהרען.

(יז) אויז אייערן וואהנפלעצען ברינגט איהר צווייא בראדע צור וועבדונג, פאן צווייא צעהנטהייל פיינעם מעהלעס מיססען

זיא

רש"י

תמימות: טז השבת השביעי' כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעי' תספרו ולא עד בכלל והן ארבעי' ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' ביום חמשים תקריבוה ואומר אני זהו מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: יז ממושבותיכם ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים ראשונה לכל המנחות אף

למנחת

באור

תהיה כל אחת בעלת שבעה ימים, ואולי שנה בעבור כן קוראן כאן שבתות, שאע"פ צריך שיהיה בכל אחת מהן יום השבת, ואם תאמר הראשונה רק ששת ימים, פעמים שאין בה שבת, כגון אם חל יום ראשון של חג בשבת, ורבותינו שאמרו ממחרת השבת ממחרת י"ט, דרשו תמימות ללמד שמונה מבערב, שאם לא כן אינן תמימות: (טז) עד ממחרת השבת השביעת, כתרגומו שבועתא שביעתא, ויום ראשון בשבוע השמינית הוא מחרת של שבוע שביעית, ואחר שאמר תמימות תהיינה, כל שבוע של ז' ימים ידענו שאין מחרת זה יום שני בשבוע השביעית, כמו ממחרת השבת של הקרבת העומר: עד וגו' תספרו, ולא עד בכלל והן מ"ט יום, חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' ביום חמשים תקריבוה, ואומר אני זה מדרשו, אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו, ומקרא מסורס הוא לשון רש"י ז"ל, ואני תמה לפשט זה עדיין אין אנו יודעין אם החג ביום החמשים, או באחרון לימי הספירה, שעל כן פי' ביובל וקדשתם את שנת החמשים שנה (פרשה כ"ה י'), וגם המדרש תמה לחבר חמשים יום עם והקרבתם, ואין לשון המקרא סובלו, גם המפסיק תחת מלת יום, ועוד לשתיהן המקרא מיותר אחר שפירש שתתחיל הספירה ממחרת י"ט, ושנספור שבע שבתות תמימות, וידענו שיכלה המספר לפני מחרת השבת השביעית, שהוא ראשון לשבוע השמינית, גם נודע שהיום הבא אחר מ"ט הוא יום החמשים, אבל בברייתא דת"כ שנו תספרו חמשי' יום, יכול יספור חמשי' ויקדש חמשי' ואחד, ת"ל שבע שבתו' תמימו' תהיינה, או שבע שבתות תמימות תהיינה יכול יספור מ"ח ויקדש יום מ"ט, ת"ל תספרו חמשים יום, הא כיצד מנה ארבעים ותשע, וקדש יום חמשים כיובל, וזהו פשוטו של מקרא, וכך פרושו להודיענו שחג השבועות אינו ביום מ"ט ולא ביום נ"א, הוצרכו שני הכתובים להאמר תחלה, כאמר שבע שבתות תמימות תהיינה, ותמימות בלי חסרון ותוספות, ושוב אין לטעות לספור חמשים יום, ועל כרחנו תספרו חמשים יום אינו לחשבון הספירה, אלא לעשות החג ביום החמשים, ואילו לא אמר רק שבע שבתות תמימות תהיינה והקרבתם מנחה וגו', הייתי אומר שיום מ"ט לספירה יהיה החג, עכשיו שנאמרו שתיהן כך תפרש שבע שבתות תמימות תהיינה ימי הספירה, עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום, עד ועד בכלל, כמו עד יום האחד ועשרים לחדש בערב (שמות י"ב י"ח), שאם תספרו ממחרת השבת עד מחרת השבת השביעי' חמשים יום, אז והקרבתם מנחה וגו' כי תקריבו לא בסוף שבע שבתות, ואחר שתלה הספיר' בשבתות תמימו' לא בימים ידענו כי תספרו חמשים יום אינו ספירה של מניה, אלא שבנין בני אדם לקבוע יום החג, לא שיהיה ראשון לשבוע חדשה, אלא מחרת השבת השביעית, שאין בספירה יותר משבע שבתות, ולפי שאין ספירת יום חמשים זו למצוה לא אמר תספרו לכם, אלא שחכמים ז"ל למדו ממנו שמצוה לממני יומי ומצוה לממני שבוע, אבל בכתוב אין זכר לימים אלא אמר והיו לך שבע השבתות מ"ט יום, כמו שאמרה בשמטה ויובל, גם להלן אמר שבעה שבועות תספר לך: מנחה חדשה לה', הוא מנחה ראשונה שבאה מן החדש, ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר, אינה כשאר כל המנחות שהיא באה שעורים, מפי' רש"י ז"ל, וכן שנו בת"כ מנחה חדשה שתהא חדשה לכל המנחות, כלומר שאין מביאין במקדש מתבואה חדשה שנכרה בשנה זו, מנחה קודם שתי הלחם, שהוא זמן קציר חטים, כמו שאמר וחג השבועות בכורי קציר חטים (שמות ל"ד כ"ב), ומנחת העומר לא קרא הכתוב חדשה, לפי שאינה מתרת מנחות של חדש שאפילו מנחת קנאות של שעורין אינן באין מן החדש קודם לשתי הלחם, אבל שתי הלחם לא הצריכה תורה שיהיו ראשית הקציר: אלא מתבואת הקציר החדש, רק שתהיה הראשונה מן החדש, שאם אינה ראשונה אינה חדשה, שאם תפרש חדשה בעבור שהיא מן החדש גם אם קדמו לה מנחות אחרות, היה ראוי לומר מנחת חדש, כמו וישן מפני חדש תוציאו (לקמן כ"ו י'), או מנחת חדשה של תבואה חדשה: (יז) ממושבותיכם, ולא מחוצה לארץ כן הוא בת"כ וכן פי' רש"י ז"ל, ואינו דומה לבכל מושבותיכם לרבות חוצה לארץ, אלא ארץ מושבותיכם, כמו כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם (במדבר ט"ו ב'), וכמו שכתב רמב"ן ז"ל: לחם תנופה, יפרש מה היא מנחה חדשה האמורה כאן, ואמר שאינה מנחה כשאר המנחות הנקיבות, שהקומץ והלבונה למזבח, כי זאת תהיה לבד לחם אפיי להניף אותו לה' כמו שאמר למטה בענין, אבל למזבח לא יעלה: שתים ושני עשרנים, שתי לחמים, ושל אחת עשרון: סלת תהיינה, סלת חטים: חמץ, פרשנוה (פרשה ב' י"א), ואמר רמב"ן ז"ל לפי שהם תודה לה', שתקות קציר שמר לנו, וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ, ולדעתו ז"ל כאמר שמנחת העומר אינה באה לתודה, לפי שלא עבר עדיין קציר חטים שהוא העיקר ולכן היא מנחה ככל המנחות שיש מהן קומץ למזבח: בכורים לה', פי' רש"י ז"ל ראשונה לכל המנחות, אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם, אבל בת"כ אמרו על מנחה חדשה, אין לי (שתהא ראשונה) אלא למנחת חטים, מנחת שעורים מניין, כשהוא אומר וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה וגו' (במדבר כ"ח כ"ו), אם אינו ענין למנחת חטים, תנהו ענין למנחת שעורים, ועל בכורים לה' שנו, ר' שמעון אומר נאמר כאן בכורים לה' ונאמר להלן (פרשה ב' י"ב), בכורים לה', מה בכורים אמורים כאן

של

תהיינה חמץ תאפינה בכורים ליהוה: יח והקרבתם על הלחם שבעת כבשים תמימם בני שנה ופר בן בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח ליהוה: יט ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים: כ והניף הכהן אתם על לחם הבכרים תנופה לפני יהוה על שני כבשים קדש יהיו

יהוין חמיע יתאפין בכורין קדם יי: יח ותקרבון על לחמא שבעא אמרין שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודכרין תרין יהון עלתא קדם יי ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: יט ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אמרין בני שנא לנכסת קודשיא: כ ויריםכהנא יתהון על לחם בכוריא ארמא קדם יי על תרין אמרין קודשא יהון

זיא זיין, אונד אלז געזייערטעס בראָד געבאַקקען ווערדען; דיזעס זינד ערסטלינגע, דעם עוויגען צו עהרען. (יח) נעבסט דיזעם — אָפּפערט איהר זיבען שטיק יעהריגע לעממער אָהנע לייבעספעהלער, איין יונגעס אָכּסענרינד אונד צווייא ווידדער; דיזע זאָללען גאַנצע אָפּפער זיין, דעם עוויגען צו עהרען, נעבסט איהרעם שפייזאָפּפער אונד טראַנקאָפּפער, פֿאַם פייער צו פֿערצעהרען, צום אַנגענעהמען גערוך, דעם עוויגן צו עהרען. (יט) איהר מאַכט אויך איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפער, אונד צווייא שטיק יעהריגע לעממער צום פריידענאָפּפער. (כ) דער פריסטער זאלל, זאממט דעם בראָדע דער ערסטלינגע, פאָר דעם עוויגען איינע וועבונג מאַבען מיט דען צווייא לעממערן; זיא זאללען דעם עוויגען געהייליגט אונד

רש"י

למנחת קנאות הבאה מן שעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: יח על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: יט ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעה הכבשים והשעיר האמורים כאן הם שבעה הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הם אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: כ והניף הכהן אותם תנופה. מלמד שטעונים תנופה חיים יכול כולם ת"ל שני כבשים: קדש יהיו

באור

של נכור, אף בכורים אמורים להלן של נכור, וכבר פרשנו זה (שם שם), ואמר עוד אם תאמר זו משל נכור ולהלן של יחיד, אמרת לאו אם זו ראשית קציר אין הלן בכורים לה', ואם הלן בכורים לה' אין זו ראשית קציר, דברים המחוסרים להלן אמרן הכתוב כאן, ופרושה נראה לי, אע"פ שהעומר ראשית הקציר, הייתי אומר מנחת יחיד מראשית קציר שדהו גם היא בכורים לה', עכשיו שנאמר בשתי הלחם בכורים לה' לפי שהיא ראשונה לכל המנחות לא בעבור ראשית הקציר, למדנו שפרשת ואם תקריב מנחת בכורים בעומר של נכור מדבר, שהיא הראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש, שאם של יחיד קרא בכורים לה', תהיה היא הראשונה מן החדש, ושוב אין עומר הנכור ראשית הקציר. והבן: (יח) והקרבתם על הלחם, חובה ללחם, כך שנו בת"כ, לא שהלחם מעכב את הכבשים, שהרי שנו שם כבשים אעפ"י שאין לחם, אלא לומר שאינן חובת היום למוספין, אלא אלו בגלל הלחם הם באין והוא חובה ללחם, וכמו שפרשנו בעומר (פסוק י"ב), וכן פי' רש"י ז"ל על הלחם, בגלל הלחם חובה ללחם, הוסיף בגלל הלחם, שאינו בא בגלל המוספין, אלא חובה ללחם, אבל בת"כ לא שנו בעומר (פסוק י"ב) חובה לעומר, אלא סתם שעומר בא אף על פי שאין כבש, וכבש אעפ"י שאין עומר, וכאן שאמרו חובה ללחם, אינו לעכב, ולכן שנו מיד כבשים אעפ"י שאין לחם, וכן שנינו (מנחות דף מ"ה ע"ב) הפר והאילים והכבשים והשעיר אינן מעכבין את הלחם, ולא הלחם מעכבן, וטעם חובה ללחם פירשו שם בגמרא, מלמד שנתחייבו בכבשים קודם שנתחייבו בלחם, כלומר במדבר הביאו כבשים בלי לחם, לא כמו שפי' רא"ם ז"ל חובה ללחם, שאם לא הביא לחם אינו מביא כבשים, ואין הדבר כן אולי נתחלף לו שבעה כבשים של שלמים, שלדעת ר"ע אם אין לחם אין כבשים, כמו שאפרש: יהיו עלה, תחלה מונה מספר הקרבנות, וחזר לומר יהיו עולה לה', ולא אמר והקרבתם על הלחם לעולה שבעת כבשים, שאילו כן הייתי אומר שמעכבין זה את זה, עכשיו שהפסיק הענין ואמר יהיו עולה לה', מלמד שעל כל פנים יקריבו אלה לעולה אעפ"י שאין לחם, וכל שכן שיביאו לחם אם אין קרבנות, שהרי אמר על הלחם, שתלאן הכתוב בלחם, וזהו לדעתי פי' הלמוד הזה שאינו מבורש בגמרא: ומנחתם ונסכיהם, עם מנחתם שלהם ונסכים שלהם, כמו שהן מפורשים בכל בהמה בפ' נסכים, שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש, ונסכיהם חצי ההין לפר, ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין לא ככבש העומר שנשתנה במנחתו: (יט) ועשיתם שעיר עזים, יכול שבעת כבשים ושעיר האמור בחומש הפקודים הם שבעת כבשים ושעיר האמורים כאן, כשאתה מגיע לפרים ולאילים אינן הן, אלא אלו קרבה בגלל לחם, ואלו בגלל היום, כן הוא בברייתא דת"כ, וכן פי' רש"י ז"ל, כלומר אעפ"י שאין כבשים ושעיר שבפרשה זו עם אותן שבפרשת פנחס, מפרים ואלים תדע שאינן הן, שהרי כאן פר אחד ואלים שנים, ושם פרים שנים ואיל אחד, ואמרו בגמ' לחזק זה שגם נשתנה הסדר כאן מזכיר כבשים תחלה, ואח"כ פר ואלים, ושם פרים ואיל תחלה ואח"כ כבשים, וכן ידעת מכרעת שאין בכל הפרשה המוספין, לבד כבש העומר וקרבנות הבאין על הלחם, מכלל שאינן מוספין, אלא זה בשביל העומר ואלו בשביל הלחם: לזבח שלמים, שתהא זביחתן לשם שלמים, כך הוא בת"כ ובסמוך יתבאר בעז"ה: (כ) והניף הכהן אתם וגו' תנופה, מלמד שטעונין תנופה חיים, שאילו זה תנופת חזה ושוק כבר נאמר בפרשת צו, וכתיב שם מזבחי שלמיהם לכלול שלמי צבור שטעונין תנופת חזה ושוק, אם כן תנופה האמורה כאן שצריכין תנופה מחיים, וכן אמרו בגמרא (מנחות דף ס"ב ע"ב): על לחם הבכרים וגו' על שני כבשים, פי' רש"י ז"ל יכול כלם, ת"ל על שני כבשים, תפס דעת ר' יוסי בן משולם שאמר כבשים על גבי לחם, ומה אני מקיים על

שני

יהיו ליהוה לכהן: כא וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל

תרגום אשכנזי

אונד דעם פריסטערם זיין.
(כא) אן עבען דיזעם טאג
זאללט איהר פעסט פערקינ-
דיגען, היילגע פערקינדיגונג
זאלל עז אייך זיין, אונד
איהר זאללט קיינע האנד-
ווערקסארבייט פערריכטען;
דיזעם זייא איין עוויגעס גע-
זעץ אין אללען

אונקלוס

יהון קדם יי לכהנא: כא ותערעון בכרן יומא הדין מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון קים עלם בכל מותבניכון

רש"י

יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן

באור

שני כבשים להודיע שבעה, ולפי זה יאמר והניף הכהן שני הכבשים תנופה על לחם הבכורים, ולפי הפשט והניף מוסב עצמו ואחר עמו, והניף אותם שני כבשים הנזכרים לפניו על לחם הבכורים, וכן יניף לחם הבכורים על שני כבשים, ואם אין לעשות שתי תנופות כמו שבארנו (פרשה ח' כ"ד), אלא על משמע כמו סמוך וכמ"ש (פרשה ט"ז י"ד) שהייתי אומר שיניף הכבשים לבד סמוך ללחם, לכך הוסיף על שני כבשים שגם הלחם בתנופה ומניף אותן כאחד סמוכין זה לזה, וזה כדעת רבי שאמר מניח זה כנגד זה ומניף, ובגמרא הקשו והא כתיב על, ותרגמו רבי סבר על בסמוך: קדש יהיו לה' לכהן, מוסב על הכבשים ועל הלחם, לפי שבשלמי יחיד קדשים קלים ובשרם נאכל לכל טהור, יכול אף אלו כן, ת"ל קדש יהיו לה' שהן קדש קדשים, כחטאת וכאשם שבשרן נאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה, כן אלו לכהן הם, וכן לפי שאין דבר מלחם הבכורים קרב לגבוה, שהרי הם חמץ, ואמר עליהן קרבן ראשית תקריבו אותם לה' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (לעיל ב' י"ב), וכמו שפרשנו שם, יכול שמותרין לזרים כמו לחמי תודה, ת"ל קדש יהיו לה' לכהן, שנאכלין לבד לכהנים, וזהיהן משלחן גבוה הם זוכים, שהם קדש לה' והוא ב"ה זוכה אותן לכהן, ובגמרא (מנחות דף מ"ב ע"ב) אמרו מי כתיב קדש יהיו לה' ולכהן לה' לכהן כתיב, כדרב הונא דאמר רב הונא קנאו השם ונתנו לכהן, וזה כדברנו, כך נראה בעיני פשוטו של מקרא: (כא) וקראתם בעצם היום הזה, זה שאמרתי אשר תקראו אותם מקראי קודש אלה הם מועדי, גם היום הזה בכללן, כי תקראו בעצם היום הזה, ופירש איזו קריאה, ואמר מקרא קדש יהיה לכם, שתייחדו היום הזה מבין שאר הימים, שכל מלאכת עבודה לא תעשו בו, אבל צריך טעם למה הוסיף בו בעצם היום הזה, ולא אמר שתם כמו בשאר המועדים, ומהו פי' בעצם היום הזה? ורמב"ן ז"ל האריך לדבר על זה (פסוק כ"ט), ותוכן דבריו שהמפרשים פרשוהו גוף היום הזה, וכן ולחם וגו' עד עצם היום הזה (פסוק י"ד), עד גוף היום, וכן כעצם השמים לטהר, גוף השמים, שאין לפרש עצם היום תעצומו וכחו, שהרי גם הלילה בכלל, וביום הכפורים מפורש מערב ועד ערב תשבתו שבתכם (פסוק ל"ב), אלא לפי שבוה לספור מיום הבאת עומר להקריב מנחה חדשה ולהביא קרבנות האמורים בענין, הייתי אומר שהמועד תלוי באלו, ושאין מנחה וקרבן אינו מועד ולא מקרא קדש, אמר בעצם היום הזה מקרא קדש, גוף היום הוא מקרא קדש ואסור בעשיית מלאכה, וכן ביום הכפורים לפי שבוה ביום זה עבודות קרבנות לכפר על ישראל, לכן כשבוה על אסור מלאכה ועינוי היום, אמר כאן בעצם היום הזה, שהן תלויין בגוף היום, ואפי' בזמן שאין קרבן נוהגים אלו, וכן באסור חדש שאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, הוצרך לומר עד עצם היום הזה, שאסור חדש תלוי בגוף היום הזה, שאפילו בזמן שאין עומר, החדש אסור לפניו ומותר לאחריו, ומלת עצם על כח הדבר ותקפו, ולכן יזכיר בימים הנזכרים בעצם היום, כלומר שנוהגי' הדברים בכח עצם הימים, לא בעבור דבר אחר שהן הקרבנות. ולדעתי אמת כי בעצם היום גוף היום, אבל לא מטעמו לבד שא"כ אין טעם למלה זו כשהיא סמוכה לענינים אחרים, כמו בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת (בראשית ז' י"ג), וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה (שם י"ז כ"ג), וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר, עלה אל הר העברים הזה וגו' (דברים ל"ב מ"ז מ"ח) ודומיהן, אלא לפי שמלת יום בלשון תורה גם על מעת לעת כ"ד שעות, והוא יום הנאמר בקרבנות כמ"ש (פרשה ז' ט"ו), ועיקרו על יום של מעשה בראשית שהוא מערב ועד ערב, שעליו נוסדות כל המצות, ואין צריך להודיע כן בהם, שבכל פרט הכתוב כן בחג המצות שאמרה בערב תאכלו מצות, ואמרה מיום הראשון עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, ולפי שיום הנאמר בקרבנות על מעת לעת, הוצרכו חכמים ללמוד יום אחד האמור באותו ואת בנו מיום אחד האמור במעשה בראשית, כמ"ש שם (פרשה כ"ב כ"ח), לפי שסמוך לקרבנות, לכן בחג השבועות שלא נכתב טעם החג בתורה כמו חג המצות וחג הסוכות, שלא אמר שביום החמשים לספירה נקריב מנחה חדשה לה', ונביא עולה וחטאת ושלמים גם מוספין, והיינו אומרים שדומה יום זה ליום ט"ז בניסן שמקריבין בו מנחת העומר וכבש לעולה ומוספי היום, ואיננו מקרא קדש ולא אסור מלאכה, על כן אמר שהוא מקרא קדש ואסור במלאכה, ואלו לא אמר בעצם היום הזה, הייתי אומר לפי שמקרא קדש זה ואסור מלאכה בעבור קרבנותיהם, יהיה קדושתו ואסור מלאכתו ביום שמקריבין בו, ובלילה שלאחריו שנאכלים בו המנחה והחטאת והשלמים, לכך נאמר בעצם היום הזה, היום עצמו ובפני עצמו שהוא יום של מעשה בראשית, אבל מעת לעת אעפ"י שנקרא יום אין כלו עצם יום אחד, וכן יום הנף שאינו מקרא קדש, רק בוה להקריב בו מנחת העומר וכבש לעולה ומוספי היום, הייתי אומר לדעת האומר עד ועד בכלל שהוא יום של קרבנות, ויאסור החדש ביום ההקרבה ובלילה שלאחריו, לכך נאמר בעצם היום הזה שהוא יום של מעשה בראשית, וכן לדעת האומר עד ולא עד בכלל, הייתי אומר שאסור עד שיביאו הקרבן, שמאז מתחיל יום זה, נאמר עד עצם היום הזה להתיר משיאיר המזרח ומטעם שפרשנו (פסוק י"ד), וכן בי"כ כמו שאפרש, ומעתה זכרון מליצה זו בכל המקומות על דרך זה, שלא תאמר שנכנסו בתיבה בצהרים עד צהרים של יום שלאחריו, אלא בעצם היום הזה שנעשה הכל באותו היום, שהוא יום י"ז לחדש השני, וכן לא תאמר שמל אברהם אנשי ביתו מעת לעת, אלא בעצם היום הזה שנדבר עמו קודם בוא השמש, וכן באותו היום שנדבר עם משה, צוהו עלה אל הר העברים, וכמו ראיה ברורה מכתוב ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וישליכ' אל המערה אשר נחבאו שם וישימו אבנים גדולו' על פי המערה עד עצם היום הזה (יהושע י"ד כ"ז), שלא תחשוב לפי שהי' סמוך לשקיעת החמה, היתה שימת האבנים בלילה שלאחריו, על כן אמר עד עצם היום הזה, הכל נעשה בעצם יום זה קודם הערב: מקרא קדש יהיה לכם, זהו מצות עשה לקדש היום ההוא על דרך שפרשנו למעלה (פסוק ב' ופסוק ג') ומי שאינו מקדשו אינו עובר בלאו, ואח"כ אמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, שעל עשיית מלאכה עובר בל"ת, וכן אמר בשבת: חקת עולם, פרשתיו: בכל מושבתיכם, אפילו אם אין קרבנות, תהיה הספירה ויום חמשים מקרא קודש ואסור במלאכת עבודה, וגם אם תפרש בכל מושבותיכם אפילו בח"ל בזמן שהמקדש קיים, אלא לדורותיכם כולל כל

הדורות

בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ

כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד

אונקלוס

מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן׃ כב וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצְדָךְ וְלִקְטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ כד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד

תרגום אשכנזי

אללען אייערן וואָהנפּלעצצען, פיר אייערע נאַכקאָממען. (כב) אינדעם איהר אַבער אין אייערם לאַנדע ערנטע האַלטעט, זאָללסט דוא דיא ווינקעל דיינעס פעלדעס ניכט פעללינ אַבמעהען, נאָך צור נאַכלעזע דיא איינצעלנען אֶהרען אויפזוכען, זאָנדערן דיזעס אַללעס דעם אַרמען אונד פרעמדלינג איבערלאַססען; איך, דער עוויגע, אייער גאָטט! (כג) פערנער שפראַך דער עוויגע צו משה, ווִיא פאָלגט: (כד) זאָגע דען קינדערן ישראל'ס פאָלגענדס: אַם ערסטען טאַגע דעם זיבענטען מאָנאַטעס זאָלל

פ"ט

רש"י

שכן קדשי קדשים: כב ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין. אמר ר' אבדימי ברבי יוסי מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויה"כ (וחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם: אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: כד זכרון תרועה. זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו

באור

הדורות גם לאותן שבגלות: (כב) ובקצרכם, פרשתיו (פרשה י"ט ט'), וחזר ושנה לעבור עליהן בשני לאוין, מפי' רש"י ז"ל, ויתכן לפי הפשט, בעבור שצוה על הקרבת העומר, שהוא ראשית קציר שעורים, ועל שתי הלחם שהוא ראשית קציר חטים, שהן תבואות השדות כלם, חזר והזהיר על פאה ולקט, כלומר כמו שצויתיך להביא לי ראשית כל קציר, כן תתן סוף כל קציר שלך לעניים, ואם תעשה כן תבורך בכל מעשה ידיך, ולכן לא ז"ד גם העוללות והפרט שנכרם, כי אין ענין למה שאמור בפרשה: תעזב אתם, לשון עזיבה על הפונה לבנו מן הדבר ואין לו עוד עסק בו, והוא קרוב לשכחה, כמו עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד), וכן ינהג עם הפאה והלקט, וזהו שפי' רש"י ז"ל הנח לפניהם והם ילקטו, ואין לך לסייע לאחד מהם: אני ה' אלהיכם, פרשנוהו (פ' י"ט כ'): (כג) וידבר ה', אבל חג השבועות לא אמר וידבר, לפי שמועדו תלוי ביום תנופת העומר, אבל יום התרועה ויה"כ וחג הסוכות, שכל אחד מועדו מפורש באמר בכל אחד דבור בפני עצמו: (כד) בחדש השביעי באחד לחדש, לפי שלא אמר באחד לחדש השביעי, אחשוב שעור הכתוב הוא בחדש השביעי גם בו לכם מועדי ה' כמו בחדש הראשון, והולך ומונה באחד לחדש מועד זכרון תרועה, ובעשור בו יה"כ, ובט"ו בו חג הסכות, וכן מונה מועדי חדש הראשון בי"ד בו פסח ובט"ו בו חג המצות, אבל חג השבועות לא תלה בחדשו, אלא ליום חמשים מט"ז בניסן, ואם כן המועדים כלם תלויים בחדש הראשון, שצוה להיות לישראל ראש חדשים, ובחדש השביעי שהיה ראש לחדשים קודם מתן תורה, כמו שאמרו במכילתא לכם ראש חדשים ולא לאדה"ר, כי הקדמונים היו מונים מתשרי, לפי שבחדש זה נבראו שמים וארץ כדברי ר' אליעזר שבראש השנה נברא העולם, כמו שכתב רמב"ן ז"ל בפ' נח, ואומר אני שעל כן נקרא החדש השביעי ירח האתנים, שהתחבטו המפרשים ז"ל בפרושו, ולדעתי ענינו החדש שבו נבראו יסודות השמים והארץ, כי מלת איתן על הכחות הנטועים בשמים ובארץ מעת היותן, כמו והאתנים מוסדי ארץ (מיכה ו' ב'), וכן איתן מושבך (במדבר כ"ד כ"א), כלומר מושבך מבצר טבעי, ורחוק ושים בסלע קנך, ודרך בוגדים איתן (משלי י"ג ט"ו), פי' כל כך חזק, כמו כח איתן, נחל איתן (דברים כ"א ד'), שאינו עשוי בידי אדם אלא בטבע וכן כלם, חז"ל ראיה לדעת ר' אליעזר, ואם כן באחד לחדש השביעי הוא ר"ה, וכמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, ולא קראו הכתוב כן, לפי שראשית השנה הוא נהכנס השמש במזל מאזנים, ואין זה בכל שנה באחד לחדש השביעי, שאין שנות המחזור של ישראל שוין זו לזו, אבל באחד לחדש השביעי גזרת הכתוב הוא, והוא ממועדי ה', ובספר יחזקאל נאמר בכ"ה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש השביעי (יחזקאל מ' א'), אולי בשנה ההיא פגע יום ר"ה הגמור ביום העשירי, אלא שרבותינו ז"ל פרשו שהיה שנת יובל: שבתון, אין שבתון כמו שבת, שלא קרא הכתוב שבת כי אם יום השביעי ויה"כ, לפי שאסורין גם במלאכת אוכל נפש, ושאר המועדים כמו ר"ה וסוכות נקראו שבתון, וכמו שרמזנו (פסוק י"א), וגם אונקלוס ז"ל תרגם שבת שבתון של שבת ויה"כ שבת שבתא, וכל שבתון של מועדים תרגם נייחא, והוא מצות עשה שיהיה לנו יום שבתון, ואחריו כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן אמרו רבותינו שבתון עשה, וזה כמו השבת שיש בו עשה שבת לה' אלהיך, ופרשנו (פסוק ג') שהוא כנגד ששת ימים תעבוד שגם העבודות שאינן בלאו, הן בעשה, וכן במועדים עובר על מצות שבתון. וראיתי שכן דעת רמב"ן ז"ל שכתב שהוא מצוה להיות לנו מנוחה ביום טוב ואפי' מדברים שאינן מלאכה, שלא יטרח כל היום למדוד התבואות, ולשקול הפירות והמתנות, ולמלאת החביות יין, ולפנות הכלים והאבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתותיה ננעלות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו כ"ט, ותהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שולחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימים למלאכתם ומשכירים עצמם כמו בחול לדברים אלו וכיוצא בהם, כי הימים טובים וגם השבת מותרים בכל אלה ואין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה, לא יום טורח ועמל, זה פי' טוב ויפה, אלו דברי הרב ז"ל, והעתקתים בהיותם מסכימים לפרושנו ומלמדים להועיל: זכרון תרועה, זכרון של תרועה, שתזכרו לפני המקום ב"ה על ידי תרועת שופר שתריעו בו, ולהלן פי' יום תרועה יהיה לכם (במדבר כ"ט א'), שהתרועה חובה, וכאן פי' שתרועתנו מזכרת אותנו לפני אלהינו, ולהלן שאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בחצוצרות על עלותיכם וגו' והיה לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם (במדבר י' י'), אינה כמו התרועה הנזכרת כאן, כי היא בכל המועדים גם בראשי חדשים, ועל הקרבן כאמרו על

באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא־קדש: כה כל־מלאכת עבדה לא תעשו והקרבתם אשה ליהוה: ס כו וידבר יהוה אל־משה לאמר: כז אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא־קדש יהיה לכם ועניתם את־נפשתיכם והקרבתם אשה ליהוה: כח וכל־מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני יהוה אלהיכם: כט כי כל־הנפש אשר לא־תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה

אונקלוס

בחד לירחא יהא לכון ניחא דוכרן יבבא מערע קדיש: כה כל עבידת פולחן לא תעבדון ותקרבון קורבנא קדם יי: כו ומליל יי עם משה למימר: כז ברם בעשרא לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון ותקרבון קורבנא קדם יי: כח וכל עבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין ארי יומא דכפוריא הוא לכפרא עליכון קדם יי אלהכון: כט ארי כל אנש די לא יתעני בכרן יומא הדין וישתיצי מעמיה

תרגום אשכנזי

זאלל — איין רוהעטאג זיין, אן וועלכעם צום אנדענקען געבלאזען אונד הייליגע פעסטפערקינדיגונג געהאלטען ווירד. (כה) קיינע האנדווערקסארבייט זאללט איהר פערריכטען, אונד דעם עוויגען צו עהרען פייעראפפער ברינגען. (כו) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט; (כז) הינגעגען אם צעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאנאטעס (עז איזט דער פערזעהנונגסטאג), זאללט איהר הייליגע פעסטפערקינדיגונג אונד פאסטטאג האלטען, אויך איין פייעראפפער, דעם עוויגען צו עהרען ברינגען, (כח) אן דיזעם טאגע זאללט איהר קיינערלייא קונסטארבייט פערריכטען), דען עז איזט דער פערזעהנונגסטאג, אן וועלכעם איהר פערזעהנט ווערדעט פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע. (כט) דען יעדע פערזאן, וועלכע אן דיזעם טאגע ניכט פאסטעט, זאלל אויז איהרר נאציאן אויזגעראטטעט ווערדען

רש״י

תהיו לי: (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומש הפקודים: (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין ומכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינם שבין: מקרא קדש. קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות

באור

עולותיכם, וכאן מיחד יום זה לכך לתרועה, ולא על הקרבן, שהרי אח״כ אמר והקרבתם אשה לה׳, אלא להלן בחצוצרות, וכאן תרועת שופר, להלן במקדש על הקרבן וכאן גם בגבולין לכל ישראל, וראיה קודם שזכר המוספין, הקדים יום תרועה יהיה לכם, גם תלה התרועה ביום, שהיא חובת היום אעפ״י שאין קרבן, ועוד להלן אומר ותרעתם, וכאן הקפיד על התרועה, שאעפ״י שלמדנו שכל תרועה תקיעה לפניה ותקיעה לאחריה, ראינו שהתרועה עיקר ביום זה אלא שהתורה לא פירש למה תרועה, ולמה אנו צריכין ביום זה זכרון יותר משאר הימים, אבל נלמד מענינו שסמוך ליום הסליחה, ונודע כי יום תרועה זה הוא לעורר רחמי אלהינו שיזכרנו ברחמים שנהיה כדאים לסליחה, והרי מצינו ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב על ה׳ (איוב א׳ ו׳), למדנו שגם למעלה משטינים ומלמדים חובה על מעשה בני האדם, וכן כתוב אבל מיכיהו בן ימלא, וכן טעם מצות התרועה, כי הוא תמיד בעת צרה, שכן נאמר וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה׳ אלהיכם ונושעתם מאויביכם (במדבר י׳ ט׳), ולכן גם ביום זה צוה על התרועה, אלא שהיא בשופר, כמו שלמדו רבותינו מן תעבירו שופר הנאמר ביובל, גם רשב״ם ז״ל פי׳ זכרון תרועה, ע״י התרועה תזכרו למקום, כדכתיב והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו׳ ונושעתם מאויביכם, גם רמב״ן ז״ל פירש הכתוב על דרך זה, וכן תרגם הרב המעתיק אן וועלכעם צום אנדענקען געבלאזען, אבל רש״י ז״ל פי׳ זכרון תרועה, זכרון פסוקי זכרון ופסוקי שופרות, לא רצה רבינו ז״ל רק לתת טעם לתרועת יום זה שהיא לעורר רחמים, ושראוי להתפלל ולהתחנן שיזכרנו לטובה בזכות קול תרועתנו, והן הן פסוקי זכרונות ושופרות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה, ועל כן נאמר כאן זכרון שנכוון בתרועה זו שיזכרנו ברחמים: (כה) והקרבתם אשה לה׳, המוספין האמורים בחומש הפקודים, מפי׳ רש״י ז״ל: (כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה, כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין הן, מכפר הוא לשבין ואינו מכפר לשאינן שבין, לשון רש״י ז״ל והוא ממדרשי רבותינו ז״ל, והרמב״ן ז״ל פי׳ אך כמו אכן לאמת הענין, כמו אכן נודע הדבר (שמות ב׳ י״ד), וכך אך בעשור לחדש, ונטעית שבעשור לחדש יהיה יום כפורים, ולאיכ יודע איך יפרש הרב ז״ל אך בחמשה עשר יום (פסוק ל״ט), כי אין שם צורך הבטחה לאמת הדבר, ורשב״ם ז״ל פי׳ אך בעשור וגו׳ בשאר י״ט הותרה מלאכת אוכל נפש, אבל יה״כ שהוא יום ענוי כל מלאכה אסורה כשבת, ולדעת זו טעמו כטעם אבל, ואפשר שבעבור הכתוב הוא אעפ״י שכל המועדים האמורים למעלה הם מקרא קדש גם להרבות בהן בשמחה ובסעודה, וכמו שאמר בספר עזרא על ראש השנה, הנה בעבור לחדש יום הכפורים הוא, מקרא קדש יהיה לכם, תקדשוהו בכל דבר מלבד בשמחת מאכל ומשתה ושאר תענוגים אלא ועניתם את נפשותיכם: ועניתם, פרשנוהו (פרשה ט״ז כ״ט): והקרבתם אשה לה׳, כדכתיב באחרי מות ובפנחס, לשון רשב״ם ז״ל: (כח) בעצם היום הזה, כבר כתבנו (פסוק כ״א) מה שפי׳ רמב״ן ז״ל בזה, ומה שנראה לנו, וכן כאן לפי שתלה הכתוב הכפרה בקרבנות שיקריב הכהן המשיח ביום הזה, הייתי אומר שמעת שמתחיל העבודה אסור במלאכה וחייב בענוי, לא קודם לכן ולא אחרי כן, לכן אמר בעצם היום הזה, בעצומו של יום זה שהוא מערב עד ערב, ואמר הטעם כי יום כפורים הוא וגו׳, שהיום עצמו כפורים לכפר עליכם, גם אם אין קרבנות, ולכן היום כלו אסור במלאכה וחייב בענוי, לפני ה׳ אלהיכם, פרשנוהו (פרשה ט״ז ל׳): (כט) תענה, מבנין פועל, אשר לא תענה ע״י מניעת המאכל

והמשקה

מַעַמֵּיהּ: ל וְכָל אֱנָשׁ דִּי יַעֲבֵד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יָת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: לא כָּל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: לב שְׁבָא שַׁבְתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיַחְכוֹן: לג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: לד מַלֵּיל עִם

מֵעַמֶּיהָ: ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ: לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם: לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם: פ

לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: לד דַּבֵּר אֶל

ווערדען. (ל) אונד איינע יעדע פערזאָן, דיא אַן עבען דיזעם טאגע אירגענד איינע קונסטארבייט פעררישטעט, דיאזעלבע פערזאָן וויל איך אויז איהרער נאַציאָן פערטילגען. (לא) גאר קיינערלייא קונסטארבייט זאָללט איהר אַן דעמזעלבען טהון; דיזעס זייא איין עוויגעס געזעץ — — —, אין אַללען אייערן וואָהנפלעצען. (לב) עז זייא אייך איין גראָסער רוהעטאג, אונד איהר זאָללט פאַסטען; אַם ניינטען דעס מאָנאַטעס זאָללט איהר דעס אבענדס אנפאַנגען, אונד פאָן אבענד ביז אבענד אייערן רוהעטאג האַלטען.

(לג) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט: (לד) זאגע דען

רש"י

ובכסות נקייה ובתפלה: ל והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: לא כל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין

באור

והמשקה: ונכרתה' פרשתיו (פרשה כ' ג'): (ל) והאבדתי את הנפש ההוא, לפי שהוא אומר כרת בכל מקום, ואיני יודע מהו, כשהוא אומר והאבדתי, למד על הכרת שאינו אלא אבדן, לשון רש"י ז"ל, מברייתא דת"כ, ופי' רבינו הלל שמאבדו מן העולם בקוצר ימים, והרב בעל ק"א ז"ל השיב עליו שא"כ מהו אינו אלא אבדן, ומה דבר אחר יש, ואין זה שאלה, שהייתי אומר שיכרת גם לעה"ב, עוד הקשה דכרת במשמע יותר קצור ימים מוהאבדתי, ועוד שאין מיתה קרויה אבדה, אם הנפש קיימת, וגם זה רעוע שמצינו כלנו אבדנו (במדבר י"ז כ"ז), על המות, וכאמר ויאבדו מתוך הקהל (שם ט"ז ל"ג), ושנינו (חלק דף ק"ט ע"ב) ר' אליעזר אומר עליהם הכתוב אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, והרב ז"ל פי' למד על הכרת שאינו מת נקיבר שניס, אלא אבדן אבידת נפש כאבדה שלא תמצא עוד, ואין כן דעתי אלא גם כרת על הנפש, שהרי אמרו הכרת תכרת הכרת בעה"ז תכרת לעה"ב, אלא כך פי' כרת זה של נפש איני יודע מהו, אם כרת מ יש כענף, הנכרת מן השרש שלא ישיב אליו עוד וייחר ויפסד, או כמו ספר כריתות (דברים כ"ד א'), שמתרחקין זו מזו, ואפשר לשוב, כשהוא אומר והאבדתי למדנו שאינו כריתה זבטלה, אלא אבדן כדבר הנאבד שמתרחק וחוזר ונמצא, כמו ובאו האובדים בארץ אשור (ישעיה כ"ז י"ג), כי רחום וחנון ה', ואחר כלות עונש הכרת שתאבד הנפש מעמה, ישוב וירחם עליה, ואיך כל הכריתות אבדן ממש, והרי שנינו כל ישראל יש להם חלק לעה"ב, לבד מאותן השנויין שם, אבל חייבי כרת בכלל כל ישראל: (לא) כל מלאכה לא תעשו, פי' רש"י ז"ל לעבור עליו בלאוין הרבה, או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום, ושני הפרושים תמוהים, והרמ"ס ז"ל התקשה בזה ולא ישב הדבר כהוגן, ולדעתי לפי שבכל המועדים נאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, להתיר אוכל נפש והוצאה מרשות לרשות כמ"ש (פסוק ו'), וביום הכפורים אמר וכל מלאכה לא תעשו, הייתי אומר שע"כ אסר אוכל נפש לפי שהוא יום עינוי ואסור באכילה ובשתיה, אבל הוצאה שהותרה בכל המועדים וכן הבערה מותרין גם ביה"כ, ואינו דומה לשבת, שבו שבת השם מכל מלאכתו אסר הכל, אבל יה"כ שוה בטעמו לכל המועדים ואין ביניהן אלא מלאכת אוכל נפש, לכן חזר והזהיר כל מלאכה לא תעשו וגו', ואמר הטעם שבת שבתון הוא לכם, שדומה לשבת בראשית בכל פרטיו שגם בו נאמר (פסוק ג') וביום השביעי שבת שבתון, עכשיו למדנו שגם הוצאה והבערה אסורים בו, ולכן על מה ששנינו, (כריתות דף י"ג ע"ב) ר"מ אומר אם היה שבת והוציא חייב, שאמרו בגמרא (דף י"ד ע"א) אמר רפרם זאת אומרת ערוב והוצאה לשבת ואין ערוב והוצאה ליה"כ, השיבו עליו שפירושו חייב אף משום שבת, וכשרצה להוכיח כן ממה ששנינו אבל שעיר המשתלח עתה אפילו בשבת, השיבו גם על הוכחה זו, ופיימו אלא דרפרם בדותא היא, ואין דרך התלמוד לומר על סברת חכם שהוא דבר בדוי שלא כדעת התורה וביותר שהוא על דרך משא ומתן של הלכה, זה הוכיחו אלו השיבו, ודברי שניהם אינן מופתים, אבל כדין אמרו שדבר בדוי הוא, שמפשט הכתוב נראה שיה"כ דינו בכל דבר כשבת: (לב) שבת שבתון הוא לכם, כמו שאמרנו שדינו כדין שבת בראשית, ולהבדילו בטעם מן השבת, הוסיף לכם, כי אבל שבת שבתון הנאמר בשבת בראשית אמר שבת היא לה' (פסוק ג'), כי בו שבת מכל מלאכתו, ואין כן יה"כ, אלא שבת שבתון הוא לכם, אתם תשמרו היום הזה להיות לכם שבת שבתון: ועניתם את נפשותיכם, מלבד שהוא שבת שבתון לענין מלאכה, נוסף עליו יום זה שהוא אסור באכילה ושתיה ושאר ענויים, כי בו תענו את נפשותיכם: בתשעה לחדש בערב, כבר אמר בעצם היום הזה בשביעי וכן בענוי, שמענו שהוא יום העשירי ממש, ויום בראשית מערב ועד ערב, וכמו שהספיק זה בחג השבועות, על כן קבלו רבותינו ז"ל שהכתוב מלמדנו כאן להוסיף מחול על הקדש בין מלפניו בין מלאחריו, ומתחיל מתשעה לחדש בערב קצת קודם כניסת יום העשירי, וכמו שמוסיף לפניו, כן מערב עד ערב, ערב שני יהיה עליו תוספות כערב ראשון, ומוסב על שבת שבתון ועל ועניתם, שמוסיף לשבות ממלאכה ומוסיף להתענות, ולכן האתנח תחת נפשותיכם, ולמדו מן תשבתו שבתכם, כל שבות שאתה שובת בין שבתות בין י"ט אתה מוסיף לפניהן ולאחריהן: תשבתו שבתכם, כבר בארנו שכל שביתה בטול והפסק, והפסק הזה הוא מעניני חול ממלאכה ומאכילה ושתיה, לעשות היום הזה קדש לה' להדבק בו במחשבה ובמעשה, ולכן בכל התורה עשה של שבת בלשון שביתה, אעפ"י שנאמר וינח ביום השביעי (שמות כ' י'), וביום השביעי שבת וינפש (שם ל"א י"ז), לא נאמר בשום מקום תנוח או תנפש, כי עיקר המנוחה היא השביתה שהוא ההפסק מכל דבר חול להדבק בה'; ולכן כשצוה על הבהמה אמר למען ינוח שורך וחמורך (שם כ"ג י"ב), ועל עבד כנעני ובן האמה אמר וינפש בן אמתך והגר (שם שם י"ב), כי אלו אינן בכלל שביתה רק בכלל מנוחה מעלעול מלאכה ונפישה, כמ"ש בפתיחתנו הראשונה לס' גן נעול. והנן: (לד) חג הסוכות שבעת ימים לה',

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לז אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם
מקראי

אונקלוס

עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָּא שַׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ׃ לה בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ לו שַׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ לז אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַּיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן
מערעי

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראל׳ס, ווייא פאלגט: אם פונפצעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאנאטעס איזט דאז לויבערהיטטענפעסט, זיבען טאגע, דעם עוויגען צו עהרען.

(לה) אם ערסטען טאגע איזט פייערליכע פעסטפערקינדיגונג, אונד דא זאללט איהר קיינע האנדווערקסארבייט פערריכטען. (לו) זיבען טאגע הינדורך ברינגט איהר פייעראפפער, דעם עוויגען צו עהרען; אם אכטען טאגע זייא — ווידערום פייערליכע פעסטפערקינדיגונג, דא איהר, דעם עוויגען צו עהרען, פייעראפפער ברינגען זאללט; עז איזט איין ענטהאלטונגסטאג, (אן וועלכעם מאן זיך אללער געשעפטע ענטהאלטען מוס,) איהר זאללט קיינע האנדווערקסארבייט אן דעמזעלבען פערריכטען. (לז) דיזעס זינד דיא פעסטטאגע דעם עוויגען, אן וועלכען
איהר

רש״י

בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: לו עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפי׳ מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כים בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת״ל היא: לז עולה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חוק הקצוב בחומש
הפקודים

באור

בחג המצות אמר חג המצות לה׳, ואחריו שבעת ימים מצות תאכלו, לפי שכבר נתפרשו משפט המצות ושהן ז׳ ימים חג בפרשת בא, לכן פתם ואמר חג המצות לה׳, ופירש ז׳ ימים מצות תאכלו מטעם שאמרנו שם, וידענו שכלן חג הם, אבל משפט הסוכה וטעמה לא נאמרה עדיין אמר חג הסכות ז׳ ימים לה׳, כל שבעת הימים הם חג לה׳, ובסוף הענין פירש טעם הדבר, ולא היה צריך לומר חג הסכות כלל אלא בחמשה עשר יום וגו׳ חג שבעת ימים לה׳, ולמדתי מבריתא דת״כ שאילו אמר כן, הייתי אומר בסכות תשבו שבעת ימים אחר שבעת ימי החג שדבר לפנין, עכשיו שאמר חג הסכות למדנו שהן ז׳ ראשונים ולא ז׳ אחרונים, והוא פשט הכתוב: (לו) תקריבו אשה, ואם אינגו שוה כאשה חג הפסח, מפי׳ רא״בע ז״ל, כי מוספי החג אין קרבנות יום אחד שוין לחברו, והולכין ומתמעטין הפרים על הסדר, אבל החג אחד הוא: והקרבתם אשה לה׳, המיוחד ליום זה במוספין בפ׳ פנחס, כי הוא רגל בפני עצמו, ואינו מכלל חג הסוכות: עצרת הוא, רש״י ז״ל פירשו ע״פ מדרש אגדה עצרתי אתכ׳ אצלי, כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים משהגיע זמנן להפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם, ולפי שמצינו גם בשביעי של פסח עצרת לה׳ אלהיך (דברים ט״ז ח׳), יראה בעיני כפי הפשט אחר שפרש המלה עצר, כמו אם תעצרני (שופטים י״ג ט״ו), גם כאן עצרת שיעצרו עצמם מעשות כמעשה ימי חול, וזהו שפי׳ כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן להלן שאמר וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך, שיעצרו עצמם לכבוד השם, פי׳ לא תעשה מלאכה, כי כמו שעשה יום ראשון של חג הסכות מקרא קדש, ולא שביעי שלו, כן חג המצות ראשון שלו קדש, אבל שביעי אינו קדש בעבור חג המצות, אלא עצרת לה׳ אלהיך, וכן בסכות בוה על יום השמיני עצרת, ולפי שאינו בעבור חג המצות, ולא בעבור חג הסכות, ולא נכתוו בהן מצות מיוחדת להקרא על שמם, כי יום ראשון לחג המצות יש בו מצוה לאכול מצה בלילו, ועל שמו יקרא חג המצות, ואין כן שבת הימים שהן רשות, ובחג השבועות יש בו מצוה קודמת לספור שבעה שבועות, ועל שמו נקרא חג השבועות, ובחג הסכות יש בו מצוה לישב בסוכה וארבע מינין, בר״ה מצוה להיות יום תרועה, ויה״כ מצוה להתענות בו, יש לכל אחד שמו על שם המצוה המחויבת בהן, לבד ז׳ של פסח וח׳ של ימי החג שאין בהן מצוה שיקראו עליהן, אין להן שם אחר כי אם עצרת, יום שיעצרו בו ממלאכ׳ ומעשה חול, בעבור השם, כי הוא נוה עליהן, ומדר׳ אגדה שהביא רש״י ז״ל כנותן טעם לדבר: גם רשב״ם ז״ל פי׳ עצרת, עצירת מניעת מלאכה, וקרובים לזה דברי רא״בע ז״ל: (לז) להקריב אשה לה׳, אין זה פי׳ של אשר תקראו אותם מקראי קדש, שהרי נר״ח גם כן אשה לה׳, ואינו בכלל מקראי קדש וכן ה״ה, אלא להקריב כמו ולהקריב וכך פרושו כל המועדים הנזכרים בענין הם מועדי ה׳, קצתו תקראו אותן מקרא קדש, כמו שבת ויום ראשון וז׳ של חג המצות, וראשון ושמיני של סכות, ור״ה ויה״כ, וקצתן הן מועדי ה׳ להקריב בהן אשה לה׳, לא שהן מקרא קדש, כמו חול המועד של פסח ושל סכות וי״ד לחד׳ ניסן, וט״ז בו, אבל כלם מועדים להקריב בהן אשה לה׳: עלה ומנחה, מנחת נסכים הקרבה עם העולה, מפי׳ רש״י ז״ל, לפי שהתורה דברה על מוספי המועדים שבחומ׳ הפקודים, שמקריבין עם כל עולה מנחה ונסכים, כמו שאמר בפר׳ שלח לך, ואם כן אין מנחה כאשר מנחות הנאכלות, שלא מצינו מנחה זו במועדים, אלא מנחת נסכים שקרבה עם העולה, ולפי שבכל המוספין יש חטאת, ולא נזכר בפסוק זה, ועוד שאין באחד מהן בחומ׳ הפקודים זבחי שלמי צבור וכאן אמר זבח, אחשוב שמלת זבח הנאמר כאן הוא על החטאת, כי לפי שבשרן נאכל לכהנים הרי הן זבח כמ״ש זובח לשון סעודה הוא, והיא סעודה לכהנים, ואם נאמר שהכתוב כולל
קרבנות

מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן

אונקלוס

מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ לח בַּר מִשַּׁבַּיָּא דַיְיָ וּבַר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְבַתְכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם יְיָ׃ לט בְּרַם בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יָת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תָּחֳגּוּן יָת חַגָּא דַיְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא

תרגום אשכנזי

איהר הייליגע פערקינדיגונג צו האלטען האבט; דעם עווי־גען צו עהרען ווערדען פייער־אפפער דארגעבראכט, גאנ־צע אפפער, שפייזע אפפער, שלאכט־ אונד טראנקאפפער, יעדעס אן זיינעם טאגע; (לח) אויסער דען שבת־מא־גען דעס עוויגען, אויסער דען גאבען, אויסער אללען געליבדען אונד אויסער אללען פרייוויללינגען געשענקען, דיא איהר דעם עוויגען ווידמעט. (לט) יעדאך איזט נאך פאל־גענדעס צו בעאבאכטען: ווען איהר דיא פריכטע דעס לאנ־דעס איינגעזאממעלט, זאללט איהר, פאם פונפצעהנטען טאגע — — — אן, דאז פעסט דעס עוויגען זיבען טאגע אויף פאלגענדע וויזע פייערן: אם ערסטען טאגע איזט

רש"י

הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: לט אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין

באור

קרבנות המוספין גם הקרבנות שפרט כאן, יכלול עולה גם כבש הבא עם העומר, ופר בן בקר ואלים שנים של חג השבועות, ומנחה יכלול גם מנחת העומר ומנחה חדשה, וזבח יכלול גם קרבן פסח, ושני כבשים לשלמים בחג השבועות, ושעיר עזים אחד לחטאת ושאר חטאת המוספין, ונסכי' יכלול גם נסוך המים בסוכות, הכל דבר יום ביומו, שכל אחד מאלו ושל מוספין צריך להקריב ביומו הקבוע לו, הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לח) מלבד שבתת ה', לפי שאצל שבת לא אמר והקרבתם אשה לה', עכשיו שזכר הקרבנות האמורים בענין, הוצרך לומר מלבד שבתות ה', שבכל אחת מהן מקריבין שני כבשים לעולה, כמבואר בחומש הפקודים, ולא אמר בשבת והקרבתם אשה לה', שאינו זוכר כן אלא במועדים שהן פעם אחת בשנה, אבל שבתות ה' רבות בכל שנה, ולמד עוד שאם חל אחד ממועדים אלו בשבת צריך להקריב עוד מוספי שבת. ולמדנו עוד שכל קרבנות המועדים דוחים את השבתות, ולא היה צורך לומר ומלבד קרבן ראשי חדשים, שאין חל בהם רק יום תרועה, וכבר מפורש להלן מלבד עולת החדש וגו' (במדבר כ"ט ו'): מתנותיכם, הן הקרבנות שנודבים בעבור כבוד הרגלים, כשעולין לרגל מביאין שלמי שמחה: כל נדריכם כל נדבתיכם, נדרים ונדבות של כל השנה, כשעולין לרגל מביאין אותן לשלם נדריהם ונדבותם, שלא לעבור בבל תאחר, כמו שלמדנו בסוגיא פ"ק דר"ה (דף ג' ע"ב) וקודם לכן אינן עוברין, שראוי להעלות נדרים ונדבות בעתים הללו שלב האדם פנוי, וכל ישראל נאספין, ויוכל לעבוד את ה' בשמחה בקרבנותיו, כמו שבארנו בפתיחתנו הראשונה לס' גן נעול, וגם הם קרבין במועדים הללו בקול המועד של חג המצות וק"ה של חג הסוכות: (לט) אך בחמשה עשר יום וגו' תחגו את חג ה' שבעת ימים, כבר אמר למעלה בחמשה עשר יום וגו' חג הסכות שבעת ימים לה', למעלה צוה על המועד, וכאן צוה תחוגו, שיביאו קרבן שלמים לחגיגה, יכול יביא כל שבעה, ת"ל וחגותם אותו חג, יום אחד במשמע ולא יותר, ולמה נאמר שבעה לתשלומין, יכול תדחה את השבת ת"ל אך, הואיל ויש לה תשלומים כל שבעה, זהו לפי קבלת רבותינו ז"ל והיא שטת רש"י ז"ל, אבל רשב"ם ז"ל פי' אך בחמשה וגו' שאעפ"י שראש השנה ויה"כ באים לזכרון ולכפרה, סוכות בא לשמחה ולהודאה, על שאלא בתיהם כל טוב בימי אסיפה, וקרוב לזה אמר ראב"ע ז"ל לפי שקודם לו זכר ענוי נפש, אסר להתענות בחג הסכות שנאמר בו שמחה, ויש לפרש יותר על דרך זה לפי שצוה בחג זה על השמחה בפרשה זו, וכן במשנה תורה, אמר אך למעט קלות ראש והוללות, וכן כתוב להלן והיית אך שמח (דברים ט"ז ט"ו): באספכם את תבואת הארץ, שהוא בזמן אסיפה, וחג האסיף בצאת השנה, (שמות כ"ג ט"ז), ובמשנה תורה כאמר חג הסכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך (דברים ט"ז י"ג), שהוא בימי הבציר, וכן אמר ראב"ע ז"ל תבואת הארץ, שדות וכרמים, ואמרו רבותינו בתורת כהנים השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג באסיפת רוב כל הפירות, וכבר למדנו על העבור מן שמור את חדש האביב (שם שם א'), אלא שהתורה כתבה בכל מועד עתו השנה, פסח אביב, ושבועות בכורי קציר חטים, וסוכות באספכם את תבואת הארץ להזהיר על העבור לקבוע השנים כתקנן, שיבואו המועדים כלם בעתם, ואם נשנה בעבור שנים, לא קיימנו גם מועד אחד כהלכתו, לא פסח לפי שאינו אביב, ולא שבועות לפי שאינו קציר חטים, ולא סוכות לפיש אין בו אסיף: שבתון, לפי שכבר פי' למעלה ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן ביום השמיני וגו', קשר כאן ואמר לכך שני ימים אלו שבתון, שהוא השביתה ומנוחה, ולפי שחדש מצוה לכל שבעת ימי החג, אולי כאמר שהן קדושים יותר מחול המועד של פסח, חזר ואמר אין לכם אלא יום ראשון ושמיני שהן שבתון, וכל האחריכ חה"מ: החגו, שלמי חגיגה, ולפי שהן לשמחה נקראו חג על שם החג, כי חג כמו קול המון חוגג (תהלים מ"ב ה'), והיא תנועת בני אדם בשמחתם, כמו שיפול על כל התנועות כמו יחוגו וינוע כשכור (שם ק"ז כ"ז), ותנועת החגיגה היא לכבוד השם, ועל כן נקראים המועדים חג ה', וכן תחוג לי בשנה (שמות כ"ג י"ד), תתנועע ברוב שמחה לי ולכבודי, ועיקר שמחה כאן ולא בחג המצות, לפי שסמך גם למקרא שלאחריו, שמה על לקיחת ארבע מינין שמסבבים בהן את מזבח ה' בשמחה ובקול תודה, וזהו החגיגה

שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן: מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים: מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג

אונקלוס

נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה נְיָחָא: מ וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלָבִין וַהֲדַסִּין וְעַרְבִין דִּנְחַל וְתֶחְדּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעָא יוֹמִין: מא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא

תרגום אשכנזי

איזט רוהעטאג, אונד אם אכטען טאגע דאריף איזט אבערמאהלס דוהעטאג. (מ) אם ערסטען טאגע נעהמט איהר — פרוכט פאם בוימע הדר (אתרוג), פאלמצווייגע, איינען אסט פאם בוימע עבות (הדס, כ״א: מירטע) אונד באכווידען, אונד זייד פרעהליך פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע, זיבען טאגע. (מא) דיזעס פעסט האבט

רש״י

לתשלומין: מ פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי״ו לומר שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה.

באור

ותתנועה הגמורה, גם לפי שהוא זמן האסיפה, שמדרך כל בני אדם לשמוח ולחוגג, וכן המנהג בכל המדינות, צוה לישראל שיחוגו אותם לשם ה׳ ויעשו בו המצוה שצוה להם, וכל שכן אחר החגים: (מ) ולקחתם לכם, כל אחד ואחד יקח מאלו ביום הראשון, לפי שהוא אומר ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים, ידענו שהן שבעת ימים האמורים במקרא שלפניו, ומה צורך לומר ביום הראשון והוא מכלל השבעה, אולי לפי שאמר וביום השמיני שבתון, הייתי טועה שמצות ארבע מינין מתחיל ביום השני ומסיים בשמיני לכך אמר שיתחילו מיום הראשון, גם זה כלו פשוטו של מקרא, מלבד שנזכרו שתיהן לגופן וכמו שנאמר בסוף הכתוב, ובת״כ שנו ביום ולא בלילה, שהיה לו לומר בראשון, ואמר ביום ללמדנו שאינו יום של מ״ב כלו, כמו ביום הראשון שבתון, אלא כאן הוא על זמן מן היום שהוא אור, שעליו נאמר ויקרא אלהים לאור יום (בראשית א׳ ה׳), כי שבעת ימים האמורים בסוף הכתוב הייתי מבר׳ כמו בכל מקום שנאמר ימים שהלילות עמהן, וזהו דעת חכמים בגמרא (סוכה דף מ״ג ע״א): פרי עץ הדר, פי׳ רש״י ז״ל עץ שטעם עצו ופריו שוה, הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג, ובת״כ אמרו פרי עץ שטעם עצו דומה לפריו זה אתרוג, בן עזאי אומר הדר הדר באילנו משנה לחברתה, וכן אמרו בגמרא פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה זה אתרוג, והקשו ודלמא פלפלין, והשיבו שא״א יקח אחת לא ניכרה לקיחה, יקח יותר פרי עץ אמרה תורה ולא יותר, ולפי שרש״י ז״ל בוחר בדברים קרובים ופשוטים, להשיב על שאלת התלמוד הוסיף להוכיח הדבר מתיבת הדר, הדר באילנו משנה לשנה, שזה וודאי לבד אתרוג, כי אין פרי דומה לו בענין זה, אלא שכל זה אסמכתא, כי ה״א הדר שורש, ואין המלה לשון דירה, ויותר קרובים לפשט דברי חכמים שאמרו פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה, ואעפ״י שאלו ואימא פלפלין הוא דרך משא ומתן של הלכה, ועיקר הדבר היה מסורת בישראל מאבותיהם אנשי הקבלה, גם רמב״ן ז״ל אמר שכל אלו אסמכתות שעשו רבותינו ז״ל לקבלתם, והוא ז״ל פי׳ כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג, נקרא שמו בלה״ק הדר, כי פי׳ אתרוג חמדה, כדמתרגמינן ונחמד למראה, דמרגג למחזי, לא תחמוד, לא תרוג, ולשון חמדה והדר שוין בטעם, ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג בדוב, כמו תאנה אגוז ורמון, [* א״ה, על הדרך הזה מתורגם בל״א *], וממה שפרשנו בפסוק ולא תהדר פני גדול (פרשה י״ט ט״ו), תראה שלא יתכן בלשון לקרות עץ מן העצים בשם הדר, כי הוא שם כולל לא פרטי לעץ אחד, אם לשון הדר על יתרון שיש לדבר על דבר אחר, היתרונות רבים בעצים ובפירות, לזהו יתרון במראהו, ולזה בטעם, ולזו בחריפות, ולזו בגודל, ואם כן אם יש יתרון לאתרוג, בריחו או ביפיו, יש לפרי אחר יתרון בגדלו או בטעמו גם יש יפים ומריחים יותר ממנו, כמו פרי אלגאנ״ס, ולכן אין אחד מחכמי התלמוד שעלה זה על דעתו, וכששאלו שמא פלפלין, לא השיבו בדרך תמה התורה אמרה הדר שהוא לשון יופי וחמדה ואתה אומר פלפלין, והוצרכו ללמוד מפרי עץ שטעם עצו ופריו שוה לסמוך הקבלה על המקרא, הרי שאין ללמוד ממלת הדר באיזו פרי הכתוב מדבר, אלא כך פרושו מאותו מין שהניחו לך לקחת מפריו, תקח ההדר שבמינו ומשובח, שיש לו יתרון במראהו ובגדולו על שאר פירות המין ההוא, ואחר שקבלנו שהפרי הזאת היא אתרוג צריך שיקח אותו שיש לו יתרון על חבריו, וכך הכיטוהו חכמים, וזהו שאמרו בגמרא אתרוג היב׳ פסול מאי טעמא הדר בעינן וליכא, וכן בעל כתמים ומנוקב וכיוצא פסול מטעם הדר: כפת תמרים, פי׳ רמב״ן ז״ל פשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים, וענף א׳ מעץ עבות וענף ערבי נחל, אחד מכל מין, כי כפות תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהן הרבים, כי הלכה היא כר׳ עקיבא, שאמר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך הדס א׳ וערבה אחת, ולכך תרגם אונקלוס בכלן לשון רבים, מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים, אבל לפי׳ זה יקשה למה זכר הכתוב בכלן לשון יחיד ובלולב לשון רבים כפות, כי ערבה כתל אין צורך לפרש וענף אחד מערבי נחל כמ״ש, ולדעתי גם כפות תמרים לשון יחיד, כי בתמרים לא יתכן לומר ענף בלה״ק, לפי שכלו עלין נקרא הייחור על שמן, ולפי שעלי התמר שקועות דומות לכפות, נקראים כפות וכשאומר כפות תמרים, הרי זה כאלו יאמר עלי תמרים, כלומר ייחור של עלי תמר, וממלת כפות שמענו שהן ייחור שבו עלין זו לפנים מזו, האחת מונחת בחברתה כמו בכף, ולולי כן היה אומר עלי תמרים, כמו ועלי תמרים (נחמיה ח׳ ט״ו): וענף עץ עבת, שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים, וזהו הדס העשוי כמין קליעה, לשון רש״י ז״ל, ורשב״ם ז״ל פי׳ וענף עץ עבות קוץ הוא (כלומר שאינו לשון עבותות), כלומר ענף של עץ מעובה הרבה, ולפרושו אין לדעת איזו עץ הוא, רק שיהיה מעובה, וצריך לומר שנודע במסורת מאבותנו כמו פרי עץ הדר: וערבי נחל, אמרו רבותינו גם הגדלים בהר ובבקעה כשרים, ולדעתי זה שמם בלה״ק ערבי נחל, ולא יתכן בלשון זה לומר לשון יחיד ערבה, והטעם לפי שדרכן לגדל על נחלים ובגלומים, והם מכסין עליהן ועושין צל על המים, לכן נתן להם שם ערבי נחל, לשון ערב וחשכה, ובלועז (פערדונקעלנר), וגם הגדלים בהרים זה שמם, ולא יתפרדו, כי הרבים ישתמשו לא עץ יחידי, אלא שבלשון חכמים נקראו ערבה, ואינו לשון תורה, ואין אנו צריכין לומר כדברי רמב״ן ז״ל ענף מערבי נחל, ויש מחכמים אומרים אתרוג א׳ ולולב א׳ והדס שלשה וערבי נחל שתים: ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים, אמרו בת״כ לפני ה׳ אלהיכם כל שבעה, ולא במדינה כל שבעה, משחרב בית המקדש התקין ר׳ יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה כל שבעה, ואם כן כאשר ביום הראשון חובה לכל ישראל, ושבעת ימים במקדש: (מא) וחגתם אתו חג לה׳ שבעת ימים בשנה, לפי שחג הזה הוא על רוב טובה שרואין בימי האסיף, שהפירות כלם הם בגרן ויקב, שזה תאמר שכו׳ פעם בשנה שתראה ברכה באסיפך יו תעשה לך חג כזה, לכך אמר שבשבעת ימים הללו שקבעתי לך הוא חג לה׳ ממועדי קדש, ואם תוסיף על ז׳ ימים הללו אינו חג לה׳ ואין בו זכות ומצוה

וגם

חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־

בני

אונקלוס

חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן יָתֵיהּ׃ מב בִּמְטַלַּיָא תִּיתְּבוּן שִׁבְעָא יוֹמִין כָּל יַצִּיבַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל יִתְּבוּן בִּמְטַלַּיָא׃ מג בְּדִיל דְּיִדְעוּן דָּרֵיכוֹן אֲרֵי בִמְטַלַּת עֲנָנִין אוֹתֵבִית יָת

תרגום אשכנזי

האבט איהר דעם עוויגען יע־דעס יאהר זיבען טאגע צו פייערן; אלז איין עוויגעס געזעץ פיר אייערע נאכקאממען, אם זיבענטען מאנאטע מיסט איהר עז פייערן. (מב) זיבענטאגע זאללט איהר אין לויבערהיט־טען וואהנען; וועד איינהיי־מיש איזט אין ישראל זאלל אין לויבערהיטטען וואהנען.

(מג) דאמיט אייערע נאכקאמ־מען עז וויססען, דאס איך דיא קינדער ישראל׳ס האבע אין היטטען וואהנען

בני

רש״י

קליעס: מב האזרח. זה אזרח: בישראל. לרבות את הגרים: מג כי בסוכות הושבתי. ענני כבוד:

רש״י

וגם ז׳ ימים הללו אי אתה רשאי לעשותן מתי שתרצה כל אחד בזמן אסיפתו, אלא חקת עולם לדורותיכם, אפילו אין לכם נחלת שדה וכרם, וגם בארצות שאין האסיף כלה בזמן זה, ואין המינין הללו מצויין לך, תמיד בחדש השביעי תחגו אותו (מב) בסכת תשבו שבעת ימים, זה שקראתיו למעלה חג הסכות, לפי ששבעת ימי החג הללו תשבו בסכות, וכמו ששבעת ימי חג ואסור מלאכה נוהגין בהן בין ביום בין בלילה, כן מצות סוכה נוהגת לילות כימים, אלא שרבותינו ז״ל אמרו בת״כ ימים אין לי אלא ימים לילות מניין, ואמרו שיש דרך ללמוד מאהל מועד, שנאמר ופתח א״מ תשבו שבעת ימים יומם ולילה (פרשה ח׳ ל״ה), אף כאן לילות בכלל, ויש דרך אחר ללמוד משבעה שבלולב שהן ימים ולא לילות, ת״ל תשבו שבעת ימים כא״מ, ותשבו שבעת ימים בסוכה, לגזרה שוה מה להלן ימים ולילות אף כאן ימים ולילות, ואעפ״י שנראה שבשתי המקומות אין דבר מופנה, מ״מ דנין לשון מלשון שבשניהן נאמר תשבו, שמלת תשבו ענינה מקום שהאדם קובע שם ישיבתו, כמו וישב יעקב בארץ מגורי אביו (בראשית ל״ז א׳), ובענין ששבו שם תשבו אין תשבו אלא כעין תדורו, מכאן אמרו אוכל בסוכה ושותה בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו בסוכה, ואגב תשבו של א״מ גלה הכתוב יומם ולילה, שזהו ישיבה ממש, ולמד על תשבו הנאמר כאן שהוא ימים ולילות, גם עלשון הכתוב נראה כן, שהרי ז׳ ימים אלו הן אותן ז׳ ימים שבפסוק שלפניו, והיה לו לומר שבעת הימים, ושבעת ימים משמען אחרים שלא נזכרו, כי בעבור המשמעות הזה הוצרך לומר למעלה (פסוק ל״ד), חג הסוכות, וכמו שפרשנו, אבל לכך לא אמר שבעת הימים שהיה מושב על ז׳ ימים של לולב שנזכר לפניו, וידמו להן כאותן הימים שהן בלי לילות: כל האזרח, פרשוהו (פרשה ט״ז כ״ט), ולא היה צריך לומר בישראל, כי עמהם ידבר בפרשה זו, גם כל אזרח ישראל הוא, אבל ענינו כל האזרח, וכל מי שהוא בכלל עדת ישראל שהן גירי צדק ועבדים משוחררים, וכן שנו בת״כ אזרח זה אזרח, בישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים, ואמרו עוד האזרח להוציא את הנשים, ובגמ׳ אמרו שכן הלכה מקובלת, והכתוב אסמכתא, ואמרו עוד כל האזרח לרבות את הקטנים, ופי׳ בגמרא אותן שהן בני חנוך, וכל זה אסמכתא, ורשב״ם ז״ל פי׳ כל האזרח, אפילו אותן שיש להן בתים ישבו בסכות, ואין נחת בפי׳ זה, כי עם יושבי בתים מדבר, ויותר נראה להפך, כל האזרח אפילו אותן ששוכנין כל ימות הקיץ בסכות, צריכין לעשות בחג סוכה לשם מצוה, וזה טעם פת״ק כ״ת בסכות, וכן הלכה, ולפי הפשט לפי שמצות לולב אמר ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שהוא במקדש וכמו שפרשנו, שמא היינו אומרים שדומה לו מצות סוכה שאינה נגבלין, לכך הוסיף כל האזרח בישראל ישבו בסכות: ישבו בסכת, אמרו רבותינו בסכות של כל דבר, ואינה צריכה שכך מד׳ מינין האמורין למעלה, וכן הוא אומר בעזרא צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב (נחמיה ח׳ ט״ו), ועלי זית ועץ שמן הן מינין אחרים: (מג) למען ידעו דרתיכם, לשון ידיעה על ברור דבר והרגש פנימי, פעמים הרגש נפשי, כמו הרגש המדות והמושכלות הראשונות והמבוררים במופתים, ופעמים הרגש חושי העושה רושם בנפש, ועליו אמר כאן למען ידעו דורותיכם, כשאתם עושים סכות ויושבים בהם ז׳ ימים, יעשה זה הרגש בנפש לעיני בניכם הרואים, וידעו כי בסכות הושבתי וגו׳, אבל בלי מעשה לא תרגיש הנפש על ידי הספור לבד, וזה סגלה לכל הדברים המעשיים שמקנים הרגש בנפש הרואה: כי בסכות הושבתי וגו׳, פירש רש״י ז״ל ענני כבוד, פי׳ סכות משל לענני כבוד שהיו סוככין על ישראל, להגן עליהם, כמו סוכה שעושין השוכנים על פני השדה להגנה, אבל בת״כ שנו כי בסכת וגו׳ ר׳ אליעזר אומר סכות ממש היו, ר׳ עקיבא אומר בסכות ענני כבוד היו, ואעפ״י שדברי ר׳ אליעזר כפשט המקרא, תפס רבינו ז״ל שטת ר׳ עקיבא, לפי שלא מצא בשום מקום שישבו ישראל במדבר בסכות, וראב״ע ז״ל שאמר שהיו עושים סכות במדבר, וכן רמב״ן ז״ל שאמר שלדעת האומר סכות ממש, התלו לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנהג המחנות, ולכן המצוה בחדש השביעי, אינו נראה כדבריהם מן הכתוב שאמר בהוציאי אותם מא״מ, שמשמעו על תחלת צאתם משם, כי לא אמר הושבתי את ב״י במדבר, ולמה סכות ולא אהלים כמנהג הנוסעים וראיה עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הושע י״ב י׳), ואגיד לך דעתי, ידענו שדרך התורה בספורים לקצר במקום אחד, ולפרש במקום אחר, והשכתי שבלי יצאת צבאות ה׳ בשעה אחת ממצרים, והיו מפוזרים במקומות רבות בגשן ובמצרים, יחד להם משה מקום על פי ה׳ יתאספו שמה כלם, אלא מעט מעט ואלה מפה, והמקום ההוא היה סכות, על זה כתוב ויסעו מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (שמות י״ב ל״ז), ושב על סכתה כי לשם נקבצו כלם, וכיום שלאחריו כתוב ויסעו מסכות ויחנו באיתם וגו׳, ואז נאמר וה׳ הולך לפניהם (שם י״ג כ״א וכ״ב), אבל במסע הראשון בלילה ישבו בכל סכות, וכאן פי׳ הדבר כי בסכות הושבתי את ב״י, ומבאר אימתי היתה זאת, ואמר בהוציאו אותם מארץ מצרים בליל ט״ו בניסן, לא במדבר כי שם היה הענן עליהם, ואין סכתה שם מקום או כפר במדינת מצרים, אבל חנו על פני השדה, והשם קראו סכות על שם הסכות שבניו שם, ודומה לו ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות (בראשית ל״ג י״ז), חנה על פני השדה, והכתיב קראו סכות על שם הסכות שעשה שם יעקב, נראה על כן קרא שם המקום סכות, וזהו לדעתי סברת ר׳ אליעזר שאמר סכות ממש היו כלומר זה שנאמר להלן ויסעו מרעמסס סכתה, אינו שם עיר או כפר שהיה בא״מ, של סכות ממש היו שם, ולשון הברייתא מורה על פי׳ זה, שאם על סכות שעשו במדבר: היה ראוי לומר סכת ממש עשו להם, ושמחתי כי מצאתי זאת מפור׳ בברייתא דמכילתא פר׳ בא, שנו שם ויסעו ב״י מרעמסס סכתה סכות ממש היו שנאמר ויעקב נסע סכתה דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים אין סכות אלא מקום, שנאמר ויסעו מסכות

בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת

אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפָּקוּתִי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ מד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יָת סְדַר מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ וְאַלֵּיפִנּוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

כד א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דָכְיָא

תרגום אשכנזי

וואהנען לאססען, אלז איך זיא אויז — מצרים געפיהרט האבע; איך דער עוויגע אייער גאטט! (מד) משה מאכטע הירויף דיא פעסטע דעם עוויגען דען קינדערן ישראל'ס בעקאננט.

כד (א) פערנער שפראך: דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (ב) בעפיהל דען קינדערן ישראל'ס דאס זיא דיר קלארעס געשטאסענעס אֶהל בריגגען

רש"י

כד ב צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות. ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות ובתורת כהנים: תמיד.

מלילה

באור

מסכות ויקנו בתיהם, מה אותם מקום אף סכות ממש, ר"ע אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר כי על כל כבוד חופה, הרי שמחלוקתם שנויה על ויסעו מרעמסס סכתה שלדעת רבי אליעזר היו סכות ממש, ועליו צוה בסכות תשבו, והטעם כי בסוכות הושבתי את ב"י בהוציאי אותם מארץ מצרים, שהוא במסע הראשון שישבו בסוכות, ואם כן דומה חג הסכות לחג המצות, כמו שנשאתם אפו את הבצק עגות מצות, כן נשאתם הושבם בסכות, ונת"כ שבנו בהוציאי אותם מארץ מצרים, מלמד שאף הסכות זכר ליציאת מצרים, ומתבאר מדבריו, אלא שיש לשאול מאין היו סכות בליל זה לת"ר רבוא בני אדם מלבד הנשים והטף, ואין הדעת סובלת שעשו להם סכות בלילה אחת, ולמחר נסעו משם לאיתם, ועוד מאין להם במקום ההוא כל כך עצים לכסות בהן סוכות הרבה כאלו, אולי נעשו במקום ההוא סכות לאיזו צורך, אפשר חיילותיו של מלך שהסתופפו תחתיהן קודם לכן, או אולי אפשר שהנמציאם השם בדרך פלא באותו הלילה, שיגונו גאולים תחתיהן, והיו מכל מיני צמחים הנותנים ריח שדרכן להמצא בעת האסיף ולזכר נס זה צוה מצות סוכה בעת האסיף שנמצאים בעת ההיא כל מיני צמחים ופסולת גורן ויקב, מסכים ללשון הושבתי את ב"י, שנופל על נס שעשה השם עמהם, ונקל בעיני ה' לעשות כן, וקיקיון של יונה יוכיח, ובגאולה האחרונה מפורש אתן במדבר ארז שטה וגו' (ישעיה מ"א י"ט), ואם לא נזכר נס זה בתורה עם יציאת מצרים, נזכר כאן מפורש כי בסכות הושבתי וגו' המלמדנו פי' מכתב האמור להלן, וכן דרכה של תורה, שהרי זכרה בספור דברים שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה (דברים ח' ד'), ולא נזכר קודם לכן. והרשב"ם ז"ל כתב גם כן פשוטו סוכה ממש, והאריך בטעם הדבר, ותוכן דבריו שבעת האסיף שהכניסו אוצרות כל טוב יעשו סוכות למען יזכרו כי בסכות הושבתי את ב"י במדבר ארבעים שנה בלא ישוב ובלא נחלה, ומתוך כך יודו למי שנתן להם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ולא יאמרו כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה. ואיך נקבל זה וגם במדבר היה להם כל טוב כהנה וכהנה, כאמרו לא חסרת דבר (שם ב' ז'), ועוד היה לו לומר ישבו ב"י במדבר, [* א"ה, אעפ"כ דברי הרשב"ם נכונים, ויש לשכות קצת בטעם הדבר, שהכוונה למען ידעו דורותיכם כאשר ישבו בבתים מפוארים ועיירות מלאות כל שכיות חמדה, שאין המותר הזה הכרחי לאושר האדם והצלחתו, ויזכרו שלא ישבו אלא בסכות כאשר יצאו מארץ מצרים, ואעפ"כ היה עניניהם בגרום ההצלחה והאושר בהיותם דבקים בה', וקרבת אלהים היא הטובה שאין למעלה ממנה, ומה רחקו בעיני דברי הרב המבאר במקום הזה! מי יוציא מלבו מעשה נסים כאלו, באין שור' ויסוד לא במקרא ולא במדרש חז"ל? ומי יאמין שלא יזכור הכתוב פלא הגדול כזה כי אם ברמז דק וקלוש, וכמעט שלא עמד אדם עליו מעת היותו עד היום הזה? *]: אני ה' אלהיכם, שב על כל האמור למעלה, אני ה' אלהיכם אשר הפליא לעשות עמכם, המצוה על הדברים האלה: (מד) וידבר משה, לשון דבור פירשנוהו (פרשה א' א'), שפי' להם דיני כל מועד ומועד, כמו שקבל בנבואה, מלבד הכתובים הנזכרים בענין, כי פי' להם את אמרות ה', ונת"כ מלמד שהיה משה אומר להם הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג, וההלכות הן הן הדבורים:

כד (ב) צו את בני ישראל, סמך מנורה ולחם הפנים לפ' של מעלה שנאמרו בה המועדים שהן פעם אחת בשנה או בשבוע בזמן קבוע, ועולת תמיד וקטרת שהן יום יום, הן לשעה ידועה, לבד מנורה ולחם הפנים הן תמיד, לא יסורו רגע ואותן זכר כאן: ויקחו אליך, זו מצות הנרות, ופר' ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן, לפר' צורך המנורה, וכן משמע ואתה סופך לצוות את ב"י על כך, מפי' רש"י ז"ל, ועל דרך כלל יש פרשיות רבות בתורה שנאמרו ונשנו, כמו השבת שבא בעשרת הדברים, ובמלאכת המשכן, ובפר' המועדים, ובכל פעם משנה בה עליה או בה תלויות ללמוד מהן הלכות ודברים חדשים, גם כאן נתחדשו ונשתנו המליצות מאותן שנאמרו שם, וכמו שיתבאר: ויקחו אליך, הבכור יקחו ויביאוהו אליך, וכן ויקחו אליך פרה אדומה, מפי' רמב"ן ז"ל: שמן זית זך, זך תאר לשמן, שאין בו תערובת שמרים, וכן זכו כזכוכית משלג (איכה ד' ז'), שהשלג לבן ונקי אין בו עפרורית, וכן דעת רבותינו ז"ל וכמו שפי' רש"י ז"ל ג' שמנים יוצאין מן הזית הראשון קרוי זך, והוא הכשר למנורה, ואותן שאחריו כשרין למנחות, והראב"ע ז"ל פי' בפר' ואתה תצוה שזך תאר לזית, שהן הגרגרים שאין בהן עפוש או [illegible], ועל כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ובעיני לא יתכן לומר זך על פרי הזית אלא תאר טוב, וכתית ענין אחר יש בו, כי אם [illegible] כלל, שבכר קראו שמן, ואין שמן אלא זית כתית, אבל בא ללמדנו שיהיה השמן למנורה על ידי כתיתה, לא על ידי קורות ולא [illegible] טחינה, כמו ששנינו (מנחות דף פ"ו ע"א) מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל, זה ראשון, טען בקורה זה שני, טוחן וטוען זה שלישי, הראשון כשר למנורה והשאר למנחות, וענין הכתוב שיהיה השמן זך, וחוזר ומפרש שיהיה כתית, לא טעון ולא טחון ואם הוא זך, גם לא יתערב בו מלבד מבחוץ, וגם זה בכלל זך: למאור, אומר אני שהשמן והפתיל', שעל ידיהן נדבק האור בנר להאיר, נקרא מאור, כי האור הוא העצם המאיר, והמאור אמצעים להאיר, המקיימים את האור, ונמ"כ נקרא האור עם שמש וחרן נדבע ראשון, והוא היקר מכל, אבל לא האיר

בארץ

זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ ג מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ד עַל הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ פ

ה ולקחת

אונקלוס

דַּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: ג מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: ד עַל מְנַרְתָּא דַּכְיָתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא:

ה ותיסב

תרגום אשכנזי

ברינגען צור לייכטונג, דאַ־מיט שטעטס ליכט אונטער־האַלטען ווערדע. (ג) דרויּ־סען, פֿאַר דעם פֿאָרהאַנגע דעם צייגניסעס אים שטיפֿטס־געצעלטע זאָלל עז אהרן צורעכט מאַכען, דאַס עז פֿאָר דעם עוויגען אללעצייט פֿאָם אבענד ביז אַן דען מאָרגען ברעננע; איין עוויגעס געזעץ פֿאַר אייערע נאַכקאָממען. (ד) אויף דעם לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע זאָלל ער דיא לאַמפּען פֿאַר דעם עוויגען יערערצייט צורעכט מאַכען. (ה) אויך

רש"י

מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: ג פרכת העדות· שלפני הארון שהוא קרוי עדות· ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים: יערוך אותו אהרן מערב עד בקר· יערך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם: ד המנורה הטהורה· שהיא של זהב טהור· ד"א על טהרה

באור

בארץ, עד שבא אל הכלים שברא השם להיות מאורות, שנאמר עליהן יהי מאורות ברקיע השמים (בראשית א׳ י"ד), ולמדנו שגם השמש מאור ולא אור, כלי מקבל האור, ועשוי להתקיים בו לעולם, להאיר על הארץ, והמאור הקטן כלי מקבל אור השמש, וע"י כן מאיר בארץ, וכפי׳ ספר בראשית הרחבנו בזה: להעלת, להדליק, ובד"ה נאמר לבערם כמשפט (ב׳ ד׳ כ"ה), ומלת להעלת לפי שדרך שלהבת הנר לעלות למעלה, ורבותינו אמרו בתורת כהנים שתהא שלהבת עולה: נר תמיד, האור האחוז במאור נקרא נר, ועל שמו נקרא הכלי שהשמן והפתילה והאור בו נר, כמו ועשית את נרותיה (שמות כ"ה ל"ז): נר תמיד, בפ׳ ואתה תצוה פי׳ רש"י ז"ל כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עולה תמיד ואינה אלא מיום ליום, וכן במנחת חבתין נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת, אבל דעת רמב"ם ז"ל היא שהנרות היו דולקין תמיד ביום ובלילה, ואומרו בהטיבו את הנרות (שם ל׳ ז׳), עניינו שיתקן פתילה חדשה ושמן חדש למדת היום ויחזור וידליקם שיבערו עד הערב, וחולקים עליו גדולי עולם ז"ל, אלא שגם לדעת רש"י שלא היו דולקין רק בלילה, נאמר נר תמיד על נר המערבי, שבזמן שהשכינה בישראל נעשה בו נס, שאעפ"י שאינו נותן בה שמן אלא כמדת חברותיה היה דולק כל היום עד הערב, ובשלא נעשה בו עוד נס זה, ומצאו כבה מדשנו ונותן בו פתילה חדשה ושמן חדש ומדליקו, וממנו היו מדליקין הנרות בערב, וכן שנוי בת"כ, וכן מפורש במסכת תמיד: תמיד, אף בשבת, תמיד אף בטומאה: (ג) מחוץ לפרכת העדת, מחוץ לפרכת המבדיל בין קדש הקדשים ששם לוחות העדת בארון ה׳, יאיר את הנרות, לא בקדש הקדשים, כי לא לאורה הוא צריך: באהל מועד, בהיכל ולא בעזרה, כי אין אהל מועד בכל מקום אלא דביר והיכל, כמו שבארנו (פרשה א׳ ג׳): יערך, לשון ערך וסדר, שיתן בנרות שמן כמדת הלילה, ופתילות מתוקנות הדולקין יפה, דומה לזה פי׳ רש"י ז"ל עריכה הראויה למדת כל הלילה, ושערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר, והן כדאי אף ללילי טבת ומדה זו הוקבעה להם: אתו, מוסב על נר תמיד, וכן לכל נר ונר, כמפורש בפסוק הסמוך: אהרן, וכן בפר׳ בהעלתך נאמר בהעלותך את הנרות וגו׳ ויעש כן אהרן וגו׳, (במדבר ח׳ ג׳), אבל בפר׳ ואתה תצוה נאמר יערך אותו אהרן ובניו (שמות כ"ז כ"א), שאין המצוה חובה על הכה"ג, שא כל הכהנים כשרים להדלקת המנורה, שבמקומות שהכוונה על הכה"ג לבדו, יאמר הכהן המשיח, כמו בפר העלם דבר ובמנחות חביתין ועבודת יה"כ וכיוצא, אבל כשאומר אהרן ובניו גם הכהנים ההדיוטים בכלל לא הוא והמשוחים תחתיו, וכן כשאומר אהרן לבד אינו אלא לכבודו לפי שהוא אבי המשפחה, והראשון שעובד בבית ה׳, וכן ונתתם ממנו את תרומת ה׳ לאהרן הכהן (במדבר י"ח כ"ח), אבל בפרשת בהעלותך פי׳ רמב"ן ז"ל שאהרן היה המדליק אותן כל ימיו, אע"פ שהמצוה כשרה בבניו, היה הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון, והאריך שם בדבריו: מערב ועד בקר, אינו מוסב על יערוך אותו, שאין העריכה כי אם זמן קצר, אבל מוסב על לפני ה׳ תמיד, שיערוך אותו הכהן, להיות הנר לפני ה׳ תמיד מערב עד בקר, שאם לא יעריכנו כנכון, ויכבה הנר קודם הבקר עבר על המצוה: חקת עולם לדרתיכם, כל זמן שיש משכן או מקדש חוק זה נוהג: (ד) על המנרה הטהרה, היא מנורת זהב טהור הנאמר בצווי מעשה המנורה, עליה יערוך את הנרות, ויאמר רמב"ן ז"ל לפי שלהלן לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגו׳ והיה במשמע על מנורה או בלא מנורה, אם תשבר או תאבד, כאשר היה בשובם מן הגולה, אמר עתה על המנורה הטהורה, שלא ידליקו אלא במנורה הטהורה, ויפה דבר, שכל זמן שמנורת משה קיימת חייב להדליק עליה, ואחשוב עוד שעל כן סתם הכתוב להלן ולא פירש שיערוך הנרות על המנורה, וגם כאן סתם תחלה ואמר מחוץ לפרכת העדות בא"מ יערוך אותו, ובסוף אמר על המנורה הטהורה, גם לא פי׳ בשתי המקומות שיהיו שבעה נרות, אלא נר תמיד, ללמדנו שמותר להוסיף בהיכל עוד מנורות כמשפט מנורה שעשה משה, ולהעלות עליהם נרות, אבל על כל פנים חייב גם להעלות נרות על מנורה טהורה שעשה משה, וזהו למד המלך שלמה שהוסיף עשר מנורות בהיכל, שכן נאמר ואת המנורות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור (מ"א ז׳ מ"ט), ואמרו רבותינו חמש מימין המנורה של משה וחמש משמאלה, ונאמר בד"ה ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם, ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל, וכמשפטם הוא המשפט המפורש במנורת משה, ולפי שעיקר מצוה היא להעלות נר במנורה הטהורה אמר אביה לירבעם ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב (ד"ה ב׳ י"ג י"א), וכשאין עוד המנורה שעשה משה מותר לעשות מנורה אחרת כמו עולי הגולה בימי עזרא, ואפילו יפוי המנורה והכפתורים והפרחים אינן מעכבין· כמו שלמדו רבותינו ז"ל מאמרו מקשה היא (במדבר ח׳ ד׳), לומר שאין מעכב אלא מקשה, אפי׳ זהב אינו מעכב, וכמ"ש רמב"ן ז"ל בפ׳ בהעלותך: לפני ה׳ תמיד, שתהיה המנורה על מקומה בהיכל ה׳, כי אם הוא בחוץ, אין מקום למצוה זו:

(ה) ולקחת

ה ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת: ו ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה: ז ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה: ח ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם: ט והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום

אונקלוס

ה ותיסב סולתא ותיפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עסרונין תהי גריצתא חדא: ו ותשוי יתהון תרתין סידרין שית סידרא על פתורא דכיא קדם יי: ז ותתן על סידרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרא קורבנא קדם יי: ח ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרינה קדם יי תדירא מן בני ישראל קיים עלם: ט ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר

תרגום אשכנזי

(ה) אויך נימםסט דוא פיינעס מעהל, באקקעסט דאפאן צוועלף קוכען; יעדער קוכען זאלל צווייא צעהנטעל האבען. (ו) דיזע לעגסט דוא אין צווייא שיכטען, זעכס אויף איינע שיכט, אויף דען טיש פאן ריינעם גאלדע, פאר דעם עוויגען. (ז) אויף יעדע שיכט לעגסט דוא לויטערן ווייהרויך; דיזער וויה־רויך דיהנע דעם בראדע צום פערדופטען, איין פייעראפ־פער, דעם עוויגען צו עהרען. (ח) אללעצייט, יעדעס מאהל אם שבת, זאלל ער עז צו־רעכט לעגען פאר דעם עווי־גען; דיא קינדער ישראל׳ס מיססען עז הערגעבען, דיזעס איזט איין עוויגער בונד. (ט) עז געהערט אבער אהרן אונד זיינען זעהנען, דיא פערצעה־רען עז אן

רש״י

טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן הספר: ו שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד״א על טהרו של שלחן שלא יהו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן: ז ונתת על המערכת. על כל אחת ושתי המערכו׳ היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחת: והיתה. הלבונה הזאת ללחם לאזכרה שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטר כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: ט והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התנואה

באור

(ה) ולקחת סלת, בצווי וכן ואפית אותה, ונקד זו המלה מלרע וסי׳ זרה, מפי׳ רמב״ע ז״ל: אתה, הסלת, כי סלת נקבה: החלה האחת, כל אחת מי״ב חלות הללו, ונקד מלת יהיה בסימן הזכר, כמו ויהי כל הארץ (בראשית י״א י׳), ואפשר שכפי משפט הלשון יורה שאין הכוונה שתהא אחת מן הי״ב חלות תהיה שני העשרונים ושאר החלות אינן צריכין להיות כן, אלא יהיה כל אחת: (ו) ושמת אותם, שב על סוף הכתוב, שישימם על השלחן: שתים מערכות, בשתי סדרים: שש המערכת, במערכת האחת תסדר שש חלות, וכן בשניה, ואופן סדר כל מערכה מפורש במשנה: השלחן הטהר, שנאמר עליו ועשית שלחן וגו׳ וצפית אותו זהב טהור (שמות כ״ה כ״ד), וגם זה אינו מעכב, שעולי הגולה עשו שלחן אחר, אלא כל זמן שאותו של משה קיים, מצוה לסדר עליו לחם הפנים, ולמדנו שמותר להוסיף על השלחן הזה, כמו שעשה שלמה שנא׳ ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל (מ״א ז׳ מ״ט), כלומ׳ לאותו של משה, וכמו שפרשנו במנורה: (ז) ונתת על המערכת, כבר אמר שש המערכ׳, ועל׳ אמר שעל כל מערכת ישים לבונה זכה, וכן פירש״י ז״ל על כל אחת משתי המערכו׳, היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: ובת״כ למדוהו מן המקרא: על, לא על הלחם, אלא על בסמוך שהיא שמוש תיבת על במקומות רבות, וכן אמרו בגמרא: זכה, ברורה מכל פסולת: והיתה, הלבונה על המזנה: ללחם לאזכרה, לזכרון טוב לפני ה׳, כי הלבונה אשה לה, ומזכיר ללחם שיהיה לרצון, כי אין מן הלחם לגבוה כלום, ולפי שהלבונה עולה על האישים בעבור הלחם, הלחם הנתן לכהנים הוא חלק מאשי ה׳, כמו שירי המנחה אחר שהוקטר הקומץ, והרי השירים קדש קדשים, כן הלחם הזה קדש קדשים, כמו שיפרש בסמוך (פסוק ט׳): (ח) ביום השבת וגו׳, בשבת מסלק את הישנה ומקטיר הלבונה, ועורך את החדשה: מאת בני ישראל ברית עולם, לא מצאתי לשון זה בשום קרבן לבד בלחם הפנים, ולא ראיתי מי׳ שפי׳ פשוטו של מקרא זה ואונקלוס ז״ל תרגם מן קדם בני ישראל לקים עלם, ואומר אני לפי שברך השם את יום השבת וקדשו במעשה בראשית, שבו שבת ממלאכתו, והחל למלוך על יצוריו, ואפן להשכין שכינתו בתחתונים, שהוא בכלל ברית עולם של מעשה בראשית, וכמו שרמזנו (פרשה ב׳ י״ג), וכשסרו בני אדם מאחרי ה׳, ונבחר אברהם וזרעו, נתקיים בהם הברית הזה, שהוא ברית עולם, ולכן כשכרת הברית עם אברהם וזרעו, אמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם (בראשית י״ז י״ג), שתהיו אתם עם ה׳ הנוחלים הטובות הכלולים ביום השבת של מ״ב, ועל כן להם לבד צוה על השבת, וכן אמר לעשות את השבת לדורותיכם ברית עולם (שמו׳ ל״א ט״ז), לכן בלחם הפנים שמצותן ביום השבת ביום השבת, ואין דוגמתן בשאר קרבנות צבור, עולות שאין בחול כמו בשבת, ועומר ושתי הלחם שהן מנחות צבור שאין בחול כמו בשבת, לבד מנחת לחם הפנים שמצותה בשבת, והוא שתים עשרה חלות כמספר שנים עשר שבטי ישראל, אמר מאת ב״י ברית עולם, להורות כי בני ישראל מקריבין מנחה זאת לכבוד קדושת היום שנקלו שהוא ברית עולם, ועיקר הבריאה, שאם אין קדושה וברכה ושכינה בתחתונים אין כלום, ובת״כ שנו מאת ב״י, מרצון ב״י, ברית עולם, ממו שהברית שלו, ונקל פרושו מדברנו והנן, [א״ה, ולי נראה שהוא מוסב על מה שלמטה, והשעור שבני ישראל יתנו את הסלת, והיתה לאהרן ולבניו, ברית עולם מאת בני ישראל להקריב האשה לה׳, וחק עולם מאשי ה׳ לאהרן ולבניו, וכן מתורגם בל״א: (ט) והיתה, המנחה הזאת, שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא, מפי׳ רש״י ז״ל, ויפה פירש, כי לפי שאמר ושמת אותם שתים מערכות, שומע אני שהן שתי מנחות, על כן חזר לומר והיתה שכלה מנחה אחת, וזה לדעתי פי׳ ונתת על השלחן לחם פנים (שם כ״ה ל׳), דמהו לפנים שהוא אחד, ואיברין כפולים, שתי עינים שתי נחירים, שני לחיות שתי אזנים, וכן שתי מערכות למנחה אחת

בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה חָק־עוֹלָם: ס י וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי: יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל

ויביאו

אונקלוס

באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קיים עלם: י ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל: יא ופריש בר אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז

ואיתיאו

תרגום אשכנזי

אן היילִיגעם אָרטע; דען עז איזט איין היילִיגטהום דער ערסטען קלאססע, דאז איהם, אלז איין בעשטענדיגעם רעכט, פאָן דען אָפּפערן דעס עוויגען צופעללט. (י) איינסט גינג דער זאָהן איינער ישראלית, אבער איינעס מצרישן מאננעס, אונטער דיא קינדער ישראל'ס אויז, אונד געריטה אים לאַגער אינשטרייט, דיזער זאָהן איינער ישראלית מיט איינעם ישראל. (יא) דער זאָהן דער ישראלית שפראך דען נאַמען אויז אונד לעסטערטע,

מאן

רש"י

התבואה בכלל מנחה היא: ואכלוהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: י ויצא בן אשה ישראלית. מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא לגלג ואומר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: יא ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני:

ושם

באור

אחת, ורמב"ן ז"ל פי' והיתה על כל אחת מן המערכות, ואינו נראה לי: ואכלהו, מוסב על הלחם שהוא לשון זכר, מפי' רש"י ז"ל, ואעפ"י שהם י"ב לחמים, כללם ג"כ להורות שהן נחשבים לאחד: במקום קדש, פרשנוהו (פרשה ו' ט'): קדש וגו', כלומר שצריך לנהוג בו כמו בשירי מנחות שיש מהן קומץ למזבח, שהוא חלקו מאשי ה', וכמו שפרשנו (פסוק ז'): לו, לכל אחד הכוהן חלקו ממנו, או לפי שאמר לאהרן ולבניו, הודיע שאינו לכהן אלא לו לבית אב של משמר, ורבותינו אמרו לאהרן שלא במחלוקת, ולבניו במחלוקת: חק עולם, לבית עולמים: (י) ויצא בן אשה ישראלית, טעם שנכתב ספור זה כאן, לא פירשו המפרשים ז"ל על דרך הפשט, ולדעתי לפי שספר ויקרא כלו מראשו ועד כאן קדושות, קדושות הקרבנות, והנזירה מן הטומאות והעריות, ומועדי ה' הקדושים, וכל פרשת קדושים, וכמו שבארנו שם, ומכאן ואילך לא דבר עוד על קדושת הגוף והמזות, כי אם בקדושת הארץ שמטה ויובל, לכן נכתב באחרונה הספור הזה, לפי שבפרשת קדושים הקל איש אמו ואביו תיראו (פרשה י"ט ג'), ובארנו שם טעמו, וכן כשדבר על העונשים, הקל כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו (שם כ' ט'), ועל ברכת השם לא הזהיר ולא הענים, ואם הוא אסור מאד ממקלל הוריו, לפי שאין מדרך כבוד שלמעלה להזהיר על ברכת השם הנכבד והנורא המיוחד, וחלילה לבני ישראל היודעים את ה' שיברכוהו, והדבר בעצמו נמנע, שהיודע אותו שהוא לבדו ומאתו הכל ואין מי יעמוד לפניו, קללתו לשגעון תחשב, ומי שברך את השם, מעיד על עצמו שאינו מאמין בו, ולא יזהיר השם בתורתו לכופרים בעיקר, על כן לא באה אזהרה על המקלל את השם המיוחד, אלא אלהים לא תקלל (שמות כ"ב כ"ז), שכולל דיינים וכיוצא וכמו שאפרש, אבל ספר הכתוב שקרה הדבר הרע הזה במחנה ישראל, שברך איש את השם המיוחד, לא שהיה איש מזרע ישראל חלילה, אלא בן איש מצרי, שהיה מלומד בתועבות מצרים, ואת ה' לא ידע, ומשאלת משה ותשובת השם אנו למדין על דרך הספור דין פושע כזה: ויצא, לא פרשה תורה מהיכן יצא, ורש"י ז"ל העתיק מדרש רבותינו ז"ל מהיכן יצא, ר' לוי אומר מעולמו יצא, ר' ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא ולגלג, מתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב, בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן, אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני, אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב, נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף, וסברת ר' לוי כולל מה שאמרנו שהעושה כן כופר בעיקר ויצא מעולמו כי אין לו נחלה וחלק בחיי עולם, וסברת ר' ברכיה היא טעם למה נסמך ספור זה לכאן, וגם זה מתישב מדברנו, וסברת מתניתא הוא טעם למה אמר בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, וגם זה מתישב מדברנו. אבל ראב"ע ז"ל פי' כפשוטו שיצא מאהלו, כמו יצאו נצבים פתח אהליהם (במדבר ט"ז כ"ז) וכן פי' רמב"ן ז"ל שהוא כמו ויצא בתוך העיר (אסתר ד' א'), שיצא מביתו אל תוך העיר, וכן זה יצא מאהלו וממקומו ובא בתוך העם, אבל אין זה מוכרח כמ"ש לשון ויצאה למעלה (פרשה ט"ז י"ח), ועם כל זה נראה לי שכל לשון ויצא לכוונה נפוכה בלב, להגיד כי הרשע הזה יצא לעורר מדנים להכעיס את ישראל: וינצו במחנה, לפי שאמר ויצא בן אשה ישראלית לא נכתוב שיצא חוץ למחנה, אלא שיצא מקצה המחנה ובא אל המחנה, ושם היתה מצה ומריבה בינו ובין איש ישראלי, לא זכרו הכתוב מי היה, גם לא טעם המצה, אולי בן המצרי דבר דברים אשר לא כן על ישראל, ושבח מכהני אבותיו וגדולתם, ואיש הישראלי התפאר והתהלל בה' שהוא אלהי ישראל אשר גאלם ממצרים, והשפיל גאון פרעה ועבדיו בעבור עמו, והתקנף בן המצרי וקלל, וזכר במחנה כי שם ענן ה', כאמרו אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם (במדבר י"ד י"ד), ושם נעט הרשע הזה: בתוך בני ישראל, לא שהיה במצרים עם אביו, ועכשיו בא, אלא שהיה בתוך בני ישראל, וראה את כל מעשה ה' הגדול, ואעפ"כ התחזק לעשות מה שעשה: בן הישראלית ואיש הישראלי, להודות כינוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי, ואעפ"י שפסקו בגמרא הבא על בת ישראל הולד כשר, הרי אמרו מוהמין את הולד שהוא פגום לכהונה, וכל שכן שאינו ישראלי בשם ליוחס ולדגלים ולנחלת הארץ, מפי' רמב"ן ז"ל, ועוד האריך בזה, אבל אינו הכרחי לפשט הכתוב: (יא) ויקב, יש אומרים שפרושו ויפרש, כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעיה ס"ב ב'), האנשים אשר נקבו בשמות (במדבר א' י"ז), ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב (שם כ"ג ח'), והראשון קרוב לפי דעתי, מפי' ראב"ע ז"ל, גם דעתי נוטה לפי' הראשון, שלפי' השני הענין כפול, גם אונקלוס ז"ל תרגם ופריש, אבל יב"ע תרגם ופריש וחרף, הרכיב שני הפרושים, אולי שסובר שענין המלה תמיד פרישת שם, פעם

לגדלה

וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן: יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה: פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה: טו וְאֶל־בְּנֵי

ישראל

אונקלוס

וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלֹמִית בַּת דִּבְרִי לְשִׁבְטָא דְדָן: יב וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְּרָא עַד דְּיִתְפָּרֵשׁ לְהוֹן עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ: יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יד אַפֵּיק יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל דִּשְׁמַעוּ יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא: טו וְעִם בְּנֵי

ישראל

תרגום אשכנזי

מאן בראכטע איהן פאר משה; זיינע מוטטער היס שלומית, דיא טאכטער דברי'ס, אויז דעם שטאממע דן. (יב) מאן טהאט איהן אינס געפענגניס, ביז איהנען בעשייד געבראכט ווערדע אים נאמען דעם עוויגען. (יג) הירויף שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (יד) לאס דען לעסטערער אויז דעם לאגער הינויז פיהרען, אללע, דיא עז געהערט האבען, זאללען איהרע הענדע אויף זיינען קאפף לעגען, אונד דיא גאנצע געמיינע איהן שטייניגען. (טו) דען קינדערן ישראלס

רש"י

ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהות פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: יב ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה שנאמר מחלליה מות יומת. אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו. אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: יד השומעים. אלו העדים. כל להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. במעמד כל העדה ששלוחו של אדם כמותו: טו ונשא חטאו.

בכרת

באור

לגדלה ופעם לקללה, כפי הענין שכתבתי אצלו, וכאן הוא לנאצי שהרי נאמר אחריו ויקלל, ומלת ויקלל תרגם אונקלוס וינ"ע ארגיז, אבל חרף אינו קללה אלא דברי חרוף, וא"כ ויקב אינו קללה לא פרוש לנאצי ולחרוף: השם, מלת שם על כל דבר כשיש בו נגלה ממנו הנודע לבריות, שעי"כ יקראו לדבר ההוא בשם, כמו בהגלות חכמת האדם בינתו או גבורתו, יקראוהו בשם חכם מבין או גבור, ועל דרך זה הן שמותיו של הקב"ה, שבהגלות משפטיו ודיניו יקרא אלהים, ובהגלות טובו יקרא טוב, ובהגלות רחמיו רחום, וכן בכל דבר, וכל שם יורה על ענין פרטי, לבד שם אחד שכולל בהוראתו כל הפרטים עד בלי חקר, והוא שם בן ד' אותיות, כי הוא מורה על חיוב המציאות שהוא הכל ושאין עוד מלבדו, ונודע מזה שהוא הכל והכל בו, ולכן עליו יאמר שם סתם, וזהו ויקב בן האשה הישראלית את השם, שפירש שם בן ד' אותיות, וכן נאמר ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך (דברים כ"ח נ"ח), והנן: ושם אמו, במקושש אמר ויקריבו אותו וגו' אל משה ואל אהרן ואל כל העדה, וכאן אמר ויביאו אותו אל משה, שהיה אפשר לחשוב שהיתה אמו ממשפחת משה, על כן לכבוד משה ולהצילו מב"ד, לא הביאוהו לפני העדה כלה, על כן הפסיק ואמר ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן, שאפילו משבטו לא היתה, אבל הביאוהו למשה לבד, לכבוד השם שלא לפרסם הנבלה הזאת לכל העדה: (יב) ויניחהו במשמר, במצות משה, לא דן מדעתו אם יקלל אביו ואמו נדון בסקילה כל שכן זה, שאין עונשין מן הדין, ואולי עכשו אמור ביסורין ומיתה, או שיד ה' תהיה בו, כמו בעדת קרח: לפרש, כמו מפורש ושום שכל (נחמיה ח' ח'), והוא קרוב ללשון פרישה בשי"ן שמאלית, כמו דבר פרוש שאין קצתו מכסה: על פי ה', בגזרת השם, לפי שלא נאמר למשה עד הנה דין המקלל המתינו על משה, שיפרוש להם דינו על פי ה': (יד) הוצא, מבנין הכבד הנוסף, כמו הושב את אביך (בראשית מ"ז ו'), שיצוה לשלוחי ב"ד שיוציאוהו: מחוץ למחנה, ישראל: וסמכו כל השמעים וגו', פי' רש"י ז"ל השומעים, אלו העדים, כל להביא את הדיינים, את ידיהם, אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשין במיתתך שאתה גרמת לך, ולפי' זה ראוי להעשות כן בכל יוצא ליהרג, ואפשר שחלוק מקלל משאר עוברי עברה, שהשמיע לאזני העדים השומעים עון פלילי כזה, ואוי לאזנים שכך שומעות, ועוד שהעדים צריכין להגיד בפיהם מה ששמעו, וכמו ששנינו במשנה (סנהדרין דף נ"ו ע"א), וכן הדיינין שומעים מפי העדים הנאצות האלה. והרי הן חייבים לקרוע על עדותן, כמו שאמרו שם, לכן סומכים ידיהם על ראשו, לומר אתה גרמת לנו כל זאת, נקיים אנחנו, ואשמותינו תחול על ראשך, כענין סמיכת ידי הכה"ג על ראש השעיר המשתלח, שנותן עליו את עון בית ישראל: כל העדה, במעמד כל העדה, מכאן ששלוחו של אדם כמותו, מפי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ולפי פשוטו ירמוז שכל הרואה לרגום הנבל הזה עושה מצוה, לכבוד ה' אלהיו: (טו) כי יקלל אלהיו, אמרו רבותינו כי יקלל בכנוי ונשא חטאו הרי הוא בכרת נאמר כאן ונשא חטאו ונאמר להלן חטאו ישא האיש ההוא, מה להלן כרת אף כאן כרת, אבל נוקב שם ה' שהוא שם המיוחד חייב מיתה, ויאמר ראב"ע ז"ל הנכון שמלת אלהים שם התאר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינין, ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל, אך אם יפרש השם הנכבד, שאיננו שם התאר ולא יתערב עם שם, כי הוא לבדו, והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת ונקבו שם כאשר עשה בן המצרי, ולמען כבוד השם לא נזכר, ויפה פי', וזה טעם שעל הכנוי בכרת, כי השם לבדו יודע פשעו, והוא יכריתהו מארץ חיים, אבל מפרש השם המיוחד יומת, ומלת יקלל שבכתוב זה נמשך לכתוב השני, כי לכבוד השם הנכבד והנורא המפורש בכתוב השני נאמר סתם ונוקב, כלומר אם בקללתו פירש השם יומת, אבל למעלה שאמר ויקלל אמר מלת השם תחת שם בן ד' אותיות, ובגמרא (סנהדרין שם נ"ו ע"א) שאלו שמא ונוקב שם ה' יומת, שפירש השם באותיותיו אעפ"י שלא קלל יתחייב, ואזהרתו את ה' אלהיך תירא, כלומר שתירא רוממותו וכבודו, והוא נגד כבודו לפרש שמו, והשיבו שאזהר' עשה אינה אזהרה, ולא מצינו שהזהיר עליו בל"ת, ורש"י ז"ל פי' ונוקב לשון קללה כמו מה אקוב, ואין כוונתו, שאין נוקב אלא לשון קללה, שהרי

למעלה

יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־
יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ: טז וְנֹקֵב שֵׁם־
יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־
הָעֵדָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ־שֵׁם יוּמָת:
יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת:
יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ
תַּחַת נָפֶשׁ: יט וְאִישׁ כִּי־יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ: כ שֶׁבֶר תַּחַת
שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר
יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ: * כא וּמַכֵּה

בהמה

מפטיר

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְרַגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ: טז וּדְיִפָרֵשׁ שְׁמָא דַיְיָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מִרְגַּם יִרְגְּמוּן בֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל: יז וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל כָּל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יח וּדְיִקְטוֹל נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְמִנַּהּ נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא: יט וּגְבַר אֲרֵי יִתֵּין מוּמָא בְּחַבְרֵיהּ כְּמָא דַעֲבַד כֵּן יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: כ תַּבְרָא חֲלָף תַּבְרָא עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא כְּמָא דְיִתֵּין מוּמָא בֶּאֱנָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵיב בֵּיהּ: כא וּדְיִקְטוֹל

בעירא

תרגום אשכנזי

ישראל'ס מאכע פֿאָלגענ־דעס בעקאננט: ווער זיינע גאָטטהייט לעסטערט זאָלל פֿאָר זיין פֿערברעכען ביסען.

(טז) ווער אבער דען נאמען דעס עוויגען מיט לעסטערונג אויזשפריכט, דער זאָלל געטעדטעט ווערדען, דיא גאנצע געמיינע זאָלל איהן שטייניגען; איין פֿרעמדער זאָ וואָהל אלז איינהיימישער, ווער דען נאמען צור לעסטערונג אויזשפריכט, זאָלל דעס טאָדעס זיין. (יז) ווער אירגענד איינען מענשען ערשלעגט, זאָלל געטעדטעט ווערדען. (יח) ווער איין פֿיה ערשלעגט, זאָלל עז בעצאהלען, לייב פֿיר לייב.

(יט) ווער זיינען נעבענמענשען פֿערלעצט, דעם געביהרט, וויא ער געטהאן האט; (כ) ברוך פֿיר ברוך, אויגע פֿיר אויגע, צאהן פֿיר צאהן; וויא ער איינען פֿערלעצט האט, זאָ זאָללטע איהם ווידער געשעהען, (דאהער ער צור שאדלאָז־האלטונג פֿערבונדען איזט), (כא) ווער איין פֿיה ערשלעגט

רש"י

בכרת כשאין התראה: טז ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: ונוקב. לשון קללה כמו מה אקב: יז ואיש כי יכה וגומר. לפי שנאמר ומכה איש וגומר אין לי אלא שהרג את איש אשה וקטן מנין תלמוד לומר כל נפש אדם: כ כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתיב בו לשון נתינ' דבר הנתון מיד ליד: כא ומכה בהמה ישלמנה. למעלה

דבר

באור

למעלה על ויקב פירש כתרגומו ופריש, אבל נוקב זה פרושו לשון קללה לפי שעל פרישת השם אינו חייב, כמו שהוכיחו בגמרא, ושאלת התלמוד הוא על דרך משא ומתן של הלכה, כי לפי הפשט נשמע ממלת יקלל שברא הכתוב וכמו שאמרנו: (טז) רגום ירגמו בו כל העדה, כאן אמרו בת"כ יהיו כל העדה כבעלי דבב' לו, זה כמו שפרשנו (פסוק י"ד): כגר כאזרח, אפילו גר תושב וגוי מתגורר בארצנו, כשיקלל ויפר' השם יומת: בנקבו שם יומת, יראה בעיני לפי שחזר לומר בנקבו שם יומת, ובו הוא מדבר, גם לא אמר השם כמו למעלה, שבא גם על מקרא שלפניו שאמר כי יקלל אלהיו בכנוי ונשא חטאו, ואמר עתה בנקבו שם יומת הכולל כל השמות, אם פיר' שם המיוחד יומת בידי אדם, ואם פיר' כנוי יומת בידי שמים בכרת, כי מלת יומת גם על מיתה בידי שמים, כמו והזר הקרב יומת (במדבר א' נ"א), שהוא בידי שמים, ויש לדעתי הבדל בין מות יומת ליומת וכמ"ש (פסוק כ"א): (יז) ואיש כי יכה, פירש רש"י ז"ל יתכן שהכו אלה הנצים זה את זה, על כן נכתבה זאת הפרשה, וזה רחוק ולדעתי לפי שהשוה כאן כבוד המקום לכבוד ב"ו, שעל מברך השם חייב סקילה, ועל מקלל אביו ואמו חייב סקילה, בעבור כבוד הצלם שהן שותפין ביצירתו, וכמ"ש (פרשה י"ט ג'), סמך לו דין מכה אדם יהיה מי שיהיה חייב מיתה, ומכה שאר הבעלי חיים אפילו של חברו אינו אלא תשלומין, ליסד בלבנו כבוד צלם האדם וגדולתו, ומטעם שאמרנו שם, גם (שם פסוק י"ח): כל נפש אדם, לפי שנאמר מכה איש, אמר עתה כל נפש אדם בין קטן, אפילו בנו או עבדו ואמתו, הרי הוא חייב מיתה. מטעם המפור' בפר' נח כי בצלם אלהים עשה את האדם: (יח) ומכה נפש וגו', אבל מכה נפש בהמה אפילו של חברו, ישלמנה ובמה נפש תחת נפש, שיתן לו בהמה אחרת: (יט) ואיש כי יתן מום בעמיתו, גם כן לא היה מן הדין שיפדה נפשו בממון, וכאשר עשה כן יעשה לו, אלא שלא ניתן במשפט בית דין, שכך קבלו אבותינו, שדברי הכתוב שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן, כאשר יתן בו מום באדם כן ינתן בו אינו נתינת מום ממש, אלא תשלומי ממון, שמין אותו כעבד, וראיה מפסוק ולא תקחו כופר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"א), ואפילו שוגג הזהיר לקחת כופר מלנוס לעיר מקלט, אבל נתינת מום יש כפר ממון, ועוד שהכתוב אומר והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב, שישלם שבר רפוי ושבת ובושת, הרי שהוא דבר שבממון, ואין לך לומר שאין זה אלא מכות שמתרפאות, אבל נתן בו מום שאינו חוזר כמו שן ועין, כן יעשה לו ממש, הרי מכה פצע תחת פצע וחבורה תחת חבורה (שמות כ"א כ"ה), והן דברים שחוזרים ומתרפאים, ועוד שא"א לכוון לתת בו מום כאשר נתן בעמיתו, כמו שאמר ראב"ע ז"ל בשם הגאון מי שחסר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל, אבל הכל תשלומי ממון, וכל זה בדין בית דין, אבל בדין שמים כאשר עשה כן יעשה לו, שאין עונו נמחל לו בתשלומים, ואם לא שב בתשובה שלמה ולא התרצה לו חברו, נכתם עונו לפני ה', והוא יפרע ממנו, כי חייב שיעשה לו כאשר עשה, וכמו שכתב רמב"ם ז"ל בהלכותיו (חובל ומזיק פ"ה ג' ס'): (כ) כן ינתן בו אמר ראב"ע ז"ל יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה (נחמיה ב' י"ב), ורבים כן, או פרושו כן ינתן בו אם לא יפדה, ואין פרושו השני נכון, גם הראשון אין צורך בו, כי הכתוב מדבר על מה שראוי להיות שינתן בו מום כזה, אלא שיענש בידי שמים, ועל ידי בית דין יתחייב תשלומים שקבע לו הכתוב: (כא) ומכה בהמה ישלמנה, כבר נאמר למעלה, ורש"י ז"ל פי' בשטת רבותינו למעלה דבר בהורג בהמה, וכאן דבר בעושה בה חבורה, ומכה אדם יומת אפילו לא הרג, אלא עשה בו חבורה, שלא

נאמר

בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת׃ כב מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר

אונקלוס

בְּעִירָא יְשַׁלְמִנַּהּ וּדְיִקְטוֹל אֱנָשָׁא יִתְקְטִיל׃ כב דִּינָא חַד יְהֵא לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃

כה א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימַר

תרגום אשכנזי

ערשלעגט, מוס עז בעצאה-לען; אונד ווער איינען מענ-שען ערשלעגט, ווירד גע-טעדטעט. (כב) גלייכעס רעכט זאללט איהר אללע האבען, דער פרעמדע וויא דער איינהיימישע; דען איך בין דער עוויגע, אייער גאטט! (כג) משה מאכטע דיזעס דען קינדערן ישראל'ס בע-קאננט, זואדריף מאן דען לעסטערער אויז דעם לאגער הינויז פיהרטע, אונד מיט שטיינען צו טאדע ווארף; דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אלזא, וויא דער עווי-גע דעם משה בעפאהלען האטטע.

כה (א) דער עוויגע האטטע צו משה, אויף דעם בער-גע סיני געשפראכען

רש"י

דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפי' לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיי' פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: כב אני ה' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: כג ובני ישראל עשו. כל המצות האמורות בסקילה במקום אחר דחייה רגימה תלייה:

כה א בהר סיני. מה ענין שמטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמטה נאמרו

באור

נאמר כאן נפש, ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה, מה מכה בהמה מחיים, אף מכה אביו מחיים, פרט למכה לאחר מיתה, לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב, הוצרך לומר במכה שהוא פטור ומה בבהמה בחבלה, שאם אין חבלה אין תשלומים, אף מכה אדם אינו חייב עד שיעשה בו חבורה, ולפי הפשט נראה שלמעלה דבר ברציחה גמורה, שאמר כי יכה כל נפש אדם, כגון שתקע החרב בלבו, ועליו אמר מות יומת שבית דין ימיתוהו, שבכל מקום במשפטי התורה שנאמ' מות יומת מקור ועתיד על מיתה בידי בית דין, וכן למעלה מכה נפש בהמה שהמיתה, ובכאן מדבר גם על מכה אדם וחבל בו ומת מיד או לאחר זמן, שלפעמים אין בו מיתת ב"ד, וכמו שבא בהלכות רמב"ם ז"ל (ה' רוצח וש"נ פרק ג') המכה את חברו נודון באבן או בעץ והמיתו, אומדין הדבר שהכהו בו, והמקום שהכהו עליו, וכח המכה, וכח ההורג וכח הנהרג, ואם פטרוהו בית דין, סוף סוף לפני השם נלויזדונו ונגרם מיתתו, וישפט ביד השם, ויומת בידי שמים, וכמ"ש (פסוק ט"ז), וכן ומכה בהמה ישלמנה, שחבל בה, ויפה אמר רשב"ם ז"ל מכה נפש בהמה ממיתה לגמרי, ומכה בהמה ישלמנה חובל אעפ"י שאינו ממיתה לגמרי, וכמו שאמר למעלה במקלל מות יומת על מיתת בית דין, ופעם שני יומת לכלול עונש שמים, כן זכר שתיהן על מכה נפש אדם [א"ה, יתכן לפי פשטות הכתוב, שבא לבאר את האמור למעלה, שהיה מן הדין לענש, מדה כנגד מדה, ואמר כמו שהמכה בהמה, וחסר ממון חבירו, ראוי שישלמנה, ומכה אדם שהרג נפש ראוי שיומת, כן היה ראוי שיתן מום באדם, כאשר נתן מום בחבירו, אלא שבמשפט בני אדם א"א לעשות כן, וצריך שיקנסו לו תשלומין: (כב) משפט אחד יהיה לכם, בדין הורג נפש אדם ובהמה, כל הורג אדם יומת, והורג בהמה ישלם, כגר כאזרח יהיה, גר המתגורר בארצכם מעמי הארצות דינו לענין זה כאזרח: כי אני ה' אלהיכם, המצוה אתכם על כך, ורש"י ז"ל פי' אלהי כלכם, כשם שאני מייחד שמי עליכם, כן אני מייחד שמי על הגרים, ולפירושו גר הנאמר כאן גר צדק שקבל עליו תורה ומצות, ואם כן מה טעם להאמר, אבל לא ראיתיו בברייתא דת"כ: (כג) וידבר משה, פי' להם הדינין הללו: ובני ישראל עשו, כי המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה, מפי' רש"י ז"ל, ולשון תורת כהנים אף לסמיכה אף לדחייה אף לתלייה אף ללא תלין נבלתו על עץ, ולשון זה מתוקן יותר, כי סמיכה מפור' כאן בצווי ולא במעשה, וכל האחרים אינן מפורשין כאן אפילו בצווי, ורמב"ן ז"ל פי' שישראל עשו כן בעבור שצוה ה' את משה, לא משנאתם את בן המצרי:

כה (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, פי' רשב"ם ז"ל בהר סיני, קודם שהוקם אהל מועד, אבל מקרא שאינו צריך הוא, מה לי אם נאמרה בסיני או באהל מועד ואין שמטה מצוה שהיתה צריכה להם במדבר, וכל שכן שלא נהגה קודם שהוקם אהל מועד, שהוצרך לומר שכבר נאמרה בסיני, ועל כן אמרו רבותינו בת"כ מה ענין שמטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני, כלומר שאין ענין שמטה שהיתה צריכה שתכתוב מיד בהר סיני, ועוד אילו לא נאמר מהר סיני, היינו יודעים שנאמרה שם, שהרי כל המצות נאמרו בהר סיני כדאמרינן בזבחים (דף ל"ח), והשיבו אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מהר סיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן בסיני, כלומר שמטה נאמרה כללותיה בפרשת משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך (שמות כ"ג י"א), ועוד ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות (שם ל"ד כ"א), ובאן חזר לומר פרטים בשמטה ודינים הדינין התלויין בהם, ואמר שנאמרו בהר סיני, ללמד שכל המצות שנאמרו בסיני על דרך כלל, שנכתבו כלליהן בתורה, גם הפרטים שלהן נאמרו, אלא שנמסרו למשה פה אל פה, שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא, וכן המצות שנאמרו מאהל מועד ונערכות אח"כ על דרך כלל, ונכתבו כללותיהן בתורה, גם הם נאמרו פרטיהן ככוונה למשה, והוי תורה שבעל פה,

לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַשְׁמֵט אַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ׃ ג שֵׁית שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשֵׁית שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ ד וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא נְיָח שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא

לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ

געשפראכען, וויא פאלגט׃
(ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען; ווען איהר אין דאז לאנד קאממט, דאז איך אייך איינגעבע׃ זא זאלל דאז לאנד, דעם עוויגען צו עהרען, איינע פייער האלטען,
(ג) זעכס יאהרע הינדורך קאננסט דוא נעמליך דיין פעלד בעזאען, אין עבען דער צייט דיינען ווינבערג בעשניידען, אונד דיא פריכטע דאפאן איינזאממעלן.
(ד) אים זיבענטען יאהר אבער זאלל דאז לאנד איינע האהע פייער האלטען

רש"י

נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים. ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: ב שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית: ד יהיה לארץ. לשדות ולכרמים: לא תזמור. שקוצצין זמורותיה

באור

שעל כרחך אמרם והלא כל המצות, ענינו רוב המצות, שאם תאמר כלן, הרי פסח שני, והרי פרשת נחלות, שהוצרך לשאל את פי ה', אלא בא ללמד על המצות שנאמרו בסיני ובאהל מועד ובערבות מואב, שנאמרה כל אחת עם פרשה: (ב) דבר אל בני ישראל, כשגמר בספר זה לצוות על קדושת הגוף והמשכבות התחיל לדבר בקדושת הארץ. השמטה והיובל, שאם יבטלום יתחיבו גם עליהן גלות הארץ, כמו על העריות ועל שפיכות דמים ועבודה זרה, וכמו שאמרו בגמ' בפר' במה מדליקין, כי תבאו, לאחר ירושה וישיבה, שיש לכל אחד נחלתו בארץ, וכנראה מפסוק שש שנים תזרע שדך וגו': אל הארץ, המיוחדת היא ארץ כנען: אשר אני נתן לכם, אבל מה שאיני נותן לכם, אף על פי שהיא מכלל המתנה שנתתי לאברהם, כגון קיני וקנזי וקדמוני שהן עמון ומואב ואדום ועד נהר פרת, אין שביעית נוהג בהן, שהרי איני נותן אותם לכם, ומי שקונה בהן שדות וכרמים, אין שמטה נוהגת בהן: ושבתה, לשון שביתה פרשנו (פרשה כ"ג ד'), שענין המלה הפסק ובטול, וכן כאן תפסוק הארץ מהצמחת זרועיה, כי לא תזרע ולא תעבד, ולא היה אפשר לתלות השביתה באדם, ולומר ובשנה השביעית תשבות מעבודת הארץ, שאינו דומה לשביתה האמורה בשבת, שהיא קונה הגוף בכל מקום ובכל זמן, אבל עבודה בשביעית אינה אסורה אלא בארץ, ובארץ אחרת מותר לזרוע ולקצור, ואין השביתה אלא לארץ: שבת לה', פי' רש"י ז"ל לשם ה'. כמו שנאמר בשבת בראשית, ונת"כ שנו (פסוק ד') שבת לה', כשם שנאמר בשבת בראשית שבת לה', כך נאמר בשביעית שבת לה', שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, כל מלאכה שבכרמך וכמ"ש בעז"ה, ודבינו ז"ל שפי' לשם ה', כוונתו פשוטה, כמו יום מנוחה של שבת שהוא לשם ה', לפי שבו שבת מכל מלאכתו לא להנאת עצמו ולהתענג בו, כן שנה שביעית שבת לשם ה', שהוא בורא הוא כוננה, לו הארץ ומלואה, ולכן צוה על שביתת השנה השביעית, זכר ליום השביעי שבו שבת מכל מלאכתו, לא שתכוון שתשבות הארץ אחת לשבע שנים, כדי שתוסיף את כחה, כמנהג עובדי אדמה, ומה שטען רמב"ן ז"ל שכל המועדים הם לשם ה', ולא נאמר באחת מהן לה', אלא יאמר יהיה לכם שבתון ובי"כ אמר שבת שבתון יהיה לכם, אינו טענה שגם בחג המצות אמר חג המצות לה', כלומר לשם ה', לא להנאתך, וכן חג הסכות שבעת ימים לה', ואם בי"כ וסכות אמר גם לכם, הרי בשבת אמר גם כן קדש היא לכם, ובשמטה והיתה שבת הארץ לכם, ולתכם הקיע הרא"ס ז"ל כוונת רש"י ז"ל לדעת רמב"ן ז"ל שכוון לדרך הסוד, ועוד אכתוב דעתי בפרשה בעז"ה (פסוק ה'): (ג) שש שנים, יפרש מה היא שביתת הארץ, ואמר שדך לא תזרע וגו', לא שתשבות מכל מלאכה שעושין בקרקע, כגון ליסד יסודות לבנות בתים, או לחפור בורות, או לעדור בהרים לחצוב אבנים ומתכות, אלא תשבות מחרישה וזריעה ודומיהן, וכן שנו בת"כ ושבתה הארץ, יכול לא יחפור בורות שיחין ומערות ולא יתקן את המקואות ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ונראה בעיני עוד שעל כן הקדים שש שנים תזרע שדך ושש שנים וגו', שנראה מקרא שאינו צריך, שאילו אמר ושבתה הארץ שבת לה' שדך לא תזרע, הייתי טועה לומר ושבתה הארץ מכל וכל, שאפילו זריעה וקצירה שהיא לחיי נפש אסור, וכל שכן בנין וחפירה, עכשיו שנאמר שש שנים תזרע וגו', הוברר שאינו מזהיר אלא על זריעה וזמירה, ועל דרך רבותינו ז"ל שש שנים תזרע ולא בשביעית, ולאו הבא מכלל עשה עשה, ונמצא הזורע בשביעית עובר בלאו ועשה, שש שנים, לא אמר ששת שנים כמו ששת ימים תעבוד (שמות כ' ח'), לפי ששש שנות של שנים, שהוא המספר המופשט מהמתואר, שכל אחד דומה לחברו, ואין זה אלא בימים שכל אחד כ"ד שעה, אבל שנות השמטה אינן כפי סדר העבורין, הוצרך לומר שש שנים: תזמר כרמך, תקצץ זמורותיו, ותרגומו לא תכסח, ופי' רש"י ז"ל דומה לו קוצים כסוחים, שרופה באש כסוחה, והנה קציצת הזמורות בגפן לצמיחתו, כזריעה לשדה: ואספת את תבואתה, זהו הקציר לשדה, והבציר לכרם, שאוסף תבואות הארץ שצמחה בשנה ההיא אל הגרן ואל היקב, כמו וחג האסיף באספך את מעשיך מן השדה, ושלשתן אסורין בשביעית, כמו שיבאר בשני פסוקים הסמוכים: תבואתה, שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון, מפי' ראב"ע ז"ל, וזה אמת, ומלת תבואה שם כולל לכל מה שתביא הארץ, הדגן התירוש והיצהר והמגדנים וכיוצא, כמו ומחרוץ תבואתה כנזכר (משלי ג' י"ד), מה שתביא החכמה כנזכר ממה שיביא החרוץ, ורב תבואות בכח שור (פרשה י"ד ד'), מטבע השור להביא יתרון הרבה לבעליו, ואסיפת תבואה הוא אל האוצר לאכול לשבעה ולעשות סחורה, כמו שפרשנו (פרשה י"ט כ"ה): (ד) שבת שבתון, לשון התורה בשביעית כמו בשבת, שהרי במועדים לא נאמר אלא שבתון, ובשבת ויה"כ אמר שבת שבתון, וכן אמר שבת היא לה', וגם בשביעית אמר כן אחשוב שבא ללמדנו שהשביעית דומה באיסור עבודת האדמה, לשבת בכל המלאכות, לא שדומה במלאכה למועדים, שהתיר מלאכת אוכל נפש ליום המועד, והייתי אומר שגם בשביעית אינו אסור במלאכת

תרגום אשכנזי

האלטען, איינע פייער דעם עוויגען צו עהרען; דיין פעלד זאללסט דוא ניכט בעזאען, דיינען וויינבערג ניכט בעשניי=דען. (ה) וואז פאן דיינער פאריגען ערנטע נאכוועכסט, דארפסט דוא ניכט איינערנ=טען, אויך דיא טרויבען דער אונבעשניטטענען וויינשטעק=קע ניכט איינלעזען; עז זאלל אין דעם לאנדע איין פייעריאהר זיין. (ו) וואז דיזעס פייעריאהר ברינגט זאלל אייך אללען פרייא זיין צו עססען, דיר, דיינעם קנעכ=טע, דיינער מאגד

לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: ה את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: ו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך

אונקלוס

לארעא שמיטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח: ה ית כתא דחצדך לא תחצד וית עִנבי שבקך לא תקטוף שנת שמיטתא יהי לארעא: ו ותהי שמטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך

באור

במלאכת הקרקע אלא כשזורע וקוצר להכניס לאוצר ולסחורה, אבל מעט מה שצריך לכלכלת ביתו שהוא אוכל נפש מותר, לכך נאמר בו שבת שבתון שבת לה' כמו בשבת בראשית שאסור בו אפילו מלאכת אוכל נפש, וקרוב לי לומר שזאת דעת הברייתא שאמרה נאמר בשביעית שבת לה' כמו בשבת בראשית, כלומר לא שבתון כמו במועדים, להשוות דינה לדין שבת, ולכן שדך לא תזרע כל מלאכה שבשדך, וכרמך לא תזמור כל מלאכה שבכרמך, כלומר אפילו מעט לחיי נפש, והפי' הזה מוכרע, שאם פרושו כל מלאכה שבשדה לבד זריעה וזמירה, כבר שנה זה למעלה, ועוד שמקצת ממעשה השדה התיר למעלה מן הכתוב, אבל לפרושנו נכון הכל, ולדעתי כמו יום השביעי יום השבת, בעבור הברכה והקדושה, שתהיה שכינה שרויה בתחתונים, כן שנת השביעית רומזת על ברכה וקדושה שהיתה ראויה לארץ אילו לא נתקלקל העולם בחטאו של אדה"ר, ולפי שעוד יתוקן לעה"ב, אסר בשנת השביעית מלאכת השדה, שלא יעמול האדם בזיעת אפו לאכל לחם, אלא וצויתי את ברכתי, לכם, ושתהיינה צמחי השנה הזאת הפקר לכל, שהברכה העליונה לעתיד לבוא תהיה שוה לכל, ויהיו כל צמחי העולם הפקר לכל, כמו בעה"ז האויר והמים: (ה) את ספיח, קצירך לא תקצור, אפילו לא זרעתה, והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר, והוא קרוי ספיח, לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל, לשון רש"י ז"ל, וזה נגד ואספתה את תבואתה, ובשנה השביעית הצמחים מספיח הקציר, לא תקצור לאסוף אותם לביתך, אלא תנהג בו מנהג הפקר שתעזוב אותם לקצירת כל אדם, ואז גם אתה כאחד מהם: ענבי נזירך, שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם, לא תבצור אותם, אינך בוצר אלא מן המופקר, כן פי' רש"י ז"ל, אבל ממשמעות הכתוב נראה שענבי נזירך כמו ספיח קצירך, שהן הענבים שצמחו בשביעית, לא עשה בהם עבודת כרם, כמו ספיח הקציר, שלא עבד בהם עבודת השדה, ועליהן אמר הכתוב שלא יקציר ולא יבצור אותם להכניסן לאוצר, אבל יהיו הפקר לכל אדם, ופי' נזירך כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט כ"ו), שנפרש מאחיו ולא נהגו בו מנהג אחוה, וכן נזיר שהזיר עצמו מן היין שלא יהנה ממנו, וכן ענבי נזירך, ענבים מן הגפנים שהיו נזירך, שלא נהגת עמהם כמנהג בעל הכרם עם גפניו, שזומר ועובד אותן, אלא היית נזור מאחריהן, והם נזורו מאחריך שלא זמרת ועבדת אותן בעבור השביעית, וענביהן שצמחו מאליהן, כמו הספיח שצומח מאליו, לא תבצור אותם, וקרוב לזה פי' רמב"ן ז"ל ואמר ספיח קצירך (כלומר לא ספיח סתם), כמו אכול השנה ספיח (מלכים ב' י"ט כ"ט), שהוא נספח אל קציר שנה שעברה, מגזרת ונספחו אל בית יעקב (ישעיה י"ד א'), והגפן שלא עבד ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר, כי הזירו והפרישו ממנו כאילו אינו שלו, ואמר אונקלוס שבקך, שהנחתם לשמיר ולשית, ואמר הרב ז"ל עוד יתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא נתה לא יזמר ולא יעבד ועלה שמיר ושית, יקראו לו נזיר, כלומר שהוא כרם הנזיר, מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים, ואינו עובד כרמו, וזה קצת רחוק, [*א"ה על דעתי שהכרם שלא נזמר יקרא כרם נזיר, שדומין זמורותיו לשערות הנזיר שלא נתגלחו, והגפני' גם הם יקראו נזירים לדמיון הזה, וכן מתורגם בל"א *]: שבת שבתון יהיה לארץ, פי' רמב"ן ז"ל הזריעה והזמירה, ומה שכתוב אחריו והיתה שבת הארץ, לענין מה שתוציא בשביעיתה מן הספיח והנזיר, שיהיה לכלכם יחד לאכלה לך ולעבדיך, ואיני יודע לאיזו צורך חזר ואמר שבת שבתון על איסור הזריעה והזמירה, וכבר פירש שבת שבתון וגו' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ולדעתי שבתון פחות משבת שבתון ומן שבת לה', לכן נאסור זריעה וזמירה אחר שבת שבתון, שאינן בשנה זו כלל וכלל, אבל לענין קצירת ספיח ובצירת נזירים, הרי הם נקצרין ונבצרים בשנה זו כמו בשנים אחרות אבל לא לאסוף אל הבית, אלא הרשות לכל אדם שהן הפקר, על כן אמר עליהן שבתון שעל כל פנים בשנה זו שבתין, שלא תנהוג בקצירתן ובצירתן כמנהג שאר שנים, דומה לפרושנו במלת שבתון הנאמר בפרשת המועדים: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, יאעפ"י שאסרתים עליך, לא באכילה ולא בהנאה אסרתים, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שוין בה, אתה ושכירך ותושבך, לשון רש"י ז"ל, ורמב"ן ז"ל הוסיף בעבור שאמר שבת שבתון יהיה לארץ, אמר שתהיה השביעית הנזכרת לכם לאכלה, ותחיו בה כלכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביעיתה, וזה דוחק בלשון הכתוב, ופי' עוד שהשנה תקרא שבת הארץ, כאשר יקרא היום שבת ה' או שבת סתם, והטעם על תבואת השבת, כי השבת לא תאכל• ולדעתי פרושו כפשוטו בשארי השנים אתם עמלים בעבודת שדה וכרם, אתם ועבדיכם חורשים וזורעים וזומרים, אבל שנה זו שהיא שבת הארץ, היא תהיה לכם לאכלה, לאכול תבואתה, כלם ישבתו מעבודה עניים ועשירים, ואעפ"כ לא ידאגו, כי הכל הפקר ויבולים

רש"י

זמורותיה והרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחים (ישעיה ל"ג) שרופה באש כסוחה (תהלים פ'): ה את ספיח קצירך• אפי' לא זרעתה והיא צומחת מן הזרע שנפל בה בעת הקציר קרוי ספיח: לא תקצור• להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך• שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור• אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: ו והיתה שבת הארץ וגומר• אף על פי שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה• מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך• לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי

וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: ס ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה: ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי

אונקלוס

וּלְאַגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ: ז וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּי בְאַרְעָךְ תְּהֵא כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל: ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטַּן דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטַּן דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וּתְשַׁע שְׁנִין ט וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה

תרגום אשכנזי

מאגד, דיינעם לאָהנקנעכטע אונד דעם איינוואָהנער, וועלכער זיך ביא דיר אויפֿהעלט. (ז) אויך דיינעם פֿיה אונד דעם געווילדע אין דיינעם לאַנדע מוס דער ערטראַג דיזעס יאהרעס צום עססען איבערלאססען ווערדען. (ח) דוא צעהלסט זיבען זאָלכער פֿייעריאַהרע, נעמליך זיבען מאהל זיבען יאַהרע, זאָ דאס דיזע זיבען פֿייעריאַהרע צוזאממען איינע צייט פֿאָן נייַן אונד פֿירציג יאַהרען אויזמאַכען.
(ט) אם צעהנטען טאַגע דעם זיבענטען מאָנאַטס דאַרויף

רש״י

הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. אף הגוים: ז ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: ח שבתות שנים. שמיטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמיטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלה לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: ט והעברת. לשון

באור

ויכולים לקחת מכל אשר תמצא ידם, וכמו שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), ואם תאמר איך לא ידאגו אם אין חרי' וקציר כמך על המפו' בענין וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (פסוק כ"א), וא"כ שבת הארץ גם לכם לשביתה, שאין לכם לעשות דבר רק לאכול ולשתות, ומנהג זאת המלה בלה"ק על השלט בשלו ובהנאה ממנו, אינו אוכל לחמו בדאגה ולא ירא שמחסר הונו ולא ימצא מה לאכול, כמו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח ב'), שתאכלנו בשמחה, כמו שלמדו ממנו איזהו עשיר השמח בחלקו, וכן איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו (קהלת ו' ב'), והפוכו גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא (שם ה' י"ח), וכן אמר שלא ידאגו בעבור שאין חרי' וקציר, אבל יהיה שבת שבת הארץ להם לאכלה, להנות מתבואותיהם העשירים והעניים, [*א"ה, בתרגומי הלכתי כשטת רש"י והרמב"ן ז"ל, שכפי הנראה אין הכתוב מדבר אלא בתבואת השנה השביעית אחרי שהשוה בהם השכיר והתושב, שאין מזונותם עליו, ולדברי המבאר ראוי לתרגם כזה דיא פֿייער דעם יאהרעס זאָלל פֿאָן אייך אללען גענאָסען ווערדען, פֿאָן דיר וכו'"]: לך ולעבדך ולאמתך, אתה ועבדך ואמתך הכנענים שהן קנין כספך, יאכלו תבואת השנה השבית מגרנך ומיקבך, גם יאכלו מה שקוברין ובוררין מפירות שביעית מן ההפקר, ואל ירע לבבך בהם, לכלכלם מן הגורן, לפי שאינן עובדים אדמתך בשנה זו, אלא גם להם יהיה שבת הארץ לאכלה: ולשכירך ולתושבך, שהן גוים שכורין למלאכת ישראל, אונר תושב בשעריך, גם הם ישמחו בשבת הארץ ותהיה להם לאכלה, שלוקחין מן ההפקר ואוכלין, ולכן הפסיק בעל הטעמים בזולת ולאמתך, כי עבד ואמה קנין כספו וחייבין באכילת מצות, ומזונותיהן עליו אוכלין עמו גם מתבואת שבית, ושכיר ותושב אין מזונותיהן עליו רק אוכלין מן ההפקר, ולהלן אמר והשביעי' תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), אוא על תבואות של שביעית, וכאן הוסיף אפי' שכיר ותושב, וכל שכן אביוני ישראל: (ז) ולבהמתך, בהמות ביתיות שפרנסתן מוטלות עליך, תאכל מה שראוי למאכל בהמה מתבואות השנה השבית, אעפ"י שלא תהנה שנה זו מעבודתן, כדרך עבדך ואמתך: ולחיה אשר בארצך, הם חיות הארץ שאינן מקנה האד', ואין פרנסתן עליו, ימצאו גם הם תאותן בשנה זו מן ההפקר, וכן הבהמה: תהיה כל תבואתה, כנוי תבואתה על הארץ שברא' הענין, ללמדנו שכלן מותרין בפירות שתניא הארץ בשנת השבת, כך נראה לי לפי פשוטו של מקרא, וממלינת לאכלה, יפה למדו רבותינו ז"ל לאכלה ולא לסחורה, ועוד אמרו רבותינו ז"ל כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מה שבבית, שאם אין החיה מוצאה עוד בשדה, אז זמן ביעור פירות שביעית שצריך בעל הבית לבער מביתו כל מה שאסף מתבואות השביעית לאכול, ונחלקו גדולי עולם בענין הבעור, רש"י תוס' וסמ"ג ורמב"ן ז"ל אמרו שצריך לבערם מן הבית ולהפקירן לכל, ואחר שעשה כן, יוכל גם הוא לקחת מן ההפקר ולאכול, ולסברתם ז"ל אחוז דבר בטעמו, שאם כלה לחיה מן השדה, העניים והאביונים שלא הרבו לאסיף לא ימצאון עוד מחיה בשדה, ואז זמן שיבערו העשירים מן הבית כל העודף עדיין ממה שאספו ולהפקירו, כן מאכל אדם כן מאכל בהמה, אבל עניים אינן צריכין לבער וכל מה שאספו אל ביתם היא שלהם, כמו שלמדו מן ואכלו אביוני עמך שנאמר להתירן לעניים לאחר זמן הביעור, אבל רמב"ם ז"ל אמר שמצות הביעור היא שיאבדם ואסורין באכילה, ואין צורך בזה לפשט המקרא, ורמב"ן ז"ל כתב בענין זה דברים של טעם, ילמדם דורש אותו מספרו: (ח) וספרת לך, בבית דין, כן שנו בת"כ, ואינו כמו וספרתם לכם ממחרת השבת (פרשה כ"ג ט"ו), וזהו דבר בטעמו, כי לספירת העומר יש יום מיוחד שמתחילין בו כלם, אבל התחלה למנין השמטה, אם יהיה מסור לכל אדם: כל אחד ימנה ששה שנים מיום שהתחיל לזרוע שדהו, ויעשה כל אחד שמטה כפי חשבונו, ולכן צריך שיהיה מסור לב"ד: שבע שבתת שנים, שבע שנים של שנת שבתון, לא שבעה שנים של שבתין רצופים, אלא שבע שנים שבע פעמים, כלומר שבע פעמים תמנה שבע שנים, ובכל אחד שהשנה השביעית שבת, הרי לך כאן שבע שנים של שבת: והיו לך ימי וגו', מגיד לך שאעפ"י שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה, ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט, לשון רש"י ז"ל, ולפי ששבע שבתות השנים. הם שנות השבתון עצמן ולא יתכן לומר עליהן שהן מ"ט שנה, הוסיף מלת ימי, כי יום נאמר על מועד, ועניינו מועדי שבע שבתות השנים, כלומר מספר המועדים שבכל אחת שנת שבתון יעלו למ"ט: (ט) והעברת, לשון ויעבירו קול במחנה,

הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם: וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ

אונקלוס

שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן: י וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵרוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל יָתְבַהָא יוֹבֵלָא הִיא תְּהֵא לְכוֹן וּתְתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ

תרגום אשכנזי

דארויף זאללסט דוא אין דיא טראמפעטע שטאססען, אם פערזוהנונגסטאגע נעמליך זאללט איהר דיא טראמפעטע הערען לאססען דורך אייער גאנצעס לאנד.

(י) דאז פינפציגסטע יאהר זאללט איהר אלזא הייליגען, אונד אים לאנדע אללען איינוואהנערן פרייהייט אויסרופען; דיזעס זאלל אייך איין יובל־יאהר זיין, אן וועלכעם יעדערמאן צו זיינעם אייגענטהומע אונד יעדערמאן צו זיינעם געשלעכטע

רש"י

לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיע' ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: י וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר אמר ר' יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו

באור

לשון הכרזה, מפי' רש"י ז"ל, וכן אמרו בגמרא (ר"ה דף ל"ד ע"א), שאינו העברה ביד: שופר תרועה בחדש השבעי, אמרו רבותינו ז"ל שאין צריך לומר בחדש השביעי (שהרי אמר ביום הכפורים שמועדו בעשור לחדש השביעי), אלא בא ללמד על תרועות ראש השנה שהיא בחדש השביעי שתהא כזו, מה זו בשופר אף זו בשופר: בעשור לחדש ביום הכפרים, פי' רש"י ז"ל ממשמע שנאמר בי"ה, איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש, אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם, ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד לבד, וכן הוא בברייתא דת"כ, ורא"מ ז"ל הקשה שלפי סדר הכתוב היה להם לומר ממשמע שנאמר בעשור לחדש איני יודע שהוא בי"הכ, ומה ת"ל בי"הכ, ולדעתי לא אמרו כן לפי שאם היה אומר בחדש הזה בי' לחדש, ולא נזכר אביב או קציר או אסיף, אפשר לטעות שהוא עשור בניסן שהוא שביעי לתשרי, כי תשרי ר"ה לשנים, ושמיטין ויובלות בשנים תלוין, ורומזין למעשה בראשית, ותניינהו מדברנו (פרשה כ"ג ל"ד), לכן שאלו אם נאמר יה"כ שידענו שהוא בתשרי למה נאמר בעשור לחדש, ולפי הפשט יש להשיב שאילו נאמר ביה"כ היינו טועים שתרועה היא קודם הכנסת עצומו של יום, לפי שנאמר ביה"כ ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (שם ל"ב), וכמו שפרשנו, לכך נאמר בעשור לחדש, ואין ערב תשיעי עשור לחדש: בכל ארצכם, מלמד שכל יחיד ויחיד חייב, כך שנוי בת"כ:

(י) וקדשתם את שנת החמשים שנה, שנה שהיא לתשעה וארבעים שנים שנת החמשים, ורבותינו ז"ל אמרו לפי שנאמר בעשור לחדש יכול אין לי שנה מתקדשת אלא בעשור לחדש, כשהוא אומר וקדשתם את שנת החמשים שנה, מלמד שהיא מתקדשת מראש השנה, וא"כ כל אסורי עבודת האדמה הם מר"ה ואילך, אבל שלוח עבדים אינו עד אחר שהעבירו שופר תרועה בארץ, וכן אמרו עוד אמר ר' יוחנן בן ברוקה לא היו עבדים משתעבדים נפטרין לבתיהם, ולא שדות חוזרות לבעליהן, אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם עד שהגיע יה"כ, הגיע יה"כ תקעו שופר, חוזרות שדות לבעליהן, ועבדים נפטרין לבתיהן, וכן באמת פשט הכתוב, שלענין עבודת האדמה שוה שנת היובל לשנת השמטה כמו שמפורש (פסוק י"א), ומתחלת מראש השנה, וזהו שנה ממש ועליה קראה שנת החמשים שנה, אבל וקדשתם שלא נאמר על שנות השמטה, סב על תעבירו שופר וקריאת דרור, שהוא יתרון לשנת היובל על שנת השמטה, וזאת הקדושה מתחלת מיום הכפורים, ולכן נאמר אחר העברת שופר תרועה, כי על שביתת האדמה בשנות השמטה, אמר ושבתה הארץ שבת לה', דומה לשבת בראשית שבתת השם ממלאכתו, ושנת היובל יקדשו בקריאת דרור בארץ: וקראתם דרור בארץ, זוהי הקדושה, כמו ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו (בראשית ב' ג'), כן הקדשו שנה זו לשלח כל עבדיכם לחרות, ולהשיב השדות לבעליהן. ויהיו כל יושביה שרים ובעלי אחזה: דרור, זאת המלה על מי שהוא חפשי, ויוכל לשבת בכל מקום שירצה, ולכן הצפור שאינו ביד אדם נקרא דרור, כמו ודרור קן לה (תהלים פ"ד ד'), וקריאת דרור הוא שיצאו העבדים חפשים, וכן שנו בת"כ אין דרור אלא חירות, א"ר יהודה מה הלשון דרור, כמדייר בי דיירא ומסחר בכל מדינה, עשאו הכפל מן דירה שיוכל לדור במקום שירצה ולסחר בכל המדינות, וקודם לכן היה בבית רבו ועובד עבודתו: לכל ישביה, לפי הפשט שיצוו לכל יושבי הארץ שישלחו העבדים חפשים, בין האזרח בישראל, ובין התושבים מעמי הארץ, מי שקנה עבד עברי צריך לשלחו ביובל, וכמפורש (פסוק י"ד), ורבותינו דרשו מזה שאין היובל נוהג אלא כל זמן שהשבטים כלם יושבים בה כל אחד בנחלתו: יובל הוא, שנה זו מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה, ומה שמה יובל שמה, על שם תקיעת שופר, כן פי' רש"י ז"ל, ורמב"ן ז"ל אמר אין המקרא מתישב לפי' זה, שאמר תהיה לכם ושבתם וגו', ומה ענין זה לשם יובל של תקיעה, וכן לא ישר בעיניו לפרש יובל היא נקובה בשם זה שקראתי לה, ותהיה לכם לכלכם ידועה בתקיעה שתתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו, וכן יובל היא שנת החמשים שנה לא תזרעו, כלומר ידועה בשם שתהיו נוהגין בה כך, שהרי פי' שופרות היובלים, קרני האילים, וכן תרגם יונתן שופרא דקרן דיכרא, וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא, שכן בערבי קורין לדיכרא יובלא, ולפי ששופר של יה"כ אינו מיוחד להיות של איל, אבל כל השופרות כשרין בו, למה תקרא השנה שנת איל, לכן פי' רמב"ן ז"ל לשון הבאה, כי סמוך אל וקראתם דרור שיהיו כלם בני חורין, ועליו אמר יובל היא, שנה יובל כל איש אל אחוזתו, וכן יובילוהו רגליו אל משפחתו, והשתמשו בלשון זה בענינים רבים, יובל שי (ישעיה י"ח ז'), ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז ח'), ונתנה הארץ יבולה (פרשה כ"ו ד'), אין יבול בגפנים (חבקוק ג' ט"ז), ולא נתקררה דעתי בפרושו, אלא בעיני פי' רש"י ז"ל עיקר, שנקראת שנה זו בשם מיוחד יובל, כי הלשון הזה מורה על שררה וחירות, ואם אין אנו יודעין להוציאו מדעתנו, וזהו שאמרו בגמרא שהוא לשון ערבי דוכרא, על שם שהזכר הוא הבעל והמושל, והאשה תחת ידו, ולכן אמרו שופר של איל, וכמו שתרגם יונתן שופר היובל שופרא דקרן דיכרא, כי איל זכר הכבש בן שתי שנים החזק, כמו ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), דומה ואת אילי הארץ לקח (מלכים ב' כ"ד ט"ו), ולפי שיובל לשון ממשלה וחירות, כל שופר שתוקעין עליו להשמיע קול ממשלה ואדנות יקרא שופר היובל, ויש שתי מיני תרועות האחד להכניע הלב ולהפחידו, כדרך היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, והוא לעורר בתשובה, וממין זה שופר ר"ה שנאמר בו זכרון תרועה, שהיא להעביר אותנו לפני השם כמו שפרשנו (פרשה כ"ג כ"ד), ותרועה אחרת לסימן מלוכה וממשלה, כמו שנזכר פעמים רבות כשהמליכו

משפחתו תשבו: יא יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את־ספיחיה ולא תבצרו את־נזריה: יב כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן־השדה תאכלו את־תבואתה: יג בשנת היובל הזאת תשבו איש אל־אחזתו: * יד וכי־תמכרו ממכר לעמיתך

אונקלוס

לזרעיתיה תתובון: יא יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא: יב ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה: יג בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: יד וארי תזבנון זבינין לחברך

תרגום אשכנזי

געשלעכטע צוריק קעהרט. (יא) דאז פונפציגסטע יאהר זאלל אייך אללעצייט איין יובל־יאהר זיין; איהר זאללט ניכט זאען, אויך דען נאכ־וואכס ניכט ערנטען אונד דיא אונבעשניטטענען ווינשטעק־קע ניכט אבלעזען. (יב) דען וויל עז איין יובל־יאהר איזט, זא מוס עז אייך הייליג זיין; דען ער־טראג דאפאן קעננט איהר פאם פעלדע פערצעהרען. (יג) אן דיזעם יובל־יאהר געלאנגט איהר יעדער ווידער צו זיינם אייגענטהום. (יד) זא אפט איהר אלזא איינער דעם אנדערן עטוואז פערקויפט, אדער

רש"י

ואינו ברשות אחרים: יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר ושבתם איש אל אחוזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשובו. לרבות את הנרצע: יא יובל היא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בר"ה ובת"כ: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמיטה ושנת החמשים יובל: יב קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין ת"ל תהיה בהוויתה תהא: מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה צריך אתה לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: יג תשובו איש אל אחוזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל: יד וכי תמכרו ממכר וגו'. לפי פשוטו כמשמעו

באור

מלך שהיו תוקעין בשופר, וממין זה שופר תרועה של יום הכפורים, שהוא שופר יובל גדולה וחירות, והבדל בקול כיום שני גניחי תרועה, והשומעים יודעים אותותי להכניע, ואחריו של גדלה, ואמתי דבר זה מוסכם מן המקראות, כי במתן תורה נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק וגו', וכן מכונה בכל הפרשה, והיה קולו מעורר בלב השומע הכנעה וחרדה, לבד כשנתן סימן מתי יעלו בהר אמר במשוך היובל המה יעלו בהר (שמות י"ט י"ג), שהתקשו בזה המפרשים ז"ל, ולדעתנו אמר כאשר ימשוך שופר היובל, שישמעו קול שופר של יובל, שהוא קול חירות ומלוכה, הוא סימן לסלוק הכבוד מן ההר, ואז מותרין לעלות, ופעם שני בהקפת עיר יריחו, לפי שנשבר להם הגבאון והממשלה, צוה ליהושע שיום כשיקיפו את העיר ילכו שבעה כהנים לפני הארון ובידיהם שבעה שופרות היובלים, כלומר שיריעו עליו תרועת היובל, והם לבד הריעו, לסימן מלכות השם ושתפול העיר לפני עמו, וכן כל הענין שם מסכים לדברנו למי שמתבונן בו, וכן כאן לפי שאמר תחלה ביה"כ תעבירו שופר בכל ארצכם, ואמר שיקראו דרור לכל יושביה, אמר יובל היא תהיה לכם, השנה הזאת היא לכם שנת יובל, שנת חירות ושררה, וא"כ יפה אמר רש"י ז"ל על שם תקיעת שופר, כלומר שתוקעין בה תרועת חירות וממשלה: ושבתם איש אל אחזתו, שהשדות חוזרות לבעליהן, וישוב כל אחד לשלוט באחוזתו, כדרך השרים שיש להם נחלת שדה וכרם: ואיש אל משפחתו תשבו, נין נמכר שש, בין נרצע יוצא חפשי ביובל, לשוב אל בית אבותיו אל משפחתו שהיה נפרד מהן, לעבוד אדון אחר, ולא יהיה עוד בשנה זו איש מכס עבד לאחר, אלא כלכם בני חורין: (יא) יובל הוא, אחר שרמז על צאת השדות ועל צאת העבדים לחורין, אמר שכמו כן היא שנת יובל שמחה וחירות לעשירים ולבעלי הנחלות ולעבדיהן הכנענים, שלא יעבדו שנה זו עבודת האדמה, אין זרע ואין קציר, אבל יתענגו לאכול מאוצרותיהן ומן ההפקר, כמו שנאמרנו למעלה (פסוק ו'): לא תזרעו, לא זכר כאן ולא תזמורו, שבכלל זריעה זרע הדגן וזרע האילנות, שהנוטע אילן והזומר אותו בכלל לא תזרע, שאלת זרע גם על פרי העץ, כמו עץ פרי וגו' אשר זרעו בו למינהו, אבל קציר אינו נופל על האילנות, ולא בציר על תבואת הדגן, ולאיזה שאסור לזמור, שהרי קורא את הבציר בזירה: ספיחיה, הן ספיחי הפקר של השמטה שנקברו בשבועית, וצמחו ביובל מזרע שנפלו: נזריה, פרשנוהו (פסוק ה'), ורשב"ם ז"ל פי' נזירה, גדולי ענבים שנשארו לא תבצרו וכן ספיחים בתבואה, גלה דעתו שהנזירים הם ענבים שגדלו בעת הבציר וצמחו שלא יבצרם, ולכן לא פי' למעלה על ענבי נזירך, כי מפורש ענבי, ותמה אני עליו שאין ענבים הנשארים כומחים להיות עץ הגפן, אבל יטעו גפן מן הזמורה, ואם כומחים לא יעשו פרי שנה ראשונה, ועוד אם יעשו פרי הרי הן שלש שנים ערלה, והאמת כמו שפרשנו שנזירך הם עני הגפן שלא זמר, שלא יבצור ענביהם וכן ולא תבצרו את נזיריה, לא תבצור ענבים מענבי נזיריה, ומדברנו תבין למה לא אמר למעלה שדך לא תזרע וכרמך לא תיטע, שאם נוטע בשביעית או ביובל לא ישא ענבים בשנה ההיא, ואם ישא אסורין משום ערלה: (יב) כי יובל הוא, השנה הזאת שנת חירות ושררה, לא שנת עבדות: קדש תהיה לכם, כמו שבת קדש הנבדלת ממנו חול לענין כל מלאכה, כן השנה הזאת תהיה קדש משאר השנים לענין מלאכת האדמה, ורבותינו ז"ל דרשו שהיא תופסת דמיה כהקדש: מן השדה תאכלו, ע"י השדה אתה אוכל מן הבית, שאם כלה לחיה מן השדה, אתה צריך לבער מן הבית, כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל, לשון רש"י ז"ל והוא ממדרש רבותינו ז"ל, ולפי פשוטו מן השדה תאכלו, מה שהביאה השדה מאליה שהן ספיחים ונזירים, לא מה שזרעת וזמרת: (יג) בשנת וגו', כבר אמר למעלה ושבתם איש לאחוזתו, אולי הייתי אומר שנותן רשות לשוב ולהחזיק באחוזתו, ואם אינו רוצה הרשות בידו, וימתין עד אחר היובל, לפי שבשנה זו אינו נהנה מאחוזתו, כי אין זרע ואין קציר, וכל היוצא מאליו הפקר לכל, לכן חזר וצוה בשנת היובל הזאת תשובו וגו', כלומר גוזר אני שישוב כל איש בשנה זו לאחוזתו, כן נראה בעיני כפי פשוטו, אבל רבותינו דרשו שבא לרבות המוכר שדהו, ועמד בנו וגאלה, שחוזרת לאביו ביובל, הפי' לדעתי שבכתוב הנאמר למעלה סמך לו ואיש אל משפחתו תשובו, והיינו אומרים שדומה לו ושבתם איש אל אחוזתו, אם היא מכורה לאיש שאינו ממשפחתו, לכן חזר לומר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו מכל מקום, אפילו אם נאחזה שנגאל בנו; (יד) וכי תמכרו, לפי שאמר תשובו איש אל אחוזתו

לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ טז לְפִי רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ יז וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ

ויראת

לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבֵּין מִיַּד חַבְרָךְ לָא תוֹנוּן גְּבַר יָת אֲחוּהִי׃ טו בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא תִּזְבַּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּן לָךְ׃ טז לְפוּם סְגִיאוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵרוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּן לָךְ׃ יז וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ

ותדחל

אדער איינער פאָם אנדערן עטוואז קויפט; זא מיסט איהר אייך איינאנדער ניכט פער־פאָרטהיילען. (טו) נאך אנ־צאהל דער יאהרע, וועלכע נאך דעם יובל פערשטריכען זינד, מוסט דוא פאָן דיינעם נעכסטען קויפען, יענר אבער דיר נאך אנצאהל דער ערנ־טע־יאהרע, דיא דוא צו ערוואר־טען האסט, פערקויפען.

(טז) יע גרעסער דיא מענגע דער יאהרע, דעסטא מעהר קאננסט דוא פיר דען קויף גע־בען, אונד יע גערינגער דיא מענגע דער יאהרע, דעסטא וועניגער מוסט דוא דאפיר גע־בען; דען מאן פערקויפט דיר יא נור איינע אנצאהל פאָן ערנטען. (יז) פערפאָר־טהיילט איינער דען אנדערן ניכט, זאנדערן

פירכטע

רש"י

כמשמעו ועוד יש דרשה ומנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור. ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון: טו במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש מרובות ואכל ממנו תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלשה תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים: טז תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעי' בדמי': יז ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו

באור

אחוזתו, שמא תאמר אם כן הקונ' מפסיד מעותיו שנתן בעד השדה, לכן בא ללמדנו שאין מכירת הקרקעות בארץ ישראל לחלוטין אלא כל מוכר ימכור על מנת שתשוב השדה ביובל, ואינו מוכר אלא שני תבואות, ועל פי חשבון זה ימכור המוכר ויקנה הקונה, ולא יונו איש את אחיו, כמו שמפרש בפסוק הסמוך במספר שנים וגו', וכמו שפי' רש"י ז"ל שזהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו, שעל האונאה בא להזהיר, כשתמכור או תקנה קרקע, דעו כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל, ואעפ"י שאמרו רבותינו ז"ל אין אונאה אלא במטלטלין, לא בקרקעות ועבדים ושטרות, כבר הסביר רמב"ן ז"ל שתי סברות ישרות, שגם לפי הקבלה לא הוציאו המקרא מפשוטו, ותוכן דבריו שלא הבדילו חכמים בין מטלטלין לקרקעות לענין הונאה, אלא לענין שיהא המקח בטל אם הונהו יותר משתות, ופחות ממנו מחילה היא, ובקרקעות אפילו יותר משתות המקח קיים, לפי שמחלו עליה כמו על פחות משתות במטלטלין, אבל שוין הן קרקעות למטלטלין שהמונה עובר בלאו אל תונו איש את אחיו, שהרי הענין מדבר בקרקעות, וכן אעפ"י שאין אונאה בקרקעות, אין זה אלא בטעין שווי השדה במקח, אבל אם הונהו במספר השנים, או שהטעהו שמוכר אותו לו לחלוטין, או שהטעהו בגודל השדה ובמספר תבואות, גם בקרקעו' יש אונאה בדברים אלו, כשטועים במדה ובמנין אפילו פחות משתות וכל שכן במטלטלין: תמכרו, לשון רבים, ועמיתך לשון יחיד, וחזר אבל קנין לומר בלשון יחיד, וגם בזה התעורר רמב"ן ז"ל, ומה שאמר ליישב הדבר לא שקטה בו דעתי, ואחשוב שבמכר אפשר ששניהם מוכרים, כגון זה מכר לחברו בית בכך וכך, וזה מוכר לו תמורתו שדה בכך וכך, והוא כמו חליפין, אלא שזה קצב דמים לביתו וזה לשדהו, ועל שניהן אמר וכי תמכרו ממכר, כלומר כל אחד מכר ממכר לעמיתו, והזהיר לשניהן שלא יונו איש את אחיו, אבל בקנין כסף אי אפשר שיהיו שניהם קונים, אלא אחד מוכר ואחד קונה, ועל כן אמר או קנה מיד עמיתך, שקנה בכספו ממכר עמיתו, והזהיר גם בו לשניהן אל תונו איש את אחיו, ולפי שאמר מיד עמיתך למדו רבותינו ז"ל שמדבר במטלטלין הנקנין מיד ליד, והבדילו בין מטלטלין לקרקעות לענין ההונאה וכמו שאמרנו, ואם כן למדנו בין חליפין בין בקנין כסף המונה עובר בלאו: אחיו, איך תונהו והוא אחיך: (טו) במספר, הואיל והנה השדה ביובל, יהיה מקנתך כפי מספר השנים אחר היובל, אם הן מעוטות או עוד מרובות, וכנגדן תתן כסף מקנת השדה, והטעם שהכתוב מדבר נגד הקונה, ו"א כנגד המוכר במספ' שנים אחר היובל תמכר לעמיתך אחשוב לפי שאין אדם מוכר אחוזתו אלא מתוך הדחק, כמו שנא' הקונה אל ישמח והמוכ' אל יתאבל (יחזקאל ז' י"ב), ומתוך שמצטרך למעות, מדרך הלוקח להונות את המוכר כי מה יעשה: שני תבואות ימכר לך, לא לחלוטין, ואפשר שזו על המוכר שלא יונהו למכו' גוף השדה לחלוטין וימכרנה בזול ויחשוב הלוקח לקנותה, ובשנות היובל צריך להשיבה: (טז) לפי, אם יש עדיין שנים רבות עד היובל, כן תרבה כסף מקנתו, שאין כמה מוציאה בשנה אחת, ואח"כ מחשבין השנים עד היובל, ולפי רוב השנים ירבה ויכפול הכסף, ולפי מעוט השנים, תמעיט כסף מקנתו, וגם כתב בזה עם הלוקח ידבר כמו שפרשנו טעמו: מספר הבואת, שעד היובל הוא מוכר לך לא גוף הקרקע, מפי' רשב"ם ז"ל, ולפי שכבר אמר במספר שני תבואות ימכר לך, אפשר לפר' שלא יערוך החשבון על גוף הקרקע, לומר שכך וכך ערך דמי שדה זו לחלוטין, ועתה נמכרת על זמן של עשר או עשרים שנה אתן לו כך או כך, אלא החשבון יהיה כמה שוין תבואות שדה זו בשנה אחת, ועל ערך זה ימכר התבואות של השנים שהן עד היובל: (יז) ולא תונו איש את עמיתו, לפי הפשט

אל

ויראת מאלהיך כי אני יהוה אלהיכם: יח ועשיתם את־חקתי ואת־משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על־הארץ לבטח: * יט ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה: כ וכי תאמרו מה־נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את־תבואתנו: כא וצויתי את־ברכתי לכם

אונקלוס

ותדחל מאלהך ארי אנא יי אלהכון: יח ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון יתהון ותתבון על ארעא לרוחצן: יט ותתן ארעא איבה ותיכלון למשבע ותתבון לרוחצן עלה: כ וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: כא ואפקיד ית ברכתי לכון

תרגום אשכנזי

פירכטע דיך פאר דיינעם גאטטע; דען איך, דער עוויגע, בין אייער גאטט! (יח) האלטעט מיינע געזעצע, בעאבאכטעט מיינע רעכטע, אונד בעפאלגט זיא; זא ווערדעט איהר אין דעם לאנדע זיכער וואהנען קעננען. (יט) דאז לאנד ווירד זיינע פריכטע הערגעבען, אונד איהר ווערדעט צור גענינגע צו עססען האבען, אונד זיכער — וואהנען קעננען. (כ) אירך ווערדעט פיללייכט זאגען: «וואז זאללען וויר דען אים זיבענטען יאהר עססען? וויר זאללען יא ניכט אויזזאען, אונד דיא ערנטע ניכט איינברינגען;» (כא) זא וויל איך אבער — מיינען זעגען פעררהייסען

רש״י

בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: יח וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמיטות שבטלו היו: יט ונתנה הארץ וגו׳ וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשובע. אף בתוך המעיים תהא בו ברכה. כ ולא נאסף. אל הבית: את תבואתינו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: כא לשלש השנים. למקצת הששית מניסן ועד ר״ה ולשביעית ולשמינית

באור

אל תונו הראשון בין במטלטלין בין בקרקעות, כגון הונאה גלויה לכל, שהונהו במדת הקרקע, או במספר השנים, או שמכרה לו לצמיתות, שגזה שוין קרקעות למטלטלין, וצריך להשיב לו גזלת ההונאה, וכמו שכתבנו בשם רמב״ן ז״ל, ועכשיו מזהיר על הונאה במקח שאינה גלויה, והמונה יוכל להתנצל שגם הוא קנהו בכך, או שבעיניו שוה כן, ולפי שהוא דבר המסור ללב, נאמר בו ויראת מאלהיך הרואה כל ויודע מצפוני לב האדם, אבל רבותינו ז״ל למדונו שהכתוב הזה על אונאת דברים, וכמו שפי׳ רש״י ז״ל, ולפי שהאחד מונה חברו בדברי קנטורים נשמעים לב׳ פנים, וכשיכעס חברו יאמר לא נתכוונתי להקניטך, אלא כך או כך נתכוונתי, הוצרך לומר ויראת מאלהיך: כי אני ה׳ אלהיכם, אלהיכם הוא השם הנכבד והנורא לא נעלם ממנו דבר: (יח) חקתי, הקבועים ז׳ לשמטה וחמשים ליובל, תעשו הכל כמו שחקקתי, אל תשנו דבר, ופרשנו זה (פרשה ג׳): משפטי, הדינין וההלכות הנוסדים על יסודות החקים הללו: תשמרו, בלב, כי יהיו חנינין עליכם, או ועשיתם אותם, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ובארנוהו (פרשה י״ד ד״ה): וישבתם, גם על כל החקים והמשפטים ידבר, שבעברם על התורה יגלו מן הארץ, וכמו שנזכר בתוכחות, אלא שכתב אבל מצות שמיטין ויובלות, לפי שבטולן גורם גלות כשיגלו מן הארץ, וכמ״ש (פרשה כ״ו ל״ד) בע״ה: לבטח, שלא תיראו שישלחו אויביכם בכם ויגלו אתכם ממנה: (יט) ונתנה הארץ פריה, מלת פרי נופל על כל התבואות, כמו מראשית כל פרי האדמה (דברים כ״ו ב׳), וכולל חטה ושעורה, וגם פרי העץ, ועל שתיהן אמר שתתן הארץ פריה, כי פרו ורבו (בראשית א׳ כ״ח), מן פרי, שהדבר הנולד הן בעשב האדמה הן בעץ הוא פריו, אבל עיקר שם פרי יתכן יותר בעץ, שהעץ מתקיים גם בלי פרי, אבל עשב השדה כשיתום פריו ימל ויבול, ולכן אמר להלן ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (פרשה כ״ו ד׳), ושם יתבאר עוד בע״ה: ואכלתם לשבע, אין פתרונו שיאכלו די ספוקם לתאות רעבונם, אלא מלת שובע בלה״ק על ההסתפקות, שתהיה נפשם שמחה, ולא תתאוה לדברים אחרים, ובלועז לשובע (צום פערגניגען), וזהו ברכה גדולה, והפך אתה תאכל ולא תשבע (מיכה ו׳ י״ד), וזה דרך הרשעים שנדמה להם תמיד שחסר מהם דבר, כמו שפירש שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי י״ג כ״ה), ולכן נאמר על המן ובבקר תשבעו לחם (שמות ט״ז י״ב), ולחם בבקר לשבוע (שם שם ח׳), ולחם שמים ישביעם (תהלים ק״ה מ׳), נראה שלא לחם לשובע (שם ע״ח כ״ד), לפי שאכלוהו לבדו ארבעים שנה, ודרך האדם שאין לו רק תבשיל אחד, שיתאוה לתבשיל אחר, ועוד מדרך האדם כשאוכל תבשיל אחד יום יום להיות קץ בו, ומן שמים היה לשבוע, וכפי׳ רוח חן לכ׳ ח״ש (פרשה י״ז), באורנו זה ברכה: וישבתם לבטח עליה, לדעתי זה פירושו שישבו לבטח אויבים יראים מדאגת בצורת ותליים וביוצא מגרת העולם, לכן למעלה נאמר לבטח בסוף, ובפסוק זה אמר תחלה וישבתם לבטח, ואח״כ אמר עליה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, בכל השנים התבואה החדשה נאכלת בשנה שלאחריה, ואם כן תבואת השנה הששית שנקצרה בניסן ובסיון, היא תאכל בשנה השביעית, ולמה יאמרו מה נאכל בשנה השביעית, יאמרו מה נאכל בשנה השמינית, כי בשביעית אין זרע ואין קציר, על כן אמר רמב״ן ז״ל שהוא כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל, כלומר מה נאכל בשמינית, ואין טוב בעיני לסרס המקרא, ועוד מה טעם וכי תאמרו בשביעית, וגם בששית ובחמשית ידאגו על רעבון השנה שאחר השמיטה, והיה לו לומר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השמינית, ולדעתי הכתוב מתפרש מן האמור למעלה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (פסוק ו׳), ופרשנו מלת לאכלה הוא על השמחה שישמחו לאכול תבואותיהם בהשקט בלי עמל כבני חורין ושרים, ועתה יפרש הדבר, אם תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, איך אמרת נאכל לחמנו בשמחה ובלי דאגה, הן לא נזרע בשנה זו ולא נאסוף בו תבואתנו, ואם כלינו נאכל מה שבאוצרותינו מתבואות השנה הששית, יהיה לנו חרפת רעב ומחסור בשמינית: לא נזרע, והספיחים מעטים ולא יספיקו לכלנו, ולא אמר ולא נזמור, כי פרי העץ גדלים גם בלי זמירה ואם לא טובים כמוהם, אבל אמר ולא נאסוף את תבואתנו, שאעפ״י שפירות האילן שבשדותינו גדלים, אסור לנו לאספם הביתה כמו שנעשה בשאר השנים, להכניסן לאוצר אלא הם הפקר לכל, ופירות של שנה ששית כבר אכלנום בשביעית, גם הספיחים העולים מאליהן לא נאסוף הביתה, וכן פי׳ רש״י ז״ל ולא נאסוף אל הבית, את תבואתנו כגון יין ופירות האילן וספיחים העולים מאליהן: (כא) וצויתי את ברכתי,

כל

תרגום אשכנזי

פֿערהייסען איִם זעכסטען יאהרע, דאס עז איינע ערנטע הערפֿאָר ברינגע אויף דרייא יאהרע. (כב) ווען איהר דאַז אַכטע יאהר ווידער אויזזאֶעט, זאָללט איהר נאָך פֿאָן דער אַלטען ערנטע צעהרען; ביז אים נייִנטען יאהרע דיא פֿרוכט דאפֿאָן איינקעממט, זאָללט איהר נאָך פֿאָן דער אַלטען פֿרוכט צעהרען. (כג) גרונדשטיקקע זאָללען ניכט אויף עוויג פֿערקויפֿט ווערדען, דען דאַז לאַנד איזט מיין, איהר אַבער זייד נור פֿרעמדלינגע אונד

מקרא

לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ כג וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים

אונקלוס

לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתָאָה וְתַעְבֵּד יָת עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃ כב וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְּמִינָאָה וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְּשִׁיעֵיתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ כג וְאַרְעָא לָא תִּזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִּי לִי אַרְעָא אֲרֵי דַיָּרִין וְתוֹתָבִין

רש״י

ולשמינית שזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: **עד השנה התשיעית.** עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית. שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסף לבית. ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופו׳ השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: **כג והארץ לא תמכר.** ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: **לצמיתות**

באור

כל לשון ברכה תוספות טובה, כתבאו אם היא בצדק ובמשפט, ולכן כל טובות שלמעלה נקראים ברכה, לפי שנתכן בצדק ובמשפט, ובפי׳ ברוך אברם לאל עליון (בראשית י״ד י״ט), פרשתיו היטב: **ועשת,** הברכה שאצוה תעשה את התבואה לשלש השנים, כי זאת הברכה היא תוספות כח שיתן השם בארץ על צד הפלא, שאין לפר׳ ועש׳ על הארץ, שאין זכר הארץ בענין, ומלת ועשת זרה, שהיה לו לומר ועשתה: **לשלש השנים,** לקצת הששית מניסן ועד ר״ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן, לשון רש״י ז״ל, ולדעתו אין כאן הבטחה על שביעית שאחריה יובל, ועל כן פי׳ על עד השנה התשיעית וגו׳ עד חג הסכות של תשיעית, שהוא עת בוא תבואת שמינית לתוך הבית, שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות, ובתשרי הוא עת האסיף לבית, ולדבריו אלו חסר שנת הששית, שעת האסיף שלה בסכות של שביעית ושמינית, אלא שביעית ואין כאן שלש שנים, ואמר רש״י ז״ל עוד פעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית, שהן בטלין מעבודת קרקע ב׳ שנים רצופות, ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן, אבל יותר היה ראוי שיזכור הכתוב ברכה לארבע שנים, ויהיו שלש כל שכן, וביותר שלמעלה ממנו מדבר ביובל, ורשב״ם ז״ל אמר שזהו פשוטו של מקרא, לא למדנו מדבריו תשובה על מה ששאלנו, אבל רמב״ן ז״ל אמר שהנכון כפי׳ ועשת את התבואה לשלש השנים, בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולה ישן יאכלו, ואם כדבריו איך אמר אחריו וזרעתם את השנה השמינית, והיא שנת היובל? ומה שכתב שבא לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ, ולא תמהרו לחרו׳ ולזרוע ולבצור, כי עד בוא תבואתה לבית האסיף בחג הסוכות תאכלו ישן, אין הדעת מתישבת בו, שהתחיל ביובל וסיים בשמט׳ פשוט׳, ואיך ימהרו וזרע וקציר כל שנה כמנהג הארץ, ועוד שהקצירה בניסן ונסיון דיכולים לאכול מתבואה חדשה, ואם הבטיח ברכה לשלש השנים, כל שכן שלא ידאגו על שנה אחת, ולכל הפרושים האלה אין טעם למה כפל הכתוב ואמר ואכלתם מן התבואה ישן, וחזר לומר עד השנה התשיעית וגו׳ תאכלו ישן, יאמר ואכלתם ישן עד בוא תבואתה, וידענו שאסיף שנה שמינית היא בחג האסיף של תשיעית, ולדעתי הכתוב מדבר על השמטה, ועל השמטה השביעית שאחריה שנת היובל, כי לפי שבשמטה אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו׳, אמר עכשיו וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, וכל שכן שידאגו בשנה השביעית שאחריה יובל, ועל שתיהן אמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית, שלא תדאגו משנת השמטה, ולא משמטה ויובל שלאחריה, כי אצוה ברכתי ועשת לשלש השנים, והן שנים שלמות, כי תבואת השנה הששית תבוא אל הבית בעת האסיף, והוא חג הסכות של שביעית, ויאכלו ממנה כל שנה השביעית, ושנת היובל שהי׳ השמינית, והשנה שאחרי היובל שהיא התשיעית שנה יזרעו ויקצרו, ועת האסיף שלה בחג הסכות של עשירית, ועד אותו הזמן יאכלו מתבואת ששית, וזהו לשלש השנים, וחזר ופיר׳ שתיהן על שנת השמטה אמר וזרעתם את השנה השמינית, כלומר אם תזרעו בשנה השמינית, שהיא השנה שאחרי השמטה הפשוטה, אז תאכלו מן התבואה כל השנה ההיא ישן מתבואות הששית, וזה שמוש הוי״ו של וזרעתם, ולענין שמטה ויובל אמר עד השנה התשיעית, כלומר ואם לא תזרעו גם בשנה השמינית, שהוא בהיות יובל אחר השמטה, אז תאכלו מתבואות ששית עד השנה התשיעית; עד ועד בכלל כל השנה התשיעית, וזהו שפי׳ עד בוא תבואתה תאכלו ישן, ומלת תבואתה שב על השנה התשיעית, כלומר עד בוא אסיף של שנה תשיעית, שהיא בחג הסכות של עשירית תאכלו ישן מתבואות ששית, כוסף על ישן לאשון, שהוא ישן נושן, וכמ״ש (פרשה כ״ו י׳), ורבותינו ז״ל בת״כ אמרו גם כן שהכתובים מדברים על שמטה פשוטה, ועל שמטה שאחריה היובל אלא שדרשו כן מאלות יתירות, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי, [* א״ה, הנראה כפי׳ רש״י והרשב״ם שהדברים כמשמען, ובאחד שמטות הכתוב מדבר, והענין כך הוא, קציר השעורים בניסן, ומתפרנסים והולכי׳ מן השעורים עד ניסן הבא, וזמן החטין הנקצרים בסיון עד סיון הבא, וכן לזמני הבציר והאסיף לגפן ולזית ולתאנה ורמון, הפירות הנלקטים כל אחד בחדשו יספיקו על הרוב לשנים עשר חדש, וא״כ תבואת השנה הראשונה נאכלת בימות הקיץ של השנה ההיא ובכל השנה השנית עד תחלת השנה השלישית בכלות האסיף והבציר של השנה השנית, מעתה אם לא יזרעו ולא יקצרו בשביעית, לא יהי׳ להם שעורי׳ בניסן של שביעי׳, ולא חטין בסיון, ויתמיד להם מחסור כל אחד מפירות הארץ בזמן האוסף שלו עד השנה התשיעית, וזהו ועשת את התבואה לשלש השנים, הטעור כמ״ש רש״י, לקצת הששית מניסן עד ר״ה, ולשביעית ולשמינית כלה, עד השנה התשיעית, שאז יכלו ימי הבציר והאסיף של שמינית *]: **(כג) והארץ לא תמכר,** ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי׳ ביובל שלא יהא הלוקח כובשה לשון רש״י ז״ל, ולפי׳ זה אמר רמב״ן ז״ל שהיה לו לומר והארץ לא תקנה לצמיתות, והשיב שענינו לא תמכר לכם לצמיתות, וכן לא ימכרו ממכרת עבד (פסוק מ״ב), אזהרה ללוקח שיוציאו׳ ביובל, ואמר הרב ז״ל עוד שיתכן שיהיה לא תמכר לאו כמעבר שלא ימכור אותה לחלוטין, ולעפ״י שהיובל מפקיעה, הזהיר הכתוב למעבר אף לאניהם שלא יעשו ממכרם לצמיתות, אם אמרו כן יעברו

וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ

אונקלוס

וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי׃ כד וּבְכֹל אֲרַע אַחְסָנַתְכוֹן פּוּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא׃ כה אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וִיזַבִּין מֵאַחְסָנְתֵיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ

תרגום אשכנזי

אונד געדולדעטע אויף מיינעם באָדען. (כד) אין דעם גאַנצען לאַנדע, דאַז אייער אייגענטהום איזט, זאָלל בייא גרונדשטיקקען דאַז ווידער איינלעזען שטאַטט פינדען.
(כה) ווען דיין ברודער פאַן פערמעגען קעממט, אונד פאָן זיינעם אייגענטהום פערקויפט: זאָ קאַן

רש"י

לצמיתות. לפסיקה ולמכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. אל תרע עיניך בה שאינה שלך: כד ובכל ארץ אחוזתכם. לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון. ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: כה כי ימוך אחיך ומכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר

באור

בלאו זה, ולא יועיל להם כי תחזור ביובל, וכך פירשו הרב רבינו משה ז"ל, וכענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא, ומלבד זה נראה לנו שאפשר שהמוכר מוכר אותה לחלוטין, והלוקח משלם ממון הרבה בעד גוף הקרקע, ועושין קנוני' בשנת היובל להחזיר לו השדה בשנה זו, וחוזר ומחזיר' לו אחר היובל, וא"כ לא תמכר כולל מוכר ולוקח, ושב על והארץ שלא תהיה נמכרת בין מוכר ולוקח, ועוד יכלול הכתוב הזה אזהרה למלך או לקיבוץ עם, שלא תמכר מן הארץ הזאת מקום למלך אחר חליפין במקום אחר, שאין בידינו לכופו שיחזירנו ביובל, ולדעת רמב"ן ז"ל אין הכתוב אזהרה, אלא טעם, תנהגו ביובל ואל יקשה בעיניכם, כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות, ופי' רש"י ז"ל נראה יותר: לצמיתות, לחלוטין, כמו נצמתו בבור חיי (איכה ג' נ"ג), יצמיתם ה' אלהינו (תהלים צ"ד כ"ג), שלא יחזיר עוד, וכן מוכר לצמיתות שלא תשוב אליו עוד: כי לי הארץ, אין זה טעם למה לא תמכר לצמיתות, שהכל שלו גם הבתים והמטלטלין, כמו לה' הארץ ומלואה (שם כ"ד א'), ועוד גם כשנמכרת ליד אחר לחלוטין, לא יצאה מתחת יד השם, אבל יאמר אני אדון הארץ, ובידי לצוות מה שאני חפץ בו, ולכן בעל הטעמים שם המפסיק תחת הארץ: כי גרים ותושבים אתם עמדי, זהו ענין אחר, שאם תאמרו הרי נתת לנו הארץ לאחוזת עולם, ואנחנו אזרח הארץ, על כן אמר אעפ"י שבנגד שאר העמים אזרח הארץ אתם, ונתנה הארץ לכם לאחוזה לנחל אותה לבניכם אחריכם, עמדי אתם גרים ותושבים, כי לי הארץ, ואתם דומים כגרים שבאו מארץ רחוקה, ואדוני הארץ הרשה אותם להיות תושבים בארצו, ונתן לכל אחד מקום לשבת בו, שאין גוף הקרקע קנוי לו לעשות בו מה שירצה, וכן היא באמת כי האדם דומה בארץ לגר, כי נשמתו ממעל, וירד ממקומו למטה לשבת בארץ, וכן אמר דוד כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים ל"ט י"ג), ואמר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ (ד"ה א' כ"ט ט"ו), כלומר עוד מעט ונשובה אל המקום אשר יצאנו משם, ועוד אמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך (תהלים קי"ט י"ט), כלומר איני מן הארץ אלא גר בא ממרומים, על כן אל תסתר ממני מצותיך, ובן גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד'), בערככם איני נחשב לאזרח הארץ אלא גר מארץ נכריה, שנעשה תושב בארצכם: (כד) ובכל ארץ אחוזתכם, לרבות בתים ועבד עברי, ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון, ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו, ואין הלוקח יכול לעכב, כך פי' רש"י ז"ל, וכן פי' רשב"ם ז"ל, ולא נכון הדבר בעיני רמב"ן ז"ל שיכלול בפרשת היובל פסוק זה, ויאמר בפרשה השניה כיצד כי ימוך אחיך וגו' [* א"ה, איך נדע שהתחלת הפרשה השניה מן כי ימוך אחיך? לדעת הרש"י והרשב"ם נאמר שהתחלתה מפסוק כ"ד, יאמר דרך כלל שלבד החזרה ביובל תתנו רשות למוכר או לקרובו לגאול את ממכרו, ואח"כ יפרש דיני הגאולה בפרט, כמשפט הכתוב בכ"מ, והנראה שהוציאה ביובל אין כסף לא תקרא גאולה, וכל לשון גאולה במקח וממכר הוא (ווידערקויף) בל"א, לכך יאמר גאלה תהיה לו וביובל יצא *], אלא גאולה תתנו על צאת השנים ביובל, ולשון גאולה כמו גאל ה' עבדו יעקב, שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה, וכן גאלה תתנו לארץ מיד הקונים המחזיקים בה שלא נתתיה להם לאחוזה, ודבריו אלו ישרים, אבל בטעם למה נאמר מקרא זה אמר הרב ז"ל לפי שאמר כי לי הארץ, וכל התלכות לו הנה, על כן אמר ובכל ארץ אחוזתכם לא נתיבה לארץ, זה לא נכון בעיני, כמו שיתבאר מפרושינו על כי לי הארץ, ועוד שבראש הענין נאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, ועוד כפי האמת מה טעם לאמר כי לי הארץ, אבל לדעתי זה הפסוק דבק עם אותו שלפניו והארץ לא תמכר וגו', כי בראש הענין לא אמר רק ושבתם איש אל אחוזתו (פסוק י'), ואמר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו (פסוק י"ג), ולא זכרנו שבא לחייבנו שישוב אל אחוזתו, ועדיין לא שמענו כיצד יתקיים דבר זה, וכי הלוקח יפסיד ממונו, ופירש שכל מכר וכל קנין שדות לא יהיו בגוף הקרקע, אלא במספר שני תבואות, ועכשיו בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר, שאסור למכור לצמיתות ואסור לסופר לכתוב שטר מכירה על גוף הקרקע, ואסור לעדים להעיד על שטר כזה, וכל שכן שאסור לבית דין לקיים מה שכתוב בו, ועוד מוזהר שאם מכר אחד מישראל אחוזתו לצמיתות, והמוכר והקונה רוצים בדבר, ונודע לב"ד, אז חייבין ב"ד להוציא הקרקע בשנת היובל מיד הלוקח ולהחזירה ליד המוכר וכופין אותו לשוב לאחוזתו, וכל שכן אם הלוקח מחזיק בקרקע, והמוכר מבקש דין התורה, שיעשו ב"ד להן בעל כרחו של לוקח, ועל זה אמר ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ, אתם חייבין לתת גאלה לארץ, להוציאה מיד המחזיק בה, ומלת בכל לאדו בת"כ לרבות בתים וע"ע, שבכלן אם יחזיק בהן הלוקח, חייבין ב"ד לגאלן מיד המחזיק בהן, ויש בזה דברים בשטת התלמוד בקדושין: (כה) כי ימוך אחיך, שרשו מכך מן הכפולים, כמו וימכו בעונם (תהלים ק"ו מ"ג), וכן דעת ר' יהודה המדקדק ורד"ק ז"ל בספר השרשים, ובא המלאפום תחת החולם, כמו ירון ושמח (משלי כ"ט ו'), אבל לדעת ר' יונה המדקדק וראב"ע ז"ל שרשו מוך, ובפי' המלה אמר ראב"ע ז"ל שהוא כמו דל ואביון, ואין כן דעתי, כי הדל חסר כל, כמו ואם דל הוא ואין ידו משגת, והוא שם התואר, ואין שם תואר בשרש מכך, אלא ענינו שישפל וירד ממצבו אפילו כשאר לו קנינו, כגון שהיו לו קרקעות שוים עשרת אלפים, גם כספים ומטלטלין, ואבד כספו ומטלטליו, ואין לו לפרנסת ביתו או לשלם נשיו, וצריך למכור שלים קרקעותיו, וכן בעצלתים ימך המקרה (קהלת י' י"ח), פי' תקרת הבית משתפלת ע"י עצלה שלא תקן הבית בזמנו, ותרגמו ז"ל השתמשו גם הם בשרש זה ואמרו גבוה ונמוך, ונמיך במשקל גבוה ועפרו (נחום א' י"ב), והוא הענין שפרשנו: כי ימוך אחיך ומכר, אמרו רבותינו ז"ל אין אדם רשאי למכור מאחוזתו, אלא כי ימוך, לא שימכור מאחוזתו לקנות בדמיהן בהמה בית או כלים, או ליתן הכסף בסחורה: מאחוזתו, אמרו רבותינו ז"ל מאחוזתו ולא כל אחוזתו, שאפילו צריך למכור, לא ימכור רק כפי הצריך לו לפי שעה, לא שימכור הכל בבת אחת, א"ר אלעזר בן עזריה ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להקדיש

גֹּאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃ כז וְחִשַּׁב אֶת־שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת־הָעֹדֵף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר־לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ כח וְאִם לֹא־מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיָצָא

ביבל

פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ כו וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִסַּת פּוּרְקָנֵיהּ׃ כז וִיחַשֵּׁב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת מוֹתָרָא לִגְבַר דִּי זַבֵּן לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כח וְאִם לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בְּיַד דִּזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק

ביובלא

קאן זיין נעכסטער פערוואנדטער קאממען, אונד דאז ווידער איינלעזען, וואז זיין ברודער פערקויפט האט.

(כו) האט יעמאנד קיינען ווידער איינלעזער, ער זעלבסט אבער קעממט ווידער צו פערמעגען, אונד ערווירבט זא פיל, אלז צום ווידעראיינלעזען נעטהיג איזט: (כז) זא זאלל ער דיא יאהרע זייט דעם פערקויף אברעכנען, דען איבעררעסט דעמיעניגען ערשטאטטען, דעם ער עז פערקויפט האט, אונד ווידער צו זיינעם אייגענטהומע געלאנגען. (כח) איזט ער ניכט פערמעגענד, איהם ווידער צו בעצאהלען: זא בלייבט דאז פערקויפטע לאנד אין דען הענדען דעם קייפערס ביז צום יובל־יאהר,

אים

רש"י

שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב: כו ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: כז וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך בכך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותם שלש שני' או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר. וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: כח די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. שלא יכנס לתוך

אותה

באור

להחזיק את כל נכסיו, עאכ"ו לעצמו, ולפי הפשט דבר במוכר מקצת, ומשייר מקצת, דאעפ"כ רשאי ליגאל מקצת שמכר, וכל שכן מוכר כל אחוזתו: ובא גאלו, הפרשה מדברת במוכר שני תבואות עד היובל, שמותר לקרוב או הוא עצמו לגאול שדהו מיד הקונה, ואינו יכול לעכב ולומר מספר שנים מכרת לי, אלא גואלה מידו מיד, ולפי שקרובי האדם מצטערים בצרתו, ומצפים להצילו ממנה, כקראים גואליו, מטעם שפרשנו (פסוק כ"ד), וכפי הנראה מלשון הכתוב מצוה לקרוב שיגאל ממכר אחיו, ובמסכת קדושין נחלקו בו ר' אליעזר ור' יהושע אם וגאל חובה או רשות ורמב"ם ז"ל פסק רשות, ולמדנו הכתוב שאין הלוקח יוכל למחות, אבל אחר שאינו קרובו אינו יכול לגאול השדה מיד הלוקח, כי זכות הלוקח קודם, ואעפ"י כשנגאלה תהיה ביד הגואל, ולא ביד המוכר ואין גאולה גמורה, מכל מקום ישמח לב האדם אם אחוזתו תחת יד גואלו הקרוב אליו, ולא ביד זרים, שקרובו אינו רוצה להרויח בפירותיו, גם יעשה עמו חסד בכמה דרכים מה שלא יעשה הלוקח: הקרב אליו, כמו מאותן האמורים בפרשת אמור כי אם לשארו הקרוב אליו (לעיל כ"א ב'), אלא שאם לא יגאל אחד מהן, מצות הגאולה בקרובים הרחוקים מהן, והטעם מבואר מדברנו שיותר הוא קרוב לו, יהיה יותר לטובתו, ובת"כ שם הקרוב אליו, מלמד שהקרוב קודם: וגאל את ממכר אחיו, לא אמר את אחוזת אחיו, כי לא מכר את האחוזה עצמה, אלא התבואות וזהו שאמר ממכר אחיו, הדבר שמכר לאחר: אחיו, כמו כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח'), קרובים: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל, וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים: אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו, מפי' רש"י ז"ל, והוא מת"כ, ונראה פי' רש"י ז"ל וכי יש לך וכו' והלא בעוד אחד מישראל קיים הוא קרוב לו, אלא שאין לו מי שיכול לגאול, שידו משגת לקיים הגאולה, ואם גואלו הקרוב אליו ביותר שעליו החוב לגאל עני הוא, שאר הקרובים כלם פטורים אעפ"י שידם משגת: והשיגה ידו, כסף: ומצא, שעכשיו בא לידו כמו שפרשנו (פרשה ט' ט'), ולמדו רבותינו שלא ילוה ויגאל, אלא כהשג יד, ושלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה, כלומר אין מצוה עליו לעשות כן, ואם עושה אין הלוקח חייב להחזירה: כדי גאלתו, אמרו רבותינו ז"ל לא יגאל חציין: (כז) וחשב, מבנין הדגש היוצא לשני, וכן הוא בכל לשון חשבון אין אחד מהן בקל, אומר אני לפי שמחשבה וחשבון אחד, שכל חשבון יסודתו על מחשבות, שחושב על פרטים שנתן לחברו, ועל פרטים שקבל ועושין חשבון זה עם זה, מחשבה שבעולמה מזה ויכיר לו חברו וכן להפך, ולפי שמחדש בו מחשבות לא חשב עליהן מלבו כאמר וחשב בבנין היוצא: וחשב את שני ממכרו, כמה שנים היו עד היובל כך וכך, בכמה מכרתיה לך כך וכך, עתיד היית להחזירה ביובל, נמצאת קנית מספר התבואות, כפי חשבון של כל שנה, אכלת אותה שלש או ארבע, הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר, וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנה ללוקח, לשון רש"י ז"ל, ורמב"ם ז"ל פי' והשיב את העודף, מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין, על שנים שאכל כבר, ולדברי רש"י ז"ל מגוררין יותר, כי איך ישיב השנים העודפים, והשבה הוא הדמים, וצריך לפתר העודף בדמי המקח שנתן על דמי האכילה שאכל, וחשבון זה יסודתו על מספר שני המכר: לאיש אשר מכר לו, המוכר הזה שבא לגאלה, לשון רש"י ז"ל, כלומר אינו עושה חשבון אלא עם הקונה שמכר לו הגואל שדהו, אבל אם הקונה מכר את השדה לאחר בממון הרבה, אינו צריך להשיב אלא הממון שקבל מן האיש אשר מכר לו הגואל שדהו ודי הלכה: ושב לאחזתו, מכאן יש ללמוד שגאולת הקרובים אינו אלא מיד הלוקח, ועכשיו שגאלו אותה היא תחת ידם, שאלו בגאולת הגואל לא אמר ושב לאחוזתו, וטעם ושב לאחוזתו לדעתי מלמדנו הענין כלו, שאעפ"י שהוא עצמו מצא כדי גאולתו וגאל שדהו, אין לו רשות לגאל מיד לוקח זה, ולמוכרה לאחר, אלא ושב לאחוזתו צריך שישוב לאחוזתו, שלא נתנה לו תורה רשות לבטל המקח הראשון, אלא כדי שישוב לאחוזתו, לא לחזור ולמוכרה להרויח בכסף מקנתו, ולכך הקרוב גואל אעפ"י שאין המוכר שב לאחוזתו מטעם שאמרנו (פסוק כ"ה), ועל כן אמר אם אין לאיש גואל, שזה לא תצא האחוזה מיד לוקח זה ליד לוקח שני, אלא אפילו השיגה יד המוכר תגאל את אחוזתו ושב לאחוזתו, צריך שישוב לאחוזתו לא שימכרנה לאחר: (כח) די השיב לו, מה שצריך להשיב לו מממכרו, תבואות השדה שמכר לו: ביד

ברשות

בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ: ס כט וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹּר בֵּית־מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ: ל וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לֹא חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל: לא וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב

בְּיוֹבְלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ: כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְפָא שׁוּר וִיהֵי פּוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דִּזְבִינוֹהִי עִדָּן בְּעִדָּן יְהֵי פּוּרְקָנֵיהּ: ל וְאִם לָא יִתְפָּרֵק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי בְקַרְתָּא דִּי לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבְּנֵיהּ יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבְלָא: לא וּבָתֵּי פַּצְחַיָּא דִּי לֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף

אים יובל יאהר אבער ווירד עז ווידער פרייא, אונד ערגעלאנגט ווידער צו זיינעם אייגענטהומע. (כט) ווען יעמאנד איין וואהנהויז אין איינער אוממויערטען שטאדט פערקויפט, זא ווירט דאז ווידער איינלעזונגסרעכט דאז גאנצע יאהר נאך דעם פערקויף; איין פעלליגעס יאהר זאלל עז ווידער איינגעלעזט ווערדען קעננען.

(ל) ווירד עז אבער איננערהאלב איינעם פעלליגען יאהרעם ניכט איינגעלעזט, זא בלייבט דאז הויז אין דער אוממויערטען שטאדט דעם קייפער פיר זיינע נאכקאממען אויף עוויג, אונד ווירד אים יובל יאהר ניכט פרייא. (לא) היינזער אויף דערפערן, דיא מיט קיינער מויער אומ

רש"י

אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: כט בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאולתו. לפי שנאמר בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאולתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים: ל וקם הבית לצמיתות. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: (אשר לא חומה. לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל אף על פי שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקנה הית והוצרך לכתוב לה מתוך שצריך לכתוב לא בפנים הקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביובל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: לא ובתי החצרים. כתרגומו

באור

ברשות: ויצא, הממכר מיד הקונה בבוא היובל: ושב, המוכר לאחוזתו, ורבותינו דרשו מקרא זה בת"כ, ואינו צריך לפשט המקרא: (כט) בית מושב, סמוך, כלומר בית דירה, ולולי קבלת רבותינו (פסוק ל') הייתי אומרים שבא להוציא בית יתבן וכיוצא, והם ז"ל אמרו שבשעת כבוש היתה עיר חומה, לא שהקיפוה חומה אחרי שישבו בתיהן, ולמדנו מזה שצריכה להיות מוקפת חומה מימות יהושע בן נון: עיר חומה, של עיר חומה: והיתה גאלתו, לפי שבכלל למעלה הגאולות כלם במאמר ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ, ונכלל גאלה באתו ביובל, ובאתו בתוך זמנו אם נגאל ע"י קרוב או ע"י המוכר עצמו, אמר על בית עיר חומה שתהיה גאולתו עד תום שנת ממכרו, וכתב רש"י ז"ל לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה, ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה, הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף, שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה, ולאחר מכאן אינו גואלה: שנת ממכרו, שנה שלימה מיום שמכרה, שאם מכרה בניסן, נגאלת עד ניסן הבא, לא שנת עולם שתחלתה תשרי וכשמוכר' בניסן לא תגאל אלא עד תשרי: ימים תהיה גאלתו, כגון מכ"ז בניסן זה עד כ"ז של ניסן הבא, אעפ"י שאיכה שנה של שס"ה ימים שהיא שנה ממש, שתבא השמש לנקודתה, אלא שנה של קביעו' המחזו' שהיא לפעמי' שנ"ד ימים, וזה הכלל לדעתי שבשרוב' להודיענו שיהיה החשבון ע"פ קביעו' המחזו' קורא את השנה ימים, כלומר מספר ימים של שנה זו, וכן ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י'), לפי שהוא' אותה בט"ו לחדש הראשון, ובמועד האביב, ואנו צריכין להשוות השנים כפי שניהן: וע"י כך שנה אחת משונה מחברתה, ואינן שוות להיות כל אחת משס"ה ימים, אמר מימים ימימה, ורש"י ז"ל פי' ימים תהיה גאולתו, ימי שנה שלימ' קרויי' ימים, וכן תשב הנער' אתנו ימים, לא כוון רבינו רק להודיענו שמלת ימים כולל על כל ימי השנה, ומדברנו כפשט הדבר: (ל) ואם לא יגאל, לא פרשה תורה על ידי מי, ומדרך הסברא סמכה על המפורש בשדה, שהגאולה ע"י קרובים, או ע"י עצמו: לו, שב על ממכרו: שנה תמימה, הוסיף תמימה בעבור שנה מעוברת, שהייתי אומר ימים תהיה גאולתו מרבה ימי שנה, אעפ"י שאינן שס"ה ימים שתקרא שנת ממכרו, אבל שנה מעוברי' שימיה עודפים על שס"ה ימים, כיון שתמו ימי שנה גמורה של שס"ה ימים לא תגאל עוד, לכך נאמ' תמימ' שלא תחסר יום אחד משנת המכירה מחדש לחדש, ואם השנה מעוברת נתעברה למוכר, וכל הפשט הזה כהלכה, שכן שנו בת"כ עד תום שנת ממכרו, לא שנה למנין עולם, תמימה חכמי' אומרי' שנה תמימה י"ב חדש מיום ליום, לפיכך אם נתעבר' השנה נתעבר' לו, ורבי שאמר שנה תמימה שס"ה ימים כמנין ימות החמה, מפרש ימים תהי' גאולתו, שאינו יכול לגאלה עד אחר שני ימים למכירה: וקם הבית, אין לי אלא בית, מניין לרבות בתי בדים (שכותשין בו הזתים) בורות שיחין ומערות, והמרחצאות והשובכות והמגדלות, ת"ל אשר בעיר, כלומר כל מה שמוכר בעיר חומה דינו, ונאמר בית מושב, שאפילו בית המשוב והתהוב לאדם, אינו נגאל אלא תוך שנתו ואינו יוצא ביובל, וכל שכן האחרים שהן למטה ממנו: לא חמה, קריו כתיב לו, ודרשו רבותינו אעפ"י שאין לו עכשיו, והיה לו לפנים מיכן: לצמיתת, לחלוטין: לקנה אתו לדרתיו, אם מת הקונה הוא לבניו אחריו, ולפי הפשט לפי שנאמרו שתי גאולות בפרשה, האחת גאולה בתוך שני ממכר, והשני גאולת ביובל, ועל כל אחת אפשר לומר לצמיתות, לכן פירש שהיא צמיתות גמורה, שמשתי הגאולות אינן נוהגין בו, על גאולת שנים אמר לקנה אותו לדורותיו, שאם קנהו על מ"ח שנה לא יגאל לא מידו ולא מיד בנו, ועל גאלת היובל אמר לא יצא ביובל, אבל רבותינו ז"ל דרשו על לא יצא ביובל, שמלמד גם על שנת ממכרו, שעדיין איכה מכורה לצמיתות, ואם יפגע היובל בשנה זו לא יצא וזהו שפי' רש"י ז"ל אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: וקם, כמו ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם (בראשית כ"ג כ'), וכן כאן, וכנינו בלועז עז זאלל שטעהען בלייבען, שבתוך שנתו אולי לא יקים הקנין, ורש"י ז"ל פי' יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה, והכוונה אחת: (לא) ובתי החצרים, לדעתי העירות שאין חומה להם סביב, כקראים חצרים, לפי שפתוחין ונכנסין ויוצאין בהם בלי מנוע, כמו חצר

סָבִיב עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ לב וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ לג וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי

עָרֵי

אונקלוס

מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן פּוּרְקָנָא יְהֵי לְהוֹן וּבְיוֹבֵלָא יִפְקוּן׃ לב וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פּוּרְקַן עֲלַם תְּהֵא לְלֵיוָאֵי׃ לג וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפְּקוּן זְבִינֵי בֵיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי

בָתֵּי קִרְוֵי

תרגום אשכנזי

אומגעבען זינד, ווערדען צו אקקער שטיקקען גערעכנעט; עז פינדעט ווידער איינלעזונג שטאטט, אונד אים יובל ווירד דאז פערקויפטע פרייא.

(לב) וואז דיא שטעדטע דער לוים בעטריפפט, נעמליך דיא הייזער אין איהרען אייגענטהומסשטעדטען, זא זאללען דיא לוים איין עוויגעס איינלעזונגסרעכט האבען. (לג) ווען יעמאנד פאן דען לוים זעלבסט עטוואז איינלעזט, זא ווירד דאז פערקויפטע הויז אונד דיא אייגענטהומסשטאדט אים יובל ווידער פרייא; דען דיא הייזער אין

דען

רש"י

כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם. בחצריה' ובטירותם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: לב וערי הלוים. ארבעים ושמונה עיר שנתנו להם: גאולת עולם. גואל מיד אפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: לג ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצא ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היה להם נחלת שדות וכרמים

באור

הבית שהוא פתוח ליכנס ולצאת, ואין כן הבית שיש לו ארבע חומות ופתחי' לנעול ולפתוח, וכן תרגמו אונקלוס פצחין, ופי' רש"י ז"ל עיירות פתוחות מאין חומה, ויש הרבה בס' יהושע הערים וחצריהם בחצריהם ובטירותם, והודיע הכתוב שהבתים הבנויין בחצרים, אשר אין להם חומה סביב, על שדה הארץ יחשבו, דינם כדין שדה אחוזה, וגזרת הכתוב הוא, אין לו טעם בדעת האדם, כי החצרים גם הם ערי מושב כמו ערי חומה, ויש פרזות רבות יפות וגדולות מערי מבצר חומה דלתים ובריח, ואעפ"כ דין בתיהן כשדה הארץ, על כן נאמר יחשב בנפעל, לפי שהוא כנגד מחשבות לבב האדם, והכלל הזה יסדנו למעלה בפי' דם יחשב לאיש ההוא (פרשה י"ז ד'), שאעפ"י שהמחשבה היא בבחירת האדם, וחושב כל אחד כפי סברתו, מ"מ יתכן הנפעל, אם לפי רצון האדם יחשוב כן, והשם היודע האמת יכוהו לחשוב להפך, וכן הבדון בכתוב זה, וכן ונחשב לכם תרומתכם (במדבר י"ח כ"ז), וכיוצא בהן, ורמב"ן ז"ל לא אמר כן, ותוכן דבריו שבית עיר חומה, אחרי שנת ממכרו, שישב המוכר שנה תמימה בבית אחר, מתיאש מן הראשון, ולא תמעט מחייתו אם יחלט, אבל בתי החצרים עשויין לשמירת השדות, ולהיותם מושב לעובדי האדמה, על כן דינם כשדה הארץ, ואין טעם זה הגון כפי פרושנו במלת חצרים, ועוד מה טעם לעיר גדולה מוקפת חומה אחרי מות יהושע בן נון, שתדין בדין חצרים, [*א"ה, אעפ"כ נראה כדברי הרמב"ן ז"ל שהם כאותי' לפשטות הכתוב, שהפרזות הבנויות על פני השדה למושב האכרי' ועובדי האדמה, נקראות חצרות דארף שאפטען, לפי שאין שם אלא בתים וחצרות לא שוקי' ורחובו' ושערים, כמו בערי' הבצורות חומה ובריח, ובתי החצרות הם כמו חלק מן השדות, לפי שהן בנויות לצרכן, וזהו לשון על שדה הארץ יחשב, ולא אמר כשדה הארץ יחשב, כמו שנאמר ונחשב לכם תרומתכם כדגן (שם שם), לפי שאין הכוונה על ההשואות שבין הבתים ההם לשדות, כי אם שהבתים נחשבות עם השדות לפי שהן חלק משדי הארץ, ולכך דינם כדין השדות, ואולם כדי שלא ישתנה דין הגאולה בכל עת, אמרו חז"ל שאין סומכין אלא על חומה שמוקפת בעת שנכנסו לארץ, אם בביאה ראשונה בימי יהושע, או בביאה שניה בימי עזרא, וכן בביאה שלישית בימות הגאולה לעתיד ב"ב]: גאלה תהיה לו, כשדה הארץ שנגאל מיד הלוקח בשני ממכרו עד היובל, כן תהיה גאלת בתי חצרים, לא כבית עיר חומה שאינו נגאל רק עד תום שנת ממכרו, ואחר כן נחלט ללוקח: וביבל יצא, כשדה אחוזה אם לא נגאל יוצא ביובל חנם, כן בתי החצרים, לא כבית עיר חומה שאין לו גאולת יובל, ומקרא זה ראיה למה שפרשנו למעלה (פסוק ל'), ורש"י ז"ל פי' גאלה תהיה לו, מיד אם ירצה, ובזה יפה כחו מכח שדות, שהשדות אינן נגאלות עד שתי שנים, וביובל יצא חנם, והוא מברייתא דת"כ, שאחר שהושוה דינו לשדה ידענו שנוהגין בו שתי הגאולות, לכן אמרו שבא הכתוב ליפות כחן מכח השדות, ולהשוותן לבתי ערי חומה שזמן גאולתן מתחיל מיד, אלא שאמרו אחר שנתת לו כח יפה שבשדות, וכח יפה שבבתי עתי חומה, יכול לא יצא ביובל, ת"ל וביובל יצא: (לב) וערי הלוים, מ"ח עיר שנתנו להם, לשון רש"י ז"ל, כלומר הערים שנתנו להם על פי ה' הם הנקראים כאן ערי הלוים, והבתים שבהן נקראים כאן בתי ערי אחוזתם, כי הערים הללו אחוזתם הם כמפורש לפנינו, ולכן בתיהן ועריהן דין שדה אחזה להם, אבל בתי לוים שבערי ישראל, או שבנו עיר במדבר נחלת איזו שבט אין לעיר ההיא דין ערי לוים: גאלת עולם תהיה ללוים, כפי פשטי מקראות הללו יראה בעיני שנתן להם הקב"ה כל מיני גאולות המפורשות למעלה בשדה אחוזה ובבתי ערי חומה ובבתי החצרי' ועוד יותר מהן, והכתוב הולך ומונה הגאולות בקצרה, ואמר תחלה גאלת עולם תהיה ללוים, לא כבתי ערי חומה שאינן נגאלין רק עד תום שנת ממכרם, ואלה נגאלין לעולם עד היום, וכן לא כשדה אחוזה שאינה נגאלת בשתי שנים הראשונים, ואלה נגאלין מיד, וכן שנו בת"כ: (לג) ואשר יגאל מן הלוים, ואף גם זאת כל הרוצה ליגאל מן הלוים יבוא ויגאל, לא כשדה אחזה שאינה נגאלת אלא בגואל הקרוב אליו או השיגה ידו וגאלה, ואלה נגאלין מכל משפחת הלוי, כל הרוצה יבוא ויגאל, ושעור הכתוב וכן אשר יגאל מן הלוים יגאלנה, מי שירצה יגאל, וגם בגואל לוי נוהג דין זה, ולא תאמר לא נאמרו דברים אלו אלא בבן לוי שמכר ביתו לישראל, שלא יופקע מיד הלוים, אבל אם אחד מן הלוים יגאל הבית מיד ישראל, לא

תנא

עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם: ס
לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ: לו אַל־

תקח

קִרְוֵי לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לד וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן: לה וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וִיחֵי עִמָּךְ: לו לָא

תסב

דען שטעדטען דער לויטן זינד איהר אייגענטהום אונטער דען קינדערן ישראלס. (לד) איין פעלד, דאז אין דער נעהע אן איהרען שטעדטען ליגט, זאלל גאר ניכט פערקויפט ווערדען קעננען, זאנדערן איהר עוויגעס אייגענטהום בלייבען. (לה) ווען דיין ברודער נעבען דיר אבקעממט, אונד זיינע האנד זינקען לעסט: זא זאללסט דוא איהן אונטערשטיצצען, דאס אויך דער פרעמדע אונד געדולדעטע בייא דיר לעבען מעגע. (לו) דוא זאללסט

ווערער

רש"י

ובדווים הלא' ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא תופקע נחלתם מהם: לד ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: לה והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשא שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. (גר זה גר צדק) אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: לו (נשך ותרבית. חד

שווינהו

באור

תצא מידו, אלא יוצא כשאר בתי ערי חומה, לפי שנשאר ביד לוי, אלא גם אם יגאל אחד מן הלוים, ולא יגאלנה הלוי המוכר מידו, ויצא ממכר בית, לא כבתי ערי חומה שאינן יוצאין ביובל, אלא אם לא נגאל הבית, מיד הישראל או מיד הלוי, ויצא ממכר בית הלוי מיד הקונה ביובל, וכן עיר אחוזתו, אם נמכרה ולא נגאלה מן הלוים, או שמכרו רחוב באחת מעריהם לתשמיש הקונה ולא נגאל, תצא גם היא מיד הקונה ביובל כשדה אחוזה, זהו פשט המקרא הסתום הזה לפי דעתי, ורשב"ם ז"ל אמר ואשר יגאל מן הלוים, שירצה לגאול, ואין לו במה לגאל, ויצא ממכר בית וגו', כלומר תשוב לו בהגיע היובל, ולפרושו הוא כדרך ואם לא מצאה ידו וגו' ויצא ביובל ושב לאחוזתו, אבל הפי' זה דחוק בלשון הכתוב, היה לו לומר ואם לא יגאל ויצא ממכר בית. ורש"י ז"ל פי' ואשר יגאל מן הלוים, אשר יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר בית או עיר וכו', וגאולה זו לשון מכירה ד"א יכול אין זה אלא בישראל שקנה מלוי, אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט, ת"ל ואשר יגאל מן הלוים, אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם, ויצא ממכר בית מצוה אחרת, אם לא גאלה יוצאת ביובל, והפי' השני שנוי בת"כ, ומסכים לפרושנו שהכתוב מדבר בשני דברים, ולרמב"ן ז"ל פרושים בזה קחם מספרו, [* א"ה, הנראה בכוונת הכתוב, לפי שאמר למעלה גאולת עולם תהיה ללוים, יכול ששדה הלוי הנגאלת מלוי אחר תהיה ביד הגואל לעולם, ולא תצא ביובל, לפי שלשון גאולת עולם סובל גם הפי' הזה, לכך אמר ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית וגו', שאין הכוונה במה שאמר גאולת עולם, אלא שיכול לגאול לעולם, אבל השדה הנגאלת תצא ביובל *]: כי בתי וגו', לא היו להם נחלת שדות וכרמים, אלא ערים לשבת ומגרשיהם, לפיכך הם להם במקום שדות, ויש להם גאולה כשדות, כדי שלא יופקעו נחלתם מהם, ומפי' רש"י ז"ל: (לד) ושדה מגרש עריהם, כמפורש בפרשת אלה מסעי: לא ימכר, מכר גזבר, שאם הקדיש בן לוי שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר, אינה יוצאה לכהנים ביובל, כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד, אבל בן לוי גואל לעולם, לשון רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ואמרו או לא ימכר מכר עולם, כלומר שלא ימכר לצמיתות, ת"ל כי אחוזת עולם הוא להם, כלומר אם האזהרה על מכר עולם, מה צורך לומר שהיא להם אחוזת עולם, וכבר אמר (פסוק ל"ג) שהיא אחוזתם, ועוד יאמר סתם כי היא אחוזתם, ונדענו שדין שדיהם כדין שדה אחוזת ישראל, שנאמר עליהן למעלה והארץ לא תמכר לצמיתות, ועל כרחך במכר גזבר מדבר, שכיוצא בזה באחוזת ישראל אינה יוצאה ביובל למקדיש, אלא היא כשדה החרם לכהנים, ואמר בלוים שלא ימכרנה הגזבר מטעם כי אחוזת עולם הוא להם, שתהיה אחוזתם לעולם, אפילו הקדישה גואלה לעולם, ומטעם זה עצמו אין לפרש הכתוב כפשוטו ושדה מגרש עריהם לא ימכר, כשדה אחוזת ישראל אפילו במספר שני תבואות, והכתוב שאמר גאלת עולם תהיה ללוים מדבר בבתים וערים, שאם כן מה טעם לומר כי אחוזת עולם הוא להם, ואין המכר לשדה האחוזה עצמו אלא לשני תבואות, אלא ערי הלוים האמור למעלה כולל גם שדה מגרש עריהם, אגם הם בכלל העיר, ודיניהן כדין הבית, ומה הוצרך להוסיף בשדה מגרש דין מכר גזבר לפי שבאחוזת ישראל אינו יוצא ביובל לבעל האחוזה המקדיש אותה, ובלוים נגאל לעולם, ובפרושנו זה נסתלקה תמיהת רא"ם ז"ל על דברי הנראית, והתישב פשוטו של מקרא: אחוזת עולם, שלא תצא מידם לעולם אפילו אם הקדישה, לא כאחוזת ישראל שאינה לעולם, שהרי אם הקדישה ומכרה גזבר יוצאת מתחת ידי המקדיש: (לה) וכי ימוך, פרשתיו (פסוק כ"ה): ומטה ידו עמך, המשל העושר והנכסים אל היד בעלת העצמה והכח, ואבדן הנכסים להתמוטטת היד, ועליו הנמשל והחזקת בו, כאדם שרגליו מטים וקרוב לנפול, ואחרו מחזיק בו ומונעו מלנפול, כן הלואת כסף למטה ידו כמחזיק בו, שאם תניחהו לנפול יקשה עליך אחרי כן להקימו, וזהו שאמרו בת"כ ומטה ידו עמך, אל תניחהו שירד, הא למה זה דומה למשא שעל גבי החמור, עודנו במקומו אחד תופש בו ומעמידו, נפל לארץ חמשה אין מעמידים אותו: עמך, אצלך וקרוב לך, שאתה יודע מהו לו: והחזקת בו, בו שב על אחיך לא על ידו, וכל שרש חזק בבנין הכבד הנוסף על התופס בכחו באחור דבר שלא ימוט: גר ותושב, לפי הפשט גר מארץ נכריה והוא תושב, כמו גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד'), והוא גר שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות, או גר מארץ נכריה שמתגורר בארץ, ואינו עובד ע"ז, ותושב מבני התושבים בארץ, ולפי ששניהן שוין, אמרו בת"כ גר זה גר צדק, ותושב גר אוכל נבלות: וחי עמך, אם אין לו להחיות עצמו, חוקהו להחיותו, ואם כן מלת והחזקת על אחיך שלפניו ועל גר ותושב שלאחריו, ולכן בעל הטעמים הפסיק במלת עמך, אלא את אחיך אתה מחויב כשימוך ומטה ידו, שלא יבוא לכלל מחסור, אבל גר ותושב כשהגיע למחסור אתה מצווה להחיותו, ולדעת רבותינו שגר זה גר צדק כל הנזכרים בפסוק שוין להחזיקם כשימוכו ומטה ידם, ועניינו וחי עמך מצות עשה על פקוח נפש, ודעת רמב"ן ז"ל בספר המצות מצוה י"ח שגר הנאמר כאן על גר אוכל נבלות: (לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית, לפי פשוטו מקרא זה מדבר שהלוהו סתם כסף או פירות, ולא התנה עמו שיתן לו נשך או תרבית, וכשפורע הלוה ורוצה ליתן לו מרצונו נשך או תרבית, הזהיר שלא יקחם

ממנו

תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך׃ לז את־כספך לא־תתן לו בנשך ובמרבית לא־תתן אכלך׃ לח אני יהוה אלהיכם אשר־הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את־ארץ כנען להיות לכם לאלהים׃ ס לט וכי־ימוך

אחיך

אונקלוס

תסב מניה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויהי אחוך עמך׃ לז ית כספך לא תתן ליה בחבוליא וברביתא לא תתן מיכלך׃ לח אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא׃ לט וארי יתמסכן

אחוך

תרגום אשכנזי

וועדער צינז נאך איבערשוס פאן איהם נעהמען, זאנדערן דיך פאר דיינעם גאטטע פירכטען, אונד דיינען ברודער נעבען דיר לעבען לאססען. (לז) גיב איהם דיין געלד ניכט אויף צינז, אונד דיינען מונדפאררא‌טה ניכט אויף איבערשוס.

(לח) איך בין דער עוויגע, אייער גאטט, דער אייך אויז דעם לאנדע מצרים געפיהרט, אייך דאז לאנד כנען איינצוגעבען, אונד אייער גאטט צו זיין. (לט) ווען דיין ברודער נעבען דיר פערארמט

אונד

רש"י

שווינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין): ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בנכרי כדי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: לח אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן התולה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א: לט עבודת עבד. עבודה של גנאי שיהא

ניכר

באור

ממנו, והכתוב הסמוך מדבר שלא יתן לו כספו בנשך, שלא ישתכר כך עמו, ואם התנה עובר בלאו, אעפ"י שלא פרע לו כלום, ויש מחלוקת בין גדולי המורים בענין נשך ורבית מאוחרת בין נותן סתם, או שאמר בשביל מעותי שהיו בטלות אצלך, ואם הוא רבית קצוצה שאסור מן התורה הו לא, ואם לפרושנו בפסוק זה כשנותן לו בדרך רבית אסור מן התורה אין לסמוך על דברינו, כי לפר' פשוטו של מקרא באתי לא להורות הלכה: נשך והרבית, חד שויה רבנן ולעבור עליו בב' לאוין, לשון רש"י ז"ל, אבל רמב"ן ז"ל אמר שלפי פשוטו נשך הוא המלוה מנה שיתן לו כל שנה ושנה ה' שקלים רבית, ולפי שמצערו ועולה נקרא נשך כי אחריתו כנשך ישך, והרבית הוא על שנה אחת, וזה אינו נושך, שלא יעלה יותר מן הסך ההוא, אבל הוא מרבית, ונסמך אפר' בעז"ה: ויראת מאלהיך, לפי שלא הלוהו על מנת שיתן לו רבית, אלא מטוב לבבו, יורה לעצמו היתר לקחת אותו בשעת תשלומים, כשיתן לו הלוה הרבית מרצונו ודעתו, ולא יירא אדם שיגנהו בשביל זה, אמר ויראת מאלהיך שיפרע ממך אם תעשה כן, ורש"י ז"ל פי' לפי שהאדם מורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, הוצרך לומר ויראת מאלהיך, או התולה מעותיו בנכרי להלוותם לישראל ברבית, הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו, לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: וחי אחיך עמך, לחזק ולהזהיר, ומדרשו אהדר ליה רבית דליחי עמך, כגון נחזרת רבית קצוצה, כענין שאמר בגזל והשיב את הגזלה אשר גזל, מפי' רמב"ן ז"ל, ולפי פשוטו אם אתה מלוה לו בלי רבית אז וחי אחיך עמך, אבל כשיתן לך רבית חייו אינן חיים, כי ירא ללוות מפני הנשך: (לז) את כספך, פרשנוהו (פסוק ל"ו), ואולי יש הבדל בין נשך לתרבית, נשך נקרא כשמשלם מאה וחמשה בעבור מאה, שנושך מכספו ומפסיד, ותרבית אפשר בלי נשיכה, כגון שלוהו מאה כורים חטים על מנת שישלם לו מאה וחמשה, והוזלו החטים וקנה מאה וחמשה בפחות ממה שהיו שוין מאה בשעת הלואה, וזו תרבית בלי נשך, ולכן אצל כסף באמר נשך, ואצל אוכל תרבית שגם זה אסור, ולפעמים ישך גם באוכל, וזהו נשך כסף נשך אוכל, וכל שכן הוא מתרבית, ורמב"ן ז"ל אמר לפי דרכו (בפסוק ל"ו) שהמתנה להלוות את הכסף בנשך, בכל שנה יתן כך, והאוכל ילוהו עד הקציר, ואז יפרענו מגרנו בתוספות קצוב, אבל בגמרא (ב"מ דף ס"ב ע"ב) הוכיחו שנשך ותרבית אחד הוא: (לח) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו', פי' ראב"ע ז"ל שאמר כן בעבור גר ותושב וחי עמך, כי אני ה' הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהייתם שם גרים ונתתי לכם אחוזה, אבל רבותינו ז"ל אמרו בת"כ על תנאי זה הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקבלו את מצות רבית, שכל המודה במצות רבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות רבית כאלו כופר ביציאת מצרים, וטעם דבריהם שמצות רבית דעת האדם תתירנו, שמעותיו בטלות והלוה מתעסק ומרויח בהן, ולמה לא יהיה יתרון גם למלוה, אלא שהוא חוק מחוקי התורה הנעלים משקול דעת האדם, שנצטוו בהן ישראל שהוציא השם אותם מארץ מצרים באותות ובמופתים, ועל כן צריכין לקבל חקי אלהים כמו שפרשנו (פרשה י"ט ל"ו), ולכן המודה במצות רבית שהיא יסודה מודה ביציאת מצרים, שהשם עושה אותות ומופתים, ועל כן יגזור על חקי קדש, והכופר במצות רבית כאלו כופר ביציאת מצרים: לתת לכם את ארץ כנען, אשר בחר לשבתו מכל הארצות: להיות לכם לאלהים, לתת מקדשו בתוכם ולהשכין ביניכם שכינתו, ואין זה רק בא"י כנען אשר בחר בה אלהים, מקום המקדש והנבואה והאותות והמופתים, שאני נודע לכם על ידיהן לאלהים אלהי ישראל, שאתם נבדלין מכל האומות, ואין כן כשאתם גולים ממנה, שאין חזון ואין אות ומופת בארץ העמים, ונדמה כאלו אינו אלהיכם, שהרי אין יתרון שלכם על העמים נראה שם, ולכן מוטל לכם המצות התלויות בארץ כגון שמטה ויובל, וראוי לכם לקיימם שלא תגלו מן הארץ, וכן בפרשת המילה סמך מתנת הארץ עם היות להם לאלהים שנא' ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים, וכבר פרשנו שם והארכנו בזה, וזהו ששנו בת"כ לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים מיכן אמרו כל בן ישראל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאלו עובד ע"א, וכן בדוד הוא אומר ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כ"ו י"ט), וכי עלתה על דעתנו שדוד המלך עובד ע"ז, אלא שהיה דורש ואומר כל היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז: (לט) וכי ימוך וגו' ונמכר לך, אמרו רבותינו ז"ל שלא ימכור

עצמו

אַחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ מ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ מב כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃

מג לא

אונקלוס

אֲחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין׃ מ כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵא עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃ מא וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב׃ מב אֲרֵי עַבְדַּי אִנּוּן דִּי אַפֵּיקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין׃

מג לא

תרגום אשכנזי

אונד זיך דיר פערקויפט, זא זאללסט דוא איהן ניכט וויא איינען לייבאייגענען ארביי- טען לאססען. (מ) וויא איין טאגלעהנער, איין געדולדע- טער הייזלינג מאג ער בייא דיר זיין, אונד ביז צום יובל- יאהר — — דיהנען;
(מא) אלזדען אבער ציהט ער מיט זיינען קינדערן פאן דיר וועג, קעהרט צו זיינעם גע- שלעכטע צוריק, אונד גע- לאנגט ווידער צום אייגענ- טהום זיינער עלטערן.
(מב) דען זיא זינד מיינע קנעכטע, דא איך זיא אויז מצרים געפיהרט האבע; זיא מיססען ניכט וויא שקלא- פען פערקויפט ווערדען. (מג) דוא

רש"י

ניכר בו כעבד. שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו: מ כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכ' אומנות כשאר שכירים תנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: מא הוא ובניו עמו. אמר ר"ש אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו. אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחוזת. חזקת: מב כי עבדי הם. שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: מג לא תרדה בו בפרך. מלאכ' שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו והומר אני

באור

עצמו אלא מפני הדחק, לא שימכור עצמו להניח המעות בכיסו, או לקנות בו דבר: לך, בין מוכר עצמו בין מכרוהו ב"ד לא ימכר אלא לך, מברייתא דת"כ: לא תעבד בו עבדת עבד, עבודה של גנאי שיהא ניכר בו כעבד, שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול מנעליו, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ, ולפי שהתורה קוראו אחיך, וקוראו עבד, אמרו שם אתה תנהג בו כאח, והוא ינהג בעצמו כעבד, וזה ענין נאות בפי' הכתוב, וכן דרשו בו, בו אי אתה נוהג כעבד, אבל עובד אתה בבן חורין עבודת עבד, כלומר בן חורין שאינו מכור לעבודת רבו, והשכיר עצמו לשרת ולהוליך כליו לבית המרחץ, מותר להשתמש בו, שלא הקפידה תורה אלא בנמכור לכל דבר מפני דוחקו שאין דעתו להתבזות בעבודות בזויות, אבל אם נשכר מדעתו לכך, אין לבו דוי על בזיונו, גם בן חורין עושה לרבו החכם כן מפני כבודו, ואינו בזיון לו: כשכיר כתושב יהיה עמך, אעפ"י שמכר עצמו לך בכסף שקבל, והרי הוא מוכן לך לכל עבודתך, ולא יפטר ממך קודם זמנו, ותוכל לכופו לעשות כאשר תצוה עליו, תנהג עמו כשכיר שנשכר לך לעבודה ידועה, ולפי שאין השכירות משתלמות אלא לבסוף, אם תכבד עבודתך עליו יניח עבודתך וילך לו, או כתושב היושב בביתך והוא מאוכלי לחמך, שדרכו לעבוד לבעל הבית, אלף טובותיו, וכן תושב הארץ מדרכו לעבוד לאדוני הארץ, וכשתכביד על התושב יעזבך וילך לו מביתך או מארצך, ומדרך בני האדם שינהגו עם שכיר ותושב בדרך כבוד ולא יכבידו עליהן, כן יהיה העבד עמך: עד שנת היבל, כבר נאמר למעלה שהעבדים יוצאים ביובל, ואמרו רז"ל תינוקבא ללמד אם פגע ביובל לפני שש שנים היובל מוציאו, בין מוכר עצמו בין מכרוהו ב"ד, בין נרצע קודם שש לרציעתו בין לאחר שש, ולפי פשוטו יאמר שלגבד לענין זה אינו דומה לשכיר ותושב, שהוא חייב לעבוד עמך עד היובל, שאם מכר עצמו לשנים רבות, או נרצע שעובד עד היובל, אין לו רשות לצאת מתחת ידך עד שנת היובל, ולענין זה הוא כעבד גמור שקנית מן הגוים, ואז חייב אתה לשלחו חנם: (מא) ויצא מעמך הוא ובניו עמו, אמר ר' שמעון אם הוא נמכר, בניו מי מכרן, אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו, מפי' רש"י ז"ל, ולפי פשוטו לא יאמר לו רבו אתה נמכרת לי ואני חייב לשלחך חפשי ביובל, הנח לי בניך שכלכלתים עד היום, ואכלכלם מכאן ואילך שיעבדוני במקומך שהרי הם לא נמכרו לי, אלא חייב לשלח אותו ואת בניו עמו ביובל: ושב אל משפחתו, כאמור למעלה ואיש אל משפחתו תשובו (פסוק י'), ואמרו רבותינו שהמקרא הזה בא לרבות על מכרוהו ב"ד שתים או שלש שנים לפני היובל שהיובל מוציאו: ואל אחזת אבתיו ישוב, לפי פשוטו אם היה לו אחוזה, ומכר אותה בעניו, ואח"כ העני יותר ומכר עצמו, כשיצא ביובל ישוב אל משפחתו להיות חפשי כמותם, גם אחוזתו היוצאת מיד הקונה ביובל, ישוב אליה, שלא נאמר לפי שזלזל בעצמו ונמכר לעבד אינו ראוי עוד שתהיה לו אחוזה בארץ כשר ואדון, אלא גם לאחוזת אבותיו הנכבדים ישוב, ובת"כ שנו למה שהוחזקו משפחתו הוא שב דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר למשפחתו ולאחוזתו הוא שב, ואינו שב לשררה שהיה בו, וכן בגולה, פי' כך נחלקו בגולה לעיר מקלט ושב, וזה קרוב לענין שאמרנו, שהכתוב מרבה שישוב אל משפחתו ואל אחוזתו ולא ינרע ממשפחתו בעבור שנמכר לעבד, ולא נחלקו רק אם גם לשררתו ישוב אם לא, ולכן רש"י ז"ל שפי' אל אחוזת אבותיו ואל כבוד אבותיו, ואין לזלזלו בכך, אחוזה חזק', בשטת ר' מאיר הי', אלא שהוציא מלת אחוזה מפשוטו, ואפשר שגם רבותינו הניחו הפשט במקומו, וכמו שאמרנו, ורא"ה שדרשו כן גם למעלה (פסוק י'), ושם אין יתור בכתוב: (מב) כי עבדי הם, מאז הם וזרעם עבדים לי, מטעם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שעל ידי התשועה הגדולה הזאת שעשיתי עמהם, לפדות גוי מקרב גוי באותות ובמופתים, נעשו לי עבדים, כמו שבארנו הענין הנכבד הזה בפי' רות חן (פרשה ע"ו א'), ואיך יעבוד בהם זולתו כדרך שעובדים בעבדים, אלא הנמכר מהם לאחר הן ע"י גנבה או מעצמו מדוחק השעה, לא יהיה בעיניו כעבד להעבידו בבזיון, או להחזיק בו לדורות, כי לא ימכרו ממכרת עבד לדברים כאלה, אלא כשכיר כתושב ינהגו בו, וביובל יצא לחפשי וישוב להיות אדון, זהו פשוטו של מקרא, וזהו ששנו בת"כ כי עבדי הם שטרי קדם עליהם ראשון, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שלא ימכרו ממכרת עבד, ואמרו עוד דבר אחר לא ימכרו ממכרת עבד, שלא יעמידנו בסימטא ועל אבן הלקח, בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח, כמו שפי' רש"י ז"ל, כלומר המכירה עצמה תהיה בדרך כבוד, ולא תדמה למכירת עבד מצמים אחרים: (מג) לא תרדה בו בפרך, כמו וירדו בדגת הים (בראשית א'

מג לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו

אונקלוס

מג לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃ מד וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן׃ מה וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעֲיָתְהוֹן דִּי עִמְּכוֹן דִּי אוֹלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ מו וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן לִירוּתַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי

תרגום אשכנזי

(מג) דוא מוסט ניכט מיט הערטע איבער איהן הערר־שען, אונד דיך פֿאָר דיינעם גאָטטע פֿירכטען.
(מד) קנעכט אונד מאַגד, דיא פֿעלליג דיר לייבאייגען, קאָננסט דוא פֿאָן דען פֿעלקערן, דיא אום איך הערום וואָהנען, אויז איהנען קאָננסט דוא קנעכט אונד מאַגד קויפֿען. (מה) אויך אויז דען קינדערן דער געדולדעטען, דיא זיך בייא איך אויפֿהאַלטען, אויז איהנען קעננט איהר קויפֿען, אונד אויז איהרעם געשלעכטע, דאַז בייא איך איזט, דאַז זיא נעמליך אין איירעם לאַנדע געצייגט האַבען; דיזע קעננען אייער אייגענטהום ווערדען.
(מו) איהר קעננט זיא אויך איירען קינדערן, אלז אין ערבגוט, הינטערלאַססען, אונד אַלזאָ אויף עוויג אלז שקלאַפֿען געברויכען; אונטער איירען ברידערן, דען קינדערן ישראל״ס אבער זאָלל

רש״י

אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: מד ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי אני מושל באומות אני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: מה וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: מו והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו

באור

(א׳ כ״ו), שנופל על הנגישה בכח במקל וברצועה, וכן הרודים בעם העושים במלאכה (מלכים א׳ ה׳ ל׳), וכלדך שמכריחים את הבהמות, ומלת בפרך על הקושי, וכן ת״א בקשיו המשברת את הגוף, כמו ויעבידו מצרים את בני בפרך (שמות א׳ י״ג), על דרך שמשעבדין בעבדים כנענים, כמו שאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו (שם כ״א כ׳), ואין כן ממשלה שהיא בצווי ולא תתכן בבהמה שאינה בת דעת, לא כראב״ע ז״ל שפי׳ תרדה בו כטעם ממשלה, אבל רבותינו ז״ל בת״כ שנו לא תרדה בו בפרך שלא תאמר לו חם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך לו וכו׳ עדור תחת הגפן עד שאבא, וכן פי׳ רש״י ז״ל מלאכה שלא לצורך כדי לענותו, הוסיפו גם עבודות קלות כשהן שלא לצורך רק לענות הגוף ולשבר הלב, לא שהוציאו המקרא מפשוטו: ויראת מאלהיך, אם הוא עבד כבנע ואינך ירא ממנו, ירא מאלהיך כי ירוב את ריבו, ולשטת רבותינו ז״ל שמא תאמר לצורך עשיתי, הרי הדבר מסור ללב, ולכך נאמר בו ויראת מאלהיך: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, לפי שעל הישראלי אמר כי עבדי הם, שלא יהיו לך לעבדים, אמר ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, כלומר ואותן שיהיו עבדים לעבדך, תקנה מאת הגוים וגו׳, ורש״י ז״ל פי׳ ואם תאמר אם כן במה אשתמש, בעבדי אני מושל, באומות אני נוחל, שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה, אלא מי ישמשני: מאת הגוים, ופי׳ רש״י ז״ל הם יהיו לך לעבדים, ורמב״ן ז״ל נדחק בלשון זה, כי הכתוב אומר מהם תקנו, ולדעתי כוונת רש״י ז״ל שאמר הם יהיו לך לעבדים, אם ימכרו את עצמם לכם, כי לא אסרתי רק אלה שבגבול ארצכם, וכן מהם תקנו עבדים שיביאו מארצות רחוקות לסחורה ומלת מהם חסר וא״ו, וע״כ יאמר את הגוים אשר סביבותיכם, להוציא מאותן שבארץ שהן בכלל לא תחיה כל נשמה, וכמו שפי׳ רש״י ז״ל, לא שמתיר לקחת מן הגוים הנכבשים מתיהם בניהם ובנותיהם בחזקה לעבדים ולשפחות, אלא שמהם תקנו עבד ואמה שיביאו לארצכם ומכרום שם, כיום סוחרים נפש אדם ככתוב בנבואת צור בס׳ יחזקאל: (מה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם, כמו שמותר לכם להשתעבד בעכו״ם אשר סביבותיכם, מותרין אתם גם בבני התושבים, והן גרים שקבלו עליהן שלא לעבוד ע״ז, כמוגר תושב האוכל נבלות, ואע״פ שהם גרים עמכם, אין להם דין ישראל, אלא מהם תקנו, ומאותן הבנים תקנו מיד אבותם המוכרים אותם: וממשפחתם אשר עמכם, מאותן בני התושבים שהולידו אותן אבותיהן מבנותיהם הבנות הכנעניות אעפ״י שגר הוא מהכנענים, הואיל ואבותיהם גרים הושבים מארצות אחרות, מותרין אתם לקנות לעבדים: והיו לכם לאחוזה, מלבד שיהיו עבדים להשתעבד בם, גם לא יגאלו ולא יצאו ביובל, אלא דינם כאחוזה שהיא שלך ואין לאחר חלק בו, וכמו שיפרש בפסוק הסמוך: (מו) והתנחלתם אתם וגו׳, זה פירוש והיו לכם לאחוזה, כשדה אחוזה שאדם מנחיל לבניו אחריו, כן ינחילו עבדיהם לבניהם אחריהם, כי זכו בהם להיות להם לעבדים, וזהו הרדייה, וזה ענין והתנחלתם, שהקונים ישתעבדו בהם ובניהם, להיות גם עבדים לבני בניהם אחריהם, וזהו שפי׳ רש״י ז״ל באמרו החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם, ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם, שאם כן היה לו לכתוב ונחלתם אותם לבניכם, והתנחלתם כמו והתחזקתם ויבא פי׳, אבל אונקלוס ז״ל תרגם ותחסנון יתהון: לרשת אחוזה, שירשום אחריו כאחוזת שדה כמלת שלא לבניו: לעלם בהם תעבדו, לפי הפשט בא לומר שאינו יוצא ביובל, אעפ״י שאמר למעלה ואיש אל משפחתו תשובו (פס׳ י׳), והעבדים הללו אם להם משפחה בארצכם כאמור בפסוק הקודם לא ישובו אליהן, אלא לעולם בהם תעבודו, ולענין זה הוא כאחוזה הקיימת לעולם, לא שדומה כאחוזה שאין דעתו למכרה לצמיתות, אלא דעתו למוכרו למי שירצה לחלוטין, ורבותינו ז״ל בת״כ, ובגמרא דרשו עליו: ובאחיכם בני

בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בּוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ נ וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה

אונקלס

בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃ מז וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לַעֲרַל תּוֹתָב עִמָּךְ אוֹ לְאַרְמַאי מִזַּרְעִית גִּיּוֹרָא׃ מח בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פֻּרְקָנָא תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּיהּ׃ מט אוֹ אַחְבּוּהִי אוֹ בַר אַחְבּוּהִי יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ מִקָּרִיב בִּשְׂרֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ דְתַדְבֵּק יְדֵיהּ וְיִתְפְּרֵק׃ נ וִיחַשֵּׁב עִם זַבְנֵיהּ מִשַּׁתָּא דְּאִזְדַּבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אַגִירָא יְהֵי

תרגום אשכנזי

ואלל איינער איבער דען אנדערן ניכט מיט שטרענגע הערשען. (מז) ווען איין פרעמדער אדער געדולדעטער בייא דיר צו פערמעגען קעממט, דיין ברודער אבער קעממט אב, אונד פערקויפט זיך אן דען פרעמדען, דער בייא דיר וואהנט, אדער אן איינען, דער פאן איינער אויזלענדישען פאמיליע אבשטאממט; (מח) נאכדעם ער פערקויפט ווארדן, פינדעט דאז איינלעזונגסרעכט שטאטט; איינער פאן זיינען ברידערן לעזעט איהן ווידער איין, (מט) אדער איין פאטערברודער אדער פאטערברודערס זאהן, אדער אויך זאנסט איין בלוטספערוואנדטער אויז זיינעם געשלעכטע קאן איהן איינלעזען, וויא אויך ווען ער זעלבסט צו פערמעגען קעממט, זא לעזעט ער זיך ווידער איין. (נ) ער רעכנעט אלזדען מיט דעם קייפער פאן דעם יאהרע אן, דא ער איהם פערקויפט ווארדען, ביז צום יובל, אונד דאז קויפגעלד טהיילט ער נאך אנצאהל דער יאהרע איין, אלז ווען ער אלז איין טאגלעהנער זאלאנגע העטטע בייא איהם.

רש"י

בעמיו וומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: מז יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו ע"י שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הנכרי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"א עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: מח גאולה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובנכרי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הנכרי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הנכרי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשה מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: נ כימי שכיר יהיה עמו. חשבון שמגיע לכל שנה ושנה

יחשב

באור

בני ישראל, וגו׳, אין זה נגד לעולם בהם תעבודו, אלא שיהיה כנאל בשני עבודתו, ושיצא בשש או ביובל, שלא היה צריך להאמר, כי מפורשין הגאולות למעלה בפרשה, וכן האזהרה אל תרדה בו בפרך כבר נאמר למעלה, פי׳ רש"י ז"ל ובאחיכם וגו׳ איש באחיו, להביא נשיא בעמו, ומלך במשרתיו שלא לרדותם בפרך, והוא ענין נאה, כמו שהעבדים העברים הנמכרים לנו, אין רשאי לנו לרדות בם כמו בעבדים, כן הדין נוהג בעבדי המלך ומשרתיו, אעפ"י שחייבין לשמוע לנשיאם ולעבוד למלכם, אינו רשאי להחשיבם כעבדים, ולכוף אותם למלאכות קשות, לרדות בם בפרך, אלא יהיו בעיניו כאחים, וינהיגם לאט ולא יכביד עולו עליהם, אבל באחרי׳ מותר לו לרדות, וכמו שמצינו בשלמה שלא שם גם אחד מישראל לחוטב בהר ונושא סבל כי אם הגרים והנותר ממשפחות הכנעני, ויפה מוסב על ענין הפרשה כלה: (מז) וכי תשיג יד וגו׳, כמו והשיגה ידו ומצא (פסוק כ"ו), וכן זה שהשיגה ידו למצוא הון: גר ותושב עמך, גר מארץ נכריה שנעשה תושב בארצך, כמו שפרשנו למעלה (פסוק ל"ה), וכן אמר רש"י ז"ל גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב, וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: עמך, טפל לך: ומך אחיך עמו, שיטפל בערכו ויטפל לו: לעקר, פי׳ רשב"ם ז"ל שנעקר מזה המלכות רחוק מארציכם לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח, ואיני מבין דבריו, שאם נעקר והוא רחוק מן המדינה איך נאמר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו (פסוק כ"ד), ורמ"ג ז"ל פי׳ משפחת גר, זה הגוי, כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה להיות לה שמש, ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים, והוא מת"כ, וכתב רמב"ן ז"ל שאם כן יאמר לעקר ומשפחת גר, וקרא ע"ז עקר, לפי שאדם חייב לשרש אחריה ולעקרה, ואונקלוס תרגם לארמאי, והוא הנכון, וזכר הכתוב הנמכר לגר התושב עמנו, והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא הגוי עצמו, מלשון עקר שרשוהי (דניאל ד׳ כ׳), ויאמר משפחת גר, שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו, התחבר באחד ממך עד שימכר לעקר משפחתו, ואפשר לדעתי לפרש עקר שנעקר יהודי ממשפחתו שהיא בארץ נכריה, ובא אל ארצנו ומשתחר בה, ואיננו תושב היושב בקרבנו, אלא מעובדי עכו"ם, שאין אנו מניחין לו להיות תושב בשערינו, וכל זמן שהוא בארצנו כמנע מעובדה, וזהו משפחת גר, שנעקר ממשפחת גר ונכריה לנו, ונמכר אליו עברי לשרתו: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו, מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל, שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל, שהרי ביובל יצא, כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל, לשון רש"י ז"ל, והיא מצות עשה לכל ישראל שנגאל אותו ואחר כך זה בקרובים שהם קודמים, ועצת המצוה ברור שלא יטמע וילמד ממעשיהם, כי בשאר הנמכרים הגאולה בקרובים רשות, לשון הרמב"ן ז"ל: אחד מאחיו יגאלנו, אחד המיוחד שבהם, מכאן שאחיו אביו קודם לאחיו מאמו בת"כ: (מט) או

רדו

יִהְיֶה עִמּוֹ׃ נא אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ נב וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ נד וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ * נה כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

כו א לא

יְהֵי עִמֵּיהּ׃ נא אִם עוֹד סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֶן יָתִיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ נב וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתִיב יָת פּוּרְקָנֵיהּ׃ נג כַּאֲגִיר שְׁתָא בִּשְׁתָא יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ נד וְאִם לָא יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בִּשְׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ נה אֲרֵי דִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

כו א לא

איהם זיין זאללען. (נא) זינד נון נאך פילע יאהרע ביז דאהין, זא מוס ער איין עבען דעם פערהעלטניססע פאן זיינעם קויפגעלדע, אלז איין לעזעגעלד, צוריק געבען. (נב) זינד אבער נור וועניגע יאהרע נאך איבריג ביז צום יובל, זא ווירד עז איין רעכנונג געבראכט; נאך דען יאהרען גיבט ער איהם לעזעגעלד. (נג) וויא איין דינסטבאטע, דען מאן אויף יאהרע מיטהעט, זאלל ער אנגעזעהען ווערדען; דוא מוסט ניכט צוגעבען, דאס ער איהן פאר דיינען אויגען מיט שטרענגע בעהערשע. (נד) ווירד ער אויף קיינע פאן דיזען ארטען אויזגעלעזט, זא געהט ער אים יובל. יאהר אויז דעם דינסט, ער אונד זיינע קינדער מיט איהם. (נה) דען דיא קינדער ישראלים זינד מיר לייבאייגען, מיינע לייבאייגענע זינד זיא, דא איך זיא אויז מצרים געפיהרט האבע; איך בין דער עוויגע, אייער גאטט.

כו (א) מאכט

רש"י

יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה ויככה לו: נא אם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפרשתי: נג לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה: נד (הוא ובניו עמו. הנכרי חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואין נגאל בשש: נה כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה:

כו א לא

באור

דדו, זה אחי אביו, בן דודו, זה בן אחי אביו, או משאר בשרו ממשפחתו מלבד שהקרוב קודם, או השיגה ידו, יד עצמו, ונגאל ביד כל אדם בת"כ, וזה כדברי רמב"ן ז"ל שכל אחד מישראל חייב לגאל אותו, אלא שהקרובים קודמים, ונאמר יגאלנו שלשה פעמים, לרבות את כל הגאולות שיהו כסדר הזה, כגון שדה אחוזה ובתי חצרים הנגאלים בקרובים, שיגאלו כסדר האמור פה, ויגאלנו השלישי פרט לאחר שהוא הנמכר לישראל מכריותב דת"כ: (נ) וחשב, פרשנוהו (פסוק כ"ז): קנהו, ואינו מחשב עם היורשים, שקונה עצמו במיתת האדון: עד שנת היובל, ביובל יוצא, אבל אינו יוצא בשש: והיה כסף ממכרו במספר שנים, יחשב כסף ממכרו שנתן לו בתוך מספר שנים שהן משנת המכר עד היובל, ע"ד משל אם היה עשרים שנה משנמכר עד היובל, וקנהו בעשרים מנה, מגיע לכל שנה מנה, ואם שהה אצלו ה' שנים, מנכה לו ה' מנים, ומחזיר לו ט"ו מנים, ורבו לא יוכל לומר לא קניתיך לשנים, אלא שתעבוד אצלי עד היובל, ואלו רצית להמכר לי על ה' שנים לא הייתי קונה אותך, שעד הנה נטפלתי עמך ללמדך סדר עבודתך, להנות ממך בשנים הבאות, ואין חמשה מנים מגיעים לחמשה שנים ראשונים, אלא כימי שכיר יהיה עמו, לא כעבד הנמכר לישראל שצריך לעבוד מספר שנים, רק כימי שכיר לשנה: (נא) אם עוד רבות בשנים, עד היובל, כגון זה שאמרנו שעבד ה' שנים, ועוד ט"ו שנים עד היובל: לפיהן, כפי מספרם המגיע לכל שנה: ישיב, לאדוניו כסף גאולתו, האיש הגואל אותו: מכסף מקנתו, מסכום הכסף שנתן לו כאשר קנהו, וכמו שפרשנו: (נב) וחשב לו, הגואל לשלם לו השנים המעטים הנותרים, ולא יאמר עבדת בן ט"ו שנים עודנו בחור, ועתה הזקין ונמה יחשבנו מעט מן השנים הנותרים מה יוכל לעבוד בהן, אלא ישלם לו וישיב את גאולתו, את כסף גאולתו: (נג) כשכיר שנה בשנה יהיה עמו, אעפ"י שנמכר לו על שנים רבים, לא יחשב אלא כשכיר משנה לשנה, שכל שנה סוף עבודתו, וכן זה: לא ירדנו בפרך לעיניך, גם טרם יגאל, לא תניח את הגוי שירדנו בפרך לעיניך, אלא כשכיר וכתושב יהיה עמו, וכדרך שנאמר בנמכר לישראל, וגם באדוניו (פסוק מ'): לעיניך, אמרו בת"כ יכול יכנס בביתו לידע מה הוא עושה לו ת"ל לעיניך, אין אתה מצוה אלא לעיניך, ופי' בפרך מבואר למעלה (פסוק מ"ג): (נד) ואם לא יגאל באלה, הדרכים האמורים למעלה על ידי קרוביו או על ידי עצמו, ונעזב בעבדותו ואין מושיע, לא לעולם יעבוד כעבד כנעני, אלא שעל כל פנים ויצא בשנת היובל, ויש"ע פי' באלה על השנים כי אמר ואין לא יתפרק באלין שניא, כלומר באותן מספר השנים שמכר עצמו לעבד, אם יפגע בהן היובל יצא לחירות, ורבותינו אמרו באלה הוא נגאל (כלומר באלה הקרובים), ואינו נגאל בשש, וגם זה כפשוטו, שהרי אומר ויצא ביובל, ולא זכר שיצא בשביעית, ועוד שאם יוצא בשש, איך אמר וחשב עם קונהו משנת המכרו לו עד שנת היובל, ואם שביעית למכירה קודמת ליובל, הרי צריך לחשב עד השביעית: הוא ובניו עמו, פרשנו למעלה (פסוק מ"א), ובת"כ שנו אמר רבי שמעון מניין שגזל העכו"ם גזל וכו', שנאמר וחשב עם קונהו, ידקדק עמו, שמה אינו מדבר אלא בעכו"ם שאינו תחת ידך ומה תוכל לעשות לו, כשהוא אומר ויצא בשנת יובל הוא ובניו עמו, הא בעכו"ם שתחת ידיך הכתוב מדבר, אם כן דבריה תורה בעכו"ם שתחת ידיך, על אחת כמה וכמה בעכו"ם שאינו תחת ידיך, א"כ החמירה תורה על גזלו של עכו"ם, ק"ו על גזלו של ישראל: (נה) כי לי בני ישראל עבדים, כבר נאמר למעלה (פסוק מ"ב), בנמכר לישראל שלא יעבוד עבודת עבד, ושיצא ביובל, וחזר לאמרו כאן בנמכר לגוי, לפי שזה שיגאל ע"י קרוביו או אחר או על ידי עצמו, לפי שהעכו"ם עובד בו עבור עבד, שהרי לא הזהיר אלא לא ירדנו בפרך לעיניך, אבל על עבודה של נכרי שנמכר בה שהוא עבד לא הזהיר, על כן מצוה שיגאל, שאיך יהיה כעבד ולי בני ישראל עבדים, והמקרא עצמו פירשנו למעלה (שם), והרמב"ן ז"ל כתב אעפ"י שאין הגר תושב והעקר חייבין במצות היובל, לא יקנו את עבדי להם לעבדים: אני ה' אלהיכם, כל המשעבדן למטה כאלו משעבדן למעלה, מפי' רש"י ז"ל:

כו א לא

אונקלוס

כו א לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ב יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִּי לִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃

ג אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוֹדַי תִּטְּרוּן ותעבדון

כו א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֺת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהֹוָה׃ פ

סדר בחקתי

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם

תרגום אשכנזי

כו (א) מאַכט אייך קיינע געצצען, עררִיכטעט אייך קיין בילדר, קיין דענקמאַהל, אונד דולדעט אין אייערם לאַנדע קיינען שטיין מיט בילדערשריפט צור פערעהרונג; דען איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט. (ב) בעאָבאַכטעט מיינע פייערצייטען, אונד האַבט עהרפורכט פאַר מיינעם הייליגטהומע; איך, דער עוויגע!

(ג) ווען איהר נאַך מיינען געזעצצען וואַנדעלט, מיינע געבאָטע בעאָבאַכטעט, אונד

רש"י

כו א לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"א אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר וגו' (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו' דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפי' לנכרי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה. אפי' לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא והסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש: ב אני ה'. נאמן לשלם שכר:

ג אם בחקותי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהו' אומר ועשיתם אותם הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים

באור

כו (א) לא תעשו לכם אלילם, מלת אלילים פרשנוהו (פרשה י"ט ד'), שנופל על ע"ז ועל כל עניני הבל שאינן כפי דעת האדם, ואחשוב שגם במקום הזה אינו מדבר בע"ז גמורה, שאינו ענין לכאן, ועוד כמה אזהרות יש בתורה על עשיית ע"ז ועל עבודתה, ולכן נאמר אלילים שכולל כל מיני מעשה הבלים ודמיונות של עובדי עכו"ם, אעפ"י שאינן ע"ז, כגון הצורות הדמיונות שהיו נוהגין לעשות כמו התרפים וכיוצא: ופסל, שרשו פסל, ועניינו על צורה הנפסלת מעץ או מאבן, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'), ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' ל"ב), וגם זה אינו לע"ז לעבדו, אלא כפסל של מלך וכיוצא, כדרך שעושין הגוים בארצותם לזכרון ולכבוד, וכן מצבה שהיא אבן אחת, כמו וישם אותה מצבה (בראשית כ"ח י"ח), ובאמרו לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך (דברים ט"ז כ"ב), כלומר אפילו לשמים, ואם בימי האבות היתה אהובה, אחרי כן עשו אותה הכנענים חוק לע"ז, ונעשה שנואה להשם ב"ה, וכן פסל גם אם נעשה לכבוד השם אסור, ע"ד משל לפסול מאבן תבנית משה רבינו עם הלוחות בידו ותבנית אהרן וקטרת בידו, לפאר בפסילים כאלה רחובות העיירות ודרכי הרבים, כדרך שעושין האומות בארצותם, על זה אסור לנו לעשות בארצנו: ואבן משכית, אסורה גם היא לתת אותה בארצנו להשתחות עליה אפילו לשמים, לפי שהיה חוק לע"ז שהיו נותנין לפניה אבן משכית להשתחות עליה, על כן נאסרה מכל וכל [* א"ה, הרד"ק בשרש שכה כתב שהוא מענין ציור, מלשון הנטה שהדבר המצויר יביט בו האדם, ויתכן שהוא האבן אשר עליו חרטו צורות משונות, נקראות (היעראָגליפען, בילדערשריפט), וזכרתי עניניהם אצל חרטומי מצרים, והיו הצורות ההם לכהניה' ולחכמיהם כמו מכתב, רשמו על ידם הענינו' אשר רבו להעלים מיתר העם, וכדי לכבדם בעניני ההמון אמרו עליהם שהן צורות נשגבות ראוי להשתחות להן ולעבדם, ונשתיירו מן האבנים ההם עד היום הזה, והשם אוסר לנו לקיים הצורות האלה בארצנו, אף לבוי או לזכר בלבד, והטעם כמו שיזכור הרב המבאר *), לפי שהמעשים הללו מרגילין מחשבות הבל ומקרבין לע"ז, ולכן נסמך לכאן שלא יקימו הדברים הללו בארץ הקדושה, לפי שהכדשה כלה מדברת בקדושת הארץ שתנהוג בה שמיטות ויובל, ושלא תמכר לצמיתות כי לי הארץ, אתם הענין כאזהרו' הללו שדרך הגוים לפאר בהן עירותם ועריהם שלא יעשו כן ישראל בארצם, וזהו לפי פשוטו, וכן הלכה שפסילי צורת אדם ודמות מזמזי מרום אפילו לנוי אסורין בלא תעשה כמ"ש בגמרא (ר"ה דף כ"ד ע"א), וכמו שפסק רמב"ם ז"ל (הלכות ע"ז פ"ג) ולמדוהו מן לא תעשון אתי, באלה הצורות לבד אסירים, וכאן ידבר עם הב"ד ושרי הארץ, וכל שכן שהאזהרות הללו על אלילים ממש, ועל פסל הנעבד, כי בת"כ שנו אלילים, זה א' מן השמות הגנאיים שנתגנו בהן עכו"ם לשם מעשיה, ופסל ומצבה לא תקימו, אולו המרקולים שעל גבי הדרכים, רשב"ג אומר אילו התמנים שבראשי הגגות. עוד אמרו שם כנגד זה הנמכר לעכו"ם הכתוב מדבר, שלא יאמר הואיל ורבי עובד עכו"ם אף אני אעבוד עכו"ם, הואיל ורבי מגלה עריות, אף אני אגלה עריות, הואיל ורבי מחלל שבתות אף אני אחלל שבתות, ת"ל לא תעשו לכם אלילים, וכן דרך רש"י ורמב"ן ז"ל: אני ה' אלהיכם, וצריכין אתם לקבל גזרותי, לא הזהרתים לכל גוי: את שבתתי תשמרו, כבר נאמר למעלה (פ' י"ט ל'), ואולי הטעם שבארצותיו שם, ככתב כאן שישמרו גם שבת ה' שהן אות כי אני ה' מקדשכם, שאתם קדש לה' מכל העמים, ולכן נתן לכם את יומי השבת, ובהיותכם ק"ש חייבין אתם לקבל עליכם חוקותי ומשפטי שהן בדרך הקדש, וכן את מקדשי תיראו יראת רוממות, לדעת כי אני ה' שוכן בו, ולכן לא תעשו דבר הגורם חלול הארץ שמקדשי בתוכה, כמו אלה הנזכרים בפסוק הקודם, וכן חלול הארץ בנטע השמטה ויובל, וגם הם בכלל את שבתותי תשמורו, ויפה נסמך מקרא זה כאן, כמו שיפה נסמך לענין הנזכר שמה: אני ה', דעו מי המצוה על זאת:

(ג) אם בחקתי תלכו, שתלכו במעגלותיכם כפי החקים שחקקתי לכם, ולא תהיו נלוזים מהן, כדרך חקות השמים שכל ככב הולך

תרגום אשכנזי

אונד זיא האלטעט: (ד) זא ווילל איך אימממער דען רע־גען צור רעכטן צייט געבען, דער באָדען זאָלל זיין גע־וועכס אונד דער בוים אויף דעם פעלדע זיינע פרוכט הערגעבען.
(ה) אייערע דרעשצייט זאָלל ביז אן דיא וויינלעזע, אונד דיא וויינלעזע ביז אן דיא אויזזאאט רייכען; איהר ווערדעט לעבענסמיטטעל צור גענוגע צו עססען האבען

בחקתי כו

וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע

אונקלוס

וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ ד וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ ה וִיעָרַע לְכוֹן דַּיְשָׁא לִקְטָפָא וְקִטָפָא יְעָרַע לְאַפּוּקֵי׃

באור

הולך כפי חקו הקבוע לו, ומלת חוק באר׳נוהו (פרש׳ג׳י״ז): ואת מצותי, כלל המצות שאינן חקים, כמו שבארנו שם: תשמרו ועשיתם אתם, שב על החקים והמצות, ולשון שמירה ועשייה פרשנוס (פרשה י״ח ד׳), ורבותינו ז״ל בת״כ לפי שראו שנאמר שמירה ועשייה, דהשו תלכו על למוד התורה, וכן פי׳ רש״י ז״ל, שלשון הליכה נופל על המחשבות, כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה׳ כ״ד): (ד) ונתתי גשמיכם בעתם, אומר אני שהסדר שנהג הכתוב בברכות ובקללות נכון מאד, ועל כן החל בברכת ונתתי גשמיכם בעתם וגו׳ ולא בענין אחר וכמ״ש, אבל רמב״ם ז״ל האריך בזה, ותוכן דבריו שהקדים דבר הגשמים, שאם באים בעתם יהיה האויר זך וטוב, והמעיינות והנהרות טובי׳, ועי״כ יוסיפו הגופים בריאו׳ואוי׳, אדם ובהמה יחדו, והפירות ירבו ויתברכו בהן, ועל זה אמר ונתנה הארץ יבולה, מלת הארץ בכתוב זה על כדור התחתון כלו, כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א׳ א׳) הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳ תהלים קמ״ח ז׳) וכל התולדות שבתחתונים יבול הארץ היה, צמחים ובעלי נפש התנועה כלם, ועל כן היא הגדולה שבברכות, ואני תמה לדבריו ז״ל, א״כ הכל בכלל וגם׳ הארץ יבולה, ומה טעם לפרט ועץ השדה יתן פריו? ועוד שבריאות האדם וחיוו כאמר למטה בענין ופניתי אליכם והפריתי אתכם וגו׳? ועל דרך כלל אין פרושו כפי פשט המקרא. והאמת הברור שכל מיני ברכות וקללות שהן תחת השמש, ושעל ידיהן משלם הקב״ה שכר טוב לבני אדם הצדיקים בכל הארץ, ונפרע על ידיהן מעונין, מתחלקים לארבעה ראשי סדרים המפורשים בנבואת יחזקאל, שהן רעב, חיה רעה, חרב, ודבר, והפוכיהן הן הברכות שובע, בטחון, שלום, וחיים, שנאמר ארץ כי תחטא לי וגו׳ ושברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו׳ (יחזקאל י״ד), לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה וגו׳ (שם שם ט״ו), או חרב אביא על הארץ ההיא וגו׳ והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו׳ (שם שם י״ז), או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה (שם שם י״ט), הרי מפורשין ארבעה סדרי המשפטים, שלעומתן ד׳ סדרי ברכות, וארבעה ראשי המשפטים הללו כוללים כל השפטים הרעים והצרות הרבות המגיעים בתבל ארצה, וכמו שיתבאר בעז״ה (פסוק ט״ז), וכן ראשי הברכות שלעומתן, כוללים כל השבר הטוב והעונג שמגיעים לאדם בעה״ז, וכמו שיתבאר (שם שם), וכך הם סדורים בפרשה זו, ארבעה סדרי ברכות בראשונה, ואח״כ ארבעה סדרי השפטים הרעים כמו שנבאר לפנינו. ודע כי נוסף על ד׳ סדרי ברכות וקללות הללו הנוהגים בישראל ובאומות כלם, יש סדר חמישי של ברכות שאינו נוהג אלא בישראל, שהוא השראת השכינה בהן, ושקדשו אשר בתוכם, והנבואה ורה״ק ובואה ענינים נשגבים נעלים לאין חקר ממיני הברכות האחרים, ולעומתה סדר קללה הפוך ממנה, שהוא סלוק שכינה וחרבן המקדש וגולה, וכן הם נזכרים בענין באחרונה. ועוד תדע שגם הברכות שבד׳ סדרים הראשונים כשהן חלים על ישראל מתחלפים ברוב טובה מאותן הברכות בעצמן כשחלים על שאר העמים, שעל ישראל באים בהפלגה גדולה בארם פלא, כמו שמבטיח בפרשה זו, וכן הוא בקללה, לולי רחמי השם והבטחתו הטובה שלא יכלנו ולא ישחיתנו לעולם: ונתתי גשמיכם בעתם, וזהו הסדר הראשון לעומת משבט רעב, והבטיח בברכה על השובע, שבכללו הון ועושר וכל מיני הצלחה בבית ובשדה, ועיקר הכל הגשמים, שאם יעצור השמים אין מחיה לאדם ואין שכיר לבהמה, ויכרתו שניהן, וימכרו כל אשר להם להחיות את נפשם ויהיה עניים ועוורים כמו שיתבאר בקללות, ומלבד שהבטיח על הגשמים, הוסיף שירדו בעתם יורה ומלקוש, שאם יורדים שלא בזמנן סימן קללה הם, ורבותינו ז״ל הוסיפו שאפילו בעתם כשיבואו וירדו בשעה שבני אדם ישנים שלא יטערו, ומשכימו׳ בבקר ונעשה הכלי גריד: ונתנה הארץ יבולה, שרשו יבל, כמו מן ידע יודיעו ומן ילד יוליכו, כן יאמר מן יבל יובילו שי למורא (תהלי׳ ע״ו י״ב), ובן דעת רד״ק ז״ל בס׳ השרשים, אבל ראב״ע ז״ל אמר יבולה, מן כי בול הרים ישאו לו, ולא ידע אם היו״ד שרש או אינו שרש כמלת יקום, ונפי׳ ס׳ בראשית הוכחנו כי בול ויבול שתי ענינים, אבל בול ומבול שני שמות מענין אחד, ונופל שם יבול על תבואת השדה, שתובל כל מיני צמחים הנבעולים עם הזרע שבתוכן, וזוהי ברכת הארץ שתתן כחה, שאם האדמה מלושה, כגון שזרעוה שנה אחר שנה, תחלש ולא יועילו גם הגשמים, כדרך שם שנים הזרע הרכך, שלא תצטרך לנוח כל שש השנים: ועץ השדה יתן פריו, העץ העומד בשדה משנה לשנה, יתן פריו, כמו שבארנו (פרשה כ״ה י״ט), שלשון יבול על זרעוני הארץ, ולשון פרי על העצים, וכן והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו (יחזקאל ל״ד כ״ו), ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולהונו׳ (שם שם כ״ז), ומכל מקו׳ יבול כולל גם פרי העץ, כי העץ יוביל פריו, כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג׳ י״ז), וכן פרי כולל גם זרע הארץ: (ה) והשיג לכם דיש את בציר, דישת התבואה הנקצרת בסיון, השיג זמן בצירת הכרם שהוא בסוף הקיץ, שכל כך תרבה הארץ תבואתה שתהיו עסוקין בדישתה עד זמן שתבצרו כרמיכם, ושעור הכתוב והשיג דיש את בציר לכם, כלומר לכם עמי השומרים תורתי ישיג דיש שלכם את בציריכם, וזוהי הבטחה שבעת קציחת התבואות, לא יקרו לה שדפון וירקון וברד, ולא תאכלנה התולעת וכיוצא במכות המכלות את הצמחים, אבל ימצאו כמה שערים, ויאמר ראב״ע ז״ל התבאר שאסף את מעשיך מן השדה ומן הכרם, ויפה דבר: ובציר, נגד ועץ השדה יתן פריו, שיהיו פרי האילן כלכך מרובות, שהבציר שהוא בסוף הקיץ ישיג ויגיע עד זמן הזרע שהוא בחורף: ואכלתם לחמכם לשבע, פעמים שהתבואות רבות, גם אספום אל הבית בלי מקרה רע, וכשיאכלום יאכלום בעצבון ולא יהנו, ויבקשו דברים רבים אחרים שאין ידם משגת אותם ויצטערו, על כן הבטיח שיאכלו לחמם לשובע, שתשבע נפשם בשמחה וברוב כל ולא תבקש עוד דבר, וכמו שפרשנו (פרשה כ״ה י״ט), וכן זקן ושבע (בראשית כ״ה ל׳), שהשיג הכל, ולא אמרה נפשו הלואי וכיתי להשיג דבר זה בחיי, ולהפך נאמר אבר הרקיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע, וזה פי׳ האגדה (ברכות

רש״י

מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר (דברים ה׳) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם: ד בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות: ועץ השדה. הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: ה והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשובע. אוכל קימעא והוא

לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם: ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם: ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב: ח וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב

לְאַפָּקֵי בַר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן: ו וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חַיְתָא בִּשְׁתָּא מִן אַרְעָא וְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן: ז וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא: ח וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעְרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא

* האבען, אונד זיכער אין אייערם לאנדע וואהנען. (ו׳ו) איך ווערדע נעמליך אייערם לאנדע פרידען געבען, זא דאס איהר ליגט, אונד נימאנד אייך שטעהרע; דאז רייסענדע געווילד וויל איך אויז אייערם לאנדע אויזראטטען, אונד קיין קריגשווערט הורך אייער לאנד ציהען לאססען. (ז) אייערן פיינדען ווערדעט איהר פיל מעהר נאכזעצען אונד זיא זאללען פאר אייערם שווערטע הינפאללען. (ח) פינף פאן אייך זאללען איהרער הונדערט, אונד הונדערט פאן אייך צעהן טויזענד אין דיא פלוכט טרייבען; זא זאללען אייערע פיינדע פאר אייערם שווערטע

רש״י

והוא מתברך במעיו: ו ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום ת״ל אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל: וחרב לא תעבור בארצכם. אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה: ז לפניכם לחרב. איש בחרב רעהו: ח ורדפו מכם. מן החלשי׳ שבכם ולא מן הגבורי׳ שבכם חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה: ונפלו אויביכם וגומר. שיהיו נופלין לפניכם

באור

ברכות דף ד׳ ע״ב) איך לא אשא פנים לישראל, אני כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת, והן מדקדקין על עצמם כזית וכביצה, כלומר שנפשם שבעה באכול מועטת, שהוא מדת הצדיקים: וישבתם לבטח בארצכם, שלא תצטרכו לעקור דירתכם, ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב, כמו אלימלך בימי השופטים, או מפני מחסור כל דבר, כי בברכת הארץ גם הון גם עושר תשיגו, בהיות המרעה רב לבהמה, ויביאו אליכם שלל הגוים לקנות תבואות ובהמות בארצכ׳, ואתם תשבו בה לבטח, ובזה השלים סדר הברכה שהיא לעמת קללת הרעב: (ו) ונתתי שלום בארץ, זוהי שני סדרי הברכות השניות שהן לעמת חיה רעה וחרב, שאין הכתוב מדבר על שלום יושבי הארץ זה עם זה, שהרי התנה אם בחקותי תלכו וגו׳, ואם אין שלום ביניהם, ואיש את אחיו ישנאו, אינן הולכים בחקות השם, אלא מדבר על השלום עם החיות הרעות וזוחלי עפר ועם העמים הגוררים אותם, שכל אלו מזיקים וגורמים מהומות לב, ועליהן אמר ונתתי שלום בארץ, וכדרך וחית הארץ השלמה לך (איוב ה׳ כ״ג), כי החיות מעונותיהם בארץ, גם מקצתן שאינן טורפי טרף הם מכלים התבואות והבהמה, כמו שועלים המחבלים כרמים ודומיהן, ואין צריך לומר חיות רעות וזוחלי עפר: ושכבתם ואין מחריד, כל כך תהיו בטוחים מחיה רעה, ומכל שקץ ורמש הפוגע באדם, שתשכבו בכל המקומות בשדות וביערים, ואין מחריד לומר מדוע אתה עושה כן, פן יפגעו בך חית השדה, או שלא יהיה מהן מחריד אתכם, וכן מקרא מלא וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ, וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים (יחזקאל ל״ד כ״ה), הבטוח שבמדבר מעון חיות ישבו לבטח, וביערים שמם מרעה החיות ישכבו וישנו ואין מחריד, וכן כאן אמר על זה ושכבתם ואין מחריד, וכן תשכבו ולא תפחדו מחרב בר שיפול בארצכם, כי הכל שלום ואין מחריד: והשבתי חיה רעה מן הארץ, עתה יפרש ראשית הכתוב, שיהיה שלום מן החיה ומן החרב, ולכן תשכבו לבטח מפחד שתיהן, ולא אמר וחיה רעה לא תבוא בארצכם, אלא והשבתי חיה רעה מן הארץ, אשבית אותם וטרפם, ועניינו אעפ״י שיהיו בארץ, שבל השבתה לשון הפסק ובטול, כשהוא בקל ענינו על בטול בדבר לפי שעה, כמו תשבתו שבתכם (ויקרא כ״ג ל״ב), שאם רוצה יש בידו לעשות מלאכה, ובבנין הכבד הוא בטול ממש, שאעפ״י שהדבר מצוי מבטלו מכל וכל, כמו חמץ בפסח שאמר עליו תשביתו שאר מבתיכם (שמות י״ב ט״ו), אין צורך שיבערנו מן העולם, אבל מבטל בלבו ומפקירו שאינו עוד שלו, וכן והשבתי חיה רעה מן הארץ, אבל לא תהיה חיה רעה, וכן כתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (ישעיה י״א ט׳), וזהו דעת ר׳ שמעון בברייתא דת״כ, שנו שם ר׳ יהודה אומר מעבירם מן העולם, ר׳ שמעון אומר משביתן שלא יזיקו, אמר ר׳ שמעון אימתי הוא שבחו של מקום בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, הוי אומר בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, ומביא ראיות על זה מן הכתובים, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת קללת חיה רעה: וחרב לא תעבר בארצכם, זוהי הברכה השלישית, שאעפ״י שיתקבצו בכם העמים, ויהיו לכם לאויבים, לא תעבור חרב בארצכם, ואלא תעבור כמו ויעבור אברם בארץ (בראשית י״ב ו׳), שהלך במרוצה ממקום למקום, וכנוהג שבעולם כשאויבים באים, עוברים במדינה, עד המקום שיפגעו בם יושבי הארץ ושם ילחמו אתם, ובארצכם לא תעבור חרב, כי כאשר יאספו עליכם לא יגליחו לבוא בגבולכם, אלא טרם יכנסו בגבולכם יפלו לפניכם, כמבואר בסמוך: (ז) ורדפתם את אויביכם, כשתשמעו שנאספים עליכם, לא תגורו מהם, לבוא מפניהם במבצר, או להניחם על אויב זמן ללכת, עד תאספו חילותיכם לבוא עליהם, אלא תהיו בטוחים להצליח ולהתנגד עליהם, ולכן מיד תרדפו את אויביכם, ולא יקומו בפניכם, אלא ונפלו לפניכם לחרב ביום מלחמה, אבל רש״י ז״ל פי׳ וחרב לא תעבור בארצכם, אפ״ל שלא יבואו למלחמה, אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה, הוציך לפרש ונפלו לפניכם לחרב, איש בחרב רעהו, וכן הוא בת״כ: (ח) ורדפו, לפי שאמר ורדפתם את אויביכם, טרם יעברו בארצכם, שמא תאמרו צריך זמן לאסוף חיל להלחם עמהם, וגוים כך יעברו בארץ וישחיתו כאשר ישבו, לכן הוסיף שלא תצטרכו לאסוף חיל, כי אם יבואו מאה, ירדפום חמשה, ואם יהיו רבבה, ומחנה גדולה כזו צריכה זמן להתקרב ולעבור במדינה, כי צריכה למחיה, מה נקל שיתאספו מכם מאה אנשים, והם ירדפו המחנה כלה: ונפלו, לא שיפילו חתת אלהים עליהם

לחרב: ט ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את־בריתי אתכם: * י ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו: יא ונתתי משכני בתוככם

אונקלוס

לחרבא: ט ואתפני במימרי לאיטבא לכון ואפיש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית קימי עמכון: י ותיכלון עתיקא דעתיק ועתיקא מן קדם חדתא תפנון: יא ואתן משכני ביניכון

תרגום אשכנזי

שווערטע הינפאללען. (ט) איך ווערדע מיך צו אייך ווענדען, אייך פרוכט־באר מאכען, אייך פער־מעהרען, אונד מיינען בונד מיט אייך האלטען. (י) איהר ווערדעט אלז־דען דען איבערפלוס פאן פיעלען יאהרען גענישען, אונד דאז אלטע איממער פאר דעם נייען וועג צורייממען האבען. (יא) איך וויל מיינע רעזידענץ אונטער

רש״י

לפניכם שלא כדרך הארץ: ט ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו׳ כדאיתא בת״כ: והפריתי אתכם. בפריה ורביה: והרביתי אתכם. בקומה זקופה: והקימותי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגומר (ירמיה ל״א): י ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד: וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: יא ונתתי משכני.
זה

באור

עליהם וינוסו, ואם היו עומדים למלחמה, אי אפשר שינצרו חמשה על מאה, וכל שכן מאה על רבבה, אלא אתם כשתלחמו עמהם יפלו לפניכם לחרב, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת החרב והדם: (ט) ופניתי אליכם, כמו אל תפן אל מנחתם (במדבר ט״ז ט״ו), כי שלשה סדרי ברכות שזכר למעלה הן בדברי׳ שחוצה להם, כמו ברכת הארץ והעושר, השבתת חיה רעה, ומניעת החרב והדם, אבל הסדר הרביעי הזה שהוא הבריאות והחיים ורבות אדם ובהמה, שהן לעמת קללת הדבר הדבק בגוף, המחליא והממית וממעיט אדם ובהמה, אמר ופניתי אליכם, כלומר כמו שאברך כל אשר מחוצה לכם, ואמנע מכם כל המיזר לכם, עוד אפנה אליכם, ואתן לכם חיים כח ועצמה שתפרו ותרבו מאד מאד: והפריתי אתכם, שרשו פרה, ונופל על דבר המוליד בכחו דבר אחר, כמו שרש פרה ראש ולענה (דברי׳ כ״ט י״ז), שורש המוליד ראש ולענה, וכן האדם המוליד בנים נקרא מפרה או פורה, והשם פרי שנופל על הדבר שהוליד, כמו ועץ השדה יתן פריו (פסוק ד׳), וכן הבנים פרי האדם, כמו פרי בטנך (דברים ז׳ י״ג), והבטוח שיתן כח בתולדתם להפרות בנים, שלא יהיו בהם עקר ועקרה, ולא אלפים ואומללים, אבל יהיו בריאים וחזקים להוליד: והרביתי אתכם, אם האדם יוליד רק בן אחד או בת אחת הרי הוא פורה, ועוד גם אם יוליד מאה, אפשר שימותו הנולדים בנעוריהם, לכן הוסיף והרביתי אתכם, שיולידו הרבה, וילדיהן יגדלון ויהיו לאנשים, ויהיו עם רב מאד, וכן תמצא בכל מקום נזכר תחלה הפריה ואחריו הרביה, כמו פרו ורבו ומלאו את הארץ (בראשית א׳ כ״ח), ואתם פרו ורבו ודומיהן, לבד בשתי מקומות שהוצרך להקדי׳ רביה לפריה, וגם׳ בראשית נבארם: והקימתי את בריתי אתכם, עכשיו שמדבר על ברכת האדם עצמו, סמך אליו והקימותי את בריתי אתכם, שאקים בריתי אשר כרתי עמכם, שהוא ברית ההבטחות הגדולות, ובהיותכם שומרי תורתי, אקימנה לעולם, ומצאנו והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה וגו׳ (שם ו׳ י״ח), ולא מצינו שכרת עדיין עם נח ברית שיאמר עליו והקמותי את בריתי אתך, ופרשנוהו כפי׳ לשם׳ בראשית, שהברית הזאת היא ברית שכרת השם בימי בראשית עם המינין שברא שיתקיימו, וכמו שבארנו (פרש׳ ב׳ י״ג), ולפי שעל ידי המבול מחה את כל היקום, אמר לנח שיקים הברית הזאת עמו, שינצל בתיבה עם משפחתו ועם שנים שנים ושבעה שבעה מכל המינין, ועל ידי כן יהיה לעולם שאר׳, וכן כאן כאמ׳ על ברית עולם של יום השבת, שהוא הברית שישרה שכינה בתחתונים, ויתקדשו ויתברכו בקדושתו ובנפלאותיו, ואמר שיקים בריתו זאת עם ישראל, וכמו שיפרש בסמוך, ודומה לו מאת בני ישראל ברית עולם (פרשה כ״ד ט׳), ושם בארנוהו, ורבותינו בת״כ אמרו אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם, כמו שפי׳ רש״י ז״ל, וזה כולל הברית הנפלא שאמרנו, שעליו אמר דוד רבות עשית אתה ה׳ אלהי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהלים מ׳ ו׳), כלומר עשית רבות בשמים ובארץ, כמו מה רבו מעשיך ה׳ וגו׳ (שם ק״ד כ״ד), והן החקים שיסד במעשה שמים וארץ אם לחסד אם לשבט שבהן נוהג כל עמי הארצות, אבל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, שברית הקדושות והנפלאות הן לישראל לבד, והנה: בריתי, רד״ק ז״ל בס׳ השרשים אמר שגזרתו ברת, אבל ראב״ע ז״ל אמר שהוא על משקל שבית, ובנותיו בשבית (במדבר כ״א כ״ט), ויהיה שרשו ברה מגזרת למ״ד ה״א, כמו ברו לכם איש (שמואל א׳ י״ז ח׳), וכן ככון, ומשרש זה להברות ובריה שהן על המזון, ושרש אחר בר, כמו בר ולחם (בראשי׳ מ״ה כ״ג), שהוא על התבואה, ועוד שרש ברר מן הכפולים, כמו ודעת שפתי ברור מללו (איוב ל״ג ג׳), ואומר אני שכלן קרובים בענין, והוראותיהן על דברים נקיים מפסולתן, כל אחד כפי ענינו, התבואה הנקייה ממוץ ותבן נקראת בר, כמו מה לתבן את הבר (ירמי׳ כ״ג כ״ח), והמזון העולה על השלחן שהוא נקי ויפה נקרא בריה ולהברות, והמאמרים הנקיים מכל שבוש וטעות נקראים ברורים, והאנשים הנבחרים מכל העדה בלי מחלוקת שאין לערער עליהם נאמר ברו לכם, וכן על התנאים המיוסדים בין שני צדדים, הטהורים מכל ערעור וטענה נקראים ברית, כמו כל כורתי ברית, שכל אחד מחייב עצמו לחברו לעשות לו כך וכך, אם הוא יעשה כדוכך, וקבעו התנאים הללו ברצון שניהם בלי חולק ומערער עליהן, זהו ברית, וכריתת הברית הוא סימן הקיום וההבטחה, והיה מדרכם לכרות בקר וצאן לשנים, ובעלי הברית עוברין בין בתריהם, וכן התנאים שהתנה השם ב״ה עם מעשה בראשית, הם ברים וקיימים לעד לעולם: (י) ואכלתם ישן נושן, שיהיו התבואות מרובות מאד, שתשארנה מאסף של שתי שנים שלפניהן, וזהו ישן נושן, ושתהיה טובת טעם, משתמרת וטובה להתישן שלא תקוצו בה בהיותה בת שלש שנים, וישן מפני חדש תוציאו, גם בשנה השלישית לא תאכל כלה, אלא יהיו הגרנות מלאות חדש, והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר, לתת החדש בתוכן, ובהיות התבואה יתירה ממה שצריך למאכל יושבי הארץ, תהיה למקנה ולקנין, ותתעשרו בה, ולפי שהמקרא הזה אינו ענין לכאן, כי מקומו למעלה כשדבר על השובע, אחשוב כי לפי שאמר והפריתי אתכם והרביתי אתכם, שמא יאמרו אם נהיה לעם רב מאד, לא תספיק נחלתנו להכיל אותנו ולכלכלנו, חזר והבטיח שמלבד שתוציא הארץ זרע לעם רב כזה, אלא שתוסיף תבואתה, עד שיאכלו ישן נושן, ועוד לפי שאמר והקמותי את בריתי אתכם, שהן
הנפלאות

בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ יב וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים

אונקלוס

בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן: יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיכוֹן וֶאֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן

תרגום אשכנזי

אונטער אייך אויפשלאגען, אונד מיין וועזען זאלל אן אייך קיין מיספאללען האבען. (יב) איך ווערדע אונטער אייך הערום וואנדעלן, אייער גאטט

רש"י

זה בית המקדש: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים (שמואל ב' א') לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: יב והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני

באור

הנפלאות והברכו' העליונות שהן למעלה מן הטבע, חזר ורמז על ההבטחה וצויתי את ברכתי לכם ועשת את התבוא' לשלש השנים (פרשה כ"ה כ"א), שהן שנת השמטה והיובל והתשיעית שלאחריה, ואמר שם עד בוא תבואתה תאכלו ישן, ועליו אומר כאן ואכלתם ישן נושן, וישן מפני חדש תוציאו, שגם באסיפת תבואת התשיעית יהיה עוד נאגרות מתבואות הששית, ותצטרכו להוציאה לתת במקומן חדש של תשיעית: (יא) ונתתי משכני בתוככם, שרש שכן בלה"ק אינו על היושב קרוב לחבירו, שהרי כאמר ולקח הוא ושכנו הקרוב אליו (שמות י"ב י"ד), טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי כ"ז י'), שמענו שיש שכן שאינו קרוב, אבל נופל על מי שמתעסק עמו ורגיל בדבריו ובמעשיו, אפי' הוא במדינה אחרת, ומתעסק עמו באגרות ובמו"מ ודברי ריעים, וזהו ההבדל בין יושב בעיר או שוכן בעיר, יושב כמו והוא יושב בסדום (בראשית י"ד י"ב), שם ישב אבל לא התעסק עם רשעי המקו', אבל והוא שוכן באלוני ממרא (שם שם י"ג), שהיה לו עסקים ורעות עמהם, כי היו בעלי ברית אברהם, וכן ונתתי משכני בתוככם, שאתעסק עמכם ואהיה קרוב לכם, כי השם שוכן בישראל, ולכונה זו צוה שיעשו לו מקדש, כביכול כאילו דר ביניהם, וביתו בעירם, שם ישאו פניו בעבודה ובתפלה, והוא יענם באור הנבוא' ורוח אלהים, כדרך השכן עם שכניו, שכפי האמת אמר שלמה כי האמנם ישב אלהים על הארץ, הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א' ח' כ"ז), על כן אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה ח'), וכן כל מתבודד לתורה ולתפלה, כביכול השם מתעסק עמו, יאר פניו אליו וילמדהו דעת ודרך תבונות, וימלטהו מכל רעה, וכן אמרו (אבות פ"ג משנה ב') שנים שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהן, כי העולם התחתון נברא בשביל האדם לבדו, שבו נשמת חיים יודעת כבוד הא"ל, ולמענו יש קשר בין השם ובין הארץ, כי בלכתו בארחות חיים, ישמח השם כביכול בעולמו, והעיקר הם ישראל עם קרובו, שעוסקים בדברי קדש ובמעשים קדושים, ועל ידיהן עיקר שכינה בתחתונים, כמו שאמרו רז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, כלומר ששם משכנו, והנה: ולא תגעל נפשי אתכם, לא תקוץ נפשי אתכם, ואל תיראו שאחרי רוב דורות אקוץ בכם, ואבחר באומה אחרת לתתה עליון עליכם, כי אני ה' לא שניתי, אם אתם תעשו את שלכם ללכת בחוקותי, תהיה משכני בתוככם לעולם, ויאמר הראב"ע ז"ל אינני כבן אדם שיגעל נפשו לשבת במקום אחד, ויפה פי', ולשון גיעול פי' רש"י ז"ל לשון פליטה, דבר הבלוע בדבר, כלומר שלא אפליט נפשי אתכם, וגם זה קרוב לדברנו, ורמב"ן ז"ל מסכים לפרושו, אבל איך יעלה כן על הדעת שתגעל נפשו שומרי תורה, ועל עוזבי תורה כאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים, וא"כ מה צורך להבטחה זו, ולא השיב הרב בדרך הפשט כלום, ואני תמה עליו לדעתו גם המקראות עצמן סותרים זה את זה, שהרי אמר וגעלה נפשי אתכם (פסוק ל')? והאמת שהגיעול על דרכים רבים, האחד כמו שאמרנו שיגעל נפשו לשכון תמיד עמהם, ועל זה הבטיח ולא תגעל נפשי אתכם, כי אני ה' לא שניתי, ויש גיעול בעבור פשעים ויסלק שכינתו מהם ויעזבם ימים רבים עד ירצו עונם, וישוב לשוש עליהם לטובה, ועל זה אמר וגעלה נפשי אתכם, ויש גיעול שלישי גיעול החלטי, או שיעבירם מן הארץ, או שיפר בריתו אתם לעולמי עד, ועל זה הבטיח בסוף התוכחה ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם וגו', וכמו שאפרש שם, וזה ברור: נפשי, תרגם אונקלוס ז"ל מימרי, וכן יב"ע, לסלק ממנו י"ת לשונות של הגשמה, וכמו ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י' י"ד), וזה הוקשה מאד על הרב רבי' משה ז"ל בספ' המורה, ופי' מה שפי', ולדעתי המלה הזאת נוספת על הכלל שאמרנו (פר' ב' א'), שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שפועלת תחת השמש על ידי כלי הגוף, וכן ע"ד משל כח השם הפועל בעולם הזה בכל הנמצאים והגויות, והשכנות שיש לו עם נבראי מטה וגם בשמים, יתארו בשם נפש, ובשיסלק דבר מהם מעל פניו יאמרו שגעלה נפשו בו, ואין לו עוד עסק עמו, וזה טעם ותקצ' נפשו בעמל ישראל, כביכול כאלו' שיקרנו עמל בכל מעשיו, תקצר נפשו, ותמאס לעסוק בזה הדבר, כמו ותקצר נפש העם בדרך, כן כביכול לפי שישראל תכלית העולם התחתון, ובעבורם הקשר בינו ובין הארץ, כשחטאו לפניו ומאסו גם שונאיהם, כאמר ותקצר נפשו, משל כאילו לא חפץ עוד בעולם זה, ואין לו עוד שכנות עמו: (יב) והתהלכתי בתוככם, יפרש ענין השכנות שלפניו, שאהבתי אתכם אתהלך בתוככם, וענין ההתהלכות אפר' בקצרה, כי פעמים רבות סמוך לאדם, כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה' כ"ד), התהלך לפני (שם ז' ט'), התהלך לפני (שם י"ז א'), התהלכתי לפניו (שם כ"ד מ'), שיש הבדל בין הולך למתהלך, אותן שבבנין הקל הוראתן על החפץ ללכת למקום ידוע, כמו ויעקב הלך לדרכו (שם ל"ב ב'), וילך חרנ' (שם כ"ח י'), וכן כלם, ומתהלך אינו מכוין למקום ידוע, רק לטייל, פעם כה ופעם כה, כמו אם יקום והתהלך בחוץ (שמות כ"א י"ט), והוא הטיול הנה והנה, וכן ויתהלך על גג (ש"ב י"א ב'), וכן כלם, וכך הוא בהליכת מחשבת הלב, מי שמכוין לעמוד על דבר שחפץ לדעתו, נקרא הולך, אבל החושב על דבר נחמד ללבו, ואינו מכוין להשיג ענין נסתר שבו, אלא חושב פעם כה ופעם כה מאהבתו את הדבר ההוא נקרא מתהלך, וכמו מי שהולך למקום ידוע, אינו נותן לב על שדות וערים כפרים ועיירים שפוגע בדרכו, רק מגמתו לבוא אל מחוז חפצו, אבל המתהלך נהנה מהליכתו, וכל מה שהוא רואה נותן לבו עליו ונהנה ממנו, כן הולך במחשבותיו אינו נהנה עד שישיג חפצו ועמד על מה שרצה לעמוד עליו, אבל מתהלך במחשבותיו מאהבת הדבר, כל מחשבה ומחשבה משמחת לבו, גם כשחושב בפרטי הדבר הנודעים לו, יש לו קורת רוח, וזהו ההתהלכות שנזכר אצל הצדיקים, שכל כך היו אוהבים את המקום ב"ה, שהיו שמחים תמיד לחשוב ביראת ה', ומתענגים בזכרון נוראותיו ונפלאותיו, כדרך לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעיה כ"ו ח'), וכן כביכול בהיות השם אוהב את ישראל ושוכן בתוכם, כל מחשבותיו אליהם, כי מתהלך בתוכם, רואה מעשה כל איש ואיש, וכל מה שהוא רואה יש בו נחת רוח לפניו, זה יושב ומתבונן בתורתו, וזהו קוצר שדהו ומניח פאה, וזה מניח ציצית בטליתו, וזה מלוה לעני בשעת דחקו, וכיוצא לאלפים ענינים ומעשים שעולים לרצון לפני כסא כבודו, והיא ההתהלכות, כי הוא קרוב אליהם, ומשגיח על הכל, והנה: והייתי לכם לאלהים, בהיותי מתהלך בתוככם אברך אתכם בברכות עליונות, ואעשה למענכם אותות לטובה, ומופתים ונפלאות לא נבראו בארץ, שבעבור כן נקרא השם אלהי ישראל, אעפ"י שהוא אלהי כל הארץ וכל הגוים, וההבטחה הזאת היא הגדולה שבכלן, שכוללת כל ההצלחות הנשגבות לאין חקר, ואין ערוך אליהן בכל טובות העה"ז, וכבר רמזנו קצת למעלה (פרשה כ"ה ל"ח), וכה הבטיח השם ב"ה לאבינו אברהם ע"ה

בחקתי כו

לאלהים ואתם תהיו לי לעם: יג אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: פ

יד ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה: טו ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם

אונקלוס

ואתון תהון קדמי לעם: יג אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים מלמהוי להון עבדין ותברית ניר עממיא מנכון ודברית יתכון בחירותא: יד ואם לא תקבלון למימרי ולא תעבדון ית כל פקודיא האלין: טו ואם בקימי תקוצון ואם ית דיני תרחק נפשכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודי לאשניותכון

ית

תרגום אשכנזי

גאטט זיין, אונד איהר זאללט מיינע נאציאן זיין. (יג) איך בין דער עוויגע, אייער גאטט, דער איך אויז דעם לאנדע מצרים גע־פיהרט, ניכט לענגער איהרע קנעכטע צו זיין, דער דיא בעאנגען אייערעס יאכעס צערבראכען, אונד געמאכט האט, דאס איהר אויפרעכט געהען קעננט. (יד) ווען איהר מיר אבער ניכט גע־האָרכט, אונד האלטעט אללע דיזע געבאָטע ניכט, (טו) ווען איהר מיינע געזעצע פער־אכטעט, אונד אן מיינען רעכ־טען אייטען זאלכען ווידער־וויללען האבט, דאס איהר אללע מיינע געבאָטע ניכט האלטעט,

אונד

רש"י

ממנו יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: יג אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז) קבי"ליאש בלע"ז (קאוויל"ע או שטיוועלי"ע בל"א שטיפט. נאגעל): קוממיות. בקומה זקופה: יד ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' שמכירו ומתכוין למרוד בו. וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי ב' עבירות: טו ואם בחקתי תמאסו. מואס באחרים העושים: את משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך

נאמר

באור

ע"ה כל הטובה הצפונה לו ולזרעו אחריו בברית קדש, כאמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשית י"ז ז'), ואמר והייתי להם לאלהים (שם שם ח'), ונפרשנו לספר בראשית באורנוהו, וגם בעל הטעמים חבר שני המאמרים בנגינה: ואתם תהיו לי לעם, שתקראו עם ה', ובגוים לא תתחשבו: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה, שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים, ועשיתי לכם נסים וגדולים, כן פי' רש"י ז"ל, ונכון הוא, וככללה דעו מי המבטיח כל אלה, אני ה' העושה כל, אני הוא אלהיכם, וכבר ראיתם שאני אוהב אתכם, ומשגיח עליכם גם בנפלאותיכם, שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים, לא כמלך ב"ו הגואל במלך אחר, ומוציא עמו ועבדיו מעבדותו, כדי שמעתה יעבדוהו כאותן העבודות שעבדו למלכם, אלא בהוציאי אתכם שברתי מטות עלכם, עשיתי אתכם בני חורין ומתהלכת כהכים, ואולך אתכם קוממיות כשרים הולכים בקומה זקופה, וכן מכאן ואילך אם תלכו בחקתי, אתהלך בתוככם והייתי לכם לאלהים, וארוממכם מעלה מעלה: מטת עלכם, שם נאמר ופרקת עולו מעל צוארך (בראשית כ"ז מ'), והעול קיים, ולעת אחר אפשר שינתן עליו, וכאן אמר ואשבר מטת עלכם, שנכרתים מהיות עוד, כי אם תלכו בחוקותי תהיו עליון למלכי ארץ לדור דור. ומלת מטת פי' רש"י ז"ל כמין יתד בשני ראשי העול, המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר, כמו עשה לך מוסרות, [* ומוטות קבי"ליאש בלע"ז (והוא קאוויליע, או שטעווילליע, בל"א שטיפט, נאגל*)], ורשב"ם ז"ל פי' מטת עלכם, כדכתיב עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקושרין אם העול בה. עץ הקרוי מטה, לפי שמטה ומרכין את צואר השור, וכפי הנראה מפרש שהמוסירה אוכה מטות העול, אבל רד"ק ז"ל אמר בשרש מוט כפי' ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה וישברהו, אף על פי שהמוטה לשון נקבה אמר וישברהו כנגד העול, כי המוטה היא העול, גו נקראת מוטה הרצועה שנקשר בה העול, ואני תמה עליו שהביא סמוך לו פסוק מטות עץ שברת (ירמי' כ"ח י"ג), שמעכו שהמוטה עץ לא רצועה, ס על מוסרה יפול לשון נתיקה, כמו נתקתי מוסרותיך (שם ב' ך'), ושבירה נופל על עץ, לכן הנכון כפי' רש"י ז"ל: קוממיות, פרשו קים, והשם קומה, כמו ואכלה קומת ארזיו (ישעי' ל"ז כ"ד), וראוי הקומה נגועים, ימן קומס ומתקוממים השם קוממיות, קוממים בגוף קוממים בשכל ובבינה, קוממים בגבורה, כי השם הגדיל את ישראל והקים על ככל נפלאותיו, וכל דבר אלוש יקרא נופל, כמו אל יפול לב אדם עליו (ש"א י"ז ל"ב), שהוא על האומץ, לא נופל אנכי מכם (איוב י"ב ג'), שהוא על החכמה והבינה, והנה הפך הנפילות היא קוממיות: (יד) ואם לא תשמעו לי, כבר נאמנו (פרשה ה' א'), שמלת שמיעה בלה"ק ענינו קבלת הדבר, וראוי לאדם לקבל חקי אלהיו, גם דברים שאינן מתבררים לשכלו, שהרי מן המושכלות הראשונות הוא כי השם לבדו יודע האמת, ולכן אמר ואם לא תשמעו לי, אלא לי כולם מה שאמרנו, וזה קרוב למה שפי' רש"י ז"ל בשעת מדרש חכמים מה ת"ל לי, אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו, וזה כדברנו יודע רבונו שהוא המלמד לאדם דעת, ומי יחלוק עליו, ומורד בו, שאין דברי תורתו מתקבלין על דעתו: ולא תעשו וגו', אם אינן ערבים עליו ולא יתבונן בהם בבר לב, לא יעשה את המצות, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ואפילו מצות שדעת האדם מכריען לא יעשה: (טו) ואם בחקתי תמאסו, מלת חוק באהרנו (פרשה ג' י"ח), ולפי שאין נודעין ומתבררין לדעת האדם, ימאסו בהן, וזה גרוע מן המצות כי נודעים טעמם, ולא יתכן לומר שימאסו אותם: משפטי, המשפטים הנוסדים על דרכי החקים שהן דרכי הצדק:

תגעל

יָת קְיָמִי׃ טז אַף אֲנָא אַעֲבֵיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּהוּלְתָּא שַׁחַפְתָּא וְקַדַּחְתָּא מְחַשְּׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי

לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃ טז אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ

אונד דען בונד מיט מיר ברעכט: (טז) זא וויל איך אויך זאלכעס געגען אייך טהון, אונד מיט ענטזעצצען איבער אייך בעשטעללען אויזצעהרענדעס פיבער אונד היצציגע קראנקהייט, וועלכע דיא אויגען נאך גענעזונג שמאכטען לאססען, אונד דאז געמיטה בעטריבען; איהר ווערדעט פערגעבליך אייערן זאאמען זאען, דען

רש"י

נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: טז והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז (והו' אנפלע בל"א געשוואלל, לען. הויפגעדונזען) דומה לנפוח שסוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו

באור

תגעל נפשכם, מבואר למעלה (פסוק י"א): לבלתי עשות, המיאוס והגיעול יהיו עד תכליתן, כענין שנאתנו שם, ומפרש מהו תכלית הגיעול, ואמר להפרכם את בריתי, שתכוונו להפר ולבטל את בריתי שכרתי עמכם, ואין רע מזה, ולכן בפסוק ראשון אמר ולא תעשו, שמדבר על בטול המצוה מתאוה ופריקת עול, ובפסוק זה שאמר שימאסו ויגעלו החקי' והמשפטים, למען הפר הברית כלו, אמר לבלתי עשות, כלומר שעל כן לא יעשו המצו', לפי שחפצ' להפר הברית לצאת מתחת יד אלהי ישראל ולהיות כגויי הארצות, ואמר להפרכם כפי מחשבתם, כי איך יאמר ותפרו את בריתי, שאין זה בידם, שעכ"פ יעמוד הברית לעד כמפורש בס' יחזקאל על אותן שאמרו נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן (יחזקאל ך' ל"ב), ואמר חי אני נאם ה' וגו' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם וגו' (שם ל"ד), ועוד אפרש בעז"ה (פסוק מ"ד): (טז) אף אני, כבר פרשנו למעלה (פסוק ד'), שסדרי הברכו' ארבעה, וכנגדן ארבעה ראשי קללות, שהן רעב, חיה רעה, חרב ודבר, והיסוד הזה נאמן, וכן ארבעתן בשירת האזינו, תחלה רעב, שנא' מזי רעב (דברי' ל"ב כ"ד), ואחריו דבר, ולחומי רשף וקטב מרירי (שם שם), ואחריו חיה רעה, ושן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר (שם שם), ואחריהן חרב, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה וגו' (שם כ"ה), וכן מכות מצרים הנחלקים לארבעה סדרים, כמו שבארנו בפירושנו לס' א"ש (פרשה י"ב), ראשי סדרים כך הן, הראשון דם הוא מכת רעב וצמאון, שנחוסר מי הנהר אין זרע ואין קציר גם לאחין, השני ערוב, הוא מכת חיה רעה, השלישי ברד, הוא מכת חרב, מה לי הורג בחרב באבן נאבן או בברד, הרביעי מכת בכורות, הוא מכת דבר, אלא שבמצרים באו ארבעתן שלא כמנהגו של עולם, ובארבעה משפטים הללו כלולים כל הצרות והרעות המתחדשים תחת השמש, כל מיני עוני ודלות ומחסור כלול במכת רעב, כל מיני נזק המגיע מבע"ח והדברים הארסיים כלול במכת חיה רעה, כל מיני פצעים על ידי עצים ואבנים ומתכות, פצעים וחבורות ונגיפות, בין מאליהן, בין ע"י בר ואויב, כלולים במכת חרב, כל מיני התחלואים ומכאובות בגוף, כלולים במכת דבר, וזה נכון ומיוסד מאד, ואם כן ראשיהן רעב וחיה רעה חרב ודבר שכולן ממיתים, וכל הצרות בין ממיתין בין אינן ממיתין קלות וקשות, כלם תולדותיהן הן, וכן הם סדורין כאן בפרשה תחלה רעב, אחריה חיה רעה, אחריה חרב, ואחריה דבר, אלא קודם שזכר הסדרים הללו, הקדים תוכחה הכוללת תולדותיהן של חרב ורעב ודבר, והן קלות ובאות להבהילם שיזכרו עונותיהם וישובו, ואם לא ישובו יבואו ד' ראשי הפרעניות הקשות, ואחריהן הסדר החמישי של קללות הללו המיוחד לישראל שתכליתן חרבן המקדש וגיעול נפש שהוא סילוק שכינה וגלות הארץ, נגד הסדר החמישי שבברכות, זהו לדעתי סדר הפרשה הזאת כפי הפשט מסכמת עם דברי הנבואות, ועתה אפרש המקראות: אעשה זאת לכם. [*א"ה, יתכן שהוא מוסב על סוף פסוק הקודם, והשעור אף אני אפר את בריתי עמהם *], כתב ראב"ע ז"ל ריקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת, רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו הקללות פרטים, לירוא ולהפחיד השומעים, ויותר מזה אני אומר שהברכות רבות מהקללות ואם תשים לבבך לדברנו בענין מחלוקת הברכות והקללות תבין מרבוי הקללות חסדי ה' ורחמיו על עמו, שהרי בברכות הבטיח שאם ילכו בחוקותיו, ישיגום מיד סדרי הברכות כלם עד בלי די, וא"כ אם ימאסו בחוקותיו להפר בריתו, היה ראוי שיחולו עליהם מיד קללות הקשות כלם, ומן הכתובים אנו למדין שגם אם ימאסו ויפרום לא ישיגום הקללות כאחת, אלא בראשונה יענום בתולדות קלות להחרידם אולי ישובו, ואם לא ישובו ישלח גם רק סדר אחד, ואם עדן לא ישובו ישפטם בסדר השני, ואם יעמדו במרדם ישיגום הסדר הג' והד', ואם בכל זאת לא ישובו, אז השיגם הקללה הגדולה עד לאין מרפא, וכמו שיתבאר: והפקדתי, אצוה עליכם לרדות בכם, כמו ויפקד פקידים (בראשית מ"א ל"ד), וכן אמר ראב"ע ז"ל כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו: בהלה, מכה המבהלת את הנפש, כמו ונפשי נבהלה מאד (תהלים ו' ד'), שאינה מניחה השקט ללב, אלא כל מחשבותיו בלי סדר ומבולבלים, וכמו שיפרש, ושב על כל האמור בענין, [*א"ה, אחרי שלא אמר את הבהלה, כמו שאמר את השחפת ואת הקדחת, נראה שתיבת בהלה תאר הפעל, והוא כמו פתאום, באופן המבהיל, וכן מתורגם בל"א *]: את השחפת ואת הקדחת, הם חליי הגוף המבלבלים דעת האדם, והן תולדות של דבר כמש"ל, שחפת, פי' רש"י חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז, והוא ענפלע, געשוואללן, אויפגעדונזן בל"א), דומה לנפוח שסוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה, וקדחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו, כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים, פי' רש"י ז"ל העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וימות. וידאבו נפשות של המשפחה במותו, כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויין כליון עינים, ואפשר שתיאן נאמרו על החולה, שעיניו כלות כל היום אל רפואתו, ונפשו עליו תדאב ותתעצב על נרתו, ונהיות עיניו כלות כל היום, אין מחשבת שמחה בלבו, וראב"ע ז"ל אמר שאלה החלי' יחשכו עינים וידאבו הנפש, ומלת מדיבות חסר אל"ף, כמו שקר מזין (משלי י"ז ד'): וזרעתם לריק זרעכם, תזרעו ויצמח, אבל יהיה לריק ואבדתם כל עמלכם, כי האויבים יאכלו יבול הארץ, וגם זו מכת בהלה המבלבל הדעת, שפתאום יבוא האויב וישחית הכל, חרדה ממתק, ווירש ואכלוהו ממש כמו כי, ורש"י ז"ל פי' תזרעו ולא תצמח, ואם תצמח ואכלוהו אויביכם, וזהו תולדות רעב, אבל קלה, כי לא

וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃ יז וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם׃ יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ יט וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־

שמיכם

אונקלוס

בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ יז וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוּן בְּכוֹן סַנְאֵיכוֹן וְתַעְרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן׃ יח וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵּי יָתְכוֹן שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ יט וְאֶתְבַּר

ית

תרגום אשכנזי

דען אייערע פיינדע ווערדען דען גענוס האבען.

(יז) איך וויל מיינען צארן ווידער אייך ריכטען, דאס איהר געשלאגען ווערדעט פאן אייערן פיינדען; אי ערע האססער ווערדען איבער אייך געוואלט אויזאיבען, איהר ווערדעט פליהען, דא אייך נימאנד פערפאלגט.

(יח) ווערדעט איהר מיר אלזדען נאך ניכט געהארכען, זא ווערדע איך פארטפאהרען אייך, וועגען אייערער זינדען, זיבענפאך צו ציכטיגען,

(יט) ביז איך ענדליך אייערן טראצציגען האכמוטה געבראכען; דען

הימעל

רש"י

ואכלוהו אויביכם: יז ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. אגדת ת"כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת. אינו מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא האחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלי' ומה ת"ל ואכלוהו אויביכ' הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שנייה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה ליומי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם. כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם (איכה): ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפים אתכם מבחוץ: ורדו בכם שונאיכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגומר ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופטים ו') אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליה' הפשיטו (מיכה ג') וגומר: ונסתם. מפני אימה: ואין רודף אתכם. מבלי כח: יח ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורים אחרים: שבע על חטאתיכם. שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה: יט ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומ' הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם (יחזקאל כ"ד): ונתתי את שמיכם כברזל. את

ארצכם

באור

יקח האויב כל יבול הארץ, אלא במקום שיפול שם יאכל יבולם, כמו והיה אם זרע ישראל וגו' ויחנו עליה' וישחיתו את יבול הארץ (שופטי' ו' ג' ד'): (יז) ונתתי פני בכם, פרשנוהו (פרש' י"ז י'), אף על פי שהאויבים שוללים אתכם, לא אנקם מהם, אלא אתן פני בכם, שאם תעלו עליהם להציל אחריכם מידם, תנגפו לפני אויביכם, וזהו תולדת חרב, אבל קלה, כדרך המלחמ' שהמכה האחת גוברת על השניה, והאויבים המנצחים יקחו השלל וילכו להם, וגם זה בהלה ובלבול הדעת חרדה ומהומה: ורדו בכם שנאיכם, זהו ענין אחר, וכולל שנאת החיה, והיא תולדת משפט חיה רעה. וכן הוא כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מלכים א' ד' כ"ד), שהיתה ממשלת שלמה מוטלת עליהם, ומכה עלי' מסים וארנוניות, וכן אמר שהמלכיות שהם שונאיכם, כמו אדום עמון ומואב וכיוצא שהן שונאי ישראל ותורתם, תהיה ממשלתם עליכם, ואתם כנועים תחתם, והם מצווים עליכם כרצונם, וכמו שהיה בימי השופטים בין שופט לשופט, וזהו ההבדל שבין אויב לשונא, אויב נופל על המכוון להשחית ולהמית, ונכתב כאן על המלחמה, אבל שונא נופל גם על הבוזה חברו ואינו אוהב לו כמו שפרשנו פרשה ז"ט י"א), ולכן הפסיק בעל הטעמים בנגינה תחת אויביכם, וזוהי גם תולדת הסדר החמישי שהוא סלוק השכינה וגלות, שאין אלהים מושיע אותם, כאילו אינו שוכן בישראל, אבל קלה, שבצרתם יצעקו אל ה' ויקים להם מושיע, וכמו שקרה פעם אחר פעם בימים ההם: ונסתם, כל כך תהיה אימת שונאכם עליכם, שאם ישלחו אנשים לארצכם, תנוסו מפניהם, ואם אין בלבם להרע עמכם, וזהו ואין רודף אתכם, וכל האמורים הם בהלות המשבשות הדעת, ולא ראשי משפטי' קשים שיזכרם אח"כ, רק להחרידם שישובו אל ה', וכמו שמצינו בס' שופטים: (יח) ואם עד אלה, כמו עד כאן, אחר שבאו עליכם כל אלה האמורי' למעלה עדיין לא תשמעו לי: ויספתי ליסרה אתכם, מלבד המכות האמורות אוסיף משפט קשה מארבעת שפטי הרעים, ליסרה אתכם, וכפרשנו מענין גנים באדרנו שרש יסר, ואמ' מ שיש שרש קרוב לו שהוא אסר והוכחנו שאותן שהן באלף הן על מאסר הגוף, אם יאסרוהו במאסר שלא יצא מחוץ לגבול, כמו ויאסר אותו לעיניהם (בראשית מ"ב כ"ד), הסוס אסור (מלכי' ב' ז' י'), ואותן שהן ביו"ד הן על מאסר כחות הנפש שפרצו גבולי החכמה וחוקותיה, ומוסר הנפש על שתי דרכים, האחד בדברים שיודיעוהו דברי יראת ה', עליו נאמר לקחת מוסר השכל (משלי א' ג'), יראת ה' מוסר חכמה (שם ט"ו ל"ג), והשני מוסר עונש, וממין זה ויספתי ליסרה אתכם, להשיב כחות נפשיכם אל הגבולים שגבלתי להן ע"י יסורין המחלישי' יצר הלב, והדברים הבנים שם: שבע על חטאתיכם, לפי שארבעה משפטים שזכר עתה קשים מאד, אמר כל פעם שבע על חטאתיכם, על רוב הצרה, כאילו היא כפולה ומכופלת מנגד החטאת שחטאו, ונפי' רשב"ם ז"ל כלומר הרבה מכות על חטאתיכם, כמו שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), ואור החמה יהיה שבעתים (ישעיה ל' כ"ו), והחזיקו שבע נשים (ישעי' ד' א'): (יט) ושברתי את גאון עוזכם, וזהו משפט רעב, וכנגד גאותם

הוא

ית יקר תוקפכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: כ ויסוף לריקנון חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן איביה: כא ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא

שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃ כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ

היממעל ווערדע איך אייך וויא אייזען, אונד דיא ערדע וויא ערצט זיין לאססען. (כ) אייערע קראפט זאלל פערגעבענס פערשוואנדעט ווערדען, דען אייער באדען זאלל זיין גע־וועכס אונד דער בוים דעם לאנדעס זיינע פרוכט ניכט הערגעבען. (כא) וואנדעלט איהר מיר צווידער, אונד וואללט מיר ניכט געהארכען

רש"י

ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה ששם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגומר שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמי' לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה: כ ותם לריק כחכם. הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שיניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ. אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שני קללות ויש כאן שבע פורעניות: כא ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי כמקרה שאינה אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך (משלי כ"ה) וכן יקר רוח (שם כ"ז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם לימנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות

באור

הוא מדבר שהן בוטחים על ארצם הטובה, והרקיע שעל ראשם שהוא זך ובריא לגויות ומוריד טללים וגשמים בעתם, ואמר שישבר את גאון עוזם, כי יתן השמים כברזל והארץ כנחשה: עוזכם, מלת עוז פרשנוהו בס' מגדל הלבנון, שכל עוז בתהלים על הכח הנפלא שלא ינוצח, על כן כתוב על הנפלאות העליונות, כמו בזרוע עוזך פזרת אויבך (תהלים פ"ט י"א), ה' עוזי ומעוזי (ירמיה ט"ז י"ט), ועל הרוח הקדש כמו יסדת עוז (תהלי' ח' ג'), תרהיבני בנפשי עוז (שם קל"ח ג'), ומה שבוטחים עליו עובדי אלילים, או מנכרים שבוטחים גם בני אדם הם עוזם בכנוי, שסבורים שהנשגב בהם ימלט, ואינו עוז באמת, ולכן אמר שלמה מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי י"ח י'), ועל השקר כתוב ומצבות עוזך לארץ תרד (יחזקאל כ"ו י"א), וכן כאן גאון עוזכם בכנוי, אני אשבור גאון עוזכם, הגאון שיש לכם על עוזכם, כי אין לכם עוז רק אם תלכו בחוקותי, אבל כשתחטאו אתן שמיכם הזכים כברזל, לעומת ונתתי גשמיכם בעתם, ואת ארצכם הטובה אתן כנחשה, לעומת ונתנה הארץ יבולה וגו', וכדוגמתו מצינו גאון על רוב טובה שבא' זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם, וכן פי' רשב"ם ז"ל ושברתי את גאון עוזכם, כדכתיב בשברי לכם מטה לחם (פסוק כ"ו), וכדכתיב גאון שבעת לחם היה לה, ומדרש אגדה שהוא בית המקדש (וכן פירשו ז"ל), כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם, ולפי הפשט כמו שפרשתי, שכך מוכיח סוף המקרא ונתתי את שמיכם וגו', ואעפ"י שדבריו נראין נכונים, שהרי חרבן מקדש נזכר בסוף (פסוק ל"א), שהוא תכלית הפורענות כלם, וכמו שהיא ג"כ חמשית בברכות, כמו שפרשנו (פסו' ב'), מ"מ לפי שעיקר מעוזן של ישראל הוא המקדש, לפי שהשם שוכן בו, וכאמרו כי תפארת עוזמו אתה וברצונך תרום קרננו (תהלים פ"ט י"ח), על כן כשהחל להזכיר על סדר ד' המשפטים, הקדים התכלית ושברתי את גאון עוזכם, והולך ופורט איך תבא צרה על צרה עד תכלית צרות וגעלה נפשי אתכם וגו' והשמותי את מקדשיכם וגו' ואלו זה כוונו רבותינו ז"ל, והוא ענין נאות בכתוב, [*א"ה, לי נראה שהוא מוסב על הפסוק הקודם, והשיעור עד אשר אשבר את גאון עוזכם, כי עוז יאמר על אומץ הלב לנצח את כל המונעי' הקמים לנגדו, ואם יעבור את גבולו יקרא גאון, מעתה אם לא יוסרו בקללות שזכר, ויתאמצו בכל אלה לילך בשרירות לבם, בגאוה וגאון, יוסיף ליסר אותם שבע על חטאתם, עד אשר ישבור ויכניע את הגאון ההוא, ועל הדרך הזה מתורגם בל"א *]: (כ) ותם לריק כחכם, למעלה אמר וזרעתם לריק זרעכם, שהוא על הזרע שנאכל לריק, כי האויב יאכלוהו: וכאן מדבר על אני רעב באין גשם, ומאפס את האדמה כחה, אחר שיחרשו ויזרעו ויעמלו מאד בכל עבודת שדה וכרם, אבל יתם כחם לריק, בכל הארצות יהיה שובע, וארצכם הטובה לא תתן את יבולה שבכחה לתת, וכן עץ הארץ הזאת לא יתן פריו, מטעם האמור בפסוק הקודם, ומלת ותם, כמו ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ופרשנוהו (פרשה א' ג'), ומלת כחכם כמו ואמרת כחי ועוצם ידי וגו' (דברים ח' י"ז), שהוא כח האדם וטבעו בעבודת האדמה, כלומר שיהיה עמלם ויגיעם לריק, כך נראה לי, ולפי' ראב"ע ז"ל ותם לריק כחכם, שיגעתם בעבודת האדמה, וזה מסכים לפרושנו במלת כחכם, אבל רשב"ם ז"ל שפי' כחכם, כח האדמה לא תוסף תת את כחה לכם, אינו כפי הפשט, גם סוף הכתוב לא יתכן לפי' זה: (כא) ואם תלכו עמי קרי, רבותינו אמרו עראי כמקרה שאינו אלא לפרקים, כך תלכו עראי במצות, כן פי' רש"י ז"ל, וכן פירשו רשב"ם ז"ל, אבל מנחם פירשו לשון מניעה, כמו הוקר רגלך (משלי כ"ה י"ז), ואמר רשב"ם ז"ל שאינו כן כי הוקר מנחי פ"א יו"ד, כמו מן ישב הושב את אביך (בראשית מ"ז ו'), וקרי מן קרה מגזרת אקרה כה (במדבר כ"ג ט"ו), וכן מבאנו מן שבה וישב ממנו שבי (שם כ"א א'), ורמב"ע ז"ל אמר רבים פרשו גבורה ונכוח, כאיש שיחזק לבו ולא יפחד, למען שלא ירגיש, ואין ריע לו, ויש אומרים שטעמו כמו שאמרו הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא (שמואל א' ו' ט'), וקרי חסר בי"ת, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמו' כ"א י"ז), כמו בששת, ואפשר לדעתי כי קרי שם המקרה, וכל הקורות הם באים בגזרת השם, ופלשתים שאמרו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא, כדרך הרשעים דברו, או שאמרו מקרה הוא ככל קרות העולם, לא בעבור חרון עוזו, וכן כאן אין פרושו שיאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל זאת, כי אם כן מה ענם והלכתי אף אני עמכם בקרי (פסוק כ"ד), אבל ענינו אם תלכו עמי קרי, שגם במקרה הרעה הזאת שקרה לכם, תלכו עמי כמו

שהלכתם

לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם: כב והשלחתי בכם את־חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את־בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם: כג ואם־באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי: כד והלכתי אף־אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם־אני שבע על

תרגום אשכנזי

געהארכען: זאלעגע איך אייך איממער מעהר זיבענפאך פלאגע אויף, אום אייערער זינדען וויללען.

(כב) דיא ווילדען טהירע לאססע איך איבער אייך לאז, דיא זאללען אייך קינדערלאז מאכען, אייער פיה אויפפרעססען, אונד אייך זעלבסט אויפרייבען, דאס אייערע העערשטראססען ערע ווערדען.

(כג) ווען איהר דאדורך נאך ניכט געציכטיגט ווערדעט, — — אונד מיר איממער נאך צווידער וואנדעלט: (כד) זא ווערדע אויך איך פארטפאהרען אייך צווידער צו וואנדלען אויך איך פארטפאהרען איך וועגען אייערער זינדען, זיבענפאך צו

אונקלוס

לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון: כב ואגרי בכון ית חית ברא ותתכיל יתכון ותשצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדין אורחתכון: כג ואם באלין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: כד ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על

רש״י

פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם. כב והשלחתי. לשון גירוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל ושן בהמות אשלח בם הרי שנים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: כג לא תוסרו לי. לשוב אלי

באור

שהלכתם עמי קודם לכן, וזהו שפי' ולא תאבו לשמוע לי, ועוד אפרשנו (פסו' כ"ג וכ"ד), ולדעתי שעל טעם זה תרגם אונקלוס ז"ל בקשיו, שהקשו לבבם ללכת בעצתם הרעה גם כשיעבור עליהן מקרה קשה כזו, ועד כאן לא אמר שילכו בקרי, לפי שאינו מזכיר לשון זה, אלא על אחת מארבעה שפטים הרעים, אבל הראשונות תולדות השפטים היו כמ"ש (פסוק ט"ז), ועתה שהביא עליהם רעב, ועודם עומדים במרדם אמר ואם תלכו עמי קרי, נ"א"ה, על דעתי שרש קרה הונח על ההולך לקראת האדם, ובא לו מנגד פניו, והאל"ף בתיבת לקראת תמורת ה"א השורש, שאינה נחה באמצע התיבה, כאמר אשר קרך בדרך (דברים כ"ה י"ח), בא לקראתך, ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ"ג ח'), ענטגעגען קאממען, והכבד כי הקרה ה' (בראשי' כ"ז כ') האט ענטגעגען קאממען לאססען, שבא לו לעומת פניו ממולו, והנה קרי הוא השם המופשט מהמתואר, ובא בלא שמוש, כי הוא תאר הפעל, וכן דינו כמו שזכרנו פעמים רבות, והטעם שההליכה תהיה הליכת קרי, לעומתו וממולו ענטגעגען, ווידוע שהדרכים על דרך השאלה הם הפעולות והמעשים אשר על ידם יגיע העושה לתכלית נרצה ממנו, והתכלית ההוא אשר אליו יכוונו הדרכים ההם, הוא מגמת פני העושה, ועל האדם העושה כמעשיו ופונה בתכלית ההוא הנרצה ומבוקש ממנו, יאמר שהוא הולך בדרכיו, או הולך אחריו, וזהו ענין ההליכה בדרכי ה' או אחרי ה', שישים מגמת פניו אל התכלית הנרצה להשם ב"ה, ומתנהג במדותיו, והמעלה היותר נכבדת היא ההתהלכות את ה' או עם ה' כידוע, מעתה על המורה את פי ה' ומתכוין לעשות נגד רצונו, יאמר שהולך עמו קרי ווא נדעלט־צו־יהם ענטגעגען, צווידער שהם מגמת פניו הפך התכלית הנרצה להשם ב"ה, ומתנהג בדרכים ההולכים ממולו, ולכן הוא אומר לבד והלכתי אף אני עמכם בקרי, הכוונה שתהיה רצוני ותכלית מעשי הפך ומתנגד לרצונכם ותכלית מעשיכם, ואתנגד לכם בכל דרכיכם, וכן מתורגם בל"א (צווידער וואנדעלן[*]): ולא תאבו, לשון זה נופל על מי שנגלה נפשו באיזו דבר ואינו חפץ בו, אעפ"י שכלו יכריחהו להטות אוזן, ולשון אאון הראתי שנפשו חפצה בו, אבל שכלו מנגד לו, ולכן לפי שנפשו במכה הגדולה הזאת, והיה ראוי להם מצד הדעת לשוב אל ה', קרא סרבנותם ולא תאבו, וכן המסרב דבר לחברו כמופת, ואעפ"כ אינו רוצה לקבל, נופל עליו לשון לא אבה, וזהו ותוכחתי לא אביתם (משלי א' כ"ה): ויספתי עליכם מכה, על מכת רעב האמורה, אוסיף מכה שניה של ארבעת השפטי הרעים, שהיא משלחת חיה רעה: כחטאתיכם, שלא אביתם שמוע, כאילו אין דעת בכם, גם אני אוסיף ליסר אתכם בחית השדה אין דעת בם: (כב) והשלחתי בכם, לשון גרוי, כמו הנני משליח בך (שמות ח' י"ז): חית, לשון יחיד, וכן ושכלה והכריתה והמעיטה, כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ה'), שב על כל מיני החיות: ושכלה, כמו למה אשכל גם שניכם (שם כ"ז מ"ה), וכן דוב שכול (משלי י"ז י"ב), שממית בני אדם נפגיעתו: והכריתה, כמו זאבי יער המכלים עדרי הבהמות כלם, שאינן יודעים להכלל: והמעיטה אתכם, שיכלו ארצם ותבואתם וכלי ביתם, ורש"י ז"ל פי' ושכלה אתכם, אלו הקטנים, והכריתה את בהמתכם מבחוץ, והמעיטה אתכם מבפנים, ורמב"ע ז"ל פי' ושכלה אתכם, בהריגת קטנים, והמעיטה אתכם, בהריגת הגדולים, ואולי גם במשלחת זו מדרגות מצד הרחמי', תחל' תשכל אחד הנה וא' הנה, וכשתקשו לבבכם, אביא מספר רב ויכריתו בהמתכם, ואם גם זה לא יועיל, אשליחם גם עליכם והמעיטה אתכם, שיהרגו מספר רב מכם: ונשמו דרכיכם, שדרכו שמם, כמו מן סבב, נסבו על הבית (בראשית י"ט ד') בנפעל כן, הנפעל מן שמם נשמו, כלומר מפחד החיה, יהיו דרכי המדינה שוממין, אין עובר ושב, ולא יוכלו ללכת לבקש ברכם, ולא יבוא אליהן איש לעזרם: (כג) ואם, כבר רמזנו על שרש יסר (פסוק י"ח), שענינו מוסר כחות הנפש, ויש מוסר של חכמה, ויש מוסר של אולת, כי המכריח כח החפץ, לבלתי יתבוננו בתורה, הוא יוסר כח נפשו באולת, עליו נאמר ומוסר אוילים אולת (משלי ט"ז כ"ג), ופרשנוהו בס' מעין גנים, וזהו ואם עד אלה לא תוסרו לי, כלומר למעני לשמוע אלי, לא שתיסרו באולתכם כח הפסד והמורא שבכם, ותתאמצו לבלתי ירוא ממשפטי ודיני: והלכתם, לפי שאמר תחלה לא תוסרו לי, ידענו שפי' והלכתם עמי קרי, שעודכם תלכו עמי, גם בעבור עליכם המקרה הרעה הזאת, כאשר הלכתם עמי קודם לכן: (כד) והלכתי אף אני עמכם בקרי, אתנהג גם אני עמכם במקרים כאלה, כאשר נהגתי עמכם עד עתה, לא תחס עיני ולא תחמול עליכם, ונזכר זה כאן לפי שכבר הוכיחם שלשה פעמים מדרך תוכחה, תחלה בתולדות המשפטים, ושנית במשפט הרעב, ושלישית במשפט החיה, ולא נוסרו לו, עכשיו יכם גם הוא

עַל חוֹבֵיכוֹן: כח וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפְּרָעוּן מִנְּכוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סַנְאָה: כו כַּד אֶתְבַּר לְכוֹן סְעִיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חָד וִיתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן:
כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ:
כח וְאֵיהַךְ עִמְּכוֹן בִּתְקוֹף רְגַז וְאַיְתֵי

יתכון

עַל־חַטֹּאתֵיכֶם: כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב: כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ: ס כז וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי: כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי

אתכם

צו פלאגען. (כה) איך ווערדע דאז ראכעשווערט איבער אייך ברינגען, דאז דען בונד רעכען זאלל, זא דאס איהר ווערדעט אין דיא פעסטען פלעצצע ציהען מיססען; דא זעלבסט ווערדע איך דיא פעסט אונטער אייך זענדען, דאס איהר אייערן פיינדען דעננאך אין דיא הענדע פאללען מיסט. (כו) ווערדע איך אייערן בראדשטאב צערברעכען, (דאז הייסט: הונגערסנאטה אונטער אייך זענדען,) זא זאללען צעהן ווייבער אייער בראד אין איינעם אפען באקקען, אונד דאז בראד נאך דעם געוויכטע היים ברינגען, אונד איהר ווערדעט עססען אונד ניכט זאטט ווערדען.
(כז) געהארכט איהר מיר דעננאך ניכט, אונד וואנדעלט מיר צווידער: (כח) זא וויל איך אייך איום צארן ענטגעגען וואנדעלן, איך וויל

אייך

רש"י

אלי: כה נקם ברית. יש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סימוי עיניו של צדקיהו. ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור. ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאין את המת לקברו נתנים ביד אויב: כו מטה לחם. לשון משען כמו מטה עז (יחזקאל י"ט): בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל מסעד אוכל והם חלי רעב (שם ה'): ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלק ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זה מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם

באור

הוא עמהם בקרי, להביא עליהם אחרית כל משפטיו הרעים שאמרו עד הנה, שהן חרב ודבר, שיזכור שתיהן בפעם הזאת: והכיתי, עד הנה אמר לישראל אתכם לא תוסרו לי, ועכשיו שלא אבו לקחת מוסר, ינקם מהם להכות אותם מכה רבה, ולכן אמר והכיתי: (כה) והבאתי עליכם חרב, כל הבאת חרב שבמקרא, היא מלחמת חיילות אויבים, מפי' רש"י ז"ל, וענין חרב במקרא זה לא כחרב הנזכר למעלה (פסוק י"ז) ונגפתם לפני אויביכם, שהיא תולדת משפט החרב, שנלחמים עם אויביהם ונגפים לפניהם, אלא אני אביא עליכם חרב של חיילות גדולות, לנקום מכם נקם ברית שעברתם: ונאספתם אל עריכם, לא תוכלו לעמוד בשדה להלחם עם חיילות כאלו, ותאספו אל ערי המבצר להסגר בהן מפחד החרב המשכלת בחוץ: ושלחתי דבר בתוככם, בהיותכם במצור אסופים בערים, אשלח דבר בתוככם ונתתם ביד אויב, על ידי הדבר ימעטו אנשי המלחמה ורפו ידיהן, ויהיה נקל לאויבים הצרים עליכם לכבוש המבצרים, ואז תנתנו ביד אויב, ויעשה עמכם כרצונו: (כו) בשברי לכם מטה לחם, בעבור שאני הולך עמכם הפעם בקרי, לשלח עליכם מקרים רבים, תשפטו גם בחלי רעב, כי בעת שיבואו עליכם האויבים אשבור לכם מטה לחם, שלא יהיו לכם תבואות באוצרות, וכשתאספו אל הערים לא תספיק התבואה למאכל האנשים הרבה שבכל עיר ועיר, ויקרו אתכם כאחת חרב דבר ורעב, רעב זה קשה מרעב האמור למעלה, שבהיות הרעב מעוצר שמים, אפשר להביא תבואות מחוץ למדינה, או לפזר רגליו ללכת חוצה לארץ, ורעב זה רעב של מצור, שהאויבים מבחוץ ואין יוצא ואין בא בעיר: מטה לחם, כמו המטה שהאדם אשר כח נשען עליו, כן הלחם משען לאדם להשיב נפשו אליו, וכן נאמר כל משען לחם וכל משען מים (ישעיה ג' א'), ולפי שהמשיל החסרון הזה לשבר אמר מטה, כי המטה שהאדם נשען עליו אם ישבר יפול הנשען עליו: עשר נשים, כלומר הרבה, כמו זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט ג'), וכן עשרת מונים (בראשית ל"א ז'): בתנור אחד, פי' רש"י ז"ל מחוסר עצים, ורשב"ם ז"ל פי' לפי שהאשה האחת לא תוכל למלא את התנור פת, כלומר שאין לכל אחת כי אם מעט: והשיבו לחמכם במשקל, כל כך יהיה חוסר לחם, שכל אחד יקפיד גם על דבר מועט, וכשיחלקו באומד יירא שלא יבא חלקו לידו, ויצטרכו להשיבו במשקל, ובשנת שובע אין אדם מקפיד עליו ויחלקו באומד, כך נראה לי, ורשב"ם ז"ל מפרש במשקל הביאוהו אל התנור, ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים במשקל ובמנין לחם צר ומים לחץ, כדכתיב בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה (יחזקאל ד' ט"ז), וכפי הנראה אין הענינים דומים: ואכלתם ולא השבעו, הפך מה שנאמר בברכה ואכלתם לחמכם לשובע (פסוק ה'), ופרשנוהו שם, וכאן אמר שלא ישבעו, מפחד לב ומהומה, שלא תהנה נפשם ממנו, ורשב"ם ז"ל פי' לפי שבמשקל ובמנין יאכלוהו, ואם כן מקרא שאינו צריך הוא, ופירש עוד גם אם יאכל ממנו הרבה לא ישביע, כי מארה תבוא בו, וכן פי' רש"י ז"ל: (כז) ואם, עתה יזכיר מין משפט המיוחד לישראל, כנגד מין ברכה חמשית שזכר למעלה לישראל, והודיע שאם גם אחרי עבור עליהם ארבעה משפטיו הרעים, לא ישמעו לו, ומלת בזאת כמו בזאת יבא אהרן (ויקרא ט"ז ג'), בזאת יכפר עון יעקב (ישעיה כ"ז ט'), כלומר בדברים הנזכרים בענין, וכן כאן ואם בזאת כל הנזכר בענין שלמעלה, שהן ד' המשפטים הרעים שעברו עליהן לא ישמעו לקול ה': והלכתם עמי, גם עתה במקרים הרעים האלו, כמו שהלכתם עמי קודם לכן: (כח) בחמת קרי, נקמה שיש במקרים הללו, כלומר תכלית הרעה הנמצאת ממקרי' אלו, כמו אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי

ארץ

אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם: כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ: ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם: לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ

בריח

יַתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: כט וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן: ל וְאֵישֵׁצֵי יַת בָּמָתְכוֹן וַאֲקַצֵּץ יַת חֲנִיסְנִסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יַת פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן וִירַחֵק מֵימְרִי יַתְכוֹן: לא וְאֶתֵּן יַת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא וְאַצְדֵּי יַת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּל

ברעוא

אייך ציכטיגען זיבענפאך, וועגען אייערער זינדען.
(כט) איהר זאללט דאז פלייש אייערער זעהנע פערצעהרען, אונד דאז פלייש אייערער טעכטער פערצעהרען. (ל) איך ווערדע אייערע געצצענהעהען פערטילגען, אייערע זאננענבילדער אויזראטטען, אונד אייערע אזער אויף דיא אזער אייערער קאטהגעצצען ווערפען, אונד מיין ווועזען ווירד עקעל אן אייך האבען.
(לא) איך ווערדע אייערע שטעדטע וויסטע מאכען, אייערע הייליגטהימער צערשטעהרען, אונד אייערע ליבליכע

געריכע

באור

ארץ (תהלים ע"ה ח'), וכן פרשת כוס החמה בנבואת ירמיה: ויסרתי אתכם, הבטיח שגם יסורין הקשים הללו שיזכור שאין למעלה מהן, אינן אלולה מנקמה מוחלטת ונצחה, אלא מדרך מוסר לכפר על עונותיהם ולהשיבם למוטב, שעל ידי אלו יתכפרו עונותיהם ולסוף ישובו אל ה', כאמור למטה או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (פסוק מא), וכמו שיתבאר בעז"ה: (כט) ואכלתם בשר בניכם, גם זה משפט רעב, אבל תכלית רעבון הוא בחמה גדולה והענין מוסב על הרעב הנזכר לפניו, שאחרי שהבאתי חרב נוקמת נקם ברית בארצכם, ונאספתם אל הערים, ונוסרתם שם ברעב ודבר, ולא תזעקו אלי לשוב מעונותיכם, אז תגיעו לתכלית חמת המוסר, ויגדל הרעב בעריכם, ותאכלו בשר בניכם, ועוד הקללות האמורות אחריהן, וכמו שקרה כן בירושלים, כאשר הביא השם בארצנו חרב נוקמת של הכשדים, והיו נאספים בעריהם, והכשדים צרים עליהם, והיה חרב רעב ודבר בירושלים, ואעפ"כ לא שמעו לקול הנביא, ולא הסירו אלהי הנכר אשר עבדו להם, עד שגלו מארצם בחמה שפוכה, ונתקיימו התוכחות כלן. והנה שלשה מיני רעב האמורים בענין, הם השנויין באבות, רעב של בצורת, ונתתי שמיכם כברזל וגו' ולא תתן ארצכם יבולה, והיא קלה מכלן שיש להביא תבואות מארצות אחרות, או לנסוע למדינה אחרת, רעב של מהומה, בשברי לכם מטה לחם וגו', שהן מסוגרים בערים אין יוצא ואין בא, רעב של כליה, ואכלתם בשר בניכם וגו': ובשר בנתיכם תאכלו, כי הבנים דרכן להלחם ולנפול בחרב מלחמה, ומכובד כרת הרעה יאכלום האבות, אבל הבנות אינן אלא מתות או נהרגות להיות מאכל: (ל) והשמדתי את במתיכם, אתם פרקתם עול מלכותי מעליכם, ועבדתם אלהים אחרים, ואני שלחתי עליכם ארבעת משפטי הרעים ליסרכם ולהשיבכם אלי, ולא שבתם עדי, עכשיו אני בעצמי אשמיד את במותיכם שהעמדתם עליהם יראתכם, והכרתי את חמניכם ולא תאמרו כשאנצל מכם הע"ז, אקרב אתכם אלי, אלא ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם, אשמיד הנעבדים עם עובדיהם, ואז תתמלאה סאתכם, וגעלה נפשי אתכם, שאסלק שכינתי מכם, ולא אתהלך עוד בתוככם, ועוד שאר הקללות האמורות לפנינו שאין למעלה מהן, וכל זה נתקיים בנו, שכאשר נתמלאה סאתנו בבית ראשון, ולא שבנו מעון ע"ז, באו עלינו כל האלות והקללות הכתובים בתורה, ומאז ואילך השמיד השם במותנו והכרית והאביד ע"ז מעמו ישראל, כי מיום לכתם בגלות נבל עד היום מנינו שעבדו ישראל עוד ע"ז, אבל נגעלה נפשו בנו, והיינו לחרפה ולשמה בגוים, וכמו שיתבאר: חמניכם, פי' רש"י ז"ל מין ע"ז שמעמידין על הגגות, ועל שם שמעמידין אותן בחמה קרויין חמנים, ולפרושו כשישמדו הבמות שהן המגדלים יכרתו מאליהן החמנים, וראב"ע ז"ל פי' חמניכם, מגזרת חמה, בתים העשויים להשתחוות לשמש, והנו"ן נוסף כנו"ן נשים רחמניות, ונראין דבריו כי הבמות יקימו עליהן הפסילים, ובחמנים יעבדו לשמש, וראיה עוד לא יקימו אשרים וחמנים, וסביב האשרה היו עובדים לע"ז, וכן בחמנים: פגריכם, גופותיכם, כמו פגר מובס, מפי' ראב"ע ז"ל, ולדעתי שם גוף מת פגר מלשון אשר פגרו מלכת אתו (שמואל א' ל' כ"א), שהוא הבטלה, וכן יומא דמפגרי ביה רבנן, שהיו מובטלים ממדרש וכן גוף האדם בחייו יעבוד ויעמול, וכשמת הוא פגר ובטל מכל מלאכה ומעשה, וכן על פגרי גלוליכם, שכאשר ישמדו ויכרתו, יהיו פגרים בטלים מהעבד והכבוד, וזה על דרך משל: גלוליכם, שם גנאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד י'), מפי' ראב"ע ז"ל: (לא) ונתתי, כאשר תגעל נפשי אתכם, תאבדו כל האותות לטובה שהנחלתי אתכם הארץ אשר בחרתי בה, והמקדש אשר שכנתי בו, ועבודת הקרבנות שהיו ריח ניחח לפני לכפר עליכם, ועל זה אמר ונתתי את עריכם חרבה, שיהיו הערים חרבות נהרסות והבתי' אין יושב בהן, והשמותי את מקדשיכם המקודשי' במקומו' אשים שוממים, כמו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה' י"ח), ולא אריח בריח ניחחכם, אם תעלו לי עולה ומנחה לעשות לי נחת רוח, לא אריח בריח קרבנכם, כי לא לרצון יהיה, וזה ע"ד משל כמו וירח ה' את ריח הניחח (בראשית ח' כ"א), ופרשנוהו (פרשה א' ט'), וכל זה פי' וגעלה נפשי אתכם, כי לא תהיה משכני עוד בתוככם, ועל כן אמר מקדשיכם, שנהסתלק הכבוד מעל הכפרת, איננו עוד מקדש ה' אלא מקדשיכם, וכן אמר ראב"ע ז"ל וכשמו המקדשים

שלכם

רש"י

לחם חוסר עליהם פת נפולת מהרה במעי' ונתתם אינה מן המנין היא החרב. ל' במותיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"ז שמעמידין על הגגות וע"ש שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכריסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם. זה סילוק שכינה: לא ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשימותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשימותי את מקדשיכם מן הגדודיו' שיירות של ישראל שהיו מתקדשו' ונועדו' לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות השמד' במות הרי שתים כריתות חמנים אין כאן פורענו' אלא על ידי השמדת הבירניו' יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו ונתתי את פגריכם וגומר הרי שלש סילוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיות

ולא

בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ לג וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ לד אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הָשַּׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה

תשבת

אונקלוס

בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן׃ לב וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא וִיצַדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין בַּהּ׃ לג וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאַגְרֵי בָּתְרֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן יְהוֹיָן חָרְבָּא׃ לד בְּכֵן תִּרְעֵי אַרְעָא יָת שְׁמִיטָהָא כָּל יוֹמִין דִּצְדִיאַת וְאַתּוּן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יָת שְׁמִטָּהָא׃ לה כָּל יוֹמִין דִּצְדִיאַת

תשמט

תרגום אשכנזי

געריכע ניכט ריכען (דאז הייסט: ניכט אננעהמען), (לב) יא, איך וויל דאז לאנד דערגעשטאלט צערשטערען, דאס אייערע פיינדע זעלבסט, דיא עז בעזיצצען ווערדען, זיך דאריבער ענטזעצצען זאללען. (לג) אייך אבער וויל איך אונטער דיא פעלקער צערשטרייען, אונד דאז שווערט הינטער אייך אויזציהען; ווען דען אייער לאנד ווירד וויסטע, אונד אייערע שטעדטע — ערע זיין: (לד) זא ווירד דאז לאנד זיינע פייערצייטען ערשטאטטען, זא לאנגע עז געמליך וויסטע זיין, אונד איהר אייך אין דעם לאנדע אייערער פיינדע אויפהאלטען ווערדעט, דא ווירד דאז לאנד פייערן, אונד זיינע פייערצייטען ערשטאטטען. (לה) זא לאנגע עז פערוויסטעט ליגען

רש"י

ולא אריח קרבנות הרי שבע: לב והשמותי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה: לג ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמים וישראל נזרו כבמזרה (ירמיה ט"ו) כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקותי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים. כך שנויה בת"כ: לד אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה. והרצת. למלך את שבתותיה. (כל ימי השמה. לשון הפעלות ומ"ם דגש במקום כפל שמוה): לה את אשר לא

שבתה

באור

שלכם, והטעם בתחלה היו מקדשי: (לב) והשמתי אני את הארץ, כשתגלו ממנה לא תשאר הארץ אחריכם בטובה ובכחה, לא כמו שנברכתיה בשיבתכם עליה, כן עתה אשים אני את הארץ, עד שתהיה חרפה לכל הארצות, ושממו עליה אויביכם היושבים בה, שימצאו בה מחסור כל דבר כל נגע וכל מחלה, להיות לאות לבני מרי, לדעת כי בגלל עונותיכם היתה זאת לה, כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' (דברים כ"ט כ"ב), ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו' (שם כ"ג), ואמרו על אשר עזבו את ה' וגו' (שם כ"ד), ותהיה זאת לכם לחרפה ולמשל בגוים: (לג) ואתכם אזרה בגוים, כמו ויזר על פני המים (בראשית ל"כ כ'), מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה ל"א י'), שהוא הפזור מעט בגוי זה, ומעט בגוי אחר, שתהיו נפוצים בכל הארצות: והריקתי אחריכם חרב, כשתבואו בגוים גולים ואומללים לא ירחמו עליכם, כמנהג בני אדם שלא יקחו במדוכאים ויחמלו עליהם, אלא אריק אחריכם חרב, תמיד תהיה חרב שלופה מתערה הולכת אחריכם, שבכל מקום שתבואו ועלילו עליכם ויהרגו אתכם: והיתה ארצכם שממה, כבר נאמר כן למעלה, ופי' רש"י ז"ל ע"פ מדרש ת"כ שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה, נראות לכם חרבות, שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור, כאלו אין כרמו וביתו חרבים, וכפי הפשט למעלה שאמר ונתתי את עריכם חרבה, הייתי סובר שהאויבים והגייסות כשיגלום יחריבו עריהם, כמנהג הכרים והמחריבים, על כן הוסיף והשמותי אני את הארץ, שישו עליה השם חרבן ושממון, כמבואר בפרשת נצבים, עד שישוממו עליה האויבים היושבים בה, ועדיין הייתי סובר שכל זה לפי שעה להודיע לכל העמים כי קנאת ה' עשתה זאת, אבל לאחר דורות רבים שכבר יהיו בגלות, תשוב הארץ לקדמותה ותתן יבולה לאויביה, ויבנו ערים וישבו בהן, לכן הוסיף שגם אחר שיזרו בגוים, תהיה הארץ שממה, וממילא יהיו עריכם חרבה, שלא ישבו בהן שונאיכם, בעבור שממות הארץ שלא ימצאו מה לאכול, וטעם הדבר יפרש הכתוב הסמוך, ורשב"ם ז"ל פי' כי והיתה ארצכם וגו' דבק עם הפסוק הבא אחריו, והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ: (לד) אז תרצה הארץ, פי' ראב"ע ז"ל מלת תרצה כמו תשלים, וכן עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד ו'), כי נרצה עונה (ישעיה מ' ב'), ולדעתי כלם לשון רצון, שנופל תמיד על מי שהיה בכעס ואח"כ נתפייס, כמו שפרשנו (פרשה א' ד'), והנמשל כאלו הארץ תכעס על יושביה שבטלו שבתותיה, שהיו ראויין לשבות בהן בעבור קדושתה, וכשתהיה שממה מאין יושב, אין זרע ואין קציר, תתפייס מכעסה עוד, והפיוס ע"י שני דברים, האחד שיושביה שחללו קדושתה יסחו ממנה, והשני שלא תתן יבולה לגוים שהתישבו בה, על השני אמר כל ימי השמה תשבות, ועל הראשון אמר ואתם בארץ אויביכם, וחזר ופירש שעל ידי השמה, אז תשבות הארץ, תהיה בטלה מעבודת האדמה, ועל ידי שאתם בארץ אויביכם, תרצה את שבתותיה, את כעסה על שבתותיה שבטלו בשבתם עליה, וכל זה משל, כאילו הארץ קוננת על ישראל שבטלו שבתותיה, ולא תנחם לרצות עד תשבות מתת יבולה וישראל גולים, ורש"י ז"ל פי' אז תרצה, תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה, והרצת למלך את שבתותיה, וגם זה משל, כאילו הארץ בהרצתה תרצה את כעס המקום ב"ה, ומלת והרצת מבנין הכבד הנוסף, לפרושנו והרצת הארץ לישראל את שבתותיה שבטלו, ותחזור לקבל אותם ברצון, ואמרו רבותינו ז"ל שבעים שנה של גלות בבל היו כנגד שבעים שנות שמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל נאחרכם לפני המקום ב"ה, וכמו שבא כפי' רש"י ז"ל, וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה וגו' למלאת שבעים שנה (ד"ה ב' ל"ו כ"א), [*א"ה, כל לשון תשלומין מענין שלום רצוי ופיוס, שהאדם המשלם לחבירו מה שהוא חייב לו, משלים עמו ומרצה אותו מדין ודברי' שהי' לו עליו, וכן הלועז יאמר בעצאהלען, ערשטאטטען בעפרידיגען גענוגטוהן, והכל מענין רצוי, ויהיה א"כ באור מלת תרצה הארץ גענוגטוהן בעצאהלען ערזעצצען, ונרצו את עונם, האמור להלן*]: (לה) כל ימי השמה תשבת,

הזה

תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃ לז וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה

אתכם

אונקלוס

תִּשְׁמַט יַת דִּי לָא שְׁמַטַת בִּשְׁמִטֵּיכוֹן כַּד הֲוֵיתוֹן יָתְבִין עֲלַהּ׃ לו וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן וְאַעֵיל תְּבָרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעָתָא דְּסַנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קָל טַרְפָּא דְשָׁקֵיף וְיֵעַרְקוּן כְּמֶעֱרוֹק מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְּרָדֵיף׃ לז וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בַּאֲחוּהִי כְּמִקֳּדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדֵיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן סִיעֲדָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ לח וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר

יתכון

תרגום אשכנזי

ליגען ווידר, ווירד עז פייערן, דאפיר דאס עז אייערע פייער־צייטען ניכט געהאלטען האט, זא לאנגע איהר דארין גע־וואהנט. (לו) וואז דיא יעניגע בעטריפפט, דיא פאן אייך איבערבלייבען, זא וויל איך איהנען פייגהייט אין דאז הערץ לעגען אין דען לענדערן איה־רער פיינדע; דיא שטיממע איינעס רוישענדען בלאטטעס ווירד זיא פערפאלגען, אונד זיא ווערדען פליהען, וויא מאן דאז שווערט פליהט, אונד פאללען, דא זיא נימאנד פערפאלגט. (לז) איינער זאלל איבער דען אנדערן שטירצען, אלז ווען דאז שווערט הינטער איהם ווערע, דא דאך נימאנד נאכזעצט; איהר ווערדעט קיין אויפקאמ־מען האבען פאר אייערן פיינדען. (לח) אונטער דען פעל־קערן ווערדעט איהר אומקאממען, דאז לאנד

אייערע

רש"י

שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שנות השמיטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלי' הוא שנא' ביחזקאל (יחזקאל ד') ואתה שכב על צדך השמאלית וגומר וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעי' ושש. ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגד' חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לד' מאו' ול"ו שנה שמיטין ויובלות שבהן והם ט"ז למאה י"ד שמיטין וב' יובלות הרי לד' מאות שנה ס"ד. לשלשים ושש שנה חמש שמטות הרי שבעים חסר אחת. ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה (דברי הימים ב' ל"ו): לו והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאלו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף וכן תרגומו של חבורה משקופי: לז וכשלו איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאלו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: לח ואבדתם

בגוים

באור

כרא' שהכתו' הזה מדבר על ע' שנה של גלות בבל, שהיו כנגד ע' שנות השמט' והיובל שהיו בשנים שהכעיסו ישרא' בארצם לפני המקום ב"ה, וכמו שכתב רש"י ז"ל בפרושו, ואפילו היו שבים בימי גלותם מכל העבירות שבידם, היו צריכין להיות גולים והאדמה שממה, בעבור מספר שמטין ויובלות שבטלו, ולכן קודם שנשלמו ע' שנה של גלות בבל לא התפלל דניאל על הישועה, עד שישלמו לפי חשבונו, אז התפלל שיסלח להם על כל עונותיהם ויושיעם, (לו) והנשארים בכם, שלא יפלו בחרב אויביהם, לא ישבו בארצות הגוים בהשקט, מצליחים כגוים אשר הם יושבים ביניהם אלא: והבאתי מרך בלבבם, לפי שהדבור עם כל ישראל ידבר לנכח, וכשמזכיר יחידים הנשארים מן החרב והדבר והרעב, ידבר עליהם בלשון נסתר: מרך, פי' רש"י ז"ל פחד ורך לבב, מ"ם של מורך יסוד נופל הוא, כמו מ"ם של מהר ושל מוקש, וכן אמר הראב"ע ז"ל שהוא מפעלי הכפל, אבל לא מצינו משקל שם כזה בכפולים, ונראה כפי' רשב"ם ז"ל שאמר אינו לשון רך הלבב, כי המ"ם של מרך עיקר שהרי הנגון במ"ם, כמו אהל אכל בכסף (דברים ב' כ"ט), וקראת לשבת עונג, ואין חבר כי אם בתלמוד בשמעתת חולין נתמרך באלו טרפות, וכן נראה שמורך יותר מרכות לב, לכן לא אמר ירך לבבם, אף והבאתי, ושלא כתוב שבא על הנשארים מן הצרות בארצם קודם שיגלו, אמר שהמורך הזה יביא בלב אלו הנשארים בארצות אויביהם: ורדף אתם, כאילו ירדוף אותם, אחר שיניסו מקולו: קול עלה נדף, שרשו נדף, כמו כמוץ אשר תדפנו רוח (תהלים א' ד'), ונדף הנפעל, שהעלה נדף מן הרוח ובשאת תגלגל מרעים ונותן קול, ורש"י ז"ל פי' שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול, ואמר שזהו דעת המתרגם קל טרפא דשקיף לשון חבטה, שדופות קדים שקיפין קדים, ואפשר שקיף כמו נדף בנפעל והוא על העלה עצמו, לא על עלה אחר שהוא מכה בו, שכן אמר על שדופות שקיפין: ונסו מנסת חרב, ינוסו להמלט על נפשם, כדרך שבני אדם נסים להנצל מחרב אויביהם: ונפלו, כדרך הנסים מפחד לב: ואין רדף, כל זה באור אל ונתתי מורך בלבבם: (לז) וכשלו איש באחיו, כל כך ינוסו בחפזון להמלט על נפשם, שכל אחד יחשוב רק על הצלת נפשו, ולא יפנה איש אל אחיו, עד שיכשלו איש באחיו שבמרוצתם יפיל זה את זה ויכשל: כמפני חרב, כדרך הנסים מפני חרב, שלא יפנו אבות אל בנים מרפיון ידים: ולא תהיה לכם תקומה, עם הכלל ידבר, כאומר דעו שגם אם תתחברו כלכם להתקומם על אויביכם, כשיבואו עליכם יבא מרך בלבבכם, ולא תהיה לכם תקומה לפניהם, ומלת תקומה במשקל תבונה תמונה, ושרשו מנחי העי"ן: (לח) ואבדתם בגוים, אחר שיעד על החרב שתורק מתערה אחריהם, אמר שגם הדבר והחלאים ידביקום שם, והקלו ואבדתם בגוים, ופי' רש"י ז"ל כשתהיו פזורים תהיו אבודין זו מזו, ולמעלה (פרשה כ"ג ל') פרשנו, שיש אבדן

שחוזר

אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֺנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃ מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר

מעלו

יַתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ לט וְדִישְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמַסּוּן בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמַסּוּן׃ מ וִיוַדּוּן יַת חוֹבֵיהוֹן וְיַת חוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן

דשקרו

אייערע פיינדע ווירד אייך פערצעהרען. (לט) דיא איבריגען פאן אייך ווערדען צום טהייל דורך אייגענע זינדע הינשווינדען אין דעם לאנדע אייערער פיינדע, זא וויא אויך צום טהייל דורך דיא זינדע איהרער עלטערן מיט איהנען הינשווינדען. (מ) אלודען ווערדען זיא איהרע אונד איהרער עלטערן זינדע בעקעננען דאס זיא טריילאז

רש"י

בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: לט בעון אבותם אתם. כשאוחזים מעשה

באור

שחוזר ונמצא, וכן ואבדתם בגוים, ועניינו שתפוצו מהלאה לארצכם לממלכות הרחוקות מכם מאד, לא תדעום דבר מארציכם וממשפחותיכ', ומשפחות אחרות שנפוצו לרוח שני, לא ישמעו מכם דבר, והרי אתם כאבודים, וראיה ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (ישעיה כ"ז י"ג), כי לפי שמלכות אשור מהפשטת אחד למזרח העולם ולצפונו, רחוק מאד מהר הקדש, קרא לבאים שם אובדים, ובת"כ שנו ואבדתם בגוים, ר' עקיבא אומר אלו עשרת השבטים שגלו למדי, כלומר לממלכה רחוקה מאד, אחרים אומרים אין אובדן אלא גולה וכו', וזה כדברנו: ואכלה אתכם ארץ איביכם, פי' רש"י אלו המתים בגולה, ופי' ראב"ע ז"ל מנהג כל הגולים למקום אחר שימותו כונס בהשתנות עליהם האויר והמים, ומלבד זה יראה שהוא קללה שתשיגם בארצות ההם צרות ומחסור ודבר שימותו רבים מהם: (לט) והנשארים בכם, פליטי רעב ודבר: ימקו בעונם, פי' ראב"ע ז"ל שהוא על משקל יסבו, ושרשו מפעלי הכפל, מגזרת המק בשרו (זכריה י"ד י"ב), שרשם כמק יהיה (ישעיה ה' כ"ד), וכן כתב רד"ק ז"ל והוסיף שכן בלשון חכמים, מקק של ספרים, שהוא מה שנרקב מהם, וזהו שנאמר כאן שהנשארים בחיים, ימקו ביסורין בעבור עונם, וכן בס' יחזקאל כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזקאל ל"ג י'), וכמו שהספרים ושאר הדברים מעלים מקק ורקבון, כן בני אדם מעלים רקבון וחלאים בעצמם בעונם ובחטאת': ואף בעונת אבתם אתם ימקו, שנו רבותינו והלא כבר הבטיח המקום לישראל שאינו דן האבות ע"י בנים ולא בנים ע"י אבותם, שנאמר לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברים כ"ד ט"ז), אלא בזמן שהן תופסים מעשה אבותם דור אחר דור הן נדונין על ידיהן, כלומר מלבד שנדונין על מעשיהן נדונין גם על מעשה אבותם, וכן פי' רש"י ז"ל כשעונות אבותיהם אתם, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וסוף פוקד על עון אבותם עדיין יקשה וכתיב לא יומתו בנים על אבות, על מעשה אבות, ולפי הפשט אחשוב, שהם נענשים על עונם, וגם על עון אבותם שלא ענשו לפי שלא בא לידיהם, והבוחן לבות רואה שהם תופסים מעשה אבותיהם בידיהם, כלומר שנפשם חפצה בהן, ואילו בא מעשה לידיהם היו חוטאין כאבותיהם, שהרי אבותינו לא שמעו לקול הנביאים ששלח השם אליהם, גם בהיותם במצור ובמצוק, הקשו ערפם ולא שבו אל ה', ולא הסירו גלולי ע"ז מעל פניהם, גם בטלו שמטין ויובלות, וכיוצא בעונות החמורות שאין הבנים יכולים, ונענשים עליהן דור ודור, שהרי המקדש חרב, וגלה כבוד מן הבנים שלא חטאו באלה כמו שנענשו אבותיהם שחטאו, לפי שגלוי לפניו שאם יקרה בימיהם כאלה יחטאו כאבותם, וזהו צרוף הגלות, כי יש בכל דור חסידי עליון, הדבקים בה' בכל לבבם, אבל רבים מעם הארץ שעלילותיהם נשחתות מאד, ומהם מאריכים עד ימוד אל תיקים כפעלם, ואח"כ ינחלם, וכמ"ש (פסוק מ"ג), והענין ברור, ועל זה אמר שימקו גם בעונות אבותיהם שבדורות הראשונים, עונות שגרמו החרבן והגלות, ורז"ל שאמרו מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, כוונתם לבד על המחשבה, כי אם יבוא מעשה לידו יחרד וימנע מעשותו, לא על ההסכמה הגמורה והלב הרע שאם יבוא מעשה לידו יעשנה, שהיא העצה, כמו שרמזנו (פרשה ג' ד'), ובחלק ג' מספרנו גן נעול הבדלנו בין לשונות של עצה ללשונות של מחשבה, ושם בארנוהו, [* א"ה, חלילה לאל לחשוב לאדם עון אשר לא חטא כאלו חטא, והנה אונקלוס תרגם כדעת רש"י ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון, ואין כן דעת מניח הטעמים שחבר אתם עם ימקו, ולפי פירש"י היה לו לחברו עם הקודם, ואני אגיד לך את דעתי בזה, יש עונש נסי, והן הרעות שלא יחולו על ראש האדם, כי אם על דרך פלא למעלה מגדר התולדות, ואולם אחרי בואו והיותו, ידבק הרע באדם, ויתמיד לבניו אחריו על דרך הטבע, ולא יסור מזרעו, כי אם חפץ גם השם להסירו מהם על דרך נסי, ד"מ גלות ישראל מעל ארצם, לא היתה בדרך התולדות, כי אם ברצון השם גזירה, ואולם אחרי אשר גלינו, הנה הבנים הנולדים לנו גם הם סובלים עול הגלות על דרך טבעי, וכן היות בארץ ישראל שמים כברזל וארץ כנחשה, הוא דרך נסי, שאין מתולדות הארץ הנבחרת להיות כך, ואולם כאשר תבא הרעה הזאת בעון ישראל אזי מדרך הטבע שימותו בני אדם ברעב, וימותו גם הבנים הקטנים אשר לא חטאו לא ידעו בין ימינם לשמאלם, לולי יחפוץ השם בקיומם על דרך פלא: מעתה הרעות האלו תחלתם עונש נסי, לא יביאם השם כי אם על פשעים עצומים, וסופם עונש טבעי, לא יסירם השם מן בני הנענש וזרעו אחריו, כי אם בהיותם ראויה לכך ביחוד: והנה הבטיח השם את ישראל שלא יענוש את הבנים עונש נסי בעון אבותם, וזהו שנאמר לא יומתו אבות וגו', ואע"פ כן יתכן לומר אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה' ז'), כי אין הזכות אשר בידינו כדאי שיגאלנו השם על דרך פלא, ואנחנו מרודים בגלות המר בחטאת אבותינו, וזהו ג"כ שעור הכתוב כאן ואף בעונות אבתם אתם ימקו, ומדוקדק לשון אתם ושנורו עם ימקו, שהם נענשים עם האבות וסובלים עמהם ועל ידם, שהעונש נמשך ובא להם ממילא *]: (מ) והתודו את עונם, לדעתי אין פי' הכתוב שישובו מרעתם ויתודו, כי מה טעם לומר אחריו אף אני אלך עמם בקרי, גם היה ראוי לומר אז יתודו, אבל לפי שאמר שימקו בעונם ובעון אבותם מטעם שבארנו שבניהם גם הם נכונים למרע לעשות כן כשיבוא לידם, על כן צוה ליחידים המתפללים אל ה' בארץ אויביהם בעד שארית ישראל, שיתודו את עונם ואת עון אבותם, כל מה שמעלו בו, וגם אשר הלכו עמו בקרי בימים ההם, כמפורש למעלה בפורעניות, כל אלה יזכרו לפני ה', ויודו כי חטאו עוו ופשעו המה ואבותיהם בכל החטאים הללו, ויכללו עצמן בכלל מעשה אבותיהם כאלו היו הם העושים, וזהו למד דניאל לסדר תפלתו כשהתפלל בגלות בבל, שזכר עונות ישראל שהן בגלות ועונות אבותיהם מלכיהם שריהם ואבותיהם, ואמר על החיים ועל המתים אשר חטאנו לך (דניאל ט' ח'), ושלא שמעו לקול הנביאים שהזהירו אותם, ואמר במעלם אשר מעלו בך (שם שם ז'), כלשון הנאמר במקרא שלפנינו, ושבאה עליהם הרעות והשפטים הגדולים, אשר הלכו בקרי ולא אבו שמוע לשוב מעונותיהם, כמו שנאמר כאן וגם אשר הלכו עמי בקרי, שהיא חלק מן הווידוי, והכתובים מלמדים אותנו על זה, והוא ענין נאות לאנשי דור דור בגלותינו בענין הווידוי והתפלה, ונחמה גדולה לישראל שבכל ימי זעם, שגם

בהיותנו

תרגום אשכנזי

טרייל'אז אין מיר געהאנדעלט אונד מיר צווידער געוואנדעלט האבען; (מא) ווען איך אלזדען אויך איהנען צווידער וואנדעלן, אונד זיא אין פיינדעסלאנד ברינגען ווערדע: זא ווירד איהר פערשטאקטעס הערץ שאן געדעמיטהיגט ווערדען, אונד זיא פאר איהרע זינדע געגנוגטהואן.
(מב) איך אבער ווערדע אן מיינען בונד מיט יעקוב אונד אן מיינען בונד מיט יצחק, אונד אן מיינען בונד מיט אברהם דענקען. אונד דאז לאנד בעדענקען. (מג) דען דאז לאנד ווירד פאן איהנען פערלאססען זיין, דאמיט עז פאר דיא פערזייטען געגנוגטהוע זא לאנגע זיא עז וויסטע ליגען לאססען אונד דאמיט זיא זעלבסט פאר איהרע זינדען

[מקרא]

מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי: מא אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם: מב וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר: מג והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם

אונקלוס

דשקרו קדמי ואף די הליכו קדמי בקשיו: מא אף אנא איהך עמהון בקשיו ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או בכן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון: מב ודכירנא ית קימי דעם יעקוב ואף ית קימי דעם יצחק ואף ית קימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר: מג וארעא תתרטיש מנהון ותרעי ית שמיטהא כד צדיאת מנהון ואנון ירעון

רש"י

מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן (זכריה י"ד) נמקו חבורותי (תהלים ל"ח): מא והבאתי אותם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות עובדי אלילים נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגומר (יחזקאל כ'): או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא. אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגומר: ואז ירצו את עונ'. יכפרו על עונ' ביסוריה': מב וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמר זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: מג יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו

באור

בהיותנו בארצות אויבינו, הקב"ה מתאוה לתפלתנו, ושומע ברחמים ווידויינו ואנחתנו, לולי זאת לא היה מבואר על סדר הווידוי איך תהיה: והתודו, כמו והתודה אשר חטא עליה (פרשה ה' ה'), שהוא מבנה ושם בארנוהו, וכן והתודו האמור כאן: במעלם, כמו נפש כי תמעל מעל (שם ט"ו), ובארנוהו שם: ואף, גם על זאת יתודו: אשר הלכו עמי, במעלם בקרי, גם בנוא עליהם המקריים הקשים, וכמו שבארנו (פסוק כ"א): (מא) אף אני, אומר אני עוד שמן פסוק והתודו את עונם ואילך עד סוף התוכחה כלם מקראות של נחמה הן, כמו והתודו המלמדנו שחפץ השם בתפלתנו גם בימי גלותנו, ושמא יאמרו ישראל אם עוד חפץ בנו, מדוע נותן אותנו למשסה בארצות אויבנו, ואם לשלם לנו מדה כנגד מדה, אם כן כמו שהלכנו עמו בקרי, גם בנוא עלינו כל השפטים הרעים, כן הוא בכל השפטים הרעים שמביא עלינו, תמיד מאחם אותנו יותר, ושוב אין מקום לווידוי ולתפלה, לכן אמר אעפ"י שגם אני הולך עמהם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם, שהוא תכלית הקללה, אין כונת שנינו שוה, כי אתם שעבתם להפר הברית שביני וביניכם, ולכן הלכתם עמי קרי, ותסבלו כל הרעות, רק לבלתי שמוע אלי, ואני הולך עמכם בקרי, להכניע לבבכם הערל שתשובו אלי, כי אהבתי אתכם, והלואי שיגעו המכות אל לבבכם, ותכנעו מפני, אז אסלח לכל אשר חטאו פשעו ועוו בגדי וירצה עונם: או אז, כדרך בן אדם שאומר כל זאת אעשה לך אולי אז תתרצה לי, ורש"י ז"ל פי' כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), אם נודע, וכן אם אז יכנע, לשון אחר אולי, שמא אז יכנע לבבם וגו', והלשון השני כפרושנו: ואז ירצו את עונם, לשון רצון, הוא העון שגרם כעס לפני, ירצו במעשיהם הטובים כשישובו אלי, ובעונש שקבלו, וקרוב לזה פי' רש"י ז"ל יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקב, מיד שיכנע לבבם הערל וישובו אלי, הנני מוכן לקבל תפלתם ברצון, לזכור את הברית שכרתי עם האבות וגם הארץ אזכור, הארץ אשר נשבעתי לאבתי, שהיא כל ימי הגלות חרבה ושוממה אזכרנה עתה, וכבר רמזנו (פר' ב' כ'), על לשון זכירה הסמוך אל השם, כי אין שכחה לפני כסא כבודו, אבל לפי שאלהי משפט ה', ונוהג הכל בצדק, יקרה פעמים כפי ארחות משפטיו הנעלמים ממנו, שיגיע לצדיק כמעשה הרשעים, ולרשעים כמעשה הצדיקים, והימים שהצדיק נגוע ומעונה, נדמה לנו כאלו אין זכרונו בא לפני השם, וכן להפך בשלות הרשעים, אבל כבוא יום הגמול לטוב ולרע, יראה לכל כי השם זוכר מעשה כל איש ואיש, והכל היה שמור לפניו עד יום המועד, ולכן על יום הגמול נסמך תמיד אל השם לשון זכירה, כמו וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד), שנכתב על יום הגמול, וכן ויזכרה ה' (ש"א א' י"ט), ויזכור אלהים את נח וגו' (בראשית ח' א'), יזכור כל מנחותיך וגו' (תהלים כ' ד'), המנחות שהבאתי לו יזכור עתה לגמול לך טוב, וכן כאן לפי שזרע אוהביו שרויין בצרה, וכל העמים יושבים שלוים, הארץ אשר בחר בה חרבה ושוממה וכל הארצות בנויות, שנדמה לנו שמעשה אלו ואלו שכוחים מלפני אלהים, כדרך ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד), עכשיו שיבוא יום הגמול, ידעו כלם כי זוכר אני בריתי עם האבות, ובריתי עם הארץ, ואמלא כל מה שהבטחתי להם: בריתי, פרשתיו למעלה (פסוק ט'): (מג) והארץ תעזב מהם, לדעתי כן פרושו, כמו שאמר למעלה שאעפ"י שהולך עם ישראל בקרי, אין זה משנאתו אותם, אלא להשיבם אליו אולי יכנע לבבם הערל, וירצו עונם, ואז יזכור ברית אבות וגם הארץ יזכור, כן קור לפרש, שאל יפקדו אם לא יכנע לבבם הערל, שמא עד נצח לא יושעו, אלא על ידי שממון הארץ

עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: מד וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם

אונקלוס

ירעון ית חוביהון לוטין חלף ברכן איתי עליהון דבדיני קצו וית קימי רחקת נפשהון: מד ואף ברם בדא במהויהון בארע בעלי דבביהון לא ארטשינון ולא אריקינון לשיצאותהון לאשנאה קימי עמהון ארי אנא יי אלההון: מה ודכירנא להון קיים קדמאי די אפקית יתהון מארעא דמצרים לעיני עממיא למהוי להון

תרגום אשכנזי

זינדען געענוגטהון; אללדיא ווייל אונד אין זא פערן זיא מיינע רעכטע פערוואָרפען האבען, אונד מיינער געזעצע איבערדריססיג ווארדען זינד. (מד) אללײן אויך אלזדען, ווען זיא זיך שאָן אים לאנדע איהרער פיינדע אויפהאלטען, ווערדע איך זיא דעסוועגען ניכט פערווערפען אויך איהרער ניכט איבערדריססיג ווערדען, זיא אויפצורייבען, מיינען בונד מיט איהנען פעלליג אויפצוהעבען; דען איך בלייבע דער עוויגע, איהר גאָטט. (מה) דאהער ווערדע איך דען פריינדשאַפטסבונד מיט איהרען פאָרפאהרען אללעצייט געדענקען, דא זיא איך זיא פאָר דעם אנגעזיכטע פעלקער אויז — מצרים געפיהרט האבע, אום איהר

רש"י

מאסו: מד ואף גם זאת. ואף אפילו אם אני עושה עמהם זאת הפורעניו' אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: מה ברית ראשונים. של שבטים

באור

הארץ תרצה את שבתותיה, שעל ידי גלות ישראל ירצו את עונם, ואע"פ שלא ישובו, כמפורש בנבואה שהדבר תלוי בזמן, שנאמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיה מ' ב'), ודניאל אמר וזמנא מטא ומלכותא החסינו קדישין (דניאל ז' כ"ב), וזהו שאמר והארץ תעזב מהם, ועי"כ תרץ את שבתותיה בהשמה מהם, ואז תורצנה, והם בהיותם בארץ אויביהם וקרו אותם צרות רבות ורעות ירצו את עונם, ובכלות הצרות אזכור ברית אבותיהם: יען וביען, כי אעפ"י שחסדי לא תמוש מאתם לעולם, איסרם בכל הפורעניות הללו, לגמול להם מדה במדה כי הם במשפטי מאסו, ואת חקתי געלה נפשם, כאמור בראש הענין (פסוק ט"ו), ואמרנו שם שהם געלה נפשם בחקת השם עד תכליתה, שבקשו לפרוק עול ולהפר בריתו להיות כגויי הארץ, כאשר זרו להפרכם את בריתי, ולכן ראויין לכל הפורעניות הללו, אבל דעו כי לא כעונותיכם אגמול עליכם, אתם רציתם להפר ברית, ואני בכל היסורין שאביא עליכם, איני רוצה להפר בריתי עמכם, [* א"ה, יען וביען אינו כפל לשון כמו שיחשבו קצת המפרשים, כי יען הוא כתיבת טעם, אללדיא וייל, שיבאו עליהם הרעות האלה בעבור חטאם, וביען ענינו שלא יתמיד העונש ההוא, כי אם כל זמן שיעמדו במרדם ויתמידו בחטאם, ואחרי אשר ירצו את עונם יזכרם השם וירחמם, וזהו שמוש בי"ת וביען אין זא פערן, וכן מתורגם בל"א, וכוונת אונקלוס המתרגם כשנבה ממני*] : (מד) ואף גם זאת, אעפ"י שגם זאת עשיתם, שרציתם להפר בריתי: בהיותם בארץ איביהם, בתכלית הגיעול, כאמרו ונעלה נפשי אתכם (פסוק ל'), ששם אין שום גדולה וכבוד לישראל, וכלם רואים כי מאס ה' בם וגעלם, לא מאסתי אתכם ולא געלתי אתכם לכלותכם מעל פני האדמה, או להניח אתכם על האדמה, ולהפר בריתי אתכם, שלא תהיו לי עוד לעם אחד בארץ, אלא תמיד יעמוד זרעכם ושמכם, כמו שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה וגו' (ירמיה מ"ח כ"ח), וכן תמיד תהיו לי לעם שומר בריתי ברית מילה וברית תורה: כי אני ה' אלהיהם, ואני ה' לא שניתי, ואחר שכרתי ברית עם אבותיכם להיות להם ולזרעם לאלהים לעולם, לא אפר בריתי בזמן מן הזמנים, וכמו שנתקיים זה בגלותנו, שאעפ"י שימים רבים ישבנו בגלות עד היום, ועברו כל האלות והקללות הכתובות כאן ובמשנה תורה, עד היום העמידנו אלהינו בקיים, ואנחנו ואבותינו שומרים בריתו ותופשים תורתו, כמו אם שכחנו שם אלהינו וגו' (תהלים מ"ד כ"א), וכל הענין שם: (מה) וזכרתי להם ברית ראשנים, בכלות הצרות, אחר שיקחו מיד ה' כרות גמול פשעיהם, אז אזכור להם ברית ראשונים, כמו שאמרנו (פסוק מ"ג), שלקץ הימין על כל פנים ישוב אפי מהם, ויזכור להם ברית ראשונים, ואין זה כמו אזכרתי את בריתי יעקב וגו', שהרי אמר אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, והאבות לא יצאו משם כי אם בניהם, וזה טעם שפי' רשב"ם ז"ל אשר למענם הוצאתי אותם, ואני אומר כפשוטו, הקלה הבטיח שלא יפר בריתו אתם בגלות, שאעפ"י שאין נביא ואותותינו לא ראינו, ולא נשתייר לנו דבר מכל ההצלחות הכללות בברית שכרת השם עם האבות, לא הפר בריתו, כי הפרת ברית הוא בטולו לעולמים, וחלילה לו ית' לעשות כן, כי לקץ זמים ישוב ירחמנו, ועל זה אמר כאן בחתימת הענין, שלבסוף אזכרתי להם ברית ראשונים, כלומר כמו שזכרתי ברית אבות לראשוני', כן יזכרנו לאחרוני', ופירש הכתוב מי הם הראשוני' הללו שזכר להם בריתו, ומה פעל עמהם? ואמר אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים, והם הראשונים שהיו בגלות מצרים בקושי השעבוד, שנאמר בהם וישמע אלהים את נאקתם ויזכור להם את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד), וכשזכר להם בריתו הוציאם מארץ מצרים לעיני הגוים ביד חזקה ובזרוע נטויה, וראו הגוים כלם כי ה' הוא אלהי ישראל, כן באחרית הימים אזכור בריתי לאחרונים, ואז אוציאם מכל המקומות אשר נפוצו שם לעיני הגוי' באותות ובמופתים וידעו הגוים כלם כי אני אלהיה', בראותם את כל אשר אני עושה למענם, לא כן בהיותם בארץ אויביהם, אעפ"י שלא הפרתי בריתי אתם, ומשגיח עליה' מסתר קדשי להעמיד כשבה בין זאבים רבים, אינני אלהיה' לעיני הגוים, כי אין תאר ואין הדר לישראל בגלות, אין חזון ואין אות ולא מופת, להודיע על ידיהן שאני אלהיה', זהו פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי' ברית ראשוני', של שבטים, ויש לקרב פי' זה לדברנו: אני ה', העושה כל ולא יפלא ממנו דבר, מכשיר כל אלה, [* א"ה, על דעתי המשך הכתובי' מן והתודו את עונם (פסוק מ') עד סוף פסוק מ"ה כך הוא, אמר (מ) שיתודו את עונם לשוב מרעתם, ויאשמו ויתנו אל לב שהם ואבותם חטאו לאלהיהם והלכו עמו קרי, וכאשר (מא) אף אני אלך עמם בקרי, והביא אותם בארץ אויביהם, עד אשר יכנע לבבם הערל, או ישלמו את חובותיה' וירצו את עונם בתשובתם של כ', (מב) ואני אזכור את בריתי יעקב וגו', ואזכיר גם את הארץ שלא תהיה עוד שוממה, וושביה כדי' ונעים בארץ לא להם, (מג) כי היתה הארץ נעזבת מהם, כדי

להם לאלהים אני יהוה: מו אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה: * פ

כז א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש כי יפלא נדר בערכך נפשת ליהוה: ג והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף

אונקלוס

לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ: מו אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא וְאוֹרָיָתָא דִּי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמֹשֶׁה:

כז א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵשׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ: ג וִיהֵי פֻרְסָנֵיהּ דְּדִכְרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פֻרְסָנֵיהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף

תרגום אשכנזי

איהר גאָטט צו זיין, איך, דער עוויגע! (מו) דיזעס זינד דיא געזעצע, רעכטע אונד לעהרען, דיא דער עוויגע, אויף דעם בערגע סיני, דורך משה געגעבען, אלז איינען בונד צווישען איהם אונד דען קינדערן ישראל׳ס.

כז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל׳ס, אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד איין בעזאָנדערעס געליבדע טהוט, דיא שעצצונג געוויססר פערזאָנען, דעם עוויגען צו עהרען, פאָן זיינעם פערמעגען אויזצוזעצצען. (ג) בעטריפפט דיא שעצצונג איינע מאננספערזאָן פאָם צוואנציגסטען ביז אַם זעכציגסטען יאהרע, זאָ ווירד דיא שעצצונג אויף פונפציג שקל זילבער

רש״י

שבטים: מו והתורות. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכולם נתנו למשה בסיני:

כז ב כי יפליא. יפריש בפיו: בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: ג והיה ערכך וגומר. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל

באור

שארץ את שבתותיה והם ירצו את עונם, כל עוד שמאסו במשפטי ובחקתי געלה נפשם, ואולם עם כל זה (מד) אף בהיותם בארץ אויביהם אני לא מאסתים ולא אגעל אותם, ואם הפרו את בריתי אני לא אפר את בריתי אתם, כי אני ה׳ אלהיהם קיים ונאמן בבריתו, ולזה (מה) אזכור להם ברית ראשונים, והן האבות שזכר כאשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים, להיות להם לאלהים: אני ה׳, היה הוה ויהיה ונמצא לדורשיו בכל נרותם *]: (מז) אלה החקים, קו על כל האמור מפרשת ויקרא ואילך, שהן חקים ומשפטים, חוקי אלהים, ומשפטיו הבנוין על החקים האלו, והתורת, כמו תרת העולה וכל הקרבנות, תורת נגע הצרעת והדומיהן: אשר נתן ה׳ בינו, הם תנאי הברית שנתן בינו ובין בני ישראל, שהם ישמרו החקים והמשפטים האלה, ואם ישמרום יהיה הוא להם לאלהים לעשות עמהם ככל נפלאותיו: בהר סיני, כשכרת הקב״ה ברית עם ישראל, כא זרו ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם וגו׳, ויקח משה את הדם וגו׳ ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם על כל הדברים האלה (שמות כ״ד ז׳ ח׳), היה הברית על החקים והמשפטים האלה שהיו ביד משה, שלמדום כלם בנבואה בכח נשמת משה המיוחדת מכל הנשמות שלפניו ושלאחריו לקבל אור התורה בנבואה, כמו שפרשנו (פרשה א׳ א׳), ואז נאמרו לו גם התוכחות האלה, ועל הכל נכרת ברית:

כז (ב) איש, גם אשה בכלל: כי יפלא, פי׳ רש״י ז״ל יפריש בפיו, גם רא״בע ז״ל פי׳ יפליא, יפריש ויבאר, וכן אמ׳ רמב״ם ז״ל יבדיל כמו לשון מפרש, שהנודר צריך לפרש באיזו ענין הוא נודר, וכמה הוא נודר, וכבר גלינו דעתנו בפי׳ לפלא נדר או נדבה (פרשה כ״ב כ״א), כי מה טעם לומר שיפרש דבריו, וכל נודר ונודב מפרש, אבל נכתב על המפליג לנדור מלשון הפלאה וזרות, וגם כתוב על הנודר עולה ושלמי תודה כאחת, והוא נפעל, וכאן נבנין הכבד הנוסף בעבור הפלאת הנדר וזרותו, שנודר ערך נפשות, כי מנהג הנודרים שידרו עולה ושלמים, או ממון לבדק הבית. וכן נאמר בנזיר כי יפליא לנדור נדר נזיר (במדבר ו׳ ב׳), שיש בו זרות שמזיר עצמו מן היין, ודומה להן והפלא ה׳ את מכותך וגו׳ (דברים כ״ח כ״ט), בעבור הפלגת המכה וזרותה, וכן כאן כי יפליא נדר, שאין הפלאת הנדר ערב לפני השם ב״ה, שהרי אמרו רבותינו ז״ל שנזיר חוטא הוא שנצער עצמו מן היין, וכן המפליא נדר נפשות, שאם רוצה לתת דבר לבדק הבית, ראוי לו שידור כסף או זהב לא ערך נפשות, ולכן ישרו בעיני דברי רמב״ן ז״ל שאמר בהשגותיו (הלכות ערכין וחרמין פ״ג ט׳) שהערכין הם כעין קנס, כשלשים כסף של עבד, וכמו שנדבר עוד בזה: נדר, הערכין הם נדרים גמורים, שחייב עליהן משום לא יחל דבריו, ולא תאחר לשלמו, ומשום כל היוצא מפיו יעשה: בערכך נפשת לה׳, מה היא ההפלאה והזרות שנודר לתת לה׳ ערך נפשות, ומלת בערכך, פי׳ רש״י ז״ל כמו ערך, וכפל הכפי״ן לא ידעתי מאיזו לשון הוא, ורמב״ם ז״ל אמר שני הכפי״ן כפל הוא, כמו שתאמר מן אדם אדמימות, ומן לבן לבנונית, ואין הדין דומה לראיה, שאם מורה על ההפלגה, וכמו שפרשנו (פרשה י״ג י״ט) וכן כלם, ולא יתכן לומר כן על בערכך, ורא״בע ז״ל כתב י״א כי הכ״ף לנכח הכהן. וכבר כתבנו על פי׳ מלה זו (פרשה ה׳ ט״ו) הוא נכח הב״ד והנשיא, שהמטבע מיוסד על פיהן, ויותר נראה בעיני שהיא מלה מורכבת מן ערך, ומן כה או ככה, או כשמוש כף הדמיון, כמו אין כאל (דברים ל״ג כ״ו), ועניינו לפי שכל ערך עורך דבר אל דבר אחר, שאומר הרי עלי ערך פלוני, ודעתו לתת כערכו כסף או זהב לבית ה׳, משמעת המלה הזאת על ענין כלו ערך כך, וכמו שהולך ומפרש: (ג) והיה ערכך, אם יהיה נדר של הנודר הזה על זכר שהוא מבן עשרים שנה עד זכר שהוא בן ששים שנה, שאמר עליו יהא ערכו עלי לשלם ככה, או כערכו לבית ה׳: והיה ערכך וגו׳, ערך כך שנדר זה האיש, יהיה חמשים שקל כסף בשקל הקדש, ואל תאמר ערך נפש אדם לא יערך אם כל הון ביתו יתן, אלא כפי המפורש בענין, והטעם לפי שאי אפשר לשלם דמים בערך נפש אדם, ולכן אין הקצבה המפורשת בענין ערך דמים ממש, אלא כמו שכתבנו בשם הרמב״ן ז״ל שהוא כעין קנס כמו שלשים שקלים של עבד, ואינו דומה לאומר דמיו עלי, שהכונה מה שאחרים רוצים ליתן לקנותו לעבד, ושמין אותו כעבד הנמכר בשוק, וכן צריך לשלם, אם שוה אלף שקלים צריך לשלם אלף, ואם הוא מנוול ומוכה שחין שאין לו דמים

כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ ד וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ ה וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ ו וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃ ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃ ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס

ט ואם

אונקלוס

דִּכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ ד וְאִם נֻקְבְּתָא הִיא וִיהֵי פּוּרְסָנַהּ תְּלָתִין סִלְעִין׃ ה וְאִם מִבַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין וְעַד בַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא עַשְׂרִין סִלְעִין וּלְנֻקְבְּתָא עֲשַׂר סִלְעִין׃ ו וְאִם מִבַּר יַרְחָא וְעַד בַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא חֲמֵשׁ סִלְעִין דִּכְסַף וּלְנֻקְבְּתָא פּוּרְסָנַהּ תְּלָת סִלְעִין דִּכְסַף׃ ז וְאִם מִבַּר שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם דְּכוּרָא וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סִלְעִין וּלְנֻקְבְּתָא עֲשַׂר סִלְעִין׃ ח וְאִם מִסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִנֵּיהּ קֳדָם כַּהֲנָא וִיפָרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל מֵימַר דִּי תַדְבֵּיק יַד נַדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא׃

ט ואם

תרגום אשכנזי

זילבער געזעצט, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס.

(ד) איזט עז אבער איינע פרויענספערזאָן, זאָ ווירד דיא שעצצונג אויף דרייסיג שקל געזעצט. (ה) ווען דיא פערזאָן צווישען פינף יאהרען אונד צוואנציג יאהרען אלט איזט, זאָ ווירד דיא שעצצונג דער מאננספערזאָן אויף צוואנציג שקלים אונד דער פרויענספערזאָן אויף צעהן שקלים געזעצט.

(ו) איזט זיא אבער פאָן איינעם מאָנאט ביז פינף יאהרען, זאָ ווירד דיא שעצצונג דער מאננספערזאָן אויף פינף שקלים זילבער, דיא שעצצונג דער פרויענספערזאָן אבער אויף דרייא שקלים — געזעצט. (ז) איזט דיא פערזאָן פאָן זעכציג יאהרען אָדער דאריבער, זאָ ווירד דיא שעצצונג איינער מאננספערזאָן אויף פונפצעהן שקל, אונד איינער פרויענספערזאָן אויף צעהן שקלים געזעצט. (ח) איזט ער אבער צו אונפערמעגענד, דיזע שעצצונג צו בעצאהלען: זאָ שטעללע מאן דיא פערזאָן פאָר דען פריסטער, דאס זיא דער פריסטער שעצצע; נאך דעם פערמעגען דעס געלאָבענדען זאָלל דער פריסטער — שעצצען.

(ט) איזט

רש"י

וכפל הכפ"ין לא ידעתי מאי זה לשון הוא: ה ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ז ואם מבן ששים שנה ונומר. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא: ח ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו:

ט כל

באור

הנודר פטור, אבל האומר ערכו עלי אין שמין אותו, וכן אמר רש"י ז"ל אין ערך זה לשון דמים, אלא כין שהוא יוקר בין שהוא זול, כפי שנין הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: (ד) ואם נקבה הוא, שנדר ערכה ל': (ה) ואם מבן חמש, לא שיהא הנודר קטן, שאין בדברי קטן כלום, אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי' מפי' רש"י ז"ל: (ז) ואם מבן ששים שנה, כשמגיע לימי הזקנה, האשה קרובה להחשב לאיש, לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משלישׁ בערכו, והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכה, דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא, לשון רש"י ז"ל: (ח) ואם מך הוא מערכך, שרשו מכך ונארכוהו למילה (פרשה כ"ה כ"ה), שענינו שפלות, פעמי' נאמר על היורד ומשתפל ממעמדו הראשון כמו כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו (שם) שאיננו דל וריק מכל, כי יש לו עדיין אחוזתו, ומוכר רק מקצתו, ולכן אחר זה יסמך לענין אחר, מאיזו דבר הוא דל, ולכן גם כאן נאמר ואם מך הוא מערכך, שמכנו דל מערך כך שנדר, כגון שאמר על בן כ' ערכו עלי, ואין בידו חמשים שקלי' וכן בכל הערכים, ואילו אמר ואם דל הוא, היה צריך לומר ואין ידו משגת, שאם אמר ערך בן חדש עלי, ויש בידו ג' שקלי', דל הוא אבל ידו משגת לערך קטן כזה, עכשיו שאמר ואם מך הוא מערכך, פירש הענין כלו, ורש"י ז"ל פי' ואם מך הוא, שאין ידו משגת ליתן הערך הזה, ומדברנו יתבאר: והעמידו, כאלו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן, כאשר פרשתי על ויצק על כף הכהן השמאלית (פרשה י"ד ט"ו), ויהיה דרך נכות, או יהיה והעמידו, שיעמיד הנודר נפשו, מפי' רמב"ן ז"ל, וגם דברנו על זה, וכאן אין כנוי והעמידו על הנודר, אלא על הנידר, ונוכל לפרש שהכו' ר יעמיד את הנידר לפני הכהן שיעריכנו כפי השג ידו: והעמידו לפני הכהן, יעמיד הנערך לפני הכהן, שיעריכנו כפי השגת ידו של מעריך, כי לפי שאין בערכין ות' מחמשי' שקלי', למדה תורה כיון שפרשנו (פסוק ג'), והוא חוק התורה שאין הקצבה האמורה בפרשה אלא במעריך עשיר, אבל מעריך עני אינו נותן אלא כפי השג ידו, ושלא להקל בהקדש, צריך העמדה לפני הכהן, שעליו מוטלין עניני ההקדשות, והכהן יעריך את הנערך כפי השגת יד המעריך, שלא יהיה הערך תלוי על פי הדיוט, אלא כפי דעת התורה על פי הכהן: על פי וגו', לפי מה שיש לו יסדרנו, וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות, אם היה חמר משאיר לו חמורו, מפירש רש"י ז"ל, ואם אין לו רק שקל אחד דיו, ונחשב לתשלומי', שאפי' העשיר אינו צריך לשלם יותר, אבל אמר דמי פלוני עלי, צריך לשלם דמיו כפי מה שהוא שוה אם נמכר בשוק, ואם המקדיש עני, נותן מה שיש לו, ועל הנשאר נעשה בעל חוב להקדש, ואם העשיר צריך לשלם:

(ט) ואם

ט ואם־בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה־קדש: י לא יחליפנו ולא־ימיר אתו טוב ברע או־רע בטוב ואם־המר ימיר בהמה בבהמה והיה־הוא ותמורתו יהיה־קדש: יא ואם כל־בהמה טמאה אשר לא־יקריבו ממנה קרבן ליהוה

אונקלוס

ט ואם בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי כל די יתן מינה קדם יי יהי קודשא: י לא יחליפניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא וחלופיה יהי קודשא: יא ואם כל בעירא מסאבא די לא יקרבון מינה קורבנא.

קדם

תרגום אשכנזי

(ט) איזט עז איין פיה, וועלכעס מאן, דעם עוויגען צו עהרען, אפפערן דארף: זא זאלל דאזיעניגע שטיק, וועלכעס ער דעם עוויגען צו עהרען, הינגעגעבען, זעלבסט הייליג זיין. (י) ער דארף עז ניכט פערוועכסלען אדער פערטוישען, ווערער דאז גוטע מיט איינעם שלעכטען, נאך דאז שלעכטע מיט איינעם גוטען; ווען ער אבער איין שטיק פיה מיט דעם אנדערן פערטוישט, זא זאלל עז זעלבסט נעבסט דעם דאפיר געגעבענען שטיקקע הייליג זיין. (יא) איזט עז אבער איין שטיק אונרייענעס פיה, דאז מאן, דעם עוויגען צו עהרען, ניכט צום אפפער ברינגען

רש"י

ט כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: י טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב או רע ברע. יא ואם כל בהמה טמאה. בבעלת מום הכתוב

באור

(ט) ואם בהמה, לפי הפשט יאמר הכתוב, אעפ"י שהנודר ערך בנפשות משלם דמים, וכן המקדיש בית ושדה וכיוצא, גואל מן ההקדש בדמי' והמוקדש יוצא לחולין, אין הדין כן במקדיש בהמות הראוין להקרב על גבי המזבח, אלא אם הקדישן סתם, וסתם הקדש לבדק הבית, או שפירש לבדק הבית, כל אשר יתן ממנו לה' להקדש, יהיה קדש ולא יצא לחולין בגאולת דמים, אלא הפודה אותה מן ההקדש משלם דמיה להקדש, והיא תקרב על גבי המזבח, אם זכר תקרב עולה, ואם נקבה זבחי שלמים, וכן פסק רמב"ם ז"ל (ערכין וחרמין פ"ה ז'), המקדיש את בהמתו סתם או שהקדיש את נכסיו סתם, רואין כל בהמה תמימה הראויה להקרב על גבי מזבח זכרים ימכרו לצרכי עולות וכו' והדמים יפלו לבדק הבית, שסתם הקדשות לבדק הבית, ועל זה נאמר ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' וגו', כלומר כל הראוי לקרבו על גבי המזבח יקרב, והנה אסור להקדיש תמימין לבדק הבית, וכמ"ש שם (הלכה ו') אלא שאם הקדישן ימכרו ויפלו דמיהן להקדש, והם יקרבו על המזבח, וזהו שאמר הכתוב יהיה קדש, שלא יצאו לחולין כשאר הקדשות שנפדו, ורשב"ם ז"ל פי' כל אשר יתן ממנו לה', אם הקדישו סתם יהיה קדש קרבן ולא בדק הבית, אבל (תמורה פ"ז מ') שנינו סתם הקדשות לבדק הבית, וכמ"ש רמב"ם ז"ל, אלא שהוא מחלוקת ר"א ור"י, ואולי כוונת רשב"ם ז"ל שאעפ"י שהקדישו סתם והוא לבדק הבית, יהיה קדש קרבן וכמו שאמרנו, ולא לבדק הבית שיצא לחולין בדמים: ממנו, בהמה שם כלל לכל הקרב, כמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן (פרשה א' ב') ושם מפירש, וא"כ מלת ממנו על מין ממנה מין בקר או כשב או עז: (י) לא יחליפנו, לפי הפשט חליפין הוא על דבר אחר, שאין אלף העולה ממון או כלי כסף וזהב לקדש, אעפ"י שחליפתו שוה יותר ממנו, ולא ימיר הוא שנותן דבר זה עצמו תמורתו, בקר בבקר עז בעז או כשב בכשב, אבל בהמה על כסף וכיוצא אינו נופל עניו אלא לשון חליפין, והכתוב הבדיל בין חליפין לתמורה, שאם מחליף קרבן בכסף או זהב, אעפ"י שעובר על ל"ת, אין מעשיו כלום, שאין הדבר נתפס כלל להיות קדש, אבל הממיר בהמה בבהמה, כגון בקר בשב ועז בעז, והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, ולכן חזר ואמר, ואם המר ימיר בהמה בבהמה, ולא חזר לומר ואם החליף שאין החליפין קדש, ואם כן הממיר אינו עובר רק בלאו אחד, וזהו ששנינו (תמורה דף א' א') אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעי', ולא אמר שם ספג שמונים, אבל בגמרא דרשו (שם דף ט' ע"א) לא יחליפנו בשל אחרי', ולא ימיר בשל עצמו [*א"ה, נראה שהחליפין באינו דומה, כמו בהמה בחפץ, או שלו בשל חבירו, שאין הדברי' דומי' אף לפי כוונת מחליפם, והתמורה בדומי', כגון שלו בשלו, בהמה בבהמה, בבחינת דמיונם, כפי כוונת הממיר*]: טוב ברע, בהמה טובה ובריאה, בבהמה רעה ורזה, כמו את שבע הפרות יפות מראה והבריאות (בראשי' מ"א ד'), ושבע הפרות הרקו' והרעות וגו' (שם כ"ז), כך נראה לפי פשוטו, אבל רבותינו דרשו והביאו רש"י ז"ל בפרושו טוב ברע, תם בבעל מום, או בעל מום בתם. וגם זה פשט המלה, כמו שאמרו בת"כ מניין לרע שהוא בעל מום (כלומר מניין שבלשון הכתוב קורא גם בעל מום רע), ת"ל לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע, ומעתה אנו למדין שאם הזהירה תורה על רע בטוב, כל שכן טוב בטוב ורע ברע, ואם תאמר אם אסרה רע בטוב כל שכן טוב ברע, הוצרך להכתב בעבור ואם המר ימיר וגו' והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, שתחול הקדושה על בעל מום אפי' מום קבוע, אעפ"י שהמקדיש בעל מום קבוע אינו קדוש: בהמה בבהמה, בהמה כולל בקר כשבים ועזים, ללמדך שממירין בקר בכשב אי כשב בעז, ואין תמורה בעופו' ובמנחו' והיה הוא וגו', נאות הלשון הוא, לפי שהקרבן קדוש קדושת הגוף, ואם החליפו או המירו לא עשה כלום, כי אי אפשר שיצא מקדושתו, לא יתכן לומר עליו יהיה קדש, כי הוא קדוש ועומד, אבל על התמורה שהיא חולין ועתה נעשית קדש, עליה נכון לומר יהיה קדש, לכן אמר והיה הוא ותמורתו, שהקרבן כשאר קדש כמו שהיה וגם תמורתו, ולפי שהתמורה היתה תחלה חולין, אמר יהיה קדש שבעתיד יהיה הכל קדש, [*א"ה, אין הנגינה סובלת הפירוש הזה, כי מלת ותמורתו בכדלת בטעם מפסיק, ועוד שאלו מלת יהיה על התמורה לבדה, היה לו לומר תהיה, אלא שכן דרך הלשון וצחותו, מלת והיה היא סימן לתשובת התנאי, ומלת תהיה היא דבור המציאות, וכמוהו (במדבר כ"א ח') והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכן (שופטים ז' ד') והיה אשר אומר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך, וכן (שם י"א ל"א) והיה היוצא וגו' והי' לה', ורבים ככה*]: (יא) ואם כל בהמה טמאה, לא טמאה ממש לאכילה, כלשון הנאמר בפרשת שמיני, שהרי אומר אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', ורבים שאין מקריבין להן למזבח, כמו איל וצבי ויחמור וטהור לאכילה, ועל כרחך תפרש טמאין לקרבן בין טמאין לאכילה או לא, א"כ למה אמר טמאה, ויאמר ואם מן הבהמה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', ועל כרחך שהכתוב מדבר במינים הקרבין למזבח אלא שהן טמאין למזבח מחמת מום, וזהו שהכתוב מפרש אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', כלומר שזוהי טומאתה, שאירע בה אחד מן הדברי' שלא יקריבו ממנה קרבן לה', כלומר שנפל בה מום קבוע, וכן הלכה, כמו ששנו בת"כ יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר, כשהוא אומר ואם בבהמה הטמאה ופדה,

הרי

לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן: יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה: יג וְאִם גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל עֶרְכֶּךָ: יד וְאִישׁ כִּי יַקְדִּשׁ אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם: טו וְאִם הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ: ס טז וְאִם מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה

אונקלוס

קֳדָם יְיָ וִיקִים יָת בְּעִירָא קֳדָם כַּהֲנָא: יב וְיִפְרוֹס כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּפוּרְסַן כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי: יג וְאִם מִפְרַק יִפְרְקִנַּהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עַל פּוּרְסָנֵיהּ: יד וּגְבַר אֲרֵי יַקְדֵּישׁ יָת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וְיִפְרְסִנֵּיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּמָא דִיפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן יְקוּם: טו וְאִם דְּאַקְדֵּישׁ יִפְרוֹק יָת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמֵשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי לֵיהּ: טז וְאִם מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ גְּבַר קֳדָם

תרגום אשכנזי

ברינגען דארף: זא זאלל מאן דאז פיה פאר דען פריסטער ברינגען. (יב) דער פריסטער זאלל עז שעצצען, וויא גוט אדער שלעכט עז זייא; בייא דער שעצצונג דעס פריסטערס זאלל עז בלייבען.

(יג) וויללער עז אלזדען לאז קויפען, זא מוס ער צו דער שעצצונג דען פינפטען טהייל הינצו לעגען. (יד) ווען יעמאנד זיין הויז אלז איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען, ווידמעט: זא זאלל עז דער פריסטער שעצצען, וויא גוט אדער שלעכט עז זייא; וויא דער פריסטער עז שעצט, זא זאלל עז בלייבען.

(טו) וויללדער הייליגענדע זיין הויז לאז קויפען, זא מוס ער דען פינפטען טהייל דער שעצצונג נאך הינצו לעגען, אלזדען איזט עז ווידער זיין.

(טז) ווען יעמאנד פאן זיינעם ערבאייגענטהימליכען פעלדע איין שטיק, דעם עוויגען

רש"י

הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו: יב כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: יג ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: טז והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא כשבא לגאלה בתחלת

באור

הרי בהמה טמאה אמורה, הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו. יכול יפדו על מום עובר, ת"ל אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', יצא מום עובר שהוא כשר ליקרב למחר, וכן פי' רש"י ז"ל בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה, ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא א"כ הוממו, ועיקר מה שבא ללמד שיוצאין בפדיון לחולין כשהוממו, אבל שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון מפורש בשני כתובים שלפני זה וכמו שפרשנו, אבל יותר נראה בפשט הכתוב שמדבר על שתי דברים ואם כל בהמה טמאה כפשוטו, ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', גם כל שאין מקריבין ממנו לה' אפי' טהורה לאכילה, גם מן הבשדה להקרבה שלא אלא יקריבו אותה לה' בעבור מום וכל דבר רע שאירע בה, כל אלה בפדיון מן ההקדש ויוצאין לחולין, וכפי הנראה כן דעת רמב"ן ז"ל (פסוק כ"ז) ושם יתבאר יותר בעז"ה: והעמיד, המקדיש אותה, ועמידה לפני הכהן שיעריך אותה: (יב) והעריך הכהן אתה, כמה היא שוה להמכר לצורך חולין, והקונה נותן הדמים הללו להקדש, והיא יוצאת לחולין: בין טוב ובין רע, בין טובה לאכילה או למלאכה, כמו בריאות וטובות (בראשית מ"א ה'), ובין רעה כחושה ורעת תאר, שאי אפשר לומר לענין מום, שהרי בבעלת מום הכתוב מדבר: כערכך, כערך כך של ממון שיאמר הכהן, כן יהיה כסף מקנתה לכל הבא לקנות אותה מיד ההקדש, ואפילו סוחרי בהמות אומרים שהוא שוה יותר, נמכרת על פי ערך הכהן, וכן אין לגרוע מערכו, וגזרת הכתוב הוא: (יג) ואם גאל יגאלנה, למעלה דבר בשאר כל אדם, שמשלמים מה שהעריך הכהן, וכאן מדבר במקדיש, וכן פי' רש"י ז"ל בבעלים הכתוב מדבר להוסיף חומש, וכן במקדיש בית, וכן במקדיש שדה, וכן בפדיון מעשר שני, הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם, כלומר שאל תחשוב שהמקרא הזה מדבר בכל אדם, מי שיגאלנה צריך להוסיף עוד חומש על ערכת הכהן, והכתוב שלמעלה מלמד שאין לשנות ממקח שגזר הכהן, לכן הוסיף לברר הדבר במה שהוא בבית ובשדה ובמעשר שני שמפורש בהן בכתוב שהבעלים הם המוסיפים חומש, ומאת יגאלנה מורה על זה, שאינו אלא בבעל כמ"ש (פסוק ט"ו): חמישתו, חמשית הכסף: על ערכך, על ערך כך של כסף שהעריך אותה הכהן הנזכר בפסוק שלפניו: (יד) ביתו, וכל נכסיו בכלל, כשמקדיש ביתו או ממה שיש לו וצריכה לגאל מוסיף חומש, כמו שכתבנו כת"כ, ולא כתוב שפרט ביתו, ללמדנו שזה דין בית לדין כל הנכסים, כי למטה בענין מלמד דין שדה אחוזה, שאם לא נגאלה מן המקדיש היא חרם לכהנים ואינה יוצאת ביובל, ולפי שדין בתי החצרים היא כשדה הארץ, היינו אומרים שהמקדיש ביתו ומכרה הגזבר לאיש אחר, יהיה ביובל קדש לכהן, לכן פירט דין הבית להשוותו לכל ההקדשות שנגאלין לעולם ונמכרין לעולם, ויוצאין ביובל, ובמשנה (ערכין פ"ט ז') שנו בתי חצרים וכו' ויוצאין ביובל, וזה מפורש וביובל יצא (פרשה כ"ה ל"ה), וגם פרשנוהו ע"פ ברייתא דת"כ כפי פשוטו, אבל בגמרא אמרו אחר שהוקשו לשדה אחוזה מקרא שאינו צריך הוא, ואמרו לא נצרכה אלא למקדיש וגאלה אחר מיד הקדש, הגיע יובל ולא נגאל, חוזר לבעלים ביובל, וזהו עצמו מה שחדשנו כאן בפשט הכתוב: קדש לה', לבדק הבית: כן יקום, יהיה לו תקומה לקונה אותו, שיהיה שלו: (טו) יגאל את ביתו, יראה שבבעלים נופל לשון גאולה, ובשאר כל אדם לשון קנייה, כי מלת גאלה נופל על דבר שהיה ברשות בעליו, ובא לרשות אדון אחר, כשיוצא מיד האדון ושב לבעליו, נגאל מיד שהיה תפוס בו, אבל כשאינו שב לבעליו אינו גאלה, שהרי הוא עדיין ברשות אחר לא בידו ולא ביד קרובו: והיה לו, לקנין, והרי הוא שלו, ובשדה אמר וקם לו (פסוק י"ט), אולי שעל שדה יתכן לשון וקם, שהוא לדור דור, אבל בית אפשר שיפסד ויהרס לא נאמר עליו לשון תקומה: (טז) ואם משדה אחזתו, שירש מאביו או מאמו: והיה ערכך לפי זרעו, לא כפי שוויה, אחת שדה טובה

אחת

לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף׃ יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃ יח וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ ד וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃ יט וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ ס עָלָיו וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־

השדה

קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ לְפוּם זַרְעֵיהּ בֵּית זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסָף׃ יז אִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַקְדֵּשׁ חַקְלֵיהּ כְּפוּרְסָנֵיהּ יְקוּם׃ יח וְאִם בָּתַר יוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא דְּאִשְׁתָּאֲרָא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתְמְנַע מִפּוּרְסָנֵיהּ׃ יט וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק יָת חַקְלָא דְּאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמֵשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיקוּם לֵיהּ׃ כ וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת

חקלא

עוויגען צו עהרען, הייליגט: זאָ ריכטעט זיך דיא שעצצונג נאָך דער אויזזאַאט, דיא אויזזאַאט פֿאָן איינעם חומר גערסטען פֿיר פֿונפֿציג שקל זילבער. (יז) האָט ער זיין פֿעלד גלייך נאָך דעם יובל־יאָהר געהייליגט, זאָ בלייבט עז בייא דיזער שעצצונג.

(יח) האָט ער עז שפּעטער נאָך דעם יובל־יאָהר געהייליגט, זאָ רעכנעט — דער פּריסטער דאָז געלד נאָך דען יאָהרען, דיא נאָך ביז צום יובל־יאָהר איבריג זינד, אונד אַלזאָ געהט פֿאָן דער שעצצונג עטוואָז אָב.

(יט) ווען נון דעריעניגע, דער דאָז פֿעלד געהייליגט האָט, עז ווידער איינלעזען ווילל: זאָ מוס ער דען פֿינפֿטען טהייל דער שעצצונג נאָך הינצו טהון, אלזדען בלייבט עז איהם. (כ) לעזט ער עז אבער ניכט איין,

אדער

רש"י

בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שנות היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות. וכשהיא יוצאת מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם וזהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: יז אם משנת היובל יקדיש וגומר. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה (מיד): כערכך יקום: כערכך הזה האמור יהיה. חמשים כסף יתן: יח ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנים חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יותר על כולן. והשקל ארבעים ושמנה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון: יט ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: כ ואם לא יגאל את השדה. המקדיש:

ואם

באור

את שדה רעה, פדיון הקדשן שזה בית כור שעורים בחמשים שקלים, כך גזרת הכתוב, מפי' רש"י ז"ל: חמר שערים, מקום שיוכל לזרוע עליו חומר שעורים, וכתב רמב"ן ז"ל כתוב כי עשרת הבתים חומר (יחזקאל מ"ה י"ד), ושם כתב האיפה והבת (שם שם י"א), והוא זרע איפת שעורים בחמשה שקלים, וזו גזרת המלך כדמי הענד: (יז) אם משנת היבל, זה שאמרתי בחמשים שקל כסף, אין זה אלא אם משנת היובל ואילך יקדיש שדהו, מיד אחר שעברה שנת היובל הקדיש שדהו, ומכרה הגזבר על מ"ט שנים עד היובל הבא, אז יתן הקונה כערך האמור חמשים שקל כסף בעד זרע חומר שעורים, וזהו כערכך יקום, כלומר אם יתן כערך כך מעות, יקום השדה לקונה אותו עד היובל, כמו וקם לו (פסוק י"ט), אבל רש"י ז"ל פי' כערכך יקום, כערך זה האמור יהיה, חמשים כסף יתן, תרגם יקים על משפט הערך, שיקיים הערך האמור כענין, ורמב"ן ז"ל אמר ואם משנת היובל, בשנת השנה, פי' כן בעבור הכתוב הסמוך ואם אחר היובל ואינו כן כמו שנבאר, ולדבריו יותר נכון לומר אם בשנת היובל: (יח) ואם אחר היבל, אחר שעברו מספר שנים אחר היובל, לא בשנה ראשונה שאחר היובל, אלא מופלג משנת היובל, ולמד מעניננו שאמר על פי השנים הנותרות, ואם הקדיש מיד אחר היובל, כל השנים שלמים, גם שנת היובל עצמו אינו ממספר השנים הבאות, אבל רש"י ז"ל פי' אם הקדישה משנת היובל, ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל, ואעפ"י שדבריו ישרים שאין חלוק בין אם הקדיש מיד או אחרי כן, אם הכל תלוי בזמן המכירה, פשט הכתוב הוא שהקדישה אחר היובל ומופלג ממנו, ולמדנו שגם אם מכרה הגזבר מיד יש גרעון לשנים שעברו: את הכסף, שנותן בעד השדה: על פי השנים, כפי חשבון, כיצד הרי קצב דמיה של מ"ט שנים חמשים שקל, הרי שקל לכל שנה, ושקל יתר על כלם, והשקל מ"ח פונדיונין שקל ופונדיון לשנה, אלא שחסר פונדיון אחד לכלן, ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט, והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל, לשון רש"י ז"ל: ונגרע מערכך, מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון, מפי' רש"י ז"ל, ואין לך לומר שהוא מקרא שאינו צריך, שהרי אמר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות עד שנת היובל, שהיה אפשר לטעות בענין הכתובים שמשלם תמיד חמשים שקלים, אם משנת היובל, או אם אחר היובל ישלם הערך האמור בעבור השנים הנותרות, גם אם מעט יהיו, לכן הוסיף ונגרע מערכך, בעבור השנים שעברו משנת היובל עד שנת הפדיון, והודיע הכתוב שהשדה לפעמים נגרע מערכך, ולפעמים יוסיף עליו אם יגאלנו המקדיש כמבואר בפסוק הסמוך: (יט) ואם גאל, למעלה דבר במכירה שהוא לאיש אחר, ועתה מלמד על משפט הגאולה, וגאלה בבעלים כמ"ש (פסוק י"ג), וכאמרו המקדיש אותו, שחוזרת לרשותו, ואינו חוזרת עוד ביובל לרשות הקדש, אבל אחר הקונה מיד ההקדש אוכל פירות עד היובל, וכשמגיע היובל חוזרת לרשות הקדש, כמפורש בפסוק הסמוך: ויסף, יוסיף חומש על הקצבה הזאת, לשון רש"י ז"ל, כלומר לא בלבד כשגואל משנת היובל בלי גרעון שמוסיף חומש, גם כשגואל אחר היובל, ונותן על פי השנים הנותרות, כפי הדמים שהוא משלם, כן מוסיף

החומש

הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃ כא וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ * כב וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ כג וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ כד בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ

חַקְלָא וְאִם זַבִּין יַת חַקְלָא לִגְבַר אוֹחֲרָן לָא יִתְפְּרֵק עוֹד׃ כא וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ בְּיוֹבְלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי אַחְסַנְתֵּיהּ׃ כב וְאִם יַת חֲקַל זְבִינוֹהִי דְּלָא מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ כג וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יַת נְסִיב פּוּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבְלָא וְיִתֵּן יַת פּוּרְסָנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ כד בְּשַׁתָּא דְיוֹבְלָא יְתוּב חַקְלָא לִדְזַבְנֵיהּ מִנֵּיהּ

אֲדער מאַן פֿערקויפֿט דאַז פֿעלד אַן אײנען אַנדערן: זאָ קאַן עז ניכט מעהר אײנגע־לעזט ווערדען. (כא) ווען אַל־זאָ דאַז פֿעלד אים יובל־יאהר ווידער פֿרײַא ווירד, זאָ איזט עז דעם עוויגען הײליג, וויא איין פֿעלד דער פֿערבאַננונג; (נעמליך וויא איין פֿעלד, דאַז מאַן פֿעלליג הינגעגעבען האַט, וואָפֿאָן ווײטער פֿאָרקאָממען ווירד); דעם פריסטער זאָלל דיזעס זײן אײגענטהום צו־פֿאַללען. (כב) האַט ער אַבער, דעם עוויגען צו עהרען, איין פֿעלד געהײליגט, דאַז ער געקויפֿט האַט, אונד ניכט זײן ערבאײגענטהום איזט: (כג) זאָ רעכנעט איהם דער פריסטער דיא זוממע דער שעצצונג ביז צום יובל־יאהר, אונד ער גיבט דיזע שעצצונג אַלזאָ גלײך, אַלז איין הײליג־טהום, דעם עוויגען צו עהרען. (כד) אים יובל־יאהר אַבער פֿעללט דאַז פֿעלד ווידער דעמיעניגען

רש"י

ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: כא והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: כב ואם את שדה מקנתו וגו'. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה שהשדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה ואם לא יגאל ויימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזה גזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוהו

באור

החומש, וכסף ערכך כולל חמשים שקלים, שקל ופונדיון לשנה שנה: (כ) ואם לא יגאל, המקדיש את השדה קודם שנת היובל: ואם מכר, הגזבר את השדה לאיש אחר, לא יגאל עוד, כלומר לא תבוא עוד ברשות הבעלים, וכמו שאמרנו שלשון גאולה נופל על חזרת הדבר למשפטו הראשון, כי אם לא נגאלה ולא נמכרה, כבוא היובל ועדיין היא ביד ההקדש דינה כדין שדה החרם, לא תגאל עוד, ואם מכרה בין יובל ליובל, ותצא בשנת היובל מיד הקונה כדין כל שדה אחוזה היוצאת ביובל, לא תשוב לרשות בעליה, אלא והיה השדה בצאתו וגו': (כא) והיה השדה בצאתו ביבל, מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהן ביובל לשון רש"י ז"ל וכמו שפרשנו (פסוק כ'): קדש לה', לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר, אלא כשדה החרם הנתן לכהני', שנאמ' כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח י"ד), אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: תהיה אחזתו, מה שהיה אחוזתו של מקדיש, יהיה עתה לכהן לנחלה, וכן פי' רשב"ם ז"ל תהיה אחוזתו, של מקדיש: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו', חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה, ששדה מקנה אינו מתחלק לכהני', ביובל, לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל, שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים, מפי' רש"י ז"ל: אשר לא משדה אחזתו, אין זה יתור לשון, שלפעמים יהיה שדה מקנתו, וגם יהיה לו לאחוזה, כגון שקנה השדה מאביו או מאחד ממורישיו והקדישה בחיי המוריש, והייתי אומר שהוא שדה מקנה ויצא ביובל; לכן אמר אשר לא משדה אחוזתו, שקנה אותו ממי שאינו יורשו, פרט אם קנהו מאחד ממורישיו, שראוי להיות לו לאחוזה, דינו כדין שדה אחוזה שבא לכהן, וכן שנינו בערכין (פ"ו ה') (כג) וחשב לו הכהן, לענין הגאולה והמכירה דינה כדין מקדיש שדה אחוזה שאמר למעלה (פסוק ט"ז), והיה ערכך לפי זרעו זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, אם טובה ואם רעה, וכן נגאלת כפי השנים שאם הקדישה אחר היובל וגרע מערך זה כפי השנים שעברו כמבואר (פסוק י"ח), ככה מקדיש שדה מקנתו וחשב לו הכהן, כלומר על פי השנים הנותרות עד שנת היובל: וזהו שאמר את מכסת הערכך עד שנת היובל, כי לדעתי מלת מכסת כמו חלק, חלק הערך של חמשים שקל כסף, המגיע לשנים הנותרות, שקל ופונדיון לכל שנה, וכן במכסת נפשות וגו' תכוסו על השה (שמות י"ב ד'), כפי חלק המגיע למאכל הנפשות תחלוקו על השה, וכן כל לשון מכס חלק, כמו בפרשת מלחמת מדין: הערכך, כמו הערך, והוא הערך האמור למעלה והיה ערכך וגו' בחמשים שקל כסף, ועל כן באה ה"א הידיעה, ויפה תתפרש לפרושנו על מלת ערכך (פסוק ג'), שהכ"ף כמו כך או ככה, שאלו הכ"ף כנוי לא תתכן ה"א הידיעה עם הכנוי, וא"כ בשתי מלות מכסת הערכך כולל הכתוב כל האמור למעלה בגאולת שדה אחוזה, וכן אמר רש"י ז"ל אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה: ונתן, לדעתי שב על שדה אחוזה ועל שדה מקנה, לפי שאמר בשדה אחוזה שהיא ביובל כשדה החרם לכהן, שמא תאמר גם כסף הערך כשגואל את השדה יהיה לכהן, שהרי בשדה אחוזה לא אמר הכתוב למי יתן מעות הערך, לכן זכר בסוף שיתן כסף הערך קדש לה', שיהיה לגזבר להקדש בדק הבית לא לכהן: ביום ההוא, שיתננו, בין שנותן ערך שלם בין שגואל אחר היובל ונגרע מערכו, תמיד הוא קדש לה': (כד) בשנת היובל, בין שפדה המקדיש, ובין שמכר הגזבר את השדה לאחר, ובין שכבוא היובל הוא ביד ההקדש, ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אינו מתחלקת לכהנים, וכן אינו לאחוזה לקונה מיד ההקדש, ולא תאמר שהדיוט הקונה מהדיוט מספר שני תבואות

הוא

קָנָ֖הוּ מֵאִתּ֑וֹ לַאֲשֶׁר־ל֖וֹ אֲחֻזַּ֥ת הָאָֽרֶץ׃ כה וְכָל־עֶרְכְּךָ֔ יִהְיֶ֖ה בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ עֶשְׂרִ֥ים גֵּרָ֖ה יִהְיֶ֥ה הַשָּֽׁקֶל׃ כו אַךְ־בְּכ֞וֹר אֲשֶׁ֨ר יְבֻכַּ֤ר לַֽיהוָה֙ בִּבְהֵמָ֔ה לֹֽא־יַקְדִּ֥ישׁ אִ֖ישׁ אֹת֑וֹ אִם־שׁ֣וֹר אִם־שֶׂ֔ה לַֽיהוָ֖ה הֽוּא׃ כז וְאִ֨ם בַּבְּהֵמָ֤ה הַטְּמֵאָה֙ וּפָדָ֣ה בְעֶרְכֶּ֔ךָ וְיָסַ֥ף

תרגום אשכנז

רעמיעניגעזצו, פאָן וועלכעם ער עז געקויפט האט, נעמליך דעססען איגענטהימליכעם גרונדשטיק עז איזט.
(כה) אללע שעצצונגען געשעהען נאַך דעם שקל דעס היילינגטהומס, צוואנציג גרה אויף יעדען שקל גערעכנעט.
(כו) דאז ערסטגעבארנע שטיק —, וועלכעם דורך דיא ערסטגעבורט דעם עווינגען געווידמעט איזט, קאַן נימאַנד היילינגען; עז זייא רינד אָדער קליינעס פיה, זאָ געהערט עז אָהנעהין דעם עווינגען.
(כז) איזט עז איין אונריינעס פיה, זאָ ווירד עז אום דען שעצצונגספרייז לאָז געקויפט

אונקלוס

מִנֵּיהּ לְדִי לֵיהּ אַחְסָנַת אַרְעָא׃ כה וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא׃ כו בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדִּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִמַּר דַּייָ הוּא׃ כז וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף

רש"י

שמכרוהו למקדיש: כה וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך הכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. מעות כך היו מתחלה ולאח' הוסיפו שתות והוסיפו עליהן שש מעות כסף לדינר עשרים וארבע מעות לסלע: כו לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: כז ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך ואין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים

באור

הוא מוכר, והשדה יוצא ביובל כמבואר בפרשת בהר סיני, אבל הקונה מיד ההקדש הוא לו לצמיתות, אלא השדה ישוב לאשר קנהו מאתו, ולפי שלפעמים קונה מיד קונה אחר, ושמא תאמר שגזרת הכתוב הוא שישוב לאשר קנהו מאתו, הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ, שאין זה אלא אם הוא אחוזת האיש שקנהו מאתו, אבל קנה מיד קונה ישוב לבעליו הראשונים שהוא אחוזתו, אבל רש"י ז"ל פי' פן תאמר לאשר קנהו זה הלוקח האחרון מאתו, וזהו הנזכר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש, כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש, לשון רש"י ז"ל, הוצרך לזה לפי שהערכין שמעריך הכהן, כגון והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע (פסוק י"ב), וכן והעריכו הכהן בין טוב ובין רע (פסוק י"ג), הרי מה שקוצב הכהן צריך לתת, ומה צורך לומר מקרא זה, לכן פי' שמוסב על הערכין שקצבה התורה במספר שקלים, כגון ערך נפשות וערך שדות, שהשקלי' הללו הן שקל הקדש, שכל שקל מהן הוא עשרים גרה, וכמו שפי' להלן במחצית השקל, ובפדיון בכור, ובאותן שקלי הקדש כן שקלי הערכין, ורא"מ ז"ל לא פי' כן: עשרים גרה, שם מטבע קטנה, אולי שעל כן נקראת גרה מלשון שגוררות במגרה (מלכים א' ז' ט'), וכמו מעלת גרה (פרשה י"א ג'), שהוא הגסירה, אבל שקל הוא מלשון משקל, ואזנו מאזנים, וכמה מיני שקלים יש, הוצרך לומר שהשקלים האמורים בערכין הכונה על שקל הקדש שיש בו עשרים גרה: (כו) אך בכור, לפי הפשט אני אומר בעבור שכל הפרשה הזאת מדברת מהקדשות לבדק הבית, וקראן בלשון הקדש לה', כמו ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה' (פסוק י"ד), ואם משדה אחוזתו יקדיש איש לה' (פסוק ט"ז), ועדיין לא נאמר שהבכור קרב למזבח, כי להלן כתוב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שמות י"ג ב'), ואפשר שיקדישנו לבדק הבית, לכן אמר בפרשה זו אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה כמו שבארתיה, לא יקדיש איש אותו, כמו בית ושדה אחוזה, כי אם שור אם שה הוא הראוי למזבח, לה' הוא קרבן לה' הוא, ולבד בבכור הוצרך לומר כן, שאינו שאר הקרבנות שהם שקדשים בפיו לעולה לחטאת לאשם או לשלמים, כבר אמר למעלה ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' וגו', אבל בכור שאינו אלא קדוש מרחם, בא ללמדנו שאין קדושתו לבדק הבית, ובמשנה תורה באר כל הבכור אשר יולד לך בבקרך ובצאנך תקדיש לה' אלהיך לא תעבוד בבכור שורך (דברים ט"ו י"ט), כפי הפשט בא ללמד שיקדישנו בלשונו מרחם להיות בכור ויקרב על המזבח בקדושת בכור, לא שימתין וישתמש בו, ואח"כ יקריבנו, אלא לא תעבוד בבכור שורך וגו', כי תקדישנו מיד בפיך, וכן דעת ר' עקיבא דתניא מנין לנולד בכור בעדרו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדיש, כן נראה לי, אבל רש"י ז"ל פי' לא יקדיש איש אותו, לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו, וכן אמר רשב"ם ז"ל לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר, כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור, וזהו כדעת ר' ישמעאל בברייתא שאמר כתוב א' אומר לא תקדיש וכתוב א' אומר תקדיש, הא כיצד אמור מעתה מקדישו אתה הקדש עלוי ואי אתה מקדישו הקדש מזבח, ואין הדרשא כנגד פשט הכתוב, שגם מסברא זה הבכור לכל הקרבנות, שאי אפשר לשנותו מקרבן לקרבן, והרמב"ן ז"ל כתב על דברי רש"י ז"ל והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו, כי אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו, והנה הוא כמו שלילות, ובמשנה תורה שאמר תקדיש לה' אלהיך, ענינו שיהא קדש ותנהוג בו קדושה, ולא ידעתי מאין הפשיטות הזה שאין צורך להקדיש אותו, אם רבותינו אמרו שמצוה להקדישו, ובמשמע מלשון קדש לי כל בכור, גם דברי בפשטי הכתובים הללו אינן מתוקנים: יבכר לה', אשר יולד ראשון שהוא לה', כמו שפירש להלן קדש לי כל בכור פטר כל רחם וגו', ומלת יבכר מבנין פועל, זמן הפעל שבאנו לפרשו יבכר (יחזקאל מ"ז י"ב), יוציא בכורי פרותיו, וכן יבכר שנולד ראשון, ואמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד שאינו בכור עד אשר יבכר, כשבכור יצא מרחם אמו, אבל קודם שיצא מרחם יכול להקדיש בעובר אם זכר יהיה לעולה או לשלמים שנדר להביא, מכאן אמרו מערימין על הבכור להפקיעו מכאן לשלם בו חובתו: (כז) ואם בבהמה הטמאה, אין המקרא הזה מוסב על הבכור, שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך, וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא שה, והוא מתנה לכהן ואינה להקדש, אלא הכתוב מוסב על ההקדש, שהכתוב שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה, וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית, לשון רש"י ז"ל, אבל לפי פשוטו של כתוב מוסב על מקרא שלפניו, ומדבר בפטר חמור, שאין מינים במקום אחר, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (במדבר י"ח ט"ו), ואינו אלא פטר חמור, וכמ"ש רמב"ם ז"ל (בכורים פי"ב ג'), וכן כאן ואם בבהמה הטמאה שהוא החמור, שראוי לו לפדותו בשה ולתת אותו לכהן, והחמור מותר לבעליו, ואם אינו פודהו בשה כאמר וערפתו (שמות י"ג י"ג), שיהרגהו בקופיץ, ואם לא פדהו בשה, אלא הקדישו לבדק הבית, קדושת הקדש חל עליו, וצריך שיפדנו כפי שוויו בערכך

וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ כח אַךְ כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ כט כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם

מִן

וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ׃ כח בְּרַם כָּל חֶרְמָא דִּי יַחֲרִים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דִּי לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפָּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ כט כָּל חֶרְמָא דִּי יִתַּחְרַם מִן

געקויפט, מאַן לעגט אַבער דען פינפטען טהייל דאַצו; ווירד עז אַבער ניכט איינגעלעזט, זאָ קאַן מאַן עז פיר דען שעצצונגספרייז פערקויפען.

(כח) אללעס פערבאַננטע אַבער, וועלכעס יעמאַנד, דעם עוויגען צו עהרען, — — — אַן מענשען, פֿיה אָדער אייגענטהימליכעם גרונדשטיק אַלז פערבאַננטעס גוט, ווידמעט, זאָלל וועדער פערקויפט נאָך איינגעלעזט וואָרדען; אַללעס פערבאַננטע איזט איין היילִיגטהום דער ערסטען קלאַססע, אונד איזט דעם עוויגען· (כט) איין יעדער מענש, דער אַלז איין פֿערבאַננטער פֿעראורטהיילט וואָרדען

רש"י

בעלים: ונמכר בערכך. לאחרים: כח אך כל חרם וגו'. נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה חרם לכהן ויש שאומרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם. כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים: כט כל חרם אשר יחרם. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת. הרי הוא הולך למות לפיכך לא

יפדה

באור

בערכך. ויוסיף חומש, ואם לא ינאלנו הוא עצמו ימכר לאחרים, וצריך ליתן גם לכהן שה פדיונו ולא תאמר אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, שהרי גוף החמור שלו הוא, ואין לכהן עליו אלא שה, וכשנותן לו השה יהיה החמור לבעליו, כך נראה לי, ולא מצאתי בהלכות סתירת דבר זה, גם לדעת רמב"ן ז"ל סמוך למקרא שלפניו, שאם הקדיש פטר חמור ופדה בערכך, ומקרא שלמעלה מדבר בבהמה טמאה ממש, גם מעוברה בעל מום אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', וכמ"ש (פסוק י"א): ואם לא יגאל, על ידי הבעלים; ונמכר בערכך, לאחרים בלי תוספות חומש על הערך: (כח) אך כל חרם, נחלקו רבותינו בדבר, יש אומרים סתם חרמים להקדש, ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח י"ד), בחרמי כהנים, שפירש ואמר הרי זה לכהן, ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל, אלא ינתן לכהן, לדברי האומר סתם חרמים לכהנים, מפרש מקרא זה בסתם חרמים, והאומר סתם חרמים לבדק הבית, מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן, וחרמי גבוה נפדים, כל זה מפי' רש"י ז"ל, ודבריו מפורשים במשנה ובברייתא, ואם כן מקדיש לבדק הבית או מחרים לבדק הבית דין אחד להם, ואעפ"י שמלת חרם הוא על גוף הדבר, שזהו עצמו לשון חרם, הואיל ואין שייך לבדק הבית כי אם מעות, על דעת זה מחרים שיפלו המעות לבדק הבית, אבל חרמי כהנים שהן חרם גמור שמדבר ממנו בפסוק זה, גוף הדבר מוחרם לא ימכר ולא יגאל, אלא לכהן הוא לעשות בו כחפצו, ומשבא ליד כה הרי הוא כחולין: כל חרם קדש קדשים הוא לה', לפיכך האמיר הכתוב בחרם, אעפ"י שהוא לכהן, כי המחרים לשמים, ואפילו למי שאמר שאין החרם לכהנים עד שיפרש לכהן, כוונת המחרים להוציא דבר זה מרשות חול להיות קדש לה' ולמשרתי ביתו, נעשה הדבר קדש קדשים כעולה וכחטאת, ולכן כל זמן שהוא תחת יד המחרים, אסור בו כמו בדבר שהוא ק"ק, אלא שהוא ב"ה נתן את החרמים מתנה לאהרן, כמו שאמר כל חרם בישראל לך יהיה, כמו שנתן להם משלחנו בשר הקרבנות וכן התרומה, וביד הכהנים נעשה כשלהם ויוצא לחולין, ויוכל המחרים לקנותו מידם, ואולי גם המחרים לבדק הבית, המועל בו קודם פדיון עונשו קשה מן המועל בשאר הקדש, ולכן בכל הפרשה אצל ההקדשות אמר קדש לה', ואצל החרם אמר קדש קדשים הוא לה', אבל רבותינו ז"ל למדו מזה שחרם חל על קדש קדשים ועל ק"ק, כמו ששנינו (ערכין פ"ח ו'): מכל אשר לו, דבר שקנוי לו קנין הגוף, כמו מטלטלין ושדות ובהמה ועבדו ושפחתו הכנענים, שהן כלם קנין כסף, וכמ"ש בפי' וכהן כי יקנה נפש קנין כספו (פרשה כ"ב י"א), ועליהן אמר כאן מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו, ולפי שהן ככסף חל עליהן קדושת דמים, ולכן כשהחרימום להקדש נפדין ונמכרין, וכשהחרימן סתם או לכהנים, משבאו ליד הכהן הן כספו של כהן וחולין גמורים, ויוכל לקנותן מיד הכהן, אבל אין אדם מחרים דבר שאינו שלו, כגון שהחרים בנו ובתו ועבדו ושפחתו העברים או שדה מקנתו, שאין גופן שלו, אם החרים לא אמר כלום: (כט) כל חרם, לפי הפשט בפסוק שלפניו דבר אם יחרים איש מכל אשר לו, וכאן לא אמר מכל אשר לו, אלא אשר יחרם מן האדם, שהוחרם גוף האדם, לא בענור שהוא מקנת כספו, אלא שהחרימוהו אותן שהכח בידם להחרים גוף האדם לשמים, וזהו חרם מלך וב"ד הגדול שמצוה לשמוע אליהן, וכאשר כל איש אשר ימרה את פיך יומת (יהושע א' י"ח), וכן והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן וגו' ומת האיש ההוא (דברים י"ז י"ב), ואם המלך וב"ד הגדול הסכימו שמי ומי העושה זאת יחרם לה', חל החרם על גוף העושה, ואין לו פדיון דמים, אלא מות יומת, וכן מצינו שצוה יהושע גיריחו והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית וגו' (יהושע ו' י"ז), לכן אפילו המצאים בה מעמים אחרים שאין עליהן גזרת לא תחיה כל נשמה חרם הם ומות יומתו, ואמר וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא (שם שם י"ט), וכן וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א ב'), ואמר וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (שם שם ג'), הרי שהמלך והעדה יכלת בידם להחרים גוף האדם לשמים אין לו תקנה ואין פדיון, אלא מות יומת, אבל כסף וזהב שהם מחרימים יבוא לאוצר בית ה', ועל זה אמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, ואמר וכל אשר לא יבוא

לגלגלת

מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ ל וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לא וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ * לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה

אונקלוס

מִן אֱנָשָׁא לָא יִתְפְּרִיק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃
ל וְכָל מַעֲשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַיְיָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי׃
לב וְכָל מַעְשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דִּי יֶעְבַּר תְּחוֹת חוּטְרָא עַשִׂירָאָה יְהֵי

תרגום אשכנזי

ווארדען קאן ניכט לאז געקויפט ווערדען, זאנדערן מוס שטערבען. (ל) אללע צעהנטען דעס לאנדעס, פאן זאאט אונד בוימפריכטען, זינד דעם עוויגען, אלז איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען.
(לא) וויל יעמאנד פאן זיינעם צעהנטען עטוואז לאז קויפען, זא מוס ער דען פינפטען טהייל הינצו זעצצען.
(לב) דיא צעהנטען פאם רינדפיה אונד קליינפיה, זא וויא עז אונטער דעם שטאבע דורכגעהט, זאלל דאז צעהנטע שטיק

רש״י

יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: ל׳ וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן. מפרי העץ. תירוש ויצהר: לה׳ הוא. קנאו השם ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך וגומר: לא ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושל׳ כמו שנאמר ונתת בכסף וגומר: לב תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ולעגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר

באור

לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (עזרא י׳ ח׳), החרימו לבד הרכוש לא בעליהן, שאם החרימו גם האדם היו חייבין מיתה, אבל כוו שיבדל מקהל הגולה, וזה היה הענין בשאול ויהונתן שביום מלחמה אמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאויבי (שמואל א׳ י״ד כ״ד), שהיה זה חרם בעצת המלך והשרים, וכאשר שגג יהונתן ואכל היה נהרג, לפי שאין פדיון לחרם אשר יחרם מן האדם, לולי שהצילוהו העם ואמר ויפדו העם את יונתן ולא מת (שם שם מ״ה), ועיקר דבר זה למדתי מפי׳ רמב״ן ז״ל, וזהו גם דעתו בפשט הכתוב הזה, והוסיף לומר שאנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, והוכו כלם לפי חרב כמוכר בכתוב, אין הסברא נותנת שעשו כל עדת ישראל רעה גדולה כזו להמית אנשים רבים מישראל שאינן חייבים מיתה, ופנחס היה שם, ועל פיו נעשה הכל, אבל שבועת העדה היא החרם, שאמר עליו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, וכן מצא הרב ז״ל באגדה בילמדנו תניא ר׳ עקיבא אומר החרם הוא השבועה, והשבועה היא החרם, אנשי יבש גלעד עברו על החרם ונתחייבו מיתה, ואמר הרב ז״ל עוד שזה היה טעותו של יפתח, כי חשב כמו שבניד ישראל יוכל להחרים, והעובר על חרמו יומת, כן בידו לדור לעשות מאדם או אשה עולה או זבח לה׳ ויחול הנדר, וטעה טעות גדולה, כי החרם יהיה על המורדים לכלותם או על העובר תקנתם וגזרתם, שתקנו וגזרו לכבוד השם, לא חלילה לעולה או לזבח, כי תועבת ה׳ היא, וכמו שבארנו (פרשה כ׳ י״ג), לכך אמרו במ״ר שאפילו הקדש דמים לא היה חייב, והדברים ברורים, ורש״י ז״ל פי׳ כל חרם אשר יחרם, היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום, כי מות יומת, הרי הולך למות לפיכך לא יפדה, אין לו לא דמים ולא ערך, ואמר רמב״ן ז״ל שרבותינו נחלקו בדבר, יש דורשים כן, ויש מהם אומרים שהיא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כפר לפטרן, ושיתכן לדעתם ז״ל שהכתוב כולל דברים רבים, כמו לא תאכלו על הדם (פרשה י״ט כ״ו), וכמו שבארנו שם, וכמו לא יומתו אבות על בנים וגו׳ (דברים כ״ד ט״ז), שדורשים אותו בפסול עדות הקרובים, ומפורש בכתוב עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה׳ לאמר לא יומתו אבות על בנים ובני׳ לא יומתו על אבות (ד״ה ב׳ כ״ה ד׳), וכן מקרא כל חרם וגו׳ יכלול דין המעריך מחויב מיתה, ודין חרם מלך וב״ד הגדול: (ל) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ, במעשר שני הכתוב מדבר, שנקרא קדש לה׳, שצריך לאכול אותו או כסף פדיונו בירושלים, אבל מעשר ראשון שניתן לבן לוי אחר שנטלה הימנו תרומת מעשר, הרי הוא חולין גמורין, כמו שכתוב ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במדבר י״ח ד״ז): מזרע הארץ, דגן: מפרי העץ, כמו ומפרי העץ, שהוא התירוש והיצהר: לה׳ הוא, קנאו השם, ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים, כמו שנאמר ואכלת לפני ה׳ אלהיך וגו׳ מעשר דגנך תירושך וגו׳ (דברים י״ד כ״ג), לשון רש״י ז״ל, כלומר שאינו לה׳ ממש כהקדשות ושיאסר עליך, אלא שהוא נתן אותו לך שתאכלנו בשמחה בעיר הקודש בירושלים, ואולי שעל כן הוסיף קדש לה׳ לפרש אמרו לה׳ הוא שאינו לה׳ ממש ואסיר לזרים, אלא שאין דינו כחולין הנאכלין בכל מקום, אך קדש לה׳ להאכל לפנים מן החומה: (לא) ואם גאל יגאל איש ממעשרו, ולא ממעשר חברו, הפודה מעשר של חברו אינו מוסיף חומש, ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים, כמו שנאמר ונתתה בכסף (שם שם כ״ה), מפי׳ רש״י ז״ל, וא״כ מה שאסר להלן במשנה תורה נאמר כאן שכשיפדהו צריך שיוסיף חומש, ונזכר בפרשה זו לפי שמדברת בהקדשות שהגואל לעצמו צריך שיוסיף חומש, שכן הדין במעשר לפי שהוא קדש לה׳, כשהתרתי להלן ברחוק מקום לפדותו בכסף, צריך הוספת חומש: (לב) וכל מעשר בקר וצאן, לא מצינו בתורה מצוה מפורשת לעשר מעשר בהמה שנה שנה, כמו שפי׳ במעשר התבואות עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה (שם שם כ״ח), ובברייתא דת״כ אמרו מניין שמעשר בהמה בעמוד עשר שנאמר העשירי יהיה קדש, ור״י הגלילי לומד ממה שנאמר בבכור והעברת כל פטר רחם, וכאן נאמר כל אשר יעבור תחת השבט, ור׳ למדו מן אלה המצות הסמוך לו, ור׳ עקיבא למד עשר תעשר בשני מעשרות מדבר מעשר תבואות ומעשר בהמה, ואחשוב שדעת ר׳ עקיבא הוא פשט המקרא שאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, (שם שם כ״ח), לדעתי כוונה במקרא זה על שתי המעשרות, כי מלת זרעך על זרע הארץ, ועל זרע הבהמה, וכן מלת תבואת על שתיהן: כי הדגן והבהמות תבואותיו של אדם הן, שמביאין לו הון ועושר, כמו להוסיף לכם תבואתו (פרשה י״ט כ״ה), ועל שתיהן אמר היוצא השדה שנה שנה שאם על זרע השדה יאמר היוצא מזרך, או אשר תוציא שדך, אבל היוצא השדה ענינו כל היוצא על פני השדה לנראה עיני האדם מדי שנה בשנה, זרעים שצמחו מקרקע יוצאים על פני השדה, וכן וולדי הבהמות שנולדו מקדש יוצאין:

יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: לג לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפָּרֵק: לד אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי:

חזק:

יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה: לג לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל: לד אֵלֶּה הַמִּצְוֺת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי:

חזק.

שטיק דעם עווינען געהייליגט זיין. (לג) מאן זאָלל קיינען אונטערשיד מאַכען צווישען גוטעם אונד שלעכטען, אונד ניכטס אומטושען; טוישט מאן עז אבער אום, זאָ מוס עז זעלבסט אונד דאז דאַפיר געטוישטע שטיק הייליג בלייבען, אונד ניכט לאָז געקויפט ווערדען. (לד) דיזעס זינד דיא געבאָטע, וועלכע דער עוויגע אם בערג סיני דעם משה, פיר דיא קינדער ישראל'ס אויפגעטראגען.

חזק:

סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה מאות וחמשים ותשעה נט"ף סימן: וחציו והנגע בבשר הזב' ופרשיותיו עשרה. ב"א ג"ד סימן: וסדריו כ"ג. והפטרתו יהגה יומם ולילה סימן: ופרקיו כ"ז. ואהיה עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות שתים וחמשים. והסתומות שש וארבעים. הכל שמנה ותשעים פרשיות: דודי צ"ח ואדום סימן:

רש"י

שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתון בשרו לכהנים: לג לא יבקר וגו'. לפי שנאמר (בפ' ראה) כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד:

נשלם פירוש רש"י ז"ל על ספר ויקרא

באור

ויאכלון על פני השדה, ואחריו פי' לין שתיהן, על זרע הארץ אמר ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך תירשך ויצהריך, ועל מעשר בהמה אמר ובכורות בקרך וצאנך, שאין זה על בכורי פטר רחם לכל שהרי הבכור נאכל לכהנים, אבל כולל בכור ומעשר, וקרא גם למעשר בכור לפי שהוא החשוב מכל העדר, שנעשה קודש לה', כדרך אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ט כ"ח), וכן (פרק י"ב י"ז) לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך וגו', סמך שתי המעשרות מעשר זרע הארץ ומעשר הבהמה הנאכלין בכל אדם, ועוד הוצרך לקראן בכורות לפי שמדבר על המובחרים שבמעשר, שהן להקרבה והבשר נאכל לבעלים, כי לפי שהמעשר חל על תם ובעל מום ומזוהם וכיוצא שפסולין למזבח כמ"ש (פסוק ל"ג), לכן כאן שמדבר על ההקרבה הוצרך לקרוא אותן ובכורות בקרך וצאנך, כך נ"ל: כל אשר יעבר תחת השבט, אעפ"י שקראתים בכורות בקרך וצאנך, אל תאמר שהמעשר צריך להיות מובחר העדר, אלא יהיה מכל אשר יעבור תחת השבט בין שמנה בין רזה בין תם בין בעל מום, תמיד העשירי יהיה קדש לה', ולא נקראו בכורות הבקר והצאן, רק לפי שנעשו קדש: תחת השבט, כמו ששנינו (בכורות דף נ"ח ע"ב), כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן, כדי שלא יהיו שנים יכולים לצאת כאחד, ומונה בשבט א' ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט', והיוצא עשירי סוקרו בסקרא ואומר הרי זה מעשר, לא סקרו בסקרא ולא מנאום בשבט, או שמנאום רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים, היה לו מאה ונטל עשרה, עשרה ונטל אחד אין זה מעשר, ר' יוסי בר' יהודה אומר הרי זה מעשר, ונכתוב הסמוך אפרש בעז"ה: יהיה קדש לה', לקרב למזבח דמו ואמוריו, והבשר נאכל לבעלים, שהרי לא נתנה עם שאר מתנות כהונה, ולא מצינו שיהא בשרו נתן לכהנים, לשון רש"י ז"ל, וכפי מה שפרשנו למעלה מפורש בכתוב שבשר המעשר נאכל לבעלים בירושלים כאמרו ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' ובכורות בקרך וצאנך, וכן ממקרא לא תוכל לאכול בשעריך וגו': (לג) לא יבקר, לפי שנאמר כל מבחר נדריכם (פרשה י"ב י"א), יכול יהא בורר מוציא את היפה, ת"ל לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה, ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור לגזוז ולעבוד, לשון רש"י ז"ל, ואפשר לומר שבא על מקרא שלפניו שאמר כל אשר יעבור תחת השבט, מי שיוצא עשירי הוא קדש, לא שיכנס לדיר לבקר עדרו להפריש המובחרים למעשר, ואם עושה כן אינו קדוש בקדושת מעשר, ולפי שאמר העשירי, סוברים חכמים שאין זה אלא על ידי מנין, או תחת השבט או שמנאם רבוצים או עומדים, אבל נטל י' ממאה או א' מעשרה ולא מנה אינו קורא עליו העשירי, ור"י בר' יהודה סובר שלא הקפיד הכתוב רק שלא יבקר בין טוב לרע, אבל אם נטל י' ממאה או א' מעשרה כאומד אותו שיגיעו לידו הרי זה מעשר: ולא ימירנו, לפי שמעשר בלי בקור אפשר שיהיה העשירי חזה או בעל מום, וימירנו בשה טוב, על כן הזהיר ולא ימירנו: ואם המר ימירנו, יהיו שניהן קדש האחת ליקרב, ובעלת המום שתאכל בתורת מעשר, אבל על לא יבקר לא אמר דבר, לפי שאין המעשר חל עליו כלל וצריך לחזור ולעשר כהלכה: והיה הוא, פרשנו למעלה (פסוק י'): לא יגאל, וכן לא יגאל, שמא תאמר אם יצא בעל מום, הבעלים יגאלו אותו מיד הקדש בתוספות חומש, שהרי אין עליו אלא קדושת דמים, ויכניסו הבהמות פעם שנית לדיר להעבירן תחת השבט, אלא בזה שיצא עשירי הוא המעשר בין תם בין בעל מום, ונפטרו אותן שיצאו מן המעשר: (לד) אלה המצות, מצות ה' הם אלה אשר נתנו לישראל ביד משה, לא אחרות, וכמ"ש רבותינו ז"ל אלה המצות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: אשר צוה וגו', שלא קם נביא כמוהו לקבל חקים ומשפטים עם כל הלכותיהן ופרטיהן כאשר נכונותו: אל בני ישראל, הקדושים לקבל חקי אלהים ותורותיו: בהר סיני, כלן נאמרו לו כשהיה עם ה' לחם לא אכל ומים לא שתה, וחזר בא"מ מוכהו בלשון שיאמר כל מצוה לישראל, ובלשון שיכתבנה בתורה, וכמ"ש (פרשה ז' ל"ח), וה' יאיר עינינו באור תורתו, ולמדנו בישעתו אמן:

חזק:

שמות הפרשיות הנהוגות להתחבר

ויקהל ופקודי • תזריע ומצרע • אחרי מות וקדשים • בהר ובחקתי • חקת ובלק • מטות ומסעי • נצבים וילך :

חיבור הפרשיות והפרדתם לפי קביעת השנים

בשנים פשוטות כולן מחוברות חוץ מאלו

שנה	פרשיות
בח״ג	• • • חקת ובלק • • •
בש״ה	• • • • • •
גכ״ה	• • • • • •
הכ״ז	• • • חקת ובלק, נצבים וילך :
הש״א	ויקהל פקודי, חקת ובלק, נצבים וילך :
זח״א	• • • חקת ובלק, נצבים וילך :
זש״ג	• • • חקת ובלק : • • •

בשנים מעוברות כולן נפרדות חוץ מאלו

שנה	פרשיות
בח״ה	חקת ובלק, מטות ומסעי, נצבים וילך :
בש״ז	• • • • מטות ומסעי, • • •
גכ״ז	• • • • מטות ומסעי, • • •
הח״א	• • • • • •
השג	• • • • נצבים וילך :
זח״ג	• • • • מטות ומסעי, נצבים וילך :
זש״ה	חקת ובלק, מטות ומסעי, נצבים וילך :

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא סֶגוֹל מֻנַּח ׀ מֻנַּח רְבִיעַ מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְּדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק ׀ סוֹף־פָּסוּק : שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יֵרַח בֶּן יוֹמוֹ מַקַּף־ מֶתֶג :

בעמערקונגען

צור

פֿערבעססערונג

דער

מענדעלסזאָהנישען איבערזעצונג

דער

תורה.

פֿאָן

דוד אטטענזאָסער.

דריטטע אבטהיילונג.

ספר ויקרא.

פֿיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו
ובנו כהר"ר דוד צירנדאָרף יצ"ו.

בשנת תקפ"ד לפ"ק.

בעמערקונגען.

דאז פאָרוואָרט צו דען בעמערקונגען זיהע אין ספר בראשית.

ויקרא

קאַפּיטעל א

א

(ט) אונד דער פריסטער אללעס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען. בעססער ווערע: אונד דער פריסטער זאָלל אללעס או׳ ז׳ וו׳.

(יב) עז אין דיא געהעריגע שטיקקע צערלעגען. וויא מענדעלסזאָהן היער איבערזעצט, הייסט עז אם ענדע דעם פאָריגען אונד אם אנפאנגע דיזעס פסוק: אונד דיא זעהנע אהרנ׳ס, דיא פריס־טער, זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענ־גען, עז אין או׳ ז׳ וו׳. נאך דיזער איבערזעצונג בעציהט זיך דאז וואָרט ונתח אים פסוק אויף דיא אים פאָריגען פסוק ערוועהנטען כהנים, אונד דיזעס איזט אונריכטיג, דא 1.) דאז וואָרט ונתח אין דער איינפאכען צאהל שטעהט, אונד 2.) דאז אבציהען דעם פעללעס דער אָפּפער אונד דאן צערלעגען דערזעלבען ניכט דורך כהנים צו גע־שעהען ברויכטע (הפשט ונתוח כשר בזר, רלה למעלה פסוק ו׳ו בניאור). עז ווערע דאהער היר ריכטיגר צו איבערזעצען: מאן זאָלל עז אין דיא געהע־ריגען שטיקקע צערלעגען.

(טו) ד״פ. אונד לעסט זאָלכעס אויף דען אלטאר אין רויך אויפגעהען. היר ווירד איינע האנדלונג איבער דער אבערפּלעכע דעם קערפערס אלז אים שטאנ־דע דער רוהע, בעצייכנעט, אונד דאז פערהעלט־ניסוואָרט אויף ערפאָרדערט דאהער דען דאטיף; וואָ לעסט דער פריסטער זאָלכעס אין רויך אויפ־געהען? אויף דעם אלטאר (אים דאטיף).

ג

(ה) אנדערסט. דיזעס בינדעוואָרט הייסט: אנד־ערס.

(ו) אבער אָהנע לייבעספעהלער. אים פסוק הייסט עז היר: יקריבנו; אלזאָ: אָהנע לייבעספעהלער מוס ער עז דארברינגען.

(ט) נעבסט דעם אונשליטט. אים פסוק לעזען וויר: כל הֵחלב; אלזאָ: נעבסט אללעס אונשליטט.

(יג) זיינע האנד אויף דען קאָפּף לעגען. אים פסוק הייסט עז: על ראשו; פאָלגליך: אויף דען קאָפּף דעסזעלבען.

קאַפּיטעל ג ד

(יז) נעבסט דעם אונשליטט. זיהע אָבען פסוק ט׳).

ד

(ב) זאגע דען קינדערן ישראל׳ס. אים פסוק לע־זען וויר: לאמור; אלזאָ: וויא פאָלגט.

(יב) פערברענט עז דאזעלבסט. דאז ווערטכען עז בעציהט זיך היר אויף דען אים אנפאנגע דעם פסוק געדאַכטען שטיר, אונד עז מוס הייסען: איהן.

אין פייער. היר זינד דיא אים פסוק בעפינדליכען ווער־טער: על עצים אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: אויף האָלץ אין פייער.

עז. מוס הייסען: ער. זיהע אָבען.

(יג) זאָ דאס איינע זאכע פיר דיא אויגען דער פער־זאממלונג פערבאָרגען איזט. היר ווירד איינע געגענוואָרט בעצייכנעט, פאָלגליך: פאָר דען אויגען.

(יד) איין יונגעס שטיר. דאז הויפטוואָרט שטיר איזט מעננליך, אלזאָ: איינען יונגען שטיר.

פאָר דעם איינגאנג דעם שטיפטסגעצעלטעס דאר־ברינגען. אים פסוק הייסט עז: והקריבו וכו׳ והביאו וכו׳; אלזאָ ווערע היר ריכטיגער צו איבערזעצען: זאָ זאָלל דיא געמיינע איינען יונגען שטיר צום זינדענאָפּפער דארברינגען, זיא זאָלל נעמליך דענזעלבען פאָר דען איינ־גאנג דעם שטיפטסגעצעלטעס ברינגען.

(טו) דיא עלטעסטען דער געמיינע זאָללען איהריג הענדע אויף דאז הויפט דעם שטירעס לעגען, אונד יעמאנד דען שטיר שלאכטען. דאז צייט־וואָרט לעגען שטעהט היר אין דער פילפאכען אונד דאז צייטוואָרט שלאכטען אין דער איינ־פאכען צאהל; דאהער מוס דאז הילפסצייטוואָרט ווידערהאָלט ווערדען, אונד עז זאָללטע הייסען: אונד יעמאנד זאָלל דען שטיר שלאכטען.

(כו) ד״פ. פאָן זיינע זינדע. דאז פערהעלטניסוואָרט פאָן ערפאָרדערט איממער דען דאטיף; פאָלג־ליך: פאָן זיינען זינדען.

(ל) ד״פ. מיט זיין פינגער. דאז פערהעלטניסוואָרט מיט ערפאָרדערט איממער דען דאטיף; אלזאָ: מיט זיינעם פינגער.

ויקרא צו שמיני

קאַפּיטעל ה ו ז

ה

(י) ר"פ. דער פּריסטער פּערזעהנט איהם. דאַז צייט־וואָרט פּערזעהנען איזט איבערגעהענד, אונד דער זינדער איזט דער געגענשטאַנד דער האַנדלונג דעם פּערזעהנענס; אַלזאָ: פּערזעהנט איהן (אים אַקקוזאַטיף).

(טו) פאָן צווייען שקלים. אים פּסוק הייסט עז: כסף שקלים; פּאָלגליך: שקלים זילבער.

(יח) דער פּריסטער פּערזעהנט. אים פּסוק לעזען וויר: וכפר עליו; אַלזאָ: פּערזעהנט זיא (ריא פּערזאָן).

(כא) ר"פ. געגען דעם עוויגען. דאַז פּערהעלטניס־וואָרט געגען ווירד אימּמער מיט דעם אַקקוזאַ־טיף פּערבונדען, פּאָלגליך: געגען דען עוויגען.

(כו) וועגען דעסיעניגען, זאָ ער בעגאַנגען: בעססער מיט דעם בעציהענדען פּירוואָרטע: וואַז ער בע־גאַנגען.

צו

(ט) ר"פ. אין אונגעזייערטע קוכען זאָלל עז גע־געססען ווערדען. ווען דאַז פּערהעלטניסוואָרט אין, וויא היר, דען געגענשטאַנד בעצייכנעט, מיט וועלכעם איינע האַנדלונג פאָרגענאָממען ווירד: זאָ ווירד עז אימּמער מיט דעם דאַטיף פּער־בונדען; אַלזאָ: אין אונגעזייערטען קוכען.

(יא) ר"פ. אויף עוויגען צייטען. דאַז פּערהעלטניס־וואָרט אויף בעצייכנעט היר איינע דויער, אונד ווירד מיט דעם אַקקוזאַטיף פּערבונדען; פּאָלגליך: אויף עוויגע צייטען.

(טו) ר"פ. אויף עוויגען צייטען. מוס הייסען: אויף עוויגע צייטען. זיהע אָבען (פּסוק י"א).

(יט) וועלכער זינדענאָפּפּער ברינגט. אים פּסוק הייסט עז: המחטא אותה; אַלזאָ: וועלכער דאַז זינדענ־אָפּפּער ברינגט.

ז

(ח) אונד דעריעניגע פּריסטער, וועלכער איינעם מאַננעס גאַנצע אָפּפּער דאַרברינגט: זאָ זאָלל דאַז פעלל דעם גאַנצען אָפּפּערס, דאַז ער דאַר־געבראַכט, דעם פּריסטער געהערען. היר איזט איין פּעהלערהאַפטער אַבשפּרונג פאָן דער ער־צעהלענדען וואָרטפאָלגע: אונד דעריעניגע או' ז' וו', צו דער פּערבינדענדען וואָרטפאָלגע: זאָ זאָלל או' ז' וו', בעססער קאָנשטרואירט. ווע־רע: אונד דעריעניגע פּריסטער, וועלכער איינעם מאַננעס גאַנצע אָפּפּער דאַרברינגט, איהם, די־זעם פּריסטער, זאָלל דאַז פעלל דעס גאַנצען אָפּפּערס, דאַז ער דאַרגעבראַכט האַט, געהערן.

(כא) זאָלל אויז איהרעם פאָלקע אויזגעראָטטעט ווערדען. אים פּסוק לעזען וויר: ונכרתה הנפש ההיא מעמיה; פּאָלגליך: זאָ זאָלל דיאזעלבע פּערזאָן אויז איהרעם פאָלקע אויזגעראָטטעט ווערדען.

(לו) צו איין עוויגעם געזעץ פאָר איהרע נאַכקאָממען. היר בעצייכנעט דאַז פּערהעלטניסוואָרט איינע בעשטיממונג, אַלזאָ: פיר איהרע נאַכקאָממען.

קאַפּיטעל ז ח ט

ח

(ט) זעצטע איהם דען בונד אויף. היר איזט דאַז אים פּסוק בעפינדליכע וואָרט: ראשו אונאַבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: אויף דען קאָפּף.

(י) ר"פ. אונד אַללעס, וואַז דאַרין געהערט. ווען דאַז פּערהעלטניסוואָרט אין דען דאַטיף ערפאָר־דערט, הייסט עז: דאַרין, ווען עז דען אַקקוזאַ־טיף ערפאָרדערט: דאַריין. היר שטעהט עז אים אַקקוזאַטיף; וואָהין געהערט עז? דאַריין.

(טז) דאַז נעץ איבער דיא לעבער. וואָ איזט דאַז נעץ? איבער דער לעבער (אים דאַטיף).

(כ) ר"פ ליס דען קאָפּף, דיא שטיקקען אונד דאַז פעטט אין רויך אויפגעהען. דאַז צייטוואָרט לאַס־סען איזט איבערגעהענד, אונד דיא שטיקקע זינד דער געגענשטאַנד דער האַנדלונג דעם לאַס־סענס; פּאָלגליך: דיא שטיקקע (אים אַקקוזאַ־טיף).

(כא) וואוש ער. אים פּסוק הייסט עז: רחץ במים; אַלזאָ: וואוש ער אין וואַססער.

(כג) דאַז הערפּאָררא געגנדע קנאָרפּעל. דאַז הויפּט־וואָרט קנאָרפּעל איזט מעננליך, פּאָלגליך: דען הערפּאָרראַגענדען קנאָרפּעל.

דען גראָסען צעהען; דאַז הויפּטוואָרט צעהע איזט ווייבליך, אַלזאָ: דיא גראָסע צעהע.

(כז) ליס זיא איינע וועגדונג מאַכען. אים פּסוק הייסט עז: ויניף אותם תנופה; פּאָלגליך: ליס זיא דאַמיט איינע וועגדונג מאַכען.

שמיני ט

(כא) מיט דעם ברוסטשטיק. אים פּסוק הייסט עז: החזות, אין דער מעהרצאַהל; אַלזאָ: מיט דען ברוסטשטיקקען.

בעמערקונגען

שמיני תזריע מצורע

קאַפּיטעל יא יב יג

יא

(יט) דיא ווידעהאָפּף. דאָז הויפּטוואָרט ווידעהאָפּף איזט מענליך, אַלזאָ: דען ווידעהאָפּף.

(כא) ד"פ. פאָן פירפיסיגען געפליגעל. דאָז פערהעלטניסוואָרט פאָן ווירד אימער מיט דעם דאַטיף פערבונדען; אַלזאָ: פירפיסיגעם.

(לט) ווען פאָן דעם פיה, דאָז אייך צו עססען ערלויבט איזט, איינס פאָן זעלבסט שטירבט: ווער דאָז אאָס דאַפאָן בעריהרט, זאָלל ביז אַן דען אַבענד אונריין זיין. היר איזט איין פעהלערהאַפטער אַבשפרונג פאָן דער פערבינדענדען וואָרטפאָלגע. ווען או׳ ז׳ וו׳ צו דער ערצעהלענדען וואָרטפאָלגע: ווער או׳ ז׳ וו׳. בעססער קאָנשטרואירט ווערע: ווען פאָן דעם פיה, דאָז אייך צו עססען ערלויבט איזט, איינס פאָן זעלבסט שטירבט: זאָ זאָלל דעריעניגע, דער דאָז אאָס דאַפאָן בעריהרט, ביז אַן דען אַבענד אונריין זיין.

(מ) ווער פאָן איהרעם אאָסע איסט. אים פסוק הייסט עז: והאוכל מנבלתה, וועלכעס זיך אויף דאָז אים פאָריגען פסוק געדאַכטע פיה בעציהט; אַלזאָ: ווער פאָן זיינעם אאָסע איסט. ווער פאָן איהרעם אאָסע טרעגט. מוס הייסען: פאָן זיינעם אאָסע. זיהע אָבען.

(מד) דורך קריכענדע טהירע פעראונרייניגען. אים פסוק לעזען וויר: השרץ הרומש על הארץ; פאָלגליך: דורך קריכענדע טהירע, דיא אויף דער ערדע קריכען.

(מז) וואָרנאַך. בעססער: וואָנאַך.

תזריע יב

(ב) זאָ לאַנגע אַלז זיא ביי איהרען מאָנאַטליכען שמערצען אַבגעזאָנדערט בלייבען מוס. אים פסוק הייסט עז: תטמא; פאָלגליך מוס נאָך הינצוגעזעצט ווערדען: זאָלל זיא אונריין זיין.

(ו) פאָר דעם איינגאַנגע דעם שטיפטסגעצעלטעס ברינגען. וואָהין זאָלל דיא געבערערין דאָז אָפּפער ברינגען? פאָר דען איינגאַנג דעם שטיפטסגעצעלטעס (אים אַקקוזאַטיף).

(ז) אונד אַלזודען זיא פאָן איהרעם בלוטפלוססע ריין זיין. בעססער: אַלזודען זאָלל זיא או׳ ז׳ וו׳.

(ח) דער פריסטער זיא פערזעהנען. בעססער: דער פריסטער זאָלל זיא פערזעהנען.

יג

(ב) אַן דער הויט. אים פסוק לעזען וויר: נגע צרעת; אַלזאָ: אַן דער הויט דעם פליישעס.

קאַפּיטעל יג יד

(ד) דיא אַנגעלויפענע שטעללע, נאַכדעם זיא דער פריסטער צור ריינשפּרעכונג בעזעהען האַט. דאָז וואָרט: הראותו אים פסוק, וועלכעס זיך מיט דעם מענגליכען פירוואָרט: ו ענדיגט, בעציהט זיך ניכט אויף דאָז וויבליכע הויפּטוואָרט: המספחת (דיא אַנגעלויפענע שטעללע), זאָנדערן אויף דען צו בעזעהענדען מענשען; פאָלגליך: נאַכדעם איהן או׳ ז׳ וו׳.

זאָ זאָלל זיא ווידערום דעם פריסטער געצייגט ווערדען. דאָז צייטוואָרט: ונראה אים פסוק, וועלכעס אים מענגליכען געשלעכטע שטעהט, בעציהט זיך אויף דען צו צייגענדען מענשען; פאָלגליך: זאָ זאָלל ער או׳ ז׳ וו׳.

(כג) זאָ זאָלל עז דער פריסטער פיר אונריין ערקלערען. דאָז פירוואָרט: אותו אים פסוק בעציהט זיך אויף דען אויזועצציגען; פאָלגליך: זאָ זאָלל איהן או׳ ז׳ וו׳.

(כה) אונד שיינט טיפער צו זיין. דאָז פירוואָרט: ה אין דעם וואָרטע: ומראה בעציהט זיך אויף דאָז וואָרט: בנהרת (אין דעם פלעקקען); אַלזאָ: אונד דער פלעקקען שיינט טיפער צו זיין.

(כח) דער פריסטער זאָלל עז ריין שפּרעכען. דאָז וואָרט: וטהרו אים פסוק, וועלכעס זיך מיט דעם מענגליכען פירוואָרטע: ו ענדיגט, בעציהט זיך אויף דען ריין צו שפּרעכענדען מענשען; אַלזאָ: דער פריסטער זאָלל איהן ריין שפּרעכען.

(לו) דאָז דער גרינד זיך אויזגעברייטעט. אים פסוק לעזען מיר: פשה הנתק נעור; פאָלגליך: דאַס דער גרינד זיך אויזגעברייטעט האַט אין דער הויט.

(מג) אין דער הויט. אים פסוק הייסט עז: עור בשרו; פאָלגליך: אין דער הויט דעם פליישעס.

(נה) פינדעט דער פריסטער. אים פסוק הייסט עז: וראה; אַלזאָ בעססער: זיהט.

מצורע יד

(ג) זיהט דער פריסטער נון, דאָז דער שאַרען דעס אויזזאַצצעס אַן דעם אויזועצציגען געהיילט זייא. היר ווירד דאָז געהיילט זיין פאָן דעם אויזועצציגען אַלז וואהר אונד געוויס אויזגעזאַגט; פאָלגליך: געהיילט איזט, אין דער אַנצייגענדען אַרט.

(ד) זאָ לעסט ער או׳ ז׳ וו׳ ברינגען. אים פסוק לעזען וויר: וצוה ולקח; פאָלגליך: זאָ בעפיהלט ער

מצורע אחרי מות

קאַפּיטעל יד טו

ער אונד לעסט או״ ז׳ וו״.

(ז) בעשפּרענגט דען ריין צו שפּרעכענדען. אים פּסוק הייסט עז: המטהר מן הצרעת; אלזאָ: דען פֿאָם אויזזאַצצע ריין צו שפּרעכענדען.

דען פֿאָגעל. אים פּסוק הייסט עז: הצפור החיה; אלזאָ: דען לעבענדען פֿאָגעל.

(יד) דאז הערפֿאָרראַגענדע קנאָרפּעל. מוס הייסען: דען הערפֿאָרראַגענדען קנאָרפּעל. זיהע אָבען (ח׳ כ״ג).

דען גראָסען צעהען. מוס הייסען: דיא גראָסע צעהע. זיהע אָבען (דאזעלבסט).

(טז) אונד שפּרענגט דאַפֿאָן. אים פּסוק הייסט עז: בעצבעו; פֿאָלגליך: שפּרענגט דאַפֿאָן מיט זיינעם פֿינגער.

(יט) פֿערזעהנט אויף דען ריין צו שפּרעכענדען. אים פּסוק לעזען וויר: על המטהר מטומאתו; אלזאָ: אויף דען ריין צו שפּרעכענדען פֿאָן זיינער אונרייניגקייט.

(כג) ר״פ. ברינגט ער זיא או״ ז׳ וו״ פֿאָר דעם עוויגען. וואָהין ברינגט ער דיא אָפּפֿער? פֿאָר דען עוויגען (אים אַקקוזאַטיף).

(מו) ביז אַם אבענד. היר ווירד דאז ציל איינער צייט בעצייכנעט, פֿאָלגליך: ביז אַן דען אבענד (אים אַקקוזאַטיף).

(מז) ווער אין דעם הויזע שלעפֿט. אים פּסוק לעזען וויר: והשוכב; פֿאָלגליך: ליגט (ראה כביאור לפסוק זה).

טו

(ד) יעדעס גערעטהע, דאַרויף ערצו זיצצען פּפֿלעגט. היר זאָללטע עז הייסען: אויף וועלכעם ער או׳ ז׳ וו׳; אלזאָ: וואָרויף.

(טז) ווען פֿאָן יעמאַנדען דער זאַאמען ענטגעהט. בעססער: ווען יעמאַנדען דער זאַאמען ענטגעהט.

באַדעט ער זיינען גאַנצען לייב. אים פּסוק הייסט עז: במים; אלזאָ: באַדעט ער, זיינען גאַנצען לייב אין וואַססער.

(כב) זיך באַדען. אים פּסוק לעזען וויר. ורחץ במים; פֿאָלגליך: זיך אין וואַססער באַדען.

(כג) ביז אַם אבענד. מוס הייסען: ביז אַן דען אבענד. זיהע אָבען (י״ד מ״ו).

(כט) ברינגט זיא צום פּריסטער, פֿאָר דעם איינגאַנגע דעם שטיפֿטסגעצעלטעס. מוס הייסען:

קאַפּיטעל טו טז יז יח

פֿאָר דען איינגאַנג. (זיהע אָבען י״ו כ״ג).

(לג) אונד דעניעניגען, דעם דער זאַאמען ענטגעהט, אונד דאַדורך אונריין איזט. בעססער אונד דייטליכער: אונד דער דאַדורך אונריין איזט.

אחרי מות טז

(ד) דאַהער זאָלל ער זיך פֿאָרהער באַדען. אים פּסוק הייסט עז: ורחץ במים; פֿאָלגליך: אין וואַססער באַדען.

(י) ד״פ. זאָלל לעבענדיג פֿאָר דעם עוויגען הינגעשטעללט ווערדען. היר ווירד איינע ריכטונג נאַך איינעם געגענשטאַנדע הין בעצייכנעט, אלזאָ: פֿאָר דען עוויגען (אים אַקקוזאַטיף).

(טז) דאַז מיטטען אונטער איהרען אונרייניגקייטען דאַ שטעהט. אים פּסוק לעזען וויר: השוכן אתם; אלזאָ: אונטער איהנען דאַ שטעהט.

(יט) רייניגט עז אונד הייליגט עז דאַדורך. דיא ווערטער: וטהרו וקדשו אים פּסוק בעציהען זיך אויף דען אים פֿאָריגען פּסוק גענאַנטען אלטאַר; פֿאָלגליך: רייניגט איהן אונד הייליגט איהן.

(כב) דער באָק טרעגט אלזאָ אללע איהרע מיססעטהאַטען. היר איזט דאַז אים פּסוק בעפֿינדליכע וואָרט: עליו אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: דער באָק טרעגט או׳ ז׳ וו׳ אויף זיך.

יז

(ו) דער פּריסטער או׳ ז׳ וו׳ אין רויך. אויפֿשטייגען לאַססען. מוס הייסען: אין רויך אויפֿשטייגען לאַססען זאָלל.

(ז) דיזעס זאָלל איין עוויגעס געזעץ פֿיר איירע נאַכקאָממען זיין. אים פּסוק לעזען וויר: להם לדורותם; פֿאָלגליך: זאָלל איהנען איין עוויגעס געזעץ פֿיר איהרע נאַכקאָממען זיין.

(ח) דער בייא איך זיך אויפֿהעלט. אים פּסוק הייסט עז: בתוכם; אלזאָ: בייא איהנען.

(י) דער בייא איך זיך אויפֿהעלט. אים פּסוק הייסט עז: בתוכם; אלזאָ: בייא איהנען.

(טו) זיך באַדען. אים פּסוק הייסט עז: ורחץ במים; פֿאָלגליך: זיך אין וואַססער באַדען.

יח

(כג) איינעם מאַננזען. היר בעדיהנט זיך מענדעלסזאָהן ווידער אָהנע נאָטה דעם נידריגען וואָרטעס

בעמערקונגען

אחרי מות קדושים אמור

קאַפּיטעל יח יט כ

(כ) וואָרטעם: מאַננזען (זיהע ברא שית א׳ כ״ו, ל״ד ט״ו). בעססער ווערע: איינער מאַננספערזאָן.

(כו) קיינעם פֿאָן דיזען אבשייליכקייטען. דאז הויפּט־וואָרט אבשייליכקייט איזט ווייבליך, פֿאָלג־ליך: קיינע או׳ ז׳ וו׳.

(כז) אללע דיא אבשייליכקייטען. אים פסוק הייסט עז: התועבות האל; פֿאָלגליך בעססער: דיזע אבשייליכקייטען.

קדושים יט

(ב) מיט דער געמיינע. אים פסוק הייסט עז: אל כל עדת; אלזאָ: מיט דער גאַנצען געמיינע.

(ד) ערצט. בעססער: ערץ.

(ו) ד״פ. ביז אויף דעם דריטטען טאַג. מוס הייסען: ביז אויף דען דריטטען טאַג. זיהע אָבען (י״ד מ״ו).

(כא) ד״פ. פֿאָר דעם איינגאַנג דעם שטיפֿטסצעלטעס זיין שולדאָפּפֿער ברינגען. וואָהין זאָלל ער זיין שולדאָפּפֿער ברינגען? פֿאָר דען איינגאַנג (אים אַקקוזאַטיף).

(כה) דאַדורך זאָלל דער ערטראַג פֿערמעהרט ווערדען. אים פסוק לעזען וויר: להוסיף לכם תבואתו; אלזאָ דאַדורך זאָלל אייך או׳ ז׳ וו׳.

(לה) ד״פ. אין מאַאַס דער פֿלעכען. בעססער: אים, זאָ פֿיל אלז: אין דעם.

כ

(ד) ד״פ. אונד איהם או׳ ז׳ ח׳ זאַיז איהרער נאַציאָן אויזראָטטען. דאז צייטוואָרט אויזראָטטען איזט איבערגעהענד, אונד דער דיהנער דעם מולך איזט דער געגענשטאַנד דער האַנדלונג דעם אויז־ראָטטענס; פֿאָלגליך: אונד איהן או׳ ז׳ וו׳ (אים אַקקוזאַטיף).

(יג) ד״פ. ווען יעמאַנד איינע מאַננספערזאָן אויף איינע ווייבליכע אַרט בייוואָהנט. דאז אונאיבער־געהענדע צייטוואָרט בייוואָהנען ווירד אים־מער מיט דעם דאַטיף פֿערבונדען; פֿאָלגליך: איי־נער מאַננספערזאָן או׳ ז׳ וו׳.

איין גרייעל בעגאַנגען. דאז הויפּטוואָרט גרייעל איזט מעננליך, אלזאָ: איינען גרייעל בעגאַנגען.

(טז) זאָ זאָללט איהר דיא פֿרויא אונד דאז פֿיה אומ־ברינגען. אים פסוק הייסט עז: והרגת; פֿאָלג־ליך: זאָללסט דוא או׳ ז׳ וו׳.

קאַפּיטעל כ כא כב כג

(יח) ד״פ. אונד זיא וויללִיגט דארין או׳ ז׳ וו׳. דיא דעדענסאַרט: וויללִיגען אין — ווירד איממער מיט דעם אַקקוזאַטיף פֿערבונדען; אלזאָ: וויללִיגט דאריין. זיהע אָבען (ק׳ י׳).

(כד) איהר זאָללט יענער ערדרייך איינעהמען. בעססער אונד פֿערשטענדליכער ווערע: איהר זאָללט. דאז ערדרייך יענער פֿעלקער איינעהמען.

(כז) מאַן אָדער פֿרויא אונטער איהנען, דיא טאָדטענ־בעשווערער אָדער צייכענדייטלער זיין ווערדען. אים פסוק לעזען וויר: ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני (ראה בביאור לפסוקזה); פֿאָלגליך מוס עז הייסען: מאַן אָדער פֿרויא, ביא וועלכען טאָדטענבעשווערונג אָדער צייכענדייטעלייא זיין ווירד.

אמור כא

(כא) פֿאָן דען נאַכקאָממען אהרן׳ס. אים פסוק הייסט עז: מזרע אהרן הכהן; אלזאָ: אהרן׳ס, דעס פּריסטערס.

כב

(ו) זאָלל ביז אָבענד אונריין. מוס הייסען: אונ־ריין זיין.

(ט) דאמיט זיא זיך קיינע שולד אויפֿלאַדען, היר איזט דאז אים פסוק בעפֿינדליכע וואָרט: עליו אונ־איבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: דאמיט זיא זיך וועגען דעססען קיינע שולד אויפֿלאַדען.

(טז) ד״פ. אונד ניכט פֿערשולדונג אויף זיך זעלבסט לאַססען. אים פסוק הייסט עז: והשיאו, פֿאָלגליך: לאַדען.

(כ) עז ווירד ניכט צור גנאַדע אויפֿגענאָממען ווערדען. אים פסוק הייסט עז: לא לרצון יהיה לכם; פֿאָלגליך: עז ווירד אייך ניכט או׳ ז׳ וו׳.

כג

(ג) אַם זיבענטען. אים פסוק לעזען וויר: וביום השביעי; אלזאָ: אַם זיבענטען טאַג.

(טו) פֿאָם טאַגע. בעססער: פֿאָם טאַגע אַן.

זיבען גאַנצע וואָכען. אים פסוק לעזען וויר: שבע שבתות תמימות תהיינה (ראה בביאור לפסוק זה); פֿאָלגליך: זיבען וואָכען, דיא גאַנץ זיין מיססען.

(טז) ניייע שפּייזאָפּפֿער. אים פסוק לעזען וויר; מנחה

אמור בהר בחקותי

קאפיטעל כג כד כה

מנחה חדשה; אין דער איינפאכען צאהל; פאלגליך: נייעס שפייזעאפפער.

(יח) נעכסטדיזעם. אים פסוק הייסט עז: על הלחם; אלזא: נעכסט דיזעם בראָדע.

(כד) זאָלל איין רוהעטאג זיין. אים פסוק הייסט עז: יהיה לכם שבתון; פאָלגליך: זאָלל אייך איין רוהעטאג זיין.

(לא) איין עוויגעס געזעץ. היר איזט דאז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט: לדורותיכם אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: איין עוויגעס געזעץ פיר אייערע נאכקאָממען.

(לו) זייא ווידערום או' ז' וו'. אים פסוק הייסט עז: יהיה לכם; פאָלגליך: זייא אייך ווידערום או' ז' וו'.

(לט) פאָם פונפצעהנטען טאגע. אים פסוק לעזען וויר: בחמשה עשר יום לחודש השביעי; פאָלגליך: פאָם פונפצעהנטען טאגע דעם זיבענטען מאָנאטעס.

(מ) נעהמט איהר. אים פסוק הייסט עז: ולקחתם לכם; אלזאָ: נעהמט איהר אייך.

(מג) אויז מצרים. אים פסוק הייסט עז: מארץ מצרים; פאָלגליך: אויז דעם לאנדע מצרים.

כד

(ג) אהל. אים פסוק לעזען וויר: באהל; פאָלגליך: בוימאהל.

(ג) איין עוויגעס געזעץ פאָר אייערע נאכקאָממען. מוס הייסען: פיר אייערע נאכקאָממען. זיהע אָבען (ג' ל"ו).

(ו) ה"פ. פאָר דעם עוויגען. וואָהין זאָלל דאז בראָד געלעגט ווערדען? פאָר דען עוויגען (אים אקקוזאטיף).

(טו) פאָר זיין פערברעכען ביסען. היר ווירד דאז פערהעלטניס בעצייכנעט, דא איין דינג אנשטאטט דעם אנדערן איזט; דאז ביסען קאָממט אנשטאטט דעם פערברעכענס. פאָלגליך: פיר זיין פערברעכען ביסען.

בהר כה

(יט) אונד זיכער וואָהנען קעננען. אים פסוק הייסט עז: וישבתם לבטח עליה; פאָלגליך: אונד זיכער דארין וואָהנען קעננען.

(כא) זאָ וויל איך אבער מיינען זעגען פערהייסען. אים פסוק הייסט עז: וצויתי את ברכתי לכם; פאָלגליך: זאָ וויל איך אבער אייך או' ז' וו'.

קאפיטעל כה כו כז

(ח) אונד ביז צום יובל־יאהר דיהנען. אים פסוק לעזען וויר: יעבוד עמך; אלזאָ: ביי דיר דיהנען.

בחוקותי כו

(כג) ווען איהר דאדורך נאָך ניכט געציכטיגט ווערדעט. אים פסוק לעזען וויר: לא תוסרו לי (ראה ביאור לפסוק זה); פאָלגליך: געציכטיגט ווערדעט, מיר צו געהאָרכען.

(לט) אין דעם לאנדע. אים פסוק הייסט עז: בארצות, אין דער פילפאכען צאהל; אלזאָ: אין דען לענדערן.

דורך דיא זינדע. אים פסוק הייסט עז: בעונות אין דער פילפאכען צאהל; אלזאָ: דורך דיא זינדען.

(מא) פאָר איהרע זינדע געענוגטהון. מוס הייסען: פיר או' ז' וו'. זיהע אָבען (כ"ד ט"ו).

(מג) פאָר דיא פייערצייטען געענוגטהוע. מוס הייסען: פיר או' ז' וו'. זיהע אָבען (פסוק מ"א).

פאָר איהרע זינדען געענוגטהון. מוס הייסען: פיר או' ז' וו'. זיהע דאזעלבסט.

אללדיאוויל. פעראלטעט, בעססער: ווייל.

איבערדריססיג. וואָרדען זינד. דאן צייטוואָרט ווערדען איזט היר דאז פרעדיקאט דעס זאצעס, אונד דאהער מוס עז הייסען: געוואָרדען זינד.

(מה) אויז מצרים. אים פסוק הייסט עז: מארץ מצרים; פאָלגליך: אויז דעם לאנדע מצרים.

כז

(ג) ביז אם זעכציגסטען יאהרע. מוס הייסען: ביז אן דאז זעכציגסטע יאהר. זיהע אָבען (י"ד מ"ו).

(ו) דרייא שקלים. אים פסוק הייסט עז: שלשת שקלים כסף; פאָלגליך: דרייא שקלים זילבער.

(ח) זאָלל דער פריסטער שעצצען. אים פסוק הייסט עז: יעריכנו; פאָלגליך: זאָלל דער פריסטער איהן שעצצען.

(טו) דען פינפטען טהייל דער שעצצונג. אים פסוק לעזען וויר: חמישית כסף ערכך; אלזאָ: דעם שעצצונגסגעלדעס.

(טז) פאָר פונפציג שקל זילבער. היר ווירד דאז פערהעלטניס בעצייכנעט, דא איין דינג, דעם ווערטהע נאך, אנשטאטט דעם אנדערן איזט; פאָלגליך: פיר או' ז' וו'.

בעמערקונגען

בחקותי

קאַפיטעל כז

(יח) וואָ רעכנעט דער פריסטער דאז געלד. אים פסוק לעזען וויר: וחשב לו הכהן; פאָלגליך: וואָ רעכנעט איהם דער פריסטער.

מכל אשר לו. אונאַבערוועצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: דעם עוויגען צו עהרען, פאָן זיינעם אייגענטהום או׳ ז׳ ו׳.

(כ) דאז ערסטגעבאָרנע שטיק. אים פסוק הייסט עז: בבהמה; אלואָז שטיק פיה.

(כח) וועלכעס יעמאנד, דעם עוויגען צו עהרען או׳ ז׳ ו׳. היר זינד דיא אים פסוק בעפינדליכען ווערטער: אייגענטהימליכעס. דורך דען אין דיזעם וואָרטע צווימאָהל פאָרקאָממענדען ליפפענלויט (M) ענטשטעהט איין איבעללויט, אונד עז מוס הייסען: אייגענטהימליכען.

ענדע.

סדר

הפטרות

מספר ויקרא

כמנהג קהילות האשכנזים ופולין•

עם ברכות לפניה ולאחריה• ושמות הטעמים כמנהגם•

ובכרך הזה נדפסו גם הפטרת שבת וראש חודש, ומחר חודש• ופ' זכור, ופ' פרה• ופ' החודש, ושבת הגדול, ולימים טובים של פסח• עם קריאת התורה השייכה לכל אחת ואחת:

גם נתוספו כמה מעלות מעולות• שהגהתי הפירוש מהנשר הגדול **רש"י** ז"ל• ונתרגמו ההפטרות **בתרגום אשכנזי** בטוב הלשון ובבאור מספיק:

ואחרון חביב אשר יגע בו מופלא אחד, בקי הטב הדק בלשון לע"ז ובלשון אשכנז, והעתיק כל מלות **לועזות**, הנמצאים בפירוש **רש"י** ז"ל, בלשון **אשכנז** באר היטב• ועל ידו יובן על בוריו', כל מקום שהביא רש"י ז"ל מלות בלע"ז•

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר **איצק** יצ"ו• ובנו כהר"ר **דוד** צירנדארף יצ"ו•

Fürth

bey Isaac David Zürrndofer und sohn,

ברכות ההפטרות

קודם ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָהַצֶּדֶק:

ואחר קריאתה יברך ברכות האלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם· כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם· כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ· בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ· עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד: ע"כ בחול

בשבת אומרים ג"כ על התורה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה· שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים· (לשבת) (ועל יום השבת הזה)

(לפסח) ועל יום חג המצות הזה:

(לשבועות) ועל יום חג השבועות הזה:

(לסוכות) ועל יום חג הסוכות הזה:

(לש"ע) ועל יום שמיני חג העצרת הזה:

שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה)· לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ· וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

(ישעיה מ"ג כ"א עד מ"ד כ"ד)

א עם־זו יצרתי לי תהלתי יספרו: ב ולא־אתי קראת יעקב כי־יגעת בי ישראל: ג לא־הבאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה: ד לא־קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונתיך: ה אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ו הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק: ז אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי: ח ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים: ט ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו: י כה־אמר יהוה עשך ויצרך מבטן יעזרך אל־תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו: יא כי אצק־מים על־צמא ונזלים על־יבשה אצק רוחי על־זרעך וברכתי על־צאצאיך: יב וצמחו בבין חציר כערבים על־

יבלי

תרגום אשכנזי

(א) פאלק! דאז איך מיר געבילדעט, מיין לאב צו פערקינדען! (ב) ניכט מיך ריפסט דוא אן, יעקב! דוא מיהטעסט זיך מיינעטוועגען ניכט, ישראל! (ג) ניכט מיר בראכטעסט דוא דיינער בראנדאפפער לעממער, ניכט מיך עהרטעסט דוא דורך דיינע שפייזאפפער. אויך לעגטע איך גאבען דיר ניכט אויף, בעשווערטע דיך ניכט מיט ווייהרויך; (ד) פיר זילבער זאללטעסט דוא געווירצראהר מיר ניכט קויפען, נאך זאללטע דיינער אפפער פעטט מיך זעטטיגען. אך אבער! וואהל בעשווערטען מיך דיינע זינדען, בעלעסטיגטעסט דוא מיך מיט מיססעטהאטען זעהר. (ה) דאך טילגע איך, איך זעלבסט, אום מיינעטוויללען, דיינע איבעלטהאטען, דענקע דיינער זינדען נון ניכט מעהר. (ו) אוּ רופס צוריק אינס געדעכטניס! וויר וואללען רעכטען; זאג אן! וויא וויללסט דוא רעכטפערטיגענדיך? (ז) פירוואהר! דיין ערסטער אהן פעהלטע שאן, דיא פערטרעטער זעלבסט זינדיגטען ווידער מיך. (ח) דארום ענטווייהטע איך דיינע הייליגען פירסטען, גאב יעקב דעם באננע, ישראל דער בעשימפפונג פרייז. (ט) אבער נון הערע, יעקב, מיין קנעכט! ישראל, דוא, דען איך ערקאהרען! (י) זא שפריכט דער עוויגע, דער דיך ערשאפפען, פאן דער געבורט אן געבילדעט, אונד שטעטס דיר העלפען וויררד: זייא פורכטלאז, יעקב, מיין קנעכט, ישורון, דוא, דען איך ערקאהרען! (יא) זא וויא איך וואססער שיטטע אויף דורסטיג לאנד, זא וויא שטרעמע ריזעלן אויף דיררעם באדען: זא שיטטע איך מיינען גייסט אויף דיינע קינדער, דען זעגען אויף דיינע נאכקאממען אויז. (יב) וויא יונגעס גראז קאממען זיא עמפאר, וויא ווייד ען אן וואססער

בעכען

רש"י

(א) עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו: ב ולא אותי קראת. בפנותך אחרי ע"א: יגעת בי. נלאית מהר בעבודתי: ג לא הבאת לי שה עולותיך. כי אם לע"א: לא העבדתיך. עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: ד לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם שרבה אומר ר' אבא קנמון היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש איכה: העבדתני בחטאותיך. אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה אוזרת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: ה אנכי אנכי. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני. ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: ו הזכירני. כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. נבא למשפט: ז אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע: ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שנאי: ח ואחלל שרי קודש. בשביל עונותיכם: ט ועתה שמע. לשוב לתורתי יעקב עבדי: יא כי אצק מים על צמא כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: יב וצמחו בבין חציר. בתוך

עשו

באור

(א) עם וגו', כפי תקון ההפטרה יומשך הכתוב הזה לאחריו, לאמור אתה יעקב שהנך עם זו אשר יצרתי לי למען יספרו תהלתי בגוים לא אותי קראת, מ"מ אנכי מוחה פשעיך למעני ולמען כבודי שלא יתחלל בגוים, וכן מתורג' בל"א· אמנם כפי ההמשך האמתי שבספרי מוסב אל הקודם, להשקות עמי בחירי עם זו יצרתי לי וגו', וטעם ולא אותי אף שלא אותי קראת, ויתורגם בל"א (צוואר ריפסט דוא מיך ניכט אן): (ב) כי יגעת בי, כי תאמר שיגעת בי, בעבודתי, כלומר לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי (מרד"ק): (ג) וזבחיך, כמו ובזבחיך, חסר ב' השמוש וכמוהו רבים: (ד) העברתני בחטאתיך, הטעם שהייתי סובל אותם כעבד סובל טרחו כי החטאים והעונות היו עלי כמשא כבד, והיה מדרך המשפט שאכלה אתכ' כרגע על רוב חטאתיכם אך סבלתי שלא כליתי אתכם, והכל ע"ד משל (מרד"ק): (ו) הזכירני, ואם תאמר שאני שכחתי דבר מה שהוא לזכותך הזכירני אתה, ואז נשפטה יחד עם מי הצדק, וספר אתה טענותיך למען תצדק, ר"ל שאפילו תספר אתה אם תספר האמת לא תצדק (מהכ"ל) ומתורגם כפי הענין (ז) אביך הראשון חטא, הוא אדם הראשון, כי האדם מוטבע בחטא, כי יצר האדם רע מנעריו (הכ"ל); ומליציך פשעו בי, אין לך בכל המליצים שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע (רש"י), ולכן אם אני מוחה את פשעיך אין זה כי אם למעני: (י) ויוצרך מבטן, כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית הא' וימול אותו לשמונת ימים (רד"ק), וכמו שאמר עם זו יצרתי לי: יעזרך, כלומר ומי שיעזרך תמיד הוא אומר לך אל תירא (מהכ"ל): (יא) כי אצק, כמו שאני אצק מים כן אצוק רוחי: (יב) בבין חציר, בי"ת בבין המשמשת לתוספות באור, כי מספיק היה אם אמר בין חציר, וכמוהו בית נתוך (הכ"ל)· ואין הדמיון שוה לגמרי כאשר יבין כל משכיל שהוראת תוך משונה מאד מהוראת בין, ולכן אמר פה מן

חבריא

יבלי־מים: יג זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם־יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה: יד כה־אמר יהוה מלך־ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: טו ומי־כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם־עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו: טז אל־תפחדו ואל־תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל־ידעתי: יז יצרי־פסל כלם תהו וחמודיהם בל־יועילו ועדיהם המה בל־יראו ובל־ידעו למען יבשו: יח מי־יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל: יט הן כל־חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד: כ חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם־רעב ואין

בעכען (געדייהען זיא). (יג) דיזער ווירד זאגען: «איך געהערע דעם עוויגען אן;» דיזער נעננט זיך נאך יעקב׳ס נאמען, יענער שרייבט זיך דעם עוויגען צו, פיהרט ישראל׳ס נאמען גערן. (יד) זא שפריכט דער עוויגע, ישראל׳ס הערשער, זיין ערלעזער, דער גאָט צבאות: איך בין דער ערסטע — דער לעצטע איך — אויסער מיר קיינער גאָטט. (טו) אונד ווער איזט מיר גלייך? ער רעדע לויט, אונד זאגע עז אן, ער לעגע עז דאר, וואז יע געשאה זייט פעלקער איך ערשאפפען; וואז קינפטיג איזט, וואז קאָממען זאָלל, מעגען זיא אנצייגען דאך! (טז) איהר! זייד אָהנע פורכט, אָהנע אנגסט! פאָרלענגסט מאכטע איך קונד דיר, אונד לעהרטע עז, (דעס זייד איהר צייגען); עז איזט קיין געטטליך וועזען אויסער מיר, קיין האָרט, פאָן מיר דאָצו ערזעהען. (יז) דיא געצצענשעפפער זינד אללע אייטעל, איהר פרעכטיגעס געבילדע אונניצצעס וועזען. דאז בעצייגען זיא יא זעלבסט זיא זעהען יא ניכט, פיהלען ניכט אַ דאס זיא דאך ערדעטהעטען, (יח) דיא איינען גאָטט בילדען, איינען געצצען פאָרמען וואָללען, דער דאך ניכט העלפען קאן! (יט) אָ דאס אללע זאָלכע גענאָסען דעם זיך שעמטען, דיא מענשליכען קינסטלער אללע אויף איינען הויף פערזאממעלט שטינדען, ערשראָקקען אונד בעטעמט זיא אללעזאממט. — (כ) דאָרט ערגרייפט דער אייזענשמיד דאז ווערקצייג, ארבייטעט עמזיג מיט בלאזעבעלגען, בילדעט העממערנד איהן — זיהע! ער ווענדעט דעם ארמעס גאנצע קראַפט דאראַן, ער ווירד הונגערן, קראַפט־

כח

באור

חבריא הטעם ומחו כבין חציר, והעד כערבים על יבלי מים: (יג) זה יאמר וגו׳, כי הנשארים בישראל כלם יהיו קדושים וכלם יקראו שהם לה׳ ושהם מזרע יעקב, כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו (רד"ק): (טו) משומי, העם הראשו׳ ועם עולם בזמן שעבר (ראב"ע), ורש"י ז"ל אמר עם עולם, כל בריות, ויתורגם לפ"ז בל"א (וייט וועלטבעוואהנר איך ערשאפפען): ואותיות, מלשון ואתה מרבבות קודש, כלומר הדברים העתידים להיות: יגידו למו, תרגם יונתן כמו לנו, ויש לפרש כמשמעו, ופירושו בעבורם, כלומר יגידו כדי להצדיק עצמם: (טז) אל תפחדו, מאלהים אחרים, וכן אמר ירמיה אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם (רד"ק): ואל תרהו, אין לו ריע ופירושו לפי מקומו. וחד מן חבריא אמר שעורו ואל תיראו בחלוף אותיות יהו"א: ואין צור, מבלעדי, כי לא ידעתי אחד להיות מושל תחתי, מלשון ואדעך בשם ומלת מבלעדי מושכת אחרת עמה: (יז) ועדיהם המה, הפסילים מעידים על עצמם שלא יועילו: למען יבושו, כל מי שיגר אל וגו׳, כן נראה המשך הכתובים: (יט) וחרשים המה מאדם, אומנים מבני אדם שעושים אשר מלאכות ועושים ג"כ אלהים, זה דבר תימה (מרד"ק): (כ) חרש ברזל, חרש של ברזל, ולכן הרי"ש פתוחה, וכן חרש עץ דלהלן, וטעם מעצד שם כלי אחד מכלי הנפחים, כן פירשו כל המפרשים, ולפ"ז תחסר הפעולה בזה המאמר, ומתורגם בל"א כפי הענין: ויפעלהו בזרוע כחו, בכל כחו הוא פועל בו מרוב חשקו במלאכה, ובי"ת בזרוע משמשת במקום שנים וענינו בזרועו בכחו, או פירוש כמו הפוך בכח זרועו כמו מקום שם קבר (מרד"ק): גם רעב וגו׳, כלומר לא יקום לאכול או לשתות כי אם ירעב וכמאמר

ויעף

רש״י

עשו על ידי גרים שיתוספו עליהם. בין חציר הוא עשב שגדל עליו והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה: יג זה יאמר לה׳ אני. אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתב ידו לה׳. אלו בעלי תשובה: ובשם ישראל יכנה. אלו הגרים כך שנויה באבות דרבי נתן: טו ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות. דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: טז ואל תרהו. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו ולהודיע את שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתיך. מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. תרגם יונתן ולית דתקיף אלהין דמן קדמי ומתיהיב ליה תקיף בל ידעתי לשון ואדעך בשם אני ידעתיך במדבר ידע לכתך: יז ועדיהם המה. הפסילים הם עדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינם לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם: למען יבושו. העובדים להם: יח נסך. לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך ושל נגף: יט הן כל חביריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו: וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים מבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל: ב חרש ברזל. חרש של ברזל: מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים: ופעל. הפסל: בפחם. קרבו"ן בלע"ז (שארב"אנג בל"א קוילען): ובמקבות. מרטי"ל בלע"ז (מארט"על. בל"א איין האממער. וכן פי׳ רש"י שופטים ד׳ כ"א. ובשבת ק"ג ע"ב): יצרהו. לשון ציור: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו׳. גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח אם לא שתה מים

ויעף

כח לא־שתה מים ויעף: כא חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית: כב לכרת־לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ־לו בעצי־יער נטע ארן וגשם יגדל: כג והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם אף־יפעל־אל וישתחו עשהו פסל ויסגד־למו: כד חציו שרף במו־אש על־חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף־יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור: כה ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד־לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה: כו לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם: כז ולא־ישיב אל־לבו ולא דעת ולא־תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: כח רעה אפר לב הותל הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא יאמר הלוא־שקר בימיני: כט זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־אתה יצרתיך

עבד

קראפטלאז ווערדען, קיין לאבעטרונק איהן ערפרישען — ער ערמאטטעט ליבער. (כא) דיזער היר צימערט אין האלץ, לעגט מעססשנור אן, צייכנעט מיט רעטהעל, ארבייטעט מיט האבעלן מאנכערלייא, פארמט מיט צירקעל אב, ביז דעם מאננעס בילד געשאפפען, געשניצט איזט דיא שענע מענשענגעשטאלט, דיא אים טעמפעל וויילען זאלל. (כב) דאצו פעללט ער צעדערן, נימט ער פיכטע אונד אייכענבוים, הייפט פארראטה פאן וואלדעסביימען; פפלאנצט אויך וואהל דיא עשע, דיא דער רעגען גראס ערציהט, (כג) בעשטימט צור פייערונג פיר דען מענשען; ער נימט דאפאן, זיך דאראן צו ווערמען, הייצט דאמיט דען אפען, בראד צו באקקען, אונד — בילדעט דאראויז דען גאטט, דען ער אנגעבעטעט, שניצט איינען געצען דאראויז, אונד קניעט דאפאר. (כד) זא פערצעהרט איינען טהייל דאז פייער, בייא דעם אנדערן האט ער פלייש געקאכט, דיזן בראטען צוגעריכטעט, זיך געזעטטיגט, זיך ערוועראמט, פראה רופט ער: «אך, איך בין ערווארמט, האב' דיא גלוטה גענאססען!» (כה) אונד אויז דעם איבעררעסט איזט איין גאטט געווארדען, איין געצע, פאר דען קניעט ער נידער, בעטעט אן, אונד פלעהט: «אך! רעטטע מיך דאך, דוא ביסט יא מיין גאטט!» (כו) וועלכע געפיהללאזיגקייט! וועלכער אונזין! איבערטינכט איזט דאז אויגע, עז זיהט ניכטס, איבערטינכט דאז הערץ, בעגרייפט ניכטס. (כז) דא איזט ניכט נאכדענקען, ניכט פערנונפט, איבערלעגונג ניכט, דאס זיא זאגטען: «דיא העלפטע האב' איך יא פערבראננט, אויף דעססען גלוט האב' איך בראד געבאקקען, פלייש געבראטען אונד פערצעהרט, אויז דעם האלצעס רעסט זאלל זאלכעס גרייעל איך בילדען? פאר איינעם קלאצצע אנבעטענד נידער קניען?» — (כח) דיזען אשענבעטער, זיין געטייששטעס הערץ האט אהן פערלעקט, אהנע רעטטונג איזט דיא זעעלע; ניא ווירד ער זאגען: «האב' איך ניכט טריגליך וועזען אין מיינער רעכטען?» (כט) א, יעקב! זייא דוא דעססען איינגעדענק, ישראל, דוא! דער דוא מיין דיהנער ביסט, איך בילדעטע דיך צום

דיהנער

רש"י

ויעף לאלתר קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור: כא חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו. כדרך הנגרים. ועל פי הקו יתארהו בשרד ומיישר אותו במסור שקורין דלאדור"ה בלע"ז (והוא דאלאחר. אייגע האבעל. וכן פירש רש"י ירמיה י' ד'): יתארהו. ויפהו: יעשהו במקצועות. ומחליקו ברהיטני ואיזמל: מקצועות. תירגם יונתן אזמלון: ובמחוגה יתארהו. לשון ותאר הגבול אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותן במחוגה קונפ"ש בלע"ז (קאמפא"ס. בל"א צירקעל. וכן פי' רש"י בראשית פ"ט י"ח) . ישעיה מ' כ"ב. איוב כ"ב י"ד): כתפארת אדם. היא האשה שהיא תפארת בעלה: כב תרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער. עושה לו חיזוקים בין לעצי במיני עצים המשובחים זה מזה במראיהן: נטע אורן. כשמוצא הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו. אורן לשון נטיעה יונק פרנצ"ין (והוא פרא"נס. בל"א נוייג): כג והיה לאדם לבער. והיה אותו עץ מקנתו לצורכי אדם לבער: ויקח. מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק. מסק תנור ואפה לחם: אף יפעל אל. מן הנותר: כז ולא ישיב אל לבו. חציו שרפתי במו אש: ולא דעת ולא תבונה. בו לומר זאת: לבול עץ. לרקבון עץ: כח רועה אפר לב הותל הטהו. לבו אשר הותל הטעהו לעשות לו רועה של אפר. הצלם שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס. ד"א רועה אפר לשון ריעו תעובד ע"א ומתחבר אליו את ע"א שהיא אפר: ולא יציל. הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: כט לא

תנשני

באור

ויעף מרוב עסקו במלאכה: (כא) יתארהו בשרד, מלשון ותאר הגבול, והכונה שכובע בו הקו יקרא שרד (מרד"ק): לשבת בית, שיבנה לו, כלומר שלא ימוש לעולם ממקומו, (כב) לכרת לו ארזים, הטעם יש מי שיפסול אלהיו מארזים ויש מי שיקח תרזה (ראב"ע) ושנוי הלשון ליופי המליצה: ויאמץ לו בעצי יער, כלומר יקח לו סכום רב מעצי יער להיות לו תמיד לעשות פסילים: אורן, מין עץ: וגשם יגדל, הטעם כמו שאמרו רבותינו ז"ל נזה הענין עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין: (כג) והיה, זה האורן אחרי הכריתה מסוגל לבער ולשריפה: למו כמו לו, או כמשמעו להם ופירושו לפסילים, אע"פ שלא זכר אלא אחד רבים הם (רד"ק): (כד) האח, קריאה של שמחה: אור, במלאפום, לשון אש ואינו לשון אור כמו בחול"ם, וטעם ראיתי א"כ אינו ראיה ממש כי אם הענין וכל העם רואים את הקולות, וכדמתורגם כלא; (כח) רועה אפר, זה

זה

הפטרת ויקרא צו

עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: ל מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: לא רנו שמים כי־עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ בו כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

הפטרת צו

(ירמיה ז׳ כ״א עד ח׳ ג׳)

א כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על־זבחיכם ואכלו בשר: ב כי לא־דברתי את־אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על־דברי עולה וזבח: ג כי אם־את־הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם והלכתם בכל־הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם: ד ולא שמעו ולא־הטו את־אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים: ה למן־היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים יום השכם ושלח: ו ולוא שמעו אלי ולא הטו את־אזנם ויקשו

את

דיהנער מיר, דיך ישראל! דוא דארפסט מיין ניכט פערגעססען. (ל) איך מאכ׳ אויך שווינדען דיינע מיססעטהאטען וויא געוועלק, וויא נעבעלדאמפף דיינע זינדען; קאם צוריק צו מיר, איך האבע דיך ערלעזט. (לא) יויכצט, איהר הימעל, דער עוויגע האט׳ס פאלבראכט; טענט לויט, איהר ערדען טיפען! פראהלאקט, געבירגע! דוא וואלד מיט אללען דיינען ביימען! דער עוויגע האט יעקב ערלעזט, דער עוויגע איזט פערהערדליכט דורך ישראל.

הפטרת צו

(א) זא שפריכט דער עוויגע צבאות, דער גאטט ישראל׳ס: אייערע בראנדאפפער שלאגט נור אימער צו אייערן שלאכטאפפערן, דאמיט איהר דאך פלייש עססט. (ב) דען איך האבע מיט אייערן עלטערן ניכטס גערעדעט, איך האבע איהנען ניכטס בעפאהלען, אלז איך זיא אויז דעם לאנדע מצרים׳ס פיהרטע, װערער פאן בראנדנאך שלאכטאפפער, (ג) זאנדערן דאז האבע איך איהנען בעפאהלען אונד געזאגט: געהארכט מיינער שטיממע, זא וויל איך אייער גאטט זיין, אונד איהר ווערדעט מיין פאלק זיין; וואנדעלט גאנץ אין דעם וועגע, דען איך אייך געביטען ווערדע, דאמיט עז אייך וואהל געהע. (ד) אבער זיא הערטען ניכט, אונד נייגטען ניכט איהר אהר דאצו, זאנדערן פאלגטען אייגנעם ראטהע, דעם דינקעל איהרעם בעזען הערצענס, אונד וואנקטען איממער מעהר צוריק, אונד גינגען פארווערטס ניא, (ה) פאן דעם טאגע אן, דאס אייערע פארפאהרען אויז דעם לאנדע מצרים געגאנגען זינד, ביז אויף דיזען טאג. איך שיקטע אייך מיינע דיהנער, דיא פראפעטען אללע, מיט יעדעם טאגע, מיט יעדעם מארגען שיקטע איך זיא; (ו) אבער מאן הערטע ניכט אויף מיך, אונד נייגטע ניכט דאז אהר, בליב הארטנעקקיג

אימער

רש״י

תנשני. לא תהיה שכוח מירא: ל מחיתי כעב פשעיך במצרים ובמדבר עתה שובה אלי: לא פצחו. לשון פתחון פה:

א **עולותיכם.** שלהם מקריבי׳ כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום: ב ביום הוציאי אותם. התחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו בקולי ושמרת׳ את בריתי והיית׳ לי סגולה: ד בשרירות לבם. במראה לבם לשון אשורנו: ה יום השכם ושלוח. מדי

יום

באור

זה שעובד עבודה זרה שנשרף חניה ונעשה אפר: (לא) רנו וגו׳, עד״מ כאלו כל העולם ישמח בגאלת ישראל מהגלות (רד״ק):

(א) עולותיכם, שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותן על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינן מקובלות לפני ולמה תפסידום (רש״י): ספו, משרש יסף ע״מ שבו רדו, או משרש ספה ע״מ פנו, ושניהם ענין הוספה: (ב) כי לא דברתי וגו׳, אין בכל עשרת הדברים, שהם כלל התורה כלה, זכר עולה וזבח, ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן, אלא אדם כי יקריב מכם קרבן כי יעשה מדעתו יעשה כך וכך, והתמידים גם בנין הבית לעבודה אפשר שהוא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם ע״ז רצה להעתיקם לעבודת האל נימחה שם ע״ז מהם (מרד״ק). וזה טעם הכתוב בפרשת צו (השייכת להפטרה הזאת) ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה׳, קרבניהם דייקא, כלומר מה שהם מקריבים יקריבו לה׳, וכתיב עוד (ויקרא י״ז) למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה׳ וגו׳, ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו׳. וכן אמר דוד המלך ע״ה (תהלים מ׳) זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת (ועיין בהקדמת הר״י אברבנאל ז״ל לספר ויקרא): (ד) במועצות, שלהם כמו נפלו במועצותיהם ותד מן חבירו אחר הטעם במועצות ובשרירות לבם הרע: בשרירות לבם, במראה לבם לשון אשורנו (רש״י), וכת״י הרהור לבהון, ויהיו לאחור, כלומר ועי״ז הלכו הלוך ונסוג אחור מהדרך האמת ולא הלכו לפנים לקראת התכלית הוא הטוב הנמור, וכמו שאמר למען ייטב לכם: (ה) למן היום, למ״ד הכולל, שבכל העת ההיא היתה כזאת. ואחר שאמר על היום הזה כולל גם הדור ההוא במלות ואשלח אליכם, כלומר לכם ולאבותיכם, ועם ולא שמעו השני מענין הבלתי הנודע, כלומר הרבים שישמעו, אתם ואבותיכם, וכמו שתרגמתי:

יום

את־ערפם הרעו מאבותם: ז ודברת אליהם את־כל־הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה: ח ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא־שמעו בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם: ט גזי נזרך והשליכי ושאי על־שפים קינה כי מאס יהוה ויטש את־דור עברתו: י כי־עשו בני־יהודה הרע בעיני נאם־יהוה שמו שקוציהם בבית אשר־נקרא שמי־עליו לטמאו: יא ובנו במות התפת אשר בגיא בן־הנם לשרף את־בניהם ואת־בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על־לבי: יב לכן הנה ימים באים נאם־יהוה ולא־יאמר עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום: יג והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: יד והשבתי ׀ מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ: טו בעת ההיא נאם־יהוה ויוציאו את־עצמות מלכי־יהודה ואת־עצמות שריו ואת־עצמות הכהנים ואת ׀ עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי־ירושלם מקבריהם: טז ושטחום לשמש ולירח ולכל ׀ צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא

יקברו

איממער, אונד טהאט מעהר בעזעס, אלז דיא פארפאה= רען נאך. (ז) אויך דוא ווירכט איהנען אללעס דיזעס פארשטעללען, אונד זיא ווערדען קיין געהער דיר געבען; זא פיל דוא רופסט, זיא אנטוואָרטען ניכט. (ח) זא זאגע דען פאן איהנען: דיס איזט דאז פאלק, דאז דער שטיממע דעס עוויגען, זיינעס גאָטטעס, ניכט געהאָרכטע, אונד ניא שטראפלעהרע אננעהמען וואָללטע. הין איזט דיא וואהר= הייט, אויז איהרעם מונדע אויף איממער געשידען. (ט) שע= רע זיא אב, דיא קראָנע, אונד ווירף זיא הין! שטיממע אן דאז קלאגעליד אויף איינזאמען העהען! דען דער עוויגע פעראכטעט, פערווירפט דיזע ברוט, דיא זיינען צאָרן פער= דיהנט. (י) דיא זעהנע יהודה'ס טהון, וואז מיספעללינ מיר איזט, שפריכט דער עוויגע, שטעללען איהרע שייסליכען געצצען אין דאז הויז הין, אויף וועלכעס מיין נאמע גענאננט איזט, דאס עס פעראונריינינט ווערדע. (יא) עררינכטען זיך אנהעהען צו תופת, אים טהאלע בן הנום, אום איה= רע זעהנע אונד טעכטער דאָרט אין פייער צו פערברעננען, וואז איך ניא בעפאָהלען, אין דען זין מיר ניא געקאָממען איזט. (יב) וואהרהאפטיג! עז זאָללען טאגע קאָממען, שפריכט דער עוויגע, וואָ עז ניכט מעהר הייסען ווירד תופת אונד טהאל בן הנום, זאָנדערן דאז ווירגעטהאל, וואָ מאן צו תופת בעגראבען ווירד אויז מאנגעל אן רוים; (יג) וואָ דיא אָזער דיזעס פאָלקעס דען פעגעלן דעס היממעלס אונד דעם ווילדע דער ערדע צור שפייזע דיהנען ווערדען, דיא ני= מאנד פערשייכט; (יד) וואָ איך אויז דען שטערטען יהודה'ס אונד אויז דען שטראסען ירושלים'ס פערבאננען ווערדע דען וואָננעגעזאנג אונד דיא לידער דער פריידע, שטיממע דעס ברייטיגאמס אונד שטיממע דער ברויט; דען דאז לאנד זאָלל איינע וויסטענייא זיין. (טו) צו דיזער צייט, שפריכט דער עוויגע! ווירד מאן הערויז ציהען דיא געביינע דער קעניגע יהודה'ס, דיא געביינע זיינער פירסטען, דיא געביינע דער פאלשען פראָפעטען אונד דיא געביינע דער זעממטליכען איינוואָהנער ירושלים'ס אויז איהרען גרעבערן, (טז) אונד זיא געגען זאננע, מאנד אונד דעם גאנצען הימ= מעלס העער אויזברייטען, דיא זיא זא געליבט, דענען זיא געדיהנט האבען אונד נאכגעגאנגען זינד, דיא זיא אנגעבעטעט, אונד פאר דענען זיא זיך געביקט האבען. ניכט ווידערום איינגעטהאן, ניכט

בעגראבען

רש"י

יום ביום השכם ושלוח: ט גזי נזרך תלשי שערך כמו ויגז שלוים ויגז את ראשו. ל"א נזרך כתרך לשון גדולה וכן תירגם יונתן רברבך וקן תגרו ומנחם: ויטוש · ויעזוב: יא במות התופת · הוא המולך של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונסוקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופי' שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו תופת על שם התוף · הנם · על שם נהמת הבן: לא צויתי · במשה שיקריבו בניהם לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו: יג ואין מחריד · את העופות מעל הפגרים: טז ושטחום לשמש · והכשדים ישכנו לגור על העיר בקברי

הקברים

באור

יום השכם ושלוח, שעורו מדי יום ביום ובכל בקר ובקר · ואמר הרד"ק ז"ל כי רוב ההזהרה תהיה בבוקר קודם שילך האדם למלאכתו ע"כ: (ז) ודברת, עבר מהופך לעתיד, בעבות הנגינה והפעל הבא אחריו, כלומר גם אתה תדבר אליהם ככל אשר הנביאים שקדמך וגם אליך לא ישמעו: (ח) אבדה, ונכרתה האמונה אפי' מפיהם להראות עצמם טובים, וכש"כ מלבם (מרד"ק) · אמנם לפי כוכח הטעמים שעורו כפשוטו אבדה האמונה מביניהם, כי נכרתה מפיהם ואין לסמוך עליהם: (ט) גזי, מלשון ויגז את ראשו: נזרך, גדול השער נקרא נזר, לפי שהוא פאר לראש, וטעם לשון נקבה על האומה: דור עברתו, כלומר דור המסוגל להמשיך עליו עברתו ע"י פשעיו · וי"ת דרא דעברו על מימרא, והוא דרש: (יב) וקברו בתופת, שהיה להם מקום קדושה, ויהיה עתה מקום טומאה ע"י חלליהם תחת אשר טמאו את מקדשי: מאין מקום, כן יתרגו החללים: (טו) לא

יאספו

יִקָּבְרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ יז וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ יח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ יט כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת שמיני

(שמואל ב׳ ו׳ א׳ — ז׳ ט״ז)

א וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ב וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ ג וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־

עגלה

בעגראבען, זאללען זיא צו קאטה אויף דער אבערפלעכע דער ערדע ווערדען. (יז) דאך ווירד איין זאלכער טאד נאך ערוויגשטער זיין, אלז דאז לעבען, פיר דען גאנצען איבערעסט, וועלכער פאן דיזעם בעזען געשלעכטע איבריג בלייבען ווירד, דיא נאך אן אללען דען ארטען איבריג זיין ווערדען, וואהין איך זיא פערשטאסען האבע, שפריכט דער עוויגע צבאות.

(יח) זא שפריכט דער עוויגע: דער קלוגע ריהמע זיך זיינער קלוגהייט ניכט, ניכט דער העלד זיינעם העלדענמוטהס, ניכט דער רייכע זיינעם רייכטהומס זיך;
(יט) זאנדערן דאמיט ריהמע זיך, ווער שאן זיך ריהמען וויל. דאס ער איינזעהען, ערקעננען מיך געלערנט, וויא איך, דער עוויגע, גנאדע אונד גערעכטיגקייט אונד וואהלי וואללען איבי אויף ערדען, דאס אן זאלכען דינגען איך געפאללען האבע, שפריכט דער עוויגע.

הפטרת שמיני

(א) דוד פערזאממעלטע פערנער אללע פארנעהמען אין ישראל, דרייסיג טויזענד אן דער צאהל,
(ב) מאכטע זיך אויף אונד גינג מיט איהנען נאך בעלי יהודה, דיא לאדע גאטטעס, אויף וועלכער דער נאמע דעס אויף דען כרובים טהראהנענדען עוויגען צבאות גענאננט ווירד, פאן דא אבצוהאלען. (ג) מאן זעצטע אלזא דיא לאדע גאטטעס אויף איינען נייען

וואגען

רש״י

הפרים שהיו נאים כפלטין: לדומן לזבל: יז ונבחר מות מחיים. אע״פ שהם רואים את המתים נתונין בבזיון לרת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות. יח אל יתהלל חכם. אל תהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם: יט השכל. כמו הכבד אנטילייג״נט בלע״ז (וסו׳ אינטעלליגענג בל״א פערשטעהען. בעגרייפען. וכוונתו בזה להורות שהוא המקור מהפעיל. ופירושו. בהשכל אותי):

א ויוסף עוד דוד. לאסוף את כל בחור ישראל שלשים אלף. לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף: ב מבעלי יהודה. היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד מבעלי יהודה. שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו׳: אשר נקרא שם שם. אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שיהיה שם ה׳ צבאות עליו: ג אל עגלה חדשה. טעם בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ולפי שאמר

זמירות

באור

יאספו, עוד אחרי שהוציאו אותם מקבריהם: (יז) ונבחר מות מחיים, אע״פ שהם רואים את המתים נתונים בבזיון צרת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות (רש״י). וכן תרגמתי: בכל המקומות הנשארים, כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם, וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף, שעורו באו מצרימה אל יוסף לשבור, וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל, שעורו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם (רד״ק). וטעם הנשארים בכל המקומות וגו׳, כי גם שם יפילום אויביהם בחרב: (יח) כה אמר ה׳, שלא לסיים בקללה, הוסיפו אלה ב׳ הכתובים מפרשה אחרת: (יט) יתהלל המתהלל, אף שלא יעשה כן כדכתיב יהללך זר ולא פיך, מכל מקום כשרוצה להתהלל יהיה זה לכל הפחות בענין שהוא שבח אמתי: השכל וידוע אותי, שאני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ושאני חפץ באלה, וכמו שאמר הרד״ק ז״ל וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשות חסד ומשפט וצדקה עם בני העולם כמו שעושה הוא, וכמו שהוסיף במקום אחר הלא הוא הדעת אותי נאם ה׳:

(א) ויוסף עוד דוד, מקרא קצר הוא ותשלומו ויוסף עוד דוד לאסיף, ויש אומרים ויוסף כמו ויאסוף ובא על משקל נחי פ״י כמו ויומר שפרשו אחר. ולפי שנאספו אליו כשהמליכוהו בחברון לכך אמר פה שנאספו אליו עוד. וטעם בחור כמו שכתב רבינו ישעיה המובחרים בעם. אבל בדברי הימים (א׳ י״ג) נאמר ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת: (ב) מבעלי יהודה, היא העיר בעלה אשר נקראת גם כן קרית יערים כמו שנאמר ביהושע (מרד״ק), ונקראת לדעתי בעלי יהודה לפי שמצינו עוד שם עיר בעלה והיא בגבול שמעון, ואף שנמנית בתוך ערי יהודה בעלה עיים ועצם (יהושע ט״ו), מכל מקום הערים האלה שייכים למטה שמעון עיין מזה יותר ברד״ק שם. והנה פה נאמר שהלך מבעלי יהודה, ובדברי הימים נאמר שהלך אל בעלה, והוא יותר נכון כי הארון היה שם. וכן תרגמתי: שם שם, כפל הלשון וכמוהו הרבה (ר׳ ישעיה), ובדברי הימים נאמר כאוכן אחר: (ג) אשר בגבעה, אפשר שמקום

נגוה

עגלה חדשה וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העגלה חדשה: ד וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים ואחיו הלך לפני הארון: ה ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים: ו ויבאו עד גרן נכון וישלח עזה אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר: ז ויחר אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים: ח ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה: ט וירא דוד את יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה: י ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יהוה על עיר דוד ויטהו דוד בית עבד אדם הגתי: יא וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את עבד אדם ואת כל ביתו: יב ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל את ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה: יג ויהי כי צעדו נשאי ארון יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא: יד ודוד

מכרכר

וואגען, אונד פיהרטע זיא אויז דעם הויזע אבינדב'ס וועלכעס אין גבעה וואר, הערויז; עוזא אונד אחיו, דיא זעהנע אבינדב'ס, אבער לייטעטען דען וואגען, (ד) נעמליך נאכדעם מאן דיא לאדע גאטטעס אויז דעם הויזע אבינדב'ס הערויז געבראכט, גינג עוזא נעבען דער לאדע אונד אחיו פאר דער לאדע איינהער. (ה) דוד אבער אונד גאנץ ישראל שפילטען פאר דעם עוויגען אויף אללערלייא אינסטרומענטען פאן ברושים־האלץ, אויף הארפען, פזאלטער, פויקען, שעללען אונד צימבעלן. (ו) אלזיא נון גורן נכון פארבייא קאמען, דא שטרעקטע עוזא זיינע האנד אויז, דיא לאדע צו האלטען, דען דיא רינדער ריססען זיך לאז. (ז) דער עוויגע אבער וואר איבער דיזע אונפארזיכטיגקייט דעם עוזא ערצירנט, אונד שלוג איהן דאזעלבסט, ויינעס פערגעהענס וועגען, דאס ער שטארב בייא דער לאדע גאטטעס. (ח) דוד וואר דאריבער בעטריבט, דאס דער עוויגע עוזא זא פלעצליך וועגגעראפפט האט; ער נאננטע דאהער דענזעלבען ארט: פרץ עוזא (וועגראפפונג עוזא'ס), וועלכען נאמען ער נאך ביז אויף דיזען טאג בעהעלט. (ט) נון פירכטעטע דוד זיך זא פאר דעם עוויגען, דאז ער שפראך: «וויא ווירד דיא לאדע גאטטעס צו מיר קאממען קעננען?» (י) אונד בראכטע זיא אויך ווירקליך ניכט אין זיינהויז, אין שטאדט דוד'ס, זאנדערן ליס זיא ברינגען אין דאז הויז עובד אדום'ס, דעס גתידי. (יא) דיא לאדע גאטטעס בליב אלזא אין עובד אדום'ס הויזע דרייא מאנאטע, אונד דער עוויגען זעגנעטע דאפיר עובד אדום אונד זיין גאנצעס הויז. (יב) אלז מאן אבער דוד דאפאן בענאכריכטיגטע, אונד איהם זאגטע דאס דער עוויגע דאז הויז עובד אדום'ס אונד אללעס, וואז איהם אנגעהערט, וועגען דער לאדע גאטטעס זא זעהר געזעגנעט, דא מאכטע דוד זיך אויף אונד בראכטע דיא לאדע גאטטעס אויז עובד אדום'ס הויזע נאך זיינער שטאדט, מיט פאללער פריידע. (יג) אונד וויא דיא טרעגער דער לאדע זעכס שריטטע פארווערטס גינגען, ליס דוד אכסען אונד פעטטע שאאפע שלאכטען. (יד) אונד דוד זעלבסט

טאנצטע

רש"י

זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד אדום הביאו בכתף שנא' בדברי הימים ויאמר להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: ד עם ארון האלהים. הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים: ה בכל עצי ברושים. שמתקנין מהם כלי זמר: ו כי שמטו הבקר. כי. שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירגם יונתן ארי מרגושי תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנא: ז על השל. על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן: י עובד אדום. לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה: יא ויברך ה' וגומר. אשתו ושמונה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנאמר ופעולתי השמיני שניה ושנים לעובד אדום: יד מכרכר. מרקד:

אפוד

באור

גבוה היה בעיר בעלה, ושם ישב אבינדב, וזהו טעם בגבעה, כי לא יתכן לאמור שהגבעה הזאת היה שם עיר אחרת, כי לא מצינו שהיה הארון בעיר גבעה, כי אם רק בבעלה: נוהגים, נוהגים את הבקר שהיו מושכים בעגלה (מרד"ק): (ד) עם ארון האלהים, הנכון בפסוק הזה שנחסר פה מלת עוזא, ושעורו עוזא היה הולך אצל הארון ואחיו הלך לפני הארון, ולכך כאשר שמטו הבקר שלח עוזא את ידו לאחוז את הארון כי הוא הלך אצלו: (ה) עצי ברושים, שעורו בכלי זמר הנעשים מעצי ברושים, ובדברי הימים נאמר בכל עוז ובשירים, ואמר חד מן חבריא שהכל אחד הוא, כי עצי הוא עוז, כחלוף זסרש"ן, וברושים כמו בשירים כי נהפכו האותיות: (ו) גורן נכון, ובדברי הימים נאמר גורן כידון וטעם וישלח, ששלח את ידו, שמטו הבקר, שמטו את עצמם מעגלה: (ז) על השל, כתרגומו דאשתלי והוא לשון שגגה. ושגגתו היתה כמו שאמרו חז"ל שהיה לו לדעת כי הארון נשא את נושאיו אף כי ישא את עצמו, ועוד שגג, אחרי שלא היה משבט לוי אין לו רשות לאחוז בארון: (י) על עיר דוד, כמו אל עיר דוד: (יד) ויהי כי צעדו, ובדברי הימים כאשר ויהי בעזור האלהים את הלוים וכו', וכן מגוכה הספור הזה נגוה שאמר פה

ויזבח

מכרכר בכל־עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד: טו ודוד וכל־בית ישראל מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול שופר: טז והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־שאול נשקפה ׀ בעד החלון ותרא את־המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה: יז ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים: יח ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות: יט ויחלק לכל־העם לכל־המון ישראל למאיש ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל־העם איש לביתו:

כאן מסיימין הספרדים.

כ וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים: כא ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה: כב ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה: כג ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה: כד ויהי כי־ישב המלך

טאנצטע מיט אללער מאכט פֿאר דעם עוויגען הערן, אונד האטטע איינען אבערמאנטעל פֿאן ליינען אן. (טו) אלזא נון דוד אונד גאנץ ישראל דיא לאדע דעס עוויגען זא בראכטען מיט יויכצען אונד פאזוינען שאלל, (טז) אונד דיא לאדע נאך דוד׳ס שטאדט קאם, דא לאג מיכל, שאול׳ס טאכטער אויז דעם פענסטער, אונד זאה וויא דער קעניג דוד טאנצטע אונד היפפטע פֿאר דעם עוויגען, אונד דיס קאם איהר זעהר פֿערעכטליך פֿאר. (יז) מאן בראכטע אלזא דיא לאדע דעס עוויגען אן איהרע שטעללע אונטער איין צעלט, וועלכעס דוד פֿיר זיא אויפגעשלאגען האטטע, אונד דוד בראכטע דעם עוויגען גאנצ־ אונד פֿריידענאפפער דאר. (יח) נאכדעם דוד מיט דעם דארברינגען דער אפפער פֿערטיג וואר, ערטהיילטע ער דעם פֿאלקע אים נאמען דעס עוויגען צבאות דען זעגען. (יט) אונד ליס איהנען, זא פֿיל איהרער אויז גאנץ ישראל היר צוזאממען ווארען, יעדעם זאוואהל מאן אלז פֿרויא, איינען קוכען, איין שטיק פֿלייש אונד איינע פלאשע מיט וויין אויזטהיילען. (כ) וויא נון דוד נאך הויזע צוריק קעהרטע, אום דאזעלבסט דען זעגען צו ערטהיילען, גינג איהם מיכל, דיא טאכטער שאול׳ס, ענטגעגען, אונד שפראך: «אך! וויא פֿערעהרנסווערטה וואר היטע דער קעניג ישראל׳ס, דא ער, דורך זיין היטיגעס בעטראגען, פֿאר אללען מעגדען זיינער קנעכטע זיך צייגטע, וויא איינער דער גערינגסטען מענשען.» (כא) דוד אבער אנטוואָרטעטע דער מיכל, אונד שפראך: «פֿאר דעם עוויגען, דער מיך דיינעם פֿאטער אונד זיינעם הויזע פֿארגעצאגען, אום מיך צום בעהערשער זיינעס פֿאלקעס ישראל צו מאכען, האבע איך מיך געצייגט, יא, איך וויל נאך פֿערנער פֿאר דעם עוויגען שפילען, (כב) זאלל איך אויך נאך מעהר פֿעראכטעט ווערדען אלז יעצט, דען געגען איהן בין איך אויך ניכטס בעדייטענד, יא, זעלבסט בייא דען מעדכען, דיא דוא ערוועהנטעסט, ווערדע איך דאדורך פֿערעהרט ווערדען.» (כג) מיכל, שאול׳ס טאכטער, בליב קינדערלאז ביז אן איהרען שטערבעטאג. (כד) אלז נון דער קעניג

רש״י

אפוד בד. מעיל בוץ פורפוינט בלע״ז (מפורש בשמות כ״ח ז׳). ומגזון תירגם כרדוט וכן תירגם יונתן מעילים, תמור אחות אבשלום כרדוטין: יט ואשפר. אחד מששה בפר: ואשישה אחת. גריצת דחמר: כ אחד הרקים. חד מן סריקיא: כב ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. הינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: כג לא היה לה ולד. מאותו היום והלאה: כה וה׳ הניח לו. אמר נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגומר מה כתוב אחריו, והיה המקום אשר יבחר וגומר ומעתה עלינו לבנות בית הבחירה

באור

ויזבח שור ומריא וגם נאמר שבעה פרים ושבעה אילים: (יט) ואשפר, הוא חתיכת בשר וחז״ל אמרו אחד מששה בפר: ואשישה, כלי יין כמו שנאמר סמכוני באשישות (שיר השירים): (כ) מה נכבד, פעל עבר ומוסב על דוד ולא כמו שכתב רד״ק שהוא מוסב על היום הזה, וטעמו שאמרה בדרך לעג אליו מה נכבדת על ידי מעשיך אשר עשית היום לעין כל כאשר שחקת וכרכרת לפני המון עם. והשיב דוד, לפני ה׳ שחקתי וכרכרתי אשר בחר בי מאביך וכו׳, והכתוב לנה נחשיבה הזאת כנמול ידיה: (כב) ונקלותי עוד מזאת, לדעתי פירושו כך למעלה אמר ושחקתי והוא לשון עתיד אחרי שהנגינה מלרע כמו שהעיר זאת הרד״ק, ואמר גם להבא אשחק לפני ה׳ אף אם אהיה עוד בזוי יותר מה שהייתי עתה ע״י דבריך, כי מה אני לפני ה׳, אני שפל, ובזה השיב לה באותה מדה אשר מדדה לו כי היא דברה בגאוה מה נכבד מלך ישראל, והוא השיב לפני ה׳ גם מלך ישראל אינו שפל: (כג) ולמיכל בת שאול, לדעת חז״ל היתה זאת מחמת עונש. ולדעת רלב״ג, היתה הסיבה שלא אהב דוד אותה מכאן ולהבא ולא בא אליה עוד: (כד) כי ישב המלך, שלא היה צריך לצאת עוד לצאת למלחמה כי ה׳ הניח לו כו׳

המלך בביתו ויהוה הניח־לו מסביב מכל־איביו: כה ויאמר המלך אל־נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה: כו ויאמר נתן אל־המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך: כז ויהי בלילה ההוא ° ויהי דבר־יהוה אל־נתן לאמר: כח לך ואמרת אל־עבדי אל־דוד כה אמר יהוה האתה תבנה־לי בית לשבתי: כט כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את־בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: ל בכל אשר־התהלכתי בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים: לא ועתה כה־תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על־עמי על־ישראל: לב ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה את־כל־איביך מפניך ועשיתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ: לג ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־עולה לענותו כאשר בראשונה: לד ולמן־היום אשר

צויתי

פסקא באמצע פסוק

ל׳ ת׳ ק׳

קעניג רוהיג אין זיינעם פאללאסט וואהנטע, נאכדעם נעמ־ליך דער עוויגע איהם פאן אללען זיינען פיינדען רינגס אומהער רוהע פערשאפפט האטטע, (כה) שפראך ער איינסט צו דעם פראפעטען נתן! «זיהע, איך וואהנע אין איינעם צעדערנפאללאסט, אונד דיא לאדע גאטטעס שטעהט אונטער טעפפיכען.» (כו) נתן אנטווארטעטע דעם קעניגע: «וואז דוא וויללענס ביסט, דאז טהוע, דען דער עוויגע ווירד דיך בייטשטעהען.» (כז) אבער נאך אין דערזעלבען נאכט דארויף קאם גאטטעס ווארט צו נתן, וויא פאלגט: (כח) «געהע הין, זאגע מיינעם קנעכטע דוד: זא שפריכט דער עוויגע: זאללטעסט דוא מיר איין הויז צו מיינער בעשטענדיגען וואהנונג בויען, (כט) דא איך ניא אין איינעם הויזע רעזידירט האבע פאן דער צייט אן, דא איך דיא קינדער ישראל אויז מצרים הערויז געפיהרט האבע, ביז אויף דיזען טאג, זאנדערן מיך נור איממער אויפגעהאלטען אין צעלטען אונד היטטענוואה־נונגען. (ל) האבע איך דען, זא לאנגע איך אונטער דען קינדערן ישראל׳ס געוואנדעלט האבע, צו איינעם דער ריכטער ישראל׳ס, דעם איך בעפאהל, מיין פאלק ישראל צו רעגירען, יעמאהלס נאך געזאגט: ווארום בויעט איהר מיר קיין הויז פאן צעדערן? (לא) אלזא זאגע מיינעם קנעכ־טע דוד: זא שפריכט דער עוויגע צבאות: איך האבע דיך פאן דען שאאפהירדען וועגגענאממען, אונד דיך צום רעגענטען מיינעס פאלקעס געמאכט; (לב) בין מיט דיר געוועזען ווא דוא גינגעסט, האבע אללע דיינע פיינדע פאר דיר אויזגעראטטעט, אונד דיר איינען זאלכען גראסען נא־מען געמאכט, וויא נור דיא גרעסטען קעניגע אויף ערדען האבען קעננען; (לג) האבע מיינעם פאלקע ישראל איינע בלייבענדע שטעללע פערשאפפט, אלווא זיא רוהיג אונד פורכטלאז וואהנען, אונד ניכט מעהר פאן אונגע־רעכטען פיינדען אונטערדריקט ווערדען זאללען, וויא פאדהין, (לד) אונד צו דער צייט, דא נאך

ריכטער

רש״י

הנחידם: כז ויהי בלילה ההוא. אמר ר׳ חניא בר פפא אמר לו הקדוש ברוך הוא לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו. מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית ר׳ סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך ונמצאתי מפסידו: כט באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא יריעות של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלה: ל הדבר דברתי. לשון התימה הוא לכך הוא נקוד ה״ה חטף פתח וזה״לת רפי: לא מן הנוה. דיר הרועים כמו נות כרות רועים: לב ואכריתה את כל אויביך. ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמו שכתוב בתור׳ ושמתי מקום עוד אני חפץ להשקיט סיסה שקט ושלום את עמי בימי בנך: כשם הגדולים: זהו שאומרים מגן דוד: לד ולמן היום אשר צויתי. מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים וכאשר עשו מימי השופטי׳ ע״כ: והניחותי לך. מות׳ ויותר עד שתבנות מכל אויביך: והגיד לך ה׳. היום על ידי כי בית יעשה לך להושיב בנך

באור

כו׳: (כח) האתה תבנה, ה׳ השאלה מורה על השאלה: ופירוש כמו שכתב הרלב״ג אחרי שלא ישב השם ב״ה בבית מיום צאת בני ישראל ממצרים גם לא צוה יתגדל לבנות לו בית, ועתה די לדוד במה שלקח אותו מאחרי הצאן להיות נגיד, ואל ישאל לו גדולות כזאת שיהיה בונה בית המקדש על ידו: (כט) מתהלך באוהל, ובדה״י נאמר ואהיה מאוהל אל אוהל, ושניהם נכונים כפי הכונה ויונתן תרגם משרי שכנתי: (ל) אחד שבטי, ובדה״י נאמר שופטי והוא יותר נכון לפי פשוטו וכן תרגמתי: (לד) ולמן היום אשר, הנכון שפסוק זה פשוטו למעלה וטעמו שלא יוסיפו לענותו כאשר ענו אותו בימים הראשונים ובימים אשר שפטו השופטים: והגיד לך, לדעתי המאמר הזה מאמר מוסגר הוא והמה דברי נתן אל דוד, באמרו הנני אבשר לך עתה בשורה טובה שבנך ימלוך אחריך. ואמר לו זאת כי ירא נתן שדוד יכעוס עליו על דבריו אשר דבר עד כה, ולא יתן לו רשיון לדבר עוד על כן אמר לו הסכת ושמע כי עתה אדבר טוב לך, ובדה״י נאמר ואגיד לך והוא היותר נכון

לפי

ריכטער זיא בעהערשטען. פֿאַר דיינען פֿיינדען האבע איך דיר רוהע פֿערשאַפֿט, (דער עוויגע פֿערקינדיגט דיר היר צוגלייך, דאס ער דיין קעניגליכעס הויז פֿאַרטפֿלאַנצען ווערדע). (לה) ווען דוא נון דיינען לעבענסלויף פֿאָלענדעט האסט, אונד בייא דיינען פֿאָרפֿאַהרען ליגען ווירסט: זאָ וויל איך דיינען זאָהן, דער דיר ווירד געבאָרען ווערדען, אין דער רעגירונג פֿאָלגען לאַססען, אונד דיין רייך בעפֿעסטיגען. (לו) אונד דיזער זאָלל מיר איין הויז בויען; איך ווערדע אויך זיינען טהראָן אויף עוויג בעשטעטיגען. (לז) איך וויל איהם איין פֿאַטער, אונד ער זאָלל מיר איין זאָהן זיין, זאָדאס איך איהן, ווען ער זיך פֿערגעהט, ציכטיגען ווערדע וויא קינדער געציכטיגט ווערדען, מיט דער רוטהע אָדער מיט זאָנסט איינער שטראָפֿע. (לח) אבער ניא וויל איך איהם מיינע געוואָגענהייט, גענצליך ענטציהען, וויא איך זיא זיינעם פֿאָרגענגער, דעם קעניג שאול, ענטצאָגען האבע. (לט) דען דיר בלייבט דיין הויז אונד רייך אויף איממער בעשטעטיגט — דיין טהראָן בלייבע בעפֿעסטיגט פֿיר אונד פֿיר.» (מ) מיט אָביגען וואָרטען האטטע נתן אן דוד דיזע גאנצע ערשיינונג אויזגעריכטעט.

צויה"י שפטים על עמי ישראל והניחתי לך מכל איביך והגיד לך יהוה כי בית יעשה לך יהוה: לה כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו: לו הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם: לז אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם: לח וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך: לט ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם: מ ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד:

הפטרת תזריע

(א) איינסט קאם איין מאן פֿאָן בעל שלישה, אונד בראַכטע דעם געטטליכען מאננע (אלישע) פֿאָן דען ערסטלינגען צוואנציג גערסטענבראָדע אונד איינען זאַק פֿאָלל גרינע קערנער; דא שפראַך אלישע: «זעצע עז דען לייטען פֿאָר צו עססען!» (ב) זיין בעדיהנטער שפראַך: «וויא קאַן איך דיס הונדערט לייטען פֿאָרזעצען?» דא ערווידערטע אלישע: «גיב עז נור דען לייטען הין צו עססען! דען דער עוויגע זאגטע: «זיא ווערדען עססען אונד נאָך איבריג לאַססען.» (ג) ער זעצטע עז איהנען אלזאָ פֿאָר, זיא אַסען אונד ליסען נאָך איבריג, וויא עז דער עוויגע פֿערהייסען האַט. (ד) נעמן, פֿעלדהערר

הפטרת תזריע

(מלכים ב׳ ד׳ מ״ב — ה׳ י״ט)

א ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו: ב ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול והותר: ג ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה: ד ונעמן שר

צבא

רעם

באור

לפי הפשט הזה: (לו) אשר יצא, אמר בלשון עתיד אפשר שמוסב על שלמה שעתיד להולד, או שהוא במקו׳ בנוני כדרכו: (לז) והוכחתיו בשבט אנשים, כמו שמיסרין בני אדם את בניהם בשבט ובנגעו אותם לא להמיתם וכו׳ (מרד״ק): (לח) כאשר הסירותי מעם שאול, ובדה״י כאמר כאשר הסירותי מאשר היו לפניך: (לט) ונאמן, נפעל עבר ומוסב למעלה שלא אסיר חסדו מבניך אחריך רק ביתך תהיה לעולם. ומה שאמר עוד כסאך יהיה נכון לדעתי המה דברי נתן אל דוד והיא הברכה אשר נתן לו כאשר כלה לדבר כמנהג הנפטרים מאת פני המלך, ולכך אמר עתה יהיה בלשון עתיד: (מ) ככל הדברים, אם נאמר שהפסוק הזה רוצה להורות שהדברים האלה כהוייתן וככתבן דבר נתן ולא שינה הכותב ספר זה דבר אחד, אתמה הלא בדה״י נאמר ג״כ ככל הדברים וכו׳ ובאמת ראינו איך נשתנה הדברים בספר זה ממה שסופר בדה״י. ואם כן הדין עם מי? על כן דעתי שאות כ׳ מורה פה על הדמיון כמו שאומרים בלע״ז אונגעפֿעהר זאָ האט נתן וכו׳:

(א) ואיש בא, הכתוב מספר כל הנסים שנעשו על ידי אלישע הנביא וזה המעשה אחד מהם: לחם בכורים, מן השעורים הראשונים שנקצרו, וטעם בצקלונו כתרגומו בלבושיה: (ב) מה אתן זה, כל לחם ולחם (מרש״י) כונתו כי לפי דקדוק הלשון היה לו לומר זאת בהסתר הגוף, לכך פירש הוא ז״ל שמוסב על הלחם: (ד) ונעמן שר צבא, גם זאת אחד מן הנסים שנעשו על ידי אלישע: בידו, כלומר על ידו: והאיש היה, מקרא מסורס הוא, והאיש גבור

רש״י

בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית: לז בשבט אנשים. זה הדד ורזון בן אלידע: ובנגעי בני אדם. זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים. בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו בזוות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו:

א מבעל שלשה. שם מדינה ויונתן תירגם מארע דרומא. בעל לשון מישור והרבה במקרא: לחם בכורים. בפסח שהתבואה נבכרת: בצקלונו. בלבושיה: לעם. לתלמידים שהיו שם: ב מה אתן זה כל לחם ולחם: ד ונעמן שר צבא. נסים שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך: תשועה לארם. הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב:

ה יבאו

צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי בו נתן יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע: ה וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן: ו ותאמר אל גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו: ז ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: ח ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: ט ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: י ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי: יא ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: יב ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע: יג וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר: יד ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי

אלי

דעס קעניגס פאן ארם, וואר איין זעהר פארנעהמער מאן אונד בייא זיינעם הערון זעהר אנגעזעהען, דען דורך איהן האטטע דער עוויגע איינסט דען ארמיטערן איינען זיג פערליהען; דיזער טאפפעריג קריגער וואר אויזועצציג. (ה) נון האטטען דיא ארמיטען איינסט אויף איינעם שטרייפצוגע אויז דעם לאנדע דער ישראליטען איין יונגעס מעדכען וועגגעפיהרט, אונד דיזע קאם אלזדאן צור אויפווארטונג בייא דער געמאהלין דעם נעמן. (ו) דא שפראך זיא נון צו איהרער געביטערין: « מעכטע דאך מיין הערר זיך אן דען פראפעטען צו שומרון וועגדען! דיזער ווירדע געוויס איהן פאן זיינעם אויזזאץ היילען. » (ז) נעמן גינג צום קעניג, אונד זאגטע איהם: זא אונד זא האט דאז מעדכען אויז דעם לאנדע ישראל׳ס געשפראכען. (ח) דא שפראך דער קעניג פאן ארם: « זא רייזע דען הין! איך וויל דיר איין שרייבען אן דען קעניג פאן ישראל מיטגעבען. » ער רייזטע אלזא וועג, אונד נאהם בייא זיך צעהן ככר זילבער, זעכס טויזענד גאלדשטיקקע אונד צעהן פאאר קליידער. (ט) נעמן איבערגאב דעם קעניג פאן ישראל דען בריף, דעססען אינהאלט וואר: מיט געגענווערטיגעם בריפע זענדע איך דיר מיינען דיהנער נעמן, היילע איהן פאן זיינעם אויזזאץ. (י) אלז אבער דער קעניג פאן ישראל דען בריף געלעזען, צעררים ער זיינע קליידער, אונד שפראך: « בין איך דען איין גאטט, דער טעדטען אונד ווידער לעבענדיג מאכען קאן, דאס דיזער מיר איינען אויזזעצציגען צור היילונג זענדעט? אבער געבט אכט, ער זוכט נור הענדעל מיט מיר אנצופאנגען. » (יא) וויא נון דער געטטליכע מאן פערנאהם, דאס דער קעניג פאן ישראל האבע זיינע קליידער צערריםסען, שיקטע ער צו איהם הין, אונד ליס איהם זאגען: « ווארום צעררייסעסט דוא דיינע קליידער? לאס איהן נור צו מיר קאממען, ער זאלל ערקענגען, דאס ישראל פראפעטען האט. » (יב) נעמן קאם אלזא מיט זיינען פפערדען אונד וואגען, אונד הילט פאר דער הויזטהירע דעס אלישע. (יג) דא שיקטע אלישע איינען באטען הערויז אונד ליס איהם זאגען: « געהע הין, באדע דיך זיבען מאהל אים ירדן; זא ווירסט דוא ווידער זא ריין זיין, וויא דוא עז ווארסט. » (יד) נעמן אבער וואר דאריבער אויפגעבראכט, אונד גינג הינוועג; דען ער שפראך: « איך דאכטע,

עך

רש״י

ה׳ יצאו גדודים. כשהולכין מאה או מאתים ממעטין לשלל באשר ימצאו הוא קרוי גדוד: נערה קטנה. ריבה קטנה מעיר נערון: ותהי לפני. והיא משמשת קדם אשת נעמן: ו׳ אחלי אדני לפני הנביא. לשון ויחל בקשות. כל המתפללים עליו יהיו שיבא הנם לפני הנביא: אחלי. שוהיידו״נט בלע״ז סוהעטעמא״נג. בל״א פערלאנגען׳ וואונש׳ וכן פירש רש״י בתהלים קי״ט ה׳ וכוונתו בזה להורות שהוא ענין התחנה ובקשה. מענין ויחל משה. והאל״ף נוספת) כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה: ז׳ ויבא נעמן ויגד לאדוניו. למלך ארם: ח׳ ויקח בידו. מנחה לנביא: וששת אלפים זהב. זהובים: ט׳ לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו׳. הספר אומר לו ועתה כבוא הספר הזה וגומר אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימנו: י׳ האלהים אני. ה״א נקוד פתח ללמד שהוא בל׳ תמיהה: מתאנה. מבקש תואנה להתגרות בו: מתאנה. לשון עלילות; יד׳ הנה אמרתי. סבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי והניף ידו אל מקום הנגעת: טו׳ לגי

באור

גבור חיל היה מצורע: (ו) אחלי אדוני, לשון תחנות ובקשות כמו ויחל משה, כלומר אם ינוחו בקשות אדוני לפני הנביא אז יאסף מצרעתו ורש״י כתב אחלי שהועדמא״נט (ובל״א וואונש, פערלאנגען): (ט) לאמר, כלומר בתוך הספר הזה כתב כזאת ועתה וכו׳ וזה טעם מלת לאמר: ואספתו, אסיפה במצורע הוא לשון רפואה כי אחר שנרפא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדלין ממנו (מרש״י): (י) האלהים, הה״א לתמיה, כלומר היש בידי לרפא אותו: מתאנה, מבקש עלילה להתגרות בי כדי שילחם עמי: (יד) אל המקום, מקום הנגעת: ואסף המצורע, בשר המצורע (מכד״ק): (טו) אמנה,

אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם־יהוה אלהיו והניף ידו אל־המקום ואסף המצרע: טו הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא־ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: טז ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי־אמר אליך רחץ וטהר: יז וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: יח וישב [א]אל־איש האלהים הוא וכל־מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה־נא ידעתי כי אין אלהים בכל־הארץ כי אם־בישראל ועתה קח־נא ברכה מאת עבדך: יט ויאמר חי־יהוה אשר־עמדתי לפניו אם־אקח ויפצר־בו לקחת וימאן: כ ויאמר נעמן ולא יתן־נא לעבדך משא צמד־פרדים אדמה כי לוא־יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם־ליהוה: כא לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית־רמון להשתחות שמה והוא נשען על־ידי והשתחויתי בית רמון בהשתחויתי בית רמון יסלח־נא יהוה לעבדך בדבר הזה: כב ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ:

א וארבעה

ער ווירדע צו מיר הערויז קאממען, זיך הינשטעללען, דען נאמען דעם עוויגען, זיינעס גאָטטעס, אנרופען, זיינע הענדע אויף דיא שאדהאפטען שטעללע לעגען, אונד זאָ דען אויזזאץ היילען — (טו) ווא? זינד ניכט דיא פליססע דמשק׳ס, אמנה אונד פרפר, בעססער, אלז אללע געוועססער ישראל׳ס? זאָללטע איך מיך ניכט אין דיזען באדען קעננען, אום ריין צו ווערדען?» ער גינג אלזאָ צאָרניג הינוועג. (טז) זיינע בעדיענטען אבער רעדעטען איהם צו, אונד שפראכען: «אַ אונזער געביטער! העטטע דיר דער פראָפעט וואז שווערעס אויפגעטראגען, ווירדעסט דוא עז ניכט געטהאן האבען? אום זאָ פיל מעהר, דאַ ער צו דיר נור זאגטע: באדע דיך זאָ בִיסט דוא ריין.» (יז) ער גינג אלזאָ הינאב, אונד טויכטע זיך זיבען מאהל אים ירדן אונטער, וויא דער געטטליכע מאַן בעפאָהלען האטטע, וואורדע ריין, אונד בעקאם איין פלייש וויא איינעס יונגען קנאבען. (יח) הירויף קעהרטע ער מיט זיינעם גאנצען געפאָלגע צו דעם געטטליכען מאננע צוריק, שטעללטע זיך פאָר איהן, אונד שפראך: «נון ערקעננע איך, דאס קיין גאָטט אויף דער גאנצען ערדע איזט, אלז נור אין ישראל; נים דאָך נון דיס געשענק פאָן דיינעם קנעכטע אן!» (יט) אלישע אבער ערווידערטע: «בייא דעם לעבען דעם עוויגען, דעם איך דיהנע! איך נעהמע ניכטס.» נעמן דראנג צוואר אין איהן, אבער ער שלוג עז דעננאָך אויז. (כ) נעמן שפראך: «קעננטע וואָהל דיינעם קנעכטע ניכט זאָ פיל ערדע געגעבען ווערדען, אלז איין פאאר מוילטהירע טראגען קעננען? דען דיין קנעכט ווירד קינפטיג קיינעם אנדערן גאָטט, זאָנדערן נור דעם עוויגען אללין אָפפער דארברינגען. (כא) נור דיזעם פערצייהע דער עוויגע דיינעם קנעכטע, ווען נעמליך מיין העדר אין דעם טעמפעל רמון׳ס זיך צו בעטען נידערווירפט, אונד וויל ער זיך שטעטס אויף מיך שטיצט, איך אלזאָ אויך דאזעלבסט נידערפאללען מוס, ווען נור דיס דער עוויגע מיר פערצייהען מעכטע!» (כב) אלישע אנטוואָרטעטע: «ציהע נור הין אין פרידען!» זאָ גינג ער פאָן איהם הינוועג.

(א) פיר

באור

(טו) אמנה ופרפר, שמות נהרות דמשק: הלא ארחץ בהם, אם כטבילה תוכל לטהר, ארחץ בהם: (טז) אבי, כתרגומו מרי: דבר גדול, כלומר אם דבר גדול מזה אליך לעשות הלא תעשה אף כי שאמר אליך רק דבר קטן כזאת הלא תוכל לעשות אם כנים: (יח) ויעמוד לפניו, זאמעלה נאמר כאשר עמד נעמן בפתח שלא אלישע אליו מלאך, לפי שהיה נעמן אז מצורע ולכך לא הרשהו לבוא לביתו ועתה כשנרפא מצרעתו בא אליו תוך הבית: ברכה, מנחה, ורש״י ז״ל כתב שלודו בלע״ז גרוס: (יט) אם אקח, מלת אם שבועה, הוא כמו לא: (כ) ולא יתן, לשון בקשה ושאלה. כן דעת רוב המפרשים וכן תרגמתי, ואולם נוכל לפרשהו באופן אחר והוא. שנעמן אמר לאלישע אם לא תרצה לעשות עמדי החסד שתקבל ממני הברכה, עשה על כל פנים החסד הזה ותתן לי אדמה מארץ הזאת למען שאוכל לזבוח עליו שלמים לפני ה׳: (כא) לדבר הזה יסלח, אם אתכפל לכני ע״ז בבית רמון בעל כרחי, כי מוכרח אני לכך, אחרי שאדוני המלך נשען עלי ועל כן תמיד אני אצלו בבואו שמה, ואם הוא ישתחוה גם אנכי מוכרח להשתחות מפני כבוד המלכות: (כב) וילך מאתו, המאמר הזה מחובר למה שלאחריו, ומסדרי ההפטרות פסקו לבלי מאמר בסביבת קריאה, וטעם הפטרה זאת לפ׳ תזריע מובן מעצמו:

רש״י

טז אבי כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח. ואף כי קל ואומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר: יח ברכה. מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל התלמיד או עבד בשלום הרב שלו״ד בלע״ז (כמו ראשית ל״ג י״א): יט אם אקח. שדומי עבודה זרה מעורבין בו: כ ולא. לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא. מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואשאנ׳ לעירי ואעשה אותה מזבח: כא בית רמון. שם עבודה זרה: והשתחויתי על כרחי כששוחה אדוני והוא נשען על ידי: כב כברת הארץ. שם מדה של קרקע כמו למודי כרם ארפי״גט בלע״ז (מפורש ראשית ל״ה ט״ז):

א וארבעה

(א) פתח

(מלכים ב׳ ז׳ ג׳ עד כ׳)

ג **וארבעה** אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל־רעהו מה אנחנו ישבים פה עד־מתנו: ד אם־אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם־ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל־מחנה ארם אם־יחינו נחיה ואם־ימיתנו ומתנו: ה ויקמו בנשף לבוא אל־מחנה ארם ויבאו עד־קצה מחנה ארם והנה אין־שם איש: ו ואדני השמיע | את־מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל־אחיו הנה שכר־עלינו מלך ישראל את־מלכי החתים ואת־מלכי מצרים לבוא עלינו: ז ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את־אהליהם ואת־סוסיהם ואת־חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל־נפשם: ח ויבאו המצרעים האלה עד־קצה המחנה ויבאו אל־אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל־אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ט ויאמרו איש אל־רעהו לא־כן | אנחנו עשים היום הזה יום־בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד־אור הבקר ומצאנו עון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך: י ויבאו ויקראו אל־שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל־מחנה ארם והנה אין־שם איש וקול אדם כי אם־הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: יא ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: יב ויקם המלך לילה ויאמר אל־עבדיו אגידה־נא לכם את אשר־עשו לנו

תרגום אשכנזי

(א) פיר אויזועצציגע לייטע וואָרען דאַמאָהלס (אלז נעמליך הונגערסנאָטה אים לאַנדע וואַר) פאָר דעם טהאָר דער שטאַדט (שומרון); דיזע שפראַכען איינער צום אַנדערן: «וואָז בלייבען וויר היר ביז וויר שטערבען? (ב) ווען וויר אויך אין דיא שטאַדט געהען וואָללטען, זאָ ווירדען וויר דאָ וועגען הונגערסנאָטה אומקאָממען מיססען; בלייבען וויר היר, זאָ מיססען וויר אויך אומקאָממען. ווערע עז אַלזאָ ניכט בעססער, וויר גינגען צו דעם לאַגער דער אַראַמיטער איבער; לאַססען זיא אונז לעבען, זאָ איזט עז גוט, וואָ ניכט, זאָ שטערבען וויר.» (ג) זיא מאַכטען זיך אַלזאָ אין דער אַבענדדעממערונג אויף, נאָך דעם לאַגער אַרם׳ס צו געהען; אַלז זיא נון אַן דאַז לאַגער קאַמען, פאַנדען זיא דאַזעלבסט קיינען מענשען. (ד) דען דער עוויגע האַטטע דיא אַראַמיטישע אַרמעע איין געריישׁ פאָן קריגסוואַגען, פפערדען אונד איינער גראָססען אַרמעע הערען לאַססען, אונד דאַ שפראַך איינער צום אַנדערן: «געוויס האַט דער קעניג ישראל׳ס דיא קעניגע פאָן חתים אונד מצרים געגען אונז אויפגעוויגעלט, אונז צו איבערפאַללען.» (ה) זיא האַטטען זיך דאַהער אין דער אַבענדדעממערונג אויפגעמאַכט, דיא פלוכט ערגריפפען, צעלטע, פפערדע, עזעל אונד דאַז גאַנצע לאַגער, וויא עז וואַר, צוריק געלאַססען, אונד בלאָס איהר לעבען צו רעטטען געזוכט. (ו) וויא נון יענע אויזועצציגען אַן דאַז לאַגער קאַמען, גינגען זיא אין איין צעלט הינייַן, אַסען, טראַנקען אונד טרוגען גאָלד, זילבער אונד קליידונגסשטיקקע דאַפאָן, פערגרובען עז, אונד גינגען הירויף אין איין אַנדערעס צעלט, נאַהמען אויך וואַז זיא דאַרין פאַנדען אונד פערגרובען עז. (ז) אבער נון שפראַך איינער צום אַנדערן: «וויר טהון היר ניכט רעכט; דיס איזט איין טאַג, דאַ וויר גוטע נאַכריכט בריינגען קעננטען, אונד וויר שווייגען? וואַרטען וויר ביז דער מאָרגען אַנבריכט, זאָ קעננטען וויר בעשטראַפט ווערדען; וויר וואָללען אַלזאָ הינגעהען, אונד עז אין דעם קעניגליכען פאַללאַסט אַנזייגען.» (ח) זיא גינגען אַלזאָ צוריק, ריפען דעם טהאָרוועכטער צו, אונד שפראַכען: «וויר זינד אין דען אַראַמיטישען לאַגער געוועזען, אבער דאַ וואַר וועדער איין מענש צו זעהען, נאָך איינע מענשליכע שטיממע צו הערען, זאָנדערן פפערדע אונד עזעל וואַרען אַנגעבונדען, אונד דיא צעלטע שטאַנדען נאָך וויא זיא געוועזען וואַרען.» (ט) דיא טהאָרוואַכע ריף דיא וועכטער, אונד דיזע צייגטען עז אים פאַללאַסטע דעם קעניגס אַן. (י) דער קעניג שטאַנד דעס נאַכטס אויף, אונד זאַגטע צו זיינען האָפבעדיהנטען: «איך וויל אייך זאַגען, וואָז אַרם געגען אונז.

רש״י

א **וארבעה** אנשים. גיחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: ד השמיע אל מחנה ארם. נדמה להם כאילו שומעין: ז ומצאנו עון. ומתחייבין אנו למלכות: ח כאשר היא. כמו שהיו מלאים ומתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם: י כי רעבים אנחנו. ונחבים לצאת אל השלל ואל המזון. יא אשר

באור

(א) פתח השער, של שער שומרון: (ב) ונפלה, כתרגומו ונשתמע: (ד) וה׳ השמיע, נדמה שהם כאלו שומעים (רש״י): (ה) וינוסו בנשף, תכף כששמעו הקול ככנס פחד גדול בלבם, ונסו טרם בואו המצורעים (רד״ק): וינוסו אל נפשם, להציל את נפשם: (ז) ומצאנו עון, אם אנחנו שותקים וממתינים עד אור הבוקר ידעו זה ישראל וימצאנו עונש על אשר לא בשרנו הבשורה הזאת (רלב״ג): (ח) ויגידו להם, לכל אחד משוערי העיר: (ט) ויקרא השוערים, שוער העיר קרא אל השוערים והם הסובבים בלילה בעיר: (יא) הנם

לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בַהשָּׂדֶה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ יא וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ יב וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ יג וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּהֶחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ יד וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ טו וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ טז וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ יז וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּכָה רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ יח וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

הפטרת אחרי מות

(יחזקאל כ״ב א׳—ט״ז) ויש מפטירין אותה בסדר קדושים

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים

והודעתה

אונז וויללענס איזט: זיא וויססען, דאס וויר הונגערסנאָטה האבען, דארום האבען זיא דאז לאַגער פערלאַססען אונד זיך אויף דעם פעלדע פערשטעקט, זיא דאכטען נעמליך: «ווען זיא אויז דער שטאדט הערויז געהען ווערדען, דאן וואָללען וויר זיא לעבענדיג ערגרייפען אונד אין דיא שטאדט איינדרינגען.» (יא) איינער פאָן זיינען האָפבעדיהנטען ערוויעדערטע אונד שפראך: «מאן קאן דאך פינף פאָן דען אין דער שטאדט איבערגעבליבענען פפערדע דאראַן וואַגען; ווארען זיא ביז הער דער מענגע ישראל׳ס גלייך, דיא אין דער שטאדט איבריג בליבען, זאָ קעננען זיא אויך דערייניגען מענגע ישראל׳ס גלייך ווערדען, דיא שאָן אומגעקאָממען זינד. וויר וואָללען אלזאָ הינשיקקען אונד נאכריכט איינציהען.» (יב) מאן נאהם אלזאָ צוויא ריי־טער, וועלכע דער קעניג נאך דעם לאַגער ארם׳ס שיק־טע מיט דעם בעפעהל: «געהט הין אום אויזצוקונדשאפ־טען.» (יג) זיא גינגען איהנען (דען ארמיטערן) אלזאָ ביז אן דען ירדן נאך, אונד פאנדען דען גאַנצען וועג פאָלל פאָן קליידערן אונד געראַטהשאפטען, וועלכע ארם בייא דער איילפערטיגען פלוכט פאָן זיך געוואָרפען האטטע־ אלז נון דיא באָטען צוריק קאמען, אונד עז דעם קעניגע בעריכטעטען, (יד) דא ליף דאז פאָלק הינויז, אונד פלינ־דערטע דאז גאנצע לאַגער ארם׳ס. מאן בעקאם נון איין סאה פיינעס מעהל פיר איינען שקל אונד צווייא סאה גערסטען אויך פיר איינען שקל, וויא עז דער עוויגע פאָר־הער געזאגט האט. (טו) דער קעניג בעשטעללטע דען אָבערסטען, דער איהן שטעטס בעגלייטעטע, צור וואכע אים טהאָרע; דאז פאָלק אבער צערדריקטע איהן אים טהאָר, דאס ער שטארב; וויא דער געטטליכע מאן זאָלכעס, אלז דער קעניג צו איהם הינאב גינג, פאָרהער פערקינדיגט האט. (טז) דען אלז דער געטטליכע מאן דעם קעניג גע־זאגט האטטע: מאָרגען אום דיזע צייט וויר צווייא סאה גערסטען פיר איינען שקל אונד איין סאה פיינעס מעהל אויך פיר איינען שקל אים טהאָרע שומרון׳ס צו בע־קאָממען זיין, (יז) דער אָבערסטע אַבער דעם געטטליכען מאן דארויף ערווידערטע: «ווען אויך דער עוויגע געטריי־דע פאָם הימעל רעגנען ליסע, ווירדע דיזעס מעגליך זיין?» דא שפראך יענער: «מיט דיינען אויגען ווירסט דוא עס זעהען, אבער ניכטס דאפאָן געניסען;» (יח) אונד נון געשאה עז איהם אויך זאָ, דען דאז פאָלק צערדריקטע איהן, דאס ער שטארב.

הפטרת אחרי מות

(א) דעם עוויגען וואָרט וואַרד מיר, וויא פאָלגט: (ב) מענשענזאָהן! וויללסט דוא דיא בלוטשולדיגע שטאדט ריכטען, וויללסט

באור

(יא) הנם ככל המון, שעור הכתוב אמר למלך נקח חמשה סוסים ונשלחם לראות, כי מה לנו לחוש פן ימותו על ידי שונאינו, מה בכך היו הסוסים עד עתה כאותו המון ישראל אשר נשארו בחיים, יהיו מעתה ולהבא כאותו המון אשר כבר תמו: (יז) עושה ארובות, כתרגומו ואלו ה׳ פותח כוין ומחית טובא מן שמיא וכו׳:

(ב) התשפוט התשפוט, הכפל לחזק הענין: והודעתה, מוסב למעלה ושעורו אם תרצה לשפוט את עיר הדמים ולהודיע אותה את תועבותיה. וי״מ שהוא מתשובת התנאי אם תרצה לשפוט אותה אז הודיע

רש״י

יא אשר נשארו בה. בתוך העיר שלא מתו ברעב: הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה. אם נאמר מסוכנים הם שלא יהרגם ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב: יג בהחפזם. במהרם לנוס: טו אשר נשען על ידו. אותו שנשען לבית אלישע.

א ויהי דבר ה׳ אלי לאמר: ב התשפט את עיר הדמים

וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ ד בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ה הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ ו הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ ז אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ ח קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ ט אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ י עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ יא וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ יב שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ יג וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ יד הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהוָֹה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ טו וַהֲפִיצוֹתִי

אותך

וויללסט דוא זיא ריכטען, אונד איהר איהרע שאנדטהאטען פארריקקען? (ג) זא זאגע: זא שפריכט דער עוויגע: א מיי־כעלמערדערישע, גרייעלאויזאיבענדע שטאדט! דיין אונ־טערגאנג איזט נון דא. (ד) דורך דיינע בלוטפערגיסונגען אי־בערהייפעסט דוא דיך מיט זינדען, דורך דיינע אויזגעאיבטע גרייעל ווארדסט דוא גענצליך פעראונרייניגט; נון נעהערן זיך העראן דיינע לעצטען טאגע, דאז ענדע דיינער יאהרע האסט דוא נון ערורייכט; צום שפאטט אללער פעלקער ווער־דע איך דיך מאכען, צום האהנגעלעכטער אללער לענדער. (ה) נאהע אונד ענטפערנטע ווערדען דיך שעלטען: «בע־ריכטיגטע אונריינע, אונהייל שטיפטערין!» (ו) זיהע! דיא גדעסטען טיראננען זינד אין דיר צו פירסטען ישראל'ס גע־וועהלט, אום דיינען בלוטדורכט נור עהער צו שטיללען. (ז) אין דיר פעראכטעט מאן פאטער אונד מוטטער, אונטער־דריקט רייבעריש דען פרעמדען, הינטערגעהט וואיזען אונד וויטווען; (ח) ענטווייהט מיינע הייליגטהימער, אונד פער־שמעהט מיינע רוהעטאגע. (ט) אין דיר אונטערהעלט מאן פערליימדער, דען מייכעלמארד דאדורך אויזצואיבען; אויף דען בערגען ווערדען, דען געצצען צו עהרען, געשמויסט; קיי־נע שאנדטהאט בלייבט אין דיינער מיטטע אונטערלאססען. (י) שאאם דעס פאטערס ווירד געבלעסט, בעשלאפען דאז אבגעזאנדערטע וויב; (יא) אונצוכט מיט דעס נעכסטען פרויא געטריבען, דיא שוויגערטאכטער דורך בוהלשאפט ענ־טעהרט; יא, אין דיר נאטהציכטיגט זאגאר דער ברודער זיי־נע לייבליכע שוועסטער. (יב) אין דיר ניממט מאן בעשטע־כונג, בלוט צו פערגיסען, דוא נימטסט צינזען אונד איבער־שוס, בערויבסט דיינען נעכסטען דורך אונגערעכטיגקייט, אן מיך אבער דענקסט דוא ניכט, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (יג) א וויא שלאגע איך דיא הענדע צוזאממען וועגען דיינער אויזגעאיבטען פרעפעלטהאטען, וועגען דעס אונ־שולדיגען בלוטעס, דאז אין דיינער מיטטע פליסט! (יד) ווירד דיין הערץ נאך שטאנדהאפט בלייבען, דיינע הענדע נאך קראפט פיהלען אין דען טאגען, ווען איך זא מיט דיר פערפאהרע? איך, דער עוויגע שפראך עז, אונד ווערדע עז אויך פאללציהען. (טו) אונטער נאציאנען

ווערדע

רש"י

הדמים. ירושלים: והודעתה. מפיק ה"א והודעת אותה: ג עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה. הרי זה מקרא מסורס וזהו פירושו עיר שופכת דם בתוכה אמר ה' אלהים לבא עתה: ועשתה גלולים. כמו ואשר עשתה גלולים וגומר: ד עד שנותיך. גזירת ונשנתם בגימטריא שאמר משה: וקלסה. דבה שהכל מדברים בך פרלר"ין בלע"ז (כבר מפורש ראשית ל"ז ב') יתקלסו בך ומה היא הקלסות טמאת השם זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בנים ליוצרם וגרמו עצמם להקרות עם טמא שפתים: ו איש לזרועו. כל דאלים גבר: ז אב ואם הקלו בך. כל התועבות שבפרשת קדושים תהיו שהוזהרו עליהם נמנו כאן: ח קדשי בזית. ולא כמו שאמרתי לרצונכם תזבחו: ט ואל ההרים אכלו בך. ובטוריא פלחו ביך לטעותא: זמה. עצת של רשעה: יב ותבצעי רעיך בעושק. העשרת את אוצריך בעושק שעשקת מן העניים. לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ ה' וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק: יג הכתי כפי. לעקת ווי וקינה: על בצעך. כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין: יד אשר אני עושה אותך. פועל ליך כפעלך: טו והתמותי וכליתי:

באור

תודיע לה את תועבותיה: (ד) וקלסה, דבה שהכל מדברים בך פרלרין בלע"ז ובל"א (גערעדע): (ה) טמאת השם, כלומר זאת היא הקלסה אשר יתקלסו בך כי יקראו אחריך טמאת השם רבת המהומה: (ו) הנה נשיאי ישראל, אמר חד מן חבריה שכך פרושו בך נמרו לנשיאי ישראל כפי זרועם, כלומר כל עוד שראו איש זרוע, היו בוחרים אות ולנשיא, וכל זאת למען שיכלו לשפוך דם יותר. וכן תרגמתי: (ט) ואל ההרים, כמו על ההרים ושם אכלו לכבוד פסיליהם, ויונתן תרגם לפי הכוונה ובטוריא פלחו ביך לטעותא: זמה עשו, הוא דרך כלל לכל העריות ואחרי כן פרט קצתם (מרד"ק): (יג) והנה הכיתי כפי, דרך משל כאדם המצטער על דבר שמכה כף אל כף, ויונתן תרגם ניחוק מן הכוונה באמרו והא איתיתי פורענתא עלך וכו': (טז) ונחלת

ווערדע איך דיך צערשטרייען, דיך אומהער ווערפען אין דיא לענדער, דאס דיינע אונריינהייט פאָן דיר אויפהערע.
(טו) דוא ווירסט אַלזדאַן אין דיר זעלבסט, פאָר דען אויגען דער נאַציאָנען, העראבגעווירדיגט זיין, אונד ערקעננען, דאס איך דער עוויגע זייא.

הפטרת קדושים

(א) וואַהרליך! איהר זייד מיר וויא דיא קינדער כושיים געוואָרדען, ישראל! איזט דיס ישראל, דאז איך אויז מצרים הערויף געפיהרט האבע? אָדער זינד עז דיא פלשתים אויז כפתור אונד ארם אויז קיר?
(ב) דאז שטראַפענדע אויגע דעס עוויגען אבער שוועבט אויף דיא פערברעכערישע רעגירונג; איך ווערדע זיא פערניכטען פאָן דיזעם ערדרייכע הינוועג, דאז הויז יעקב אבער ווערדע איך ניכט געגנצליך פערניכטען, שפריכט דער עוויגע.
(ג) דען זיהע! איך האבע עז בעשלאָססען, דאס איך דאז הויז ישראל אונשטעט מאַכען, וויל אונטער אַללען פעלקערן, זאָ וויא מאַן אין איינער זיבע עטוואַז העפטיג ריטטעלט, אונד דעננאָך ניכטס אויף דיא ערדע פעללט.
(ד) דורכס שווערט זאָללען אַללע פערברעכער מיינעס פאָלקעס אומקאָממען, דיא דאַ שפרעכען: „דאַז אונגליק טריפפט אונד עראיילט אונז ניכט.“ (ה) אַלזדאַן ווערדע איך דיא פערפאַללענע היטטע דוד׳ס ווידער אויפריכטען, איהרע ריססע פערצייגען, דאַז איינגעשטירצטע ווידער אויפשטעללען, אונד ווערדע זיא ווידער ערבויען וויא פאָרמאַהלס.
(ו) דאַמיט זיא דען איבעררעסט פאָן אדום, וויא אויך דיא איבריגע פעלקער פעריאַגען, וויל זיא נאָך מיינעם נאַמען גענעננט ווערדען; זאָ שפריכט דער עוויגע, דער דיזעס פאָללפיהרען ווירד.

הפטרת אחרי וקדושים

אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ טז וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָֹה׃

הפטרת קדושים

(עמוס ט׳ ז׳) ויש מפטירין אותה לפ׳ אחרי מות

א הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָֹה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ ב הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יֱהוִֹה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָֹה׃ ג כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ ד בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ ה בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ ו לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָֹה עֹשֶׂה זֹּאת׃ ז הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָֹה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־

הגבעות

(ז) עז ווערדען צייטען קאָממען, שפריכט דער עוויגע, וואָ דער שניטטער אויף דען פפלוגער, דער טרויבענטרעטער (ווינצער) אויף דען זאָעמאַן שטאָסען ווירד; פאָן דען בערגען ווירד זיסעם

טרייפעלן

באור

(טז) ונחלת, ענינו חלול:

(א) הלא כבני כושיים, הנה נבואה נאמרה על מלכות אפרים, לפי שעובדי עבודה זרה היו. לכך אמר אתם עושים מעשי בני כוש, שאינם מכירים אותי: הלא את ישראל, בלשון תימה: העליתי, כמו אשר העליתי, כלומר האם אתם ישראל אשר העליתי, או אם אתם פלשתים או ארם, וזכר אלו לפי שהם קרובים לארץ: (ב) הנה עיני ה׳, והפוכו הנה עין ה׳ אל יראיו. והניעותי, הטעם ובגוים ההם לא תרגיע; (ג) ולא יפול, פירושו עם כל זה לא יפול: (ז) ונגש חורש, כמו והשיג לכם דיש את בציר: עסים,

סס

רש״י

טז ונחלת בך. תתחללי בעצמך על מה שעשית:

א הלא כבני כושיים אתם לי. למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר אומות ככושים אשר נדמיתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב. הלא בטובתי התחלת נחלי בכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומר כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו: ב והשמדתי אותה. הממלכה הם בית יהודה אבל בית יעקב לא אשמיד: ג כי הנה אנכי מצוה. להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע שכוברין בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: ינוע. על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו: ד לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: ה ביום ההוא. אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת מלכותא דבית דוד: ו למען יירשו. ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקר׳ שמי עליהם אשר כמו כי: ז ונגש חורש בקוצר. והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו

לחרוש

הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ ח וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ ט וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃

טרייפעלן, אונד דיא היגעל ווערדען צו צערפליסען שיינען. (ח) איך ווערדע אלוראן מיין פאלק אויז רעם עלענדע פיהרען; זיא ווערדען דיא פערעדעטען שטערטע ווידער אויפבויען אונד זיא בעוואהנען, וויינבערגע פפלאנצען אונד איהרען ויין טרינקען, גערטען אנלעגען אונד איהרע פריכטע גענישען. (ט) איך ווערדע זיא אויף איהרעם ערדבארען איינפפלאנצען, דאס זיא ניא ווידער אויז דעם לאנדע, דאז איך איהנען איינגעגעבען, פערשטאסען ווערדען זאללען, שפריכט דער עוויגע, דיין גאטט.

הפטרת אמור

(יחזקאל מ״ד ט״ו)

א וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה׃ ב הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ ג וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ ד פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ ה וּבְצֵאתָם אֶל־ ח הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ ו וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ

ופרע

הפטרת אמור

(א) דיא פריסטער אונד לעוויטען, קינדער צדוק׳ס, דיא דיא בעוואכונג מיינעם הייליגטהומס היל־טען, וועהרענד דעם ישראל פאן מיר אבטריננינג וואר, זאללען העראן נאהען, מיר צו דיהנען, אונד פאר מיר שטעהען, אונשליטט אונד בלוט מיר צו אפפערן, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (ב) זיא קאממען אין מיין הייליגטהום, נעהערן זיך מיינעם טישע, מיר צו דיהנען, אונד בעאבאכטען מיינע פעראָרדנונג. (ג) ווען זיא אין דאז טהאר דעס אינגערן האפעס איינגעהען, קליידען זיא זיך אין ליינען געוואנד, ברינגען קיינע וואללע אויף זיך, ווען זיא מיר אין דען פפארטען דעס אינגערן האפעס אונד אים טעמפעל דיהנען. (ד) איינען ליינען בונד טראגען זיא אויף איהרעם הויפטע, ליינענע ביינקליידער אויף איהרען לענדען, אונד זאללען זיך מיט קיינעם שווייסבאנדע גירטען. (ה) ווען זיא אין דען אייסערן האף הינויז געהען, אין דען אייסערן האף נעמליך צו דעם פאלקע, ציהען זיא דיא קליידער, אין דענען זיא מיר דיהנען, אויז, אונד לעגען זיא נידער אין דער קאממער דעס הייליגטהומס, אונד ציהען זיך אנדערע קליידער אן, דאמיט זיא דאז פאלק ניכט דורך איהרע קליידער וויהען. (ו) איהר הויפט זאללען זיא ניכט שערען,

אויך

ביאור

שם כולל לכל משקה, אם הם מעגבים או משאר פירות וכן תרגומו: תתמוגגנה, נראים מרוב חלב טוב עליהן מהנאן כאלו הם נמוגים: (ד) ביזע, פירש נגד העשוי לקבל הזיעה במקום הזיעה: (ה) ולא יקדשו, שלא יקדשו אותם בנגעם בהם בבגדי כהונה כי אם יגעו העם בבגדיהם שהם קודש ידמה שהם קדושים כמותם: (ו) ופרע לא ישלחו, לא יגדלו את השער כל

סדר

רש״י

לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע: תתמוגגנה. יתפלאון תירגם יונתן קרקע עבודה ומתמוגגת בבא גשמים: עסיס. יין טוב וממתוק:

א **והכהנים** הלוים בני צדוק אשר שמרו וגומר. בתעות. קהנה״ש זר״ר בלע״ז (ובדפוס ויניציא רע״ח. נדפס קהנד״לש הרר״גט. והוא קהנ״ד היל״ו עררג״ט בל״א הא זיך היר׳טען. פהלשע וויינונגען האטען) ב אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפנים ביום הכפורים: ולא יעלה עליהם צמר. הכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשו ביום הכפורים בעבודת פנים: וביתה. ולפנים: ד פארי. קאפיי״לאש בלע״ז (כמו שאפע״לליע. בל״א הויבען. מיטצען): ולא יחגרו ביזע. שהיו בבריתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם. שהוא מקום זיעה אנל״ח שוי״רה בלע״ז (בל״א אין שווייס). לשון אחר האמרה הגורה לכהנים מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף וממזיע את הבשר: ה אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה. לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקרא חצר הפנימית והלם יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר שעל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין: והניחו אותם בלשכות הקדש. כמו שאמר משה רבינו ע״ה ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם. תירגם יונתן ולא יערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורים אצל בגדי הקודש: ו וראשם לא יגלחו. להעביר את כל השער

ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם: ז ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית: ח ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולת מזרע בית ישראל והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו: ט ואת עמי יורו בין קדש לחל ובין טמא לטהור יודעם: י ועל ריב המה יעמדו לשפט במשפטי ישפטהו ואת תורתי ואת חקתי בכל מועדי ישמרו ואת שבתותי יקדשו: יא ואל מת אדם לא יבוא לטמאה כי אם לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות אשר לא היתה לאיש יטמאו: יב ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו: יג וביום באו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו נאם אדני יהוה: יד והיתה להם לנחלה אני נחלתם ואחזה לא תתנו להם בישראל אני אחזתם: טו המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה: טז וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: יז כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים:

א ויאמר

אויך דאז האאר ניכט ווילד וואכסען לאססען, זאנדערן פערשניידען זאללען זיא איהר הויפטהאאר. (ז) נימאנד פאן דען פריסטערן דארף ווין טרינקען ווען זיא אין דען איננערן האף איינטרעטען. (ח) וויטטווע אונד פערשטאסענע דירפען זיא ניכט צור פרויא נעהמען, נור יונגפרויען אויז דעם הויזע ישראל'ס קעננען זיא הייראטהען, איינעס פריסטערס וויטטווע קעננען זיא אבער הייראטהען. (ט) מיין פאלק זאללען זיא אונטערריכטען וואז הייליג אונד ניכט הייליג זייא, איהם קונד טהון וואז ריין אונד אונריין זייא. (י) אין שטרייטזאכען זאללען זיא נאך מיינעם רעכט אורטהיילען אונד שליכטען, מיינע לעהרען אונד געזעצע פיר אללע פעסטע זאללען זיא בעאבאכטען, אונד מיינע רוהעטאגע הייליגען. (יא) בייא קיינעם מענשען לייכנאם דירפען זיא קאממען, דאס זיא ניכט אונריין ווערדען, אויזגענאממען בייא פאטער, מוטטער, זאהן, טאכטער, ברודער אונד שוועסטער, דיא ניא פערהייראטהעט וואר, דירפען זיא זיך פעראונרייניגען.

(יב) נאך זיינער רייניגונג צעהלט ער זיבען טאגע. (יג) אונד אם טאגע ווען ער אין דאז הייליגטהום, אין דען איננערן האף טריטט, אום אים הייליגטהומע זיינען דיהנסט צו טהון, אפפערט ער זיין זינדענאפפער, זא שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (יד) דים זייא איהר ערבטהייל, איך נעמליך בין איהר ערבטהייל; קיין אייגענטהום זאלל איהנען געגעבען ווערדען, איך בין איהר אייגענטהום. (טו) דאז שפייזאפפער, זינדאפפער אונד שולדאפפער זאללען זיא פערצעהרען, אונד אללעס באנגוט אין ישראל געהערט איהנען. (טז) דאז ערסטע פאן אללעם פריהצייטיגען אונד דיא העבע פאן אללעם געהערט דען פריסטערן, אויך איירעס טייגעס ערסטלינג געבעט איהר דעם פריסטער, אויף דאס זעגען אין איירעם הויזע רוהע. (יז) אללעס אומגעפאללענע אונד צעררי סענע, זאוואהל פאם געפליגעל אלז פאם פיהע, דירפען דיא פריסטער ניכט געניסען.

(א) ירמיהו

באור

סדר. לזה נקרא פרע מלשון בפרוע פרעות: כסום, כן נקרא חתוך השער לסדרו על הראש והוא נגד פרע:

(ב) משפט

רש"י

ופרע לא ישלחו. גדול שער לא ירבו: כסום יכסמו. ככוסמות הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כך שמעתי ומשמו של ר' מנחם ז"ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמו"ליר בלע"ז (גולה. כוסמת. שטומפען. אבשפילען: ז בבאם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: ח כי אם בתולות יקחו. הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה. ומאתי. אשר תהיה אלמנה. גמורה פרט לגרושה אף על פי שפנויה היא אסורה אף להדיוט: יב ואחרי טהרתו. אחר פרישתו מן המת כך שנויה במועד קטן: יג וביום באו. תחלה אל הקודש להתחנך לעבודה יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במועד קטן שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר זה קרבן אהרן ובניו וגומר וכמו שמפורש במסכת מנחות: יד והיתה להם. הכהונה לנחלה: טו חרם. לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש: טז להניח. אפוזי"ר בלע"ז (כמו אפאס"ער. בל"א צו לעגען צו שטעללען. וכן פי' רש"י ישעיה ז' ב') כמו ונחה בכל גבול מצרים: יז כל נבלה וטרפה וגומר. לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו:

א ויאמר

(ירמיה סימן ל״ב — ו׳)

א ויאמר ירמיהו היה דבר־יהוה אלי לאמר: ב הנה חנמאל בן־שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את־שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות: ג ויבא אלי חנמאל בן־דדי כדבר יהוה אל־חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את־שדי אשר־בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה־לך ואדע כי־דבר־יהוה הוא: ד ואקנה את־השדה מאת חנמאל בן־דדי אשר בענתות ואשקלה־לו את־הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף: ה ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים: ו ואקח את־ספר המקנה את־החתום המצוה והחקים ואת־הגלוי: ז ואתן את־הספר המקנה אל־ברוך בן־נריה בן־מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל־היהודים הישבים בחצר המטרה: ח ואצוה את־ברוך לעיניהם לאמר: ט כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את־הספרים האלה את־ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי־חרש למען יעמדו ימים רבים: י כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: יא ואתפלל אל־יהוה אחרי תתי את־ספר המקנה אל

תרגום אשכנזי

(א) ירמיהו שפראך: מיר ווארד דאז װארט דעס עווי־גען אלזא: (ב) זיהע! חנמאל, דיינעס אהיימס שלום'ס זאהן, ווירד צו דיר קאממען אונד שפרעכען: „קויפע דיר מיין פעלד, וועלכעס צו ענתות ליגט; דען דוא האסט דאז רעכט דער אנפערוואנדשאפט, עז צו קויפען.“ (ג) דא קאם מיינעס אהיימס זאהן חנמאל אויף דען האף דעס געפענגניססעס צו מיר, ווי א דער עוויגע געשפראכען האטטע, אונד זאגטע צו מיר: „קויפע דיר דאך מיין פעלד, וועלכעס צו ענתות אים לאנדע בנימין ליגט, דען דוא האסט דאז ערב־ אונד פערוואנדטשאפטס־רעכט, קויפע עז דיר!“ דא איך נון מערקטע, דאס עז דער ווילע דעס עוויגען זייא; (ד) זא קויפטע איך דאז צו ענתות ליגענדע פעלד פאן מיינעס אהיימס זאהן חנמאל, אונד וואג איהם דאז זילבער־דאפיר צו, (נעמליך): זיבצן שקלים אונד צעהן זילבערשטיקקע. (ה) איך פערשריבע עז אין איינעם בריפע, פערזיגעלטע איהן, נאהם צייגען דאצו, אונד וואג פאר איהנען דאז זילבער אין איינער וואגע. (ו) איך נאהם דען קויפבריף, נעמליך זאוואהל דען, וועלכער (נאך געזעץ אונד געברויך) פערזיגעלט וואר, אלז דען אונפערזיגעלטען. (ז) איך גאב דען קויפבריף דעם ברוך, זאהן דעס נריה, זאהן מחסיה, אין גע־גענווארט מיינעס פריינדעס חנמאל אונד דער אין דעם קויפבריף אונטערשריבענען צייגען, אויך פאר דען אויגען אללער יהודים, וועלכע אים האפע דעס געפענגניססעס זאסען. (ח) אין איהרעם בייזיין גאב איך דעם ברוך פאלגענדען בעפעהל: (ט) זא שפריכט דער עוויגע צבאות, דער גאטט ישראל'ס: נים דיזע בריפע, דיזע קויפבריפע נעמליך, זאוואהל דען פערזיגעלטן אלז דען אונפערזיגעל־טען, אונד לעגע זיא אין איין אירדנעס געפעס, דאמיט זיא לאנגע צייט בלייבען מעגען. (י) דען זא שפריכט דער עווי־גע צבאות, דער גאטט ישראל'ס: זיא ווערדען זיך אין דיזעם לאנדע נאך הייזער, פעלדער אונד וויינבערגע קויפען. (יא) נאכדעם איך דעם ברוך, זאהן נריה דען קויפבריף געגעבען, פלעהטע

רש״י

א ויאמר ירמיהו וגומר. לא לצדקיהו אמר כן אלא פירש הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו: ב בא אליך. על פי הדיבור: ו את ספר המקנה. שטר המכירה: ואת החתום וגומר. עם עדיותו כשהוא חתום כדת וחוק: ואת הגלוי. שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו ותתיו הדיינין אשרתא דדייני הוא קיום השטרות לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן יזומו העדים ורבותינו פרשו לענין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא: ז לעיני חנמאל דודי. ועד עכשיו קראו בן דודו אמר שנים היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל והיינה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא את האם קרוי דוד: ט כה אמר וגומר. אל תאמר להנם אני מגיעם שהרי הכל גולים: י כי כה אמר ה'. סופן לקנות בתים: יב לא יפליג.

באור

(ב) משפט הגאולה, השם גאולה הוא שם המקרה (אבסטראקטום), וממנו מופשט השם המצטרף גואל (אנפערוואנדטער, בלוטס־פריינד), ועיין בבאור למגלת רות מר' אהרן הלל"י (כ"כ): (ג) חצר המטרה, הוא בית הכלא: ואדע, הוי"ו מהפך העתיד לעבר כי ירמיה ידע על פי הדבור שחנמאל יבוא אליו, והרגיש עתה שרצון ה' היא לקנות השדה: (ה) ואכתוב בספר ואחתום, כתבתי דברי המקנה בספר, ואח"כ חתמתי הספר בחותם: (ו) ואקח את ספר המקנה החתום, ר"ל כשהוא כתוב וחתום כחוק ודת: (ט) לקוח, מקור

אל ברוך בן נריה לאמר: יב אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יפלא ממך כל דבר: יג עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: יד גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: טו אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה לך שם כיום הזה: טז ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: יז ותתן להם את הארץ הזאת אשר נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: יח ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך ובתרותך לא הלכו את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל הרעה הזאת: יט הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: כ ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: כא ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: כב הנה אני יהוה אלהי כל בשר הממני יפלא כל דבר:

א יהוה

פלעהטע איך פאלגענדער געשטאלט צום עוויגען: (יב) אך גאטט, א הערר! זיהע דוא ביסט עז, דער היממעל אונד ערדע מיט ערהאבענער מאכט, מיט אויזגעשטרעקטעם ארמע געמאכט, דיר קאן קיין דינג פערבארגען בלייבען. (יג) דוא ביסט עז, דער גנאדע ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט ערצייגט, דוא, דער דיא זינדען דער פעטער אים שאאסע איהרער נאכקעממלינגע היימזוכט, דער ערהאבענע, מעכטיגע גאטט! עוויגער צבאות איזט דיין נאמע. (יד) גראס אים ראטהשלוס, מעכטיג אין דער אויזפיהרונג, דוא, דעססען אויגען אויף דען וואנדעל אללער מענשען גערירכטעט זינד, אום איינעם יעדען נאך זיינעם וועגע אונד דער פרוכט זיינער ווערקע צו פערגעלטען. (טו) דער דוא אים לאנדע מצרים, זאוואהל אן ישראל אלז אן אנדערן מענשען, צייכען אונד וואונדער טהאטעסט, דיא נאך יעצט בעקאננט זינד, אונד דיר דען נאמען ערווארבסט, דען דוא היי טיגעס טאגעס האסט. (טז) דוא פיהרטעסט דיין פאלק ישראל אויז דעם לאנדע מצרים מיט צייכען אונד וואונדערטהאטען, מיט שטארקער האנד אונד אויזגעשטרעקטעם ארמע אונד מיט פורכטבארער מאכט. (יז) דוא גאבעסט איהנען דיזעס לאנד, דאז דוא איהנען אינצוגעבען איהרען עלטערן צוגעשווארען האסט, איין לאנד, וועלכעס מילך אונד האניג פליסט. (יח) אלז זיא אבער דאהין קאמען אונד עז אין בעזיץ נאמען, אונד דיינער שטיממע ניכט געהארכטען, נאך דיינער לעהרע ניכט וואנדעלטען, וואז דוא איהנען צו טהון בעפאהלסט ניכט טהאטען, דא פערפיגטעסט דוא אלל דיזעס אונגליק איבער זיא. (יט) זיהע! מאן האט באללווערקע אום דיא שטאדט געמאכט, זיא צו עראבערן, אונד דיא שטאדט איזט דען כשדים, וועלכע זיא בעלאגערטען, שאן איבערגעבען ווארדען, (וויל זיא דעם שווערטע, דער הונגערסנאטה אונד דער פעסט ניכט לענגער ווידערשטעהען קאננטען;) וואז דוא געשפראכען האסט איזט ערפאלגט, אונד דוא זיהסט עז מיט אן? (כ) דא דוא דאך, מיין הערר, גאטט! צו מיר זאגטעסט: «קויפע דיר דאז פעלד פיר געלד, אונד נים צייגען דאצו!» אונד דיא שטאדט איזט דען כשדים איבערליפערט. (כא) דא וואר דעם ירמיהו דאז ווארט דעס עוויגען, וויא פאלגט: (כב) «זיהע! איך בין דער עוויגע, דער גאטט אללעס פליישעס, קאן מיר חוואז פערבארגען בלייבען?»

(א) צו

באור

יעקור במקום כוי כמו זכור את הסכת הלוך וקראת: למען, וכו' עד שוב תגו הכאו מתקיים בנוחת עוד יקנו בתים: (יב) אתה עשית וכו', הכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ממך כל דבר הנעשה בין שמים ובין הארץ: (יד) גדול העצה, שעצותיו גדולות ומעשיו טובים ההכונים: העליליה, המעשה: (יח) ותקרא, מן כי תקרה ה' שמכוקש (יט) הנה הסוללת, יונתן תרגם הא סוליא עלה על קרתא במכבשה, ורוצה לומר עפר שגונדרין סביב החומה לעלות משם על החומה: (כ) והעיר נתנה, ולמה לי שדה?

(א) ה'

רש"י

יפלא. לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה הורת לי לקנות שדה: יג ומשלם עון אבות אל חיק. הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: האל הגדול הגבור. ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין בהיכלו. איה נוראותיו במסכת יומא: טז ובאדם. ובשאר אנשים: ד"א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו אל שהיה חשך למצרים היה אור לישראל ומדרש אגדה ויונתן תירגם ולישראל עבדת פריסן בגו בני אנשא: יח ותקרא אתם. הקרית אותם לשון מקרה: יט ואשר דברת. דעה עליה היה וכה: כ והעיר נתנה, ולמה לי שדה: כב הממני יפלא. וכי העתידות עלומות ממני:

(ירמיה ט"ז י"ט. י"ז י"ד)

א יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך־שקר נחלו אבותינו הבל ואין־בם מועיל: ב היעשה־לו אדם אלהים והמה לא אלהים: ג לכן הנני מודיעם בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת־גבורתי וידעו כי־שמי יהוה: ד חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על־לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם: ה כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על־עץ רענן על גבעות הגבהות: ו הררי בשדה חילך כל־אוצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל־גבוליך: ז ושמטתה ובך מנחלתך אשר נתתי לך והעבדתיך את־איביך בארץ אשר לא־ידעת כי־אש קדחתם באפי עד־עולם תוקד: ח כה | אמר יהוה ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן־יהוה יסור לבו: ט והיה כערער בערבה ולא יראה

תרגום אשכנזי

(א) צו דיר, אָ העררָ! מיינע צופֿערזיכט, שוצוועהר אונד צופֿלוכט אין דער נאָטה! ווערדען איינסט נאַציאָנען זעלבסט פֿאָן דען פֿערנסטען געגענדען דער ערדע הינשטרעמען, אונד בעקעננען: « נור פֿאַלשע (געטטער) האבען אונז אונזערע פֿאָרפֿאַהרען פֿערערבט, אבערגלויבען, דאז צו ניכטס פֿראָממט.» (ב) דען קאַן אויך איין שטערבליכער זיך געטטליכעס וועזען שאַפֿפֿען, דאָ ער זעלבסט קיין גאָטט איזט? (ג) דיסמאַהל ווערדע איך אבער יענען קונד טהון, מיינע גאַנצע מאַכט אונד שטערקע וויל איך זיא פֿיהלען לאַססען — דאַס זיא ערפֿאַהרען, דאַס מיין נאַמע: «עוויגער» זייא. (ד) דיא פֿערגעהונגען יהודה'ס איזט מיט איינעם געשטאָהלטען גריפֿפֿעל, מיט איינעם מייסעל פֿאָן שמיר אײַנגעצייכנעט, איינגעוועצט אויף דער טאַפֿעל איהרעס הערצענס אונד אויף דען הערנערן איהרער אַלטערע. (ה) איזט עז דאָך אַלז דעכטען זיא אַן איהרע צעגלינגע, ערוועהנען זיא איהרע אַלטערע, איהרע האַיינע זאַממט דען גרינען ביימען אונד ערהאַבענען היגעלן. (ו) אָ דוא בעוואָהנער דעס היגליכטען געפֿילדעס! דיין פֿערמעגען, דיינע שעצצע, אללע דיינע זינדיגע אָפֿפֿערהעהען אויף דיינע גרענצען ווערדע איך צור ביימע היןגעבען. (ז) דוא זעלבסט אבער ווירסט פֿייערן פֿערן פֿאָן דיינעם ערבגוטע, דאז איך דיר איינגעגעבען, אינרעם איך דיך דיינען פֿיינדען דיהנסטבאַר מאַכען ווערדע אין איינעם דיר אונבעקאַננטען לאַנדע; דען איהר האבט אין מיר איין פֿייער אַנגעפֿאַכט, דאז עוויג לאָדערן ווירד. (ח) זאָ שפריכט דער עוויגע: פֿערפֿלוכט זייא דער מאַן, דער אויף איינען שטערבליכען זיך פֿערלעסט, אונד אויף פֿלייש זיינע שטערקע זעצט, פֿאָם עוויגען אבער זיין הערץ אבוועגדעט. (ט) ער ווירד זיין וויא איין איינזאַמער בוים אין דער וויסטע געניסט ניכט.

רש"י

א יהוה עזי ומעוזי ומנוסי. אנ"טי פויי"מאנט בלע"ז (בל"א צו דיר איזט מיינע צופלוכט). ומנוסי חברו לשון פלא כמו נתת ליראיך נס להתנוסס וכן ה' נסי ודונש פתר אותו לשון מנוס ומחס: אליך גוים יבואו. סוף האומות לשוב ולעבדך שכם אחד ועמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים: ומאפסי. כמו מקצה: נחלו. לשון נחלה: מועיל. לשון תועלת: כ כי שמי ה'. כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי: ד בעט ברזל. משל הוא כלומר חקוקים בשיקוע ואין נוחים לימחק: חרושה. חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם. שאינם שוכחין ע"ז שלהם: ה כזכר בניהם מזבחותם. כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו גיעגועין על בנו. ומדרש אגדה. בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: ואשריהם אשר על עץ רענן. על עץ כמו אצל וכן תירגם יונתן תחות כל אילן ענוף: ו הררי בשדה. ירושלים היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ולשון הררי כמו ערבי על שם שיושב בערבה מונט"יינדש בלע"ז (והיא מאנטהגנא"רד בל"א בעוואהנער). יושבי ההר: חילך. כמו ממונך: במותיך בחטאת. במותיך עשויות בחטאת להם ע"א בכל גבוליך: ז ושמטתה. על כרחך תשמט את הארץ את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ: ובך. אנקם ממנות נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה ד"א ובך ממנחלתך ובך אנקם ממנחלתך שאגלה אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי. יקדתם בנחירי: ח אשר יבטח באדם. בחרישו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו. כמו עזרו וכת"י רוחצניה: ומן ה' יסור לבו. שבטחו ומעתי את ברכתי לכם:

באור

(א) ה' עזי, אמר הנביא דרך קריאה, אתה ה' שאתה עזי מאלה הנלחמים עמי ואתם אליך ביום צרתי, אלה שאני מוכיחם על עבודה זרה אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה. וידעתי כי יבוא זמן שאפילו הגוים הרחוקים ישובו ויבואו אליך מאפסי ארץ (רד"ק): (ב) והמה לא אלהים, כלומר והם בני אדם אינם אלהים: (ג) לכן הנני מודיעם, לאלה שאינם רוצים לשוב: (ד) בצפורן שמיר, כמו צפורן של שמיר: ולקרנות, למ"ד במקום בי"ת כלמ"ד לפניכם לחרב: (ה) כזכור בניהם, בשמחה וגיל, כן יזכרו מזבחותם ואשריהם: על עץ רענן, כטעם ויבואו האכסים על הנסים, (ו) הררי בשדה, כלומר את היושבת בשדה אשר מלאה הרים: כל אוצרותיך, חסר וי"ו השמוש (רד"ק): (ז) ושמטתה ובך, פירושו בך עצמך תקיים השמיטה, כי לא תעבוד את ארצך, אבל עם לא ידעת תעבור: מנחלתך, רחוק מארצך: (ט) כערער, עץ:

הפטרת בחקתי

ניכט דעס גוטען, ווען עז קעממט, בלייבט אין דער דירע אין וויסטעם, אונפרוכטבארען אונד אונבעוואהנטען לאנדע. (י) געזעגנעט זייא דער מאן, דער זיך אויף דען עוויגען פערלעסט, אונד דעססען האפפנונג דער הערר איזט. (יא) ער ווירד איינסט אם וואססער געפפלאנצטע בוימע גלייך זיין, דער וייט הין אין פייכטען באדען וואורצעלט; ער עמפפינדעט ניכטס ווען היצצע וויטהעט, זיין בלאטט אימער גרין; ער פירכטעט ניכט דער דירערן צייט, אונד הערט ניכט אויף פריכטע צו טראגען. (יב) איבער אללעס איזט דאז הערץ טריגעריש, אונד דאך אונמעכטיג, ווער קאן עז ערגרינדען? (יג) איך, דער עוויגע, ערפארשע דאז הערץ, פריפע דיא נירען, אום יעדעם נאך זיינעם וואנדעל, נאך דען פריכטען זיינער ווערקע צו בעלאהנען. (יד) דער קרא זאממעלט איין, אב ער גלייך ניכט געבעהרט, זא אויך ווער אונגערעכטען רייכטהום ערווירבט; אין דער העלפטע זיינער לעבענסיאהרע מוס ער איהן פערלאססען, אונד בייא זיינעם ענדע ווירד ער נאך איין טהאר. (טו) טהראן דער מאיעסטעט! פאן עוויג הער ערהאבענער ארט אונזערעס היילגטהומס!

יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב: י ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו: יא והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי: יב עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו: יג אני יהוה חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו: יד קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל: טו כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: טז מקוה ישראל יהוה כל עזביך יבשו וסורי בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יהוה: יז רפאני יהוה וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה:

(טז) דוא, עוויגער, ביסט דיא האפפנונג ישראל'ס, דיא דיך פערלאססען מיססען צו שאנדען ווערדען, דיא אבטריננינגען ווערדען שאן אויף ערדען צור פערדאממניס אויפגעצייכנעט ווערדען; דען זיא האבען דיא קוועללע דעס פרישען וואססערס, דען עוויגען, פערלאססען. (יז) אהיילע מיך, הערר! דאס איך גענעזע; הילף מיר, דאס איך געררעטטעט ווערדע, דען מיין רוהם ביסט דוא.

באור

עז יחידי: ולא יראה כי יבוא טוב, ט׳ וממר כי לא יספיקו לרוב יובנו, כן האיש אשר מה׳ יהיה נעזב מכל נד: חררים, מן ועצמי חרה מני חרב (רד"ק): (יא) ועל יובל ישלח, ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק, יהיו על פלגי מים (רד"ק): ולא יראה, כטעם וכל העם רואים: ולא ימיש מעשות פרי, כי אפילו בשנת בצורת יהיה בלחותו, ויתן פריו בעתו, כן האדם הטוב אשר יבטח בה׳ לא יסור טובו לעולם, ואפילו בשעה שאשר בני אדם בצרה, הוא יהיה בטוב, ופרי האדם הטוב, שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים, והעלה הוא משל למאמרו ועצות שיהנו בני אדם ממנו (מרד"ק): (יב) עקב הלב, הלב הוא מלא מרמה, אף שהיא חלושה: (יד) קרא, שם עוף: (טז) וסורי בארץ יכתבו, כלומר עודם הם בארץ יכתבו לפורענות:

רש"י

לכם כן שומעתי: ט כערער. כעץ יחידי לשון ערירי ויש אומר דגאשט"יה בלע"ז (דעגא"טע פערדארט־בען) ומנחם פירש שם עץ מעצי היער וערער שמו וכן פירש כערער במדבר עץ אחד מעצי היער: בערבה. לשון מישור: חרירים. יובש כמו חרה מני חורב: ארץ מלחה. ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת: יא ולא יראה. הען כי יבא חם: בצורת. לשון רעב פאמי"נא בלע"ז (בל"א הונגערסנאטה)׳ ל"א בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג. לא יפחד: יב עקוב הלב. מלא תואנה ועקובה מכל רעה: ואנוש. לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו. הוא סבור מי ידענו אני חוקרו: יד קורא דגר. קו"קו גלוצ"ט בלע"ז (בל"א דינג קוגקוג גלוקסעט. עיין שמואל א׳ כ"ו כ׳ פי׳ רש"י על קורא. פיר"דיץ בלע"ז. והוא פירד"ריץ בל"א רעבהון פעלדהון. וברש"י כ"י הבלע"ז ליתא): ולא ילד. הקורא הזה מוסף אחריו אפרוחים שלא ילד דגר הוא ליפנוף שמנפנף העוף בקולו לאסוף אפרוחין אחריו ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך לעושה עושר ולא במשפט: יהיה נבל. מתקרי רשעא: טו כסא כבוד וגומר. לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו ומתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרום מראשית בריית עולם ומכון כנגד מקדשנו: טז מקוה ישראל. ה׳ יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות התחתיות ארץ יכתבו: יז כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאת׳ מושיעי תהלתי ומט"נלא בלע"ז (בל"א דוסמרעדיגקייט):

מפטיר פרשת זכור

בשבת שלפני פורים מוציאין ב׳ ספרים. בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר השני קורא המפטיר פרשה זו:

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

א ויאמר

(שמואל א׳ ט״ו א׳ — ל״ד)

א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃

כאן מתחילים האשכנזים

ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ יט וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ כא וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ כב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ כה וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי

את

אֶל־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגַג לִפְנֵי יְהֹוָה בַּגִּלְגָּל׃ לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

מפטיר לפרשת פרה

בשבת שחל בו פ׳ פרה מוציאין ב׳ ספרים · בראשון קורין שבעה גברי בפ׳ השבוע וקדיש לעילא · ובספר שני קורא המפטיר פ׳ ע׳ :

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהֹוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהֹוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פרשת פרה יחזקאל ל״ו ט״ז עד כ״ג

א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ ג וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם

אשר

אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה: ד ואפיץ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים: ה ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם יהוה אלה ומארצו יצאו: ו ואחמל על שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה: ז לכן אמר לבית ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם: ח וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניכם: ט ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם: י וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם: יא ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: יב ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: יג וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: יד והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל הדגן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב: טו והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים: טז וזכרתם את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבותיכם: יז לא למענכם אני עשה נאם אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל: יח כה אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות: יט והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר: כ ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: כא וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי:

כאן מסיימים הספרדים

כב כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם: כג כצאן קדשים כצאן ירושלים במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי אני יהוה:

מפטיר לפרשת החדש

בשבת שחל בו פרשת החדש מוציאין ב' ספרים. בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר השני קורא המפטיר פרשה זו. ואם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין שלשה ספרים. בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע. ובספר השני קורין השביעי בפ' פנחס וביום השבת. ובראשי חדשיכם וקדיש לעילא. ובספר השלישי קורא המפטיר פרשה זו:

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה: שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל

במים כי אם־צלי־אש ראשו על־כרעיו ועל־קרבו: ולא־תותירו ממנו עד־בקר והנתר ממנו עד־בקר באש תשרפו: וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: ועברתי בארץ־מצרים בלילה הזה והכיתי כל־בכור בארץ מצרים מאדם ועד־בהמה ובכל־אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה: והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את־הדם ופסחתי עלכם ולא־יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים: והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגהו: שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי ׀ כל־אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד־יום השבעי: וביום הראשון מקרא־קדש וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכה לא־יעשה בהם אך אשר יאכל לכל־נפש הוא לבדו יעשה לכם: ושמרתם את־המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את־צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את־היום הזה לדרתיכם חקת עולם: בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי ׀ כל־אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ:
כל־מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: פ

הפטרה לפרשת החודש

(יחזקאל מ"ה ט"ז עד מ"ו י"ח)

א כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא בישראל: ב ועל־הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־מועדי בית ישראל הוא־יעשה את־החטאת ואת־המנחה ואת־העולה ואת־השלמים לכפר בעד בית־ישראל: ג כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר־בן־בקר תמים וחטאת את־המקדש: ד ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית: ה וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית: ו בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ז ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת: ח ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ט ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: י בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן: יא כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: יב ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־הערב: יג והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: יד והעלה אשר־יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים: טו ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה: טו וביום החדש פר בן־בקר תמימם וששת כבשם ואיל תמימם יהיו: יז ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה: יח ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא: יט ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא

דרך

דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצאו: כ והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: כא ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: כב וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו: כג וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: כד ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: כה ועשו את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד: כו כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: כז וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: כח ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו:

הפטרה לשבת הגדול

(מלאכי ג׳ ד עד סוף הספר)

(א) וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: ב וקרבתי אליכם למשפט והייתי ׀ עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות: ג כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם: ד למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב: ה היקבע אדם אלהים

תרגום אשכנזי

(א) איינסט ווירד יהודה׳ס אונד ירושלים׳ס אָפּפֿער אַנגענעהם ווידערום זעהן, ווירד ערום עוויגען זיין, וויא אין דער פֿאָרוועלט טאַגען, אין לענגסט פֿערפֿלאָסענען יאַהרען. (ב) נאָבער איך אייערעט וועגען צום גע־ריכט הינגעטרעטען, אונד איין ריכטיגער צייגע געווען זיין וועררע, ווידער צויבערער, עהעברעכער, מיינאיידיגע, וויא דער דאַ דען לאָהן דעם מיטהלינגס פֿאָרענטהאַלטען, וויטט־ווע אונד וואַיזע דריקקען, דעם פֿרעמדלינגס רעכט פֿערדרעה־ען, אונד מיין ניכט פֿירכטען, שפריכט דער עוויגע צבאות. (ג) דען זאָ וואַהר איך, דער עוויגע, אונפֿערענדערליך בין, זאָ זאָללט אויך איהר, קינדער יעקב׳ס, ניכט פֿעלליג פֿערגעהען. (ד) וויאוואָהל איהר פֿאָן דען צייטען אייערער ערסטען פֿאָרפֿאָהרען אַן פֿאָן מיינען געזעצע אָבגעוויכען זייד, אונד זיא ניכט בעאָבאַכטעט האָבט. אָבער קעהרט נור ווידערום צו מיר צוריק, אונד איך קעהרע אויך ווידערום צו איין צוריק, שפריכט דער עוויגע צבאות. שפרעכט איהר: • וואָמיט זאָללען וויר צוריקקעהרען; (ה) זאָלל דער מענש פֿאַרענטהאַלטען וואַז זיינעם גאָטטעס

רש״י

ג כי אני ה׳ לא שניתי. אף על פי שאני מאריך אפי לא שינת דעתי עלי מראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: ואתם בני יעקב. אף על פי שמתים אתם ברעתכם ולא גביתי מן הרשעים בחיים: לא כליתם. אינכם כלים שלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני בניהכם וכן תירגם יונתן ואתון דבית יעקב מדמן דאתן דמית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומ׳ אתם סבורי׳ לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע וממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי הוווה ושניתי לה אבל אתכם העמודתי אחר פורענות הרבה ויחיי כלים ואתם אינכם כלים: ה היקבע אדם. רבותינו פירשו לשון גזילה ולשון ארמי הוא: המעשר והתרומה. שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא:

באור

(א) וערבה לה׳ וגו׳, ומתי יהיה זה, אחרי שקרבתי אליכם למשפט ובערתי הרע מקרבכם, וכמו שזכר נפ׳ הקודם ושם אמרף וגומר: (ב) וקרבתי, וכן והייתי, זמן מורכב מעבר ועתיד, כמו אשר הולדת אחריהם (בראשית מ״ח ו׳), ועיין הבאור שם גם נ׳ נתה״ם לרמב״מן ז״ל: ובעשקי, מוסף אחר עמו, ועושקים שכר שכיר ועושקי אלמנה ויתום, וטעם הב׳ כמו ומיד עושקיהם כחם (קהלת ד׳ א׳), כן נראה לי: ומטי גר, תירגם יונתן ומסטין דין גיורא, וכונת בעל הטעמים לא ידעתי, למה חבר ויתום ומטי גר: (ג) כי אני ה׳ וגו׳, כלומר כמו שאני לא אשנה כן אתם לא תכלו, כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ כמו שאני אל אחד (מרד״ק): (ד) למימי, למ״ד הכולל, כלומר מימי אבותיכם עד עתה, במה נשוב, כאלו לא חטאתם כלל נגדי, ואני אחשוב לכם מיד אחת מחטאתיכ׳, קביעת המעשר והתרומה: (ה) היקבע, רבותינו פירשוהו לשון גזילה ולשון ארמי הוא (רש״י), כי מלאכי נבא בימי

הפטרה לשבת הגדול

אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃ ו בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃ ז הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃ ח וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ י חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ׃ יא אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃ יג אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ יד וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

ליום

גאָטטעס איזט, דאָס וויא דאז מיינע איהר פֿאָרענטהאַל־טעט? שפרעכט איהר: «וואָז ענטהאַלטען וויר דיר פֿאָר? דען צעהנטען אונד דיא העבע. (ו) מיט דעם מאַנגעלס פֿלוך בעלאַסטעט, וואָללט איהר דאָז מיינע פֿאָרענט־האַלטען? אַ טהעריכטעס פֿאָלק אללעזאַממט! (ז) ברינגט נור אלל דען צעהנטען אין מיינע פֿאָררַאטהסקאַממער, דאָס אין מיינעם הויזע נאַהרונג זייא, אונד פּריפֿט מיך דאַמיט, אָב איך אייך ניכט דעם הימעלס געוועלבע עפֿפֿנען, אונד אייך זעגען העראָב שטרעמען לאַססען ווערדע, איבער־שווענגליך גענוג. (ח) דאַן ווערדע איך אויך אייערטוועגען דען פֿערצעהרער אנשרייען, דאַס ער דיא ערדפֿריכטע ניכט פֿערדערבע, נאָך זאָלל דער וויינשטאָק אים פֿעלדע אייך פֿעראונגליקקען, שפּריכט דער עוויגע צבאות. (ט) אונד אללע פֿעלקער ווערדען אייך גליקליך פּרייזען, דען איהר ווערדעט איין ווינשענסווערטהעס לאַנד בעזיצען, שפּריכט דער עוויגע צבאות. (י) זיא נעהמען איבער־האַנד, אייערע רעדען ווידער מיך, שפּריכט דער עוויגע. שפרעכט איהר: «וואָז רעדען וויר ווידער דיך?» (יא) איהר זאַגט: «פֿערגעבענס איזט, גאָטט צו דיהנען; וואָז פֿאָר־טהייל עז, דאָס וויר זיינע בעפֿעהלע האַלטען, דאָס גע־קרימט וויר געהען פֿאָר דעם עוויגען צבאות. (יב) פּריי־זען וויר דאָך דיא פֿרעפֿלער גליקליך! אויך איבעלטהעטערן געהט עז וואָהל, אויך גאָטטעספֿרעפֿער ענטקאָממען». (יג) דאַן אַבער אונטערעדען גאָטטעספֿירכטיגע זיך מיט איינאַנדער: «וואָהל פֿערנימט דער העררֿ אונד העררט, וואָהל שטעהט אים געדעכטניסבוכע פֿאָר איהם איינגעטראַגען, פֿיר דיא גאָטטעספֿערעהרער אונד דיא זיינען נאַמען אַכטען! (יד) דיזע ווערדען אַן יענעם טאַגע, דען איך שאַפֿע, שפּריכט דער עוויגע צבאות,

מיר

באור

בימי בית שני אחר גלות בבל, שבכבר היה מעורב קצת לשון ארמי בלשון הקודש, כנראה מתוך ספרי דניאל עזרא ונחמיה: (ו) במארה וגו', כי תאמרו אחר כתן עין יפה מזה המעט, זה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המארה והחסרון אשר אתם כאורים ומחסרים, כי אדרבה זה העונש על שאתם קובעים המעשר והתרומה, אמנם בחנוני נא והביאו את כל המעשר אם לא הריקותי לכם ברכה (מראב"ע): הגוי כלו, שכלם שוים בסכלות הזה הענין ולא ידעו ולא יבינו להבדיל הסבה והמסובב: (ז) ארבות השמים, עיין באור שם זה בספר נתה"ש לרמב"מן ז"ל (בראשית ז' י"א): עד בלי די, תרגם יונתן עד דתימרון מסת, והמפרשים אמרו מה שאמרו, והנכון שפירושו כמו עד בלי ירם, הענין בלי שליותיכם, לגלות שאול וכיוצא, כלומר עד שבכר כלה ועבר הירק והיבנו, וכן עד בלי די שכבר עבר הסבוס שיש לומר עליו די, ותחזרנו כפי הענין: (ח) באוכל, נקרא האוכל את התמחה (רד"ק): ארץ חפץ, שכלם יחפצו בה, והטעם תהיו אנשי או יושבי ארץ חפץ: (י) חזקו וגו', שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין (רד"ק), ונראה טעם המשך בעבור ואשרו אתכם כל הגוים, והם אמרו אנחנו מאשרים זדים: עלי דבריכם, טעמו הפוך, דבריכם שאתם מדברים עלי, והעד מה נדברנו עליך; אף שאין זה דעת בעל הטעמים: (יב) גם נבנו, לשון הצלחה וקיום: גם, אותן אשר בחנו אלהים כחלטים מעמל אנוש ומנגעי בני אדם: (יג) אז, ביום אשר ה' עושה ידברו יראי ה' איש אל רעהו בעדות הנסיון שיהיה ביום ההוא, שבאמת יקשב ה' וישגיח על הרעים ועל הטובים וישמע דבריהם, וזה יו ספר זכרונות כתוב עליו ליראי ה' ולחושבי שמו, ושומים נו כל הזכיות שלהם וכל השכר שיקבלו בעבורן ליום הגמול, כן נ"ל טעם הכתוב: ויכתב ספר זכרון לפניו, ד"מ כלשון כ"א שכותבים המלכים ספר זכרונות כי אין שכחה לפניו יתברך וכן מספרך אשר כתבת כל הנמנה כתוב בספר (רד"ק): ולחושבי שמו, אמרו המפרשים הטעם על החכמים המשכילים החושבים בדרכי ה'. אמנם הנכון שהוא כ"ע של יראי ה', כלומר שמם ה' כתוב בעיניהם, וכמתורגם"א ז"ל: (יד) והיו, מלת

סגלה

רש"י

היא גזילתי: ו במארה אתם נארים. על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואעפ"כ אותי קובעים: ז ויהי טרף. יהי מזון מצוי לשמשי: ח וגערתי לכם באוכל. בחסיל וגובי האוכל לכם את תבואת השדה והגפן: ט ארץ חפץ. ארץ שחפצי בה: יא שוא עבוד אלהים. על הנם עבדנו כי לא נקבל שכר: קדורנית. בשפל רוח: יב ועתה אנחנו מאשרים וגומר. אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים אנו הרשעים מצליחי' עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעם: גם בחנו אלהים. לומר נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו: יג אז נדברו וגו'. אני משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורנית מפני נדברו יראי ה' שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריכם מלפני ואף על פי שאני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון ויהיו לי דבריה' מקויימים: יד ליום אשר אני עושה סגולה. אשר אמרתי והנחתי לשלם

ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על־בנו העבד אתו׃ טו ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו׃ טז כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל־זדים וכל־עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא־יעזב להם שרש וענף׃ יז וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק׃ יח ועסותם רשעים כי־יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות׃ יט זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על־כל־ישראל חקים ומשפטים׃ כ הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא׃ כא והשיב לב־אבות על־בנים ולב בנים על־אבותם פן־אבוא והכיתי את־הארץ חרם׃

ז׳ רבתי

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא׃

א ויאמר

מיר אייגענטהום זיין, אונד איך ווערדע איהרער שאנען, וויא איין מאן זיינעם זאהנעס שאנט, דער טרייא איהם איזט (טו) אויך איהר ווערדעט דאן אין אייך געהען, אונד דען אונטערשיד זעהען. צווישען דעם רעכטשאפפענען אונד דעם בעזעוויכט, צווישען דעם גאטטעספערעהרער אונד דעם, זא איהן ניכט פערעהרט. (טז) דען זעהט! ער קעממט, יענער טאג, וויא אפענגלוט ברעננענד, אונד אללע פרעפלער אונד אללע איבעלטהעטער ווערדען דעם שטראהע גלייך אויפלאדערן אן דיזעם קינפטיגען טאגע, שפריכט דער עוויגע צבאות, דאס איהנען ניכט ווארצעל, ניכט צווייג איבריג בלייבען ווירד. (יז) אייך אבער, דיא איהר מיינען נאמען עהרפירכטעט, ווירד אן יענעם טאגע, דען איך שאפפע, שפריכט דער עוויגע צבאות, דיא זאננע דער הולד שיינען, היילברינגענד מיט איהרען שטראהלען; איהר ווערדעט הינויז געהען, (אין איהרעם זאננענגלאנץ) אייך ווייידען, פייסטען קעלבערן גלייך, (יח) אונד דיא בעזעוויכטער צערטרעטען דיא אשע אונטער אייערן פוסבאללען זיין ווערדען. (יט) געדענקט דיא לעהרע מיינעס דיהנערס משה, דיא געזעצע אונד רעכטע, וועלכע איך איהם צו חורב פיר גאנץ ישראל אויפגעטראגען האבע. (כ) זעהט! איך שיקקע אייך דען פראפעטען אליה בעפאר יענער טאג דעס עוויגען קעממט, דער גראסע, פורכטבארע. (כא) דיזער ווירד דיא הערצען דער פעטער זאממט איהרער קינדער, אונד דיא הערצען דער קינדער זאממט איהרער פעטער צוריק ברינגען, אויף דאס איך ניכט קאממע, אונד דאז לאנד מיט פערניכטונג שלאגע. אבער זעהט! איך שיקקע אייך דען פראפעטען אליה בעפאר ער קעממט, יענער טאג דעס עוויגען, דער גראסע, פורכטבארע.

(א) יהושע

רש״י

בו גמולו ושם הראה אתכם מה בין צדיק לרשע: סגולה. אוצר חיים טויי״ר בלע״ז: (טז) כי הנה היום בא. היום זה ל׳ שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גהינם לעתיד לבא אלא הקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאין בה וזהו שנאמר וזרחה לכם יראי וגומר: יז ופשתם. ל׳ שומן כמו כי תפושו כעגלה דשה: כעגלי מרבק. הנכנסים לרבקה לפטם קופי״לא בלע״ז: (יח) ועסותם. וכתתם ל׳ מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן: שורש וענף. ברא ובר ברא: (כא) והשיב לב אבות. להקדוש ברוך הוא: על בנים. על ידי בנים יאמר לבנים דרך חבה ורצון לו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבותם כך שמעתי משמו של ר׳ מנחם ורבותינו דרשוהו במס׳ עדיות לשום שלום בעולם:

א ויאמר

באור

סגלה דבקה עם והיו לי (ראב״ע): והמלתי עליהם, שלא ישיגם הרעה המכלה הרשעים (רד״ק): העובד אותו, שיחמול עליו האב יותר מעל כל בניו: (טו) כי הנה היום בא, המשיל יום המשפט לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף (רד״ק): קש, כמו קש יבש שזין שיכלו מהרה (הנ״ל): ולהט, פועל יוצא, ומתורגם כפי הענין: (יז) וזרחה לכם יראי שמי, ביום אשר אני עושה אמר ה׳ צבאות, שמש צדקה וגו׳, כן שעור אמ״ה ב׳ הכתובים ככה הנחת בעל הטעמים, וכן תרגמתי: שמש צדקה, היפך יום בוער כתנור, כי טעם שם צדקה מבואר מס׳ כתב״ש לרמב״ן ז״ל ד והמשיל צדקות ה׳ וחסדיו לשמש שביא אבי כל טוב בעולם: האחרני: ומרפא בכנפיה, היפך ולהט אותם. וטעם בכנפיה על פריסת קרני אורה, וכן אמר, כשחר פרוש על ההרים: ויצאתם, לאור השמש (ראב״ע): ופשתם, לשון רבוי, כמו ופשו פרשיו (רד״ק) כלומר שתתערבו ותתענגו ותדשנו באור השמש הזה, כעגלי המפוטמים המתענגים ומרקדים באור השמש על פני נאות דשא: (יח) ועסותם, ענין הדריסה, והכתישה, ומזה נקרא עסים המשקה היוצא ע״י כתישה ונסיעה (רד״ק): כי יהיו אפר, אחרי אשר להט אותם היום הבא: (כ) הגדול והנורא, יש לפתרו על היום ויש לפתרו על השם, וכן תרגומי: (כא) והשיב, יזהיר האבות והבנים יחדיו לשוב אל ה׳, וטעם על כמו עם (מרד״ק) וטעם הכפל להעיר שיהיו כלם שבים כאיש אחד; פן אבוא והכתי, ביום ההוא אם לא ישובו, ולכן הנני שולח להם את אליהו לפני בוא יום ההוא כדי שיזהירם וישובו:

(א) התקדשו

הפטרה ליום א׳ של פסח

(יהושע ג׳ פ׳ ה׳ — ו׳ , וה׳ פ׳ ב׳ — ט״ו)

א **ויאמר** יהושע אל־העם התקדשו כי מחר יעשה יהוה בקרבכם נפלאות : ב ויאמר יהושע אל־הכהנים לאמר שאו את־ארון הברית ועברו לפני העם וישאו את־ארון הברית וילכו לפני העם : ג ויאמר יהוה אל־יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל־ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך :

ד בעת ההיא אמר יהוה אל־יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את־בני־ישראל שנית : ה ויעש־לו יהושע חרבות צרים וימל את־בני ישראל אל־גבעת הערלות : ו וזה הדבר אשר־מל יהושע כל־העם היצא ממצרים הזכרים כל ׀ אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים : ז כי־מלים היו כל־העם היצאים וכל־העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא־מלו : ח כי ׀ ארבעים שנה הלכו בני־ישראל במדבר עד־תם כל־הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא־שמעו בקול יהוה אשר נשבע יהוה להם לבלתי הראותם את־ הארץ

בנ״א הל׳ רגושה.

תרגום אשכנזי

(א) יהושע שפראך צום פאלקע : « האלטעט אייך בע־רייט , דען מארגען ווירד דער עוויגע וואונ־דער אונטער אייך פערריכטען . » (ב) אונד צו דען פריס־טערן שפראך ער פאלגענדערמאאסען : « טראגט דיא בונ־דעסלאדע , אונד געהט פאר דעם פאלקע פאראויז ! » אונד זיא נאהמען (דעס אנדערן מארגענס) דיא בונדעסלאדע , אונד גינגען פאר דעם פאלקע הער . (ג) דער עוויגע אבער זאגטע צו יהושע : « הייטע ווערדע איך אנפאנגען , דיך גראס צו מאכען אין דען אויגען דעס גאנצען ישראל , אינ־דעם זיא ערקעננען ווערדען , דאס איך מיט דיר עבען זא זיין ווערדע , וויא איך מיט משה וואר . »

* * *

(ד) אום דיזע צייט זאגטע דער עוויגע צו יהושע : « מא־כע דיר שארפשניידענדע מעססער , אונד האלטע איינע אבערמאהליגע אללגעמיינע בעשניידונג אונטער דען קינ־דערן ישראל׳ס . (ה) אונד יהושע מאכטע זיך שארפ־שניידענדע מעססער , אונד בעשניטט דיא קינדער ישראל׳ס אויף דער אנהעהע ערלות . (ו) עז האטטע נעמליך פאל־גענדע בעוואנדניס מיט דיזער בעשניידונג : אללע מענג־ליכע אונטער דעם פאלקע , דאז אויז מצרים געגאנגען וואר , אללע קריגסלייטע , ווארען אין דער וויסטענייא גע־שטארבען אויף דעם וועגע איהרעס אויזצוגעס אויז מצרים . (ז) דיזעס פאלק נון , זא פיל איהרער אויזגעגאנגען זינד , וואר צוואהר שאן בעשניטטען , דאז איניגע פאלק אבער , דאז ערסט אין דער וויסטענייא געבארען ווארדע , וועהרענד דער רייזע דיזעס אויזצוגעס אויז מצרים , האטטע מאן ניכט בעשניטטען . (ח) (דען פירציג יאהר צאגען דיא קינדער ישראל׳ס אין דער וויסטענייא אומהער , ביז אלל דאז פאלק אויזגעשטארבען וואר , דיא קריגסלייטע נעמליך , זא אויז מצרים געגאנגען ווארען , וויל זיא דעם עוויגען שטיממע ניכט בעפאלגט האבען , דארום ער איהנען דען צו־געשווארען , דאס זיא דאז לאנד ניכט זעהען זאללטען , דאז

באור

(א) **התקדשו**, ת״י אזדמנו , וכן התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י״א י״ח) , והטעם כמו שאמר הרד״ק ז״ל תהיה מזומנים לעבור והכינו כליכם וכל דבריכם : (ב) ויאמר וגו׳ , ביום המחרת רש״י) : (ג) אשר ידעון , על ידי הנסים שאני עושה על ידך כי כאשר הייתי עם משה אהי׳ עמך , ועי״כ תגדל בעיניהם : (ד) בעת ההיא , אחרי שעברו את הירדן ; חרבות צורים , כתרגומו אזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות נהפך לגלדין אינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך (רש״י) , ויהיה תרגום צור בל״א דיא שניידע , ותרגו׳ יונ׳ געשליפען , געשערפט , וענינו מטע׳ נר היפך הרוחב שאינו מחודד . וטע׳ חרבו׳ צורי׳ אמר הרד״ק ז״ל ובסמיך המיוחד אל התואר כמו מי המרים , או פירושו חרבות שיהיו להם חדודים : שנית , שמלו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שניה (רש״י) , וכענין הזה מתורגם בל״א : (ה) גבעת הערלות , נקרא כן בעבור הערלות שנכרתו שם : (ו) וזה הדבר , שבעבורו מל יהושע (רד״ק) : (ז) כל העם היוצאים , אפי׳ הקטנים הנולדים במצרים ולא היו עדיין בן עשרים בחטא המרגלים , והנה אותם שהיו אז מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרים שנה ומטה כשארו

רש״י

א **ויאמר** יהושע . ביום השלישי ויום ג׳ של אבל היה ראשון לג׳ הימי׳ : התקדשו . הזדמנו : כי מחר . בעברכ׳ את הירדן : נפלאות . תירגם יונתן פרישן : ב ויאמר יהושע אל הכהנים . ביום המחרת ; שאו את ארון הברית . עד עכשיו נשאו הלוים והיום הכהנים : ד חרבות צרים . כתרגומו אזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות נהפך לגלדין ואינו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך : שנית . שמלו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנייה שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמו׳ ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו : ה גבעת הערלות . על שם המאורע נקרא שנעשה כמין גבעה : ו וזה הדבר . על ידי דיבור מל אותם אמר להם סבורים אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמור וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורך : כל העם היוצא . לא היה אחד מהם כאן שכולם מתו והם היו מולים שנאמר כי מולים היו : ז לא מלו . כמו שפרשתי לא נשבה רוח צפונית והם

הארץ אשר נשבע יהוה לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש: ט ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך: י ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם: יא ויאמר יהוה אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה: יב ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו: יג ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה: יד וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: טו ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו: טו ויאמר לא כי אני שר צבא יהוה עתה

באתי

דאז דער עוויגע אונזערן עלטערן צוגעשווארען, אונז איינצוגעבען, איין לאנד, וואו מיליך אונד האניג פליסט; (ט) איהרע קינדער אבער נאהם ער אן איהרער שטאטט אויף.) דיזע נון בעשניטט יהושע, דא זיא נאך אונבעשניטטען ווארען, וויל מאן זיא אויף דער רייזע ניכט האטטע בעשניידען וואללען. (י) אלז נון אללעס פאלק זעממטליך בעשניטטען וואר, וויילטען זיא אים לאגער אויף איהרע שטעללע, ביז זיא געהיילט ווארען. (יא) דער עוויגע זאגטע צו יהושע: „הייטע האבע איך דיא שאנדע מצרים,ס פאן אייך אבגעוועלצט, דארום נעננט מאן דיזען ארט גלגל (דאז וועלצען) ביז אויף דען הייטיגען טאג. (יב) דאז פאלק לאגערטע אלזא צו גלגל, אונד ריכטעטען דאז איבערשרייטונגסאפפער צו אם פירצעהנטען טאג דעס מאנאטעס, געגען אבענד, אין דער עבענע פאן יריחו, (יג) אונד אסען דעס אנדערן מארגענס נאך דיזעם איבערשרייטונגסאפפער פאן דעם געטריידע דעס לאנדעס אונגעזייערטע קוכען אונד געבראנטע זאנגען: אן עבען דיזעם טאגע. (יד) אלז געדאכטען מארגענדען טאג, הערטע אויך דער מן אויף, דא זיא פאן דעם געטריידע דעס לאנדעס עססען קאננטען. דיא קינדער ישראל,ס האטטען נון קיין מאננא מעהר, זאנדערן אסען פאן דער דיסיעריגען פרוכט דעס לאנדעס כנען. (טו) וועהרענד יהושע פאר יריחו וואר, הוב ער איינסט זיינע אויגען אויף אונד זאהע איינען מאן איהם ענטגעגען שטעהען, מיט געצוקטעם שווערטע אין דער האנד. יהושע גינג אויף איהן צו, אונד פראגטע איהן: „געהערסט דוא צו אונזערן פיינדען?„ (טו) ער אנטוואָרטעטע: „ניין! איך בין איין אבערהויפט אויז דעם העערע דעס עוויגען, אונד זא עבען אנגעקאממען

רש״י

והם הם שמלו עכשיו: ט ואת בניהם הקים תחתם. ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים במדבר אותם מל יהושע: י וישבו תחתם. בהראשון לא נרו על עיר: עד חיותם. מן המכה: יא גלותי. הסירותי את חרפת מצרים שהיו מצרים רואי כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציא' והם אינם יודעים שהוא דם מילה וכשמלו בימי יהושע ונא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלה עמהם היו מונים. להם כך דרש ר' משה הדרשן: גלותי. הסירותי כמו גל מעלי חרפ' ויגל האבן: יג ממחרת הפסח. יום הנפת העומר שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר שמת משה שפסק המן עד עכשיו היו מסתפקין ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בט"ו באייר אמור מעתה בתרדה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן: יד ולא היה עוד לבני ישראל מן. לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אבל אם היה להם מן לא היו אוכלים מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומרי' לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר לא היה עוד וגומר: טו בהיות יהושע ביריחו. מכאן לעיבורה של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו: הלנו אתה. הלמסעדנא אתיתא: טו עתה באתי. לעזרתך

באור

כשהרו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודים במדבר שלא היו מלים אותן בדרך מפני הסכנה, וטעם לא מלו מנא, וכמו שאמר להלן כי לא מלו אותם בדרך, כלומר בעבור הדרך (מהר"ל): (ט) הקים תחתם, לרשת את הארץ: (י) חיותם, הרפאם, כמו וימרחו על השחין ויחי: (יא) חרפת מצרים, לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריים, והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו (רד"ק): גלגל, נכפלה בו הפ"א כי מן גלותי אמרו גלל, וכן דרך לה"ק בשמות הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו כא מן יכתבנו שמואל כי מה' שאלתיו, וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב (הכ"ל): עד היום הזה, עד ימי הכותב, אולי אי זמן רב אחר המעשה הזה: (יב) ויעשו את הפסח, את זבח הפסח: (יג) מעבור הארץ, אמרו כי נקרא עבור הדגן שהוא משנה שעברה, ואותה של שנה הבאה נקרא תבואה (רד"ק): ממחרת הפסח, הוא ט"ו בניסן, כי בי"ד בו יקרב הפסח, וכן נחמשה עשר יום לחודש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (מהר"ל): בעצם היום הזה, מוסב למטה, ושעורו בעצם היום הזה, דהיינו באותו המחרת שזכר שאכלו בו מעבור הארץ באותו היום פסק גם כן המן לרדת: (יד) באכלם, כלומר בעבור אכלם מעבור הארץ, ולא היו עדיין צריכים לו, אחרי שכבר באו אל ארץ נושבת, ארץ לא תחסר כל בה, וזה שאמר ולא היה עוד לפני ישראל מן, כלומר שלא בלבד פסק באותו היום, כי אם שבת לגמרי מרדת עוד כל הימים, ומאותו היום והלאה אכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא, ר"ל מהתבואה החדשה. כן נראה המשך המאמרים: (טו) ויהי, המעשה שבהיות יהושע ביריחו וגומר: ביריחו, בגבול יריחו, דהיינו בערבה שעל פני העיר: (טז) שר צבא ה', ת"י מלאך שליח מן קדם ה', ורד"ק אמר ז"ל כנאות מעלה ומטה כמו שנאמר על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע, לפיכך אמר

באתי ויפל יהושע אל־פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדני מדבר אל־עבדו: יו ויאמר שר־צבא יהוה אל־יהושע של־נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא ויעש יהושע כן: יח ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא:

קמץ בז"ק. חסר

הפטרת יום ב' של פסח

(מלכים ב' כ"ג א' — כ"ה)

א וישלח המלך ויאספו אליו כל־זקני יהודה וירושלם: ב ויעל המלך בית־יהוה וכל־איש יהודה וכל־ישבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל־העם למקטן ועד־גדול ויקרא באזניהם את־כל־דברי ספר הברית הנמצא בבית יהוה: ג ויעמד המלך על־העמוד ויכרת את־הברית לפני יהוה ללכת אחר יהוה ולשמר מצותיו ואת־עדותיו ואת־חקתיו בכל־לב ובכל־נפש להקים את־דברי הברית הזאת הכתבים על־הספר הזה ויעמד כל־העם בברית: ד ויצו המלך את־חלקיהו הכהן הגדול ואת־כהני המשנה ואת־שמרי הסף להוציא מהיכל יהוה את כל־הכלים העשוים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים וישרפם מחוץ לירושלם בשדמות קדרון ונשא את־עפרם בית־אל: ה והשבית את־הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם

ואת

אנגעקאממען: » דא פיל יהושע אויף זיין אנגעזיכט צור ערדע, אונד שפראך צו איהם: « וואז האט מיין הערר זיינעם דיהנער צו זאגען? » (יז) אונד דער געזאנדטע דעס עוויגען זאגטע צו יהושע: « ציהע דיינען שוה פאן דיינעם פוס אב, דען דיא שטעללע, אויף וועלכער דוא שטעהסט, איזט הייליג. » אונד יהושע טהאט אלזא. (יח) יריחו וואר אינדעססען פעסט פערשלאססען פאר דען קינדערן ישראל,ס; עז וואורדע נימאנד וועדער אויז־נאך איינגע־לאססען.

הפטרת יום ב' של פסח

(א) דער קעניג שיקטע, אונד ליס אללע עלטעסטען יהודה'ס אונד ירושלים'ס בייא זיך צוזאממען קאמ־מען. (ב) דאן גינג ער היניף נאך דעם הויזע גאטטעס, אונד אללע לייטע אויז יהודה אונד אללע בעוואהנער ירושלים,ס מיט איהם, אויך דיא פריסטער. דיא שריפט־קונדיגע אונד אללעס פאלק פאן קליין ביז גראס; דארט לאז דער קעניג איהנען פאר אללע דיא ווארטע אויז דעם בוכע דעם בונדעס, דאז אין דעם הויזע גאטטעס געפונדען וואר־דען. (ג) דער קעניג שטאנד אויף דעם קאטהעדער, אונד מאכטע איין בינדניס פאר דעם עוויגען, איהם נאכצוואנ־דעלן, אונד אללע זיינע געבאטע, צייגניססע אונד געזעצ־צע צו בעאבאכטען, פאן גאנצעם הערצען אונד פאן גאנצער זעעלע, אום אללע דיא ווארטע דעם בונדעס צו ערפיללען, דאז אין דיזעם בוכע אויפגעצייכנעט זינד; אונד אללעס פאלק טראט אין דען בונד. (ד) דארויף בעפאהל דער קעניג דעם האהענפריסטער חלקיהו, דען פריסטערן דעם צווייטען ראנגעס אונד דען טהארהיטערן, אויז דעם טעמפעל דעס עוויגען היניוז צו שאפפען אללע דיא גערעטהשאפטען, דיא צום דינסטע דעם בעל, דעם האינעם אונד דעם גאנצען הימעלסהעערעס געמאכט ווארען; מאן פערבראנטע זיא אויסערהאלב ירושלים,ס אין דעם געפילדע קדרון, אונד בראכטע דיא אשע דאפאן נאך בית אל. (ה) ער האב אויך דיא געצצענפריסטער אויף, וועלכע דיא קעניגע יהודה,ס איינגעזעצט האטטען, אום אויף דען אנהעהען אין דען שטעדטען יהודה'ס אונד דען אומליגענדען גע־גענדען ירושלים,ס

רש"י

לעזרתך אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנאמר אם אין פניך הולכים וגומר: יז שר צבא ה'. ישראל שהוא צבא לה' ומיכאל היה שנאמר ומיכאל שרכם: יח סוגרת ומסגר'. כתרגומו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש:

ג על העמוד. מקום מעמד המלך בבית המקדש:

ד ואת כהני המשנה. סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים: שומרי הסף. אמרכלים הממונים על כל גזברי הבית ומפתחות העזרה בידם: בשדמות קדרון. במישר קדרון: ונשא את עפרם בית אל. אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות: ה ויקטר.

בבמות

באור

קודש הוא: עתה באתי, בעת שראיתני מה שאין כן כשרודם, וזה להחזיק לבנו כי מלאך ה' הוא (הנ"ל): (יז) של נעלך, אין זה כי אם התחלת הדבור, ועקר הדבור ראה נתתי בידך נומר, וטעם ויריחו סוגרת וגו', מאמר מוסגר יבאר בו הצטרפות הדבור הבא: (ב) והכהנים והנביאים, ת"י וכהניא וספריא, וכן שופט ונביא תרגם דיין וספר, שהרי המלך שלח אל חולדה, מלמד שלא היו שם נביאים אחרים (רד"ק), ויהיה מטעם בני הנביאים שנזכרו בס' שמואל ומלכים וכן כמעט כל כהן ונביא שבמקרא, והארכתי בזה במ"א: ספר הברית, רבה מחלוקת המפרשים בענין הספר הנמצא בבית ה', ואין כאן המקום לעמוד עליו: (ג) על העמוד, ידמה שבנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר בפרשת הקהל (רלב"ג): ויעמוד כל העם בברית, עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית (רד"ק): (ד) ואת כהני המשנה, סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים (רש"י): את עפרם, כמו אפרם, כל דבר דק מאוד נקרא עפר (שוט, שטויב): (ה) הכמרים, אמרו שזאת הכתה מכהני ע"ז היו לובשים שחרים, ולפיכך נקראו כן מענין עורנו כתנור נכמרו: ויקטר בבמות, כל אחד

מהמלכים

ואת־המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים: ו ויצא את־האשרה מבית יהוה מחוץ לירושלם אל־נחל קדרון וישרף אתה בנחל קדרון וידק לעפר וישלך את־עפרה על־קבר בני העם: ז ויתץ את־בתי הקדשים אשר בבית יהוה אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה: ח ויבא את־כל־הכהנים מערי יהודה ויטמא את־הבמות אשר קטרו־שמה הכהנים מגבע עד־באר שבע ונתץ את־במות השערים אשר־פתח שער יהושע שר־העיר אשר־על־שמאול איש בשער העיר: ט אך לא יעלו כהני הבמות אל־מזבח יהוה בירושלם כי אם־אכלו מצות בתוך אחיהם: י וטמא את־התפת אשר בגי בני־הנם לבלתי להעביר איש את־בנו ואת־בתו באש למלך: יא וישבת את־הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבוא בית־יהוה אל־לשכת נתן־מלך הסריס אשר בפרורים ואת־מרכבות השמש שרף באש: יב ואת־המזבחות אשר על־הגג עלית אחז אשר־עשו ׀ מלכי יהודה

ואת

צו רייכערן; זא וויא אויך דיא וועממטליכען ווייהרויכאפפער דער דעם בעל,ס, דער זאננע, דעם מאנדעס, דער שטערנבילדער אונד דעס גאנצען הימmelסהערעס; (ו) ליס אויך דען האין אויז דעם הויזע גאטטעס אויסערהאלב ירושלים,ס היניויזברינגען, נאך דעם טהאל קדרון, איהן דאזעלבסט פערברעננען, ביז אללעס צור ריינסטען אשע ווארר, וועלכע ער אויף דיא גרעבער דעס פאלקעס אומהער שטרייען ליס· (ז) פערנער ליס ער דיא בוהלקאמ= מערן צערשטערן, דיא אים הויזע גאטטעס ווארען, אונד אין וועלכען דיא פרויען עהעמאהלס געוועגדער פיר דיא האינע וועבטען· (ח) דארויף ליס ער אללע (אונענטווייהטען) פריסטער אויז דען שטעדטען יהודה,ס קאממען, אונד אללע דיא אנהעהען פערונרייניגען, אויף וועלכען דיא (אנדערן) פריסטער געאפפערט האטטען, פאן גבע ביז באר טבע; אויך דיא אנהעהען אן דען טהארען ליס ער איינשטאססען, זא וויא דיא (צו ירושלים) אן דעם איינ= גאנג דעס טהארעס יהושע,ס דעס גוווערנעהרס דער שטאדט, צור לינקען האנד, וויא מאן אין דאז טהאר היניין גינג· (ט) דיא פריסטער אבער, דיא איינמאהל אויף דען אנהעהען געדיהנט האטטען, דורפטען ניכט צום אלטאר דעס עוויגען נאך ירושלים קאממען, זאנדערן אסען דיא אונגעזייערטען קוכען (דער אפפער) אונטער איהרען איב= ריגען ברידערן· (י) פערנער ליס ער דען תופת פעראונ= רייניגען, דער אים טהאל בן הנום וואר, דאמיט נימאנד מעהר זיינען זאהן אדער זיינע טאכטער, מולך צו עהרען, דורך דאז פייער פיהרע; (יא) אונד שאפפטע דיא זאננע= פפערדע אב, וועלכע דיא קעניגע יהודה,ס איינגעזעצט האטטען, (אום פאן דעם איינגאנגע דעס גאטטעס הויזע נאך דער וואהנונג דעס נתן מלך, אבעראויפזעהערס דער פארשטעדטע, צו פיהרען,) אונד דיא זאננענוואגען ליס ער פערברעננען· (יב) דיא אלטערע אויף דעם דאכע דער קאמ= מערן דעס אחז, דיא דיא קעניגע יהודה,ס ערריכטעט האטטען,

אונד

רש״י

בבמות· ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה: ז את בתי הקדשים· בתי זונות: אורגות שם בתים· יריעות: ט לא יעלו· הכהנים שקטרו בבמות לע״ז לא יעלו עוד לשרת אל מזבח ה׳: כי אם אכלו מצות· כלומר כי אם נדבר זה לא ימחו ומקומותם שמותרין לאכול בקדשי׳ הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין: אכלו מצות· מנחות והוא הדין לכל הקדשים: י התפת· הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הצלם קראוהו תופת: יא את הסוסים· אותם המשתחוים לחמה היו להם סוסים מוכנים לצאת לקראת החמה בבקר: נתן מלך· כך שמו: אשר בפרורים· לא ידעתי מה הם: יב וירץ

משם

באור

ומהמלכים (רד״ק), והיותר נכון שהטעם על כל אחד מהכהנים, וכמו שתרגמתי: בערי יהודה, ב׳ בערי מושכת אחרת עמה, וטעם ומשני במשנה: (ז) בתי הקדשים, אמר הרלב״ג ז״ל, אפשר כי עם החוקים בפעולות המגונות ההם המזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים, וידמה מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה, והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות יהיו מחיצה ובית לנשים לעבור האשרה הפעולה המגונה ע״כ: (ח) ויבא את כל הכהנים, המה הכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו משמרת ה׳ כנזכר ביחזקאל (מ״ד ט״ו), ולא זבחו כלל בבמות, אבל אותם שהיו זובחים בבמות אף לה׳, כדכתיב עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות, שהטעם שם לה׳, הם לא יעלו אל מזבח ה׳ בירושלים, כי אם יאכלו חלקם ממנות הקרבנות בתוך אחיהם, ומה שאמר ויזבח את כהני הבמות הם הכמרים, שזבחו לע״ז: ויטמא את הבמות, שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק ע״ז משם (רד״ק): אשר פתח השער, כמו ואשר פתח השער, וכן שמש ירח, אולי היתה הבמה הזאת גדולה משאר הבמות, לכן זכר אותה לבדה (מהר״ל): אכלו מצות, פירשו המפרשים על מצות המנחות, ואחד מן חבריא אמר טעם מצות כמשמעו, בעבור חג הפסח שנזכר בפרשה, ולא היו כהני הבמות ראוים לעלות ולחוג את החג הזה בירושלים, והיותר נכון: (י) התופת, שם מקום שהיו מעבירים שם בניהם למולך, ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכים בתופים בשעת העבודה, כדי שלא ישמע האב צעקת בנו, והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גיא הנם וגי בן הנם, והכתיב גיא בני הנם והקרי בן הנם, כי לבני הנום היה זה הגיא או גם לאחד מהם (מרד״ק): (יא) וישבת את הסוסים, שהיו מלכי יהודה מכינים לרכוב עליהם לקראת השמש בבוקר בזרחה והיו הולכי׳ לקראתו ממבוא בית ה׳ עד לשכת נתן מלך, וידמה שבלשכה ההיא היו עושים דבר מה לשמש, ובוא שם כמו מבוא, וכן ת״י ממעלנא דבית מקדשא דה׳ (מהר״ל): אשר בפרורים, פירש מגרשי הערים, כי כן תרגום מגרשי פרוריא, ובדברי רז״ל בבל וכל פרוריא, ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר (מהר״ל); מרכבות השמש, מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש (הנ״ל): (יב) הגג עלית אחז,

חסר

וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה נָתַץ הַמֶּלֶךְ וַיָּרָץ מִשָּׁם וְהִשְׁלִיךְ אֶת־עֲפָרָם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן: יג וְאֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר מִימִין לְהַר־הַמַּשְׁחִית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְעַשְׁתֹּרֶת שִׁקֻּץ צִידֹנִים וְלִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם תּוֹעֲבַת בְּנֵי־עַמּוֹן טִמֵּא הַמֶּלֶךְ: יד וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבוֹת וַיִּכְרֹת אֶת־הָאֲשֵׁרִים וַיְמַלֵּא אֶת־מְקוֹמָם עַצְמוֹת אָדָם: טו וְגַם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל הַבָּמָה אֲשֶׁר עָשָׂה יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל גַּם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא וְאֶת־הַבָּמָה נָתָץ וַיִּשְׂרֹף אֶת־הַבָּמָה הֵדַק לְעָפָר וְשָׂרַף אֲשֵׁרָה: טז וַיִּפֶן יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּרְא אֶת־הַקְּבָרִים אֲשֶׁר־שָׁם בָּהָר וַיִּשְׁלַח וַיִּקַּח אֶת־הָעֲצָמוֹת מִן־הַקְּבָרִים וַיִּשְׂרֹף עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיְטַמְּאֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר קָרָא אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: יז וַיֹּאמֶר מָה הַצִּיּוּן הַלָּז אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַנְשֵׁי הָעִיר הַקֶּבֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה וַיִּקְרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עַל הַמִּזְבַּח בֵּית־אֵל: יח וַיֹּאמֶר הַנִּיחוּ לוֹ אִישׁ אַל־יָנַע עַצְמֹתָיו וַיְמַלְּטוּ עַצְמֹתָיו אֵת עַצְמוֹת הַנָּבִיא אֲשֶׁר־בָּא מִשֹּׁמְרוֹן: יט וְגַם אֶת־כָּל־בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס הֵסִיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית־אֵל: כ וַיִּזְבַּח אֶת־כָּל־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר־שָׁם עַל־הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת־עַצְמוֹת אָדָם עֲלֵיהֶם וַיָּשָׁב

ירושלים

אונד דיא אלטערע דיא מנשה אין דען בײדען פֿארהעפֿען דעס גאטטעסהויזעס. ערבויעט האטטע, ליס דער קעניג גלייכפֿאלס איינשטאסען, זיא צערמאלמט פֿאן דארט וועג־ פֿיהרען, אונד איהרען שוטט אין דעם טהאל קדרון אויס־ הער שטרייען. (יג) דיא אנהעהען פֿאר ירושלים, צור רעכטען זייטע דעס זינדענבערגס, וועלכע שלמה, דער קעניג ישראל,ס, פֿיר עשתורת, דען געצצען דער צרונים, פֿיר כמוש, דען געצצען מואב,ס, אונד פֿיר מלכום, דען געצצען דער קינדער עמונ,ס, ער־ ריכטעט האטטע, ליס דער קעניג פֿעראונרייניגען, (יד) דיא שטאנדזיילען צערברעכען, דיא האינע פֿעללען אונד איהרען ארט מיט מענשענגעביינען אנפֿיללען. (טו) אויך יענען אל־ טאר צו בית אל, דיא אנהעהע, וועלכע ירבעם, זאהן נבט,ס, ערריכטעט האטטע, דער ישראל צו זינדען פֿערפֿיהרטע, אויך דיזען אלטאר, דיזע אנהעהע ליס ער צערטרימערן, דיא אנהעהע צום דינגעם שטויבע פֿערברענ־ נען, זאממט דעם האין דאצו. (טז) פֿארהער האטטע יאשיהו, אינדעם ער זיך אומוואנדטע, דיא גרעבער ער־ בליקט, דיא דארט אים בערגע ווארען, דא שיקטע ער, אונד ליס דיא געביינע אויז דיזען גרעבערן הערויז נעהמען, זיא אויף דעם אלטאר פֿערברעננען, אונד פֿעראונרייניגטע איהן דאמיט, נאך דער פֿערהייסונג דעס עוויגען, דיא יענער געטטליכע מאן אויזגערופֿען, דער דיזע דינגע אללע פֿערקינדעט האטטע. (יז) דער קעניג פֿראגטע: «וואז איזט דאז פֿיר איין דענקמאהל, דאז איך דארט זעהע?» אונד דיא שטאדטלייטע אנטווארטעטען איהם: «עז איזט דאז גראבמאהל יענעס געטטליכען מאננעס, דער פֿאן יהודה געקאממען וואר, אונד דיזע דינגע, דיא דוא געטהאן, א־ בערדען אלטאר צו בית אל אויזגערופֿען האט.» (יח) דער קעניג ערווידערטע: «מאן לאססע איהן רוהען, נימאנד פֿעררוקקע דעססען געביינע פֿאן איהרער שטעללע!» זא רעטטעטען זיינע געביינע אויך דיא געביינע יענעס פּראפֿע־ טען, דער פֿאן שומרון געקאממען וואר. (יט) אויך אל־ לע הייזער צו דען אנהעהען אין דען שטעדטען שומרון,ס, וועלכע דיא קעניגע ישראל,ס ערריכטעט האבען, דען עוויגען צו ערצירנען, צערניכטעטע יאשיהו, אונד פֿער־ פֿוהר מיט איהנען גאנץ זא, וויא ער צו בית אל פֿערפֿאה־ רען וואר; (כ) שלאכטעטע אללע פּריסטער דער אנהעהען, דיא צוגעגען ווארען, אויף דען אלטערען, אונד פֿערבראנטע מענשענגעביינע אויף איהנען. אלז דער קעניג דארויף נאך

ירושלים

באור

חסר הכסמך הנה גג עליית אחז, וכן הקבר איש האלהים והמזבח בית אל דלהלן, וכן הארון הברית: וירץ משם, מן הקל והוא פועל יוצא כלומר הריצם משם, ויש לפרשו ענין שבר ונתיצה כמו כי רץ ארון גדול לדעת רבים, ואפשר שיהיה שרשו רצץ ויהיו לו חבריו רבים בעניינו, וי״ת ופלינון מתמן: ר״ל בערם משם, כ״א ואדקוק מתמן (רד״ק), ובתרגומי חברתי אלו ב׳ הענינים יחד: (יג) להר המשחית, הר הזתים ונקר׳ הר המשחה, ולגנאי מפני ע״ז שהיה שם קראו הר המשחית, וכן ת״י לטור זיתיא (הנ״ל): (טז) ויפן, שעורו וכבר פנה, וכן כל הפעלים שבמקרא, כי אין לומר שצרף העצמות על המזבח אחרי שכבר נתץ אותו כנזכר בפ׳ הקודם, כדבר ה׳, מבואר במלכים א׳ פרשה י״ג: (יז) מה הציון הלז, כל בנין שהוא לזכר מה נקרא ציון, והיו בונין בזמן הנביא הנזכר בנין כזה על קברו להכירו: ויאמרו אליו אנשי העיר. קבלה ידעה בידם בן מפי אב, כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה (רד״ק): (יח) וימלטו וגו׳, מבואר בנרזפ״הנ״ל: (כ) כי לא נעשו וגו׳, טעה כי לאחת, וכדמתורגם.

רש״י

ויטם. ויבערם משם: יג להר המשחית. הר הזיתים הוא הר המשחית וכיון שהזכיר את שמו על ידי עבודה זרה שינה שמו לגנאי: יז מה הציון הלז. ראה קבר מלאו א׳ עלה קוצונים וחרולים ולאו א׳ הדסים ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה קבר איש הטהים ונביא השקר שנו׳ לבניו שיקברוהו אצלו: יט אשר בערי שומרון. שהיה יאשיהו מולך על כל ישרא׳ מה שחזרו מעשרת השבטים

יְרוּשָׁלָֽםִ׃ כא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּֽה׃ כב כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָֽה׃ כג כִּי אִם־בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלָֽםִ׃ כד וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַםִ בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית יְהוָֽה׃ כה וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹֽהוּ׃

געקעהרט וואר, (כא) בעפאהל ער אללעם פאלקע, אונד שפראך: «בעגעהט דאז פסח־פעסט, דעם עווינען, אייערעם גאטטע, צו עהרען, אויף דיא וייזע, וויא עז אין דעם בוכע דיזעס בונדעס בעשריבען איזט.» (כב) וואהרליך! עז איזט איין זאלכעס פסח פעסט ניכט בעגאנגען וואָרדען פאָן דען צייטען דער ריכטער אן, דיא ישראל געריכטעט האבען, אונד וועהרענד דער גאנצען רעגירונגסצייט דער קעניגע יהודה׳ס אונד ישראל׳ס, (כג) אלז דיזעס פסחפעסט, דאז אים אכטצעהנטען רעגירונגסיאהר דעס קעניגס יאשיהו, דעם עוויגען צו עהרען אין ירושלים בעגאנגען וואַרד. (כד) אויך אללע טאָדטענבעשווערער אונד צייכענדייטלער אונד הויזגעצצען אונד אללע אונווירדיגקייטען אונד אללע גרייעל, דיא אים לאנדע יהודה׳ס אונד אין ירושלים געפונדען וואורדען, ראָטטעטע יאשיהו אויז, אום דיא וואָרטע דער לעהרע צו בעשטעטיגען, דיא אין דעם בוכע געשריבען זינד, דאז דער פריסטער חלקיהו אים הויזע גאָטטעס געפונדען האט. (כה) זיינעסגלייכען וואר פאָר איהם ניא איין קעניג, דער זאָ צום עוויגען צוריק געקעהרט ווערע, פאָן גאנצעם הערצען, פאָן גאנצער זעעלע אונד אויז אללען קרעפטען, גאנץ נאך דער לעהרע דעס משה, אונד זיינעסגלייכען וויר ניא ווידערום אויפשטעהען נאך איהם.

הפטרה לשח״מ של פסח

(יחזקאל ל״ו ל״ז עד ל״ז ט״ו)

א כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָֽם׃ ב כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָֽה׃ ג הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמֽוֹת׃ ד והעבירני

הפטרת שבת ח״ה של פסח

(א) זאָ שפריכט גאָטט, דער הערר: אויך דארין ווערדע איך מיך פאָן דעם הויזע ישראל׳ס ערביטטען לאססען, אונד דיזעס איהנען טהון, דאס איך איהרע מענשענמענגע וויא דיא שאאפע פערמעהרע; (ב) וויא דאז קליינפיה צום הייליגען אָפפער, וויא דאז שאאפסמענגע צו ירושלים אן דען פעסטטאגען, זאָ זאללען דיא צערטרוממערטען שטעדטע ווידערום פאָללער אנשולדיגען מענשען ווערדען, וועלכע ערקעננען, דאז איך דער עוויגע זייא.

(ג) דיא מאכט דעס עוויגען קאם איבער מיך, אונד פיהרטע מיך אין איינעם געטטליכען גייסט הינויז אונד זעצטע מיך מיטטען אין איין טהאל הין, דאס פאָללער געביינע לאג. (ד) שו

רש״י

השבטים על ידי ירמיהו: כב לא נעשה כפסח הזה. לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנתקבצו בזה: ומימי השופטים. ומימי שמואל כתוב בדברי הימים לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבלם המלכתה. דבר אחר לא נעשה כפסח הזה לא בירושלים אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלים לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכים לעגלים שבבית אל ושבדן. עד עכשיו שגלו עשרת השבטים והחזירם ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כלם לירושלים: כד התרפים. צורות שמדברים על ידי כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת ראויה לכך:

א אדרש לבית ישראל. אתפתה להם בתפילתם בדורשם אותי על זאת: ארבה אותם. כצאן אדם לרוב: ב כצאן קדשים. שהיה באה לירושלים במועדי פסחים. לשון אחר כתרגומו אסגינון בחינכא ואצלחינון בבעירא כלומר שלא יהיו עונותיהם מזכרים עליהם: ג היתה עלי יד ה׳ ויוציאני ברוח ה׳ וגו׳. כל יד ה׳ שבנבואה לשון כפייה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ: והיא מלאה עצמות. רבותינו אמרו שהיו משבט אפרים

שמנו

באור

ובדמתורגם. נל״ח:

(א) אדרש. כמו ועתר לו: כצאן אדם, שעורו ארבה להם אדם כצאן, ומפרש כצאן ירושלים במועדיה שהם רבים:

(ב) מלאות צאן אדם, ידוע שהצאן משל התמימות ונקיות הכפים ואמר שהערים החריבות תהיינה מלאות מיושבים תמימים ונקיים היפך היושבים בהם בראשונה שזכר לעיל שיכלאו מדרכיהם, כך נראה לי:

(ג) יד ה׳, כל יד שבנבואה לשון כפייה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ (רש״י), כלומר שהנקתהו רוח הנבואה, וכת״י שרת עלי רוח נבואה מן קדם ה׳: ויוציאני, המושא

הפטרת שחה"מ דפסח

(ד) עז פֿיהרטע מיך רינגס אום זיא הער, אונד זיהע! עז לאגען דערן זעהר פֿילע אים טהאל, אונד ווארען שאָן גאנץ פֿערטראָקנעט. (ה) דאַ שפראַכ'ס צו מיר: « מענשענזאָהן! קעננען דיזע געביינע ווידערום לעבענדיג ווערדען? אונד איך אנטוואָרטעטע: « גאָטט, מיין הערר! דוא ווייסט עז.» (ו) אונד עז שפראך צו מיר: « פּראָפֿעצייהע איבער דיזע געביינע, אונד שפריך זיא אַלזאָ אן: איהר פֿערטראָקנעטען געביינע! הערט דעס עוויגען וואָרט! (ז) זאָ שפריכט גאָטט, דער הערר, צו דיזען געביינען: איך ברינגע לעבענסהויך אין אייך, דאַס איהר ווידער אויפֿלעבט; (ח) איך שאַפֿפֿע אייך אַדערן אן, ציהע פֿלייש איבער אייך הער, וועבע הויט דאַריבער, אונד פֿאַכע לעבענסהויך אן אין אייך, דאַס איהר ווידערום אויפֿלעבט, אונד ערקעננעט, דאַס איך דער עוויגע זייא.» (ט) איך פּראָפֿעצייהטע, ווּיא מיר בעפֿאָהלען וואָרדען; אינרעס ענטשטאַנד איין דאָננערוועטטער, ענטשטאַנד איין שטורם, אונד דיא געביינע נעהערטען זיך איינאַנדער, אונד פֿיגטען זיך צוזאממען. (י) איך זאַה הין, דאַ ווארען אַדערן דאַראן, דאַז: פֿלייש געוואַכסען, הויטדאַריבער הערגעצאָגען, דאָך וועבטע נאָך קיין הויך אין איהנען. (יא) דאַ שפראַכ'ס צו מיר: « פּראָפֿעצייהע דעם גייסטע, פּראָפֿעצייהע, מענשענזאָהן! אונד שפריך איהן אַלזאָ אן: זאָ שפריכט גאָטט, דער הערר: פֿאָן אללען פֿיר וועלטגעגענדען קאָממע, אָ גייסט! אונד פֿאַכע לעבענסהויך אין דיזען ערטלאַגענען אן!» (יב) איך פּראָפֿעצייהטע, ווּיא מאַן מיר בעפֿאָהלען; דאַ קאַם אָדעם אין זיא, זיא לעבטען אויף, ריכטעטען זיך אויף איהרע פֿיסע, איינע אונצעהליגע מענגע פֿאָלקעס. (יג) דאַ שפראַכ'ס צו מיר: מענשענזאָהן! דיזע געביינע שטעללען דאַז זעממטליכע הויז ישראל פֿאָר. זיא שפרעכען: « אונזערע געביינע זינד שאָן פֿערטראָקנעט, אונזערע האָפֿנונג איזט פֿערלאָרען, וויר זינד אויף אימּמער דאַהין.» (יד) זאָ פּראָפֿעצייהע דען, אונד רעדע זיא

ד וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב ׀ סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד: ה וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה יָדָעְתָּ: ו וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה: ז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם: ח וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: ט וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ: י וְרָאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם: יא וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ: יב וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד־מְאֹד: יג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ: יד לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ

באור

הנזכא הוא בלתי נודע, כי היה לשון נקבה והדוא מתגלגל בבית, וכן תרגמתי: (ד) והעבירני, הכל במראה הנבואה ולא היו דברים ממש וכדעת, רבי יהודה בתלמוד (מרד"ק): (ה) התחיינה, הנראה בעיניך שיוכלו לחיות (רש"י): (ו) העצמות היבשות, ה"א הקריאה פאַקאַטיפֿוס: (ח) וקרמתי, כסוי עור על הבשר נקרא כן לפי שהעור כעשה גלדים גלדים, וידוע מדברי חז"ל לשון נתקרמו פניה זיך איבעראיינאַנדער לעגען, אין פֿאַלטען לעגען: (ט) עצם אל עצמו, הראוי לו להתחבר עמו: (י) וראיתי, עוד והנה עליהם גדים ואחר כך ובשר עלה, ואח"כ ויקרם עליהם עור מלמעלה: ויקרם, פועל עומד, וקרמתי, פועל יוצא (רד"ק): (יא) הרוח, רוח החיים, לפי שהחיים תלוים בנשימה נקרא רוח: מארבע רוחות, מארבע קצוות הארץ: ופחי, מענין ויפח באפיו נשמת חיים: בהרוגים האלה, אינו אומר הרוגי חרב, אלא רוצה לומר במתים, וכן אמר (ירמיה י"ח) ויהיו הרוגי מות (מרד"ק): (יג) העצמות, האלה, שהראיתי לך במראה הנבואה שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל מן הגולה ואומרים יבשו עצמותינו וגו', כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה (מהכ"ל): (יד) את קברותיכם

רש"י

שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בדברי הימים: ד והעבירני עליהם סביב. לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן: ה התחיינה. הנראה בעיניך שיוכלו לחיות: ח ונתתי עליכם גידים וגומר. ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחלה ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט והוזר ולובש שמה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחלת בריית הוולד עור ובשר תחלה ואחר כך עצמות וגידים: וקרמתי. לשון קרום אי קרוטייא"ריי"א בלע"ז (מלה נוספת ס"ע קרוטע"רע בל"א איך ווערדע מיט רינד איבערציהן. מיט הויט איבערציהן. וכן פי' רש"י שבת י"ט ע"ב בד"ה יקרמו): ט ויהי קול. והנה רעש העצמות שהיו טוחנין זה לזה: עצם אל עצמו. עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אצל מקום חבורו: יא מארבע רוחות. כל מקום שהלכו נשמותיהם לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו: ופחי כמו נופח באש פחם: יג העצמות האלה כל בית ישראל המה. רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם הייה שהרי הם אומרים יבשו עצמותינו בצרות אבדה תקותנו ומה נוחיל לתשועה עוד: דבר אחר כלם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתים עכשיו הם אומרים אבדה תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים: יד לכן הנבא. שעתיד אני להחיות שנית:

אליהם כה־אמר אדני יהוה הנה אני פתח את־קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל־אדמת ישראל: יג וידעתם כי־אני יהוה בפתחי את־קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי: יד ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על־אדמתכם וידעתם כי אני יהוה דברתי ועשיתי נאם־יהוה:

אלזא אן: זא שפריכט גאטט, דער העיר: «זעהט! איך עפפנע אייערע גרעבער, ציהע אייך אויז אייערן גרעבערן הערויף, מיין פאלק! אונד ברינגע איך אין דאז ערדרייך ישראל'ס. (טו) דאן זאללט איהר ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין; עפפנע איך אייערע גרעבער איינסט, אונד ציהע אייך אויז דענזעלבען הערויף, מיין פאלק! (טז) לעגע מיינען גייסט אין אייך, דאס איהר גליקליך לעבט, אונד פערלייהע אייך רוהיגען בעזיץ אין אייערם ערדרייכע; זא ערקעננעט איהר, דאס איך, דער עוויגע, פערהייסע אונד אויך פאללציהע.» דעם עוויגען וואָרט איזט דיס.

באור

קברותיכם, דרך משל לארצות הגוים והגלות הם הקברות (מהכ"ל): (טז) ונתתי רוחי בכם, זה רוח השכל, והנטיקס שיתן בהם דעת בינה והשכל ולא יקטלו עוד (מהכ"ל), ואם כן טעם וחייתם, חיים אמתיים ושלמים, וכן מתורגם בל"א: דברתי ועשיתי, לא כמנהג בן אדם להנחם, גם יש בידי לעשות מה שדברתי:

הפטרת יום שביעי של פסח

(שמואל ב' כ"ב) (פי' רש"י ובאור והר"א מן הפטרה זו, עיין בס' דברים בהפטרת האזינו כי לא רצינו להכפיל הדברים פעמים ושלש)

א וידבר דוד ליהוה את־דברי השירה הזאת
ביום הציל יהוה אתו מכף כל־איביו
ומכף שאול: ב ויאמר יהוה סלעי ומצדתי ומפלטי־
לי: ג אלהי צורי אחסה־בו מגני וקרן ישעי משגבי
ומנוסי משעי מחמס תשעני: ד מהלל אקרא
יהוה ומאיבי אושע: ה כי אפפני משברי־מות נחלי
בליעל יבעתני: ו חבלי שאול סבני קדמני מקשי־
מות: ז בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי אקרא
וישמע מהיכלו קולי ושועתי באזניו: ח ותגעש
ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי־
חרה לו: ט עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל
גחלים בערו ממנו: י ויט שמים וירד וערפל
תחת רגליו: יא וירכב על־כרוב ויעף וירא על־
כנפי־רוח: יב וישת חשך סביבתיו סכות חשרת־
מים עבי שחקים: יג מנגה נגדו בערו גחלי־אש:
יד ירעם מן־שמים יהוה ועליון יתן קולו: טו וישלח
חצים ויפיצם ברק ויהמם: טז ויראו אפקים ים יגלו
מסדות תבל בגערת יהוה מנשמת רוח אפו:
יז ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים:
יח יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני: יט יקדמני
ביום אידי ויהי יהוה משען לי: כ ויצא למרחב
אתי יחלצני כי־חפץ בי: כא יגמלני יהוה כצדקתי
כבר ידי ישיב לי: כב כי שמרתי דרכי יהוה ולא
רשעתי מאלהי: כג כי כל־משפטו לנגדי וחקתיו
לא־אסור ממנה: כד ואהיה תמים לו ואשתמרה
מעוני: כה וישב יהוה לי כצדקתי כברי לנגד עיניו:
כו עם־חסיד תתחסד עם־גבור תמים תתמם:
כז עם־נבר תתבר ועם־עקש תתפל: כח ואת־
עם עני תושיע ועיניך על־רמים תשפיל: כט כי־
אתה נירי יהוה ויהוה יגיה חשכי: ל כי בכה ארוץ
גדוד באלהי אדלג־שור: לא האל תמים דרכו
אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו:
לב כי מי־אל מבלעדי יהוה ומי צור מבלעדי אלהינו:
לג האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכו: לד משוה
רגליו כאילות ועל־במתי יעמידני: לה מלמד ידי
למלחמה ונחת קשת־נחושה זרעתי: לו ותתן־לי
מגן ישעך וענתך תרבני: לז תרחיב צעדי תחתני
ולא מעדו קרסלי: לח ארדפה איבי ואשמידם ולא
אשוב עד־כלתם: לט ואכלם ואמחצם ולא יקומון
ויפלו תחת רגלי: מ ותזרני חיל למלחמה תכריע

הפטרת יום שביעי ויום אחרון של פסח

קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ מא וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃ מב יִשְׁעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ מג וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אֶרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃ מד וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃ מה בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ מו בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ מז חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃ מח הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ מט וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ נ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ נא מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

פֿאָרערינערונג

דיזע הפטרה פֿענגט אין דער מיטטע איינער בעשרייבונג דעס פֿיינדליכען צוגעס נאך ירושלים אן. דיא בעשרייבונג ענדיגט מיט דעם צעהנטען קאפיטעל (מיט דעם דריטטען פערז דער הפטרה). מיט דעם איילפֿטען קאפיטעל פֿענגט דיא שילדערונג דעס גראָסען רעטטערס אן. דיזעס צו וויססען איזט צור פֿערשטענדליכקייט דעס גאנצען נאָטהווענדיג.

הפטרת שמיני של פסח

(ישעיה י' ל"ב עד י"ב ה')

א עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ ב הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ ג וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃ ד וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו

יפרה

(א) הייטע נאך עררייכט ער נוב, בלייבט שטעהען, שווענקט זיינע האנד געגען ציון'ס בערג, ירושלים'ס היגעל. (ב) אבער דער העררן, דער עוויגע צבאות, הויעט נידער דען בליטהעפֿאללען אסט מיט מאכט; דיא ביימע האָהעס וואוכסעס ווערדען געפֿעללט, דיא ערהאבענען ערנידריגט; (ג) דעס וואלדעס געבישע ווירפֿט דאז אייזען נידער, דער לבנון ערליגט דעם מעכטיגען. (ד) איין רייז ענטשפריסט אויז ישי'ס שטאם, איין שעסלינג בליהט אויז זיינער וואורצעל

עמפאָר

רש"י

א עוד היום בנוב לעמוד. כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו אצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה והעמיד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא שם לדברי אצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר כזו הרגשתי כל החיילות הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו: הר בת ציון. להר בת ציון: ב הנה האדון. בלילה ההוא מסעף פארה במערצה. יפסח פארות עיקר ענפי אילנותיו. במערצה במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון גאה שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתי. וכמו לחשוף עשרים פורה אלא באל"ף כמו ותארכנה פארותיו. ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים אישבראנק"ייר בלע"ז (והוא עבראנשער. בל"א ענטאסטן. דאז אסטע בעהויען) כמו וכלה סעיפיה וכן בסעיפיה פוריה: במערצה. בכלי משחית העורץ ושובר אותם: ורמי הקומה. המלכים והשרים: גדועים. אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה: ג ונקף. אף זה לשון קצירה כמו כנוקף זית ונקף לשון נפעל: סבכי היער. הענפים התכופים והגבוהים: והלבנון. עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו: באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו. ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו: ד ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי

הנחומין

באור

(א) עוד היום בנוב לעמוד, כלומר עוד ביום הזה יבוא סנחריב מלך אשור אל נוב שהוא סמוך לירושלים, ומשם כבר ינופף ידו כנגדו כאדם המזרז באצבע לאמור עוד מעט ואשמידך, אמנם הנה האדון ה' צבאות יבטל מחשבתו וגו': (ב) האדון ה' צבאות, סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי, ולכן אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות שהוא אדון צבאות מעלה ומטה הוא יפיל צבא מלך אשור, והמשיל מחנהו ליער מלא עצים גבוהים (רד"ק): מסעף, וכרית הסעיפים, כמו לא תפאר אחריך, ובארך מארץ קיים (ראב"ע): פארה, שם הכלל על הפארות הרכות שבעצים, הוא המכונה בדקדוק הלועז קאלעקטיפֿום, ויתורגם בל"א דאס געצווייגע, וכתרגום שלפנינו מתורגם כפי הענין בלבד: במערצה, בגבורה מגזרת עריץ (ראב"ע): ורמי הקומה, כלומר העצים רמי הקומה, והוא משל על השרים הגדולים (רד"ק): (ג) בברזל, של אדיר אשר יזכור, הוא מלאך ה' שהכה במחנה סנחריב: והלבנון, עובי יערו וכרמלו הן מרבית חיילותיו (רש"י), ר"ל כי אין הטעם כזה על הלבנון עצמו בארץ ישראל שזכרת, כי אם על היער החזק שהמשיל בו חיל סנחריב, וזכר הלבנון לפי שהוא יער בארץ ישראל, והנביא גם עדת שומעיו גם כן בארץ ישראל, וכמו שאמר הרד"ק במ"א (תהלים כ"ט), הנביאים היו מדברים על ההוה ועל הקרובים אליהם: (ד) ויצא וגו', אמר הרד"ק ז"ל סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה שהיתה בימי חזקיהו, ואמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיה במפלת מחנה אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישראל פלא גדול מזה בימות המשיח שיהיה לישראל בקבוץ גליות, וזה יהיה ממשפחת המלך חזקיה, וזכר ישי לפי שממנו

יצא

יִפְרֶה׃ ה וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהֹוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהֹוָה׃ ו וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהֹוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ ז וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ ח וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ ט וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ י וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃ יא וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃ יב לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יְהֹוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ

והיתה

עמפאָר. (ה) אויף איהם רוהט גאָטטעס גייסט, גייסט דער ווייזהייט אונד איינזיכט, גייסט דעס ראַטהעס אונד דער טאַפּ־פערקייט, דער גאָטטעסקעננטניס אונד דער גאָטטעספורכט. (ו) יאַ! גאָטטעספורכט אַטהמעט אויז איהם, ניכט נאָך אויגענשיין ווירד ער אורטהייל פעללען, ענטשיידען ניכט וואז זיין אָהר צוערסט פערנימממט. (ז) נאָך גערעכטיגקייט ריכטעט ער דען ארמען, פערטריטט נאָך רעכט דיא אונטערדריק־טען; זיין קעניגסוואָרט שרעקט דיא ערדע, זיינער ליפפען הויך פערניכטעט דען בעזעוויכט. (ח) ער גירטעט זיך מיט גערעכטיגקייט, ער וואַפּפנעט זיך מיט טרייע.

(ט) דאַן ווייַדעט דער וואָלף מיט דעם לאַממע, לעאָ־פארד לאַגערט ביים בעקליין זיך, קאַלב אונד לעווי אונד פייסטער שטיר אין איינער העערדע, איין יונגער קנאַבע לייטעט זיא. (י) מיט איינאַנדער ווייַדען קוה אונד בערין, אומגעבען פאָן צאַרטען יונגען; דעם שטירע גלייך, נעהרט פאָן שטראָה דער לעווע זיך. (יא) אויף דער נאַטטער־שלופּפלאָך שפּילט דער זייגלינג, דער ענטוועהנטע ווירד אויף באַזיליסקענהעהלע דאַז הענרכען העבען. (יב) זיא פערלעצצען ניכט, פערדערבען ניכט אויף מיינעם הייליגען בערגע — דען ערקעננטניס גאָטטעס שטרעמט איבער דיא גאַנצע ערדע, וויא פלוטען איבער מעערעסטיפען שטרעמען. (יג) צו דיזער וואורצעל ישי'ס — אין יענען טאַגען צום פאַניר דער פעלקער אויפגעשטאָססען — ווענדען זיך דיא נאַציאָנען

אללע

רש״י

הנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם. לא אבד סוף שיבא מלך משיחנו ויגאלם: חוטר. שבט מלוכה: ונצר. לשון יונק אילן: ונצר משרשיו יפרה. וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו הרי שהאמורה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור: ז והריחו ביראת ה'. ימלא רוח יראת ה' אירהוג"מיר לו"י בלע"ז (כמו שע ראני"מערע לו"י בל"א איך ווערדע איהן בעלעבען. מוטע געבען): לא למראה עיניו ישפט. כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב: ז במישור. לשון נוח ורך: והכה ארץ בשבט פיו. כתרגומו וימחי חייבי ארעא: וברוח שפתיו. ובממלל שיפוותיה: ח והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור: ט ומריא. שור פטם: יא ושעשע. ושיחק: על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קר"וט בלע"ז (והוא גראטע. בל"א קלופט העללע) פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שנאמר אשר לא ישמע לקול מלחשים: ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו גולגלי עינוהי חיוי חורמן ומנחם פתר בו לשון נקב והורי עפר וכן אור כשדים וכן באורים כבדו ה': גמול. התינוק הגמול משדי אמו: ידו הדה. תרגם יונתן ידוהי יושיט כמו הד הרים וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה וה"א אחרונה באה בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה: יב דעה את ה'. לדעת את ה': יג לנס עמים. להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו:

יד שנית

באור

יצא המלך הראשון, ופירוש חוטר מטה כתרגומו ואמר מגזע ומשרשיו לפי שהעץ הנכרת יחליף ויוציא יונקות מגזעו ומשרשיו, כי פירוש גזע הוא מה שנשאר מן העץ על הארץ ומגדי הגזע יעלו הנכרים, וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן, ולפי שישראל גלו מארצם זה כמה שנים ונפסקה מלכותם, כאלו נכרת העץ אבל הגזע והשרשים נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע ע"כ: (ה) רוח ה', כלל ואחר כך פרט רוח חכמה וגו' (מהכ"ל): רוח דעת, ה' ויראת ה', וכדמתורגם בל"א: (ו) והריחו ביראת ה', ימלא אותו רוח יראת ה' ובלע"ז אירהוג"מיר לו"י (רש"י), כ"ל אי"ל ראנימערא לו"י, בל"א ער ווירד איהם אַנהויכען, בעלעבען, לפי שעקר החיים, תלוי באויר, וכאלו יאמר כל עסקי חייו יהיו ביראת ה', וכדמתורגם: ולא למראה עיניו וגו', כי יש שמתראה הרשע כצדיק במעשיו הגלויים ובטענותיו, אבל הוא בחכמת ה' אשר בקרבו ירד למצפוני לבב ויסיר המכוה מעל פני הרשע להרשיעו: (ט) וגר זאב וגו', דרך משל מהשלום שיהיה בימיו (ראב"ע), וכמו שזכר הרד"ק בשם יש מפרשים כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלי' שהם לחלשים כמו החיות הטורפים לנטרפים, והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לענוי הארץ, ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו. ומה שהשיב הוא שזה הפירוש לא יתכן לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי הוא סתירה חלושה ודקה מאוד, כאשר יבין המשכיל כי הממשל ידבר מהנמשל כעין המשל, ואדרבא ומלאה הארץ דעה לצד שהכונה על בעלי שכל, ויש להוסיף הראיות, אלא שאין כאן המקום לוכח בזה עוד: (י) ודוב, נקבה, בעדות הפרה והכנוים המשוכים: (יא) על חור פתן, על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו (רש"י): מאורת, כמו אור ונקרא כן לפי שיכנס ממנו האור למקום שהנחש בו (רד"ק): ידו הדה, ת"י ידוהי יושיט, כמו הד הרים וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה ל' הרמה וה"א אחרונה בא בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה (רש"י) ר"ל שבעבור זה יבוא שם הד הרים בלי ה"א בסוף, ובאמת שם הידד מהכפולים, אבל ידוע שזורת שרשי הכפולים ונחי הלמד דומים לרוב, כמו גלה גלל, דמם דמה ורנים כן: (יב) לא ירעו, הפתן והצפעוני כאלו כל ארץ ישראל מלאה דעת ה', כי ידוע הוא שיודע השם לא ישחית לעולם רק יבנה ויתקן (ראב"ע): כמים לים מכסים, מקום המים יקראים, והמים שמלאים אותו המקום עד שמכסים אותו אלא ונראה קרקע הים, (רד"ק): (יג) והיה, לעתיד כמו ויהי לעבר, כלומר שביום

ההוא

הפטרת אחרון של פסח

אללע, אונד רוהען אונטער איהם עהרענפאָלל. (יד) אין יענען טאַגען ערווירבט זיך גאָטטעס האַנד צום צווייטען מאַהל זיינעס פאָלקעס רעסט, יענען איבעררעסט אויז אשור אונד מצרים, אויז פתרוס, כוש אונד עילם, שנער, חמת אונד דעם מעערעס אינזעלן. (טו) ער (גאָטט) ערהעבט איין העערציכען דען נאַציאָנען, זאַממעלט ישראל'ס פערשטאָסענע, פעראייניגט יהודה'ס צערשטרייעטע אויז אַללען ערדענענדען. (טז) פערשוואונדען איזט אפרים'ס אייפערזוכט, יהודה'ס פיינדליך געזיננטע דאַהין; ניכט מעהר ניידעט אפרים יהודה, ניכט מעהר פיינדעט יהודה אפרים אָן. (יז) פעראיינט איבערפליגעלן זיא וועסטווערטס דיא פלשתים, איבערשווערמען דיא קינדער דעס מאָרגענלאַנדעס; אדום אונד מואב זינד איהרער העטנדע בייטע, דיא קינדער עמון איהנען דינסטבאַר. (יח) דער עוויגע טראָקנעט דיא זעע־צונגע מצרים'ס אויף, שווענקט אים ברויזענדען שטורם דיא האַנד איבער דען מעכטיגען שטראָם, אין זיבען בעכען נון געטהיילט, ווירד ער דורכוואַטעט טראָקנעספוסעס. (יט) ווירד געבאַהנטער וועג דעם איבעררעסטע זיינעס פאָלקעס, יענעם איבעררעסטע אויז אשור, געבאַהנט, וויא ישראל עהעמאַהלס שאָן, אַלז אויז מצרים עז צאָג.

* *

(כ) זינגען ווירסט דוא יענעס טאַגעס: «עוויגער! איך לאָבפרייזע דיך אָב דאַס דוא געצירנט, דיין צאָרן ווענדעט זיך — איך בין געטרעסטעט. (כא) אַללמעכטיגער! דוא ביזט מיין הייל! געטראָסטעס מוטהעס בין איך, פורכטלאָז גאַנץ. מיין זיג, מיין זאַיטענשפיל איזט יָהּ, דער עוויגע,

ער

וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃ יד וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ טו וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ טז וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃ יז וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃ יח וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ יט וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כ וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃ כא הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה

ויהי

באור

ההוא והיה זה המעשה שידרשו הגוים אל שורש ישי אשר אז כבר הצמיח והגדיל למעלה מאוד ללכת אחריו ולהקבץ אליו כמו שדורשים האוילות בנסיעתם במלחמה אל הנס ההולך לפניהם, וטעם המשל לפי שהנס הוא עץ ארוך מאוד, וכבר דמה אותו לעץ כאמרו ויצא חוטר מגזע ישי, והשלים המשל לאמור שיגדל העץ הזה מאוד, ויהיה בעבור נדלו לנס עמים: והיתה מנוחתו כבוד, בכבוד, וכן הכמלא בנית ה' (ראב"ע) כלומר שלא ינוח וישקוט מחמת עצלות ומורך לב או שאר סבות בזויות, כי אם בעבור שיהיו כלם יראים ומכבדים אותו, וכמו מנוחת שלמה המלך ותהיה אם כן מנוחתו כבוד לו ולעמו שיאמרו להם אשרי העם שככה לו לשבת בטח ושאנן תחת מלך כזה, ומתורגם הכתוב כפי הענין: (יד) שנית, כי הראשונה קנה אותם מבית עבדים ממצרים, וביום קבוץ גליות יוסיף ה' שנית ידו לקנות' מכל הגוים אשר נפוצו שם (רד"ק): (טו) ונשא, הקב"ה נס לגוים, דהיינו שרש ישי שזכר: (טז) קנאת אפרים וצוררי יהודה, סוף הכתוב מבאר תחלתו, וטעם וצוררי יהודה, הצוררים אשר ביהודה לאפרים, כי מהיות דוד המוני' והמביא את ישראל עד גלותם מעל אדמתם היתה הקנאה שולטת בין אפרים ויהודה כנזכר כמה פעמים בכתוב: (יז) ועפו, ענין עופפות ושהיא התנועה המהירה, כלומר יתאחדו וימהרו תנועתם אל עבר פלשתים שהיא למערבה של ארץ ישראל להכותם ולבוז אותם, וטעם בכתף לשון עבר (מרד"ק). ויונתן תרגם ויתחברון כתף חד, לפי שהכנפים בכתף העוף אמר כאלו יעופפו שניהם בכתף אחד, כן יהיה האחדות והשלום ביניהם ובל"א מתורגם כפי הענין: משלוח ידם, מטעם ושמחתם בכל משלח ידכם, כלומר שישלטו בהם כבקנין כספם: משמעתם, שיהיו נשמעים לכל אשר יצוום: (יח) והחרים, שעורו והחריב, כי אותיות בו"מף מתחלפות, וכן ת"י ויבש, וכדכתיב הן בגערתי אחריב ים (ישעיה נ' ב'), והחרבתי את ימה (ירמיה נ"א ל"ו) ותרגומיהם: לשון ים מצרים, הוא ים סוף, והוא חלק מן ים הערבי דאָב אראַבישע מעער ונכנס בין שתי ארצות, ארץ הערב וארץ

מצרים

רש"י

יד שנית. כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדים היו לכורש: ומאיי הים. הן איי בני עשו: טו ונשא נס. פירק"א בלע"ז (מפורש במדבר כ"א ח') והיא להות לקבץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו: טז אפרים לא יקנא את יהודה. משיח בן יוסף ומשיח בן יהודה לא יקנאו זה בזה כפי אמונתינו: יז ועפו בכתף פלשתים ימה. יעופו וירוצו שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את הארץ כמו דרך ירצחו שכמה שכם אחד וכן תרגם יונתן. ויתחברון כתף חד למימחי פלשתאי די במערבא. ובני עמון משמעתם. כהרגומו משתמעין להון ומקבלין מאיתם עליהם: יח והחרים. ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים: על הנהר. נהר פרת לעבור בו גליות אשור: בעים רוחו. אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתור בחוזק רוחו: לשבעה נחלים. לשבעה גזרים לעבור בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגומר: ומאיי הים. אינו מאותו נר: והדריך. בתוכו את הגליות: בנעלים. ביבשה: יט והיתה מסלה. בתוך הגוים לשאר עמו: כ ואמרת. ברחותך את האומות נתונין לחרפות ולדראון: אודך כי אנפת בי. והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישוב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך ה' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני: כא עזי וזמרת יה ה'. עז ושבח של הקב"ה הוא היה לי לישועה. ואין לפרש עוזי עוז

בלי

וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ כב וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ כג וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהֹוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ כד זַמְּרוּ יְהֹוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ׃ כה צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

ער וואר עררעטטונג מיר. (כב) שעפפט, שעפפט פראָהלאָקקענד אויז דיזעס היילעס קוועללען! (כג) אונד זינגט פערנער אן דיזעם טאַגע: „דאנקט דעם עוויגען, פערקינדיגט זיינען נאַמען! מאַכט דען פעלקערן זיינע טהאַטען קונד, לאַסט זיינעס נאַמענס גרעסע לויט ערטענען! (כד) לאָבזינגט דעם עוויגען, דעס ווירקען האָך ערהאבען איזט; פערקינדעט זיא׳ס דער גאַנצען ערדע! (כה) פראָהלאָקקע, יויכצע, בעוואָהנערין ציון׳ס! פערהעררליכט צייגט זיך אין דיר דער היילינע ישראל׳ס.

רש״י

סלי סלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוזן ומשל פה. ומקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה שלאחריו לכך אני אומר שאין יו״ד של עזי אלא כמו יו״ד של שוכני סנה: יה ה׳. עד הנה היה שמו חלוק ומפלתו של עשו נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתבא מלחמה לה׳ בעמלק: ויהי לי לישועה. כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו וגומר ויעזב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליה׳ רחבעם ה״ל נומר מלך עליה׳ רחבעם: כב ושאבתם. והקבלון אולפן חדת: ממעיני הישועה. כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בגלות על ידי הצרות: כג עלילותיו. מעלליו: הזכירו. לשבח כי נשגב הוא:

באור

עגרים, ולכן נקרא לשון כענור תבניתו שהוא ארוך וצר, וכל כל כמוהו, וכן יקרא גם כן כל״א איינע מעערם צונגע: על הנהר, נהר פרת לעבור בו גליות אשור (רש״י): בעים רוחו, בחוזק רוחו שיוליך על הנהר ויבשהו, ומלת בעים תתפרש כפי הענין ואין לה חבר במקרא (רד״ק): לשבעה נחלים, ענין רבוי כמו שבע יפול צדיק וקם, ורבים כמוהם: והדריך, הדורך, או את הדורך: (כ) כי אנפת בי, לפי שאנפת בי וענשתני, כי עי״ז נקתי מפשעי: ישוב אפך, לשון הוה כלומר עתה שבתי מרעתי, שב גם אפך: (כא) כי עזי וגו׳, מענין שירת הים אחרי שהלכו בו בני ישראל ביבשה, וכן זמרו לה׳ כי גאות עשה, אשירה לה׳ כי גאה גאה: (כב) ושאבתם מים בששון, ד״מ כמו השואב מים מן המעין שלא יפסקו מימיו, כי בכל עת ימצא בו לשאוב, כן לא תפסק מהם הברכה והישועה ויהיו בששון כל ימיהם (רד״ק): (כג) ואמרתם, בשיר מקהלות:

לוח ההפטרת ושמות המתרגמים

לפרשת ויקרא	ר׳ דוד פרידלענדער	לפרשת בהר	ר׳ יאקב ז״ב
לפרשת צו	ר׳ יואל בריל	לפרשת בחקותי	ר׳ דוד טהעאָדאָר
לפרשת שמיני	ר׳ אהרן וואלפסזאהן	לשבת הגדול	הנ״ל
לפרשת תזריע	ר׳ בונם בר״ר פ״ל	ליום א׳ דפסח	ר׳ משה בר״ר פ״ל
לפרשת מצורע	ר׳ אברהם בר״א פ״ל	ליום ב׳ דפסח	ר׳ יואל ראָבנאָוו
לפרשת אחרי	ר׳ איצק אייכל	לשבת חה״מ דפסח	ר׳ איצק אייכל
לפרשת קדושים	ר׳ דוד טהעאָדאָר	לשביעי של פסח	רמב״מן
לפרשת אמור	ר׳ איצק אייכל	לשמיני של פסח	ר׳ דוד פרידלענדר

הקדמה לרש״י על שיר השירים

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהן בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופנה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה. וראיתי לספר הזה בכמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיע כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

הקדמת המבארים

אלה הדברים העתקתי מדברי המבארים במבוא הספר הלא המה המושלם ר' אהרן האללע וחבירו ר' יואל ברי"ל:

כבר נודע לכל איש תורני דעת חכמי התלמוד ממגלה הזאת באמרם בכמה מקומות שיר השירים קדש קדשים הוא, ואמרו (מס' ידים פ"ג משנה ה') כל העולם כלו אינו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים וכו'. ולהורות אמרו לנו זאת לבלתי עלות על לב הקורא לאמור, דברים האלה כמשמען, דברי חשק ושיר עגבים כאשר ידבר בחור אל בתולה והאהוב אל אהובתו, אלא לתכלית עמוק וסתום ולכוונה נסתרת אשר יסודתה בקודש נעשה השיר הזה. ובעבור זאת רבו כמו רבו עליה פרושים שונים, וכל אחד מהמפרשים סוקל המסילה לפנות בו דרך לעצמו, כפי השגתו וכפי מדת שכלו; זה בא בדיני תלמודיים או בדברי מוסר ותוכחה, דברי רצוי ופיוס בין המקום ב"ה ובין כנסת ישראל לאמר כי הוא זה אשר יורה עליו השיר, וזה בא בסתרי תורה בצירופי שמות ובדברי קבלה הנעלמים מעיני ההמון, ויודעים רק לאחד בעיר ושנים במשפחה; וכמו שכתב הר"י ערמאה בהקדמתו למגלה הזאת, ואמר: כה יתהלל החכם בחכמתו, המקובל בקבלתו, האלהי באלהותו: והפילוסוף בפלוסופו כמו שנתפרסם מן פירושיהם עכ"ל; ואחדים מקרוב באו ויאמרו כי נרמז בה חכמות עיוניות ומעשיות כמו מלאכת ההגיון וכדומה. ואולם מן המפורסמות הוא, שאי אפשר להקורא לחקור על הנמשל והרמז מהדבר, אם לא ידע מקודם טעם התרגום ובאור מלות המשל; כמו מפתח אשר בו יפתח הדלת לבוא אל הבית פנימה, ובלעדו יהיה הבית סגור, כן הדבר הזה, אחר התבוננות בתרגום המליצה והמשל, וידיעת נגלות והמשך הדברים, יעלה החוקר מעלה מעלה בשכלו עד כי נגלה לפניו תעלומות ומצפונת הדבר. ולכוונה הזאת כתב מאור הגולה רש"י ז"ל בהקדמתו לשיר השירים וז"ל וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו, ואעפ"י שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא, צריך ליישב הדוגמא על אפניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וכו'. גם השלם הר"א בן עזרא כתב לכוונה הזאת ג' פרושים בפנים שונים, ויפרש בפעם השנית כל המגלה על דרך משל כמו שכתב הוא בעצמו וז"ל לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא כדברי חשק עכ"ל, ועיין מה שכתב הרמב"מן ז"ל בהקדמת באורו לס' קהלת. אמנם לגודל קושי תרגום השיר הזה, ומפאת חסרון ידיעת לשון אשכנזי בתוך עמינו, היתה המגלה הזאת עד עתה כספר חתום באין מבין לתרגם פרשה אחת על מכונה ועל תרגומה הנאות לה; ולהסיר המכשול הזה השאיר לנו איש האלהים אדונינו משה בן מנחם (לזכר עולם יהיה צדיק) אחריו ברכת תרגום אשכנזי על המגלה הזאת בלשון צח וערב, במליצה נאה וסדורה, כדרכי שירים וחרוזים, יגיל הקורא בו וישמח השומע, כי דבש וחלב תחת לשונו ואמרת שפתיו ברור מללו. ובעל הגמולות ישלם לו בעולם שכולו טוב כבעל כל טוב אשר גמלנו בתרגומיו הברורים והישרים. ואנחנו קמנו ונתעודד להוציא התרגום הזה לבית הדפוס לזכות בו את הרבים, ויען כי רבו היום המפרשים על המגלה הזאת כאשר כתבנו למעלה, ואנחנו לא נדע איזה מהם יכשר יותר להחליט עליו ולאמור זה הדרך הטוב והפירוש הנכון אשר תלכו בה, הידוע נדע מה שיכשר בעינינו הייטב בעיני הקורא? אולי את אשר קרבנו רחוק הוא בעיניו, ואת אשר רחקנו קרוב הוא אליו, ומי יודע אולי כולם כאחד טובים. לכך משכנו ידינו כלל מן הפירושים האלה, ונלווה התרגום הזה רק בבאור קצר ומספיק להודיע טעם תרגום המלה, דקדוקה בלשון העברי, ושאר דברים הנאותים וצריכים לפשטות הענין, וכל מי אשר נשאו לבו למלאות תשוקתו בפירוש על המגלה הזאת, יעיין בהספרים מהמפרשים אשר קדמונו כמו רש"י, ראב"ע ובעל עקדה ודומיהם וימצא מרגוע לנפשו.

עוד ראינו להקדים חקירה אחת במהות ואיכות המגלה הזאת, טרם נבוא אל הבאור, והיא: לדעת רוב מפרשי הפשט כל המגלה הזאת שיר אחד הוא, המתחיל מן פסוק ישקני ומסיים בפסוק ברח דודי וכו' על הרי בשמים, כאשר האריכו בזה בספריהם ובפרושיהם. ובאמת לדעת הזאת עצמו מספר המבוכות והספקות הנופלים בשיר הזה, הן בעבור גודל קושי חבור המאמרים והמליצות בגלגולם וסדרם, כגון חבור המאמר קול דודי וכו' עם מה שלפניו, ומאמר אחזו לנו שועלים, מאמר אחות לנו קטנה, ומאמר כרם היה לשלמה וכו' ודומיהם, ובכל הפרושים והדקוקים אשר נמצאו בספריהם, לא נוכל למצא מענה נכונה מתרת כל הספקות האלו, ולא חפשנו בתוכם סדור נאה ומתוקן הכולל כל דברי השיר הזה מראשיתו עד תכליתו, כי רוב המפרשים שמו עין עיונם רק על הכלל משיר, ולא על פרטיו לגרר ולבנן כל חלקיו בדרך הפשט כאשר החלו לעשות; והן בעבור כפילת המליצות פעמים ושלש כמו מאמר השבעתי אתכם, מאמר שמאלו תחת וכו' מאמר מי זאת עולה ושאר מליצות כפולות, ובוודאי לא לחנם נכתבו רק לכוונה מיוחדת ונאותה לדרכי השיר. והחכם ר"א בן עזרא הוא החל לחלק המגלה הזאת לחלקים שונים, ולא כאשר נחלקה ע"י פרשיות אשר לפנינו כמו שכתב הוא ז"ל פעמים ושלש בפרושו בשלמה זאת הפרשה (עיין פרשה ב' פסוק ז' בפעם השנית); אבל בכל זאת לא יצא ידי חובתו מכל וכל, כי עוד נשארו בה מליצות קשות ואינם כאותים ליופי החבור, אשר לא פורש מה יעשה בהם, עוד נגשש בה כעוורים אנה ואנה מבלי מצוא דרך הנכון, המוליך אותנו למקום חפצינו. והנה אחר החפישה בספרים מצאנו מאמר אחד מחכמי התלמוד והובא במדרש רבה ובילקוט וז"ל שיר השירים ר' אייבו אמר שיר חד שירים תרין הא תלתא וכו' מזה נראה שגם דעת התנא הזה הוא להפריד בין הדבקים במגלה הזאת, ולכן הנראה בענין הזה כמו שנאמר עתה: הנה ידענו ששלמה המלך ע"ה חבר שירים רבים ושונים כמו שנאמר (מלכים א' ד') וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ואמרו חז"ל במדרש רבה ובילקוט, והובא בירושלמי כ' זרעים, ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים וגו'; אך ברבות העיתים והימים נאבדו הרבה מהם, ונשארו רק מעט מזעיר כמו שכתב הרד"ק (שם במלכים); ולאחר ימים רבים עלה על רוח חזקיה מלך יהודה ויועציו לקבץ על יד משלי שלמה ושיריו הנשארים עוד בקרב ישראל ומפוזרים הנה והנה ביד איש ואיש, להיות לאחדים ולעשות מהם ספר אחד, כמו שמצאנו (במשלי כ"ה א') גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה וכו', וכאשר עשו עם משליו כן עשו עם שיריו הנשארים וכמו כן אמרו (מס' ב"ב ד') חזקיה וסיעתו כתבו שיר השירים. ואין זאת סתירה לדברי חז"ל אשר אמרו שיר השירים קודש קדשים הוא, כי אף אם נאמר שנחלק השיר הזה לחלקים רבים ויכלול שירים שונים, היוכר מהם בעבור זאת לרמז על סודות נפלאות ותמימות, הלא המה יחד שירי שלמה, ואב אחד בראם, לכן כאיש כאחיו כולם קדושים ואין בהם נפתל, כולם רומזים על חכמות נשגבות הנעלמות מאינו ומכוון אחד לכולם.

ועתה לפי המבואר שיכלל הספר שירים רבים ושונים יתורץ בזה מה שהקשינו לשאול עליו על קושי חבור המאמרים והמליצות אשר בתוכו. ולכן נראה גם כן כוון השתנות שיר אחד מאחיו, פעם יהיה המשל או הכוונה הראשונה כאלו תשיר נערה רועה לבדה ותהלל אהובה הרועה, ופעם ישיר הרועה ויהלל אהובתו הרועה, ופעם יהיה השיר לענות (וועט=וועכסעל=געזאנג); פעם לא יהיה המשל כלל מן אהבת ותשוקת רועה ורועה, רק מן בת שרים ומלך, כמו שנאמר מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב וכו', ופעם לא ישיר כלל מן אהבה ותשוקה רק מדברים * אחרים כמו השיר אחזו לנו שועלים קטנים וכו' והדומה. ולהפריד השירים איש מעל אחיו, שמנו בתוך המגלה ציונים כזה.—— לאמור זה שיר חדש הוא, ולא יכלול עם הראשון אשר לפניו; ואולם אם יהיה השיר בעצמו נחלק לחלקים קטנים, שמנו בין חלק וחלק ציונים כזה * * ועוד ידובר בהם בפירוט אל כל שיר ושיר בתוך הבאור.

ואולם אל תבהל על פיך לאמור בסדור מעורב ובלתי נאה מבלי כוונה מיוחדת אלה השירים מסודרים. לא כן! כי אם בהתבונן בהם נראה שהמאסף יסדר השירים זה אחר זה על היסוד המסכים מאוד לכוונה הראשונה או למשל מזה הספר. מתחיל בשיר הראשון אשר ישיר מאהבה בעודנה באבה, טרם החלה לשלח פארותיה בלב האהובים, ומסיים בשיר האחרון אשר ישיר ממנה כאשר כבר תציץ ציץ ותפרח פרח. וכזאת תמצא במגלה הזאת פעמים ושלש, אם תשים עינך עליה; ופעמים נסמך שיר אחד אל אחיו ובא בתוך הדבקים בעבור ההתדמות מה, כאשר יבואר הכל במקומו בתוך הבאור. עכ"ל.

א

א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה

ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן:
ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ
עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ:

ד מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן
מֵישָׁרִים

א

(א) ליד דער לידער שלמה׳ס׃

(ב) ער קיססע מיך קיססע זיינעס מונדעס!
דיינע ליבע איזט קעסטליכער אלז וויין׃
(ג) וויא ליבליך דופטען דיינע זאלבען!
דיין נאמע וויא באלזאם אויזגעשיטטעט;
דרום ליבען מעדכען דיך׃
(ד) צייך מיך דיר נאך! א לאס אונז איילען!
דער קעניג פיהרט אין זיינע צימער מיך!
זא פראה אונד פריידיג זינד וויר דיין!
געדענקען דיינער ליבע, ליבליכער אלז וויין,
וואהל׃

רש״י

א א שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה (דקשה לרז״ל למה לא מייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב״ה ברוך הוא מאת עדתו ועמו כנסת ישראל. אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: ב ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז בפיהו (כן נראה לי להגיה ורש״י קשה ליה מנשיקות פיהו יתור. אלא ר״ל מנשיקות פיהו הרגיל מאז ודו״ק) לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אף אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר (אסתר ו׳). בשיר לא ישתו יין (ישעיה כ״ד) והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם (שם ה׳) זהו באור משמעו והאמור דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: ג לריח שמניך טובים וגו׳. שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות כאמור עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית מהומה אין ריחו נודף פותחה ומריקה מכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה כי שמענו אשר הוביש וגו׳ (יהושע ב׳). על ידי כן כי ה׳ אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו׳: עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העליונות הן האומות: ד משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנו לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה ישעיה מ׳) אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר בארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא

באור

א (ב) ישקני, שיר הזה מסיים בפסוק ה׳, והמשל בו נערה אחת תדבר עם נפשה ותהלל אהובה, ובאהבתה אותו תתאוה שישק אותה ולהיות תמיד עמו. ומרוב אש האהבה הבוערת בקרבה, והיא שכורת מתשוקה, תדמה בעיניה פעם היא רחוקה ממנו ופעם קרובה אליו, פעם תדבר לנפשה, ופעם תדבר עמו כאלו עומד לפניה, כאשר תראה בשיר הזה שהוא מעורב בלשון נסתר ונוכח: דודיך, אהוביך יותר ישמחו מהיין (ראב״ע) וכתב רש״י ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין: (ג) לריח, שעור המקרא שמניך טובים לריח וכמו שכתב רש״י, שם טוב נקרא על שם שמן טוב: תורק, אית״ן מהפעל ובא בלשון נקבה על שמן אף שמצאנוהו בלשון זכר כמו כשמן הטוב וכו׳ (תהלים קל״ג) ויש לו הרבה רעים במקרא כמו בית רוח שמש ודומיהם, ואפשר שהוא שם התואר ובא בשורק תחת החולם בפלס תּוּשָׁב (מר״ש בן מלך), ושעור הכתוב כשמן אשר הורק מכלי שכלי שריחו נודף וערב, כן שמך ושמעך טוב ונעים: (ד) נרוצה, אני ואתה, והכוונה שתגלה מלת אחריך לנרוצה, דעתה או כמו שכתב הראב״ע שמוסב על כל אחת מהעלמות, שכל אחת מתאוה להיות עמו, או כמו שכתב הרד״ק בא בלשון רבים ליחיד לתפארת וכן נגילה, נזכירה וכו׳: הביאני, וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך (רש״י), והמלך הנזכר פה יש אומרים שהוא אהובה, ויש אומרים שפרושו אף אם חפץ בי המלך והביאני בחדריו לא אגיל ואשמח רק בך, כל כך תשוקתי אליך! משרים, שם התואר אנשי יושר אוהביך כלומר לא לבד אנכי אוהבי׳ אותך אלא גם כל איש ישר אוהב אותך. גם יתכן פי׳ המקרא, שמלת נזכירה מושכת אחרת עמה

בניאש

מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ׃

ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃
ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃

ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃

ח אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים

צאי

וואָהלגעזיננטע ליבען דיך!

(ה) שוואַרץ בין איך, דאָך ניידליך, איהר טעכטער ירושלים'ס
וויא דיא היטטען קדר'ס, וויא שלמה'ס טעפּפּיכע!
(ו) שויעט מיך ניכט אַן, דאַס איך זאָ שווערצליך בין; מיך האט דיא זאָננע זאָ פערבראַננט.
מיינער מוטטער זעהנע צירנטען מיט מיר,
זעצטען מיך צור וויינבערגהיטערין,
אונד מיינן וויינבערג, מיינן האב איך ניכט געהיטעט.

(ז) אָ זאַגע מיר, דער מיינע זעעלע ליבט!
וואָ ווייִדעסט דוא?
וואָ רוהסט דוא אַם מיטטאַגע?
וואַז זאָלל איך שמאַכטען הין אונד הער,
ביא דען העערדען דיינער געזעללען?
(ח) ווייסט דוא דאַז ניכט, אָ דוא דער פרויען שענסטע!
זאָ

באור

עמה, ושעורו נזכירה מישרים אהבוך, כלומר נזכירה דודיך וגם נזכירה כל המישרים אשר אהבוך ויהי' לפ"ז נתחי השיר הזה מיוסדים על שלש תיבות בכל פרק ופרק: (ה) שחורה, כבר כתב הרמב"ן ז"ל השיר הזה לנתחיו בבאורו לפ' בשלח ויאמר כי שחורה אני מוסב על כאהלי קדר, ונאוה מוסב על כיריעות שלמה, ושעורו אף אם אני שחורה כאהלי קדר, הם אנשי ערביים שוכנים תמיד באהלים ונוסעים ממקום למקום אשר ימצאו שם מרעה ויקראו (נאמאדען) ואהליהם שחורות משערות עזים, מ"מ אני נחמדת כיריעות שלמה המרוקמות בכסף ובזהב ובכל מעשה רוקם ותאוה הנה לעינים, וטעמה אומרת היא בעצמה במקרא השני: (ו) אל תראוני, בעין קלון, כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה (ראב"ע): ששזפתני, לשון ראיה והבטה כמו לא שזפתו עין איה (איוב כ"ח ט'): נחרו, מלשון ויחר אפו: כרמי שלי, כפילת הכנוי' להורות על הפוך הענין, כלומר כרמיהם נטרתי, אבל כרמי לא נטרתי, וכוונתה על מראה פניה, כי בעבור היותה בשדה לשמור, נשחרה מחום השמש, ותכנה מראיה בשם כרם: (ז) שאהבה, אתה אשר נפשי אוהבת אותו הגד לי איכה תרעה, ומלת איכה כמו איפוא, אנה תרביץ צאנך, כי תרביץ פעל יוצא, ולא מצאנוהו בכ"מ על בן אדם והרב המתרגם תרגם פה לפי הכוונה: שלמה, השין במקום כי, וכן שמושה על הרוב בזה הספר ובא בפתח תחת סגול: כעוטיה, כמו ויעט העם (שמואל א' י"ד) ופי' ר' ישעי' שם נתפזרו אנה ואנה, וכן מתורגם פה, גם יתכן לפרשו כמו על שפם יעטה (ויקרא י"ג) מעוטה בעבור הנער לבלי דעתה אי' מקום מנוחתו, וטעם על עדרי אצל כמו ועליו מטה מנשה: (ח) אם לא, תשובת הרועה אם

רש"י

הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גילים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעי' בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: ה שחורה אני ונאוה וגומר. אתם רעיתי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני ע"י שזיפת השמש ונאוה אני בתיתוך איברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר המושחרי' מפני הגשמי' שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרופלין לכולן כמו שנבא יחזקאל ונתתי אתהן לך לבנות (יחזקאל ט"ז) כמו עקרון ובנותיה (יהושע ט"ו): ו אל תראוני. אל תסתכלו בי לבזיון (כמו כי ראו בארון ה' שמואל א' ו'): שאני שחרחורת. לפי שאין שחרותי ושיזופי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרו' נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסיתם ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים ושם שזפתני השמש והושחרתי. כלומר נתנוני עובד אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי ומאבותי לא נטרתי. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב') ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כ"ד): ז הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותן לצאן החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. ואם תאמר מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חביריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות המשוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: ח אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים שהבדל לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים נכרים טרא"צש בלע"ז (ומבואר כבר ראשית מ"ט י"ט) (והוא טרא"ס ע בל' א' פוסטאפפן) וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז) נחמסו עקביך (ירמיה י"ג) והוא יגוד עקב (בראשית מ"ט) ישוב

על

צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן
וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים׃

ט לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃
י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃
יא תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃

יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃
יג צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃

יד אשכל

זאָ פאָלגע נור דער שאַאפע טריטטע,
אונד ווידע דיינע ציגליין נור בייא דער הירטען צעלטע!

(ט) מיט ראָס אָן פרעה׳ס פראַכטגעשפאַן,
פערגלייך איך דיך, מיין ליבכען!
(י) שען זינד אין קעטטליין דיינע וואַנגען
דיין האַלז אין שנירען שען!
(יא) גילדנע שפאַנגען מאַכען וויר פיר דיך,
געשפרענגט מיט זילבערפינקטכען.

* *

(יב) ביז אין דען קעניגס האָפגעברענגע,
גאַב מיינע נאַרדע איהרען דופט.
(יג) מיין פריינד איזט מיר איין מיררהענבישעל,
האַנגענד צווישען מיינען בריסטען;
(יד) מיין

רש"י

על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנו' הרועי'. בין משכנות שאר הרועים שהם אלהים וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסיותי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקי' לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכך אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסלה וגו' (ירמי' ל"א): (ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. למ"ד זו כמו למ"ד לקול תתו המון מים (שם י"ד) וכמו למ"ד לריח שמניך לקבוצת סוסים הרבה שאספתי ממחנותי לבאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך (חבקוק ג') סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך ממצעקתך שנאמר ואתם תחרישון (שמות י"ד) זאת ראיתי בספרי אגדה. ד"א דמיתיך רעיתי שם דמיתיך רעיתי הראיתי לכל שרעיתי את: לסוסתי. קבוצת סוסים ובלשון לע"ז קבלי"שא (והוא קופל בל"א איינע מענגע פפערדע). (הלמ"ד יתיר'. והו' כמו שואם פפערדע). וכוונתו בזה להורות שהוא לשון רבים ולא נ"כ): דמיתיך אדי"שמא בלע"ז (אם דמיתיך הוא כמו תבנית ודמות תהיה רעסעמבל"ער בל"א עהנליך זיין. אכן אם הוא כמו כיון תהיה פרעסומע"ר בל"א פערמיינן כמו אותי דימו להרוג (שופטים כ') (ברש"י כ"י אדי"שנבלא טו"מ בלע"ז. והוא רעזע"מבלא טמא. בל"א גלייכעט דיר. ובשופטים כ' ה' בד"ה דימו להרוג פי' רש"י אפינסמו"כט שהוא אפענזע"מאנג. בל"א דענקען. בעדאכט זיין)): כי שם קשטתיך בקשוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלאת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגלי' מחוזו' בפתילי זהב של ביזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. כמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאו' והזו' את לבו לרדוף אחריך עם כל שבת גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים: נקודת. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסיבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל. ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה. (עיין ברש"י במסכת שבת פרק ר' עקיבא דהטעם דלא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה. אכן לפירש התוספות שם שפיר והכי קאמר מה שכתב נתן ולא כעזב זהו משום חיבה. אכן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלא"ה משום לשון נקיה): (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו וא"ל הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונ' ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף על פי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון:

(יד) אשכל

באור

אם לא תדעי להיכן תלכי את היפה בנשים, הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים נכרים, (טראַציט בלע"ז והוא טראַסע, פוסטאַפפען בל"א) מרש"י: (ט) לססתי, נקבת הסוס תקרא סוסה, והיו"ד נוספת, ודמה אהובתו לסוסה ברכבי פרעה, כי כל מלכי מצרים נקראים בשם פרעה ונודע שהסוסים במצרים המה טובים נאים ומשובחים מכל שארי סוסים במדינו' אחרות, ויאמר כי נאוה היא בנזמיה ובענקי צוארה כסוסה נרכב אשר עדיה עליה: (י) בתורים, שורות נזמי אזן (רש"י) ודומה לו תור בט"ת: בחרוזים, אבנים יקרות ומרגליות הקרואות בפתילים, ויש מדמים אותה לאחתים, כלומר מרגליות נקובות, והבוחר יבחר: (יא) תורי, אחרי שנאוה את בתורים ובחרוזים, לכן נעשה לך תורי זהב וכו' וטעם נקודות הכסף כמו נקוד וטלא (בראשית ל'): (יב) עד שהמלך, הפירו' הנכון במקרא הזה שנחסר מלת מקום ושעורו נרדי נתן ריחו עד המקום אשר שם המלך במסבו, פי' עם שריו ועבדיו הסובבים אותו, או טעמו כלשון המורגל בפי חז"ל והוא מיסב על השולחן וכמו הסבו לשתות וכו' והוא המקום שיש בו מסבה לשתות. והשיר הזה הוא רק חלק משיר שלפניו וכולל תשובת האהובה על דודה המלך, ובאור המשל הוא, שתעלוז ותשמח על כי המלך חפץ בה ומהללה, ולכן אמרה שנרדה (כמו ליפית) נודף כל כך עד שהגיע משפל מקומה אל המלך ותמצא חן בעיניו: (יג) צרור המור, מור וכדר המה מיני בשמים, וטעם צרור כמו אגודת, ואמרה כצרור המור אשר בין שדי תמיד ילין (כי כן היו דרכן לשאת בין השדים מיני בושם הדומה מעט אל הכינוג בימינו מאגודת הפרחים) כן אתה דודי לי כי שויתיך לנגדי תמיד, וכבר מבואר במקום אחר ששורש לן לא נאמר רק על לינת לילה לבד אבל הושאל גם על התמידות, וסרה בזה טענת המפרשים אשר הקשו איך יתכן לאמור בין שדי ילין על המור, הלא ידוע.

יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃

(יד) מיין פֿריינד איזט מיר איין בלומקנעספּכען, אויז דען גערטען עין גדי

טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃
טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃
יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רָהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃

(טו) שען ביסט דוא, מיינע שעפֿערין! שען ביסט דוא, דיינע אויגען טויבכען.
(טז) «שען ביסט דוא מיין ליבער! וויא האָלד ביסט דוא!» אונזער בעטט איזט פֿרישעס גרין,
(יז) צעדערן אונזערס הויזעס באלקען, ציפּרעססען אונזערע לאַטטען.

רסיטני ק'

ב

א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃
ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃
ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃

ד הביאני

(א) איך בין דיא ליליע שרון'ס, דיא ראָזע אים בלומען טהאל.
(ב) וויא דיא ראָזע אונטער דאָרנען, זאָ אונטער מעדכען מיינע שעפֿערין.
(ג) «וויא אונטער ווילדעם געהעלצע איין אַפּפֿעלבוים, זאָ אונטער יינגלינגען מיין ליעבר! מיר בעהאָגט'ס אין זיינעם שאַטטען, דא זיצ' איך נידער, אונד זיס איזט מיינעם גומען זיינע פֿרוכט.

(7) אינס

באור

ודוע שהמור נשמר בלילה בכלים, ובלעדי זאת יאבד ריחו: (יד) אשכול הכופר, לדעת קצת הוא הנקרא (היננא) והנכון כדעת הרא"בע שכתב פרושו דקל, וכן הוא בלשון ישמעאל כי הוא כמו אשכלות עכ"ל, וכן שמו עד היום בלשון ערבי, וטעם בכרמי כמו שכתב ר"ש בן מלך שאינו אומר על כרם גפנים, אך על אלנות רבים נטועים יחד, וכן תרגומו בל"א: עין גדי, כי שם נמצאו נטועים תמרים רבים וטובים, והוא המקום אשר נקרא לפנים חצצון תמר כמו שנאמר בד"הי בחצצון תמר היא עין גדי, וכתב חכם אחד לכך היה נקרא חצצון תמר על שם שהיו קוצצים וכורתים שם התמרים כי חצץ לשון כריתה הוא: (טו) הנך, השיר הזה הוא שיר ענות בין האהוב והאהובה: ערשנו, מטתנו כמו הנה ערשו ערש ברזל (דברים ג'), ורעננה הוא תואר לנקבה ולכך בא מלרע כדינו: (טז) רהיטנו, אין למלה הזאת דוגמתה במקרא לפי עניננו, והרא"בע דמה אותה כמו ברהטים בשקתות המים וכו' וטעם ברותים מין אילן ובאור המשל אהבתנו תמיד באהבה ורעננה, לא תקטף ולא תבול, כטעה אף שורשה כארזים וכברותים:

ב (א) השרון, ארץ משור ומקום דשן, כמו שנאמר והיה השרון כערבה (ישעי' ל"ג), ולהרב המתרגם יתחיל מפסוק הזה שיר חדש, וגם יתכן לאמור שמוסב עוד למעלה אחר שכדמה קורות הבתים לארזים וכו' אמרה ואני בתוכם פורחת כשושנה וכחבצלת, ואמר לה דודה כמו שושנה בין החוחים והוא מוכי קוצים, כן את נחשבת בין הבנות כי נעלית על כולם: (ג) כתפוח, תשובתה אליו כאשר נבחר אילן התפוח באלני סרק שהם עצי היער כן אתה נבחר מכל הבנים, ואחר שהמשילה אותו לתפוח אמרה ע"ד משל בצלו חמדתי וישבתי כלומר אחסה תחת

רש"י

יד אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושים פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל לכן הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: טו הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדבריך (במדבר י"ד) והרי את יפה ויפה: עיניך יונים. כלומר כלה שעיני' כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה במעשה והנך יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש ביך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר. כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל. ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה (שמות ל"ט) הרי שקלסם על כך: טז הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי. וזהו קילוס של ירידי' אחש וירא כל העם וירונו (פרשת שמיני): אף ערשנו רעננה. על ידי כעיוותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר ותקהל העדה וגו' (פרשת קרח) המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש בחדר המטות אשר בבית ה' (מלכים ב' י"א) על שהם פריין ורביין של ישראל: יז קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון המשנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידין בו:

ב א חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולטת שם:
ב כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימות. כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: ג כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין הבחורים והדוגמא כך הקדוש ברוך הוא מכל האלהים נבחר. לפיכך בצלו חמדתי וישבתי. ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקדוש ברוך הוא במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי:

ד אל

ד הֱבִיאַנִי֙ אֶל־בֵּ֣ית הַיָּ֔יִן וְדִגְל֥וֹ עָלַ֖י אַהֲבָֽה׃

ה סַמְּכ֙וּנִי֙ בָּֽאֲשִׁישׁ֔וֹת רַפְּד֖וּנִי בַּתַּפּוּחִ֑ים

כִּי־חוֹלַ֥ת אַהֲבָ֖ה אָֽנִי׃

ו שְׂמֹאלוֹ֙ תַּ֣חַת לְרֹאשִׁ֔י וִימִינ֖וֹ תְּחַבְּקֵֽנִי׃

ז הִשְׁבַּ֨עְתִּי אֶתְכֶ֜ם בְּנ֤וֹת יְרֽוּשָׁלִַ֙ם֙

בִּצְבָא֔וֹת א֖וֹ בְּאַיְל֣וֹת הַשָּׂדֶ֑ה

אִם־תָּעִ֧ירוּ ׀ וְֽאִם־תְּעֽוֹרְר֛וּ אֶת־הָאַהֲבָ֖ה

עַ֥ד שֶׁתֶּחְפָּֽץ׃

ח ק֣וֹל דּוֹדִ֔י הִנֵּה־זֶ֖ה בָּ֑א מְדַלֵּג֙ עַל־הֶ֣הָרִ֔ים

מְקַפֵּ֖ץ עַל־הַגְּבָעֽוֹת׃

ט דּוֹמֶ֤ה דוֹדִי֙ לִצְבִ֔י א֖וֹ לְעֹ֣פֶר הָֽאַיָּלִ֑ים

הִנֵּה־זֶ֤ה עוֹמֵד֙ אַחַ֣ר כָּתְלֵ֔נוּ

משגיח

(ד) אינס ווייןהויז בראכט' ער מיך ,
אונד זיין פאניר איזט איבער מיך , דיא ליבע.

(ה) אָ שטערקט מיך מיט רעבענזאַפט!
לאבט מיך מיט אֶפפעלמאָסט!
דען איך בין ליבעסקראנק.

(ו) אונטער מיינעם הויפטע זיינע לינקע,
זיינע רעכטע אומפאסט מיך.

(ז) בייא דען רעהען , בייא דען הינדען דיזער פלור,
בעשווער איך אייך , טעכטער ירושלים'ס!
וועקט זיא ניכט , רעגט דיא ליבע ניכט ,
ביז עז איהר געפעללט!

(ח) שטיממע מיינעם ליבען! אה ! זיהן! ער קעממט!
איבער בערגע שפרינגענד , איבער היגעל היפפענד.

(ט) איינעם רעהע איזט מיין ליבער ,
איינעם יונגען הירשכען גלייך.

* *

דא שטעהט ער שאָן , הינטער אונזערער וואנד!
שויעט

רש"י

ד בית היין · אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה: ודגלו עלי אהבה · וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשריי"ט בלע"ז (בל"א אן זיך ציהען · אן זיך לאקקען (וגם הוא אסורטי"ר בל"א גזאממען בריגגען) : ה סמכוני · עתה כמדת החולים באשישי ענבי' או באשישות סלת נקייה: רפדוני · רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים: כי חולה אני · לאהבתו כי גמאתי לו פה בגלותי· רפידה לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מ"א) : ו שמאלו תחת לראשי · במדבר : וימינו תחבקני · דרך שלשת ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו : ז השבעתי אתכם · אתם האומות בצבאות או באילות · שתהיו הפקר ומאכל לצביים ואיילים: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · שביני לדודי לשנותה ולהחליף ולבקש ממני להתפתות אחריכם : עד שתחפץ · בכל עוד שהיא התקועה בלבי והוא חפץ בי: עד שתחפץ · כמו עד שהמלך במסבו בעוד שהמלך במסיבו : אם תעירו · אם תסניאו כמו ויהי ערך (שמואל א' כ"ח) ופשרה לערך (דניאל ד') : ואם תעוררו · כמו העורר על השדה קלנ"ייר בלע"ז (והוא קלעני"ער בל"א געריכטליך קלאגען · זיך בעשווערען · אנשווארצען) · יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי דומה אני שנתכונה שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה ועל המשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו: ח קול דודי · חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא הוריתי לפניכם ראשית הדברים הוא ההיכל ואומר הביאני המלך חדריו ולא כיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיכה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואם הייתי אומרת לגאולה עד תים ארבע מאת שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא · לפני הקץ מדלג על ההרי' ומקפץ בגבעות : ט דומה דודי לצבי · בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים · עופר איל בחור : הנה זה עומד וגו' · סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא

באור

תחת כנפיו: (ד) בית היין , בית העונג והשמחה כמו שכתבנו למעלה: ודגלו , הדגל אשר הקים עלי הוא האהבה: (ה) באשישות , המה הלגינות שישימו בהן היין כמו ואשישה אחת (שמואל ב' ו'): רפדוני , חזקוני במין התפוחים או כמו שכתב רש"י שהוא לשון מצע כמו ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מ"א) כלומר רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב: (ו) שמאלו , באור המשל כאשר כתב הר"י ערמאה ז"ל אחרי שהדמה בלבה עונג ושמחה מאהובה במו שאמרה הביאני אל בית היין , דמתה ברעיונה שישים שמאלו תחת לראשה וכו' והוא המצב הקרוב לשכיבה ואחר שהיתה בדמיונה על זה האופן מההנאה , היתה משבעת בנות ירושלים וכו' עכ"ל , וגם יתכן שדברי המשורר המה אחר שכלה לשיר שירי האהבה מראשיתה עד סופה השביע בנות ירושלים לבלתי תמהרנה ויאיצו לעורר אהבה ותשוקה בקרבם נגד אים כי רבים חללים הפילה האהבה , רק תשקוטנה עד שתחפץ האהבה מעצמה לעלות · והמרוזים האלה דהיינו השבעתי אתכם וכו' נמצאים עוד בזה הספר , ובכל פעם אחר שהיתה בדמיונה על האופן הנ"ל: (ז) בצבאות , לפי שהשיר היה מן רועה ורועה אשר המה תמיד עלפני השדה , לכן גם השבועה היתה בצבאות ובאילות השדה ופה נשלם סדור אחד מהשירים כאשר כתבנו במה"ס כי התחיל מן ישקני וגו' כאשר האהבה החלה לנץ נץ ולפרוח פרח , ושיים פה כאשר גדלה ועשתה פרי: (ח) קול דודי , השיר הזה כולו מאחדים והמשל בו כאלו הוא שיר האביב וכמו שכתב רש"י ז"ל כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבה ופתוי שבחור מרצה ארוסתו לילך אחריו עכ"ל והזוגה שומעת מרחוק קול דודה ושמחה לקראתה , וטעם מקפץ כמו מדלג כי תרגום לכתר בהן , לקפצא בהון (דה"ב ע): (ט) לצבי , לקלות מרוצתו דומה הוא לצבי , או לאיל הקטן , כי טעם עופר קטן , ועד כה שמעה קולו מרחוק , ועתה ראתה אותו וזו היא שאמרה הנה זה עומד וכו' , ולכן כאלו האחרון הזה ממה שלפניו , כאלו מן הכלל: משגיח , עניינו , הבטה בהתבוננות , וכבר מורגל לשון השגחה בפי כל: מציץ , מגלה עצמו ונראה ונשקף וי"מ מענין ויקפץ ציצית

שויעט דורכס גלענדער, בלינקט דורכס גיטטער.

(י) ער רופט, מיין ליבער, שפריכט צו מיר:
אויף, מיינע שעפערין! מיינע שענע, אויף! אהקאממע!

(יא) דער ווינטער איזט איבער, דער רעגען וועג אונד דאהין!

(יב) בלומען שויעט מאן אם באדען,
דיא צייט דער לידער איזט דא,
דער טורטעלטויבע שטיממע הערט מאן אויף דער פלור.

(יג) דער פייגענבוים ווירצט זיינע פריכטליין,
דעם וויינשטאקס יונגע טרייבע פערברייטען וואהל־גערוך:
אויף, מיינע שעפרין! מיינע שענע, אויף! אונד קאממע!

(יד) מיין טייבכען! דארט אים פעלזענריצצע,
דארט אין דער קלופט דער שטייגע,
לאס מיך זעהען דיין אנגעזיכט!
לאס מיך הערען דיינע שטיממע!

ווים

מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים:

י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי
קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ:

יא כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ:

יב הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ
וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ:

יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ
קוּמִי לְכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ:

יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה
הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִינִי אֶת־קוֹלֵךְ

כי

באור

צביית ראשו, (מרד"ק) וטעם החרכים, אשנב כי תרגום בעד האשנב נשקפתי (משלי ז') ומן חרכין וכו': (יא) הסתיו, הוא החורף כי תרגום קיץ וחורף, קיטא וסתוא: חלף, כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים, שרשו נוץ והדגש בצ"דיק תמורת הנח לדעת הרד"ק, והוא מבואר בס' כת"הש (בראשית מ'); הזמיר, שם ועניינו שיר ושבח (מרד"ק) וכן אמר רש"י דרך העופות להיות מסוררים ומזמרים בימי ניסן ויש אומרים שהוא שם לעוף מה אשר יתן קולו בזמר בהגיע ימי האביב, וכמו שנאמר למטה וקול התור וכו': (יג) חנטה, המתיקה וי"א כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים וכו' (הרחב"ע) ומורגל המלה הזאת מאוד בפי חכמי התלמוד; פגיה, הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל, ושרשו פגג ולפיכך נדגשה הגימל; סמדר, כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר (מרש"י), והשעור והגפנים נפני סמדר, או שהענין הפוך וסמדר הגפני'; (יד) בחגוי, בנקיק הסלע והוא לשון שבר ודומה לו והיתה אדמת ירושלים לחגא וכשהן רבים קורין חגוי וכן קנה קנוי (מרש"י) ולדעת רד"ק הוא הסלע, כי כן תרגם יונתן שוכני בחגוי הסלע, בעיני כיפא; המדרגה, (איסקלוריש בלע"ז עסקאליע, שטייגע, טרעפפע מרש"י) ותרגום לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין. ולפי שדמה אותה ליונה אמר ג"כ סתר המדרגה חגוי סלע, שהם מקום מנוחת היונים, ובאור המשל אמר לה הנה הגיע ימי האביב ונוכל לצאת, לכן אל תעגלי ואל תסתירי עוד וצאי נא עמי

רש"י

הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמ' ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג'): י ענה. לשון ענייה ולשון צעקת קול רם וזה בנין אב לכלם וענו הלוים (פרשה כי תבוא): ואמר לי. ע"י משה: קומי לך. אעלה אתכם מעוני מצרים (פ' שמות): יא הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך שהיו חורף תרגום חורף סיתוא: יב הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנו' מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגין לראות: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיו' מסוררי' ומצפצפין בימי ניסן: הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. ד"א קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: יג התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו ל' חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך וישאלו איש מאת רעהו (שמו' י"א): כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק: הגשם שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר פ"ו שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצרים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים ע"ש שמירום: (יג) התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. ד"א כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. יו"ד יתירה קומי לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: יד יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות לצדדין מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שברחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. ויצעקו בני ישראל אל ה' (שמ' י"ד): בחגוי. בנקיקי והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו (תהלים ק"ז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה י"ט) וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קנה קנוי וכן ויכרות את מדויהם (שמואל ב' י'): המדרגה. היסקלו"יש בלע"ז וברש"י כ"י איש"קילא. עשצ"לע. בל"א שטופען. טרעפפען) כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכין העפר למעלה להגביה הכתל

סביב

כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃

טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים
שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים
וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃

טז דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים
סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים
עַל־הָרֵי בָתֶר׃

ג

א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי
בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃

ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת
אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי
בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃

ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר

את

וויס איזט דיינע שטיממע, שען דיין אנגעזיכט!

(טו) פֿאַהעט אונז דיא פֿיכסע,
פֿאַהעט דיא קליינן פֿיכסע, דיא וויינבערגספֿערדערבר!
אונזער וויינבערג קנאָספט.

(טז) מיין פֿריינד איזט מיין, אונד איך בין זיין,
דער אונטער ראָזען ווײדעט.

(יז) ביז דער טאַג זיך קיהלט, ביז דיא שאַטטען וויכען,
קעהר אום, אָ ליבער! גלייך דעם מונטערן רעהע,
גלייך דעם יונגען הירשכען, איבער שיירעכערגע!

ג

(א) נאַכטס אויף מיינער לאַגערשטעטטע,
זוכט' איך דען מיינע זעעלע ליבט,
איך זוכטע, פֿאַנד איהן ניכט.

(ב) וואָהלאַן! זאָ וויל איך אויפֿשטעהען,
אומהער געהען אין דער שטאַדט,
אין דען שטראַסען, אין דען גאַססען,
זוכען דען מיינע זעללע ליבט.
איך זוכטע, פֿאַנד איהן ניכט.

* *

(ג) עז פֿאַנדען מיך דזא וועכטער, דיא אין דער שטאַדט אומגעהען.
»האַבט

רש"י

שהיה עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בה חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: טו אחזו לנו שועלים. שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם וזהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולי' שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשים את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכים אותו ליאור ולמה קורא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני ישראל (פ' בשלח): שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום (כמ"ש בישעיה מ'): טז דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי הימנו ולא מאלהים אחרים: הרועה את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: יז עד שיפוח היום. מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים: ונסו הצללים. זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סוב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה:

ג א על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים. בקשתיו ולא מצאתיו. כי אינני בקרבכם כי לא אעלה בקרבך: ב אקומה נא ואבקשה. ויחל משה אעלה אל ה' (פ' כי תשא): ג מצאוני
השומרים

באור

עמי, ופה נשלם השיר הא' מהדור השני: (טו) אחזו השיר הזה אינו מחובר עם מה שלפניו והמאסף סדר אותו פה לפי שהמשל בו ג"כ מימי האביב כמו שאמר וכרמינו סמדר, ולכן נסמך עם הראשון: ולדעת חד מן חבריא הטעם שהם אוכלים הענבים ומגלים הסוכה אשר הוא נסתר שם עם אהובתו, והשועלים האלה ידועים המה נקראים שאַקאַלס או גאַלד וואַלף, והמה הולכים תמיד בנאות נאות ומחבלים השדות ונפרצות הכרמים: (טז) דודי לי, יראה שהוא שיר הקין ואמרה לכה עתה ממני והמתן עד שיפוח היום, והוא כמו הפיחי גני, שיבוא הרוח ויקרר האויר, ועד שינוסו הצללים וזה הוא לעת ערב, כי בעת כרת השמש גם הצללים אין, ואז בוא אלי מהרה ובמרוצה, כאשר ידלג האיל וירץ הצבי. וטעם בתר כמו ויבתר אותם, על שני הסלעים והאיל מדלג בקצות מזן לזן:

ג (א) על משכבי בלילות, אמר חד מן חבריא טעם המשך, לפי שאמרה לדודה שיסוב ממנה כחום היום וימתין עד הערב ואז ימהר אליה להתענג עמה באהבים, ובשהיתה על משכבה בלילות והוא עדיין לא בא בקשתהו ברחובות וגו': (ב) אקומה נא, כן אמרה בלבה לקום ולסובב בעיר אולי תמצאנו, ולכן בא בל' עתיד: בשוקים, הם החוצות והנכרך שוק ובא בקבוץ בהראות עי"ן הפעל כמו שנאמר מן שור שׁוָרים והדומה: (ג) את שאהבה, לשון שאלה הוא,
שאלה

אֶת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃

«האָבט איהר איהן געזעהען, דען מיינע זעעלע ליבט?»

ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃

(ד) קוים בין איך וועג פאָן איהנען,
דאַ פינד' איך איהן, דען מיינע זעעלע ליבט.
איך האַלט' איהן, לאַס איהן ניכט,
ביז איך איהן ברינגע אין מיינער מוטטער הויז,
אין מיינער געבערערין צימער.

ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃

(ה) אייך בעשווערע איך, ירושלים'ס טעכטער!
בייא דען רעהען, בייא דען הינדען דיזער פלור,
וועקט זיא ניכט, רעגט דיא ליבע ניכט,
ביז עז איהר געפעללט!

ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃

(ו) וועד איזט דיא אויז דער וויסטען דאָרט שטייגט עמפאָר?
וויא זיילענגעראַדער רויך עמפאָר?
וואָהלגערוך פאָן מיררהען אונד וויירויך,
דופטענדער אלז קרעמערווירצע.

* *

ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃

(ז) זעהט שלמה זיין בעטט! ועכציג שטארקן טטעהן אומהער
אויז דען שטארקען ישראל'ס.

ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ

(ח) אללע האַנד אַם שווערט, אללע קריגסגעלעהרט!
יעדער

רש"י

השומרים. הם משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה מלאתם בפיו: ד כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה. עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: ה השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. האהבה דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: ו מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגי' נחשים ועקרבי' ושורפים הקוצים והברקני' לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומו' ומתמיהות על גדולתי ואומרת מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו': כתמרות עשן. גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מור. על שם ענן הקטרת שהיה מהמור מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמי': אבקת ע"ש שכותשין אות' ושוחקין הדק כאבק: ז הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד הפחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: ח מלומדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן ומלומדי סדר עבודתם: איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרה שלא תשכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבאו עליהם

באור

שאלה זאת את השומרים, ומרוב חפצה לבקש אותו, לא המתינה על תשובתם והלכה לדרכה: (ד) כמעט, דקדוק המליצה הזאת כך היא שמוש הכ"ף מן כמעט הוא ככף השעור, ופרושו הזמן או המקום מן עברי מהשומרים עד פגישתי באוהבי היה כמו מעט, כלומר מיד מצאתיהו, ומזה תבין הטעם של מלת עד, ודע זאת: הורתי, אמי, וכפל הכוונה במליצת שוכות הוא ליופי השיר: (ה) השבעתי, אחר שנשלם הספור שהיא מצאתהו והוליכה אותו לחדרה, סדר המאסף עוד פעם השבועה כפעם הראשון, מהטעם שכתבנו למעלה בשם הר"י ערמאה. ובזה נשלם סדור השני מהשירים: (ו) מי זאת, אחר שהביא המאסף שיר מצייר מקרי הלילה כמו שקורין כל"א (איין נאכטשטיק) בבית אהוב ואהובה השמחים בחלקם והם במדרגה קטנה במדרגות הקנין, יביא גם ש"ר אחר מצייר מקרי לילה בבית המלך העליון במדרגה, והקורא המשכיל יעמוד על ההשתנות שבין השיר האחד לחבירו. וטעם השיר הב' אמר חד מן חבריא שהוא שיר אפריון איין ברויטליד, כאשר נראה להלן מפסוק צאנה וראינה וכו', ומיוסד על יום חתונת ושמחת לב שלמה המלך עם בת פרעה מלך מצרים כאשר מצאנו בתהלים שיר אחד מיוסד ע"ז: מן המדבר, לדעת חד מן חבריא הטעם על בית יער הלבנון שהיה לשלמה, ושם דרה בת פרעה טרם כלה ביתה שבנה לה המלך, כנזכר בס' מלכים: כתמרות, לשון עמוד כמו תמרות דמלכים, ונראה שנקראו כן להיותם חצובים מעצי תמרים הגבוהים, ודמה אותה לעמוד ענן של קטורת המתאבך: למעלה מיושר ובלי עקום, והיא גם היא ריחה נודף מכל תמרוקי הבשמים וגבוה מאוד והולכת זקופה וטעם המ"ם מכל, מ"ם היתרון, כלומר ריחה נודף יותר מן כל מיני בושם של רוכל והוא הסוחר עם בשמים, וטעם אבקת כמו שכתב רש"י על שם שכותשין הבשמים ועושין אותן דק כאבק: (ז) הנה מטתו, יבוא המשורר עם הרעים האהובים פנימה ויציר עתה גם ההוד וההדר של מטת אהובה, כי ששים גבורים שומרים ראש המלך עומדים סביבה, וכולם אוחזים בחרב כדרך אנשי מלחמה לשמור המלך: (ח) אחוזי, הפעול בו כדרך חגור כלי מלחמה לבוש בדים: (רד"ק) ולפ"ז יהיה הטעם שהם חגורי חרב, אבל זהו שאמר אח"כ איש חרבו על ירכו, ולדעת הרמ"ח הכוונה שהם אוחזים בחרבם התולה על ידכם, כדי להיות מוכן מיד נגד הסכנה. וחד מן חבריא אמר, הטעם שהם נאחזים מהקרב כלומר שכבר היה הקרב

אותו

אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃

ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃

י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃

יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בַּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ
בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃

ד

א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה
עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ
שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃

ב שניך

יעדער אן דער היפטע זיין שווערט, פאר מיטטערנעכט-
ליך גרויען.

(ט) קעניג שלמה ליס זיך איין פראכטבעטט מאכען
אויז לבנון׳ס געהעלצע;

(י) דיא זיילען מאכט׳ער זילבערן, דען היממעל פאן גאלד,
דען זיץ פאן פורפור;
דיא מיטטע געפאלסטערט מיט ליבע צו דען טעכטערן
ירושלים׳ס.

* *

(יא) געהט הין, איהר טעכטער ציון׳ס!
שויעט שלמה, דען קעניג, אין דער קראנצע,
וואמיט אם טאגע זיינער האכצייט,
אם טאגע זיינער הערצענספריידע, איהן זיינע מוטטער
קרענטע.

ד

(א) שען ביזט דוא, מיינע שעפערין! שען ביזט דוא!
דיינע אויגען טייבכען צווישען דיינען לאקקען;
דיין האאר וויא געמזענהעערדע, האנגענד פאן דעם בערגע גלעד; (ג) דיינע

רש"י

עליהם צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך (תהלים ב׳): ט אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת סתר לכבוד: י רפידתו. משכבו. ומשכבו על הכפרת שהו׳ זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובי׳ ולוחות: מבנות ירושלים. אלו ישראל יריאים ושלמים (ירושלים הוא יראה שלם) להקב״ה יא בנות ציון. בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני. אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי׳ אי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א״ל משל למלך שהית׳ לו בת יחידה והי׳ אוהב׳ ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי (תהלי׳ מ״ה) לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישעיה נ״א) ולאמי כתיב. עמד ר״ש בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו׳: ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו. זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר:

ד א הנך יפה רעיתי. קילסן וריצן וערבו עליו קרנותיהם: עד שיפית היום. שתטאו לפני בימי חפני ופנחס: עיניך יונים. גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך. שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמות קילום אשה הנאהב׳ לחתן ומבפנים לקישורייך שערך נאוה ומבהיק כצוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק. והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך אם היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. דבר אחר כאותן שנבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים. מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום (איוב ט׳) הארץ בריחיה בעדי (יונה ב׳) הבעד ערפל (איוב כ״ב) ומבעד הוא

באור

אוחז בהם ופועל אותם במלחמה פערוואונדעטע קריגער וזה טעם מלומדי מלחמה כלומר מנוסים במלחמה: מפחד, ה״ס הפנה הנזכרת: (ט) אפריון, שרשו פרה והא׳ נוספת וכן נקרא בלשון חז״ל מטה פוריא על שם שפרין ורבין עליה וכו׳ (מרד״ק), ויתכן ג״כ לפ״ז לפרשו ברויטבעטט, והנה אחר שקלס למעלה המטה נהוד ונהדר, החל פה לקלסה ג״כ בפאר וביופי ויאמר שעמודיו עשה כסף וכו׳: (י) רפידתו, ענינו יציע והוא למעלה, ובל״א דער הייממעל: רצוף, כמו על רצפת בהט ושש שענינו הוצעת אבנים בקרקע, ופה היתה רצופה באהבה (מרד״ק): (יא) בעטרה, אין זאת עטרת של זהב להוד המלוכה, כי אם עטרת של פרחים איין בלוממען קראנץ להוד האהבה: ביום חתנותו, כלומר ביום חופתו שהוא יום שנעשה חתן (מרד״ק). ובזה נשלם שיר הראשון מהסדור הג׳, אחר שקלס ופאר את שלמה בג׳ דברים בגוי בכח ובעושר, בכח ממה שנאמר למעלה ששים גבורים וכו׳, בעושר ממה שנאמר עמודיו עשה כסף וכו׳, ובגוי ממה שנאמר צאינה וראינה וכו׳ כלומר ראינה ויפי המלך ביום חתונתו ובקשוטו:

ד (א) עיניך יונים, שהם דומים בנכותם ונקיותם ליונים צארט אונד אונשולדיג, ואף מן חבריא מפרשהו מלשון לא תונו ותרגמוהו בל״א פערפיהרעריש, ובא שם עין על משכל זכר כמו עיניו יחזו: מבעד, הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר, ומבעד הוא דבר שמבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד לצמתך, לשון דבר המצמצם השער שלא יפריחו לנאת וזו היא השבכה והקשורים (מדברי רש״י) ולדעת ר׳ יונה פירושו מסוה שלייער, אמנם הרד״ק כתב שפירושו צנית השער שמכינה אשה על פניה, וכן הוא מתורגם בל״א לאקקען ונופל עליהם לשון מבעד לפי שהם מגינים משני צדי הפנים, וכן הוא אומר בתהלים (פ״ט ה׳) עלמו מנמיתי אויבי שקר, והכפל רבו מסגרות ראשי אויבי חנם: שערך כעדר העזים, יש מין עז השוכנת בהרים ובסלעים, ומכונה בל״א בערג

ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם:
ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:
ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת

אלף

(ב) דיינע צעהנע לעממערהעערדע, אין רייהען וואהל געאָרדנעט,
אויז דער שווממע שטייגענד, אַללע צוויללינגטרעכטיג,
קיינס דערזעלבען פֿעהלט;
(ג) וויא ראָזענפֿאַדען דיינע ליפפען,
דיא שפראַכגלידמאַאסען ליבליך;
וויא אם גראַנאַט דער ריץ,
זאָ דיינע וואַנגען אַם לאָקקענהאַאר;
(ד) דיין האַלז וויא דוד'ס טהורם, געבויעט צור וואַפֿפֿענבורג,

טויזענד

באור

בערג ציגע געמעזע, ושערותיהם שחורות תלתלים, ומדרכם שיתלו בקרניהם החזקים בסבכי האילנות העומדות שם על ההרים ואוכלים העלים, גם משליכים את עצמם עי"ז מגן סלע אחד לגן אחר, וזה שתרגם הרב שגלשו האַנגענר, והתיבה הזאת מבוארת על פי מקומה, כי אין לה ריע במקרא, ומי שראה בספרים ידועים ציורי התלתלים חיים הראשונים ההם, יעמוד על יופי המשל ההוא: (ב) שניך כעדר הקצובות, ריעו יגיד עליו שהטעם עדר רחלים (לקמן ו' ח') ובא התואר בלי המתואר כדרך המליצה, וטעם הקצובות שיש לכל שורה ושורה שן קצוב ואין האחת ארוכה או קצרה מחברתה, וכן שניה שוות כלן בקומתן ומדתן וזה יופי גדול, גם לבנות הם מאוד, כרחלים האלו שעלו מן הרחצה אשר שם התטהרו מזוהמתם, והלבינו שערותם. ומלת רחצה שם ויקרא בל"א דיא שווממע: מתאימות, מבנין הפעיל והוא יונה שילדו תאומים ואין אחת בהן שכלה, כלומר כל כך המה שוות. ויתכן עוד טעמו כמו ויהיו תואמים מלמטה אל הקרשים, ומושב התואר על השנים גרידא שאין הפסק בין אחת לחברתה, וגם זה יופי גדול מאוד, וטעם שכולה על שן רועה שחלקיה נופלים אחת אחת: (ג) השני, מין צבע אדום, ועיין באור הרב המתרגם בס' נתיבות השלום פ' תרומה, וכאן תרגם לפי יופי המליצה בל"א: מדברך, שם בתוספת מ"ם והוא לדעת המפרשים כמו דבורך שדבריך נאים, ולדעת הרמ"ה הוא שם לכלי המבטא, ומ"ם האמנ"תיו קמת לעד ושעורו מקום הדבור, והטעם שיכולה לפתוח המלות היטב ולדבר בשפה ברורה: כפלח, לשון בקיעה כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א), ורמון פרי ידוע ומראהו אדמדמת: רקתך, לדעת רד"ק וראב"ע פרושו מה שקורין בל"א שלאֶף ונקראת רקה על מעוט הבשר שבה, כמו רקות בשר (בראשית מ"א) וכמו כן פי' רש"י בשופטים ד', וכאן כתב רש"י הוא גובה הפנים שקורין פומיל"ש פֿאַמעע, והוא חלק העליון מהלחי, והאדמימות בלחי הוא נוי ויופי באדם: (ד) תלפיות, מחובר מן תל בה"רלי ומן פיות שהוא לשון חרבות כלומר שהוא בנוי להיות בתוכו החרבות מן אנשי מלחמה והוא מה שקורין, אַרזענאַל וואַפֿען=בורג, וחד מן חבריא אמר תל מן תלה כלומר בנוי לתלות שם הפיות, והענין אחד, ודמה צוארה למגדל כלומר שהוא עגול וחזק ובקומה זקופה כמגדול הזה, וגם צוארה מקושט בחרוזים, כמגדול המקשט במגנים ובשלטים: שלטי, מיני הנשק וכן והשלטים ענינו כמו

רש"י

הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד. לצמתך לשון דבר המוצנע שהשער שלא יפריח לנאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שהה"א היתה התי"ו משורשת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בו פעולת נקבה או לוי"ו ולפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהיא נותנה לנקבה היא נדגשת כמו חגה חדשה ושבתה (הושע ב') וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחנו באה במקום ה"א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו אמתה ערוה ערותו ערותה וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך: שגלשו. שנקרחו גבת מתורגם גלוש כשהבהמות יורדו' מן ההר נמצא ההר נקרח וממור' מהם: ב שניך כעדר הקצובו' וגו'. אף קילוס זה בלשון נוי אשה. שיניך דקות ולבנו' וסדורו' על הדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורו' משאר הצאן בקצב ומנין כמוסרו' לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותו מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכולם מתאימו'. לשון מתום אין מתום בבשרי (תהלים ל"ח) כלומר תמימו' אינטרי"ש בלע"ז (שהוא ענטי"ער או אינטעגע"ר בל"א גאַנץ פאָלקאָממען. אונפערזעהרט. וכן פי' רש"י תהלים ל"ח ד'): ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכובשים ואוכלים אויביהם בשניהם שביזותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנלחמו על מדין בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר ולא נפקד ממנו איש (פ' מטות) ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' (שם) ולא הבריח אחד מהן פרס אחת או חמור אחד

ג כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו מרגלים לרחב הזונה שאמרו לה את תקות חוט השני וגומר (יהושע ב') ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת הנדברים בך אצל הקירות (יחזקאל ל"ג) אז נדברו יראי ה' (מלאכי ג') פרלר"ין בלע"ז (מבואר כבר בראשית ל"ז ב') (והוא פֿאָרלעריי"ה בל"א געשוואַז): רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומל"ש בלע"ז (בלשון איטאליא פאָמ"מען. בל"א דיא וואַנגען. וכן פי' רש"י קהלת י"ב ב') (גם פה"ס בל"א דער אָבערטהייל דער באַקקען אינטער דען אויגען) אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח תוך רמון מבחוץ שהוא אדום ובגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמ' פירשו רבותינו ריקנים שבך מלאים מצות כרימון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: ד כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון (שמואל ב' ה') שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך. זו לשכת הגזית שהיתה חוזק

ומבצרן

אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים׃

ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

ו עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃

ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ׃

ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי ׀ מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן

ממענות

טויזענד שילדע הענגען דאראן, אללער העלדען שילדע;

(ה) דיינער ברי‍סטע פאאר איין יונגעס רעהעפאאר,
צווילינגע איינער מוטטער, ווײדענד אונטער ראזן.

* *

(ו) « ביז דער טאג זיך קיהלט, ביז דיא שאטטען וויכען,
וויל איך צום מירהענבערגע, צום ווייהרויכהיגעל
געהען. »

* *

(ז) גאנץ ביזט דוא שען, אָ מיינע שעפערין!
קיין פעהלער איזט אן דיר!

(ח) מיט מיר פאָם לבנון קאָם, מיינע ברויט!
מיט מיר פאָם לבנון; שוא פאָן דער העהע אֲמָנָה,
פאָן שניר אונד חרמון ווייט אומהער,

פאָן

רש"י

ומנצרן של ישראל והוא המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת אלפנו מבהמות ארץ (איוב ל"ה). והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית (ירמיה י"ד) ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהם חצים וכן הברו החצים (שם נ"א) מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאת שהתורה מגן לישראל. ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף ע"ש דבר צוה לאלף דור (תהלים ק"ה): כל שלטי הגבורים. מאינו שהתלמידים נקראים ע"ש חצים ושלטים כענין שנא' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם (שם קכ"ז): ה שני שדיך. המיניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדות תאומי' כך שניהם שוים שקולים זה כזה. ד"א שני שדיך ע"ש הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברו' על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר ע"א דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרי' (יחזקאל ט"ז). לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע על שקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: ו עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים. הוא עת ערב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש וכן לרוח היום (בראשית) וכן כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג') ומשיפוח היום אלך לי להר המוריה בבית עולמים כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולבאן מנחתי בימי תפני ופנתם אסתלק מעליהם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים ושם כולך יפה ומום אין בך והרצה שם כל קרבנותיך: ח אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו. תשורי מראש אמנה. בקבלי את נדתיך הסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר (ירמיה ב') ומסעותיך ותנאותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. דבר אחר מראש אמנה הר הוא

בגבול

באור

מגינים (ראב"ע) וכן מתורגם בל"א, אבל רש"י פי' שלטי אשפות שנותנין בהם חצים, ומה שאמר בתחלה אלף המגן ואח"כ כל שלטי, יתכן שאמר אלף תחת סכום מיוחד, כמו שנאמר לפעמים שבעה או שלשה, או נאמר כי מלת כל מוסב למעלה, כלומר כל הא"ף היו שלטי הגבורים ויתורגם לויטער שילדע דער העלדען, והראשון יותר נכון: (ה) האומי צביה, כן שניהם שקולים ושוים זה כזה (רש"י), ונעתיק פה דברי הר"י ערמאה ז"ל ולפי שהיתה עדיין ארוסה אליו לא קלסה בה כי אם בשמנה תארים כולם נראים מבחוץ בכל הבתולות, העינים השער השנים תאר אותם בנקיות ולובן ושוי ובלי חסרון, השפתים שהם אדומים, כלי הדבור, הרקה הנואר, והשדים לפי שהבלי שוי בהן חסרון, ועל הצניעות אמר הרועים בשושנים כי העפרים הרועים בשושנים אם ירבה האדם לקחתם יבואו המוקים בכפו ויעזבם, וכמו כן היא מקפדת עליהן. והנה היא מרוב צניעותה לא רצתה שיקלס אותה עוד פן תכלם ולכן השיאה אותו לדבר אחר ואמרה עד שיפוח היום כדלעיל, ואפשר שכונה בזה לעת מועד לכשתהי' מותרת לו, כדי לכלוא מעט תאותו ולא תגבר יותר מדאי, אבל הוא לא ימנע עי"ז כי אם יוסיף לפארה כלך יפה וגו': (ח) אתי, כלומר אל תלכי אל הר המור רק אתי תלכי מלבנון: תשורי, תסתכלי כמו אשורנו ולא קרוב: מראש, מהר אמנה, ואיכות ההר הזה כבר פרש ובאר אדונינו הרמב"ן ז"ל בפרשת מסעי, וגם שניר ידוע מתורת משה כמו שנאמר והאמורי יקראו לו שניר (דברים ג' ט'), וההר הזה הוא חלק מהרי לבנון, וזה יעיד קצת על מה שהערנו לעיל מבית יער הלבנון, ונודע לנו מכותבי המסעות שתאוה היא לעינים מאוד לראות מראש ההרים הזה למרחוק, כי העמקים שנינם מלאים דשאים ופרחים, ועל שפתם נחלי ומעיני מים נוזלים מן ההרים הגבוהים, עד כי לא תשבע עין מראות, אך מה שאמר מראש שניר

וחרמון

פאַן דער לעווען וואָהנונג , פאַן לעאָפּאַרדענגעבירגע. —

(ט) דוא רויבסט מיין הערץ , אָ שוועסטער! ליבע ברויט!
דוא רויבסט מיין הערץ מיט דיינער בליקקע איינעס,
מיט דיינער שנירע אָם האַלזע איינער.

(י) וויא האָלד איזט דיינע ליבע , שוועסטער, ליבע ברויט!
וויא ביסער דיינע ליבע אַלז וויין!
דיינער זאַלבען דופט , אַלז אַללע ווירצע !

(יא) האָניג טריפט פאַן דיינען ליפּפען , ברויט!
אונטער דיינער צונגע מילך אונד האָניג ;
אונד דיינע קליידער דופטען , וויא לבנון דופטעט.

(יב) מיין וואָהלפערוואַהרטער גאַרטען
ביזט דוא , שוועסטער ברויט!
פערשלאָסנער קוועלל ביזט דוא , ברוננען זיגעלבעוואַהרט.

(יג) דיינע געוועכס' איין פאַראַדיז
פאַן גראַנאַטען, מיט קעסטליכער פרוכט,
מיט ציפּערן אונד נאַרדען ;

(יד) נאַרדוס אונד קראָקוס, קאַננא אונד צינאַמאָן,
וויהרויכשטויידען אַללערלייא; אַלאָע אונד מיררהען,
אונד אַללע עדלע ווירצע ;

(טו) וויא גאַרטענברוננען, קוועלל לעבענדיגעס וואַססערס , דיא ריזעלן פאַן לבנון. —

(טז) אויף

מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃

ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ
בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃

י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן
וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃

יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה
דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ
וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃

יב גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃

יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים
כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃

יד נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה
מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃

טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃

טז עורי

באור

וחרמון משמע ששני הרים היו , וכאשר מצאנו בס' דברים נראה כי הר אחד הוא , ואפשר שגם כאן טעמו מראש הר הנקרא שניר וחרמון : (ט) לבבתני , לקחת לבי , כי זאת מבנולת הפועל לשמש לפעמים בנין וסתירה , כמו לדשנו , פירושו להסיר הדשן אף כאן לבבתני הסירות את לבבי : מעיניך , שם עין אינו נופל לנד על ענם הכלי ראָה אויגע כי אם גם על חלקי הראיה ר״א בליקקע ואמר כאן באחד מעיניך כלומר בעת שראית אותי אף בסקירת עין אחת משכת את לבי ממני להיות לך כמו שאמר בל״א דוא האסט מיך הינגעריססען . ויתכן ג״כ לאמר שהשיר הזה מוסב עוד למעלה , וטעם לבבתני כששמעו נהת לי לב דוא מאַכסט מיר הערץ לפי שאמר לעיל תשורי ממעונות אריות וגו' אמר עתה כי לא אירא מהם אם את תהיה עמדי , לפי שבאחד מעיניך לבבתני שלא אחת ולא אירא : (יא) נפת , ענינו הזולה והנטיפה כלומר המתוק אשר יזל מדבר זה , ופרשו נוף נפלים בּוֹשֶׁת שפרשו כוס : (יב) גן נעול , את דומה לגן סגור שיש לו ריח טוב מבחוץ ולא יוכל אדם להכנס שם (ראב״ע) כ״ומר כמוצא את : גל , לשון מעין כמו גולת עליות (רש״י) , ונקרא המעין גל בעבור שגובו מלשון ונללו את האבן (רד״ק) . ואחר שהמשיל לדמות אותה לגן , השלים המשל כולה בפסוקים הבאים ויאמר : (יג) שלחיך , הסעיפים הפארות וכל הפירות' כקראים שלוחים , והוא נגזר מן שלח כלומר האילן שלח אותם החוצה , וכן מתורגם בל״א געוועקסע : פרדס , כן פרשו והוא גן נאה ומהודר וכן שמו בשאר לשונות פאַראַדיז כנודע : כפרים , הקבוץ מן כופר הנאמר למעלה וכן נרדים הקבוץ מן נרד , וטעם מגדים כמו ממגד ארץ ומלואה (דברים ל״ג) לשון מעדנים , המשובחים בפירות : (יד) וכרכום , הוא מה שקורין בערבי זעפראַן (מרד״ק) והוא זאַפראַן ובלשון רומי קראָקוס , וכן מתורגם בל״א : קנה , הוא קנה בושם וכן כתב המתרגם הארמי , וקנה בושם וכו' געווירצראָהר ובלשון רומי קאַננאַ וי״א שהוא קאַלמוס בל״א : קנמון , כן שמו ג״כ בלשון רומי אלא שהאלף הקוף לכד״יק כדרכו כמו קיסר קעסאַר , אף כאן קנמון צינאַמאָן והוא בל״א צימט אָדער קאַנעל , והוא קליפה הפנימית מעץ ידוע וימצא בחלק אזיע ואמעריקא , וריחו נודף וטוב מאוד כנודע . ובאור עצי לבונה עיין בס' כי תשא בבאור הרמב״ן ז״ל

רש״י

בגבול לצפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר (פרשת מסעי) וכשהגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרי' הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה : ט לבבתני . משכת את לבי אליך : באחד מעיניך . הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחד מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצות שישראל מצויינין בהם . דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד (יחזקאל ל״ג) וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים : י מה יפו דודיך . כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים . הוא שיסד הבבלי מנוחה גם זר ויעודים (ביוצר יום ראשון דפסח) מנוחה זו ירושלים ושאר ויעודים מקום שנתועדה שם שכינה לישראל : וריח שמניך . שם טוב : יא נופת . מתוק : תטופנה שפתותיך . טעמי תורה : וריח שלמותיך . מצות הנוהגות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה את שיר שעטנז : יב גן נעול . על שם צניעות של בנות ישראל שאין פרוצות בעריות : גן נעול . יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות (יהושע ט״ו) ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בגמרא טרוקי גלי : יג שלחיך . ארץ יבשה קרוי בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס היבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים . כפרים עם נרדים . מיני בשמי' הם : טו מעין גנים . כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעיין המשק' אותם והדוגמא ע״ש טבילת טוהר שבנות ישראל

טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו:

(טז) אויף, נארדווינד! ווירווינד, קאממע! דורכוועהע מיינען גארטען, דאס זיינע ווירצע פליסען!

• •

זא געהע דען מיין פריינד אין זיינען גארטען, אונד עססע זיינע קעסטליכע פרוכט.

• •

ה

א בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים:

(א) איך קאם אין מיינען גארטען, שוועסטער, ליבע ברויט, אונד בראך פאן מיינען מירדהען, פאן מיינען ווירצען אב; איך אס פאן מיינעם זיימע זאממט מיינעם האניג, אונד טראנק פאן מיינעם וויינע זאממט מיינער מילך.— עסט, מיינע געליבטען! טרינקט, איהר מיינע פריינדע! אונד ווערדעט בערוישט!

ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה:

ג פשטתי

(ב) איך שלאפע, אלליין עז וואכט מיין הערץ; שטיממע מיינעס ליבען! ער קלאפפט אן! טהו' מיר אויף, שוועסטער! מיינע שעפערין! מיין טייבכען, מיינע פראממע! מיר איזט דאז הויפט פאלל טהויעס, נאכטטראפפען פאלל ריא לאקקען.

(ג) מיין

רש"י

ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין עכירות טיט: טז עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך ונוי שכונותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחיך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו. אם אתה שם הכל שם:

ה א באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה בפרק המוכר את הספינה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ') ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש (שמואל א' י"ד) יערת הוא לשון קנה כמו ותשם בסוף (שמות) ושויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטורת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ונאו מחלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובבית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: ב אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא. ולבי ער. הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי (תהלים ע"ג) ער לשמרני ולהיטיב: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך; שראשי נמלא טל. לשון חדש בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל תאבתך באתי בלילה

באור

ז"ל: ואהלות, מין בושם כמו כאהלים נטע ה' (במדבר כ"ד) והוא הנקרא אלאע, והרד"ק כתב שהוא הבושם הנקרא סנדל, ויהי' לפ"ז מין ממיני התמרים כי כן נקרא בלשון רומי זאנדאליטעס דאטטעל-בוים, וטעם ראשי בשמים המובחרים בבשמים, כמו ואתה קח לך בשמים ראש (שמות ל'): (טז) עורי, אחר שדמה אותה לגן אמר רוח צפון בואי והפיחי בגני שיזלו בשמיו, ואתענג בהם, ולפי שגם היא אמרה שימתין למלאות תאותו עד שיפוח היום, לכן בקש מהרוח שיבוא מהרה. ולדעת חד מן חברוא אומר עורי צפון וגו', הם הם דברי האהובה: יבוא דודי לגנו, תשובת האהובה אחר שיפוח היום כענין משל דודה, והר"י עראמה ז"ל בעל עקידה כתב שטעם יבוא לגנו כטעם גן נעול דלעיל, והרחיב לדבר שם בענינים כאלה כאשר יראה הקורא בספרו:

ה (א) אריתי, לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך, ואכלתי יערי, זה קלות הדבש, ובל"א האניגזיים וואבע, כלומר שבע אני מכל טוב ולא חסר לי מאומה מהתענג, ומרב, שמחתו הזמין לסעודתו רעיו ואוהביו, לאכול ולשמוח. כאשר אמר אכלו רעים! שתו ושכרו דודים! ובזה נשלם הסדור הג', אשר התחלתו שנתארסה כמו שכתבנו למעלה מי זאת עולה וגו' וסיים אחר נשואתה לבעלה:

(ב) אני ישנה, השיר הזה כולו מחמדים ואין בכל, השירים הנכתבים פה שיר שלם כמוהו. ואמרה ולבי ער, באורו שחשבתי והגיתי בו בזוגי, כי גם בשעשועים ובחזיונות לילה, גם בחלום אדבר בו. וטעם דופק לשון הכאה על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים י"ט), ואמר אהובה לה פתחי לי הדלת: תמתי, הנפרד תמה והוא לשון תמים תהיה שאינה אוהבת אותו לבד מכל שאר הנערים ובלב שלם. ובאר טעמו זו כי לא אוכל עוד לעמוד בחוץ מחמת הקרח והקרירה, כי ראשי מלא מטל המקרר אותי ובא ר"ש שראשי בדגש לחסרון רי"ש אחר, והוא דרך זר ונמסר עליו במסורה. וטעם קוצותי, הם דבוקי שערות הראש המדובקים יחד בסופן, ודרך הטל והאדים לאחוז בהן ולנוח עליהן. וטעם רסיסי ענינו זילופי לילה כי תרגום ורביבים, וכרסיסי, והם האדים הצוללים בלילה וכתב הר"י עראמה שהזכיר לפיים אותה לפתוח הדלת ד' מיני אהבה

והם

ג פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה
רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃
ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹור וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃
ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר
וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃
ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר
נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ
קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי׃
ז מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי
נָשְׂאוּ

(ג) מיין קלייד איזט אויזגעצאָגען,
וויא זאָלל איך'ס ווידער אנציהען?
מיינע פיסע זיין געוואשען,
זאָלל איך זיא ווידער בעזודלען?
(ד) מיין ליבער שטרעקטע דורכ'ס גיטטער זיינע האנד;
מיין הערץ שלוג מיטליידספאָלל.
(ה) דא שטאנד איך אויף, דעם ליבען אויפצושליסען;
מיינע הענדע טראָפפען מירההע,
נאַססע מירההע מיינע פינגער
איבער דיא ריגעל אם שלאָס.
(ו) איך מאַכט איהם אויף, דעם ליבען,
מיין ליבער וואר ענטוויכען, וואר הין;
ענטגאנגען וואר מיר מיינע זעעלע,
אלז ער זאָ צו מיר שפראך.
נון זוכט' איך איהן, אונד פאנד איהן ניכט; איך ריף איהם צו, קיינע אנטוואָרט קאם צוריק.
(ז) מיך פאנדען דיא היטער, דיא אין דער שטאדט אומגעהען, דיא שלוגען מיך, פערוואונדעטען מיך;
מיינען

באור

וזהו, אחותי האחוה, שהיא אהבה טבעית, רעיתי, אהבת המועיל שהיא הריעות, יונתי אהבת זוגת, תמתי אהבת טוב ושלימות, ועל כולם שנה הכרחית שראשי וגו' עכ"ל; (ג) אטנפם, לשון נעול הוא בדברי חז"ל והמקרא הזה תשובת האהובה הוא: (ד) מן החור, הנקב שיש בדלת סמוך אצל המנעול, לפתוח בעצמו הדלת או לבקשה כדרך המתחננים שפושטים ידיהם, וראיתי ידו, ונהפכו עלי המון מעי לרחם עליו; (ה) נטפו מור, רש"י כתב כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמתקשטת עצמה להתאהב על אשה בריח טוב, וי"א לכן נטפו מור לפי שהיה מנהגם בימים ההם כמו שהי' גם אצל אנשיון למשוח דלת הבית אשר שם האהובה בשמן הטוב, ולכן אמרה כאשר רציתי לפתוח הדלת ידי נטפו ממור אשר היה על כפות המנעול; עובר, המור יתחלק לשני מינים, יבש ולח, ואמרה היא מור עובר שהוא עובר על ידי דהיינו מור לח: (ו) חמק עבר, נחסר וי"ו החבור וכן שמש ירח, וטעם חמק סבב ממני כמו חמוקי ירכיך סבובי ירכיך; נפשי יצאה, רש"י פירש שאמה לא אבוא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח, ויותר נראה נכון כמו שכתב הר"י ערמאה, שפרושו חיות נפשה והרגשה יצאה ממנה כשדבר אלה דברי רצויים ותחנונים; (ז) פצעוני וגו', חשבוה שומרי החומות לזונה וסורה, כי אין מדרך הצנועות לצאת באישון לילה, וכל זה

רש"י

בעת שטל אני שגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערב עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ושלום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע ממעזבי וממכעסי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן טורח ועייפות רסיסי תרגום של רביבים ורביבים,עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קווצות הן דבוקי שערות הראש המודבקים יחד שקורין פלוצי"לש בלע"ז (והוא פלאקע"ט בל"א הארלאקען וכן פי' רש"י שופטים ט"ז י"ג) ולפי שאחז המקרא' בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניה' לטוב' שכר מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: ג פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר מאז תדלנו לקטר למלאכת השמים וגומר (ירמי' מ"ד) שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק שייס בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: ד דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: ה קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד: ו ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך ע"ש שהירך נסתר וכן עד מתי התחמקין (שם ל"א) תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי; נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבוא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגומר: ז מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכי' בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדור"א בלע"ז (והוא גאפר"ע. בל"א פערוואונדען. מלה נושנת ומבואר ג"כ ראשית דף כ"ג): רדידי. עדיי המורדד ומרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשה נעורים מתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמ' דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל ארם ויכו בו וישב ממנו שביה גדולה וגו' (ד"ה ב' כ"ח) ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלימים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך (מלכים ב' כ"ג) כי ראה פורענות הבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' (שם כ') ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנני' מישאל ועזריה ואף ביאשיהו ע"י חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל מקום הזה ואל יושביו וגו' (שם כ"ב) ואומר וכמוהו

נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃

ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם
אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ
שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃

ט מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים
מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃

י דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃

יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃

יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם
רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃

יג לחיו

מיינען שלייער נאָהמען דיא היטער אויף דען מויערן.

(ח) איך בעשווערע אייך, טעכטער ירושלים'ס!
ווען איהר מיינען ליבען פינדעט,
אַה! וואָז ווערדעט איהר איהם זאָגען?
דאַס איך קראַנק פֿאַר ליבע בין!

* *

(ט) «וואָז איזט דיין פֿריינד פֿאַר אַנדערן פֿריינדען,
אָ דוא דער פֿרויען שענסטע!
וואָז איזט דיין פֿריינד פֿאַר אַנדערן פֿריינדען,
דאַס דוא אונז זאָ בעשווערסט?»

(י) מיין פֿריינד איזט וויס אונד ראָטה,
פֿאָן פֿילען טויזענדען ערקאָהרען;

(יא) זיין הויפּט דאָז פֿיינסטע גאָלד,
זיינע לאָקקען קרויז אונד וואַללענד,
וויא ראַבען שוואַרץ;

(יב) זיינע אויגען וויא דיא טייבכען אן וואססערקוועללען, אין מילך געבאָדעט, שטעהען אין דער פֿיללע;

(יג) זיינע

רש"י

וכמוהו לא היה לפניו מלך אדלא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת (שם כ"ג): נפשי יצאה בדברו · יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיו ולא מצאתיו · וא"ת והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיה שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: מצאוני השומרים · נבוכדנצר וחיילותיו: הסובבים בעיר · לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי: בית המקדש: שומרי החומות · אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר על חומותיך ירושלי' וגו' (ישעיה ס"ב) הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו' (איכה): ח השבעתי אתכם · האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי · לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנא' יתנו עדיהן ויצדקו (ישעיה מ"ג): מה תגידו לו · שתעידו עלי בשביל אהבתו חליתי בייסורין קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: ט מה דודך מדוד · כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו · להעיד לו הכבתך: י דודי צח · לבן כמו צחו מחלב (איכה ד'): ואדום · אפרש תחילה כל הענין לפי פשוטו בקילוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה · נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל ט"ז): יא ראשו · מובהק ככתם פז: כתם · הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן ישנה הכתם הטוב (איכה ד) וכן ולכתם אמרתי מבטחי (איוב ל"א) וכן וחלי כתם (משלי כ"ה): קווצותיו תלתלים · לשון תלויים פנדלו"ש בלע"ז (כמו פאכ' דילער · בל"א העננגין · באמעלען): שחורות כעורב · כל אלה נוי לבחור: יב עיניו כיונים על אפיקי מים · נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: רוחצות · למראה בחלב: יושבת על מלאת · כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומל שלהם הענין לפי הדוגמא הוא לשון כל דבר שעשוי למלאו' גומא העשויה לו ליושב כמו אבני מלואים ומלאת בו מלואת אבן (פ' תצוה):

באור

זה משבתי לכלום מרוב אהבתי אותו: רדידי, בלשון ישמעאל צעיף (ראב"ע): (ח) השבעתי, לרוב דאגתה על פרידתה אמרה בנות ירושלים, אני משביע אתכן, באם תמצאו דודי, שתגידו לו שחולה אני מחמת אהבתי אליו, כי היא יראה פן יחשוב בעבור מניעת פתיחת הדלת שונאתה מאחריו: (ט) מה, שאלת בנות ירושלים אליה כי היה נזר בעיניהן בקשתה המופלגת, ושאלו מה דודך יותר טוב משאר דודים, מה טבעו ומה מהותו שככה השבעתנו: השבעתנו, בקמץ התי"ו שלא כמנהג כי הראוי להיות בחיריק לנקבה: (י) צח, לבן כמו צח ומחלב, וקלוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות (רש"י): דגול, כמו הדגל הוא בין חביריו (ראב"ע), כלומר כמו שהדגל הולך למעלה מראש רבבות עם הצבא והוא נראה ונכר לכל מתוך כולם, כן דודי הוא למעלה מרוב אחיו ונבדל מהם במעלותיו: (יא) כתם פז, הוא הזהב הטוב וסמך אותו לפז לחשיבותו כמו זהב מופז (מרד"ק), ולדעת רש"י וראב"ע כתם לשון סגולה כמו מכתם, ודמתה ראשו לכתם לדעת רש"י שהוא מבהיק, ולדעת קצת כוונתה על הכתריך אשר נראשו טורבאן מרוקם בזהב מופז, ולפי שאמרה לעיל דגול מרבבה, הוסיפה לבאר שהוא מעוטר בתכריך כזה ומהודר אשר יורה על חשיבותו: תלתלים, הוא מענין תל, והוא נהתאסף הקווצות בסופן (רד"ק) ורש"י אמר לשון תלויים פנדלויש בלע"ז (צריך להיות) (פאנדולע פאנדעלאקע, וואס הערונטער הענגט): (יב) עיניו כיונים, על אפיקי מים אשר נרחצו שם, והם זכים ונקיים מאוד ונחמדים למראה, כן בבת עיניו בתוך הלובן, אלא שאלו רוחצות בחלב, וזה קלוס אל הלובן שבעין, שהוא נא ונרור כלבן: יושבות על מלאות, לא בולטות ולא שוקעות, רק כאבן הטוב היושב על נכון במשבצו, כטעם אבני מלואים (מרש"י):

(יג) בערוגת

יג לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר:
יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים:
טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים:
טז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים

זה

(יג) זיינע וואנגען ווירצבעעטליין, שפעצעריינקעסטכען;
זיינע ליפפען זינד וויא ראזען,
טריפען פליסענדע מירהע;
(יד) זיינע הענדע גילדנע וואלצע, בעזעצט מיט טירקיססען;
זיין לייב וויא ריינעס עלפענביין,
געשמיקט מיט זאפירען;
(טו) זיינע שענקעל מארמארזיילען,
אויף גילדנען פיסען פעסט;
זיין אנזעהען וויא דער לבנון,
וויא צעדערן אויזערלעזען;
(טז) זיין גוימען זיסיגקייטען, גאנץ ער ליבליכקייטען.

זא

באור

(יג) כערוגת, חתיכת מקום בגן (רא"ע) והוא רגיל בפי חז"ל, ובל"א איין גארטען בעעט: מגדלות, כמו מגדלות שמרקחים נשמרים בתוכם, וריחם נודף למרחוק, ולפי שהכלי' אשר בו המרקח עשוי' כעין מגדל נקראים מגדלות (הר"י ערמאה), וכן מתורגם בל"א: (יד) גלילי, כמו גלגלי והוא ענין סבוב, ושעורו ידיו כאיס ועגולים המה, ומהודרים בטבעות ובצמידים, כגלילי זהב הממלאים בתרשיש והוא אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה, ולא נחסר כ"ף הדמיון כי אם להפליג, וכאלו אמר זה אינו דומה לזה, כי אם זה הוא זה באמת: מעיו, אומר על הבטן לפי שהמעים לפנים מבטן קראו לו מעים, וכן תרגום בבטנה במעהא (ר"ש בן מלך): עשת, חתיכה עבה וחזקה מהדברים שעושין למלאכה מה בל"א איין באררן, וכן נרז"ל עשות (יחזקאל כ"ז), וכן שמנו עשתו (ירמיה ה') כלומר שנתעבה כרוסם, וי"א שהוא לשון נאות ונבות וכן הוא מתורגם בל"א, ואפשר שחתיכה מתכת כזאת שזכרנו נקראת כן, בעבור שהיא כלה טהורה ואין בה סיג ממתכת אחר: מעלפת, מקושטת ומתקנת בספירים לשון ותתעלף דתרגמינן ואיתקנת, (מרש"י): (טו) עמודי שש, כמו שיש, וחביריו במגלת אסתר: מראהו, אחר שקלסה חלקי גופו החלה לקלסו על דרך כללי, ותאמר מראהו כהר לבנון גדול למראה, והוא נבחר בין הבנים כארז בעצי היער: (טז) חכו, דבריו ערבים לשומעים, וכלו, ע"ד הכלל כלומר הכל כאשר הוא, ממתקים, ואחר שהשלימה לקלסו, אמרה אל הבנות אשר שאלו אותה מה דודך וכו', זה דודי וזה רעי כלומר כמו שספרתי לכם ממנו, ועתה אל תאשימוני עבור באתי ממסיבת הבנועות לחזור אחר אהובי ולבקשו

נבקשנו

רש"י

יג לחייו כערוגת הבושם. אשר שם באותם ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמי' אותם מעשה רוקח: יד גלילי זהב. כאופני זהב: ממולאי' בתרשיש. כל ל' מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. לשון שמנו עשתו (ירמיה ה') קבוץ עב קרוי עשת ומשמ"אה בלע"ז (והוא מאס"סע. הויפען. נתאממען קויפונג. וכן פי' רש"י שבת קנ"ד ע"ב): שן. מעצמות פיל: מעולפת ספירים. מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף (פ' וישב) דמתרגמי' ואיתקנת: טו שוקיו. כעמודי שש המיוסדים על אדני פז. עמודי שש עמודי שיש וחבירו (במגילת אסתר) על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: טז חכו ממתקים. דברים ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא דודי צח ולבן ולהלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישי' כעמר נקי (דניאל): ואדום. לפרע משונאיו כענין שנאמר מדוע אדום ללבושיך (ישעיה ס"ג): דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפים אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דבריך יאיר (תהלים קי"ט) פתח אנכי ה' אלהיך הראש תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואח"כ גזר עליה' גזירותיו: קווצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מוצאים התורה המשולה למים: רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמיתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ (זכריה ד') צופות טובים ורעים (משלי ט"ו) דבר אחר תלמידי חכמים בהקב"ה נוהגם עינים כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות ששם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראם עינים והענין לשון נקבה היא רוחצות ל' נקבה הם מלאבנין עצמן בחלב של תור' ומלבנים סתריה וסתומותיה: יושבות על מלאת. מישבים דבריהם על אופניהם. ד"א עיניו ענייניו פרשיות של תורה והלכה ומשניות כיונים ששם נאים בהליכתן: על אפיקי מים. בבתי מדרשות. רוחצות בחלב. ומאחות כחלב כמו שפרשתי: לחייו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ומשחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שנדבר באהל מועד ששם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו. הלוחות שנתן מימינו מעשה ידיו המה: גלילי זהב. אלו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין. ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע חומשי חומשים כמעיים הללו ששם נתונים באמצע הגוף. עשת שן מעולפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא

מבוררת דקדוקים רבים גזרות שוות ובנין אב וקלים

וחמורים

זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

ו

א אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים
אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃
ב דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרֻגוֹת הַבֹּשֶׂם
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃
ג אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה
נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃
ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שערך

זאָ איזט מיין ליבער, זאָ איזט מיין פריינד,
טעכטער ירושלים'ס!

• •

ו

(א) «וואָ גינג ער הין, דיין ליבער,
אָ דוא דער פרויען שענסטע!
וואָ וואנדטע זיך דיין ליבער הין?
וויר זוכען איהן מיט דיר!»
(ב) מיין ליבער גינג הינאב אין זיינען גארטען,
צו זיינען ווירצבעעטליין;
ווידעט אין דען גערטען זיך, אונד זאממעלט ראָזען איין.
(ג) מיין פריינד, איך בין זיין, מיין פריינד, ער איזט מיין,
דער זיך אונטער ראָזען ווידעט.

• •

(ד) שען ביזט דוא, שעפערין! וויא תרצה שען,
ליבליך וויא ירושלים פורכטבאר וויא איין קריגסהעער.
(ה) ווענדע דיינע אויגען וועג פאָן מיר! זיא איבערוועלטיגען מיך.
דיין

רש"י

וחמורים: מיוסדי' על אדני פז · א"ר לעזר הקפר העמוד הזה יש להם כותרת למעלן ובסים למטן א"ר שמואל בר גרא פרשיו' שבתור' יש להם כותר' למעלן ובסים למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקוד ה' איש על העדה · צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגומר: מראהו כלבנון · המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך ד"ת ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים · דבריו ערבים · ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני ה' הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה (יחזקאל ל"ג) עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה:

ו א אנה הלך דודך · מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך · כשחזר והעיר רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגומר ויגשו אל זרובבל וגומר נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגומר (עזרא ד') ובוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבין: ב דודי ירד לגנו · צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבשם · מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים · ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה ושרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים · שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר אז נדברו יראי ה' (מלאכי ג') וגומר ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו (עזרא ד') ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים (נחמיה ב'): ג הרועה בשושנים · הרועה צאנו במרעה נוח וטוב: ד יפה את רעיתי כתרצה · והקב"ה מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה · את עתה כאשר בראשונה בירושלים: איומה כנדגלות: אימתך הימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: ה הסבי עיניך מנגדי · כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי מתחן ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבוני · הגיסו לבי כמו ורהבם

באור

בנקשה המופלגת (מדברי הר"י ערא"מה):

ו (א) אנה הלך, שאלת הבנות אחר ששמעו ממנה יקרו ותפארתו הודו לה, ואמרו הגידו לנו לאיזה צד פנה, ואנה הלך, כדי שנוכל לבקשו עמך, והשיבה דודי ירד לגנו וכו' לומר כי לא נפרד ממנה לגמרי רק שהלך לטייל ללקוט שושנים ולהביאם אליה, כי לא רצתה להגיד האמת מה שקרה לה עמו כדי שלא תבווש בעיני רעותיה (מהר"י ערא"מה): (ג) אני, יתכן כאשר הלכה עם רעותיה לבקשו ראתה אותו מרחוק, ותאמר אני לדודי הזה הרועה בשושנים, וגם הוא לי כאהבתי אז כן עתה: (ד) יפה, זה השיר חלק מהשיר הנ"ל ונראה שאחר שבאתה אליו והכיר תום לבה, התחיל לקלס אותה תמורת קלוסו ממנה: כתרצה, יש אומרים שהוא שם חן ויופי, מן רצה (גראציע) בלע"ז, ויותר נכון שהוא שם עיר, כאשר יעיד על זה הכפל, וכן מצינו שהיה תרצה עיר מלוכה של איזה מלכי ישראל, כמו שעיר ירושלים היתה הבירה של מלכי יהודה: איומה, לשון אימה, שיש לכל רואיה אימה כאשר יש מפני מחנות אנשי חיל, וכמו שזכר הטעם שהיא תכנוס הכל בעיניה, ויקראו מחנות נדגלות על שם הדגלים: (ה) הירהיבוני, חוקו ממני (ראב"ע), כלומר אין כח לסבול ראותך אותי בעיניך כן תאכלני

שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד:
ו שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם:
ז כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:
ח שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר:
ט אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ:

י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת:
יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל
לראות

דיין האאר וויא געמזענהעערדע,
הערבאב פֿאָן גלעד האנגענר;
(ו) דיינע צעהנע וויא לעממערהעערדע,
אויפשטייגענד אויז דער שוועממע,
אללע צוויללינגע טרעכטיג, קיינעס דערזועלבן פֿעהלט;
(ז) וויא אם גראנאט, איין ריץ,
זאָ דיינע וואנגע אם לאָקקענהאאר.
(ח) זעבציג זינד דער קעניגיננען, דער נעבענפֿרויען אבטציג,
יונגפֿרויען אָהנע צאהל;
(ט) איינע, דיא איזט מיינע טויבע, מיינע פֿראָממע!
איינע, איהרער מוטטער ליבסטע,
איהרער געבערערין טהייערסטע;
דיא מערכען זאהען זיא, פרייזטען זיא זעליג;
זיא לאָבטען קעניגין אונד נעבענפֿרויא.

(י) ווער איזט דיא, דיא הערפֿאָר בליקט וויא מאָרגענראָטה?
ליבליך וויא דער מאָנד, לויטער וויא דיא זאָננע,
פֿורכטבאר וויא קריגסשאאר?
(יא) «צום נוסגארטען שטיג איך הינאב,
דאז געשטרייך אים טהאל צו שויען:

אב

באור

מאכלני האש הגדולה אשר נקרבן, ומכי אהבתך יפליאוני: (ח) ששים המה מלכות, אמרו שבשעת חבור זה השיר לא היו כי אם ס' נשים ופ' פלגשים בבית המלך שלמה, ולא היה לו ז' מאות נשים וג' מאות פלגשים כי אם לעת זקנותו, וקצת אמרו שטעם ששים ושמונים כטעם שבעתים יוקם קין ושעור הכתוב אף שיש מלכות ופלגשות רבות, ועלמות לאין מספר, את יונתי תמתי עלית על כולנה, כי את מיוחדת בכל הבנות בהלול ואושר, ואין כמוהך. וטעם ברה, תואר לנקבה, כטעם ושאר הברורים, (דברי הימים א' ז'), כלומר שנבררה מכל הבנות: (י) מי זאת, להרמ"ה השיר הזה הוא שיר חדש ואינו מוסב למעלה, וכן שמו לפניו הכיון המבדיל, אך יתכן לפרש שהוא שייך למעלה, כי בפסוק שלפניו אמר האהוב, ראוה בנות ויאשרוה וכו', ובאר עתה ההלול ממלכות ופלגשות אשר תאמרנה עליה והוא, מי זאת הנשקפה, על דרך קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה, ואחריו רבות בנות עשו וכו' (משלי ל"א): וכמו כן פי' רש"י הפסוק הזה לפי כוונה השניה: (יא) באבי, הדגש לחסרון הבית הכפולה ושרשו אבב ופרושו בעבי הנחל (וכן מתורגם בל"א) וקרוב אני לומר שענין זה מענין אב המצטרף אל הגן, ואם אינם שווים בשרשם ענינם אחד כי הענף כמו האב המוליד הענפים, ולפיכך יקרא ג"כ הענף בן, כמו בן פורת יוסף (מדברי ר"ש

רש"י

ורהבם עמל ואון (תהלים צ') רהב הם שבת (ישעיה ל') אויי"מאייר בלע"ז (כמו עמוי"ער בל"א בעוועגט. גערירט. רייטצען. או אסאמע"ר בל"א טעדטען) והדוגמא כך הוא אומר הקב"ה במקרא זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הראשוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטני' ורכים שבכם יש שבח הרבה: ו שניך. קצינים וגבורי' שביך כולם לטובה: כעדר הרחלי'. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכנורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: ח ששים המה מלכות. אברהם ומאחריו יצאו בני קטורה שש עשרה ישמעאל ובניו שלש עשרה יצחק ובניו שלשה בני יעקב שנים עשר בני עשו שש עשרה (בדברי הימים) הרי ששים. ואם תאמר לא מהם המנה שהיא אמה. אברהם מן המנין: ושמנים פילגשים. נח ובניו עד אברהם כל תולדות מאחרי התיבה שמנים תמצא ובשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ומאחרי יריכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו. והומר אל עמק שוה וגומר (פרשת לך לך) הושוו כולם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליה': ועלמו' אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: ט אחת היא יונתי. ומכלם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימות לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסיותיה הרב' מחלוקת בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה (פרשת ויחי): ראוה בנות. את ישראל בגדולתה ויאשרוה ומה היא קילוסן: י מי זאת הנשקפה. עלינו ממקום הגבוה לנמוך קרוי השקפה כך היה בית המקדש גבוה מכל הארצות: כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס ויון. ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. איומה בגבורים כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין עד כאן: יא אל גינת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי השכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים הראית בך: הפרחה הגפן.

את

יב לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃

אָב דערווייַנשטאָק טרייבט, אָב גראַנאַטען בליהען;
(יב) אונד וואוסטע ניכט, דאס מיינע זעעלע
מיך געזעצט צום קריגסוואַגען
מיינעס עדלען פֿאָלקעס. — —

ז

א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃
ב מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃
ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ

(א) קעהר אום, קעהר אום, א שולמית!
קעהר אום, קעהר אום! דאס וויר דיך שויען׃
«וואז וואָללט איהר שויען אן שולמית?»
וויא רייגענטאנץ דער קריגסשאארען.
(ב) וויא שען זינד אין דען שוהען,
פירסטענטאָכטער! דיינע טריטטע!
דיינער היפטען שווינגונגען
וויא קעטטענווערק פֿאָן מייסטערהאַנד;
(ג) דיין נאַבעל וויא איין רונדער בעכער,
דעם נימּמער מאַאס געבריכט; דיין

רש"י

אם תפריחו לפני תלמידי חכמים וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאים זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר מה בתוכו פוצעו ומוצאו מלא מגורות מגורו' של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין במעשיהם ואין תלמידים שבהם ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה. ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולים לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהן נמאסין: יב לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ובכשלתי בשנאה חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיו' מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות. עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של שכני סנה (פ' וזאת הברכה) גנובתי יום (פ' ויצא) רבתי עם (איכה): נפשי שמתני. אני בעצמי הביאותים עלי כענין שנאמר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש (ירמיה י"ג):

ז א שובי שובי השולמית. אומרי' לי שובי שובי מאחר המקו': השולמית. השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו: ונחזה בך. נבחר ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם (יתרו) כך דרש רבי תנחומא. ד"א ונחזה בך נתבונן עליך מה גדולה נתן לך והיא אומר' מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפי' לגדולת דגלי מחולות מחנה המדבר: ב מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה תפנים אנו שתדבקו בנו בשביל נוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבועות עדיי זהב קרוי חלי כתם (משלי כ"ה) א"ל חלי בל' ערבי ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו תילות הבור: מעשה ידי אמן. ידי הקב"ה במסכת סוכה אומן כמו אמן ק לוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה ומתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליוני' לתחתוני' והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושבה אליו: ג שררך אגן הסהר. טבורך כאגן של מים עגולים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קוי סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול וסקילום הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלס' וזה ריעותה מקלסות

באור

ר"ש בן מלך), וי"א שפרושו פרי והדגש לחסרון נון, ושרשו אנב, כמו ואנביה שגיא (דניאל ד'): הנצו, העלו נצם ועניינו לשון פרח:
(יב) מרכבות, הנה לדעת הרמב"ן יהיה השיר הזה שיר לענות הוא אומר מי זאת וכו' והיא השיבה אל גנת וכו' עד עמי נדיב, ולפי שהמשיל אותה לעיל לנדגלות אמרה היא מרכבות, והטעם כמו רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב' ב'), כי הרכב יורה על גדולה ויקר ומתנשא על כל, ולכן המשיל אלישע את אליהו בזה, וגם פה אמרה לא ידעתי מקדם שאהיה מרכבות וכו' כלומר שאגיע לגדולה ולהצלחה כזאת ואהיה נבחרת אל המלך. וטעם נפשי שמתני, דודי שמני, וקראה אותו בזה השם מענין ונפשו קשורה בנפשו: עמי נדיב, לדעת קצתם היו"ד נוספות, ולדעת קצתם הענין עמי עם נדיב, וכן הוא לדעת הרב"מ, וטעם נדיב לשון חשיבות, והיא התשובה שבחשוקים:

ז (א) שובי, השיר הזה הוא ע"פ המשל כשיר המחולות, ולהקת המכרכרים אומרים לשולמית, והוא שם אשה או נערה, שובי שובי והחלי לחול, למען שנחזה בך. והשיבה מה תחזו בי? ואומרים להקת הנ"ל, כמחולת המחנים, ומוסיפו לפרט בהקלום מה יפו וגו':
(ב) חמוקי, סבובי ירכיך, כמו שעושין במחולות, ושעורו ירכיך סובבים והולכים על הכף במהירות ובנוי, כמו החלאים אשר נעשו מידי אומן וחושב, והם שרשרות זהב עגולות העשוים לנוי וסובבים הטבעות זו בזו בלי חדוד ובלי שום עכוב וכן תנועותיה במחולת וכתם הרב: חלאים, הרבוי מן וחלי כתם כמו מן נבי נאמר נבאים כן מן חלי נאמר חלאים: אמן, המופלג במלאכה מה נקרא אמן מייסטער:
(ג) שררך, הוא הטבור, ואגן שם כלי מה, לפי שתבניתו עגול

בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃

ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃

ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃

ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃

ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃

ט אמרתי

דיין בויך איין ווייצענהיגעל, אומשטעקט מיט ראָזען;

(ד) דיינער בריסטע פּאָאר איין יונגעס רעהעפּאָאר, צווילּלינגע איינער מוטטער;

(ה) דיין האַלז איין טהורם פאָן עלפענביין;
דיינע אויגען טייכע צו חשבון,
אם טהאָר דער גראָסען טעכטער;
דיינע נאָזע וויא אויף לבנון דער טהורם,
דער געגן דמשק שויעט;

(ו) דיין הויפּט שטעהט אויף דיר וויא דער כרמל,
דיינעס הויפּטעס לאָקקען וויא דער פורפור
אם קעניגסבונדע, שען געשלונגען.

(ז) וויא שען ביזט דוא, וויא זאָ ליבליך ביזט דוא,
אָ ליבע! אונטער דען ליסטען!

* *

(ח) דיזע דיינע העהע גלייכט דעם פּאַלמענבוים, דען טרויבען דיינע בריסטע·

(ט) איך

באור

כתבנית הסהר, שהוא ירח, כי תרגום ירח סיהרא (מר"ש בן מלך): המזג, לשון מורגל בפי חכמי התלמוד והוא מסך, ורא"בע כתב שפרושו כפי מקומו ואין לו ריע: סוגה, נגדרת ונגבלת בשושנים, והוא מלשון חז"ל עשו סייג לתורה, דכוונתם גדור וגבול: (ה) בריכות, חריצין כמוין באגנים ובשיד ומכנסין שם מים, ובחשבון שם עיר: בת רבים, כך היה שם השער, ויש אומרים ששם אצל הברכות בנות הגדולים נעם יוצאת לטייל, וטעם רבים, כמו רבי המלך: אפך, רש"י פירש אפך על המצח שהוא עיקר הכרת פנים, ולדעת רא"בע כמשמעו על החוטם שאין בו עוות ועקום, רק שוה כמגדל הלבנון: (ו) ככרמל, שם הר, ושעורו ראשך נאה ומהודר על גופך מבלי שחות וכפוף, ככרמל הזה בין ההרים הגבוהים: דלת, קליעת שערך על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש, (מרש"י), ורא"בע כתב בלשון ישמעאל דלת קצה השער: ברהטים, קורנ"ץ בלע"ז (רש"י) והוא קארנע"ט איינע בינדע וועלכע אבריגקייטליכע פערזאָננען פאַר דיזעם אין פראַנקרייך טרוגען, ושעור הכתוב דלת ראשה נאה ומקולע מאוד, כקליעות הארגמן של מלך, אשר אסור בהתכריך של הראש: (ז) מה יפית, אין בעולם תענוג ונועם לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק (הרא"בע)· ומלת אהבה אינכה תואר לאהובתו, רק שם המקר' הוא וכאלו מדבר עם תענוג האהב' בעצמו וכן מתורגם בל"א: (ח) זאת קומתך, יראה שדמה קומתה לתמר מטעם שאמרו חז"ל התמר הזה אין בו פסולת, תמרים לאכיל' וגו', כן היא לא נמצא בה שום דופי, כי לשון קומה אינו מוסב לבד על הגובה, רק על כל הגדול דער

רש"י

אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ (יחזקאל ל"ח): אל יחסר המזג· לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים· שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים: גדורה ומסוייגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופ' לבו מגעגעת לחופה ולהבת חתוניו בא ליזקק לה אומרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו· הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: ד שני שדיך· שתי הלוחות ד"א מלך וכהן גדול: ה צוארך· ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך· כבריכות אשר בחשבון המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמיך שהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכו' כבריכות מים· ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו מוני' ולשון משנה הוא הלוקח מוני שובך מפרית בריכה ראשונ' קובי"רש בלע"ז (קאָ ווער· בל"א אוין בריען): והוא קארב"א בל"א ראגען שוואַרטן): אפך כמגדל הלבנון· איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קלוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד והיינו אומר אפייך שעל המצח הוא מדבר שהוא עקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם (ישעיה ג') ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מאחך תזק לעמת מצח כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק· ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון (מלכי' א' ז') שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק· ד"א פניך צופות פני דמשק מצפית לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: ו ראשך עליך ככרמל· אלו תפילין שבראש שנא' בהן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (כי תבוא) והרי היא חוזק ומורא כסלעים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך· קליעת שערות נזיריך נאה במצו' כקליעות ארגמן ודלת ראשך· על שם שהקליעות מודלות על גובה הראש: מלך אסור ברהטים· שמו של מקום קשור בנזירים שנאמר נזר אלהיו על ראשו (פ' נשא): רהטים· קורנ"ץ בלע"ז (כמו קארנע"ם בל"א עקען· שפיצען· ענדען)· והוא קורא בל"א שנירע ליזאמעען צו בינדען) וכן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן התגורות· ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה ובמצו' ובריצות שאתם רצים לפניו: ז מה יפית ומה נעמת· אחר שפרט קלוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך. אהבה ההוגנת להתענג בה: ח זאת קומתך דמתה לתמר· ראינו נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתם עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות· דניאל חנניה מישאל

ועזריה

ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים:
י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים:
יא אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ:
יב לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים:
יג נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ:
יד הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ:

א מי

(ט) איך שפראך: לאס מיך קלייממען
אויף דען פאלמענבוים,
ערגרייפען זיינע צווייגע;
לאס דיינע בריסטע זיין וויא אם וויינשטאק טרויבען,
דיינער נאזע הויך וויא אפפעלדופט;
(י) דיין גומען וויא דער עדלע וויין ——
«דער מיינעם פריינדע זאנפט איינשליכט,
אונד שוואצהאפט מאכט דעס שלוממערנדען ליפפען.
(יא) איך בין מיינעם ליבען,
אונד ער זעהנט זיך נאך מיר.
(יב) קאם, מיין ליבער! לאס אונז אויפס לאנד הינויס!
לאס אונז אויף דערפערן בלייבען!
(יג) פריה אין דיא וויינבערגע געהען,
שויען, אב דער וויינשטאק אויזשלעגט?
אב ער טרייבליין אנזעצט? אב דיא גראנאטען בליהען?
דא שענק איך דיר אלל מיינע ליבע!
(יד) דודאים דופטען שאן, אונד איבער אונזערער טהיר
עדלע פריכטע אללערלייא, הייריגע אונד פערניגע,
פיר דיך, מיין ליבער! אויפבעהאלטען.»

ח (א) ווער

רש״י

ועתה שהיו לך בשדים לינק מהם דומו לאשכלות שמשפיעות משק' כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כירא"כ' עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: ט אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאעלה ואתקדש על ידיכם בתחתוני' שתתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו. ואני אוחז ואדבק בכם: בסנסנים: ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה שאמתי את דברי שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותם שילמדו מהם הקטנים שבהם: י וחכך. יהיה כיין הטוב הזהרי בתשובתיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרי'. זהירה אני להשיב להם שאעמיד באמונתי שיהא אני הולך לפני דודי לאהב' מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. הוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקב' ישמחו בו ויודו על חלק'. דובב מרחיש פרוומי"ר בלע"ז בלשון איטאליא פרא"מעשע. קונד טהון בעקאנדמאכען: (והוא פרא"כער (בל"א רעדע האלטען) ויסודו ל' דבור וכך היא התשוב' אני לדודי וגם הוא משתוק' לי: יב לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכין שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך: יג נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים נכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים. כשהם גמורים והנץ בסביבותיהן נופל: הנצו. נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שכן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי. גדל שבח בני ובנותי: יד. הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנא' הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגומר הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה (ירמיה כ"ד) אלו פושעי ישראל

באור

וואוקס: לאשכלות, הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר (רמב"ע) כי כן מדרך הגפן שנוטעים אותו אצל אילן אחר כדי שיסתרגו שריגיו סביב האילן, לפי שאין עצו חזק כל כך שיוכל לעמוד בפני עצמו ; בסנסניו, אין לו דומה ועניינו ענפים, ושעורו כמו שכתב הרמב"ע ואחז בשדיה וריח ריח אפה שהיא כתפוחים עכ"ל: (י) כיין הטוב, היין נסמך אל התואר עצמו כמו מי המרים, ובמכלול כתב רד"ק בא במחברת על דרך הסמיכות (מדברי ר"ש בן מלך), ופירשו המפרשים שהיין הטוב הנזכר פה הוא דבש התמרים המכוני במאור בארצות המזרח, ויקר ערך הוא, ועוד היום הזה שותים אותו המשקה שם ביום אפריון ובשמחה גדול'. וכאשר ראתה האהובה והבינה מדברין החשק אשר בוער בקרבו אליה, הנה מרוב צניעותה לא המתינה עד כי כלה לדבר, רק בתוך אמריו פיה פתחה בחכמה ותאמר אמריה כדלקמן: למשרים, שם, כי היין הטוב יושר ויערב לאדם מאוד (מרד"ק), וטעם דובב לשון דבור כלומר היין ירקיס את הישן. ואמרה עת ישנת שמעתי מתוך רחשיך כי אני לך ותשוקתיך אלי, ובזאת ידעתי כי אהבתך אלי באמת ובתמים, כי גם בסעיפים ובחזיונות לילה תמונתי לנגד עיניך, ובחלום תדבר בי, והוסיפה לדבר, אם אמנם שאני לך ותשוקתך לי, לכה נא אתי אל מקום שדות וכרמים מקום המסוגל להתעלס שם באהבים, שמה נוכל להתעדן במראה הפרחים ונטעי שעשועים, שמה נוכל להתעדן בריח השדה והבשמים, ושם אתן דודי לך לשגות באהבתי: (יב) בכפרים, תרגום העיר ובנותיה וכפרנהא, והם בתים חוץ לעיר לעובדי אדמה לכורמים וליוגבים: (יג) פתח הסמדר, כשהפרח נופל והענבים נכרים, היא פתוח הסמדר (מרש"י), ודקדוק המלה קשה, כי על הרוב שורש פתח בבנין הכבד הוא יוצא, וכאן ע"כ פרושו כאלו הוא עומד ואיזה מהמדקדקים אמרו שבא חירק תחת שורק והראוי פֻּתַּח, וכן מצינו לטעם דומתו וַיּוּשַׂם נאמרו תחת וַיִּשֶׂם: דודי, בפתח הדל"ת והטעם ידידותי ואהבתי: (יד) הדודאים, כבר מבואר בספר נת"ה להרמב"מן ז"ל (בראשית ל') טעם ובאור השם הזה, כי רבו כמו רבו עליו פרושים שונים, ומהם אמרו שהוא שורש עשב אשר מועיל להריון או לעורר התאוה והחשק, גם אמרו שזמן בריחתם בעת הזמיר והוא זמן האהבה, וזה טעם שם דודאים בתוספות אל"ף מלשון דודי שנזכר עתה, לכן

א מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבוּזוּ לִי׃

ב אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃

ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃

ד הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד־שֶׁתֶּחְפָּץ

ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃

ו שימני

(א) ווער גיבט דיך מיר, צום ברודער מיר?
דער מיינער מוטטער ברוסט געזאָגען.
איך פֿענדע דרויסען דיך, אונד קיסטע דיך,
אונד נימאַנד דירפֿט' עז העהנען.
(ב) איך פֿיהרטע דיך, איך ברעכטע דיך
אין מיינער מוטטער הויז,
דאַ וואָללטעסט דוא מיך לעהרען;
איך טרענקטע דיך מיט וואָהלגעווירצטעם וויינע,
מיט זיסעם מאָסט פֿאָן מיינען גראַנאַטען. —
(ג) אונטער מיינעם הויפטע זיינע לינקע,
זיינע רעכטע אומפֿאַסט מיך.
(ד) אייך בעשווערע איך, טעכטער ירושלים׳ס!
וואַז וועקט איהר זיא, וואַז רעגט איהר אויף דיא ליבע,
בעפֿאָר עז איהר געפֿעללט?

(ה) ווער איזט זיא, דיא דאָרט אויפֿשטייגט אויז דער וויסטן העה,
געלעהנט אויף איהרען פֿריינד?

*

אונטערם אַפּפֿעלבוימע וועקט' איך דיך, וואָ דיינע מוטטער דיך געבאַר, דיך געבאַר דיינע ערציינערין.

באור

ולכן העתיק גם חכם אחד השם כזה בל"א דיא בלומען דער ליבע: ועל פתחינו, פתח אהלינו בכפרים: צפנתי, אספתי כל מגדים, הן משנה זו והן משנה שעברה ואכפכם למען תת לך עתה:

ח (א) מי יתנך, מרוב חשקה ותשוקתה אליו, לא מצאה מנוח בישיבת כפרים לבד, כי גם שם צריכה להסתיר אהבתה לפני הרואים, ולכן הוסיפה לדבר מי יתן שתהיה לי לאח, ואז אוכל להתנהג בגלוי ולא בסתר, ואראה לעין כל אהבתי אליך, כי אז לא יבוזו לי, כי מי יבוז לאהבת אחוה? כל הפעלים מן אמצאך עד אשקך המה מבנין התנאי קאָניונקטיף, וכן מתורגם בל"א איך פֿענדע וגו': (ב) תלמדני, לדעת הראב"ע התי"ו מוסב על האם הנזכרת היא תלמד אותי איך אשקך מיין וכו' ולדעת קצת מוסב על האהוב והתי"ו סימן לנוכח, ופרושו שם תלמד אותי דרכי האהבה: מיין הרקח, תואר ליין שעורבו מיין הרקוח (מדברי רד"ק) אז שטעמו מיין יין הרקח: עסים, המשקה המתוק היוצא מן הפרי ע"י סחיטה וכתישה (מרד"ק): והיו"ד מן רמוני כנוי המדברת, וכן מתורגם אשכנזית, (ג) שמאלו, טעם המשך כי אחר תענוג השתי' ותרבה תענוג האהבה ואז תתן דודיה לו, וכאשר ראתה אותה במצב ההוא אמרה השבעתי מטעם שכתבנו למעלה. אתכם נעבור שנוי הלשון מתיבת אל לתיבת מה אמר חד מן חבריא שהיא כמוזהרת רעותיה, למה תעוררו את האהבה בדברים אחרים טרם שתחפץ, ובמו הדרך שזכרה היא עתה. פה נשלם סדור הד' מהשירים, ומכאן ולהלן שירים קטנים אספם המאסף יחד וסדרם פה בסוף הספר: (ה) מי זאת, התחלת השיר הם דברי המשורר הרואה אותה מרחוק מתחברת ומשענת על דודה, מטלת זרועו על צוארו כדרך האהובים, וזה טעם מתרפקת, ומכאן ואילך יספר דברי האהובה אשר תדבר אליו מרוב אהבתה וחשקה לו, ובעבור זאת נבדל המאמר תחת התפוח וגו' ממה שלפניו בניון המבדיל החלק מן הכלל: תחת התפוח וגו', מאמר אהובה אל דודה, וטעם השיר הזה נראה שהיא מזכרת לפניו ימים מקדם עת נתחדשה האהבה ביניהם ואנה נתחדשה כדרך האהובים אשר ימצאו כועס לנפשם בדברם מן אהבתם ומזכירים כל דבר קטן אשר אירע להם בה, ואח"כ הוסיפה לדבר, סך זאת אבקש ממך אל נא תשכחני ותעזבני רק שמני תמיד נגדך, כי אהבתי

רש"י

ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרי' עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד"א צפנתי להראות לך שקיימתים:

ח א מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאים מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת אחריך: ב אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרק'. נסכים: עסים. יין מתוק: ג שמאלו תחת ראשי: ד השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל משבעת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאונג' דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם. מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: ה מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלת' מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה. מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חבת דודה. תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח. שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב (איוב ל"ג) ואחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך אמך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהייתה לך לאם: חבלתך. לשון חבלי יולדה (הושע י"ג) חבלתך באו לך חבלים ממך כמו בני ילאוני (ירמיה י') ילאו ממני: ו שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה: כי עזה כמות אהבה. האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגה עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך. קנאה בכל מקום אינפר"מנט בלע"ז (כבר התבאר

ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ
כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה
רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה:
ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה
וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ
אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה
בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ:
ח אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ
מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ:
ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף
וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז:
י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת

אז

(ו) אה! ועצצע מיך וויא איין זיגעל אויף דיין הערץ!
וויא איין זיגעל אויף דיינען ארם!
שטארק איזט דיא ליבע וויא דער טאד,
איהר אייפער וויא דיא העללע פעכט;
איהרע גלוט דער בליצצע גלוט, פלאממע דעס העררן·
(ז) שטארקע פלוטען לעשען ניכט דיא ליבע,
שטרעמע פיהרען זיא ניכט פארט;
אונד געבע איינער
אללעס גוט אין זיינעם הויזע אום דיא ליבע,
זיא פערשמעהען, פעראכטען איהן·

(ח) אונזערע שוועסטער איזט נאך קליין;
איהר בוזען נאך ניכט רייף;
וואז טהון וויר אונזערער שוועסטער,
ווען יעמאנד אום זיא ווירבט?
(ט) איזט זיא איינע מויער,
זא בויען וויר אויף איהר זילבערנען פאללאסט;
איזט זיא איינע פפארטע, זא מאכען וויר זיא פעסט
מיט באהלען צעדערנהאלץ.— (י) איינע מויער בין איך נון, אונד מיינע בריסטע טהירמע;

יעצט

רש"י

התנאר שוֹתכ' ה') והוא תגפלאמאגט אויפגרוויזען דער ליידענשאפטען) לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה· רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם· טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהי' דבוק' לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: ז מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה· על שכינה בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים· האומות: ונהרות שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה· ע"י חוזק ואימה ואף ע"י פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו· כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו· כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שבך כנסת ישראל מתרפקת על דודה עתה: ח אחות לנו· בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיו' עמנו והיא קטנה ומקטנ' את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר (בפ' ואתחנן) שהם ממעטים עצמם: אחות לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה· כענין שנאמר בגלות מצרים שדים נכונו (יחזקאל ט"ז) בהגיע עת הגאול' אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעש' לאחותינו ביום שידוב' בה· כשהאומו' מתלחשי' עליה להכחידה כענין שנאמר לכו ונכחידם מגוי (תהלים פ"ג): ט אם חומה היא· אם תחזק באמונתה ובירא[ת]ה להיות כנגדם כחומות נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף· נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא· הסובבת על צירה ובהקיש עליה נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז· נשים בדלתי' נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן וכנסת ישראל אומר': י אני חומה· חזקה באהבת דודי:

ושדי

באור

אהבתי אליך גדולה מאוד, ואל יפתה בסתר לבך לאחרת כי אז הקנאה קשה כשאול, שלא תשקט ולא תנוח עד אכלים הפילה, זה טעם הכלל וטעם הפרט כמו שנבאר: עוררתיך, עוררתי השגחתך ואהבתך אלי: אולי ראה אותה ברא[ש]ונה כשהי' שוכב תחת עץ תפוח אשר עמד סמוך לבית אמו, ושם החלה האהבה: שמה, עוררתיך במקום אשר חבלתך אמך: חבלתך, הטעם על תחלת ההריון באשה כדכתיב הנה יחבל והרה וילד, או שהכונה על הלידה מטעם חבלי יולדה (מדברי רא"ב"ע): (ו) שמני, שעורו שמני על לבך שימה חזקה ועצומה כחותם על אגרת, שלא ימח זכרי ולא יסור משם, וכן שמני על זרועך שלא תעזבני בפועל בעבור אחרת, וזה אשר תוכל להבטיחני אם אהבתך אלי היא תמימה וישרה, כי האהבה האמתית היא: עזה כמות, כמות הזה אשר לא ימנע מכל, כי מי האיש אשר חי לעולם, כן האהבה האמתית לא תמנע משום דבר, רק היא מנצחת כל המניעות, (וזה טעם שורש עזז כפי שנאמר הרב השלם מוה' הירץ ווייזל נר"ו בספרו גן נעול), וטעם אחר שלא תעזבני, כי: קשה כשאול קנאה, נראה הדמיון הזה על פי מה שנאמר (משלי ל') שלש הנה לא תשבענה שאול וגו', ושעורו כשאול אשר לא תשבע כן הקנאה מהאשה על צרתה לא תשבע מהנקם, או שהמשל מטעם כל באיה לא ישובון, וכמוהו רוח הקנאה כשכבר עבר על אחד מהאוהבים לא יבטל עוד עד כי מרה תהי' באחרונה: רשפיה, נאליה, איני יודע אם רשפי האהבה או רשפי הקנאה, כיון שהוא אומר מים רבים וגו', הא למדנו שהטעם על האהבה: שלהבת יה, כבר הערו המפרשים שכל דבר שרוצה להפליג סומך אותו אל יה או אלהים, ולדעת הר"הם הטעם על אש הברקים היורדים מן השמים, והענין כמו שכתב הרד"ק בשורש שלהב שהוא להב כי תרגום ופני להבים אפי שלהובין, ואם היא מלה אחת ענינה כשתי מלות, וכן מאפליה: (ז) מים רבים וגו', הוסיף לשיר מתוקף האהבה וגבורתה, שאי אפשר לאטום אותה ולכבותה בשום אופן, הן לבטלה הן לעוררה, כי אם פעם אחת התחילה לבעור בלב איש מים רבים לא יוכלו לכבותה, אבל להיפך אם שלא באה מאליה אי אפשר להכניסה בלב מי בעל כרחה, ואם גם יתן איש את כל הון ביתו בעבור האהבה לא תבוא בגורלו כי אם בוז יבוזו לו בכל זה, הם שירה לעורר אהבתן: (ח) אחות וגו', שיר מספר דבור בין איש ואחיו על אחותם ותבונתה אליהם, האח האחד אומר אל השני הנה בא לנו עתה אחות קטנה אבל אם תגדל מה נעשה ביום שידובר בה להנשא, ויען האח השני: (ט) אם חומה היא, אם נראה שהיא שמרה את עצמה, וראוי לסמוך עליה כבעל חומה בצורה, אז נבנה עליה, כלומר נבנה על החומה ארמון של כסף להיות לה לכבוד ולתפארת, דהיינו שישתדלו להשיאה אל בעל יקר ונכבד, אבל אם היא פרוצה ולא שמרה בתוליה.

יעצט בין אין זיינען אויגען איך,
אלז העטטע איך פרידע געפונדען.

(יא) איין וויינבערג וואר דעם שלמה צו בעל המון ;
ער גאב דען וויינבערגהיטערן אויז,
דאס יעדער טויזענד זילבערלינגע
איהם פיר דיא פריכטע ברינגע. —
(יב) מיין רעבענהיגעל ליגע פאר מיר —
דיין זינר, א שלמה ! דיא טויזענדע,
צווייא הונדערט בלייבען נאך
פיר דיא היטער זיינער פרוכט.

(יג) דיא דוא וואהנסט אין דען גערטען,
לאס מיך הערען דיינע שטיממע ! דיא געשפילען הארכען דרויף.
(יד) « פלייך, מיין געליבטער ; גלייך איינעם רעהע, איינעם יונגען הירשכען אויף ווירצגעבירגען » ——

אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם:
יא כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן
נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף:
יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה
וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ:
יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ
הַשְׁמִיעִנִי:
יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים
עַל הָרֵי בְשָׂמִים:

חזק

באור

בתולי' והיא כדלת שהכנר נפתחה, כביאכה במזור ונסגר עליה, או פירושו כשיאכה לבעל אשר ישים עינו עליה וירדכה בפרך, ועל זה משיבה : (י) אני חומה, ושמרתי בתולותי, אע"פ ששדי כמגדלות כלומר שכבר גדלו ונכונו, אולי תשובתה זאת אחר שגדלה כבר, ויש תמהין על גודל השדים כמגדלות, ואמר הראב"ע שהוא נכון מפאת המשל כי המגדלות כנגד החומה כהשדים נגד הגוף, ואחד מן חבריא אמר שהוא כטעם כמגדלות מרקחים דלעיל : אז, זהו שמדברת הנערה בינה לבין עצמה או כמספרת לרעותיה, או נדברי זה הדבר הייתי בעיני כל אחד מאחי : כמוצאת שלום, ולא נחרו בי עוד כבתחלה (מראב"ע) והיותר נכון כמו שאמר רש"י ז"ל ככלה הנמצאת שלמה ומוצאת שלום בבית בעלה ע"כ, כלומר שהאמינו לדברי והייתי בעיניהם כאלו כבר נשאתי לאיש ונמצאת שלמה וגו', וכן ת' הרב ; ואחד מן חבריא אמר לפי שהאחים שנים וטעם עיניו לשון יחיד והי' מוסב על הבעל, ופעל הייתי מבנין התגאי, כלומר אלו הייתי נשאת לאיש או כבר הייתי בעיניו כמוצאת שלום, והוא א"כ חלק מתשובתה אל האחים : (יא) כרם היה לשלמה, יש מפרשים השיר הזה כחלק מהשיר הקודם, ודבריו המה דברי הנערה על פי משל, להראות כי טוב יותר לנקבה אם היא בעצמה תשמור כבודה, מכל השומרים זולתה, כי אף אם תסתר במסתרים גם שם אם תרבה לא תשקוט ולא תנוח עד כי תשלים את אשר יזמה לעשות, כמאמר חז"ל אין אפוטרופס לעריות, והביאה ראיה לדבריה בדרך משל, ראו כרם היה לשלמה ונתנו לאיזה שומרים וגזר שיביאו לו כל אחד אלף כסף בעבור פרי הגן שימכור, הנה כרמי שלי לא אתן ביד אחרים, כי אם יהיה מונח לפני ואנכי אשמור אותי לבדי, כי אם גם האלף לך שלמה, ככל זה רמיז הנוטרי', כי המה לקחו עוד כל אחד מאתים בפני עצמו, ולכן אין טוב כי אם שאשמור את עצמי, ולא יוכל איש לרמני · אבל לדעת אחרים השיר הזה הוא שיר חדש בפני עצמו, ואמרו שטעמו סתום או שאולי הוא חלק משיר אחר שנחסר הסאר ממנו, והבוחר יבחר : בבעל המון, שם מקום שם כרמים רבים (ראב"ע) · וכפימצות הארץ אשר בידינו נמצא עוד מקום אחד תרות עליהן בשם (האממא) קרוב להרי הלבנון כמאמלת שבנפא (יג) היושבת בגנים, גם על השיר הקטן הזה אמרו שהוא חלק משיר גדול הנאבד עתה, והנראה מהכתובים הנשארים הזה, שקלם את אהובתו נגד חבריו על קולה כי ערב, והם באים אתו עד אהלה לשמוע קולה, והוא מבקש מאתה וקורא לה דרך החלון או דרך הפתח שתשמיע את קולה ושחבריו מקשיבים לזה, אבל היא מצניעותה לא רצתה לשיר נגד להקת נערים, ואמרה אליו עתה ברח לך דודי ממני ואם החברים יסורו ממך, אז שוב אלי ואעשה לך כרצונך · ואפשר שנחסר כאן מאמר עד שיפוח היום כדלעיל (פרשה ב'), וטעם סימן סתימת הכונה להר"המ, לפי שעדיין לא נגמר השיר, וכמו שזכרנו :

רש"י

ושדי כמגדלות · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המיניקים את ישרא' בדברי תורה : אז באומרי זאת : הייתי בעיניו כמוצאת שלום · ככלה הנמצא' שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה : יא כרם היה לשלמה · זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה') : בבעל המון · בירושלים שהיא רבת עם והמון רב : בעל · לשון מישור כמו מבעל גד (יהושע י"א) בבקעת הלבנון (שם י"ב) : נתן את הכרם לנוטרים · מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום · במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות : איש יביא בפריו · כל מה שיוכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם : יב כרמי שלי לפני · ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני נא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה · אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך : ומאתים לנוטרים את פריו · ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם ולחכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב (ישעיה ס') : לנוטרים את פריו · אלו ת"ח ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור (שם כ"ג) : ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף : יג היושבת בגנים · הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו' : חברי' מקשיבי' לקולך · מלאכי השר' חבריך בני האלהים דוגמתך מקשיבי' ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות : השמיעני · ואח"כ יקדישו הם שנאמר ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל (איוב ל"ח) ואח"כ ויריעו כל בני אלהים : ברח דודי · מן הגולה הזאת ופדנו מביניה' ודמה לך לצבי · למהר הגאול' והשרה שכינתך · על הרי בשמי' · הוא הר המורי' ובית המקדש שיבנ' במהר' בימינו אמן :

פרשת מפטיר של שבת וראש חודש

בשבת ר"ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא · ובספר שני קורין פרשה זו :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהֹוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהֹוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן ס"ו:

כֹּה אָמַר יְהֹוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהֹוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהֹוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהֹוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהֹוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהֹוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהֹוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהֹוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהֹוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהֹוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים

ובכרכרות

*) רש"י ובאור ותרגום האשכנזי מן שני ההפטרות של שבת וראש חדש ומחר חדש, עיין בספר בראשית כי לא רצינו להכפיל הדברים פעמים ושלש·

הפטרה לשבת וראש חדש ומחר חדש

ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרת מחר חודש

(כשחל ר"ח באחד בשבת) שמואל א' כ' י"ח — מ"ב

ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על הלחם לאכול: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

החצים ק'

צריך להניח ריוח ד' שיטין ויתחיל לכתוב בתחלת שיטה חמישית ·

א (א) ויקרא, אל״ף זעירא, והמלה בשפתא: מועד, מלא וא״ו כתיב, וכל מועד באורייתא מלא בר מן אחד חסר, וסי', במעד שנת השמטה, פ' וילך (דברי' ל״א י'): (ב) אלהם, דין הוא חסר יו״ד: יקריב, מלא יו״ד, וכן כל לשון הקרבה בתורה, יו״ד בין רי״ש לבי״ת, חוץ מחמשה מקומות חסרים יו״ד, (ואציין כל אחד במקומו), כן כתב הרמ״ה ז״ל, ואמר שהוא מוסכם מכל ספרי המסורות, וכ״כ בעל מנחת שי: (ג) עלה, ז״ל הרמ״ה עולה דהבכורים בפ' פינחס והקרבתם עולה לריח (כ״ח כ״ז), מלא וא״ו, וכל שארא חסרים וא״ו כלישנהון: יקריבנו, מלא יו״ד בין רי״ש לבי״ת, וכל יקריבנו דכותיה: אתו, חסר וא״ו, וכל אתו דכותיה חסר: לרצנו, חסר וא״ו: (ה) והקריבו, מלא יו״ד וכל הקריבו באורייתא דכותי': (ו) אתה, חסר וא״ו, אבל ב' מלאים וא״ו, וסי' ואותה החייתי, פ' בלק (כ״ב ל״ג), ואם ביום שמוע אשה יניא אותה, פ' מטות (ל' ט'), ושארא חסרים וא״ו כולהון: לנתחיה, מלא יו״ד, ודכותיה המניחו אליו לנתחיה, בפ' שמיני (ט' י״ג): (ח) הכהנים הכ״ף במתג: הנתחים, מלא יו״ד, ודכותיה ואת הנתחים דבו את אהרן, בפ' צו (ח' כ'): (ט) וכרעיו, מלא יו״ד, וכל לשון כרעיו באורייתא דכותיה מלא: ניחוח, כל ניחוח באורייתא מלא יו״ד וחסר וא״ו, בר מן ג' מלאים דמלאו' מלא יו״ד ומלא וא״ו, וסי', והקטרת את כל האיל, בפ' תצוה (כ״ט י״ח), ולקחת אתם מידם (שם כ״ה), וקרבו וכרעיו, כאן בפסוק, ושאר אורייתא חסר וא״ו: (י) מן הכשבים, הכ״ף קודם לשי״ן, וכן הוא וכל שה חום בכשבי', בפ' ויצ' (ל' ל״ב), וחום בכשבי' (שם ל״ג), וכל חום בכשבי' (שם ל״ה), והכשבי' הפריד יעקב (שם מ'), ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים, כאן, בבקר בכשבי' ובעזים, בפ' אמור (כ״ב י״ט), שה כשבים ושה עזים, בפ' ראה (י״ד ד'), והנשארים כתובים, כבשים, בית קודם לשי״ן, וכלם מלאים יו״ד קודם למ״ם, כן סוא נס' הרמ״ה ז״ל: (יא) צפנה, חסר וא״ו וכל צפנה באורייתא דכותיה חס' וא״ו: (יב) אתם, חסר וא״ו בר מן ל״ט מלאים וא״ו באורייתא, ואציין אותם במקומם: (יד) העוף, כל לישנא דעוף באורייתא דכותי' מלא וא״ו: והקריב, מלא יו״ד, וכל הקריב באורייתא דכותיה מלא בר מן אחד חסר, וסי', הקרב את קרבנו דישככר פ' נשא (ז' י״ט): התרים, חסר וא״ו ומלא יו״ד, וכל לישנא דתרים באוריי' דכותי': היונה, מלא וא״ו, וכל יונה דאורייתא דכותי' מלא: (טו) והקריבו, הבי״ת בחולם, ומלא יו״ד, וכל אורייתא דכותיה: ונמצא, ה״א בסוף תיבותא כתיב, ודכותיה בלישנא ומצה אל יסוד המזבח, ה״א בסוף תיבותא: קיר, מלא יו״ד, וכל לשון קיר באורייתא דכותיה מלא: (טז) והסיר, מלא יו״ד, ודכותיה והסיר ה' ממך כל חלי, בפ' עקב (ז' ט״ו): מראתו, חסר וא״ו: בנצתה, חסר וא״ו: והשליך, מלא יו״ד, וכל השליך דאורייתא דכותיה מלא: מקום, מלא וא״ו, וכל לישנא דמקום באורייתא כולהון דכותיה מלאים בר מן אחד לחוד, וסי', במקום קדש, דואת איל המלאים תקח, בפר' תצוה (כ״ט ל״א): (יז) בכנפיו, מלא יו״ד, ודכותיה יפרש כנפיו יקחהו, בפ' האזינו (ל״ב י״א): יבדיל, מלא יו״ד בכל אורייתא כל היכא דקרי דל״ת בחיר״ק, בר מן ואבדל אתכם מן העמים, בפ' קדושים (כ' כ״ו), שהוא חסר יו״ד כן הוכיח הרמ״ה ז״ל גם בעל מ״ש: והקטיר, מלא יו״ד, וכל לישנא דכותיה מלא:

ב (א) תקריב, מלא יו״ד, בכל אורייתא, בר מן א' תקרב, (לקמן פסוק ד'): סלת, חסר וא״ו, וכל סלת באורייתא דכותיה: עליה, מלא יו״ד, וכן עליה דכותיה: לבנה, חסר וא״ו בכל אורייתא: (ב) והביאה, הוא״ו בסגול, והה״א בחטף סגול, ומלא יו״ד קדים לאל״ף וה״א בתרא במפיק, ודכותיה והביאה דשבועת בטוי לקמן ה' י״ב: מלא, חסר וא״ו, וחד מלוא קמצו דקרבן עולה ויורד דשמעה קול אלה (שם), שהוא מלא וא״ו: קמצו, חסר וא״ו, ואכריה דעולה ויורד דשמיעת קול דכותיה: (ג) והנותרת, מלא וא״ו, וכל הנותרת באורייתא מלא וא״ו: קדש, חסר וא״ו, וכל אורייתא כלישנא דכותיה חסר: קדשים, הקו״ף בלא מתג: (ד) תקרב, דין הוא חסר יו״ד: תנור, מלא וא״ו וכל לישנא דתנור באוריי' דכותיה מלא: חלות, ג' מלאים וא״ו, כאן, ובפ' צו (ז' א'), ואם על תודה, חלות קדמאה דפסוק, ובפ' אמור (כ״ד ה'), חלות, דואפית אתה שתים עשרה, ושארא אורייתא חסרים: מצת, ד' חסרים וא״ו, כאן, מנחת, דנראשון בארבעה עשר יום, פ' בא (י״ב י״ח), שבעת ימים תאכל מצת, דקדש לי (י״ג ו'), ולחם מצות וחלת מצת, דפסוק תניין דפ' וזה הדבר, בפ' תצוה (כ״ט ב'): ושארא ליש' דמצות מלאים וא״ו: בלולת, מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תניין וכל אורייתא כותיה כולהון כתיבין כן: ורקקי, מלא יו״ד כתיב, בר מן יו״ד בתרא דסוף תיבותא, וכל רקיקי באורייתא דכותיה: מצות, מלא וא״ו: משחים, חסר וא״ו ומלא יו״ד כתיב, וכל משחים, המשחים באורייתא דכותיה: (ה) קרבנך, מלא יו״ד בתר נו״ן, וכל אורייתא חסרים יו״ד: בלולה, מלא וא״ו, וכולהון כתיבין כן: פתות, מלא וא״ו: אתה, חסר וא״ו: פתים, מלא יו״ד בתראה בין מ״ם לתי״ו, וחסר יו״ד קדמאה, ודכותיה תפיני מנחת פתים, בפ' צו (ו' ז'): מנחה הוא, הוא כתיב נוא שהוא מן י״א דכתיבין יו״ד כמו שאמרתי בפ' לך לך, (מ״ש): (ז) תעשה, חסר יו״ד בתר תי״ו, וחד לחוד מלא יו״ד בפ' תרומה (כ״ה ל״א): (ח) והקריבה, מלא יו״ד: והגישה, מלא יו״ד: (ט) והרים, מלא יו״ד וכל הרים באורייתא דכותיה מלא: (י) מֵאִשֵּׁי ה', עם יו״ד בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה יו״ד בסוף תיבותא: (יא) שאר, חסר וא״ו, וכל שאר באורייתא דכותיה: תקטירו, הטי״ת בדגש, ומלא יו״ד: (יב) ראשית, מלא אל״ף קדים לשי״ן ומלא יו״ד בתר שי״ן, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא דמלא, בר מן אחד חסר אל״ף ומלא יו״ד, וסימן, מרשית השנה, בפ' עקב: אתם, חסר וא״ו: (יג) תשבית, מלא יו״ד: ברית, כל דכותיה באורייתא מלא יו״ד: (יד) בכורים, ג' מלאים באורייתא בלישנא וא״ו ומלא יו״ד קדים לה״ס, וסי', וביום הבכורים בהקריבכם, בפ' פנחס (כ״ח כ״ו), ממושבתיכם תביאו לחם, בפ' אמור (כ״ג י״ז), ואם תקריב מנחת בכורים, כאן: אביב, כל לישנא דאביב באורייתא דכותיה מלא: קלוי, מלא וא״ו גרש, בקרא בכוי״ן שמאלית: בכוריך, מלא וא״ו ומלא יו״ד קדים לכ״ף בתראה:

ג (א) שלמים, מלא יו״ד, וכל לישנא דשלמים באורייתא דכותיה מלא: מקריב, מלא יו״ד, וכל מקריב, המקריב, באורייתא דכותיה: תמים, מלא יו״ד, וכל תמים באורייתא דכותיה מלא: (ג) השלמים, ה״א כתיב בראש תיבה, מ״ש (ואור תורה): המכסה, ה״א קדמאה במתג, והמ״ס רפה, מכלול דף ו', כו', (מ״ש): (ד) הכלית, חסר וא״ו, וכל אורייתא דכותיה חסר, בר מן ב' מלאים, וסי' על הכליות יסירנה, בפסוק שלפנינו, על הכליות יסירנה, דאם הכהן המשיח: עלהן, ג' חסרים יו״ד בתר למ״ד, כאן, ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן, דואם מן הצאן, ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עלהן, דואם עז קרבנו, ושארא כולהון מלאים יו״ד: הכסלים, מלא יו״ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: היתרת, חסר וא״ו, וכל אורייתא כותיה: יסירנה, מלא יו״ד, וכל אורייתא כותיה: (ו) ואם מן, ב' תיבות במקף: (ז) כשב, ז״ל הרמ״ה ז״ל ז' כתיבין כן באורייתא, וסי', אם כשב הוא מקריב, כאן, איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב, בפ' אחרי מות (י״ז ג'), כאשר יוסר חלב הכשב, בפ' ויקרא (ד' ל״ה), שור וכשב ועז, בפ' צו (ז' כ״ג): שור או כשב או עז, בפ' אמור (כ״ב כ״ו), אך בכור שור או בכור כשב, בפרשת קרח (י״ח י״ז), ושארא כתיב כבש, בלישנא: מקריב, מלא יו״ד: אתו, חסר וא״ו: (ט) תמימה, מלא יו״ד, וכל תמימה דאורייתא כותיה: לעמת, חסר וא״ו, וכל לעמת דכותיה: (יז) עולם, כל עולם גרידא דכותיה מלא וא״ו: לדרתיכם, חסר תרין ווי״ן ומלא יו״ד, וכל דרתיכם דכותיה: מושבתיכם, מלא וא״ו קדים לשי״ן וחסר וא״ו תניין ומלא יו״ד, וכל לישנא באורייתא כותיה, בר מן ג' חסרים תרין ווי״ן ומלאים יו״ד, וסי' לא תבערו אש בכל משבתיכם, בפ' ויקהל (ל״ה ג'), משבתיכם דלחם וקלי וכרמל, בפ' אמור (כ״ג י״ד), לדרתיכם בכל משבתיכם, וכל מלאכה לא תעשו, דחק בעשר לחדש, (שם ל״א):

ד (ב) מצות, חד וא״ו כתיב, וכל לישנא דמצות דאורייתא כותיה: החטא, האות נחטף סגול, מ״ש, תעשינה, מלא יו״ד קדים לנו״ן ומלא ה״א בתריה, וכל תעשינה באורייתא, כותיה: (ג) אם, במוקף לא במקף, (מ״ש): יחטא, החי״ת בחטף סגול, מ״ש: לחטאת, מלא אל״ף, וכל אורייתא כותיה, בר מן אחד חסר אל״ף, וסי' לחטאת דוהיה אם מעיני העדה, בפ' שלח (ט״ו כ״ד): המשיח, מלא חד יו״ד, וכל משיח באורייתא כותיה: (ו) פעמים, מלא יו״ד, וכל אורייתא דכותיה: פרכת, חסר וא״ו, וכל לישנא באורייתא כותיה חסר: (ז) קרנות, ד'

מלאים וא"ו, כאן, ויתן על קרנות המזבח דויקריבו בני אהרן את הדם, בפ' שמיני (ט' ט'), וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות, בפ' צו (ח' ט"ו), ויתן על קרנות דויצא אל המזבח, בפ' אחרי מות (י"ו י"ט), עיין בא"ת ובמ"ש שהאריכו בזה, אמנם זה שכתבתי משם הרמ"ה, הוא להלכה ברורה: קטרת, חסר וא"ו, בר מן אחד, וסי', ישימו קטורת באפך שהוא מלא, פ' הברכה (ל"ג י'): הסמים, מלא יו"ד, וכל סמים באורייתא כותיה: יסוד, מלא וא"ו, וכל אורייתא כותיה: ישפך, חסר וא"ו וכל ישפך באורייתא דכותיה חסר: (ח) ירים, מלא יו"ד, וכל ירים באורייתא כותיה: (ט) הכלית חסר וא"ו: עליהן, מלא יו"ד: הכליות, יסירנה, מלא וא"ו: יורם, מלא וא"ו: משור, מלא וא"ו, וכל לישנא דשור באורייתא דכותיה מלא: (יא) עור, מלא וא"ו, וכל עור באורייתא כותיה מלא: (יב) והוציא, מלא וא"ו קדים לצד"י ומלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא, וכל הוציא באורייתא כותיה, בר מן א' חסר יו"ד, וסי', והוצא עליה שם רע, פ' תצא (כ"ב ט"ו): מחוץ, מלא וא"ו, וכל חוץ באורייתא כותיה מלא: שפך, זה לשון מ"ש, ורב פעלים כתב שפך מצאנוהו בשתי נקודות (רצונו לומר, השי"ן בצירי), ורד"ק העיד שהוא בנקודות רצונו לומר השי"ן בסגול: (יג) ישגו, נקרא בשי"ן ימיני: מעיני, מלא יו"ד: (יד) ונודעה, מלא וא"ו: והביאו, מלא יו"ד: (טו) ידיהם, מלא יו"ד קדים לה"א, וכל אורייתא כותיה: (כ) יעשה־לו, במקף, והלמ"ד דגושה בסבת דחיק: עלהם, דין הוא מן י"ג חסרים יו"ד: (כא) חטאת, מלא אל"ף: (כב) נשיא, מלא יו"ד ואל"ף, וכל נשיא באורייתא כותיה: (כג) הודע, מלא וא"ו, דכותיה או הודע דמעם הארץ, מלא וא"ו: שעיר, מלא יו"ד, וכל אורייתא בלישנא דכותיה מלא: עזים, מלא חד יו"ד בין זי"ן למ"ם, וכל עזים, העזים, באורייתא כותיה: (כה) קרנת, דין הוא מן החסרים וא"ו: (כו) בסוף פסוק יש פתוחה, (כו) בעשתה, חסר וא"ו, והה"א במפיק: (ל) קרנת, חסר וא"ו: (לא) הוסר, מלא וא"ו, והמלה מלרע, כי דין נסוג אחור הוסר ממנו מפני שהוא משרת השני: ניחח, מלא יו"ד וחסר וא"ו: יסיר, מלא יו"ד, וכל וסיר כותיה: (לב) כבש, הבי"ת קדים לשי"ן: יביא, מלא יו"ד, ואחד לאחור חסר יו"ד באורייתא, וסי' וביום השמיני יבא שתי תרים בפ' נזיר, פרשת נשא (ו' י'), וכל שארא דאורייתא מלאים יו"ד וכולהון עם אל"ף: יביאנה, מלא יו"ד קדים לאל"ף ומלא ה"א בסוף: (לד) קרנת, חסר וא"ו: (לה) יוסר, מלא וא"ו: הכשב, שי"ן קדים לבי"ת: מזבח, הזי"ן דגושה: אשי, שבעה כתיב עם יו"ד בסוף תיבותא, וסי' המזבחה על אשי ה' כאן והביאה אל הכהן וקמץ, על אשי ה' לקמן קאפיטל ה', פסוק י"ב, ידיו תביאנה את אשי ה' בפ' צו (ז' ל'), שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים, בפ' שמיני (י' ט"ו), קדשים יהיו לאלהיהם כי את אשי ה', בפ' אמור (כ"א ו'), להקריב את אשי ה' (שם כ"א), אשי ה' ונחלתו יאכלון, בפרשת שופטים (י"ח א'), ושארא אורייתא כתיב, אשה, האשה, ה"א בסוף תיבותא;

ה (א) קול, מלא וא"ו: לוא, דין הוא מן ב' מלאים וא"ו: יגיד, מלא יוד: עונו, חד וא"ו בין עי"ן לנון, וכל אורייתא דכותיה: (ב) או בנבלת בהמה, תיבת או כתיב והבי"ת בנבלת דגושה: מ"ש וא"ת: (ג) כי, הכ"ף רפה ובספר הפוך (ר"ל במוכח), מ"ש וא"ת: בטמאת, חסר וא"ו וכל בטמאת באורייתא דכותיה חסר, ודכותיה לכל טמאתו, חסר וא"ו, וכל טמאתו באורייתא דכותיה: ונעלם, העי"ן בשו"א פשוט וכן ונעלם שבפסוק שלפני זה: (ד) לבטא, אל"ף בסוף תיבותא, ודכותיה אשר יבטא האדם: בשפתים, מלא חד יו"ד, וכל לישנא דשפתים באורייתא דכותיה: להיטיב, מלא תרין יודי"ן חד יו"ד קדים לטי"ת וחד בתריה: בשבעה, חסר וא"ו, וכן בכל אורייתא כותיה: (ה) יאשם, האל"ף בשוא פשוט: (ו) שעירת, מלא יו"ד בין עי"ן לרי"ש: (ז) די, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: (ח) ראשונה, דין הוא מן ב' מלאים דמלאים, כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה, בפ' ראה (י"ג י'), ושארא לישנא חסר וא"ו, וכולהון מלאים אל"ף: ממול, מלא וא"ו: (ט) והזה, הזי"ן דגושה: מ"ש וא"ת: ימצה, ה"א בסוף תיבותא, עיין מ"ש שהאריך בזה: (יא) תשיג, מלא יו"ד: עשירת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: האפה, ב' חסרי' יו"ד, כאן, עשירת האפה דזה קרבן אהרן ובניו (פ' ט"ו כ"ג): כי חטאת הוא, הוא כתיב בוא"ו דליתיה מי"א דכתיבין יו"ד, מ"ש וא"ת: (יב) והביאה, הוא"ו בסגול, והה"א בחטף סגול, ומלא יו"ד קדים לאל"ף, והא אחרונה במפיק: מלוא, דין הוא מלא וא"ו: (יג) מאלה, הטפחא באל"ף, מ"ש וא"ת: (טו) כסף, הכ"ף במתג, מ"ש וא"ת: (טז) חמישתו, ג' חסרים יו"ד תניין ומלאים קדמאה, כאן, ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו, בפ' בחקתי (כ"ז י"ג), והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו, בפ' נשא (ה' ז'): יוסף, דין מלא וא"ו, וכל יוסף נכרי כולהון מלאים, רמ"ה, ומ"ש: באיל, מלא יו"ד: (יח) שגגתו, הגימ"ל בשו"א מ"ש: (יט) אשם, אשם חסר וא"ו: (כא) וכחש, הח"ית בצר"י: בעמיתו, מלא יו"ד, וכל עמיתו באורייתא דכותיה מלא: בפקדון, מלא וא"ו, וכל בפקדון באורייתא דכותיה מלא: בתשומת, הבית רפה ומלא וא"ו בתר שי"ן, ז"ל מ"ש, כתב הפרשים שהמ"ם בסגול שלא כמנהג, ובספר הללי אשר בטוליטולא הוא בפתח, עכ"ל: (כב) וכחש, הח"ית בסגול: לחטא, חסר וא"ו ומלא אל"ף: (כג) והשיב, מלא יו"ד קדים לבי"ת: העשק, חסר וא"ו בתר עי"ן: (כד) ישבע, הנגינה מלרע, וכן תשבע, לעיל פסוק ד': ושלם, הלמ"ד בפתח לגזרת פעל: אתו, חסר וא"ו: וחמשתיו, דין הוא חסר תרין יודי"ן, ומלא יו"ד קדים לוא"ו: והמ"ם במתג: יסף, חסר וא"ו: ביום, מלא וא"ו: (כה) יביא, מלא יו"ד קדים לאל"ף: (כו) לאשמה, הה"א נחה, מנחת שי בן, הני"ת רפה, מ"ש:

פרשת צו

ו (ב) מקדה, מ"ם זעירא, מלא וא"ו בתר מ"ם, והה"א נחה בלא מפיק והיתה ראויה במפיק, מ"ש וא"ת: תוקד, מלא וא"ו, וכל תוקד באורייתא דכותיה: (ג) בד, נרביע: מ"ש וא"ת: ומכנסי, במקף, אמנם המתג שבמ"ם אין לו שום שייכות כאן כלל, כי לא מצאנו בשום מקום באמצע תיבה מתג לפני שוא נח, ואולם ראיתיו קבוע בחומש מ"ש גם בחומש של ר"א פרעמסלא, והוא תמוה: (ד) מקום, מלא וא"ו: טהור, מלא וא"ו, וכן כל טהור באורייתא כותיה: (ה) בבקר, השני באתנח: מנחת שי ואור תורה: (ח) ניחח, חסר וא"ו: (ט) מצות, מלא וא"ו, דליתיה מן ד' חסרים: במקום, מלא וא"ו: קדש, חסר ואו בתר דלי"ת, וזה אחד מן עשרה חסרים, ואציין כל אחד במקומו: יאכלוה, מלא אל"ף ומלא וא"ו בין לם"ד לה"א: (יג) קרבן, הבי"ת בפתח, מ"ש: עשירת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: האפה, דין הוא מן החסרים יו"ד בתר אל"ף: מחציתה, בבקר ומחציתה בערב, תרויהון מלאים יו"ד: (יד) תביאנה, מלא יו"ד קדים לאל"ף ומלא ה"א בסוף, ז"ל מ"ש מה שנמסר במסורת ה' מלין דגשין יחידאין וסי' תאתנה תביאנה וכו', עיין ביאורם במסורת ריש פ' נח, עכ"ל, נמצא לפי זה הנו"ן דגושה. תפיני, חסר וא"ו ומלא יו"ד, לבד מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: פתים, מלא יו"ד בתראה בין מ"ם לתי"ו וחסר יו"ד קדמאה: ניחח, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (טו) תחתיו, מלא יו"ד, וכל תחתיו באורייתא דכותיה מלא: חק, הח"ית בקמץ לבד, מ"ש, והוא קמץ חטוף תולדת החולם: עולם, מלא וא"ו, וכן עולם לעיל פסוק י"א: כליל, מלא יו"ד, וכל לישנא דכותיה. תקטר, התי"ו בקמץ לבד, מ"ש וא"ת, והוא קמץ חטוף כי הוא מבנין הפעל: (טז) תהיה, התי"ו במתג, והה"א בשוא פשוט: (יז) לאמר, הלמ"ד דגושה, מ"ש וא"ת: והוא תמוה לדעת המדקדקים שנזמנו כי כלאו לדעת מה טיבו בתר ה"א נחה: (יח) תורת, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: במקום, מלא וא"ו: קדשים, אין נקוד מתג, מ"ש: ואף שהוא קבוע בחומש של ר"א פרעמסלא, אמנם הוא שלא כדת, כי המלה הזאת על משקל חדשים מן, חדש, והחי"ת במלת חדשים היא בחטף קמץ מפני שהיא אות אהח"ע, אבל הקו"ף שבמלת קדשים כשאר בקמץ חטוף לבד: (יט) המחטא, הה"א במתג, והמ"ם רפה: במקום, מלא וא"ו: קדש, חסר וא"ו: וכן במקום קדש שבפסוק שאחר זה: (כא) בשלה, השי"ן בדגש ובקמץ לפי שהוא בזקף ובדין הפסק והנגינה בשי"ן: ומרק, חסר וא"ו: ושטף, חסר וא"ו: (כב) יובא, ב' מלאים וא"ו קדים לבי"ת ואל"ף בסוף, וסי' וכל חטאת אשר יובא, כאן, בהם במים יובא, בפ' שמיני (י"א ל"ב):

ז (ד) הכליות, חסר וא"ו קדים לתי"ו: מ"ש הסכים בזה לרמ"ה, עיין שם שהאריך, וכן הכלית השני שבפסוק זה: עליהן, מלא יו"ד, ועיין לעיל פ' ויקרא (ג' ד'): היתרת, חסר וא"ו: וכל יתרת

באורייתא

באורייתא כותיה: (ו) קדוש, מלא וא"ו, דליתיה מן עשרה חסרים וא"ו: (ז) תורה, מלא וא"ו, וכל לישנא דתורה דכותיה באורייתא מלא: (ח) עלה, חסר וא"ו, וכל דכותיה באורייתא חסר, בר עלת התמיד, דפסק דכאלה תעשו ליום, בפ' פינחס (כ"ח כ"ד): והמלה מלעיל שהטעם בעי"ן וכן כתב אבן עזרא, מ"ש וא"ת: (ט) במרחשת, הבי"ת רפה, מ"ש וא"ת: (י) וחרבה, הבי"ת בקמץ, מ"ש וא"ת: כאחיו, מלא יו"ד, וכל אחיו באורייתא דכותיה: (יב) תורה, מלא וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה: חלות מצות, תרויהון מלאים וא"ו, וכן מצות השני שבפסוק זה: בלולת, מלא וא"ו בין ב' למדי"ן וחסר וא"ו קדים לתי"ו: וכן בלולת השני שבפסוק זה, מרבכת חלת, חסר וא"ו: (יג) חלת, חסר וא"ו: תודת, מלא וא"ו: שלמיו, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: (יד) תרומה, מלא וא"ו: וכל לישנא דתרומה באורייתא דכותיה מלא: הזרק, חסר וא"ו: יניח, מלא יו"ד קדים לחי"ת: (טו) וממחרת, המ"ם השני' במתג ולא במונח, מ"ש וא"ת: והנוהר, מלא וא"ו, וכן והנותר שבתחלת פסוק שאחר זה: (יז) השלישי, מלא יו"ד, כל לישנא דשלישי באורייתא מלאים יו"ד, בר מן א' חסר יו"ד, וסי', כי ביום השלשי, דוהיו נכונים, תניינא דפסוק, בפ' יתרו (י"ט י"א): (יח) האכל, חסר וא"ו: פגול, מלא וא"ו: וכל פגול דאורייתא דכותיה מלא: (יט) אשר, הוא במקף ולא נקדמא: מ"ם: ושרף, עיין במ"ש שהניא בשם מקנת ספרים הנוסח זה תשרף, וסיים בזה הלשון, ובכתר אינטלא הזה נוכחא מעלאא ולית דחש ליה: (כ) מעמיה, מלא יו"ד, וכל לישנא דעמיה דקרי' מ"ם דידיה בסגו"ל דכותיה מלא: בתר פסוק כ"א, אין כאן פתוחה, כן הוא מוסכם אחר ארבעות מ"ש וא"ת, וסי' אלבמן סגרו: (כג) וכשב, שי"ן קדים לבי"ת, והוא"ו בשו"א, אבל הוא"ו שבמלת ועז, היא בקמץ: (כד) טרפה, חסר יו"ד קדים לפ"א: ואכל לא תאכלהו, מלא אל"ף וחסר וא"ו קדים לה"א: (כה) אכל, חסר וא"ו, וכל אֹכֵל ואֹכֵל, באורייתא, בין דקריא כ"ף דידיה בציר"י כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא אכל, בפ' חיי שרה (כ"ד ל"ג), וְאֹכַל מכל, בפ' תולדות (כ"ז ל"ג), חסר וא"ו, בר מן א' שהוא מלא וא"ו, וסימן כי אם הלחם אשר הוא אוֹכֵל, בפ' וישב (ל"ט ו'), דין לחוד מלא וא"ו: אִשֶּׁה, ה"א בסוף תיבותא: הָאֹכֶלֶת, חסר וא"ו, וכל האֹכֶלֶת דכותיה: (כו) מושבתיכם, מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד: (כט) המקריב, מלא יו"ד: יביא, מלא יו"ד: (ל) ידיו, מלא יו"ד. וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא, בר מן ג' חסרים יו"ד ידו, כתיב, וקרי ידין וסי' וישלא מידו את הלחת בפ' תשא (ל"ב י"ט), וישא אהרן את ידו, בפ' שמיני (ט' כ"ב), וסמך אהרן את שתי ידו, בפ' אחרי מות (ט"ז כ"א): תביאינה, דין לחוד מלא בתרין יודי"ן ומלא ה"א בסוף: אִשֵּׁי, יו"ד בסוף תיבותא: יביאנו, מלא יו"ד קדים לאל"ף: להניף, מלא יו"ד: תנופה, מלא וא"ו, וכל תנופה דאורייתא דכותיה מלא: (לב) שלמיכם, מלא יו"ד קדים לכ"ף: (לג) שוק, מלא וא"ו וכל שוק באורייתא דכותיה מלא: (לד) שלמיהם, מלא יו"ד קדים לה"א: אתם, חסר וא"ו, דליתיה מן ל"ט מלאים: (לה) מאשי, יו"ד בסוף תיבותא: (לו) לדרתם, חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותיה חסר: (לז) ולמלואים, דין לחוד הוא מלא דמלא בלישנא, מלא וא"ו ומלא יו"ד: (לח) צותו, חסר וא"ו כתיב בין צד"י לתי"ו וחסר וא"ו תניין: להקריב, מלא יו"ד, וכל והקריב באורייתא דכותיה: קרבניהם, הבי"ת בשו"א מ"ש:

ח (ב) האילים, ד' מלאים דמלאים בתרין יודי"ן, וסי' ואילים עשרים, בפ' וישלח (ל"ב ט"ו), כאן: והכן לי בזה, קדמאה, בפ' בלק (כ"ג ה'), עם חלב כרים ואילים, בפ' האזינו (ל"ב י"ד): וכל שארא כתיב הָאֵילִם אֵילִם, חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד קדמאה: המצות, מלא וא"ו, דליתיה מן ד' חסרים: (ה) לעשות, מלא וא"ו, וכל לישנא דלעשות באורייתא דכותיה מלא, בר מן תשעה חסרים וא"ו, עיין ברמ"ה: (ז) הַכֻּתֹּנֶת, חסר דחסר, וכל לישנא דכֻּתֹּנֶת באורייתא דקרי' כותיה חסר דחסר כתיב: ויחגר, חסר וא"ו, וכל אורייית' דכותיה: המעיל, מלא יו"ד, וכל מעיל באורייתא דכותיה מלא: האפד, חסר וא"ו, דליתיה מן שבעה מלאים: עיין ברמ"ה: ויאפד, האל"ף בשו"א לבד והפ"א בדגש: חסר וא"ו: (חצי התורה בפסוקים):

(ח) החשן, חסר וא"ו, וכל חשן באורייתא דכותיה חסר: האורים מלא דמלא כתיב, מלא וא"ו ויו"ד, וכלן אורים באורייתא כותיה, התמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ט) פניו, מלא יו"ד, וכל פניו בלישנא באורייתא דכותיה מלא: ציץ, מלא יו"ד, וכל ציץ באורייתא דכותיה מלא: (י) אתם, חסר וא"ו: (יא) כליו, מלא יו"ד, וכל כליו באורייתא דכותיה מלא: הכיר, חסר וא"ו, דליתיה מן ג' מלאים: (יב) ויצק, חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו, וכל ויצק באורייתא בכולהו לישנ' דכותי' חסר דחסר. הצ' רפי עיין (בפ' ויצא): (יג) וילבשם, חסר יוד בתרבית: כתנת, עיין במ"ש פ' תצוה שהוכיח שהתיו ראשונה בחטף קמץ (ר"ל קמץ חטוף, כי אין חטף קמץ נוהג אלא באותיות אחה"ע. אמנם הבוא שמצורף אל הקמץ, הוא כדי להודיע שחטוף הוא) והוא חסר דחסר, וכל כֻּתֹּנֶת דכותיה באורייתא חסר דחסר: ויחבש, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה, מגבעות, ב' מלאים וא"ו, כאן, ועשית להם אבנטים ומגבעות, בפ' תצוה (כ"ח מ'), ושארא אורייתא' דכותיה חסר: (יד) ויסמך, חסר וא"ו: (טו) קרנות, דין הוא מן ד' מלאים וא"ו: סביב, מלא יו"ד, וכל סביב באורייתא דכותיה מלא: ויחטא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: (טז) יתרת, חסר וא"ו, וכל יתרת באורייתא כותיה: הכלית, חסר וא"ו: (כא) ניחח, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (כב) המלאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה: (כג) תנוך, מלא וא"ו, וכל אורייתא כותיה: אזן, חסר וא"ו: וכל לישנא דאזן חסרים וא"ו: הימנית, מלא יו"ד בין נו"ן לתי"ו, וכל הימנית באורייתא דכותיה: בהן, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסרים: (כה) הכלית, חסר וא"ו, (כו) המצות, מלא וא"ו, וכל מצות באורייתא דכותיה, בר מן ד' חסרים וא"ו, ועיין לעיל פ' ויקרא (ב' ד'): ורקיק, מלא יו"ד: החלבים, מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה מלאים: (כז) כפי בניו, הבי"ת רפה, מ"ש: (כח) כפיהם, מלא יו"ד: מלאים, חסר וא"ו, ומלא יו"ד בתראה: לְרֵיחַ, ז"ל רמ"ה, כל ריח באורייתא מלא וכולהון באורייתא ריח גרידא בר מן חמיסר, ארביסר מנהון לריח וחד בריח, ובמסורה, כל קריא ריח ניחח, בר מן שבעה עשר: לריח ארביסר מנהון באורייתא, והן ולקחת אתם מידם דואתה תצוה (כ"ט כ"ה), ואת הכבש השני דידי' תצוה, קרבן ראשית, בפ' ויקרא (ב' ב'), והקטירם הכהן המזבחה, דואם עז, ויקרא, ואת כל חלבה יסיר, דואם כבש אחת, דויקרא, ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים, דנו ויקח משה אותם מעל כפיהם, דידיה בו, וזרק הכהן את הדם על מזבח, דאחרי מות, והיה אם מעיני העדה, דשלח לך, אך בכור שור, קרח, על תמיד העשיה דפינחס, בכורים דידיה: והקרבתם עולה לריח, פינחס, ראש השנה דידיה, ועשיתם עולה לריח, פינחס, מלבד עלת החדש ומנחתה דידיה, פינחס, וחד בריח, וסימן. ולא אריח בריח ניחחכם, דאם בחקתי, וכולהון מלאים חד יו"ד: אשר הבאשתם את ריחנו בפ' שמות (ה' כ"א), מלא יו"ד קדים לחי"ת וחסר יו"ד תניין, להריח בה דאיש אשר יעשה כמוה, פ' תשא מלאים וחד יוד: ניחח, מלא יוד וחסר וא"ו: אשה, השין בסגול: (כט) ויניפהו, מלא יו"ד: מאיל, מלא יו"ד, וכל הדין לישנא באורייתא דכותיה: (ל) בגדיו, מלא יו"ד. וכל אורייתא דכותיה מלא: בניו, מלא יו"ד וכל שאר בניו מלא יו"ד, בר מן תרין כתיבין בנו וקרי בניו. וסימן ויתנהו ה' אלהינו לפנינו ונך אתו ואת בנו, בפ' דברים (ב' ל"ג), ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך, בפ' וזאת הברכה (ל"ג ט'): (לא) המלאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: צויתי, מלא יו"ד קדים לתי"ו כתיב. וקרי כל"ו דידיה בחירק, וקרי וא"ו דידיה בציר"י: יאכלהו, ג' מלאים אל"ף וחסר וא"ו קדים לה"א. וסי' ומצות על מררים יאכלוהו בפ' בא (י"ב ח'). (כאן) מצות ומררים יאכלהו. דבחדש השני בארבעה עשר, בפ' בהעלתך (ט' י"א): (לב) והנותר, מלא וא"ו: תשרפו, חסר וא"ו: (לג) מועד, מלא וא"ו: ימים, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן א' חסר, וסי' עד מלאת הימם, דנזיר בפ' נשא (ו' ה'): מלאת, מלא אל"ף וחסר וא"ו, וכל מלאת באורייתא דכותיה: מלאיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ימלא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: (לד) לעשת, ז"ל רמ"ה כל לישנא דלעשות באורייתא מלא בר מן תשעה חסרים וא"ו, וסימן. ולחשב מחשבת לעשת בזהב, בפ' ויקהל (ל"ה ל"ה), ויקהל משה את כל עדת בני ישראל לעשת אתם. ריש פרשה, לדעת לעשת, דועשה בצלאל ואהליאב, (שם), לעשת אתה, דויקרא משה אל בצלאל. (שם), לעשת אתה, דויקחו מלפני משה (שם) לעשת

דמרכים

דאמרינן העם להביא (שם), לעשת, דכאשר עשה ביום, (כאן). אל
בני ישראל לעשת הפסח דוידבר משה, בפ׳ בהעלתך (ט׳ ד׳): ולא יכלו
לעשת, דויהי אנשים אשר היו טמאים: עליכם, מלא יו״ד, וכל עליכם
באורייתא דכותיה מלא בר א׳ חסר יו״ד, וסי׳ והיה היום הזה לכם לזכרון,
פסוק שלפניו. ופסחתי עלכם, בפ׳ בא (י״ב י״ג): (לה) מועד,
מלא וא״ו: יומם, מלא וא״ו, וכל יומם באורייתא דכותיה מלא:
תמותו, ג׳ מלאים וא״ו וסי׳ ויאמנו דבריכם ולא תמותו. בפ׳ מקץ (מ״ב
כ׳), תשנו ולא תמותו. כאן, לא תחללו ולא תמותו, פ׳ קרח (י״ח ל״ב):
ושארא באורייתא חסרים וא״ו: צויתי, מלא יו״ד וקרי כל״י דידיה בקונן
וקריא וא״ו ... דידיה בכיר״י:

פרשת שמיני

ט (א) השמיני, מלא יו״ד, וכל שמיני באורייתא דכותיה מלא:
(ב) אהרן, ברביע, מ״ש וא״ת: לחטאת, מלא אל״ף.
וכל חטאת באורייתא דכותיה מלא בר מן א׳ חסר אל״ף, וסי׳, לחטת,
דוהיה אם מעיני העדה, בפ׳ שלח לך (ט״ו כ״ד): לעלה, חסר וא״ו,
וכל ליׁשנא באורייתא חסר, ועיין לעיל תחלת פ׳ ויקרא: תמימם,
מלא יו״ד קדמאה, וחסר יו״ד תניין וכל תמימם באורייתא דכותיה:
(ג) שעיר, מלא יו״ד, ושאר שעיר השעיר, באורייתא, דכפירא,
מלא יו״ד וחית דחסר בהון ארבעה חסר יו״ד, וסי׳, איש שער. בפ׳
תולדות (כ״ז י״א), כידי עשו אחיו שערות (שם כ״ג), מדם הפר ומדם
השער, בפ׳ אחרי מות (ט״ז י״ח), על ראש השער, קדמאה, מיהו
בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כולהון בליׁשנא דכפירי מלאים יו״ד. עכ״ל
דמ״ה: עזים, מלא חד יו״ד בין זיי״ן למ״ם, וכל עזים, העזים,
באורייתא דכותיה: (ד) ושור, מלא וא״ו: לשלמים, מלא יו״ד,
וכל ליׁשנא דשלמים באורייתא דכותיה מלא: לזבח, בפשט האחרון לבד,
ובן המזבח. בפסוק ז, מ״ש וא״ת, וחסר וא״ו, וכל אורייתא דכותיה:
בלולה, מלא וא״ו, וכולהון כתיבין כן: אליכם, מלא יו״ד,
שׁשה חסרים יו״ד באורייתא, וסי׳, הוא אשר דברתי אלכם, בפ׳ מקץ
(מ״ב י״ד), ולא ישמע אלכם פרעה, בפ׳ וארא (ו׳ ד׳), כי ידבר אלכם
פרעה, (שם ט׳), ואשר אלכם נעת, בפ׳ דברים (א׳ ט׳), ואמר
אלכם באתם עד הר, (שם כ׳): ואמר אלכם לא תערצון (שם כ״ט):
וכל שאר אורייתא מלאים יו״ד: (ה) מועד, מלא וא״ו. בחומש ר״א
פרעמ״ש לא הוא״ו במלת ויעמדו במתג, והוא שלא כדין, רק היו״ד היא
במתג. והפת״ח שבעי״ן הוא תנועה קלה בראיית רפיון הדל״ת שאחר
השו״א: (ו) וירא, אל״ף כתיב בסוף תיבותא: אליכם, מלא יו״ד,
כבוד, מלא וא״ו: (ז) חטאתך, מלא אל״ף: עלתך, ג׳ חסר
וא״ו וחסר יו״ד, וסי׳ עלתך, כאן, התיצב על עלתך, בפ׳ בלק
(כ״ג ט״ו), התיצב כה על עלתך, שם. ספר יׁשר (ר״ל מוגה) בעי״ן,
מ״ש וא״ת: (ט) ויקרבו, דין הוא חסר יו״ד, ושאר יקריבו, ויקריבו,
באורייתא מלאים: אליו, מלא יו״ד, וכולהון דכותיה: ויטבל,
חסר וא״ו: קרנות, דין הוא מן ד׳ מלאים וא״ו. וכבר כתבנו בזה בפ׳
ויקרא: יסוד, מלא וא״ו: (י) הכלית, חסר וא״ו. ועיין לעיל פ׳
ויקרא: היתרת, חסר וא״ו: הקטיר, מלא יו״ד: (יב) העלה,
חסר וא״ו: וימצאו, תרין בפרשה חסרים וא״ו, כאן, ולקמן (בפסוק
י״ח): (יג) המציאו, מלא יוד: לנתחיה, מלא יו״ד: (יד) הכרעים,
מלא חד יו״ד: (טז) ויעשה, חסר יו״ד, העי״ן בשו״א ופת״ח:
(יז) וימלא, מלא אל״ף בסוף תיבותא: עלת, חסר וא״ו: (יח)
וימצאו, חסר יו״ד: (יט) החלבים, מלא יו״ד: והכלית, חסר
וא״ו: (כ) וישימו, מלא יו״ד, וכל אורייתא כותיה: החזות,
מלא וא״ו, וכולהון מלאים: (כא) שוק, מלא וא״ו: הימין, מלא
יו״ד, וכל ימין דכותיה באורייתא מלא: הניף, מלא יו״ד, וכל הניף
באורייתא דכותיה: (כב) ידו, ידיו קרי, דין הוא מן ג׳ חסרים יו״ד:
מעשת, ב׳ חסרים וא״ו באורייתא. וסימן, חללה לך מעשת כדבר הזה,
בפ׳ וירא (י״ח כ״ה), ודכותיה, וירד מעשת, כאן, הדין חסרים וא״ו
ושאר אורייתא מלאים: (כג) ויבא, חסר וא״ו ומלא אלף, וכל ויבא
דכותיה באורייתא: וירא, אל״ף כתיב בסוף תיבותא: (כד) וירנו,
חסר וא״ו: פניהם, מלא יו״ד, וכל פניהם באורייתא דכותיה:

י (א) ואביהוא, חדא מלה כתיב, ומלא יו״ד קדים לה״א, ומלא
וא״ו, ואל״ף בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה: איש, מלא
יו״ד, וכל איש דכותיה מלא: וישימו, מלא יו״ד: עליה, מלא יו״ד,
וכל עליה דכותיה: קטרת, חסר וא״ו: ויקריבו, מלא יו״ד: אתם,
חסר וא״ו: (ב) אותם, דין הוא מן ל״ט אותם שהם מלאים וא״ו:
וימתו, חסר וא״ו בין מ״ם לתי״ו, וכל אורייתא דכותיה חסר:
(ג) בקרבי, חסר וא״ו: וידם, חסר וא״ו: (ד) מישאל, מלא
יו״ד בתר מ״ם: עזיאל, חסר וא״ו ומלא יו״ד, וכל עזיאל באורייתא
דכותיה: דד, חסר וא״ו: אלהם, חסר יו״ד, דליתיה מן י״ז מלאים
יו״ד באורייתא, וסי׳, את לוט אליהם, דוישלחו האנשים את ידם, בפ׳
וירא (י״ט י׳), ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה, בפ׳ וישלח
(ל״ד י״ד): לפה ואשלחך אליהם, בפ׳ וישב (ל״ז י״ג), ויאמר אליהם
שמעו נא החלום (שם), ובטרם יקרב אליהם, (שם), ויבא אליהם
יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים (שם), ויתנכר אליהם בפ׳ מקץ
(מ״ב ז׳), ויאמר אליהם אביהם, דויהי כאשר כלו לאכול, מקץ, אשר
דבר אליהם, דולהורת את בני ישראל, שמיני (י׳ י״א), ואמרת אליהם
זה הדבר, דאשר ישחט שור או כשב, אחרי מות (י״ז ג׳), וירא כבוד
ה׳ אליהם, דויבא משה ואהרן, בפ׳ חקת (כ׳ ו׳), ויאמר אליהם לינו
פה הלילה, בפ׳ בלק (כ״ב ח׳), ויאמר אליהם משה התייתם כל נקבה,
בפ׳ מטות (ל״א ט״ו), ויאמר אליהם משה אם תעשון, בפ׳ מטות (ל״ב
כ׳), וכלות אליהם כל היום, בפ׳ כי תבא (כ״ח ל״ב), ויסרו אתו ולא
ישמע אליהם, בפ׳ תצא (כ״א י״ח), ודבר אליהם, דנביא אקים להם,
בפ׳ שפטים (י״ח י״ח): קרבו, הקורא יטעים הגרי״ש קודם התלישא:
אחיכם, מלא יו״ד, וכל אחיכם דכותיה בליׁשנא: (ה) וישאם,
חסר וא״ו: בכתנתם, חסר דחסר כתיב, ז״ל א״ת התי״ו בשו״א לבד
ברוב ס״ס ומ״ש כתב ג״כ, התי״ו בשוא לבדו ודינה בחטף קמץ, ובס״א
מדוייק מצאתי התי״ו בחטף קמץ, כ״כ רד״ק במכלול ובשרשים, כבר
כתבתי לעיל, שמה שהזכירו בחטף קמץ, ר״ל קמץ חטוף: (ו) ולאלעזר,
בתלישא. ולאיתמר, חדא מלה כתיב ומלא יו״ד, וכל אורייתא דכותיה
כתיב: ראשיכם, מלא דמלא כתיב, מלא אל״ף ומלא יו״ד: ובגדיכם,
מלא יו״ד, וכל בגדיכם דכותיה מלא: תפרמו, חסר וא״ו, וכל ליׁשנא
חסר: ולא תמתו, חסר וא״ו: ועיין לעיל סוף פ׳ נו: יקצף, חסר
וא״ו: בית, מלא יו״ד, ועיין לעיל בפ׳ נו: (ז) עליכם, מלא יו״ד:
(ט) ובניך, מלא יו״ד, וכל בניך דכותיה: בבאכם, חסר וא״ו:
תמתו, חסר וא״ו: חקת, חסר וא״ו, ודכוותיה כולהון חסרים:
עולם, מלא וא״ו: לדרתיכם, חסר תרין ווי״ן ומלא יו״ד, וכל לדרתיכם
דכותיה: (י) ולהבדיל, מלא יו״ד, וכל ליׁשנא דכותיה, מלא יו״ד:
זה לשון מ״ש, מאריך (ר״ל מתג) בוא״ו והלמ״ד בשו״א לבדו, וא״ת
כתב, הלמ״ד בשו״א ופתח, ולפי כללי דיני תנועה קלה הנזכרים בס׳
מוהר התיבה, מגולה, מה שנדפס בחומש ר״א פרעמש״לא הוא״ו במתג
והלמ״ד בשוא ופתח, הוא תרתי דסתרי אהדדי, כי המאספים שבוא״ו
הוא תנועה קלה, פי הוא תמורת שוא שבוא״ו החבור לפי שהלמ״ד בשו״א,
ולא יבאו שני שואין געים רצופים, ומתג שבתנועה קלה יגרום שיבוא אחריו
שוא נח, ושוא עם הפתח מורה שהוא שוא נע, ובפ׳ בראשית כ׳ מ״ש בפסוק
י״ח ג״כ פלוגתא בלמ״ד אם היא בשוא לבד או בשוא ופתח, ונראה יותר
לדחות המתג והלמ״ד היא בשוא נע כדין אחרי תנועה קלה, כי הכרחיות
המתג שבתנועה השלישית ממקום הנחת טעם היינו בתנועה שהיא בעצם
וראשונה, לא כן בתנועה קלה, כן נראה לפי הסברא והמלה נזקף
קטן, כ״כ מ״ש בפ׳ בראשית: בין, מלא יו״ד, וכל בין באורייתא מלא
יו״ד, בר מן ליׁשנא דבר דכתיב חסר יו״ד: מקדש, חסר וא״ו, וכל
אורייתא בליׁשנא דכותיה חסר: החל, חסר וא״ו: הטהור, מלא
וא״ו, וכל אורייתא בליׁשנא דכותיה מלאים, בר מן ה׳ דמסיר עליהם
חמשה חסרים בליׁשנא, וסי׳, להבדיל בין הטמא ובין הטהר, דסוף פרשת
ויהי ביום השמיני, להורות ביום הטמא וביום הטהר, בפ׳ מצורע (י״ד
נ״ז), ובין העוף הטמא לטהר, דסוף פ׳ קדשים תהיו, על השלחן
הטהר, דאמר אל הכהנים, והזה הטהר, דפרה אדומה, ושארא ליׁשנא
דטהור, מלא וא״ו: (יא) ולהורת, מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו
תניין וכל ליׁשנא באורייתא דכותיה: החקים, חסר וא״ו ומלא יו״ד:
וכל חקים באורייתא דכותיה: אליהם, דין הוא מן י״ז מלאים באורייתא,
וכבר הזכרו לעיל פסוק ג׳: (יב) ואל אלעזר, באפר ישר (ר״ל
במוגה), לא במקף, מ״ש וא״ת: איתמר, הקדמא באל״ף והמ״ס בגלגל
(ר״ל במונח) מ״ש: הנותרים, מלא וא״ו ומלא יו״ד, ודכותיה, ואתו
שמות השמה הנותרים, בפ׳ תטה מלא וא״ו ומלא יו״ד, וחד מלא וא״ו
וחסר

וחסר יו"ד, וסימן, הנותרים דויקצף (לקמן פסוק ט"ז): הנותרת, מלא וא"ו: מאשי, עם יו"ד בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה יו"ד בסוף תיבותא: ואכלוה, מלא וא"ו: מצות, מלא וא"ו: (יג) במקום קדוש, תרויהון מלאים, וא"ו, וכל קדוש באורייתא דכותיה מלא בר מן עשרה חסרים וא"ו, וסי', ושלא את בשרו במקום קדש, דפ' תצוה (כ"ט ל"א), במקום קדש, דהנותרת ממנה יאכלו, דזאת תורת המנחה, בפ' צו (ו' ז'), במקום קדש, דהכהן המחטא אתה יאכלנה (שם), במקום קדש, דכל אשר יגע בבשרה יקדש (שם), וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש, קדמאה דפסוק, (בפ' אמור כ"א ו'), כי קדש הוא, דאשה זנה וחללה (שם), ואכלוהו במקום קדש, דלחם הפנים (שם), קדש יהיה, דכל ימי נדר נזרו תער, בפ' נשא (ו' ה'), קדש הוא דכל ימי נזרו (שם), עם קדש, דולתתך עליון על כל, ושארא אורייתא מלאים: צויתי, מלא יו"ד, וקרי בצ"י דידיה נקמץ, וקריא ואין דידיה בשו"א: (יד) התנופה, מלא וא"ו, וכל תנופה דאורייתא דכותיה מלא: שוק, מלא וא"ו, וכל שוק באורייתא דכותיה מלא: ובנתיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל לשון דבנתיך באורייתא דכותיה, בר מן א' מלא דמלא, וסי', פן תגזול את בנותיך, דויען יעקב ויאמר ללבן בפ' ויצא (ל"א ל"א), שהוא מלא וא"ו ומלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד: (טו) אשי, דין הוא מן ז' דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא: יביאו, מלא יו"ד וכל יביאו דכותיה מלא: להניף, מלא יו"ד: (טז) דָרֹשׁ, נראה שיטה, וכן הביא מ"ש בשם מסכת סופרים, (והיא חצי התורה בתיבות):

דָרַשׁ, חסר וא"ו: שרף, חסר וא"ו: ויקצף, חסר וא"ו, וכל ויקצף באורייתא דכותיה חסר: הנותרם, חסר יו"ד: (יז) מדוע, כל אורייתא מדוע מלא חד וא"ו דקרי בין דלית לעי"ן: עון, חדוא"ו: עליהם, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן י"ג חסרים יו"ד, וסי' ויגשק לכל אחיו ויבך עלהם, בפ' ויגש (מה ט"ו), ויקן יוסף את כל אדמת, כי חזק עלהם (שם), ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם, בפ' שמות (ה' י"ד), שלא העז וירד עלהם הברד בפ' וארא (ט' י"ט), וישב ה' עלהם את מי הים, דכי בא סוס, בפ' בשלח (ט"ו י"ט), וירם תולעים ויבאש, ויקצף עלהם, (שם), ואתה תחזה, ושמת עלהם, בפ' יתרו (כ' כ"א), וביום פקדי ופקדתי עלהם, בפ' כי תשא (ל"ב ל"ד), ועשה לפר כאשר עשה וכפר עלהם הכהן, בפ' ויקרא (ד' כ'), על פי אהרן ובניו תהיה, ופקדתם עלהם במשמרת, בפ' נשא (ד' כ"ז), ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עלהם (שם), ויאמרו אנשי אנשים, ותנח עלהם הרוח, בפ' בהעלתך (י"א כ"ו), ושבך עמד עלהם, דואמרו אל יושב, בפ' שלח לך (י"ד י"ד), (יח) הובא, מלא וא"ו קדים לבי"ת: פנימה, מלא יו"ד: אכול, ב' מלאים באורייתא ושארא אורייתא חסרים, וסי', ויאכל גם אכול את כספנו, בפ' ויצא (ל"א ט"ו), אכול תאכלו אתה בקדש (כאן) מלאים וא"ו: צויתי, מלא יו"ד קדים לתי"ו, וקרי בצ"י דיליה בחירי"ק וקרי וא"ו דידיה בשו"א: (יט) הקריבו, מלא יו"ד: חטאתם, מלא אל"ף: עלתם, דין לחוד, חסר וא"ו: ותקראנה, מלא אל"ף, ומלא ה"א בסוף תיבותא: הייטב, מלא יו"ד בתר יו"ד קדמאה, וכל לישנא דייטב באורייתא דכותיה מלא בתרין יודי"ן, הה"א בפתח לבד, והיו"ד דגושה, והטי"ת רפויה (מ"ש) עיין בנאור: (כ) בעיניו, מלא תרין יודי"ן, וכל עיניו באורייתא דכותיה:

יא (א) אלהם, חסר יו"ד, דליתיה מן י"ז מלאים ובבר הובאו (לעיל י"ד): (ג) ושסעת, חסר וא"ו, וכל שסעת באורייתא דכותיה: פרסת, חסר וא"ו, ותבריה דמשנה תורה, בפ' ראה, מלא וא"ו: גרה, ה"א כתיב בסוף תיבות', ודכותיה בלישנא אחרינא והיינו עשרים גרה, בפ' כי תשא (ל' י"ג), כל הני לישני בכל אורייתא ה"א כתיב: (ד) ממעלי, ב' כתיבין יו"ד בסוף תיבותא, וסי' אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה (כאן), ותבריה דמשנה תורה, אך את זה לא תאכלו ממעלי, ותלתא כתיבין ה"א כהדין לישנא, וסימן, כי מעלה גרה הוא, דאך את זה, כי מעלה גרה הוא, דזאת השפן, כי מעלה גרה הסה, דמשנה תורה, אף על גב דלשון רבים הוא כתיבין ה"א: וממפרסי, דין חסר יו"ד קדים לסמ"ך: ותבריה דמשנה תורה, מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: איננו, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין בין תרין נוני"ן, וכל איננו דכותיה: מפרים, מלא יו"ד, וכל מפרים באורייתא דכותיה, ודכותיה ופרסה לא יפרים, דהשפן, מלא יו"ד ודכותיה ופרסה לא הפריסה,

דארנבת, מלא יו"ד: (ז) החזיר, מלא יו"ד: גרה, הגימ"ל דגושה: לא יגר, הגימ"ל דגושה: (ח) טמאים, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה: (ט) סנפיר, כל אורייתא מלא יו"ד: במים, מלא חד יו"ד, וכל מים דכותיה חד יו"ד: במים, מלא יו"ד וכל לישנא דכותיה מלא: ובנחלים, מלא יו"ד, וכל לישנא דנחלים באורייתא דכותיה: אתם, חסר וא"ו: (י) אין, מלא יו"ד, וכל דכותיה מלא: (יג) תשקצו מן, הקו"ף דגושה: העזניה, חסר כתיב, ותבריה דמשנה תורה דכותיה, העי"ן נקמ"ץ לבד והיו"ד דגושה: (יד) הראה, בדלי"ת: האיה, חד יו"ד: למינה, מלא יו"ד, וכל אורייתא מלא: (טו) ערב, חסר וא"ו, וכל באורייתא דכותיה: (טז) למינהו, מלא יו"ד קדים לנו"ן, וכל למינהו דכותיה: (יז) הכוס, מלא וא"ו, וכל שם עופא דכותיה מלא: הינשוף, מלא וא"ו, ותבריה דמשנה תורה דכותיה מלא: (יט) החסידה, מלא יו"ד, ודכותיה דמשנה תורה: האנפה, ה"א בסוף תיבותא: הדוכיפת, מלא דמלא, מלא וא"ו ומלא יו"ד, ותבריה דמשנה תורה דכותיה: (כ) ההלך, חסר וא"ו: (כא) לא, כתיב באל"ף וקרי לו בוא"ו: כרעים, מלא חד יו"ד, וכל כרעים באורייתא דכותיה מלא: לרגליו, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה: (כב) למינו, מלא יו"ד, וכל למינו באורייתא דכותיה מלא: הסלעם, הסמ"ך נקמץ לבד: החרגל, הגימ"ל דגושה חסר וא"ו: (כד) הנגע, חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב, וכל נגע דאורייתא דכותיה, בר מן א' מלא וא"ו וחסר יו"ד, וסי' וכל הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו, ורחץ, דואשה כי יזוב זוב, בפ' מצורע (ט"ו כ"ז): (כה) הנשא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף, וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן א' מלא וא"ו, וסי' והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ, בפ' מצורע (ט"ו י'), ושארא חסרים: בגדין, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא, הבי"ת דגושה: (כו) לכל, הלמ"ד בגעיא (מ"ש), (ר"ל במתג): (כז) הולך, עשרה מלאים וא"ו באורייתא, וסימן, ואנכי הולך ערירי, בפ' לך לך (ט"ו ב'), ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות, בפ' תולדות (כ"ה ל"ב), ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך, בפ' ויצא (כ"ח כ'), הולך וחזק דויהי קול השופר, בפ' יתרו (י"ט י"ט), וכל הולך על כפיו (כאן), כל הולך גחון, לקמן פסוק מ"ב, וכל הולך על ארבע (שם), ויחר אף אלהים כי הולך הוא, בפ' בלק (כ"ב כ"ב), ועתה הנני הולך לעמי (שם כ"ד י"ד), וחד והולך מהרה בלשון נווי, וכל שארא באוריית', הלך, ההלך, כולהון חסרים וא"ו: כפיו, מלא יו"ד: ההלכת, חסר וא"ו: (כט) השרץ, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר: החלד, חסר וא"ו: (ל) והאנקה, ה"א בסוף תיבותא: והכח, חסר וא"ו: והלטאה, אין הלמ"ד רבתא מק"ש ואור תורה: והחמט, חסר וא"ו: (לא) במתם, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר, ואית דמסרין בהון כולהון חסרים בר מן בי מלאים, ולא מסיימי, ודגלמ' בשאר קריא, דאלו באוריית' כולהון בנוסחי דיקי חסרים. ואו כתיבי מ"ש, בשם הרמ"ה (לג) יפל, חסר וא"ו וכל, ויפל יפל, באורייתא דכותיה, הפ"א במונח מ"ש וא"ת: מהם, בפסק, מ"ש וא"ת: מכל כלי מכל במקף לא בשופר הפוך, (ר"ל במונח והכ"ף בקמץ לא בחולם: יובא, מלא וא"ו קדים לבי"ת ואל"ף בסוף: וטמא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל טמא באורייתא דכותיה: (לג) חרש, כתוב בסי"ן שמאלית: תוכו, מלא וא"ו, וכל תוכו, בתוכו, באורייתא דכותיה מלא: יטמא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל לישנא דכותיה: ואתו, חסר וא"ו, וכל אתו דכותיה חסר: תשברו, חסר וא"ו, (לד) האכל, חסר וא"ו, וכל דכותיה בשמיה דמיכלא חסר: יבוא: מלא וא"ו, ואל"ף בסוף תיבותא, ז' כתובין כן, וסי', פן יבוא והכני אם על, כפרשת וישלח (ל"ב י"ח), אם יבוא עשו אל המחנה (שם), ואחר יבוא אל המחנה, דוכבס המטהר את בגדיו, בפ' מצורע (י"ד ח'), ואחרי כן יבוא אל המחנ', דוהמשלח את השעי', בפ' אחרי מות (ט"ז כ"ו), ואחרי כן יבוא אל המחנה, דוהשרף אתם יכבס (שם כ"ח), מכל האכל אשר יאכל, אשר יבוא, כאן, זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים ומעלה יבוא, בפ' בהעלתך (ח' כ"ד), ושארא חסרים וא"ו, וכולהון עם אל"ף כתובין, עכ"ל הרמ"ה: (לה) תנור, מלא וא"ו: וכירים, מלא תרין יודי"ן חד קדים לרי"ש וחד בתריה וקרי: יתץ, חסר וא"ו: (לו) מעין, היו"ד בקמץ: ובור, מלא וא"ו: מקוה, ה"א בסוף תיבותא: (לז) זרוע, מלא חד וא"ו: יזרע, חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב: טהור, מלא וא"ו: (לח) יתן, חסר וא"ו: (לט) ימות, מלא וא"ו: היא, ז"ל רמ"ה, כל הוא, והוא, זכר מלא וא"ו ואל"ף כתיב, וכל לשון נקבה דכותיה מלא

במקף, מ"ש וא"ת: (נז) עוד, מלא וא"ו, וכל עוד, בעוד, באורייתא מלא וא"ו ואל"ף, בר מן י"א, באורייתא דכתיבין יו"ד וא"ף, וסימן, היא נער, קדמאה, דעשו מלחמה, בפ' לך לך (י"ד ב'): הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא, אמנעא משלשתן, והיא בפ' וירא (כ' ה'), והיא שלחה אל חמיה, בפ' וישב (ל"ח כ"ה), אשר היא, דוכי ימות מן הבהמה, (כאן), והיא הפכה שער לבן דנגעת, בפ' תזריע (י"ג יו"ד), והיא כהה, דואם יראנה הכהן, קדמאה (שם כ"א), שבת שבתון היא דאחרי מות (ט"ז ל"א), והיא תרמה, דואיש אשר יקח את אחותו בת אביו, בפ' קדשים (כ' יז), ה"יא מחללת, קדמאה, בפ' אמר (כ"א ט'), והיא נטמאה, דושכב איש אתה, קדמאה דפסוק, ועבר עליו רוח קנאה, תניינא דפסוק, וכל שארא הוא, כתיב עם וא"ו (מב) הולך, מלא וא"ו: גחון, מלא וא"ו, ז"ל מ"ש וא"ו רבתי ולא יותר מן הנו"ן אלא קטנה מן הנו"ן פחות מעט, עכ"ל, ז"ל רמ"ה והוא פלגא דאורייתא באותיות, ומספקא להו לרבנן וא"ו דגחון אי מהאי גיסא אי מהאי גיסא: הולך, מלא וא"ו: תאכלום, מלא אל"ף ומלא וא"ו קדים למ"ם, (מג) תשקצו, בקומץ רא"פ כשמט הדגש שבקוף והוי טעו' גמור: נפשתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל נפשתיכם באורייתא דכותיה חסרים וא"ו: ונטמתם, חסר אל"ף קדים לתי"ו: (מד) אלהיכם, חסר וא"ו ומלא יוד: והייתם, ז"ל רמ"ה והייתם, הייתם כולהון באורייתא בתרין יודי"ן, בר מן א' חסר חד יוד, וסי', ממרים הייתם עם ה', בפ' וילך (ל"א כ"ז): קדשים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל קדשים באורייתא דכותיה: קדוש, מלא וא"ו: הרמש, חסר וא"ו, דין לחוד כתיב הארץ הרמש, ושארא כתיב הארץ, הרמש הרמש מנחת שי: (מה) המעלה, ז"ל מ"ש מאריך (ר"ל מתג) בה"א לא במ"ם: להית, חסר וא"ו, ז"ל רמ"ה כל לישנא באורייתא מלא, בר מן ח' חסרים, וסימן, ורב מהית קלת, בפ' וארא (ט' כ"ח), כיו' השלישי בהית הבקר, בפ' יתרו (י"ט ט"ז), להית עד חמס, בפ' משפטים (כ"ג א'), לחבר את האהל להית אחד, בפ' ויקהל (ל"ו י"ח), להית על חשב האפד, בתראה, בפ' פקודי (ל"ט כ"א), להית להם מעתם (שם), המעלה אתכם מארץ מצרים להית (כאן), מארץ מצרים מהית להם עבדים, בפ' בחקתי (כ"ו י"ג), וכל שארא מלאים וא"ו בלישנא (מו) תורת, מלא וא"ו: הרמשת, ג' חסרים וא"ו, וסימן, ויברא אלהים, החיה הרמשת, בפ' בראשית (א' כ"א), ובכל חיה הרמשת על הארץ (שם כ"ח), וזאת תורת הבהמה והעוף הרמשת (כאן), השרצת, חסר וא"ו (מז) להבדיל, מלא יו"ד:

הטהר, דין הוא מן חמשא חסרים בלישנא:

יב (ב) תזריע, מלא חד יו"ד: דותה, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין בתריה: (ג) ימול, מלא וא"ו, וכל ימול באורייתא דכותיה: (ד) ושלשים, חסר וא"ו ומלא יוד, וכל שלשים באורייתא דכותיה: ושלשת, חסר וא"ו, וכל שלשת באורייתא דכותיה: טהרה, ז"ל מ"ש טהרה דסמיך לדמי לא מפיק ה"א, דסמיך לימי מפיק, וסימנך יהודה, פי' הה"א שאחר יו"ד של יהודה היא נעה (ר"ל שהיא נקראת) והה"א שאחר הדל"ת נחה (ר"ל נסתרת במבטא) כן ה"א של טהרה הסמוכה אצל ימי, נעה, והסמוכה אצל דמי היא נחה, וסי' אחר, וכסיתו את דמו: תבא, ט' חסרים וא"ו ועם אל"ף, וסי' בסדם של תבא כפשי, בפ' ויחי (מ"ט ו'), את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא, בפ' משפטים (כ"ג כ"ז), ואל המקדש לא תבא (כאן), גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא, בפ' דברים (א' ל"ז), כי תבא, דאשימה עלי מלך, בפ' שפטים (י"ז י"ד), כי תבא בכרם רעך, בפ' כי תצא (כ"ג כ"ה), כי תבא בקמת רעך (שם כ"ו), כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא (שם כ"ד י'), וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא, בפ' כי תבא (כ"ז ג'), וכל שארא אורייתא מלאים וא"ו וכולהון עם אל"ף: מלאת, מלא אל"ף וחסר וא"ו: (ה) שבעים, חסר וא"ו ומלא חד יו"ד דקרי בין עי"ן למ"ם כתיב: וששים, מלא יו"ד בין שי"ן למ"ם, וכל ששים באורייתא דכותיה: דמי, הדל"ת דגושה, מנחת שי: (ו) ובמלאת, חסר וא"ו: תביא, מלא יו"ד: (ז) וטהרה, הה"א בשוא ופתח: ממקר, חסר וא"ו: דמיה, מלא יו"ד, וכל דמיה באורייתא דכותיה: הילדת, חסר וא"ו: (ח) די, הדל"ת בדגש:

יג (ב) והובא, מלא וא"ו קדים לבי"ת ואל"ף בסוף תיבותא: (ג) וראה הכהן, בלא פסק אחר הכהן, מ"ש וא"ת:

ושער, בסי"ן: הפך, ברוב ספרי ספרד בפסק, א"ת: עמק, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: (ד) מראה, חסר יו"ד, וכל מראה באורייתא דכותיה: ושערה, ז"ל מ"ש, לא מפיק ה"א, וקנבו שבפסוק דוראה הכהן והנה (לקמן כ'), במפיק, ואיכון מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק: והסגיר, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (ה) השביעי, מלא יו"ד, ועיין בת"ם פרשת נח (ויב ט"ו), בעיניו, מלא תרין יודי"ן, וכל עיניו באורייתא דכותיה: והסגירו, מלא יו"ד, ודכותיה כל אורייתא מלא יו"ד: שנית, מלא יו"ד, וכל שנית באורייתא דכותיה מלא: (י) והיא, דין הוא מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף: ומחית, בקומץ של ר"א פרעמסלא, קנוע מתג במ"ס, ובאמת אין לו שייכות כאן, גם בקומץ של מ"ש ליתיה: בשאת, ז"ל מ"ש הסי"ן רפה ובלא מאריך, (ר"ל מתג), מכלול דף כ"א, וכ"כ בפי' (תהלים ק"ח) שהסי"ן רפה, וכ"כ המאירי ולוית חן שער א', וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה שהמשפט להכבד והיקל, עכ"ל: (יא) נושנת, מלא וא"ו: לא יסגרנו, חסר יו"ד, ז"ל מ"ש, במקרא גדולה כתיב ולא, וטעות הוא, עכ"ל: (יב) פרוח, מלא חד וא"ו: מראשו, מלא אל"ף קדים לשי"ן, וכל לישנא דראשו באורייתא דכותיה: עיני, מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, וכל לישנא עיני באורייתא דכותיה: (יג) טהור, מלא וא"ו: (יד) הראות, מלא וא"ו, ומסר עליהון כל לישנא מלא: (טז) או כי, כי במאריך לא במקף, מ"ש וא"ת, ובקומץ ר"א פרעמסלא, כי, במרכא: ישוב, מלא וא"ו, וכל ישוב באורייתא דכותיה: (יח) יהיה בו, כל יהיה בו דפרשתא רפי שאין בהם דין דחיק (מ"ש): בערו, חסר וא"ו, וכל לשון ערו באורייתא דכותיה חסר: שחין, מלא יו"ד, וכל לישנא דשחין באורייתא דכותיה מלא: ונרפא, אל"ף כתוב בסוף תיבותא, וכל נרפא באורייתא דכותיה: (יט) במקום, כולהון דכותיה מלאים בר מן א' לחוד חסר וא"ו, וסימן במקום קדש, דואת איל המלאים תקח, בפרשת תצוה (כ"ט ל"א): (כ) מראה, אין בא"לף פשט, מ"ש וא"ת, אמנם בקומץ של ר"א, פרעמסלא, האל"ף בפשט, והוא הנכון על פי כללי דיני מלעיל ומלרע אשר הובאו בספר צהר התיבה: ושערה, דין הוא מפיק ה"א: (כא) והיא, דין הוא מן י"א דכתיבין יו"ד ואל"ף: (כב) נגע הוא, הה"א בחירק לא שורק בוא"ו, מ"ש וא"ת: (כג) תחתיה, מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה מלא, החי"ת בשוא לבד, א"ת: תעמד, חסר וא"ו, וכל תעמד, ותעמדי באורייתא דכותיה חסר: (כד) והיתה מחית, הוא"ו בגעיא (מ"ש), אמנם לא כן הוא בקומץ של ר"א פרעמסלא: (כו) והוא כהה, כתיב בוא"ו: (כח) צרבת המכוה הוא, הוא כתיב בוא"ו, שאינו מן י"א הכתובים יו"ד, מ"ש וא"ת: (ל) מראהו, חסר יו"ד, וכל אורייתא דכותיה חסר יו"ד ומסר עליהון כל לישנא חסר יו"ד: צהב, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא' דכותיה חסר: (לא) שחר, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר: (לג) והתגלח, הגימ"ל רבתי, הגימ"ל דגושה, אור תורה: יגלח, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב, וכל יגלח דקרי דכותיה חסר יו"ד דכותיה: (לה) פשה, ה"א בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה ה"א: אחרי, מלא יו"ד בסוף תיבותא, וכל אחרי דכותיה: (לח) בהרת, חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה: לבנת, דין חסר וא"ו, ודכותיה בפסוק שלאחריו בהרת כהות לבנת, חסר וא"ו: (לט) כהות, מלא וא"ו: בהק, חסר וא"ו: (מ) קרח, חסר יו"ד דקרי בין רי"ש לחי"ת ולא כתיב: (מא) פניו, מלא יו"ד, וכל פניו בלישנא באורייתא דכותיה מלא: גבח, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב, ואין צריך לומר דחסר יו"ד קדמאה דאתי דגש בתריה עכ"ל רמ"ה: (מב) בקרחת, הבי"ת רפה, מ"ש וא"ת: פרחת, חסר וא"ו, וכל פרחת באורייתא דכותיה ומסרא עליהון חסרים: (מד) צרוע, מלא חד וא"ו, וכל לישנא דכותיה מלא וא"ו: טמא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל לישנא דכותיה: בראשו, מלא אל"ף קדים לשי"ן, וכל לישנא דאורייתא דכותיה: (מה) בגדיו, הבי"ת דגושה והגימ"ל רפה, מ"ש וא"ת: פרמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: פרוע, דין מלא וא"ו: (מו) מושבו, מלא וא"ו: (מז) פשתים, מלא יו"ד, וכל לישנא דפשתים באורייתא דכותיה מלא: (מח) בשתי, ז"ל מ"ש, בספרים מדוייקים השי"ן רפה ובשוא לבדו והבי"ת במאריך (ר"ל במתג), ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושנה, עכ"ל אמנם בקומץ ר"א פרעמסלא, אין הבי"ת במתג, ונכון הוא, כי חירק הבית הוא תנועה קלה כדין אותיות בוכ"ל שאחריהם חירק ואם הוי מתג בבי"ת, הוי תנועה קלה במתג ודינה להיות אחריה שוא נח, כמבואר בס' צוהר התיבה, ובאמת התי"ו רפה, וזה מוכיח שהשוא שבשי"ן הוא שוא נע, כדין תנועה קלה שאינה במתג: (מט) אדמדם, דלי"ת שניה דגושה, מ"ש וא"ת: והראה, הה"א בקמץ לבד: (נג) בלי עור,

דכותיה

דכותיה מלא בר מן ב' חסרים דאו, וסי', עד כל ימי הארץ, בפ' נח (ח' כ"ב), ויאמרו האנשים של לוט עד מי, בפ' וירא (י"ט י"ב): (נח) כלי, בשופר הפוך (ר"ל במהפך) לא במקף:

פרשת מצורע

יד (ב) המצרע, חסר וא"ו: (ד) צפרים, מלא יו"ד, ודכותיה שתי צפרים דנגעי בתים: חיות, דגש ומלא וא"ו כתיב ומסיר עליה כולהון מלאים: טהרות, חסר ואו קדמאה ומלא ואו בתראה, ומסיר עלי' כולהון חסרים וא"ו קדמאה: תולעת, מלא וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים ואו ומסר עליהון תרין חסרים בלישנא, וסי', ותלעת שני, דוגמת המשכן תעשה, בפ' תרומה (כ"ו א'), כי תאכלנו התלעת, בפ' כי תבא (כ"ח ל"ט), מכלל דשאר תלעת דאורייתא מלא ואו, ומסורתא דמסרא בהון תלתא מלאים, שבושא הוא, דעל כרחך מלאים טובא הוא, וניסחי דיקי במסורתא קמיתא סליק, עכ"ל רמ"ה: ואזב, חסר ואו, ז"ל רמ"ה, ג' מלאים וא"ו, וסי', ולקחתם אגדת אזוב, בפ' בא (י"ב כ"ב), ולקח הכהן עץ ארז ואזוב, בפ' חקת (י"ט ו'), ולקח אזוב וטבל במים, שם, פסוק י"ח, וכל שארא אורייתא חסרים: (ה) הצפור, מלא ואו, ז"ל רמ"ה, שיתא מלאים ואו בלשון עוף, וסימן, המה וכל החיה למינה, כל צפור כל כנף, בפ' נח (ז' י"ד), וזוה הכהן ושחט את הצפור, כאן, וחטא את הבית בדם הצפור, לקמן פסוק כ"ב), קדמאה דפסוק, תבנית כל צפור כנף, בפ' ואתחנן (ד' י"ז), כל צפור טהרה תאכלו, בפ' ראה (י"ד י"א), כי יקרא קן צפור, בפ' כי תצא (כ"ב ו'), הלין שיתי בצפרי, ותלתא בשמות דגברי מלאים ואו, וסימן, וירא בלק בן צפור, בפ' בלק, (כ"ב ב'), ובלק בן צפור מלך למואב, שם, פסוק ד', כה אמר בלק בן צפור, שם, (פסוק טז), ושארא בין בצפרי בין בשמא דגברי חסר ואו: חיים, כל לשון חיים באורי' מלא בתרין יודי"ן: (ו) את הצפר, חסר וא"ו: יקח, הקו"ף דגושה מ"ש וא"ת: התולעת, מלא וא"ו: האזב, חסר וא"ו: אותם, דין הוא א' מן ל"ט מלאים ואו בלישנא באורייתא: השחטה, ז"ל רמ"ה, תרין בטהרת נגעים חד בנגעי אדם וחד בנגעי בתים, קדמאה חסר וא"ו, בתראה מלא וא"ו, וסי', בדם הצפר השחטה, כאן, דין חסר וא"ו, בדם הצפור השחטה, ולקח את עץ הארז ואת האזב (לקמן פסוק כ"א), דין מלא וא"ו: (ז) והזה, הזי"ן דגושה: על בדרגא: (ה) יבוא, דין הוא מן ז' מלאים וא"ו ואל"ף בסיף תיבותא: (ט) והיה ביום, ז"ל מ"ש, הני"ת רפה שהתרסא (ר"ל תלישא קטנה) אינו טעם מפסיק: גבת, חסר וא"ו, הגימ"ל והבי"ת דגושות: (י) כבשים, הכ"ף רפה: תמימם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, וכל תמימם באורייתא דכותיה: ולג, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר: (יא) והעמיד, מלא יו"ד, וכל העמיד באורייתא דכותיה מלא: הכהן המטהר, ז"ל א"ת, בספרי ספרד, המ"ם בשוא ופתח עכ"ל, וכן הוא בחומש כ"י פרעמסלא, אמנם בחומש מ"ש, המ"ם בשוא לבד, מכל מקום הוא שוא נע: (כא) דל, בדגש, מ"ש וא"ת, ועשרון, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה, ב' חסרים וא"ו באורייתא, וסימן, ועשרן, דזה אשר תעשה על המזבח, בפ' תצוה (כ"ט מ'), ועשרן, דוכראשי חדשיכם, קדמאה, בפ' פנחס (כ"ח י"ג), ושארא באורייתא, עשרון, ועשרון, מלא וא"ו: (כג) פתח, במאריך (ר"ל במתג), לא בתביר כמ"ש, מ"ש וא"ת, ואולם בחומש כ"י פרעמסלא, ובשאר חומשים מדוייקים, מלת פתח, במרכא, ומלת אהל, במתג: השמאלית, השי"ן דגושה: (לד) תבאו, חסר וא"ו, וכל תבאו דאורייתא דכותיה: כנען, חסר וא"ו, וכל כנען, הכנען, באורייתא דכותיה חסר: לאחזה, הזי"ן בדגש, וחסר וא"ו, וכל אחזה באורייתא דכותיה: נגע, הנו"ן בסגול: אחזתכם, הזי"ן דגושה, וכל אחזתכם באורייתא חסר וא"ו: (לה) ובא, אל"ף בסוף תיבותא, וכל בא לשון ביאה דכותיה כתיב: הבית, חד יו"ד כתיב, וכל בית דכותיה: והגיד, מלא יו"ד בין גימ"ל לדל"ת, וכל הגיד באורייתא דכותיה: (לו) יבא, חסר וא"ו, דליתיה מן ז' מלאים, וכולהון עם אל"ף כתיבין: לראות, מלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה מלא, בר מן ג' חסרים וא"ו, וסימן, ולא יוכל לראת, דוכסה את עין הארץ, בפ' בא (י' ה'), וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל, בפ' נח (י"א ה'), ויאמר לא תוכל לראת את פני, בפ' כי תשא (ל"ג כ'), מכלל דשאר אורייתא מלאים: יטמא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא:

(לז) בקירת, מלא יו"ד וחסר וא"ו, ודכותיה בקירת הבית, דושב הכהן, (לקמן פסוק ל"ט), ומסר עליהון תרין חסרים כלומר חסרים וא"ו: שקערורת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה: ירקרקת, חסר וא"ו: או אדמדמת, חסר וא"ו: ומראיהן, מלא יו"ד: הקיר, מלא יו"ד, וכל לשון קיר באורייתא דכותיה מלא: (לט) פשה, הפ"א דגושה, וכן חברו שבסמוך: (מ) האבנים, מלא יו"ד, וכל לישנא מלא יו"ד כתיב: והשליכו, מלא יו"ד: לעיר, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא: (מא) יקצע, חסר יו"ד דקרי בין כד"ילעי"ן ולא כתיב: (מב) אחרות, מלא וא"ו, וכל אחרות דכותיה מלא: והביאו, בלא יו"ד: (מג) ישוב, מלא וא"ו, וכל ישוב באורי' דכותיה: הקצות, מלא ואו: הטוח, מלא ואו: (מו) והשכב, חסר ואו, וכל שכב, השכב, באורייתא דכותיה חסר: והאכל, חסר וא"ו: (מח) בא, חסר וא"ו, וכל בא בלישנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף, בר מן ד' שהם מלאים וא"ו ומלא אל"ף, וסימן בא ברוך ה', בפ' חיי שרה (כ"ד ל"א), עד בוא אדניו אל ביתו, בפ' וישב (ל"ט ט"ז), עד בוא יוסף בצהרים, בפ' מקץ (מ"ג כ"ה), עד בוא תבואתה, בפ' בהר (כ"ה כ"ב): פשה, הפ"א רפה: הטח, דין הוא חסר וא"ו: (מט) לחטא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: ואזב, חסר וא"ו: (נ) הצפר, חסר וא"ו: (נא) האזב, חסר וא"ו: התולעת, מלא וא"ו: (נב) וחטא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: בדם הצפור, מלא וא"ו: ובצפור, חסר וא"ו: ובאזב, חסר וא"ו: התולעת, מלא וא"ו: (נד) התורה, מלא וא"ו, וכל לישנא דתורה דכותיה באורייתא מלא: (נו) ולשאת, ז"ל מ"ש הלמ"ד בלא מאריך והשין רפה וכן ראיתי במקצת הספרים וזהו ג"כ דעת רד"ק במכלול דף כ"א, ובתילים מזמור כ"א וכן כתב בעל א"ת, וגם ר' יונה הביאו עם אחרים שהמשפט בהם הכבד והוקלו: (נז) להורת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין, וכל לישנא באורייתא דכותיה: הטהר, חסר וא"ו, וזה הוא א' מן חמשה חסרים דמסי"ר עליהון:

טו (ב) אלהם, חסר יו"ד דליתיה מן י"ז מלאים: וזבו, מלא ואו, וכל לישנא דזובו דכותיה מלא: (ג) החתים, מלא יו"ד: (ו) והישב, חסר וא"ו, ז"ל רמ"ה, י"ז מלאים וא"ו באורייתא, וסי', יושב בקרבו, דואשביעך בפ' חיי שרה (כ"ד ג'), והוא יושב בארץ הנגב, דויצחק בא מבא, שבפסוק ס"ב, וירא יושב הארץ הכנעני, בפ' ויחי (נ' י"א), את' יושב לבדך, דוירא חתן משה, בפ' יתרו (י"ח י"ד), פן תכרת ברית ליושב הארץ, בפ' כי תשא (ל"ד י"ב), ושלאחריו, פן תכרת ברית ליושב, שם, פסוק ט"ו, ומה הערים אשר הוא יושב, תנייא דפסוק, בפ' שלח לך (י"ג י"ט), עמלק יושב, ב' בפסוק, (שם כ"ט), ואמרו אל יושב הארץ, (שם י"ד י"ד), והעמלקי והכנעני יושב בעמק, (שם כ"ה), אשר יושב בחשבון, דויאמר ה' אל משה אל תירא, בפ' חקת (כ"א י"ד), אחרי הכתו את סיחן, ב' בפסוק, בפ' דברים (א' ד'), יושב, דויאמר ה' אלי אל תירא אתו, (שם ג' ב'), בעבר הירדן בגיא, דאז יבדיל, בפ' ואתחנן (ד' מ"ו), הלין שבסר מלאים וא"ו באוריית', ושארא לישנא דיושב באוריית' חסר וא"ו, ושארא לישנא דכותיה חסר בר א' מלא בלישנא אחרי' ויושב יוסף את אביו ואת אחיו, בפ' ויגש (מ"ז י"א), ומסר' עליה כולהון מלאים בר מן ב' חסרי' בנביאי' וכתובים, עכ"ל רמ"ה: (ז) והנגע בבשר הזב, (חצי הספר בפסוקים), חסר דחסר כתיב, חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב, וכל נגע דאוריית' דכותיה, בר מן א' מלא ואו וחסר יו"ד, וסי' וכל הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו ורחץ, דואשה כי יזוב זוב (לקמן פסוק כ"ז): (ח) ירק, חסר וא"ו: בטהור, ז"ל מ"ש, בהעתק הללי בטהר, ירושלמי בטהור, עכ"ל, ובכל ספרים שלנו מלא, וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (ט) המרכב, הכ"ף בפתח: (י) תחתיו, תי"ו ראשונה רפה: והנושא, מלא וא"ו קדים לשי"ן, ז"ל מ"ש, תנן במס' נדה ריש פרק ד' (דף ל"ג), בנות עכו"ם נדות מעריסתן, וכעכו"ם משכב תחתון כעליון וכו', ואמרינן בגמרא מ"ש, והנשא כתיב, ופי' רש"י והנשא כתיב לא ידענא מאי היא, ונראה בעיני שהוא פי' משובש ע"כ, וכתב רבינו שמשון בפ"ק דכלים משנה ג', דדרשי' הנושא כמו הנישא, וכן כתב הרב המזרחי, והתוספות כתבו, והנשא כתיב חסר וא"ו, תימא דבמסורת הוא מלא וכו', עיין מה שכתבתי בפ' בא, על פסוק ועל שתי המזוזות (שם הביא מ"ש בשם ר' אלי' המדקדק, הנקרא ר' אליה בחור, שמצינו פעמים רבות שהגמר' חולקת על המסרה שלנו, גם הביא בשם התוספות, וז"ל, מיהו מצינו שהמסרת חולקת על

הגמרא

הגמר' במסכת נדה, נכי כני עלי מעבירים כתיב, ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא), גם בכל ספרים מלא וא"ו כתיב, וכן העידו המאירי ושמן ששון והנשיא בתוכם הרמ"ה ז"ל, באמרו, בשא עון ופשע, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף, וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן א' מלא וא"ו כתיב וסי', והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ, ושארא חסרים, עכ"ל, ובדברי התוספות כתב גם הסמ"ג בהלכות טומאת זבים ויולדת, כו' ובעל אור תורה טרח להעמיד לשון הגמר' שלא יהיה נגד המסורת והספרי' ועיין מ"ש ז"ל א"ת, ונלע"ד דספיר דייק, ולא קשיא דלעולם גמרא נמי סבר דמלא וא"ו כתיב, והאי דיליף מיניה דבנגד הנושא על הזב טמא, לאו מדכתיב חסר וא"ו יליף לה, אלא משום דיש אם למסורת, ומגינן למקרי והנושא בשורק הוא"ו, וקמן הסי"ן מהבנין הכבד שלא נזכר פועלו מהדגוש, כמו לא דכאו עד היום הזה (ירמיה מ"ד יו"ד), יחד חבאו עניי ארץ (איוב כ"ד ד'), וכמו שקובא ונחבא הכל אחד, נושא וניסא הכל אחד, כו': אותם, מלא וא"ו: (יא) וידיו, מלא יו"ד: (יג) מזובו, מלא וא"ו: ורחץ בשרו, ז"ל א"ש רחיצת בשרו ד' חסר את, וסימן במסורה ושארא רחיצת את בשרו: (יד) בני, הבי"ת דגושה אור תורה: (טז) ונבס, חסר וא"ו: (יח) ישכב, הכ"ף דגושה, א"ת ומ"ש: במים, הבי"ת רפה: (יט) זבה, חסר וא"ו: בנדתה הבי"ת רפה, (כב) וכל הנגע, בלא קדמא: (כג) ואם על המשכב, ז"ל מ"ש, במקף ובמאריך, אמנם בחומש ר"א פרעמסלא, ליתיה במאריך, ישבת, חסר וא"ו: (כד) שכב, חסר וא"ו: (כה) יזוב, מלא וא"ו, ודכותיה זוב דמה ודכותיה או כי תזוב, מלאים וא"ו, וכל לישנא מלא וא"ו בר מן א', וסימן דם יהיה זבה, חסר ואו (לעיל י"ט): תהיה, נטפחא: טמאה, במרכא: (כו) ימי זובה, מלא וא"ו: יהיה לה, הלמ"ד בדגש, א"ת ומ"ש, והוא הנכון כדין דחיק, כי מלת יהיה במקף: בטמאת, המ"ם רפה: (כז) הנוגע, דין לחוד מלא וא"ו וחסר יו"ד: (כח) לה, בחומש מ"ש הלמ"ד בלא דגש אמנם בחומש ר"א פרעמסלא, בלמ"ד בדגש, והוא הנכון כדין דחיק כי מלת וספרה, הטעם בסוג אחור: (כט) תקח, בחומש של מ"ש ור"א פרעמסלא, הלי"ן במתג, ובאמת לפי כללי דיני המתג, אין לו שייכות כלל: והביאה, מלא יו"ד, מלרע ע"פ המסרת, וכן כתב אבן עזרא ודר"ק, עכ"ל מ"ש ז"ל א"ת, כתב המאירי ז"ל ה"א דהשובה במאריך, ואין הדבר כן בהללי ובס"ס ובירושלמיים, עכ"ל, אולם בחומש ר"א פרעמסלא, הה"א במתג: אותם, מלא וא"ו: (לא) ולא ימתו, חסר וא"ו: בתוכם, מלא וא"ו:

פרשת אחרי מות

טז (א) אחרי מות, מלא וא"ו, וכל מות, וכל תמות באורייתא דכותיה מלאים: וימתו, חסר וא"ו: (ב) אחיך, מלא יוד, וכל אחיך באורייתא דכותיה: יבא, חסר וא"ו: בכל, הבית רפה: מבית, מלא יו"ד: לפרכת, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר: הכפרת, חסר ואו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר: הארן, חסר וא"ו, וכל הארן דכותיה חסר: ימות, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: (ד) כתנת, חסר וא"ו, וכל לישנא דכותיה חסר: ומכנסי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא, וכל דכותיה יו"ד, המתג שבמ"ם איננו מן הדין, לפי כללי דיני המתג: יחגר, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: יצנף: חסר וא"ו: (ה) שעירי, מלא יו"ד כתיב לבד מיו"ד בתרא דסוף תיבותא: עזים, מלא חד יו"ד בין זי"ן למ"ם: (ז) השעירם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, וכל אורייתא דכותיה: והעמיד, מלא יו"ד, וכל העמיד באורייתא דכותיה מלא: אתם, חסר וא"ו: (ח) שני, ז"ל מ"ש, נס"ס בראש הדף, וכתוב בגליוניהם כי זו היא שי"ן של בי"ה שמ"ו, ע"כ, ובמקראות רומא עושים בחילוף שמור ושמעת דפרשת ראה (י"ב כ"ח), וספרים אחרים שמר לך דפרשת כי תשא (ל"ד י"א), כמ"ש שם, כי שם מביא גם בעל הטורים בפ' ונקי שהראוי להיות בראש העמוד, שמר לך בפ' כי תשא: גרלות, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין: גורל אחד לה' וגורל אחד, מלאים ואו, וכל גורל באורייתא דכותיה: (ט) והקריב, אין בו פסקא, וכן חברו שבסמוך, א"ת ומ"ש: (י) והשעיר, מלא יו"ד: לעזאזל, מלא אלף בין תרין זיינין כתיב, וכל עזאזל באורייתא דכותיה: (יב) מלא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף תיבותא: המזבח, אין בו מ"ת פשט, א"ת ומ"ש: חפניו, מלא יו"ד: קטרת, חסר וא"ו, וכל לישנא דקטרת באורייתא דכותיה חסר, ומסר עלי' כל לישנא חסר וא"ו בר מן א' מלא, וסי', ישימו קטורה באפך, בפ' וזאת הברכה (ל"ג י"א): סמים, מלא יו"ד, וכל סמים, באורייתא דכותיה: (יג) העדות, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה, כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ח' מלאים וא"ו, וסימן, ושמת שם את ארון העדות, בפ' פקודי (מ' ג'), ויסך על ארון העדות (שם כ"א), אשר על העדות, (כאן), והלוים יחנו סביב, תנייא דפסוק, בפ' במדבר (א' נ"ג), לפני העדות, דהנחתם באהל מועד, בפ' קרח (י"ז י"ט), ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות (שם כ"ג). השב את מטה אהרן לפני העדות (שם כ"ה): העדות, והבדילה הפרכת לכם, בפ' תרומה (כ"ו ל"ג): (טז) מטמאת, חסר דחסר כתיב, ודכותיה וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל (לקמן י"ט): ומפשעיהם, מלא יו"ד, ודכותיה ואת כל פשעיהם, דוסמך אהרן (לקמן כ"א), ומסרא עליה כולהון מלאים: חטאתם, מלא אל"ף וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: השכן, ז"ל רמ"ה, כל שכן, השכן, באורייתא דכותיה חסר ומסר עליהון כולהון חסרים: בתוך, מלא וא"ו, וכל לישנא דתוך באורייתא דכותיה מלא: טמאתם, חסר דחסר כתיב: (יז) באהל, הבי"ת דגושה: בבאו, חסר וא"ו, וכל בבאו באורייתא חסרים וא"ו: צאתו, מלא אל"ף: (יח) השעיר, ז"ל רמ"ה, ולית דמסר בהון ארבעה חסר יו"ד, וסימן, איש שער, בפ' תולדות (כ"ז י"א), מדם הפר ומדם השעיר, כאן, על ראש השעיר, קדמאה (לקמן כ"א), כידי עשו אחיו שערות, בפ' תולדות (שם כ"ג), ועוד בכולהו נוסחי דוקי דאתו לידן כולהון בלישנא דספרי מלאים יו"ד כתיבין קרנות, דין הוא מן ד' מלאים וא"ו: (כ) החי, ז"ל מ"ש, קדמאה בסגול, תניין בפתח, וחד פסוק סימן הם המדברים, (ר"ל הבכר ישנה"א באלת הם דומה לסגול, כי היא אניה), סימן אחר, האנכי הריתי, (ר"ל הקמץ שבמלת הריתי דומה לפתח, כי היא תניה): (כא) ידו, כתיב, וקרי ידיו: עונת, חסר דחסר כתיב, חסר וא"ו תניין דבין וא"ו קדמאה לנו"ן: וחסר וא"ו תליתאה בין נו"ן לתי"ו: (כב) עונתם, חד וא"ו כתיב דקרי בין עי"ן לנו"ן, וחסר תרין ווי"ן: (כג) הבד, הבי"ת נקמץ: בבאו, חסר וא"ו, וכל בבאו באורייתא חסרים וא"ו כתיבין: והניחם, מלא חד יו"ד כתיב קדים לחי"ת: (כד) במקום, מלא וא"ו: קדוש, מלא וא"ו: עלתו, חסר וא"ו, וכל דכותיה באורייתא חסר: עלת, חסר וא"ו, וכל עלת באורייתא חסר וא"ו, בר מן עולת התמיד, דפסח דבאלה תעשו ליום, בפ' פנחס (כ"ח כ"ד), מלא וא"ו: (כה) יקטיר, מלא יו"ד, וכל יקטיר דכותיה מלא: (כו) והמשלח, הה"א נגעיא (ר"ל במתג), והמ"ם בשוא לבדו, ובלא דגש, מ"ש: יבוא, מלא וא"ו, כי הוא מן ז' מלאים וא"ו ואל"ף בסוף תיבותא: (כז) הובא, מלא וא"ו קדים לבי"ת ואל"ף בסוף תיבותא, וכל הובא בלישנא מלא: יוציא, מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד ואל"ף בסוף תיבותא: ערתם, חסר דחסר כתיב: (כח) והשרף, חסר וא"ו: אתם, חסר וא"ו, יבא, מלא וא"ו: (כט) עולם, מלא וא"ו, וכל עולם נרידא דכותיה מלא: בחדש, חסר וא"ו, וכל לישנא בחדש באורייתא חסרים וא"ו כתיבין: השביעי: מלא יו"ד: בעשור, מלא וא"ו, וכל בעשור באורייתא מלא וא"ו, בר מן א', וסי' בעשר לחדש הזה, דברו אל כל עדת ישראל, בפרש' בא (י"ב ג'): נפשתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל נפשתיכם באורייתא דכותיה חסרים וא"ו: והגר, הגימ"ל בדגש: בתוככם, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה, בר מן ב' חסר וא"ו, וסי', הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם, בפ' וישלח (ל"ה ב'), ונאחזו בתככם בארץ כנען, בפ' מטות (ל"ב ל'), חסר ואו וכל שאר מלאי': (ל) עליכם, מלא יו"ד: חטאתיכם, מלא אל"ף ויו"ד וחסר ואו, וכל אורייתא דכותיה: (לא) שבתון, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: היא, דין כתיב יוד וכל פ' אחור כולו ושלש נקראו' ככתיבתן, וסי' ותאכל היא והוא, מזוקקי ומסורת, מ"ש: ועניתם, מלא יוד, ותלתא כתיבין באורייתא, וכולהון מלאים חד יו"ד בין נו"ן לתי"ו: (לב) אבין, מלא יוד, וכל אבין באורייתא דכותיה מלא: (לג) הכהנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד, ז"ל מ"ש, במ"ג מערכת אות כ"ף על הכהנים ד', וסי' וכפר את מקדש הקדש דהכא, ולא סרו מצות המלך (ד"ה ב' ח'), וילדש יחזקיהו (ד"ה ב' ל"ב), ויפקדו ביום ההוא (נחמיה י"ב), ע"כ, ועל מסרה זו נבהלו רבים, כי בכל ספרינו זה, דוכפר את מקדש הקדש כתוב ועל בוא"ו, אבל אגיד לך מה שמצאתי

שמצאתי דפוס בכתב אמת נמס׳כ״י שבחומש קדמון, וז״ל על הכהנים ג׳,
וסימנהון ויפקח ויהר׳ ול׳ זכח, וחד ועל הכהנ׳ דוספ׳ את מקדש הקדש,
ולית כות׳ דספ׳, ופליגי ביה מדינחאי דאמרי על הכהני׳, ובמסכת׳ ד,
ע״כ, וכולהו קפ׳ בהכי מיתרכ׳, דאנן בחילופי קרינן כתר בני מערבאי
אזלינן, וסימנך, כי מכיון תנא תור׳, ס׳ אחר אין תור׳ כתור׳ א״י, עכ״ל:
יז (ב) אליהם, מלא יו״ד, כי זה הוא מן י״ז מלאים יו״ד באורייתא:
(ג) כשב, זה א׳ מן ו׳ כתיבין כן באורייתא: ישחט, ז״ל מ״ש
בספרי הדפוס החי״ת של ישחט הזכי בקמץ, ומכור עליו במקר׳ גדולה ל״ת
זקף קמץ, ע״כ, אך ברוב ס״ס החי״ת בפתח, ובגליון של אחד מהם כתוב
שכן הוא בהללי, ובחומש ר״א פרעמסלא החי״ת בקמץ: (ד) הביאו, מלא
יו״ד: (ה) יביאו, מלא יו״ד, וכל ביאו דכותיה מלא: זבחיהם, מלא
יו״ד קדים לה״א, דכותיה, ולא יזבחו עוד את זבחיהם (לקמן פסוק ז׳):
זבחים, חסר וא״ו ומלא יו״ד והביאם, מלא יו״ד וחסר וא״ו: אותם,
מלא וא״ו, כי זה הוא א׳ מן ל״ט מלאים וא״ו בלישנא באורייתא: (ו):
לריח, מלא יו״ד: ניחח, מלא יו״ד וחסר וא״ו: (ז) עוד, מלא וא״ו:
לשעירם, מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין: זנים, חסר וא״ו ומלא
יו״ד, וכל זנים, הזנים, דאורייתא דכותיה: אחריהם, מ״ס בסוף
תיבותא ומלא יו״ד, וכל לישנ׳ דכותיה מלאים יו״ד: זאת, הזי״ן דגושה
בדין דחיק: לדרתם, חסר דחסר כתיב: (ח) ואלהם, חסר יו״ד:
תאמר, מלא אל״ף וכל תאמר דאורייתא דכותיה: יגור, מלא וא״ו, וכל
אורייתא דכותיה מלא: (ט) יביאנו, מלא יו״ד קדים לאל״ף: לעשות,
מלא וא״ו: מעמיו, מלא יו״ד, וכל עמיו בלשון רבים דכותיה מלא: (י)
האכלה, חסר וא״ו: (יא) כי נפש הבשר בדם הוא, ז״ל מ״ש, סימן
קדמאה בדם הוא, תניין דפסוק, כי הדם הוא, תליתאה דמו בנפשו
הוא, רביעאה, כל בשר דמו הוא בחירק, וסי׳, נקבה תסובב גבר:
נהתיו מלא יו״ד, וכל כתתיו באורייתא דכותיה מלא: (יג) יצוד,
מלא וא״ו: ציד, מלא יו״ד: (יד) אכליו, חסר וא״ו ומלא יו״ד, וכל
אכליו חסר דכותיה: (טו) אשר, בלא מקף:
יח (ב) אלהם, וחסר יו״ד, דליתיה מן י״ז מלאים באורייתא,
אלהיכם, כולהון חסרים וא״ו ומלאים יו״ד דכתיבין: (ג) מביא,
מלא יו״ד ואל״ף בסוף תיבות׳, וכל מביא באורייתא דכותי׳: ובחקתיהם,
חסר תרין וי״ן ומלא יו״ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה: (ד) חקתי:
חסר תרין וי״ן, וכל חקתי, בחקתי, דכותי׳, בר מן א׳, חקותי ותורתי,
בפ׳ תולדות (כ״ו ה׳), שהוא מלא וא״ו קדים לתי״ו וחסר וא״ו קדמאה,
(ו) לגלות, מלא וא״ו, וכל לגלות באורייתא דכותיה מלא: (ז) אביך:
מלא יו״ד, וכולהון דכותיה מלאים: תגלה, הלמ״ד בצירי, וכל שהוא
באתנחתא כותיה בצירי: (ט) אחותך, מלא וא״ו, ודכותיה אחותך
הוא (לקמן פסוק י״א), ומסיר עליהן כולהון מלאים: מולדת, מלא
וא״ו, וכל אורייתא דכותיה: (יב) אחות, מלא וא״ו, וכל אחות
באורייתא דכותיה מלא: (יד) דדתך, חסר וא״ו: (טו) אחיך, מלא
יו״ד, וכל אחיך באורייתא דכותיה: אחתה, חסר וא״ו, וכל אחתה
דכותיה חסר: לצרר, חסר וא״ו: בחייה, מלא בתרין יודי״ן כתיב:
(כ) עמיתך מלא יו״ד: שכבתך, הכ״ף רפה, א״ת: לטמאה בה,
ז״ל מ״ש, במקצת ספרים כ״י מלת לטמאה בטפחא ומלת בה בדגש, וס״ס
לטמאה במקף והבי״ת רפה, וכן בספרים שלנו, ז״ל רמ״ה, לטמאה בה,
חטף וחסר כתיב (ר״ל, הקמץ שבטי״ת הוא קמץ חטוף), וכל לטמאה
דכותיה: (כא) להעביר, מלא יו״ד: למלך, חסר וא״ו, וכל מלך
באורייתא חסר וא״ו דכותיה: אלהיך, כולהון חסרים וא״ו ומלאים יו״ד
כתיבין: (כב) ואת זכר, בוא״ו, כך שמעתי, ומייתי ליה הכי ביבמות
סוף פ׳ הערל, עיין תוספת י״ט וספר החינוך, ובסנהדרין פרק ד׳
מיתות, וסוף פרק הנשרפין, ותורת כהנים פ׳ קדושים, וכן דרש החכם
כמה״ר משה כאגזראה בספר לקח טוב שחיבר על התורה, ובמסרה גדולה
יש ע״ב זוגין חד את וחד ואת וזה אחד מהם, ואיש אשר ישכב את זכר
משכבי אשה דפרשת קדושים, ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, והמדפיס
עשה כתב בפרשת קדושים ל׳ וא׳ ואת זכר, ופה סתר דבריו ונשתבש בכל
מה שכתב בין בפנים ובין מבחוץ, וצריך לכתוב בפסוק ואת, ובגליון לית
וא׳ את זכר והוא דפרשת קדושים, וכן ראיתי במסורת כתיבת יד, עכ״ל
מ״ש: תועבה הוא, בחירק, יגיד עליו רעו שניהם לשון נקבה, חזקוני,
מ״ש: תועבה, מלא וא״ו, וכל תועבה, התועבה, באורייתא דכותיה
מלא: (כג) בה, הבית רפה: תעמד, חסר וא״ו, וכל תעמד, ותעמד,
באורייתא דכותי׳ חס׳: לפני בהמה, הבית רפה: לרבעה, מפיק ה״א,
ודפרשת קדושים לרבעה רפה, חזקוני ומסורת, מ״ש: תבל הוא,
בה רק, יגיד עליו רעו, שניהם לשון זכר, חזקוני ומהירי, וגם במסור׳ פ׳
תצוה נמנה עם ה׳ דמטעים דסבירין היא, מ״ש: (כד) תטמאו,
בחומ׳ ר״א פרעמסלא׳, יש מתג בתי״ו, ולא יכו מן הדין, לפי כללי דיני מתג
לפי שאחריו דגש: הגוים, מלא וא״ו וחסר חד יו״ד בין יו״ד למ״ס, וכל
גוים דאורייתא דכותיה כתיב, בר מן א׳ דכותיה תרין יודי״ן וחסר וא״ו,
וסי׳, ויאמר ה׳ לה שני גיים בבטנך, בפ׳ תולדות (כ״ה כ״ג): משלח,
חסר יו״ד דקרי ולא כתיב, ודכותיה בלישנ׳ והמשלח את השעיר (לעיל
ט״ז כ״ו): מפניכם, מלא יו״ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא:
(כה) ואפקד, חסר וא״ו: עונה, חד וא״ו, וכל לישנא באורייתא
דכותיה: עליה, מלא יו״ד, וכל עליה דכותיה: ותקא, חסר יו״ד ומלא
אל״ף בסוף תיבותא כתיב: ישביה, חסר וא״ו ומלא יו״ד, וכל אורייתא
דכותיה חסר וא״ו ומלא יו״ד, בר מן א׳ מלא דמלא, וסי׳, ארץ אוכלת
יושביה, מלא וא״ו ויו״ד בפ׳ שלח לך (י״ג ל״ב): (כו) כי את כל
התועבות האל, א׳ בלשון חול, וסי׳ במסורת פ׳ תולדות יצחק, מ״ש:
(כח) תקיא, תרין מלאים יו״ד, וסי׳, ולא תקיא אתכם הארץ, בפ׳
קדושים (כ׳ כ״ב), ולא תקיא הארץ אתכם, כאן: (כט) כל אשר,
הכ״ף בדגש: הנפשות, תרין מלאי׳ וא״ו, וסי׳, הנפשות העשת, (כאן),
ועל הנפשות אשר היו שם, בפ׳ חקת (י״ט י״ח): העשת, דין לחוד חסר
דחסר: (ל) עשות, מלא וא״ו, וכל דכותיה באורייתא מלא:
מחקות, חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו קדים לתי״ו: לפניכם, מלא יו״ד
וכל לפניכם, מלפניכם, באורייתא דכותיה:

פרשת קדשים

יט (ב) דבר, בשני גריזין, א״ת ומ״ש: קדשים, חסר וא״ו
ומלא יו״ד, וכל קדשים באורייתא דכותיה: קדוש, מלא וא״ו:
(ג) תיראו, מלא יו״ד: שבתתי, חסר וא״ו, וכל לישנא באורייתא
דכותיה חסר: תשמרו, חסר וא״ו, וכל אורייתא דכותיה חסר:
(ד) האלילם, ב׳ חסרים יו״ד תנין בלישנא, וסימן, אל תפנו, אל
האלילם, (כאן), לא תעשו לכם אלילם, בפ׳ בהר (כ״ו א׳), הה״א
בגלגל, (ר״ל במונח) מ״ש: (ה) לרצנכם, חסר וא״ו, וכל לרצנכם
באורייתא דכותיה חסר: תזבחהו, חסר וא״ו בתר חי״ת, ולשון בעל
הטורים תזבחהו חסר וא״ו, שלא יהיו שנים שוחטים זבח א׳, ע״כ, אבל
בפ״ב דחולין אמרינן בגמר׳ דבר ר׳ אלעזר בר׳ שמעון כתימתאה אבל
חכמים אומרים שנים שוחטים זבח א׳, וכן פסק הרמב״ם בריש פרק א׳
מהלכות פסולי המוקדשין, ועיין חידושי הרשב״א שם דף ל״א, ובקרבן
אהרן דף ר״א, עכ״ל מ״ש: (ו) והנותר, ז״ל מ״ש, והכלל זה מסור
בידינו מהרמ״ה ז״ל כל לישנא דנותר באורייתא מלא וא״ו, בר מן א׳ חסר
והנתר ממנו עד בקר דפ׳ החדש הזה לכם, בפ׳ בא (י״ב י״ד), ומסיר
עליה לית כותיה חסר, מכלל דשאר מלאים: השלישי, כל לישנא
דשלישי באורייתא מלאים יו״ד כתיבין בר מן א׳ חסר יו״ד, וסימן, כי
ביום השלשי, דוהיו נכונים, תניא דפסוק, בפ׳ יתרו (י״ט י״א) חסר:
(ז) האכל, חסר וא״ו: פגול, מלא וא״ו: (ח) ואכליו, חסר וא״ו
ומלא יו״ד: כי, במקף לא בתביר, מ״ש וא״ת: מעמיה, מלא יו״ד,
וכל לישנ׳ דעמיה דקר׳ מ״ס דידיה בסגול דכותיה מלא: (ט) ובקצרכם,
חסר וא״ו: קציר, מלא יו״ד, וכל לישנא דכותיה: לקצר, חסר וא״ו:
קצירך, מלא יו״ד, וכל קצירך באורייתא דכותיה: (י) תעולל, מלא
וא״ו: העזוב, חסר וא״ו, וכל תעזוב באורייתא דכותיה חסר: אתם,
חסר וא״ו: (יא) תגנבו, חסר וא״ו: בעמיתו, מלא יו״ד:
(יג) תעשק, חסר וא״ו: תגזל, חסר וא״ו, הגימ״ל רפה: תלין,
מלא יו״ד: בקר, חסר וא״ו וכל לישנא דכותיה חסר: (יד) מכשל,
חסר וא״ו: ויראת, מלא אל״ף כתיב, וכל אורייתא דכותיה: מאלהיך

ז"ל דברי אמת הנדפס בחומ' ר"א פרעמסלי, דע לפי שהגעי' שבמ"ס היא
בתנועה שלישית שלפני הטעם כדוכית כטעם והוה אתי' מרחוק, ולכך
המ"ס דגושה, משא"כ דברים ט"ז לפני ה' אלהיך תאכלנו שהגעי' רק
בשביל השוא נע שאחריו, כתב הא"ת רפויה, ועיין מש"כ על באלים,
וכן כל ויראת מאלהיך המ"ס דגושה אם ויראת בטעם משרת' וכן הוא
במ"ג, זה שבפסוק י"ד המ"ס דגושה כו', עכ"ל: (טו) גדול, מלא
וא"ו, וכל גדול מלא, בר מן ב' חסרים וא"ו בלישנא, וסי' כגדל, דלא
תכירו פנים, בפ' דברים (א' י"ז), ובמרא גדול ובמפתים דויאלנו,
דמקרא בכורים, ושארא דגדול מלא וא"ו: תשפט, חסר וא"ו:
עמיתך, מלא חד יו"ד קדים לתי"ו, ושאר אוריית' דכותיה: (טז) רכיל,
מלא יו"ד: בעמיך, ז"ל רמ"ה, כל עמך באוריית' חסר יו"ד, בר מן ד'
מלאים, תלתא עמיך וחד בעמיך, וסימן ונאספת אל עמיך בפ' פינחס
(כ"ז י"ג), נקם נקמת אחר תאסף אל עמיך בפ' מטות (ל"א ב'),
ומות בהר אשר אתה, והאסף אל עמיך בפ' האזינו (ל"ב נ'), לא תלך
רכיל בעמיך, (כאן), וכל שארא באוריית' בלישנא חסרים: העמד,
חסר וא"ו, וכל תעמד, ותעמד, באוריית' דכותיה חסר: רעך, כל
אוריית' חסר יו"ד, בין רי"ש לעי"ן, ובין עי"ן לכ"ף פשוטה: (יז) תשנא,
אל"ף כתיב בסוף תיבותא: אחיך, מלא יו"ד: בלבבך, חסר יו"ד
קדים לכ"ף פשוטה: הוכח, מלא וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב:
תוכיח, מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד: תשא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא,
וכל תשא ותשא באוריית' דכותיה: חטא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא,
וכל חטא באוריית' דכותיה: (יח) תקם, חסר וא"ו: תטר, חסר
וא"ו, עמך, חסר יו"ד: כמוך מלא וא"ו כתיב, וחסר ה"א בסוף
תיבותא, וכל כמוך באוריית' דכותיה, בר מן ב' חסר וא"ו ומלא ה"א
ותרויהון בחד פסוקא, דמי כמכה באלים ה', בפ' בשלח (ט"ו י"א):
(יט) חקתי, חסר תרין ווי"ן: תשמרו, כן כתיב בחולם המ"ס לא
בשו"א, מ"ש: תרביע, מלא חד יו"ד דכתיב וקרי קדים לעי"ן: כלאים,
מלא חד יו"ד כתיב, וכל כלאים דכותיה: (כ) והוא שפחה, והוא
כתיב בוא"ו ונקוד חירק, מ"ש: והפדה, הה"א בקמץ לבד, והדל"ת
דגושה, א"ת ומ"ש: חפשה, חסר וא"ו קדים לפ"א, ודכותיה, כי לא
חפשה, שבפסוק זה: בקרת, חסר וא"ו: יומתו, מלא וא"ו, וכל
יומתו דכותיה באוריית' מלא: (כא) והביא, מלא יו"ד קדים לאל"ף
שבסוף תיבותא: איל, מלא יו"ד, וכל הדין לישנא באוריית' דכותיה:
(כג) תבאו, חסר וא"ו קדים לאל"ף: שלש, חסר וא"ו, וכל
דכותי' באוריית' חסר בר מן ז' מלאים, וסימן על מה הכית את אתנך
זה שלוש רגלים, בפ' בלק (כ"ב ל"ג), שלוש ערים תבדיל לך קדמאה
דמשנה תורה, בפ' שופטים (י"ט ב'), שלוש פעמים בשנה, בפ' ראה
(ט"ז ט"ז): ערלים, מלא יו"ד (כד) הרביעת, מלא יו"ד קדמאה
וחסר יו"ד תניין: הלולים, מלא וא"ו בין תרין למדי"ן ומלא יו"ד קדים
למ"ס כתיב: (כה) החמישת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד
בתראה: להוסיף, מלא דמלא כתיב, מלא וא"ו ויו"ד: תבואתו,
מלא וא"ו קדים לאל"ף, ז"ל מ"ש, וא"ו כתיב בסוף תיבה, וקומשים
שכתוב בהם תבואתה בה"א טעות גמור הוא, כי לא כמצא בכל המקרא רק
ב' כתיב ה"א לבסוף במקום וא"ו, וסימן ראשית תבואתה, דריש ירמיה,
והיתה תבואתה ללחם דסוף יחזקאל, גם החכם רקאבעי בפ' התורה
וכמהר' שלמה הלוי בפירושו לאבות על משנת בן ה' שנים, טעו בזה:
(כו) תעוננו, מלא וא"ו (כז) תקפו, התי"ו רפה, חסר יו"ד:
ראשכם, מלא אל"ף: תשחית, מלא יו"ד, וכל תשחית באוריית'
דקרי חי"ת דידיה בחירק מלא יו"ד דכותיה, וכולהון קרי חירק בר מן א'
דקרי בציר"י וחסר, וסימן, אל תשחת עמך, דואתפלל אל ה', בפ'
עקב (ט' כ"ו): זקנך, חסר יו"ד בין נו"ן לכ"ף פשוטה:
(כח) וכתבת, חסר וא"ו: (כט) להזנותה, מלא וא"ו:
(ל) שבתתי, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר:
תשמרו, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר, המ"ס בחולם:
תיראו, מלא יו"ד: (לא) האבת, ז"ל רמ"ה, שתה חסרים דחסרים
בלישנא, וסי', אל תפנו אל האבת, כאן, והנפש אשר תפנה אל האבת
(לקמן כ' ו'), ויחנו באבת, ויסעו מאבת (ב) בענין דחקת (כ' י'

י"א), ויחנו באבת, ויסעו מאבת (ב) בענין דמסעי (ל"ג מ"ג מ"ד):
הידענים, חסר וא"ו, ומלא יו"ד: תבקשו, הקו"ף בלא דגש, א"ת
ומ"ש: לטמאה, חטף ר"ל הטי"ת נקרא בקמץ חטף, וחסר כתיב,
וכל לטמאה דכותיה: (לב) שיבה, מלא יו"ד, וכל שיבה באורייתא
דכותיה מלא: תקום, מלא וא"ו: ויראת, מלא אל"ף, וכל אורייתא
דכותיה: מאלהיך, המ"ס דגושה, א"ת ומ"ש: (לג) יגור, מלא
וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: תונו, מלא וא"ו, וכל תונו באורייתא
דכותיה: אתו, חסר וא"ו, וכל אתו דכותיה חסר: (לד) הגר,
הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: כמוך, כבר כתבתי (בפסוק י"ח): גרים,
מלא חד יו"ד בין רי"ש למ"ס כתיב, וחסר יו"ד קדים לרי"ש, וכל אורייתא
דכותיה: הייתם, כולהון באורייתא בתרין יודי"ן, בר מן א' חסר יו"ד,
וסימן, ממרים הייתם עם ה', דכי אנכי ידעתי את מריך, בפ' וילך
(ל"א כ"ד): מצרים, מלא חד יו"ד, וכל מצרים מלא דכותיה:
אלהיכם, אלהים, אלהיך, אלהינו, אלהיכם, אלהיהם, אלהיו,
אלהי, כולהון חסרים וא"ו ומלאים יו"ד כתיבין: (לה) ובמשורה,
מלא וא"ו (לו) מאזני, מלא אל"ף, וכל מאזני דכותיה: איפת, מלא
יו"ד: והין, מלא יו"ד, וכל הין באוריי' דכותי': הוצאתי, מלא דמלא
מלא וא"ו ואל"ף: (לז) חקתי, חסר תרין ווי"ן: אתם, חסר וא"ו:

כ (ב) תאמר, מלא אל"ף, וכל תאמר דאורייתא דכותיה: איש,
מלא יו"ד, וכל איש דכותיה מלא: מזרעו הזי"ן בדגש, א"ת
ומ"ש: למלך, חסר וא"ו: מות, מלא וא"ו, וכל מות, וכל תמות
באורייתא דכותיה מלאים: יומת, מלא וא"ו, כל יומת באורייתא
דכותיה מלא: ירגמהו, חסר וא"ו, ומסר עליהון כולהון חסרים:
(ד) יעלימו, מלא יו"ד קדים למ"ס: עיניהם, מלא דמלא בתרין
יודי"ן כתיב, וכל עיניהם באורייתא דכותיה בתרין יודי"ן: המית,
מלא יו"ד: (ה) הזנים, הזי"ן בדגש, חסר וא"ו ומלא יו"ד: אחריו,
מלא יו"ד, וכל אחריו דכותיה מלא: לזנות, מלא וא"ו וכל אורייתא
דכותיה, בר מן א' חסר וא"ו, וסי', לזנות אחריהם, דוהנפש אשר
תפנה, בפסוק שאחר זה: (ז) והתקדשתם, והייתם קדשים כי אני
ה' אלהיכם, ז"ל מ"ש, ברכות פ' שלשה שאכלו, והתקדשתם אלו מים ראשוני',
והייתם קדשים, אלו מים האחרונים, כי קדוש, זה שמן הטוב, אני ה'
אלהיכם זו ברכה, ע"כ ובפסוק זה אין בו מלת קדוש, אבל הרכיבו חכמים
שני פסוקים יחד מפסוק זה ומפ' אחר כיוצא בו בזאת הפרשה או מפסוק
אחר שבסוף פרשת שמיני להרבות בכבודה לברכת המזון דאוריית' שיקדים
שיהא שמן ערב, ועוד כתב מזה הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות, וכיוצא
בזה כתבו תוספות בכמה מקומות בש"ס, גבי קרא דוכתן הכסף וקם לו:
(ט) דמיו, מלא יו"ד: (י) הנאף והנאפת, תרויהון חסרים
וא"ו: (יא) גלה, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: יומתו, מלא וא"ו:
שניהם, מלא יו"ד, וכל לישנא דשניה' באוריית' דכותיה מלא, ז"ל מ"ש,
מות יומתו שניהם, סי' דסמיך לשניה', יומתו, בשו"א, ושארא יומתו בקמץ:
דמיהם, מלא יו"ד, וכל דמיהם דכותיה: (יג) תועבה, מלא וא"ו:
(יד) אמה, הה"א במפיק: בתוככם, מלא וא"ו: (טו) תהרגו,
חסר וא"ו: (טז) אתה, חסר וא"ו: (יז) אחתו, חסר וא"ו,
וכולהון כתיבין דכותיה: והיא, דין הוא מן י"א דכתיבין יו"ד ואל"ף,
והיא, ז"ל א"ת, ברוב ס"ס במקף לא בקדמא, דלא כחומש של מ"ש:
לעיני, מלא יו"ד כתיב, בר מן יו"ד בתרא' דסוף תיבותא: (יח) מקרה,
חסר וא"ו: מקור, מלא וא"ו: דמיה, מלא יו"ד: (יט) אחות,
מלא וא"ו, וכל אחות באורייתא דכותיה מלא: (כ) דדתו, חסר וא"ו,
ומסיר עליהן כולהון חסרים: דדו, חסר א"ו וכל דדו באוריית' דכותיה
חסר: גלה, הגימ"ל בדגש, א"ת ומ"ש: ערירים, מלא דמלא,
מלא בתרין יודי"ן, ודכותיה ערירים שבפסוק שאחר זה: ימתו, חסר
וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר: (כב) תקיא, מלא יו"ד: מביא,
מלא יו"ד וא"ף בסוף תיבותא, וכל מביא באוריית' דכותיה: (כג) בחקת,
חסר דחסר: הגוי, מלא וא"ו, וכל גוי באורייתא דכותיה מלא:
משלח, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב: מפניכם, מלא יו"ד: ואקץ,
חסר וא"ו: (כד) ואמר, מלא אל"ף, וחסר וא"ו, וכל אמר חסר
בר מן ב' בשוס בר נש, בפ' וישלח, מלאים וא"ו: תירשו, מלא יו"ד,
וכל

וכל דכותיה מלא: אהה, חסר וא"ו: העמים, מלא יו"ד: (כה) הטהרה, חסרו א"ו: לטהר, דין הוא מן חמשה חסרים וא"ו: נפשתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: תרמש, חסר וא"ו: לטמא, אל"ף בסוף תיבותא, המ"ם דגושה, מ"ש: (כו) והייתם, בתרין יודי"ן: קדוש, מלא וא"ו: ואבדל, חסר יו"ד: להיות, מלא וא"ו: (כז) אוב, מלא וא"ו: ידעני, חסר וא"ו: מות, מלא וא"ו: יומתו, מלא וא"ו, המ"ם בקמ"ץ: ירגמו, הגימ"ל דגושה, מ"ש:

פרשת אמר

כא (א) אמר, חסר וא"ו, וכל אמר דכותיה: הכהנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד: אלהם, חסר יו"ד: יטמא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל יטמא דכותיה אל"ף בסוף: בעמיו, מלא יו"ד, וכל עמיו בלשון רבים דכותיה מלא: (ב) הקרב, חסר וא"ו, וכל הקרב באורייתא חסר, וארבעה כתיבין באורייתא וכולהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו, ואית דמסרין בהון תרין חסרי' ואמרו לה תלת' חסרים ואמרו לה ארבע' חסרי', וחד מיניהו והקרוב אליו, דאמסורה, וכולהון משתכחן דעל כרחך ארבעה חסרים ניכהו וכולהון באוריית', וסימן, הקרב אל ביתו, בפ' בא (י"ב ד'), כי אם לשארו הקרב אליו, כאן, ובא גאלו הקרב אליו, בפ' בהר (כ"ה כ"ה), הקרב אליו, דפר' נחלות דפינחס (כ"ז י"א): אביו, מלא יו"ד וכולהון דכותיה: (ג) ולאחתו, חסר וי"ו: הבתולה, מלא וי"ו, וכל בתולה, הבתולה, דכותי' מלא: הקרובה, מלא וי"ו, הקו"ף בדגש, א"ת מ"ש: (ה) יקרחה, ז"ל מ"ש, יקרחו קרי, והוא אחד מן י"ד מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבות' וקרי וי"ו, וסימן במ"ג סוף שלח בית' רביעאה דאיכה, ובמה שכתב בה"א ולא בוי"ו יש רמז למה שאמרו רבותינו במס' מכות פ' אלו הן הלוקין שאם קרח חמש קרחות בחמש אצבעותיו כגון דסך אצבעותיו נשא כלומר סם המשיר את השיער והותביניהו בבת אחת בה' מקומות כלומר והתרו בו התרא' אחת דאפ"ה מחייב חמשה וכן כתוב בלקח טוב על התורה לכמה"ר משה נגארא והפסיקתא דר' טוביהו בן ר' אליעזר, ועיין עוד טעם אחר בס' הזוהר דף פ"ט, וז"ל רמ"ה, ה"א בסוף תיבות' חלופי וי"ו כתיב וחסר כתיב יקרחה, וקרי יקרחו: קרחה, חסר וי"ו ולא כתיב: בראשם, מלא אל"ף כתי': יגלחו, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב: (ו) אשי, יו"ד בסוף תיבות': מקריבם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (ז) זנה, ב' חסרים וי"ו באוריית', וסי', דאיסורי כהנא, אשה זנה וחללה, כאן, אלמנה וגרושה וחללה זנה (לקמן פסוק י"ד): ואשה, ה"א ואשה בלא מפיק: גרושה, הגימל דגושה, א"ת ומ"ש, מלא וי"ו: קדש, חסר וי"ו: (ח) וקדשתו, הקו"ף בלא קדמא: כי, במקף וגעי' (ר"ל במתג) לא בתביר: מקריב, מלא יו"ד: קדש, חסרו א"ו: כי קדש, מלאו י"ו: (ט) לזנות, מל' וי"ו: אביה, מל' יו"ד: היא, יו"ד ואל"ף כתיב: (י) הגדול, ז"ל רמ"ה, ח' מלאים וי"ו באורייתא, וסימן, אחי יפת הגדול, בפ' נח (י' כ"א), והכהן הגדול מאחיו, כאן, וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול, בפ' מסעי (ל"ד ו'), המדבר הגדול והנור', דונסע מחרב, בפ' דברים (א' י"ט), הנהיה כדבר הגדול, דכי שאל נא, בפ' ואתחנן (ד' ל"ב), הגוי הגדול הזה, דושמרתם ועשיתם, (שם ד' ו'), מה חרי האף הגדול, דואמרו כל הגוים, בפ' נצבי' (כ"ט כ"ג), ולכל המורא הגדול, דולכל היד החזק', בפ' וזאת הברכה (ל"ד י"ב), ושאר' אוריי' הגדל חסר וי"ו: מאחיו, מלא יו"ד, וכל אחיו באורייתא דכותיה מלא: יוצק, מלא וא"ו: ראשו, מלא אל"ף קדים לשי"ן, וכל לישנ' דראשו באוריית' דכותיה: ומלא, אל"ף כתיב בסוף תיבות', וכל מלא באוריית' דכותיה: ללבש, חסר וי"ו: הבגדים, מלא יו"ד, וכל בגדי' באורית' דכותיה: ובגדיו, מלא יו"ד, וכל אוריית' דכותיה מלא: יפרם, חסר וי"ו: (יא) נפשת, זה לבדו חסר וי"ו, ז"ל מ"ש, חסר וי"ו על פי המסורת, והכי אית' בגמ' בפ"ק דסנהדרין תני' ר' עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבא משני מתי' שהוא מטמ' באהל שנאמר ועל כל נפשת מת לא יבא, שתי נפשות ושיעור א', ורבנן נפשת כתיב, ע"כ, ועיין קרבן אהרן (דף רכ"ד) וילקוט ופסיקת' דר' טוביהו ולקח טוב ופ' ב' דאהלות משנה ב', ומה שנמסר עליו במקר' גדולה כל אוריית' חסר, לא יתכן, דאשכחן ואת כל נפשו' ביתו דפ' וישלח מל', וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ויקח את נשיו ואת כל נפשות ביתו דין לחוד מל' וי"ו באוריית', וחד חסר ועל כל נפשת מת: יבא, חסר וי"ו: (יב) יצא, אל"ף כתיב בסוף תיבות', וכל לישנ' דאוריית' דכותיה: נזר, תלש' בראש תיבה, א"ת ומ"ש: (יג) בבתוליה, מל' וי"ו ומל' יו"ד, ז"ל מ"ש, הבי"ת רפה דכל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו כשהם ממין אחד שהראשו' דגושה אעפ"י שהיא סמוכה לאותיות אהו"י, אינו אלא כשתהיה נקוד' בשוא כמו לא ירדנו בפרך, וכן כתבו כל המדקדקי' חוץ מבעל מקנה אברהם שכתב אשה בבתוליה דגש ודבריו כ"ע במקומן (יד) וגרושה, מל' וי"ו: מעמיו, העי"ן בפתח והמ"ם דגושה: (יז) לדרתם, חסר דחסר: מום, מלא וי"ו, וכל מום באוריית' דכותי' מל': להקריב, מל' יו"ד (יח) פסח, חסר יו"ד דקרי בין סמ"ך לחי"ת ולא כתיב: חרם, חסר וי"ו: שרוע, מל' וי"ו: (כ) גבן, חסר יו"ד: תבלל, חסר וי"ו: בעינו, מלא יו"ד: מרוח, מל' וי"ו: (כא) יגש, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש:

(כג) אני, במרכ' מ"ש:

כב (ב) מקדשי, הקו"ף בקמץ לבד, א"ת ומ"ש, והו' קמץ חטוף: מקדשים, חסר יו"ד קדמאה ומל' יו"ד בתראה, ומסר עלי' כולהון חסרים יו"ד קדמאה: (ג) אמר, חסר וי"ו: אלהם, חסר יו"ד: לדרתיכם, חסר תרין וי"ן ומל' י': הקדשים, מל' יו"ד: יקדישו, מל' יו"ד: וטמאתו, חסר וי"ו: (ד) צרוע, מל' חד וי"ו: והנגע, חסר דחסר, חסר וי"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב, אין בגימ"ל פשט, א"ת ומ"ש, ונראה פשוט דאעפ"כ הנגינ' כשכת בגימ"ל, דודאי אין סבר' להמשיך הנגינ' בפת"ח גנובה שתחת העי"ן: טמא, אל"ף כתיב בסוף תיבות': תצא, אל"ף כתיב בסוף תיבות': (ה) יטמא, אל"ף כתיב בסוף תיבות': (ו) תגע, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: כי אם רחץ בשרו, ז"ל מ"ש, ד' חסר את וסימן במ"ג סוף פ' מצרע: (ח) לטמאה בה, הבי"ת רפה, א"ת ומ"ש: (ט) יחללוהו, חסר וי"ו: (י) תושב, מל' וי"ו: ושכיר, מל' יו"ד: (יא) ויליד, מל' יו"ד, וכל לישנ' באוריי' דכותי' מל' יו"ד קדים לדל"ת: ביתו, מל' יו"ד: (יב) בתרומת, מל' וי"ו, וכל לישנ' דתרומת באוריי' דכותיה מל' בר מן א' חסר, וסימן ותרומת ידכם, דוהיה המקום, בפ' ראה (י"ב י"א): (יג) ושבה, מלרע שלא כמנהג, מ"ש, וכ"כ דברי אמת הנדפס בא מש ר"א פרעמסל' בשם מכלל יופי: בנעוריה, מלא דמלא כתיב, מל' וי"ו ומ"ל' יו"ד ובכ"ף, ותרין נבי"ת וחסר וי"ו ומל' יו"ד ותרויהון בראשי המטות, חד בבית אביה בנעריה, (ל' ד'), וחד בנעריה בית אביה (שם י"ז): (יד) יאכל קדש, ז"ל מ"ש המסורת עליו לית בטעם מלרע דסמיך, וז"ל דברי אמת, הובא במסורה אינו נסוג אחור כמו ד' הקודמים, ואולי המרכ' לא מתרחק מהטפח' כמו הקדמא מהאזל', וכן יאכל עם (דברים כ"ח ל"ג), ובמסורה כ' לית, וקשיא מן שמות (א' י"ל כ"ה וכ"ט) עכ"ל, ובזה מיושב מה שהקשה לי אחד מן פסוק הנה שם בפ' יתרו (י"ח ה'), שמלא קנה במרכ': חמשיתו, ז"ל מ"ש, בהעתק הללי חמשיתו, ירושלמי חמישתו, עכ"ל, וע"פ המסורת והספרים שלנו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כמו שנמסר כאן במ"ג ובסוף פ' ויקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (טו) ירימו, מלא יו"ד, וכל אורית' דכותיה מלא: (טז) והשיאו, מלא יו"ד: אותם, מלא וא"ו, כי זה הוא א' מן ל"ט מלאים וא"ו: עון, חד וא"ו: קדשיהם, מלא יו"ד: (יח) אלהם, חס' י': נדריהם, מלא יו"ד: נדבותם, מלא וא"ו, ומסר' עליהון דין לחוד מלא בתורה ושארא לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב: יקריבו, מלא יו"ד: (יט) לרצנכם, חסר וא"ו, ז"ל מ"ש בס"ס יש מאריך בלמ"ד ולא בנד"י, וכן הוא בחומש של מ"ש, המכס בחומש ר"א פרעמס לא המתג בנד"י ולא בלמ"ד, והוא הנכון ע"פ המבואר בס' זוהר התיבה, תיבת המקרא אות כ"ה, והחירק שבלמ"ד לרצנכם, היא תנועה קלה, ואיננה בעצם וראשונה, כתנועת הנד"י בכללי הדקדוק קורא לכל כיוצא בזה ספפא שאינו מטעים, דברי אמת: תמים, מלא יו"ד: בכשבים, זה א' מן ו' דכתיבין כן באורייתא, שי"ן קדים לבי"ת, מלא יו"ד: ובעזים, מלא יו"ד,

ז"ל מ"ש, המסורת לית וממעיט, ונראה לי שרוצה לומר לית כותיה דכתיב ובעזים בוא"ו בתר כשבים וממעיט ביה איכא למימר או בעזים עכ"ל: (כ) תקריבו, מלא יו"ד: לרצון, מלא וי"ו: (כא) יקריב, מלא יו"ד: לפלא, אל"ף כתיב בסוף תיבות': בצאן, מלא אל"ף: לרצון, מלא וי"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: יהיה בו, הבי"ת דגושה, א"ת ומ"ש, ופשוט הוא בדין דחיק: (כב) שבור, מלא ויו: חרוץ, מלא וי"ו (כג) שרוע, מלא ויו: וקלוט, מלא ויו: אתו, חסר ויו: (כד) ומעוך, מלא ויו: וכתות, מלא ויו: ונתוק, מלא ויו: וכרות, מלא ויו: (כט) תודה, מלא ויו: לרצנכם, חסר ויו: (ל) תותירו, מלא דמלא, מלא ויו ויוד: (לא) מצותי, חד ויו כתיב קדים לתי"ו, וחסר ויו תניין, וכתב יוד בתר תיו: ועשיתם, מלא יוד: (לג) המוציא, מלא ויו ויוד: להיות, מלא ויו:

כג (ב) אלהם, חסר יוד: מועדי, מלא ויו: אתם, חסר וי"ו, ז"ל מ"ש, ר"ה סוף פרק אם אינם מכירין, הרי הוא אומר, אתם, שלשה פעמי', פי', תלת' זימני כתי' אשר תקראו אתם, חד הך דהכא, תניינא בפ' שה מועדי, דלקמן, תליתא' בחג הסכו, וקרינן בהו אַתֶּם אפי' שוגגי', אתם אפי' מזידי', אתם ואפילו מוטעי', ועיין ילקוט סוף פרש' משפטי', ור"ע ותוס' יום טוב פרק ג' דאבות משנה יג, ודברים רבה פ' ואתחנן, ובפ' ב' דראש השנה, ראשב"ד אומר מקודש, דאמ' קרא וידבר משה את מועדי ה', מכאן שראש בית דין אומר מקודש, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש, מנא לן אמר קרא אשר תקראו אתם, קרי ביה אַתֶּם דחסר כתיב בלא ויו: מקראי, אינו כסוג אחור, אולי מפני שמור' על הרבי', דברי אמת: מועדי, בכל הספרי' מלא ויו, וכן כתב הרמ"ה ז"ל דלא כמאירי: (ג) ימים, מלא יוד: השביעי, מלא יוד: שבת, בשופר הפוך, א"ת ומ"ש, ר"ל במהפך: שבתון, מלא ויו, וכל אורייתא דכותיה מלא: מקרא, אל"ף כתיב בסו' תיבותא, וכל מקרא דכותיה, בחומש ר"א פרעמסלא המ"ם שבמלת מקרא במתג, אולם בחומש מ"ש ליתיה, והוא הנכון: מושבותיכם, מלא ויו קדים לשין, וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד: (ד) מועדי, מלא וא"ו: במועדם, מלא וא"ו: (ה) בחדש, כל לישנא דחדש באורייתא חסרים וא"ו כתיבין: הראשון, מלא דמלא, מלא אל"ף קדים לשי"ן, ומלא וא"ו בתריה: בארבעה, הבית"ן דגושות, א"ת ומ"ש: הערבים, כל אורייתא מלא חד יו"ד כתיב וקרי: (ו) המצות, מלא וא"ו: מצות, מלא וא"ו: (ז) מלאכת, כלהו לישנא דמלאכה באורייתא מלאים אל"ף קדים לכ"ף כתיב: עבדה, כתב הרמ"ה ז"ל בעבדה אשר תעבד עמדי, בפ' ויצא (כ"ט כ"ז), חסר וא"ו כתיב, וכל לשון עבדה בא רייתא דכותיה חסר, וכן כתב בעל שמן ששון שלא כדעת המאירי, מ"ש: לא, בלא מקף, א"ת ומ"ש: (י) אלהם, חסר יו"ד: תבאו, חסר וא"ו, וכל תבאו דאורייתא דכותיה: נתן, חסר וא"ו: קצירה, מלא יו"ד: עמר, חסר וא"ו: ראשית, מלא דמלא כתיב, מלא אל"ף קדים לשי"ן ומלא יו"ד בתרה: קצירכם, מלא יו"ד: (יא) והניף, מלא יו"ד: לרצנכם, חסר וא"ו: ממחרת, בחומש ר"א פרעמסלא, יש מתג במ"ם ראשונה, והמ"ם השניה אינה דגושה, אולם בחומש מ"ש, לית מתג במ"ם ראשונה, והמ"ם השניה דגושה, והוא הנכון: יניפנו, מלא יו"ד: (יב) ועשיתם, מלא יו"ד: הניפכם, מלא יו"ד: (יג) עשרנים, חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד: בשמן, הבי"ת רפה, א"ת ומ"ש, ופשוט הוא ככל בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו אה"ו בליעים מדטלי: אשה, השי"ן בסגול: ניחח, מלא יו"ד וחסר וא"ו דקרי ולא כתיב: ונסכה, ונסכו קרי, ז"ל רמ"ה, ה"א בסוף תיבותא, אילופי וא"ו כתיב, ומס' עליהן כל נסכו וא"ו כתיב בסוף תיבותא, וז"ל מ"ש, ובמנחות פרק שתי מדות אמר ר' אלעזר כתיב ונסכה וקרי ונסכו, הא כיצד נסכה דמנחה כי נסכו דיין, מה יין רביעית, אף שמן כמי רביעית, ועיין תורת כהנים וקרבן אהרן ומזוקקי, פסיקתא דר' טוביהו, לקח טוב, ילקוט (דף קס"ה עמוד ג'), היקאנטי: יין, תרין יודי"ן ותולא: רביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: ההין, מלא יו"ד: (יד) הביאכם, הה"א בשוא ופתח, א"ת, ומלא יו"ד: חקת, חסר וא"ו: משבתיכם, דין הוא מן ג' חסרים תרין ווי"ן ומלאים יו"ד ומסר' עליה' תלתא חסר: (טו) הביאכם, מלא יו"ד:

התנופה, מלא וא"ו: שבתות, מלא וא"ו: תמימה, מלא יו"ד וחסר וא"ו: תהיינה, ז"ל מ"ש, כלתהיין באורייתא בתרין יודי"ן ונו"ן פשוטה וחסר ה"א בתראה, בר מתורת כהנים וחומש הפקודים דכתיבין בנו"ן כפופה ומלא ה"א בתראה ואינון י"א תרין מנהו בתורת כהנים בפרשת ספירת העומר ותשעה בחומש הפקודים באלה מסעי, ובכל לשון ותהיינה מאלה תרגה כדמסיר הכא במסרה דדפוסא, ומסורת דמסרא גבי תרין דספירת העומר, תרין מלאים בתורה, טעותא הוא, דהא כוליה דאלה מסעי, בכולי' נוסחי דכותיה ומלאים, ודילמא מסורת בת"כ בלאו דקא מסרא וספרי הוא דאישתבשו ומסרו בתור' כתם, הרמ"ה ז"ל, עכ"ל מ"ש: (טז) השביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: תספרו, טפחא במלת תספרו, מ"ש חמישים, מלא יו"ד בתראה: (יז) ממושבתיכם, בהעתק הללי ממושבותיכ', ירושלמי ממשבתיכם עכ"ל, ועל פי המסורת והספרי' מלא וא"ו קדמאה, וחסר וא"ו תנייתא, מ"ש: תביאו, מלא יו"ד, האל"ף דגושה, א"ת ומ"ש: תהיינה, כבר כתבתי למעלה בפסוק ט"ו: תאפינה, מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: בכורים, מלא וא"ו ומלא יו"ד קדים למ"ם: (יח) תמימים, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: ואילם, חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד קדמאה: ונסכיהם, מלא יו"ד: ניחח, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (יט) עזים, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: לחטאת, מלא אל"ף: (כ) והניף, מלא יו"ד: אתם, חסר וא"ו: הבכרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: תנופה, מלא וא"ו: קדש, חסר וא"ו: (כא) עבדה, חסר וא"ו: עולם, מלא וא"ו: מושבתיכם, מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו קדי' לתי"ו, ומלא יו"ד: (כב) ובקצרכם חסר וא"ו: קציר, מלא יו"ד: בקצרך, חסר וא"ו וחסר יו"ד: קצירך, מלא יו"ד: ולגר, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: תעזב, חסר וא"ו: אתם, חסר וא"ו: (כד) שבתון, מלא וא"ו: זכרון, מלא וא"ו, וכל זכרון באורייתא דכותיה מלא בר מן ג', וסי' ושמת את שתי האבנים אבני זכרן בפ' תצוה (כ"ח י"ב), כתפיו לזכרן (שם), ונשא אהרן את שמות בני ישראל לזכרן לפני ה' (שם כ"ט), ואחרא מלאים בלישנא: תרועה, מלא וא"ו, וכל תרועה דכותיה, ומסר עליהן כולהון מלאים: מקרא, המתג שבמ"ם, בחומש של ר"א פרעמסלא, אין לו שייכות כלל לפי ספרי המדקדקים: (כז) בעשור, מלא וא"ו: השביעי, מלא יו"ד: הזה, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: הכפרים חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל כפרים דכותיה: ועניתם, מלא חד יו"ד דבין נו"ן לתי"ו: נפשתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כח) עליכם, מלא יו"ד: (כט) תענה, חסר וא"ו: מעמיה, מלא יו"ד: (לא) משבתיכם, חסר תרין ווי"ן: (לב) הוא, ז"ל מ"ש, כל שבת היא במ"א הוא, שבת שבתון הוא תנייני', מסורת פרש' תצוה מס' את' קדמא' בפרש' אחרי מות, שבת שבתון היא, תנייתא דהכא הוא, וא' פסוק כיון, ותאכל היא והיא (לד) הסכות, ז"ל מ"ש, טעה המדפיס ב' טעיות וגרם טעות גם לבעל מנחת כהן הא' שכתבו חסר וא"ו והב' שמסר עליו כלהון חסרים, בר מן ב' וכו', ושקר ענה, כי בכל הספרים הסכות מלא וא"ו תנייתא, ומסיר עליו כלהון מלאים בר מן א' דהוא חג הסכת תעשה לך דסוף ראה, וכן העידו הרמ"ה והמאירי ושמן ששון, והמדפיס כשתבש, לפי שיש מסרה שאומרת כל סכת בסכת מסכת דאורייתא' חסר בר מן ב' שם המקום סכות בפ' וישלח (ל"ג י"ז), כי בסוכות הושבתי (לקמן מ"ג), ע"כ, והוא לא ידע כי מסר' זו, סכת בסכת מסכת קא חשיב, הסכות לא קא חשיב, עכ"ל א"ת, והכי מוכח ממסורת דסוף ראה, ובהדיא אמרינן התם, כל הסכות באורייתא' מלא בר מן א' חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים, עכ"ל מ"ש: (לז) מועדי, מלא וא"ו: אתם, חסר וא"ו: אשה, השי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: ביומו, מלא וא"ו וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: (לח) שבתת, חסר וא"ו, וכל דכותיה באורייתא' חסר, ומסר עליהון כולהון חסרי', ומסור' דמסר עליה לית כותיה חסר, טעותא היא דכולהו נוסחי דיקי כולהון חסרים וא"ו, הרמ"ה ז"ל: מתנותיכם, א' מלא וא' חסר, וסימן מלבד שבתת ה' ומלבד מתנותיכם, דין מלא דמלא, מלא וא"ו ומלא יו"ד, מכל מתנתיכם בפ' קרח (י"ח כ"ט), דין חסר וא"ו ומלא יו"ד: נדריכם, מלא יו"ד: נדבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לט) תחגו, חסר וא"ו, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: שבתון, מלא וא"ו: (מ) ביום, הבי"ת דגושה, מ"ש: הראשון, מלא

וא"ו

וא"ו: כפת, ז"ל מ"ש, חסר וא"ו, וכן דרשו רבותינו בפ' לולב הגזול, ואיתא תרתי כפי תמרי, כפת כתיב: ועיין עוד בס' הזוהר פ' ויחי סוף דף ר"ב: תמרים, מלא יו"ד: עבת, חסר וא"ו: (מא) וחגתם, חסר וא"ו: אתו, חסר וא"ו: תחגו, חסר וא"ו: (מב) בסכת, ז"ל מ"ש, פ"ק דסוכה, ת"ר בסוכות תשבו לא בסוכה על גבי סוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שתחת הבית, ופרכינן אדרבה בסוכות תרתי משמע, א"ר נחמן בר יצחק בסכת כתיב חסר וא"ו: בסכת, חסר וא"ו, ז"ל מ"ש, כן כתיב חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ומברותיהם, והכי איתא בפ"ק דסוכ' ופ"ק דסנהדרין ופ"ד דזבחי' בסכת בסכת בסכת הרי כאן ד' וכו', ומהכא נמי גמרי רבנן בפ' הישן, דאדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו דמדכתיב בסכת חסר וא"ו מלמד שכל ישרא' ראויין לישב בסוכה א' זה אח' זה ע"י שאלה, ועיין לעיל מ"ש בפ"זו חג הסכות שבעת ימים: (מג) דרתיכם, הדל"ת רפה, א"ת ומ"ש: בסכות, הבי"ת רפה, דין הוא מן ב' מלאי' וא"ו בתראה, על כן קרא שם המקו' סכות, בפ' וישלח תנייכא דפסוק (ל"ג י"ז): הושבתי, מלא וא"ו, ומסר עליה כולהון מלאים: בהוציאי, מלא דמלא, מלא וא"ו ומלא יו"ד קדים לאל"ף, ודכותיה בהוציאי אתכם מארץ מצרים, דמלא העמר ממנו, בפ' בשלח (ט"ז ל"ב): אותם, זה הוא מן ל"ט מלאים וא"ו בלישנא באורייתא: (מד) מעדי, דין לחוד חסר וא"ו, ושאר אורייתא מלא, רמ"ה ומ"ש:

כד (ב) אליך, מלא יו"ד: זית, חד יו"ד כתיב, וכל זית חד יו"ד דכותיה: כתית, מלא יו"ד, וכל כתית באורייתא דכותיה מלא: למאור, א' לחוד חסר וא"ו, וסי' שמן למאר בשמים לשמן, קדמאה דתרומה דויקחו לי תרומה (כ"ה ה'), ושארא מלאים: להעלת, זה הוא מן ב' חסרים וא"ו, כאן, ובפ' תצוה (כ"ז כ): תמיד, מלא יו"ד (ג) לפרכת, ל', וחד לפרכת דריש תצוה, ושם פירשתי מסור' ב' פ' מטעים בתורה', מ"ש: הערת, חסר וא"ו: יערך, חסר וא"ו: (ד) המנרה, חסר וא"ו: הטהרה, חסר וא"ו: הנרות, זה הוא מן ב' מלאים וא"ו, (כאן), יאירו שבעת הנרות, בפ' בהעלתך (ח' ב'): (ה) ואפית, מלא יו"ד, ז"ל מ"ש, בכל ספרים מדוייקים מלרע שלא כמנהג, וכ"כ אבן עזרא ומכלול, משקל פעלת, ולא כהגהת לוית חן זל"ש ואפית אתה, וכן ואכית את העמלקים בפ' מטות (ל"א י"ז), מלרע בפשט א' לקריאת ב"כ ולקריאת ב"א שאנו סומכים על קריאתו, מלעיל בשני פשטין, וכן ועשית עטרות (זכריה ו'), לב"כ מלרע ולבן אשר מלעיל, ע"כ, ובעל הגהה נשתבש במשמעות דברי המכלול עיין עליו כי משם תראה טעותו מפורסם, וכן הביא בעל נוהר התיבה בתיבת המקרא אות י"ג, בשם המסורת, ואפית אתה, מלרע: אתה, חסר וא"ו: שתים, מלא יו"ד: חלות, זה הוא מן ג' מלאים וא"ו: עשרנים, מלא יו"ד: (ו) אותם, זה הוא מן ל"ט מלאים וא"ו: מערכות, מלא וא"ו: הטהר, זה הוא א' מן חמשה חסרים וא"ו: (ז) לבנה, חסר וא"ו: (ט) ואכלהו, זה הוא א' מן ב' חסרים וא"ו: במקום, מלא וא"ו: קדש, זה הוא א' מן עשרה חסרים וא"ו: הוא לו, ז"ל מ"ש, ה' דמטעין, דסבירין היא, וסי' במ"ג פ' תצוה, עכ"ל: מאשי, יו"ד בסוף תיבותא: (י) ישראלית, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא: וינצו, בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע שהוא בפשט האחרון לבד, א"ת ומ"ש: ואיש, בטפחא, ובמ"ג במרכא, ולא כן בכל הספרים, גם התרגום בכל הספרים, וכן במ"ק בטפחא, דברי אמת: (יא) ויקב, חסר וא"ו: ויביאו, מלא יו"ד: שלמית, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יב) ויניחהו, מלאי' יו"ד וחסר וא"ו: לפרש, בשי"ן ימנית, חסר וא"ו: (יד) הוצא, מלא וא"ו, ואל"ף בסוף: כל, הכ"ף רפה, א"ת ומ"ש: השמעים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ידיהם, מלא יו"ד: (טז) ונקב, חסר וא"ו: מות, מלא וא"ו: יומת, מלא וא"ו: רגום, מלא וא"ו: (יט) בעמיתו, מלא יו"ד: יעשה לו, כתירה לב"ש, כי זה כמוג אחור ואעפ"כ מדגיש הלמ"ד אחריו, ד"א: (כב) משפט, בפת"ח, אבל בפ' שלח לך (ט"ו ט"ז), ומשפט אחד בקמץ, וכן הוא במ"ג ובמ"ק ובכל הספרים, אבל בכ"י גם שם בפת"ח וברמ"ה שניהם בקמץ, והמסורה בשניהם לית, וצ"ע כי המסורה ע"כ מרמזת על ב' מלות רצופות לית, וע"פ הקונטרס שניהם:

קמוצים וכן הדין וכו', עכ"ל דברי אמת: אני ה' אלהיכם, עיין כ"י הש"י, ור"ל כי אני בטרחא (ר"ל בטפחא) בא למעט אני ולא אחר, ונשתנה זה, ע"כ פירשנא להורות אני אלהי כלכם, ועיין בדרך חיים (ק"ח ע"ב), ולא מטעימים שכתב מפני התביר, ד"א: (כג) ויוציאו, מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד:

פרשת בהר

כה (ב) אלהם, חסר יו"ד: תבאו, חסרים וא"ו: נתן, חסר וא"ו: (ג) שדך, חסר יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: תזמר, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר: תבואתה, מלא וא"ו, וכל תבואתה דאורייתא מלאים דכותיה: (ד) השביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: (ה) ספיח, מלא חד יו"ד: קצירך, מלא יו"ד: תקצור, מלא וא"ו, ושארא תקצר באורייתא חסרים וא"ו, וכתיבין, ענבי, דגש הנו"ן לתפארת, וכן ענבי רוש בפ' האזינו (ל"ב לב), מ"ש, וכן כתב ד"א בשם מכלל יופי: נזירך, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: תבצר, חסר וא"ו: (ו) שבת, בפת"ח, וכן בפ' פנחס (כ"ח יו"ד), עלת שבת בשבתו, גם שבתון שבת קדש, בפ' בשלח (ט"ז כ"ג), וכן שבת שבתון בכל ה' חומשי תורה, (ד"א): ולאמתך, חסר יו"ד, וכולהון דכותיה: ולשכירך, ברובא דנוסחי דיקי מלא יו"ד, אין געיא בלמ"ד כמו ולבהמתך, אולי מפני שיש געיא בתי"ו שלאחריו, ויותר נראה לחלק בין פשטא לזקף, ותו שיש ד' נקודות בין הגעיא והטעם, (דברי אמת): ולתושבך, מלא וא"ו: הגרים, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותי' כתיב: (ז) ולבהמתך, הלמ"ד בגעיא (ר"ל במתג) לא בקדמא, א"ת מ"ש: לאכל, חסר וא"ו, וכולהון חסרים וא"ו: (ח) שבתת, חסר וא"ו, וכן חברו שבפסוק זה: (ט) שופר, ב' בפסוק זה, ותרויהון מלאים וא"ו: תרועה, מלא וא"ו: השבעי, חסר יו"ד בכל ספרים מדויקים ובהעתק הללי והוא א' מן ג' החסרים ע"פ המסורת, וסימן כמסר בפ' בא, וכ"כ בעל השרים וכמו שכתבתי בפ' בשלח, מ"ש: בעשור, מלא וא"ו: הכפרים, חסר וא"ו: תעבירו, מלא יו"ד: (י) דרור, מלא וא"ו, ומסיר עליה כולהון מלאים: ישביה, חסר וא"ו ומלא יו"ד: יובל, זה הוא א' מן ז' מלאים וא"ו: אחזתו, חסר וא"ו: תשבו, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר: (יא) יובל, מלא וא"ו: ספיחיה, מלא דמלא בתרין יודי"ן: נזריה, חסר יו"ד קדמאה מלא יו"ד תניין: (יב) יובל, מלא וא"ו: (יג) היובל, מלא וא"ו: (יד) וכי תמכרו, אין בס פיסקא, א"ת ומ"ש: לעמיתך, מלא חד יו"ד קדים לתי"ו: קנה, ה"א בסוף תיבותא: תונו, מלא וא"ו: (טו) היובל, מלא וא"ו: תבואת, ז"ל רמ"ה, ד' חסרים וא"ו תניין ומלאים וא"ו קדמאה בלישנא, וסי' והיה בתבואת, ונתתם חמישית, בפ' ויגש (מ"ז כ"ד), כאן, כי מספר תבואת הוא מכר לך, בפסוק שאחר זה, וממגד תבואת שמש, בפ' וזאת הברכה (ל"ג י"ד), ושארא תבאות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין: (טז) רב, חסר וא"ו: מעט, חסר וא"ו: תמעיט, מלא יו"ד, וכל תמעיט באורייתא דכותיה: מכר, חסר וא"ו: (יז) ויראת, מלא אל"ף: (יח) חקתי, חסר תרין ווי"ן: אתם, חסרים וא"ו: (יט) לשבע, ג' חסרים וא"ו דקרי ולא כתיב, וסימן באכלכו לחם לשבע, בפ' וישלח (ט"ז ד'), (כאן), ואכלתם לחמכם לשבע, בפ' בחקתי (כ"ו ה'): (כ) השביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: נאסף, חסר וא"ו: תבואתנו, מלא וא"ו וחסר יו"ד קדים לנו"ן: (כא) וצויתי, מלא יו"ד: הששית, מלא יו"ד בין שי"ן לתי"ו: ועשת, ברוב הספרים השי"ן בקמץ, וכ"כ במכלול במשקל פעלה, מ"ש: (כב) השמינת, דין לחוד מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תנייכא, רמ"ה, ומ"ש: התבואה, מלא וא"ו: התשיעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: בוא, ז"ל רמ"ה, כלבא בלישנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף, בר מן ד' שהם מלא וא"ו ומלא אל"ף, וסימן בוא ברוך ה', בפ' חיי שרה (כ"ד ל"א), עד בוא אדניו אל ביתו, בפ' וישב (ל"ט ט"ז), עד בוא יוסף בצהרים, בפ' מקץ (מ"ג כ"ה), (כאן): (כג) לצמתת, חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו, זה לשון מ"ש, בהעת' הללי לצמתת, ירושלמי לצמיתת, עכ"ל, גם המאירי כתב לצמיתת

חסר

חסר וא"ו, וכ"כ גבי לצמיתת הב' שבפ', כי שניהם שוים לדעתו לענין האותיות, אך בכל הספרים הראשון חסר יו"ד וחסר וא"ו, והב' מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכ"כ הרמ"ה ושמן ששון ומנחת כהן, וה' הצד"י רפה והלמ"ד בחירק, וסימנו כי לי הארץ, (ר"ל תיבת לי הנכתב בסמוך, הלמ"ד בחירק כמהו), והב' הצד"י בדגש והלמ"ד בפתח, סימנו לקנה אתו (ר"ל, הלמ"ד בפתח בתיבה לקנה, הנכתב בסמוך כמו לצמיתת שבצדו), מוקונ"י, ויש סימנים אחרים במסורת, וכ"כ א"ת וז"ל דברי אמת, ואולי הראשון לשון קל (פי' שהלמד בחירק), שאסור למכור על זמן יותר מנו"ן שנה, אבל השני לשון כבד (פי' הלמ"ד בפת"ח) כאלו נכתב בה"א כידיעה ור"ל קניין עלמין כו' עכ"ל: כי לי, במקף: גרים, מלא חד יו"ד, בין רי"ש למ"ם, וחסר יו"ד קדים לרי"ש, וכל אוריית' כותיה: ותושבים, מלא וא"ו ויו"ד כתיב, ומסיר עליה כל לישנא מלאים: (כד) גאלה, ז"ל רמ"ה, אע"ג דדגש הוא איצטריכינן למימר דחסר הוא, משום דמסיר עליה, גאלה, גאלתי, גאלתם, כל לישנא חסר: (כה) כי ימוך, ז"ל מ"ש, סי' קדמאה, כי ימוך, תניי' וכי ימוך, תליתאה וכי ימוך, וחד פסוק סי', ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ, וכי נפלה אימתכם עלינו, וכי נמגו כל יושבי הארץ מפניכם: ימוך, מלא וא"ו, וכל ימוך באורייתא דכותיה: גאלו, הגימ"ל רפה, א"ת ומ"ש, חסר וא"ו: הקרב, חסר וא"ו: (כו) גאל, חסר וא"ו: והשיגה, מלא יו"ד: (כז) העדף, חסר וא"ו, וכל לישנא דעדף באורייתא דכותיה חסר: (כח) ואם, בקדמא ובלא מקף: לא, במתג ובמקף, מ"ש: די, בדגש, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: השיב, מלא יו"ד, הקנה, חסר וא"ו: היובל, מלא וא"ו: ביבל, חסר וא"ו: (כט) ימכר, חסר וא"ו, בית, מלא יו"ד: מושב, מלא יו"ד, השי"ן בפת"ח: עיר, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא: חומה, מלא וא"ו: גאלתו, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: תם, חולם, וחסר וא"ו: גאלתו, הגימ"ל רפה: (ל) יגאל, הגימ"ל דגושה: מלאת, מלא אל"ף וחסר וא"ו: תמימה, מלא יו"ד: לא חמה, ז"ל מ"ש, לו קרי, וכן בכל הספרים המדוייקים כתיב באל"ף וקרי בוא"ו, וכן הכריע הר"ן ז"ל בפ"ק דמגילה ובעל לקח טוב בפירושו על התורה ודרשינן מיניה התם במגילה ובפ"ט דערכין, אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן וכו', ובמסורת פ' שמיני ע"פ אשר לא כרעים ט"ו כתיבין לא וקריין לו, ושלשה מהן בתורה והשאר בנביאים ובכתובים, ואלו הן של תורה, אשר לא יעדה, בפ' משפטים (כ"א ח'), אשר לא כרעים, בפ' שמיני (י"א כ"א), אשר לא חמה, (כאן), וכולן כתבו לידרש כמו שכתבתי על כל אחד במקומו, והלא כרש"י ותוספת בפ"ט דערכין, שרש"י כתב אשר לוא חמה כתיב מלא בוא"ו ואל"ף, משמע לו ומשמע לא, כלומר ואין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, והתוספות כתבו שאינו כן בחומשים המדוייקים שכתוב לו בוא"ו וקרי לא באל"ף, וכתב בעל התוספות י"ט, ובחומשים מדוייקים שלנו איפכא כתיב באל"ף וקרי לו בוא"ו, וכ"כ בעל קרבן אהרן, אך לא כראו לי דבריו כמ"ש אח"כ, ולדעתי כתיבת הספרים וכו', ע"ש, ובילקוט פ' ויקרא ופ' שמיני, ופ' בהר סיני הובא בשם מס' סופרים ג' לו כתיבי' בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין בלמ"ד וא"ו, אשר לא כרעים אשר לא חמה, אם לא יגיד, הן כל אלה טעה פעמים שלש ושגגתא כיון דעלעל, ור"ל אשר לא יעדה כמ"ש, ופי' אם לוא יגיד הוא מאותם הכתובים מלאים בוא"ו ואל"ף, וסימן נמסר עליו בפ' ויקרא וכמ"ש שם, וכן מצאתי בהעתק הלל"י ובמסר' קטנה פרשת ויגש ב' מלאים בתורה זה וחברו, כי לא אוכל לקום מפניך: חמה, זה הוא א' מן ג' חסרים בוא"ו, וסימן, להם חמה, דובני ישרא' הלכו ביבשה, בפ' בשלח (י"ד כ"ט), (כאן), אשר אין להם חמה, בפסוק שאחר זה: לצמיתת, הלמ"ד בפת"ח, מלא יו"ד וחסר וא"ו: לקנה, חסר וא"ו: לדרתיו, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד: ביבל, חסר וא"ו: (לא) החצרים, מלא יו"ד: חמה, חסר וא"ו: שדה, ה"א בסוף תיבותא: וביבל, חסר וא"ו: (לב) הלוים, חד יו"ד כתיב בין וא"ו למ"ם וחסר יו"ד תניין בתריה, וכל לישנא באורייתא דכותיה: ביבל, חסר וא"ו: כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם, ז"ל מ"ש, כתב החזקוני, לשון זכר בשורק, וכן כי אחזת עולם הוא להם, עכ"ל, ודבריו תמוהים מאד בעיני כי בכל הספרי' הוא אחזתם כתיב בוא"ו וקריאתו בחירק, אבל אחזת עולם הוא להם, כתיבתו וקריאתו בוא"ו שורק, וכ"כ המכלל יופי, וכן הם ע"פ המסור', דוק ותשכח במערכ' את הה"א דכתיב התם אחזתם כקנה ודא היא: (לד) ושדה, השי"ן בחטף פתח, לפי מה שכתב מ"ש בפ' בראשית בפסוק וזהב (ב' י"ב), בשם המסורת, וז"ל ג' מלין בטעם, וזהב הארץ ההיא ושדה מגרש עריהם, וסגר פום אריותא (דניאל ו'), עריהם, מלא יו"ד: אחזת, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: הוא, ז"ל מ"ש, המטעים דסבירין היא, ומסורת פ' תצוה, ותו איתא התם, כל דסמיך לאחזה היא, במ"א, כי אחזת עולם הוא להם: (לו) ותרבית: מלא יו"ד: וחי, חד יו"ד כתיב בסוף תיבותא: (לז) את, במקף: ובמרבית, מלא יו"ד: (לח) הוצאתי, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ואל"ף: להיות, מלא וא"ו כתיב בהעתק הלל"י, ובכל ספרים מדוייקים כי לא בא בכלל החסרים בלישנא ע"פ המסור', וסי' נמסר במ"ג פ' יתרו, וכ"כ הרמ"ה ז"ל היות האדם לבדו, בפ' בראשית (ב' י"ח), מלא וא"ו, ודכותא להיות גבר בארץ, בפ' נח (ז' ח'), וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ח' חסרים וכו', כמו שסדורים במסורת שלנו, מ"ש: (לט) במקצת ספרים אשכנזים אין כאן הפסק פרשה כלל, ובס"ס היא פרשה סתומה, וכ"כ הרמב"ם ז"ל, מ"ש: ונמכר, הכ"ף דגושה: תעבד, חסר וא"ו: עבדת, חסר וא"ו: (מ) כשכיר, מלא יו"ד: כתושב, מלא וא"ו: היבל, חסר וא"ו: יעבד, חסר וא"ו: (מא) אבתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ישוב, מלא וא"ו: (מד) סביבתיכם, מלא תרין יודי"ן וחסר וא"ו, ומסר עליהון תרין חסרים, דין, וחד מאלהי העמים אשר סביבתיכם, בפ' ראה (י"ג ח'): (מה) התושבים, מלא וא"ו ויו"ד: הגרים, מלא יו"ד: הולידו, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד: (מו) והתנחלתם, אין בנו"ן מאריך בס"ס, מ"ש, אולם בחומש ר"א פרעמסלא יש בנו"ן מתג, כדין תנועה שלישית מהכאת הטעם: אתם, חסר וא"ו: לבניכם, מלא יו"ד: אחריכם, מלא יו"ד: לעלם, חסר וא"ו, וב' מלאים וא"ו, וסימן, וגם בך יאמינו לעולם, בפ' יתרו (י"ט ט'), לא תדרש שלמם וטובתם כל ימיך לעולם, בפ' כי תצא (כ"ג ז'): תעבדו, חסר וא"ו: ובאחיכם, מלא יו"ד: (מז) תשיג, מלא יו"ד: תושב, בפשט, א"ת ומ"ש, מלא וא"ו, (מח) נמכר, הכ"ף בפת"ח, א"ת ומ"ש: (מט) דדו, חסר וא"ו: השיגה, מלא יו"ד: (נ) קנהו, חסר וא"ו, ומסר עליהון כולהון חסרים: היבל, חסר וא"ו: (נא) עוד, מלא וא"ו: רבות, מלא וא"ו: לפיהן, מלא יו"ד: ישיב, מלא יו"ד: (נב) בשנים, הנו"ן רפה, א"ת: היבל, חסר וא"ו: שניו, מלא יו"ד: (נג) כשכיר, מלא יו"ד: בפרך, כמו ויוכאך בפכיו, בפ' ואתחנן (ד' י"ז), ואכבדה בפרעה, בפ' בשלח (י"ד י"ז), דברי אמת, פי' הבי"ת במלת בפרך דגושה, אעפ"י שהיא סמוכה לאחת מאותיות יהו"א, מפני הפ"א הבאה אחריה, והוא מדין אתי מרחיק: (נד) היבל, חס' וא"ו: (נה) עבדים, מלא יו"ד, וכל עבדים באורייתא דכותיה מלא בר מן א' חסר יו"ד בלישנא, וסי', ועבדם ושפח', דברך את אדני, בפ' חיי שרה (כ"ד ל"ה): הוצאתי, מלא וא"ו ואל"ף: אותם, מלא וא"ו, כי זה א' מן ל"ט מלאים באורייתא:

כו (א) אלילם, חסר יו"ד תניין: תקימו, מלא יו"ד: משכית, מלא יו"ד: בארצכם, הצי"ת דגושה, א"ת ומ"ש, והוא פשוט מדין מפסיק, כי מלת תתנו בטעם פשטא: להשתחות, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין: (ב) שבתתי, חסר וא"ו: תשמרו, חסר וא"ו: תיראו, מלא יו"ד:

פרשת בחקתי

(ג) **בחקתי**, חסר תרין ווי"ן, ז"ל א"ת, ה"ג בכל הספרים, אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו, ותימה שנראה שבספרי חכמי הזוהר היה כתוב ואת משפטי תשמרו, שכך הזכירו שם פעמים ושלש, גם אמרו ואת משפטי תשמרו בההוא אתר דאקרי תורה שנכתב כד"א משפט לאלהי יעקב, וכו' ע"ש, ויש לומר שאין כונתם אלא ללמדנו כי מצותי הכתוב כאן פירושו משפטי, כמו שלעיל בפרשת בהר כתוב ועשיתם את חקתי ואת משפטי תשמרו, גם מ"ש כתב א"ל, פליאה דעת ממני, כי בספר הזוהר דריש ואת משפטי תשמרו דא תורה שנכתב כד"א משפט לאלהי יעקב, והחכם המופלא הרמ"ע ז"ל כתב במאמר שברי לוחות

דבעלמא

דבעלמא מצותי שם כולל לכל המצות והן נחלקות לעדות חקים ומשפטים, והכא פרושיקא מפרש דהאי מצותי בחלק המשפטים מיירי כדכתיב לקמיה אם את משפטי תגעל נפשכם, והכא פי' חקתי על תורה שבע"פ חקה הכוללת חקות הרבה דאינון גזרין דאורייתא כדמסיק דכתיב' בהו שמירה בפ' אחרי מות ובפ' קדשים ומשפטים דאתו מכלל מצותי דריש ליה על תורה שבכתב שרוב גופי תורה משפטים נינהו, ומשום דהויא חקה שהיא עצמה מדת שמור אחידת בתורה שבכתב כתיבא הכא שמירה אכל מצותי שמשמעו משפטי כדאמרן, יעויין המאמר במקומו, שזה יספיק להבין אמרי בינה עכ"ל: מצותי, חד וא"ו כתיב חסר וא"ו תניין: ועשיתם אתם, ויקרא רבה, א"ר חנינא ברפפא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאילו עשיתם עצמכם, כוונתם לומר דמדכתיב אתם חסר וא"ו קרי ביה אתם כמו שדרשו בר"ה אשר תקראו אתם, אתם אפילו שוגגים וכו', ועיין פי' המאמר בהקדמת קרבן אהרן, מ"ש: (ד) גשמיכם, מלא יו"ד: יבולה, מלא וא"ו: (ה) והשיג, מלא יו"ד: דיש, חד יו"ד כתיב: בציר, מלא יו"ד, הכותיה ובציר ישיג את זרע: לשבע, חסר וא"ו: וישבתם, יו"ד קדים לשי"ן: (ו) שלום, מלא וא"ו: תעבר, חסר וא"ו: (ז) איביכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל איביכם באורייתא דכותיה: לפניכם, מלא יו"ד: (ח) ירדפו, חסר וא"ו: (ט) ופניתי, מלא יו"ד, ופניתי מלעיל, והפריתי כו' כולן מלרע כמ"ש בשיח יצחק, זולת בבנין הכביל כו' והוכחת והוכחתי, ע"ש י"ז ע"ב, ד"א: והפריתי, ז"ל רמ"ה, והפרתי אתך במאד מאד, בפ' לך לך (י"ז ו'), חסר יו"ד כתיב ומסר עליהון לית כותיה וחסר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב, ונוסחי דיקי כמי הכין סלקי ותרין מלאים, וסימן, והפריתי אתו, דולישמעאל שמעתיך בפ' לך לך (י"ז כ'), והפריתי אתכם דאם בחקתי, (כאן), ומסרא דהכרא עליהון תלת' תרין חסרי' וחד מלא, טעותא הוא, דנוסחי דיקי כמסור' קדמיתא סלקי: והרביתי, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: והקימתי, זה לבדו הוא מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכל שארא הקמתי והקמתי, באורייתא חסר דחסר כתיב: בריתי, מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, וכל בריתי דאוריי' דכותיה (י) נושן, מלא וא"ו: תוציאו, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד: (יא) בתוככם, וכן בתוככם שבפסוק שאחר זה, הכ"ף בשוא לבד, א"ת ומ"ש: (יב) והייתי, בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי לבד מיו"ד בתראה דסוף תיבותא, וכל הייתי דכותיה: (יג) הוצאתי, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו וא"ל"ף: מהית, זה הוא א' מן ח' חסרים וא"ו: עבדים, מלא יו"ד: ואשבר, חסר וא"ו: מטת, חסר דחסר כתיב: עלכם, חסר וא"ו: ואולך, מלא וא"ו: קוממיות, מלא דמלא, בתרין ווי"ן כתיב: (יד) תעשו, העי"ן בחטף פתח, מ"ש: המצות, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין: (טו) עשות, מלא וא"ו: כל, הכ"ף דגושה, א"ת ומ"ש: מצותי, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין וכתיב יו"ד בתר תי"ו: (טז) לכם, ברביע לא בזקף קטן, א"ת ומ"ש: מכלות עינים ומדיבת, ז"ל מ"ש בס' א' כ"י מדוייק מכלת ומדיבת חסרים וא"ו, וכן כתב החכם ריקאנטי, ואולם בשאר ספרים מכלות מלא ומדיבת חסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל בשרש דאב, ומדיבת נפש, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב, ובשרש כלה מכלות עינים, מלא וא"ו: לריק, מלא יו"ד: ואכלהו, זה הוא א' מן ב' חסרים וא"ו, ועיין לעיל בפ' אמור (כ"ד ט'): (יז) שנאיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: רדף, חסר וא"ו, וכל רדף באורייתא חסר: (יח) חטאתיכם, מלא א"ל"ף ויו"ד וחסר וא"ו וכל אוריי' דכותיה (יט) גאון, מלא וא"ו: עזכם, הזי"ן דגושה, חסר וא"ו: שמיכם, מלא יו"ד: כנחשה, חסר וא"ו: (כ) לריק, מלא יו"ד: כחכם, חסר וא"ו: יבולה, מלא וא"ו: (כא) ואם תלכו עמי קרי, ז"ל מ"ש, סימן בהדין ענינא, קדמאה תניינא וחמשאה קרי, תליתא' רביעאה שתיתאה שביעאה, בקרי, וכך דינן אן דאית את קרי, אן דאית ואת בקרי, עד כאן, והכי פירוש' סימן מזה הענין קרי קרי בקרי קרי בקרי בקרי, וא' פסוק סימן ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמי', במקום שיש את קרי, ובמקום שיש ואת בקרי: תאבו, מלא אל"ף קדים לבי"ת: לשמע, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב, וכל לשמע באוריית' דכותיה: (כב) והכריתה, מלא יו"ד: והמעיטה, מלא יו"ד: דרכיכם, מלא יו"ד, ומסר עליהון כולהון מלאים, הכפי"ן רפות, א"ת ומ"ש (כד) והכיתי, מלא יו"ד קדים לתי"ו, וכל אורייתא בנוסחי דיקי דכותיה מלא, ומסר עליהן כולהון מלאים, ובמסור' אחרי' מסר עליהון ארבעה מלאים ואית דמסר עליהון, והכיתי תרין בתורה, חד חסר וחד מלא, והכיתי את מצרים בפ' שמות (ג' כ'), והכיתי כל בכור, בפ' בא (י"ב י"ב), בתראה מלא, ואית דמסר עליהון דבתראה ליה כותיה מלא מכלל דקדמאה חסר, והנה תרתי מסורתא בתריתא שבושא נינהו, דכולהו נוסחי דיקי פליגי עליהון: (כה) והבאתי, מלא אל"ף: נקמת, חסר וא"ו: עריכם, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה: אויב, מלא וא"ו, וכל אויב, האויב, דכותי' מלאים: (כו) ואפו, ז"ל דברי אמת, עשיתי תלישא גדולה, ע"פ מ"ג ומ"ק ע"פ חומש רכ"א: נשים, מלא יו"ד, וכל לישנא דנשים באורייתא דכותיה מלא: בתנור, מלא וא"ו: והשיבו, מלא יו"ד: (כט) בניכם, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: בנתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (ל) במתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: חמניכם, מלא יו"ד: פגריכם, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא: גלוליכם, הגימ"ל דגושה, וכן בגוים, בפסוק ל"ג, א"ת ומ"ש, מלא דמלא מלא וא"ו, ומלא יו"ד קדים לכ"ף: (לא) והשמותי, מלא וא"ו, וחד חסר, והשמתי אני את הארץ, בפסוק שאחר זה, ומסרא עליהון תרין, קדמאה מלא תניין חסר: מקדשיכם, מלא יו"ד: אריח, מלא חד יו"ד: בריח, מלא חד יו"ד: ניחחכם, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (לב) הישבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל ישבים, הישבים, באורייתא דכותיה: (לג) והריקתי, מלא יו"ד וחסר וא"ו: אחריכם, מלא יו"ד, וכל אחריכם דכותיה מלא: (לד) שבתתיה, ז"ל רמ"ה, ג' חסרים וא"ו ומלאים יו"ד כתיבין, וסי' אז תרצה הארץ, ב' בפסוק, והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה, בפסוק מ"ג: השמה, ז"ל מ"ש, וכן כל ימי השמה תשבת, ה"א של השמה בקמץ לבדו והוא חטוף כי השי"ן דגושה, והמ"ם ג"כ דגושה, ומלת בהשמה הבי"ת בקמץ חטוף והה"א בשו"א לבדו, ובשלשתם ה"א אחרונה רפה, וכך הם בס"ם המדוייקים ודינה במפיק, וכ"כ במכלול דף ל"ב כ"ק פ"ג ושרשים ובס' הרכבה אות בי"ת ופ"א ועיין מ"ש בס"ד על פ' פנו אלי והשמו (איוב כ"א ה'): (לה) תשבת, חסר וא"ו: בשבתתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לו) והנשארים, מלא יו"ד, וכל אוריית' דכותיה מל': והבאתי, חסר יו"ד ומלא אל"ף קדים לתי"ו, ז"ל א"ת, דס"ם ואשכנז געיא (ר"ל מתג) בתי"ו, אך בהלא וגירושלמיים ובזכבוקי ליתיה, וכ"כ מ"ש: מרך, חסר וא"ו: בארצת, ז"ל רמ"ה, ב' בענין וחסרים וא"ו תרויהון, וסי' והבאת מרך בלבבם בארצת, ימקו בעונם בארצת, בפסוק ל"ט: איביהם, ג' וחסרים וא"ו ומלאים יו"ד וכתיבין בה"א, וסי' והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם, שהוא והנשארי' קדמאה, אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם, בפסוק מ"א, ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם, בפסוק מ"ד: אתם, חסר וא"ו: קול, מלא וא"ו, וכל לישנא דקול באורייתא מלא וא"ו, בר מן חמשה דחסרים, וסי' הקל קול יעקב, דויגש יעקב אל יצחק אביו, הקל קדמאה בפ' תולדו' (כ"ז כ"ב) והקל נשמע בית פרעה, בפ' ויגש (מ"ה ט"ז), והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת, ב' בפסוק, בפ' שמות (ד' ח'), נקל שפר חזק מאד, דויהי ביום השלישי, בפ' יתרו (י"ט ט"ז), ושארא מלאים בלישנא: עלה, הלמ"ד נבגולא, א"ת: מנסת, חסר וא"ו: רדף, חסר וא"ו, וכל רדף באורייתא חסר: (לז) תקומה, מלא וא"ו: (לח) בגוים, הגימ"ל דגושה, א"ת: (לט) בעונם, חד וא"ו כתיב וקרי בין עי"ן לנו"ן וחסר וא"ו תניין, וכל עונם דכותיה: איביכם, ז"ל מ"ש, בחומש עם תרגום דפוס סביוניטה כתוב איביהם, ע"כ, וספרים משובשים הם, והרמ"ה הרים מכשול זה מקרבנו, וכתב בלשון הזה, איביהם ג', (וכבר כתבתי לעיל לשונו בפסוק ל"ו), ושמע מינה דוהנשארים בתראה איביכם כתיב בכ"ף, ונוסחי דיקי כמי הכין כתיבין בהין, ונוסח דכתיב בהון איביהם דוהנשארי' בתראה בה"א טעותא הוא: בעונם, חסר דחסר כתיב, חסר וא"ו תניין דבין וא"ו קדמאה לנו"ן וחסרא וא"ו תליתאה בין נו"ן לתי"ו, ז"ל מ"ש, חסר וא"ו בין נו"ן לתי"ו, בכל ספרים מדוייקים שלא כמנהג בכלל ג' מלאים בלישנא בקריא, וסי' נמכר בנחמיה

דין סימן ט': אבהם, חסר וא"ו: ימקו, הקו"ף דגושה, א"ת ומ"ש: (מ) עונם, חד וא"ו כתיב בין עי"ן לנו"ן וחסר וא"ו תניין: אבתם, חסר וא"ו: (מא) אתם, חסר וא"ו: (מב) יעקוב, דין לחוד מלא וא"ו באורייתא, ואית דמלאת בדיקאכתי, ונזכר פ' וירא דף קי"ז ודף קי"ט ופרש' וישלח דף קס"א ופ' ויחי דף רי"ד ופ' אחרי מות דף ס"ו, שערי אורה דף כ"ד, ועיין רש"י ומזרחי וגור אריה, מ"ש, וכ"כ רמ"ה: אזכר, חסר וא"ו, וכל אזכר באוריית' דכותיה חסר: (מג) בהשמה, בס"ס מפיק בה"א ראשונה, א"ת: (מד) בהיותם, מלא וא"ו, וכל לישנא דהיותם באורייתא דכותיה מלא: מאסתים, מלא יו"ד: געלתים, מלא יו"ד: לכלתם, חסר וא"ו, ובזוהר דריש ליה, כגון ההיא כלה דכנתייהי, מ"ש: (מה) ראשנים, מלא אל"ף קדים לשין וחסר יו"ד בתריה ומלא יו"ד, וכל דאשגים באורייתא דכותיה: אתם, חסר וא"ו: להיות, מלא וא"ו: (מו) החקים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל חקים באורייתא דכותיה: המשפטים, מלא יו"ד, וכל לישנא דמשפטים באורייתא דכותיה מלא: והתורת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: בינו, מלא יו"ד, וכל בין באורייתא מלא יו"ד, בר מן לישנא דבר דכתיב חסר יו"ד: סיני, מלא יו"ד, וכל סיני באורייתא דכותיה:

כז (ב) אלהם, חסר יו"ד: יפלא, חסר יו"ד ומלא אל"ף בסוף תיבות: נפשת, ז"ל רמ"ה ב' חסרים וא"ו, וסי' במכסת נפשות, בפ' בא (י"ב ד'), בערכך נפשות, (כאן): (ג) עשרים, מלא יו"ד, וכל לישנא דעשרים באורייתא דכותיה: ששים, מלא יו"ד בין שי"ן למ"ם, וכל ששים באורייתא דכותיה: החמשים, מלא יו"ד בתראה, וכל חמשים באורייתא דכותיה מלא: (ד) שלשים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ה) שקלים, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: (ח) והעמידו, מלא יו"ד: והעריך, מלא יו"ד, וכל תעריך באורייתא דכותיה: אתו, חסר וא"ו: תשיג, מלא יו"ד: הנדר, חסר וא"ו: יעריכנו, מלא יו"ד: (ט) יקריבו, מלא יו"ד: יתן ממנו, ז"ל מ"ש, ז' סבירין ממנה וקריין ממנו, מסורת פרשת צו (י) יחליפנו, מלא יו"ד: ימיר, ב' בפסוק, מלאים יו"ד כתיב, וכל ימיר באוריי' דכותיה מלא: טוב, מלא וא"ו, וכל לישנא באוריית' דכותיה מלא: ותמורתו, מלא וא"ו: (יב) כן יהיה, ז"ל מ"ש, סי' קדמאה כן יהיה, תנייא כן יקום, קדמאה ערכך עליו והיה לו, תניינא ערכך עליו וקם לו, וחד פי' סימן להון, והיה כי קם הפלשתי, עכ"ל, פי' הסימן שנכתב תחלה והיה, ואח"כ קם: (יג) גאל, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש, ז"ל רמ"ה, ג' חסרים וא"ו, וסי' ואם גאל עצלנה (כאן), ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו, בפסוק י"ט, ואם גאל יגאל איש ממעשרו, בפסוק ל"א: חמישתו, זה הוא א' מן ג' חסרים יו"ד תניין ומלאים יו"ד קדמאה: (יד) יקדש, ז"ל מ"ש, חסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים, וכ"כ מנחת כהן, ובמסר עליו נמסרה כ"ילית חסר, ונמצאת אחריתי ג' חסר יו"ד, ושתי המסורות כטעות כי השכיח רבותה לומר ג' חסר יו"ד בלישנא בקריאה, וסי' במסר במ"ג יהושע כ', ושם תמצאנה בפירוש, וכ"כ הרמ"ה ואיש כי יקדש את ביתו קדש לה', דין לחוד חסר יו"ד בכל לישנא באורייתא ושארא יקדיש באורייתא מלא: והעריכו, מלא יו"ד: יעריך, מלא יו"ד: יקום, מלא וא"ו: (טו) ואם המקדיש, מלא יו"ד, הקדמאה בה"א לא באל"ף של ואם, א"ת ומ"ש: חמישית, מלא תרין יודי"ן: (טז) מזרע, ה"א בסוף תיבותא: חמר, חסר וא"ו: שערי', חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יז) היבל, חסר וא"ו, יקום, מלא וא"ו: (יח) היבל, חסר וא"ו: הנותרת, חסר וא"ו תניין: היבל, חסר וא"ו: (יט) חמישיתו, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה, השי"ן בלא דגש, ז"ל דברי אמת, כתב הא"ת השי"ן רפה, והיינו מפני שהרוב כתובים מלא יו"ד אחר המ"ם: (כ) יגאל, הגימ"ל דגושה וכן חבריו, מ"ש: (כא) בצאתו, מלא אל"ף כתיב: ביבל, חסר וא"ו, הבית"ין רפות, א"ת ומ"ש: (כג) היובל, חסר וא"ו: (כד) היובל, ז"ל מ"ש, בספרים מדוייקי' ומסרותיה' מלא וא"ו, וכן כתוב בפירוש בהעתק הללי, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, במשך היבל חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה חסרים בר מן ז' מלאים שתא מכאן מן וקדשתם עד ויצא ביבל ולא עד בכלל תלתא קדמאי יובל ותלתא בתראי היובל וחד בשנת היובל ישוב השדה: ישוב, מלא וא"ו: (כו) בכור, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה ז' חסרים וא"ו, וסי' בכר ישמעאל נבית וקדר, בפ' חיי שרה (כ"ה י"ג), יעקב ובכיו, בכר יעקב ראובן, בפ' ויגש (מ"ו ח'), אלה ראשי בית אבתם, בני ראובן בכר, בפ' וארא (ו' י"ד), ויהיו בני ראובן בכר, בפ' במדבר (א' כ'), פקד כל בכר זכר (שם ג' מ'), ולקחת את הלוים, קדמאה דפסוק (שם מ"א), לא תעבד בבכר שורך, בפ' ראה (ט"ו י"ט), וכל אורייתא מלא וא"ו: יבכר, חסר וא"ו: אתו, חסר וא"ו: (כז) חמשתו, דין לחוד חסר דחסר: (כח) יחרם, חסר יו"ד: ומשרה, ה"א בסוף תיבותא: (ל) מעשר, וכן וכל מעשר בקר וצאן, שכיהם העי"ן בשו"א לבדו, מ"ש: (לא) חמישתו, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין קדים לתי"ו: (לב) וצאן, מלא אל"ף: יעבר, חסר וי"ו: העשירי, מלא יו"ד: (לד) המצות, חד וי"ו כתיב וחסר וי"ו תניין:

מורה דרך

וסוס

פירוש נפלא

על התורה

מהוסף מספר **מורה נבוכים** לפרמ"בם זצ"ל

ומבואר באר היטיב, על פי חקירות עיוניות, בלשון עבר ובלשון אשכנז

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

מחלקה שלישית.

לספר ויקרא.

פיורדא

בבית ובדפוס המשוכת של התורני, כהר"ר איצק יצ"ו

ובנו כהר"ר דוד צירנדאָרף יצ"ו.

בשנת תקפ"ד לפ"ק.

(יג) **ואם** כל עדת ישראל ישגו וכו'. דע, שמעשי העבירות יחלקו לארבע חלקים, האחד מהם האנוס, השני השוגג, השלישי המזיד, הרביעי העושה ביד רמה. אמנם האונס כבר נאמר בו, שלא יענש, ואין עליו חטא כלל, אמר יתעלה: ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות (דברים כ"ב כ"ו). ואמנם השוגג יש בו חטא, כי אלו הפליג להתישב ולהזהר (דען העטטע ער עז וואהל איבערלעגט, אונד העטטע זיך רעכט אין אכט גענאממען), לא באה שגגה לידו, אלא שלא יענש כלל, ואמנם צריך כפרה, ומפני זה מביא קרבן, וחלקה התורה בו בין יחיד הדיוט למלך וכהן גדול או מורה הלכה, ולמדנו מזה, שכל עושה או מורה הלכה (דאס יעדער, דער איינען שפרוך אויזאיבט אדער לעהרט) לפי השתכלותו (נאך זיינעם איגענען פערשטאנדע), אם לא יהיה בית דין הגדול או כהן גדול, הוא מכת (פאן דער קלאססע) המזיד, ואינו נמנה בכלל השוגגים, ומפני זה יהרג זקן ממרא (איין ווידערשפענסטיגער געלעהרטער), ואף על פי שעשה והורה לפי ראות עיניו, (כוונת הרב ז"ל, כי כל חכם, העושה או מורה דין לפי שכלו ובחינתו, ומורה בטעות שלא כהלכה, לא יחשב לשוגג, רק למזיד, מפני שהיה לו ללמוד הדין כראוי, אם רצונו להורות, ולכן יהרג זקן ממרא, (חכם אשר ימרה את פי בית דין, ומורה הלכה שלא כדת, ולא ישמע לדברי הדיינים,) ואף שעשה והורה כפי מחשבתו וכפי הנראה לו, דברי המאסף,) אבל בית דין הגדול יש להם להורות כפי ראות עיניהם, ואם טעו נעשו שוגגים, כמו שאמר יתברך: ואם כל עדת ישראל ישגו וגו', ומפני זה העיקר אמרו רבותינו ז"ל: שגגת תלמוד עולה זדון, רצונם לומר, כי המקצר בחכמה (דער יעניגע דעססען קעננטניס אונצולענגליך איזט), ויורה ויעשה כפי קצירו (נאך דער אונצולענגליכקייט זיינעם וויססענס), אמנם הוא כמזיד, שאין דין מי שאכל אתיכת חלב הכליות, והוא חושב, שהוא חלב האליה, כמי שאכל חלב הכליות, והוא יודע, שחלב הכליות הוא, אלא שאינו יודע, שחלב הכליות הוא מן החלב האסור, שזה אף על פי שמקריב קרבן הוא קרוב למזיד, (כוונת הרב ז"ל, שאם שגה אדם בכלל האיסור, ועשה דבר אסור, בחשבו, שהוא מותר, הוא קרוב למזיד שהיה לו ללמוד, ולא למד, אבל אם שגה בפרט, שבא לידו דבר אסור, וחשב בשגגה, שהוא דבר אחר, המותר לו, אזי הוא שוגג גמור, דברי המאסף,) זה אם הוא עושה מעשה לבד, אבל המורה הלכה לפי השתכלותו, הוא מזיד בלי ספק, שלא כלל הכתוב (דען דיא שריפט ענטשולדיגט ניא) בחטאת ההוראה (איינען פעהלער אין הער לעהרע), בטענת שגגה (וויל ער אויז אירטהום בעגאנגען וואורדע), אלא לבית דין הגדול לבד. אבל המזיד יתחייב הדין הכתוב, או מיתת בית דין, או מלקות, או מכת מרדות על לאוין, שאין לוקין עליהם, או חיוב ממון, אבל העבירות ההן, שהשוה בהן בין שוגג למזיד, הוא לרוב המנהג בקלות, להיותן דברים בעלמא (בלאסע ווארטע), שאין בהם מעשה, רצוני לומר: שבועת העדות ושבועת הפקדון (ויקרא ה' א' וכו', כ"א וגו') וכן שפחה חרופה (שם י"ט כ' וגו') יקל ענינה לרוב מציאותו, מפני שהיא משולחת להפקר (וויל זיא פרייא אויזגעזעצט איזט), שאינה לא שפחה גמורה, ולא בת חורין גמורה, ולא אשת איש גמורה, כמו שביארה הקבלה (קבלת חכמינו ז"ל במשנה ובתלמוד, דברי המאסף), בפירוש זאת המצוה. אבל העושה ביד רמה הוא המזיד, שיעיז פניו ויעבור בפרהסיא, שזה אינו עובר לתיאבון לבד (בלאס אויז בעגירדע), ולא לעשות מה שמונעה התורה, לעשותו לרוע מדותיו לבד, אבל לחלוק על התורה, ולעמוד כנגדה, ומפני זה אמר: את ה' הוא מגדף (במדבר ט"ו ל"ד), והוא יהרג בלא ספק, ולא יעשה זה אלא מי שעלה בלבו דעת אחרת, לחלוק בה על התורה, ומפני זה בא הפירוש המקובל: בעבודה זרה הכתוב מדבר, מפני שהוא חולק על פנות התורה (דיא גרונדלעהרען דעס געזעצעס), כי לא עבד אדם כוכב כלל, אלא מי שהאמין בו הקדמות (וועלכע דיא עוויגקייט דאפאן גלויבעט), (רצונו לומר, שהאמין, שהאל הוא כח בכוכב ההוא, ואם כן לפי דעתו הכוכב ההוא קדמון (עוויג) כקדמותו, ואם כן הוא כופר בתורה, האומרת, שכל זולתו הוא מחודש (דאס אללעס אויסער גאטט ערשאפפען איזט), בלתי הוא לבדו קדמון, ואחר שהתורה כלה ניתנה מרועה אחד, לכן הכופר בקצתה ככופר בכלה, וחייב מיתת הכופרים, (פירוש רבי יצחק סטנאב בתוספת ביאור מהמאסף) כמו שביארנו בחבורינו פעמים (אפט), וכן הוא הדין אצלי בכל עבודה, שיראה ממנה סתירת התורה (איין ווידערשפרוך געגען דאז געזעץ) או המחלוקת כנגדה, ואפילו אכל אדם מישראל בשר בחלב או לבש שעטנז, או הקיף פאת הראש, לבזיון התורה, מפני דעת, שיתבאר ממנו, שאינו מאמין, שזאת התורה אמת, הוא אצלי הנאמר עליו: את ה' הוא מגדף, ויהרג מיתת כפירה, לא מיתת עונש, כאנשי עיר הנדחת (דברים י"ג י"ד וכו'), שיהרגו מיתת כופרים, לא מיתת עונש, ולזה ממונם בשריפה, ואינו ליורשיהם, כשאר הרוגי בית דין, וכן אני אומר בעדה מישראל, שזדו לעבור על איזו מצוה שתהיה, ועשו אותה ביד רמה, יהרגו כלם, וראיה לדבר ענין בני גד ובני ראובן, שבא בהם: ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה לעלות עליהם לצבא (יהושע כ"ב י"ב), ואחר כן ביאר להם בטענת ההתראה, שהם כבר כפרו בהסכימם על העבירה ההיא, וכפרו בתורה כלה, והוא אמרם להם: לשוב היום מאחרי ה' (שם פסוק ט"ז), והשיבו הם גם כן: אם במרד וגו' (שם פסוק כ"ב וגו'), והעלה בידך אלו העיקרים גם כן בעונשים (שם חלק ג' פרק מ"א):

צו

(טז) **וכל** מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. טעם שריפת מנחת כהן, מפני שכל כהן יש לו להקריב קרבנו בעצמו, ויהיה אם כן מביא מנחה ואוכל אותה הוא בעצמו, וכאילו לא עשה דבר, כי מנחת יחיד לא היה קרב ממנה אלא לבונתה וקומץ, ולא די מיעוט זה הקרבן, אלא שיאכלנו מי שהביאה, ולא יראה אם כן עבודה כלל, ומפני זה היה נשרפת (שם פרק מ"ו).

שמיני

(ב) **ויאמר** אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת. כבר זכרו רבותינו ז"ל טעם היות הקרבן ליום השמיני של מלואים עגל בן בקר לחטאת, לכפר על מעשה העגל, וכן חטאתו של יום הכפורים פר בן בקר לחטאת (ויקרא ט"ז ג'), לכפר

לכפר על מעשה העגל, ולפי זה הענין, אשר זכרנוהו, יראה לי, שהטעם בהיות החטאת כאן ליחיד ולצבור שעירים, רצוני לומר: הרגלים ושעירי ראשי חדשים (במדב' כ"ח וכ"ט) ושעירי יום הכפורים (ויקרא ט"ז ה' וכו') ושעירי עבודה זרה, היות כל אלו אלא היות רוב מריה ותשאתם אז בהקריבם לשעירים, (לשדים בדמות שעירים, דברי המאסף,) כמו שביאר הכתוב: ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ויקרא י"ז ז'), אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר, רמז למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בענינו: וישחטו שעיר עזים (בראשית ל"ז ל"א), ולא יהיה זה הטעם חלום בעיניך, כי כוונת כל אלו הפעולות, לייסב בנפש כל חוטא וכל איש מרי (אין דיא זעעלע איינעם יעדען זינדערס אונד יעדעס ווידערשפענסטיגען איינצופרעגען), שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד, כמו שנאמר: וחטאתי נגדי תמיד (תהלות נ"א ה'), ושצריך כפרה על החטא הוא, הוא וזרעו וזרע זרעו, בעבודה שתהיה ממין המרי ההוא, (הוא תשובת המשכל, פירוש רבי יצחק סטנאב), רוצה בזה, שאם יהיה המרי בממון, יפזר ממונו בעבודה, ואם יהיה המרי בהנאת גופו, ייגע גופו, ויטריחהו בעבודת העינוי והצום ולקום בלילות, ואם יהיה המרי במדה מן המדות, יעמוד כנגדה בהפך המדה ההיא, (כוונת הרב ז"ל, שאם יחטא האדם במדה מן המדות הפחותות והנגרעות, יעמוד כנגד המדה הזאת בנפשו ויגלחנה בהשתדלו לקנות המדה החשובה והמשובחת הספכית לה בקצה האחרון, דרך משל: אם חטא במדת הגאוה, יהיה שפל רוח מאוד, ויתנהג בתכלית מדת הענוה, וכדומה, דברי המאסף,) כמו שביארנו בהלכות דיעות וזולתם, ואם יהיה המרי בעיון, רצוני לומר, שיאמין דעת בלתי אמיתית לקוצר יד שכלו, והתרשל מן החקירה והתייחד לעיון, יעמוד כנגדו, בפנות מחשבתו מכל דבר מעניני העולם, רק במושכל לבד, (רצונו לומר שיפנה רק אל דברים המושכלים בשכל טוב בתורת האלהים דברי המאסף), ויתחזק וידקדק במה שצריך שיאמין באמת, כאמרו: ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (איוב ל"א כ"ז), והוא משל על המסתפק והעומדים אצל הספק, (כוונת הרב ז"ל, כי שיעור המאמר: ותשק ידי לפי, שיפסיק (דאס ערשט'לל העלט) במחשבתו, ויעמוד (אונד פערבלייבט) אצל הספק, וידו תשק לפיו, כאילו ישים יד לפיו, שלא ידבר יותר מבלי דעת, דברי המאסף,) כמו שתראה, שנענש אהרן, באשר נכשל במעשה העגל, שיהיה קרבנו וקרבן כל מי שקם מזרעו תחתיו פר ועגל, (כוונת הרב ז"ל על קרבנו של כהן גדול ביום הכפורים, שהוא פר בן בקר לחטאת, ועל הקרבן ליום השמיני של מלואים, שהוא עגל בן בקר לחטאת, כאשר מבואר למעלה, (דברי המאסף,) וכאשר היה המרי בשעיר עזים, (במכירת יוסף הצדיק, כנזכר למעלה, דברי המאסף,) היתה העבודה בשעיר עזים, (קרבנות כפרת צבור היו תמיד שעירים, דברי המאסף,) וכאשר יתיישבו אלו הענינים בנפש (אונד פרעגען זיך נון דיזע דינגע איין דיא זעעלע איין), יהיה מביא בלא ספק, להיות המריקשה בעיני האדם, ויזהר ממנו, עד שלא יכשל אדם בו, ויצטרך לכפרה ארוכה וטורח, ואפשר שלא תשלם הכפרה, וישמור האדם בעבור זה מן החטא מתחלת הענין, ויברח ממנו, ואת תועלת מבוארת מאוד, והעלה בידך זאת הכוונה גם כן. (שם).

יא (מד) והתקדשתם והייתם קדושים, מכלל כוונת התורה השלימה גם כן, להרחיק התאות ולבוז בהם, ולמעטם בכל יכולת, שלא ימשך מהם אלא ההכרחי (זה כלל גדול בתורה, להתרחק מהתאות המגונות,) והוא ראשית כל מדה נכונה וכל מעלה נאמנה, כי לא יגיע האדם לשום מעלה נכבדה והשכלת אמתו יתברך, אם לא יתרחק מהתאות מטרם, ככתוב: ראשית חכמה יראת ה' (תהלות קי"א י'), ונאמר (תהלות א' א' ב'): אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' כי אם בתורת ה' חפצו, פירוש רבי יצחק סטנאב, וכבר ידעת, שרוב תאות ההמון ושלוחם אמנם הוא בהרבות במאכל ובמשתה ובמשגל, והו המבטל לשלימות האדם האחרון, (לשלימותו הרוחני, דברי המאסף,) המזיק לו גם כן בשלימותו הראשון, (בשלימותו הגופני, דברי המאסף,) המפסיד לרוב עניני אנשי המדינה והנהגת הבית, כי בהמשך אחר התאוה לבד, כמו שיעשו הסכלים, יבטלו התשוקות העיוניות (הערט דיא לוסט צום נאכדענקען אויף), ויפסד הגוף, ויאבד האדם קודם זמנו הטבעי, וירבו האנחות והדאגות, ותתרבה הקנאה והשנאה והמלחמות, לקחת מה שביד זולתו, והסיבה לכל זה, היות הסכל משים ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה (דאס דער טהאר נור דיא וואללוסט צו זיינעם אלליי-ניגען צוועקקע מאכט). ולזה עשה השם יתעלה תחבולה, בתתו לנו מצות, שיבטלו זה התכלית (וועלכע דיזען פֿאלשען צוועק פֿערניכטען זאללען), ויריחיקו מחשוב בו בכל צד, ומנע מכל מה שמביא לרוב תאוה ולהנאה לבד, וזה כוונה גדולה מכוונת זאת התורה. שלא תשתכל דברי התורה, איך צותה להרוג מי שנראה מענינו, שהוא מרבה בבקשת הנאת המאכל והמשתה, והוא בן סורר ומורה, והוא אמרו: זולל וסובא (דברים כ"א כ'), וצוה לרגום אותו באבנים, ולמהר לבערו מן העולם, קודם שיגדל ענינו, וימית רבים ויפסיד עניני אנשים טובים ברוב תאותו וכן מכלל כוונת התורה הרבות, שיהיה אדם נשמע לחבירו (דאס דער מענש זיינען פריינדען דינסטוויליג זייא), ושלא יהיה קשה, בלתי נשמע לחביריו, אך יהיה עושה רצון חביריו, ועונה אותם, ונשמע אליהם לחפצם, ושב אל רצונם (אונד איהרעם ווילען געניגט זיין), כבר ידעת מצותו יתעלה: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דברים י"ד ט"ז), הסכת ושמע ישראל (שם כ"ז ט'), אם תאבו ושמעתם (ישעיה א' י"ט), ונאמר במי שנשמע (זא ווירד אוך פֿאן דעמ-יעניגן געזאגט, דער בערייט איזט); לקבל מה שצריך לקבלו: נשמע ונעשה (דברים ה' כ"ז), ונאמר בו על צד המשל: משכני אחריך נרוצה (שיר א' ד'). וכן מכוונות התורה הטהרה והקדושה, כלומר הרחקת המשגל, והשמר ממנו ולמעטו בכל אשר יוכל, כמו שאני עתיד לבאר (בפרק מ"ט מזה החלק), שכשצוה השם יתעלה, לקדש האומה לקבל התורה, אמר: וקדשתם היום ומחר (שמות י"ט י'): ואמר, אל תגשו אל אשה (שם פסוק ט"ו), הנה ביאר, שהקדושה היא הרחקת המשגל, כמו שביאר גם כן, שהנחת שתיית היין קדושה (דאס דיא ענט-האלטונג פֿאם וויינטרינקען היילליגקייט איזט), באמרו בנזיר: קדוש יהיה (במדבר ו' ה'). ולשון ספרא: והתקדשתם והייתם קדושים, זו קדושת מצות, וכמו שקראה התורה עשיית אלו המצות: קדושה וטהרה, כן קראה העברת אלו המצות ועשיית

הדברים המגונים: טומאה, כמו שאבאר. אמנם ניקוי הבגדים ורחיצת הגוף וניקוי הזיעה והלכלוכים הוא גם כן מכוונת זאת התורה, אך אחר טהרת המעשים וטהרת הלב מן הדיעות הטמאות והמדות המגונות. אמנם שיספיק לאדם (דאס דעם מענשען גענוג זייא) ניקוי הנראה ברחיצה וטהרת הבגדים לבד, עם רוב התאוה בתענוגים והשלוה (אונד דער אויזגע־לאססענהייט) במאכלים, ובמשגל, הוא בתכלית הגנות (דיס איזט אייסערסט פערווערפליך), אמר ישעיה בזה: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחת בתוך אוכלי בשר החזיר וגו' (ישעיהו ס"ו י"ז), אמר, שהם יטהרו ויתקדשו במקומות המגולים והמפורסמים, ואחר כן יתיחדו בחדרים ותוך בתיהם במריים וחטאתם, בהשתלחם (אינדעם זיא אויזגע־לאססען זינד) לאכול האסורים, החזיר והשקץ והעכבר, ושמא (אונד פיללייכט) הוא רומז באמרו: אחר אחת בתוך, (רוצה לומר, שאמר הכתוב: אחר אחת, בלשון נקבה, דברי המאסף,) להתיחד במשגל האסור, והעולה מן המאמר, שנגליהם מנוקים, אבל תוכם הם עם תאותם והנאת גופם, ואין זה כוונת התורה, אבל הכוונה הראשונה, למעט התאוה ולנקות הנגלה אחר ניקוי הנסתר, וכבר העיר שלמה על מי שיכוון אל רחיצת הגוף וטהרת הבגדים, והמעשים מלוכלכים והמדות רעות, אמר שלמה: דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ דור מה רמו עיניו וגו' (משלי למ"ד י"ב י"ג). וכשתשכל גם כן באלו הכוונות, אשר זכרנו בזה הפרק, יתבארו לך סבות מצות רבות, היו סבותיהם נסכלות (דערען אורזאכען מאן ניכט בעגריף), קודם ידיעת אלו הכוונות, כמו שאבאר אחר זה. (שם פרק ל"ג).

אחרי מות

(ו) וגו' **איש** איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וכו'. אמנם איסור העריות, הענין בכלם שב (נא געהט בייא אללען דיא אבזיכט דאהין), למעט המשגל ולמאוס בו, ושלא ירצה ממנו כי אם מעט מזער, אם איסור זכור ואיסור בהמה, מבואר מאוד, אחר שהענין הטבעי נמאס להעשות, רק לצורך, כל שכן הענין היוצא חוץ לטבע, ולבקש ההנאה לבד, והעריות מן הנקבות כלם יקבצם ענין אחד, והענין ההוא הוא, שכל אחת מהן נמצאת על הרוב עם האיש, שנאסרה עליו, תמיד בביתו, והיא ממהרת לשמוע לו, לעשות רצונו, וקרובה להמצא אליו, לא יטרח להזמינה, ואי אפשר לשופט להרחיק על אדם (זיא פאן יעמאנדען צו טרעננען), כשימצאו אלו עמו, ואלו היה דין הערוה כדין הפנויה, רצוני לומר, שיהיה מותר לישא אותה, ושלא יהיה בה מן האיסור, רק שאינה אשתו, היו רוב בני אדם נכשלין בהם תמיד, וכאשר נאסרה בעילתן כל עיקר, ונמנעו לנו מניעה גדולה, רצוני לומר, במיתת בית דין ובכרת, ושאין שם שום צד היתר על בעילתן, יש לבטוח בזה, שלא יכוון האדם אליהן, ושלא יהרהר בהן כלל, והיות הערוה מזומנת וקרובה להמצא, כאשר זכרנו, מבואר מאוד, וזה, כי האדם, כשיהיה לו אשה, מן הידוע שאמה וזקנתה ובתה ובת בתה ואחותה נמצאות עמו ברוב העתים על הרוב, והבעל פוגש בהן תמיד, בצאתו ובבואו ובעשותו מלאכתו, וכן האשה הרבה פעמים תעמוד עם אחי בעלה ואביו ובנו, וכן ימצא האדם על הרוב עם אחיותיו ודודותיו ואשת דודו, והיותו גדל עמהם, הוא מבואר מאוד, ואלו הן כל העריות של שאר בשר. זהו אחד מן הענינים, אשר בעבורם נאסר שאר בשר, ואמנם הענין השני הוא אצלי, להזהיר במדת הבושת, כי היות זה המעשה בין השורש והענף, עזות גדולה מאוד, רצוני לומר, לבעול האם עם הבת, ואסר על שורש וענף, שיבעול אחד מהם את חבירו, ואין הפרש בין שיבעול השורש או הענף, או שיתקבצו שורש וענף בבעילת גוף שלישי, רצוני לומר, שיתגלה גוף אחד גילוי משגל לשורש וענף, ומפני זה נאסר לקבץ בין אשה ואמה (איזט פערבאטען מוט־טער אונד טאכטער אין איינער עהע צו פעראייניגען), ולבעול אשת האב ואשת הבן, שאלו כלם הם גילוי ערות גוף אחד לערות שורש וענף, והאחים כשורש וענף, וכאשר נאסרה האחות, נאסרה אחות האשה ואשת האח, שהיא התקבץ שני אישים (צווייער איינצעלנען וועזען), שהם כשורש וענף, בבעילת גוף שלישי, וכאשר החמיר באיסור קבוץ האחים, ושם אותם כשורש וענף וגם כגוף אחד, אסר מפני זה בעילת אחות האם גם כן, שהיא במקום האם, ואחות האב, שהיא במקום האב, וכמו שלא נאסרה בת אחי האב ולא בת אחות האב, כן לא נאסרה בת האח ולא בת האחות, והקש אחד (דא דיזע פערוואנדשאפטען איינאנדער גלייך זינד), ואמנם היות אחי האב מותר באשת בן אחיו, והיות בן האח אסור באשת אחי אביו, הוא מבואר לפי הטעם הראשון, כי בן האח נמצא על הרוב בבית אחי אביו, ושייכותו (אונד זיינע פערטרויליכקייט) עם אשת אחי אביו כשייכותו באשת אחיו, ואמנם אחי האב איננו נמצא כן בבית בן אחיו, ואין שייכות לאחי האב עם אשת בן אחיו, הלא תראה, שהאב בעבור שהוא שייך עם אשת בנו כשייכות בנו באשתו, (רצונו לומר, כשייכות הבן באשת האב, דברי המאסף,) היו שני האיסורין שוין ובמיתה אחת. וטעם איסור בעילת נדה ואשת איש מבואר, אין צריך לבקש לו טעם. (שם פרק מ"ט).

אמור כב

כח **ושור** או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. אמנם מצות שחיטת בהמה היא הכרחית, מפני שהמזון הטבעי לבני אדם הוא מן הזרעים והצומחים בארץ ומבשר בעלי חיים, והטוב שבבשר הוא מה שהותר לנו לאכלו, וזה מה שלא יסופק בו רופא, וכאשר היה הכרח טוב המזון להריגת בעלי חיים, כוונה התורה לקלה שבמיתות, ואסרה, שיענה אותם בשחיטה רעה, ולא בנחירה, ולא יחתוך מהם אבר, כמו שביארנו. וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם (רצונו לומר, משור ומשה, האמורים בפסוק שלפנינו: ושור או שה אותו ואת בנו וגו', דברי המאסף,) הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בזה גדול מאוד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר בעלי חיים, כי אהבת האם ורחמיה על הולד איננו נמשך אחר השכל, רק אחר פעל הכח המדמה (דער ווירקונג דער איינבילדונגסקראפט), הנמצא ברוב בעלי חיים, כמו שנמצא

באדם

באדם, והיה זה הדין מיוחד בשור ושה, מפני שהם מותר לנו
לנו אכילתם מן הנייתות (פאַן דען הויזטהירען), הנהוג
לאכלם, והם אשר הכיר מהם האם את הולד · וזהו הטעם גם
כן בשילוח הקן (דברים כ״בו׳ ז׳), כי הביצים, אשר שכבה האם
עליהם, והאפרוחים, הצריכים לאמם, על הרוב אינם ראוים
לאכילה, וכשישלח האם ותלך לה, לא תצטער בראות לקיחת
הבנים, ועל הרוב יהיה סיבה להניח הכל, כי מה שיהיה
לוקח ברוב הפעמים איננו ראוי לאכילה · ואם אלו הצערים
הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות, כל שכן בבני
אדם. (שם פרק מ״ח);

אמור כג

(ד׳ וכו׳) **אלה** מועדי ה׳ מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם וגו׳ · הימים
הטובים הם כלם לשמחה ולקיבוצים, שיש להם הנאה, שבני
אדם צריכים אליהם ברוב, ויש מהם תועלת גם כן בענין האהבה,
שצריך שתהיה בין בני אדם בקיבוצים המדיניים (אין דען בירגערליכען פעראיינען), (רצונו לומר, שהימים הטובים יש
להם תועלת, כי בהתקבץ בני האדם לשמוח יחדיו, תתעורר
ביניהם האהבה, שהם צריכים לה, לעזור איש את אחיו בקיבוצם
המדיניי, דברי המאסף,). ויחוד הימים (אבער דיא בעזאָנדערן אומשטענדע דיזער טאגע) יש לו סבה, פסח; ענינו
מפורסם, והיותו שבעה ימים, מפני שהקף השבעה ימים הוא
הקף בינוני (איין מיטטלערער אומלויף איזט) (כי בו יסובב
הירח רביע הגלגל מהשמש, פירוש רבי יצחק סטנאב,) בין
היום השמשי ובחודש הירחי, (רצונו לומר, כי הקף שבעה הימים
הוא הקף בינוני כי הוא גדול מהקף היום, שהוא מסובב
(וועלכער פעראורזאכט ווירד) מהשמש, קטן מהקף החדש,
שהוא מסובב מהירח, דברי המאסף,) וכבר ידעת, שלזה
ההקף מבוא גדול (דאס דיזער אומלויף איינען גראָסען איינפלוס האט) בענינים הטבעיים, וכן הוא עוד בענינים
התוריים, (בעניני התורה, דברי המאסף,) (והלא תראה,
שכל האליים משתנים משבעה אל שבעה (משבעה ימים אל
שבעה ימים); וגם מי המבול נשתנה משבעה אל שבעה
(משבעה ימים אל שבעה ימים), ולזה המתין נח משבעה לשבעה,
על כן היו כל השביעיות בזמן קודש, שבת, שמטה, יובל, פירוש
רבי יצחק סטנאב בתוספת ביאור מהמאסף;) ושבועות הוא
יום מתן תורה, ולהגדיל היום ההוא מנו הימים מן המועד
הראשון (שהוא חג הפסח; דברי המאסף,) אליו, כמי
שממתין בו הנאמן שבאוהב, ושהוא מונה היום ואף השעות, (כמו׳
הר׳ז״ל, כי להגדיל את חג השבועו׳ שהוא יום מתן תורה, ולאהב׳
התורה מנו הימים מן המועד הראשון, שה.א חג הפסח,
אל חג השבועות, כמי שממתין על האוהב הטוב והנאמן
שבאוהביו והוא מונה הימים והשעות עד בוא אוהבו נאמנו,
הנאהב ממנו באהבה עזומה; דברי המאסף,) וזאת היא סבת
ספירת העומר מיום צאתנו ממצרים עד יום מתן תורה, שהוא
היה הכוונה והתכלית ביציאתם; כאמרו: ואביא אתכם אלי
(שמות י״ט ד׳), ולא היה המראה הגדול ההוא אלא יום אחד,
כן זכרונו בכל שנה יום אחד, (רצונו לומר, כי בעבור שלא היה
המראה הגדול במתן תורה רק יום אחד, לכן גם חג השבועות׳
שהוא זכרון למראה ההוא, איננו רק יום אחד, דברי המאסף,);
אבל אכילת מצה אילו היה יום אחד, לא היינו מרגישים בו,
ולא היה מתבאר ענינו, כי הרבה פעמים יאכל האדם מין אחד
מן המאכלים שני ימים או שלשה, ואמנם יתבאר ענינו ויתפרסם,
בהתמיד אכילתו היקף שלם; (היקף כל ימי השבוע, פירוש רבי
יצחק סטנאב,) כן ראש השנה יום אחד, מפני שהוא יום תשובה
והערות (אונד דער ערוועקקונג), בני אדם משכחתם, (מן
השכחה, אשר ישכחו את מעשיהם, ולא ישימום על לב, דברי
המאסף,) ומפני זה יתקע בו בשופר, כמו שביארנו במשנה
תורה, וכאילו הוא הגעה ופתיחה (איינע פאָרבערייטונג
אונד איינלייטונג) ליום הצום, (ליום הכפורים, דברי המאסף,);
כמו שהוא מפורסם בקבלת האומה (אויז דער מינדליכען
איבערליפערונג דער נאציאָן) מענין עשרת ימים, שבין ראש
השנה ויום הכפורים; ואמנם סוכות, אשר הכוונה בו הששון
והשמחה, הוא שבעת ימים, מפני (דאמיט) שיתפרסם הענין,
והיותו בזה הפרק, (בזה הזמן מן השנה, דברי המאסף,) הנה
ביארה התורה סבתו: באספך את מעשיך מן השדה (שמות
כ״ג ט״ז); רצונו לומר, עת המנוחה והפנאי מן העסקים
ההכרחיים, וכבר זכר אריס״טו (אריסטאטעלעס
הפילוסוף היוני הגדול, דברי המאסף,) במאמר׳ התשיעי
מספר המדות, (טעות סופר הוא, כי הוא זה בתשיעי למאמר
השמיני ממנו בסופו, וזה לשונו שם: כי הזבחים הקדומים
והקהלות, יראה שהיו עושים אחר אסיפת התבואה, לאת
המעשרות, פירוש רבי יצחק סטנאב,) שכן היה הענין מפורסם
באומות מקדם, אמר בזה הלשון: הקרבנות הקדומים והקיבוצים
היו אחרי אסוף התבואות והפירות, כאילו היו הקרבנות מפני
הרוחה (צור ערהאָלונג), זהו לשונו; ועוד שעונת הסוכה
בעת ההיא אפשר לשבתה, אין חום גדול, ולא קור מצער · ושני
המועדים האלה, רצוני לומר: סוכות ופסח, מלמדים דעות
ומדות, אמנם הדעת בפסח, הזכרת אותות מצרים והתמדתם
לדורות, אמנם הדעת בסוכות, להתמיד זכר אותות המדבר
לדורות, אמנם המדות, הוא שיהיה האדם זוכר ימי
הרעה בימי הטובה, בעבור שירבה להודות לשם, ושילמוד
מדת ענוה ושפלות, יאכל מצה ומרור בפסח, לזכור מה שאירע
לנו, וכן יצא מן הבתים, לשכון בסוכות, כמו שיעשו הפרויים
בצער, שוכני המדברות, לזכור שכן היה ענינו בתחלה: כי
בסוכות הושבתי את בני ישראל וגו׳ (לקמן פסוק מ״ג), ונעתקנו
מן הענין ההוא (אונד דאס וויר אויז דיזעם צושטאנדע פערזעצט וואורדען), לשכון בבתים המצויירים (אין פערציערטען
הייזערן), במקום הטוב שבארץ והשמן שבה, בחסד השם
וביעודיו (אונד נאך זיינען פערהייסונגען) לאבותינו, בעבור
שהיו אנשים שלמים בדעותם ומדותם, רצוני לומר: אברהם,
יצחק ויעקב, שזה גם כן הוא ממה שהתורה תלויה עליו, רצוני
לומר, שכל טוב, שהטיב השם לנו וייטיב, אמנם הוא בזכות
אברהם, יצחק ויעקב אבותינו, מפני ששמרו דרך ה׳, לעשות
צדקה ומשפט, אבל צאתנו מסוכות למועד שני, רצוני לומר:
שמיני חג העצרת, הוא להשלים בו מן השמחות מה שאי אפשר
לעשותו בסוכות, אלא בבתים הרחבים והבנינים · (שם

פרק

פרק (כ"ג)·

(כז) אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים הוא וגו'· ענין יום כפור גם כן כונתו מבוארת, שהוא נותן דעת התשובה, והוא היום, שירד בו אדון הנביאים (משה, דברי המאסף,) בלוחות שניות, ובשרם ובישר את ישראל, דברי המאסף,) בסליחת חטאם הגדול, (שהוא עון העגל, דברי המאסף,) והיה היום ההוא לנצח יום תשובה (היתה זאת מטוב ה' על ישראל, לטהר נפשותינו פעם אחת בשנה, כרופא המטהר הקיבה (רען מאַגען) פעם אחת בזמן ידוע, והיכנו מכין להתרבות בו המותרות, פן יהיה זה סבה לחליים חדשים וממיתים (דאמיט דיס ניכט דיא אורזאכע גיפטיגער, דערטענדער קראַנקהייטען ווערדע), בכתוב: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם (עמוס ג' ב'), פירוש רבי יצחק סטנאָב בתוספת ביאור מהמאסף,) ועבודה גמורה, ועבודת השם הגמורה, דברי המאסף,) ולזה נאסרה בו כל הנאה גשמית זולת טורח ותועלת הגוף, רצוני לומר: המלאכות אין עושים בו, רק הוידויים, רצוני לומר, הודאה בחטאיו, ושובו מהם · (שם)·

בהר

(ב) וכו' דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' וגו'· אמנם כל המצות, אשר הפרנוס בהלכות שמיטה, ויובל, מהם (זינד טהיילס געגעבען וואָרדען) לחמלה על בני אדם והרחבה (אונד צור ערקוויקקונג) לבני אדם כלם, כמו שאמר: והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), ושתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק, בעמדה שמוטה (ווען עז איינע צייט לאנג בראַך ליגען בלייבט), ומהם חנינה בעבדים ועניים, כלומר: השמטת כספים והשמטת עבדים, ומהם עיון (אונד טהיילס דינען זיא צור אויפזיכט) בתיקון הפרנסה והכלכלה על התמידה, (לתיקון ותמיד לפרנסת ולכלכלת בני האדם, דברי המאסף,) והוא היות הארץ כלה שמורה לבעלים, אי אפשר בה מכירה לצמיתות: והארץ לא תמכר לצמיתות (להלן פסוק כ"ג), וישאר ממון האדם שמור עליו ועל יורשיו · (לו וליורשיו, דברי המאסף·) (שם)·

פרק (ל"ט)·

בחוקותי

(כא) ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי וגו'· מזה הכלל (מכלל המצות, אשר ניתנו לנו, להביא אותנו אל הדיעות האמיתיות, דברי המאסף,) גם כן המצות, אשר צונו, להשביע בשמו, והזהירנו מהשבע לשקר או לשוא, כל זה מבואר העילה, (הסיבה, דברי המאסף,) שזה כבוד השם יתברך, אלה הם מעשים, מביאים להאמין גדולתו· וכן המצוה, אשר צונו, לצעוק אליו בעת צרה, רצוני לומר: והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם (במדבר י' ט') היא מזה הכלל, מפני שהיא פעולה, שיתחזק בה הדעת האמיתי, והוא, שהשם יתעלה משיג ענינינו, ובידו לתקנם, אם נעבדהו, ולהפסידם, אם נמרהו (ווען וויר ווידערשפענסטיג געגען איהן זינד), לא שנאמין שהוא מקרה ודבר שאירע, וזהו ענין אמרו: ואם תלכו עמי קרי, רוצה לומר, שאני כשאביא לכם אלו הצרות, לענוש אתכם, אם תחשבו בהם, שהם מקרה, אוסיף לכם מן המקרה ההוא, כפי מחשבתכם יותר חזק ויותר קשה, והוא ענין אמרו: והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי (להלן פסוק כ"ז וכ"ח), כי תסור השגחתו ממנו, ונהיה מוכנים למקריים ופגעי הטבע, פירוש רבי יצחק סטנאָב,) (הגה לדעת רבי יצחק סטנאָב ז"ל יהיה פירוש מאמר: והלכתי עמכם בחמת קרי, שהשם יתברך יסיר השגחתו ממנו, ועל ידי זה נהיה עזובים למקרים ופגעים, אבל אין כן דעת הרב ז"ל, כי הוא פירש את הפסוק הזה, שאמר הקב"ה: אם תלכו עמי קרי, כשאביא לכם אלו הצרות, לענוש אתכם, אם תחשבו בהם, שהם מקרה, אוסיף לכם מן המקרה ההוא, כפי מחשבתכם, (רוצה לומר, שהוא, כפי מחשבתכם הרעה, מקרה, אבל לא באמת, כי הכל בהשגחה אלהית ופרטית,) יותר חזק ויותר קשה, כאשר העתקתי כבר את דבריו, דברי המאסף,) כי האמינם, שהוא במקרה (דען דאס זיא גלויבען, דאס עז צופעלליג איזט), ממה שמחייב התמידם על דעותם הרעות ועל מעשה העול (פעראורזאכט נאָטהווענדיג, דאס זיא ביא איהרען שענדליכען מיינונגען אונד איבעלטהאטען בלייבען), ולא ישובו מהם, כמו שאמר: הכיתה אותם ולא חלו (ירמיה ה' ג'). (שם פרק ל"ו)·

חזק·

נאַכטראַג
דער נאַמען דער הינצו געקאָממענען
הערּרען פרענומעראַנטען

קהלתינו ק"ק פֿיורדא יע"א

ר' שמואל זעליגמאַן שטוטגאַרטער פו"מ
איסר היילברון
זנוויל ב"ה קאָפּיל וויינשענק
הירש ב"ה שמואל רינדסקאָפּף
דוד בן הדיין מהור"ר שמחה סג"ל

אָבערוואַלדבירגען

מאיר מאָסעס נייאמאַן
יעקב עפּוטיין עלמענטאַר לעהרער

אַלטינגען

זלמן ב"ה עוזר

ברומאַט

דוטרוס סערף קאָמיסער

האַגענויא

מאיר הירש פרינסיבאַל
נתן ט"פ פּראָפּעסאָר
רפואל הירש לעווי

הייגערלאָך

שמואל ב"ה ברוך ש"ץ עפּענדליכער לעהרער

הירבען

אברהם לאַנדויער
מאָסעס לאַנדויער
מאָסעס קלאָפּפער

העכינגען

גרשון ב"ה בנימין
זעליגמאַן ב"ה שמעון ליב

וויזענבורג

נתנאל ט"פ קאָמיסער
נתנאל ווידערסהיים

זילצדאָרף

יאַקאָב הענעבערג
ליזר זאַכס

טאַלמעסינגען

פענדר ליב פו"מ

ר' גבריאל עטינגער

מעטץ

איזק כ"ץ
אלי' טערקהיים קאָנסיסטאָריאַל־ראַטה
דוד כ"ץ מו"ה
וואלף ב"ה אהרן כהן
יעקב וויעס
ישראל דירענהויפען
מאיר וואָלף שוואָב קאָנסיסטאָריאַל־ראַטה
עלקלי כ"ץ
קאָמיטע קאַנטאָנאַל

נאָרטשעטען

מאיר שלאָסמאַן משטיינהאַרט

פאַטטענוויעס

זנוויל קלייבער
פיים סופר סת"ם

פאַפּפענהיים

הדיין מהור"ר חיים ייזלא נר"ו
ר' מאיר פייכטוואַנגער

פֿעלהיים

מאָסעס קאָהן

צעלווילער

יוחנן ב"ה משה שטיל

שטיינאַך

משה לעיאָהן

שטיינהאַרט

שמשון פעראָלצהיימער סג"ל

שטעפאַך

איצק בענסוואַנגער

שטראַסבורג

קאָמיטע קאַנטינאַל

שלייסינגען

איצק דניאל

הקדמה

והתנצלות כותב הבאור על ספר ויקרא

אמר הק' נפתלי הירץ בן לא"א ע"ר כהר"ר יששכר בער וויזל זצ"ל

מאשר יקרה בעיני המלאכה המפוארה שעשה ריעי ומיודעי החכם הכולל הרבני המופלג זך השכל ויושר נחות כבוד מוהר"ר משה מדעסויא נר"ו שהעתיק את תורת אלהינו ללשון אשכנזי המורגלת בגלילות הללו, להועיל לאנשי עדתינו, ועננה בי שירתי המנגנת על דלתות המחברת הזאת, כי בה ספרתי תהלת המעתיק ותהלות מלאכתו, על כן נדרשתי לדורשי, ששאלו ממני לשאת אתם במשא הקדש לבאר את ספר ויקרא, כי אמרתי חבר אהיה לפועלי צדק, ואם לא נעלם ממני כי הקשו לשאול, כי הספר הזה מליצותיו עמוקים מאד, וקשה לבארו על דרך הפשט, לפי שמראשו ועד סופו כלו הלכות גדולות ושמועות רחבות שכל גופי תורה תלויין בהן, זה הים גדול, והנחלים היוצאים ממנו שוטפים על כל גדותיהם, ועוברים אל הברייתות הרבות שבספר תורת כהנים ואל רובי המשניות וסוגיות התלמוד, שם תנינים גדולים יהלכון, כי גאו המים, ואיך יבא דג קטן מדגי רקק כמוני במים האדירים האלה! אך שתי בה' אלהים מחסי הנדרש לדורשיו הוא יחנני, ובעזרתו יתמכני ויאמצו שתים זרועי ידי, האחת בל אמוט מדרך קבלת אבותינו הכשרים, וזאת שנית לבל אמוט מדרך הפשט הברור המתקבל על הדעת, יחדיו יהיו תמים אל הראש האחד, ואם הדרך צר לנטות פעם אחר דבר בין הפשט ובין המדרש שנראין רחוקים זו מזו, אמרתי יש תקוה רק אם יחנני אלהים להבין הוראת השרשים על בוריין, שאם כשיזהר עליהן יתברר לכו דברי המדרש אלא עומק פשט הכתוב, ורחוקים יעשו קרובים, וכמו שכתבנו בפתיחתנו לבית הראשון מספרנו גן נעול (דף א' ע"ב), ועל הדבר הזה התפללתי, ואלו שמתי תנות לבי, ואכתוב את הביאור הזה, ובחמלת ה' עלי השלמתיו, ונפשי בל ידעה מה הצליח ה' את דרכי אם לא:

ובביאורי זה נשאתי עיני אל ארבעה ראשי בני ישראל שבארו את תורת אלהינו על דרך הפשט ועל סדר המקראות, שעליהן נשען גם הרב המעתיק נר"ו בהעתקתו, היסוד הוא ראש המפרשים מאור עינינו רש"י ז"ל, והשני הוא הנשר הגדול רשב"ם ז"ל, ואחריהן החכם ראב"ע ז"ל, הרביעי הוא רבינו רמב"ן ז"ל, ועליהן תטוף מלתי, פעם להוסיף, פעם לפרש, ופעם לחדש פשטים בהוראת השרשים ובכוונת המקדמות ובדבר והתנאים הנראית דת"כ, וביותר שמתי עיני על פרושי רש"י ז"ל דבריו מה נעמו, כלו זהב טהור, ובמקומות שהשיגה ידי, העמדתי דבריו ופרקתי מה שפרושיו זה שטענו עליו ראב"ע ורמב"ן ז"ל, ולפעמים גם נושא כליו האיש המופלא הרב הגדול רא"ם ז"ל תמה עליו, ויישבתי תמיהתו, והנה מדברי הביאור יבין הקורא דעת הרב המעתיק נר"ו בהעתקתו, אל מי מקדושים פנה, אם לדעת רש"י ז"ל או לדעת זולתו מן המפרשים הנ"ל, אם הסכים לביאורנו, או בחר לו דרך לעצמו, כי במקומות שלא הסכימה דעתו לדברנו, כתב את היושר בעיניו בין שני חצאי מרובע בלשון המתחיל אמר המתרגם, וכן נכון לעשות, כי חלילה לשאת פנים בתורה:

והנה כתבתי כל דבר בשם אומרו, והלשונות הכתובות שהם אלה דבריהם, ילידי שכלי הדל המה, והשגיאה הנמצאת בהם עלי תנוח, ובעבור שכל ביאורי המחברת הזאת לא נעשו בעצם וראשונה, לבאר על מה יסודות החכם המעתיק נר"ו הטבעו, לכן גם בביאור הספר הזה שכלו הלכות, קצרנו מאד ועזבנו אורך הפלפול והמשא ומתן שבין דעות מפרשי הת"כ והגמרא, ולא כתבנו מזה רק מה שהיה הכרחי לבאר פשט המקרא, וגם המעט שכתבנו הוא בלשון קצרה, כי המעיינים בו אנשי שכל והם מבינים מדעתם, ואין שונין לחכם ואין מפרשין לחכם, ולכן גם כשהעתקתי דברי זולתי, לא העתקתי לשונו ממש, שלפעמים האריך החכם ההוא בלשונו, וביותר הרמב"ן ז"ל שהרחיב פשטיו במאמרים נאים, ולא כאה לקצר כמו שאמרנו, אבל כתבתי רק פרי אמריו ותוכן דעתו, כי ספרי המפרשים הנ"ל הם ביד כל אדם, והרוצה לבדוק אחרי ידרוש הדבר מעל ספריהם:

והמפרשים הגדולים הנ"ל אע"פ שיש לכל אחד דרך בפני עצמו כידוע לכל, הנה השוה שבהן שכלם בדרך הפשט ילכו, מדרך הדקדוק לא יסירו, ומדרך פסקי הטעמים לא יליזו, שומרים משפט הלשון, ונותנים לב על סדר המליצה, עם שאר התנאים הצריכים לבעלי הפשט, המפשים להבין במקרא מפורש ושום שכל, לעמוד על עומק הכונה הראשונה שיש בכל דבור ודבור מדבורי האלהים האלה, וצריך לזה חכמת לבנו ועיון המחשבה, ושאר ספרי חכמי הדורות לא זכרנו בביאור זה, אעפ"י שהם יקרים ונכבדים מאד, כמו פי' הרב ר' יצחק אברבנאל ז"ל, ופי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל, ופי' הרב ר' יצחק ערמאה ז"ל ודומיהן, אינן הולכים על דרך הפשט הגמור, ואם דבריהם חן ושכל טוב, ואחרי האמת אין לחכמתם ולמוסרם, הם כמו דרשות וענייני חקירות וטעמי תורה ורמזים וסודות, ופי' הרב רלב"ג ז"ל בספר זה אעפ"י שהולך על דרך קבלת חכמים ז"ל, כמעט אינו אלא מעתיק דברי הברייתות וההלכות שבתלמוד, וכן בפי' החכם ר"ע ספורנו ז"ל ובפי' הרב החזקוני ז"ל לא מצאתי דברים לברר עליהן הוראת השרשים והמליצות, ושלם ספרי הדרשות שחוברו על התורה, אעפ"י שגם הן מלאים דעת ומפיקים תבונות, אין להם עסק עם הפשט:

כי נורא המקום הזה, לבאר אמרות ה' על דרך הפשט, כי הם אמרות טהורות המזוקקות שבעתים, ולכן אני הקטן גם מבני גילי, אף כי נגד שרי תורה הראשונים שזכרנו, כאשר באתי לבאר ספר הקשה הזה, ועלו על דעתי פשטים חדשים לא בארום הקדמונים הללו, אמרתי אל לבי מה לי פה לדבר בסתומות כאלה, או להטיף מלין על באורי אנשי שם שלא הגעתי בחכמה לקרסוליהם, או עמדתי מרעיד ואומר מה אעשה היום, אחשה או אדבר, אם אדבר יראתי פן אבולע, ואם אחשה יראתי פן יקרני עון, כי אמת גם מארץ תצמח, ולפעמים גם ביד קטני ארץ יושיע אלהים, כאשר התולעת הקטנה תלביש שרים ושרות שני עם עדני, והדבורים תוליכו היכלי מלך, ואני בין דברים רבים שכתבנו דברי אמת נוחים בעיניהן, ואם אכחידם תחת לשוני וחטאתי לאלהים, על כן התאמצתי וגליתי גם את דעתי הקצרה, כי אמרתי כל לבבות דורש ה', ולפניו גלוי כי את הזאת אנכי מבקש, ושכל חפצי לרומם ולהדר דברי תורתינו בפשטים נעימים, הערבים על אזן שומעת: למען יכנסו הדברים בלב שומעיהם, ויתנו כבוד לה' אלהינו ולדבר קדשו, גם לחזק קבלת אבותינו נגד הדוברים על דבריהם עתק, להראות שקבלתם מוכרעת מפשטי הכתובים, גם לבאר אמת הגה ואמת הגה אמונות ודעות טהורות, המכשירות את הנפש ליראת ה' ולעבודתו, ובהיות כוונתי רצויה, האמנתי כי אדבר ישרה גם בעיני ה' גם בעיני ישרי לב, ומה שגיתי יבינו לי וידינוני לכף זכות, כי בהלכות עמוקות המכשלה קרובה, והטעות לפתח רובץ: גם אני יושב לבדי, ואין אתי בכל אלה לא רב ולא מורה, לא חבר ולא תלמיד, ועל העוסקים בתורה בד בבד אמרו רז"ל שאלין ומתטפשין, גם מימים רבים פני הזמן נפתוני, ותמורות הימים הבהילוני, ואיך בכוק העתים אתהלכה ברחבה של תורה הצריכה דעת צלולה ולב טהור, ועוד שגיאות מי יבין כה וכה קרה לאשר היו לפני, וכה וכה יקרה לאשר יבואו אחרי, ועל כל שגיאה תכסה אהבת האמת, האהוב לך אל אמת:

כי אתה ה' אלהים אמת, הן אמת חפצת בטוחות, ובסתום חכמה תודיעני, כי במחשכים הושבתני, אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, את מי נשאל ומי יגיד לנו, כלנו כצאן תעינו, היינו כחולמים, ואני בחלומי הנני עומד על שפת הים, והים הולך וסוער עלי, אנא ה' אל תשטפני שבלת מים, ואל תבלעני מצולה, העמד במרחב רגלי, ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד, כי אותך קויתי כל היום, אל יבושו בי קויך ה' אלהים צבאות, אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל:

סדר

תפלות ויוצרות

לשבתות השנה

דפסו פעם שנית כפי מנהגי אשכנז ופולין

ומתורגם אשכנזית [*

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

והוגה הגהה מדויקת מעולה, בכל מיני מעלה, לנס ולתפארת ולתהלה.

מחברת שניה

לספר שמות.

*] תרגום אשכנזי לסדר התפלות כבר נדפס בספר בראשית, ולא ראינו להדפיסו פעמים ושלש ללא צורך.

פיורדא

בבית ובדפוס כהר"ר איצק ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

בשנת לשמוע אל הרנה ואל התפלה לפ"ק

מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל: ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני יי עשי: ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי: אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך: ואני עליך בטחתי יי אמרתי אלהי אתה: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: אליך יי אקרא ואל יי אתחנן: האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך: כי לך יי הוחלתי אתה תענה אדני אלהי: שמעה תפלתי יי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש: שמע יי וחנני יי היה עוזר לי:

שיר המעלות לדוד· שמחתי באומרים לי בית יי נלך: ששאנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל: יי בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי: רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יי:

אדון עולם אשר מלך· בטרם כל יציר נברא: לעת נעשה בחפצו כל· אזי מלך שמו נקרא: ואחרי ככלות הכל· לבדו ימלוך נורא: והוא היה והוא הוה· והוא יהיה בתפארה: והוא אחד ואין שני· להמשיל לו להחבירה: בלי ראשית בלי תכלית ולו העוז והמשרה: והוא אלי וחי גואלי וצור חבלי בעת צרה: והוא נסי ומנוסי· מנת כוסי ביום אקרא: בידו אפקיד רוחי· בעת אישן ואעירה: ועם רוחי גויתי· אדני לי ולא אירא:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים ולעמוד לפניך· ברוך אתה יי רופא כל בשר ומפליא לעשות:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה:

והערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו ידעי שמך ולומדי תורתך· ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו· ברוך אתה יי נותן התורה:

יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה והלוית המת ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כלם:

אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא· אתה בראתה· ואתה יצרתה· ואתה נפחתה בי· ואתה משמרה בקרבי· ואתה עתיד לטלה ממני· ולהחזירה בי לעתיד לבא· כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי רבון כל המעשים· אדון כל הנשמות· ברוך אתה יי המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם· שלא עשני גוי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. שלא עשני עבד:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. שלא עשני אשה.
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. פוקח עורים:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. מלביש ערומים:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. מתיר אסורים:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. זוקף כפופים:
בא"י אלהינו מלך העולם. רוקע הארץ על המים:
בא"י אלהינו מלך העולם. שעשית לי כל צרכי:
בא"י אלהינו מלך העולם. אשר הכין מצעדי גבר:
בא"י אלהינו מלך העולם. אוזר ישראל בגבורה:
בא"י אלהינו מלך העולם. עוטר ישראל בתפארה:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. הנותן ליעף כח:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי:

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרגלנו בתורתך ודבקנו במצותיך ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עבירה ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל ישלוט בנו יצר הרע והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו ביצר טוב ובמעשים טובים וכוף את יצרנו להשתעבד לך. ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותגמלנו חסדים טובים. ברוך אתה יי. גומל חסדים טובים לעמו ישראל:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע ומפגע רע ומשטן המשחית מדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית:

לעולם יהי אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקנו מה ישענו מה כחינו ומה גבורתינו מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו. וימי חייהם הבל לפניך. ומותר האדם מן הבהמה אין. כי הכל הבל.

אבל אנחנו עמך בני בריתך. בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח. עדת יעקב בנך בכורך. שמאהבתך שאהבת אותו. ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתן שבח והודיה לשמך: אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו: אשרינו שאנו משכימים ומעריבים. ערב ובוקר ואומרים פעמים בכל יום.
שמע ישראל. יי אלהינו. יי אחד:
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

אתה הוא עד שלא נברא העולם. אתה הוא משנברא העולם. אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא. קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך. ובישועתך תרים ותגביה קרננו. בא"י מקדש את שמך ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים. אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון. ומבלעדיך אין אלהים. קבץ קויך מארבע כנפות הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם. ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה. אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו. וקיים לנו יי אלהינו מה שכתוב. בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה׃ וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה׃ וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים. קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב׃ פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן׃ חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת׃ כֵּיצַד. עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים׃ זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים. שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד׃ הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן. הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל

אדם

אָדָם וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל· לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶם· (א) מִקַּל וָחוֹמֶר· (ב) וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה· (ג) מִבִּנְיָן אָב מִכָּתוּב אֶחָד· וּמִבִּנְיָן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים· (ד) מִכְּלָל וּפְרָט· (ה) וּמִפְּרָט וּכְלָל· (ו) כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט· (ז) מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט· וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל· (ח) כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד· לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא· (ט) כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹם טַעַם אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר· (י) וְכָל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹם טַעַם אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר· (יא) וְכָל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵירוּשׁ· (יב) דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ· וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ· (יג) וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם· בָּרוּךְ הוּא· בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית: בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה· בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם: בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ· בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת: בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו· בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח: בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל· בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הָאֵל אָב הָרַחֲמָן· הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו· וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ: נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת· וּנְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ: וְנַמְלִיכְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ· מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ· יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים· מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ· מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ· הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ· שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ· יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ· בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד· זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה· מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ· בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ· בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ· דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם· וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק· לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן· חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר· כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי· וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם· וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ· בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ· בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד· וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים: וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו· עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים· הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ· שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו· הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ· אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ· וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ· יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ· כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ· וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם· וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ

מִמֶּנִּי. חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ. כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים. עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ. וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל. הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם. בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ. אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ. הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה. עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת. אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ. וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם. עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ. עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ. כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ. וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ. אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ. אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל. וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים. בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם. וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם. לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ. יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ. וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם. וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ. עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים. מְשַׂמְּחֵי לֵב. מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד. מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב. וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם. בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין. מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ. אַל יִמְשְׁלוּ בִי. אָז אֵיתָם. וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ. יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ. וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת. תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי. יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי. וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי. וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ. וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ. וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו. כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ. וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי. יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים. אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע. וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב. בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים. וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע. לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ. וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב. וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק. וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו. אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה. וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו. וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל. וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא. וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ. בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף. לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ. וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ. עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ. כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה. וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה. וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן. כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ. וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע. וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי. וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר

חסדך

חַסְדֶּךָ· וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ: שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ· וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי· אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ· מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה· צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה· מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ· מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט· וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי· עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ· לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ· פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ· תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ· אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי· יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה· אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ· וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ· הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ· בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ· יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ· וַאֲדוֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ· בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ· בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם· מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם· בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים· וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי· וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן· וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה· נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם· יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ· וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב· מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ· עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם· כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ· בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ· יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם· הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה — כִּי לְ״ח:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ· לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר· בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ

לוֹ

לוֹ שִׁיר חָדָשׁ · הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ · וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט · חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ · וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם · נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ · מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי · הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם · הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד · מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו · הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ · רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ · אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם · הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל · גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה · וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו · לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ · לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם · וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ · עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ · כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ · וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ · וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל · עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ · בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ · מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע · וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן · לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ · כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ · יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי · בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי · בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח · כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ · בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה · דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ · צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ · גֵּאוּת לָבֵשׁ · לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר · אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז · מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ · נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם · יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם · אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ · עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ · יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ · מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ · מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ · עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם · יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ · וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ · וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ · יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד · אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם · הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ · וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד · מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי · הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ · יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ · וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית · וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ · וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה · הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ · אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד · אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ · וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ · וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד · וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ · וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ · וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה · וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ · וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ · וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ · אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל · וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ · וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ · וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו · וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים· וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים· וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ· וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו· וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו· לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה· וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו· וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי· וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי· אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים· בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ· בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ· שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ· אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם· הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים· נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים· יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים· יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים· יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים· יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד· וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ· כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ· נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב· וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים· לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ· לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו· אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:

הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי· וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו· הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ· הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם· יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם· חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר· רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים· שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת· זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ: הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם· וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו· לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ· תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו· בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל· בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ· יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד· יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם· וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם· תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים· וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ· הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו· הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר· הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל· הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע· הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל

יה הללויה: כ״ה ת״י״ה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלם הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד: כי כל בשמים ובארץ· לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך· ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה· ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך· ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך· אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה· הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם· וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים· אשר בחרת באברם· והוצאתו מאור כשדים· ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך· וכרות עמו הברית· לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו· ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים· ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו· כי ידעת כי הזידו עליהם· ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה· ואת רדפיהם השלכת במצולת· כמו אבן במים עזים:

ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: יהוה איש מלחמה יהוה שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן: ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך יהוה תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד יעבר עמך יהוה עד יעבר עם זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו ידיך: יהוה ימלך לעלם ועד: יי ימלך לעלם ועד: כי ליי המלוכה ומושל בגוים· ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו· ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד מן העולם ועד העולם אתה אל· ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע· פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך אלא אתה אלהי הראשונים והאחרונים· אלוה כל בריות· אדון כל תולדות· המהלל ברוב התשבחות· המנהג עולמו בחסד· ובריותיו ברחמים: ויי לא ינום ולא יישן המעורר ישנים· והמקיץ נרדמים· והמשיח אלמים

והמתיר

וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים · וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם · וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ · עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּנוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה · וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב · כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה · יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ · וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגּוֹזְלוֹ: מִי יִדְמֶה לָּךְ · וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ · וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא · אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ · נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ · וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ: הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ: הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:

בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר · שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: אֵל הַהוֹדָאוֹת · אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת · הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵיהּ רַבָּא · בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵיהּ · וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵיהּ · בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן · וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ:

אָמֵן · יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵיהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא · לְעֵילָּא מִכָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא · תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא · דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

כשאומר החזן ברכו אומרים קהל יתברך ·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה

וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

כשאומרים יוצר אומרים זה.

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

והיוצרות תמצא אחר התפלה.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ· וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל· הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם· דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ· מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ· וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לְעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו· שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים· וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז· הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם· בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ· אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ· וְאֵין זוּלָתֶךָ· אֶפֶס בִּלְתֶּךָ· וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ· וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים· בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם· דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ· וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ· חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ· יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם· לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ· נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם· עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד· נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ· צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר· רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם· תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים· בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה· עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר· מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו· שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל· הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ· יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם. וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם גִּבּוֹרִים· וְכֻלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה· רְצוֹן קוֹנָם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה· בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה· וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים· אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה· לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה· קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים· לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

כשאומרים אופן אומרים זה.

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפָן וּכְרוּב

לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:
ברוך כבוד יי ממקומו.

לאל ברוך נעימות יתנו. למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו: כי הוא לבדו פועל גבורות. עושה חדשות. בעל מלחמות. זורע צדקות. מצמיח ישועות. בורא רפואות נורא תהלות. אדון הנפלאות. המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעשה אורים גדולים. כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו במהרה לאורו. ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים. כן תחננו ותלמדנו: אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו. ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך. ודבק לבנו במצותיך. ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך. ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו. נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו: כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר, אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

ויאמר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר:

ומתקן

כשאומרים זולת אומרים זה

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן וטוב ויפה הדבר הזה על

אבותינו

וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם. מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ: לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים׃ עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד׃

אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה. לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֲלֵנוּ כְּגָאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ: אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם. מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ. וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ. וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ. וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ. וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ. וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ. וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ. וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים. וְרוֹמְמוּ אֵל. וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם. רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא. מַשְׁפִּיל גֵּאִים. וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים.

מוֹצִיא אֲסִירִים. וּפוֹדֶה עֲנָוִים. וְעוֹזֵר דַּלִּים. וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה. וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם. יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל. קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל. וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. (גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ. אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי אַבְרָהָם. אֱלֹהֵי יִצְחָק. וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים. וְקוֹנֵה הַכֹּל. וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת. וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ. מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד. מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְרוֹפֵא חוֹלִים. וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ· וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ· וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן· וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ· יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ· וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ· וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ· וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ· לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה· זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים· וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ· כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד· צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר· נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ· עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ· בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם· הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת· הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים ׀ עַם קְדוֹשֶׁיךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ· יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם·

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ· בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ· כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם· וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה· פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי· וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ· עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ· לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי

תְּפִלַּת שַׁחֲרִית שֶׁל שַׁבָּת

פִּי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: יהי רצון וכו'

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ. וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

לְשַׁבַּת רֹאשׁ חוֹדֶשׁ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּא יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה

נָא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי
הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִךְ לָן חַיִּין בְּטִבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיָת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּיהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵיהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּיהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵיהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי. וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ:

רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן עָלֵינוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ וּבִשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא דִּי בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִכָּל עָקָא וּמִכָּל מַרְעִין בִּישִׁין: מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא: מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִכָּל עָקָא וּמִכָּל מַרְעִין בִּישִׁין: מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן:

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו (פלוני) ירום הודו. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח מלך מלכי

מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

בשבת שלפני ראש חודש מברכין החודש,

וקודם שמברכין אומרים תפלה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל טוֹבָה חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים שֶׁיִּמָּלֵא יְיָ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה בִּזְכוּת תְּפִלַּת רַבִּים אָמֵן סֶלָה:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

(ראש חודש פלוני יהיה ביום)

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

אשרי וכו'. תמצא לעיל.

באשכנז אומרים זה בשבת שלפני שבועות ולפני ט' באב.

אַב הָרַחֲמִים. שׁוֹכֵן מְרוֹמִים בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים. הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים. בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ. מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם: וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר: וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם: יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

תפלת מוסף של שבת

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא בשחרית:

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ

תפלת מוסף של שבת

עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו טועמיה חיים זכו וגם האוהבי דבריה גדלה בחרו: אז מסיני נצטוו עליה ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן: ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית:

אלהינו רצה ומודים. תמצא בשחרית:

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קדש המקדישים שמך בקדש ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים: שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: אחד הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים: אני יי אלהיכם: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

לדור ודור תמצא לעיל.

מוסף לשבת וראש חודש

ברכות ראשונות לשמנה עשרה תמצא לעיל.

אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו ואין אנו יכולין לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספים כהלכתן: ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת תמצא לעיל.

זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור:

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן:

ישמחו תמצא לעיל, במוסף של שבת:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה

לטובה

לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון. בשנת העבור (ולכפרת פשע) כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות ושבת קדשך להם הודעת וחקי ראשי חדשים להם קבעת. ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים: רצה ומודים וכו':

לשבת וראש חודש חתום בו המחבר יהודה חזק.

אלהיכם יזריח שמשו. שבעתים בגבורתו. הירח בהתחדשו. כשמש זריחתו. והחדש בהתקדשו. לחדש כפרתו. דת היום לשמשו. חזות קדשת שכינתו. מדי חדש בחדשו. ומדי שבת בשבתו: ובדברי קדשך וכו'

לשבת ברית מילה.

אלהיכם אני זוכר הברית. הנה אנכי שולח לשארית. את נסתר בנחל כרית. מבשר טוב ושלום באחרית. ידעו זאת כל כורתי ברית. אומר לציון מלך אלהיך זהורית. ובדברי קדשך וכו'.

אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכנו. אין כמושיענו: מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכנו. מי כמושיענו: נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכנו. נודה למושיענו: ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכנו. ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכנו. אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך. את קטורת הסמים:

פטום הקטורת. הצרי והצפורן. החלבנה והלבונה. משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה. שבולת נרד. וכרכום. משקל ששה עשר ששה עשר מנה: הקושט שנים עשר. וקלופה שלשה. וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין. סאין תלתא. וקבין תלתא. ואם אין לו יין קפריסין. מביא חמר חורין עתיק: מלח סדומית רובע הקב. מעלה עשן כל שהוא: רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא: ואם נתן בה דבש פסלה: אם חסר אחת מכל סממניה. חייב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומר. הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף: בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן. כדי שתהא נאה: יין קפריסין ששורין בו את הצפורן. כדי שתהא עזה: והלא מי רגלים יפין לה. אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה. מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים. ליי הארץ ומלואה. תבל ויושבי בה: בשני היו אומרים. גדול יי ומהלל מאד. בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים. אלהים נצב בעדת אל. בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרים. אל נקמות יי. אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו. הריעו לאלהי יעקב: בששי היו אומרים. יי מלך גאות לבש. לבש יי עז התאזר. אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו אומרים. מזמור שיר ליום השבת. מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

אמר רבי אליעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי. אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית. שלא עשנו כגויי הארצות. ולא שמנו כמשפחות האדמה. שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. וכסא כבודו בשמים ממעל. ושכינת עזו בגבהי מרומים:

הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד (אחר)׃ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ׃ אֶפֶס זוּלָתוֹ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ׃ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ. לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ. וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן׃ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ׃ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ׃ תִּשָּׁבַע כָּל׃ לָשׁוֹן׃ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפּוֹלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ׃ וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד׃ כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא׃ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ. יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ (וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃ וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר׃ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד)׃

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ׃ יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ׃
וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה׃ וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל
עֵת יְבָרְכוּכָה׃

בָּ רוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם׃
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ׃ רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ׃

וּ בְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ. לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ׃
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם׃ שְׁפָטִים גְּדוֹלִים
וּבֵאלֹהֵיהֶם׃

בְּ בָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ׃ יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ׃
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ׃ שֵׁם וְתִפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת
גָּדְלָךְ׃

וְ דִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם׃ וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם׃
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר׃ בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר׃

תַּ תָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם׃ וְכַעֲפַר שְׁאֵר וּמְצוֹר מָיִם׃
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים׃ יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים

בַּ עֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת
טְהֹרוֹת׃

וַ יִתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן׃
בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ׃

נַ תֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאוֹרֶךְ יָמִים צֶדָה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ׃
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק׃ אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק׃

וּ בֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ׃ לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ׃
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ׃
הֱטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים׃ כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים

יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ׃ כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ׃
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב׃ וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
כִּי תֵטִיב׃

יְיָ תִּבָּנֶה עִירְךָ מְהֵרָה׃ כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא׃
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ׃ וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ׃

זְ בְּחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה׃
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת
רְצוֹנֶךָ׃

וּ בִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ׃ הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ׃
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה׃ וְעַל עַמְּךָ
בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה׃

וְ תָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃ וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ׃
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבֹרָךְ׃ כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ
מְבוֹרָךְ׃

וַ אֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי׃ וַאֲבָרְכֶנּוּ כָּל יְמֵי צְבָאִי׃
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם׃ מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם׃

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם׃ וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ׃ עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא׃ וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃ וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ׃ וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם׃

א נְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג·
כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶיךָ·
לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מ דֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶיךָ·
הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת·
וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
א סַפְּרָה כְּבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ·
אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ·
דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
ג גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ·
כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶיךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ·
וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:
ה הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת·
הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת·
וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
ז זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב·
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ·
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
ט טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא·
וּקְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי·
וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:
כ כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ·
וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה·
אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:
מ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת·
קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ·
יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:
ס סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת·
וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם·
מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:
פ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו·
וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:
צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם·
פּוּרָה בְּדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:
ק קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו·
תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר·
יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:
ר רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ:
דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ·
וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:
ת תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת·
וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ·
כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:
ב בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר·
מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:
וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ·
וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:
י יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ·
כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

יגדל

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח· נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ· נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף· לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא· רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר· יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד· נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל· עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ· מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ· יִתֵּן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ· לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ· בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

אחר התפלה אומרים זה

יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וְלִשְׁמוֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרוֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: יְיָ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ: יְיָ שֹׁמְרִי יְיָ צִלִּי עַל יַד יְמִינִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִשְׁמָר צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: אֵל הַכָּבוֹד אֶתֵּן לְךָ שִׁיר וְהַלֵּל· וְאֶעֱבוֹד לְךָ יוֹם וָלַיִל: בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיוּחָד· הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה· יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוּא אֱלֹהִים חַיִּים מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: כִּי כָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם· עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ· יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ· בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים· כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר· וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים· יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ· יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים· וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

דיא נאכשטעהענדען יוצרות והפסקות לפרשת זכור, ולפרשת פרה ופרשת החודש זינד צוואר שאן אין ספר שמות בייאגעדרוקט, דא אבער, בזנת קעינור, זאלכע אויך אין ספר ויקרא געברויכט ווערדען, זא האבען וויר דען טעקסט הירביי געדרוקט, דיא איבערזעצצונג אבער, פינדעט מאן אין ספר שמות.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל:
אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי:

אור זרוע זורח כבודו· אצר ונצר לאשר עבדו: אהבו והד טוב זבדו: בן ביושבי נטעים וגדירה מראשית· בטרם ירח פנה וברא שית: מצוקי ארץ עליהם תבל השית: גלה סודו לישריו וליראיו· להוג מועדיו קרוא מקראיו· ברוך שחלק מחכמתו ליראיו: מניח מבורכיו ביום קדשו· מכבד ירושת עם קדושו· שמור שבתו ומורא מקדשו· קדוש:

דעת למד הבר את העם· ואזן ותקן לקרות בכל פעם· לשאול ולדרוש בענין טעם: הוסיפו לקח שבת תחכמונים· והתקינו להקדים שלשים במנים· להיות שואלים בהלכות זמנים: ובשבת שלוחים יוצאים בעדים· על ניסן ועל תשרי יהו נועדים· שבהם מתקנים את המועדים: זכרון ספר נדברים להכתב ולהחתם· האמת אתם לשתק הולך ולסתם· מועדי יי אשר תקראו אותם אתם· חכמו לקבוע ראשון וליסדו· באגה"ז לעשות הפסח במועדו· זכר לדבר הוא לבדו ולא בד"ו: טורד וגוער שוטן באיתן ההוא: אצל· בעבור אד"ו ויגיע בגה"ז אלי אצל· סמך למקרא הלא זה אוד מצל: יספו להציב ציונים לשם תמרורים· ליל הלל ויליל בשוה נגררים· יעשו אותו על מצות ומרורים: כונו יום חנוך ויום בכור לאור· בכדרן ותסרין ולא שלמין לבאור· כי נר מצוה ותורה אור: לארבעת זמנים צורף רצף מלסור· א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ זה לזה אכור· מפני כפור וערבה חוק זה מסור: משבילים בשמור חדש האביב ראשונה· וחג האסיף תקופת השנה· בהוקה ישנה· מראשית השנה· ועד אחרית שנה: נמסר בידם למלאות ולחסר פעמים· לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים

כי היא חכמתכם ובנתכם לעיני העמים: סדר יסוד עולם לברדה וללבנה· מונים אמונים יודעי לעתים בינה· תקופות מניסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה· ערך פרשיות הורו ישישי עיקרים· שתים לפני מגילה ושתים לאחריה קורים· לעלות וכירה לעשיה לעם יקרים: פותחים שבת ראשונה בשקלים· ובשניה זכור מחיית מקלקלים· להקדים ולהכריע בקע· למאה זוים קלים: צווי פרה בשלישית להתרגל· וברביעית החדש להתחבר עם סגל· בזרוז קדשה וטהרה לרגל: קבוע אדר הסמוך לניסן· בבד"ו סימן מזמן ומחסן· לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן: ראוי לבא בשבת ראש מנינו· ובשמונה בו בפרשת ענינו· ומפסיקין אחר מגילה וט"ו סמנו: שני חל בו מקדימין לשעבר· ומפסיקין לשבת הבאה סימן ב"ו ידבר· והשלש רצופות ענינם יחבר: תר לבא ברביעי מקדימין· ומפסיקין לשבת הבאה מסורת ד"ד מסימין: והשלש משלכות זו אחר זו משלימין: מדיבא בששי שתי הפסקות יהיו· למחר ולאחר הפורים בציון וכ"ו· והשניות לבד כמשפטן לחבר יבעיו: נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש· החדשים וגם ישנים לתרום בהתחדש· מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה בקדש: ברית עולם ישמרנה ויגבירנה· בעתה יחיש כל מוטה ישברנה· ייטיב ציון יחזיר שדים ברנה: מתי להתראות פנים בקדש יקהלו· כימי עולם מנחתם יובילו וינהלו· רנו ליעקב שמחה יצהלו: הנה צופות עיני למועדי עדני· ימים על ימים אחבה בסוד סודני· רנו שמים כי עשה יי: מנחיל חמדת יום מימים: ברית שם בינו לבדולי מעמים· מי כמוך יראוי חי העולמים· קדוש:

יוצר לפרשת זכור

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל:
אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי:

זכור את אשר עשה · ויהי לבז ולמשיסה · וגזעו יעקר בכעיסה · ביטה אל וחטאו אל תשא · כי קהלך עטה · בכל צרה ודריסה · גם בך לא חסה · ובעזות הדליל עמוסה · בתוך אבן מעמסה: אתה זוכר נשכחים · זכור אום לך משבחים · וקדשה לך מפציחים · קדוש:

זכור דבר עתק בכל ערך · על חמוקי ירך · לדורי מפרך: הקדים ויצא בדרך · לזנב כל ברך · לדוש בגאות ולהדרך · וכבודך צץ מחרך · בכל רוחב ואורך · ועמך בטובך להארך: זכור ומורה שהשליך למעלה · ואהוביך אץ לחללה · עשותם כמעי מפלה · חזק לשיתם כלה · אותם להפילה · בהכנעה ובהשפלה · טוב שומע תפלה · הפלתו בבהלה · ואחריתו לקללה: זכור יהיר רשע. כי למאוד פשע. והציק בן משעשע · כבד חטא ורשע. ואזניו הכבד ועיניו השע · וליראתך לא שע · למענך צדיק ונושע · היש לנושעים ישע. עובר על פשע: זכור מלולו למולך · ומאס בפעלך · לבחורי קהלך . נא זכור יום זבולך: וישלם לו משלך. גמול רע מחילך · סערהו בשצף עלך . וכל פה יהללך · על פלא מפעלך: זכור עמך ונחלתך · אשר הם באהבתך · ומקוים לישועתך · פנה בתהלתך · ורחם על עדתך · הוגי בשעשוע דתך · צהלם כיראתך · ותטעם בקריתך · ושם תצמצם שכינתך: זכור קרית חנה · ועדת מי מנה · המפוזרת בכל פנה · רוממה בחנינה. כי נעה עונה · ועת לחננה · שבח שם עדינה · מכל צר ומכל פנה · והמלכות לבעליה השב נא: תפקד עתה ברחמים. ותופיע ממרומים · להושיע מעוטי עמים · קדוש: הכל יודוך זולת

אתה מלא רחמים · ברחמיך שמח עגומים · נאלם כי הם יתומים · דתך בהגיון גואמים · הם מובדלים מעמים · ואותך בהתמר מרוממים · זכור שלשת קדומים · חפוף בבנוי כמו רמים: טוב זכור ידידיך · יחד שמחם כרוב חסדיך · כי הם עבדיך · למודים לעבדך · מהרה קומם נגידך · נהלם בחוזק ידיך · סמכם בשם יהודך · ענדם במאודך · פדה תפדה מזכיריך · צועקים בכל לב לשחרך · קים עלימו דבריך · רבצם בבית בחיריך · שובבם לחדריך · שכנם בעירך · תשתבח בהדריך · תפדם כבקריעת פלג עדריך:

עזרת שמונה עשרה וחזן חוזר

מסוד חכמים ונבונים · ומלמד דעת מבינים · אפתחה פי בשיר ורננים · להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

אזכיר סלה זכרון מעשים · בימים האלה נזכרים ונעשים · גחון גח מבין עכסים · דראונו להזכיר לרקב כעסים: החוח הנץ מגלגל ודרדר · ומדור לדור גלגל ודורדר: זכר עון אבותיו הוקדר · הטאת אמו בלי להעדר: טרף אף וישחת רחם · יחומתו מקדוט כהריון יחם · כהופקד לשלישו חט נוחם · לכט להלחם בלוהמי לחם: מהלך ארבע מאות פרסה · נע ונד מכמורת לפרסה · סע משעיר והכמין פרוסה · עיף ויגע מבושיו לכרסה · פועל שטימת בכורה לעבור · צמיתות צאן קדשים למכור · קלונו הוהרט בעט לזכור · ראשית גוים לגלע בזכור · שדי זכר לילה חולק · שורש וענף בחלקלק להחלק · חזן תמור כי השליו המלק · הבע להזכר מעש עמלק:

לאחרונה יכעו שבם שלט · כי העגן מטם פלט · לעת ימחה לא יומלט · יגונן עם גנון ומופלט:

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור וכו'

תמימים בעודם בסין רפודים · שבוץ עדי עדיים

אפודים

אפודים · רצו שלול מתן לפידים · קפצו ידים
רפות כרפידים: צורר אסף כל אספסוף · פושע
סביבות מחנם אסוף · עלות פעמימו ממצולות
סוף · סבר לקמלם בקנה וסוף · נדד ויעף שש
פעמים · מחזר בניני חמשה עממים: לץ הכה
ופתי העמים · כלל להתיחס נדיבי עמים · יהר
לץ והעמיד מסילה · טכוס בחורי בזמה סלה ·
חמוקי יריכי בם לפסלה · זרע להרביע להתעיב
סגלה: וישטום שטימת ישישו המחבה · ההל
לבא מראש במחבא · דגר שנית בחרב להובה ·
גש בשלישי בעליל חובה: במשלו ששכי באום
מושלים · בפרק עמד מסור נשולים · חזן אמרו
לכו ונכהיד נכשלים · אז מאז זנב כל הנחשלים ·
שונאיך הם ילבשו בושת · כמו בצלעי שמחו
ביבשת · חזן בעטותך עשרת עדיי תלבושת ·
להגשים תחי לצולעת תחבושת:

ברוך אתה יי מחיה המתים:

אצילי מרעי נכד שעיר · תולדות אלה בני
שעיר · בקשם אצו אשי להבעיר ·
שאונם חרשו כשדה עיר: גוי גדול שלא נזכרת:
רשיונותיו למה אז זכרת · רגלים בלא הון מכרת ·
קדושים בזונה ובין המכרת: הזכר לאדומים נוה
ניארו · צרים אשר חומות ערערו · ועד היסוד ערו
ערו · פימו דברו בגיאות ופערו: זה אין לפניך
שכחה · עברתם שמרה נצח מלשכחה · הלף לא
ידעו עשות נכוחה · ספרם חתום ליום תוכחה:
טעם חוק כדת מוכח · הזכר כי לא תשכח · חזן יום
בו עמם להתוכח · מכאן צוית לעמך לא השכח:
יקש לץ לחרף צבאות · החתומי ברית בצבא
ואות: והופקד מדה במדה לתוצאות ·
חזן דעת כי לעת המציאות · הוא יפקד
כשם יי צבאות:

ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

אל נא בלשון אשר הזכרת לזוכרך זכור · כו
בלשון הזכירוך נא אתה זכור · ואם המה
כאדם עברו ברית מלזכור · ואתה אל ולא איש
למה לא תזכור: בזאת ידעתי כי יש לך לזכור ·
אבל תשוח נפשי עד זכור תזכור · מה כחי כי איחל
לקץ זכור · ומה קצי כי אאריך נפשי עד שתזכור ·
אם לא למעני תזכור · למענך ולמען ירושלים זכור ·
הוק כי לא תשכח עדות זכור · ואמר אם אשכחך
עתה לה זכור · ותפקוד ותזכור · כאב צר לעכור ·
פיהו לסכור · לגוע כשיכור · ועוד בל תמכור ·
נקובי בן בכור · חזן נכורי בלתך זכור · ופארך
אזכור · וארצך לזכור · בפרשת זכור:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

אץ קוצץ בן קוצץ · קצוצי לקצץ · ברבור מפוצץ ·
רצוצי לרצץ · לץ בבא ללוצץ · פלץ ונתלוצץ ·
כעץ מחצצים לחצץ · כנץ על צפור לנצץ: עב
בקע מראש · יחידים מנו גרוש · חל וילך ויפרוש ·
וישב על גבי חרוש · זמן והונקב לראש · ראשית
גוים לרע לדרוש · היות לכל בוגדים ראש · וצפעו
תלות במכחר ברוש: רץ והקרה בדרך · עייפי
טרחות דרך · ופץ לא זו הדרך · תעו במדבר
בישימון דרך · כנחש עלי דרך · שלח יד בחמוקי
ירך · ועל כל ראש דרך · זנב כל עוברי דרך ·
יעף ועף וחש · ומחור כהן רחש ונודע כי הוחש ·
משורש נחש · רגש ולחש · ועת לידתו ניחש ·
ובכשפיו הוכחש · וכחלש נחלש ולא חש: בכשפין
הללו ובקסמיו חללו · יום העמיד וזללו · שמש
הדמים וזללו · יגעו ולא הונח לו · ולחרפות נחלו ·
עד בא השמש הזחילו · להמחות הוא וכל חילו:
קט ושן חרק · נאצות שרק · ומורה באפו הרק ·
וחרבו הברק · למילה פרק · וכלפי מעלה זרק ·
ולשם שמן תורק · בעזות ירוק ירק: יה אשכול
הכפר · צוה אל משול עפר · זכרון משלי אפר
כתוב זאת זכרון בספר · רושם כזה כפר · בתורה

וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים לְהַחְפֵּר· לְהַמְחוֹת מִסֵּפֶר· וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל הַכָּתוּב לְחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אֵל נָא לְעוֹלָם תּוּעָרַץ· וּלְעוֹלָם תּוּקְדַּשׁ· וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים· תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ· כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים· מַלְכוּתוֹ נֶצַח· נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ· סַפְּרוּ עֻזּוֹ· פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו· קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ· רֹן שִׁיר וָשֶׁבַח תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

חזן וקהל וּמַח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ· וּנְמַח זְכוּרוֹ· מִלְּהַזְכִּירוֹ· בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

חזן וקהל יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר· וְנֶחְשַׁב כַּנָּכָר· מִלְּהִזָּכֵר· בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגְוִיַע אָב לְלֹא עִתּוֹ· בִּרְצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף כִּיַעְתּוֹ· גֶּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמְּחִיָּתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד· גּוֹעֵל אָח עָשׁ לִזְקֵינוּ חֶסֶד· דּוֹמֶה לָמַס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצִיאַת שָׂדֶה· דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה· הָפַךְ לֵב אָח שַׁחַבְשָׂדֶה: זָכוֹר דָּחוּי בְּאוֹן הָעָרְלָה· הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה· וּפָרַק מִנּוּ עוֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַמְּכַפֵּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר· וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעֶשֶׁן עֲבוֹדַת זָר· זָמַם בְּלֵב הֱיוֹת לְאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה· זָדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בְּאִשָּׁה· הַחוּ גִּבּוֹרָיו הֱיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעַב וְנֶאֱלָח· חָלַק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח· טָמְנוּ גֵאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מִנּוּ עֲמָלֵקִי· טָס כַּיֶּלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי· יָרוֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טָפַשׁ מֵהַעֲרִימָה· יָרַד וְכִתַּת עַמִּי עַד חָרְמָה· כְּמוֹ כֵן חַיָּב לְהַחֲרִימָה: זָכוֹר יוֹשֵׁב נֶגֶב בְּלִי עוֹל כַּעֲרָד· כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד· לִשְׁבּוֹת שְׁבִי מָרַד וְחָרַד: זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ· לְהִתְעָרְבַת מִדְיָן בְּעֲלוֹתוֹ· מִיהֵר יָרוּבְּשֶׁת וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעֲקַע בִּצָּתוֹ מִשּׁוֹרֶשׁ· מִלַּעֲזוֹב לוֹ עָנָף וְגַם שׁוֹרֶשׁ· נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שׁוֹרֶשׁ: זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת· נָשִׁים כְּשִׁכְּלָה חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת· סוֹרֵס שְׁאֵרוֹ לְשַׁסֵּף יְעֻנּוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְהַמְלוֹ הִסְכִּים· סָר מִמְּלוּכָה מִבֵּין נְסִיכִים· עוֹלֵל הַנּוֹהֵר עָמַד לְשִׂיכִים: זָכוֹר סָבַב צִקְלַג וָנֶגֶב· עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב· פִּגְרוֹ טוֹב רוֹאִי מְנַשֵּׁף בְּעֶגֶב: זָכוֹר עָרִיץ בַּעֲמוֹנִים נֶחְבָּא· פֶּרֶץ כַּרְמֵי עֵין גְּדִי כְּהוֹבָא· צוֹרְבוּ אִישׁ בְּאָחִיו כְּחֶרֶב לְהוֹבָה: זָכוֹר פְּלֵטִים אֲשֶׁר בְּאַף הַסְּעִיר· צְבָאַי בְּלֶכְתָּם אֶל הַר שֵׂעִיר· קִנֵּא לִנְקוֹם עֲיָרוֹת שֵׂעִיר: זָכוֹר צָג בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידַי· קָם בְּרֹאשׁ דְּרָכִים לִסְעוֹד אֶת רוֹדַי· רָדַף וּמָסַר בְּיָדָם פְּרוּדֵי רְפוּדַי: זָכוֹר קָפַץ לְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם· רָעַשׁ וְשָׁאַג מִי לִי בַשָּׁמַיִם· שָׁלַט וַיִּגְדַּל עַד לַשָּׁמַיִם: זָכוֹר רָד אֶל חָנֵף לְהַחֲנִיף מַמְלֶכֶת· שִׁמְשִׁי אֲשֶׁר שִׁמְשׁוֹ מְאַמֶּשֶׁת וְהוֹלֶכֶת· תַּמָּה הִלְשִׁין לְרַפּוֹתָהּ מִמְּלָאכֶת: זָכוֹר שֶׁקֶל אֲלָפִים עֲשָׂרָה· שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱלִיט לְסַבְּרָה· שִׁיֵּעַר מֵהֶם עֲשָׂרָה לִשְׂרָרָה: זָכוֹר תָּבַע לְהָפֵר חֲמִשִּׁים· תְּמִימָה קָצַב לְכַלּוֹת הַמְּשִׁשִּׁים· תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְלָה עַל הַמְּשִׁשִּׁים:

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ· כְּקוֹל מַיִם רַבִּים נִשְׁמַע קוֹלֶךָ· מַשְׁמִיעַ וּמְצַוֶּה לְעַמְּךָ בְּקִנְיַן פָּעֳלֶךָ· זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ· אֲשֶׁר קָרְךָ וַיְּהַשִּׁילְךָ· וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָךְ· תִּמְחֶה זִכְרוֹ מִכָּל גְּבוּלֶךָ· וְהֵם יָשִׁיבוּ וְיֹאמְרוּ לָךְ· וּמִשֶּׁלְּךָ עוֹד יִתְּנוּ לָךְ· אָנָּא הָקֵם אֶת דְּבַר מִלּוּלֶךָ· עַד שֶׁאַתָּה מְצַוֵּנוּ הִזָּכֵר לָךְ· אַתָּה זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עִשּׁוּלֶךָ· זְכוֹר יְיָ אֶת יוֹם זְבוּלֶךָ· הַמִּתְגָּאִים וְנוֹאֲמִים פֹּה מַה לָּךְ· הַשּׁוֹלְחִים וּמוֹרוֹת בְּאַף לְחַלְּלָךְ· זְכוֹר כִּסֵּא כְּבוֹד גָּדְלָךְ: אֲשֶׁר מִגְּרוּ וְנִאֲצוּ לְמוּלָךְ· וְשִׁלְּחוּ בָּאֵשׁ הֵיכָלָךְ· וַיָּשִׂימוּ כָּל גְּבוּלָךְ· וְשָׁדְדוּ וְנִתְּקוּ אָהֳלָךְ: אֲשֶׁר צִוִּיתָ לֹא יָבֹאוּ בְּקָהָלָךְ· אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי בִּגְלָלָךְ· וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם חִלּוּלָךְ· עָלֶיךָ יַעֲזוֹב חֵילָךְ· יוֹהֵר מֵאֵיטָר

עשו לנו עשו לך: אותנו במדבר נלחמו. ואותך
בישוב נתלהמו. אותנו חוץ למחנה המו. ואותך
בקרב המחנה נהמו. אותנו פליטי ענן זממו.
ואותך כפורת ענן גממו. אותנו לחשולי עב דמו.
ואותך עלות על במות עב דממו. אותנו חוץ
ממחיצה קמו. ואותך לפני ולפנים קדמו. אותנו
ברחוק מקום אשמו. ואותך בקרב מקומך שממו.
אותנו חוץ מישיבתנו רמו. ואותך במכון שבתך
החרימו. אותנו אות ברית משאר הרימו. ואותך
עשרת אבירי ברית החרימו. אותנו בהנחת ידי
עניו הרימו. ואותך תלות יד למולך הרימו. אותנו
נתיעצו וסוד הערימו. ואותך כרובי כודך לחרפות
הגרימו: ואתה יי לעולם תשב. והוא נגדך
במטה יושב. תפוש מדבר וכל הישוב. אני ואפסי
עוד בלב מתחשב. אם לא עתה תקום ותקשב.
בשלש עשרה קימות נקמות לחשב. בפחד ופחת
ופח לפקוד על היושב. ואם אין כגר תחשב. וכל
המונה וסופר והושב. קץ הפלאות להבין ולחשב.
נשתה גבורתו ממחשב. ולא ימצא מענה להשב.
ויחשה דומיה מהקשב. ובאמונה כסליו יישב.
וזאת על לבו ישב. ויאמר עד ישקיף וירא ויקשב:
ונחשבתי כעד זומם. כל היום מרמם. ונפשי
נבהלה מאד ומשתומם. ועתה יי עד מתי רואה
ורומם. זכור בית מקדשך השמם. וכל עובר עליו
משתומם. מתי תתנשא ותתרומם. וזכר אומר
פיך קומם. בשלש עתות עמלק להמם. בשלש
מיתות זכרם להדמם. בשלשת ימי אפילה נגהם
להעמם. בשבעה ימי עברה להרשימם. בעשרת
מיני שמד להאשימם: וכמו מעשרה דברים עכבו
עם מענות. ומשבע מצות המישנות. כן בעשר
ושבע יושברו לענות. ובת קול תצא ממעונות.
ותפוצץ בכל המחנות. זכרון דברים להגיד ולענות.
אל תזכרו ראשונות. בינו ישועות אחרונות.
והזכירו זכר רננות. עמלק אשר בא ועוית מחנות.
והיקר אתכם בפני בנות. ויצא לו שם בכל
המדינות. ראו עתה להנות. איך נמדה בחתף
בכל פינות. וצבא המרום אשר במעונות. אשר
הוסמך עליהם במשענות. יפקוד עליהם את
העונות. לרוב ימים להמנות. לחשוב עליהם
חשבונות. להפילם לתופת דראונות. והמון לאמים
וכל הלשונות. על עוזר ועזור ישאו קינות. וכשל
עוזר ונפל עזור מקוננות: וידע כל פועל כי לא
שכחת. ויבין כל יצור כי שמם שכחת. ושעיר
ושריו אז וכחת. ועמלק וטפסריו הוכחת. ואתם
במשפט נתוכחת. ויוזכרו עם אשר זכרת. כי
לטובה אותם זכרת. ובזכרון טוב אתם נזכרת:
חזן והמזכירים את יי. יאמרו תמיד יגדל יי.
ויאמרו גאולי יי. כן יאבדו כל אויביך יי. והעומדים
בבית יי. והבוטחים ביי. והשתולים בבית יי.
יחזו בנועם יי. ויגידו כי אין קדוש כיי. טוב לחכות
ביי. רננו צדיקים ביי. קול אומרים הודו את יי.
כי הם זרע ברך יי. זה היום עשה יי. כי אל גדול יי.
ברוך הבא בשם יי. שוש אשיש ביי: ע"כ ואם כל
המועדים יהיו בטלים. ימי הפורים לא נבטלים.
זכרם לא יסוף מנטלים. ויוזכרו לעד גאולים.
לששון ולשמחה גילים. מפעלות אלהים מגלים.
ועזוז נוראותיו מגדילים. ושרים כהוללים. בעשרת
מיני עשור מסלסלים. בכנורות ובנבלים. בעשרת
מיני הלל מהללים. בעשרת מיני שמחה צוהלים.
ושרפי הקדש המעולים. כתלמיד לרב יהיו למו
שואלים. מה פעל אל אלים. כי אלה יהו מבפנים.
ואלה מלפניהם מפנים. ואלה חוצה פונים. ואלה
לפני ולפנים בצל שדי מתלוננים. ובחמשה קולות
הצפונים. קול רנה וישועה מצפינים. באהלי
צדיקים צפונים. ההוגים ביקרת מפנינים. וקדמו
שרים אחר נוגנים. לדעת איך הם מנגנים. בגאות
אפיקי מגינים. בצלם היות גנונים. ובאברתם
מתגוננים. ועל הומותם מתמגנים. לשוערים

ולשומרים

וְלַשּׁוֹמְרִים מְמוּנִים· כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה מְזֻמָּנִים· לְהַזְכִּיר קְרֻשַּׁת נוֹצֵר אֱמוּנִים· לְהַעֲרִיץ וְכִירַת גּוֹי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים· וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתְכַּנִּים· וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מִתְכַּוְּנִים· שְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנִים מַשְׁכִּינִים· וְאַחַת בְּרֹאשׁ מַלְכָּם מַתְקִינִים· וּבְשָׁלְשְׁתָּם הֱיוֹת נְכוֹנִים· כִּסֵּא שָׁלֵם וְשֵׁם שָׁלֵם מְכִינִים· וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה עֲנוֹת כְּאָז מְבִינִים: קָרוֹא זֶה אֶל זֶה מְכֻוָּנִים· וּבְכִנּוּי שֵׁם קָדוֹשׁ קוֹרְאִים וּמְכַנִּים: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ: וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ: וכו׳ לדור ודור עד גמירא

יוצר להפסקה שנייה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חוֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל· אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאוֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

אוֹרוֹת מֵאוֹפֶל הִזְרִיחַ מֵהוֹדוֹ· מִצִּיּוֹן יוֹפִיעַ אֶל עֲבָדָיו גִּלָּה סוֹדוֹ· וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבוֹדוֹ: אֶדֶר יִפְעָתוֹ וְקַרְנֵי הוֹד עֲטִיָּתוֹ· הֵאִירוּ בְרָקָיו דּוּמִיָּה תְהִלָּתוֹ· כְּסוּתוֹ לְבַדָּהּ וְהִיא שִׂמְלָתוֹ: אִתְּךָ חֲתוּמִים בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ כְּמוּסִים· כְּשֶׁאֵין הָעוֹלָם כְּדַאי הֱיוֹת בָּם מִתְעַלְּסִים· צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים: מֵאֵין חֵשֶׁק בְּהַחְשָׁקְךָ לְזָכְרְךָ תַּאֲוָה· רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶת אַחֲוָה· רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה· קָדוֹשׁ:

בָּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶיךָ בִּמְרוֹם רָמִים· וְאִוִּיתָ מִקְדַּשׁ מְעַט מִמְּעוּטֵי עַמִּים· מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים: בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּחֶלְקַת טוֹרֵף פְּנִינַי· מִשְׁעֶנֶת זָקֵן בֶּן זְקֻנַי· לְבִנְיָמִין אָמַר יְדִיד יְיָ: בְּשֶׁלְּךָ יְכַבְּדוּךָ בָּנֶיךָ חֲמוּדַי· כִּי לְךָ תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ מִכָּל דַּי· כָּל עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדָי: גַּע וְזַמַן תְּרוּמָה מַשְׁמִיעִין עַל הַחֲדָשָׁה· בְּאֶחָד בַּאֲדָר שְׁלֹשִׁים יוֹם לִפְנֵי הַפָּרָשָׁה· תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה: גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל עָרַי· אִישׁ אִישׁ צְרוֹר כַּסְפּוֹ לְהַחֲלִיף לְכָל עוֹבְרַי· הַעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי: גָּמְרוּ עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה בּוֹ עֵת לַחֲקֹר· לִקְנוֹת וְלִבְדּוֹק אַרְבָּעָה תָּמִיד הַבֹּקֶר· לַחֲזוֹת בְּנוֹעַם יְיָ וּלְבַקֵּר: דּוֹרֵשׁ עֲתִידוֹת הֵשִׁיב לְהַשְׁמִיעַ קוֹל· לְהַקְדִּים שִׁקְלֵינוּ אֶל שִׁקְלֵי כֹל· אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל: דְּבַר הַמֶּלֶךְ נָחוּץ הַכְּרוּז הֹלֵךְ· הֵחֵלּוּ מִמַּשְׁכְּנִין כָּל הַנִּמְצָא בְּפֶלֶךְ· לָכֵן לֹא בָא אֶל שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ: דָּתוֹ אַחַת לְנֶעֱצָל שִׁקְלוֹ מִלְּשַׁגֵּר· מְמַשְׁכְּנִין כְּסוֹד מוֹרִים הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר· תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר: הַכֹּל מַעֲבִיטִין אַךְ לֹא מִכְּדָנַי· הַבָּנוֹת בְּנוֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי· וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל יְיָ: הַדְּבֵק בְּדַרְכֵי הַיּוֹצֵר וַעֲטֵה בְּרָכוֹת לְעוֹלָם· דְּרָכָיו דַּרְכֵי נוֹעַם כֶּתֶר נוֹרָא יַהֲלוֹם: דּוֹרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדוֹבֵר שָׁלוֹם: הַנָּכְרִי וְהַכּוּתִי לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה· אִם יִשְׁקְלוּ אֵין מְקַבְּלִין מִיָּדָם מְאוּמָה· אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיְיָ תְּרוּמָה: וְלֹא מֵהֶם וּמֵהֲמוֹנָם יִהְיוּ לְשָׁמִיר וָשַׁיִת· מַגְדִּישׁ וְעַד קָמָה וְעַד כֶּרֶם זָיִת· לֹא לָכֶם וָלָנוּ לִבְנוֹת בַּיִת: וַאֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה וְלֹא יִתְעָרֵב זָר בֵּינוֹתַיִם· בְּשֶׁכְּבָר רָפוּ יְדֵי יְהוּדָה וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם· וְלֹא הִפְנוּ אָבוֹת עַל בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדַיִם: וְהַכֹּהֲנִים וְהַקְּטַנִּים לִשְׁקוֹל בְּהִתְנַדְּבָן· כָּל נְדִיב לֵב עוֹלוֹת לְלִשְׁכַּת הַקָּרְבָּן· וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן: זוֹרְזוּ מִפְּרוֹס הַפֶּסַח לְסַלֵּק הַיְשָׁנָה· תְּרוֹם בְּשָׁלֹשׁ קוּפּוֹת הָאַחַת אָלֶ״ף סִימָנָהּ· לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה: וְהִרְוּ הַמַּשְׂכִּילִים אַבְנֵי נֵזֶר נוֹסְסוּ· לְקֻפָּה שְׁנִיָּה יַד פֵּרְשׂוּ· וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ: זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת בָּאוֹת גִּימֶ״ל מוּכְרַעַת· כָּל אַחַת שָׁלֹשׁ סְאִים בְּלִי מִגְרַעַת· הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִישִׁים בְּמוֹעֵצוֹת וָדָעַת: הִזְרוּ לַעֲשׂוֹת פּוֹמְבֵּי הוֹרוּ נְבוֹנַי· בִּפְרוֹס הָעֲצֶרֶת כְּמִשְׁפַּט רִאשׁוֹנַי· כֵּן תָּרִימוּ גַם אַתֶּם אֶת תְּרוּמַת יְיָ: חִדְּשׁוּ עוֹד תְּרוּמָה אַחַת בָּאַחֲרוֹנָה· לְבַד מִשְּׁתַּיִם אֵלֶּה כָּל אַחַת בִּזְמַנָּהּ· חַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: חִפּוּ שְׁיָרֵי שְׁתַּיִם רִאשׁוֹנוֹת

בקטיבלאות: שלא לתרום מהם עוד לעתים
הבאות· לפני העדות למשמרת לאות: טהור
ידים חלוץ הנעל ללשכה קדם· ולא בפרגוד החפות
פנים מהתאדם· ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים
ואדם: טבוע בתורה ובנביאים· ובכתובים הואל·
לצאת ידי שמים וידי עם אל· והייתם נקיים מיי
ומישראל: טרוד אם יקראו יאמרו מעון לשכה
לוקה· וכי ירבה כבוד ביתו מחשד לא יזדכה· אין
להעשיר לא ינקה· יספו מעלה תרום לשם ארץ
צבי תהלה· והשניה לשם כרכים המוקפין לה·
אלהים יכוננה עד עולם סלה: יפרישו השלישית
שירי שירים· לשם בבל ומדי והרחוקות מירושלים·
אשר ישאר מאשור וממצרים: יזהירו תורם
מלתרום שלא ברצון חכמים: שלא לטול שדרה
עד ירשה שלש פעמים· כי רבים חללים הפילה
ועצמים: כל אורחות חכמים חסד ונתיבם· לשונם
מרפא עושר וברכה בניבם· כי ישרים דרכי יי
וצדיקים ילכו בם: כנכנס תורם גזברים מדברים
עמו עד שיצא· מפשפשים צפוניו כבושת גנב כי
ימצא· פגול הוא לא ירצה: כן גם קוץ מלתרום
החדלתי· לבל יטמין בקליעות קוציו הזהרתי·
קולע אל השערה ולא יחטיא: להגדיל שקל טהורי
לב יסדו, פונדיון להכריע דעת את העם למדו:
אשר חכמים יגידו ולא כחדו: למיני מטבעות שוקל
וחובר· יכריע חצי מעה לצאת בכל עבר· שקל
כסף עובר: להטות אחרי רבים ולא יעלו גירומים·
השוקלים חצאי שקלים שלמים· הט אזנך ושמע
דברי חכמים: מצרף שקלו ושל חבירו יחד· חכמים
יגידו בלי כחד· ממחצית בני ישראל את האחוז
אחד: מצדיק משלו על יד עני בן עירו או שכינו·
נפטר מן הקולבון ואם הלין נותנו אל פתח אהל
מועד יקריב אותו לרצונו: משפט אחד אל דבר
השש חרדים: להכריע כף משקולת בחצאי שקלים
כבדים· לשקול אל גנזי המלך ביהודים: נפטרו
עבד וקטן הורו חכמי חרשים· בין ששקל אחר
עליהם או הם בעצמם מפרישים· ונפש אדם מן
הנשים: נשתתפו האחים אחר שחלקו· חייבין
בקולבון ובתפושת הבית נקו· כי איש בנחלתו
ידבקו: נותן סלע בשקל יד לא תקצר· מלהכריע
מעה שלימה בלי מעצר· אל הלשכות לבית
האוצר: סולת לחמי אשי ייני ושמני· וכל ניחוחי
צבור יספיקו ממנה כהני· עושי המלאכה
המופקדים בית יי: ספיחי שביעית נוטרים למנחת
בכורים עתידים· שכרן מתוכה והמגדלות לפרה
ילדים· חלף עבודתם אשר הם עובדים· ספרים
מגיהים ומבקרי מומים· וכלי הקודש לשרת בבית
עולמים· שמן המאור וקטורת הסמים: עוד ממנה
שכר מלמדי הלכות· שחיטה וקמיצה ושכר
אורגות בפרכות· לא נעשה כן לכל ממלכות: על
עובי קירות הבית רצוף השוקי כבושים· פחי זהב
ממותר תרומת אשים· אל דביר הבית ﭏ קדש
הקדשים: עושים משירי לשכה צרכי עיר
ומגדלותיה· נוי טטפראותיה ולצוי בירגיותיה·
חומות ארמנותיה: פסו ספו תמו אפסו חדלו
קרבני· מעת הוסר התמיד לתת שקוץ מוני· ואני
הכלתי לך יי: פתח מקדש מעט את יי דרשתי·
והנה כבוד יי עומד וצבא גדודיו לעמתי· לך כל
המחנה הזה אשר פגשתי· פלגת לבבי עברת בין
בתרי· פסחת על פתחי בדם ברית שלחת אסירי·
לי אבי אלוף נעורי: ציון השלחת בספר כריתות
גרושיך· או המכרת לצמיתות ﭏ מי מנושיך· אך
אוסיף להביט ﭏ היכל קדשך: צמאה לתשועתה
נפשי ותוחלתי ממשכבה· אסירת התקוה בקווי אחר
קווי חוכה· כי שם צוה יי את הברכה: צבי צבאות
גוים סחמד לבי ועיני· תדבק לשוני לחכי אם לא
אזכרכי בראש זכרוני· נגגן כל ימי חיינו על בית
יי· קולי שמעת השב לשכנינו אל חיקם, חרפתם
אשר חרפוך יי מנת חלקם· שנת רצון ליי ויום נקם:

יוצר להפסקה שנייה

קרא לשבוים דרור ולאסירים פקח קוח· תנהה אל מחוז חפצם הולכי שחוח: ושם ינוחו יגיעי כח: קדם קניניך וסגלתך· לא יוסיפו לדאבה צאן מרעיתך· והם עמך ונחלתך: רצתי מעבודתי מרעיד אל עבודתיך· פניתי הבית לחשק נשק תשק תשוקתך· ואני ברוב חסדך אבא ביתך: ראות עין לא נראתה לבריותיך· צפית לב במקצת המשלת אך לא כל תפארתך· עין לא ראתה אלהים זולתך: רננות יהלל פי באין להביאך תשורי· בזכרך חבת ירושלים ותיפר שוממות עירי· אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי: שויתיך לנגדי הנני עומד לפניך לרוממך· ההטית לארץ שמיך או העליתני למרומיך· אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך: שמה פני מועדות ואליך תשוקותי· לשמך ולזכרך תאוה משך תשוקותי· כמוס עמדי חתום באוצרותי: שינה לעיני לא אתן לעפעפי תנומה· אשבעה בהקיץ תמונה מכל נעלמה· מחזיונות לילה בנפול תרדמה: תחנה עלי מחנה לקראתך קדמתי· לא ארפך עד שאביאך אל ישועתי· אל בית אמי ואל חדר הורתי· תשלום פרים חשוב שיח שפתי: מערכי דל שפה חקותי ותורותי· נתתי לך את משמרת תרומותי: תשר משלך פי יהללך קדש הלולים· בהטיבך ציון אתשיר על מזבחך עולים· עולות מחים אעלה לך עם קטורת אלים: מישרים אהבוך ידידיך לישעך כמהים: רב טוב יביע גבוה מעל גבוהים· יודוך עמים אלהים· קדוש:

הכל יודוך וגומרין כל התפלה:

יוצר לפרשת פרה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל· אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי:

אום אשר בך דבוקה· חפצת ורצית לצדקה· להנחילה מדבש מתוקה: ביאור ארוכה ועמוקה: בהם באהב לחשקה· כרביד לצואר לחבקה: גם היא במאד מחזקה· בתוקף ובתנאי נחקקה· מעמו בלי לסלקה: אשרי מי זאת בהתחזקם בתורה זאת· בפתחי מזוזות: קדוש:

דרש בעד נוטרה· וגם להביא פרה· בעדם עבור לכפרה: הלא כחטאו בבן פרה· חרה עליהם גזירה· והנם באמירה סורה· וזה המקבל עתירה· חשך מהם עברה· ובכל צוקה וצרה· זכרון פרה אדומה· בפי יונה תמה· לעד בלי לעלמה: חסד דת תמימה· יעטו בה להתרוממה· לפני יוצר נשמה: טעמיה בטוב נעימה· בלי היות לשממה· בהושבך הארץ הנשמה: זאת חקת התורה· ערוכה בכל ושמורה· בה להקדיש לנורא· קדוש:

יקרה והרבה תמימה· מכל מום שלמה· ובנקיות ובטהרה מסימה: כתב חקוק רשומה לשמח נפש עגומה· למעלה לזקוף ולרוממה: לטהר חטא ואשמה· ולמחול עון וזעומה· עוד בלי להאשימה: מטהרת גוי אחד· לרצות שם המיוחד· אשר בכל פה מתיחד: נפשם תוחשך מפחד· והגיונם בל יתכחד· בהתפללם בלב אחד: שונאיהם יודשו כאחד· בפחת ופחת ופחד· בעבדם לצור שכם אחד: על יד כהן נתינתה· לכבודו מתנתה· דקדק בכל פנתה· פעלתה והקרבתה· הוא יקריב אותה· והוא יוציא אותה: צופים הכל בטובתה· ומתנים את ברכתה· כל קהל רעיתה: קדושה ולא פסולה· בלא מום ועולה· כקרבן כליל ועולה· רם אותה עלה· בחפץ ולא בגעילה· קהלו בה להועילה: שומריה ינצרו מחלחלה· מכל נגע ומחלה· בשורדם שיר ותהלה: תפן בכלם ברודים· אשר שמך מזכירים וזרוק עלימו מים טהורים: קדוש

הכל יודוך וכו׳

אשרי

זולת

אשרי כל חוסי בך · באהב יאהבך · גוי אשר אהבך · ודבקתם בך · הלא אתה תריב ריבך · ותיסד את נוך : זכור בנך ואהובך · חתומי על לבך : טהרם מכל טמאותם · יה כפר נא אשמתם כושר תהא אחריתם · לעד יתקיים שמותם · מהר עתה תשועתם · נאור כי אתה תקותם שמחם בשובע שמחתם · עזך תפאר אותם : פנה אותם לצדקם · צמחי צמח להבקם · קדוש מכל עון נקם רם בטוב חזקם · שמרם ובצלך דבקם . שכנם וכאזור תדביקם · תאמר בדתך להמתיקם . כקריע ים סוף וכמכת בכורים שונאיך להבקיקם :

עורת שמונה עשרה והחזן חוזר

מסוד חכמים ונבונים · ומלמד דעת מבינים · אפתחה פי בשיר ורננים · להודות ולהלל פני שוכן מעונים :

אצולת אומן בצרוף זקוקם בנבכיה זאת כלט פקוקה . גלומה עלומה ונקוקה · דבורה על אופן חקוקה · המסקלה והמעוקה · ורשונה דשון למשמר חקה · יר שבעתים מזוקקה · חוק טהור מטמא מחזקה · טבועה בלא רחוקה והיא רחוקה · יהוסה אטורה ודחוקה · חוו כתמת חמוקה בה מהקה · לטהרת חשוקה · נחקקה זאת חקה : מקומה יגלה · מעמקיה ידלה · חזן לעת יגלה · גנוניו יעלה :

ברוך אתה יי מגן אברהם : אתה גבור וכו׳

ממרה חקה גזר · מגבנון אמרה גזר · נאמן לאונה נתאזר · נצח עדי כן בגזרה נזר · סלול צפוניה חלין אזר . סקר באביה ונחשב למו זר · ערה בה חוק לעם מפזר · עבור מלפתל עקש כמין וזר · פאר בקוריה באגד משזר · פעלתה כסגן בעדי משזר · חזן צפונה לטהרת עם׃ אלי עזר · צוה צור לציר צור צרורה לאלעזר :

עולם ומלואו שלך · חפצת להצדיק קהלך חזן על כן׃ אוהיל ׳ לך · להגישם תהי אטומי פעלך : ברוך אתה יי מחיה המתים :

קפאון חוק אלפת היקר · לוטה באור יקר · חשוף לעם מיקר · לעמוד על עקר · רעבים לפענח דתיה · פענח מדותיה · צמאים גמות חדותיה · גלה עדותיה : שמץ דגלים טהר · מצרף ומטהר · הרב לכבסם תמהר · מעווים אותם לטהר : תקרא כהן · כחטאך באזוב מתכהן · חזן טהורים זרוק כמכהן · תמור דם מקח אלעזר הכהן :

ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה :
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא :

אמרתי אחכמה והיא רחוקה · שח איתיאל עדי זאת חקה · בלא נפלאת היא ולא רחוקה · זאת פליאה היא ומרוחקה · מלפניה משפט וחקה · ומאחריה תורה וחקה · בחרות חקוקה · ובלוח לב מחקה · מדוק תלולה ומשאול עמוקה · מדרי ארקא · מסלתה חמוקה · בכן אין לעמוד בסודה · ואין להגיע יסודה · ואין לחקור חקה · ואין להחליש חלקה · ואין לידע ערכה · ואין להבין דרכה · אלהים הבין דרכה :
חי וקים נורא ומרום וקדוש :

אצורה ומפורשה · עצורה ולא מפורשה · זאת חקת הפרשה · בכל שנה מתפרשה : לבעלי אספות · חדותיה חסופות · וכל צרורות כסופות · דקדוקיה ספות : ערוכה ושמורה · קצובה וגמורה · דרושה ואמורה · בקלה וחמורה : זינה לעניו · בפניני מעוניו · והגיה עיניו · בפוץ מעייניו : רעד כהסכית טעם תחלת משנתה · פרה בת שתים עגלה בת שנתה · כצר ציר תחן כקשב שמועתה · נא מני יפרה מורה הלכה לשעתה : ידעו בה הליכות · ושנון הלכות · אלה הנערכות · ואלה המתהלכות . ראיתה איך לחזות · דמה איך להזות · ביאורה מלהבזות · לחוות למי זאת : בדבור אמור אל הכהנים שנה עוז פניו . שב ויערוך זאת לפניו · והאיר עיניו : יען כנאמר לו ולקחו לטמא · פלצות ביעתתו ושח מי יתן טהור מטמא :

קושט אמרי פרה· כל טהור מטמאה· ואיך היא תעביר רוח הטמאה: לו הגיד אל חקה חקתי ומה תיגע לידע· עמוקה משאול מה תדע: יבא אפר פרה· להלבין טנוף בן פרה· היות כפרה· לסוררה כפרה. חזן רמז בויקחו אליך היות פרתו מותמדת· שכל הפרות כלות ושלך לעד עומדת: אל נא דף י"ד

חזן וקהל לטהר טמאים· לטמא טהורים· באומר קדוש:

אמרה סגונה וצרופה· בדולה בדתה מערופה· גדלה כרענן לתרופה· דרושה בזקוק שבעה משבעה· הזיות טבילות וכבוסים שבעה· ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה: זקני גזית תמימים ממום· הבואיה יבקרו לבל היות בה מום· טהורה תהיה לאדמות ממום: יעשה מהון כהן כבש פרה· כפה מול אוטם בהוד תפארה· להוציא בה תמימה חטא תמה מפירה: מסעדיו אתו יצאו להר המשחה· נחץ טבול שנית עכור כורה שוחה· סדר מערכת ולא שהה: עמד מקדם ופניו למערב· פרה שחט ודם לא ערב. צת בה חריות ומוקדה הרב: קם מול שער איתון ודם שבע יזה· רענן ארז ואזוב ושני יחזה· שמע לכל עץ ארז זה ואזוב זה· תרגלה וחלקה לשלשה חלקים. כל משמרות שלשה מחלקים· תכונה למשמרת עד נקוקים יקים:

חזן וקהל זאת הוקשה מאד בעיניהם. איך לטהר בית מעוניהם· טהור וקדוש האיר עיניהם. קדוש:

אצילי עם עולי גולה· כחשבו קץ גאלה· עלות בנות בית בנילה: לחגי וזכריה ומלאכי נגלה· ולהם אל במחזה גלה· קץ וזמן פרה ועגלה: ערוך מול גורן עגולה· זאת עשות בחוק מגילה· לטהר טמאת סורה וגולה: זממו בנות בתי חצרים. על צחיח סלע מבצרים· מפני טמאת תהום מאצרים: רגלו בם מלאות עברים· בתוכם נולדים ושם בריכם. עד יגדלו בכח כגבורים: בעת יפריחו בבעלי דברים· יגישו למו איתני שורים· מרפינים להחזיק ילדים גבורים· ירכיבו על גבם דלתות· כאיש על דגלו באותות· על דרך שלוח לאתות· רגל מלהוציא חוץ מדלתות· בלי להאהל בטמאת מיתות· דקדוק טהרות שמור בדתות: בידם כוסות אבן למלאות· מים קדושים בם לדלות· מי נדה לקצם להעלות: יעלו משם לבית עזרה· זכים משגיאות הרהור זרה· להוציא דשן השמור לעזרה· קנקן החבוי שם בחפירה· מלא מאז אפר פרה· לתשע מאות וששים לתפארה: יביאו איל מוקרן במטרה· בראשו חבל ושוט מהרה· לטהרת זאת כרמים נוטרה: לקחו מעפר אשר בכלי· וטהרו וקדשו היכלי· מפי דעת יין חכלילי: ירעו כח נצוח חילי· רחצו והזכו כל קהלי· וחתלו חובש עוצב מחלי: רגל מהיר עוד לאילי· ופרה שניה עש וחילי· ונקדש אלהים יי חילי:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אין לשוחח עוצם נפלאותיך· אין להגיד חקר דתותיך· אין להבין תקף מפעלותיך· אין לפענח עומק פלאותיך· אין לעמוד על ספון מדותיך· אין לחקור כוד חדותיך· ואין להשמיע כל תהלותיך· אין לגלות סוד עדותיך: המפורשות סתומות· הגלויות עלומות· המבוארות חתומות· המשננות עצומות· החקוקות רשומות· החסרות מיתרות· האסורות מתרות. השחורות צחורות· החשופות אטורות· הפרוטות אצורות· הכלולות עצורות· הקלות חמורות. מוציא מזלות יקרות· מתיר מאסורות מתרות· נותן מטמאות טהורות: מן החלב שומן הלב· ומן הדם טחל הדם· ומבשר בחלב כחל החלב: מכלאי בגדים תכלת בסדין· מאשת אח יבום האח· מאשת איש יפת תואר לאיש· מטמאת נדה טהרת בתולי אשה· מהתר אסור· ומאסור התר· מטמא טהור· ומטהור טמא· בהרת ממועט תטמא· פרחה בכלו עוד בל תטמא· המת בבית אינו טמא· יצא ממנו אותו

מטמא

מְטַמֵּא· שְׂעִיר יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עַל כָּל טָמֵא· וְכָל
מַעֲסִיקָיו בְּגָדִים מְטַמֵּא· פָּרָה אֲדֻמָּה עוֹשֶׂיהָ
מְטַמְּאָה: וְהִיא עֲשׂוּיָה לְטַהֵר כָּל טְמֵאָה· וַאֲפָרָהּ
נַעֲשָׂה אַב הַטֻּמְאָה· וְהִיא מְטַהֶרֶת אֲבִי אֲבוֹת
הַטֻּמְאָה: בְּכֵן אֵין לְהָבִין סוֹד תּוֹרָתֶךָ· וְלֹא זִקּוּק
אִמְרָתֶךָ· וְלֹא צֵרוּף גְּזֵרוֹתֶיךָ: בְּכֵן אֵין לְהָמִיר וְלֹא
לְהִתְמִיר· אֵין לְהַרְהֵר וְלֹא לְחַרְהֵר: אֵין לֵידַע וְלֹא
לְיַדַּע· עֲמוּקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע· נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ
לֹא תֵדָע: זוּ בַּאֲמִירָה וְזוּ בִּגְזֵרָה· זוּ בַּאֲסִיפָה וְזוּ
בַּחֲסִיפָה· זוּ בִּנְשִׁיקָה וְזוּ בִּתְשׁוּקָה· זוּ בִּכְבִישָׁה וְזוּ
בְּהַפְרָשָׁה. זוּ בִּדְרִישָׁה וְזוּ בַּחֲרִישָׁה· וְכָל אִמְרָה
הֶחָקוּק בָּהּ חֻקָּה· אֵין לְהַרְהֵר וְלוֹמַר עַל מֶה
נֶחְקְקָה· שֶׁכַּךְ נִתְּנָה בִּנְשִׁיקָה: וְכֻלָּם נְכוֹחִים
לַמֵּבִין· וְכָל הַמַּשְׂכִּיל יָבִין· חוּץ מִטַּעֲמֵי פָּרָה שֶׁאֵין
לְהָבִין· וְכָל חֲכַם לֵב יִדַּל מִבִּין· חֲפָצֶיהָ אֵין לְהָבִין:
וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה· לְכָל קָרְבַּן שַׁי לֹא
שָׁוָה· שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה· לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל
תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כָּבוֹד בְּבֶן פָּרָה· וְסָרְרוּ בוֹ
כְּפָרָה· תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָּרָה· וּתְהִיֶה לָעָם
כַּפָּרָה: הֵם הֶאֱדִימוּ בוֹ פָּנִים· וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים·
תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אֲדֻמַּת פָּנִים· וּבָהּ צַח וְאָדוֹם
יִשָּׂא פָנִים: הֵם חֲרָטוּהוּ הֱיוֹת צָג כִּתְמִים· וּבָהּ חֻיְּבוּ
מֵהֱיוֹת תְּמִימִים· תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ
יְטַהֵר תְּמִים הַצּוּר תָּמִים: הֵם שִׁחֲתוּ לְפֶסֶל כָּל מוּם·
וְנֶעֶנְשׁוּ בוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם· תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ
מוּם· לְהַדִּיחַ דְּמֵי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל
לִמְעוֹל· וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עוֹל· תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר
לֹא עָלָה עָלֶיהָ עוֹל· וְתִנָּתֵן עַל שִׁכְמָם כְּעוֹל: הֵם
נִקְהֲלוּ עֲבוּרוֹ אֶל כֹּהֵן· וְאָנַף בְּהַשְׁמֵד אִישׁ מְכַהֵן·
תָּבֹא אִמּוֹ וְתִנָּתֵן לַכֹּהֵן· וִיכַפֵּר בָּהּ עֲוֹן כֹּהֵן: וּכְמוֹ
בָּאֵשׁ נִשְׂרַף· כֵּן בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וּכְמוֹ טוּחַן וְהֻדַּק
עַד עָפָר· כֵּן תֻּדַּק וְתֵעָשֶׂה עָפָר: וּכְמוֹ הוּשְׁלַךְ עֲפָרוֹ
אֶל הַמַּיִם· כֵּן תּוּשְׁלַךְ אֲפָרָהּ אֶל הַמַּיִם: וּכְמוֹ נָפְלוּ
בוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי יוֹשֶׁר· כֵּן יִפְּלוּ בָהּ שְׁלֹשֶׁת מִינֵי
כּוֹשֶׁר: וּכְמוֹ טִנֵּף עַם טָהוֹר· כֵּן תְּטַמֵּא בְּמַגָּע כָּל
טָהוֹר: וּכְמוֹ טִיהֵר עַם בּוֹ נִטְמָא· כֵּן תְּטַהֵר אִישׁ
אֲשֶׁר נִטְמָא: וּכְמוֹ פֵּזֵּר פִּשְׁעוֹ לְכָל דּוֹר שָׁמוּר
לְהַטָּאת· כֵּן תְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי חַטָּאת: לְהַדִּיחַ
דָּמִים· לְכַבֵּס כְּתָמִים. לְנַקּוֹת טִנּוּפִים: לְהַרְחִיץ
צוֹאִים. לְהַלְבִּין חֲטָאִים· לְטַהֵר טְמֵאִים: לְקַדֵּשׁ
קְדוֹשִׁים. לְהַצְדִּיק עֲמוּסִים: בְּעֵץ אֶרֶז· לַעֲנוּפִים
כְּאֶרֶז· בְּאֵזוֹב לְנִדְכָּאִים כְּאֵזוֹב· בַּשָּׁנִי· לְשִׂפְתוֹתֶיהָ
כַּשָּׁנִי· בְּתוֹלַעַת· לְאַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת· לְכָל
יִתְגָּאֶה מִתְגָּאֵת כְּאֶרֶז· שֶׁאִם לֹא יָמַךְ כְּאֵזוֹב וְיֵחָשֵׁב
כְּתוֹלַעַת· לֹא יִטְהַר בְּאֵזוֹב וּבִשְׁנִי תוֹלַעַת: וְאִם
לֹא יִשְׁפּוֹךְ לֵב כַּמַּיִם· לֹא יִטַּהֵר בִּזְרִיקַת מַיִם: וּמַה
יִתְגָּאֶה חָצִיר יָבֵשׁ. נוֹכַח אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ· וּמַה יָּעוֹז
צִיץ גֵּאֶה: נוֹכַח אֵל גֵּאֹה גָּאָה· וְהוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים
בְּגַאֲוָה: גֵּאֶה עַל גֵּאִים· מִתְנַשֵּׂא עַל נִשָּׂאִים·
וּמִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז עַל מִתְגָּאִים· וְעָנָיו כְּאֵזוֹב עַל
נִדְכָּאִים· וְצָר בְּעוֹלָמוֹ חֲמִשָּׁה מִינֵי גֵאִים: שׁוֹר
בַּבְּהֵמָה· אַרְיֵה בַּחַיָּה· נֶשֶׁר בִּמְעוֹפְפִים· וְאָדָם
בְּכֻלָּם· וּמֶלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל כֻּלָּם· לָבֵשׁ גֵּאוּת
מִכֻּלָּם· חֲקָקָה בְּכֵס שְׁבִיבֵי אֵשׁ: אַרְבָּעָה בְּכֵס
מַעְלָה· וְאֶחָד בְּכֵס מַטָּה· כִּי כֵס מַעְלָה מְכֻוָּן
כְּנֶגֶד כֵּס מַטָּה· וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ בְּמַעְלָה יֵשׁ בְּמַטָּה·
כִּסֵּא מוּל כִּסֵּא· הֵיכָל מוּל הֵיכָל· מִקְדָּשׁ
מוּל מִקְדָּשׁ· זְבוּל מוּל זְבוּל· מִזְבֵּחַ מוּל מִזְבֵּחַ·
בָּנִים מוּל בָּנִים· עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים· מַלְאָכִים
מוּל מַלְאָכִים· מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים· צְבָאוֹת
מוּל צְבָאוֹת· כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים· אֲלָפִים מוּל
אֲלָפִים· רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת· קְדוֹשִׁים מוּל
קְדוֹשִׁים· מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת· מַעֲרִיצִים מוּל
מַעֲרִיצִים מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים· וּקְדֻשָּׁה
לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים:

ככתוב על יד נביאך וכו׳

יוצר לפרשת החודש

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חוֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאוֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

אוֹת זֶה הַחֹדֶשׁ· אַצְּתָּ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ. וּבוֹ יֶשַׁע
לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ·
וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ· אֵל נַעֲרָץ בְּקֹדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם
עַתָּה תְּחַדֵּשׁ· וְצוֹרְרֵיהֶם פִּתְאוֹם לְהָדֵשׁ· וְכָל פֶּה
יְרוֹמֵם וְיַקְדֵּשׁ: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם· בְּכָל
מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם· נַחֲלָה בְּכָל קְהִלְּכֶם. קָדוֹשׁ·

דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל חֳדָשִׁים. וְהִנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים·
חָיוֹת בּוֹ מְקֻדָּשִׁים: הִזְמַנְתּוֹ לַשָּׁלִישִׁים.
לַאֲפֵרָתִים מוּגְלָשִׁים· לִמְנוֹת בּוֹ עַד שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ
תַּפִּיל קְדֵשִׁים· וְתַחְמוֹל עַל צֹאן קָדָשִׁים· בְּבֵית קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים. הִנְחַלְתָּ·
לִמְבוֹרָכִים. לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים: חוֹנֵן דַּלִּים
וְדַכִּים· חָמַלְתָּ עַל נְמוּכִים· אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים:
טוּב טַעַם מַאֲרִיכִים· וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים. בְּרֹאשׁ
יֶרַח מַמְלִיכִים: יָקְבְּצוּ עַתָּה מַקְהִלִים· בְּיוֹפִי תוֹאַר
מִכְלוּלִים· וְשָׁם תִּשְׁמַע פְּלוּלִים: כְּבוֹד שִׁמְךָ
מְעַלִּים· בְּשִׁיר וּבְתַחַן מִתְפַּלְּלִים· בְּחֶשְׁבּוֹן רֹאשׁ
דְּגָלִים: לְפָנֶיךָ יִהְיוּ מְסֻגָּלִים· כָּל גּוֹעֵי דְגָלִים
מְשׁוֹרְרִים וּמְהַלְלִים: מַה גָּדְלוּ מַעֲשִׂים· לְעוֹשֶׂה
נִפְלָאוֹת וְנִסִּים· לְבָנִים אֲהוּבִים וַעֲמוּסִים: נִצְּלוּ
מִיַּד פַּתְרוּסִים· אֲשֶׁר אוֹתָם מְעַשִּׁים· וְהוּעֲמְתוּ
הֱיוֹת שָׁשִׂים: שׂוֹנְאֵיהֶם בַּיָּם דוֹרְכִים. וְכַגַּת רָאשֵׁימוֹ
רוֹפְסִים· כִּי בְגוֹתָם הָיוּ חוֹסִים: עוֹלְצֵי בְשִׂמְחוֹת·
יָשִׂישׂוּ בְּרוֹב הַצְלָחוֹת· וְיִתְמַלְּטוּ מִכָּל אֲנָחוֹת: פּוֹדֶה
אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת· הַמְעֻלֶּה בְּכָל שְׁבָחוֹת· יַטֶּה אֹזֶן
לַשִּׂיחוֹת: צוֹרְרֶיךָ תַּפִּיל בְּשׁוּחוֹת· וְנַפְשׁוֹתָם תִּהְיֶינָה
שְׁחוֹת· בְּכָל רַע מוּכָחוֹת: קָדוֹשׁ יְקַבֵּץ עֲדָרִים·
וְיִזְכּוֹר בְּרִית אַבִּירִים· אֲשֶׁר לְפָנָיו הָיוּ בְּרוּרִים: רְצֵה
בְּבָנִים מוּבְחָרִים· מִכָּל צַר וַעֲבָרִים· לְפָנָיו הֱיוֹת
מִשְׁמָרִים: שָׁקַד עֲלֵיהֶם בְּלֵיל שִׁמֻּרִים· וְקָטַל לִמְעַנָּם
בְּכוֹרִים. וְהוֹצִיאָם בְּפֵרוּת מוּדְרָרִים: חזן תֵּכֶן בְּאַנִי
יְשֵׁנָה· וְתַצִּילֶנָּה מֵהֲמוֹנָה. בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה·
קָדוֹשׁ: הכל יורד

וולת

אֵל עוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת· בַּעֲבוּרָם עָשִׂיתָ נוֹרָאוֹת·
גִּלִּיתָה בְּרִבְבֵי צְבָאוֹת. דִּגַּלְתִּימוֹ לְהוֹצִיא
מִתְּלָאוֹת· הֵם כַּנְּשָׁרִים נְשׂוּאוֹת· וּמִשְׁאֲרוֹתָם
נוֹשְׂאוֹת· זֶבֶד טוֹב מְלֵאוֹת· חֶסֶד בְּעֵינֵיהֶם רוֹאוֹת:
טוֹב בָּנִים כִּלְּלָם: יוֹדֵעַ פְּרִי מַעֲלָלָם· כָּל הַדֶּרֶךְ
נִיהֲלָם· לִפְנֵי כֹּל הִתְלִילָם. מִלֵּא כָּל מִשְׁאֲלָם.
נוֹאֲמֵי רָעָתָם הִפִּילָם. שׂוֹבַע מָן הֶאֱכִילָם. עַל כָּל
אוֹם עִלָּם: פָּצוּ פֶּה בְּשִׁירָה. צַדְּקוּ לְאָיוֹם וְנוֹרָא· קוֹל
תּוֹדָה וְזִמְרָה· רַנְּנוּ לְשׁוֹרְרָה· שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא.
שַׁבְּחוּ לְהָעִיד בְּמוֹרָא: תָּקְפוּ כֻלָּם לְהִתְאַזְּרָה·
תַּגּוֹת כִּקְרִיעַת יַם סוּף· וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים לְהַגְבִּירָה:

עורת שמונה עשרה והחזן חוזר

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים· וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים·
אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל
פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אֲתִיַּת עֵת דּוֹדִים כְּגָעָה· בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט
נְגָעָה· גִּישַׁת צְקוֹן מַכְפֵּל כְּפַגְעָה· דִּלֵּג
פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה: הִשְׁגִּיחַ עֹפֶר מֵהֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת:
וְחִתֵּל אֶרֶךְ בְּחֻבָּם הָעֲרָבוֹת· וְמִן קָפַץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת·
חֳדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת: טַס וַיֵּרֶא וְעִדֵּן שְׁנָה·
יָקֵץ כְּיָשֵׁן וָעֵר כְּמִשֵּׁנָה· חזן כֶּסֶף וְדַפֵּק בְּפִתְחֵי
יְשֵׁנָה· לְחַפְּשָׂה בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

קהל **לִי** עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוֹחַ וְגָנוֹן. חזן בְּגוֹנְנָךְ
לְבָנוֹן. בְּמָגִינֵי יִנּוֹן:

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור וכו׳

מְרִימֵי עוֹל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת· מִכְאֵב הַגִּתָּה
לְהַרְאוֹת אוֹת. נְאָקָה הֵחִישׁ קֵץ
הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה
הַמְּסֻבָּךְ לַעֲקֹד צוּר· סִיֵּם זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר· עֲמוּקִים
כְּאֶתְיוּ לְעֵת בָּצוּר· עֲדִימוֹ לְשַׁי יֶהֱא עָצוּר: פֶּלֶא
וַעֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פָּץ מִבְּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בַּעֲבוֹת·
חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְאַוֹּת. צִפִּיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת:

לְךָ עוֹד נַקְשִׁיבָה· מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאֲבָה·

ששון

חזן ששון ישעך לנו השיבה · ובתחית גשם נחשבה: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קיהת עלית עקד · היא נצבה בפקד · תויכת כתרי שקד · רשפה לוד לייקד: רחש ישנים כערב · דם תבוסה כעורב · קץ השׁ וקרב · לעורר בתנין קרב: שמע מכסת פסחים · אשר כסו פסוחים · היא צמתה כסלוחים · להציתם כקוצים כסוחים: תרפים כדי למעט · מנויי מתי מעט · חזן תקף הדרת מלך מלהמעט · הורשם להמנות בואם ימעט:

החדש הזה לכם לשמור · בסבם אסופי הר מורי · ועתם יי יגמור · שלשת אותות בו לשמור: דורש זה חדש בחדשו · לאות ולמופת קדשו: חזן ידידי עם קדושו · הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: הדום מגר נזיד עדש · כהיום הזה יחדש בגודש: חזן ונוביל שי בקדש · בראשון באחד לחדש: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

רבות עשית וחשבת וספרת · מפעלותיך פעול בסהר ספרת · לאתות ולמועדים חבלו שפרת · לתקופות ומחזורות קצו צפרת · לאלפים וארבע מאות וארבעים ושמנה זמנו בארת · ובתשע מאות עבורים עדיו צפרת · והיום הורית לעם אשר בחרת · לכן על כל חדש חדשו הגברת · ספרו בקרת · קצבו חקרת · גזלו הקרת · פלאו סקרת · מועדו יקרת · ובו יקרת ונתיקרת:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

אבי כל חוזה · חל בו במחזה · כנאמר לו החזה · תבנית החדש הזה: להבין קצב מולדתו: מתחלתו וארך מלאתו · עד תכליתו: עמתו להראהו · ולא הכיר מראהו · עד כאצבע הראהו · אז בוראהו: זוהר לשעות שש · תארו להתאשש · פחות משש · כל עין יעשש: רואיו לבקר · עדיו לחקר · מאמיריו ליקר · ממירו לעקר: במדד לו שיער · עביו איך לשער · עד שטיפת שער · יקבלו יושבי שער: ידעו תבונה · לחוות לאום נכונה · להורות ליודעי בינה · ערך לבנה: רגלים לישב · זמנים לחשב · בעבור איך לישב · וסוד מה להקשב: בפניו צגו אילי קדש · להעיד עדות חדש · ואל נתעטף בקדש · כמקדישי חדש · יה בדקם לעינו · ועדותם דקדק במחנו · והכל צוהו במעונו · מקדש החדש בזמנו: קץ מולדתו חל להקצות · ביום רביעי בחצות · ועד שלשים מרוצות · לא נכר בחוצות: לאה ציר ופהד · ותר מעת לעת ספור אחד · וצור לו פץ ויחד · מערב ועד ערב מנות אחד: ילדות חרס וסהר בו ביום חשבון מצו · ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו · רעים כנתן למו ומסורת אמצו · לחשב לעבר ולקדש ספורות כמצאו:

חזן וקהל ראשון הוא לכם · לפסוח עליכם · להתקדש בתוככם · קדוש: אל נא תמצא דף ח׳

חזן וקהל לכם הוא ראשון · נצורי כאישון: להעריץ לאל אחרון וראשון · קדוש:

ארון מקדם תכנו ראש · בינו לא גל בספר תולדות ראש · גלהו תחלה לכם לדרוש: דרוש להשוות בו גיה ואישון · הופלא מכל עם ולשון · ולא הומסר לאדם הראשון: זמן עדנה בו בשרה · חנוט לקצו עקוד למוסרה · טפיה בבן בשרו בשורה: ירח אשר לא פענח לראשונים · כמוס לצפון חדשים וגם ישנים · לראש השם לארבעה ראשי שנים: מועדים מזמין לנדגלים · נועדים בו עינימו צירי רוגלים · ספור הוא למלכים ולרגלים: עבור מעברים לשמרו במועדו · פרח ואביב תקופה בם לועדו · ציון שלשתם יצרפו לסעדו: קדש בראשו ושלישו חציו ורבו לשמור · לקדש לקהת להגג לקצור ולגמור · רשם בכל דור שמור הוא לרוכב על חמור: שמירת שלישו בירדן עמדה · שלהבת חציו שאון פול השמידה · תשועת קצירו ימיני העמידה:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

הוא נקרא ראש וראשון · ונואמו נקרא ראש וראשון:

יוצר לפרשת החודש

וראשון. ומועדו נקרא ראש וראשון. ואוויו נקרא ראש וראשון. ונוחליו נקרא ראש וראשון. ואויבם נקרא ראש וראשון. ואוהבם נקרא ראש וראשון. וגואלם נקרא ראש וראשון. חגה העת יבא בראש וראשון. בקץ אשר הוא ראש וראשון. לעבור בראש וראשון. לכונן נכון בראש וראשון. ואתו נוצר ברוח ראש וראשון. לקעקע שרידי אדמת ראש וראשון. לעורר צורים החצובים בראש וראשון. לפעול חדשות בראש וראשון. לרצות חדוש תשורת ראש וראשון. להוביל בו שי לראש וראשון: ועוד כל יזכרו ראשונים. כי יחדשו חדשים וגם ישנים. פלאים מפלאים משנים. ויקיצו כל ישנים. מהללים ומשוררים שירים משירים משננים: ולא יאמרו עוד אשר העלה בנביא כי אם חי יי אשר העלה ואשר הביא. ואז אל ישאג כלביא. לערוך קרבי. חדשות להביא. ביד איש נביא. משבט לוי. להשיב לבבי לחדש קרבי: ויצמיח צמח נקוב שבעה. ואתו יהו רועים שבעה. ויחדשו לאום דברים שבעה. ויתכסה מהם שבעים שבעה: וישוב ויגלה לעם קדושים. אשר עמו יהו מקדשים ולא לעדרי צאן קדשים. עד קץ ששה חדשים. עד בא ראשון לראשי חדשים. ואז יראה לעדת קדושים הנשארים מעול קדשים. ויראה למו אותות חדשים. לחדש שמים החדשים. למשוח קדש קדשים. לפתוח דלת לקדושים. בשבתות ובחדשים: ואז יצוה חדוש עבודת חדש. מה להעלות בראש כל חדש. ועבודת ראשון חדש. היא תקדים תחלה לכל חדש. כי כמו היה ראש לכל חדש. כן יהיה ראש לכל חדש: ותעשה בו חדשה. לבראת ארץ חדשה. להנתן דת חדשה. לכרות ברית חדשה. להבראות בריה חדשה. להתחדש רוח חדשה. להוביל בו שי מנחה חדשה: והחמה ולבנה תתחדש. ואורם שבעתים יחדש. שתים בשנה יתחדש. ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש. ויקרא לו שם חדש. כשם העיר מיום המקדש. ויתן לעם לב חדש. לשורר בפיהם שיר חדש. שיר מפואר ומחדש. על כל שיר מהלל ומקדש: כי שירי אראלים. אשר שיר ותשבחות מהללים. לפני שיר זה לא חללים: ונצוח צים. אשר קול המולה צוהלים. לפני שיר זה לא ממללים: ורנן גלגלים אשר הם הורשו כל גוללים. לפני שיר זה לא כוללים: ואימת כרובים. אשר הם צנים כמו רובים. לפני שיר זה לא מרבים: והדרת אופנים. אשר הם מרבעי פנים. לפני שיר זה לא סופנים: והמון גדודים. אשר הם הוד מגידים. לפני שיר זה לא נאגדים: וסוד עירין אשר כעין קלל בוערים. לפני שיר זה לא מפארים: ורגש קדישין אשר לבקרים מתחדשים. לפני שיר זה לא מקדישים: ונהם שנאנים. אשר טעמם לא משנים. לפני שיר זה לא משננים. ופחד שרפים. אשר ברגע כל שורפים. לפני שיר זה לא רופפים: כי כל מחנות קדושים משרתים. ומשרתיו יהיו מקדישים. וגם המון צבא מלאכים. מנעימים יהיו ממליכים. ומחוצות היל זקים. כהם יהו מחזקים. זיו משלהת ברקים. פניהם יהו מבריקים. וחוצה למו הווים. מתעלסים באהבים. ועד מחיצתם לא באים. באשם נלהבים. בנחלתם נבוים. ובפארם הם נאלמים: ועת כי יתהילו יחישו. ועת כי יתבילו יהילו. ועת כי יגמורו יעריצו. ועת כי יחישו יקדישו. ועת כי ישתוקו ישלשו. קדשה משלשת ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש: לדור וכו'

מוסף לפרשת החודש

ברוך אתה וכו' עד ומושיע ומגן

ראשון אמצת לפרח שושנים. אמוץ לעורר מרדם ישנים בזכרך ברית ראשונים. בצפון חדשים וגם ישנים. גלותו כדת שנונים. גזר ראש לארבעה ראשי שנים: ארבעה ראשי שנים במתוה. בארת זה מזה להווה. כאשר שמענו כן

עוד

עוד נחזה· לגוננמו במגן בחדש הזה: ברוך אתה יי
מגן אברהם: אתה גבור וכו' עד להחיות מתים:

לציון דרור חשתה בו קצות דבר אור יקרות
לקצות· החדש אשר ישועות בו מקיפות:
ההוסים בו מתקיפות · וממנו מתחילות ותוקפות:
וועד ראש לארבע תקופות: ארבע תקופות
בשנה· תחדש אורם כבראשונה· כאשר שמענו
כן עוד חיש נא· החיינו בגשם בראשון לחדשי
השנה: ברוך אתה יי מחיה המתים:

נעריצך לדור ודור עד וקדוש אתה

הנה זה בא לפרקים· זמון לגאול רצוצים
מארקים· החדש אשר רביבים בו מריקים·
חשרת מים למלאת רקים· טיעות לרוות וירקים·
טלאים בו להקים· בארבעה פרקים: ארבעה
פרקים כבמחזה· בארת זה מזה לחוזה· כאשר
שמענו כן עוד נחזה. ונעריצך קדוש בחדש הזה:
ברוך אתה יי האל הקדוש· בר"ח אתה יצרת עד
להם קבעת: תכנת שבת עד אוהבי שמך:

הנם ימים המבורכים· יורה ומלקוש באבם
פורכים· כח תת באביבים רכים· כרמל
להקלי אביב פרוכים: לשנן מפעלות מציץ מחרכים·
לפניו קוראים עגין ארבעה ערכים: ארבעה ערכים
אשננה· כפור מסות פרחי שושנה· כאשר שמענו
כן עוד חיש נא· לענגנו בנופש בראשון לחדשי
השנה: ברוך אתה יי מקדש השבת (וישראל
וראשי חדשים): רצה וכו' עד לציון ברחמים

ולירושלים מופת הוחק בו כסות· מעין כלתי
להתכסות· נקמות אשר בלב
מכסות· נתכנו במועד זה היות טבוסות. שה לבית
אבות מנות במכסות· סבות עליו עסים ארבע
כוסות: ארבע כוסות כבמחזה· בארת זה מזה
לחוזה· כאשר שמענו כן עוד נחזה· רצנו כשי
בחדש הזה· ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון·
מודים עד ועזרתינו סלה:

מבשר עם זכיות· עצורים להעלות מצול
דוכיות· פדוים חוה במשכיות· פצוח
שירים תמור בכיות· צבאות כל המרת שביות·
צאנן יציע לרושש ארבע מלכיות: ארבע מלכיות
נדוש נא במדותך פעלתם כבראשונה·
כאשר שמענו כן עוד חיש נא· ותטיב לנו בטובך
בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי הטוב שמך
ולך נאה להודות: אלהינו שים שלום וכו'

אתן קול כשוררו ראשים· קרוא בגרון בגיא
החרשים· ראשי תנינים אשר על גבי
חורשים· ראותם בזה חדש מגורשים· שיר חדש
והגא מדרשים· תרננה שפתי בשורי ארבעה
חדשים: ארבעה חדשים כבמחזה· בארת זה מזה
לחוזה· כאשר שמענו כן עוד נחזה· ברכנו בשלום
בחדש הזה: בא"י המברך את עמו ישראל בשלום
קדיש שלם· אין כאלהינו· עלינו· קדיש יתום· יגדל

יוצר לשבת הגדול

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל·
אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי:

אתי מלבנון כלה מראש אמנה תשורי בטוהר
עדיי לבוש התכהני והתפארי· בושם רקוח
התבשמי מור ולבונה התקטרי· כי בא עת והגיע
שעה אשר למלך תשורי: חון בין שדי ילין אשכול
הכופר מצפצפת ונואמת כלה באמרי שפר· בני
מכון זבול רוחשים כלי הפר· חוק זכר קדשתו
בעריץ ונספר: במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל·
תמיד ליל וצפר· קדוש:

אתי· קאממע מיט פֿאָם לבנון, ברויט (געליבטע נאצ־
יאָן)! שויע פֿאָן דער שפּיצצע אמנה הערּאב!
רײנעס, פראכטפֿאַללעס פֿירסטענגעוואַנד ערהעהע דײנען
גלאַנץ; זאַלבע מיט עדלען טפּעצעריײען דיך, לאָס מירר־
הען־ אונד ווייהרויכדופֿט ריך, אומפּליסען! דיא צייט קעממט,
ריקט הערּאן, דוא ערשײנעסט פֿאַר דעם קעניג דעם וועל־
טאַללס. — «זאָ דאָס זיינע ליבע דער אַללגיטיגע מיר
אָפֿפֿענבאַרע!» פֿלעהעט לייזע דיא ברויט (ישראל) אין
אנמוטהיגען רעדען. העהערער כפֿערען פֿערהערליכטע בע־
וואָהנער בעטען אן; זאַ לאַסט אויך אונז געזעצליך דעם
עוויגען הייליגקייט געדענקען, עהרפֿורכטספֿאָלל פּרייזען!
דען העהערן וועזען צייגט ער הייליג זיך, דיא נידריגען
וועלטען פֿערקינדען אימּמער, טאַג אונד נאַכט, דאָז לאָב
דעס אַללערהייליגסטען,

גן נעול קראני דודי· חמק עבר ושומרים נשאו
רדידי· דלפה עיני וגרסה בוכר עניי ומרודי·
דדי אהבת חסד תאות דודי: הן בלא לב ולב ונפש
חפצה· חתן מתנדב וכלה רוצה· ועל מה זה
מתאהר דיץ העליצה· שלוחים הרצו לזה ולזו
במרוצה: זכר לה ברית ושבועת אלה· אשר
בשעת ארוסיה כרתי למהללה: חפצי ורצוני לקיים
בכהלה· השיב חתן לשלוחי כלה: טענה סגלה
אף היא יושר אמרים· נכונה אני ומקימת בהן הן
הדברים· יגמולרק עמי חסד ויזכור אהבת נעורים·
וימהר לפדותי מבין חמורים: בצירי מרפא ושלוחי
אמונים· נתמצעו תאומים בזווג חתנים· לדבר על
לב כלה דברים הגונים· ולהבעיר לב חתן בקנאת
מגינים: מלוכה כהתפשרה כלה בתמרוקיה מאד
השביחה· רמוניה הנצו וסמדריה פתחה: נכונו
שדיה ושערה צמחה· ותתנוה לכתר ולמלכות
הצליחה: סוא מפריכה בראותה תמהה בעיניה·
הלא זאת הנמבזה והנקלה השיבה לסגניה· על זאת
שלהה וקראה לאסטגנוניה: עליה חושבת וחורקת
שניה: פריץ חיות נוהם ולבו מכבד: בלה לענות
בקושי לשעבד· צערה בפרך ובעול כבד· אולי
תתגנה ותהיה בכלי אובד: קרא עליו מועד בחוריו
לשבור· צפרדע חנמל וכנים חמרים חמרים
לצבור· רשף ודבר וברד לפניו לעבור· וראשית
כל אונם באהלי חם לקבור: שלחה פרוכה כבעל
כרחה מהולל· ותצאנה כל הנשים אחריה בתוף
להולל· תנות לאל זמר והודיות ושבח והלל·
שככה אותות כדים מפר וקוסמים יהולל: חון בין
שדי ילין אשכול הכופר· מצפצפת ונואמת כלה
באמרי שפר· בני מכון זבולו רוחשים בלי חפר·
חוק זכר קדשתו בעריץ ונספר· במעלה יתקדש
ובמטה יסתלסל· תמיד ליל וצפר· קדוש הכל יודוך
זולת:

אומרת אני מעשי למלך· בת שוע ונדיב הנמלך
בעמק המלך· ברחוב נהלמת וגזורה
בכל פלך: טהרת הארי מקרנת בעד נכון היום
הולך

גן נעול· «פערשלאססנען גארטען נאננטע מיין פריינד
(דער עוויגע) מיך איינסט; דאך אך! ער פער-
בארג זיך, ענטצאג זיך מיר, אונד אויפלויערער טרוגען
מיינען שלייער הינוועג· אין טהרענען שמילצט מיין אויגע
אב דאז געדענקען מיינעס ביטטערן עלענדעס; פערן איזט
דיא גנאדענפאללע ליבע, פערן דעס אללגיטיגען וואהל-
וואללען. » מיט אונגעטהיילטעם הערצען, מיט וואהלוואל-
לענדער זעלע אייסערן ברייטיגאם אונד ברויט זועכסעל-
זייטיגעס וואהלגעפאללען; ווארום פערשפעטעט דעננאך
דער וואננע צייט זיך, אונד רער ליבע באטען ווערדען שנעלל
איינאנדער געשיקט? « וואהל בין איך איהרער איינגעדענק;
דען בעאיידיגטען בונר, דען צור פערלאבונגסצייט איך מיט
דער טרעפליכען ערריכטעטע, אויפרעכט וויל איך איהן
האלטען אונגעזיימט. » דיס אנטווארטעטע דערברייטי-
גאם (רער עוויגע) דען אבגעארדנעטען דער ברויט. דיא
געליבטע לעגטע אויך איהרער זייטס ריכטיגע גרינדע ראר:
« אויך איך האלטע אונערשיטטערליך פעסט אן דעם פער-
טראגע; פערגעלטע ער נור דיא טריייע, זייא דעריוגענד-
ליכען ליבע איינגעדענק, אונד איילע, מיך צו רעטטען פאן
פיינדליכען העעדען. » אונד היילברינגענדע, טרייע געזאנד-
טע וואורדען יענע גלייכען ברידער (משה אונד אהרן),
פערמיטטלער דער פערלאבטען; רעדעטען, אין בערוהי-
גענדען ווארטען, דער ברויט צו, פייערטען דעם בעוואפפ-
נעטען ברייטיגאמס שיצצענדען אייפער אן· דיא באטשאפט
פאן דער קעניגליכען ווירדע קאם דער ברויט צו, אונד טרעפפ-
ליך שמיקטע זיא זיך, שטאנד דא אין הערליך ענטפאלטע-
טער בליטהע; מיט פאללקאממען· ענטוויקקעלטען רייצען
אויזגעשטאטטעט, וואר דיא שענע דעם גליקקעס, דער קע-
ניגליכען קראנע ווירדיג. (סוף מכריס), דיא טיראנין, זאה
דיס, בליקטע זיך פערוואונדערנד אומהער· «איזט דיס דיא
גערינג געשעצטע, פעראכטעטע?» שפראך זיא צו איהרען
גראסען· דארום שיקטע זיא, ריף איהרע געהיימען נאטלער
צוזאממען; ענטווארף, דיא צעהנע בלעקקענד, פלענע ווי-
דער דיא פערלאססענע נאך אך דאז ווילדע טהיר (פרעה)
ברילל־טע, פערשטאקטען זיננעס, פייניגטע דיא ברויט מיט
הארטער ארבייט; בעדרענגטע מיט שווערעם יאכע זיא,
אויף דאס זיא פילייכט העסליך ווערדע, איינעם פעדראר-
בענען געפעסע גלייכע. אונד דער עוויגע ריף דיא בעשטיממ-
טע צייט הערבייא, צערמאלמטע דעם טיראננען יונגעמאנ-
שאפט; פרעשע, הישרעקקען אונד עקעלהאפטעס אונגע-
צייפער נאהמען הויפענווייזע צו. פייערשטראהל, פעסטזייכע
אונד האגעלשלאססען פורדען וויט אומהער; אין חמס
וואהנונגען ווארד אללע ערסטגעבורט בעגראבען. ווידער
איהרען ווילל־ען ליס דער אונטערדריקקער דיא געדריקטען
לאז, אונד דיא ווייבער אללע בעשלאססען דען צוג מיט טאנץ
אונד פויקענשאלל; דעם עוויגען לאב פערקנדעטען זיא אין
יובעלפאללען דאנקלידערן! פריזען איהן, דער דא דיא צייכ-
ען דער ליגנער צערניכטעטע, דיא וויזען צויבערער (אין
מכריס בעטהערטע.

«**א**דאס זיינע ליבע דער אללגיטיגע מיר אפפענבארע!»
פלעהעט דיא ברויט (ישראל) אין אנמוטהיגען רעדען,
העהערער ספערען פערהערליכטע בעוואהנער בעטען אן;
זא לאסט אויך אונז געזעצליך דעם עוויגען הייליגקייט גע-
דענקען, עהרפורכטספאלל פרייזען! דען העהערן וועזען
צייגט ער הייליג זיך, דיא נידריגען וועלטען פערקינדען אימ-
מער, טאג אונד נאכט, דאז לאב דעם אללערהייליגסטען.
אומרת· «מיין ווערק ווייהע איך — שפריכט דיא יידישע
נאציאן דעם קעניג דעם וועלטאללס איך טאכ-
טער ערלעד פירסט, דיא אים טהאלע דעם קעניגס (ארץ ישראל)
צור רעגירונג איינגעזעצט ווארדען; אללענטהאלבען ווערדע
איך מיסהאנדעלט, אין אללען לענדערן פעראכשייעט, אונד
דאך גלענצט דיא רייהייט מיינער געשטאלט ביז דאז העללע
מיטטאגסליכט

הולך: גדלני אבי ורוממתני אמי · כפת בג עדונים מכל בנות אמי · דגלני באהבתם · מכל בנות אמי · ובתאות געגוע מתרפקים עמי: הייתי בקטנותי בארם כבושה · בשש ומשי בבגדי חופש חבושה: והנה המדינה בכולשת גבלשה · ויתאוני מלכי להנסיכי לו בקדשה: ובדתי אפר בין קטנות לנערות: בארץ חם עד הייתי בגרות · חלומות חולם גרמני לקבל מרות · חנם בהגיע בזמן בגרות: טפחה ורקדה צוען בדתי · אמרה האח האח אמה לעבדות קניתי · יעצה להחכים כפרך לרדותי · ותאמר אך עשרתי ואון לי מצאתי: בעת להורי קבע מלכי עבר · אנחות צעקתי מכובד העבדה שמע ויתעבר · לבנות המקום שאל הראיתם בת צוברת בר · והענגה יש בבית שפת שקר בלא דבר: ממדור למדור חפש ומשכונה לשכונה · ומצאני הייתי שרויה בהיכל מסתולל חונה · נצני נראו ושדים נכונה · סמדרי פתחו ופגיה חנטה התאנה: עלי כנציו פרש מסבוססת בדמי כראני · וכברית אלה עמו הביאני · פוצרים צירים שלח ושדכני ובדפוק קולו שמעני · קומי לך בשרני · צלחה העברה להעביר יפיה · ותרא ותקנא עגלה יפיפיה: קציניה בקראה פקו פליליה · רמסי בחמר החזיקי סלבן סוערה עניה: ראי דרכך בגיא דעי מה עשית למהללה · ובעבורה נגרשה ושקעה מצרים כלה · שיתי לבך להלך המסלה · ומה תעשי ליום פקודה · אם כן ארעך בשעת קלה: תכפוה חבלי יולדה וצירי חלחלה · וקמה כבהלה להוציאם בלילה · בכן פיה הרשיעה וצדקה מדת הדין למולה · יצאתי אפודה כבעדי קשוריה כלה: נוב וגלגל וגבעון בהם השבמתי לכרמים · דדי נתתי לו בבית עולמים · יצאתי כהנומא וכהר הלומים · שנים ארבע מאות ועשר מיום ליום שלמים: ומאז העמקתי לסטות חרים אהבתי · נוטרת כרמים שמוני וכרמי שלי לא נטרתי · בני אמי נחרו בי וטרדוני מחפתי · ואיך

מיטטאגסליכט בערייטעט איזט. פארציגליך וואר מיינע ערציהונג, וואהללישטיגע געניססע וואורדען מיר צוגעטהיילט, מעהר דען מיינען שוועסטערן אללען; מיט אונבעגרענצטער ליבע ווארד איך אויזגעצייכנעט · מיט איבערשווענגליכער צערטליכקייט. אין מיינער צארטען קינדהייט שאן ווארד איך פאן מענשען אונטערדריקט, דאך וואר איך אין ביססוס אונד זיידע, אין הערדליכער קליידונג געקליידעט; דאז לאנד אומהער ווארד פאן פלינדערנדען הערען דורכצאגען, אבער דער קעניג (דער עוויגע) פאנד וואהלגעפאללען אן מיר, פערליה מיר דיא הייליגע הערשאפט. אין מיינער יונגפריליכען בליטהע ווארד טרויריגעם שיקזאל מיר צו טהייל, ביז איך אין דיא פערבאננונג נאך דעם לאנדע חם קאם; יענער טריימענדע (יוסף) פעראורזאכטע עז, דאס איך פרעמדער געוואלט אונטערלאג, אונד חנם (מצרים) עררייכטע איך צור צייט מיינער מאננבארקייט. צוען (מצרים) שלוג אין דיא הענדע, שפראנג פרעהליך אומהער, דא איך פיל, ריף: «הא! איינע דינסטבארע שקלאפין האבע איך מיר ערקויפט!» ליסטיגע פלענע ענטווארף עז, מיך מיט הארטער ארבייט צו דריקקען, שפראך: «יא, איך בין רייך, האבע שעצצע מיר ערווארבען.» דאך, דא דיא צייט, דיא דער קעניג (גאטט) מיינען פארפאהרען בעשטיממטע פארא יבער וואר, פערנאהם ער מיין וויפצען, מיין ווינזעלן אין דער שווערען ארבייט, אונד ערגרימטע; דיא טעכטער דעם לאנדעם פראגטע ער: «זאהעט איהר דיא טאכטער דעם קארנזאממלערס (יוסף)?» זיא אנטווארטעטען: «זיא וואהנט, איניג מיט אונז, אין אונזערער וואהנונג.» פאלש וואר איהרע שפראכע, ניכטיג איהרע אנגאבע. פאן וואהנונג צו וואהנונג זוכטע ער, פאן נאכבארשאפט צו נאכבארשאפט, פאנד מיך וואהנענד בייא דען פאללעסטען דעם אונטערדריקקערס (פרעה); מיינע רייצע קיימטען עמפאר, ענטוויקקעלטען זיך, איך שטאנד אין פאללער בליטהע. זיינע פיטטיגע ברייטעטע ער איבער מיך אויז, נאננטע מיך: «דיא אין איהרעם בלוטע זיך וועלצענדע,» בראכטע מיך אין איינען, בעאיידיגטען בונד מיט זיך דרינגענדע באטשאפטער (משה אונד אהרן) זאנדטע ער, ווארב אום מיך; מיינע שטיממע וואר צו איהם געדרונגען, ער ליס אנטווארט מיך הערען, פערקינדעטע מיר: «מאכע דיך אויף!» דען שטראם דורכשניטט דאז פאהרצייג, דיא שענע (ישראל) איבערצופיהרען, דיא בליקטע ניידיש דיא שענע קאלבע (מצרים); איהרע פירסטען ריף דיא פיינדין, דיא פעללטען דאז שיפע אורטהייל: «טריטט אין דען לעהם, ערגרייפע דיא ציגעלפארם, ארמע, דעם שטורם פרייז געגעבענע!» זיה, באוהאפטע! דיין בעטראגען אים טהאלע (מצרים), וויססע, וואז דוא דער בעריהמטן (ישראל) טהאטעסט! דארום מוס מצרים אויזגעטריבען ווערדען, מוס גאנץ אונטערגעהן, זייא אויפמערקזאם, וואנדלע דען געראדע וועג! וואז ווילסט דוא, אם טאגע דער היימזוכונג, טהון ווען, בייא לייכטער בעשטראפונג, דיס אללעז דיר בעגעגנעטע? פלעצליך איבערפילען זיא (מצרים) דער געוועהרין וועהען, שמערץ אונד ענטזעצצען, זיא מאכטע איילינגסט זיך אויף, ליס צור נאכטצייט דיא גערריקטען אויזציהען; זא פערדאממטע זיא זיך זעלבסט, ערקאננטע דיא גערעכטיגקייט דעם געטטליכען שטראפגעריכטעס, דאז געגען זיא ערגינג, אונד איך צאג אויז, וויא ברויט אין איהרעם געשמיידע געציערט. אין נוב, גלגל אונד גבעון בליטהע איך פריהצייטיג אים וויינבערגע גאטטעס, בראכטע פערעהרונג דעם עוויגען אין דעם הייליגען פאלאסטע; אים געפרענגע צאג איך איינהער, שטראהלענד דעם דיאדעם אויף מיינעם הויפטע. זא כלאססען פיר הונדערט אונד צעהן יאהרע פאן טאג צו טאגע הין — אבער

אך! אין דער פאלגע פערגינג איך היימטיקיש מיך, ליבטע פרעמדלינגע; צור וויינבערגהיטערין מאכטען זיא מיך, מיינען וויינבערג היטעטע איך ניכט. מיינער מוטטער וועהנע צ רנטען מיט מיר, פעריאגטען פאן מיינעם מרהימטעל

מיך; וויא מארטערטען זיא מיך נון, ריכטעטן מיך צו גרונדע! מיינען פריינר (דען צוויגען) פערלים איך, ער לעוטע אויף זיינען בונר; בונטער רויבפאָגעל ווארד איהם זיין ערבע. קליי־נע, פערעכטליכע טיראננען בעהערשען דיא איינסט גע־פירכטעטע נאַציאָן; אונד גאָטט העלט זיין מיטלייד צוריק, וואָ איזט זיין אללמעכטיגער אייפער? פערצעהרענדע פלאממע פאַכען אין מיינעם הערצען דיא טעכטער דער יינגערן פאַמיליען, דיא נאַכבאַרליכען געפערטיננען אן: «דיין געליבטער פרייעט דערליבע אנדערערזיך, אונד דוא האָרעסט ענגסטליך דער טרעסטענדען באָטשאַפט.» איך זוכע ערווידערונג, ברינגע אנטוואָרט הערפאָר: לאַנגע גענוג נאַננטע דער צוויגע: «דיא פערווילדערטע» מיך נון. פרייז' איך זיינע אללערהאַבענהייט, ער ערהעהעט מיך; אונצערטרעננליך איזט אונזער פעראיין. שטאַרקע פלוט־הען קעננען דיא ליבע ניכט לעשען.»

מסוד. זיהע אָבען אים יוצר לפרשת שקלים.

אוני. דיא קראַפטפאָללע ערסטגעבורט שלאַכטעטעסט דוא, עוויגער, אונטער דענען (מצרים), דיא דען עזעלן גליכען; דיינע אללמאַכט שריטט צווישען איה־נען איינהער, ליס דיא פעסט אונטער איהנען הערשען. «אים נוא פערגעהען זיא! שפראַכסט דוא אויז, פיהר־טעסט איהרען שטאָלץ דעם טאָדע צו; דעם פיינדעס אָרם בראַכסט אין זיינען ערסטגעבאָרנען דוא, דאָרט אין מיטטערנאַכט פוהרסט דוא הין. דיא אונריינען ליסעסט דוא האָדערן, דיא געליבטען (ישראל) געגענזייטיג וואָהלוואָללענד איבעראיינשטיממען; יעדען ערסטגעבאָר־נען צערמאַלמטעסט אים פערדערבען דוא, דאָ דוא יענע נאַכט אויפסהאַאר טהיילטעסט.

ביד. אָשטיצע מיט דיינער אללמעכטיגען רעכטען אונז, גאָטט, ענטציהע דעםפערדערבען אונז! דעקקע אונז מיט דיינעם פיטטיגע, אומשאָטטע מיט דיינע שיצצענדען שילדע אונז!

מתים. געווירגט ווארד אין נוף (מצרים), לייכען אין יעדעם הויזע, אללענטהאַלבען דעכעלן דער שטערבענדען; דען אונפאַלל היינגעגעבען, דאז הערץ אין פורכט צערשמאָלצען, זאַנקען זיא הין, איהר גייסט ענט־פלאָה. ענטזעעלטע לייכנאַמע ליסעסט דוא, עוויגער, אנהייפען, שאָנטעסט דעם געבילדעס דער ערסטגעבורט אים מוטטערלייבע ניכט; «מאַכע דיך אויף!» ריפסט דיי־נעם ערסטגעבאָרנען (ישראל) דוא צו, פערברייטע־טעסט צוגלייך פערדערבען אונד הייל. שרעקליכער שטורם גרויענפאָללעס אונגעוויטטער איבערפיל זיא (דיא מצרים); יאַממער איבערוועלטיגטע זיא, זיא עררהאָבן אין בעטייבונג זיך, ליפען נאַכטס אויז איהרען הייזערן.

שואה. פערהענגע, גאָטט, אונפאַלל איבער דיא פיינ־דע, שטירצע זיא אין דיא גרופט! ערקוויקקע מיט היילברינגענדעם רעגען אונז!

ישמע. מעגע דאָך פאָן כוש געהערט ווערדען, וואָז מאַן פאָן מצרים הערטע, דומה'ס שיקזאַל גלייכע דעם שיקזאל עגיפטענס! פתרוס (מצרים) ווכ־טעסט דוא, עוויגער, היים; ענדעטעסט מיט דער צעהנ־טען פלאַגע; זאָ זוכ' אויך איצט דיא פיינדע היים, צער־ניכטע יענעם צעהנגעהערנטע טהיר! שטירצע דאָך דיא ווטהענדען וואלדשטירע, דיא טיראננען אללע! ענטציהע דיא קראָנע איהנען, צערניכטע אים צאָרנע זיא! הייל איזט אויפבעוואַהרט פיר דיא בעאָבאַכטונגסנאַכט (פסח); דער וועכטער רופט: «דאז ענדע דער נאַכטוואַכע איזט דא!»

ימלוך. ואתה קדוש זיהע אָבען.

עַתָּה הֶלְאוּנִי וְהֵשַׁמּוּ עֲדָתִי: זָנַחְתִּי רֵעִי וְחִלֵּל בְּרִיתוֹ וְעַיִט צָבוּעַ הָיְתָה לוֹ נַחֲלָתוֹ· וְהִנֵּה קָטוֹן וּבָזוּי מוֹשֵׁל בַּאֲיֻמָּתוֹ· וַהֲמוֹן מֵעָיו יִתְאַפָּקוּ וְאַיֵּה קִנְאָתוֹ וּגְבוּרָתוֹ: יוֹקֶדֶת אֵשׁ בְּלִבִּי מַבְעִירוֹת· בְּנוֹת שֵׂעִיר וְהוֹתְנוֹ שְׁכֵנוֹת וַחֲבֵרוֹת· יְדִידֵךְ הַנֶּאֱהָב מִתְעַלֵּס בְּחֵשֶׁק אֲחֵרוֹת· וְאַתְּ יוֹשֶׁבֶת וּמְצַפָּה לְנוֹחֵם בְּשׂוֹרוֹת: חזן חָזַרְתִּי מַעַן וְהֵפַקְתִּי תְּשׁוּבָה· יָמִים רַבִּים קָרָה שׁוֹבָה וּמְשׁוּבָה· הֶאֱמַרְתִּיו וְהֶאֱמִרַנִי וְנַעֲשֵׂינוּ אַחַת חֲטִיבָה· מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה:

עזרת שמונה עשרה והחזן חוזר מסוד וכו'

אוֹנֵי פִּטְרֵי רַחֲמָתַיִם· בַּתִּקְתָּ בְּמִשּׁוּלֵי חֲמוֹרוֹתַיִם· גָּדְלְךָ פָּסַע בִּנְתָּיִם· דֶּבֶר לְהַמְשִׁיל בֵּינוֹתַיִם: הֵן רְגַע יִמּוֹתוּ דִּבַּרְתָּ· וְגָאוֹנָם בַּדֶּבֶר הִדְבַּרְתָּ· זְרוֹעַ צָר בִּבְכוֹרָיו שִׁבַּרְתָּ· חֲצוֹת לַיְלָה שָׁם עָבַרְתָּ: טְמֵאִים זֶה בָּזֶה נִצִּיתָ· יְדִידִים זֶה בָּזֶה רִצִּיתָ· חזן כָּל בְּכוֹר שֶׁהוּא בְּכִלָּיוֹן מִצִּיתָ· לַיְלָה כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה בְּעֵת חָצִיתָ:

בְּיָד וּבְיָמִין תִּסְמְכֵנוּ· וּמִנֶּגֶף תַּחְסְכֵנוּ: חזן כְּאֶבְרָתְךָ תְּסוֹכְכֵנוּ· וּבְצֵל מְגִנְּךָ תְּגוֹנְנֵנוּ:

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור וכו'

מֵתִים בְּכָל בַּיִת בִּנוֹף כְּנֶהֱנָקוּ· נַאֲקוֹת חֲלָלִים נָאֲקוּ· סָכְרוּ וּלְבּוֹתָם נָמָקוּ· עֻלְּפוּ וְרוּחוֹתָם נִבְקוּ· פְּגָרִים מֵתִים לָמוֹ עָשִׂיתָ· צוּרַת כָּל בְּכוֹר גַּם בִּמְעֵיהֶם לֹא חַסְתָּ· קוּמִי לָךְ לִבְכוֹרְךָ שַׁחְתָּ· רִפּוּא וָנֶגֶף שָׂמָה שַׂמְתָּ: שׁוֹאָה וּמְשׁוֹאָה וּבֶהָלָה· שַׁמּוֹת וְשָׁאוֹן וְחַלְחָלָה· חזן תְּקָפָה בָּהֶם הַיְלָלָה· תְּמֵהוֹן קָמוּ וְיָצְאוּ בַּלָּיְלָה:

שׁוֹאָה וּמְשׁוֹאָה· חזן תַּפִּיל אוֹיְבֶיךָ לְשׁוּחָה· וּנְחַיֶּה בְּגֶשֶׁם יְשׁוּעָה· בָּרוּךְ אַתָּה יי מְחַיֵּה הַמֵּתִים·

יִשָּׁמַע לְכוּשׁ כְּשֵׁמַע מִצְרַיִם· מַשָּׂא דוּמָה כְּמַשָּׂא מִצְרָיִם: נִפְרַעְתָּ מִפַּתְרוֹס בְּתַכְלִית מַכָּה עֲשִׂירִית· כְּאָרָם תִּפְרַע בְּתַכְלִית קֶרֶן עֲשִׂירִית: יָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם· בְּכוֹרֵי מַלְכוּת עַמָּם· מִזֹּר תְּעָרִימָם· בְּאַף תַּחֲרִימָם: חזן יֶשַׁע שָׁמוּר· הוּא לֵיל שִׁמּוּר· אָמַר שׁוֹמֵר· אָתָא בֹקֶר אַשְׁמוּר: ימלך. ואתה קדוש וכו'

אֵל נָא לְיֵשַׁע עַמְּךָ בַּחֲצִי לֵיל יָצָאתָ. וּבְעֶצֶם הַיּוֹם אוֹתָם הוֹצֵאתָ: הַדָּן עַמּוֹ בַּיּוֹם וְעַמִּים בַּלַּיְלָה. כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ לַיְלָה: לַיְלָה אֲשֶׁר בּוֹ נִפְדּוּ רִאשׁוֹנִים. שִׁמֻּרִים נַמְתָּ יְהִי לָאַחֲרוֹנִים. וּמַה שֶּׁהָיָה בָּרִאשׁוֹנָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה. כְּשֵׁמַע מִצְרַיִם תַּשְׁמִיעַ לְצוֹרִים. חזן תִּגְנֵה וְתִצְרַח וְתִצְלַח תִּרְכַּב תִּתְקַע וְתִתְקַף עַל עַם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

אָז תֵּשַׁע מַכּוֹת הָיוּ אֲדוֹנִים קָשֶׁה. אֲשֶׁר בָּם סִבַּרְתָּ גּוֹי לְבָם מַקְשֶׁה: בְּעִזּוּת מֶלֶךְ עַז הָיְתָה מַכָּה עֲשִׂירִית. אֲשֶׁר הִמְשַׁלְתָּ בְּנוֹגְשֵׂי בְּנֵי נָפָה עֲשִׂירִית: גְּדִיעַת בְּכוֹרוֹת הָיְתָה תַּכְלִיתָם. אֲשֶׁר שָׁתָה אַפְּךָ עַל תַּכְלִיתָם: דַּנְתָּ לִפְנֵיהֶם אֶת אֱלֹהֵיהֶם. וְגַם צוּרָתָם הִפְלֵתָ בְּאָהֳלֵיהֶם: הִכִּיתָ כָּל בְּכוֹר לְכָל רֹאשׁ מִשְׁפָּחָה. כָּל בְּכוֹר לָאִישׁ וְכָל בְּכוֹר לָאִשָּׁה: וּבְכוֹר לַבְּהֵמָה וּבְכוֹר לְכָל דָּבָר. בַּבַּיִת וּבַחוּץ דֶּבֶר שָׁת לְכָל דָּבָר: זַעַף וְנַחַת נִגְלֵיתָ נָגוֹף וְרָפוֹא. לִבְכוֹרֵי צַר נָגוֹף וְלִבְנְךָ בְּכוֹרְךָ רָפוֹא: חֲצוֹת לַיְלָה בְּכֵן יוֹדוּךָ מוֹדֶיךָ. עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ. וְעַל צֶדֶק אֲהַבֶיךָ: טֶבַע אֶצְבָּעֲךָ עָשְׂתָה תֵּשַׁע מַכּוֹת. יָדְךָ עָשְׂתָה תֵּשַׁע מַכּוֹת בְּכוֹרוֹת. יְמִין עֻזְּךָ טִבְעָה צָר וְיִרוֹמְמוּךָ הַכֹּל. וּזְרוֹעַ קָדְשְׁךָ הִפְדֵּנוּ וְתָרוּם עַל כֹּל: אל נא

וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רוֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה: בְּרֹאשׁ אַשְׁמוּרוֹת זֶה הַלַּיְלָה: גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה: הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה: וַיִּשְׂרָאֵל יָשַׂר לָאֵל וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה: טִיסַת נְגִיד חֲרוֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה: כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה: לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה: נוֹשַׁע מִבּוֹר

אריו

לישע. צור רעטטונג דיינעס פאלקעס צאגסט אין מיטטערנאכט דוא, עוויגער, אויז, פיהרטעסט, אם העללען מיטטאג, דיינע געליבטען אויז דער געפאנגענשאפט; דער דוא דעם טאגעס דיין פאלק, נאכטס דיא פעלקער ריכטעסט, פירוואהר! דיין איזט דער טאג, דיא נאכט דיין. «דיא נאכט, שפראכסט דוא, דיא ערלעזונג דען פארפאהרען וואר, זייא עז אויך דען נאכקאממען!» אונד וואז פאם אנבעגין וואר, זאלל אויך אם ענדע ווערדען. וואז מאן פאן מצרים הערטע, לעססעסט פאן דען פיינדען דוא הערען. לאססע דיך העראב, עוויגער, פערקינדע הייל, אפפענבארע דורך פאזוינענשאלל דיינע ערהאבענהייט, דיינע אללמאכט דיינעם פאלקע, פורכטבארער, ערהאבענסטער, אללערהייליגסטער!

אז תשע. ניין פלאגען ווארדען איינסט דעם הארטען ריססעפאטען (פרעה) צו טהייל, ריזען לייזען געאכסט דוא, הערר, ראז שטארררזיגיגע פאלק (מצרים) הין; הארט, וויא דער טיראן, וואר דיא צעהנטע פלאגע, דוא ליסעסט דיא בעזעוויכטע זיא טרעפפען, דיא אנטרייבער דער נאכקאממען דעם צעהנמאהל געפריפטען (אברהם). היגאפפערונג דער ערסטגעבארנען וואר איהר ענדע, דוא ליסעסט דיינען צארן וויטהען אום איהרער אבשייליכקייטען ווילען; פאר איהנען איבטעסט דוא שטראפגעריכטע אן איהרען געצצענבילדערן, שטירצטעסט איהרע עבענבילדער (נאכקאממען) אין איהרען וואהנונגען הין; אללע ערסטגעבורט שלוגסט דוא, אללע פאמיליענהייפטער, דער מעננער, דער וויבער, אללעס פיהעס, אללער לעבענדען וועזען ערסטגעבורט; אים הויזע, אים פרייען ראפפטע דיא פעסט אללעס הין. צירנער אונד מילד ערשינעסט דוא, טעדטענד אונד היילענד; דער פיינדליכען ערסטגעבורט טעדטענד, היילענד דיינעם ערסטגעבארנען (ישראל). דרום דאנקען דיינע פראממען אום מיטטערנאכט (אם פסח) דיר, דער דוא גערעכטע שטראפגעריכטע איבעסט, דיא דיך ליבען לאזשפריכסט. פערהעררליכט שוף דיין פינגער יענע ניין פלאגען, דיינע האנד דיא נייגפאכע (צעהנטע) פלאגע דער ערסטגעבארנען. דיינע זיגענדע רעכטע פערזענקטע דען פיינד (פרעה), אונד אללעס פריז דיך לויט; זא ערלעזע אויך איצט אונז דיין הייליגער ארם, איבער אללעס ערהאבענער!

אל נא. זיהע אים יוצר לפרשת שקלים.

ובכן. עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט.

אז. שאן אפט טהאטעסט דוא וואזנדערטהאטען דעם נאכטס, מיט אנבעגין דער ערסטען וואכע דיזער נאכט. דען וואהרען גאטטעסבעקעננער (אברהם) ליסעסט דוא זיגען, איהן, דער זיך העער אין הויפען טהיילטע אין דער נאכט. עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט. דוא דראהעטעסט דעם קעניגע צו גרר מיט טאד אים טרוים בייא נאכט, טרעקטעסט דען אראמיטען (לבן) אב אין דער פאר דער איינהאלונג איינגעפאללענען נאכט. מיט געטטליך וועזען קעמפפטע ישראל (יעקב), אונד קאם איהם בייא דעם נאכטס. עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט. דיא ערסטגעבורט דער (פתרוסים) צערשמעטטערטעסט דוא אום מיטטערנאכט, דאס איהרע קרעפטע זיא ניכט פאנדען, אלז זיא אויפשטונדען דעם נאכטס. דוא טראטעסט דען קיהנען מוטה דעס פירסטען צו חרושת נידער מיט דען שטערנען דער נאכט. עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט. גאטטלאזע האנד הוב דער לעסטערער (סנחריב) אין זיינעם זין שאן אויף; דוא פעראייטעלטעסט זיינען וואונש, שטרעקטעסט הין זיינע מאננשאפט אין איינער נאכט. דער געצצע בל שטירצטע נידער מיט זיינעם פוסגעשטעללע בייא פינסטערער נאכט. דעם האלדען מאננע (דניאל) ווארדע אפפענבארט ראזגעהייע טרוימגעזיכט דער נאכט. עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט. דער אויז היילגען געפעסען זיך בעצעכטע (בלשצר) ווארדע ערשלאגען דיא זעלבע נאכט. אויז לעווענגרופט

וואורדע גערעטטעט דער דיא געזיכטער דייטעטע (דניאל), דיא שרעקניססע דער נאכט · דער אגאגיטע (המן) טרוג האס אים הערצען, אונד שריב בעפעהלע דעס טאדעס בייא נאכט · עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט. עוויגער! דוא ערוועקטעסט שטראפגעריכטע איבער איהן, אלז דוא פאן זיינעם קעניגע (אחשורוש) פערשייכטעסט דען שלאף איינער נאכט טריטט דיא קעלטער פיר דען האררענדען; אך! וועין ענדעט דיא זא לאנגע נאכט? «לאס, ווערכטער ישראלים! דיינע שטיממע רופען: «עז קעממט איינסט מארגען נאך דיזער נאכט.» עז וואר אין דער מיטטע דער נאכט. א ברינגע באלד דען טאג הערבייא, דער וועדער טאג איזט נאך נאכט! צייגע, ערהאבענער, פאר אללער אויגען, דאס דיין זייא דער טאג וויא דיא נאכט! זעצצע וועכטער אין דיינער שטאדט (ירושלים) וועהרענד דעם טאגעס, וועהרענד דער נאכט! ערהעללע, וויא טאגעסליכט, דיא פינסטערניססע דער נאכט!

אדיר· דער אללמעכטיגע, דער אים היממעל טהראנט, אוס גנאדע אללעס שפייסט, ער פערנאהם דער ליידענדען זייפצען, פיהרטע זיא אויז דער דארנענבאהן. דא ליס ער פאן זיינעם געטטליכען וואהנזיץ זיך העראב; ערלעזטע דיא געליבטע נאציאן אויז הארטער שקלאפערייא, פיהרטע זיא איין אין זיין ערבריך (ארץ ישראל)· זיבציג נאציאנען דורכשוועטע ער, זיא ערשינען אללע פערדונקעלט פאר איהם; ער לאזטע אונטער דען היממעלסבעוואהנערן, דאז לאז פיל אויף דיא אנמוטהיגען (ישראל)· ער שוועטע הין, בעשלאס פאללפיהרטע — פרייעטע דעס געליבטען פאלקעס זיך, וויא דעם טאגעס, דא ער היממעל אונד ערדע בילדעטע; פערליה איהנען רעליגיאן אונד געזעצצע. — אין דער עדלען מיטטע טרעטע איך אויף, טראגע פאר פאם אונערלויבטען אונד ערלויבטען, איך דאס איך ניכט טטרויבלע, ניכט גלייטע בייא געזעצליכען אונטערזוכונגען· געשערקט נאהע איך, טהוע אויזשפריכע אין דער פערזאממלונג; קיינע ווארנונגען, עראיננערונגען נור ענטהעלט מיינע רעדע, מיינע פפליכט פיר דיא געמיינדע צו ערפיללען.

אריות פותר בעתותי לילה: שנאה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה: ויהי בחצי הלילה: עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה: פורה תדרוך לשמר מה מלילה: צרח כשומר ושח אתא בוקר וגם לילה: ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה: רם הודע כי לך היום אף לך הלילה: שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה: תאיר כאור יום חשכת לילה:

אדיר דר מתוהים בחסד כל מלחים· און אנקת אנוחים· והוציאם· מבין החוחים: אז ברוב חמלתו· רד ממעון דירתו· ופדה מפרך איומתו: וכנס חבל נחלתו: בט בשבעים עממים· ונמצאו לפניו עמומים· והגריל במלאכי מרומים· ונפל חבלו בנעימים: בשורו גוחר ומקים· שמח בעם חשוקים· ביום נטית דוק וארקים· תת למו דתות וחקים: גשתי בתוך עגוגה ורכה· אסור והתר להעבירה· לבל אכשל להמרכה· היום בדבר הלכה: גשתי כשאני אבור· לפשוט בעם צבור· כמזכיר ולא כמזהיר בדבור· להוציא חובת צבור:

דהרת· פאן היר ביז צו ענדע ערטהיילט דער פיטן פערשידענע פארשריפטען פיר דאז פסח־פעסט· דיא אבהאנדלונג בעטריפפט דיא רייניגונג דער געפעסע, דיא מאן דאז יאהר איבער געברויכט האט· צום געברויכע אם פסח, דאן דיא הינוועגריימונג דעס חמץ, דאס קנעטען דער מצות אונד איניגע אנדערע געגענשטענדע, בעזאנדערס אויך דיא רעליגיעזען געברייכע אן דען ביידען ערסטען נעכטען דעס פסח. דער העברעאישע טעקסט איזט מיט פילען ראבינישען אויזדריקקען אונד רעדענסארטען פערמישט· דיא אייסערסט שווער צו איבערזעצצען אונד פיר דייטשע לעזער, דיא דער ראבבינישען שרייבארט אונגעוואהנט זינד, אונפערשטענדליך, אינד אונגעניסבאר בלייבען· איך ליס דאהער דאז גאנצע אונאיבערזעצט אונד פיגטע בלאס מיינע ערלייטערנדע ווארטערקלערונג בייא.

דהרת דת מכללה· דרשו והורו חכמי גורן עגולה· והגו בסדר הגעלה· להכניס יורה קטנה בתוך יורה גדולה: דרך גדולה חשופה· עושין לה כמין שפה· וברתוח נמצאת חפופה· ממי רותחין גופה: הכנת קערות ומליהן. בכלי שני שמושיהן· כשופכין מסיר בהן· כך שופכין רותחין עליהן: הגיגת כללן וצחצוחן· מעץ ואבן שרין בהדחן· ומחרס מצוה להזניחן· לאחר הפסח יכול להניחן: ושמוש סכין ועגינו· מדיחים אותו לתקנו· בכלי ראשון תקונו· כך הגעלתו ובחונו: ולכון ברזל באור בגלשון· ושהרו מכל רפשון· וקתא בחמין נצורי כראשון· והלכתא כלו ברותחין ובכלי ראשון: זקוק עץ פרור והטוטו· בכלי ראשון צבוטו· ברותחין הגעלת קשוטו· כבולעו כך פולטו: ולפו חכמים בשנונם· קדרות חרס כשברונם· והתירו במחיצות מן העין לטמנם· עשות בהם אחר הרגל בין במינם· ובין שלא במינם: הקור קדרי גפה ושפוד ופתילה· מעלות הן כלם בהגעלה· מאני דקוניא כפהרה משולה: מתגרין הן בההדחה כבורמי דגללא: חיוב כלים הרי הן מרוחין· ומאסורן מצחצחין· וכדת הן מונחין· תמו הלכות הגעלה ברותחין: טעמי דת מוסר· מהם בלי לחסר·

בדיקת חמץ לנו נמסר· מאור ארבעה עשר: טירת
גפן בוקקה· אין בודקין לחמה ואבוקה· כי אם לנר
דלוקה· שהנר יפה לבדיקה: ידועים בארו לאמץ·
המתחיל לבאר חמץ· מברך כזאת באומץ· ברוך
אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ: ישראל
אימתי מצוה עליהם. לבדוק ביושר נויהם· עשות
פקוד רקמיהם· כשבני אדם מצויין בבתיהן: כוי
בית עליונים ותחתונים· לבדיקה אינם מזמנים·
ואמצעים לכד פונים· שחמץ בם נותנים: כלל גג
יציע ומגדל ורפת בקר· ולולין ומתבנים בלי לסקר·
ואוצרות יין ושמן מתחקר· אלו בודקין כל עקר:
לאמצעית חור בינו ובין קרובו· זה בודק עד מקום
הגעת ידו כרבו· וזה בודק למחצית ארבו· והשאר
מבטלו בלבו: לחוק יהודי וגוי בחור שתפין. לא
יבדוק נמו צופים. מפני סכנת גופים· פן יהשרו
לכשפים: מפולת על חמץ עבורו כל נטרחים· והוא
כמבוער במקום נדוחים· לכל חופשים אחריו
נובהים· והפישתן שלשה טפחים: מרתף כשתי
שורות· כהכנסת חמץ מתחקרות· ואוצרות יין
ושמן מסורות· במסתפק אסורות· ואם ברקן
מתרות: נוה דגים קטנים· לבדיקה הם מזמנים·
ובתי תמרים ועצי אפונים· צריכין בדיקה והם
בהונים: נצח בית מלח וצרי גלוים. לבריקה הם
ראוים· והצר פטורים מנה קנוים· שהעורבים
שם מצוים: סוף ארבע שעות לבשש· ואחר כן
לבער ולא למשש· אוכלין כל ארבע ותולין כל
חמש. ושורפין בתחלת שש· שם יהודי חמץ אצל
חבירו· עד ארבע צריך לאחרו· בשש שורפו
ובחמש מוכרו· שהכל מצוין עליו לבערו: ערל
שהפקיד חמצו לישראל בביתו· וקבל עליו שמורו
ואחריותו· ונגנב או אבד חיב על פריעתו· כהגעת
ובכן. זא אויט פאר דיר, עוויגער, קיינע נאכט, אללעס
איזט דיר טאג; טאגע טטרעמן איינאנדר רעדן צו,
נעכטע מאכענ'ס אי נאנדר קונד. דיר איזט קיינע פינסטערניס
דונקל, בייא דיר וואהנט דאז ליכט· מארגענשטראהלן פער־
קינדן דינע גנאדע, נעכטע שערפן דיינע טריוע איין. פרי־
הע מארגענרעטהע, העללער מיטטאג, אבענד, דעממערנ־
דע נאכט, אללע טהיילע דער צייט, אללע אויגענבליקקע
ברינגן

שש חיב בהבערתו: עמד ויחד לו מקומו. ויוציא
מרשות עצמו. בביאור תורה פרסמו· ואין עליו
אשמו: פרש לים ויוצא בשירה. בתוך שלשים
זקוק לבערה· וקודם שלשים נמו חכמי יקרה· אינו
זקוק לפנות בית דירה: פצו לחסור ריפתא יהא
נעור· וחוזר ובודק מקום ביעור· ואומר כל חמירה
כשיעור· תמו הלכות בעור: צווי לישת עסה מגלה·
במים שלנו הלילה· וחמין וחמיחמה פסולה· ובמים
גרופים נמו לא: צריכות שלש נשים להכניפה·
עסקות כבצק בעין יפה· אחת לשה ואחת מקטפה
ואחת אופה: קטן וחרש ושוטה וגוי ארבעתן·
כשאור פרשו לישתן· ועבד ושפחה שלא כדת
טבילתן· בראשונות אסורות עסתן: קיחת כלים
שנים איש איש במושבו· לישת עסת פקוד
לחטבו· אחת שמקטפת בו· ואחת שמצננת בו:
רחיצת כלי תשמישו של נחתום נחוצים· להכשירן
בשל עצים· לטפכן במודרון היות נפוצים· מפני
שהם מחמיצים: רוע מכת טריתו· לא ילעוס חטים
לאספלניתו· לתן על גבי מכתו· מפני שהוא
מחמצתו· שמש שאכל כזית מצה· כשהוא מסב
ידי חובתו יצא· ויין ושמן ודבש בעסה מתחמצה·
בראשונות אסורות אבל בשאר נרצה: שר מצה
דמויה לחררה· שלא בשלה כשורה. ונעשית
חוטין כשהכפיפה מרורה: חיבין עליה והיא אסורה
תמיכות נשים במצות פסח לבררה: כאנשים פקודם
לשמרה· לבעורי חמירא ולמיכל פטירא. ולמשתי
ארבע כסי דהמרא: תת מצה ומרור וחרוסת
בסעודה· לפני כל אחד ואחד בענידה· ואין עוקרין
את השלחן להעמידה. וגמו כלהו לפני מי שאומר
ההגדה:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע
ובכן כי אין לפניך לילה· והכל לפניך יום ויום
ליום יביע אמר: ולילה ללילה דעת יורע:
וחשך לא יחשיך ממך· ונהורא שרי עמך· בקרים
יגידו חסדך· ולילות ישננו אמונתך: ושחר ובקר

ברינגען דיינע וואונדרטהאטן אין ערינגערונג, פערקינדן דיי־ נע וואונדערצייכן. דוא, גאטט, ערנייעסט וואונדערפאל־ לעס הייל אין פורכטבארן ווירקונגען, צעהלסט טאגע, בע־ שטיממסט צייטן; טויזענד יאהרע זינד דיר איין טאג, אונענד־ ליך זינד דיינע יאהרע. אלעס איזט פערגענגליך, דוא אבר — דער עוויגע. וויא דוא זינד דיינע דיהנר, עווינג רויערנד, ריין, הייליג; זיא לאבסען ד״ר, אללערהייליגטר, דאז «דרייא־ מאהלהייליג» ערטענען.

וצהרים ונוגה· וערבים ונשף ולילה· וכל עת ועדן וזמן ורגע· יזכירו נסי פלאיך· ויגידו אותות ומופתי נפלאותיך: המחדש ישועות· ומפליא פלאות: ועשה נוראות. הסופר ימים. ומונה עתים. ויומך אלף שנים: ושנותיך לא יתמו· כי הכל כלה ואתה

לא כלה: וכאשר אתה חי כן משרתיך חיים· טהור והם טהורים· קדוש והם קדושים· וקדשה לקדוש מקדישים ומשלשים· ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: יזוגו׳

זולת לשבת ראשון ושבת שני אחר ר״ח אייר

אזכרך· אן דיך, אללגיטיגער, געדענקן וויר, אן ירדנ׳ס או־ פער, אן חרמון,ס געבירגע; גראס וואר דיא פערזו־ כונגען דיא דוא וואונדרבאר אונזערן פארפאהרן צייגטעסט, דוא ערלעזטעסט מיט מאכט זיא, רעטטעטעסט זיא זא אפט, אונד נון גלייכן, אים עלענדע, וויר דען טאדטן אים פינסטערן גראבע. דער לעווע (נבוכדנצר) פערשטים אונז, צערבראך אונז דאז געביין; דאך, דוא רעטטעטעסט אויז זיינעם ראכן אונז דא דיא טאגע דער געפאנגענשאפט צו ענדע וואָרן. דער בער (דיא פערזער) וויטהעטע הינטר אונז העך, צערמאלמטע אונזערע געביינע — דוא בעפרייעטעסט פאן זיינער געוואלט אונז, רעכטעפטעסט אונזער בלוט. דער רייסענדע טיגער (דיא גריכן) ריס דען געווייהטן טעמפעל נידר; ער ענטוואָרף, פאן איננען אונד אויסען אונז אויפצוריבן. דוא אבר צערניכטע־ טעסט זיינע הילפסהעערע, דא דוא אונזערע פלעהענדע שטיממע פערנאהמסט; טלוגסט זיינע לעגיאנן, האלפסט אונזערן געמיינדן. איבר אללעס מעכטיג וואורן דיא ווילדען שווינע (דיא היידנישן רעמער); טראָצציג לעסטערטן זיא, ביז צו דען שטערנן שטיג איהרע מאכט עמפאר. אונז טראטן זיא וויהלענד נידר, וועהגטן, אונז אויזצוראטטן; דיינן וואָרג־ זיץ פערהעערטן זיא, פוהרן ביז אויף דען גרונד· שוואנקענר וואָרן איהרע רעכטסשפריכע, וויא וואללטן אונזערע אונער־ שיטטערליכע העליגיאן פערענדערן; אונזערן געמיינדן בע־ פאהלן דיא היידן, דיא איינהייט גאטטס צולייגנן. «קאן אי־ ערעס העררן מאכט געגן אונז בעשטעהן? דאז אללרהייליגס־ טע טראטן וויר נידר, אונד — זעהעט אין אונזערער ערהאב־ ענהייט אונז!» דער דוא איהרע לעסטערונגען הערטעכטעסט, שווייגע ניכט, רעכטע פיר אונז גיב זיבענפאך אונזערן ווידער־ זאכערן דיא שמאך צוריק; פאָרדערע אונזערע ערלעזונג, אונזר פריינד דער דוא אונז נאהע ביסט, רעטטע אונז אייליג, בירג אין דיינער אבהוט אונז! ערהעבע דיינע זיגענדע רעכטע, דיא דען שמאלצן פיינר שטירצטע, היללע אין ראכע דיך; צערניכטע דיא האפפארט, הייללע אונזערע וואונדן! טרימט דיא קעלטר, קליידע אין ראכעגעוואנד דיך; אונד פערהערר־ ליכעט טהראנסט דוא, וויא עהעדעם, דא דיא וואסער דעס שילפמעערעס פערטראקנעטען.

אלהים· גאטט! שווייגע ניכט, זייא ניכט זא רוהיג, ניכט זא שטיללע! אום דיינעס וואהנזיצעס, אום דיינעם טעמפעלס ווילן, דער נידר געריססן וואורדע, אין אקקערפעלד וואנדעלטע! רייבר נאהמן אין בעזיץ, וואז דער ווירדיגע זאהן (ישראל) בעזיצצן זאללטע; דיינר דיהנר בלוט פערגאססען זיא, אונד אך! עז וואורדע ניכט געפאר־ דערט. דוא ביכט עז זיא, דער פאן יעהער, פאן אוראלטן צייי טען הער, אין אלל איהרן לייד, זיך איהרער אננאהם; קוים ריפן זיא דיך אן, וואר דיין ערבארמן שאן רעגע, אונד נון פערוווירפסט דוא זיא, פערבירגסט דיין אנטליץ; יענער אונ־ גל קליכע מאנאט (אב) ראפפטע הין דיינן אנטהייל, דען דוא דיר אויזלאזעסט. לעסטערונגען שמידעטן דיא פיינדע, ריפן העהנענד אונז צו: «אייער שעפפער פערגיכט אייך, ווענדעט זיך פאן אייך; וויר צערשטערטן זיינן וואהנזיץ, ענטווייהטן עקעלהאפט

אזכרך דודי מארץ ירדן וחרמונים· בגודל מסות אשר הפלאת לקדמונים· גאלתם בזרוע והצלתם כמה מונים· דמינו עתה בגולה כמתי אשמנים: הדיחני הארי ושבר ועצם עצמי· והצלתני מפיו לפי מלאת ימי· זנבני הדוב וגירם גרמי· חלצתני מידו ודרשת דמי: טרף נמר ופרץ היכלי· יעץ מבית ומחוץ לשכלי· כלית אגפיו כשמעת קולי· לגיוניו מחצת והושעת קהלי: מכלם תקף חזיר הבר· נאץ וחרף ועד כוכבים גבר· סלני כרסמני ולכלותי סבר ערער ובולך ועד היסוד עבר: פק פליליה ושנה עוז דתי· צוני לכחש יחוד עדתי· קונך היעצור כח לעומתי· רפסתי דבירו והנני בקומתי: שמעת חרפתם אל תחרש לריבי· שבעתים השב אל חיק מריבי· תבע גאולתי דודי וקרובי· תחיש לי מפלט עמך לערבי: ממחצבת רהב העירה עוז נקם ללבוש· שחץ תשבית מכתי לחבוש· לרוך פורה בגדי נקם תלבוש· מלוכה לדרך כמי ים סוף ביבוש: עזרה

אלהים אל דמי לך אל תשקוט ותחרש· בעד נוה היכלך כי נהרס ונחרש· גנבו ירשוהו כבן ראוי לירש. דם עבדיך שפכו ודרוש לא נדרש: הלא אתה מאז ומקדם בכל צרתם צרת וטרם קראוך רחמים הכמרת· ונחתם עתה ופנים הסתרת· חודש אכל חלק לך בררת: טחי תפל שוחתים לי בחרף· יוצרך שבחך ופנה לך עורף· כלינו בית מרפידו וטמאינוהו כנרף· לא חש להושיע

להושיע כי נמש וירף: מלך עליון עד אנה עלי יתמלאון· נוהמים כלבאים וכהמות ים ישאון· שגיא כח רמה ידך בל יחזיון ויראון· עדי כמהי ישעך מופתיך יתפלאון: פשע שומם קדש וחזון התמיד· צפה כימי קדם להדש ולהעמיד· קרבנות שחר וערב על מזבחך תתמיד. רעיתך קומם שוממה ועוינה תשמיד: שערים הטבועים הקם על תלם תיסד על מכונו היכל ואולם. בעשותך נוראות יקווך עם עולם· מוראך נצח יעריצו כאז בהגאלם:

עזרת וכו'

עקעלהאפט איהן, אונד ער נאהם זיך ניכט רעטטענד אן, ליס גענצליך אב. » העכסטר קעניג! וויא לאנגע נאך זאממעלן זיא אום אינז זיך הער? וויא לעווען בריללען זיא, מאבן וויא מעערעסוואגן. זא שויען, אללמעכטיגער, זיא דיינע ערהאבענע מאכט ניכט, פירכטן זיא ניכט, ביז דיא דיין הייל ערזעהנן דיינע וואונדערט האטטן בעוואונדערן· אונזערע זינדן אך! פערהעערטן דאז היילגטהום, ענטצאגן דיא וויזזאגונג, דאז טעגליכע אפפער אונז; זא שויע הערהאב, שטעללע ווידראללעס ערנייעט, וויא אין דען טאגן דער פארצייט, הער! לאס מארגענ= אונד אבענדאפפער ווידר אויף דיינעם אלטארע דארברינגען; ריכטע דיינע געליבטן עמפאר, פערטילגע איהרע שעלוזיכטיגען אנקלעגער. דיא פערזונקענן טהארע ריכטע ווידר אויף איהרן גרונד עמפאר, גרינדע פעסטדען טעמפעל אונד דיא האללע; טהוע פורכטבארע וואונדר, וויא דאז אורשאלטע פאלק פאן דיר האפפט, אונד אממערדאר עהרפירכטן דיינע אללערהאבענהייט זיא, וויא עהעדעם, דא זיא (אויז מצרים) ערלעזט וואורדען·

אתה. דיא איבערזעצזונג דיזעס פיוט חאט היר, אויז מאנגעל אן רוים, וועגבלייבן מיססען; וויר ווערדען דיאזעלבע אי"ה ביא דען-זולתות אים ספר במדבר נאכטראגען·

אתה אלהים וזולתך אין עוד גמה אני ואפסי עוד. באתי בהדרי מלך וערערתי מקום ויעוד· ובשלום יצאתי כלי פגע ומיעוד: גבוריו שוסיתי אביריו עשיתי. טירותיו הרסתי משכנותיו רמסתי· דבירו רעצתי נחלתו ענתי· צבאותיו רצצתי ורע לא אונתי: הנני שלוה דשנה ורעננה· יושבת בארמון שקטה ושאננה· ואיה נפלאותיו אשר הפליא לכנה· מדוע מידי לא יצילנה: זמירות היכלו החשתי וחללתי שירותיו· והצתי באש מקדשו וערערתי הצירותיו. חללתי צפונו וקרקרתי קירותיו· ועל מזבחו טבחתי משרתיו· טיף חוזי סוערה ונביאי צופיה. הנבאים לה עוד תעדי תופיה· ימים ארכו ואבד חזון מצפיה· אין לה רויה מאש רשפיה: כביר כח אתה יי אדוננו· העל אלה תתאפק תחשה ותעניננו· למה תביט בוגדים לבית מקדשנו· תחריש כבלע רשע שארית קהלינו: מונים ומענים ומדכאים עמך· ומרבים נאוצים לבית נאומך. נאור ואדיר לא יכילו זעמך· יחתו מריבך והומם בקול רעמיך· סתמו פיות ממליכך שמך מליחד· ואמתך לכחד· עורה למה תישן קמיך להכחד· מלכותך להמליך בפומבי ויהודך לסהר: פניך האר והפלא חסדיך· הושע חוסיך והרנן חסידך· צאנך נהל: לקרית מועדיך· דעת הכל כי אין בלעדיך: קומם סכך בשלם כמקדם· ועד שם אכולי מאחור ומקדם· רוממותיך להפק ובתורה פנך נקדם· בשובך שבותינו חדש ימינו כקדם: שיר לך יחודש ומען הלולים. פדותך עם עני מכף הוללים· תהלה יביעו בשמך נדגלים· כאז בעוברים בין גלים מלתך תקים· מלך עולמים. שלא להזכיר פדות סבל ענמים. לאמר חי המעלה מאפסי החומים מיחליו בגולה כדוכיות תהומים:

עזרת שמונה עשרה וכו'.

זולת לפרשת בהר סיני

אחרי נמכר גאלה תהיה לו· הבן הבכור בא יבא גאלו· ברך יי חילו ובנה בית זבולו· הטה אזנך לו כי יחנן קולו: גורש גם גולה ובשלחן אב איננו· אויב לעיניך בפרך ירדנו· דרוש תדרשנו ובחם תנחמנו· כלו עיניו עד דודו יגאלנו: האב חייב בבנו לפדותו· ולמה זה שכחתו הלא תשוב לקחתו

אחרי. נאכדעם ער פערקויפט וואורדע, מעגע ערלעזונג איהם ווערדן, דער ערסטגעבארנע זאהן (ישראל), מעגע זיין ערלעזר (משיח) ערשיינן! זעגנע, עוויגר, זיין העער, ערבויע דען הייליגן וואהנזיץ, נייגע דיין אהר איהם, דא זיינע שטיממע פלעהט· פערטריבן איזט ער, אינס עלענד געשטאסען, איזט ניכט מעהר אם טישע דעם פאטערס דער פיינד בעהערשעט שטרענגע, פאר דיינן אויגן, איהן, זא פאדערע איהן צוריק, טרעכטע איהן! אך, זיינע אויגען שמאכטן, ביז זיין פריינד איהן ערלעזט· דער פאטר איזט פערפפליכטעט, זיינן זאהן צו ערלעזן; אונד ווארום פערגיססעסט דוא איהן? דוא ווירסט איהן דאך ווידר אננעהמן? דיר צימט דיא.

דיא ערלעזונג, איהן דאז צווייטע מאהל צו ערווערבען; דיר
קעמט צו, איהן צו בעוואהרן, אין זיינר פאריגן קראפט איהן
הערצושטעללן. דען רוהם דיינר וואונדר הערטן מיט אונזערן
אוהרן וויר; זא צייגע, וואז פאן מצרים מאן הערטע, אונזערן
אויגן נון! ערנייע דיא פאריגען צייטן ווידר, ערווערבע אומ=
זאנסט אונז; לאס עוויגע ערלעזונג אונז ווערדן. אללגיטיגר,
אללגערעכטר, דער דוא דיינע וועגע אונז לעהרטעסט, פיה=
רע דען פערשטאסענען צוריק, נים איהן צו דיר אין דיין היוז
(בית המקדש). וויזע דען אויף אבוועג געראטהענען צו=
רעכט אום דיינר גנאדע, אום דיינר טרייע ווילן; לאס ער=
לעזונג איהם ווערדן, דיס איזט יא דיינע וויזע. פרעפלר גרו=
בין אונז גרובן, אונז צו שטירצן; ענטווארפן באזהאפטע פלע=
נע, אונז שווערם יאך אויפצובירדן. אונזר הערץ איזט צום
הימעל, אונזר אויגע צום שעפפר עמפאר געריכטעט; זא ער=
לעזע דוא אונז, וויר קעננן אונז ניכט ערלעזן. מיט לייכטען,
מיט שווערן דראהונגן ווארטעסט דוא אונז; דיין געזאנדטער
(משה) טהאט דען אויזשפרוך, דוא בעשטעטיגטעסט עז:
וויא פ למעהר דער פראפעטן וייזאגונג, דיא דוא בע=
פאהלסט! זא בדייטע דיינע פיטטיגע איבער אונז אויז, דוא
ביסט יא אונזר ערלעזר! ווענדע דיך, ערלעגע דיא פיינדע,
דיא אויך דען אונגליקליכן לויערן; מעגן איהרע גראזן לאס=
טער איהרע מענגע צערניכטן! פערטריט דיין פערפאלגטעס
פאלק צו זיינם בעסטן; פירוואהר! דוא בזט אונזר נעכסטר
ערלעזר. פערהעגנגע גראסע, ווערנרע נידערלאגע איבער
דיינע פיינדע, שטירצע אין איינם נוא זיא, וויא סרום דאהין
שטירצטע; וויא בלומע בליהע שולמית (ישראל), ערלעזע
דאז צווייטע מאהל זיא אויף עוויגע צייטן. רופע דעם שווער=
טע, דאס דיינע ווידרזאכר עז איזוראטע, וויל דיינע שאפע,
פאר דיינן אויגן, זיא שלאכטעטן; ערבארמע דער ארמן דיך,
ערלעזע דיינע זעהנע, דיא נאכקאממן דיינר גלייביגן, דיא
דיינע טרייען זינד. מעגע דיא רעדע אונזערר ליפפן דיא שטע=
לע דער געווייהטן שטירע אונד לעממר פערטרעטן! ווענדע
דיין אהר ניכט אב, דא אום רעטטונג וויר פלעהן. לאס אונזר
געבעט דיר געפאללן, דאס וויר ניכט צו שאנדן ווערדן; העבע
דיינע זעהנע עמפאר, רעטטע פאם טאדע זיא! דאז קניא
בייגן וויר דיר, מעהרע ווידר דיא איצט פערטריבענן; פיהרע
דיא פערשטאסענען צוריק צור שטיללן רוהע. דער דוא דיא
הימעל דענירסט אין פלאממענדען פייער, הילף דען יאמ=
מערנדן, רעטטע פאם פערדערבן זיא! ליזדיר ווידר דיינן שע=
נען אנטהייל, דיינע אנמוטהיגע שנור (ישראל) אויז; אך!
דאז שווערט פערפאלגט זיא, דיס פערקינדעט דאז שטרעמען=
דע בלוט. שויע דאך דיא געמארטערטן פירסטען, דיא הויט
פאם בלוט געריטהעט, בלוטערכר, קעניג דער עוויגקייטן!
וואר אונטר דען מעכטן ערטרעגסט שוויגענד וויא דוא? ווא=
רום שלעפסט דוא? ערמונטערע דיך, דיסטע דיך מיט צארן,
מיט גרים, ערלעזר, גאטט, דער דוא ראכע איבעסט! שפריך
צור טאכטר ציון: «קעהרע אין דיינר רוהע צוריק, דען איך
בין עז, דער פאם פערדערבן דיין לעבן רעטעט. אויף, מיינע
שענע, קאממע! איך וויל דיך ערלעזן; יא, איך ערלעזע
דיך.» ווארום, עוויגר, ווילסט דוא איממר אונז פערגעס=
סען? שויע דאך, וויר זינד יא אללע דיין פאלק. וויר זינד
דער טהאן, דוא אונזר בילדנר; דוא, גאטט, ביסט אונזער
פאטר, אונזר רעטטר. פאן עוויגקייט הער ביסט דוא, גאטט,
אללמעכטיגר, ריכטר, ערלעזר, רעטטר! זא ערבארמע דיך,
טרעסטע, ערבויע ווידר דאז הויז אריאל (בית המקדש);
דוא ביסט יא פאן יעהער ישראל'ס ערלעזר.

לְקַחְתּוֹ· וּלְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה שֵׁנִית לִקְנוֹתוֹ· וְעָלֶיךָ
שְׁמִירָתוֹ לְהַעֲמִידוֹ עַל חֶזְקָתוֹ: זֵכֶר נִפְלְאוֹתֶיךָ בְּאָזְנֵינוּ
שָׁמַעְנוּ· כְּשֵׁמַע מִצְרַיִם לְעֵינֵינוּ תַּרְאֵנוּ· חַדֵּשׁ
כְּבָרִאשׁוֹנָה וְחִנָּם קְנֵינוּ· גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לָנוּ:
טוֹב וְיָשָׁר מוֹרֶה דַרְכֵי אוֹרְחוֹתֶיךָ· נִדָּח הָשֵׁב וֶאֱסָפְתוֹ
אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ· יַשֵּׁר עָקוֹב עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ·
גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לוֹ כִּי כֵן מִדָּתֶךָ: כָּרוּ זֵדִים לִי שׁוּחָה
לְהַפִּילִי· חוֹשְׁבִים מַחְשְׁבוֹת רֶשַׁע לְהַחְבִּיר אֶת
עוּלִי: לִבִּי לַמָּרוֹם וְעֵינַי לִמְחוֹלְלִי· גְּאוֹל לְךָ אַתָּה
אֶת גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא אוּכַל לִגְאֹל לִי: מִקַּל וָחוֹמֶר בָּנוּ
הֶעֱדַתָּה· מַלְאָךְ גָּזַר וְאַתָּה קִיַּמְתָּה· נְבִיאִים נִבְּאוּ
כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָה· כְּנָפֶיךָ תִּפְרוֹשׁ כִּי גוֹאֵל אָתָּה: סוֹב
וּפְגַע בְּצַר אֲשֶׁר עֲנִי יֶאֱרוֹב· רָעָתָם רַבָּה תְּבַטֵּל
בָּרוֹב· עַמְּךָ הַנִּרְדָּף לְטוֹבָתוֹ תֶּעֱרוֹב· עַתָּה כִּי
אָמְנָם יֵשׁ גּוֹאֵל קָרוֹב: פֶּרֶץ רַב תִּפְרוֹץ בְּפוּרָה
הָאֲדוּמִית· תַּהֲפֹךְ רֶגַע כְּמַהְפֵּכַת סְדוֹמִית· צִיצִים
וּפְרָחִים תִּפְרַח שׁוּלַמִּית· גָּאֳלֶנָּא שֵׁנִית גְּאֻלָּה
עוֹלָמִית: קְרָא אֶל הַחֶרֶב לְאַבֵּד שׂוֹטְנֶיךָ· יַעַן כִּי
טָבְחוּ צֹאנְךָ לְעֵינֶיךָ· רַחֵם עֲנִיֶּיךָ וּגְאַל בָּנֶיךָ· בְּנֵי
מַאֲמִינֶיךָ גַּם הֵם אֱמוּנֶיךָ: שְׂפָתֵינוּ פָּרִים וּכְבָשִׂים
נְשַׁלֵּם· לְרַוְחָתִי וּלְשַׁוְעָתִי אָזְנְךָ בַּל תַּעְלֵם· תִּכּוֹן
תְּפִלָּתִי וְלֹא אֶכָּלֵם· בָּנֶיךָ תַּעֲלֵם וּמִמָּוֶת תִּגְאָלֵם:
בָּרוּךְ לְךָ נִכְרַע לְהַרְבּוֹת הַמְשׁוּלַּחַת· הָשֵׁב נִדָּחָה
בְּשׁוּבָה וָנַחַת· רוֹכֵב שָׁמַיִם בְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת· הוֹשַׁע
צְוָחַת הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת: בָּרוּר לְךָ מָנָה יָפָה חֲבָלִים
הַנְּעִימִים· בְּחֶרֶב נִרְדָּפִים וּמוֹדִיעִים הַדָּמִים· שׁוּר
נָא בְּעוֹרוֹת אֵלִים מְאָדָּמִים· גּוֹאֵל הַדָּם מֶלֶךְ
עוֹלָמִים: מִי כָמוֹךָ בָּאֵלִים נוֹשֵׂא בָּאֲלוּמוֹת· לָמָּה
תִּישַׁן עוּרָה בְּאַף תַּחְגּוֹר חֵימוֹת· וּנְקוֹם נִקְמָתִי מֵאֵת
הָאוּמוֹת· גּוֹאֵל הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת: אֱמוֹר לְבַת
צִיּוֹן שׁוּבִי לִמְנוּחָיְכִי· כִּי אָנֹכִי הוּא הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת
חַיָּיְכִי· קוּמִי יָפָתִי וּלְכִי· כִּי אֶחְפּוֹץ לִגְאָלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ:

אָנֹכִי: לָמָּה יְיָ לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ· הֵן הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ· אֲנַחְנוּ הַחוֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ: אַתָּה יְיָ אָבִינוּ
גּוֹאֲלֵנוּ: חָזָק וְאַמִּיץ מֵעוֹלָם אַתָּה אֵל· שׁוֹפֵט וְדַיָּן פּוֹדֶה וְגוֹאֵל רַחֵם וְנַחֵם וּבְנֵה בֵּית אֲרִיאֵל: אַתָּה
הוּא מֵעוֹלָם גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

יוצר לשבת וראש חודש

דיא איבערזעצצונג פאָן שבת וראש חודש זיהע אין ספר בראשית.

אלהינו אלהים אמת · ותורתו אמונת אמת · אמנם
ראש דברו אמת · וסופו מוכיח על האמת ·
ומעמיד יסוד העולם על הדין · ועל השלום ועל האמת ·
בן מקדמי קדם על עצרת תושיה · ההיתה כתובה
בזרועו הנטויה · כי לא נבראת טס זהב ולא עור בהמה
וחיה : גלל אופל והוליך מפני פקיעת האור · כשר כי
נתעלה על כל גיה ומאור · גנזו והאסימו לעוסקים
בתורת אור : דוק וחלד צוה כמלך על עבדיו · ונבראו
בבת אחת כהכריע נשיא בתלמידיו · וראיה לדבר
קורא אני אליהם יעמדו יחדיו : התרהבו לאין די רקיעי
הוד ידירתו · קשבו דייכם ורהו על אמירתו · עמודי
שמים ירופפו ויתמהו מגערתו : ואז פלג והחצה
שעולים המרודים · מחציתם השיא ועלם לכבודים ·
הם המים הטהורים אשר לזרק עתידים : זר יתרם וצוח
כבדי לכלמה על מה · אעלה על במתי עב ולעמיתי
אדמה · והלהטתהו אש אכלת ונכבש הוא ההומה :
חדש פני אדמה בעצי פרי ודשאים · וגזר על העץ
למינהו ולא על הדשאים · ונשאו בעצמן קל וחומר
ויצאו מיני דשאים : קבע שני מארות בחג ודיוקן השוה
ובתבנית יציר כפים למו תקו ושוה · וצאת בחלון אחד
למו פקד וצוה : יסר הבהר ונתמעט לשעתו · כי הטיח
כלפיו ולא בן אמונת עתו · ונחמו בהגחומי קוטן ולא
נתקררה דעתו : כופר עלי קדש כן מקריבין המוני
בכל ראשי חדשים כדת עניני : שעיר עזים אחד
לחטאת ליי : למדים מהם פרחי שושנים · ומנים
וקצים חדשים גם ישנים · והיו לאותות ולמועדים
ולימים ושנים : מחזור הלבנה אותיות מדיעות · בששת
הראשונות ספורותיה יהועות · בהוסיפך שביעית
לחמה מגיעות : נותרות שתים משטה ראשונה ·
ומשניה לשלישית ארבעה באמונה : וזין ועין ונון
פשוטה מבריעו ללבנה : סחי ים השריץ שבע מאות
מיני טהורים · וכושר עפים לאין חקר מספרים ·
ועופות שקצים ארבעה ועשרים : עין תוציא אדמה
חיה ובהמה · שקץ ורמש להשריש ולהעצימה ·
ורחשה בחושין וכלם לצורך המה : פוזז ומכרכר
לבמה שנים קבועות · שאי למה נבראו שטים וטויות
וצרעות · השיבו תצטרך למו ליום בריה לתשועות ·
צור פועל בגמר ושכלל · נעשה אדם בצלמנו מלל ·
גבלו והנשימו ועזר לו כלל : קלה במצוה והטהו לב
הותל · ודנו בדין סנהדרין בגבר נעקש ונפתל · לקיים
עליו עם עקש תתפתל : רשם אותיות בשלו שבעים
ואחד בפרשה · מבראשית ועד נוצר ומשנוצר ועד
גרישה · כנגד סנהדרין בעלי חקירה ודרישה : שנים
חטאו ונתחיבו בתורה · ונחש עמם שלא טען בשורה ·
במקום רב ותלמיד הרב ראוי למורא : קר שביעי עלי
יציר כי נתן למהומה · ועמד כגבור להגן כחומה ·
וחנן מול פני מוחל ושכך כעס וחמה : חזן בכן נפש
בו יושב מכון פרוסים · ונהלו לעמו אשר בצלו חוסים ·
משבחים לשמו כי בו שבת מכל המעשים : קדוש :

הכל יודוך

אופן לך אלים אלפי אלפים אומרים קדוש · לך ברקים
ברואי בקרים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות
ובחדשים אומרים קדוש וברוך : לך גועים גדודי גבוהים
אומרים קדוש · לך דובבים דגלי דממה דקה אומרים ברוך ·
לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך : לך
הומים הומי המולה אומרים קדוש · לך ויעודים ועודי ותיקים
אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש
וברוך : לך זועקים זכי זבולים אומרים קדוש · לך חילים
חיילי חשמלים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים
אומרים קדוש וברוך : לך טסים טפסרי טפיחים אומרים
קדוש · לך יקראון יהודון יחודון אומרים ברוך · לך קהלות
בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך :

יוצר לשבת וראש חודש

זולת אמונתך אמתירבה בסוד קדושים ומתקדשי בהצינך ציון ישע בעמוד השחר המתחדש. גאולים יאמירוך מדי שבת וחודש׳ עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קודש: דרך פרי תואר תת כגר למאור׳ הלוך היממשות המנורות כבוגבולי לתאור׳ וסמוך ל. וקר אערוג ואצפה לך נאור׳ כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: זוהר מקום כבודך יראה למחירך כפעלם׳ חלוגות מקטינות ומרחיבות בזה וכזה לעלם׳ מעט הונך יאמן צר ואור להתעלם׳ כי יי יהיה לך לאור עולם: יופי מכלל דבירך ישב יפר שתיות׳ כס ושם השלם׳ מהשתמש בשתי אותיות׳ לעבדיך שם חדש כהדשיכם וחדשה אותיות׳ רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות: מראש אמנה ולפנים גליות משבים כהשחל׳ נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל. סוד ניהוג עלמות כעלמות תופפות אחר חיל. עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחיל: פה פקידה כחנם העירה ברית ישנינו׳ צמח צדיק בקרב שנים תחדש ׀ שנינו׳ תהלוך מורא כמלך וארים נטייל שגינו׳ אז ימלא רנה ושחוק פינו ולשוננו: ברביצת פוך וספיר חוק חק עזרתי׳ ברוש תדהר ותאשור רהיטי ועודי הזרתי׳ ובמען שיר מטיבים כאז בים גזרתי׳ החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי: עזרת וכו׳

יוצר לברית מילה

דיא איבערזעצצונג פאָן יוצר לברית מילה זיהע אין ספר בראשית.

אפוני אימיו בטל חיים לטללה׳ שמרי אמרתו עולם להגבילה. באומר אם לא בריתי יומם ולילה: באות ברית קדש חתומים בקרץ. משותתים מוסדי תבל בלי פרץ. וחקות שמים וארץ: גם בדם ברית משלחי מלהפתן. בבור אין בו מים אסיריהם ומלתן. בזאת אות הברית אשר אני נותן: אל יספור בכתב עמים ומחבלו. לעם זו רשום ברית לעלו. כל הכתוב לחיים יאמר לו. קדוש: דבר קדשו כזכור לזרז חניכיו. הקדים לבשרו משרתיו ומבורכיו. מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו: הלא לפניו צוהו ערלה לעבור. הוליד בטהרה ידיד ויחיד ונכור׳ חגור חרבך על ירך גבור: ואז נפקד כנעקד פרי בטנו. ולשמונה חתמו ובדמים חתנו׳ וימל אברהם את יצחק בנו: זמורתו חקוקה בכס אל אלים. נולד מהול וחבב קוצה תלתלים: ויעקב איש תם ישב אהלים: חניטיו בבא שפי לקוב. אז ראה ספוני חול ופץ מה אקוב. מי מנה עפר יעקב: טמון בחול חוק נדרש ומושלם. חול גבול ׀ לים שם חוק עולם. ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: יושבי נוף חדלו ברית עם הן תני׳ זמן פקודהם לצאת לחדוי׳ אך את מטה לוי: כאשר איש האלהים ברכו להלום. ונביא קלסו לבל לעלום. בריתי היתה אתו החיים והשלום: לא מל בכורו ונתבקש במעונה. לולי לקחה הצור זריזה ומשונה׳ ותכרות את ערלת בנה: מפרך הדרר תיך בכושר הוריך תמימיך׳ כנתנו ריחך ודאיך וסמדרו כרמיך. ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך: נפשך החייתי כל בכור במחיי. כתויתי על פתחיך תיו תחיי. ואמר לך בדמיך חיי: שכר שעבוד תורים ונקודות הכסף. בגין אברותיה חרוצי ירקרק להוסף. כנפי יונה נחפה בכסף: עליון בברית לשון ים החרים. ומקרא מלא הן הן הדברים לגוזר ים סוף לגזרים: פסו וחדלו מפני מורח הדרך. מלמול הולכי ישימון עלי דרך׳ כל העם הילדים במדבר בדרך: צלחו ירדן משרת ועם י׳. צוה לעשות חרבות צורים כהאל. ושוב מול את בני ישראל: קצין עם בנכנם למרחץ מושלל׳ פץ אין פתיל ולא ראשי מוכללי חנני ייפי אמלל: רוך שירות ותשבחות לעלותך. ואמר עלי תתימת בריתך. שש אנכי על אמרתך: שר כי שמיניה לזמור. והשמיע לכל תהלתך לאמר. למנצח על השמינית מזמור: תשבי קנא כפץ לפני האל. קנא קנאתי לך מושיע וגאל. כי עזבו בריתך בני ישראל: אכן בכן עשין שתי כסאות. לו ולבעל הברית לישב ולראות׳ לפני העדות למשמרת לאות: לרפאתו שלשה

יוצר לברית מילה

כפא מתקן לכם· רמז ביום השלישי להקימכם ולהחיותכם· כהנה אנכי שלח לכם: יהיש בא לגאל עבוטו מלעכוב· ויו עבוטו לערות ביעקב· וזכרתי את בריתי יעקוב: עמי בחירי מעל שלחני נרחק· ארחם ואזכור בזכות הוחק· ואף את בריתי יצחק: זרוים לארבע כרויי בלהך וכור· אשרוק ואקבץ עוד לבל ולמכור· ואף את בריתי אברהם אזכר: ברית שבת ותורה חברו להתאים· בנינם נוסדו הרים וגבוהים· כי בראשית ברא אלהים· כי בקיום שלשתן הגאלו עמיתי· שמרי משמרתי חקתי ותורתי· אך אשר ישמרו את שבתתי: יד ושם אתן לכם בביתי· טוב הצפון אשביעכם עמי ונחלתי· בחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: נופשי עונג ושמרי שבת מחוליו· תנו עוז לאלהים כגודל מפעליו· רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש: הכל יודוך

אופן

אזורי איטה ברואי יראה· אמיצי כח כבודו לנשאה· אטים רועדים ועובדים ביראה: אמרים למלכם תהלה נאה: ועמו כורתי ברית· מהללים לזוכר הברית: למלך המהלל· מי לא יהדר· למלך המשבח· מי לא יאדר· למלך הקדוש· לעלה ולהדר· לסלסל ולפאר· שבחו לסדר: ועמו ערבית ושחרית· מיחדים לזוכר הברית· יתגברו יתגברו· משרתי עליון· יתנשאו· יתנשאו· בעלי חזיון· יפארו· ויבארו· להללו בצביון· ישאו כנור עלי הגיון: ועמו כטל שארית· מפארים לזוכר הברית: עירי גבורה· מפעמי שכינה· עוטרי כתרים· לאלהי מעונה· עליון מרננים· בגילה ורנה· עשים מלאכתם באומן אמונה: ואום בת עברית· מהדרת לזוכר הברית: זמרה וברכה· שבח והודאה והלל· זקי השמלים· פוצחים למלל· זוהרי אל מלכם מכתירים למלל· זהירים זריזים· גדלו לסלל: ואום נאוה שחרחורית· משבחים לזוכר הברית: רכב אלהים אלפי רבותים· רוגשים קדוש קדוש במחנותיהם· רוחשים ברוך בלי עצלתים· רועשים ומניעים ספי אמותיהם: ואום התומה בברית· מברכת לזוכר הברית: והחיות

זולת **אות** ברית שלשתי למרפא עולם· בעננת קשת לזוכר ברית עולם· גזירה ויום נופש נתן בגבולם· ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם: דודי בם· מעוטרים בחורי בחוני· המסומנים ומאתתים להנצל מרשפי כויוני· וכל רואיהם יכירום· מותממים לפני· כי הם זרע ברך יי: זובדו צורים חמשה לברית בשרים· חצב אבות שנים המה היוצרים: טהורה שלשה ובן נון שתים הרים· ויעש לו יהושע חרבות צורים: יוסבו צורים לחרבות כמו להמול· כאשר מלו בצר שלשום ותמול· לכן סמכם בצווי משרת למול· עשה לך חרבות צרים ושוב מל: מטיב לנגן איש הבינים כפלחו· נזדמנו חמשתן ונעשו אחת לצלחו: סלק הברזל עצמו כזכר ארחו· ותטבע האבן במצחו: עסק מילה שבת דוחה עשיתה· פריעתה ומציצתה רחיצתה ואספלניתה· צורך מלאכה שאי אפשר מערב לעשותה· לקרבה אל המלאכה לעשות אתה: קנית קדם נחלתך מבין חמורים· ראותך תבוסת דם בהכותך בכורים· שדי תפדנו ואויבינו תפגע גזרים· כאשר שמע למצרים יחילו צורים: אל יקום בחסדו ניבו שנית למלאת· יחיש לרחמנו למלטנו מתלאות· כימי קדם יראנו נפלאות· גואלנו קדוש· שמו יי צבאות: עזרת וכו׳

תם יוצר של ס׳ ויקרא

סדר קריאת שנים מקרא ואחד תרגום

בע"ש אחר חצות יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום כי אחז"ל כל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו· דהיינו על דרך זה מצוה מן המובחר לקרות כל הפרשה ופרשה שנים מקרא עם הטעמים· ואחד תרגום בלי טעמים. ופרשה נקרא כאן פתוחה או סתומה לא שתה הסדרה כולה נקרא פרשה· ולא יפסיק בדבור משהתחיל לקרות שנים מקרא ואחד תרגום. ואם לא השלים שמו"ת בע"ש אחר חצות. מצוה שישלים שנים מקרא ואחד תרגום קודם שיאכל בשבת· ואם הוא אנוס שלא יכול להשלים שמו"ת קודם שיאכל בשבת· מ"מ מחויב להשלים קודם מנחה· ואחר שסיים שמו"ת יאמר תכף הפטרה השייכה לאותו שבת· אם הוא בע"ש יאמר ג"כ המזמור ה' מלך גאות לבש וכו' ואם הוא בשבת יאמר מזמור שיר ליום השבת וכו' דהיינו תורה נביאים וכתובים· יש נוהגין לומר ג"כ משנה דהשונה של יציאות השבת (סוף משנה) :

יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ. כיצד. העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים. פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא. העני חיב ובעל הבית פטור. פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכנים. בעל הבית חיב והעני פטור. פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא· שניהם פטורים· פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכנים שניהם פטורים :

ואח"כ יאמר אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת מאריכין לו ימיו ושנותיו ואח"כ משנה דהשונה של ספר יצירה: עשר ספירות בלי מה מספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע כמילת הלשון וכמילת המעור.

ואח"כ ילמוד דבר מה מזוהר כדי להבר את האהל להיות אחד. ומי שאין לו זוהר שיכול ללמוד קצת מזוהר מאותה סדרה שקרא שמו"ת יאמר זה המאמר.

זכור את יום השבת לקדשו רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. כיון דלא משכחת ביה מזוני מה ברכתא ביה. אלא הכי תני כל ברכאין דלעילא ותתאי ביומא דשביעאי תליין. ותניא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דההוא יומא מתברכין מיניה כל שית יומין עילאין. וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיה מההיא ברכאן דמתברכאן ביומא שביעאה. ובגיני כך מאן דאיהו בדרגא דהימנותא בעי לסדרא פתוריה בלילא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שית יומין דהא בההוא זימנא אזדמן ברכאן לאתברכא אבל שית יומין דשבתא. וברכאי לא אשתכח על פתורא ריקנא על כן בעי לסדרא פתורא בלילא דשבתא בנהמי ומזוני. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי :

דרך סלולה

הוא

חיבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם פי' רש"י ותרגום אונקלוס, ותרגום אשכנזי, ובאור ותקון סופרים: והפטרות וחמש מגילות, עם פי' רש"י ותרגום אשכנזי ובאור: וגם התפלות והיוצרות לשבתות השנה עם תרגום אשכנזי אשר הוספנו בהדפסה השניה הזאת

בפיורדא תק"פד

Fürth
Gedruckt und im Verlag bey
David Zürndorfer Isaacssohn

דרך סלולה

ספר רביעי
מחמשה חומשי תורה

והוא

ספר במדבר

הדפסה שניה

עם פירוש רש"י זצ"ל, ונכלל בתוכו פירוש מלות בלע"ז באר היטיב בלשון אשכנז, ותרגום אונקלוס ותרגום אשכנזי מהחכם הגדול מהור"ר משה דעססויא זצ"ל, ובאור ותיקון סופרים מהחכם המפורסם מוהר"ר שלמה דובנא זצ"ל, וגם ההפטרות וחמש מגלות עם פירוש רש"י זצ"ל ותרגום אשכנזי וביאור מהמתרגמים והמבארים המפורסמים.

ואף הקריאה לשבת וראש חודש ולארבע פרשיות, על הסדר, דף על דף במקומו הראוי.

והוגה על פי החומש המדויק והמפואר ממהור"ר **איצק פרעמסלא** ז"ל, אשר נדפס באמסטערדאם

ויגענו בשקידה רבה ובעיון נמרץ, להסיר מכשולי הטעיות **ולעשותו**

תקון סופרים,

תקון לכל סותבי ספרי תורות, לדעת ולהבין חסרות ויתירות, פתוחות וסתומות, על פי מסורה גדולה וקטנה, הכל כאשר נדפסו כבר פה פעם ראשונה.

ועתה בהדפסה השניה הזאת הוספנו פירוש נפלא, אשר בשם מורה דרך יקרא,

ועוד נוספו על המעלות הראשונות הנזכרות כמה מעלות טובות מועילות, לא יוכלו פה להמנות כי קצרה היריעה להיות בה כלולות, ותמצאם בהקדמת המדפיסים ספורות.

פיורדא

בבית ובדפוס כהר"ר איצק ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

לפרט **תורה צוה לנו משה** מורשה קהלת **יעקב** לפ"ק:

יג״ח ד׳ שיטין פנויות ותתחיל מתחלה שיטה ה׳

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃ ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ ד וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃ ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן

אונקלוס

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִּנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגוּלְגְּלָתְהוֹן׃ ג מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יַתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃ ד וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גֻּבְרָא גֻּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ ה וְאִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִי שַׁדָּי׃ ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן

תרגום אשכנזי

(א) אם ערסטען טאגע דעס צווייטען מאנאטעס, אים צווייטען יאהרע איהרעס אויזצוגעס אויז — מצרים, רעדעטע דער עווינע מיט משה אין דער וויסטע סיני, אים שטיפטסגעצעלטע, אונד שפראך:

(ב) נעהמט דיא זוממע דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראלס אויף, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, אללעס מעננליכע, הויפט פיר הויפט. (ג) פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן אין ישראל, זאללט איהר מוסטערן, דו אונד אהרן, נאך איהרן העערען. (ד) פאן יעדעם שטאממע זאלל אייך איין מאן אין דיזעם געשעפטע בייזטעהען, איין מאן, דער דאז הויפט זיינער פאמיליע איזט. (ה) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, דיא אייך בייזטעהען זאללען: פאם שטאממע ראובן אליצור, זאהן שדיאור;

(ו) פאם שטאממע שמעון שלומיאל, זאהן צורישדי;

(ז) פאם שטאממע יהודה נחשון

רש״י

א (א) וידבר במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחתם. דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו: לגלגלותם. על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) כל יוצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט.

טו אלה

באור

א (א) במדבר סיני באהל מועד, בעבור שהפסיק במצות השמיטה והיובל שאמר שהי׳ בהר סיני (כי על המצוה הזאת הזהירם ביום מתן תורה בכרות ברית את ישראל כאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו׳, ועי״ש בבאור משפטים ופ׳ תשא) חזר ואמר שהי׳ הדבור הזה במדבר סיני באה״מ ככל הדברו׳ אשר הזכיר מתחל׳ ס׳ ויקר׳ וכן יהיו כלם מכאן ואילך באה״מ כי מצות שהקים המשכן ויקרא אליו השם מאהל מועד לא כדבר בו אלא משם (הרמב״ן) וכן כתב הראב״ע, להודיע כי לא עלה משה על הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד, ע״כ. וכן נראה מלשון הפסוק שהדבו׳ הי׳ תמיד מאה״מ, שאמר ובבא משה אל אה״מ וגו׳ וישמע את הקול וגו׳ וידבר אליו (להלן ז׳ פ״ט): באחד לחדש השני, לפי שעתה הוצרכו להיות נכונים למסעיהם לא״י שהרי בעשרי׳ לחדש הזה נעלה הענן ויסעו למסעיהם ממדבר סיני לכן צוה למנותם בא׳ לחדש הזה, ושלא ימנו כ״א מבני עשרים ומעלה הראוים לצאת בצבא המלחמה, ואח״ז צוהו לסדרם על סדר הדגלים שיהי׳ לכל שבט ושבט מקום קבוע בנסעו ובחנותו: (ב) שאו, ת״א ויב״ע קבילו וכן תורגם בכ״א (אויפנעהמען): את ראש, מספר הכללי, ואמר שלא ימנם אחד אחד לדעת מספר הכללי לבד כ״א למשפחותם לבית אבותם, ר״ל שכ״א יתיחס למשפחותו׳ והמשפחות לשבטן ועי״ז ידעו מספר הפרטי של כל שבט ושבט, ויתכן שבעבור זה צוה השם שיקחו אתם את נשיאי השבטים שיהי׳ כל נשיא מונה פרטי שבטו ואח״כ ימסור כ״א המנין למשה: לגלגלתם, נקרא ראש האדם כן לפי שהוא עגול כגלגל ושרשו גלל וכפלה הפ״א והלמ״ד כמו קדקד שער, ונמצא המשקל הזה בחל״ם ובסג״ל עומד לגלגלת, בקע לגלגלת וממנו כאמר בכנויו בק״א במקום החל״ם גלגלתו כמו קטרת קטרתו, וממה שמצאנו ותקן גלגלתו (שופטים ט׳ כ״ג), ואת גלגלתו תקעו (ד״ה א׳ י׳ י״ד), נוכל לומר מדרך סברא שהסג״ל הראשון ישתנה לפת״ח בכנוי, כמו מן משמרת משמרתו, ואין ענין הכתוב שימנם בראשם כ״א ע״י שקלים בקע לגלגלת שהרי כבר הוה׳ שלא ימנם כ״א ע״י כופר נפשם: (ג) כל יצא צבא, יתכן שמלת צבא תואר הפעל היא לבד לא כאמור בצבא במלחמה, והעבור יציאת צבא: תפקדו, לשון בקידה במקום הזה והדומים אליו ענינו ההשקפה על סדר מערכ׳ העם ומספרו ותקונו

תרגום אשכנזי

נחשון, זאהן עמינדב;
(ח) פאם שטאממע ישׂשכר
נתנאל, זאהן צוער;
(ט) פאם שטאממע זבולן
אליאב, זאהן חלון;
(י) פאן דען קינדערן יוסף׳ס,
פאן אפרים אלישמע,
זאהן עמיהוד, פאן מנשה
גמליאל, זאהן פדהצור;
(יא) פאם שטאממע בנימן
אבידן, זאהן גדעוני;
(יב) פאם שטאממע דן
אחיעזר, זאהן עמישדי;
(יג) פאם שטאממע אשר
פגעיאל, זאהן עכרן;
(יד) פאם שטאממע גד
אליסף, זאהן דעואל;
(טו) פאם שטאממע נפתלי
אחירע, זאהן עינן.
(טז) דיזעס זינד דיא פער־
ארדנעטען דער געמיינע,
דיא פירסטן איהרער פעטער־
ליכען שטעממע; זיא ווארען
דיא הייפטער דער נאציאן.
(יז) משה אונד אהרן נאה־
מען אלזא דיא מעננער, דיא
מיט נאמען היר בענעננט
ווארדען, צו הילפע, (יח) לי־
סען דיא גאנצע געמיינע,
אם ערסטען טאגע דעס צווי־
טען מאנאטעס, צוזאממען
קאממען, דאס זיא זיך אנ־
געבען נאך איהרען געשלעכ־
טערן אונד פאמיליען, מיט
אנצייגע איהרער נאמען,
פאן צוואנציג יאהרען אן אונד
דאריבער, הויפט פיר הויפט,
(יט) זאוויא דער עוויגע דעם
משה בעפאהלען האטטע,
אלזא מוסטערטע ער זיא אין
דער וויסטע

תורה

בן־עמינדב: ח לישׂשכר נתנאל בן־צוער: ט לזבולן אליאב בן־חלן: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בן־עמיהוד למנשה גמליאל בן־פדה־צור: יא לבנימן אבידן בן־גדעני: יב לדן אחיעזר בן־עמישדי: יג לאשר פגעיאל בן־עכרן: יד לגד אליסף בן־דעואל: טו לנפתלי אחירע בן־עינן: טז אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם: יז ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות: יח ואת כל־העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על־משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגלגלתם: יט כאשר צוה יהוה את־משה ויפקדם

במדבר

אונקלוס

נחשון בר עמינדב: ח לישׂשכר נתנאל בר צוער: ט לזבולן אליאב בר חילון: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדה צור: יא לבנימין אבידן בר גדעוני: יב לדן אחיעזר בר עמישדי: יג לאשר פגעיאל בר עכרן: יד לגד אליסף בר דעואל: טו לנפתלי אחירע בר עינן: טז אלין מערעי כנישתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אנון: יז ודבר משה ואהרן ית גובריא האלין דאתפרשו בשמהן: יח וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא לגולגלתהון: יט כמא דפקיד יי ית משה ומננון

במדברא

באור

לאתו ובואו (וכל״א מוסטערן): (טז) אלה קריאי העדה, הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה, כאשר אמר נשיאי מטות אבותם. (רש״י ורא״בע): ראשי אלפי ישראל, כי היו בכל שבט כמה שרי אלפים והנשיא הי׳ ראש לכל אלפי שבטו: (יז) אשר נקבו, מענין נקבה שכרך, לשון פרישה, ולפי שבגזרת הפ״ן העבר בבנין נפעל ופעל הוא על תמונה אחת ופן יטעה החושב שהנו״ן בנקבה מן השרש ודגש הקו״ף לסימן בנין פעל, ושב הפעל על משה ואהרן שהם הפועלים, לכן הוסיף רש״י לבאר אשר נקבו (לו כאן) בשמות ר״ל שהדבר הוא והנפעלים כי הנו״ן לסימן ה. פעל והדגש לחסר נו״ן השרש: ויקח משה ואהרן, כשיקדים הפעל לפועל אז איננו שומר לא את המין ולא את המספר, וכן אשר פקד. משה ואהרן ונשיאי (להלן מ״ד), כי הי׳ ראוי ויקחו. אשר פקדו: (יח) הקהילו באחד לחדש, יזכיר זריזות משרע״ה במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאי׳ והקהיל את העד׳ והתחיל לפקוד אתם, אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני, להודיע שהי׳ המנין במקום ההוא לא ביום ההוא. (הרמב״ן): ויתילדו, הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם להתיחס על השבט. (רש״י), וכן ת״א ויב״ע אתיחסו, ואין הכונה שהי׳ צריכין להביא שטר. ועדים על זה כמו שהבין הרמב״ן ז״ל מלשון רש״י והשיג עליו, אלא שכל יחיד חקר לדעת יחוסו אם ע״פ ספר או ע״פ עדים וראיות, וזהו ענין התפעל, ויתילדו, כתנו לב לדעת תולדתם, וצריך לדעת שבעתיד מבנין נפעל וכל בנין התפעל מגזרה זו ישתנה לפעמים פ״א הפעל יו״ד לוי״ו כמו בהולד לו, מאה שנה יולד, והתודו את עונם, ועם ישראל יתוכח, ופעמים תשאר היו״ד, כמו ירה יירה, מעמי הארץ מתיהדים. וכן ויתילדו: (יט) ויפקדם, הוי״ו המהפכת במלה הזאת היא להמשך המאמר וחבור הקודם עם הנמשך וענינה כאשר צוהו השם כן פקדם, וכן

מתורגם

רש״י

טז אלה קריאי העדה. הנקראי׳ לכל דבר חשיבו׳ שבעדה: יז האנשים האלה. את שני׳ עשר נשיאי׳ הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: יח ויתילדו על משפחות׳. הביאו ספרי יחוסיה׳ ועידי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט:

מט אך

בְּמִדְבַּר סִינָי׃ שני ס

כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ

כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ

כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ

כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית

בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ כ וַהֲווֹ בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגוּלְגְלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כא מִנְיָנְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגוּלְגְלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית

אבהתהון

וויסטע סיני. (כ) דא וואַרען דיא נאַכקאָממען ראובן, דעס ערסטגעבאָרנען ישראל'ס, נאַך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פֿאַמיליען, מיט אנצייגע דער נאַמען, הויפט, פֿיר הויפט אַלעס מענגליכע, פֿאָן צוואַנציג יאַהרען אַן אונד דאַריבער, וואַז דיהנסט טהון קאַן, (כא) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאַממע ראובן: זעכס אונד פֿירציג טויזענד, פֿינף הונדערט. (כב) פֿאָן דען נאַכקאָממען שמעון, נאַך איהרער הערקונפֿט. געשלעכטערן אונד פֿאַמיליען, דיא געמוסטערטען מיט אַנצייגע דער נאַמען, הויפט פֿיר הויפט, אַללעס מענגליכע, פֿאָן צוואַנציג יאַהרען אַן אונד דאַריבער וואַז דיהנסט טהון קאַן, (כג) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאַממע שמעון: נײַן אונד פֿונפֿציג טויזענד, דרייא הונדערט. (כד) פֿאָן דען נאַכקאָממען גד, נאַך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאַמיליען, מיט אַנצייגע דער נאַמען, פֿאָן צוואַנציג יאַהרען אַן אונד דאַריבער, וואַז דיהנסט טהון קאַן, (כה) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאַממע גד, פֿינף אונד פֿירציג טויזענד, זעכס הונדערט אונד פֿונפֿציג:

(כו) פֿאָן דען נאַכקאָממען יהודה, נאַך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאַמיליען, מיט אַנצייגע דער נאַמען, פֿאָן צוואַנציג יאַהרען אַן אונד דאַריבער, וואַז דיהנסט טהון קאַן,

(כז) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאַממע יהודה: פֿיר אונד זיבענציג טויזענד, זעכס הונדערט.

(כח) פֿאָן דען נאַכקאָממען יששכר, נאַך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאַמיליען,

מיט

באור

ויתרגם כלו, ולא אמר ויפקדום לפי שאב על מטה לבד אינו העקר: (כא) פקודיהם, כנוי הרבים שב על פרטי השבטים ולהלן אבל בכי שמעון

אמר

לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ

ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ

לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: פ

לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם: פ

לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ

לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אבתם

אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: כט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: לו לִבְנֵי בִנְיָמִין תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לח לִבְנֵי דָן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אבהתהון

מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן,

(כט) דיא געמוסטערטן פאם שטאממע יששכר: פיר אונד פונפציג טויזענד, פיר הונדערט. (ל) פאן דען נאכקאממען זבולן, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן, (לא) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע זבולן: זיבען אונד פונפציג טויזענד, פיר הונדערט. (לב) פאן דען נאכקאממען יוסף, פאן דען קינדערן אפרים, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן, (לג) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע אפרים: פירציג טויזענד, פינף הונדערט.

(לד) פאן דען נאכקאממען מנשה, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן, (לה) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע מנשה: צוויא אונד דרייסיג טויזענד, צווייא הונדערט. (לו) פאן דען נאכקאממען בנימן, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן, (לז) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע בנימן: פינף אונד דרייסיג טויזענד, פיר הונדערט: (לח) פאן דען נאכקאממען דן, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט

אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ

מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

מד אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ מה וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה

אבתם

אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא: לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא: מא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא: מג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלָת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: מד אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ: מה וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל: מו וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: מז וְלֵוָאֵי

לשבטא

מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן,
(לט) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע דן: צוויא אונד זעכציג טויזענד, זיבען הונדערט.
(מ) פאן דען נאכקאממען אשר, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן,
(מא) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע אשר: איין אונד פירציג טויזענד, פינף הונדערט.
(מב) פאן דען נאכקאממען נפתלי, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאן צוואנציג יאהרען אן, אונד דאריבער, וואז דיהנסט טהון קאן,
(מג) דיא געמוסטערטען פאם שטאממע נפתלי: דרייא אונד פונפציג טויזענד, פיר הונדערט.
(מד) דיזעס זינד דיא מוסטערונגען, דיא משה אונד אהרן נעבסט דען צוועלף פירסטען ישראל'ס —, פאן יעדער פאמיליע איינעם —, פארגענאממען.
(מה) אלזא ווארען אללע געמוסטערטען דער קינדער ישראל'ס, נאך איהרען פאמיליען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואז אין ישראל דיהנסט צו טהון טויגט,
(מו) אללע דיזע געמוסטערטען צוזאממען ווארען: זעכס הונדערט אונד דרייא טויזענד, פינף הונדערט אונד פונפציג.
(מז) דיא לוים אבער, נאך

איהרען

באור

אמר ופקדיו בכנוי היחי' על השבט בכלל והמונן אחד: (מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל, ידיע שלא הי' בכל אלה כ"א מבני עשרים ומעלה: (מו) ויהיו כל הפקדים, עתה יודיע חשבון כלם בכלל, וכ"כ הראב"ע, ויהיה לפ"ז פסוק מ"ה מאמר לבדו ומלות מבן עשרים שנה וגו' הן כגוף המאמר, ויתכן שתהיינה כמו מאמר מוסגר לכך הועמדו בסופן בטעם מפסיק יותר מבתחלתן כדינו תמיד, ובעבור שהפסיק העניין, שב לומר שנית ויהיו כל הפקדים וגו', ואין בזה א"כ כ"א מאמר אחד וכן מתורגם בל"א: שש מאות אלף, ובמנין הראשון כאשר נוס על מלאכת המשכן היו ג"כ כמספר הזה, ופ' כי תשא הוקשה לרש"י איך אפשר שבשני המנינים ברחוק זמן ז' חדשים להיות מספרם שוה, ובבאור שמות (ל"ח כ"ו) יש ישוב נכון על קושיתו יע"ש: (מז) לא התפקדו, מורכב מבנין

הפעל

אבתם לא התפקדו בתוכם: פ
מח וידבר יהוה אל משה לאמר: מט אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל: נ ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתהו וסביב למשכן יחנו: נא ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת: נב וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם: נג והלוים יחנו סביב למשכן העדת ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלוים

לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו בניהון: מח ומליל יי עם משה למימר: מט ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית חושבנהון לא תקביל בגו בני ישראל: נ ואת מני ית ליואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוהי ועל כל די ליה אנון יטלון ית משכנא וית כל מנוהי ואנון ישמשוניה וסחור סחור למשכנא ישרון: נא ובמיטל משכנא יפרקון יתיה ליואי ובמשרי משכנא יקימון יתיה ליואי וחילוני דיקרב יתקטל: נב וישרון בני ישראל גבר על משרוהי וגבר על טקסיה לחיליהון: נג וליואי ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנשתא דבני ישראל　ויטרון

איהרען פאמיליען, זינד אונטער איהנען ניכט מיט געמוסטערט װארדען. (מח) דען דער עוױגע האטטע צו משה געזאגט, װיא פאלגט: (מט) דען שטאם לוי אללײן זאללסט דוא ניכט מוסטערן, אונד איהרע אנצאהל ניכט אױפנעהמען אונטער דען קינדערן ישראל׳ס. (נ) דוא זאללסט היניגעגען דען לוים דאז אמט אױפטראגען איבער דיא װאהנונג דעס צײגניססעס, איבער אללע געראטהע דערזעלבען אונד אללעס, װאז דאצו געהערט; זיא זאללען דיא װאהנונג אונד אללעס דאצו געהעריגע געראטהע טראגען, איהרע דיענסטע פערריכטען אונד זיך אום דיא װאהנונג לאגערן. (נא) װען דיא װאהנונג פארטגעבראכט װירד, זאללען דיא לוים זיא אױז אײנאנדער נעהמען, אונד װען זיא אירגענד װא בלײבען זאלל, מיססען דיא לוים זיא אױפשלאגען; אײן געמײנער, דער הינצוטריטט, זאלל דעס טאדעס זײן. (נב) דיא קינדער ישראל׳ס זאללען זיך לאגערן, יעדער מאן בײא זײנער טרופפע אונד בײא זײנער פאהנע, נאך איהרען העערען. (נג) דיא לוים אבער זאללען זיך אום דיא װאהנונג דעס צײגניססעס הערום לאגערן, דאמיט קײן צארן אױף — — דיא קינדער ישראל׳ס קאממע; דיא לוים זאללען

באור

הפעל והתפעל והנה הרב המחבר ספר יין לבנון נתן טעם ראוי להרכבת הבנינים ע"ש. ויתכן לומר לפי שכל שבט ושבט מנה את מספר אנשיו, ולא"ז היה ראוי שיאמר בבנין הפעל לבד, התפקדו בחיר"ק הה"א הבנין, ואול' היינו יכולי' לומ' שכלטוו להתפקד ולא עשו כאש' נלטוו, לכך הרכיב עליו בנין הפעל לומ' שלא נלטוו על כך, וכת ההרכבה הזאת כאומר בל"א זינד ניכט פערצײלאסט װארדן, זיך צו מוסטרן: (נ) ואתה הפקד את הלוים, עתה יבאר הסבה על שצוה שלא למנות את הלוים בתוך בני ישראל כי הם לא יהיו בכלל אנשי הצבא, אבל עבודתם תהי' במשכן וכל אשר לו: הפקד, הוראת שרש הזה בבנין הפעיל לשון מנוי על איזה שירו' ומתורג' בל"א אמט אױפטראגען: (נא) ובנסע המשכן, יבאר מה שאמר בכלו' הקוד' המה ישאו את המשכן והם ישרתוהו, אמר שהענין הזה יהי' בנסוע המשכן ויורידו אתו הלוים והם אהרן ובניו (כי על הלוים אמר להלן (ד' ט"ו) ולא יגעו אל הקודש עד כלות אהרן ובניו להורידו ולכסותו) ואז ישאוהו הלוים על סדר החלוקה לשלשה בתי אבותם: והזר, מבני לוי, ואם הוא ישראל: (נב) וחנו בני ישראל, יבאר על מה שאמר למעלה וסביב למשכן יחנו, אמר כי בני ישראל יחנו איש על מחנהו כמבואר בפרשה הסמוכה, ואולם הלוים יחנו בתוך המחנות קרוב למשכן העדות וישמרו שלא יקרבו זרים אל המשכן ולא יהיה קצף על העדה. ואחר שבאר הטעם שלא נמנו הלוים בתוך בני ישראל חזר לענינו הראשון לדבר ממספר בני ישראל שיחנו כל שבט ושבט על מקומו על סדר הדגלים, ואח"ז נוהו על מנין הלוים מבן חדש שיפדו את הבכורות וממנין השני מבן שלשים שנה הראוים לעבודת משא והודיעו סדר חניתם סביב למשכן ועבודת כ"א ימשפחה בתי אבותם, ואחר שנסדרו ונקבעו המחנות נוהו השם על קדושתן ולשלח הטמאי' מן המחנות:

רש"י

מט אך את מטה לוי לא תפקד וגו'. כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקדוש ברוך הוא שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: נ ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו (אסתר ב') ויפקד המלך פקידים: נא יורידו אותו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו: יומת. בידי שמים: נב ואיש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: נג ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים

הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ שלישי פ

ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ ח וּצְבָאוֹ

ופקדיו

אונקלוס

וְיִטְּרוּן לֵוָאֵי יָת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ נד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ׃

ב א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב גְּבַר עַל טִקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּקָבֵיל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ ג וּדְשָׁרַן קִידוּמָא מַדִּינְחָא טִקַּס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ ד וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשֵׁית מְאָה׃ ה וּדְשָׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ ו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ז שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן׃ ח וְחֵילֵיהּ

ומנינוהי

תרגום אשכנזי

זאללען דיא געשעפטע בייא דער וואַרנונג דעם ציגנים־סעם צו פערזאָרגען האבען׃ (כד) דיא קינדער ישראל׳ס טהאַטען אלזאָ; וויא דער עוויגע משה בעפאָהלען האַטטע, זאָ טהאַטען זיא.

ב (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראַך: (ב) יעדערמאַן פאָן דען קינדערן ישראל׳ס זאָלל זיך בייא זיינער פאַהנע, נאַך דעם ציכען זיינער פאַמיליע, האַלטען; אין אייניגער ענטפערנונג זאָללען זיא זיך אום דאַז שטיפטסצעלט הערום לאַגערן. (ג) געגען מאָרגען אונד זאָננענאויפגאַנג לאַגערן זיך דיא צור פאַהנע דעם לאַגערס יהודה געהערען, נאַך איהרען העערען; דער שטאַמפירסט דער קינדער יהודה: נחשון, זאָהן עמינדב. (ד) זיין העער, נעמליך זיינע געמוסטערטען, וואַרען אן דער צאַהל: פיר אונד זיבענציג טויזענד, זעכס הונדערט. (ה) נעבען איהם ליגען דיא צום שטאַמע יששכר׳ס געהערען; דער שטאַממפירסט דער קינדער יששכר׳ס: נתנאל, זאָהן צוער. (ו) זיין העער, נעמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאַהל: פיר אונד פונפציג טויזענד, פיר הונדערט. (ז) זאָדען דער שטאַם זבולן; דער שטאַממפירסט דער קינדער זבולן: אליאב זאָהן חלון. (ח) זיין העער,

נעמליך　זיינע

רש״י

גרים בעבודתם זו יהיה קלף כמו שמצינו במעשה קרח (במדבר י״ז) כי יצא הקצף וגו׳):

ב ב באותות. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו זה, צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר (בראשית נ׳) ויעשו בניו לו כן. כאשר צום יהודה ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום כולי כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג׳) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת. ומשה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים הקרויה קדם והיא זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור:

ט ראשונה

באור

ב (ב) על דגלו באתת, כל דגל יהיה בו מפה צבועה תלויה בו, צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כעין אבנו הקבועה בחשן. (רש״י), וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם, ומצוירי׳ עליו דודאי׳, ובדגל יהודה צורת ארי׳ כי בו המשילו יעקב, ובדגל אפרים צורת שור, מטעם בכור שורו, ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא. (ראב״ע): מנגד, מרחוק ובזה שב כורש שיעור ההרחקה אך רחוק יהי׳ ביניו וביניכם כאלפים אמה (יהושע ג׳ ד׳): (ג) קדמה מזרחה, הוראת מלת קדם על הרוב היא נגד מזרח והכפל לתוספת באור, כן כתב הרד״ק בשרש קדם. וראב״ע פי׳ תחלת מזרח כי צבא יהודה נוסע תחל׳ ואחריו מטה יששכר ואחריו מטה זבולן והיא יהוד׳ תחלת שלשת השבטים המזרחיים: לצבאתם, הכנוי שב על החונים, ואמר לצבאתם מן הנפרד צבאות לר״ל כי כל שבט ושבט צבא גדול הוא: (ד) וצבאו, של הנשיא הנזכר: ופקודיהם, כתב הראב״ע ופקודיהם או ופקדיו (האמור במטה יששכר וזבולן) אין הפרש ביניהם, ופירש׳ המפרשים כי ופקודיה׳ שב על החנים ופקודיו שב על הדגל, ע״כ. ויותר נכון כמו שאמר המתרגם האשכנזי שמלת ופקדיה׳ שבה על הצבא, כי צבא שם כללי הוא ויתכן לומר עליו בלשון רבים ובלשון יחיד כמו במלת עם לפעמי׳ יאמר בלשון יחיד, ופעמים בלשון רבים. העם ההולכים (ישעיה ט׳ א׳): (ה) והחנים עליו, ת״א דסמיכין ליה, וכן מתורג׳ בל״ח:

(ט) ראשונה

וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ט כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס י דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ יב וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ יג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ יד וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ טו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ טז כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃ ס יז וְנָסַע אֹהֶל־מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר

אונקלוס

וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ט כָּל מִנְיָנַיָא לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וּתְמָנַן וְשִׁתָּא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נָטְלִין׃ י טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ יב וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִי שַׁדָּי׃ יג וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ יד וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃ טו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ טז כָּל מִנְיָנַיָא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵתָא נָטְלִין׃ יז וְנָטֵיל מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵיוָאֵי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא

תרגום אשכנזי

זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: זיבען אונד פֿונפֿציג טויזענד, פֿיר הונדערט. (ט) אללע געמוסטערטען דעס לאגערס יהודה אן דער צאהל: הונדערט זעכס אונד אכטציג טויזענד, פֿיר הונדערט, נאך איהרען העערען; דיזע זאללען ביים צוגע דיא ערסטען זיין. (י) דיא פֿאהנע דעס לאגערס ראובן לאגערט זיך געגען מיטטאג, נאך איהרען העערען; דער שטאממפֿירסט דערקינדער ראובן: אליצור, זאהן שדיאור. (יא) זיין העער, נעמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: זעכס אונד פֿירציג טויזענד, פֿינף הונדערט. (יב) נעבען איהם לאגערן זיך דער שטאם שמעון; דער שטאממפֿירסט דער קינדער שמעון: שלמיאל, זאהן צורישדי. (יג) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען, אן דער צאהל: ניין אונד פֿונפֿציג טויזענד, דרייא הונדערט. (יד) אונד דער שטאם גד; דער שטאממפֿירסט דער קינדער גד: אליסף, זאהן רעואל. (טו) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: פֿינף אונד פֿירציג טויזענד, זעכס הונדערט אונד פֿונפֿציג. (טז) אללע געמוסטערטען דעס לאגערס ראובן אן דער צאהל: הונדערט איין אונד פֿונפֿציג טויזענד, פֿיר הונדערט אונד פֿונפֿציג, נאך איהרען העערען; דיא זאללען ביים צוגע דיא צווייטען זיין. (יז) הירויף ציהט דאז שטיפֿטסצעלט, נעמליך דאז לאגער דער לוים, מיטטען אין דען לעגערן;

זא

רש"י

ט ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרו' ונוסע מחנה יהוד' תחל' וכשהולכין הולכי' כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון: יז ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן

באור

(ט) ראשנה יסעו, ולא אמר בראשנה כי היא תואר הפעל ר"ל בנסיעה הראשונה יסעו: (י) תימנה, מגזרת ימין והוא צד דרום: (יד) בן רעואל, הוא דעואל הנזכר למעלה ונתחלפו האותיות הדומות במכתב, או שהי' לו אלה שני שמות: (טז) ושנים יסעו, הוא תואר הנוסעים וכן ושלשים יסעו, ובל"א (צווייטען, דריטטען): (יז) ונסע אהל מועד מחנה הלוים, שיעורו אהל מועד שהוא מחנה הלוים: בתוך המחנת, לאחר שני הדגלים הללו. (רש"י), על כרחנו לומר שכוונת הרב ז"ל על הקהתים נושאי המקדש, כי הם נסעו לאחר מסע שני דגלים, אחרי שבני גרשון ומררי נושאי המשכן נסעו אחר נסיעת יהודה קודם נסיעת ראובן וכן הוא בפ' בהעלתך ויסע דגל מחנה יהודה וגו' והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי, ואח"ז אמר ונסע דגל מחנה ראובן ואז נסעו הקהתים קודם דגל אפרים. וכן פירש"י ז"ל בעצמו בפ' בהעלתך ע"ש, ולראב"ע פי' בתוך המחנות הנזכרות דהיינו בין מחנה יהודה למחנה ראובן, והכוונה א"כ על בני גרשון ובני מררי נושאי המשכן, וכן פי' הרמב"ן ועיי"ש בפ' בהעלתך בענין הזה: כאשר יחנו כן יסעו, שכל המחנות של ישראל לא אל מחנה הלוים שהרי חנית בני גרשון במערב הי' וחנית מררי בצפון כמ"ש (להלן ג'), ועכ"ז היו בני גרשון ובני מררי יחדיו בנסיעתם אחר דגל יהודה, הרי שלא הי' סדר נסיעת הלוים כסדר חניתם. (ראב"ע), והנה כל זה לשטת האומר כקורה היו מהלכין, והי' א"כ סדר הליכתן על הדרך

כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃ ס יח דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ יט וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ כב וּמַטֵּה בִנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ כג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ כד כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃ ס כה דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ כז וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר וְנָשִׂיא לִבְנֵי

אשר

אונקלוס

מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְשָׁרַן כֵּן נָטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ לְטִקְסֵיהוֹן׃ יח טֵיקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ יט וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כ וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָה צוּר׃ כא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ כב וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ כג וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ כד כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וּתְמָנֵי אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתֵיתָא נָטְלִין׃ כה טֵיקַס מַשְׁרִית דָּן צִפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ כז וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר

וְרַבָּא

לבני

תרגום אשכנזי

זאָ וויא זיא ליגען, זאָ זאָלּלען זיא ציהען, יעדער אַן זיינעם אָרטע, אונטער איהרען פאַהנען. (יח) דיא פאַהנע דעס לאַגערס אפרים, נאַך איהרען העערען, לאַגערן זיך געגען אַבענד; דער שטאַממפירסט דער קינדער אפרים: אלישמע, זאָהן עמיהוד. (יט) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אַן דער צאַהל: פירציג טויזענד, פינף הונדערט. (כ) נעבען איהם דער שטאַם מנשה; דער שטאַממפירסט דער קינדער מנשה: גמליאל, זאָהן פדה צור. (כא) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אַן דער צאַהל: צווייא אונד דרייסיג טויזענד, צווייא הונדערט.

(כב) אונד דער שטאַם בנימן; דער שטאַממפירסט דערקינדער בנימן: אבידן, זאָהן גדעוני.

(כג) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אַן דער צאַהל: פינף אונד דרייסיג טויזענד, פיר הונדערט.

(כד) אַללע געמוסטערטען דעס לאַגערס אפרים: הונדערט אונד אַכט טויזענד, איין הונדערט, נאַך איהרען העערען; דיזע זינד ביים צוגע דיא דריטטען. (כה) דיא פאַהנע דעס לאַגערס דן לאַגערט זיך געגען מיטטערנאַכט, נאַך איהרען העערען; דער שטאַממפירסט דער קינדער דן: אחיעזר, זאָהן עמישדי. (כו) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אַן דער צאַהל: צווייא אונד זעכציג טויזענד, זיבען הונדערט.

(כז) נעבען איהם לאַגערן זיך דער שטאַם אשר; דער שטאַממפירסט דער קינדער

אשר

רש"י

הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו רוח שלצדו קרוי על ידו המיוחס לו לכל הושטת ידו היינ"ש אי"ש בלע"ז (והוא ענג כה"ן עז"י. ובל"א וואהין ער רייכען קאן): כ ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי:

א והלא

באור

הדרך הזה מחנה יהודה, בני גרשון ומררי, מחנה ראובן בני קהת, מחנה אפרים, מחנה דן, שכן כתוב בפ' בהעלתך, וא"כ מטה לוי מקצתן בין יהודה לראובן, ומקצתו בין ראובן לאפרים, אבל למ"ד כתיבה היו מהלכין, שעור הכתוב כפשוטו, ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך מחנות, כלומר כאשר יסעו ממקום למקו' אחר המחנות יהיו תמיד סביב למחנה הלוים, יהודה מפנים ואפרים מאחור, ראובן מימין ודן משמאל, כאשר יחנו כן יסעו, השעור שגם בדרך הליכתן ישמרו הסדר הזה, ותמיד יסע מחנה הלוים באמצע המחנות, וכן איתא בירושלמי מאן דאמר כתיבה מפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו, שכן משמעות פשטות הכתוב, ובפ' בהעלתך מדבר מן הסדר הזמני' שהם שומרי' בעקירתם ממקום החניי', שכאשר יתחילו לעקור ממקומם ולהתנועע, יהודה הראשון בזמן ואחריו גרשון ומררי, ואח"כ ראובן קהת וכו', שם מתורגם בל"א (אויפבועכען), וכאן יתורגם (ציהען): על ידו, על מקומו, ואין לשון יד זז ממשמעו רוח שלצדו קרוי עליו המיוחס לו לכל הושטת ידו, את כני;

אֲשֶׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ כח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כט וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ ל וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ לא כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם׃ פ

לב אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו׃ רביעי פ

ג א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה

אונקלוס

לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ כח וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כט וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ ל וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ לא כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה וְחַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נָטְלִין לְטִקְסֵיהוֹן׃ לב אִלֵּין מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ לג וְלֵיוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן שְׁרַן לְטִקְסֵיהוֹן וְכֵן נָטְלִין גְּבַר לְזַרְעִיתוֹהִי עַל בֵּית אֲבָהָתוֹהִי׃

ג א וְאִלֵּין תּוּלְדַת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל

תרגום אשכנזי

אשר = פגעיאל, זאהן עכרן. (כח) זיין הער נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: איין אונד פירציג טויזענד, פינף הונדערט.

(כט) אונד דער שטאם נפתלי; דער שטאמפירסט דער קינדער נפתלי: אחירע, זאהן עינן.

(ל) זיין העער, נעמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: דרייא אונד פונפציג טויזענד, פיר הונ = דערט. (לא) אללע געמוס = טערטען דעס לאגערס דן אן דער צאהל: הונדערט זיבען אונד פונפציג טויזענד, זעכס הונדערט; דיזע זינד ביים צוגע, אונטער איהרען פאהנען, דיא לעצטען.

(לב) דיזעס זינד דיא מוסט = ערונגען דער קינדער ישראל נאך איהרען פאמיליען; אללע געמוסטערטען דער לעגער, נאך איהרען העע = רען, צוזאממען אן דער צאהל: זעכס הונדערט אונד דרייא טויזענד, פינף הונ = דערט אונד פונפציג.

(לג) דיא לוים זינד ניכט מיט ——— געמוס = טערט ווארדען, זא וויא דער עוויגע משה בעפאהלען האטטע. (לד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אללעס; וויא דער עוויגע משה בע = פאהלען האטטע, זא לא = גערטען זיא זיך אונטער איהרען פאהנען, אונד זא צאגען זיא אויז, יעדער נאך זיינעם געשלעכטע אונד בייא זיינער פאמיליע.

ג (א) פאלגענדעס זינד דיא געשלעכטסרעגיסטער אהרן אונד משה, צו דער צייט, דא דער עוויגע

רש"י

ג א ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' אל משה. נעשו אלו תולדות שלו שלמדן מה

באור

איש"א בלע"ז. (רש"י), והוא (ענג כא"ן עו"י, ובל"א וואהין ערדייכן קאן): (ל) וצבאו ופקודיהם וגו': (לא) כל הפקדים וגו', הם דברי השם אל משה כמשך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן (שבתחלת זאת הפרשה, ובארו כל פקודי המחנות שהיו במספר תר"ג אלף תק"נ יחנו איש על דגלו) כי לא מנאום עתה פעם אחר'. (רמב"ן), וכתב עוד והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין (שהי' באחד לחדש) עד שנתקנו המחנות וחנו כן לדגליהם וכן נסעו (שהיה בעשרים יום לחדש) לא נפקד מהם איש, וזה מעשה נס שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה תוך זמן עשרים יום, עכ"ל. וכן כתב הרלב"ע:

ג (א) ואלה תולדת אהרן ומשה, תחלה מנה תולדת ישראל ואח"כ תולדת הלוים, אלא שהם חלוקים במניינם כיון שנחלקו בקדושתן כי אהרן ובניו נמשחו לכהונה ומשה וזרעו וכל אנשי שבטו לשרת את הכהנים במקדש כמ"ש ושרתו אתו (להלן י') ומנה כאן רק תולדת אהרן לבד ואח"ז במנין הלוים מונה גם בני משה כי אמר שם משפחת העמרמי (להלן כ"ז), ודאי הכונה על בני משה כי בני אהרן כבר הוזכרו לבדם ולא הי' לעמרם בנים רק אהרן ומשה, וכן הוא בד"ה (א' כ"ג י"ג), בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו הוא ובניו וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן. ויהי' לפ"ז הכתוב ואלה תולדת אהרן ומשה שב גם על פרשת מנין הלוים הסמוכה ששם נמנו גם תולדת משה:

ביום

יהוה את משה בהר סיני: ב ואלה שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: ג אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מלא ידם לכהן: ד וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבם אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם: פ
ה וידבר יהוה אל משה לאמר: ו הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו: ז ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן: ח ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבד את

אונקלוס

יי עם משה בטורא דסיני: ב ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: ג אלין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו דאתקרב קורבנהון לשמשא: ד ומית נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: ה ומליל יי עם משה למימר: ו קרב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ז ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנישתא קדם משכן זמנא למפלח ית פולחן משכנא: ח ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל

תרגום אשכנזי

עוויגע מיט משה רעדעטע אויף דעם בערגע סיני. (ב) דיזעס זינד דיא נאמען דער זעהנע אהרן; דערערסטגעבארנע נדב, זאדען אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (ג) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער אהרן, דיא צו פריסטערן געזאלבט ווארען, דיא ער נעמליך צום פריסטעראמטע איינגעזעצט. (ד) עז שטארבען אבער נדב אונד אביהוא פאר דעם עוויגען, אלז זיא פאר איהם אין דער וויסטע סיני געמיינעס פייער בראכטען, אונד הינטערליסען קיינע קינדער; אלעזר אונד איתמר פערוואלטעטען אלזא דאז פריסטעראמט אונטער איהרעם פאטער אהרן.
(ה) נון רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (ו) לאס דען שטאם לוי הערצו טרעטען, אונד שטעללע איהן פאר דען פריסטער אהרן, דאס זיא איהם דיהנען. (ז) זיא זאללען זיין געשעפט אונד דאז געשעפט דער גאנצען געמיינע, פאר דעם שטיפטסצעלטע, פערריכטען, אונד דען דיהנסט בייא דער וואהנונג פערזעהען, (ח) אללעס גערעטהע דעם שטיפטסצעלטעס אין אבאכט נעהמען, אונד אן דער שטעללע דער קינדער ישראל'ס דאז געשעפט איבערנעהמען, דען דיהנסט בייא דער

רש"י למפלה

מה שלמד מפי הגבורה: ב ושרתו אותו. ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר (במדבר י"ח) אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: ד (על פני אהרן אביהם. בחייו): ז ושמרו את משמרתו. כל מנוי שאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמר בגנתן והרס וכלא אין משמרתי ומשמרתך ש"ס וכן משמרות כהונה ולויה: ה ואת משמרת בני ישראל. שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחות' לפיכך
לוקחים

באור

ביום דבר ה' אל משה בהר סיני, שזהו קודם שהוקם המשכן אז היו ארבעה אבל בשנה שני' כשהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כ"א שנים, וכן כל מקום שנאמר בהר סיני זהו קודם שהוקם המשכן, אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני. (רשב"ם): (ג) הכהנים המשוחים, בשמן המשחה להיות כהנים גדולים: (ד) על פני אהרן אביהם, כתב הרמב"ן ואין הענין להגיד שכהנו בחיי אביהם כי כלל מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו, רק בעבור שאמר הכהני' המשוחים שהיו גם הם כ"כ כהני' גדולים נמשחים כמוהו בחייו ולא יעשה כן לדורות. וכתב עוד וז"ל והנכון כי על פני יחזור על הרחוק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם, וכן הוא (בד"ה א' כ"ד ב') וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היה להם וגו' ויכהן אלעזר ואיתמר וגו' עכ"ל. אך לפי דבריו יהיה ההפסק היותר גדול במלת ואיתמר והיה ראוי תחתיה האתנח: (ו) והעמדת אתו, שבט הוא שם כללי ויתכן לומר עליו בלשון יחיד ובלשון רבים לכך אמר ושרתו לשון רבים על השבט, וי"ו ושרתו היא כטעם הפי"ן המשמשת וביאורו שענין העמידה תהי' שישרתו אתו, כענין חי ה' אשר עמדתי לפניו (מ"א י"ז א'), וכן הועתק בל"א: (ז) ושמרו את משמרתו, התעסקות ענין המוטל על אדם להתעסק בו קרוי משמרת געשעפט, ואמר שהלוים יהיו לעזר אהרן במשמרתו במכשירי העבודות להגיף את הדלתות ולשיר על הקרבנות: ואת משמרת כל העדה, שכלן היו זקוקי' לצרכי המקדש אלא שהלוי' באים תחתיהם בשליחותם: (ח) ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל, בפסוק הקודם מדבר במכשירי עבודת הקרבנות המוטלים על ישראל ולכן אמר לפני אהל מועד וכאן הוא מדבר משמירת המשכן והכלים המוטלת על ישראל כל אלה יעשו הלוים במקומם. והרשב"ע כי' משמרת בני ישראל שישמרו שלא יגעו ישראלי' אל המשכן ואין כן משמעות המלות משמרת אל בני ישראל אבל משמעותו המוטלת על ישראל
לעשות

אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ ט וְנָתַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ יג כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה׃ חמישי פ

יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר׃ טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמשפחתם

אונקלוס

לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא׃ ט וְתִתֵּן יָת לֵוָאֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין יְהִיבִין אִנּוּן לֵיהּ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יב וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא פָּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי׃ יג אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דִּקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִּי לִי יְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ יד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ טו מְנִי יָת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן לְזַרְעִיָּתְהוֹן

תרגום אשכנזי

דער וואהנונג צו פערזעהען. (ט) דיא לוים זאללסט דוא דעם אהרן אונד זיינען זעהנען צואֶרדנען; זיא זאללען איהם פאן דען קינדערן ישראל'ס, אלז געשענקט, צוגעאֶרדנעט זיין. (י) אהרן אונד זיינען זעהנען אבער זאללסט דוא דאז אמט אויפטראגען, דאס זיא דאז פריכטערטהום וואהרנעהמען; איין געמיינער, דער הינצוטריטט, זאלל דעם טאדעס זיין. (יא) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (יב) מיינער זייטס, האבע איך דיא לוים אויז דען קינדערן ישראל'ס גענאממען, אנשטאט אללעס ערסטגעבארנען, דער ערסטען לייבעספרוכט, אונטער דען קינדערן ישראל'ס, זא דאס דיא לוים מיר געהערען. (יג) דען מיר געהערט אללעס ערסטגעבארנע; אלז איך אים לאנדע מצרים אללעס ערסטגעבארנע שלוג, האבע איך מיר אללעס ערסטגעבארנע אין ישראל, פאם מענשען ביז צום פיה, געהייליגט; זיא זינד אלזא מיין, איך, דער עוויגע! (יד) ווייטער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דער וויסטע סיני, אונד שפראך: (טו) מוסטערע דיא קינדער לוי, נאך איהרען פאמיליען אונד געשלעכטערן

באור

לעשות. וכן הועתק בל"א: (ט) מאת בני ישראל, כמו מתוך ב"י כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים (להלן ח' י"ט). (רש"י), ירצה בזה שאין הכונה במלת מאת שהעם הם הנותנים ברצונם אלא שהמ"ם תורה על החלק מן הכל ר"ל שהמקום נתן לאהרן חלק מישראל והם הלוי', לכך מביא רש"י מן הפסוק ואתנה וגו' שהמקום הוא הנותן ולא ישראל: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד, מלכו בזה הרשב"ם יורה על מנוי לא יזה שירות אף בכנין הקל כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ' ד'), וכן כאן לשון מנוי שיהיו ממונים על כהונת' כמו שמבאר והולך: ושמרו את כהנתם, קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים. (רש"י), ולפי' הראב"ע שישמרו את כהונתם שלא יבאו לידי פסלות אינו מתישב יפה המשך הכתוב והזר הקרב יומת, אבל לפירש"י נכון הוא שהכהנים ישמרו עבודתם שלא יקרב זר אליה: (יב) ואני הנה לקחתי, דבק עם הפרשה שלמעלה ושיעורו מה שאמרתי שיהיו הלוים נתונים לאהרן מהיכן זכיתי בהם כי אני לקחתי אותם לי תחת כל בכור בבני ישראל: והיו לי הלוים, שיהיו לי הלוים כאשר מבואר פעמים רבים שטעם הוי"ו כטעם השי"ן על הרוב: (יג) כי לי כל בכור, וכבר קדושת הבכורים מזמן הכותי כל בכור בארץ מצרי': ביום הכתי, אין הוראת' יום ממש כי באמת מכת בכורות היתה בלילה, אבל הוראתה על הזמן וכן רבים: לי יהיו, בעבור האתנח במלת עד בהמה נראה שכונת הכתוב שהמאמר לי יהיו חוזר על הלוים שבפסוק הקודם ובאורו ומטעם זה הדין שיהיו לי הלוים, וכן הועתק בל"א: (טו) מבן חדש ומעלה, כי טעם המנין הזה שיפטרו את הבכורות, לפיכך ימנו מיד שיצאו מכלל נפלים, אבל

דמנין

רש"י

לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר (שם י"ח) כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: ט נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרה המקום והוא נתנם לו שנאמר (שם ח') ואתנה את הלוים נתונים וגומר: י ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות והוא לשון מנוי: ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: יב ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל צריכין אותן לשירות שלי ע"י הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"א נבחרו תחתיהם: טו מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרותו שומר משמרת הקודש אמר ר' יהודה ב"ר שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר (שם כ"ו)

אשר

למשפחתם כל־זכר מבן־חדש ומעלה תפקדם: טז ויפקד אתם משה על־פי יהוה כאשר צוה: יז ויהיו־אלה בני־לוי בשמתם גרשון וקהת ומררי: יח ואלה שמות בני־גרשון למשפחתם לבני ושמעי: יט ובני קהת למשפחתם עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני מררי למשפחתם מחלי ומושי אלה הם משפחת הלוי לבית אבתם: כא לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי אלה הם משפחת הגרשני: כב פקדיהם במספר כל־זכר מבן־חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים וחמש מאות: כג משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה: כד ונשיא בית־אב לגרשני אליסף בן־לאל: כה ומשמרת בני־גרשון באהל מועד

אונקלוס

לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמנינון: טז ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: יז והוו אלין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: יח ואלין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי: יט ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אלין אנון זרעית ליואי לבית אבהתהון: כא לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אלין אנון זרעית גרשון: כב מניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא מניניהון שבעא אלפין וחמש מאה: כג זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא: כד ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל: כה ומטרת בני גרשון במשכן

תרגום אשכנזי

געשלעכטערן; אללעס מענגליכע, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דאריבער, זאָללסט דוא מוסטערן:

(טז) משה מוסטערטע זיא אויף דעם בעפֿעהל דעם עווי־גען וויא איהם געבאָטן וואָרדען. (יז) דיזעס וואָרען דיא קינדער לוי מיט נאָמען: גרשון, קהת אונד מררי. (יח) דיא נאָמען דער קינדער גרשון נאָך איהרען געשלעכטערן, וואָרען: לבני אונד שמעי. (יט) דיא נאָמען דער קינדער קהת נאָך איהרען געשלעכטערן, וואָרען: עמרם, יצהר חברון אונד עוזיאל.

(כ) דיא קינדער מררי, נאָך איהרען געשלעכטערן: מחלי אונד מושי. דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעם שטאַממעס לוי, נאָך איהרען פֿאַמיליען.

(כא) פֿאָן גרשון קאָם דאָז לבנישע אונד שמעישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא גרשונישע געשלעכטער.

(כב) זיא וואורדען געמוסטערט, נאָך דער צאָהל, נעמליך אַללעס מענגליכע פֿאָן איינעם מאָנאַט אונד דאריבער, אונד דער געמוסטערטען וואָרען: זיבען טויזענד אונד פֿינף הונדערט.

(כג) דיא גרשונישען געשלעכטער לאַגערן זיך הינטער דער וואָהנונג, געגען אבענד. (כד) דאָז פֿאַמיליענהויפטער גרשונער וואר אליסף, זאָהן לאל. (כה) איהרע הוט בייא דעם שטיפֿטסצעלטע וואר

רש"י

אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשתמנה מונה השבטים לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: טז על פי ה'. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם אמר לו הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאת מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': כא לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך: כה המשכן. יריעות התחתונות

באור

במנין השני כשימנו אל עבודתם ואז ימנם לא ימנו כ"א מבן שלשים שנה הראוים לעבודה: (כא) לגרשון משפחת הלבני, דבק אל הפסוק שלמטה וביאורו שתי משפחות גרשון שהם משפחת הלבני ומשפחת השמעי היו פקדיהם במספר כל זכר שבעת אלפים וחמש מאות: הלבני השמעי, וכן כלם בה"א הדעת מה שאין משפט הלשון שתבא עלשם עצם, אבל כל אלה הם שמות היחס, והראוי לבניי שמעי בשני יודי"ן אחת לעצם ואחת ליחס אלא שהוקלו ונפל יו"ד העצם והכתובה היא ליחס, ואמר פקדיהם בכנוי הנסתרים על המשפחות ולא אמר פקודיהן, לפי שהכנוי שב על פרטי המנוים שהיו זכרים: (כג) אחרי המשכן, נקרא המזרח והמערב בשם פנים ואחור כי פני האדם אל זריחת השמש ועל סדר זה נקרא דרום ימין וצפון שמאל ופי' אחרי כמו אחורי המשכן, ויקרא פאת מערב ימה בעבור הים הגדול שעל ידו, תהיה בכאן תוספת ביאור אחרי המשכן שהוא ימה: (כד) ונשיא בית אב, כי הי' נשיא לכל אחד משלשה בתי אבות שהם גרשון קהת ומררי, והנה למעלה לא הזכיר כ"א ע"ד כלל שהלוים יחנו סביב למשכן ועתה מודיע סדר חנייתם בפרט, גרשון למערב קהת לדרום ומררי לצפון המשכן ולפני המשכן משה אהרן ובניו: (כה) ומשמרת בני גרשון, אף כוונת הפרשה הזאת להודיע סדר עבודתם כי המנין הזה הי' מבן חדש בעבור פדיון הבכורות, אבל מפני

שהזכיר־

מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ ס כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ כח בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לב וּנְשִׂיא

נשיאי

אונקלוס

בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא וּפְרָסָא חוּפָאֵיהּ וּפְרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כו וּסְרָדֵי דְּדַרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אֲטוּנוֹהִי לְכָל פּוּלְחָנֵיהּ׃ כז וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת קְהָת׃ כח בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא תְּמָנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה נָטְרֵי מַטַּרְתָּא דְּקוּדְשָׁא׃ כט זַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן עַל צִידָּא דְּמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא׃ ל וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיַת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר עֻזִּיאֵל׃ לא וּמַטַּרְתְּהוֹן אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא וּמְנָרְתָא וּמַדְבְּחַיָּא וּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכָל פּוּלְחָנֵיהּ׃ לב וְאַמַּרְכְּלָא דִּמְמַנָּא עַל

רברבי

תרגום אשכנזי

זואר: דיא טעפפיכע דער וואָהנונג אונד דעס צעלטעס, דיא דעקקען דעסזעלבען אונד דער פֿאָרהאַנג פֿאָר דעם איינגאַנגע דעס שטיפֿטסצעלטעס, (כו) דיא אומהענגע דעס פֿאָרהאָפֿעס אונד דיא דעקקע אַם איינגאַנגע דעס פֿאָרהאָפֿעס, דער דיא וואָהנונג אונד דען אַלטאַר איינשליסט, נעבסט אַללען שטריקקען, דיא צו זיינעם דיענסטע געהערען. (כז) פֿאָן קהת קאַם ראַו עמרמישע, יצהרישע חברונישע אונד עזיאלישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא קהתיטען געשלעכטער, (כח) ——— אַללעס מעננליכע, פֿאָן איינעם מאָנאַט אַן אונד דאַריבער, אַכט טויזענד אונד זעכס הונדערט, דיא ביים היילִגטהום דען דיענסט פֿערזאָהען. (כט) דיא געשלעכטער דער קינדער קהת לאַגערן זיך אויף דער זייטע דער וואָהנונג, געגען מיטטאַג. (ל) דער פֿאַמיליענהויפט דער קהתיטען געשלעכטער וואַר: אליצפן, זאָהן עזיאל. (לא) איהרער הוט ווירד אַנפֿערטרויט דיא לאַדע, דער טיש, דער לייכטער, דיא אַלטערע אונד דיא היילִיגען גערעטהע, דיא צום דיענסט געברויכט ווערדען, דער איננערע פֿאָרהאַנג אונד וואַז דאַצו געברויכט ווירד. (לב) דאַז אָבערהויפט

אללער

רש"י

שהתחתונות: והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: כו ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: כט משפחות בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקת: לא והמסך. היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: לב ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כולם.

ועל

באור

שהזכיר שלשת בתי האבות וכהנתם מודיע ג"כ משמרת כל אחד ע"ד כלל, ולהלן (ד' א') במנין השני יזכיר עבודתם ומשאם ע"ד פרט: המשכן, הם היריעות התחתונות הנראות במשכן: והאהל, הם יריעות העזים שנעשו לאהל עליהם: מכסהו, כוללים בו מכסה עורות אלים ומכסה התחש וכל זה מבואר להלן בכתוב: ומסך פתח אהל מועד, הוא הוילון שבמזרח המקדש שלא הי' שם קרשים. (כו) ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח, פירושו חצר על המשכן שהוא בפנים החצר, ועל המזבח שהוא חוץ למשכן. (ראב"ע), ובפ' נשא (ד' כ"ה) פירש"י ז"ל כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב עכ"ל: ואת מיתריו, של משכן והאהל ולא של חצר. (רש"י), ואין בזה סתירה לפירושו בפ' נשא על פסוק ועמודי החצר וגו' ויתדותם ומיתריהם (להלן ד' ל"ב), שפי' שם שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היה עי"ש וכאן פי' ולא של חצר, לפי שכאן דבר הכתוב בכנוי היחיד; לכן פירש"י שכנוי היחיד שב רק על המשכן ולא על החצר כי על קלעי החצר צריך לומר מיתריהם כמ"ש בפ' נשא (שם כ"ו) שב גם על קלעי החצר, אבל אין דעת רש"י ז"ל שמיתרי הקלעים לא הי' במשא בני גרשון כמו שהבין הרא"ם ז"ל מדברי רש"י, ויהיו לפ"ד דברי רש"י סותרין זה את זה: (כז) ולקהת משפחת העמרמי, הם בני משה כי לא הי' לעמרם רק משה ואהרן והם לא חנו בתוך הקהתים בצד דרום כ"א קדמה מזרחה ולא נאמר א"כ למשפחת קהת כי אם בני משה לבד, ועיי"ש למעלה (ג' ח'): (לא) והמזבח, מזבח העלה ומזבח הקטרת: והמסך, היא הפרכת המבדילה בין הקדש ובין קדש הקדשים ואף היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי, הממונה

על

נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִזְרָחָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ לט כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ

אונקלוס

דִּבְרַבֵי לֵיוָאֵי אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא דִמְתַּחוֹת יְדוֹהִי מְמַנַן נָטְרֵי מַטְרַת קוּדְשָׁא: לג לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת מְרָרִי: לד וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא שִׁתָּא אַלְפִין וּמָאתָן: לה וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיַת מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִפּוּנָא: לו וּדְמְסִיר לְמִטַּר בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ: לז וְעַמּוּדֵי דְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן: לח וְדִי שָׁרַן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִידוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נָטְרִין מַטְרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל: לט כָּל מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ לְזַרְעֲיַתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא

תרגום אשכנזי

אללער פאַמיליענהויפטער דעס שטאַממעס לוי וואַר אלעזר, זאָהן דעס פריס־טערס אהרן, איבער דיא־יעניגע, וועלכע דען דיהנסט בייםׄ הייליגטהומע צו פער־זעהען פעראָרדנעט וואַרען. (לג) פאָן מררי קאַממט דאַז מחלישע אונד דאַז מושׁישע געשלעכט, דיזעס זינד דיא מרר׳ישען געשלעכטער. (לד) איהרע מוסטערונג, אללעס מעננליכע, פאָן איי־נעם מאָנאַט אַן אונד דאַרי־בער, אַן דער צאַהל: זעקס טויזענד אונד צוויי הונדערט. (לה) דאַז פאַמיליענהויפט דער מרר׳ישען געשלעכ־טער וואַר צוריאל, זאָהן אביחיל; זיא לאַגערן זיך אויף דער זייטע דער וואָהנונג, געגען מיטטערנאַכט. (לו) דאַז אַמט אונד דיא הוט דער קינדער מררי וואַר: דיא ברעטער דער וואָהנונג, דיא ריגעל, זיילען, פיסע אונד איבריגען גערעטהע, אונד וואַז צו זיינעם דיהנסט גע־הערט. (לז) דיא זיילען דעס פאָרהאָפעס אומהער, דיא פיסע, נעגעל, שטריקקע. (לח) פאָר דער וואָהנונג, נעמליך אויף דער מאָרגענ־זייטע דעס שטיפטסצעל־טעס, — — לאַגערן משה, אהרן אונד זיינע זעהנע, וועלכע דאַז אַמט דעס הייליג־טהומס צו פערוואַלטען האַט־טען, אים נאַמען דער קינדער ישראל׳ס; איין געמיינער דער הינצוטריטט, זאָלל דעס טאָדעס זיין: (לט) אללע מוסטערונגען דער לוים, דיא משה אונד אהרן, אויף בעפעהל דעס עוויגען, געמוס־טערט האַטטען — —, אללעס מעננליכע, פאָן איינעם מאָנאַט

רש״י

ועל מה היא נשיאתו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כולם: לח משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכיניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולי׳ בתורה שנאמר יהודה מחוקקי (תהלים ס׳) ומבני יששכר יודעי בינה (דברי הימים א׳ י״ב) וגומר מאתים ראשי סנהדראות ומזבולן מושכים בשבט סופר (שופטים ה׳)· לט אשר פקד משה ואהרן· נקוד על ואהרן לומר שלא היה נמנה במנין הלוים: שנים ועשרים אלף· ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות· בני קהת שמונת אלפים ושש,

באור

על כל ג׳ הנשיאים של שלשה בתי האבות הנזכרים הי׳ אלעזר: פקדת שמרי וגו׳, פירושו שהי׳ נשיא נשיאי הלוי ונשיא פקדת השומרים ר״ל לכולם על עבודתם ועל משאם, וכן הועתק בל״א. וראב״ע פי׳ שמלת נשיאי מושכת עצמה ואחרת עמה ור״ל שהי׳ נשיא של נשיאי פקדת שומרי וגו׳: (לח) והחנים לפני המשכן, ומבאר איזה הצד נקרא פני המשכן, קדמה לפני אהל מועד מזרחה ר״ל במזרח׳ של אהל מועד: למשמרת בני ישראל, שיהי׳ אהרן ובניו על המשמרת המוטלת על ישראל לעשות: (לט) שנים ועשרים אלף, ובפרטן נמצא שהיו כ״ב אלף

חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ ששי ס

מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ מא וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ

מד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם

אונקלוס

וּלְעֵלָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ מ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנֵי כָּל בּוּכְרָא דְּכוּרַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא וְקַבֵּל יָת מִנְיַן שְׁמָהַתְהוֹן׃ מא וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַהֲווֹ כָּל בּוּכְרָא דְּכוּרַיָּא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא׃ מד וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מה קָרֵיב יָת לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ מו וְיָת פּוּרְקַן מָאתָן ושבעין

תרגום אשכנזי

מאנאט אן אונד דאריבער, ווארען צווייא אונד צוואנציג טויזענד׃

(מ) דער עוויגע שפראך צו משה׃ מוסטערע אללעס ערסטגעבארנע מעננליכעס געשלעכטעס בייא דען קינדערן ישראל'ס, פאן איינעם מאנאט אן אונד דאריבער, אונד נים אנצאהל אונד נאמען אויף׃

(מא) אונד זאנדערע מיר, דעם עוויגען, דיא לוים אויז, שטאטט אללעס ערסטגעבארנען בייא דען קינדערן ישראל'ס, אונד דאז פיה דער לוים שטאטט אללעס ערסטגעבארנען ביים פיה דער קינדער ישראל'ס.

(מב) משה מוסטערטע, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען, אללעס ערסטגעבארנע בייא דען קינדערן ישראל'ס׃

(מג) דא וואר אללעס ערסטגעבארנע מעננליכעס געשלעכטעס, מיט אנצייגונג דער נאמען, פאן איינעם מאנאט אן אונד דאריבער, אן דער צאהל׃ צווייא אונד צוואנציג טויזענד, צווייא הונדערט דרייא אונד זיבענציג.

(מד) דא רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך׃

(מה) נים דיא לוים שטאטט אללעס ערסטגעבארנען בייא דען קינדערן ישראל'ס, אונד דאז פיה דער לוים שטאטט איהרעס פיהעס; אונד לאס דיא לוים מיר אייגען זיין, איך, דער עוויגע! (מו) צום לזועגעלד דער צווייא הונדערט דרייא אונד זיבענציג ערסט=

רש"י

ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: מ פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלים: מא ואת בהמת הלוים וגומר. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: מו ואת פדויי השלשה וגומר. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו השלשה ושבעים

באור

אלף וג' מאות, ואמרו חז"ל בבכורות (ה' ע"א) שאותן ג' מאות לוים בכורות היו ודיים שיפקיעו את עצמן, ויהי' פי' כל פקודי הלוים שיוכלו לפדות את הבכורות היו כ"ב אלף: (מ) פקד כל בכר זכר, לדעת כמה יהיו אשר יוכלו להפדות מקדושתן: (מה) קח את הלוים, פעם אחרת להודיעו משפט פדיון העודפים וביאורו כאשר תקח את הלוים ותמצא שיהיו הבכורים עודפים עליהם ולקחת חמשת וגו', כ"כ הרמב"ן; ויותר נראה פי' מהר"י אברבנאל, שלמעלה לא הי' כי אם הודעה למשה צורך מנין הבכורים, נתן לו סבה ואמר שיקח אח"כ את הלוים תחת בכורי ישראל, ולכך לא נאמר למעלה בלשון צווי מוחלט, וקח את הלוים, כי אם ולקחת, אחרי שמנה אותם וראה שהבכורים עודפים אמר לו השם בצווי מוחלט, שעכ"ז יקח את הלוים, והאיך יעשה בעודפים: (מו) פדויי השלשה וגו', סמיכות מלת פדויי קשה מאד בדקדוק, ורז"ל פי' שנסמכה מלת פדויי אל השם זר ובאמת רבים, ע"כ. ואיננו נכון כי איך יאמר בסמיכות פדויי העודפים שאיננה נסמכת אל המספר,

וְהַמָּאתָ֑יִם הָעֹֽדְפִים֙ עַל־הַלְוִיִּ֔ם מִבְּכ֖וֹר בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ מז וְלָקַחְתָּ֗ חֲמֵ֧שֶׁת חֲמֵ֛שֶׁת שְׁקָלִ֖ים לַגֻּלְגֹּ֑לֶת בְּשֶׁ֤קֶל הַקֹּ֙דֶשׁ֙ תִּקָּ֔ח עֶשְׂרִ֥ים גֵּרָ֖ה הַשָּֽׁקֶל׃ מח וְנָתַתָּ֣ה הַכֶּ֔סֶף לְאַהֲרֹ֖ן וּלְבָנָ֑יו פְּדוּיֵ֕י הָעֹדְפִ֖ים בָּהֶֽם׃ מט וַיִּקַּ֣ח מֹשֶׁ֔ה אֵ֖ת כֶּ֣סֶף הַפִּדְי֑וֹם מֵאֵת֙ הָעֹ֣דְפִ֔ים עַ֖ל פְּדוּיֵ֥י הַלְוִיִּֽם׃ נ מֵאֵ֗ת בְּכ֛וֹר בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לָקַ֣ח אֶת־הַכָּ֑סֶף חֲמִשָּׁ֨ה וְשִׁשִּׁ֜ים וּשְׁלֹ֨שׁ מֵא֥וֹת וָאֶ֖לֶף בְּשֶׁ֥קֶל הַקֹּֽדֶשׁ׃ נא וַיִּתֵּ֨ן מֹשֶׁ֜ה אֶת־כֶּ֧סֶף הַפְּדֻיִ֛ם לְאַהֲרֹ֥ן וּלְבָנָ֖יו עַל־פִּ֣י יְהוָ֑ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ שביעי פ

ד א וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ ב נָשֹׂ֗א אֶת־רֹאשׁ֙ בְּנֵ֣י קְהָ֔ת מִתּ֖וֹךְ בְּנֵ֣י לֵוִ֑י לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֥ית אֲבֹתָֽם׃ ג מִבֶּ֨ן שְׁלֹשִׁ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה וְעַ֖ד בֶּן־חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֑ה

פדיום ס"ה

אונקלוס

וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְיַתִּירִין עַל לֵיוָאֵי מִבּוּכְרַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגוּלְגַלְתָּא בְּסִלְעֵי קֻדְשָׁא תִּסַּב עֶשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פּוּרְקָן דְיַתִּירִין בְּהוֹן׃ מט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פֻּרְקָנְהוֹן מִן דְיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵיוָאֵי׃ נ מִן בּוּכְרַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יָת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ נא וִיהַב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פְּרִיקַיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַייָ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃

ד א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ ג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין

תרגום אשכנזי

ערסט־געבארנען בייא דען קינדערן ישראל׳ס, דיא מעהר זינד אלז דיא לוים, (מז) נים פיר יעדעס האופט פינף שקלים, נאך דעם געוויכטע דעס היילגטהומס — — —, דען שקל צו צוואנציג גרה. (מח) דיזעס געלד גיבסט דוא דעם אהרן אונד זיינען זעהנען, אלז איין לעזעגעלד פיר דיא איבערצעליגען אונטער יענען. (מט) משה נאהם דאז זילבער צום לעזעגעלד פאן דען איבערצעהליגען איבער דיא דורך דיא לוים אויזגעלעזטען. (נ) פאן דען ערסטגעבארנען דער קינדער ישראל׳ס נאהם ער דאז זילבער, נעמליך טויזענד דרייא הונדערט פינף אונד זעכציג שקל, נאך דעם געוויכטע דעס היילגטהומס. (נא) דיזעס זילבער, דאז איין לעזעגעלד וואר, גאב משה דעם אהרן אונד זיינען זעהנען, אויף בעפעהל דעס עוויגען, וויא דער עוויגע משה געבאטען האט.

ד (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (ב) נעהמט דיא אנצאהל דער קינדער קהת אונטער דען קינדערן לוי בעזאנדערס אויף, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען, (ג) פאן דרייסיג יאהר

רש״י

ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם הקח חמשת שקלים לגלגלת כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: מט העודפים על פדויי הלוים. על אותם שפדו הלוים בגופן: נ חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל. אמר ביצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה׳ שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם לפי הגורל:

ד ב נשא את ראש. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על

באור

ועוד איך יאמר על העודפים פדויים, והם אינן פדויים, והנכון כדעת הרד״ק שהכפרד פדויים איננו פעול, אבל הוא שם על כסף הפדיון (בל״א ריא לעזעגעלדער), והוא כמו פדיום אלא שאינו על משקלו, והיחיד ממנו פדוי ע״מ כסוי עור תחש, וכן הועתק בל״א, וכן דעת אונקלוס שתרגם מלת פדויי בפסוק הזה ובפסוק מ״ח, פורקן, ועל מלת פדויי הלוים פסוק מ״ט תרגם פריקי שהוא פעול ולא שם: (מט) הפדיום, שם תאר על הכסף כמו שפירשתי והמ״ם נוספת כדרך השמות הנגזרים מן הפעלים שתבא בהם אותיות האמנתי״ו נוספות, ותמצא בנו״ן נוספת כמו פדין נפשו: העדפים על פדויי הלוים, שהיו מרובים על אותן הבכורו׳ שנפדו על ידי הלוים עצמן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף, כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת לרע״ג בכורות, אמר משה כיצד אעשה בכור שאומר לו תן שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא כ״ב אלף פתקין וכתב עליהן בן לוי ורע״ג פתקין כתב עליהן ה׳ שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכן לפי הגרל. (רש״י):

ד (ב) נשא, מקור במקום צווי: (ג) מבן שלשים שנה, בעבור שהמכין הזה על אותן הראוים לעבוד ולמשא לכן לא ימנו כי אם מבן שלשים שאז בתחלת כחם ולא למעלה מבן חמשים שאז יחלש

תרגום אשכנזי

יאהר אן אונד דאריבער ביז צום פונפציגסטען יאהרע, ווער צום דיהנסטע טיכטיג איזט, ביים שטיפטסצעלטע איינע פערריכטונג צו האבען. (ד) דעם דיהנסט דער קינדער קהת ביים שטיפטס־צעלט זאלל דאז אללער־היילִיגסטע אנפערטרויעט ווערדען. (ה) אהרן אונד זיינע זעהנע קאממען, ווען דאז לאגער אויפברעכען וויל, נעהמען דען איננערן פארהאנג אב, בעדעקקען דאמיט דיא לאדע דעם צייג־ניססעס, (ו) שלאגען זיא פערנער איין אין איינע דעקקע פאן תחש־פעלל, בריטען אבען דאריבער נאך איין טוך פאן דונקעלבלויער וואללע, אונד לעגען דיא שטאנגען אן. (ז) איבער דען טיש צו דען שויבראדען בריטען זיא איין טוך פאן דונקעלבלויער וואללע, לע־גען דיא שיסעלן, שאא־לען, שטיצען אונד בעדעק־קענדע האלברעהרען דארויף, דאז טעגליכע בראד אבער זאלל אויף דעם טישע ליגען, (ח) בריטען דאריבער איין דונקעלראטהעס טוך, שלא־גען עז אין איינע דעקקע פאן תחש־פעלל איין, אונד לעגען דיא שטאנגען אן; (ט) נעהמען איין דונקעל־בלויעס טוך, וויקקעלן דאריין דען לייכטער דיא

במדבר ד

שנה כל־בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד׃ ד זאת עבדת בני־קהת באהל מועד קדש הקדשים׃ ה ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו־בה את ארן העדת׃ ו ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד־כליל תכלת מלמעלה ושמו בדיו׃ ז ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את־הקערת ואת־הכפת ואת־המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה׃ ח ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את־בדיו׃ ט ולקחו בגד תכלת וכסו את־מנרת המאור ואת־נרתיה

אונקלוס

חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עבידתא במשכן זמנא׃ ד דין פולחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא׃ ה ויעול אהרן ובנוהי במטל משריתא ויפרקון ית פרכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא׃ ו ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא ויפרסון לבוש גמיר תכלא מלעלא וישוון אריחוהי׃ ז ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסות נסוכא ולחם תדירא עלוהי יהי׃ ח ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי׃ ט ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוצינהא וית

באור

כהם: קדש הקדשים, המקודש שבכלם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי שרת. (רש"י): (ה) ובא אהרן ובניו בנסע המחנה, אחר נסיעת דגל יהודה קודם נסיעת דגל ראובן, וכן מבואר בפרשת בהעלתך ועיי"ש שם: והורדו את פרכת המסך, הפרכת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים יורידוה מן הקרסים שהיתה תלויה בהם וכסו בה את הארון: (ו) ונתנו עליו, כנוי לזכר כבתר שב על הארון: כסוי, שם כמו מכסה והוא פעול סמוך: בגד כליל תכלת, בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש, אבל היו מכסים אותו בפרכת שהיה המסך לו ומכסים את שניהם בכסוי עור תחש מפני הגשמים ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר, אבל בכל שאר הכלים היה נראה עליהם כסוי עור תחש מלמעלה. (רמב"ן), ורא"בע פי' ופרשו וכבר פרשו על פרכת המסך, ירצה בזה שהיה כסוי עור תחש ממעל לבגד כליל תכלת: ושמו בדיו, יתקנו הבדים שיהיו יוצאים מהטבעות כשעור ראוי לשאת על כתפיהם, כי לא סרו הבדים מהטבעות כמ"ש בטבעות הארן יהיו הבדים וגו': (ז) ועל שלחן הפנים, שיעורו שלחן לחם הפנים: הקערת ואת הכפת וגו' כלם מבוארים בפרשת מלאכת המשכן: ולחם התמיד עליו יהיה, על השלחן עצמו יהיה הלחם ועליהם בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואח"כ יפרשו על הכלים והשלחן בגד תולעת כי לכבוד הלחם שבו מסודר על השלחן כהלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים. (לשון הרמב"ן): (ח) וכסו אתו, בכנוי היחיד לפי שעל ידי פריסת בגד תולעת שני כבללו כל הכלים בכלל השלחן לפיכך יאמר אתו על השלחן וכל הכלים בכלל, אבל בפריסת בגד תולעת שני אמר ופרשו עליהם בכנוי הרבים כי אז היה השלחן עם הלחם לבד והכלים לבד על ידי הבדל בגד תכלת כמו שבארתי בשם הרמב"ן: (ט) ואת נרתיה, כתב רש"י לוצי"ש בלע"ז (בל"א לאמפען) שנותנין בהן השמן והפתילות: ואת כל כלי שמנה, תרגם אונקלוס וית כל מני שמושא, ובעיני יפלא מזה ידאה

רש"י

על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: ד קדש הקדשים המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: ה ובא אהרן ובניו וגומר. יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה. כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: ז קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתי במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי לשון מסך כמו אשר יוסך בהם: ט מלקחיה. כמין אצבעות שמושך בהם את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה. כמין כף ושוליה פשוטים

נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ י וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יא וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־
כל

אונקלוס

וְיָת צִבְתָהָא וְיָת מַחְתְּיָתְהָא וְיָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן׃ י וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא לְחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחָא׃ יא וְעַל מַדְבְּחָא דְּדַהֲבָא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי׃ יב וְיִסְּבוּן יָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן בְּקוּדְשָׁא וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתְהוֹן בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחָא׃ יג וְיִסְפּוּן יָת קִטְמָא דְּמַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי לְבוּשׁ אַרְגְּוָן׃ יד וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת כָּל מָנוֹהִי דִּי יְשַׁמְּשׁוּן עֲלוֹהִי בְּהוֹן יָת מַחְתְּיָתָא יָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַגְרֵפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא כֹּל מָנֵי מַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי׃ טו וִישֵׁיצֵי אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי לְכַסָּאָה יָת קוּדְשָׁא

תרגום אשכנזי

לאמפען, דיא צאנגע, דיא אשגעפעסליין, אונד אללע אהלגעפעסע, דיא דאצו געברויכט ווערדען; (י) טהון דען לייכטער אונד אללעס געררעטהע דעססעלבען אין איינע דעקקע פאן תחש־פעלל, אונד לעגען עז אויף איינע טראגע. (יא) איבער דען גילדנען אלטאר בריטען זיא איין דונקעלבלויעס טוך, וויקקעלן איהן אין איינע דעקקע פאן תחש־פעלל, אונד לעגען דיא שטאנגען אן; (יב) נעהמען אללעס דיענסטגערעטהע, וואמיט מאן אים היילגטהום דען דיענסט פערריכטעט, לעגען עז אין איין דונקעלבלויעס טוך, וויקקעלן זאלכעס איין אין איינע דעקקע פאן תחש־פעלל, אונד לעגען עז אויף איינע טראגע.

(יג) אלודען זאללען זיא דיא אשע פאם אלטאר פעגען, אונד איין פורפורפארבענעס טוך דאריבער בריטען, (יד) אללע זיינע געפעסע דארויף לעגען, מיט וועלכען מאן אויף דעמזעלבען דען דיענסט פערריכטעט, פפאנגען, גאבעלן, שויפעלן בעקקען, אללעס געררעטהע דעס אלטארעס, איינע בעדעקקונג פאן תחש־פעלל דאריבער בריטען, אונד דיא שטאנגען אנלעגען. (טו) ווען דאז לאגער אויפברעכען זאלל, זא מוס אהרן אונד זיינע זעהנע ערסט דאז איינוויקקעלן דעס היילגטהומס אונד אללער

רש"י

פשוטים ולא עגולים ואין לה מחיצה לפנים אלא מלדיה ואחיה נס את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוצ"ים בלע"ז (כבר מפורש לעיל) שנותנין בהן השמן והפתילות: י אל מכסה עור תחש. כמין מרצוף: יב את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקודש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתין בהן במזבח הפנימי: יג ודשנו את המזבח. מזבח הנחושת: ודשנו. את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן: ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינה שורפתו שהיה כופין עליה פסכתר של נחשת: יד מחתות. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן העשויה מעין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפנים שואבת את הגחלים: מזלגות. צנוריות של נחשת שבהן מכין בחברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלע"ז וודי"ל (כבר מבואר שמות כ"ז ג') והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: טו לכסות את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש. המנורה

באור

דאה על ככה בפי' זה, אם לא שהוקשה לו מגור המאמר הכמוך אשר ישרתו לה בהם: (י) אל מכסה עור תחש, כמין מרצוף. (רש"י), ורא"ית מדלא אמר וכסו אתם, או ופרשו עליהם, ולשון ונתנו אל מכסה משמעשהיה מתוקן לכך כמין נרתק (כלים ל"ב): ונתנו על המוט, כי לא היו טבעות בכלי מנורה שינשאו על ידי בדים: (יב) ולקחו את כל כלי השרת, כלי הקטרת שמשרתים בהם במזבח הפנימי לכך נאמר אשר ישרתו בם בקודש, ר"ל בתוך המשכן. (יג) ודשנו את המזבח, הסרת הדשן מעל המזבח, כי לדרך בנין פעל להורות לפעמים על הפך הפעלה, כמו את סוסיהם תעקר, לא תשאיר להם עקר וכן רבים: את המזבח, למעלה (פסוק י"א) אמר ועל מזבח הזהב, שהוא מזבח הפנימי ועתה ידבר ממזבח החיצון שהוא מזבח הנחשת ואין צורך לפרש אלא נחשת: (יד) ושמו בדיו, בטבעותיו: (טו) וכלה אהרן ובניו וגו' בנסע המחנה, אחר נסיעת מחנה יהודה, כמ"ש בפרשת

כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ מפטיר פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יח אַל־תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ יט וְזֹאת עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם

אונקלוס

קוּדְשָׁא וְיָת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא בְּמִיטַּל מַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵי קְהָת לְמִיטַּל וְלָא יִקְרְבוּן לְקוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן אִלֵּין מַטּוּל בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ טז וְדִי מְסִיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא וּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּמִנְחֲתָא תְּדִירָא וּמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא מַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בֵיהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי׃ יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ יח לָא תְּשֵׁיצוּן יָת שִׁבְטָא זַרְעִית קְהָת מִגּוֹ לֵוָאֵי׃ יט וְדָא עֲבִידוּ לְהוֹן וְיֵיחוּן וְלָא יְמוּתוּן בְּמִקְרַבְהוֹן לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵעֲלוּן וִימַנּוּן יַתְהוֹן

גבר

תרגום אשכנזי

אללער היילעגן געראֶטהע געענדיגט האבען, הערנאך זאללען דיא קינדער קהת הערבייא קאממען, אום צו טראגען, דאמיט זיא דאז היילגטהום ניכט אונמיטטעלבאר אנריהרען אונד שטערבען; דיזעס איזט דאז טראגעגעשעפט דער קינדער קהת ביים שטיפטסצעלטע. (טז) אלעזר, זאהן דעם פריסטערס אהרן, האטטע דיא אויפזיכט איבער דאז אהל צום לייכטען, דאז רייכערווערק ———, דאז טעגליכע אפפער אונד דאז זאלבאהל, אויסער דער אבעראויפזיכט איבער דיא גאנצע וואהנונג אונד וואז דרינגען איזט, דאז היילגטהום אונד זיינע געראֶטהע. (יז) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (יח) לאסט דען שטאם דער קהתישען געשלעכטער אונטער דען לוים ניכט פערדערבען! (יט) טהוט דיזעס מיט איהנען, דאמיט זיא ערהאלטען ווערדען אונד ניכט שטערבען, ווען זיא דעם אללערהייליגסטען זיך נאהען; אהרן אונד זיינע זעהנע זאללען צוערסט היניין געהען, אונד איינעם

רש״י

המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים: טז ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם. שמן וקטורת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן: פקודת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שחונה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: יח אל תכריתו. אל תגרמו

להם

באור

בפרשת בהעלתך, ועיומש״ל (ב׳ י״ז): וכלה, מורכב מעבר ועתיד, ר״ל שיהיה עבר בעתיד, וכן הועתק בל״א: לכסת את הקדש, הארון והמזבחות: ואת כל כלי הקדש, המנורה וכל כלי השרת: ולא יגעו, כדי שלא יגעו הקהתים אל הקדש עצמו טרם יכסוהו ויבאו ע״ז לחיוב מיתה, לכן הזהירם שלא יקרבו לשאת עד אחר שכלה אהרן ובניו לכסותם: (טז) ופקדת אלעזר, ביאורו הפשוט שהיה אלעזר ממונה עליהן הם המבוארים בסמוך: שמן המאור, לדעת רש״י שהי׳ ממונה עליהם לשאת אותם, ודעת הראב״ע והרמב״ן שהיה אלעזר פקיד עליהן נותן אותן ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות וחסידות והם ישאו אתם, ובהקים את המשכן יחזירום לידו, כי לא הזכיר באלעזר ונשא כמו בלוים, פקדת כל המשכן וגו׳, ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו, אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר הי׳ כמ״ש בפרשת נשא. (רש״י), ודלא כדעת הראב״ע ז״ל כי יש לי גם פקודת במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא, פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו ע״כ, ירצה שדעתו שאלעזר השתתף עם איתמר, גם בפקידת משא בני גרשון ומררי, ולכן תפש עליו הרמב״ן ז״ל ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר (לבד, ואין לאלעזר עמו שום פקידות במשמרת בני גרשון ומררי), ופי׳ בכאן בקדש ובכליו, וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש, כלומר נשיא פקדת משמרת הקדש שהם רק הכלים הנתונים ביד בני קהת, לכן דעת הרמב״ן כי בקדש ובכליו הוא ביאור על פקודת כל המשכן, ובילר הכתוב כך הוא, כי פקידת שמן המאור והקטרת והמנחה ושמן ופקידת כל המשכן, דהיינו בקדש ובכליו ר״ל בדברים המקודשים יותר והם הכלים הנתונים ביד בני קהת, את כל זאת היתה תחת משמרת אלעזר, כמו שאיתמר לבדו היה גזבר על בני גרשון ומררי למסור לכל אחד כליו בנסוע המשכן, ובחנותו יחזיר כל אחד כליו לידו, אלא שמלבד שהיה אלעזר גזבר על בני קהת היה גם כן נשיא על כל שלשה בתי אבות הלוים, ע״כ, וכן הוא דעת רש״י בפירוש סוף המקרא הזה, כי בפירוש תחלת הכתוב בענין פקודת שמן המאור ימאן הרמב״ן בפי׳ רש״י, כאשר הבאתי דבריהם למעלה: (יח) אל תכריתו, המוכחים הם משה ואהרן וצוה להם שלא יגרמו מיתה לבני קהת כמו שיבאר בסמוך, ולא הוצרך לזרום גם על בני גרשון ומררי לפי שלא היתה עבודתם בדברים המקודשים כל כך שלא יתחייבו מיתה על הנגיעה כמו במשא בני קהת: (יט) וחיו, יוסיפו חיים: ולא ימתו, בכרת, והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר אם לא יעשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו. (ראב״ע), ולפי פשוטו יתכן שהי׳ כפילת ענין לתוספת ביאור: אהרן ובניו יבאו ושמו אותם:

אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ

סדר נשא

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ כד זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא׃ כה וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד מִכְסֵהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ

אונקלוס

גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְמַטּוּלֵיהּ׃ כ וְלָא יֵעֲלוּן לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסַּן יָת מָנֵי קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן׃ כא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כב קַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִנּוּן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא עַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנֵי יָתְהוֹן כָּל דְּאָתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כד דֵּין פּוּלְחַן זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן לְמִפְלַח וּלְמִטַּל׃ כה וְיִטְּלוּן יָת יְרִיעַת מַשְׁכְּנָא וְיָת מַשְׁכַּן זִמְנָא חוֹפָאֵיהּ וְחוֹפָאָה דְסַסְגוֹנָא דִּי עֲלוֹהִי מִלְעֵילָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כו וְיָת סְרָדֵי דַרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דְּמַעֲלָנָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל

תרגום אשכנזי

איינעם יעדען זיינע פֿער־ריכטונג אונד זיינע לאַסט אנוויזען. (כ) זיא אַבער לאַסט ניכט הינײן געהען, צו שויען, ווען דאַז הייליגטהום איינגעהיללט ווירד, זיא ווירדען דעס טאָדעס זיין.

(כא) פֿערנער רעדעטע דער עוי־גע מיט משה, אונד שפּראַך: (כב) נים אויך דיא אַנצאַל דער קינדער גרשון אויף, נאַך אהרען פֿאַמיליען אונד געשלעכטערן. (כג) פֿאָן דרייסיג יאַהרען אַן אונד דאַריבער, ביז צום פֿונפֿציגסטען יאַהרע, זאַללסט דוא זיא מוסטערן, אַללעס, וואַז צום דיהנסטע טיכטיג איזט, אונד ארבייט פֿערריכטען קאַן ביים שטיפֿטסצעלטע. (כד) דיזעס איזט דיא אַר־בייט דער גרשונישען גע־שלעכטער, וואַז זיא געמליך צו טהון אונד צו טראַגען האַבען: (כה) זיא טראַגען דיא טעפּפּיכע דער וואָהנונג אונד דעם שטיפֿטסצעלטעס, דען איבערצוג אונד דיא אָבערסטע דעקקע פֿאָן תחש־פֿעלל, אונד דען פֿאָרהאַנג פֿאַר דעם איינ־גאַנגע דעם שטיפֿטסצעל־טעס; (כו) דיא אומהעגנגע דעס פֿאָרהאָפֿעס, דען פֿאָרהאַנג פֿאַר דעם איינגאַנגע אַם טהאָרע דעס פֿאָרהאָפֿעס, וועלכער דיא וואָהנונג אונד דען אלטאַר

רש"י

להם סימנו: כ ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירש למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובליעה שלו זהו כסויו:

כב נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה:

כה את יריעות המשכן. עשר התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: כו מסך פתח. וילון המזרחי: אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל

באור

אותם וגו', הם יתעסקו בהורדת המשכן והכלים ולכסות כל אחד ואחד עם הבגדים והמכסאות כמבואר בפרש' שלמעלה, וכאשר תכלה המלאכה האחת ואז ישאום הקהתים: (כ) ולא יבאו לראות כבלע וגו', רש"י ורא"בע בסוף דבריו פירשו מלת כבלע לשון כיסוי, וכן תרגם אונקלוס, ופירושו שלא יבאו הקהתים לראות את הקדש בעת שכותכים הקודש וכליו או הכסוי שהוא כבלע בתוכו, וכן פי' הרד"ק בשרשים, וכן המעתיק בל"א, והרשב"ם פי' שהוא לשון סתירה כשסותרין את ההיכל ה' נגלה ואם יראו ימותו, כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (שמואל א' ו' י"ט), כמו בלע ה' (איכה ב' ב'), ודרך אורחותיך בלעו (ישעיה ג' י"ב) עכ"ד, וכן פי' הרא"בע בתחלת דבריו, אמנם כל לשון סתירה והסרה שבתורות הפרש הזה הם כלם לשון השחתה מה שאין כן הכונה בסתירת המשכן בנסעו שלא היתה כאן כונת השחתה, אבל הכונה לחזור ולהקימו במקום חניתו, לכן היותר נכון בזה כמו שפירשתי:

(כב) נשא את ראש בני גרשון גם הם, לפי שהפסיק מעלה בפרשה אל תכריתו הוצרך עתה לומר גם על בני גרשון שימנה גם אותם, משא"כ בבני מררי האומר בסמוך בלי הפסק ביניהם לא הוצרך עוד לכפול הכנוי ולומר נשא את ראש בני מררי: נשא, המקור במקום צווי כמו זכור ושמור: (כג) לצבא צבא, להתחזק בכללה הלוים לעבוד עבודה והיא האמורה בפסוק הסמוך: (כה) את יריעת המשכן, כאן מבאר מה שאמר למעלה (ג' כ"ה) המשכן שהוא יריעות המשכן והן התחתונות הנראות בתוך המשכן, והאהל הן יריעות עזים העשויות לאהל עליהן: ואת מסך פתח אהל מועד, הוא הוילון שבמזרח שלא היו שם קרשים: (כו) אשר על המשכן ועל המזבח, כלומר הקלעים והמסך של חצר הסובבים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב. (רש"י), וכונתו שמלת אשר שב אל הקלעים והמסך שזכר, שהן מגינות על המשכן סביב: ואת כל אשר יעשה להם, ת"א יתעבד דיתמסר להון, ודעתו שהכנוי להם מושב על בני גרשון וכאומר ואת כל המעשה המוטלת עליהם יעבדו,

כי

הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם וְעָבָדוּ׃ כז עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃ כח זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ס כט בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם׃ ל מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ לא וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לב וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ לג זֹאת עֲבֹדַת

משפחת

אונקלוס

עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן וְיָת כָּל מָנֵי פּוּלְחָנְהוֹן וְיָת כָּל דְּיִתְמְסַר לְהוֹן וְיִפְלְחוּן: כז עַל מֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יְהֵי כָּל פּוּלְחַן בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְכָל מַטּוּלְהוֹן וּלְכָל פֻּלְחָנְהוֹן וְתִמְנוֹן עֲלֵיהוֹן בְּמַטְּרָא יָת כָּל מַטּוּלְהוֹן: כח דֵּין פּוּלְחַן זַרְעִית בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּמַטַּרְתְּהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: כט בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תִּמְנֵי יָתְהוֹן: ל מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנִנּוּן כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: לא וְדָא מַטְּרַת מַטּוּלְהוֹן לְכָל פּוּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי: לב וְעַמּוּדֵי דְּרָתָא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן לְכָל מָנֵיהוֹן וּלְכֹל פּוּלְחָנְהוֹן וּבִשְׁמָהָן תִּמְנוֹן יָת מָנֵי מַטְּרַת מַטּוּלְהוֹן: לג דֵּין פָּלְחַן

זרעית

תרגום אשכנזי

אַלטאַר אומגיבט, דיא שטריקקע אונד אַללעס געריטהע, ראָז דאַבּיי געברויכט ווירד; וואָז דאַבּייא צו טהון איזט, זאָללען זיא פֿערריכטען. (כו) נאָך דעם בעפֿעהלע אַהרן אונד זיינער זעהנע זאָלל דיא אַרבייט דער גרשונישען קינדער איינגעריכטעט ווערדען, וואָז זיא צו טראַגען אונד צו טהון האָבען; אונד איהר זאָללט איהנען אַללעס, וואָז זיא צו טראַגען האָבען, צור הוט אַנפֿערטרויען. (כח) דיזעס איזט דיא פֿערריכטונג דער געשלעכטער דער גרשונישען קינדער ביים שטיפֿטסצעלטע; דיא פֿערוואַלטונג שטעהט אונטער דער אויפֿזיכט איתמר, זאָהנס דעס פּריסטערס אהרן. (כט) דיא קינדער מררי זאָללסט דוא מוסטערן נאָך איהרען געשלעכטערן אונד פֿאַמיליען. (ל) פֿאָן דרייסיג יאַהרען אָן אונד דאַריבער, ביז צום פֿונפֿציגסטען יאַהרע, זאָללסט דוא זיא מוסטערן; וואָז צום דיהנסטע טויגט, דען דיהנסט דעס שטיפֿטסצעלטעס צו פֿעררichטען. (לא) דיזעס איזט איהרע פֿערריכטונג, וואָז זיא נעמליך טראַגען אָדער זאָנסט ביים שטיפֿטסצעלטע טהון זאָללען: דיא ברעטער דער וואַנדונג, דיא ריגעל, דיא זיילען אונד דיא פּיסע; (לב) דיא זיילען דעס פֿאָרהאָפֿעס אומהער, דיא פּיסע, נעגעל אונד שטריקקע נעבסט אַללען געריטהען, אונד וואָז דאראָן צו טהון איזט; איהר מיסט איהנען יעדעס נאַמענטליך דאָז געריטהע אַנווייזען, דאָז ער צו בעאָבאַכטען אונד צו טראַגען האַט. (לג) דיזעס איזט דיא פֿערריכטונג דער

רש"י

ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: כז על פי אהרן ובניו. ואי זה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: לב ויתדותם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו לירעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין

באור

כי העסק המוטל על האדם לעשותו נקרא מעשה, כמו ומעשהו בכרמל (ש"א כ"ה ב'). ר"ל עסקיו, והיותר נכון שמלת להם מוסבה על המשכן והמזבח הנזכרים בפסוק זה, וכן פירושו ואת כל אשר יעשה לכלי המשכן ולמזבח, כי כלים רבים היו, הכל יהיה בעבודת בני גרשון. (רמב"ן ורא"בע): (כו) על פי אהרן ובניו תהיה, באורו שכל עבודת משא בני הגרשני תהי' ע"פ מצות אהרן ואלעזר שהי' נשיא על כלם כמ"ש למעלה (ע"ז) שהם ימנו פלוני מבני גרשון ישא כלי פלוני וכן כלם, ואח"ז אמר ומשמרתם ביד איתמר, שהוא היה גוזר עליהם שיעשו כמצות אהרן ואלעזר ובהקים המשכן יחזירו הכלים לידו, וכן משא בני מררי ועבודתם היתה ג"כ במצות אהרן ואלעזר אלא שאיתמר היה גוזר עליהם: (לב) ויתדתם ומיתריהם, של העמודים כי היתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היה והן היו בשפת הקלעים למטה שלא תגביהם הרוח וכתן הוא מדבר

מוקדום

מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ לד וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לו וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לז אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ שני ס

לח וּפְקוּדֵי בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ מא אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם

למשפחתם

אונקלוס

זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: לד ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לה מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: לו והוו מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: לז אלין מניני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: לח ומניני בני גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לט מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: מ והוו מניניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: מא אלין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי: מב ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מג מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: מד והוו מניניהון

לזרעיתהון

תרגום אשכנזי

דער געשלעכטער דער מררי־שען קינדער, ——————— ביים שטיפטסצעלטע אונ־טער דיא אויפזיכט דעס איתמר, זאָהנס דעס פריסט־ערס אהרן. (לד) משה, אהרן אונד דיא פירסטען דער געמיינע מוסטערטען דיא קהתישען קינדער נאָך איהרען געשלעכטערן אונד פאַמיליען, (לה) פאָם דרייסיגסטען יאַהרע אָן אונד דאַריבער ביז צום פונפציגסטען יאַהרע, וואז צום דיהנסט טויגט, ביים שטיפטסצעלטע עטוואז צו פערריכטען. (לו) דיא אנצאַהל דער גע־מוסטערטען נאָך איהרען געשלעכטערן וואַר: צוויא טויזענד, זיבען הונדערט אונד פונפציג. (לז) זאָ פיל וואַרען דער געמוסטער־טען דער קהתישען געשלעכ־טער, דיא ביים שטיפטס־צעלטע פערריכטונג האַט־טען, וועלכע משה אונד אהרן, אויף בעפעהל דעס עוויגען דורך משה, געמוס־טערט האַטטען. (לח) דיא געמוסטערטען דער קינדער גרשון נאָך איהרען געשלעכ־טערן אונד פאַמיליען, (לט) פאָם דרייסיגסטען יאַהרע אָן אונד דאַריבער ביז צום פונפציגסטען יאַהרע, ווער צום דיהנסטע טויגט, צור אַרבייט ביים שטיפטס־צעלטע, (מ) דיזע געמוס־טערטען נאָך געשלעכטערן אונד פאַמיליען וואַרען אין דער צאַהל: צוויא טויזענד, זעכס הונדערט אונד דרייסיג. (מא) זאָ פיל וואַרען דער געמוסטערטען פאָם גע־שלעכטע דער קינדער גרשון, וואַז ביים שטיפטסצעלטע פערריכטונג האַטטע, וועל־כע משה אונד אהרן, אויף בעפעהל דעס עוויגען, גע־מוסטערט. (מב) דיא גע־מוסטערטען דער געשלעכ־טער דער מררישען קינדער נאָך געשלעכטערן אונד פאַ־מיליען, (מג) פאָם דריי־סיגסטען יאַהרע אָן אונד דאַריבער ביז צום פונפציג־סטען יאַהרע, ווער צום דיהנסטע טויגט, ביים שטיפטסצעלטע אַרבייט צו פערריכטען, (מד) דיזע געמוסטערטען נאָך איהרען געשלעכטער־וואַרען

באור

איתדות ומיתרי העמודים לתלות בהן הקלעים לשפתם העליונה והן היו במשא בני מררי. (רש"י): **ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם,** שיפקד ביד כל איש במספר שמות לגלגלתם כלי משאם יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר איש פלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר, והיתה זאת גם במשא בני גרשון והזכיר בבני מררי בעבור כובד משאם שלא יקל

לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ מה אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שלישי פ

ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־

צרוע

אונקלוס

לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ מה אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ מו כָּל מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יַת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ מז מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מח וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנָן׃ מט עַל מֵימְרָא דַּייָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דִּי פַקֵּד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃

ה א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל

דדאיב

תרגום אשכנזי

ווארען אן דער צאהל: דרייא טויזענד אונד צווייא הונדערט. (מה) דאז פיל ווארען דער געמוסטערטען דער געשלעכטער דער מרריטען קינדער, וועלכע משה אונד אהרן, אויף בעפעהל דעם עוויגען דורך משה, געמוסטערט האט־טען. (מו) אללע געמוס־טערטען צוזאממען, דיא משה, אהרן אונד דיא פירסטען ישראל'ס בייא דען לוים געמוסטערט, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען,

(מז) פאם דרייסיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער ביז צום פונפציגסטען יאהרע, ווער איינע ארבייט פער־ריכטען אדער איינע לאסט טראגען קאן בייא שטיפטסצעלטע,

(מח) אללע דיזע געמוס־טערטען צוזאממען ווארען אן דער צאהל: אכט טוי־זענד, פינף הונדערט אונד אכטציג. (מט) נאך דעם בעפעהלע דעם עוויגען דורך משה האטטע מאן יעדעם זיינע ארבייט אונד זיינע לאסט אנגעוויזען, אונד דיא מוסטערונגען פערריכטעט, דיא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען האטטע.

ה (א) דער עוויגע רע־דעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) געבי־טע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא אויז דעם לאגער שאפפען

יערען

רש"י

וקונסין כמו ששנויה במלאכת המשכן: מז עבודת עבודה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבודת משא. כמשמעו: מט ופקודיו אשר צוה ה' את משה. אותן הפקודים היו במצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים:

ה ב צו את בני ישראל וגומר. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום כדאית' במס' גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם

בשעת

באור

יקל אחד ממשאו ויטיל על חברו. (הרמב"ן): (מו) כל הפקדים אשר פקד משה ואהרן, הפסוק הזה הוא נושא המאמר להפסוק הסמוך אחריו, להודיע שכל הפקודים האלה לא היו פחות מבן שלשים שנה: (מז) עבדת עבדה, הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת. (רש"י), וגם יתכן לדעתי שהכתוב בא לכלול במנין הזה גם אהרן ובניו, לכן אמר כל הבא לעבוד עבודת עבודה שהם אהרן ובניו שלא היה להם עבודת משא כי אם להשגיח ולצוות על משא שלשת בתי האבות, ועבודת משא הם בני גרשון קהת ומררי כלם הם בכלל המספר, ולפ"ז לא הזכיר הכתוב כפילת הלשון הזה בכל אחד משלשה בתי אבות רק במספר הכללי לבד, ועל דרך הפשט אינו כסמיכות אמתי, אבל ר"ל איזה עבודה מן עבודות שתהי' ולפיכך לא אמר עבודת העבודה בה"א הידיעה, וכן תרגם האשכנזי: (מח) ויהיו פקדיהם, בפסוק הזה מודיע סכום המנין כמה היה, לכן האתנח במלת פקדיהם שהוא הנושא כמ"ש למעלה, (מט) על פי ה' פקד אותם ביד משה, באורו על פי ה' ביד משה פקד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו, ויהיה הוראת פקד בכאן לשון מנוי שמנה כל אחד מהלוים על משאו: ופקדיו, הוא לשון מנין, כמ"ש בפרטי הוראות השרש הזה בספרים הקודמים, והכתוב מודיע שכן לבני לוי והן המספר והמנין של כל שבט ושבט את הכל עשו כאשר צוה ה'

ה (ב) וישלחו מן המחנה, אחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות והניתן צוה לשלח הטמאים מן המחנות: וישלחו, שלש מחנות היו שם חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה, חנית הלוים סביב היא מחנה לויה, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע רוחות היא, מחנה ישראל, הצרוע נשתלח חוץ לכלן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן שתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שם

והוא

צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב

הָאָשָׁם

אונקלוס

דְּדָאֵב וְכָל דְּמִסְאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחֻנּוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ו מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַעְבְּדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וְיֵחוֹב אֱנָשָׁא הַהוּא׃ ז וִיוֹדוּן יָת חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבַדוּ וְיָתִיב יָת חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְהַב לֵיהּ׃ ח וְאִם לֵית לִגְבַר פָּרִיק

לאתבא

תרגום אשכנזי

יעדען אויזזעצציגען, יעדען, דער מיט דעם בעזען פלוס בעהאפטעט איזט, אדער זיך אן איינער לייכע פעראונרייניגט האט. (ג) עז מאג מאננספערזאן אדער פרויענספערזאן זיין, זא מיסט איהר זיא פארטשאפפען, נעמליך אויז דעם לאגער הינויז שיקקען, דאמיט זיא ניכט איהר לאגער פעראונרייניגען, אין וועלכעם איך אונטער איהנען רעזידענץ האלטע. (ד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אלזא, אונד שאפפטען דערגלייכען פערזאנען אויז דעם לאגער פארט; וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען, אלזא טהאטען דיא קינדער ישראל'ס. (ה) פערנערער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (ו) זאגע דען קינדערן ישראל'ס: ווען איין מאן אדער איינע פרויא זיך אויף אירגענד איינע ווייזע אן איהרעם נעבענמענשען פערזינדיגט, אונד דאדורך איין פערברעכען געגען דען עוויגען בעגעהט, דיא פערזאן אבער ערקעננט איהרע שולד: (ז) זא זאללען זיא דיא זינדע, וועלכער זיא געשהאן, עפפענטליך בעקעננען, דיא הויפטזוממע דער פערשולדונג ווידער ערשטאטטען, נעבסט דעם פינפטען טהיילע דאריבער —; דיזעס מוס ער דעמיעניגען געבען, אן דעם ער זיך פערשולדעט האט. (ח) ווען אבער דער מאן קיינען פערוואנדטען האט, דעם

דאז

רש"י

בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש במדבר סיני היא מחנה לויה. ומהם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. הצרוע נשתלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש אדם מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכ' פסחי': טמא לנפ'. דמסאב לטמי נפש' דאנש' או' אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה אדריאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות: ו למעול מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומועלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגומר ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר. והשנית על גזל הגר שהוא ניתן לכהנים: ז את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו: ח ואם אין לאיש

גואל

באור

והוא מדברי חז"ל במסכת פסחים (דף ס"ז ע"א), בדד ישב מחוץ למחנה, שלא יהיו טמאין אחרים יושבים עמו, יכול יהיו זבין וטמאי מתי' משתלחין למחנה אחת, תלמוד לומר ולא יטמאו את מחניהם (היו"ד שלפני הכנוי מורה שהנפרד מחנים לשון רבים) ליתן מחנה לזה ומחנה לזה, ופי' רש"י והתם תרי מחנות כתיבי וישלחו מן המחנה ומחוץ למחנה תשלחום, והאי מחוץ למחנה האמור במצורע לתת לו מחנה שלישית ע"כ שהרי האמירה התורה במצורע שישב בדד במקום שאין טמאים אחרים יושבי' שם, ובטמא מת הקילה התורה שיצא תוך מחנה לויה מן ויקח משה את עצמות יוסף (בראשית י"ג כ'), ולא נשתלח רק ממחנה השכינה, טומאות הזב חמורה ממנה לפי שטומאה יוצאה עליו מגופו, לכן נשתלח מן שני מחנות, ועיין מה שהקשה הרא"ס: (ג) מזכר עד נקבה, שהיתה מצורעת או זבה או טומאת מת או נדה: (ו) כי יעשו מכל חטאת האדם, בה"א הידיעה כן החטאות הכתובים סוף פרשת ויקרא וכחש בעמיתו בפקדון וגו' שהם חטאים שבין אדם לחבירו: למעל מעל בה', ועי"ז הוא מעל גם בה', כמ"ש ונשבע על שקר: ואשמה הנפש ההוא, הוי"ו של ואשמה היא וא"ו התנאי, ובאורו ואם אח"ז יתחרט החוטא ויכיר אשמו לה' ולאדם: (ז) והתודו את חטאתם, הוי"ו הזאת היא תשובת התנאי, ר"ל לא די במה שמתחרט בלבו אבל יתודה בפה לעיני כל: והתודו, לשון רבים, וכן כי יעשו, ובאורו איזה מהם שיהי' איש או אשה הנזכרים בתחלת הפרשה: אשמו בראשו, הוא הקרן כמה היה בשעת הגזל: וחמישתו, חלק אחד מחמשה יוסף עליו: (ח) ואם אין לאיש גאל, אמרו חז"ל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל עד יעקב

אלא

הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו׃ ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ י וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ רביעי פ

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃ יג וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם

מעיני

אונקלוס

לְאַתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דְאִתּוֹתַב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָא דִּי יְכַפַּר בֵּיהּ עֲלוֹהִי׃ ט וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּי לֵיהּ יְהֵי׃ י וּגְבַר יָת מַעֲשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּי לֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דְּיִתֵּן לְכַהֲנָא דִּי לֵיהּ יְהֵי׃ יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי תִסְטֵי אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ שְׁקָר׃ יג וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וִיהֵי מְכַסָּא

מעיני

תרגום אשכנזי

דאז פערשולדעטע איינגע־הענדיגט ווערדען קעננטע: זאָ געהערט דאז פערשולדעטע גוט, דאז אום דעם עווי־גען וויללען ערשטאטטעט וויררד, דעם פריכטער, אונד צוואר אללעס דיזעס אויכער דעם פערזועהנונגסווידדער, מיט וועלכעם ער פערזועהנט ווירד. (ט) אללע העבע, זאָ וויא איבערהויפט אללע פאָן דען קינדערן ישראל'ס געהייליגטע דינגע, דיא זיא דעם פריכטער געבראַכט האַבען, זינד זיינע. (י) וואז יעמאַנד הייליגט איזט צוואר נאָך דאז זייניגע, וואז ער אבערדעם פריסטער געגעבען, איזט דעם פריסטערס. (יא) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (יב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען יעמאַנד איינע פרויא האַט, דיא זיך פערגעהט, אונד געגען איהן טרייאלאָז האַנדעלט, (יג) נעמ־ליך יעמאַנד בעשליפֿע זיא, עז בליבע אַבער פאָר דען אויגען

באור

אלא זה גר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב לה', לכבוד השם אשר מועל בו: לכהן, יהיה לכהן במקום הנגזל: מלבד איל הכפרים, האמור בויקרא שיביא איל תמים מן הצאן, הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר בשביל דבר שנתחדש בה והוא גזל הגר שמת שיותן לכהן: (ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל, באורו כל תרומה והיא תרומת ראשית, וכן כל קדשי בני ישראל אשר שיקריבו אותם לכהן, אז לו יהיה ואין לכהן אחר רשות בהם, כי הוא ממון הכהן הזה אשר נתנום לו, לא ממון השבט בשתוף, ולמ"ד לכל הוא למ"ד הכללי איבערהויפט: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו, כל עוד שהקדשים ברשות ישראל, שנקראים קדשיו אז הם לו, וביד לתתם לאיזה כהן שירצה, (והנה שמוש מלת את במקום הזה קשה בדקדוק, שהוא סימן הפעול בכל מקום, ובא פה עם דבור התכליתי יהיו, ואין זה מדרכו): איש אשר יתן לכהן, משנתנו לכהן אין עוד רשות הבעלים עליהם לתתם לכהן אחר, וכן מתורגם בל"א. ורש"י פירש בשם מדרש אגדה את קדשיו לו יהיו, מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן, לו יהיו המעשרות, סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: ואיש אשר יתן לכהן, מתנות הראויות לו, לו יהיה ממון הרבה, ויתכן שיצא להם הדרש הזה ממלת את שהיא זרה כמ"ש למעלה, ולכך אמרו שהשעור ואיש המעכב את קדשיו, ואינו נותנם: (יב) כי תשטה, לשון נטיה והסרה כמו שטה מעליו (משלי ד' ט"ו), שתסור מדרך הצניעות אל דרך לא טוב המביאה לידי חשד בעיני בעלה: ומעלה בו מעל, המעילה היא הפך האמונה שלא יהיה לבבה תמים עמו: (יג) ושכב איש אתה, כן היא במחשבת בעלה אך האמת נעלם ממנו: ונסתרה, שלא גלתה היא הדבר. (רמב"ע),

ודכותו

רש"י

גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: ט וכל תרומה וגומר. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומר לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנין לכהן: י ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבאו ויטלם בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: יב איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ואישה מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב (משלי ו'). ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור (שם ד') אל ישט אל דרכיה לבך (שם ז'): ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה: יג ושכב איש. פרט לקטן ומי שאינו איש.

אותה

מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה: יד וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה אוֹ־עָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נִטְמָאָה: טו וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֺן: טז וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן
והעמדה

מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתַּחֲדַת: יד וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ וְהִיא אִסְתָּאֲבַת אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא: טו וְיַיְתֵי גַבְרָא יָת אִתְּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת קֻרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין קִמְחָא דְסַעֲרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבוֹנְתָא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאָתָא הוּא מִנְחַת דָּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבִין: טז וִיקָרֵיב יָתַהּ כַּהֲנָא
ויקימנה

אויגען דעס מאננעס פער־בארגען, זיא האבע עז פער־היימליכט, זייא אינרעססען ענטעהרט, עז ווערע אבער קיין צייגע ווידער זיא אויפצו־ברינגען, זיא זייא אויך ניכט געוואלטזאמער ווייזע דאצו געבראכט ווארדען; (יד) רען מאן ערגריפפע איין אייפער־גייסט, ענטוועדער דאס ער אייפערזיכטיג אויף זיינע פרויא ווירד, אונד זיא איזט ווירקליך ענטעהרט, אדער עז ערגריפפע איהן איין איי־פערגייסט, דאז ער איי־פערזיכטיג אויף זיינע פרויא ווירד, אונד זיא איזט ווירקליך ניכט ענטעהרט: (טו) זא זאלל דער מאן זיינע פרויא צום פריסטער פיהרען, אונד איהרענטוועגען צום אפפער ברינגען איין צעהנטהייל איפה גערסטענמעהל; ער זאלל קיין אהל דרויף גיסען, נאך וויירויך דרויף טהון, דען עז איזט איין אפפער דער אייפערזוכט, איין ריגעאפפער, דאז מיססעטהאטען אנדענקען ברינגט. (טז) דער פריס־טער זאלל זיא הערצו פיהרען, אונד פאר דען
עוויגען

רש"י

אותה שכבת זרע. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכיבת אחותה פוסלת אותה: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא הא אם היה רואה ומעלים אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפי' עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה: יד ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגומר. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: טו קמח. שלא יהא מסלת: שעורים. לא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראות לבונה שנא' אל גבעת הלבונה (שיר השירים ד') והיא פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות. קנאת המקום וקנאת הבעל:
יז מים

באור

ורבותינו שאלת ונסתרה איננה נסתרת על האשה אבל ענינו ונסתרה אם היא נטמאה: ועד אין בה, וגם אין עד שזנתה כי אם היה אפילו עד אחד שנטמאה לא היתה שותה להבדק על ידי המים, אבל היתה אסורה לבעלה בהחלט ומכל שכן אם היו שני עדי טומאה אז היתה במיתה, כמ"ש מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י'): והוא לא נתפשה, לא נאנסה בסתירה זו, שאם הסתירה באונס פטורה: (יד) ועבר עליו, אמר על הרוח לשון זכר, ולהלן הוא אומר אשר תעבור עליו רוח קנאה לשון נקבה, כי מצאנוהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה כמו ורוח גדולה וחזק: וקנא את אשתו, תיבת קנאה נאמרה, שהיא מדת הלב להתפעל ולהתרגז כאשר יראה האדם העברת הכבוד והיתרון מהראוי לבלתי ראוי, אמר שיעבור רוח כזה על לב הבעל כשיחשד את אשתו שנתנה את דודה לאיש אחר, בין שעבר עליו רוח קנאה והיא נטמאה, או שעבר עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה; וחז"ל אמרו שהיא לשון התראה ויהיה פי' ועבר שכבר ועבר עליו רוח קנאה קוד' שנסתר' והיא עבר' על התראתו: (טו) את קרבנה עליה, עמה או בעבורה: קמח, שלא יהיה מסלת: שערים, ולא חטים, אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה (רש"י ורא"בע), וכתב הרא"בע בסוף דבריו וז"ל ומנחת הנדבה היא סלת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם, על כן גרועה להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה עכ"ל, ויהיה לפ"ז כי מנחת קנאות הוא טעם על האמור למעלה קמח שעורים ולא יצוק וגו', אבל אין פירושו ישר בעיני מניח הטעמים שהניח המפסיק הגדול במלת שעורים. גם לפירוש הרמב"ן כי טעם מנחת קנאות יחזור על ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות הוא להזכיר עונה ואינו ראוי שתביאנו היא משלה, אבל הוא יקריב מנחה לשם שינקום את נקמתו ממנה, היה נכון לפ"ז להניח האתנח במלת לבונה, ויהי' מן הזקף שבתיבת עליה עד האתנח מאמר מוסגר, והיותר נראה כי מנחת קנאות הוא טעם רקעל היותה בלא שמן ולבונה לא על היותה שעורים, שכן מצינו במנחת דל הדלים לא יגיש עליה שמן ולא יתן עליה לבונה (ויקרא ה' י"א) ואמר אח"כ כי חטאת היא ופירש"י שם לפיכך לא יהיה קרבנו מהודר ועל"ז היתה מנחת סלת: כי מנחת קנאת הוא, הקמח הזה, קמח לשון זכר (רש"י), ויתכן שהוא מוסב על הקרבן: (טז) והקריב אתה, המנחה: והעמידה לפני ה', לפני מזבח ה' (רא"בע), אבל אין כן דעת מתרגם אשכנזי שהוא תרגם הפסוק הזה על האשה, וכונתו לפי שלא אמר והניחה לפני ה' כי לא תבא לשון העמדה בדבר שאין בו רוח חיים, והרא"בע לא רצה לפרש כן בעבור שאמר אח"כ והעמיד הכהן את האשה וגם לרש"י הוקשה
ע"ז

וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם׃ יח וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית

אונקלוס

וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ׃ יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ יח וִיקִים כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל יְדַהָא יָת מִנְחַת דָּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאָתָא הִיא וּבִידָא דְּכַהֲנָא יְהוֹן מֵי מְרִירַיָּא מְלַטְּטַיָּא׃ יט וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכַב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתַּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְּטַיָּא הָאִלֵּין׃ כ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ

תרגום אשכנזי

עזויגען שטעללען. (יז) פֿאָרהער זאָלל דער פריסטער געהייליגטעס וואססער נעהמען אין איינעם אירדנען געפֿעס, אונד פֿאָן דעם שטויבע אויף דעם באָדען דער וואָהנונג נעהמען, אונד אין דאז וואססער טהון. (יח) אלורען שטעללט ער דיא פרויא פֿאָר דען עוויגען, ב נדעט איהר דאז הויפטהאאר לאָז, לעגט דאז ריגעאָפּפֿער, דאז איין אָפּפֿער דער אייפֿערזוכט א זט, איהר אויף דיא הענדע, אונד אין זיינער האנד העלט דער פריסטער דיא עקעלהאפֿטען וואססער דער פֿערפֿלוכונג. (יט) אלורען בעשווערט זיא דער פריסטער, אונד שפריכט צור פֿרויא: ווען דיך נימאנד בעשלאָפֿען, אונד דוא ניכט אין אונצוכט דיך אן דיינעם עהעמאננע פֿערגאנגען האסט: זאָ זאָללסט דוא אונבעשעדיגט בלייבען פֿאָן דיזעם עקעלהאפֿטען פֿלוכוואססער; (כ) האסט דוא דיך אבערגעגען דיינען

רש"י

יז מים קדושים. שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במראים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרש. היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרש: יח והעמיד הכהן וגומר. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן: לפני ה'. בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון סילון ממאיר (יחזקאל כ"ח) ולא יתכן לפרש מים מאורים שהרי קדושים הן ולא מאורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: יט והשביע אותה וגומר. ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות. כ ואת כי שטית. כי משמש בלשון אם: כא בשבועת

באור

ע"ז אמנם לפי דרכנו יהי' כדר הכתובים על דרך כלל ואחריו מעשה, ולפי שהחל לומר שיביא את אשתו אל הכהן אמר והעמידה לפני ה' על דרך כלל ולא פירש האיך תהי' העמידה ומה יעשה בה, ואח"כ יודיעו הכתובים פרטי העמידה, שתהיה אחר שיקח הכהן מים קדושים ושתהיה עומדת פרועת הראש ובידה תהיה המנחה וכל הסדר האמור בפרשה: (יז) מים קדשים, שנתקדשו בכיור: ומן העפר אשר יהיה, כי לפעמים לא היה שם והיו צריכים להביא, וכן הוא במסכת סוטה (דף ט"ו ע"ב) עי"ש: (יח) ופרע את ראש האשה, אין לנו כלל מספיק בלה"ק מתי יבא שם הפעול ומתי יקובר עם הכנוים, כי הי' לו לומר ופרע את ראשה אחר שהוזכר שם הפעול בראש הפסוק הזה. והטעם שיסתור קליעת שערה כדי לבזותה, מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן. (ספרי הביאו רש"י), ועיין פרשת תשא הוראת השרש הזה בפסוק כי פרוע הוא: מי המרים, יש מרבותינו ז"ל אמרו שהכהן נותן במים דבר מר, והוא לעורר אותה, ויהי' לפ"ז מי המרים שמיכות אמתי, מי הדברים המרים שנתן לתוכן, ועל"ד הפשט בא סמוך במקום מוכרת, וענינו המים המכים, ונקראו כן על שם סופן, כמו שאמר למטה ובאו בה המים המאררי' למרים להורות שהאלות ישימו המים למרים אחר היות' מתוקים, וכן אמרו בספרי נקראו מרי' על שם סופם, שמאררי' את הגוף ומערערין את העון: המאררים, תואר בינוני מבנין פעל בגזרת הכפולים ע"ד השלמים ע"מ מברכים, וגם נוכל לומר ע"ד מרובע מאוררים ע"מ מגוללים, ונקראים מאררים ע"ש המארה שמביאין בבטן: האשה אם זנתה, כי המים עצמם קדושים קראן הכתוב: (יט) אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה, שני התנאים הללו אחד הם, יאמר אם לא שכב איש אתך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי. (הרמב"ן), וכתב עוד ז"ל, ויתכן שיהיה איש חסר ה"א הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אתך (הוא אשר קנא עליו בפירוש) ואם לא שטית טומאה על אחרים בכלל עכ"ל, ולא ידעתי מה יאמר בפסוק הסמוך ואת כי שטית וגו' ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך הגם אמר יאמר שאיש חסר ה"א הידיעה הרי כתוב בגדו מבלעדי אישך שבכלל יהיה מי שיהיה שאינה בעלה? לפ"ז היותר נכון כדבריו הראשונים שהוא מאמר אחד: הנקי, תהיה נקי, ולא יזיקוך המים, כי לא שייך לצוות על מה שאין ביד אדם לעשות, וכן ואות נהר כמו ותמות: (כ) כי שטית, אם שטית: שכבתו

שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך: כא והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן יהוה אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יהוה את ירכך נפלת ואת בטנך צבה: כב ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אמן אמן: כג וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים: כד והשקה את האשה את מי המרים המאררים ובאו בה המים המאררים למרים: כה ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאת והניף את המנחה לפני יהוה והקריב אתה אל המזבח

מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתְּאַבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יַת שְׁכוֹבְתֵיהּ בַּר מִבַּעְלִיךְ: כא וְיוֹמֵי כַּהֲנָא יַת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיתֵּן יְיָ יַת יַרְכֵּךְ מַסְיָא וְיַת מְעַיְכִי נְפִיחִין: כב וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכִּין וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן: כג וְיִכְתּוֹב יַת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא: כד וְיַשְׁקֵי יַת אִתְּתָא יַת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ: כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יַת מִנְחַת קִנְאָתָא וִירִים יַת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא

דיינגען מאן פֿערגאנגען, אונד ביזט ענטעהרט ווארדען, ווען נעמליך איין אנדערער מאן, אויסער דיינעם עהעמאן, דיך בעשלאפֿען האט; (כא) נון בעשווערט דער פריסטער דיא פֿרויא מיט דעם איידע דער פֿערפֿלוכונג, אונד שפריכט צור פֿרויא: „זא מאכע דיך דער עוויגע צור פֿערפֿלוכונג אונד איידעספֿארמעל בייא דיינער נאציאן, אינדעם ער דיינע היפֿטען שווינדען אונד דיינען לייב אויפֿשוועללען לאססע. (כב) דיזעס פֿלוכוואססער קאממע אין דיינע איינגעווידע, צום אויפֿשוועללען דעס לייבעס אונד צום שווינדען דער היפֿטע.“ דיא פֿרויא שפרעכע: „עז זייא אלזא, דיזעס געשעהע!“ (כג) דער פריסטער שרייבט זא דען דיזעס פֿערפֿלוכונג אויף איינען צעטטעל, וואשט עז אב אין דאז עקעלהאפֿטע וואססער היניין, (כד) אונד גיבט דער פֿרויא דאז עקעלהאפֿטע פֿערפֿלוכונגס וואססער צו טרינקען, דאס עז אין זיא היניין געהע צום אבשייליכען עקעל. (כה) דער פריכטער נימט פֿאהרער פֿרויא דאז אייפֿערזוכטסאפפֿער אויז דער האנד, מאכט דאמיט איינע וועבונג פֿאר דעם עוויגען, אונד בריגנגט עז צום

רש"י

כא בשבועת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה. שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית. וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה ס"ה) שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו'. בך יברך ישראל לאמר: את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: צבה. כתרגומו נפוחה: כב לצבות בטן. כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להנפיל ירך שהמים מצבים את הבטן וומפילין את הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: כד והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב את המנחה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שהוא אומר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה ת"ל בטן וירך לפי שהתחילו בעבירה תחיל' לפיכך התחיל' הפורענות: למרים. להיות לה רעים ומרים: כה והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו

באור

שכבתו הנפרד שְׁכֹבֶת כמו קְטֹרֶת קטרתו בק"ת: (כא) והשביע הכהן, בעבור אריכו' התנאי' חזר ואמר פעם אחרת והשביע: יתן ה' אותך לאלה, שיהיו הכל מקללים כך יבואך כדרך שבא לפלונית. (רש"י). צבה, שם מגזרת כתי' למ"ד ה"א והה"א היא נקבה וה"א השרש נפלה: (כב) לצבות, הראוי להצבות ע"מ להראות, לכן הלמ"ד פתוחה וטעמו לשון נפוחה, וכן ולנפיל הראוי להנפיל: (כד) והשקה את האשה, ולהלן יאמר ואחר ישקה את המים לכן נראה שאין זה סדר המעשה רק לפי שהכתוב מדבר מענין המים שיכתוב את האלות וימחה אל המים, אמר שתכליתן יהיה להשקות בהם האשה, ושיבאו בה למרים, כיצד? תחלה יקח הכהן את המנחה מידה ויקטירה, אחרי כן ישקה אותה, וככלותו להשקותה כך יהיה, אם נטמאה יהיה כך, ואם לא נטמאה וגו' זהו היסך הכתוב

עמו

הַמִּזְבֵּחַ׃ כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ כז וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע׃ כט זֹאת תּוֹרַת הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה׃ ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֺן

אונקלוס

לְמַדְבְּחָא׃ כו וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יַת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יַת אִתְּתָא יַת מַיָּא׃ כז וְיַשְׁקִינַהּ יַת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקַּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְּטַיָּא לִמְרוֹרִי וְיִפְחוֹן מְעַהַן וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ׃ כח וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת אִתְּתָא וְדַכְיָא הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִדּוּי׃ כט דָּא אוֹרַיְתָא דְּקִנְאָתָא דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ וְתִסְתָּאַב׃ ל אוֹ גְּבַר דִּי תֶעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וִיקִים יַת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּד לַהּ כַּהֲנָא יַת כָּל אוֹרַיְתָא הָדָא׃ לא וִיהֵי זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבִין

תרגום אשכנזי

צום אלטארע ; (כו) נימט דאן דעם מעהל־אפפער אייניע האנדפאלל צום פערדופטען, לעסט עז אויף דעם אלטארע אין רויך אויפגעהען, אונר הערנאך גיבט ער דער פרויא דאז וואססער צו טרינקען׃ (כז) ווענער איהר דאז וואססער צו טרינקען געגעבען, זא ווירד דער ערפאלג דיזער זיין : האט זיא זיך פערונעהרט, אונד איזט איהרעם מאננע אונטרייא געוועזען : זא געהט דאז פלוכוואססער אין זיא צום אבשייליכען עקעל היניין ; איהר לייב ווירד אויפשוועללען, איהרע היפטע שווינדען, אונד דיא פרויא ווירד צור פערפלוכונגספאָרמעל אונטער איהרער נאציאָן ווערדען ; (כח) האט זיא זיך אבער ניכט פערונעהרט, אונד איזט ריין : זא ווירד עז איהר ניכט שאדען, אונד זיא ווירד פילמעהר פרוכטבארער דאדורך ווערדען. (כט) דיזעס איזט דיא פארשריפט פיר דיא אייפערזוכט : ווען איינע פרויא זיך געגען איהרען מאן פערגעהט, אונד פערונעהרט ווירד, (ל) אדער ווען דער אייפערגייסט איינען עהעמאן ערגרייפט, דאס ער אייפערזיכטיג אויף זיינע פרויא ווירד : זא ברינגט ער דיא פרויא פאר דען עוויגען, אונד דער פריסטער האנדעלט מיט איהר נאך דיזער — פארשריפט. (לא) אלודען איזט דער מאן פרייא פאן אללער שולד

רש״י

עמו שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אותה. זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: כו אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: כז והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אומרת טמאה אני: ובאו בה וגומר. אף על פי שנקללה הזכיר ירך תחלה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה. כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: מקרב עמה. הפרשה ניכר לאדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר: כח ואם לא נטמאה האשה. בסתירה זו: וטהורה היא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: ל או איש. כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: לא ונקה האיש מעון. אם נבדקה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש

באור

הכתוב וסדור המאמרים על נכון: (כז) והשקה את המים, באורו וכאשר יכלה להשקותה יהיה תכלית ההשקאה שאם נטמאה ובכתה וגו׳, וכן תרגם מתרגם האשכנזי: ובאו בה וגו׳, אחרי השתיה בבואם אל קרבה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקיאים שימררו השותים אותם מאוד, אח״כ תצבה בטנה ותפול ירכה. (רמב״ן): (כח) ונקתה, מבנין כפעל והדגש לחסרון נו״ן הפעל והנו״ן שבראשה לסימן הבנין: ונזרעה זרע, שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שאירע לה, וחז״ל דרשו שאם היתה עקרה נפקדת ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח ואם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: (לא) ונקה האיש מעון, אם נבדקה המים אל ידאג במיתתה נקי הוא מעונש. (רש״י), וכן דעת הרשב״ם בראש דבריו, ויהיה פירוש והאשה ההיא וגו׳, כלומר שאין על האיש עון במיתתה אבל היא לבדה גרמה מיתתה, ובסוף דבריו כתב הרשב״ם וז״ל, ולי נראה ונקה האיש מעון שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואלו שתק לא היה מנוקה מעון שהיא אסורה לו, אלא היא תשא את עונה שהרי זנתה ולפיכך קבלה פורענותה, וכתב הרמב״ן וז״ל, והנה אין כל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל בהיותם רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזמת כיתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראוים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה משנתקלקלו

מֵעָוֺן וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ פ

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃ ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃ ה כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ יִהְיֶה

מֵחוֹבִין וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּל יָת חוֹבַהּ׃ ו א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַפְרֵשׁ לְמִדַּר נְדַר נְזִירָא לְמִיזַר קֳדָם יְיָ׃ ג מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יַזַּר חַל דַּחֲמַר חֲדַת וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל מַתְרוּת עִנְבִין לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְבִין רַטִּיבִין וִיבִישִׁין לָא יֵיכוֹל׃ ד כֹּל יוֹמֵי נְזִירֵיהּ מִכֹּל דְּיִתְעֲבֵד מִגּוּפְנָא דְחַמְרָא מִפּוּרְצְנִין וְעַד עִצּוּרִין לָא יֵיכוֹל׃ ה כָּל יוֹמֵי נְדַר נְזִירֵיהּ מַסְפַּר לָא יֶעְבַּר עַל רֵישֵׁיהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דְּיַזַּר קֳדָם יְיָ

קדיש

שולד, דיא פֿרויא אבער ווירד איהרע שולד צו ביסען האבען׃

ו (א) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראך׃ (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראלס, אונד זאגע איהנען: ווען איין מאן אדער איינע פֿרויא זיך דורך איין געליבדע דער ענטהאלטזאמקייט דהערפֿאר טהוט, דעם עוויגען צו עהרען נעמליך זיך מאנכער צו ענטהאלטען געלאבט: (ג) זא מוס ער זיך דעם וויינעס אונד אנדרער שטארקען געטרענקע ענטהאלטען; קיינען עססיג פֿאן וויין אדער אנדערם שטארקען געטרענקע טרינקען, אויך קיין אנדערעס נאס פֿאן טרויבען טרינקען, אונד וועדער וויינבערען נאך ראזינען עססען (ד) דיא גאנצע צייט זיינער ענטהאלטונג זאלל ער ניכטס געניסען, דאז פֿאם וויינשטאקקע, פֿאן קערן ביז הילזען, פֿערפֿערטיגט ווירד. (ה) זא לאנגע דאז געליבדע דער ענטהאלטזאמקייט דויערט, זאלל קיין שערמעססער איבער זיין הויפט פֿאהרען; ער זאלל הייליג זיין

רש"י

העונש. ד"א משיקנה תהא אלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה:

ו ב כי יפליא. יפריש. ולמה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי נאוף: נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: ג מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון שריה במים אף בכל משקה ובל' משנה יש הרבה אין שורין דיו וסממנים נזיר ששרה פתו ביין: ד חרצנים. הם הגרעינין: זג. הם קליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכם כענבל בזוג: ה קדוש יהיה. השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע. נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע

באור

משנתקלקלו ישראל בעבירות כמ"ש משרבו הנואפים פסקו מי סוטה, שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם לא יבין ילבט (הושע ד' י"ד), ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מעון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שאלו נעשה להם לכבודם להיותם עם קדוש והם לא יבינו בטובה זאת ולא יתפננו בה וזהו שאמר ועם לא יבין ילבט, כלומר ילכד בסכלותו, וכן ואויל שפתים ילבט (משלי ט' י'). תרגם מתרגם ירושלמי וסכלא בספוותיה מתאחד, וזה טעם מה שאמרו ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה, ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו, אין המים בודקין אותה, והעולה מן ההלכה שאפילו הי' בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בהם לא היו בודקין, והכלל שהוא נס וכבוד לישראל ע"כ לשונו, ומה מתוק מדבריו אלה:

ו (ב) כי יפלא, יפרוש ויסגיב את עצמו מרוב העם המשכים אחר תאוות גופם: לנדר נדר נזיר, שידור להיות נזיר, כי נזיר הוא תואר השם ונקרא כן לפי שמתרחק מן המותרות והוא מגזרת וינזרו שהוא לשון רחוק: להזיר לה', מקור מבנין הפעיל והוא יוצא וענינו להזיר את עצמו מן המותרות לכבוד ה' ועבודתו: (ג) מיין ושכר יזיר, אם נדר להיות קדוש אז מחויב הוא להתרחק מן היין ומן השכר שהוא יין ישן המשכר, וכן ת"א מחמר חדת ועתיק, ואחרים אמרו שכר ממש, כל דבר שישתכר האדם ממנו. (הראב"ע), וכן מתורגם בל"א: וכל משרת ענבים, הנכרד משרה והתי"ו לבמיכות כמו מקנת כסף, מצות ה', והוראת השרש הזה לפי ענין הפרשה לא מצאנו במקרא כ"א בלשון משנה נזיר ששרה פתו ביין והוא לשון מסיסה, והשם ־־ ממנו ־־ מדיקין את הירק ואת המורה, ובאורו כל משקה ששרו בהן ענבים עד שנמוחו ונמסו, ובל"א איינגעווייכט: לחים, הנכרד מזה השרש על ההוראה הזאת לא מצאנו, כ"א ולא נס לחה מן הנכרד לח, ע"מ בין איש ובן גרו, והיה ראוי הרבוי ממנו לחים, ובא בפת"ח ע"מ הכפולי' שלא כדין: (ד) מחרצנים, הן ־־ הגרעיני' שבתוך ־־ הענבים: ועד זג, ־־ הן הקליפות שמבחוץ, ולדעת ־־ מכית הטעמים שהכיח במלת היין מפסיק פתות מן הגפתא שבמלת ועד זג, כרא' זה כי מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה, כלומר מכל אשר יעשה מחרצנים ועד זגים לא יאכל, אף שהם דברים שאין שום אדם תאב להם יהיה נזהר בהם הנזיר שלא יבא ע' י זאת לאכול הענבים עצמם, וכן דעת הראב"ע, וכן מתורגם בלשון אשכנז: (ה) גדל פרע שער ראשו, המקור במקום עתיד כלומר גדל יגדל שער ראשו, ובוכתו במלת פרע שלא יגדלם על איזה סדר

יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ: ו כָּל־יְמֵי
הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא:
ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־
יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־
רֹאשׁוֹ: ח כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה:
ט וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם
וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם
טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ: י וּבַיּוֹם
הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה
אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יא וְעָשָׂה
הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר
עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־
רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: יב וְהִזִּיר לַיהוָה אֶת־
יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם
והימים

אונקלוס

קַדִּישׁ יְהֵי מְרַבֵּי פֵּרוּעַ שְׂעַר רֵישֵׁהּ: ו כָּל יוֹמִין דְּיִנְּזַר קֳדָם יְיָ עַל נַפְשָׁא דְמִיתָא לָא יֵעוֹל: ז לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּהּ לַאֲחוּהִי וּלְאַחֲתֵהּ לָא יִסְתָּאַב לְהוֹן בְּמוֹתְהוֹן אֲרֵי נִזְרָא דֶּאֱלָהֵהּ עַל רֵישֵׁהּ: ח כֹּל יוֹמֵי נִזְרֵהּ קַדִּישׁ הוּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲרֵי יְמוּת מִיתָא עֲלוֹהִי בִּתְכֵּיף שָׁלוּ וִיסָאֵב רֵישׁ נִזְרֵהּ וִיגַלַּח רֵישֵׁהּ בְּיוֹמָא דִּדְכוּתֵהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלְּחִנֵּהּ: י וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יַיְתֵי תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יא וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי מִדְּחָב עַל מִיתָא וִיקַדֵּשׁ יָת רֵישֵׁהּ בְּיוֹמָא הַהוּא: יב וְיִזַּר קֳדָם יְיָ יָת יוֹמֵי נִזְרֵהּ וְיַיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ לַאֲשָׁמָא
ויומיא

תרגום אשכנזי

זיין, אונד דאז הויפטהאאר פרייא וואכסען לאססען, ביז דיא צייט אויז איזט, דיא ער, דעם עוויגען צו עהרען, צור ענטהאלטונג בעשטיממט. (ו) דיא גאנצע צייט הינדורך — — — זאלל ער אויך צו קיינער לייכע געהען, (ז) זיך אן פאטער, מוטטער, ברודער, טוועסטער, ווען זיא טאדט זינד, ניכט פערונרייניגען, וויל ער דיא געטטליכע קראנע דער ענטהאלטזאמקייט אויף זיינעם הויפטע טרעגט. (ח) דיא גאנצע צייט זיינער ענטהאלטונג איזט ער דעם עוויגען געהייליגט. (ט) ווען יעמאנד פאר איהם אונפערועהענס פלעצליך שטירבט, אונד דאז הויפט זיינער ענטהאלטונג פערונרייניגט: זא זאלל ער אם טאגע זיינער רייניגונג זיין הויפט בעשערען, אם זיבענטען טאגע נעמליך זאלל ער עז בעשערען. (י) אם אכטען טאגע אבער ברינגט ער צווייא טורטעלטויבען אדער צווייא יונגע טויבען צום פריסטער, פאר דען איינגאנג דעם שטיפטסצעלטעס. (יא) דער פריסטער מאכט איינעם צום זינדענאפפער אונד איינעם צום גאנצען אפפער, פערזעהנט איהן, דאס ער זיך אן איינער לייכע פערזינדיגט, אונד היילינגט אלזא זיין הויפט ווידערום פאן נייעם. (יב) נונמוס ער, דעם עוויגען צו עהרען, זיינע ענטהאלטונגסטאגע ווידערום אנפאנגען, אונד צו דעם ענדע איין יעהריגעס לאם צום שולדאפפער ברינגען;
דיא

רש"י

פרע גדול של שער וכן את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות משלשים יום: ח כל ימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף מליטמא למתים: ט פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא ומקרא של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי תלמוד לומר ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: י וביום השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קרבן הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה: יא מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: יב והזיר
לה'

באור

מכוון כי אם גדול חפשי ברצון הטבע, ויהיה פרע תואר הפעל לתיבת גדל, והענין שיהיה קדוש לגדל שער ראשו באופן שיהיה פרע בלי סדר וקליעה וסלסול, וכן כיון המתרגם בל"א: שער מהכפרד שערו וממנו כאמור את כל שערו: (ו) על נפש מת לא יבא, כתב הרמב"ן ע"ה תואר לנפש, או יחבר מלת גוף, על דעתו שמלת נפש תמיד בלשון נקבה והראוי נפש מתה, אבל מצאנו נפש בלשון זכר כמו אחד נפש: (ז) לאביו ולאמו, וק"ו לשאר קרובים: כי נזר אלהיו, כתב הרמב"ן ע"ה ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך האמתי שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שחפשי מן התאות: (ט) עליו, באהל שהוא בו: בפתע פתאם, שני שרשים וענינו אחד על מהירת ביאת דבר בהיסח הדעת, ולהגדיל המהירות יבואו שניהם, ויתכן שענין פתע בלא כוונה, כמ"ש ואם בפתע בלא איבה (במדבר ל"ה כ"ב), ופתאום בלי שהרגיש בו קודם היותו אונפערועהענס אונד פלעצליך; וטמא ראש נזרו, בבנין הזה הוא יוצא לשני, היות יטמאהו: ביום טהרתו, ומבאר שהוא ביום השביעי כי טמא מת הוא וצריך הזאת שלישי ושביעי לטהרתו: (יא) מאשר חטא על הנפש, על נפש מת. (הרמב"ן ע"ה), וכן מתורגם בל"א, והטעם שהיה לו להזהר בקדושתו שלא יטמא, ויש חז"ל אמרו על שחטא בנפשו שצער עצמו מן היין (נדרים דף י' ע"א): וקדש את ראשו, שמיום טהרתו תחל הנזירות מחדש: (יב) והימים הראשנים יפלו, לא יהיו נמנין: כי טמא נזרו, כי
כונת

וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ׃ יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃ טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח

הנזיר

אונקלוס

ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה׃ יג ודא אוריתא דנזירא ביום משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זמנא׃ יד ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואמרתא חדא בת שתא שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא׃ טו וסל פטיר סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון׃ טז ויקריב כהנא קדם יי ויעבד ית חטאתיה וית עלתיה׃ יז וית דכרא יעבד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה׃ יח ויגלח

גזירא

תרגום אשכנזי

דיא פֿאָריגען טאָגע אבער זאללען ניכט גערעכנעט ווערדען, וויל דיא ענטהאלטונג דורך אונרייניגקייט אונטערבראָכען וואָרדען׃ (יג) דיזעס איזט דיא פֿאָרשריפֿט פֿיר דען ענטהאלטזאמען׃ ווען דיא צייט זיינער ענטהאלטונג אויז איזט, ברינגע מאַן איהן פֿאָר דען איינגאַנג דעס שטיפֿטסצעלטעס׃ (יד) דא זאלל ער, דעם עוויגען צו עהרען, צום אָפּפֿער ברינגען׃ איין יעהריגעס לאם, אָהנע פֿעהלער, צום גאנצען אָפּפֿער, איין יעהריג שאַף, אָהנע פֿעהלער, צום זינדענאָפּפֿער, אונד איינען ווידדער, אָהנע פֿעהלער, צום פֿריעדענאָפּפֿער׃ (טו) פֿערנער איינען קאָרב מיט אונגעזייערטען קוכען, פֿאָם פֿיינסטען מעהלע, מיט אָהל איינגערירט, אונד אונגעזייערטען, מיט אָהל בעשטריכענען פֿלאַדען, נעבסט איהרעם געוועהנליכען אָפּפֿער מעהל אונד אָפּפֿערוויין׃ (טז) דער פריסטער ברינגט דיעס פֿאָר דען עוויגען, אונד פֿערריכטעט דאז זינדענאָפּפֿער אונד דאז גאנצע אָפּפֿער׃ (יז) דען ווידדער אבער מאַכט ער צום פֿריעדענאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, זאממט דעם קאָרב מיט אונגעזייערטעם בראָד, ברינגט אויך דאז מעהל אונד וויינאָפּפֿער׃ (יח) דער ענטהאלטזאמע זאלל זיך, פֿאָר

דעם

רש"י

לה' את ימי נזרו. יחזור ויזנה נזירתו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: יג יביא אותו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצא בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו: טו ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעונו לחם החזירן לכללן שיטעונו נסכים עולה ושלמים: חלות מצות ורקיקי מצות. עשר מכל מין: יז זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: יח וגלח הנזיר פתח אהל

מועד

באור

כמת הנזירות היתה שתהיה בלי הפסק: טמא, עבר מבנין הקל על גזרת פָּעֵל והוא פעל עומד: (יג) ביום ד"ה מלאת, מקור מבנין הקל מנחי למ"ד א' ובא ע"מ מקור מנחי ל"ה, וכן לבלתי קראת לנו (שופטים ח' א'): יביא אתו, את עצמו כמו וירעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד ח'), וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן וכיוצא בו והשיאו אתם עון אשמה את עצמם וכיוצא בו ויקבור אתו בגיא קבר את עצמו. (רש"י), וכן תרגם יב"ע ימטי ית גרמיה, או יביא הכהן אותו בע"כ להקריב את קרבנו. (הרא"בע): (יד) כבש, זכר כמשפט העולה: וכבשה, נקבה כמשפט החטאת: לשלמים, שלמי שמחה שהשלים מה שנדר: (טו) וסל מצות, ענינו וסל מלא חוטס [?] מצות, ומלים הרבה בלשון שנסמך הכלי אל מה שיש בו, ואין עקר הכוונה על הכלי, כי אם על מה שבתוכו, והכלי הוא כדמות מדה ושעור למה שיש בו, לכך נסמך אליו כאשר יסמך המדה והמשקל והמכין לדבר המדוד והשקול והנמנה, יאמר ככר הכסף, איפת הקליא (שמואל א' י"ז י"ז) שלשת תימים: חלת וגו' ורקיקי וגו', עשר מכל מין ומין: ומנחתם ונסכיהם, של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לדון בדבר החדש שיטענו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים כדין עולה ושלמים. (רש"י), וכן כיון המתרגם בל"א שהוסיף געוועהנליכען: (טז) והקריב הכהן, אל המזבח, חסר הפעול והוא מלת אתם ר"ל הדברים הנזכרים, וכן מתורגם בל"א: ועשה את חטאתו, בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון. (הרא"בע), ולדעת חז"ל חטאת קדמה לעולה להקרבה בכל מקום ומה שלמעלה הזכיר העולה תחלה היינו כמו שתירץ רבא (זבחים דף צ' ע"א) למקראה הקדימה הכתוב היינו שתהיה העולה נקראת בענין תחלה, עיין מ"ש בבאור (ויקרא ה' י"ח), וכן הביאו רש"י בפסוק והקריבו (שם י"ב ז'): (יז) על סל המצות, פירושו עם כל המצות, כמו ויבואו האנשים על הנשים ר"ל עם הנשים: את מנחתו ואת נסכו, של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד, יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך

בזיון

הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ

כב וידבר

אונקלוס

נְזִירָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ נְזִירֵיהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ נְזִירֵיהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא דִּי תְּחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ יט וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאַסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יָת נְזִירֵיהּ׃ כ וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ כא דָּא אוֹרָיְתָא דִּנְזִירָא דִּי יִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נְזִירֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעֲבֵד עַל אוֹרָיְתָא דִּנְזִירֵיהּ׃

כב ומליל

תרגום אשכנזי

דעם איינגאַנגע דעס שטיפֿטסצעלטעס, זיין גע־וויהטעס הויפטהאַאר אבשע־רען לאַססען, זאָלל דיזעס זיין געווייהטעס הויפטהאאר נעה־מען אונד אויף דאַז פֿייער לע־גען, דאַז אונטער דעם פֿריי־דענאָפּפֿער איזט. (יט) דער פּריסטער נימּמט דען בוג, ווען ער געקאָכט איזט, פֿאָם ווידדער אב, דאַצו איינען אונ־געזייערטען קוכען אויז דעם קאָרבע אונד איינען אונגעזיי־ערטען פֿלאַדען, אונד לעגט עז דעם ענטהאַלטזאַמען אויף דיא הענדע, נאַכדעם ער זיך דיא קראָנע דער ענטהאַלטונג האַט אבשערען לאַססען; (כ) דער פּריסטער מאַכט דאַמיט איינע וועבֿונג פֿאָר דען עוויגען; עז איזט איין הייליגטהום, דאַז דעם פּריס־טער געהערט, איבער דער וועבֿונגסברוסט אונד דער העבעשולטער; הערנאַך קאַן דער ענטהאַלטזאַמע ווידער וויין טרינקען. (כא) דיזעס איזט דיא לעהרע פֿיר איינען, דער ענטהאַלטונג געלאָבט, זיין אָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען, וועגען זיינער ענטהאַלטונג, אויסער דעם, וואַז ער עטוואַ זאָנסט, נאָך זיינעם פֿערמעגען, אַנגעלאָבט האַט; וואַז ער געלאָבט האַט, מוס ער האַלטען, אויסער דער פֿאָרשריפֿט פֿיר דיא ענטהאַלטונג.

(כב) דער

באור

בזיון אלא יגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בכאן ושחטו פתח אהל מועד. (רש"י), ובמסכת נזיר (דף מ"ה ע"א) מביא הוכחות רבות מן המקראות שאין משמעות הפסוק פתח אהל מועד ממש עי"ש, ות"א תרגמו לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א: **אשר תחת זבח השלמים**, תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) **הזרע בשלה**, פירש"י לאחר שנתבשלה, ורא"בע פירש והיא בשלה, וכוונת שניהם אחת היא, לפי שמטבע הלשון אם תהיה בשם העצם ה"א הידיעה לאיזה הוראה מן ההוראות ואחריו שם או שמות תוארים לו וכלם חלקי הנושא לבד או הנשוא לבד, אזי תהיה ה"א הידיעה גם בתוארים, כמו ההר הטוב הזה, כי נושא המאמר הוא מלת והארה הקדוש בפסוק, אבל אם היה יאמר תומך, ר"ל שהתואר הוא נשוא להעצם הנושא, אזי לא תבוא ה"א הידיעה בתואר, כמו עוד היום גדול, [ועיין מה שכתבנו בפסוק והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'), ולפ"ז אם היתה מלת בשלה התואר העצם היתה ראוי להיות בה"א הידיעה מטעם שזכרתי, לכן פירשו ז"ל שמלת בשלה תואר הפעל שיקח הכהן את הזרוע מן האיל לאחר שנתבשלה עמו, ויתכן שיהי' בינוני מבנין הקל לגזרת **פָּעֵל** כמו מן **חָפֵץ הַחֲפֵצָה**, וכן אמרו רז"ל אין בשלה אלא שנתבשלה אם האיל, וכן הועתק בל"א: (כ) **קדש הוא לכהן**, הזרוע כי הוא ... עקר, ותיבת זרוע פעם זכר ופעם נקבה, ומאלהו ויפוזו זרועי ידיו (בראשית מ"ט כ"ד), זרועות רשעים תשברנה (תהלים ל"ז י"ז), או ישוב על האונף כלו שהם החלה והרקיק והזרוע: **על חזה**, מלבד חזה התנופה ושוק הימין שהם לכהן בכל השלמים יהיה גם זה לכהן: **ואחר ישתה הנזיר יין**, אחר כל המעשים האמורים בפרשה שהיא הקרבן ותגלחת, זו דברי ר' אליעזר, ולדעת החכמים אחר מעשה יחידי שהוא אחר הקרבן אף שלא התגלח (נזיר דף מ"ו ע"א): (כא) **מלבד אשר תשיג ידו**, שאם אמר הריני נזיר על מנת שאגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים: **כן יעשה על תורת נזרו**, יכול להוסיף על המפורש בתורת הנזיר

רש"י

מועד. יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בכן ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלים בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': יט הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: כ קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על אלו נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרש' זרוע הוצרך להחזירן לכלל לידון אף בחזה ושוק: כא מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידר כן יעשה מוסף על תורת נזרו. על תורת הנזיר

כב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כג מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד יֵימְרוּן לְהוֹן: כד יְבָרְכִינָךְ יְיָ וְיִטְּרִינָךְ: כה יַנְהַר יְיָ שְׁכִינְתֵיהּ עֲלָךְ וִירַחֵם יָתָךְ: כו יִסַּב יְיָ אַפֵּיהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם: כז וִישַׁוּוֹן יַת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִינּוּן:

ז א וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יַת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵיהּ וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיַת

כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: ס כו יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם: ס חמישי

ז א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־

כל

(כב) דער עוויגע רעדעטע פערנער מיט משה, אונד שפראך: (כג) רעדע מיט אהרן אונד זיינען זעהנען, אונד זאגע איהנען: אויף פאל־גענדע וויזע זאללט איהר דיא קינדער ישראל׳ס זעגנען, מיט דיזען ווארטען זאללט איהר זיא אנרערען: (כד) דער עוויגע זעגנע דיך, אונד בע־היטע דיך; (כה) דער עוויגע לאססע זיין אנטליץ דיר לייכ־טען, אונד זייא דיר גנעדיג; (כו) דער עוויגע ווענדע זיין אנטליטץ דיר צו, אונד געבע דיר גליקזעליגקייט. (כז) זא זאללען זיא מיינען נאמען אי־בער דיא קינדער ישראל׳ס אויזשפרעכען, אונד איך ווער־דע זיא זעגנען.

ז (א) אלז משה דיא אויפ־ריכטונג דער וואהנונג פאללענדעט, אונד זיא — — געזאלבט אונד געהייליגט, וויא אויך דען אלטאר

כל

רש״י

הנזיר מוסף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על שלש בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: כג אמור להם. כמו זכור שמור בלע״ז דיש״נט (בל״א שפרעכענט): אמור להם. שיהיו כלם שומעים: אמור. מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם: כד יברכך: שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבאו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב״ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשי׳ דרשו בו בספרי: כה יאר ה׳ פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן: כו ישא ה׳ פניו אליך. יכבוש כעסו: כז ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. דבר אחר ואני אברכם לכהנים: ז א ויהי ביום כלות משה. כלת כתיב יום הקמת המשכן

היו

באור

הנזיר, אבל לא יחסר אם אמר הריני נזיר חמש נזירות על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה. (רש״י), והנה אם תדקדק בסדר הנחת הטעמים תראה שלדעת מניחם שעור הכתוב כך הוא, זאת תורת הנזיר אשר ידור (נדר נזיר לה׳, וזאת תורת) קרבנו לה׳ על נזרו (אם נדר בסתם הריני נזיר, ותהיה מלת זאת מושכת עצמה ואחרת עמה) מלבד אשר תשיג ידו (אם היה עשיר ורצה להרבות בקרבנות, או שנדר תחלה על מנת להרבות בהם, יביאם כלם ביום מלאת, ולא ישתה יין עד הקריבו את כלם, ואח״כ כלל ואמר) כפי נדרו אשר ידור (בין עשיר בין עני) כן יעשה (הכל ביום מלאת ימי נזרו) על תורת נזרו (כי כלם בכלל תורת נזרו. (עיין רמב״ן), ותבין מזה ערך הסגולתא והאתנח בפסוק הזה על מקומם הראוי להם: (כג) כה תברכו את בני ישראל, כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבוא לראש פלוני כדוכך אלא אלי התפללו שאברכם אני כמו שמפרש יברכך ה׳, ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו ואברכם לישראל כמו שמפרש ושמו את שמי וגו׳, כשיברכו הכהנים את ישראל בשמי ולא בשמם אני אברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך ה׳ ישא ה׳ פניו, כדכתיב ופניתי אליכם והרביתי אתכם וגו׳. (הרשב״ם): אמר להם, המקור במקום צווי, כמו זכור שמור בלע״ז דיזע״ט בל״א שפרעכענד. (רש״י): (כד) יברכך ה׳, שיתן לך תוספת חיים ועושר ובריאות: וישמרך, שלא תאנה אליך רעה, המאבדת את טובתו, כי אם תהיה לך הנאה מהשפעתו: (כה) יאר ה׳ פניו אליך, פניו המביטים בך ומשגיחים עליך ועל מעשיך יהיו פנים שוחקות פנים נהובות, כי באור פני מלך חיים: ויחנך, יתן לך חן, וימלא משאלותיך, כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים, מגזרת חנן, ודגש הכ״ף במלת ויחנך היא לתפארת כמו הדגש במלת מקדש: (כו) ישא ה׳ פניו אליך, אף אם יכעוס עליך כי חטאת לו יכבוש כעסו וישב ונחם על הרעה להיטיב לך, וכן דעת רש״י, ורמב״ע: פי׳ שהוא הפך מעלים עיני מכם והטעם בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות אליך, וכן ת״א יקבל ה׳ שכינתיה לותך: וישם לך שלום, הוראת מלת שלום יד.ע שהיא הפך המלחמה והריב ובל״א פרידע, ופעמים תורה על הצלחה כמו השלום לאישך השלום לילד (מלכים ב׳ ד׳ כ״ו), וביאורה בל״א גליקזעליגקייט הכוללת כל עניני ההצלחה, ולפי שהוא כאן סיום הברכות כלן נראה שתורה על ענין היותר כולל, וכן מתירגם בל״א: (כז) ושמו את שמי, כמו שכתבתי למעלה בשם הרשב״ם כשיברכום בשמי ולא בשום אלי העמים עמהם יאברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים, והנראה שכונת השם ליחד הברכה אליו כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים ולפעמים יתאוה לאיזה טובה ויקוה אליה וכשימצאנה ישמח בה ואחריתה רעה רבה, וכן להפך, לכן נוה להסב את הברכות אליו והוא יברך את ישראל כפי ידיעתו איזה היא טובה מדומה או אמתית, ויש לפרש שמ״ש אברכם סימן על והכהנים המברכים, והטעם שהם יברכו את ישראל ואני אברך את הכהנים. (רש״י והרמב״ע):

ז (א) ויהי ביום כלות משה להקים, ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל ז׳ ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום

העמיד

כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ה קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת

תרגום אשכנזי

אלטאר מיט — זיינען געררעט־ העןן צו שטאנדע געבראכט, אלז ער דיזעס אללעס איינ־ געזאלבט אונד געהייליגט האטטע, (ב) דא בראכטען דיא פירסטען ישראל׳ס, נעמליך דיא פאמיליענהויפ־ טער, אדער דיא שטאממפירס־ טען, וועלכע דען מוסטערונ־ גען בייגעוואהנט האבען׳ (ג) דיזע בראכטען איהרע גאבע פאר דען עוויגען, זעכס בעדעקטע וואגען אונד צוועלף רינדער, יעדער צוויא פירס־ טען איינען וואגען אונד יעדער איינען אכסען; דיזע בראכטען זיא פאר דיא וואהנונג׳ (ד) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ה) נים זאלכעס פאן איהנען אן, עז זאלל צום דיהנסטע בייא דעם שטיפטס־ צעלטע געבויכט ווערדען, אונד דוא זאללסט עז דען לוים איבער געבען, יעדעם נאך זיינעם דיהנסטע׳ (ו) משה נאהם

אונקלוס

כָּל מָנוֹהִי וְיַת מַדְבְּחָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּינוּן וְקַדִּישׁ יָתְהוֹן׃ ב וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא׃ ג וְאַיְתִיאוּ יַת קֻרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יָתְהוֹן לִקְדָם מַשְׁכְּנָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ה סַב מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי גְּבַר כְּמִסַּת פּוּלְחָנֵיהּ׃ ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה
יַת

באור

העמידו ולא פרקו לכך אמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו. רש"י, וכתב הרמב"ן וז"ל לשון רש"י כדברי חז"ל, אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד, אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אתו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני היה, ועוד האריך שם. אך לפי דעתו אין נכון בכפילת הלשון של וימשחם ויקדש אתם, אחר שכותב וימשח אתו ויקדש אותו היא גם על המזבח וכל כליו בעבור האתנח במלת כליו, אמנם לפירש"י ז"ל יהי' באור הכתוב כך, ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (אז) וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל כליו וגם את המזבח ואת כל כליו (משח ויקדש) כי כאשר נזהו השם על הקמת המשכן של יום השמיני נזהו גם כן על המשיחה למשכן וכליו ולמזבח (שמות מ׳ ט׳), ובעשיתו לא הוזכר המשיחה (שם י"ז), והודיע כאן שעשה הכל ביום השמיני כאשר נוה השם להקים ולמשוח, ומה שכתוב (ויקרא ח׳ י׳) ויקח משה משמן המשחה וגו׳ זה היתה מעשה שבעת ימי המלואים, וכאן הודיע מעשה יום השמיני כאשר כלו הקמותיו: **וימשחם ויקדש אתם**, פירושו וכאשר משחם וקדשם אז ויקריבו נשיאי ישראל וגו׳, המתרגם האשכנזי בחר בשיטת הרמב"ן, ולדעתו אין מכפל הלשון ראיה כ"כ, שכן דרך הכתוב לכלול אחרי שפרט, וכן הטעי׳ הכוונה בתרגומו: **וימשחם**, בשמן המשחה: **ויקדש אותם**, בדם. (הראב"ע), והשיג עליו הרמב"ן כי גם במשכן נאמ׳ ויקדש אתו והמשכן לא נתקדש בדם, אבל פירושו וימשחם לקדש אותם (ר"ל במשיחת השמן): (ב) **ויקריבו נשיאי ישראל**, בתחלה אמר דרך כלל על כל הנדבות שהקריבו, ואח"ז מפרש איכותן שהן העגלות והבקר מה שהקריבו על המזבח איש איש יומו: **הם העמדים על הפקודים**, שעמדו עם משה ואהרן בשעת מנין ישראל כמ"ש ואתכם יהיו איש איש למטה: (ג) **שש עגלות צב**, אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים (ישעיה ס"ו כ׳), עגלות מכוסות קרויות צבים, (רש"י וכן תרגם אנקלוס ויב"ע), ועגלות של צב, עגלות דבוק, ועגלות של מכסה, ותרגום ירושלמי שית עגלן מזוגן, כלומר שכל עגלה היה לה זוג בקר המושכין אותה בל"א **צווייאשפעניג**, והראב"ע פי׳ שהוא מין ממיני השורים המושכים את העגלות, ואולם כנראה מהכתוב הביאו את שנים עשר הבקר לצורך המושכה, ועוד אם היו אלו לבד מן הבקר מדוע לא זכר מספרם, כאשר זכר מספר הבקר, וגם נב כנראה שהוא מהכבולים, כי מצאנו ברבוי **בצבים** דגש הלמ"ד לחסרון עי"ן הפעל: **על שני הנשאים**, לכל שני הנשיאים:

ויקריבו

רש"י

היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: **כלות משה**. בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור ה׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה׳ וגומר (תהלים קל"ב) לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד (מלכים א׳ י"ב): **כלות משה להקים**. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: ב **הם נשיאי המטות**: שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישראל: **הם העומדים על הפקודים**. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגומר: ג **שש עגלות צב**. אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים (ישעיה ס"ו) עגלות מכוסות קרויות צבים: **ויקריבו אותם לפני המשכן**. שלא קבל משה
מידם

אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ ז אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ ח וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ט וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃

יג וקרבנו

אונקלוס

ית עגלתא וית תורי ויהב יתהון לליואי: ז ית תרתין עגלן וית ארבעא תורי יהב לבני גרשון כמיסת פולחנהון: ח וית ארבע עגלן וית תמניא תורין יהב לבני מררי כמיסת פולחנהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ט ולבני קהת לא יהב ארי פולחן קודשא עליהון בכתפא נטלין: י וקריבו רברביא ית חנוכת מדבחא ביומא דרבי יתיה וקריבו רברביא ית קרבנהון לקדם מדבחא: יא ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית קרבנהון לחנוכת מדבחא: יב והוה דמקרב ביומא קדמאה ית קרבניה נחשון בר עמינדב לשבטא דיהודה:

יג וקרבניה

תרגום אשכנזי

גאהם דיא וואגען אונד דאז רינדפיה אן, אונד גאב זיא דען לוים ; (ז) נעמליך צווייא וואגען אונד פיר רינדער גאב ער דען קינדערן גרשון, נאך איהרעם דיהנסטע. (ח) אונד פיר וואגען נעבסט אכט רינדערן גאב ער דען קינדערן מררי, נאך איהרעם דיהנסטע אונטער דער אויפזיכט איתמר, זאהנס דעס פריסטערס אהרן. (ט) דען קינדערן קהת אבער גאב ער ניכטס ; דען זיא האטטען איהרען דיהנסט בייא הייליגטהומע, אונד מוסטען עז אויף דען שולטערן טראגען. (י) דיא שטאממפירסטען בראכטען, בייא דער זאלבונג דעס אלטארעס, דאז איינווייהונגסאפפער ; אלז זיא, דיא שטאממפירסטען נעמליך, איהרע גאבע צום אלטארע בראכטען. (יא) זאגטע דער עוויגע צו משה: „יעדער פירסט זאלל אן איינעם טאגע דיא גאבע ברינגען, צור איינווייהונג דעס אלטארעס" (יב) דער אם ערסטען טאגע זיינע גאבע דארבראכטע, וואר נחשון, זאהן עמינדב, פאם שטאממע יהודה.

(יג) אתר

רש"י

מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר ר' נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה עלינו לעשות הביאו אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: ז כפי עבודתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: ט כי עבודת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגומר לפיכך בכתף ישאו: י ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: יא יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדיין לא היה יודע משה האיך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקדוש ברוך הוא יקריבו למסעות איש יומו: יב ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית

ראשון

באור

ויקריבו אותם לפני המשכן, כי לא ידעו אם הוא רצון השם לשאת קרשי המשכן על העגלות עד שאמר ה' למשה קח מאתם וגו', וז"ל הרמב"ן ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב, שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות והנה הביאו העגלות מלאו' והבק' לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והי' העגלות והבקר שאינן לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואח"כ לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום, אחר שהורשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם, ודרך הלשון לומר עגלות על דרך המלוי שבהן כמו אוכלי שלחן איזבל (פירשו אוכלי לחם שלחן איזבל) ויהיה שש עגלות צב שש עגלות של מלוי (ויהיה לדעתו צב מגזרת לצבות בטן מנחי למ"ד ה"א, כמו מן ידה חנה יד חב) ומלאין הי' מקרבנות התכניה אשר יפרש, ע"כ: (ח) כפי עבודתם, לפי שמשאת בני מררי היתה כבדה משל בני גרשון והוצרכו לארבע עגלות: ביד איתמר, מוסב גם על כפי עבודתם בפסוק שלמעלה, ר"ל שחלק את העגלות לבני גרשון ולבני מררי כפי עבודתם שהיתה על ידי איתמר: (ט) כי עבודת הקדש עלהם, שהיו נושאים הארון והשלחן והמנורה, לכן אין דרך כבוד לשאת אותם בעגלות כי אם בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח, מלבד העגלות והבקר הביאו עוד נדבות מדברים הנקרבים לחנכת המזבח, ולפי' הרמב"ן שהעגלות והבקר לא היו לקרבן כי אם לשאת את קרבנם, יהיה פי' ויקריבו הנשיאים כמו

שזכרתי

יג וקרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: יד כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: טו פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: טז שעיר־עזים אחד לחטאת: יז ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן נחשון בן־עמינדב: פ

יח ביום השני הקריב נתנאל בן־צוער נשיא יששכר: יט הקרב את־קרבנו

קערת

(יג) אונד זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שוועהר, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס, ביידע פאלל דעס פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער; (יד) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכ־ווערקס; (טו) איין שטיר, געמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער אונד איין יעהריג לאם צום גאנצען אפפער;

(טז) איין ציגענבאק צום זינ־רענאפפער; (יז) צום פריי־דענאפפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע אונד פינף יעהריגע לעממער. דיזעס אאר דיא גאבע נחשון, זאהנס עמינדב. (יח) אם צווייטען טאגע בראכטע נתנאל, זאהן צוער, פירסט דעם שטאממעס יששכר.

(יט) דיזער בראכטע צור גאבע: איינע

יג וקרבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוי מתקלה מזרקא חד כספא מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: יד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: טו תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: טז צפיר בר עזין חד לחטאתא: יז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קורבנא דנחשון בר עמינדב: יח ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא שבטא דיששכר: יט קריב ית קורבניה

מגסתא

באור

שזכרתי למעלה אחר שצוה השם לקחת את העגלות ואת הבקר לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבום לפני המזבח כי היו חושבים להקריב הכל ביום אחד עד שאמר ה' למשה נשיא אחד ליום וגו': ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח, כ זורו וכאשר הקריבום לפני המזבח אז אמר ה' אל משה נשיא אחד ליום שלא יקריבו כלם ביום אחד אבל יתחלקו לימי': (יג) וקרבנו, בעבור שהזכיר כבר שם המקריב שהוא נחשון אמר וקרבנו והוי"ו יש לו טעם כאמור וזה קרבנו. (ראב"ע), ויתכן שהוא מוסב על תיבת ויהי שבפסוק הקדם, והשעור ויהי המקריב וגו' ויהי קרבנו וגו', וכסדר שנסעו לדגליהם הביאו קרבנותיהם, דגל יהודה, דגל ראובן ואח"כ דגל אפרים ואח"כ דגל דן: שלשים ומאה משקלה: באור שלשים ומאה שקל משקלה, כמ"ש במזרק שבעים שקל בשקל הקדש, מלאים סלת, למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב, ת"א מתקל עשר סלעין היא דדהב, וכוונתו שמלת זהב לא תורה על משקל הכף כ"א על איכותה כאלו כתוב עשרה שקל של זהב היתה, ובסוף הפרשה מפורש כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש, וכן אמרו רז"ל בספרי היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף: מלאה קטרת, לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה. (רש"י, והוא מגמ' דמנחות (דף נ' ע"א וע"ב), עיין רא"ם דאתמיה לי' הגמרא הזאת): (יז) בקר שנים, בקר כולל זכרים ונקבות, ואלו השלמים היו מן הזכרים כמו שמפורש בסוף הפרשה עשרים וארבעה פרים: (יח) הקריב נתנאל, ואמר אח"ז

הקריב

רש"י

ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמוד לומר זה קרבן נחשון משלו הביא: יג שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה: יד עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: טו פר אחד. מיוחד שבעדרו: טז שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום וטומאת ספק: יח הקריב נתנאל בן צוער. הקריב את קרבנו. מה תלמוד לומר הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אתי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא' משמע הקרב לשון ציווי שמפי הגבורה נצטווה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמי' שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דברי הימים א' י"ב) ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ויסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: יט קערת כסף. מנין אותיותיו תת"ק כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם

שהעמיד

קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ

כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה

קטרת

אונקלוס

מִגְסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ כ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בֻּסְמַיָּא׃ כא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ כב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ כג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ כד בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן׃

כה קוּרְבָּנֵיהּ מִגְסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ כו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא

קטורת

תרגום אשכנזי

איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם היליגטהומס, בידע פאלל רעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער; (כ) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאלל ריכווערקס; (כא) איין שטיר, נעמליך איין יונגעם רינד, איין ווידער, איין יעהריג לאם צום גאנצען אפפער; (כב) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער; (כג) צום פריידענאפפער צוויא רינדער, פינף ווידער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער. דיזעס וואר דיא גאבע נתנאל, זאהן צוער. (כד) אם דריטטען טאגע דער פירסט דער קינדער זבולן, אליאב, זאהן חילון, (כה) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם היליגטהומס, ביידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער; (כו) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל

שווער

רש"י

שבשעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו וגו': מזרק אחד כסף. בגימטריא תק"כ על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה ועל שם כ' שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כיון שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: כ כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: כא פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק ויקח את האיל וגומר: כבש אחד. כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב: כב שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר בו וישחטו שעיר עזים: כג ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים. שלשה מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין ותמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשה הכתובים על השני עד כאן מיסודו של רבי משה הדרשן: כד ביום השלישי נשיא וגומר. ביום השלישי היה הנשיא

המקריב

באור

הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא לכפול כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורש ויאמר לאסתר המלכה; ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב בלל כי אחז דרך קצרה, וכן לגלגלת' במספר ראובן ושמעון לבד' וכן רבים: (כד) ביום השלישי נשיא, ענינו ביום השלישי היה המקריב נשיא לבני זבולן וכן כלם:

(עב) ביום

קְטֹרֶת: כז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: פ

ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: לב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: פ

לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל

בשקל

קטורת בוסמיא: כז תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: כח צפיר בר עזין חד לחטאתא: כט ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אימרין בני שנא חמשא דין קורבן אליאב בר חלון: ל ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: לא קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: לב בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: לג תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: לד צפיר בר עזין חד לחטאתא: לה ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אימרין בני שנא חמשא דין קורבן אליצור בר שדיאור: לו ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: לז קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין

בסלעי

שווער, פאלל רויכווערקס; (כז) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריג לאם צום גאנצען אפפער; (כח) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער; (כט) צום פריידענאפפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער. דיזעס וואר דיא גאבע אליאב, זאהן חילון. (ל) אם פירטען טאגע דער פירסט דער קינדער ראובן; אליצור, זאהן שדיאור.

(לא) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס, בידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהל אפפער; (לב) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס; (לג) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריג לאם צום גאנצען אפפער; (לד) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער;

(לה) צום פריידענאפפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער. דיזעס וואר דיא גאבע אליצור, זאהן שדיאור.

(לו) אם פינפטען טאגע דער פירסט דער קינדער שמעון. שלמיאל, זאהן צורישדי.

(לז) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס, בידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהל אפפער;

(לח) איין

רש"י

המקריב לבני זבולן וכו' כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב כתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקריבתו ובאלה שלא נאמר בהם הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום הי' הנשיא המקריב לשבט פלוני:

פר ביום

בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ ששי פ

מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ מג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ

מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ

מזרק

בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ לח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ לט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מ צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ מא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ מב בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ מג קוּרְבָּנֵיהּ מַגְּסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ מד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ מה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ מז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קָרְבַּן אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ מח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ מט קוּרְבָּנֵיהּ מַגְּסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ

מורקא

(לח) איין גאָלדנער לעפ־פעל, צעהן שקל שווער, פאָלל רויכווערקס;
(לט) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין וויד־דער, איין יעהריגעסלאַם צום גאַנצען אָפּפער;
(מ) איין ציגענבאָק צום זינ־דענאָפּפער;
(מא) צום פריידענאָפּפער צוויא רינדער, פינף ווידער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער · דיזעס וואַר דיא גאַבע שלמיאל, זאָהן צורישדי.
(מב) אם זעכסטען טאַגע דער פירסט דער קינדער גד, אליסף, זאָהן דעואל·
(מג) זיינע גאַבע וואַר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאַאַלע, זיבענציג שקל, שווער, נאָך דעם שקל דעס הייליג־טהומס, ביידע פאָלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אָהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפּ־פער;
(מד) איין גאָלדנער לעפ־פעל, צעהן שקל שווער, פאָלל רויכווערקס;
(מה) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאַם צום גאַנ־צען אָפּפער;
(מו) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפּפער;
(מז) צום פריידענאָפּפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער· דיזעס וואַר דיא גאַבע אליסף, זאָהן דעואל·
(מח) אם זיבענטען טאַגע דער פירסט דער קינדער אפרים, אלישמע, זאָהן עמיהוד·
(מט) זיינע גאַבע וואַר: איי־נע זילבערנע שיססעל, הונ־דערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע

מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ

נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ

ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ סא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף

שִׁבְעִים

אונקלוס

מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ נב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ נד בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה רַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ נה קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ נו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ נז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ נח צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ נט וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ ס בְּיוֹמָא תְּשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ סא קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ

שבען

תרגום אשכנזי

איינע זילבערנע שאַאלע, זיבענציג שקל שווער, נאָך דעם שקל דעם הייליגטהומס, ביידע פאָלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אָהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפפער; (נ) איין גאָלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאָלל רויכווערקס; (נא) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאַם צום גאַנצען אָפפער; (נב) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפפער; (נג) צום פריידענאָפפער צוויא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער׃ דיזעס וואַר דיא גאַבע אלישמע, זאָהן עמיהוד׃ (נד) אַם אכטען טאַגע דער פירסט דער קינדער מנשה, גמליאל, זאָהן פדהצור׃ (נה) זיינע גאַבע וואַר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאַאלע, זיבענציג שקל שווער, נאָך דעם שקל דעם הייליגטהומס, ביידע פאָלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אָהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפפער; (נו) איין גאָלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאָלל רויכווערקס; (נז) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאַם צום גאַנצענאָפפער; (נח) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפפער; (נט) צום פריידענאָפפער, צוויא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער׃ דיזעס וואַר דיא גאַבע גמליאל, זאָהן פדהצור׃ (ס) אַם ניינטען טאַגע דער פירסט דער קינדער בנימן, אבידן, זאָהן גדעני׃ (סא) זיינע גאַבע וואַר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאַאלע, זיבענציג

שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ פ

סו בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ סז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ ע שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ עא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ פ　שביעי

עב בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אחת

שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ סב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ סג תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ סד צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ סה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ סו בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה רַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ סז קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃

סט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ ע צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ עא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ עב בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ עג קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חדא

זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעס הייליגטהומס,ביידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער;
(סב) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס;
(סג) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצען אפפער;
(סד) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער;
(סה) צום פריידענאפפער צוויא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער. דיזעס וואר דיא גאבע אבידן, זאהן גדעוני.
(סו) אם צעהנטען טאגע הער פירסט דער קינדער דן, אחיעזר, זאהן עמישדי.
(סז) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעס הייליגטהומס,ביידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער;
(סח) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס;
(סט) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצען אפפער;
(ע) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער;
(עא) צום פריידענאפפער צוויא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער. דיזעס וואר דיא גאבע אחיעזר, זאהן עמישדי.
(עב) אם איילפטען טאגע דער פירסט דער קינדער אשר, פגעיאל, זאהן עכרן.
(עג) זיינע גאבע וואר: איינע שיססעל, הונדערט

באור

(עב) ביום עשתי עשר יום, בפסוק הזה ובפסוק הסמוך הוכפלה מלת יום, והאפשר בעבור שתחסר ה"א הידיעה, כי הראוי וביום עשתי העשר, וכן וביום שנים העשר כמו בכל מספר הימים הקודמים, ואולם בהיות המספר מחובר מאחדים ומעשיריים, לא יתכן להבדיל ביניהם בה"א הידיעה, לכך הוכפלה תיבת יום:

אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ עד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ

עח בַּיּוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ

פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ

מאת

תרגום אשכנזי

הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם היילינגטהומס, ביידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער; (עד) איין גאלדנער לעפפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס; (עה) איין שטיר, נעמליך איין יונגעם רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצען אפפער; (עו) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער; (עז) צום פרידענאפפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער· דיזעס וואר דיא גאבע פגעיאל, זאהן עכרן· (עח) אם צוועלפטען טאגע דער פירסט דער קינדער נפתלי אחירע, זאהן עינן· (עט) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם היילינגטהומס, ביידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער; (פ) איין גאלדנער לעפפעל צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס; (פא) איין שטיר, נעמליך איין יונגעם רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצען אפפער; (פב) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער; (פג) צום פרידענאפפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף בעקקע, פינף יעהריגע לעממער· דיזעס וואר דיא גאבע אחירע, זאהן עינן· (פד) אלזא וואר דאז איינווייהונגסגעשענק דעס אלטארעס, צור צייט, דא עז געזאלבט ווארדען,

פאן

אונקלוס

חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ עד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא׃ עה תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא׃ עו צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ עז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אימרין בני שנא חמשא דין קורבן פגעיאל בר עכרן׃ עח ביומא תרי עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן׃ עט קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ פ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא׃ פא תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא׃ פב צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ פג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אימרין בני שנא חמשא דין קורבן אחירע בר עינן׃ פד דא חנכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה

מן

באור

(פד) ביום המשח אתו, התחילו לחנכו כמו שכתוב בפרשה זו (הרמב"ן)· אבל לא הקריבו כלם ביום היומשחו כי החנוכה נמשכה שנים

עשר

רש"י

פד ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי

המשח

מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ מפטיר

פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ פח וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו

אונקלוס

מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתא עשרי מזרקי כספא תרין עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי׃ פה מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמגסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא׃ פו בזיכי דדהבא תרתא עשרי מלין קטורת בוסמיא מתקל עשר סלעין הוי מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין׃ פז כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אימרין בני שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזי תרי עשר לחטאתא׃ פח וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דכרין שתין גדין שתין אימרין בני שנא שתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה׃ פט וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמלל

תרגום אשכנזי

פאן דען שטאממפירסטען ישראל'ס: צוועלף זילבערנע שיססעלן, צוועלף זילבערנע שאאלען, צוועלף גאלדנע לעפפעל; (פה) יעדע שיססעל הונדערט אונד דרייסיג — —, אונד יעדע שאאלע זיבענציג שקל שווער, אלזא דאז זילבער דער געפעסע צוזאממען: צווייא טויזענד אונד פיר הונדערט שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס; (פו) צוועלף גאלדנע לעפפעל, פאלל רויכווערקס, יעדער צעהן שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס, אלזא דאז גאלד דער לעפפעל צוזאממען: הונדערט אונד צוואנציג שקלים; (פז) אללעס רינדפיה צום גאנצען אפפער, צוזאממען: צוועלף שטירע, צוועלף ווידער, צוועלף יעהריגע לעממער, נעבסט איהרעם אפפערמעהלע, אונד צוועלף ציגענבעקקע צו זינדענאפפער;
(פח) אללעס רינדפיה צו פריידענאפפער צוזאממען: פיר אונד צוואנציג שטירע, זעכציג ווידער, זעכציג בעקקע, זעכציג יעהריגע לעממער. היר מיט ווארד דער אלטאר איינגעווייהט, נאכדעם ער געזאלבט ווארדען.
(פט) ווען משה אין דאז שטיפטסצעלט קאם, מיט איהם צורעדען, זא הערטע ער דיא שטיממע, פאם דעקקעל דער לאדע

רש"י

המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום המשח אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערות כסף שתים עשרה הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: פה שלשים ומאה הקערה האחת וגומר. מה ת"ל לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך חזר ושנאן כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגומר. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושקלן כולן כאחד לא רבה ולא מעט: פו כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו: פט ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה בא שלישי והכריע ביניהם

באור

עשר יום, ואפשר לפרש ביום המשח כמו ביום הכותי כל בכור ר"ל בעת המשח אתו, וכן מתורגם בל"א: (פח) אחרי המשח אתו, אין זאת סתירה למה שאמר למעלה ביום המשח אתו, כי באמת התחילו לחנוך ביום המשח שהוא ביום השמיני להקמותיו, אבל אחר המשיחה כמ"ש למעלה וימשחם ויקדש אתם ויקריבו וגו', ולסוף שנים עשר יום אחר המשיחה עלה החשבון כך וכך: (פט) ובבא משה, אחר שכלה הקמת המשכן ומשיחתו וחנכתו היה הדבור אליו מן המשכן ולא מהר סיני, לכן ישמיענו הפסוק ענין הדבור עם משה ואמר שמשה לא בא רק אל אהל מועד וגם

אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ

ח א *וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ

ה וידבר

סדר בהעלתך

אונקלוס

דְּמִתְמַלֵּל עִמֵּיהּ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּל עִמֵּיהּ׃

ח א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵיהּ בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָּא יְהוֹן מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בּוֹצִינַיָּא׃ ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָּא אַדְלֵיק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ד וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָּא נְגִידָא דְּהַב עַד שִׁדַּהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֵיזוּ דִּי אַחְזֵי יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יָת מְנָרְתָּא׃

ה ומליל

תרגום אשכנזי

ראדע דעס ציינגניססעס, צווישען דען ביידען כרובים, הערונטער, זיך מיט איהם אונטעררעדען, אונד זאָ ווארד איהם בעפעהל ערטהיילט.

ח (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראַך: (ב) רעדע מיט אהרן, אונד שפריך ——: «ווען דוא דיא לאַמפּען אַנצינדעסט, זאָ לאַססע אַללע זיבען לאַמפּען פאָרווערטס, דעם לייכטער געגענאיבער, איהר ליכט ווערפען.» (ג) אהרן טהאַט אויך אַלזאָ; געגען דיא פאָרדערזייטע דעם לייכטערס ליס ער דיא לאַמפּען ברעננען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען, האַטטע. (ד) דער לייכטער אַבער וואַר פאָלגענדער געשטאַלט געאַרבייטעט: ער וואַר פאָן גאָלדע, אויז איינעם שטיקקע געטריבען, פאָן שאַפט ביז בלומע וואַרער אויז איינעם שטיקקע; וויא דאָז מאָדעלל, וועלכעס דער עוויגע דעם משה געצייגט, זאָ האַט ער דען לייכטער פערפערטיגען לאַססען.

(ה) פערנער

רש״י

כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

ח ב **בהעלתך** למה נסמכ' פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות: בהעלותך. על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא שלהב' עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיי' פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: ג ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה: ד וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בעדי"ן בלע"ז (בל"א געשלאגען) לשון דא לדא נקשן (דניאל ה') עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה

באור

ושם שמע את הקול היוצא מעל הכפרת מבין שני הכרבים: מדבר אליו, בינוני מבנין התפעל ודגש הדל"ת לחסרון תי"ו והראוי מתדבר, וטעם הבנין הזה בעבור שלא הי' הקול יוצא באמצעו' הכלי' כמו באדם המדבר שהקול יוצא מהריאה וכחתך אחר זה על ידי כלי המבטא משא"כ בדבור אלהי שהקול נברא לשעה ולא היה בעזר שום כלום המוחשים, ויתכן לומר לפי פשוטו שעל גוף המוציא את קול הדבור שייך לומר מדבר שהוא הפועל, אבל על הקול היוצא ראוי לומר מתדבר שהוא הפעול והפועל יחד, וזהו בנא בבנין התפעל: וידבר אליו, ובענין הזה היה תמיד הדבור אליו לצותו על בני ישראל:

ח (ב) בהעלתך את הנרת, הנה נחלקו רז"ל במנחות (פ"ח ע"ב) אם היו הנרות מקשה ומחוברות בגוף המנורה, ולדעת זאת יהיו הפי' בהעלתך כמו שתרגם אונקלוס באדלקותך על שם שהלהב עולה כמו שפירש"י, ולדעת האומר שהנרות היו עשויות בפני עצמן יתכן לפרש לשון העלאה בהעלות הכהן את הנרות על הקנים, ועיין מה שכתבתי בבאור פרשת תרומה: אל מול פני המנורה, היה מטה ראשי הפתילות של כל שבעת הנרות להאיר אל השלחן. (רשב"ם), וכן פי' בפ' תרומה על פסוק והאיר על עבר פניה, ועיין מה שכתבתי בבאור פרשת תרומה כי הרחיב שם המתרגם בביאורו: (ד) מקשה, בטדי"ן בלע"ז געשלאגען בל"א, לשון דא לדא נקשן (דניאל ה' ו'), עשת של ככר זהב היתה, ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט אבריה כתקנן, ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור. (רש"י): עד ירכה עד פרחה, באורו

ממעשה

אבריה

ה וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ ו קח את־הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם׃ ז וכה־תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על־כל־בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו׃ ח ולקחו פר בן־בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר־שני בן־בקר תקח לחטאת׃ ט והקרבת את־הלוים לפני אהל מועד והקהלת את־כל־עדת בני ישראל׃ י והקרבת את־הלוים לפני יהוה

אונקלוס: ה ומליל יי עם משה למימר׃ ו קריב ית ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון׃ ז וכדין תעביד להון לדכיותהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחורון לבושיהון וידכון׃ ח ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תנין בר תורי תסב לחטאתא׃ ט ותקריב ית ליואי לקדם משכן זמנא ותכנוש ית כל כנשתא דבני ישראל׃ י ותקריב ית ליואי קדם

תרגום אשכנזי: (ה) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך׃ (ו) נים דיא לוים אויז דען קינדערן ישראל׳ס, אונד רייניגע זיא! (ז) דיזעס אבער זאללסטדוא מיט איהנען, פארנעהמען, אום זיא צו רייניגען׃ בעשפרענגע זיא מיט ענטזינדיגונגסוואססער, (צופאר אבער) לאס זיא מיט איינעם שערמעססער זיך איהרען גאנצען לייב אבשערען, אונד איהרע קליידער וואשען, זא זינד זיא ריין. (ח) זיא נעהמען פערנער איין שטירקאלב, נעבסטדעם דאצו געהעריגען מעהל אפפער פאם פיינסטען ווייצענמעהלע, מיט אהל איינגערירט, אונד נאך איין צווייטעס שטירקאלב — — — — — צום זינדענאפפער. (ט) דוא לעססעסט אלודען דיא לוים הינטרעטען פאר דאז שטיפטסצעלט, אונד דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל׳ס זיך פערזאממעלן. (י) ווען נון דיא לוים הינקאממען פאר דען עוויגען

רש״י

אוצרים כתקנן ולא נעשית אוצרים אוצרים על ידי חבור׃ עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורת כסף שלפני השרים׃ עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה וכל התלוי בה׃ עד ירכה. שהוא אבר גדול׃ עד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופטים ט״ו)׃ כמראה אשר הראה וגומר, כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה כתבניתם וגומר׃ כן עשה את המנורה. מי שעשאה ומדרש אגדה על ידי הקב״ה נעשית מאליה׃ ו קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום׃ ז הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם׃ והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו עבודה זרה והיא קרויה זבחי מתים (בתהלים ק״ו) והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים׃ ח ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע״ז׃ ופר שני. מה תלמוד לומר שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ובזו יש סמך לדבריו בתורת כהנים ואומר אני שהוראת שעה היתה ששעיר היה להם להביא לחטאת עבודה זרה עם פר העולה׃ ט והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבאו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם

באור

ומעשה גדול עד המעשה דק שבה הכל עשה מקשה, ודרך המקרא לדבר בענין כזה בלשון עד, כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית׃ (ו) קח את הלוים, הבדילם מאחר ישראל שיהיו לעזר לכהנים בעבודת השם׃ (ז) הזה עליהם מי חטאת, אין זה התחלת סדר טהרתם כי אז היה ראוי הכתוב במלת לטהרם, אבל התחלת סדר הטהרה היא מן והעבירו תער וגו׳, ובאורו כה תעשה להם לטהרם ולהזות עליהם מי חטאת, אם הקדימו העברת התער וכבוס הבגדים ואח״ז תהיה הזיה במי חטאת, ואז והטהרו׃ מי חטאת, מי פרה אדומה הנקראת חטאת, או גם המים נקראים כך על שם הנקיון והסרת החטא הבא על ידם׃ והעבירו, וי״ו מהפך לעתיד, ואם היה נווי לרבים היתה ה״א הפעיל בפת״ח, כמו העתירו אל ה׳, ואף שמצאנו גם בעבר מזה הבנין אם פ״פ שלו אות הגרון שיתנה חיר״ק הה״א לפת״ח או לסג״ל להרחיב את הגרון, כמו והעמדת את הלוים, והעתרתי אל ה׳, והעברתם את נחלתו, העלית בכחך, אין זה כי אם בגוף הנוכח והמ״ב שאין לטעות בהם שהם נווי, אבל בנסתרים הם תמיד בסג״ל ולא בפת״ח, אשר האריכו ימים, אשר העלו בני ישראל, וכן הנסתרת לא תהיה כי אם בסג״ל שלא לטעות בה שיהיה נווי ליחיד בתוספת ה״א, כמו האזינה עדי, וכן והעבירו היא עבר המהופך לעתיד כי הדבור היה אל משה שיעשו כן הלוים׃ והטהרו, מבנין התפעל ודגש הטי״ת לחסרון תי״ו. הבנין וסג״ל הטי״ת בעבור קמ״ץ הה״א לפ״פ כבבת הסג״ל במלת השעיר החי, והיא עבר מהופך לעתיד ובאורו שיטהרו אחר כל אלה במי חטאת. (הראב״ע), ולדעת המתרגם היא שבה על כל סדר הטהרה הנזכר ור״ל אם יעשו כל אלה יהיו טהורים׃ (ח) ולקחו, יקחו עמם׃ פר בן בקר, קטן לעולה, כמ״ש למטה ואת האחד עולה׃ ומנחתו סלת, שלשה עשרונים כמשפט׃ בן בקר תקח לחטאת, אתה תצוה שהם יקחו עמם׃ (י) והקרבת את הלוים, באורו כאשר תקריב אותם לפני ה׳ כמ״ש בפסוק הקודם, יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים, וכן דעת המתרגם. אשכנזי להרחיק הכפלת האמור, וכן דעת הראב״ע אלא שנפל טעות בדפוס לרשום התחלת דבורו בפסוק י״א וצ״ל בפסוק י׳, וגם לשונו משובש בדבוק אהו תקונו׃ (י) הלוים לפני ה׳, הטעם אשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני ישראל את ידיהם על ראשם׃ (יב) על

יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃ יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ שני טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃ טז כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם

תרגום אשכנזי

צווייגען, זאָלעגען דיא קינדער ישראל'ס איהרע הענדע אויף זיא, (יא) אונד נאַכדעם אהרן דיא לוים, צום צייכען דאַס זיא פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס אבגעזאָנדערט זיין זאָללען, פֿאָר דעם עווינען דיא וועגדונג מאַכען לעסט, זאָללען זיא דעם דיהנסט דעם עוויגען געווידמעט זיין. (יב) דיא לוים לעגען נעמליך איהרע הענדע אויף דען קאָפּף דער שטירע, אונד מאַן ברינגט, דעם עוויגען צו עהרען, איינען צום זינדענאָפּפער אונד איינען צום גאַנצען אָפּפער, אום דיא לוים צו פֿערזעהנען. (יג) דוא שטעללסט דיא לוים פֿאָר אהרן אונד פֿאָר זיינע זעהנע, אונד לעכסעסט זיא איינע וועגדונג מאַכען, זיך דעם עוויגען צו ווידמען. (יד) דאַדורך ווערדען דיא לוים פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס אבגעזאָנדערט, אונד זינד מיין אייגען. (טו) דיא לוים זאָללען העראַנאַך אין דאַז שטיפֿטסצעלט געהען, איהרען דיהנסט אנצוטרעטען, זאָבאַלד דוא זיא האַסט רייניגען אונד מיט איהנען איינע וועגדונג מאַכען לאַססען. (טז) דען זיא זינד מיר געשענקט, אויז דען קינדערן ישראל'ס מיר געשענקט, אונד איך האַבע זיא אַנגענאָממען פֿיר אַללע ערסטלינגע דעם מוטטערלייבעס, פֿיר

אונקלוס

יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יְדֵיהוֹן עַל לֵיוָאֵי׃ יא וִירִים אַהֲרֹן יַת לֵיוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ׃ יב וְלֵיוָאֵי יִסְמְכוּן יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא וְיַעֲבֵד יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵיוָאֵי׃ יג וּתְקִים יַת לֵיוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְתַפְרֵישׁ יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי׃ טו וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא׃ טז אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִנּוּן לִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף פְּתַח כָּל ולדא

רש"י

עליהם: יא והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד את עבודת ה' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגומר השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראות בבית קדש הקדשים. והשלישי לבני מררי: טז נתונים נתונים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת

באור

ראש הפרים, כל אחד מהפרים ורבים כן, ע"כ: (יא) והניף אהרן את הלוים, שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד עבודת ה' לפי שעבודת הקודש עליהם והוא הארון והשלחן וגו', השניה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקדש היריעות והקרשים, והשלישית לבני מררי. (רש"י), והדרש תדרש, ולפי פשט המקראות על הסדר נראה לפרש כדע' המתרגם בל"א, על דרך כלל שאחריו מעשה כמו שהוזכר כמה פעמים בבאורנו, ויהיה פסוק והניף אהרן וגו' רק הודעה כללית שלא יהיו הלוים ראוים לעבוד את עבודת ה' כי אם אחר שיניפם אהרן ואז והיו לעבוד וגו', ואינו נווי על התנופה כי אם אחר הפסוקים הבאים המודיעים סדר המעשים שיעשו קודם התנופה אז באה הצווי גם על התנופה, ועתה הבאר המקראות על הסדר, ויובן מזה כוונת המתרגם בתרגומים שונים על שלש התנופות האמורות בענין הזה: והניף אהרן וגו' מאת בני ישראל, אינו צווי כמו שזכרתי ופירושו כאשר יניף אותם אהרן שתהיה התנופה הזאת לאות על הבדלם מאת בני ישראל: והיו לעבד וגו', ואז יהיו מוכנים ומופרשים לעבוד את עבודת ה': (יב) והלוים יסמכו את ידיהם, בפסוק הזה מתחיל להודיע סדר המעשים עד התנופה, ר"ל קודם התנופה יסמכו הלוים את ידיהם על הפרים ועשה את האחד חטאת וגו': ועשה את האחד, תמה לעשות על ידי הכהנים והעד הכאמן שהרי אמר לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן, וכן פי' והנפת תמה על אהרן שיניפם: (יג) והעמדת את הלוים, בפסוק הזה הוא צווי על התנופה שיעמידם לפני אהרן שיניף אותם אחר עשיית הקרבנות, (יד) והבדלת את, על ידי זה הם מובדלים מתוך בני ישראל להיות מיוחדים לעבודתי: (טו) ואחרי כן וגו' וטהרת אתם והנפת אתם: בפסוק הזה חוזר וכולל כל סדר הטהרה, ועניינו אחרי שתטהר אותם ותניף להניפם ואז יבואו לעבוד, וכן מתורגם בל"א: (טז) נתנים המה לי, לעבודתי מתוך בני ישראל: תחת פטרת, הוא מאמר בפני עצמו מוסב על מלת לקחתי שלמטה ובאורו בעבור זה לקחתים לי שיהיו תחת פטרת כל רחם ע"כ לי מן הדין מעת הכותי כל בכור בארץ מצרים ועתה לקחתי אתם תחת הבכורים: בכור כל מבני ישראל, שעורו כל בכור מבני ישראל, ומלת תחת שבה גם על בכור, ועניינו תחת פטרת כל רחם מבני ישראל ותחת כל בכור מבני ישראל והכפלה היא לתוספת

רֶחֶם בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם לִי׃ יז כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי׃ יח וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם נְתֻנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ׃ כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי

יהוה

אונקלוס

וְלִדָא בּוּכְרָא כּוּלָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵיבִית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃ יז אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא דְקַטְלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּישִׁית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃ יח וְקָרֵיבִית יָת לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וִיהָבִית יָת לֵיוָאֵי מְסִירִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא׃ כ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְלֵיוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְאַדַּכִּיאוּ לֵיוָאֵי וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם

יי

תרגום אשכנזי

פיר אללעס ערסטגעבארנע אונטער דען קינדערן ישראל'ס: (יז) דען אללעס ערסטגעבארנע אונטער דען קינדערן ישראל'ס, פאן מענשען אונד פיה, געהערט מיר צו, אלז איך אים לאנדע מצרים אללעס ערסטגעבארנע שטערבען ליס, האבע איך זיא מיר געהייליגט; (יח) נון נעהמע איך דיא לוים אן פיר אללעס ערסטגעבארנע אונטער דען קינדערן ישראל'ס, (יט) אונד געבע דיזע לוים ווירערום דעם אהרן אונד זיינען זעהנען צום געשענק אויז דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא, אנשטאטט דער קינדער ישראל'ס, דען דיהנסט ביים שטיפטסצעלטע פערזעהען, אונד אלז איין לעזעגעלד פיר זיא זיין מעגען, דאמיט דיא קינדער ישראל'ס זיך קיינע שטראפע צוציהען, ווען זיא זיך דעם הייליגטהומע נעהערטען. (כ) משה, אהרן אונד דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס נאהמען דיזעס מיט דען לוים פאר; וויא דער עוויגע דעם משה, אין אנזעהונג דער לוים, בעפאהלען, זא טהאטען איהנען דיא קינדער ישראל'ס. (כא) דיא לוים ענטזינדיגטען זיך, אונד וואושען איהרע קליידער; אהרן ליס זיא פאר דעם עוויגען

רש"י

פטרת. פתיחת: יז כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים: לקחתי אותם לי. עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: ואתנה וגומר. חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכן ראיתי בבראשית רבה. יט ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהי' נגף: כ ויעש משה ואהרן וכל עדת וגומר. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו

באור

לתוספת באור, ויתכן עוד לפרש שתחסר מלת איש ומלת בכור היא סמוכה כאלו כתיב בכור כל איש מבני ישראל: פטרת, הנפרד הוא בספק אם הוא פִּטְרָה ע"מ שִׂמְלָה מן שִׂמְלַת או ע"מ צִדְקַת מן צְדָקָה, ולפי מה שהנחתי כלל בנטיית השמות והוא שתמיד יהיה נקוד הפ"א בשם הנקבה כנקוד הפ"א בכנוי הזכר יחיד, ד"מ חָכְמָה, לִבְנָה, מן חָכָם, לָבָן, שבכנויים כאמ' חֲכָמוֹ לְבָנוֹ, וכן כַּבְשָׂה, וְכִשְׂבָּה, מן כֶּבֶשׂ, כֶּשֶׂב, שבכנוי היחיד תהיה הפ"א בחיר"ק, כמו איש ממנו את קִבְרוֹ (בראשית כ"ג ו'), או בפת"ח הפ"א כמו את קַשְׁתִּי (שם ט' י"ג), וכן מן מֶלֶךְ, מַלְכָּה, וכן עָרְלָה, לְחָרְבָּה תהיה האחן, מן הנפרד עֹרֶל, חֹרֶב, שבאלה הוא ק"ח תחת הפ"א בכנוי היחיד והקש על אלה, וכן כאן נאמר לפי שלא נמצא הזכר מזה הגרש כ"א ע"מ פֹּעַל, וגם לא מצאנו ממנו הנפרד לנקבה ע"מ צְדָקָה, שהנפרד ממנו' פִּטְרָה על משקלה המנודר, ויהיה לפ"ז שו"א הע"ין שו"א נח כמשפטו אחרי ת"ק גמורה: (יט) ואתנה את הלוים, אחר שאמר לי בקו הדין הבכורותם לאהרן ולבניו: את עבדת בני ישראל, העבודה הראויה להעשות על יד בני ישראל יעשו הלוים תחתם: ולכפר על בני ישראל, להיות כפר נפשות בני ישראל. (ראב"ע), וכן מתורגם בל"א: (כ) ויעש משה ואהרן וגו', משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם. (רש"י), הראב"ע פי' משה בגווי ואהרן שהניפן וישראל שסמכו את ידיהם, כי משה לא עשה כלום רק שהיה מצוה לכל אחד ואחד על מעשהו והתורה ייחסה אליו כל המעשים האלה כמ"ש ועשה את האחד וגו' והנפת וגו' בעבור שהיתה על פיו: (כא) ויתחטאו הלוים, כמ"ש הזה עליהם מי חטאת: ויכבסו

יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃ כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כה וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד׃ כו וְשֵׁרֵת אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם*׃ פ

ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

בחדש

אונקלוס

יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכָּיוּתְהוֹן׃ כב וּבָתַר כֵּן עָאלוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה עַל לֵיוָאֵי כֵּן עֲבָדוּ לְהוֹן׃ כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ כד דָּא דִי לְלֵיוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא בְּפוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כה וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב מֵחֵיל פּוּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח עוֹד׃ כו וִישַׁמֵּשׁ עִם אֲחוֹהִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא וּפוּלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין תַּעֲבֵד לְלֵיוָאֵי בְּמַטְּרַתְהוֹן׃

ט א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּשַׁתָּא תִנְיָתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם

בירחא

תרגום אשכנזי

עוויגען זיך ווענדען, אויך פערזעהנטע זיא אהרן צו איהרער פעלליגען רייניגונג. (כב) הערנאך גינגען דיא לוים הין, איהר אמט אין דעם שטיפטסצעלטע אנצוטרעטען אין געגענווארט אהרן אונד זיינער זעהנע; וויא דער עוויגע דעם משה, אין אנזעהונג דער לוים, בעפאהלען האטטע, זא ווארד מיט איהנען פארגענאממען. (כג) דער עוויגע רעדעטע פערנער מיט משה, אונד שפראך: (כד) דיזעס איזט אין אנזעהונג דער לוים נאך צו בעאבאכטען: ווער פינף אונד צוואנציג יאהר אלט איזט, דער איזט טיכטיג צום דיהנסטביא דער ארבייט דעם שטיפטסצעלטעס. (כה) זא באלד ער פונפציג יאהר אלט איזט, געהט ער אב פאם דיהנסטע דער ארבייט, אונד פערריכטעט זאלכע ניכט מעהר. (כו) ער הילפט צווארנאך זיינען ברידערן, ביים שטיפטסצעלטע דיא אויפזיכט צו האבען, ארבייט אבער פערריכטעט ער ניכט מעהר. זא זאללסט דוא עז, אין אנזעהונג דער לוים, האלטען, בייא איהרעם אמטע.

ט (א) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דער וויסטע-סיני, אים ערסטען מאנאטע-דעם צווייטען יאהרעס נאך איהרעם אויזגאנגע אויז דעם לאנדע מצרים,

אונד

באור

בגדיהם, וכבר כבסו בגדיהם קודם הזיה: וינף אהרן וגו' ויכפר עליהם, וכבר כפר עליהם קודם התנופה: (כב) כאשר צוה וגו' על הלוים, אודות הלוים, וכן מתורגם בל"א: (כד) מבן חמש ועשרים שנה, ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד ה' שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים. שוב אינו רואה. (רש"י), והרשב"ם פירש שאין כאן הכחשה בין שני המקראות כי למעלה נזהרו לפקודם מבן שלשים לעבוד ולשאת את המשכן, וכאן נזה על עבודת משמרת המשכן שתהיה חמש שנים לפני השלשים, שאז אינו ראוי למשא יהיה ראוי לשמירת המשכן, וזה שעור הכתוב מבן חמש ועשרי' שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבוד' אהל מועד זו מלאכת השמירה, כמו שמפרש לפנינו ושרת את אחיו לשמור משמרת, ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה של משא, המוזכרת בפרשיות שלמעלה, שבכן הוא עוסק עד היותו בן חמשים, עתה ישוב מצבא ההוא ולא יעבוד עוד, כי אם ושרת את אחיו וגו' והוא מוסב על שניהם בן חמש ועשרים עד בן שלשים, ומבן חמשים ומעלה שניהם נפסלו לעבודת משא, והוכשרו לעבודת שמירה, וכן דעת הראב"ע, ודעת הרמב"ן ז"ל על דרך הפשט שהנמנים ביד משה ואהרן היו מבן שלשים שנים ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו, אבל כאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל חמש ועשרים שנה יהיה כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה, אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבודה ידועה עכ"ל, ויתכן שעל עבודת סיוע כזו אמרו חז"ל שהיא ללמד הלכות עבודה, כלומר שהרגילו את עצמ' בעומדם ליד הבקיאים בעבודה, ומסייעי' אותם, עד היותם בן ל' שנה:

ט (ב) ויעשו

רש"י

סומכו את ידיהם: כב כאשר צוה ה' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם שאחד מהם לא עיכב: כד (זאת אשר ללוים. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם): מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים בא ללמוד הלכות עבוד' ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה: כה ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: כו לשמור משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות:

ט א בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמר' עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל

במדבר

בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר׃ ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח׃ ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ

אדם

בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמֵימָר׃ ב וְיַעְבְּדוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת פִּסְחָא בִּזְמָנֵיהּ׃ ג בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בְּיַרְחָא הָדֵין בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תַּעְבְּדוּן יָתֵיהּ בִּזְמָנֵיהּ כְּכָל גְּזֵירָתֵיהּ וּכְכָל דְּחָזֵי לֵיהּ תַּעְבְּדוּן יָתֵיהּ׃ ד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד פִּסְחָא׃ ה וַעֲבַדוּ יָת פִּסְחָא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַהֲווֹ גּוּבְרַיָּא דִּי הֲווֹ מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וְלָא יְכִילוּ לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּקְרִיבוּ קֳדָם מֹשֶׁה וּקְדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ ז וַאֲמָרוּ גּוּבְרַיָּא הָאִנּוּן לֵיהּ אֲנַחְנָא מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא

אונד שפראך; (ב) דיא קינדער ישראלים זאללען דאז פסח פעררריכטען, צור געזעצטען צייט. (ג) אם פירצעהנטען טאגע דיזעס מאנאטעס, צווישען ביידען אבענדען, זאללט איהר עס פעררריכטען צור בעשטימטען צייט; נאך אללען געזעצען אונד פארשריפטען דעהזעלבען מיסט איהר עס פעררריכטען. (ד) משה בעפאהל דען קינדערן ישראלים, דאז פסח צו פעררריכטען, (ה) אונד זיא טהאטען עז אם פירצעהנטען טאגע דעס ערסטען מאנאטעס, צווישען ביידען אבענדען, אין דער וויסטע סיני; וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען, זא מאכטען עז דיא קינדער ישראלים. (ו) נון ווארען איניגע לייטע אונטער איהנען, דיא זיך אן איינעם לייכנאמע פעראונרייניגט האטטען, אונד דאז פסח אן דעמזעלבען טאגע ניכט מיטפעררירטען קאננטען; דיזע מעננער טראטען אן דעמזעלבען טאגע פאר משה אונד פאר אהרן, (ז) אונד שפראכען צו איהם: "וויר זינד יעצט דורך איינען לייכנאם פעראונרייניגט, ווארום

דאנשא

רש"י

במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד: ב במועדו. אף בשבת אף בטומאה: ג ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ: ד וידבר משה וגו'. מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי ה' (ויקרא כ"ג) אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה: ו לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: ז למה נגרע. אמר להם

באור

ט (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח, לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כאחד קרבנות הפסח עתה כשהוקם המשכן הוצרך לצות שיעשוהו כעקר מצותו לדורות ולא כפסח מצרים. (הרשב"ם), והרמב"ן פירש ז"ל, ויתכן שהוצרך למצוה הזאת בעבור שלא נצטוו מתחלה בעשיית פסח דורות, אלא באמרו דכתיב והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת (שמות י"ב כ"ה), עוד נאמר שם והיה כי יביאך וגו' ועבדת את העבודה הזאת, ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו כדי שתהי' זכרון גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיה' כעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והנה אמר בתחלה והי' כי תבואו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בח"ל לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר, ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו לבדה שלא היו יכולים לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהי' להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות עכ"ל, וכן פירש הראב"ע: (ד) לעשת הפסח, כל דבור שאין אחריו מלת לאמר', אין כוונת הכתוב להודיע באיזה הלשון דבר עם ישראל, רק יודע שכלל' דבור משה עמה' היה בענין עשיית הפס'. לכן לא נאמר עשו על דרך (ה) ויעשו את הפסח וגו', כתב הרמב"ן בשם הספרי ז"ל, בגנותן של ישראל הכתו' מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד, וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה (עמוס ה' כ"ה), ודרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון וגו' במדבר סיני, כי המקרא מיותר ודי במה שאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה וגו' אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתגרו ולא נשבה בהם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשי', ואשתלי' הברייתא הזאת כדברי האומר אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והם נתעצלו והוא גנות גדול, והראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מצריחם ולא היה מניחם בחיוב כרת, אבל קנ המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שכן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום עכ"ל: (ו) ויהי אנשים, ויהיו לשון רבים היה צריך לומר, של כשתקדים מלת הפעל אז פעמים רבות שומרת את המין ואת המספר: לנפש אדם, לא יתכן שיהי' מחנה ישר' על גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום. (הראב"ע), ובדרז"ל נחלקו מי היו האנשים ההם רבי יוסי הגלילי אומר נושאי ארונו של יוסף היו ולדברי ר' עקיבא מישאל ואלצפן היו שהתעסקו עם נדב ואביהו (סוכה דף כ"ה ע"א): (ז) למה נגרע, עתיד מבנין נפעל, שהוראתה

תרגום אשכנזי

ווארום זאללען וויר אבער דעסוועגען געריננגער זיין, אונד דאז אפפער דעס עוויגען ניכט צור געזעצטען צייט מיט דען איבריגען קינדערן ישראל'ס ברינגען קעננען? » (ח) משה אנטווארטעטע איהנען: האררעט! איך וויל פערנעהמען, וואזדער עוויגע איירנטוועגען געביטען ווירד. (ט) דער עוויגע אבער שפראך צו משה, וויא פאלגט: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד פאן אייך, יעצט אדער אין קינפטיגען צייטען, דורך בעריהרונג איינער לייכע אונריין געווארדען, אדער אויף איינער ווייטען רייזע איזט, אונד דעם עוויגען צו עהרען דאז פסח פעררריכטען מעכטע: (יא) זא זאלל מאן עז אים צווייטען מאנאטע, אם פירצעהנטען טאגע, צווישען דען ביירען אבענדען, פעררריכטען, אונד מיט אונגעזייערטעם בראדע אונד ביטטערן קרייטערן עססען. (יב) מאן זאלל ניכטס דאפאן ביז אם אנדערן מארגען שטעהען לאססען, אויך קיין ביין דראן צערברעכען; נאך אללען געזעצען דעס פסח זאלל מאן דאמיט פערפאהרען. (יג) איזט אבער יעמאנד ריין, אויך ניכט אויף דער רייזע, אונד אונטערלעסט דאז פסח צו מאכען: זא זאלל דיא זעלבע פערזאן אויז איהרער

בהעלתך

אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ

ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה׃ יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ יג וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח

ונכרתה

אונקלוס

דַאֲנָשָׁא לְמָה נִתְמְנַע בְּדִיל דְלָא לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנָא דַיְיָ בִּזְמַנֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְאֶשְׁמַע מַה דְאִתְפַּקַד מִן קֳדָם יְיָ עַל דִילְכוֹן׃ ט וּמַלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר גְבַר גְבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא אוֹ בְאוֹרַח רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ יא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִיר וּמְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ׃ יב לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵיהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל גְזֵירַת פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ׃ יג וְגַבְרָא דְהוּא דְכֵי וּבְאוֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא

וישתיצי

רש"י

להם אין קדשים קריבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים) אמר להם: ח עמדו ואשמעה. כתלמיד המובטח לשמוע דבר מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה. וראויה היתה פרשה זו ליאמר ע"י משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: י או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהי' חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיט'. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חוץ

אלא

באור

למה נהי' גרועים וקלים מערך כל עדת ישראל! שלא להקריב את קרבן ה' בזמנו המצווה מפי ה': (ח) עמדו ואשמעה, הראב"ע מפרש לשון עמידה ממש ופירושו עמדו פתח אהל מועד, אך לא יתכן שהשם יצוה רק לשואלים אלא בדבר שהוא מצוי להיות גם לאחרים מישראל ולדורות עולם, ולמה א"כ יצוה משה שהם לבדם יעמדו פתח אהל מועד? לכן היותר נכון שהוא לשון עכבה והמתנה, ובאורו עמדו עד אשר אשמע וגו', וכן ת"א אוריכו עד דאשמע, וכן מתורגם בל"א הארעט: מה יצוה ה' לכם, ענינו מה יצוה ה' על המקרה כזאת אשר קרה לכם או אשר יקרה לדורות הבאים, וכן ת"א על דלכון, ויתכן שהשעור מה יצוה ה' לכם על ידי: (י) או בדרך רחקה, נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטת הפסח. (רש"י), ופלוגתא היא במסכת פסחים (דף כ"ג ע"ב) איזהו דרך רחוקה ר' אליעזר אומר כל שיוצא חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה, ר' עקיבא אומר מן המודיעים ולחוץ, והנה תפס רש"י בשיטת ר"א, ויפה תפס עליו הרמב"ן ז"ל, והנכון לתפוס בשיטת ר"ע, וכן דעת האמוראים בגמרא דאמר עולא כל שאינו יכול לכנוס בשעת שחיטה, והדעת הזאת היא פשוטו של מקרא כי העומד בתחלת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בשעת שחיטה דרך רחוקה היא לו ורמז הנקוד אף שאינו מאש אלא שדרך רחוקה לו בעשיית הפסח, ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה ע"כ: לכם או לדרתיכם, כתב הראב"ע לכם לטמא נפש, או לדרתיכם בטמא נפש ודרך רחוקה, [* א"ה, ולא ידעתי מה הכריחו לפרש כן, שהרי לא לשואלים לבד בא הצווי, כי אם לכל בני ישראל, ויתכן שהיו מהם אנשים רחוקים מעל משכן העדות, ולא זכר הכתוב כ"א הטמאים, שהם הבאים לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא, ואפשר שיבאו הרחוקי' מאחרת וישאלו גם הם לויה נגרע "']: ועשה פסח לה', ויראה לעשות קרבן ה' בזמנו, וכן מתורגם בל"א: (יב) ככל חקת הפסח, כמשפט הפסח הראשון באזהרת שבירת העצם והנותר ואכילת מצה ומרור עמו. אבל אין השבתת חמץ מביאתו בפסח שני: (יג) והאיש אשר וגו' ובדרך לא היה, או נדרך, וכן ומכה אביו ואמו. (הראב"ע), רבים טעו

בפירושו,

וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃ יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ*׃ ס טו וּבְיוֹם הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמַרְאֵה־אֵשׁ עַד־בֹּקֶר׃ טז כֵּן יִהְיֶה תָמִיד הֶעָנָן יְכַסֶּנּוּ וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃ יז וּלְפִי הֵעָלֹת הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכָּן־שָׁם הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

יח על

וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ אֲרֵי קֻרְבָּנָא דַיְיָ לָא קָרֵיב בִּזְמָנֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל גַּבְרָא הַהוּא׃ יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ כִּגְזֵירַת פִּסְחָא וּכְדַחֲזֵי לֵיהּ כֵּן יַעְבֵּד קְיָמָא חַד יְהֵא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְיַצִּיבַיָּא דְּאַרְעָא׃ טו וּבְיוֹמָא דְּאִתָּקַם יָת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא וּבְרַמְשָׁא הֲוֵי עַל מַשְׁכְּנָא כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא עַד צַפְרָא׃ טז כֵּן הֲוָה תְדִירָא עֲנָנָא חָפֵי לֵיהּ וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ יז וּלְפוּם אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא דְּשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

איהרער נאַציאָן אויזגעראָטעט ווערדען, וויל זיא דאַז אָפּפער דעם עוויגען ניכט צור געזעצטען צייט דארגעבראַכט האַט, דערזעלבע מאַן האַט פיר זיינע זינדע צו ביסען.
(יד) ווען איין רעליגיאָנספערוואַנדטער זיך בייא אייך אויפהעלט, אונד דאַז פסח ———מיטמאַכען וויל: זאָ מוס ער עז נאַך דעם געזעצע אונד דער פאָרשריפט דעם פסח האַלטען; איהר האַבט איינערלייא געזעץ פיר רעליגיאָנספערוואַנדטען אונד איינגעבאָרנען דעס לאַנדעס. (טו) אַלז דיא וואָהנונג אויפגעריכטעט וואַרד, בערעקטע דיא וואָלקע דיא וואָהנונג, איבער דעם צעלטע דעס צייגניססעס, אונד אַבענדס וואַר עז איבער דער וואָהנונג וויא פייערסגלוטה, ביז דעם מאָרגענס. (טז) זאָ וואַר עז בעשטענדיג, דיא וואָלקע בערעקטע זיא, אונד דעם נאַכטס וואַר פייערסגלוטה. (יז) זאָ וויא זיך דיא וואָלקע פאָן דעם געצעלטע ערהאָב, בראַכען דיא קינדער ישראל׳ס אויף, אונד וואָ זיך דיא וואָלקע נידערליס, דא רוהטען זיא אויך.

(יח) אויף

רש״י

אלא עמו באכילתו: יד וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר חקה אחת וגומר אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחקה וכמשפט יעשה: טו המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הווה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: יז העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתו' ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סילוק אלא צמוח ועלייה כמו והנה עב קטנה

ככף

באור

בפירושו לאשור שדעת הראב״ע שהוי״ו במלאפום בדרך היא וי״ו מחלקת וראיתו כמו הוי״ו במלת ואמו שפירושו או אמו, ואין זה אמת, אבל דעתי בזה להורות קריאת וי״ו החבור לפני אות שוא״ת או לפני אות בומ״ף, כי דינה תמיד להיות בשו״א, כמו ראובן ושמעון, גד ואשר, ובמקומו שהזכרתי היא בשורק גדול ונקראת בא״ף: גנובה: כאלו כתוב אובדרך ראיתו מן הוי״ו שבמלת ומכה, וכ״כ הראב״ע בעצמו בפ׳ שמות (פסוק ב׳) ואם האות המשרת וי״ו יאמרו שורק כאלו הוי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן, כי המלה תראה בקריאת אל״ף או זבולן עכ״ל שם: (יד) וכי יגור אתכם גר, זה גר צדק ולא גר שער: ועשה פסח, וירצה לעשות פסח עם כל ישראל כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה, והנה מצות הגרים בפסח כבר נאמרה בפרשת בא וכי יגור אתך גר ועשה פסח וגו׳, [* א״ה, ויתכן שבפסח שני הכתוב מדבר, שהגר שנתגייר קודם הפסח ונאנס ולא עשה את הפסח במועדו, שגם הוא יעשה פסח שני ככל משפטיו, וכ״כ הראב״ע, וכן מצאתי בספרי ר׳ שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני תלמוד לומר כאזרח מה אזרח שלא עשה את הראשון יעשה את השני אף גר כך, כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני, הרי שמפרש גם כן על פסח שני *], והרמב״ן ז״ל כתב שבפרשת בא על פסח מצרים נאמרה והיה במשמע רק על הגרים שנתגיירו בארץ מצרים שאף הם היו באותו הנס ובכלל ואותנו הוציא משם וכאן צוה אף על הגרים שנתגיירו במדבר או בארץ לחייבם בפסח דורות (טו) וביום הקים את המשכן, עתה יחזור לספר בעניני הנסיעה והחנות שנצטוו בה, כגון החצוצרות להיותן למקרא העדה ולמסע את המחנות. (הרמב״ן): כסה הענן את המשכן, לפי שהאל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעו יסעו. (הראב״ע): לאהל העדת, המשכן העשוי להיות אהל ללחות העדות. (רש״י), הכוונה שלא כסה הענן את כל המשכן, כי אם המשכן העשוי לאהל על העדות, שהוא אהל מועד, לא חצר המשכן, כן כתב הרמב״ן ז״ל, והנה מניח הטעמים העמיד תיבת המשכן בטעם זקף, ולדברי רש״י ז״ל היה לו לחברה עם לאהל העדות, ויתכן כמ״ש הראב״ע לאהל העדות, על אהל ורבים כן, ויהיה שעור הכתוב כסה הענן את המשכן, דהיינו על אהל העדות, ובא אם כן טעם מפסיק על מקומו, ולב״ע דרך אחר בזה: ובערב יהיה, וכן יכסנו, יסעו, יחנו, כלם בלשון עתיד והם במקום בינונים כדרך הכתוב לדבר בלשון עתיד בדבר התמידי או שהוא זמן רב: (יז) ולפי העלות, לשיעור העלות הענן מעל האהל, כמו איש לפי אכלו לשיעור אכלו: ואחרי כן יסעו, וי״ו א יתירה כוי״ו ותשב תמר ושוממה (שמואל ב׳ י״ג כ׳):

(יח) על

יח על־פי יהוה יסעו בני ישראל ועל־פי יהוה יחנו כל־ימי אשר ישכן הענן על־המשכן יחנו: יט ובהאריך הענן על־המשכן ימים רבים ושמרו בני־ישראל את־משמרת יהוה ולא יסעו: כ ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על־המשכן על־פי יהוה יחנו ועל־פי יהוה יסעו: כא ויש אשר יהיה הענן מערב עד־בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו: כב או־ימים או־חדש או־ימים בהאריך הענן על־המשכן לשכן עליו יחנו בני־ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו: כג על־פי יהוה יחנו ועל־פי יהוה יסעו את־

משמרת

תרגום אשכנזי

(יח) אויף בעפעהל דעס עוויגען בראכען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אונד אויף בעפעהל דעס עוויגען רוהעטען זיא, זא לאנגע נעמליך דיא וואלקע איבער דער וואהנונג בליב, לאגען זיא שטילע. (יט) בליב דיא וואלקע לאנגע צייט איבער דער וואהנונג, זא ריכטעטען זיך דיא קינדער ישראל'ס נאך דעם אנדייטען דעס עוויגען, אונד צאגען ניכט ווייטער. (כ) צווויילען בליב דיא וואלקע נור וועניגע טאגע איבער דער וואהנונג; זא וויא זיא אויף בעפעהל דעס עוויגען רוהטען, זא בראכען זיא אויך אויף בעפעהל דעס עוויגען ווידער אויף. (כא) יא צווויילען בליב דיא וואלקע נור פאן אבענד ביז צום מארגען אן איינער שטעללע, זא וויא זיא זיך דעם מארגענס ערהאב, זא בראכען זיא אויף; אדער זיא בליב טאג אונד נאכט, אלזדען ערהאב זיא זיך, אונד זיא בראכען אויף; (כב) אדער צוויא טאגע, אדער איין מאנאט, אדער אויך איין גאנצעס יאהר, זא לאנגע דיא וואלקע פארט פוהר איבער דער וואהנונג צו רוהען, לאגען דיא קינדער ישראל'ס שטיללע, אונד צאגען ניכט ווייטער; אונד זא באלד וויא זיך ערהאב, בראכען זיא אויף. (כג) אויף בעפעהל דעס עוויגען לאגען זיא שטיללע, אונד אויף בעפעהל דעס עוויגען וועצטען זיא איהרען צוג פארט;

זיא

אונקלוס

יח על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרן כל יומין דשרי עננא על משכנא שרן: יט ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: כ ואית דהוה עננא יומין דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין: כא ואית דהוה עננא מרמשא ועד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין או יימם ולילי ומסתלק עננא ונטלין: כב או תרין יומין או ירחא או עידן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין: כג על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא

דיי

רש״י

כלפי איש עולה מים (מלכים א׳ י״ט): (יח) על פי ה׳ יסעו. שנינו במלאכת המשכן כשעה שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה׳ ונסע דגל מחנה יהודה זו בספרי: ועל פי ה׳ יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אמר שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה׳ וביד משה: כ ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: כב או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ״ה):

יב למקרא

באור

(יח) על פי ה׳ יסעו, כי הענן כסה את המשכן ברצון ה׳ וברצונו נעלה: כל ימי אשר ישכן, בא בסמיכות במקום מוכרת כי הראוי כל הימים, וכן ויהיו פעמים רבות: (יט) ובהאריך הענן, בפסוק הזה ובפסוק הבא אחריו ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על דרך כלל הוא אומר בין שיהיה הענן על המשכן זמן רב או זמן מועט יסעו ויחנו תמיד על פי ה׳, ובפסוקים הבאים אומר דרך פרט והחל מזמן המועט שהוא מערב עד בקר או יומם ולילה או יומים או חדש או ימים שהוא שנה כמו ימים תהיה גאלתו, ואח״ז חזר וכלל בהאריך הענן על המשכן וגו׳, וכתב הרמב״ן ז״ל, וטעם ובהאריך הענן, לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם יהיו קפנ׳ ומתאוים מאוד לנסוע מן המקום, אף על פי כן לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה׳ ולא יסעו, כי מיראת השם ומשמרת מצותו לא יסעו, וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או ג׳ ימים והיו העם יגעים מאוד וענה בדרך, כאשר יעשו רצון השם ללכת אחרי הענן, וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבוקר אע״פ שהוא טורח גדול להם, ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה, כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וישבו הענן שם כל היום וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו, והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והכינו מאכ׳ כמנהג הבאים מן הדרך, ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה, ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמוספר בכאן ולא בענין אחר כי עמד הענן מערב עד בקר ויומים ולילה ויומים וחדש ושנה, ולכך הזכיר הכתוב אלו הצורין בפרטן ועמד שנים רבים כאשר הזכיר תחלה כגון בקדש, שנא׳ ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, עכ״ל:

יב למקרא

מִשְׁמֶרֶת יְהֹוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהֹוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

י א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא

תריעו

אונקלוס

דַּיְיָ נָטְרִין עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא דְמשֶׁה׃

י א וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ ב עֲבֵיד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן דִּכְסַף נְגִיד תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן וִיהוֹן לָךְ לְאַרְעָא כְּנִשְׁתָּא וּלְאַטָּלָא יָת מַשְׁרִיָתָא׃ ג וְיִתְקְעוּן בְּהוֹן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד וְאִם בַּחֲדָא יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וְתִתְקְעוּן יַבֶּבְתָּא וְיִטְּלוּן מַשְׁרִיָתָא דְּשָׁרַן קִדּוּמָא׃ ו וְתִתְקְעוּן יַבֶּבְתָּא תִּנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשְׁרִיָתָא דְּשָׁרַן דָּרוֹמָא יַבָּבָא יִתְקְעוּן לְמַטְּלָנֵיהוֹן׃ ז וּבְמִכְנַשׁ יָת קְהָלָא

תתקעון

תרגום אשכנזי

זיא היכטעטען זיך פֿעלליג נאך דעם אנדייטען דעס עווי־גען, וויא דערזעלבע דורך משה פֿעראָרדנעט האַטטע׃

י (א) דער עוויגע רעדע־טע פֿערנער מיט משה, אונד שפּראך׃ (ב) לאַס דיר צווייא זילבערנע טראָמפּע־טען מאכען פֿאָן געטריבע־נער ארבייט, זאָללסט דוא זיא פֿערפֿערטיגען לאַססען; דיע־זע זאָללען דיר דיהנען ביים צוזאממען בערופֿען דער גע־מיינע אונד ביים אויפֿברוכע דער לאַגער׃ (ג) ווען אַן ביידע געשטאָססען ווירד, זאָ פֿערזאממעלט זיך דיא גאַנצע געמיינע בייא דיר, פֿאָר דעם איינגאַנגע דעס שטיפֿטס־צעלטעס. (ד) ווירד נור אַן איינע געשטאָססען, זאָ קאָמ־מען דיא פֿירסטען, דיא אָבערסטען פֿערהערען ישראל׳ים, בייא דיר צו־זאממען׃ (ה) ווען לערם געבלאָזען ווירד, ברעכען דיא לעגער אויף, דיא געגען מאָר־גען ליגען׃ (ו) ווען צום צווייטען מאהלע לערם גע־בלאָזען ווירד, זאָ ברעכען דיא לעגער אויף, דיא געגען זיהען ליגען; בייא דעם אויפֿברוכע ווירד אללעצייט לערם געבלאָזען׃ (ז) ווען אָבער איינע פֿער־זאממלונג צוזאממען בערופֿען ווערדען זאלל, זאָ ווירד אַן איינעם

רש״י

י ב למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם להאסף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקדוש ברוך הוא ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה. מן העשת תעשה בהקשת הקורנס: ג ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: ד ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא׳ הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד וגזרה שוה היא בא בספרי: ה ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים: ז ובהקהיל את הקהל וגומר. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בשני כהנים ובשתיהם שנאמר ותקעו בהן ונאמר אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חלוק

בין

באור

י (ב) למקרא העדה, הוא שם במקום מקור, וכן ולמסע והראוי לקרוא את העדה ולהסיע את המחנות: ולמסע, בא בסמיכות במקום. מוכרת והראוי בקמ״ץ תחת הסמ״ך: למקרא העדה, כשתרצה לדבר עם העדה תאספם אליך על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות, ע״י תקיעת החצוצרות יהי׳ סימן למסע המחנה: (ג) ותקעו בהן, ולא הזכיר עדיין מי הם התוקעים עד סוף הפרשה: בהן, בשתיהן: ונועדו אליך, כשיתקעו בשתיהן יהיה סימן שיועדו אליך כל העדה עם הנשיאים: (ד) ונועדו אליך הנשיאים, ואם רק באחת יתקעו הוא סימן רק לאסיפת הנשיאים ולא העדה: (ה) ותקעתם תרועה, ואם יתקעו תרועה יהי׳ סימן למסע המחנות: ונסעו המחנות, לשון רבים כי לכל דגל היו שלשה שבטים: החנים, ולא אמר החונות לפי שמלאכו שם מחנה בין ביחיד ובין ברבוי פעמים ל״ז ופעמים ל״נ כמו לשני מחנות, וכן המחנה האחת והכהו: (ו) ונסעו המחנות החנים תימנה, לשון הרמב״ן פי׳ הכתוב כי שתי תרועות הראשונות למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום, ואמר תרועו יתקעו למסעיהם שיתקעו כן לכל מסעיה׳ לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנה׳ החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפ״ע כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים ונסע דגל מחנה בני דן, וכך היא שנויה בברייתא דמלאכת המשכן, אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון תלמוד לומר תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע״כ, וכן הוא פשוטו של מקרא באחת לכל רוח ורוח כמו שפרשתי עכ״ל: ותקעתם תרועה, ולא נאמר והרעותם תרועה לפי שלכל תרועה צריך שתהיה תקיעה לפניה ולאחריה וכך הוא נדרש בספרי: (ז) ובהקהיל את וגו׳ ולא תריעו, הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ומקרא הנשיאי׳ באחת

ווו

תָּרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃ י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃ יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן׃

יג ויסעו

אונקלוס

תְּתַקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ ט וַאֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וְיֵעוֹל דּוּכְרָנְכוֹן לְטָבָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן מִסַּנְאֵיכוֹן׃ י וּבְיוֹם חֶדְוַתְכוֹן וּבְמוֹעֲדֵיכוֹן וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן וְתִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא עַל עֲלָוָתְכוֹן וְעַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְדוּכְרָנָא קֳדָם אֱלָהֲכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יא וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּעֶשְׂרִין לְיַרְחָא אִסְתַּלַּק עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ יב וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן׃

יג ונטלו

תרגום אשכנזי

איינעם טאָנע פאָרט, אבער ניכט לערם געבלאָזען ·

(ח) דיא פריסטער, אהרן'ס זעהנע, זאָללען דיא טראָמפעטען בלאָזען, אונד דיזעס — אויף אייערע נאַכקאָממען איין בעשטענדיגעס געזעץ בלייבען · (ט) ווען איהר אין אייערם לאַנדע, ווידער איינען טיראַננען, דער אייך דריקט, צו פעלדע ציהט: זאָ זאָללט איהר מיט דען טראָמפעטען לערם בלאָזען; דאַ דורך ווערדעט איהר פאָר דעם עוויגען, אייערם גאָטט, אין אַנדענקען קאָממען, אונד בייאשטאַנד ערהאַלטען ווידער אייערן פיינד. (י) אן פריירענטאָגען, פעסטען אונד ניימאָנדען זאָללט איהר מיט דען טראָמפעטען בלאָזען, בייא אייערן גאַנצען אָפּפערן אונד פריידענאָפּפערן; זאָ זאָללען זיא אייך צום אַנדענקען זיין פאָר אייערם גאָטטע, איך, דער עוויגע, אייער גאָטט! (יא) עז וואר אים צווייטען יאהרע, אם צוואַנציגסטען דעס צווייטען מאָנאַטעס, אלז זיך דיא וואָלקע פאָן דער וואָהנונג דעס צייגניססעס ערהאָב ·

(יב) דיא קינדער ישראל'ס בראַכען היר·ויף, אין פערשידענען ציגען, פאָן דער וויסטע סיני אויף, אונד דיא וואָלקע ליס זיך אין דער וויסטע פארן ווידער נידער.

(יג) דיזעס

רש"י

בין מקרא העדה למסע את המחנות תלמוד לומר והקהיל את הקהל וגומר לומר שאין תרועה למקרא העדה וה"ה לנשיאים הרי סימן לא שתה מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: ח ובני אהרן· יתקעו במקראות ובמסעות הללו: י על עולתיכם· בקרבן צבור הכתוב מדבר: אני ה' אלהיכם· מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם הרי שופרות· לזכרון הרי זכרונות· אני ה' אלהיכם זו מלכיות כו': יא בחדש השני· נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי בר"ח סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים בא"יר לשנה הבאה: יב למסעיהם· כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן· קברות התאוה במדבר פארן היה ושם

באור

וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים ועל ידי תרועה ותקיעה: (ח) והיה לכם לחקת עולם, לתקוע במסע המחנות להלחם על אויביכם כי יבא אויב בארצכם ותבאו למלחמה עמו כמו שאמר בפסוק הסמוך: (ט) וכי תבאו מלחמה, חסר למ"ד השמוש כמו ויבא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ועניינו למלחמה, ויתכן שהוא תואר הפעל שדינו לבא בלי שמוש: ונזכרתם לפני ה', כי עשיתם מה שצוה לכם: (י) וביום שמחתכם, שבנתם מארץ אויב או כנחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים וחנוכה· (הראב"ע), ולפי דעתו זאת מה שאמר על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם הכוונה שתדרו ביום שמחתכם, אמנם בספרי דרשו וביום שמחתכם אלו שבתות, ר' נתן אומר אלו תמידים ע"כ, והכלל שבקרבן צבור הכתוב מדבר, כי אין אומרים שירה אלא על קרבנות צבור שקבוע להם זמן בתורה, כמ"ש חז"ל (ערכין י"א): (יא) בעשרים בחדש נעלה הענן, זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו במדבר סיני קרוב לשנה שהרי באחד לחדש השלישי הוא סיון באו אל מדבר סיני: (יב) למסעיהם, לפי שממדבר סיני עד מדבר פארן לא היתה נסיעה אחת כמו שנראה כאן בכתוב שנסעו ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן, אבל היו ביניהם כמה נסיעות וחניות, ועיי"ש על פסיק וישכן הענן, ולכן אמר למסעיהם ביו"ד הרבוי, וכן כוונת המתרגם פערשידענע ציגע: וישכן הענן במדבר פארן, ובפי' אלה מסעי בני ישראל אמר ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברות התאוה, לכן פירש"י כאן שקברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה, והנראה שמדבר פארן אינו שם פרטי אל מקום ממקומות הנסיעה הנזכרות בפרשת אלה

יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃ כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־

צבאו

יג וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ יד וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ טז וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן׃ יז וּמִתְפְּרַק מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא׃ יח וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ כ וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ כא וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא עַד מֵיתֵיהוֹן׃ כב וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל

חיליה

(יג) דיזעס וואר דאז ערסטע מאהל, דאס זיא, נאך פערארדנונג דעס עוויגען דורך משה, אויפגעבראכען זינד. (יד) צוערסט בראך דיא פאהנע דעס לאגערס דער קינדער יהודה. אויף מיט איהרען העערען, דער העערפיהרער דיזעס שטאממעס וואר נחשון, זאהן עמינדב; (טו) דער העערפיהרער דעס שטאממעס דער קינדער יששכר וואר נתנאל, זאהן צוער; (טז) אונד דער העערפיהרער דעס שטאממעס דער קינדער זבולן אליאב, זאהן חלון. (יז) אינצווישען ווארד דיא וואהנונג אויז איינאנדערגענאממען, אונד דיא קינדער גרשון אונד מררי, דיא זיא טרוגען, בראכען אלזדען אויף. (יח) הערנאך בראך דיא פאהנע דעס שטאממעס ראובן אויף מיט איהרען העערען, דער העערפיהרער דיזעס שטאממעס וואר אליצור, זאהן שדיאור; (יט) דער העערפיהרער דעס שטאממעס דער קינדער שמעון וואר שלמיאל זאהן צורישדי; (כ) אונד דער העערפיהרער דעס שטאממעס דער קינדער גד אליסף, זאהן דעואל. (כא) נונמעהר בראכען דיא קהתים אויף, דיא דאז היילגטהום טרוגען, דאמיט יענע דיא וואהנונג ווידער אויפשלאגען קאננטען, בעפאר דיזע אנקאמען. (כב) זאדען בראך דיא פאהנע דעס לאגערס דער קינדער אפרים אויף, נאך איהרען העערען, דער העערפיהרער דיזעס

רש"י

ושם חנו מוסע זה: יז והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה (במדבר ד') ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי המקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: כא נושאי המקדש. נושאי דברים המקודשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמי' להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן התנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המשכן וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא

והקימו

באור

אלה מסעי, אבל הוא שם כללי לכל המדבר הגדול עד מדבר צין, וכל המקומות שהוזכרו בפרשת אלה מסעי עד שבאו מדבר צין כלם במדבר פארן היו, וכן מדבר צין היה גם כן שם כללי, וכל המקומות שהוזכרו ממדבר צין עד החניה האחרונה שהיא ערבות מואב כלם בכלל מדבר צין היו, ואמנם בפרשה שלפנינו וכן בכל הפרשיות עד אלה מסעי לא בא להודיע פרטי המסעות כלם ומקומות חניתם, רק דרך כלל שממדבר סיני באו אל מדבר פארן וממנו אל מדבר צין ומשם לערבות מואב, והמקומות שביניהם לא יזכיר כ"א מעטים כמו בפרשה זו ובפרשת חקת להודיע המעשים שנעשו להם במקומות האלה, כמו קברות התאוה בעבור גרעת מרים, קדש להודיע מעשה הבאר, וכן הר ההר בעבו' מיתת אהרן וכן כלם, ובפרש' אלה מסעי יזכיר כל פרטי מקומות חניתם, לא הוזכר עוד שם מדבר פארן: (יג) ויסעו בראשנה, זאת היתה הנסיעה הראשונה על סדר הדגלים כאשר צוה ה' את משה: (יד) ועל צבאו נחשון, ועל צבאו היה נחשון שר הצבא וכן כלם: (יז) והורד המשכן, אחר נסיעת דגל יהודה התחילו להורי' את המשכן ובא אהרן ובניו והורידו את פרכ' המסך וכסו בה הארון וכלי הקדש שהיה משא בני קהת ואחר הכסוי נסעו בני גרשון ובני מררי ועמהם העגלות טעונות בקרשי המשכן, והארון וכלי הקודש עמדו מכוסים עד שנסע דגל ראובן ואז נסעו הקהתים, כן נראה ממשמעות הכתובים, וכן פי' הרמב"ן ורש"י ורא"ב"ע: (כא) נשאי המקדש, דברים המקודשים והוא הארון: והקימו, שב על בני גרשון ומררי שזכר למעלה, אבל עד בואם חוזר על הקהתים, וזה הוא טעם

צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי׃ כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃ ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־

יהוה

תרגום אשכנזי

דיזעס שטאממעס וואר אלישמע, זאהן עמיהוד; (כג) דער העערפיהרערדעס שטאממעס דער קינדער מנשה וואר גמליאל, זאהן פדהצור; (כד) אונד דער העערפיהרער דעס שטאממעס דער קינדער בנימן אבידן, זאהן גדעוני. (כה) צולעצט בראך דיא פאהנע — — דער קינדער דן אויף, אונד מאכטען מיט איהרען העערען דען נאכטרופפ דער פעלדלעגער אויז; דער העערפיהרער דיזעס שטאממעס וואר אחיעזר, זאהן עמישדי; (כו) דער העערפיהרער — — דער קינדער אשר, פגעיאל, זאהן עכרן; (כז) אונד דער העערפיהרער — — דער קינדער נפתלי אחירע זאהן עינן. (כח) אין דיזער ארדנונג בראכען דיא העערע דער קינדער ישראל'ס אויף, אונד זאזעצטען זיא איהרען צוג פארט. (כט) צו זיינעם שוויגערפאטער (אנדרע זעצען: שוואגער) חבב, דעם זאהנע דעם מדינירס רעואל, שפראך משה: „יעצט ציהען וויר אן דען ארט, פאן דעם דער עוויגע געשפראכען: „איך וויל איהן אייך איינגעבען;‟ קאממע מיט אונז, וויר וואללען דיר וואהלטהון, דען דער עוויגע

האט

אונקלוס

חֵילֵיהּ אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ כג וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ כד וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ כה וְנָטַל טִיקַס מַשְׁרִיַת בְּנֵי דָן מְכַנֵּישׁ לְכָל מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ כז וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ כח אִלֵּין מַטְלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֵילֵיהוֹן וּנְטַלוּ׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְחוֹבָב בַּר רְעוּאֵל מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִי אֲמַר יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי

יי

באור

על נסיעת בני גרשון ומררי אחר נסיעת דגל יהודה ובני קהת יעמדו עד אחר נסיעת דגל ראובן כדי שבעת חניתן יקימו בני גרשון ובני מררי את המשכן טרם בוא הקהתים ובבואם יכניסו מיד את הארון אל מקומו והשלחן והמזבחות אל מקומם, וכן כוונת המתרגם בל״א: (כה) מאסף לכל המחנת, לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה. (הראב״ע), וכונתו לפי שאמר לכל המחנות לפיכך נקרא דן מאסף שדגלו היה אחרון של כל הדגלים, אבל לפי השבטים היה נפתלי האחרון שבהם: מאסף, למאן דאמר כקורה היו מהלכין נקרא דן שהוא האחרון בשורה מאסף לכל המחנות, על שם שהאחרון מקבץ את כל הנכשלים אחרי הראשונים מטורח הדרך, ומאסף את כל הנאבד מהם, וכן איתא בירושלמי מאן דאמר כקורה מפיק לה מן מאסף לכל המחנות, ולמאן דאמר כתיבה והיה דן בצפון התיבה צ״ל שהוא מלשון כניסה אל הגדר בעשליסען, כי מפני שהיו אחרונים בזמן הנסיעה ממקום למקום, הכניסו את כל הקודמים נגדר המחנה, וכל מה שהיה חוצה להם, נקרא חוץ למחנה: (כח) ויסעו, הוא מאמר בפני עצמו, אחר שהודיע סדר הדגלים חזר ואומר וכסדר הזה היו נוסעים כל ימי הנסיעה: (כט) לחבב בן רעואל, מצאנו שצפורה בת רעואל, כמו שנאמר ויתן את צפורה בתו למשה (בראשית ב׳ כ״א), והנה חובב שהוא בן רעואל היה אחי צפורה וקראו הכתוב כאן חתן משה, וכן מבני חובב חתן משה (שופטים ד׳ י״א), כי דרך המקרא לקרוא לאבי הנערה ולאחיה חתן, וכן לפי שקול הדעת שחובב הוא יתרו בעבור שאמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר, קראו הכתוב חתן משה גם כן על הדרך הזה. (מדברי רמב״ן), ורש״י פי׳ והביאו גם כן הראב״ע בסוף דבריו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה, ומה שאמר אל רעואל אביהן כמו שאמר ויעקב אלהי אבי אברהם, ואמר הכתוב כמו שאמר על בלשאצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו, [* א״ה, וכבר זכרנו בתחלת פרשת יתרו שיש פה מקום ספק, שכפי משמעות הכתובים בא יתרו קודם מתן תורה, ונאמר שם וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, וכאן משמע

שהיה

רש״י

והקימו. מקימי המשכן אותו עד טרם בואם. של בני קהת: כה מאסף לכל המחנות. תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו (במדבר ב׳) ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: כח אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: כט חובב. הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה (שופטים ד׳) ומה ת״ל ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו׳: נוסעים אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסים לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף

משה

יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀ עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃ לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם

מנוחה

יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ ל וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזִיל אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזִיל׃ לא וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתְּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לָנָא חֲזֵיתָא בְעֵינָךְ׃ לב וִיהֵי אֲרֵי תֵיזִיל עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ׃ לג וּנְטָלוּ מִטּוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא לְהוֹן אתר

האט דער נאציאן פיל גוטעס פערהייסען. » (ל) ער אבער אנטוואָרטעטע: « איך ווערדע ניכט מיטגעהען, זאָנדערן אין מיין לאַנד, צו מיינער פערוואַנדטשאַפט צוריק קעהרען. » (לא) יענער שפראך: « פערלאס אונז דאָך ניכט! דוא ווייסט דיא געלעגענהייט אין דער וויסטע, וואָ וויר ליגען ווערדען, אונד קאָננסט אונז שטאַטט דער אויגען דיהנען (פאָן אללעס גוטע נאכריכט געבען). (לב) ווען דוא מיט אונז ציהסט, זאָ וואָללען וויר דיך אללעס גוטע, דאָז אונז דער עוויגע ערצייגען ווירד, מיטגעניסען לאַססען. »

(לג) זיא בראכען אויף פאָן דעם בערגע דעם עוויגען, אונד מאכטען דרייא טאגערייזען, אונד אויך דיזען דרייען טאגערייזען צאָג דיא בונדעסלאַדע דעם עוויגען פאָר איהנען הער, איהנען צו צייגען,

וואָ

רש״י

משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: ל אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: לא אל נא תעזוב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן באו כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנא' ואהבתם את הגר: לב והיה הטוב ההוא וגומר. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגומר (שופטים א'): לג דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב״ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה

הארון

באור

שהיה עמו אף בשנה השנית, ונחלקו מפרשי התורה בהתרת הספק הזה כמו שזכרנו שם (שמות י״ח א', י״ג) לדעת הרמב״ן הלך לו ונשאר אין שנית, ולדעת רש״י לא נאמרה הפרשה הכתובה שם עד שנה שניה, ולולי דברי חז״ל שאמרו שבע שמות יש לו ליתרו, הייתי אומר שרעואל היה אבי צפורה, ולו שני אחים שם האחד יתרו ושם השני חובב, ושלשתן נקראו חותני משה, שכל קרובי האדם מאשת חתן נקראים כך כמו שכתב הראב״ע, ויתרו חתן משה בא קודם מתן תורה ושב אל ארצו מאחרת בואו, וחובב חותן משה בא גם הוא אליו והלך עמו, ואל החתן הזה אמר משה פה לכה אתנו, וממה שאמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר אין ראיה שחובב הוא יתרו, כמו שנפרש שם, לפי משמעות פשטות הכתוב; ועוד שחובב גם הוא אפשר שידע חנותם ונתן לב לדעת נרכיהם, והותרו לפי זה רוב הספקות שנפלו בענין זה בלי דוחק כלל *]: כי ה' דבר טוב, דבר להביא עליהם כל טוב, וכן ת״א ואשכנזי: (לא) אל נא תעזוב, לשון בקשה וכפירש״י, וכן מתורגם בל״א: כי על כן ידעת, כמו כי על כן באו' כי על כן לא נתתיה ופירושם על אשר ובאורו על אשר ידעת את המדבר הזה הסמוך לארצך ותדע לבקש לנו מקומות חנייתנו: והיית לנו לעינים, ותהיה לעזר לנו ולמורה דרך כעינים לאדם, וזהו היותר נכון לפי פשוטו של מקרא, ומלת ידעת היא בינוני בתמונת העבר, ומלת והיית היא עבר המהופכת לעתיד, וכן פירש״י בלשון שני, וכן תרגם האשכנזי, והרשב״ם שפי' כי על כן אשר ידעת ונתת על לב נרכינו בחנותנו במדבר, וגם היית לנו לעינים לתת לנו עצה טובה כדכתיב בוישמע יתרו, דוגמת עינים הייתי לעור, וכן רש״י שפי' בלשון הראשון כדעת ת״א שמלת והיית היא עבר, כי לדעתם מלת ידעת היא עבר, ולפי שאמרו המדקדקים בבוא עבר עם וי״ו שוא״ת אחר פעל עבר אז היא וי״ו החבור ולא מהפך, כמו מי פעל ועשה (ישעיה מ״א ד'), לכן פירשו מלת והיית בטעם עבר

אבל הנכון כמו שכתבתי למעלה: (לב) והיה הטוב ההוא, כתב הריב״ן ז״ל, והנה משה אלה פניו ללכת עמהם ואמר לו סתם והטבנו לך, הוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהיה לו נחלה בתוכם ועל כן לא היה חפץ וענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד, אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב אשר ייטיב ה' לנו והטבנו לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ, ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי גם (עיי״ש בפרשת בלק בפסוק וירא את הקיני), וכך אמרו בירושלמי בני קיני חותן משה מביאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך עכ״ל הרמב״ן: (לג) דרך שלשת ימים, מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד כי חפץ ה' להכניסם לארץ מיד:

מנוחה: לד ועגן יהוה עליהם יומם בנסעם מן־המחנה: ס לה ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יהוה ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: לו ובנחה יאמר שובה יהוה רבבות אלפי ישראל: פ

יא א ויהי העם כמתאננים רע באזני יהוה

אתר בית מישרי: לד וענן יקרא דיי עליהון בימָמא במיטלהון מן משריתא: לה והוה במיטל ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון סנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: לו ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבות אלפיא דישראל:

יא א והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי

וואָ זיא רוהען זאָללטען. (לד) דיא וואָלקע דעס עוויגען וואר אימּמער דעס טאַגעס איבער איהנען, ווען זיא אויז דעם לאַגער צאָגען. (לה) ווען דיא לאַדע צאָג, שפראַך משה: « אויף, אָ עוויגער! לאַס דיינע פיינדע צערשטרייעט, אונד דיא דיך האַססען פאָר דיר פליכטיג ווערדען! » (לו) אונד ווען זיא נידערגעזעצט וואַרד, שפראַך ער: « רוהע נונמעהר, אָ עוויגער! אונטער דער מענגע דער טויזענדע ישראלס! » (א) דאָז פאָלק וואַר אַבער מיספערגניגט, אונד בעקלאַגטע זיך אויף איינע דעם עוויגען

באור

וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים, זה הארון היוצא עמם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה, כל זה מלשון רש"י, והראב"ע פירש שמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות כי בכלן היה הארון נוסע אחר שני דגלים הראשונים, כמ"ש ונסעו הקהתים נושאי המקדש וגו', אך במסע הזה היה הארון נוסע לפניהם כל שלשת ימים הראשונים, ואין הכונה שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד אלא כמו וילכו שלשת ימים במדבר איתם, ולפי זה כוון המתרגם האשכנזי: דרך שלשת ימים, לפי' הראב"ע שזכרתי תחסר ה"א הידיעה והראוי שלשת הימים כי שב על אלו שלשה ימים הראשונים: (לד) מן המחנה, ממקום חנייתן. (רש"י), (לה) ויהי בנסע הארן, אמרו רז"ל עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו, לומר שאין זה מקומו, ולמה נכתב כאן, כדי להפסיק בין פורענות לפורענות (שבת קט"ז), ולפ"ז אין הענין הזה מיוחד למסע הראשון, כי אם בכל מסע וחנייה היה כך, שכאשר נסע הארון אמר משה קומה וגו', וכאשר נח אמר שובה וגו': ויאמר משה, כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם שהוא כמו נשא וכן כאן כמו אמר משה: קומה ה', כדרך בני אדם לעמוד להלחם: ויפצו איביך, כשיראו שקמת לעשות מלחמה מיד ויפצו איביך (הראב"ע), אור"לשכוי"ו במקום שי"ן, ובאורו קומה ה' שיפצו איביך: ויפצו וינסו, מנחי עי"ן בבנין הקל והיו ראוים להיות פאי"ם בשור"ק גדול ובאו בקבוץ תולדתם ולפיכך האותיות שאחרי הקבוץ רפויות, והנה מדרך המליצה לכפול הענין במלות שונות, וכן אמר דוד יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו, [* א"ה, על דעתי חבר דוד המע"ה את המזמור ההוא (תהלים ס"ח) שישירו בו, כאשר יעלו ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית, ולכך התחיל במאמר יקום אלהים, כמו שאמר משה בנסוע הארון *]. (לו) ובנחה, המקור עם כנוי נסתר שבעל הארון והה"א במקום וי"ו כמו סהלה, כי פרעה אהרן: שובה ה', רש"י פי' בשם מנחם שהוא לשון מרגוע, וכן פי' הראב"ע בשם ר"י המדקדק הראשון כמו בשובה ונחת תושעון והוסיף לבאר כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא עומד ואיננו יוצא בבנין הקל רק כשהוא מענין שלוה והשקט וכן כאן, שובה ה' הוא יוצא, ובאורו שובה ה' רבבות אלפי ישראל שאיתם ולא ירגזו מאויביהם, וגם שלמה המע"ה אמר בנוח הארון, קומה ה' אלהים לנוחך, אתה וארון עזך וגו' (ד"ה ב' ו' מ"א): רבבות אלפי ישראל, כתב הראב"ע ודע כי רבבה מגזרת רב, והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי עכ"ל, וכונתו במלת רבבות איננה שם פרטי הונח על מספר מכוון של עשרת אלפים רק הונח על רבוי אלפים יהיה כמה שיהיה, ולפי זה תתכן הסמיכות רבוי של אלפי ישראל, וכן מתורגם בל"א:

יא א ויהי העם כמתאננים, מגזרת און וכן מחשבות אונך, וטעם ויושע ה' שדברו דברי און. (הראב"ע), וכתב עליו הרמב"ן, ואינו נכון בעיני כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות, והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמור מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ונשתה ואיך נסבול העמל והענוי ומתי נצא ממנו, מלשון מה יתאונן אדם חי שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו, וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים

רש"י

הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתם: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה עננים כתובים במסעיהם ד' מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (לה) ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכולי כדאיתא בכל כתבי הקדש: קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד (תהלים פ"ג): (לו) שובה ה'. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון (ישעיה מ"ד): רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות:

יא א ויהי העם כמתאוננים. אין העם אלא רשעים וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומר העם הרע הזה (ירמיה י"ג) וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר שלח עמי. עמי מה עשיתי לך (מיכה ו'): כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן

יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער־בם אש יהוה ותאכל בקצה המחנה: ב ויצעק העם אל־משה ויתפלל משה אל־יהוה ותשקע האש: ג ויקרא שם־המקום ההוא תבערה כי־בערה בם אש יהוה: ד והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר: ה זכרנו את־הדגה אשר־נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת

האבטחים

יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה ודליקת בהון אישתא מן קדם יי ושציאת בסיפי משריתא: ב וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אישתא: ג וקרא שמא דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אישתא מן קדם יי: ד וערברבין די ביניהון שאילו שאלתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן יוכלננא בשרא: ה דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא

וית

עוויגען מיספעלליגערווייזע; דער עוויגע פערנאהם עז, זיין צארן ערגרימטע, דאז פייער דעם עוויגען ענטצינדעטע זיך אונטער איהנען, אונד פערצעהרטע שאן דאז ענדע דעס לאגערס. (ב) דאז פאלק שריא צו משה, דיזער בעטעטע צום עוויגען, אונד דאז פייער פערשוואנד.

(ג) מאן נעננטע דענזעלבען ארט: תבערה, וויל דאז פייער דעם עוויגען זיך אונטער איהנען ענטצינדעט האטטע. (ד) דאז פרעמדע געזינדעל אונטער איהנען האטטען מאנכערלייא ליסטערנע בעגירדען, דאדורך פינגען דיא קינדער ישראל'ס אויך ווידער אן צו ווינען, אונד שפראכען: »ווער אונז דאך פלייש צו עססען געבע! (ה) וויר דענקען נאך אן דיא פישע, דיא וויר אין מצרים אומזאנסט געגעססען האבען, דיא גורקען (קירביססע),

מעלאנען

רש"י

וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש (שופטים י"ד): רע באזני ה'. תואנה שיהא רע באזני ה' שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט. אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מעינוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב. ר' שמעון בן מנסיא אומר בקציני' שבהם ובגדולים: ב ויצעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש. שקעה במקומה שאלו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: ד והאספסוף. אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו. גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' ואם תאמר אכלום והלא בכניסתם לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגומר אלא שמבקשים עלילה: ה אשר נאכל במצרים חנם. אם תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם אם תבן לא היו נותנים להם חנם דגים היו

נותנים

באור

כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר הקטן, ואמר כמתאוננים (בכ"ף הדמיון) כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחים מתאוננים ומתרעמים על ענינם עכ"ל, ולפירושו זה כוון גם המתרגם אשכנזי מיספערגניגט, כוונת רש"י רצויה שפירש שהיו מבקשים עלילה האיך לפרוש מאחרי המקום, כי באמת מי שרוחו סר וזעף ומתאונן על ענינו מבקש עלילות שונות ישים מתוק למר ומר למתוק, אך מה שפירש"י שמלת מתאוננים היא לשון תואנה רחוק הוא בעיני, לפי שהיה לו לכתוב כמתאנים כדרך בנין התפעל מנחי ל"ה: וישמע ה', הבין מחשבתם וענינם: ותאכל בקצה המחנה, ת"א ושיציאת בסיפי משריתא שהתחלה לאכול בקצהו, וכן תרגם אשכנזי: (ב) ויצעק העם אל משה, בקשו ממנו שיתפלל עליהם: ותשקע האש, ותכבה ולא נראתה עוד: (ג) תבערה, למקום אשר ירדה בו האש בקצה המחנה קרא כן, ולא נסעו מן המחנה עד אחר שהתאוו תאוה ויקראו שם המקו' ההו' קברו' התאו' (הרמב"ן): (ד) והאספסף, הם שהתאספו עם ישראל בצאתם ממצרים והלכו עמהם, ושרש המלה אסף וכפולה העי"ן והלמ"ד כמו סחרחר: התאוו תאוה, לא היה די להם במוכן לפניהם כדי צרכם, אבל התאוו אל המותרות מה שא"א להשיג כי אם בארץ נושבת: וישבו ויבכו גם בני ישראל, אחר שהחלו הערב רב להתאוות שבו גם בני ישראל לבכות ולהתאונן לאמר מי יאכלנו בשר: מי יאכלנו בשר, לשון הרמב"ן, כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אף על פי שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקנתם מקנה יאכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות היקר, אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה, כמזכיר הנשכחות כי לא אכלו דגים מיום צאתם ממצרים ועד הנה, וטעם אשר נאכל במצרים חנם כפי פשוטו כי הזו הדייגי' המצריי' מעבידים אותם למשוך הדגים שנאחזים במצודה והיו נותנים להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת, והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאוד כי היא כגן הירק וכאשר היו חופרים להן גנות, ובכל עבודה בשדה היו אוכלים מן הירקות, או שהיו גם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו כבושים בעיר ובכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים. כאשר פירשתי בספר ואלה שמות ואת תלונות בני ישראל את תלונות האספסף, והנה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה. כאשר יזכיר עכ"ל, והנה לפי דבריו כבר הרה תמיהת רש"י ז"ל וכי לא היה להם בשר וכו' ורא"בע פירש חנם, שהיה כל כך בזול כאלו היה חנם: (ה) זכרנו, עבר במקום בינוני והיה ראוי לומר זוכרים אנחנו, וכן תרגם אונקלוס דכירין אנחנא: את הדגה, שם המין: אשר נאכל, עתיד במקום עבר: את הקשאים, שרשו קשה כי מאחנו כמלונה במקשה ובא באל"ף במקום ה"א, ורד"ק כתב שעיקרו אל"ף ובא שמה בה"א מקום אל"ף, וכן בדברי חז"ל נמצא תמיד באל"ף: קשואים, מקשאות, ורש"י כתב הקשואים, קוקומבר"ש בלע"ז והם

גורקן

הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃ ו וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃ ז וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃ ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ ט וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃

י וישמע

אונקלוס

וְיַת אֲבַטִּיחַיָּא וְכַרָתֵי וּבוּצְלֵי וְתוּמֵי׃ ו וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְּאִיבָא לֵית כָּל מִדְּעַם אֱלָהֵין לְמַנָּא עֵינָנָא׃ ז וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גִּידָא הוּא וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ בְּדוּלְחָא׃ ח שָׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחֲין בְּרֵיחַיָּא אוֹ דְּצָבֵי דָּאֵיךְ בִּמְדוֹכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִידְרָא וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה טַעְמֵיהּ כִּטְעֵים דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא׃ ט וְכַד נָחֵית טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחֵית מַנָּא עֲלוֹהִי׃

י ושמע

תרגום אשכנזי

מעלאָנען, לויך, צוויבעלן אונד קנאָבלויך; (ו) יעצט מיססען וויר דארבען אונד אן אללעם מאַנגעל ליידען, בלאָס צום מן איזט אונזערע צופֿערזיכט. (ז) דאז מן וואר וויא קאָריאַנדערזאאַמען, אונד אַן פֿאַרבע ליך עז דעם ערצט בדולח. (ח) דיא לייטע שוויפֿטען הערום, זאַממעלטען עז, צערמאַהלטען עז אין האנדמיהלען, אָדער צערשטיסען עז אין מערזערן, קאָכטען עז אין טעפֿפֿען, אָדער מאַכטען אשענקוכען דאַפֿאָן, אונד עז שמעקטע וויא דער בעסטע אָהלקוכען. (ט) וויא דעם נאַכטס דער טהויא אויף דאז לאַגערפֿיל, זאַ פֿיל דאז מן אָבען דרויף.

(י) משה

באור

גורקען בל״א: האבטחים, בורק״ש. (רש״י), והוא בורראשי, ובל״א באַרעטש או אַכסען צונגען קרויט, ויש פותרין אותו כמ״ש המתרגם מעלאַנען, וכן שמע המתרג׳ מאדם נכבד ונשוא פנים מק״ק נפת יע״א, שהיה סוחר יוּכּוּ, שכאשר הביאו מעלאַן, על השלחן, אמר שהמין הזה מצוי עד מאוד במצרים וקוראין לו (באטי״א) בלשונם: והנה כפי ספורי בעלי המסעות כל המינים האלו קירבסען, גורקען, מעלאַנען, וואַססערמעלאַנען ודומיהם מרובי׳ בארץ ההיא, והם טובים למאכל, ורוב העם נזונין מהם כשלשת או ארבעת חדשים בשנה, וגם הטף אוכל מהם בלי בשול ובלי קליפה ואינו נזוק: החציר, כרישין, פורליש. (רש״י), וברש״י כ״י פוררי״ש, והוא פאיר״ע או פאיר״א ובל״א לויך, והוסיף רש״י ז״ל ית בוניניא וכו׳, הכוונה שחציר הוא שם המין, ולכך בא בל״י: (ו) ועתה נפשנו יבשה, אין לה מה שיוליד ליחות בגוף וישיב הנפש רוה: יבשה, בינוני לנקבה לגזרת פעל: בלתי אל המן עינינו, אפילו המזון שאנו חיים בו אינכו בידינו״ שתהיה נפשנו דשנה ושבעה בו, אבל כתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת אולי יבא לנו: (ז) והמן כזרע גד הוא, וספר במעלות המן וחסרון המתאוים כי היה עגול בתמונתו כזרע גד והיה קל ללקוט, כזרע גד איננו מן הנפר׳ זרע כי המשקל הזה לא ישתנו בסמיכות, או שהוא ממשקל הזה ובא על דרך ״ זרות, כמו כמע שעשועיו, ובסדר משכנך: גד, פירש״י קליינדר״ן בלע״ז והוא ״ בל״א קאָריאַנדער: כעין הבדלח, ומראהו כמראה הבדלח נחמד למראה עיני האדם: (ח) שטו העם, אין שייט אלא לשון טיול שלקטוהו בלי עמל, אישבנויי״ר בלע״ז, (רש״י) וברש״י כ״י אישפב״ייר בלע״ז, והיא מלשון שפאַצירען בל״א: וטחנו ברחים, כשרצו טחנוהו ברחים של יד: או דכו, ואם רצו כתשוהו במדוכה של אבן או של עץ: ובשלו בפרור, בקדרה או ביורה: רחים, מהשמות הבאים על משקל שנים ולא ימצא ממנו היחיד: כטעם לשד השמן, למ״ד לשד מן השרש, כי מלאנו נהפך לשדי בחרבוני וציכנו ליחות הפוך היובש, ועתה מפרש טעם של חרון אף שהם אמרו ונפשנו יבשה, כאדם האוכל חטים יבשים, ובאמ׳ כאשר יטחנו ברחים או דכו במדוכה מתחלף טעמו, ונעשה שמן, ואין מאכלם יבש, כאן כתיב והיה טעמו שנתחלף טעמו הראשון ונעשה שמן, אבל בפרשת בשלח כתיב וטעמו כצפיחית בדבש שזהו טעמו קודם שיולד בהם טעם שמן. (מדברי הרשב ס): (ט) וברדת הטל, יודיע שהיה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום (הראב״ע), ועוד באַרו המפרשים כוונה אחרת בשני הפסוקים האלו שהם כנגד תלונותם, אמר שטו העם יודיע שגם המן היה להם חנם רק שלקטוהו ולא במחיר, וטחנו או דכו ובשלו וגו׳, כנגד התלונה שהיה להם במצרים מאכלים שונים יודיע שגם המן לפי שנוי תקונו היה מתחלף טעמו לטוב, ועל מה שאמרו ונפשנו יבשה, אמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ימלא הגוף לחיות רוה, וכנגד מה שאמרו בלתי אל

רש״י

נותנים להם חנם ומהו הוא אומר חנם חנם מן המצות: את הקשואים וגו׳. אמר ר׳ שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשין למניקות אומרי׳ לאשה אל תאכל שום ובצל מפני התינוק משל למלך כולי כדאיתא בספרי: הקשואים. הם קוקומ״רש בלע״ז (בל״א גורקען): אבטיחים. בורי״קש (והוא בורראשע בל״א באַרעטש. או אַכסען צונגען קרויט. או וואסטער מעלאנען): החציר. כרישין פור״ליש (והוא פאי״רע בל״א לויך) ית בוניניא וכו׳: ו אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: ז והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב״ה הכתיב בתור׳ והמן כזרע גד וגומר כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגדיא זרע קולי״נדרי (בל״א קאָריאַנדער): בדולח. שם אבן טובה קרים טאל: ח שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנו״ייר בלע״ז (כמו עבא״נוי. אלא נוסנת. לוסטיג זיין. פרעהליך זיין) בלא עמל: וטחנו ברחים וגומר. לא ירד ברחים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ (תהלים ל״ב) והלמ״ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן ואי אפשר לומר לשד השמן לשון וישמן ישורון שאם כן היה המ״ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ״ם עכשיו שהמ״ם נקוד פתח קטן והטעם תחת השי״ן לשון שמן הוא והשי״ן הנקודה בקמץ

י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי

הרגני

י וּשְׁמַע משֶׁה יָת עַמָּא בָּכַן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי משֶׁה בִּישׁ׃ יא וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָה אַבְאֶשְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָה לָא אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת מָטוֹל כָּל עַמָּא הָדֵין עֲלָי׃ יב הַאֲבָא אֲנָא לְכָל עַמָּא הָדֵין וְאִם בְּנַי אִנּוּן דַּאֲמַרְתְּ לִי סוֹבָרְהִי בְּתוּקְפָךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל אַרְעָא דְּקַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתוֹהִי׃ יג מְנָן לִי בִּשְׂרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִּשְׂרָא וְנֵיכוּל׃ יד לֵית אֲנָא יָכֵיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי׃ טו וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵד לִי

קטולני

(י) משה הערטע דאז פאלק, נאך זיינען געשלעכ־טערן, יעדעס אים איינגאנ־גע זיינעס צעלטעס, זא וויי־נען; דער צארן דעס עוויגען ענטבראננטע זעהר, אונד משה ווארד בעטריעבט. (יא) ער שפראך צום עווי־גען: «ווארום האסט דוא דיי־נעם קנעכטע דיזעס צו לייד גטהאן, אונד ווארום האבע איך ניכט גנאדע פאר דיינען אויגען געפונדען? דאס דוא מיר די לאסט דיזעס גאנצען פאלקעס אויפגעלעגט האסט. (יב) האבע איך דען אללעס דיזעס פאלק עמפ־פאנגען אדער געבארען? דאס דוא צו מיר שפריכסט: «טראגע עז אויף דיינען אר־מען, וויא דער ווארטער דען זייגלינג טרעגט, אונד ברינגע עז אין דאז לאנד, דאז איך זיינען עלטערן צוגעשווא־רען.» (יג) וואהער זאלל איך פליישׁ נעהמען, עז דיזעם גאנצען פאלקע צו געבען, דאז אום מיך הער וויינט, אונד שפריכט: «גיב אונז פלייש, דאס וויר עססען! (יד) איך אלליין פערמאג עז ניכט, דיזע גאנצע נאציאן צו ערטראגען; עז פעללט מיר צו שווער. (טו) האסט דוא דיזעס איבער מיך פער־הענגט, זא ברינגע

רש"י

בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. דבר אחר לשון נוטריקון ליש שמן ודבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש והרגומו של אונקלוס דמתרג' דליש במשחא נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: י בוכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם: יב כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם. ואומר ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחקי: טו ואם ככה את עושה לי.

תשש

באור

אל המן עינינו שעכינו מסופקים אכתנו אם יבא או לא, אמר כאן וברדת הטל ר"ל בהיותם ישנים היה יורד ובקומם מצאו לקיום כבר שכן נמקיה אליהם שילקטוהו: (י) בכה למשפחתיו, היו מתאספים משפחות משפחות ובוכים לפרסם תרעומתם בגלוי: ובעיני משה רע, הוא תאר מנחי ע"ו ואבר המתואר והיה ראוי לכתוב ובעיני משה היה הדבר רע, ויתכן שהוא פעל עבר: (יא) למה הרעת לעבדך, במה שאמת הנהגתם עלי כמ"ש בכמך לשום את כל המשא וגו': ולמה לא מצתי חן, כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: מצתי, הא' חסרה במכתב, ובא ע"ד נחי ל"ה כדרכם על הרוב שינואו האחד במקום חברו: (יב) האנכי הריתי וגו', האני אמם: ילדתיהו, או אני אביהם כמו ילד את שלח. (הראב"ע), וכונתו שמלאכו ענין לידה גם בבנין הקל שיונא לשני, ואנקלוס תרגם האב אני לכל עמא הדין אם בני אינון, ובאר הרמב"ן את דברית"א וכתב שעל דעת הנא מלשון על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שכותן וזומן הריון, יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם: וכתב עוד שם, ולדעתי הכלמליכה אחת על האם שטעווו

האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו, והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ע"כ: ילדתיהו, חירק העי"ן במקום פת"ח, והראוי ילדתיהו או ילדתיו, כמו מן יצרתי נאמר יצרתיו (ישעיה מ"ג): כי תאמר אי, שאתה אומר אלי, והעתיד במקום בינוני: שאהו: בחיקך, עד בואו אל האדמה: (הראב"ע), וכוונתו שהמאמר שאהו בחיקך דבק עם מאמר אל האדמה שבסוף הפסוק: (יד) לא אוכל אנכי לבדי, לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי אין להם, ועוד אפי' בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה שהוציא' ממצרים כמנהג' לאמר לו למה העליתנו ממצרים, אבל חשב משה כי בהיו' להם מנהיגים רבים ישכבו חמתם וידברו על לבם בתלונתם, ואפשר כי כאשר התנבאו הזקני' שנאצל עליה' מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם. (הרמב"ן): כי כבד ממנו, היא מ"ס היתרון ובאורו כבד הוא יותר ממה שאוכל לשאת נכחי: כבד, הוא תואר ושם המתואר והראוי כי דבר כבד הוא ממני, או הוא פעל עבר: (טו) ואם ככה את

עשה

הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ

טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃

יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם

ונשאו

אונקלוס

קְטוֹלְנִי כְּעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא אֶחְזֵי בְּבִישְׁתִּי׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גֻּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ׃ יז וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ תַּמָּן וְאַרְבֵּי מִן רוּחָא דִּי עֲלָךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן

ויסוברון

תרגום אשכנזי

בריִנגע מיך ליבער אום, ווען איך גנאדע פֿאר דיינען אויגען געפֿונדען, נור לאס מיך ניכט זא מיין אונגליק זעהען! » (טו) דער עוויגע שפראך צו משה: « לאס מיר דיא זיבענציג עלטעסטען דער נאציאן צוזאממען קאממען, פֿאן דענען דיר בעקאנט איזט, דאס זיא דיא עלטעסטען דעס פֿאלקעס אונד דעססען בעאמטען זיין קעננען; פֿיהרע זיא פֿאר דאז שטיפֿטסצעלט, אונד לאס זיא אללדא נעבען דיר שטעהען. (יז) איך ווערדע מיך דאזעלבסט הערַאב לאססען, מיט דיר רעדען, אונד עטוואס פֿאן דעם גייסטע נעהמען, דער אויף דיר איזט, אונד אויף זיא לעגען;

דאמיט

רש"י

התיש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקדוש ברוך הוא הפורענו' שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכנוי ולתקון לשון: טז אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי. והזקנים הראשוני' היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל אלא בתבערה מתו והאוים היו לכך מסיני דכתיב ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגומר. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: יז וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו

באור

עשה לי, בא על דרך הזרות, כמו ואת תדבר (דברים ה' כ"ד), את כרוב ממשח (יחזקאל כ"ח י"ד), ויתכן שהוא מלשון ארמי, כמו אנת מלכא שם טעם (דניאל ג' י"ד), ובחסרון הנו"ן כאשר את גם לזכרים: הרגני, כמו המיתני, שענין הריגה אינו נופל על הרוגי חרב בידי אדם לבד, אבל הוא נופל ג"כ על מיתה טבעית כמו ופקד בהרוגים האלה: ואל אראה ברעתי, דקדוק אראה ברעה שאני בה, ולפי פשט זה אין צורך לתקון סופרים, ושעור הכתוב כך הוא, אם רצונך שאני לבדי אשא את כל המשא הזה ואסבול טרחם ותלונותם, תאותם ובכיתם, ואין בידי לתת להם את שאלתם, אתחנן לפניך; אם מצאתי חן בעיניך, המיתני, ואל אחיה חיי הצער הללו, לראות את הרעה הגדולה, אשר אני בה, ועל הדרך הזה מתורגם בל"א (טז) אספה לי, על שאמרת לא אוכל לבדי, אעשה לך עזר כמ"ש בפסוק הסמוך ונשאו אתך וגו' ולא תשא אתה לבדך: אספה, הוא צווי ליחיד בה"א נוספת והי' ראוי אספה בחיר"ק הפ"א, כמו שלחה הנער אתי, ובעבור אות הגרון הורחבה להיות בסגו"ל, כמו ערכה לפני התיצבה (איוב ל"ג ה'), ונקוד האלף מתנגד לכלל המוסכם אצל המדקדקים שבכל הצווים שהם ליחיד על גזרת פעל הם בק"ח כשיבואו בה"א נוספת וכל שהם על גזרת פעל הם בחיר"ק בה"א נוספת, ומצאנו הצווי מזה השרש אסוף ידיך, אסוף את העם, והיה ראוי להיות אספה בק"ח, כמו מן שמור, זכור, כאמר שמרה נפשי, זכרה לי אלהי, ובאה בסגו"ל שהוא תחת חיר"ק, כמו מן שכב, שלח, שכבה עמי, שלחה הנער, ועיי"ש בספר מכלול יופי בפרשת תולדות על פסוק מכרה כיום: אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו, אשר ידעת והכרת בהם שהם זקנים באים בימים וראוים להיות שוטרים על העם יודעים להנהיגם בחכמה: (יז) ודברתי עמך שם, באהל מועד הנזכר, כמ"ש והתיצבו שם עמך כדי שישמעו גם הם בדברי עמך: ואצלתי מן הרוח, פי' הרמב"ן כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו, כמו הלא אצלת לי ברכה, הלא עכבת אצלך עוד ברכה בעבורי, וכן אצילי בני ישראל הם הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שהכל באים אצלם, וכן כאן ואצלתי מן הרוח שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם. והרד"ק בשרשים פירש ג"כ מלשון אצל ובסוף דבריו הביא פי' אחר מלשון הפרשה, ויתכן ששניהם מענין אחד, שכן הלועז יאמר על המפריש חלק מדבר ואינו כוללו עמו בייא זייטע לעגען, מלשון אצל. וכתב עוד הרמב"ן ז"ל, וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות ואמנו הוא, וכן אמר במעשה וירד ה' בענן וידבר אליו ולא פי' הכתוב הדבור הזה מה הי' כאשר הוא בתוב בכל התורה שיבאר אח"כ מה אמר ומה דבר ה' כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם ויתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום, אבל השם מדבר עם משה ואצילת רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא, וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם, אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו, והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים עשה להם כן שידעו

בכל

וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃ כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה

זה

וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמַטּוֹל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יח וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדָּמְנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּשְׂרָא אֲרֵי בְּכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מַאן יוֹכְלִנַּנָא בִּשְׂרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּשְׂרָא וְתֵיכְלוּן׃ יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְּרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרָא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרִין יוֹמִין׃ כ עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלָף דְּקַצְתּוּן יָת מֵימְרָא דַּייָ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא

דאמיט זיא דיר דיא לאַסט דעס פֿאָלקעס טראַגען העלפֿען, אונד דוא ניכט אַללעס אַלליין צו טראַגען האַבעסט· (יח) דעם פֿאָלקע אַבער מאַכע דיזעס בעקאַננט: «האַלטעט אייך אויף מאָרגען בעריייט, איהר זאָללט פֿלייש צו עססען בעקאָממען; דאַ איהר דאָך געוויינט, דאַז עז דער עוויגע פֿערנאָממען, — — « ווען אונז דאָך יעמאַנד פֿלייש געבע! וויר האַטטען עז אין מצרים בעססער!» זאָ ווירד אייך נון דער עוויגע פֿלייש צו עססען געבען. (יט) ניכט נור אויף איינען טאַג זאָללט איהר זאָלכעס צו עססען האַבען אויך ניכט עטוואַ אויף צווייא, פֿינף, צעהן אָדער צוואַנציג טאַגען, (כ) זאָנדערן אויף איינען גאַנצען מאָנאַט, ביז עז אייך ווידער צור נאַזע הערויז געהען אונד צום עקעל ווערדען ווירד; דען איהר האַבט דען עוויגען פֿערשמעהט, דער אונטער אייך איזט, אונד פֿאָר איהם וויינענד דיא וואָרטע אויזגעשטאָסען: «ווארום זינד וויר

דאָך

דנן

רש"י

הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: יח התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר הקדישם ליום הרגה (ירמיה י"ב): כ עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהם ואח"כ נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שיניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו די תקוצון ביה יהא דומה לכם כאלו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחיקין אותו יותר ממה שקרבתם. ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' אשר בקרבכם. אם

לא

באור

בכל אשר יצוה השם לישראל ביד משה בצרכי שעתם, והמקרים אשר יבא להם במדבר, וזה טעם ונשאו אתך במשא העם, כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואלופו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם עכ"ל: (יח) התקדשו למחר, לשון הזמנה והכנה לדבר: (יט) ולא יומים, שני ימים, ובאורו לא יום אחד ולא יומים ולא חמשה וגו' ולא עשרים יום בלבד תאכלון: (כ) עד חדש ימים, חדש שלם כי לא ישלם החדש כי אם ביום שלם לא במקצת היום: עד אשר יצא מאפכם, שיתן לכם בשר הרבה שתוכלו לאכול עד אשר יצא דרך האף, ולפי הכונה הזאת ת"א עד דתקוצון ביה: והיה לכם לזרא, שתרחיקוהו מאתכם כדבר הנתעב וזר שאינו נאכל. כן פירש"י וראב"ע ורמב"ן, ולדעתם שרשו זור וה"א לנקבה, כמו מן צור, קום, רוע, נאמר צרה, קמה, רעה, ואפשר שהוא משרש זרה מענין זרה הלאה, די כי אין הבדל בנפרד שם הנקבה מזה המשקל בין נע"ו ובין נחי ל"ה, כמו מנה שפה, אכן בנטיתם יש הבדל כי אותן שהן נחי ל"ה כאמ' בסמיכו' בתו"א תחת פ"א הפעל, כמו מְנַת, שְׂפַת רעהו, ואותן שהן נע"ו לא ישתנה בהן הקמ"ץ לעולם, ונאמר רָעַת הגן, צָרַת נפשו, קָמַת רעיך, לפי שנכח הקמ"ץ ההוא תומשך אות ע"ן הפעל הנחה, ולפי שלא נמצא זה המשקל בשרש הזה בסמיכות רק בנפרד לא נוכל לגזור מאיזה שרש הוא: למה זה יצאנו ממצרים, שאמרתם זכרנו וגו' אשר נאכל במצרים, ולפי שאתם כפויי טובה אלקו, ואלו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על יציאת מצרים לא הייתם לוקים כ"כ כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו. (הרשב"ם), ונראה לפרש לדעתו כי מה שנענשו בפ' בשלח שהתרעמו על יציאת מצרים בבואם לים סוף ואמרו כי טוב לנו עבוד וגו' וכן במדבר סין באמרם כי הוצאתם אותנו וגו' וברפידים כשלא היה להם מים לשתות אמרו למה זה העליתנו ממצרים ועכ"ז ויתן ה' את שאלתם במן ובשלוים ולא נחשב להם לעון ומרי, הוא מפני שאז עדין לא ידעו את מעשה ה' ויכלתו להכין שלחן במדבר וגם לחם יוכל תת, והיתה עליהם יראת מות ברעב וצמא במדבר הגדול והנורא ההוא, או מיתת חרב ע"י רודפיהם, ולכן בכל אחת מאת־נמצאות האלה הזכירו סבת תלונתם באמרם לקחתנו למות במדבר, להמית את כל הקהל הזה ברעב, להמית אותי ואת מקני בצמא, ולפ"ז לא היה בהם משפט כפויי טובה, הבלעתה כבר ראו את מעשה ה' להצילם מיד רודפיהם והאכילם לחם והשקם מי באר, ורק בעבור תאות המותרית נתרעמו על יציאת מצרים

אין

זה יצאנו ממצרים: כא ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: כב הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם: פ

כג ויאמר יהוה אל משה היד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא:

כד ויצא

אונקלוס

דנן נפקנא ממצרים: כא ואמר משה שית מאה אלפין גברא רגלאה עמא די אנא בינהון ואת אמרת בשרא אתן להון וייכלון ירח יומין כב העאן ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון: כג ואמר יי למשה המימרא דיי יתעכב כען תחזי היערענך פתגמי אם לא

כד ונפק

תרגום אשכנזי

דאך אויז מצרים געגאנ־גען?» (כא) משה שפראך: «דאז פאלק, ווארונטער איך בין, איזט זעכס מאהל הונ־דערט טויזענד מאן פוספאל־קעס, אונד דוא שפריכסט, איך זאלל איהנען פלייש צו עססען געבען, אויף איינען גאנצען מאנאט. (כב) זאלל מאן — שאאפע אונד רינדער שלאכטען, דאס זיא גענוג האבען, אדער זאללען — אללע פישע אויז דער זעע הערבייא געשאפפט ווערדען, דאס זיא גענוג האבען?»

(כג) אבער דער עוויגע שפראך צו משה: «זאללטע דיא האנד דעס עוויגען צו קורץ זיין (זיינע מאכט צו גערינגע זיין)? דוא זאללסט באלד זעהען, אב מיין ווארט דיר נאך וואונש איינטרעפפען ווירד, אדער ניכט:»

(כד) משה

רש"י

לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: כא שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: כב הצאן ובקר ישחט. זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו שבמריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: כג עתה תראה היקרך דברי. רבי גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל ומאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים

וחגבים

באור

אין לך כפוי טובה יותר מזה: (כא) **שש מאות אלף**, לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים: (כב) **הצאן ובקר ישחט להם**, זה אחד מארבעה דברים שהיה ר' עקיבא דורש ואין ר"ש דורש כמותו שהיה ר"ע אומר שדברי הפסוק הזה הן כמשמעם אלא שלא נענש על עון זה בעבור שלא היה ברבים כחטא מי המריבה. מפי' רש"י, וכתב הרמב"ן ז"ל, ומדרשו של ר' עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אנקלוס אבל הענין בעצמו תמה, כמו שאמר ר' שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם, ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו, וגם מה שכתב הראב"ע על זה הכתוב אינו נכון בעיני, והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים בישראל חסד המה מאתו וכלן לטוב להם כי טוב ה' לכל וגו', זולתי כאשר יבא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה גמורה, והנה אין נסים רק טובה שלמה או נקמה במדת הדין, אבל עתה כשאמר שיתן להם בשר אשר יאכלו והיה להם לזרא, ידע משרע"ה שלא יהיה אות מאת השם לברכת להם בשר, כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאחז"ל אין דבר רע יורד מן השמים, ועוד כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר וגו', הנני עומד לפניך וגו', אבל כאן אמר ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו, הבין משה שלא יהיה זה בנס מאתו ית"ש, וע"כ שאל בתמי' מה יעשה להם כדרך כל הארץ? אם ישחט להם הבהמות מכל סביבותיהם ואם יאסף להם כל דגי הים במקום הקרוב להם לא יספיק להם, והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך מקרים זה טעם היקרך דברי ואמר היד ה' תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך, ולא אמר השם היפלא ממני כי לא יעשה זאת במופת, וכן היה שנסע רוח מאת ה' כמנהגו של עולם לא רוח ים חזק מאד ולא רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים, אבל רוח סתם כנהוגים, ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חדוש מטבעו של עולם, ועוד שכבר היה להם כן ולא חדש עתה רק שיהיה שלוים רבים מאד, עכ"ל: **ומצא להם**, ויספק להם כמו ומצא כדי גאלתו, וכן מתורגם בל"א: (כג) **היד ה' תקצר**, ענינו כחו ויכלתו, ולפי שכח האדם ימצא על הרוב בידיו לכן תפס הכתוב בלשון יד: **היקרך דברי**, עקר הוראת כנויי הפעלים הוא לסימן הנפעלים המקבלים פעולת הפועל, וכאלו מלת את כתובה אחרי הפעל, ד"מ **ישמרך** במקום ישמור אותך, והכנוי הוא תשובת השואל את מי ישמור? וכן כלם, ובל"א נקראים סימן (אקוזאטיף), משא"כ הוראת הכנוי במלת היקרך, כי משה לא היה מקבל הפעולה, ותהיה הוראתו במלה הזאת כאלו למ"ד השמוש כתובה אחרי הפעל, ר"ל היקרה לך, שלא כמנהג חבורי הפעלים (ובל"א היא הוראת סימן דאטיף) והוא תשובת השואל למי? וכן מתורגם בל"א:

(כד) ויצא

כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ כה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה

מבחריו

אונקלוס

כד ונפק משה ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחרנות משכנא: כה ואתגלי יי בעננא ומליל עמיה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין: כו ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואנון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא: כז ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא: כח ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה

מעולמוהי

תרגום אשכנזי

(כד) משה גינג הערויז, אונד מאכטע דער נאציאָן דיא וואָרטע דעס עוויגען בע־קאַננט, ליס זיבענציג מענ־נער פאָן דען עלטעסטען דעס פאָלקעס צוזאַממען קאָממען, אונד שטעללטע זיא אום דאז צעלט הערום. (כה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואָלקע הערא״ב, רעדעטע מיט איהם, נאהם עטוואז פאָן דעם גייסטע, דער אויף איהם וואר, אונד לעגטע עז אויף דיא זיבענציג עלטעסטען מעננער; זאָבאלד דער גייסט אויף איהנען רוהטע, ווייז־זאגטען זיא, יעדאָך ניכט מעהר אַלז דיזעס מאהל. (כו) צוויא מעננער פאָן איהנען בליבען אים לאַגער צוריק, דער איינע היס אלדד, דער אנדערע מידד; אויך אויף דיזען רוהטע דער גייסט, דען זיא וואָרען מיט אויפגע־ציינעט, זינד אבער ניכט מיט הינויז געגאַנגען פאָר דאז געצעלט, זיא ווייזזאג־טען אַלזאָ אים לאַגער. (כז) איין קנאבע ליף, דיזעס דעם משה צו בעריכטען, אונד שפראך: « אלדד אונד מידד ווייזזאגען אים לאַ־גער.» (כח) יהושע, זאָהן נון, פאָן יוגענד אויף טרייער דיהנער דעם

משה

רש"י

ודגים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי. אמר לפניו הריני הולך ומפייסן. אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך. הלך משה לפייסן אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגומר הגם לחם יוכל תת (תהלים ע"ח) אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאות שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעים איש וגו': כה ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי. ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: כו וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה. אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד. מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב. אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי. מי שעלה בידו זקן נתקדש ומי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך: כז וירץ הנער. יש אומרים גרשום בן משה היה: כח כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם

כלים

באור

(כד) ויצא משה, מאהל מועד אשר דבר אתו שם אלהים לדבר אל העם, ונראה שאחר דברו אל העם שב אל אהל מועד לשמוע דבר ה': (כה) ויאצל מן הרוח, רבו הדעות בבנין המלה הזאת, כי הראב"ע פי' שהיא מהפעיל והראוי וַיַּאְצֵל ונתחלפו התנועות ועוד דעות שונות, והנראה לפי שבדבור השם אל משה נאמר ואצלתי מבנין הקל, כבון הוא שגם זאת מהקל והראוי ויאצל ע"מ ויאמר ונתחלף החול"ם בקמ"ץ: כנוח עליהם הרוח ויתנבאו, שעורו התנבאו והוי"ו לתשובת התנאי, כאשר נח עליהם הרוח אז התנבאו: ולא יספו, ת"א ולא פסקין, אבל לפי הוראת השרש הזה בכל מקום, באורו כמו שהביא רש"י בשם ספרי שלא התנבאו רק אותו היום לבדו, וכן דעת כל המפרשים, ולדעת הרמב"ן שהזכרתי למעלה נראה ג"כ שכן היא כוונת המלה, רק שהוא הרחיב הענין לדעתו שלא יספו להתנבאות מעצמן: (כו) והמה בכתבים, מן המבוררין לסנהדרין כמאחז"ל שלקח משה ששה מכל שבט שהם ע"ב במספר וכתב משה על שבעים פתקין זקן ושני פתקין הניח חלק הניחם בקלפי ואמר להם טלו פתקיכם מי שעלה בידו זקן נתקדש ומי שעלה בידו חלק א"ל לא המקום חפץ בך: ולא יצאו האהלה, כשהעמיד אותם משה סביבות האהל לא יצאו מן המחנה לעמוד סביבות אהל מועד, ופי' רש"י כדעת ר' שמעון בפסיקתא שנשתיירו מפני הענוה שאמרו אין אנו כדי לגדולה: (כז) וירץ הנער, בה"א הדעת הנודע לשרת את משה חוץ מיהושע כי שירות יהושע אינו כשרות כל נער. (הראב"ע), וכן פירש"י שאין זה יהושע א"כ גרשום בן משה היה: (כח) מבחריו, פי' הרשב"ם מנעוריו ור"ל שהנפרד ממנה אינו תאר,

אבל

מבחריו ויאמר אדני משה כלאם׃ כט ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל־עם יהוה נביאים כי־יתן יהוה את־רוחו עליהם׃ ל ויאסף משה אל־המחנה הוא וזקני ישראל׃ לא ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן־הים ויטש על־המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה

וכאמתים

אונקלוס

מְעוּלֵמוֹהִי וַאֲמַר רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסָרִנּוּן׃ כט וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה הֲקַנָּאָתִי אַתְּ מְקַנֵּי לִי רַעֲוָא כּוֹן דִּיהוֹן כָּל עַמָּא דַּיְיָ נְבִיאִין אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יָת רוּחַ נְבִיאוּתֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃ ל וְאִתְכְּנֵישׁ מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ לא וְרוּחָא נְטַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח שְׂלָיו מִן יַמָּא וּרְמָא עַל מַשְׁרִיתָא כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא

וכרום

תרגום אשכנזי

משה פינג אן אונד שפראך: « משה! מיין העררֹ! פערווערע עז איהנען! » (כט) משה אבער אנטוואָרטעטע איהם: « ביזט דוא פיר מיך אייפערזיכטיג? איך וויגשטע, דאס דאז גאנצע פאָלק דעס עוויגען לויטער פראָפעטען ווירדען, דאס דער עוויגע נעמליך זיינען גייסט אויף זיא לעגטע. » (ל) הירויף גינג משה נעבסט דען עלטעסטען דער געמיינע אין דאז לאגער צוריק. (לא) איין ווינד פוהר אויז פאָן דעם עוויגען, יאגטע וואכטעלן פאָם אופער דעס מעערעס, אונד שטרייעטע זיא אום דאז לאגער, איינע טאגרייזע לאנג אויף יעדער זייטע, רונד אום דאז לאגער הער, וואָהל

ב א ו ר

אבל הוא שם המקרה לימי הנעורים והכנוי שב על יהושע שהיה מנעוריו משרת משה. והראב"ע פי' שהוא תאר והכנוי שב על משה ור"ל שהיה מן המשרתים המובחרים, כי היה לו משרתים רבים עכ"ל. אמנם דעת מניח הטעמים מסכמת לפי' הרשב"ם, כי כאשר נסתכל בניתוח המאמר לדעת הראב"ע יהיה בפסוק הזה מאמר מוסגר בתוך מוסגר, כי עקר הפסוק הזה, ויען יהושע בן נון (משרת משה מבחריו) ויאמר, והמלות המוסגרות הן רק לתוספת באור, לכן הונח הטפחא במלת מבחריו שהוא מפסיק יותר מן הרביע שבמלת בן־נון, וכן מלת משרת משה עד מלת מבחריו הן ג"כ מוסגרות, ויובן הפסוק כזה ויען יהושע בן־נון (משרת משה) מבחריו, שהכנוי במלת מבחריו מובן גם בלא משרת משה שלפניו, כי שב על מלת משה שבפסוק הקודם, והיה לפ"ז להניח במלת משה ג"כ טעם מפסיק יותר מהמפסיק במלת בן נון שלפניו. אבל לדעת הרשב"ם שהכנוי במלת מבחריו שב על יהושע יהיה המלות משרת משה מבחריו מאמר אחד מוסגר לבד, כי לא יובן הכנוי במלת מבחריו בלתי המלות משרת משה שלפניה, לכן יצדק בעל הטעמים שלא הגדיל ההפסק רק במלת מבחריו יותר מהפסק מלת בן־נון כדין מאמר מוסגר, ולא במלת משה, וכן תרגם אנקלוס מעולמוהי, וכן מתורגם בל"א: כלאם, הוראת שרש הזה היא לשון עצירה ומניעה כמו לא תכלא רחמיך, ולזאת נקרא בית האסורים בית הכלא על שם שהנתון שם יושב עצור ונמנע מלכת לאשר יחפץ, וכן כאן פי' רש"י ורשב"ם שיתנם אל בית הכלא, וכן ת"א אסרינון, ונתרגם המיוחס ליב"ע תרגם ובלי מנהון רוח נבואתא, דעתו שהוא לשון מניעה, וכן הועתק בל"א. וכתב הרמב"ן ז"ל, והטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתיצבים עמו באהל מועד, והנה אלה אשר לא יבאו אל האהל ועושין עצמן מכלל הנאצלים כממרים בדבריו, ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם, והנה ראוים לשום בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעלי ומי יתן ויהיה זה בכל העם, ע"כ: כלאם, הראוי בק"ח תחת הפ"א והעי"ן בשו"א ע"מ קִטְרָם, כְּתָבָם, רק בעבור למ"ד פעל אות הגרון מתחלפות הנקודות ובא השו"א תחת הפ"א והעי"ן נק"ג תחת ק"ח, כמו שְׁמָעֵנוּ הראוי שְׁמָעֵנוּ: (כט) המקנא אתה לי, בעבורי, וכן הועתק בל"א, ודין ה"א השאלה והתימה להיות נחטף פת"ח, וכאן מפני בגיעת שני שואין בראש המלה בא בפת"ח, ואין לטעות שהה"א לידיעה אחרי שאין אחריה דגש כמשפט. (רש"י), כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפורט"מנט בלע"ז, ובל"א אייפער: מי יתן, המלות האלה הם סימני ההכרזה לתאוה וחפץ, כאדם המתאוה לדבר ושואל מי יתן לי תאותי, וכ"כ מי יתן תבא שאלתי (איוב ו' ח') וכן מתורגם בל"א: (ל) ויאסף משה, מענין ואספתו אל תוך ביתך, ר"ל שנכנסו מפתח אהל מועד איש אל אהלו: (לא) ויגז שלוים, העתיד מבנין הקל עם וי"ו המהפך בגזרת כפ"ו, ונגזרת הכפולים הוא על תמונה אחת, כי כמו שנאמר מי יקום ישוב וַיֵּשֶׁב וַיָּקָם, כן נאמר מן יָחוֹם יָחוֹן שהם מהכפולים וַיָּחָם בשר הילד וַיָּחָן ה' אתם, אף כאן במלת וַיָּגָז, פי' הראב"ע שהוא מהכפולים, ועניינו ויכרות, כמו גזי נזרך, גז נאנך, כי היה בשפת הים רבים כאלו ויכרות מהם, והרד"ק הביא את המלה הזאת בשרש גוז והוא לשון פריחה והעבר ממנו כי גז חיש, שהפ"א בקמץ כמשפט בעלי כע"ו, ואם שם הוא עומד וכאן הוא יוצא כי מצאנו שרשים שפעמים יוצאים ופעמים עומדים, וכן פירש"י ות"א, וכן מתורגם בל"א יאגטע: ויטש על המחנה, כמו ויפרוש, וכן והנה נטושים על פני כל הארץ (ש"א ל' ט"ז), רש"י, ומלת ויטש הוא כאן פעל עומד, כי שנה על השלו, ונאמר בל"ו על כלל המין, כמו ותעל הצפרדע

רש"י

כלים מאליהם. דבר אחר תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי כמו בשבילי כל ל' קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרי"מנט בלע"ז (והוא אנפורטע"מאן בל"א אייפר) אוחז בעובי המשא: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואב לכלן יצבור ולא ידע מי אוספם (תהלים ל"ט) ולמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו: (לא) ויגז. ויפריח וכן כי גז חיש (תהלים צ') וכן נגוזו ועבר (נחום א'): ויטש. ויפשט כמו והנה נטושים על פני כל הארץ (שמואל א' ל') ונטשתיך המדברה (יחזקאל כ"ט):

וכאמתים

וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ׃ לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃ לג הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃ לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ

יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־ אדות

אונקלוס

וּכְרוּם תַּרְתֵּין אַמִּין עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ לב וְקָם עַמָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא וְכָל יוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּכְנַשׁוּ יָת שְׂלָיו דְּאַזְעַר כְּנַשׁ עַשְׂרָא דְּגוֹרִין וּשְׁטָחוּ לְהוֹן מַשְׁטִיחִין סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא׃ לג בִּשְׂרָא עַד כְּעַן בֵּין שִׁנֵּיהוֹן עַד לָא פְסַק וְרוּגְזָא דַּיְיָ תְּקֵיף בְּעַמָּא וּקְטַל יְיָ בְּעַמָּא קְטוֹל סַגִּי לַחֲדָא׃ לד וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא קִבְרֵי דְמִשְׁאֲלֵי אֲרֵי תַמָּן קְבַרוּ יָת עַמָּא דְּשָׁאִילוּ׃ לה מִקִּבְרֵי דְמִשְׁאֲלֵי נְטַלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת׃

יב א וּמַלֵּילַת מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל עיסק

תרגום אשכנזי

וואהל צווייא עללען האך איבער דער ערדע. (לב) דאז פאלק מאכטע זיך אויף דענזעלבען גאנצען טאג, דיא גאנצע נאכט אונד דען פאלגענדען טאג, אונד זאממעלטע וואכטעלן, דער אם וועניגסטען האטטע, בראכטע דאך צעהן חומר צוזאממען; דיזע ברייטעטען זיא אויז אום דאז לאגער הערום. (לג) דאז פלייש וואר נאך צווישען איהרען צעהנען, בעפאר עז פערצעהרט וואר, בראך שאן דער צארן דעס עוויגען איבער דאז פאלק אויז, אונד דער עוויגע שלוג דאז פאלק מיט איינער ענטזעצליכען פלאגע. (לד) מאן נעננטע דאהער דען ארט: דיא גרעבער דער ליסטערנהייט, וויל מאן דאזעלבסט דאז ליסטערנע פאלק בעגראבען. (לה) פאן דען גרעבערן דער ליסטערנהייט צאג דיא נאציאן נאך חצרות, אונד בליב איינעגע צייט צו חצרות.

יב (א) מרים אונד אהרן רעדעטען נאכטהייליג פאן משה, וועגען

רש"י

וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות: לב הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף עשרה חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: לג טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. דבר אחר אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה:

יב א ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו: ויאמר שמעו נא דברי. כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. היא פתחה בדבור תחלה (לפיכך הקדימה הכתוב) ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה ר' נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם מזקקין לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי

באור

הנפרדע, ומצאנוהו ג"כ יוצא בבנין הזה, כמו ודמיו עליו יטוש (הושע י"ב ט"ו), כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א י"ב כ"ב): כדרך יום כה, עכינו כמו הנה, ובאורו שנתפשטו מכל צדי המחנה כדרך יום: וכאמתים על פני הארץ, על דרך הפשט שהיו כ"כ מרובים וצבורים זה ע"ג זה בגובה שתי אמות. ורש"י פירש שהיו פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם שלא יהיה טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות: (לב) הממעיט אסף עשרה חמורים, כ"כ היו מרובים עד שאפי' הממעיט באסיפתו מחמת עצלה או חסרון בריאות גופו אסף עשרה חמרים: וישטחו, ופרשוכמו שטחתי אליך כפי שהוא ענין פריסת כפים באדם המתפלל: (לג) טרם יכרת, טרם נפסק מפיהם והוא טרם שנאכל, ואף ה' חרה בעם, כתב הרמב"ן ז"ל, ועל דרך הפשט כן היה כי ביום ראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תחלה והם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הנזכרים תחלה שאמרו מי יאכילנו בשר ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו יאכלו ממנו חדש ימים, ע"כ: (לד) ויקרא, הקורא או משה: קברות התאוה, שם קברות סמוך אל התאוה שהוא שם המקרה ולא אמר קברות המתאוים לפי שממשלת התאוה עליהם היתה סבה לקברות האלה, והמתרגם אשכנזי תרגם ג"כ בשם המקרה: כי שם קברו, הקוברים, כמו ויאמר ליוסף, וכן רבים: (לה) נסעו העם חצרות, דרך קצרה והראוי לחצרות: ויהיו בחצרות, נתעכבו שם עד האסף מרים, כאשר יזכור בפרשה הבאה:

יב (א) ותדבר, דבור עם בי"ת נמצא לנגלי, כמו וידבר העם באלהים, גם ימצא לשבח כמו רוח ה' דבר בי (ויתכן ששם הוא בית הכלי, דבר בי כמו על ידי, וכן במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר, כאשר נפרש שם, ובכל מקום שהבי"ת לגנאי הוא בית התכלית): לשון הראב"ע היא דברה גם אהרן הסכים אוהחריש ע"כ כענש, עכ"ל. ובאמת לא נמצא בפסוק עונש על אהרן רק על מרים שנצטרעה כמ"ש בענין, אבל כוונתו שהעונש היה במה שחרה ה' גם עליו כמ"ש ויחר אף ה' בם: ומה שכתוב ותדבר בסימן הנסתרת כי מטבע הלשון כשיבא פעל על שני מינים או על שני מספרים יהיה הפעל בסימן המין והמספרים הסמוך לעלת הפעל לפניו או לאחריו, כמו ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי (אסתר ט' כ"ט), וכן הנה אפי ותמתי נתכת (ירמיה ז' כ'), וכן וסמך אהרן ובניו נאמר בלשון יחיד דבק אל אהרן, וכן כלם: על אדות האשה הכשית, פירש"י

אוֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ ב וַיֹּאמְרוּ הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ

שלשתם

תרגום אשכנזי

וועגען דער פרויא אויז כוש, דיא ער געהייראטהעט, דען ער האטטע איינע כושית צור פרויא גענאממען: (ב) זיא שפראכען אונטער אנדערן: «האט דער עוויגע עטוואַ מיט משה נוראַלליין גערעדעט? האט ער ניכט פילמעהר אויך מיט אונז געירעדעט?» דיזעס פערנאהם דער עוויגע. (ג) דען משה זעלבסט וואר איין זעהר געדולדיגער מאן, מעהר אלז אירגענד איין מענש אויף דעם ערדבאָדען. (ד) פלעצליך שפראך דער עוויגע צו משה, אהרן אונד מרים: «געהט אללע דרייא היניוז אין דאז שטיפטסצעלט:» זיא גינגען אללע דרייא

אונקלוס

עֲיסַק אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִּנְסֵיב אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִּנְסֵיב רְחִיק׃ ב וַאֲמָרוּ הֲלָחוּד בְּרַם עִם מֹשֶׁה מַלֵּיל יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלֵּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ׃ ג וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֲנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵיף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ

תלתיהון

רש"י

בעלי מומין. ומשה ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה ק"ו למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית. מגיד שהכל מודים ביופיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי: כושית. בגימטריא יפת מראה: על אודות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואינה נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: ב הרק אך. עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו דבר. ולא פירשנו מדרך ארץ: ג עניו. שפל וסבלן: ד פתאום. נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה

שאי

באור

פירש"י על צפורה שנקראת כן לפי שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי והיה הדבור בו על שגרשה, וכן ת"א לפי כוונת הכתוב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק, ולפי דבריהם עיקר הספור חסר ולא הוזכר בכתוב שהיו מדברים על ההרחקה, גם הראב"ע באר כדעת זאת לבאר על צפורה, אלא שהוא מפרש שהיתה באמת שחורה בטבעה כי היא מדינית והמדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים, וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג' ז'), ומפרש כי אשה כשית לקח, וזהו דברי מרים שחשדוהו שלא נמנע ממנה רק בעבור שאיננה יפה עכ"ל, וכוונתו שדבריהם היו על שנמנע עתה ממנה, כי כבר ידע שאיננה יפה מאז לקחה לו לאשה. הנה מלבד שגם לפי דבריו העקר חסר כי לא הוזכר בכתוב המנעו ממנה, אלא שהוא הוסיף להעמים דחוקים רבים, כי מה שהביא ראיה שהמדינים דרים באהלים, כמו הישמעאלים בעבור שכתוב ירגזון יריעות ארץ מדין, איננה ראיה כלל, כי הנביא אמר זאת על מלחמת גדעון על מחנה מדין ועמלק ובני קדם שהיו חונים אז בעמק יזרעאל (שופטים ו' ל"ג), וזהו מדרך המחנות הנאספים למלחמה לשכון בשדות בתוך יריעות ואוהלים, וגם אם נודה בזה שהמדינים יתיחסו עם הישמעאלים (עם שהם אומות שונות), בעבור שהם כלם בני אברהם ומזרעו הם. הנה יקשה לחבר עמהם הכושים שהם מבני חם ורחוקים המה מארץ דין הרבה, ורחוק עוד מזה לכנות את המדינים בשם כושים בעבור יחום הנהגה אחת, הנה כמו כן נוכל לכנות הספרדי בשם יוני והאשכנזי בשם צרפת, בעבור שגם המה יש להם יחס בהנהגה אחת, וזה לזר יחשב, אבל היותר אמתי לפי פשוטו של מקרא הוא פי' הרשב"ם, שמשה מלך ארבעים שנה בארץ כוש ולקח מלכה אחת, ולא שכב עמה והם לא ידעו כשדברו בו שלא נזקק לה, (והוא ספור ארוך בדברי הימים של משה, אף שהראב"ע הסכיל את הס' הזה בפירושו לפ' שמות, וכתב שכל ספר שלא כתבוהו הנביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו, הנה דבריו לא יתכנו כ"א בדברים הסותרים אל דברי התורה או קבלת חז"ל או שהם מתנגדים אל השכל, אבל לא מטעם שלא נכתבה בתורה, כי התורה קצרה ספורים שאין להם התלות בהוראת דרכי ה' ומצותיו לעמו, אבל אין ספק שאירעו למשה דברים רבים מאז ברחו מפני פרעה עד היותו בן שמונים שנה כאשר שלחו ה' להוציא את ב"י ממצרים ולא נכתבו בתורה מפני שאין צורך להם בכוונת התורה הכללית, וגם התרגום המיוחס ליב"ע יסד פירושו ע"פ הספור הזה, וגם שאינו מיב"ע, עכ"ז מחברו היה קדמון יותר מהראב"ע כי בעל הערוך מביאו, והיתה תרעומתם על שנשא הכושית, כי אבותיה' היו נזהרים בזה מאד להתחתן בעמי הארצות כאשר הקפיד על זה אברהם יצחק ויעקב: כי אשה כשית לקח, לפי שאמר האשה הכשית בה"א הידיעה, ובאמת לא נזכר עדין ולא נודע מזה דבר, לכן בא לספר עתה כי אשה כשית לקח: (ב) ויאמרו, עוד זאת אמרו על משה במה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו דבר לישראל, בנו על ידינו. לשון הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: הרק אך, האחד יספיק והכפל דרך צחות, כמו המבלי אין קברים, או להפליג המיעוט, וא"ת בלחוד בכם, וכן מתורגם בל"א: (ג) והאיש משה ענו מאד, לשון הראב"ע שלא בקש גדולה על אחיו, וכוונתו שאין ספק שדברו עליו על לא חמס ועול בכפו ולא היה להם מעולם סבה לדבר על צדיק זה תועה, ולפ"ז ראוי לתרגמו בל"א דעמיטיג, והרמב"ן פי' להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע, וזהו בל"א געלאססען, וכן מתורגם, ורש"י פי' שפל וסבלן ירצה בכפילת לשונו לדעת שניהם הנזכרים, [* א"ה, ובאמת המדות הללו הן קרובות בענין, המתגאה נוח להתקצף ושפל הרוח ע"פ הרוב סבלן, אבל הנראה שתיבת ענוה הונחה יותר על מדת הסבלנות, ובה אפשר שישתבח הסבלן את עצמו *]: ענו, שרשו ענה כמו מן עלה כאמר שלו הייתי בחלוף הה"א בוי"ו: (ד) פתאם, ת"א בתכיף, וכן הסכים הרשב"ם שפי' בשעה שהיו מדברים דד במשה ועוד הדבר דד בפיהם נאמר להם צאו שלשתכם, ויהיה לדעתם פתאום לשון מהירות. והרנ"ע פי' דבר שלא

עלה

שְׁלָשְׁתָּם׃ ס ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם

לדבר

אונקלוס

תְּלָתֵיהוֹן׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ ו וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן פִּתְגָמָי אִם יְהוֹן לְכוֹן נְבִיאִין אֲנָא יְיָ בְּחֶזְוָן אֲנָא מִתְגְּלֵי לֵיהּ בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן׃ ז לָא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן הוּא׃ ח מְמַלַּל עִם מְמַלַּל מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ בְּחֵיזוּ וְלָא בְּחִידְוָן וּבִדְמוּת יְקָרָא דַיְיָ מִסְתַּכַּל וּמָא דֵין לָא דְחֵילְתּוּן

למללא

תרגום אשכנזי

דרייא הינויז. (ה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואלקענזיילע הערנידער, שטאנד אים איינגאנגע דעס צעלטעס, אונד ריף אהרן אונד מרים, זיא גינגען ביידע הערויז.

(ו) ער שפראך: "הערט מיינע ווארטע! איינעם פראפעטען אייערעס גלייכען געבע איך דער עוויגע, מיך אין איינעם געזיכטע צו ערקעננען, רעדע מיט איהם אים טרוימע. (ז) ניכט אלזא מיין קנעכט משה; ער איזט איין טרייער פערוואלטער אין מיינעם גאנצען הויזע.

(ח) מונד צו מונד רעדע איך מיט איהם, מיט פעלליגער דייטליכקייט, ניכט אין רעטהזעל, אונד ער שויעט דיא געשטאלט דעס (ערשיינענדען) עוויגען; וויא האבט איהר אייך דען ניכט געפירכטעט, ווידער

מיינען

רש"י

שאי אפשר לפה לומר ולאזן לשמוע: ה בעמוד ענן. יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטים ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים ס"ח): ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרידן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני. ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: ו שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: ח פה אל פה. אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות. מראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגומר (יחזקאל י"ז). יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות את פני: ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפי' אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכל שכן שהוא עבדי ועבד

מלך

באור

שלא על לב, וכן מתורגם בל"א פלעצליך, וכן לשון הרמב"ן, וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר, כי פתאום לדעת המפרשי' דבר שלא עלה על לב והוא מגזרת פתי (והאל"ף במקום ה"א השרש והמ"ם נוסף), ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים לבד, כי משה היה ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה, ע"כ: צאו שלשתכם, מאהליכם אל אהל מועד, ואח"כ קרא אהרן ומרים שיצאו שניהם מן האהל לשמוע דברו, וכתב הרמב"ן כי רצה שיהיה משה שם ויראה בקנאת השם לכבודו ויהי' מכוי להם שלא ימחול להם השם רק על ידו כאשר ויתחננו אליו ויתרצה להם, ואח"כ אמר ויקרא אהרן ומרים (לבד), שיאמר שבחו שלא בפניו: (ו) ויאמר שמעו נא, ת"א שמעו כען, וכן לשון הראב"ע כמו עתה: אם יהיה נביאכם ה', לפי הנחת הטעם במלות האלה שמלת נביאכם בז"ק המפסיק יותר מן הרביע שבמלת ה' נראה כפי' ת"א שאמר אם יהון לכון נביאין, אנא ה' בחזון אנא מתגלי להון, וכן דעת רש"י, אבל להראב"ע שפי' שחסר הנסמך ופירושו נביאכם נביא ה', היה ראוי להיות מפסי' יותר במלת ה' ממלת נביאכם, ורשב"ם פי' נביאכם, נבואתכם, כוונתו שהוא שם המקרה, והשעור אם יהיה אדם בעל נבואה כמו נבואתכם, [* א"ה, ופירושו מסכים יותר עם הכנוי במלת נביאכם, ועם כוונת השם יתעלה להוכיחם על מה שאמרו הרק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר ה', יאמר אליהם אין נבואתכם דומה לנבואת משה, כי אם יהיה אדם בעל נבואה כמו נבואתכם, אני ה' במראה וגו', לא כן עבדי משה וגו', וכן מתורגם בל"א *] במראה אליו אתודע, במראות הלילה, כמ"ש בסמוך בחלום אדבר בו שהוא בביטול הרגשת החושים: (ז) לא כן עבדי משה, להתגלות אליו בחלום. בכל ביתי נאמן הוא, כאדם הנאמן בבית חברו ויכול לכנוס כל עת אשר יחפוץ כן הוא משה לדבר צרכיו לפני בכל עת: (ח) פה אל פה אדבר בו, בלא ביטול הרגשת חושיו: ומראה ולא בחידת, כי ענין החידה שאין הכונה בנגלהו רק בענין הנסתר בו וסתום בתוכו, לכן אמר שמה שראה משה ראה על בוריו והבין על נכון כי לא היה המראה אליו על דרך חידה. לשון רש"י ז"ל, ומראה, זהו מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו, ואינו סותמו לו בחדות, כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' (יחזקאל י"ז ב'), יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות פני (שמות ל"ג כ'), והוא מספרי: בַּמַּרְאָה, וכן וּמַרְאֶה, הן שמות מבחינ"ה, רק שהראשון בה"א הנקבה וה"א השרש נשמטה כראיית הקמ"ץ שלפני' והשני בה"א השרש, והוראתן לשון מחזה, אלא שכל אחד נלמד מענינו הסמוך לו גם יתורגם ערשיינונג, או טרוימגעזיכט, וכאן פתרונו מיט דייטליכקייט: ותמנת ה' יביט, ת"א ודמות יקרא דה' מסתכל, הכוונה על הכבוד הנברא, כי האל ית' נעלה ומרומם מכל תמונה, וכן כתוב כי לא ראיתם כל תמונה: בעבדי

במשה

לדבר בעבדי במשה: ט ויחר־אף יהוה בם וילך: י והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן אל־מרים והנה מצרעת: יא ויאמר אהרן אל־משה בי אדני אל־נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו: יב אל־נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו: יג ויצעק משה אל־יהוה לאמר אל נא רפא נא לה*: פ

יד ויאמר

אונקלוס

למללא בעבדי במשה: ט ותקיף רוגזא דיי בהון ואסתלק: י ועננא אסתלק מעלוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן למרים והא סגירא: יא ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא דאטפשנא ודסרחנא: יב לא כען תתרחק דא מביננא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא הדין דבה ויתסי: יג וצלי משה קדם יי למימר אלהא בבעו אסי כען יתה:

יד ואמר

תרגום אשכנזי

מיינען קנעכט, ווידער משה נאכטהייליגע רעדען צו פיהרען?» (ט) דער צארן דעס עוויגען ענטברראננטע איבער זיא, אונד ער ווענדעטע זיך הינוועג. (י) דיא וואלקע וויך פאן דעם געצעלטע, אונד מרים וואר פאן אויזזאצצע חייס, וויא דער שנעע; אהרן וואנדטע זיך צו מרים, אונד זאהע, דאס זיא אויזזעצציג. (יא) דא שפראך אהרן צו משה «איך ביטטע, העדר! רעכנע עז אונז ניכט צור זינדע, דאס וויר זא טהעריכט געוועזען, אונד אונז זא פערגאנגען האבען. (יב) לאס זיא דאך ניכט וויא איינע טאדטע געבורט זיין, דיא קוים אויז מוטטערלייבע קעממט, אונד שאן האלב פערוועזט איזט.» (יג) אונד משה שריא צו דעם עוויגען, אונד שפראך: «אך גאטט! לאס זיא דאך ווידער גענעזען!» (יד) דער

רש"י

מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה: ט ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי, ק"ו לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו: י והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: יא נואלנו. כתרגומו לשון אויל (ירמיה ד'): יב אל נא תהי. אחותינו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב מאחר שיצאת מרחם אמנו היה לנו כאלו נאכל חצי בשרנו כענין שנ' כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אינו ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה יש כח בידו לעזור' ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שהאחיו בשרו הוא. ד"א אל נא תהי כמת. אם אינך רופאה בתפל' מי מסגירה ומי מטהר' אני אי אפשר לראות' שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: יג אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואח"כ יבקש שאלותיו: לאמר. מה ת"ל לאמר א"ל השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגומר רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבע מקומות בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל וגומר מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגומר. כיוצא בו ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא

באור

במשה, הכפל לתוספת באור, כי יספיק במשה עבדי, ואמר איך לא יראתם לפעור פה ולאמרו באשה הכושית שלקחה לאשתו ולא דנתוהו לכף זכות, וגם האיך אתם מדמים אליו ואין מדרגתכם כמדרגתו: (ט) וילך, הכבוד, כמ"ש בסמוך והענן סר: (י) והנה מצרעת, תחסר מלת היא כמו כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם הראוי אשר היה לפניכם: (יא) תשת, תשים, ושרשו שות: אשר נואלנו, אשר הסכלנו, והוא נפעל מנחי פ"י ע"ו כולדנו, והוראת השרש הזה בבנין נפעל איננה כהוראתו בבנין הקל וההפעיל, כי בהם יורה לשון רצון, כמו ויואל משה (שמות ב' כ"א), ולו הואלנו ונשב (יהושע ז' ז'), ופעמים יורה לשון התחלה, הנה נא הואלתי (בראשי' י"ח כ"ז), גם מצאנוהו שבבנין הפעיל הו' מלשון שבוע', ויואל שאול את העם (ש"א י"ד כ"ד): (יב) אל נא תהי כמת, רבו המפרשי' על הפסוק הזה, והיותר נכון לפי באור המלות והענין הוא באור התרגום הארמי' ליב"ע, וכדי להקל על הקור' את דברי התרגו' אעתיקהו ללשה"ק, וזאת כונתו, בי אדוני, לא תהיה מרים אחותנו מצורעת ומטמאה באהל כמת ודמתה לולד שגלמו לו תשעת החדשים במעי אמו, וכאשר הגיע זמנו לצאת לאויר העולם ויאכל חצי בשרו, בעת שאמו יושבת על המשבר וימות הולד, והמילדת מוציאתו מתוך איברים, כן כאשר היינו בארץ מצרים, דאגה מרים אחותנו אותנו בגלותנו ובטלטולנו ובעבדותנו, וכאשר הגיע העת לצאת ולרשת את ארץ ישראל הנה היא נלקחת ממנו, בי אדוני התפלל נא בעדה, ולא נאבד צדקתה מתוך הקהל, ע"כ לשון התרגום המועתק אות באות ללשה"ק, וע"פ הבאור הזה מתורגם בל"א: (יג) לאמר, מלת לאמר תורה בכל מקום שמספר דברי האומר בלישנו לשון; ובאורו שתפלתו לא היתה רק חמש מלות האלה: אל נא, השם הזה מורה על

תקפו

יד ויאמר יהוה אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים: טז ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן: פ

יג א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען

אונקלוס

יד ואמר יי למשה ואילו אבוהא מנזף נזף בהה הלא תתכלם שבעא יומין תסתגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכנש: טו ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים: טז ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן:

יג א ומליל יי עם משה למימר: ב שלח לך גוברין ויאללון ית ארעא דכנען

תרגום אשכנזי

(יד) דער עוויגע שפראך צו משה: « ווען איהר פאטער איהר אין דאז אנגעזיכט געשפיען העטטע, זאללטע זיא זיך ניכט וועניגסטענס זיבען טאגע שעמען? זיבען טאגע זאלל זיא אוסער דעם לאגער איינגעשפערט בלייבען, הערנאך זאלל זיא ווידער אויפגענאממען ווערדען.» (טו) מרים ווארד אלזא זיבען טאגע אויסער דעם לאגער איינגעשפעררט, אונד דאז פאלק בראך ניכט צהער אויף, ביז מרים ווידער אויפגענאממען ווארדען. (טז) הערנאך בראך דאז פאלק פאן חצרות אויף, אונד רוהטע אין דער וויסטע פארן. (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) « דוא קאננסט לייטע שיקקען, דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען

רש"י

והוא עומד ומרבה בתפלה (דבר אחר שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): יד ואביה ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתוב בו אסיפה לשון הכנסה: טו והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגומר:

יג ב שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך. לדעתך

באור

תקפו ויכלתו, ואמ' אתה שהכח ויכלת בידך, רפא נא לה, נא הראשון לשון בקשה, והשני לשון עתה, וכן ת"א בבעו אסי כען יתה, ובאורו בבקשה ממך שתרפא אותה עתה שלא נצטרך לבייש להוציאה חוץ למחנה: רפא נא לה, רפא נא אותה: (יד) ואביה ירק ירק, ת"א ואלו אבוהא מנזף נזף בה, יפרש הכונה ולא המלה, והמתרגם האשכנזי תרגם המלה כפי הוראתה, והכונה אחת היא, כי היריקה בפני האדם הוא מענייני הנזיפה, כמ"ש ומפני לא חשכו רוק, (איוב ל' י'), ויהיו ירק, ורוק שני שרשים וענינם אחד, כי רוק מהכפולים ע"ו עוז, חוק, וכן נאמר ממנו בפעלים, וכי ירוק הזב (ויקרא ט"ו ח'), כמו שנאמר מן עזז יעוז בהותו (תהלים כ"ב ט'): הלא תכלם, הלא מכל הדין להתבייש ז' ימים, כן תסגר מרים מחוץ למחנה ז' ימים שתתבייש, ובזה זאת התשובה על שהתפלל לרפואתה עתה: ואחר תאסף, לשון רש"י אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתוב בו אסיפה לשון הכנסה ע"כ, ונראה שדעת רש"י על כל לשון אסיפה האמורה במצורעים ואפי' במצורעי האומות שלא נצטוו על שלוח המחנות, מ"מ זה דרכם היה מעולם להרחיק המצורעים מחברת בני אדם, לכן נאמר בנעמן ואסף המצורע (מלכים ב' ה' ג'), אז יאסוף אותו מצרעתו (שם): (טו) והעם לא נסע, לשון ר"ע ספורנו אע"פ שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם, מ"מ לא נסעו שהבינו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת עכ"ל, ואולי נוכל לומר מה שכתוב והענן סר מעל האהל איננו הענן אשר על המשכן יומם ולילה כ"א הענן אשר בו נגלה ה' לדבר עמהם: (טז) ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן, לומר כי כאשר נסעו מחצרות לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר, אבל נסעו מחצרות שהוא במדבר פארן ונתנו במקום אחר במדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע, כי משם נשתלחו המרגלים, וכן כתוב ונבוא עד קדש ברנע ותקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשים וגו', וזה שלא אמר ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע, כי אולי מסעות הרבה ביניהם שאין עתה מקום להזכירם, אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין, שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים. (הרמב"ן), ור"ע ספורנו פי' שהחני' ההיא שאמר ויחנו במדבר היתה באיזה מקום מהמדבר שלא היה לו שם, אבל היה קרוב לקדש ברנע כדי לסדר עניניהם שם, שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו דרך, כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואמר לכם באתם עד הר האמרי וגו' (דברים י"ט כ'), וקרא אותו המקום רתמה, כמבואר באלה מסעי עכ"ל, ולפי דבריו יתישב מה שלא הזכיר גם חנית קדש ברנע בין שאר החניות בפ' אלה מסעי, לפי שלא חנו בקדש עצמו רק סמוך לו, ובפ' מסעי הזכיר שם המקום הזה רתמה, שנא' ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה:

יג (ב) שלח לך, לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח, לפי שישראל בקשו ממנו לשלוח, כמו שמפורש ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ"ב), לכן אמר לו הקב"ה אני נותן לך רשות לשלוח אם תרצה, כן פי' רש"י, והוא מדברי רז"ל ברבה ובסוטה (דף ל"ו), ועמ"ש בפ' לך לך בדקדוק מלת לך: ויתרו, ענין חקירה וחפוש, ושרשו תור והיה ראוי ויתורו בוי"ו כמו שהיא עי"ן הפעל, רק שהיא חסרה ע"פ המסורה ובא

כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃ ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃ ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃ ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃ י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃ יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃ טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח
משה

אונקלוס

דכנען די אנא יהב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון: ג ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי כלהון גוברין רישי בני ישראל אינון: ד ואילין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור: ה לשבטא דשמעון שפט בר חורי: ו לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ז לשבטא דיששכר יגאל בר יוסף: ח לשבטא דאפרים הושע בר נון: ט לשבטא דבנימין פלטי בר רפוא: י לשבטא דזבולן גדיאל בר סודי: יא לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר סוסי: יב לשבטא דדן עמיאל בר גמלי: יג לשבטא דאשר סתור בר מיכאל: יד לשבטא דנפתלי נחבי בר ופסי: טו לשבטא דגד גאואל בר מכי: טז אילין שמהת גובריא די שלח
משה

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען וויל, אויזצוקונד־שאפטען; אויז יעדעם פאמי־ליענשטאממע קעננט איהר איינען אבשיקקען, אונד צוואר איינע אנזעהנליכע פערזאן אונטער איהנען. (ג) משה זענדעטע זיא פאן דער וויסטע פארן אויז, אויף ערלויבניס דעם עוויגען; לויטער מעננער, וועלכע הייפטער דער קינדער ישראל'ס ווארען. (ד) דיזעס זינד איהרע נאמען: פאם שטאמ־מע ראובן: שמוע, זאהן זכור; (ה) פאם שטאממע שמעון: שפט, זאהן חורי; (ו) פאם שטאממע יהודה: כלב, זאהן יפנה; (ז) פאם שטאממע ישטכר: יגאל, זאהן יוסף; (ח) פאם שטאממע אפרים: הושע, זאהן נון; (ט) פאם שטאממע בנימן: פלטי, זאהן רפוא; (י) פאם שטאממע זבולן: גדיאל, זאהן סודי; (יא) פאם שטאממע יוסף, נעמליך פאם שטאממע מנשה: גדי, זאהן סוסי; (יב) פאם שטאממע דן: עמיאל, זאהן גמלי; (יג) פאם שטאממע אשר: סתור, זאהן מיכאל; (יד) פאם שטאממע נפתלי, נחבי זאהן ופסי; (טו) פאם שטאממע גד: גאואל, זאהן מכי. (טז) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, וועלכע
משה

רש"י

לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעוני מצרים וגו' חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה: ג על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו: טז ויקרא משה להושע וגו'.
נתפלל

באור

שור"ק קטן במקום שור"ק גדול ורבים כן: כל נשיא בהם, א"ת כל רבא דבהון, ומפרש כאלו תחסר מלת אשר, וענינו כל נשיא אשר בהם, ואולם נגינת הטעם מחברת מלת נשיא עם בהם, ודעת הראב"ע שיש להוסיף מלת אחד, והשעור כל אחד הוא נשיא בהם. והנה בנשיאים הללו אין בהם אחד מאותם הנשיאים שמנו את ישראל, שהקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח, ופי' הרשב"ם שמלת נשיא כאן מן אשר נשא לבו, והכונה שהשם לא נקבם בשמותם, כמו שעשה בנשיאי' שמנו את ישראל ובנשיאים שהנחילום את הארץ, רק צוה שיבחרו משה מי ומי יתנדב ללכת לרגל את הארץ, כי דרכי הלבב לא ילכו בארץ נכריה להתחזק לקחת מפרי הארץ, ומכל המתנדבים ללכת תנבחר י"ב אנשים הגבורים שבהם, כ"כ הרשב"ם ז"ל והוא רחוק, ודעת המתרגם האשכנזי שאין השם נשיא מיוחד ליוצא ובא לפני מערכת ישראל כי אם לכל אדם נכבד וגדול והשעור שאלה המרגלים היו כל אחד מהם המעולה שבשבטו, וכ"כ רע"ם: (ג) על פי ה', פירש"י ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים, גבורים ואנשי חיל כמו וחזקת והיית לאיש (מ"א ב' ב'): (ד) ואלה שמותם, מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לתולדותם, ונראה שמנה אתם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה, אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה, כי ממעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט, וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען (בפ' מסעי) הזכירם כפי המעלה לא לתולדותם. (הרמב"ן): (טז) ויקרא משה, מצאנו שגם קודם שלוח מרגלים נקרא יהושע, ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים (שמות י"ז ט'), וכן פעמים רבים
כמצא

מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃ יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים׃ כ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־

אין

אונקלוס

מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ יז וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲמַר לְהוֹן סְקוּ דָא בְּדָרוֹמָא וְתִסְקוּן לְטוּרָא׃ יח וְתֶחֱזוּן יָת אַרְעָא מָה הִיא וְיָת עַמָּא דְיָתֵיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא אִם חַלָּשׁ הֲזְעֵיר הוּא אִם סַגִּי׃ יט וּמָה אַרְעָא דִּי הוּא יָתֵיב בַּהּ הֲטָבָא הִיא אִם בִּישָׁא וּמָה קִרְוַיָּא דִּי הוּא יָתֵיב בְּהֵן הַבְּפַצְחִין אִם בִּכְרַכִּין׃ כ וּמָה אַרְעָא הַעַתִּירָא הִיא אִם מִסְכֵּינָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין אִם

לא

תרגום אשכנזי

משה אבגעשיקט האט, דאז לאנד אויזצוקונדשאפטן; דעם הושע, זאהן נון, גאב משה דען נאמען: יהושע. (יז) אלז זיא משה אבפערטיגטע, דאז לאנד כנען אויזצוקונדשאפטען, שפראך ער צו איהנען: בערייזט היר דיא מיטטעגליכע זייטע, אונד געהט דען בערג הינויף. (יח) בעזעהט דאז לאנד, וויא עז בעשאפפען זייא, דאס פאלק, דאז אין דעמזעלבען וואהנט, אב עז שטארק אדער שוואך, גערינגע אדער צאהלרייך איזט; (יט) וואז עז פיר איין לאנד זייא, אין וועלכעם זיא וואהנען, אב עז גוט אדער שלעכט איזט, וויא דיא שטעדטע בעשאפפען, אין וועלכען זיא וואהנען, אב אין אפפענען אדער פעסטען ערטערן; (כ) וואז עז פיר איין באדען זייא, אב ער פעטט אדער מאגער איזט, אב פרוכטבימע דארין פארטקאממען אדער ניכט; וואגט

רש"י

נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים. יז עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של ארץ ישראל שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואחר כך מראין את השבח: יח את הארץ מה היא. יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורת' ואם בערי' בצורו' הם יושבין חלשי' הם: יט הבמחני'. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: כ היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים.

ימים

באור

נמצא בתורה בשם יהושע קודם מעשה מרגלים, ואולם השעור זכבר קרא, ורבים כמוהו, והודיע הדבר כאן לפי שזכרו למעלה בשם הושע, כמ"ש הרשב"ם, וכך פירושו, הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותו שקרא משה יהושע, כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו, שכך היה מנהגם כמו שקרא פרעה ליוסף צפנת פענח (בראשית מ"א מ"ה), וישם לדניאל בלטשאצר (דניאל א' ז') עכ"ל. ורז"ל אמרו שמשה קרא לו זה השם לרמוז לו תפלתו שהתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים (נ"ר): (יז) עלו זה בנגב, שעורו עלו זה הדרך בנגב, לשון הראב"ע ז"ל, וידוע כי מצרים הוא נגב א"י, כאשר פירשתי בספר דניאל, והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות, ורוחב ירושלים שלשים ושלש, ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים (נ"ל בצפון ארץ מצרים שהרי מדבר פארן בין מצרים לארץ ישראל), והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה, רק פירושו בנגב של ארץ כנען, והעד בחברון שהוא ליהודה, והכתוב אומר יהודה יעמוד על גבולו מנגב, ע"כ: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא, כבר הוזכר פעמים רבים שרוב ספורי התורה הם על דרך כלל ופרט או שתפרוט בראשונה ותכלול באחרונה, והנה גם בזה הענין דברה התורה ע"ז הדרך, כי מדרך הנלחמים המשלחים לתור איזה ארץ לחקרה ולתפשה הוא על שני דברים ראשיים, הא' לדעת מהות הארץ ההיא, והב' לדעת מהות וכמות העם אשר בה, אמנם החקירה הא' היא גם כן תחלק לשתים, הא' לדעת מהות הבניינים אם בפרזים או במבצרים יושבים, ועי"ז ידעו גם הם להכין כליהם ולבנות דיק ולשפוך סוללה, הב' לחקור על מהות המדינה והשדות אם מגדלים פירות ותבואות לרוב שיהיה להם ולמחניהם לאכול ולשבוע, והנה אמר להם בתחלה דרך כלל וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה, ולפי שפרטי החקירה הראשונה הם רבים, לכן פרט השניה בתחלה ואמר החזק הוא הרפה שיראו כמות גודל העם הזה וערך איבריהם אם הם גבורים למלחמה אם לא: המעט הוא אם רב, בכמות המספר: (יט) ומה הארץ, עתה שב לפרט ענין החקירה הראשונה, ובתחלה אמר דרך כלל הטובה היא אם רעה, ואח"כ יפרט ענין הטובה והרעה על החלוקה שהזכרתי הא' על מהות הבניינים והו שאמר הבמחנים וגו': הבמחנים, ת"א הבפצחין, והם ערים פתוחים מאין חומה סביב. (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ודלא כראב"ע שפירש הבמחנים כמו הקדריים שחונים באהלים, ודעתו לפי שהנפרד ממנה, שהוא שם מורה על קבוץ בני אדם אשר על פני השדה חונים, אמנם המאמר הזה שב על ומה הערים, ושם עיר לא תכון כ"א על עיר הבנויה: הבמחנים, הה"א היא לשאלה והיה ראויה להיות בשו"א ופת"ח, אבל מפני פגישת שני שואין בתחלת התיבה היא בפת"ח לבד, והבי"ת היה ראויה להיות רפויה, כמו הַבְרָכָה אחת היא, ובאה דגושה במקום שאין לטעות שהיא ה"א הידיעה, לפי שה"א הידיעה תמיד אחר אותיות כל"ב: (כ) ומה הארץ, עתה יפרט ההודעה השניה שיחקרו על חלק הארץ המגדל צמחים ואמר השמנה היא אם רזה אם היא מרובה בתבואו' ובפירות ובכלל זה אם היא רבת המעינות: היש בה עץ, אילני מאכל ואילני סרק כי גם אילני סרק נצרכים לחיל הצרים על העיר לבנות מצור ודייק,

ועל

אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים: *
כא ויעלו ויתרו את־הארץ ממדבר־צן עד־רחב לבא חמת: כב ויעלו בנגב ויבא עד־חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים: כג ויבאו עד־נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן־הרמנים

תרגום אשכנזי

וואגט עז אויך, איניגע פריכטע דעס לאנדעס מיטצוברינגען. עז וואר עבען אום דיא צייט דער ערסטען וויינטרויבען. (כא) זיא צאגען הינויף, ערקונדעטען דאז לאנד פאן דער וויסטע צין ביז רחוב, אויף דעם וועגע נאך חמת. (כב) זיא בערייזטען דען מיטטעגליכען טהייל דעס לאנדעס קאממען ביז חברון, אלווא אחימן, ששי אונד תלמי, דיא זעהנע דעס ריזען ענק וואַרען; חברון איזט זיבען יאהרע עהער ערבויעט וואָרדען, אלז צוען אין מצרים. (כג) אלז זיא אין דאז טהאל אשכול קאמען, שניטטען זיא — איינע רעבע אב נעבסט איינער וויינטרויבע, ליסען זיא פאן צוועען אויף איינער באהרע טראגען, נאהמען אויך עטוואז פאן

אונקלוס

לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין: כא וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת: כב וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טאנים דמצרים: כג ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא

באור

ועל הדרך הזה ראוי לתרגם אב פיל געהעלץ דארין איזט, והתרגום המיוחס ליב"ע פי' האית בה אילנין דמיכל, נראה שכוונתו לחקור רק על אילני מאכל, וכן נראה מענין הכתוב הסמוך לפניו שצוה אותם לחקור השמנה היא אם רזה שהיא שבח הארץ בשדי תנובות ואח"ז צוה לחקור בשבח הארץ בשדי האילנות, ואייר שיביאו לו פירות, וכן מתורגם בל"א: רזה, תואר לנקבה מנחי ע"ו והוא ענין כחוש: והתחזקתם, יערב נא לבכם לקחת גם מפרי הארץ: והימים ימי בכורי ענבים, הכתוב מגיד זה מפני אשכול ענבים שנטלו. (רשב"ם): (כב) ויבא עד חברון, רז"ל אמרו על כלב לבד, בעבור שכתוב ולו אתן את הארץ אשר דרך בה (דברים א' ל"ו), ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון, אבל עקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון, ועוד שכתוב כאן שכלם היו בחברון, שאמר וגם בני ענקים ראינו שם, וגם ילידי הענק ראינו שם, הרי שראו כל' את הענקי' אשר בחברון, (הרשב"ם): וחברון שבע שנים נבנתה, לפי פשוטו נבנתה לפני צוען, וגם כן חשובה יותר עיר הישנה מעיר החדשה, שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען הוצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר, וגם מתוך ישנה היה בה ענקים שהם מדורות הראשונים. (הרשב"ם), וז"ל הרמב"ן, והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה ע"כ נקראת על שמו, והוא שנאמר ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (יהושע י"ד ט"ו), וזה האיש הוליד בן ויקרא את שמו ענק ועל שמו נקרא ענקים, ולכך יאמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק, וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותה ארבע לבנו ענק שבע שנים לפני הבנות צוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה, כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביהם נבנתה חברון לפני צוען מצרים שנתקבלו בה כמה דורות מאז ועד עתה ע"כ, ועוד האריך שם, ולפי דבריו שענק הוא שם עצם לאיש פרטי נוכרח ג"כ לומר שנעשה אח"ז שם כללי לכל זרעם אחריהם, ולכן תבא בו ה"א הידיעה ילידי הענק, ובקבוץ הענקים, ולפי דרש חז"ל שאמרו ענק שמעניקים חמה בקומתן, תהיה מלת הענקים או הענק עם ה"א הידיעה שם התואר על גובה קומתם, ובלא הידיעה שם פרטי: צען מצרים, שם מקום בארץ מצרים, ותחסר בי"ת השמוש, כמו מבית לחם יהודה (רות א' א'), ענינו מבית לחם אשר בארץ יהודה, וכן ת"א ויב"ע קדם טאנים דמצרים: (כג) עד נחל אשכל, אף שעודנו לא היה שמו כך, אבל משה כתב בשמו שנקרא המקו' ההוא אח"ז ע"י אותו המעשה: זמורה, סוכת גפן: ואשכל ענבים אחד, מצאנו זמורה בלשון זכר, אף שבא בה"א הנקבה, כדכתיב הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזקאל ט"ו ב'), אלא שאף עפ"כ מלת אחד שבה על אשכול, ולא על מלת זמורה המובדלת

רש"י

ימים שהענבים מתבשלין בבכור: כא ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שאמר משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: כב ויבא עד חברון. כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו להיות בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון (שופטים א'): שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קוד' שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר כגן ה' כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר כי היו בצוען שריו (ישעיה ל' ד') והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים: כג זמורה. סוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה: וישאהו במוט וגו'. ממשמע שנא' וישאהו במוט איני יודע שהוא בשנים ומה תלמוד לומ' בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי

הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ כד לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃ כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃ כז וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי

הענק

אונקלוס

רִמּוֹנַיָּא וּמִן תְּאֵנַיָּא׃ כד לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא נַחֲלָא דְאַתְכָּלָא עַל עֵיסַק אַתְכָּלָא דִּי קְצוֹ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא יָת אַרְעָא מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין׃ כו וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְפָארָן לְרְקָם וַאֲתִיבוּ יַתְהוֹן פִּתְגָּמָא וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאוּנוּן יָת אִבָּא דְאַרְעָא׃ כז וְאִשְׁתָּעִיאוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא דִּי שְׁלַחְתָּנָא וְאַף עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ׃ כח לְחוֹד אֲרֵי תַּקִּיף עַמָּא דְּיָתֵיב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא כְּרִיכָן רַבְרְבָן לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי

גבריא

תרגום אשכנזי

פאן גראנאטאפפעלן אונד פיגען מיט. (כד) דיזען ארט נעננט מאן: נחל אשכול (דאזטהאל דער טרויבען), וועגען דער טרויבע, וועלכע דיא קינדער ישראל׳ס דאזעלבסט אבגעשניטטען. (כה) נאך פירציג טאגען קעהרטען זיא פאן ערקונדיגונג דעס לאנדעס צוריק, (כו) רייזטען אונד לאנגטען בייא משה, אהרן אונד דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראל׳ס, צו קדש, אין דער וויסטע פארן, אן, שטאטטעטען איהנען אונד דער גאנצען געמיינע בעריכט אב, אונד צייגטען איהנען דיא פרוכט דעס לאנדעס, (כז) ערצעהלטען איהם, אונד שפראכען: « וויר זינד אין דאז לאנד געקאממען, דאהין דוא אונז זאנדטעסט; עז איזט איין לאנד, דאז פאן מילך אונד האניג פליסט, אונד דיזעס איזט זיינע פרוכט. (כח) יעדאך דאז פאלק, וועלכעס דארין וואהנט, איזט מעכטיג, דיא שטעדטע זינד זעהר פעסט אונד גראס, אונד וויר האבען אויך

פאן

רש״י

לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו והקימוהו בגלגל (יהושע ד׳) ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעי׳ סאה וגמירי טונא דמידלי אינש על כתפיה איתו שליש משאוי במשאוי שמסייעין אותו להרים: כה וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשר פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב״ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: כו וילכו ויבאו. מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר. את משה ואת אהרן: כז זבת חלב ודבש היא. כל דבר שקר שאין אומרים בו דבר אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: כח בצורות. לשון חוזק ותרגומו כריכן

לשון

באור

המובדלת בטעם, והבאור שכרתו זמורה שלא היה בו כי אם אשכול אחד: בשנים, לפי פשוטו בשני אנשים, וכן תורגם בתרגום יב״ע, וכן מתורגם בל״א, ודרז״ל בשנים בשני מוטות, ומכה כשאוהו: ומן הרמנים ומן התאנים, תיב״ע וכן מן רומני וכן מן תיניא, שגם מהם לקחו קצת: וכן מתורגם בל״א: (כד) קרא נחל אשכל, הקורא, ורבים כמוהו, (כה) מקץ ארבעים יום, בתחלת היום האחרון של ארבעים יום, כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה, שפירושו בתחלת השנה השביעית, אך כאן ביום הארבעים עצמו, לפי דעת חז״ל שבאו ביום ט׳ באב: (כו) אל מדבר פארן קדשה, חלק המדבר שהיה סמוך לקדש ברנע (רע״ס), וכן הנזכר בפ׳ בהעלתך: וישיבו אתם, את משה ואת אהרן, וכן ויראום את פרי הארץ: (כז) ויספרו לו, התשובה על שליחותם היתה למשה לבד, כי הוא שלחם כאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו: וגם זבת חלב ודבש הוא, בעבור שצוה אתם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לו שהיא שמנה: וגם זבת חלב ודבש הוא, באורו שבאנו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם חקרנוה כאשר צויתנו ומצאנוהו שהיא טובה: וזה פריה, היא תשובה על היש בה עץ. (הרמב״ן): (כח) אפס כי עז העם, תשובה על שאלת החזק הוא הרפה: והערים בצרות, תשובה על שאלת הבמחנים אם במבצרים, והפסיק הכתוב בענין תשובתם על שאלת המעט היא אם רב, והולך ומספר איך שמוציאי הדבה האריכו לדבר ולהרחיב בגבורת העם היושב בה, והעמים שוכני גבוליה להניא את לב העם ולהודיע פחדם ויראתם וצערם, אתה תראה שקצרו לשונם בענין שבח הארץ וטובה, ולא אמרו רק וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה, והרחיבו כשאול פיהם בענין גבורתה, באמרם אפס כי עז העם וגו׳ והערים בצרות וגו׳ וגם ילידי הענק וגו׳ והחתי והאמרי וגו׳ והכנעני יושב על הירדן: וכאשר ראה כלב את כוונתם, התחכם להשתיקם, להבדילם מרעתם ולהחזיק את לב העם, ואמר להם לא תפחדו מפני הספור הזה, כי עלה נעלה וגו׳, ואולם היודעים ההם כתרו את דבריו ואמרו אין הדבר כן, לא נוכל וגו׳, ואח״כ חזרו אל הענין הראשון להשיב על שאלת המעט היא, באמרם ארץ אוכלת יושבי׳, הכוונה שהם באמת מעט, אלא שרוע הארץ גרמה להם,

וכל

הענק ראינו שם: כט עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על־הים ועל יד הירדן: ל ויהס כלב את־העם אל־משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי־יכול נוכל לה: לא והאנשים אשר־עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל־העם כי־חזק הוא ממנו: לב ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל־בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל־העם אשר־ראינו בתוכה

אונקלוס

גבריא חזינא תמן: כט עמלקאה יתיב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על ימא ועל כיף ירדנא: ל ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל ניכול לה: לא וגובריא די סליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מננא: לב ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה

תרגום אשכנזי

פאן דער נאכקונפט ענק דאזעלבסט אנגעטראפפען. (כט) עמלק וואהנט — — — געגען מיטטאג, דער חתי, יבוסי אונד אמורי וואהנט אויף דעם געבירגע, אונד דער כנעני אם מעערע אונד אם ירדן״ (ל) כלב שטיללטע צוואר דיא נאציאן געגען משה, אונד שפראך: «ווירקעננען אימער הינויף ציהען אונד דאז לאנד איינגעהמען, וויר ווערדען אונז דעססען שאן בעמעכטיגען;» (לא) אללײן דיא מעננער, וועלכע מיט איהם געררייזט וואַרען, שפראכען: «וויר קעננען עז ניכט וואגען, געגען דיזע נאציאן הינויף צו ציהען, דען זיא איזט שטערקער אלז וויר.» (לב) איבערבראכטען דען קינדערן ישראל'ס פאן דעם לאנדע, דאז זיא אויזגעקונדשאפטעט, פאלשען אונד ווידריגען בעריכט; באלד שפראכען זיא: «דאז לאנד, וועלכעס וויר דורכרייזט זינד, עז צו ערקונדען, — — פערצעהרט זיינע איינוואהנער;» באלד: «אללע לייטע, וועלכע וויר דארין געזעהען, זינד

באור

ובל! זה כדי להניע את לב אחיהם, זהו המשך הכתובי׳ ושעורם על דעתי: (כט) עמלק יושב בארץ הנגב, פירש״י לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו כדי ליראם, ויתכן כפי׳ הרמב״ן ז״ל, לרמוז שאין גם ריוח לבא בארץ מגם כי כלם גבורים, כי עמלק בדרום והכנעני (וככלל כל שבעת הגוים שאינם נזכרים פה) במערב ובמזרח והאמרי בהר ע״כ, והתחילו בדרום לדום, כי גם אנו בעת ההיא והשמיטו רוח צפון כי רחוק הוא מהם: (ל) ויהס, שרש הסה, ויען שככל העתידים מגזרת כל״ה תחסר לפעמים ה״א למ״ד הפעל, כמו מן שרש רבה כאמר בבנין הקל ירבה, ונתפרדון הה״א ירב כארץ, ובעתיד מבנין הפעיל כאמר ירבה, ובחסרון הה״א וירב בבת יהודה, אבל אם פ״א הפעל מאותיות הגרון אזי נין עם הה״א ובין עם תחסר הה״א אין הבדל בתמונה בין בנין הקל לבנין הפעיל כי בשניהם כלו פת״ח, כמו יעשה, יענה, יעלה, ובחסרון ויעש, ויען, אבל לפעמים ההבדל מבואר בענין, כי ויעל משה אל ההר הוא מבנין הקל לפי שהוא עומד, אבל ויעל פר ואיל כמוכח הוא מבנין הפעיל לפי שהוא יוצא, וכן בתלת ויהס הדעת נוטה שהוא מהפעיל לפי שהוא יוצא, והוראתה שהשתיק את העם שישמעו אל משה, וכן מתורגם בל״א: עלה נעלה, נוכל לעלות אף שהם חזקים ועריהם בצורות: כי יכול נוכל לה, ויהיה לנו בה יכולת לעמוד לנגדה, ואולת לה שבה על הארץ או על המלחמה: לא והאנשים וגו׳ לא נוכל, אין אנו נכנסים בסכנת נפשנו לעלות אליהם, וכן מתורגם בל״א: כי חזק הוא ממנו, לפי פשוטו הוא למדברים בעדם, וכן ת״א מננא, ודרחז״ל ידוע (ערכין ט״ו ע״א): לב ויציאו דבת וגו׳ אל בני ישראל, כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים להם באהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה, כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה ואהרן שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם פוסחים, מהם בוטחים בכחם ובגבורתם ויהם נעורת השם בגבורים, אזהוציאו להם דבה בפני עצמם לאמר הארץ אשר עברנו בה וגו׳, עד שילינו כל העדה, וזהו הטעם שאמר וישובו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבת שקר על הארץ לבטל עליתם על כל פנים, ודע כי המביא אמת יקרא מביא דבה, כמו ויבא יוסף את דבתם (בראשית ל״ז ב׳), ואשר יאמר שקר הוא נקרא מוציא דבה. (מדברי הרמב״ן): אנשי מדות, אנשי מדות גדולות הם, כמו אנא לבב

רש״י

לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: כט עמלק יושב וגומר. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם: על יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: ל ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. לשמוע מה שידבר במשה צוח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כולם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן הס כל בשר (זכריה ב׳) הס כי לא להזכיר (עמוס ו׳) כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש״ט. (ס״א הס): לא חזק הוא ממנו. כביכול כלפי מעלה אמרו: לב אוכלת יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת (שמואל א׳ י״ז) וכן איש

בתוכה אנשי מדות: לג ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם: יד א ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא: ב וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו: ג ולמה יהוה מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה: ד ויאמרו איש

אונקלוס

בגוה אנשין דמשחן: לג ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון: יד א וארימת כל כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא: ב ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא: ג ולמא יי מעיל יתנא לארעא הדא למיפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לביזא הלא טב לנא דנתוב למצרים: ד ואמרו גבר

תרגום אשכנזי

זינד פאן גראסער שטאטור׃ (לג) וויר האבען אויך ריזען דאזעלבסט געזעהען, קינדער ענק׳ס, פאן דעם ריזענגעשלעכטע; וויר קאמען אונז זעלבסט וויא היישרעקקען געגען זיא פאר, אונד האבען איהנען אויך זא פארקאממען מיססען׃ »
יד (א) דיא גאנצע געמיינע פוהר אויף אונד שריא, אונד דאז פאלק וויינטע דיאזעלבע נאכט׃
(ב) אללע קינדער ישראל׳ס מורטען איבער משה אונד אהרן, אונד דיא — געמיינע שפראך צו איהנען: «ווערען וויר דאך ליבער אין מצרים געשטארבען, אדער שטירבען נאך אין דיזער וויסטע! (ג) ווארום פיהרט אונז דער עוויגע אין יענעם לאנד, אין וועלכעם וויר דורך דאז שווערט אומקאממען ווערדען? אונזערע ווייבער אונד קינדער ווערדען צור בייטע ווערדען; איזט עז ניכט בעסער פיר אונז, וויר קעהרען נאך מצרים צוריק? »
(ד) זיא שפראכען שאן ווירקליך איינער

רש"י

איש מדון (ש"ב כ"א) איש מדה: לג הנפילים. ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו משמים בימי דור אנוש: וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים (ס"א חגבים) יש בכרמים כאנשים: ענק. שמעניקים חמה בקומתן:
יד א כל העדה. סנהדראות: ב לו מתנו. הלואי ומתנו: ד נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים

באור

לבב שמעו לי (איוב ל"ד י'), כל איש יש לו לבב, אבל פירושו אנשי לב משכיל יותר משאר העם, וכן כאן פי' מדות מיוחדות וגדולות ממדות שאר אנשים: (לג) ושם ראינו את הנפילים, כוונת הפסוק הזה וגם הפסוק שלפניו באר הרמב"ן ז"ל, ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשיה דלים וכפופים שפלי קומה חסרי כח, אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אתם מזגי בני אדם הבינונים, זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם, ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כלם כמנהג במאכלים הגסים, (ויהיה לפי דבריו שעור הכתוב), ארץ אוכלת יושביה (לבעלי מזג בינוני), וכל העם אשר ראינו בתוכה (לפי שהם) אנשי מדות (גדולים וחזקים בטבע לסבול כבדת טבע הארץ ההיא), ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים, כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם, ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילים ואמרו לעם וגם ראינו את הנפילים בני הענק מן הנפילים (בה"א הידיעה) הקדמונים אשר שמעתם עליהם כי המה הגבורים, ולפי שהיה ענין הנפילי' שבדורות נח נודע בעולם, הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי לייראם ולבהלם, ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, כל זה לשון הרמב"ן: ונהי בעינינו כחגבים, לפי מראה עינינו בערך גבהם וקומתם כחשבנו בערך קטנותנו ושפלת קומתנו כחגבים, ודרך המקרא לדבר במליצה זו בענין יחס ערך גבוה מעל גבוה עם ערך נמוך הנמיכים, כמו היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים (ישעיה מ' כ"ב): וכן היינו בעיניהם, אין ספק שגם המה חשבונו לחגבים, ועי"ז היה להם לדבר נבזה לשלוח ידם בנו:

יד (א) את קולם, פעול למלת ותשא ולמלת ויתנו, כ"כ הראב"ע, והוא דחוק שאיך יתכן לומר ותשא כל העדה את קולם, ויצא כמו הרבים על פעל יחידה, ודעת המתרגם האשכנזי שאינו שב כי אם על פעל ויתנו, ושעור הכתוב כך הוא, ותשא כל העדה את עצמה (כמו ויקח קרח ע"ש), ויתנו הנותנים את קולם: (ב) לו מתנו, הלואי ומתנו: (ג) ולמה ה' וגו' לנפל בחרב, ר"ע ספורנו כתב כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו משכחתו אותם בשביל גלוליהם במצרים או לסבה אחרת עכ"ל, ותלונה כזאת מפורשת בתוכחת משה, ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו (דברים א' כ"ז), ואולם אי אפשר לכוון עם הבאור הזה שאלת למה, כי איך ישאלו למה ה' מביא אותנו וגו' ובמאמר ההוא בעצמו יודיעו סבת ההבאה שהיא להפילם בחרב? לכן נראה שלא הגיעו בדבריהם התלה עדיין אל אמרי העמוס הזה ליחס להשם ב"ה כונה רעה כזאת, ואולם היו כמתמיהים ושואלים, למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת אשר שם סופנו לנפול בחרב, והעד שאמר לנפול לא להפיל, ותהיה הלמ"ד פה להוראת אחרית הדבר וסופו לא הוראת הסבה, וכן מתורגם בלשון אשכנז: שוב מצר מ', כאשר יהיה המקור נושא המאמר, ענינו כענין שם המקרה, כמו שמוע מזבח טוב (שמואל א' ט"ו כ"ב), וכבר זכרנו זה, אף כאן שוב הוא כמו שם המקרה דאז צוריקקעהרן, ושעורו השיבה למצרים טוב לנו: (ד) נתנה ראש, פנים

איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה: ה ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל: ו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם: ז ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד: ח אם חפץ בנו יהוה והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש: ט אך ביהוה אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם ויהוה אתנו אל תיראם: י ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים וכבוד יהוה נראה באהל מועד אל כל בני ישראל: פ

יא ויאמר

אונקלוס

גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים: ה ונפל משה ואהרן על אפיהון קדם כל קהל כנשתא דבני ישראל: ו ויהושע בר נון וכלב בר יפנה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: ז ואמרו לכל כנשתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: ח אם רעוא בנא קדם יי ויעל יתנא לארעא הדא ויתננה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: ט ברם במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תוקפהון מינהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון: י ואמרו כל כנשתא למירגם יתהון באבניא ויקרא דיי אתגלי במשכן זמנא לכל בני ישראל:

יא ואמר

תרגום אשכנזי

צינער צום אנדערן: « וויר וואללען איין אבערהויפט וועהלען, אונד נאך מצרים צוריקקעהרען! » (ה) משה אונד אהרן פילען אויף איהר אנגעזיכט, פאר דער גאנצען פערזאממלונג דער געמיינע דער קינדער ישראל׳ס. (ו) יהושע, זאהן נון, אונד כלב זאהן יפנה, דיא מיט אונטערדען קונדשאפטערן דעס לאנדעס געוועזען, צעררייססען איהרע קליידער, (ז) אונד שפראכען צור געזאממטען געמיינע דער קינדער ישראל׳ס, וויא פאלגט: « דאז לאנד, וועלכעס וויר דורכרייזט זינד, עז צו ערקונדען, דיזעס לאנד איזט זעהר פארטרעפפליך. (ח) ווען דער עוויגע געפאללען אן אונז האט, זא ווירד ער אונז אין דיזעס לאנד בריננגען, אונד אונז זאלכעס איינגעבען, איין לאנד, דא מילך אונד האניג פליסט. (ט) זייד נור ניכט ווידערשפענסטיג געגען דען עוויגען, זא דירפט איהר אייך פאר דעם פאלקע דיזעס לאנדעס ניכט פירכטען, וויר ווערדען זיא וויא בראד פערצעהרען; איהר שאטטען איזט פאן איהנען געוויכען (זיא האבען נעמליך קיינען שוץ מעהר), אונד מיט אונז איזט דער עוויגע, איהר האבט זיא ניכט צו פירכטען. » (י) אבער דיא גאנצע געמיינע שפראך, מאן זאללטע זיא שטייניגען, אינדעס ערשיען דיא הערליכקייט דעס עוויגען אין דעם שטיפטסצעלטע אללען קינדערן ישראל׳ס.

(יא) אונד

רש״י

נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע״א: ט אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם. דבר אחר צלו של מקום סר מעליהם: י לרגום אותם. את

יהושע

באור

נשים עלינו ראש: (ה) ויפל משה ואהרן, הרמב״ן כתב שהיה זה דרך תחנונים ובקשה מאת קהל עדת ישראל, שראו הצדיקים הללו שהיו נוטעים לשוב מצרימה, ומצאנו שנפילת אפי׳ תורה על ענין הפיוס והתחנה, כמו וילכו גם אחיו ויפלו לפניו (בראשית נ׳ י״ח), ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים (שמואל א׳ כ׳ מ״א), ואולם יתכן לפי פשוטו שמרוב הצער והיגון, בראותם עם ה׳ פרוע, לא קם עוד רוח בהם, ונפלו על פניהם: (ו) ויהושע בן נון וגו׳, הכתוב הזה הוא בעל מאמר אחד, לכן הונח האתנח בגבול הנושא כאשר הזכרתי פעמים רבות: (ז) הארץ אשר עברנו וגו׳ טובה הארץ, והראוי ע״פ טבע הלשון לומר טובה היא, אבל לפי ר״ע ספורנו יבואר יתור המלה הזאת עם באור הפסוקים הסמוכים באופן זה, כי כונת שאלות המרגלים היתה לשני דברים כללים לראות טובת הארץ בטבעה, וגם אם יושביה גבורים או חלשים, והמרגלים השיבו על שניהם לרעה, כי בענין הארץ אמרו אוכלת יושביה היא, ועל ענין יושביה אמרו אפס כי עז העם וגו׳, ולעמת זה השיבו יהושע וכלב בטובת שני הענינים ואמרו, הארץ אשר עברנו וגו׳ טובה הארץ מאד מאד ר״ל בענין הארץ עצמה, ועל ענין העם השיבו בפסוק שאחריו, אך בה׳ אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו׳: מאד מאד, הכפל לחזוק ההפלגה: (ח) אם חפץ ה׳ בנו והביא וגו׳, אלא והביא איננה עוד מתנאי המאמר, כי אז יחסר הנמשך אבל מאמר והביא הוא הנמשך, ובאורו אם יחפוץ בנו ה׳ אז והביא וגו׳, וכן מתורגם בל״א: (ט) אך בה׳ אל תמרדו, לשון הרמב״ן, כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מדד בשם הנכבד כי לא בטחכם יכאתם מומרים, כי יד ה׳ עשתה עמכם להפליא הוא הבטיח אתכם שיורישם מפניכם אם כן האמינו ותצליחו, עכ״ל, והש״י פי׳ אך בה׳ אל תמרדו ושוב ואתם אל תראו, ותהי׳ לפ״ד מלת ואתם הנמשך מתנאי הקודם, וכן מתורגם בל״א: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם על דרך אוכלי עמי אוכלי לחם: סר צלם, הוא מגן וגנה אשר הם בל על הבלתיים, יאמרו כי כבר פקדנו עליהם ולא יקחו מגן וגנה להלחם כנגדנו (הרמב״ן), והיא מליצה שגורה בלה״ק, יאמר על היושב בטח מפחד אויב, שהוא מתלונן בצל, או מסתתר בצל, וא״כ כאשר יסור צלו מעליו, ישוב הפחד: (י) אתם, את יהושע וכלב אשר דברו על לב העם: וכבוד ה נראה,

עודם

יא וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהֹוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ׃ יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהֹוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה ׀ אַתָּה יְהֹוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה׃ טו וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה

כאיש

אונקלוס

יא ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון׃ יב אמחינון במותא ואשיצינון ואעביד יתך לעם רב ותקיף מנהון׃ יג ואמר משה קדם יי וישמעון מצראי ארי אסיקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון׃ יד ויימרון ליתיב ארעא הדא דשמעו ארי את יי דשכנתך שריא בגו עמא הדין די בעיניהון חזן שכינת יקרא דיי ועננך מטיל עליהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון בימאמא ובעמודא דאשתא בליליא׃ טו ותקטל ית עמא הדין כגברא חד

תרגום אשכנזי

(יא) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: « וויא לאנגע זאלל מיך דיזעס פאלק נאך ערצירנען? וויא לאנגע נאך וואללען זיא ניכט אן מיך גלויבען, ביי אללען וואונ־דערצייכען, דיא איך אונטער איהם געטהאן? (יב) מיט דער פעסט ווילל איך עז שלא־גען אונד פערטילגען, דיך הינגעגען צו איינעם גרעסערן אונד מעכטיגערן פאלקע מא־כען, אלז דיזעס איזט. » (יג) משה אבער שפראך צום עוויגען: « אונד ווען דיא מצרים, אויז דערען מיטטע דוא דיזעס פאלק זא מעכטיג אויזגעפיהרט האסט, דיזעס הערען, (יד) וואז ווערדען זיא צו דעם איינוואהנער דיזעס לאנדעס זאגען? זיא הערען, דאס דוא, עוויגער! אונטער דיזעס פאלקע ביזט, דאס דוא דען אויגען זיכטבאר ערשיינסט, א עוויגער דאס דיינע וואלקע איבער איהנען שטעהט, אונד דאס דוא אין איינער וואלקענזיילע דעם טאגעס, אונד אין איינער פייערזיילע דעם נאכטס פאר איהנען הערגעהסט, (טו) ווען דואנון דיזעס פאלק,

וויא

רש"י

יהושע וכלב: וכבוד ה'. הענן ירד שם: יא עד אנה. עד היכן: ינאצוני. ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: יב ואורישנו. לשון תרוכין ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם: יג ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרג': כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכששמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: יד ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: טו והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך

באור

עודם מדברים כך, ונראה כבוד ה' נראה, ר"ל שהענן ירד שם: (יא) עד אנה, שתי המלות האלה יש להן הוראות נבדלות, כי מלת עד תורה על גבול מקום או גבול זמן, כמו עד הגלגל, עד יום בואי, ומלת אנה תורה על שאלת המקום, אנה אנחנו עולים, ובהתחבר המלות האלה הוראתן על שאלת משך הזמן, כמו עד אנה תסתיר פניך, וכן כאן: בכל האותות, עם כל הנסים שעשיתי להם שהיו אותות על יכלתי לקיים ההבטחות ועכ"ז אינם מאמינים בי, וכן מתורגם בל"א: (יב) ואורשנו, לשון גירוש וגלות, וכן ת"א ואשיצינון, וכן בל"א: (יג) ושמעו מצרים, כששמעו שתהרגם כמ"ש אכנו בדבר ואורשנו, והראב"ע פי' ושמעו שבה על מה שאמר למטה בענין ובפסוק הבא חזר ואומר שמעו לפרש ושמעו הראשון, אבל הנכון כפי' רש"י, וכן מתורגם בל"א: כי העלית, מלת כי במקום אשר, והענין כששמעו המצרים אשר מקרבם הוצאת את ישראל בכחך הגדול, ומתוך זה ראו והכירו אהבתך הנפלאה על ישראל וכחך הגדול ורצונך הנטויה לעשות נפלאות כאלה, ועתה אתה אומר להרוג אותם ישבו כלם הכליון הזה אל חסרון יכלתך וזהו תכלית המאמר ואמרו וגו' מבלתי יכלת ה': (יד) ואמרו אל יושב הארץ, האמור בסוף הענין מבלתי יכלת ה' וישחטם במדבר, והמאמרים שבניהם הן הקדמות נוספות על אהבת ה' לישראל אהבה בלתי סרה, ועכ"ז אמר להשמידם ועי"ז יחזקו טעותם להתלות המיתה בחסרון יכלת ה': אל יושב הארץ, רש"י פי' מלת אל, כמו על יושב הארץ שהם פלשים ואחרי מלכים וכנגדם אין יכלת ה' להלחם, והמ"א תרגם מלת אל כפשוטו כמו שתרגם אנקלוס: שמעו, הפסיק באמצע המאמר לפרש ולבאר סבת טעותם, וכאלו יאמר למה יאמרו זאת, מפני ששמעו מצרים כי אתה ה' בקרב העם הזה: אשר עין בעין וגו', ר"ל שלא סרה עדין השגחתך מהם ומהם יודעת הנכרים: אשר עין בעין, על מראה כבוד לעיני בני ישראל: נראה אתה ה' מלת נראה היא עבר ליחיד נסתר או בינוני לנקבה, וכאן הוא עבר ולא בינוני אף שמלות הנוספים כמו אני, אתה לא ותפרדו ... מתינה הפעל עתיד רק בבינוני והיה ראוי נראית, אבל מצאנו ונשאר אני, (יחזקאל ט' ח'), במקום ונשארתי כי היא עבר. כן דעת הראב"ע, ולדעת הרד"ק היא עבר נסתר והוא הכבוד שלא הוזכר בכתוב, וענינו נראה כבודך אתה ה', וכן ת"א שכינת יקרא ה', והמ"א תרגמו בלשון בינוני, לפי ענין כל המאמר הזה שאמר ועננך עומד, אתה הולך ודרך הכתוב על הרוב לדבר על עבר או עתיד בלשון הוה: (טו) והמתה,

וכאשר

כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ יח יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת

על

חד ויימרון עממיא די שמעו ית שמע גבורתך למימר: טז מדלית יוכלא קדם יי לאעלא ית עמא הדין לארעא דקיים להון וקטלינון במדברא: יז וכען סגי כען חילא מן קדם יי כמא די מלילתא למימר: יח יי מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט שביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתא ודלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן

על

וויא איינען מאן, טעדטעסט, זא ווערדען דיא פעלקער, דיא דיזע נאכריכט פאן דיר הערטען, זאגען: (טו) « וייל דער עוויגע ניכט פערמעגענד וואר, דיזעס פאלק אין דאז לאנד צופיהרען, דאז ער איהנען צוגעשווארען, שלאכטעטע ער זיא אין דער וויסטע. » (יז) לאס דאך, א הערר! דיא גרעזע דיינער קראפט זיך צייגען, וויא דוא געשפראכען האסט, נעמליך: (יח) « דער עוויגע איזט לאנגמיטהיג, פאן אונענדליכער גנאדע, פערגיבט מיססעטהאט אונד אבפאלל, לעסט אבער ניכטס אהנע אהנדונג, זאנדערן זוכט דיא מיססעטהאט דער עלטערן

היים

באור

וכאשר תמיתם כאיש אחד, ר"ל פתאום: והמתה, הה"א שבסוף נוספת ללא ענין, ודגש התי"ו מורה על חסרון תי"ו השרש, כי היה ראוי המתתה, או המיתות, כדרך בעלי כפ"ו בבנין הפעיל, ואמרו הגוים, הן מצרים האמורים למעלה, והראב"ע פי' מצרים גם כנעניי' גם אחרים: אשר שמעו, שהמתה אותם: (טז) מבלתי יכלת, לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים, זאת יאמרו על יושב הארץ הזאת מבלתי יכלת מתוך שלא היה יכלת בידו להביאם שחטם ע"כ לשון רש"י, וכתב עליו הרמב"ן וז"ל, אם כן יהיה אל יושב כמו על יושב וכן רבים, ולפי דעתי אין כונת מרע"ה בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה, כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגע והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה' להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים, אבל כונתו בתפלה זאת לאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך, כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת את העם הזה מקרבו ולא יכלת לעשות כן בכנען ובאלהיהם, והנה יהיה בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע"ז, וא"כ יתכן שיהי' אל יושב הארץ כפשוטו שיאמרו המצרים ליושבי ארץ כנען מבלתי יכלת וגו' כי בכם אל ואפס אלהים עכ"ל: יכלת, מקור בתוספת תי"ו שלא כדרך חבריו, כי מדרכי המקור מנחי פ"י עם תוס' תי"ו ותתחסר הוי"ד והנקוד ע"מ פעל, כמו שבת, רדת, וזה בא שלם עם תי"ו נוספת ונקודו ע"מ פעל, לכן הנכון שהיא שם המקרה ע"מ קטרת, נחשת, וכן יבשת המים (בראשית ח' ז'), ויהיה איך שיהיה היא סמוכה אל השם, מבלתי יכלת של השם: וישחטם, ענינו ויהרגם, ואמר וישחטם כי המשילם לצאן דרך המליצה כמ"ש למטה ובניכם יהיו רעים במדבר, וז"ל הראב"ע, ואמר וישחטם בעבור כי שם ירעו הצאן עכ"ל, וטעות אירע בדפוס כי צ"ל בעבור המדבר כי שם רעו הצאן: (יז) ועתה יגדל נא כח ה', באורו אתה ה', הראה נא עתה גודל כחך לכבוש כעסך, וזהו אריכת אפים אשר יזכיר בפסוק הבא, והנה מלת כח מחוברת בטעם עם השם, ויש נכתה סמיכות וקריאה, כאלו אמר יגדל נא כחך, אתה ה'! וכן משמע מת"א ויב"ע, וכן מתורגם בל"א (יח) ה' ארך אפים, לשון הרמב"ן והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת, כי במדת אמת יהיו חייבין, ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים, כי לא בזכות אבות התפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה זאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל, והטעם בעבור שהארץ נתנה לאבות ומהם ירשוה והם מורדי' באבותם לא היו חפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאוד, והאיך יאמר אשר נשבעת להם בך כל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו, ולא הזכיר וחטאה בעבור שאלו מזידים ופושעים, ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון, [*א"ה, נראה שאין רחמים כי אם על השב ומתחרט, לא על המבעט בטובה, ואומר אין לי חפץ בה*], אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם, לכן לא בקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה, ולפי שלא בקש עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדבריך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד, והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם יראה שלא למחול עונם יפקוד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם, ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכי' לדורות בלילה הזה כי פקד עונם על זרעם. ואמר ר"א כי בעבור שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדבריך, ידענו כי מלת סלח כמו אריכות אף, וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה, והנכון בעיני כי סליחה הנחת העונש כדברי אונקלוס, והקרבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן טוב וסלח, ואמר סלחתי כדבריך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ, אבל יסלח להם שירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה, וגזר שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבוא יומו, והנה במשנה תורה הזכיר משה במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם, ואמר ואתנפל לפני ה' כראשונה וגו', ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה' ואומר והזכיר גם תפלת ועל אהרן

ולא

רש"י

ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו את שמעך וגו': טז מבלתי יכולת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לל"א מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכולת שם דבר הוא: יז כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרתי לי אף לרשעים: יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: יח ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים:

כ כדבריך

עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ יט סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃ כא וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃ כב כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ כג אִם־יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃ כד וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה

וזרעו

עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃ יט שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא דִּי שְׁבַקְתְּ לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן׃ כ וַאֲמַר יְיָ שְׁבַקִית כְּפִתְגָמָךְ׃ כא וּבְרַם קַיָּם אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַיְיָ יָת כָּל אַרְעָא׃ כב אֲרֵי כָל גֻּבְרַיָּא דַּחֲזוֹ יָת יְקָרִי וְיָת אָתְוָתַי דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְּנַן עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ כג אִם יֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן וְכָל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמַי לָא יֶחֱזוּנַהּ׃ כד וְעַבְדִּי כָלֵב חֲלַף דַּהֲוָת רוּחַ אוֹחֲרִי עִמֵּיהּ וְאַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתִּי וְאַעֲלִינֵיהּ לְאַרְעָא דִּי עַל לְתַמָּן

ובנוהי

היים אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן; » (יט) זא פערצייהע דאך דיא מיססע־טהאט דיזעס פאלקעס, נאך דיינער גראססען גנאדע, אונד וויא דוא פאן מצרים אוון ביז יעצט שאן זא אפט נאכ־זיכט מיט דיזער, נאציאן גע־האבט. » (כ) דער עוויגע שפראך: « איך פערצייהע, וויא דוא געזאגט האסט; (כא) יעדאך, זא וואהר איך לעבע, אונד דיא גאנצע ער־דע פאן דער הערליכקייט דעס עוויגען פאלל איזט, (כב) זא וואהר זאללען אל־לע דיא מענער, דיא מיינע הערליכקייט אונד דיא צייכען געזעהען, דיא איך אין מצרים אונד אין דער וויסטע גע־צייגט, אונד דיא מיך שאן צעהן מאהל אויף דיא פראבע געשטעללט האבען, אונד מיר ניכט געהארכען וואללען, (כג) דאז לאנד ניכט זעהען, דאז איך איהרען עלטערן צו־געשווארען האבע; אללע, דיא מיך ערצירנט האבען, זאללען עז ניכט זעהען. (כד) מיינען קנעכט כלב אבער, וויל איין אנדערער גייסט אין איהם וואר, אונד ער מיר טרייליך נאכגעפאלגט איזט, וויל איך ווירער אין דאז לאנד ברינגען, אין וועלכעם ער געוועזען

איזט

רש"י

כ כדבריך. בשביל מה שאמרת שיאמרו מבלתי יכולת ה': כא ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבוע' כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם: כב כי כל האנשים הרואים וגו': וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשלו כו' כדאיתא במסכת ערכין: כג אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמור מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: אם יראו׳ לא יראו (ס"א לא יראום. לא יראו את הארץ): כד רוח אחרת. שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו

כח

באור

ולא הזכיר להם במרגלים שהתפלל עליה' כלל, וכל זה מן הטעם שהזכרתי, כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שיש' להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלימה עליהם, ועל כן לא הזכירה להם כי היו ראויין לטעון עליו ע"כ: (יט) כגדל חסדך, לפי גודל חסדך ואף שהם אינם ראויים לסלוח להם; וכאשר נשאתה לעם הזה, את עונו: ועד הנה, בפ' לך לך (בראשית ט"ו ט"ז) כתבנו שכל הנה עם אלת עדוורה על הזמן, ולפ"ז הכוונה פה מיום שיצאו ממצרים עד היום הזה, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואולם נראה שאין לדבר הכרע, כי מצאנו בכתוב עד הנה על המקו', קרב עד הנה (ש"ב כ' ט"ז), ולפ"ז הפסוק שלפנינו יש לפרשו על המקום, ממצרים עד המקום הזה, והענין אחד: (כ) סלחתי, סולח אני, כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג), שפירושו אני נותן: כדברך, שלא אכנו כדבר כפעם אחת אלא אאריך להם ארבעים שנה. (הרמב"ם), וכן כוונת הרמב"ן כאשר הבאתי דבריו למעלה: (כא) ואולם חי אני, לשון שבועה, כמו שאני חי כן יהיה דברי קיים; וימלא כבוד ה' את כל הארץ, לשון כינויי הוא, ושייך אל השבועה שאמר למעלה ובאורו כמו שאני חי, וכמו שכבודי מלא את כל הארץ כן אקיים את דברי, וכבר הוזכר בבאור פ' וארא שפעל מ"א נון בבנין הקל ובבנין נפעל נשתמש על הדבר הממלא ועל הדבר המתמלא, כאמר וימלא את החכמה (מלכים א' ז' י"ד), הנה החכמה ממלא ואחירם מתמלא, וכן פה כאמר וימלא על הכבוד שהוא ממלא כל הארץ: (כב) זה עשר פעמים, הרבה פעמים, כמו עשרת מונים (בראשית ל"א מ"א), ואפשר עשר נסים (ויקרא כ"ו כ"ו). (הראב"ע והרשב"ם), וגמס' ערכין (דף ט"ו ע"א) מנו חז"ל עשרה נסיונות: (כג) אם יראו את הארץ, כל לשון אם שאין התנאי כפול אחריו ענינו שלילת הדבר והפכו, כמו אם אקח מכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג) ענינו שלא אקח, חי ה' אם יומת (ש"א י"ט ו'), אף כאן פי' שלא יראו: (כד) ועבדי כלב, לא הזכיר יהושע, כי פי' לכלב הכרנו שיורש הארץ אשר בא שמה, ואשר יהושע אינו ראוי לפרשו

עתה

וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ כה וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ

כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כז עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃ כח אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃

וּבְנוֹהִי יְתָרְכִנַּהּ׃ כה וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃ כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ כז עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא בִּישְׁתָּא הָדָא דִּי אִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי שְׁמִיעַ קֳדָמַי׃ כח אֱמַר לְהוֹן קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אִם לָא כְּמָא דִי מַלֵּילְתּוּן קֳדָמַי כֵּן אַעְבֵּיד לְכוֹן

איזט; זיינע נאכקאממען זאללען עז איננעהמען. (כה) דער עמלקי אונד דער כנעני וואהנען דארט אים גרונדע! מארגען וועני דעט אייך, אונד געהט וו דער אין דיא וויסטע, געגען דיא בינזענזעע, צוריק. » (כו) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (כז) « וויא לאנגע ווירד עז דיזער בעזען ראטטע נאך זא הינגעהען, דאס זיא ווידער מיך זאלכעס מורדען ערהעגען? דיא קלאגען דער קינדער ישראל'ס, דיא זיא ווידער מיך אויפגעבראכט האבען, האבע איך גאר וואהל פערנאממען. (כח) זאגע איהנען: זא וואהר איך לעבע, שפריכט דער עוויגע, וויא איהר אין מיינען אהרען געשפראכען, זא וויל איך

רש"י

כח לסשתיקס כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע (סימן כ"ד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: כה והעמלקי וגומר. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגומר: כז לעדה הרעה וגומר. אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל. אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: כח חי אני. לשון שבועה אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו:

באור

עתה שיהיה הוא במקום משה. (הרמב"ן), והראב"ע כתב שהזכירו לבדו בעבור ויהס: רוח אחרת, ענינו הרצון והחפץ: וימלא אחרי, חסר הפעול, וענינו ומלא את לבו אחרי או מלא והשלים רצוני ללכת אחרי, כמ"ש הרד"ק בשרשיו: וזרעו יורשנה, כתרגומו יתרכנה, יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום ירשנה. (רש"י) וכוונתו כי מה שהוא מהכפעיל יורש זה על הוראה הזאת הוא תמיד יוכל לשלישי והוא המורים והדבר הירוש והיורש אותו, מה שאי אפשר לכוין בשלת יורישנ', לכן גזר רש"י שהוראת' המלה ההיא לשון גירוש וכנוי הנסתרת שב על הארץ על דרך ויורש את ההר שפירושו את יושבי הארץ שהפעול הם היושבים בה ולא הארץ, אמנם בנוסחת ת"א שלפנינו מתורגם ירתינה לשון ירושה, לכן נראה כפי' הרד"ק כי תחסר הלמ"ד ושעורו ולזרעו יורשנה, ושבה הפעולה על כלב שהוא יוריש את הארץ לזרעו, וכן והוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים (ש"ב ט"ו ל"א), פי' ולדוד וכן רבים, או תאמר וזרעו יורשנה כמו ואת זרעו יורשנה: (כה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק, אם תלכו שם יהרגו אתכם כי אינני עמכם. (רש"י: מחר פנו וסעו, פנו לאחוריכם וסעו וגו', והנה אמר והעמלקי והכנעני יושב בעמק, ולהלן (פסוק מ"ה) אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא, ובתוכחת משה (דברים א' מ"ד), אמר ויצא האמרי היושב בהר ולא הוזכר שם כנעני ועמלקי, ולמעלה (י"ג כ"ט) אמר עמלק יושב בארץ הנגב (ולא הוזכר בהר או בעמק) והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן, וכדי להוציא המקראו' האלה מכור הסתירות והמבוכות, נראה כי מלת כנעני היא שם פרטי לאומה אחת גם לפעמים תכלול כל ז' אומות או מקצתן, אבל לא תכלל העמלקי בשם כנעני כי לא היה מבני כנען רק מבני עשו, והנה מה שאמר והעמלקי והכנעני יושב בעמק והיא ארץ הנגב שהזכיר למעלה עמלק יושב בארץ הנגב, אמנם הכנעני שהוא כולל כל יושבי ההר והוא החתי והיבוסי והאמרי, יתכן שהתאחדו עם העמלקי מפני פחד המרגלים להעמיד חילם בהר ובעמק בכל הגבולים אשר יוכלו בני ישראל לבא בארצם, ולהלן אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר, כי אחר שראו כי בני ישראל עולים אליהם מנגד ההר, כמו שאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר, אמנם משה בתוכחתו הזכיר רק את האמורי היושב בהר לפי שהוא הי' העיקר והגבור שבהם, כמו שהעיד הכתוב (עמוס ב' ט') ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסין הוא כאלונים: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת, ויקרא קי"ר עד מתי אחריש אתאפק לעדה הרעה הזאת, שהם המרגלים, כמו שפירש"י ז"ל ומכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים עלי, אשר המרגלים מליכים את ישראל עלי, כן פירש"י ז"ל, והוא ע"פ הכלל שכתב בפ' בשלח על פסוק וילונו, עיין בחורנו שם, וקרוב לזה פי' ר"ע ספורנו ז"ל, עד מתי לעדה הרעה הזאת, אף על פי שסלחתי כדבריך להאריך להם שלא להמיתם תכף ולאבדם יחדיו, מ"מ לא סלחתי לעדת המרגלים, שהם המחטיאי' וחטא הרבים תלוי בהם לא תאריך להם כלל, ועם זה את תלונו' ב"י אשר המה המרגלים מליני' עלי שמעתי ואשים פני לענשם, לפיכך אמר וגו' עכ"ל: (כח) חי אני, לשון שבועה: אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה, כבר הזכרתי למעלה שאם לא יוכפל התנאי בין אם מלת לא בגדה או היא לבדה תהיה הוראת מלת אם שבועה או הבטחה לקיום ההפך, וכן כאן אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה, כי האמת כן אעשה, וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה (ישעיה י"ד כ"ד), כי באמת כן היתה וכן כלם: כאשר דברתם, כי בקשתם או במדבר הזה לו מתנו, וכן אעשה לכם שתמותו במדבר הזה כאשר יבאר בפסוק

לָכֶם׃ כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ ל אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם

יום

אונקלוס

לְכוֹן׃ כט בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יִפְּלוּן פִּגְרֵיכוֹן וְכָל־מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל חוּשְׁבַּנְכוֹן מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא דִּי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ ל אִם אַתּוּן תֵּעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְאַשְׁרָאָה יַתְכוֹן בַּהּ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃ לא וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וְאָעֵיל יַתְהוֹן וְיִדְעוּן יַת אַרְעָא דִּי קַצְתּוּן בַּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכוֹן דִּילְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא הָדֵין׃ לג וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יַת חוֹבֵיכוֹן עַד דִּיסוּפוּן פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ לד בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דִּי אַלֵּילְתּוּן יַת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין

יומא

תרגום אשכנזי

איך טהון · (כט) אין דיזער וויסטע זאללען אייערע קערפער פערפאללען, זא פיל דער געמוסטערטען אונטער אייך זינד, אין אייערער פאללען אנצאהל, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, דיא איהר ווידער מיך קלאגען ערדעגט האבט · (ל) איהר זאללט וואהרליך ניכט אין דאז לאנד קאממען, וועלכעס איך אייך צור וואהנונג איינצוגעבען מיינע האנד עמפאר געהאבען, כלב, זאהן יפנה, אונד יהושע זאהן נון, אויזגענאממען · (לא) וואז אייערע קינדער בעטריפפט פאן דענען איהר געזאגט האבט: « זיא ווערדען צור בייטע ווערדען, » דיזע וויל איך היניין ברינגען, דאס זיא דאז לאנד קעננען לערנען, דאז איהר זא פערוווערפט · (לב) אייערע קערפער אבער זאללען אין דיזער וויסטע פערפאללען · (לג) אונד אייערע קינדער זאללען פירציג יאהרע אין דער וויסטע הערום וואנדערן, אונד דיא שטראפע אייערער טריילאזיגקייט טראגען, ביז אייערע קערפער אין דער וויסטע אללע דאהין זינד (לד) נאך אנצאהל דער טאגע אין וועלכען איהר דאז לאנד ערקונדשאפטעט, נעמליך פירציג טאגע, אויף יעדען

רש"י

לו ומהו: כט וכל פקודיכם לכל מספרכם · כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המטיים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הם מבן עשרים שנה וגומר להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן ך': לב ופגריכם אתם · כתרגומו דילכון לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: לג ארבעים שנה · לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים שנה כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתים אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם · כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: לד את תנואתי · שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה ·

לשון

באור

הנה במדבר הזה יפלו וגו'; באזני, נקוד באתנח, וצריך לפרש לפי כוונת בעל הטעמים שאמר כן אעשה לכם אינו נמשך למעלה, והשעור אם לא יהיה כאשר דברתם באזני, וכזה הפסיק המאמר, ואח"כ אמר כן אעשה לכם, הכוונה כמ"ש בפסוקים הבאים: (כט) פגריכם, הגופות בלא רוח: וכל פגריכם, הוי"ו יתירה, או יתכן שהוי"ו היא לביאור הענין, כאלו אמר והנופלים יהיו כל פקדיכם לכל מספרכם מבן שלשים וגו' להוציא שבט לוי שנמנו מבן חדש עיי' פירש"י: (ל) אם אתם תבאו, גם כאן פירושו אלא תבאו: אשר נשאתי את ידי, לשון שבועה באדם הנושא ידיו אל השמים ודברה תורה בשם ית' כלשון בני אדם: (לא) והביאתי אתם, אל הארץ, ומקרא קצר וסמך על הפסוק שלמעלה: (לב) ופגריכם אתם, ת"א דלכון, והוא כפול כי מלת ופגריכם ענינה פגרים שלכם, אבל כן דרך הלשון בכל מקום כאשר זכרנו בהקדמה ובכמה מקומות מהבאור, שכפילת הכנוי לחזק או להוראת ההפך, וכן במקום הזה לפי שדבר על בניהם שיבואו לא"י ואמר, אבל אתם פגריכם יפלו במדבר הזה וכפירש"י, וכן מתורגם בל"א אייערע קערפער אבער, ונא הכפל על משקל ישר, אף שהכנוי הראשון על משקל נוטה, כי כן משפטו כמ"ש פעמים רבות: (לג) ובניכם יהיו רעים, ענינו שלא ועמדו במקום אחד, אבל יטלטלו במדבר הנה והנה, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ונשאו את זנותיכם, הם ישאו את העונש על אשר זניתם וסרתם מאחרי: (לד) במספר הימים, לפי מספר הימים: אשר תרתם, אשר תרו על פיכם, ושעורו כמספר הימים אשר תרתם את הארץ שהוא מספר ארבעים, וכן מתורגם בל"א: יום לשנה, כל יום מהארבעים לשנה יחשב לכם לענין העונש: תשאו

את

יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וילונו עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

יעדען טאג איין יאהר גערעכנעט, אלזא פירציג יאהר זאללט איהר פאר אייערע מיססעטהאט ביסען, אונד ערפאהרען, וואז עז זייא, ווען איך מיינע האנד אבציהע. (לה) איך, דער עוויגע, האבע דיזעס געשפראכען, אונד וואהרליך! איך ווערדע עז אויך אן דיזער גאנצען בעזען ראטטע, דיא זיך ווידער מיך עמפערען, אויזאיבען; אין דיזער וויסטע זאללען זיא אויפגעריבען ווערדען אונד דאזעלבסט שטערבען. « (לו) דיא מעננער, וועלכע משה געזאנדט האטטע, דאז לאנד אויזצוקונדשאפטען, אונד דיא ביא איהרער צוריקקונפט ווידריגע נאכריכטען פאן דעם לאנדע אויזגעשפרייעט, אונד דיא גאנצע געמיינע ווידער משה אויפגעבראכט, (לז) אללע מעננער, דיא זאלכע בעזע נאכריכט פעלשליך אויזגעבראכט האטטען, שטארבען אויך פלעצליך אין איינער פלאגע, דיא דער עוויגע איבער זיא פערהינג. (לח) נור יהושע, זאהן נון, אונד כלב, זאהן יפנה, בליבען פאן אללען דען לייטען, דיא געגאנגען ווארען, דאז לאנד צו ערקונדשאפטען, אם לעבען. (לט) אלז משה אללע דיזע ווארטע דען קינדערן ישראלס

אונקלוס

יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תְּקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִדְּעוּן יָת דְּאִתְרַעֵמְתּוּן עֲלָי׃ לה אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא דָא אַעְבֵּד לְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמַּנוּ עֲלָי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ לו וְגֻבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ עֲלוֹהִי יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא׃ לז וּמִיתוּ גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה אִתְקַיָּמוּ מִן גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן דַּאֲזָלוּ לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא׃ לט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

את עונתיכם, את עונש עונותיכם, וכן מתורגם בל"א: **את תנואתי**, לשון הסרה, זכאורו ואז תרגמו כאשר הסגתי מהם, וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' את תנואתי שהניאותם את לבבכם מאחרי והוא דחוק בלשון, שהיה לו לומר את תנואתכם: (לה) **אני ה' דברתי**, עד הנה דבר מעונש כל הדור ההוא, ועתה מתחיל לדבר מעונש עשרה המרגלים אשר עליהם התחיל דבורו ואמר עד מתי לעדה הרעה הזאת: **אם לא זאת אעשה**, שבועה כסבריו, וכאשר בארנו הוראת מלת אם בלי כפל התנאי: **הנועדים עלי**, הנועדים למרות דברי, ולשון הראב"ע שאמרו לתנות בכנים עבדי השם בעבור שאמרו כמוד השם: **יתמו**, לשון כליון, וכן ת"א ומתרגם אשכנזי: (לו) **והאנשים וגו'**, כל הפסוק הזה הוא נושא הנאמר לפסוק שלאחריו, ושעור הכתוב האנשים אשר שלח משה וגו' בעת שובם הוציאו דבת הארץ רעה אשר על פיהם נהיתה התלונה בכל העדה, אותו האנשים מתו במגפה, כן פירש"י ורשב"ם: **וישובו וילונו וגו' להוציא דבה על הארץ**, הנה הוצאת דבה לא נהיתה אלא מהמרגלים לא מאחר העדה, לכן צריך לסרס המקרא, וישובו (ר"ל וכששבו המרגלים ודבת דברים שהם) להוציא דבה על הארץ, וילינו (בזה) את כל העדה, וכן כונת המתרגם אשכנזי: (לז) **וימתו האנשים מוצאי וגו'**, הואיל והפסיק בספור הדברים חזר לבאר ואמר מוציאי דבת וגו': **מוצאי דבת הארץ רעה**, כבר העתקתי דברי הרמב"ן, כי המביא אמת יקרא מביא דבה והאומר שקר יקרא מוציא דבה, כי מה שאמרו ארץ אוכלת יושביה שקר אמר הוא שהיא היתה מלאה עמים רבים, כמ"ש ביהושע (י"א ד') עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וגו', וכן (דברים ז' א') ונשל גוים רבים מפניך וגו' שבעה גוים רבים ועצומים: **במגפה**, מתו כלם יחד: **לפני ה'**, במיתה הנגזרת עליהם לפני ה': (לח) **ויהושע בן נון**, הזכיר משה את

רש"י

לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה: **לו וישובו וילינו עליו.** וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה: אותם אנשים וימותו. כל מוציא דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים (שיר ז') ויש לה לטובה ויש לה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה יש דבה שהיא טובה: **דבה.** פרלי"רש בלע"ז (בל"א רעדען כמו ראשית ל"ז ב'): **לז במגפה לפני ה'.** באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאים מלשונם ובאים לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה אחר לפני ה' באותה הראוי' להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: **לח ויהושע וכלב חיו וגומר.** מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם

יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃ מ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר לֵאמֹר הִנֶּנּוּ וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃ מא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח׃ מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ מד וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃ מה וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי

והכנעני

יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבַּלוּ עַמָּא לַחֲדָא׃ מ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ טוּרָא לְמֵימַר הָא אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃ מא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָה דְנַן אַתּוּן עָבְרִין עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ וְהִיא לָא תַצְלַח׃ מב לָא תִסְּקוּן אֲרֵי לֵית שְׁכִינְתָּא דַּייָ בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ מג אֲרֵי עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה תַּמָּן קֳדָמֵיכוֹן וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי עַל כֵּן תַּבְתּוּן מִבָּתַר פֻּלְחָנָא דַּייָ וְלָא יְהֵא מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדְּכוֹן׃ מד וְאַרְשַׁעוּ לְמִסַּק לְרֵישׁ טוּרָא וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ וּמֹשֶׁה לָא עֲדוֹ מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא׃ מה וּנְחַת עֲמַלְקָאָה

וכנענאה

ישראל'ס פֿארטרוג, טרויערטען דיא לייטע זעהר, (מ) מאכטען זיך דעס מארגענס אויף, דיא העהע דעס געבירגעס צו בעשטייגען, אונד שפראכען: « וויר זינד בערייט אן דען ארט הינויף צו ציהען, דאפֿאן דער עוויגע געשפראכען האט, דען וויר ערקעננען, דאס וויר געזינדיגט האבען.» (מא) משה אבער שפראך: « ווארום וואללט איהר שאן ווידער דען בעפֿעהל דעס עוויגען איבערטרעטען? עז ווירד ניכט געלינגען! (מב) ציהט ניכט הינויף, דען דער עוויגע איזט ניכט אונטער אייך, דאמיט איהר ניכט פֿאן אייערן פֿיינדען געשלאגען ווערדעט. (מג) איהר פֿינדעט דארט דען עמלקי אונד דען כנעני פֿאר אייך, אונד ווערדעט איך דאז שווערט פֿאללען; דען וויל איהר פֿאם עוויגען אבגעוויכען זייד, זא ווירד ער ניכט מיט אייך זיין.» (מד) אבער זיא בעשטאנדען בליגדלינגס דארויף, דיא העהע דעס געבירגעס צו בעשטייגען; אינדעססען וויכען דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען אונד משה ניכט אויז דעם לאגער. (מה) דער עמלקי אונד דער

כנעני

רש"י

תחתיהם לחיים: מ אל ראש ההר. היא הדרך העולה לארץ ישראל: (הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה): מא והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח: מג כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגומר: מד ויעפילו. לשון חוזק וכן הנה עפלה (חבקוק ב') איגגר"יש בלע"ז (והוא איגג"ערע. בל"א זיך אנמאסען. איינדרינגען. ערדרייסטען) לשון עזות וכן עופל בת ציון (מיכה ד') עופל ובחן (ישעיה ל"ב). ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: מה ויכתום. כמו ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה

באור

את יהושע תחלה בעבור מעלת יהושע בחכמה: (מ) ויעלו אל ראש ההר, הוא הדרך לעלות אל א"י ממקום שחנו ישראל בעת ההיא, כמ"ש להם משה ועליתם את ההר: הננו וגו' אשר אמר ה', מזומנים אנחנו לעלות אל הארץ אשר אמר ה' לתתה לנו: כי חטאנו, כי מכירים אנחנו שחטאנו לה' כי שמענו לדברי המרגלים, וכן מתורגם בל"א: (מא) למה זה אתם עברים את פי ה', הנכם בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר, אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה', כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל, וכאן קצר הכתוב ולא הודיע הצווי הזה, אבל במשנה תורה אמר, ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם: והוא לא תצלח, זו שאתם עושין לא תצלח. (רש"י), וכבר זכרנו פעמים רבות שבמקום שלא הוזכר המין, יבא על משקל נקבה: (מב) ולא תנגפו, למען לא תנגפו: (מג) והכנעני שם לפניכם, מזומנים שם לפניכם, וכן תיב"ע או יתכן כי שם תמצאום לפניכם, וכן מתורגם בל"א: כי על כן שבתם, הואיל ושבתם, כמו כי על כן עברתם (בראשית י"ח ה'), כי על כן באו (שם י"ט ח'), ורשב"ם כת' שתחסר מלת אשר, כי על כן אשר שבתם, כמו וכל יש לו נתן בידו (שם ל"ט ד'): ולא יהיה ה' עמכם, וי"ו המשך בעבור ששבתם, לכן לא יהיה ה' עמכם, וכן תיב"ע בגין כן וגו': (מד) ויעפלו, הראב"ע פי' הוראת השרש הזה בכל מקום לשון הר, ופירושו שעלו אל העופל, ורש"י פי' לשון חוזק ומגבר והוא מליצה על שחזקו את לבם לעלות, וכתב רש"י איגגרי"ש בלע"ז, והוא בל"א זיך אנמאסען, ערדרייסטען, ובסוף דבריו הביא בשם התנחומא שהוא לשון אופל בחלוף אותיות אהע"ח, והמליצה שהלכו חשכים כאדם ההולך בחשך שהוא מוכן לכל גור מכשול ואבן נגף, ועל הכוונה הזאת מתורגם בל"א בליגדלינגם: לא משו, לא סרו והוא עומד, וימצא גם בקל ינא, כמו ומשתי את העון (זכריה ג'): (מה) ויכתום, דקדוק המלה הזאת קשה מאוד, וכבר נבוכו כל המדקדקים זה אומר בכה וזה אומר בכה, ועכ"ז אינה נמלטת הזרות לשון רכיכה וכבר, כמו שפירש"י מכה אחר מכה, וכן מתורגם בל"א, אמנם היותר נכון כדעת רד"ק שגזרה כתת והוראתה כתבירה, כמו ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב כ"ד), וכתותי מפניו צריו (תהלים פ"ט כ"ד), והיה ראוי ויכתם, כי הנכרד בוא מבנין הפעיל יבית אבת, ע"מ היום הזה אחל תת (דברים ב' כ"ה), ובכנוים ישתנה קמץ האות

לנו"ן

וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד־הַחָרְמָה׃ פ

טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם׃ ג וַעֲשִׂיתֶם אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה אוֹ־זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ בִנְדָבָה אוֹ בְּמֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה מִן־הַבָּקָר אוֹ מִן־הַצֹּאן׃ ד וְהִקְרִיב הַמַּקְרִיב קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִנְחָה סֹלֶת עִשָּׂרוֹן בָּלוּל בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן׃ ה וְיַיִן לַנֶּסֶךְ רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ ו אוֹ לָאַיִל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלִשִׁית הַהִין׃

אונקלוס

וּכְנַעֲנָאָה דְּיָתֵב בְּטוּרָא הַהוּא וּמְחִינוּן וְטָרְדִינוּן עַד חָרְמָה׃

טו א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לַאֲרַע מוֹתְבָנֵיכוֹן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן׃ ג וְתַעְבְּדוּן קֻרְבְּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאַפְרָשָׁא נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי אוֹ מִן עָנָא׃ ד וִיקָרֵיב דִּמְקָרֵיב קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנְחָתָא סֻלְתָּא עִשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בְּרַבְעוּת הִינָא מִשְׁחָא׃ ה וְחַמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעְבֵּד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חַד׃ ו אוֹ לְדִכְרָא תַּעְבֵּד מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתוּת הִינָא

תרגום אשכנזי

כנעני, דיא אויף דעם געבירגע וואָהנטען, קאַמען הערַאב, שלוגען זיא אונד פערפאָלגטען זיא ביז געגן חרמה.

טו (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך, (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראלים, אונד זאָגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאַנד אייערער וואָהנונג קאָממט, דאז איך אייך איינגעבען וויל, (ג) אונד וואָללט, דעם עוויגען צו עהרען, איין פייעראָפפער ברינגען, עז זייא איין גאַנצעס אָפפער אָדער איין מאַהלאָפפער, צום בעזאָנדערן געלִיבדע אָדער אַלז פרייווילליגע גאַבע אָדער אויך איין פעסטאָפפער, אום דעם עוויגען צו עהרען, פאָן רינדפיה אָדער פאָם קליינען פיה, איינען אַנגענעהמען גערוך אויפשטייגען צו לאַססען: (ד) זאָ זאָלל דעריעניגע, וועלכער איין זאָלכעס אָפפער, דעם עוויגען צו עהרען, דאַרברינגט, אויך איין מעהלאָפפער, נעמליך איין צעהנטהייל פיינעס מעהלעס, מיט איינעם פירטעל הין אָהל אײנגעריהרט, דאַצו ברינגען, (ה) אויך וויין צום טראַנקאָפפער איין פירטעל הין, ——— צו יעדעם גאַנצען אָפפער אָדער מאַהלאָפפער, נעמליך אויף יעדעס לאַם. (ו) ווירד אַבער איין ווידדער דאַרגעבראַכט, זאָ ווירד צום מעהלאָפפער גענאָממען צווייא צעהנטהייל פיינעס מעהלעס, איינגעריהרט מיט איינעם דריטטהייל הין.

רש״י

החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע:

טו ב (כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ): ג ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': ריח ניחוח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועדו: ד והקריב המקריב וגו'. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה: ה לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: ו או לאיל. ואם איל הוא. ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי

באור

לבו"א ופ"א הפעל באיר"ק ע"מ וישמם (ש"א ה' ו'), אלא שהוסב הדגש בפ"א הפעל, ואל יקשה זה בעיניך, כי מצאנו הרבה כזאת, כמו ויתמו ידמו הראוים יתמו ידמו: עד החרמה, שם מקום, כן ת"א וכן פירש"י והראב"ע, וכתב עוד וי"א עד שהחרימום ע"כ, ונראה שכונת הי"א לפי שבאה ה"א הידיעה על שם הפרטי, לכן דעתם שהוא מקור בתוספת ה"א, כמו לאהבה את ה' (דברים י"ט ט'), ליראה אותי (שם ד' י'), וכ"כ יב"ע עד שציו:

טו (ג) ועשיתם אשה, אין זה צווי אלא כשתעלו על לבבכם לעשות אשה לה' בארץ מושבותיכם: או זבח, שלמים: לפלא, לשון הפרשה והבדלה: וכן והפלה ה' (שמות ט' ד'), אף שהיא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות: או במעדיכם, או כשתעשו האשה לחובת מועדיכם שבויתיכם לעשות במועד: (ד) והקריב וגו', או תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה כמ"ש בסמוך: מנחה סלת וגו' בלול וגו', השמן נבלל עם הסלת וכלו כליל על המזבח: (ה) ויין לנסך, היין איננו נתון על האש רק שופכין אותו לספלים שעל המזבח קבועין ומשם יורד לשיתין והם נקבים שבמזבח יורדים עד הקרקע וגם בקרקע עמוק במוק: על העלה, בשביל העלה: או לזבח, או בשביל זבח השלמים: לכבש האחד, אם הקרבן הוא כבש, וקאי על כל האמור בפסוק שלפניו על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל, או אם הקרבן יהיה איל תהיה מנחתו שני עשרונים

ההין: ז ויין לנסך שלשית ההין תקריב ריח־ניחח ליהוה:

ח וכי־תעשה בן־בקר עלה או־זבח לפלא־נדר או־שלמים ליהוה: ט והקריב על־בן־הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין: י ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח־ניחח ליהוה: יא ככה יעשה לשור האחד או לאיל האחד או־לשה בכבשים או בעזים: יב כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם: יג כל־האזרח יעשה־ככה את־אלה להקריב אשה ריח־ניחח ליהוה: יד וכי־יגור אתכם גר או אשר־בתוככם לדרתיכם ועשה אשה ריח־ניחח ליהוה כאשר תעשו כן יעשה: טו הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר

יהיה

אונקלוס

הינא: ז וחמרא לנסכא תלתות הינא תקרב לאתקבלא ברעוא קדם יי: ח וארי תעבד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: ט ויקרב על בר תורי מנחתא סלתא תלתא עשרונין דפיל במשח פלגות הינא: י וחמרא תקרב לנסכא פלגות הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: יא כדין יתעבד לתורא חד או לדכרא חד או לאימר באמריא או בעזיא: יב כמנין די תעבדון כדין תעבדון לחד במנינהון: יג כל יציבא יעביד כדין ית אילין לקרבא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: יד וארי יתגייר עמכון גיורא או די ביניכון לדריכון ויעבד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא די תעבדון כן יעבד: טו קהלא קימא חד לכון ולגיורא דיתגיירון קים עלם לדריכון כותכון כגיורא

יהי

תרגום אשכנזי

היין אהל, (ז) נעבסט איינעם דריטטעל היין וויין צום טראנקאפפער זאלל דיזעס איין ליבליכען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען, אויפשטייגען. (ח) ברינגסט דוא אבער איין יונגעס רינד צום גאנצען אפפער אדער צום מאהלאפפר, אלז איין בעזאנדערעס געליבדע אדער פריידענאפפער, דעם עוויגען צו עהרען: (ט) זא ברינגט מאן צום יונגען רינדע איין מעהלאפפער פאן דרייא צעהנטהייל פיינעס מעהלעס, איינגעריהרט מיט איינעם האלבען היין אהל; (י) נעבסט איינעם האלבען היין וויין צום טראנקאפפער וייא עז איין פייעראפפער ליבליכעס גערוכעס, דעם עוויגען צו עהרען. (יא) אלזא זאלל געשעהען בייא יעדעם אכסען, ווידדער אדער שאאף פאן לעממערן אדער ציגען. (יב) נאך אנצאהל דער שטיקקע דיא איהר דארברינגט, מוס איינעם יעדען דאז פערארדנעטע הינצוגעפיגט ווערדען: (יג) יעדער איינהיימישע, דער דעם עוויגען צו עהרען איין פייעראפפער ליבליכעס גערוכעס דארברינגען וויל, האט זיך נאך דיזער פארשריפט צו ריכטען. (יד) אונד ווען איין פרעמדער זיך בייא אייך נידערלעסט, אדער בייא אייערן נאכקאממען זיך אונטער אייך אויפהעלט, אונד דעם עוויגען צו עהרען איין פייער אפפער ליבליכעס גערוכעס דארברינגען וויל: זא מוס ער עז עבען זא מאכען, וויא איהר. (טו) אייך, פערזאממלונג דעס פאלקעס! איזט איינערלייא געזעץ פארגעשריבען, פיר אייך אונד פיר דען פרעמדען, דער זיך נידערלעסט; איינע עוויגע זאצונג וייא דיזעס אייערן נאכקאממען, דאס איהר אונד דער פרעמדע

פאר

רש״י

לנסכי איל: (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה וגומר. בין שהוא בכבשי׳ בין שהוא בעזים כבש וגדי קרויים בתוך שנתם, איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם. כמספרם של בהמות מספר של נסכים: (טו) ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית ככה כה׳

כה־ן

באור

עשרוני׳ וויין שליש׳ ההין: (י) אשה ריח ניחח, אינו מוסב אלא על המנחה והשמן, אבל היין אינו אשה שאינו נתן על האש: (יא) או לשה וגו׳, בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים, כבש ושה קרויים בתוך שנתם, איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו, כמספר הבהמות אשר תקריבו ככה תעשה לכל אחד מהם נסכים: במספרם, של בהמות מספרם של נסכים. (רש״י), כיון בזה לבאר תיבת כמספר׳ שהיה לכאור׳ מיותרת, ואמר כמספרם של בהמות כך מספר הנסכים, שאלו היה אומר ככה תעשו לאחד לבד היה במשמ׳ שלכל אחת מהבהמו׳ יעש׳ נסכים כמספ׳ כל הבהמו׳ כלם, לכך הוסיף בחור לאמר שמספר הבהמו׳ ומספ׳ הנסכי׳ שוה, ומעתה אין עוד מקום לטעות: (יג) כל האזרח יעשה וגו׳, פירושו כל האזרח אשר יקריב ריח ניחח לה׳ תעשה ככה את אלה, וכן מתורגם בל״א: (יד) וכי יגור אתכם גר, בין שהוא אתכם היום: או אשר בתוככם לדרתיכם, או שיהיה בתוככם לדורות הבאים: ועשה אשה, ורוצה לעשות או יעשה כמו שצויתי אתכם: (טו) הקהל, הרשב״ע כתב שהה״א היא ה״א הידיעה, כי

לדעתו

יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה׃ טז תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ יט וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה׃ כ רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃ כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ס כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה

תרגום אשכנזי

פֿאַר דעם עוויגען גלייך וייד׃ (טז) איינערלייא לעהרע אונד איינערלייא רעכט האָבט איהר אונד דער פֿרעמדע, דער בייא אייך וואָהנט׃ (יז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפּראַך׃ (יח) רעדע מיט דען קינדערן ישראל׳ס, אונד זאָגע איהנען: ווען איהר אין דאַז לאַנד קאָממט, דאָהין איך אייך ברינגען וויל, (יט) אונד עסט פֿאָן דעם בראָדע דעס לאַנדעס, זאָ מיסט איהר דעם עוויגען איינע העבע ברינגען, (כ) נעמליך אַלז איירעס טייגעס ערסטלינג זאָללט איהר איין שטיק שפּייזעטייג צור העבע ברינגען; וויא דיא העבע פֿאָן דער שיינע, זאָ זאָלל אויך דיזע געבראַכט ווערדען׃ (כא) פֿאָן איירעס טייגעס ערסטלינג מיסט איהר, צו אַללען צייטען, דעם עוויגען איינע העבע ברינגען (כב) ווען איהר אויז אירטהום (איין הויפּטפֿערברעכען בעגעהט), אונד ווידער אַללע דיזע געבאָטהע האַנדעלט

אונקלוס

יְהֵי קֳדָם יְיָ׃ טו אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן עִמְּכוֹן׃ יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ יט וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְאַרְעָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ כ רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן חַלְּתָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא דְמַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ׃ כא מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן׃ כב וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא תַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין

באור

לדעתו אין סימן קריאה בלה״ק, אבל הרד״ק כתב שהיא לקריא׳, כמו הדור אתם (ירמי׳ ב׳ ל״א), וכן מתורג׳ בל״א: ככם כגר, כפיל׳ הכ״ף מורה על השוי משני צדדים, הראשון כשני, והשני כראשון וכן כאן אתם כגר וגר ככם: לפני ה׳, בעיני השם: (יט) באכלכם מלחם, כשתרצו לאכול תרימו קודם לכן תרומה לה׳: אֲכָלְכֶם, הנפרד אכול מקור מבנין הקל ובכנוים תמיד הפ״א בק״ח כמו ומשמרו את השבועה (דברי׳ ז׳ ח׳), וביום פָּקְדִי (שמות ל״ב ל״ד), על עזבם את תורתי (ירמי׳ ט׳ י״ב), ולפי שבכנוי המקור הם מן פְּקוֹד ולא מן פְּקֹד לכן הק״ח תנועה קלה היא, והשו״א שאחריה הוא נע בראית רפיון בג״ד כפ״ת שאחריו, חוץ מכנויי הנוכח לזכר ונוכחים לז״כ אזי הפ״א בשו״א והעי״ן בקמ״ץ שלא יהיו שני שואין נעים רצופים, לכן נתהפכו התנועות, שהפ״א בשו״א והעי״ן בק״ח: (כ) ערסתכם, בצק: חלה, יתכן ששרשו חלל והדגש מורה על חסרון אות הכפל והה״א לנקבה, וגם אפשר שהיא מבני ל״ה וה״א שרשית נפלה וה״א הכתובה היא לנקבה, והדגש לסימן שהיא ממשקל השמות הכבדים והראיה בתשלומו חַלָּהּ ע״מ בַּקָּשָׁה, ובסמיכות תשתנה הה״א לתי״ו והקמ״ץ לפת״ח חַלַּת מנה, כמו בַּקָּשַׁת: כתרומת גרן, שהיא ראשית דגנך, אף זו מראשית עריסתיכם, ויתכן שיהיה הכונה על הנתינה שתהי׳ לכהן כמו תרומה, כי נפ׳ מתנות כהונה לא נאמר שם מתנת חלה רק תרומה ובא ולמד כאן שגם חלה תנתן לכהן כתרומה: (כב) וכי תשגו, כבר נאמר פרשת העלם דבר בויקרא שהצבור מביאין פר, אלא שבא ולמד כאן על שגגת ע״ז שמביאין פר לעולה ושעיר עזים חטאת, לפי ששם נאמר על שגגת שאר עבירה שהיא בכרת לכן הוא אומר אחת מכל מצות ה׳, וכאן הוא אומר את כל המצות האלה הוי אומר זה שגגת ע״ז שע״י שגגתה, ונא מכלל כל המצות אחר שיחוד השם ב״ה הוא עקר ויסוד לכלם, וכן אחז״ל המודה בע״ז ככופר בכל התורה כלה, כך למדו חז״ל בספרי ובהוריות (דף ח׳ ע״א) ויהיה שעור הכתוב כך, וכי תשגו (שגגת ע״ז) ולא תעשו (ועי״ז לא תעשו דבר) מכל מצות ה׳,

כי

רש״י

כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך (מלכים א׳ כ״ב) כעמי כעמך: יח בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתור׳ שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: כ ראשית עריסותיכם. כשתלושו כדי עיסותיכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ומודו בעומר עומר לגלגלת (ושיעורו מ״ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קוד׳ שתאכלו ממנה חלה אחת תרימו תרומה לשם ה׳: חלה. טורט״יל בלע״ז (ונראה שצ״ל טורט בל״א ברעטצל. או קוכן): כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ולנחתום אחד ממ״ח: כא מראשית עריסותיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה׳ תרומה. לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: כב וכי תשגו ולא תעשו. ע״ז היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב הוציאה כאן מכללן לידון בפר לעול׳ ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגומר. בע״ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות תלמוד לומר את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי זו זו

ע״ז

האלין די מליל יי עם משה: כג ית כל די פקיד יי לותכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא לדריכון: כד ויהי אם מעיני כנשתא אתעבידת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה ונסכיה כדחזי וצפיר בר עיזי חד לחטאתא: כה ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתבק להון ארי שלותא היא ואינון איתיו ית קורבנהון קורבנא קדם יי והובתהון קדם יי על שלותהון:

כו וישתבק

האלה אשר דבר יהוה אל משה: כג את כל אשר צוה יהוה אליכם ביד משה מן היום אשר צוה יהוה והלאה לדרתיכם: כד והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליהוה ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לחטת: כה וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שגגה הוא והם הביאו את קרבנם אשה ליהוה וחטאתם לפני יהוה על שגגתם:

יז ונסלח

האנדעלט, וועלכע דער עוויגע צו משה גערעדעט האט, (כג) עז בעטריפפט נעמליך איבערהויפט אללעס, וואז דער עוויגע אייך דורך משה געבאטען, פאן דעם טאגע אן, דא דער עוויגע זאלכעס געבאטען, אונד איין דער פאלגע ביי אייערן נאכקאממען; (כד) זא זאלל עז פאלגענדער געשטאלט געהאלטען זיין: איזט זאלכעס דען אויגען דער געמיינע אויז אירטהום ווידערפאהרען, זא ברינגט דיא גאנצע געמיינע איין יונגעס רינד צום גאנצען אפפער צום ליבליכען גערוכע, דעם עוויגען צו עהרען, נעבסט דעם דאצו געהעריגען מעהל= אונד טראנקאפפער, נאך פארשריפט, אונד איין ציגענבאק צום זינדענאפפער. (כה) דער פריסטער פערזעהנט דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס וואמיט איהנען פערגעבען זיין זאלל; דען עז איזט איין אירר= טהום, אונד זיא האבען וועגען דיזעס אירדטהומס, דעם עוויגען צו עהרען, איהר פייעראפפער, ווי אויך איהרע זינדענאפפער ———דארגעבראכט. (כו) דער

רש"י

ע"א: אשר דבר ה' אל משה. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום אחת דבר אלהים שתים זו שמענו: כג את כל אשר צוה וגומר. מגיד שכל המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנא' למן היום אשר צוה ה' והלאה: כד אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג כגון שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך: לחטת. חסר אל"ף שאינו כשאר חטאות שבכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת: כה הביאו את קרבנם לפני ה'. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה': וחטאתם. זה

באור

כי המודה בה כבר בטול אצלו כל מה שצוה השם הנכבד, ופי' כל המצות שום מצוה, כמו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב (תהלים ל"ד י"א) שום טוב, וכן מתורגם בל"א: (כג) את כל אשר צוה וגו', הוא תוספת באור על הכתוב שלמעלה: מן היום אשר צוה ה' והלאה, כל המצות כלן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות. (הרשב"ם), אבל באמת קצתם נצטוו קודם מתן תורה, וכן הוא בהוריות (דף ח' ע"ב) והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה וכו' ע"ש, אמנם לפי פשוטו יהיה שעור הכתוב כך מן היום אשר צוה ה' (הוא היום אשר צוה הפרשה הזאת) והלאה לדורתיכם והוא שב על תחלת הכתוב שלפניו וכי תשגו, כאלו אמר וכי תשגו מהיום ההוא והלאה לדרותיכם, ולא תעשו את כל המצות האלה, לומר שתהיה המצוה הזאת נוהגת לדורות, כמו בפ' אלה הקודמת שצוה לנהוג כן לדורות וכן במצות רבות, וכן מתורגם בל"א: (כד) והיה אם מעיני העדה, שטעו כל העדה והורו על אחת מהעבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ז בכך, ודעת הרמב"ן לפרש הענין הזה על פי פשוטו שהוא קרבן הכופר לכל התורה בשוגג, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל, ויהיה כל זה בשוגג כגון שיהיה ביחיד בתינוק שנשבה לבין הכותים, ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם, או שיאמרו כמו שנזכר בספרי מפני מה אמר המקום לא שנעשה ובטול שכר אנו לא עושין ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ובוזלים את יחזקאל שנאמר ויבאו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני (יחזקאל י"ג כ"ד), אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו', או שישכחו את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים, כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי וכבר בא כן בס' עזרא באנשי בית שני, ע"כ: לחטת, חסר א' שאינו כשאר חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאות קודמות לעולות, שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת. (רש"י), וכן הוא בזבחים (דף נ' ע"ב): (כה) הביאו את קרבנם, זה פר העולה שנאמר אשה לה': וחטאתם, זה השעיר, ובעבור שהוא סמוך אל שוים הוא קטן והעתיד הפך. (הראב"ע), ונראה שטעות נפל בדפוס והנכון כ"ל והעתיד הפך, ור"ל שם שעיר כשהוא סמוך אל עזים יורה על היותו קטן, וההפך בהעתוד (מן עתודים הפולים) והוא הנפיר, כשהוא נסמך אל עזים הוא הגדול שבעזים, כמו וצפיר העזים הגדול עד מאוד (דניאל ח' ח'): ואמר שעם שהחטא גדול מאד עכ"ז ונסלח להם כי שגגה היא ולא ביד רמה עשו וגם נקשו עליו סליחה בהביאם את קרבנם: (כו) ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה, ככר אמר כי שגגה היא ובפל כאן בהוספת מלות לכל העם לומר אף שהיתה ע"י שגגת הזקנים כהוראתם כמו שפירשתי למעלה, עכ"ז אמר אם"ו ועשו

כו ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה: ס

כז ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת: כח וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו: כט האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה: ל והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יהוה הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה: לא כי דבר יהוה בזה ואת מצותו

הפר

אונקלוס

כו וְיִשְׁתְּבֵק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא: כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ וִיקָרֵיב עִזָּא בַּת שַׁתַּהּ לְחַטָּאתָא: כח וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל אֱנָשׁ דְּאִשְׁתְּלִי בְּמֶחֱבֵיהּ בְּשָׁלוּ קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ: כט יַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְכוֹן לִדְיַעְבֵּד בְּשָׁלוּ: ל וֶאֱנָשׁ דְּיַעְבֵּד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבַיָּא וּמִן גִּיּוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא מַרְגִּיז וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: לא אֲרֵי פִתְגָּמָא דַּייָ בְּסַר וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי

אשני

תרגום אשכנזי

(כו) דער גאַנצען געמיינע זאָווָאהל אַלז דעם פרעמדען, דער זיך אונטער איהנען אויפהעלט, זאָלל ראַדורך פערגעבען זיין, דען דער אירטהום ווירד דער גאַנצען געמיינע צוגערעכנעט.
(כז) זינדיגט איינע איינצעלנע פערזאָן אויז אירטהום, זאָ ברינגט זיא איינע יעהריגע ציגע צום זינדענאָפפער.
(כח) דער פריסטער פערזעהנט דיא פערזאָן, דיא זיך אויז אירטהום פערגאַנגען, פאַר דעם עוויגען, דאַמיט זיא פערזעהנט זייא, אונד איהר פערגעבען ווערדע.
(כט) איינערלייא לעהרע זאָללט איהר האַבען פירדען, דער זיך אויז אירטהום פערגעהט, ער זייא איין איינהיימישער אונטער דען קינדערן ישראל׳ס אָדער איין פרעמדער, דער אונטער איהנען וואָהנט.
(ל) ווען אבער איינע פערזאָן, עז זייא איינהיימישער אָדער פרעמדער, זיך אויז פרעפעל פערגעהט, זאָ האַט זיא דען עוויגען געלעסטערט, אונד דיאָזעלבע פערזאָן זאָלל אויז איהרער נאַציאָן אויזגעראָטטעט ווערדען.
(לא) דען זיא האַט, אויז פעראַכטונג פאַר דעם עוויגען וואָרט, זיין געבאָט איבערטרעטען;

איינע

רש״י

זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה בע״ז: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכזו קבע לה שעירה: (ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה (יחזקאל ה׳) אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל״ז) ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את ה׳ שהוא בכרת: (לא) דבר ה׳. אזהרת ע״ז מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן

באור

כל העדה פר וגו׳ וכפר הכהן על כל עדת ישראל וגו׳ ונסלח לכל עדת וגו׳ ולגר הגר בתוכם ובאמת לא חטאו הקהל כי סמכו על הוראת ב״ד, לכן אמר כי לכל העם בשגגה לכלם השוגג יחשב, כי העושה את אשר לא תעשינה מאיזה סבה שתהיה מ״מ שוגג הוא וצריך סליחה וכפרה, וכן כונת המתרגם לל״א: (כז) ואם נפש אחת תחטא, בחטא ע״ז הנזכר בפרשה הקודמת: עזבת שנתה, על שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה ובע״ז קבע הכתוב שעירה: (כח) בחטאה, המקור מבנין הקל והה״א לכנוי נסתרת על הנפש, ורפיון הה״א הוא ע״פ מסורה, והיה ראוי בחטאת הפ״א נק׳ רק שפעמים ינוח המקור בכנוי בחירק הפ״א, כמו בפתחי את קברותיכם (יחזקאל ל״ז י״ג), בבגדו בה (שמות כ״א ח׳), ובעבור שהפ״א אות גרונית הורקנה ע״י סג״ל: וכפר הכהן על הנפש וגו׳ לפני ה׳, הטפחא שבתיבת בשגגה הוא מפסיק יותר מן התביר שבתיבת השגגת, ולפ״ז תהיינה מלת בחטא׳ בשגגה מאמר מוסגר, ושעורו וכפר הכהן על הנפש השגגת לפני ה׳, ואח״ז הוסיף לבאר בחטאה בשגגה על דרך שאמר למעלה כי שגגה היא, וכן מתורגם בל״א: (כט) האזרח בבני ישראל וגו׳ יתכן שהלמ״ד במלת ולגר מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו יש למ״ד גם במלת האזרח ושעורו כך, תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה לאזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם, כמ״ש המתרגם בל״א: (ל) אשר תעשה ביד רמה, פי׳ רש״י במזיד, ויותר מכוון למשמעות המלה, כמו שפי׳ הראב״ע ביד רמה להראות הכל שאיננו ירא מהשם עכ״ל, כי גם העושה במזיד יכול להסתר בגדי שלא יהיה כ״כ חלול השם, וכאן אמר את ה׳ הוא מגדף, ר״ל שמחלל השם להראות שהוא עושה מה שלבו חפץ כאלו אין יודעו ואין רואהו: מגדף, מחרף, כמו אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל״ז ו׳), והיתה חרפה וגדופה (יחזקאל ה׳ ט״ו), ולפי פשוטו שב על ע״ז שדבר למעלה, ורבותינו דרשו מכאן שהוא מברך את השם ולאחדו שהוא בכרת: (לא) כי דבר ה׳ בזה וגו׳, השעור הפר את מצות ה׳ בעבור בזותו את דברו, וכן מתורגם בל״א: הכרת תכרת הנפש ההוא, הרוצה לדעת ענין כרת הנפש ומה הנרצה בה לדעת רז״ל ולדעת גדולי ישראל הבאים אחריהם, ועיין ברמב״ן הלכות תשובה פרק ח׳, וברמב״ן בשער הגמול: [א״ה ולאחנו לא נעיר כי אם על רוראת התיבה והשלתה לבד, על פי הדרך אשר דרך בה הרב המחבר ס׳ ויקרא, בתחלת פרשת אמור ע״ש, המתבונן בדרכי הנפש ומדותיה ידע שאין בתענוגי הנפשות למעלה מן האהבה, והיא תשוקת הריעות והחברה והדבקות עם נפשות אחרות, וכל מאווי האדם אל האהבה הזאת יכינו, כי היא פרי ותכלית כלם: פעמים שתמשך להדבק עם הפחות והקטן ממנו, ויקרא חניכה וחסד, ופעמים תהיה עם הדומים לנו, ויקרא אחוה וריעות, ויש שישתוקק האדם להדבק בנעלה ככבד ומרומם ממנו, ואז אינו אלא קורבה, ע״ד שאמר ואני קרבת אל־ים לי טוב (תהלים ע״ג): וזהו הקשר האמיץ והנשגב אשר בעולם הנפשות, כפי האפשר לשוכן בגוף להבין ממנו, כי אין נפש קשורה בנפש כי אם בחבלי האהבה: והטוב האמתי, וההצלחה שאין למעלה

ממנו

אֲשֵׁי אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא חוֹבֵיהּ בֵּיהּ׃ לב וַהֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכַּחוּ גַּבְרָא כַּד מְגַבֵּב אָעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ לג וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ דְּאַשְׁכַּחוּ יָתֵיהּ כַּד מְגַבֵּב אָעִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ לד וְאַסְרוּ יָתֵיהּ בְּבֵית מַטְּרָא אֲרֵי לָא אִתְפָּרַשׁ לְהוֹן מָה דְיַעְבְּדוּן לֵיהּ׃ לה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל גַּבְרָא רְגוּמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ לו וְאַפִּיקוּ יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא וּמִית כְּמָא דְפַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ לח מַלֵּיל

עם

הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָהּ׃ פ

לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר

אל

איינע זאלכע פערזאן ווערדע אויזגעראָטטעט, דיא שולד ליגט אין איהר. (לב) אלז דיא קינדער ישראל ס אין דער וויסטע ווארען, פאנדען זיא איינען מאן, דער אם שבת האלץ זאממעלטע. (לג) דיא איהן האלץ זאממעלן פאנדען, בראכטען איהן פאר משה, אהרן אונד דיא גאנצע געמיינע. (לד) מאן טהאט איהן אין פערהאפט, דען עז וואר ניכט דייטליך ענטשידען, וואז איהם געשעהן זאללטע. (לה) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: «דער מאן זאלל געטעדטעט ווערדען, דיא גאנצע געמיינע זאלל איהן אויסערהאלב דעס לאגערס שטייניגען.» (לו) דיא — געמיינע פיהרטע איהן דרויף צום לאגער הינויז, אונד מאן ווארף איהן מיט שטיינען צו טאָדע, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (לז) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (לח) רעדע מיט דען קינדערן

ישראל

רש"י

בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: לב ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה: לג המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: לד כי לא פורש מה יעשה לו. (לא היו יודעים) באיזו מיתה ימות. אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: לו ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד: רגום. פש"נט בלע"ז (והוא פיעררא"נט או לאפי"דאנט בל"א שטייניגענד) וכן הלוך (ירמיה ב') אל"נט (בל"א געהענד) וכן זכור ושמור: לח ועשו

להם

באור

מאנה היא להיות דבק ונאחז ונלמד בחברת הנפשות העליונות ולהתעלם מאחדים: והפוכו שהוא התבודדות הנפש והיותה עזובה, גלמודה, ושכולה מכל אהבה ואחוה וריעות, היא תכלית כל הרעות, ואין נגע נבער למעה ממנו, והוא עונש אבדן הנפש, כפי האפשר לנו להבין ממנו: ומזה תבין ענין האסיפה אל עמיו, הוא אבותיו הנזכר במיתת הצדיקים, וענין כרת הנפש לעה"ב, שהוא העונש עושה ביד רמה, הכוונה שינתקו מיתרי האהבה והדבקות, ולא יהיה לנפש הממרה אחיזה בעולם הנפשות, לא תאסף ולא תקבץ בקהלם, ולא תתעדן בתענוגים הרוחניים, לא בחניכה ולא ברעות ולא בקורבה, כי אם תשאר בדודה ושוממה, ויהיה זה לו מדה כנגד מדה, תחת אשר בזה להקרב אל השם, ואת מצותו שכלם אהבה ואחוה, הפר, ולזה הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה *] : עונה בה, כמו דמו בראשו ר"ל שהוא עצמו גרם לו העונש, ויהיה עונה לשון עונש, כמו תנה עון על עונש (שם ס"ט כ"ח), פי' תנה עונש על עונש, וכן מתורגם בל"א. והנה בפרשה הזאת יש שנויים רבים בשמוש הפעולות, כי אמר תחטא, והקריבה, בל"נ, בזה, הפר, בל"ז, תכרת, עונה, בל"נ, והענין כך הוא, כי כבר הוזכר שמלת נפש פעם יאמר על הגוף ואז תשתמש בל"ז, כמו אחד נפש (במדבר ל"א כ"ח), נפש שנים (בראשית מ"ו כ"ז), ופעמים על הנפש ואז תשתמש בל"נ, ופעמים תכלול שניהם ואז תשתמש בל"ז ובל"נ, ובענין החטא תכלול שניהם כי הרצון ייוחס אל הנפש והמעשה אל הגוף, לכן הפעולות המתאות אליה ישתמשו בל"ז ובל"נ, אמנם תי"ע תרגם מלת נפש בר נש שהוא ל"ז, לכן תורגם כל הענין בל"ז, והמתרגם אשכנזי תרגם המלה פערזאן שהיא ל"נ, לכן תרגם כל הפעולות שבענין ג"כ בלשון נקבה: (לב) ויהיו בני ישראל במדבר, לשון הראב"ע, לפי דעתי שהוא מדבר סיני, אמנם יותר נכון לפי פשוטו דעת הרמב"ן ז"ל, ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש, כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט וזה טעם ויהיו ב"י במדבר, כי בהתאחר שם העם בגזרה הנזכרת היה המאורע הזה ואח"כ בזה ביאת ציצית שיזכרו בו המצות כלן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות עכ"ל: מקשש, בינוני מבנין המרובע בגזרת הכפולים, וענינו לקיטת הדברים הדקים כקש ועצים: (לד) במשמר, בפתחו"ת הבי"ת כי היה מקום ידוע לבית האסורים: מה יעשה לו, יודעין היו שהמחלל שבת במיתה אבל לא היו יודעין באיזה מיתה. (רש"י והראב"ע): (לה) רגום, פי' רש"י פשנ"ט בלע"ז פיעסאנט, בל"א שטייניגענד, וכן הלוך אל"נט (בל"א געהענד), וכן זכור ושמור עכ"ל, ויהיה מאמר מות

יומת

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם

אתם

עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְּסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דְכַנְפָא חוּטָא דִתְכִלְתָּא׃ לט וִיהוֹן לְכוֹן לִכְרוּסְפְּדִין וְתֶחֱזוֹן יָתֵיהּ וְתִדְכְּרוּן יָת

כָּל פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ וְתַעְבְּדוּן

יתהון

ישראלים, אונד זאגע איהנען, זיא זאללען, בייא אללען איהרען נאכקאממען, אן דיא עקקען איהרער קליי־דער שויפארען מאכען, אונד אן דיזע שויפארען איינע שנור פאן הונקעלבלויער וואל־לע בעפעסטיגען. (לט) דיזע זאללען אייך צו שויפארען דיהנען, דאז איהר זיא זעהעט אונד אייך אללער געבאטע דעס עוויגען עראיננערט, אונד זיא האלטעט,

גיבט

רש"י

להם ציצית. על שם הפתילים התלוים בה כמו ויקחני בציצת ראשי (יחזקאל ח'). דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים (בשיר השירים): תכלת. צבע ירוק של חלזון: לט וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש

מאות

באור

יומת האיש על דרך כלל ואחריו פרט, כי על המיתה לא נסתפק משה כמו שפירשתי, אלא שדרך הכתוב לדבר תחלה כלל הענין יומת יומת ומפרש שהמיתה תהיה בסקילה: (לח) ועשו להם ציצת, ענף הבגד מה שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצת, לפיכך קרא החוטין שצוה הכתוב לתלות בכנף הבגד ציצת, ונקרא ציצת על שם הענף הנתלה בו כי רוב חוטי הציצת הם ענף, כמ"ש רז"ל שליש גדיל ושני שלישי ענף, וכן אמרו אין ציצת אלא ענף, וכן הוא אומר ויקחני בציצת ראשי (ר"ש בן מלך), וכפירש הרשב"ם והראב"ע, וכן פי' רש"י בתחלת דבריו ז"ל, על שם הפתילים התלוים בה, כמו ויקחני בציצת ראשי, ד"א ציצת ע"ש וראיתם אותו, כמו מציץ מן החרכים עכ"ל, והמתרגם אשכנזי הרכיב שתי ההוראות האלה ותרגם המלה הזאת שויפארען. ודע כי שם ציצת הוא לשון יחיד, כמו ציץ והיו"ד הנמשכת אחר לה"פ אף שאינה כתובה והתי"ו נוספות והוא שם כללי לכל החוטין שבכנף אחד: על כנפי, על כל אחד מכנפי הבגד. והנה כאן הזכיר הציצת שהוא הענף שהם החוטין הנפרדים שאחר הקליעה והקשרים, ובמקום אחר (דברים כ"ב י"ב) הזכיר הגדילים והם החלק מהציצת הקלוע ע"י חוט המקיף אותם עם איזה קשרים, וחז"ל נתנו שיעור שליש גדיל ושני שלישים ענף: כַּנְפֵי, מן הנפרד רבוי זכרים כְּנָפִים, או כְּנָפַיִם להוראת הזוג ובסמיכות כַּנְפֵי, ולהלן אומר על ארבע כַּנְפוֹת (שם) מהנפרד רבוי נקבות כְּנָפוֹת ובסמיכות כַּנְפוֹת: על ציצת, עם ציצת וכמוהו רבים: ציצת הכנף, ממוך, כי משקל הזה בנפרד ובסמיכות: תכלת, דומה לרקיע, והוא הצבע הנקרא בל"א דונקעלבלויא: (לט) והיה לכם לציצת, בלשון יחיד וכן וראיתם אתו ל"י כאשר כתבתי שהשם ציצת הוא שם כללי לכל קבוץ הפתילים יחד שבכנף אחד. והנה כל המפרשים לא הסתכלו בשנוי הלשון הנמצא בפרשה זו, שהתחיל בלשון נסתר, ועשו להם, בגדיהם, לדרתם ונתנו, ואח"ז אמר בלשון נכח והיה לכם, וראיתם, וזכרתם עד סוף כל הפרשה. והנלע"ד כי לפי הדין ציצת חובת גברא ולא חובת מנא, ר"ל שאינו חייב בציצת רק בזמן שהוא לבוש בבגד בת ד' כנפות, אבל אם אין לבוש בו אין הבגד חייב בציצת, ולכן אם היה אומר ועשיתם לכם ציצת על כנפי בגדיכם היה משמע שהוא צוה לעשות ציצת על כל פנים אף שאינו לבוש בבגד בת ד' כנפות על גופו רק שמונח בקופסא, כיון שלא נזכר כאן רק כנפי בגדיכם סתם, לכן נאמר הפסוק הראשון בלשון נסתר והוא הקדמה אל הדבור לישראל שבפסוק השני, ושעורו כך, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כשיעשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם, ויתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (ע"פ החיוב המפורש במקום אחר אשר תכסה בה והיינו בזמן שהוא לבוש בה, אז תאמר להם) והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם (והיינו שיאמר להם כי החיוב של הציצת הוא למען תראו אותם ותזכרו ע"י זה המצות ותעשום), ולכן בפ' תצא נאמר בלשון נוכח גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (שהוא צווי ממש, לפי שאמר אחריו) אשר תכסה בה שהכונה בשעה שהוא לבוש בה אז החיוב עליו לעשות בה ציצת: וזכרתם את כל מצות ה', [* א"ה מפרשי הפשט יטוטטו לבאר באיזה דרך יזכרו כל המצות ע"י שיראו את הציצת, ואני אעירך על ענין שלא זכרוהו. כבר הודעתיך דרכן של האומות הקדמונים (שלא ידעו עדיין ממלאכת הכתיבה) לחקוק תמונות ופסילים וצורות שונות, כל צורה תורה על ענין שלם אשר ירצו להודיע לבניהם אחריהם, והחכמים הבקיאים בספורי דברי הימים היו יודעין הוראת כל צורה וצורה, וכמ"ש בבאורנו היו מהם חרטמי מצרים וחכמים. היודעים לפתור הצורות ההם, ולהודיע את הכונה בהם. והנה בתחלה לא היו הצורות ההן כי אם סימני הכתיבה מורות על ענין, כענין אותיות האלפ"א בית"א והתיבות שאנו משתמשים בהם, שאין בהם הוראה עצמית כי אם הוראה סימנית לבד, ואולם באורך הימים וקלקול הזמנים הטעו האנשים החרטמים הללו את ההמון בדעות משובשות ודברים כוזבים, אמרו שיש בצורות ההם הוראה עצמית, ויחסו להן סגולות ופעולות כוזבות, ומשם יצאו עבודת האלילי' והטלסמאות אשר התעו את רוב בני האדם בדרכים מקולקלי' ומעשים מתועבים כנודע, חוץ מן האבות הקדושים ובניהם שהבדילם לו הש"י לעם סגלה ונתן להם תורה ומצות לשומרם מן התועבות ההם. והנה קצת האומות עשו להם סימני הכתיבה ע"י חוטין עם מיני צבעים ובהם קשרים, וע"פ הסימנים אשר להם במיני הצבעים ובמספר הקשרים היו יודעים כל הספורים הקדומים, וכאשר ספרו עוברי ימים מלחי הספינות, עת נכנסו לפניהם כל ארצות עולם החדש הנקרא אמעריקא, מצאו בחלק הדרומי הנקרא (פער"ו) בחדרות מלכיהם, תיבות מוסגרות מלאות חוטין צבועים עם קשרים מחולפי המספר, ולא ידעו מה המה אלה, אך תושבי המדינה ההיא אמרו, שכלן היו סימנים על ספורי דברי הימים שלהם אשר מצאו אותם מקדם, ולפי מספר הקשרים והגוונין ידעו כל דבר על נכון. והנה השם ב"ה שהבדילנו מן התועים אשר לנו הפסילים והתמונות ההן המבלבלות ומשבשות דעת בני האדם, ונתן לנו תורה ומצות, לטהר את לבנו מטומאת ע"ז ולעורר אותנו תמיד ע"י מעשים ופעולות מיוחדות על פנות האמונה האמתית ויסודותיה, וצוה לנו לעשות אותות וסימני הזכירה על זה בבשרנו ובבתינו ובכל דבר הנראה והנרגש לנו, למען לא יסורו הדברים הנשגבים ההם מנגד עינינו כל הימים, והם מצות מילה, ומצות מזוזה על פתחי בתינו ושערותינו, וצוה לעשות את התפלין על ראשנו ועל יד שמאלנו ומצות ציצת בבגדנו כדי שנזכרהו בכל עת שנסתכל בהם, מעתה הנראה שבמצות ציצת ענין הזכירה ע"פ האופן השני הנזכר, אשר היה נהוג אצל

קצת

אתם ולא־תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר־אתם זנים אחריהם׃ מ למען תזכרו ועשיתם את־כל־מצותי והייתם קדשים לאלהיכם׃ מא אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם׃ פ

קרח

טז א ויקח קרח בן־יצהר בן־קהת בן־לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן־פלת

בני

יתהון ולא תטעון בתר הרהור לבכון ובתר חיזו עיניכון די אתון טען בתריהון׃ מ בדיל דתדכרון ותעבדון ית כל פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון׃ מא אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי אלהכון׃

טז א ואתפליג קרח בר יצהר בר קהת בר לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בר פלת

ניכט אבער אייערם הערצען אונד אייערן אויגען נאכוואנדעלט, דיא אייך אויף אבוועגע פערפיהרען. (מ) איהר ווערדעט דאדורך מיינער געבאטע איינגעדענק זיין, זיא האלטען, אונד אייערם גאטטע הייליג זיין. (מא) איך בין דער עוויגע, אייער גאטט, דער איך אייך אויז מצרים געפיהרט האבע, אייער גאטט צו זיין; איך, דער עוויגע, אייער גאטט!

טז (א) איינסט עמפערטע זיך קרח, זאהן יצהר, זאהן קהת, זאהן לוי, זאממט דתן אונד אבירם, זעהנע אליאב, אונד און, זאהן פלת, פאן דען נאכקאממען

בני

רש״י

אלות. ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות: מא אני ה׳. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן לפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה׳ אלהיכם. עוד למה נאמר שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם (יחזקאל כ׳). דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע״א לומר שהמחלל את השבת כעובד ע״א שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא (נחמי׳ ט׳) ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנא׳ ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים. על ארבע כנפות. ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמרו במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד ח׳ ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

טז א ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד

אחד

באור

קלת הקדמונים, והוא ע״פ הלבע והמון, וע״פ חשבון הקשרים והחוטים *] י״נו״ל הברייתא במנחות (דף מ״ג ע״ב) תניא הי׳ ר׳ מאיר אומר מה נשתנה תכלת (שיחדו הקב״ה למצוה זו) מפני שהתכלת דומה לים (שנעשה בו נסים לישראל) וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד (ומכח התכלת מזכיר היושב על הכסא ועוד נאה לישראל שיהיה כסאו עליהם) שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר (דהיינו רקיע) (שמות כ״ד י׳), וכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזקאל א׳ כ״ו), (ובכסא כתיב ספיר אלמא רקיע כבמחזה כסא ותכלת לים וים לרקיע אבן קאזיכן) עכל״ה עם פי׳ רש״י, הרי בארו ז״ל שהסימן הוא הגוון והמראה. והנה רש״י ז״ל פי׳ וזכרתם את כל מצות ה׳ שמנין גימטריא של ציצית שש מאות, ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג עכ״ל, הנה כתב בפי׳ שהסימן הוא מנין החוטין והקשרים, ועל הדרך הזה כל הרמזים שזכרו קדמונינו במעשה הציצית אמת ונכון, כי כל חוט וכל קשר וכל שזירה ממנו יורה על ענין נכבד ומרומם בפנות הדת והתורה, והכלל שהיתה הכוונה האלהית לשמרנו מטעות העמים וליחד את לבנו בכל דרכי הזכירה והתעוררות המחשבה לעבודתו ויראתו, כמ״ש: ולא תתורו, ענינו ההליכה לכל רוח מפה ומפה עם החקירה והחפוש על כל דבר נחמד ומגונה: אחרי לבבכם, הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העברות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה העבירה, לכן הוסיף אונקלוס בבאור כונת הכתוב הזה בתר הרהור לבכון ובתר חזו עיניכון: זנים אחריהם, כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (מ) למען תזכרו, וכבר אמר וזכרתם וגו׳, אבל שעורו כאן, למען שכשתזכרו ועשיתם את כל מצותי (ומצות את כל מצותי פעול אל פועל הזכירה והעשיה) תהיו קדושים לאלהיכם: (מא) אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי וגו׳, לתכלית זה הוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, וכמו שפירש״י על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו גזרותי: אני ה׳ אלהיכם, לכן גם עתה אני מצוה אתכם את המצוה הזאת, ורש״י פי׳ אני ה׳, נאמן לשלם שכר, אלהיכם נאמן לפרע:

טז (א) ויקח קרח, לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה, וזהו שת״א ואתפליג, וכן מה יקחך לבך (איוב ט״ו י״ב), לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. (רש״י), ורמב״ן פי׳ וז״ל כי הגות הוא בלשון שיתופש לשון לקיחה בכל עצה ומחשבה שהיא תחלת

מעשה

בְּנֵי רְאוּבֵן׃ ב וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם׃ ג וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃ ד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו׃ ה וַיְדַבֵּר

אל

תרגום אשכנזי

נאכקאממען ראזבן. (ב) זיא טראטען אויף פאר משה נעבסט צווייא הונדערט אונד פונפציג מעננערן אויז דען קינדערן ישראלס, פירסטען דער געמיינע, גלידער דער ראטהספערזאממלונג, מעננער פאן אנזעהען. (ג) פערזאממעלטען זיך ווידער משה אונד אהרן; אונד שפראכען צו איהנען: «איהר מאסעט אייך צו פיל אן! דיא גאנצע געמיינע בעשטעהט אויז לויטער היילינגען, דען דער עוויגע איזט אונטער איהנען; ווארום ערהעבט איהר אייך איבער דיא פערזאממלונג דעס עוויגען?» (ד) אלז משה דיזעס הערטע, פיל ער אויף זיין אנגעזיכט, (ה) שפראך

צו

אונקלוס

בְּנֵי רְאוּבֵן׃ ב וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגוּבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דְּשׁוּם׃ ג וְאִתְכְּנַשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַיְיָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַיְיָ׃ ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי׃ ה וּמַלֵּיל עִם

באור

מעשה, כמו ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת (ש"ב י"ח י"ח), והוא לשון התעוררות אל המעשה ההוא, וכן אמרו במדרש לא לקח כלום, שא לבו כעלו, ושעור הכתוב ויקם קרח ודתן ואבירם ויקמו, ובא פעל ויקח בלשון יחיד לפי שהוא קדם לפועל, ולא יצטרך לשמור המספר, אבל ויקמו שהוא אחריו בא בלשון רבים, ואין צורך לדברי ראב"ע שכתב שתחסר מלת אנשים: בני ראובן, דתן ואבירם ואון בן פלת כלם היו בני ראובן, ואף שלא נמצא מבני ראובן כ"א במואל ודתן ואבירם בני אליאב בן פלוא, אולי און בן פלת מבני חצרון וכרמי היו: (ב) ואנשים מבני ישראל, שעורו עם אנשים מבני ישראל שהתאספו עמו היו למספר חמשים ומאתים: קראי מועד, האנשים הנקראים בכל עת התקבץ העדה: (ג) ויקהלו על משה ועל אהרן, לפי דעת רוב המפרשים והיותר נכון ע"פ הפשט נראה שנתקנא קרח בגדולת אהרן, ובעבור זה קנא גם במעלת הלוים אשר החליפם משה תחת הבכורים אף שהיה הוא לוי, ואולי היה מהנקהלים עמו בכורים ומשכם אליו בתחבולותיו לקנא גם בעבורם, ומהם אשר נקהלו עמו בעבור טענת להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, כי בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה, כי גם בדבר עגל שהיה החטא גדול ומפורסם, היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה, והנה היו אוהבים אותו כנפשם ושומעים אליו, ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אתו, ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשיו של משה, אבל בבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים, וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר וגם ימותו, אז היה נפש כל העם מרה והיה אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו, ע"כ, והנה היו אלה הנקהלים בעבור קנאת מעלת הלוים תחת הבכורים, ובעבור קדושת אהרן על כלם, ואשר לא היו משבט לוי ולא היו גם בכורים נקהלו בעבור הגזרה שיתמו במדבר, ועל הדרך הזה יובנו המקראות על סדר: רב לכם, חלק רב תפשתם לכם: כלם קדשים, למה תתנשאו על העדה הלא כלם שמעו תורת ה' ומצותיו בהר סיני: ד ויפל על פניו, משה לבדו נפל והתפלל לה' וגם נאמר לו מה שיאמר לקרח: (ה) אל קרח ואל כל עדתו,

עקר

רש"י

אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה. והו שתרגם אונקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך (איוב ט"ו) לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים (הושע י"ד): בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר בקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתייחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (דברי הימים א' ו'): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגומר עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השנייה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו. מה עשה עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: ג רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כולם קדושים. כולם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: ד ויפול על פניו. מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה במתאוננים ויתפלל משה במרגלים ויאמר משה ושמעו מורים במחלוקתו של קרח נתרשלו

ידיו

אֶל־קֹ֨רַח וְאֶֽל־כׇּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהֹוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ וְאֶת־הַקָּד֖וֹשׁ וְהִקְרִ֣יב אֵלָ֑יו וְאֵ֛ת אֲשֶׁ֥ר יִבְחַר־בּ֖וֹ יַקְרִ֥יב אֵלָֽיו׃ ו זֹ֖את עֲשׂ֑וּ קְחוּ־לָכֶ֣ם מַחְתּ֔וֹת קֹ֖רַח וְכׇל־עֲדָתֽוֹ׃ ז וּתְנ֣וּ בָהֵ֣ן ׀ אֵ֡שׁ וְשִׂימוּ֩ עֲלֵיהֶ֨ן ׀ קְטֹ֜רֶת לִפְנֵ֤י יְהֹוָה֙ מָחָ֔ר וְהָיָ֗ה הָאִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַ֥ר יְהֹוָ֖ה ה֣וּא הַקָּד֑וֹשׁ רַב־לָכֶ֖ם בְּנֵ֥י

עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵיהּ וְיָת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵב לִקְדָמוֹהִי וְיָת דִּי יִתְרְעֵי בֵיהּ יְקָרֵיב לְשִׁמּוּשֵׁיהּ: ו דָּא עֲבִידוּ סַבוּ לְכוֹן מַחְתְּיָן קֹרַח וְכָל כְּנִשְׁתֵּיהּ: ז וְהָבוּ בְהוֹן אִישָׁתָא וְשַׁווּ עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ מְחַר וִיהֵי גַּבְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ הוּא קַדִּישׁ סַגִּי לְכוֹן בְּנֵי

צו קרח אונד צו זיינעם גאנצען אנהאנגע, וויא פאלגט: « מארגען ווירד דער עוויגע בעקאננט מאכען, ווער איהם אנגעהערט, אונד ווער הייליג זאָ זייא, דאס ער איהן פאר זיך קאממען לאסבע; ווען ער ערוועהלט, דען ווירד ער פאר זיך קאממען לאססען. (ו) טהוט דיזעס! קרח אונד זיינע לייטע, נעהמט רויכפפאננען! (ז) טהוט פייער היניין, אונד לעגט מארגען, פאר דעם עוויגען, רויכווערק דארויף; ווען דער עוויגע אלסדען ערוועהלען ווירד, דער זייא געהייליגט. איהר מאסט אייך צו פיל אן, איהר זעהנע

רש"י

ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: ה בקר ויודע וגו'. עתה עת שכרות היא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לדחותם שמא יחזרו בהם: בוקר ויודע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו תנחומ' והתרגו' מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושי'. ומדרשו בקר אמר להם משה גבולות חלק הקדוש ברוך הוא בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו' (דברי הימים א' כ"ג): ו זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם (ס"א ואין כולם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם מאתים וחמשים איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם. והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכולכם אובדים: מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: ז רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וי"ד (כך נ"ל והנה נפל טעות בכל החומשים לפי הרגיל העולם שהיו כ"ד משמרות והמעיין בד"ה יראה שכתוב שם י"ד משמרות יצא מהימן הבא מן קרח ודבר תימה הוא שעדיין לא הרגיש אחד מן הלומדים תורת ה' בדבר. לכן כתבתי שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר שכאן נפל טעות ברש"י וכבר סקלתי המסלה בביאור דברים בע"ה. כ"ד המגיה) משמרות עומדות לבני בניו כולם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן (דברי הימים א' כ"ה) אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר ה' הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם

באור

עקר דבורו לקרח כי היה ראש לכל הנקהלים ונכלל כל שבטו שבט לוי, ואח"ז לכל עדתו שהיו משאר שבטים, והחל משה להשיבם על טענותיהם: את אשר לו, זאת היתה תשובה על טענת הבכורים. ואמר שיודיע השם אם הבכורים לו יהיה, כמ"ש כי לי כל בכור (לעיל ג' י"ג), או שהחליפם בלוים, כמ"ש והיו לי הלוים, (שם י"ב): ואת הקדוש, הם הכהנים המקודשים, כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד"ה א' כ"ג י"ג), וזאת היא תשובה על מעלת אהרן. (מדברי הרמב"ן), וכן כונת פירש"י את אשר לו, לעבודת לויה, ואת הקדוש, לכהונה, והקריב אליו, והקריב אתם אליו, והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה. (עכ"ל) כונתו שאין מלות והקריב יקריב שהקדוש או הנבחר יקריב על המזבח, כי אם שהשם יקרבו לפניו לעבודתו, והוסיף מלת אותם, לפי שפעל והקריב מוסב על אשר לו לעבודת לוים ועל הקדוש לכהונה: וטעם אמרו שנית את אשר יבחר בו וגו' כמ"ש הרמב"ן ז"ל, שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מאז שישע אל מנחתו ואל מנחתם לא ישעה, ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר, לומר שיהיה להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם, ע"כ: (ז) ושימו, כמו בנין הפעול מנע"ו, ובא בחסרון ה"א הבנין, כמו בינו בוערים (תהלים צ"ד ח'), לינו פה הלילה (לקמן כ"ב ח'): ז רב לכם בני לוי, כבר הגדיל אלהים אתכם להבדלכם במעלה רבה על כל העדה ואין לכם

בני לוי: ח ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי: ט המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם: י ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה: יא לכן אתה וכל עדתך הנעדים על יהוה ואהרן מה הוא כי תלונו עליו: יב וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: יג המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר: יד אף לא אל ארץ

זבת

אונקלוס

בני לוי: ח ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי: ט הזעיר לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון לקדמוהי למפלח ית פולחן משכנא דיי ולמיקם קדם כנישתא לשמשותהון: י וקריב יתך וית כל אחך בני לוי עמך ובען אתון בען אף כהונתא רבתא: יא בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי: יב ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: יג הזעיר ארי אסיקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא: יד ברם לא

לארעא

תרגום אשכנזי

זעהנע לוי! » (ח) משה זאגטע צו קרח: « הערט, איהר קינדער לוי! (ט) איזט דיזעס אייך צו וועניג, דאס דער גאטט ישראל'ס אייך האט פאן דער געמיינע אויזגעזאנדערט, אונד פאר זיך קאממען לאססען, דען דיהנסט בייא דער וואהנונג דעס עוויגען צו פערוועהען, אונד פאר דיא געמיינע צו טרעטען, אום זיא צו בעדיענען? (י) דיך אונד — אללע דיינע ברידער, דא זעהנע לוי, האט ער בערופען, פאר איהן צו קאממען; אונד איהר שטרעבט נון אויך נאך דעם פריסטערטהומע? (יא) נים דיך אין אכט! דוא אונד דיין גאנצער אנהאנג, דיא איהר אייך ווידער דען עוויגען עמפערט; דען וואז איזט אהרן, דאס איהר אייך איבער איהן בעשווערען זאללטעט? » (יב) משה שיקטע היין, אונד ליס דתן אונד אבירם, דיא זעהנע אליאב, רופען; זיא שפראכען אבער: « וויר קאממען ניכט הינויף. (יג) איזט עז ניכט גענוג, דאס דוא אונז אויז איינעם לאנדע, וואו מילך אונד האניג פליסט, הינויז געפיהרט האסט, אונז אין דער וויסטע אומצובריגען, דאס דוא נאך גאר דיר איבער אונז העררשאפט אנמאסען וויללסט? (יד) דוא האסט אונז דאך וואהל ניכט אין איין לאנד געבראכט

וואו

רש"י

לחלוק על הקב"ה: ח ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבט עמו ויאבדו אדבר גם אל כולם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: ט ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: י ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: יא לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: יב וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: יד ותתן לנו. הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלומר לא הביאותנו

באור

לכם לנקם עוד גדולה, ונכתוב הסמוך הוא מנאר דבריו: (ח) שמעו נא בני לוי, למעלה דבר עם כל הנקהלים בכלל, ועתה ידבר רק עם שבט לוי אשר היו מתקנאים בכהונת אהרן: (ט) המעט מכם, הדבר מועט הוא בעיניכם: את עבדת המשכן, להורידו ולהקימו ולשאת את הדברים המקודשים, מה שלא הותר לשאר השבטים: לפני העדה, לשרתם, להיות שלוחי ישראל בהביאם את קרבניהם: (י) ויקרב אתך, הוא היה התחלתו, וטעמו וכאשר הקריב אותך ואת כל אחיך, אזרם לבקש גם כהונה, וכן פי' ראב"ע, וכן מתורגם בנ"א: (יא) לכן, אינו כטעם על כן, כמו שפי' הראב"ע, כי הוי' המאמר חסר הנשוא, והוסיף הראב"ע מלת קשרתם, על כן קשרתם, וי"א כי ה"א הנועדים נוסף, ודעת המתרגם האשכנזי שהוא כמו שפירש"י לכן כל הורג קין (בראשית ד' ט"ו), שהוא לשון התראה ואזהרה מבלי להודיע מה יהי' ענשו, הטעם דיך!: (יב) לקרא לדתן ולאבירם, אחר שדבר עם שבט לוי רצה לדבר גם עם בני ראובן לשמוע מה בפיה' גם הם ועל מה הם מריבים אחרי שאינ' משבט לוי, והם גלו את אזנו בתשובתם שטענתם על התקלות שבאו עליהם על ידו ועל הגזרה שיתמו במדבר, כאשר הזכרתי למעלה: לא נעלה, לשון עליה נופל על הליכה לעבודת השם או אל מקום הנבחר, וכן הליכה אל השופטים, כמו ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה ז'), ויעלו אליה בני ישראל למשפט (שופטים ד' ה'). (רשב"ם וראב"ע): (יג) המעט כי העליתנו, הדבר קל הוא בעיניך להעלות אותנו מארץ טובה כזאת: כי תשתרר עלינו גם השתרר, שעורו כי גם השתרר תשתרר עלינו, כמו וברכתם גם אותי (שמות י"ב ל"ב), ענינו גם תברכו אותי, ור"ל לא די שהרעות לנו בדבר הזה, אלא שאתה חפץ גם למלוך עלינו: השתרר, מקור בנין פָּעֵל מגזרת הכפולים ע"מ התברך, והעתיד תִּשְׂתָּרֵר: (יד) ותתן לנו, מלת לא מושכת עצמה

לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין וכרמין העיני גובריא האינון תשלח לעורא לא נסק: טו ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי לא תקבל ברעוא קרבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית ית חד מנהון: טז ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי את ואינון ואהרן מחר: יז וסבו גבר מחתיתיה ותתנון עליהון קטורת בוסמין ותקרבון קדם יי גבר מחתיתיה מאתן וחמשין מחתין ואת ואהרן גבר מחתיתיה: יח ונסיבו גבר

מחתיתיה

זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן־לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה: טו ויחר למשה מאד ויאמר אל־יהוה אל־תפן אל־מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את־אחד מהם: טז ויאמר משה אל־קרח אתה וכל־עדתך היו לפני יהוה אתה והם ואהרן מחר: יז וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת והקרבתם לפני יהוה איש מחתתו חמשים ומאתים מחתת ואתה ואהרן איש מחתתו: יח ויקחו איש מחתתו

ויתנו

וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט, אונר אונז אקקער אונד וויינבערג צום בעזיצצע געגעבען? וויללסט דוא דיזען לייטען דיא אויגען אויזשטעכן? וויר קאָממען ניכט הינויף. » (טו) דא ערגרימטע משה זעהר, אונר שפראַך צו דעם עוויגען: ויהע איהרע אָפּפֿערגאבען ניכט גנעדיג אַן! ניכט איינעם פֿאָן איהנען האבע איך זיינען עזעל גענאָממען, ניכט איינען פֿאָן איהנען האבע איך בעלייריגט. » (טז) משה שפראַך צו קרח: דוא אונד — דיינע לייטע שטעללט איך פֿאָר דען עוויגען, דוא אונר זיא אונד אהרן, מאָרגען. (יז) נעהמט יעדער זיינע רויכפֿאננע, לעגט רויכווערקדרויף, אונד ברינגט יעדער זיינע פֿאננע פֿאָר דען עוויגען, צוויא הונדערט אונד פֿינפֿציג פֿאננען, דוא אונד אהרן אויך יעדער זיינע פֿאננע. » (יח) זיא נאַהמען יעדער זיינע פֿאננע, לעגטען פֿייער היניין,

טהאַטען

רש"י

הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם אמרת לנו אעלה אתכם ממעוני מצרים אל ארץ טובה וגומר. משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגומר. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו: טו ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד: אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם. והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון. הניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי. שחית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור. טז והם. ועדתך: יז והקרבתם איש מחתתו. החמשים

באור

עצמה ואחרת עמה, ושעור ולא הביאתנו אל ארץ טובה ולא נתת לנו וגו', ור"ל כי אם הביאתנו אל ארץ טובה ראוי להיות לנו נחלת שדה וכרם, אז היינו סובלים שתתנהג בשררה עלינו, אבל עתה הניעותנו ממקום טוב ולא הביאתנו אל מקום אחר כמוהו, ואיך תוכל לבקש שררה: העיני האנשים ההם תנקר, האם תוכל לנקר עיני האנשים ההם שלא יוכלו לראות, הלא זאת שעשית לנו דבר נראה לעינים הוא: לא נעלה, כלל ופרט וחוזר וכלל, תחלה אמרו לא נעלה, ואח"ז פרט הטעם, וחוזר וכלל לפיכך לא נעלה. (רשב"ם): העיני, הה"א לתימה, ומשפטה בח"פ, ולפני אות גרונית בפת"ח לבד, כמו האוכל בשר אבירים (תהלים נ' י"ג): (טו) אל תפן אל מנחתם, ז"ל הרמב"ן, איננו נכון בעיני שיהי' על הקטורת (כמו שפירש"י) כי דתן ואבירם לא היו בתוך המועדים להקטיר קטורת, אבל פשוטו כי בעבור שהיה אלה רוצים בכהונה להקריב קרבן, אמר משה אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל התפלה שיתפללו אליך, כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב, וגם אמר אונקלוס קרבנהון, איזה דבר שיקריבו לפניך, ע"כ: תפן, עתיד בבנין הקל מגזרת נל"ה, הראוי תפנה, ובחסרון ה"א השרש כאמר ויבן, ויקן, ולפעמים אית"ן בנר"י, ותכל כל עבודת (שמות ל"ט ל"ב), ונפן ונעל (דברים ג' א'): לא חמור אחד מהם, לא חמור של אחד מהם נטלתי. (רש"י), ונכון הוא כי כונת המאמר שלא ימצא גם אחד מישראל שיוכל לענות במשה איזה שמץ עולה נמצא בו, ע"ד שאמר שמואל לכל העם, הנני ענו בי וגו' את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי (ש"א י"ב ג'), וכן ת"א חמרא דחד מנהון, וכן מתורגם בל"א, ודלא כרמב"ן ורשב"ם שפירשו שמלת אחד היא תואר על חמור ובאורו אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם, מה שלא היה כונת המאמר, כי, עקר דבריו היו: להצטדק מעול וחמס בכלל, יהיה קטן או גדול, גם היה ראוי להיות מלת אחד בטעם מפסיק, כזה לא | חמור אחד || מהם נשאתי ||| והוכחת הרשב"ם, שהיה לו לכתוב אחד כלו פת"ח, איננה מכרעת כל כך, (עיין בדקדוק מלת אחד בפ' תולדות בפסוק כמעט שכב אחד העם וגו'): ולא הרעתי את אחד מהם, בשום רעה, וכיון בזה על מה שאמרו כי תשתרר עלינו, אמר במה אני משתרר עליהם, כי מעולם לא לקחתי מהם חמור לעשות צרכי כי זה משפט המלוכה, כמ"ש ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (ש"א ח' ט"ז), ולא הרעתי את אחד מהם לגזור בהרכבתי כאשר יאות למלך. (מדברי הרמב"ן): (טו) ויאמר משה אל

וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה

אונקלוס

מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ כ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ כא אִתְפְּרָשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ כב וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהָא רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יֶחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא׃ כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כד מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלַּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בַּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְּעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גּוּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין

תרגום אשכנזי

טהאטען רייכערווערק דרויף, אונד שטעללטען זיך פאר דען איינגאנג דעם שטיפטסצעלטעס, וויא אויך משה אונד אהרן. (יט) קרח בראכטע דיא גאנצע געמיינע ווידער זיא צוזאממען, פאר דען איינגאנג דעם שטיפטסצעלטעס, דארויף ערשין דיא הערליכקייט דעם עוויגען דער גאנצען געמיינע.

(כ) אונד דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (כא) «טרעננעט איך פאן דיזער געמיינע; דאס איך זיא אויגענבליקליך פערטילגע.» (כב) זיא פיעלען אויף איהר אנגעזיכט, אונד שפראכען: «גאטט! דער דוא איין גאטט ביסט אללער גייסטער, אללעס פליישעס! ווען איינער זינדיגט, וואללטעסט דוא איבער דיא גאנצע געמיינע צירנען?» (כג) וואראויף דער עוויגע שפראך צו משה:

(כד) «זאגע צור געמיינע: ענטפערנט אייך רינגס אומהער פאן דער וואהנונג קרח, דתן אונד אבירם!»

(כה) משה שטונד אויף, אונד גינג צו דתן אונד אבירם, אונד דיא עלטעסטען ישראל'ס פאלגטען איהם נאך.

(כו) ער רעדעטע דיא געמיינע אן, אונד שפראך: «וויכט דאך פאן דען געצעלטען דיזער פרעפעלהאפטען מענשען

באור

קרח, כבר אמר לו כן, ושעור הכתוב, וכאשר אמר משה לקרח היו לפני ה' וגו', כן עשו ולקחו איש מחתתו: (יט) ויקהל עליהם, על משה ואהרן: את כל העדה, גם שאר השבטים נתפתו בדבריו, וכן פירש"י: וירא כבוד ה', עמוד הענן: (כא) כרגע, כשיעור רגע: (כב) אלהי הרוחת, יודע לבות בני האדם ומכיר מי הוא אשר חטא לו: האיש אחד יחטא, האיש אחד הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. (רש"י), כוונתו במה שהוסיף מלת הוא, שהה"א במלת האיש איננה לתימה, כי נקוד ה"א התימה בשו"א ופת"ח ולפני אות גרונית בפת"ח לבד, כאשר הזכרתי למעלה, אבל היא ה"א הידיעה שנקוד שלה בפת"ח ודגש אחריה, ולפני אות גרונית ישתנה לקמ"ץ לתשלום הדגש, ושעורו וכי בשביל איש אחד אשר חטא תקצוף על כל העדה, והתימה מובן מעניינו אף בלא ה"א התימה: (כד) העלו מסביב למשכן קרח וגו', הכוון שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים אצל אהלי דתן ואבירם. (מדברי ראב"ע), וכוונתו שקרח עצמו לא נבלע עמהם רק האהל וכל אשר בו, כמו שנפרש: (כה) וילך אל דתן ואבירם, אולי יחזרו בתשובה ולא יענשו. (רשב"ם), וגם תיב"ע הוסיף לבאר ואזל לאוכחא לדתן וגו', ויתכן שהלך אליהם לצוות על שכניו שיסורו מעל אהלו, כאשר יבאר בכתוב הסמוך: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם,

רש"י

החומשים ומאתים איש שבכם: יט ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותן כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד. איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: כב אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשכועס נפרע מכולם אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף: אמר הקב"ה יפה אמרת אני יודע ואודיע מי חטא ומי לא חטא: כד העלו וגומר. כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח: כה ויקם משה. כסבור שישאו לו פנים

שלא

האלה ואל־תגעו בכל־אשר להם פן־תספו בכל־חטאתם: כז ויעלו מעל משכן־קרח דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפם: כח ויאמר משה בזאת תדעון כי־יהוה שלחני לעשות את כל־המעשים האלה כי־לא מלבי: כט אם־כמות כל־האדם ימתון אלה ופקדת כל־האדם יפקד עליהם לא יהוה שלחני: ל ואם־בריאה יברא יהוה ופצתה האדמה את־פיה ובלעה אתם ואת־כל־אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את־יהוה: לא ויהי ככלתו לדבר את כל־הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם: לב ותפתח הארץ את־פיה

ותבלע

אונקלוס

האלין ולא תקרבון בכל די להון דלמא תלקון בכל חוביהון: כז ואסתלקו מעלוי משכנא דקרח דתן ואבירם מסחור סחור ודתן ואבירם נפקו קימין בתרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון: כח ואמר משה בדא תדעון ארי יי שלחני למעבד ית כל עובדיא האלין ארי לא מרעותי: כט אם כמותא דכל אנשא ימותון אלין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני: ל ואם בריא יברי יי ופתחת ארעא ית פומה ותבלע יתהון וית כל די להון ויחתון כד חיין לשאול ותדעון ארי ארגיזו גבריא האלין קדם יי: לא והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא האלין ואתבזעת ארעא די תחותיהון: לב ופתחת ארעא ית פומה

ובלעת

תרגום אשכנזי

מענשען, אונד ריהרט ניכטס פאן דעם איהריגען אן, איהר קעננטעט, דורך דיא גרעבע איהרער זינרען, מיטאומקאממען. » (כז) זיא ענטפערנטען זיך רינגס אומהער פאן דער וואהנונג קרח, דתן אונד אבירם, דתן אונד אבירם אבער טראטען פאר דען איינגאנג איהרער צעלטען נעבסט איהרען וייבערן, גראסען אונד קליינען קינדערן. (כח) משה שפראך: « דאראן זאללט איהר ערקעננען, דאס מיך דער עוויגע געזאנדט האט, אללע דיזע האנדלונגען צו פערריכטען, אונד דאס איך זיא ניכט אויז אייגענעם הערצענסטריבע געטהאן האבע: (כט) ווען דיזע לייטע הירוויא אנדערע מענשען שטערבען, אונד דאז פערהענגניס אללער מענשען איבער זיא פערהענגט איזט: זא האט מיך דער עוויגע ניכט געזאנדט;

(ל) ווען אבער דער עוויגע עטוואז נייעס הערפאר ברינגט, דאס נעמליך דיא ערדע זיך אויפטהוט, אונד זיא, זאממט אללעם איהריגען, פערשלינגט, דאס זיא לעבענדיג אין דיא גרופט זינקען: זא ווערדעט איהר ערקעננען, דאס דיזע לייטע דען עוויגען ערצירנט האבען. » (לא) ער האטטע דיזע ווארטע קוים אויזגערעדעט, זא צעררים דער ערדבאדען אונטער איהנען. (לב) דיא ערדע עפפנעטע זיך, אונד פערשלאנג

רש"י

פנים, ולא עשו: כז יצאו נצבים. בקומה זקופה להרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית (שמואל א' י"ז): ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: כח לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה והלוים נשיא הקהתי: כט לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: ל ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם הקב"ה ואני מפי הגבורה.

באור

שלא תבאו להציל את ממונם וכל אשר להם: בכל חטאתם, בעבור חטאתם: (כח) את כל המעשים, אין טעם כל המעשים להחליף הבכורים בלוים וכהנת אהרן אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל, וזה טעם לא ה' שלחני להוציאם מארץ מצרים, כי תחלת ביאת הכניא תקרא שליחות, כענין את מי אשלח ומי ילך לנו וכן רבים. (מדברי רמב"ן): (ל) ואם בריאה יברא, כבר הזכר בבאור בראשית, שהכתה הראשונה של המלה הזאת על הוצאה מן האפס אל היש, וכן מתורגם בל"א, וכן כתב הרמב"ן ז' כי אין אצלנו מלה תורה על זה זולתי המלה הזאת, ומה שכתב הראב"ע וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה, איננו כלום כי ענין בקיעת הארץ איננו מחודש, אבל שתפתח ותסגור מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו זה הדבר נתחדש ביום ההוא, כי הבקיעה שנמצאה פעמים רבים תשאר פתוחה, גם ימלא הבקע מים ע"כ, ובלעדי זאת וכי אין זו בריאה חדשה, שתשמע הארץ בקול אדם לפצות את פיה, כאשר יצוה ובמקום שיצוה, ותבלע חיים את הקמים עליו: ופצתה, ופתחה: וידעתם כי נאצו, אז תדעו שכל המעשים האלה ע"פ ה' עשיתי ולא מלבי, והאנשים האלה נאצו את ה' ולא אותי: (לב) ואת כל האדם, עבדים ושפחות שהיו לקרח, כי איננו רומז

על

ותבלע אתם ואת־בתיהם ואת כל־ האדם אשר לקרח ואת כל־הרכוש׃ לג ויררו הם וכל־אשר להם חיים שאלה ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל׃ לד וכל־ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן־תבלענו הארץ׃ לה ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת׃ ס

יז א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ ב אמר אל־אלעזר בן־אהרן הכהן וירם את־המחתת מבין השרפה ואת־האש זרה־הלאה כי קדשו׃ ג את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח

אונקלוס

ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די לקרח וית כל קנינא׃ לג ונחתו אנון וכל די להון כד חיין לשאול וחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא׃ לד וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דלמא תבלעננא ארעא׃ לה ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטרת בוסמיא׃

יז א ומליל יי עם משה למימר׃ ב אימר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפריש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחיק להלא ארי אתקדשא׃ ג ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתיהון ויעבדון יתהון רדידין טסין חופאה למדבחא

תרגום אשכנזי

פערשלאנג זיא זאממט איה־רען פאמיליען, אללע לייטע, דיא קרח אנגעהערטען, אונד אללעסגוט׃ (לג) זיא זאנקען נעמליך, זאממט אל־לעם איהריגען, לעבענדיג אין דיא גרופט; דיא ערדע בעדעקטע זיא, אונד זיא פערשוואונדען אויז דער פער־זאממלונג׃ (לד) גאנץ ישראל, דיא אום זיא הער וואדען, פלאהען ביי איה־רעם געשרייא, דען זיא דאכ־טען: « דיא ערדע קעננטע אונז מיט פערשלינגען׃ » (לה) אונד איין פייער פוהר אויז פאן דעם עוויגען, אונד פערצעהרטע דיא צווייא הונ־דערט אונד פונפציג מאן, דיא דאז רויכווערק דארגעבראכט האטטען׃

יז (א) דער עוויגע רעדע־טע מיט משה, אונד שפראך: (ב) « זאגע דעם אלעזר, זאהן דעם פריס־טערס אהרן, דאס ער דיא פפאנגען אויז דעם בראנדע האלע, אונד דאז פייער הע־ריוז ווערפע; דען זיא זינד איינמאהל געהייליגט, (ג) נעמליך דיא פפאנגען דיזער זינדער, דיא אן איהרעם אונטערגאנגע זעלבסט שולד זינד; מאן זאלל זיא צו בלע־כען שלאגען, אונד דען אלטאר דאמיט בעלעגען, דען

באור

על זרעו דכתיב ובני קרח לא מתו כי הי' צדיקים וטובים, ולא הי' לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף. (רמב"ן)׃ (לג) וירדו, יתכן שהמאמר הזה הוא ביאור על הכתוב שלמעלה שאמר ותבלע אתם, ומבאר איך היתה ענין הבליעה, שירדו חיים שאולה ואח"ז כסתה עליהם הארץ׃ (לד) נסו לקולם, בעבור קולם׃ (לה) את החמשים ומאתים איש, ה"א החמשים מוסבת עצמו ואחרת עמה, (ראב"ע), ורבה כמו כתוב החמשים והמאתי' איש, ויתכן שנחסר ה"א הידיעה בתיבת מאתים, בעבור היות המספר מורכב ממאות ועשרות, ואין להפריד ביניהם, (עיין נפ' נשא), והנה נמצא כענין הזה דעות שונות. כי י"א שקרח מהנבלעים הי' והעד ותבלע אותם ואת קרח (להלן כ"ו') וי"א כי נשרף הי' והעד ואת קרח במות העדה באכול האש (שם), לכן אמרו חז"ל שנשרף ונבלע, וכתב הראב"ע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקו' דתן ואבירם, וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטורת, ופי' הפסוק ואת קרח אינו דבוק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה, ע"כ. הנה עם שדבריו כראים דברי אמת לפי פשט המקרא שקרח בתוך מקריבי הקטורת היה, כי לא הוזכר בבליעתם רק דתן ואביר' והרכוש אשר לקרח, גם המשורר במל' בתו אמר תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהלים ק"ו י"ז), אך מה שאמר שמלת ואת קרח דבוקה עם במות העדה אינו לפי כונת מניח הטעמים, כי הטפחא תחת ואת קרח מפסיק יותר מן התביר שבמלות ותבלע אותם, ועוד שהיה הפעול ואת קרח קשה הפעול, ונפלאתי על הרב ז"ל שכיוון הכתוב ההוא לעד על דברי האומרים שקרח מן הנשרפים, ואולי יתכן פי' ואת קרח ואת אשר לקרח ר"ל אנשי ביתו ורכושו׃

יז (ב) זרה הלאה. ציווי במקום עתיד, כי הדבור היה אל משה שיצוה לאלעזר לעשות כן, וכן אמר וירם בל"ע, וכן ת"א ירחיק להלא וכן מתורגם בל"א׃ כי קדשו, כי אחר שהקריבום לשם על פי משה, הנם קדושים, וראה שתהיינה בא"ל מועד לעולם. (הרמב"ן והראב"ע)׃ (ג) את מחתות החטאים, על שאמר במאמר הקודם וירם את המחתות, הולך ומבאר שהן מחתות החטאים האלה וגו'׃ ועשו אתם, העושים; רקעי פחים, פירש"י טסין מרודדין טינביש בלע"ז (והוא

רש"י

הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ משעת ששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' הפה לכאן׃ לד נסו לקולם. בשביל הקול היוצא על בליעתן׃

יז ב ואת האש. שבתוך המחתות׃ זרה הלאה. לארץ מעל המחתות׃ כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת׃ ג החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה׃ רקועי. רדודין׃ פחים. טסין מרודדין טינב"ש בלע"ז (והוא עטאל"ר בלשון אשכנז דעהנטען אויז)׃ צפוי למזבח. למזבח הנחשת׃ ויהיו לאות

למזבח כי־הקריבם לפני־יהוה ויקדשו
ויהיו לאות לבני ישראל: ד ויקח
אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר
הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח:
ה זכרון לבני ישראל למען אשר לא־
יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן
הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא־
יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה
ביד־משה לו: פ
ו וילנו כל־עדת בני־ישראל ממחרת
על־משה ועל־אהרן לאמר אתם
המתם את־עם יהוה: ז ויהי בהקהל
העדה על־משה ועל־אהרן ויפנו אל־
אהל מועד והנה כסהו הענן וירא
כבוד יהוה: ח ויבא משה ואהרן אל־
פני

(מ״ש)

אונקלוס

למדבחא ארי קריבונון
קדם יי ואתקדשא ויהוין
לאת לבני ישראל: ד ונסיב
אלעזר כהנא ית מחתית
נחשא די קריבו יקידיא
ורדידונון חופאה
למדבחא: ה דכרנא
לבני ישראל בדיל דלא
יקרב גבר חלוני די לא
מזרעא דאהרן הוא
לאסקא קטורת בוסמין
קדם יי ולא יהי כקרח
וככנשתיה כמא דמליל
יי בידא דמשה ליה:
ו ואתרעמו כל כנשתא
דבני ישראל מיומא
דבתרוהי על משה ועל
אהרן למימר אתון
גרמתון דמית עמא דיי:
ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא
חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ח ועל משה ואהרן
לקדם

תרגום אשכנזי

דען זיא האבען זיא דעם עווי־
גען דארגעבראכט, אונד
אלזא זינד זיא היילִיג; זיא
זאללען דען קינדערן ישראל׳ס
צום דענקצייכען דיהנען׳ «
(ד) דער פריסטער אלעזר
נאהם דיא — פפאנגען, וועל־
כע דיא פערברעננטען דאר־
געבראכט האטטען, אונד
שלוג זיא צו בלעכען, דען
אלטאר צו בעלעגען׳ (ה) צום
דענקצייכען פיר דיא קינדער
ישראל׳ס, דאמיט קיין
געמיינער, דער ניכט פאן דען
נאכקאממען אהרן׳ס איזט
זיך נעהערן מעגע, דעם עווי־
גען צו עהרען דויכווערק צו
ברינגען, אונד עז איהם ניכט
וויא קרח אונד זיינען אנהענ־
גערן ערגעהע, וויא איהם דער
עוויגע דורך משה האט זא־
גען לאססען׳ (ו) דעם
מארגענס דרויף מורטע דיא
גאנצע געמיינע דער קינדער
ישראל׳ס איבער משה
אונד אהרן, אונד שפרא־
כען: «איהר האבט דעם עווי־
גען פאלק געטעדטעט׳ »
(ז) אלז זיא איבער משה
אונד אהרן צוזאממען לי־
פען, וואנדטען זיא זיך צום
שטיפטסצעלטע, אונד זיהע!
דיא וואלקע האטטע עז בע־
דעקט, אונד דיא הערלִיכ־
קייט דעם עוויגען ערשין.
(ח) משה אונד אהרן
טראטען פאר

רש״י

לאות. לזכרון שיאמרו לא היו אלא כהנים שנחלקו על הכהונה ונשרפו: ד וירקעום. אילטינדרי״ש בלע״ז (והוא עטאנד״ר בל״א אויזדעהנען): ה ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהי׳ כקרח: כאשר דבר ה׳ ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגומר וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר ויוציאה

באור

(והוא טענוע״ג ובל״א דיככי), וכן ת״א, וכן כתב רד״ק שהטעם נקראים פחים שהם פרושים כמו הפח: ויהיו לאות, לזכרון לדורות: (ד) וירקעום, רש״י כתב אילטנדרי״ש בלע״ז בל״א דערהנטען אויז: צפוי, שעורו להיות צפוי למזבח: (ה) ולא יהיה כקרח, שלא יענש כקרח ועדתו: כאשר דבר ה׳ ביד משה לו, פירש״י כמו עליו על אהרן דבר עם משה שיהיה הוא ובניו כהנים, לפיכך לא יקרב איש זר וגו׳, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על, ומדרשו על קרח ע״כ, עיין מה שכתב המתרגם מענין לי לו ולהם הסמוכים אצל דבור בבאור בראשית (כ״ד ז׳), לחזק כללו של רש״י ז״ל, ואולם אלא לו אינו נראה שיהיה שב על אהרן, לפי שעדין לא הוזכר בענין הזה דבר ה׳ שתהיה הכהונה לאהרן ולבניו. והרשב״ם פי׳ שהיאמר הזה דבוק עם הפסוק שלמעלה, ויקח אלעזר הכהן את מחתות וגו׳ כאשר דבר ה׳ ביד משה לו (על אלעזר), כי כן צוה השם למשה אמור אל אלעזר וירם את המחתות וגו׳, וכ״כ הרמב״ן ז״ל, ולא השגיח עליהם מכיח הטעמים, שחבר מאמר כאשר דבר וגו׳ עם מאמר ולא יהיה וגו׳, ונראה לדעתי שעל קרח נאמר, ואף שהוא רחוק בעיני הראב״ע: (ו) ממחרת. ממחרת היום שנשרפו החמשים ומאתים איש: אתם המתם, ת״א אתון גרמתון דמית עמא דה׳, שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים ונחלפו הבכורים בהם והראי׳ על זה ממה שאמר אח״כ דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והי׳ האיש אשר אבחר בו וגו׳, כי הם חשבו שמשה ואהרן גרמו השריפה, או שהי׳ העונש בקטרת שהיתה אש זרה אשר לא צוה, שהשם לא אמר למשה שיקריבו הקטרת הזאת, וגם משה לא אמר להם בשם ה׳, וחשבו שמעצמו נתן העצה הזאת אשר מתו בה רבים מישראל, ואהרן לא מת כי קטרתו היתה קטרת הבקר, ולכן התלוננו עליהם על העצה הזאת, שהיה להם לתת אות או מופת אחר, במיתה או בזולתו׳ (מדברי הרמב״ן והראב״ע): המתם, עבר בבנין הפעיל מנע״ו, ודגש התי״ו לתשלום תי״ו השרש, כי הראוי המתתם, או המיתותם:
(ז) על משה, כל קהלה שאחריה אלא על היא למריבה: (ח) ויבא משה וגו׳, לפי שראו כבוד ה׳ נראה בענן
באו

פני אהל מועד: ס ט וידבר יהוה אל־משה לאמר: י הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על־פניהם: יא ויאמר משה אל־אהרן קח את־המחתה ותן־עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל־העדה וכפר עליהם כי־יצא הקצף מלפני יהוה החל הנגף: יב ויקח אהרן כאשר ׀ דבר משה וירץ אל־תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את־הקטרת ויכפר על־העם: יג ויעמד בין־המתים ובין החיים ותעצר המגפה: יד ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על־דבר־קרח: טו וישב אהרן אל־

משה

לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי עם משה למימר: י אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעא ונפלו על אפיהון: יא ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעלוי מדבחא ושו קטורת בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי שרי מותנא: יב ונסיב אהרן כמא דמליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא: יג וקם בין מתיא ובין חייא ואתכליאת מותנא: יד והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלוגתא דקרח: טו ותב אהרן

למשה

פאר דאז שטיפטסגעצעלט, (ט) אונד דער עוויגע שפראך צו משה, ווייא פאלגט: (י) «ערהעבט אייך אויז דיזער געמיינע, איך וויל זיא אויגענבליקליך פערטילגען; » ווארויף זיא אויף איהר אנגעזיכט פילען. (יא) משה שפראך אבער צו אהרן: «נים דיא פפאננע, טהוע פייער פאם אלטאר היניין, לעגע רויכווערק דרויף, ברינגע עז אײלענדס צור געמיינע, אונד פערזעהנע זיא; דען דער צארן דעס עוויגען איזט שאן אויזגעבראכען, דיא זייכע איזט אנגעגאנגען. » (יב) אהרן נאהם וואז איהם משה געזאגט האטטע, ליף אין דיא פערזאממלונג, אונד זיהע! דאז שטערבען וואר ווירקליך אונטער דען לייטען אנגעגאנגען; ער לעגטע דאס רויכווערק אויף, אונד פערזעהנטע דאז פאלק. (יג) נון שטאנד ער צווישען דען טאדטען אונד דען לעבענדיגען, אונד דאז שטערבען האטטע אויפגעהערט. (יד) דיא אנצאהל דער אין דיזער זייכע געשטארבענען איזט פירצעהן טויזענד אונד זיבען הונדערט, אהנע דיא בייא דער בעגעבענהייט מיט קרח אומגעקאממען זינד. (טו) נאכדעם דאז שטערבען אויפגעהערט האטטע, קעהרטע אהרן צו

משה

באור

באו אל פני אהל מועד: (י) הרמו, ז"ל הרמב"ן לא הבינותי טעם הכתוב הזה וחברו למעלה הבדלו, כי יש כאלהים להמית רבים סביב צדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר הי' בבכורי מצרים, וכן הי' בכל המגפות שלשה ושנים נטלית אחת השנים מתים והאמצעי נמלט, ונראה שהקצף יבא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאת והם מכות כוללות ראויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה נס שנוי בנמלטים, או שאמר הקב"ה כן לכבוד הצדיקים שכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם, והכונה בזה ובכיוצא בהם להודיע שהם צריכין בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזרז לעשות כן מיד, ע"כ: הרמו, בווי בנין נפעל מהכפולים, וכ"ד הר"א לתשלום דגש הרי"ש לסימן הבנין: ויפלו על פניהם, בתפלה: (יא) ושים קטרת, ולא אמר הקטרת והמשכיל יבין. (רשב"ע), ופירשו המפרשים שרמז בזה שלא היה הקטרת הכתובה בתורה, אבל היה קטרת לעצור המגפה, ולא ידעתי לפי"ז מה היה כונתו בפסוק ושימו עליהן קטרת שהקריבו ר"ן איש עם אהרן, וכן מצאנו כמה פעמים המלה הזאת בלא ה"א הידיעה, זולתי אם הוזכרה כבר באותו הענין; לכן נראה שאין זאת כונת הכתוב, אבל היה הקטרת שהקריבו תמיד, וכמו שפי' הרשב"ם ז"ל להודיע שהקטרת הממיתה כשזרים כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים לדעת שהם ראויים לעבודה, ופי' ושים קטרת, ושים עליה קטרת ר"ל על האש שעל המחתה: והולך מהרה, חסר הפעול, והוא מוסב על המחתה עם האש והקטורת: והולך, בווי בנין הפעיל מנחי פ"ו, ע"מ הושב את אחיך מן ישב: (יב) ויתן את הקטרת, אל מקום הראוי: (יג) וישב אהרן אל משה, דבק עם הפרשה הבאה, ונאמרו וכאשר שב אהרן אל משה

אחרי

רש"י

ויצאה והנה מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיהו בצרעת (דברי הימים ב' כ"ו): יא וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטרת עוצר המגפה כדאיתא במסכת שבת: יג ויעמוד בין המתים וגומר. אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו המלאך הנח לי לעשות שליחותי אמר לו משה צוני לעכב על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה. דבר אחר למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא

והחטא

מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ

טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ יח וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם׃ יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃ כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה

פרח

לְמֹשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלִי׃ טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יז מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲשַׂר חוּטְרִין גְּבַר יָת שְׁמֵיהּ תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרֵיהּ׃ יח וְיָת שְׁמָא דְּאַהֲרֹן תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרָא דְּלֵוִי אֲרֵי חוּטְרָא חַד לְרֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן׃ יט וְתַצְנְעִינוּן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם סַהֲדוּתָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן׃ כ וִיהֵי גַּבְרָא דִּי אִתְרְעֵי בֵּיהּ חוּטְרֵיהּ יִנְעֵי וַאֲנִיחַ מִן קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלֵיכוֹן׃ כא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַבוּ לֵיהּ כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן חוּטְרָא לְרַבָּא חַד חוּטְרָא לְרַבָּא חַד לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲשַׂר חוּטְרִין וְחוּטְרָא דְּאַהֲרֹן בְּגוֹ חוּטְרֵיהוֹן׃ כב וְאַצְנַע מֹשֶׁה יָת חוּטְרַיָּא קֳדָם יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא׃ כג וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וְעַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא וְהָא

נעא

משה פאר דען איינגאנג דעס שטיפטסצעלטעס צוריק. (טז) אונד דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (יז) «רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, דאס דיר יעדער פאמיליע שטאם איינען שטאב ברינגע, נעמליך אללע פירסטען איהרער פאמיליענשטעממע, אלזא צוואממען צוועלף שטעבע, אונד שרייבע יעדעס נאמען אויף זיינען שטאב. (יח) אויף דען שטאב לוי שרייבע אהרן'ס נאמען, דען דיא פאמיליען דעסועלבען האבען איינען אבערהויפט, אונד בעקאממען נור איינען שטאב. (יט) אונד לעגע זיא אין דאז שטיפטסצעלט, פאר דאז געשטיפטעטע צייגניס, אללוואו איך בעשטיממט, מיך אייך זעהען צו לאססען. (כ) וועלכען מאן איך ערוועהלען ווערדע, דעססען שטאב זאלל בליהען; דאדורך וויל איך ענדליך דיא בעשוועררען דער קינדער ישראל'ס שטיללען, דיא זיא איירנטוועגען געגען מיך פיהרען.» (כא) משה רעדעטע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד אללע פירסטען איהרער שטאממפאמיליען בראכטען איהם, יעדער שטאממפירסט איינען שטאב, צוזאממען צוועלף שטעבע, אונד אהרן'ס שטאב וואר אונטער איהרען שטעבען. (כב) משה לעגטע אללע שטעבע פאר דען עוויגען, אין דעם צעלטע דעס צייגניססעס, נידער. (כג) דעס אנדערן מארגענס, אלז משה אין דאז געצעלט דעס צייגניססעס קאם, זיהע! דא האטטע

רש"י

והחטא הוא המוית: יח כי מטה אחד. אע"פ שחלקתים לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: כ והשכותי. כמו וישוכו המים. ותמת המלך שככה. (במגלת אסתר): כא בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: כג ויוצא פרח

באור

אחרי אשר נעצרה המגפה או דבר השם אל משה: (יז) מטה לבית אב, ומבאר שלא יקחו מטה ממי שיהיה רק מאת כל נשיאהם: (יח) ואת שם אהרן, עשה את אהרן נשיא לשבט לוי, והוצרך לפרש כי מטה אחד וגו', לומר אע"פ שחלקתים לשתי משפחות, כהונה לבד ולויה לבד, מ"מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם. (הרמב"ן), וכן פי' ראב"ע: (כ) והשכתי, אשתיק מעלי: מלינם עליכם, שיעור הכתוב כך הוא, והשכתי מעלי את תלונות בני ישראל אשר הם מלינם (אלי) עליכם, ר"ל בשבילכם. וכן תרגם המתרגם אשכנזי והשכתי מפעלי הכפל, והנה הכ"ף על חסרון כ"ף עי"ן הפעל: (כא) בתוך מטותם, שעורו שהיה מטה אהרן בכלל מספר שנים עשר, כי ממטה יוסף לא לקחו רק מטה אחד: (כג) מטה אהרן לבית לוי, מטה אהרן שהונח לבית לוי: ויצא פרח, וכבר אמר והנה פרח, אלא שהולך ומבאר שבתחלה כשהוציאו

פֶּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ * פ

כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ

כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃ כח כָּל

הקרב

נְעָא חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וְאַפֵּיק לַבְלְבִין וְאָנֵיץ נֵץ וְכַפִּית שִׁגְדִין׃ כד וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת כָּל חוּטְרַיָּא מִן קֳדָם יְיָ לְוָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ׃ כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲתֵיב יָת חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לִקְדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן׃ כו וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ כז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנַּנָא קְטָלַת חַרְבָּא הָא מִנַּנָא בְּלַעַת אַרְעָא וְהָא מִנַּנָא מִיתוּ בְמוֹתָנָא׃ כח כָּל

דקרב

האטטע דער שטאב אהרן'ס, דער דעם הויזע לוי צוגעהערטע, געבליהט, ער בראכטע נעמליך איינע קנאספע הערפאר, דיזע בראך אין איינע בלומע אויף, אונד רייפטע צו מאנדעלן. (כד) משה טרוג אללע שטעבע פאן דעם ארטע, וואו דער עוויגע ערשיינט, הערויז צו דען קינדערן ישראל'ס; דיזע בעזאהען זיא, אונד יעדער נאהם זיינען שטאב. (כה) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: «לעגע דען שטאב אהרן'ס ווידער פאר דאז צייגניס הין, דאס ער דיזען אונגעהארזאמען קינדערן צום צייכען אויפבעהאלטען ווערדע, דאמיט איהר געמורמע ווידער מיך איין ענדע נעהמע, אונד זיא ניכט אומקאממען.» (כו) משה טהאט דיזעס; וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען, אלזא טהאט ער. (כז) דיא קינדער ישראל'ס שפראכען צו משה, וויא פאלגט: «זיהע! וויר פערדערבען, וויר קאממען אום, וויר אללע קאממען אום. (כח) ווער זיך דער

וואהנונג

באור

כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר, ואח"כ ויצץ ציץ לעיני כל ישראל עד שגמלו השקדים. (הרשב"ם): ויגמל, לשון בכור הפרי, [*ח"ה, נראה ששרש גמל הונח בלשון על היות דבר נראה וניכר בפני עצמו, מבלתי היותו טפל לזולתו. נאמר על עשות הטוב או הרע, אם היה המעשה ההוא בכוונה מיוחדת וניכרת מאת העושה, להטיב או להרע, לא במקרה בעלמא. ונאמר על התינוק הנעזב שדי אמו, שהוא עתה ניכר כברי' בפני עצמו, וכן על הפרי אם נראה לעינים שאינו עוד חלק מן העץ, כי אם דבר חשוב לבדו, וזהו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח ה') *]: (כד) ויראו ויקחו, שראו כל אחד את מטהו שלא הוחלף כי שמו כתוב עליו ואז ויקחו איש מטהו: (כה) השב, אחר שהוציאו להראות האות הזה לכל ישראל, צוהו להשיבו באהל העדות: לאות לבני מרי, לאות לדורות הבאים אם ירצה למרוד: ותכל תלונתם, פירש"י כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה, כמו תלונתם מורמורי"ש בלע"ז בל"א געמורמע, ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם, תלונתם תלונה אחת, תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפי' הם תלונות הרבה ע"כ, וכוונת הרב לפרש מדוע בא הפעל בלשון יחיד והשם בלשון רבים, ואומר שהכוונה כמו בלע"ז מורמורי"ש ובל"א געמורמע, שהוא שם הפעל המתמיד ועושה פעולות הרבה, ועל כלם יחד יספר בלשון יחיד, וא"כ לפי פי' הרב ז"ל ותכל עומד, לנקבה נסתרת, וכן ת"א, ואולם אחרי שהשרש הזה בבנין פעל הוא תמיד יוצא, יתכן שמלת ותכל פה נוכח לזכר, ובאורו שהשם אמר למשה כשתשיב את מטה אהרן למשמרת אז תכלה אתה את תלונות ב"י מעלי, וכן פי' הרשב"ם, ור"ע ספורנו פי' ואת המשמרת תכלה את תלונתם שלא יוסיפו עוד להתלונן, עכ"ל: (כז) הן גוענו אבדנו, ת"א ביאר כוונת כפל הלשון וז"ל, הא מיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא, ע"כ, נראה לפי שלשון גויעה נופל על מיתה מהירת שאינה באריכות חולי, לכן ביאר על מיתת הקרב כמ"ש ויעפילו לעלות וגו' וירד העמלקי וגו' (לעיל י"ד מ"ה), ומה שאמר אבדנו הכונה על בליעת דתן ואבירם שנאמר בהם ויאבדו מתוך הקהל, אך מה שאמר על כלנו אבדנו והא מיננא מיתו במותנא שיראה שכונתו על מיתת מוציאי דבה, אינו מתישב על לשון כלנו, ותיב"ע פירש הא אנחנא חשיבין כאלו אבדנו כלנא, והיותר נראה שהכלל לחזק התלונה, כדרך כל שופכי שיח, וכן מתורגם בל"א: (כח) כל הקרב הקרב, כפל הלשון כמו שפירש"י ז"ל, אין אנו יכולין להיות זהירין בכך, כולנו רשאי' ליכנס לחצר אהל מועד, וכמעט יקרב אחד ממנו יותר מחביריו

מבלי

רש"י

פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמול שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח) ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו והצרעת זרחה במצחו (דברי הימים ב' כ"ו) תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: כה ותכל תלונותם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד ל' נקבה כמו תלונתם מורמור"יש בלע"ז (בל"א געמורמע) ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפי' הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן לכהן ולא ילונו עוד על הכהונה: כח כל הקרב

הקרב

הַקָּרֵב׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת
הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס יח א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ
אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה
וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹן כְּהֻנַּתְכֶם׃
ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ
הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה
וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ
מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־
כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־
יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ
וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל
עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃
ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת
משמרת

אונקלוס

דְּקָרֵב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַּיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סַיְפִין לִמְמָת׃
יח א וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי כְּהוּנַתְכוֹן׃ ב וְאַף יָת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי שִׁבְטָא דַּאֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשׁוּנָךְ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ ג וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִנּוּן אַף אַתּוּן׃ ד וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִילוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן׃ ה וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיָת
מטרת

תרגום אשכנזי

וואהנונג דעס עוויגען אים געדרינגסטען נאהט, דער שטירבט, זאללען וויר דען פעלליג פערגעהען? »
יח (א) אבער דער עוויגע שפראך צו אהרן: דוא, דיינע זעהנע אונד דיינע גאנצע פאמיליע מיט דיר, איהר זאללט דיא שולד דעס הייליגטהומס איבער אייך נעהמען; דוא אונד דיינע זעהנע נעמליך, איהר זאללט דיא שולד דעס פריסטעראמטעס איבערנעהמען. (ב) דיינע ברידער אבער פאם שטאממע לוי, דיא מיט דיר פאן איינעם פאטעראבשטאממען, זאללסט דוא צו דיר נעהמען, דאס זיא בייא דיר בלייבען אונד דיר דיהנען, אינדעם דוא נעבסט דיינען זעהנען פאר דעם געצעלטע דעס צייגניססעס ביסט. (ג) זיא זאללען דיינען דיהנסט אבווארטען אונד דען דיהנסט דעם גאנצען צעלטעס, אבער דעם הייליגען געראטהע אונד דעם אלטארע זאללען זיא זיך ניכט נאהען, דיזעס ווירדע איהנען זאוואהל אלז אייך דען טאד צוציהען, (ד) זאנדערן זאללען בייא דיר זיין, דאז שטיפטסצעלט בעוואכען אונד אללע ארבייט דאבייא פערריכטען, דאמיט קיין געמיינער זיך אייך נעהערע. (ה) איהר אבער האבט דאז הייליגטהום אונד דען
אלטאר

רש"י

הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחברו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה:
יח א ויאמר ה' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי דברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו את כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: ב וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו אליכם להזהיר (הם) גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין: ד וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: ה ולא יהיה
עוד

באור

מבלי שום על לב ויכנס אל האהל, ימות: האם תמנו לגוע, האם נגוע עד תומנו לבלתי היות לנו אחרית: תמנו, מגזרת תמם והראוי תַּמְנוּ ע"מ בַּזֹּנוּ לנו (דברים ג' ז'), ונפל הדגש:
יח (א) תשאו את עון המקדש, עון ביאת זרים אל המקדש שהיה מבית לפרוכת מוטל עליך ועל כל בית אביך שהם הלוים: את עון כהנתכם, אתם תשמרו ותזהירו את הלוים, שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך וגו' וישרתוך, הלוים יהיו לך לעזר במשמרתך: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת, ז"ל ר"ע ספורנו בפירוש הכתובים האלה לפי פשוט', והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל, והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקדשי המשכן: אך אל כלי הקדש וגו', שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח, החיצון שהוא מזבח העולה אע"פ שהוא חוץ לקדשים: (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד, לפנים מן הקלעים והוא כל החצר: (ה) ושמרתם את משמרת הקדש, ואתם הכהנים תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקדשי', ע"כ, ונכונתו שהוא על דרך כלל ואחריו מעשה, כי בתחלה אמר ע"ד כלל אתה ובניך ובית אביך תשאו וגו' וגם את אחיך וגו' וישרתוך, ואח"ז מפר' ע"ד פרט את משמר' הכהנים
ושירות

מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ

ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם

אשר

אונקלוס

מַטְרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רוּגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנָא הָא קָרֵבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מַתְּנָן יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ז וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תִּטְּרוּן יָת כְּהוּנַּתְכוֹן לְכָל פִּתְגָּם מַדְבְּחָא וּלְמִגָּיו לְפָרוּכְתָּא וְתִפְלְחוּן פּוּלְחַן מַתְּנָא אֶתֵּין יָת כְּהוּנַּתְכוֹן וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל׃ ח וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן וַאֲנָא הָא יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת אַפְרָשׁוּתִי לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן לִרְבוּ וְלִבְנָךְ לִקְיָם עָלָם׃ ט דֵּין יְהֵי לָךְ מִקּוּדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא כָּל קֻרְבָּנְהוֹן לְכָל מִנְחָתְהוֹן וּלְכָל חַטְּוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמֵיהוֹן

די

תרגום אשכנזי

אַלטאַר צו בעוואַכען, דאַ-
מיט פערנער קיין צאָרן אויז-
ברעכע איבער דיא קינדער
ישראל'ס· (ו) איך, דער
איך מיר אייערע ברידער,
דיא לוים, אויז דען קינדערן
ישראל'ס גענאָממען, איך
איבערגעבע וויא אייך, אלז
איין געשענק, צום דיהנסטע
דעם עוויגען, דיא ארבייט
ביים שטיפטסצעלטע צו פער-
ריכטען· (ז) דוא אונד דיינע
זעהנע — — אבער, איהר
זאָללט דאז פריסטעראַמט
פערוועהען, אין אַללען גע-
שעפטען דעם אַלטאַרעס
אונד אינגערהאַלב דעס פאָר-
האַנגעס, דיא איהר צו פער-
ריכטען האבט; דאז פריסטער-
טהום געבע איך אייך, אלז
איין געשענק, צום אַמטע,
אונד דער געמיינע, דער
הינצו טריטט, זאָלל דעם
טאָדעס זיין· (ח) פערנער
שפראַך דער עוויגע צו אהרן:
איך איבערגעבע דיר אויך
דיא אויפזיכט איבער מיינע
העבעאָפפער; אללע היי-
ליגטהימער דער קינדער
ישראל'ס זינד דיר אונד
דיינען זעהנען איבערגעבען,
אונד איהר בעקאָממט דאַ-
פאָן צו אַללען צייטען אייערן
אַנטהייל, אלז הערדשאַפט-
ליכע געפעללע· (ט) דיזעס זאָללסט דוא פאָן דעם אַללער-
הייליגסטען, דאז דעם פייער בעשטיממט איזט, האבען;
אַללע איהרע גאבען, מעהלאָפפער, זינדענאָפפער אונד
שולדאָפפער

רש"י

עוד קצף. כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף: ו לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט תלמוד לומר לה' כמו שמפורש למעלה· לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: ז עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: ח ואני הנה נתתי לך· בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי· שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה· לגדולה: ט מן האש. לאחר הקטרת האשים: כל קרבנם· כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאתם ואשמם· כמשמעו: אשר ישיבו לי· זה גזל

הגר

באור

ושירות הלוים באיזה אופן תהיה, אבל לפי תרגום האשכנזי יהיה המאמר ואתה ובניך אתך דבק עם וישרתוך, ובאורו וישרתוך כשאתה ובניך לפני אהל העדות: (ו) ואני הנה לקחתי, שעורו ואני הוא אשר לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל ועתה הנני נותנם לכם: לכם מתנה נתנים לה', לכם יהיו נתונים לעבודת ה', וכן פירש"י יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה', כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין, ע"כ, וכן מתורגם בל"א: (ז) עבדת מתנה. במתנה נתתיה לכם· (רש"י), וז"ל הרמב"ן, והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואיננה עבודת שעבוד, אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת, ע"כ: והזר, לעבודת כהנים, ואפי' לוי יקרא זר לאותו דבר: (ח) את משמרת תרומתי, כבר פירשנו שכל התיבות על איזה דבר המוטל תחת השגחת האדם קרוי משמרת: לכל קדשי בני ישראל, למ"ד הכללי, כמו שבארנו בכמה מקומות שענינו איבערהויפט בל"א: לך נתתים למשחה, לגדולה· וכן ת"א לרבו, וענינו שתהי' הנתינה לך כמו שנותנים יום לשרים המשחים, וכן מתורגם בל"א: (ט) מקדש הקדשים מן האש, הקדשים המוכנים להעלותם על האש, והוא כלל לכל הקרבנות, ואח"ז הזכירם דרך פרט לכל מנחתם ולכל

חטאתם

אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃ י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃ יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃ יג בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃ טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו מִבֶּן

חדש

אונקלוס

דִּי יְתִיבוּן קֳדָמַי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּילָךְ הוּא וְלִבְנָךְ׃ י בְּקֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלִנֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵיהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ׃ יא וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוּל יָתֵיהּ׃ יב כֹּל טוּב מְשַׁח וְכָל טוּב חֲמַר וַעֲבוּר רֵאשִׁיתְהוֹן דִּי יִתְּנוּן קֳדָם יְיָ לָךְ יְהַבְתִּינוּן׃ יג בִּכּוּרֵי כָּל דִּי בְּאַרְעֲהוֹן דִּי יַיְתוּן קֳדָם יְיָ דִּי לָךְ יְהֵי כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכְלִנֵּיהּ׃ יד כָּל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל דִּילָךְ יְהֵי׃ טו כָּל פָּתַח וַלְדָּא לְכָל בִּשְׂרָא דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא יְהֵי לָךְ בְּרַם מִפְרַק תִּפְרוֹק יָת בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְיָת בּוּכְרָא דִּבְעִירָא מְסָאֲבָא תִּפְרוֹק׃ טז וּפוּרְקָנֵיהּ מִבַּר

ירחא

תרגום אשכנזי

שולדאפפער, דיא זיא מיר צוברינגען, זאללען, אלז איין אללערהייליגסטעס, דיר אונד דיינען זעהנען געהערען·

(י) אן דעם הייליגסטען ארטע זאללסט איהר עז פערצעהרען; יעדע מאנספערזאן קאן דאפאן עססען, עז זאלל אייך הייליג זיין·

(יא) דיזעס אבער זאלל פאן איהרען העבעאפפערן אונד פאן אללען וועגדעגאבען דער קינדער ישראל'ס דיין זיין, נעמליך דיר, נעבסט דיינען זעהנען אונד טעכטערן, צו עוויגען צייטען, אלז איירן אנטהייל, בעשטיממט בלייבען, אונד דאפאן יעדער אין דיינעם הויזע, דער ריין איזט, עססען דארף·

(יב) אללעס בעסטע אהל, אללען בעסטען מאסט אונד אללען קארן, נעמליך דיא ערסטען גאבען, וועלכע זיא דעם עוויגען ווידמען, זאללען דיר געשענקט זיין·

(יג) דיא ערסטען פריכטע איהרעס לאנדעס, דיא זיא דעם עוויגען ברינגען, זאללען דיין זיין; האז אין דיינעם הויזע ריין איזט, קאן דאפאן עססען· (יד) אללעס פערבאננטע אין ישראל זאלל דיין זיין· (טו) אללעס ערסטגעבארנע —— אן מענשען אונד פיה, דאז זיא דעם עוויגען ברינגען, זאלל דיר געהערען, יעדאך מוסט דוא איינע אויזלעזונג געשטאטטען, דיא ערסטגעבורט פאם מענשען אונד פאם אונריינען פיה מוסט דוא אויזלעזען לאססען· (טז) דיא אויזלעזונג געשיהט אלזא; ווען עז איינען מאנאט

רש"י

הגר: י בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: יא תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל הנזיר: לכל תנופות. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. ולא טמאים. דבר אחר כל טהור לרבות אשתו: יב ראשיתם. היא תרומה

באור

קטאתם וגו', וכל הלמדי"ן מפורשים כמו שזכרתי למעלה: (י) בקדש הקדשים תאכלנו, למד על קדשי הקדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה· (רש"י), ואין כוונתו שתאכל בקדש הקדשים שהוא לפנים מן הפרכת כמו שהבין הרמב"ן ותפש עליו ז"ל, ולא הבינותי זה כי בקדש הקדשים אין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כה"ג ביום הכפורים, אבל כונת רש"י לתקן הקושיא הזאת ואמר שאינן נאכלין אלא בעזרה שהוא בחצר אהל מועד וכדברי ת"ק דר"י ב"ב כדתניא בספרי בקדש הקדשים תאכלנו כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדש הקדשים שלא יהיו נאכלין אלא במקום קדוש ומקום קדוש הוא העזרה כדכתיב במקום קדוש תאכל ופירש אחריו בחצר אהל מועד, ויהיה לפ"ז פי' בקדש הקדשים בדרך אכילת קה"ק שהוא העזרה, ור"י ב"ב אמר שהבי"ת בקדש הקדשים תורה כמשמעה במקום קה"ק דהיינו בהיכל שהוא לפנים מן העזרה ונקרא קה"ק בערך אל העזרה ואימת בזמן שהקיפו הכותים את העזרה, אבל בשאר זמנים אינן נאכלין אלא בעזרה, וכבר התעורר הרא"ם בזה עי"ש: והרב"ע פי' בקדש הקדשי' תאכלנו אפי' בקדש הקדשי' שהוא אהל מועד, ונקרא קדש הקדשים כנגד אהל המשכן, והנה דעתו כדברי ר"י ב"ב אלא שהוא לא חלק בין בזמן שהקיפו וגו' או בשאר זמנים: (יא) תרומת מתנם, בתפרון תי"ו, כמו מתנתם, והשעור המורם מהשלמים ומהתודה ומאיל נזיר, וגם יתכן שהנפרד ממנה מתן ע"מ משא וממנו לכל משאם: לכל תנופת, שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור בביתך, ולא טמאים, ד"א כל לרבות אשתו· (רש"י): (יב) כל חלב יצהר, הנכבד והמיטב בשמן כי יהר שם על השמן לרוב זכותו: ראשיתם אשר יתנו, כמ"ש ראשית דגנך תירושך ויצהרך: (יג) בכורי כל אשר בארצם, שעורו בכורי כל הפירות אשר בארצם: יהיה, הראוי יהיו, כי הוא מוסב על בכורי: (טו) אך פדה תפדה, תקח פדיונו מיד ישראל הפודה אתו וכן ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טו) ופדויו, כנוי הנסתר מוסב

חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים

את

אונקלוס

יַרְחָא תִּפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף חַמְשָׁא סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין הוּא׃ יז בְּרַם בּוּכְרָא דְּתוֹרָא אוֹ בּוּכְרָא דְּאִמְּרָא אוֹ בּוּכְרָא דְּעִזָּא לָא תִפְרוֹק קוּדְשָׁא אִנּוּן יָת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן תַּסֵּיק קוּרְבָּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יח וּבִשְׂרְהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וּכְשָׁקָא דְיַמִּינָא דִּילָךְ יְהֵי׃ יט כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ יְהָבִית לָךְ וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלָם קְיָם מְלַח עָלָם הִיא קֳדָם יְיָ לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ׃ כ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֲהוֹן לָא תַחְסִין וְחוּלָק לָא יְהֵי לָךְ בֵּינֵיהוֹן מַתְּנָן דִּי יְהַבִית לָךְ אִנּוּן חוּלָקָךְ וְאַחְסַנְתָּךְ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִבְנֵי לֵוִי הָא יְהָבִית כָּל מַעַשְׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא חֲלַף פּוּלְחָנְהוֹן דִּי אִנּוּן פָּלְחִין

ית

תרגום אשכנזי

מאָנאט אלט איזט, זאָ איזט דער פרייז, אום וועלכען עז אויזגעלעזט ווירד, פינף שקל זילבער, נאָך דעם שקל דעם היילינגטהומס, דער צוואַנציג גרה העלט. (יז) הינגעגען דיא ערסט־געבורט איינעס אָכסען, איינעס לאַממעס אָדער איי־נער ציגען זאָללסט דוא ניכט אויזלעזען לאָססען, ——— ——, זאָנדערן איהר בלוט אויף דען אלטאַר שפרענגען, אונד איהר פעטט אין רויך אויפ־שטייגען לאַססען, אלז איין פייעראָפפער, צום אנגע־נעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (יח) דאָז פליישׁ דאַפאָן זאָלל דיר געהערען, זאָ וויא דיא וועבעברוסט אונד דיא רעכטע שולטער דיר געהערט. (יט) אללע היי־ליגע גאָבען, דיא דיא קינדער ישראל'ס דעם עוויגען ווידמען, געבע איך דיר, נעבסט דיינען זעהנען אונד טעכטערן, צו אייערם אנ־טהייל אויף עוויגע צייטען; דיזעס זייא איין עוויגער, אונפערוועזליכער בונד פאָר דעם עוויגען, פיר דיך אונד דיינען זאַאמען נעבען דיר. (כ) פערנער שפּראַך דער עוויגע צו אהרן: אין איהרעם לאַנדע זאָללסט דוא קיין ערבגוט בעזיצען, אונד קיינען טהייל אונטער איהנען האָבען; איך בין דיין טהייל אונד דיין ערבגוט אונטער דען קינדערן ישראל'ס. (כא) דען קינדערן לוי געבע איך אללע צעהנטען אין ישראל צו איהרעם ערבגוטע, פיר דען דיהנסט, דען זיא צו פערוואַלטען האָבען ביים

באור

ונוסב על האדם המוזכר בכתוב שלמעלה, ר"ל הפדוים של בכורי אדם מבן חודש תפדה, אבל פדיון בכור בהמה טמאה לא הוצרך להזכיר כי כבר נזכר בפ' בא, וכל פטר חמור תפדה בשה (שמות י"ג י"ג): (יח) כחזה התנופה וכשוק הימין, כחזה התנופה וכשוק הימין של שלמים שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד, אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד (זבחים דף נ"ז): לך יהיה, בא ר' עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת (כי כבר כתוב ובשרם יהיה לך), שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה (ספרי): (יט) כל תרומת הקדשים, אחר שהזכיר המתנות ע"ד פרט חזר וכלל אותם, וכן פירש"י מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלתה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם, כרית קיימת שלא תופר כמלח שאינו מסריח לעולם: (כ) בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך, כפל הענין בגלל אומות וכן אני חלקך ונחלתך: (כא) הנה נתתי, הנני נותן כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג): כל מעשר בישראל לנחלה,

להיות

רש"י

תרומות גדולה: יח כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינה נאכל אלא ליום ולילה: יט כל תרומות הקדשים. מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלתה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן בדבר בריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: כ וחלק לא יהי' לך

בתיכם

אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֹנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כד כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ

כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן

וכמלאה

אונקלוס

ית פולחן משכן זמנא: כב ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: כג ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זמנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כד ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כה ומליל יי עם משה למימר: כו ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מניה אפרשותא קדם יי מעשרא מן מעשרא: כז ותתחשיב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא

וכמלאתא

תרגום אשכנזי

ביים שטיפטסצעלטע. (כב) דאמיט דיא קינדער ישראל'ס זיך פערנער ניכט מעהר דעם שטיפטסצעלטע נעהערן, אונד דאדורך זינדע אויף זיך לאדען, דיא איהנען דען טאד צוציהט, (כג) זא זאללען יענע, אינדעם דער לוי דען דיענסט ביים שטיפטסצעלטע פעררריכטעט, דיא שולד דער קינדער ישראל'ס איבערנעהמען; דיזעס זייא פיר אייערע נאכקאממען איין עוויגעס געזעץ, אונטער דען קינדערן ישראל'ס אבער זאללען זיא קיין ערבגוט בעזיצצען. (כד) דען דען צעהנטען, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס דעם עוויגען, אלז איינע העבע, ווידמען, דיזען געבע איך דען לוים צום ערבגוטע, אונד איך זאגע איהנען דיזערהאלבען, דאס זיא אונטער דען קינדערן ישראל'ס קיין ערבגוט בעזיצצען זאללען. (כה) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (כו) מיט דען לוים זאללסט דוא שפרעכען, אונד איהנען זאגען: ווען איהר פאן דען קינדערן ישראל'ס דען צעהנטען נעהמט, דען איך אייך — — שטאטט אייערעס ערבגוטעס געגעבען: זא מיסט איהר דאפאן, צור העבע דעם עוויגען, דען צעהנטען פאן דעם צעהנטען אבזאנדערן. (כז) אייערע העבע ווירד נעמליך געאכטעט וויא קארן אויז דער שיינע אדער געטרענקע

רש"י

בתוכם. אף בביזה: כג והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: כד אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר: כז ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עלי' מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויצהר שניטלת מן היקבים: מלאה לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך (זכריה

באור

להיות להם במקום נחלה: (כב) ולא יקרבו עוד, שב על הפסוק שלמעלה ושעורו חלף עבודתם אשר הם עובדים את עבודת אהל מועד שלא יקריבו ב"י אל אהל מועד שיבואו ע"ז לשאת חטא משפט מות: (כג) ועבד הלוי הוא, בתיבת ועבד כבר כלל הודאת הגוף והמין, ואולי כפל מלת הוא לחזוק הענין כמו ושמרתם אתם (ויקרא י"ח כ"ו): ועבד הלוי, ל"י על השבט בכלל ולפי שגם שבט הוא שם כללי יתכן לדבר עליו גם ל"ר ולפיכך אמר אח"ז והם ישאו את עונם [*א"ה, ויתכן שכך הוא שעור והמשך הכתובים, ולבני לוי הנה נתתי וגו', (כב) למען לא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד, וע"י כך יחטאו וימותו, (כג) לכן צויתי שכל עוד שהלוי בעצמו יעבוד את עבודתו, ישאו בני לוי האחרי' את עון ישראל ויזהירו אותם מגשת אל הקודש, וכן מתורגם בל"א) וגם אונקלוס תרגם ויפלחון לואי אינון ל"ר, ושיעור הכתוב שהלוים יעבדו את עבודת אה"מ והם ישאו עונם של ישראל הנגשים כי עליהם להזהיר הזרים שלא יגשו אל אהל מועד: (כד) אשר ירימו לה' תרומה, הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר (רש"י): (כז) ונחשב לכם, כבר הוזכר פעמים רבות, אם יקדים פעל לפועל אז איננו שומר את המין ולא את המספר, לכן אמר ונחשב על מלת תרומתכם שהנפרד ממנה תרומה בה"א הנקבה: כדגן מן הגרן, שיהיה המעשר שאתם לוקחי' כחשב לכם כדגן מן הגרן שלכם וכמלאה מן היקב שלכם, על כן חייבים גם אתם לתת ממנו תרומת ה': וכמלאה כתב הרד"ק בשרש מלא, שהוא מענין השלמה ופי' מלאתך (שמות כ"ב כ"ח), כשתתמלא התבואה שלך ותתבשל

תן

וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ כח כֵּן תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לב וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃

אונקלוס

וּכְמַלְאֲתָא מִן מַעֲצַרְתָּא׃ כח כֵּן תַּפְרְשׁוּן אַף אַתּוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרָתֵיכוֹן דִּי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנוּן מִנֵּיהּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ כט מִכֹּל מַתְּנָתֵיכוֹן תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דַּייָ מִכָּל שׁוּפְרֵיהּ יָת מַקְדְּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ׃ ל וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיִתְחֲשֵׁב לְלֵיוָאֵי כַּעֲלָלַת אִדְּרָא וּכַעֲלָלַת מַעֲצַרְתָּא׃ לא וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלָף פֻּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ לב וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלְּלוּן וְלָא תְמוּתוּן׃

יט א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר

תרגום אשכנזי

געטרענקע אויז דער קעלטר׃ (כח) אלזא מיכט איהר אויך דיא העבע דעס עוויגען פאן אללען צעהנטען, דיא איהר פאן דען קינדערן ישראל'ס נעהמט אבזאנדערן, אונד זאלכע דעם פריסטער אהרן ברינגען׃ (כט) פאן אללעס, וואז אייך געגעבען ווירד, מיסט איהר דיא — העבע דעס עוויגען אבזאנדערן, פאן אללעם בעסטען, דען גע־היילגטען טהייל דאפאן׃ (ל) זאגע איהנען אבער אויך: ווען איהר דען בעסטען טהייל דאפאן אבגעזאנדערט האבט, זא איזט דאז איב־ריגע — ווי דאז איינ־קאממען אייערער שיינע אונד אייערער קעלטר אנצוזעהען׃ (לא) איהר דירפט עז עססען אן אללען ארטען, איהר אונד אייערע הויזלייטע, דען עז איזט אייער לאהן פיר אייערע דיהנסטע ביים שטיפטסצעלטע׃ (לב) ווען איהר דאז בעסטע דאפאן אבגעזאנדערט האבט, זא לאדעט איהר — קיינע זינדע אויף אייך, ענטווייהט אויך ניכט דיא הייליגטהימער דער קינדער ישראל'ס, אלז וואדורך איהר אייך דען טאד צוציהען קעננטעט׃

יט (א) דער עוויגע רע־דעטע מיט משה אונד אהרן, אונד

רש"י

(זכריה י"ד) הוא יום אוקינוס אפירה שאפר מלכו של עולם: כח כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: כט מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדול' מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: ל בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור תלמוד לומר ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: לא בכל מקום. אפי' בבית הקברות: לב ולא תשאו עליו חטא וגומר. הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו. הא אם תחללו תמותו:

יט ב זאת

באור

יין ממנה בכוריה, וכן היין נקרא מלאה וכמלאה מן היקב, כי אין הענבים נדרכים ביקב עד גמר בשולם ע"כ, ועיי"ש בבאור שמות (שם): (כט) מכל מתנתיכם וגו' מכל חלבו, את הטוב והנבחר שבמעשר אשר תקחו מישראל תתנו את תרומת ה' לאהרן הכהן, ואמר חלבו בכנוי היחיד ולא אמר חלביהן כאשר אמר מכל מתנותיכם ל"ר, כי הכנוי שב על פרטי המינים על הדגן או תירוש ויצהר, וכן אמר את מקדשו, ודעת המתרגם שהכנוי שב על תיב' כל שהוא יחיד: (ל) בהרימכם וגו' ונחשב ללוים, לכם הלוים: כתבואת גרן, אחר שהפרשתם ממנו תרומת מעשר יהיה הנשאר לכם כתבואת גרן שלכם ומותר לאכלו בכל מקום: (לב) ולא תשאו עליו חטא, כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא, ובתתכם את מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם את מקדשו. (הראב"ע):

יט (ב) זאת

לֵאמֹר׃ ב וְזֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה

לְמֵימַר׃ ב דָּא גְזֵירַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֵימַר מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ תּוֹרְתָא סוּמַקְתָּא שַׁלְמְתָא דִּי לֵית בַּהּ מוּמָא דִּי לָא סְלֵיק עֲלַהּ נִירָא׃ ג וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּק יָתַהּ לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ קֳדָמוֹהִי׃ ד וְיִסַּב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיַדֵּי לָקֳבֵל אַפֵּי מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין׃ ה וְיוֹקֵד יָת תּוֹרְתָא לְעֵינוֹהִי יָת מַשְׁכַּהּ וְיָת בִּסְרַהּ וְיָת דְּמַהּ עַל אוּכְלַהּ יוֹקֵיד׃ ו וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא דְאַרְזָא וְאֵזוֹבָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְיִרְמֵי לְגוֹ יְקֵידַת תּוֹרְתָא

אונד שפראך: (ב) דיזעס איזט איינע פערארדנונג דעס געזעצעס, דיא דער עוויגע בעפאהלט, נעמליך: זאגע דען קינדערן ישראלים, דאס זיא דיר איינע ראטהע קוה ברינגען, דיא קיינע פלעקקען, אויך קיינען לייבעספעהלער האט, אונד אויף וועלכע נאך קיין יאך געקאממען איזט. (ג) דיזע געבט דעם פריסטער אלעזר. מאן פיהרע זיא צום לאגער הינויז, אונד שלאכטע זיא אין זיינער געגענווארט. (ד) דער פריסטער אלעזר נעהמע מיט זיינעם פינגער עטוואז פאן איהרעם בלוטע, אונד שפרענגע עז געגען דיא פארדערזייטע דעס שטיפטס־צעלטעס, זיבען מאהל. (ה) מאן פערברעננע אלזדען דיא קוה פאר זיינען אויגען; איהר פעלל, פלייש, בלוט אונד מיסט זאלל מאן פערברעננען. (ו) דער פריסטער נעהמע צעדערנהאלץ, איזאפפען אונד איינען האכראטהען פארען, אונד ווערפע עז אויף דיא ברעננענדע קוה

רש"י

יט ב **זאת** חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדומה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: ג אלעזר. מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה: ד אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם

באור

יט (ב) זאת חקת התורה, בבאור פסוק עקב אשר שמע אברהם בקלי (בראשית כ"ו ה'), הבדיל המתרגם בין חקה ומצוה ותורה יע"ש, וסוף דבריו וז"ל ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות האלו בלי הבדל וכונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכוין אל ההבדל שזכרנו, והוא בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם, פעמים שיקשה להשיג ענין אחד ויקבלו מפאת ענין אחר שיש בו, עכ"ל. והנה גם בפרשה הזאת הוא מדבר בערך אל נותן התורה שאז אין הבדל ביניהם, לכן תמצא כאן כל השלש המלות האלה יחד על ענין אחד, שאמר זאת חקת התורה אשר צוה וגו', ואף על פי כן עקר השם הוא חקה, משמרת האדון על עבדו, והמושל על העם כמו שאחז"ל, גזירה היא מלפני, אין לך להרהר אחריה: אשר צוה ה', כטעם ואל משה אמר עלה אל ה', או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה'. (רמב"ן): והראשון נראה, שאלו היה המקרא מסורס, היה לו לומר קחו אלי, כמבואר למשכיל בהוראת מלת לאמר, אשר עוררנו עליה פעמים רבות: דבר, אף שדבר השם היה גם אל אהרן, לא היה הצווי לישראל רק ע"פ משה לבדו: ו קחו אליך, יקחו משלהם לתת לך, כמ"ש אבל ויקחו לי תרומה, ובעבור מלת אליך דרשו חז"ל במדבר רבה, לעולם היא נקראת על שמך, פרה שעשה משה במדבר. (רש"י), וז"ל הרמב"ן, וטעם אליך שיעשו כן במדבר לשעתם ואח"כ יצוה שתהיה לחקת עולם, וכן ויקחו אליך שמן זית וגו' ואח"כ חקת עולם לדורותם: תמימה, שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה. (רש"י), ומה שפי' שחורות לאו דוקא אלא כל שאינן אדומות קרי להו שחורות, וכן הוא בפרק שני במס' פרה היו בה שתי שערות שחורות או לבנות פסולה, וכן כיון המתרגם בל"א קיינע פלעקקע: אשר אין בה מום, שום מום מהמומין הפוסלין בקרבן, כמפורש בפרש' אמור (ויקרא כ"ב כ"ב): לא עלה עליה על, לא משכה בעול משא ועבודה: (ג) ונתתם, שב גם על אהרן שיהיה גם הוא במסירת העבודה לבנו: אל אלעזר, מצותה בסגן. (רש"י), וכונתו רק על הפרה הזאת בלבד, אבל בשאר הפרות שנעשו לדורות כשרות בו חז"ל: והוציא, אתה. המוציא, ויתכן כנוי לאיש מיוחד, ובל"א (מאן פיהרע זיא), או שב על אלעזר שיצוה להוציאה: ושחט, מי שיהיה ואפי' זר: לפניו, לפני אלעזר שיהיה רואה בשחיטת הזר: (ד) אל נכח פני אהל מועד, נכח הצד שהוא פני אהל מועד והוא צד מזרח, כי דרך הכתוב לומר על מזרח ומערב בלשון פנים ואחור: (ה) ושרף את הפרה לעיניו, איזה כהן שיהיה ישרפנה לעיני אלעזר: על פרשה, עם פרשה והוא הזבל שבקרבי הבהמה: (ו) ולקח הכהן, יתכן שהוא אלעזר שהוא הכהן הנודע. ויב"ע תרגם

הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ י וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי

יטהר

אונקלוס

תּוֹרְתָא׃ ז וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא׃ ח וּדְמוֹקֵד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ ט וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר דְּכֵי יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא וְיַצְנַע מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא׃ י וִיצַבַּע דְּכָנֵישׁ יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לִקְיָם עָלָם׃ יא דְּיִקְרַב בְּמִיתָא לְכָל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין׃ יב הוּא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

ידכי

תרגום אשכנזי

קוה׳ (ז) דרויף וואשע דער פריסטער זיינע קליידער, באדע זיינען לייב אין וואס׳ סער, אונד קאממע — אין דאז לאגער צוריק, ביז אבענד אבער זאלל ער אונריין זיין׳ (ח) דערדיא קוה פערברעננט האט, זאלל דיא קליידער — — וואשען, זיינען לייב — — באדען, אונד ביז אבענד אונ׳ ריין זיין׳ (ט) איין ריינער מאן אבער זאלל דיא אשע פאן דער קוה זאממעלן, אונד אויסערהאלב דעם לאגערס אן איינע ריינע שטעטטע אויפשיטטען; דאזעלבסט זאלל זיא פיר דיא געמיינע דער קינדער ישראל׳ס פערוואהרט ווערדען צום שפרענגוואססער, עז איזט איין ענטזינדיגונגסאפפער. (י) דער דיא אשע דער קוה זאממעלט, וואשע זיינע קליידער, אונד זייא ביז אבענד אונריין, דיזעס זייא פיר דיא קינדער ישראל׳ס אונד פיר דיא פרעמדען (רעלי׳ גיאנספערוואנדטען), דיא אונטער איהנען וואהנען, איין עוויגעס געזעץ׳ (יא) ווער דען טאדטען לייכ׳ נאם איינער מענשליכען פער׳ זאן בעריהרט, איזט זיבען טאגע אונריין׳ (יב) דיזער זאלל זיך הירמיט אם דריטטען אונד זיבענטען טאגע ענט׳ זינדיגען,

זא

באור

ויסב כהן אותן: (ז) וכבס בגדיו הכהן, המשליך שבפסוק הקודם, והוא אלעזר כמו שפירשתי׳ ודברי ראב״ע בכאן תמוהים מאוד׳ שפי׳ וכבס בגדיו, הכהן השורף, ע״כ, וכבס בגדים של השורף כאמר בפסוק הסמוך, והשורף אתה וגו׳: ואחר יבא אל המחנה, לפי פשוטו יורנו הכתוב שאחר שריפת הפרה נסתלקה עבודת אלעזר ויוכל לשוב אל המחנה אפי׳ קודם אסיפת האפר, ולכך לא כאמר לעיניו באסיפ׳ האפר, כמו בשחיטת הפרה ושרפתה: וטמא הכהן עד הערב, אך עודנו בטמאתו עד שיעריב שמשו ואז יאכל בקדשים: (ט) והניח, ושעורו ואסף איש טהור והניח את אפר הפרה אל מחוץ למחנה: והיתה, בא בפלס נקבה כדין הטומטום, כמ״ש פעמים רבות עס זאלל זיין, וכן בפסוק הבא: למי נדה, אפשר שיהיה משרש נדה הדגש לחסרון נו״ן השרש, כי עקרו נְדָה בפלס נגלה, או שהוא משרש נדד, והדגש לחסרון אות הכפל, ותהיה מ״מ זה שרש שאני אלה הוראתה תמיד לשון רחוק, וכן כתב הרד״ק בשרש נדד ונקראו מי נדה לפי שהזיה המים לצורך הרחוק והוא הטמא, וכן פי׳ הראב״ע שהוא לשון רחוק מן מנדיכם (ישעיה ס״ו ה׳), ורש״י פי׳ למי הזיה פירש הכונה, אבל מה שהביא ראיה על פי׳ המלה שהיא לשון זריקה מן וידו אבן (איכה ג׳ נ״ג), ומן לידות את קרנות הגוים (זכריה ב׳ ד׳), לא יתכן כי אלה הם משרש ידה, וכבר הרגיש בזה הרא״ם ז״ל עי״ש: חטאת הוא, לשון הסרת החטא, כמו תחטאני באזוב (תהלים נ״א ט׳) ונקראת הפרה כן לפי שבאפרה מתחטאים הטמאים, וכן מתורגם בל״א: (י) ולגר, שקבל עליו דת ישראל: (יא) לכל נפש אדם, יהודי או גוי׳ (ראב״ע), כי גם מתי גוים מטמאים במגע כמו שאמר בפ׳ מטות ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הורג נפש וגו׳, אלא שאינם מטמאין באהל כמתי ישראל, ולמ״ד לכל הוא למ״ד הכללי: אדם, ולא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאת שלישי ושביעי: וטמא שבעת ימים, יהי׳ טמא, כי הוא״ו פעל עבר והוי״ו מהפכו לעתיד, וזו היא תשובת התנאי, או שהוא עבר ושייך אל התנאי׳ כונת הראב״ע: (יב) הוא יתחטא בו, באפר הנזכר בפסוק הקודם,

ופירוש

רש״י

הדם: ז אל המחנה׳ למחנה שכינה שאין טמא מעולה חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב׳ סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: ט והניח מחוץ למחנה׳ לשלשה חלקים מתחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרת היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר והם שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין אותה הימנו וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה׳ למי הזייה כמו וידו אבן בי (איכה ג׳) לידות את קרנות הגוים (זכריה ב׳) לשון זריקה: חטאת היא׳ לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: יב הוא יתחטא בו׳ באפר הזה:

יג במת

יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ טו וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ טז וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת

החטאת

יִדְכֵּי וְאִם לָא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יִדְכֵּי׃ יג כָּל דְּיִקְרַב בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יָת מַשְׁכְּנָא דַּייָ סָאֵיב וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סְאוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ׃ יד דָּא אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין׃ טו וְכֹל מָן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיָיע מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא׃ טז וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶּאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין׃ יז וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב מֵעֲפַר יְקֵידַת

חטאתא

זאָ ווירד ער ווידער ריין; ווען ער זיך אבער ניכט אם דריט־טען אונד זיבענטען טאגע ענטזינדיגט, זאָ ווירד ער ניכט ריין. (יג) ווער דען טאָדטען לייכנאם איינער מענשליכען פערזאָן בעריהרט, זיך ניכט ענטזינדיגען לעסט, אונד דיא וואָהנונג דעס עוויגען פעראונרייניגט, דיאזעלבע פערזאָן זאָלל אויז איהרער נאציאָן אויזגעראָטטעט ווער־דען; דען זאָלאנגע ער ניכט מיט שפרענגוואססער בע־שפרענגט וואָרדען, איזט ער אימּמער נאָך אונריין, אונד דיא אונרייניגקייט האַפטעט נאָך אן איהם. (יד) ווען יעמאנד אין איינעם צעלטע שטירבט, זאָ איזט פאָלגענ־דעס פעראָרדנעט: ווער אין דאז צעלט היניין געהעט, אונד אללעס וואז אים צעלטע איזט, זאָלל זיבען טאגע אונריין זיין. (טו) איין אָפפענעס געפעס, דאראן דער דעקקעל ניכט פעסט אנ־שליסט, איזט אונריין. (טז) ווער אויך אויף דעם פרייען פעלדע איינען ערשלאגענען אָדער פערשטאָר־בענען, אָדער איינעם מענשען קנאָכען אָדער גראב בע־ריהרט, זייא זיבען טאגע אונריין. (יז) פיר איינען זאָלכען אונריינען נעהמע מאן אשע פאָן דער פערבראַנטען קוה,

טהוע

רש"י

יג במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת שבעה). דבר אחר בנפש זו רביעית דם: את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: טומאתו בו. אף על פי שטבל: יד כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: טו וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי: טז על פני השדה. רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק. ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא

המת

באור

ופירוש יתחטא יסיר חטאו בו והוא הטומאה: (יג) את משכן ה' טמא, אם נכנס למשכן בעודו טמא: לא זרק, ל"ז יחיד שב על המים, כמו וכי יתן מים (ויקרא י"א ל"ח), ופעמים מדובר בלשון רבים כמו ויגברו המים (בראשית ז' י"ח)), עוד טמאתו בו, עדיין אף ע"פ שטבל: (יד) אדם כי ימות באהל, דבר הכתוב בהוה וה"ה אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל: כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל הזה, כמ"ש והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם, והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזיה, ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אהלים במדבר ודבר הכתוב בהוה, כי המצוה מיד ולדורות, אבל ה"ה לבית ולכל המאהילים שמביאין את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות, אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל. (רמב"ן): יטמא שבעת ימים, אפי' לא נגע במת עצמו: (טו) אין צמיד פתיל עליו, רש"י פי' פתיל לשון מחובר, אין מגופת צמידתו מחוברת עליו יפה, וכן תרגם אונקלוס, ויהי' צמיד שם המגופה, ופתיל תואר חבורו עם הכלי, ולדעת הרד"ק, [וכן כתבנו בפ' וישב (בראשי' ל"ח י"ח), ובפ' תרומה (שמות כ"ח ל"ז)], יהי' פתיל שם לחתיכת הבגד שעל הכלי, וצמיד מלשון חבור, והוא תואר והענין אחד, אלא שלפי' הרד"ק יקדם התואר למתואר והוא זר בלשון, ורא"בע פי' צמיד מלשון צמיד הבקר, ויהי' צמיד פתיל שנים פתילים: (טז) אשר יגע על פני השדה, שאין שם דבר המאהיל, איננו מטמא עד שיגע בדבר הטמא עצמו: בחלל חרב, שנעשה חלל על ידי חרב: או במת, בלי מעשה אדם: או בקבר, של אדם: (יז) ולקחו לטמא, לצורך הטמא הנזכר, ואין הכוונה שיהיו הלוקחים רבים, אבל הוא פעל בלי ברור הגוף הפועל, ובלה"ע אימפערזאנאלע, וכן מתורגם בל"א: מעפר שרפת החטאת, אפר נקרא ג"כ עפר, כמו

וכא

הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ יח וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ

הטמא

אונקלוס

חַטָּאתָא וְיִתֵּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ לְמָן: יח וְיִסַּב אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא וְעַל נַפְשָׁתָא דִּי הֲווֹ תַּמָּן וְעַל דְּיִקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ בִקְטִלָא אוֹ בְמֵיתָא אוֹ בְקִבְרָא: יט וְיַדֵּי דַכְיָא עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִידַכֵּינֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא: כ וּגְבַר דִּי יִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יַת מַקְדְּשָׁא דַייָ סָאֵיב מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא: כא וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם עָלַם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כב וְכֹל דִּי יִקְרַב בֵּיהּ

מסאבא

תרגום אשכנזי

טהוע פליסענד וואססער דארויף אין איינעם געפעסע; (יח) איין ריינער מאן נעהמע איזאפפען, טונקע איהן אין דיזעס וואססער, אונד בעשפרענגע דאמיט דאז געצעלט אונד אללעס געראטהע אונד אללע פערזאנען, דיא דארין געוועזען, אדער דענייעניגען, דער איינעם טאדטען קנאכען, איינען ערשלאגענען, איינען פערשטארבענען אדער איין גראב בעריהרט האט, (יט) דער ריינע נעמליך בעשפרענגט דען אונריינען אם דריטטען אונד אם זיבענטען טאגע; ווען ער איהן אם זיבענטען טאגע ענטזינדיגט האט, וואשט ער זיינע קליידער, באדעט זיך אין וואססער, אונד איזט אם אבענד ריין׳ (כ) ווען אבער יעמאנד אונריין ווירד, אונד זיך ניכט ענטזינדיגען לעסט: זא זאלל דיאזעלבע פערזאן אויז דער פערזאממלונג אויזגעראטטעט ווערדען, אין זא וויט זיא נעמליך דאז היילגטהום דעם עוויגען פעראונרייניגט האט, דא זיא קיין שפרענגוואססער האט אויף זיך שפרענגען לאססען, אונד אלזא אונריין געבליבען איזט· (כא) דיזעס זייא איהנען איין עוויגעס געזעץ: דער דאז שפרענגוואססער שפרענגט, זאלל זיינע קליידער וואשען, אונד ווער דאז שפרענגוואססער אנריהרט, זאלל ביז אם אבענד אונריין זיין· (כב) וואז איין אונרייגער בעריהרט

איזט

רש״י

המת שם בנגיעה: יט וחטאו ביום השביעי· הוא גמר טהרתו: כ ואיש אשר יטמא וגומר· אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות: כא ומזה מי הנדה· רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא· ואין טעון כבוס בגדים: כב וכל אשר יגע בו· הטמא הזה שנטמא במת יטמא:

והנפש

באור

ונשא את עפרם (מ"ב כ"ג ה'), וישלך את עפרה (שם ו'), שגם נאמר על אפר מקלה: ונתן עליו מים וגו', ז"ל הרמב"ן, אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן המים עליו, שכן שנו רבותינו ז"ל שהנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול. דקדקו מים חיים אל כלי שתהא מיתן בכלי, ואולי מפני שלא אמר לקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אל כלי, ונתן עליו מים חיים: אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי, לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שיהיו המי' נפין עליו· עכ"ד: (יח) ולקח אזוב וגו', כשיבואו שני פעלים ואח"ז על פעול אחד אז יבוא הפועל באחרונה, ושיעור הכתוב שאיש טהור יקח את האזוב ויטבול אותו במים: והזה על האהל וגו', אם היתה הטומאה על ידי דבר המאהיל: ועל הנגע, או על הנוגע אם הטומאה ע"פ השדה: (יט) והזה המהר על הטמא, לפי שהפסיק הענין ודבר בכל עניני הטמאים, חזר והתחיל והזה, כי היה די באמרו בפסוק שלמעלה והזה על האהל וגו' ביום השלישי וביום השביעי במאמר אחד: וחטאו ביום השביעי, שעורו וכאשר חטאו ביום השביעי אז יכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב: (כ) ואיש אשר יטמא, למעלה הזהיר על הנוגע במת עצמו ועתה הזהיר אפי' אם נגע בעצם או בקבר או בטומאת אהל אפילו בלא נגיעה: את מקדש ה' טמא, אם נכנס לתוכו בעודו טמא· ובמסכת שבועות דרחז"ל אם נאמר מקדש למה נאמר משכן וכו' עי"ש: (כא) ומזה מי הנדה, רז"ל אמרו במסכת נדה (דף ט') ובמסכת יומא (דף י"ד) שהמזה טהור, ונפקא להו מדכתיב והזה הטהור על הטמא משמע אף לאחר ההזאה הוא טהור, וכן מוכח, שהרי אמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם, ואם היה המזה טמא, היה צריך כהן לאהל וכהן אחר לכל כלי וכהן אחר לכל נפש אשר היה שם· לכן אחז"ל מאי מזה נושא, ללמד שהנושא מי הנדה טמא טומאה חמורה לטמא הבגדים שעליו, מש"כ בנוגע שאמר יטמא עד הערב ולא נאמר בו כבוס בגדים, ומה שהוציאו בלשון מזה לומר שאין מטמאין עד שיהיה בהן שיעור הזאה, וזהו דקדוק הכתוב שאמר ומזה מי הנדה, ולא אמר במי הנדה או ממי הנדה, לפי שהמזה הטובל במי הנדה וזורק מהם הוא טהור, אבל המזה את כל מי הנדה, שהוא נושא שעור הזאה, טמא טומאת בגדים: (כג) וכל אשר יגע

מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃

כ א וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ ב וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃ ג וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִיתְנָא בְּמוֹתָא דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ׃

ד ולמא

הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ

כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

ד ולמה

איזט אונריין, אויך איינע פערזאָן, דיא איהן בעריהרט, איזט אונריין ביז אויף דען אבענד.

אכ (א) דיא קינדער ישראל'ס קאמען, דיא גאנצע געמיינע, אים ערסטען מאָנאַט, אין דיא וויסטע צין, אונד דאז פאָלק לאַג בייא קדש, דאזעלבסט שטארב מרים; אונד ווארד אויך אללדא בעגראבען. (ב) דער געמיינע פעהלטע עז אן וואסער, דא ליפען זיא איבער משה אונד אהרן צוזאממען. (ג) אונד דאז פאָלק האדערטע מיט משה, אונד שפראכען דיזע ווארטע: ״ווערען וויר דאָך ליבער, ביים אונטערגאנג אונזערער ברידער, פֿאָר דעם עוויגען מיט אומגעקאָממען!

(ד) וואז

רש"י

והנפש הנוגעת. בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם. זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם. פרה אדומה. משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל. אדומה. על שם אם יאדימו כתולע (ישעיה א') שהחטא קרוי אדום. תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם. לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהם עול שמים. אל אלעזר. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור. ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל וארז היא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגומר. וכשם שהעגל מטמא כל העוסקים בו כך פרה מטמאה כל העוסקים בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר ויזר על פני המים וגו' כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו':

כ א כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה פרשת מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים. אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינה דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי ה' באלה מסעי: ב ולא היה מים לעדה. מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים: ג ולו גוענו. הלואי גוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגווע:

ד ואת

באור

בו, וכל דבר אשר יגע בו הטמא שנטמא במת או בעצם או בקבר; והנפש הנוגעת, או נפש אדם אשר תגע בטמא ההוא: תטמא עד הערב, לפי שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם:

כ (א) כל העדה, עדה השלמה שכבר מתו מתי המדבר ואלו פירשו לחיים. (רש"י ורא"בע): וישב העם בקדש, בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב. (רא"בע), כוונתו מה שאמר וישבו ולא אמר ויחנו, בעבור שישבו שם ימים רבים, כי כן כתב ותשבו בקדש ימים רבים (דברים א' מ"ו), ותפש עליו הרמב"ן ז"ל, כי מה שאמר הכתוב ותשבו בקדש וגו' היא קדש ברנע שבמדבר פארן שמשם נשתלחו המרגלים, כמבואר שם מענינו, אבל קדש שבפרשה הזאת היא במדבר צין שבאו שמה בשנת הארבעים, ועיי"ש בבאור בהעלתך על פסוק ואחר נסעו העם מחצרות, ואפשר שגם כונת הרא"בע היא על קדש שבמדבר צין, כי גם שמה התעכבו ימים רבים כמבואר בכתוב, כי שם מתה מרים ואחר זה מריבת המים, ושליחות המלאכים אל מלך אדום וחזרתם: (ג) וירב העם עם משה, ובפסוק הקודם אמר ויקהלו על משה ועל אהרן, וכן אמרו ולמה הבאתם, ולמה העליתנו, ואמר עם משה לפי שעקר המריבה היתה רק עם משה לבדו; ולו גוענו, מי יתן וכבר גוענו: בגוע אחינו, בעת אשר גועו אחינו, והוא מקור קל כשכב אדוני המלך (מ"א כ"א), כן דעת הרד"ק בשרשים, ואולם בעבור שלא מצאנו השרש הזה כי אם על משקל פעול, האם תמנו לגוע (במדבר י"ז), כתב רש"י בגוע שם דבר

כמו

ד ולמה הבאתם את־קהל יהוה אל־המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו: ה ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל־המקום הרע הזה לא ׀ מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות: ו ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל־פתח אהל מועד ויפלו על־פניהם וירא כבוד־יהוה אליהם: פ

ז וידבר יהוה אל־משה לאמר: ח קח את־המטה והקהל את־העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל־הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן־הסלע והשקית את־העדה ואת־בעירם: ט ויקח משה את־המטה מלפני יהוה כאשר צוהו: י ויקהלו משה ואהרן את־הקהל אל־פני הסלע ויאמר להם שמעו

תרגום אשכנזי

(ד) וואז פיהרט איהר דאז פאלק דעס עוויגען אין דיזע וויסטענייא, ווא וויר זאממט אונזערעם פיה שטערבען מיססען? (ה) אונד ווארום האבט איהר אונז אויז מצרים געפיהרט, אונז אן דיזען עלענדען ארט צו בדינגען, וואמאן ניכט זאען קאן, ווא ווערער פייגענביימע נאך וויינשטעקקע נאך גראנאטעפפעל זינד, ניכט איינמאהל וואססער צום טרינקען? «
(ו) משה אונד אהרן ענטפערנטען זיך פאן דער פערזאממלונג, צום איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטעס, פילען אויף איהר אנגעזיכט, אונד דיא הערליכקייט דעם עוויגען ערשין איהנען:
(ז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך:
(ח) «נים דען שטאב, פערזאממלע דיא געמיינע, דוא אונד דיין ברודער אהרן, אונד רעדעט דען פעלזען פאר איהרען אויגען אן, דאס ער וואססער הערגעבע; אויף דיזע וויזע ווירסט דוא איהנען וואססער אויז דעם פעלזען ברינגען, אונד דיא געמיינע נעבסט איהרעם פיהע טרענקען.» (ט) משה נאהם דען שטאב, דער פאר דעם עוויגען לאג, וויא ער איהם בעפאהלען. (י) זאדען ליסען משה אונד אהרן דיא נאציאן צוזאממען קאממען פאר דעם פעלזען, אונד ער שפראך צו איהנען: «הערט איהר

אונקלוס

ד ולמא אעילתון ית קהלא דיי למדברא הדין לממת תמן אנחנא ובעירנא: ה ולמא אסיקתונא ממצרים לאיתאה יתנא לאתרא בישא הדין לא אתר כשר לבית זרע ואף לא תאנין וגופנין ורמונין ומיא לית למשתי: ו ועאל משה ואהרן מן קדם קהלא לתרע משכן זמנא ונפלו על אפיהון ואתגלי יקרא דיי להון: ז ומליל יי עם משה למימר: ח טול ית חוטרא ואכניש ית כנשתא את ואהרן אחוך ותמללון עם כיפא לעיניהון ויתן מוהי ותפק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית בעירהון: ט ונסיב משה ית חוטרא מן קדם יי כמא די פקדיה: י ואכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר להון שמעו כען

רש"י

ח ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל: י ויקהילו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם

באור

כמו במיתת אחינו: (ד) ולמה הבאתם וגו', בתחלה אמרו ע"ד כלל למה הבאתם אתנו אל המדבר, ובפסוק הסמוך אמרו פרטי הרעות הכללות ברעה ההיא, ואמרו למה העליתנו ממצרים שהיתה ארץ מלאה כל טוב ולא די בזה אלא שהבאתם אתנו אל מדבר שמאה לא מקום זרע ותאנ' וגו': לא מקום זרע, איננה מקו' הראוי לזרוע בה: ותאנה וגו', שעורו ולא מקום תאנה וגפן ורמון: ומים אין לשתות, אף דבר הכרחי לחיי אדם לא מצאנו: (ו) מפני הקהל, כדמות בורחים (ראב"ע): ויפלו על פניהם, מרוב היגון והפחד לא נותר עוד כח בהם לעמוד על רגליהם, וראב"ע כתב להתפלל או לדרוש את השם בנבואה. אבל מי שדבר עם ה' כאשר ידבר איש אל רעהו, לא היה צריך לפול על פניו לא להתפלל ולא להתנבאות: (ח) קח את המטה, בה"א הידעת ולא אמר מטך, כי הכונה על מטה האלהים המונח לפני העדות, וז"ש בפסוק הסמוך ויקח משה את המטה מלפני ה': ודברתם אל הסלע, הנונא סמוך למחנה או אל הסלע שהודעתיך (ראב"ע): (י) ויקהלו וגו' אל פני הסלע, כי כן צוה לו השם ודברתם אל הסלע לעיניהם: המרים, המחליפים ומשנים רצון המקום, והוא בינוני תואר מבנין הקל משרש מרה: המן הסלע הזה, ז"ל הרמב"ן חלילה חלילה שיהיה התימה למניעות, כי משרע"ה הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מהם והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחרת בצור בחורב, ואמרו המפרשים שיש תמיהות מתקיימות, כמו הנגלה נגליתי, התשפוט התשפוט. וראב"ע כתב המן הסלע הזה יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים, ירצה לפרש שאומר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה, המן האלהים הזה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים, רק תבינו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה, והוא אשר יפרנס אתכם בו, וזה כטעם שאמר להם בעין וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים

ולפי

אונקלוס

כְּעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן מַיָּא: יא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפַקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלַף

שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם: יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא

דלא

תרגום אשכנזי

איהר אונגעהארזאמען! ווערדען וויר אייך אויז דיזעם פעלזען וואססער שאפפען? (יא) משה הוב זיינע האנד אויף, אונד שלוג דען פעלזען צווייא מאהל מיט זיינעם שטאבע; דא קאם פיל וואססער הערויז, זא דאס דיא געמיינע נעבסט איהרעם פיה צו טרינקען האטטע. (יב) דער עוויגע אבער שפראך צו משה אונד צו אהרן: וויל

רש"י

להם מה לכם מאי זה סלע תוציא ולנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: יא פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו אל סלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: יב יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא הצאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך

באור

ולפי דעתי הה"א הזו לשאלה, המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא, כי הכתוב פעם יפרש בשאלה הן ולאו היש בה עץ אם אין, התשמור מצותיו אם לא, ופעם מזכיר ההן לבדו, הזה אחיכם הקטן, הידעתם את לבן בן נחור, אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון, אמר שמעו נא המורי' מה תחשבון על ה' המן הסלע החזק הזה נוצי' לכם מים היהי' הדבר הזה אם לא? הפליג במרים והגיד כי הם קטני האמנה וכאשר ירבו אליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא, כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שלחן במדב' הנם לחם יוכל תת, ע"כ: (יב) יען לא האמנתם בי להקדישני, שאלו דברתם אל הסלע הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע מקיים דברו של הקב"ה אנו על אחת כו"כ (רש"י), וכתב הרמב"ן ואלה דברי אגדה הם, אבל לא נתאוורו כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מפני מה המטה הזה בידו, וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו, ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע, ואין הנס בדבור יותר גדול מהכאה כי הכל שוה אצל הסלע, ועוד למה אמר בזה מעלתם, והכוונה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה, וזה שיאמרו והיא שומעת, כי השם יוציא מים מן הסלע הזה, כדרך כי היא שמעה את כל אמרי ה' (יהושע כ"ד כ"ז), וכן עשו כיון שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו' והסלע שומעת וטענות רבות למפרשים בחטא הזה ככר פתח הראב"ע דברים רבים מהם, והסוד שרמז בו גם הוא איננו נכון, והאריך גם פרקיותיו על הראב"ע ועל פי' הרמב"ם ז"ל, שכתב מזה הענין בפרק רביעי מהקדמתו לפרקי אבות ' וסוף דבריו וז"ל והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לאמות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, והאוו שיאמרו יוציא ה' לכם מים כדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' עמהם להפליא, ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אתי, ומעשה הראשון בצור בחורב אמר הנני עומד לפניך שם על הצור והשבעים הזקנים רואים עומד הענן על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן, ויתכן שיאמר בזה מעלתם כי כיון הכהנה מן ההקדש נקרא מעילה, וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם והטעם שאתקדש לעיניהם, או שכיתם דברי מן ותמרו את משפטי (יחזקאל ה' ו'), כי לא כותי שתאמרו ככה, ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל (ר"ל לא הבאתם אמונה בלבם), או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעי' כ"ב כ"ג), וכתב עוד וז"ל ועל דעתי טעם ודברתם אל הסלע כמו על הסלע, וכן כה אמר ה' אל העמודים ועל המכונות בבלה יובאו (ירמיה כ"ז כ"א), יצוה שיאמרו לעיני העדה בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשו, ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם, וכן ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר ה' כי אשבור את עול מלך בבל (שם כ"ח ד') וכן רבים, או טעם לעיניהם נכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם, כמו שאמר בעשיה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא ואמרו מעינות היו שם, ויתכן שהוא כמסורס הקהל את העדה ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, וטעם ונתן מימיו שיהיו מיד מים רבים נובעים ממנו, כמ"ש ויצאו מים רבים, כי הנתינה תאמר על הרבוי, כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כ"ו ד'), כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם (זכריה ח' י"ב), כלם על הרבוי ובטוחם, וכן כתוב ונחלים ישטופו (תהלים ע"ח כ'), ואין טעם נעימו כמו תתן יבולה ויתן פריו, שאין בטבע בסלע להיות בו מים, אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו, כי בהפוך השם חלמיש למעינו מים וממנו יצאו, יקראו על שמו מימיו, וכן וברך את לחמך ואת מימיך (שמות כ"ג כ"ה), לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמכה מעינות רבות רק מאמצעו, וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), וחזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע שבלם יראו אתם נובעים ממנו, עכ"ל הרמב"ן, [*א"ה, אחרי אשר רבו הדעות במשפט המריבה הזאת ומה היה חטא הקדושים הללו אגיד אף אני את הנראה לע"ד כפי פשטות הכתובים: מקרובת השם יתעלה שחסידיו וענדיו יהיו גבורי כח מתאמצים על כל רגשות הטבע והתאוות הנפש, עושים את רצונו באין פחד ובהלה, באין עצב ואין כעס, יקרה להם ממקרי התולדות מה שיקרה, כל עת שהם בעבודת השם יתעלה לא יראו בהמיר ארץ ובמלואה, וכן אמר משה לאהרן בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' ג'), שע"י זה תקדש השם ברבים, ותראה את כבודו על פני כל העם, כשאתה רואה בניך מתים ואינך זז מעבודת השם כרגע, וכן נאמר לא תתגודדו ולא תשימו:

לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ * ס יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ׃ טז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ

בקדש

אונקלוס

דְלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יַת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִי יְהָבִית לְהוֹן׃ יג אִנּוּן מֵי מַצּוּתָא דִנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן׃ יד וּשְׁלַח מֹשֶׁה אִזְגַּדִּין מֵרְקַם לְוַת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר אֲחוּךְ יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעְתְּ יַת כָּל עָקְתָא דִי אַשְׁכַּחְתָּנָא׃ טו וּנְחָתוּ אֲבָהָתָנָא לְמִצְרַיִם וִיתֵיבְנָא בְמִצְרַיִם יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתָנָא׃ טז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבֵּל צְלוֹתָנָא וּשְׁלַח מַלְאֲכָא וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא אֲנַחְנָא

ברקם

תרגום אשכנזי

וויל איהר ניכט דאז פער־טרויען צו מיר געהאבט, מיך פאר דען אויגען דער קינדער ישראל'ס צו היילינגען, דארום זאללט איהר אויך דיעס פאלק ניכט אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך איהנען צו געבען בעשלאססען״ (יג) דיזעס זינד דיא האדערוואססער, ווייל דיא קינדער ישראל'ס מיט דעם עוויגען האדער־טען, אונד ער געהייליגט וואָרד אן איהנען״ (יד) פאן קדש אויז זאנ־דטע משה באטשאפטער אן דען קעניג צו אדום, (אונד ליס איהם ענטביטען:) »זא שפריכט דיין ברודער ישראל: דוא ווייסט, וואז פיר מיהזעליגקייט אונז בעטראפפען האט״ (טו) אונזערע פארפאהרען קאמען נאך מצרים, וויר וואהנטען לאנגע צייט אין מצרים; אלליין דיא מצרים פערפוהרען מיט אונז אונד אונזערן פארפאהרען זעהר איבעל״ (טז) וויר שריען צום עוויגען, דיזער ערהערטע אונזערע שטיממע, אונד זאנדטע איינען באטשאפטער, דער אונז אויז מצרים פיהרטע; יעצט זינד וויר צו

קדש

באור

תאמינו קראה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלהיך (דברים י"ד א'), כי זהו קדושת השם שלא יתאבלו עבדיו יותר מדאי במות להם מת, אף אם יקרה אותם מקרה ופגע אחר, וכן נוס על הכהנים הקרובים אליו יותר מבני ישראל לאמע בא־בלם על מת. והנה ראינו שמשה ואהרן פחדו את הנקהלים וברחו מפניהם אל פתח אהל מועד וגם נפלו על פניהם, כי אלף כחם, עד אשר נגלה כבוד השם ואמר שישוב להקהיל את העדה, לכן אמר להם יען לא היתה אמונתכם בי חזקה כל כך להראות קדושתי וכבודי לעיני בני ישראל, לעמוד על מעמדכם בתוך הנקהלים עליכם, בלי פחד ומורך הלב, יעשה ההמון מה שיעשה, ועבדי ה' לא יראו מהמונם ושאונם, ולא יזוזו ממקומם, הנה אינכם מוכנים לבאת ולבא לפני הקהל הזה, להלחם להם מלחמות גדולות ונוראות, ולסבול טרחם ומשאם, כי צריך לזה איש גבור חיל מושל ברוחו ולבו כלב האריה, לא יחת מפני כל, והנה במקום אחר אמר אשר מעלתם בי, ע"ד שאמרו רז"ל הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה, כי בערך אל הקדושים ההם הקבוד בקדושת השם למעלה יחשב, ואשרי מי שיחשוב לו ה' עון כזה *]: אשר נתתי להם, אשר הבטחתי לתת והרי היא כאלו נתתי להם כבר: (יג) ויקדש בם, פי' הראב"ע במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש, ע"כ. ולא ידעתי מה ענין כנוי הנסתרים על משה ואהרן אם לא הוזכרו בפסוק הזה. ויותר נכון כפירוש הרשב"ם שהוקדש במים מכל מקום ואף על פי שלא דברו אל הסלע, ורצה בזה שאלת בם שבה על המים, וכן דעת רש"י שהכנוי שב על המים אלא שהוא מפרש שהקדושה היתה במה שעל ידם מתו משה ואהרן שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא נורא ומתקדש על הבריות: (יד) כה אמר אחיך, שעורו שצוה את השלוחים שיאמרו כן אל מלך אדום: את כל התלאה, יגיעות, הענינים שיקון האדם בהם, ובכתובים הבאים הולך ומבאר ההתלאות ההן שהיא ירידת אבותינו מצרימה ועל ידי זה נשתעקנו ו.שב גם אבותינו שם ימים רבים: (טז) וישלח מלאך, שליח והוא משה כי שליח השם נקרא מלאך

רש"י

חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם: להקדישני. שאלו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דברו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי (שמואל א' ג') נשבע בקפידה שלא ירבו בתפלה על כך: יג המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא נורא ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך (תהלים ס"ח) וכן הוא אומר בקרובי אקדש: יד אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה מוטל אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביהם מעל אבינו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: טו וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערין בקבר כשפורענות באה על ישראל: טז וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים

בְּקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ׃ יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃ כא וַיְמָאֵן אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃ פ

חמישי

כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

ואל

בִּרְקַם קַרְתָּא דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ׃ יז נֶעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נֶעְבַּר בַּחֲקַל וּבִכְרָם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב אוֹרַח מַלְכָּא נֵיזֵיל לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא עַד דְּנֶעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ יח וַאֲמַר לֵיהּ אֱדוֹמָאָה לָא תֶעְבַּר בִּתְחוּמִי דִּלְמָא בִּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֶפּוֹק לְקַדָּמוּתָךְ׃ יט וַאֲמַרוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַח כְּבִישָׁא נִיסַּק וְאִם מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֶתֵּן דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית פִּתְגָּם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעְבַּר׃ כ וַאֲמַר לָא תֶעְבַּר וּנְפַק אֱדוֹמָאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃ כא וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה לְמִשְׁבַּק יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ׃ כב וּנְטַלוּ מֵרְקַם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהוֹר טוּרָא׃ כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה

ולאהרן

קדש אין איינער שטאדט, דיא אן דיינע גרענצע אנשטעסט. (יז) לאס אונז דורך דיין לאנד ציהען! וויר וואללען ניכט דורך עקקער אונד וויינבערגע ציהען, אונד קיין וואססער אויז ציסטערנען טרינקען; וויר וואללען אויף דער העערשטראסע בלייבען, ווערעדער רעכטס נאך לינקס דאפאן אבוויי‍כען, ביז וויר איבער דיינע גרענצען הינויז זינד.« (יח) אדום אבער ליס איהם זאגען: »דוא זאללסט ניכט דורך מיין לאנד ציהען; אדער איך געהע דיר מיט דעם שווערטע ענטגעגען.« (יט) דיא קינדער ישראל'ס שטעללטען איהם צוואר פאר: »וויר וואללען אויף געבאהנטעם וועגע בלייבען; ווען איך אדער מיין פיה פאן דיינעם וואססער טרינקע, זא וויל איך עז בעצאהלען; איך וויל דיר ניכט שאדען, נור צו פוסע מיינען דורכצוג נעהמען;« (כ) ער בליב אבער דאבייא: »דוא זאללסט ניכט דורכציהען!« יא, אדום צאג איהם ווירקליך מיט מעכטיגעם פאלק אונד שטארקער האנד ענטגעגען. (כא) אלז אדום דעם פאלק ישראל דען דורכצוג — — — ניכט געשטאטטען וואללטע, וויך ישראל פאן איהם אב. (כב) פאן קדש בראכען זיא אויף, אונד — — — דיא גאנצע געמיינע קאם צום בערגע הר. (כג) בייא דיזעם געבירגע הר,

אן

רש"י

ונענים: מלאך. זה משה, מכאן שהנביאים קרויים מלאכים, ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים (ד"ה ב' ל"ו): יז נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב. עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. מי בורות היה צריך לומר, אלא כך אמר משה אף על פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם, מכאן לאכסנאי שאף על פי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו: דרך המלך נלך וגומר. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: יח פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהוריש לכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי ועל חרבך תחיה: יט רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: כ וביד חזקה. בהבטחת זקננו והידים ידי עשו: כב כל העדה. כולם שלימים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהם אחד מאותן שנגזרה גזרה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שנאמר בהם חיים כלכם היום: הר ההר.

הר

באור

מלאך, וכן כתוב ויאמר חגי מלאך ה' (חגי א' י"ג): (יז) לא נעבר בשדה ובכרם, ואין לך לירא שתפסיד הזרע ע"י מדרך רגל האדם והבהמה אשר אתי: ולא נשתה מי באר, שלכם כי המים יקרים לאומות באותה הארץ, (רשב"ם): דרך המלך נלך, במסלת עוברי דרכים המיוחדת לכל העולם כרשיון המלך. (רשב"ם), ורע"ם פי' באותו הדרך שילך המלך שהלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לגבולי עמים מורה דרך למען לא יזיקו אנשי הצבא בעברם ליושבי הארץ. וכן כונת הראב"ע בסוף דבריו: עד אשר נעבר גבלך, חוץ לגבולך ולכך לא תבא עם בי"ת השמוש, כמו נעברה בארצך, וכן מתורגם בל"א: (יח) לא תעבר בי, בארצי: פן בחרב, שלא אצא לקראת' בחרב: (יט) במסלה נעלה, בי"ת פתוחה להורות על ה"א הדעת, ור"ל הלא במסל' המיוחדת לכל עובר בה נעלה ובמה נזיקך: ונתתי מכרם, לא בלבד שלא נזיקך, אבל גם תועלת יהיה ליושבי ארצך, כי אם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי דמיהם: מִכְרָם, אינו מהנפרד מֶכֶר שהמ"ם בו שרשית, אבל הנפרד ממנו מִכְרָה מגזרת כרה מענין וגם מים תכרו, והמ"ם נוספת כמ"ם מִקְנֶה, מִשְׁנֶה, ובכנוי הנסתרים תפול הה"א השרש: רק אין דבר ת"א לחוד לית פתגם דביש, וכן פירש"י וכן מתורגם בל"א, ויתכן שמלת רק דבוקה עם ברגלי, ור"ל אין דבר אשר נבקש בארצך רק לעבור ברגלי: (כא) וימאן, שעורו וכאשר מאן אדום נתון את ישראל אז נטה מעליו: (כג) בהר ההר,

ואל־אהרן בהר ההר על־גבול ארץ־אדום לאמר: כד יאסף אהרן אל־עמיו כי לא יבא אל־הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר־מריתם את־פי למי מריבה: כה קח את־אהרן ואת־אלעזר בנו והעל אתם הר ההר: כו והפשט את־אהרן את־בגדיו והלבשתם את־אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם: כז ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל־הר ההר לעיני כל־העדה: כח ויפשט משה את־אהרן את־בגדיו וילבש אתם את־אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן־ההר: כט ויראו כל־העדה כי גוע אהרן ויבכו את־אהרן

שלשים

אונקלוס

ולאהרן בהור טורא על תחום ארעא דאדום למימר: כד יתכנש אהרן לעמיה ארי לא יעול לארעא די יהבית לבני ישראל על די סריבתון על ממרי למי מצותא: כה דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להור טורא: כו ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכנש וימות תמן: כז ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו להור טורא לעיני כל כנשתא: כח ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא: כט וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן

תלתין

תרגום אשכנזי

אן דער גרענצע דעס לאנדעס אדום, שפראך דער עוויגע צו משה אונד אהרן, וויא פאלגט:
(כד) «אהרן זאלל צו זיינעם פאלקע איינגעטהאן ווערדען, דען ער זאלל אין דאז לאנד, דאז איך דען קינדרען ישראל'ס געבע, ניכט קאממען; וויל איהר מיינעם בעפעהלע ניכט נאכגעלעבט ביים דעם האדערוואססער· (כה) נים אלזא אהרן אונד זיינען זאהן אלעזר, אונד פיהרע זיא אויף דאז געבירגע הר· (כו) צייך אהרן זיינע קליידער אויז, אונד לעגע זיא זיינעם זאהנע אלעזר אן; אהרן זאלל איינגעטהאן ווערדען, אונד דאזעלבסט שטערבען·»
(כז) משה טהאט וויא דער עוויגע בעפאהלען; זיא גינגען, פאר דען אויגען דער גאנצען געמיינע, אויף דאז געבירגע הר.
(כח) משה צאג אהרן זיינע קליידער אויז, לעגטע זיא זיינעם זאהנע אלעזר אן; אהרן שטארב — אויף דעם גיפפעל דעס בערגעס, משה אבער אונד אלעזר קאמען העראב פאם בערגע·
(כט) אלז דיא גאנצע געמיינע זאהע, דאס אהרן פערשידען וואר, בעוויינטע איהן

באור

ת"א בהר טורא יראה בזה, שמל' הר הוא שם של ההר ההוא, וכן מתורגם בל"א: (כד) יאסף אהרן, כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר. (רקב"ע), יראה בזה לפי שלא יתכן הצווי, כי אם בפעל הבחירי שבידם האדם לעשותו ושלא לעשותו, אבל פירושו שיתקן עצמו למיתה בעלית ההר והפשטת בגדיו. ויתכן שמלת יאסף היא עתיד באמת, ור"ל שאמר השם למשה יען שגזרה היא מלפני שיאסף אהרן וימות על ההר הזה, לכן קח את וגו': למי מריבה, הלמ"ד במקום בי"ת, ועניינה בעבור מי מריבה: (כו) והפשט, יוצא לשני פעולים שהוא אהרן והבגדים, וכן והלבשתם, כי הכוונה והלבשת את הבגדי' את אלעזר: ואהרן יאסף, אחר שתעשה זאת ימות: (כט) ויראו כל העדה, שעורו כאשר ראו שגוע

רש"י

הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: כג על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך עם אחזיה פרץ ה' את מעשיך (ד"ה ב' כ'): כה קח את אהרן. בדברי ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך. מה שאין אני זכאי לכך: כו את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך באותה מיתה שנתאוית לה: כז ויעש משה. אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב: כט ויראו כל העדה וגומר. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שמתרגם דהא ומית טועה הוא אלא אם כן מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא

נתינת

שלשים יום כל בית ישראל: ס

כא א וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי: ב וידר ישראל נדר ליהוה ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם: ג וישמע יהוה בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת

עריהם

אונקלוס

תלתין יומין כל בית ישראל:

כא א ושמע כנענאה מלכא דערד דיתיב דרומא ארי אתא ישראל אורח מאלליא ואגיח קרבא בישראל ושבא מניה שביא: ב וקיים ישראל קים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון: ג וקביל יי צלותיה דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון

וית

תרגום אשכנזי

איהן דאז גאנצע הויז ישראל. דרייסיג טאגע ·

כא (א) דער כנעניש קעניג ערד, דער געגען מיטטאג וואהנט, ערפוהר, דאס ישראל העראן צאג דורך דען וועג דער קונדשאפטער, גריף ישראל אן, אונד מאכטע איניגע געפאנגענע · (ב) דא טהאט ישראל דעם עוויגען איין געליבדע, אונד שפראך: « ווען דוא מיר דיזעס פאלק אין מיינע געוואלט גיבסט, זא וויל איך זיינע שטעדטע פערבאננען' »

(ג) דער עוויגע ערהערטע דיא שטיממע ישראל'ס, איבערגאב איהם דען כנעני, אונד ער פערבאננטע זיא זאמט איהרען

שטעדטען

רש"י

נתינת טעם למה שלמעלה סימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמלינו אם משמש בלשון אשר כמו ואם ומדוע לא תקצר רוחי (איוב כ"א) והרבה מפורשים מזה הלשון אם חרוצים ימיו (שם י"ד):

כא א וישמע הכנעני · שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בראש השנה · ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל ומזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב · זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנעניים בידם והם אינן כנעניים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים · דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב · דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי · אינה אלא שפחה אחת: ב והחרמתי · אקדיש שללם לגבוה: ג ויחרם אתהם · בהריגה: ואת עריהם

באור

שגוע אהרן אז ויבכו אתו שלשים יום:

כא (א) וישמע הכנעני מלך ערד, ז"ל הרמב"ן והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה (כי מלאכו בכבושי יהושע מלך ערד אחד) בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהוא בנגב, ושמע מרחוק כבא בני ישראל דרך האתרים, ובא אל ערבות מואב להלחם בהם שם, וזה טעם וישמע, ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען, כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל, ונדרו ישראל נדר שאם יתן אותם בידם יחרימו כל אשר להם לה', וספר הכתוב כי שמע ה' את תפלתם ונדרו נדר לה' ושלמו אותו, כי הרגו אותם עתה בימי משה, כמו שנוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, ונתנו כל שללם לאוצר בית ה', והשלים עוד בכאן לספר, כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען, ואחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה, והוא מה שנאמר בס' שופטים ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהוד' אשר בנגב ערד (שופטים א' י"ו), ושם כתוב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה (שם י"ז), ושם נשלם הנדר הזה, אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן, וזה כענין הפרשה שאמרה בדבר המן ויניחהו אהרן למשמר' ובני ישראל אכלו את המן ארבעי' שנה וגו' את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען (שמות י"ו ל"ד), והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח, וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' (לקמן ל"ד י"ז), כנבואה שיהיו חיים וקיימים, כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק, אבל הי' ראוי שיכוה ליהושע בעת החלוקה · וכתב עוד וז"ל, גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה, ואחר עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה כבאם בעריהם החרימו אותם ג"כ וקראו שם הערים חרמה, כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם, ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה וגם כתוב ויקרא שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד, כי השלימו נדרם והי' שללם מחרמי גבוה, והנה כל הנזכר כאן הי' בכת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהי' לעתיד כבואם בעריהם, ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתהם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו וגם יתמו, ולשון הכתוב כאות למה שפירשנו שהי' ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקו' חרמה, אבל אמר הכנוים לרמוז שנתן הכנעני ביד מי שנתפס מישראל, מהם עתה ומהם לעתיד, כי השם שמע את תפלתם והם קימו את נדרם, ע"כ · והיותר נכון כפי' הראב"ע שהם שני מקומות וזה הי' מעבר לירדן מזרחה, ובעבור שהחרימו ישראל אתהם ואת עריהם, על כן לא נתן משה מארצם לאחד משבטי ישראל כשחלק להם את ארץ סיחון ועוג, ומה שכתוב בס' שופטים שבני יהודה הכום ויקרא שם העיר חרמה, זה היה מלך ערד שבעבר הירדן ימה: דרך האתרים, ת"א אורח מאלליא, ודעתו שהוא מלשון ויתורו שתרגם ויאללון, והאלף נוספת, כמו ובאזרוע נטויה (ירמיה ל"ב כ"א), וכן דעת הראב"ע והרד"ק בשרשים, ושעורו שבאו ישראל דרך שהמרגלים הלכו: וישב, כדרך נתי ל"ה שתתחסר למ"ד הפעל בעתידים, והכנו"ל שתחת העי"ן הונח תחת פ"א הפעל, כמו מן

יקנה

עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ
ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃ ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל

אונקלוס

וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה: ד ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא בארחא: ה ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסקתונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכליה קליל: ו וגרי יי בעמא ית חיון קלן ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל

תרגום אשכנזי

שטעדטען; מאן נעננטע דען ארט: חרמה.
(ד) פאן דעם געבירגע הר בראכען זיא אויף, וואנדטען זיך ווידער אויף דעם וועגע צור בינזענזעע צו, אום דאז לאנד אדום הערום צו קאממען; אללייך דאז פאלק ווארד דער בעשווערליכען רייזע איבערדריססיג.
(ה) זיא פיהרטען ווידריגע רעדען ווידער גאטט אונד משה: «ווארום האבט איהר אונז אויז מצרים געפיהרט, דאס וויר אין דער וויסטעניא אומקאממען זאללען? דא ווערער בראד נאך וואססער איזט, אונד אונז פאר דער עלענדען שפייזע עקעלט.» (ו) דער עוויגע אבער זאנדטע גיפטיגע שלאנגען (שרפים גענאננט), אונטער דאז פאלק, דיא דאז פאלק ביססען, זא דאס פילע לייטע פאן ישראל שטארבען. (ז) דא

באור

יקנה יקן, יבן, גם לפעמים נשמט הסגו"ל לגמרי ויבאו שני שואים נחים רצופים, ויבך, וישת, וירד מיעקב ודומיהן: (ד) לסבב את ארץ אדום, להקיף את ארצו ללכת דרך מעוקל לצד ים סוף, והם המסעות שהוזכרו בפ' אלה מסעי בני ישראל ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה ומשם לפונן וגו' עד שבאו אל ערבות מואב; ותקצר נפש העם בדרך, קצרה נפשם בעינוי הדרך [ובלשון לע"ז אנקרוטלור ענקורט"ליר, בל"א קורץ ווערדען], ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה, שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה, כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל, וכל דבר קשה על האדם נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורח בא עליו, ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער, ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם, כגון וגם נפשם בחלה בי, גדלה עלי ויגאה כשחל תצודני, כללו של פירוש כל לשון קצר נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו. (רש"י), ולא יוכלו לסבול עוד לאריכות נסיעת המדבר: (ה) באלהים ובמשה, שמוש הבי"ת הבא עם פעל הדבור, יש שהוראתו כמו עם, לא דבר ה' בי (מלכים א' כ"ב כ"ו), ויש מורה על תומר הדבור לדבר בם (דברים י"א י"ט), ושם הם הדברים הנדברים בעצמן, ואם יורה על הענין, אשר ממנו הדבור, הוראתו הוצאת דברים על הדבר ההוא, פעמים לשבחו, ופעמים לגנותו, ומובן מענייני, כמו וידבר יהונתן בדוד טוב (ש"א י"ט ד'), נכבדות מדבר בך (תהלים פ"ז ג'), תשב באחיך תדבר (שם נ' כ'), ותדבר מרים ואהרן במשה (לעיל י"ב א'), וכן כאן פירושו שהוציאו דברים אשר לא כן על ה' ועל משה: ונפשנו קצה, עבר לנסתרת מנחי ע"ו כי היא מלעיל, וענינה שנפשם מאסה במאכל הזה מרוב התמדתו זמן רב, והם לא הכירו טובת ה' וחסדיו להשביע נפש' יום יום בלא עמל ויגיעה כי התאוו אל השכוים ותענוגי המותרות: הקלקל, שרשו קלל ונכפלה הפ"א והלמ"ד, וענינו כמו לחם הקל לשון בזיון, ורש"י פי' לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא, ודעתי שקראוהו קלקל לפי שהוא קל להתעכל, וכן דעת ת"א שתרגם בהוספ' מלה דמיכליה קליל: (ו) הנחשים השרפים, שורפי'

רש"י

עריהם. חרמי גבוה: ד דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר ופנו וסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו ונתאבלו עליו והספידוהו כאלו הוא בפניהם צא ודוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לע"ז אנקרו"טלור (בל"א קורץ ווערדען) ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותו בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם (זכריה י"א) וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים יו"ד) וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי (זכריה י"א) ויגאה כשחל תצודני (איוב יו"ד) כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלו: ה באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו: למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכני' ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש

מישראל: ז ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו ביהוה ובך התפלל אל יהוה ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם: ח ויאמר יהוה אל משה עשה לך שרף ושים אתו על נס והיה כל הנשוך וראה אתו וחי: ט ויעש משה נחש נחשת וישמהו על הנס והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי: י ויסעו בני ישראל ויחנו באבת: יא ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים במדבר אשר על פני מואב ממזרח השמש: יב משם נסעו ויחנו בנחל זרד: יג משם נסעו ויחנו

מעבר

אונקלוס

מישראל: ז ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: ח ואמר יי למשה עביד לך קליא ושוי יתיה על את ויהי כל דיתנכית ויחזי יתיה ויתקים: ט ועבד משה חויא דנחשא ושויה על את והוי כד נכית חויא ית גברא ומסתכל לחויא דנחשא ומתקים: י ונטלו בני ישראל ושרו באבות: יא ונטלו מאבות ושרו במגיזת עבראי במדברא די על אפי מואב ממדנח שמשא: יב מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד: יג מתמן נטלו ושרו

מעברא

תרגום אשכנזי

(ז) דא קאם דאז פאלק צו משה, אונד שפראכען, «וויר האבען געזינדיגט: דאס וויר ווידער דען עוויגען אונד דיך גערעדעט האבען; ביטטע דען עוויגען, דאס ער דיא שלאנגען פאן אונז אבווענדע.» משה באט פיר דאז פאלק. (ח) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: «מאכע — איינען שרף, זעצצע איהן אויף איינע שטאנגע צום צייכען; ווער געביססען ווארדען, זעהע דיזען אן, זא זאלל ער ביים לעבען בלייבען.» (ט) משה מאכטע איינע קופפערנע שלאנגע, ריכטעטע זיא אויף איינע שטאנגע צום צייכען; ווען יעמאנד פאן איינער שלאנגע געביססען ווארד, שויעטע ער היניף צור קופפערנען שלאנגע, אונד בליב אם לעבען. (י) דיא קינדער ישראלס בראכען אויף, אונד לאגערטען זיך צו אובות. (יא) פאן אובות בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אין דער אונבעוואהנטען געגענד צו עברים, אין דער וויסטע, דיא אן דיא מארגענזייטע דעם לאנדעס מואב שטעסט. (יב) פאן דא בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אים טהאלע זרד. (יג) פאן דא בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך

יענזייטס

רש"י

נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע ממכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים: ז ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: ח על נס. על כלונס שקורין פורטיקא בלע"ז (פערטיקא והוא פערש בלשון אשכנז שטאנגן) וכן כנס על הגבעה (ישעיה ל') ארים נסי (שם מ"ט) שאו נס (שם י"ג) ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: כל הנשוך. אפילו כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט. וגומר שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים: ט נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקדוש ברוך הוא קוראו נחש ואני אעשנו ש' נחשת לשון נופל על לשון: יא בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאטא בטיטא והעי"; בו יסוד לבדה והוא מלשון ויעה ברד (ישעיה כ"ח): העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב. במזרחה של ארץ מואב: יג. מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר

באור

את האדם באחרם שכיהם. (רש"י), ויהיה השרפים תואר על הנחשים, וכן דעת הרד"ק בשרשים: (ח) עשה לך שרף, כדמות נחש שרף מנחשת, כי כן כתוב. (ראב"ע), ועל נס על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז (כ"מ ברש"י כ"י) בל"א שטאנגע, וכן וכנס על הגבעה (ישעי' ל' ט"ו), ארים נסי (שם מ'), שאו נס (שם י"ג), ולפי שהוא גבוה לאות ולראי' קוראו נס. (רש"י), וראב"ע כת' ורבים השתבשו אמרו כי זאת הצורה לקבל כח העליונים, וחלילה חלילה כי הדבר נעשה במצות השם, ואין לנו לחפש למה צורת נחש, ואם לא כן ידאגו היש עץ שימתיק המים המרים, אפי' הדבש לא ימתיקם, ומה טעם לשום דבלת התאנים על השחין, ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין, והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון עכ"ל: על נס, שיהיו על מקום גבוה שיוכלו כלם לראותו: (י) ויחנו באבת, ובסדר אלה מסעי יזכיר עוד מסעות רבות בין הר ההר לאבת והם צלמונה ופונן וגו', אלא שלא בא הכתוב להודיע כאן סדר פרטי המסעות רק דרך כלל עד שבאו אל גבול ארץ סיחון ועוג שלח מלאכים אליו: (יא) בעיי העברים, לשון ארץ חריבה ומלאה מאין יושב, וכמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע"ט ב'): (יב) ויחנו בנחל זרד, הוא דיבון גד הנזכר באלה מסעי: (יג) מעבר ארנון, מגד

השני

מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי: יד על־כן יאמר בספר מלחמת יהוה את־והב בסופה ואת־הנחלים ארנון: טו ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב: טז ומשם בארה הוא הבאר אשר אמר יהוה

אונקלוס

מעברא דארנון די במדברא דנפיק מתחום אמוראה ארי ארנון תחום מואב בין מואב ובין אמוראה: יד על כן יתאמר בספר קרבין ית די עבד יי על ימא דסוף וגבורן דעל נחלי ארנון: טו ושפוך נחליא דמדברין לקבל לחית ומסתמיך לתחום מואב: טז ומתמן אתיהיבת להון בירא היא בירא די אמר

יי

תרגום אשכנזי

יענזייטס דעס פלוסעס ארנון, דער אין־דער וויסטע פליסט, אונד אויז דען גרענ־צען דעס אמורי הינויז געהט; דען דער פלוס ארנון איזט דיא גרענצע מואב'ס, צווישען מואב אונד אמורי׃

(יד) דאהער פינדעט מאן אין דער געשיכטע דער קריגע דעס עוויגען: והב צו סופה, אונד אונטער־דען בעכען ארנון;

(טו) אונד דער בעכע אויז־פלוס, דער זיך וועגדעט צום וואהנפלאץ ער, אונד אן דיא גרענצע מואב שטיצט;

(טז) פאן דא צום ברוננען, יענעם ברוננען, וואָ דער עוויגע

באור

השני של נחל ארנון שהוא גבול האמרי: כי ארנון גבול מואב, כי ארנון עצמו נשאר למואב בהלחם סיחון עמו והי' גבול ארצו, כמ"ש ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון (למטה כ"ו) ולכך לא הותר לישראל רק מגדו השני שהוא גבול האמרי: (יד) בספר מלחמת ה', הנראה בדברי הראב"ע שספר בפני עצמו היה ושם כתיב מלחמות ה' בעבור יראיו, ויתכן שהי' מימות אברהם, כי ספרי' רבי' אבדו, ואינם נמצאי' אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימי' למלכי ישראל, שירות שלמה ומשליו עכ"ל, וז"ל המתרגם אשכנזי, ואם כן הוא יתכן שכל הכתובי' הללו מן את והב עד פני הישמן (פסוק כ'), לקוחי' מדברי הספר ההוא, וכתבם משה בתורתו, לעדות לישראל שלא עברו על מצות השם, ולא נכנסו לגבול מואב, כי שם כתוב גבול מואב, ונזכר נחל ארנון, ובסופו הזכיר שהפסגה אשר בשדה מואב נשקפה על פני הישימן, כלומר שהעומד על ראש הפסגה רואה את המדבר מרחוק, שכן מורה לשון נשקפה, וא"כ המדבר ההוא עצמו איננו בגבול מואב, ולא חנו בני ישראל בארצו, ועל הדרך הזה סרו כל התמיהות הנופלות בענין, עמדו עליהם כל המפרשי' וכלאו להשיב עליהם על דרך הפשט, עד שגם אונקלוס המתרגם נטה מפשטות הכתוב והלך לו בדרך הדרוש הרחוק ממנו הרבה מאוד, כי מה שלא הוזכרו המקומות הללו בפ' אלה מסעי, אין בו מקום טענה לפי דרכנו, כי לא ידענו מה היתה כוונת כותב הספר ההוא בהזכירו כל המקומות הללו, אם הם מקומות של מסעות בני ישראל או הוזכרו לכוונה אחרת, ולא בא הכתוב הנה אלא להגיד גבולי מואב הנרשמים שם׃ ועוד שיתכן שבספר מלחמות ההוא נרשמו מקומות של מסעות וחניות דגל אחד מדגלי ישראל או שבט משבטיו, ומשה לא זכר בפ' אלה מסעי כי אם המקומות שחנה בם הארון, שהוא הלב והעקר לכל המחנות, ויתר השבטים והדגלי' חנו במקומות הסמוכי' להם, כי אי אפשר שיחנו כל רבבות אלפי ישראל במקום אחד. וכן בענין הבאר שרמזו עליו, היא הבאר אשר אמר ה' למשה, אמרו רז"ל שהי' באר של מרים, ולא ידענו למה נכתבה כאן בסוף ארבעים שנה והלא הבאר נתנה להם בתחלת ארבעי' שנה וע"פ דרכנו יובן, וכן כל הזרות בלשון שבאו בכתובים הללו והשתנות המליצה ממליצות שאר הכתובים לא יקשה בעיניך, כי כן הי' כתוב בספר ההוא: את והב, עיר שמה והב אם הם שתי מלות, או שמה אתהב אם הוא מלה אחת: בסופה, על ים סוף או יהי' גם הוא שם מקום, וכן מתרגם בל"א: והוא מאמר חסר הפעל שלא הביאו הכתוב, או הוא מוסב על יאמר, והכוונה שנאמר ונזכר את והב בסופה ונחל ארנון בתוך הנחלים: (טו) ואשד הנחלים, הוא לשון משפך, והוא מדרון הנחלי' לפי שהמים היורדי' שם נשפכים למטה דרך המדרון, ודומה לו בלשון ארמית שמתרג' שופך דם האדם דייאוד כ"פ הרד"ק, והרמב"ע כתב

שהוא

רש"י

השני לארנון בתוך ארץ האמורי בנפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב. ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואף על פי שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (שופטים י"א) ומשה רמז כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: גבול האמורי. תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף: יד על כן יאמר. על חנייה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו: את והב. כמו את יהב כמו שיאמרו מן יעד ועד כך יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: טו ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד. שפך הנחלים שנשפך דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקיקים בהר של נר מואב ובהר של נר אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לנד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לנד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: טז ומשם בארה. משם באו האשד אל הבאר. כיצד אמר הקדוש ברוך הוא מי מודיע לבני

הנסים

יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס
יז אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃
יח בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃
יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃
כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ
כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ כב אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ
לא

יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא׃ יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵירָא שַׁבָּחוּ לַהּ׃ יח בֵּירָא דְחַפְרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוֹהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחוּטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן׃ יט וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא עִמְּהוֹן לְנַחְלַיָּא וּמִנַּחְלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא׃ כ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִּי בַּחֲקַלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵית יְשִׁימוֹן׃ כא וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה לְמֵימָר׃ כב אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ
לא

עוויגע צו משה שפראך: «פערזאממלע דאז פאלק, איך וויל איהנען וואססער געבען;» (יז) דא זאנג ישראל דיזעס ליד: «קאממע הערויף, ברוננען! זינגט איהם דען וועכסעלגעזאנג; (יח) ברוננען, דען פירסטען געגראבען, דיא ערלען דעס פאלקס ערעפפנעט מיט דעם געזעצגעבענדען שטאבע; פאן מדבר גען מתנה, (יט) פאן מתנה גען נחליאל, אונד פאן נחליאל גען במות; (כ) פאן במות נאך גיא, דאז אים געפילדע מואב ליגט, צור אנהעהע פסגה, וועלכע אויזזיכט האט צור וויסטעהין. (כא) ישראל זאנדטע באטשאפטער אן סיחון, קעניג אמורי, אונד ליס איהם ענטביטען: (כב) «לאס מיך דורך דיין לאנד ציהען! וויר

רש"י

הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו. לאחר שעברו חזרו ההרים למקומן והבאר ירדה לתוך הנחל והעלה משם דם ההרוגים וזרועות ואברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: יז עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיע להם שנאמר ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר. השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתוב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו: באר הפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: יח במשענותם. במטה: וממדבר. נתנה להם: יט וממתנה נחליאל. כתרגומו: כ ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. דבר אחר כרוה נדיבי העם. כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכים דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקדוש ברוך הוא. משל למלך שהיה מזמנין אותו לסעודה אומר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גבוה וכן פסגו ארמנותיה (תהלים מ"ח) הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני המקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש ר' תנחומא: כא וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום (שופטים י"א) וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח במשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: כב אעברה בארצך. אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום
בקשו

באור

שהוא שם מקום: לשבת, איננו מקור כי אם שם מקרה כסמך לזולת ער, ולכן הלמ"ד בשו"א, ולא בקמץ כמשפט המקור: ונשען, השרש הזה לא ימצא בבנין הקל, כי אם בנפעל, והוראתו כהוראת הבנין הקל: (יז) עלי באר ענו לה, לשון ענה נופל על השיר אף על תחלתו, לפי שהשרים במקהלות דרכם לשיר ולענות אלו לקראת אלה, וכן הוא בל"א וועכסעלגעזאנג, ושעור הכתוב שירו אל הבאר הזאת ואמרו לה עלי באר לקראתנו: (יח) באר חפרוה שרים, משה ואהרן: במחקק, בינוני מן המרובע מן הכפולים, וענינו נותן החק, והמטה שביד המחקק שהוא משענת המחקק, הוא סימן לגדולה וכבוד, וגו כרו הנדיבים את הבאר, והיא מליצה שירית על הבאר שהעלו בלי עמל ויגיעה, על דרך פלא: והנה ידידי המכו' פילון בספרו חיי משה כת' שהוציאו מלכי הארץ ההיא ויושביה הוצאות רבות לחפור את הבאר ההיא, והי' תוכה רצוף אבנים והוא בנין מפואר ויקר עד מאוד מורה על עוצם כבוד המלכי' ההם, ויתכן על זה לאמר, דרך מליצ' השיר שחפרו' שרים כרוה נדיבי עם במחקק במשענותם, והנה השירה הזאת קצובה מחוברת מדלתות מקבילות, מתדמי' המובן במלות ומליצות מתחלפות כמשפט השיר שזכרנו בהקדמה לשירת הים: וממדבר מתנה וגו', כל אלו שמות של מקומות שנזכרו בספר מלחמות ההוא, כמו שזכרנו: (כ) ונשקפה, עבר לנקבה נסתרת עם וי"ו המהפך, ואלו הי' בינוני הי' מלרע, וגם הוראת נפעל משרש הזה כהוראת הקל, לפי שהעומד במקום גבוה הוא נשקף למביטים אליו. (הרד"ק): הישימן, המדבר, כמו תעו במדבר בישימון דרך (תהלים ק"ז), עד כאן מדברי ספר מלחמות ה', ומשם ראי' שאין המדבר שחנו בו בני ישראל בגבול מואב, כי אם יוצא מגבולו, וזהו תכלית הכוונה פה, עד כאן: (כב) אעברה בארצך, דרך ארצך: על
אשר

לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כו כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃ כז עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ

חשבון

אונקלוס

לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבְכְרַם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל עַד דִּי נֶעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ כג וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וַאֲגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגָּם דְּחָרֶב וִירִית יָת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּם דִּבְנֵי עַמּוֹן׃ כה וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא׃ כו אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אַגַּח קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן׃ כז עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוֹלוּ

לחשבון

תרגום אשכנזי

וויר וואללען ווערער אין עקקער נאך אין וויינגערטען אויזווייכען, אויך קיין וואסֿ סער אויז דער ציסטערנע טרינקען, זאנדערן אויף דער העערשטראססע בלייבען, ביז וויר איבער דיינע גרענצע היניוויג זינר.

(כג) סיחון אבער וואללֿ טע ישראל ניכט דורך זיינע גרענצען ציהען לאסֿ סען, פערזאממעלטע אלל זיין פאלק, אונד גינג ישראל ענטגעגען ביז אין דיא וויסטע; אלז ער נאך יהצה קאם, גריף ער ישראל אן.

(כד) אבער ישראל שלוג איהן מיט דער שערפע דעם שווערטעס (אויף דאז הויפט), אונד ערא͏בערטע זיין לאנד, פאם ארנון ביז צום יבוק, ביז צו דען קינדערן עמון, דען דיא גרענצע דער קינדער עמון וואר פעסטע.

(כה) ישראל נאהם אללע דיזע שטעדטע איין, אונד ליס זיך אין אללען שטעדטען דעם אמורי נידער, אין חשבון אונד — איהרען לאנדשטעדטען.

(כו) דען דיא שטאדט חשבון געהערטע דעם סיחון, קעניג אמורי, ער האטטע נעמליך מיט דעם פאריגען קעניגע פאן מואב, קריג געפיהרט, אונד איהם זיין — לאנד אבֿ גענאממען, ביז אן דען ארנון.

(כז) דארום זאגען דיא דיכטער: «קאממט הין נאך

חשבון

רש״י

בקשו מהם שלום: כג ולא נתן סיחון. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אלו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקדוש ברוך הוא. מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כלם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: כד כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב״ה שאמר להם אל תצורם וגומר: כה בנותיה. כפרים הסמוכים לה: כו והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב (דברים ב׳) וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: כז על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים.

בלעם

באור

אשר נעבר גבלך, אין לגבלך זכבר פרשתי שיש הבדל בלשון העברה כשבא אחריו בי״ת השמוש ובין בלא בי״ת: (כג) ויבא יהצה, כמו ליהץ, והה״א מקום למ״ד בתחלתה: (כד) ויירש את ארצו מארנן, מעבר השני של ארנון משם היתה תחלת גבול האמרי, והמקו׳ הראשון שעל שפתו הוא ערער, כמ״ש מערער אשר על שפת נחל ארנון (דברים ג׳ ל״ו): עד יבק עד בני עמון, כי באמת לקחו ישראל חצי ארץ בני עמון, כמ״ש ויתן משה גד וגו׳ ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערער (יהושע י״ג כ״ה), אבל לא נאסר לישראל מארץ עמון ומואב רק הארץ שהיתה בידם בשעת הצואה, ומה שלקח סיחון כבר מהם הותר להם לקחת מסיחון, לכן לא אמר עד בני עמון סתם, כי אם יפרש שהוא עד יבק ומשם הוא תחלת איסור לישראל: (כה) בחשבון ובכל בנתיה, בעבור שחשבון עיר המלוכה נקראו׳ המקומו׳ הקטנים והפרזי׳ בנות בערך העיר הגדולה שהיא כאם: (כו) כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא, עתה שבא להיות עיר סיחן מעת אשר נלחם במואב ולכן הותרה לישראל: (כז) המשלים, כל מליצה שנגבה קנובה לדלתות כמשפט שזכרנו בהקדמה לשירת הים, כשהיא מיוסד׳ על נגון תקרא שירה, ובלתי נגון תקרא משל, ובעלי המליצה ההיא יקראו משלים, לפי שדרכם למשל משלים ולדמות דבר אל דבר, והנה גם אלו הכתובים עד סוף פסוק ל׳ מ״ד קנובי׳ כמשפט המאמר השירי המחובר, ולכך נקרא משל: באו חשבון, בעת מלחמ׳ סיחן על מואב ולכד את כל עריו כאלו משלם יאמרו להאמריים

באו

חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כח כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ כט אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃ ל וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃ לא וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃

לג ויפנו

אונקלוס: לחשבון תתבני ותשתכלל קרתא דסיחון: כח ארי קידום תקיף כאשא נפק מחשבון עבדי קרבא בשלהוביתא מקרתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחית מואב כומריא דפלחין בית דחלא רמתא דארנון: כט וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון: ל ומלכו פסקת מחשבון עדא שולטן מדיבון וצדיאו עד נופח דסמיך עד מידבא: לא ויתיב ישראל בארע אמוראה: לב ושלח משה לאללא ית יעזר וכבשו כפרנהא ותריך ית אמוראה די תמן:

לג ואתפניאו

תרגום אשכנזי: חשבון! דיא שטאדט סיחון'ס ווערדע ערבויעט אונד ערריכטעט. (כח) דען פייער גינג אויז חשבון, פלאממע אויז סיחון'ס שטאדט, פערצעהרטע ער דער מואבים, בעזיצצער דער העהען אם ארנון. (כט) וועהע דיר, מואב! פאלק דעס געצצען כמוש, דוא ביסט פערלארען! זיינע זעהנע ליס ער פליכטיג ווערדען, זיינע טעכטער געפאנגען דעם קעניג אמורי, סיחון, צופיהרען. (ל) היין איזט איהרע הערליכקייט, פאן חשבון ביז דיבון; ויר האבען זיא פערוויסטעט, ביז גען נופח, דאז ביז מידבא רייכט. (לא) ישראל ליס זיך אלזא אין דעם לאנדע אמורי נידער. (לב) משה זאנדטע לייטע, אום יעזר אויזצוקונדשאפטען; זיא נאהמען דיא לאנדשטעדטע איין, אונד מאן פערטריב דען אמורי, דער דאזעלבסט וואר. (לג) ווענדעטען

רש"י

בלעם שנאמר בו וישא משלו (במדבר כ"ג) המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגומר (שם כ"ב): תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: כח כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: כט אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטים. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגומר: ל ונירם. אבד מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם. וכן עד דיבון תרגום של סר עד. כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי (מלכים א' י"א) ונשים. שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימום עד נפח: לב וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה

באור

באו חשבון, וכן ת"א עולו לחשבון: תבנה ותכונן עיר סיחון, הכונה שתבנה לבית מלכות ועיר מושב המלך: ותכונן, מבנין התפעל והפי"ו לעתיד ותי"ו הבנין חסרה ונשלמת בדגש הפ"א: (כח) כי אש יצאה מחשבון, הכונה על המלחמה שהיתה מתחלת מעיר חשבון שהיא עיר גדולה ובצורה ואחר שלכד את חשבון לכד גם הערי' הפרזות ובניותיהם. ורמב"ע פי' שהוא רמז על אנשים שקשרו בחשבון על מלכה, ולת"א דרך אחר בזה: להבה מקרית סיחן, שהיא עתה קרית סיחן, וכפול הענין כדרך בעלי השיר: (כט) אבדת עם כמוש, שם הבעל למואב ולעמון היה כמוש, וכן אמר יפתח למלאכי עמון את אשר יורישך כמוש אלהיך (שופטים י"א כ"ד), ושעור הכתו' כך הוא, אתה עם כמוש (הוא מואב), אבדת, נתן בניו פליטם, דרך המשוררים לדבר בענין אחד בגופים שונים כפי אשר תאות המליצה בפיהם: בשבית, שם כמו שביה: (ל) ונירם, הרד"ק הביא המלה הזאת בשרש ירה, והנו"ן לעתיד אלא שהוי"ו מהפכה לעבר, לכן הנו"ן דגושה כמשפט אחר וי"ו המהפך עתיד לעבר, והמ"ם לכנוי הנסתרים ופירושו ונירם אתם ונלחם עמם עד שאבד חשבון עכ"ל. אך לפירושו היה צריך לכתו' ונירם בצר"י לפני מ"ם הכנוי. ויש מי שפירש שהיא משרש ניר לשון מלכות, כמו למען היות ניר לדוד (מ"א י"א ל"ו), ויהיה לפ"ז הקמ"ץ לפני מ"ם הכנוי כמשפ' בכנויי השמות, וכן פי' הראב"ע ואמר שמלת ונירם מושכ' עצמה ואחר עמה, וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון. אך גם לפירוש זה יש במלה הזאת ענין זר במה שהוי"ו פתוחה ואחריה דגש להורות ה"א הידיעה החסרה כמשפט אותיות בוכ"ל לפני ה"א הדעת החסרה שתהייה פתוחות, ואמנם לא תבא ה"א הידיעה במלה המחוברת עם כנויים, לכן כתב שתהי' מלת ונירם, כמו בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א). ויען שהמלה הזאת היא כמלעת מוזרות, לכן בחר המתרגם אשכנזי בפי' השני, וכן דעת רש"י: אבד חשבון, שעורו אבד מחשבון עד דיבון: ונשים, דקדוק מלה הזאת קשה מאוד כי דעת הראב"ע והרד"ק שהיא משרש שמם, והי' ראוי להיות אית"ן בקמ"ץ והפ"א בצר"י כמשפט בנין הפעיל מגזרת הכפולים אלא שהיא על משקל ויסב אלהים, ויתי"ק הפ"א תמורת הצר"י, ואמנם דעת הריק"ם שהיא משרש ישם, כי מנהגו כתי' פ"א יו"ד שהולכי' על דרך חסרי פ"א נו"ן, כמו יציב דלתיה (יהושע ו' כ"ו), וכן אם לא ישים עליהם נוהם (ירמיה מ"ט כ'), ולדעת כלסיהוא לשון שממה, והנו"ן למ"ד והמ"ם היא למ"ד הפעל ואינה לכנוי, ותחסר מלת אתם: (לב) וירש,

בבנין

(לג) ווענדעטען זיך אונד צאָגען הינויף, דען וועג נאַך בשן צו, אונד עוג, קעניג צו בשן, צאָג איהנען מיט זיינעם גאַנצען פֿאָלקע ענטגעגען, נאַך אדרעי, צום קריגע. (לד) דער עוויגע אַבער שפּראַך צו משה: «פֿירכטע איהן נור ניכט, דען איך געבע איהן, זיין גאַנצעס פֿאָלק אונד זיין לאַנד אין דיינע געוואַלט; דוא ווירסט איהם טהון, וואַז דוא דעם סיחון, קעניג אמורי, געטהאַן, דער אין חשבון וואָהנטע.» (לה) זיא שלוגען איהן אויך, נעבסט זיינען זעהנען אונד זיינעם גאַנצען פֿאָלקע, זאָ דאַס ניכטס פֿאָן איהם איבריג בליב, אונד עראָבערטען זיין לאַנד.
כב (א) דיא קינדער ישראל'ס בראַכען אויף, אונד לאַגערטען זיך אין דאַז געפֿילדע מואב, אַם ירדן, געגען ירחו איבער.
(ב) אַלז בלק, זאָהן צפור'ס, דיא טהאַטען ערפֿוהר, וועלכע ישראל געגען דען אמורי אויזגעאיבט, (ג) געריטה דער מואב אין העפֿטיגע פֿורכט פֿאַר דער נאַציאָן, דיא זאָ גראָס וואַר, זאָ דאַס איהם גרויעטע פֿאַר דען קינדערן ישראל'ס.
(ד) ער שפּראַך דאַהער צו דען עלטעסטען דעס פֿאָלקעס
מדין

לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ (הפטרה)
כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס (סדר בלק)
ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי
מדין

לג וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדְּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ לד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעֲבֵד לֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ עַד דְּלָא אִשְׁתָּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ׃
כב א וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרָא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃
ב וַחֲזָא בָּלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דִי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃ ג וּדְחֵיל מוֹאָבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאָבָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַאֲמַר מוֹאָב לְסָבֵי
מדין

באור

בבנין הפעיל הוראתו לשון גירושין, וכן ת"א: (לג) אדרעי, לאדרעי: (לד) נתתי אתו. עבר במקום עתיד אתן אתו, ודרך המקראות כן ובפרט במאמרי האל ויעודיו: אשר יושב בחשבון, שעורו אשר היה יושב בחשבון כי כבר לקחה ישראל מידו, וכן מתורגם בל"א: (לה) וירשו את ארצו, בבנין הקל היא לשון ירושה וכן ת"א:
כב (ב) וירא, ויגר, עניינו כאשר ראה אז גר, כמו שזכרנו רבות: לאמרי, בקמצות הלמ"ד, והטעם לידוע, שהם סיחון ועוג, ולא היו במלכי כנען גדולים כאלו, והעד אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב' ט'). (ראב"ע): (ג) ויגר לשון מורא, כמו גורו לכם. (איוב י"ט כ"ט): ויקץ מואב, בחייו, כמו קצתי בחיי, כ"פ רש"י ורשב"ם, ולדעת הראב"ע הוא כמו ויצק מלשון צרה וצוקה, וכן נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעי' ז' ו'), כמו ונציקנה: (ד) זקני מדין, לדעת הראב"ע יתכן שהיו החמשה מלכים (הנזכרי' בפ' מטות ל"א ה') זקנים, ולרמב"ן נראה שסיחון מלך האמרי כלא' במלכי מדין, ושם אותם לו לעבדי' נושאי מנחה, והשאירם שופטי' בארץ מדין בעבורו, ונקראו זקני מדין, כדרך השערה אל הזקנים, והביא ראיה לדבריו ממה שכתוב ביהושע (י"ג כ"א) וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון, אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי
סיחון

רש"י

נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: לד אל תירא אתו. שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט (בראשית י"ד) הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו את כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנאמר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (דברים ג'): לה ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':
כב ב וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך: ג ויגר מואב. לשון מורא כמו גורו לכם (איוב י"ט): ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי והוא מקרא קצר): ד אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב (בראשית ל"ו) שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה
מואב

מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ ו וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר
יואר

מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנָנָא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא יָת יָרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ ה וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרַם דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי לֵיהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי׃ ו וּכְעַן אִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִינִּי מָאִים אִכּוּל לְאַגָּחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרְכִנֵּיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דִּי תְבָרֵךְ מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט
לִיט

מדין: «דיזער הויפע ווירד דיא גאנצע געגענד אום הער אבפרעצען ווי דער אכס דאז קרויט פאם פעלדע אבפרעצעט.» בלק זאהן צפורים וואר דאמאהלס קעניג איבער מואב.
(ה) דיזער זאנדטע באטען אן בלעם, זאהן בעור, נאך פתור, וועלכעס אם פלוססע ליגט, אין דאז לאנד זיינער היימאטה, אום איהן איינצולאדען, אונד ליס איהם זאגען: «עז איזט איין פאלק אויז מצרים געגאנגען, דאז בעדעקט דיא גאנצע עררע, זא וויט מאן זעהען קאן; עז ליגט יעצט געגען מיר איבער.
(ו) זא קאממע דאך, אונד פערפלוכע מיר דיזעס פאלק, דען עז איזט מיר צו מעכטיג, פיללייכט קאן איך עז אלז דען שלאגען אונד אויז דעם לאנדע טרייבען; דען איך וויים, וועם דוא זעגנעסט, דער איזט געזעגנעט, אונד וועם דוא פערפלוכסט, דער בלייבט פערפלוכט

רש"י

מואב ליטול עלה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל ממהם מה מדתו אמרו להם אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: ה פתורה. כשולחני הזה שהכל מריצים לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מהנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך. וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אלו היה לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. ואם תאמר מה מזיקך. הנה כסה את עין הארץ סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם: ו נכה בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר בלשון משנה מיעוט הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון

באור

סיחון יושבי הארץ, וטעם ואת מלכי מדין, אשר היו מלכי' תחלה כמו שאמר נסיכי מדין נשיאי מדין, או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכות בעת ההיא, וכל זה דחוק: [* א"ה, כפלאתי על הגדולים הללו שהיו יודעי' בטיב הנהגת האומות, איך נתקשו בדבר הרגיל בכל הזמנים? כי יתכן שחמשת המלכי' הנקובים בשמותם בפ' מטות ובספר יהושע מלכו כל אחד במחוז ופלך מפלכי מדין, והפלך ההוא נהוג על פיו לבד, והמדינה הכוללת שהיא מדין נהוגה בעצת כל המלכי' והשרים אשר יתקבצו למועד קבוע, או לעת הצורך, להשגיח על עניני המדינה וטובת היושבים בה בכלל: והנה בבחינת הממשלה ההיא הכוללת לא יקראו כי אם נשיאים או נסיכים או זקנים, וקראם הכתוב נסיכי סיחון, כי יתכן שהיה סיחון גבור עליה' ורודה גם בכל ארץ מדין, כדברי הרמב"ן ז"ל, ואולם בבחינת החלקי' מחלקי מדין הכתובי' תחת ממשלת' הפרטי' יקראו מלכי מדין*]: ילחכו, כלחוך. שנים בנינים, נראה שהונח על הלעיטה והאסיפה אל החיך, על ידי הלשון, והושאל פה על השחתת התבואה וכל מיני אוכל: בעת ההוא, אמרו רז"ל (במדבר רבה) שלא הי' אלא נסיך, ומשנהרג סיחון המליכוהו בעת ההיא, שגרמה לו השעה: למואב, כמו מלך מואב: (ה) פתורה, אל פתור, והוא שם מקום כמ"ש את בלעם בן בעור מפתור (דברים כ"ג ה'): בני עמו, של בלק, משם היה וידע את בלעם ואת נבואתו: לקרוא לו, הקריאה שלו היתה ולהנאתו, שהי' פוסק לו ממון הרבה. (רש"י), ולכך לא נאמר אותו או אליו: עין הארץ, כתרגומו עין שמשא דארעא, דרך גוזמא שאין מקום לשמש להאיר על הארץ, כי כלה מכוסה מן העם הזה: ממלי, לנגדי, וכן ת"א מלקבלי: (ו) ארה לי, לטובתי, ודקדוק המלה הזאת שהיא כווי מבנין הקל מגזרת הכפולי' וראוי להיות **אור**, **אורו**, ובה"א נוספת יהי' הפ"א בק"ח ודגש בעי"ן על חסרון הכפל, ולפי שאין הרי"ש מקבל דגש יבא ק"ג תמורת הק"ח, משא"כ במלת קבה דין זרות נגע בה שהראוי **קבה** בק"ח תחת הפ"א, כמו שנאמר מן **שמור** בה"א נוספת שמרה, כן מן קוב, קבה: נכה בו, הוא שם הפעל (עם דגש הרגש), ואין טענה בעבור היותו בה"א (ולא אמר נכות כדרך המקור) (מכלל), כי הנה כמוהו לכלה הפעם (הרח"ב"ע), וכן ת"א לאגחא ביה קרבא: יואר, הוי"ו הנח הנעלם

תחת

יואר: ז וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל־בלעם וידברו אליו דברי בלק: ח ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר יהוה אלי וישבו שרי־מואב עם־בלעם: ט ויבא אלהים אל־בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך: י ויאמר בלעם אל־האלהים בלק בן־צפר מלך מואב שלח אלי: יא הנה העם היצא ממצרים ויכס את־עין הארץ עתה לכה קבה־לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו: יב ויאמר אלהים אל־בלעם לא תלך עמהם לא תאר את־העם כי ברוך הוא: יג ויקם בלעם בבקר

ויאמר

אונקלוס

ליט: ז ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם ומלילו עמיה פתגמי בלק: ח ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ט ואתא מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: י ואמר בלעם קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: יא הא עמא דנפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתיה מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתרכניה: יב ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: יג וקם בלעם בצפרא

ואמר

תרגום אשכנזי

פערפלוכט׃» (ז) דיא עלטעסטען פאָן מואב אונד דיא עלטעסטען פאָן מדין רייזטען צוזאממען, האַטטען צויבערגערעטה־שאַפט בייא זיך, קאַממען צו בלעם, אונד ריכטעטען אויז, וואָז בלק געזאַגט האַטטע׃ (ח) ער גאַב איהנען צור אנטוואָרט: «בלייבט דיא נאַכט היר, זאָ וויל איך אייך בעשייד געבען, וויא דער עוויגע מיר זאָגען ווירד.» דיא פאָרנעהמען מואב׳ס בליבען אלזאָ בייא בלעם׃ (ט) איין געטטליכעס וועזען קאַם צו בלעם, אונד שפראַך: «ווער זינד דיא לייטע, דיא דוא בייא דיר האַסט?» (י) בלעם אנטוואָרטעטע דעם געטט־ליכען וועזען; «בלק, זאָהן צפור׳ס, קעניג צו מואב, לעסט מיר זאָגען׃ (יא) «דיזעס פאָלק, דאָז אויז מצרים געגאַנגען, בעדעקט דיא ערדע, זאָ וויט מאַן זעהען קאַן; זאָ געהע דאָך הין אונד פער־וואונשע עז מיר, פיללייכט קאַן איך עז אלודען בעקריגען אונד פערטרייבען.» (יב) דאָז געטטליכע וועזען שפראַך צו בלעם: «געהע ניכט מיט איהנען, פערפלוכע אויך דאָז פאָלק ניכט, דען עז זאָלל געזעגנעט זיין.» (יג) אלז בלעם דעס מאָרגענס אויפשטאַנד,

שפראך

רש״י

סיחון שעזרתו להכות את מואב: ז וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין ואמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: ח לינו פה הלילה. אין רוח הקודש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם ע״א וכן לבן בחלום הלילה שנאמר ויאמר ה׳ אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פלגשו בהחבא: כאשר ידבר ה׳ אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודי לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: ט מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: י בלק בן צפור וגומר. אע״פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: יא קבה לי. זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: יב לא תלך עמהם. אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא

משל

באור

תחת הדגש, שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון ישב, ולא היה כמוהו מאותו בנין, בעבור אות הגרון כמשפט. (ראב״ע): (ז) וקסמים, כל מיני קסמים הביאו עמהם, שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי (במדבר רבה), כענין שכתוב בימינו היה הקסם בירושלים קלקל בחצים ראה בתרפים שאל בכבד: (ח) וישבו, לשון עכבה, וכן ת״א ואוריכו: שרי מואב, וזקני מדין הלכו להם, שאמרו אין בו תקוה, כן פירש״י, והרמב״ן ז״ל פי׳ שבאו זקני מדין אל בלק להתיעץ עמו בדבר ישראל, ונועצו יחד לשלוח אל בלעם, ושלח בלק את שריו וחכמיו עם זקני מדין לארץ מדין, כי משם היה דרכם פתורה אל עיר בלעם, וזקני מדין נשארו בארצם ולא הלכו אל בלעם, ומ״ש בפסוק הקודם ויבאו אל בלעם וגו׳ לא שב כי אם על זקני מואב: (ט) מי האנשים האלה עמך, נכנס עמו בדברים, כענין אי הבל אחיך: (יב) לא תלך וגו׳, לא תלך עמהם, כי לא תוכל לעשות רצון בלק לקלל את העם, כי ברוך הוא, ומה יועיל לכתך עמהם: (יג) לתתי, כמו לתתכי, וכן יבמי במקום יבמכי, כי מדרך

הכנוי

וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃ יד וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ טו וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ טז וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ יז כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה׃ יח וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃ יט וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה

וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אֱזִילוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי לֵית רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן׃ יד וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק וַאֲמַרוּ סָרִיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמַּנָא׃ טו וְאוֹסֵיף עוֹד בָּלָק לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין וְיַקִּירִין מֵאִלֵּין׃ טז וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי לְוָתִי׃ יז אֲרֵי יְקָרָא אֲיַקְּרִינָךְ לַחְדָּא וְכֹל דִּי תֵימַר לִי אַעְבֵּד וְאִיתָא כְעַן לוּט לִי יַת עַמָּא הָדֵין׃ יח וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵי בָלָק אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא אוֹ רַבְּתָא׃ יט וּכְעַן אוֹרִיכוּ כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא וְאִדַּע מָה יוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי׃ כ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא

שפראך ער צו דען פֿאָר= נעהמען לייטען דעס בלק: «רייזט נור ווידער אין אייער לאַנד, דען דער עוויגע וויללע ניכט צוגעבען, דאַס איך מיט אייך רייזע.»

(יד) דיא פֿאָרנעהמען מואָב׳ס מאַכטען זיך אַלזאָ אויף, קאַמען צו בלק, אונד שפראַכען: «בלעם האַט עז אַבגעשלאַגען, מיט אונז צו רייזען.»

(טו) דאַ זאַנדטע בלק אַבערמאַהלס מעהרערע אונד פֿאָרנעהמערע אַדעליגע אַלז דיזע. (טז) זיא קאַמען צו בלעם, אונד שפראַכען — — : «בלק זאָהן צפור, לעסט דיר ענטביטען: «לאַס דיך דאָך ניכטס אַב= האַלטען, דאַס דוא צו מיר קאָממעסט. (יז) דען איך ווערדע דיר גאַר פֿיל עהרע ערצייגען, אונד וואַז דוא מיר זאַגען ווירסט, ווירד איך טהון; נור קאָממע, אונד פֿערוווּנשע מיר דיזעס פֿאָלק.» (יח) בלעם אַנט= וואָרטעטע, אונד שפראַך צו דען בעדיהנטען דעס בלק: «ווען בלק מיר אויך זיין גאַנצעס הויז פֿאָלל זילבערס אונד גאָלדעס געבע, זאָ קעננטע איך דאָך דען בעפֿעהל דעס עוויגען, מיינעס גאָטטעס, ניכט איבערטרעטען, עטוואַז גערינ= געס אָדער וויכטיגעס פֿאָרצונעהמען. (יט) אינדעססען בלייבט דיזע נאַכט גלייכפֿאַללס בייא מיר, זאָ ווערדע איך ערפֿאַהרען, וואַז דער עוויגע ווייטער מיט מיר רעדען ווערדע.» (כ) דאַ געטטליכע וועזען קאַם דעס נאַכטס צו בלעם

רש"י

אשל אומרים לגרעס (ס"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך: יג להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם. למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: יז כי כבד אכבדך מאוד. יותר ממה שהיית נוטל לשעבר הני נותן לך: יח מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: יט גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: כ אם לקרא לך. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על

באור

הכנוי קנה לבא בנו"ן: להלך עמכם, ולא אמר לא אוכל לקלל את העם כי ברוך הוא, משכחתו את ישכחל ומרוב חפצו להרע להם, כמ"ש ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם וגו׳ (דברי׳ כ"ג ג׳), אמר בלבו אוליים עוד תקוה: (טו) רבים, כמשמעו, או גדולים. כמו על כל רב ביתו: (יח) מלא ביתו, ביתו מלא, וכבר כתב המתרג׳ בבאור (שמות ט׳ י"ג), שהשרש הזה בא בשוה לדבר הממלא והמתמלא׳, נאין הבדל בהגראה בין שכא׳ כסף מלא בית, או בית מלא כסף: קטנה או גדולה, תאר באפס מתואר גראָססעס, קליינעס, ודרכו לבא בפלס נקבה, כמו שבארנו בכמה מקומות: (כ) אם לקרא לך, לפי מ"ש למעלה אמר לו השם, לא תלך עמהם, כי לא תוכל לעשות את רצון בלק, כי העם ברוך הוא, ועתה הוסיף ה׳ דבר בו, אם לא באו האנשי׳ כי אם לקרא לך לבד, ויתרבו בך אף אם תאמר שלא תוכל לקללם, כי ברוך הוא, ואפשר שתברכם, קום לך אתם, נאך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה, ואם אמה אותך לברך תברכם, ולא תירא מבלק: והנה הי׳ על בלעם להודיע את כל זה לשלוחי בלק טרם לכתו עמהם, כי היה זה רצון

לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ כה וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר

ויעמד

אונקלוס

בליליא ואמר ליה אם למקרי לך אתו גבריא קום אזיל עמהון וברם ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תעבד׃ כא וקם בלעם בצפרא וזריז ית אתניה ואזל עם רברבי מואב׃ כב ותקיף רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי בארחא לשטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולמוהי עמיה׃ כג וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן ארחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לארחא׃ כד וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא׃ כה וחזת אתנא ית מלאכא דיי ודחיקת לכתלא ודחיקת ית רגלא דבלעם לכתלא ואוסף למחחה׃ כו ואוסף מלאכא דיי למעבר

וקם

תרגום אשכנזי

בלעם, אונד שפראך צו איהם: « זינד דיא מעננער געקאממען, דיך צו רופען, זא קאננסט דוא — — — מיט איהנען געהען; יעדאך, וואז איך דיר זאגען ווערדע, מוסט דוא טהון. »
(כא) בלעם שטונד דעם מארגענס אויף, זאטטעלטע זיינע עזעלין, אונד מאכטע זיך מיט דען פארנעהמען אויז מואב אויף דיא רייזע.
(כב) אללײן דער צארן דעס געטטליכען וועזענס ענטבראננטע, דאס ער זא ענטשלאססען צור רייזע וואר, אונד איין ענגעל דעס עוויגען שטעללטע זיך אויף דען וועג, איהם הינדערליך צו זיין; ער אבער ריטט אויף זיינער עזעלין, אונד צוויא קנאבען וואַרען מיט איהם.
(כג) דיא עזעלין זאהע דען ענגעל דעס עוויגען אויף דעם וועגע שטעהען, מיט איינעם בלאסען שווערטע אין דער האנד, אונד זויך פאם וועגע אב, אונד גינג אויף דאז אקקערפעלד; בלעם שלוג זיא, אום זיא ווידער אין דען וועג צו לענקען.
(כד) דא טראט דער ענגעל דעס עוויגען אויף איינען פפאד צווישען וויינבערגען, דא אויף ביידען זייטען וואַנדע וואַרען. (כה) אלז דיא עזעלין דען ענגעל דעס עוויגען זאהע, דרענגטע זיא זיך אן דיא מויער, אונד קלעממטע בלעם׳ס פוס אן דיא מויער, וואריבער ער זיא אבערמאהלס שלוג.
(כו) דער ענגעל דעס עוויגען גינג ווייטער פאראוויז, שטעללטע

באור

דלא הגם, והוא לא עשה כן, ומרוב חפצו ללכת לא הגיד להם אזה דבר, לכן חרה אף ה׳ כי הולך הוא, (מדברי הרמב״ן ז״ל): (כב) לשטן לו, מלאך של רחמי׳ הי׳, והי׳ רוצה למנעו מלחטא, שלא יחטא ויאבד (במדבר רבה), כלומר לכך נאמר לשטן לו, שלא הי׳ שטן כי אם לו, מתנגד לכוונתו הרעה: (כג) להטותה הדרך, אל הדרך: (כד) במשעול, כתרגומו בשביל, וכן אם ישפוק עפר שמרון לשועלים (מלכים א׳ כ׳), עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן, וכן מי מדד בשעלו מים (ישעי׳ מ׳ י״ב), ברגלו והלוכו, (רש״י): גדר, סתם גדר של אבנים: (כה) ותלחץ, היא עצמה: ותלחץ, את אחרי׳, את רגל בלעם אל

רש״י

פי כן וילך בלעם. אמר שמא אפתנו ויתרצה: כא ויחבוש את אתונו. מכאן ששנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב״ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב. לבו כלבם שוה: כב כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: כג ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב״ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנתו שכלי זיין של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (יהושע י״ג): כד במשעול. כתרגומו בשביל. וכן אם ישפיק עפר שומרון לשועלים (מלכים א׳ כ׳) עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ׳) ברגליו ובהלוכו: גדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: כה ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם: כו ויוסף

ילך

ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול: כז ותרא האתון את־מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר־אף בלעם ויך את־האתון במקל: כח ויפתח יהוה את־פי האתון ותאמר לבלעם מה־עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים: כט ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש־חרב בידי כי עתה הרגתיך: ל ותאמר האתון אל־בלעם הלוא אנכי אתנך אשר־רכבת עלי מעודך עד־היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: לא ויגל יהוה את־עיני בלעם וירא את־מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו: לב ויאמר אליו מלאך יהוה על־מה הכית את־אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי־ירט

הדרך

אונקלוס

וקם באתר עק די לית אורח למסטי לימינא ולשמאלא: כו וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקיף רוגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחוטרא: כח ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: כט ואמר בלעם לאתנא ארי חיכת בי אילופון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ל ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא: לא וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי: לב ואמר ליה מלאכא דיי על מה מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למשטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל

בארחא

תרגום אשכנזי

טמעללטע זיך אן איינען זא ענגען ארט, דא קיין וועג וואר, רעכטס אדער לינקס אויזצוווייכען· (כז) אלז דיא עזעלין דען ענגעל דעס עוויגען זאהע, לעגטע זיא זיך אונטער בלעם נידער; בלעם וואורד צארניג, אונד שלוג זיא מיט דעם שטאקקע. (כח) דער עוויגע טהאט דער עזעלין דען מונד אויף, אונד זיא שפראך צו בלעם: «וואז האבע איך דיר גע־טהאן, דאס דוא מיך שאן דרייא מאהל געשלאגען האסט?» (כט) בלעם שפראך צור עזעלין: «וויל דוא מיך זא העהנסט; העטטע איך איין שווערט, זא וואללטע איך דיך אומ־ברינגען·» (ל) דיא עזעלין שפראך צו בלעם: «בין איך ניכט דיינע עזעלין, אויף וועלכער דוא געריט־טען האסט, פאן יע הער ביז אויף דיזען טאג? בין איך אויך געוואהנט געווע־זען, דיר דיזעס צו טהון?» ער אנטוואורטעטע: «ניין!» (לא) אינדעס עפפנעטע דער עוויגע דעם בלעם דיא אויגען, אונד ער זאהע דען ענגעל דעס עוויגען אויף דעם וועגע שטעהען, מיט בלאסעם שווערטע אין דער האנד; ער נייגטע אונד ביקטע זיך מיט זיינעם אנגעזיכטע. (לב) דער ענגעל דעס עוויגען שפראך צו איהם: «ווארום האסט דוא דיינע עזעלין שאן דרייא מאהל געשלאגען? איך בין אייגענטליך אויזגעגאנ־גען, צו פערהינדערן, דען דיא מיר פערהאסטע

רייזע

רש"י

ומלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלוך להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות ראה: כח זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: כט התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: ל ההסכן הסכנתי. כתרגומו וכן הלא יסכן גבר (איוב כ"ב) ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כולי כדאיתא במסכת עבודת אלילים: לב כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט (ירמיה מ"ט) כי

ראיתי

באור

אל הקיר, הוא הגדר: (כז) במקל, כי בתחלה ובשנית הכה אותה בענף קטן או בעור (ראב"ע): (כט) התעללת, כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי, גנות גדולה הי' לו זה בעיני השרי', להרוג אומה שלימה בפיו הוא הולך, ולאתון זו צריך לכלי זיין (רש"י): (ל) מעודך, מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי, ההרגל הרגלתי, והטעם וכי כך הי' חקי: (לב) ירט, לשון עוות, וכן ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז), (ולולי הרי"ש הי' כדגש כמו יתכני וי"א כי שרש ירטני רטה. (הרד"ק שרש ירט), ולא ימנע זה היותו מענין אחד עם שרש ירט), והכוונה כי אמרתי האיש הזה הולך דרך עקלקלות ובלבו לקלל ואונקלוס

תרגמו

הדרך לנגדי: לג ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם־אתכה הרגתי ואותה החייתי: לד ויאמר בלעם אל־מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם־רע בעיניך אשובה לי: לה ויאמר מלאך יהוה אל־בלעם לך עם־האנשים ואפס את־הדבר אשר־אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם־שרי בלק: לו וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל־עיר מואב אשר על־גבול ארנן אשר בקצה הגבול: לז ויאמר בלק אל־בלעם הלא שלח

שלחתי

אונקלוס

בארחא לקבלי: לג וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילולפון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קימית: לד ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית דאת מעתד לקדמותי באורחא וכען אם ביש בעינך איתוב לי: לה ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גבריא ולחוד ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק: לו ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב דיעל תחום ארנון די בסטר תחומא: לז ואמר בלק לבלעם הלא משלח

שלחית

תרגום אשכנזי

רייזע וואר צו שליינינג בע־שלאססען· (לג) דיא עזעלין זאהע מיך, אונד וויך דרייא מאהל פאר מיר אויז; ווערע זיא ניכט — — אויז־געוויכען, זא העטטע איך דיך אום דאז לעבען גע־בראכט, אונדזיא פערשאנט·»
(לד) בלעם שפראך צו דעם ענגעל דעס עוויגען: «איך האבע געזינדיגט! דען איך וואוסטע ניכט, דאס דוא מיר ענטגעגען שטינרעסט אויף דעם וועגע; נאך יעצט, ווען עז דיר מיספעללט, זא וויל איך אומקעהרען׳·»
(לה) דער ענגעל דעס עוויגען אבער שפראך צו בלעם: «דוא קאננסט מיט דען לייטען געהען, יעדאך שפריך נור דאזיעניגע, דאז איך דיר זאגען ווערדע;» אלזא רייזט בלעם מיט דען פארנעהמען דעס בלק·
(לו) אלז בלק ערפוהר, דאס בלעם קאם, גינג ער איהם ענטגעגען אין איינע שטאדט מואב׳ס, וועלכע אם ארנון ליגט, אן דער אייסערסטען גרענצע·
(לז) בלק שפראך צו בלעם: «האבע איך ניכט צו דיר געשיקט

ביאור

תרגמו מלשון רכון, דאת רעי למיזל באורחא לקבלי, וכן פירש"י בלשון השני, וחבר עמו, על ידי רשעים ירטני (איוב י"ז), מפייס ומנחם אותי: לנגדי, לפני, או להקניטני: (לג) ותראני, בא בפת"ח לפני כנוי המדבר, והראוי בצר"י כמו יגמלני ה׳, יען כל כנויי המדבר בעתידים, ובאה על דרך הזרות, כמו כי לא יראני האדם (שמות ל"ג כ"א), והראוי יראני: אולי נטתה, כמו לולי, פעמים שאולי משמש בלשון לולא (רש"י): גם אתכה הרגתי, כמו גם הרגתי אתך, וכן וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), כמו וגם תברכו אתי; והשעור לולי נטתה מפני לא היית יכול בליכת רגלך ועכבת הדרך, כי גם הרגתי אותך, והיא לא היתה נפסדת, כי אותה החייתי, אחרי שהיא לא חטאה כי אם אתה, והיא לטובתך נטתה מפני, ורז"ל אמרו שמתה האתון אחרי אשר דברה, שלא יהיו האומות אומרים זו היא שדברה ועושים אותה יראה, ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה: (לה) ואפס, כמו רק יעראך: (לו) האמנם, הה"א לשאלה או לתימה, ולולא האות הגרונית שאחרי׳

היתה

רש"י

ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד (שמואל ב׳ י"ג)· לישנא אחרינא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז) מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים: לג. אולי נטתה· כמו לולי פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי· הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם ההריגה: ואותה החייתי· ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא· הרגתיה· שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה וכן ואת הבהמה תהרוגו: לד כי לא ידעתי· גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: ואם רע בעיניך אשובה לי· להתריס נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגומר ועל ידי מלאך בטל את דבריו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: לה לך עם האנשים· בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: לך עם האנשים· כי חלקך עמהם וסופך לאבד מן העולם: ואפס· על כרחך את הדבר אשר אדבר וגומר: עם שרי בלק· שמח לקללם כמותם: לו וישמע בלק· שלח שלוחים לבשרו: לז האמנם לא אוכל כבדך· נתנבא שסופו

לצאת

שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך: לח ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר: לט וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית חצות: מ ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו: מא ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם: כג א ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים: ב ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח: ג ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה אולי יקרה יהוה לקראתי ודבר מה

שלחית לותך למקרי לך למא לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך: לח ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא די ישוי יי בפומי יתיה אמליל: לט ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזוהי: מ ונכיס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא די עמיה: מא והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא:
כג א ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ב ועבד בלק כמא די מליל בלעם ואסק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא: ג ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך מאים יערע מימר מן קדם יי לקדמותי ופתגמא

געשיקט, דיך איינלאדען צו לאססען? ווארום וואללטעסט דוא ניכט —— קאממען? מיינסט דוא עטווא, איך קעננטע דיר ניכט עהרע ערצייגען?» (לח) בלעם אנטוואָרטעטע דעם בלק: «זיהע! איך בין צו דיר געקאָממען, אללייז שטעהט עו — דעסוועגען אין מיינעם פערמעגען, וואו איך שפרעכען וויל? וואו גאָטט מיר אין דען מונד לעגט, דאו מוס איך שפרעכען.» (לט) בלעם גינג מיט בלק, אונד זיא קאמען נאך קרית חצות. (מ) בלק שלאכטעטע גראָססעס אונד קליינעס פיה, אונד שיקטע דעם בלעם דאפאָן נעבסט דען פאָרנעהמען, דיא בייא איהם ווארען. (מא) דעם מאָרגענס נאהם בלק דען בלעם, פיהרטע איהן אויף דיא העהען בעל, אונד צייגטע איהם פאָן דא איינען טהייל דעס פאָלקעס.
כג (א) בלעם זאגטע צו בלק: «בויע מיר אללהיר זיבען אלטערע, אונד שטעללע מיר היהער זיבען שטירע אונד זיבען ווידדער.» (ב) בלק טהאט וויא בלעם געשפראָכען, וואָרויף בלק אונד בלעם אויף יעדעם אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער אָפפערטען. (ג) בלעם שפראך צו בלק: «בלייבע דוא היר בייא דיינען אָפפערן! איך וויל וועגגעהען, פיללייכט פערפיגט זיך דער עוויגע מיר ענטגעגען; וואז

רש"י

לגאת מעוו בקלון: אל עיר מואב. אל מטרופולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: לט קרית חוצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו: מ בקר וצאן. דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד: מא במות בעל. כתרגומו לרמת דחלתיה שם עבודת אלילים:
כג ג אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא

באור

היתה ראויה בשו"א ופת"ח, ובאורה אם אמת הוא שאתה חושב שלא אוכל כבדך: הלכת אלי, באת אלי: (לט) קרית חצות, שם מדינה: (מא) במות בעל, כתרגומו לרמת דחלתי' שם ע"א. (רש"י): כג (ב) פר ואיל במזבח, בכל מזבח ומזבח והוא דרך קצרה כאלו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: (ג) ודבר, סמוך אל מה, והטעור והגדתי לך את דבר המראה אשר יראני, וכן מורה סדר הטעמים, כי תיבת לקראתי בטעם ז"ק, ולזה ודבר מה יראני מוקב על והגדתי לך, וכן מתורגם בל"א: שפי, שרשו שפה, ולדעת ר' יהודה הוא מגזרת ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א), שפירושו נשברו ונכתתו, ותרגום ואכת אתו טחון (דברים ט') ושפית יתי' בשופינא, וכן כאן שהלך ברוח נשברה: ולדעת הרד"ק בשרשי' הוא מענין אפתח על שפיים נהרות (ישעי' מ"א י"ח), קול על שפיים (ירמיה ג' כ'), שפירושו מקום גבוה. (ולדעתי גם ושפו עצמותיו שבאיוב הוא מלשון גובה. וכן פירושו, יכל בשרו מראי, כלומר שמחיות החולי יכלה הבשר ולא יראה עוד, והעצמות שהיו מכוסים, יתגלו ויראו עתה, ככלות הבשר שעליהם, וזהו ושפו עצמותיו לא ראו' (פי' אשר לא ראו עד הנה): ובאורו פה שהלך אל שפי, ותחסר מלת אל. כמו ויבא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), כסעו העם חצרות (במדבר י"א ל"ה).

מה יראני והגדתי לך וילך שפי: ד ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: ה וישם יהוה דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר: ו וישב אליו והנה נצב על עלתו הוא וכל שרי מואב: ז וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל: ח מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא

זעם

תרגום אשכנזי

וואז ער מיר ציגען ווירד, וויל איך דיר ווידער בעריכטען.» ער גינג אויף איינע בערגשפיצע·

(ד) דאז געטטליכע וועזען פערפיגטע זיך אויך דעם בלעם ענטגעגען, אונד דיזער שפראך: «איך האבע זיבען אלטערע ערריכטען לאססען, אונד אויף יעדעם אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער געאפפערט.» (ה) דער עוויגע לעגטע דעם בלעם איינע אנטווארט אין דען מונד, אונד שפראך; «געהע נון צו בלק צוריק, אונד רעדע אלזא.» (ו) ער גינג צו איהם צוריק, אונד דיזער שטאנד נאך בייא זיינעם אפפער, ער, נעבסט דען פארנעהמען הערדען אויז מואב, (ז) יענער הוב זיינע גלייכניסרעדע אן אונד שפראך: «פאן ארם ליס בלק מיך קאממען, דער קעניג צו מואב, פאם געבירגע דעם אויפגאנגס; «קאממע! פערפלוכע מיר יעקב, קאממע, שילט אויף ישראל!» (ח) זאלל איך פערוווינשען, דען גאטט ניכט פערוווינשט? זאלל איך שעלטען, דא

דער

אונקלוס

ופתגמא דיחזינני ואחוי לך ואזל יחידי: ד וערע מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר ליה ית שבעא מדבחין סדרית ואסקית תור ודכר על כל מדבחא: ה ושוי יי פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: ו ותב לותיה והא מעתד על עלתיה הוא וכל רברבי מואב: ז ונטל מתליה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תריך לי ישראל: ח מה אלוטיה דלא לטיה אל ומה אתרכיה דלא

תרכיה

רש"י

אלא שתיקה: ד ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי. כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגומר ויאהל אברם וגומר ואחד בהר המוריה ויצחק בנה אחת ויבן שם מזבח וגומר ויכרו שם עבדי יצחק באר. ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח: ואברהם לא העלה אלא איל אחד: ז ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. בשני שמותיהם אמר לי לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק: ח מה אקב לא קבה אל. כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה. במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה:

לא

באור

והנה כבר היה בהר, כמ"ש ויעלהו במות בעל, רק שהלך אל המקום הגבוה שבהר ההוא, כך פי' הרמב"ן: (ד) ויקר, נעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה כי עתה בא אליו דבור ה' דרך מקרה, ולכך אמר גם כן ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה ההיא, וכן ויבא אלהים אל אבימלך (בראשי' כ' ג'), ויבא אלהים אל לבן (שם ל"א כ"ד) (הרמב"ן): (ז) וישא משלו, נשא בפיו זה המשל: משלו, כל מאמר נעים המקובל על נפש השומע עד שתתפעל בו אל אחת מן ההתפעליות יקרא מליצה, ואם יוליד שחוק והתול יקרא לצון: והמליצה היא מחוברת או בלתי מחוברת געבונדען אדער אונגעבונדען, והמחוברת היא הנבנית על סדר נאה ויחס קצוב בין חלקי המאמר כענין החרוזים הידועים בכל לשון ולשון כפי ענינה ומהותה, הארכנו מזה בפי' בשלח בבאור שירת הים, אכרנו ההבדל העצום, שבין לה"ק ליתר הלשונות הנודעות לנו, בבחינת החבור המסודר הזה: והנה כל מליצה מחוברת הנבנית על נגון תקרא שיר או שירה געזאנג, וזולת הנגון תקרא משל געדיכט, גלייכניסרעדע, לפי שהמליץ ישתמש על הרוב במשלים ודמיונות לעורר המחשבה ולחזקה עד שתתפעל ממנה הנפש: מהררי קדם, מזרח, והוא כפל לשון כדרכי השירים, כי כבר אמר במלה מן ארם ינחני, וכן כתב ארם מקדם (ישעיה ט' י'), והשעור טורח גדול מארץ רחוקה ונחנם כי לא יועיל לי: לכה ארה לי, הראוי להיות ואמר לכה, רק כי כן דרכי השירים: זעמה, לפי דעת הרשב"ם הזי"ן נפת"ח לפי שהוא צווי ואם היה בחול"ם היה בנוני, כמו היא שופטה את ישראל (שופטים ד' כ"ד)· אך בכל הספרים מצאנו בחול"ם· וכתב הרד"ק בשרשים שרש זעם שהזי"ן בחול"ם להאריך על העי"ן, ובאור המלה כתב הרד"ק שהוא לשון מאיסה וזעף וכעס: (ח) אקב קבה, ענין קללה, ושרשו קבב, והדגש שבבי"ת הוא לחסרון אות הכפל, ובמלת אקב לא יוכל לבא בבי"ת לפי שאין בה נקידה, והדגש שבקו"ף לדעת קצת מדקדקים יורה על חסרון אות שלאחריו, ולדעת אחרים הוא לתפארת, ואולם לדעתי אין תפארת בתוספת דגש, לכן נראה שבא להשלים התנועה הקטנה שלפני', כי משפט העתיד הזה בתשלומו אֶקְבֹּב, ע"מ אפקוד, פ"א הפעל בשו"א נח לתשלום הת"ק שבאותיו' איתן שלפניה, ובכפולי' נשמט עי"ן הפעל, והוטל תנועתו על פ"א הפעל, ולא נשאר א"כ מקו' לתשלו' הת"ק שבאותיות

איתן

זְעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ
וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן
וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב
וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי
מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃
יא וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי
לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ׃
יב וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה
בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃ *
יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־
מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס
קצהו

תַּרְכֵיהּ יְיָ׃ ט אֲרֵי מֵרֵישׁ
טוּרַיָּא חֲזֵיתֵיהּ וּמֵרָמָתָא
סְכִיתֵיהּ הָא עַמָּא
בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין
דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא וּבְעַמְמַיָּא
לָא יִתְדָּנוּן גְּמִירָא׃ י מַן
יָכוֹל לְמִמְנֵי דַּעֲדְקַיָּא
דְּבֵית יַעֲקֹב דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן
יִסְגוּן כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא אוֹ
חֲדָא מֵאַרְבַּע מַשִׁרְיָתָא
דְּיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי
מוֹתָא דְקַשִּׁיטוֹהִי וּתְהֵי
סוֹפִי כְּוָתְהוֹן׃ יא וַאֲמַר
בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ
לִי לְמֵילַט סַנְאַי דְּבַרְתָּךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן׃ יב וַאֲתֵיב וַאֲמַר הֲלָא יָת
דִּי שַׁוִּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֶטַּר לְמַלָּלָא׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק אִיתָא כְּעַן עִמִּי לַאֲתַר
אוֹחֲרָן דְּתֶחֱזֵינֵיהּ מִתַּמָּן לְחוֹד
קצתיה

דער עוויגע ניכט שילט? (ט) איך זעהע עז פאָם גיפפעל דער פעלזען, בעשויע עז פאָם היגעלן הערַאב; דאז פאָלק ווירד אַבגעזאַנדערט וואָהנען, מאַן ווירד עז ניכט צו היידען רעכנען. (י) ווער צעהלט דיא מענגע יעקב׳ס, וויא שטויב, בעשטיממט דען פירטען טהייל ישראל׳ס? אָז דאָס איך שטירבע דער גערעכטען טאָד! דאָס מיין ענדע וויא דאז איהריגע זייא!» (יא) דא שפראַך בלק צו בלעם: «וואַז טהוסט דוא מיר דאַ? איך האַבע דיך קאָממען לאַססען, מיינע פיינדע צו פערוויגשען, אונד דוא זעגנעסט יאַ!» (יב) יענער אנטוואָרטעטע אַבער אונד שפראַך: «מוס איך ניכט ראַזיעניגע טרייליך נאַכרעדן, וואַז מיר דער עוויגע אין דען מונד לעגט?» (יג) בלק שפראַך צו איהם: «זאָ קאָממע דען מיט מיר אַן איינען אַנדערן אָרט, דא דוא דאז פאָלק זעהען קאָננסט, יעדאָך נור איינען טהייל

חמישי

רש"י

לא זעם ה'. אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יעץ וגומר ומה ענה אותו וגו' למען דעת צדקות ה' (מיכה ו'): ט כי מראש צורים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים וגומר (ירמיה מ"ו) אינן נמנין עם השאר. דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר ה' בדד ינחנו ובשהאומות בטובה הם אוכלים עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו בגוים לא יתחשב: י מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב וכו' מארבע משריתא ארבע דגלים. דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימים בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ואפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. שבהם: יג וקבנו לי. לשון צוי קללהו לי:
יד שדה

באור

אותן, לכן על הרוב בשרשי הכפולי' החליפו הת"ק ההיא לת"ג, כמו יסוב אתו (מלכים א' ז' כ"ג). שיו"ד איתן בקמץ, ופעמי' שידגישו פ"א הפעל לצורך ההשלמה ההיא, כמו **ואבת** אותו (דברים ע' כ"א), שרשו כתת, ונשאר אל"ף איתן בת"ק, וההשלמה ע"י הדגש שבפ"א הפעל, וכן בתיבת אקוב שלפנינו: והה"א במלת קבה היא במקום וא"ו הכנוי לנסתר ר"ל קב אותו, כמו כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה), ויט אהלה (בראשית י"ב): (ט) כי מראש צרים אראנו, בעבור שהעלהו במות בעל לראותו, אמר מראש צרים ומן הגבעות אני מביט בו, ורואה אות, כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר, ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת המתגברת עלי' לעזוב תורתה, כאשר עשו כל האומות: יתחשב, לפי שהמספר תלוי במחשבה אמרו כן בבנין המספר: (י) מי מנה עפר יעקב, שהוא רב כעפר הארץ ולא תדבק בהם קללת אויב: ומספר, מקור בפעלם שם, ופירושו כמו ולספור, כי הענין מורה עליו שהוא מקור, ועוד ראיה ממלת את שלא תבוא כי אם אחרי הפעלים, ודומה לזה ולמסע את המחנות (במדבר י' ב'): רבע, שם לחלק הרביעית מן הכל, ולפי שנאמר למעלה וירא משם קצה העם, לז"א פה שאפילו הקצת שאני רואה שהם לערך חלק הרביעית מכלם, מי יוכל לספרם: מות ישרים, ישרים הוא תואר אל אנשי תם ויושר. ובאורו מות של ישרים: ותהי אחריתי כמהו, יתכן שרמז פה על השארת הנפש אחר המות, ולזה התאוה תחלה שמיתתו תהיה כמות הישרים שבהם ואז תהיה גם אחרית התקוה לנפש בעולם הבא כמוהו: (יג) לך נא, שרשו ילך, והוא אחד משלשה מקומות שנכתב הכנוי ליחיד בלשון הליכה בלא ה"א ע"פ מסורה: אפס, ענינו כמו

ואולם, במו שתרגם המתרגם האשכנזי יעדאך: וקבנו, מלה זרה, כי הי' מתחייב לבא וְקָבְנוּ, הקו"ף בפת"ח כמשפט הכפולי', הבי"ת בקמץ לחסרון בי"ת ע"פ, ובגלגל עם שורק הנו"ן לכנוי הנסתר, כמו בדד ינחנו (דברים ל"ב י"ב): ונחלקו בו המדקדקים הראשונים

קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו־לי משם: יד ויקחהו שדה צפים אל־ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת ויעל פר ואיל במזבח: טו ויאמר אל־בלק התיצב כה על־עלתך ואנכי אקרה כה: טז ויקר יהוה אל־בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל־בלק וכה תדבר: יז ויבא אליו והנו נצב על־עלתו ושרי מואב אתו ויאמר לו בלק מה־דבר יהוה: יח וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר: יט לא איש אל ויכזב ובן־אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה

ודבר

אונקלוס

קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ותלוטיה לי מתמן: יד ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתמטי עד כא: טז וערע מימר מן קדם יי לבלעם ושוי פתגמא בפומיה ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: יז ואתא לותיה והוא מעתד על עלתיה ורברבי מואב עמיה ואמר ליה בלק מה מליל יי: יח ונטל מתליה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפור: יט לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא דאנון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין דהוא

אמר

תרגום אשכנזי

מהייל דאפאן, אבער ניכט דאז גאנצע ווירסט דוא איבערזעהען קעננען; אונד פערוואונשע מיר עז פאן דא אויז!» (יד) ער נאהם אהן מיט אויף דען גיפפעל דעס בערגעס פסגה, אין דאס געפילדע דער האכוועכטער, בויעטע זיבען אלטערע, אונד בראכטע אויף יעדען אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער.

(טו) יענער שפראך צו בלק: «בלייבע היר בייא דיינען אפפערן! איך וויל דארט איינער ערשיינונג ענטגעגען זעהען.»

(טז) דער עוויגע פערפיגטע זיך אויך צו בלעם, לעגטע איהם דיא אנטוואָרט אין דען מונד, אונד שפראך: «קעהרע צו בלק צוריק, אונד שפריך אלזא.»

(יז) אלז ער צו איהם קאם, שטונד ער נאך בייא זיינעם אפפער נעבסט דען פארנעהמען אויז מואב; בלק זאגטע צו איהם: «וואז האט דער עוויגע געשפראכען?» (יח) ער הוב זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך: «וואהלאן, א בלק! מערקע אויף! זאהן צפור, הערע מיר צו! (יט) גאטט איזט קיין מענש, דאס ער טריגע, קיין זאהן אדם׳ס, דאס ער זיך בערענקע; זאללטע ער וואהל שפרעכען, אונד ניכט טהון?

ער

רש"י

יד שדה צופים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם. ששם מת משה וכסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: טו אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: טז וישם דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמר לו על כרחך תשוב אל בלק: יז ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: יח קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער (תהלים ק"ד) וחיתו ארץ (בראשית א') למעינו מים (תהלים קט"ו): יט לא איש אל וגומר. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגומו ותייבין ומתמלכין

חוזרין

באור

ר' יהודה חיוג ור' משה הכהן והראב"ע והרד"ק, ובעיני נכונה דעת האומרי' שבאה הנו"ן תחת אות הכפל, כאשר מצאנו לשמיד מעזניה (ישעי' כ"ג י"א), תחת מעוזזיה, כי לא תמנו (איכה ג' כ"ב), תחת תמנו, ולכן הקו"ף קמוצה כמשפט הבנוי מן השלמים עם הכנוי, כמו קִבְרָנִי, כי בא פה השרש בשלימות, רק שנתחלפה למ"ד הפעל לנו"ן, גם הבי"ת בשו"א על דרך השלמים, והנו"ן בחול"ם כמשפטה לפני וא"ו הכנוי בנוסח בלי ה"א או נו"ן לפניה, ואם כי לא מצאנו בבנוי וא"ו הכנוי בלי ה"א או נו"ן לפניה, אין בו זרות כ"כ הואיל והבנוי יתדמה לעתיד ובעתיד מצאנו רבים כן גם יתדמה למקור כמ"ש הרד"ק: (יד) שדה צפים, מקום גבוה היה ששם הצופה עומד ורואה למרחוק: (יח) האזינה עדי, פירוש דברי, וכן ועדיכם אתבונן (איוב ל"ב י"ב), פירוש אתבונן דבריכם, ויתכן שהם מלשון עדיו לבלום (תהלים ל"ב ט'), שפירושו פיו ולפיכך יקראו הדברים כן, ואפשר שהם משרש אחד. והחכם רבי יונה פירשו בענין אל כלומר האזינה אלי, וכן אמר כמהו עדיך תאתה (מיכה ד' ח'), כ"כ הרד"ק בשרש עד, וכ"כ שהוא המלה עד עם הכנוי, וכן עדיך כל בשר יבאו (תהלים ס"ה ג'), הוא כמו אליך: בנו צפר, הוי"ו נוספת, כמו למעינו מים (שם קי"ד ח'): (יט) לא איש אל ויכזב, שם כזב הונח על נושא הטובה המדומה ובלתי קיים, כמו תוחלתו נכזבה (איוב מ"א א'), מחסה כזב (ישעיה כ"ח י"ז), אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד' ט"ז), הרצון אל תוליד בלבי תוחלת נכזבה, תקוה לדבר שלא יהיה, כל האדם כזב (תהלים קט"ז י"א), כלומר שאין בו טוב קיים ונאמן כלל: ושם נחמה נופל על השתנות העצה והעתקת' ממדה למדה שכנגדה, כגון מן הרעה אל הטובה, וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד), או להפך, ונחמתי

על

ודבר ולא יקימנה: כ הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה: כא לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו ותרועת מלך בו: כב אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו: כג כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל

כעת

אונקלוס

אמר ועביד וכל מימריה מתקיים: כ הא ברכן קבלית ואברכינה לישראל ולא אתיב ברכתי מניה: כא אסתכלית לית פלחי גילולין בדבית יעקב ואף לא עבדי ליאות שקר בישראל מימרא דיי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון: כב אלהא דאפקינון ממצרים תוקפא ורומא דיליה: כג ארי לא נחשיא צבן דייטב לדבית יעקב ואף לא קסמיא רען ברבות בית ישראל כעדן

יתאמר

תרגום אשכנזי

ער רעדען, אונד ניכט האלטען? (כ) צום זעגנען האבע איך בעפעהל; ער האט געזעגנעט, איך קאננ'ס ניכט ווענדען. (כא) מאן שויעט קיין אונגליק פיר יעקב, מאן זיהט קיין עלענד פיר ישראל; דער עוויגע, זיין גאטט, איזט מיט איהם, הערלט קעניגליכע רעזידענץ בייא איהם. (כב) דיא מאכט, דיא איהן מצרים זיא געפיהרט, האט איינעם ראם'ס האכשטרעבענדע געוואלט. (כג) ווידער יעקב הילפט ניכט צויבערייא, אהנדונגסקונסט ניכט ווידער ישראל; יעקב

רש"י

תוחרין ומלכים לחזור בהם: כ הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם: וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתי: וברך. כמו ובֵרַךְ וכן היא גזרת רי"ש אויב חרף כמו חֵרֵף וכן ובוצע ברך (תהלים י"ד) המהלל ומברך את הגוזל והומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: כא לא הביט און ביעקב וגומר. כתרגומו. דבר אחר אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב שכשהם עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלו שהם עוברין על דתו: עמל. לשון עבירה כמו הרה עמל (תהלים ז') כי אתה עמל וכעס תביט (שם י') לפי שהעבירה היא עמל לפני ה': ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרין לפניו. אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד (שמואל ב' ט"ו) ויתנו למרעהו (שופטים ט"ו) וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: כב אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות (איוב כ"ב) לשון מעוז הוא ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף (בראשית א') המעופף ברום תוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפת גובה. דבר אחר תועפות ראם ותוקף ראמים ואמרו רבותינו או השדים: כג כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה לפי שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגומר. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל'). דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב

באור

על הטובה (ירמיה י"ח י') ובן מן היגון אל הדומיה, כמו וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד ס"ז), לנחם כל אבלים (ישעיה ס"א ב'): מעתה יאמר לא איש אל שידבר טוב על גוי ועל ממלכה, ובלבו שלא לעשותו, ולא בן אדם שיעתק מעצה לעצה בהשתנות הרצון, ועל הדבר המוליד תוחלת מדומה, יאמר בל"א טריגען, ותמורת הלב מעצה לעצה בל"א זיך אנדערס בעדענקען: ההוא אמר ולא יעשה, לשון תמיה ושב על אל הנזכר, ופי' האם אל יאמר דבר ולא יעשה: (כ) הנה ברך לקחתי, לברך אותם, והוא מקור: וברך, שב אל השם שהוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה, וברך הוא פעל עבר: (כא) לא הביט און ביעקב, אינו רוצה לעכבן אף כשהן חוטאין, כדכתיב וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א), ולא הביט, הכוונה אינו רוצה להביט, כן פי' רש"י והרשב"ם. ויותר נראה לפרש און מלשון שבר ונער ויגיעה, וכן עמל אחיו הוא בענין זה, כמו שכתב הרד"ק בשרשים שרש און, והביא שם ראיה מפסוק והבט עמל ואון (תהלים כ"י), ועפ"ז יחובר הפסוק הזה לשלפניו חיבור נאות, הנה ברך לקחתי ולא אשיבנה, (לא אוכל לחזור ולהשיב מהם ברכתם), לא הביט (המביט, והוא הנביא הרואה העתיד כמוני היום), און (שבר ונער) ביעקב, ולא ראה (הרואה במראות אלהים), עמל (יגיעה ופורענות) בישראל, ה' אלהיו עמו [להצילו מכל רע, כענין שנאמר כי אתך אני להצילך נאם ה' (ירמי' א' ח')], וכן מתורגם בל"א: ותרועת, לשון חבה וריעות, כמו רעה דוד (שמואל ב' ט"ו ל"ז), למרעהו אשר רעה לו (שופטים י"ד כ'), והוא כפל מליצת ה' אלהיו עמו: (כב) אל, הוא קודש, הוא התקיף ובעל היכולת והכחות כלם, ואחרי שכפי הנחתו הראשונה בלשון הוא שם כולל לכל כח, יפה דמהו המשורר לראם, שהוא התקיף והאמיץ בחיות, והוא לקבר את האוזן מה שהי' יכולה לשמוע. אבל כדי להמתיק המליצה בל"א, תרגמו המתרגם דיא מאכט, כי אם תתרגמו בל"א גאטט, שוב לא יתכן ליחס לו תועפת ראם, כידוע לכל מי שיש לו חיך לטעום נעימת המליצה: ואם תרצה אמור דער מעכטיגע, דער איהן מצרים זיא געפיהרט, אבל אם תרצה לתרגמו דער אללמעכטיגע, כבר שחת נועם הדברים, כי אחרי שכוללת בכשוא המאמר את כל הכחות ואמרת שהוא נשגב על כלם, איך תדמנו בכשוא המאמר עם הראם, שהוא כח אחד מוגבל וכאפס נחשב לנגדו, הנך רואה ההבדל שבין לשון ולשון, וצריך המתרגם לפעמים לשמור הטעם בשנוי המלות קצת: כתועפת, לשון חוזק, ולדעת רש"י אינו זז מלשון תנועה והתעופפות, כי ההתעופפות, בגובה הוא תוקף רב, וכן מתורגם בל"א: (כג) כי לא נחש, אין כח ביעקב להרע או להשיב

כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ כד הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ כה וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ כו וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ כז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ כח וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃

כט ויאמר

אונקלוס

יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ כד הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת׃ כה וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילָט לָא תְלוּטִינוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינוּן׃ כו וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּלִית עִמָּךְ לְמֵימַר כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעֲבֵד׃ כז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְּעַן אֲדַבְּרִינָךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן אִם יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ כח וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמָתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ כט ואמר

תרגום אשכנזי

יעקב אונד ישראל ער־פאהרען צור צייט, וואז איהרענטוועגען גאָטט גע־טהאָן. (כד) זיהע דאז פאָלק, וויא איין לעאָפּארד זיך אויפמאכט, וויא דער לעווע זיך ערהעבט! לעגט זיך ניכט ווירער הין, ביז ער רויב פערצעהרט, געטרונקען דער ערשלאגענען בלוט.» (כה) בלק שפראך צו בלעם: «ווען דוא דאז פאָלק ניכט פערווינשען ווילסט, זאָ זעגנע עז וועניגסטענס ניכט!» (כו) בלעם אבער אנט־וואָרטעטע, אונד שפראך צו בלק: «האבע איך דיר ניכט געזאגט: «וואז דער עוויגע שפריכט, דאז מוס איך טהון?» (כז) בלק זאגטע צו בלעם: «קאָמ־מע! איך וויל דיך נאָך אן איינען אַנדערן אָרט מיט־נעהמען; פילייכט גע־פעללט עז גאָטט, דאס דוא מיר עז פאָן דאָ אויז פער־ווינשעסט.» (כח) בלק פיהרטע אלזאָ דען בלעם אויף דיא שפּיצע דעס פעור, וואָ מאן דיא אויזזיכט געגען דיא וויסטע צו האט. (כט) בלעם

באור

להטיב להם, ולא קסם בישראל מזיק או מועיל, כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם, כי חלק ה' עמו אינם בממשלת כוכבי השמים וכסיליה' שיזיק להם אדם בקסם ובחש כנוים ׳ כן פי' הרמב"ן, וכן מתורג' בל"א: (כד) הן עם כלביא יקום, רמז כי ינצח מלכי כנען, והקרוב אל הדעת כי על הדבר הקרוב ידבר כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מורע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתים אלף: טרף, ענינו הלקיחה בחטיפה והכאה בכריתה: (כה) תקבנו, הוקלה הבי"ת מהדגש הראוי לבא בה לחסרון בי"ת ע"פ, והדגש שבקו"ף יורה כדעת קצת מדקדקים על חסרון הבי"ת שלאחריו, וקצתם יאמרו שהוא לתפארת, וכבר הגדתי דעתי בזה למעלה במלת אקב, ונראה לי עוד לומר באופן יותר נאות, כי בין במלת אקב ובין במלת תקבנו השרש נקב, ובא הדגש בקו"ף לחסרון הנו"ן פ"פ, ויהיו ב' השרשים נקב וקבב מורים על ענין אחד, או על ענינים קרובים זה לזה, וכן בברכת השם כתוב ונקב שם ה' וגו' בנקבו שם יומת (ויקרא כ"ד ט"ז), והם משרש נקב, ואף שאם הוא מלשון פרישה, מכל מקום גם הפרישה של שרש זה הוא לגנאי כי אינו חייב עד שיפרש ויקלל, וכן הביא הרד"ק (במכלול ד"ק דף קע"ו ע"א) בשם אביו ר' יוסף קמחי, והוא לא הסכים לדבריו כי לא רצה להרבות שרשים רבי' על ענין אחד, אבל מצאנו במקרא שרש נקב בלי ספק על כוונת הקללה, כמו ואקוב נוהו פתאום (איוב ה' ג'), יקבהו אוררי יום (שם ג' ח'), ונכרף עמהם גם מלות אקב ואקבנו, ואם יקשה בעיניך לחבר המקור והעתיד יחד מגזרות מתחלפות ולומר קוב (מקור מגזרת הכפולים בשקל סוב) לא תקבנו (עתיד מגזרת חסרי פ"א), גם לחבר מה אקב עם לא קבה שהוא מהכפולים, הנה מצאנו אָסֹף אֲסִיפֵם (ירמיה ח' י"ג), שהמקור מנחי פ"א אל"ף והעתיד מנחי עי"ן חוברו יחדיו, כמ"ש הרד"ק עצמו בשרשים שרש סוף: (כז) וקבתו, מבעלי הפעל מבנין הקל לנוכח עם כנוי הנסתר, ובאורו וקבות אתו, והוא עבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו השמושי"ת, ופירושו כמו ותקבנו, ובא במקום הצווי: (כח) הנשקף, ענין השגחה והבטה, ולא נמצא בבנין הקל לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא הדוחה והנראה למביטים אליו:

רש"י

ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נמסר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום הו אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: כד הן עם כלביא יקום וגומר. כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגיים להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים. דבר אחר הן עם כלביא יקום וגומר. כתרגומו: ודם חללים ישתה. מתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם (יהושע כ"ג): כה גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה (מלכים א' ג') וכן גם בחור גם בתולה (פרשת האזינו): כז וקבותו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלד"ירש בלע"ז (והוא מהדי"ר בל"א פלוכען): כח ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה הוא שאת הקללה

כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃

כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי

אונקלוס

כט וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין׃ ל וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דִי אֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃

כד א וַחֲזָא בִלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלִיךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֱלָהֵין לִקְדָמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי לָקֳבֵיל עֶגְלָא דַעֲבַדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי׃ ב וּזְקַף בִּלְעָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ ג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְשַׁפִּיר חָזֵי׃ ד אֵימַר דְשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי

תרגום אשכנזי

(כט) בלעם שפראך צו בלק: „בויע מיר אללהיר זיבען אלטערע, אונד שטעללע מיר זיבען שטירע אונד זיבען ווידדער הער.“ (ל) בלק מאכטע עז זא, וויא בלעם געזאגט, אונד בראכטע אויף יעדען אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער.

כד (א) דא בלעם אבער גענוגזאם ערקאננטע, דאס דער עוויגע גוט פינדע, ישראל צו זעגנען: זא גינג ער ניכט מעהר, וויא ביזהער, נאך צויבערגעזיכטען אויז, זאנדערן וואנדטע זיין געזיכט געראדע צו דער וויסטע. (ב) הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאה ישראל געלאגערט נאך זייגען שטעממען, דא קאם איין געטטליכער גייסט אויף איהן. (ג) ער הוב זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך: „זא שפריכט בלעם, זאהן בעור, זא שפריכט דער מאן שארפזיכטיגעס אויגעס, (ד) זא שפריכט דער הערער געטטליכער ווארטע, דער ערשיינונג דעם אללמעכטיגען

רש״י

הקללה תחול עליהם משם וכך כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים:

כד א וירא בלעם כי טוב וגומר. אמר איני צריך לבדוק עוד בהקב״ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה שני פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה׳ לקראתו כרצונו. אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: ב וישא בלעם את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה: שוכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהן מכוונים זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: ג בנו בעור. כמו למעינו מים (תהלים קי״ד) ומדרש אגדה שניהם היו גדולים מאבותיהם: בלק בנו צפור. אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מונה בן פרס היה: שתום העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחורה שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב״ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: ד נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא

שוכב

באור

כד (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכוונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה, ועתה כאשר נאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להיטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם, אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם, וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה׳ כאשר היא לנביאים, כמו שאמר ומי יתן כל עם ה׳ נביאים כי יתן ה׳ את רוחו עליהם (במדבר י״א כ״ט), ואומר רוח ה׳ אלהים עלי (ישעיה ס״א א), ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא. (הרמב״ן):

(ב) שכן לשבטיו, ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין:

(ג) נאם, לשון דבור ולא מצאנוהו אלא בנבואה, גם בס׳ תהלים ב׳ פעמים ופעם אחת בס׳ משלי ופעם אחת בדברי הימים, שגם הם חוברו ברוח הקודש: גם לא מצאנוהו רק נמשך נה, חוץ פעם אחת בלשון עתיד, וינאמו נאם (ירמיה כ״ג ל״א); ואולי הואיל כי מדרכי המליצה היא לדבר בלשון כופל על לשון, לכן לא אמר וידברו או ויאמרו נאם, והתרעם ירמיה הנביא על נביאי השקר ואמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם, כדי להטעות את ישראל, שיאמינו כי נבואות אמת בפיהם, בשמעם מהם הלשון המיוחד אל הנביאים: שתם, בשי״ן ימנית, ולא נמצא עוד במקרא, רק חז״ל השתמשו בו בלשון פתיחה, כדי שישתום ניסתום ויגוב (ע״ז דף ס״ט ע״א), וכן באורו כאן, פתוח העי״ן לראות מראות אלהים, וכן תרגום אונקלוס דשפיר חזי, וכן מתורגם בל״א: (ד) שמע וגו׳

יחזה

שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם: ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם

מאגג

אונקלוס

שַׁדַּי חָזֵי שָׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ: ה מַה טָּבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל: ו כְּנַחְלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִנַּת שַׁקְיָא דְּעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא: ז יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף

מאגג

תרגום אשכנזי

אללמעכטיגען שויעט, הינ־פאללענד, מיט אפפענען אויגען: (ה) וויא שען זינד דא געצעלטע, יעקב! דיינע וואהנונגען, ישראל! (ו) וויא בעכע, לאנגגע־שטרעקט, וויא גערטען אם פלוססע, וויא אלאע, פאם עוויגען געפפלאנצט, וויא צעדערן אם געוועססער. (ז) אויז ויינען איימערן ריזעלט וואססער, זיין זאאמען פעללט אין פייכ־טען בארען; מעכטיגער אלז

אגג

רש"י

שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: ה מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחרבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו (איכה) ובמה כלה ויצת אש בציון: ו כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כולי כדאיתא בחלק: כאהלים. כתרגומו לשון מר ואהלות (תהלים מ"ה): נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל: נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א: ז מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק:

ותנשא

באור

יחזה וגו', כל זה דרך הנבואה כמאמר אליפז התימני, תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע (איוב ד' י"ו): נפל וגלוי עינים, ר"ל לא היה בו כח לעמוד בעת קבלת הנבואה כי נטלו ממנו הרגשות הגוף, ועם זה עיני שכלו גלוים לראות במחזה הנבואה, כי כן היה דרך המתנבאים שהיו נופלים לארץ בבטול ההרגשות והחושים, רק עיניהם היו פתוחים: (ה) טבו, פעל עבר מהשקל פעול, ועל דרך השלמים ראוי להיות טֹובוּ הוי"ו האחת לגזרה שהיא עי"ן הפעל, והשנית וי"ו המשך, או כי תחסר לפעמים וי"ו המשך, ראוי להיות טֹובוּ להניע וי"ו עי"ן הפעל בתנועת החולם, ובהעדר העי"ן תבא תנועתה על פ"א הפעל כמנהג, כמו כי ארוּ עיני (שמואל א' י"ד כ"ט): (ו) כנחלים נטיו, לשון פשיטה ומתיחה, כמו נחלים שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק, והוא מבנין נפעל ודגשות הטי"ת לחסרון נון השרש, ולא נחסרה פה ה"א למ"ד הפעל כמשפט נחי למ"ד ה"א, כי באה היו"ד תחתיה, והוא ע"ד השלמים, כמו שרש חסה נאמר כי חָסוּ בו (תהלים ל"ז מ'), ומצאנו ג"כ צור חָסָיוּ בו (דברי' ל"ב ל"ז): עלי נהר, אצל נהר: כאהלים לדעת הגאון הוא לשון אהל כי מצאנו לשון נטיעה באהל, ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א מ"ה), ובא הרבוי ממנו על משקל בֹּקֶר בְּשֶׂם שהרבוים מהם בְּקָרִים בְּשָׂמִים, אך לא מצאנו בכל המקרא תיבת אהל בכינוי היחיד וריבויו רק בחולם, לכן פי' רש"י ז"ל מלשון מר ואהלות (תהלים מ"ה ט'), וכן נראה מהמשך המאמר שלפניו ושלאחריו, כגנת עלי נהר, כארזים עלי מים, שהם מיני נטיעות, וכן פירשוהו הראב"ע והרשב"ם והרד"ק, וכן תרגמו אונקלוס, וכן מתורגם בל"א: (ז) יזל מים, ענין הגרה, והוא פעל עומד, ולדעת הראב"ע מלת מים פה הוא לשון יחיד, כמו מי נדה לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג), ועם כי דבריו נכונים בפסוק ההוא, הנה כאן אין צורך לזה כי בבוא הפעל קודם השם, לא ישמור לפעמים לא המין ולא המספר: מדליו, הראב"ע פי' לשון ענפים גבוהים, כמו בצל דליותיו (יחזקאל י"ז כ"ג), וכן הרד"ק מפרש דלה כתב שאפשר שהוא מענין זה כלומר מתחת ענפיו יזלו מים: אך אין משפט וי"ו תי"ו המורות על הריבוי להשמט, גם כוונת המליצה הזאת נעלמה ע"פ פי' זה, והנכון כדעת הרד"ק ורש"י שהוא מענין כמר מדלי (ישעיה מ' ט"ו), והוא הכלי ששואבין בו מים, (ועם כי איננו על משקל כי משקל שְׁבִי כְּלִי פְּרִי בהסמכם אל הכנוים נאמר ושבית שִׁבְיוֹ (דברים כ"א י'), בחיר"ק פ"פ או בסגו"ל, כמו פֶּרְיְךָ נמצא (הושע י"ד ח'), והכוונ' כי ארצו תשב' מים, עד כי הכלים ששואבין בהם מים לא יחרבו, ועל זה תסוב כפילת המליצ' וזרעו במים רבים: וירם מאגג מלכו, התנבא על שאול המלך הראשון של ישראל שקודם זה לא היו רק שופטים והוא ינצח את אגג מלך עמלק, וקראו בשמו טרם הולדו, כאשר מצאנו שהתנבא ישעיה ואמר כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה א'), והוא היה קרוב לב' מאות שנה קודם כורש, וכן הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מלכים א' י"ג ב'), שנאמרה נבואה זאת לירבעם כשלש מאות ועשרים שנה טרם הולדו. והרמב"ן ז"ל כתב ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך אשר שמו עליהם היה שמו כן, ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו, כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות, וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה ההיא כי רחוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נוצר בבטן, (ואין לתפוש עליו מן כרש, כי מלך כשר היה ולכן קראו ה' משיחי), וכן גוג כל נשיאי המגוג יקראו כן, וכן כל מלכי מצרים נקראים פרעה, ומלכי פלשתים אבימלך, ועל ירושלים מלכי צדק, אדוני צדק: ותנשא מלכתו, רמז על דוד המולך אחר שאול שתנשא מלכותו למעלה יותר משאול, וכן בלשון הזה מצאנו כתוב בדוד שאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל (שמואל ב' ה' י"ג), ומלת ותנשא מבנין התפעל בראיית פתחות הנו"ן ודגשות השי"ן, ונחסרה תי"ו ההתפעל ונבלעה בדגש

שבנו"ן

מֵֽאֲגַג֙ מַלְכּ֔וֹ וְתִנַּשֵּׂ֖א מַלְכֻתֽוֹ׃ ח אֵ֚ל מוֹצִיא֣וֹ מִמִּצְרַ֔יִם כְּתוֹעֲפֹ֥ת רְאֵ֖ם ל֑וֹ יֹאכַ֞ל גּוֹיִ֣ם צָרָ֗יו וְעַצְמֹתֵיהֶ֛ם יְגָרֵ֖ם וְחִצָּ֥יו יִמְחָֽץ׃ ט כָּרַ֨ע שָׁכַ֧ב כַּאֲרִ֛י וּכְלָבִ֖יא מִ֣י יְקִימֶ֑נּוּ מְבָרֲכֶ֣יךָ בָר֔וּךְ וְאֹרְרֶ֖יךָ אָרֽוּר׃ י וַיִּֽחַר־אַ֤ף בָּלָק֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם וַיִּסְפֹּ֖ק אֶת־כַּפָּ֑יו וַיֹּ֨אמֶר בָּלָ֜ק אֶל־בִּלְעָ֗ם לָקֹ֤ב אֹֽיְבַי֙ קְרָאתִ֔יךָ וְהִנֵּה֙ בֵּרַ֣כְתָּ בָרֵ֔ךְ זֶ֖ה שָׁלֹ֥שׁ פְּעָמִֽים׃ יא וְעַתָּ֖ה בְּרַח־לְךָ֣ אֶל־מְקוֹמֶ֑ךָ אָמַ֙רְתִּי֙ כַּבֵּ֣ד אֲכַבֶּדְךָ֔ וְהִנֵּ֛ה מְנָעֲךָ֥ יְהוָ֖ה מִכָּבֽוֹד׃ יב וַיֹּ֥אמֶר בִּלְעָ֖ם אֶל־בָּלָ֑ק הֲלֹ֗א גַּ֧ם אֶל־מַלְאָכֶ֛יךָ אֲשֶׁר־שָׁלַ֥חְתָּ אֵלַ֖י דִּבַּ֥רְתִּי לֵאמֹֽר׃ יג אִם־יִתֶּן־לִ֨י בָלָ֜ק מְלֹ֣א בֵיתוֹ֮ כֶּ֣סֶף וְזָהָב֒ לֹ֣א אוּכַ֗ל לַעֲבֹר֙ אֶת־פִּ֣י יְהוָ֔ה לַעֲשׂ֥וֹת טוֹבָ֛ה א֥וֹ רָעָ֖ה מִלִּבִּ֑י אֲשֶׁר־יְדַבֵּ֥ר
יהוה

מֵאֲגָג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנְטַל מַלְכוּתֵיהּ׃ ח אֱלָהָא דְּאַפְּקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּי לֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן וּבִזַּת מַלְכֵיהוֹן יִתְפַּנְקוּן וְאַרְעֲהוֹן יַחְסְנוּן׃ ט יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא דְּלֵית מַלְכוּ דִּיזַעְזְעִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין׃ י וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק לְבִלְעָם וְשַׁקֵּפִנּוּן לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סָנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלָת זִמְנִין׃ יא וּכְעַן אֱזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יַקָּרָא אֲיַקְּרִינָךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר׃ יב וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּךְ דִּי שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימָר׃ יג אִם יִתֶּן לִי בָּלָק מְלֵי בֵּיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ לְמֶעְבַּד טַבְתָּא אוֹ בִּישְׁתָּא מֵרְעוּתִי דִּי יְמַלֵּיל
יי

אגג ווירד זיין קעניג, זיין רייך ערהאבען זיין. (ח) דיא מאכט, דיא אויז מצרים איהן געפיהרט, האט איינעס ראם'ס האכראגענדע געוואלט; פריסט דיא פעלקער, זיינע פערפאלגער, צערמאלמט איהרע געביינע, זא צערשמעטטערט זיין געשאס! (ט) ער קניעט, לעגט זיך הין וויא לעווע אונד לעאפארד, ווער רייצט איהן אויפצושטעהען? געזעגנעט, ווער דיך זעגנעט, פערפלוכט, ווער דיך פערפלוכט.» (י) דא ענטצינדעטע זיך דער צארן בלק'ס איבער בלעם דערמאסען, דאס ער זיינע הענדע צוזאממען שלוג, אונד בלק שפראך צו בלעם: «מיינען פיינד צו פערוינשען האבע איך דיך קאממען לאססען, אונד דוא האסט נון שאן דרייא מאהל געזעגנעט. (יא) נון אײלע אונד קעהרע ווירד נאך הויזע; איך דאכטע דיר עהרע צו ערצייגן, אללײן דער עוויגע האט דיר עהרע פערוויגערט.» (יב) בלעם אבער אנטווארטעטע דעם בלק: «האבע איך ניכט גלייך צו דיינען באטען, דיא דוא מיר געשיקט האסט, דיא ווארטע געשפראכען: (יג) ווען בלק מיר זיין גאנצעס הויז פאלל זילבערס אונד גאלדעס געבע, זא קעננטע איך דאך דען בעפעהל דעס עוויגען ניכט איבערטרעטען, אויז אייגענעם זיננע גוטעס אדער בעסעס צו טהון, וואז דער
עוויגע

רש"י

ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: ח אל מוציאו ממצרים. מי גרם להם הגדולה הזאת. אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צרים: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר (צפניה ג') וכן את חרסיה תגרמי (יחזקאל כ"ג) ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חצים של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלוגתא (לשון חלוקה ומחצה וכן) ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה') שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם (תהלים ס"ח) ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי ואני ארפא (פרשת האזינו) שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע: ט כרע שכב כארי. כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה: י ויספוק. הכה זו על זו: יג לעבור את פי ה'. כאן

באור

שבנו'ן: יגרם, לשון שבירה, ישבר הגרמים שהם העצמות, והוא מן השרשים המורים על הפך הענין, כמו ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א י"ב). הוא עקירת השרשים, מסעף פארה (ישעיה י' ל"ג), פי' מסיר הסעיפים: וחציו ימחץ, הראב"ע פי' כל אחד מחציו ימחץ, וכן וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כ"ח א'), כל אחד מהצדיקים, וכן בנות צעדה (בראשית מ"ט כ"ב), פי' כל אחת מהבנות צעדה, וכן מברכיך ברוך ולא אמר ברוכים: רצוני כל אחד ממברכיך יהי ברוך, וכן ואורריך ארור, עכ"ד, והוכרך לזה לפי הבנתו שמלת ימחץ שבה על החצים שהם המוחצים, וכן מתורגם בל"א. ואולם אפשר לפרש שמלת ימחץ שבה על האל שהוא המוחץ, כענין שנאמר מחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב ל"ט), וכן ידה ליתד תשלחנה וגו' ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה' כ"ו), ומחצה שב על יעל ולא על היתד, ושעורו ובחציו ימחץ, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש מחץ: (י) ויחר אף בלק אל בלעם, כמו בבלעם: ויספק את כפיו, הכה זו על זו, כמו ספקו עליך כפים (איכה ב' ט"ו):
(יד) לכה

יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר: * יד וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: יז אֶרְאֶנּוּ וְלֹא

אונקלוס

יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל: יד וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵיל לְעַמִּי אִיתָא אֲמַלְכִינָךְ מָה דְתַעְבֵּד וַאֲחַוֵּי לָךְ מָה דְיַעְבֵּיד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא: טו וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְשַׁפִּיר חָזֵי: טז אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְיָדַע מַדַּע מִן קֳדָם עִלָּאָה חֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ: יז חֲזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סכיתיה

תרגום אשכנזי

צווייגע רעדען, ווירדע איך אויך רעדען. (יד) יעצט ציהע איך ווידער צו מיינעם פאלקע צוריק, איך וויל דיר אבער פארהער ראטה ערטהיילען וועגען דעססען, וואס דיזעס פאלק דעם דייניגען אין קינפטיגען צייטען טהון ווירד. (טו) ער הוב זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך: זא שפריכט בלעם, זאהן בעור, זא שפריכט דער מאן שארפזיכטיגעס אויגעס, (טז) זא שפריכט דער הערער געטטליכער ווארטע, דער דען זין דעס העכסטען ווייס, דעם אללמעכטיגען ערשיינונג שויעט, הינפאללענד, מיט אפפענען אויגען: (יז) איך זעהע איהן

רש"י

לא אמר אלהים כמו שאמר בראשונה לפי שידע שנמאס בהקב"ה ונטרד: יד הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך. מה לך לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כולי כדאיתא בחלק תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואומר לך מה הן עתידין להרע למואב באחרית הימים: ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קיצור העברי ויקטול וכו': טז וידע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה: יז אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה

באור

(יד) לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, דרש חז"ל ידוע שנתן לו עצה להפקיר בנותיה', וכן מפורש בפסוק הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם (במדבר ל"א ט"ז), ושעור אשר יעשה, כמו בעבור מה שיעשה, וכן מתורגם בל"א: (יז) אראנו ולא עתה, הכוונה שכוללת בזאת הנבואה, רש"י ז"ל פירשה על דוד המלך ע"ה עד וירד מיעקב שפי' ועוד יהיה מושל אחר מיעקב והאביד שריד מעיר החשובה של אדום ועל מלך המשיח אחר כן עכ"ל, ומשמעות לשונו הוא שעד הפסוק הזה שב על דוד, ויש להפליא עליו שפירש וקרקר כל בני שת כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון, איך יפורש זה על דוד שלא מצאנו שנלחם עם כל האומות שביני ארץ ישראל אדום ומואב ועמון ועמלק ופלשתים וארם, אם לא שיפרש גם זה על מלך המשיח, (והיינו לפי דעת המפרשים המעוינים עליו מלחמות כל העמים אשר לא כן דעתי כאשר אבאר להלן), והדוחק בזה נראה לעין, כי באמת כל המאמר שב על הכוכב והשבט הנזכר בראש הפסוק שהוא ימחץ פאתי מואב והוא יקרקר כל בני שת. גם יראה שמפרש פסו' והיה אדו' ירשה על דוד, ועם שלא כתב כן בפי', לפי שפי' וירד מיעקב ועוד יהי' מושל אחר מיעקב, ונרא' כוונתו שעד הנה דבר מן המושל הא' והו' דוד שהתחי' בו, ודוחק גדול לחלק המאמ' כ"כ ולפרשו לסירוגין, תחל' על דוד ואח"ז על המשיח ושוב על דוד ואח"ז עוד על המשיח; והרמב"ן פי' הנבואה הזאת כול' על המלך המשיח, וטענתו בזה ממלו' באחרי' הימי', שלפי דעתו אין לפרשו רק על ימות המשיח, וכן כת' בפי' בפ' ויחי שלדעת כול' אחרי' הימים הם ימות המשיח, והנה גם בבאור הזה לא בחרתי, כי איך אחר התנבאו על ימות המשיח ישוב לאחור להתנבא על הצלחת מלכו' אשור ועל נפילתה ביד מלכות רומי: ולכן נראה לי לבחור בבאור הראב"ע ז"ל שפי' כל הנבוא' הזאת על הצלחת ישראל בימי דוד, ולפ"ז יהיה סדר נכון לנבואה הזאת, כי מן תחלת הנבואה עד וירא את הקיני שב על הצלחת ישראל בימי דוד (חוץ ממה שפי' נבואת מפלת עמלק שהכוונה היא על מפלתו ע"י שאול, והפך הסדר, נוכל לפרשה על נפילתו ביד דוד, כי גם הוא נלחם עמו פעמיים ככתוב (שמואל א' כ"ז ול'): ואח"ז על הצלחת מלכות אשור ונפילתה ביד הרומיים, ונפילת מלכות הרומיים שזאת תהיה בלי ספק ע"י המלך המשיח; וטענת הרמב"ן ממלות באחרית הימים אינה טענה, כי לפי כללו שמלת אחרית הימים לא תורה רק על ימות המשיח, הנה נבואת ירמיה תסתור את הנבואה הזאת כי נבא ואמר, ושבתי שבות מואב באחרית הימים נאם ה' (ירמיה מ"ח מ"ז); והנכון כי מלת באחרית הימים תורה על נבואה אשר היא לזמן רחוק, בין תהיה בימות המשיח או קודם להם, והנה קיום הנבואה הזאת היתה באמת לזמן רחוק אחר בלעם, כי מזמן בלעם עד דוד יש יותר מארבע מאות שנה. וז"ל הראב"ע ז"ל ומסירי דעת יחשבו, כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח, חלילה חלילה, כי המשיח מבוא' היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום החשמונאים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה, ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר, ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך וגו' (דברים ל' ד'), ושלא נתכוונו בכל פרשה בשום גלות רק בגלות האחרון הזה, ועליו אמר ושב וקבצך מכל העמים וגו') עכ"ל עם קצת תוספת באור: אשורנו, ענין הבטה ועיון: דרך כוכב, דומה המלך לרוב גדולתו ומעלתו הרמה לכוכב, ור"ל יקום מושל ליעקב, ואמר בלשון עבר במקום עתיד כדרך הנביאים שיראו הדבר ברור כאלו הדבר לפניהם; וקם שבט, מלך רודה ומושל: פאתי מואב, קצה כל דבר וסופו יקרא פאה: והנה אונקלוס תרגמו רברבי מואב, ויתכן שהוא מחכמת הנהגת המדינה להושיב השרים גבורי החיל על הספר, בגבול וקצה המדינה, כי שם ילחמו עם האויב הקרב אליהם, ולכן נקראו השרים על שם הגבול והפאה, כמו בל"א מארקגראף, הוא שר הגבול, ותרגמו בפי הכוונה, וכן מתורגם בל"א; וקרקר, שרשו קיר ובחסרה העי"ן ונכפלו הפ"א והלמ"ד, והוא מבנין פִּעֲל, ואין צורך לדגש סימן הבנין, כי בא הרי"ש ושו"א תחתיו במקומו. גם ראוי להיות קו"ף ראשונה בחיר"ק והשניה בציר"י כמשפט פִּעֵל ובאו פתחי"ן תחתיהן, כי מנהג התנועו' להשתנו' בהרבה מקומו', והוא מענין מקרקר קיר (ישעיה כ"ב ה'), וענינו הריסות הקיר, והוא מהשרשים המורים על הפך הפעולה: כל בני שת, כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון

וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃ יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד

מעיר

סְכֵיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ יח וִיהֵי אֱדוֹם יְרָתָא וִיהֵי יְרָתָא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין׃ יט וְיֵחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד מְשֵׁיזֵב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא׃

כ וחזא

איהן, נאך איזט ער ניכט; ערבליקקע איהן, אבער ניכט נאהע; איין שטערן אויז יעקב טריטט הערפאר, איין צעפטער ערהעבט זיך אויז ישראל, צערשמעטטערט דיא היפטער מואבים, צערטריממערט אללע פעס־טען מויערן. (יח) אדום ווירד ערא‍בערונג, שעיר זיינער פיינדע ערא‍בערונג, אונד ישראל זיגרייך זיין. (יט) אויז יעקב ווירד דער הערשער קאממען; איין רעכער בריינגט אום וואז איב־ריג איזט. (כ) אלז

רש"י

עתה. היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון דרך קשתו (איכה ב') שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישט"ינט (דעסטיין. בל"א פערהענגניס. געטטליכע פארזעהונג. או אויזבריייטען אויפגעהן) כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימד שני חבלים להמית (שמואל ב' ח') וגומר: וקרקר. לשון קורה כמו אני קרתי (מלכים ב' י"ט) ומקבת בור נוקרתם (ישעי' נ"א) יקרוה עורבי נחל (משלי ל"ז) פור"ייר בלע"ז (והוא פעריר. בל"א פערדערבען. נגרונדע ריכטען. או אונטערגראבען. וכן פירש רש"י במשלי ל' י"ז. איוב ל' י"ד): כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: יח והיה ירשה שעיר אויביו. ישראל: יט וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. החשובה של אדום ועל מלך המשיח הוא אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים (תהלים ע"ב) ולא יהיה

שריד

באור

הראשון, כן פי' רש"י ז"ל. ויש להפליא עליו לפי פירושו שפי' וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב' ח' ב'), איך תסוב עליו מליצת סוף הפסוק שיקריב כל האומות, ולא מצאנו בדוד שנלחם עם שאר האומות רק עם שכני ארץ ישראל והם עמון ומואב ואדום ועמלק ופלשתים וארם. ואם כי גם הרמב"ן פי' כן, יתכן זה לפי דעתו שכוונת הנבואה הזאת היא על מלך המשיח, אמנם לפי דעתי גם אם כוונתה על מלך המשיח, היכן מצאנו שיהרוס כל בני המדינות שלא לצורך ושלא לתועלת לנו, כי אין אנו מקוים לרשת על ידו רק ארץ ישראל שהיא ירושה לנו מאבותינו, והיא ארץ שבעת עמים הידוע' בגבוליה, ומצרים, ועוד נוסף ארץ שלשה עמים אשר הבטיח ה' לאברהם, והם קיני קנזי קדמוני, ולפי קבלת חז"ל המה ארצות אדום עמון ומואב הסמוכות לארץ ישראל, ואף אם יצטרך המשיח להלחם עם יושבי הארץ הזאת לא יתאוה לרשת משכנות לא לו, לילך בארצות רחוקו' להרוס טירותם ולהשחית מבצריהם. ואף כי יחזקאל נתנבא על המלחמה הגדולה והעצומה אשר תהיה לו עם חיל גוג, אשר יאספו אליו המון עמים רבים, הנה המלחמה הזאת לא תהיה רק בארץ ישראל כי יבואו על ירושלים כמפורש ביחזקאל וגם יפלו כולם, ולמה יצטרך לילך לארצותם להשחית חומותיהם, כאשר יורה מליצת וקרקר כל בני שת שהוא ענין הריסות הקירות והחומות? ואדרבה מצאנו בנבואת ישעיה גודל השלום אשר יהיה אפילו בין האומות בימיו, כמ"ש ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישעיה ב' ד'). ואם האומות לא יתעוררו להלחם זה עם זה, רק יבואו אליו וישאלוהו משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון, מכ"ש שלא יעורר הוא מלחמה עליהם בחנם: והראב"ע כתב בשם היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול, גם אמר שהוא מגזרת ותשופי שת (שם כ' ד'), רמז לבנות לוט וכתב שהוא רחוק בעיניו ע"ש, (ואיננו רש"י ז"ל, כי בנוסח פירוש רש"י שלפנינו לא נמצא הפירוש הזה, גם דרכו להזכיר בשמו הנקרא לר' שלמה נ"ע, ולא דרך כנוי וקלון, רק הוא רבי יצחק הנקרא בן ישוש הספרדי ממדינת טוליטולה הביאו הראב"ע ז"ל וזכר את חבוריו בהקדמתו לפי' התורה, וכן בהקדמתו לספר מאזנים, ובתחלת פי' לדניאל, ובסוף פ' וישלח קראו היצחקי המהביל, וכן בכל מקום שמביא בשם המהביל, כוונתו עליו). לכן נראה לי לפרש כדעת המפרשים מלת שת, מלשון כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), ופי' יסודות האומות. (וגם הראב"ע איננו מרחיק הפי' הזה), ותהיה מלת בני לפי דעתי מלשון בנין ופי' שיהרוס הבנינים החזקים עד היסוד בהם, ושב על מואב הנזכר לפני זה, שילחם עליו, בין שיבואר על דוד שמצאנו שנלחם עם מואב ובין על מלך המשיח ילחם עליו, כי לארץ ישראל תחשב ארצו כקבלת חז"ל על קיני קנזי וקדמוני, ואין תימה על באור מלת בני, בנויי, כי כן תרגם אונקלוס על מלת בני אתונו (בראשית מ"ט), ויבנון היכלי, מלשון בנין, כי משקלי השמות משתנים אחד ואינם שומרים תמונתם כמשקלי הפעלים. ובפרט במליצות הנבואיות, ועם זה יבואר כוונת כל הפסוק על מואב, וכן מתורגם מלת בני שת בי"א: (יח) ירשה, מלשון ירושה, והוא תאר על משקל טמאה, נפש שבעה (משלי כ"ז ז'), והשעור והיה אדום ירושת אויביו, והיה שעיר ירושת אויביו, כמשפט השירים בלה"ק, כמו שכתבנו בפ' בשלח, ואויב אדום הוא דוד, כי גברה יד דוד על אדום, ככתוב וישם באדום נציבים בכל אדום שם נצבים ויהי כל אדום עבדים לדוד (שמואל ב' ח' י"ד): עשה חיל, לשון חוזק ואומץ: (יט) וירד מיעקב, יקום רודה ומושל מיעקב, ושרשו רדה, ובא במשקל וַיֵּשְׁתְּ בחסרון הה"א, והיו"ד האית"ן נכרי"ו ואחרי' שני שוא"ין: והאביד שריד מעיר, כל המפרשי' פירשו מעיר מן עיר, רק קצתם פירשו מעיר התשובה שבאדום. והנה לפ"ז תחסר ה"א הידיעה, גם איך תהיה ידועה ועדיין לא נבנית בימיו. וקצתם פירשו מכל עיר, והנה חסר מלת כל, גם לפי דעת כלם כל הפסוק הוא מאמר אחד, וכוונתו יקום רודה מיעקב ויאביד שריד מן העיר של אדום, וא"כ אין הפסוק הזה ראוי לאתנח, רק ראוי להיות וירד מיעקב בפשטא ז"ק: לכן הבאור הנכון הוא שמלת מעיר הוא מלשון התעוררות, והוא בינוני מבנין הפעיל מנחי עי"ן, כמו הנני מעיר עליהם את מדי (ישעיה י"ג י"ז), ולפ"ז יהיו בפסוק זה שני מאמרים שונים, וירד מיעקב, שב על המלך דוד שימשול ביעקב (לפי הכוונה הכוללת שפירשתי בתחלת הנבוא' הזאת),

מֵעִיר׃ כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ כא וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃

כב כי

אונקלוס

כ וַחֲזָא יָת עֲמָלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמָלֵק וְסוֹפֵיהּ לְעָלְמָא יֵיבַד׃ כא וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ כב אֲרֵי

אם

תרגום אשכנזי

(כ) אלז ער עמלק ערבליקטע, הוב ער זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך:
« עמלק איזט דער פעלקער ערסטעס, זיינע צוקונפט אבער איזט אונטערגאנג. »
(כא) אלז ער דען קיני זאהע, הוב ער זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך:
« פעסט איזט דיין זיטץ, דיין נעסט אויף פעלזען אנגעלעגט. »

(כב) הענאך

רש"י

שריד לבית עשו (עובדיה א'): כ וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק: כא וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגומר (שמואל א' ט"ו) הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים (דברי הימים א' ב'): איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז

של

באור

והאביד שריד מעיר, הוא יואב שהיה שר הצבא, העביר את אנשי מלחמתו להלחם, וכן כתוב כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מלכים א' י"א ט"ז), ויאות לו התאר הזה (כנודע כי רוב הבינונים המה שמות תוארים); וכן פי' הראב"ע כי והאביד שריד מעיר שב על יואב, רק שפי' מלת מעיר ככל המון המפרשים: (כ) וירא את עמלק, הנכון כפשוטו וכדעת הרמב"ן שהי' בלעם בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והביט כנגד עמלק היושב בהר סמוך למחנה ישראל, ככתוב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא (במדבר י"ד מ"ה): ראשית גוים, הגדול שבהם והחשוב, כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה, ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו ובנה מזבח וקרא שמו ה' נסי כי חשבה לנס גדול, וכן וראשית שמנים (עמוס ו' ו'), המשובח שבהם שהוא במנה ראשונה, וכן ראשית החרם (שמואל א' ט"ו כ"א), לראש ולקצין (שופטים י"א י"א), בשמים ראש (שמות ל' כ"ג), כן פי' הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א: ואחריתו עדי אבד, כמ"ש כי מחה אמחה את זכר עמלק (שם י"ז י"ד), וכן היה בימי שאול שהמית אותם ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן, וגם דוד נלחם עמם פעמיים ונכחם ככתוב (שמואל א' כ"ז ול'): עדי, כמו עד ובא בתוספת יו"ד, ובאורו לדעת הרד"ק בשרשים שרש עד ואחריתו עד אשר יאבד, והוא דוחק כי הוא מאמר קצר שלא פי' מה תהיה אחריתו והעיקר חסר מן הכתוב. ולפי דעתי הוא מלשון בטחו בה' עדי עד (ישעיה כ"ו ד'), שבאורו עולמית, וכן כאן ואחריתו שיאבד לנצח ולעולמי עד: (כא) וירא את הקיני, רש"י והרמב"ן והראב"ע פירשו הקיני על משפחת יתרו, שנאמר וחבר הקיני נפרד מבני חבב חתן משה (שופטי' ד' י"א), לפי שראה את ארצם כי עם עמלק היה יושב, כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אסיפך עמו (שמואל א' ט"ו ו'), ולפי דעתי לפי שהי' עומד על ראש הפעור לראות משם את ישראל, ראה בתוכם גם את יתרו עם משפחתו, כאשר אמרנו שבא אל משה המדברה, ואמר לו משה לכה אתנו והטבנו לך (במדבר י' כ"ט), ואמר לו עוד אל נא תעזב אתנו וגו' ולא השיב לו על זה, ויראה שנתרצה ללכת עמו, עיין מ"ש שם בבאורנו. ופי' עוד הרמב"ן איתן מושבך ושים בסלע קנך, כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתסור ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל, כמו שאמר ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' (שופטים א' ט"ז), ואמר כי אם יהיה לבער קין, כלומר ואל תפחד בבואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ מיושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תנצל מידו עם ישראל, ואם תהיה עם עמלק תהיה אחריתך עדי אובד עמהם, וכן עד מה ה' תאנף לנצח (תהלים ע"ט ה'), עד מה כבודי לכלמה (שם ד' ג'), כמו עד מתי או שיבא לגודל דבר, כמו מה אמלה לבתך (יחזקאל ט"ז ל'), מה אמך לביא (שם י"ט ב'), כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך אינני נחשב לך כלום כי לא תאבד כאשר היית אובד בעמלק, ע"כ דברי הרמב"ן. וראיה לזה הפי', כי קראו בתחלה קיני ואח"ז קין, כי כן מצאנו לבני יתרו אלו ב' השמות, שנאמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א). אמנם החכם דון יצחק אברבנאל כתב שהקיני הוא אחד מעשרה עממין שנתן הקב"ה לאברהם מאותם שלא כבשו ישראל והם קני קנזי וקדמוני, ונעזר גם מתרגום אונקלוס שתרגם קני הנזכר באברהם ובמקום הזה שניהם בשוה, שלמאה, ואמרו רז"ל שהם עמון ומואב ואדום, ובלעם זכר בנבואתו זאת אדום ומואב והקיני הוא עמון ופי' איתן האם תחשוב שתגלגל במקומות החזקים שבהם מושבך כאשר תבא עליך הגזרה האלהית והיה לבער קין מן הארץ עד כמה זמן תחשוב שיעכבך אשור להוליכך בשבי באחרית הימים ינלך ויושבך מארצך ע"כ דבריו, ויש להפליא מדוע זכר במואב שמו המפורסם ולא קנזי, ועוד בעמון שמו הנודע ומפורסם ובחר לקראתו בשם קיני, גם שם קין לא מצאנו לו כאשר מצאנו לבני יתרו ב' השמות, גם לפי הכוונה הכוללת אשר פירשתי בתחלת הנבואה הזאת שנתנבא על דוד שיכבוש את ארץ מואב. הנה גם הוא כבש את ארץ בני עמון ומואב נר על רבת בני עמון עיר המלוכה וכבשה. ומדוע התנבא שאשור יחריבה שנראה כוונתו כי עד זמן ההוא ישב בשלוה, ואם כוונתו להתנבא על הגלות אשר יגלם מלך אשור ויוליכם בשבי, מאח"כ דוד עם שכבשם לעבדים להיות לו למס עובד, הניחם בארצם ולא הגלם משם, הלא גם מואב לא הגלה דוד רק כבשם למס עובד עד בוא מלך אשור והגלם נ"כ: ולכן נראה יותר שנב על משפחת יתרו שישבו בשלוה בין בני יהודה עד בוא מלך אשור והגלם עם עשרת השבטים, ואף שישבו עם בני יהודה אשר (לפי אחלת ההשקפה) לא הגלם מלך אשור, כי חזקיה מלך יהודה עם ב' שבטי יהודה ובנימין נוצלו מיד סנחריב, הנה באמת כבר כבש סנחריב גם כל ערי יהודה, כמפורש בפסוק ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם (מ"ב י"ח י"ג), ולא נשארה רק ירושלים שלא כבשה, ובני הקיני לא היו יושבים בירושלים, ככתוב ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד (שופטי' א' ט"ז). גם משפחה אחת ממשפחות יתרו המה בית הרכבים היו יושבי אהלים סמוך לירושלים, ע"פ צווי יונדב בן רכב אביהם ככתוב ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו, ויהי בעלות נבוכדראצר מלך בבל אל הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלים (ירמיה ל"ה י"א). ואולי גם בימי סנחריב באו אל ירושלים

להמלט

כב כִּי אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃ כג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ כד וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃ כה וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ

כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת

אונקלוס

אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָה אַתּוּרָאָה יִשְׁבְּינָךְ׃ כג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַוי לְחַיָּבַיָּא דְיֵחוּן כַּד יַעֲבֵד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ כד וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מִכִּתָּאֵי וִיעַנּוּן לְאַתּוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעֵבֶר פְּרָת וְאַף אִינוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ כה וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ׃

כה א וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וּשְׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי

תרגום אשכנזי

(כב) דעננאך ווירד קין אויזגעריימט, וואהין ווירד אשור דיך טרייבען? »

(כג) הוב פערנער זיינע גלייכניכרערע אן, אונד שפראך: « אך! ווער קאן זיך ערהאלטען, ווען גאטט איהמים צוגעדאכט?

(כד) קריגסשיפפע פאן דער קיסטע כתים פלאגען אשור, פלאגען עבר, געהען ענדליך זעלבסט צו גרונדע. »

(כה) הירויף מאכטע זיך בלעם אויף, אונד — קעהרטע אן זיינען ארט צוריק, אונד בלק צאג אויך זיינען וועג.

כה (א) אלז ישראל צו שטים לאג, פינג דאז פאלק

רש"י

של ישראל: כב כי אם יהיה לבער קין וגומר. אשריך שנתקעת להוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום והשיב עם שאר הגליות: כג וישא משלו וגומר. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר אוי מי יחיה משומו אל מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות. ועוד יבאו ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן הרומיים בבירוניות גדולות על אשור וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד דקטילת חיותא והובד גשמה (דניאל ז'): כד ציים. ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר (ישעי' ל"ג) ותרגומו ובורני רבתא:

כה א בשטים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי

עצת

באור

להמלט מאנג׳ לפי שהיו אהליהם קרובי׳ לירושלים היו יכולים להמלט שמה, ונשארו בא״י. והיו שם גם בימי ירמיה שהתחיל להתנבאות בשלש עשרה שנה למלך יאשיהו שהיא שנת כ״ה אחר מפל׳ סנחריב, אכן יתר משפחו׳ הקיני׳ הרחוקים מירושלים ולא יכלו להמלט שמה הגלה עם הגולה אשר הגלתה ע״י סנחריב מלך אשור ועתה אשוב לבאור המלות: איתן, שם התאר: ושים, מקור: בסלע, כנה המבצר הגבוה לסלע לפי שרובם נבנים על סלע, כ״כ הרד״ק בשרשי׳ שרש סלע. ולי נראה שתפש במליצתו מלת קנך להיותה נופלת על שם קין בדרך המליץ העברי לדבר בלשון נופל על לשון, כמו בלחי החמור חמור חמרתים (שופטים ט״ו ט״ז)· ועל זה תפס ג״כ מלת בסלע, כי כן דרך קנת מיני עופות, לפחדם פן ידרסו עוברי דרך קניהם, יחקקו׳ בסלע חזק, וגם עבדיה בהנבאו על מפלת אדום המשיל תקפו וחזקת מבצריו, כקן הנחקק בסלע, ככתוב זדון לבך השיא׳ שכני בחגוי סלע מרו׳ שבתו וגו׳ ואם בין כוכבים שים קנך וגו׳ (עבדי׳ א׳ ד׳ וה׳), וכן מתורגם בל״א, (כב) לבער, ענין הכרתה והסרה, וכן ושבה והית׳ לבער (ישעי׳ ו׳ י״ג), כאשר יבער הגלל (מלכי׳ א׳ י״ד י׳), ובערת הרע (דברים י״ז ב״א וכ״ב): אשור תשבך, שעורו מתכה אשור או מלכות אשור, ולכן נאמר בלשון נקבה, וכן ותפל שבא ותקחם (איוב א׳ ט״ו), ותערך ישראל (שמואל א׳ י״ז כ״א): אוי מי יחיה משמו אל, אחר שהזכיר תוקף מלכות אשור ונצחונו הכללי את האומות, נשא גם על מפלתו ואמר מי יוכל להחיות את עצמו ולהנצל מגזרת האל אשר שם עליו, כי גם אשור עם כל תקפו לא יוכל נבוא עתו: (כד) וצים, שרשו ציה, והנפרד צי, בפלס אף ברי יטריח עב (איוב ל״ז י״א), לעי השדה (מיכה א׳ ו׳), והראוי בקבוץ ציים יו״ד ראשונה עי״ן הפעל, ויו״ד השני׳ לרבים, כמו אשר יקדה לציים (ישעיה כ״ג י״ג), וירושלים עיים תהיה (ירמיה כ״ו י״ח), אלא שנוקלה המלה ונפלה יו״ד השרש ונשארה יו״ד הרבים, כמו הפצירה פים (שמואל א׳ י״ג כ״א), וענינו ספינות גדולות: מיד כתים, הם הרומיים, והיא החיה הרביעית שראה דניאל, ולא נכללה המלכות הזאת במלכות יון, כי היא השמידה מלכות יון ואף כי כתים הוא מבני יון, אין תימה שנחשב למלכות בפני עצמו, כי הענין הוא כמו בכנען שהיבוסי והאמרי והגרגשי והחוי הם בניו, והם ואביהם יחשבו כל אחד לגוי בפני עצמו, כמו שכתוב החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך (דברים ז׳ א׳), והי׳ כן בעבור כי כל אחד מאלה הבנים היה לגוי עצום, ושאר בני כנען אשר לא גברו כאחיהם נתייחסו אליו, וכן ארץ מצרים נתייחס למצרים בן חם, ופלשתים וכפתורים בניו לעמים אחרי׳, וכן במשפחות הנזכרות בפ׳ פנחס למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדבר כ״ו כ״ט), וכן רבים, אף כאן בני יון אלישה ותרשיש ודדנים נתייחסו ליון, והם מלכות שלישית, וכתים היה לגוי עצום, ונחשב למלכות הרביעית· כל זה מדברי הרמב״ן: ועיין עוד שם שהאריך בדברים נכוחים לסתור דעת הרא״בע שחשב מלכות הרומיים עם היונים למלכות אחת, והיא המלכות השלישית, וחשב מלכות ישמעאל למלכות הרביעית, בראותו תוקף ממשלתם, ונפל פחדם עליו, ונדק ודברי הרמב״ן מדבריו: מיד, ממקום, כמו ועל יד הירדן (שם י״ג ל׳), ויד תהיה לך (דברים כ״ג י״ג): וגם הוא, כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים, והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים (בראשית י׳), שהוא שם עצם אדם· והכוונה שיבואו הרומיים היושבים על יד ים האמצעי מיטטעללענדישע זעע בספינו׳ דרך ים האמצעי עד חוף א״י ומשם ביבשה עד אשור וענו אותם וענו גם את ישראל שגלו לשם והיו נקראים עבריים ע״ש אברהם ראש יחוסם ואמונתם שהי׳ מעבר הנהר, ור״ל שיענו המגלים הגולים, עד בוא יומו גם הוא ויהיה עדי אבד: (כה) ויקם בלעם, כתב הרא״בע כי שוכב הי׳ ותרדמה נפלה עליו, וכן אמר נופל וגלוי עינים עכ״ל· והנה מה יענה בפסוק ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע (שם כ״ב י״ט) וכן בעשו ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה (שם כ״ה ל״ד), והנכון כי הוא נאמר על האדם המתעורר מן המנוחה ללכת, בין שהיה עומד בין יושב, וכן נמצאת מלה זאת לרוב קודם לשון הליכה:

כה (א) בשטים, כך שמה, וכן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים, והכל בערבות מואב, כי לא זזו משם, וגם יהושע

שלח

לזנות אל־בנות מואב: ב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן: ג ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר־אף יהוה בישראל: ד ויאמר יהוה אל־משה קח את־כל־ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף־יהוה מישראל: ה ויאמר משה אל־שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור: ו והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל־אחיו את־המדינית לעיני משה ולעיני כל־עדת בני־ישראל והמה בכים פתח אהל מועד: ז וירא פינחס בן־אלעזר

אונקלוס

למטעי בתר בנת מואב: ב וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכל עמא וסגידו לטעותהון: ג ואתחבר ישראל לבעלא פעור ותקיף רוגזא דיי בישראל: ד ואמר יי למשה דבר ית כל רישי עמא ודון וקטול דחייב קטול קדם יי לקביל שמשא ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל: ה ואמר משה לדיני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור: ו והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי ית מדיניתא לעיני משה ולעיני כל כנשתא דבני ישראל ואינון בכן בתרע משכן זמנא: ז וחזא פנחס בר אלעזר בר אהרן

תרגום אשכנזי

פאלק'אן מיט דען טעכטערן מואב'ס הורערייא צו טרייבען: (ב) דיזע לודען דאז פאלק איין צו דען אפפערמאהלען איהרער געטטער; דיא לייטע אסען, אונד פערעהרטען איהרע געטטער. (ג) ישראל הינג אלזא דעם בעל פעור נאך, וואריבער דער צארן דעם עוויגען ווידער ישראל ענטבראננטע. (ד) דער עוויגע שפראך צו משה: « נים אללע הייפטער דער נאציאן צוזאממען, אונד לאס דיזע, אם העללען טאגע, דעם עוויגען צור עהרע, אויפהענקען, זא ווירד זיך זיין צארן פאן ישראל אבווענדען. » (ה) משה שפראך צו דען ריכטערן דער נאציאן: « יעדער ערווירגע זיינע לייטע, דיא זיך אן בעל פעור געהענגט האבען. » (ו) אינדעס קאם איין מאן אויז דען קינדערן ישראל'ס, אונד פיהרטע איינע מדיניטין צו זיינען ברידערן, פאר דען אויגען משה אונד דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישרא'ס, דיא אין דעם איינגאנגע דעם שטיפטצעלטעס ווייניטען. (ז) פינחס, זאהן אלעזר,

באור

אלא משם מרגלים: ויחל, מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף: לזנות אל בנות מואב, ע"י עצת בלעם, כדאיתא בחלק. (רש"י), ובאמת שהזנות הזה לא היתה מזמת הנשים, כי אם בעצת אנשיהם וגדוליהם, אשר נכלו להם על דבר פעור, כי נכלו להם בזמה להדיחם אחרי בעל פעור, ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם, ודעתו להרע לישראל ועושה בזה כל יכלתו, כמו שנאמר ולא אבה וגו', ולכך הרגוהו בחרב. (הרמב"ן): (ג) ויצמד, לשון חבור, מגזרת צמד בקר: ויחר אף ה' בישראל, שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם, לשפוט את העובדים לפעור (סנהדרין ל"ה): והוקע, לשון תליה, כמו שמצינו בבני שאול, והוקענום לה' (שמואל ב' כ"א ו'), ושם תליה מפורשת: (רש"י) אותם, הנצמדים; וכן כתוב ויאמר משה אל שפטי ישראל, והכוונה כדברי המתרגם הארמית, שידונו וימיתו את החייב, ודין יקטול דחייב קטול, ודין ע"א בסקילה, וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש, לעין כל: (ה) הרגו איש את אנשיו, כל ב"ד וב"ד ידין את שבטו ואת אלפיו; ואמר הראב"ע, ונודע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב ע"כ, וכן נראה ממ"ש כי כל איש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך (דברי' ד' ג'), ולדעת רז"ל בסנהדרין היו המתים רבים מאד יותר מי"ז רבוא, ואמר הרמב"ן ז"ל, שאין כוונת האגדה הזאת, אלא לומר שכפי המצוה יהיו ההרוגים כל כך, כי היו החוטאים רבים, אבל הנה בעדיהם ענין פינחס, כי ע"י קנאתו השיב את חרון אף ה' מישראל, והנה לא צוה להוקיע אותם כי אם למען ישוב חרון אפו ותעצר המגפה: ועתה בזכות פינחס נעצרה המגפה ומתו הנצמדי', אבל השמידם השם אח"כ טרם עברם את הירדן, וזהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל

רש"י

עצת בלעם כדאיתא בחלק: ב וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: ג פעור. ע"ש שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. שלח בהם מגפה: ד קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' (שמואל ב' כ"א) ושם תלייה מפורשת בע"א בסקילה וכל הנסקלין נתלין: נגד השמש. לעין כל. ומדרש אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: ה הרגו איש את אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונת רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין: ו והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם ואמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב כו' כדאיתא באלו הן הנשרפין בסנהדרין: את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כו' כדאיתא שם: והמה בוכים. נתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמר ויטחן עד אשר דק וגומר וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פנחס ויטול את הראוי לו: ז וירא פנחס

אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם׃ יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר

קנא

אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא בִּידֵיהּ׃ ח וְעָאל בָּתַר גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל לְקֻבְּתָא וּבְזַעִית תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין׃ י וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יא פִּנְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֲתֵיב יָת חֵמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדְקַנֵּיהּ יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצֵיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב בְּכֵן אֵימַר הָא אֲנָא גָּזַר לֵיהּ יָת קְיָמִי שְׁלָם׃ יג וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם כְּהוּנַּת עָלָם

וזאהן דעם פריסטערס אהרן, זאהע דיזעס, שטאנד אויף אויזדערגעמיינע, נאהם איינען שפיס — —, (ח) גינג דעם מאננע אויז ישראל נאך אין דאס טלאפצימער, אונד דורכשטאך זיא ביידע, זאוואהל דען מאן אויז ישראל, אלז דיא פרויא, דורך איהרען בויך, הירדורך ווארד דיא זייכע אבגעווענדעט פאן דען קינדערן ישראל׃ (ט) דיא אין דיזער זייכע שטארבען, ווארען אן דער צאהל פיר אונד צוואנציג טויזענד.

(י) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך׃ (יא) פינחס, זאהן אלעזר, זאהן דעם פריסטערס אהרן, האט, דורך זיינען אייפער פיר מיך — —, מיינען צארן פאן דען קינדערן ישראלים אבגעווענדעט, אונד איזט אורזאכע, דאס איך דיא קינדער ישראלים אין מיינעם אייפער ניכט אויפגעריבען האבע׃ (יב) דרום פערמעלדע איהם׃ איך געבע איהם הירמיט מיינען בונד דער גליקזעליגקייט׃ (יג) ער אונד זיינע נאכקאממען זאללען דען בונד דעם עוויגען פריסטערטהומס צום לאהנע האבען, וויל ער פיר זיינען

חלף

גאטט אייפער

רש"י

פנחס. ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגומר׃ ח אל הקבה. אל האהל׃ אל קובתה. כמו הלחיים והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו' כדאיתא התם׃

יא **פנחס** בן אלעזר בן אהרן הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן׃ בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפורטמשן בלע"ז (בל"א אייפער)׃ יב את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו׃ יג והיתה לו. בריתי זאת׃ ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ותולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פנחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו

בזבחים

באור

בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (שם ד' ג' וד')׃ (ז) וירא, ויקם, כאשר ראה או קם׃ (ח) הקבה, ענין אהל, וקרוב לו בלשון הערבים לחדר קטן עשוי לשכוב שם, חדר המטות. קבה, משרש קבב, והדגש שבלמ"ד על חסרון העי"ן׃ קבתה, בטנה, כמו הקבה, וכן תרגם אונקלוס למעהא׃ קבתה, ממה שלא כדגש הבי"ת נראה שאינה מהכפולים, אבל היא מנע"ו מענין הזרוע והלחיים והקבה, ואחרי שבשמות מנע"ו לא תשתנה תה"ג שתחת הפ"א לעולם, וכן במשנה קיבת הנכרי וכו' לא תשתנ' הקיר"י בסמיכות, נראה שהנפרד במלה הזאת קובה והראוי בכנוים קובתה ובא בק"ח תמורת החול"ם אביו, ועכינו כמו בניר"י, וכמו שת"א ואשכנזי׃ (יא) בקנאו את קנאתי, בנקמו את נקמתי, בקצפו את הקצף שהיה לי לקצף, וכל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר, אנפרי"מט בלע"ז (רש"י), כ"ל אנפורט"יינט, ובל"א אייפער, וביאור הכתוב ע"י שקנא את קנאתי בתוך בני ישראל השיב את חמתי מעליהם וגרם שלא כליתי אותם בחמתי׃ בקנאו, כפל הדגש שיהי' לסימן הבנין וכן פעמים רבות אם אות היא בשו"א תחסר הדגש וכמו המבקשים (שמות ד' י"ט)׃ (יב) לכן אמר, יב"ע תרגם קולר העברי, בשבוע אימר ליה, וכן מתורגם בל"א׃ את בריתי שלום, טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים, ורבים כן. (ראב"ע), ירצה בזה לפי שלא יתכן הכנוי במלה הסמוכ' לאחריה, לכן אמר שיחסר הנסמך, והיותר נראה שמלת שלום היא תואר הפעל כנזכר פעמי' רבות, ושעורו הנני נותן לו את בריתו בנתינה המשלמת ומאשרת את מקבליה׃ (יג) והיה לו, ברית זאת

ברית

קִנֵּא֙ לֵֽאלֹהָ֔יו וַיְכַפֵּ֖ר עַל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יד וְשֵׁם֩ אִ֨ישׁ יִשְׂרָאֵ֜ל הַמֻּכֶּ֗ה אֲשֶׁ֤ר הֻכָּה֙ אֶת־הַמִּדְיָנִ֔ית זִמְרִ֖י בֶּן־סָל֑וּא נְשִׂ֥יא בֵֽית־אָ֖ב לַשִּׁמְעֹנִֽי׃ טו וְשֵׁ֨ם הָאִשָּׁ֧ה הַמֻּכָּ֛ה הַמִּדְיָנִ֖ית כָּזְבִּ֣י בַת־צ֑וּר רֹ֣אשׁ אֻמּ֥וֹת בֵּֽית־אָ֛ב בְּמִדְיָ֖ן הֽוּא׃ פ

טז וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יז צָר֖וֹר אֶת־הַמִּדְיָנִ֑ים וְהִכִּיתֶ֖ם אוֹתָֽם׃ יח כִּ֣י צֹרְרִ֥ים הֵם֙ לָכֶ֔ם בְּנִכְלֵיהֶ֛ם אֲשֶׁר־נִכְּל֥וּ לָכֶ֖ם עַל־דְּבַר־פְּע֑וֹר וְעַל־דְּבַ֞ר כָּזְבִּ֨י בַת־נְשִׂ֤יא מִדְיָן֙ אֲחֹתָ֔ם הַמֻּכָּ֥ה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָ֖ה עַל־דְּבַר־פְּע֑וֹר׃ יט וַיְהִ֖י אַחֲרֵ֣י הַמַּגֵּפָ֑ה׃ פ

כו א וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה אֶל־מֹשֶׁ֛ה וְאֶ֥ל אֶלְעָזָ֛ר בֶּן

בן

תרגום אשכנזי

איפער בעציינט, אונד דיא קינדער ישראל'ס פער־זעהנט האט.» (יד) דער — מאן פאן ישראל, דער מיט דער מדיניטין אומ־קאם, היס זמרי, זאהן סלוא, איין פאמיליענ־פירסט אויז דעם שטאממע שמעון. (טו) אונד דיא מדיניטישער פרויא, דיא אומקאם, היס כזבי, טאָכטער צור, דער אויך איין פאמיליענהויפט אונטער דן פעלקערשאפטען צו מדין וואר. (טז) דער עוויגע רעדעטע הירויף מיט משה, אונד שפראך: (יז) «איבט פיינדזעליגקייט געגען דיא מדינים אויז, אונד שלאגט זיא! (יח) דען זיא האבען פיינדזעליג געגען אייך גע־האנדעלט, אינדעם זיא אייך מיט הינטערליסט נאכגע־שטעללט האבען, דורך דען אבגאָטט פעור אונד דורך איהרע שוועסטער כזבי, דיא טאָכטער דעם מדינישען פירסטען, דיא אם טאגע דער זייכע וועגען פעור'ס אומגעקאממען איזט.» (יט) עז וואר נאך דער זייכע. כו (א) אלז דער עוויגע צו משה אונד צו אלעזר, זאהן

זאהן

אונקלוס

חֲלַף דִּי קַנֵּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד וְשׁוּם גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטֵיל עִם מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃ טו וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטֵילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַּת צוּר רֵישׁ אוּמֵּי בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא׃ טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יז אָעִיק יָת מִדְיָנָאֵי וְתִקְטֵיל יָתְהוֹן׃ יח אֲרֵי מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי נְכִילוּ לְכוֹן עַל עֵיסַק פְּעוֹר וְעַל עֵיסַק כָּזְבִּי בַּת רַבָּא דְמִדְיָן אֲחָתְהוֹן דְּאִתְקְטֵילַת בְּיוֹמָא דְּמוֹתָנָא עַל עֵיסַק פְּעוֹר׃ יט וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא׃

פיסקא באמצע פסוק

כו א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר

בר

באור

ברית כהונת עולם. (רמ"י) ודעת ראב"ע שהן שתי הבטחות, האחת במה שנתן לו ברית שלום, כי פי' שלא יגור מאחי זמרי כי היה נשיא בית אב, ושכרו שתהי' לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם: אשר קנא לאלהיו, בשביל אלהיו כמו קנאתי לציון (זכריה ח' ב'), וקנאתי לשם קדשי (יחזקאל ל"ט כ"ה): (יד) אשר הכה את המדינית, עם המדינית: נשיא בית אב, נשיא על אחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון, ונשיא השבט הי' ראש על כל בתי האבות, ולכן נקרא ראש לבית אבותיו: (טו) ראש אמות, ראש על משפחה אחת מחמשת המשפחות אשר למדין, כאשר יבאר באמרו בית אב במדין, ונקרא כל אחד מהם בשם מלך, כמ"ש ואת מלכי מדין וגו' את אוי ואת רקם ואת צור וגו' (להלן ל"א ח'): (יז) צרור את המדינים, אחר שנתן שכר טוב לצדיק צוה להפרע מן הרשעים: צרור, מקור במקום צווי, כמו שמור זכור: (יח) בנכליהם, ענינו מחשבה רעה וערמה, כמו ויתנכלו אותו (בראשית ל"ז י"ח), כי בתחבולות ערמה בקשו להדיחכם מעל ה' להצמד לבעל פעור ועל דבר כזבי אחתם: כו (א) ויאמר ה' אל משה, הפסוק הזה מחובר על ויהי אחרי המגפה, ובאורו שהיה אחרי המגפה כאשר צוה ה' למנות את ישראל, כי על המנוי' האלה אמר לאלה תחלק הארץ, לכן היה צריך לדעת מספר הנותרים מהם אחרי המגפ': שאו את ראש, פ' אקבילו ית חושבן, וכן מתורגם בל"א

רש"י

בזבחים לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי וקנאתי לציון (זכריה ח'). בשביל ציון: יד ושם איש ישראל וגומר. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. דבר אחר להודיע שבחו של פנחס שאף על פי שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: טו ושם האשה המוכה וגומר. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות. אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגומר. והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשה בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: יז צרור. כמו זכור שמור לשון הווה עליכם לאייב אותם: יח כי צוררים הם לכם. על דבר פעור. שהפקירו בנותיהם לזנות כדי לטעותכם אחר פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת כדאמרינן בבבא קמא: יט ויהי אחרי המגפה וגומר. משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. ד"א כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין:

כו ב לבית

בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמָרוּ לְמִמְנֵי יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימָר׃ ד מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ה רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא זַרְעִית פַּלּוּא׃ ו לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי׃ ז אִלֵּין זַרְעֲיָת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃ ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃

ט ובני

בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ד מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ה רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי׃ ו לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי׃ ז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרֻאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃

ט ובני

זאהן דעס פריסטערס אהרן, שפראך, וויא פאלגט: (ב) «נעהמט דיא אנצאהל דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראלים אויף, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, נאך איהרען פאמיליען, זא פיל איהרער דיהנסטע טהון קעננען אין ישראל.» (ג) משה אונד דער פריסטער אלעזר רעדעטען מיט איהנען דיזערהאלב אין דען געפילדען מואבים, אם ירדן געגען ירחו, אונד שפראכען: (ד) «פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, (זאלל אללעס געצעהלט ווערדען,) וויא דער עוויגע (שאן עהעדעם) דעם משה אונד דען קינדערן ישראלים בעפאהלען האטטע, דיא אויז מצרים געצאגען ווארען.» (ה) ראובן דער ערסטגעבארנע ישראלים; דיא קינדער ראובן ווארען: חנוך אונד דאז חנוכישע געשלעכט, פאן פלוא דאז פלואישע געשלעכט; (ו) פאן חצרון דאז חצרונישע געשלעכט, פאן כרמי דאז כרמישע געשלעכט. (ז) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס ראובנישען שטאממעס, אונד דיא געמוסטערטען דערזעלבען וואַרען אן דער צאהל דרייא אונד פירציג טויזענד, זיבען הונדערט אונד דרייסיג. (ח) דיא זעהנע פלוא ווארען: אליאב.

(ט) דיא

רש"י

כו ב לבית אבותם. על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: ג וידבר משה ואלעזר הכהן אותם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: ד מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגומר. שיהא מנינם מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר כל העובר על הפקודים וגומר: ה משפחת החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתיחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצרים באמותיהם אם בגופן היו מושלים קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקב"ה ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזהו מפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל (תהלים קכ"ב) השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראשו וה"א בסוף

באור

בל"א: כל יצא צבא, יתכן שמלת צבא תואר הפועל הוא, ופירושו יציאת צבא, וכבר פירשתי למעלה (א' י"ג): (ג) אתם, עמם וכן רבים: על ירדן ירחו, אצל הירדן שהוא כנגד עיר ירחו: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה, זה הוא מאמר בפני עצמו מוסב על מלת לאמר שבפסוק הקודם, ר"ל שזה היה דבר משה ואלעזר עם ישראל שיהיו נמנים מבן עשרים ומעלה: כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל, אינו שב על המצוה שצוה עתה למשה ולאלעזר, אבל מלת צוה היא עבר שכבר נהיה, ובאורו כאשר כבר צוה אל משה ואל בני ישראל היוצאים מארץ מצרים, שימנו אותם מבן עשרים כן עתה לא ימנו פחות מבן עשרים, ועל הכונה הזאת מתורגם בל"א: (ה) חנוך, חסר למ"ד הקנין והראוי לחנוך: משפחת החנכי, הנה יש לשמות היחס הנמצאים בפרשה הזאת נטיות שונות, כי מצד הדקדוק החירק שבסופו עם יו"ד הנמשך אחריו הוא סימן היחס, כמו חנוכי, פלואי, זרחי, פרצי וכן כלם, ובשמות שיש להם ה"א נחה בסוף תפול הה"א והחירק הראוי להיות באות אחרונה יבא תחת נו"ן נוספת עם יו"ד הנמשך אחריו, כמו מן שלה שלני, מן פוה פוני שהוא כמו פוי, אלא שהוסף הוי"ו ונעשה שור"ק גדול תחת קטן, או שתהיה על דרך השלמים שלהי, פוהי, והיה לפי זה ראויה גם כן ימן ימנה ובריעה ימני בריעני, או יומני בריעהי, והנה בימנה נשארה הה"א כיון בנפרד בלא יו"ד יו"ד היחס, ומן בריעה יאמר בריעי ונפלה הה"א ולא נשלמה בנו"ן, ובשמות שיש להם יו"ד נחה בנפרד, כמו חגי, שוני, אזני ראוים בנטיתם בשני יודי"ן נקים אחת מהנפרד, והשנית ליחס ותחסר יו"ד הנפרד, והכתובה הי: ליחס: (ז) ויהיו פקודיהם, לר"ז לפי שהכנוים אינן

שב

ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על־משה ועל־אהרן בעדת־קרח בהצתם על־יהוה: י ותפתח הארץ את־פיה ותבלע אתם ואת־קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס: יא ובני־קרח לא־מתו: ס יב בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני: יג לזרח משפחת הזרחי לשאול משפחת השאולי: יד אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף

ומאתים

תרגום אשכנזי

(ט) דיא זעהנע אליאב'ס: נמואל, דתן אונד אבירם; דיזע דתן אונד אבירם ווארען דיא פֿעראָרדנעטען דער געמיינע, דיא זיך ווידער משה אונד אהרן אויפֿלעהנטען, פֿאָן דעם אנהאנגע דעס קרח, דא זיא זיך ווידער דען עוויגען אויפֿלעהנטען, (י) דא דען דיא ערדע זיך אויפֿטהאט, אונד זיא נעבסט קרח פֿערשלאנג, דא אויך דער איבריגע אנהאנג אומקאם, אינדעם דאז פֿייער דיא צווייא הונדערט אונד פֿונפֿציג מאן פֿערצעהרטע, דיא דאדורך צום שטראַפֿעקסעמפעל וואורדען; (יא) דיא זעהנע דעס קרח אבער זינד ניכט אומגעקאממען. (יב) דיא זעהנע שמעון נאך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן נמואל דאז נמואלישע געשלעכט, פֿאָן ימין דאז ימינישע געשלעכט, פֿאָן יכין דאז יכינישע געשלעכט; (יג) פֿאָן זרח דאז זרחישע געשלעכט, פֿאָן שאול דאז שאולישע געשלעכט, (יד) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס שמעונישען שטאממעס, צוזאממען: צווייא אונד צוואנציג טויזענד

אונקלוס

ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנשתא דקרח באתכנושיהון על יי: י ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: יא ובני קרח לא מיתו: יב בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין: יג לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: יד אלין זרעית שמעון עשרין ותרין אלפין

ומאתן

רש"י

בסיף: ט אשר הצו. את ישראל על משה: בהצותם. את העם על ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לי הפעילו: י ויהיו לנס. לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: יא ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם: יג לזרח. הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל. ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת. ומשם ומוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות. משפחת שמעי ועוזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם

אבל

באור

שב על המשפחות, אלא על הפרטים שבהן והם הזכרים: (ט) אשר הצו, מבנין הפעיל מנחות הפ"ן ונל"ה, כי שרשו נצה, ודגש הצד"י מורה על חסרון נו"ן פ"א הפעל והראוי בתשלומו הנצו ע"מ הזכו. וכן בהצותם הוא מקור מזה הבנין על דרך הזה, וענינו לשון מריבה, ולפי שדתן ואבירם היו סבת מריבת ישראל על משה ואהרן, לכן ישתמש במלה הזאת בבנין הפעיל: (י) ואת קרח במות העדה, פירשתי למעלה בפ' קרח: ויהיו לנס, ענין השרש הזה בכל המקרא לשון התרוממות וגבהות, כמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), כי נושא הנס הוא נושאו גבוה שמתראה על כל בני הצבא ואחריו ילכו, וכן נקרא וילון הספינה נס בל פרשו נס (ישעי' ל"ג כ"ג), לפי שמרימין אותו על התורן אל אשר יהי' שמה הרוח להוליך הספינה אחריו תלך, ועל זה הדרך נקראים מעשי ה' וגבורתו אשר ילאה כל משכיל להשיגם בשם נסים, לפי שהם מורים לבני אדם דרכי השם ונפלאותיו בעבור תהיה יראתו על פניהם ואחריו ילכו, וכן אם לשבט ולעונש על המורדים במצותיו שיהי' לזכרון ולמשמרת לדור אחרון ולא יזידון עוד, ועל הדרך הזה אמר גם בבליעת עדת קרח ויהיו לנס ר"ל לזכרון למען אשר לא יקרב איש זר, וכן פירש"י ורא"בע, וכן מתורגם בל"א: (יב) לנמואל, הוא ימואל (בראשית מ"ו י'): (יג) לזרח, הוא צחר (שם) כי הוראת זרח וצחר שתיהן לשון זהר הוא, משא"כ לזרח משפחת הזרחי האמור בבני יהודה (להלן כ'), ששמו העצם הי' זרח, והנה בפ' ויגש (שם) מונה שש משפחות לשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול, והנה ימואל וצחר הם נמואל וזרח שמונה כאן וכן ימין ויכין, ומשפחת אהד בטלה, וכן חמש משבט בנימין, כי בפרשת ויגש מונה עשרה בנים לבנימין בבואו למצרים והם בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד, וכאן הוא מונה רק חמשה, והם בלע, אשבל, אחירם, הוא אחי, שפופם, הוא מפים, חופם הוא חפים, ונחברו בכר, גרא, נעמן וראש וארד, כי מה שהוא מונה (להלן מ')

משפחת

ומאתים: ס טו בני גד למשפחתם לצפון משפחת הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני: טז לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי: יז לארוד משפחת הארודי לאראלי משפחת האראלי: יח אלה משפחת בני גד לפקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ס יט בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען: כ ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי: כא ויהיו בני פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי: כב אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות: ס כג בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת הפוני: כד לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני: כה אלה משפחת יששכר לפקדיהם
ארבעה

ומאתן: טו בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני: טז לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: יז לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי: יח אילין זרעית בני גד למנייניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: יט בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: כ והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: כא והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: כב אילין זרעית יהודה למנייניהון שבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כג בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: כד לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: כה אילין זרעית יששכר
למניניהון

טויזענד אונד צוויא הונדערט.
(טו) דיא זעהנע גד נאך איהרען געשלעכטערן: פאן צפון דאז צפונישע געשלעכט, פאן חגי דאז חגישע געשלעכט, פאן שוני דאז שונישע געשלעכט; (טז) פאן אזני דאז אזנישע געשלעכט, פאן ערי דאז ערישע געשלעכט;
(יז) פאן ארוד דאז ארודישע געשלעכט, פאן אראלי דאז אראלישע געשלעכט.
(יח) דיא געשלעכטער דער קינדער גד ענטהילטען אן געמוסטערטען: פירציג טויזענד אונד פינף הונדערט.
(יט) דיא זעהנע יהודה: ער אונד אונן; אלליין ער אונד אונן שטערבען אים לאנדע כנען, (כ) אונד נון ווארען נאך דיא זעהנע יהודה, נאך איהרען געשלעכטערן: פאן שלה דאז שלנישע געשלעכט, פאן פרץ דאז פרצישע געשלעכט, פאן זרח דאז זרחישע געשלעכט,
(כא) דיא זעהנע דעס פרץ ווארען: פאן חצרון דאז חצרונישע געשלעכט, פאן חמול דאז חמולישע געשלעכט, (כב) דיזע געשלעכטער יהודה ענטהילטען אן געמוסטערטען: זעכס אונד זיבענציג טויזענד, פינף הונדערט.
(כג) דיא זעהנע יששכר נאך איהרען געשלעכטערן: תולע נעבסטדעם תולעישען געשלעכטע, פאן פוה דאז פונישע געשלעכט;
(כד) פאן ישוב דאז ישובישע געשליכט, פאן שמרון דאז שמרונישע געשלעכט. (כה) דיזע געשלעכטער דעס יששכר ענטהילטען אן געמוסטערטן;
פיר

רש"י

אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון: טז לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: כד לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני
בלע

באור

משפחת הארדי ומשפחת הנעמי הם בני בלע בן בנימין, וז"ל הרמב"ן, והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפ' ויגש הם בני הבכור בלע כמו שמפורש כאן, וכן ימנה אתם בדברי הימים (א' ח' ג') ומנהג הכתוב לעשות בני בנים כבנים כמו שכתוב את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה'), והוא הי' בן בתואל בן נחור, וכתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש (ד"ה א' א' י"ז), והנה אלה ארבעתם האחרונים בני בניו, אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובני בריעה אולם נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו, כדרך ואלה תולדת אהרן ומשה ע"כ, וכן פירש"י (להלן כ' ד'), ומשפחת אצבון לגד כתב רש"י כאן ע"פ התנחומא שגם היא בטלה, ולהלן (בפסוק ט"ז כ'), שהוא משפחת אזני שלא הוזכרה בפ' ויגש: (כא) החמולי, ה"א הדעת בבנו"ל כדינה לפני אות גרונית הקמוצה: (כד) לישוב, הוא יוב האמר
ביורדי

ארבעה וששים אלף ושלש מאות׃ ס
כו בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת
הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל
משפחת היחלאלי׃ כז אלה משפחת
הזבולני לפקדיהם ששים אלף וחמש
מאות׃ ס כח בני יוסף למשפחתם
מנשה ואפרים׃ כט בני מנשה למכיר
משפחת המכירי ומכיר הוליד את־
גלעד לגלעד משפחת הגלעדי׃ ל אלה
בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי
לחלק משפחת החלקי׃ לא ואשריאל
משפחת האשראלי ושכם משפחת
השכמי׃ לב ושמידע משפחת השמידעי
וחפר משפחת החפרי׃ לג וצלפחד בן־
חפר לא־היו לו בנים כי אם־בנות ושם
בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה
ותרצה׃ לד אלה משפחת מנשה
ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע
מאות׃ ס לה אלה בני־אפרים
למשפחתם

אונקלוס

למניניהון שתין וארבעא אלפין ותלת מאה׃ כו בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי׃ כז אילין זרעית זבולן למניניהון שתין אלפין וחמש מאה׃ כח בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים׃ כט בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד׃ ל אילין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק׃ לא ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם׃ לב ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר׃ לג וצלפחד בר חפר לא הוו ליה בנין אלהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה׃ לד אילין זרעית מנשה ומניניהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה׃ לה אילין בני אפרים לזרעיתהון

תרגום אשכנזי

פיר אונד זעכציג טויזענד אונד דרייא הונדערט׃ (כו) דיא זעהנע זבולן נאך איהרען געשלעכטערן: פאן סרד דאז סרדישע געשלעכט, פאן אלון דאז אלונישע געשלעכט, פאן יחלאל דאז יחלאלישע געשלעכט׃ (כז) דיזע געשלעכטער דעס זבולנישען שטאממעס ענטהילטען אן געמוסטערטען: זעכציג טויזענד אונד פינף הונדערט.
(כח) דיא זעהנע יוסף נאך איהרען געשלעכטערן: מנשה אונד אפרים׃
(כט) דיא זעהנע מנשה: פאן מכיר דאז מכירישע געשלעכט, מכיר ציינגטע גלעד, פאן גלעד קאם דאז גלעדישע געשלעכט׃
(ל) דיא זעהנע גלעד: איעזר מיט דעם איעזרישען געשלעכטע, פאן חלק דאז חלקישע געשלעכט;
(לא) פאן אשריאל דאז אשריאלישע געשלעכט, פאן שכם דאז שכמישע געשלעכט;
(לב) פאן שמידע דאז שמידעישע געשלעכט, פאן חפר דאז חפרישע געשלעכט׃ (לג) צלפחד זאהן חפר'ס, האטטע קיינע זעהנע, זאנדערן טעכטער; דיא טעכטער צלפחד'ס היסען: מחלה, נעה, חגלה, מלכה אונד תרצה׃
(לד) דיא געשלעכטער דעס מנשה ענטהילטען אן געמוסטערטען צוויא אונד פונפציג טויזענד, זיבען הונדערט׃
(לה) פאלגענדעס זינד דיא זעהנע אפרים נאך איהרען געשלעכטערן

רש"י

בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי ט"ב והם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשניהם הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע והתולדות השנים הללו נקראו על שיום וכן אני אומר מבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה

באור

בירדי מצרים בפ' ויגש ונשתנה שמו כמו בבני בנימין שהזכרתי למעלה (י"ב) שנתחלפו שמותם בחסיר או יתירה אות אחת׃ (כט) בני מנשה, בעבור בני בניו אמר בני ל"ר, כי לא נולד לו רק מכיר לבדו׃ (ל) לחלק משפחת החלקי, השתנות שם העצם פרטי לשם היחס כהשתנות שם כללי או שם המקרה בנטיותיהם, כי מן ספר נאמר ספרו, ספרך וגו', ואם הפ"א אות הגרון כמו מן עגל חלב נאמר עגלו, חלבו, וכן מן חפר נאמר משפחת החפרי׃ (לא) ושכם משפחת השכמי, ולהלן אומר לבכר משפחת הבכרי הפ"א בפת"ח, וכן לבלע משפחת הבלעי, לפי שנטית משקל פעל על שני דרכים אם שהפ"א בחיר"ק כמו מן בגד בגדו, או בפת"ח הפ"א, כמו מן מלך, מלכי, מלכך׃ (לג) וצלפחד בן חפר, הזכיר הכתוב בנותיו בעבור שיאמר שקרבו לפני

משה

לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן: לו ואילין בני שותלח לערן זרעית ערן: לז אילין זרעית בני אפרים למנינהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אילין בני יוסף לזרעיתהון: לח בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית אחירם: לט לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית חופם: מ והוו בני בלע ארד ונעמן זרעית הארדי לנעמן זרעית נעמן: מא אילין בני בנימן לזרעיתהון ומנינהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: מב אילין בני דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אילין זרעית דן לזרעיתהון: מג כל זרעית שוחם למנינהון שתין וארבע אלפין וארבע מאה: מד בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית

ימנה

למשפחתם לשותלח משפחת השתלחי לבכר משפחת הבכרי לתחן משפחת התחני: לו ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני: לז אלה משפחת בני־אפרים לפקדיהם שנים ושלשים אלף וחמש מאות אלה בני־יוסף למשפחתם: ס לח בני בנימן למשפחתם לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי לאחירם משפחת האחירמי: לט לשפופם משפחת השופמי לחופם משפחת החופמי: מ ויהיו בני־בלע ארד ונעמן משפחת הארדי לנעמן משפחת הנעמי: מא אלה בני־בנימן למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות: ס מב אלה בני־דן למשפחתם לשוחם משפחת השוחמי אלה משפחת דן למשפחתם: מג כל־משפחת השוחמי לפקדיהם ארבעה וששים אלף וארבע מאות: ס מד בני אשר למשפחתם לימנה משפחת

הימנה

געשלעכטערן: פאָן שותלח דאז שותלחישע געשלעכט, פאָן בכר דאז בכרישע געשלעכט, פאָן תחן דאז תחנישע געשלעכט. (לו) אונד דיזעם זינד דיא זעהנע דעס שותלח: פאָן ערן דאז ערנישע געשלעכט. (לז) דיא געשלעכטער דער זעהנע אפרים ענטהילטען אן געמוסטערטען: צווייא אונד דרייסיג טויזענד, פינף הונדערט; דיזעס זינד דיא זעהנע יוסף, נאך איהרען געשלעכטערן. (לח) דיא זעהנע בנימן נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן בלע דאז בלעיטישע געשלעכט, פאָן אשבל דאז אשבלישע געשלעכט, פאָן אחירם דאז אחירמישע געשלעכט; (לט) פאָן שפופם דאז שופמישע געשלעכט, פאָן חופם דאז חופמישע געשלעכט. (מ) דיא זעהנע דעס בלע וואַרען: ארד אונד נעמן; פאָן דיזען קאם דאז ארדישע אונד דאז נעמישע געשלעכט. (מא) דיזעס זינד דיא קינדער בנמין, נאך איהרען געשלעכטערן; איהרע געמוסטערטען וואַרען אן דער צאהל: פינף אונד פירציג טויזענד אונד זעכס הונדערט. (מב) פאָלגענדעס זינד דיא זעהנע דן, נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן שוחם דאז שוחמישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס דן, פאָן דענען הערנאך מעהרערע געשלעכטער הערקאַמען. (מג) אללע געשלעכטער, דיא פאָן שוחם הערקאַמען, ענטהילטען אן געמוסטערטען: פיר אונד זעכציג טויזענד אונד פיר הונדערט. (מד) דיא זעהנע אשר נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן ימנה דאז

ימנהשע

רש"י

כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: לו ואלה בני שותלח וגומר. שאר בני שותלח נקרעו תולדותיהם על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות צא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבעה משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמשה וזהו שאמר כי אתם המעט וגומר ה"א מעט ה' אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: לח לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: לט שפופם. הוא חופים על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: מב לשוחם. הוא חושים:

באור

משה לתבוע חלק יהושע כי הן בכלל לאלה תחלק הארץ: (מב) לשוחם, הוא חושים האמור בפ' ויגש: אלה משפחת דן, כי חושים נחלק למשפחות רבות. (ראב"ע): (מד) בני אשר, תחסר משפחת ישוה שמונה

הימנה לישוי משפחת הישוי לבריעה משפחת הבריעי: מה לבני בריעה לחבר משפחת החברי למלכיאל משפחת המלכיאלי: מו ושם בת־אשר שרח: מז אלה משפחת בני־אשר לפקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: ס מח בני נפתלי למשפחתם ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני משפחת הגוני: מט ליצר משפחת היצרי לשלם משפחת השלמי: נ אלה משפחת נפתלי למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף וארבע מאות: נא אלה פקודי בני ישראל שש־מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים: פ נב וידבר יהוה אל־משה לאמר: נג לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: נד לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט

נחלתו

אונקלוס

ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה: מה לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל: מו ושום בת אשר שרח: מז אילין זרעית בני אשר למנינהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: מח בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני: מט ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם: נ אילין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומנינהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה: נא אילין מניני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: נב ומליל יי עם משה למימר: נג לאילין תתפלג ארעא באחסנא במנין שמהן: נד לסגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי

תזערון

תרגום אשכנזי

ימנהשע געשלעכט, פאן ישוי דאז ישווישע געשלעכט, פאן בריעה דאז בריעישע געשלעכט. (מה) פאן דען זעהנען בריעה קאם: חבר, דאז חברישע געשלעכט, פאן מלכיאל דאז מלכיאלישע געשלעכט. (מו) אשר׳ס טאכטער היס שרח. (מז) דיא געשלעכטער דער זעהנע אשר ענטהילטען אן געמוסטערטען: דרייא אונד פונפציג טויזענד אונד פיר הונדערט. (מח) דיא זעהנע נפתלי נאך איהרען געשלעכטערן: פאן יחצאל דאז יחצאלישע געשלעכט, פאן גוני דאז גונישע געשלעכט; (מט) פאן יצר דאז יצרישע געשלעכט, פאן שלם דאז שלמישע געשלעכט. (נ) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס נפתלי, נאך איהרען פערשידענען אבטהיילונגען; איהרע געמוסטערטען ווארען אן דער צאהל: פינף אונד פירציג טויזענד אונד פיר הונדערט. (נא) אללע געמוסטערטען דער קינדער ישראל׳ס ווארען אן דער צאהל: זעכס מאהל הונדערט — אונד איין טויזענד, זיבען הונדערט אונד דרייסיג. (נב) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (נג) „דיזען זאלל דאז לאנד, נאך אנצאהל דער נאמען, צום ערבגוטע אויזגעטהיילט ווערדען. (נד) דיא צאהלרייכע פאמיליע בעקאממט איין גרעס־

ערעס ערבגוט

רש״י

מו ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים ומנאה כאן: נג לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים אף על פי שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבעה שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף והאלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: נד לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי

השבט

באור

שמוכה בפ׳ ויגש ארבעה בני אשר: (מו) ושם בת אשר שרח, לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן. (רש״י), וז״ל הרמב״ן וא״ת ושם בת אשר שרח (ובת״א שלפנינו איננה הנוסחא הזאת) נתכוון בזה לומר שהיתה בת יורשת מאביה, ולכן הזכירה כאשר יזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל לאלה תחלק הארץ, כי היתה בת אשת אשר מאיש אחר ולא הי׳ לו בן והיתה נחלתו לבתו, לכך אמר ושם בת אשר ולא אמר ובת אשר שרח, כי היתה שמה בת אשר ונקראת שרח; ואם היתה בחיים כדברי רש״י, הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחתה נטלה בעבורה, ועל דרך הפשט היה לה משפחה גדולה תקרא על שמה, ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר, אבל לא ירבה הכתוב ליחסם אל האשה שיאמר לשרח משפחת השרחי וקצר הענין. ע״כ: (נג) לאלה תחלק הארץ, לאותן הפקודים הנזכרים, לכן הפסיק במאמר הזה טרם הזכיר פקודי הלוי, כי הלוים לא יהיו בכלל חלוקת הארץ. ורש״י פי׳ לאלה ולא לפחותים מבן עשרים, אע״פ שבאו לכלל עשרים טרם חלוק הארץ, כי שבע שנים כבשו ושבע שנים חלקו מ״מ לא נטלו כ״א אותם שש מאות אלף ואלף, ואם הי׳ לאחד ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו. ופי׳ הרמב״ן בענין הזה, וז״ל: לאלה תחלק הארץ במספר שמות, שיתנו לכל זכר לגלגלתם חלקו: (נד) לרב תרבה, שיחלקו ארץ ראובן לארבעה חלקים, למשפחת החנכי המרובה ע״ד יעל תרבה נחלתו, ולמשפחת

הפלאי

נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־ עמרם

אונקלוס

תִּיעֲרוֹן אַחֲסַנְתְּהוֹן גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ נה בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵג יָת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן יַחְסְנוּן׃ נו עַל פּוּם עַדְבָא תִּתְפְּלֵג אַחֲסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי׃ נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי׃ נח אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יָת עמרם

תרגום אשכנזי

ערבגוט, אונד דיא שוועכערע פאמיליע איין קלייגערעס ערבגוט; יעדעם ווירד, נאך דער אנצאהל איהרער געמוסטערטען, איין ערבגוט געגעבען. (נה) יעדאך זאלל דאז לאנד דורך דאז לאאז פערטהיילט ווערדען, אונד זאלל איהנען נאך דען נאמען איהרער פעטערליכען שטעממע איהר ערבע אנגעוויזען ווערדען.

(נו) דורך דאז לאאז זאלל יעדעם זיין ערבגוט צוגעטהיילט ווערדען, נאכדעם דיא פאמיליע צאהלרייך אדער שוואך איזט.»

(נז) פאלגענדעס זינד דיא געמוסטערטען דעם שטאממעס לוי, נאך איהרען געשלעכטערן: פאן גרשון דאז גרשונישע געשלעכט, פאן קהת דאז קהתישע געשלעכט, פאן מררי דאז מרדישע געשלעכט.

(נח) פאלגענדעס זינד דיא געשלעכטער דעם שטאממעס לוי, דער לבנישע שטאם, דער חברונישע שטאם, דער מחלישע שטאם, דער מושישע שטאם, דער קרחישע שטאם; קהת צייגטע עמרם

רש"י

השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא. אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלק הארץ במדה לפי איש גבול משובח ומחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: נה לשמות מטות אבותם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנא' לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי אבות שיצאו ממצרים ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבע חלקים: אך. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי ה' ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל (יהושע י"ט): מטות אבותם. יצאו גרים ועבדים: נו על פי הגורל. הגורל היה מדבר מגיד שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': נח אלה משפחות הלוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: נט אשר ילדה אותה ללוי. לידתה במצרים ואין

באור

הפלאי המועטת תמעיט, כי איש לפי פקודי המשפחה יותן נחלתו: (נה) אך בגורל יחלק, לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחלו את הם, וחזר ואמר ע"פ הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט, כי גם בין המשפחת יטילו גורל ויהי' חלק החנוכי ברוח אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלאי ברוח אשר יעלה לו הגורל, אך נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות, וזהו שנאמר בס' אלה מסעי ב"י והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו וגו' אל אשר יצא וגו' למטות אבותיכם תתנחלו, הנה שתהיה הנחלה למשפחות בגורל ואל הרוח אשר יצא לו הגורל שם נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות, ואמר שתהי' למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות, ע"כ מדברי הרמב"ן ז"ל. והנה בענין חלוקת הארץ יש מחלוקת בין חז"ל בבא בתרא (דף קי"ז) למי נתחלקה אם ליוצאי מצרים או לבאי הארץ, ובבאור הכתובים כ"א לפי דרכו, והאריכו בהם המפרשים הקדמוני' רש"י ורמב"ן ורא"ם, בפ' ויקרא ובמקום הזה, האיך היתה החלוקה בגורל ואעפ"כ הרבו לרב והמעיטו למועט, ומה נענו בני יוסף אל יהושע כנזכר בכתוב (יהושע י"ז י"ד), ואנחנו לפרש פשוטו של מקרא באנו: יחלק את הארץ, את הוא סימן הפעול, ולכן בבנייני התולדה יבוא עם הנושא, כמ"ש בפ' בראשית פסוק א', שבהם נושא המאמר הוא הפעול: (נז) ואלה פקודי הלוי, יזכיר שלשה בתי אבות בכלל שהם גרשון קהת ומררי, ואח"ז יפרטם למשפחותם: (נח) משפחת הלבני, זהו משפחת הגרשוני וחסר כאן משפחת שמעי: משפחת החברני, זהו משפחת הקהתי ומשפחת יצהר בנו יזכיר באמרו משפחת הקרחי, ואח"כ משפחת העמרמי, וחסרה משפחת העזיאלי, ודעת הראב"ע שאותם החסרים לא היו להם בנים או היו להם ומתו בלא בנים: משפחת המחלי משפחת המושי, הם משפחות מררי: משפחת הקרחי, יזכירו בעבור משפחת יצהר בן קהת וחסרה

עַמְרָם׃ נט וְשֵׁם אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ ס ס וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ סא וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ סב וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ סד וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ סה כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס

כז א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן

עַמְרָם׃ נט וְשׁוּם אִיתַת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי דִילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וְיָת מִרְיָם אֲחַתְהוֹן׃ ס וְאִתְילִיד לְאַהֲרֹן יָת נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר׃ סא וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ׃ סב וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְלָתָא אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא אֲרֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהֵבַת לְהוֹן אַחְסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סג אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ סד וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ סה אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימָת יְמוּתוּן בְּמַדְבְּרָא וְלָא אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃

כז א וּקְרִיבָא בְּנַת צְלָפְחָד בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר בַּר

עמרם • (נט) עמרם׳ס פרויא היס יוכבד, טאכ־טער לוי, דיא איהם אין מצרים געבארען ווארדען; דיזע געבאר דעם עמרם: אהרן, משה אונד איהרע שוועסטער מרים • (ס) דעם אהרן ווארד גע־בארען: נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר • (סא) נדב אונד אביהוא קאמען אום, אלז זיא פאר דען עוויגען געמיינעס פייער בראכטען. (סב) איהרע געמוסטערטען, נעמליך אללע מאננספערזאנען, פאן איינעם מאנאט אן אונד דא־ריבער, בעליפען זיך אויף דרייא אונד צוואנציג טוי־זענד; דען זאנדער דען קינ־דערן ישראל׳ס זינד זיא ניכט מיט געמוסטערט וואר־דען, וויל זיא קיין ערבגוט אונטער דען קינדערן ישראל׳ס בעקאמען. (סג) דיזעס זינד אללא דיא מוסטערונגען, וועלכע משה אונד דער פריסטער אלעזר אין דען געפילדען מואב׳ס, אם ירדן געגען ירחו, מיט דען קינדערן ישראל׳ס פארגע־נאממען. (סד) אונטער דיזען וואר קיין מאן פאן דער פאריגן מוסטערונג, וועלכע משה אונד דער פריסטער אהרן, אין דער וויסטע סיני, מיט דען קינדערן ישראל׳ס פארגע־נאממען • (סה) דען דער עוויגע האטטע איבער זיא דען אויזשפרוך געטהאן, זיא זאללטען אין דער וויסטע שטערבען; בליב אלזא קיין מאן פאן איהנען איבריג, אויסער כלב, זאהן יפנה, אונד יהושע, זאהן נון.

כז (א) דיא טעכטער צלפחד, זאהנס חפר, זאהנס גלעד, זאהנס מכיר,

רש״י

ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: סב כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין בני עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: סד ובאלה לא היה איש וגומר • אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים אומרות תנה לנו נחלה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן:

כז א למשפחות מנשה בן יוסף • למה נאמר והלא כבר

באור

ותסרה משפחות כפג וזכרי ליזכר: (נט) ושם אשת עמרם, יוכירה מעטור כנוד בניה • (ראב״ע) אשר ילדה אתה, ולא הזכיר שם יולדתה דדך קצרה, וכן אחריאל אשר ילדה (ד״ה א׳ ז׳ י״ד): (סב) כי לא התפקדו, כבר מבואר ענין הרבב׳ המלה הזאת בפ׳ במדבר ע״ש: כי לא נתן להם נחלה, טעם על שלא נכללו במנין כל ישראל כי על אלה הפקודי׳ נאמר איש לפי פקדיו יותן נחלתו והלוים לא לקחו חלק בארץ: (סג) אלה פקודי משה ואלעזר, על פקודי ישראל הוא אומר לא על פקודי הלוים, כי עליהם לא יאמר ובאלה לא היה איש וגו׳ כי לא נגזרה גזרת ארבעים שנה על הלוים, והעד שהי׳ אלעזר ופנחס עודם חיים • וכן פי׳ רמב״ן וראב״ע: (סד) ובאלה לא היה איש מפקודי משה, כי יהושע וכלב אף שהיו מפקידי משה לא נמנו עתה כי היו מבן ששי׳ ומעל׳, ומה שאמ׳ ולא נות׳ מהם איש כ״א כלב וגו׳ ר״ל שנשארו ולא מתו כשאר הפקודים • מדברי הרמב״ן:

בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: ב וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנישתא בתרע משכן זמנא למימר: ג אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא דאזדמנו על יי בכנשתא דקרח ארי בחוביה מית ובנין לא הוו ליה: ד למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתיה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא: ה וקרב משה ית דיניהן קדם יי: ו ואמר יי עם משה למימר: ז יאות בנת
צלפחד

בן־מנשה למשפחת מנשה בן־יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ב ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל־העדה פתח אהל־מועד לאמר: ג אבינו מת במדבר והוא לא־היה בתוך העדה הנועדים על־יהוה בעדת־קרח כי־בחטאו מת ובנים לא־היו לו: ד למה יגרע שם־אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה־לנו אחזה בתוך אחי אבינו: ה ויקרב משה את־משפטן לפני יהוה: פ
ו ויאמר יהוה אל־משה לאמר: ז כן בנות
צלפחד

ואהנס מנשה, פאן דען שטעממען מנשה, זאהנס יוסף, דיזע זיינע טעכטער, וועלכע מחלה, נעה, חגלה, מלכה אונד תרצה היסען, קאמען הערצו, (ב) טראטען אויף פאר משה, פאר דעם פריסטער אלעזר, נעבסט אללען פירסטען אונד דער גאנצען געמיינע, פאר דעם איינגאנגע דעס שטיפטס־צעלטעס, אונד שפראכען: (ג) «אונזער פאטער איזט אין דער וויסטע געשטאר־בען, ער איזט אבער ניכט אונטער דעם אנהאנגע דעס קרח געוועזען, דיא זיך ווידער דען עוויגען עמפערט האבען, זאנדערן שטארב אין זיינער זינדע, אונד האט קיינע זעהנע הינטערלאס־סען. (ד) ווארום זאלל דער נאמע אונזערס פאטערס, וויל ער קיינען זאהן האט, אין דעם געשלעכטסרעגיס־טער אויזגעהען? גיב אונז פילמעהר איין אייגענטהום אונטער דען ברידערן אונ־זערס פאטערס.»
(ה) משה בראכטע איהרע רעכטסזאכע פאר דען עוויגען.
(ו) אונד דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט:
(ז) «דיא טעכטער צלפחד האבען רעכט

רש״י

כאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגומר ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו נחלה ללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון בן ישמעאל בן נתניה בן אלישמע (מלכים ב׳ כ״ד) בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה ונועה וגומר. ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: ב לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשעת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה. אבא חנן משום רבי אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם: ג והוא לא היה וגומר. לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקדוש ברוך הוא אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה: ד למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם: כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: ה ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי. דבר אחר ראוי׳ היתה פרשה זו להכתב ע״י משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: ז כן בנות
צלפחד

באור

כו (ג) והוא לא היה, הוצרכו לאמר זאת כי חשבו שלא יירשו בני הנועדים על ה׳ חלק בארץ. (ראב״ע), ודעת הרמב״ן שאמרו ככה בעבור שחשבו שמרע״ה הי׳ שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו וכפרו בכל מעשיו וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם אל ה׳ על כן הודיעוהו כי לא הי׳ מהם, ורמזו עוד שאינו במתי המגפה אבל במדבר מת על מטתו, וטעם כי בחטאו מת, אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה לכנס לארץ, או כדברי הלוי המשורר ז״ל שפי׳ שהוא דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום, לפלוני אירע כך וכך בעונות עכ״ל הרמב״ן ז״ל. [*א״ה, ואין הטעם מסכים עם דברי ר׳ יהודה המשורר. כי מלת מת מוטעמת בטעם זקף, והנכון בדרך הפשט ע״פ מאמר רז״ל אין מיתה בלא חטא, כלומר אין לך מיתה שלא תבא לכפר על החטא, שלכך נגזרה מיתה על האדם*]: (ד) כי אין לו בן, באורו וכי מפני שאין לו בן יגרע שם אבינו מתוך משפחתו, וטעם כי כטעם בעבור, וחז״ל אמרו שבנות צלפחד חכמניות ודרשניות היו, תחלה אמרו למה יגרע שם אבינו וגו׳ כונו בזה על יבום אמן, ע״ד ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ״ה ו׳), ואח״ז אמרו תנה לנו אחזה, כונו בלשונם מה שהיה בדעם לומר אם אנו כזרע נחשבות תנה לנו אחזה לרשת במקום בן: (ז) כן בנות צלפחד
דברת

צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ ט וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ יא וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים

צלפחד ממללן מתן תתן להון אחידת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית אחסנת אבוהן להן׃ ח ועם בני ישראל תמליל למימר גבר ארי ימות ובר לית ליה ותעברון ית אחסנתיה לברתיה׃ ט ואם לית ליה ברתא ותתנון ית אחסנתיה לאחוהי׃ י ואם לית ליה אחין ותתנון ית אחסנתיה לאחי אבוהי׃ יא ואם לית אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מזרעיתיה ויירת יתה ותהי לבני ישראל לגזרת דין כמא די פקיד יי ית משה׃ יב ואמר יי למשה סק לטורא דעבראי

רעכט געריעדעט; דוא זאללסט איהנען איין אייגענ־טהימליכעס ערבגוט איינ־ריימען אונטער איהרעס פאטערס ברידערן, אונד אלזא דאז ערבגוט איהרעס פאטערס אן זיא ברינגען. (ח) דען קינדערן ישראל'ס אבער מאכע פאלגענדעס בעקאננט: ווען יעמאנד שטירבט, אונד קיינען זאהן הינטערלעסט: זא זאללט איהר זיין ערבע אן זיינע טאכטער ברינגען. (ט) האט ער קיינע טאכ־טער, זא זאללט איהר זיין ערבע זיינען ברידערן איינ־געבען. (י) האט ער קיינע ברידער, זא איבערגעבט זיין ערבגוט זיינעס פאטערס ברידערן. (יא) ווען אבער אויך דער פאטער קיינע ברידער האט, זא איבער־געבט זיין ערבגוט דעם נעכסטען אנפערוואנדטען אויז זיינעם געשלעכטע, דאס דיזער עז בעזיצע. דיזעס זאלל דען קינדערן ישראל'ס איינע רעכטס־פעראָרדנונג זיין, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (יב) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה: שטייגע אויף דיזען בערג עברים

רש"י

צלפחד דוברות. כתרגומו יאות כך כתובה פרשה זו לפני המקום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו אשרי אדם שהקדוש ברוך הוא מודה לדבריו: נתן תתן. שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה (ס"א עברה) הוא במי שאינו מניח בן לירשו. דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נכתוב אלא לאותו הדור בלבד. וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: יא לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. ואין משפחה קרויה אלא משפחת האב: יב עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקדוש ברוך הוא נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום

באור

דברת, כן הוא תאר הפעל, כתרגומו יאות: בתוך אחי אביהם, המ"ם במקום נו"ן, כמו עשיתם עם המתים (רות א'ח'), פי' עשיתן: והעברת, מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן. (ראב"ע), וכן נשמע מדברי רז"ל (ב"ב דף ק"ט ע"א), שדרשו לשון והעברת' על העברה מראוי לירש לאינו ראוי: ולדעת רש"י ז"ל בלשונו האחרון (והוא ע"פ תנחומא) כאמר בבת לשון העברה, על שם שהיא מעברת את הנחלה משבט לשבט, שבנה ובעלה יורשין אותה, שלא כאמר ולא תסוב נחלה אלא לאותו הדור בלבד, והפרשה הזאת היא מצוה לדורות, כמו שאמר להלן, והיתה לבני ישראל לחקת משפט (פסוק י"א): (ח) ובן אין לו, הא אם יש לו בן הוא קודם לירושה בנחלת אביו, וכן יליף לה בפרק יש נוחלין (דף ק"י) (ט) לאחיו, מן האב או מן האם. (ראב"ע), ולא כן אמרו רז"ל שהאחין מן האם לא נוחלין ולא מנחילין, שאין משפחת האם קרוי' משפחה: וכפי קבלתם ז"ל האב קודם לאחים לירש את בנו, וכתב הרמב"ן ז"ל והכתוב לא הזכיר זה, והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל, כי הקורבה שוה, וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן (ודבריו תמוהי' שהרי שנינו במשנה (שם דף כ"ח), שיש מנחילין ולא נוחלין, כגון האשה את בניה והאשה את בעלה ואחי האם, ואיך יאמר הרב ז"ל שכל מנחיל נוחל, ועוד שאף אם הדבר ברור שהאב יירש את הבן, כיון שאחי האב יורשי' את הבן, והוא בקורבה קודם להם, מ"מ הי' לו להזכיר שהאב קודם לאחי הבן, כמו שקבלו רז"ל, כי יתכן שלא יכחול האב אלא במקום שאין לבן אח)): ועוד כי הירושה בשלשלת הורע ביוצאי חלציו לא בנהדין, אם בן ונתתם את נחלתו לאחיו משום נחלה, שהאב יורש בקבר, וממנו תבא לאחים, אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו, כי דרך ברכה ידבר ולא בנכרתים, (ר"ל שכל היורש הנזכר בכתוב הוא יורש דרך ברכה, ואולם האב המוחל את בנו אין זו ברכה לנוחל): ואולי לא הי' זה בבאי הארץ שינחול האב את הבן עכ"ל: ר"ל שלא היה בכל באי הארץ איש שמת בלא בן ובלא בת, ולכך לא הזכיר הכתוב הענין הזה בפירוש, ורז"ל דרשו קדימת האב לאחים מליפנא דקרא (שם ק"ט ע"ב): (יב) הר העברים הזה, שם ההר הזה הר נבו, כאשר פירש בסדר האזינו ובזאת הברכה, וקראו אותן הר. העברים מפני שהוא על מעברות הירדן, ומשם יעברו אל ארץ כנען, כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו, ושם עברו את הירדן: ואיננה מצוה שיכוונו הקב"ה

העברים הזה וראה את־הארץ אשר נתתי לבני ישראל׃ יג וראיתה אתה ונאספת אל־עמיך גם־אתה כאשר נאסף אהרן אחיך׃ יד כאשר מריתם פי במדבר־צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי־מריבת קדש מדבר־צן׃ ס

טו וידבר משה אל־יהוה לאמר׃ טז יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל־בשר איש על־העדה׃ יז אשר־יצא לפניהם ואשר־יבא לפניהם ואשר

אונקלוס

דעבראי הדין וחזי ית ארעא די יהבית לבני ישראל׃ יג ותחזי יתה ותתכנש לעמך אף את כמא דאתכניש אהרן אחוך׃ יד כמא דסריבתון על מימרי במדברא דצין במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אינון מי מצות רקם מדברא דצין׃ טו ומליל משה קדם יי למימר׃ טז ימני יי אלהא רוחיא לכל בשרא גברא על כנשתא׃ יז די יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון

תרגום אשכנזי

עברים, אונד בעזיהע פאן דא דאז לאנד, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבע. (יג) ווען דוא עז בעזעהען האסט, זא זאללסט אויך דוא צו דיינעם פאלקע איינגעמהאן ווערדען, וויא שאן דיין ברודער אהרן איינגעטהאן ווארדען. (יד) וויל איהר מיר צו־ווידער געהאנדעלט אין דער וויסטע צין, ביים האדער דער געמיינע, דא איהר מיך, בייא געלעגענהייט דעס וואססערס, העטטעט פאר איהרען אויגען הייליגען זאללען. » דיזעס זינד דיא האדער־וואססער צו קדש אין דער וויסטע צין. (טו) משה אבער שפראך צום עוויגען: (טז) »דער עוויגע, גאטט אללער גייסטער, אללעס פליישעס, געראהע איינען מאן איבער דיא געמיינע צו זעצצען, (יז) דער פאר איהנען הער אויז־אונד איינגעהע, אונד

רש"י

המקום להנחיל שוה הותרה הגזרה והכנס לארץ אמר לו הקדוש ברוך הוא גזירתי במקומה עומדת. דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה לי שהותר לי נדרו משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור: יג. כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. דבר אחר אין אתה טוב ממנו: על אשר לא קדשתם. הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר מן העולם בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכולי אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: יד הם מי מריבת קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. דבר אחר הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין: טו וידבר משה אל ה' וגומר. להודיע שבחן של צדיקים שכשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: טז יפקוד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שירשו בני את גדולתי אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה (משלי כ"ד): אלהי הרוחות. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: יז אשר יצא

באור

הקב"ה לעלות עתה על ההר, כי אם הודעה שהוא יעלה אל הר העברים ויראה את הארץ, בעבור שצוהו על חלוקת הארץ הודיעו כי לא על ידו תחלק, וכן קח לך את יהושע איננו מצוה שיעשה כן מיד, כי אם בבוא יומך תקח את יהושע, והשלים הכתוב לספר שעשה כן משה לומנו בלב שלם, והוא העשייה אשר יזכיר בעת פטירת משה. (מלשון הרמב"ן ז"ל): (יג) וראיתה אתה, וכאשר תראה אותה, אז ונאספת אל עמיך: כאשר נאסף אהרן, הזכיר מיתת אהרן לפי שיזכיר החטא שנכשלו בו שניהם: (יד) כאשר מריתם פי, כבר מפורש בפ' חקת באר היטב: (טז) יפקד ה', לשון מנוי אף בבנין הקל, כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ' ד'), ואמר בלשון נסתר יפקוד אף שהיה מדבר לפני ה', דרך כבוד, כמו אדוני שאל את עבדיו (שם מ"ד י"ט), יאמר נא אדוננו (שמואל א' ט"ז ט"ז) וביאור הכתוב יען ה' פקיד על העדה, כי הוא אלהי הרוחות ויודע מחשבות בני האדם מי הוא הראוי להנהיג את עמך, ומאמר אלהי הרוחות לכל בשר הוא מאמר מוסגר, וכן תסכים הנגינה: ויפה כדרש המקר' הזה במדרש תנחומא, כשם שאין פרצופותיהן של בני אדם שוין זה לזה, כך אין דעתם שוין זה לזה, אבל יש לכל אחד דעה בפני עצמו, וכן הוא אומר לעשות לרוח משקל ומי' תכן במדה, כל בריה ובריה יש לה דעה בפני עצמה, אמר משה לפני הקב"ה אתה אלהי הרוחות לכל בשר, גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין בניך דומה זה לזה, בבקשה ממך אם בקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם איש אשר רוח אלהים בו, שיהיה סובל לכל אחד לפי דעתו: וחבור הפרשיות כך הוא כדרש שם. ובספרי, כיון ששמע משה כתן תתן להם, הי' סבור שנתרצה לו הקב"ה, אמר הריני נכנס את ישראל, אמר לו הקב"ה גזירתי במקומה עומדת, עלה אל הר העברים וגו', אין אתה יפה מאחיך. שוב אמר משה הרי השעה שאתבע את צרכי, אם הבנות יורשות בדין הוא שירשו בני את כבודי, אמר לו הקב"ה נוצר תאנה יאכל פרי', בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע ששמש בדין בוא שישמש את ישראל, עד כאן: (יז) אשר יצא לפניהם, למלחמה, לא

ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין להם רעה: יח ויאמר יהוה אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו: יט והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אתו לעיניהם: כ ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל: כא ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני יהוה על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: כב ויעש משה כאשר צוה

יהוה

אונקלוס

קדמיהון ודי יפיקנון ודי יעילנון ולא תהי כנשתא דיי כענא די לית להין רעי: יח ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר די רוח נבואה ביה ותסמוך ית ידך עלוהי: יט ותקים יתיה לקדם אלעזר כהנא ולקדם כל כנשתא ותפקיד יתיה לעיניהון: כ ותתן מזיוך עלוהי בדיל די יקבלון מיניה כל כנשתא דבני ישראל: כא ולקדם אלעזר כהנא יקום וישאל ליה בדין אוריא קדם יי על מימריה יהון נפקין ועל מימריה יהון עאלין הוא וכל בני ישראל עמיה וכל כנשתא: כב ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה

ודבר

תרגום אשכנזי

אונד זיא אויז אונד איינפיהרע, דאמיט דיא געמיינע דעס עוויגען ניכט וויא שאפע אהנע הירטען בלייבען מעגע.»
(יח) דער עוויגע שפראך צו משה: «נים יהושע, זאהן נון, צו דיר, איינען מאן, דער גייכט האט, אונד לעגע דיינע האנד אויף איהן.
(יט) שטעללע איהן זאדען פאר דען פריכטער אלעזר אונד פאר דיא גאנצע געמיינע, אונד ערטהיילע איהם בעפעהלע פאר איהרען אויגען.
(כ) לעגע איינען טהייל פאן דיינער מאיעסטעט אויף איהן, דאז איהם דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראלים געהארכע.
(כא) ער זאלל פאר דען פריכטער אלעזר טרעטען, אונד איהן אום דען אויזשפרוך דער אורים בעפראגען, פאר דעם עוויגען; נאך דעססען בעשיידע זאלל ער אונד אללע קינדער ישראלים מיט איהם, זא וויא דיא גאנצע געמיינע, אויז- אונד איינגעהען.»
(כב) משה טהאט וויא איהם דער עוויגע
בעפאהלען

רש"י

לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהן למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' (יהושע ה') וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם (שמואל א' י"ח) יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו. דבר אחר ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: יח קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום. לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: יט וצויתה אותו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: כ ונתת מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: כא ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה זז מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין: כב ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו

מתן

באר

לא כדרך מלכי האומות שיושבין בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם, אלא כמו שעשיתי אני, שנלחמתי בסיחון ועוג, שנאמר אל תירא אותו (במדבר כ"א ל"ה), וכדרך שעשה יהושע, וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם (ש"א י"ח), יוצא בראש ונכנס בראש. (רש"י): ולא תהיה, שלא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה, ואמר עדת ה' בשם במקום הכנוי, כמשפט לה"ק בכמה מקומות, ועוד שבא לחזק הכוונה, העדה המיוחסת אל השם הנכבד לא תהיה כצאן בלא רועה: (יח) קח לך, קחנו בדברי', אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך, את שבדוק לך, את זה אתה מכיר: אשר רוח בו, כאשר שאלת, שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. (רש"י): וסמכת את ידך, להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך. (ראב"ע): (יט) וצויתה אתו לעיניהם, וצוית אתו על ישראל, דע שהם סרבנין וטרחנין על מנת שתקבל עליך. (רש"י) ואינו נכון בעיני הרמב"ן, כי מדרך המוס' שיזהי' להם בפני עצמן ומהית' עוד טרחנין וסרבנין, אבל צויתה אתו לעיניהם שיכונו במצות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירנו להשתדל מאוד בעניניהם ולהיות נלחם מלחמות ה' ולהזהר בדבר משפט, וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטיחו בו וישמעו אליו, וכן כונת המתרגם האשכנזי: (כ) ונתתה מהודך, שתכבד אותו לעיניהם ויהיו דבריך עמו כאשר ידובר עם איש גדול ונכבד למלוכה, ועי"ז יכבדוהו גם הם, וזה טעם למען ישמעו בני ישראל: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד, הרי שאלתך, שאין הכבוד הזה זז מבית אביך, שאף יהושע יהא צריך לאלעזר, כענין שאמרתי לך ולא תסוב נחלה ממטה למטה (תנחומא): ושאל לו, יתכן לומר שענינו אלעזר ישאל בעבורו, אבל מת"א ויב"ע משמע שהכוונה על יהושע, והוא כמו ושאל אותו, ומצאנו שאלה עם למ"ד: על פיו יצאו, על פיו של אלעזר כאשר ישאל במשפט

האורים

יהוה אתו ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה: כג ויסמך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר יהוה ביד משה: פ

כח א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ג ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: ד את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ה ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה

בשמן

ודבר ית יהושע ואקימיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא: כג וסמך ית ידוהי עלוהי ופקדיה כמא די מליל יי בידא דמשה:

כח א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קורבני לחם סדור לקורבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמניה: ג ותימר להון דין קורבנא די תקרבון קדם יי אמרין בני שנא שלמין תרין ליומא עלתא תדירא: ד ית אימרא חד תעבד בצפרא וית אימרא תנינא תעבד בין שמשיא: ה וחד מן עשרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא

במשח

בעפאהלען, נאהם יהושע, שטעללטע איהן פאר דען פריסטער אלעזר אונד פאר דיא גאנצע געמיינע, (כג) לעגטע זיינע האנד אויף איהן, אונד ערטהיילטע איהם בעפעהלע, וויא דער עוויגע דורך משה פעראָרדנעט.

כח (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישראל'ס, אונד שפריך צו איהנען: מיין אפפער, נעמליך מיינע שפייזע, דיא מיין פייער פערצעהרט, מיר צום אנגענעהמען גערוכע, מיסט איהר זארגפעלטיג זיין, יעדעס צו זיינער צייט דארצובריינגען. (ג) זאגע איהנען אלזא: דיזעס איזט דאז פייעראפפער, דאז איהר דעם עוויגען צו ברינגען האבט: יעהריגע לעממער, אהנע לייבעספעהלער, יעדען טאג צווייא צום גאנצען אפפער, אונד דיזעס בעשטענדיג. (ד) דאז איינע לאם ברינגסט דוא דעם מארגענס, אונד דאז אנדערע צווישען ביידען אבענדען • (ה) דאצו איין צעהנטהייל איפה פיינעס מעהלס צום מעהלאפפער, איינגעריהרט

מיט

רש"י

ומתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא: כג ויסמוך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקדוש ברוך הוא אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו:

כח ב צו את בני ישראל. מה האמור למעלה יפקוד ה' אמר לו הקב"ה עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה כו' כדאיתא בספרי: קרבני. זה הדם: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. שיהיו כהנים ולוים וישראלים עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות: במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים: ג ואמרת להם. אזהרה לבית דין: שנים ליום. כפשוטו. ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות: ד את הכבש אחד. אף ע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגומר היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: ה סלת למנחה. ומנחת

נסכים

באור

האורים: וכל העדה, סנהדרין. (רש"י), וכן פי' הרא"בע בדבר שהיה פרט לעדה והם הנועדי' באהל מועד, כי הזכי' כבר וכל בני ישראל: (כב) ויקח את יהושע, לקחו בדברים, והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעה"ב: (כג) ויצוהו, במצות הנגיד והשופט שיהי' הוא המוציא והמביא אותם, כאשר פירשתי למעלה על וצויתה אותם בשם רמב"ן:

כח (ב) צו את בני ישראל, אחר שאמר לאלה תחלק הארץ צוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן בארץ התמידין והמוספין. (מדברי רמב"ן): את קרבני לחמי, השעור ואמרת אליהם כה אמר ה' את קרבני לחמי, ובאורו את קרבני שהוא לחמי, דהיינו המיוח' להיות נאכל מאשי, ולהיות לי לריח ניחח, אותו תשמרו להקריב לי במועדו של כל קרבן וקרבן, ומועד התמיד הוא בכל יום: (ג) המימם, שלא יהי' בהם מום הפוסל בקרבן: שנים ליום, לכל יום ויום: עלה תמיד, חסר דבור המציאות, יהיו עולה תמיד. או שמלת תקריבו מושכת אחרת עמה, והשעור תקריבו עולה תמיד, ומלת תמיד תואר הפעל כדינו לבא בתבנית שם המקרה בלי שמוש: את הכבש אחד, לשון רש"י ז"ל, אע"פ שכבר נאמר בפ' תצוה וזה אשר תעשה וגו' (שמות כ"ט ל"ח), היא היתה אזהר' לימי המלאי' וכאן צוה לדורות: וכתב עליו הרמב"ן ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם. ואולם אין זה טענה, כי אין במאמר עולת תמיד לדורותיכם מצות עשה כי אם הודעה בלבד, כמו שאמר כאן עולת תמיד העשוי' בהר סיני, שם הודיע שיצוה כן לדורות, ופה אמר שהוא הקרבן שהקריבו כבר בימי המלואים. ודעת הרמב"ן ז"ל שנשנית המצוה כאן, להיות הכל סדור בפרשה אחת: הכבש אחד, הי' ראוי

להיות

בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ ו עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה׃ ח וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ

ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ י עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים

בני

אונקלוס

בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא׃ ו עֲלָתָא תְּדִירָא דְּאִתְעֲבִידָא בְּטוּרָא דְסִינַי לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ ז וְנִסְכֵּיהּ רַבְעוּת הִינָא לְאִמְּרָא חָד בְּקוּדְשָׁא יִתְנַסַּךְ נְסוּךְ דַּחֲמַר עַתִּיק קֳדָם יְיָ׃ ח וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכֵּיהּ תַּעְבֵּיד קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ט וּבְיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְנִסְכֵּיהּ׃ י עֲלַת שַׁבְּתָא דְּתִתְעֲבֵד בְּשַׁבַּתָּא עַל עֲלָתָא תְּדִירָא וְנִסְכַּהּ׃ יא וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן תְּקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד אִמְּרִין

בני

תרגום אשכנזי

מיט איינעם פירטעל הין געשטאָסענעם בוימאָהלס. (ו) דאז טעגליכע אָפּפער, וויא עז בערייטס אַם בערגע סיני געבראכט, אונד דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען גערוך, פֿאַם פייער פערצעהרט וואַרד. (ז) צו יעדעם לאממע געהערט איין פירטעל הין טראַנקאָפּפער; אויף דאז הייליגע זאָלל דער אונפערמישטע אָפּפערוויין, דעם עוויגען צו עהרען, אויזגעגאָססען ווערדען. (ח) דאז אנדערע לאם ברינגסט דוא צווישען ביידען אבענדען, מיט עבען דעם מעהלאָפּפער אונד טראַנקאָפּפער, וויא דעם מאָרגענס, דעם פייער בעשטיממט, איין אנגענעהמער גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (ט) אַם שבת־טאַגע צוויא יעהריגע לעממער אָהנע פֿעהלער, אונד צום מעהלאָפּפער צוויא צעהנטהייל פיינעם מעהלס מיט אָהל איינגעריהרט, נעבסט דעם טראַנקאָפּפער דאַצו. (י) דיזעס איזט דאס גאַנצע אָפּפער פיר יעדען שבת, אויסער דעם מעגליבען גאַנצען אָפּפער, נעבסט דעם וויינאָפּפער דאַצו. (יא) אן דען ערסטען טאַגען דער מאָנאַטע ברינגט איהר צום גאַנצען אָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען, צוויא יונגע שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער

רש״י

נסכים: ו העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. דבר אחר העשויה בהר סיני. הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה ויעש בחגגות מלמד שטעונה כלי: ז ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו: נסך שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו: ח ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: י עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה תלמוד לומר בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר

על

באור

להיות הכבש האחד, ועיין בבאור פ׳ תצוה (שם): (ו) העשיה בהר סיני, כאותן שנעשו בימי המלואים, כי במדבר לא הקריבו המוספים, וכן לא נתחייבו בנסכים: (ז) ונסכו יין, והכנוי שב על אשה, שהוא לשון זכר: בקדש הסך, על המזבח תנסכו. (ספרי): נסך שכר, נסך יין המשכר, והוא החי, כמו שאמרו בספרי, חי אתה מנסך ואי אתה מנסך המזוג: ורש״י פי׳ פרט ליין מגתו, ע״פ גמרא דב״ב (דף צ״ז), ועיין רמב״ן שאינו אלא מעלה דרבנן, שאם הביא כשר: (ח) וכנסכו, שב על הבקר, וזהו מה שנדפס בבאור אב״ע בפ׳ תצוה שייך לכאן: (י) בשבתו, בא שבת בלשון זכר, וכמוהו כל שומר שבת מחללו (ישעיה נ״ו ו׳) והראב״ע כתב שהוא שב על יום השבת, והטעם בכל שבת ושבת, כמו יום ביומו, חדש בחדשו: על עלת התמיד, לבד אותו שני כבשים, של עולת תמיד: (יא) ובראשי חדשיכם, ז״ל הראב״ע, אמר ר׳ משה הכהן הספרדי נ״ע שפירושו חדש ניסן, כי כן כתוב ראשון הוא לכם, ואח״כ אמר זאת עולת חדש בחדשו, שיעשו כן בכל חדש, על כן הוסיף לחדשי השנה, ופירושו נכון הוא, ואע״פ שיש לטעון על יו״ד ובראשי חדשיכם (ר״ל שהיה ראוי לומר ובראש חדשיכם, שניסן הוא ראש חדשים, ואם על ניסן של כל שנה מדבר, מדוע לא עשה כן בשאר המועדים), רק בעבור שמצאנו הנה חדש אחר ישר דבורו, ע״כ. ואין הדברים ברורים, כי לפ״ד משמע שאין בהוראת מלת חדש לבד, כי יום היום הראשון, ואיך יפרש בכתוב הבא ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לח״ש, שהוא כדמות סתירה? וכן מה טעם לומר ובחדש השביעי באחד לחדש, והיה די שיאמר בחדש השביעי? והנכון כי מלת חדש תאמר בשוה על יום הראשון של חדש, ועל כל השלשים יום כמ״ש הרד״ק שרש חדש והביא ראיות מהכתוב; וכן כאן כאמר זאת עולת חדש בחדשו על היום הראשון, ואח״כ ובחדש הראשון, ובחדש השביעי, על כל שלשים היום. ולזה התחיל ובראשי חדשיכם, לבאר דברו שביום הראשון הוא מדבר. ומה שאמר לסוף לחדשי השנה, הוא חוזר למה שנאמר למעלה

בחדש

בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ יג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס

טז וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃ יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה

אונקלוס

בני שנא שבעא שלמין: יב ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד: יג ועשרונא עשרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: יד ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדותיה כן לכל רישי ירחי שתא: טו וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על עלתא תדירא יתעבד ונסכיה: טז ובירחא קדמאה בארבעת עשרא יומא לירחא פסחא קדם יי: יז ובחמשת עשרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכל: יח ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן

תרגום אשכנזי

לעממער אהנע פעהלער• (יב) צו יעדעם שטירע געהערט איין מעהלאפפער פאן דרייא צעהנטעל פיינעם מעהלם, מיט אהל איינגעריהרט, אונד צו יעדעם ווידדער איין מעהלאפפער פאן צווייא צעהנטעל פיינעם מעהלם, מיט אהל איינגעריהרט; (יג) צו יעדעם לאממע איין צעהנטעל פיינעם מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער; דיזעס איזט איין גאנצעס אפפער, ויסעס גערוכעס, דאז, דעם עוויגען צו עהרען, פאם פייער פערצעהרט וויר• (יד) דיא דאצו געהעריגען טראנקאפפער זינד: צו יעדעם שטיר איין האלב הין, צו יעדעם ווידדער איין דריטטעל הין, אונד צו יעדעם לאממע איין פירטעל הין וויין; דיזעס איזט דאז גאנצע אפפער אין יעדעם נייממאנד, פיר אללע מאנאטע דעם יאהרעס. (טו) דאבייא נאך איין ציגענבאק צום זינדענאפפער, דעם עוויגען צו עהרען; אויסער דעם טעגליכען גאנצען אפפער נעבסט זיינעם טראנקאפפער, זאלל דיזעס אללעס געבראכט ווערדען. (טז) אם פירצעהנטען טאגע דעם ערסטען מאנאטעס וויר דאז פסח געבראכט, דעם עוויגען צו עהרען. (יז) אם פונפצעהנטען טאגע דיזעס מאנאטעס איזט פעסט, אונד ווירד זיבען טאגע אונגעזייערט בראד געגעססען• (יח) אם ערסטען טאגע איזט היילגע פערקינדיגונג, אונד דא זאללט איהר קיינע

רש"י

על עולת התמיד לתלמוד זה: יב ושלשה עשרונים• כמשפט מנחת נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים: יד זאת עולת חדש בחדשו• שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: טו ושעיר עזים וגומר• כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במסכת שבועות ונשתנה שעיר ראש חודש שנאמר בו לה' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ברוך הוא בלבד ושאר השעירים למדין ממנו• ומדרשו באגדה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד• יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו: אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: יח כל מלאכת עבודה• אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד שמותר בתולו

באור

בחדש הראשון ובחדש השביעי, והלמ"ד הוא למ"ד הכללי, כלומר כן הדבר בכל חדשי השנה, ומה שיצוה אח"כ אינו כולל לכל החדשי', כי אם במועד שיזכור: (יב) ושלשה עשרנים, כמשפט נסכי הפר, שכן הן קצובין בפרשת נסכים• (רש"י): (טו) לחטאת לה', פשוטו של מקר' כמו שת"א קדם ה', וכמוהו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת, ולכן מלת לחטאת מובדלת בטעם, כי אינה דבוקה לתיבת לה', ודרך מדרש אגדה לבדו: על עלת התמיד יעשה ונסכו, לבד מעולת התמיד יעשה כל הקרבן הזה ונסכו, שאין ונסכו, מוסב על השעיר, כי אין נסכי' לחטאת, אבל הוא מוסב על התמיד: (טז) פסח, יום הקרבת הפסח: כל מלאכת עבודה, אפילו מלאכה הצריכה לכם, כגון דבר האבד, המותר בחולו של מועד, אסורה בי"ט• (רש"י), ועיין

עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ כ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ כא עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ כג מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כד כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה

פרים

מפטיר לשבת ויום טוב פסח

(מפטיר של שבועות

אונקלוס

פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ יט וּתְקָרְבוּן קוּרְבְּנָא עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד וְשַׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ כ וּמִנְחַתְהוֹן סוֹלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא תַּעַבְדוּן׃ כא עִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא תַּעְבֵיד לְאִמְּרָא חַד כֵּן לְשַׁבְעָא אִמְּרִין׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ כג בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא דְּהִיא עֲלַת תְּדִירָא תַּעַבְדוּן יַת אִלֵּין׃ כד כְּאִלֵּין תַּעַבְדוּן לְיוֹמָא שַׁבְעָא יוֹמִין לְחֵם קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלָתָא תְּדִירָא יִתְעֲבֵד וְנִסְכֵּיהּ׃ כה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ כו וּבְיוֹמָא דְבִכּוּרַיָּא בְּקָרוֹבֵיכוֹן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ בְּעַצְרָתֵיכוֹן מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ כז וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ

תורין

תרגום אשכנזי

קיינע קונסטארבייט פער־ריכטען, (יט) אונד זָ דעם עוויגען צו עהרען, צום גאנצען אָפפער, דעם פייער צו פערצעהרען, דארברינ־גען: צווייא יונגע שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעה־ריגע לעממער, דיא איך אללע אָהנע פעהלער זיין מיססען. (כ) איהר מעהל־אָפפער זייא פאָן פיינעם מעהלע, מיט אָהל איינ־גערירט; דרייא צעהנטעל צו יעדעם שטירע, צווייא צעהנטעל צו יעדעם ווידדער — — —; (כא) איין צעהנ־טעל צו יעדעם לאממע, אונד זאָ צו אללען זיבען לעממערן. (כב) פערנער איינען באָק צום זינדענ־אָפפער, אייך צור פער־זעהנונג. (כג) דיזעס אל־לעס מיסט איהר ברינגען אויסער דעם מאָרגענאָפ־פער, וועלכעס אלז איין טעגליכעס גאנצעס אָפפער געבראכט ווירד.

(כד) יעדען טאג פאָן דען זיבען טאגען האבט איהר דיזע אָפפער צו מאכען, אונד דעם עוויגען צו עה־רען, צום אנגענעהמען גע־רוך, דעם פייער צור שפייזע צו איבערגעבען, אונד צוואר אויסער דעם טעגליכען גאנצען אָפפער, נעבסט זיינעם טראנקאָפפער.

(כה) אם זיבענטען טאגע האבט איהר אבערמאהלס היילינע פערקינדיגונג, אונד זאָללט קיינע קונסטארבייט פעררינכטען. (כו) אם טאגע דער ערסטלינגע, ווען איהר, דעם עוויגען צו עהרען, איין נייעס מעהלאָפפער דארברינגט, נעמליך ווען אייערע וואָכען צו ענדע זינד, זאָלל איך היילינע פערקינדיגונג זיין, אונד איהר דירפט קיינע קונסטארבייט פעררינכטען. (כז) דאבייא האבט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, אלז איין גאנצעס אָפפער, צום אנגענעהמען גערוך, דארצוברינגען:

צווייא

רש"י

בחולו של מועד אסורה ביום טוב: יט פרים. כנגד אברהם. אילים כנגד יצחק. כבשים כנגד יעקב והכבשים הפריד יעקב. ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת: כד כאלה תעשו. שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג: כו וביום הבכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש:

לא תמימים

באור

ועיין מה שכתב בזה הרב המבאר פ' ויקרא, (שם כ"ג ז'): (כד) כאלה תעשו ליום שבעת ימים, שעורו כאלה תעשו שבעת ימים, בכל יום ויום, כי אין מלת ליום סמוכה, אלא יסמך הנודע, והכוונה שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים, חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלחם, שהם ראשוני' למנחת חטים הבאים מן החדש. (רש"י), ולא הזכיר בו החדש, לפי שאין למועד הזה יום קבוע בחדש, כי אם יום החמשים מתנופת העומר, והוא פעמים חמשה, פעמים ששה, פעמי' שבעה, כמו שאמרו רז"ל: מנחה חדשה, מבואר בספר ויקרא (כ"ג ט"ז): בשבעתיכם, לא נשתנה בקבוץ ובכנוי להבדיל בינו ובין שבעי שבעות (יחזקאל כ"א כ"ח), שהוא מענין אחר (מ"י): (כז) והקרבתם וגו', הקרבן הנזכר בפ' אמור היא בא על

הלחם

פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ כח וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ל שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לא מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ

כט א וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ

ניחח

אונקלוס

תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא: כח ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד תרין עשרונין לדכרא חד: כט עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: ל צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון: לא בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון:

כט א ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהי לכון: ב ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ג ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא: ד ועשרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין: ה וצפיר בר עזי חד חטאתא לכפרא עליכון: ו בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי

להון

תרגוס אשכנזי

צווייא — שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער. (כח) צום מעהלאָפּפער דאַז פֿאָם פֿיינסטען מעהלע, מיט אָהל איינגערירט: דרייא צעהנטעל אויף יעדען שטיר, צווייא צעהנטעל אויף יעדען ווידדער. (כט) איין צעהנטעל צו יעדעם לאַממע פֿאָן דען זיבען לעממערן. (ל) דאַצו איינען ציגענבאָק, אייך צו פֿערזעהנען. (לא) דיזעס ברינגט איהר אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפער — — —; אַללעס מוס אָהנע פֿעהלער זיין, אונד דאַצו דאַז געהעריגע טראַנקאָפּפֿער.

כט (א) אם ערסטען טאַגע דעם זיבענטען מאָנאַטעס זאָללט איהר היילינע פֿערקינדיגונג האַלטען, אונד קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען; דיזעס זאָלל אייך איין טאַג דעם לערמבלאַזענס זיין.

(ב) איהר האַבט, דעם עוויגען צו עהרען, אַלז איין גאַנצעס אָפּפֿער, צום אַנגענעהמען געראוך, דאַרצוברינגען: איינען — שטיר, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער אָהנע לייבעספֿעהלער. (ג) דאַצו איהר מעהלאָפּפֿער פֿאָם פֿיינסטען מעהלע, מיט אָהל איינגערירט: דרייא צעהנטעל צום שטירע, צווייא צעהנטעל צום ווידדער. (ד) איין צעהנטעל צו איינעם לאַממע, אונד זאָ צו אַללען זיבען לעממערן. (ה) איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער, אייך צו פֿערזעהנען. (ו) אויסער דעם נייאַמאָנדליכען גאַנצען אָפּפֿער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפֿער, וויא אויך דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפֿער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפֿער, אונד דעם צו ביידען געהעריגען טראַנקאָפּפֿער, נאָך איהרער פֿאָרשריפֿט, ווירד דיזעס, דעם עוויגען צו עהרען, צום אַנגענעהמען געראוך,

רעם

רש"י

לא תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים:

כט ו מלבד עולת החדש. מוספי ר"ח חדש שהוא ביום ר"ה

באור

הלחם, כמבואר שם, שאינו חובת היום, כי אם חובת הלחם, כי שם בפרשת המועדים לא פרט הקרבנות שהם חובת היום, ולא הזכיר בחג המצות והסכות וד"ה ויום העשור כי אם דרך כלל והקרבתם אשה לה', אבל לפרט אמפרם ועניניהם, רק בעצר' שלחם התנופ' הוא עקר המועד, זכר גם את הקרבן הבא בשביל הלחם, והוא שבעה כבשי' ופר בן בקר ושני אילם לעלה, ושני כבשים לשלמים, ושעיר לחטאת, וכאן הזכיר המוספין שהן חובת היום: כט (ו) מלבד עלת החדש, מוספי ר"ח, שהוא

נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃ יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם
יהיו

אונקלוס

להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי׃ ז ובעשרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון׃ ח ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון׃ ט ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא חד׃ י עשרונא עשרונא לאמרא חד כן לשבעא אמרין׃ יא צפיר בר עזין חד חטאתא בר מחטאת דכפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון׃ יב ובחמשת עשרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין׃ יג ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עשר שלמין
יהון

תרגום אשכנזי

דעם פייער צו פערצעהרען געגעבען. (ז) אם צעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאנאטעס זאללט איהר היילגע פערקינדיגונג האלטען, אונד אייך קאסטייען, אויך קיינערלייא קונסטפערריכטונג פארנעהמען. (ח) אונד, דעם עוויגען צו עהרען, איין גאנצעס אפפער, צום אנגענעהמען גערוך, ברינגען, נעמליך איינען יונגען שטיר, איינען ווידדער, זיבען—לעממער, אללע מיססען אהנע פעהלער זיין. (ט) צום שפייזאפפער דאצו פאם פיינסטען מעהלע, מיט אהל איינגעריהרט: צום שטירע דרייא צעהנטעל, אונד צום ווידדער צווייא צעהנטעל; (י) צו יעדעם לאממע איין צעהנטעל, אונד זא צו אללען זיבען לעממערן. (יא) איינען ציגענבאק אלז זינדענאפפער, אויסער דעם זינדענאפפער דעם פערזוהנונגספעסטעס, אויסער דעם טעגליכען אפפער נעבסט זיינעם מעהלאפפער, אונד דעם דאצו געהעריגען טראנקאפפער. (יב) אם פונפצעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאנאטעס זאללט איהר היילגע פערקינדיגונג האלטען, אונד קיינע קונסטארבייט פערריכטען; זיבען טאגע האבט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, איין פעסט צו פייערן. (יג) אונד זאללט אן דיזעם ערסטען דערזעלבען, דעם עוויגען צו עהרען, איין גאנצעס אפפער, צום אנגענעהמען גערוך, דעם פייער איבערגעבען, נעמליך: דרייצעהן יונגע שטירע צווייא ווידדער, פירצעהן יעהריגע לעממער, דיא

רש״י

ראש השנה: יא מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובות ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם

באור

ביום ר״ה, והי׳ במשמ׳ שמה שאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו׳ יהי׳ כאשר החדשים כלם, אבל בחדש השביעי יהי׳ כל קרבנו הקרבן הזה שחדש בו, ע״כ הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה, ומאליו ידענו שכל הנזכר בקרבנות ר״ח נוהג גם בר״ה, ולא הוצרך לומר מלבד עלת החדש וחטאתו: (יא) חטאת הכפרים שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות, שגם הוא חטאת, אבל הוא חטאת הכפורים לכפר על הקודש מטמאות בני ישראל, וזה חטאת מכונה כשאר חטאות הבאים עם המוספים, וכן העולה הנזכרת כאן הי׳ מלבד העולה שנזה שם, כי אינם שוים, שהרי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה, ופה צוה לעולת המוספין פר ואיל ושבעה כבשים, א״כ ממילא ידענו שאלו העלות מלבד הנזכר שם (מדברי הרמב״ן): ועולת התמיד, ומלבד עולת התמיד, תעשו העולות הללו: ונסכיהם, מוסב על המוספין הכתובות, ועל תעשו שהוא לשון צווי,
מלבד

יהיו: יד ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד לשלשה עשר פרים שני עשרנים לאיל האחד לשני האילם: טו ועשרון עשרון לכבש האחד לארבעה עשר כבשים: טז ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס יז וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: יח ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: יט ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס כ וביום השלישי פרים עשתי עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: כא ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם

ולכבשים

אונקלוס

יהון: יד ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד לתלתא עשר תורין תרין עשרונין לדכרא חד לתרין דכרין: טו ועשרונא עשרונא לאמרא חד לארבעה עשר אמרין: טז וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: יז וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: יח ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במניניהון כדחזי: יט וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: כ וביומא תליתאה תורין חד עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: כא ומנחתהון ונסכיהון לתורין

לדכרין

תרגום אשכנזי

דיא אהנע פעהלער זיין מיססען. (יד) צום מעהל־אפפער דאצו פיינעס מעהל, מיט אהל איינגעריהרט: צו יעדעם שטירע דרייא צעהנטעל, אונד זא צו אללען דרייצעהען שטירען, צווייא צעהנטעל צו איינעם ווידדער, אונד זא צו ביידען ווידדערן; (טו) איין צעהנטעל צו איינעם לאממע, אונד זא צו אללען פירצעהען לעממערן. (טז) איינען ציגענבאק צום זינדענאפפער, אויסער דעם טעגליכען גאנצען אפפער, נעבסט זיינעם מעהל־אונד טראנקאפפער. (יז) אם צווייטען טאגע: צוועלף יונגע שטירע, צווייא ווידדער, פירצעהען יעהריגע לעממער, אהנע פעהלער. (יח) דאצו דאז מעהל־אונד דיא טראנקאפפער, נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פעראָרדנונג מיטברינגט: (יט) אויך איינען ציגענבאק אלז זינדענאפפער, אויסער דעם טעגליכען גאנצען אפפער, נעבסט דעם מעהל־אונד דען טראנקאפפערן דאצו. (כ) אם דריטטען טאגע: אילף שטירע, צווייא ווידדער, פירצעהען יעהריגע לעממער, אהנע פעהלער. (כא) דאצו דאז מעהל־אונד דיא טראנקאפפער, נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער, לעממער,

רש"י

נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום: יח ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכים סימן כלייה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה (ירמיה נ׳) והם קבועים ומנינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה: בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרוש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי מים, רמז לנסוך המים מן התורה:

באור

מלבד עלת התמיד ומנחתה, תעשו את אלה ונסכיהם, וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות, חוץ משל קרבנות החג, שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד, ואינן לשון צווי, שהרי נסכיהן של מוספין כתובים לעצמן בכל יום ויום. (רש"י); כוונת הרב ז"ל שמלת ונסכיהם בכנוי הרבים, הנאמר פה בעשור לחדש, ע"כ אינו שב על חטאת הכפורים ועולת התמיד, שאין לחטאת נסכים, ולזה פי׳ שהוא מוסב על המוספים, ואם כן גם כל נסכיהם האמורים בכל המועדות כן, ואולם בקרבנות החג אי אפשר לומר ונסכיהם על המוספים, שהרי נסכיהם כתובים לעצמן, וע"כ לומר דמוסב על התמיד, ומה שאמר ביום השני ונסכיהם בכנוי הרבים, פירש רש"י להלן שעל שני תמידי היום הוא אומר כן, ולא שנה הלשון אלא לדרשה, כמו שאמרו רז"ל מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן כל זה נראה מכוונת הרב ז"ל, ואולם דחוק הוא בלשון, ומתנגד לסדר הטעמים, שתהיה עלת ונסכיהם שבה על המוספין הנזכרים כבר, ותחסרנה המלות, תעשו את אלה, כמ"ש הרב בעצמו, כי צוי והקרבתם רחוקה מעולת ונסכיהם עד מאד, ואין להשיב עליו, ומדוע לא תהיה הוראת המלה זאת בכל המאמרים, כי הנה בשבת וראש חדש שנזכרו נסכיהם, תשוב עלת ונסכה ונסכו האמורה בהם על עולת התמיד, ובכל יתר המועדות יהיה לשון צווי, חוץ מימי החג שבהן ישובו על התמיד: והנה בשני כ"י שבידי כל הדבור הזה אינו, וכן בדברי רש"י דלהלן לא הוזכר שם איהיך ונסכיהם הנאמר בשני על שני תמידי היום, שגם הוא דוחק גדול, והנראה לפי פשוטו שכנוי הרבים ונסכיהם שבעל

וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לא וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃

לד ושעיר

אונקלוס

לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנְהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כד מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כה וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כו וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָה דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כז וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כט וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ ל וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ לא וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהָא׃ לב וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ לג וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן׃

לד וצפירא

תרגום אשכנזי

ווִיא דִיא פֿעראָרדנונג מיטבּרינגט. (כב) אויך איינען ציגענבאָק אלז זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפֿער, נעבּסט דעם מעהל־ אונד טראַנקאָפּפֿער דאַצו. (כג) אם פֿירטען טאַגע: צעהן שטירע, צווייא ווידדער, פֿירצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער. (כד) דאַצו דאַז מעהל־ אונד דיא טראַנקאָפּפֿער, נאַך אַנצאַהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, ווִיא דיא פֿעראָרדנונג מיטבּרינגט. (כה) אויך איינען ציגענבאָק אלז זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפֿער, נעבּסט דעם מעהל־ אונד טראַנקאָפּפֿער דאַצו. (כו) אם פֿינפֿטען טאַגע: ניין שטירע, צווייא ווידדער, פֿירצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער. (כז) דאַצו דאַז מעהל־ אונד דיא טראַנקאָפּפֿער, נאַך אַנצאַהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, ווִיא דיא פֿעראָרדנונג מיטבּרינגט. (כח) אויך איינען ציגענבאָק אלז זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפֿער, נעבּסט דעם מעהל־ אונד טראַנקאָפּפֿער דאַצו. (כט) אם זעכסטען טאַגע: אַכט שטירע, צווייא ווידדער, פֿירצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער. (ל) דאַצו דאַז מעהל־ אונד דיא טראַנקאָפּפֿער, נאַך אַנצאַהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, ווִיא דיא פֿעראָרדנונג מיטבּרינגט. (לא) אויך איינען ציגענבאָק אלז זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפֿער, נעבּסט דעם מעהלאָפּפֿער אונד דען טראַנקאָפּפֿערן דאַצו. (לב) אם זיבּענטען טאַגע: זיבּען שטירע, צווייא ווידדער, פֿירצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער. (לג) דאַצו דאַז מעהל־ אונד דיא טראַנקאָפּפֿער, נאַך אַנצאַהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, ווִיא דיא פֿעראָרדנונג מיטבּרינגט.

(לד) אויך

לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ לז מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃

ל א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

ב וידבר

אונקלוס

לד וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ לה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ לו וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁבְעָא שַׁלְמִין׃ לז מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנְהוֹן כִּדְחָזֵי׃ לח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ לט אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחָתֵיכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃

ל א וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃

ב ומליל

תרגום אשכנזי

(לד) אויך איינען ציגענבאק אלז זינדענאפפער, אויסער דעם טעגליכען גאנצען אפפער, נעבסט דעם מעהל- אונד טראנקאפפער דאצו.

(לה) אם אכטען טאגע זאללט איהר דאז בעשלוספעסט פייערן, אונד קיינע קונסט- ארבייט פעררכטען.

(לו) צום גאנצען אפפער געבט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעה- מען גערוך, דעם פייער צו פערצעהרען; איינען שטיר, איינען ווידדער, זיבען יעה- ריגע לעממער, אהנע פעה- לער. (לז) דאצו דאז מעהל- אונד טראנקאפפער צום שטירע, צום ווידדער, אונד נאך אנצאהל דער לעממער, וויא פארגעשריבען.

(לח) אויך איינען ציגענבאק צום זינדענאפפער, אויסער דעם טעגליכען גאנצען אפ- פער, נעבסט זיינעם מעהל- אונד טראנקאפפער.

(לט) דיזע אפפער זאללט איהר, דעם עוויגען צו עה- רען, אן דען בעשטיממטען פעסטטאגען ברינגען, אוי- סער אייערן געליבדען אונד מילדען גאבען אן גאנצען אפפערן, נעבסט דאצו געהעריגען מעהל- אונד טראנק- אפפערן, וויא אויך פריידענאפפערן.

ל (א) משה זאגטע דען קינדערן ישראל אללעס, זא וויא עס איהם דער עוויגע אויפגעטראגען.

(ב) משה

רש"י

הרי כאן ימים. רמז לנסוך המים מן התורה בחג: לה עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה. דבר אחר עצרת עצרו מללכת מלמד שטעון לינה. ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאן ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: לו פר אחד איל אחד. איל כנגד ישראל התעכבו לי עוד מעט ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעודה כולי כדאיתה במסכת סוטה ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומו' למחר מאכילו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטנית למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: לט אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידיכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר:

ל א ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ובפ' נדרים מתחלת דבורו של משה הוצרך להפסיק התחלה ולומ' שחזר משה ואמר פרש' זו לישראל שאם לא כן יש במשמ' שלא אמר להם זו אלא בפ' נדרים התחיל דבריו.

ב ראשי

באור

התמיד והמנחה, שכן ביום השבת מצאנו שייחס הכתוב הנסכים אל עולת המנחה, סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו, וממה שאמר ונסכיהם בכנוי המ"ס, והעולה ומנחתה הם לשון נקבה, אין ראיה כל כך, כמו שזכרנו פעמים רבות, שיבא המ"ס תחת הנו"ן: (לה) עצרת, מבואר בפ' אמור (ויקרא כ"ג ל"ו): (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם, דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם, אם באתם לדור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם, או נדרים ונדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל, שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו, ונמצא עובר בבל תאחר. (רש"י): לעלתיכם, וגו' למ"ד הכללי, כאומר בל"א וואס איבערהויפט אנלאנגט:

ל (א) ויאמר משה, להפסיק הענין, דברי ר' ישמעאל, לפי שעד כאן דבריו של מקום, ופרשת נדרים מתחלת מדבורו של משה, הוצרך להפסיק תחלה, ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל, שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו, אלא בפ' נדרי' התחיל דבריו. (רש"י):

ב אל

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה

ב וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ ג גְּבַר אֲרֵי יִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּים קְיָם לְמֵיסַר אֱסָר עַל נַפְשֵׁיהּ לָא יְבַטֵּיל פִּתְגָמֵיהּ כְּכֹל דִּי יִפּוֹק מִפּוּמֵיהּ יַעְבֵּד׃ ד וְאִתְּתָא

(ב) משה רעדעטע פֿערנער מיט דען שטאממהייפטערן דער קינדער ישראל אונד שפראך: דיזעס האט דער עוויגע בעפֿאהלען: (ג) ווען איין מאן דעם עוויגען עטוואז אנגעלאבט, אדער שווערט איינען אייד, וואָ דורך ער זיך עטוואז פֿער זאגט: זא זאלל ער זיין ווארט ניכט געריגג אכטען, זאנדערן זא טהון, וויא אויז זיינעם מונדע געגאנגען איזט. (ד) ווען

רש"י

ב ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישראל. ומנין שאף שאר הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בית ישראל. ומה ראה לומר כאן. למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות. או יכול שלא אמר פרשה זו אלא לנשיאים בלבד. נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגומר אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר. דבר אחר זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין הותר ואין מופר: ג נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות. אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר איסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל

באור

(ב) אל ראשי המטות לבני ישראל, באורו כאלו אמר ראשי מטות בני ישראל, ולפי שאמר המטות בה"א הדעת שלא תתכן להסמך, לכן הוכרח לומר לבני בלמ"ד השמוש ובאורו של בני ישראל: ורש"י פירש ראשי המטות חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה, ע"כ. יתכן מפני שהזקף במלת המטות מפסיק יותר מהטפחא שבמלת ישראל, ויורה שפירושו אל ראשי המטות ולבני ישראל. וזה לשון הרמב"ן וטעם אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל תורת הנדרים, ואולי צריך להעלים אלה החקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרי', אבל לחכמי ישרא' ראשי שבטיהם למד המשפט, וירמוז עוד למדרש רבותינו ז"ל כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר העם שיחיד מומחה מתיר הנדר. והנה התר נדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הל"מ, ותלאו הכתוב במעוט השערה כמו שאמרו התרת נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו, שלא ירמוז לו הכתוב לא יחל דברו, כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה כנדר חלול, כי כשבאו לב"ד וימצאו לו פתח וכאם עליו והם ימחלו לו איכו מחלל אותו, והטעם בזה כאשר אמרתי שעשה התר נדרים והשבועה כסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראוים להם ויכתבו ברמיזה, ע"כ: זה הדבר אשר צוה ה', לדעת ראב"ע היתה זאת הפרשה אחר מלחמת מדין שבאו בני גד אל משה ודברו דבריהם ואמר משה להם והיוצא מפיכם תעשו (לקמן ל"ב כ"ג), ע"כ כתב וידבר משה אל ראשי המטות וגו' ככל היוצא מפיו יעשה. ודעת הרמב"ן לפי שהזכיר למעלה נדרי גבוה לבד מנדריכ' ונדבותיכ', ואמר כאן שיש עוד נדרי הדיוט' וככל היוצא מפי האדם חייב לקיים ולעשות: (ג) השבע, מקור במקום עתיד: לאסר אסר על נפשו, הוראת השרש הזה היא ענין סגירה, או קשירה, ואסרנוהו לענותו (שופטים ט"ז ו'), וימכו אסוריו (שם ט"ו), והם היתרים שנאסר בהם, ולכן נקרא בית הכלא, בית האסור (ירמי' ל"ז ט"ו), לפי שהבית הזה סגיר ומסוגר שלא יצאו היושבים בו, ואמר מי יאסור המלחמה (מ"א כ' י"ד), הוא ענין קשירת הרכב. והושאל על רצון האדם שהוא חפשי בטבעו לעשות ושלא לעשות, כאשר תמנעהו מצוה או אזהרה מעשות דבר מה, והוא הנמנע מגד הירא' והמוסר, כאלו הדבר נקשר ונסגר, ואין ביכולת האדם להשיגו, או כאלו הרצון קשור בחבלי המוסר והאזהרה שלא לרצות בו, וזהו ענין לאסר אסר על נפשו, שיקשור את נפשו בדבריו וימנע מעשות דבר שביכלתו לעשות, וכן שישו חז"ל בכל אסורי התורה וד"ם בלשון הזה, ובהפך אמרו מותר, מותרת, שהוא ענין התרת הקשר, כמו ה' מתיר אסורים (תהלים קמ"ו ז') ואמרו בספרי לאסור אסר על נפשו, לאסור את המותר ולא להתיר את האסור, שאם נשבע לאכול נבלות וטרפות אין השבועה חלה: והנה אם תדקדק בעומק פשוטו של מקרא תראה שכל נדר הנחתו הראשונה על קבלת החיוב לעשות, והאסר שלא לעשות. לזה תראה בכל הפרשה שיחבר הנדרי' והאסורים, יאמר נדרי' ואסריה, ונדרי' עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה וכן תמיד, ענינו שיחייב האדם את עצמו לעשות או שלא לעשות. והנדר לעשות הוא לה', שיחייב את עצמו לתת לגבוה מנכסיו, כגון אם אמר הרי עלי עולה או שלמים, (עיין רמב"ן מה שהשיג בזה על רש"י ז"ל), ועי"ז פעמים יהי' תכלית הנדר שלא לעשות, כגון אם יאמר אם אעשה כך אתן כך וכך לגבוה או אתענה, או אם יאמר בלשון קונם ושאר לשונות הנדר שהזכירו חז"ל, שעי"כ הרי הוא כאלו הקדיש הדבר לשמים, ואסר על נפשו שלא לחללו, ותבין מזה אמרו כי ידור נדר לה' או השבע וגו': ורמב"ן ז"ל כתב כל נדר הוא לה' וכל שבועה בה' כי ככל לשון שבועה יאמר ובשמו תשבע, ואשבעך בה', ומה שאמר אשר נשבע לה' ענינו כמו וישבע לו, שנשבע אליו לברכו, ע"ש הנדבל שבין לה' לבה': ולפי פשוטו כל לה' הוא למ"ד התכלית, לצורך גבוה, וכל בה' הוא בית הכלי, שיחזק דבריו ויקבל על עצמו לעשותם, ע"י השם ופחדו ומוראו, שיענוש אותו אם יעבור, שזהו ענין השבועה: לא יחל, לא יעשה דברו חולין. (רש"י וראב"ע), ושרשו חלל, והראוי עתיד בבנין הפעיל להיות אי"תן נקמ"ן, אמנם מעטים כמהם נם בפת"ח האית"ן, ולא אחל את שם קדשי (יחזקאל ל"ט ז'), ויסב אלהים (שמות י"ג י"ח). ולא כרשב"ם שפי' וז"ל והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות היא בידו, אבל ... הוא לשון עכוב ואיחור, כלומר לא ... יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים, ומפרש לא יחל כמו ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה), ויחל עוד שבעת ימים (בראשית ח' י"ב), ובאמת כל אלה הן מנע"ו והי' ראוי לומר לא יחיל דברו, ומה שהבית רא"י מן יחל ישראל אל ה' (תהלים קל"ה ג'), אלפי דעתו גם שם האית"ן בפת"ח, הוא דבר תימה, כי שם הוא ... מקור או צוה מבנין

ד וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵיסַר אֱסָר בְּבֵית אֲבוּהָא בְּרַבְיוּתְהָא: ה וְיִשְׁמַע אֲבוּהָא יָת נִדְרַהּ וְאֶסָרַהּ דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אֱסָרֵי דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן: ו וְאִם אַעֲדֵי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע כָּל נִדְרָהָא וְאֶסָרָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ אֲרֵי אַעֲדֵי אֲבוּהָא יָתַהּ: ז וְאִם מֶהֱוָא תְהֵוֵי לִגְבַר וְנִדְרָהָא עֲלַהּ אוֹ פֵרוּשׁ סִפְוָתָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ: ח וְיִשְׁמַע בַּעְלַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרָהָא וְאֶסָרָהָא דִּי

ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ: ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם: ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ: ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ: ח וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ

אשר

(ד) ווען אבער איינע פרויענספערזאן דעם עוויגען עטוואז אנגעלאבט, אדער זיך איינע אבלאבונג אויפערלעגט, אונד איזט נאך אין איהרעס פאטערס הויז (אונפערהייראטהעט), אין איהרען מערכעניאהרען.
(ה) דער פאטער הערט דאז געליבדע אדער דיא אבלאבונג, דיא זיא זיך אויפערלעגט האט, אונד שווייגט דאצו: זא זינד — איהרע געליבדע גילטיג, אונד דיא אבלאבונג, דיא זיא איבערנאממען, מוס בלייבען.
(ו) ווען אבער דער פאטער, דעם טאגעס דא ער עז פערנאממען, איהר פערוועהרט האט: זא זינד אללע איהרע געליבדע אונד דיא אבלאבונגען, דיא זיא זיך אויפערלעגט האט, ניכט גילטיג; דער עוויגע ווירד איהר פערצייהען, דען איהר פאטער האט, איהר פערוועהרט.
(ז) ווען זיא איינען מאן ניממט, אונד האט געליבדע אויף זיך, אדער וואז איהרען ליפפען ענטפאהרען איזט, וואדורך זיא עטוואז אבגעלאבט האט, (ח) דער מאן פערניממט זאלכעס איינעס טאגעס, אונד שווייגט איהר דאצו; זא זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד איהרע אבלאבונגען מיססען

רש"י

יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין: ד בבית אביה. ברשות אביה ואפילו אינה בביתו: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת שתים עשרה שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: ו ואם הניא אביה אותה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואף על פי שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה קל וחומר לשאינן מופרים: ז ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: ח ושמע אישה וגו'. הרי לך

באור

מבנין פעל מנחי פ"י והיו"ד שרשית שהעבר ממנו ויחלו לקיים דבר (יחזקאל י"ג ו'), כאשר יחלנו לך (תהלים ל"ג כ"ב), והעתיד ולא יְיַחֵל לבני אדם (מיכה ה' ו'), אבל הנכון כמו שפירשתי שהוא לשון חלול, ר"ל שיהיו דבריו היוצאי' מפיו כהקדש שאם לא יעשה כן יחללם: (ד) ואסרה, או אסרה. (ראב"ע): בבית אביה, ברשות אביה ואפי' אינה בביתו. (ספרי): בנעוריה, ולא קטנה ולא בוגרת, שהקטנה אין נדרה נדר, והבוגרת אינה ברשות האב להפר נדרה: (ה) ואסרה ואסריה, אינן מהנפרד אסר, כי בשמות הדגושים לא תשתנה תנועת הפ"א לשו"א, אבל הן ממשקל פעל בשני קמצי"ן, כמו מן דבר נאמר דְּבָרָהּ, דְּבָרֶיהָ וכו', והחריש לה אביה, גלה דעתו שרוצה בנדרה לפיכך וקמו כל נדריה, וי"ו וקמו לתשובת התנאי: (ו) ואם הניא, מנחי ע"נ ול"א והוראתו לשון מניעה והסרה, ועיי"ש בבאור וידעתם את תנואתי (לעיל י"ד ל"ד): וה' יסלח לה, ומבאר הטעם כי הניא אביה אותה, ומזה מכללו אם עברה על נדרה קודם לכן אף אם הפיר אביה אח"כ את נדרה, לא יסלח לה ה' ועונה תשא: (ז) ונדריה עליה, על דרך הפשט הכתוב מדבר בנדרים שנדרה בעודה בבית אביה ולא הניא אותה אביה ואח"כ נשאת יניא אותה בעלה, וכן פי' רשב"ם שבפסוק הזה מדבר בנדרים הקודמים קודם שנשאת, ומשמע לפי הפש' שהבעל מפיר בקודמי'. וקבלת חז"ל שבארוסה קטנה הכתוב מדבר שאביה ובעלה מפירין נדריה, הפר אחד מהם אינו מופר, ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם (נדרים ריש פרק י"ד), וכירש"י שם מדכתיב לעיל מהאי קרא כי הניא אביה אותה, וכתיב

אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ יב וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ יג וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ יד כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם

והקים

אונקלוס

דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ט וְאִם בְּיוֹמָא דִּי שְׁמַע בַּעְלַהּ אַעְדִּי יָתְהוֹן וִיבַטֵּל יָת נִדְרַהָא דִּי עֲלַהּ וְיָת פֵּרוּשׁ שִׂפְוָתָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ׃ י וּנְדַר אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא כֹּל דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם עֲלַהּ׃ יא וְאִם בֵּית בַּעְלַהּ נִדְרַת אוֹ אֲסָרַת אֱסָר עַל נַפְשַׁהּ בִּקְיוֹם׃ יב וְיִשְׁמַע בַּעְלַהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ לָא אַעְדִּי יָתְהוֹן וִיקוּמוּן כָּל נִדְרַהָא וְכָל אֱסָר דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם׃ יג וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יָתְהוֹן בַּעְלַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע כָּל אַפָּקוּת שִׂפְוָתָהָא לְנִדְרַהָא וְלֶאֱסַר נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן בַּעְלַהּ בַּטֵּלִינוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ׃ יד כָּל נְדַר וְכָל קְיוֹמַת אֱסָר לְסַגָּפָא נְפַשׁ בַּעְלַהּ יְקִימִנּוּן וּבַעְלַהּ יְבַטְּלִינּוּן׃ טו וְאִם מִשְׁתַּק יִשְׁתּוֹק לַהּ בַּעְלַהּ מִיּוֹם לְיוֹם

ויקים

תרגום אשכנזי

מיססען בלייבען. (ט) האט אבער דער מאן, דעם טאגעס דא ער עז פערנאממען, איהר פערוועהרט: זא האט ער דיא געליבדע, דיא זיא זאויף זיך האט, אדער וואז איהרען ליפפען ענטפאהרען, וואז דורך זיא עטוואז אבגעלאבט האט, אויפגעהאבען, אונד דער עוויגע ווירד איהר פערציהען. (י) דאז געליבדע איינער וויטטווע אדער געשידענענפרויא, זאויך אללעס, וואז זיא אבגעלאבט האט, איזט אויף איהר גילטיג.

(יא) ווען זיא אבער אין איהרעס מאננעס הויז איין געליבדע טהוט, אדער דורך איינען אייד זיך עטוואז פערזאגט. (יב) דער מאן פערניממט עז, אונד שוויגט דאצו, פערוועהרט איהר ניכט; זא זינד — איהרע געליבדע גילטיג, אונד — וואז זיא אב געלאבט האט, מוס בלייבען. (יג) האט זיא אבער דער מאן, דעם טאגעס דא ער עז פערנאממען, אויפגעהאבען; זא גילט ניכטס, וואז אויז איהרען ליפפען געגאנגען, וואדורך זיא עטוואז אנגעלאבט, אדער זיך אונטערזאגט האט; איהר עהעמאן האט זאלכעס אויפגעהאבען, אונד דער עוויגע ווירד איהר פערציהען.

(יד) אללע געליבדע אונד איידליכע אבלאבונגען, דיא דען לייב קאסטייען, קאן דער עהעמאן בעקרעפטיגען אדער אויפהעבען. (טו) שוויגט איהר אבער דער עהעמאן דאצו פאן איינעם טאגע צום אנדערן, זא האט ער — איהרע

געליבדע

רש״י

לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: י כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב: יא ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: יג ואם הפר יפר אותם. יכול אפילו לא הפר האב תלמוד לומר בנעורי' בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה היא: יד כל נדר וכל שבועת איסר וגומר. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע תלמוד לומר לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשים במסכת נדרים: טו מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת

לכך

באור

וכתיב ואם היו תהיה לאיש, וז״ל מוסיף על ענין ראשון, שהרי היכי דאב מבטל נדרי בתו בזמן שהיא ברשותו ה״נ מבטל עם הבעל כל זמן שהיא ארוסה דעדיין היא ברשותו: (י) ונדר אלמנה וגרושה, שאין לה מי שיפיר את נדרה כי אינה עוד ברשו' האב, ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר, אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל חוזרת לרשות האב. (רש״י): (יא) ואם בית אישה נדרה, לפי הפשט שזכרתי למעלה (פסוק ז') הרי היבי נדרי הנשואה מפורשים בנדרים הקודמים, ועתה ידבר בנדרים שלאחר הנשואין. (רשב״ם), לשון הראב״ע, ואם בית אישה נדרה, האלמנה בימים הקדמונים (בחיי הבעל) והניא אותה לא תקים נדרה בזמן אלמנותה, וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם געת הזמן, ע״כ, כונתו לפי שנדרי נשואה כבר מפורשים, לכן אמר שהכתוב הזה מיסב על נדר אלמנה שאמר למעלה כל אשר אסרה יקום, היינו שנדרה כשהיא אלמנה אבל אם נדרה בחיי הבעל, שאמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום והניא אותה הבעל, וקודם שלשים יום מת הבעל לא תקיים נדרה, אף שמת קודם געת הזמן שיחול נדרה. וכן הוא במשנה (בנדרי' פ״ט), ופירש״י אם הבתר אמרה קולינן יע״ש: (יד) לענת נפש, אפי' לענית נפש זהות הנוס. (ראב״ע), ולדעת חז״ל אינו מפיר

כ״פ

וְהֵקִים֙ אֶת־כָּל־נְדָרֶ֔יהָ א֥וֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶ֖יהָ אֲשֶׁ֣ר עָלֶ֑יהָ הֵקִ֣ים אֹתָ֔ם כִּֽי־הֶחֱרִ֥שׁ לָ֖הּ בְּי֥וֹם שָׁמְעֽוֹ׃ טז וְאִם־הָפֵ֥ר יָפֵ֛ר אֹתָ֖ם אַחֲרֵ֣י שָׁמְע֑וֹ וְנָשָׂ֖א אֶת־עֲוֺנָֽהּ׃ יז אֵ֣לֶּה הַֽחֻקִּ֗ים אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־מֹשֶׁ֔ה בֵּ֥ין אִ֖ישׁ לְאִשְׁתּ֑וֹ בֵּֽין־אָ֣ב לְבִתּ֔וֹ בִּנְעֻרֶ֖יהָ בֵּ֥ית אָבִֽיהָ׃ פ

לא א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב נְקֹ֗ם נִקְמַת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל מֵאֵ֖ת הַמִּדְיָנִ֑ים אַחַ֖ר תֵּאָסֵ֥ף אֶל־עַמֶּֽיךָ׃ ג וַיְדַבֵּ֨ר מֹשֶׁ֤ה אֶל־הָעָם֙ לֵאמֹ֔ר הֵחָלְצ֧וּ מֵאִתְּכֶ֛ם אֲנָשִׁ֖ים לַצָּבָ֑א וְיִהְיוּ֙ עַל־מִדְיָ֔ן לָתֵ֥ת נִקְמַת־יְהוָ֖ה בְּמִדְיָֽן׃ ד אֶ֚לֶף לַמַּטֶּ֔ה אֶ֖לֶף לַמַּטֶּ֑ה לְכֹל֙

מטות

אונקלוס

וִיקַיֵּים יָת כָּל נִדְרָהָא אוֹ יָת כָּל אֱסָרָהָא דִּי עֲלַהּ קַיֵּים יָתְהוֹן אֲרֵי יִשְׁתּוֹק לַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמָע: טז וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּיל יָתְהוֹן בָּתַר דִּשְׁמַע וִיקַבֵּיל יָת חוֹבַהּ: יז אִלֵּין קְיָמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בֵּין גַּבְרָא לְאִתְּתֵיהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּיהּ בִּרְבִיוּתַהָא בֵּית אֲבוּהָא:

לא א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב אִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ: ג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זְרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעֲנוּת דִּין עַמָּא דַיְיָ בְּמִדְיָן: ד אַלְפָא לְשִׁבְטָא אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְכָל

שבטיא

תרגום אשכנזי

געליבדע אָדער אבלאָבונגען, דיא זיא אויף זיך האַט, בעקרעפֿטיגט; ———— וויל ער דעס טאַגעס, דאַ ער זיא ערפֿאַהרען, דאַצו געשוויגען האַט. (טז) וויל ער זיא נאָך דער צייט זיינעס פֿערנעהמענס דעננאָך אויפֿהעבען, זאָ זאָלל ער דיא שולד זיינער פֿרויא טראַגען. (יז) דיעזעס זינד דיא פֿעראָרדנונגען, דיא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, צווישען מאַן אונד פֿרויא, וויא אויך צווישען פֿאַטער אונד טאָכטער, זאָלאַנגע זיא אין איהרען מעדכעניאַהרען, אין איהרעס פֿאַטערס הויזע (אונפֿערהייראַטהעט) איזט.

לא (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפּראַך: (ב) רעכע דיא קינדער ישראלים אַן דען מדינים, הערנאָך זאָללסט דוא צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאַן ווערדען. (ג) משה שפּראַך אַלזאָ צום פֿאָלקע: „ריסטעט אונטער איך מעננער צום העערע אויז, דיא ווידער דיא מדינים אויזציהען זאָללען, אום פֿיר דען עוויגען ראַכע אַן איהנען אויזצואיבען. (ד) אויז יעדעם שטאַממע טויזענד, אונד

זאָ

רש"י

לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: טז אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפי' בו ביום: ונשא את עונ'. הוא מוכנס תחתי' למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין:

לא ב מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואבי' ונעמה העמונית: ג וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים. וכן בחר לנו אנשים. וכן אנשים חכמים: נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאלו עומד כנגד הקדוש ברוך הוא: ד לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי: ה וימסרו.

להודיעך

באור

כ"א נדרי נפש בלבד, ופי' הר"ן והרא"ש וה"ה באב, כדדרים בספרי בין איש לאשתו בין אב לבתו, מה בעל אינו מפיר אלא ענוי נדרי נפש אף אב אינו מפיר אלא נדרי ענוי נפש (נדרים ע"ט): (טו) מיום אל יום, מיום שמעו עד יום אחר: והקים, הוי"ו היא לתשובת התנאי, ומבאר א"כ סבת הקימו, כי החריש לה ביום שמעו: (טז) אחרי שמעו, אחרי יום שמעו: ונשא את עונה, אחרי שלא הפיר ביום שמעו, כבר הקים אותם, ועליה אין עון כלל כי היא סבורה שלא שמע הבעל עד עתה. וכן פירשב"ם, ודבר הכתוב בבעל וה"ה באב, אלא שדבר הכתוב בהוה, כי האב ישתמר מזה מאהבת בתו, והבעל אולי ישנא אותה וחושב לתת עליה אשם. (מדברי הרמב"ן), ולדעת הראב"ע אף שידעה שכבר שמע והחריש אין עליה עון כי היא ברשותו: (יז) בנעוריה בית אביה, שב על בין אב לבתו הדבוק בטעם, כי האב אינו מפיר את נדרי בתו הבוגרת:

לא (ב) אחר תאסף, ואחר כן תאסף: (ג) החלצו, נוי מבנין נפעל והוראתה כטעם התפעל, [* אמרו רז"ל בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה, ישלוף, ישזיב, יזיין, יכיח, ישלוף וחלצה נעלו (דברים כ"ה ט'), ישזיב חלצני ה' (תהלים קמ"ב), יזיין חלוצים תעברו (דברים ג' י"ח), יכיח ועצמותיך יחליץ (ישעיה נ"ח י"א), האיך מה דאת אמר רבה והחליצנו, והנה לכל הלשונות הללו הוראה משותפת, והיא ענין ההסרה והפרוד, וחלצה נעלו, הטעם תשלוף את נעלו ותסירהו מעל רגלו, וכן נקראו חליפות הבגדים מחלצות, או חליצות, לפי שלובש אלו בהסרת אלו, וכן חלצני ה' הכוונה הפרידני מצרה, כענין צדיק מצרה נחלץ (משלי י"א ח'), וכמוהו ועצמותיך יחליץ, הטעם מכל רעה, ועל הגבורים הנבדלים מיתר העם לצאת לצבא יאמר שהם חלוצים מבנין נפעל, וזהו ענין החלצו מאתכם אנשים לצבא, שיבדלו מהם הגבורים ויהיו על מדין, ואולי יקראו המזוינים על שם כך חלצי', שהם יאזרו ויחגרו חלוצי הצבא, כמו אזור נא כגבר חלציך

איוב

מַטּ֥וֹת יִשְׂרָאֵ֖ל תִּשְׁלְח֥וּ לַצָּבָֽא׃ ס ה וַיִּמָּֽסְרוּ֙ מֵאַלְפֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶ֖לֶף לַמַּטֶּ֑ה שְׁנֵים־עָשָׂ֥ר אֶ֖לֶף חֲלוּצֵ֥י צָבָֽא׃ ו וַיִּשְׁלַ֨ח אֹתָ֥ם מֹשֶׁ֛ה אֶ֥לֶף לַמַּטֶּ֖ה לַצָּבָ֑א אֹ֠תָם וְאֶת־פִּ֨ינְחָ֜ס בֶּן־אֶלְעָזָ֤ר הַכֹּהֵן֙ לַצָּבָ֔א וּכְלֵ֥י הַקֹּ֛דֶשׁ וַחֲצֹצְר֥וֹת הַתְּרוּעָ֖ה בְּיָדֽוֹ׃ ז וַֽיִּצְבְּאוּ֙ עַל־מִדְיָ֔ן כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהֹוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה וַיַּֽהַרְג֖וּ כָּל־זָכָֽר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵ֨י מִדְיָ֜ן הָרְג֣וּ עַל־חַלְלֵיהֶ֗ם אֶת־אֱוִ֤י וְאֶת־רֶ֙קֶם֙ וְאֶת־צ֤וּר וְאֶת־חוּר֙ וְאֶת־רֶ֔בַע חֲמֵ֖שֶׁת מַלְכֵ֣י מִדְיָ֑ן וְאֵת֙ בִּלְעָ֣ם בֶּן־בְּע֔וֹר הָרְג֖וּ בֶּחָֽרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּ֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־נְשֵׁ֥י מִדְיָ֖ן וְאֶת־טַפָּ֑ם וְאֵ֨ת כָּל־בְּהֶמְתָּ֧ם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶ֛ם וְאֶת־כָּל־חֵילָ֖ם בָּזָֽזוּ׃ י וְאֵ֤ת כָּל־עָרֵיהֶם֙

במושבתם

אונקלוס

שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְּחוּן לְחֵילָא׃ ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ ו וְשַׁלַּח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא וַחֲצוֹצְרָת יַבָּבְתָא בִּידֵיהּ׃ ז וְאִתְחַיַּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּקְטַלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ ח וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטַלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטַלוּ בְּחַרְבָּא׃ ט וּשְׁבוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בָּזוּ׃ י וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן

במותבניהון

תרגום אשכנזי

זאָ. אויז אללען שטעממען ישראלים, מיסט איהר אינס העער זענדען. (ה) דא וואורדען אויז אללען טרופפען ישראלים, אויז יעדעם שטאַמ־מע טויזענד אויזגעהאָבען, צוואָממען. צוועלף טויזענד צום העערע גערוסטעט. (ו) משה זענדעטע דיזע טויזענד אויז יעדעם שטאַממע אין דאַז פעלד, זיא נעבסט פינחס, זאָהן דעם פריס־טערס אלעזר, דער דאַז הייליגע געראטהע אונד דיא פאָזוינען צום לערמבלאָזען בייא זיך האַטטע. (ז) זיא צאָגען ווידער מדין אויז, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען, אונד ערשלוגען אללעס מענליכע. (ח) אונטער דען ערשלאַגע־נען בראַכטען זיא אויך דיא קעניגע פאָן מדין אום, דיא פינף קעניגע פאָן מדין, אוי, רקם, צור, חור אונד רבע; אויך בלעם, זאָהן בעור, טעדטעטען זיא מיט דעם שווערטע. (ט) דיא קינדער ישראלים נאהמען דיא ווייבער פאָן מדין אונד איהרע קינדער געפאַנגען, נאהמען אלל איהר פיה, איהרע זעממטליכע העער־דען אונד איהר איבריגעס פערמעגען צור בייטע הין; (י) פערברענטען אללע

איהרע

רש״י

להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני ומששמעו שמיתת משה תלוי בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: ו אותם ואת פנחס. מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו ומנין שהיתה אמו של פנחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה ומזרע יוסף שפטפט ביצרו. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם בספר יהושע (שם י״ג): בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו: ח חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והשוו כולם בפורענות בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בשנים עשר אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם על ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקלל בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה: י טירותם. מקום פלטרין שלהם שהם לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. דבר אחר לשון מושב

שריהם

באור

(איוב ל״ח ג׳), מתלבש יצאו (ברכות ל״ח ג׳) *] ; נקמת ה׳, על אשר כלא לבני ישראל בדבר פעור והיא נקמת ה׳: (ה) וימסרו, נמסרו ע״י ראשי העם ושוטריו תחת יד פקודי החיל, כי הוראת השרש הזה על נתינת דבר מרשותו לרשות אחר, ומ״א להודיע שבחן של רועי ישראל עד שלא שמעו מיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני, ומששמעו שמיתת משה תלוי׳ בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו בע״כ. (רש״י): (ו) וכלי הקדש, הארון והציץ: וחצצרות התרועה, שיזכרו לפניה׳ להושיעם מאויביהם, כמ״ש וכי תבואו מלחמה וגו׳ והרעותם בחצוצרות (למעלה י׳ ט׳): בידו, ברשותו, וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ״א כ״ו): (ז) ויצבאו, יצאו לקראתם לצבא, ודעת תיב״ע שצרו עליהם: ויהרגו כל זכר, הגדולים ולא הטף: (ח) על חלליהם, בתוך חלליהם והולך ומבאר אותם על דרך פרט שהם אוי ואת רקם וגומר: (ט) ואת כל חילם, כלל על בגדים וכלים: (יא) את כל השלל

ואת

בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס

יג וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃ טז הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה׃ יז וְעַתָּה הִרְגוּ כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־
אשה

בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל עֲדָאָה וְיָת כָּל דִּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ יב וְאַיְתִיאוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת דִּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ יג וּנְפַקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ יד וּרְגִיז מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנַּן עַל חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃ טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֵּמְתּוּן כָּל נֻקְבָא׃ טז הָא אִנּוּן הֲוָאָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵצַת בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק פְּעוֹר וַהֲוַת מוֹתָנָא בִּכְנִשְׁתָּא דַּיְיָ׃ יז וּכְעַן קְטוּלוּ כָל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל
אתתא

איהרע וואהנשטעדטע אונד — איהרע פאללעסטע, (יח) נאהמען אללע ביטע אונד וואז זיא וועגברינגען קאננטען אן מענשן אונד פיה, (יב) בראכטען עו פאר משה, דען פריסטער אלעזר אונד דיא געמיינע דער קינדער ישראל'ס, זאוואהל דיא געפאנגענען, אלז וואז זיא אן פיה מיט גענאממען אדער זאנסט ערבייטעט האטטען, אין דאז לאגער, אויף דעם געפילדע מואב'ס אם ירדן געגען ירחו׃ (יג) משה, דער פריסטער אלעזר אונד אללע פירסטען דער געמיינע גינגען איהנען, פאר דאז לאגער הינויז׳ ענטגעגען. (יד) משה. ווארד צארניג איבער דיא בעפעהלסהאבער דעס העערעס, דיא אבערסטען איבער טויזענדע אונד הונדערטע, דיא פאם פעלדצוגע צוריק קאמען, (טו) אונד שפראך צו איהנען: « האבט איהר אללע פרויענספערזאנען אם לעבען געלאססען? (טז) דיזע זינד עז יא געוועזען, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס, אויף אנראטהען דעם בלעם, וועגען פעוד'ס, צור טרייולאזיגקייט געגען דען עוויגען פערפיהרט האבען, ווארויז דאז שטערבען ביא דער געמיינע דעם עוויגען ענטשטאנדען איזט. (יז) טעדטעט אלזא אללע קינדער מעננליכעס געשלעכטעס, טעדטעט
יערע

רש״י

שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: יא ויקחו את כל השלל. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגומר ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגומר (שיר ו׳) אף אנשי המלחמה שביך כלם צדיקים: יב שלל. הן מטלטלין של מלבושים ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: יג ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: יד ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: טז בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל ההמונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בואו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו׳ כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שנכשל פלוני בה: יז וכל אשה יודעת איש. ראויה לבעול
אף

באור

(יא) ואת כל המלקוח, מצאנו שם שלל ושם מלקוח לפעמים כוללים כל דבר אשר ישלול המוכה במלחמ׳ ויקחנו מאת המכוב׳ המשולל ממנו בחזקה. כאמר זה שלל דוד (ש״א ל׳ כ׳) על האדם והבהמ׳, וכן וקחית את המלקוח, כאמר על האדם ועל הבהמה. אמנם אם יבאו שניהם יחד אזי יאמר שלל על בגדים וכלים, ומלקוח על האדם והבהמה, ואם יתחבר עמהם מלת שבי, אזי שבי שם פרטי על האדם, ומלקוח על הבהמה ושלל ע״ב בגדים וכלים: (יד) פקודי החיל, שנתמנו לראשי החיל, וכן מתורגם בל״א: (טו) החייתם כל נקבה, אף הגדולות היודעות איש: החייתם, הה״א לתימה, ובפת״ח מפני אות הגרון: (טז) הן הנה, מלת הן היא לקריאה, כמו הן נזבח (שמות ח׳ כ״ב), וכן ת״א הא אינון הואה וגו׳ ומלת הנה היא לנסתרות: (יז) הרגו כל זכר בטף,
גם

אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃ יח וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃ יט וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם׃ כ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ׃ ס כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־

הבדיל

אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכַּב דְּכוּרָא קְטוּלוּ: יח וְכֹל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דִּי לָא יְדַעוּ מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קַיִּימוּ לְכוֹן: יט וְאַתּוּן שְׁרוֹ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שַׁבְעָא יוֹמִין כֹּל דִּיקְטַל נַפְשָׁא וְכֹל דִּיקְרַב בִּקְטִילָא תַּדּוֹן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן וּשְׁבִיכוֹן: כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מָאן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד מֵעַזֵּי וְכָל מָאן דְּאָע תַּדּוֹן עֲלוֹהִי: כא וַאֲמַר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגֻבְרֵי חֵילָא דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא גְּזֵירַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב בְּרַם יָת דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת נְחָשָׁא יָת בַּרְזְלָא יָת

אבצא

יעדע פֿרויא, דיא איינען מאַן צום ביישלאַף ערקאננט האַט. (יח) קינדער ווייבליכעס געשלעכטעס אבער, דיא קיינער מאננספּערזאָן ביי־געוואָהנט האבען, קעננט איהר פֿיר אייך ערהאַלטען. (יט) בלייבט איבריגענס זיבען טאַגע אויסערהאַלב דעם לאַגערס; ווער איינען מענשען אומגעבראַכט אָדער איינען ערשלאַגענען בע־רירט האַט, פֿאַן אייך זאָ־וואָהל אלז פֿאַן אייערן גע־פֿאַנגענען, זאָלל אם דריט־טען אונד אם זיבענטען טאַגע זיך ענטזינדיגען. (כ) אויך מיסט איהר אללעס געוואַנד, לעדערנע גערעטהע, אללעס, וואַז פֿאָן ציגענהאאר פֿער־פֿערטיגט ווירד, אונד העלצערנעס געשירר ענט־זינדיגען. » (כא) דער פּרים־טער אלעזר שפּראַך צו דען קריגסלייטען, דיא מיט צו פֿעלדע געוועזען זינד: « דיזעס איזט איינע פֿעראָרד־נונג דעס געזעצצעס, וועל־כעס דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האַט. (כב) אונד צוואַר גאָלד, זילבער, קופּפֿער, אייזען, צין

באור

גם הטף להכרית את שמם מתחת השמים: וכל אשה ידעת איש, כי על ידן כשלו ישראל להתפתות לאלהיהן: (יח) החיו לכם, לצורך עבודתכם, וכן מתורגם בל"א: (יט) ואתם חנו וגו' שבעת ימים, עד אשר יטהרו מטומאתם בהזאת שלישי ושביעי. וטעם מחוץ למחנה על מחנה השכינה כי אין טמא מת נשלח חוץ לשנים האחרים: כל הרג נפש, בכלי המקבל טומאה, שהכלי מטמא אדם בחבורי המת, כאלו נגע במת עצמו: וכל נגע בחלל, בחלל עצמו: אתם ושביכם, שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם וכליהם. (רמב"ן): (כ) וכל מעשה עזים, בגדים העשוים מצמר העזים: תתחטאו, במי נדה, ואמר תתחטאו על הכלים אף שהוא יוצא כי הכלים הם הנפעלים, וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו), והתנחלתם את הארץ (במדבר ל"ג כ"ד), כלם יוצאים בבנין התפעל. וראב"ע פירש ועמכם כל בגד וכל כלי עור וגומר עד שתתחטאו, ויתכן שטעם הוי"ו האלה כטעם עם, כמו ויוסף היה במצרים פי' עם יוסף שהיה במצרי', [* וכן מראה מכוונת בעל הטעמים, שאלו היתה מלת תתחטאו יוצא', לא היה הכתוב הזה ראוי לאתנח כלל *]: (כא) ויאמר אלעזר הכהן, כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו על דרך כלל ואלעזר פירש להם. (ראב"ע): זאת חקת התורה, מבואר בבאור פ' חקת עי"ש: (כב) אך את הזהב, אע"פ שלא הזהיר להם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם

רש"י

אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראוי' ליבעל פניה מוריקות: הרוגו. למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: יט מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הרג נפש. רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולימדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נוגע במת עצמו. או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי גוים אינן מטמאין באהל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד) אתם קרויים אדם ואין נכרים קרויים אדם מודה הוא שהנכרים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהגוים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבאו לברית ויטמאו צריכין הזאה: כ וכל מעשה עזים. להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: כא ויאמר אלעזר הכהן וגומר. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה ה' וגומר. תלה ההוראה ברבו: כב אך את הזהב וגומר. אף על פי שלא הזהיר להם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך ל' מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת

איסור

הַבְדִ֑יל וְאֶת־הָעֹפָֽרֶת׃ כג כָּל־דָּבָ֞ר אֲשֶׁר־יָבֹ֣א בָאֵ֗שׁ תַּעֲבִ֤ירוּ בָאֵשׁ֙ וְטָהֵ֔ר אַ֕ךְ בְּמֵ֥י נִדָּ֖ה יִתְחַטָּ֑א וְכֹ֨ל אֲשֶׁ֧ר לֹא־יָבֹ֛א בָּאֵ֖שׁ תַּעֲבִ֥ירוּ בַמָּֽיִם׃ כד וְכִבַּסְתֶּ֧ם בִּגְדֵיכֶ֛ם בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י וּטְהַרְתֶּ֑ם וְאַחַ֖ר תָּבֹ֥אוּ אֶל־הַֽמַּחֲנֶֽה׃ * ס כה וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ כו שָׂ֗א אֵ֣ת רֹ֤אשׁ מַלְק֙וֹחַ֙ הַשְּׁבִ֔י בָּאָדָ֖ם וּבַבְּהֵמָ֑ה אַתָּה֙ וְאֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְרָאשֵׁ֖י אֲב֥וֹת הָעֵדָֽה׃ כז וְחָצִ֙יתָ֙ אֶת־הַמַּלְק֔וֹחַ בֵּ֚ין תֹּפְשֵׂ֣י הַמִּלְחָמָ֔ה הַיֹּצְאִ֖ים לַצָּבָ֑א וּבֵ֖ין כָּל־הָעֵדָֽה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ֨ מֶ֜כֶס לַֽיהוָ֗ה מֵאֵ֞ת אַנְשֵׁ֤י הַמִּלְחָמָה֙ הַיֹּצְאִ֣ים

לצבא

אונקלוס

אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא׃ כג כָּל מִדַּעַם דְּמִתְּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרוּנֵיהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וְכֹל דִּי לָא מִתְּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרוּנֵיהּ בְּמַיָּא׃ כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוֹן וּבָתַר כֵּן תֵּיעֲלוּן לְמַשְׁרִיתָא׃ כה וַאֲמַר יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ כו קַבֵּיל יָת חוּשְׁבַּן דַּבְרַת שִׁבְיָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא אַתְּ וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי אֲבָהַת כְּנִשְׁתָּא׃ כז וּתְפַלֵּיג יָת דַּבְרְתָּא בֵּין גּוּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפָקוּ לְחֵילָא וּבֵין כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ כח וְתַפְרֵשׁ נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפָקוּ

לחילא

תרגום אשכנזי

צין אונד בלייא. (כג) אללעס, וואז אם פייער געברויכט ווירד, ברינגט איהר אין דאז פייער, זאָ איזט עז ריין, יעדאָך מוס עז דורך שפרענג־וואססער ענטזינדיגט ווערדען; וואז אבער ניכט אם פייער געברויכט ווירד, ברינגט איהר אין דאז וואססער.

(כד) אם זיבענטען טאגע וואשט איהר אייערע קליידער, אונד זייד ריין; אלזדען קעננט איהר אין דאז לאגער קאָממן.* [רביעי]

(כה) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט:

(כו) * דוא אונד דער פריסטער אלעזר אונד דיא פאמיליענ־הייפטער דער געמיינע, איהר זאָללט דיא זוממע דער בייטע אונד דער געפאנגענען אן מענשען אונד פיה אויפנעהמען. (כז) זאָדען טהיילע דיא בייטע צוגלייכען טהיילען צווישען דען קריגערן, דיא אין דאז פעלד געצאָגען זינד, אונד דער איבריגען געמיינע.

(כח) נים אבער אויך איינען טריבוט דאפאָן, דעם עוויגען צו עהרען; פאָן דען קריגס־לייטען, דיא אין דאז פעלד געצאָגען

רש"י

איסור נבלות ורבותינו אמרו אף את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזה לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: כג כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו מה שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומה שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה. ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראוים לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש. וכל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסו': תעבירו במים. מטבילו ודיו ודוק' כלי מתכות: כד אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: כו שא את ראש. קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגומר. חציו לאלו וחציו לאלו

באור

להם על הלכות גיעול ואך לשון מעוט כלומר ממועטים אתם מלהשתמש בכלי אפי' לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת אסור נבלות. ורבותינו אמרו אף את הזהב לומ' שצריך להעביר חלוד' שלו קוד' שיגעילנו, וזהו לשון אך שלא יהיה שם חלודה אך המתכו' יהיה כמות שהוא. (רש"י):

(כג) כל דבר אשר יבא באש, שתשמישו על ידי אש אם ע"י חמין או ע"י אור עצמו: תעבירו באש, כן הכשרן יגעילנו בחמין או ילבננו באור: אך במי נדה, זהו אפר הפרה לטהרן מטומאת מת: וכל אשר לא יבא באש, שאין תשמישו ע"י אור רק בצונן ולא בלעו אסור: תעבירו במים, מטבילו ודיו. (רש"י), ולדעת הרמב"ן אין לשון תעבירו על הטבילה כי היה לו לומר במים תביאו, אבל פי' תעבירו במים לכבסם ולשפשפם במי' יפה עד שתסור החלודה שנדבק בהן מן האסור שזהו הכשרן מן האסור, כי כדרך תשמישן הכשרן. ומה שהזהירם על הגעלת כלי מדין ולא הזהירם על כלי סיחון ועוג, הטע' כי ארץ סיחון ועוג מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב, ואחז"ל כותלי דקזירי אשתרו להו: אבל מדין לא היה משלהם רק לנקום מהם הרגוש ולקחו שללם ולכן נהג אסור בכליה', וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו וגו', כי במלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור. ועל דרך הפשט שיהיו מחוץ למחנה שבעת ימים ויתחטאו כדי שלא יטמאו את העם, אבל שם כלם היו שוים בדבר. (רמב"ן): (כד) וכבסתם בגדיכם, וכאשר תכבסו בגדיכם ביום השביעי אז תטהרו: ואחר תבאו אל המחנה, זה מחנה שכינה כמו שפירשתי: (כו) שא את ראש, תקבל סכום מנין: מלקוח השבי, באורו ראש מלקוח וראש השבי, או שתחסר הוי"ו וענינו ראש מלקוח והשבי: באדם ובבהמה, הוא באור על מלקוח והשבי, כמו שפירשתי (למעלה פסוק י"א). ולכן דין מאמר מוכגר כנגע ביה באה שהונח האתנ"ח במלת ובבהמה שהוא מפסיק אתר מהוק"ף שבמלת השבי: (כז) והצית את המלקוח, כאן הוא שם כללי לאדם ולבהמה: בין תפשי המלחמה, הם שנים עשר אלף: (כח) והרמת מכס לה', לכבוד השם, לשון הרמב"ן, גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם, אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום, אבל הזהירו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפילו בבזה, ע"כ: מכס, שרשו

ככס

לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ לג וּבָקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃

אונקלוס

לְחֵילָא חַד נַפְשָׁא מֵחֲמֵשׁ מְאָה מִן אֱנָשָׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא׃ כט מִפַּלְגּוּתְהוֹן תִּסְּבוּן וְתִתֵּן לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ ל וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּסַּב חַד דְּאִתְּחַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא מִן תּוֹרֵי מִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא מִכָּל בְּעִירָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַּייָ׃ לא וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לב וַהֲוַת דִּבַרְתָּא שְׁאָר בִּזְּתָא דִּי בַזּוֹ עַמָּא דִּי נְפַקוּ לְחֵילָא עָנָא שִׁית מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין׃ לג וְתוֹרֵי שַׁבְעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ לד וַחֲמָרֵי שִׁתִּין וְחַד אַלְפִין׃ לה וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא מִן נְשַׁיָּא דִּי לָא יְדַעָא מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא כָּל נַפְשָׁא תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין

תרגום אשכנזי

געצאָגען זינד, פֿאָן פֿינף הונדערטען אייגעס, אן מענשען, רינדערן, עזעלן אונד אן קליינעם פֿיהע. (כט) דיזעס זאָללט איהר פֿאָן איהרער העלפֿטע נעהמען, אונד דעם פּריסטער אלעזר געבען, אלז איינע העבע פֿיר דען עוויגען. (ל) פֿאָן דער העלפֿטע דער קינדער ישראל אבער נים פֿאָן פֿונפֿציגען איינעס, וויא עז געגריפֿען ווירד, פֿאָן מענשען, רינר, עזעלן אונד קליינעם פֿיה, אללער אַרטען, אונד גיב זאָלכעס דען לוים, דיא דער וואַהרנונג דעס עוויגען צו וואַרטען האָבען." (לא) משה אונד דער פּריסטער אלעזר טהאַטען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (לב) דיא אויזבייטע, וואָז נעמליך פֿאָן דער פּלינדערונג דער קריגסלייטע איבריג וואַר, בעטרוג: אן קליינעם פֿיה זעכס מאָהל הונדערט פֿינף אונד זיבענציג טויזענד; (לג) אן רינדערן צוויא אונד זיבענציג טויזענד; (לד) אן עזעלן איין אונד זעכציג טויזענד; (לה) אן מענשליכען פּערזאָנען, נעמליך אן וויבסבילדערן, דיא קיינען מאַן דורך בייוואָהנונג ערקאַננט האַטטען, ——צוויא אונד דרייסיג

רש״י

לאלו: לב ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס היה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר

באור

כמס מענין תכמו על השה, והמ״ס נוספת כמו וממר ליולדתו (משלי י״ז כ״ה) שרשו מרר, וכן כתב הרלב״ע, והרד״ק בשרשים שרש כסס שהמ״ס מכס נוספת, ובשרש מרר כתב וי״לות״א וממר ליולדתו כפלם מכם, ע״כ. ולדעתי לפי הכלל המוכח, שבשמות הכפולים אם יתרבו בתנועות תהיה בהם תמיד הלמ״ד דגושה להשלים חסרון הצי״ן, כמו מן חג, לב, כאמר חלב חגי (שמות כ״ג י״ח), ויאמר ה׳ אל לבו (בראשית ח׳ כ״א), וכן בתוספת מ״ם בראש, כמו מגן, כאמר מגני על אלהים (תהלים ז׳ י״א), כמו כן היה ראוי לאמר מן מכס מכסם הדגש בסמ״ך להורות על חסרון אות הכפל: לכן הנראה לפ״ד שהמ״ס שרשית ויהיה מכס וכסס שני שרשים וענין אחד, לכן היו״ס בקיר״ק במלת מכסם כדרך כמויי משקל כיל. ועל הדרך הזה יהיה הנפרד מן במכסת נפשות (שמות י״ב ד׳), ומן מכסת הערכך (ויקרא כ״ז כ״ג), מכסה כמו מן בשב בשבה, ועיי״ש בפ׳ בהעלתך בפסוק פטרת כל רחם, ואלו היו מן כסס והמ״ס נוספת, היו ראויים בנפרד מכסה ע״מ מגלה, ובסמיכות מכסת נפשות, מכסת הערכך. ותימה על החכמים האלה שהביאו ראיה מן וממר ליולדתו, ולדעתי יהיה יותר נכון כפי הבנת הכתוב שהוא מענין מרי ושרשו מרה, כמו מן עלה כאמר מעל, ממעל לו (ישעיהו ו׳ ב׳), שהמ״ס נוספת וה״א למ״ד הפעל חסרה: אחד נפש, [* נפש לשון נקבה, וכאשר יורה על מספר בעלי חיים הנמנים, יבא לפעמים בל״ן, כמו נפש שבים (בראשית מ״ו כ״ז), כל נפש ארבעה עשר, וכן כאן, ומהראוי נפש אחד, כדין התואר לבא אחר המתואר, ואולי הוא כמוך, וענינו עצם אחד בעל נפש, ולכך בא בלשון זכר, וכן אין הראיה שזכרנו מכרעת כל כך, שיבא נפש בלשון זכר *]: מן האדם וגו׳, הוא ביאור שהמכס אחד מכל מין ומין המאות יהי׳ גם מן האדם ובבהמה: (כט) ממחציתם, של אנשי הצבא: (ל) אחד אחז, ענינו לפי דעתי, גוף אחד, כפי אשר יאחז המוחז, כדמות גורל, שלא יבקר בין טוב לרע, וכמוהו אחד אחז לאלעזר ואחד אחז לאיתמר (ד״ה א׳ כ״ד ו׳), שיצא בגורל לאלעזר ולאיתמר: (לב) יתר הבז, לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין, לכן

אָֽלֶף׃ לו וַתְּהִי֙ הַמֶּֽחֱצָ֔ה חֵ֖לֶק הַיֹּֽצְאִ֣ים בַּצָּבָ֑א מִסְפַּ֣ר הַצֹּ֗אן שְׁלֹשׁ־מֵא֥וֹת אֶ֙לֶף֙ וּשְׁלֹשִׁ֣ים אֶ֔לֶף וְשִׁבְעַ֥ת אֲלָפִ֖ים וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ לז וַיְהִ֛י הַמֶּ֥כֶס לַֽיהוָ֖ה מִן־הַצֹּ֑אן שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת חָמֵ֥שׁ וְשִׁבְעִֽים׃ לח וְהַ֨בָּקָ֔ר שִׁשָּׁ֥ה וּשְׁלֹשִׁ֖ים אָ֑לֶף וּמִכְסָ֥ם לַֽיהוָ֖ה שְׁנַ֥יִם וְשִׁבְעִֽים׃ לט וַחֲמֹרִ֕ים שְׁלֹשִׁ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֣שׁ מֵא֑וֹת וּמִכְסָ֥ם לַֽיהוָ֖ה אֶחָ֥ד וְשִׁשִּֽׁים׃ מ וְנֶ֣פֶשׁ אָדָ֔ם שִׁשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר אָ֑לֶף וּמִכְסָם֙ לַֽיהוָ֔ה שְׁנַ֥יִם וּשְׁלֹשִׁ֖ים נָֽפֶשׁ׃ מא וַיִּתֵּ֣ן מֹשֶׁ֗ה אֶת־מֶ֙כֶס֙ תְּרוּמַ֣ת יְהוָ֔ה לְאֶלְעָזָ֖ר הַכֹּהֵ֑ן כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס מב וּמִֽמַּחֲצִ֖ית בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁר֙ חָצָ֣ה מֹשֶׁ֔ה מִן־הָאֲנָשִׁ֖ים הַצֹּבְאִֽים׃ מג וַתְּהִ֛י מֶחֱצַ֥ת הָעֵדָ֖ה מִן־הַצֹּ֑אן שְׁלֹשׁ־מֵא֥וֹת אֶ֙לֶף֙ וּשְׁלֹשִׁ֣ים אֶ֔לֶף שִׁבְעַ֥ת אֲלָפִ֖ים וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ מד וּבָקָ֕ר שִׁשָּׁ֥ה וּשְׁלֹשִׁ֖ים אָֽלֶף׃ מה וַחֲמֹרִ֕ים שְׁלֹשִׁ֥ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ מו וְנֶ֣פֶשׁ אָדָ֔ם שִׁשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר אָֽלֶף׃ מז וַיִּקַּ֨ח מֹשֶׁ֜ה מִמַּחֲצִ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל

את

אַלְפִין׃ לו וַהֲוַת פַּלְגוּתָא חוּלַק גּוּבְרַיָּא דִּי נְפַקוּ לְחֵילָא מִנְיַן עָנָא תְּלָת מְאָה וּתְלָתִין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לז וַהֲוַת נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן עָנָא שִׁית מְאָה שַׁבְעִין וְחַמְשׁ׃ לח וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שַׁבְעִין וּתְרֵין׃ לט וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁתִּין וַחֲדָ׃ מ וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ תְּלָתִין וּתְרֵין נַפְשִׁן׃ מא וִיהַב מֹשֶׁה יָת נְסִיב אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ מב וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי פְלַג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא דִּי נְפַקוּ לְחֵילָא׃ מג וַהֲוַת פַּלְגוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא תְּלָת מְאָה וּתְלָתִין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מד וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין׃ מה וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מו וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין׃ מז וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ית

דרייסיג טויזענד. (לו) אלזא בעטרוג דיא העלפטע, נעמליך דער אנטהייל דעריעניגען, דיא אנים פעלד געצאגען וואַרען, אן — — — קליינעם פיה: דרייא מאהל הונדערט זיבען אונד דרייסיג טויזענד, פינף הונדערט שטיק. (לז) דאפאן דער טריבוט, דעם עוויגען צו עהרען: זעכס הונדערט אונד פינף אונד זיבענציג שטיק. (לח) אן רינדערן: זעכס אונד דרייסיג טויזענד שטיק, אונד דער טריבוט דאפאן, דעם עוויגען צו עהרען: צוייא אונד זיבענציג שטיק. (לט) אן עזעלן: דרייסיג טויזענד אונד פינף הונדערט, אונד דער טריבוט דאפאן, דעם עוויגען צו עהרען: איין אונד זעכציג שטיק. (מ) אן מענשליכען פערזאָנען: זעכסצעהן טויזענד, אונד דער טריבוט דאפאן, דעם עוויגען צו עהרען: צוייא אונד דרייסיג פערזאָנען. (מא) דיזען טריבוט, אדער דיא העבע דעם עוויגען, גאב משה דעם פריסטער אלעזר, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (מב) פאָן דער העלפטע דער קינדער ישראל'ס אבער, דענען משה נעמליך פאָן דעניעניגען, דיא צו פעלדע וואָרען, דיא העלפטע אבגעגעבן ליס,

(מג) דיא אלזא — — — — אויף איהרער העלפטע בעקאמען: אן קליינעם פיה: דרייא מאהל הונדערט זיבען אונד דרייסיג טויזענד, פינף הונדערט, (מד) אן רינדערן: זעכס אונד דרייסיג טויזענד, (מה) אן עזעלן: דרייסיג טויזענד פינף הונדערט, (מו) אונד אן מענשליכען פערזאָנען: זעכסצעהן טויזענד, (מז) פאָן דיזער העלפטע דער קינדער ישראל'ס

ליס משה

וע

רש"י

ממספר הצאן וגומר: מב וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה והוציאם להם מן האנשים הצובאים: מג ותהי מחצת העדה. כך וכך: מז ויקח משה וגו'. הפקודים.

הממונים

באור

לכן אמר ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה, ולכלל מכס שהיה עודף על בזת המטלטלין אשר בזזו אנשי הצבא איש לו שלא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגו'. (רש"י), ורא"בע פירש יתר הבז, הנותר מן הבז, חוץ מאשר אכלו אנשי הצבא: (לה) כל נפש, בעבור שהפסיק לבאר איזה ממין האדם, בין הנושא לנשוא, לכן חזר והזכיר המשא: (לז) שש מאות חמש ושבעים, לפי חשבון אחד מחמש מאות האמור למעל' (פסוק כ"ח): (מז) ויקח משה וגו' ויתן אתם ללוים, לא הוצרך שוב לבאר מספר המכס של מחצית העדה אחרי שבאר קצב מכסם אחד מן החמשים, ידענו שהי' מכסם עשר כפלי פעמים על מכס מחצ' אנשי הצבא: (מח) הפקודים.

ממונים

אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לִיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי

המאות

תרגום אשכנזי

יע איין שטיק פֿאָן פֿונפֿציגען גרייפֿען, אן מענשען אונד פֿיה, אונד גאַב זאָלכעס דען לוים, דיא דער וואָהנונג דעס עוויגען צו ווארטען האט־טען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (מח) דיא היפטלייטע דער פֿערשידע־נען טרופפען דעס קריגס־פֿאָלקעס, נעמליך דיא איבער טויזענדע אונד דיא איבער הונדערטע געזעצט ווארען, טראַטען פֿאַר משה, (מט) אונד שפראַכען צו איהם: „וויר, דיינע קנעכ־טע, האבען דיא צאהל דער אונז אנפֿערטרויעטען קריגס־מעננער אויפֿגענאָממען, אונד עז פֿעהלט פֿאָן אונז ניכט איינער. (נ) דאַרום ברינגען וויר דעם עוויגען איין געשענק, וואז יעדער אן גילדנעם געשמיידע בעקאָמ־מען האט, פֿוסבענדער, האנדשלעססער, רינגע, קוגעלן אונד ארמקנעפּפֿע (אָדער: טאַמשלעססער), אום פֿאַר דעם עוויגען, אויף אונזערן פערזאָנען צו פֿער־זעהנען." (נא) משה אונד דער פריסטער אלעזר נאַה־מען דאז גאָלד פֿאָן איהנען, אללערלייא פֿערפֿערטיג־טעס געשמיידע: (נב) דיא גאַנצע העבע, דיא זיא, דעם עוויגען צו עהרען, הער־געגעבען, בעטרוג אן גאָלדע: זעכסצעהן טויזענד זיבען הונדערט אונד פֿונפֿציג שקלים, אונד צוואַר פֿאָן דען היפטלייטען איבער טויזענדע אונד איבער

אונקלוס

יַת דְּאִתְּחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְרַת מַשְׁכְּנָא דַּייָ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ מח וּקְרִיבוּ לְוָת מֹשֶׁה דִּי מְמַנַּן עַל אַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ מט וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה עַבְדָּךְ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּי עִמָּנָא וְלָא שְׁגָא מִנָּנָא אֱנָשׁ׃ נ וְקָרֵיבְנָא יָת קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי אַשְׁכַּח מָאן דִּדְהַב שֵׁירִין וְשִׁבְּכִין עִזְקָן קְדָשִׁין וּמָחוֹךְ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ׃ נא וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִנְּהוֹן כֹּל מָאן דְּעוֹבָדָא׃ נב וַהֲוָה כָּל דְּהַב אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַפְרִישׁוּ קֳדָם יְיָ שִׁתַּת עֲשַׂר אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי

מאותא

רש"י

הממונים: מט ולא נפקד. לא נחסר. ותרגומו לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגום דהות שגיא מנייגא וכן כי יפקד מושבך (שמואל א' כ') יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד (שם) נחסר מקומו ואין יושב שם: נ עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין:

לב ג עטרות

באור

מענין פקדי החיל והוא לשון מנוי, וכן מתורגס בל"א: (מט) נשאו את ראש, קבלו חשבון מנינם: אשר בידנו, אשר נמסרו ברשותנו שיעשו כמצות פינו: ולא נפקד, ולא נחסר, וזהו אחת מהוראות השרש הזה: (נ) ונקרב את קרבן ה', שהדרנו לפני הקשבון שמניכו כדי שלא ישלוט בנו נגף, לפיכך צוה הקב"ה לתתו על עבודת אהל מועד, שכן מניכו בכי תשא וגו' ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם, ולקחת את כסף הכפורים וגו' ונתתה אתו על עבודת אה"מ והיו לב"י לזכרון וגו', אף כאן ויביאו אתו אל אה"מ לזכרון לפני ה'. (רשב"ם בשם אביו הרב רבי מאיר): [*אצעדה, תכשיט הרגל, שכן משמע ל' צעד, וכן ת"י הפארי' והצעדות (ישעיה ג' כ'), ושירי רגליא, ואולם מדכתיב והצעדה אשר על זרועו (שמואל ב' א' י'), משמע שיש גם כלי הזרוע הנקרא כן, אולי בעבור שהוא עשוי על תבונת אותו של רגל: צמיד, של יד: עגיל, נזמים, שכן כתוב ועגילים על אזניך (יחזקאל ט"ז י"ב): אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז, כפי מה שכתב הרמב"ע בפרשת ויקהל הוא נזרוע, ורז"ל אמרו שהוא דפוס של בית הרחם, לשון נוטריקון כאן מקום זמה, ויב"ע תרגמו מחוכת חבית קדייהון, ובת"י מחוכיא מבית תדיהון, והוא אם כן תכשיט הדדין הנקרא יש כך בלשון ארמי' ואונקלוס תרגמו ומחוך, כנראה שגם הוא מענין ומחוכית או מחובית שוברו חבירו, וכן והמטפחות והחריטים (ישעיה ג' כ"ב), מתורגם ברדקיא ומחכיא, ואין הכרע בשמות התכשיט, אם נקראו כך על שם תבונתם, או על שם תשמישם*]: (נא) כל כלי מעשה, באורו כל אלה היו כלי מעשה ולא היו שבורים, וכן כונת הרמב"ע: (נג) בזזו איש לו, הזהב וכלי מעשה וכל המטלטלין שבזז כל אחד מהם, היה לו, ולא בא לכלל חלוקה ותרומות מכס וקרבן ה',

לב (א) רב

המאות: נג אנשי הצבא בזזו איש לו: נד ויקח משה ואלעזר הכהן את־הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל־אהל מועד זכרון לבני־ישראל לפני יהוה: פ

לב א ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני־גד עצום מאד ויראו את־ארץ יעזר ואת־ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה: ב ויבאו בני־גד ובני ראובן ויאמרו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־נשיאי העדה לאמר: ג עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען: ד הארץ אשר הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה: ס ה ויאמרו אם־מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל־תעברנו את־הירדן: ו ויאמר משה לבני־גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה: ז ולמה תנואון את־

לב

אונקלוס

מאותא: נג גברי דחילא בזו גבר לנפשיה: נד ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותן ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי:

לב א ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף להדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ב ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: ג מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית נמרין ובית חושבנא ובעלי דבבא וסיעת בית קבורתא דמשה ובעון: ד ארעא די מחא יי קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדך אית בעיר: ה ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא: ו ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון יעלון לאגחא קרבא ואתון תיתבון הכא: ז ולמא תונון ית

לבא

תרגום אשכנזי

איבער הונדערטע. (נג) דיא געמיינען קריגער אבער האטטען יעדער פיר זיך געפלינדערט. (נד) משה אונד דער פריסטער אלעזר נאהמען פאן דען הויפטלייטען איבער טויזענדע אונד איבער הונדערטע דאז גאָלד אן, אונד בראכטען עז אין דאז שטיפטסגעצעלט, צום אנדענקען דער קינדער ישראל'ס פאר דעם עוויגען.

לב (א) דיא זעהנע ראובן אונד דיא זעהנע גד האטטען איבעראויז שטארקע העערדען; דיזע זאהען דאז לאנד יעזר אונד דאז לאנד גלעד, אונד פאנדען דיא פלעצצע צור פיהצוכט בעקוועם. (ב) דא קאמען זיא, נעמליך דיא זעהנע גד אונד דיא זעהנע ראובן, אונד טראטען, פאר משה, דעם פריסטער אלעזר אונד דען פירסטען דער געמיינע, פאלגענדען אנטראג: (ג) «עטרות, דיבן, יעזר, נמרה, חשבון, אלעלה, שבם, נבו אונד בען, (ד) דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע פאר דער געמיינע ישראל'ס געשלאגען האט, איזט צור פיהצוכט בעקוועם, אונד דיינע קנעכטע האבען העערדען.» (ה) «ווען וויר אלזא אין דיינען אויגען גנאדע געפונדען, פודרע זיא פארט, זא מאג דיעס לאנד דיינען קנעכטען צום אייגענטהומע איבערגעבען ווערדען; פיהרע אונז אלזא ניכט איבער דען ירדן.» (ו) משה שפראך צו דען זעהנען גד אונד דען זעהנען ראובן: «אייערע ברידער זאללען אין דען קריג געהען, אונד איהר וואללט היר בלייבען? (ז) ווארום וואללט איהר דאז

רש"י

לב ג עטרות ודיבון וגומר. ארץ סיחון ועוג היו: ו האחיכם. לשון תמיה הוא: ז ולמה תניאון

באור

לב (א) רב, ל"י על המקנה כי הוא שם העין וכן אמר עצום: מקום מקנה, מקום מרעה טוב ומזן לכהוג שם המקנה: (ג) עטרת ודיבן וגו', ובפסוק הסמוך מבאר שהן המקומות אשר הכה ה' לפני עדת ישראל, והיא ארץ סיחון ועוג: (ה) ויאמרו, בעבור שארכו הדברים חזר לאמר ויאמרו פעם שנית, וכן דרך הלשון: יתן את הארץ, מלת את במקום הזה היא לבינון נאמינאטיף, וכבר הוזכר בבאור הספרים הקודמים. ואמר יתן ל"ז כמו יחלק הארץ (למעלה כ"ו נ"ה), כעתם ארץ (ישעיה ט' י"ט), כדרך הפעל שקדם לפועל שלא ישמור את מינו, ועל הדרך הזה מלאוהו זכר ונקבה כאחד, אבל הוחלה ארץ (שם ל"ג ט'): (ו) האחיכם, ה"א התימה: (ז) ולמה

דאז | תנואון

לֵ֚ב בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל מֵעֲבֹר֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־נָתַ֥ן לָהֶ֖ם יְהוָֽה׃ ח כֹּ֥ה עָשׂ֖וּ אֲבֹתֵיכֶ֑ם בְּשָׁלְחִ֥י אֹתָ֛ם מִקָּדֵ֥שׁ בַּרְנֵ֖עַ לִרְא֥וֹת אֶת־הָאָֽרֶץ׃ ט וַֽיַּעֲל֞וּ עַד־נַ֣חַל אֶשְׁכּ֗וֹל וַיִּרְאוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ וַיָּנִ֕יאוּ אֶת־לֵ֖ב בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל לְבִלְתִּי־בֹא֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־נָתַ֥ן לָהֶ֖ם יְהוָֽה׃ י וַיִּֽחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא וַיִּשָּׁבַ֖ע לֵאמֹֽר׃ יא אִם־יִרְא֨וּ הָאֲנָשִׁ֜ים הָעֹלִ֣ים מִמִּצְרַ֗יִם מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה אֵ֚ת הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֛עְתִּי לְאַבְרָהָ֥ם לְיִצְחָ֖ק וּֽלְיַעֲקֹ֑ב כִּ֥י לֹא־מִלְא֖וּ אַחֲרָֽי׃ יב בִּלְתִּ֞י כָּלֵ֤ב בֶּן־יְפֻנֶּה֙ הַקְּנִזִּ֔י וִיהוֹשֻׁ֖עַ בִּן־נ֑וּן כִּ֥י מִלְא֖וּ אַחֲרֵ֥י יְהוָֽה׃ יג וַיִּֽחַר־אַ֤ף יְהוָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וַיְנִעֵם֙ בַּמִּדְבָּ֔ר אַרְבָּעִ֖ים שָׁנָ֑ה עַד־תֹּם֙ כָּל־הַדּ֔וֹר הָעֹשֶׂ֥ה הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃ יד וְהִנֵּ֣ה קַמְתֶּ֗ם תַּ֚חַת אֲבֹ֣תֵיכֶ֔ם תַּרְבּ֖וּת אֲנָשִׁ֣ים חַטָּאִ֑ים לִסְפּ֣וֹת ע֗וֹד עַ֛ל חֲר֥וֹן אַף־יְהוָ֖ה אֶל־יִשְׂרָאֵֽל׃ טו כִּ֤י תְשׁוּבֻן֙ מֵאַ֣חֲרָ֔יו וְיָסַ֣ף ע֔וֹד לְהַנִּיח֖וֹ

במדבר

אונקלוס

לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא די יהב להון יי: ח כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא: ט וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניאו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למיעל לארעא דיהב להון יי: י ותקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: יא אם יחזון גובריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעילא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי: יב אלהן כלב בר יפנה קניזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי: יג ותקף רוגזא דיי בישראל ואחרינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דבישקדם יי: יד והא קמתון בתר אבוהתכון תלמידי גובריא חיביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא דיי לישראל: טו ארי תתובון מבתר דחלתי ויוסיף עוד

לאוחרותהון

תרגום אשכנזי

דאז געמיטה דער קינדער ישראלים אבוועגדיג מאכען, דאס זיא ניכט אין דאז לאנד ציהען זאללען, דאז דער עוויגע איהנען איינגעגעבען? (ח) עבען אלזא האבען עז אייערע עלטערן געמאכט, אלז איך זיא פאן קדש ברנע אויזאנדטע, דאז לאנד צו בעזעהען. (ט) זיא צאגען הינויף ביז אין דאז טהאל אשכול, בעזאהען דאז לאנד, אונד מאכטען דאז געמיטה דער קינדער ישראל'ס אבוועגדיג, דאס זיא ניכט אין דאז לאנד קאממען מעכטען, דאז איהנען דער עוויגע איינגעגעבען. (י) דאמאהלס ענטבראננטע דער צארן דעס עוויגען; ער שוואור אונד שפראך: (יא) «זא זאללען אויך אללע דיא מעננער, דיא פאן מצרים הערויף געקאממען, פאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, דאז לאנד ניכט צו זעהען בעקאממען, דאז איך איהרען עלטערן, אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשווארען האבע! דארום, דאס זיא מיר ניכט טרייליך נאכגעפאלגט זינד. (יב) אויזגענאממען כלב, זאהן יפנה, דעם קנזי, אונד יהושע, זאהן נון; דען דיזע זינד דעם עוויגען טרייליך נאכגעפאלגט.» (יג) אלזא ענטבראננטע דער צארן דעס עוויגען איבער ישראל, אונד ער פיהרטע זיא פירציג יאהרע אין דער וויסטע הערום, ביז דאז גאנצע געשלעכט פערגאנגען וואר, וועלכעס דאז בעזע אין דען אויגען דעס עוויגען געטהאן האטטע. (יד) נון טרעטעט איהר, צוכט זינדיגער מעננער! אן אייערע פעטער שטעללע אויף, אונד וואללט דען צארן דעס עוויגען איבער ישראל פערמעהרען. (טו) ווען איהר אייך פאן איהם אבווענדעט, זא ווירד ער זיא נאך לענגער אין

דער

באור

הנואון, כבר מבואר שהוא לשון הסרה: (יא) לא מלאו אחרי, לא עשו כרצונו: (יג) וינעם, מענין התנודה ממקום למקום, כי היו במדבר יושבי אהלים ועיר מושב לא מצאו: (יד) תרבות, שרשו רבה והתי"ו נוספת, והוא מענין גדול, כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב' כ"ב), וביאורו והנה אתם גדולי אנשי' חטאי' קמתם תחת וגו', ואונקלוס תרגם תלמידו גבריא חיביא, לפי שהתלמיד גדולי הרב הוא, וכן מתורגם בל"א: לספות, מקור מנחי ל"ה, כמו למען ספות הרוה (דברים כ"ט י"ח), והוא מענין רבוי והוספה: (טו) כי תשובן מאחריו,

אתה

רש"י

תניאון. תסירו ותמנעו לבם מעבור שיהיו סבורי' שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: ח מקדש ברנע. כך שמה וב' קדש היו: יב הקנזי. חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל: יג ויניעם. ויטלטלם מן נע ונד: יד לספות. כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט) עולותיכם ספו וגומר (ירמיה ז') לשון תוספת:

טז נגשה

בַּמִּדְבָּ֑ר וְשִֽׁחַתֶּ֖ם לְכָל־הָעָ֥ם הַזֶּֽה׃ ס טז וַיִּגְּשׁ֤וּ אֵלָיו֙ וַיֹּ֣אמְר֔וּ גִּדְרֹ֥ת צֹ֛אן נִבְנֶ֥ה לְמִקְנֵ֖נוּ פֹּ֑ה וְעָרִ֖ים לְטַפֵּֽנוּ׃ יז וַאֲנַ֜חְנוּ נֵחָלֵ֣ץ חֻשִׁ֗ים לִפְנֵי֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֛ד אֲשֶׁ֥ר אִם־הֲבִיאֹנֻ֖ם אֶל־מְקוֹמָ֑ם וְיָשַׁ֤ב טַפֵּ֙נוּ֙ בְּעָרֵ֣י הַמִּבְצָ֔ר מִפְּנֵ֖י יֹשְׁבֵ֥י הָאָֽרֶץ׃ יח לֹ֥א נָשׁ֖וּב אֶל־בָּתֵּ֑ינוּ עַ֗ד הִתְנַחֵל֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אִ֖ישׁ נַחֲלָתֽוֹ׃ יט כִּ֣י לֹ֤א נִנְחַל֙ אִתָּ֔ם מֵעֵ֥בֶר לַיַּרְדֵּ֖ן וָהָ֑לְאָה כִּ֣י בָ֤אָה נַחֲלָתֵ֙נוּ֙ אֵלֵ֔ינוּ מֵעֵ֥בֶר הַיַּרְדֵּ֖ן מִזְרָֽחָה׃ * פ

כ וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵיהֶם֙ מֹשֶׁ֔ה אִם־תַּעֲשׂ֖וּן אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֑ה אִם־תֵּחָלְצ֛וּ לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לַמִּלְחָמָֽה׃ כא וְעָבַ֨ר לָכֶ֧ם כָּל־חָל֛וּץ אֶת־הַיַּרְדֵּ֖ן לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה עַ֧ד הוֹרִישׁ֛וֹ אֶת־
איביו

אונקלוס

לְאוֹחָרוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא וּתְחַבְּלוּן לְכָל עַמָּא הָדֵין׃ טז וּקְרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמָרוּ חוּטְרִין דְּעָן נִבְנֵי לִבְעִירָנָא הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלָנָא׃ יז וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵיז מַבְעִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דִּי נָעֱלִינוּן לְאַתְרֵהוֹן וְיֵתְבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא׃ יח לָא נְתוּב לְבָתָּנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסַנְתֵּיהּ׃ יט אֲרֵי לָא נַחְסֵין עִמְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהָלָּא אֲרֵי קַבֵּילְנָא אַחְסַנְתָּנָא לָנָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא מַדִּנְחָא׃ כ וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִם תַּעְבְּדוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין אִם תִּזְדָּרְזוּן קֳדָם עַמָּא דַּייָ לִקְרָבָא׃ כא וְיִעְבַּר לְכוֹן כָּל דִּמְזָרֵיז יָת יַרְדְּנָא קֳדָם עַמָּא דַּייָ עַד דִּיתָרֵיךְ יָת בַּעֲלֵי
דבבוהי

תרגום אשכנזי

דער וויסטע לאססען, אונד איהר ברינגט דיזעם גאנצען פאלקע פערדערבען.» (טז) זיא טראטען נעהער אונד שפראכען: «וויר וואלען נור פיר אונזערע העערדען שאאפהירדען אללהיר בויען, אונד שטעדטע פיר אונזערע קינדער. (יז) וויר אבער ציהען אונגעזיימט, פאר דען קינדערן ישראל׳ס איינהער, ביז וויר זיא אן איהרע שטעללע געבראכט האבען; אונטערדעססען מעגען אונזערע קינדער אין פעסטען שטעדטען וואהנען, אום פאר דען איינוואהנערן דעס לאנדעס זיכער צו זיין. (יח) וויר וואללען ניכט עהער צו אונזערן הייזערן צוריק קעהרען, ביז דיא קינדער ישראל׳ס יעדעס זיין ערבגוט אין בעזיץ גע־נאממען; (יט) דען וויר פער־לאנגען קיינען אנטהייל יענ־זייטס דעם ירדן׳ס, נאכדעם אונז, צור מארגענזייטע דעם ירדן׳ס, אונזער ערבגוט ווירד צוגעפאללען זיין.» (כ) משה אנטווארטעטע איהנען הירויף: «ווען איהר דיזעס טהוט, ווען איהר אייך, פאר דעם עוויגען, צום קריגע ריסטעט, (כא) אונד ווער גע־ריסטעט אונטער אייך איזט איבער דען ירדן, פאר דעם עוויגען, צו פעלדע ציהט, ביז

רש״י

טז נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם. אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם: יז ואנחנו נחלץ חושים. מזויינים מהירים כמו מהר שלל חש בז (ישעיה ח׳) ימהר יחישה (שם ה׳): לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורי׳ היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים והנו אתכם בעת ההיא וגומר חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ובירימו כתיב והחלוץ עובר לפניהם (יהושע ו׳) זה שבט ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: יט מעבר לירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי:

כד לצאנכם

באור

ועתה אם גם אתם תשובון מאחרי ה׳ ויסף עוד להניחם ולעזבם במדבר, הנה על ידכם תשחת כללות העם הזה, שלא יבוא אל ארצם: ושחתם, הרצוי ושחתתם, ובעבור למ״ד הפעל תי״ו כשתבא עליה עוד תי״ו השמוש תחסר תי״ו השרש, וזה הוא בעברים מכל הגזרות ובכל הבנינים: (טז) גדרת צאן, מענין גדר, והוא כותל שאינו בבנין חזק רק לסגירה למרבץ הצאן: (יז) נחלץ, פירשתי למעלה בפסוק החלצו: חשים, מהירים וזרזו חוש, כמו מן מול, כאמר כי מלים היו (יהושע ה׳ ה׳), ובשניהם יבא ש״רק קטן תמורת ש״רק גדול, וכן פעמים רבות: הביאנם, הביאונו אותם, והוא עבר בעתיד, וכן מתורגם בל״א: (יט) מעבר לירדן והלאה, לצד השני של הירדן שהוא לצד מערב. ומלת הלאה תורה על כל מרחק הרחוק יותר מן הגבול, ואם יהיה הגבול זמני, תורה על רחוק זמן, מיום השמיני והלאה (ויקרא כ״ב כ״ז), והלאה לדרתיכם (למעלה ט״ו כ״ג), ואם יהיה הגבול מקומי תורה על רחוק מקום, האחי ממך והלאה (ש״א כ׳ ל״ז): כי באה נחלתנו, כבר קבלנוה בעבר המזרחי. (רש״י), ותפש עליו הרמב״ן, שאינו הגון לדבר כן לפני משה בדבר התלוי ברצונו עד שיקבלנה הוא להם, אבל אמרו זאת דרך בקשה, וטעם כי באה אלינו שהיא ראויה לנו יותר מאשר שבטים לפי שארץ מקנה היא ולנו מקנה רב יותר מכל השבטים, או הטעם שזכינו רוצים בה ואין שאר השבטים חפצים בארץ הזאת, ע״כ מדבריו. ועל דרך שהוזכר פעמים רבות אין צורך לזה, כי הוא עבר בעתיד, וביאורו אם תנחילנו את הארץ הזאת אז תהיה כבר באה אלינו מעבר הירדן מזרחה, ולא ננחל עוד אתם מעבר הירדן והלאה, וכן מתורגם בל״א: (כ) אם תעשון את הדבר הזה, על דרך כלל, ויבאר אם תחלצו וגו׳: לפני ה׳, אונקלוס ויב״ע תרגמו קדם עמא דה׳ כדי להרחיק כל ענין מקומי מהשם הנכבד, ויתכן שהוא על הארון שנקרא על שם השוכן בין הכרובים. וכבר נאמר פעמים רבות בכתוב לפני ה׳ על הדרך הזה, והכוונה שיהיו הם הראשונים ויבאו לפני הארון לצבא: (כא) ועבר לכם כל חלוץ,

אֹיְבָיו מִפָּנָיו׃ כב וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי
יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה
וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם
לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן
כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם
אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם׃ כד בְּנוּ־לָכֶם עָרִים
לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם
תַּעֲשׂוּ׃ כה וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־
מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי
מְצַוֶּה׃ כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ
יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד׃ כז וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ
כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה
כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי דֹּבֵר׃ כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה
אֵת אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־
גד

אונקלוס

דְּבָבוֹהִי מִן קֳדָמוֹהִי׃ כב וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וּבָתַר כֵּן תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין קֳדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחְסָנָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְאִם לָא תַעְבְּדוּן כֵּן הָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וּדְעוּ חוֹבַתְכוֹן דִּי תַשְׁכַּח יָתְכוֹן׃ כד בְּנוֹ לְכוֹן קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין לְעָנְכוֹן וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן תַּעַבְדוּן׃ כה וַאֲמַר שִׁבְטָא דִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֹשֶׁה לְמֵימַר עַבְדָּךְ יַעַבְדוּן כְּמָא דִי רִבּוֹנִי מְפַקֵּד׃ כו טַפְלָנָא נְשָׁנָא גֵיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גִלְעָד׃ כז וְעַבְדָּךְ יַעְבְּרוּן כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לִקְרָבָא כְּמָא דִי רִבּוֹנִי מְמַלֵּיל׃ כח וּפַקֵּיד לְהוֹן מֹשֶׁה יָת אֶלְעָזָר כָּהֲנָא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְיָת רֵישֵׁי אֲבָהַת שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעְבְּרוּן בְּנֵי
גד

תרגום אשכנזי

ביז דיזער זיינע פיינדע פֿאָר איהם אויזגעטריבען האבען, (כב) אונד דאז לאַנד פֿאָר דעם עוויגען געגצליך ערָאָבערט זיין ווירד, הערנאך אבער ערסט אומקעהרט, אונד איך אלזאָ אייערער פֿערבינדליכקייט ענטלעדיגט געגען דען עוויגען אונד געגען ישראל: זאָ זאָלל איך דיזעס לאַנד צום אייגענטהומע בלייבען, פֿאָר דעם עוויגען. (כג) טהוט איהר אבער דיזעס ניכט, זאָ זינדיגט איהר פֿאָר דעם עוויגען, אונד ווערדעט ערפֿאַהרען, וואָז אויף דיזער זינדע פֿאָלגען ווירד.
(כד) בויעט איך שטעדטע פֿאָר אייערע קינדער אונד הירדען פֿאָר אייער קליינעס פֿיה, אונד האלטעט אייער פֿערשפרעכען.» (כה) דיא זעהנע גד אונד דיא זעהנע ראובן שפּראַכען צו משה, וויא פֿאָלגט: «דיינע קנעכטע ווערדען זאָ טהון, וויא דער הערר בעפֿיהלט.
(כו) אונזערע קינדער, וויבער, העערדען אונד אלל אונזער פֿיה זאָללען — אין דען שטעדטען גלעד בלייבען; (כז) דיינע קנעכטע אבער וואָללען, גערִיסטעט צום שטרייטע, פֿאָר דעם עוויגען אין דען קריג געהען, וויא דער הערר שפּריכט.» (כח) משה גאַב דעם פּריסטער אלעזר, דעם יהושע, זאָהן נון, אונד דען פֿאַמיליענהיפּטערן דער קינדער ישראל'ס איהרענטהאלבען פֿערהאַלטונגסבעפֿעהלע. (כט) משה שפּראַך נעמליך צו איהנען: «ווען דיא
זעהנע

באור

עבינו כל חלוץ שלכם: (כב) ונכבשה וגו' ואחר תשבו והייתם נקים, כל זה הוא מדברי התנאי, וענינו אם לא תשובו כי אם אחר שתהי' הארץ נכבשת, למען תהיו נקים מה' ומישראל, שלא תגרמו להם המרות רצון ה' ולהוסיף חרון אפו עליהם: והיתה הארץ הזאת, זהו תשובת התנאי, אז תהיה הארץ הזאת לכם לאחזה: (כג) הנה חטאתם לה', הוא הפך על והייתם נקים וגו': חטאתכם אשר תמצא אתכם, [* העונש הבא על חטא ועון יקרא גם הוא עון וחטאת, כי הוא כרוך אחרי החטא, ודומה עקביו, נכון וממהר לבא כשיעבור החטא, (עיין בראשית ד' י"ג, מ"ש שם על גדול עוני מנשוא): ולזה החוטא אחרי אשר חטא, משתדל להעלים את החטא, או להסתיר את עצמו ממנו, מיראת העונש הדבוק אחריו. ותבין מזה ענין מציאה הנאמרת בחטא להורות הנקיון, פעמים יאמר שימצא החטא, כגון האלהים מצא את עון עבדיך (שם מ"ד ט"ז), ופעמים יאמר על החטא שימצא את החוטא, והענין אחד *]: (כד) לצנאכם, הראוי לצאנכם, אלא שאל"ף עי"ן הפעל נמשך בנח החול"ם, והאל"ף שאחר הנו"ן נוסף, או שהוא תמורת הה"א הנוספת שבמלת צנה (תהלים ח' ח'), כן דעת רש"י ורד"ק בשרשים: (כח) ויצו להם משה את אלעזר וגו', צוה אתם איך יתנהגו עם בני גד ובני ראובן בחלוקת הארץ, כי משה כבר ידע שהוא לא יעבירם את הירדן ולא ינחילם את הארץ, לכן הודיע לאלעזר ויהושע וראשי אבות המטות שכך התנה עמהם ועליהם לעשות ככל היוצא מפיהם, ומלת להם שבה על בני גד ובני ראובן, והטעם לצרכם: (כט) ויאמר משה אליהם, אל אלעזר ויהושע
וראשי

רש"י

כד לצנאכם. תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם (תהלים ח') שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. ויסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: כה ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: כח ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע
כמו

גד ובני ראובן אתכם את הירדן כל חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחזה: ל ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען: לא ויענו בני גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל עבדיך כן נעשה: לב נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן: לג ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את ממלכת סיחן מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: לד ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת ואת ערער: לה ואת עטרת שופן ואת יעזר ויגבהה: לו ואת

אונקלוס

גד ובני ראובן עמכון ית ירדנא כל דמזרזין לקרבא קדם עמא דיי ותתכביש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד לאחסנא: ל ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: לא ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך כן נעביד: לב נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתנא מעיברא לירדנא: לג ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאימוראה וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קרוי ארעא סחור סחור: לד ובנו בני גד ית דיבן וית עטרות וית ערוער: לה וית עטרות שופן וית יעזר ויגבהה: לו וית

תרגום אשכנזי

(כט) ... ווערנע גד אונד דיא זעהנע ראובן מיט אייך ווערדען איבער דען ירדן, אונד פאר דעם עוויגען גערישטעט אינס פעלד ציהען, אונד איהר חערדעט דאז לאנד האבען אונטערטהאן געמאכט: זא זאללט איהר איהנען דאז לאנד גלעד צום אייגענטהומע איינגעבען. (ל) ווען זיא אבער ניכט גערישטעט מיט אייך ציהען, זא מעגען זיא איהר אייגענטהום אונטער אייך אים לאנדע כנען ערווערבען.» (לא) דיא זעהנע גד אונד דיא זעהנע ראובן אנטוואָרטעטען, אונד שפראכען: «וויא דער עוויגע צו דיינען קנעכטען גערעדעט האט, זא וואללען חיר טהון. (לב) וויר וואללען גערישטעט, פאר דעם עוויגען, אין דאז לאנד כנען היניבער ציהען, אונזער אייגענטהימליכעס ערבגוט אבער בלייבט אונז דיזעס זייטס דעם ירדן'ס.» (לג) משה איבערגאב אלזא דען זעהנען גד, דען זעהנען ראובן אונד דען האלבען שטאממע מנשה, זאהן יוסף, דאז רייך סיחן, קעניגס צו אמרי, דאז רייך עוג, קעניגס צו בשן, דאז לאנד נעבסט דען שטעדטען, דיא אין איהרען גרענצען לאגען, אללע לאנדשטעדטע אין דעם בעצירקע אומהער. (לד) דיא זעהנע גד בויעטען דיבן, עטרת אונד ערער; (לה) עטרת שופן, יעזר אונד יגבהה; (לו) בית

רש"י

פתע פ' ילחם לכם (פ' בשלח): לב ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה: לו ערי מבצר וגדרות צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן

באור

ודאשי האבות הנזכרים בפסוק שלפניו: ונתתם להם את ארץ הגלעד, כי עדין לא לקחו כי אם איזה ערים לבנות מבצרים לטפם ולא כל ארץ הגלעד, ולכך צוה ליהושע והנשיאים שאם יעברו יתנו להם כל הארץ לאחזת עולם. (רמב"ן): (ל) ונאחזו בתככם, חלק להם כבוד, כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו, או אם יתנחמו. (הרא"ע), [* ולא ידעתי מה הכריחו לכך, כי הכוונה לפי פשוטה שישאר להם אחוזה על כל פנים בארץ כנען, ועליהם להוריש את יושביה ולהאחז בם, כיזהו הוראת שרש אחז בבנין נפעל, וכן מתורגם בל"א *]: ונאחזו, הראוי ונאחזו כמשפטו אם הפ"א אות גרונית, ובא בחל"ם הנו"ן על דרך נחי פ"י, ע"מ נולדו, כי אותיות אהו"י מתחלפות: (לא) ויענו בני גד, אחר *** שענו למשה לבד חזרו לענות אתו גם לפני אלעזר ויהושע וראשי האבות, למען ישמעו גם הם שקבלו עליהם לקיים התנאי: (לב) ארץ כנען, לארץ כנען, ותחסר הלמ"ד, וכן ת"א: ואתנו אחזת נחלתנו, כלומר בידינו וברשותנו תהיה אחזת נחלתנו מעבר הזה. (רש"י): (לג) ויתן להם משה, נתן להם עתה על תנאי: ולחצי שבט מנשה, מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר נתחלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה יותר מהראוי להם, ובקש מי שירצה להתנחל עמהם והיו אנשים משבט מנשה שרצו בה, אולי אנשי מקנה היו נתן להם חלקם. וטעם ולחצי חלק אחד מהם, כי היו למנשה שמנה בתי אבות ככתוב בפרשת הפקודים ושש מהם עברו את הירדן. (מדברי הרמב"ן): לעריה בגבלת, כל הערים אשר בגבולות הארץ, והוסיף לבאר ערי הארץ סביב, כל הערים אשר בסביבות הארץ: (לד) ויבנו בני גד, לא בנו עתה כי אם הערים המוזכרים בכתוב לערי מבצר לטפם וגדרות, כמו שמבואר בכתוב הסמוך, ולא כל הערים אשר בארץ ההיא, וכן פירש"י ערי מבצר וגדרות צאן, זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים האלה להיות ערי מבצר וגדרות צאן

לו וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ לח וְאֶת־נְבוֹ וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ לט וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֹּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֹּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָהּ נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ

לג א אלה

לו וְיָת בֵּית נִמְרָה וְיָת בֵּית הָרָן קִרְוִין כְּרִיכָן וְחוּטְרִין דְּעָן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוֹ יָת חֶשְׁבּוֹן וְיָת אֶלְעָלֵא וְיָת קִרְיָתָיִם׃ לח וְיָת נְבוֹ וְיָת בַּעַל מְעוֹן מַקְּפָן שְׁמָהָן וְיָת שִׂבְמָה וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יָת שְׁמָהַת קִרְוַיָּא דִּי בְנוֹ׃ לט וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרֵיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דִּי בַהּ׃ מ וִיהַב מֹשֶׁה יָת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתֵיב בַּהּ׃ מא וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יָת כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יַתְהֵין כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ מב וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לָהּ נֹבַח בִּשְׁמֵיהּ׃

לג א אלין

(לו) בית נמרה אונד בית הרן; לעגטען פעסטע שטעדטע אונד שאאפהירדען אן. (לז) דיא זעהנע ראובן בויעטען חשבון, אלעלא אונד קריתים, (לח) אויך נבו אונד בעל מעון, דערען נאמען פערענדערט ווארדען, אונד שבמה, אונד גאבען דען שטעדטען, דיא זיא בויעטען, דיא אלטען נאמען ווידער. (לט) דיא זעהנע מכיר, זאהן מנשה, גינגען נאך גלעד, נאהמען עז איין, אונד פערטריבען דען אמרי, דער דארין וואר. (מ) דא איבערגאב משה דיא לאנדשאפט גלעד דעם מכיר, זאהן מנשה, אונד דיזער בעזעצטע זיך דאזעלבסט. (מא) יאיר, זאהן מנשה, גינג הין, נאהם איהרע דערפער איין, אונד נאננטע זיא: דיא דערפער יאיר'ס. (מב) נבח גינג הין אונד נאהם קנת איין, נעבסט דען דאצו געהעריגען פלעצען, אונד נאננטע זיא, נאך זיינעם נאמען: נבח.

לג (א) דיזעס

רש"י

צאן: לח ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודת אלילים שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה: לט ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת רש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: מא חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: מב ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז (רות). לבנות לה בית (זכריה ה'):

לג א אלה

באור

כאן. ויהיו שמות הערים אשר יזכיר כמאמר מוסגר: (לח) מוסבת שם, שבני ראובן הסבו את שם נבו ובעל מעון לשם אחר. (רש"י), ויהיה לפ"ז המאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו (שלפי פשוטו קראום בשמותם אשר היו להם מימי קדם) על כל הערים חוץ מנבו ובעל מעון. ותמה עליו הרמב"ן למה לא יזכיר הכתוב את שמות האחרים אשר קדשו בני ראובן כדרך בכל מוסבת שם, כמו ויקראו שם העיר דן כשם דן אביהם (שופטים י"ח כ"ט), וכן במקומות רבות? והקרוב אלי כי אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב, וכאשר כבש אותם סיחון מלך האמרי הסב את שמם לשם אחר. והנה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם, כי כן מצינו בספר ירמיהו כאשר לכד נבוכדנצר את ערי מואב הוזכרו בשמות הללו חשבון ואלעלא וגו'. לכן נראה כי פי' מוסבות שם שאלו הערים כלן היו מוסבות שם שהסב סיחון את שמם הראשון, וזה היה שמם הראשון כאשר היו ביד מואב, ובני ראובן קראו להם בשמותם הראשונים אשר היו להם מתחלה, ולפיכך לא אמר הכתוב ויקראו שמות לערים אשר בנו אלא ויקראו בשמות ע"כ מדבריו, וכן מתורגם בל"א: ואת שבמה, בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה. (רש"י), כוונתו שאינה דבוקה אל מוסבת שם, רק עם ובני ראובן בנו, וביאורו ובני ראובן בנו את חשבון וגו' ואת נבו ובעל מעון (שהיו מוסבת שם) ואת שבמה, וכן כוון המתרגם אשכנזי. ולא כראב"ע שפירש מוסבת שם, אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה, ודעתו שגם שבמה הוסבה שמה, מה שלא יתכן לפי הנחת הטעם שהונח הטפחא במלת שם המפסיק יותר מן התביר שבמלת בעל מעון, כדין מאמר מוסגר, והנכון כמו שכתבתי: (לט) ויורש את האמרי, אף שאמר בני מכיר יתכן לומר ויורש ל"י על שם אביהם שהוא מכיר, וכן בכתוב הסמוך ויתן משה את הגלעד למכיר, ענינו לבני מכיר, ודרך המקרא לדבר על השבט או משפחה בשם הפרטי שממנו יחוס השבט או המשפחה ההיא: (מא) ויאיר בן מנשה, הוא היה ממשפחת יהודה כי כן כתוב ואחר בא חצרון (שהוא בן פרץ בן יהודה) אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד (ד"ה א' ב' כ"א), ונקרא בן מנשה בעבור אמו שהיתה ממשפחת מנשה. וכתב הראב"ע ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר? כי ארץ כנען היא הנחלק' ולא ארץ האמרי שהיא מעבר לירדן מזרחה, כי יש אמרי בארץ כנען והוא הי' תקיף מכל שבעה גוים. עכ"ד: חות, ת"א כפרני והם הפרזות אשר על פני השדה, באין חומה ובריח, למשכן האכרים ועובדי האדמה. ושרשו חיי. כמו ויאספו פלשתים לחיה, (שמואל ב' כ"ג י"א), והומרה יו"ד למ"ד הפעל בוי"ו, ודגש הוי"ו על חסרון יו"ד עי"ן הפעל: (מב) ונבח הלך,

לג א אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ב ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ג ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ד ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ה ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ו ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ז ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל

צפון

לג א אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: ב וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואילין מטלניהון למפקניהון: ג ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצרים: ד ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ה ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ו ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא: ז ונטלו מאיתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון

ושרו

לג (א) דיזעס זינד דיא רייזען דער קינדער ישראל'ס, וועלכע אויז מצרים געצאָגען זינד דורך משה אונד אהרן, נאך איהרען פערשידענען העערעסציגען. (ב) משה פערצייכנעטע, אויף בעפעהל דעס עוויגען, איהרען אויזצוג, נאך אָרדנונג דער רייזען, אונד דיזע געשאהען וויא פאָלגט: (ג) פאָן רעמסס בראכען זיא אויף אם פונפצעהנטען טאגע דעס ערסטען מאָנאטעס; דען טאג נאך דעם פסח צאָגען דיא קינדער ישראל'ס, עפפענטליך פאָר דען אויגען פאָן גאנץ מצרים, אויז. (ד) דיא מצרים בעגרובען אינדעססען דיא ערסטגעבאָרנען אונטער איהנען, דיא דער עוויגע אללע געשלאגען האטטע; זעלבסט אן איהרען געטטערן האטטע דער עוויגע געריכטע אויזגעאיבט. (ה) זיא בראכען פאָן רעמסס אויף, אונד לאגערטען זיך צו סכות. (ו) פאָן סכות בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו אתם, וואָ דיא וויסטע זיך אנפענגט. (ז) פאָן אתם בראכען זיא אויף, ווענדעטען זיך געגען פי החירות, וועלכעס פאָר

בעל

רש"י

לג א אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאף על פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם אחד עשר שכולם היו בשנה ראשונה קודם גזרה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגומר שלח לך אנשים וגומר וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה הדרשן. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו': ד ומצרים מקברים.

טרודים

באור

לא הוזכר בכתוב מאיזה משפחה היה, אך ממה שכתוב ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה ששים עיר (ד"ה א' ב' כ"ג), נראה שנבח אשר לכד את קנת ובנותיהם בן יאיר הי' ולכן נקראו ג"כ חות יאיר. (רמב"ן): ויקרא לה, ה"א הכנוי רפוי' וכן הרבה במקרא: לג (א) אלה מסעי בני ישראל, אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הקב"ה למשה אחר תאסף אל עמיך, אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכוון בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם, שאף שגזר עליהם להניעם במדבר לא היו מטולטלים תמיד בלא מנוחה, אבל בכל הזמן הגדול הזה לא הלכו רק אלה מסעות. (רמב"ן), וכן כתב רש"י ז"ל בשם ר' משה הדרשן: (ב) את מוצאיהם, את כל המקומות שיצאו משם לנסוע אל מקום אחר, כמו שמבאר למסעיהם ר"ל את מוצאיהם לצורך מסעיהם: על פי ה', לדעת הראב"ע הוא דבק עם למסעיהם, וביאורו למסעיהם שהיו על פי ה', על דרך שאמר על פי ה' יסעו. אבל אין פירושו מסכים, למה שהונח הטפחא במלת למסעיהם שהוא מפסיק יותר מן האזלא שבמלת משה, שנראה שהוא מאמר מוסגר, ועל פי ה' דבק עם ויכתב משה, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל. והנה מכתב המסעות מצות השם היא, מן הטעמים שהזכיר הרב במורה הנבוכים או מזולתן עבין לא נתגלה לנו סודו. ויתכן להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהי' ראוים להכנס לארץ, (רע"ס). (ג) ממחרת הפסח, ביאורו בחמשה עשר יום שהוא ממחרת הפסח, כי ארבעה עשר הוא יום הקרב' הפסח, וכן ת"א מבתר יומ' דפסחא: ביד רמה, תואר כינוי לגבורה ומנצ"ו, ולכן הכניכה מלרע, וענינו כבר מפורש בבאור פ' בשלח: (ד) ומצרים מקברים, אלו הולכים ביד רמה, ואלו טרודים בקבורת מתיהם: (ה) ויסעו בני ישראל מרעמסס, בעבור שהפסיק בנתים עד שארכו הדברים הוצרך לאמר ויסעו וגו': (ז) וישב, ולא אמר וישובו כמו ויסעו,

ויחנו

צפון ויחנו לפני מגדל: ח ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ט ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם: י ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף: יא ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין: יב ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה: יג ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: יד ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות: טו ויסעו מרפידם ויחנו במדבר סיני: טז ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת התאוה: יז ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת: יח ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: יט ויסעו מרתמה ויחנו ברמן פרץ: כ ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה: כא ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: כב ויסעו מרסה ויחנו בקהלתה: כג ויסעו מקהלתה ויחנו בהר

ושרו קדם מגדול: ח ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: ט ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים תרי עשר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן: י ונטלו מאילים ושרו על ימא דסוף: יא ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: יב ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: יג ונטלו מדפקה ושרו באלוש: יד ונטלו מאלוש ושרו ברפידים ולא הוה תמן מיא לעמא למשתי: טו ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני: טז ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: יז ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות: יח ונטלו מחצרות ושרו ברתמה: יט ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: כ ונטלו מרמון פרץ ושרו בלבנה: כא ונטלו מלבנה ושרו ברסה: כב ונטלו מרסה ושרו בקהלתה: כג ונטלו מקהלתה ושרו בהר

בעל צפון ליגט, אונד לאגערטען זיך פאר מגדול. (ח) פאן פני החירת בראכען זיא אויף, גינגען דורך דאז מעער אין דיא וויסטע; מאכטען אין דער וויסטע אתם דרייא טאגע־רייזען, אונד לאגערטען זיך צו מרה. (ט) פאן מרה בראכען זיא אויף, אונד קאמען נאך אילם; צו אילם ווארען צוועלף קוועללען אונד זיבענציג פאלמביימע, דאזעלבסט לאגערטען זיא זיך. (י) פאן אילם בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אם שילפמעערע. (יא) פאם שילפמעערע בראכען זיא אויף; אונד לאגערטען זיך אין דער וויסטע סין. (יב) פאן דער וויסטע סין בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו דפקה. (יג) פאן דפקה בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו אלוש. (יד) פאן אלוש בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו רפידם, אללוואו דאז פאלק קיין וואססער צו טרינקען האטטע. (טו) פאן רפידם בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אין דער וויסטע סיני. (טז) פאן דער וויסטע סיני בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו קברות התאוה. (יז) פאן קברות התאוה בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו חצרות. (יח) פאן חצרות בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו רתמה. (יט) פאן רתמה בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו רמון פרץ. (כ) פאן רמון פרץ בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו לבנה. (כא) פאן לבנה בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו רסה. (כב) פאן רסה בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו קהלתה. (כג) פאן קהלתה בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו הר

באור

ויחנו, כי שב על הפעם שיתכן עליו ל"ר ול"י: (ח) מפני החירת, הוא פי החירת האמור למעלה והפה בפנים: ויעברו בתוך הים המדברה, ענינו שעברו בתוך הים ללכת המדברה: (יד) ולא היה שם מים, ולא הזכיר ענין המים במרה ולא ענין המן במדבר סין, לפי שזה הענין דבר גדול היה שנסו את ה' ונקדש לעיניהם להוציא להם מים מן הסלע, ונקרא בשם מסה ומריבה, ואז"ל כי זה עליהם שם מלחמת עמלק, ולכן הזכירו בקצרה ולא היה מים כי הוא המקום הנזכר ואודע

רש"י

טרודים באבלם: יח ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך ומה יוסף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים

בְּהַר־שָׁפֶר׃ כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה׃ כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת׃ כז וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃ כח וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה׃ כט וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה׃ ל וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה׃ לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃ לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃ לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ׃ לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם׃ לח וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ׃ לט וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר׃ ס מ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא

בני

אונקלוס

בְּהַר שָׁפֶר׃ כד וּנְטַלוּ מֵהַר שָׁפֶר וּשְׁרוֹ בַּחֲרָדָה׃ כה וּנְטַלוּ מֵחֲרָדָה וּשְׁרוֹ בְּמַקְהֵלוֹת׃ כו וּנְטַלוּ מִמַּקְהֵלוֹת וּשְׁרוֹ בְּתָחַת׃ כז וּנְטַלוּ מִתָּחַת וּשְׁרוֹ בְּתָרַח׃ כח וּנְטַלוּ מִתָּרַח וּשְׁרוֹ בְּמִתְקָה׃ כט וּנְטַלוּ מִמִּתְקָה וּשְׁרוֹ בְּחַשְׁמוֹנָה׃ ל וּנְטַלוּ מֵחַשְׁמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּמוֹסֵרוֹת׃ לא וּנְטַלוּ מִמּוֹסֵרוֹת וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וּנְטַלוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וּשְׁרוֹ בְּחוֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וּנְטַלוּ מֵחוֹר הַגִּדְגָּד וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָה׃ לד וּנְטַלוּ מִיָּטְבָתָה וּשְׁרוֹ בְּעַבְרוֹנָה׃ לה וּנְטַלוּ מֵעַבְרוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ לו וּנְטַלוּ מֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְצִן הִיא רְקָם׃ לז וּנְטַלוּ מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהוֹר טוּרָא בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ לח וּסְלֵיק אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְהוֹר טוּרָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית תַּמָּן בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא׃ לט וְאַהֲרֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין וּתְלַת שְׁנִין כַּד מִית בְּהוֹר טוּרָא׃ מ וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד וְהוּא יָתֵיב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתֵי

בני

תרגום אשכנזי

הר שפר. (כד) פֿאָן הר שפר בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו חרדה. (כה) פֿאָן חרדה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו מקהלת. (כו) פֿאָן מקהלת בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו תחת. (כז) פֿאָן תחת בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו תרח. (כח) פֿאָן תרח בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו מתקה. (כט) פֿאָן מתקה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו חשמנה. (ל) פֿאָן חשמנה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו מסרות. (לא) פֿאָן מסרות בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו בני יעקן. (לב) פֿאָן בני יעקן בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו חר הגדגד. (לג) פֿאָן חר הגדגד בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו יטבתה. (לד) פֿאָן יטבתה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו עברנה. (לה) פֿאָן עברנה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו עצין גבר. (לו) פֿאָן עצין גבר בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך אין דער וויסטע צין אָדער קדש. (לז) פֿאָן קדש בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך אם געבירגע הר, אן דער אנפֿאַנגסגרענצע דעס לאַנדעס אדום. (לח) היר גינג דער פריסטער אהרן, אויף בעפֿעהל דעס עוויגען, אויף דען בערג הר, אונד שטאַרב דאָזעלבסט; דיזעס געשאַה אים פֿירציגסטען יאָהרע דעס אויזצוגעס דער קינדער ישראלים אויז מצרים אם ערסטען טאַגע דעס פֿינפֿטען מאָנאַטעס. (לט) אהרן וואַר הונדערט אונד דרייא אונד צוואַנציג יאָהרע אַלט, אַלז ער אויף דעם געבירגע הר שטאַרב. (מ) אום עבען דיזע צייט ערפֿוהר דער כנעני, קעניג צו ערד, דער אן דער מיטטאַגסזייטע דעס לאַנדעס כנען וואָהנטע, דען אנצוג

רש״י

שנוים עם גחלי רתמים (תהלים ק״כ): לח על פי ה׳. מלמד שמת בנשיקה: מ וישמע הכנעני. כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה, שנסתלקו ענני כבוד וכסבורים שניתנה רשות להלחם

באור

והנודע בו׳ (רמב״ן): (מ) וישמע הכנעני מלך ערד, דבקעס סוף הכתוב וביאורו ששמע בבוא בני ישראל, וע״ז יעיד האתנח במלת כנען שהוא מפסיק יותר מהזקף שבמלת ערד, כדין מאמר מוסגר. ולא הזכיר מה אירע להם בדבר הזה, אבל יזכיר בקצרה מה שאירע להם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מא וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה׃ מב וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃ מג וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ מד וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בִּגְבוּל מוֹאָב׃ מה וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד׃ מו וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה׃ מז וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעֲבָרִים לִפְנֵי נְבוֹ׃ מח וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ מט וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים בְּעַרְבֹת מוֹאָב׃ ס נ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ נא דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן׃ נב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם אֵת כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם

תאבדו

אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מא וּנְטָלוּ מֵהוֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמוֹנָה׃ מב וּנְטָלוּ מִצַּלְמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנוֹן׃ מג וּנְטָלוּ מִפּוּנוֹן וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת׃ מד וּנְטָלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב׃ מה וּנְטָלוּ מִמְּגִיזָתָא וּשְׁרוֹ בְּדִיבוֹן גָּד׃ מו וּנְטָלוּ מִדִּיבוֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה׃ מז וּנְטָלוּ מֵעַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרֵי דַעֲבָרָאֵי דִּקְדָם נְבוֹ׃ מח וּנְטָלוּ מִטּוּרֵי דַעֲבָרָאֵי וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ מט וּשְׁרוֹ עַל יַרְדְּנָא מִבֵּית יְשִׁימוֹת עַד מֵישַׁר שִׁטִּין בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב׃ נ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימָר׃ נא מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ נב וּתְתָרְכוּן יָת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וּתְאַבְּדוּן יָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן וְיָת כָּל צַלְמֵי

מתכתהון

תרגום אשכנזי

אנצוג דער קינדער ישראל׳ס. (מא) פאָן דעם געבירגע הר בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו צלמנה. (מב) פאָן צלמנה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו פונן. (מג) פאָן פונן בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו אבת. (מד) פאָן אבת בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו עיי העברים, אן דער גרענצע, מואב׳ס. (מה) פאָן עיים בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו דיבן גד. (מו) פאָן דיבן גד בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך צו עלמן דבלתימה. (מז) פאָן עלמן דבלתימה בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך אם געבירגע עברים, געגען נבו איבער. (מח) פאָן דען געבירגען עברים בראַכען זיא אויף, אונד לאַגערטען זיך אין דען געפילדען מואב׳ס, אם ירדן געגען ירחו איבער. (מט) איהר לאַגער ערשטרעקטע זיך אין דען געפילדען מואב׳ס, אם ירדן, פאָן בית הישימת ביז נאָך אבל השטים הין. (נ) אין דיזען געפילדען מואב׳ס, אם ירדן, ירחו געגען איבער, רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפּראַך: (נא) «רעדע מיט דען קינדערן ישראל׳ס, אונד זאַגע איהנען: «איהר ווערדעט נון איבער דען ירדן געהען, אונד אין דאז לאנד כנען קאָממען. (נב) דאַ־זעלבסט זאָללט איהר אללע איינוואָהנער דעם לאַנדעס —— אויזטרייבען, דיא שויבילדער איהרער געצצען צערשטערען, אַללע איהרע געגאָססענע בילדווייזען צערשטערען

רש״י

להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: מד בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה (מיכה א׳) שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע״ט): מט מבית הישימות עד אבל השטים. כאן לימדך שיעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא וכולי: אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: נא כי אתם עוברים את הירדן וגומר. והורשתם וגומר. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע״מ כן תעברו ואם לאו מים באים ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: נב והורשתם. וגרשתם: משכיתם.

כתרגומו

באור

אחר מיתת אהרן, כי הענין הזה כבר מפורש בפרשת חקת: (מו) ויחנו בעלמן דבלתימה, יתכן שהיו שני מקומות נקראים עלמן, והזכירו הכתוב כאן בהבדלו שהוא העלמן הסמוך לדבלתי׳, ולכן הוטל ה״א בסופה שהוא במקום למ״ד בתחלתה, כי מצאנו שם המקום ההוא בלא ה״א, ועל דיבן ועל נבו ועל בית דבלתים (ירמיה מ״ח כ״ב): (מט) מבית הישמת, המ״ם לשעור המקום, ר״ל שהיה המחנה נטושה כ״כ מן בית הישימת עד אבל השטים: (נב) והורשתם, לשון גרושין והעדר מלת מפניכם: משכיתם, כמו אבן משכית (ויקרא כ״ו א׳), וענינו מבואר שם. ורש״י ז״ל כתב משכיתם כתרגומו בית סגדתהון, על שם שהיו מסככים את הקרקע ברצפה של שיש להשתחוות עליה בפשוט ידים ורגלים, כדכתיב (שם) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוו׳ עליה ע״כ, ועד היום נשארו מן אבני שיש ההם, ובהן צורות כלות ועמודות,

תריסית

מְתַכַּתְהוֹן תְּאַבְּדוּן וְיָת כָּל בָּמָתְהוֹן תְּשֵׁיצוּן: נג וְתִתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וְתִתְּבוּן בַּהּ אֲרֵי לְכוֹן יְהָבִית יָת אַרְעָא לְמֵירַת יָתַהּ: נד וְתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא בְּעַדְבָא לְזַרְעִיַתְכוֹן לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעִירוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לִדְיִפּוּק לֵיהּ תַּמָּן עַדְבָא דִּי לֵיהּ יְהֵי לְשִׁבְטֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּחְסְנוּן: נה וְאִם לָא תְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דְּתַשְׁאֲרוּן מִנְּהוֹן לְסִיעָן נָטְלָן זַיְין לְקָבְלֵיכוֹן וּלְמַשְׁרְיָן מַקְּפָן לְכוֹן וִיעִיקוּן לְכוֹן עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ: נו וִיהֵי כְּמָא דִי חַשְׁבֵית לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַעְבֵּד לְכוֹן:

תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כָּל־בָּמוֹתָם תַּשְׁמִידוּ: נג וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ לָרֶשֶׁת אֹתָהּ: נד וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ: נה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ: נו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם: פ

צערשטטערען, אונד איהרע אפפערהעהען פערניכטען. (נג) ווען איהר אויך דיזע וויזע דיא איינוואהנער אויזגעטריבען, זא בעזעצט אייך דאזעלבסט; דען איך איבערגעבע אייך דיזעס לאנד, עז איינצונעהמען. (נד) דורך דאז לאאז זאללט איהר דאז לאנד, נאך דען פאמיליען, פערטהיילען; דיא שטערקערע פאמיליע בעקעממט מעהר, אונד דיא שוועכערע וועניגער לאנד; אן רעדיעניגען שטעללע, וואהין איהר לאאז אויזגעפאללען, דא ווירד איהר זאלכעס אנגעוויזען, דאך זא, דאס דיא פאמיליענשטעממע צוזאממען בלייבען. (נה) ווען איהר אבער דיא איינוואהנער דעס לאנדעס ניכט — אויזטריבט, זא ווערדען דיא איעניגע, דיא איהר איבריג לאססעט, אייך דערנער אין דען אויגען אונד שטאכעלן אין דער זייטע ווערדען, אונד אייך אין דעם לאנדע, אין וועלכעם איהר וואהנט, איממער פיינדזעליג בעהאנדלען. (נו) אלזדאן ווערדע איך אייך געשעהען לאססען, וואז איך בעשלאססען האטטע, איהנען צו טהון.

לד א וידבר — לד א ומליל — לד (א) דער

רש"י

כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכותם. כתרגומו מתכתהון: נג והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: נד אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. דבר אחר בשנים עשר גבולין במנין השבטים: נה והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים. פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם. כתרגומו:

לד ב זאת

באור

הרומות ומשוכלות בפתיכות קטנות מאבן שיש, הקבועות בכל מיני צבע ותמונות שונה זו בצד זו, עד שיחשוב הרואה שהיא מלאכת המצייר במיני צבעים, והמלאכה ההיא חשובה בעיני גדולי האומות עד שישקלו זהב מחירה, ונקראת בלשונם (מאזאיקע), לא ידעו המחברים את מוצא התיבה ההיא, אולי היא ד' מקולקלת מן משכית, והדבר ידוע שכל היהודים ההם נעשו לצורך עבודתם: ואת כל במותם, מקומות הגבוהים אשר עליהן יזבחו לאלהיהן, וכן מתורגם בלשון אשכנז: (נג) והורשתם, ענינו וכאשר תורישו את יושבי הארץ על כל האופנים אשר הזהרתיך אז וישבתם בה, ובפסוק נ"ה יכפול התנאי ואם לא תורישו וגו': והורשתם את הארץ, כבר הזכר פעמים רבות שבבנין הזה הוראתו לשון גירושין, וטעם את הארץ, את יושבי הארץ, וכן רבים, וכן תרגם אונקלוס ואשכנזי: (נד) והתנחלתם, ומעטים כמנהגים בבנין התפעל שהוא יוצא כי הארץ הוא הפעול, וכן והתאויתם לכם: לרב תרבו, המקרא הזה פירשתי בפרשת פינחס בענין חלוקת הארץ גם הרמב"ן עי"ש: (נה) ואם לא תורישו, כפילת התנאי שבפסוק נ"ג: לשכים, מגזרת הנני שך את דרכך (הושע ב' ח'), בקמ"ץ הפ"א, והשם ממנו כמשוכת ד' חדק (משלי ט"ו י"ט), ירצה שרשו שך, ויהי' הדגש במלת לשכים תמורת הנח כמו שנמצא פעמים רבות וענינו לשון קוצים וברקנים, ולכן נקרא גם גדר הכרמים והגנות משוכה, לפי שנעשה מן הקוצים: ולצנינם, ענינו כמו לשכים, ותרגו כן, ופעמים תהיה בחסרון אות הכפל ויושלם ע"י הדגש, כמו צנים פחים (משלי כ"ב ה')· וענין המליצה הזאת שהגוים הנותרים יצערו ויכאיבו את ישראל, כמו הקסם שבעין, או הקוץ אחד התחוב בבשר האדם, שכל עוד שלא יסירו משם יזיק ויכאיב באין מרפא, כן יזיקו ויצררו האומות את ישראל, כמ"ש וצררו אתכם וגו': והמתרגם הארמי תרגם לשכים בעיניכם, לסיען קטלין זיינן לקבלכון, וכן תרגם ולשוטט בצדיכם (יהושע כ"ג י"ג), לסיען נוטלין זיין· ולצנינים בצדיכם תרגם ולמשירין מקפנכון: (נו) כאשר דמיתי, כאשר חשבתי, וכן ת"א:

אונקלוס | **תרגום אשכנזי**

לד א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב צו את בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה: ג והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה: ד ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאתיו מנגב לקדש

אונקלוס

לד א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עאלין לארעא דכנען דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא: ג ויהי לכון רוח דרומא ממדברא דצן על תחומי אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא דמלחא קדומא: ד ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעבר לצין ויהון מפקנוהי מדרומא

תרגום אשכנזי

לד (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) »געביטע דען קינדערן ישראל׳ס, אונד זאגע צו איהנען: »דא איהר יעצט אין דאז לאנד כנען קאממט, זא בעמערקט דאז לאנד, דאז אייך, אלז איין ערבגוט, צופאללען זאלל, דאז לאנד כנען נאך זיינען גרענצען. (ג) דיא עקקע געגען מיטטאג איזט אן דער וויסטע צן, בייא אדום; דיא זידליכע גרענצע זאלל זיך פאם ענדע דעס זאלצמעערעס אנפאנגען, נעמליך צור מארגענזייטע דעכזעלבען. (ד) פאן דא ווענדעט זיא זיך צור מיטטעגליכען זייטע דער העהע עקרבים, נאך צן, ווייכט אויז צור מיטטעגליכען זייטע פאן

באור

לד (ב) זאת הארץ לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואינן נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגו׳ (רש״י): תפול לכם, על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה, וכן ת״א דתתפלג, וכן הלועז ישתמש בהשאלה הזאת צו פאללען: (ג) פאת נגב, מתחיל במקצוע דרומית מזרחית, וסובב והולך אל המערב, ומשם אל הצפון, ואל המזרח עד שישוב למקום שהתחיל בו: על ידי אדום, סמוך לאדום, כי אדום בדרומו של ארץ ישראל, וים המלח מתחיל בקצה הדרום, ונמשך לצד מזרח, ומדבר צין למערבו של ים המלח: מקצה ים המלח קדמה, גבול הארץ יהי׳ למזרחו של ים המלח, והים לפנים מן הגבול: (ד) ונסב לכם, שם הגבול בולט ועובר בדרומו של מעלה עקרבים, כמצא מעלה עקרבי׳ לפני׳ מן המצר: ועבר צנה, אל צין, כמו מצרימה: תוצאתיו, קצותיו

רש״י

לד ב זאת הארץ אשר תפול לכם וגומר. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ומדרש אגדה אומר על ידי שהפיל הקדוש ברוך הוא שריהם של שבעים אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהן עוד כח: ג והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צן. אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו ועצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים (יהושע י״ג) ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב׳) ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציא׳ דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים (בסימן כ׳) לפי שהיו כמה אומות יושבות בצדה והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (שופטים י״א) והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבים במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב (שם) וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: ד ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ המצר יוצא ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר

אדר

לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן
מן

אונקלוס

מִדָּרוֹמָא לִרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעְבַּר לְעַצְמוֹן׃ ה וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְמַעַרְבָא׃ ו וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמָא דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבָא׃ ז וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם
צפונא

תרגום אשכנזי

פאָן קדש ברנע, נאַך חצר אדר, פאָן דא נאַך עצמנה. (ה) פאָן עצמון װענדעט זיך דיא גרענצע נאַך דעם באַך מצרים, אונד רייכט ביז אן דאז מעער. (ו) זאָדען דיא גרענצע גע־גען אבענד, היר זאָלל דאז גראָסע מעער אייערע גרענצע זיין; דיזעס אללײן זייא צור אבענדזייטע אייערע גרענצע. (ז) צור מיטטער־נאַכטזייטע האָבט איהר פאָלגענדיע גרענצע:
פאָם

רש"י

אדר. מתפשט והולך ומרחיב לצד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב ומשעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון. ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: ה והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: ו וגבול ים. ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול. למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזל"ש (וקורין איל"ש. בל"א איזלן): ז גבול צפון. מצר צפון

באור

קרנותיו בדרומו של קדש ברנע, ומשם נמשך הגבול לצד מערב אל חצר אדר ומשם לעצמנה, שהם במקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל: (ה) נחלה מצרים, כמו אל נחל מצרים, והנה יב"ע תרגמו נילוס דמצרא', ומפרשים אמרו שהוא הנילוס, כי הוא נקרא יאור, ועם שאין מזה הכרע, כי ידוע שנהר נילוס עולה ומשקה את ארץ מצרים, ומימיו מתכנסים בחפירות ובנהרות עשויות לכך בבנין, להשקות את השדות, ויתכן שבמקום שהמים מכונסין נקראו יאורים, ובמקום שהם נמשכין והולכין אל הים הגדול נקראו נהר או נחל, מ"מ משמע כדבריהם, שאין הנילוס העובר בארץ מצרים מגבולי הארץ, ונחל מצרים הוא השיחור השופך לים במקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל, וכן כתב רש"י ז"ל בסוף ספר יחזקאל (מ"ח כ"ח), (ובדברי הימים א' ט"ו ג') כתיב ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים עד לבא חמת, שהוא ממערב ארץ ישראל למזרחה, ובמקום אחר נקרא נחל הערבה, שכן כתוב ולחצו אתכם מלבא חמת עד נחל הערבה, ופי' רש"י ז"ל עד נחל המערבה נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית עד כאן: ובספר כפתור ופרח (מר' יצחק הכהן בן ר' משה הפרחי, שהיה ממגורשי צרפת בשנת ס"ו לאלף השש', כמו שכתב הוא בעצמו בפרק נ"א מחבורו הנדפס בוויניציא', על כל הדינים הנוהגים בארץ ישראל, ומדבר מבנין ירושלים והמקדש והעיירות שבארץ ישראל, ומשעור המדות והמטבעות, והרבה טרח הרב ההוא ועבר על אדמת ישראל, עלה הרים וירד בקעות לדעת ענייניה, והחבור ההוא יקר עד מאוד, לא ראיתיו כי אם בבית הספר של מורי הגאון מהור"ר צבי הירש כ"ץ אב"ד דקהלתנו יע"א, וגם זה עמנו כ"י בביבליאטעקא של מהר"ר אפענהיימער המפורסמת) הובא שכן דעת ר' סעדיה גאון, כי תרגם נחלה מצרים (ואד אל עריש), וכתב ז"ל, בלכתך מעזה למצרים תמצא זה לכמו שלשת ימים או פחות מזה, תמצא סמוך לכניסתו לים כמטחוי קשת ותלך, וכן קורין לו העם עד היום (ואד אל עריש) כלומר נחל סכות, ומשתנרא שהוא סוכה, שנאמר עליו (יהושע ט"ו מ"ח) ובהר שמיר ויתיר וסוכה, האמנם יש לדרוש חברון כמו יום עיר ששמה סוכה וסמוך לה יתיר שקורין (עתיר), וכתוב (שם פסוק מ"ז) אשדוד ובנותיה וחצריה עזה ובנותיה וחצריה עד נחל מצרים והים הגדול וגבול, ואחר כן כתוב ובהר וגו'. ודע כי ההרים למזרח סמוכים לים כאלף אמה בקו אל הכל שמה במקום ההוא. ועד היום מקובל אצל הכל שמה שמפסי' בין ארץ כנען, שקורין לו (בלד אל שואם) ובין ארץ מצרים הוא זה הנחל עכ"ל המחבר ההוא: והנה במפות ארץ כני שבידינו שמו נחל מצרים לבדו בגבול חלקו של יהודה עד עזה ושם הוא שופך אל הים האמצעי, ונחל שיחור לבדו הולך נוכח נחל מצרים במדבר בארץ אדום ושופך גם הוא אל הים הגדול, אלא שאין לסמוך על המפות הללו, כי משמעות הכתובים שנחל מצרים והשיחור ונחל המערבה הכל אחד: והנה מה שאמר ונסב הגבול, הכוונה שמעצמון יתקצר הגבול המערבי ויטה מעט לצד מזרח עד בואו אל הנחל, ושם יהיה הנחל הגבול עד הים הגדול, שהוא הים האמצעי למערבה של ארץ ישראל: הימה, אונקלוס תרגמו לימא, וכן משמע מה"א הידיעה, שעל הרוח המערבי לא תתכן הידיעה, ואולם יב"ע תרגמו למערבא, וכ"כ רש"י והרמב"ם, אל מצר המערב, שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים, ומצר מערבי, מהו? הים הגדול הוא הגבול בעצמו לצד מערב: וגבול, חכמים פירשו לרבות נסים שבים, שאף הם מגבול א"י, והם האיים שקורין (איזל"ש). (רש"י), ובל"א (איזלן): (ז) גבול צפון, מצר צפון: תתאו, אונקלוס תרגמו תכוונון, מלשון כוונה, אייער אויגען מערקט האבען, קרוב לענין תאוה, ויה"ה א"כ משרשו: ורש"י פי' מלשון סיבה, כמו אל תא הרצים (ד"ה ב' י"ב י"א), ותאי שער היציע (יחזקאל מ"ו) שקורין אפנדי"ן, (וברש"י כ"י אפנטוי"ן, בל"א אבזייטיג), שהוא מוסב ומשופע, וענינו תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר, ולדעת הרמב"ם והראב"ע והרד"ק הוא מלשון גבול, וכמוהו עד תאות גבעות עולם (בראשית מ"ט כ"ו), ויתכן לדעתם שיהיה גם והתאות תיו (יחזקאל ט' ד') מענינו, ושרשם תאה או תוה, ויתחלפו האל"ף והתי"ו כדרכם בכמה מקומות, וענינו הכולל עשות הסימן וההכר, בפרט סימני הגבול והמצר, וכאשר יתחלף האל"ף עם החי"ת יקרא תחום הרגיל בדברי רז"ל לענין הזה: הר ההר, אינו הר ההר שמת בו אהרן, וכמו שכתב רש"י ז"ל, (כציור תחומי הארץ שבסוף הספר): שההר ההוא בפונה לארץ מזרחי דרומי לארץ ישראל, וזה ההר מקצתו בארץ, נקרא בלשון חז"ל (גיטין) טורי אמנה, או טורי סמנוס, ואמרו עליו משפועו לדרום ארץ, משפועו לצפון חוצה לארץ: והנה אונקלוס תרגם שניהם הר טורא, משמע שהר הוא שם פרטי לשני ההרים הללו, ויב"ע תרגם שניהם טוורוס אומנוס: ובספר כפתור ופרח הנזכר כתוב וז"ל, לדעת זה ההר איזה הוא ואנה הוא מקומו, טרחתי זמן מרובה יגעתי ומצאתי ת"ל: דע כי מן ההר המפורסם הסמוך לעכו והוא הר הכרמל ואל הצפון ימצאו קצת ראשים גוים יבואו, והם בשעת הארץ כמו צור וצידון
ובירות

מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה׃ יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעַיִן וְיָרַד הַגְּבֻל

ומחה

פאָם גראָסען מעערע אן ציהט איהר איינע גרענצליניע נאָך דעם בערגע הר. (ח) פאָם בערגע הר ציהט איהר דיא גרענצליניע נאָך חמת, פאָן דאַ געהט דיא גרענצע הינויז נאָך צדד; (ט) פאָן דאַ וויכט זיא אויז נאָך זפרן, אונד ציהט זיך ביז חצר עינן. דיזעס זייא אייערע גרענצע צור מיטטערנאַכטזייטע. (י) צור גרענצע אויף דער מאָרגענזייטע ציהט איהר איינע ליניע, פאָן חצר עינן נאָך שפם. (יא) פאָן דאַ געהט דיא גרענצע הינאב, אויף דער מאָרגענזייטע דער שטאַדט עין, ביז נאָך רבלה, אונד

צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן הוֹר טוּרָא׃ ח מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵטֵי חֲמָת וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לִצְדָד׃ ט וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא׃ י וּתְכַוְּנוּן לְכוֹן לִתְחוּם קִידּוּמָא מֵחֲצַר עֵינָן לִשְׁפָם׃ יא וְיֵחוֹת תְּחוּמָא מִשְּׁפָם לְרִבְלָה מִמַּדְנַח לְעֵין וְיֵחוֹת תְּחוּמָא וְיִמְטֵי עַל

כיף

רש"י

צפון: מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבי' וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו והוצא הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: תתאו: לשון סיבה כמו אל תא הרצי' (מלכים א' י"ד) ותא השער (יחזקאל מ') היליע שקורין אפנדי"ץ (והוא אפנטיי"ץ בל"א אבסיסת) שהוא מוסב ומשופע: ח מהר ההר. תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול. סופי הגבול. כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קרא תוצאות ששם כלה אותה מדה: ט והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני ומצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי: י והתאויתם. לשון סיבה ונטייה כמו תתאו: שפמה. במצר המזרחי ומשם הרבלה: יא מקדם לעין. שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפני' מן המצר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול

באור

כנרות, ורא"ש קורין לו בערבי (ונאל הנר) כלומר פני האבן, וסמוך לו ראס אל נאסיט, וסמוך לו הר גבוה מאוד ושמו בלשון ערבי (גבל אל מוקרע), כלומר הר החלק, וזה ההר הוא יחידי ונכנס פרטומו בים, ועליו עבי ארזים גבוהים עד לב השמים ועבי בטנים, ושם מעיינות מים וכפרים ליתרון ברכתו, והוא מקיף כמו יום או חמים. ואל דרומו כחצי יום עיר הנזכרת מסכת שבת פרק כל כתבי ומסכת מנחות וזולתם, ושמה לודקיא וקורין לה לאדקיא, והלועזים (אל לאגא), וכין העיר הזאת וההר הזה הוא הר קטן קורין לו (אל הורי אדה), וכן ביניהם עיר ושמה קנותיא רחוקה מן הים כחצי שעה, ואומר אני כי זה ההר הוא ההר המבוקש, כי שאר הראשים אינם הרים, ועוד שהעיירות הנזכרו' בגבולי השבטים נמצאים עד המקום הזה, והוא מכוון כנגד חמת זה במזרח וזה במערב וביניהם כשלשה ימים ברוחב, וזה שהרי עמה שהוא לשפט אשר (יהושע י"ט ל'), הי' היום אל מזרח זה ההר כחצי יום, ובמעט שהיא צפונית לו, וקורין לו היום עיס, ורחוב (שם כ"ח) וקורין לורחב, וכן חמון (שם) וקורין לו חמס, וכן קנותי' שנזכרנו וכו', ואל דרום זה ההר על שפת הים לכמו שני ימים הוא עיר גדולה ושמה בלשון תורה סין, (טרחבלוס אלשם), וכן סמוך לה ערקא לא שנושמה, ועל שניהם אמר הכתוב ואת הערקי ואת הסיני, ואל דרום סין זה כמו שני ימים על חוף הים נס כן עיר ושמה היום בורותא, ולפי דעתי היא סעיר שנאמר עליה בסוף יחזקאל (מ"ז ט"ו), וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה, חמת ברותה סברים וגו', ואף על פי שיש מרחב ביני' ובין חמת וסברים כי סברי' לדעתי הוא העיר שקורין לה מיומאר סמוך לחמת כחצי יום למערב וכו', ע"כ: (ח) תתאו לבא חמת, א"ת תכוונון למטי חמת, שיטה הגבול מהר ההר לצד חמת, והוא דרך שלשה ימים מהר ההר (כפתור ופרח): והיו תוצאת הגבל צדדה, שם כלה מדת הגבול ההוא, כי משם והולך יצא ומתפשט יותר באלכסון, כמה שיאמר בפסוק הבא, שמשם יצא הגבול זפרונה: (ט) תוצאתיו, סופי הגבול ההוא חצר עינן, כי הוא במקצוע צפונית מזרחית, ומשם והולך התחלת גבול המזרח, וכתוב בספר כפתור ופרח, כפי מה שאנו רואים חצר עינן הוא למערב חמת יום כמעט לדרום, וקורין לו (חצר אלמקרט), והוא על הר בינוני, ודמשק הוא לדרום חמת ביושר כמהלך ארבעה ימים: ולמען דעת בדקות הנותן יתעלה שמו אגיד לך גם כפינס בזאת המקצועות שהם לצפון, שהדרומיות ידעתם, מהר ההר עד חמת נוטה קו ישר, ויהיה ראשו המערבי נוטה לצפון וראשו המזרחי נוטה לדרום, אחר תוציא קו מחמת אל חצר עינן, ואחר מחצר עינן אל דן שהוא פמיאס, ויהיה אורך זה הקו כמהלך ארבעה ימים, ואלו השני קוים הם על זוית נרחבת, ובכל מה שהוא למזרח דרום זה המרובע הוא סוריא, ושם בעל ביק ודמשק וזולתם, ואם כן יהיה פי' חצר עינן גבול דמשק כנוכה אל יד חמת (הנאמר ביחזקאל מ"ח א'), כלומר דן ויעול מקצה צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהוא בגבול דמשק, ע"כ: (י) שפמה, במצר המזרחי, ומשם הרבלה, ומסתברא שאין זה רבלה הנזכרת בספר ירמיהו בענין שכתוב על צדקיה ויקחו אתו ויעליהו אל נבוכדנצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת (ירמיה ל"ט ה'), וכתב רש"י ז"ל רבלתה הי' אנטוכיא ורבלה הנזכרת בתורה היה לדרום שפם, וארץ חמת הוא לצפון שפם מזרחית (כפתור ופרח): ויתכן שארץ חמת שם כולל לכל הפלך ההוא, ובתוכו שפם ועיר חמת הנקראת כמו כן ביחוד, כמו ארץ מצרים ועיר מצרים וכן רבים: (יא) מקדם לעין, שם מקום, והמצר הולך במזרחו, נמצא עין לפנים מן המצר, והוא מארץ ישראל: וירד הגבל,

כל

וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה׃ יב וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב׃ יג וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃ יד כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם׃ טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה׃ פ

טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־

הארץ

אונקלוס

כֵּיף יַם גִּינוֹסַר קִידוּמָא: יב וְיֵחוֹת תְּחוּמָא לְיַרְדְּנָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי יַמָּא דְמִלְחָא דָּא תְּהֵי לְכוֹן אַרְעָא לִתְחוּמָהָא סְחוֹר סְחוֹר: יג וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא אַרְעָא דִּי תַחְסְנוּן יָתַהּ בְּעַדְבָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא: יד אֲרֵי קַבִּילוּ שִׁבְטָא דִבְנֵי רְאוּבֵן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן וְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן: טו תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא: טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יז אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי יַחְסְנוּן לְכוֹן יָת

ארעא

תרגום אשכנזי

אונד נאך וויטער היגונטער, בעריהרט דען זעע כנרת אן זיינער קיסטע צור מארגענזייטע, (יב) ציהט זיך היגאב נאך דען ירדן, אונד ענדעט זיך ביים זאלצמעערע. דיזעס זייא דער אומפאנג אייערעס לאנדעס, נאך זיינען גרענצען אומהער.» (יג) משה גאב דען קינדערן ישראל'ס פאלגענדען בעפעהל: «דיזעס איזט דאז לאנד, וועלכע איהר אונטער אייך דורך דאז לאאז פערטהיילען זאללט, וועלכעס נעמליך דער עוויגע בעפאהלען, ניין שטעממען אונד איינעם האלבען שטאממע איינצוגעבען. (יד) דען דער שטאם דער קינדער ראובן, נאך איהרען פאמיליען, דער שטאם דער קינדער גד, נאך איהרען פאמיליען, אונד דער האלבע מנשהשע שטאם האבען איהרען אנטהייל שאן בעקאממען. (טו) דיזע דריטטהאלב שטעממע האבען איהרען אנטהייל היניגענאממען דיסזייטס דעס ירדן'ס, געגען ירחו איבער, נעמליך אויף דער מארגענזייטע.» (טז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (יז) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, וועלכע פיר אייך דאז

לאנד

רש"י

הגבול. כל שהגבול מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: טו קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: יז אשר ינחלו לכם. בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאלו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ונחלו משמע שהם נוחלים

באור

כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה, מלשון הכאה, כמו ימחאו כף (ישעיה נ"ה י"ב), הנגיעה בחוזק תכונה בלשון הכאה: והכוונה שהגבול יורד משפם ובא עד כתף ים כנרת, ושם כתף הים הוא הגבול: קדמה, לשון רש"י ז"ל, שיהיה ים כנרת תוך לגבול במערב, והגבול במזרח ים כנרת ומשם יורד אל הירדן, והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום, באלכסון מטה לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת, עד שנופל בים המלח (כן הנוסחא בכ"י שבידי, וברש"י שבידינו בדפוס נתוספו דברים למותר), ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח, שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית, הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה עכ"ל: נמצא מן ים כנרת עד ים המלח גבול ארץ ישראל הוא שפת הירדן למזרחו, והירדן לפנים מן הגבול: (יד) הראובני, תואר בהעדר המתואר, ושעורו בני השבט או המטה הראובני, וכן הגדי: (טו) קדמה מזרחה, אל פני העולם, שהם במזרח השמש: (יז) ינחלו לכם את הארץ, לשון הראב"ע, פעל יוצא לשני פעולים וכן ונחלתנו, ע"כ. ולדעתי שמלת לכם כטעם בעבורכם, וכן פירש"י כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון, ומה שהם עושין יהיה עשוי כאלו עשאום שלוחים, ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם, ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכ' ובמקומכם, כמו ה' ילחם לכם (שמות י"ד י"ד) עכ"ל, וכן נראה שאלו היה יוצא לשני פעולים היה לו לומר אתכם, ויצטרך הראב"ע לומר שלכם ביקום אתכם: ובאמת אין ראיה מיאת פעל נחל בבנין הקל יוצא לשני פעולים, ומלת ונחלתנו שהביא הראב"ע אין הכרע, כי פירושו ונחלת אותנו, ע"ד כי יעקב חבל

נחלתו

הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן־נון׃ יח ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את־הארץ׃ יט ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב בן־יפנה׃ כ ולמטה בני שמעון שמואל בן־עמיהוד׃ כא למטה בנימן אלידד בן־כסלון׃ כב ולמטה בני־דן נשיא בקי בן־יגלי׃ כג לבני יוסף למטה בני־מנשה נשיא חניאל בן־אפד׃ כד ולמטה בני־אפרים נשיא קמואל בן־שפטן׃ כה ולמטה בני־זבולן נשיא אליצפן בן־פרנך׃ כו ולמטה בני־יששכר נשיא פלטיאל בן־עזן׃ כז ולמטה בני־אשר נשיא אחיהוד בן־שלמי׃ כח ולמטה בני־נפתלי נשיא פדהאל בן־עמיהוד׃ כט אלה אשר צוה יהוה לנחל את־בני־ישראל בארץ כנען׃ פ

לה א וידבר יהוה אל־משה בערבת מואב על־ירדן ירחו לאמר׃ ב צו את־בני ישראל

אונקלוס

ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: יח ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: יט ואילין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: כ ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: כא לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: כב ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: כג לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: כד ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: כה ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: כו ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: כז ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלומי: כח ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: כט אלין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען:

לה א ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: ב פקיד ית בני ישר׳

תרגום אשכנזי

לאנד אין בעזיץ נעהמען זאללען: דער פריסטער אלעזר אונד יהושע זאהן נון; (יח) אונד פאן יעדעם שטאממע זאללט איהר איינען שטאממפירסטען היני צוטהון, דאז לאנד אין בעזיץ צו נעהמען. (יט) דיזעס זינד דיא נאממען דער מעננער: פאם שטאממע יהודה כלב, זאהן יפנה; (כ) פאם שטאממע דער קינדער שמעון שמואל, זאהן עמיהוד; (כא) פאם שטאממע בנימן אלידד, זאהן כסלון; (כב) פאם שטאממע דער קינדער דן דער שטאממפירסט בקי, זאהן יגלי: (כג) פאן דען נאכקאממען יוסף, פאם שטאממע דער קינדער מנשה, דער שטאממפירסט חניאל, זאהן אפד, (כד) אונד פאם שטאממע דער קינדער אפרים דער שטאממפירסט קמואל, זאהן שפטן; (כה) פאם שטאממע דער קינדער זבולן דער שטאממפירסט אליצפן, זאהן פרנך; (כו) פאם שטאממע דער קינדער יששכר דער שטאממפירסט פלטיאל, זאהן עזן; (כז) פאם שטאממע דער קינדער אשר דער שטאממפירסט אחיהוד, זאהן שלמי; (כח) פאם שטאממע דער קינדער נפתלי דער שטאממפירסט פדהאל, זאהן עמיהוד. (כט) דיזע זינד עז, דענען דער עוויגע אויפגעטראגען, דען קינדערן ישראלים איהר ערבע איינצוגעבען אים לאנדע כנען.

לה (א) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דען געפילדען מואבים, אם ירדן געגען ירחו איבער, אונד שפראך: (ב) «געביטע דען קינדערן ישראלים, דאס

רש״י

נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה׳ ילחם לכם: יח לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: כט לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה:

לה ב ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא

באור

נחלתו (דברים ל״ב ט׳), עיין מ״ש בבאורו (שמות ל״ד ט׳) וכן ונחל ה׳ את יהודה חלקו וגו׳ (זכריה ב׳ ט״ז), פירושו ונחל ה׳ את יהודה שיהיה חלקו, וכן בפסוק הסמוך לנחול את הארץ, ולא כמנהג הפעל הזה בברור שהוא יוצא לשני פעולים או שיהיה האדם הנוחל הפעול כ״א בבנין פעל, אשר נחל משה בערבות מואב (יהושע י״ג ל״ב), אשר נחלו אלעזר הכהן (שם י״ט נ״א) וכן, בסוף הפרשה, אלה אשר צוה ה׳ לנחל את בני ישראל. ובבנין הפעיל ביום הנחילו את בניו (דברים כ״א ט״ז), כי אתה תנחיל את העם הזה (יהושע א׳ ו׳), וכ״כ הרד״ק בשרשים: (יח) נשיא אחד ממטה, והיו לפ״ז עשרה נשיאים, תשעה של תשעת המטות ואחד לחצי שבט מנשה, ונשיאי ראובן וגד לא יזכיר כי הם לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה:

לה (ב) ומגרש, הוא ריוח מקום חלק מחוץ לעיר סביב להיות לנוי העיר, ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה. (רש״י)

יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃ ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃ ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־
מגרשיהן

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וְיִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסָנַת אֲחוּדַתְהוֹן קִרְוִין לְמִתַּב וְרָוַח לְקִרְוַיָּא סַחְרָנֵיהוֹן תִּתְּנוּן לְלֵיוָאֵי׃ ג וִיהוֹן קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב וְרָוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכֹל חֵיוַתְהוֹן׃ ד וְרָוְחֵי קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מִכּוֹתֶל קַרְתָּא וּלְבָרָא אֲלַף אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ ה וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא לְקַרְתָּא יַת רוּחַ קִידוּמָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין וְיַת רוּחַ דָּרוֹמָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין וְיַת רוּחַ מַעַרְבָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין וְיַת רוּחַ צִפּוּנָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין וְקַרְתָּא בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן רָוְחֵי קִרְוַיָּא׃ ו וְיַת קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי יַת שֵׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן לְמֶעְרַק תַּמָּן קָטוֹלָא וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּין קִרְוִין׃ ז כָּל קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְוִין יַתְהֵן וְיַת
רוחיהן

תרגום · אשכנזי

דאס זיא דען לוים פאָן איהרעם אייגענטהימליכען ערבגוטע שטעדטע אבגעבען צור וואָהנונג; דאצו — — — — איינען פרייען פלאץ אום דיא שטעדטע הערום. (ג) דיא שטערטע זאָללען איהנען צור וואָהנונג דיהנען, דיא פרייען פלעצצע אבער צו איהרעם פיהע, צו איהרעם הויזוועזען אונד אַנדערן לעבענסנאָטהווענדיגקייטען. (ד) דיזע פרייען פלעצצע פאָר דען שטערטען, דיא איהר דען לוים איינרייעמט, זאָללען אויסערהאלב דער שטאָדטמויער, אויף אללען זייטען, טויזענד עללען האלטען. (ה) פערנער מעסט איהר אויסערהאלב דער שטאָדט, דיא מאָרגענזייטע צוויא טויזענד עללען, דיא מיטטעגליכע זייטע צוויא טויזענד עללען, דיא מיטטערנעכטליכע זייטע צוויא טויזענד עללען אונד דיא שטאָדט אין דער מיטטע; דיזעס זאָללען איהרע פרייע פלעצצע אום דיא שטעדטע הערום זיין. (ו) דיא שטערטע, דיא איהר דען לוים איינגעבען זאָללט, זינד דיא זעכס פריישטעדטע, דיא איהר הערגעבען מיסט, דאס איינער, דער איינען טאָדטשלאג בעגאנגען, דאהין פליהע, אונד איבער דיזען נאָך צוויא אונד פירציג שטעדטע. (ז) אלזאָ צוואממען אכט אונד פירציג שטעדטע, דיא איהר דען לוים איינצורייעמען האַבט, זיא

רש"י

ולא לזרוע זריעה: ולכל חיתם. (לכל חיותם) לכל צרכיהם: ד אלף אמה סביב. ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימיים למגרש והחיצונים

באור

(רש"י), והוא במסכת ערובין (דף כ"ח) אין עושין שדה (של ערי הלוים) מגרש, משום דמחריב ייסוב ארץ ישראל, ולא מגרש (שלהם) שדה משום דמחריב נוי העיר, עי"ש: (ג) ולכל חיתם, לכל צרכי מחיתם: (ד) אלף אמה סביב, ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד, אלפים הוא נותן להם סביב, ומהם אלף הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות ולכרמים. (רש"י ורשב"ם), והוא מדברי רבותינו ז"ל. ודעת הרמב"ן בזה לפי פשוטו של מקרא שימדדו את פאת מזרח (מן קרן מזרחית דרומית עד קרן מזרחית צפונית) אלפים באמה וכן את כל ארבע הפאות עד שיהיה מרובע של אלפים על אלפים אמה, והעיר בתוך, וכן כאן לעיר שתהיה לה אחוזה מרובעת, לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיה להם, אלא שימדדו אתה בדדים, והוסיף להם מגרש אלא כנגד העיר כשעור הראשון שכנגד העיר עד שימלא כשתשאיר לעיר מגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר נזה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע, וכוון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע, והאלף אשר הוסיף להם בכתוב השני בארבע הפאות לשדות ולכרמים, כמו שקבלו רבותינו, אבל שם הכל מגרש אלא שזה יעבד ויזרע וזה לא יעבוד ולא יזרע ולכך הפריש זה מזה. ע"כ מדבריו: (ו) ואת הערים אשר תתנו, יתכן שהוא מוסב על צו את בני ישראל האמור למעלה, שיצוה את הערים אשר יתנו ללוים, דהיינו את שש ערי המקלט ועוד ארבעים ושתים עיר, כיון שהולך ומבאר: את שש ערי המקלט, שלש שהבדיל משה בעבר הירדן מזרחה, ומעבר לירדן ימה הבדיל יהושע עוד שלש ערים כמ"ש ויקדישו את קדש בגליל וגו' (יהושע כ' ז'): (ה) מאת הרב תרבו, מאת בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה, אבל השבטים היו שוים בנחלה (ועיי"ש בפרשת פינחס על פסוק לרב תרבה). ואף על פי שנגלה בספר יהושע שאין ממספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם, שהרי
כתנו

תרגום אשכנזי

זיא נעבסט איהרען פֿרייען פֿאָרפֿלעצצען. (ח) צו דען שטעדטען, דיא פֿאָן דעם בעזיצצע דער קינדער ישראל׳ס אבגעגעבען ווערדען, זאָלל דער שטאַם, דער פֿיל לאַנד בעזיצט, מעהר, אונד דער־יעניגע, דער וועניג לאַנד בעזיצט, וועניגער הערגעבען; נאָך פֿערהעלטניס דעס ערבגוטעס, דאַז יעדעס בעקעממט, מוס עז פֿאָן זיינען שטעדטען דען לוים אבגעבען.» (ט) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד שפּראַך: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל׳ס, אונד זאַגע איהנען: ווען איהר איבער דען ירדן אין דאַז לאַנד כנען קאָממט, (יא) מיסט איהר בעקוועמע שטעדטע אויזווכען, דיא אייך צו פֿריי־שטעדטען דיהנען זאָללען, דאַהין איינער, דער אונפֿערזעהענס איינען טאָדשלאַג בעגאַנגען, פֿליהען קעננע. (יב) דיזע שטעדטע זאָללען צום שוטץ דיהנען פֿאַר דעם בלוטרעכער, דאַמיט דער טאָדטשלעגער ניכט אומקאָממע, בעפֿאָר ער פֿאָר דער געמיינע צום געריכט געשטאַנדען. (יג) דיא שטעדטע, דיא איהר זאָלכערגעשטאַלט צו פֿרייטטעדטען בעשטיממט, זאָללען זעכס אַן דער צאַהל זיין. (יד) דרייא שטעדטע דיסזייטס דעס ירדן׳ס אונד דרייא שטעדטע געבט איהר אים לאַנדע כנען; דיזע זאָללען

מסעי לה

מגרשיהן: ח והערים אשר תתנו מאחזת בני־ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: פ

ט וידבר יהוה אל־משה לאמר: י דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את־הירדן ארצה כנען: יא והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה־נפש בשגגה: יב והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד־עמדו לפני העדה למשפט: יג והערים אשר תתנו שש־ערי מקלט תהיינה לכם: יד את ׀ שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי

אונקלוס

רוחיהן: ח וקרויא די תתנון מאחודת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקרווהי ללואי: ט ומליל יי עם משה למימר: י מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: יא ותזמנון לכון קירוין קירוי שיזבותא יהוין לכון ויערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: יב ויהוין לכון קירויא לשיזבא מגאל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: יג וקירויא די תתנון שית קרוי שיזבותא יהוין לכון: יד ית תלת קרויא תתנון מעברא לירדנא וית תלת קרויא תתנון בארעא דכנען קרוי

באור

כתנו מיהודה ושמעון ובנימין ערים שלשה עשר, וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה שלשה עשר, ואלו מרובים על הראשונים במנינם וכן ממטה אפרים ערים ארבעה, וממטה דן ערים ארבעה, והיו בני דן כפלים כבני אפרים? זאת היתה מפני שכוי הערים שהיו חשובות זו מזו כי בשוואה נתחלקו הארץ. ע״כ מרמב״ן: (יא) והקריתם, מענין תיקון הקורות ומכסה הבית, בנל קורתי (בראשית י״ט ח׳), לקרות את שערי הבירה (נחמיה ב׳ ח׳), ולכן נקרא העיר קריה, תעלון: קריה (משלי י״א י׳), עלשם הבתים המקרים שבה, ועל הדרך הזה אמר והקריתם ר״ל תתקנו לכם קריות, כך הוא דעת הראב״ע שפי׳ מגזרת קריה, ע״כ. ולדעת אחר מפרשים יהיה הפעל הזה מענין הקרה נא לפני (בראשית כ״ד י״ב), פירושו הזמין, וכן והקריתם ר״ל הזמינו לכם ערים, כן ת״א ופירש״י ורשב״ם, וכן תרגם המתרגם אשכנזי: מקלט, ענינו כניסת הדבר בין חלקי מקבלו, ויהיה אחוז ומדובק עמו, עד שלא יורגש השנוי בין חלקיהם, ולא יבדל ממנו כי אם בדוחק. אמר, ושיר ומה שרוע וקלוט (ויקרא כ״ב כ״ג), ענינו שחלקי רגלו האחת כמשכות וקליטות יחד, עד שלא ינרגש שום שנוי או הבדל ביניהם, וכן לדרז״ל שפירשו שפרסותיו קלוטות כרגלי הסוס והחמור, וכן במשנה כדי שיקלוט את העין, שיכנס הצבע בין חלקי הבגד ויאחז עמה. ועל הדרך הזה נקראות ערי מקלט, לפי שהרוצחים השוגגים כאחים בין חומותיהם מיראת נפשם, ולא יצאו מחוץ לעיר מקלטם, עד מות הכהן הגדול, ושם הם יושבים בטח, באין הבדל ושנוי ביניהם ובין יתר יושבי הערים ההם, כי הם קלוטים בתוכם: (יב) מגאל, קרוב ממשפחת הנרצח: עד עמדו, ענינו שלא ימות הרוצח טרם עמדו לפני העדה למשפט: (יד) תתנו מעבר לירדן, אותן הבדיל משה בחייו, כמ״ש אז יבדל

רש״י

והאילונים לשדות וכרמים: יא והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה׳ אלהיך לפני: יב מגואל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: יג שש ערי מקלט. מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען: יד את שלש הערים וגומר. אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי

מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃ טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ הוּא יְמִתֶנּוּ׃ כ וְאִם־בְּשִׂנְאָה יֶהְדֳּפֶנּוּ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת׃ כא אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ

וימת

אונקלוס

שיזבותא יהוין: טו לבני ישראל ולגיוריא ולתותביא ביניכון יהוין שית קרויא האלין לשיזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: טז ואם במנא דפרזלא מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: יז ואם באבנא דמתנסבא בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: יח או במאן דאע דמתנסב בידא דהיא כמיסת די ימות בו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יט גאיל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחיב ליה מן דינא הוא יקטליניה: כ ואם בדבבו דחהי או רמא עלוהי בכמנא וקטליה: כא או בדבבו מחהי בידיה

וקטליה

תרגום אשכנזי

פרייסטעטטע זיין. (טו) דען קינדערן ישראל'ס זאוואהל אלז דען פרעמדען אונד אנגעזעססענען אונטער אייך זאללען דיזע זעכס שטעדטע צום שוצצע דיהנען, דאס יעדער, דער איינע פערזאן אונפערזעהענס אומגעבראכט, דאהין פליהען קעננע. (טז) האט ער איינען מיט איינעם אייזערנען געפעסע געשלאגען, דאס ער געשטארבען, זא איזט ער איין מערדער; דער מערדער זאלל אומגעבראכט ווערדען. (יז) ווער איינען שטיין, מיט וועלכעם מאן אומגעבראכט ווערדען קאן, אין דיא האנד נימט, אונד יעמאנד שלעגט, דאס ער שטירבט, דער איזט איין מערדער; דער מערדער מוס געטעדטעט ווערדען. (יח) אדער ער נימט איין האלץ אין דיא האנד, מיט וועלכעם מאן אומגעבראכט ווערדען קאן, אונד שלעגט יעמאנדען, דאס ער שטירבט, דער איזט איין מערדער; דער מערדער מוס געטעדטעט ווערדען. (יט) דער בלוטרעכער קאן דען מערדער אומברינגען, וואו ער איהן אנטריפפט, קאן ער איהן אומברינגען. (כ) שטעסט יעמאנד דען אנדערן אויז האס, אדער ווירפט העמישער וויזע (מיט נאכשטעללונג) עטוואז אויף איהן, דאס ער שטירבט. (כא) אדער שלעגט איהן אויז פיינדשאפט מיט דער האנד, דאס ער

שטירבט

רש"י

און עקובה מדם (הושע ו'): טז ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו: ואם תאמר בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגומר למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: יז באבן יד. שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: יח או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בה כדי להמית: יט בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט:

בצדיה

באור

משה שלש ערים (דברים ד' מ"א): (טז) ואם בכלי ברזל, עתה יפרש איזה הוא הנקרא שוגג שינוס אל ערי המקלט ואיזה הוא הנקרא מזיד אשר יומת, והולך ומבאר אם הכהו בכלי ברזל רוצח הוא, ר"ל רוצח במזיד הוא, כי היה יודע שיכול להמית בו, לכן מות יומת הרוצח: (יז) ואם באבן יד, מלת אבן סמוכה למלת יד שהיא מוחזקת לה, ר"ל באבן הנלקח ביד, וכן ת"א: אשר יומת בה, שהיה האבן גדול כ"כ שיש בו שיעור להמית, לפיכך מזיד הוא, מות יומת. ומה שלא נאמר בכלי ברזל אשר ימות בה, לפי שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט, לכן לא נתנה בו תורה שעור. (רש"י): (יח) או בכלי עץ יד, כלי עץ הנלקח ביד: (יט) בפגעו בו, בכל מקום אשר ימצא את הרוצח, וכן פירש"י אפי' בתוך ערי המקלט. ואונקלוס תרגם כד אתחיב ליה מן דינא, נראה שדעתו במלת בפגעו מענין סוב אתה ופגע (שמואל א' כ"ב י"ח), שהוא לשון הכאת מיתה, וביאור הכתוב בפגעו בו, בזמן הפגיעה להמיתו, והוא אחר שנתחייב בבית דין: בפגעו, הראוי בקמ"ץ הפ"א כדין המקור בכנוי, ובא בחיר"ק, כמו בבגדו בה (שמות כ"א ח'), בשברי לכם (ויקרא כ"ו כ"ו): ימתנו, בחיר"ק קטן תחת המ"ם תחת חיר"ק גדול, והראוי ימיתנו: (כ) יהדפנו, בגופו: או השליך עליו, ממקום גבוה: בצדיה, כמ"ש המתרגם האשכנזי מיט נאכשטעללונג, כמעשה הציד המתנכל ונועד לקחת את נפש צידו: (כא) הכהו בידיו,

בידו

וימת מות־יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית את־הרצח בפגעו־בו׃ כב ואם־בפתע בלא־איבה הדפו או־השליך עליו כל־כלי בלא צדיה׃ כג או בכל־אבן אשר־ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא־אויב לו ולא מבקש רעתו׃ כד ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה׃ כה והצילו העדה את־הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל־עיר מקלטו אשר־נס שמה וישב בה עד־מות הכהן הגדל אשר־משח אתו בשמן הקדש׃ כו ואם־יצא יצא הרצח את־גבול

עיר

אונקלוס

וקטליה אתקטלא יתקטל מחיא קטולא הוא גאיל דמא יקטול ית קטולא כד אתחיב ליה מן דינא׃ כב ואם בתכיף בלא דבבו דחהי או רמא עלוהי כל מאן בלא כמן ליה׃ כג או בכל אבנא דהיא כמסת די ימות בה בלא חזי ורמא עלוהי וקטליה והוא לא סני ליה ולא תבע בישתיה׃ כד וידונון כנשתא בין מחיא ובין גאיל דמא על דיניא האילין׃ כה וישיזבון כנשתא ית קטולא מיד גאיל דמא ויתיבון יתיה כנשתא לקרית שיזבותיה די ערק לתמן ויתיב בה עד די מות כהנא רבא די רבי יתיה במשח קודשא׃ כו ואם מיפק יפוק קטולא ית תחום

קרית

תרגום אשכנזי

שטירבט: זא מוס דער שלעגער געטעדטעט ווערדען, ער איזט איין מערדער; דער בלוטרעכער קאן דען מערדער, וואו ער איהן אנטריפפט, ווידער אומברינגען. (כב) האט ער איהן אבער פאן אונגעפעהר, אהנע פיינדשאפט, געשטאסען, אדער עטוואז אויף איהן געווארפען, אהנע נאכשטעללונג, (כג) אדער האט, אהנע איהן צו זעהען, איינען שטיין, מיט וועלכעם מאן צו טאדטע געווארפען ווערדען קאן, אויף איהן פאללען לאססען, דאפאן יענער שטירבט, אהנע דאס ער זיין פיינד געוועזען, אדער איהם צו שאדען פערלאנגט העטטע: (כד) זא זאלל דיא געמיינע צווישען דעם טאדטשלעגער אונד דעם בלוטרעכער, נאך דיזען געזעצצען, דען אויששפרוך טהון, (כה) דען טאדטשלעגער פאן דער האנד דעם בלוטרעכערס ערעטטען, אונד איהן ווידער אין דיא פרייששטאדט צוריק ברינגען לאססען, וואהין ער געפלאהען וואר; דאזעלבסט זאלל ער בלייבען, ביז דער האהעפריסטער שטירבט, דען מאן מיט דעם הייליגען אהלע געזאלבט האט. (כו) געהט אבער דער טאדטשלעגער איבער דיא גרענצע

דער

רש"י

בצדי'. כתרגומו בכמנא במארב: כב בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: כג או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה: כה עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא

מושחו

באור

בידו עצמו בלא שום כלי, הרי באר כאן אופני המזיד, אם בכלי יכנו שיש בו שעור להמית, או בגופו מתוך שנאה ואיבה או בידו, או ישליך עליו בצדיה, ועתה יבאר אופני השוגג, והוא אם הדפו בלא איבה, ובכלל אם בידו יכנו בלא איבה, או ישליך עליו בלא צדיה, או בכל אבן בלא ראות, ויזכיר אבן וה"ה לכלי ברזל או עץ בלא ראות: (כב) בפתע, בלא כוונה: (כג) בלא ראות, מקור בבנין הקל בתי"ו נוספת, ועניינו בלא ראות אותו. וכן תורגם בל"א: (כד) ושפטו העדה, ומה יהיה המשפט, שיצילו את המכה מיד גואל הדם כמ"ש בסמוך. וכן בל"א: (כה) והשיבו אתו העדה, אחר שכבר שמה מאימת גואל הדם וב"ד לקחוהו משם לעמוד לפניהם למשפט, ואחר שראו שהי' שוגג ישיבוהו למקומו אל אחת מהערים אשר נס שמה: עד מות הכהן הגדל, כי היות רוצח בשגגה גולה הוא להשקיט נפש גואל הדם, שלא יראה לנגד עיניו מי שבאה התקלה הזאת על ידו, כי יחם לבבו ויתקצף על מות קרובו, ומתוך רתיחת נפשו ורגשת כעסו לא יתבונן להבדיל בין שוגג למזיד, ויבא לשפוך דם נקי, ותלה חזרתו במות האיש אשר הוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל שבזה תנוח דעת הגואל אשר נהרג קרובו, שזה ענין טבעי לנפש האדם, המקרה הקדש משכח את הישן, צער גדול משקיט את הקטן, היגון מכניע את הלב ומשכך את הקצף, ובגבורות הכלל תתכחש הנפש על גבורותיה הפרטיות, ועתה מות הכהן הגדול הוא מקרה חדש, וצער גדול ויגון קרה לכל האומה, על ידו תשכך חמת הגואל, ושכח את אשר נעשה לו, או יתן אל לב להבחין בין שוגג למזיד. (מדברי הרמב"ם פרק ארבעים חלק שלישי), ורש"י פירש לפי שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם, והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהיה לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן הגדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל, ע"כ: אשר משח אתו, עניינו המושח, שלא הוזכר, והוא דוגמת מה שנקרא בל"א אימפערזאנאלע, וכן מתורגם בל"א: (כו) את גבול, מן גבול כמו כנאתי את העיר. (הראב"ע), ויש בזה הבדל בטבע הלשון, כי אלו אמר מן גבול היה ראוי להוסיף בחינת המקום שהלך לשם ולומר מן

גבול

עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם: כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ: כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: ל כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת: לא וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת: לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת

הכהן

אונקלוס

קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן: כז וְיִשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵיל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵיל דְּמָא יַת קָטוֹלָא לֵית לֵיהּ דָּם: כח אֲרֵי בְּקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ יִתֵּב עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּי מוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסָנְתֵיהּ: כט וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵירַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: ל כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סָהֲדִין יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא יַסְהֵיד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטַל: לא וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנָשׁ קָטוֹל דִּי הוּא חַיָּב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: לב וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵעֲרוֹק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ לְמֵתוּב לְמִתַּב בְּאַרְעָא עַד דִּימוּת

כהנא

תרגום אשכנזי

דער פריישטאַדט הינויז, דאהין ער געפלאָהען, (כז) דער בלוטרעכער פינדעט איהן אויסערהאלב דער גרענצע זיינער פרייטשטאַדט, אונד ברינגט דען טאָדטשלעגער אום: זאָ האַט ער קיינע בלוטשולד אויף זיך. (כח) דען ער זאָלל אין זיינער פריישטאַדט בלייבען, ביז דער האָהעפריסטער שטירבט; נאך דעם טאָדע דעם האָהענפריסטערס מאָג דער טאָדטשלעגער צוריק קעהרען אין דאז לאַנד זיינער בעזיצצונג. (כט) דיזעס זאָלל דיא פעראָרדנונג אייערעס רעכטעס זיין בייא אייערן נאַכקאָממען, אין אַללען אייערן וואָהנזיצצען. (ל) ווען יעמאַנד איינען אומברינגט, זאָ זאָלל מאַן, נאָך אויזזאַגע דער צייגען, דען מערדער ווידער אומברינגען; איין צייגע אלליין קאַן ניכט ווידער איינע פערזאָן צייגען, דאס זיא צום טאָדע פעראורטהיילט ווערדע. (לא) פיר דיא פערזאָן איינעס מערדערס, דער צום טאָדע פעראורטהיילט וואָרדען, זאָללט איהר קיין לעזעגעלד אַננעהמען, זאָנדערן דאז טאָדעסאורטהייל מוס אַן איהם פאָללצאָגען ווערדען. (לב) אויך זאָללט איהר קיין לעזעגעלד אַננעהמען, פיר דאז פליהען אין דיא פריישטאַדט, דאס איהר עטווא ערלויבטעט, נאָך הויזע צו קאָממען, בעפאָר דער האָהעפריסטער

שטירבט

רש"י

מושחו לכהן א': הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו: כז אין לו דם. הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: כט בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: ל כל מכה נפש. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: לא ולא תקחו כפר. לא יפטר בממון: לב ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס (בשב"א ובקמ"ץ) כמו שובי מלחמה (מיכה ב')

ששבו

באור

גבול העיר וחוצה או דומה לו, אבל באמרו את גבול אין צורך לזה: (כז) אין לו דם, אין להגואל הזה משפט שפיכת דם, כאשר יבאר בכתוב הסמוך, וכן תיב"ע לית ליה סדרין דקטול: (כט) והיו אלה לכם, המשפטים האלה שזכר (למעלה כ"ד), משפטי הרוצחים המזידים והשוגגים המבוארים בפרשה זו: (ל) כל מכה נפש, הבא להרגו על שהכה את הנפש. (רש"י), לפי שאמר למעלה דין רוצח במזיד דרך כלל, אם בכלי ברזל או כלי עץ וגו' מות יומת המכה רוצח הוא, אמר שאין דנין את הרוצח לפי אומד דעת בית דין אלא לפי עדים שיענו בו שהכהו במזיד: ועד אחד לא יענה בנפש, שעל ידי עדותו תהיה הנפש ההיא במיתה כמו שהולך ומבאר במלת למות: (לב) ולא תקחו כפר לנוס, בפסוק הקודם הזהיר שלא יקחו כפר מנפש המזידה שיפטר ממיתה, וכאן יזהיר שלא יקחו כפר גם מן השוגג: לנוס אל עיר מקלטו, למי שנס אל עיר מקלט, שהרג בשוגג, אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר: לנוס, כמו לנס (בשב"א וקמ"ץ) וכמו שובי מלחמה (מיכה ב'), ששבו מן המלחמה, וכן נוגי מועד (צפניה ג'), כי מולים היו (יהושע ה'), כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר, כן תאמר לנוס על מי שנס כבר, וקורהו נוס כלומר מוברח, ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח, לפטרו מן הגלות, לא ידעתי האיך יאמר לשוב לשבת בארץ, הרי עדיין לא נס, ומהיכן ישוב, לשון רש"י, וכן תרגמו יב"ע לדערק, ויתכן שיהיה שם מקור, ובא תחת שם המקרה, והוא כמו ניסה, כי כן דרך הלשון כמו שזכרנו פעמים רבות, ויהיה השעור כאלו אמר כפר הניסה והבריחה אל עיר מקלטו, שיהיה הממון כפר הניסה, וכן למעלה כפר לנפש רצח, שיהיה הממון כפר לנפש, ולכך בא פעל תקחו עם למ"ד שלא כדרכו, ואם יקשה לך, מהיכן ישוב? הרי עדיין לא נס? הנה משמעות

הכתובים

הַכֹּהֵן׃ לג וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ לד וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

לו א וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה בַיהוָה לָתֵת אֶת־נַחֲלַת צְלָפְחָד

אחינו

אונקלוס

כַּהֲנָא׃ לג וְלָא תְחַיְּבוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יָת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּאי דְּאִתְּשַׁד בַּהּ אֱלָהֵן בִּדְם אַשְׁדֵיהּ׃ לד וְלָא תְסַאֲבוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בְּגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

לו א וּקְרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה מִזַּרְעִית בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַרוּ יָת רִבּוֹנִי פַּקִּיד יְיָ לְמִתַּן יָת אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּעַדְבָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְרִבּוֹנִי אִתְפַּקַּד בְּמֵימְרָא דַּייָ לְמִתַּן יָת אַחְסָנַת צְלָפְחָד

אחונא

תרגום אשכנזי

שטירבט. (לג) איהר זאָללט דאז לאַנד ניכט שענדען, אין וועלכעם איהר וואָהנט, דען בלוט שענדעט איין לאַנד; אונד דאז לאַנד קאַן, וועגען דארין פערגאָססע־נעם בלוטעס, ניכט אַנדערס פערזעהנט ווערדען, אלז דורך דאז בלוט דעססען, דער עז פערגאָססען האט. (לד) פעראונרייניגט אייער לאַנד ניכט, אין וועלכעם איהר וואָהנט, אין וועלכעם איך רעזידענץ האלטע; דען איך, דער עוויגע, רעזי־דירע אונטער דען קינדערן ישראל׳ס.

לו (א) דיא פאַמיליענהייה־טער אויז דעם גע־שלעכטע — דעס גלעד, זאָהנס מכיר, זאָהנס מנשה, פאַן דען געשלעכטערן דער קינדער יוסף, טראַטען אויף אונד רעדעטען פאָר משה, דען פירסטען אונד פאַמי־ליענהייפטערן דער קינדער ישראל׳ס, (ב) שפראַכען נעמליך: »מיינעם הערן האט דער עוויגע בעפאָה־לען, דאז לאַנד דורך דאַז לאָאָז דען קינדערן ישראל׳ס, צום ערבגוטע, איינגעבען צו לאַססען, צוגלייך אבער איזט מיינעם הערן פאַן דעם עוויגען בעפאָהלען, דאז ערבגוט אונזערס ברודערס

צלפחד זיינען

רש״י

שסנו מן סמלחמס וכן נוגי ממועד (צפניס ג׳) כי מוליס סיו (יסושע ס׳) כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר וומל על מי שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס כבר וקוראו נוס כלומר מוברח. ואס תאמר לנוס לברוח ותפרשסו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפוטרו מן סגלות לא ידעתי סיאך יאמר לשוב לשבת בארץ סרי עדיין לא נס וסיאך ישוב: לג ולא תחניפו. ולא תרשיעו כתרגומו ולא תחייבון: לד אשר אני שוכן בתוכס. שלא תשכינו אותי בטומאתס: כי אני ס׳ שוכן בתוך בני ישראל אף בזמן שסס טמאים שכינס שרוי׳ ביניסס:

לו ג ונוסף

באור

סכתובים שכל רוצח ינוס אל אחת מערי מקלט טרס עמדו למשפט, ומשס יביאו אותו אל סב״ד סגדול לשפטו, ואס סוא שוגג יצילו אותו סעדס מיד סגואל וישיבו אותו אל עיר מקלטו, וכן אמרז״ל (מכות דף ט׳): וכן כתוב (פסוק כ״ס) וסשיבו אותו סעדס אל עיר מקלטו אשר נס שמס, סרי כבר נס טרס עמדו לפני סעדס: ולזס אמר פס שלא יקחו ממון כפר סבריחס, ויתנו לו רשות שלא לשוב ממקוס סעדס אל עיר מקלטו, כי אס לשוב לשבת בארץ: כן כראס עומק פשוטו של מקרא, וכן ת״א למערוק: עד מות, ר״ל טרס מות סכסן סגדול, ומצאנו מלת עד כטעס טרס, עד בואי אליך (בראשית מ״ח ס׳), וכן רבים. וכן תרגם בל״א: (לג) ולא תחניפו את הארץ, סוראת סשרש סזס בכל מקוס סוא לסראות לעינים ספך סאמת, אמר כי גס נביא גס כסן חנפו (ירמיס כ״ג י״א), שסראו פנים לעס שכל מעשיסס ומעלליסס טובים בעיני ס׳ ולא סוכיחוס, ואמר וסארץ חנפס תחת יושביס (ישעיס כ״ד ס׳), באורו שסראתס לסס כנים שתהיס לטובתס וסוא ספך סאמת כמו שמבאר, אבל תירוש אמלל גפן (שס ז׳), ועל סדרך סזס אמר ולא תחניפו את סארץ, בבנין סכבד, ר״ל שלא תגרמו במעשיכס שתחנף סארץ. וסכתוב אמ דבק אל שלמעלס, שלא תקחו כפר ממי שסוא רשע למות, כי בעון שפיכות דמים תחנף סארץ כמו שבאר כי סדס סוא יחניף וגו׳: ולארץ לא יכפר, ולישבי סארץ: כי אם בדם שפכו, שופך אותו, כמו מן גואל כאמר בכנויו ובא גואלו (ויקרא כ״ס כ״ו): (לד) ולא תטמא את הארץ, אמר תטמא ל״י אח״ז יאמר אשר אתס יושבים בס, לכן ת״א ויב״ע סרגישו בזס ותקנו בתרגומיס ולא תסתאבון ל״ר, וכן תרגס בל״א. ודעת סרמב״ע שמלת תטמא סיא נסתרת לנקבס שבס על סחנופס שסיא תטמא את סארץ: כי אני ה׳ שכן בתוך בני ישראל, חוזר לבאר כי מס שאני שוכן בתוכס סוא לכבוד ישראל. (רמב״ע):

לו (ב) והיו

אחינו לבנתיו: ג והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ד ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ה ויצו משה את בני ישראל על פי יהוה לאמר כן מטה בני יוסף דברים: ו זה הדבר אשר צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ז ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת

מטה

אחונא לבנתיה: ג ויהוין לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהן מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ד ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהן על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ה ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: ו דין פתגמא די פקיד יי לבני צלפחד למימר לדתקין בעיניהן תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ז ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת

שבטא

זיינען טעכטערן צו געבען. (ג) ווען דיזע נון איינען אויז דען איבריגען שטעממען ישראל'ס הייראטהען, זא געהט איהר גוט פאן דעם ערבגוטע אונזערער פעטער אב, אונד קעממט צו דעם ערבגוטע דעסיעניגען שטאממעס הינצו, אין וועלכען זיא הייראטהען; אלזא ווירד דאז לאאז אונזערס ערבגוטעס פעררינגערט. (ד) ווען אויך דיא קינדער ישראל'ס איין יובל-יאהר האבען, זא בלייבט דיזעס ערבגוט איממער נאך בייא דעם שטאממע, אין וועלכען זיא הייראטהען, אונד דעם ערבגוטע אונזערס פעטערליכען שטאממעס ענטצאגען.» (ה) משה געבאטדען קינדערן ישראל'ס, אויף בעפעהל דעס עוויגען, אונד שפראך: «דער שטאם דער זעהנע יוסף'ז רעדעט רעכט. (ו) דער עוויגע פערארדנעט אלזא דען טעכטערן צלפחד, אונד שפריכט: «זיא קעננען פרייען ווען זיא וואללען, יעדאך מיססען זיא אונטער דעם געשלעכטע איהרעס פעטערליכען שטאממעס פרייען. (ז) דאמיט קיין ערבגוט דער קינדער ישראל'ס אויז איינעם שטאממע אין דען אנדערן איבערגעהע, זאנדערן יעדער פאן דען קינדערן ישראל'ס דעם ערבגוטע

זיינעס

רש"י

לו ג ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתייחס על שבט אביו: ד ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על

נחלת

באור

לו (ג) והיו לאחד מבני וגו', בא[ו]רו ואם יהיה לנשים לאחד מאחד שבטי בני ישראל, אז ונגרעה וגו' וכן תורגם בל"א: ונוסף על נחלת המטה, כי בניהן יירשו אותן והם יתיחסו לשבט אביהם: ונוסף, כפעל עבר מנכ"י ע"מ נודע, והי' לו לומר ונוספה בל"נ על נחלה כמ"ש ונגרעה, ויתכן שחסר מלת דבר או חלק, והמשך דבריהם כך הוא: כאשר יהיו לאחד מבני שבט ישראל לנשים, תגרע נחלתן מנחלת אבותינו, וע"י זה יוסף דבר או חלק על נחלת המטה ההוא: ואין עינינו צרה בברכת המטה ההוא, כי אם על גרעון נחלת מטה אבותינו אשר יגרע ע"י כך: (ד) ואם יהיה היבל, הוסיפו ואמרו, אין זה דומה למכר, כי המכירה חוזרת ביובל אבל הירושה אינה חוזרת, ואין לנו תקוה לשוב אל הנחלה עוד, אף אם תהי' שנת היובל: (לבנות צלפחד, תיב"ע הוסיף בתרגומו של פסוק זה, ה"ל לא לדריא דעתידין למיקם בתר פילוג ארעא אלהן לבנת צלפחד וגו'. והוא מדברי חז"ל שלמדו מן זה הדבר שלא נהגו אלא אותו הדור (ב"ב ק"כ): לטוב בעיניהם, ר"ל בשבט אביהן תבחרנה את הטוב והישר בעיניהן כמ"ש אך למשפחת מטה אביהם: לטוב, דגש הטי"ת על חסרון ה"א הדעת ועניינו להטוב: (ז) ולא תסב נחלה, לדעת הרמב"ן הן שתי מצות, נוה ביורשת נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם, וצוה בנשואות כבר (שלא היו יורשות נחלה) ואחרי היותן לאיש מתו אחיהן בחיי האב, לא תסוב הנחלה למטה אחר, ולא יירשו אותן בניהם ולא בעליהן כ"א אחד מקרוביהן, והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואח"כ בכל בת יורשת נחלה, ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה ירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת אבותם, ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה, ע"כ. ולפי הפשט יתכן שבכחות הזה מבאר הטעם אל שצוה למעלה על בנות צלפחד שתהיינה למטה אביהן, כדי שלא תוסב נחלה ממטה אל מטה אחר כי יבא אח"כ האיש לקחת נחלה גם ממטה אחר ויתערבו נחלת השבטים, וכן תורגם בל"א: נחלה לבני ישראל, בא[ו]רו נחלה שהיא לבני ישראל

(ח) וכל

מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו׃ ט וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ * י כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד׃ יא וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃ יב מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן׃ יג אֵלֶּה הַמִּצְוֺת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

חזק

שִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וְכָל בְּרַתָּא יָרְתַת אַחְסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דַאֲבוּהָא תְּהֵי לְאִנְתּוּ בְּדִיל דְּיֵרְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי׃ ט וְלָא תַסְחַר אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אוֹחֲרָנָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנַת צְלָפְחָד׃ יא וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנוֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי אֲבוּהֶן לְנָשִׁין׃ יב מִזַּרְעִיַּת בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף הֲוָאָה לְנָשִׁין וַהֲוָת אַחְסַנְתְּהֶן עַל שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃ יג אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא וְדִינַיָּא דִי פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃

חזק

זיינעס פעטערליכען שטאמ־ מעס אנהאנגע. (ח) איינע יערע טאכטער, דיא ערב־ פעהיג איזט אונטער דען שטעממען דער קינדער ישראלים, מוס איינען אויז איהרעם פעטטערליכען שטאממע פרייען, דאמיט דיא קינדער ישראלים יערער זיין פעטערליכעס גוט ערבע, (ט) אונד קיין ערבגוט פאן איינעם שטאממע צום אנ־ דערן איבערגעהע, זאנדערן דיא שטעממע דער קינדער ישראלים יעדער זיינעם ערבגוטע אנהאנגע.» (י) וויא דער עוויגע דעם משהבעפאהלען, אלזא טהא־ טען דיא טעכטער צלפחד. (יא) מחלה, תרצה, חגלה, מלכה אונד נעה, דיא טעכטער צלפחד, פרייעטען דיא קינדער איה־ רער פעטטערן, (יב) פרייע־ טען אלזא דען געשלעכטערן דער זעהנע מנשה, זאהנס יוסף, אונד דאדורך בליב איהר ערבגוט בייא דעם שטאממע איהרעס פעטטער־ ליכען געשלעכטעס. (יג) דיזעס זינד דיא גע־ באטע אונד פעראררנונגען, וועלכע דער עוויגע דען קינדערן ישראלים, דורך משה, אין דען געפילדען מואבים, אם ירדן געגען ירחו איבער, בעפאהלען האט.

חזק.

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה. ארפ״ח סימן: וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח: ופרשיותיו עשרה. יי׳ בד״ד ינחנו סימן: וסדריו ל״ב. לב טהור ברא לי אלהים סימן: ופרקיו ל״ו. לו חכמו ישכילו זאת סימן: מניין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש. הכל מאה וחמשים ושמנה פרשיות. אני חלק״ך ונחלתך סימן:

רש״י

נחלת המטה אשר תהיינה להם: ח וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה: יא מחלה תרצה. כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו:

חזק

באור

(ח) וכל בת ירשת נחלה, כבר הזכרתי למעלה שהזהיר מתחלה על בנות צלפחד ועתה ידבר בכל בת יורשת נחלה בבני ישראל שתהי׳ לאחד ממשפחת מטה אביה. ולא כרשב״ע שכתב שבכתוב הזה ידבר על אחר כיבוש הארץ ולכן אמר ולא תסוב נחלה פעם שני׳, כי האמ׳ כמו שקבלו חז״ל שדבר הזה לא הי׳ נוהג רק בדור ההוא שהי׳ קודם חלוקת הארץ כמ״ש הרמב״ן כדי שלא יבא האיש ההוא לקחת נחלה גם ממטה אחר ויתערבו השבטי׳ זה עם זה בנחלה: (יב) ותהי נחלתן, ע״י שהיו ממשפחת אביהן לנשים היתה גם נחלתן על מטה משפחת אביהן: (יג אלה, המצות והמשפטים, דיני הנחלה והנדר ומשפט הרוצחים, ומצות כל בת יורשת שלא תוסב נחלה: בערבת מואב, הוא היומם האחרון שהיה להם בימי משה, ושם צוה למנות את ישראל, ומסר להם עוד חקים ומשפטים ישרים, והוכיחם על מרים קודם מותו, ושם נאמר לו שיעלה על הר נבו למות שם על פי ה׳ והאל יזכנו להשיג תעלומות תורתו, ונא נחדל מהגות בה כל ימי חיינו: חזק

בעמערקונגען

צור

פֿערבעססערונג

דער

מענדעלסזאָהנישען איבערזעצונג

דער

תורה,

פֿאָן

דוד אָטטענזאָסער,

פֿירטע אבטהיילונג.

ספר במדבר,

פֿיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו
ובנו ר' דוד צירנדאָרף יצ"ו.

בשנת תקפ"ד לפ"ק.

בעמערקונגען.

במדבר קאַפּיטעל א ב ג

א

(א) אויז מצרים. אים פסוק לעזען וויר: מארץ מצרים; אַלזאָ: אויז דעם לאַנדע מצרים.

(טז) דיא הייפּטער דער נאַציאָן. אים פסוק הייסט עז: ראשי אלפי ישראל; פאָלגליך: דיא הייפּטער דער טויזענדע ישראל׳ס.

(כ) קאַן. מוס הייסען: קאָננטע, אין דער קוים פערגאַנגענען צייט.

(מד) נעבסט דען צוועלף פירסטען ישראל׳ס, פאָן יעדער פאַמיליע איינעם. אים פסוק לעזען וויר: ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש אחד לבית אבתיו היו; אלזאָ: נעבסט דען פירסטען ישראל׳ס, דען צוועלף מעננערן, וועלכע יעדער פיר איינע פאַמיליע וואַרען.

(מו) זעכס הונדערט אונד דרייא טויזענד, דייטליכער ווערע: זעכס מאַהל הונדערט אונד דרייא טויזענד.

(נג) אויף דיא קינדער ישראל׳ס. אים פסוק הייסט עז; על עדת בני ישראל; פאָלגליך: אויף דיא געמיינדע דער קינדער ישראל׳ס.

ב

(לב) זעכס הונדערט אונד דרייא טויזענד, זיהע אָבען (א׳ מ״ו).

(לג) מיט א׳ ז׳ וו׳. אים פסוק לעזען וויר: בתוך בני ישראל; אַלזאָ: מיט אונטער דען קינדערן ישראל׳ס,

ג

(ד) ד״פ. אַלז זיא פאָר איהם, אין דער וויסטע סיני, געמיינעם פייער בראַכטען. היר ווירד דאַז זוביעקט אים שטאַנדע דער בעוועגונג געבראַכט; וואָהין בראַכטען זיא געמיינעם פייער? פאָר איהן (אים אַקקוזאַטיף).

(טז) ד״פ. אויף דעם בעפעהל דעס עוויגען. דאַז פערהעלטניסוואָרט אויף בעצייכנעט היר דיא בעוועגונגסאורזאַכע, אַלזאָ: אויף; דען בעפעהל (אים אַקקוזאַטיף).

(יט) דיא נאַמען דער קינדער קהת. אים פסוק הייסט עז; ובני קהת; פאָלגליך: דיא קינדער דעס קהת.

(כח) אַללעס מעננליכע. אים פסוק לעזען וויר: במספר כל זכר; אַלזאָ: נאָך דער צאַהל, אַללעס מעננליכע,

(ל) ד״פ. דער פאַמיליענהויפּט. דאַז הויפּטוואָרט: פאַמיליענהויפּט איזט זעכליך, אַלזאָ: דאַז פאַמיליענהויפּט,

במדבר נשא ג ד ה ו

(לו) צו זיינעם דיהנסט. דיא ווערטער: צו זיינעם בעציהען זיך היר אויף דיא וואָהנונג (משכן), פאָלגליך: צו איהרעם דיהנסט.

(לח) אויף דער מאָרגענזייטע דעס שטיפטסצעלטעס, היר איזט דאַז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט: מזרחה אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: אויף דער מאָרגענזייטע דעס שטיפטס־צעלטעס, געגען זאָננענאויפגאַנג.

(לט) געמוסטערט האַטטען, אים פסוק הייסט עז: למשפחותם; אַלזאָ: געמוסטערט האַטטען, נאַך איהרען געשלעכטערן.

(מז) נאַך דעם געוויכטע דעס היילּיגטהומס. אים פסוק לעזען וויר: תקח; פאָלגליך: נאַך דעם או׳ ז׳ וו׳ זאָללסט דוא זיא נעהמען,

ד

(טז) דאַז רייכערווערק. היר איזט דאַז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט: הסמים אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: רייכערווערק פאָן עדלען שפעצערייען.

נשא

(לג) דיא פעררינכטונג דער געשלעכטער דער מררישען קינדער ביים שטיפטסצעלטע. אים פסוק לעזען וויר: לכל עבודתם; אַלזאָ: דיא פעררינכטונג או׳ ז׳ וו׳, וואַז זיא נעמליך פעררינכטען זאָללען ביים שטיפטסצעלטע.

ה

(ט) זינד זיינע. מוס הייסען: זיין,

(טו) איהרענטוועגען, מוס הייסען: איהרעטוועגען.

(ל) נאַך דיזער פאָרשריפט. אים פסוק הייסט עז: את כל התורה הזאת; פאָלגליך: נאַך דיזער גאַנצען פאָרשריפט.

ו

(ג) זאָ מוס ער או׳ ז׳ וו׳, קיינען עססיג או׳ ז׳ וו׳. בעססער אונד דייטליכער ווערע: דאַרף קיינען עססיג או׳ ז׳ וו׳.

(ו) דיא גאַנצע צייט הינדורך זאָללל או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק לעזען וויר: כל ימי הזירו לה׳; אַלזאָ: דיא גאַנצע צייט הינדורך, דיא ער, דעם עוויגען צו עהרען, צור ענטהאַלטונג בעשטיממט, זאָלל או׳ ז׳ וו׳.

(כ) ד״פ. פאָר דען עוויגען. היר ווירד דאַז זוביעקט אים שטאַנדע דער רוהע געבראַכט, אָבשאָן דאַז צייטוואָרט איינע בעוועגונג בעצייכנעט; וואָ מאַכט דער פּריסטער דאַמיט איינע ווענדונג? פאָר דעם עוויגען (אים דאַטיף),

ז

(א) אונד געהייליגט, אים פסוק לעזען וויר: ויקדש אותו ואת כל כליו; אלזא: אונד מיט אללען איהרען גערעטהען געהייליגט.

מיט זיינען גערעטהען. אים פסוק הייטעז: ואת כל כליו; אלזא: מיט אללען זיינען גערעטהען.

(ג) יעדער צווייא פירסטען. מוס הייסען: צווייא פירסטען.

(פה) זיבענציג שקל. אים פסוק הייסט עז: הקערה האחת כסף וכו׳, אלזא: זיבענציג שקל זילבער.

בהעלתך ח

(ג) שפריך. אים פסוק לעזען וויר: ואמרת אליו; פאלגליך: שפריך צו איהם.

(ח) איין צווייטעס שטירקאלב. אים פסוק הייסט עז: תקח, אלזא: איין צווייטעס שטירקאלב זאללסט דוא זיא נעהמען לאססען. (ראה בביאור לפסוק זה).

ט

(ה) אונד זיא טהאטען עז. אים פסוק לעזען וויר: ויעשו את הפסח; אלזא בעססער: אונד זיא פעררריכטעטען דאז פסח.

(יג) ביז אם אנדערן מארגען. היר בעצייכנעט דאז פערהעלטניסווארט אן דאז ציל איינער צייט, אונד וויר דאהער מיט דעם אקקוזאטיף פערבונדען; אלזא: ביז אן דען אנדערן מארגען.

(יד) אונד דאז פסח מיטמאכען וויל. אים פסוק הייסט עז: פסח לה׳; אלזא: דאז פסח, דעם עוויגען צו עהרען.

(כב) ר״פ. איין מאנאט. היר ווירד דיא צייטדויער בעצייכנעט, אויף דיא פראגע: וויא לאנגע? אונד עז ווירד דאהער דער אקקוזאטיף ערפאר־דערט: איינען מאנאט.

י

(ג) ר״פ. ביים אויפברוכע דער לאגער. ווען דאז הויפטווארט לאגער, וויא היר, איין קריגס־לאגער בעדייטעט, זא הייסט עז אין דער פיל־פאכען צאהל: לעגער.

(ח) אונד דיזעס אויף או׳ ז׳ וו׳. בעססער: אונד דיזעס זאלל אויף או׳ ז׳ וו׳.

(כה) דיא פאהנע דער קינדער דן. היר איזט דאז אים פסוק ביזפינדליכע ווארט: מחנה אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: דיא פאהנע דעם לאגערס דער קינדער דן׳ס.

(כו) דער העערפיהרער דער קינדער אשר. אים פסוק הייסט עז: מטה בני אשר; אלזא: דער העער־פיהרער דעם שטאממעס דער קינדער אשר׳ס.

(כז) דער העערפיהרער דער קינדער נפתלי. זיהע אבען (פסוק כ״ו).

יא

(ז) ערצט. בעססער: ערץ.

(י) ר״פ. יעדעס. מוס הייסען: יעדען, אים מעננליכען געשלעכט.

(יח) דאס עז דער עוויגע פערנאממען. דאז אים פסוק בעפינדליכע ווארט: לאמר איזט היר אונאיבער־זעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: דאס עז דער עוויגע פערנאממען, אונד געזאגט האבט.

(כב) זאלל מאן או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק הייסט עז: להם, אלזא: זאלל מאן איהנען או׳ ז׳ וו׳, זאללען או׳ ז׳ וו׳. אויך היר מוס דאז ווארט: להם איבער־זעצט ווערדען: זאללען איהנען או׳ ז׳ וו׳.

(ל) נעבסט דען עלטעסטען דער געמיינע. מוס געזעצט ווערדען: דען עלטעסטען ישראלים, וויא עז אים פסוק הייסט.

יב

(י) דאס זיא אויזזעציג. מוס הייסען: דאס זיא אויזזעציג וואר.

(טו) דאז פאלק בראך ניכט עהער אויף, ביז או׳ ז׳ וו׳. מוס הייסען: אלז ביז או׳ ז׳ וו׳.

שלח לך יג

(כב) אללווא. בעססער: ווא.

(כג) שניטטען זיא איינע רעבע אב. אים פסוק הייסט עז: משם, אלזא: שניטטען זיא דא־זעלבסט איינע רעבע אב.

צוועען. פעראלטעט, אונד עז מוס הייסען: צווייען.

(כט) וואהנט געגען מיטטאג. אים פסוק לעזען וויר: בארץ הנגב; אלזא: אין דעם לאנדע געגען מיטטאג.

(לא) וועלכע מיט איהם געריזט ווארען. אים פסוק הייסטעז: עלו עמו; אלזא: הינויף געריזט ווארען.

יד

(ב) דיא געמיינע, מוס געזעצט ווערדען: דיא גאנצע געמיינע, וויא עז אים פסוק הייסט.

(כח) ר״פ. אין מיינען אהרען געשפראכען. מוס הייסען: אין מיינע אהרען (אים אקקוזאטיף).

(לד) ר״פ. זאללט איהר פאר אייערע מיסטעטהאט ביסען. היר איזט דיא מיסטעטהאט דער גע־גענשטאנד דער האנדלונג דעם ביסענס, פאלגליך: פיר אייערע מיסטעטהאט.

בעמערקונגען.

(לז) שטארבען אויך ווירקליך אין איינער פלאגע. בעססער: אן איינער פלאגע.

(לט) דען קינדערן ישראל׳ס. מוס הייסען: אללען קינדערן ישראל׳ס, וויא וויר אים פסוק לעזען.

טו

(ה) אויך וויין צום טראנקאפפער איין פירטעל הין. אים פסוק הייסט עז: תעשה, אלזא: איין פירטעל הין זאללסט דוא ברינגען.

(ז) ר״פ. אין ליבליכען גערוך. היר געהט קיין בעשטיממונגסווארט פאר דעם אייגענשאפטס־ווארטע פארהער, אונד דיזעס מוס דאהער דיא פאללשטענדיגען ביגונגס־אונד געשלעכטסצייכען אן זיך נעהמען; אלזא: אין ליבליכעם גערוך.

(כד) זא ברינגט או׳ ז׳ וו׳, אונד איין ציגענבאק. דער ציגענבאק איזט היר דער ליידענדע געגענשטאנד דעס איבערגעהענדען צייטווארטעס: ברינגט, אלזא: איינען ציגענבאק (אים אקקוזאטיף).

(כה) וויא אויך איהר זינדענאפפער דארגעבראכט. אים פסוק לעזען וויר: לפני ה׳; אלזא: פאר דעם עוויגען דארגעבראכט.

(לו) דיא געמיינע. מוס הייסען: דיא גאנצע געמיינע, וויא וויר אים פסוק לעזען.

קרח טז

(ה) אונד ווער היילינ זא זייא. בעססער קאנ־סטרואירט: ווער זא היילינ זייא.

(י) דיך או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק הייסט עז: אתך, אלזא: דיך או׳ ז׳ וו׳ מיט דיר.

(טו) דוא אונד דיינע לייטע. אים פסוק לעזען וויר: וכל עדתך; אלזא: אללע דיינע לייטע.

יז

(ד) דיא פפאננען. אים פסוק הייסט עז: מחתות הנחושת; פאלגליך דיא קופפערנען פפאננען.

אונד שלוג זיא. דאז צייטווארט: וירקעום אים פסוק שטעהט אין דער פילפאכען צאהל, אלזא: אונד מאן שלוג זיא.

(יז) שרייבע יעדעס נאמען. בעססער אונד דייט־ליכער: שרייבע דען נאמען איינעס יעדען.

(יח) האבען איינען אבערהויפט. דאז הויפטווארט: אבערהויפט איזט זעכליכען געשלעכטעס, אלזא: איין אבערהויפט.

(כב) ר״פ. משה לעגטע אללע שטעבע פאר דען עוויגען או׳ ז׳ וו׳ נידער. וואו לעגטע משה דיא שטעבע נידער? פאר דעם עוויגען (אים דאטיף).

(כד) צו דען קינדערן ישראל׳ס. מוס הייסען: צו אללען קינדערן ישראל׳ס, וויא וויר אים פסוק לעזען.

יח

(ז) דוא אונד דיינע זעהנע אבער. מוס געזעצט ווערדען: מיט דיר, וויא עז אים פסוק הייסט.

(יא) אונד דאפאן או׳ ז׳ וו׳ דארף. בעססער קאנ־סטרואירט: אונד דאפאן דארף או׳ ז׳ וו׳.

(יב) אללען בעסטען מאסט אונד אללען קארן או׳ ז׳ וו׳ זאללען דיר געשענקט זיין. דיא הויפט־ווערטער: מאסט, קארן זינד זוביעקטע דעס פרעדיקאטעס: זאללען זיין, אונד מיססען דאהער אים נאמינאטיף שטעהען: אללער בעס־טע מאסט אונד אללעס קארן.

(יג) דיא ערסטען פריכטע איהרעס לאנדעס. אים פסוק לעזען וויר: בכורי כל אשר בארצם; אלזא: דיא ערסטען אללער פריכטע איהרעס לאנדעס.

(טו) אללעס ערסטגעבארנע. אים פסוק הייסט עז: לכל בשר, אלזא: אללעס ערסטגעבארנע פאן אללעם פלייש.

(יז) זאללסט דוא ניכט אויזלעזען לאססען. היר זינד דיא אים פסוק בעפינדליכען ווערטער: קדש הם אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: זאללסט או׳ ז׳ וו׳, וויל זיא היילינ זינד.

(יט) ד״פ. אויף עוויגען צייטען. היר בעצייכנעט דאז פערהעלטניסווארט אויף דיא דויער, אלזא: אויף עוויגע צייטען (אים אקקוזאטיף).

(כד) דיזערהאלב. מוס הייסען: דעסהאלב.

(כו) דען איך אייך או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק הייסט עז: מאתם, אלזא: דען איך אייך פאן איהנען או׳ ז׳ וו׳.

(כט) דיא העבע. מוס הייסען: דיא גאנצע העבע, וויא וויר אים פסוק לעזען.

(לב) זא לאדעט איהר או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק לעזען וויר: עליו, פאלגליך: זא לאדעט איהר וועגען דעסזעלבען או׳ זא וו׳.

אלז וואדורך. מוס הייסען: וואדורך.

חקת יט

(ז) אונד קאממע. אים פסוק הייסט עז: ואחר יבא; אלזא: קאממע הערנאך.

(ח) זאלל דיא קליידער וואשען, זיינען לייב באדען. אים פסוק לעזען וויר: יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים; אלזא: דיא קליידער אין וואססער וואשען, זיינען לייב אין וואססער באדען.

(יג) אויז איהרער נאציאן. מוס געזעצט ווערדען: אויז ישראל, וויא עז אים פסוק הייסט.

(יז) פאן דער פערבראנגטען קוה. אים פסוקלעזען וויר

ווינ: שרפת החטאת; פאָלגליך: פאָן דעם פערבראַננטען ענטזינדיגונגסאָפּפער.

(כח) ביז אם אבענד. מוס הייסען: ביז אן דען אבענד. זיהע אָבען (ט׳ י״ב).

כ

(יט) וואססער. מוס הייסען: זיין וואססער, וויא וויר איט פסוק לעזען.

(יד) קעניג צו אדום. בעססער: קעניג פאָן אדום.

(כא) דען דורכצוג. אים פסוק הייסט עז: עבור בגבולו; אלזאָ: דען דורכצוג דורך זיין געביט.

(כח) אהרן שטאַרב. מוס הייסען: אהרן שטאַרב דאָזעלבסט, וויא וויר אים פסוק לעזען.

כא

(א) וואָהנט. מוס הייסען: וואָהנטע, אין דער קוים פערגאַנגענען צייט.

(ח) מאַכע. אים פסוק הייסט עז: עשה לך, אלזאָ: מאַכע דיר.

(כד) פעסטע. בעססער: פעסט.

(כה) אונד איהרען לאַנדשטעדטען. מוס, נאָך דעם פסוק, געזעצט ווערדען: אונד אללען איהרען לאַנדשטעדטען.

(כו) זיין לאַנד. אים פסוק לעזען וויר: כל ארצו; פאָלגליך: זיין גאַנצעס לאַנד.

בלק כב

(י) קעניג צו מואב. בעססער: קעניג פאָן מואב.

לעסט מיר זאַגען. אים פסוק לעזען וויר: שלח אלי; אלזאָ: זענדעט צו מיר.

(יא) דיזעס פאָלק. אים פסוק הייסט עז: הנה העם; פאָלגליך: זיהע! דיזעס פאָלק.

(טז) שפראַכען. מוס, נאָך דעם פסוק, געזעצט ווערדען: שפראַכען צו איהם.

(כ) זאָ קאַננסט דוא מיט איהנען געהען. אים פסוק לעזען וויר: קום לך אתם; אלזאָ: זאָ קאַננסט דוא דיך אויפמאַכען אונד מיט איהנען געהען.

(לג) ווערע זיא ניכט אויזגעוויכען. היר איזט דאָז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט: מפני אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: ווערע זיא ניכט פאָר מיר אויזגעוויכען.

(לז) וואַרום וואָללטעסט דוא ניכט קאָממען? אים פסוק לעזען וויר: למה לא הלכת אלי; אלזאָ: צו מיר קאָממען.

(לח) שטעהט עז. אים פסוק הייט עז: עתה, אלזאָ: שטעהט עז נון.

כג

(א) אללהיר. בעססער: היר.

(ו) נעבסט דען פאָרנעהמען-הערען. מוס, נאָך דעם פסוק, הייסען: נעבסט אללען פאָרנעהמען הערען.

כד

(ה) דיא געצעלטע. אים פסוק הייסט עז: אוהליך, אלזאָ: דיינע געצעלטע.

(יא) קעהרע ווידער נאָך הויזע. מוס הייסען: קעהרע ווידער נאָך הויזע צוריק.

(כה) אונד קעהרטע או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק הייסט עז: וילך, אלזאָ: אונד גינג אונד קעהרטע או׳ ז׳ וו׳.

כה

(ז) נאַהם איינען שפיס. אים פסוק לעזען וויר: בידו, אלזאָ: נאַהם איינען שפיס אין דיא האַנד.

פינחס

(יא) דורך ויינען אייפער פיר מיך. אים פסוק הייסט עז: בתוכם, אלזאָ: דורך זיינען אייפער פיר מיך אונטער איהנען.

(יד) דער מאַן. אים פסוק לעזען וויר: המוכה, אלזאָ: דער אומגעקאָממענע מאַן.

(טו) צו מדין. בעססער: אין מדין.

כו

(ג) דיזערהאַלב. מוס הייסען: דעססהאַלב.

(יח) דיא. אים פסוק הייסט עז: אלה, אלזאָ: דיזע.

(יט) שטערבען. מוס הייסען: שטאַרבען, אין דער קוים פערגאַנגענען צייט.

(לד) דיא. זיהע אָבען (פסוק י״ח).

כז

(כג) זיינע האַנד. אים פסוק הייסט עז: ידיו, אלזאָ: זיינע הענדע.

כח

(יד) אין יעדעם ניימאָנד. מוס הייסען: אן יעדעם ניימאָנד.

(כ) צו יעדעם ווידדער. אים פסוק לעזען וויר: תעשו, אלזאָ: צו יעדעם ווידדער זאָללט איהר ברינגען.

(כז) צווייא שטירע. אים פסוק הייסט עז: בני בקר, אלזאָ: צווייא יונגע שטירע.

(לא) אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפער. היר איזט דאָז אים פסוק בעפינדליכע וואָרט: ומנחתו אונאיבערזעצט געבליבען, אונד עז מוס הייסען: אויסער דעם טעגליכען גאַנצען אָפּפער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפער.

כט (ב) איינען

כט

(ג) איינען שטיר· אים פסוק הייסט עו: בן בקר, אלזאָ: איינען יונגען שטיר.

(ח) זיבען לעממער· מוס הייסען: זיבען יעהריגע לעממער, וויא וויר אים פסוק לעזען·

מטות ל

(ה) איהרע געליבדע· מוס הייסען: אללע איהרע געליבדע, וויא וויר אים פסוק לעזען·

דיא· מוס הייסען: אללע, וויא וויר אים פסוק פינדען·

(י) איזט אויף איהר גילטיג· היר ריכטעט זיך דיא האנדלונג דעס גילטיגזיינס אויף דיא פרויא היִן, אונד דאז פערהעלטניסוואָרט: אויף ווירד דאַהער מיט דעם אקקוזאטיף פערבונדען: איזט אויף זיא גילטיג·

(יג) זאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד וואז או' ז' וו'. אים פסוק לעזען וויר: וקמו כל נדריה וכל אסר; אלזאָ: זאָ זינד אללע איהרע געליבדע גילטיג, אונד אללעס, וואז או' ז' וו'.

(טו) איהרע געליבדע· מוס הייסען: אללע איהרע געליבדע, וויא וויר אים פסוק לעזען·

וויל ער או' ז' וו'· אים פסוק הייסט עז: הקים אותם; פאָלגליך: ער האט זיא בעקרעפטיגט. וויל ער או' ז' וו'.

לא

(י) איהרע פאללעסטע· מוס געזעצט ווערדען: אללע איהרע פאללעסטע, וויא עז אים פסוק הייסט·

(לה) ד"פ· ווייבסבילדען. מוס הייסען: ווייבסבילדערן· צווייא או' ז' וו'· אים פסוק הייסט עז: כל נפש; אלזאָ: אללע פערזאָנען: צווייא או' ז' וו'·

(לו) אַן קליינעם פיה. אים פסוק לעזען וויר: מספר הצאן; אלזאָ: אן אנצאהל דעס קליינען פיהעס.

(מ) זעכסצעהן. מוס הייסען: זעכצעהן·

(מג) דיא אלזאָ אויף או' ז' וו'· אים פסוק הייסט עז: ותהי מחצת העדה; אלזאָ: דיא אלזאָ, אלז דיא געמיינע, אויף או' ז' וו'·

(מו) זעכסצעהן· זיהע אָבען (פסוק מ')·

(נ) ד"פ· אויף אונזערן פערזאָנען צו פערזעהנען· היר ריכטעט זיך דיא האנדלונג דעס פערזעהנענס אויף דיא פערזאָנען היִן, אונד דאז פערהעלטניסוואָרט: אויף ווירד דאהער מיט דעם אקקוזאטיף פערבונדען: אויף אונזערע פערזאָנען צו פערזעהנען·

לב

(יח) יעדעס· מוס הייסען: יעדער, אים מענגליכען געשלעכטע·

(כג) אונד ווערדעט ערפאהרען, וואז אויף דיזע זינדע פאָלגען ווירד· אים פסוק לעזען וויר: ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם (ראה בביאור לפסוק זה); אלזאָ: אונד ווערדעט אייערע שטראפע ערפאהרען, דיא אייך טרעפפען ווירד·

(כד) שטעדטע פאָר אייערע קינדער אונד הירדען פאָר אייער קליינעס פיה· היר זינד דיא קינדער אונד דאז קליינע פיה דיא געגענשטענדע דעס נוצצענס דער שטערטע אונד דער הירדען, אונד עז מוס דאהער דאז פערהעלטניסוואָרט פיר געזעצט ווערדען: שטערטע פיר אייערע קינדער אונד הירדען פיר אייער קליינעס פיה·

(כו) זאָללען או' ז' וו'· אים פסוק הייסט עז: יהיו שם; אלזאָ: זאָללען דאָרט או' ז' וו'·

(לג) דיזעס זייטס· מוס הייסען: דיסזייטס·

(לג) קעניג צו אמורי. מוס הייסען: פאָן אמורי· קעניגס צו בשן· מוס הייסען: פאָן בשן·

מסעי לג

(ב) אונד דיזע געשאהען וויא פאָלגט· אים פסוק לעזען וויר: ואלה מסעיהם למוצאיהם; אלזאָ בעססער: אונד פאָלגענדע ווארען איהרע רייזען נאך איהרעם אויזצוגע.

(ה) זיא. אים פסוק לעזען וויר: בני ישראל; אלזאָ: דיא קינדער ישראלים.

(נב) אויזטרייבען. מוס געזעצט ווערדען: פאָר אייך אויזטרייבען, וויא עז אים פסוק הייסט.

(נה) ניכט אויזטרייבט. מוס הייסען: ניכט פאָר אייך אויזטרייבט, וויא וויר אים פסוק לעזען.

לד

(ד) נאך עצמנה. דער אָרט היס: עצמון (ראה בפסוק ה'), אלזאָ: נאך עצמון. (עצמונה, אל עצמון, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה, כמו (בפסוק זה): צנה, אל צין.)

(יב) ד"פ. נאך דען ירדן. דאז פערהעלטניסוואָרט נאך ווירד איממער מיט דעם דאטיף פערבונדען, פאָלגליך: נאך דעם ירדן.

לה

(ב) דאצו או' ז' וו'. אים פסוק לעזען וויר: תתנו ללוים; אלזאָ: דאצו זאָללט איהר דען לוים איינען פרייען פלאץ אום דיא שטערטע הערום געבען.

(ח) יעדעס. מוס הייסען: יעדער, אים מענגליכען געשלעכטע.

עז, מוס הייסען: ער·

(יב) צום גערינכט· בעססער: צו גערינכט, אונבעשטימט.

(יג) זאָלכערגעשטאלט· בעססער: דערגעשטאלט·

(יח) איין האָלץ. אים פסוק הייסט עז: בכלי עץ; אלזאָ: איין העלצערנעם געפעס.

לו

(א) אויז דעם געשלעכטע דעס גלעד· אים פסוק לעזען וויר: למשפחת בני גלעד; פאָלגליך: אויז דעם געשלעכטע דער קינדער דעס גלעד.

סדר

ההפטרות

מספר ויקרא

כמנהג קהילות האשכנזים ופולין׃

עם ברכות לפניה ולאחריה׃ ושמות הטעמים כמנהגם׃

ובכרך הזה נדפסו גם הפטרת שבת וראש חודש, ומחר חודש. ופ' זכור, ופ' פרה. ופ' החודש, ושבת הגדול, ולימים טובים של פסח. עם קריאת התורה השייכה לכל אחת ואחת:

גם נתוספו כמה מעלות ומעולות. שהלגנתי הפירוש מהנשר הגדול רש"י ז"ל. ונתרגמו ההפטרות בתרגום אשכנזי בטוב הלשון ובבאור מספיק:

ואחרון חביב אשר יגע בו מושלם אחד, בקי היטב הדק בלשון לע"ז ובלשון אשכנז, והעתיק כל מלות לועזות, הנמצאים בפירוש רש"י ז"ל, בלשון אשכנז באר היטב. ועל ידו יובן על בוריו', כל מקום שהביא רש"י ז"ל מלות בלע"ז:

פיורדא

בבית ובדפוס המשוכח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו ובנו כהר"ר דוד צירנדארף יצ"ו׃

Fürth

bey Isaac David Zürndorfer und Sohn;

ברכות ההפטרות

קודם ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה בְּמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק:

ואחר קריאתה יברך ברכות האלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם· כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם· כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד: ע"כ בחול

בשבת חוזרים ג"כ על התורה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה· שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים· (לשבת) (ועל יום השבת הזה)

(לפסח) ועל יום חג המצות הזה:

(לשבועות) ועל יום חג השבועות הזה:

(לסוכות) ועל יום חג הסוכות הזה:

(לש"ע) ועל יום שמיני חג העצרת הזה:

שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה)· לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ· וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

(הושע א׳ ט׳ — ב׳ כ״ב)

(א) וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ (ב) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ (ג) אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ (ד) רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ (ה) פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ (ו) וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ (ז) כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ (ח) לָכֵן

תרגום אשכנזי

(א) איינסט ווירד ישראל'ס מענגע זיין וויא זאנד אם מעערע, דער וועדער צו מעססען נאך צו צעהלען איזט; אונד שטאטט מאן צו איהנען געזאגט: «איהר זייד ניכט מיין פאלק,» ווירד מאן אלזדאן צו איהנען זאגען: «איהר זייד קינדער דעס לעבענדיגען גאטטעס.» (ב) דאן ווערדען יהודה'ס אונד ישראל'ס זעהנע איניג זיך פערזאממעלן, איין אבערהויפט זיך וועהלען אונד אויז דעם לאנדע ציהען, דען גראס איזט דער טאג יזרעאל. (ג) נעננט נון אייערע ברידער: «עמי (מיין פאלק), אייערע שוועסטערן: «רוחמה (ווידער אויפגענאממענע).» (ד) האדערט מיט אייערער מוטטער, האדערט! דען זיא איזט ניכט מעהר מיינע גאטטין, איך ניכט מעהר איהר גאטטע, דאס זיא דיא בוהלעריטע מינע אבלעגע, איהרע גיילהייט ניכט מעהר דורך איהרען פרעכען בוזען פערראטהע. (ה) איך ווירדע זיא זאנסט נאקקענד אויזציהען, וויא אם טאגע איהרער געבורט זיא דארשטעללען, זיא איינער וויסטע, איינער איינעדע גלייך מאכען, דאס זיא פאר דורסט פערשמאכטען מוס; (ו) אויך איבער איהרע קינדער ווירדע איך מיך ניכט ערבארמען, ווייל זיא הורענקינדער זינד. (ז) וואהרליך! איהרע מוטטער איזט איינע הורע, איינע שאמלאזע, דיא זיא געצייגט האטטע; וויא אפט שפראך זיא ניכט: איך וויל מיינען בוהלערן נאכאיילען, זיא געבען מיר שפייזע אונד געטרענקע, מיינע וואללע אונד פלאכס, מיין אהל אונד זאלבען.» (ח) אבער

רש״י

א והיה מספר. מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד ורבותינו פירשו בפסחים הרגיש הושע בעצמו על שאמר החליפם בעם אחר ובקש עליהם רחמים. ובספרי דבי רב פרשת וישב ישראל בשטים שנינו רבי אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה. ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהי׳ לכם הראה עצמי כאילו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל׳) והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגו ואף כאן: ב ונקבצו בני יהודה ובני ישר׳ יחדיו וגו׳: ראש אחד. דוד מלכם: כי גדול יום. קיבוץ זריעתם: ג. אמרו לאחיכם עמי. כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתון ארחם: ד ריבו באמכם. בכנסייה שלכם: מבין שדיה. דרך הנואפות שמושיבין להם בין דדיהם ויונתן תרגם ופולחן טעוותא מבין קרווהא: ה כיום הולדה. כיום שגאלתיה במצרים כמו שאמר (ביחזקאל ט״ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כורת שורך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין (שם): כמדבר. גזרות שגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו (במדבר י״ד). והמתיה ואקטלינה: ז אמם. כנסיה שלהם: הובישה הורתם. ביישו ולפיהן התנאים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנובו והם גונבים לא תלוו ברבית

באור

(א) והיה מספר הפרשה נחלקת לשלשה חלקים בחלק הראשון ידבר הנביא מנחמה ובשני מפורענות ויסיים בשלישי בנחמה, ואמר פה שיבוא הזמן שיהיה מספר בני ישרא׳ רב מאוד והוא זמן הישועה, ותחת אשר אמר להם למעלה הנביא בשם ה׳ לא עמי אתם, יקרא להם בעת ההיא בני אל חי: (ב) יום יזרעאל קיבוץ זריעתם, רש״י ורד״ק פרשוהו על הגלות עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל, ואחרי שהמקרא סתמוהו, גם אנכי לא פרשתיהו בתרגומי: (ד) ריבו פה מתחיל החלק השני והוא דברי ריב לכנסת ישראל אשר יכנה הנביא בשם אימכם, כמו שכתבו המפרשים, פעם יכנה בשם אם אם דעתו על הקבוץ בכלל ופעם בשם בנים אחים ואחיות אם דעתו על השבטים בפרט, והכל אחד הוא לפי הכונה. ומאמר כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה מאמר מוסגר היא. כי פרושו שיריבו באמם שתסר זנוניה וכו׳: (ז) שיקויי, או שהוא יין ומשקים, או שפרושו כמו שיקוי לעצמותך והוא מיני המשחה: (ח) גדרה, הכמי מוסב על הדרך שהוא לפעמי׳ לשון נקב׳. וכן הכנויי של ונתיבותיה:
(יא) והצלתי

(ח) לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא: (ט) וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה: (י) וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל: (יא) לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ: (יב) וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי: (יג) וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ: (יד) וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה: (טו) וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: (טז) לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ: (יז) וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם

ואת

(ח) אַבער איך ווערדע אויך איהר דען וועג מיט דאָרנען פערלעגען, איהן אומצײנען, דאס קיין אויזגאַנג צו פינדען זייא. (ט) ווען זיא נון איהרען בוהלערן נאַכאײלען וויר, וויר זיא זיא ניכט עררייכען קעננען; זיא ווירד זיא זוכען אונד ניכט פינדען, דאַן ווירד זיא שפּרעכען: «אָ קעננטע איך נור ווידער צו מיינעם פאָריגען גאַטטען צוריק קעהרען, וואהרליך! איך האַטטע עז בעססער בייא איהם, אַלז יעצט.» (י) ווייל זיא אַבער ניכט ערקעננען וואָללטע, דאַס איהר געטריידע, מאָסט אונד אָהל אַללעס פאָן מיר הערגעקאָממען, דאַס איך איהר זילבער אונד גאָלד אין איבערפלוס טענקטע, וועלכעס זיא אַבער פיר דען געצ־צען בעל פערשווענדעט: (יא) דאַהער ווערדע איך אויך מיין געטריידע צור ערנטעצייט, אונד מיינען מאָסט צו זיינער צייט ווידער צוריק נעהמען, איהר פלאַכס אונד וואָללע, וואָמיט זיא איהרע בלעסע דעקטע, געגצליך ענטציהען. (יב) ענטבלעסט ווירד זיא נון דאַ שטעהען פאָר דען אויגען איהרער בוהלער, אונד נימאַנד זאָלל זיא מיינער געוואַלט ענטרייסען קעננען. (יג) אַללע איהרע פרײדען, פעסטע, נײמאָנדע, רוהע־אונד פײערטאַגע ווילל איך פערניכטען. (יד) איהרע ווײנשטעקקע אונד פײגענביימע, פאָן דענען זיא זיך פראַהלטע: «איך האַבע זיא, אלז געשענקע, פאָן מיינען בוהלערן ערהאַלטען,» ווערדע איך פערהעערען, זיא אין איינען וואַלד פערוואַנדעלן, דאַס זיא צו פוטטער דעם ווילדעם דיהרען זאָללען.
(טו) זאָ ווערדע איך אַן זיא אהנדען דיאיעניגען טאַגע, אַן וועלכען זיא דען בעלים ווײהרויך בראַכטע, זיך מיט נאָזענרינגען, אונד אָהרגעהענגען שמיקטע, אונד איהרען בוהלערן נאַכליף, אונד מיינער פעלליג דאַריבער פערגאַס. זאָ שפּריכט דער עוויגע. — (טז) דאָך נאָכדעם איך זיא געלאָקט נאך יענער וויסטע, הין ווערדע איך ווידער איהרעם הערצען טראָסט צושפּרעכען, (יז) ווערדע פאָן דא איהרע וויינבערגע איהר ווידער געבען, אונד יענעם

טהאַל

באור

(יא) והצלתי, לשון הפרשה כמו כי כל העושר אשר הציל וכו':
(טז) לכן הנה אנכי, מעתה מתחיל הנחמה שנית, ואמר שאחר פתתיה והולכתיה המדבר והוא הגלות, אשוב לדבר על לבה:
(יז) עמק עכור, או שהוא מוסב על הגלות כמו שכתב רש"י, או

שהוא

רש"י

והם מלוים: אחרי מאהבי. בדרכי העובדי כוכבים ומזלות: ח הנני שך. לשון סגירה כמו הסר משוכתו (ישעיה ה') כמסוכת חדק (משלי ט"ו): את דרכך. דרכים ושבילים שאת הולכת בהם: ט את מאהביה. מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה: ורדפה. משקלות ל' כבד הוא זה כמו (שם י"ב) ומרדף ריקים פורצייר"ר בלע"ז (פורשא"כער. נאך יאגען). כלומר תחזיק אחריהם ולא תשגם: ובקשתם. ובקשה אותם: י לא ידעה. לא שמה אל לבה והראתה עצמה כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב. והם עשהו לבעל: יא בעתו. בעת גמר בישול הפירות. והצלתי מימנה צמרי ופשתי. אשר היה לכסות את ערותה כל הגלה שנקראה לשון תרומה והפרש' הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכן (בראשית ל"א) כי כל העושר אשר הציל (שם): יב ואיש לא יצילנה מידי. אף זכות אבותם תמה: יד והשימותי. לשון שממה: אתנה. כמו אתנן: ושמתים ליער. שחיות מהלכות בם ואוכלות הפירות: טו ופקדתי עליה. שכר פורענות: ימי הבעלים אשר הקטיר. תמיד להם ולשון הווה הוא: ותעד נזמה וחלייתה. לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים ותלייתה לשון עדיי הוא קישוט: טז לכן הנה אנכי מפתיה. משדלה להיות אחרי לאלוינ"ר בלע"ז (כמו לאכאכ"גער. בל"א שמייכלען. מלה נוספת) ומהו הפיתוי והולכתי' המדבר בגולה שהוא כמדבר ולא והם השיב אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני מכשמרדה בי: יז את כרמיה. תרגם יונתן לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמי' (איוב כ"ד) וכן כרמי שלי לא נטרתי (ש"ה א'). דבר אחר והולכתי' המדבר למדבר סיחון ועוג ובסגנון זה נתנבא (יחזקאל כ') בנאמר והולכתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגו' והכשרים אקיים והם את כרמי': ואת עמק עכור. עומק הגלות שהן עבורים שם אתן לה לפתח תקוה. תחלת תקו' שמתיך אותן נתות התן לב לשוב אי:

ועניה

ואת־עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ־מצרים: (יח) והיה ביום־ההוא נאם־יהוה תקראי אישי ולא־תקראי־לי עוד בעלי: (יט) והסרתי את־שמות הבעלים מפיה ולא־יזכרו עוד בשמם: (כ) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם־חית השדה ועם־עוף השמים ורמש האדמה וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח: (כא) וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים: (כב) וארשתיך לי באמונה וידעת את־יהוה:

טהאל דעס טריבזאלס ווידער צום האפפנונגספאללען איינגאנג מאכען; דארט ווירד זיא וויכסעלגעזענגע אנשטימען וויא אין איהרער יוגענד זויא צו דער צייט דא זיא אויז מצרים הערויז גינג. (יח) אלודען שפריכט דער עוויגע, ווירסט דוא מיך נעננען: «אישי (מיין גאטטע)», אונד ניכט מעהר: «בעלי.»
(יט) דער נאמע בעל ווירד אויז איהרעם מונדע פערבאננט, זיין אנדענקען אויף עוויג פערגעססען זיין.
(כ) איך ווערדע איהנען אויך איינען בונד מיט דעם געווילדע דעס פעלדעס, געפליגעל דעס הימעלס אונד געזווירם דער ערדע מאכען, באגען, שווערט אונד קריגסוואפפען אויז דעם לאנדע ענטפערנען, זא דאס זיא רוהיג וואהנען קעננען. (כא) אונד דאן מיך מיט דיר אויף עוויג פערלאבען דורך גערעכטיגקייט אונד טוגענד, דורך ליבע אונד הולד מיט דיר פערלאבען. (כב) יא, איך וויל מיך טרייליך מיט דיר פערלאבען, אונד אלודאן ווירסט דוא נון מיך, דען עוויגען, ווידער ליבען.

הפטרת נשא

(שופטים י״ג ב׳—י״ד)

(א) ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח ואשתו עקרה ולא ילדה: (ב) וירא מלאך־יהוה אל־האשה ויאמר אליה הנה־נא את־עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן: (ג) ועתה השמרי נא ואל־תשתי יין ושכר ואל־תאכלי כל־טמא: (ד) כי הנך הרה וילדת בן ומורה

הפטרת נשא

(א) איינסט לעבטע איין מאן אין צרעה פאן דעם געשלעכטע דן, נאמענס מנוח; דעססען פרויא וואר אונפרוכטבאר, אונד געבאר קיינע קינדער. (ב) עז ערשין איהר אבער איין ענגעל גאטטעס, אונד שפראך: «זיהע! ביז יעצט וואדסט דוא אונפרוכטבאר, אבער דוא ווירסט נון שוואנגער ווערדען, אונד איינען זאהן געבערען.
(ג) נים דיך אלזא אין אכט, טרינקע ווערער ווין נאך זאנסט שטארקע געטרענקע, אונד געניסע ניכטס אונרייגעס.
(ד) דען דוא ווירסט שוואנגער, אונד געבערסט איינען זאהן; אויף

רש״י

וענתה שמה. לשון דירה כמו מעון אריות (נחום ב׳): כימי נעוריה. שישבה במצרים ימים רבים: וכיום עלותה וגו׳. שנעשה אלי ממצרים מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה: יח תקראי אישי וגו׳. תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורים: בעלי. לשון אדנות ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה: יט ולא יזכרו עוד. ישראל בשמם של בעלים או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלהות להם. או לא יזכר שם הבעלים עוד כד״א והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב׳): ב עם חית השדה. שהחיות מזיקין מן העולם וכה״א (שם י״א) לא ירעו ולא ישחיתו וגומר: כא בצדק ובמשפט. שתתנהגו בכן: ובחסד וברחמים. שיבא לך מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב (בראשית י״ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה ואומר לעשות צדקה ומשפט ובכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים ואת הקדוש ברוך הוא שנאמר (דברים י״ג) ונתן לך רחמים ושמר ה׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם ז׳) פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר (עמוס ה׳) ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקדוש ברוך הוא אסף מהם החסד והרחמים שנאמר (ירמיה ט״ז) כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמר (ישעיה א׳) ציון במשפט תפדה וגו׳ והקב״ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן: כב וארשתיך לי באמונה. בשכר האמונה שהאמנת בגולה להבטחות שעל ידי נביאי:
ג יין ושכר. חמר חדת ועתיק: ד ומורה. תער על שם שמורה ומשליך את השער:

באור

שהוא כדעת ר״א בן עזרא שהוא מורה על עמק יזרעאל: (יח) איש, השם איש והשם בעל נרדפים הנה בזה הענין ואמר הכתוב שבכל כך ימשך אפילו השם של ע״ז בעל עד שלא תקרא עוד לה׳ איש בעלי:
(א) ממשפחת, כמו שבט: (ג) השמרי נא, לפי פשוטו כלל ואחריו פרט, ויהיה לפ״ז ואל תשתי וכו׳ כמו הפרט, ולמפרשים דרך אחרת בזה: (ה) נורא מאוד, כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו נורא נראה

וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ (ה) וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ (ו) וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ (ז) וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ (ח) וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ (ט) וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ (י) וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ (יא) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ (יב) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ (יג) מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ (יד) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ (טו) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה

אויף דעססען הויפט קאממע קיין שערמעססער, דען ער איזט פאן מוטטערלייבע אן דעם עוויגען געווייהט, אונד ער זאלל צוערסט דיא ישראל פאן דער האנד דער פלשתים בעפרייען.» (ה) דיא פרויא גינג הירויף צו איהרעם מאננע, אונד זאגטע צו איהם: «איין געטטליכער מאן וואר בייא מיר געוועזען; זיינע געשטאלט גליך איינעם ענגעל דעס עוויגען, זא פורכטבאר, דאס איך איהן ניכט נאך זיינער הערקונפט פראגען מאכטע, אונד ער ענטדעקטע מיר אויך זיינען נאמען ניכט. (ו) דיזער מאן שפראך צו מיר: «דואווירסט שוואנגער ווערדען אונד איינען זאהן געבערען; טרינקע ווידער וויין נאך בערוי־שענדע געטרענקע, אונד געניסע ניכטס אונרייניעס, דען דער קנאבע איזט פאן מוטטערלייבע אן דעם עוויגען געווייהט.» (ז) דא פלעהטע מנוח צום עוויגען, אונד שפראך: «א מיין גאטט! לאס דאך דען געטטליכען מאן, דען דוא געזאנדט האסט, אבערמאהלס צו אונז קאממען, דאס ער אונז בעלעהרע, וויא וויר אונז מיט דעם פער־הייסענען קנאבען צו פערהאלטען האבען.»
(ח) גאטט ערהערטע מנוח׳ס געבעט, אונד דער ענגעל קאם אבערמאהלס צו דער פרויא, דא זיא עבען אויף דעם פעלדע זאס, אונד איהר מאן ניכט בייא איהר וואר.
(ט) זיא אבער ליף שנעלל צו איהרעם מאננע, אונד שפראך: דער מאן, דער נייליך בייא מיר געוועזען, האט זיך זא עבען ווידער זעהען לאססען.» (י) דא מאכטע מנוח זיך אויף, פאלגטע זיינער פרויא נאך, גינג צו דעם מאננע הין, אונד שפראך צו איהם: «ביזט דוא דער מאן, דער מיט דיזער פרויא געשפראכען?» ער אנטוואָרטעטע: «יא, איך בין עז.» (יא) מנוח שפראך: א זא זאגע אונז דאך יעצט, וואז וויר, וועגען דעס קנאבען, טהון מיססען.» (יב) יענער ערווידערטע: «דיא פרויא מוס זיך אלל דעסיעניגען ענטהאלטען, וואז איך איהר בערייטס געזאגט האבע. (יג) זיא דארף ניכטס געניסען, וואז נור פאם וויינשטאק קעממט, דארף ווידער וויין נאך אנדערע בערוישענדע געטרענקע טרינקען, דארף קיינע אונרייניע שפייזע עססען; קורץ, אללעס וואז איך איהר געזאגט האבע, מוס זיא גענויא בעאבאכטען.»
(יד) מנוח שפראך צו דעם ענגעל: «מעכטעסט דוא דיך נור בייא אונז נאך עטוואז פערווייללען, וויר וואללען דיר איין ציגענבעקליין צובערייטען.» (טו) דער ענגעל ער־ווידערטע: «וועגן דוא מיך אויך פערווייללסט, זא ווירדע איך דאך פאן דיינער קאסט ניכטס געניסען; ווילסט דוא אבער עטוואז צובערייטען, זא ברינגע עז ליבער דאר, אלז איין גאנצאפפער, דעם עוויגען

באור

נראה (רד"ק): (ז) היולד, כשיהיה יולד, ושם תואר הוא (מרד"ק): (יא) מה יהיה משפט, כתרגומו מה יהי דחזי לרביא ומה נעביד ליה, כי אם יהיה פרושו: מה יעשה על הנער על מינו ומהותו, נשארת תשובתו מעל, כי המלאך השיב רק על מעשי האשה לבד, ולא על מעשי הילד: (טו) ואם תעשה עולה, כפי הנגינה יהיה פרושו כדעת המפרשים שאמר לו אם תרצה לעשות ממנו עולה, אז תעלה אותו לה'. אבל הפרוש הזה רחוק הוא במאוד, כי איך אמר לו אם תרצה לעשות עולה, אחר לא הוזכר ממנו שום דבר, על כן לדעתי פרושו שכך אמר לו ואם תעשה, כלומר אחר שהיה רצונך לעשות

רש"י

ו ואל תאכלי כל טמאה. דברים האסורים לנזיר: ז לנער היולד. העתיד להוולד: י אחרי אשתו. אחר עצתה: יא מה יהיה משפט הנער ומעשהו. מה חזי לאתעבד לעולימא ומה נעביד ליה: יד נעצרה נא. נאסוף אותך אל הבית: טו כי יבא דבריך. אם יבא לנו פליאות דבר ואתך ונודע ונכיר את שמך ונכבדך ונעשה

ליהוה תעלנה כי לא־ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: (טז) ויאמר מנוח אל־מלאך יהוה מי שמך כי־יבא דבריך וכבדנוך: (יז) ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא־פלאי: (יח) ויקח מנוח את־גדי העזים ואת־המנחה ויעל על־הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: (יט) ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך־יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על־פניהם ארצה: (כ) ולא־יסף עוד מלאך יהוה להראה אל־מנוח ואל־אשתו אז ידע מנוח כי־מלאך יהוה הוא: (כא) ויאמר מנוח אל־אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: (כב) ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא־לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את־כל־אלה וכעת לא השמיענו כזאת: (כג) ותלד האשה בן ותקרא את־שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: (כד) ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל:

עווינגען צו עהרען.» (מנוח וואוסטע נעמליך ניכט, דאס ער איין ענגעל גאָטטעס איזט). (טז) מנוח שפראך צום ענגעל דעס עווינגען: «וויא איזט דיין נאַמע, דאמיט וויר, ווען דיינע פֿערהייסונג אין ערפֿיללונג געהט, דיר פֿער־עהרונג ווידמען קעננען.» (יז) דער ענגעל דעס העררן אנטוואָרטעטע: «ווארום פֿראגסט דוא נאך מיינעם נאמען? ער בלייבט פֿערבאָרגען.» (יח) דא נאהם מנוח דאז ציגענבעקליין אונד שפייזעאָפפֿער, אונד בראכטע עז אויף דעם פֿעלזען, דעם עווינגען צו עהרען, דאר. דער ענגעל פֿעררינטעטע וואונדער פֿאָר מנוח־ס אונד זיינער פֿרויא אויגען. (יט) דען דא דיא פֿלאממע פֿאָם אלטאר געגן הימעל שטיג, פֿוהר דער ענגעל דעס העררן אין דער פֿלאממע עמפאָר; אלז מנוח אונד זיינע פֿרויא דיס זאהען, פֿילען זיא אויף איהר אנגעזיכט צור ערדע. (כ) (דער ענגעל דעס עווינגען ערשין נון דעם מנוח אונד זיינער פֿרויא פֿערנער ניכט; דא מערקטע מנוח, דאס עז איין ענגעל דעס עווינגען וואר.). (כא) מנוח שפראך צו זיינער פֿרויא:» וויר זינד דעס טאָדעס, דען וויר האבען איין געטטליכעס וועזען געזעהען.» (כב) זיינע פֿרויא ערווידערטע איהם:» וואָללטע דער עווינע אונזערן טאָד, זאָ העטטע ער פֿאָן אונזערער האנד קיין גאנצעס אָפפֿער אונד שפייזעאָפפֿער גענאָממען, העטטע אונז אללעס דיזעס ניכט געצייגט, אונד אונז איצט דיא צוקונפֿט ניכט ער־פֿאהרען לאססען.» (כג) דיא פֿרויא געבאר איינען זאָהן, אונד נאננטע איהן: שמשון. דער קנאבע וואוכס העראן, אונד וואר פֿאָם עווינגען געזעגנעט. (כד) דער גייסט גאָטטעס ערפֿיללטע איהן צוערסט אין דעם לאגער פֿאָן דן, צווישען צרעה אונד אשתאול. (ח) יהושע

רש״י

ומעשה מה שתשלחנו: יז והוא פלאי. מכוסה תמיד הוא ומשתנה ואיני יודע למה משתנה היום: כב וכעת. הזאת: לא השמיענו כזאת. לא היה משמיענו בשורה זו אם רואים אנו למות: כד לפעמו. לבא בקרבו לפעמים:

א וישלח

באור

לעשות עם גדי העזים הזה דבר מה, על כן טוב יותר אם תעשה ממנו עולה לה׳, ויהיה לפ״ז עלת עולה מחוברת למלת לה׳: (ט) כי יבא דבריך, כתרגו׳ ארי יתקיימון פתגמ׳ וניקרינך: (כא) ולא יסף, כלו׳ כאשר לא ראו עוד את המלאך בעלותו בלהב, אז ידעו כי מלאך ה׳ הוא:

(א) חדש

הפטרת בהעלתך(*

*) (זכריה ב׳ יו״ד — ד׳ ז׳)

(א) רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: (ב) ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: (ג) ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: (ד) הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: (ה) ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: (ו) ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: (ז) ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: (ח) ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך

והלבש

*) תרגום אשכנזי ורש״י ובאור על הפטרה זו כבר נדפס בספר בראשית בהפטרת שבת ראשון של חנוכה.

וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ (ט) וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ (י) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ (יא) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ (יב) שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ (יג) כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ (יד) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃

(טו) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ (טז) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמֶר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ (יז) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ (יח) וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ (יט) וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ (כ) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כא) מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

ואמר קרי

הפטרת שלח לך

(יהושע ב׳—ג׳)

(א) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃ (ב) וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי

ישראל

תרגום אשכנזי

הפטרת שלח לך

(א) יהושע, זאהן נון, זאנדטע הײמליך פאָן שטים צװײא מענגער, אלז קונדשאַפטער, אויז, אונד שפראך צו איהנען: «געהט הין אונד בעזעהט דאַז לאַנד נעבסט ירחו.» זיא גינגען אלזאָ פאָרט, קעהרטען איין אין דאַז הויז אײנער גאַסטווירטהין, נאַמענס רחב, אום דאָזעלבסט צו איבערנאַכטען. (ב) מאַן הינטערבראַכטע אַבער דעם קעניג צו יריחו, אונד שפראך: «זיהע! עז זינד היר דיזען אבענד לײטע פאָן דען קינדערן

ישראל

באור

(א) חדש, הוא תואר הפעל ופרושו שצלא אותם בסוד שלא ידעו מזה יושבי הארץ: ואת יריחו, הארץ בכלל ויריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה, רד"ק: זונה, כתרגומו פונדקיתא שמוכרת מזון:

(ד) ותצפנו

רש"י

א וישלח יהושע וגו׳. על כרחי אני צריך לומר שבתוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף שלשים יום שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בשבעה באדר כשאתה מונה ל"ג למפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ועל כרחך משנשתלחו המרגלים לא עברו את הירדן עד יום החמשי שנאמר וישבו שם שלשה ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים הוא יום רביעי וילינו שם טרם יעברו נמצא שלא עברו עד יום החמשי: חרש. ברז כך תרגם יונתן אמר להם עשו עצמיכם כחרשים כדי שלא יסתירו דבריכם מפניכם. דבר אחר חרש חרס הטעינו עצמכם קדירות כדי שתהיו נראין כקדרין: ראו את הארץ ואת יריחו. והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר. כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל. והלא עשהאל בכלל היה אלא שהיה קשה כנגד כולם. כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה. והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת שהיתה מחבבה כנגד כולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן כך שנויה בספרי: אשה זונה. תרגם יונתן פונדקיתא ומוכרת מיני מזון: ב לחפור. לרגל וכן

משם

ישראל לחפר את־הארץ: (ג) וישלח מלך יריחו אל־רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך אשר־באו לביתך כי לחפר את־כל־הארץ באו: (ד) ותקח האשה את־שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה: (ה) ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום: (ו) והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על־הגג: (ז) והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם: (ח) והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על־הגג: (ט) ותאמר אל־האנשים ידעתי כי־נתן יהוה לכם את־הארץ וכי־נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל־ישבי הארץ מפניכם: (י) כי שמענו את אשר־הוביש יהוה את־מי ים־סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: (יא) ונשמע וימס לבבנו ולא־קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת: (יב) ועתה השבעו־נא לי ביהוה כי־עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם־אתם עם־בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת: (יג) והחיתם את־אבי ואת־אמי ואת־אחי ואת־אחותי ואת כל־אשר להם והצלתם את־נפשתינו ממות:

אחותי ק'

(יד) ויאמרו

ישראל אנגעקאממען, דאז לאנד אויזצוקונדשאפטען.» (ג) דא שיקטע דער קעניג הין צו רחב, אונד ליס איהר זאגען: «ליפערע מיר אויז דיא פרעמדען לייטע, וועלכע אין דיין הויז איינגעקעהרט זינד; דען זיא קאממען, אום דאז לאנד אויזצוקונדשאפטען.» (ד) זיא אבער האטטע בערייטס דיא ביידען מעננער פערבארגען; נון אנטווארטעטע זיא, «עז איזט וואהל וואהר, עז זינד לייטע בייא מיר איינגעקעהרט, איך וואוסטע אבער ניכט, וואהער זיא וואַרען. (ה) ביים טהארשלוס אבער געגען אבענד, דא גינגען זיא ווידער פארט, וואהין וויים איך ניכט; זעצט איהנען אינדעססען זאגלייך נאך, פילליייכט דאס איהר זיא נאך איינהאלט.» (ו) דיא ביידען מעננער אבער האטטע זיא אויפס דאך געבראכט, אונד אונטער דען פלאכסשטענגעלן, דיא דאזעלבסט אויזגעברייטעט לאגען, פערבארגען. (ז) מאן זעצטע איהנען אלזא נאך, לענגס דעם ירדנ.ס ביז אן דיא איבערפוהר; אויך פערשלאס מאן ווידער דאז טהאר, זאבאלד דיא נאכזעצער הינויז וואַרען. (ח) בעפאר נון דיא מעננער זיך נידערלעגטען, גינג רחב צו איהנען הינויף, (ט) אונד שפראך: «איך וויים וואהל, דאס דער עוויגע אייך דיזעס לאנד איינגיבט; אויך האט שאן פורכט פאר אייך זיך אונזער בעמעכטיגט, אונד אללע איינוואהנער דעס לאנדעס ציטטערן פאר אייך.

(י) דען וויר האבען פערנאממען, וויא דער עוויגע דיא בינזענזעע בייא אייערעם אויזצוגע אויז מצרים אייערעטוועגען אויזטראקנען ליס, אונד וויא איהר יענזייטס דעם ירדנ'ס מיט דען ביידען קעניגען פאן אמורי, סיחון אונד עוג, פערפאהרען, דיא איהר זיא גענצליך געשלאגען האבט. (יא) אלז וויר נון דיזעס ערפוהרן, וואורדען וויר גאנץ פערצאגט, אונד יעדער ווארדע מוטהלאז פאר אייך; דען נור דער עוויגע אייער גאטט, אללליין איזט הערר, אבען אים הימעל אונד אונטען אויף דער ערדע. (יב) שווערט מיר נון ביים עוויגען, דאס זא וויא איך אייך טרייע ערצייגט האבע, איהר אויך מיינעם פעטערליכען הויזע טרייע ערצייגען ווערדעט, אונד הינטערלאססט מיר איין וואהרצייכען, (יג) דאס איהר מיינען פאטער, מיינע מוטטער, מיינע ברידער אונד שוועסטערן אונד אללעס,

וואז איהנען אנגעהערט, ערהאלטען, אונד זיא פאם טאדע בעפרייען ווערדעט. (יד) דיא

רש"י

משם חבר אוכל: ד ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שהיתה בהטמנתם ובמקום צר כאלו היה יחידי. ומדרש אגדה ר' תנחומא יש פנחס וכלב היו ופנחס עומד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד"א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מלינו שמן וקטורת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: ובפשתי העץ. בגבעוליהן: ז על המעברות. מקום מעבר המים שהיו סבורין שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק בנתים: והשער סגרו. השוערים: יא ולא קמה עוד רוח. אפילו לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה: יב אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר

שתכירו

באור

(ד) ותצפנו, יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד וכו' דבר אחר כל אחד ואחד בפני עצמו רש"י. וטעם הכתוב כבר לקחה אותם ותצפנם טרם באו השלוחים מן המלך לקחת אותם: כן, כתרגומו בקושטא: (ה) כי תשיגום, שעורו דלמא תשיגום. או שעורו כמו אם, כלומר אם תרצו להשיגם רדפו מהר ואל תתמהמהו. (ו) והיא העלתם, כאן חוזר ומפרש את אשר אמר למעלה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו והודיע איך צפנה וטמנה אותם: (ז) אחרי, בסמיכות אולי הוא בבחינת מה שנאמר אחרי; דהיינו שהמלות כאשר יצאו הרודפים אחריהם נחשבים לתיבה אחת לשם אחד, כמו שמבואר זאת במקומות אחרים בס' זמירות ישראל ובבאור למגלות איכה: (ח) עליהם, אצלם: (יא) ולא קמה עוד רוח, כתרגומו ולא אשתארת עוד רוחא באנש: (יב) אות אמת, שתעשו כשתבואו ותכבשו העיר שתכירו האות ותחיוני. והנה האות הזה היה מה שנאמר למטה תקות חוט השני: (יד) את דברינו זה, האות אשר

אמרנו

(יד) ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את־דברנו זה והיה בתת יהוה לנו את־הארץ ועשינו עמך חסד ואמת: (טו) ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת: (טז) ותאמר להם ההרה לכו פן־יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: (יז) ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: (יח) הנה אנחנו באים בארץ את־תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת־אביך ואת־אמך ואת־אחיך ואת כל־בית אביך תאספי אליך הביתה: (יט) והיה כל אשר־יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם־יד תהיה־בו: (כ) ואם־תגידי את־דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: (כא) ותאמר כדבריכם כן־הוא ותשלחם וילכו ותקשר את־תקות השני בחלון: (כב) וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד־שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל־הדרך ולא מצאו: (כג) וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל־יהושע בן־נון ויספרו־לו את כל־המצאות אותם: (כד) ויאמרו אל־יהושע כי־נתן יהוה בידנו את־כל־הארץ וגם־נמגו כל־ישבי הארץ מפנינו:

(א) ויאמר

(יד) דיא מעננער ערווידערטען איהר: «וויר פערבירגען אונזער לעבען פיר דאז אייריגע, ווען איהר נעמליך אונזערע יעצציגע אברעדע נימאנדען ענטדעקקען ווערדעט, אונד חערדען דאהער, ווען דער עוויגע אונז דיזעס לאנד איינגיבט, דיר געוואגענהייט אונד טרייע ערצייגען.» (טו) זיא ליס זיא הדויף מיט איינעם זיילע דורכס פענסטער הינונטער, דען איהד הויז שטאנד אן דער שטאדטמויער, זא דאס איהר געמאך אין דער שטאדטמויער וואר, (טז) אונד שפראך צו איהנען: «געהט נאך דעם בערג צו, דאמיט ניכט דיא נאכזעצצער איך טרעפפען; האלטעט איך דארט דרייא טאגע פערבארגען, ביז דיזע ווידער צוריקגעקאממען זינד, אלודאן קעננט איהר אייערע רייזע פארטזעצצען.» (יז) דיא מעננער שפראכען נון צו איהר: «אין פאלגענדעם פאללע זינד וויר אונזערס דיר געלייסטעטען איידעס ענטלעדיגט: (יח) ווען וויר נעמליך אין דאז לאנד קאממען, זא מוסט דוא איינע ראטהע שנור אן דאז פענסטער, אויז חעלכעם דוא אונז הערונטער געלאססען, אנקניפפען, אונד דיינען פאטער, דיינע מוטטער, דיינע ברידער אונד דיינע גאנצע פעטערליכע פאמיליע צו דיר אינס הויז נעהמען. (יט) ווער נון אויז דיינער הויזטהירע הינויז געהט אויף דיא שטראסע, דער האט זיינען טאד זיך זעלבסט צוגעצאגען, אונד וויר זינד שולדלאז; דיא בלוטשולד דעסיעניגען אבער, דער אין דיינעם הויזע בלייבט, קאממע אויף אונז, ווען האנד אן איהן געלעגט וויררד. (כ) זאגסט דוא אבער דיזע אונזערע אברעדע אויז, זא זינד וויר גענצליך פאן דעם דיר געלייסטעטען שוואור בעפרייעט.» (כא) זיא אנטוואָרטעטע: «עז זייא וויא איהר געשפראכען.» זיא ליס זיא דארויף פארטריזען, אונד באנד נאכהער איינע ראטהע שנור אן דאז פענסטער. (כב) דיא לייטע גינגען נאך דעם בערגע צו, הילטען זיך דאזעלבסט דרייא טאגע פערבארגען, ביז איהרע נאכזעצצער ווידער צוריק וואהרען. דיזע זוכטען איך ווידקליך אויף דעם גאנצעם וועגע הערום, פאנדען אבער ניכטס. (כג) הירויף גינגען דיא ביידען מעננער פאם בערגע הערונטער, זעצטען איהרע רייזע ווייטער פארט, לאנגמען ביי יהושע, זאהן נון, אן, אונד ערצעהלטען איהם דיא גאנצע בעגעבענהייט. (כד) אויך שפראכען זיא צו יהושע: «זואהרליך! דער עוויגע האט אונז דיזעס לאנד איינגעגעבען, דען שאן ציטטערן אללע איינוואהנער דעסזעלבען פאר אונז.»

(א) שמואל

רש"י

שתכירו האות ותחיוני: טו ותורידם בחבל בעד החלון. באותו חבל ותלון היו המנאפים עולים אליה אמרה רבש"ע באלו חטאתי באלו תמחול לי: טז. עד שוב הרודפים. נגלה בה רוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים: יז נקיים אנחנו. הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה: יח את תקות חוט השני. לשון קו וחבל: יט דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשינו. עון הריגתו תהא עלינו: כג ויעברו. את הירדן:

א ויאמר

באור

אנחנו נותנים לך, שאם תגיד יעשו גם כן האחרים אשר לה בית בחומה להבכל, מלוקט מרד"ק: (טו) בקיר החומה, לדעת המפרשים הוא כפל הלשון במה שאמר ובחומה היא יושבת, ובאמת אינו כן כי בתחלה אמר שהיה ביתה בנוי בצד חמת העיר ואחר שהיה באופן זה עד שהיא יושבה בתוך החומה דהיינו חדרי הבית היו נכנסים בתוך החומה, ולכן היתה יכולה להורידם בחבל, ולא היו צריכים ללכת דרך שער העיר זונה, (יז) נקים אנחנו, כלומר בתנאי אשר נדבר לך נהיה אנחנו נקים מהשבועה, והוא, אם יצא איש מדלתי ביתך החוצה, אז כי אם יהרג דמו בראשו:

(א) ונתחדש

(שמואל א' י"א י"ד — י"ב כ"ה)

(א) ויאמר שמואל אל־העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה: (ב) וילכו כל־העם הגלגל וימלכו שם את־שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו־שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל־אנשי ישראל עד־מאד: (ג) ויאמר שמואל אל־כל־ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר־אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: (ד) ועתה הנה־המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד־היום הזה: (ה) הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את־שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת־מי עשקתי את־מי רצותי ומיד־מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם: (ו) ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא־לקחת מיד־איש מאומה: (ז) ויאמר אליהם עד יהוה בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד: (ח) ויאמר שמואל אל־העם יהוה אשר עשה את־משה ואת־אהרן ואשר העלה את־אבתיכם מארץ מצרים: (ט) ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יהוה את כל־צדקות יהוה אשר־עשה אתכם ואת־אבותיכם: (י) כאשר־בא יעקב מצרים ויזעקו אבתיכם אל־יהוה וישלח יהוה את־משה ואת־אהרן ויוציאו את־

ויאמרו סביר

אבותיכם

רש"י

א **ויאמר** שמואל וגומר. ונחדש שם המלוכה. לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם: ד ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במס' תענית: ה את שור מי לקחתי. לעבודתי: וחמור מי לקחתי. כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי צרכיהם הייתי הולך על החמור משלי והיה לי ליטול משלהם: ואת מי רצותי. כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא. חומס דלים ורוצן: ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו: ז ויאמר עד. בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקודש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: ח אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות כהנים לשלוחיו להוציא אבותיכם ממצרים: ט ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם:

יג ירובעל

תרגום אשכנזי

(א) שמואל שפראך צום פאלקע: « קאממט! וויר וואללען נאך גלגל געהען, אונד דארט דיא הולדיגונג ערנייערן.» (ב) דאז גאנצע פאלק גינג אלזא נאך גלגל, הולדיגטען דא דעם שאול צום קעניגע פאר דעם עוויגען. היר ווירדען דאנקאפפער געבראכט פאר דעם עוויגען, אונד שאול, אונד זאוואהל אלז גאנץ ישראל ווארען דאזעלבסט זעהר פערגניגט. (ג) נון שפראך שמואל צו גאנץ ישראל: « זעהט! איך האבע נון אייך אין אללעם געפאלגט, האבע אייך איינען קעניג געזעצט. (ד) דיזער קעניג זאלל נון פאר אייך הערגעהען; דא איך אבער איצט שאן אלט אונד גרויא בין, מיינע קינדער בייא אייך הינטערלאססע, אונד פאן מיינער יוגענד אן ביז יעצט פאר אייך הערגעגאנגען: (ה) זא צייגט נון אן, היר שטעהע איך פאר דעם עוויגען אונד פאר זיינעם געזאלבטען, פאן וועלכעם איך איינען אכסען אדער איינען עזעל גענאממען, וועם איך עטוואז פארענטהאלטען, ווען איך אונטערדריקט, אדער פאן וועם איך בעשטעכונג אנגענאממען העטטע, אום מיינע אויגען פאן איהם אבצוּוענדען; זאגט אן! איך וויל אללעס ווידער צוריק געבען.» (ו) זיא אנטווארטעטען: « ניין! דוא האסט אונז ניכטס פארענטהאלטען, אונז ניכט אונטערדריקט, אונד פאן ניעמאנדען עטוואז גענאממען.» (ז) ער שפראך: « דער עוויגע זייא צייגע, אויך זיין געזאלבטער זייא צייגע יעצט, דאס איהר ניכטס אונרעכטעס ווידער מיך געפונדען האבט.» אונד יעדער ריף: « יא! ער זייא צייגע.» (ח) דארויף שפראך שמואל צו דעם פאלקע: «דער עוויגע, דער זא פיל וואונדער דורך משה אונד אהרן טהאט, דער אייערע עלטערן אויז מצרים הערויף בראכטע,

(ט) פאר איהם, דעם עוויגען, שטעללט אייך נון הער; איך וויל מיט אייך רעכטען אב דיא וואהלטהאטען, דיא דער עוויגע אייך אונד אייערן עלטערן געצייגט.

(י) יעקב רייזטע נאך מצרים. אלז נאכהער אייערע עלטערן

דארט

באור

(א) ונחדש, לפי שבראשונה היו עוררין על הדבר ועתה נתרצו כולם רש"י: (ב) ויזבח, מוסב על שאול: (ד) ובני הנם, המקרא הזה קשה ההבנה הוא ורחוק ע"פי פירוש המפרשים, ואנכי תרגמתי ע"פי באור אחד מן חבריא שאמר כן שעורו, אחרי שאני זקנתי כאומר קרבו ימי למות, ע"כ אשמע מכם עתה טרם מותי אם מצאתם בידו מאומה כל זמן הייתי מהלך לפניכם. וטעם ובני הנם אתכם כלומר אחרי שאניח אחרי בני הנה, על כן למעני ולמענכם אבקש זאת מכם: (ה) ואעלים עיני, כתרגומו וכבשת עיני בדינא: (ז) ויאמר, פרושו כל אחד אמר עד: (ח) אשר עשה, כתרגומו דעבד גבורן על יד משה ואהרן: (ט) ועתה התיצבו, כלומר לפני ה' אשר עשה וכו' לפניו התיצבו ואשפטה אתכם: (י) כאשר בא, דרך קצרה דבר כי באשר בא יעקב למצרים לא זעקו, אלא כאשר בא יעקב מצרימה והאריכו בניו ובני בניו שם ימים רבים ויקם מלך חדש וגזר גזירות על ישראל אז זעקו. מרד"ק: ויושיבום, אחרי שהוכיחום ולמדום ללכת דרך ה' ולפיכך נכנסו לארץ הרי הוא כאלו הושיבום בעצמם. מרד"ק:

(יג) ואת

דארט צום עוויגען פלעהטען, דא זאנדטע ער משה אונד אהרן; דיזע פיהרטען זיא פאן דא הערויז, אונד אייערע עלטערן נאהמען בעזיץ פאן דיזעם לאנדע. (יא) זיא פערגאסען אבער דעם עוויגען, איהרעס גאטטעס, ער גאב זיא דאהער פרייז דער מאכט דעם סיסרא, העערפיהרער דעם חצור, דער מאכט דער פלשתים אונד דעם קעניגס פאן מואב, וועלכע מיט איהנען קריג פיהרטען.
(יב) נון שריען זיא אבערמאהלס צום עוויגען, טפראכען: «אך! וויר האבען געזינדיגט, דאס וויר דען עוויגען פערלאססען, אונד דיא געצצען בעלים אונד עשתרות אנגעבעטעט האבען; א ערדעטטע נון אונז פאן אונזערער פיינדע מאכט, וויר וואללען דיר גערנע דיהנען.»
(יג) אונד דער עוויגע שיקטע ירבעל, בדן, יפתח אונד שמואל, אונד ליס אייך דורך זיא פאן דער מאכט אייערער פיינדע בעפרייען, זא דאס איהר ווידער רוהיג וואהנט. (יד) אלז איהר נון זאהעט, דאס נחש, קעניג דער קינדער עמון, ווידער אייך צו פעלדע צאג, דא שפראכט איהר צו מיר: «ניין! איין קעניג מוס אונז רעגירען.» איזטדען גאטט, דער עוויגע, ניכט אייער קעניג?
(טו) נון האבט איהר איינען קעניג, וויא איהר פערלאנגט אונד געווינשט האבט; דער עוויגע האט אייך נון איינען קעניג געגעבען. (טז) ווערדעט איהר אלזא פאר דעם עוויגען עהרפורכט האבען, איהם דיהנען, זיינער שטיממע געהארכען אונד זיינען בעפעהלען ניכט אונגעהארזאם זיין: זא ווערדעט איהר זאוואהל, אלז אייער קעניג לאנגע פאר דעם עוויגען בעשטעהען. (יז) פאלגט איהר אבער דער שטיממע דעם עוויגען ניכט, זייד זייגען בעפעהלען אונגעהארזאם: זא ווירד דיא שטראפע גאטטעס אייך טרעפען, וויא זיא איינסט אייערע עלטערן געטראפפען.
(יח) שטעללט אייך נור הער, איהר זאללט אויך זעהען דיא גראסע טהאט, וועלכע דער עוויגע פאר אייערן אויגען מאכען ווירד. (יט) יעצט איזט דאך וויצענערנטע, איך ווערדע אבער דען עוויגען אנרופען, זא ווירד ער דאננערן אונד רעגנען לאססען; דאדורך ערקעננט אונד זעהט איין, וויא זעהר עז דעם עוויגען מיספיל, דאס איהר איינען קעניג פערלאנגט.» (כ) שמואל ריף אלזא צום עוויגען, אונד דער עוויגע ליס זאגלייך דאננערן אונד רעגנען; דא פירכטעטע דאז פאלק זעהר גאטט אונד דען שמואל,
(כא) אונד שפראכען צו שמואל:

אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁיבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה: (יא) וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם: (יב) וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ: (יג) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח: (יד) וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם: (טו) וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: (טז) אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: (יז) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם: (יח) גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם: (יט) הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ: (כ) וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל: (כא) וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל

התפלל

פלעהע.

באור

(יג) ואת שמואל, הזם במקום הכנוי כדרכו לפעמים כמו נשי למך, ובדרש אמר רבי אלעזר משום ר' יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה מתנבא שנאמר וישלח ה' וכו' ואת שמואל. אותי לא אמר אלא את שמואל לפי שלא היה יודע מה מתנבא. מרד"ק: (טו) והייתם גם אתם, מתשובת התנאי הוא, כמו שכתב רש"י ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך: (יז) ובאבותיכם, כתרגומו כמו דהות באבהתכון: (יט) הלא קציר חטים, והגשמים בעת הזאת סימן קללה והראה להם אף שבחרו להם מלך אין הצלחתם בידם ובידו, כי אם לשמוע בקול ה', כי בידו להעניש אם יעברו מצותיו כמו שיעשה עתה על

רש"י

יג ירובעל. זה גדעון: בדן. זה שמשון שהוא משבט דן: ואת יפתח. הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם. משה ואהרן ושמואל. לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כלבית דין המתמנה על הדור צרי' לילך אחריו כאלו הוא אביר שבאבירים: טו והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך: יז והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. כלומר והית' בכם אחר שהיתה באבותיכם ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם תטוטי שבני והיא מכת בזיון על המתים: יח התיצבו וראו וגו'. וכשם שעל ידי תפלתי אני יכול לשנות את העתי' כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי לעמוד על שהוצ ולא היית' צריכים לשאול מלך בחיי ואף על פי שאני זקן: יט הלא קציר חטים היום. והגשמים סימן קללה בעיני הקב"ה נהניא.

הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ (כ) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ (כא) וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ (כב) כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

« פלעהע דאך פיר דיינע קנעכטע צום עוויגען, דיינעם גאטטע, דאס וויר ניכט שטערבען; וואהרליך! וויר האבען אונזערע זינדען מיט נאך איינער פערמעהרט, אינדעם וויר איינען קעניג פאָרדערטען. » (כב) שמואל אנטוואָרטעטע דעם פאָלקע: « פירכטעט אייך ניכט; איהר האבט צוואר דיזעס איבעל געטהאן, וויכט נור פערנער ניכט אב פאָם עוויגען, זאָנדערן דיהנט איהם פאָן גאנצעם הערצען, (כג) וויכט יא ניכט אב, דען געצצען דיהנען איזט שאנדע; זיא קעננען דאָך ניכט העלפען, ניכט רעטטען, וויל זיא ניכטס זינד. (כד) אבער דער עוויגע פערלעסט זיין פאָלק ניכט, זיינעם גראָסען נאמענס וויללען, דא ער אייך צו זיינעם פאָלקע בעשטיממט האט. »

הפטרת חקת

(שופטים י"א א'—ל"ג)

(א) וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ (ב) וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ (ג) וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ (ד) וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ (ו) וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ (ז) וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ (ט) וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ (י) וַיֹּאמְרוּ

הפטרת חקת

(א) יפתח, דער גלעדי, איין וואקקערער העלד, וואר דער זאָהן איינער הורע; גלעד האט איהן געצייגט. (ב) גלעד'ס עהעווייב אבער געבאר איהם אויך קינדער, דיא, אלז זיא גראָס וואורדען, דען יפתח פערטריבען, אינדעם זיא צו איהם זאגטען: « דוא האסט אן אונזערס פאטערס הויז קיינען ערבטהייל, דא דוא דער זאָהן איינער אונעהליכען פרויא ביזט. » (ג) יפתח ליף אלזאָ פאָן זיינען ברידערן הינוועג, אונד ליס זיך אים לאנדע טוב נידער; היר פערזאממעלטע זיך צו איהם אללערהאנד לאָזעס געזינדעל, אונד שטרייפטע מיט איהם הערום. (ד) איינינגע צייט נאכהער ענטשטאנד דער קריג צווישען דען קינדערן עמון'ס אונד ישראל'ס. (ה) אלז נון דיזער קריג אנפינג, מאכטען זיך דיא עלטעסטען גלעד'ס אויף, אום יפתח פאָם לאנדע טוב צו האָהלען. (ו) זיא זאגטען נעמליך צו איהם: « קאָממע! זייא אונזער אנפיהרער בייא אונזערם קריג מיט עמון. » (ז) יפתח אבער ערווידערטע איהנען: « איהר האסטעט מיך יא, פערטריבעט מיך אויז מיינעם פעטערליכען הויזע, אונד נון, דא איהר אין דער ענגע זייד, קאָממט איהר צו מיר? » (ח) יענע שפראכען: « וויל וויר נון יעצט צו דיר קאָממען, זאָ זאָללסט דוא אויך, ווען דוא מיט אונז געהסט, אונד געגען דיא קינדער עמון'ס דען קריג פיהרסט, אונזער אונד אללער איינוואָהנער גלעד'ס אָבערהויפט זיין. » (ט) יפתח שפראך: « ווען איהר מיך ווידער צוריק געפיהרט האבען, מיט דען קינדערן עמון'ס צושטרייטען, אונד דער עוויגע ווירדע זיא אין מיינע געוואלט געבען, בלייבע איך אלזדען נאך אייער אָבערהויפט? » (י) יענע אנטוואָרטעטען דאראויף: « דער עוויגע זייא צוהערער

רש"י

להביא פורענות הגם אע"פ כן יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן קולות ומטר: ודעו וראו. כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולגלגל בי: כי בעבור שמו הגדול. אשר יצא שמו עליהם שהוא מושיעם ולמען לא יתחלל שם גדלו: הואיל ה'. נשבע כמו ויואל שאול את העם:

ד ויּלחמו בני עמון. היא המלחמה המעלה:

באור

על שאלו מלך, וגם בידו להטיב אם ישובו וישמעו בקולו: (כג) כי אחרי, כי אם תסורו הלא אחרי תוהו תסורו מה"י:

(ד) וילחמו היא המלחמה האמורה בפרשה שלפני זאת, ולכך חזר ואמר בפסוק אחר זה ויהי כאשר נלחמו וכו'. ועל ידי זאת תבין את תרגומי: (ח) לכן עתה שבנו, פירושו בעבור זאת שבנו אליך בעת צרתינו ולא מקודם, לעומת זאת תהיה אתה לנו לראש ולקצין: (ט) אנכי אהיה, כלומר אהיה עוד גם כן אחר המלחמה ראש וקצין לכם:

זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־
לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ (יא) וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי
גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין
וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃
(יב) וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן
לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃
(יג) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־
לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן
וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃
(יד) וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי
עַמּוֹן׃ (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח
יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ (טז)
כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־
סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ (יז) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים
אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא
שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה
וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ (יח) וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־
אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־
שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ
בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ (יט) וַיִּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־
מְקוֹמִי׃ (כ) וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר
בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה
וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ
ישראל

צווישען אונז, אב וויר ניכט זא טהון, וויא דוא געשפראכען
האסט.» (יא) הירויף רייזטע יפתח מיט דען עלטעסטען
גלעד׳ס, אונד דאז פאלק מאכטע איהן אויך ווירקליך
צום אבערהויפט אונד אנפיהרער איבער זיך. יפתח אבער
ווידערהאלטע זיינע געדאכטע אברעדע נאך איינמאהל אין
מצפה פאר דעם עוויגען. (יב) נון שיקטע ער אבגע=
זאנדטע אן דען קעניג דער קינדער עמון׳ס, אונד ליס
איהם זאגען: «וואז האסט דוא ווידער מיך, דאס דוא מיי=
נעם לאנדע קריג אנקינדיגסט?» (יג) דער קעניג אנט=
ווארטעטע יפתח׳ס אבגעזאנדטען: «וויל ישראל,
אלז זיא אויז מצרים געגאנגען, מיינע לענדער צווישען
דען פליססען ארנון אונד ירדן אין בעזיץ גענאממען;
גיב זיא מיר אלזא מיט פרידען ווידער צוריק!»
(יד) יפתח אבער שיקטע אבערמאהלס אבגעזאנדטע אן
דען קעניג, (טו) אונד ליס איהם זאגען: «זא שפריכט
יפתח: «ישראל האט וועדער פאן מואב נאך פאן
עמון לענדער גענאממען. (טז) דען אלז ישראל אויז
מצרים צאגען, רייזטען זיא דורך דיא וויסטע נאך דער
בינזענזעע צו, אונד פאן דא קאמען זיא נאך קדש.
(יז) היר שיקטען זיא אבגעזאנדטע אן דען קעניג פאן
אדום, מיט דער ביטטע: «ערלויבע אונז, דורך דיין
לאנד צו רייזען!» אבער דער קעניג פאן אדום שלוג עז
אב; עבען זא באטען זיא דען קעניג פאן מואב, אונד
אויך דיזער וואללטע עז ניכט ערלויבען. נאכדעם זיא
אלזא אין קדש זיך פערוויילט האטטען, (יח) רייזטען
זיא דורך דיא וויסטע, אום דיא לענדער אדום׳ס אונד
מואב׳ס הערום צו קאממען, אונד קאמען ענדליך אן דיא
עסטליכע זייטע פאם לאנדע מואב, אן דיא זייטע דעם
ארנון, אלזא זיא אויך איהר לאגער אויפשלוגען; דאז
געביט מואב׳ס אבער בעטראטען זיא ניכט, דען ביז
ארנון גינג מואב׳ס גרענצע. (יט) פאן דא שיקטען
ישראל ווידער אבגעזאנדטע אן דען אמוריטערקעניג
סיחון צו חשבון, ליסען איהם ענטביטען: «לאס אונז,
דורך דיין לאנד, צו מיינער היימאטה רייזען!»
(כ) סיחון אבער טרויטע ישראל ניכט, פערזאממעל=
טע דאהער זיינע גאנצע ארמעע, לאגערטע זיך צו יהצה,
אונד פיהרטע געגען ישראל קריג. (כא) דער עוויגע,
ישראל׳ס גאטט, איבערגאב דען סיחן מיט זיינען

רש"י

יא את כל דבריו. התנאי שביניהם: לפני ה' במצפה. למקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב ציבור: טז עד ים סוף. בדרומו של ארץ אדום וארץ אדום בדרומו של ארץ כנען: יז אעברה נא בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של ארץ ישראל: ולא אבה. משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנום לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: יח וילך במדבר. מן המערב למזרח במיצר דרומי של אדום ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה: ואת ארץ מואב. כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבב את מצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש אל ארץ מואב ויחנון בעבר ארנון. בסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ
כנען

באור

(יא) וידבר יפתח, חיזק בזה התנאי אשר הותנה למעלה בינו ובין הזקנים לבלתי ישנו דברים לאחר זמן. והטעם לפני ה', כמו שאמרו המפרשים שהשכינה שורה במקום שהצבור נאספים שם: (טו) לא לקח, תשובת יפתח בקצרה היתה, שהארץ מארנון ועד יבוק ועד ירדן לא לקח ישראל מן בני עמון. כי אם האמורי לקח מתחלה אותם מן בני עמון ואחרי כן נלחם ישראל עם אמורי ע"י סבה ההכרחיי דהיינו שמלך האמורי לא אבה לעבור ישראל בגבולו, ובמלחמה הזאת הכה ישראל את סיחון

ישראל את כל־ארץ האמרי יושב הארץ ההיא: (כב) ויירשו את כל־גבול האמרי מארנון ועד־היבק ומן־המדבר ועד־הירדן: (כג) ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את־האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: (כד) הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל־אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: (כה) ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן־צפור מלך מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם: (כו) בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־הערים אשר על־ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם בעת ההיא: (כז) ואנכי לא־חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: (כח) ולא שמע מלך בני עמון אל־דברי יפתח אשר שלח אליו: (כט) ותהי על־יפתח רוח יהוה ויעבר את־הגלעד ואת־מנשה ויעבר את־מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: (ל) וידר יפתח נדר ליהוה ויאמר אם־נתון תתן את־בני עמון בידי: (לא) והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה: (לב) ויעבר יפתח אל־בני עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו: (לג) ויכם מערוער ועד־בואך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל:

(א) והיה

זיינען לייטען דער מאכט ישראל׳ס; זיא ווארדען אלזא געשלאגען, אונד ישראל נאהמען אללע לענדער דער אמוריטער אין בעזיץ. (כב) זיא נאהמען אלזא אין בעזיץ אללעס, וואז צום געביט אמורי׳ס געהערטע, פאם ארנון אן ביז יבוק, אונד פאן דער וויסטען ביז אן דען ירדן. (כג) דער עוויגע, ישראל׳ס גאטט, האט אלזא דען אמורי פאר זיינעם פאלקע ישראל פערטריבען, אונד דוא ווילסט דעססען לענדער בעזיצען? (כד) נים דאזיעניגע אין בעזיץ, וואז דיין גאטט כמוש דיך עראבערן לעסט; וואז אבער דער עוויגע, אונזער גאטט, אונז עראבערן לעסט, דאס בעהאלטע וויר. (כה) האסט דוא דען מעהר רעכט דאצו, אלז בלק זאהן צפור, דער דאמאליגע קעניג פאן מואב? פינג דיזער עטווא שטרייט אונד קריג מיט ישראל דאריבער אן? (כו) דרייא הונדערט יאהרע איזט׳ס נון הער, דאס ישראל חשבון מיט זיינען לאנדשטעדטען, ערעור מיט זיינען לאנדשטעדטען, וויא אויך אללע שטעדטע, דיא אם ארנון ליגען, אין בעזיץ האבען; ווארום האט מאן ניכט גלייך־זיא ווידער צו ערלאנגען געזוכט? (כז) איך האבע מיך אלזא געגען דיך ניכט פערגאנגען, אונד דוא ביזט דאך זא אונגערעכט, געגען מיך קריג צו פיהרען; זא ווירד דער עוויגע יעצט צווישען דען קינדערן ישראל׳ס אונד עמון׳ס דער ריכטער זיין. » (כח) דער קעניג דער קינ־דער עמון׳ס אבערגאב יפתח׳ס ווארטען קיין געהער. (כט) דא פאסטע יפתח מוטה, אונד צאג דורך גלעד אונד מנשה נאך מצפה גלעד, אונד פאן דא גינג ער הינאיבער, דען קינדערן עמון׳ס ענטגעגען. (ל) אויך טהאט ער דעם עוויגען איין געליבדע, אונד שפראך: « ווען דוא דיא קינדער עמון׳ס אין מיינע געוואלט גיבסט, (לא) זא זאלל דאזיעניגע, דאז, בייא מיינער גליק־ליכען צוריקקונפט, צוערסט אויז מיינער הויזטהירע מיר ענטגעגען קעממט, דעם עוויגען געווידמעט זיין, אונד איך ברינגע עז אלז איין גאנצאפפער, דאר. » (לב) הירויף גינג ער הין צו דען קינדערן עמון׳ס, מיט איהנען צו שטרייטען, אונד דער עוויגע איבערגאב זיא איהם. (לג) ער מאכטע איינע גראסע נידערלאגע אונטער איהנען, פאן ערוער אן ביז נאך מניה, (אן צוואנציג שטעדטע), ביז אן אבל כרמים, זא דאס דיא קינדר עמון׳ס פאר דען קינדרן ישראל׳ס געדעמיטהיגט ווארדען.

רש"י

כנען דרך המזרחה: כב ויירשו מארנון ועד היבוק. שאתה אומר שהוא שלהם ומסיחון לקחוה: ומן המדבר ועד הירדן. ממדברות היו שם לפני הירדן: כו על ידי ארנון. אצל ארנון שהי' ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כשכבש שלקחה ממלך מואב: שלש מאות שנה. משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח ומכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה אם שני השעבוד של כל אומה נמנית בתוך ימי השופט אם לאו. שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה ואין לי מקרא מוי ללמוד עתניאל ארבעים שנה ושני שעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמונים שנה ושמנ' עשרה שנה שעבוד של עגלון בתוכה הרי מאה וארבעים ושמנה שנה דבורה ארבעי' שנה ושני שעבוד יבין בתוכה הרי מאה ושמונים ושמונה שנים אחריו שבע שנים של שעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי מאתים ותשעים ושמנה שנים אחריו עשרים ושלשה של תולע ועשרים ושתים של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם ושמנה עשר של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות: כט עבר בני עמון. אל בני עמון: לג אבל כרמים. מישר כרמאי:

באור

ביחון וירש את ארצו וגם הארצות אשר לקחו מן בני עמון: (כט) מצפה גלעד, שם היה מחנה ישראל (ל) והעליתיהו עולה, לדעת המפרשים הוי"ו של והעליתיהו במקום או, כמו ומכה אביו ואמו, ופרושו אם יהיה בן אדם יהיה לה', ואם בהמה היא והעליתיהו עולה. ואנכי תרגמתי כדעת רז"ל וכמרגלא בפומי' דאינשי:

(א) והיה

הפטרת בלק

(מיכה ה׳ ו׳ — ו׳ ח׳)

(א) וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ (ב) וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ (ג) תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ (ד) וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ (ה) וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ (ו) וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ (ז) וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ (ח) וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ (ט) וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃ (י) שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ (יא) שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ (יב) עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ (יג) כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ (יד) עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃

(טו) במה

תרגום אשכנזי

(א) יעקב׳ס איבערעסט ווירד אונטער דער פעלקער מענגע זיין וויא מהויא פאם עווינען, וויא פלאצרעגען איפס גראז, דיא ניכט אויף מענשען האפפען, ניכט אויף ערדענזעהנע הארען. (ב) יעקב׳ס איבעררעסט ווירד אונטער דער פעלקער מענגע זיין וויא איין לעווע אונטערם געווילדע דעס וואלדעס, וויא איין יונגער לעווע אונטער שאאפהעערדן, דער אים פארבייגעהען אללעס נידערשטירצט אונד צעררייסט, אהנע דאס מאן עודעטטען קאן. (ג) זא זיגרייך ווירד דיינע מאכט איבער דיא ווידערזאכער זיין, דיינע פיינדע אללע ווערדען צו גרונדע געהען.

(ד) אן דיזעם טאגע שפריכט דער עוויגע, ווערדע איך דיינע פפערדע פאן דיר הינוועגשאפפען, דיינע קריגסוואגען פערניכטען; (ה) דיא מויערן דיינער שטעדטע נידעררייסען, אללע פעסטונגען שלייפען; (ו) דיא צויבערייען פערבאננען, אבערגלויבען פערטייכען; (ז) דיינע געצענבילדער אונד שטאנדזיילן צערשטערען, דאס דוא ניכט מעהר דיינער הענדע ווערק אנבעטעסט; (ח) דיינע האינע אללע אויזראטטען, אונד דיינע פיינדע פערטילגען, (ט) אונד מיט וואוטה אונד צארן ראכע אן דיא פעלקער פעראיבען, דיא ניכט געהארכען וואללען. (י) הערט וואז דער עוויגע שפריכט! אויף! פיהרע מיינע רעכטסזאכע אויף אללען בערגען, לאס דיא היגעל דיא בעשווערדען הערען! (יא) הערט, איהר בערגע, דיא רעכטסזאכע גאטטעס! מעכטיגע שטיצצען דער ערדע, מערקט אויף! דער עוויגע רעכטעט מיט זיינעם פאלק, שטעללט ישראל צור רעדע. (יב) מיין פאלק! וואז טהאט איך איבלעס דיר, וואמיט בעלעסטיגטע איך דיך? צייגע אן! (יג) האבע איך דיך ניכט אויז מצרים געפיהרט, אויז דעם שקלאפענהויז בעפרייעט? האבע איך ניכט משה אונד אהרן אונד מרים דיר צו אנפיהרערן געזאנדט? (יד) א מיין פאלק! גדענקע נור דער בעראטהשלאגונגען בלק׳ס דעסקעניגס פאן מואב, אונד וואז בלעם, בעור׳ס זאהן, איהם אנטוואָרטען מוסטע; געדענקע אן שטים, געדענקע אן גלגל, אונד ערקעננע דיא וואהלטהאטען גאטטעס!

(טו) • וואמיט

רש״י

א כטל מאת ה׳. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו בני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה׳: ב כאריה בבהמות יער. כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף. דומם היא דריסה אחרי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו: ד והכרתי סוסיך. היא עזרת מצרים שאתם נשענים עליהם להושיעכם. סוסים: ה והכרתי ערי ארצך. ולא תצטרך לערי מבצר: ח והשמדתי עריך. ואישיבי בעלי דבביך וכן (ישעי׳ י״ד) ומלאו פני תבל ערים. וכן (שמואל א׳ כ״ח) ויהי עריך: י את ההרים. את האבות: הגבעות. האמהות: יב מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך. בעבודתי: ענה בי. העד בי: יג כי העליתיך. אף על פי שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה אהרן ומרים. תרגם יונתן משה להלפא מסירת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשייא: יד ומה ענה אותו בלעם בן בעור. מה אזעם לא זעם ה׳ (במדבר כ״ג) שלא כעסתי כל אותן

באור

(א) והיה שארית, אותם שישארו אחר שיצרפו, והפסוקים האלה כאשכים למעלה: כטל, שאין בא לעולם ע״י אדם כך לא יקוה ישראל לעזרת אדם כי אם לה׳ רש״י: (ג) תרום ידך, הכנוי מוסב על ישראל: (ה) ערי ארצך, שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו או לחומה כי שלום יהיה להם וכו׳ מרד״ק: (ח) עריך, כתרגומו ואשכי בעלי דבבך: (י) ריב את ההרים, ע״ד שאמר משה האזינו השמים וכו׳: (יב) מה עשיתי, רעה: ומה הלאיתיך, מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה: (יד) מן השטים, כלומר זכור

כא

(טו) בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה: (טז) הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי: (יז) הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ:

הפטרת פינחס

(מלכים א׳ י״ח מ״ו—כ׳)

(א) וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה: (ב) וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב: (ג) וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם: (ד) וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם: (ה) וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי: (ו) וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל: (ז) וַיַּבֵּט

והנה

(טו) « וואָמיט זאָלל איך מיך דען פֿאָר דעם עוויגען פֿאָר־בערייטען? וואָמיט איך מיך פֿאָר דעם העכסטען וועזען בייגען? זאָלל איך גאנצע אָפּפֿער פֿאָראויז שׁיקקען, פֿיים־טע, יעהריגע לעממער? » — (טז) וויא? דענקסט דוא, דאס דער עוויגע וואָהלגעפֿאללען האָט אַן טויזענד ווידדערן אָדער אַן מיריאַדען אָהלשטרעמען? — « זאָלל איך עטווא מיינען ערסטגעבאָרנען פֿיר מיינע מיססעטהאַט, מיינע לייבעספֿרוכט פֿיר מיין פֿערגעהען איהם אָפּפֿערן? » — (יז) ער האָט׳ס דיר יאַ שאָן קונד געטהאָן, אָ מענש! וואַז איהם געפֿעללט, אונד וואַז ער פֿאָן דיר פֿערלאַנגט: גע־רעכטיגקייט איבען, ליבע צור טוגענד אונד בעשיידען פֿאָר דעם עוויגען וואַנדעלן!

הפטרת פינחס

(א) איינע געטטליכע קראַפֿט וואַרד דעם אליהו; ער גירטעטע זיינע לענדען, אונד ליף פֿאָר אחאב הער ביז נאָך יזרעאל. (ב) אחאב ערצעהלטע דער איזבל אַללעס, וואַז אליהו געטהאָן, וויא ער מיט דעם שווערטע אַללע פּראָפֿעטען הינגעריכטעט האָט. (ג) דאַ שיקטע איזבל איינען באָטהען צו אליהו, אונד ליס איהם זאַגען: «דיא געטטער שטראָפֿען מיך אונאויפֿ־הערליך, מאַכע איך ניכט מאָרגען דיך יענען אונגליקלי־כען גלייך.» (ד) אַלז ער נון זיך זאָ אין געפֿאַהר זאַה, מאַכטע ער זיך אויף אונד רייזטע, זיין לעבען צו רעטטען, נאָך באר שבע אין יהודה. היר ליס ער זיינען בעדיענ־טען בלייבען. (ה) ער אַבער מאַכטע אין דער וויסטע נאָך איינע טאַגרייזע, זעצטע זיך אונטער איינען וואַכהאָלדער־בוים, אונד זעהנטע זיך נאַך דעם טאָדע. «איך האַבע לאַנגע גענוג געלעבט, אָ עוויגער! שפּראַך ער, נים מיר נון מיין לעבען! איך בין יאַ ניכט בעססער, אַלז מיינע פֿאָרפֿאַהרען.» (ו) היערויף לעגטע ער זיך אונטער דען וואַכהאָלדערבוים נידער, אונד שליף איין. אַבער איין ענגעל גאָטטעס קאַם, בעריהרטע איהן אונד שפּראַך: «אויף, איס!» (ז) ער ריכטעטע זיך אויף, אונד זאַה איבער זיינעם קאָפּפֿע

גענאַקנע

רש״י

אותן שיטים: מן השיטים. שהטאתם לי שם דעו לדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם את הארץ: טו אכף. אהיה כפוף: נחלי שמן. למנחות: טז האתן בכורי. קרבן לפשעי: יז הגיד. הקדוש ברוך הוא לך אדם מה טוב לך לעשות. והצנע לכת. הוי צנוע למיהך בדתלתא דאלהך. דבר אחר והצנע לכת לא כמדת הקדוש ברו׳ הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שביישתני לפניהם אבל הקדוש ברוך הוא אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו:

א ויד ה׳. רוח גבורה מן קדם ה׳ נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו. כמו ויאזר אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז נזדרז כגבור: (עד באכה. עם ירדים לי אחאב בכייה ע״ד נבות היזרעאלי הג״ה דר״ע): ג כה יעשון אלהים. כמו שעשית לנביאי הבעל: ה רותם. מיני״ברת בלע״ז. והוא גענע״וור. בל״א וואכהאלדערשטרויך: ויאמר רב. סגי לי ארכא עד איומי אנא מטרף כדין: (שהרי עלה מוגרים ומום שפנחם זה אליהו. עמ״ק הלב: ז רצפים.

באור

כא איך קטאתם בשטים והייתם חייבין כליה ובכל זאת עשיתי עמכם טובה בגלגל, שכבשתי לפניכם שם את הארץ: (טו) במה אקדם, הוא תשובת ישראל להנביא. וע״ז משיב הנביא בפסוק אחר זה הירצה ה׳ וכו׳: (טז) האתן, הוא גם כן תשובת ישראל, וע״ז אמר הנביא בפסוק שלאחריו מה תשאל עוד הלא כבר הגיד ה׳ לך על ידי נביאיו את הטוב בעיניו, כי הוא לא יחפוץ בקרבן ובעגלים, רק כל חפצו הוא שתעשה משפט ותאהב החסד וכו׳ והוא כמו שאמר נביא אחר במקום אחר; צום הרביעי וצום החמישי וכו׳ יהיה לבית יהודה לששון ושמחה, והאמת והשלום אהבו:

(א) וירץ לפני אחאב, כי למעלה ספר הכתוב שהלך אחאב מן הר הכרמל ליזרעאל: (ג) כה יעשון אלהים, דרך שבועה ועיין בבאור למגלת רות מר׳ אהרן האללי; (ד) וירא, ראה עצמו בסכנה והלך להמלט, מרד״ק; (ה) רב, הנכון כמו שכתב הרלב״ג

רב

פחוים

וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ (ח) וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ (ט) וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ (י) וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ (יב) וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ (יג) וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ (יד) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ (טו) וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ (טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ (יז) וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה

געבאקנע קוכען אונד איינען קרוג מיט וואססער; ער אס, טראנק אונד לעגטע זיך אלזדען ווידער נידער. (ח) דער ענגעל גאטטעס ערשין אבערמאהלס, בעריהרטע איהן אונד שפראך: « אויף, איס! דען דוא האסט נאך איינע וויטע רייזע פאר דיר. » (ט) ער שטאנד אלזא אויף, אס, טראנק, אונד גינג, געשטערקט דורך דיא מאהלצייט, פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע הינדורך, ביז ער ענדליך אן דען געטטליכען בערג חורב קאם. (י) היר גינג ער אין איינע העהלע, איבערנאכטעטע דאזעלבסט; אבער דאז ווארט דעס עוויגען וואררד איהם, עז שפראך: « וואז וויללסט דוא היר, אליהו? » (יא) ער אנטווארטעטע: « איך אייפערטע פיר דען עוויגען, גאטט צבאות, דען דיא קינדער ישראל האבען דיינען בונד פערלאססען, דיינע אלטערע איינגעריססען, דיינע פראפעטען מיט דעם שווערטע היגגעריכטעט; אונד נון שטעהען זיא מיר, דעם איינציגען נאך איבריג געבליבענען, אויך נאך דעם לעבען. » (יב) ער שפראך: « געהע הערויז, שטעללע דיך אויף דען בערג פאר דען עוויגען! » אונד זיהע! דא צאג דיא ערשיינונג גאטטעס פארבייא; איין שטארקער אונד געוואלטיגער שטורם, דער בערגע צערטריממערט אונד פעלזען צערשפליטטערט, קאם פאר דער ערשיינונג הער, דער עוויגע ערשין ניכט אים שטורם; נאך דעם שטורם פאלגטע איין ערדבעבען, דער עוויגע ערשין ניכט אים ערדבעבען; (יג) נאך דעם ערדבעבען קאם איין פייער, דער עוויגע ערשין ניכט אים פייער; נאך דעם פייער קאם איין דומפפעס, לייזעס רוישען. (יד) אלז אליהו דיזעס הערטע, פערהיללטע ער זיין געזיכט אין זיינען מאנטעל, גינג הערויז אונד שטעללטע זיך פאר דען איינגאנג דער העהלע; איינע שטיממע רעדעטע איהן אן, אונד שפראך: « וואז וויללסט דוא היר, אליהו? » (טו) ער ערווידערטע: « איך אייפערטע פיר דען עוויגען, גאטט צבאות, דען דיא קינדער ישראל האבען דיינען בונד פערלאססען, דיינע אלטערע איינגעריססען, דיינע פראפעטען אומגעבראכט; אונד נון שטעהען זיא מיר, דעם איינציגען נאך איבריג געבליבענען, אויך נאך דעם לעבען. » (טז) דא שפראך דיא ערשיינונג צו איהם: « געהע ועצצע דיינע רייזע פארט, נאך דער וויסטע ביז דמשק, אונד זאלבע חזאל צום קעניג איבער ארם, (יז) יהוא, זאהן נמשי, צום קעניג איבער ישראל, אונד אלישע, זאהן

באור

רב לו בית שהיה וכן תרגמתי: (י) מה לך פה, כלומר מדוע עזבת את מקומך והלכת לכאן: (יב) והנה ה׳ עובר, הכתוב מספר שה׳ עבר לפניו באופן זה דהיינו שהיה מתחלה רוח גדולה אח״כ רעש וכו׳ ומה שאמר לא ברוח ה׳ וכן לא ברעש ה׳, או שהם לדברי הכתוב הספר הזה, או כדעת רד״ק שהקול אמר אל אליהו לא ברוח וכו׳:

(כ) והוא

רש״י

פתאים וכן ובידו רצפה (ישעיה ו׳ ו׳): י אל המערה. היא נקרת צור שעמד בה משה (שמות ל״ג כ״ב): יא את מזבחותיך הרסו. במות יחיד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה בירושלים היה: יב ורוח גדולה. משריית מלאכי רוח: רעש משריית מלאכי זיעה: יג אש. משריית מלאכי אישה: קול דממה דקה. קול דמשתקין בחשאי. אבל בנביאי הבעל אומר דממה וקול אשמע (איוב ד׳ ט״ז) דממה היתה לפנח. ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה דעולי״שימנט בלע״ז (ברס״יכ״י. ד״טיכ״טימנט בלע״ז. בל״א ווידר שא״ל) ואין שומעין הקול ממש: יד וילט פניו. וכריך אפיה וכן הוא אומר לוטה בשמלה (שמואל א׳ כ״א ט׳): טו תמשח לנביא תחתיך. אי אפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: (מאבל מחולה. בבית האבל היו עושים שם בעיר הזאת מחול להראות שמקבלים גזירות הקדוש ברוך הוא בהסכמה הגה דרבי עקיבא). ירושלם

מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ: (יח) וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע: (יט) וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ: (כ) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו: (כא) וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ: (כב) וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ:

הפטרת מטות

(ירמיהו א׳ א — ב׳ ד׳)

(א) דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן: (ב) אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ: (ג) וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי: (ד) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:

(ה) בטרם

זאהן שפט, וויהע צום פראפעטען איין אן דיינער שטעלע. (יח) ווער נון דעם שווערטע דעם חזאל ענטגעהט, דען ווירד יהוא טעדטען; אונד ווער דעם שווערטע יהוא׳ס ענטגעהט, ווירד דורך אלישע אומקאממען. (יט) נור זיבען טויזענד לייטע ווערדע איך אין ישראל איבריג לאססען, דיאיעניגען נעמליך, דערען קניע זיך ניכט פאר בעל געבייגט, אונד דערען מונד איהן ניכט געקיסט האט. »

(כ) אליהו רייזטע אלזא פאן דאפארט, אונד טראף דען אלישע, זאהן שפט, דא ער עבען פפליגטע; צוועלף פאאר רינדער פפליגטען דא, אונד ער שטאנד בייא דעם צוועלפטען; דא גינג אליהו צו איהם הין, אונד װארף זיינען מאנטעל אויף איהן. (כא) דיזער פערליס זאגלייך זיינע רינדער, ליף דעם אליהו נאך, אונד שפראך: « ערלויבע מיר נור, מיינען פאטער אונד מיינע מוטטער צו קיססען, (אבשיד פאן איהנען צו נעהמען), דאן וויל איך דיר נאכפאלגען. » יענער ערווידערטע: « געהע צוריק, וואז טהאט איך דיר דען? » (כב) אלישע אבער קעהרטע אום, נאהם איין פאאר רינדער, שלאכטעטע זיא, אונד קאכטע דאז פלייש מיט דעם האלץ דער געשיררע אן דען רינדערן, זעצטע עז דעם פאלקע פאר צו עססען, אונד מאכטע זיך אלודען אויף, פאלגטע דעם אליהו אונד ווארד זיין בעדיענטער.

הפטרת מטות

(א) ווארטע דעם ירמיהו, זאהן דעם חלקיהו, איינעס דען פריסטערן צו ענתות, אים לאנדע בנימן, (ב) וועלכעם דאז ווארט דעם עוויגען ווארד אים דרייצעהנטען רעגירונגסיאהר דעם יאשיהו, זאהן אמון׳ס, קעניגס איבער יהודה, (ג) אונד נאכהער צור צייט דעם יהויקים, זאהן יאשיהו, קעניגס איבער יהודה, ביז דאז איילפטע יאהר דער רעגירונג צדקיה׳ס, זאהן יאשיהו, צו ענדע װאר, נעמליך ביז ירושלים אים פינפטען מאנאט צערשטערט ווארדע. (ד) דעס עוויגען ווארט ווארד מיר, וויא פאלגט: (ה) עהע

רש״י

יח ומית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים ע״י הדובים ביריחו (מלכי׳ ב׳ ב׳ כ״ה): כא לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי: כב בשלם הבשר. בישל להם את הבשר. כך פירשו דונ״ש ומנחם וכן תירגמו יונתן בשתי תיבות. והאי חומר א״צ לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לבני השוורים את הבשר שלהם שהכלי אין פחות משנים: ויתן לעם. ורוב שמחה עשה ושתה:

א דברי ירמיהו. מן הכהנים. ליתיבר מקלקלתא דתקן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ונוכח בר מתקנתא דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר: ב אשר היה דבר ה׳ אליו וגומר. אשר התחילה שכינה לשרות עליו בחותו הזיון: ג ויהי בימי יהויקים. ויהי נבוא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיה בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלם בחדש החמישי:

באור

(כ) והוא בשנים עשר, כלומר י״א עבדים היו חורשים ועם אלישע היו שנים עשר חורשים: (כא) לך שוב, תרגמתי כדעת רוב המפרשים שאמר לו, מה עשיתי לך שתלך אחרי, אבל רלב״ג פירש שאמר לו לך אל אביך ושוב אלי כי זה הוא מה שעשיתי לך שהבגד עשיתי זה להעיר אותך שתבוא לחסות תחת כנפי ויש מפרשים כי מה שעשיתי, דהיינו שהשלכתי אדרתי, היה לך כלומר בשבילך ולטובתך, ומסדרי ההפטרות התקינו ההפטרה הזאת לפרשת פנחס על הדמיון שבניהם, כי פה נאמר קנא קנאתי וכו׳ ושם נאמר בקנאו את קנאתי וכו׳:

(א) דברי ירמיהו, מהפסוק הזה עד פסוק ד׳ ויהי דבר ה׳ אלי וגו׳ כולל שם המחבר הספר הזה, ומשפחתו ומולדתו, והזמן אשר בו היה מתנבא דהיינו בזמן אשר מלכו שלשה מלכים, יאשיהו יהויקים וצדקיהו: (ד) ויהי דבר ה׳, פה מתחיל הספר: (ט) וישלח ה׳

(ה) «עהע איך דיך אים מוטטערלייבע געבילדעט, ווארסט דוא פאָן מיר ערקאָהרען, עהע דוא אויז מוטטערלייבע געגאַנגען, ווארסט דוא פאָן מיר געווייהט, בעשטיממט צום פראָפּעטען דער נאַציאָנען.» (ו) איך אַבער שפראַך: «אָ העדר! אָ עוויגער! איך בין יאַ נאָך צו יונג, ניכט פעהיג איינע רעדע צו האַלטען.» (ז) דאַ ערוויעדערטע דער עוויגע מיר: «שפריך ניכט: »איך בין נאָך צו יונג,« זאָנדערן געהע נור, וואָהין איך דיך זענדע, אונד בעשטעללע, וואַז איך דיר אויפטראַגע. (ח) פירכטע דיך פאָר קיינעם! איך שטעהע דיר בייא, אונד שיצצע דיך.» זאַ שפריכט דער עוויגע. (ט) זיינע האַנד בעריהרטע נון מיינען מונד, אונד ער פוהר פאָרט: «זיהע! היר מיט האַבע איך מיינען אויפטראַג דיר אין דען מונד געלעגט, (י) נוננמעהר ביזט דוא פאָן מיר געזעצט איבער נאַציאָנען אונד רייכע; דוא קאַננסט אומרייסען, איינשטירצען, פערניכטען אונד צערטריממערן, ערבויען אונד איינפפלאַנצען.» (יא) מיר וואַרד דעס עוויגען וואָרט, דאַז שפראַך: «וואַז זיהסט דוא, ירמיהו?» «איך זעהע איינען שטאָק פאָן מאַנדעלבוימהאָלץ,» ערווידערטע איך. (יב) «גוט געזעהען,» שפראַך דער עוויגע, «איך ווערדע מיינע דראָהונגען שלייניג אין ערפיללונג בריגגען.» (יג) ער פראַגטע מיך אַבערמאַהלס: «וואַז זיהסט דוא, ירמיהו?» «איינען זידענדען טאָפף זעהע איך,» אַנטוואָרטעטע איך, «אַן דער נערדליכען זייטע שטייגט זיינע וואַללונג אויף.» (יד) «יאַ,» שפראַך דער עוויגע, «פאָן נאָרדען זאָלל אויך דאַז אונגליק אויזברעכען איבער אַללע איינוואָהנער דיזעס

(ה) בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ (ו) וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִֹה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ (ז) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ (ח) אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהֹוָה׃ (ט) וַיִּשְׁלַח יְהֹוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ (י) רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ (יא) וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ (יג) וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ (יד) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־

ישבי

רש״י

ה בטרם אצרך בבטן וגומר· ומימי אדם הראשון הראהו הקדוש ברוך הוא לאדם דור ודור ונביאיו: אצרך· לשון יצור: ידעתיך· קנייו״שטוי בלע״ז (כמו קאָנע טהע· בל״א קאָננטע זיך· ובכ״י רש״יקנבלע״ז ליתא) כמו לא ידעתי אותם׃ נודעתי להם: הקדשתיך· זמנתיך לכך: נביא לגוים· לישראל שהם נוהגים מעשיהם כגוים. כך נדרש בספרי נביא מקרבך וגומר יקים לך ולא למוכתשי תורה הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בנוהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוים להשקות כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמו שנאמר קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים· דבר אחר בטרם וגו׳ מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה: ו אהה· לשון יללה קונפליי״נט בלע״ז (קיימפּלעגט· בל״א קלאַגע): כי נער אנכי· איני כדאי להוכיחם משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם כמה נסים שעשה להם הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד להם את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיחם: ז על כל אשר אשלחך· אל האומות: ואת כל אשר אצוך· לישראל תדבר: ט וישלח ה׳ את ידו· כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה ל״א כתרגומו ושלח ה׳ ית פתגמי נבואתיה: י הפקדתיך· על הגוים· מניתיך לנתוש ולנתוץ אדיס״כלייר בלע״ז· (הַ דעפּאַכער. בל״א פעררערבען· צערשטערען) ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך תירגם יונתן: יא מקל שקד. אלמנד״ייר בלע״ז (אלמ״ד יתיר׳ אמאַנד״יער בל״א מאַנדעלבוים): יב היטבת לראות· השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי ויונתן תירגם מקל שקד אכך דמותי לאבחשא· ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית: יג סיר נפוח· רותח בוויל״נט בלע״ז (באָוויליא״נג· בל״א זיעדענט· קאָכענט): ופניו· רתיחותיו אשיאו״דיש בלע״ז (עדעס אָגדע. בל״א זיין סטרודעל. זיינע וואַללונג): יד מצפון תפתח הרעה· בבל לצפונה של ארץ ישראל היא: טז ודברתי משפטי אותם· אתווכח עמם עם יהודה וירושלים: יז תאזור מתניך· לשון

באור

ה׳, כתרגומו ושלח ה׳ ית פתגמי נבואתיה וסדר בפומי: (י) לנתש ולנתץ, כלומר בידך לעשות הרע והטוב: (יא) ויהי, זה מראה נבואה אחרת: מקל שקד, מקל מן שקד, כי שם האילן אשר בו שקדים יקרא שקד, ובעבור זאת אמר היטבת לראות, כלומר כיוה שהתבוננת במקל הזה אשר אין בו עתה לא עלים לא פרחים ולא שקדים, שהוא מן שקד, והראה לו זאת כי מקל מורה על פורענות, וכמו שהאילן שקד ממהר לפרוח כן יבוא הפורענות מהרה: (יג) ופניו, רתיחותיו: (א) וכל

ישבי הארץ: (טו) כי הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: (טז) ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: (יז) ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם: (יח) ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: (יט) ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך: (כ) ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: (כא) הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: (כב) קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה:

הפטרת מסעי

(ירמיהו ב׳ד׳—כ״ט)

(א) שמעו דבר־יהוה בית־יעקב וכל־משפחות בית ישראל: (ב) כה אמר יהוה מה־מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו: (ג) ולא אמרו איה יהוה

המעלה

דיזעס לאנדעס. (טו) דען איך בערופע אללע געשלעכטער דער נערדליכען רייכע, שפראך דער עוויגע, דאס זיא קאממען, אונד איין יעדער קעניג זיינען טהראן זעצע אן דען איינגאנג דער פפארטען ירושלים׳ס אונד אויף זיינע מויערן אומהער, אונד זא ביא אללען שטעדטען יהודה׳ס. (טז) מיינע רעכטסזאכע וויל איך אלזדען פיהרען ווידער זיא (ישראל), וועגען אללער איהרער באזהייט, דא זיא מיך פערלאססען, אנדערן געטטערן אבער געריייכערט, אונד איהרער הענדע ארבייט פערעהרט האבען. (יז) דוא אבער גירטע דיינע לענדען, אונד מאכע דיך אויף, זאגע איהנען, וואז איך דיר אויפטראגע; צאגע ניכט פאר איהנען, זאנסט ווירדע איך דיך אין איהרער געגענווארט צו שאנדען מאכען. (יח) אבער איך מאכע דיך אויך געגען דיא קעניגע פאן יהודה, געגען דיא פירסטען, פריסטער אונד פאלק, איינער פעסטען שטאדט, איינעם אייזערנען פפאהל אונד איינער עהערנען מויער גלייך. (יט) לאס זיא אלזא נור ווידער דיך שטרייטען! זיא קאממען דיר ניכט בייא, דען איך שטעהע דיר בייא, שיצצע דיך. זא שפריכט דער עוויגע. (כ) דעס עוויגען ווארט קאם צו מיר, אונד שפראך: (כא) געהע היין, רופע לויט אין ירושלים פאלגענדע ווארטע: זא שפריכט דער עוויגע: איך געדענקע דיר נאך דיא האלדועליגקייט דיינער יוגענדיאהרע, געדענקע דיינע ליבע צו מיר, אלז ברויט, דא דוא מיר נאכפאלגטעסט אין דיא וויסטע, אין איין אונבעזאעטעס לאנד. (כב) דאהום איזט ישראל דעם עוויגען איין הייליגטהום, איזט איהם דער פריכטע ערסטלינגע; ביסען זאלל דעריעניגע, דער צאהן צן איהן לעגט, אונגליק טרעפפע איהן. זא שפריכט דער עוויגע.

הפטרת מסעי

(א) הערט דאז ווארט דעס עוויגען, הויז יעקב׳ס, אונד איהר געשלעכטער ישראל׳ס!

(ב) זא שפריכט דער עוויגע: וואז פיר אונרעכט ענטדעקטען אייערע פארפאהרען אן מיר, דאס זיא זיך פאן מיר ענטפערנט האבען? בעטהערט נאך וואהן וואנדעלטען?

(ג) דאכטען ניכט: „וואו איזט דער עוויגע, דער אונז אויז

דעם

רש״י

לשון זירוז כאיש חיל: יח למלכי יהודה. כנגד מלכי יהודה: יט ונלחמו אליך. ויעבדון דיינין ומגיחין לוטיסתי פתגמי נביאותך: כא זכרתי לך. אם הייתם טובים אלי הואיתי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעורייך ואהבת כלולות חיבתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא כלולותיך כמו יש בלע״ז (אנקוש״ש. בל״א הערכנייט) ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת ויצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: כב קדש ישראל. כתרומה: ראשית תבואתו. כראשית קו״ר לכהן העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו. כן ת״י:

ג ולא אמרו איה ה׳: כי הלך אחרי הגוים האחרים: ערבה. פלנו״רא בלע״ז (מלה נוספת בלשון אשכנז לערעם פענד):

באור

(א) וכל משפחות, אף אותו שכבר גלו לארץ אשור: (ג) צלמות, הוא שם מורכב מן צל ומות וכן תרגומו, כי במקום אשר לא דרך בו כף רגל איש, יאמר לו דרך דמיון שהמות שוכן בו, ויעש צלו על הארץ ההיא

המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא־עבר בה איש ולא־ישב אדם שם : (ז) ואביא אתכם אל־ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את־ארצי ונחלתי שמתם לתועבה : (ח) הכהנים לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא־יועילו הלכו : (ט) לכן עד אריב אתכם נאם־יהוה ואת־בני בניכם אריב : (י) כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הן היתה כזאת : (יא) ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל : (יב) שמו שמים על־זאת ושערו חרבו מאד נאם יהוה : (יג) כי־שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא־יכלו המים : (יד) העבד ישראל אם־יליד בית הוא מדוע היה לבז : (טו) עליו ישאגו כפרים נתנו קולם

וישיתו

דעם לאנדע מצרים הינויף געפיהרט, דער אונז אין דער וויסטע געלייטעט האט, אין איינעם עדען, וויסטען לאנדע, אין איינעם לאנדע, וואָ דירדע אונד טאָדעסשאַטטען הערדשט, אין איינעם לאַנדע, וואָ נימאַנד דורכרייזטע, אונד ניא בעוואָהנט וואַר. » (ד) דארויף בראַכטע איך אייך אין איין אֶהרענרייכעס לאַנד, דעססען פרוכט אונד איבערפלוס צו געניסען, אונד איהר קאַמט הערין, אונד פֿעראונרייניגטעט עז; מיין אייגענטהום האבט איהר צום גרייעל געמאַכט· (ה) דיא פריסטער דאַכטען ניכט: « וואָ איזט דער עוויגע? » דיא האַנדהאַבער דעס געזעצעס וואָללטען מיך ניכט קעננען; דיא הירטען (קעניגע) עמפערטען זיך ווידער מיך, דיא פראָפֿעטען וויזזאַגטען פיר דען בעל, אונד אונניצצען וועזען הינגען זיא נאַך· (ו) דאַהער, שפריכט דער עוויגע, ווערדע איך בעשטענדיג מיט אייך האַדערן, יאַ, זעלבסט מיט אייערן קינדעסקינדערן ווערדע איך נאָך האַדערן· מיססען· (ז) דען געהט הינאיבער צו דען אינזעלן דער כתיים, אונד זעהט צו! זענדעט נאָך קדר, אונד לאַסט עמזיג נאַכפֿאָרשען, זעהט, אָב יע זאָ וואַז געשעהען? (ח) אָב יע איין פֿאָלק זיינע געטטער (דיא דאָך קיינע זינד,) וועכסעלטע, אונד מיין פֿאָלק האַט דיא מאַיעכטעט מיט נוצלאָזעם געוועכסעלט!
(ט) היממעל! שטוינט דאַראָב, בעבט אונד ערשרעקט זעהר! שפריכט דער עוויגע. (י) דען איין צווייפאַך איבעל האַט מיין פֿאָלק בעגאַנגען; מיך, דיא קוועללע דעס עוויגען וואַססערס האַבען זיא פֿערלאַססען, אום זיך סיסטערנען צו גראַבען, לעכעריגע סיסטערנען, דיא קיין וואַססער האַלטען· (יא) איזט ישראל איין קנעכטדען, איין הויז געבאָרנער וואַרום ברילען לעווען, ערהעבען איהרע שטיממע איבער איהם?

באור

הכיא: (ד) ארץ הכרמל, לפי שארץ ישראל שכתוב עליה, ארץ חטה ושעורה וגומר, קראה ארץ כרמל· (מרד"ק): לתועבה, כתרגום לפלחן טעותא שהם תועבת ה׳ : (ה) תופשי התורה, הם החכמים לומדי התורה, וי"ת ומלפי אוריתא לא אליכו למדע דחלתי: והרועים, הם המלכים, שהם רועים העם: (ו) עוד אריב, לפי שאמר למעלה מה מצאו אבותיכם, אמר כאן גם אתכם אריב, שעשיתם מעשי אבותיכם, וגם בניכם שילכו אחרי דרכיכם הרעים אריב· כמו שאמר משה, ידעתי כי השחת תשחיתון, וסרתם מן הדרך : (ט) ושערו, כמו אשר לא שערום אבותיכם, ובאור רמב"ן ז"ל לא יראו, מהם לא עמדו שערתם מפניהם· דרך שערות האדם לעמוד מפני היראה, ואנכי תרגמתי לפי הכונה : (י) מקור מים חיים, המשיל הטוב המשפיע לישראל, בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים, שנבע מים בלי הפסק, כן הייתי להם אני, ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים. (רד"ק): יכלו, יחזיקו: (יא) העבד ישראל, הוא בלשון תימה, הלא כתוב

בני

רש"י

ושוחה. נטוייה הינכוסי"אה בלע"ז (נ"ל אי"ן בהס"וי בל"א בערגיכטעס לאנד. אונעבענעס לאנד): ציה. דיסגא"טא בלע"ז (דעגא"טע. בל"א פערדארבען. פערוויסט): צלמות. לשון הסך הוא: ד אל ארץ הכרמל. לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא. נטועה כיער: ה תופשי התורה. סנהדרין: והרועים. המלכים: נבאו בבעל. בשם הבעל: ו עוד אריב. טרם אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד על ידי נביאי ואף על פי שרבתי עמכם כבר ימים רבים: ז איי כתיים. לאיי כתיים. איי איש"לש בלע"ז. (איל"ס. בל"א אינזלען). וקדר שלחו. ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד. ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן. כמו אם. ח אם המיר גוי ומהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד. וכתיים וקדריים ומפני האלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממרעה למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שהולכים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואעפ"י שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם: בלא יועיל. בע"א שאין בה תועלת: ט שומו שמים. לשון תמהון שמו השתוממו והוא לשון ציווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו: ושערו. לשון סער: חרבו מאד. כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: י שתים רעות. אם המירו יראתם בכיוצא בה יש כאן רעה ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים ללכת אחרי עבודת אלילים שהיא בורות של מים מכונסין ונסדקין וממימיהם נבלעים בסדקיהם: אשר לא יכילו. טינד"רונט בלע"ז (נקראת טיענדרא"נג בל"א האלטענדע פאססען) את מימיהם שהמים ממטפטפין את ספתם וכתליהם והם נופלין: לחבוב. לחפור: יא יליד בית. בן האמה: ישאגו. שואגים לשון

הווה

וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ (יג) גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ (יד) הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ (טו) וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ (טז) תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ (יז) כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃ (יח) וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ (יט) כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ (כ) אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לא

(ותחפנחס ק') (קמץ בז"ק) (אעבור ק')

מאכען זיין לאנד צור איינעדע, זיינע שטעדטע צו רואינען, וועגען מאנגעל אן בעוואָהנערן? (יג) אויך דיא זעהנע נוף'ס אונד תחפנחס צערשמעטטערן דיא שייטעל דיר? (יד) דיס האט'ס דיר פערורזאכט, דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פערליסעסט, וועהרענד ער דיך אויף דעם רעכטען וועגע פיהרטע. (טו) וואז ניצט דיר אלזאָ דער וועג נאך מצרים, אום אללדא שיחור־וואססער צו טרינקען, וואז ניצט דיר דער וועג נאך אשור, אום אללדא וואססער אויז דעם שטראָמע צו שלירפען? (טז) דיין אייגענער פרעפעל ווירד דיך שטראפען, דיינע אייגענע אויזשווייפונג ווירד דיך איבערפיהרען, דאמיט דוא ערקעננסט, עמפפינדעסט, דאס עז איין איבעל אונד אונגליקברינגענד זייא, דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו פערלאססען, אונד דאס דוא קיינע פורכט פאָר מיר האסט, שפריכט דער עוויגע, דער הערר צבאות. (יז) פאָן יע הער האבע איך דיין יאָך צערבראָכען, דיינע באנדע צערריססען, דאבייא פערזיכערטעסט דוא: «איך וויל ניכט ווידער איבערטרעטען;» אונד דאָך טרייבעסט דוא אויף יעדעם ערהאבענען היגעל, אונטער יעדעם גרינען בוים שענדליכע אונצוכט. (יח) דא איך דיך צור עדלען וויינרעבע פפלאנצטע, לויטער עכטע רייזער, אונד וויא וואנדעלסט דוא צום אויזגעארטעטען אונד ווילדען וויינשטאָק. (יט) וואשע דיך נור איממער מיט לויגע, נעהמע פיל זייפע, דיינער זינדען פלעק בלייבט פאָר מיר, שפריכט גאָטט, דער הערר. (כ) וויא קאננסט דוא בעהויפטען: «איך בין ניכט אונריין געוואָרדען, נאך דען בעלים בין איך ניכט געגאנגען;» זיהע

רש"י

הווה: יב כפירים. אריות: נצתה. נצתו באש: יג גם בני נוף ותחפנחס. הם מצריים שאתם בוטחים עליהם לעזרה: ירעוך קדקד. ירעו גלגלתכם ירעוך לשון רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: יד הלא זאת תעשה לך. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת הגורם לך ההשויה והעון אשר עזבת את ה' אלהיך: בעת מוליכך בדרך. שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: טו ומה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור. שטבעו זכוריכם בנילוס: שיחור. הוא נילוס כמה שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים בספר יהושע: ומה לך. למרוד בי לאמן תגלי לדרך אשור לעבר נהר פרת: טז תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך ייסורין: ומשובותיך. לשון בנים שובבים: תוכיחוך. לשון מוסר: ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: יז שברתי עולך. העול של עץ נופל בו לשון שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור. על דבריך: כי על כל גבעה. אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבעה את נועה לשון משכב ומלא כי משמש לשון אלא: יח נטעתיך שורק. שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך הוספתי לך על שבע מצות בני נח שש מאות ושש ומנין שורק: סורי. דיסטורל"טורש בלע"ז (נ"ל דעטוע"לע טו הר. בל"א פום וועג אבגעוואנדעט): גפן נכריה. הצומחת ביערים: יט נתר. מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים: בורית. נקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית שאבון בלע"ז (סאוואנג בל"א זייפע וכן ישעיה א' כ"ה): נכתם עונך. הא כרוסם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי כהם טאק"א בלע"ז (נקראת טא"שע בל"א פלעקען כמו שמיה כ"א כ"ה): עונך. על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם (פ' כי תשא) כל פקודות הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם: כ ראי דרכך בגיא. מה עשית מול בית פעור ועוד

עתה

באור

בני בכורי, ואם כן שאינו עבד, ולא יליד בית: מדוע היה לבז, מדוע מושך עצמה ואחת עמה, ומדוע עליו ישאגו וכו': (יג) ירעוך, ישברוך, כמו רעה התרועעה (מרד"ק): (יד) הלא זאת תעשה לך, זאת היא הסבה שהיית לבז: עזבך את ה' אלהיך, בא המקור עם חבוריו במקום השם, וכן הוא בלע"ז דאס פערלאססען דיינעס גאָטטעס, ואנכי תרגמתי לפי הכונה, ולפי צחות הלשון שיאות פה. וכן להלן רע ומר עזבך וכו' ועיין מה שכתבו חברי בבאורם של איכה, בפסוק בידי לא אוכל קום: (טו) ועתה מה לך, למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור, ועזרך במקומך, אם תרצי ללכת דרך ישרה, לא היית צריכה לטרוח דרכים רחוקים, כאלו התאוית לשתות מי שחור, או מי נהר מלך אשור (רד"ק), שחור הוא נילוס: (טז) תיסרך, רעתך ומשובותיך המה יענישו אותך: (יז) כי מעולם, מזמן קדמון שברתי עלך אשר נתנו הגוים סביבותיך עליך, ובעת ההיא אמרת לא אעבור על מצותיך עוד, אבל לא עשית כן. כי על כל גבעה — צעה זונה, כתב הרד"ק צעה הולכת ונוסעת ממקום למקום, ולפי פירושו יתורגם ביכט דוא איינע שטראסען הורע, ואני תרגמתי לפי הכונה: (יח) זרע אמת, אשר יתן פריו לעתים, והוא מה שקורין עכט: (כ) בכרה קלה, גמלה נקבה בחורה:

משרכת

לא הלכתי ראי דרכך בגיא דעי מה עשית בכרה קלה משרכת דרכיה: (כא) פרה למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה: (כב) מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה ותאמרי נואש לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך: (כג) כבשת גנב כי ימצא כן הובישו בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם: (כד) אמרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו: (כה) ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך בעת רעתך כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: (כו) הלוא מעתה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה:

(א) ויהי

זיהע דאך נור דיינען וואנדעל אים טהאלע, ערקעננע וואז דוא טהאטעסט, איינער לייכטען קאמעעלע גלייך, דיא נור אבוועגע זוכט, (כא) יענעם תילרע גלייך, דאז, נור דער וויסטען געוואהנט, אונגעשטערט נאך יעדער בעגירדע שנויבט. (מאן דארף זיך ניכט ערמידען, אום עז או פצוואנגען; אין יעדעם פארסטע פינדעט מאן עז), (כב) הערע דאך אויף דיינע פיסע דער בלעסע, דיינע קעהלע דעם דורסט צו איבערלאססען! דוא שפריכסט אבער פערצווייפעלנד: « ניין! פרעמדע ליבע איך, איהנען וויлл איך נאכגעהען. » (כג) וויא דיא שאאם איינעם דיבעס, ווען ער ערטאפפט ווירד, זא איזט דאז הויז ישראל בעשעמט, זיא, איהרע קעניגע, איהרע פירסטען, פריסטער אונד פראפעטען. (כד) דיא צום בלאק זאגען: דוא ביזט מיין פאטער, » צום שטיין: « דוא האסט מיך געציינגט; » דען מיר ווענדען זיא דען נאקקען צו, ניכט אבער דאז געזיכט ווען עז איהנען אבער איבעל געהט, זאגען זיא: « אויף! הילף אונז! » (כה) ווא זינד דען דיינע געטטער, דיא דוא דיר געמאכט האסט? מעגען זיא זיך דאך אויפמאכען, אונד דיר אין דיינעם אונגליקקע העלפען! דען נאך דער צאהל דיינער שטעדטע זינד יא דיינע געטטער, יהודה! (כו) יעצט אבער נעננסט דוא מיך: « מיין פאטער, מיינער יוגענד הערר ביזט דוא! »

(א) עז

באור

משדכת, כמו משרכת, דרכי סורר. תרגם יונתן אורחי תרך איכה ג' י"א: (כא) פרה למד, פירוש הפסוק כך היא, אחרי שהמשיל הנביא את ישראל לבכרה קלה. דמה אותם גם לפרה, ואולי היתה חיה נודע' בעת ההיא, אשר לא עלה עלי' מתג ורסן, ולכן אין איש יכול להחזיקה, באות נפשה עושה מה שלבה חפץ: תאנתה, כמו שכתב הרד"ק תאותה: כל מבקשיה, אינו מן הנביאות, אלא דברי הנביא בעצמו: בחדשה, והטעם וישב דוד בחרשה, והוא לשון יער: (כב) מנעי רגלך: מלילך כפרה במדבר יחף ומות בצמא, הלא ארץ טובה לפניך, לעבוד את ה' אלהיך, אך את תאמר לא כי אלך:

א ויהי

רש"י

עתה את מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכת דרכיה בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרי מדין מתורגם הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שאמרינו במסכת סנהדרין כפישי גמלי הני דטעוני משכי דהוגני: משרכת. מחזקת בדרכי נעורים לשון מסרך סריך ויש לחברו עם שרוך הנעל קושרת דרכי נערותה בלבה: כא פרה. שאלב"ייא בלע"ז (בל"א ווילד) ויש לועזין פול"יין בלע"ז (והוא פול"עין בל"א יונגעם פיעלל): למוד מדבר. הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע: שאפה רוח. פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה. אותה מדת תאוה שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמוה שנאמר שאפו רוח כתנים: מי ישיבנה. מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרככם הרעה: כל מבקשיה לא ייעפו. כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד הוכן לכם כנגד מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו: תאנתה. סו"ן דגרונ"מינט בלע"ז (בכ"י רש"י סו"ן דגרונ"מנט. כמו זאנג דרהגא"נעמהנג מן הפעל דרהגא"נער בל"א אב פאללען. אב וויכען). כן תירגם יונתן כירודא. דבר אחר לשון יללה כמו תאני' ואניה. לשון אחר ש"א קונטרי"אה (בל"א זיינע געגענד. לאנדשאפט) כמו תאנת שילה: כב מנעי רגלך מיחף. זו היא מתק כפיה האוהב לנוע נביאי' אומרים לך מנעי עצמך מעבודת אלילים שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם נואש נוקל"ייר בלע"ז (בכ"י רש"י נינק"לייר. בל"א הוכנעקיימערט זיין): כג כי ימצא. בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כן תירגמו יונתן: כד ובעת רעתם יאמרו. אלי קומה והושיענו וכן תירגם יונתן ובעידן דביתא אייתי עליהון כפרין בטעוותהון ומודן קדמי ואמרין רחים עלנא ופרוקנא: כה מספר עריך היו אלהיך. בכל עיר ועיר אלוה אחר. כו הלא מעתה. הלואי שנה מרעתך וקרא' לי אבי:

א ויהי

(ביחוקאל א׳ א׳—ב׳)

(א) וַיְהִי ׀ בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ (ב) בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ (ג) הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה׃ (ד) וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל

תרגום אַשכנזי

(א) עז געשאה אים דרייסיגסטען יאהרע, אם פינפטען דעס פירטען מאנאטעס, אלז איך מיטטען אונטער דען פערטריבענען וואר אם פלוססע כבר, עפפנעטען זיך דיא הימעל, אונד איך זאה וואנדערבארע ערשיינונגען. (ב) אם פינפטען דעס מאנאטעס אין דעם נעמליכען יאהרע, וועלכעס דאז פינפטע וואר נאך דער געפאנגענשאפט דעס קעניגס יויכין, (ג) דא וואר געטטעס ווארט דעם יחזקאל, זאהן בוזי, דעס פריסטערס, אים לאנדע כשדים אם פלוססע כבר; דארט רוהטע דעם עוויגען האנד (געטטליכע בעגייסטערונג) אויף איהם׃ (ד) איך זאה, אונד זיהע! איין שטורמווינד, אויז נארדען קאממענד מיט גראסעם געוועלקע אונד פלאממענדען בליצצע, רונד אומהער איין וייסער גלאנץ, דיא געשטאלט איינעס חשמל׳ס מיטטען

רש״י

א ויהי בשלשים שנה. סתם הנביא דבריו ולא פירש למנין מי מונה לפיכך הפסיק רוח הקודש את דבריו בשני מקראות הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למנין מה מונה שנאמר בחמשה לחדש היא השנה החמישית וגומר אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד. ועוד שמתחלת אמר נבואתו בלשון עצמו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגומר ואלו שני מקראות מפסיקין דבריו כאלו אחר מדבר עליו היה היה דבר ה׳ אל יחזקאל ותהי עליו שם יד ה׳: ואני בתוך הגולה. כלומר חוץ לארץ ישראל: על נהר כבר. שם הנהר: מראות אלהים. על שם שלא היה רואה באספקלריא מאירה קורא אותו מראות אלהים כמין חלום ולא משובח הנביאים אף הם מתוך האספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה: ב היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין. נמצינו למדין שלשים שנה מונה לתחלת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת שמונה עשרה ליאשיה היא השנה שמצא חלקיה את הספר וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחלת היובל יאשיה מלך ל״א שנה נמצא שבע עשרה שעברו כבר נשתיירו ארבע עשרה שנה יהויקים מלך אחד עשר שנה הרי חמשה ועשרים ויכניה בא לא מלך אלא שלשה חדשים וגלה ושנה שניה יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ביובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש ואמרו רבותינו איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל: ג היה היה דבר ה׳. אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שורה בחוצה לארץ אלא על ידי ששרתה עליו תחילה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עומד על רגליך הוא היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמרה לו קודם שגלו שהיה ראוי ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גולה והיא נקראת תחלת שליחותו אליהם ויונתן אף הוא כך תרגם מיהוה הוה פתגם נבואה מן קדם ה׳ עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תוב תניינות דאתמלל עמיה במדינת ארע כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין. כל לשון יד האמורה בספר זה וככל לשון נבואה היינו אלא לשון אנס שהנבואה תוקפתו על כרחו כאדם משתגע דישט״ריינא בלע״ז: ד והנה רוח סערה באה מן הצפון. היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה וענן: באה מן הצפון. גזרה היתה ומארץ כשדים שהיא בצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נבוכדנצר שלא יאמרו האומות ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה העם לא היה כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה: ונוגה לו. לענן סביביו ומבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל ליגאל משם: כעין החשמל. חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי הנולה מורכבת בהמרה מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות כלומר משבחות ומהללות את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמל

באור

(א) ויהי בשלשים שנה, ליובל, שהיובל האחרון התחיל בתחלת שמנה עשרה ליאשיהו היא השנה שמצא חלקיהו את הספר בבית ה׳: מראות אלהים, ר״ל מראות גדולות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל, כמו עיר גדולה לאלהים: (ג) יד ה׳, כל נבואה שבאה בחוזק ובכח נקראת כן: (ד) ונגה, הוא זוהר לבן כמראה אור הלבנה, ועיין מה שכתב על זה המליץ ר׳ הירץ ווייזל במאסף

הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: (ה) וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה: (ו) וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם: (ז) וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל: (ח) וִידֵו אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעְתָּם: (ט) חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם לֹא־יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ: (י) וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל־הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי־שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי־נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּן: (יא) וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹתֵיהֶנָה: (יב) וְאִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן: (יג) וּדְמוּת

החיות

מיטטען אין דעס פייער. (ה) אין דער מיטטע דיא געשטאלט פאן פיר חיות, דיא ווארען געבילדעט וויא פאלגט: זיא האטטען מענשענעהנליכקייט. (ו) יעדע האטטע פיר אנגעזיכטער אונד פיר פיטטיגע. (ז) איהרע פיסע אויפרעכט, דיא זאהלע אבער וויא דיא קלויע איינעס קעלבערפוסעס, אונד פונקעלנד וויא פאלירטעס קופפער.

(ח) אונטער דען פיטטיגען האטטען זיא, אויף אללען פיר זייטען, אנגעזיכטער אונד פיטטיגע.

(ט) איין פיטטיג אם אנדערן בעפעסטיגט; אים געהען דרעהעטען זיא זיך ניכט אום, איין יעדער גינג גראדע אויז. (י) דיא פארם איהרעס אנגעזיכטעס וואר: מענשענגעזיכט אונד לעווענגעזיכט צור רעכטען דעס געפירטען, פאררענגעזיכט אונד אדלערגעזיכט צור לינקען דעס געפירטען. (יא) זא וואר איהר אנגעזיכט. איהרע פיטטיגע וואריען נאך אבען געטרעננט; צווייא פאן איהנען ווארען מיט צווייא פאן דען אנדערן פערבונדען, אונד מיט צוועען בעדעקטען זיא איהרע קערפער.

(יב) יעדער גינג גראדע פארווערטס הין; וואהין דער ווינד בליס, דאהין גינגען זיא, אונד דרעהטען זיך אין איהרעם געהען ניכט אום. (יג) דער אנבליק דער

חיות

באור

במלאכי תקע"ו: (ה) החשמל, לא ידענו מה היא, ואסור לדרוש בדברים גבוהים ונשגבים כאלה: (יד) כמראה הבזק, כמו ברק, ובזק מלשון כפילה:

(א) שגיונות

רש"י

תו' שמות) ה ומתוכה. של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב לי על הענין: דמות אדם להנה. יש לתיוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכלם קילס הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו: ו וארבעה פנים לאחת. לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן ואתן ותמשין ופיתא גפין: ז רגל ישרה. רגלין כיונן מכוונן זה כנגד זה. דבר אחר ישרה שאין להם קפילי ארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שינה ואין צריכין להיות להם קפילין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שנהם היא כופפת שוקיה לשכב: רגל עגל. רגל עגול וכן תירגם יונתן רגליו סגלגלין: ונוצצים. מתוך זהרוריתם דומה כאילו יוצאות מהם נצוצות כדאמרינן במסכת יומא אף היא עשתה נברשת של זהב וכו' בשעה שחמה זורחת נצוצות יוצאין הימנה וכו'. ונוצצים. אישטו"נצליצט בלע"ז (עטינ"סעלאנט. בל"א פונקלענד. גלענצענד. וכן פירש רש"י בישעיה א' ל'. ובבא קמא דף פ"ב ע"א): כעין. כמו כמראה: נחשת קלל. מזוקק ומאיר ומנחם חברו עם קלוי באש: ח וידי אדם מתחת כנפיהם. כתרגומו למחת בהון גומרין דאישא וגומר וכן אנו מוצאים בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים וכן אחריו ויראו לכרובים תבנית יד אדם וגומר ידי אדם תומות את האש ומתהנות לכרוב והכרוב לשליח כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד להקל הפורענות מעל ישראל: על ארבעת רבעיהם. לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח: ופניהם וכנפיהם לארבעתם. כתרגומו שוה לארבעתהון: ט חוברות אשה אל אחותה כנפיהם. כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו לכאן וכן לכאן עד שחוברות ומגיעות זו לזו וכך הם מכסות פניהם שהכנפים פרושות למעלה מן הפנים: לא יסבו בלכתם. אם רוצות ללכת לאיזה רוח שירצו אין צריכות להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אות' הרוח שהם רוצים ללכת ילכו: יא ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה. אילמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדיל' זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסית אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם חוברות לכל א' כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שבנתים מכוסים בהם ודוגמת ל' מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה: ושתים מכסות. ושתי כנפים הנותרות מכסות את גויותיהנה: יב אל אשר יהיה שמה הרוח. הרצון ללכת: יג היא מתהלכת בין החיות. המראה הזאת

מתהלכת

החיות מראיהם כגחלי־אש בערות כמראה הלפידים היא מתהלכת בין־החיות ונגה לאש ומן־האש יוצא ברק: (יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק: (טו) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו: (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן (יז) על־ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן: (יח) וגביהן וגבה להם ויראה וגבתם מלאת עינים סביב לארבעתן: (יט) ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים: (כ) על אשר יהיה־שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים: (כא) בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם כי רוח החיה באופנים: (כב) ודמות על־ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על־ראשיהם מלמעלה: (כג) ותחת

הרקיע

חיות וואר וויא דער אנבליק גליהענדער קאהלען; צווישען דען חיות זאה מאן פלאממע שטרעמען, אום דיזעס פייער וואר ווייסעד גלאנץ, אונד פאן דיזעם פייער גינגען בליצצע אויז. (יד) דיא חיות בעוועגטען זיך שנעלל הין אונד ווידער, אין דער געשטאלט איינעס בליצצעס. (טו) איך בעטראכטעטע דיזע חיות, אונד זיהע דא! עז וואר איין אופן אויף ערדען, בייא דען חיות אויף דען פיר פארדערזייטען.
(טז) דער אנבליק דער אופנים אונד איהרע ווירקונג וואר וויא דער אנבליק דעס תרשיש; אללע פירע האטטען גלייכע געשטאלט, איהר אנבליק אונד איהרע ווירקונג וואר זא וויא דער אנבליק איינעס אופן אין דעם אנדערן.
(יז) נאך איהרען פיר זייטען הין וואנדעלטען זיא, ווען זיא גינגען, דרעהטען זיך אים געהען ניכט אום.
(יח) איהרע ריקזייטען האטטען איינע פורכטבארע העהע, דיא ריקקען פאללער אויגען רונד אומהער אן אללען פירען. (יט) ווען דיא חיות גינגען, זא גינגען אויך דיא אופנים נעבען איהנען, אונד ווען דיא חיות זיך פאן דער ערדע ערהאבען, זא ערהאבען זיך אויך דיא אופנים.
(כ) וואהין דער ווינד בלעוס, דאהין געהען זיא אויך, וויל דער ווינד זיא דארט הין לייטעט; דיא אופנים ווערדען מיט איהנען אין גלייכער ריכטונג ערהאבען, דען דער ווינד פיר דיא חיה רעגירט אויך דיא אופנים. (כא) ווען יענע געהען, זא געהען דיזע מיט; אונד ווען יענע שטילל שטעהען, זא שטעהען דיזע אויך; ווען יענע זיך פאן דער ערדע ערהעבען, זא ערהעבען זיך דיא אופנים אין גלייכער ריכטונג, דען דער ווינד פיר דיא חיה רעגירט אויך דיא אופנים. (כב) אבען איבער דיא קעפפע דער חיה וואר עז אין געשטאלט איינעס באלראבינס, דער וויא אייזשאללע אויזזאה, איבער דיא קעפפע אויזגערעהנט׳ (כג) אונטער

דיזעם

רש״י

מתהלכת בכל החיות: ונוגה לאש. יותר מאש שלנו: ברק. פלגדו"רש בלע"ז (כבר הזכיר דברים לע"ז מ"א): יד רצוא ושוב כמראה הבזק. פירשו רבותינו רצוא ושוב שלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור וליכנס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטוי למעלה מהן כמו שמפור' בענין נרתעות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להסיב את ראשן: כמראה הבזק. אשנ"ילא בלע"ז (עטינ"סעלע. בל"א פונקען) וגוון אש שלהם כגוון אש היוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצאה משם נבועה בגוונים. תו'. וי"מ הבזק לשון פיזור כפי שפירשוהו רבותינו כמראה הבזק ר' יהודה אומר בשם ר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר שמפזר. גפת שהוא פסולת הזתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירש רצוא ושוב ועוד יש בדברים בזק לשון פיזור בזק בהו עפרא והוא הרבי כלומר פזר וכן במסכת בזוקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק ויש מפרש' בזק כמו ברק והוא לשון תפוש ע"כ תו': טו אופן אחד בארץ. ברצפת הרקיע: לארבעת פניו. של כל חיה או האופן יש לו ארבעה פנים רבותינו אמרו זה סנדלפון שעומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות' אבל לפי הענין אני אומר' שהאופנים ארבעה הם: טז כעין תרשיש. כגוון אבן טובה ששמה תרשיש קריס"טאל בלע"ז: כאשר יהיה. אופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לארבע רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לארבע' רוחותיו: יז על ארבעת רבעיהם וגומר. בשביל מעשה האופנים הוצרך לשנותן לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשויין לכך: יח וגביהן. וגב יש להם: וגובה להם ויראה להם. מאויימים הם לרואה אותם. ויש פותרין יראה להם במורא עומדים: וגבותם. אילו"ר סורצי"לים בלע"ז (צ"ל לער זורסיל"יע. בל"א אונד איהרע אויג ברוינען): מלאת עינים סביב. לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם: יט מעל הארץ. מעל רצפת הרקיע וכן תירגם יונתן מלרע לרום שמיא כלומר בהנשאם מלמטה למעלה: כ הרוח. הרצון של הקב"ה: שמה הרוח ללכת. אין צריך לומר להם לצד זה לכו שרוחו של הקב"ה בחיות ורוח החיה באופנים: כא בלכתם. החיות: ילכו. האופנים: כב הקרח הנורא. תרגם יונתן גליד חסין גלי"אה פור"ט בלע"ז (כמו גע"ללע פאר"ט בל"א שטארק אייז): כג ישרו.

הפטרת יום א ויום ב של שבועות

דיזעם באלראַכין וואַרען איהרע גראַדע אויפגעריכטעטען פיטטיגע, איינער נעבען דעם אַנדערן; דען יעדער האַטטע צווייא, דיא איהן זאָ דעקטען, אונד צווייא, מיט דענען זיא דען קערפער דעקטען. (כד) ווען איך דאַז גרייש איהרער פיטטיגע הערטע, זאָ וואַר'ס וויא דאַז ברויזען מעכטיגער וואַססער, שטיממע דעס אַלמעכטיגען! ווען זיא גינגען, וואַר'ס דיא שטיממע איינעס טומולטס, וויא שטיממע איינעס קריגסטרופפס, אונד ווען זיא שטילל שטונדען, ליסען זיא דיא פיטטיגע זינקען. (כה) איינע זאַלכע שטיממע וואַר איבער דעם באַלדאַכין, דער איבער איהרעם קאָפפע וואַר; ווען זיא אַבער שטילל שטונדען, ליסען זיא דיא פליגעל זינקען. (כו) אָבען איבער דעם באַלדאַכין, דער איבערם קאָפּפע וואַר, זאַה מאַן דיא געשטאַלט איינעס טהראָנעס פאָן ספיר־שטיין, איבער דיזעם טהראָן דיא געשטאַלט איינעס מענשען אָבען.

(כז) נון זאַה איך דיא געשטאַלט איינעס חשמל'ס, דער איין פייערפאַרבען בעהעלטניס, פאָן דען לענדען נאָך אָבען, אום זיך האַטטע, אונד פאָן דען לענדען נאָך אונטען זאַה איך איינע פייערפאַרבע מיט איינעם ווייסען גלאַנץ רונד אומהער. (כח) זאָ וויא דער רעגענבאָגען אין דער וואָלקע אַן איינעם רעגניגען טאַגע, זאָ וואַר דער אַנבליק דעס ווייסען גלאַנצעס רונד אומהער, איינע געשטאַלט צור פאָרשטעללונג דער מאַיעסטעט גאָטטעס; איך זאַה עז, פיל אויף מיין אַנגעזיכט, אונד הערטע איינע רעדענדע שטיממע. (כט) דאַ טרוג מיך איין ווינד, אונד איך פערנאַהם הינטער מיר דיא שטיממע איינעס מעכטיגען געטעזעס: געבענעדייעט זייא דיא העררליכקייט גאָטטעס, איהרעם אָרטעס!»

הפטרת יום ב' של שבועות.

(א) איין געבעט דעם פראָפעטען חבקוק, אויף שגיונות צו שפילען. (ב) עוויגער! פורכטפאָלל הערט איך יענע נאַכריכט פאָן דיר

הִרְקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם׃ (כד) וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל־שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם קוֹל הֲמֻלָּה כְּקוֹל מַחֲנֶה בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן׃ (כה) וַיְהִי־קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן׃ (כו) וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה׃ (כז) וָאֵרֶא ׀ כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ בֵּית־לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב׃ (כח) כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד־יְהוָה וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר׃

בקצת מקומות מוסיפין (כט) וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃

הפטרת יום ב של שבועות

(חבקוק ב׳ ב׳—ג׳)

(א) תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת׃ (ב) יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ

באור

(א) שגיונות, שם כלי זמר הוא: (ב) שמעתי שמעך, כמו כשמוע לבן את שמע יעקב, ושעורו שמעתי שמועה ממך, והיא הנבואה הנאמרה למעלה שיבואו עם כשדים בארץ, ועל הנבואה הזאת סובב השיר, כי הנביא מתפלל אל ה' בעת הצרה הזאת ירחם ה' את עמו ויחייהו בתוך שנים האלה. ובעבר זאת מזכיר בפסוקים הבאים חסדי ה' אשר גמל עם ישראל בימים שעברו ובפרטות מעולד יום קריעת

רש"י

מכוונות: כד כקול מים רבים. יכול קול נמוך תלמוד לומר כקול שדי כקול המפורש בכתובים קול ה' בכח קול ה' שובר ארזים: קול המולה כקול מחנה. קל מלוליהון דמודן ומברכן קדם רבוניהון כקל משריית מלכי מרום': בעמדם תרפינה כנפיהם. מלהשמיע קול ויונתן תרגם במקמיהון משתקן גפיהון מן קדם דבורא דבורו של מקום היוצא ממעל לראשן להשמיע שליחותו כמו שמסיים והולך ויהי קול וגו'. ומ"א בעמדם מלקלם בשביל ישראל שיקלסו תחלה: כה ויהי קול מעל לרקיע. תרגם יונתן ובזמן דהוה רעות קדמוהי להשמעא דבורא לעבדוהי נביאיא הוה קלא משתמע מעילוי רקיעא דעל רישיהון: תרפינה כנפיהן. מחיות הדבור: כז וארא כעין חשמל. לא נתן רשות להתבונן במקרא זה: בית לה. ולפנים לה כמראה אש: כח ואפל על פני. ואשתטחית ואשמע קול ומדבר. ומה דבר ויאמר אלי בן אדם וגו'. כט ותשאני רוח. לאחר שגמר דבריו נשא אל הרוח לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם:

א על שגיונות. יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח דברים כמו (חבקוק א׳) על כן תפוג התורה ותעשה אדם כדגי הים קנתר אחר מדת הדין: ב שמעתי שמעך. אשר מעולם שנפרעת תמיד ממבעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל: יראתי. אמרתי איך משהנית מדת הדין בעון ישראל: פעלך בקרב שנים חייהו. פעלך הראשון שהיתה נפרע לנו ומאויבינו בקרב שני הגרה שאנו שרויים בה חיינו כלומר עוררהו והשיבהו ובקרב שנים האלו תודיעו ׃ וברוגז שתקניף על הרשעים רחם תזכור רחם כמו כמו נרחם: אלוה מתימן יבא. עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהוא מבקש

פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז
רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ (ג) אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־
פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃
(ד) וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן
עֻזֹּה׃ (ה) לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃
(ו) עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ
הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ׃
(ז) תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ
מִדְיָן׃ (ח) הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם־בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ
אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ
יְשׁוּעָה׃ (ט) עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת
אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ׃ (י) רָאוּךָ יָחִילוּ
הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ
נָשָׂא׃ (יא) שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ
יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ (יב) בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ
באף

דיר — אָ ערהאַלטע דיין װערק, װען דיא צייטען זיך נע־
הערן; מאַכע קונד, עװיגער! אין יענען יאהרען, דאָס
אויך איס צאָרן דוא אָן בּאַרמהערציגקייט דענקסט.

* * *

(ג) אלז גאָטט פאָן תימן איינהערצאָג, דער אַללערהיי־
ליגסטע פאָם בערגע פארן, דאַ בעדעקטע דען הימעל
זיינע מאַיעסטעט, זיינע הערלִיכקייט ערפיללטע דיא
ערדע. (ד) איין זאָננענגלאַנץ, שטראַהלען װערפענד אום
זיך הער, װאר דיא היללע זיינער אַללמאַכט. (ה) טער־
טענדע זייכע צאָג פאָראַן, פערצעהרענדער בליץ פאָלגטע
נאַך. (ו) ער שטאַנד, אונד דיא ערדע װאַנקטע; ער בליק־
טע הין, אונד נאַציאָנען שװאַנדען; עז צערשפליטטערטען
דיא אוראַלטען בערגע, דיא עװיגען היגעל־שטירצטען
נידער, בייא זיינעם פראַכטצוגע אין דער אונטערװעלט. —

* * *

(ז) כושן׳ס היטטען זאַה איך אין רעגער אַנגסט, צעל־
טע מדין׳ס אין העפטיגער בעװעגונג. (ח) צירנט דער
עװיגע איבער דיא פלוטהען? טריפפט דיין ענטבראַננטער
גרים דיא שטרעמע? דיין אונװיללע דאַז מעער? דאַ איינ־
הער דוא פעהרסט מיט דיינען ראָססען אויף זיגרייכעם
קריגסװאַגען, (ט) שלײדערסט אויז דעם ענטבלעזטען
באָגען דיא אויף דיינען אויזשפרוך בעשװאָרנען פפיילע,
אונד שפאַלטעסט געװעססער גלייך פעסטעם באָדען. (י) דיך זעהען דיא בערגע אונד בעבען, דאַז װאַססער ברויזט
אין טיימענדען פלוטהען; דער אַבגרונד טאָבט, װעלצט דיא װאָגען הימעלאַן. (יא) זאָננע אונד מאָנד שטאַררטע־
אין איהרער באַהן, פאָרם ליכטע דיינער פליגענדען פפיילע, פאָרם גלאַנצע דיינער בליצענדען שפעערע.
(יב) זאָ שריטעסט דוא אים צאָרן אויף דער ערדע איינהער

רש״י

ודבקא לפניו לעוררהו ופעל חיבתן של ישראל ופורענות דורות הראשונים כשבאת ליתן את התורה ולא קבלוהו: ג תימן • עשו: פארן • ישמעאל כדכתיב (בראשית כ״א) וישב במדבר פארן: כסה שמים הודו • בסיני לישראל: ד ונוגה • אותו היום: כאור תהיה • כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת״י: קרנים • לשון אור כשהוא נוקב וזורח דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטין וכן (שמות ל״ד) כי קרן עור פניו: מידו • של הקדוש ברוך הוא באו להם: ושם חביון עזו • כתרגומו שם נגלה עזו שהיה חבוי למופרע בסתר עליון: ה לפניו ילך דבר • מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב״ה תורה לישראל טורדו למלאך המות להפליגו לדברי׳ אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה: ויצא רשף לרגליו • ומלאכי רשף באו עמו לסיני: ו עמד וימודד ארץ • המתין לדקדק בדין דור המבול למדוד להם מדה כנגד מדה ומדד עומד כדכתי׳ נצב ה׳ ועומד לדין עמים (ישעיה ג׳) ממתין ומדקדק בדינם: וימודד ארץ • ברותחין קלקלו וברותחין נדונו • ראה בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת בהו כול׳ בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י״א): ויתר גוים • הפילם לשבעים אומות לשון קפילה כדאמר ויתר ממקומו (איוב ל״ו) לנתר בהם (ויקרא י״א): הררי עד • שרי האומות ומכוכבים ומזלות: הליכות עולם לו • הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו היא: ז תחת און • שמזלא בישראל: ראיתי אהלי כושן • שעומדים בגלוי ומחבלי׳ את ישראל ובהכנעם לפניך ירגזון יריעות וגו׳ הכל כתרגומו: ח הבנהרים • יש המיוסית שהן קיימות • הראיני שכל אלה עשה ופירוש המקרא כתרגומו: מרכבותיך • לבני ישועה: ט עריה תעור קשתך • נגלה נגלית גבורתך: שבועות מטות • שבועו׳ שנשבעת לשבטים: אומר סלה • מאמר המקויים לעולם. הומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרות תבקע ארץ • כתרגומו: י ראוך יחילו הרי׳ • הרי נחלי ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר • בעבר׳ בירדן המו נכרת המים ועבר קילות שטף המים לשפולו של נהר והבאים מלמעלה קמו עומדו: נתן תהום קולו • שבאותו יושבי ארץ: רום ידיהו נשא • כ״א השמי׳ הודו לו: יא עמד זבולה • במדוריהון כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטילה ה׳ בסופה ופירוש על מלחמת גבעון כתרגומו: לאור חציך יהלכו • ישראל: יב בזעם תצעד ארץ • לגרס ז׳ אומות:

באור

קריעת ים סוף ויום מתן תורתינו • וכאשר כלה לספר כל זאת חזר לדבריו הראשונים: (ו) וימודד ארץ • כתרגומו ואזיעת ארעא: ויתר, כמו לנתר בהן, שהוא לשון דלוג וקפיצה: (ט) שבועות מטות, מטות הם החצים כאלו החצים נשבעים, לקיים מאמרך, ראב״ע:
(יד) פרזיו

הפטרת יום ב של שבועות

אײנהער, צערטראַטעסט פֿעלקער אונטער דיר מיט גרים.
(יג) זאָ צאָגסט דוא אויז, דײנעם פֿאָלקע צור הילפֿע, צור
הילפֿע דײנעם געזאַלבטען; צערשמעטטערטעסט דען גיבעל
אויף דעם וויטהריכס הויזע, אונד פֿערהעערטעכט דען
גרונד זאַמט דעם געזימזע. (יד) דען דוא דורכבאָהרטעסט
מיט זײנען אײגענען פֿײלען דאַז הויפט יענער וויטהענ־
דען ראָטטען, דיא וויא אײן דאָננערוועטטער הערשטירמ־
טען, מיך צו צערטרימטערן, אונד שאָן אײניג זיך פֿריי־
עטען, דען בעדרענגטען צו פֿערצעהרען. (טו) מיט דײנען
ראָססען באַהנטעסט דוא אײנען וועג דורכס מעער, אויף
געטהירמטען וועללען קעמפֿפֿענדער פֿלוטהען.—

* *

(טז) אַבער אַך! מיט שווערען הערע איך יענע שטיממע,
דיא ציטטערנד פֿאָן מײנען ליפפען טענט — שרעקקען
דרינגט דורך מײן געביין. מײנע פֿיסע וואנקען אונטער
מיר; דאַס איך רוהיג הארען זאָלל אויף דען טריבעפֿאָללען
טאַג, ווען שאַארענווייזע יענעם פֿאָלק זיך נעהערט.
(יז) אַך! דאַ ווירד קײן פֿײגענבוים בליהען, דער ווײנשטאָק
קײנע פֿריכטע טראַגען; טײשען ווירד דעם אָהלבוימס
פֿרוכט, דיא עקקער קײנע שפײזע ברינגען. דאַ איזט אין דען הירדען קײן שאַאף פֿינדען, קײן רינד אין דען שטעללען מעהר—

* * *

(יח) דאָך, איך וויל דעם עוויגען מיך פֿרײען, פֿראָהלאָקקען דעם גאָטטעס מײנעס הײלס. (יט) דען גאָטט, דער
הערר, איזט מײנע מאַכט, דער באַלד מײנען פֿוס דעם הירשען גלײך בעפֿליגעלט, אונד אויף מײנען העהען מיך
זיכער לײטעט.—

פֿיר מײנען זאַנגמײסטער.

באף תדוש גוים: (יג) יצאת לישע עמך לישע את־
משיחך מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד־
צואר סלה: (יד) נקבת במטיו ראש פרזו יסערו
להפיצני עליצתם כמו־לאכל עני במסתר: (טו)
דרכת בים סוסיך חמר מים רבים: (טז) שמעתי
ותרגז בטני לקול צללו שפתי יבוא רקב בעצמי
ותחתי ארגז אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם
יגודנו: (יז) כי־תאנה לא־תפרח ואין יבול בגפנים
כחש מעשה־זית ושדמות לא־עשה אכל גזר
ממכלה צאן ואין בקר ברפתים: (יח) ואני ביהוה
אעלוזה אגילה באלהי ישעי: (יט) יהוה אדני
חילי וישם רגלי כאילות ועל־במותי ידרכני
למנצח בנגינותי:

באור

יד) פרזיו, חיילותיו כדעת המפרשים, וחד מן חבריא אמר שפרזו כמו פרשיו בחלוף זש"ר: (טו) חומר, מלשון חמרים חמרים, רש"י: מים רבים, מלשון וימררוהו ורבו כתרגומו בלשון אשכנזי: (טז) יגודנו, מלשון גדוד, ועיין בבאור לרמב"מ"ן בפרשת ויקי, ולפי שנזכר בפרשה הזאת ממתן תורה על כן התקינו להפטיר אותה בי"ט של שבועות.

רש"י

יג לישע משיחך. שאול ודוד: ערות יסוד. חומות אויביהם: עד צואר. הוא גובה החומה והמגדלים: יד נקבת במטיו ראש. שנהרג וסיעתו שהיו סוערים ברוח סער להפיצנו. וזהו היה מטה שהיית רודה בו את האומות וכשבא וסער להפיצני נקבת ראשי גייסותיו במטו שהיה בא לרדותו בהם: ראש פרזיו. טירותיו כמו (זכריה ב') פרזות תשב ירושלים. ערי הפרזי (דברים ג'): עליצותם. היו כשהיו יכולים לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני: טו דרכת בים. בחיילותיו הכבדים כחול הים: חומר. תרגם יונתן בדגור לשון חמרים חמרים (שמות ח'): טז שמעתי ותרגז בטני. תרגם יונתן אמרת בכל שמעית וזעו מלכיא מן קדם דינא דאיתדנו מצראי: לקול צללו שפתי. לקול השמועה אחזני רעד עד שספתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע צללו לשון מצלת הסוס (זכריה י"ד) טינטי"רון בלע"ז (ברש"י כ"י טינ"טיר בל"א קלינגען. וכן פירש"י שמואל א' ג' י"א. זכריה י"ד כ'): ותחתי ארגז. במקומי אני מזדעזע אשר אנוח ליום צרה. אשר מניחתי זאת מוכנת ליום צרה: לעלות לעם יגודנו. ליום אשר אמור להעלות ומתוכו את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב בגדודיו להרגו: יז כי תאנה לא תפרח. כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בכל מעתם: ושדמות. שדה לבן: מכלה. דיר הצאן: יח ואני. כנסת ישראל בה' אעלוזה: יט למנצח בנגינותי. לבן לוי המנצח בשיר ב"ה. אנעים לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר: למנצח. כמה דאת אמר (עזרא ג') ויעמידו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגומר: בנגינותי הוא לשון נעימות קול להרים ולהשפיל הורגני"זורש בלע"ז (כמו ארגאניזער בל"א או זאממען שטיממונג):

פרשת מפטיר של שבת וראש חודש

בשבת ר"ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא · ובספר שני קורין פרשה זו:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו:

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן ס"ו:

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו: שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי כה אמר יהוה הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד יהוה את עבדיו וזעם את איביו: כי הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות

*) רש"י ובאור ותרגום האשכנזי מן שני ההפטרות של שבת ור"ח חדש ומחר חדש, עיין בספר בראשית כי לא רצינו להכפיל הדברים פעמים ושלש·

וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָֹה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָֹה: וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָֹה: כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָֹה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָֹה: וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרת מחר חודש

(כשחל ר"ח באחד בשבת) שמואל א' כ' י"ח — מ"ב

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ: וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל: וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה: וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָֹה: וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָֹה: וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָֹה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם: וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל: וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד: וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר: וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם: וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם: וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ: וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ: כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא: וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה: וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד: וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו: וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ: וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ: וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה: וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו: וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר: וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר: הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל: וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָֹה לֵאמֹר יְהוָֹה יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם:

החצים ק'

מבוא הספר

כל קורא משכיל, הקורא בספרי הכותבים וסופרים ספורים ודברי הימים, את הקורות אשר הקרה ה' למדינה ומדינה, לעם ועם, יתבונן לחקור על שלשה דברים. (א) על שם המחבר, מי הוא או היה. (ב) על זמן המעשה מתי נעשה. (ג) על התועלת היוצא לנו בידיעת המעשה או הספור ההוא. ואם כן הוא בדברי הימי' ובספורי', אף כי בספרי נביאינו, אשר יסודתם בקודש, ולכן אמרתי לחקור על שלש אלה במגילה הזאת, ולחוות דעי בזה, ואומר,

שם המחבר והכותב הוא לדעת חז"ל, שמואל הנביא כאמרם בב"ב ה' שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות, והנה כוונתו היתה בזה להקדים אל ספרו (המכונה ספר שמואל) אשר בו ידבר ממעשי תוקף וגבורת דוד המלך, המגילה הזאת להודיע לנו שלשלת ויחס המלך, ולהראות שגם אבותיו היו אנשי ישרים כנראה מהטוב שעשה בועז, ואיך הפליא ה' לעשות עם משפחתו, כי הקרה לאביו בועז, נערה נכריה מארץ מואב, והיא תחת מסיבות רבות היתה לו לאשה וממנה הושתל בית המלך. והתחיל לספר מבועז ולא מאבותיו הראשונים, כי המה כבר נודעים לנו מתורת משה איש האלהים, כמו מעשי יהודה ותמר, לידת פרץ וחצרון וכו', ומנחשון אנחנו יודעים שהיה נשיא לשבט יהודה. ולא התחיל לספר משלמון, כי עמו לא אירע דבר חדש כמו עם בועז.

והזמן המעשה הזה, יש מרז"ל אומרים אבצן זה בועז, ולדעתם זמנו ידוע, כי היה התחלת המעשה בימי יפתח, או מעט שנים לפניו, כאשר עברו בני עמון להלחם ביהודה ובבנימין. אך כאשר אבאר בבאורי, יהיה לדעת הזאת לידת עובד בדרך פלא. כי מן לידת שלמון עד עובד הוא כמו שלש מאות שנים, ואיך יוליד בועז, או שלמון, בני מאה וחמשים שנה? ולדעת יוסיפון שהיה המעשה אחרי מות שמשון יפלא יותר, כי יהי' מלידת שלמון עד עובד עוד יותר מג' מאות שנים. ולדעת רז"ל האומרים אבצן איננו בועז, נוכל להמלין כפי מה שחשב הראב"ע שהולידו בן כ"ח שנה. אך גם זה רחוק מאוד. ראה בימים הראשונים תמה שרה, ואמרה הלבן מאה שנה יולד, אף בדורות אשר שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמוני' שנה. ומה שאמר הראב"ע שנחשון היה פחות מי"ח שנים בצאתו ממצרים, וא"כ הוליד כל אחד בן פ"ד שנים, איננו נכון בעיני, לומר שיהיה נשיא בישראל קטן ורך בשנים מאוד. וגם אם נודה לראב"ע שנחשון היה פחות מי"ח, יתפלא ההפרש מהדורות בעין כל משכיל, כי מפרץ עד דוד המה עשרה דורות, ומלידת פרץ עד נחשון, שהם חמשה דורות הראשונים, יהי' לכל היותר כמו רי"ד שנים. כי אף אם נודה שפרץ נולד מיד אחר מכירת יוסף, לא תחשוב, כ"ב שנים ממכירת יוסף עד ביאת יעקב למצרים, ומביאתו עד יציאת בני ישראל רד"ו שנים, ביחד ר"לב קח מהם י"ח דנחשון, נשאר רי"ד שנים, ומן נחשון עד דוד, שהמה ג"כ חמשה דורות יהי' תכ"ד. כי מיציאת מצרים עד שנת הרביעית למלכות שלמה הוא ת"פ שנים כמו שמצינו במקרא. קח מהם ד' שנים ממלכות שלמה, וע' שנים מדוד, (כי דוד חי ע' שנים), נשאר ת"ו שנים, וצרף לזה י"ח מנחשון, יהיה יחד תכ"ד. ראה עתה ההפרש בין רי"ד ובין תכ"ד! והנה חד מן חבריא אמר לי, כי באמת היו מן נחשון עד דוד יותר מחמשה דורות, והכותב לא ספר פה רק חמשה מפני שהמה היו אנשים ידועים אנשי שם, ולא ספר האחר, מפני שאין לנו צורך בידיעתם. והשבותי לו, לא לבד שדבריך המה נגד קבלת חז"ל, כי אם גם מבלעדי זאת לא יתכן לומר כן, אחרי שמצינו בדברי הימים תולדות פרץ עד דוד כמו שנכתב פה, ובוודאי היה דעת הכותב ספר דברי הימים, להודיע לנו איש אחר איש בלי להעלים איש אחד כאשר נראה בהודעת שארי האנשים אשר כתבו שמה, אשר התחיל מאדם הראשון וספר כל הדורות ממנו.

והתועלת היוצא לנו מספור הזה, מהם תורניות, והוא (א) מה שנלמד בעסקי גיירות מנעמי, כי ראינו איך דחתה שתי כלותיה, והנה על לבם לשוב אל עמם, ולרות אמרה שבה יבמתך אל עמה וכו', ולא החליקה אליהן בלשונה, לפתותן לחסות תחת כנפי דתה ואמונתה, כי מה יוסיף לנו בדתנו אם רבים מעמי הארץ מתיהדים להיות עמנו עם אחד? ילכו העמים בשם אלהיהם, ואנחנו נלכה בשם אלהים חיים! וגם חז"ל הזהרו ע"ז במס' יבמות ד' מ"ז, גר הבא להתגייר אומרין לו מה ראית וכו' וכן איתא במדרש, ג' פעמים דוחין את הגר, ולמדו זה מיתור תשובת רות אל נעמי באמרה באשר תלכי וכו', וכוונתם בזה מיוסד על אבני צדק, כי מפאת שתי סבות יעזוב אדם דת נעוריו וימיר אותה באמונת עם אחר, אם מסבות גופניות **פיזישע אורזאכען** שידמה שיהי' טוב לו באמונה זו מלפנים, או בעבור הדחקת היגון והצער, או בעבור הבריחה מן היזק והזיון. או בעבור רדיפת אחרי הכבוד הרווח והשלום ודומיהם רבים, ואם מסבות מדותיות (**מאראלישע אורזאכען**) והוא שלבבו יבין ושכלו השכיל, כי דת נעוריו הבל הוא, וע"כ רוצה לעבוד אלהי האמת. והנה מבחינה הראשונה מחויבים אנחנו לרחק ולדחות איש כזה, כי מה יועיל לנו שיסתפחו בנחלתנו אנשים כאלה אשר אין יראת אלהים בלבבם, וכל מזימותם רק בעבור אוצר זמניי לא בעבור אוצר נצחיי. ואולם מבחינה השנית מחויבים אנחנו לקרבו ולאחותו, כי איככה נוכל לראות בכרת נפשו שיעבוד את האלהים ולכבדו בשפתיו ולבו רחק ממנו? הלא כהמס דונג מפני אש לבו ימס בקרבו? ובעבור זאת אמרו בגר הבא להתגייר לבחנו מאיזה סבה שיתגייר, מודיעים לו מעמד ומצב עדתנו בזמן הזה. ומזאת הטעם אמרה נעמי לכלותיה מאמריה העוד לי בנים וכו', רק לבחנן, ובאמת ראינו כי ערפה שבה לאלהיה. (ב) מה שנלמד ממנהגם בעסקי יבום קרובים, וזה החסד אשר עשו עם אשת המת טוב מאוד, להקים שמו על נחלתו, וגם לולא הטעם הזה, היה רב טוב לאשת המת, ולמשיבת נפשה לבלתי היות עניה סוערה שכולה וגלמודה. ואתה הקורא ראה איך הבדילו עם ישראל עצמם ממנהג שארי העמים, כי כאשר נודע להקורא בספרי המסעות **רייזע בעשרייבונגען** לפנים היה המנהג במדינת הודו מזרחית (**אסטאינדיען**) ובמדינת (**גראסע טארטארייע**) ובפרטות אצל היושבים על נהר אינדוס (**אדער הינדוס**) במית איש אחד ולא השאיר בנים אחריו, או שהשאיר רק שהמה כבר גדולים, ששרפו את אשת המת עלי מערכת עצים (**שייטערהויפען**) ומהם שקברו את עצמן חיים בתחתית הארץ אחר מות בעלן, ומהם שהרגו את עצמן. ואף גם עתה בזמנינו נוהגים איזה ככה, כי יש שם מדינות רבות אשר לא הוכבשו תחת יד מלכי זמנינו, ולא נודעים לנו, והעם הידוע לנו יותר מהעמים האלו הם הנקראים (**בראהמינען**) וע"י המנהג הזה נכרת לפעמים שם איש משבטו, ולפעמים נכרת משפחה שלימה. ואולי גם העמים סביבות בני ישראל היו נוהגים כן, ואחרי שהובדלו בני ישראל מן היום אשר בא אלהים לקחתם לו לעם מכל העמים, הבדילו את עצמם גם בזה והתקינו להחיות אשת המת ולקחתה אחד מן הקרובים, ולא יכרת שם מישראל, אך אם השאיר המת אחריו בנים, לא היו צריכים לתקון הזה כי כבר נשאר שמו. (ג) מה שלמדו מענין גאולה ותמורה כאשר האריכו בזה בכמה מקומות. וגם נלמד איזה תועליות מדותיות והוא (א) מה שנלמוד מהתנהגו' האשה רות, כי כל מה שנעיין במדותיה בטבעה, נראה שהיתה אשת חיל, הן מצד אהבתה האמתית לבעלה, הן לחמותה. וראה איך ה' משלם לאיש כגמול ידיו וכפרי מעלליו, ועם חסיד יתחסד, כי האשה הזאת היתה במדריגה התחתונה, עזובה מאב ואם, ורחוקה מארץ מולדתה, גלמודה מבעל נעוריה, ובביתה אין כל להחיות את נפשה, והיתה אח"כ אשת בועז, אשר הי' גבור חיל, קצין עם, ממשפחת רמים, ועל כולם ראה ממנה הושתל בית המלך הגדול המשיח שקי' בנעים זמירותיו, ראה והבן מאמרם אל תהי בז לכל אדם וכו'! (ב) מה שנלמד אהבת אנושי מהאיש בועז כי הלא הוא הי' איש נכבד והשפיל את עצמו נגד נערה נכריה מדלת העם, להאכילה ולדבר על לבה, וכל זאת עשה עמה בעבור חסדה אשר עשתה לחמותה כמאמרו הוגד הוגד לי וכו', ולאהבת החסד והאמת לקח אותה לו לאשה.

מגלת רות

תרגום אשכנזי

א

א (א) צו דער ציט, דא דיא ריכטער נאָך רעגירטען, ענטשטונד איינסט הונגערסנאָטה אים לאנדע; דא רייזטע איין מאַן אויז בית לחם יהודה, אום זיך אים געפֿילדע מואב׳ס אויפֿצוהאלטען, ער, זיינע פֿרויא אונד זיינע צווייא זעהנע. (ב) דער מאַן היס אלימלך, זיינע פֿרויא נעמי, אונד זיינע צווייא זעהנע מחלון אונד כליון, בירגער צו אפרת, דאז אויך בית לחם יהודה הייסט. זיא קאַמען אויך ווירקליך אין דעם געפֿילדע מואב׳ס אן, אונד בליבען דאזעלבסט.
(ג) אלימלך, נעמי׳ס מאַן אַבער שטארב, דא בליב נאָך דיא פֿרויא צוריק מיט איהרען צווייא זעהנען.
(ד) דיזע נאהמען זיך מואביטישע פֿרויען; דיא איינע היס ערפה, דיא אנדערע רות. נאכדעם זיא נון דאזעלבסט אונגעפֿעהר צעהן יאהרע געוואָהנט,
(ה) שטארבען אויך דיזע ביידע, מחלון אונד כליון, אונד דיא פֿרויא בליב נור נאָך אַלליין איבריג, פֿאַן איהרען ביידען זעהנען אונד איהרעם מאַננע. (ו) ענדליך מאַכטע זיא זיך ווידער אויף, אונד איהרע שוויגערטעכטער מיט איהר, פֿאַן דעם געפֿילדע מואב׳ס אבצוריזען; דען זיא האַטטע פֿערנאָממען, דאס דער עוויגע זיין פֿאָלק ווידער בעדאַכט אונד איהנען בראָד געגעבען

האבע

א

(א) וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: (ב) וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי־בָנָיו ׀ מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי־מוֹאָב וַיִּהְיוּ־שָׁם: (ג) וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ: (ד) וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: (ה) וַיָּמוּתוּ גַם־שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ: (ו) וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם:

(ז) ותצא

באור

(א) **ויהי** בימי שפוט השופטים, לפני מלך מלך בישראל, ובימי אבצן היה שאמרו חז"ל אבצן זה בועז, מפירש רש"י, ורלב"ג כתב בספר שופטים טעם לדבריהם, לפי שמצינו שבועז היה מבית לחם, ומענינו נראה שהיה שופט את ישראל ולא מצינו בכל השופטים שהיה איש מבית לחם זולת אבצן, לכך אמרו אבצן זה בועז, והנראה לי מה שאמרו בימי אבצן היה אין פרושו שהיה תחלת המעשה בימיו, כי אם נציין בשנות שפיטת אבצן שהיה ז' שנים כאשר נאמר בשופטים י"ב, וכבר אמר הכתוב פה שישבו מחלון וכליון כעשר שנים בארץ מואב ואח"כ איך נוכל אבצן להיות שופט בעת הליכת אלימלך וגם אח"כ בשוב נעמי לארצה, אלא פרושו שהיה גוף המעשה בימי אבצן. ואולם בספר יוסיפון לרומיים כתוב כי היה המעשה הזה אחר מיתת שמשון, וא"כ אבצן איננו בועז: שפוט, אמרו חז"ל דור ששפטים את שופטיו אומרים לו טול קיסם וכו', ויראה שדרשו מיתור מלת שפוט, אף כי כן דרך הכתוב, כמו לפני מלך מלך בישראל, כי שניהם שם הפועל: מבית לחם, נראה כי בית לחם אחר היה לכך הוא סומך בית לחם ליהודה, מרד"ק, וכן מנאכוה בערי זבולן, דכתיב ושמרון וידאלה ובית לחם, (יהושע י"ט ט"ו): לגור, לא היה בתחלה דעתם להשתקע רק לגור שם עד כלות ימי הרעב, ואח"כ ישובו לארצם: (ב) אפרתים חשובים, ד"א בית לחם נקרא אפרת, מרש"י, והוא מדברי חז"ל, ובאמת מצינו מלת אפרת על ג' דברים, אם משבט אפרים כמו האפרתי אתה, אם הוא גר בהר אפרים כמו בן תחו בן צוף אפרתי, אם הוא מבית לחם יהודה הנקרא אפרת, כמו ודוד בן איש אפרתי. והנה לפי קבלת חז"ל שהיה אלימלך ממשפחת יהודה, לא נוכל לפרש פה רק שהיה מעיר אפרת, ומאמר הכתוב אפרתים, להודיע כי תושבים היו שם, וכן יתורגם בל"א בירגער, ובעבור שאמר אפרתים כפל מבית לחם פעם אחרת כדרכם לבוא יחד. וכתב ראב"ע ורד"ק כי נקרא שם המקום אפרת על שם אפרת אשת כלב, ואינו נכון. כי בכל מקום שמצינו שתי שמות עם ביניהם מלת היא או הוא, אז השם הנכתב באחרונה נתחדש אחר הראשון, כמו אברם הוא אברהם, בלע היא צוער, ודומיהם (ואחד יוצא מזה הכלל והוא ויקרא ירובעל הוא גדעון (שופטים ז' א') אף שנוכל לומר לכך קראו הכתוב בתחלה בשם ירובעל לפי שהוא נעשה אח"כ עיקר על המעשה הגדול אשר עשה להרס מזבחות הבעל, וראי' לזאת, כי מצינו ולא עשו חסד עם בית ירובעל גדעון, הלא זוכר המקרא בכ"פ ירובעל תחלה, כי שם גדעון נעשה טפל לו) ולדבריהם תחת שמצינו בדרך אפרת היא בית לחם, היה לו לומר בית לחם היא אפרת. ע"כ אומר אני, מתחלה היה נקראת שם העיר אפרת, ואח"כ נתחדש לה בית לחם לסבה מה הנעלמה ממנו. אמנם רש"י כתב בשמואל א' י"ז ב"ב בית לחם יושבת בארץ אפרת, וא"כ נוכל לומר גם כה אפרתים שהיו ממדינת אפרת דהיינו מעיר בית לחם, ולא הוכפל הענין: (ג) ותשאר האשה, הזכיר זאת בעבור הפסוק שלאחריו, ושעורו אחר מות בעלה, לא חזרה לארצה, רק היתה יושבת פה עם שני בניה, והיו נשאו להם נשים. ודרך המקרא כאשר יש בו פעל אחד אל שני נושאי המאמר, יאמר הפעל על מין הנושא הדבק בו, לכך הוא אומר ותשאר בלשון נקבה ולא וישארו, ורבים כמה: (ה) ותשאר, שעורו ותשאר האשה לבדה, הראב"ע: (ו) ותקם, שורש קום יאמר גם על הזרוז לעשות דבר מה ובל"א זיך אויפמאכען: ותשב, מתחשבת, הראב"ע, יתוא כמו לשוב, ובפסוק שלאחר זה אומר ותצא שיצאה בפועל.

ולרש"י

רש"י

א א ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו רעה בעניים שבאים לדוחקו לכך נענש: **ב** אפרתים. חשובים וכן בן צוף אפרתי (שמואל א' א') אנגינוס. ראה חשיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. דבר אחר אפרתים בית לחם קרויה אפרת: **ג** איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה): גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו גם הם: **ז** ותצא

מן

(ז) ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלתיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה: (ח) ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה יעשה יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי: (ט) יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: (י) ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך: (יא) ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים: (יב) שבנה בנתי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי כי מר לי

מאד

האבע. (ז) זיא צאָג אלזאָ הינוועג פֿאָן דעם אָרטע, וואָדין זיא ביז יעצט וואר, אונד איהרע צוואָ שנירע מיט איהר. אלז זיא מן אויף דעם וועגע וואַרען, נאָך דעם לאַנדע יהודה צו, (ח) שפראַך נעמי צו איהרעןביידען שנירען: «קעהרט דאָך אום אונד געהט צוריק, יעדע צום הויזע איהרער מוטטער; דער עוויגע ערצייגע אייך זאָ פיל גיטע, אלז איהר דען פערשטאָרבענען אונד מיר ערציינגט האבט. (ט) דער עוויגע געבע, דאַס איהר זויא דער רוהע פינדעט, יעדע אים הויזע איהרעס קינפֿטיגען עהעמאַננעס!» נעמי קיסטע זיא, זיא אבער ערהובען איהרע שטיממע, ווינטען. (י) אונד שפראַכען: «ניין! זויר וואָללען מיט דיר צו דיינעם פֿאָלקע דייזען.» (יא) יענע שפראַך: «קעהרט דאָך צוריק! וואָצו וואָללט איהר מיט מיר רייזען? האבע איך דען נאָך זעהנע אין מיינעם לייבע, דאַס זיא איינסט אייערע מעננער ווערדען קעננטען? (יב) קעהרט דאָך אום, מיינע טעכטער! געהט! איך בין נונמעהר וואָהרליך שאָן צו אַלט פיר איינען מאַן. אונד ווען איך אויך זאָגען וואָללטע, מיר בלייבט נאָך האָפֿנונג, יאַ, איך ווערע שאָן דיזע נאַכט איינעם מאַננעס, געבערע זאָגאַר שאָן זעהנע: (יג) וואָללט איהר דען זאָלאַנגע אויף זיא האַרען, ביז זיא גראָס ווערדען? וואָללט איהר אויך איהרענטוועגען ענטזאָגען, איינעם אַנדערן מאַננעס צו ווערדען? ניכט דאָך, מיינע טעכטער! עז ווירדע מיר אייערענטוועגען ערכט זעהר שמערצהאַפֿט זיין.

דאַס

רש"י

מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כ"ח): יב כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שגויות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אומר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: וגם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן אפילו הייתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים: יג הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון שברו על ה' אלהיו (תהלים קמ"ו): תעגנה. לשון אסור כלא כמו עגן עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן: כי יצאה ביד ה'. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא

ובגין

באור

ולרש"י ילדך אחרת בזה. ולפי הכלל אשר הביא אדונינו הרמב"ן בתרגומו על התורה, לפי המקרא בכלל ובפרט, נוכל לאמר גם פה בדרך כלל ופרט, בתחלה אמר הכתוב ותשב, ואח"כ מפרש פרטי הדברים, אשתה ומהליכתה לארץ יהודה. ואם יקשה האומר אם לא רצתה נעמי בהליכת שתי כלותיה, מדוע לא מחתה בהן מיד קודם יציאתן? התשובה ע"ז, אולי לא ידעה נעמי מקודם שדעת כלותיה לשוב עמה לארץ יהודה, רק הגלכות ללוותה עוד כברת ארץ ומדויק בכתוב באמרו ותלכנה בדרך וכו', פירש כאשר הבינה נעמי שדעתן ללכת אל ארץ יהודה, אז אמרה למה תלכנה עמי? (ז) ותלכנה, שני וו"ין מן ותלכנה ומן ותאמר מאחרים המאמר, ופירושו כאשר הלכו אז אמרה: (ח) אשה לבית אמה, ע"ד הכתוב ותגד לבית אמה (בראשית כ"ד): (ט) יתן ה' לכם, יחסר פעול הנתינה, ורא"בע פירש בעל, ויונתן תרגם יתב ה' לכון אגר שלים, ולכלם יחסר העיקר, ולדעת הר"י ערמאה שעורו יתן ה' לכם אשה, בית אישה, ואז תמצאן מנוחה, ולדבריו בית אשה הוא פעול הנתינה, ויהיה ומצאן מנוחה כמו מאמר מוסגר, ואזן הנגינה מסכים לפרשו, כי כלל מונח בכל מאמר מוסגר יבוא המפסיק היותר בסופו, ופה המפסיק היותר במלת לכם כידוע למדקדקים, ולכן אומר אני שפעול הנתינה הוא, ומצאן מנוחה אשה בית אישה, והוי"ו מן ומצאן מבמש במקום שי"ן, ושעורו ה' יתן שתמצאנה מנוחה, כמו מי יתן והיה, (דברים ה' כ"ז), שפרושו מי יתן שיהיה, ויבוא המפסיק הגדול על מקומו על נכון בסוף מאמר הראשון: לכם, מ"ם תחת נו"ן, וכן עשיתם, עמכם, במקרא שלפניו: בית אשה, כמו בבית אישה, וכן בית אשה נדרה, ורבים כן: ותשאנה, בנוח האל"ף והשי"ן בסגול, הרד"ק, ופעמים כראות האל"ף ע"י סגול, והשי"ן בשוא: (יב) לכן, כטעם ה"א הנקבה מהמכתב, וכן לעיל ומאן: (יג) הלהן תשברנה, הנו"ן מן הלהן תחת המ"ם, ומלת תשברנה דבוק עם אות למ"ד או עם מלת אל, הרא"בע, וגם מצינו דבוק עם מלת על, כמו שברו על ה' תלים קמ"ו, ולכן הלהן הראשון פרושו עליהן, והשני בעבורן. וכן תרגם יונתן, דלמא להון, ואח"כ פי' הבדילהון וכו': תעגנה, לשון איסור ויש פותרין לשון עיגון, ולא יתכן, שא"כ היה לו לנקד הנו"ן בדג"ש, או לכתוב שני נוני"ן, רש"י, ולדעתי שרשו עגה, רק לפ"ז הי' לנקד הגימל בסגול כמו העשינה, ולכן הרחיק הרד"ק זאת בשרשיו, ואמר כי שרשו עגן, ובא הנח תמורת הדגש להקל על הלשון, וענינו איסור ועכוב, ואולם אחר שמצינו בגזרת כל"ה שיבוא אחר ע"ין הפעל על הרוב יו"ד, נוכל לומר שבא פה הציירי המוסף יו"ד תחת סגול ואחריו יו"ד, וא"כ שרשו עגה: כי מר לי, יונתן תרגם, ארום מרור לי מנכון וכו', ואינו מיושב חבור והמשך הפסוק. והנכון כי מר הוא עבר מבעלי הכפל, ובתשלומו מרר, ויתרגם בל"א כבין התנאי עס ווירדע וכו' ומ"ס מכם הסבה הגורמת, כמו מפני ענים עתה אקום, כלומר בעבורכם, וממך אהבתי אתכם, וטעם הכתוב לדעת

מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ (יד) וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה־בָּהּ׃ (טו) וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ (טז) וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ (יז) בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ (יח) וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ (יט) וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם

עד

ראס דיא האנד דעס עוויגען מיך געטראָפֿפֿען.» (יד) זיא ערהובען זעממטליך איהרע שטיממע, אונד וויינטען אבערמאהלס. דארויף קיסטע ערפה איהרע שוויגערמוטטער (צום אבשידע), רות אבער וויך ניכט פֿאָן איהר. (טו) דא שפראך נעמי: «זיהע! דיינע שוועגערין רייזט וויעדער צו איהרעם פֿאָלקע אונד איהרען געטטערן צוריק, געהע איהר דאָך נאך!» (טז) רות אנטוואָרטעטע: «דרינגע דאָך ניכט זאָ זעהר אין מיך, דאס איך דיך פֿערלאססען אונד פֿאָן דיר רייזען זאָלל. דען נור וואָ דוא בלייבסט, דא בלייב איך אויך; דיינע נאציאָן איזט נון אויך מיינע נאציאָן, אונד דיין גאָטט אויך מיין גאָטט! (יז) וואָ דוא שטערבעןווירסט, וויל איך אויך שטערבען, אונד דאָרט בעגראבען ווערדען. דער עוויגע שטראפֿע מיך אונאויפֿהערליך, ווען זעלבסט דער טאָד מיך פֿאָן דיר טרעננען זאָלל!» (יח) אלז נון נעמי זאה, דאס זיא זאָ פֿעסט ענטשלאָססען וואר, מיט איהר צו רייזען, הערטע זיא אויף מעהר מיט איהר דאפֿאָן צו שפרעכען. (יט) אונד זיא רייזטען אלזאָ צוזאממען ביז נאך בית לחם

רש"י

ובנין אב לכולם הנה יד ה' הויה (שמות ט'): טו הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא ל' עבר ובבקר היא שבה (אסתר ב') טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: טז אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי. אסור לנו עבודת אלילים אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפים ואחד לנהרגים ונחנקים אמרה לה ושם אקבר: יז כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל להרע שילחה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני וביניך כי אם המות: יח ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: יט ותלכנה שתיהן.

אמר

באור

ידידי האהוב ר' יואל בר"יל כזה, אתן חשבתן. אם תלכו עמי, תהיה לי לנחמה, והקל מעלי יד ה', לא כן! כי אם תלכנה עמי, ותהיינה עמדי בצרה, אז תהיה לי יד ה' מר מאוד מלפנים, כי איככה אוכל לראות ברעה אשר יקרא אתכן, וטוב לי שאסבול לבד, ואתן עליכה לביתכן ותתענגנה על רוב שלום, וכן תרגמתי: יד ה', מכה, כמו הנה יד ה' הויה וכו': יד ותבכינה עוד, כתרגומו עוד זמנא אחריתא: ותשק ערפה, היא נשיקת הפרוד, אם יפרד איש מרעהו, ואשה מרעותה: (טו) יבמתך, הנפרד יְבֶמֶת ולא יְבָמָה בראית דגשות התי"ו: אל עמה, לעד שנתגיירו, הרא"בע,

ויפה תפש אותו הר"י ערא"מה כי איך יתכן שנעמי תסית אותם לשוב מאחרי ה' ולעבוד אלהים אחרים, הלא כדבר אחת הנבלות תדבר, אלא בוודאי לא התגיירו עדיין, ומה שאמרה מלת שבה, הוא מוסב על בחינת הדרך שהלכה ולא על אלהיה, כאשר חשב הרא"בע: (טז) תפגעי בי, אל תפצרי בי, רש"י והוא לשון תחנה ובקשה בהתאמצות מה, ובזה יתדמה בדמיון, עם הוראותיו האחרים וכמו ויפגע במקום, פן יפגענו בדבר, וכן הוא בל"א יעמאנד אום עטוואס ביטטען, אדער אנגעהען, אדער אין איהן דרינגען: ובאשר תליני, לא כל לינה לינת לילה בלבד כהנחה הראשונה מאת התיבה, כי אם הושאל אח"כ גם על ישיבת תדירה, לפי שעקר המנוחה בלילה, וביום יתנועע אנה ואנה, והראי' על זה בהמרותם תלן עיני (איוב י"ז) אתי תלין משוגתי (שם מ"א) וכן פלן על מקום המנוחה שבונה לו, וכן הוא מתורגם בלייבען: (יז) באשר תמותי אמות, כלומר אין לי עוד חלק ונחלה בארץ מולדתי, ואין בדעתי לחזור מכל וכל, כי אף אם תמותי ואשאר לבדי לא אשוב שמה, כי אם אמות ג"כ בארצך: ושם אקבר, ובזה לא נפרד אף אחר מותנו אבל יהיה תמיד חלקי עמך, כטעם ושכבתי עם אבותי וקברתני בקבורתם, ועיין גם מה שכתוב בספר נתיבות השלום להרמב"מן על מאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו) ועל מאמר ויאסף אל עמיו (שם כ"ה ח'): וכה יוסיף, הוא לשון שבועה, ומנהג לה"ק לאמור כן, כאשר מצאנו הרבה פעמים במקרא, והוא לחזק הדבר ולקיימו. ולפי פשוטו פרושו יעשה ה' לי דבר מה מעונש, ואולם ר' ישעי' פי' על כה יעשה ה' לאבנר, (שמואל ב' ג' ט') כה יעשה לי טובה, ויש לי להפריש ביניהם כי על הרוב מצינו אחריהם מלת אם או מלת הפלילה, ואז פרושו לשון עונש, כמו כה יעשה ה' לאויבי דוד אם אשאיר, שמואל א' כ"ה כ"ב) ופרושו, ה' יעניש אותי, אם אשאיר! ואם תהי' אחריהם מלת כי, הנה או שהו' במקום אם אב, ווען כדרכו בהרבה מקומות, ואז טעמו ג"כ על העונש, או שהוא במקום כן דאס ואז פרושו עשות טובה, ותרגומו בל"א זאָוואר זאָלל מיר גאָטט העלפֿען. והנה גם לדעת רש"י יהי' טעם כה יעשה לי אלהים להרע אף שעשם כי יפריד מפן השני, כי אע"פ שפירש אם יפריד ביני וביניך כי אם המות, מ"מ דעתו בהכרח למלא את החסר כזה, כה יעשה לי אלהים כי רק המות יפריד. אמנ' הנראה יותר נכון הוא שטע' כי מפן הראשון ולשלילת המאמר, דהיינו כה יעשה לי אלהים אם המות יפריד ביני וביניך, כי גם הוא לא יפריד, וכמו שזכרנו וכן הוא מתורגם: (יח) מתאמצת, הוא התחזקות לעשות דבר מה הן במחשבה, והן בפועל, אשר לא יעבור, ובל"א פֿעסט פֿאָרגענאָממען, פֿעסט ענטשלאָססען: (יט) בואנה, מקור עם כנויי הרבות, וההי"א נוספת, כמו לבדנה קרבנה, הראוי לבדן, קרבן: ותהום, לדעת הרא"בע הוא מבעלי הכפל, ושרשו המם כמו והמם גלגל עגלתו (ישעי' כ"ח), ורד"ק הביאו בשרשיו בשורש הים, והמם מהומה גדולה (דברים ז'), מהמות יוות (שמואל א' ה') ולדעת כולם הוא מבנין נפעל, ובידי התי"ו לתשלום הדגש על חסרון נון הנפעל, ופי' רד"ק עניינו המיה ושאון, ובל"א אין ערשטוינען געזעצט, ובשמות י"ד פי' רש"י על ויהם את מחנה מצרים (עטורדיסכט בלע"ז) והוא בעשטירצט, בעשטירצט. וגם יאמר שהוא מחסרי פ"נ ושרשו נהם, והוא מיקל ובידי התי"ו תחת הדגש על חסרון פ"א הפעל, ויהי' פרושו שנעקו כולם ויאמרו הזאת נעמי? אם לא שמלאכו על הרוב יבוא אח"כ על דרך הפליאים, אם תהי' ע"הפ אחת מאותיות

הגרון

עַד־בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ (כ) וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ (כא) אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע־לִי׃ (כב) וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃

ב (א) וּלְנָעֳמִי מְיֻדָּע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ (ב) וַתֹּאמֶר

רות

לחם. אלז זיא דאזעלבסט אנקאמען, שטיינטען אללע שטאדטלייטע איבער זיא, אונד מאן שפראך: «דיזעס זאלל נעמי זיין?» (כ) זיא אבער אנטוואָרטעטע איהנען: «אָ נעננט מיך ניכט מעהר: נעמי (דיא פערגניגטע), נעננט מיך פילמעהר: מרה (דיא בעטריבטע)! דען דער אללמעכטיגע האט מיך זעהר בעטריבט. (כא) פאלל גינג איך פאָן היר וועג, אונד לעער בראכטע מיך דער עוויגע צוריק; וויא קעננט איהר מיך נאָך נעמי נעננען, דא דער עוויגע מיר זאָ פיל עלענד, דא דער אללמעכטיגע מיר זאָ פיל אונגליק צוגעשיקט האט?» (כב) אלזאָ וואר נעמי מיט איהרער שוויגערטאָכטער, דער מואביטערין רות, פאָנדעם געפילדע מואב'ס ווידער צוריק געקעהרט; אונד זיא לאנגטען צו בית לחם אן, עבען אלז דיא גערסטענערנטע אנגינג.

ב (א) נון האטטע נעמי איינען פריינד פאָן איהרעם מאננע, איינען עדלען בידערמאן אויז דער פאַמיליע אלימלך'ס, דעססען נאמע בועז וואר. (ב) איינסט שפראך דיא מואביטערין רות צו נעמי: «ערלויבע

רש"י

אמר ר' אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה חטף מפני שהי' בתמי' הזאת נעמי שרגילה לצאת בגנים ובפרדים תמיהם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: כא מלאה הלכתי. בעושר ובנים. ד"א שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל (הושע ה'): כב בתחלת קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר:

ב א מודע. קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילם להם זכות אבותם בצאתם מהארץ לחוצ' לארץ: ב אלכה נא השדה. לאחד משדות

באור

הגרון ובפרטית עם וי"ו המהפך כמו ויכאן, ויעלו, וינהג, ותנחת, ודומיהם. ובאמת לבנין נקל לראות כי כולם דהיינו שורש המה, היה, המם, נהם, מסתעפים מקעיף אחד ומתדמים זה לזה, ואין כאן מקומו לבאדם בפרטית: ותאמרנה, יראה שנחסר מהכתוב מלת נשים, והראוי ותאמרנה הנשים וכו', ויש אומרים הטעם בעבור שלא הוברר המין, וכתרגומו מאן שפראך, כי אז דרך לה"ק לשמש בנקבה כאשר העיר ע"ז הרמב"מן ז"ל: (כ) קראן, אלף נחה, ומנהגה ברא"ית האלף כמו קראן לו ויאכל לחם (שמות ב' כ'): קראן לי מרה, דע כי שבכל מקום מצינו שמתוק הוא הפוך המר כמו שמים מר למתוק ומתוק למר (ישעי' ה' כ') ולא יכלו לשתות המים כי מרים הם, וא"אכ כאמר וימתקו המים (שמות ט"ו כ"ג וכ"ה), מ"מ מלת מר הוא ג"כ הפוך הנועם, וכמו שכתב הרא"בע ז"ל, הנועם דבר תענוג, והמר הוא הפוך התענוג, והנועם הוא המאכל המתוק. ואנחנו נוכל לתרגם מלת מר ונועם על כמה פנים. נועם (זיס, אנגענעהם, ליבליך, פערגניגט, גליקליך וכו'), מר ביטטער, מיספערגניגט, בעטריבט, פערדרוס, יאממער, קוממער, שמערץ ודומיהם רבים. ולפי עומק הענין יש הפרש דק בין האלות האלה ובין הוראותיהם בל"א, מ"מ אחרי שאין בידינו משפט העברי רק מעט מזעיר, הרשות נתונה לתרגם כל אחד לפי ענינו, ובלבד שיהי' התרגום נאה לפשטות הכתיב ולפי עומק הענין. ועיין בהקדמות הרמב"מן לס' נתיבות השלום מענין התרגומים: (כא) מליאה הלכתי, מליאה בבנים, מליאה בעושר ובכבוד, ועתה ריקם השיבני ה' מכל וכל, כי לצד שעניה היתה, שהרי הסתפקה מלקוטי רות כלתה: וה' ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו, רש"י, הרא"בע והרד"ק, כי לדעתם שורש ענה בקל הוא רק לשון מענה או עדות, ולי נראה כי אף שהוא מהקל הוא לשון עוני, וכפל הלשון, ופי' ענה הביא עלי עוני עלענד, והרע הביא עלי רעה אונגליק. ומצאתי און לי מפירוש אדונינו הרמב"מן על הפסוק אודך כי עניתני (תהלים קי"ח כ"א): (כב) ותשב נעמי, הוא בדרך כלל שלפניו פרט, ופרושו אחר שספר היקרא כל דבר קטן שאירע לה בהליכתה ובשוב', חזר וכולל כעם אחרת את עיקר המעשה, והוא תשובתה משדי מואב, וטעמו כמו שכתב הרא"בע לדבק הזמן שבאו בתחלת ימי הקציר, בעבור לקוטי רות: השבה, פעל עבר בה"א הידיעה, והוא זר בלשון, וחביריו ג' השבה השבה הנמצאו פה, ועל ענין המלה הנראה הכול, אמר תד יון אבריא שעור הכתוב, ותשב נעמי, ורות המואבי' כלתה השבה עמה, משדי מואב:

ב (א) מודע, הוא משרש ידע לפי שהקרובים יודעים זה את זה יותר מאחרים מרד"ק, ומלאנו לו ריע בבנין אחר' אלופי ומיודעי, ומזה הבנין ג"כ הכתיב שלפנינו: גבור חיל, התואר הזה מצינו על שני פנים, (א') שיוסמך לחיל מלת גבור, כמו גבורי החיל, ויתורגם טאפפערער קריגסמאן, ויתארו בזה אנשי המלחמה היודעי' בטיב ומהות התנהגות המלחמה, וגם אין להם מורך בלבבם לנוס מפני האויב. (ב') שיוסמך לחיל מלת איש או אשת, ואז יתורגם רעכטשאפפען, בידער ויתוארו בזה אנשים שלימים וטובים, עיין מזה בפ' יתרו בביאור על התורה מהרמב"מן ז"ל. וא"כ צריך שיתורגם פה ג"כ איין קריגסהעלד ויאות לבועז השם הזה לפי קבלת חז"ל שהי' שופט את ישראל ובוודאי הי' איש מלחמה, אך לפי עומק ויופי המליצה לא נכון לתרגם כן, כי למה תועלת יודיע לנו הכותב המגילה הזאת במעש' רות אם הי' בועז איש מלחמה אם לאו? מה יתן ומה יוסף לנו אם אנחנו יודעים זאת? אמנם אם יתורגם בידערמאן יהי' ההודעה הזאת ממדותיו הנעימות כמו הקדימה לספור שלאחריו, וכי אחרי שהי' איש תם וישר, עושה משפט וצדקה, לכן רחם מיד על הנערה אשר בארץ נכריה ואין לה אב ואם, וידבר על לבה, וכן המנהג בכל הכותבים ומוסרים ספורים ודברי הימים. לכן אומר אני כי מלת גבור, לא הנחתו לבד על בעל כח וגבורה טבעית, או על הכובש יצרו הרע, רק הונח שם התואר הזה, על האיש אשר יש לו יתר שאת פאר צוג על שארי אחיו, הן ע"י כחו ועוצם ידו, הן ע"י מעלליו הטובים, או ע"י עשרו וכבודו, והוא אל השם אה יין גבר שיורה את עצמו ביתרון המעלה כמו שיש לאיש יתרון המעלה מאשה, וכן הלועז אומר ער ציגט זיך אלז איין מאן וא"כ יתורגם בכל פעם מלת גבור לפי ענינו, אם הי' לו יתרון במלחמה, או

רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ (ג) וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ (ד) וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ (ה) וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ (ו) וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ (ז) וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־

עתה

«ערלויבע מיר, דאס איך אויפס פעלר געהע אונד אהרען אויפלעזע הינטער איינעם הער, בייא וועלכעם איך גונסט פינדען ווערדע.» יענע אנטוואָרטעטע: «געהע נור, מיינע טאָכטער!» (ג) זיא גינג אלזאָ הינוועג, קאם אויף איין פעלד אונד זוכטע אויף דאז הינטער דען שניטטערן אבפיל; דא טראף עז זיך, דאס זיא אן איין שטיק אקקער געראטהען וואר, וועלכעס דעם בועז, אויז דער פאמיליע אלימלך׳ס, געהערטע. (ד) אונד זיהע! עז קאם אויך בועז אויז בית לחם. ער שפראך צו דען שניטטערן: «דער עוויגע זייא מיט אייך!» זיא ערווידערטען: «גאָטט זעגנע דיך!» (ה) בועז פראגטע דען דיהנער, דער איבער דיא שניטטער געזעצט וואר: «וועם געהערט יענעס מעדכען אן?» (ו) דער דיהנער, דער איבער דיא שניטטער געזעצט וואר, אנטוואָרטעטע: «עז איזט דאז מואביטישע פרויענצימער, וועלכעס מיט דער נעמי פאָם געפילדע מואב׳ס צוריק געקאָממען. (ז) זיא האטטע (צו מיר) געזאגט: "ליבער! לאס מיך דאך בייא דען גארבען אויפזוכען, אונד זאממלען וואז הינטער דען שניטטערן ליגען בלייבט." זאָ קאם זיא דען הער, אונד שטונד היר פאן דעם טאגעס אנברוך אן ביז יעצט

רש"י

אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו: ג ותלך ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: ה למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דבר צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדת מעומד ושוכב' מיושב כדי שלא תשפיל: ו השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר והיא לשון פועלת: ז ותאמר. בלבה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים. שכחה

של

באור

או יתרון בלידת חיות ועופות, כמו הוא היה גבור ציד, (בראשית י"ד ט'), וגם חיל הוא שם דבר לקבוצת כח ומוכן לפעול פעולות רבות, עיין בביאו' הנ"ל, ומלת גבור הוא כמוך, כי ההולכים על משקל פקוד לא ישתנו בסמיכות "גבכגוייס", ופרושו שהיה לו יתר שאת בדבר חיל, ותרגמתי ערלער כי גם זאת המלה מורה בל"א על יתרון המעלה, אשר ממנה הוא אל לתאר שרים גדולים בשם ארעל. ויש לי עוד דברים בזה, אמנם אין להאריך: (ב) אחר אשר אמצא חן בעיניו, שלא יגער בי, רש"י, ואם יקשה למה תפחד שיגערו בה, והלא מחויבים המה לעזוב לעני ולגר ללקוט? נאמר אולי בעבור שהיתה רות מארץ אחרת לא ידעה עדיין מהחיוב הזה, וחשבה שהלקט הוא מאת החסד מבעל השדה, ולכל אשר יחפץ יתן: (ג) ותלך ותבוא, אמרו במדרש עד שלא אזלת אתת, שהוא אומר ותבוא ואחר ותלקט אלא וכו' מפי' רש"י, ואינו מוכרח, כי מלת בשדה מוסב גם על הפעל ותבוא כדרך לה"ק, ושעור הכתוב ותלך מעם חמותה ותבוא בשדה אחד ותלקט, ויקר שהיה אותו השדה שדה של בועז: אחרי הקוצרים, הלקט מה שנופל בשעת הקצירה ונשאר אחר הקוצרים: ויקר, שהי' מקרה, פי' המקום אשר קרה לה ללקוט שם, חלקת השדה וכו': חלקת, בבחינת השדות של אנשי העיר כלם, נקרא השדה של אחד מהם חלקה, לפי שהוא חלק מן הכלל: לבועז, כמו של בועז כי הלמ"ד תשמש לפעמים בלה"ק במקום יחס המצטרף (יעניטיף): (ד) והנה, יאמרו הנה בתמיה, ראה איך קרה שגם בועז בא לשדהו בהיות רות שם! ה' עמכם, הוא שאלת שלום איש לרעהו, טרם ידבר עמו מצרכיו: (ה) לנערו, משרתו ומשרת, כמו גחזי נערו, ודומיהם: הנצב, כתרגומו דאתמני רב על חצדיא, וכן תרגמתי: למי הנערה, וכי דרכו של בועז לשאול בנשים? (ויותר תמוה הלא עת הקציר היה ובכל יום ויום נערות רבות יוצאות ללקוט, ומדוע שאל על זאת?) אלא דבר צניעות וכו', גמרא ורש"י, ורא"בע פי' אולי הי' לבושה משונה כלבוש ארצה והכיר שהיא נכריה, ולפי דעתי הוא לפי מה שאכתוב להלן בשם הרא"בע, שישבה בסוכה לנוח בבוא בועז השדה, ואולי לא הורשה זאת לאחרית להשתמש שם, כי הסוכה היתה רק לנעריו ונערותיו, וגם לקוצרים, ע"כ תמה למי הנערה? (ו) נערה מואביה, אולי ידע הנער מהקורבה של בועז עם נעמי, ואמר אליו השבה עם נעמי, בעבור זאת, וגם נערה יתכן שהוא נופל על כל אשה הנעירה לימים: (ז) ותאמר, פי' רש"י בלבה, והנכון בעיני שהאמר מלת אלי, כי בראות למה זאת אל הנער שיתן לה רשיון ללקוט בשדה, ואף שהתם הכתוב ולא פי', מה בכך? כי אין מהצורך לכתוב כל דבר קטן, אשר אין בו תועלת להקורא, וגם אשר אינו מדבק ומחבר ספור המעשה, והכתוב סומך על המבין שיבין מעצמו, ופי' ותאמר, ובבר אחרה: אלקטה נא, לקט השבלים, ואספתי שכחה של עמרים, מרש"י, והנה הרד"ק בשרשיו הפרים בין שרש קבץ ואסף לאחר, אסף נאמר אף על שאינו מפוזר, וקבץ נאמר רק על המפוזר. והנה שרש לקט יאמר ג"כ על המפוזר, והתפרש ביניהם, שרש קבץ יאמר בבחינת שני דברים המפוזרים לאספם יחדיו ובל"א צוזאממען ברינגען כמו ויקבץ את כל אוכל (בראשית מ"א מ"ח), ולקט יאמר אף על דבר אחד בבחינת התפיסה למצוא דבר מה ולקחתו ובל"א אויפזוכען, ואם תעיין במקרא תמצא בכל פנים על אסיפת השבלים יאמר מלת לקט בבנין פעל ואחד יצא מן הכלל אל תלכי ללקוט בשדה אחר זה, אף שגם פה נופל לחוק (לבנינו) וזה יורה על חוק הפעולה ללקט השבלים המפוזרים הנה והנה שהוא טורח רב. ואולם בפרשת בשלח אמר אין כאמור לקט בבנין הקל היו לקטו לחם, וילקטו יום וכו', כי שם היה בלי טורח לאסוף כי כבה היין את ציון ותרן ובכל לאין מספר, ונאמר אז לשטו העם ואין שט אלא טייל בלי עמל וכו'. ולכך פי' רש"י פה אלקטה הוא לקט השבלים, הנופלים בשעת הקצירה כי המה מפוזרים, ואספתי הוא שכחה, כי הוא דבר המכונס. אך לפי פשטות הענין נראה כי מלת בעמרים מוסב על שני הפעלים על אלקטה ועל ואספתי, ושעורו אלקט אצל העמרים,

ומה

עתה זה שבתה הבית מעט: (ח) ויאמר בעז אל־רות הלוא שמעת בתי אל־תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא־תעבורי מזה וכה תדבקין עם־נערתי: (ט) עיניך בשדה אשר־יקצרון והלכת אחריהן הלוא צויתי את־הנערים לבלתי נגעך וצמת והלכת אל־הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים: (י) ותפל על־פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה: (יא) ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר־עשית את־חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל־עם אשר לא־ידעת תמול שלשום: (יב) ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר־באת לחסות תחת־כנפיו: (יג) ותאמר אמצא־חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על־לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך:

(יד) ויאמר

יעצט; דיא רוהט איצט נור איין וועניג אין דעם הויזע אויז.» (ח) דא שפראך בועז צו רות: «האסט דוא עז געהערט, מיינע טאכטער? געהע יא ניכט אויף איין אנדערס פעלד, אהרען אויפצוזוכען; דוא ברויכסט אויך גאר ניכט פאן היר הינוועגצוגעהען, זאנדערן קאננסט דיך נור איממער זא צו מיינען מעגדען האלטען. (ט) זאבאלד דוא נור זיהסט, דאס מאן וואו אויף דעם פעלדע שניידעט, זא געהסט דוא איהנען נאך. איך האבע שאן דען דיהנערן אנבעפאהלען, דאס מאן דיר ניכטס צו לײדע טהון זאלל; אונד ווען דוא דורסט האסט, זא געהע נור פריא צו דען גערעטהען, אונד טרינקע פאן דעם, וואראויז דיא דיהנער שעפפען.» (י) רות פיל אויף איהר אנגעזיכט נידער, ווארף זיך צור ערדע הין אונד שפראך: «וואדורך האבע איך דיזע גנאדע פערדיהנט, דאס דוא מיך זא גיטיג אויפנימסט? דא איך היר דאך פרעמד בין.» (יא) בועז אנטווארטעטע איהר אונד שפראך: «עז איזט מיר שאן אללעס ערצעהלט ווארדען, וואז דוא פיר דיינע שוויגערמוטטער, נאך דיינעס מאננעס טאדע געטהאן האסט, דא דוא איהרענטוועגען פאטער, מוטטער, דיין גאנצעס פאטערלאנד פערליסעסט, אונד צו איינעם פאלקע איבערגינגעסט, דאז דוא פארהער ניכט געקאננט. (יב) דער עוויגע ווירד דיר דיזע טהאט פערגעלטען; פאלל־שטענדיג ווירד דיין לאהן זיין פאן איהם, דעם עוויגען, דעם גאטט ישראל׳ס, אונטער דעססען פליגעל דוא שוץ געזוכט האסט.» (יג) זיא שפראך: «לאס מיך נור פערנער גנאדע פינדען אין דיינען אויגען, מיין העדר! דוא האסט מיר טראסט, דוא האסט דיינער מאגד מוטה איינגעפלעסט, דיא איך ניכט איינמאהל איינער דיינער שקלאפיננען

רש״י

של עמרים: ט וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: יג לא אהיה כאחת׳.

באור

ומה שלקטתי מאסוף לי להביא הביתה. אמנם לדעת רעי היקר ר׳ יואל כר״ו זה הפי׳ איננו נכון, כי יקשה לו איך יאמר בועז להלן גם בין העמרים תלקט אם הוא דבר מותר לכל, אם שלבלי הפחות כבר הרשו אותה לה, אבל טעם הכתוב שאלה רות מהנער רשות ללקוט שבלים ולאספם אח״כ בעמרים, כדי שיהי׳ נקל עליה לשאת, והיתה צריכה לקחת רשות לזה כדי שלא יחשדוה שגנבה עמרים שלימים מן השדה, והיא מצאה חן בעיני הנער, ואחר ששאל לשמה וידע כי ממשפחת אדוניו היא, נתן לה רשות לעשות כאות נפשה, אפילו לשבת בתוך הבית המוכן כשתרצה לנוח מעמל מלאכתה, ולזה תמיה בועז כשראה יתר הצלת לה מאחר העניים המלקטים. ולפי זה שהנגינה מסייעתו במה שמלת אלקטה לא מוטעם בטעם מפסיק, ואספתי בעמרים במשרת מפסיק, ולו היו ב׳ הפעלים שייכים לשם בעמרים יהיו שניהם מחוברים בטעם משרת מפסיק, והשם במפסיק יותר, וגם לפעת דתרגום נוטה לזה, שכתב כאן ולקטנא שובלין בחלומית, ויתרגם א״כ בל״א לאס מיך דאך נאכלעזען, אונד מיר אין גארבען אויפבינדען, וואס הינטער דען שניטטערן ליגען בלייבט: זה שבתה הבית, זה ישיבתה בבית אינה כי אם זמן מועט לנוח שם, וטעם בית פירש הרלב״ג כמו סוכה פי׳ שישבה בסוכה העשוים בשדה לחסות ולסתור מחום השמש, ואמר הנער אל תכעוס עלי כי היא יושבת פה רק זמן מועט, ומלת זה מוסב על הישיבה, ותיבת זה, אינה שומרת את המין, להיות שבתה, מקור מוכח פ״י עם כנוי בסתרת מהכבד שבת, והוא דבר מופשט אשר באמת לא יתכנס תחת מין כלל וכלל: (ח) הלא שמעת בתי, דרך הלשון לדבר כן בהתחלת הדבור, וכן המנהג לפעמים בל״א, ורד״ק בשרש לא כתב שמתחלה אמר לה בועז שלא תלך ללקוט בשדה אחר, ואח״כ אמר לה, הלא שמעת מה שהזהרתיך? השמרי ללכת בשדה אחר: תעבורי, שורק תחת החולם, וטעמו שלא תצטרך ללכת כלל מזה כל ימי הקציר רק תדבקי עם נערותי, ואפשר שהטעם אף ללון עמהן. וטעם וכה יש אומרים על היותו לפעמים כטעם פה כמו איכה שהוא במקום איפה, ויש אומרים שהוא מוסב על זה שבתה הקודם כי מדרך השכל שלא הלכה לבדה אל הבית, כי אם בחבורת נערות בועז, ולכן אמר כאשר השבת עתה לדבוק עמהן כן תעשי כל ימי הקציר: תדבקין, הנ״ן נוספת, ואמר קד יון הבריאת הטעם לאות המבטא, בעבור אות הגרונית הסמוכה והנקודה גם כן בחיריק, אשר על ידי זה תבולע בין האותיות הסמוכות, ובאה הנ״ן להפסיק: (ט) עיניך בשדה, כתרגום יונתן תהא מסתכלא בחקלא וכו׳, וטעם עינים אינו נופל בכל מקום על כלי הראות דווקא (דיא אויגען) כ״א לפעמים גם על חלקי הראיה אשר האחד מהם יקרא כפי המורגל ביניהם בשם הרף עין (דיא בליקקע), וחזי יתהן גברא רבה דקא מסהיד עלוהי בתרגומו לשיר השירים (ד׳ ט׳) וטעם הכתוב לאמור כי ע״י שתדבקי תמיד בנערותי ולא תצטרכי לחזור ולשוב, עיניך ישוטטו תמיד בשדי ובכל מקום אשר יקצרו הקוצרים שם תלך אחריהן ללקוט, וכן הוא מתורגם: והלכת אחריהן, אחרי הנערות הנזכרות בפ׳ הקודם, ודרגיל בפומיה דרלב״ג לאמור על הדומה לזה, אעפ״י שהוא רחוק במקום הוא קרוב בטעם, והנה הנערות יתלכו אחרי הקוצרים וילכו אחרי גיום והעניי׳ באים אחרי זמן מה ללקוט את השבלים הנשארי׳ מאחריהן, ואמר בועז לרות שהיא תדבק בנערותיו ותלך מיד אחריהן כדי שתקדים לכל אחד לזכות בהלקט: את הנערים, ידע שאם הכונה על הקטון אשר יכלול בו זכרים ונקבות ידבר תמיד בלשון זכר, ובן יתכן כאן שם נערים על כל הפועלים הן הנפחות שכלם טוב לבלתי נגוע בה להרע, והדומה׳

(יד) וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן־הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּצְרִים וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר׃ (טו) וַתָּקָם לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ׃ (טז) וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ׃ (יז) וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ (יח) וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ (יט) וַתֹּאמֶר לָהּ

חמותה

שקלאַפֿינגען גלייך בין.» (יד) אלז עז צייט צום עססען וואַר, שפראַך בועז צו איהר: «קאָממע הערביא, אונד איס מיט! דוא קאַננסט אויך דיין בראָד אין עססיג איינ־טונקען. זיא זעצטע זיך נעבען דיא שניטטער הין; מאַן לעגטע איהר גערעסטעטעס זאַנגענמעהל פֿאָר, זיא אַס, וואורדע זאַטט, אונד האַטטע נאָך איבריג. (טו) נאַמדעם זיא ווידער אויפֿגעשטאַנדען, אים פֿעלדע צו זוכען, בע־פֿאַהל בועז זיינען דיהנערן, אונד שפראַך: «לאַסט זיא אויך צווישען דען גאַרבען הערום זוכען, אונד בעשעמט זיא ניכט דאַריבער. (טז) איהר קעננט אויך איהרענטווע־גען איך זאָגאַר עטוואַז פֿאָן דען קליינערן גאַרבען היר פֿערגעססען מאַכען, אונד זיא זאָלכעס אויפֿזוכען לאַססען; דאַס זיא יאַ נימאַנד האַרט אַנרעדע!» (יז) זיא לאַז אַלזאָ אין דעם פֿעלדע אויף ביז געגן אַבענד, אונד אַלז זיא הערנאַך אויזשלוג וואַז זיא געזאַממעלט האַטטע, וואַר עז ביינאַהע איינע איפה גערסטען. (יח) זיא נאַהם זאָלכעס אויף, גינג דאַמיט אין דיא שטאַדט, אונד איהרע שוויגערמוטטער בעשויעטע וואַז זיא אויפֿגעזוכט האַטטע. זיא צאָג אויך הערפֿאָר וואַז זיא, נאַכדעם זיא זאַטט וואָרדען, פֿאָן איהרעם עססען איבריג האַטטע, אונד גאַב עז איהר. (יט) דאַ שפראַך איהרע שוויגערמוטטער:

«וואָ

רש"י

כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות שלך: יד וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחוריים ותוך ובית הצביטה: טז וגם של תשלו. שכח תשכחו עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל (שמואל ב' ו'). ד"א לשון כי ישל זיתך (בפרשת כי תבא): צבתים. עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מלאן צבתים או כריכות (במסכת בבא מציעא): יט יהי מכירך ברוך. בעל השדה שנשא ונתן לך פנים ללקט

באור

והראי' מאשר ישאבון הנערים, וכן הוא מתורגם: וצמית, ואם תצמאי אל תכלתי מלבת ולשתות, רש"י, וצמית מגזרת צמא לה"א, ובא על משקל קל"ה, ודגים כמוהו: מאשר ישאבון הנערים, מהכלי הגדול אשר הפועלים שואבים ממנו בכלי קטן לשתות: (י) להכירני, לעשות לי כל הטוב הזה כאלו הייתי מכירך, ובאות אנוכי נכריה: (יג) אמצא חן, מי יתן ואמצא עוד חן בעיניך, ויהי' זה שכרי מעם ה' על החסד אשר עשיתי: ואנכי לא אהיה, איני ראויה להתדמות אל אחת שפחותיך, וטעם זמן הפעל הוא מורכב מהוה ועתיד, איני עתה ולא אהי' כל עת כאחת שפחותיך, כאשר העיר על זה רעי הנ"ל בספרו זמירות ישראל: (יד) פתך בחומץ, כי החומץ יפה לשרב, כי הוא מקרר וממזג הדם: ותשב מצד הקוצרים, אמר חד מן חבריא, דרך ענווה קמשמע לן, שלקחה מקומה מנגד הפועלים לא מנגד הממונים: ויצבט, אין לו ריע במקרא וענינו הושטה, והטעם אחד מן היושבים אצלה, כתרגומו מאן, ובא בקמץ קטן תחת החולם בעבור המקף: ותתר, בקמץ התי"ו בעבור הסוף פסוק, ובא א"כ העתיד בלי הפסק בפתח להרחיב הרי"ש, אמנם לדעת המכלול הוא נקוד כאן בפתח, א"כ בלי הפסק בסגול, כי כן דין מפסיק גדול לשנות הסגול לפתח, כמו זכור מלחמה אל תופף (איוב מ' ל"ב) ומן ויאמר נאמר בהפסק ויאמר, כי אע"פ שגביהם תנועות קטנות הנה בערך ההדרגה ביניהם הפתח ארוכה יותר מהסגול כפי טבע המבטא: (טו) ותקם ללקט, לאחר שקיוה מלאכול, צוה בועז את נעריו עליה למען שלא תמעט ותכלם, ויתכן שטעם נעריו כאן הממונים על עושי המלאכה: גם בין העמרים, כי לא הורשה לכל המלקטים ללקוט בין העמרים, רק אחרי הקוצרים מה שנפל מהם, ולכן אמר שהיא תלקט, ואתם אל תכלימו אותה, לאמור לה שלא הורשה זאת: (טז) שול תשלו, רש"י הביא ב' פרושים, א' מלשון כי ישל זיתך, ויהי' מתסירי פ"כ ופרשו כשל, ולדעת זה כיון המתרגם באמרו ואף מתר תתירון לה וכו', כי ע"י התרת המיתרים נושרים ונופלים השבלים, ובל"א בינדעט עטוואַס פֿאָן דען גאַרבען אויף וכו', וב' מלשון על השל שפרושו שגגה, כלומר עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים, ויהי' אם כן מנ"לה, כמו לא תשלה אותי (מלכים ב' ד') ואין ניקוד המלה מסכים לב' פרושיו, כנודע. אולם הרד"ק אמר שפרשו שלל ע"מ התהגו ודומיהם כלומר השמיטו לה השבלים מן הצבתים, והנה יראה שאמר הכתוב לשון שלל, כי שורש זה הונח על לקיחת הדבר במהירות ובחטיפות בלי סדור, ואמר בועז להם שיקחו עבורה במהירות ובלי סדור, כדי שלא תבינה ותבוש, או אם יונח על השדה בסדור לא תירא מלקחת כי תאמר בוודאי לכוונה מיוחדת הונחו שם, ויתורגם לפ"ז בל"ה ראַפֿט זאָגאַר עטוואַס אויז דען הויפֿען הערויז אונד לאַסט זיא אויפֿנעהמען. אך נוכל להמליץ בעד הפירוש השני של רש"י, אחרי שעל הרוב פעלי הכפל ופעלי כל"ה מתחלפים זה בזה, ויש להם על הרוב התדמות (דהיינו אם הפ"א וע"ין הפעל מכל אחד דומה לשל חבירו) כמו שגג שגה, מרר מרה, אף כאן שלל שלה: לה, בעבורה, כמו ופגעו לי וכו': מן הצבתים, רש"י פי' עמרים קטנים, ובל"א נקראים ג"כ קליינע גאַרבען ורד"ק פי' אגודות, כי תרגם מלקחים אגודיא, לפי שהמלקחים לוקחין הדבר ואוגדין אותו. ולדעתי כרושו, כי זה דרכם למו בשדה, בתחלה מתלמים תלומים, שלוקחים שבלים הרבה ואוגדים אותם יחד, וזאת יקרא בל"א גאַרבען, אח"כ מניחים כמה עמרים כאלו אל מקום אחד ויצברו אותם חמרים חמרים, עד אשר יאספו הגורן, וזאת יקרא בל"הק צבת, ובל"א הויפֿען, מאנדעל גערבען והוא אל השם צבת, מן צבה שהונח על כל דבר הנעבה ונצבר כמו וצבתה בטנך: ועזבתם ולקטה, הו"ו מן ולקטה משתם כמקום ש"ן, כלומר עזובה ללקט, וימשכו ועזבתם על האנשים שיתנו לה הרשיון ללקט, והוא ועזבתם שלקטה. וכן תרגם יונתן תשבקו למיהוי גברא. ויש מפרשים ועזבתם מוסב על השבלים, פי' תעזבו השבלים אחריכם כדי שתלקט אותם, ואין הנגינה מסכים לפרוש, עם כ"דבריהם יאמר ועזבתם בקמץ הת"ו לא בסגול הת"ו: (יז) איפה שעורים, מדה הנהוגה בימיהם, והיא שלש סאין (יח) משבעה, הית"ם תנועה במקום בעבור כמו יותירו אחיך יעקב (עובדי' א') ופירושו מה שהותירה אחרי כי שבעה: (יט) עשית, לשון קנין ואסיפה, כמו אשר עשה בחרן (בראשית י"ב), ויגל הענין שאלתה שלשה פעמים, יאמר שאלה על שני דברים, על הלקט וגם על המאכל אשר נתנה לה, או

יאמר

חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר־עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז: (כ) ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא ליהוה אשר לא־עזב חסדו את־החיים ואת־המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא: (כא) ותאמר רות המואביה גם | כי־אמר אלי עם־הנערים אשר־לי תדבקין עד אם־כלו את כל־הקציר אשר־לי: (כב) ותאמר נעמי אל־רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם־נערותיו ולא יפגעו־בך בשדה אחר: (כג) ותדבק בנערות בעז ללקט עד־כלות קציר־השערים וקציר החטים ותשב את־חמותה:

ג (א) ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש־לך מנוח אשר ייטב־לך: (ב) ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את־נערותיו הנה־הוא זרה

את

«וואָ האַסט דוא דען הייטע אויפגעלעזען? וואָ געזאמ־מעלט? אָ דאַס ער געזעגנעט זייא, דער דיך זאָ פריינד־ליך אויפגענאָממען!» דאַרויף זאַגטע זיא איהרער שוויגער־מוטטער, בייא וועם זיא געזאממעלט, שפּראַך נעמליך: «דער מאַן, בייא וועלכעם איך הייטע געזאממעלט האַבע, הייסט בועז.» (כ) דאַ זאַגטע נעמי צו איהרער שוויגער־טאָכטער: «געזעגנעט זייא ער פאָם עוויגען, דאַ ער זיינע גיטע ווערער דען לעבענדיגען נאָך דען טאָדטען ענטציהט!» נעמי פוהר פאָרט אונד שפּראַך: «דער מאַן געהט אונז נאַהע אַן, ער איזט איינער אונזערער נעכסטען בלוטספריינדע.» (כא) דיא מואביטערין רות שפּראַך: «יאַ, ער זאַגטע מיר אויך: «האַלטע דיך נור זאָ לאַנגע בייא מיינען דיהנערן, ביז זיא מיט מיינער ערנטע פעללינג צו ענדע זינד.» (כב) יענע ערווידערטע איהר. «עז איזט אויך גוט פיר דיך, מיינע טאָכטער! ווען דוא אִיממער מיט זיינען מעדכען אויזגעהעסט; דוא קעננטעסט אין איינעם אנדערן אַקקער איבעל אויפגענאָממען ווערדען.» (כג) זיא הילט זיך אַלזאָ צו דען מעדכען דעס בועז, אום דאָרט נאַכלעזע צו האַלטען, ביז דיא גערסטען־אונד ווייצענערנטע פעללינג צו ענדע וואַר; אַלזדאַן בליב זיא ווידער בייא איהרער שוויגערמוטטער.

ג (א) נון שפּראַך איהרע שוויגערמוטטער צו איהר: «מיינע טאָכטער! איך מעכטע דיר גערנע איינען רוהעאָרט זוכען, אַללוואָ עז דיר וואָהל געהע. (ב) זיהע נון! אונזער פריינד בועז, מיט דעססען מעגדען דוא צוזאמ־מען וואַרסט, דער שווינגט הייטע נאַכט גערסטען אין דער

רש"י

ללקט בשדהו: כ את החיים ואת המתים. שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצרכי המתים:

ג ב מודעתנו. קרובינו: הנה הוא זורה. המוץ ונטי"ד בלע"ז (בל"א דורכוויפען): הלילה. שהיה הרוח מצוי בנשבה

באור

יאמר מרוב תשוקתה לשמוע תשובתה שאלה במהירות ובחפזון פעמים, כדרך בני האדם המתאוים לשמוע דבר חדש: ותאמר, הוא כמו לאמר, ושעורו בזה הלשון אמרה: (כ) אשר לא עזב, מוסב על הוא, ר"ל על בועז: החיים, זה נעמי ורות, הראב"ע, וכתב עוד לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ובניו, כי שופט היה, וטעה בזה, כי כפי מה שכתבתי לעיל לא היה בועז שופט בימי אלימלך. ואולם גם אם לא היה שופט, היבצר ממנו לעשות טובות? המתים, זה אלימלך ומחלון, כי הוא חסד למת שירחם על אשתו אשר השאיר אחריו. ולדעת רעי ר' יואל מאמר אשר לא עזב מוסב על ה', שהוא לא יעזוב חסדו את החיים ואת המתים, ועושה חסד לאלף דור בזכות אבותם, והוא הקרה אותך לאיש אשר הוא מגואלנו, ונתן לך חן בעיניו, ויהיה א"כ תרגומו בל"א כזה (געזעגנעט זייא ער פאָם עוויגען, דער זיינע גיטע ווערער דען לעבענדיגען נאָך דען טאָדטען ענטציהט): קרוב לנו האיש, גואל הוא שם המצטרף והונח על כל אחד מבני אנשי' שהם ממשפחה אחת, ובל"א (פערוואנדטער, בלוטספריינד), ונקרא בשם גואל על סגולותיו, כי אם יימכר אחד ממשפחתו לעבד הוא יגאלנו, כמאמר הכתוב או משאר בשרו יגאלנו, ואם נרצח האחד הוא יוכל להמית הרוצח בפגעו בו חוץ לערי מקלט ולגאול את הדם השפוך, ואם ימות בלא בנים, לפנים הי' בישראל לקחת את אשתו ולגאלה. ובעבור זה שמו אשר קראו לו גואל, אך בכולם שאמרתי הדין הקרוב קרוב קודם. ואל תדמה כי גם קרוב הונח על (בלוטס פריינדע) כמורגל בפומי דאנשי, לא כן הדבר, רק תואר קרוב הוא מגביל ומתאר את התואר גואל אם הוא יותר קרוב מאחרי, כמו ונתן ואלו הקרוב אליו, ובל"א (דער נעכסטע בלוטס־פערוואנדטע) וגם מצינו תואר מודע, ובבניני התולדות מודעי, והונח גם על אנשים אשר אין א' מהם ממשפח' רעהו, רק המה נודעים ואהובים זה לזה. וגם זאת מהוראות שרש ידע כמו שתרגם המתרגם המשכיל הרמב"ן (בראשית י"ח י"ט: כי ידעתיו, (איך האַבע איהן צום פריינדע ערוועהלט), ותרגם (תהלים כ"ה י"ד) אלופי ומיודעי (מיין בוזענפריינד), ולמד מזה מיודעי ר' יואל נבחירו ז"ל לאהבי ישר הודעתי לו כללי: (כב) עם נערותיו, הראב"ע פירש לא עם הנערים, כאשר אמרה רות לנעמי, ולפ"ז טוב (קאָמפאַראַטיף) ופירושו (בעססער), אך לפי דרך הלשון צריך להיות אחר (קאמפאראטיף) מ"ם היתרון כמו טוב פריי מחרוץ (משלי ח') טוב תתי אותה לך מתתי (בראשית כ"ט) ורבים רבים, ועוד אינו מחובר ההמשך ולא יפגעו בך וכו', ועל לכן שקרה רות. והרי בועז אמר וכה תדבקין עם נערותי, אך האמת כפי מה שאמרנו לעיל שהוא שם הכלל, וכן גם כאן טעם הדבקות עם כל הפועלים בעת המלאכה, ועם הנערות לבד בעת המנוחה, והוא מוסב על כל המאמר של בועז הלא שמעת וגו', ויהיה לפ"ז טעם טוב, כדי שלא יכלמו בך: יפגעו, אמנם רד"ק וראב"ע, ולי נראה שפירושו להרע, כהוראותיו לפעמים, ולא יפגעו הפוגעים: (כג) ללקט, בעבור הלקט דבקה עם הנערות, ולולא זאת לא עזבה את חמותה, ויראה שבכל ימי הקציר היתה תמיד אצל הנערות, ולא הלכה לביתה כמאמר בועז לה, וגם לא רחקו עבודתה מזה, ולכן אמר ותשב את חמותה, דהיינו אח"כ ישבה עם חמותה כמוקדם:

ג (א) אבקש, כבר נודע כי אין הבדל בלה"ק בפעלים בין בנין הגזור (אינדיקאטיף), ובין בניני התכלית והבקשה (קאָניונקטיף, אָפטאַטיף), ופה לא תרגמתי כבנין הגזור, לפי שבאמת לא הי' זאת רק עצה היעוצ' איך תעשה, כהרה ואמרה והוא יגיד לך. וגם כאות לפשטות וליופי המליצה לתרגמו כבנין הבקשה: (ב) מודעתנו, מלה זרה והת"י כוונת הראב"ע, ולפי דעתו הת"י זרה, והראוי מודענו כי הוא תואר כבועז,

את־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ (ג) וְרָחַצְתְּ ׀ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ (ד) וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ (ה) וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי * אֶעֱשֶׂה׃ (ו) וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ (ז) וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃ (ח) וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אשה

דער טעננע. (ג) וואשע דיך אלזא, זאלבע דיך, לעגע דיינע בעסטען קליידער אן, אונד געהע הינונטער נאך דער טעננע; לאס דיך אבער פאר דעם מאננע ניכט זעהען, ביז ער מיט עססען אונד טרינקען פעלליג פערטיג איזט. (ד) ווען ער זיך נון נידערלעגען וויר, זא מערקע דיר דען ארט, וואָ ער זיך הינלעגט; געהע הערנאך הין, דעקקע איהם צו פיסען אויף, אונד לעגע דיך אויך, ער ווירד דיר וואהל שאן זאגען, וואז דוא צו טהון האבסט.» (ה) זיא אנטוואָרטעטע: «וויא דוא מיר זאגסט, זאָ ווערדע איך טהון.» (ו) זיא גינג אלזאָ הינאב אין דיא טיינע, אונד טהאט אויך אללעס, זאָ וויא דיא שוויגערמוטטער איהר בעפאהלען האטטע. (ז) אלז נון בועז געגעססען אונד געטרונקען, אונד רעכט פערגניגט וואר, גינג ער היניין, אונד לעגטע זיך נעבען איינען הויפען געטריידע נידער; דא קאם זיא גאנץ לייזע, דעקטע איהם צו פיסען אויף, אונד לעגטע זיך הין. (ח) וויא עז נון מיטטען אין דער נאכט וואר, ערשראק דער מאן זא זעהר, דאס ער גאנץ ערשיטטערט ווארד. אלז ער ענדליך מערקטע, דאס עז איין פרויענצימער זייא

רש"י

בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו: ג ורחצת. מטנוף ע"ז שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: ו ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח"כ קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: ז וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: ח ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והי' אחזתו ולפפתו בזרועותיה. וילפת ויאחז כמו וילפת שמשון (שופטי' ט"ז): והנה

באור

ורד"ק אמ' כי כתב' מ"ם הקשר, והראוי ממודעתנו, שפרושו ממשפחתינו, וקמץ הת"ו מקום הכירי, ויהי' שם המשפחה **מורעת** בפלס **מולדת** אשר ממנו כאמר מולדתנו: זורה (וונטור בלע"ז) רש"י, וצריך להיו' (וואנכנער בלע"ז) והוא בל"א (קארען שווינגען, ווערפען) שזורה המון הקש והפסולת לרוח, וכמו לא לזרות ולא להבר (ירמי' ד' י"א): גורן, שם המקום שאוצרים בו התבואה, ובל"א (שיינע, טעננע): (ג) ורחצת וסכת, אף שהמה מבנין הקל פעלים יוכאים המה, ושעורם לרחוץ ולסוך את בשרה: וסכת, בשמן שיש לו ריח טוב, כי כן היו המנהג אצל גדולי ישראל אנשים ונשים, רא"בע, וכן מצינו בתורה, ושמן לא תסוך, על בשר אדם לא יוסך ודומיהם: שמלותיך, הטובות, הרא"בע: לאיש, נקמץ הלמ"ד כי הוא מוסב על האיש בועז: (ד) וידעת, עשי לך סימנים שתדעי מקום מנוחתו, כי הגורן מקום רחב ידים, ואם לא תדעי לך, ובפרטות באישון לילה, לא תמצאי מרגלותיו, מקום רגליו, כשם מראשותיו על מקום הראש: אשר תעשין, למצוא מנוח, והנה לא סיפר הכתוב פה כל הדברים אשר אמרה נעמי לכלתה לאמור לבועז, כי הלא רות אמרה ופרשת כנפיך וכו', ובו דאי לא מלבה דברה, אם לא יעצה לה מחמותה, רק סומך הכתוב על המבין, שיבין זאת מעצמו מאמירת רות, ולא בקש לכפול הדבר ולשלשו: (ו) ותרד הגורן, היא אמרה לה ורחצת, ואח"כ וירדת והיא לא עשתה, אלא וכו' לפיכך ירדה הגורן, ואח"כ קשטה וכו' מפי' רש"י, ואינו מוכרח כי מאמר ותעש מוסב על אמירת נעמי אל תודעי לאיש וכו' ועל וידעת את המקום וכו' וגם כאמר שהוא בדרך כלל ואחרי כן פרט, בתחלה אמר ותעש ככל אשר צותה חמותה, ואח"כ מפרש מה עשתה: צוהה כמו צותה (שמואל א' ח' י"ו) והדגש יורה על חסרון תי"ו הפועלת, ות"יו הנכתב הוא סימן הנקבה, הבא תחת יולת אותה, ובתלויו יהי' **צותתה**, מר"דק: (ז) בלט, בנחת רש"י, ושרשו לאט, כדעת רד"ק, או לוט מנ"ע, ובא פעמים בראית האל"ף, כמנהג יהו"א המתחלפים, ויש אומרים כיגם מלת בלהטיהם מזה השורש, והה"א תמורת א' או ו"ו, וכתב הרד"ק פה, כי מלת בלט הוא מלא א' ובמסורה בשופטים נמסר עליו שהוא חסר, וכן הוא ברוב הספרים: (ח) בחצי הלילה, ומקודם לכן לא הרגיש מפני חוזקת השינה הגוברת על רוב בני אדם בחצי הראשון מהלילה, ובפרטות אחר אכלו ושתו, אשר על ידי כן אדים ועשנים מתגברים ועולים למוח, ויבלבלו חושיו ויפקידו הרגשותיו, ולכך הקדים הכתוב בתחלה, ויאכל בועז וישת וכו': וילפת, מבנין נפעל ושרשו לפת, וענינו לרד"ק נטיה ועוות, וכן פירש הרא"בע דהיינו שנהפך מצד אל צד, ויהיה לפי זה שורש לפת ושורש פתל ענין אחד והמה פעלים הפוכים כמו שנמצא בשמות שמלה שלמה, כשב כבש, ודומיהם, כי גם בשורש פתל פירש הרד"ק ענינו עוות. והנה רבים פרשוהו שחרד האיש כאשר נהפך מצד אל צד כדרך בני האדם השוכבים על מטותם, כי על ידי כן הרגיש אותה, ולי נראה פרושו שחרד כל כך עד שנלפת ונהפך על ידי החרדה, והוא תנועות ורעדות הגוף הבא לאדם מחרדה פתאומית. ובל"א (בעבען, ערציטטערן, ערשיטטערט ווערדען), והחרדה היתה, כי חשב שגנבים באים אליו או שודדי לילה, ופירש והנה אשה כתרגומו וחזא אתתא וכו', דהיינו אחר שראה, שהיא אשה אשה שוכבת מרגלותיו, נסתלקה החרדה ושאל מי את? וכן כתב הרשב"ם בחומש על כל דבר שלא נודע מקודם יאמר והנה. אכן לדעת רש"י וילפת הוא לשון אחיזה, וכן כתב בספר שופטים על וילפת שמשון (אינברג"א בלע"ז), וצריך להיות (אנברא"ס"ע בלע"ז), בל"א (אומפאססען, אומגעבען), ולפי זה המובן יתורגם בל"א ככה (ערשראק דער מאן, אלז ער זיך אומפאבט פילהלטע, אונד זיהע! עז וואר איין פרויענצימער דאז צו זיינען פיסען לאג), ופרושו לאחר שהרגיש שנאחזו מזרועות האשה (כי אולי על ידי השינה נאחזו רגליו ממנה בלי כוונה או שעשתה זאת בכוונה למען הקיץ אותו מִשנתו כי ראתה שהגיע חצי הלילה והוא לא הרגיש) חרד החרדה. והצגתי לפני הקורא שני הפרושים והמשכיל יבחר:

(ט) ופרשת

אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ (ט) וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה׃ (י) וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ (יא) וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃ (יב) וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי אִם גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי׃ (יג) לִינִי ׀ הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר׃ (יד) וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלֹתָו עַד־הבקר

חסר י'

כתיב ולא קרי

מרגלותיו

זייא, דאז צו זיינען פיסען ליגט, (ט) שפראך ער: «ווער ביסט דוא?» זיא אנטוואָרטעטע: «איך בין דיינע מאַגד רות; דוא זאָללטעסט דיינע פליגעל איבער דיינע מאַגד אויזברייטען, דא דוא איין בלוטספערוואַנדטער ביסט. (דיס וויל זאָ פיל זאַגען: נים מיך, אלז עהעפרויא, אין דיינען שוץ).» (י) ער שפראך: «אָ מיינע טאָכטער, דוא ביסט איינע געזעגנעטע דעם עוויגען! דיזע דיינע פרעממיגקייט איבערטריפפט נאָך דיא ערסטערע, דאס דוא נעמליך דען יינגלינגען ניכט נאַכגעהען וויללסט, זיא זייען אַרם אָדער רייך. (יא) נון מיינע טאָכטער! לאַס דיר ניכט באַנגע זיין. איך ווערדע אללעס פיר דיך טהון, וואָז דוא פערלאַנגסט; דען מיינע גאַנצע שטאַדט וייס, דאס דוא איינע בידערע פרויא ביסט. (יב) אינדעם אַבער, אָב עז שאָן וואַהר איזט, דאס איך איין פערוואַנדטער בין, זאָ איזט דאָך אויך נאָך איינער דאַ, דער נעהער פערוואַנדט איזט אַלז איך. (יג) בלייבע דאַהער דיזע נאַכט היר, אונד מאָרגען זאָלל עז זיך אויזווייזען. ווירד דיך יענער, אַלז פערוואַנדטער צור עהע נעהמען, זאָ איזט'ס גוט, ער מאַג דיך נעהמען. וויל ער דיך אַבער ניכט עהעליכען, זאָ ווערדע איך עז טהון; זאָ וואַהר דער עוויגע לעבט! ליגע נור היר ביז אַן דען מאָרגען.» (יד) זיא לאַג אַלזאָ

רש"י

והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: ט ופרשת כנפיך. כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נשואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגו' (ויקרא כ"ה) וחמותי ואני צריכות למכור נחלתנו ועתה עליך לקנות הנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: י מן הראשון. אשר עשית עם חמותך: יב ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני. (ס"א אם משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד) והלא אברם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: יג ליני הלילה. ליני בלא איש: ח"י ה'. אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינה מוציאה בדברים ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: יד ויאמר אל יודע. מוסב על

באור

(ט) ופרשת כנפיך, רמז לנשואין, כי האשה מסתופפת תחת כנף בעלה, ואמרה לכך באתי למען שתקח אותי לך לאשה, אחרי שאתה גואל, זהו משפט הגאולה, וכבר באורתי שהיה בימיהם המנהג שהקרובים נושאים אשת המת. והנראה כי לא היה זאת מצד החיוב, רק רשות, כי לולא זאת למה לא גאל הגואל האחר את רות? איך יעיז פניו לאמור לא אוכל לגאול? ולמה החרדה הזאת, למה לא דברה נעמי אורות אל בועז פנים אל פנים, כאשר ידבר איש אל רעהו, ולאמור לו ספחני על ביתך? אלא בודאי היה זאת מהקרובים מצד החסד, וכוונת נעמי כמו שכתבו המפרשים, שחשבה אולי לא יעמוד בועז ברות לישא אותה, אעפ"כ יחזיק במעוזיה ולדבר בעבורה עם שאר הגואלים: (י) חסדך האחרון, הוא שאינה רצתה ללכת אחרי הבחורים אשר אינם ממשפחת בעלה, רק הלכה אחר איש זקן מרוב אהבתה לבעלה למען הקים שמו, וזהו מצד החסד ולא מחיוב, כי מי יאמר לה אם תבחר באיש אחר, וכמ"ש הראב"ע שבודאי הכל אוהבים אותה בעבור יפיה. והתימה מת"י שתרגם על לבלתי לכת וכו', בתר דיבן למעבד זנו עמהן וכו'. כי אם לזאת יקרא חסד, לא ידעתי מה הוא חיוב? ועיין מה שכתב רעי ר' יואל על תיבת חסד בבאורו לספר תהלים (י"א כ"ו): מן הראשון, אשר עשית עם חמותך רש"י, ויונתן תרגם קדמאה דאתגיירת, גם זאת יפלא, כי לא מתורת חסד נתגיירה, והאמת כמו שכתב הראב"ע שמוסב על החסד, כמו לאה וילדיה אחרונים (בראשית ל"ג ב'), או יאמר, האחרון אחרי מות בעלך, והראשון קודם מות בעלך: (יא) אל תיראי, שלא תמצאי מנוח, או שלא אוציא הדברים מכח אל הפועל, לא כן כל אשר תאמרי אעשה עבורך, וגם לא יהיה לי חרפה, כי נודע בשערים כי אשת חיל את: (יב) ועתה כי, אף אמנם אמת הוא שאני גואל, אולם יש גואל אחר שהוא יותר קרוב, והדין הקרוב יותר קודם, לכן דעתי ליני פה וכו': וגם, מוסב על אמנם שענינו אמת, כלומר אמנם כי גואל אנכי, אבל גם זה אמנם כי יש גואל קרוב ממני: (יג) טוב יגאל, יש אומרים כי טוב שם הגואל, ואם כן הוא, למה אמר הכתוב פלוני אלמוני, רק טעמו אם יגאלך, טוב הוא לך וכו' הראב"ע. לגאלך, שרש גאל גדרו והנחתו, על הצלת דבר מה מלחץ אשר דוחק אותו אם הלחץ הוא נפשיי או גופניי, ובל"א (בעפרייען, לאָזמאַבען) ואמר הכתוב, וגאלתי אתכם מעבודתם, מהלחץ אשר מצרים דוחקים אותם. ואם ימכור איש משדה אחוזתו או ביתו, או שברון רוחו וצערו דוחקים אותו לראות את ביתו ביד אחרים, ואם יבוא איש ממשפחתו לגואלו אז שב ורפא לו, ולכך נקרא בשם גאולה, וכן בעבד הנמכר לעכו"ם נאמר לשון גאולה מטעם זה, וכן כי ירצח איש את רעהו נאמר גואל הדם כאלו הדם מהמת בלחץ מחימה וקנאה, עד כי יבוא גואלו וימית את הרוצח אז חמתו שככה. ומטעם שזכרתי יאמר ג"כ על יבום קרובים גאולה, כאלו הציל המת מנעדרו וזכרו בראותו אשתו תהיה הקנויה ויתורגם כל אחד לפי ענינו, (איין בלוטספריינד, אַנפערוואַנדטער, פערטהיידיגער, פערטרעטער). ולהכנה הזאת, יאמר שורש גאל לא לבד על מקח וממכר, אבל גם אם יחליף אדם דבר בדבר, ואח"כ רוצה לשוב ולקחת הראשון, או תמורת השני, או תמורת דמי ערכו. וגם יאמר על החזרת העבוט המשכונה, עת אשר ישלם לו חובו, ובל"א (איינלעזען, אויזלעזען וכו') ואף שאמר הרמב"ן ז"ל (ויקרא כ"ה כ"ד) שכל לשון גאולה מקח וממכר הוא, יתכן שכוונתו בלבד להוציא יציאת היובל שהיא חנם בלי מחיר פדיון כלל (עיין שם):

הבקר ותקם בטרום יכיר איש את־רעהו ויאמר אל־יודע כי־באה האשה הגרן : (טו) ויאמר הבי המטפחת אשר־עליך ואחזי־בה ותאחז בה וימד שש־שערים וישת עליה ויבא העיר : (טז) ותבוא אל־חמותה ותאמר מי־את בתי ותגד־לה את כל־אשר עשה־לה האיש : (יז) ותאמר שש־השערים האלה נתן לי כי אמר * אל־תבואי ריקם אל־חמותך : (יח) ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש כי־אם־כלה הדבר היום :

ד (א) ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר־בעז ויאמר סורה שבה־פה פלני אלמני ויסר וישב : (ב) ויקח עשרה אנשים

אלזא צו זיינען פיסען ביז אן דען פריהען מארגען, שטאנד אבער שאן אויף בעפאר נאך איינער דען אנדערן ערקעננען קאננטע; (דען ער וואללטע ניכט האבען, דאס יעמאנד ערפעהרע, דאס דיזעס פרויענצימער אין דער שיינע געוועזען זייא). (טו) ער שפראך: «האלטע דאז טוך הער, וועלכעס דוא אן דיר האסט, אונד פאססע דאראן!» זיא הילט עז הין, ער מאס זעכס מאאס גערס־טען, טהאט זיא היניין, אונד גינג הירויף אין דיא שטאדט. (טז) אלז נון רות צו איהרער שוויגערמוטטער קאם, זאגטע דיזע: «וויא שטעהט עז מיט דיר, מיינע טאכטער?» דא ערצעהלטע זיא איהר אללעס, וואז דער מאן פיר זיא צו טהון פערשפראכען האבע, (יז) אונד שפראך פערנער: «דיזע זעכס מאאס גערסטען גאב ער מיר אויך; דען ער זאגטע צו מיר: «דוא זאללסט ניכט מיט לעערער האנד צו דיינער שוויגערמוטטער צוריק קאממען.» (יח) יענע ערווידערטע: «זייא נון רוהיג, מיינע טאכטער! ביז דוא ערפעהרסט, וויא דיא זאכע אויזפעללט; דען דער מאן לעסט געוויס ניכט עהער נאך, ביז ער דיא זאכע נאך הייטע צו ענדע געבראכט האט.»

ד (א) בועז וואר אינדעססען הינויף געגאנגען אין דאז טהאר, אונד האטטע זיך דאזעלבסט נידערגעזעצט, דא גינג עבען דער פערוואנדטע פאראיבער, פאן וועלכעם בועז געשפראכען האטטע; אונד ער ריף איהם צו: «קאממע הערבייא אונד זעצע דיך היהער, פלוני אלמוני!» (איין נאמע, דעססען מאן זיך בעדיהנט, ווען דער געהעריגע נאמע ניכט גענענט ווערדען זאלל אדער קאן; פלוני הייסט: דען איך אונבעקאננט, אלמוני: דען איך אונבענאמזט לאססע.) ער טראט הינצו, אונד זעצטע זיך. (ב) בועז נאהם הירויף צעהן לייטע

באור

(יד) ויאמר אל יודע, מוסב על בטרס יכיר וכו' כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן, רש"י, ויש מפרשים שאמר לנערו, וכן פי' יונתן, ואמר לעולמי׳ודחוק לאחוד: האשה, בה"א הידיעה, מוסב על רות, ולזה אמר חד מן חברי׳ שעקר הטעם בעבור הגואל הקרוב שלא יחשדה ויזנח עבור זה מלגאלה: (טו) הבי, במסורה נמסר עליו ט' חסר א' בלשנא ביאה, וא"כ יפרש הביא כמו הביאו, ולדעת המדרש נכתב הבה בה"א, ובספרי' שלפנינו נכתב ביו"ד. ואמר הרד"ק שפירושו הבי אותה לאחר שיאחז עניך בה, ונדחק לזה, כי לפעמים ענין הבה רק הזמנה בלבד, כמו הבה נתחכמה, ויותר טוב בעיני דעת ידידי ר' יואל ברי"ל בזה, כי אמר שהמטפחת הוא בגד אשר בשתי קצותיו חובר על האשה, ושתי הקצוות האחרות תלויות למטה, וכעין בגד הנשים שקורין בל"א (שירצע), וזה שאמר לה הבי המטפחת אשר כאחז עליך בהפלאה האח' ואחזי עוד בה בשתי הקצוות הנותרות כדי שתהא מוכנת לתת דבר מה לתוכה: וישת עליה, על המטפחת, וגם אוכל לפרש שעניני כמו שם על שכמה (בראשית כ"א י"ד) ופירושו ששם הבגד עם השעורים עליה, ומוסב עליה על האשה, ולא על המטפחת, והבוחר יבחר: ואחזי, כווי לנקבה נוכחת והאל"ף בסגול, כמו אֶהֱבוּ את ה', אחזו לנו (שיר ב'): שש שעורים, שש איפה שעורים, ומעניננו תבין חסרונו, וכן שש איפה השעורים דלקמן: (טז) מי את, רז"ל אמרו״״ שאלה פנויה או נשואה את ורלב"ע פי' שלא הכיר אותה וכו'. ודעתי כדעת ר' יונה המדקדק, שהוא כמו מה, כלומר מה מעמדך? כי הוא יותר נאה לפשטות הכתוב, וגם כאמר שרז"ל פרשו ג"כ מי כמו מה, מה מעמדך, פנויה או נשואה? ופי' אשר עשה לה, הוא הידועה לגאלה, או לדבר עם הגואל, ויותר נכון לפרשו עבר במקום עתיד, כלומר מה שירצה לעשות:

ד (א) השער, מקום מושב הזקנים הם השופטים, כמו ועלתה יבמתו השערה. וכתב ר"ש בן מלך, לאות כי שופט היה, כי השופטים יושבים בשער, וגם הזקנים סרים למשמעתו, וישבו תיכף כאשר נוה, וראי' אלושה היא: פלוני אלמוני, מתורגם בנביאים כסי וטמיר, פלוני מכוסה ונעלם, אלמוני אלמון מבלי שם, וא"כ פרשם פלא ואלם, וכן כתב הראב"ע. אך אמר כי אלמון איננו מאלמון רק מן אלם, שאין לו שם ידוע, וכן כתב הרד"ק וז"ל האיש המכוסה שמו אבל הזוכר אותו אע"פ שידוע הוא אצלו והוא איננו רוצה לגלותו יאמר עליו פלוני״ והנה פה לא רצה לגלותו כמו שכתב רש"י לפי שלא אבה לגאול. וא"כ יתכן לומר שכנויי' מן פלוני ואלמוני הם על משקל הישר נאמינאטיף ופרושו אני אפליא ואעלים שמו, וכן תרגמתי, ובאות אגיד, כי תמיה לי מאוד על העלמת השם הזה, הלא כמה וכמה אנשים אשר עשו נבלה בישראל ונתפרסם שמם בתנ"ך, ומה המעשה הגדול הזה אשר עשה? הלא ינוס הקרובים הי' רק מנהג בישראל. וחכם אחד אמר ליתירון אחר, והמשכיל יבחר, ואמר כי כנויי בי פה הוא

רש"י

על ותקם בטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן : יז שש שעורים. אי אפשר לומר שש כאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עלה וגבורה רוח דעת ויראת ה' (ישעיה י"א) : יח כי אם כלה. האיש את הדבר היום :

ד א פלני אלמני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמוני. מתורגם בנביאים כסי וטמיר (שמואל א' כ"א) : פלוני. מכוסה ונעלם לשון כי יפלא (דברי' י"ז) היפלא מה' דבר (בראשית י"ח). אלמוני. אלמון מבלי שם. (ס"א אלמוני שהי' אלמן מדברי תורה שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר

אנשים מזקני העיר ויאמר שבו־פה וישבו: (ג) ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב: (ד) ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם־תגאל גאל ואם־לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל: (ה) ויאמר בעז ביום־קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת־המת קניתי להקים שם־המת על־נחלתו: (ו) ויאמר הגאל לא אוכל לגאול־לי פן־אשחית את־נחלתי גאל־לך אתה את־גאלתי כי לא־אוכל לגאול: (ז) וזאת לפנים

לייטע פאָן דען עלטעסטען דער שטאַדט, אונד שפראַך: «זעצט אייך היהער!» אונד זיא זעצטען זיך. (ג) אלזאָ שפראַך ער צו דעם פערוואַנדטען: «דאַז שטיק אַקקער, וועלכעס אונזערם פעטטער, דעם אלימלך, געהערטע, העטטע נעמי, דיא פאָם געפילדע מואב'ס צוריק געקאָממען, פערקויפט; (ד) איך זאַגטע אַבער: איך וואָללע דיר'ס קונד טהון, דאַס דוא עז אַן דיך קויפען זאָללסט פאָר דענען, דיא היר זיצען, פאָר דען עלטעסטען מיינעס פאָלקעס. וויללסט דוא עז נון איינלעזען, זאָ טהוע עז יעצט; וואָ אַבער ניכט, זאָ זאַגע עז נור, דאַמיט איכ'ס וויססע; דען אָהנע דיך קאַן נימאַנד איינלעזען, איך אַבער פאָלגע גלייך נאָך דיר.» יענער אנטוואָרטעטע: «יאַ, איך ווילל'ס איינלעזען.» (ה) בועז ערווידערטע: «זאָבאַלד דוא דאַז פעלד פאָן דער האַנד דער נעמי איבערנימממסט, זאָ האַסט דוא אויך צוגלייך דיא פפליכט איבערנאָממען, דורך דיא מואביטערין רות, דיא פרויא דעס פערשטאָרבענען, דען נאַמען דעס פערשטאָרבענען אויף זיינעם ערבגוטע צו ערהאַלטען.» (ו) דאַ שפראַך דער פערוואַנדטע: «זאָ קאַן איכ'ס ניכט איינלעזען, איך קעננטע מיינעם אייגענען ערבגוטע נור דאַדורך שאַדען; איבע דוא אַלזאָ מיין פערוואַנדטשאַפטסרעכט פיר דיך, איך קאַן עס וואהרליך ניכט איינלעזען.» (ז) פאָר אַלטערס

רש"י

אמר פן אשחית את נחלתי): ד ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול: ה ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: ו פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו נחלת ה' בנים (תהלים קכ"ז). לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי (דברים כ"ג) וטעה בעמוני ולא עמונית: ז על הגאולה

באור

הוא על משקל נוטה, והוא יחס מה שאליו הוא מה שממנו (דאטיף אָדער אבלאַטיף) ופרושו נעלם לי או ממני (ומלאכו לו רעים כמו הכוס כמתוכי, ילאוכי, והדומיהם) ושעורו כי הכותב בעצמו לא ידע שם האיש, כי המעשה לא בימיו הי', רק הוא העתיק אותו מספרים אחרים, קבל כך מהזקנים שבדורו, והמה ג"כ קבלו איש מפי איש, וברבות הימים נשתכח שם האיש מישראל, ואין בזה גנאי לשמוש הנביא, אשר הי' מחבר מגלה הזאת, שלא ידע שם האיש, כי כמה וכמה דברים יש המכוסים מנביאים, כאשר ילינו כיוה פעמים בתנ"ך, ומה גם בכגון דידן, אשר אין בו תועלת כלל אם ידע או לא ידע, עכ"ל וכמה פנים יש לתורה: (ג) מכרה נעמי, אי אפשר לומר שכבר מכרה נעמי את השדה בתחלה, כי איך יאמר אח"כ ביום קנותך את השדה מיד נעמי, ולכן פרשו מבכין התרגי' (זיא העטטע פערקויפט) היתה מוכרת את השדה כבר, אם לא עכבתי אותה בימה שאמרתי לה לגלות אזניך מקודם. ואם יוקשה לשון אם תגאל, אחרי שעדיין הוא ביד נעמי? נוכל לומר אחרי שהשדה הי' בתחלה לאלימלך שהוא ממשפחתו, ועתה הוא ביד נעמי, שייך שפיר בזה לשון גאולה, דהיינו לגאול אותו מיד נעמי ליד אחד ממשפחת אלימלך, כמו שכתבתי למעלה (ג' י"ג): (ד) ואני אמרתי, כפילת הכנוי יורה על היפך הענין, היא אמרה לי למכור, אבל אני אמרתי לה לגלות לך, כי אתה הגואל היותר קרוב, ותוכל לטעון שהיא מחוייבת למכור לך, ועתה אם דעתך לקנות קנה נא עתה: נגד היושבים, דהיינו נגד זקני עמי, כי לפי שהי' שם רבים מהעם כדכתיב וכל העם אשר בשער, הנה היושבים לא היו כי אם הזקנים כאמור לעיל (פ' ב'), וכנראה אל המשכל וכן הוא מתורגם. והנה לפי הפסק הטעמים שלפנינו, מלת נגד היושבים יושבו על קנה וכאשר תרגמתי, אולם לדעת חד מן חברית הוא מוסב על אגלה אזניך, כלומר אני אמרתי אגלה אזניך נגד היושבים ונגד הזקנים לאמור קנה, ויתורגם כפ' (איך וואַללע עס דיר פאַר דענען דיא היר צו זיצען פפלעגען, פאַר דען עלטעסטען מיינעס פאָלקעס, קונד טהון, אונד דיר זאַגען, דאס דוא עס אן דיך קויפען זאַללסט): אם תגאל גאל, יש מפרשים שהוא מוסב על קנה וגו', כלומר אם גאול תגאל עשה זאת עתה נגד היושבים, ויהי' לפי"ז גאל שם הפועל, וטעו בזה, כי לעולם לא יבוא הציווי בפו"ח אם היה מחובר לפעל, כי אם בקיון כמו שמעו שָׁמוֹעַ, רק הוא צווי וכאשר תרגמתי: ואם לא יגאל, אמר ר' יונה כי היה ראוי להיות ואם לא תגאל, וכן ובאשת נעורים אל יבגוד, מרא"ב"ע, וכ"כ הרד"ק במכלול בגזרת מתה, ואחד מן חברית אמר לפי שהמניעה מן הגאולה הוא דבר שאינו הגון, לכן חס על כבודו לאמרו בלשון נסתר, ויהי' תרגומו (וויללט מאַן אבער ניכט איינלעזען) ואני תרגמתי כפי הענין: כי אין זולתך לגאול, כמו כי אין לבוא אל שער המלך (אסתר ד') אי אפשר לבוא וכן כאן אי אפשר לגאול זולת הסבתך: אנכי אגאל, היפך מה שחשבת שלא תגאל, והטעם לחזק איכות החיוב במאמר שהוא הפוך השלילה, וכמו שהוא מתורגם (יא! איך ווי'): (ה) ביום קנותך, ידוע שיש יום שהוא לשון עת, ושעורו בשעת קנותך השדה מיד נעמי קנית גם להקים וגו' כי גאולת הנחלה וקיום שם המת עליו הם שני דברים הדבוקים זה בזה כל כך, עד שבשעת שיתחיל האחד יתחיל גם השני, ויען הנראה שהגואל לא הי' בקי בדיני יורשת ישראל, עד שחשב לקנות השדה בלי להקים שם המת עליו: ומאת רות המואביה, אמרו שגם לרות הי' חלק בנחלת אלימלך קודם הגאולה, ויקנה הגואל השדה מיד נעמי ומיד רות, אמנם מלבד שאין הסברה מסכמת לזה הכרוע להיות מקום שתתנהגה תחת שם נעמי, הנראה יותר נכון בשביל הכתוב הוא כזה, ביום קניתך השדה מיד נעמי קנית גם (החיוב) להקים שם המת על נחלתו מאת רות המואבי' אשת המת, כשתקחנה לך לאשה, וטעם וי"ו ומאת בעבור הדביקות שזכרנו: (ו) פן אשחית את נחלתי, זרעי כמו נחלת ה' בנים, לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבוא עמוני ומואבי, וטעה בעמוני ולא עמונית וגו' (רש"י) וכבר זכרנו שלא הי' הגואל בקי בדינין, ולדעת הראב"ע נחלתו ממש, וא"כ נאמר שירא פן יקרא שם המת גם על שארי נחלותיו ויבוטל שמו. ולפי פשוטו לא אמר מה שאמר כי אם להתילט ולהסיר ממנו בקשת בועז, ולא ידע הוא עצמו טעם ובוכה מ... באמור הזה, ולרתי' מאמר הכתוב כי לא אוכל לגאול בלי תוספת הטעם, לפי שהרגיש בעצמו שהוא אינו אלא דחוי בקש, אמנם הי' ירא ולא ידע מה ירא ולמה ירא, כדרך תמידי אצל אנשי ההמון שמידלים ימכני כל חדש ויתענגו תמיד בהמורגל אצלם: (ז) וזאת, אייר זאת בלשון נקבה בהכרח המין, כאשר העיר על זה הריב"ג מן כמה פעמים, והוא הנקרא בלשון העמים (נייטרום): לפנים, בימים קדמונים שעברו הראב"ע, והנה כפי

דרכי

לפנים בישראל על־הגאלה ועל־התמורה לקים כל־דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל: (ח) ויאמר הגאל לבעז קנה־לך וישלף נעלו: (ט) ויאמר בעז לזקנים וכל־העם עדים אתם היום כי קניתי את־כל־אשר לאלימלך ואת כל־אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: (י) וגם את־רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם־המת על־נחלתו ולא־יכרת שם־המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום: (יא) ויאמרו

כל

אלטערס אבער וואר דיזעס געברויך אין ישראל: אום איינעם ווידערקויף אדער טוישהאנדעל אדער זאנסט איינער זאכע בעשטאנד צו געבען, מוסטע דער איינע זיינען האנדשוה אויזציהען אונד איהן דעם אנדערן איבערגעבען; אונד דיזעס גאלט אלז פעלליגע בעשטיממונג אין ישראל. (ח) זאבאלד נון דער פערוואנדטע צו בועז געזאגט האטטע: «קויפע עז אן דיך!» צאג דיזער זאגלייך זיינען האנדשוה אב, (ט) אונד שפראך צו דען עלטעסטען אונד צו אללעם פאלקע: «איהר זייד יעצט מיינע צייגען, דאס איך פאן דער האנד דער נעמי אללעס אן מיך געקויפט האבע, וואז דעם אלימלך, כליון אונד מחלון צוגעהערט האטטע; (י) אונד דאס איך אויך דיא מואביטערין רות, מחלון'ס געוועזענע פרויא, מיר הירמיט צום ווייבע ערקויפט האבע, אום דען נאמען דעם פערשטארבענען אויף זיינעם ערבגוטע צו ערהאלטען, אויף דאס ער ניכט פערלעשע אונטער זיינען פערוואנדטען אונד אים טהארע זיינעס געבורטסארטעס. איהר זייד ציגען!»

(יא) דא

באור

דרכי לה"ק יש הבדל בין לפנים ובין מלפנים, כי לפנים יאמר אם המנהג הי' בימים הקדמוני' אבל עתה הוא בטל, ומלפנים יאמר אם הוא נמשך מן הזמן ההוא ועד עתה. ואף בזה אם שבאמת קבלו חז"ל מנהג החליפין עליהם ועל זרעם ועל כל הדורות הבאים, מ"מ סדר החליפין נתחלף משליפת נעל לקנין סודר כמנהגנו עתה, ולכך שייך וזאת לפנים שלף איש נעלו: **כל דבר**, על הגאולה ועל התמורה פרט, לקיים כל דבר כלל, וכן הוא מתורגם: **שלף איש נעלו**, קצת מהמפרשים חשבו כי שליפת הנעל דכאן הי' כעין חליצה, ויבום בועז כעין יבום המפורש בתור', ובאמת רחוקים זה מזה מאוד, כי הכתוב אומר ביבום והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת, ופה ראינו כי נקר' שמו עובד לא מחלון, גם לפי הקבלה שלף בועז נעלו ונתן לגואל, ואם היה זאת כעין חליצה, היתה רות צריכה לשלוף נעל הגואל, אחרי שלא אבה יבמה, אבל האמת כאשר כתבתי בהקדמתי כי יבום קרובי' היה מנהג בישראל שקבלו על עצמם לבד מיבום אשת אח ממש, ושליפת הנעל היה לקיים הקנין והמקח, שלא ישוב עוד, ואציגה לפניך דברי הר"י אברבנאל בפ' כי תצא בקיצור, יש בלשוננו בענין נעל ג' לשונות, של, שלף, חלץ. כי בארץ מצרים ובארץ ישראל נהגו האנשים לשאת ברגליהם מנעול עור קשה, והנעלים ההם אינם קשורים, וכאשר ירצה לעזוב המנעל יניע הרגל והמנעל יפול מאליו, וע"ז נאמר של; ויש מנעלים אחרים אינם כ"כ קלים ורחבים, אבל דבקים יותר ברגלים, ומנעל כזה צריך להסירו בידים, וע"ז נאמר שלף כענין שליפת החרב; ואם המנעל יותר רך ונדבק ברגל ע"י רצועות, וצריך להסירו ע"י התרת הרצועות, כזאת יקרא חלץ, כמו וחלצו אבנים ע"כ. אמנם בתרגום יונתן מצינו על שם נעל נרתק יד ימיניה, והוא הנראה נכון, כי באמת יהי' זה דרך בזיון כן להעושה כן להעומדים עליו לשלוף הנעל מעל רגלו, ולראיה ע"ז מחליצת הנעל דיבום עצמו, שטעמו בזיון וחרפה כדכתיב וירקה בפניו ונקרא שמו בית חלוץ הנעל, וזה שהוצרך לפרש שם מעל רגלו, וכאן נעלו סתם. גם אינו נגד הקבלה אשר על כיה קונין בכל כליו של קונה ועתה בסודר, ולזה תרגמתי יף זכי (האנדשוה), כי גם בל"א שוה שם בית היד לשם בית הרגל. וראוי להזכירו שגם היתה תעודה מימים קדמונים בין שאר האומות, כי יקרא איש את אחיו למלחמה, והוא מלחמת גבר בגבר הנקרא (**דועל**) יפשוט האחד את נעלו מעל ידו, ויזרקהו לרגלי השוכח, לאמור: חרב איש ברעהו, ונראה מי יוכל! וטרם יגביה השני את הנעל לא יקרבו אל מלחמת הנצוחי וא"כ גם בזה היתה שליפת הנעל סימן כי נכון הדבר להעשות, אפס לא נודע מאיפה נתפשט המנהג הזה בימיהם: **וזאת התעודה**, לשון ועוד, שע"י המעשה הזה יעדו המקנה והקונה ועוד גמור זה לקנות וזה להקנות. והנה יסדו אבותינו הראשונים המנהג הזה בימיהם, אשר הכתיבה לא היתה רגילה כל כך ביניהם כבימינו, לבלתי קנות באמירת דברים לפי שאינם כי אם הבל פה אשר אין בו ממש ויוכל האחד לאמר שאמירה בעלמא היה בלי כוונה גמורה, אבל אם כבר עשו עשיה שיש בה ממש, יהי' מה שיהי' לבד שתהא מיוחדת לקיים דבריהם, בזה יעידו על עצמם שעשו מה שעשו בלבב שלם ובנפש חפצה, וביותר כי נעשו כל הקנינים בשער מושב הזקנים יחד והיתה שליפת הנעל לעדות לקיים כל דבר ממכר, וטעם תעודה כולל שניהם, יעוד ועדות. גם אפשר שטעם לקיים כל דבר, לעשו' קיום לדברי' היוצאי' מן הפה, ויתורגם בל"א (אום יעדעס געשפראכנען ווארטע פעסטיגקייט צוגעבען) וא"כ אינו כלל כי אם מוסב על הגאולה ועל התמורה. ובאמת הי' מן הראוי עתה לקנות בשטר גרידא להיות הכתיבה עצמה עשיה שיש בה ממש, אמנם מנהג אבותינו בידינו, ולכן אנו קונין בשטר ובקנין סודר: (ח) **ויאמר הגואל לבועז**, אחר הודעת המנהג של שליפת נ"ל, אשר בעבור זה היה צריך להפסיק הענין, חוזר אל המוסף לאמור, מיד כשאמר הגואל לבועז קנה לך, דהיינו במה שאמר גאל לך אתה את גאלתי, שלף בועז את נעלו לקנות, וזה לאות כי היה להוט אחרי הטוב לעשותו, ורצה שיעבור על ידו גמילות החסד הזה. ויונתן תרגם, ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקניא וקני לך, ולפי זה במה שתרגם לעיל, שלף איש נעלו ונתן לרעהו, ושלע גבר נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה, יהיה ראוי מוסב על יד ימיניה, ויהיה א"כ לדעתו שליפת הנעל רק בעבור הושטת היד שהיא עקר הקנין, כמה שקורין בל"א (איין האנדשלאג), והיה ראוי לאמרו אם לא שהיא נגד הקבלה: **וישלוף נעלו**, נחלקו רז"ל (ב"מ דף מ"ז) מי נתן למי, אם הגואל לבועז, או בועז לגואל, והסב"א נוטה שבועז הוא השולף, כי שמו הוא הסמוך יותר אל הפעל, וכמו שבארנו הכתוב, וכן פסק הלכה (רמב"ם הלכות מכירה פרק ה') בכליו של קונה: (י) **ומשער מקומו**, יתכן שאם היו נרשמים שמות אנשי העיר על נחלותיהם בעבור הגאולה והחזרה ביובל לדעת למי ישוב, דומה מעט למה שנהגו עתה בבית הערכה בלשון התפוצות (היפאטעק בלע"ז): (יא) **יתן ה' את האשה כרחל וכלאה**, שיבנה ביתך על ידה, כאשר הן בנו את בית ישראל, והקדים רחל לפי שהיא היתה תחלה במחשבת יעקב: **ועשה חיל**, אמר ר' יואל שהוא מקור והכפל לעד יקרא שם, שבהכרח אין טעמו שהוא יקרא, אבל יהיה קרוא בשם, ולכן ענינו קריאת שם וכתרגום יונתן ותהי קרי שמא, ושעור הכתוב יתן ה' את האשה כרחל וכלאה,

וגם

רש"י

הגאולה: זו מכירה: התמורה: זו חליפין: שלף איש נעלו: זהו קניין כיון שאנו קונין בסודר במקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: י להקים שם המת על נחלתו מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: יא כרחל וכלאה. אף על פי שהיו

משבט

כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם׃ (יב) וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ (יג) וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ (יד) וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃ (טו) וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃ (טז) וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ (יז) וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי

ותקראנה

(יא) דא שפראכען אללע לייטע, דיא צוגעגען ווארען אויך דיא עלטעסטען: «וויר זינד ציגען! דער עוויגע געבע, דאס דיזע פרויא, דיא יעצט אין דיין הויז קעממט, ווערדע וויא רחל אונד לאה, דיא ביידע דאז הויז ישראל ערבויעט האבען! דאס דיינע מאכט צונעהמע אין אפרת, אונד דיין נאמע זיך פערברייטע אין בית לחם. (יב) דיין הויז בליהע דורך דען זאאמען, וועלכען דער עוויגע דיר פאן דיזער יונגען פרויא שענקען ווירד, וויא דאז הויז דעס פרץ, דען תמר דעם יהודה געבארען!» (יג) בועז נאהם אלזא רות, זיא ווארד זיינע פרויא; ער וואהנטע איהר ביא, דער עוויגע פערליה איהר שוואנגערשאפט, אונד זיא געבאר איינען זאהן. (יד) דא שפראכען דיא וויבער צו נעמי: «געלאבט זייא דער עוויגע, דער דיר'ס נונמעהר ניכט אן איינעם אננעהמער פעהלען לעסט! זיין נאמע ווערדע בעריהמט אין ישראל. (טו) ער ווירד געוויס דיין גערייגטעס געמיטה ווידער ערקוויקקען, אונד דיר דיין גרויעס אלטער ערטרעגליך מאכען; דען איהן האט דיינע שוויגערטאכטער געבארען, דיא דיך צערטליך געליבט, אונד דיר אויך בעססער וואר אלז זיבען זעהנע.» (טז) נעמי נאהם דאז קינד, לעגטע עז אין איהרען שאאס, אונד ווארד זיינע ערציהערין. (יז) איהרע נאכבארינגען גאבען דעם קינדע איינען נאמען, דער זא פיל זאגען זאללטע: דיזער זאהן

רש"י

משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: יב כבית פרץ

באור

וגם יתן לך על ידה עשית חיל וקריאת שם, והטעם יגדל כחך ויגדל שמך ע"י רוב הבנים שתוליד לך, ויש מפרשים שנאמר הנסמך אנשי, אנשי חיל ואנשי שם, כי בהיות אשתך כרחל וכלאה, כן יהיה דביה כבניהן אנשי חיל ואנשי שם, ואמר ועשה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן. ועוד יש לפרשו, שאמרו כאשר עשית עתה דבר גדול, כי לקחת את האשה מפאת צדק, כן תזכה לעשות עוד דבר חיל ויפורסם שמך, והבוחר יבחר: וקרא שם, כפילת המאמרים הוא ליופי המליצה ועל דרך שירי: (יב) ויהי ביתך, כתרגומו ויהי מצלח ביתך, וטעם הכתוב ויהי ביתך מן הזרע וגו' כבית פרץ, אבי כל אנשי המקום: מן הנערה הזאת, כבר הערנו שגם זה נופל על כל אשה הצעירה לימים, לא לבד על בתולה אשר איש לא ידעה, כי אם גם על הבעולה, וזה שצריך הכתוב לבאר נערה בתולה, אם הכונה על הפמוית דוקא: (יג) ויתן ה' לה הריון, יש אומרים שנכתב זאת בעבור שהיה בועז זקן בא בימים, והיה זאת פלא בעיני הכותב שיוליד לעת זקנתו, כאשר תמה שרה הלבן מאה שנה יולד, ולכך יחס ההריון לה', דהיינו שהוא הפליא לעשות שתהר ותלד בן, ולא נהירא, כי אם היתה הכוונה נוטה למניעת הלידה, לא לקח בועז את רות, אשר כל כונתו רק להקים שם המת על נחלתו, ואין סומכין על הנס. אמנם הטעם שהקים ה' מחשבת בועז שלא יכרית שם המת מעל נחלתו: (יד) אשר לא השבית לך גואל, פירש שבת הונח על בטול הדבר והפסקו, אשר היה מוקדם ולכנו עוד, והפכו התמידות הדבר שהיה, עליו נאמר שלא ישבות, ואמנם על דבר הבא מחדש לא נוכל לאמור שלא שבת, ולפי זה יש לעיין קצת על [illegible] בזה המורם כאן בעבור לידת הבן, שיתכן לאמור עליו אשר כתן לך גואל. ואמנם לפי מה שאמרו חז"ל [illegible] שנתעברה רות [illegible] [illegible] כי ע' ימות בועז שבת רגע לנעמי אם לא השאיר בן זכר אחריו, וכל ימי ההריון היה זה בספק אם יהיה הולד בן או בת, אבל אחר הלידה נודע שלא השבית ה' לה גואל אחרי שילדה כלתה זכר, וזה שאמר הכתוב, ותלד בן ותאמרנה הנשים (המקובצות את רות בלדתה) [illegible] ברוך ה' אשר לא השבית לך [illegible] ע' שלקח בועז ואיננו. והפשר שגם זה טעם ויתן ה' לה הריון, על שנתעברה מיד, כי לולא זאת לא הוקם [illegible] על נחלתו, לפי מות בועז אחרי ימים מועטים: ויקרא שמו בישראל, שעודו יגדל ויהיה לחיים בין אחיו, ואז בודאי יהי' לך למשיב נפש, [illegible] מן כלתך האוהבת אותך בו זה, כי ידוע שהאם ידמה טבע הבן לטבע הוריו: (טו) למשיב נפש, מליצה נאה כלו עד עתה חסרה נפש [illegible] והוא ישיבה לה: ולכלכל, ייטעם ויכלכל יוסף, וי"א כמו מי מכלכל את יום בואו (הרלב"ע) שעורו מי יוכל לשאת אותו, והוא היותר [illegible] הבטול את שיבתך, וכן הוא בתרגום הספרדי: אהבתך, התי"ו בסגול, מפני שהנגינה מלעיל ולא יבוא כ' זכרה לעולם אחרי ת' ג שאין [illegible] נועם, והדהוי בנקרי. והנה באה היולה על משקל פעל, וכן הה"א בצרי, והתי"ו בקריה קיין, וכן הוא במכלול, וכך מצאתי [illegible] הספרי' היגודיקי', לא כאשר בספר [illegible] גדול' בפתח הבי"ת: ילדתהו, ילדיהו וכלצות הה"א וכסלית בדגש התי"ו, כמו ישמרנהו [illegible] ישמרנהו: טובה לך, פעל עבר, כי הנגינה מלעיל, והטע' כת"י דהי' הות טבת' ליך בעידן ארמלותי' [illegible] כי דבקה בך בעיני ושמחה וכלכלה אותך יותר מאלו הי' בניך ממשים: משבעה בנים, ידוע שיולדך לה"ק לקחת המספר ז' [illegible] כמוס רב בלתי מיוחד, כי עד עקרה ילדה שבעה (שמואל א' ב' ה) עשר פעמים (במדבר ל' ז) ורבים כן, וכן ת"י ממגיאין בנין: (טז) ותקח נעמי וגו', י"א שיוה הכתוב והסמיך עליו ראיה שסבר אח בועז: (יז) ותקראנה לו, מנינו ד' מיני קריאה בלשון, (א) קריאה לגשת, (ב) קריאת דברים, (ג) קריאה לישתה, (ד) קריאת שם. והנה הקריאה לגשת יש שתימשך אחר ה מלת את, בהיות הקורא הפעול, והוא כשיך כל כך של הקורא [illegible] בעצמו לגשת (רופֿען) כמו ויקרא את עשו בנו, ויקרא אלי את שמואל; ויש שתבוא אחריו למ"ד התכלית, כשהקורא רחוק מהקורא והוא שולח אחריו להביאו, (רופֿען לאססען) כמו ויקרא ליוסף ולאהרן לילה, שעשו שגיה את עבדיו להביאם לפניו, ורבים כמוהו, ונכתוב וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים. ויתכן לפרש טעם ויקרא על הגלות.

ותרגומו

זאָהן וואַרד פיר נעמי געבאָרען; דאהער נאַננטען זיא איהן: עובד (דיהנער, פערפפלעגער). ער וואַרד נאַכמאַהלס פאַטער דעס ישי, וועלכער דוד'ס פאַטער וואַר. (יח) פאָלגענדעס איזט דאז געשלעכטסרעגיסטער דעס פרץ: פרץ צייגטע חצרון; (יט) חצרון צייגטע רם, רם צייגטע עמינדב; (כ) עמינדב צייגטע נחשון, נחשון צייגטע שלמה; (כא) שלמון צייגטע בועז, בועז צייגטע עובד; (כב) עובד צייגטע ישי, אונד ישי צייגטע דוד.

ענדע.

וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ (יח) וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ (יט) וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ (כ) וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ (כא) וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ (כב) וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃

באור

ותרגומיו בבחינת פרעה (ער ליס רופען) כמו שהוא באמת בתרגום הרמב"מן, וכן וישלח פרעה ויקרא את יוסף· וקריאת דברים, הנקראים מהקורא אל הקרוב אליו לא לגשת, כי אם לעורר את אזניו (צורופען) ויתסוף אחריו מלת אל, כמו ויקרא יעקב אל בניו, ויקרא ה' אל משה; יש שימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול בבחינת הדברים הנקראים, או בעל פה (אויזרופען) כמו איש האלהים אשר קרא את הדברים האלה, או מצד הספר (לעזע') כמו וקראת את כל הדברי' האלה· וקריאה לישתה, ימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול בבחינת הקרואים (איינלאדען) כמו ויקרא את כל אחיו; אולם"ד התכלית בבחינ' השליח שזכרנו בפן ה"ב מהורה הראשונ' (איינלאדען לאססען), כמו ויקרא לכל בני המל'· וקריאת שם ימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול או בבחינת הדבר הקרוא בשם, כמו ויקרא אתהן חוות יאיר, או בבחינת השם עצמו שהוא קרוא להיות סימן לדבר מה, כמו ויקרא את שם בנו, אשר מזה הטעם יבוא גם הדבר אשר לו נתן השם למנה בישם הגבול שאליו, כמו ואביו קרא לו בנימין, ויקרא לה נובח; איתם כל זה אם כונת הכותב להודיע השם הנתון עצמו מה הוא, אך אם כונתו להודיע בלבד שנתן לו שם בלי לפרש אותו, אזי תבוא תמיד מלת שם בישם הפעול, והדבר המכונה בישם הגבול שאליו, כמו ויקרא להן שמות (ער גאב א'הנען נאמען, לא שם מיוחד, **דען נאמען**) כי אח"כ הוא שמפרש שהיו השמות כשמות אשר קרא להן אביו (והרמב"מן תרגם שם כפי הענין)· ראיתי להרחיב הדבור בזה הענין בעבור שמצאתי כי אגב רהיטתא שתמו איזה מבוארים אנשי שם את דבריהם ונתנו על ידי זה מקום לטעות· ומעתה נחזור לענינינו לבאר את הכתוב אשר לפנינו, אשר רבים נבוכו בפירושו, כי מלת לאמור יולד היא קשי ההבנה, ואחד מהמפרשים כתב שקריאת השם היה יולד בן לנעמי דהיינו שכך היה שמו, ואחר עוד ותקראנה שמו עובד, שנתנו לו שני שמות, ואין בכל זה טעם, ומצאתי פירוש נכון בספר תורת חסד וזהו ותקראנה לו השכנות שם לאמר, כלומר שבונת השם הזה תהיה לאמור, יולד בן לנעמי, להשיב נפשה ולכלכל את שיבתה, ותקראנה שמו בעבור זאת עובד, דהיינו עובד לנעמי ומטיב עמה, וכן הדרך בל"א לאמור (עז דיהנט מיר, איזט מיר גוט, ניצליך): (יח) **ואלה תולדות פרץ**, ובדברי הימים (א' ג') תמה רש"י על החשבון שעל פיהו יהי' בועז ג' מאות שנה כהולידו את עובד, והראב"ע האריך פה בחשבון של לידת בועז, וכתב דרך סברא כי נחשון מת במדבר וכו' ואם אמרנו שהי' שלמון כאשר ככנסו לארץ בן שנה, הנה הם ארבעה שלמון בועז ועובד וישי) והנה כל אחד הוליד והוא בן כ"א שנים וכו' ע"ש, ויוקשה מאוד לדבריו שכתב לעיל שאבצן זה בועז, וא"כ לא וחשוב· בשופטים י"א נאמר גבי יפתח כשבת ישראל בחשבון זה שלש מאות שנה וגו' באלו הולידו שלמון ובועז, ועובד נולד· ואיך יאמר שכל אחד מהם הוליד בן כ"א שנה? וחשוב עוד אם עד לידת עובד הי' יותר מג' מאות שנה, א"כ הי' מן לידת עובד עד לידת דוד פחות מע"ו שנה, ואיך הולידו עובד וישי בן כ"א שנים? וחד מן חבריא אמר כי שלמה אינו שלמון ובניהם אנשים רבים שלא זכר להיותם פחותי מעלה, וכבר השיבותי לו במבוא הספר, שגם האריכתי בזה הענין: **את שלמה**, ת"י הרכיב פה דברים אשר לא ידעתי לברגם כי אמר על שלמה, הוא שלמא מן בית לחם ונטופי', היאם שכח כי שלמא מבית לחם היה בן כלב בן חור, כמו שנאמר בדה"י א' ב', הרכיב שני אנשים קרובים בשמותיהם ורחוקים במשפחותיהם:

רש"י

פרץ· שילאתה ממנו: יט ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

שמות המתרגמים ההפטרות
לספר במדבר

לפרשת במדבר	ר' ברוך לינדוויא	לפרשת בלק	ר' יוזל ראַכנאָווע
לפרשת נשא	ר' בונם בר"ר פ"ל	לפרשת פינחס	ר' משה בר"ר פ"ל
לפרשת בהעלותך	ר' דוד טהעאָראַר	לפרשת מטות	ר' גדליה אַברויצקע
לפרשת שלח לך	ר' משה בר"ר פ"ל	לפרשת מסעי	ר' דוד טהעאָראַר
לפרשת קרח	ר' יוזל ראַכנאָווע	ליום א' של שבועות	ר' איצק איכל
לפרשת חקת	ר' בונם בר"ר פ"ל	ליום ב' של שבועות	ר' אהרן וואָלפסזאָהן

למגלת רות ר' אהרן וואָלפזאָהן.

ג יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה':

א (א) וידבר, קדמא בגי"ת, א"ת ומ"ש: השנית, ברביע א"ת ומ"ש: (ב) ראש, מלא אל"ף: למשפחתם, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר בר מן א' מלא וא"ו, וסימן ופקודי בני גרשון למשפחותם, בפ' נשא (ד' ל"ח), וחסר עליהון לית כותיה מלא בתורה, ובמסור' אחריתי ודיקא, כל אורייתא חסר, בר מן א', ופקודי בני גרשון למשפחותם, ואית דמסר עליהון כולהון חסרים בר מן שמנה מלאים וסימן ופקודי בני גרשון, בתרא' דראובן, וקדמאה ובתראה דמנשה, וקדמאה דשמעון, ובתראה דזבולן; וקדמאה דיששכר ודאשר וכלם כתיבין מלא, ולפום דיוקא דהאי מסור' משמע דכלהו לבר מדבני גרשון ביהושע קאי דאי באורייתא בתראה דראובן מי איכ' הא גבי ראובן ליכא למשפחותם אלא חד בויהיו בני ראובן בכר ישראל, ואם כן מאי בתראה איכא דמשמע דאיכא קדמאה, אלא לאו שמע מינה בנביא קאי דאי באורייתא כולהון חסרים בר מדבני גרשון, וכולהו נוסחי דיקי דאתי לידן כמי הכי דיקי ומסור' קדמאה כמי מסייעא להון כדאמרן לעיל, רמ"ה: אבתם, ב' לאוד מלאים וא"ו באורייתא, וסי' אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם, (לקמן פסוק ט"ז), ואת שם אהרן תכתב וכו', לראש בית אבותם בפ' קרח (י"ז י"ח), וכל שאר אורייתא אבתם חסר וא"ו כתיב: שמות, ז"ל רמ"ה, מלא וא"ו כתיב ומסרא עליהון תשעה מלאים וא"ו, וסי' ויקרא האדם שמות, בפ' בראשית (ב' כ'), ויקר' להן שמות, דוישב יצחק, בפ' תולדות (כ"ו י"ח), במספר שמות, דשאו את ראש, דחומש הפקודי', כאן, במספר שמות, דואת כל העדה הקהילו (לקמן פסוק י"ח), שמות, דויהיו בני ראובן בכר ישרא' (פסוק כ'), שמות דלבני שמעון (פסוק כ"ב), שמות דלבני גד (פסוק כ"ד), שמות דלבני מנשה (פסוק ל"ד), שמות דלאלה תחלק הארץ, בפ' פנחס (כ"ו נ"ג), מכלל דשאר אורייתא כל שמות דקרי שי"ן בציר"י חסר וא"ו כתיב, ודכותיה בלישנא כשמת אשר קרא להן אביו, בפ' תולדות (כ"ו י"ח), ומסרא עליהון לית כותיה כשמת חסר, ודכותיה בלישנא ובשמות תפקדו, בפ' נשא (ד' ל"ב), ודכותיה ויקראו בשמת, דראשי המטות (ל"ב ל"ח), וחד אשכחן בלישנא דפליגי ביה נוסחי, אשר נקבו בשמות (לקמן פסוק י"ז), במקצת נוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב, ואית דמסר עליה מלא, ומסור' קדמיתא שמת גרידא בלחוד קא חשיב, אישתכח השתא להנו נוסחי דכל לישנ' דשמות דקרי שי"ן דידיה ציר"י חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה תשעה מכהון שמות וחד בשמות כדאמרן ושאר לישנא חסר ואית נוסחי דכתב בהון אשר נקבו בשמת חסר ומסור' קדמאה מסייעא להון: לגלגלתם, חסר דחסר כתיב, וכל לגלגלתם דכותיה: (ג) יצא, חסר וא"ו כתיב ואל"ף בסוף תיבותא, וכל יצא גרידא באורייתא דכותיה חסר בר ג' מלאים וא"ו, וסי' הנה יוצא, דויאמר ה' אל משה השכם, בפ' וארא (ח' ט"ו), ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' (שם כ"ה), כחצת הלילה אני יוצא, בפ' בא (י"א ד'), ושארא יצא גרידא באורייתא חסר וא"ו: אתם, חסר וא"ו: לצבאתם, חסר וא"ו, וכל אוריית' דכותיה חסר: (ד) יהיו, בזקף קטן, א"ת ומ"ש: אבתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל אבתיו לאבתיו חסר: (ה) שמות, מלא וא"ו, וכל שמות דקריא שי"ן דידיה בשו"א דכותיה מלא בר מן ג' דכתיבי חסרים ומסר עלי' תלתא חסרים, עיין פ' תצוה (כ"ח י"ב): האנשים, מלא יו"ד, וכל לישנא דכותיה מלא: לראובן, מלא וא"ו, וכל ראובן באורייתא דכותיה: אליצור, חדא מלא כתיב ומלא דמלא, מלא יו"ד ומלא וא"ו: שדיאור, מלא דמלא כתיב, מלא יו"ד ומלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה וכולהון חדא מלא כתיב: (ו) לשמעון, מלא וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא: שלמיאל, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה וכולהון מלא חדא כתיבי, אין בלמ"ד מאריך, מ"ש, אמנם בחומש ר"א פרעמסלא יש בלמ"ד מתג: צורישדי, חדא מלא כתיב, ומלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (ז) ליהודה, מלא וא"ו, וכל אוריו' דכותיה מלא: נחשון, מלא וא"ו, וכל נחשון באורייתא דכותיה מלא: עמינדב, חדא מלא כתיב, ומלא יו"ד וכל אוריי' דכותיה: (ח) לישׂשכר, ז"ל מ"ש בפ' ויצא, כל אורייתא תרין שיני"ן כתיב, חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי, הרמ"ה ז"ל, עיין (בראשית ל' י"ח): צוער, מלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה: (ט) לזבולן ז"ל רמ"ה, ג' כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה, וסי' זבדני אלהים אתי, ותקרא שמו זבולון, בפ' ויצא (ל' כ'); בני לאה בכור יעקב, ויששכר וזבלון, בפ' ויצא (ל"ה כ"ג), ובני זבלון סרד ואלון, בפ' ויגש (מ"ו י"ד), ושאר' כתיב מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא, ז"ל מ"ש, בתיקון ס"ת לזבולון, ס"א לזבולן ונ"ל עיקר, ע"כ, ומסורת דפ' ויצא מכרעת דכתיב לזבלן, וכ"כ הרמ"ה ז"ל כו', וזה אינו מהשלשה: אליאב, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: חלן, חסר דחסר, וכל אורייתא דכותיה, ומסיר עליהון כל גברי חסר, וכל' מתואתה (פי' אלון שרואים מתוכו), מלא וא"ו: (י) לבני יוסף לאפרים, קדמאה לבני יוסף לאפרים, תנינא דרין עניינא (לקמן פסוק ל"ב), לבני יוסף לבני אפרים וחד פסוק סימן להון כרתכיהו לבני רחביה, (ד"ה א' כ"ד): אלישמע, חדא מלא כתיב ומלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: עמיהוד, חדא מלא כתיב ומלא דמלא, מלא יו"ד ומלא וא"ו, וכל עמיהוד באורייתא דכותיה: גמליאל, חדא מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: פדהצור, ז"ל מ"ש, ראיתי חילוק בספרים אם היא חדא מלה או תרתי, ובירושלמי דמגילה פ"ק איתא בהדיא אלו שמות שאינן נחלקין, עמיאל, עמישדי, צוריאל, צורישדי, גמליאל, פדהאל, פדהצור, ע"כ, ובמסורת כ"י כלם חדא קריא וחדא כתיב, גם בעל ערוגת הבושם בפ' וזאת הברכה פדהצור עם השמות הדבקים דבוק מוחלט, אח"כ ראיתי הרמ"ה ז"ל שכתב פדהצור בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא ה"א קדים לצד"י ולא קריא ומלא וא"ו בין צד"י לרי"ש, ובמסורת כל שמות השבטים חדא מלה כתיב, ואשכחן חד נוסחא כתיב ביה, פדה צור תרתין מלין, עכ"ל, היוצא לנו מזה מכל הנזכר למעלה שאם נכתבה בתרין מלין והוציאוהו כשבת שא"א לתקנה אין צריך להוציא אחרת, כיון דגם לזה יש לו על מי לסמוך, אמנם בודאי צריך תיקון כיון שהוא נגד הרוב: (יא) לבנימן, חסר יו"ד ועיין בת"ס פ' וישלח (ל"ה י"ח): אבידן, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: גדעני, א' לחוד באורייתא מלא וא"ו, וסימן ועל צבא מטה בני בנימן אבידן בן גדעוני, דמסעות בפ' בהעלתך (י"א כ"ד), וכל שארא אוריו' חסר וא"ו: (יב) אחיעזר, חדא מלה כתיב ומלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: עמישדי, חדא מלה כתיב, ומלא יו"ד, וכל אוריו' דכותי': (יג) פגעיאל, חדא מלה כתיב ומלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (יד) אליסף, בחומש קדמון כ"י כתיב אליאסף בא"ף אחר היו"ד ונכתב בגלו גם' זקן אליאסף, ובס' ר"מ ובס' ר"ג אליסף, ע"כ, ובכל ספרים שלנו כתוב אליסף בלא א"ף, ולא שמענו מימינו שום חולק בדבר, מ"ש: רעואל, מלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה מלא, וכל שמות השבטים דכותיה דלי"ת בר מן א' רי"ש דדגלים דפ' במדבר, ומסיר עליה לית כותיה בשבטים ברי"ש, וסימן ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל (לקמן ב' י"ד), קדמאה דלית, בתראה ריש, וסי' ד"ר: (טו) אחירע, מלא יו"ד, וכל אוריו' דכותיה מלא: עינן, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה, וכל שום אתרא דכותיה: (טז) קריאי, ז"ל מ"ש, קרואי קרי, והכתיב קריאי ביו"ד, וכן כתב החזקוני, והכי גרס בפסיקתא מר' טוביהו, מלמד שהיו כלם צדיקים והם היו בכתיבת עשרת הדברות, שהרי בויקח קרח חסר יו"ד על שהיו רשעים, וכן הוא במסרה דבתא מערכת אות האל"ף באלפא ביתא מן ג' בחד ליש' ולית דכותיה חד באורייתא חד בנביאים חד בכתובים, לא כבעל הטורים שכתב וא"ו קטועה, וכן כתב הרמ"ה ז"ל נשיאי עדה קראי מועד דקרח חסר יו"ד כתיב, אלה קריאי העדה דבמדבר מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא וקרי וא"ו, כתיב קריאי וקרו קרואי, קרואי העדה דפנחס מלא וא"ו, וקרי יו"ד קרואי כתיב קריאי ק', ע"כ, ועיין עוד מ"ש בריש פ' קרח ובפרש' פנחס: נשיאי, מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, וכל נשיאי באוריו' דכותיה: מטות, מלא וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא, בר מן ג' חסרים, וסי' הם נשיאי המטת הם העמדים, בפ' נשא (ז' ב'), ויניח משה את המטת, בפ' קרח (י"ז כ"ב), ויצא משה את כל המטת (שם כ"ד): אבותם, ב' לחוד מלאים וא"ו באורייתא, וסי' אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם, כאן, ואת שם אהרן תכתב וכו', לראש בית אבותם, בפ' קרח (י"ז י"ח), וכל שאר אורייתא אבתם חסר וא"ו כתיב, רמ"ה: ראשי, מלא אל"ף כתיב, וכל אורייתא דכותיה: אלפי, יו"ד סוף תיבותא, וכל אלפי באורייתא דכותיה: (יז) בשמות, ז"ל מ"ש, מחלוקת גדול ועצום ראיתי בין גדולים החכמים והספרים משנים קדמוניות אם בשמות חסר וא"ו או מלא, אית נוסחי דכתיב בהו נקבו בשמת חסר, וכן דרש ר' טוביהו בר אליעזר בפסיקתא שלו, אשר נקבו בשמת כתיב חסר וא"ו, מלמד שכל הצדיקי' כל זמן שגדולה מתוספת עליהם הם משפילי' את עצמם, ולזה נוטה דעת בעל שמן ששון שכך מצא בספר הבבלי ובספר

שתי

שתי אחיות, ואסתייעו מגן מסרה דאמרה שמות ט' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקנו בשמות, דאלמא חסר הוא, ובמקצת נסחי דוקי מלא וא"ו כתיב ומסרין עליה לית מלא, והרמ"ה ז"ל נסתפק בדבר ולא הכריע, דמסרה דאמרן, מסייעא לסברא קמייתא, ובעל א"ת כתיבו בדבר והכריע דמלא וא"ו הוא, מכמה טעמי, חדא שכן מצא ברוב ס"ס ובמעט בכולם וכן בהללי ובקדמון, ותו דאשכח תרתי מסראתא דמסייען להאי סברא, חדא אמרה הכי בהדיא, נשיות ג' בתירה, א' מלא וא' חסר, נקנו בשמות מלא, ויקרא בשמת סוף מעות, חסר, ע"כ, וחדא אמרה הכי, ויקראו בשמת, ג' חסרים בלישנא, כשמת אשר קרא, ובשמת תפקדו, ודין, ע"כ, ואלו נקנו בשמות לא חשיב, אלמא דמלא הוא, ואע"ג דכתב הרמ"ה בסוף דבריו דמסרה קדמיתא מסייעא לנוסחי דכתיבי חסר, מסייע אין בו ממש קרי לה, דהרמ"ה גופיה כתב ומסרה קדמיתא דאמרה שמות ט' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקנו בשמות, הביא שמות גרידא קא חשיב, בשמות לא קא חשיב, אשתכח השתא להנינוסחי דכל לישנא דשמות דשי"ן דידיה נקיד'ו חסר וא"ו כתיב, בר מן עשרה, ט' מנהון שמות וא' בשמות, עכ"ל, ואם כן לא מסייעא ולא מידי, וכ"מ אע"כ שהעידו חכמי בורגוש וגם בעל שמן ששון על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעש' וכתבו בספרו מלא, וכן דעת המאירי ז"ל: (יח) הקהילו, מלא יו"ד: ויתילדו, אין מאריך (ר"ל מתג) ביו"ד ראשונה, וכן הביא ד"א, ומקיים ז"ל, וכן ראוי ע"פ שיח יצחק שכ' שאין געי' בהתפעל כוהג אלא בטעם מלך, וכתוב במכלול דף ס"ט שעי"ן הפעל רפה אשר לא כדת להקל ובפת"ח פ"א הפעל, וכן הדשנה מחלב (ישעיה ל"ד ו'), ובשרשים שרש ילד כתב, היו"ד מעמדת בגעיא, וכן הוא לבן אשר, מ"ש: משפחתם, חסר וא"ו: אבתם, חסר וא"ו: שמות, מלא וא"ו: לגלגלתם, חסר וא"ו, גימ"ל שנייה דגושה בכולם, לגלגלתם דלבני שמעון למ"ד שלישית בלא שו"א, והמדפיס מקרא גדולה שנה צורת למ"ד זו, עשאה במגירה ואתך ראשה, וכתב שככ"ל, טעה בפירוש מגירה, גם לא על השלישית נאמר רק על שניה, והאריך בזה ע"ש, וסוף דבריו שבירושלמים ובהללי ובס"ס אין נכר מזה, רק באחד מחשוביהם מצא כתוב בגליון כך במוגה לגלגלתם למדינחאי מגירה מכל למ"ד ע"כ, ומדקאמר למדינחאי מכלל דמערבאי פליגי וסברי שלמ"ד זו כמשפט כל הלמדי"ן היא ולא נשתנית כלל, והיינו שלא נזכר ענין זה בכל שאר ס"ס משום דקיימא לן כמערבאי עכ"ל, והכי נקטינן, א"ת, ואף על פי שזו הלמ"ד היא שנייה בתיבה, אין לחוש למ"ד הראשונה של לגלגלתם, כי שמושית היא ואינה מעיקר התיבה וכו' ע"ש: (יט) ויפקדם, בחומש של מ"ש, ובחומש רא"פ יש מתג בוא"ו, אמנם לא ידעתי מוכאו: (כ) בכר, חסר וא"ו: תולדתם, מלא וא"ו קדים למ"ד וחסר וא"ו בתר דלי"ת, אין בתי"ו מאריך בס"ס וכן כלם, מ"ש: למשפחתם, חסר וא"ו: אבתם, חסר וא"ו: שמות, ז"ל מ"ש, כל דשבטים חסר בר מן ד', ראובן שמעון גד מנשה רשג"ם סימן, וכן כתב ר' טוביהו בפסיקתא שאלו ד' במספר שמות מלאים, ראובן גד שמעון מנשה, לפי שנחלקו מנחלת א"י, ונטלו נחלתם בעבר הירדן ונתנאו בעשרן, ובשמעון ולוי כתיב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, הא מכאן לוי כשאר שמעון כדרך ראובן גד ומנשה, ועיין לקמן אבל במספר שמות דמנשה: (כא) פקדיהם, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל לישנא דפקודיהם באורייתא דכותיה: מאות מלא וא"ו, פקדיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה, ז"ל מ"ש, מה נשתנה שמעון שנאמר בו פקדיו, מלמד שהיו עתידין להפקד משבטו, שהרי חסרו בחומש הפקדים שלשים ושנים אלף ומאה, פסיקתא מר' טוביהו ומסורת: לגלגלתם, ז"ל מ"ש, בס"ס לא נשתנית למ"ד שנייה דלגלגלתם מכל למדי"ן שבתורה כמו ששינה המדפיס, ובעל א"ת הרבה דברים על זה ואין לי בהם חפץ: (כג) ושלש, חסר וא"ו, וכל דכותיה באורייתא חסר: (כד) לבני גד, הגימ"ל רפה, א"ת ומ"ש: (מב) בני נפתלי, לית בענין ושארא לבני, דבנים הוו ליה ובנתא לא הוו ליה, ושארא הוו להון, מסור', וכ"כ ר' טוביהו בפסיקתא שלו, מ"ש: (מד) הפקדים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה: ונשיאי, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, וכל נשיאי באורייתא דכותי': שנים, מלא יו"ד, וכל אורייתא בלישנא דכותיה: (מה) פקודי, מלא וא"ו, וכל לישנא דפקודי, ופקודי, מלא וא"ו: (נ) העדת, חסר וא"ו: ישרתהו, חסר וא"ו: (נא) ובנסע, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב: יורדו, זה הוא מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד: ובחנת, חסר וא"ו, ומסיר עליה כל לישנא באורייתא חסר, יקימו, מלא יו"ד, וכל

יקימו, ויקימו, בלישנא מלאים: יומת, מלא וא"ו: (נב) לצבאתם, חסר וא"ו: (נג) העדות, תנייתא שבפסוק זה, מלא וא"ו:

ב (ב) באתת, חסר דחסר: (ג) והחנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכן כל והחנים שבמקרא, בר מן א', והחונם עליו מטה שמעון (פסוק י"ב), שהוא כתיב עם וא"ו וחסר יו"ד: ונשיא, מלא יו"ד ואל"ף, וכל נשיא באורייתא דכותיה: (ז) מטה זבולן, מטה כתיב בלי וא"ו, ולאחריה כתיב ומטה עם וא"ו, ויש בו דרש בתנחומא הביאו בעל הטורים: (ט) ושמנים, חסר וא"ו, בר מן א' בפ' בראשית (ה' כ"ו), עיין מ"ש בתיקון סופרי' (שם כ"ה), ראשנה, כ"כ חסר וא"ו ע"פ המסורת, וסימן במלכים (א' ו' א') במסרה גדולה, ועיין בתיקון סופרים בפ' ויקרא (ה' א'): (י) תימנה, מלא יו"ד, ועיין בת"ס בפ' וישלח (ל"ו ט"ו): (יב) והחונם, מלא וא"ו וחסר יו"ד, וכן אית' בא"ת ובמ"ש: (יד) ומטה גד, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש. רעואל, זה הוא ברי"ש: (טז) ושנים, חד יו"ד וחסר יו"ד תניין, והיו"ד דגושה, וכן שנים ושלשים תעשה, בפ' נח (ו' ט"ז): (יז) המחנת, ג' חסרי' וא"ו באורייתא, וסימן ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת, כאן, כל פקודי המחנת (לקמן פסוק ל"ב), מאסף לכל המחנת, בפ' בהעלתך (י' כ"ה), ושארא מלאי' וא"ו: לדגליהם, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (כד) ושמנת, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא' דכותיה חסר, יש מאריך במ"ם ושמנת, מ"ש: ושלשים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה, וכן שנים ושלשים תעשה, בפ' נח (ו' ט"ז): (כה) דן, הדל"ת רפה ובה חגיר, א"ת ומ"ש, צפנה, חסר וא"ו: (לא) במחנה דן חסר מלת לצבאתם, מ"ש: לאחרנה, בכל ספרים אשר ראיתי הלמ"ד נקודה בקמץ, והחזקוני כתב שהיא נקודה בפת"ח, מ"ש, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר:

(לב) פקודי, מלא וא"ו: (לד) אבתיו, חסר וא"ו:

ג (א) הולדת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה: את משה, כל דבור אל משה, בר מן א' ביום דבר ה' את משה, כאן, וכל ביוי את, במ"א ויניחהו אהרן דצנצנת המן פ' בשלח (ט"ז ל"ד): (ב) שמות, מלא וא"ו, וכן בפסוק שאחר זה: הבכר, חסר וא"ו: (ג) המשחים, חסר וא"ו: (ד) בהקרבם, חסר יו"ד בתר רי"ש, הבית בגעיא, מ"ש, וכן הוא בחומש ר"א פרעמבלא, ובמוה הוא, באות שהיא בסוף: אביהם, מלא יו"ד: (ז) לעבר, חסר וא"ו: עבדת, חסר וא"ו: (ט) ונתתה, מלא ה"א בסוף תיבות': נתונם נתונם, תרויהון מלאי' וא"ו, וחסרים יו"ד, וכל שארא באורייתא, נתנים, כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד, ז"ל מ"ש, שניהם חסר יו"ד מלמד שנמסרו כלם כאיש א', ולמה שתי פעמים א' למשכן וא' לבית עולמים, פסיקתא מר' טוביהו, המה, המ"ם דגושה, א"ת ומ"ש: לו, קדמאה לו, תנייתא לי, ריש פ' בהעלתך (ח' ט"ז), וחשב להו התם במסורת עם ו' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניין יו"ד: תפקד, חסר וא"ו: כהנתם, הנו"ן דגושה וחסר וא"ו: (יב) כל בכור, הס ד', שנים הראשונים, כל דגושה ושנים אחרונים רפוים, א"ת ומ"ש: בכור, מלא וא"ו, וכן כל בכור שבפסוק שאחר זה: (יג) הכתי, חסר וא"ו: (טו) פקד, חסר וא"ו, ודכותיה פקד כל בכור זכר (לקמן פסוק מ'): אבתם, חסר וא"ו: (יז) בשמתם, חסר וא"ו, עיין בת"ס פ' חיי שרה (כ"ה י"ג): גרשון, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה גרשון, בר מן לישנא דגרשני (לקמן פסוק כ"א), דקדים שי"ן לנו"ן דגוש וחסר: (יח) שמות, מלא וא"ו: (יט) קהת, הקו"ף בשוא לבד וכן כלם, א"ת ומ"ש: חברון, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה, וכן אשר בחברון, בפ' לך לך (י"ג י"ח), מלא וא"ו, וכל אוריי' דכותיה: ועזיאל, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל עזיאל באורייתא דכותיה, ודכותיה משפחת העזיאלי (לקמן פסוק כ"ז): (כ) מחלי, המ"ם בשוא לבדו, וכן כתבון מ"ש בפ' וארא: ומושי, מלא וא"ו, וכל שם דמושי באורייתא דכותיה מלא: (כו) מיתריו, מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן, ודכותיה את מיתריו, דסוף פקודי (ל"ט מ'): עבדתו, חסר וא"ו: (כז) העמרמי, במקצת ספרים הה"א בפת"ח, א"ת ומ"ש: החברני, חסר וא"ו: העזיאלי, העי"ן בקמ"ץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הזי"ן, וכמוהו לחברני לעזיאלי (ד"ה א' כ"ו כ"ג), מ"ש, געיא גם בזי"ן, ד"א: הקהתי, הקו"ף בשוא לבד בס"ס וכן כלם, א"ת ומ"ש: (כח) במספר בפשטא, וכן הוא בחומש מ"ש: שמרי, וכן ולשמרי מצותי, בפ' יתרו (כ' ו'): וכל שמרי דכותיה: (ל) אליצפן, חדא מלה כתיב ומלא

י"ד, ודכותיה אליצפן בן פרנך, בפ' מסעי (ל"ד כ"ה): (לא) הארן, חסר וא"ו, עיין במ"ס בפ' תרומה (כ"ה ט"ו): והשלחן, חסר וא"ו, וכל שלחן באורייתא דכותיה: והמנרה, חסר וא"ו, עיין במ"ס בפ' תרומה (שם ל"א): והמזבחת, חסר וא"ו, וכל לישנא דמזבחת דכותיה חסר וא"ו: (לה) צוריאל, מלא דמלא כתיב וא"ו ויו"ד: אביחיל, מלא בתרין יודי"ן, חד קדים לחי"ת ולא קרי: (לו) ופקדת, חסר וא"ו, והדל"ת דגושה: ובריחיו, מלא דמלא בתרין יודי"ן, ועיין במ"ס פ' פקודי (ל"ט ל"ג): ועמדיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, עיין במ"ס פ' תרומה (כ"ו י'): ואדניו, מלא יו"ד בתר נו"ן: (לז) ועמדי, חסר וא"ו, עיין במ"ס פ' תרומה (כ"ז י"ז): ואדניהם, מלא יו"ד: ויתדתם, אין יו"ד בין תי"ו לדל"ת, א"ת, חסר וא"ו בין דל"ת לתי"ו, רמ"ה: ומיתריהם, מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן, חד קדים לתי"ו וחד קדים לה"א: (לח) מועד, בפסק, א"ת ומ"ס: שמרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לט) ואהרן, נקוד על ואהרן, ז"ל מ"ס, אחד מעשר נקודות בתורה, והכי איתא בפ"ק דבכורות ובא"ר ודכותי אחריני כמ"ש בפ' לך לך על ביני וביניך (ט"ז ה'), ועיין שם במ"ס, ועיין ס' עקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ובמז"קי וגור אריה ופסיקתא דר' טוביה: (מ) פקד, חסר וא"ו: בכר, חסר וא"ו: שמתם, חסר וא"ו: (מא) בכר, חסר וא"ו: בכור בבהמת, מלא וא"ו: (מב) אתו, חסר וא"ו: בכור, מלא וא"ו: (מג) כל, רפה, א"ת ומ"ס: בכור, מלא וא"ו: שמת, חסר וא"ו: לפקדיהם, חסר וא"ו: שנים, מלא חד יו"ד, וכל ליסנא דכותיה: ומאתים, כל אורייתא מאתים אל"ף קדים לתי"ו ומלא חד יו"ד כתיב: (מה) בבכור, מלא וא"ו, והוו: המאריך בה"א, א"ת ומ"ס: (מו) פדויי, מלא וא"ו, וכל ליסנא באוריית' דכותיה מלא: הערפים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה, מבכור, מלא וא"ו: (מז) לגלגלת, הגימלי"ן דגושין, א"ת ומ"ס: (מח) ונתתה, ה"א בסוף תיבותא: (מט) הפדיום, מלא וא"ו: (נ) בכור, מלא וא"ו: (נא) הפדים, כתיב חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד בין יו"ד למ"ם: הפדוים קרי, והיו"ד בלא דגש, מ"ס וא"ת:

ד (ב) נשא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף: אבתם, חסר וא"ו: (ג) לעשות, מלא וא"ו: (ד) זאת, מלא אל"ף וחסר וא"ו, וכל ליסנא דכותיה: עבדת, חסר וא"ו: (ה) בנסע, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב, וכל בנסע באורייתא דכותיה: והורדו, ז"ל רמ"ה, והורדתם את אביהנה, בפ' ויגש (מ"ה י"ג), כי יאמר הורידו את אחיכם, בפ' מקץ (מ"ג ז'), מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד, וכל ליסנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים יו"ד ומסר' עליה תרין וחסר יו"ד, וסי' והורדו כאן, והורדו זקני העיר ההוא את העגלה, בפ' שופטים (כ"א יו"ד), וכולהון מלאים וא"ו כתיב: ארן, חסר וא"ו, ועיין במ"ס פ' תבוה (ל' ז'): העדת, חסר וא"ו: (ו) כסוי, מלא וא"ו, וחבריה דמזבח (לקמן פסוק י"ד), דכותיה מלא: עור, מלא וא"ו, וכל עור באורייתא דכותיה מלא: ופרשו, דרגא בסי"ן, א"ת ומ"ס: כליל, מלא יו"ד, וכל ליסנא דכותיה: ושמו בדיו, מלא יו"ד, וכל בדיו באורייתא דכותיה מלא, ז"ל מ"ס, סימן קדמאה ובתראה ושמו בדיו, וב' מציעאה, ושמו את בדיו: (ז) יפרשו, בלא דרגא, א"ת ומ"ס: הקערת, חסר וא"ו, וכל אורייתא חסר בליסנא, וכן קערתיו שבפ' תרומה (כ"ה כ"ט) ובפ' ויקהל (ל"ז ט"ז), חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל קערתיו באורייתא דכותיה: הכפת, חסר וא"ו, ומסיר עליהון תרין חסרים בליסנא, וסי' כפת תמרים, בפ' אמר (כ"ג מ'), וכאן, ושארא אוריית' הכפות מלאים וא"ו, וכן וכפתיו שבפ' תרומה (כ"ה כ"ט), ובפ' ויקהל (ל"ז ט"ז), חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל אוריית' דכותיה: המנקית, ז"ל רמ"ה, ומנקיתיו דשלחן קדמאה בפ' תרומה (שם), חסר וא"ו ומלא יו"ד, וחבריה דויקהל (שם) דכותיה, ומסר עליהון כולהון כתיבין כן, המנקית, כאן חסר וא"ו, ומסר עליהון כולהון חסרים, הה"א בלא מאריך והמ"ם בדגש, מ"ס, אולם בחומש ר"א פרעמסלא הה"א במתג והמ"ם בלא דגש: קשות, מלא וא"ו: (ח) עליהם מלא יו"ד: תולעת, מלא וא"ו: (ט) מנרת, חסר וא"ו: המאור, מלא וא"ו: נרתיה, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל נרתיה באוריית' דכותיה: מלקחיה, מלא יו"ד, וכל מלקחיה באוריית' דכותיה מלא: מחתתיה, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (י) כליה, מלא יו"ד, וכל כליה דכותיה מלא: המוט, תרין במבא בני קהת, דין, ובפסוק י"ב ותרויהון מלאים וא"ו: (יא) יפרשו, בפשט, א"ת ומ"ס: (יב) ישרתו, הסי"ן במאריך, וכן ופרשו הפ"א במאריך, וכן ונתנו על המוט, וכן ונתנו עליו, מ"ס, ר"ל הנו"ן שבמלת ונתנו במאריך: אותם, זה הוא מן ל"ט מלאים וא"ו: (יד) כליו, מלא יו"ד, וכל ליסנא דכליו באוריית' דכותיה מלא, ובחומש ר"א פרעמסלא' הנדפס ע"י בנו שנת תקכ"ז, הכ"ף במלת כליו בשוא, והוא טעות דמוכח: המחתת, ז"ל רמ"ה, המחתת דויעש את כל כלי המזבח, בפ' ויקהל (ל"ח ג'), חסר וא"ו, וכל מחתת באוריית' דכותיה חסר בר מן ג' מחתות מלאים וא"ו, וסי' קחו לכם מחתות בפ' קרח (ט"ז ו'), את מחתות החטאים (שם י"ז ג') מחתות הנחשת (שם שם ד'): המזלגת, חסר וא"ו, וכן המזלגת בפ' ויקהל (ל"ח ג'): היעים, מלא יו"ד קדים למ"ם, וכן היעים בפ' ויקהל (שם ושם), וכן ויעיו בפ' תרומה (כ"ז ג'), מלא יו"ד בין עי"ן לתי"ו: המזרקת, חסר וא"ו, וכן המזרקת בפ' ויקהל (ל"ח ג'): עליו, בזקף קטן, א"ת ומ"ס, אמנם בחומש ר"א פרעמסלא עליו, ברביע: (טו) לכסת, ז"ל רמ"ה, לכסות בשר ערוה, בפ' תצוה (כ"ח מ"ב), מלא וא"ו, וחד חסר, וסי' לכסת את הקדש דמשא בני קהת, כאן, ומסר עליהון לית כותיה וחסר מכלל דשאר' מלאים, ואית דמסר עליהון תרין חסרים בליסנא, מזה ומזה לכסתו, בפ' תרומה (כ"ו י"ג), ודין: יבא, חסר וא"ו: לשאת, בזקף קטן, א"ת ומ"ס, מלא אל"ף, וכל לשאת באוריית' דכותיה: יגעו, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ס: (טז) ופקדת, חסר וא"ו, והדל"ת דגושה, וכן פקדת שבפסוק זה: המאור, מלא וא"ו: בקדש, ז"ל מ"ס, הבי"ת בשוא בספרים מדוייקים, וכן כתב החזקוני והקו"ף רפה, וכן כתב רבינו יונה בספר הרקמה כי משפטו בפתחות הבי"ת ודגשות הקו"ף, ובמקר' גדולה מסיר עליו ג' רפין, ע"כ, כלומר שהבי"ת נקודה בשוא כי בעלי המסורה קורים לשוא כזה רפי, לפי שלא יתכן אחריו דגש לעולם כמ"ש מסור' המסורת במאמר ג', אך לא במסר הסימן, וכו', עיין במ"ס פ' תרומה (כ"ו ל"ד), וכ"כ א"ת: (יז) ה', בזקף קטן, א"ת ומ"ס: (יח) תכריתו, מלא יו"ד: (יט) בגשתם את, המסורת עליו לית דמטעים, פירוש דסבירין ש, אותם, מלא וא"ו: עבדתו, חסר וא"ו: (כ) לראות, מלא וא"ו, ועיין במ"ס פ' נח (י"א ה'):

פרשת נשא

(כב) נשא, בסי"ן, לא בשי"ן, א"ת ומ"ס, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף תיבותא: אבתם, חסר וא"ו: (כ) אותם, מלא וא"ו: לצבא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף תיבותא, וכל ליסנא באורייתא דכותיה: (כד) הגרשני, הגימ"ל והנו"ן דגושות בכולן, א"ת ומ"ס: (כה) יריעת, חסר וא"ו: מלמעלה, מ"ס שניה בקמץ, א"ת ומ"ס: (כו) עלהם, חסר יו"ד: (כח) איתמר, מאריך באל"ף, מ"ס: (לא) ועמודיו, מלא וא"ו: (לב) ובשמת, חסר וא"ו: (לד) הקהתי, בס"ס הקו"ף בשוא לבד וכן כלם, א"ת ומ"ס: (לו) שבע, ג' דמטעים דסבירין ושבע בוא"ו, וסימן במסר במ"ג, מ"ס: (לח) למשפחותם, מלא וא"ו: (מט) אותם, מלא וא"ו:

ה (ב) וישלחו, בשי"ן ימני', א"ת, בשי"ן רפה, מ"ס: (ג) תשלחום, מלא וא"ו: מחניהם, מלא יו"ד: שכן, חסר וא"ו, וכל שכן, השכן, באוריית' דכותיה חסר ומסר עליהון כולהון חסרים: (ד) אותם, מלא וא"ו: (ו) חטאת, חסר וא"ו ומלא אל"ף: למעל, חסר וא"ו: (ז) חטאתם, מלא אל"ף: והשיב, מלא יו"ד: וחמישתו, חסר יו"ד תניין, ומלא יו"ד קדמאה: יסף חסר וא"ו: (ח) גאל, חסר וא"ו: להשיב, מלא יו"ד: המושב, מלא וא"ו, וכן המושב שבפרשת מקץ (מ"ג י"ב), מלא וא"ו, אמנם שם השי"ן בפת"ח, וכאן הוא בקמץ, ועיין במ"ס שם: איל, מלא יו"ד, וכן אילפאהן, בפ' לך לך (י"ד ו'): וכן כי איל מלאים, בפ' תצוה (כ"ט כ"ב), וכל הדין ליסנא באוריית' דכותיה: הכפרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל כפרים דכותיה: (ט) תרומה, מלא וא"ו, וכל ליסנא דתרומה באוריית' דכותיה מלא, וכן תרומתי, בפ' תרומה (כ"ה ב'), וכן תרומתם, בפ' תצוה (כ"ט כ"ח): יקריבו, מלא יו"ד: (יב) אלהם, חסר יו"ד: תשטה, בסי"ן: ומעלה, המ"ם בקמץ: בו, רפה הבי"ת, א"ת ומ"ס: (יג) אתה, חסר וא"ו: מעיני, בתרי"ן יודי"ן: אישה, מלא יו"ד, והה"א במפיק: ונסתרה והיא, יו"ד ואל"ף כתיב: (יד) רוח, מלא חד וא"ו, וכל רוח באוריית' דכותיה, מאריך בריש"א, וכן תבירו, א"ת ומ"ס: וקנא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: או, במקף: והיא לא, יו"ד ואל"ף

כתיב: (טו) והביא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא: קרבנה, הקו"ף
בקמץ לבד: עשירת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה, ועיין בת"ס
פ' בשלח (ט"ז ל"ו): האיפה, זה לשון רמ"ה, ב' חסרים יו"ד עשירת
האפה סלת, בפ' ויקרא (ה' י"א), עשירת האפה, בפ' צו (ו' י"ג),
וכל שארא מלאים עם יו"ד, וכן איתא בא"ת ומ"ש: שערים, חסר וא"ו
ומלא יו"ד: יצק, חסר דחסר חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו, ובחומש מ"ש,
יש דגש בצד"י, וכן בצד"י במלת ויצק, בפ' צו (ח' י"ב), וכן במלת ויצק
בפ' מצרע (י"ד כ"ו), והוא בעצמו כתב בפ' ויצא ובפ' וישלח בשם א"ת
ובשם רד"ק במכלול שהצד"י רפה: קנאה, חסר וא"ו, וכל קנאת,
דהדין עניינא כותיה: הוא, ז"ל מ"ש, במסורת פ' תצוה במנה עם ה'
דמטעין דסבירין היא, והכא נמי נמסר קדמאה הוא ובזקף דקאי אקמח,
תניינא היא, ובאתנחתא', דקאי אמנחה עצמה, וסימן זקף לשון זכר,
אתנחתא' לשון נקבה, ע"כ, ובספרים מדוייקים, תניינ' כתיב הוא וקרי
היא, ותימה שבעל המסורת בתילים ע"ג, מנה ג' כתיבין הוא וקריין היא,
וזה לא נמנה עמהם, וגם בסימן שנמסר פ' תצוה, כל דסמיך למנחה
היא בר מן א' מנחת קנאת הוא, קדמאה, נראה שזה השני כתיב וקרי
היא, וממה שכתב בעל המסורת פ' ויסב משמע ודאי שמה שכתב כאן תנייני'
היא ובאתנחתא' היינו לענין הקריאה בלבד ולא לענין האותיות כי כתיב
הוא בוא"ו, שנמסר שם על פסוק והיא שלחה אל חמיה היא והיא, י"א
כתיב יו"ד בתורה ומנה אותם שם ואם זה ג"כ כתיב יו"ד הוו להו י"ב,
ודכוותא שכתב' בפסוק ולא מעיניך (משלי ג'), כמ"ש שם, וכן מ"ש
בעל המסורת בפ' תצוה, כל דסמיך למנחה, היא, היינו ג"כ לענין
הקריאה לבד, וזו היא כוונת מסורה אחרת הובאה בפ' בהעלתך מחילופי
ספר במדבר ובתוכם יש זה, קדמאה, מנחת קנאת הוא, תניינא מנחת
קנאת היא, ונמסר שם לסימן, הלא הוא אמר לי אחתי היא, והתם נמי
אחתי הוא כתוב בוא"ו וקרי בחירק, ואל תבהל ממה שנמסר בריש פרשה
הנזכרת על פסוק כהנים המה לי, ז' זוגים מתחלפים קדמאה וא"ו תניין
יו"ד וחדא מינייהו, מנחת קנאת הוא מנחת קנאת היא, וכולהו אחריני
כתיבין וקריין ביו"ד, ולינמור מינה דתנייני' כתיב היא ביו"ד, דלא היא,
ולעולם הוא כתיב בוא"ו, ובמנה בהדי הנך אחריני משום דדמי להו במבטא,
ומה שהקשינו ממסורת תילים ע"ג, י"ל דהתם מיירי בנביאים ובכתובים
לבד, ובזה מתיישב סתירה אחרת הנראית לכאורה בין מסורת תילים
הנ"ל, ובין מסורת ויסב הנ"ל, כי במסורת תילים שמנתה ג' כתיבין הוא
וקריין היא, מכלל שכל לשון נקבה זולת אלו הג' כתיבין היא ביו"ד,
ומסורת ויסב שאמרה שלשון נקבה י"א בלבד כתיבין היא ביו"ד, מכלל שכל
לשון נקבה זולת הם כתובין הוא בוא"ו בתנועת חירק, אלא בודאי בפ' ויסב
מדבר בתורה בלבד, ובספר תילים בנביאים וכתובים כמו שאמרנו, וכו'
ובירושלמי פ' בתרא דתענית איתא, שלשה ספרים מצאו בעזרה, וכו',
עד באחד מצאו כתוב, תשע הוא, ובשתים כתוב אחת עשרה היא,
וקיימו שנים ובטלו אחד, ע"כ, ודברי המאמר כולם נכוחים למבין מסרה
זו, ר"ל שבשני ספרים מצאו אחת עשרה היא כתיבין ביו"ד כמסרה שלנו,
ובא' לא מצאו רק תשע וקיימו השנים ובטלו א', ובעל יפה מראה אחרי
המחילה מכבודו לא הבין כוונת הירושלמי ונדחק לפרש גירסת מסכת
סופרים, והעלה חרס בידו, וברוך המאיר נתיב, מ"ש: זכרון, מלא
וא"ו, ועיין בת"ס פ' תצוה (כ"ח י"ב): עון, חד וא"ו בין עי"ן לנו"ן וחסר
וא"ו תניין: (טז) אתה, חסר וא"ו: והעמדה, חסר יו"ד, ושאר
אורייתא' מלא: (יז) קדשים, חסר וא"ו: אל, בסגו"ל, א"ת ומ"ש:
(יח) כפיה, מלא יו"ד: הזכרון, מלא וא"ו: הוא, כתיב בוא"ו וקרי
בחיריק: המרים, מלא יו"ד: המאררים, במאריך הה"א לב"א (והמ"ם
בלא דגש) ורי"ש ראשונה בשוא לבד בס"ס, וכן כולם, א"ת ומ"ש, מלא
יו"ד, וכל המאררים דכותיה מלא: (יט) אתך, חסר וא"ו, ועיין
בת"ס פ' לך לך (י"ז ב'): שטית, מלא יו"ד, ודכותיה ואת כי שטית,
בפסוק שאחר זה: טמאה, חסר וא"ו: אישך, מלא יו"ד: (כ) נטמאת,
מלא אל"ף קדים לתי"ו, וכל לישנא דכותיה: שכבתו, חסר וא"ו בין
כ"ף לבי"ת, וכל קמץ חטוף בלישנא דכותיה חסר: מבלעדי, מלא יו"ד
כתיב בסוף תיבותא דלשון רבים שייך ביה: (כא) והשביע, מלא יו"ד
דקרי בין בי"ת לעי"ן ובי"ת דידיה קרי חיר"ק, וכל השביע באורייתא' דכותי'
מלא חד יו"ד, כי השבע, דויקח משה את עצמות, בפ' בשלח (י"ג י"ט),
חסר יו"ד דקרי ולא כתיב בין בי"ת לעי"ן ובי"ת דידיה קרי ציר"י: בשבעת,
חסר וא"ו: ואמר הכהן, אין בכ"ף פשט, א"ת ומ"ש: אותך, מלא
וא"ו: ולשבעה, חסר וא"ו: ירכך, חסר יו"ד בתר רי"ש ובתר כ"ף:

נפלת, חסר וא"ו, ודכותיה נפלת, בפ' לך לך (ט"ו י"ב): צבה, ה"א
כתיב בסוף תיבותא: (כב) ובאו, מלאה אחת בוא"ו ואין אחרת בבי"ת,
א"ת ומ"ש, ונקראת בבי"ת: המאררים, האל"ף בקמץ, א"ת ומ"ש:
במעיך, הבי"ת בגעיא, מ"ש: לצבות, מלא וא"ו: ולנפל, דין לחוד
חסר יו"ד בלישנא, וכל היכא דקריא פ"א דידיה בחיר"ק מלא יו"ד בר מן
דין: אמן, יש פסק בין זה לחבירו, רמז למה שאמרו חז"ל אמן מאיש זה,
אמן מאיש אחר, דאם היה בא כאן הכפל לחזק כמנהג הלשון, היה לה
לומר אמן ואמן, כי כן מצינו בסוף ספר ג' בתילים: (כג) האלה, דין
חסר וא"ו: (כד) והשקה, לא מפיק ה"א, מ"ש: מי, יו"ד כתיב בסוף
תיבותא, וכל דכותיה יו"ד כתיב בסוף תיבותא: (כז) והשקה, מפיק
ה"א, וכן נמסר במסורת פ' בראשית, והשקה ג' רפין ואחד מפקא, וסימן
והשקה את כל פני האדמה, בפ' בראשית (ב' ו'), והשקה את האשה
(למעלה פסוק כ"ד), והשקה את נחל השטים (יואל ד' י"ח), והשקה את
המים, כתיב מפקא, וכן הוא במסורת הגדול: ותמעל, חסר וא"ו:
(כח) וטהרה, חסר וא"ו, עיין בת"ס פ' נח (ז' ב'): ונזרעה, בס"ס
הרי"ש בשוא קמץ, א"ת, ז"ל מ"ש, בשרשים שרש זרע הרי"ש בשוא לבדו,
ובס"א כ"י נכתב בגליון בספר ירחו כתיב ונזרעה בחטף קמץ הרי"ש, גם
בספר רב פעלים בבנין נפעל מן השלמים כתב, ומפורש בחטף קמץ במקצת
הספרים, וכן ראיתי גם אני במקצת ס"ס ובדפוס קדמון וכ"כ בעל א"ת:
(כט) תורת, מלא וא"ו: הקנאת, הקו"ף דגושה, א"ת ומ"ש:
(ל) תעבר, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא' דכותיה חסר:

ו (ב) אלהם, חסר יו"ד: יפלא, חסר יו"ד: נזיר, מלא יו"ד,
וכל לישנא באוריי' דכותיה מלא: להזיר, מלא יו"ד, הזי"ן דגושה,
א"ת ומ"ש: (ג) יזיר, מלא יו"ד: חמץ, חסר וא"ו, וכל לישנא
דכותיה חסר: ענבים, מלא יו"ד, וכל ענבים, הענבים באורייתא
דכותיה: לחים, מלא יו"ד: ויבשים, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד
קדמאה דקדים לבי"ת: (ד) מחרצנים, מלא יו"ד: (ה) יעבר,
חסר וא"ו: מלאת, מלא אל"ף וחסר וא"ו: הימם, ז"ל מ"ש, בהעתק
הללי הימים, ירושלמי הימם, ע"כ, ובכל הספרים חסר, וכן מסר
הרמ"ה ז"ל לאור יום מלא וא"ו וכל לישנא דכותיה מלא, ולימים ושנים מלא
יו"ד, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן א' חסר עד מלאת הימם
דנזיר, ע"כ, ובירושלמי דנזיר אית דילפי התם נזירות שלשי' יום מהכא,
עד מלאת הימם, וכמה הם ימים מלאים ל"ד יום, ובעינן, מעתה אם
גלח יום שלשים לא יצא, א"ר יצחק בר אליעזר ימם כתיב, חסר יו"ד,
עיין באגדות ירושלמיות שבקונטר' אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי ס' רנ"ז,
ותנן כמו בריש פ"ג דנזיר מי שאמר הריני נזיר מגלח יום שלשים ואחד ואם
גלח יום שלשים יצא: קדש, ז"ל מ"ש, י"ג חסרים וא"ו, וסימן נמסר
בהאי עניינא במסורת וזה אחד מהם, ומהכא ילפינן בקדושין סוף פרק
האיש מקדש, דהמקדש בשער נזיר אינה מקודשת כשאר איסורי הנאה
דקשיב התם במתניתין דאמרינן עלה בשער נזיר מנא לן, דאמר קרא
קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו, גידולו יהיה קדוש, פי' מדכתיב קדש
חסר וא"ו, דדרשינן ביה קודש הוא וכו', ועיין בת"ס פ' תצוה (כ"ט ל"א),
(ו) הזירו, מלא יו"ד, יבא, חסר וא"ו, ועיין בת"ס פרש' וישלח
(ל"ב י"ט): (ז) ולאחתו, חסר וא"ו: במתם, חסר וא"ו:
(ח) קדש, חסר וא"ו: (ט) ימות, מלא וא"ו: פתאם, חסר
וא"ו: (י) יבא, ז"ל מ"ש דין דנזיר בלחוד חסר יו"ד וכל שארא דאוריי'
מלאים: אל הכהן, הקדמאה בה"א לא באל"ף של אל: (יב) והזיר,
מלא יו"ד (יג) וזאת תורת הנזיר, אין בו פסיקתא, א"ת ומ"ש,
ר"ל שאין כאן פתוחה או סתומה: (טו) מצות, מלא וא"ו: חלת,
חסר וא"ו: בלולת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: מצות,
מלא וא"ו, עיין בתקון סופרים פ' בא (י"ב י"ח): (טז) עלתו, חסר
וא"ו: (יט) הזרע, חסר וא"ו, עיין בת"ס פ' בשלח (ט"ו ט"ז),
מנה דורקיק בטרחא, א"ת ומ"ש: אחר, בספרי' כ"י מדוייקי' ובדפוסי'
ושנים אחר בטפחא, התגלחו במרכא, והה"א במאריך, מ"ש: (כ) אותם,
מלא וא"ו: שוק, מלא וא"ו, (כא) ידר, חסר וא"ו, וכל אורייתא'
דכותיה חסר: כן יעשה, ז"ל מ"ש, כל לשון עשייה טעמא
בשי"ן ובא געיא לעולם כמו יעשה העשה מעשה, ואם ישתנה הטעם
כמו ומרעיהם ומעשיהם ויהיה ה' בלי ה' געיא הן ודוגמתן, כלל
זה מצאתי בחומש קדמון כ"י: (כג) אמור, מלא וא"ו, ובמסורת
הרמ"ה, אמור, א' חסר וא' מלא, וסימן ואם אמר יאמר העבד, בפ'
משפטים (כ"א ה'), חסר וא"ו: כה תברכו מלא וא"ו, ע"כ, ובמדרש

רבה ותנחומא, אמור להם מלא, אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכין אותם באנגרי' ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהן, לכך נאמר אמור להם, ובמדרש טעמי חסרות ויתרות · אמור להם מלמד שהש"ץ אומר להם על דבור ודבור, סמ"ג עשין כ', והרא"ש סוף פ' הקורא את המגלה עומד, ובזוהר דף קמ"ז, אמור קושבן רמ"ח איברין דבאדם חסר חד, מ"ט דבחד תלין כלהו וכלהו מתברכאן בהאי ברכתא בהכי תלת קראי כדאמרן, ובמרדכי פרק הקורא עומד כתב בשם ראבי"ה מה שהכהנים כותקים אצבעותיהם, דבר זה לא מצינו בגמר', שא דרשינן אמרן טעם אמור מלא וא"ו, קח אות וא"ו ושים אותו בתוך כ"ה ויהיה כו"ה לשון אלון וכו' מ"ש: (כו) שלום, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' וישב (ל"ז ד'):

(כז) אברכם, הריש בשו"א וכת"ח, א"ת:

ז (א) כלות, מלא וא"ו · ז"ל מ"ש, במדרש רבה ובפסיקתא כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא (כ"א לגנונה) פי' ביום שנכנסה כלה לחופתה, גם במדרש ילמדנו, לכך כתיב ויהי ביום כלת חסר, וכן הוא בספר הזוהר פ' ויחי דף רל"ו ופרשת ואלה שמות דף ה' ופ' ויקרא דף ד' ופ' פינחס דף רכ"ו ברעיא מהימנא ובדוכתי אחריני כדבעינן למימר קמן ובריקאנטי וכן ראיתיו חסר במקצת ספרים, גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ומסרתא, אית נוסחי דכתיב מלא ומסרן עליה כולהון מלאין בר מן א' חסר, ויהי ככלת השטרים דמסר עליה לית כותיה וחסר, ואית נוסחי דכתיב חסר ומסרן עליה דחסר הוא, ודרשא מסייעא למאן דאמר חסר, ע"כ, וא"ת תפס עיקר כמאן דאמר מלא שכן מלא בהללי ובמגרויס ובספרים מדוייקים קדמונים מכמה מאות שנים, וכן כתב המאירי וס' שמן ששון ובכל המסרות כתוב כלם מלא בר מן חד ככלת השטרים, וכן כתב בעל מנחת כהן וכן העידו חכמי בורגש שגם הרמ"ה כתב בספרו מלא וכו', ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה, ומ"ש בפ' בא גבי וכתבו על שתי המזוזת, וגם במאמר אם כל קי סו' ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל, עוד כתב שם בספר אלה קשיטה שכן היה ראוי לכתוב הפילגשים וכתב הפילגשים היא היו"ד שנטלה מן הושע בן נון בזרוע פרשת שלח לך, והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו', וכן מעברים עם ה' דבני עלי מעבירים כתיב, וכיוצא בו, לא תימא שחלקו בעלי הגמרא עם ספרי המסורת, אך העידו בגמ' על מקומות מיוחדים כי כעו מעגלותיה של תורה ואנחנו לא נדע, וילמד סתום מן המפורש, עכ"ל, ודברי הזוהר בסוף פרשה זו וברעיא מהימנא פרשת פינחס דף רכ"ד לדקו יחדו עם מה שכתבתי, שגם הם דרשוהו כלת חסר, ובתר הכי אמרינן ברעיא מהימנא פרשת פינחס דאע"ג דכתיב כלות מלא דרשינן ליה כאילו נכתב חסר דאית להו לרבנן רשותא למעבד הכי, ועל כל פירושין דוכלין למעבד לקשטא כלה בתכשיטין דילה קב"ה מגי למעבד כמה דיומרון ולמהוי מאמין לגון הה"ד על פי התורה אשר יורוך וכו' ע"ש, עיין פ' חיי שרה (כ"ה ו'), וזה כלל גדול בתורה ישמע חכם ויוסיף לקח לקיים כל דברי חכמים דכלהו הוו דייקי טובא בקראי, וכבון תקבולת יקנה: להקים, בה"א, א"ת: אתם, חסר וא"ו: (ב) אבתם, חסר וא"ו: המטת, בהעתק הללי המטת, ירושלמי המטות, ע"כ, ובכל הספרים חסר, והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת, וכן מסרם הרמ"ה ז"ל: העמדים, חסר וא"ו, וכל עמדים, העמדים דאורייתא דכותיה: הפקדים, עיין בת"ס פ' כי תשא (ל"ב כ"ה): (ג) עגלת, ז"ל מ"ש, במקרא גדולה כתוב עליו ג' חסר, ופלוגתא עליה, כי אמרי עגלת, ע"כ, ואנחנו לא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת כי בכל הספרים ‍ בסגול, וכן כתב בעל הלבון שהשם וחופן עגלה והוא הקנון וקנון ויתן להם יוסף עגלות, ובסמיכות שם עגלת ‍ גב, וענין אחר עגל בן בקר, וקנונו ‍ עגלי', ולנקבה עגלה ‍ וקנונו עגלות, ובסמיכו' ‍ לעגלות בית און (הושע ‍ י' ה'): ‍ ושני, עיין ‍ בת"ס פ' תצוה ‍ (כ"ט כ"ח): הנשאים, חסר יו"ד בין שין לאל"ף ומלא יו"ד בין אל"ף למ"ם, עיין בת"ס פ' לך לך (י"ז כ'): אותם, מלא וא"ו: לפני, אין בנו"ן דגש, א"ת ומ"ש: (ד) ויאמר, דקא מאתם אין בו פסיקא, א"ת ומ"ש: (ה) ונתתה, מלא ה"א בסוף תיבותא: אותם, מלא וא"ו: (ו) העגלת, חסר וא"ו, העגלת, העי"ן בשוא ופת"ח, א"ת: אותם, מלא וא"ו: (ז) העגלות, ז"ל רמ"ה, כל עגלות, העגלות, בעגלות באורייתא מלא, בר מן ג' חסרים וא"ו, וסימן ויקח משה את העגלת, בפסוק שלפני זה, ואת ארבע העגלת, בפסוק שאחר זה: (ט) עלהם, חסר יו"ד:

(י) הנשאים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין: חנכת, דגש כ"ף ולא צריך למימר דחסר וא"ו: הנשיאם, את קרבנם, מלא יו"ד קדמאה קדים לאל"ף וחסר יו"ד תניין: (יא) ליום, שניהם היו"ד בדגש, א"ת ומ"ש: (יג) וקרבנו, בכל השבטים כתיב קרבנו ובנשיא יהודה כתיב וקרבנו, ומדרשי אגדה רבי' בבמ"ר פ' י"ג, מ"ש: משקלה, על הה"א סגולתא, א"ת ומ"ש: מזרק, בס"ס הרי"ש קמץ וכן חביריו ומסורת עליהם כולם קמץ, ובמכלול דף רכ"ה בא בפת"ח מבלי הסמיכות, ובספר ירושלמי, מזרק קמץ, עכ"ל, מ"ש: (יז) אילם, חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד קדמאה: עתודים, ז"ל מ"ש, בהעתק פירארה, חסר וא"ו כחביריו שבענין וטעות הוא שכ"כ בהעתק הללי עתודים דיהודה מלא, וכן כתב בעל הטורים והכי נדרש במד"ר, כנגד ו' דברים שנתחדשו באותו היום בעולם וכנגד דוד שעמד ממנו שנתברך בו' ברכות, וכנגד ו' בנים שהיו מנחשון בעלי שש ברכות גם במסורת הרמ"ה ז"ל, והנה העתדים העלים על הכאן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל עתדים באורייתא דכותיה בר מן ב' מלאים דמלאים, דין, ודחמאת נקר בפ' האזינו (ל"ב יו"ד), וכל שארא עתדים כתיב חסר וא"ו ומלאים יו"ד, וכן נמסר במסורת שלנו ובספרי זוטא: נחשון, אין בנו"ן מאריך, כל הנקודות והטעמים שבפסוקי נחשון כך הם בכולם אין הפרש ביניהם, מ"ש: (יח) נשיא יששכר, בכל השבטים כתיב נשיא חוץ מיהודה, ודרשו עליו בבמ"ר פ' י"ג ושפל רוח יתמך כבוד, ועיין עוד שם, מ"ש: (יט) הקרב, חסר יו"ד ע"פ המסורת, ובמדרשים עיין בפי' רש"י ובמדרש רבתי · ובמדרש תנחומא, הקרב את קרבנו חסר שהיה רחוק ונתקרב לבא, וכל כך למה על שהיו ידועים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ללמדך שכולם מסכימים הלכה על פיהם, ובמסורת כל הקריב באורייתא מלא יו"ד ודין חסר, מ"ש, ז"ל א"ת, אמר מנחם כתעבל המדפים מלנקד מן הקרב את קרבנו והלאה, וכן מנהג סופרי אשכנז ולא כן עשו סופרי ספרד, אך נקדו הכל ולא הניחו מלנקד אפילו אות אחת, וכן ראוי לכל אדם לתקן את ספרו, וזה הכלל בטעמים ובנקודות שבדברי קרבן נחשון כך הם הטעמים והנקודות שבדברי קרבנות כל שאר הנשיאים אין שום הבדל: (עב) ביום, ז"ל מ"ש, כל עניינא ביום בר מן ב' בְּיוֹם, וסימן ביום עשתי עשר, ביום שנים עשר: עשתי, בשופר ישר (ר"ל במונח), לא במקף, וכן שנים א"ת:

(פד) קערת, חסר וא"ו: כפות, מלא וא"ו: (פה) הקערה, ז"ל מ"ש, בגליון אחד מספרי ספרד נכתב בגדו ספרים אחרים הקערה בחטף קמץ, גם במקר' גדולה יש הערה מזה החילוף, אבל בספרי ‍ שלנו הקו"ף בשוא לבדו, וכן כתב בשרשים שרש קער: (פו) כפות, מלא וא"ו: מלאת, חסר וא"ו, עיין בת"ס פ' מקץ (מ"א ז'): הכפות, מלא וא"ו: (פט) לעלה, הידוע למעלה, אבל ע"ו כ"ד, לעלה בשבא דלא קאי על הידוע, וכ"כ הרא"ע על וויעם באהרן, דברי אמת: אילם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה, עיין בת"ס פ' ויגלא (ל"ב ע"ו): עשר, מלא עשר בפשט, לא בזקף קטן, א"ת ומ"ש: (פט) ובבא, חסר וא"ו: הקול, מלא וא"ו: מדבר, המ"ם נקוד"ק: ארן, זה הוא א' מן ג' חסרים וא"ו:

פרשת בהעלותך

ח (ב) בהעלתך, חסר וא"ו, את הנרת, חסר וא"ו: מול, מלא וא"ו, וכל מול באורייתא דכותיה מלא: פני המנרה, זה הוא א' מן ג' מלאים וא"ו, וכן המנורה בפסוק שאחר זה: יאירו, מלא יו"ד: הנרות, זה הוא א' מן ג' מלאים וא"ו: (ג) נרתיה, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל נרתיה באורייתא דכותיה: (ד) המנרה, חסר וא"ו, וכן המנרה שבסוף פסוק זה עד ירכה עד פרחה, חד מאלפא מן כ"ב לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן במסרה רבתא, מ"ש: (טז) נתנים, וכן חברו, וכן בפסוק י"ט, חסר וא"ו ומלא יו"ד: בכור, מלא וא"ו: (יז) כל, כ"ף כל רפה וכן השני שבפסוק, א"ת ומ"ש: בכור, וכן השני שבפסוק וכן בפסוק שאחר זה מלא וא"ו: הכתי, חסר וא"ו: (יט) נדין פסוק ה' פעמים ישראל ואהרן והלוים כנגד ה' ישראל העומדים בכל שבת בס"ת וכהן ולוי, מ"ש: (כא) ויתחטאו, יו"ד בגעיא, עיין בד"א: עליהם, מלא יו"ד: (כד) יבוא, זה הוא א' מן ז' מלאים וא"ו ואל"ף בסוף תיבותא: לצבא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף תיבותא: (כה) ישוב, מלא וא"ו: העבדה, חסר וא"ו: עוד, מלא וא"ו, עיין בת"ס פ' נח (ח' כ"ב): (כו) לשמר, חסר וא"ו: במשמרתם, חסר וא"ו:

ט (א) במדבר

ט (א) במדבר, בי"ת ראשונה רפה, א"ת ומ"ש: (ב) הפסח, הפ"א נקיין, מפני שהוא בטפחא: במועדו, זה הוא א' מן ב' מלאים וא"ו, ואחרנו בפ' פנחס (כ"ח ב'): (ג) עשר, ז"ל ר"א, לא ידענא למה אין געיא בעי"ן או בשי"ן, וניכרים דברי אמת, שאין הראוי להיות מתג בשי"ן, כי הקמץ בשי"ן הוא תנוע' גדולה ואחריו רי"ש גם נראה, ויבשר אליו מתג הבא במקום נגינת טעם שבאו. ככה נגינה: במעדו, ז"ל רמ"ה, ג' חסרים וא"ו, וסי', דין, וכן בפסוק ז', וכן בפסוק י"ג: חקתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל אוריי' דכותיה: (ד) לעשת, זה הוא א' מן תשעה חסרים וא"ו: וכן בפסוק ו': (ו) ויהי, ד' סבירין ויהיו: (י) רחקה, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר בר מן א' מלא וא"ו, וסי' והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה בפ' נצבים (כ"ט כ"א), נקוד על ה"א, ז"ל מ"ש, דא איהו חד מעשרה דאינון נקודים באורייתא וכלהו אתיין לאחזאה מלה, עיין בספר הזוהר ובמדרש רבה פרש' במדבר, נקוד על הי"ת רחקה וכו' וכן באבות דר' נתן פ' ל"ג, אבל במסכת פסחים פ' מי שהיה טמא, אמר ר' יוסי לפי' נקוד על ה' וכו', והכי איתא בירושלמי ובמסכת סופרים ובספרי, וכן מעידות כל המסרות, גם בעל א"ת כתב שאין נקוד אלא הה"א וכתב הרמב"ן ז"ל, ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש, ועיין בפי' רבינו עובדיה ז"ל: (יא) מצות, מלא וא"ו: ומררים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, ודכותיה על מררים בפ' בא (י"ב ח'): יאכלהו, זה הוא א' מן ג' מלאים אל"ף וחסר וא"ו קדים לה"א: (יב) ישאירו, מלא יו"ד: (יג) טהור, מלא וא"ו: לעשות, מלא וא"ו: במעדו, חסר וא"ו: (יד) יגור, מלא וא"ו: (טו) הקים, מלא יו"ד: העדת, חסר וא"ו: (יז) העלות, מלא וא"ו: ובמקום, מלא וא"ו: (יח) ישכן, חסר וא"ו, וכל ישכן באורייתא דכותיה: (יט) ובהאריך, מלא יו"ד, ודכותיה בהאריך בפסוק כ"ב: (כא) ערב בקר, בתיקון ס"ת יש מערב עד בקר, במפתח ועד, ע"כ, ובכל ספרינו בלא וא"ו, מ"ש: (כב) ימים, דין חסר וא"ו: ובהעלתו, חסר וא"ו, במ"ג ובמ"ק געיא בה"א, ר"א: (כג) על פי ה', זהו אחד מן ד' פסוקים שיש בהם ד' פעמים שם קודש, וסימן מסרתי בכ"ה א' י"ד, מ"ש:

י (ב) חצוצרת, חסר וא"ו בתרא ומלא וא"ו קדמאה, ז"ל רמ"ה, ב' חסר דחסר, וסי' וכי תבאו מלחמ' וגו' והרעת' בחצצרת (פסוק ט'), ודבתריה, וביום שמחתכם, ותקעתם בחצצרת, ותרין חסרים וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין, וסימן יתקעו בחצצרות, (פסוק ח'), וחצצרות התרועה בידו, בפ' מטות (ל"א ו'), וחד חסר וא"ו בתראה ומלא וא"ו קדמאה, דין: אתם, חסר וא"ו: המחנות, מלא וא"ו, עיין בת"ס פ' במדבר (ב' י"ז): (ג) ונועדו, מלא וא"ו, ודכותיה, ונועדו בפסוק אחר זה, ומסיר עליה כולהון מלאים: (ד) הנשיאים, דין לאחוד הוא מלא דמלא בתרין יודי"ן: (ה) החנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, עיין בת"ס פ' במדבר (ב' ג'): (ו) למסעיהם, מלא יו"ד, וכל מסעיהם באוריית' דכותיה מלא: (ז) ובהקהיל, מלא יו"ד: תריעו, מלא יו"ד: (ח) עולם, מלא וא"ו, וכל עולם גרידא דכותיה מלא: (ט) תבאו, חסר וא"ו: הצרר, חסר וא"ו: והרעתם, חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו: ונושעתם, מלא וא"ו: מאיביכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (י) ובמועדיכם, ז"ל מ"ש, מלא וא"ו ויו"ד, ובמסורת ב' מלא דמלא ותנינו אלה תעשו דסוף פינחס כמו שנמסר שם במסורת ובספר מנחת כהן, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, וביום שמחתכם ובמועדיכם מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ודכותיה אלה תעשו לה' במועדיכם וחד חסר וא"ו ומלא יו"ד או במעדיכם בפ' שלח לך (ט"ו ג'), ומאן דמסר הכא על ובמועדיכם לית ומלא לא משתבש דלא חשיב אלא ובמועדיכ' בוא"ו בריש תיבותא, ומאן דמסר ב' מלא בליש' דבמועדיכם קא מסיר: חדשכם, בפ' הגלגול בין הספרים שבמקנתם מלא יו"ד, ועל ובראשי חדשיכם דפינחס מסור עליו ב', נראה מזה לכאורה דשניהם מלאים, אך ברוב ס"ם המדוייקים זהו חסר, וכן במנחת מסורה אחרת מפורשת שאומרת כך חדשיכם ב' בתורה א' מלא וא' חסר, דפינחס מלא דבהעלתך חסר, ע"כ, וכ"כ בעל שמן ששון והכי מוכח מהאי דגרסינן בסוף מס' סוכה, הובא גם בילקוט, תני רבה בר שמואל, יכול כשם שתוקעין על שבת בפני עצמו ועל ר"ח בפני עצמו כך יהיו תוקעין על כל מוסף ומוסף ת"ל ובראשי חדשכם, מאי תלמוד' אמר אביי אמר קרא ובראשי חדשכם ותקעתם הוקשו כל החדשים כולם זה לזה לענין תקיעות שתקיעותיהן שוות, רב אשי אמר כתיב חדשכם, וכתיב ובראשי, איזה חודש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה ואמר רחמנ' חדשכם חד

הוא, ע"כ, ופי' רש"י ז"ל שני ראשים ר"ח וראש השנה וקריוה רחמנ' חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות, עכ"ל, וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלו דבריו, ובראשי חדשכם דבהעלתך ברובא דנוסחי דיקי דמתחזקי בדיוקא מלא יו"ד כתיב, וטעותא הוא, ובמוגה כתיב חסר יו"ד, ואשכחן נוסחא עתיקא ודיקא כותיה, וגמר' דסוכה מסייע' ליה דדייק התם מדכתיב חדשכם חסר דמשמע חד איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה, וחד מלא יו"ד, ובראשי חדשיכם דפינחס, מ"ש: עלתיכם, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד, וכל לישנא באוריית' דכותיה בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין, ומלא יו"ד, וסי' על עולתיכם וזבחיכם, דוהיה המקום בפ' ראה (י"ב י"א): שלמיכם, מלא יו"ד: לזכרון, מלא וא"ו: (יא) העדת, חסר וא"ו: (יב) ממדבר, הבי"ת דגושה, א"ת ומ"ש: (יג) בראשנה, חסר וא"ו: (יד) דגל, בשופר ישר: ר"ל במונח, א"ת ומ"ש: לצבאתם, חסר וא"ו: (טו) צבא, בזקף קטן, א"ת ומ"ש: (יז) והורד, מלא וא"ו: נשאי, חסר וא"ו ובסיני יו"ד בסוף תיבותא, וכל אוריית' דכותיה: (יח) ונסע, אין בו פיסקא, א"ת ומ"ש: (כ) ועל, בלא קדמא, מ"ש: צבא, בטפחא: מטה, בגלגל, ר"ל במונח: בני, במקף ובלא מאריך, והבי"ת רפה: (כא) הקהתים, מלא יו"ד: והקימו, מלא יו"ד: באם, חסר וא"ו: (כב) ונסע, הסמ"ך בטעם רביע ואין בנו"ן מאריך, אין כאן פיסקא בכל ס"ס ולא בהרמב"ם ז"ל, וא"ת כתב שבכ"י קדמונים מלא פרשה פתוחה, מ"ש: (כד) גדעוני, דין לאחוד דמסעות כתיב גדעוני מלא וא"ו וכל שאר אוריית' חסר: (כה) המחנת, זה הוא א' מן ג' חסרים וא"ו: (כט) לחבב, חסר וא"ו: רעואל, מלא וא"ו, ותמניא כתיבין באוריית' בריש וכולהון מלאים, חמשה מנהון בעשו, בפ' וישלח, וחד ותבאנה אל רעואל אביהן, בפ' שמות, וחד בדגלים ומטה גד ונשיא, בפ' במדבר, וחד לחבב בן רעואל המדיני, רמ"ה: חתן, חסר וא"ו: נסעים, בפסק, חסר וא"ו ומלא יו"ד: המקום, מלא וא"ו: לכה, כתיב ה"א בסוף תיבותא: טוב, מלא וא"ו, וכל לישנא באוריית' דכותיה מלא: (ל) מולדתי, מלא וא"ו, וכל לישנא באוריית' דכותיה מלא: (לא) תעזב, חסר וא"ו, וכל תעזב באוריית' דכותיה חסר: אתנו, חסר וא"ו: חנתנו, חסר דחסר, חסר וא"ו ויו"ד: והיית, בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי: לעינים, מלא תרין יודי"ן ותו לא כתיב, חד קדים לנו"ן ולא קרי וחד בתר נו"ן וקרי, וכל עינים דכותיה: (לב) וייטיב, מלא דמלא כתיב בתלתא יודי"ן תרין קדימי לטי"ת וחד בתריה: (לג) וארון, מלא וא"ו: נסע, חסר וא"ו: לתור, מלא וא"ו, וכל לתור באורייתא דכותיה מלא: מנוחה, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' ויחי (מ"ט ט"ו), שכתב בקיצור כמרן, וזה לשון רמ"ה, על פסוק וירא מנחה כי טוב, חסר וא"ו, ותלתא באוריית' דין חסר, ושאר בליש' מלא וא"ו, וסי' לתור להם מנוחה, כאן, אל המנוחה ואל הנחלה בפ' ראה (י"ב ט'): (לד) עליהם, מלא יו"ד, נו"ן ההפוכה יכתוב בגליון הסתומה, וכן בגליון פתוחה קודם פסוק ויהי העם, ז"ל מ"ש, מדרש רבתי דיש פרשת שמיני, חכמה עמודיה שבעה, שבעה אלו ז' ספרי תורה, ולא חמשה הן, בר קפרא עביד מרישיה דוידבר עד ויהי בנסע הארן חד, מן ויהי עד ובנחה סד, ועד סיפיה חד הרי שבעה, והכי איתא בב"ר פ' ס"ד ובשבת פ' כל כתבי, ת"ר ויהי בנסע הארן ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה לומר שאין זו מקומה ר' אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב זה הוא בפני עצמו, כמאן אזלא הא דאמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יוחנן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה, כמאן כר', ופי' רש"י ז"ל עשה לה סימניות מלמעלה ומלמטה להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף, ע"כ, ועיין סוף פ' ג' במסכת ידים, ובאבות דר' נתן פ' ל"ג, רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר, ובסימנים הללו טעו המדפיסי' טעיו' שונות, יש מי שהפך נו"ן של ויהי בנסע ונו"ן של כמת אומני' ולא עשה סימן אחר לפניה ולאחריה, וטעות זה מפורסם מההיא דכל כתבי שהבאתי למעלה ומהמסרה שאמרה ט' נוני"ן מנוזרות בכל המקר' ב' מהן בתורה וז' במזמור ויאמרו גאולי ה' כמ"ש בס"ד, ויש מי שעשה סימניות קודם פ' ויהי בנסע ואחריה נוני"ן גדולות יותר משאר אותיות והפך ראש הנו"ן למטה ורגלה למעלה, ולא נכון לעשות כן וכו', ובמקצת ספרים הפכו כל הנו"ן לאחור כזה] וכן במנ"ח בפסיקת' של ר' טוביה, וכן מורה לשון הזוהר, אך ברוב ס"ם מניחי' פני הנו"ן כמו שהי' ומהפכין רגלה לאחור כזה קודם הפרשה ואחריה והיא גדולה כשאר אותיות הספר וזו היא הצורה שכתב החכם ריקאנאטי ז"ל כאדם הכורע על ברכיו לפני המלך ומבקש

מאנו ברכיו, ובעל אור תורה האריך בזה, ועיין שם, ומה שכתבתי הוא הקיצור שלא להטריח יותר מדאי, עוד יש דעות אחרות בסימנים הללו באיתי לכותבן והרוצה לעמוד עליהן יביט בס' רבינו בחיי, ובש"ת הרב הגדול מהר"ר שלמה לוריה זצ"ל סימן ע"ג, ובקיצור שלו מחכמת שלמה פ' כל כתבי ובש"ת מוהר"ר מאיר זצ"ל מק"ק לובלין סימן ע"ה, ועיין עוד בדרשות אבן שועיב ריש פרשת יתרו, תורת עולה חלק א' פ' י"ז, צרור המור פ' בהעלתך, דרשות ר' שלמה מלכו דף י"ו כ"ז, תוספות יום טוב פ"ה דאבות משנה ד': (לה) בנסע, חסר וא"ו: הארן חסר וא"ו: קומה, מלא וא"ו, והמלה מלרע, ויש פסק בין קומה לה': ויפצו, חסר וא"ו קדים לצד"י: איביך, חסר וא"ו ומלא יו"ד בתר אל"ף ובתר בי"ת: וינסו, חסר וא"ו, וכל וינסו באורייתא דכותיה חסר בר מן א' מלא, וסי', ינוסו לפניך, דברכות, בפ' כי תבא (כ"ח ז'): משנאיך, מלא יו"ד: (לו) ובנחה, ובנחו קרי, חסר וא"ו קדים לחי"ת וחסר וא"ו בתר חי"ת, וכתיב ה"א בסוף תיבותא, עיין ריקאנטי כאן ובחיי פ' וישלח, מ"ש: שובה, מלא וא"ו, והמלה מלרע: רבבות, מלא וא"ו, ז"ל מ"ש, מצאתי כתוב בדקדוק ישן רבבות כולם בחטף פתח בכל לשון כמשפט חוץ מן והם רבבות, בפ' וזאת הברכה (ל"ג י"ז), שהוא בחטף לבד עפ"ה, וכן ערכת, מערבות בכל לשון הם בחטף פתח, חוץ מן ויעל משה מערבות (שם ל"ד א'), שהוא בחטף לבד עפ"ה, ע"כ, וכבר כתבתי בריש פרשת לך לך שזהו מחלוקת בין הספרים, ובמקצתן כולן בשוא לבד, גם אסיים, ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כלם בשוא לבד, והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה, נו"ן הפוכה, כתוב בגליון הפתוחה:

יא (א) כמתאננים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ד) והאספסף, מלא אל"ף ולא קריא וחסר וא"ו, וכן כתב מ"ש ז"ל, האל"ף נחה, והוא חד מן מ"א מלין דכתבין אל"ף במצעות תיבותא ולא קריא, וסימן במסר במס' גדולה ריש יחזקאל, וכן כתב הרמ"ה ז"ל: התאוו, בתרין ווי"ן בסוף תיבותא: וישבו, חסר וא"ו קדים לבי"ת, וכל אורייתא דכותיה חסר: יאכלנו, חסר יו"ד (ה) הקשאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה: האבטחים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין: החציר, מלא יו"ד: הבצלים, מלא יו"ד: השומים, מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד: (ו) נפשנו, חסר יו"ד קדים לנו"ן: עינינו, מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן וכל אורייתא בליסנא דכותיה: (ז) ועינו, מלא יו"ד, וכל עינו באורייתא בכולהו ענייני דכותיה מלא: כעין, מלא יו"ד: הבדלח, חסר וא"ו, וכן הבדלח בפ' בראשית (ב' י"ב): (ח) שטו, ז"ל מ"ש, כתוב בס' פתח דברי דף פ', שהוא מלרע על דרך הזרות כמו ופרו הצפרדעים בפ' וארא, (ח' ז') כי שמו אותי בבור בפ' וישב (מ' ט"ו), וכ"כ האפודי בפ' ט"ו, וספר רב פעלים, גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו לית ומלרע, ובעל א"ת כתב שאם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה, שהתלשא קטנה שבסוף המלה איננה ראיה שהוא מהטעמי' שדרכה לבא בסוף המלה לעולם אפי' כשהמלה מלעיל, כמו ויגד ויבן דפ' בראשית, עיין שם, ועיין מ"ש בירמיה ס' י"א: ברחים, חסר יו"ד קדים לחי"ת ומלא חד יו"ד וקרי בין חי"ת למ"ם, וכל ליסנא דרחים באורוי' דכותיה: במדכה, חסר וא"ו כתיב בנוסחי דיקי: בפרור, מלא וא"ו: עגות, הגימ"ל רפה, מלא וא"ו, עיין בת"ס פ' בא (י"ב ל"ט): (י) בכה, חסר וא"ו: למשפחתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: אהלו, בוא"ו נא בה"א, ועיין בת"ס פ' תולדות (כ"ו כ"ה): מאד, חסר וא"ו (יא) למה, המ"ם רפה, לפי שהתיבה שאחריה מתחלת באחת מאותיות הה"ע: הרעת, דין לחוד הוא חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א, ועיין בת"ס פ' שמות (ה' כ"ב), ז"ל מ"ש, בספרי הדפוס וגם בספרים אשכנזים כתיבי יד בשני פשטין, ובספרים כ"י ספרדים בפשט אחד לבד, וכן כתב א"ת בפשיטות בפשט האחרון לבד עכ"ל, וזה לפי דרכם של ספרי ספרד שאין עושים שני פשטים רק כשיש אות אחת ביניהם או יותר, ומכל מקום המלה מלעיל כמשפטה: מצתי, זה לבד חסר אל"ף: בעיניך, ז"ל רמ"ה, שא נא עיניך בפ' לך לך (י"ג י"ד), מלא תרין יודי"ן, וכל ליסנא דעיניך באורייתא דקרי' בו"ן דיליה בסגו"ל דכותיה מלא תרין יודי"ן, בר מן ג' חסרים יו"ד תניין, וסימן לא יקשה בעינך בפ' ראה (ט"ו י"ח), ולא תחוס עינך בפ' שופטים (י"ט כ"א), וקצתה את כפה לא תחוס עינך בפ' כי תצא (כ"ה י"ב), ושארא מלאים תרין יודין באורייתא וכולהון מלאים יו"ד קדמאה: לשום, מלא וא"ו, וכל לשום באורייתא דכותיה מלא: משא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכולהון דכותיה: (יב) האנכי, חסר וא"ו, והמלה מלרע, עיין בת"ס פ' בראשית (ג' י'): הריתי, מלא יו"ד, בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: ילדתיהו, חסר יו"ד קדים לדל"ת ומלא יו"ד תניין קדים לה"א: שאהו, חסר יו"ד בתר ש"ן: בחיקך, מלא יו"ד בתר חי"ת, וחסר יו"ד בתר קו"ף, עיין בת"ס פרש' לך לך (ט"ז ה'): האמן, חסר וא"ו: הינק, חסר וא"ו: לאבתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יג) תנה, ה"א כתיב בסוף תיבותא, וכן וכאלה שבפסוק זה: לנו, הלמ"ד נדגש מדין דחיק: (יד) אוכל, מלא וא"ו, וכל אוכל דכותיה: (טו) את, זה לבד חסר ה"א בסוף תיבותא, רמ"ה, ז"ל מ"ש, נ' את בלשון זכר וסימן במסורת: עשה, ז"ל רמ"ה, עשה פרי למינו בפ' בראשית (א' י"א), חסר וא"ו, וכתיב ה"א בסוף תיבותא, וכל לשון דעשה באורייתא דכותיה, בר מן ב' דכתבין יו"ד בסוף תיבותא, וסימן עשי כל מלאכה בפ' ויקהל (ל"ה ל"ה), בעשי המלאכה (שם ל"ו א'), וכולהון חסרים וא"ו: לי, הלמ"ד נדגש מדין דחיק: הרג, חסר וא"ו: ברעתי, ז"ל מ"ש, זהו א' מן י"א מלין תקון סופרים, מכילתא, וילמדנו פרשת בשלח וספרי פ' זו ומסורת, והיה לו לומר ברעתם, אלא שכינה הכתוב, רש"י כאן, אבל בחיוב סי' ל"ב כתב ברעתך היה לו לכתוב, וכ"כ בעל העיקרים במאמר שלישי סוף פרק כ"ב, ומה שיש לי להאריך בזה אכתבנו בזכרי' ב' בע"ה: (טז) אספה, בחילופי בן אשר ובן נפתלי האל"ף במאריך לב"נ, ולב"א בלא מאריך, וכן הוא בכ"י כבן אשר, גם א"ת כתב בהדיא בלא מאריך בס"ם, וא"מ קריאת השוא כאן, וכן נראה מדברי המכלול דף י"א שדימה אותו אל ערכה לפני (איוב ל"ג ה'), וזה שלא כדברי בעל ערוגת הבושם שכתב בפ"ג מספרו שהשוא ינוע אחר תנועה קטנה בתיבה מלעיל, כמו גנבתי יום בפ' ויצא (ל"א ל"ט), אספה לי, כאן, דאין לדמותו למלת גנבתי, דשאני התם שהשלש נקודות משמש במקום וא"ו שורק כמו גנובתי, גם מה שכתב שמלת גנבתי מלעיל אינו מחוור, שבכל המדוייקים מלרע, ואראה עוד בענין זה במאמר מיוחד שהתחלתי במשפטי המאריך אם יעזרני יוזכרני, מ"ש, אמנם לפי מה שכתב בעל נוהר התיבה נתיבת התנועות, אות כ"ה, מבואר, שהשוא שבסמ"ך במלת אספה הוא נעה, כראיית רפיון הפ"א, והסגו"ל שבאל"ף הוא תנועה קלה, וכענין המתג שבאל"ף הלכתא כבן אשר, שראוי בלא מתג, והה"א שבסוף התיבה היא נוספת מדין אותיות האמנתי"ו: ושטריו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל ליסנ' באוריי' דכותיה: (יז) עליהם, מלא יו"ד: (יח) בכיתם, מלא יו"ד: יאכלנו, חסר יו"ד, בקומץ רא"פ הלמ"ד בדגש והוא טעות גמור: (יט) תאכלון, מלא אל"ף, ומלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: יומים, מלא וא"ו ומלא חד יו"ד בין תרין ממי"ן ועיין בת"ס פ' בשלח (ט"ז כ"ט): (כ) לזרא, ז"ל רמ"ה, קטרת זרה בפ' תצוה (ל' ט'), ה"א בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה בר מן א' בלשון אחר דכתיב אל"ף וכן מסיר עליהון כולהון ה"א בר מן א', וסימן והיה לכם לזרא, כאן, ז"ל מ"ש, לית וכתיב אל"ף, שחרה אף ה' בהם כדכתיב הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם וגו', וכן כתב בספר תילים לא זרו מתאותם וגו', ואף אלהים עלה בהם: זה, בדגש, מ"ש, וככון הוא מדין דחיק, כי מלת למה הוא מלעיל: יצאנו, מלא אל"ף: (כא) להם, חד מן ה' להם דסבירין לכם, ומטעים בהו ספרי, וסומניהון במסורת, מ"ש: (כב) ומצא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, ד' פעמים תיבת להם בפסוק זה, נגד ד' פעמים ה' בפסוק על פי ה' יחנו (ט' כ"ג), כשהם רצויים לפני המקום ב"ה, מיוחד שמו עליהם ד' פעמים נגד ד' אותיות השם, וכשהם בתלונה נגדו, הם להם ולא לו, כענין שנאמר שחת לו, לא בניו: (כג) דברי, הדל"ת רפה, מ"ש וא"ת: (כד) ויאסף, חסר וא"ו, וכל ויאסף דכותיה חסר: סביבת, חסר וא"ו, ז"ל רמ"ה, ויחפרו כל מצרי' סביבת היאר בפ' וארא (ז' כ"ד), מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכל אוריי' דכותיה בר מן ב' מלאים יו"ד, ומלאים וא"ו, וסי' וכדרך יום כה סביבות המחנה פסוק ל"א, ויטשחו להם שטוח סביבות המחנה, בפסוק שאחריו, גם א"ת כתב כן בשם הרמ"ה: האהל, חסר וא"ו, וכל ליסנא דאהל באורייתא דכותיה: (כה) ויאצל, ז"ל רמ"ה מלא אל"ף ולא קריא, וחסיר עליה לית כותיה חסר, ובר מעיכת בה שפיר לא יתירא הוא דמעיקר ליסנא הוא, שלא כל היכא דכתיב ולא קריא קרי לה כמי יתירה, וכן כתב מ"ש, בנוח האל"ף: בנוח, מלא חד וא"ו: עליהם, מלא יו"ד: (כו) אנשים, נפסק: האחד, בחומש מ"ש אינו נפסק, ובחומש ר"א פרעמסלא יש פסק: אלדד, הדל"ת דגושה, מ"ש: מידד, מלא יו"ד, וכן ומידד שבפסוק שאחר זה: עלהם, חסר יו"ד: והמה, בה"א בסוף תיבותא: בכתבים, חסר וא"ו, ועיין בת"ס פרש' כי תשא

(ל"א ו"ח): האהלה, ז"ל רמ"ה, שמה כתיב כן, וכולהון חסרים וא"ו, וכל אורייתא כתיב חסר דכותיה, וסי' ויחר אנרהם האהלה בפ' וירא (י"ח ו'), ויבאה יצחק האהלה בפ' חיי שרה (כ"ד ס"ז), ויצא משה לקראת חתנו בפ' יתרו (י"ח ז'), והיה כבאת משה וכו' בפ' כי תשא (ל"ג ח'), והיה כבא משה האהלה (שם ושם ט'), וישארו שני אנשים, כאן, ועיין בת"ס פ' וירא שכתב שם בקוצר: (כז) ויגד, חסר יו"ד וקרי כיר"ו, וכל דכותיה חסר: מתנבאים, מלא יו"ד: (כח) יהושע, מלא וא"ו וקדים לשי"ן וחסר וא"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב, וכל שארא באוריו' דכותיה, בר מן חד בפרשת דברים (ג' כ"א), ואת יהושע צויתי, שהוא מלא תרין ווין: בן הבי"ת בחיר"ק, וחסר יו"ד, כי פירושו כמו בן בסגול: נון, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: מבחריו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, הבי"ת בשו"א, ועוד יש מחקל א' בשם זה שהבי"ת בפת"ח אף ברבי': ויאמר, המ"ם בפת"ח, לפי שהוא באתנחתא: אדני, חסר וא"ו, וכולהון בלישנא אדנות חסרים וא"ו כתיב: כלאם, בא"ל"ף באמצע תיבותא: (כט) המקנא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: נביאים, מלא דמלא בתרין יודי"ן: רוחו, מלא וא"ו, וכל רוחו באוריית' דכותיה: עליהם, מלא יו"ד: (לא) שלוים, מלא יו"ד, והוא נחה ונסתרת: ויטש, חסר וא"ו: כה, כל הדין לישנא ה"א כתיב בסוף תיבותא: סביבות, מלא יו"ד ומלא וא"ו, וז"ל רמ"ה, ויספרו כל מצרים סביבות היאר בפ' וארא (ז' כ"ד), מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכל אוריו' דכותיה, בר מן ב' מלאים יו"ד ומלאים וא"ו, וסימן וכדרך יום כה סביבות, כאן, ושטחו להם שטוח סביבות, בפסוק שאחר זה, וכ"כ הא"ת, רק שמפיים ובג' קדמונים מצאתיו חסר וא"ו: וכאמתים, מלא יו"ד, ודכותיה בלישנא כולהון: (לב) השלו, השליו, קרי, והכתיב חסר יו"ד, ועיין בת"ס פ' בשלח (ט"ז י"ג): הממעיט, מלא יו"ד, וכל הממעיט באורייתא דכותיה מלא יו"ד: המרים, מלא יו"ד, ועיין בת"ס פ' וארא (ח' י'): שטוח, מלא חד וא"ו כתיב וקרי: סביבות, מלא יו"ד ומלא וא"ו, ועיין (לעיל בפסוק ל"א): (לג) עודנו, מלא וא"ו, וכל לישנא באוריו' דכותיה: שניהם, מלא יו"ד כתיב קדים לה"א: מאד, חסר וא"ו, וכל לישנא דכותיה: (לד) קברות, מלא וא"ו, ודכותיה מקברות התאוה, בפסוק שאחר זה, ומסרא עליהון תרין מלאים, הלין, ושאר אורייתא חסר וא"ו: המתאוים, מלא יו"ד: (לה) חצרות, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' וארא (ח' ט'): בחצרות, מלא וא"ו:

יב (א) אדות, וא"ו אחר הדל"ת חסר וא"ו קדמאה, עיין בת"ס פ' וירא (כ"א י"א): הכשית, חסר וא"ו ומלא יו"ד, השי"ן רפה, א"ת ומ"ש: כשית, חסר וא"ו ומלא יו"ד, הכ"ף רפה, מ"ש: (ב) הלא, חסר וא"ו ובין למ"ד לאל"ף, עיין בת"ס פ' בראשית (ד' ז'): (ג) ענו, כתיב, וקרי עניו, רמ"ה, א"ת, ז"ל מ"ש, ואולם בחומש קדמון כתיבת יד, כתוב גם כן ענו ונכתב בצדו כלשון הזה, כן כתיב וכן קרי, והכי דכתיבי מלגיו ענו ד ד: ומלבר עניו קרי משו' דלא נקיטי בלישנא דקודש':

(ד) פתאם, חסר וא"ו, ומסר עליהון כולהון חסרים: (ה) בעמוד, מלא וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן א' חסר, וסימן ובעמד ענן, ואמרו אל יושב הארץ הזאת, קדמאה דפסוק בפ' שלח לך (י"ד י"ד): (ו) נביאכם, מלא יו"ד: במראה, האל"ף בקמ"ץ: בחלום, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' וירא (כ' ג'): אדבר, הבי"ת בסגו"ל, א"ת ומ"ש, והטעם מפני שהוא בלא נגינה: (ז) ביתי, מלא יו"ד, וכל ביתי דכותיה: (ח) ומראה, האל"ף בסגול: בחידת, מלא יו"ד וחסר וא"ו: ותמנת, חסר וא"ו, ושאר לשון דתמונת, תמונה, מלא וא"ו: יביט, מלא יו"ד: ומדוע, כל אורייתא מדוע מלא חד וא"ו דקרי בין דל"ת לעי"ן: יראתם, מלא אל"ף: (ט) וילך, הלמ"ד בפת"ח, לפי שהוא סוף פסוק, ועיין בת"ס פ' חיי שרה (כ"ד ס"א): (י) מצרעת, חסר וא"ו, וכן הנה ידו מצרעת כשלג, בפ' שמות (ד' ו'), וכן והנה מצרעת, שבפסוק כאן, ומסר' עליהון כולהון חסרים: ויפן, חד יו"ד כתיב, וכל ויפן דכותיה: (יא) עלינו, מלא יו"ד, וכל עלינו באוריו' דכותיה: נואלנו, מלא וא"ו: (יב) בצאתו, מלא אל"ף: אמו, בשרו, וזהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים, והיה לו לומר, אמנו בשרנו, אלא שכינה הכתוב, רש"י, וילמדנו ומכילתא פ' בשלח ושם בפרי ופסיקתא פ' זו ומסורת כמ"ש בזכריה ב', מ"ש: (יג) רפא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: (יד) ירק, חסר וא"ו: ואחר, ז"ל א"ת בקיצור: אחר מנחם מצאתי כתוב כך, ברוב הספרים המדוייקים במלא ואחר תאסף בוא"ו, והקמחי פירש, אחר. וכן ראיתי בסש'מונה נגרד הוא"ו, עד כאן, והר"ג"ה ז"ל לא כתב על זה כלום, ואני דקדקתי בעשר ספרים כתיבת יד, ומצאתי ואחר בוא"ו, וקשיא לי הא דאמרינן בנדרים מנדרים, עטור סופרים הלכה למשה מסיני, כגון אחר תעבורו, אחר תלך, אחר תאסף וכו', ופירשו התוס' והרא"ש ז"ל, עטור לשון הסרה, דכל הני אחר היו ראויים בוא"ו והוסר מהם הוא"ו, ועל דרך זה פירש הערוך בערך עטר, גם רד"ק בריש ספר עט סופר פירש כן, ושם כתב בהדיא כי אחר תאסף בלא וא"ו, ונלע"ד דלא קשיא ולא מידי, דמי סברת על האי ואחר תאסף דכתיב במרים קאמרי, לא על אחר תאסף אל עמיך דכתיב במשה הוא דקאמרי דחסר וא"ו, וזה התירוץ אבלי אמת גמור ופשוט בלי ספק כלל ולא תמצא בגמרא ולא במפרשים שום גלוי אן רמז שיראה ממנו היות הכונה שם על זה ואחר תאסף הכתוב במרים, ובכל ס"ס ואשכנז וקטלוניא כתיב זה ואחר בוא"ו הכי נקיטינן, ואחר שכתבתי על זה בהגיהי פרשות מטות מצאתי בספרים מוגהים על אחר תאסף אל עמיך, כתוב בצון עיטור סופרים, ורש"י פי' עיטור סופרים דכתיב אחר תעברו, ולא כתיב תעברו אחר, והיינו עיטור שמעטרים הדיבור דהכי משמע יפה, וכן קדמו שרים אחר נוגנים, ולא כתיב אחר נוגנים קדמו שרים, נדקתך כהררי אל, ולא כתיב כהררי אל נדקתך, דהכי מסתבר טפי ובדווקא משתעי, וכן בספרים ישנים כתוב שם מבחון עיטור סופרים, גם בס' במסורת בפ' זו במסר חלופים דספר במדבר, והאחרון הוא זה, ואביה ירק ירק בפניה ואחר תאסף, נקם נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמיך, סוף דבר הכל נשמע ממסורת (תהלים ל"ו), ד' מלין בקריאה עיטור סופרים, וסימן אחר תעברו, אחר תאסף אל עמיך, קדמו שרים אחר נוגנים, משפטיך תהום רבה, ע"כ, ומיהו יש לתמוה על מסרה זו שהשמיטה אחר תלך: (טו) מחצרות, מלא וא"ו:

פרשת שלח לך

יג (ב) ויתרו, ז"ל רמ"ה, חסר וא"ו קדים לרי"ש, ומסר עליהון לית כוותיה רפי וחסר, וחד דגש וחסר, וסימן ויעלו ויתרו את הארץ (לקמן פסוק כ"א), ומסר עליהון לית כותיה וחסר, כלומר דגש וחסר, ולא פליגן מסור' אהדדי דתרויהון חסרים ניכהו, מיהו קדמאה רפי, בתראה דגש, וכן הביא המ"ש בשם רמ"ה, ונראה פירוש דברין רפי ודגש, היינו היו"ד שבמלת ויתרו, דקדמאה בתר וא"ו שואית שהיא וא"ו החיבור, ובתראה בתר וא"ו המהפכת מעתיד לעבר שהיא בפת"ח: נתן, חסר וא"ו, וכל נתן, הכתן באורייתא דכותיה חסר: אבתיו, חסר וא"ו בין בי"ת לתי"ו: (ד) שמותם, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תצוה (כ"ח י"ב): שמוע, מלא וא"ו: זכור, מלא וא"ו: (ה) חורי, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה, ואת החרי בהררם שעיר בפ' לך לך (י"ד ו'), חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה, ודכותיה בעניין אחר, שלשה סלי חרי בפ' וישב (מ' ט"ז), חסר, וכולהון חסרים בר מן א' מלא, שפט בן חורי, דמרגלים, כאן, ומשה אהרן וחור, בפ' בשלח (י"ז י'), מלא וא"ו, וכל חור דכותיה מלא, ודכותיה ואת חור דמדין בפ' מטות (ל"א ח'): (ו) יפנה, דגש נו"ן וחסר וא"ו כתיב קמיה ומסר עליהון כולהון חסרים: (ח) למטה אפרים הושע בן־נון, כתב בעל דברי אמת וז"ל מכאן ראיה שאומרים פלסתר הסוברים שהטעמים מעשה אנשים הם עכ"ל, (והנה דבונו על השינוי בטעם הפסוק הזה מקבירין), אך לפי פשוטו י"ל שאין בו זרות ולא שינוי, כי כלל הוא בהנחת פסקי הטעמים שמלה המחוברת שלפני סוף פסוק היא במרכא, אכן אם הס"פ היא במלה ארוכה (ר"ל שיש לפני מקום הנחת הטעם ב' תנועות או יותר) אז המלה המחוברת היא בטפחא, ולכן בכל הפסוקים חברים של זה שיש לפני הס"פ ב' תנועות או יותר (כימלת בן היא במקף ונחשבת למלה אחת עם האחרונה) לכן המלה שלפניה אף שהיא מחוברת היא בטפחא ומלה שלפני הטפחא שמופסקת היא בז"ק המפסיק יותר מן הטפחא ומשרתו מונח, אבל במלת הושע בן־נון שאין כאן רק תנועה אחת לפני הס"פ לכן בא הושע במרכא כדין המלה המחוברת לפני ס"פ ובא אפרים בטפחא כי אין ס"פ בלא טפחא ומשרתו מרכא: הושע, מלא וא"ו וחסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב, ודכותיה ויקרא משה להושע בן נון, דמלה שמות האנשים אשר שלח משה (פסוק ט"ז), ודכותיה הוא והושע בן נון בפ' האזינו (ל"ב מ"ד): בן, הבי"ת בחיר"ק בלא יו"ד, וז"ל רמ"ה, והיה אם בן הכות הרשע בפ' כי תצא (כ"ה ב'), בלא יו"ד, וכל יהושע בן נון דכותיה כתיב בלא יו"ד: נון, במקצת ספרים הנו"ן בדגש וכן כולם, וא"ת כתב הנו"ן רפה, וכן חבירוי, מ"ש, מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: (ט) בנימן, חסר יו"ד בתר מ"ם: רפוא, מלא וא"ו

וא"ו ואל"ף בסוף תיבותא, רמ"ה, ז"ל מ"ש, חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וחשיב להו במסורת: (י) זבולן, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין, ועיין בת"ס פ' ויגש (מ"ו י"ד): גדיאל, מלא יו"ד: סודי, מלא וא"ו: (יא) כוסי, מלא וא"ו: (יב) עמיאל, בתיקון ס"ת ישן כ' מלין, אבל במסכת סופרים מלה חדא כמ"ש בריש פ' במדבר, מ"ש, מלא יו"ד כתיב: (יג) סתור, מלא וא"ו: מיכאל, מלא יו"ד: (יד) ופסי, חטף וא"ו וחסר כתיב, ר"ל הוא"ו הוא בקמץ חטוף: (טו) גד, נימ"ל רפה, א"ת ומ"ש: גאואל, הגימ"ל דגש, מלא וא"ו כתיב: (טז) שמות, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תצוה (כ"ח י"א): (יז) אתם, חסר וא"ו: לתור, מלא וא"ו: אלהם, חסר יו"ד: בנגב, הבי"ת דגושה, מ"ש וא"ת: ועליתם, מלא יו"ד: (יח) וראיתם, מלא יו"ד, וכל ראיתם באורייתא דכותיה: הישב, חסר וא"ו: (יט) ישב בה, חסר וא"ו: הטובה, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה, תקבר בשיבה טובה בפ' לך לך (ט"ו ט"ו), מלא וא"ו, וכל לישנא דטוב' באורייתא דכותיה מלאים בר מן ה' חסרים בלישנא תלתא מנהון הטבה, ומסיר על ה הטבה, תלתא חסרים, ותרין מנהון לטבה, וסימן ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה בפ' ויחי (נ' כ'), ועיין בת"ס שם, ושארא לישנא מלאים וא"ו: יושב בהנה, מלא וא"ו: הבמחנים, הה"א במאריך, וכן הוא בחילופים לב"א, וכן כתב במכלול דף ס"א, מ"ש מלא יו"ד: אם, במאריך לא במקף, א"ת ומ"ש: במבצרים, מלא יו"ד: (כ) השמנה, השי"ן דגושה, א"ת ומ"ש, ז"ל ר"א, השמנה, מלרע, וכן הוא במ"ג ובמ"ק: היש, במקף ובמאריך לא בקדמא בס"ס, וכן הוא לב"א בחילופים, א"ת ומ"ש, והיו"ד בציר"י: והתחזקתם, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: והימים, מלא יו"ד בין מ"ם למ"ם: בכורי, מלא וא"ו, וכל בכורי דכותיה מלא: ענבים, מלא יו"ד, וכל ענבים, הענבים באורייתא דכותיה: (כא) ויתרו, חסר וא"ו קדים לרי"ש: צן, חסר יו"ד, וכל צן באורייתא דכותיה בצ"י חסר, וכל אורייתא בצ"י כתיב בר מן ד' דכתיב סמ"ך, וסי' תרין דויהי בשלח, ותרין קדמאי דואלה מסעי, ושאר כתיבין בצ"י וחסרים: רחב, חסר וא"ו: לבא, חסר וא"ו, ועיין בת"ס פ' וירא (י"ט ל"א): (כב) ויבא, חסר וא"ו, ז"ל מ"ש, אחד מן שמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וקרינן לשון יחיד, וזהו שאמרו בפרק אלו נאמרין, ויבא עד חברון, ויבאו מיבעי ליה, אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות, ועיין עוד בספר הזוהר, ומ"ש ביחזקאל סימן כ"ג בס"ד: חברון, בספרים מדוייקים מלא וא"ו, וכ"כ הרמ"ה בהלכי ממרא אשר בחברון, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה, ודבותא ובחברון ועזיאל בפ' וארא (ו' י"ח), מלא, וכל אורייתא דכותיה, מ"ש: אחימן, מלא יו"ד, בספרים כ"י ובדפוסים ישנים הם"ם בקמץ, מ"ש: ששי, חסר יו"ד בין שי"ן לשי"ן: ילידי, מלא יו"ד קדים לדל"ת, ז"ל רמ"ה, וירק את חניכיו ילידי ביתו בפ' לך לך (י"ד י"ד), מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה, בר מן א' חסר יו"ד קדים לדל"ת, וסי' וגם ילדי הענק (לקמן בפסוק כ"ח): צען, חסר וא"ו: (כג) ויבאו, חסר וא"ו וקדים לאל"ף: אשכל, חסר וא"ו, ז"ל רמ"ה, אשכל ד' חסרים וא"ו כתיבין, וסימן אחי אשכל דוינא הפליט בפ' לך לך (י"ד י"ג), ענר אשכל וממרא דבלעדי רק (שם ושם כ"ד), עד נחל אשכל, דוינאו קדמאה דפסוקא, דין, עד נחל אשכל, דויפנו ויעלו ההרה בפ' דברי' (א' כ"ד), וכל שארא מלאים וא"ו: ומזרה, מלא וא"ו: ואשכול, מלא וא"ו: וישאהו, חסר וא"ו: במוט, מלא וא"ו: הרמנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, ועיין בת"ס פ' תצוה (כ"ח ל"ג): (כד) למקום, מלא וא"ו: נחל אשכול, בהעתק הללי אשכול, ירושלמי אשכל, ע"כ, ובמסורת כל לישנא מלאים בר מן ה' חסר וד' מנהון דאורייתא וכן מנאם הרמ"ה ז"ל, ואין זה מהם, וכן הוא מלא בספרים שלנו, מ"ש: ארות, כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה, ועיין בת"ס פ' יתרו (י"א ח'): האשכול, מלא וא"ו: (כה) מתור, מלא וא"ו, ומסרא עליהון כל מתור, לתור, תתורו מלא: (כו) ויבאו, חסר וא"ו קדים לאל"ף: וישיבו, מלא יו"ד: ויראום, מלא וא"ו: (כז) פריה, הפ"א בדגש חזק מדין דחיק: (כח) הישב, חסר וא"ו: בצרות, כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה, וז"ל רמ"ה, בצרת ב' חסרים, וסי' ובצרת בשמים דשמע ישראל אתה עבר בפ' עקב (ט' א'), כל אלה ערים בצרת בפ' דברים (ג' ה'), וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, וסימן ערים גדלת ובצורת בשמים, דהנה אנחנו עולים (שם א' כ"ח), וכל שארא בצרות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: גדלת, חסר דחסר, ז"ל רא"ה, גדלת, הגדלת, כולהון חסרים דחסרים באורייי', בר מן א', כתיב גדלות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין, וסימן והקמת לך אבנים גדלות בפ' כי תבא (כ"ז ב'): ילדי, חסר יו"ד קדים לדל"ת: ראינו, מלא יו"ד, וכל ראינו באורייתא דכותיה: (כט) יושב, ועוד תרין יושב שבפסוק זה מלאים וא"ו: והיבוסי, מלא וא"ו, וכל היבוסי באורייתא דכותיה מלא: והאמרי, חסר וא"ו, וכל אמרי דכותיה חסר כתיב: (ל) ויהס, אין הסמ"ך רבתי בס"ס, והתימא על המדפיס שהוא עצמו כתב בפסו' סוף דבר הכל נשמע, בסוף קהלת, לית כותיה סמ"ך רבתי, א"ת, ז"ל מ"ש בספרים מדוייקים כ"י אין הסמ"ך רבתי, גם במסרה גדולה ליתא, ואיתא בדוכתא סמ"ך סוף ספר קהלת, אכן בנוסח אחר כ"י מחלפ"א בית"א רבתי איתיה, וכן בתיקון ס"ת ישן: עלה, כתיב ה"א בסוף תיבותא, ועיין בת"ס פ' ויגש (מ"ו ד'): יכול, דין לחוד מלא וא"ו באורייתא, רמ"ה ומ"ש: נוכל, מלא וא"ו, וכל נוכל דכותיה: (לא) לעלות, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' יתרו (י"ט כ"ג): ממנו, ז"ל מ"ש, סוטה פרק אלו נאמרין, אמר ר' חנינא בר פפא, דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, כי חזק הוא ממנו, אל תקרי ממנו אלא ממנו, כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, ובעירוך ערך בעל כי חזק הוא ממנו מכו לא נאמר אלא ממנו כביכול וכו', פי' מנו משמע מדידן ממנו דגש משמע כלפי מעלה כביכול אלמלא שאי אפשר לומר דבר זה כלפי שכינה ע"כ, ובספר מעריך שחיבר החכם לונזאנו כתב עליו בערך בעל שאם היה גורס כן בעל העירוך בגמרא שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו, ואם הם דברי עצמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו, ובין ממנו שפירושו ממנו כמו כי עצמת ממנו, כי שניהם דגשים להורות על האות החסרה, וכן כתב רש"י בסוטה ולשונו הוא זה, אל תיקרי ממנו לא גרסינן, שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו, לממנו של רבים שאומרים על עצמם ע"כ. ואשר אני אחוה במאמר זה (אי גרסינן ליה) צריך לדעת אשר חכמים יגידו, ואחד מהם החכם ן' עזרא בריש ספר ואלה שמות שיש חילוף קריאה בין אנשי מזרח לאנשי מערב במלת ממנו, לאנשי מזרח כל לשון רבים נו"ן רפה, וכל לשון יחיד דגש, ולאנשי מערב אין חילוק כי כולם דגושים. וידוע כי אנשי מזרח הם בני בבל, והכי קאמר אל תקרי ממנו לשון רבים בנו"ן רפה, אלא ממנו לשון יחיד בנו"ן דגש כביכול וכו', וכמדומה לי שזהו פירוש המאמר על מכונו, תהלה לאל חי: (לב) ויציאו, ז"ל רמ"ה, ותרין באורייתא חסרים וא"ו ומלאים יו"ד, וסי' ויביאו דבת הארץ, כאן, ויביאו אתו דמקושש (לקמן ט"ו ל"ו): תרו, מלרע, מ"ש: אכלת, חסר וא"ו, וכל האכלת דכותיה, ודכותיה כאש אכלת נראה ההר בפ' משפטים (כ"ד י"ז): יושביה, כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן דין מלא דמלא, רמ"ה, ומ"ש: בתוכה, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: מדות, מלא וא"ו: (לג) את הנפילים, בהעתק הללי וירושלמי מחלוקת בשניהם, ובמסורת ג' א' מלא וב' חסר, וסימן הנפלים היו בארץ בפ' בראשית (ו' ד'), חסר יו"ד קדמאה ומלאה יו"ד בתראה, וגם ראינו את הנפילים ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא דמלא, תניינא בני ענק מן הנפלים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה, וכך הם בספרים ובהרמ"ה ז"ל, מ"ש: כחגבים, מלא יו"ד: היינו, מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי, וכל היינו באורייתא דכותיה מלא: בעיניהם מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן, וכל עיניהם באוריית' דכותי' בתרין יודי"ן:

יד (א) קולם, מלא וא"ו: (ב) וילנו, חסר וא"ו, ודכותי' וילנו העם דמרה בפ' בשלח (ט"ו כ"ד): אלהם, חסרין יו"ד, א"ת, ז"ל מ"ש בספרים מדוייקים חסר יו"ד שלא בא במנין המלאים במסורת, וסימן במסר במסרה גדולה: העדה, אין מאריך בעי"ן גם לא בה"א בס"ס, מ"ש, אמנם בחומש רא"פ יש מתג בה"א: (ג) מביא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא, וכל מביא באורייתא דכותיה: אתנו, חסר וא"ו, וא' לחוד מלא וא"ו, וסימן ואותנו הוציא משם קדמאה דפסוק בפ' ואתחנן (ו' כ"ג), ושארא חסרים וא"ו וכתיבין: הואת, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: לנפל, חסר וא"ו: נשינו, מלא יו"ד, וכל נשינו דכותיה מלא: ומפנו, חסר יו"ד, וכל אוריית' בלישנ' דכותי' חסר: לבז, פת"ח באתנח': הלוא, ז"ל מ"ש בהעתק הללי הלוא, ירושלמי הלא, ע"כ, ובספרים שלנו מלא וא"ו ואל"ף, והוא אחד מן המלאים וסימן נמסר כאן במ"ג, וכמ"ש בפרשת בראשית (ד' ז'), ועיין בת"ס שם: טוב, בתרין חוטרין, א"ת ומ"ש, והוא מרכא כפולה: שוב, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' שמות (ד' י"ט): מצרימה, ה"א בסוף תיבותא, ז"ל רמ"ה כ"ז כתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא, וסי' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה בפ' לך לך

(י"כ י"), ויהי כאשר הקריב לבוא (שם ושם י"א), ויהי כבוא אברם
מצרימה (שם ושם י"ד), וירא אין ה' ויאמר אל תרד בפ' תולדות (כ"ו ב'),
וישבו לאכל לחם וישאו בפ' וישב (ל"ז כ"ה), ויעברו אנשים מדינים סחרים
(שם ושם כ"ח), ויוסף הורד מצרימה ויקנהו (שם ל"ט א'), וכל הארץ באו
מצרימה לשבר בפ' מקץ (מ"א נ"ז), ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא בפ' ויגש
(מ"ה ד'), אל תירא מרדה (שם מ"ו ג'), אנכי ארד עמך מצרימה (שם
שם ד'), ויקחו את מקניהם (שם שם ו'), בניו ובני בניו אתו (שם שם ז'),
ואלה שמות בני ישראל, קדמאה (שם שם ח'), כל הנפש הבאה ליעקב
מצרימה (שם שם כ"ו), ובני יוסף אשר ילד לו (שם שם כ"ז), ועתה שני
בניך הנולדים בפ' ויחי (מ"ח ה'), וישב יוסף מצרימה (שם נ' י"ד), ואלה
שמות, דריש ספרא, בלכתך לשוב מצרימה בפ' שמות (ד' כ"א), ויהי בשלח
פרעה בפ' בשלח (י"ג י"ז), ולמה ה' מביא אתנו, כאן, ויאמרו איש אל אחיו
נתנה, בפסוק שאחר זה, וירדו אבתינו מצרימה בפ' חקת (כ' ט"ו),
בשבעים נפש ירדו בפ' עקב (י' כ"ב), רק לא ירבה לו סוסים בפ' שפטים
(י"ז ט"ז), וענית ואמרת לפני ה' אלהיך בפ' תבא (כ"ו ה'), עכ"ל רמ"ה,
ולפי שבעל הת"ס בפרשת ויגש בפסוק אנכי ארד, הביא רק לשון
מ"ש, הוכרחתי באמונת שטי להביאם בפרטות לתועלת המגיהה:
(ד) נתנה, כתיב ה"א בסוף תיבותא: ונשובה, מלא וא"ו, וה"א בסוף
תיבותא: (ה) ויפל, חסר וא"ו, וכל ויפל, יפל, באורייתא דכותיה:
(ז) אל כל, אין באל"ף מאריך בספרים כ"י, מ"ש: טובה, מלא וא"ו,
מאד, חסר וא"ו: (ח) והביא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא:
(ט) תמרדו, חסר וא"ו, וכל לישנ' חסרים: תיראו, מלא יו"ד:
ותלתא כתיבין באורייתא וכולהון מלאים יו"ד: לחמנו, חסר יו"ד קדים
לנו"ן: מעליהם, מלא יו"ד: תיראם, מסיר עליהם תרין, וה' אתנו אל
תיראם, דין מלא יו"ד וחסר וא"ו, לא תיראום, דריש פסוק דסוף אלה
הדברים מלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו, ותרויהון מלאים יו"ד:
(י) לרגום, הגימ"ל דגושה, ובהעתק הללי לרגום, ירושלמי לרגם,
ע"כ, ובכל הספרים מלא, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, לרגום אתם באבנים דיהושע
וכלב מלא וא"ו, ועיין מ"ש בלישנ' הדין בסוף סידרא, מ"ש: וכבוד,
מלא וא"ו: (יא) אנה, כתיב ה"א בסוף תיבותא, וכן תנינא שבפסוק
זה: ינאצני, חסר וא"ו: לא־יאמינו, מקף באמצע, מ"ש, ועיין
בת"ס פ' שמות (ד' א'), יאמינו מלא יו"ד, וכל יאמינו דכותיה באורייתא
מלא: האתות, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה, ועיין בת"ס פ'
שמות (ד' ט'): (יב) ואורשנו, מלא וא"ו וחסר יו"ד: אתך, בהעתק
הללי אתך, ירושלמי אותך, ע"כ, ובכל הספרים חסר שהוא מן י"ז מלאים
במס"ג, מ"ש: גדול, מלא וא"ו בר מן ב' חסרים וא"ו בלישנא, וסי'
בגדל דלא תכירו פנים בפ' דברים (א' י"ז), ובמרא גדל ובמפתים,
דוונאנו דמקרא בכורים בפ' כי תבא (כ"ו ח'), ואחרא דגדול מלא וא"ו:
ועצום, מלא וא"ו, וכל לישנ' דעצו' באורייתא דכותי' מלא: (יג) העלית,
מלא יו"ד: בכחך, חסר וא"ו: (יב) יושב, מלא וא"ו: עמד, חסר
וא"ו, ועיין בת"ס פ' שמות (ג' ה'): עלהם, דין הוא מן י"ג חסרים יו"ד:
ובעמד ענן, זה לבדו חסר וא"ו: הלך, חסר וא"ו: יומם, מלא וא"ו:
ובעמוד אש, מלא וא"ו: (טו) והמתה, מלא ה"א בסוף תיבותא:
(טז) יכלת ה', חסר וא"ו, ודכותיה מבלי יכלת דמשנה תורה בפ' עקב
(ט' כ"ח), מיהו קדמאה מבלתי, תנייני' מבלי, רמ"ה: להביא, מלא
יו"ד ואל"ף, וכל להבי' באורייתא' דכותיה: (יז) יגדל, יו"ד רבתא,
ולא יעשנה כל כך גדולה כמו שעשה המדפיס אלא גדולה מעט יותר משאר
יודי"ן, עיין ריקאנטי כאן ופרשת האזינו על יו"ד קטנה שבצור ילדך תשי,
מ"ש: כח, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב, וכל לישנא דכח דכותיה באורייתא'
חסר: ארני, חסר וא"ו קדים לנו"ן, וכולהון בלישנ' אדנות חסרים
וא"ו: (יח) נשא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף: עון, חד וא"ו, וכל
לישנ' דכותיה: פקד, חסר וא"ו, וכל אורייתא' דכותיה: עון, חד וא"ו
כתיב בין עי"ן לנו"ן וחסר וא"ו תניין, וכל לישנ' באורייתא' דכותיה: אבות,
מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' בא (י"ב ג'): על שלשים, בלא וא"ו קדים לעי"ן
שלשים, ז"ל רמ"ה, בני שלשים דוירא יוסף לאפרים בפ' ויחי (נ' כ"ג),
מלא יו"ד כתיב קדים למ"ם וכל אורייתא' דכותיה, ומסר עליהון חמשה
חסרים יו"ד קדמאה ומלאים יו"ד בתראה, וסי' בני שלשי' על שלשי' דוישמע
יתרו, וחבריה דואתחנן, על שלשים, דכי תשא, על שלשים, כאן:
רבעים, מלא חד יו"ד בין עי"ן למ"ם וכל אורייתא' דכותיה: (יט) סלח,
נס"ס כ"י המאריך בלמ"ד לא נכמ"ך, א"ת ומ"ש: כגדל, חסר וא"ו:
נשאתה, מלא דמלא, מלא אל"ף ומלא ה"א בסוף תיבותא: (כ) כדברך,

חסר יו"ד, ועיין בת"ס פ' וירא (י"ד): (כא) ואולם, מלא וא"ו, וכל
אולם באורייתא' דכותיה: כבור, במקף ובלא מאריך, ובהעתק הללי כבד
ירושלמי כבוד ע"כ, ובכל ספרים מלא כי לא במנה במסורת רק ב' חסרים,
וסימן את כל הכבד הזה בפ' ויצא (ל"א א'), כבד מכל כלי חמדה (נחום
ב'), וכ"כ הרמ"ה ז"ל עשה את כל הכבד הזה חסר וא"ו, ושאר לישנ'
באורי' מלא וא"ו, לישנא דכבוד דכ"ף דידיה נקמץ מלא, והגדתם לאבי
את כל כבודי במצרים בפ' ויגש (מ"ה י"ג), מלא וא"ו, ושאר אורייתא' כל
לישנ' דכבדי חסר וא"ו, ונקר ראיתם את כבוד ה' בפ' בשלח (ט"ז ז'),
מלא וא"ו, וכל לישנ' באורייתא' דכותא מלא בר מן א' דלעיל, הראני נא
את כבדך בפ' תשא (ל"ג י"ח), חסר וא"ו, את כבדו ואת גדלו, דואתמרו
הן הראנו בפ' ואתחנן (ה' כ"א), חסר וא"ו, מ"ש: (כב) הראים,
ז"ל רמ"ה, וכל העם ראים את הקולת בפ' יתרו (כ' ט"ו), חסר וא"ו
ומלא יו"ד, ודכותי' ותמונה אינכם ראים בפ' ואתחנן (ד' י"ב), ודכותיה
בלישנ' הראים את כבדי, כאן, ומסר עליהון כולהון חסרים וא"ו: כבדי,
חסר וא"ו: אתתי, ז"ל רמ"ה, והרביתי את אתתי, דואני אקשה בפ' וארא
(ז' ג'), חסר דחסר, וכל אתתי באורייתא דכותיה חסר תרין ווי"ן:
וינסו, הסמ"ך דגושה, א"ת ומ"ש: בקולי, בהעתק הללי בקלי, לית
מלא בתורה, ירושלמי בקלו ע"כ, ובכל הספרים מלא, וכן נמסר עליו בכ"י
לית מלא בתורה, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, עדה ולא שמען קולי בפ' בראשית
(ד' כ"ג), מלא וא"ו, וכל קולי גריד' באורייתא דכותיה מלא, וכל בקלי
באורייתא' חסר וא"ו בר מן א' מלא, וסימן ולא שמעו בקולי, כאן, ע"כ,
וטעות נפל במסורת הדפוס שכתוב ג' מלא בתורה ור"ל לית מלא, מ"ש:
(כג) לאבתם, חסר וא"ו: מנאצי, המ"ם בשוא והנו"ן בפת"ח, א"ת,
ז"ל מ"ש, בספרים כ"י מדוייקים הנו"ן בפת"ח, וכן הוא בדפוס קדמון וכ"כ
בעל א"ת, גם בספר רב פעלים כתוב שמצא מסרה אחת עליו, לית פת"ח:
יראוה, מלא וא"ו: (כד) והביאתיו, מלא תרין יודי"ן חד קדים לאל"ף
וחד קדים לוא"ו בתראה וחסר וא"ו: יורשנה, מלא וא"ו וחסר יו"ד:
(כה) יושב, זה הוא א' מן י"ג מלאים וא"ו באורייתא': המדבר, ז"ל
רמ"ה, ז' כתיבין עם ה"א בסוף תיבותא, וסי' לך לקראת משה המדברה
בפ' שמות (ד' כ"ז), לשלח אתו לעזאזל המדברה בפ' אחרי מות (ט"ז י'),
כיד איש עתי המדברה (שם שם כ"א), ויצא לקראת ישראל המדברה בפ' חקת
(כ"א כ"ג), ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה בפ' מסעי
(ל"ג ח'), ואתם פנו לכם וסעו המדברה בפ' דברים (א' מ'), ונפן ונסע
המדברה (שם שם מ"ו): סוף, מלא וא"ו, וכל בסוף, הסוף באורייתא'
דכותיה: (כז) תלנות, וא"ו בין נו"ן לתי"ו, וחסר וא"ו קדמאה:
מלינים, תרין בפסוק ומסר עליהון תרין מלאים בתרין יודי"ן:
(כה) אמר, חסר וא"ו: אלהם, חסר יו"ד: (כט) יפלו, הפ"א
דגושה, א"ת ומ"ש: פגריכם, מלא יו"ד: פקדיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד:
הלינתם, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (ל) נשאתי, בתרין פשטין, א"ת ומ"ש:
ויהושע, בתקון חכמי ההר, כ"צא חסר וא"ו בין ה"א לשי"ן, ושבוש הוא,
א"ת: בן יפנה, הכי"ת והנו"ן דגושות: (לא) והביאתי, מלא יו"ד
בין בי"ת לאל"ף, וכל שארא באורייתא' חסר יו"ד, וכולהון עם אל"ף קדים
לתי"ו: (לג) רעים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל רעים באורייתא' דכותיה:
במדבר, המ"ם דגושה, א"ת ומ"ש: זנותיכם, מלא דמל' מלא וא"ו ויו"ד:
תם, חול"ם וחסר וא"ו: (לד) עונהיכם, חסר תרין ווי"ן דלא כתיב ולא
קרין ומלא יו"ד דכתיב ולא קריא: תנואתי, מלא וא"ו: (לה) הנועדים,
מלא דמל', מלא וא"ו ויו"ד ומסי' עליה' כולהון מלאים וא"ו בר מן א' חסר
וא"ו, וסימן הנעדים על ה', דלכן אתה וכל עדתך בפ' קרח (ט"ז י"א),
וכולהון מלאים יו"ד: ימתו, חסר וא"ו: (לו) וישבו, חסר וא"ו:
וילונו, וילינו קרי, מלא וא"ו וקרי יו"ד: להוציא, מלא וא"ו קדים
לצד"י, ומלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבות', וכל הוצי' באורייתא' דכותי' בר מן
א' חסר יו"ד, וסי' והוצא עליה שם רע בפ' תצא (כ"ב י"ד), וכולהון
מלאים וא"ו ושי"ף: (לז) מוצאי, מלא וא"ו וחסר יו"ד: (לח) ההלכים,
חסר וא"ו ומלא יו"ד, עיין בת"ס פ' וישב (ל"ז כ"ה): (מ) וישכמו,
בהעתק הללי וישכמו, ירושלמי וישכימו ע"כ, ובכל הספרים חסר, וכן
כתב הרמ"ה ז"ל וישכמו בבקר אל ראש ההר חסר יו"ד וכל שארא באורייתא
מלאים, וכן במסורת ג' חסרים, וסימניהן וישכמו כאן, וישכמו כעלות
השחר (יהושע ו' ט"ו), וכל שמואל ע"כ, הכי גרסינן במסורת כ"י, ולשון
אחר יש במסרה כאן ואין בו ממש, והא דאמור במסור' וכל שמואל, ר"ל כל
שמואל דכותיה חסר, וכל ספר שמואל חשיב ליה בדוכת' הדין לחד: ראש,
הוא במתג, ד"א: ועלינו, מלא יו"ד, ודכותיה ויהי כי עלינו בפ' ויגש
(מ"ד)

(מ"ד כ"ד): (מא) זה, בחומש רא"פ הזי"ן דגושה מדין דחיק, ואף כי בחומש מ"ש אין הזי"ן דגושה טעות הוא: עברים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל אורייתא' דכותיה: (מב) תנגפו, התי"ו דגושה, והנו"ן במונח, א"ת ומ"ש: (מג) העמלקי, בקדמא, אבל העמלקי בפסוק מ"ה בפשטא, ד"א: והכנעני, בלא מאריך בכו"ן, מ"ש, אולם בחומש רא"פ הוא במאריך: ולא־יהיה, מקף באמצע, א"ת ומ"ש: (מד) ויעפלו, חסר יו"ד, לעלות, מלא וא"ו: וארון, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תבוא (כ"ז): (מה) הישב, חסר וא"ו: ויכום, מלא וא"ו: ויכתום, מלא וא"ו, ז"ל מ"ש הוא"ו במאריך במדוייקים, וכן הוא לבן אשר בחילופים, אמנם בחומש רא"פ ליתא, וכן נכון: החרמה, החי"ת בקמץ לבד, א"ת:

טו (ב) אלהם, חסר יו"ד: תבאו, חסר וא"ו: מושבתיכם, מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד: (ג) במעדיכם, ז"ל מ"ש, בהעתק הללי במעדיכם, וירושלמי במועדיכם ע"כ, ובספרים חסר וא"ו, וכן במסורת ס"פ פ' פנחס ב' מלא בלישנא וא' חסר, וזהו החסר, ז"ל רמ"ה וחד חסר וא"ו ומלא יו"ד, וסי' או במעדיכם כאן: לעשות, מלא וא"ו: ניחח, בפשט האחרון לבד ס"ס, א"ת ומ"ש: (ד) המקריב, המ"ם דגושה, א"ת ומ"ש: עשרון, מלא וא"ו: בלול, מלא וא"ו: ברבעית, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין, ז"ל רמ"ה רביעת ההין דואתה תצוה (כ"ט מ'), מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, וכל לישנא באורייתא' דכותיה בר מן ג' בפ' שלח לך, חד חסר יו"ד קדמאה מלא יו"ד תניין, וחד מלא דמלא בתרין יודי"ן, וסימן ברבעית ההין שמן, דין חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין, ויין לנסך רביעית ההין בפסוק שאחר זה, דין מלא דמלא בתרין יודי"ן, וכל שאר אורייתא' כתיב רביעת מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, ובכלל דבריו דמרי מ"ש: (ו) שלשית, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין, ודכותיה שלשית ההין בפסוק שאחר זה, ומסרא עליהון כל אורייתא שלשית כתיב שי"ן תניין קדים ליו"ד בר מן ב' כתיב שלישת יו"ד קדים לשי"ן וחסר יו"ד תניין, וסי' ונסכיה' חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין דראש חדש בפ' פנחס (כ"ח י"ד), בשנה השלישת דכי תכלה לעשר את כל בפ' תבא (כ"ו י"ב): (ח) בן־בקר, מקף באמצע: (ט) בן־הבקר, מקף באמצע: (י) אשה, השי"ן בגר"ש וה"א בסוף תיבותא, וכן אשה בפסוק י"ג ובפסוק י"ד: (יא) בכבשים, הביתי"ן רפות, מ"ש: (יב) כמספר, המ"ם דגוש': (יג) ככה, הכ"ף ראשונה בדגש מדין דחיק: (יד) אשר, השי"ן במאריך, וכן הוא לבן אשר בחילופים, מ"ש: (טו) הגר, הגימ"ל דגושה, וכן חבירו, א"ת ומ"ש: עולם, ז"ל א"ת, מצאתי כתוב בשם המאירי ז"ל שהוא חסר, ובכל הספרים מצאתי מלא, וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עיקר, וכ"מ אני במאירי, אבל מצאתי שם שכתב לדרתיכם כלו חסר, משמע שר"ל שחסר גם היו"ד מדלא כתב חסר ב' ווי"ן כמנהגו בחבריו, ושבוש הוא: (יח) אלהם, חסר יו"ד: בבאכם: ב' חסרים וא"ו, וסי' יין ושכר אל תשת בבאכם בפ' שמיני, בבאכם אל הארץ דהלה כאן: (יט) באכלכם, אין מתג בקמץ, שבכ"ף ראשונה כי הוא קמץ חטוף ונקרא תנועה קלה עיי' באור: תרימו, מלא יו"ד, וכל תרימו באורייתא דכותיה: (כ) ערסתכם, דין חסר דחסר, תרין יודי"ן וחסר וא"ו: כתרומת, מלא וא"ו: גרן, ז"ל רמ"ה עד גרן האטד בפ' ויחי (נ' י') חסר וא"ו, וכל לישנא דגרן באורייתא דכותיה, ומסר' עליה גרן בגרן הגרן כולהון חסרים, ואין צריך לומר שארא לישנא דקרי חסף, כגון מגרנך: (כא) ערסתיכם, חסר יו"ד קדמאה וחסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה, גם במ"ש העלה כך אחר חילופים רבים שיש במלות האלה: לדרתיכם, טעמא גרי"ש, וכן הוא בחומש רא"פ: (כב) וכי, במונח: תשגו, נוקף קטן: (כג) אליכם, מלא יו"ד: (כד) אם, במונח לא במקף: לחטת, הטי"ת דגושה, וזה לבדו בא חסר א"ף על פי המסורת, ועל כן אמרו בזבחים פר' כל התדיר דהאי לחטאת חסר א"ף לפי שזו' חסר משאר חטאות שהוא קרב אחר העולה, כמו שפי' רש"י ז"ל, ולמה היה דבר זה להקדים העולה קודם חטאת נקדרן ע"א עיין גור אריה, מ"ש, ובספר כלי יקר איתא הטעם דבכל מקום שמביא חטאת ועולה, החטאת מכפר על החטא בפועל, והעולה מכפר על המחשבה, כענין שנאמר כי יזקו והעולה על רוחכם, שבתחלה חושב לעשות ואחר כך עושה, ולפי ש בכל העבירות אין הקב"ה מצרף המחשבה למעשה, לפיכך העולה הוי דורן, וכך אמרו חכמינו ז"ל ריצה הפרקליט נכנס דורן אחריו, ולכן חטאת קודם לעולה, מה שאין כן בע"א דאף המחשבה מצטרפת למעשה, וצריך להקריב העולה קודם לחטאת: (כה) שגגתם, הגימ"ל בשוא לבד: (כו) והקריבה, מלא יו"ד:

(כח) בחטאה, היא הכנוי נח"ע על פי המסורת, ונויית בשגגה רפה שאין כאן דין מפיק, מ"ש: (ל) ביד, היו"ד בקמץ: הגר, הגימ"ל דגושה: (לא) כי, במהפך לא במקף: דבר, במקף לא בשופר הפוך והדל"ת רפה: הפר, פתח באתנח: הכרת, יש פסק בין הכרת לתכרת: עונה, לא מפיק ה"א עפ"י המסורת ולפיכך בי"ת בה רפה: בה, הה"א במפיק: (לב) מקשש, חסר וא"ו: עצים, מלא יו"ד, וכל לישנא דעצים באורייתא דכותיה מלא: (לג) המצאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לד) ויניחו, מלא יו"ד: פרש, חסר וא"ו: (לה) מות יומת, שניהם מלאים וא"ו: רגום, תימא על המדפיס שכתבו חסר וא"ו וכן מסר עליו, כי הוא עצמו כתב בסוף פ' אמור רגום כלם מלאים, וכן הוא מלא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים, וכן מסר רמ"ה ז"ל, מ"ש: העדה מחוץ, מה שכתוב במ"ג מטעים ביה ש, ר"ל דמטעים ביה לומר ש מחוץ כפסוק דבתרי', מ"ש: (לו) ויציאו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: וירגמו, הגימ"ל דגושה: וימת, חסר וא"ו: (לח) אלהם, חסר יו"ד: ציצת, כתיב בהעתק הללי כל ג' כתיב כן ע"כ, וכך הם בספרים המדוייקים ובמסורת, גם הרמ"ה ז"ל כתב ציצת ג', ובענין וחסרים יו"ד בתראה ומלאים יו"ד קדמאה, מ"ש, ואח"ז מביא מדרשים שדרשו על מספר התיבה להוכיח מהם שהוא מלא דמלא ותירץ בדוחק אבל לפי מה שכתב הוא בעצמו בפסוק ויהי ביום כלות משה (נשא ז' א'), שהחכמים יש להן רשות לדרוש על מלא או חסר אף שהוא בהיפוך ומביא ראיה מס' הזוהר ע"ש, לא קשה מידי: לדרתם, כתב הרא"ש בסוף פרק ושו מנלחין וגם בהללי יש במדרש על כנפי בגדיהם לדרתם חסר וא"ו, כלומר לדורותם עכ"ל, וכן בסדר אליהו רבה פ' כ"ו, ובתיקוני הזוהר תקונא עשרים וארבע את השבת לדרתם כתיב חסר מלשון דירה, אבל במדרש רות הנעלם דף כ"ב אמאי בפרשת ציצית כתיב לדורותם מלא, ובשבת לדרתם חסר, ונתן טעם לשבח ע"ש, אמנם בכל הספרים שניהם חסרים דחסרים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל לדרתם דוהקמתי את בריתי בפ' נח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותיה חסר, והכי נקטינן, מ"ש: פתיל, מלא יו"ד, וכל לשון פתיל באורי' דכותיה מלא: (לט) תתורו, מלא וא"ו קדים לרי"ש: אחרי, מלא יו"ד בסוף תיבותא, וכל אחרי דכותיה: זנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: אחריהם, מ"ם בסוף תיבותא ומלא יו"ד, וכל לישנא דכותיה מלאים יו"ד: (מ) מצותי, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין וכתב יו"ד בתר תי"ו: והייתם, בתרין יודי"ן: (מא) הוצאתי, מלא וא"ו וט"ף: להיות, מלא וא"ו:

פרשת קרח

טז (א) קרח, חסר וא"ו, וכל קרח באורייתא דכותיה חסר: קהת, הקו"ף בשוא לבד, א"ת וכן כתב בעל מקנה אברהם, כי שם קהת בשוא בשקל דדן, מ"ש: ואבירם, מלא יו"ד, וכל אבירם דכותיה מלא: ואון, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' מקץ (מ"א כ'): (ב) ויקמו, חסר וא"ו, ועיין בת"ס פ' חיי שרה (כ"ד כ"ד): נשיאי, מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: מועד, מלא וא"ו: קראי, חסר יו"ד, ז"ל מ"ש בהעתק הללי קראי, ירושלמי קריאי מלא עכ"ל, ובכל הספרים כתוב קראי חסר וכו', וכן במסורת ב' א' מלא וא' חסר, דין חסר, ר"ל ב' תיבות דומות לענין הקריאה דרי"ש דידהו בחירק, והמלא הוא דתן ואבירם קרואי העדה דפ' פינחס, ואף על גב דכתיב התם קרואי בוא"ו וקרינן קריאי ביו"ד, אבל קריאי העדה דפ' במדבר הוי איפכא קריאי כתיב קרואי קרי כמו שכתבתי שם, ועד השתא לא בא, וזו היא כוונת מסרה אחרת כ"י דאמרה קראי ב' וסי' הוא דתן ואבירם קראי מועד אנשי שם, ור"ל ב' שוין בקריאה כדאמרן, ובמלא וחסר לא איירי מידי, ובהכי ניחא כולהו לא קשיין אהדדי: (ג) אלהם, חסר יו"ד: ובתוכם, מלא וא"ו: ומדוע, כל אורייתא מדוע מ"א חד וא"ו דקרי בין דל"ת לעי"ן: (ה) ואל־כל, מקף באמצע, לא שופר ישר במלת ואל א"ת ומ"ש: וידע, חסר וא"ו: הקדוש, מלא וא"ו: והקריב, מלא יו"ד: יקריב, מלא יו"ד: (ו) קחו לכם, ז"ל ד"א, כן הוא בכ"י ונרמ"ב עכ"ל ר"ל מתג תחת הקו"ף: מחתות, מלא וא"ו: (ז) בהן, יש פסק בין בהן לאש: ושימו, מלא יו"ד: עליהן, מלא יו"ד ויש פסק בין עליהן קטרת: הקדוש, מלא וא"ו: (ט) מכם, הכ"ף נדגש: הבדיל, הדל"ת דגושה: (י) אתך, חסר וא"ו: בני, הבי"ת רפה: כהנה, חסר וא"ו: (יא) הנעדים, זה לבד חסר וא"ו ומלא יו"ד: תלונו, תלינו קרי, ומסיר עלי' וא"ו כתיב' יו"ד קרי: (יב)

לקרא, חסר וא"ו ומלא ט"ף בסוף תיבות', וכל ליטנא באורייתא דכותיה: (יג) העליתנו, מלא יו"ד, ודכותיה למה זה העליתנו בפ' בשלח (י"ז ג'): להמיתנו, מלא יו"ד קדים לתי"ו: תשתרר גם השתרר, שניהן בשי"ן שמאלית, מ"ש: (יד) ארץ, בת"ק וכן הוא במ"ג ובמ"ק וכ"י ואתן (ד"א): הביאתנו, מלא יו"ד וחסר וא"ו, הה"א בשו"א ופתח א"ת, וז"ל מ"ש בס"ס כ"י וגם בכמה ספרי הדפוס הה"א בחטף סגול ובספרי' כ"י מדוייקים, ובדפוסים קדמוני' בחטף פתח: ותתן לנו, ייקף באמצע לא קדמא במל' ותתן, א"ת ומ"ש: וכרם, הוא"ו בקמץ לפי שהבג יכה תכף בנקודה שאחריה: נעלה, העי"ן בחטף פתח, א"ת ומ"ש: (טו) ויחר, חד יו"ד כתיב, וכל יחר דכותיה: חמור, מלא וא"ו, וכל ליטנא החמור באורייתא דכותיה מלא בר מן ד' חסרים וא"ו בליטנהון ועיין בת"ס פ' ויחי (מ"ט י"ד), והיא דגרסינן בפ' הרואה, אמר ליה וא"ו בפטר חמור גמוט מתפילין (פי' מחוק), עיין רבא ואשבח דנקיט לאו למימרא דאיכא וא"ו בפטר חמר דתפילין, אלא למימרא דמעיקרא טעה ספרא דכתביה מלא והדר מחקיה לגויה ואתקין, רמ"ה: נשאתי, מלא ט"ף: הרעתי, חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו: אחד, כלו פתח: (יז) עליהם, מלא יו"ד, וכן כ' עליהם שבפסוק שאחר זה: מחתת, חסר וא"ו: (יח) וישימו, מלא יו"ד: (יט) עליהם, מלא יו"ד: כבוד, מלא וא"ו: (כא) ואכלה, בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הלמ"ד בסגול, מ"ש: (כב) הרוחת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנייתא: ועל, בלא מקף: כל, במקף, א"ת ומ"ש: (כו) העדה, אזלא בדג"ת א"ת: סורו, מלא וא"ו, ודכותיה סורו נא אל בית עבדכם, בפ' וירא (י"ט ב'): חטאתם, מלא ט"ף וחסר וא"ו: (כז) נצבים, מלא יו"ד, וכל נצבים באורייתא מלא: אהליהם, מלא יו"ד: ונשיהם, מלא יו"ד: ובניהם, מלא יו"ד: (כח) הדעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: לעשות, מלא וא"ו: (כט) כמות, מלא וא"ו: ימתון, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין ונו"ן בסוף תיבותא: ופקדת, חסר וא"ו, והדל"ת דגושה: האדם, הה"א במונח, מ"ש: עליהם, מלא יו"ד: (ל) בריאה, מלא יו"ד: יברא, ט"ף בסוף תיבותא: פיה, מלא יו"ד, כל פיה דכותיה מלא: שאלה, חסר וא"ו, וה"א בסוף תיבותא: (לא) ככלתו, חסר וא"ו: תחתיהם, מלא יו"ד: (לב) בתיהם, מלא יו"ד: הרכוש, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' לך לך (י"ד י"א): (לג) וכל אשר, השין במאריך (ר"ל מרכא) לא בדרגא א"ת ומ"ש: עליהם, מלא יו"ד: ויאבדו, מלא ט"ף קדים לבי"ת: (לד) סביבתיהם, חסר וא"ו ומלא תרין יודי"ן, ועיין בת"ס בפ' וישלח (ל"ה ה'): לקלם, חסר וא"ו: תבלענו, חסר יו"ד: (לה) מקריבי, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתרייתא בסוף תיבותא:

יז (ב) המחתת, חסר וא"ו: (ג) מחתות, מלא וא"ו: החטאים מלא יו"ד: בנפשתם, דין לחוד חסר וא"ו: אתם, חסר וא"ו: רקעי, חסר וא"ו: פחים, מלא יו"ד: צפוי, מלא וא"ו, וכל צפוי באורייתא דכותיה: הקריבם, מלא יו"ד, וחסר וא"ו, ומסר עליהון לית כותיה וחסר כלומר וחסר וא"ו: לאות, מלא וא"ו: (ד) מחתות, מלא וא"ו: הקריבו, מלא יו"ד: השרפים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, השי"ן דגושה א"ת ומ"ש: וירקעום, מלא וא"ו: (ה) זכרון, מלא וא"ו: למען, התלשא בראש התיבה: ובעדתו, מונח בכף: (ו) וילנו, חסר וא"ו: ממחרת, מ"ם שניה בלא מונח, א"ת ומ"ש, ובחומש מ"ש היא גם בלא מתג, ובחומש רא"פ היא במתג אמנם המתג במ"ם הראשונה הוא שלא כדין, כיון שיש דגש אחריו במ"ם שניה: המתם, חסר יו"ד, והתי"ו דגושה: (י) הרמו, חסר וא"ו, וקרי מ"ם לידיה בדגש: (יא) המחתה, המ"ם דגושה: ותן, התי"ו בסגול, לפי שהוא במקף: המזבח, ז"ל רמ"ה, כ"א כתיב עם ה"א בסוף, וסי' ולקחת את כל המכסה, בפ' תצוה (כ"ט י"ג), והקטרת את כל החלב (שם שם י"ח), ולקחת אתם מידם (שם שם כ"ה), וקרבו וכרעיו ירחץ במים, בפ' ויקרא (א' ט'), והקרב והכרעים ירחץ במים (שם שם י"ג), ומלק את ראשו, תנייא דפסוק (שם שם ט"ו), ושסע אתו בכנפיו (שם שם י"ז), והניחה אל בני אהרן (שם ב' ב'), והרים הכהן מן המנחה (שם שם ט'), והקטירו אתו בני אהרן (שם ג' ה'), והקטירו הכהן המזבחה (שם שם י"א), והקטירם הכהן המזבחה (שם שם ט"ז), ואת כל חלבו ירים (שם ד' י"ט), ואת כל חלבו יקטיר (שם שם כ"ו), חלבה יסיר כאשר הוסר (שם שם ל"א), והנכון, כאשר יוסר (שם שם ל"ה), והניחה אל הכהן וקמץ (שם ה' י"ב), והקטיר אתם הכהן, ריש פסוק, בפ' צו (ז' ה'), והקטיר הכהן את החלב (שם שם ל"א), ויקטר משה המזבחה, (שם ח' י"ז), ואת הקרב ואת הכרעים, ויקטר משה (שם שם כ"א), ויקח משה אתם מעל כפיהם (שם שם כ"ח), ואת החלב ואת הכלית בפ' שמיני (ט' י'), וישימו את החלבים (שם שם כ'), וירחץ את הקרב, בפ' שמיני (ט' י"ד), והעלה הכהן את העלה, בפ' מצרע (י"ד כ'), ואת חלב החטאת יקטיר, בפ' אחרי (ט"ז כ"ה), וקמץ הכהן מן המנחה, דנשא, בפ' נשא (ה' כ"ו), וכל שארא המזבח כתיב, אמנם המזבח שכתוב כאן, אינו מן המכויים למעלה: ושים, מלא יו"ד, וכל ליטנא באורייתא דכותיה מלא: והולך, מלא וא"ו מלבד הוא"ו שנראה המלה, ועיין בת"ס פ' לך לך (ט"ו ב'): עליהם, מלא יו"ד: הנגף, קו תחת הנו"ן והוא הסוף פסוק, מ"ש: (יג) והעצר, הצד"י בפתח: המגפה, הגימ"ל דגושה, מ"ש: (יז) נשיאהם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, ומסר עליהון תרין, חד חסר וחד מלא, דין דאמרן חסר יו"ד תניין, ויתנו אליו כל נשיאיהם (לקמן פסוק כ"א), מלא דמלא בתרין יודי"ן: מטות, מלא וא"ו: תכתב, חסר וא"ו: (יח) אבותם, דין הוא א' מן ב' מלאים וא"ו: (יט) העדות, דין הוא א' מן ח' מלאים וא"ו: (כ) והיה, חצי הספר בפסוקים: והשכתי, חסר וא"ו: תלנות, וא"ו בין נון לתי"ו וחסר וא"ו קדמאה: מלינם, מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר יו"ד תניין, ודכותיה אשר אתם מלינם עליו, בפ' בשלח (ט"ז ח'), ומסר עליהון תרין חסרים, כלומר חסר יו"ד תניין: (כא) נשיאיהם, מלא בתרין יודי"ן: אבתם, חסר וא"ו: מטות, מלא וא"ו: מטותם, דין מלא וא"ו: (כב) המטת, חסר וא"ו, וז"ל מ"ש, בהעתק הללי המטת, ירושלמי המטות, עכ"ל, ובכל הספרים חסר, וכן במסורת הדפוס ב' חסר בתורה ואינון בחד ענינא, עכ"ל, ואולם לא ראיתי לשון זה בספרים כ"י רק מסור על זה ג' חסר בתורה, ובפירוש באמרו שלשתן גם במסורת הדפוס פרשת נשא על הם נשיאי המטות, ועל כרחין צריך לפרש מסרה זו כך דתרתי מילין בחד ענינא כינהו ועוד איתיה לתליתאה ברוכתא אחריתי, וכ"כ הרמ"ה ז"ל נשיאי מטות אבותם דבמדבר מלא וא"ו כתיב, וכל ליטנא באורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים, כמו שהם במסורת שלנו: העדת, חסר וא"ו: (כג) ויבא, חסר וא"ו: העדות, זה הוא מן ח' מלאים וא"ו: ויצא, ב' חסרים, וסימן, דין, ויצא משה את כל המטת, בפסוק שאחר זה, ושארא מלאים וא"ו קדים לצד"י, ואל"ף בסוף תיבותא בתרין טעמי': ויצץ, חסר יו"ד בין צד"י לצד"י, ברוב ספרים כ"י מדוייקים בצ"י ויכן בכר"י, ובכל הספרים מלת ויצא ומלת ויצן בשני טעמים, ובעל מקנה אברהם בסוף משפטי מלעיל ומלרע כתב, זה לשונו, ועוד תזכר כי לפעמים בתיבות אשר משפטן מלרע, ויסוג אחור טעמן, שמו הסופרים בהם שני טעמים, האחד על המקום שהיה ראוי הטעם, והאחר היא הטעם הנמשך בדלוג, כמו ויצא פרח ויצן ציץ, ע"כ, כוונתו לומר שקריאת מלות אלו והדומים להן, אינם לא מלעיל ולא מלרע לגמרי, רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים, וכ"כ המכלול דף י"ב בשקל פועל מ"ש: ציץ, מלא יו"ד: ויגמל, חסר וא"ו: שקדים, מלא יו"ד: (כד) ויצא, חסר וא"ו: המטת, חסר וא"ו: (כה) השב, חסר יו"ד, וכל השב באורייתא דכותיה: העדות, מלא וא"ו: לאות, מלא וא"ו: תלונתם, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין, רמ"ה, הנו"ן דגוש', א"ת, ז"ל מ"ש, בתיקון ס"ת ישן תלנתם, תלונתם מצאתי במדוייק, ובספר אחד חסר, ע"כ, ובהעתק הללי תלונתם, ירושלמי תלנותם, ע"כ, גם בחומש עם תרגום משביוניטה יש חילוף זה, ובספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, והנו"ן דגושה, ובס"ס כ"י מסור עליו לית כתב כן ומלא ודגש, עכ"ל, והוא חד מן חמש מלין דגושין ונח קדמיהון, כמ"ש בפ' בראשית על פסוק ויהיו שניהם ערומים בשם הרמ"ה ז"ל: ימתו, חסר וא"ו: (כח) הקרב, יש פסק בין הקרב, הקרב: אל משכן ה' ימות, ז"ל מ"ש, צריך ליזהר מאד בטעמים, ובהבלתי זהיר בטרחא (ר"ל להפסיק היטב המלה שיש בה טפחא מן המלה שאחריה) כשיגיע לפסוק זה והיה מחרף ח"ו, וכן בפסוק ה' מה רבו צרי, ורבים כמוהם: לגוע, חד וא"ו כתיב, וחסר וא"ו תניין דקרי ולא כתיב:

יח (א) כהנתכם, כו"ן דגש, וחסר וא"ו: (ב) אחיך, מלא יו"ד, וכל אחיך דכותיה מלא: וישרתוך, מלא וא"ו: העדת, חסר וא"ו: (ג) ימתו, חסר וא"ו: (ד) אליכם, מלא יו"ד: (ה) עוד, מלא וא"ו: (ו) אחיכם, מלא יו"ד: נתנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ז) ובניך, אתך, ז"ל מ"ש, כתוב במסורת כ"י כל ספרא אתך בר מן ג' אתך, וסימניהון, דין, וזה לך תרומת מתנם, פסוק י"א, כל תרומת הקדשים,

פסוק י"ט, ע"כ, ושלשתם הם בפרשה זו, זה אחר זה: לכל, אין בלמ"ד געיא בספרי ספרד, מ"ש: ינמת, מלא וא"ו: (ח) תרומתי, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: נתתים, מלא יו"ד, וכל נתתים באורייו' דכותיה מלא: (ט) הקדשים, הקו"ף בחטף קמץ, קרבנם, הקו"ף בקמץ לבד: לכל, הלמ"ד בגעיא, מ"ש: חטאתם, מלא אל"ף: אשמם, נפשט, א"ת: אשר, בלא תרין חוטרין, א"ת ומ"ש: ישיבו, מלא יו"ד: קדשים, אין בקו"ף מאריך: (י) לך, הלמ"ד דגושה בדין דחיק: (יא) תרומת, מלא וא"ו: לכל, בקצת ספרים הלמ"ד בגעיא, מ"ש: תנופת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: ולבנתיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד, ועיין בת"ס פ' ויצא (ל"א ל"א): לחק, החי"ת בקמץ לבד, וכן חברו, בפסוק י"ט, מ"ש: טהור, מלא וא"ו: (יב) תירוש, מלא יו"ד ומלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תולדות (כ"ז כ"ח): ראשיתם, מלא דמלא, מלא אל"ף ומלא יו"ד: (יג) בכורי, מלא וא"ו: יביאו, מלא יו"ד: (טו) לכל, הלמ"ד בגעיא, מ"ש: לך, הלמ"ד דגושה בדין דחיק: פדה, ה"א כתיב בסוף תיבותא: בכור, ג' בפסוק זה, מלאים וא"ו: (טז) ופדויו, מלא וא"ו בין דל"ת ליו"ד וחסר יו"ד תניין בין יו"ד לוא"ו בתראה: בערכך, הבי"ת דגושה, א"ת ומ"ש: גרה, הגימ"ל דגושה, ה"א בסוף תיבותא: (יז) בכור, ג' בפסוק זה מלאים וא"ו, בכור שור, הבי"ת בגעיא, וכל הברת או"ן שבסוף תיבה ואות אחרונה איננה נבלעת כי אם מובלעת בפה (ר"ל שנאמרה בח נראה) והיא מוקפת לתיבה שלאחריה אשר הנגינה בראשה, אז הברת או"ן בחטף קמץ, כגון ויפתר לנו, בפ' מקץ (מ"א י"ב), ואם שלש אלה, בפ' משפטים, (כ"א י"א), וכיוצא בהן, ואם דינו להיות* מלא בוא"ו לא ימוש ממנו החולם כגון אך בכור שור, כאן, (ויצא מתג, שיש לו כח נגינת טעם) גם בהיותו חסר וא"ו כגון גגר ליד, בפרשת בא (י' ט'), אחרי שדינו להיות מלא, ואם הברת או"ן נעלמת מן הפה, כמו כן לא ימוש החולם ממנו כגון מקטו לי, בפרשה וירא (כ' ו'), וכיוצא בו, מ"ש: או בכור, הבי"ת רפה, א"ת, ומ"ש: כשב, שי"ן קדם לבי"ת: תזרק, חסר וא"ו: תקטיר, מלא יו"ד: אשה, השי"ן בסגול: לריח, למ"ד בתחלת התיבה ומלא יו"ד: ניחח, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (יח) לך, הלמ"ד דגושה בדין דחיק: התנופה, מלא וא"ו: וכשוק, מלא וא"ו וכל שוק באורייתא דכותיה מלא: (יט) תרומת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: ירימו, מלא יו"ד: ולבנתיך, חסר וא"ו בין בו"ן לתי"ו ומלא יו"ד בתר תי"ו: עולם, מלא וא"ו, וכן לעיל פסוק י"א: ברית, מלא יו"ד וכל ברית דאורייו' דכותיה: הוא, ז"ל א"ת, אמר מנחם ברית מלח עולם הוא בכל ס"ם כתוב הוא בוא"ו ונקוד בחירק ואין להם בזה ספק כלל, וכ"מ גם בספרים אשכנזים, ובספר מדוייק מסור עליו כל אורייתא כתוב כן בר מן י"א דכתיבי יו"ד ע"כ, וגם זאת אומרת שהוא נקוד בחירק, ואולם ראיתי מסתפקים בזה לפי שמצאו במסורת הדפוס בפ' תבוא כל דסמיך לברית היא בר מן א' ברית מלח עולם הוא ע"כ, ואני בדקתי בספרי' כתיבת יד ומצאתי באחד מספרי האשכנזים הנזכרי' להפך ממש כל דסמיך לברית הוא בר מן דין היא ע"כ, ולזה שומעין שאמר כהלכה, וכן כתבו בעל יאיר נתיב היא ביו"ד, ועוד אני אומר שזו איננה מסרה כלל, ולכן לא נמצא בס"ם כלל, ומי שכתבה טעה טעות מפורסם, כי איך יאמר כל דסמיך לברית דמשמע שיש מהם רבים זולת זה, והלא אין גם אחד, ואם לא תאמין לך ובדוק ביאיר נתיב בשרש ברת, ועוד אני אומר כי לעולם ברית הוא לשון נקבה, ככתוב והיתה בריתי בבשרכם בפ' לך לך (י"ז י"ג), בריתי היתה אתו. מלאכי י"א), ואני זאת בריתי (ישעי' נ"ט כ"א), ובריתי נאמנת לו (תהלים פ"ט כ"ט), זולתם, הילכך נקיטינן שהוא נקוד בחירק, עוד מצאתי בספרי אשכנז מסרה אחרת בזה הלשון כל מלח הוא בר מן דין היא ע"כ, ואולם במה שהעיד שזה קרי היא בחירק נקבל עדותו, כיון שהסכים לאמת, אבל במה שאמר כל מלח הוא לא אמר כלום, כי אין גם אחד לא הוא ולא היא, ושבשתא היא, וכן כתב מ"ש, ומסיים ז"ל, ובמסרה קטנה לית ומטעים מבואר לנו מכל הנזכר למעלה שתיבת הוא כאן כתוב בוא"ו, וקרי בחירק: (כ) תנחל, קמץ בזקף קטן: (כא) כל מעשר, ז"ל מ"ש, מטעים ביה את מעשר תיבת מעשר שבפסוק זה, ושבפסוק כ"ו שניהם העי"ן בחטף פתח על פי המסורת, כמ"ש בפ' (לך לך), מ"ש: עבדתם, חסר וא"ו: עבדים, חסר וא"ו: (כב) לשאת, אל"ף כתיב, וכל לשאת באורייתא דכותיה: למות, מלא וא"ו: (כד) מעשר, העי"ן בשוא לבד, וכ"כ ר' אליה בפרקי שירי שיר יו"ד והשי"ן שמאלית בפתח: (כו) אלהם, חסר יו"ד: כי, במאריך ובמקף, א"ת ומ"ש: והרמתם, חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו: תרומת, מלא וא"ו: (כז) תרומתכם, מלא וא"ו: הגרן, חסר וא"ו, הגימ"ל דגושה, א"ת ומ"ש: (כח) תרימו, מלא יו"ד: מעשרתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל מעשרתיכם באוריית' דכותיה: (כט) מתנתיכם, דין חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ל) אלהם, חסר יו"ד: בהרימכם, מלא יו"ד, וכן בהרימכם שבפסוק ל"ב מלא יו"ד: כתבואת, מלא וא"ו, וכל ליש' דכותיה מלאים, התוו"ין רפות א"ת, ומ"ש: (לב) ולא תטותו, מלא וא"ו:

פרשת חקת

יט (א') ה', בזקף קטן, א"ת ומ"ש: (ב) ישראל, ברביע, א"ת: אליך, מלא יו"ד, וכולהון דכותיה: פרה, הפ"א רפויה, שהתרס' (ר"ל התלים' קטנה) שבסוף התיבה אע"פי שנגינתה קרובה לתלש' (ר"ל תלים' גדולה), אין לה דין מפסיק, מ"ש: אדמה, חסר וא"ו: תמימה, מלא יו"ד, וכל אוריית' דכותיה: אין, במאריך ובמקף, מ"ש: מום, מלא וא"ו: על, חסר, וא"ו, רמ"ה וכן כתב מ"ש ז"ל, ונדרש עליה בס' זוהר ובפסיקת' דר' טובי': (ג) והוציא, מלא וא"ו קדים לצד"י, ומלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבות': (ד) נכח, חסר וא"ו, וכל נכח באוריית' דכותיה חסר: (ה) ערה, חסר וא"ו: ישרף, חסר וא"ו: (ו) ואזוב, דין הוא א' מן ג' מלאים וא"ו, ועיין בת"ס פ' בא (י"ב כ"ב): תולעת, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תרומה (כ"ה ד'): והשליך, מלא יו"ד: שרפת, חסר יו"ד, קדים לפ"א: (ז) ורחץ בשרו, ד' חסר את, על פי המסורת פ' מצרע: יבא, בהעתק הללי ינא, ירושלמי יבוא, עכ"ל, ובכל הספרים חסר, שאינו מן ז' מלאים ע"פ המסורת, וסימנהון במ"ג פ' אחרי מות, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, מ"ש: (ח) והשרף, חסר וא"ו: ורחץ בשרו, ד' חסר את, וסימן נמסר במ"ג פ' מצרע, מ"ש: (ט) טהור, מלא וא"ו, והניח, מלא חד יו"ד קדים לחי"ת: במקום, מלא וא"ו: טהור, מלא וא"ו: (י) האסף, חסר וא"ו: (יא) הנגע, חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב: (יב) יתחטא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה: השלישי, שניהם בתביר, א"ת ומ"ש: (יג) את משכן, סימן, כל הנגע את משכן ה' טמא, ואיש אשר יטמא (פסוק כ') את מקדש ה' טמא ואחד בסוק סימן, והחנים לפני המשכן, שמרי משמרת המקדש, פרשת במדבר (ג' ל"ח), מ"ש (ר"ל תחלה כתוב משכן, ואחרי כן מקדש: זרק, חסר וא"ו, וכן חברו שבפסוק כ', חסר וא"ו: טמאתו, חסר וא"ו: (יד) ימות, מלא וא"ו: (טו) פתוח, מלא חד וא"ו בין תי"ו לחי"ת: אין, במקצת מדוייקים האל"ף בלא מאריך וכן נראה בחילופים לבן אשר, מ"ש, אמנם בחומש רא"פ האל"ף במתג וכן הוא הנכון, ויש לו כח נגינה, כי יש כאן נח נסתר וכח נראה אחרי ת"ג: צמיד, מלא יו"ד: פתיל, מלא יו"ד: (טז) במת, הבי"ת רפה, א"ת ומ"ש: (יח) אזוב, דין הוא א' מן ג' מלאים וא"ו: טהור, מלא וא"ו: הכלים, מלא יו"ד: הנפשות, הנו"ן דגושה, בהעתק הללי הנפשות, ירושלמי הנפשת, עכ"ל, וגם בתיקונים ס"ת יש מחלוקת בזה, אבל בכל הספרים שלנו מלא, כמ"ש בסוף אחרי מות, מ"ש, וכ"כ הרמ"ה ז"ל: הנגע, חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב: (יט) הטהר, זה הוא אחד מן חמשה חסרים וא"ו: (כא) טי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא, וכל דכותיה, יו"ד כתיב בסוף תיבות': הנדה, הדל"ת דגושה, א"ת ומ"ש: (כב) הנגעת, חסר וא"ו:

כ (א) ויבאו, חסר וא"ו קדים לאל"ף: העדה, בה"א אזלא לא גריש, א"ת, וכ"כ מ"ש, הה"א דאשוגה באזל' עפ"י המסורת: צן, חסר יו"ד: (ג) ויאמרו, מאריך ביו"ד במקצת ספרים לא בוא"ו, ובס"ס איננו לא בוא"ו ולא ביו"ד, מ"ש: ולו, ז"ל רמ"ה, כללו דקרי בשורק כי הוי גווני' באורייתא מלא וא"ו וחסר אל"ף כתיב: אחינו, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: (ד) ולמה, המ"ם רפה, לפי שהתחלת התיבה שאחריה באחת מאותיות הה"ע: הבאתם, מלא אל"ף: למות, מלא וא"ו: ובעירנו, מלא יו"ד קדים לרי"ש: (ה) ולמה, המ"ם רפה, כמו לעיל בפסוק ד': העליתנו, הה"א בסגול, מ"ש, מלא יו"ד וחסר וא"ו, אף על פי כן השורק של שלש נקודות שתחת התי"ו צריך להמשך בקריאה כמו תנועה גדולה: אתנו, חסר וא"ו: המקום, מלא וא"ו: מקום, מלא וא"ו: ורמון, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תבוא (כ"ח ל"ב): לשתות, מלא וא"ו: (ו) כבוד, מלא וא"ו: אליהם, בהעתק הללי

אליהם

אליהם, ירושלמי אלהם, ע"כ, ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ז מלאים בתורה, וסימן נמסר במסורת' רבתא, מ"ש: (ח) מימיו, מלא תרין יודי"ן: והוצאת, מלא דמל', מלא וא"ו ואל"ף: והשקית, מלא יו"ד: בעירם, מלא יו"ד, וכן ובעירם, שבפסוק י"א: (י) ויקהלו, חסר יו"ד: הסלע, הסמ"ך דגושה, מ"ש: המרים, חסר וא"ו, ומלא יו"ד: נוציא, מלא דמל', מלא וא"ו, ויו"ד ואל"ף בסוף תיבות': (יא) פעמים, קד יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (יב) להקדישני, מלא יו"ד: בני, הבי"ת דגושה והנו"ן בגירי, מ"ש: הביאו, מלא יו"ד: (יג) המה, כאן נכתב, המה, ובפרשת פינחס (כ"ו י"ד), נכתב, הם: מי, יו"ד כתיב בסוף תיבות': מריבה, מלא יו"ד, וכל ליש' באוריית' דכותיה מלא: (יד) מלאכים, מלא יו"ד, וכל ליש' דמלאכים באוריית' דכותיה מלא: אדום, מלא וא"ו, וכל שום אומה דכותיה מלא: (טו) אבתינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד, ועיין בת"ס פ' ויגש (מ"ד ג'): מצרימה, זה הוא א' מן כ"ז כתיבין כן עם ה"א בסוף תיבות' באוריית', וכבר מניתים בפ' שלח לך (י"ד ג'): וירעו, חסר יו"ד: (טז) קלנו, זה א' מן ג' חסרים וא"ו: ויצאנו, בהעתק הללי ויצאנו, ירושלמי ויוציאנו עכ"ל, ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר, גם בעל הטורים כתוב שהוא חסר יו"ד, וכן במסורת ג' ומשתנין בכתבהון, וסימן וישלח מלאך ויצאנו, דין, כתיב חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו, ואמרת לבנך עבדים דפרשת ואתחנן (ו' כ"א), כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד, ארמי אבד אבי, ויוצאנו (כ"ו ח'), כתיב מלא וא"ו וחסר יו"ד כך היא הגירס' הנכונה, וכן ראיתי במסורת כ"י פרשת כי תבא, וכן מצאתי אחר כך בהרמ"ה ז"ל, ובסוף דבריו כתב כללא דמילת' כולהון חסרים יו"ד לבר מן מציע' דמל' יו"ד, וכולהון חסרים וא"ו לבר מבתראה דמל' וא"ו, ושגגה יצאה מלפני המדפיס בפסוק כאן ובפרשת כי תבא, וגם במה שמסר בפרשת ואתחנן, ולא דקו דבריו כי אם במסורת כאן, מ"ש: גבולך, זה אחד מן ג' מלאים וא"ו, הגימ"ל רפה, מ"ש: (יז) נא, הנו"ן דגושה דגש חזק בדין דחיק: ימין, מלא יו"ד, וכל ימין דכותיה באורייתא' מלא, וכן ואם הימין, בפ' לך לך (י"ג ט'), מלא יו"ד, אם השמאל ואימנה (שם), מלא יו"ד קדים למ"ם וחסר יו"ד תניין קדים לנו"ן: ושמאול, בהעתק הללי ושמאול, ירושלמי ושמאל, ע"כ, וכן בתיקון ס"ת ישן מצאתי זה המחלוקת, אבל בכל ספרים שלנו מלא אל"ף וא"ו, ובמ"ג כתיב עליו כן דינו, וכ"כ הרמ"ה ז"ל אם השמאל ואימנה בפ' לך לך, מלא אל"ף וחסר וא"ו, וכל לישנא דשמאל באורייתא דכוותא בר מן חמשה מלאים דמלאים מלא אל"ף ומלא וא"ו בתריה, וסימן לא נטה ימין ושמאול, דין, לנטות ימין ושמאול, דבלעם בפ' בלק (כ"ב כ"ו), ימין ושמאול דסיחון דפ' דברים (ב' כ"ז), והיתה עמו וקרא בו דלבלתי רום לבבו (דשופטים י"ז כ'), ימין ושמאול דברכות דכי תבא (כ"ח י"ד), ושאר ליש' באוריית' מלא אל"ף וחסר וא"ו, ואית נוסחי דכתיב ימין ושמאל דלבלתי רום לבבו חסר וא"ו, עכ"ל, ובכולהו ספרי דאתי לידן מלא, מ"ש: גבלך, חסר וא"ו: (יח) לקראתך, מלא אל"ף וחסר יו"ד: (יט) במסלה, הבי"ת בגעיא והמ"ם רפויה: אעברה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: (כא) נתן, חסר וא"ו: עבר, חסר וא"ו: בגבלו, חסר וא"ו: (כב) הר, חסר וא"ו, וכל אוריית' דכותיה חסר: (כג) גבול, מלא וא"ו: (כד) יבא, חסר וא"ו: מריתם, מלא יו"ד:

כא (א) ישב, חסר וא"ו: הנגב, הגימ"ל רפה: דרך, הדל"ת דגושה: האתרים, האל"ף נוספת מלא יו"ד: וישב, יש פסק בין וישב ממנו: (ב) ויאמר, המ"ם בפתח, מפני שהוא באתנח: נתן, תרין חסרים וא"ו, דין, נתן תתן להם אחזת נחלה: בפרשת פינחס (כ"ז ז'): הזה, הזי"ן דגושה, מ"ש: עריהם, מלא יו"ד, וכל לישנא באוריית' דכותיה מלא: (ג) בקול, מלא וא"ו: ויחרם, חסר יו"ד: (ד) לסבב, חסר וא"ו, ז"ל מ"ש פליגי ספרי אם הבי"ת רפה או דגוש', ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שבדפי' וגם בכ"י לב"א רפויה, ובמכלול דף קנ"א כתוב במחזורא רבה, ולטבריא דגש, וכ"כ בספר עט סופר, ובספר מסורת המסורת כתוב מחזורא שם ספר, ולא ידעתי מי ילדו, ונמצא בגליונות החומשים, כגון לסבב את ארץ אדום הבי"ת דגושה, ובמחזורא לסבב ברפי, עכ"ל, ובתר הכי אשכחי מסורת כ"י על פסוק זה, וזו נוסחה ג' מלין פליגא בהון, וסימן לסבב את ארץ אדום, כי תכלה לעשר, בפ' כי תבא (כ"ו י"ב), לפגע בכהני ה' (שמואל א' כ"ב), במחזורא רבא דגשין, וטבריא קריין ותהון רפיין, ע"כ, וזה הפך דברי המכלול ומסורת המסורת, ופי' כי תכלה לעשר מצאתי בחילופים לב"א לעשר הלמ"ד בפתח והעי"ן בשוא, וזה נקרא דגש, ולב"נ לעשר הלמ"ד בשוא והעי"ן בפתח, וזה נקרא רפי, כי בעלי המסור' קראו לשוא כזה הבא באותיות כל"ב המשמשות בראש התיבה רפי, לפי שלא יתכן אחריו דגש לעולם כמו שכתב במסורת המסור' מאמר ג', והחילוף שבמלת לפגע הוא דגשת ורפיון הגימ"ל דומיא דבי"ת לסבב, ובזה יובן מ"ש בחילופים הנזכרים ב"א לסבב לפגע רפי, ודלא כדברי המדפיס שכתב בשמואל מתחלפין לפגע, וכן גם א' כ"י מסור עליו מחזורא רבא לפגע רפי, מתחלפת לפגע בדגש, וזו כדברי רד"ק ור' אליהו הלוי: (ה) למה, המ"ם רפה ומלרע, בעבור התיבה שאחריה המתחלת באחת אותיות אה"ע: העליתנו, מלא יו"ד וחסר וא"ו: למות, מלא וא"ו: הקלקל, חסר וא"ו: (ו) את, בספרים מדוייקים כ"י כתיב לא במקף ואל"ף בגירי, וכן הוא בדפוס קדמון, א"ת מ"ש: הנחשים, מלא יו"ד: השרפים, מלא יו"ד: (ח) ושים, קדמאה על נס, תנייא על הנס, קדמאה נחש נחשת, תנייא נחש הנחשת, מ"ש, ושים, מלא יו"ד: הנשוך, מלא וא"ו: (ט) נחשת, חסר וא"ו: וישמהו, חסר יו"ד, ומסר עליהון כולהון חסרים: והביט, מלא יו"ד: (י) באבת, זה הוא אחד מן ששה חסרים דחסרים בלישנא: (יא) מאבת, חסר דחסר: בעיי, בתרין יודי"ן בסוף כתיב: העברים, מלא יו"ד: מואב, מלא וא"ו, וכל מואב מלא כתיב דכותיה: (יג) ארנון, ג' מלאים וא"ו, ובעניין, וסימן מעבר ארנון, דין, כי ארנון גבול מואב בפסוק זה, ואת הנחלים ארנון בפסוק שאחר זה, ושאר אורייתא ארנן כתיב חסר: היצא, חסר וא"ו ונכתב אל"ף בסוף תיבותא: מגבל, הגימ"ל דגושה, זה הוא אחד מן שבעה חסרים וא"ו בלישנא, וסי' היוצא מגבל, דין, הגבל דמהר ההר תתאו לבא חמת, בפ' מסעי (ל"ד ח'), ויצא הגבל זפרנה (שם שם ט') וירד הגבל משפם הרבלה (שם שם י"א), ונגבולה אובני ולגדי, קדמאה דפסוק בפ' דברים (ג' ט"ז), והערבה והירדן וגבל (שם שם י"ז), וכל שאר אורייתא מלא כתיב: האמרי, חסר וא"ו: גבול, מלא וא"ו: (יד) יאמר, המ"ם בפת"ח, וכן בפ' נח (י' ט'): מלחמת, חסר וא"ו: את והב, ז"ל א"ת, אמר מנחם כתב רד"ק מצאתי בספרים מדוייקי' את והב מלה אחת, והתי"ו נקודה בשוא, ע"כ לשונו, והרמ"ה ז"ל לא הביא בספרו מלה זו, ואני מצאתי בכל ס"ס ואשכנז את לבד, והב לבד, ומקף ביניהם, והתי"ו בלי ניקוד, וכן בקדמונים, גם מצאתי כתוב בהדיא שתי תיבות כתוב בספר עזרא, גם מדברי רש"י ורמב"ן ורבינו בחיי ז"ל ושאר מפרשים נראה כי והב מלה בפני עצמה, ואפילו רד"ק עצמו כתב כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת, ולכן לא סמך על מה שמצא, אך כתבה בשרש וא"ו, ויש לי ראיה גמורה מהמסור' שהם ב' מלין, כי תמצא במסרה רבתא בערך את אלפא ביתא את, ולית מנהון ואת, וחד מניהון את והב, אלמא תרי מלי נינהו, וכן העידו חכמי בורגש שמצאום שתי תיבות בספר הרמ"ה ז"ל, גם מדברי רז"ל נראה שהם שתי מלין, דגרסינן בריש פרק הרואה, תנא את והב בסופה, שני מצורעים היו שהיו מהלכין בסוף מחנה ישראל, וכו', עיין שם, עד כי אתו את והב חזו דמא דנפיק מביני טורי, וכו', ונראה לי לומר לפי זה, כי השם האחת את, ושם השני והב והוא"ו לשמוש, והיתה ראויה בשוא, אך להיות הב מלה זעירא נקדה בקמץ, כמו אתה והם ואהרן, בפ' קרח (ט"ז ט"ז) וכו' וכן הסכי' המ"ש: בסופה, מלא וא"ו: הנחלים, מלא יו"ד: ארנון, מלא וא"ו: (טו) ואשד, האל"ף בסגול בספרים רבים מדוייקים וכ"כ רד"ק בשרשו, ובעל רב פעלים כתב העיד רד"ק שהוא בג' נקודות, ומצאתיו ברוב ספרים בג' נקודות, מ"ש: לגבול, מלא וא"ו: (טז) בארה, ה"א בסוף תיבותא, והבגינה מלעיל, וכן באחר, בפ' ויגש (מ"ו א'), ועיין שם בת"ס: אסף, חסר וא"ו: ואתנה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: (יז) ישיר, מלא יו"ד: השירה, מלא יו"ד: עלי, יו"ד בסוף תיבותא: (יח) חפרוה, מלא וא"ו: שרים, מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: כרוה, מלא וא"ו: נדיבי, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה בסוף תיבותא: במחקק, חסר וא"ו: במשענתם, חסר וא"ו: (יט) נחליאל ומנחליאל, שניהם מלאים יו"ד: במות, מלא וא"ו, וכן ומבמות בפסוק שאחר זה: (כ) הגיא, הגימ"ל בדגש, א"ת ומ"ש: ונשקפה, נמסר עליו לית ומלעיל, מ"ש: הישימן, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב בנוסחי דיוקי, רמ"ה: (כא) סיחן, מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים דמלאי', מלא יו"ד ומלא וא"ו, וסי' על כן יאמרו המשלים עיר סיחון (לקמן פסוק כ"ז), אוי לך מואב אבדת למלך אמרי סיחון (לקמן פסוק כ"ט), ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון בפ' דברים (ב' כ"ו), ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון בפ' וילך (ל"א ד'), ושאר אורייתא חסר וא"ו, וכולהון מלאים יו"ד (כב) אעברה, ה"א נוספת בסוף

תיבותא

תיבותא: בדרך, למעלה (כ׳ י״ז) כתיב דרך, וכאן כתיב בדרך:
גבלך, חסר וא״ו: (כג) סיחן, חסר וא״ו: עבר, חסר וא״ו: בגבלו,
זה הוא א׳ מן ג׳ חסרים וא״ו דאמצע תיבותא: ויאסף, חסר וא״ו, וכל
ויאסף דכותיה חסר: סיחן, חסר וא״ו, והמדפיס לא השמיע לאזנינו מה
שכתוב הוא עצמו במסרה בסמוך, א״ת, ומ״ש ואפשר שעינו הטעתו במה
שכתוב כלשון הזה בנביאים (שופטים י״א כ׳), כי שם הוא מלא וא״ו:
המדברה, זה הוא אחד מן ז׳ כתיבין ה״א בסיף תיבותא: יהצה, ה״א
בסוף תיבותא: (כד) ויירש, מלא בתרין יודי״ן קדימי לרי״ש חד קרי
וחד לא קרי: מארנן, חסר וא״ו: יבק, חסר וא״ו, וכל יבק באורייתא
דכותיה: עמון, מלא וא״ו, וכל עמון באורייתא דכותיה מלא: גבול,
מלא וא״ו: (כה) בחשבון, מלא וא״ו, וכל חשבון דאורייתא מלא
דכותיה: בנתיה, חסר וא״ו ומלא יו״ד, וכל דאורייתא דכותיה: (כו)
סיחן, חסר וא״ו: ארנן חסר וא״ו: (כז) המשלים, חסר וא״ו ומלא
יו״ד: באו, חסר וא״ו, וכל ליש״א באורייתא דכותיה, וכן וכאו אלי
בפ׳ ויגש (מ״ה י״ח): ותכונן, מלא וא״ו: סיחון, מלא וא״ו: (כח)
מקרית, חד יו״ד קדים לתי״ו: סיחן, חסר וא״ו: ארנן, חסר וא״ו:
(כט) אוי, מלא וא״ו: כמוש, מלא וא״ו, ובמסרה כולהון מלאים:
פליטם, מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין, וכן בספרים שלנו, מ״ש:
ובנתיו, חסר וא״ו ומלא יו״ד: בשבית, מלא יו״ד: סיחון, מלא וא״ו:
(ל) ונירם, מלא יו״ד: דיבן, מלא יו״ד וחסר וא״ו, וכל אורייתא
בליש״א דכותיה: ונשים, הנו״ן נפתח והשי״ן דגושה, כמו אם לא ישים
עליהם נוהם (ירמיה מ״ט), ודקדוק המלה עיין בספר מכלול דף קי״ט
ושרשים שרש ישם והרא״ב״ע ומכלל יופי, מ״ש, מלא יו״ד: נפח, חסר
וא״ו: אשר, נקוד על רי״ש, וכן כתוב המאירי ז״ל בחלק הראשון מהמאמר
השני, אלא שבפרשה זו סתר דבריו וכתב בלו נקוד, ושבוש הוא אולי טעות
סופר הוא, א״ת: מידבא, מלא יו״ד, וכתיב אל״ף בסוף תיבותא:
(לב) לרגל, הגימ״ל דגושה, א״ת: ויירש, מלא בתרין יודי״ן קדימי
לרי״ש, קדמאה קרי בחולם ותניין כתיב במקום וא״ו ולא קרי: ויורש
קרי, ועיין בעל הטורים, מ״ש: (לג) עוג, מלא וא״ו, וכל עוג
באורייתא דכותיה מלא: (לד) תירא, מלא יו״ד ונסיב אל״ף בסוף
תיבותא, וכל תירא באורייתא דכותיה: אתו, בספר הזוהר, אל תירא
אתו, תרין אותו איכון שלימין באורייתא בתרי ווי״ן, חד דא, וחד עד דרש
אחיך אותו, ודריש להו התם במילי מגליות׳, אך בכל הספרי׳ כלם חסרי׳
בתורה, וכן במסרה רבתא מוכח כ״ד אותו מלאים ואין בם אחד בתורה,
וכ״כ המאירי, גם הרמ״ה ז״ל כתב, אתו כולהון חסרין באורייתא, והכי
נקטינן מ״ש: לסיחן, חסר וא״ו: יושב, זה אחד מן י״ז מלאים וא״ו
באורייתא: (לה) בניו, עוד אמרו שם בזוהר, בנו כתיב חסר יו״ד
וקרינן בניו, וכן במדרש רבה בנו כתיב שהיה לו בן קשה ממנו, ואף זה לא
נמצא בספרים שלנו, ואולם בפרשת דברים על פסוק ונך אתו ואת בנו,
כתב רש״י ז״ל בנו כתיב, שהיה לו בן גבור כמותו, וגם במסור׳ שם ד׳ כתיב
בנו וקריה בניו, ובאוריית׳ ליכא אלא תרין מינייהו, ונך אתו ואת בנו, ואת
בנו לא ידע דוזאת הברכה, וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן פרשת
דברים, מ״ש: השאיר, מלא יו״ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: שריד,
מלא יו״ד, וכל אורייתא דכותיה מלא: ויירשו, מלא בתרין יודי״ן, וכל
ויירשו דכותיה, ומסר׳ עליהון כל אורייתא מלא:

כב (א) בערבות, דין לחוד מלא וא״ו באוריי׳ ושארא ליש״א באוריית׳
חסרים: ירחו, חסר יו״ד קדים לחי״ת, וכל אורייתא דכותיה:

פרשת בלק

(ב) צפור, מלא וא״ו: (ד) סביבותינו, מלא תרין יודי״ן וחסר
וא״ו, ומסרא עליהון כולהון חסרים וא״ו: כלחך, חסר וא״ו:
צפור, מלא וא״ו: (ה) בעור, כתב בעל א״ת בענין בן בעור כנער
כל אדם מדעת, והעולה מדבריו כי המדפיס סתר דבריו ממקום למקום
בכתיבה ובמסורת, ומסורת הספרים חלוקות זו מזו, גם דברי הרמ״ה
אינם נשמעים, וקשיא דידיה אדידיה מסיפיה לרישיה, ומרישיה לסיפיה,
ומסקנא דמלתיה דשטה בעור אינון באורייתא דווקא, דבלק קדמאה,
הוא דין, דמעות, דכי תנא מלאים, וג׳ חסרים ותרוייהו בנו בער
דבלק, וכל נביאים וכתובים מלאים, וכ״כ בספר שמן ששון, וזהו ג״כ
כללא דמילתא דכתב הרמ״ה בסוף דבריו, כל בן בעור מלא, כל בנו בער
חסר, וסימנך מקום שיפה כח הבן (ר״ל שכתוב בנו בוא״ו נוספת), הורע
כח האב (ר״ל כתוב שם האב בער חסר וא״ו), מקום שהורע כח הבן
(ר״ל שכתוב בן בלא וא״ו נוספת), יפה כח האב (ר״ל כתוב שם האב בעור
מלא וא״ו, מ״ש: פתורה, מלא וא״ו: על הנהר, במאריך ובמקף
בס״ס, הגם שבקצת ספרים אינו כן: לקרא, חסר וא״ו ומלא אל״ף בסוף
תיבותא, וכל ליש״א באורייתא דכותיה: לו לאמר, שני הלמדי״ן
רפות, וכן ממלי, אור תורה ומ״ש: עין, מלא יו״ד, וכל אורייתא
דכותיה: ישב, חסר וא״ו: ממלי, לית וחסר, ובמדרש רבה ממלי
כתיב כד״א כנגד ה׳ כי אמולם, מ״ש: (ו) לכה, בה״א נוספת בסוף
תיבותא: נא, הנו״ן נדגש בדין דחיק: ארה, ה״א נוספת בסוף
תיבותא: לי, הלמ״ד נדגש דחיק: עצום, מלא וא״ו, וכל ליש״א
דעצום באורייתא דכותיה מלא: אולי, מלא וא״ו: אוכל, מלא וא״ו
וכל אוכל דכותיה: בו, הבי״ת דגושה בדין דחיק: תברך, חסר וא״ו:
תאר, ג׳ חסרים וא״ו, דין, לא תאר את העם (לקמן פסוק י״ב),
ונשיא בעמך לא תאר בפרשת משפטים (כ״ב כ״ו): יואר, מלא וא״ו:
(ז) וקסמים, מלא יו״ד: (ח) אליהם, מלא יו״ד: לינו, מלא
יו״ד, וכן אל בית עבדכם ולינו בפרשת וירא (י״ט ב׳): פה, ה״א בסוף
תיבותא, וכן עד מי לך פה בפרשת וירא (י״ט י״ב), וכל ליש״א דכותיה
בר מן דאתי בתר אל״ף כגון מי אפוא בפרש׳ תולדות (כ״ז ל״ה), דמיתבר
מן תרין מלין חד אי כגון אי הבל אחיך, וחד פה, וכל כי האי גוונ׳ באוריי׳
חסר יו״ד ומלא וא״ו כתיב ואל״ף בסוף תיבות׳ בר מן א׳ דכתיב באיכה מלא
יו״ד ונסיב ה״א לאודה בתר פ״א, איפה הם רועים, ועיין בת״ס פרשת
וישב (ל״ז ט״ז): והשבתי, חסר דחסר, חסר יו״ד וחסר וא״ו:
(י) צפר, חסר וא״ו: (יא) היצא, חסר וא״ו ונסיב אל״ף בסוף
תיבותא: עין, מלא יו״ד: לכה, מלא ה״א בסוף תיבותא, וכן לכה
נשקה את אבינו יין בפ׳ וירא (י״ט ל״ב), וכל אוריי׳ דכותיה בלשון הליכה
בר מן א׳ חסר דבכ״ף פשוטה כתיב, וסי׳ לך נא אתי אל מקום אחר (לקמן
כ״ג י״ז): וגרשתיו, מלא יו״ד: (יב) תאר, זה הוא א׳ מן ג׳
חסרים וא״ו, ברוך, מלא וא״ו וכל ברוך דכותיה מלא: (יג) מאן,
חסר, וכל אורייתא דכותיה חסר יו״ד, וכל ליש״א חסר, ועיין בת״ס פ׳
וארא (ז׳ י״ד): להלך, חסר וא״ו: (יד) ויקומו, מלא וא״ו,
ועיין בת״ס פ׳ חיי שרה (כ״ד כ״ד): הלך, חסר וא״ו: (טו) ויסף,
חסר וא״ו: שלח, חסר וא״ו דק״י ולא כתיב: שרים, מלא יו״ד:
רבים, מלא יו״ד: ונכבדים, מלא יו״ד: (טז) צפור, מלא וא״ו:
מהלך, חסר וא״ו: (יז) ולכה, בתוספת ה״א בסוף תיבותא, וכן
קנה בתוספת ה״א: (יח) עבדי, הדל״ת רפה, א״ת ומ״ש, וכן הוא
מבואר בספר כוהר התיבה, כי הפת״ח שתחת העי״ן היא תנועה קלה,
והשו״א שתחת הבי״ת היא שוא נע, ולכן הדל״ת רפויה: מלא, חסר
וא״ו ומלא אל״ף בסוף תיבותא, וכל ליש״א באורייתא דכותיה, וחד מלא
אל״ף ומלא וא״ו וסי׳ מלוא קמצו דקרבן עולה ויורד דושמעה קול אלה:
לעשות, מלא וא״ו: גדולה, ד׳ מלאים וא״ו באורייתא, וסימן,
דין, את אשו הגדולה דמן השמים השמיעך בפ׳ ואתחנן (ד׳ ל״ו), לא
יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה בפרשת כי תצא (כ״ה י״ד), לא יהיה לך
בביתך איפה ואיפה גדולה (שם שם ט״ו): (יט) וארעה, בתוספת
ה״א בסוף תיבותא: יסף, חסר וא״ו, ועיין בת״ס פ׳ ויצא (ל׳ כ״ד):
(כ) לקרא, חסר וא״ו ומלא אל״ף בסוף תיבותא, וכל ליש״א באורית׳
דכותיה: קום, מלא וא״ו: (כא) ויחבש, חסר וא״ו וכל אורייתא
דכותיה: אתנו, חסר וא״ו, וכל אתנו דכותיה חסר: (כב) ויחר,
חד יו״ד כתיב, וכל יחר דכותיה: הולך, מלא וא״ו, ועיין בת״ס פ׳
לך לך (ט״ו כ׳): ויתיצב, אין בו מאריך, מ״ש: רכב, חסר וא״ו:
עמו, זה לשון מ״ש, ובפרשת וירא כתיב גבי אברהם ושני נעריו אתו,
וסימן איש איש כלשונו, פירש גבי אברהם שהיה עברי כתב אתו שהוא לשון
עברי, וגבי בלעם שהיה ארמי שנאמר מן ארם ינחני בלק, כתיב עמו
שהוא לשון ארמי, תרגם של אתו, עמיה, וסימן אחר כשמו כן הוא,
פי׳, אברהם שהוא באל״ף כתיב אתו באל״ף, בלעם שהוא בעי״ן כתיב
עמו שהוא בעי״ן, ולי נראה דסימן זה על בלעם לבדו כאמר שהוא בעי״ן
וא״ס במלת עמו סימן אחר שמו אותותם אותות א״א ע״ע, פירוש אתיות
שלהם הם אותות וסימני׳ על זה, אברהם אתו בלעם עמו: (כג) ותרא,
אל״ף כתיב בסוף תיבותא: האתון, מלא וא״ו, וכל ליש״א באורייתא
מלאים וא״ו כתיבין: שלופה, דין מלא וא״ו: להטותה, חסר וא״ו
(כד) ויעמד, חסר וא״ו: במשעול, מלא וא״ו: הכרמים, מלא
יו״ד, וכל כרמים באורייתא מלא דכותיה: (כה) הקיר, מלא יו״ד,
וכל

וכל לשון קיר באורייתא דכותיה מלא: ויוסף, חסר וא"ו: להכתה, בהעתק הללי להכותה, ירושלמי להכתה, עכ"ל, ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, מ"ש: (כו) ויוסף, ז"ל רמ"ה אחד לחוד באורייו' מלא וא"ו, וסי' ויוסף, דין, ושארא ויסף כל אורייתא חסר וא"ו: עבור, כל עבר, בעבר, לעבר, מעבר, באורייו' חסרים וא"ו בר מן אחד מלא, ויוסף מלאך ה' עבור, דין, רמ"ה, מ"ש: ויעמד, חסר וא"ו כמו הראשון שבסמוך, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ויעמד מאחריהם דנפ' בשלח חסר וא"ו, וכל לישנא ויעמד באורייו' דכותיה חסר, ודכותא אז יומים יעמד, וכל יעמד דכותא חסר, מ"ש, ודלא כמשמעות לשון א"ת שכתב ויעמד השני חסר וא"ו, משמע, הראשון מלא וא"ו, שא כלם חסרים: במקום, מלא וא"ו: לנטות, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' וארא (כ"ג ב'): ימין, מלא יו"ד: ושמאול, בהעתק הללי ושמאול, ירושלמי, ושמאל, ע"כ, ובכל הספרים בש"ף וא"ו, ובמקרא גדולה כתוב עליו כן דינו מלא, ועיין מ"ש בפרשת חקת, מ"ש: (כח) מה, המ"ם בסגול, לפי שהתיבה שאחריה מתחלת בעי"ן: עשיתי, מלא יו"ד, וכל לישנא באורייתא מלא: לך, הלמ"ד בשו"א: הכיתני, מלא יו"ד, בס"ם התי"ו בקמץ: שלש, חסר וא"ו, וכל דכותיה באורייתא חסר בר מן ג' מלאים, וסימן על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים (לקמן פסוק ל"ב), שלוש ערים תבדיל לך, קדמאה דמשנה תורה בפ' שופטים (י"ט ב'), שלוש פעמים בשנה, בפ' ראה (ט"ז ט"ז): (כט) לאתון, מלא וא"ו: לו, זה לשון רמ"ה, לו ישמעאל יחיה לפניך בפרשת לך לך (י"ז י"ח), כל לו דקרי בשורק כי האי גוונא באורייו' מלא וא"ו וחסר ש"ף: הרגתיך, מלא יו"ד: (ל) הלוא, זה הוא א' מן י"ב מלאים וא"ו וש"ף באורייו': אתנך, חסר וא"ו: מעודך, מלא וא"ו: לעשות, מלא וא"ו: כה וכל הדין לישנ' ה"א כתיב בסוף תיבותא: (לא) שלפה, חסר וא"ו: ויקד, הקו"ף בדגש, חסר וא"ו, וכל אוריי' דכותיה: וישתחו, חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא, והיא נחה ונסתרת במבטא מפני שהוא לשון יחיד: לאפיו, מלא יו"ד, ודכותיה ויפל באפיו, בפרשת בראשית (כ' ז'), וכל אפיו כלישנא דכותיה: (לב) מה, המ"ם בקמץ: הכית, מלא יו"ד: שלוש, מלא וא"ו: רגלים, כל תלתא רגלים שבפרשה הזאת מלא יו"ד, וכל רגלים באורייתא דכותיה: (לג) אולי, מלא וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת חיי שרה (כ"ד ל"ט): אתכה, חסר וא"ו ומלא ה"א ולית כותיה (ר"ל שהתי"ו בשוא), ובפסיקתא דר' טוביהו אתכה בה"א כתיב, אמר לו אין אתה תשוב לפני שא כמו הנקבה הזאת, מ"ש: ואותה, ב' מלאים וא"ו כלישנא. וסימן, דין, ואם ביום שמוע אישה יניא אותה בפ' מטות (ל' ט'), ושארא חסרים וא"ו כולהון: החייתי, מלא בתרין יודי"ן קדים לתי"ו חד קרי וחד לא קרי: (לד) אשובה, מלא וא"ו, וה"א נוספת בסוף תיבותא: לי, הלמ"ד בדגש, מ"ש, וכן נכון בדין דחיק, כי הנגינה בתיבה שלפניה היא מלעיל מאחת ה"א הנוספת: (לו) גבול, הגבול, שניהם מלאים וא"ו: (לז) הלא, חסר וא"ו: שלח, חסר וא"ו: לקרא, חסר וא"ו: האמנם, חסר וא"ו: אוכל, מלא וא"ו: (לח) היכל, חסר וא"ו: מאומה, מלא וא"ו, וכל מאומה באורייו' דכותיה: ישים, מלא יו"ד: (לט) חצות. חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין: (מא) במות, מלא וא"ו:

כג (א) מזבחת, חסר וא"ו: אילים, זה הוא אחד מן ד' מלאים דמלאים בתרין יודי"ן, ועיין בת"ס פ' וישלח (ל"ב ט"ו): (ב) דבר, סימן, קדמאה כאשר דבר, תניינא כאשר אמר, ואחד פסוק סימן, וידבר ה' אל משה לאמר, מ"ש, פירוש, בפסוק הזה נזכר דבר תחלה ואחר כן אמירה: (ג) עלתך, ג' חסר וא"ו, וחסר יו"ד, וסי' קרב של המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך בפרשת שמיני (ט' ז'), התיצב על עלתך, דין, התיצב כה על עלתך (לקמן פסוק י"ט): ואלכה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: יראני, היו"ד נדגש בדין דחיק: (ד) ויקר, חד יו"ד כתיב, והקו"ף בדגש כי הוא מבנין נפעל: המזבחת, חסר וא"ו: (ה) ישוב, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' שמות (ד' י"ט): (ו) וישב, (ולקמן פסוק כ"א), כתיב ויבא אליו, וסימן, ושב הכהן ובא הכהן, פירוש תחלה כאמר לשון שיבה ואחר כך לשון ביאה: והנה, (ולקמן פסוק כ"א) והנו, ואחד פסוק סימן, ראשון לציון הנה הנם (ישעי' מ"א כ"ו), פירוש בראשון נכתב הנה ואחר כך הנם בכינוי, אלא שם נכתב בכינוי רבים, וכאן בכינוי יחיד: עלתו, חסר וא"ו, וכל דכותיה באורייתא חסר: (ז) ויאמר, המ"ם בפתח מפני העמדת הטעם: לכה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: ארה, המתג תחת הא"ף, וה"א נוספת בסוף תיבותא: לי, הלמ"ד דנוסה בדין דחיק: ולכה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: זעמה, חסר וא"ו, וה"א נוספת בסוף תיבות': (ח) אקב, הקו"ף בדגש, חסר וא"ו: קבה, הקו"ף רפה, א"ת, הבי"ת בדגש וה"א בסוף התיב' במקו' וא"ו הכנוי לזכר נסתר, כדין אותיו' אהו"י המתחלפות: אזעם, חסר וא"ו: (ט) צרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, ומסר עליהון כולהון חסרים וא"ו: ומגבעות, ז"ל מ"ש, מלת ומגבעות מלא וא"ו בכולהו ספרי, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ומגבעות אשורנו מלא וא"ו, ודכותיה ועל הגבעות דאבד תאבדון ע"כ, ובספר הזוהר (דף ר"ג ע"ב) במתיבת' עילאה, ומגבעת חסר בלא וא"ו, ובמתיבת' דרקיע' ומגבעות שלים כאן וא"ו, ע"כ, עיין פ' נשא בפסוק על כלות משה: אשורנו, מלא וא"ו: הן, הה"א בסגול: עם, עי"ן בקמץ: לבדד, הלמ"ד לאתפארת הלשון, כי מצינו בפ' וזאת הברכה בטח בדד, והנה היא כלמ"ד לבעבור כשות אתכם בפ' יתרו: ישכן, חסר וא"ו ובכל ספרים כ"י מדוייקים, ואף בדפוס ישן, ובן נמ"ג כל לישנהון חסרים בר מן יו"ד מלאים, ואין גם אחד מהם בתורה, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, וישכן באהלי שם, חסר וא"ו כתיב, ודכותא על פני כל אחיו ישכן חסר וא"ו, וכל ישכן באוריית' דכותא, וישכן כבוד ה', חסר וא"ו כתיב דכותא, וכן וישבן באורייתא דכותא חסר, אישתכח השתא דכל לישנ' דישכן באוריית' בין דכסיב וא"ו בריש תיבותא בין דלא כסיב וא"ו בריש תיבות' כולהון חסרים וא"ו בין כ"ף לנו"ן, מ"ש: ובגוים, מלא וא"ו וחסר חד יו"ד בין יו"ד למ"ם: (י) רבע, חסר וא"ו: תמת, חסר וא"ו: מות, מלא וא"ו: ישרים, מלא יו"ד: ותהי, ביו"ד בסוף תיבות': אחריתי, מלא יו"ד: כמהו, חסר וא"ו: וכל אוריית' דכותיה: (יא) מה, המ"ם בסגול ובמרכ': לקב, תרין בפרשת' ותרויהון חסר וא"ו: איבי, חסר וא"ו: לקחתיך, מלא יו"ד: (יב) ויאמר, המ"ם בפתח ובאתנחת': הלא, חסר וא"ו: (יג) לך, חד מן ג' כלישנ' הליכה חסר ה"א דבכ"ף פשוטה כתיב, מ"ש: נא, הנו"ן דגושה בדין דחיק: אשר, במונח לא במקף, מ"ש: וקבנו, חסר וא"ו בין כ"ף ללמ"ד: וקבנו, במקף: (יד) צפים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: מזבחת, חסר וא"ו: (טו) עלתך, חסר וא"ו: אקרה, הקו"ף במרכ': כה, הכ"ף בדגש בדין דחיק: (טז) ויקר, הקו"ף דגושה, מ"ש: (יז) והנו, בוא"ו בסוף תיבותא: עלתו, העי"ן במונח, א"ת ומ"ש, חסר וא"ו: דבר, הדל"ת דגושה, בדין דחיק: (יח) קום, מלא וא"ו: ושמע, בספרים כ"י מדוייקים הוא"ו במתג והשי"ן בחטף פתח, וכן כתוב במכלול דף ס"ג, ובמסורת ה' קמצין, וסימן קום בלק ושמע, קרב אתה ושמע, דואתחנן, הטה ה' אזנך (מלכים ב' י"ט), וחכרו (ישעיה ל"ז), הטה אלהי אזנך (דניאל ט'), וכולן הוא"ו מתוגה, והשי"ן בחטף פתח, כן כתוב בספר דקדוק ישן, מ"ש: האזינה, מלא יו"ד, וה"א נוספת בסוף תיבות': עדי, בפת"ח תחת הדל"ת: בנו, בוא"ו נוספת: צפר, חסר וא"ו: (יט) ויכזב, הוא"ו במתג, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: יקימנה, מלא יו"ד: (כ) ברך, הבי"ת בקמץ, והרי"ש בציר"י, כי הוא המקור: וברך, הבי"ת והרי"ש בציר"י, כי הוא פעל עבר, שא שהצר"י תחת הרי"ש הוא במקום פת"ח: אשיבנה, מלא יו"ד: (כא) הביט, מלא יו"ד: ותרועת, מלא וא"ו: (כב) מוציאם, מלא דמלא, מלא וה"ו ויו"ד, ודכותיה של מוציאו ממצרים (לקמן כ"ד ח'), מלא וא"ו ויו"ד, קדמאה מוציאם, ותנייג' מוציאו, וחד פסוק סימן, גוים ואלהיו, עיין שם (שמואל ב' ז'), במה שהביא מ"ש בשם ירושלמי פרק לולב וערבה, ושסיים אשר פדית לך ממצרים, כביכול כאילו עצמך פדית, גם כאן מזכיר תחלם הוצאת גאולה לישראל, ואחרי כן מזכיר הוצאת גאולה לעצמו: כתועפת, תרין בבלעם, ותרויהון מלאים וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: ראם, בש"ף באמצע תיבות': (כג) כי לא נחש ביעקב, נחש, כלו כתי"ת, להבדילו מלשון נחש עלי דרך, בפרשת ויחי (מ"ט י"ז), ז"ל מ"ש, בירושלמי פרק במה אשה, אמר ר' לוי כל המנחש סופו לבוא עליו, ומה טעמא כי לא נחש ביעקב, כי לו נחש, משמע דדריש לא בש"ף כמו לו בוא"ו, אבל אין זה מן ט"ו דכתיבין בא"ף וקריין בוא"ו, וכן בבבלי, פרק ארבעה נדרים פריך, והוא בלמ"ד א"ף כתיבי ומשני, שא מדה כנגד מדה: יאמר, המ"ם בציר"י: מה פעל, הפ"א דגושה בדין דחיק, כמו מה נבע בפ' וישב (ל"ז כ"ו), ז"ל מ"ש, בס"א כ"י הטעם בפ"א, וכן נראה מחילופי הדפים שזה דעת בן אשר, אך ברוב הספרים הטעם בעי"ן, וכן מצאתי בחילופים כ"י לבן אשר, עכ"ל מ"ש, וכן הוא נכון, כי אין צריך להיות טעמו בסוג אחור, מפני שהיא מופרדת בטעם טפחא שהוא מן הטעמים המפסיקים: (כד) הן, במקף וה"א בסגול: עם, בקמץ תחת העי"ן:

כלביא

בלביא, מלא יו"ד כתיב ואל"ף בסוף תיבותא: יקום, מלא וא"ו:
וכארי, הכ"ף בפתח ובמתג, ויו"ד בסוף תיבותא: יתנשא, הסי"ן
בקמץ, אל"ף כתיב בסוף תיבותא: חללים, מלא יו"ד: (כה) גם, וכן
גם השני בפסוק זה, הגימל"ן בדגש, מ"ש: קב, חסר וא"ו: תקבנו,
הקו"ף בחטף קמץ, מ"ש: (כו) הלא, חסר וא"ו: (כז) לכה, ה"א
נוספת בסוף תיבות': נא, הנו"ן בדגש, בדין דחיק, מ"ש: אולי, מלא
וא"ו: יישר, מלא בתרין יודי"ן בריש תיבותא, חד קרי וחד לא קרי:
וקבתו, חסר וא"ו, והנגינה מלעיל: (כח) ויקח, הקו"ף דגושה,
מ"ש: הפעור, מלא וא"ו, וכל פעור באורייתא דכותיה: הישימן, מלא
יו"ד וחסר וא"ו כתיב בנוסחי דיקי, ומסרי' עלי' כולהון כתיבין כן:
(כט) מזבחת, חסר וא"ו: אילם, בתיקון ספר תורה ישן אילם, ל"א
אילים דריש הפעור מלא, ע"כ, וזה נברר מן המסורת, דמלא יו"ד קדמאה
וחסר יו"ד בתראה, שכן נמסר בסדר תצוה, ד' מלאים דמלאים בתרין
יודי"ן, וכל אחר' כתיב האילם אילם, חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד
קדמאה, ואין זה מן הארבעה, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, מ"ש:

כד (ב) עיניו, בספר הזוהר פרשת בלק, עינו כתיב, ההוא עינא
בישא וכו', ואינו כן בספרים שלנו, גם לא נמנה במסרה גדולה
עם החסרים יו"ד באמצע תיבות' וקריא, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ויש"א עיניו
וירא, מלא תרין יודי"ן, וכל עיניו באורייתא דכותא, מ"ש: שכן, חסר
וא"ו: לשבטיו, מלא יו"ד: (ג) ויאמר, המ"ס בפת"ח: נאם, חסר
וא"ו: בנו, הבי"ת בדגש, א"ת: בער, בהעתק הללי, בער, ירושלמי
בעור, וכן נחלקו על חברו שבסמוך, וכבר כתבתי כל הצורך בריש פרשת',
מ"ש: שתם, ב' וחסרים וא"ו ובענין, סתם העין, וחברו, רמ"ה:
(ד) אל עיין מ"ש בפרש' וירא, בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך, מ"ש,
ועיין בת"ם (סס כ' ג'): נפל, תרין בבלעם ותרויהון חסרים וא"ו, וכל
כפל, הנפל, באורייתא דכותיה חסר, רמ"ה: וגלוי, תרין בבלעם
ותרויהון מלאים בוא"ו כתיב: (ה) מה, צריך למיהוי בראש הדף, כיזו
היא מ"ס של בי"ה שם"ו, וכן כתב בעל הטורים בפרשת ויחי, ובמקראות
דומא, עושים בחילוף, מובא שפתיך, פרשת כי תבא, ובהעתק מפירארה
עשו המ"ס רבתי, וכן ראיתי בנוסח אחד כ"י מאלפא ביתא רבתית, ובתיקון
ס"ת ישן, אבל אינו כן בספרים, ולא במסורת שלנו, כי אם מ"ס של משלי,
מ"ש: טבו, חסר וא"ו, הטי"ת דגושה, בדין דחיק: אהליך, חסר
וא"ו ומלא יו"ד, וכולהון כליסנא דכותיה: משכנתיך, חסר וא"ו, ומלא
יו"ד: (ו) כנחלים, מלא יו"ד: נטיו, יו"ד וא"ו בסוף תיבותא,
והיו"ד מנוקדת כמלאפ"ום שבתוך הוא"ו: כגנת חסר וא"ו: עלי, יו"ד
בסוף תיבותא. כאהלים, מלא יו"ד: ה', בזקף קטן, מ"ש: כארזים,
מלא יו"ד: עלי, יו"ד בסוף תיבותא: (ז) יזל, אף כי בחומש מ"ש
ורא"פ יש כאן מתג ביו"ד, אמנם הוא שלא כדין, אחרי שאחריו דגש המורה
על חסרון נו"ן פ"א הפעל: מדליו, חד יו"ד כתיב, והוא"ו כמ כראה,
ז"ל מ"ש, כתב המכלול דף קפ"ח (דפוס קטן ע"א), שזהו מן אותם שקבל
קריאתם בקמץ רחב ולא שמע ולא ראה בהם מחלוקת, והוסיף בעל מכלול
יופי, נראה שאין בדלי"ת שום טעם, עכ"ל, וברוב הספרים מצאתי שבא
מונח תחת הדל"ת, והוא במקום מתג, כמו שדרכו לבוא במלת שהם בזקף
קטן, כמ"ש בפרשת משפטים, על מלת תהרסם, ובנסחא כ"י מצאתי
מדליו במאריך (ר"ל במתג), ועיין מ"ש בפרשת תצוה על מלת ויספה:
וירם, חסר וא"ו: ותנשא, הסי"ן בכר"י, אל"ף כתיב בסוף תיבותא:
מלכתו, חסר וא"ו: (ח) מוציאו, בחומש עם תרגום ופירוש רש"י
ורמב"ן דפוס ויניציאה ש"ח, נכתב בכדו, ס"א מוציאם, ע"כ, וזהו שבוש
גדול, שהראשון שבפרשה למעלה, כתוב מוציאם, וזה כתוב מוציאו,
וכן כתוב הרמ"ה ז"ל, מוציאם ממצרים, מלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד,
ודכותיה אל מוציאו ממצרים מלא וא"ו ויו"ד, ותרויהון בזירא בלק, וכן
במסורת כ"י, קדמאה אל מוציאם, תנייב' אל מוציאו, מ"ש, וכבר כתבתי
למעלה (כ"ג כ"ב), רמז כאן להנוסח' הישרה הזאת: ממצרים, הרי"ש
בפת"ח: כתועפת, בהעתק הללי, כתעפת, וחברו, ירושלמי,
כתועפת, וחברו מלא, עכ"ל, ומחלוקת זה מצאתי גם בתיקון ס"ת ישן,
אבל בכל הספרים שלנו, שניהם מלאים וא"ו קדמאה, ובמסרה קטנה
כתוב ב' כ"כ, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, כתועפת ראם תרין בבלעם ותרויהון
מלאים וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין, מ"ש: צריו, מלא יו"ד:
ועצמתיהם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: וחציו, מלא יו"ד קדים לוא"ו:
(ט) כארי, במסורת הגדול, כארי ד', ב' קמצין וב' פתחין וסימן
כרע שכב כארי, שויתי עד בקר כארי (ישעיה כ"ח), כארי שואג

(יחזקאל כ"ב), כארי ידי ורגלי (תהלים כ"ב) ע"כ, ותו לא פירש
דאורייתא' ודיחזקאל' פתחין דישעיה ודתהלים קמצין, כן איכון בנוסחי
דיקי, מ"ש: וכלביא, מלא יו"ד כתיב ואל"ף בסוף תיבותא: יקימנו,
מלא יו"ד כתיב קדים למ"ס: מברכיך, מלא יו"ד: ברוך, כתב ר' משה
קמחי בספר מהלך בכלל אתי מרחוק ז"ל, ואם תהיה מלרע היא רפה,
כמו מברכיך ברוך בימה פרעה (שמות ח') וכן בכל ספרים מדוייקים
הבי"ת רפה, ובדפוס מנטובה הוסיפו בדברי המפרש, ומה שאמר מברכיך
ברוך, ר"ל מדינא להיות ברוך ברפי הבי"ת ודגש שבה שלא כדין עכ"ל,
ולפי דעתי איזה תלמיד טעה ונדבו תלה, והמוסיף גורע דעת המחבר,
כי לבו לא כן חשב וגם בדפוס ויניציאה ליתיה, מ"ש, וכ"כ הא"ת וז"ל,
ברוך הבי"ת רפה: ואורריך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ארור, מלא וא"ו,
(י) ויחר, מאריך (ר"ל מתג) ביו"ד, מ"ש: ויספק, חסר וא"ו:
כפיו, מלא יו"די לקב, חסר וא"ו: איבי, חסר וא"ו: קראתיך:
מלא דמלא, מלא אל"ף ומלא יו"ד: שלש, חסר וא"ו: (יא) מקומך.
מלא וא"ו: כבד, הבי"ת בגרי, מ"ש: מכביד, מלא וא"ו: (יב) הלא,
חסר וא"ו: גם, הגימ"ל בדגש, מ"ש: מלאכיך, מלא יו"ד: (יג) יתן,
התי"ו בסגול, כי הוא במקף: מלא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף
תיבותא: לעשות, מלא וא"ו: (יד) הולך, זה אחד מן עשרה מלאים
וא"ו באורייתא': לכה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: איעצך, מלא יו"ד,
ודכותיה שמע בקלי איעצך בפרשת יתרו (י"ח י"ט), מלא יו"ד: הזה,
הזי"ן בדגש, מ"ש: באחרית, מלא יו"ד: (טו) בער, חסר וא"ו:
שתם, חסר וא"ו: (טז) שמע, חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד
דקרי ולא כתיב, ודכותיה כל השמע יצחק לי בפרשת וירא (כ"א ו'),
וכל שמע באורייתא' דכותיה חסר דחסר, בפשט האחרון לבד, א"ת: וידע,
חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב: עליון, מלא וא"ו,
וכל אורייתא דכותיה: מחזה, חילוף קדמאה אשר מחזה, תנייב' מחזה
ומטעים ביה, מ"ש: (יז) עתה, מלרע, אולי מפני שר"ל שיעתמש גם
בדיבוק, עתה אשורנו, דברי אמת: אשורנו, מלא וא"ו: קרוב,
מלא וא"ו, וכן והיות קרוב אלי בפרשת ויגש (מ"ה י'), מלא וא"ו, וכל
קרוב גרידא באורייתא דכותיה מלא: כוכב מלא וא"ו: פאתי, אל"ף
באמצע תיבותא: מואב, מלא וא"ו, וכן ויתקרא שמו מואב בפרשת וירא
(י"ט ל"ז), וכל מואב מלא כתיב דכותיה: (יח) ארום, מלא וא"ו
וכן על כן קרא שמו אדום בפרשת תולדות (כ"ה ל'), וכל שום אומה דכותי'
מלא: ירשה, הרי"ש בגר"י, וכן חברו שבפסוק זה תרויהון חסר יו"ד
בתר רי"ש: שעיר, מלא יו"ד, וכן בהררם שעיר בפרשת לך לך (י"ד ו'),
וכל שעיר שום אתרא או שום אומה דכותיה מלא: איביו, חסר וא"ו
ומלא יו"ד, וכל איביו באורייתא דכותיה: עשה, המרכ' תחת העי"ן כי
הוא בזוג אחור וחסר וא"ו, ובסיב ה"א בסוף תיבות', וכל לשון דעשה
באורייתא דכותיה בר מן ב' דכתבין יו"ד בסוף תיבות', וסימן עשו כל
מלאכה בפ' ויקהל (ל"ה ל"ה), בעשי המלאכה (שם ל"ו א'), וכולהון
חסרים וא"ו: חיל, חד יו"ד, וכן ויש בם אנשי חיל בפ' ויגש (מ"ז ו'),
וכל דכותיה כן: (יט) וירד, הרי"ש והדל"ת תרויהון בשוא נח, ונכתב
בחד יו"ד, והדל"ת דגושה, כמו וישב ממנו שבי: והאביר, מלא יו"ד:
שריד, מלא יו"ד: טעיר, מלא יו"ד: (כ) ויאמר, המ"ס בפת"ח:
ראשית, מלא אל"ף קדים לשי"ן ומלא יו"ד בתראה, וכל ליסנא באוריית'
דכותיה מלא בר מן אחד חסר אל"ף ומלא יו"ד, וסימן מרשית השנה דוהיה
עקב (י"א יב): ואחריתו, מלא יו"ד: עדי, יו"ד כתיב בסוף
תיבותא, וכל דכותיה יו"ד: אבד, חסר וא"ו, וכל אבד דכותיה חסר:
(כא) הקיני, מלא יו"ד: ויאמר, המ"ס בפת"ח: איתן מלא יו"ד,
וכן ותשב באיתן קשתו בפרשת ויחי (מ"ט כ"ד), וכולהון מלאים יו"ד
באורייתא: מושבך, מלא וא"ו, וחסרין יו"ד קדים לכ"ף פשוטה, וכן הנה
משמני הארץ יהיה מושבך בפרשת תולדת (כ"ז ל"ט): ושים, מלא יו"ד,
וכן שים נא ידך, דויאמר אברהם בפ' חיי שרה (כ"ד ב'), וכל ליסנא
באוריית' דכותיה מלא: קנך, הנו"ן בדגש חסר יו"ד: (כב) כי אם, ז"ל
ת"ס בעלים לתרופה, ב"א כי אם, ב"ב כי אם, ע"כ, ואנו אין לנו כ"א
דעת ב"א, עכ"ל, פירוש לדבריו, כי חלוקי דעות הם אם המרכא תחת
מלת כי, ומלת אם הוא במקף, או מלת כי במקף ומלת אם במרכא,
ודע כי בחומש מ"ש ורא"פ במצא המרכא במלת כי, נראה שכן הוא דעת
ב"א, שהלכה כמותו: לבער, בספרים כתובי יד מדוייקים מונח בבי"ת
ומאריך בעי"ן, ובמסרה קטנה שבדפוס נמסר עליו לית בטעם מלעיל,
מ"ש, ועיין מ"ש בפ' קרח (י"ז כ"ג), על מלת ויצא פרח ויצן ציץ: מה,

הא"ס נקמץ: אשור, מלא וא"ו, וכל אשור דכותיה באורייתא: תשבך, הכ"ף פשוטה בדגש: (כג) ויאמר, המ"ס נפת"ח: אוי, מלא וא"ו: משמו אל, במקצת ס"ת וגם במקצת חומשים כ"י נמצא משמואל תיבה אחת, ולא מצאתי לזה עיקר בשום מפרש רק במקרא גדולה כתיב בגליון ז"ל משמו וחסר וחדא מלא, ע"כ, והוא לשון מגומגם, ושמעתי שיש נוהגים לכתוב כך בס"ת, ולד"ע אין להם על מה שיסמוכו, כי בכל ספרי הדפוס ובכל מקראות כתובי יד מדוייקו' הם שתי מלות, וכך הם בס"ת הקדמונים, וכן ראיתי אחר כך בהרמ"ה ז"ל שכתב משמו אל חסר וא"ו קדים למ"ס כתיב, משמו אל תרין מלין כתבין, ע"כ, ובסנהדרין פרק חלק אמר ר' יוחנן אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקדוש ב"ה עושה פדיון לבניו, ע"כ טוב ליזהר שלא למחקו, ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא, מ"ש: (כד) וצים, מלא יו"ד, והיא נחה ונסתרת במבטא: כתים, מלא יו"ד קדים למ"ס, ודכותיה וכתים ודדנים בפרשת נח (י' ד'), וז"ל רמ"ה, ודדנים חסר וא"ו ומלא יו"ד: וענו אשור, בלא מקף באמצע, מ"ש: עדי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: אבד, חסר וא"ו: (כה) למקמו, זה אחד מן ג' חסרים וא"ו, ועיין מ"ש בפרשת וירא (י"ח ל"ג), תחלה נכתב למקמו, ואחר כך נכתב לדרכו, גם גבי יעקב נכתב כן בסוף פרשת ויצא, ואחד פסוק סימן, ויעמד במקום צר אשר אין דרך בפרשה הזאת (כ"ב כ"ו):

כה (א) בשטים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין, וכל אוריו' דכותיה, וכן ועצי שטים בפ' תרומה (כ"ה ה'): ויחל, נחד י"ד, זה לשון רמ"ה ז"ל, אז הוחל בפרשת בראשית (ד' כ"ו), מלא וא"ו וייחל עוד שבעת ימים, בפרשת נח (ח' י"ב), בתרין יודי"ן כתיב, וכל שארא ויחל ביו"ד אחד: לזנות, מלא וא"ו: בנות, מלא וא"ו: (ב) ותקראן, נתיקון ס"ת ישן, ותקראן ר' במפתח, ותקראנה, ע"כ, אבל הרמ"ה כתב, ותקראן לעם דין לחוד באורייתא כתיב ומלא אל"ף וחסר ה"א ובנו"ן פשוטה בסוף, ושאר אורייתא נו"ן ה"א בסוף תיבותא כתיב, ותלתא אינון בלישנא באורייתא תרין מנהון מלאים דמלאים אל"ף וה"א, וסימן כי תקראנה מלחמה בפרשת שמות (א' י'), ותקראנה אתי כאלה בפ' שמיני (י' י"ט), הלין מלאים דמלאים וחד מלא אל"ף וחסר ה"א כדאמרן עכ"ל, ובמסרת שלנו פרשת שמיני ותקראנה אתי כאלה, ותקראנה לו השכנות ב' בפסוק (רות ד'), ותקראן לעם לזבחי אלהיהן בתראה מסיר ע"כ, ומסרה זו לא זכרה רק פסוקים הכתובים ותקראנה בוא"ו בתחלת המלה, ולפיכך לא תמנה בהם פסוק כי תקראנה מלחמה, מ"ש: ותקראן לעם לזבחי אלהיהן, החכם בעל העקידה פירשו במ"ס, וכמדומ' לי דכד כיים מר אמר לההוא פשט' דלא אשתכח כדין בשום דוכתא, או דילמא ספרא משתבשתא איזדמן ליה, ובמסרה איתמסר חמשה אלהיהן בנו"ן, והלין דבפסוקתא תרי מנייהו, מ"ש: וישתחוו, בתרין ווי"ן בסוף תיבותא: (ג) ויצמד, היו"ד במתג ובמקף: (ד) ויאמר ה' אל משה, אין בו פסקא, מ"ש: והוקע, מלא וא"ו: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו בלישנא באורייתא: וישב, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: חרון, מלא וא"ו: (ה) שפטי, חסר וא"ו, הנצמדים, מלא יו"ד: (ו) והנה, הנו"ן בדגש, מ"ש: המדינית, מלא יו"ד בין נו"ן לתי"ו, וכל אורייתא דכותיה: והמה, ה"א כתיב בסוף תיבותא: בכים, הבי"ת רפה, מ"ש, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ז) פינחס, מלא יו"ד: רמח, חסר וא"ו: (ח) הקבה, דגש בי"ת חסר וא"ו מקמיה, גם מ"ש כתב הקו"ף והבי"ת דגושות: וידקר, חסר וא"ו: (ט) המתים, מלא יו"ד: במגפה, הגימ"ל דגושה, מ"ש:

פרשת פינחס

(יא) פינחס, אמרו בזוהר כאן וגם בפרשת אחרי מות, כי פינחס זה ביו"ד זעירא, ושהיא משלפא בית"א דאתוון זעירן, אך בכל הספרי' והמסרות ובאלפא ביתא שלנו מאותיות זעירות לא נמצא רק יו"ד צור ילדך תשי, עוד משמע מהזוהר כי פה בלבד פינחס מלא יו"ד, והרמ"ה ז"ל כתב ותלד לו את פינחס בפרשת וארא מלא יו"ד, וכל אורייתא דכותיה מלא, עכ"ל, וכן נמצא בכל הספרים והמסרות, ובעל א"ת האריך לבאר הזוהר שלא יהיה נגד ספרינו, ואנכי לא ידעתי נסתרות ממני, מ"ש, והנה זה תמצית דברי בעל א"ת וזה לשונו, ואני אילו הייתי כותב ספר תורה הייתי כותב היו"ד הזאת זעירא כדברי הזוהר, ואף אל פי שאינני חושש לדרש כשחולק על מציאות הספרים והמסורת, זה דוקא בענין מלא וחסר, וזה לפי שרבותינו זכרם לברכה עצמם הודיעונו כרעיא מהימנא בפרשה זו על פסוק ויהי ביום כלות משה, שלפעמים בדרש יאמרו על המלא חסר כתיב, ועל החסר מלא כתיב, אבל בענין צורות האותיות, לא כן אנכי עמדי דהיכי דאתמר אתמר, והיכא דלא אתמר לא אתמר, והנו דלא לוסיף עלה ואדרבה בענין צורת האותיות אין לנו אלא דברי המדרשים: השיב, מלא יו"ד, וכן השיב דוישב את כל הרכש בפרשת לך לך (י"ד ט"ז), וכל אורייתא דכותיה מלא: בקנאו, קל הכון להקל על הלשון ז' עזרא, מ"ש, ר"ל שהיה ראוי להדגש כי הוא מבנין פקד הדגוש: כליתי, מלא יו"ד: (יב) אמר, חסר וא"ו: נתן, חסר וא"ו: בריתי, מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: שלום, הא"ת הרחיב פה הדיבור בענין הוא"ו דשלום שאמרו עלי' חז"ל שהיא קטועה, ודרשו ממנה בקדושין (דף ס"ו) דבעל מום עבודתו פסולה, ופלפל בחכמה לבאר הלשון של וא"ו קטועה שאיננה זעירא, ואף כי המדפיס עשאה זעירא ומסר עליה וא"ו זוטא והיא חד מאלפ"א בית"א דאותיות קטנות וגם נרים מסרה רבתא כתוב כן, טעות הוא בידו כי לא נמצא כן בספרי' כ"י ואף לא במסרותיהם, וסוף דבריו כי תמונתה היא כך ך ומצא כשנסתכל בשני החלקין יחד היא וא"ו גדולה כשאר האותיו', ואם נסתכל בחלק העליון לבד היא יו"ד ונקרא שלים ופי' שלים בלשון ארמי שלם ולא בעל מום, ומזה דרשו רז"ל הדרש ההוא כי מצאנו שחלקה התורה כבוד ללשון ארמי בתנ"ך, וכמה שרשי לשון ארמי מובלעים בתנ"ך, כמו מי מלל לאברהם (בראשית כ"א), כפתגם המלך (אסתר א'), יחוה דעת (תהלים י"ט), ובעזר מספר כ"י מוגה מאד ישן נושן שמצא בו התמונה הזאת, ומצא לו עזר ג"כ מלשון הריטב"א בחידושיו על קדושין בדף הנ"ל וז"ל וא"ו דשלום קטועה היא נראה פירושו שכרותה בנתים דאי לא הל"ל זעירתא היא ונפקא מינה לס"ת ויש להגי' כל הספרים שכתב כדרכו עכ"ל הריטב"א, גם הביא לשון הרמ"ה ז"ל שכתב כמאן דקטעי' בפלגי' ופירשו ג"כ כדבריו, ואף כי בעל מ"ש פוסח על שתי הסעיפים כמסתפק, מ"מ לא נעזוב ודאי שלא הא"ת מפני ספקו של מ"ש, ומה גם כי גם הוא מעיד שראה כצורה הזאת בספר תורה קדמון מספרד, לכן הכי נקטינן: (יג) לו, הלמ"ד דגושה בדין דחיק: אחריו, מלא יו"ד, וכל אחריו דכותיה מלא: כהנת, חסר וא"ו, הנו"ן דגושה וכן קנא: עולם, מלא וא"ו: בני ישראל, בלא מקף באמצע, מ"ש: (יד) המכה, חסר וא"ו, וכל דגש דכותיה, הכ"ף בסגול: הכה, חסר וא"ו, וכל הכה באורייתא דכותיה חסר, הכ"ף נקמץ: המדינית, מלא יו"ד בין נו"ן לתי"ו, וכל אורייתא דכותיה: סלוא, מלא וא"ו ואל"ף כתיב: נשיא, מלא יו"ד: לשמעני, חסר וא"ו: (טו) המכה, חסר וא"ו, הכ"ף נקמ"ץ: צור, מלא וא"ו: אמות, במאריך לא בזקף קטן, והמאירי ז"ל כתב שהוא חסר, אך בכל הספרים הוא מלא, וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין, ועיקר, א"ת, ז"ל מ"ש, במירכא לא בזקף קטן, ובמקצת ספרים בדרגא: (טו) לאמר, הלמ"ד דגושה והמ"ם בלא דגש, א"ת, ומ"ש: (יז) צרור, מלא וא"ו, ואית דמסרין בהון, צרור, כי צררים כל לישנא חסר, כלומר חסר וא"ו, והאי צרר דמסרין ביה חסר, לאו אצרור את המדינים קאי דההוא בנוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב, ועוד דלא דמי לצררים, אלא אצרר דקרי בה"י דידיה נקולם קאי דומיא דכי צררים, כגון על הצרר אתכם דבהעלתך, מ"ש בשם הרמ"ה ז"ל: המדינים, מלא יו"ד בין נו"ן למ"ס: והכיתם, מלא יו"ד: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו בתורה: (יח) צררים, חסר וא"ו, ומלא יו"ד הרי"ש בשו"א לבד לפי דרכנו, מ"ש: בנכליהם, מלא יו"ד קדים לה"א: אחתם, חסר וא"ו: המכה, חסר וא"ו, הקו"ף נקמץ: דבר, השלישי, במקף לא במירכא, אור תורה ומ"ש: (יט) ויהי אחרי המגפה:

כו (א) ויאמר ה', יש כאן פרשה פתוחה באמצע פסוק, מ"ש: (ב) אבתם, חסר וא"ו: יצא, חסר וא"ו: (ג) אתם, חסר וא"ו: בערבת, חסר וא"ו: (ד) היצאים, ז"ל רמ"ה היצאים דויהיו בני נח בפ' נח (ט' י"ח), חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל יצאים באורייתא דכותיה: (ה) ראובן, ז"ל א"ת, טעה המדפיס שעשה בו פיסקא, כי בספרים כתיבת יד ובהרמב"ס ובמאירי אין זה ראש פרשה, וכ"כ מ"ש: בכור, מלא וא"ו: חנוך, מלא וא"ו: החנכי, חסר וא"ו, והא דאמר במסורת סוף פרשת חיי שרה (ובמשלי כ"ב), חנך ג' חסר בלישנא, וסימן ובני מדין עיפה פ' חיי שרה (כ"ה ד'), חנך משפחת החנכי, כאן, חנך לנער על פי דרכו (משלי), על מלת החנכי אתמר, ולא על חנוך דהוא מלא בכל הספרים, וכן במסורת כ"י, ג' חסר בלישנא, וסימן ובני מדין וגו' משפחת החנכי חנך לנער, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, ובני מדין עיפה ועפר וחנך חסר וא"ו

ואו, ותהרותלד את חנוך פ' בראשית (ד' י"ח), מלא וא"ו כתיב, וכל חנוך באורוי' מלא וא"ו כתיב בר מן חד חסר עיפה ועפר וחנך כדאמרן, משפחת החנכי חסר וא"ו, מ"ש: לפלוא, ז"ל רמ"ה, ובני ראובן חנוך ופלוא בפ' ויגש (מ"ו ט'), מלא וא"ו וא"ף כתיב, וכל שום בר נש באורייתא דכותיה: הפלאי, חסר וא"ו: (ו) לחצרן משפחת החצרני, במסרות פרשת ויגש במסר, חצרון, כל אורייתא חסר בר מן חד חצרוני קדמאה דבמדבר, ע"כ, וכן כתב הרמ"ה ז"ל החצרוני לכרמי דין מלא וא"ו, לחצרן משפחת החצרני לחמול, דין חסר וא"ו כתיב; מ"ש: (ז) משפחת, חסר וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת נח (י' י"ח): הראובני, הרי"ש במאריך והיא נקראת בשורק, והאל"ף שבאמצע נחה, כמו יראו את ה' (תהלים ל"ד י'), וחבריו (גם הוא"ו שאחריה היא נחה ונסתרת במבטא, ונראה לי מה שכתב בעל המחבר ספר זוהר התיבה, בתיבת האותיות, אות ז"ין, הוא לאו דוקא, רק על הרוב ידבר, כי ראינו כאן שתי אותיות או"י נחות רצופות באמצע התיבה), וכן הוא בספרים כ"י וכמוהו רבים כמ"ש בסוף דברים, וכך היא כוונת ר' יה המדקדק בהגהת שרשים שרש ירא, ושמו רפי על האל"ף להורות על נחותה, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, שם משפחת הראובני דפינחס מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא וא"ו, ותרוויהון בין רי"ש לבי"ת ולא קריין, ודכותיה כי לקחו מטה בני הראובני דאלה מסעי, ודכותא בלישנא נתתי לראובני ולגדי סוף דברים, וכל לראובני דכותא, מ"ש: פקדיהם, הפ"א רפה, א"ת ומ"ש, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ט) נמואל, מלא וא"ו: קרואי, קריאי קרי, ביו"ד בין רי"ש לאל"ף, א"ת, וז"ל מ"ש, קריאי קרי ביו"ד, וכ"כ בהעתק הללי, ובמסורת קדמונית מצאתי, במדבר קרואי, פינחס קריאי, וסימן ברוך פרי, ע"כ, פי' דבמדבר רו, דפינחס רי, (פי' לפירושו, תיבת במדבר מתחיל בבי"ת כמו תיבת ברוך גם פסוק שבסדר במדבר הוא קודם במקרא לפסוק שבפינחס, כמו תיבת ברוך שהוא קודם לתיבת פרי, והגד השוה שבשניהם שהם נקראים הרי"ש שבהם במלאפום, אמנם שבפינחס ובתיבת פרי הגד השוה שבהם הרי"ש נקרא בחירק) ועל הקריאה אתמר וממילא דהכתיבה נהפך, ועיין ג"כ מ"ש בפרשת במדבר ובריש פרשת קרח: בהצתם, חסר וא"ו: (י) במות, מלא וא"ו: באבל, חסר וא"ו: (יא) ובני, במקף לא במאריך, א"ת: (יב) למשפחתם, חסר וא"ו: הנמואלי, מלא וא"ו: לימין משפחת הימיני, כל לישנ' מלא יו"ד, רמ"ה: ליכין, ז"ל רמ"ה ויכין וצחר דויגש שיו (מ"ו י'), מלא יו"ד כתיב, וכל יכין באורייתא דכותיה, ודכותיה משפחת היכיני, כל לישנא מלא: (יג) הזרחי, הזי"ן דגושה, א"ת מ"ש: לשאול, ז"ל רמ"ה, שאול מרחבות הנהר, בפרשת וישלח (ל"ו ל"ז), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה וימת שאול, (שם שם), מלא וכל שום בר נש דכותיה מלא, השאולי, מלא וא"ו: (יד) משפחת, חסר וא"ו: השמעני, חסר וא"ו: (טו) לצפון משפחת הצפוני, תרויהון מלאים וא"ו כתובין: לשוני, ז"ל רמ"ה, שוני וארודי בפרשת ויגש (מ"ו ט"ז) מלא וא"ו כתיב, ודכותיה לשוני משפחת השוני, כאן, כולהון מלאים: (טז) לאזני האזני, הש"ף בקמץ לבד: (יז) לארוד, ז"ל רמ"ה, ערי וארודי, דויגש שיו (מ"ו ט"ז), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה לארוד משפחת הארודי, כאן, כל לישנא מלא וא"ו כתיב: (יט) ואונן, ז"ל רמ"ה, ותקרא את שמו אונן בפרשת וישב (ל"ח ד'): מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: (כא) לחצרן, בהעתק הללי לחצרן, ירושלמי לחצרון, ע"כ, ובכל ספרים שלנו חסר כחבירו דלעיל, וכן כתב הרמ"ה ז"ל וחצרן וכרמי חסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה חסר, מ"ש: החצרני, דין חסר וא"ו כתיב: לחמול, ז"ל הרמ"ה, ויהיו בני פרץ חצרן וחמול דויגש שיו (מ"ו י"ב), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה לחמול משפחת החמולי, כאן, כולהון מלאים כלישנא: (כג) תולע, ז"ל רמ"ה, ובני יששכר תולע ופוה בפ' ויגש (מ"ו י"ג), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה תולע משפחת התולעי, כאן, מלא וא"ו: התולעי, מלא וא"ו: לפוה, ז"ל רמ"ה, ובני יששכר תולע ופוה בפרשת ויגש (מ"ו י"ג), מלא חד וא"ו ובין פ"א לה"א וקריה דגש, ודכותיה לפוה, דין, וזה לשון א"ת, לפוה הוא"ו רפה בס"ס המדוייקים ובירושלמיים, אך הרמ"ה ז"ל כתב שהוא"ו בדגש, וכ"כ רד"ק ז"ל בעט סופר שלו, וכ"כ המ"ש, ומסיים, וכן מצאתי בגליון א' כ"י ועיין בת"ס פרש' ויגש (מ"ו י"ג): הפוני, מלא וא"ו כתיב: (כד) לישוב, מלא וא"ו כתיב: הישבי, חסר וא"ו כתיב: לשמרן, ז"ל רמ"ה, ובני יששכר ויוב לשמרן בפ' ויגש (מ"ו י"ג), חסר וא"ו כתיב, ודכותיה לשמרן משפחת השמרני דין, ומסר עליהון כל אורייתא חסרים: השמרני, חסר וא"ו כתיב: (כו) לאלון, ז"ל רמ"ה, עד שון מורה דויעבר אברם בפרשת

לך לך (י"ב ו'), חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב, ודכותיה תרין בשום בר נש, וסימן ובני זבולן סרד ואלון דויגש (מ"ו י"ד), לאלון משפחת האלני, דין: האלני, חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו, ז"ל מ"ש, בהעתק הללי, האלוני, ירושלמי האלני, ע"כ, ובכל הספרים חסר, וכן בנסחא כ"י מסיר עליו לית וחסר: (כז) הזבולני, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: (כט) למכיר משפחת המכירי, תרויהון מלאים יו"ד כתיבין, ז"ל רמ"ה, גם בני מכיר בפרשת ויחי (נ' כ"ג), מלא יו"ד כתיב, וכל מכיר באורייתא דכותיה מלא: הוליד, ז"ל רמ"ה, תרח הוליד את אברם בפרשת נח (י"א כ"ז), מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד, וכל אורייתא דכותיה בר מן אחד מלא וא"ו וחסר יו"ד, וסימן וקהת הולד את עמרם (לקמן פסוק כ"ט): (ל) אלה בני גלעד, וכן ושה בני שותלח, הבית"ין בדגש מדין מפסיק ואתי מרחוק, וחבריו שבפרשה כלם רפין שאין טעם מפסיק במלה ראשונה, גם אין להם דין אתי מרחוק שמלת בני סמוכה אל המלה הבאה אחריה, וכן מצאתי בספרי' מדוייקים, מ"ש: איעזר משפחת האיעזרי, תרויהון מלאים יו"ד קדים לעי"ן: (לא) ואשריאל משפחת האשראלי, שניהם בשי"ן שמאלית בספרי' מדוייקים, ובתיקון ס"ת ישן ואשריאל, במפתח ואשרא ע"כ, ובספרים שלנו מלא, ובהעתק הללי האשראלי, ירושלמי האשריאלי, ע"כ, ובכל הספרים חסר, וכן בנסחא כ"י מסורת עליו לית וחסר, וגם הרמ"ה ז"ל כתב, ואשריאל מלא, האשראלי חסר, מ"ש: (לב) ושמידע משפחת השמידעי, תרויהון מלאים יו"ד כתיבין: (לג) לא היו, בחומש מ"ש ור"א פרעמסלא הנגינ' במלת היו מלעיל מטעם נסוג אחור, אמנם לפי מה שכתב בעל זוהר התיבה בתיבת המקרא אות ט"ז, אינו מוכרח להיות נסוג אחור, לפי שמלת לא סמוכה שיה במקף: בנים, הבית דגושה מדין מפסיק: ונעה, חסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה חסר: (לה) לשותלח, מלא וא"ו כתיב: השתלחי, חסר וא"ו כתיב: (לו) שותלח, מלא וא"ו: (לח) לאחירם, מלא יו"ד, ודכותיה האחירמי, מלא יו"ד: (לט) לשפופם משפחת השופמי, תרויהון מלאים וא"ו כתיבין, שיהו קדמאה פ"א קדים לוא"ו, בתראה וא"ו קדים לפ"א: לחופם משפחת החופמי, תרויהון מלאים וא"ו: (מב) לשוחם משפחת השוחמי, תרויהון מלאים וא"ו כתיב: (מג) השוחמי, מלא וא"ו, ומסר עליהון השוחמי תרין ומלאים וא"ו: (מד) לבריעה, ז"ל רמ"ה, וישוי ובריעה דויגש (שיו מ"ו י"ז), מלא יו"ד כתיב, וכל בריעה דכותיה מלא, ודכותיה משפחת הבריעי מלא יו"ד בר מן יו"ד בתראה בסוף תיבותא: (מה) למלכיאל, ז"ל רמ"ה, חבר ומלכיאל דויגש שיו (מ"ו י"ז), מלא יו"ד כתיב, וכל מלכיאל באורוי' דכותיה, ודכותיה משפחת המלכיאלי, מלא יו"ד כתיב: (מו) שרח, כתוב בשי"ן, ונקרא בסי"ן, עיין בת"ס פרשת ויגש (שם שם): (מח) לגוני, ז"ל רמ"ה, יחצאל וגוני בפרשת ויגש (שם כ"ד), מלא יו"ד כתיב, ודכותיה לגוני משפחת הגוני, דין, כולהון מלאים וא"ו כתיב: (מט) ליצר, בחד יו"ד, וכן ויצר ושלם בפרשת ויגש (שם שם): היצרי, בחד יו"ד: (נא) ואלף שבע מאות, ג' דמטעין דסבירן ושבע בוא"ו, וסימן במסר במסרה גדולה, מ"ש: (נג) שמות, זה הוא אחד מן תשעה שנמסר עליהם מלאים וא"ו: (נד) פקדיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: יתן, חסר וא"ו: (נה) בגורל, מלא וא"ו: לשמות, מלא וא"ו כתיב: מטות, מלא וא"ו: אבתם, חסר וא"ו: (נו) לגרשון, ז"ל רמ"ה, גרשון וקהת ומררי דויגש שיו מ"ו י"א, מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה גרשון בר מן לישנא דגרשני, דקדים שי"ן לנו"ן דגש וחסר: הקהתי, במקצת ספרים הקו"ף בשוא לבדו, מ"ש: (נח) החברני, חסר וא"ו, כל משפחת שבפסוק זה בלא וא"ו בתחלת התיבה: הולד, כל אורייתא מלא דמלא והדין מלא וא"ו וחסר יו"ד, מ"ש: (נט) יוכבד, ז"ל רמ"ה, את יוכבד דדתה בפרשת וארא (ו' כ'), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה יוכבד בת לוי, דין: אחתם, חסר וא"ו: (ס) את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר, בתיקון ס"ת ישן, את ואת את ואת, ובמפתח, את את ואת ואת ע"כ, והרמ"ה בירר דבר זה מהמסורת, וכן כתב ד' פסוקים דאית בהן את ואת את ואת, וסימן והזהרתה אתהם את החקים בפ' יתרו (י"ח כ'), את הארן ואת בדיו בפ' ויקהל (ל"ה י"ב), וכל חכם לב (שם שם כ"ה), ויולד לאהרן, דין, מ"ש: אביהוא, הבי"ת בחירק, א"ת, ומ"ש: (סא) בהקריבם, מלא יו"ד כתיב, דין בבי"ת געיא בספרים מדוייקים, מ"ש: (סב) פקדיהם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (סג) פקודי, מלא וא"ו, וכן מפקודי בפסוק שאחר זה: (סה) מות מלא וא"ו: ימתו, חסר וא"ו: נותר, מלא וא"ו: יפנה, דגש נו"ן וחסר וא"ו כתיב קמיה, ומסר עליהון כולהון חסרים:

כז (א) ותקרבנה, בגריש לא בשני פשטין, א"ת ומ"ש: צלפחד, ברביע לא בזקף קטן, א"ת ומ"ש: למשפחת, חסר וא"ו: בן יוסף, הפי"ת רפה, א"ת ומ"ש: שמות, מלא וא"ו: בנתיו, חסר וא"ו: נעה, חסר וא"ו: (ב) ותעמדנה, ז"ל רמ"ה, ותעמדנה אכל הפרות בפרשת מקץ (מ"א ג'), חסר וא"ו בין מ"ם לדלי"ת, ומלא ה"א בסוף תיבותא כתיב, ודכותיה ותעמדנה לפני משה, דין, ומסר עליהון כולהון חסרים דכותיה: הנשיאם, זה הוא אחד מן ד' דכתיבין מלא יו"ד קדמאה לאל"ף וחסר יו"ד תניין, ועיין בת"ס פרשת לך לך (י"ז כ'): (ג) אבינו מת במדבר, הא טעמא לעילא אריך מלה ומשיך לה, וז"ל קרי בזוהר פרשת בלק (דף ר"ה), מ"ש: הנועדים, מלא דמלא כתיב, מלא וא"ו ויו"ד: (ד) לנו, הלמ"ד דגושה, מדין דחיק, לפי שמלת תנה סמוכה אליה במקף: (ה) משפטן, נו"ן רבתי, וכן מצאתי במסורת כתובי יד מש"פא בית"א רבתית, ובחומש כ"י קדמון לית, ונו"ן רב ולית כתיב כן, והטעם לפי שאמר משה ממני ילמדו הכל שתליתי הדבר ברב גדול, עכ"ל, ועוד מזה יש לומר שנו"ן משפטן רבתא, לפי שנעלם ממשה שער הנו"ן, כדאיתא בפרק קמא דראש השנה ובפרק ד' דנדרים נו"ן שערי בינה נבראו בעולם וכלם נתנו למשה חוץ מאחד, שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים, וכן כתוב בספר נשמת שבתאי הלוי שער י"ב, מ"ש: (ו) לאמר, הלמ"ד דגושה, א"ת ומ"ש: (ז) דברת, חסר דחסר כתיב: נתן, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו, ועיין בת"ס פרשת חקת (כ"א ב'): אחזת, חסר וא"ו: אחי אביהם, ז"ל רמ"ה, ויכסו את ערות אביהם בפרשת נח (ט"ו כ"ג), מלא יו"ד כתיב, וכל אביהם דכותיה מלאים, ובמסורת ב' בלישנא נקבה, וסימן, כן בנות צלפחד דברת, קדמאה דפסוק, דין, לטוב בעיניהם תהיינה לנשים בפרשת מסעי (ל"ו ו'), וכולהון מלאים יו"ד, ז"ל דברי אמת, להם גם אביהם, אולי מפני שהן נוטלין בכח בן נאמר בהן לשון זכר, אך מצד העברה חוזר בהן לשון נקבה: (יא) הקרב, זה הוא אחד מן ארבעה דכתיבין חסרים וא"ו: (יב) העברים, מלא יו"ד: (יג) וראיתה, דין לחוד מלא יו"ד וה"א בסוף תיבותא, וכל לישנא באורייתא חסר ה"א: עמיך, זה הוא אחד מן תלתא עמיך דכתיבין מלא יו"ד: (יד) מריתם, מלא יו"ד: צן, השני, טעה המדפיס שכתבו מלא יו"ד, והוא שנמו מסר בפסוק כל צן חסר, וכל סין מלא, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, מ"ש: (טז) הרוחת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין כתיב: (יז) יבא, חסר וא"ו ודליתיה מן ז' מלאים וא"ו: יוציאם, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד: יביאם, מלא יו"ד כתיב: כצאן, מלא אל"ף כתיב ולא קרי: רעה, ז"ל רמ"ה ויהי הבל רעה צאן בפרשת בראשית (ד' ב'), חסר וא"ו כתיב וה"א בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה חסר וא"ו כתיב ה"א בסוף תיבותא בר מן חמשה דכתיב יו"ד בסוף תיבותא, וסימן בין רעי מקנה אברם תרין בפסוק בפרשת לך לך (י"ג ז'), ויריבו רעי גרר תרין בפסוק בפרשת תולדת (כ"ו כ'), והאנשים רעי צאן בפרשת ויגש (מ"ו ל"ב), הלין כתיבין יו"ד דלשון רבים נינהו, ושאר אורייתא בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, כגון רעה צאן עבדיך (שם מ"ז ג'), ה"א כתיב בסוף תיבותא, וכל הרעה דכותיה ה"א כתיב בסוף תיבותא, וכולהון בין דכתיב יו"ד בסוף תיבותא בין דכתיב ה"א חסר וא"ו כתיב: (יח) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע וגו', טעה המדפיס שעשה פה פיסקא ואמר שהיא פתוחה, כי אין זה תחלת פרשה לא פתוחה ולא סתומה בכל הספרי', וכן הרמב"ם לא מנאה, א"ת ומ"ש: (יט) לפני, בפשט, א"ת ומ"ש: וצויתה, מלא דמלא כתיב, מלא יו"ד ומלא ה"א בסוף תיבותא: (כ) נתתה, ה"א לבסוף בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים, והמדפיס טעה לעשותו חסר, ולא נתן את לבו למה שמסר בסדר תרומה, ונתת כ"ט חסרים, ואין זה במנינם, ועיין מ"ש בסדר תצוה, מ"ש, ועיין בת"ס פרשת תרומה (כ"ה כ"א): מהודך, מלא וא"ו כתיב: (כא) האורים, ז"ל רמ"ה, את האורים בפרשת תצוה (כ"ח ל'), מלא דמלא כתיב, מלא וא"ו ויו"ד: יבאו, חסר וא"ו: (כב) ויעמדהו, חסר יו"ד כתיב, ועיין בת"ס פרשת ויגש (מ"ז ז'): (כג) ויסמך, חסר וא"ו כתיב:

כח (ב) אלהם, חסר יו"ד: ריח, מלא יו"ד: ניחחי, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: במועדו, מלא וא"ו: (ג) ואמרת להם זה האשה, סימן כל אורייתא ואמרת אליהם בר מן חד ואמרת להם זה האשה, וחד באורייתא ואמרתם אליהם, דדברו אל בני ישראל דזב בפרשת מצרע (ט"ו ב'), וכ"ה במסורת, מ"ש: תמימם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב, ועיין בת"ס פרשת תצוה (כ"ט א'): (ה) ועשירית, דין לחוד מלא דמלא, מלא בתרין יודי"ן, וכל שארא באורייו' כתיבין, עשירת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: האיפה, מלא יו"ד: רביעת, טעה המדפיס במלה זו שני טעיות גדולות שכתבו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה, ונהפוך הוא כי הוא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא: (ו) עלת, חסר וא"ו: העשיה, חסר וא"ו כתיב, היו"ד רפה, א"ת ומ"ש, והוא לפי שהוא בינוני פעול מבנין הקל מנל"ה ע"מ בנוי' גלויה פנויה, והשי"ן ראוי' להיו' בשור"ק, מלא וא"ו, רק שנחסרה הוא"ו, ואז הוצרך השור"ק להשתנות בקבוץ תולדתו, ואעפי"כ הוא ת"ג ולכן אחריה רפה: (ז) רביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (ט) תמימם, התי"ו דגושה: (י) ונסכה, הסמ"ך בשוא: (יא) חדשיכם, החי"ת בקמץ לבד, א"ת ומ"ש, והוא קמץ חטוף שהוא תנועה קלה כי הנפרד הוא חדשים, החי"ת בחטף קמץ היינו שוא וקמץ, כי מצינו ראשי חדשים בפרשת בא (י"ב ב'), שהחי"ת בשוא וקמץ, חדשיכם מלא יו"ד: (יג) ועשרן, חסר וא"ו: עשרון, מלא וא"ו, ועיין בת"ס פ' תצוה (כ"ט מ'): (יד) ושלישת, מלא יו"ד קדים לשי"ן השניי' וחסר יו"ד קדים לתי"ו: ורביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: זאת, במונח קודם למרכא, ומנונן כמו מונח קודם למהפך: לחדשי, החי"ת בקמץ חטוף, והוא תנועה קלה, כנזכר לעיל בפסוק י"א: (כא) עשרון עשרון, תרויהון מלאים וא"ו: (כד) עולת, דפסח, בהעתק הללי, ובמנחת כהן, נמסר לית מלא בתורה, ובמסרה קטנה כתיב עליו ג' מלא בלישנא ועיין סימנם ביחזקאל מ"ו, והא והא איתא, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, עולת תמיד דפסח דכאלה תעשו ליום מלא וא"ו כתיב, וכל שאר אורייתא עלת חסר וא"ו כתיב: (כו) הבכורים, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו: בהקריבכם, מלא יו"ד: בשבעתיכם, חסר תרין ווין ומלא יו"ד כתיב, טרחא (ר"ל טפחא) בעי"ן ובלא מאריך בשי"ן, מ"ש, אמנם בחומש רא"ם יש מתג בשי"ן, והוא נכון: בדברי אמת כתב וזה לשונו, והוא מאיליו: (כז) עולה, דבכורים בהעתק הללי מסור עליו לית מלא בתורה, וכן הוא בהרמ"ה ז"ל, ובמסורת, ובפסיקתא דר' טוביהו, למה עולה שבעצרת מלא, ללמדך שבששה בסיון ניתנה תורה, ועצרת חלה להיות בששה בשבת, ולא כמו שאמרו התועים עצרת לאחר השבת, אלא כל זמן שיבא, וכן בבעל הטורים, מ"ש: (כח) ומנחתם, דשבועות, טעה המדפיס לעשות כאן פיסקא ואמר שהיא סתומה, כי בכל הספרים אין כאן פיסקא כלל, מ"ש: (כט) עשרון עשרון, שניהם מלאים וא"ו: (ל) שעיר, מסור, בכורים וכפורים שעיר, וכולם ושעיר, ובפסיקתא דר' טוביהו, למה נאמר ביום הכפורים ובעצרת שעיר, ולא נאמר ושעיר כמו בשאר המועדות, מקיש עצרת ליום הכפורי', מה יום הכפורים יום מתן תורה, אף עצרת יום מתן תורה, מפני שלוחות האחרונות ניתנו ביום הכפורים, ועשרת הדברות נאמרו בעצרת, וכדי להוציא מלבן של בדוקים שאומרים מתן תורה לא היה בעצרת, לכן הוקשו זה לזה בשעיר שעיר, מ"ש: שעיר עזים אחד לכפר עליכם, בכל הקרבנות כתיב חטאת, ובעצרת אין כתיב חטאת, אמר להם הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה, מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם מימיכם, ירושלמי פרק בתרא דר"ה, ובמדרש חזית כפוק כמגדל דוד, מסיים בה, ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון, ועיין עוד בדעוא מהימנא בפרשת אמור (דף כ"ז), מ"ש: (לא) עלת, חסר וא"ו:

כט (ב) ועשיתם עלה, בכל הקרבנות כתיב והקרבתם, וכאן כתיב ועשיתם אמר להם הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני בראש השנה ויצאתם בשלום, מעלה אני עליכם, כאלו נבראתם בריה חדשה, ירושלמי פרק בתרא דראש השנה, ויקרא רבה סוף פ' כ"ט, והכי איתא בפסיקתא, מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה, ויצאתם בדימוס, מעלה אני עליכם כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' אשר אני עושה וגו', ובפסיקתא דר' טוביהו, מה נשתנה יום הזכרון מכל המועדות שכתוב כאן ועשיתם, מפני שהאיל קרניו לשופר היו נעשות, וכן אמר ר' יהושע בסוף מסכת קנים, שתי קרניו לשתי חצוצרות, וכו', פי' שופרות, לכך נאמר כאן, ועשיתם עולה, לפי שיש בו עשייה אחרת חוץ מהקרבתו מ"ש: לה', בזקף קטן, מ"ש: איל, הגלגל בש"ף: (ג) ומנחתם, דונחדש השביעי, בם"ס אזלא ובתי"ו זקף קטן לא מירכא, מ"ש: (ד) ועשרון, מלא וא"ו: (ה) עזים, במירכא לא בתביר, מ"ש: (ז) ובעשור, מלא וא"ו: ועניתם, מלא יו"ד כתיב: נפשתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (י) עשרון עשרון, שניהם מלאים וא"ו: (יב) וחגתם

(יב) וחגותם, חסר וא"ו, כתיב, וכן וחגתם אתו חג לה', דוהיה היום הזה לכם לזכרון בפרשת בא (י"ב י"ד): (טו) ועשרון עשרון, שניהם מלאים וא"ו, ז"ל א"ת, ועשרון דראשון של חג נקוד על וי"ו בתרא, וכ"כ המאורי ז"ל בחלק הראשון מהמאמר השני, אלא שבפרשה זו סתר דבריו וכתב כלו נקוד, ושבוש הוא, אולי טעות סופר הוא, ז"ל מ"ש, ועשרון דיום ראשון של חג נקוד על וא"ו בתראה, מסורת ואבות דר' נתן פרק עשרה נסיונות, וכן צריך להגיה במדרש רבה פ' במדבר, ובמסכת סוכרים פרק ו' והכי איתמר בהדיא במסכת ברכות ריש פ' שתי מדות, ילקוט פ' פינחס רמז תשפ"ב, לקח טוב, ועירוך ע', קרית ספר פ' ב' בהלכות מעשה הקרבנות, תוספת יום טוב, אמר ר' יוסי למה נקוד על וא"ו שבאמצע עשרון ראשון של עשרון ראשון של י"ט הראשון של חג, שלא ימוד לא בשל שלשה לפר ולא בשל שנים לאיל: (טז) חטאת, הטי"ת דגושה, מ"ש: מנחתה, בלא וא"ו בתחלת התיבה, וכן ביום הרביעי, וכן ביום הששי, וכן ביום השביעי, וכן ביום השמיני, ושאר כולהון, ומנחתם בוא"ו: (יח) לאילם, דוביום השני, לאילם דיום שלישי, אילם דיום רביעי כלם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחביריהם שבענין וכל אורויתא דכותייהו בר מן ד' מלא דמלא, וסימנהן נמסר בסדר תצוה ובסדר ויצא, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, והמדפיס טעה כאן, ולא זכר מה שכתב כבר, גם בעל מנחת כהן בפרשת וישלח טעה אחרי שהביא המסרה של ד' מלא דמל' בתורה, כתב ושאר' אורויית' ואילם כתיב חסר יו"ד קדמאה, ורצה לומר אילם כתיב חסר יו"ד בתראה, מ"ש: (יט) ונסכיהם, במ"ם בסוף המלה, עיין (לקמן בפסוק ל"ג): (לא) ונסכיה, מלא יו"ד: (לג) ונסכהם, זה לבדו הוא חסר יו"ד בתר כ"ף: כמשפטם, דוביום השביעי, במ"ם בסוף המלה, שבת פרק הבונה, תניא ר' יהודה בן בתירה אומר, נאמר בשני ונסכיהם, בששי ונסכיה, בשביעי כמשפטם, הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים, מכאן רמז לניסוך המים מן התורה, והכי איתא בספרי, וכתבו התוספת, בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח פרק קמא דתעניות, וכן הוא במסורת הגדולה, ולא כרש"י דגרים בשמיני כמשפטם, בסוף פרק לולב וערבה, עכ"ל, ובפירוש התורה גורס גם הוא בשביעי כמשפטם, וכן במסורת נמסר בו"ז מו"ם, פי' כל ענינא כתיב ונסכה כמשפט, בר מן יום ב' דכתיב ונסכיהם, וביום ו' ונסכיה, וביום ז' כמשפטם, מכאן רמז לניסוך המים, ובתוספת' דזוהר סוף פ' מצורע, מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו', בוז ובוזו לן מאי בו"ז, יומא תניינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דסכות דבהון הוו מנסכי מים ויין, מ"ש: (לה) ביום השמיני, כל ענינא ריש פסוק וביום, בר מן שמיני כתיב ביום, לפי שהוא רגל בפני עצמו, ללמדך שאין אות חסרה או יתירה בתורה והוא דבר רק, שנאמר כי לא דבר רק הוא מכם, פסיקתא דר' טוביהו, מ"ש: (לט) במועדיכם, זה הוא אחד מן ב' מלאים דמלאים, מלא וא"ו ויו"ד כתיב, וחברו בפרשת בהעלתך (י' י'): מנדריכם, מלא יו"ד כתיב: ונדבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: לעלתיכם, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד כתיב: ולמנחתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ולנסכיכם, מלא יו"ד כתיב: ולשלמיכם, מלא יו"ד:

ל (א) את משה, בקצת ספרים אל משה, ובס"ס את, מ"ש:

פרשת מטות

(ב) המטות, מלא וא"ו: (ג) השבע, מלעיל, ולא כן כל תשבע ושבע, שטעמן מלרע, והיינו מפני שזה הוא מקור, דברי אמת, והיינו בבנין כפעל, והוא תכונת נפעל, ואם אמנם בספרי המדקדקים שלפנינו לא מצאתי הבדל זה שיהא המקור מלעיל, אכן כיון שבחומש מי"ש ור"א פרעמסלא הוא מלעיל, ראוי לקיימו: שבעה, חסר וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת תולדות (כ"ו ג'): לאסר, חסר וא"ו כתיב, וכל לאסר דכותיה וחסר, הש"ף בשוא לבדו בספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים, מ"ש: היצא, חסר וא"ו, ונסיב א"ף בסוף תיבותא כתיב: (ד) בנעריה, תרין בכי"ת, וחסר וא"ו ומלא יו"ד, ותרויהון ברישי המטות, חד דין, וחד בנעריה בית אביה (לקמן פסוק י"ז), וחד כנעריה בכ"ף בפ' אמור: (ה) והחריש, מלא יו"ד, ועיין בת"ס בפרשת וישלח (ל"ד ה'): יקום, מלא וא"ו כתיב: (ו) הניא, מלא יו"ד וא"ף כתיב בסוף, וכל הניא באורייתא דכותיה: נדריה, מלא יו"ד כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא: ואסריה, מלא יו"ד כתיב: (ז) היו, וא"ו כתיב בסוף תיבותא, וחבר' בפ' ויראה (י"ח י"ח): שפתיה, מלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה: (ה) והחריש, מלא יו"ד: וקמו, המונח בקו"ף, א"ת ומ"ש: ואסרה, זה לבדו הוא חסר יו"ד: יקמו, דין לחוד חסר וא"ו כתיב: (ט) שמע, ב' חסרים וא"ו, וסימן, ואם ביום שמע, דין, לבלתי שמע אל הכהן בפרשת שופטים (י"ז י"ב): יניא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף: איתה זה הוא אחד מן ב' מלאים וא"ו, וחברו בפרשת בלק: (י) וגרושה, מלא וא"ו: יקים, מלא וא"ו: (יא) אישה, מלא יו"ד, וכל אישה דרפי שי"ן ומפיק ה"א דכותיה מלא: בשבעה, חסר וא"ו: (יב) והחרש, חסר יו"ד: יקום, מלא וא"ו: (יג) אתם, בפסק ובתי"ו גלגל, (ר"ל מונח), מ"ש: שמעו, השי"ן בקמץ, מ"ש, ר"ל קמץ חטוף, והוא תנועה קלה, כי המקור בנפרד בלא כינוי, הוא בשוא פ"א הפעל, כמו ביום שמע אישה (פסוק ח'): מוצא, מלא וא"ו כתיב, ונסיב אל"ף בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה מלאים: ולאסר, הכמ"ף בפת"ח, כדין סמוך, ובקצת חומשים נדפס בקמץ, והוא טעות: הפרם, חסר יו"ד קדים לרי"ש: (יד) שבעה, חסר וא"ו לענה, בהעתק הללי לענת, ירושלמי לענות, ע"כ, ובכל הספרים חסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, לית חסר וחד מלא למנכא על מחלת לענות, מ"ש: יקימנו, מלא יו"ד: יפרנו חסר יו"ד: (טו) החרש, חסר יו"ד: יחריש, מלא יו"ד: והקים, מלא יו"ד: אסריה, מלא יו"ד: הקים, מלא יו"ד: החריש, חסר יו"ד: (יז) בנעריה, חסר וא"ו ומלא יו"ד, עיין לעיל פסוק ד':

לא (ב) נקם, חסר וא"ו: המדינים, מלא יו"ד בין נו"ן למ"ם ודכותיה אנשים מדינים סחרים בפ' וישב (ל"ז כ"ח): אחר תאסף אל עמיך, זה אחד מן המקראות שקראו חכמים עטור סופרים, כמ"ש סוף פ' בהעלתך: עמיך, זה הוא אחד מן ד' מלאים יו"ד: (ד) מטות, מלא וא"ו: (ה) חלוצי, מלא וא"ו, וכל חלוצי, חלוצים, כולהון מלאים וא"ו: (ו) אתם, תרין בפסוק זה חסרים וא"ו: פינחס, כל אורייתא מלא יו"ד, מ"ש: וחצצרות, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין, ועיין לעיל בפרשת בהעלתך: התרועה, מלא וא"ו: (ח) ואת, דמלכי מדין, במקף לא בתלשא, והאל"ף בסגול, כן הוא בכ"י: חלליהם, מלא יו"ד קדים לה"א כתיב, זה לשון דברי אמת, חלליהם כמו הנני, פירוש הדמיון שמדמה שתי מלת האלה ר"ל שבשתיהם השו"א שבאות האחת מהדומות, היא שו"א נע, אבל אינן דומות מטעם אחד, כי במלת חלליהם הוי הטעם מפני שהיא באה אחרי תנועה קלה, כי הנפרד בלא כינוי, החי"ת בשוא ופתח, כמו כי רבים חללים (משלי ו'), אמנם הנו"ן שבמלת הנני, היא בשוא הבאה אחר תנועה קטנה שלוקח שלימותה, כי הנו"ן במלת הנני בהפסק מאמר היא בדגש, ולכן הה"א במלת הנני היא במתג למלאות שלימות התנועה הקטנה, כמבואר בספר ··· צוהר התיבה, תיבת התנועות אות ל"ו, ותמיה גשארה על שבחומש מ"ש נחסר המתג בה"א של מלת הנני בפ' פינחס (כ"ח י"ב): צור, מלא וא"ו: חור, מלא וא"ו, ודכותיה ומשה אהרן וחור עלו בפ' בשלח (י"ז י'): בעור, מלא וא"ו: (ט) מקנהם, זה הוא אחד מן ג' חסרים יו"ד קדים לה"א: חילם, מלא יו"ד, ודכותיה ואת כל חילם ואת כל טפם, דשכם בפ' וישלח (ל"ד כ"ט): (י) עריהם, מלא יו"ד: במושבתם, זה הוא אחד מן ב' בלישנא מלאים חד וא"ו קדמאה לשי"ן, וכן היה אור במושבתם בפרשת בא (י' כ"ג): טירתם, מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכן בחצריהם ובטירתם בפרשת חיי שרה (כ"ה ט"ז): (יא) המלקוח, מלא חד וא"ו כתיב, וכל מלקוח באורייתא דכותיה: (יב) ויבאו, ז"ל רמ"ה, ב' חסרים יו"ד באורייתא, ויבאו אל משה, דין, ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו (לקמן פסוק נ"ד), וכל שארא באורייתא מלאים יו"ד כתיבין: ערבת, חסר וא"ו: ירחו, חסר יו"ד קדים לחי"ת, כל אורייתא בציר"י הרי"ש, וסימן, ושכן מררים מ"ש (ר"ל שכתוב הזאת הצר"י קדים ליו"ד, באות רי"ש, וכמו ··· כן בתורה שקודמת לנביאים מלת ירחו בציר"י הרי"ש, ובנביאים היא בחירק): (יג) נשיאי, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: (יד) החיל, חד יו"ד כתיב, וכל דכותיה כן: (טו) אליהם, מלא יו"ד: החייתם, מלא תרין יודי"ן קדים לתי"ו, ויו"ד ראשונה דגושה, כי המלה מבנין פיעל: (טז) למסר, חטוף וחסר כתיב, רמ"ה, רצה לומר הקמץ שבסמ"ך, הוא קמץ חטוף, מאחר שהוא במקף, שוב לא יתכן שישאר החולם הראוי להיות בסמ"ך, כי לא תבא תנועה גדולה וגם נראה אחריה, בלא נגינת טעם: (יז) הרגו, הגימ"ל רפה, מנחת שי, רצה לומר מלת הרגו הוא כפילה בפסוק זה ושניהן הגימ"ל רפה, כי הראשונה באה אחר שוא, כי הקור"ק שבה"א

שבה"א הוא תנועה קלה, תמורת שוא, שבמלת קום הרג אותם (שופטים ח' כ'), ומלת הרגו שבסוף הפסוק, אף על פי [illegible] שהרי"ש היא בתנועה גדולה עם הנגינה, וראוי להיות דגש אחריה, מכל מקום כיון שהתנועה הגדולה איננה בטעם וראשונה, רק היא באה תמורת שוא שבמלת הרגו שבתחלת הפסוק, וזה מחמת העמדת המנעה שבסוף פסוק ולכן הגימ"ל רפה: ידעת, חסר וא"ו כתיב: הרגו, חסר וא"ו כתיב: (יט) הרג, ז"ל רמ"ה, לכן כל הרג קין בפרשת בראשית (ד' ט"ו), וחסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: נגע, חסר וא"ו כתיב: תתחטאו, בגעיא, אבל זה הסמוך לאכן, הן בכ"י, והן במ"ג ובמ"ק, דברי אמת: ושביכם, מלא יו"ד כתיב: (כ) עור, מלא וא"ו: תתחטאו, בלי געיא, ובפסוק הקודם בגעיא, וכן הוא במ"ג ובמ"ק ובכ"י, וע"כ דוקא בהיות הטעם מלרע, כיגם שיתחטאו יש חילוק בכל הספרים הנ"ל, דברי אמת: (כב) הנחשת, חסר וא"ו: הבדיל, מלא יו"ד כתיב: העפרת, חסר וא"ו כתיב: (כג) יבא, חסר וא"ו, דליתיה מן ז' מלאים, וכן יבא תניין שבפסוק זה: תעבירו, מלא יו"ד כתיב, וכן תעבירו תניין שבפסוק זה: במי, יו"ד כתיב בסוף תיבות': (כד) תבאו, חסר וא"ו: (כו) אבות, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה אלה ראשי אבות הלוים בפרשת וארא (ו' כ"ה), מלא וא"ו, וכל לישנא דאבות דקרי אל"ף דידיה בשוא ופת"ח דכותיה מלא: (כז) וחצית, מלא יו"ד, ז"ל מ"ש וחצית מלעיל בשני פשטין לקריאת בן אשר שאנו סומכים על קריאתו, וכ"כ המכלול משקל פעלה, והגהת לוית חן שער ג' פרק י"א שלא כדברי בעל מנחת כהן שכתב לאחד נסתם מלרע: המלקוח, מלא וא"ו: תפשי, חסר וא"ו כתיב: היצאים, ז"ל רמ"ה היצאים דויהיו בני נח בפרשת נח (ט' י"ח), חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל יצאים באורייתא דכותיה: (כח) והרמת, חסר דחסר כתיב, חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב רמ"ה, הקדמא בתי"ו ברוב ספרי הדפוס ובכל כ"י, מ"ש: המאות, מלא וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת בראשית (ה' ל"א): החמרים, ז"ל רמ"ה וחמרים דלאברם היטיב בפרשת לך לך (י"ב ט"ז), חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל חמרים באורייתא דכותיה: (כט) ממחציתם, מלא יו"ד: ונתתה, מלא ה"א בסוף תיבותא, ועיין בת"ס בפרשת תרומה (כ"ה כ"א): (ל) וממחצה, ז"ל רמ"ה מחצית השקל בפרשת כי תשא (ל' י"ג), תרין בפסוק ומלאים יו"ד כתיבין, וכל לישנ' דאורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים ותרויהון בראשי המטות וסימן קדמאה ובתרא' דראשי המטות, חסרים, מציעא מלא, ושאר' אוריית' דכותיה מלאים, ודין הב' חסרים, וממחצת בני ישראל אחד אחד, דין, ויקח משה ממחצת בני ישראל (לקמן פסוק מ"ז): תקח, ואחריו פסק: אחד, ואחריו פסק: אחז ז"ל רמ"ה ב' חסרים וא"ו, וסימן וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז, דין, ויקח משה ממחצת בני ישראל את האחז (לקמן פסוק מ"ז): ונתתה, ה"א בסוף תיבותא: אתם, חסר וא"ו: שמרי, חסר וא"ו: (לב) בזוו, בשבא לבד כמנהג קצת ספרים, ובמנהגנו, וכן חברו שבסמוך, מ"ש: שש, בא המתג בשי"ן ויש לו כח נגינת הטעם: (לו) ותהי המחצה ונומר ושבעת אלפים, סימן קדמאה דותהי המחצה, אלף ושבעת אלפים, תניינא דותהי מחצת (לקמן פסוק מ"ג), אלף שבעת אלפים, וסימן ושתי המלכה מ"ש, (ר"ל כמו שנשם ושתי, נכתב תחלה וא"ו, ואחר כך שי"ן, כמו כן יש כאן, תחלה נכתב ושבעת בוא"ו, ואח"כ שבעת בלא וא"ו תחלה): שלש, הלמ"ד בחולם, אף על פי שהוא במקף, כי לכך הוא בא במתג הלמ"ד ויש לו כח נגינת הטעם: (מב) וממחצית, מלא יו"ד, ועיין לעיל בפסוק ל': הצבאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (מו) ממחצת: חסר יו"ד: האחז, חסר וא"ו: אתם, חסר וא"ו: שמרי, חסר וא"ו, (מח) הפקדים, חסרוא"ו: (מט) עבדיך, ז"ל רמ"ה לא היו עבדיך מרגלים בפרשת מקץ (מ"ב י"א), מלא יו"ד כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא, (ר"ל כל מקום שהוא בלשון רבים): בידנו, ז"ל רמ"ה ודינו ב' מלאים יו"ד, וסימן ממעשנו ומעצבון ידינו בפרשת בראשית (ה' כ"ט), וידינו לא שפכה בפרשת שפטים (כ"א ז'), ושארא בלישנא באוריית' חסר יו"ד כתיב: (נ) ונקרב, חסר יו"ד: קרבן, בקמץ לבד, מ"ש, (ר"ל הקמץ שבקו"ף אין צריך להשתתף עמו שו"א להודיע כי חטוף הוא אחרי שהשו"א נח בכדו, כי השו"א שברי"ש הוא שו"א נח בראיית דגשות הבי"ת, וכן כתב הרד"ק במכלול): בלי זהב, בחיר"ק הלמ"ד, והוא אחד מן ו' דמטעים דסבירין בליו"י, וסימן נמסר במסרה רבתא, מ"ש: וצמיד מלא יו"ד כתיב: עגיל, מלא יו"ד כתיב: וכומז, מלא וא"ו כתיב, ודכותי' בפרשת ויקהל (ל"ה כ"ב), וטבעת וכומז, מלא וא"ו: נפשתינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (נד) ויבאו, חסר יו"ד כתיב: זכרון, מלא וא"ו:

לב (א) ומקנה, בפסק, מ"ש: עצום, מלא וא"ו: יעזר, העי"ן בשוא לבד והוא שוא נח: המקום מקום, שניהם מלאים וא"ו: (ג) עטרות, דין לחוד מלא וא"ו כתיב ושארא חסרים באורייתא, ובמסורה אחריתי, עטרת תרין חסרים, ואת עטרת דויבנו בני גד (לקמן פסוק ל"ד), ואת עטר' שופן (פסוק ל"ה), רמ"ה: ודיבן, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: ונמרה, בה"א בסוף תיבותא: וחשבון, מלא וא"ו: ואלעלה, תרין באורייתא, חד כתיב ה"א בסוף תיבותא, וחד כתיב אל"ף, ותרויהון בפרשת מטות, קדמאה, וחשבון ואלעלה, דין, וכתיב ה"א, בתראה את חשבון ואת אלעלא, וכתיב אל"ף, וסימן הא לכם זרע, (ר"ל תיבת הא נכתב תחלה אות ה"א ואחר כך אות אל"ף, כך כאן קדמאה ה"א, בתראה אל"ף): ושבם, בסי"ן שמאלית בכל ספרים כ"י, והיא שנמה האמורה למטה כמ"ש רש"י ז"ל שהיא בסי"ן שמאלית, וכל הספרים, מ"ש: ונבו, בוא"ו בסוף תיבותא: ובען, חסר וא"ו כתיב: (ה) יתן, חסר וא"ו כתיב: לעבדיך, מלא יו"ד: לאחזה, חסר וא"ו: תעברנו, חסר יו"ד: (ו) האחיכם, בספרים שלנו האל"ף בפת"ח, וכ"כ רד"ק בשרש אחה, מ"ש: האחיכם, מלא יו"ד, וזה לשון אור תורה, האחיכם משפט הא"ף להנקד בשוא פת"ח, וכן מצאתי בספר מוגה, וגם בדפוס פורטוגל, אך בכל שאר הספרי' הא"ף בפת"ח לבד, וכן כתב רד"ק בשרשו, וכן ראיתי בהללי וכירושלמיים, ומיהו לענין הקריאה אין לחוש כי היא נקראת בפת"ח לבד, אפילו להמנקדי' אותה בשוא ופת"ח לפי שיש בה געיא והרי מלה זו דומה למלת המבלי אין קברים שכתב ר"י שהה"א בפת"ח לבד, ותמה עליו רד"ק אם הטעהו הקריאה לפי שהיא נקראת בפת"ח לבד מפני הגעיא שבה עיין במכלול ד' ט"ז: יבאו, חסר וא"ו: פה, ה"א בסוף תיבותא: (ז) תנואון, תניאון קרי, והכתיב בתרין ווי"ן חד קדים לאל"ף וקרי יו"ד, וחד בתר אל"ף, תנואון כתיב, וקרי תניאון, רמ"ה: מעבר, חסר וא"ו: (ח) כה, ז"ל רמ"ה, אם כה יאמר בפ' ויצא (ל"א ח'), כל הדין לישנא ה"א כתיב בסוף תיבותא: אבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: אתם, חסרוא"ו: לראות, מלא וא"ו כתיב: (ט) אשכול, מלא וא"ו, וכ"כ מ"ש: ויניאו, מלא יו"ד כתיב: בא, חסרוא"ו: (יא) העלים, ז"ל רמ"ה, כל העתדים העלים (בפרשת ויצא ל"א י'), חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכן כאן: מלאו, קל הלמ"ד, מ"ש, (ר"ל שהיה ראוי בדגש, כי הוא מבנין פקד הדגש, וכן מלאו שבפסוק שאחר זה): (יב) הקנזי, הקו"ף דגושה, וחסר יו"ד בין נו"ן לזי"ן, ולכן הזי"ן דגושה, וכן הקנזי בפרשת לך לך (ט"ו כ'): ויהושע, מלא יו"ד בתר וא"ו, וחד וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו קדים לעי"ן: בן, הבי"ת בחיר"ק: נון, מלא וא"ו: (יג) וינעם, חסר יו"ד: תם, התי"ו בחול"ם וחסר וא"ו: הדור, מלא וא"ו: העשה, אין מאריך בה"א ראשונה בספרים מדוייקים, וכן הוא בחילופים לב"א, אך טעה המדפיס שם שכתבו בוא"ו, מ"ש, אמנם בחומש רא"פ יש מתג בה"א וכן דינו, גם הוא חסר וא"ו: (יד) אבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: תרבות, מלא וא"ו כתיב: חטאים, מלא יו"ד כתיב, וכל חטאים דכותיה: לספות, מלא וא"ו: חרון, מלא וא"ו: (טו) תשובן, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין כתיב: מאחריו, האל"ף בגלגל (רצה לומר במונח), מ"ש: ויסף, איננו נסוג אחור, אולי מפני מהפכת (ר"ל שבא בוא"ו מהפכת מעבר לעתיד, ודינו בגזרה זו, להיות מלרע), וכן והיו, אלה (ל"ה כ"ט), דברי אמת: להניחו, מלא יו"ד כתיב: (טז) ויאמרו, בגלגל ביו"ד, מ"ש: גדרת, חסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא' דכותיה בלישנא חסר כתיב: למקננו, ז"ל רמ"ה וגם מקננו ילך עמנו בפ' בא (י' כ"ו), חסר יו"ד כתיב, ודכותיה בלישנא בכנה למקננו, דין: לטפנו, חסר יו"ד כתיב: (יז) חשים, ז"ל רמ"ה ובני דן חשים בפ' ויגש (מ"ו כ"ג), חסר וא"ו ומלא יו"ד, ומסור עליהון תרין חסרים כלומר חסרים וא"ו, דין, וחד בענין אחר, ואנחנו נחלץ חשים, ותרויהון מלאים יו"ד כתיב: הביאנם, מלא יו"ד וחסר תרין נוי"ן כתיב: מקומם, מלא וא"ו: ישבי, חסר וא"ו: (יח) נשוב, מלא וא"ו: בתינו, ז"ל רמ"ה ואת בתינו הציל בפ' בא (י"ב כ"ז), מלא יו"ד, וכל בתינו דכותיה: (יט) לירדן, תרין ירדן בפסוק הזה, קדמאה לירדן, תניינא הירדן: נחלתנו, חסר, וכל אורייתא דכותיה: אלינו, ז"ל רמ"ה, על כן באה אלינו הצרה הזאת בפ' מקץ (מ"ב כ"א), מלא יו"ד, וכולהון דכותיה: מזרחה, ה"א בסוף תיבותא: (כ) אליהם, זה הוא אחד מן י"ו מלאים יו"ד באוריית': תעשון, ז"ל רמ"ה את אשר תעשון דולכדם אלוו בפרשת שמות (ד' ט"ו),

מלא וא"ו כתיב (ונו"ן בסוף תיבותא), וכל תעשון באורייתא דכותיה מלא: (כא) חלוץ, מלא וא"ו: הורישו, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב: איביו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כב) תשבו, חסר וא"ו: והייתם, בתרין יודי"ן כתיב: נקים, חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניין, עיין בת"ס בפרשת מקץ (מ"ד י'): (כג) תעשון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: חטאתם, ז"ל רמ"ה חטאתם חטאה גדלה בפרשת כי תשא (ל"ב ל'), מלא אל"ף כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה: חטאתכם, ז"ל רמ"ה, אולי אכפרה בעד חטאתכם בפרשת כי תשא (שם שם), מלא אל"ף כתוב, וכל חטאתכם באורייתא דכותיה: (כד) וגדרת, חסר וא"ו: לצאנכם, ז"ל רמ"ה ויהי בבל רעה באן, מלא אל"ף כתיב, וכל לישנא דכותיה מלא ש"ף קדים לנו"ן ולא קרי, בר מן אחד דכתיב נו"ן קדים לש"ף ומפיק, (ר"ל שהאל"ף נקראת בחטף פתח), וחסר וא"ו, וסימן וגדרת לצאנכם, דין: והיצא, חסר וא"ו ונסיב אל"ף בסוף תיבותא כתיב: מפיכם, מלא יו"ד כתיב: (כה) ויאמר, ז"ל רמ"ה, ויאמר אלהים יהי אור, מלא אל"ף, וכל אורייתא דכותיה, וז"ל מ"ש, י"ב ויאמ' דסבירין ויאמרו, וסימן במסור' בזה הפסוק (ובשופטים י"א), וקשיא לי כי בפרטן אינן אלא י"א, ובכל הספרים כתוב ולעולם י"ב דסבירין ויאמרו, ואולם בספר אחר כ"י כתוב י"א, ולשון רש"י יאמר בני גד, כלם כאיש אחד, ויאמר בני גד וגו' לאמר, עיין מ"ש ריש פ' וארא, ועיי"ש בת"ס (ו' י') בענין דגשות הלמ"ד במלת לאמר בכ"מ חוץ בפסוק הזה, והחלוק נראה לעין שבכל המקומו' שמלת משה במרכא הלמ"ד דגושה, וכאן בטפחא מלת משה: (כו) טפנו, חסר יו"ד: נשינו, מלא יו"ד כתיב: מקננו, חסר יו"ד כתיב: בהמהנו, אין בו יו"ד, מ"ש: (כז) דבר, ז"ל רמ"ה ותקרא שם ה' הדבר אליה, בפרשת לך לך (ט"ז י"ג), חסר וא"ו כתיב, וכל דבר באורייתא דכותיה חסר: (כח) בן, ז"ל רמ"ה, כל יהושע בן נון כתיב בלא יו"ד: נון, מלא וא"ו, במקצת ספרים הנו"ן רפה, מ"ש: אבות המטות, שניהם מלאים וא"ו: (כט) אלהם, חסר יו"ד: (ל) חלוצים, בהעתק הללי חלצים וחנרו, ירושלמי חלוצים וחנרו ע"כ, ובכל הספרים שניהם מלאים, וכן מצאתי במסורת כ"י, חלוץ חלוצי, חלוצי' כלם מלאים, בר מן חד חלצי מואב (ישעיה ט"ו ד'), והתם כמו מכור עליו לית חסר, ומה שכתוב כאן במסורת הדפוס כל לישנא מלא בר מן אחד חלצי כנא, הוא טעות, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, שנים עשר ש"ף חלוצי כנא מלא וא"ו כתיב, וכל חלוצי חלוצים כולהון מלאים וא"ו, ועבר לכם כל חלוץ מלא וא"ו, ודכותיה כל חלוץ למלחמה, דאם יעברו, ודכותיה כל חלוץ כנא, דועבדיך יעברו, ודכותיה בית חלוץ הנעל, כולהון מלאים וא"ו, ואם לא יעברו חלוצים, מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד, וכל חלוצים דכותיה, מ"ש: ונאחזו, מלא ש"ף כתיב בין נו"ן לחי"ת: בתככם, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו, ועיין בת"ס בפ' חיי שרה (כ"ג ט'): (לב) נחנו, בלא ש"ף בתחלת המלה, ועיין בת"ס בפ' מקץ (מ"ב י"א): נעבר, העי"ן בחטף פת"ח, מ"ש, חסר וא"ו: ארץ כנען, חד מן ה' דסבירין ארצה, וסימן במ"ג פרשת ויגש, מ"ש: אחזת, ז"ל רמ"ה, לאחזת עולם בפרשת לך לך (י"ז ח'), כל אחזת באורייתא חסר וא"ו כתיב, ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו בפרשת תולדות (כ"ו כ"ו), חסר וא"ו: נחלתנו, חסר יו"ד, וכל אורייתא דכותיה: (לג) סיחן, חסר וא"ו: עוג, מלא וא"ו: לעריה, מלא יו"ד כתיב: בגבלת, ז"ל רמ"ה, ב' חסרי' דחסרים, וסימן הארץ לעריה בגבלת, דין, יצב גבלת עמים בפרשת האזינו, דכותיה: (לד) דיבן, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: עטרת, בהעתק הללי עטרת וחנרו, ירושלמי עטרות, עטרות, ע"כ, ובכל הספרים עטרות דלעיל מלא וזה חסר, וכן ואת עטרת שבסמוך חסר, וכן במסורת ג' חסר בלישנא, וסימן ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת שופן, והעטרת תהיה לחלם (זכריה ו' כ"ה), ועל עטרות ודיבן בייסר לית ריש פסוק ומלא בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל עטרות ודיבן ויעזר, דין לחוד מלא וא"ו כתיב, ושארא חסרים באורייתא, ובמסורת אחריתי, עטרת תרין חסרים ואת עטרת דויבנו בני גד, ואת עטרת שופן, מ"ש: ערער, חסר וא"ו כתיב, וכל ערער באורייתא דכותיה חסר: (לה) עטרת, חסר וא"ו: שופן, מלא וא"ו כתיב: יעזר, העי"ן בשו"א לבד: ויגבהה, חטף יו"ד, (ר"ל הקמ"ץ שביו"ד הוא קמץ חטוף), ומלא ה"א בסוף תיבותא, (ר"ל בשתי ההי"ן בסוף תיבותא): (לו) נמרה, ה"א בסוף תיבותא: ונדרת, חסר וא"ו: (לז) בנו ז"ל ד"א, בנו המלה מלרע, וכן בפסוק ל"ח, אחר בנו, מלרע, (כי הנו"ן שרשית, מה שאין כן אם קמץ בנו בפרשת שלח לך): חשבון, מלא וא"ו: אלעלא, ונסיב אל"ף בסוף תיבותא, ועיין לעיל בפסוק ג': קריתים, ז"ל רמ"ה, בגוה קריתים בפרשת לך לך (י"ד ה') מלא חד יו"ד בין תי"ו למ"ם כתיב, ודכותיה ואת קריתים, דובני ראובן בנו, דין: (לח) ואת נבו, ברוב ספרים כ"י אין בוא"ו געיא, וכ"כ בחילופים, מ"ש: מעון, מלא וא"ו כתיב: מוסבת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, ועיין בת"ס פרשת פקודי (ל"ט י"ג): שבמה, בסי"ן: בשמת, חסר וא"ו כתיב: שמות, מלא וא"ו: בנו, מלרע: (לט) מכיר, מלא יו"ד כתיב, וכל מכיר באורייתא דכותיה מלא: גלעדה, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה: וילכדה, חסר וא"ו כתיב: ויורש, מלא וא"ו כתיב, רמ"ה, ז"ל א"ת, כתב המאירי ז"ל בקצת תקונין מצאתי כתוב ויירש בשני יודי"ן וקרי ויורש וכו' עכ"ל, ושבוש הוא כי לא נמנה במסרה רבתא באלפ"א בית"א מן מלין דכתיבין יו"ד באמצע תיבה וקריין וא"ו, דדוקא ויורש דוישלח משה, לרגל את יעזר בפרשת חקת כתיב בשני יודי"ן, אבל ויורש דהכא בכל הספרים הוא מלא וא"ו, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, וכן עיקר, וכן כתב בעל מ"ש: (מא) ויאיר, מלא יו"ד כתיב, וכל יאיר דכותיה מלא: חותיהם, חסר חד וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא' דכותיה, ומסיר עליהון, חותיהם, חות, כולהון חסרים, חסר חד וא"ו, רמ"ה, ז"ל מ"ש, בהללי, חותיהם בחטף פתח בחי"ת: חות, חד וא"ו כתיב וחסר תניין, וכל אורייתא דכותיה: (מב) ונבח, חסר וא"ו כתיב, ודכותיה ויקרא לה נבח בשמו: קנת, הנו"ן בקמץ, א"ת ומ"ש: בנתיה, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה: לה, הה"א רפה, א"ת, ז"ל מ"ש ה"א הכנוי נחה, והיא אחת מן תלת לה דלא מפקין על פי המסורת, וסימן כמסר ברות, וזכריה ה', ובמדרש רבה דרוש על פסוק ותאמר אמצא חן, אמר לה חס ושלום, אין את מן האמהות, אלא מן האימהות, פי' דמדכתיב לה בלא מפיק, קרי ביה לא, כלומר לא כן הדבר כאשר דברת, שאין את מן האמהות כלומר השפחות, אלא מן האימהות, ודכותא ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם, ודכותא לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה, פי' דמקרא זה מדבר בחנופה וגסות הרוח, כדאיתא בפרק זה בורר, ועיין הרמב"ן ובחיי על התורה, ושרש ישי על רות, ותוספת פרק האיש מקדש באגדתא דעשרה קבין:

פרשת מסעי

לג (א) לצבאתם, חסר וא"ו כתיב: (ב) ויכתב, ז"ל רמ"ה ויכתב משה את כל דברי ה' בפ' משפטים כ"ד ד'), חסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: מוצאיהם, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד, ודכותיה בלישנא למוצאיהם דסוף פסוק: למסעיהם, מלא יו"ד כתיב: (ג) ויסעו, הסמ"ך ראוי להיות בדגש, ונשמט הדגש בכל ויסעו וישאו אשר היה ראוי להורות על חסרון נו"ן פ"א הפעל, וכן כתב בעל צוהר התיבה בתיבה הדגש אות ג', וז"ל וכתב יהב"י הנקדן בפרשת תרומה וז"ל, ויקחו לי, ויקחו, יקחו, ישאו, וישאו, תשאו, וסעו, ויסעו, הן ודומיהן עי"ן פעלם רפה, והיה דינם להדגש, ונרפו להקל, בעבור שלמ"ד פעלם היא מאותיות אחה"ע, (חיוג), עכ"ל, ונראה לי שדוקא אם עי"ן הפעל היא בשו"א, וזה מבואר, כי כן מצינו ויסעו בפ' וישלח (ל"ה ה'), בדגש הסמ"ך: מרעמסס, בשני שוא"ין, הראשון נח והשני נע, כמ"ש בסוף ויגש, מ"ש, ועיין בת"ס פרשת ויגש (מ"ז י"א): ממחרת, המאריך במ"ם ראשונה, וכן הוא בב"א מ"ש, והלכה כב"א אף שהוא נגד כללי הדקדוק, וגם המתג במ"ם השני' הוא נכון לפי שכתבנו בעל המדקדקים שקודם שו"א נע בא תמיד מתג וכן הוא ברוב ספרים מדוייקים: יצאו בני, הבי"ת רפה, אור תורה ומנחת שי: (ד) בכור, מלא וא"ו: ובאלהיהם, ז"ל דברי אמת, עשיתי געיא בבי"ת, כי כן כל ולאלהיהם בגעיא תחת הלמ"ד ראשונה, וכן הוא בלא"ת עכ"ל, אמנם בקומש מ"ש אין הבי"ת במתג, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: שפטים, ז"ל רמ"ה ובשפטים גדלים בפרשת וארא (ו' ו') מלא יו"ד כתיב, וכל לישנא דשפטים באורייתא דכותיה מלא: (ה) בסכת, חסר וא"ו, וכן מסכת, בפסוק שאחר זה, ועיין בת"ס בפרשת וישלח (ל"ג י"ז): (ו) באתם, חסר יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה חסר: (ז) החירת, ז"ל רמ"ה, לפני פי החירת בפרשת בשלח (י"ד ב'), מלא יו"ד וחסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: צפון, דין מלא וא"ו כתיב: מגדל, ז"ל רמ"ה, בין מגדל ובין הים בפרשת בשלח (י"ד ב'), חסר וא"ו כתיב, ודכותיה ויחנו לפני מגדל, דין: (ח) מפני החירת, ג' סבירין פי מפי, וקריין פני, מפני מ"ש: הסדברה, ז"ל רמ"ה,

ז' כתיבין עם ה"א בסוף תיבותא וסימן, לך לקראת משה המדברה בפרשת שמות (ד' כ"ז), לשלח אתו לעזאזל המדברה בפרשת אחרי מות (ט"ז י'), ושלח ביד איש עתי המדברה (שם ושם כ"א), ויבא לקראת ישראל המדברה בפרשת חקת (כ"א כ"ג), ויעברו בתוך הים המדברה דין, ואתם פנו לכם וסעו המדברה בפ' דברים (א' מ'), ונפן ונסע המדברה (שם ושם ב' א'): (ט) ויבאו, חסר וא"ו: אילמה, ז"ל רמ"ה, ב' כתיב מלא יו"ד קדים ללמ"ד וחסר יו"ד תניין וסימן, ויבא אילמה בפרשת בשלח (ט"ו כ"ז), ויבאו אילמה, דין: ובאילם, יו"ד בתר אל"ף ולא בתר למ"ד מ"ש, ודכותיה ויסעו מאילם, בפסוק שאחר זה, וכל שום אתרא דכותהון, מלא חד יו"ד קדים ללמ"ד: שתים, ז"ל רמ"ה, שתים עשרה שנה בפרשת לך לך (י"ד ד'), מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: עשרה, ה"א בסוף תיבותא: עינת, זה הוא אחד מן ב' מלאים יו"ד וחסרים וא"ו: תמרים, ז"ל רמ"ה, תרין באורייתא, חד בפ' בשלח (ט"ו כ"ז), וחד בואלה מסעי דין, ותרויהון מלאים יו"ד כתיב: (י) סוף, ז"ל רמ"ה, ותשם בסוף בפרשת שמות (ב' ג'), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה בתוך הסוף (שם ושם ה'), וכל סוף באורייתא דכותיה: (יא) סין, מלא יו"ד כתיב: (יג) באלוש, מלא וא"ו כתיב, וכן מאלוש שבפסוק שאחר זה: (יד) ברפידם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: היה שם, מלעיל, שהקדמא בה"א ראשונה בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים, א"ת ומ"ש, ז"ל ד"א, נסוג אחור אל המקף, ותו לפני משרת, וכן בסמוך פסוק נ"ד, ינא לו שמה: לשתות, מלא וא"ו: (טו) מרפידם, ז"ל מ"ש, בתיקון ס"ת ישן מרפידים, ס"א מרפידם, וכן במפתח, עד כאן ועיין בת"ס בפרשת בשלח (י"ז א'): (טז) בקברת, מקברת, כך הם בהעתק הללי ובירושלמי בקברות, מקברות, ע"כ, ובחומש עם תרגום משביוניטה הראשון כתוב חסר, וכתב עליו יש ספרים בקברות, השני כתבו בפסוק מלא, וכן בתיקון ס"ת ישן כתוב בקברת, במפתח בקברות, ע"כ, אך בספרים מדוייקים שניהם חסרים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל קברות התאוה דויקרא את שם המקום ההו' בפרשת בהעלתך מלא וא"ו כתיב ודכות' מקברו' התאוה נסעו העם, ומסר עליהם תרין מלאים הלין, ושאר אורייתא חסר וא"ו כתיב, מ"ש: (יז) בחצרת, מחצרת, בפסוק שאחר זה, הם ב' מן ד' חסרים וא"ו, והא' הוא בפרשת וארא (ח' ט'), וה"ד הוא בפ' דברים (א' א'): (יט) ברמן, מרמן, בפסוק שאחר זה, תרויהון חסרים וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת תצוה (כ"ח ל"ג): (כה) במקהלת, ממקהלת, בפסוק שאחר זה, תרויהון חסרים וא"ו כתיב: (כז) בתרח, הוא סוף פסוק, א"ת ומ"ש: (כט) בחשמנה, מחשמנה, בפסוק שאחר זה, תרויהון חסרים וא"ו כתיב: (ל) במסרות ממסרות, בפסוק שאחר זה, חסר וא"ו קדמאה ומלא בתראה כתיב: (לב) בחר, מחר, בפסוק שאחר זה, חסר וא"ו כתיב: (לג) ביטבתה, בי"ת ראשונה דגושה, והיו"ד בקמץ לבד, וכן מיטבתה, אור תורה ומ"ש: (לד) בעברנה, מעברנה, בפסוק שאחר זה, תרויהון חסרים וא"ו כתיב: (לה) בעצין, בהעתק הללי בעציון מעציון, ירושלמי, בעציון מעציון, ע"כ, ובספרים שלנו שניהם חסרים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ויחנו בעצין גבר, ויסעו מעצין גבר, תרויהון חסרים וא"ו כתיב, וכל לשון עצין, בעצין מעצין חסרים מ"ש: (לו) במדבר, הבי"ת בדגש בחומש מ"ש, והוא נכון אף על פי שסמוכה לאות אהו"י שבסוף התיבה שלפניה, מפני המ"ם שאחרי הבי"ת, והוא הנקרא אתי מרחיק: צן, חסר יו"ד: (לז) בהר, חסר וא"ו כתיב: ארום, מלא וא"ו: (לט) במתו, ז"ל רמ"ה, לא ידעתי יום מותי (שם ושם י'), מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים בלישנא, וסימן במתו בהר ההר דין, ודכותיה במתו, דמשה בפרשת וזאת הברכה (ל"ד ז'), ושאר לישנא מלא וא"ו: (מ) ישב, חסר וא"ו כתיב, ועיין בת"ס בפרשת ויחי (כ' י"א): כבא, חסר וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת מקץ (מ"ב ט"ו): (מא) בצלמנה, מצלמנה, בפסוק שאחר זה תרויהון חסרים וא"ו: (מב) בפונן, מלא וא"ו קדמאה, וחסר וא"ו תניין, ודכותיה ויסעו מפנן, בפסוק שאחר זה: (מג) באבת, מאבת, בפסוק שאחר זה, תרויהון חסרים דחסרים: (מד) בעיי, בתרין יודי"ן בסוף כתיב: העברים, העי"ן בחטף פתח, מלא יו"ד כתיב, וכל עברים העברים באורייתא דכותיה מלא: בגבול, מלא וא"ו: מואב, מלא וא"ו: (מה) מעיים, כתיב בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי: בדיבן, וכן מדיבן בפסוק שאחר זה, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (מו) בעלמן, מעלמן, בפסוק שאחר זה, תרויהון חסרי' וא"ו כתיבין: דבלתימה, הדל"ת בדגש, א"ת ומ"ש: (מח) בערבת, חסר וא"ו: ירחו, חסר יו"ד: (מט) הישמת, בהעתק הללי הישמת, ירושלמי הישימת, ע"כ ובכל הספרים חסר, וכן הוא על פי המסורת, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב: מבית ש"י, ז"ל דברי אמת, המ"ם בלי דגש, כי החירק תנועה גדולה שהיה ראוי הישימת, עיין מסורה: השטים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין: בערבת, חסר וא"ו, וכן בערבת, בפסוק שאחר זה: (נא) אלהם, חסר יו"ד: עברים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (נב) והורשתם, בשי"ן ימנית מ"ש, ב' מלאים וא"ו כתיבין בענין, וסי', והורשתם את כל ישבי הארץ, דין, והורשתם את הארץ וישבתם, בפסוק שאחר זה: ישבי, חסר וא"ו: משכיתם, חסר וא"ו כתיב, מסכתם, חסר וא"ו כתיב: במותם, בתיקון ס"ת במתם, במדוייק' במותם, ע"כ, והרמ"ה כתב ואת כל במותם תשמידו, מלא וא"ו, וכולהון מלאים, מ"ש: תשמידו, מלא יו"ד כתיב: (נג) וישבתם, היו"ד נחה ונסתרת בשבא, כמו וידעתם כי אני ה' בפ' וארא (ו' ז'), והוא"ו במתג: (נד) בגורל, מלא וא"ו וכן הגורל, בפסוק זה: למשפחתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ולמעט, בלא מאריך בלמ"ד, בספרי ספרד, מ"ש אמנם בחומש ר"א פרעמסלא, יש מתג בלמ"ד; והוא הנכון, כי המתג הוא בא לתשלום דגש הראוי להיות במ"ם, כי הפתח בלמ"ד היא מורה על ה"א הידיעה, ואחר ה"א הידיעה ראוי להיות דגש, אלא לפי שהמ"ם בשוא נשמט הדגש: למטות, מלא וא"ו כתיב: אבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: תתנחלו, הכו"ן בסגול תמורת פתח, מפני אות הגרון שאחריה שהיא קמוצה, כמו החי בפרשת אחרי מות (ט"ז כ'), וכמו והטהרו בפרשת בהעלתך (ח' ז'), והיא נקראת ג"כ תנועה קלה, היינו תנועה קטנה שנחסר שלימותה: (נה) תורישו, מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד כתיב: ישבי, חסר וא"ו: תותירו, ז"ל רמ"ה, ולא תותירו ממנו עד בקר בפרשת בא (י"ב י'), מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד, וכל אורייתא דכותיה ומסיר עליהון כולהון מלאים: לשכים, מלא חד יו"ד קדים למ"ם: ולצנינם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב; בצדיכם, מלא יו"ד בין דל"ת לכ"ף: וצררו, הרי"ש בשו"א לבד בס"ס, א"ת ומ"ש: ישבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (נו) דמיתי, מלא יו"ד כתיב, בר מן יו"ד בתראה בסוף תיבותא: לעשות, מלא וא"ו:

לד (ב) אלהם, חסר יו"ד: באים, ז"ל רמ"ה, והבאים זכר ונקבה מכל בשר בפרשת נח (ז' ט"ז), מלא יו"ד כתיב, וכל באים דכותיה: אל הארץ כנען, כן כתיב, וטועים בזה ספרים, מנחת שי: תפל, ז"ל רמ"ה ותפל מעל הגמל בפרשת חיי שרה (כ"ד ס"ד), חסר וא"ו כתיב, ודכותיה תפל עליהם אימתה ופחד בפרשת בשלח (ט"ו ט"ז); וכל תפל באורייתא דכותיה: לכם בנחלה, בס"ס הבי"ת בגעיא, מ"ש וכן הוא בחומש מ"ש, אמנם בחומש ר"א פרעמסלא, ליתיה לגעי' בבי"ת, כי אם בנו"ן, והוא הנכון: לגבלתיה, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד כתיב: (ג) נגב, בתגיר, א"ת ומ"ש: צן, חסר יו"ד: גבול, מלא וא"ו: מקצה, הקו"ף ראויה להיות בדגש להורות על חסרון נו"ן שהוא כמו מן קצה, אלא שנשמט הדגש ממנה מפני שהיא בשו"א ונשארה הקו"ף בשו"א נע לבד, ואולם באותיות בג"ד כפ"ת נשאר קיים אף על פי שהן בשוא, כמו מפני בני ישראל בפרשת שמות (א' י"ב): ים המלח וכן ים כנרת, כולם קמוצים בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון, והא לך לשון המכלול דף ר"כ, וכמו שמלת כל הקמוצה היא חטופה במקף, כן כל אות קמוצה באחרית המלה, ונגדה אות נחה נראית ובמקף, היא חטופה לעולם, כמו זכר נא (מלאכים ב' כ' ג'), שמר תם (תהלים ל"ז), וכו' חוץ משתי מלות ים עם, כמו ים כנרת ים המלח, וכן העם הזה, וזולתו, כי הם קמוצים והם ד במקף ד ונקראים בקמץ רחב, אך בהם נכנס אל מלה אחרת סמיכות ענין תסובבה פתח, כמו ים־סוף, עם־ה', אך כנרת ים המלח הם קמוצים אף על פי שהם ־ סמוכים ־ סמיכות ענין, וכן כלים זולתי ים סוף, עכ"ל, והאפודי טען עליו ואמר כבר חשב רד"ק לתת כלל מה וכו', ושבושו בכל זה מבואר מאד, כי במצאו ברבים קמוצים ובמקף והם בלתי חטופים אשר גר־שם אברהם בפרשת וישלח (ל"ה כ"ז), כתב־הדת מגלת אסתר (ד' ח'), קמוץ בעדות המסרה, משגב לבו, ד בנו לדבר, כל אלה קמוצים ובלתי חטופים, ע"כ ובעל מגן דוד הגין בעד רד"ק, וכתב זה לשונו ולא אמר כלום (ר"ל האפודי) כי אלה המלות שאמר שהן קמוצות ובמקף ואינן

קטופות

אטופות, אונן לפי הספרים המדוייקים שהיו בזמן רד"ק, רק היו בלתי
מקף, וכך הם במקצת ספרים מדוייקים שנמצאים בינינו, חוץ ממלת
כתב הדת שהוא פתוחה ובמקף, וכן הביאה רד"ק בשאר השמות במשקל
פעל, ומה שכתב האפודי שהיא קמוצה בעדות המסרה, אפשר שרד"ק
ז"ל ראה מסורת אחרת האומרת בחליף זה, ואף שיודה רד"ק לאפודי יש
מלות גר שם ודומה לה, הן במקף, ואמר רד"ק הסבה שאינן נחטפות
היה מפני המאריך שיש באות הקמוצה, כמ"ש לשון לימודים שער א' פ"ה,
וכבר כתבתי לשונו בפרשת בראשית על פסוק כי שת לי, ע"ש מנחת שי:
(ד) הגבול, מלא וא"ו: מנגב, הנו"ן דגושה מנחת שי: למעלה,
הלמ"ד בגיר"י, וכתיב ה"א בסוף תיבותא: עקרבים, מלא יוד כתיב:
ועבר, הגעיה בעי"ן מפני שהוא בסוג אחור: צנה, ז"ל דברי אמת,
הנו"ן רפה, וכן הוא במ"נ ובמ"ק, וכן הדין במלעיל, ע"כ הגהתי,
ואע"פ שברווה אדם נ"כ בדגש, והעיקר שברווה יבן הנו"ן רפוי: והיה,
זהיו קרי, והוא חד מן מלין דכתיבין והיה וקריין והיו כמ"ש ביהושע סימן
ט"ו: תוצאתיו, ז"ל רמ"ה, ארבעה באלה מסעי וכולהון מלאים וא"ו
קדמאה וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד כתיב: עצמנה, חסר וא"ו כתיב:
(ה) הגבול, מלא וא"ו: מעצמון, מלא וא"ו: נחלה, זה לשון
דברי אמת, נחלה מלעיל, כי פירושו לנחל, ועיין בא"ע וכן כל לשון
נחל מלעיל, נחלה עבר (תהלים קכ"ד), והחי"ת בגו א לבד, מאח"כ
נחלה שהוא לשון ירושה, מלרע בכל מקום: הימה, ה"א בסוף התיבה
במקום למ"ד בתחלה, והוא כמו להים: (ו) וגבול, מלא וא"ו,
וכן גבול השני והשלישי שבפסוק זה: הגדול, הגימ"ל דגושה מ"ש, זה
הוא אחד מן ח' מלאים וא"ו, באורייתא ועיין בת"ם פרשת אמור (כ"א י'),
ת"ל מ"ש המעתיק במסר' גדולה, אות הגימ"ל בגי ח' הגדול מלא בתורה,
דלא אתנדיר ליה היכי הו', הים הגדול מלא, ומפיק נה מילתא,
דאיתנכריר ליה דהוא הימה הגדול דיהושע, ואומר אני דלא ברור ולא
נהיר, דכי מעיינת במסרה דבפרשת כה, מתאמר לך דחד מן ח' מלאים
הוא הים הגדול וגבול דהכא, ונפסוקי דאורייתא כלאחד קא מוירי,
ונירור' דמילת' הכי הוא ודאי ולית בה ספיק' כלל והכי מסיר הרמ"ה ז"ל:
זה יהיה, בחומש מ"ש אין היו"ד הראשונה של מלת יהיה בדגש, אולם
בחומש ר"א פרעמסבל' יש דגש ביו"ד, והוא הנכון, מדין דחיק כי אחרי
שלא יבוא מתג בזי"ן של מלת זה, כדי שלא יהיו שני מתגים סמוכים,
ונשאר גם כן הסגול בזי"ן בלי שלמות, יוכשר הדגש חזק ביו"ד של יהיה
לשלמות הסגול בזי"ן של זה, וכן בתחלת פסוק שאחר זה: (ז) צפון,
מלא וא"ו כתיב, וכל צפון באורייתא דכותיה מלא: הגדל, חסר וא"ו:
(ח) לבא, חסר וא"ו: תוצאת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין:
הגבל, חסר וא"ו: צדדה, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה:
(ט) הגבל, חסר וא"ו: זפרנה, חסר וא"ו כתיב, ה"א בסוף התיבה
במקום למ"ד בתחלתה: עינן, מלא יו"ד כתיב: יהיה, היו"ד בדגש
כדלעיל: גבול, מלא וא"ו: (י) והתאויתם, מלא יו"ד כתיב:
לגבול, מלא וא"ו: שפמה, בשי"ן ימין, וה"א בסוף תיבה במקום
למ"ד בתחלתה: (יא), הגבל, חסר וא"ו: הגבל, חסר וא"ו,
ז"ל מ"ש הגבל דומעה, נרוב ס"ס בזקף קטן, וכ"כ א"ת, אבל בדברי
אמת כתב, הגבל ברביע וכן הוא במ"ק וכ"י: ים, בקמץ וכן חברו
א"ת: (יב) הגבול מלא וא"ו: הירדנה, ה"א בסוף התיבה במקום
למ"ד בתחלתה: לגבלתיה, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד כתיב:
(יג) המטות, מלא וא"ו: (יד) הראובני, הה"א בקמץ, וקריאת
הרי"ש בשור"ק כמ"ש בפרשת פינחס, א"ת ומ"ש: אבתם אבתם,
תרין בפסוק ז: חסרים וא"ו: (טו) המטות, מלא וא"ו: נחלתם,
ז"ל מ"ש בחלתם השני, התי"ו ברביע לא בזקף קטן, וכ"כ א"ת, וכן הוא
בחומש ר"א פרעמסבלא: ירדן, היו"ד בשוא אור תורה: (יז) אלה,
בותיב לא בשופר זכר, והלמ"ד דגושה א"ת מ"ש, וכן שאות בפסוק
י"ט, מלא וא"ו כתיב: (יח) ונשיא, וכן נשיא בפסוק הזה, מלא
יו"ד ואל"ף: לנחל, חסר וא"ו כתיב: (כ) ולמטה, בני שמעון,
וכן אצל דן, אפרים, זבולן, יששכר, אשר, נפתלי, כתיב ולמטה
בוא"ו בתחלת התיבה: שמואל, מלא וא"ו כתוב, ושם זה לא נכתב
עוד בתורה: (כא) בנימן, חסר יו"ד: אלידד, מלא יו"ד כתיב:
כסלון, מלא וא"ו כתיב: (כב) בקי, הקו"ף דגושה, וחסר וא"ו
מ"ש: יגלי, חטף יו"ד קדמאה רמ"ה: (כג) חניאל, מלא יו"ד
כתיב: אפד, לאוד שום נר בם, וחסר וא"ו כתיב רמ"ה: (כד) קמואל,
ז"ל רמ"ה, ואת קמואל אבי ארם בפרשת וירא (כ"ב כ"א), מלא וא"ו כתיב,
ודכותיה קמואל בן שפטן, דין: (כה) זבולן, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו
תניין: אליצפן, חדא מלא כתיב וחלא יו"ד: (כו) פלטיאל, מלא יו"ד
כתיב: עזן, הזי"ן דגושה, א"ת ומ"ש: (כז) אחיהוד, מלא יו"ד ומלא
וא"ו כתיב: שלמי, חסר וא"ו כתיב: (כח) פדהאל, ז"ל מ"ש במקצת
ספרי' הדל"ת בפת', והה"א נחה בשוא נח, ובמקצתן הדל"ת בקמץ, והה"א
נחה בלי ניקוד, ובעל אור תורה כתב דלפי זה קריאת המלה בקמץ חטוף,
כמו כלפחד, ולפי דבריו היתה ראויה הה"א לינקד בשוא, וזה לא מצאתי,
כי בכל הספרים שהדל"ת בקמץ, הה"א נחה בלי ניקוד, ואם כן קריאתו
בקמץ רחב, כמו פדהצור, עשהאל, ובכל ספרי' מדויקי' כתיב מלה חדא,
והוא חד מן שמות שאינן נחלקים על פי הירושלמי, כמ"ש בריש פ' במדבר:
לה (א) בערבת, בי"ת ראשונה דגושה, א"ת ומ"ש, והוא בשוט כיון
שבאה אחרי טפחא שהוא טעם מפסיק חסר וא"ו:
(ב) ומגרש, הגימ"ל רפה, א"ת ומ"ש: סביבתיהם, זה הוא אחד
מן ב' חסרים וא"ו ומלאים תרין יודי"ן: (ג) ומגרשיהם, מלא יו"ד
קדים לה"א כתיב: ולרכשם, ז"ל רמ"ה, ואת כל רכושם, דווקא
אנדהם בפרשת לך לך (י"ב ה'), מלא וא"ו כתיב, וכל לישנ' באורייתא
דכותיה מלא בר מן א' חסר', וסימן יהיו לבהמתם ולרכשם, דין, ועיין
בת"ם בפ' לך לך (י"ד י"א): חיתם, בחד יו"ד דגושה: (ד) מקיר,
מלא יו"ד כתיב: וחוצה, ז"ל רמ"ה, ויוצא אתו החוצה, בפרשת לך לך
(ט"ו ה'), מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה מלא:
(ה) ומדתם, חסר וא"ו כתיב: באמה, ז"ל דברי אמת, כתב
השיח יצחק, בנגינת קרני פרה, כפור וב' תלישות, וכ"ל שהיינו ת"ג
ות"ק, ועיין בטוב טעם, ויש מי שקראו גם כשם פזר גדול, וכן הוא
בשער הנגינות, אבל בהקדמות קומש דוזא, להפזר שאנו קורין פזר
סתם, קור' פזר גדול: זה יהיה להם, חד מן ה' דסבירין לכם,
ומטעין בהו ספרים, וסי' במ"ג סדר בהעלותך ועיין מ"ש ביהושע סימן
א', מ"ש: (ו) לנס, ז"ל רמ"ה, לנוס שמה והוא מצער בפרשת וירא
(י"ט כ'), מלא וא"ו כתיב, וכל לנוס באורייתא דכותיה מלא, בר מן ב'
חסרים וסימן, לנס שמה הרצח, דין, לנס שמה רוצח, דאז יבדיל
בפרשת ואתחנן (ד' מ"ב): הרצח, ז"ל רמ"ה, לנס שמה רצח,
דין חסר דחסר כתיב: חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב, וכל רצח,
הרצח, דכותיה בר מן א' מלא וא"ו וחסר יו"ד, וסי' לנס שמה רוצח,
דאז יבדיל משה, בפרשת ואתחנן (שם שם): ועליהם, מלא יו"ד,
(ז) ושמנה, הנו"ן בסגול, לפי שעיר לשון נקבה: מגרשיהן,
מלא יו"ד כתיב, ובנו"ן לית כותיה באורייתא: (ח) המעט, הה"א
בלא געיא, מכלול דף כ"א, וכן הוא בס"ס מ"ש, וז"ל ר"א, המעט
בגעיא, וכן הוא בקאליני: תמעיטו, מלא יו"ד כתיב: ינחלו,
המי"ת בקמץ לפי שהוא בזקף: מעריו, מלא יו"ד כתיב, וכל ערין
באורייתא דכותיה: (ט) לאמר, הלמ"ד דגושה מ"ש: (י) כנען,
הכ"ף דגושה מדין דחיק לפי שמלת ארצה הנגינ' מלעיל: (יא) והקריתם,
מלא יו"ד כתיב: תהיינה, מלא דמלא בתרין יודי"ן ובנו"ן כפופה ומלא
ה"א בתראה: רצח, חסר וא"ו: (יב) מגאל, חסר וא"ו: ימות,
מלא וא"ו: הרצח, חסר וא"ו: (יד) שלש, חסר וא"ו, וכן שלש
השני שבפסוק זה: (טו) ולתושבם, מלא וא"ו: בתוכם, ז"ל רמ"ה
והוצאתי את בני ישראל מתוכם בפרשת וארא (ז' ה'), מלא וא"ו כתיב,
וכל לישנא דתוכם באורייתא דכותיה מלא: לנוס, מלא וא"ו: (טז) המת,
חסר וא"ו: רצח, חסר וא"ו וכן הרצח: מות יומת, שניהם מלאים
וא"ו: וכן כל מות יומת שבפרשה זו: (יז) ימות, מלא וא"ו, וכן
כל ימות שבפרשה זו: המת, חסר וא"ו וכן כל ווימת: (יח) מות יומת,
כמ"ש במאריך והוא גם במקף במקצת מדויקים אף על פי שאינו נראה כן
מהפילוספים, מ"ש, ובאמת הוא מתג שיש לו כח נגינה: (יט) ימית,
מלא יו"ד: ימתנו, חסר יו"ד: (כ) יהדפנו, הדל"ת בחטף קמץ
א"ת ומ"ש: השליך מלא יו"ד כתיב: בצדיה, בחד יו"ד והיא דגושה,
והוא על משקל רמיה, מנחי למ"ד ה"א, והראשונה מהכפל היא
במקום למ"ד הפעל, והשניה היא לתואר, ה"א הכתובה היא
לשם נקבה: (כא) באיבה, ז"ל רמ"ה ואיבה אשית בינך בפרשת
בראשית (ג' ט"ו), מלא יו"ד, וכל איבה דכותיה מלא: גאל, הגימ"ל
דגושה מ"ש: הדם, ברביע לא בזקף קטן מ"ש: ימית, מלא יו"ד:
בפגעו, וכן בפגעו שבפסוק י"ט, החירק שבפ"א הוא תנועה קלה
והשוא שבגימ"ל הוא שוא נע, כמו בבגדו בה בפרשת משפטים (כ"א ח'),
ושם הוא מוכח שהשוא בעי"ן הפעל הוא שוא נע בראיות דכיון הדל"ת

שאחריה: (כג) ימות, מלא וא"ו: ראות, ז"ל רמ"ה תסף ראות כני בפרשת נא (ו'כ"ח), מלא וא"ו, ודכוותיה לא אסף עוד ראות פניך (שם שם כ"ט), ודכוותיה אשר ימות בה בלא ראות, דין מלאים וא"ו: אויב, ז"ל רמ"ה ימינך ה' תרעץ אויב בפרשת בשלח (ט"ו ו'), מלא וא"ו כתיב, וכל אויב האויב, דכותיה מלאים: (כה) והשיבו, מלא יו"ד כתיב: בה, ברביע מ"ש: הגדל, חסר וא"ו כתיב: הקדש, הקו"ף דגושה מ"ש: (כו) יצא, יצא הרצח חסר וא"ו, ואל"ף בסוף תיבותא כתיב: גבול, מלא וא"ו: ינוס, ז"ל רמ"ה, אשר ינוס שמה דואשר לא צדה בפרשת משפטים (כ"א י"ג), מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה מלא: (כז) הרצח, גלגל בה"א מ"ש: (כח) הגדל, כל הגדל שבפרשה זו חסר וא"ו: (כט) והיו, אינו נסוג אחור מפניה שהוא נוא"ו המהפכ' מעבר לעתיד ד"א: לדרתיכם, חסר תרין ואוי"ן ומלא יו"ד: מושבתיכם, מלא חד וא"ו בתר מ"ם וחסר וא"ו קדים לתי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף: (ל) מכה, הכ"ף בציר"י, כדין סמיכות רק כשהוא באתנחתא הוא בסגול כמו, ונקה המכה בפרשת משפטים (כ"א י"ט), ובחומש מ"ש שכתוב כאן בסגול, והוא טעות: ערים, מלא יו"ד וכל ליטנא באורייתא דכותיה: למות, ז"ל רמ"ה הנה אנכי הולך למות בפרשת תולדות (כ"ה ל"ב), מלא וא"ו כתיב, וכל למות באורייתא דכותיה מלא: (לא) כפר, ז"ל רמ"ה מבית ומחוץ בכפר בפרשת נח (ו'י"ד), חסר וא"ו כתיב אם כפר יושת עליו בפרשת משפטים (כ"א ל'), חסר וא"ו כתיב, וכל אוריית' דכותיה ומסרא עליהון כולהון חסרי': (לב) לנוס, מלא וא"ו: לשוב, ז"ל רמ"ה, בלכתך לשוב מצרימה בפרשת שמות (ד' כ"א), מלא וא"ו כתיב, וכל לשוב באוריו' דכותיה מלא: (לג) תחניפו, מלא יו"ד: יחניף, מלא יו"ד: יכפר, חסר וא"ו: שפך, חסר וא"ו: שפכו, חסר וא"ו כתיב: (לד) ישבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכל יושבים היושבים באורייתא דכותיה: שכן, תרין בפסוק זה, ושניהם חסרים וא"ו:

לו (א) האבות, מלא וא"ו: משפחת, חסר וא"ו: הנשאים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין: אבות, מלא וא"ו: (ב) את נחלת, במאריך ובמקף מנחת שי, ובחומש ר"א פרעסלא ליתא במאריך: לבנתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתי': (ג) אבתינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: על נחלת, הראשון ביתיב, כמו השני שבסמוך, לא במקף מ"ש: תהיינה, מלא דמלא תרין יודי"ן ונו"ן כפופה ומלא ה"א בתראה, וכן כל תהיינה עד סוף הפרשה: להם, גם בעיניהם, גם אניהם שהוא לשון זכר עיין בת"ס בפרשת פינחס (כ"ו ז'): ומגרל, ז"ל רמ"ה חסר וא"ו כתיב, ומסירה תרין חסרים וא"ו באורייתא, על שני השעירים גרלת בפרשת אמור (ט"ז ח'), ומגרל נחלתנו דין: נחלתנו, חסר יו"ד: (ד) היבל, חסר וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת בחקתי (כ"ז כ"ד): ונוספה, מלא וא"ו כתיב: אבתינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ה) דברים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ו) לבנות, מלא וא"ו וז"ל רמ"ה, ויחדלו לבנת העיר בפרשת נח (י"א ח'), חסר וא"ו כתיב, ועיין בת"ס בפרשת בראשית (ה' ד'): לטוב, מלא וא"ו: בעיניהם, ז"ל רמ"ה ויאסר אתו לעיניהם בפרשת מקץ (מ"ב כ"ד), מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן, וכל עיניהם באורייתא דכותיה בתרין יודי"ן: אביהם, מלא יו"ד ומ"ם בסוף תיבותא: (ז) תסב, ז"ל רמ"ה, תרין בהלה מסעי ותרויהון חסרים וא"ו ומסר עליהון כולהון חסרים: אבתיו, חסר וא"ו וקדים לתי"ו: (ח) וכל, ג' פסוקים בקריא מן תמנין אתון רישיהון וכל, וסימניהון וכל שיח השדה בפרשת בראשית (ב' ה'), וכל בת ירשת נחלה דין וכל שלל הערים (יהושע י"א), מ"ש: ירשת, חסר וא"ו: ממטות, מלא וא"ו: אביה, מלא יו"ד: יירשו, מלא בתרין יודי"ן כתיב: אבתיו, חסר וא"ו: למטה, ז"ל ר"א צריך עיון רב למה הגיה הא"ת במ"ג וי"ק בציר"י, כי לא כן בכל הספרים, והנכון בציר"י צריך להיות כמו בסמוך על מטה שהוא דבוק, ור"ל של משפחת אביהן, כן גם כאן פי' למטה של משפחה אחרת שהיא נקרא על שם איש אחר, ע"כ הגהתי, גם בחומש רמב"ן למטה בציר"י, ובחומש מ"ש הטו"ת בסגול: מטות, מלא וא"ו: (יא) דדיהן, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (יג) המצות, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין:

בערב שבת אחר חצות יקרא שנים מקרא ואחד תרגום, כי אז"ל כל המשלי' פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, ועל דרך זה מצוה מן המובחר לקרות כל פרשה ופרשה שנים מקרא עם הטעמים ואחד תרגום בלי טעמים · ולא יפסיק בדבור משהתחיל לקרות שנים מקרא ואחד תרגום · ואם לא השלים שמו"ת בע"ש, מצוה שישלימו בשבת קודם שיאכל, ואם אנוס הוא שלא יכול להשלימו קוד' שיאכל בשבת, מ"מ חייב להשלים קודם מנחה · ואחר שסיים שמו"ת יאמר ההפטרה השייכה לאותו שבת, אם הוא בע"ש יאמר ג"כ מזמור ו"י מנך גאות לבש וכו', ואם בשבת יאמר מזמור שיר ליום השבת וכו', כדי שיוגמר תורה נביאים וכתובים · ויש נוהגין לומר ג"כ משנה ראשונה של מסכת שבת, שהוא משנה ·

יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא העני חייב ובעל הבית פטור · פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה והכניס בעל הבית חייב והעני פטור · פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או ש תן לתוכה והוציא שניהם פטורים · פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכנים שניהם פטורים · ואחר כך יאמר זה, שהוא תלמוד:

אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת מאריכין לו ימיו ושנותיו: ואחר כך יאמר משנה ראשונה של ספר יצירה, שהיא קבלה:

עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במלות לשון ובמלת המעור: וכדי לחבר את האהל להיות אחד יאמר אחר כך זה המאמר מהזוהר:

זכור את יום השבת לקדשו רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו · כיון דלא משכחת ביה מזוני מה ברכתא אית ביה אלא הכי תני כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעאי תליין · ותני' אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאי משום דההוא יומא' מתברכין מניה כל שית יומין עילאין וכל חד וחד ביומיה מההיא ברכאן דמתברכאן ביומא שביעאה' · ובגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שית יומין דהא בההוא זימנא אזדמן ברכאן לאתברכא אכל שית יומין דשבתא וברכאן לא אשתכח על בהורא ריקנא ועל כן בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בנהמא ומזוני · רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי:

לוח קריאת הפטרות המועדים

לשבת ור"ח קורין למפטיר בפרשת **פינחס** מן **וביום השבת** עד יעשה ונסכו:

בפרשת פינחס **וביום הבכורים** עד תמימים יהיו לכם ונסכיהם:

לשבועות ביום **א'** קורין חמשה בני אדם בפרשת **יתרו** מן **בחדש השלישי** עד לא תגלה ערותך עליו ומפטיר קורא

ביום ב' קורין חמשה בני אדם בפרשת **ראה** מן **כל הבכור** עד סוף הפרשה · ואם הוא שבת קורין שבעה ומתחילין **עשר תעשר** ומפטיר קורא וביום הבכורים כדלעיל:

מורה דרך

והוא

פירוש נפלא

על התורה

מלוקט מספר **מורה נבוכים** להרמ"בם ז"ל:

ומבואר באר היטיב, על פי חקירות עיוניות, בלשון עבר ובלשון אשכנז:

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

מחלקה רביעית.

לספר במדבר.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו
ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

בשנת הורני יי דרך חקיך ואצרנה עקב לפ"ק.

נשא ה

יב) **איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל וכו'.**
מפני שחשד הזנות והספיקות, הנופלות בו על האשה, רבות מאוד, נצטווינו בדיני סוטה, אשר הענין הזה מביא לכל האשה בעולה (וועלכעז געבאט יעדע עהעפֿרויא דאהין פֿיהרט), שתשמור עצמה בתכלית השימור, כדי שלא יהלך לב בעלה עליה (דאס דאז הערץ איהרעס מאננעס ניכט דורך זיא געקרענקט ווערדע), מפני פחד מי סוטה, שאף רוב הנקיות, הבטוחות בעצמן, היו פודות עצמן מן המעשה הזאת אשר יעשה בה, בכל ממונן, ואף המות טוב מן הבושת הגדול הזאת, והוא פריעת (דיא ענטבלעסונג) ראש האשה וסתירת (אונד דיא אויפֿלעזונג) שערה, וקריעת בגדיה עד שיתגלה לבה, והקפתה (אונד דאז זיא הערום געפֿיהרט ווירד) בכל המקדש לעיני הכל נשים ואנשים, ובפני בית דין הגדול, ויימנעו מפני זה הפחד אליים גדולים (גראָסע איבעל), ומפסידים סדר בתים רבים (וועלכע אין פֿילען פֿאמיליען דיא הייזליכע אָרדנונג צערשטערען). (שם פרק מ"ט).
(טו) והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שעורים לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה כי מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מזכרת עון. הסר הנוי והריח הטוב ממנחת חוטא (הוא הנשבע על שקר, ככתוב: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו' (ויקרא ה' א' וכו'), שלא היה למנחתו נוי בשמן וריח בלבונה, ככתוב: לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה וגו' (שם פסוק י"א), פירוש רבי יצחק סטנאב,) ומנחת סוטה, מפני שהיא גם כן לחשד חטא, והזהיר מהקריבה בשמן ולבונה, והסר ממנה זה הנוי, להיות מביאה בלתי טוב ונאה במעשיו, (רוצה לומר, כחסרו ממנחה חוטא נוי השמן וריח הלבונה הטוב, בעבור שהחוטא, המביא את המנחה הזאת, איננו טוב ואיננו נאה במעשיו, דברי המאסף,) וכאילו יעירהו זה להתשובה, ויאמר לו: לגנות מעשיך היה קרבנך יותר חסר מכלם, והסוטה, שמעשיה יותר מגונים מן השוגג, היה קרבנה מחומר יותר פחות (פֿאָן איינעם נאָך שלעכטערן שטאָפֿפֿע), שהוא קמח שעורים. (שם פרק מ"ו).

ו

(ב) **איש** או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' וגו'.
טעם נזירות מבואר מאוד, והוא הפרישות מן היין, אשר הפסיד (וועלכער צו גרונדע ריכטעטע) מן הראשונים והאחרונים רבים, ועצומים כל הרוגיו, וגם אלה ביין שגו (ישעיהו כ"ח ז'), ובא מדין הנזירות מה שהרחיק מאיסור: מכל אשר יעשה מגפן היין (במדבר ו' ד'), להרחקה יתירה, עד שיספיק לאדם ממנו הדבר הצריך, (רוצה לומר, שירחק האדם מן המותרות, כשתיית היין וכדומה, ויסתפק בדברים ההכרחיים, אשר הוא צריך להם, דברי המאסף,) כי הנשמר ממנו נקרא קדוש (שם פסוק ה'), והושם במדרגת כהן גדול בקדושה, עד שלא יטמא אפילו לאביו ולאמו כמוהו, זאת הגדולה מפני שפירש מן היין. (שם פרק מ"ח).

בהעלותך ט

(יז) ולפי העלות הענן מעל האוהל וגו'. אמרו: על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו (שם פסוק כ'), היה מספיק בסיפור, ויעלה בלב האדם מתחלת מחשבת (אונד עז קֶעננטע יעמאַנדען, ביים אנפֿאַנגע דער בעטראַכטונג, (נעמן מאַן עז נור אָבען היִן בעטראַכטעט,) אין דען זין קאָממען), כי כל מה שבא אחריו בזה הענין הוא הארכת דברים, אין צריך, רצוני לומר אמרו: ובהאריך הענן וגו' (שם פסוק י"ט), ויש אשר יהיה הענן וגו' (שם פסוק כ"א), או יומים וגו' (שם פסוק כ"ב), ואני אודיעך טעם אלו הפרטים כלם (דיא אורזאַכע אַללער דיזער בעזאָנדערן בעשרייבונגען), וטעמם הוא לחזק הענין הזה, לסלק בו מה שהיו האומות חושבים אז ומה שיחשבו עד היום, שישראל תעו בדרך, ולא ידעו אנה ילכו, כאמרו: נבוכים הם בארץ (שמות י"ד ג'), וכן קוראים אותו הערביים עד היום, רצוני לומר: המדבר ההוא קוראים אותו: מדבר התיה (דיא וויסטע דער פֿערוירונג), ויחשבו, שישראל תעו ולא ידעו הדרך, והתחיל הכתוב לבאר ולחזק (אונד צו בעשטעטיגען), כי המסעות ההם, שהיו בלתי מסודרים, ושובם בקצתם פעמים (דאס זיא אויף איניגען דערזעלבען מאנכמאהל ריקווערטס גינגען), והיות זמן עמידתם בכל מסע חלוק (פֿערשידען) זה מזה, עד שהיה מעמדם במסע אחד שמונה עשרה שנה, ובמסע אחד יום אחד, ובאחר לילה אחד, הכל בשיעור אלקי (נאָך איינער געטטליכען בעשטיממונג), ולא היה תעיה לדרך, רק לפי העלות עמוד הענן, ומפני זה פרט הפרטים ההם כלם. וכבר ביארה התורה, כי הדרך ההוא קרוב וידוע וסלול, רצוני לומר: הדרך, אין בין חורב, אשר באו אליו בכוונה, כמו שצוה השם יתברך: תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג' י"ב), ובין קדש ברנע, אשר היא תחלת היישוב, כמו שבא בכתוב: והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במדבר כ' ט"ז), והדרך ההוא מהלך אחד עשר יום, כאמרו: אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע (דברים א' ב'), ואין זה מה שאפשר לתעות בו ארבעים שנה, אבל טעם העיכוב הוא מה שכתוב בתורה. וכן כל ענין, שיעלם ממך טעם זכרו (ווארום עז ערוועהנט וואורדע), יש לו סבה חזקה (איינע וויכטיגע אורזאַכע), והנהיג הענין כלו על העיקר, אשר העירונו ז"ל עליו (נאָך דעם גרונדזאַצצע, אויף וועלכען אונז אונזערע ווייזען, געזעגנעטען אנדענקענס, אויפֿמערקזאם מאַכטען): כי לא דבר רק הוא מכם (דברים ל"ב מ"ז): ואם רק הוא, מכם הוא. (כוונת הרב ז"ל, כי רבותינו ז"ל פירשו את המאמר שלפנינו, כי אמר ה' לישראל: אין דיבור קטן בכל התורה, אשר נתתי לכם, שיהיה דבר רק ולחנם, ואם רק הוא, לפי מחשבתכם, שתחשבו שלחנם נאמר ונכתב, מכם הוא, ואתם הסבה, שתחשבו זאת, כי לא ידעתם התועלת הגדולה והאמיתית, הבאה מהדבר ההוא, ומחשבתכם הכוזבת באה מחסרון דעתכם וקוצר שלימותכם, דברי המאסף.) (שם פרק נ').

יא

(יז) **ואצלתי** מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם. רוח, שם משתתף, הוא שם האויר, כלומר יסוד אחד (איין עלעמענט (גרונדשטאָף) מארבעה היסודות: ורוח אלהים מרחפת (בראשית א' ב'), והוא גם כן שם הרוח המנשבת: ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י' י"ג), רוח ים (שם פסוק י"ט); והם הרבה, והוא גם כן שם הרוח החיונית: (כח ההרגשה והתנועה הרצוניית דאז פֿערמעגען דער עמפפֿינדונג אונד דער וויללקיהרליכען בעוועגונג,

אשר

אשר בו רוח חיים (ראשית ו׳ וי״ז), והוא גם כן שם הדבר, הנשאר מן האדם אחר המות, אשר לא ישיגהו ההפסד: (רצונו לומר: רוח בני האדם, העולה למעלה אחר הפרדו מהגוף הנלה, אשר לא ישיגהו ההפסד (וועלכער אונפערגענגליך איזט), ויתי לגלה, דברי המאסף,) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י״ב ז׳), והוא גם כן השפע (דער אויזפֿלוס) השכלי האלהי, אשר ישפיע (וועלכען גאָטט אויופליסען לעסט) על הנביאים, ויתנבאו בו, כמו שנבאר לך בדברנו בנבואה, במה שראוי שיוזכר בזה המאמר: ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, ויהי כנוח עליהם הרוח (במדבר י״א כ״ה), רוח ה׳ דבר בי (שמואל ב׳ כ״ג ב׳), וזה הרבה, והוא גם כן שם הכוונה והרצון: כל רוחו יוציא כסיל (משלי כ״ט י״א), כוונתו ורצונו, וכמוהו: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו, וכמוהו: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (ישעיהו י״ט ג׳), יאמר: יתפרדו (עז ווערדען צערשטרייעט ווערדען) כוונותיו, והנהגתו (אונד זיינע רעגירונג) תתעלם, וכמוהו: מי תכן את רוח ה׳ ואיש עצתו יודיענו (ישעיהו מ״ם י״ג), יאמר: מי הוא אשר ידע סדר רצונו, או ישיג הנהגתו למציאה איך היא (אָדער בעגרייפֿט, ווי א ער דיא שעפּפֿונג רעגירט), ויודיענו אותה, כמו שנבאר בפרקים, (עיין בפרק כ׳ מהחלק הג׳,) יבואו בהנהגה (וועלכע פֿאָן דער רעגירונג גאָטטעס האנדעלן). הנה כל רוח מיוחס לשם, (בכל מקום שתהיה מלת רוח מיוחסת (צוגעשריבען) לשם יתברך, דברי המאסף,) הוא לפי הענין החמישי, (הוא השפע השכלי האלהי, אשר ישפיע האלהים על הנביאים, דברי המאסף,) וקצתו לפי הענין האחרון, אשר הוא הרצון, כמו שביארנו, יפורש בכל מקום כפי מה שיורו עליו הדברים הפס. (שם חלק ראשון פרק מ״ם).

יב

(ח) ותמונת ה׳ יביט. יחשב (מאַן דענקט), שענין תמונה . . . ותבנית בלשון העברית אחד, ואינו כן. וזה, כי תבנית שם, נגזר מן בנה, וענינו: בנין הדבר ותכונתו (אונד איהרע אייסערע בעשאַפֿענהייט), ר״ל: תארו (איהרע געשטאלט) בריבוע והעיגול והשילוש, וזולתם מן התארים, אמר: את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (שמות כ״ה ט׳), ואמר: בתבניתם אשר אתה מראה בהר (שם כ״ו מ״ם), תבנית כל צפור (דברים ד׳ י״ז), תבנית יד (יחזקאל ח׳ ג׳), תבנית האולם (דברי הימים א׳ כ״ח י״א), כל זה תואר (ריזעס אללעס בעדייטעט דיא געשטאלט), ולזה לא הפילה לשון העברים אלו המלות (דאהער געברויכט דיא העברעאישע שפראַכע דערגלייכען ווערטער ניכט) בתארים נתלים באלהים (פֿאָן אייגענשאַפֿטען, וועלכע גאָטט צוגעשריבען ווערדען) בשום פנים, (ר״ל, שלא נמצא בשום מקום מלת תבנית אמורה על הקב״ה, כי שם תבנית מורה על בנין איזה דבר, ר״ל: סידור חלקיו והרכבתם באופן מיוחד (אונד איהרע צוזאַממענזעצונג אויף איינע בעזאָנדערע ארט), ולזה לא יאות השם הנזכר אל עצם פשוט, אבל אל עצם מורכב לבד (דאהער פאסט דיא געדאַכטע בענענונג ניכט אויף איין איינפֿאַכעס וועזען; זאָנדערן נור אויף איין צוזאַממענגעזעצטעס וועזען), ד״ה,) אמנם תמונה הוא שם נופל בסיפוק (צווייפעלהאַפֿט), וזה, שהוא יאמר על צורת הדבר, המושגת בחושים, חוץ לשכל (פֿאָן דער געשטאַלט אינער זאַכע, וועלכע דורך דיא זיננע, אויסער דעם פֿערשטאַנדע, בעגריפֿפֿען, ווירד), ר״ל: תארו (פֿאָן איהרער אייסערן געשטאַלט), והוא אמרו: ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל (דברים ד׳ ט״ז), כי לא ראיתם כל תמונה (שם פסוק ט׳), ויאמר על ענין האמיתי, המושג בשכל, ולפי זה הענין יאמר בו יתעלה: תמונה, אמר: ותמונת ה׳ יביט, ענינו ופירושו: ואמיתת השם ישיג. (ר״ל, הציור המושג בשכל, בבחינת היותו דבר זולת המצוייר, הנמצא בפעל חוץ לשכל (דיא דורך דען פֿערשטאַנד ערלאַנגטע פֿאָרשטעללונג, אין זאָ פֿערן זיא עטוואַז אויסער דעם פֿאָרגעשטעללטען איזט, דאז אין דער טהאַט אויסער דעם פֿערשטאַנדע עקסיסטירט), ובזה יסור הספק, אשר העירו המפרשים על דברי הרב ז״ל, במה שאמר פה: ותמונת ה׳ יביט, ענינו ופירושו: ואמיתת השם ישיג, ובפרק ל״ז מזה החלק אמר בביאור מאמר: ופני לא יראו (שמות ל״ג כ״ג): אמיתת מציאותי, כמות שהיא, לא תושג, כי פה ירמוז על אמיתת השם בבחינת ההשגה (אויף דאז וואַהרע וועזען גאָטטעס, אין הינזיכט אויף דען בעגריף דאַפֿאָן), ושם בפרק ל״ז ירמוז על אמיתת השם בבחינת המציאות בפעל (אויף דאז וואַהרע וועזען גאָטטעס, אין הינזיכט אויף דעססעןווירקליכעם דאזיין), כמו שהוא מבואר למי שידקדק היטיב בדברי הרב ז״ל, כי הוא אמר בפירוש: „ופני לא יראו, אמיתת מציאותי, כמות שהיא, לא תושג,“ ושיעור דבריו: אמיתת מציאות השם, כמו שהוא נמצא בפעל (וויא ער ווירקליך עקסיסטירט), היא לא תושג, והוא לך, קורא נעים! תוספת ביאור בזה: ידוע, שיש שני מיני ציורים מושכלים (צווייא אַרטען פֿאָן פֿאָרשטעללונגען דעם פֿערשטאַנדעס), ר״ל: ציור נשלם וציור בלתי נשלם (איינע פֿאָללשטענדיגע אונד איינע אונפֿאָללשטענדיגע פֿאָרשטעללונג), והמשל בזה: ציור העגולה (דיא פֿאָרשטעללונג פֿאָן איינעם צירקעל) הוא נשלם (ווירד פֿאָללשטענדיג) על ידי ציור קו אחד ישר (דורך דיא פֿאָרשטעללונג פֿאָן איינער געראַדען ליניע), הנח בקצהו האחד בנקודה מונחת (וועלכע אַן דעם איינען ענדע אויף איינעם געזעצטען פונקטע רוהט), ומתנועע בקצהו השני, באופן שהוא רושם העגולה סביב הנקודה הנזכרת (זאָ דאס זיא דען אומקרייז אום דען געדאַכטען פונקט בעצייכנעט), כי תנאי ציור העגולה הוא, שכל הקווים, שאפשר שימשכו מנקודה מונחת אל העגולה, יהיו שווים זה לזה, ועל ידי ציור קו ישר, המתנועע על הדרך הנזכר, נשלם התנאי האמור, ואולם לפעמים יתחייב מעצם התנאי (מאַנכמאַל פֿאָלגט אויז דעם וועזען דער בעדינגונג זעלבסט נאָטהווענדיג), שלא יהיה נשלם לעולם (דאס דיא פֿאָרשטעללונג ניא פֿאָללשטענדיג ווירד), עם היותנו יודעים דרך השלמתו, והמשל בזה: ציור תרוזת מספרים בלתי בעלת תכלית (דיא פֿאָרשטעללונג פֿאָן איינער אונענדליכען רייהע צאַהלען), שכל מספר מהם הוא חצי הקודם אליו, כמו: א׳ חצי, רביעית, שמינית, וכן לבלתי תכלית (אונד זאָ אונענדליך פֿאָרט), הנה פה אנחנו יודעים באמות הדרך המיוחד להשלמות התנאי הנזכר, ר״ל, שכל מספר אשר נוסיף, יהיה חצי הקודם אליו, ועם כל זה אי אפשר שנגיע להשלמתו לעולם, מצד היותנו בעלי תכלית בהכרת (וויל ווער נאָטהווענדיג ענדליך זינד), ועם זה יהיה הציור אמיתי בעצמו, באופן שנוכל להקים (זאָ דאס וויר פֿערגלייכען קעננען) בינו ובין ציור אחר נשלם, עד שנדע היות קיבוץ תרוזת מספרים כאלו

כאלו שוה למספר שנים (זא דאס וויר וויססען, דאס יעדע דייהע דיזער צאהלען צוזאממען גענאממען דער צאהל צווייא גלייכט), כמו שנתבאר במופת בחכמת המספר (אריטהמעטיק (רעכענקונסט), והנה ציור השם יתברך, ר"ל: העלם השלם לבלתי תכלית (פאן דעם אונענדליך פאללקאממענען וועזען), הוא מגיע אלינו מציור עצמנו, כי בצלם אלהים עשה את האדם, וציור האדם בשלילות הגבול (מיט פערניינונג דער בעשרענקונג) הוא ציור השם יתברך, העלם השלם לבלתי תכלית, ואולם ציור השם יתברך (דיא פארשטעללונג פאן גאטט) הוא דבר זולת עצמות השם (אויסער דעם וועזען גאטטעס), כפי מה שהיא נמצאת בפעל חוץ לשכל (וויא עז ווירקליך אויסער דעם פער־שטאנדע עקסיסטירט), אבל עם כל זה הציור האמיתי בעצמו, מפני היותנו יודעים דרך השגעה (ווייל וויר דיא ארט קעננען, וויא מאן געלאנגט) מהציור הנזכר אל העלם, הנמצא בפעל חוץ לשכל, ר"ל: על ידי תוספת שלימות תמיד על שלימותנו, על דרך מאמרם ז"ל: תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנ', ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהלות פ"ד ח'), ורמזו בזה אל השלמות הציור הבלתי בעל תכלית (אויך דאז פאללשטענדיג מאכען דער פארשטעללונג פאם אונענדליכען), עם היות שבאמת, להיותנו בעלי תכלית (ווייל וויר ענדליך זינד), אי אפשר שנגיע להשלמתו לעולם. (שם פרק ג').

(ט) **ויחר** אף ה' בם וילך. הלך, ההליכה גם כן מכלל השמות, המונחים לתנועות מיוחדות (וועלכע איינגעפיהרט זינד, געוויססע בעוועגונגען צו בענעננען) מתנועות בעלי חיים: ויעקב הלך לדרכו (בראשית ל"ב ב'), וזה הרבה, וכבר הושאל זה השם להמשך הגופות, (להורות על המשכת ותנועת הגופים, ד"ה,) אשר הם יותר דקות (פיינער) מגופות בעלי חיים: והמים היו הלוך וחסור (שם ח' ה'), ותהלך אש ארצה (שמות ט' כ"ג), ואחר כן הושאל להתפשט ענין אחד והראותו (אנצוציגען, דאס זיך עטוואז פערברייטעט אונד זיך צייגט), ואם אינו גוף כלל (אב עז שאן גאר קיין קער־פער איזט), אמר: קולה כנחש ילך (ירמיהו מ"ו כ"ב), וכן אמרו: קול ה' אלהים מתהלך בגן (בראשית ג' ח'), הקול הוא הנאמר עליו, שהוא היה מתהלך בגן. (רצונו לומר, כי מלות: מתהלך בגן מוסבות על קול ה', לא על השם עצמו, ד"ה.) ולפי זאת ההשאלה הוא כל לשון הליכה, שבאה בבורא יתברך, כלומר שהיא הושאלה למה שאינו גוף (עז ווירד אויך עטוואז אונקערפערליכעס איבערטראגען), אם להתפשט הענין, או לסור ההשגחה, (אשר יסלק השם יתברך את השגחתו מדבר מה, ד"ה,) אשר דומה לו בבלתי בעל חי סור מן הדבר; אשר יהיה בבעל חי בהליכה, (כוונת הרב ז"ל בזה, כי הסרתו יתברך את השגחתו מדבר מה הדומה במקרה להרחקת דבר בלתי בעל חי מדבר אחר, הנקראת: סור מן הדבר, או להרחקת בעל חי מדבר אחר, הנקראת הליכה (וועגגעהען), ד"ה,) וכמו שכינה הסתלק ההשגחה בהסתרת פנים, באמרו: ואנכי הסתר אסתיר פני (דברים ל"א י"ח), כן כינה אותו בהליכה, אשר הוא בענין סור מן הדבר, אמר: אלך אשובה אל מקומי (הושע ה' ט"ו), (ר"ל, כי מאמר: אלך אשובה אל מקומי, רומז על הסתלקות השגחת האלהים, ד"ה,) ואמנם אמרו: ויחר אף ה' בם וילך, יש בו שני הענינים יחד, כלומר

ענין הסתלק ההשגחה, המכונה בהליכה, וענין התפשט הדבר והגלותו והראותו, כלומר החרון אף, אשר הלך ונמשך אליהם (אונד איהנען נאכפאלגטע), ולזה שבה (אונד דאהער וואורדע) מרים מצורעת כשלג (במדבר י"ב יו"ד). וכן הושאל לשון ההליכה להנהגה במנהגים החשובים, מבלתי הנעת גוף כלל (אהנע אירגענד איינע בעוועגונג דעס קערפערס), אמר: והלכת בדרכיו (דברים כ"ח ט'), אחרי ה' אלהיכם תלכו (שם י"ג ה'), לכו ונלכה באור ה' (ישעיהו ב' ה'). (שם פרק כ"ד).

שלח לך טו

(טו) **הקהל** חוקה אחת לכם ולגר הגר חוקת עולם לדורותיכם ככם כגר יהיה לפני ה'. מה שצריך שתדעהו גם כן, שהתורה לא תביט לדבר הזר (דאס דאז געזעץ ניכט אויף דאז אויסעראָרדענטליכע אכטעט), ולא תהיה התורה כפי הענין המועט (נאך דעם זעלטנען), אבל כל מה שירצה ללמדו, מדעת (איינע לעהרע), או מדה (איינע זיטטע), או מעשה מועיל (איינע ניצליכע האנדלונג), אמנם יכוון בו הענינים, שהם על הרוב; ולא יביטו לענין, הנמצא מעט, ולא להיזק, שיבא לאחד מבני אדם מפני השיעור ההוא וההנהגה ההיא התוריית (דורך דיא מאאסרעגעלן דער רעליגיעזען רעגירונג), (כי טובת הרבים חשובה כטובת הכלל, ואין נחשב בערכו רעת המעט, ככתוב: אחרי רבים להטות (שמות כ"ג ב'); פירוש רי"ם,) כי התורה היא ענין אלהי, (זה הפרק נכבד מאוד, יבדיל בו הרב, להכיר בין הדת האלהית לדת הנימוסית (צווישען דעם געטטליכען געזעצע אונד דעם שטאאטסגעזעצע), פירוש רי"ם בתוספת ביאור ממאסף, ועליך לבחון הענינים הטבעיים, אשר התועלות ההם הכוללות, הנמצאות בהם, יש בכללם (אין וועלכען אים גאנצען אללגעמיינער נוצצען גע־פונדען ווירד), (כי כמו שהמכוון בטבע להטיב לכלל, אף כי יתכן, שיבוא רע לאיזה פרט; כמו הגשם, שטובתו נגלה בגידול תבואת הארץ בכלל, ועם כל זה יתכן, שיזיק לאיזה תבואה פרטית, וכן הרעם (דאז געוויטטער) תכליתו בטבע, לעשות הארץ ספוגית (שוואממיכט), בכדי שתוכל להכיל (דאס זיא אויפפאססען קאן) מי גשמים, ויתכן שיבוא ממנו רע פרטי, כי ישרוף הבתים, או ימית איזה בעלי חיים בפגעו אותם, וכן התורה האלהית היא ענין טבעי, ר"ל: נתנה השם יתברך, להשלים הטבע, דרך משל: בעילת הנדה והזבה מזקת לבועלה, על כן היא מאוסה בטבע כל אדם בכלל, למען ימלט מרע, אך בפרט אין ידוע, מתי ישלמו ימי הזיבה; וביארה התורה, שהוא אחר ספירת שבעה נקיים (ויקרא ט"ו כ"ח), ובעבור היות התורה והמצוה ענינים טבעיים כאמור, לכן משפט אחד להמה עם הדברים הטבעיים, שיועילו ברבים, אם כי יבוא לפעמים היזק לקצת אישים פרטיים על ידי חוקי התורה, כמו שצותה להמית הרשע למות (רען צום טאדע פעראורטהיילטען הינגע־ריכטען) על פי שנים עדים (דברים י"ז ו"ו), והנה יקר מקרהו לפעמים, שיעידו שני בני בליעל באיש צדיק וישר, ויהרג על לא חמס בכפו, כמו שקרה לנבות היזרעאלי (מלכים א' כ"א וגו'), הלא חשבה התורה לרע פרטי האישי הלזה (אויף דיזעס איינצעלנע איבעל), אחר שרוב העדים הם אנשים נאמנים, כי הרוב והכלל הוא העיקר; אשר לפיהם יוסף טוב ה', פירוש הנזכר למעלה בתוספת ביאור מהמאסף,) ויתחייבו מהם (אונד עז פאלגען

פֿאָלגען נאָטהווענדיג דאראויז) נזקים פרטיים, כמו שהתבאר מדברינו ודברי זולתנו (אונד אויז דען וואָרטען אנדערער), ולפי זאת הבחינה גם כן אין לתמוה, מהיות כוונת התורה לא השלם בכל איש ואיש (דאס דער צוועק דעס געזעצעס ניכט בייא יע=דערמאַן צור פֿערפֿאָללקאָממנונג גערייכט), אבל יתחייב בהכרח מציאות האנשים (ואנדערן דאס עז נאָטהווענדיג מענשען געבען מוס), לא השלימם ההנהגה הזאת התורייה. (וועלכע דיא רעליגיעזע רעגירונג ניכט פֿערפֿאָללקאָממנעט), כי הצורות הטבעיות המיניות לא יתנו כל מה שראוי בכל איש ואיש (רען אויך דיא נאָך דען אַרטען פֿערשידענען נאַטירליכען פֿאָר=מען געבען ניכט יעדעם איינצעלנען אללעס ערפֿאָדערליכע), (כמו שלפעמים יוולד איש עוור וחרש (בלינד, אָדער דאס ער איין גליד צו לאַנג האַט) או חלה וחסר הדעת, ואין זה נגרע בחוק הטבע (אונד דיס איזט ניכט פֿעהלערהאַפֿט אין הינזיכט דער נאַטור). להיותו ענין פרטי ובלתי מחודי (אונד ניכט אָפֿט פֿארקעממט), פירוש רי"ם בתוספת ביאור מהמאסף,) כי הכל מאל אחד יתעלה ופעולה אחת, וכלם נתנו מרועה אחד, וחילוף זה נמנע (אונד דאז געגענטהייל דאַפֿאָן איזט אונמעג=ליך), (ענין נמנע הוא, שהצורה הטבעית השלים כל איש פרטי, פירוש רי"ם,) וכבר ביארנו, (בפרק ט"ו מזה החלק) שלנמנע טבע קיים, לא ישתנה לעולם (דאס דאז אונמעגליכע איינע בעשטענדיגע אונד אונפֿערענדערליכע נאַטור האַט). (כוונת הרב ז"ל, שהנמנע יש לו טבע קיים קיום עומד ובלתי משתנה, ר"ל: שיתקיים על טבעו, להיות תמיד נמנע (אונמעגליך), ולא ישוב לעולם להיות האפשרי (אונד ניא מעגליך ווירד), ד"ה,) ולפי זאת הבחינה גם כן אי אפשר שיהיו התורות נתונות לפי עניני האנשים והזמנים המתחלפים (דאס דיא רעליגיעזען געזעצע נאָך דער פֿערשידענהייט דער מענשען אונד דער צייטען געגעבען ווערדען קעננען), כדמות הרפואה, אשר רפואת כל איש מיוחדת לפי מזגו המגולה בשעתו (נאָך זיינער צור צייט עקסיסטירענדען ליבעסבעשאַפֿענהייט), אבל צריך שתהיה ההנהגה התורייה מוחלטת (אונאומשרענקט), כוללת לכל, ואף על פי שהיא ראויה לקצת אנשים, ולאחרים אינה ראויה, כי אילו היה לפי האנשים, היה נופל ההפסד בכל (זאָ ענטשטינדע איבעראַלל פֿערדערבנים), ונתת דברים לשיעורים (אונד דיא אויזשפריכע ווערען אימער פֿערשירע=נען מאאסגאבען אונטערוואָרפֿען). (הרפואה היא לפי כל מחלה פרטית, לכן עם היות שמצות התורה הן רפואות הנפש כמו רפואות הגוף, על דרך הכתוב: כי אני ה' רופאך (שמות ט"ו כ"ו), עם כל זה אין הרופא והמחוקק שוים בערך אחד (זאָ גלייכען זיך דאָך דער אַרצט אונד דער געזעצגעבער ניכט אין איינעם אונד דעמזעלבען פֿערהעלטניס), כי הרופא צריך לעיין בחולים פרטיים, כי לא יתן סם רפואי אחד לכל החולים, מה שאין כן המחוקק, שהוא מעיין לחוקק חוקים טובים לכלל, אף כי יקרה לפעמים רע לאיש פרטי, כי הוא כשומר הבריאות הטוב לכל הבריאים או לרובם (דען ער בעוואַהרט גלייכזאַם דיא געזונדהייט אללער געזונדען אָדער דער מייסטען פֿאָן איהנען), עם שלא ייטיב למעט החולים, פירוש רי"ם בתוספת ביאור מהמאסף.) ומפני זה אין ראוי שיקשרו הענינים המכוונים כוונה ראשונה מן התורה לא בזמן ולא במקום, (אשר הפך זה נתן החוקר בספר המדות, שהמחוקקים הנימוסיים (דאס דיא פאָליטישען געזעצגעבער) צריך שיעיינו, להניח (איינצופֿיה=רען) חוקים טובים ומשפטים ישרים לפי טבע המדינה והזמן, עכ"ל, מה שאין כן הנימוס האלהי (דיא געטטליכע געזעצגע=בונג), שהוא ענין נצחי בכל זמן ומנהג קיים בכל מקום כטבע, הנוהג מנהג אחד בכל זמן ובכל מדינה, כי הלא דבריו יתברך כאש השורף פה ובמדינת תוגרמה ובכל זמן, וזהו ההבדל שבין הדת האלהית (צווישען דעם געטטליכען געזעצע), שהיא כוללת, לדת נימוסית (אונד דעם שטאַאטסגעזעצע), שהיא פרטית, פירוש רי"ם בתוספת ביאור מהמאסף,) אבל יהיו החוקים והמשפטים מוחלטים כתם וכוללים (אָהנע איינ=שרענקונג אויזגעשפראָכען אונד אללגעמיין), כמו שאמר יתעלה: הקהל חוקה אחת לכם, ואמנם יכוון בהם התקנה, הכוללות על הרוב, כמו שביארנו. (שם חלק ג' פרק ל"ד).

פינחס כז

(ח) **איש** כי ימות ובן אין לו וגו'. מדיני ממונות גם כן הירושות, והם מדה מעולה (איינע ריהמליכע זיטטע), ר"ל, שלא ימנע האדם טוב ממי, שהוא ראוי לו, ואחר שהוא הולך למות, שלא יקנא ביורשיו, ולא יפזר ממונו, אבל יניחהו למי שהוא יותר ראוי לו מכל בני אדם, והוא הקרוב לו יותר, לשארו הקרוב אליו ממשפחתו (שם פסוק י"א). וכבר ביאר, שהבן קודם, ואחר כן הבת, ואחר כן האח, ואחר כן אחי אביו, כמו שהוא ידוע, ויבכר הגדול שבבניו, מפני שאהבתו קודמת, ולא ימשך אחר תאותו, לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' (דברים כ"א ט"ז). וזאת המדה תשמרה והחזקה זאת התורה הישרה מאוד, ר"ל: נשיאת פני הקרובים והיטיב להם, כמו שאמר הנביא: (שלמה המלך, ברוח הקודש, ד"ה,) ועוכר שארו אכזרי (משלי י"א י"ז), ודברי התורה בצדקות: (במתנות צדקה לעניים, ד"ה,) לאחיך לעניך וגו' (דברים ט"ו י"א), (ר"ל, שהקדים הכתוב את האחים, שהם הקרובים, לכל שאר עניים, ד"ה,) והחכמים ז"ל משבחים מאוד מדת האדם, שיהיה מקרב את קרוביו, ונושא את בת אחותו, וכבר הודיעתנו התורה בזאת המדה הפלגה גדולה מאוד (אונד דאז געזעץ מאַכטע אונז שאָן איינען האָהען גראד דיזער טו=גענד בעקאַננט), והוא, שהאדם צריך לישא פנים לקרוביו, ולקרב מאוד כל מי שיש לו עמו אחוה (איינע פֿערוואַנדטשאַפֿט), ואפילו חטא לו ונתעקש, ואפילו היה הקרוב הוא בתכלית ההפסד (אייסערסט פֿערדאָרבען), אי אפשר לו מבלתי שישא פנים לקרובו, אמר יתעלה: לא תתעב אדומי וגו' (דברים כ"ג ח'), כן כל מי שהצטרכת אליו יום אחד, וכל מי שקבלת ממנו תועלת, ומצאתו בעת צרה, ואף על פי שהרע לך אחר כן, צריך שתזכור לו מה שקדם, אמר יתעלה: לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו (שם), וכבר התפרסם רוב מה שהרעו אותנו המצריים אחר כן, ראה כמה מדות טובות למדנו מאלה המצות. (שם פרק מ"ב).

מטות ל

(ג) **איש** כי ידור נדר לה' וגו'. עם מה שצונו התורה מאיסור המאכלים האסורים, נותנו גם כן בנדרי אסר, והוא, כי כשיאמר אדם: זה הלחם אסור עלי, או: זה הבשר אסור עלי, נאסר עליו לאכלו, כל זה להרגיל, לקנות מדת ההסתפקות (זיך דיא טוגענד דער גענוגזאַמקייט צו ערווערבען), ולכבוש

(אונד

(אונד צו בעצעהמען) תאות המאכל והמשתה, אמרו: נדרים סייג לפרישות, ומפני שהנשים ממהרות לכעוס, לקלות הפעלותם וחולשת נפשם (דא זיא לייכט אין געמיטהסבעוועגונג געראטהען אונד איין שוואכעס געמיטה האבען), אילו היה ענין שבועותיהן ברשותן, היה בזה נזק גדול בבית ומחלוקת והפסד סדר (אונדפערדערבניס דער אָרדנונג), בהיות זה המין מן המזון מותר לאיש ואסור לאשה, וזה אסור על הבת ומותר לאם, ומפני זה סמך הענין לבעל הבית (דאהער שטעללט עז דאז געזעץ דעם פאמיליענפאטער היים), בכל מה שיש לו בו נזק או תועלת, הלא תראה, שמי שהיא ברשות עצמה, ואינה נמשכת אחר בעל הבית להנהיגה, דינה כדין האנשים בנדרים, רצוני לומר: מי שאין לה בעל, ומי שאין לה אב, או מי שנגרשה (וועלכע מאנבאר איזט). (שם פרק מ"ח).

מסעי לג

(ב) **ויכתוב** משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'.

מה שצריך שתדעהו, כי אין בחינת (דאס ניכט בעטראכטעט ווערדען קעננען) הסיפורים הנכתבים כבחינת (וויא בעטראכטעט ווערדען) הענינים הנראים, כי בענינים הנראים פרטים (גיבט עז בעזאָנדערע אומשטענדע), מביאים לדברים צריכים מאוד, אי אפשר לזכרם מפני האריכות, וכשיתבונן האדם בסיפורים ההם, יחשוב, שיש בהם אריכות או כפל דברים, ואילו היה רואה מה שסופר, היה יודע צורך מה שנאמר (ווירדע ער וויססען, וויא נעטהיג דאז געזאגטע זייא), ומפני זה כשתראה בתורה סיפורים בזולת המצוות, ותחשוב, שהסיפור ההוא אין צורך לזכרו, או יש בו אריכות, אינו רק להיותך בלתי רואה הפרטים, המביאים לזכור מה שנזכר (דיא צור ערצעהלונג דעם ערוועהנטען פיהרטען). ומזה סדר זכר המסעות, יראה מפשוטו של ענין, שזכר מה שאין בו תועלת כלל, ומפני זאת המחשבה, העולה על הלב, אמר: ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה', ומקום הצורך אליו גדול מאוד (אונד עז איזט איין וויכטיגער גרונד פאָרהאַנדען, ווארום דיזעס געזאגט ווערדען מוססטע), מפני שכל המופתים אינם אמיתיים רק למי שראה (וינד נור פיר דעניעניגען, דער זיא געזעהן האט, אונבעצווייפעלט וואהר), אך לעתיד ישוב זכרם סיפור (ווירד איהר אנדענקען איינע ערצעהלונג), ואפשר שיכזיבם השומע, וידוע, שאי אפשר להיות, וגם לא יצוייר (דאס ניכט זיין אונד אויך ניכט פאָרגעשטעללט ווערדען קאַן), שיהיה מופת עומד קיים לדורות, לבני אדם כולם, (כוונת הרב ז"ל, שאי אפשר שיצייר במחשבתו (דאס עז אונמעגליך איזט, אונז אין געדאנקען פאָרצושטעללען), שיהיה מופת קיים ועומד תמיד עד סוף כל הדורות, כי אז לא יהיה עוד מופת (דא עז דאן קיין וואונדער מעהר איזט), רק מנהג הטבע הרגיל בכל זמן ובכל מקום. דברי המאסף.) ומופתי התורה, מן הגדולים שבהם, עמוד ישראל במדבר ארבעים שנה, והמצא בו (אונד דאס דארין געפונדען ווארדע) המן בכל יום, והמדבר ההוא כמו שזכר הכתוב: נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דברים ח' ט"ו), והם מקומות רחוקים מן הישוב, בלתי טבעיים לאדם: לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות (במדבר כ' ה'), ואמר בהם גם כן: בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמיהו ב' ו'), וכתוב בתורה: לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם (דברי' כ"ט ה'), ואלו כלם מופתים גדולים, גלוים נראים, וכאשר ידע השם יתעלה, שאפשר לפקפק (דאס מאן אנשטאָס פינדען קאַן) באלו המופתים בעתיד, כמו שמפקפקין בשאר הסיפורים, ויחשב, שעמידתם היתה במדבר קרוב מן הישוב, שאפשר לאדם לעמוד בו, כאלו המדברות, ששוכנים בהם הערביים היום, או שהם מקומות, שאפשר לחרוש בהם ולזרוע ולקצור, או להזון (זיך צו ערנעהרען) באחד הצמחים, אשר היו שם, או שמטבע המן (אָדער דאס עז דיא נאַטור דעם מאַן ווערע), לרדת במקומות ההם תמיד, או שיש במקומות ההם בארות מים, ומפני זה הסיר המחשבות ההן כלן, וחיזק עניני אלו המופתים כלם בביאור המסעות ההם, שיראו אותם הבאים, וידעו גודל המופת, בעמוד מין האדם במקומות ההם ארבעים שנה, ולזה הטעם בעצמו החרים יהושע מי שיבנה יריחו לעולם (שם ו' כ"ו), להיות המופת ההוא קיים עומד, כי כל מי שיראה החומה שהיא שוקעת בארץ, יתבאר לו, שאין זה תכונת (דיא בעשאפפענהייט) בנין שנהרס, אבל נשקע במופת. (שם פרק נ').

לה

(יא) **והקריתם** לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם וגו'.

אמנם היות רוצח בשגגה גולה, הוא להשקיט נפש גואל הדם, עד שלא יראה מי שבאה התקלה הזאת על ידו, ותלה חזרתו במות האיש, אשר הוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל, (והוא הכהן הגדול, דברי המאסף.) שבזה תנוח דעת הגואל, אשר נהרג קרובו, שזה ענין טבעי לאדם, כל מי שתקרהו צרה (יעדער, דעם איין אונגליק וידערפעהרט), כשתבא גם כן לזולתו (איינעם אַנדערן) כיוצא בה או גדולה ממנה, ימצא נחמה בזה על מקרהו, ואין במקרה מות בני אדם אצלנו יותר גדול ממיתת כהן גדול. (שם פרק מ').

צור נאַכריכט.

דיא נאַמען דער העררען פרענומעראנטען, וועלכע זייטדעם ספר ויקרא דיא פרעססע פערלאססען האט הינצוגעקאָממען זינד, נעבסט דען נאמען דערייעניגען, וועלכע נאך פערנער הינצוקאָממען, ווערדען וויר אין איינעם בעזאָנדערן בלאַטטע אין ספר דברים אי"ה נאכטראגען, דא זיך אין דעם פאָרליגענדען ספר קיין פאססענדער פלאַטץ היר צו געפונדען האט.

המדפיסים.

סדר

תפלות ויוצרות
לשבתות השנה

נדפסו פעם שנית כפי מנהגי אשכנז ופולין

ומתורגם אשכנזית *)

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

והוגה בהגהה מדויקת ומעולה, בכל מיני מעלה, לשם ולתפארת ולתהלה.

מחברת רביעית

לספר במדבר.

*) תרגום אשכנזי לסדר התפלות כבר נדפס בספר בראשית, ולא ראינו להדפיסו פעמים ושלש ללא צורך.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

בשנת לשמוע אל הרנה ואל התפלה לפ"ק.

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד· שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ· בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל· אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל· לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה· וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי· לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹסִי· מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי· בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי· אֲדֹנָי לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי· טְהוֹרָה הִיא· אַתָּה בְרָאתָהּ· וְאַתָּה יְצַרְתָּהּ· וְאַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי· וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי· וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי· וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא· כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים· אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַלְבִּישׁ עֲרוּמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּאַ״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּאַ״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשִׂיתָ לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּאַ״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּאַ״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּאַ״יְ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵירָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלוֹט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ· וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶּן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים· מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקֵנוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ וּמַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ· וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ· וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן· כִּי הַכֹּל הָבֶל·

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ· בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה· זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ· עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ· שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ· וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרוּשָּׁתֵנוּ: אַשְׁרֵינוּ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים· עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם·

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְיָ אֱלֹהֵינוּ· יְיָ אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם· אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם· אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא· קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ· וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ· בָּאַ״יְ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים· אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן· וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים· קַבֵּץ קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם· וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה· אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ· וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב· בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה׃ וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה׃ וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיי פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיי׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיי עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים. קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב׃ פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן׃ חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת׃ כֵּיצַד. עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית׃ מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים׃ זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד׃ הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבַד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד׃ שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן. הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל

אדם ונאכלין בכל העיר בכל מאכל· לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה· ואינו נאכל אלא עד חצות· ואינו נאכל אלא למנויו· ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהם. (א) מקל וחומר· (ב) ומגזרה שוה. (ג) מבנין אב מכתוב אחד. ומבנין אב משני כתובים· (ד) מכלל ופרט· (ה) ומפרט וכלל· (ו) כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט· (ז) מכלל שהוא צריך לפרט· ומפרט שהוא צריך לכלל· (ח) כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד· לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא· (ט) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר· (י) וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר· (יא) וכל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש· (יב) דבר הלמד מענינו· ודבר הלמד מסופו· (יג) וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

ברוך שאמר והיה העולם· ברוך הוא· ברוך עושה בראשית: ברוך אומר ועושה· ברוך גוזר ומקים: ברוך מרחם על הארץ· ברוך מרחם על הבריות: ברוך משלם שכר טוב ליראיו· ברוך חי לעד וקים לנצח: ברוך פודה ומציל· ברוך שמו: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם: האל אב הרחמן· המהלל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו· ובשירי דוד עבדך: נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמירות· ונגדלך ונשבחך ונפארך: ונמליכך ונזכיר שמך· מלכנו אלהינו· יחיד חי העולמים· מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול· ברוך אתה יי. מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו. הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו· שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו· ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו· בקשו פניו תמיד· זכרו נפלאותיו אשר עשה· מופתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו· בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו· בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו· דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם· ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחק· לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען· חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר· כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי· וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם· ויוכח עליהם מלכים. אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ· בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו· בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד· ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים· ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו· עז וחדוה במקמו: הבו ליי משפחות עמים· הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו· שאו מנחה ובאו לפניו· השתחוו ליי בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ· אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ· ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלואו· יעלוץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי· כי בא לשפט את הארץ: הודו ליי כי טוב. כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו· וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם· ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו· והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו· והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית· והרבה להשיב אפו· ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך

ממני

ממני · חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכר רחמיך יי
וחסדיך · כי מעולם המה: תנו עז לאלהים · על ישראל
גאותו · ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל
ישראל · הוא נתן עז ותעצומות לעם · ברוך אלהים:
אל נקמות יי · אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ ·
השב גמול על גאים: ליי הישועה · על עמך ברכתך
סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו · אלהי יעקב סלה:
יי צבאות · אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה
המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך · וברך
את נחלתך ורעם ונשאם · עד העולם: נפשנו חכתה
ליי · עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו · כי בשם
קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו · כאשר יחלנו
לך: הראנו יי חסדך · וישעך תתן לנו: קומה עזרתה
לנו · ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך
מארץ מצרים · הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם
שככה לו · אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך
בטחתי · יגל לבי בישועתך · אשירה ליי כי גמל עלי:

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד אל ·
ומעשה ידיו מגיד הרקיע: יום ליום יביע
אמר · ולילה ללילה יחוה דעת: אין אמר ואין
דברים · בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קום ·
ובקצה תבל מליהם · לשמש שם אהל בהם:
והוא כחתן יוצא מחפתו · ישיש כגבור לרוץ ארח:
מקצה השמים מוצאו · ותקופתו על קצותם · ואין
נסתר מחמתו: תורת יי תמימה משיבת נפש · עדות
יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים · משמחי
לב · מצות יי ברה מאירת עינים: יראת יי טהורה
עומדת לעד · משפטי יי אמת צדקו יחדו: הנחמדים
מזהב ומפז רב · ומתוקים מדבש ונפת צופים:
גם עבדך נזהר בהם · בשמרם עקב רב: שגיאות
מי יבין · מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך · אל
ימשלו בי · אז איתם · ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון
אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך · ויגרשהו
וילך: אברכה את יי בכל עת · תמיד תהלתו
בפי: ביי תתהלל נפשי · ישמעו ענוים וישמחו:
גדלו ליי אתי · ונרוממה שמו יחדו: דרשתי
את יי וענני · ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו
ונהרו · ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ·
ומכל צרותיו הושיעו: חנה מלאך יי · סביב ליראיו
ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יי · אשרי הגבר יחסה
בו: יראו את יי קדשיו · כי אין מחסור ליראיו:
כפירים רשו ורעבו · ודרשי יי לא יחסרו כל טוב:
לכו בנים שמעו לי · יראת יי אלמדכם: מי האיש
החפץ חיים · אהב ימים לראות טוב: נצר לשונך
מרע · ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב
בקש שלום ורדפהו: עיני יי אל צדיקים ואזניו אל
שועתם: פני יי בעשי רע · להכרית מארץ זכרם:
צעקו ויי שמע · ומכל צרותם הצילם: קרוב יי
לנשברי לב · ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות
צדיק · ומכלם יצילנו יי: שמר כל עצמותיו · אחת
מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה · ושנאי
צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו · ולא יאשמו
כל החוסים בו:

תפלה למשה איש האלהים · אדני מעון אתה
היית לנו בדר ודר: בטרם הרים ילדו
ותחולל ארץ ותבל · ומעולם עד עולם אתה אל:
תשב אנוש עד דכא · ותאמר שובו בני אדם: כי
אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה
בלילה: זרמתם שנה יהיו · בבקר כחציר יחלף:
בבקר יציץ וחלף · לערב ימולל ויבש: כי כלינו
באפך · ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך ·
עלמנו למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך ·
כלינו שנינו כמו הגה: ימי שנותינו בהם שבעים
שנה · ואם בגבורות שמונים שנה · ורהבם עמל
ואון · כי גז חיש ונעפה: מי יודע עז אפך וכיראתך
עברתך: למנות ימינו כן הודע · ונבא לבב חכמה:
שובה יי עד מתי · והנחם על עבדיך: שבענו בבקר

חַסְדֶּךָ. וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ: שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ. וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן. בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי. אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ. מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה. צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה. מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ. מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט. וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי. עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ. לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ. פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ. תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ. אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי. יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה. אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ. וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ. הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ. שֶׁעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ. בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ. זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ. יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ. וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ. בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם. מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם. בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים. וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי. וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן. וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה. נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם. יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ. וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב. מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ. עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם. כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ. בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ. יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָםִ. הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה — כִּי ל׳ ח׳:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ. לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר. בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ

לו שיר חדש · היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יי · וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט · חסד יי מלאה הארץ: בדבר יי שמים נעשו · וברוח פיו כל צבאם: כנס כנד מי הים · נתן באוצרות תהומות: ייראו מיי כל הארץ · ממנו יגורו כל ישבי תבל: כי הוא אמר ויהי · הוא צוה ויעמד: יי הפיר עצת גוים · הניא מחשבות עמים: עצת יי לעולם תעמד · מחשבות לבו לדר ודר: אשרי הגוי אשר יי אלהיו · העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יי · ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח · אל כל ישבי הארץ: היוצר יחד לבם · המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל · גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה · וברב חילו לא ימלט: הנה עין יי אל יראיו · למיחלים לחסדו · להציל ממות נפשם · ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליי · עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו · כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו · כאשר יחלנו לך:

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליי · ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך · ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל · עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך · במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יי · מאד עמקו מחשבותיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און · להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעולם יי: כי הנה איביך יי · כי הנה איביך יאבדו · יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני · בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי · בקמים עלי מרעים תשמענה אזני · צדיק כתמר יפרח · כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יי · בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה · דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יי · צורי ולא עולתה בו:

יי מלך · גאות לבש · לבש יי עז התאזר · אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז · מעולם אתה: נשאו נהרות יי · נשאו נהרות קולם · ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים · אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד · לביתך נאוה קדש · יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מברך · מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו · מהלל שם יי: רם על כל גוים יי · על השמים כבודו: יי שמך לעולם · יי זכרך לדר ודר: יי בשמים הכין כסאו · ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ · ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך · יי מלך · יי ימלך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד · אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים · הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש · ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמד · מחשבות לבו לדר ודר: כי הוא אמר ויהי · הוא צוה ויעמד: כי בחר יי בציון · אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה · ישראל לסגלתו: כי לא יטש יי עמו · ונחלתו לא יעזב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית · והרבה להשיב אפו · ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה · המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו · אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד · ארוממך אלהי המלך · ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך · ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד · ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך · וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך · ודברי נפלאתיך אשיחה · ועזוז נוראותיך יאמרו · וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו · וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי · ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל · ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך · וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו · וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו · וכבוד הדר מלכותו:

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים. וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים. וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו. וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו. לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו. וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי. וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי. אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים. בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ. בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ. שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם. הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים. נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים. יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים. יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים. יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים. יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד. וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יְיָ. נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב. וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים. לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ. לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ. מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה. זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר. הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ. לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ. לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו. אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַםִ אֶת יְיָ. הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ. בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם. חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ. עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר. כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים. לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם. יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב. חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי. וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם. הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו. הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ. הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם. וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ. כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם. חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ. תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר. רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת. עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה. רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים. שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת. זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ. הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ. תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו. לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ. תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו. בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל. בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ. יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד. יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם. וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם. תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים. וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ. הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו. הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר. הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל. הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע. הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל

יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ״ה ת״י״ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד: כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ· וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה· וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ· אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ· הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם· וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים· אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם· וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים· וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ· וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית· לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי· וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ· וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם· וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ· כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם· וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה· וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת· כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְהוָֹה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָֹה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָֹה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָֹה כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָֹה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָֹה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָֹה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָֹה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָֹה עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָֹה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָֹה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ· פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים· אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת· אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת· הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת· הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד· וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים· וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים· וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים

וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים · וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים · וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים · לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים · אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם · וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו · וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ · וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ · וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם · וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אֲנוּ מַסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ · עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ · וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ · וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּנוּ · וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב · כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה · יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ · וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה לָּךְ · וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ · וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא · אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ · נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ · וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ: הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה:

בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ · וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר · שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: אֵל הַהוֹדָאוֹת · אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת · הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חַי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא · בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ · וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ · בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן · וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ:

אָמֵן · יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא · לְעֵילָּא מִכָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא · תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא · דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

כשאומר החזן ברכו אומרים קהל יתברך ·

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה

וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

כשאומרים יוצר אומרים זה:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

והיוצרות תמצא אחר התפלה·

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ· וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל· הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם· דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ· מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ· וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו· שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים· וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז· הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם· בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ· אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ· וְאֵין זוּלָתֶךָ· אֶפֶס בִּלְתֶּךָ· וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ· וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים· בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם· דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ· וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ· חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ· יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם· לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ· נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם· עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד· נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ· צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר· רָאָה וְהִתְקִין· צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם· תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים· בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה· עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ· וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר: מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו· שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ· לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל· הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ· יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם· וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם גִּבּוֹרִים· וְכֻלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה· רְצוֹן קוֹנָם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה· בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה· וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים: אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה· וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה: לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים· לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

כשאומרים אופן אומרים זה.

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָּל חַיָּה וְאוֹפָן וּכְרוּב

לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו. למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו: כי הוא לבדו פועל גבורות. עושה חדשות. בעל מלחמות. זורע צדקות. מצמיח ישועות. בורא רפואות. נורא תהלות. אדון הנפלאות. המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית: כאמור לעשה אורים גדולים. כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו במהרה לאורו. ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים. כן תחננו ותלמדנו: אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו. ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך. ודבק לבנו במצותיך. ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך. ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו. נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו: כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר, אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על־לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על־מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם־שמע תשמעו אל־מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את־יהוה אלהיכם ולעבדו בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ונתתי מטר־ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף־יהוה בכם ועצר את־השמים ולא־יהיה מטר והאדמה לא תתן את־יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את־דברי אלה על־לבבכם ועל־נפשכם וקשרתם אתם לאות על־ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את־בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על־מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על־הארץ:

ויאמר יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על־כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על־ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את־כל־מצות יהוה ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר־אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את־כל־מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר:

ומתקן

כשאומרים זולת אומרים זה:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן וטוב ויפה הדבר הזה. על

אבותינו

וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב
וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי
עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב
מָגֵן יִשְׁעֵנוּ: לְדוֹר וָדוֹר
הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ
נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ
לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים
וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים
לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים׃
עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל
בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל
כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל
עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים
וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר
טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד׃

אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ
וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל
דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ
עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל
הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד
חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת
שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
וָעֶד: אֱמֶת אַתָּה הוּא
מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ
אַתָּה לְמַעַן שְׁמֶךָ מַהֵר
לְגָאֳלֵנוּ כְּגָאַלְתָּ אֶת
אֲבוֹתֵינוּ: אֱמֶת מֵעוֹלָם
שְׁמֶךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא
בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים
זוּלָתֶךָ׃

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גּוֹאֲלֵנוּ
גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ
מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ׃

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ
לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם
עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ׃
אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ
יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ
גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה
הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ׃
מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ
כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ
וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם
אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים
וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת
בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא
גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים

מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה
לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ
הוּא וּמְבֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה
בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם׃
מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת
הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ׃
יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה
כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל (גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת
שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל׃
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל
הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים
טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא
גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מֶלֶךְ עוֹזֵר
וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב
לְהוֹשִׁיעַ מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם׃
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים
וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת
וּמִי דוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה׃
וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
מְחַיֵּה הַמֵּתִים׃

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ
סֶּלָה בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ׃

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ
לּוֹ כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ בְּעָמְדוֹ
לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ
וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ׃
וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ׃ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ: וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ: בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם: הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת: הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי: וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ: עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ: עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי

פִּי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי׃
עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל
כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן׃ יהי רצון וכו׳

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ
בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה
אֶל זֶה וְאָמַר׃ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא
כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק
מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם
בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃ מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ
יְיָ הָאֵל
תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי
תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן׃
תִּתְגַּדֵּל וְתִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר
וּלְנֵצַח נְצָחִים׃ וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר
הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ׃
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ
נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ
לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה
הַקָּדוֹשׁ׃

לְשַׁבָּת רֹאשׁ חוֹדֶשׁ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל׃

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ׃ יְהִי
שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח
שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ׃ רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ
עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃ מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃
הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ מְקִימִי מֵעָפָר
דָּל מֵאַשְׁפּוֹת יָרִים אֶבְיוֹן׃ לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם
נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה
הַלְלוּיָהּ׃

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃
הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃
הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ
כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן
תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי
צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃
הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם׃

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ
עַל אֲמִתֶּךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא
אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה׃
עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה לָהֶם וְלֹא
יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ
אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם
וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם
כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם
הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי
יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית
אַהֲרֹן׃ יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף
יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי
אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּיָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה׃
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי הִטָּה
אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי
מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם
יְיָ אֶקְרָא אָנָּא יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ
מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ שׁוּבִי
נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי
מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ
לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי
עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב׃

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס יְשׁוּעוֹת
אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה

נא לכל עמו: יקר בעיני יי המותה לחסידיו: אנא יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יי בתוככי ירושלם הללויה:

הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה:

הודו ליי כי טוב׳ כי לעולם חסדו:

יאמר נא ישראל׳ כי לעולם חסדו:

יאמרו נא בית אהרן׳ כי לעולם חסדו:

יאמרו נא יראי יי׳ כי לעולם חסדו:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם: יי לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביי מבטח באדם: טוב לחסות ביי מבטח בנדיבים: כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני כדברים דעכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם: דחה דחיתני לנפל ויי עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל: ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל: לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה: זה השער ליי צדיקים יבאו בו: אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: אודך אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: אבן מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו: מאת זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: זה

אנא יי הושיעה נא: אנא יי הושיעה נא:

אנא יי הצליחה נא: אנא יי הצליחה נא:

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי: ברוך אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: אל אלי אתה ואודך אלהי ארוממך: אלי

הודו ליי כי טוב׳ כי לעולם חסדו: הודו

יהללוך יי אלהינו על כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה אל׳ ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות: קדיש שלם

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודר: יי מלך יי מלך יי ימלך לעלם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים:

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

בריך שמיה דמרא עלמא בריך כתרך ואתרך׳ יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם׳ ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך ולאמטויא לנא מטוב נהורך ולקבל צלותנא ברחמין יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטבותא׳ ולהוא אנא פקידא בגו צדיקיא׳ למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל׳ אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא׳ אנת הוא שליט על כלא׳ אנת הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך היא׳ אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומקמא דיקר אוריתיה בכל עדן ועדן׳ לא על אנש רחיצנא׳ ולא על בר אלהין סמיכנא׳ אלא באלהא דשמיא׳ דהוא אלהא קשוט׳ ואוריתיה קשוט׳ ונביאוהי קשוט׳ ומסגא למעבד טבון וקשוט׳ ביה אנא רחיץ׳ ולשמיה קדישא יקירא אנא אמר תושבחן׳ יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באוריתא ותשלים משאלין דלבאי׳ ולבא דכל עמך ישראל׳ לטב ולחיין ולשלם אמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש שמו:

גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי · וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו :

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ :

רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא : שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא : כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן עָלֵינוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים :

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ וּבִשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד : יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר :

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי · וְחַיֵּי אֲרִיכֵי · וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא · וּבַרְיוּת גּוּפָא · וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא : לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל · לְרֵישֵׁי כַלָּה וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא · לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן · וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן · וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן · יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן · וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן · וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִכָּל עָקָא וּמִכָּל מַרְעִין בִּישִׁין: מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן · וְנֹאמַר אָמֵן:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי · וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא · וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא · לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין · רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא · טַפְלָא וּנְשַׁיָּא: מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן · יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן · וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן · וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן · וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִכָּל עָקָא וּמִכָּל מַרְעִין בִּישִׁין : מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן: וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה · עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה · וּפַת לָאוֹרְחִים · וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה : הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם · וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה · וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם · וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם · עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם · וְנֹאמַר אָמֵן :

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה · הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה · הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו (פלוני) ירום הודו · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח מלך מלכי

מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל, בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

בשבת שלפני ראש חודש מברכין החודש׃

וקודם שמברכין אומרים תפלה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל טוֹבָה חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים שֶׁיְּמַלֵּא יְיָ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה בִּזְכוּת תְּפִלַּת רַבִּים אָמֵן סֶלָה:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

(ראש חודש פלוני יהיה ביום פלוני)

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

אשרי וכו׳ תמצא לעיל׃

באשכנז אומרים זה בשבת שלפני שבועות ולפני ט׳ באב׃

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם: וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַייָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

תפלת מוסף של שבת

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:
כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ.

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא בשחרית:

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ

עִם סְדוּרֵי נְסָכֶיהָ מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ: אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אלהינו רצה ומודים. תמצא בשחרית:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לדור ודור תמצא לעיל.

מוסף לשבת וראש חודש

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא לעיל.

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ וְאֵין אֲנוּ יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וביום השבת תמצא לעיל

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

ישמחו תמצא לעיל, במוסף של שבת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

לטובה ולברכה· לששון ולשמחה· לישועה ולנחמה· לפרנסה ולכלכלה· לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון· בשנת העבור (ולכפרת פשע) כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות ושבת קדשך להם הודעת וחקי ראשי חדשים להם קבעת· ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים: רצה ומודים וכו':

לשבת וראש חודש חתום· שם המחבר יהודה חזק·

אלהיכם יזריח שמשו· שבעתים בגבורתו· הירח בהתחדשו· כשמש זריחתו· והחדש בהתקדשו· לחדש כפרתו· דת היום לשמשו· חזות קדשת שכינתו. מדי חדש בחדשו· ומדי שבת בשבתו: ובדברי קדשך וכו'

לשבת ברית מילה·

אלהיכם אני זוכר הברית· הנה אנכי שולח לשארית· את נסתר בנחל כרית· מבשר טוב ושלום באחרית· ידעו זאת כל כורתי ברית· אומר לציון מלך אלהיך והרית. ובדברי קדשך וכו'·

אין כאלהינו· אין כאדנינו· אין כמלכנו· אין כמושיענו: מי כאלהינו· מי כאדוננו· מי כמלכנו· מי כמושיענו: נודה לאלהינו· נודה לאדנינו· נודה למלכנו· נודה למושיענו: ברוך אלהינו· ברוך אדנינו· ברוך מלכנו· ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו· אתה הוא אדנינו· אתה הוא מלכנו· אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך· את קטורת הסמים:

פטום הקטורת· הצרי והצפורן· החלבנה והלבונה· משקל שבעים שבעים מנה· מור וקציעה· שבולת נרד· וכרכום· משקל ששה עשר ששה עשר מנה: הקושט שנים עשר· וקלופה שלשה· וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין: יין קפריסין· סאין תלתא· וקבין תלתא· ואם אין לו יין קפריסין· מביא חמר חורין עתיק: מלח סדומית רובע הקב· מעלה עשן כל שהוא: רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא: ואם נתן בה דבש פסלה: ואם חסר אחת מכל סמניה· חיב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומר. הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף: בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן· כדי שתהא נאה: יין קפריסין ששורין בו את הצפורן. כדי שתהא עזה: והלא מי רגלים יפין לה. אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה· מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש· ביום הראשון היו אומרים· ליי הארץ ומלואה· תבל ויושבי בה: בשני היו אומרים· גדול יי ומהלל מאד· בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים· אלהים נצב בעדת אל· בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרים· אל נקמות יי· אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים· הרנינו לאלהים עוזנו· הריעו לאלהי יעקב: בששי היו אומרים· יי מלך גאות לבש. לבש יי עוז התאזר· אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו אומרים· מזמור שיר ליום השבת· מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

אמר רבי אליעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך· אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי· אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית· שלא עשנו כגויי הארצות· ולא שמנו כמשפחות האדמה· שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא· שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. וכסא כבודו בשמים ממעל· ושכינת עוו בגבהי מרומים:

הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד (אחר)׳ אֱמֶת מַלְכֵּנוּ׳ אֶפֶס זוּלָתוֹ׳ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ׳ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׳ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ׳ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ׳ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן׳ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי׳ וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ׳ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ׳ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל׳ כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ׳ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן׳ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ׳ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ׳ וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ׳ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד׳ כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא׳ וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד׳ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ׳ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: (וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ׳ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר׳ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד):

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ׳ יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ:
וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה׳ וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:

בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם׳ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ׳ רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:

גְּ בְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ׳ לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָּהֶם׳ שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:

בְּ בְקַעְתָּ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ׳ יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ:
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ׳ שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:

דְּ דִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם׳ וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר׳ בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבָר:
הֵ הָיָה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם׳ וְכַעֲפַר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים׳ וַיִּירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:
בַּ עֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת׳ אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:

וַ יִתְעַדְּנוּ בְּמַרְעֶה שָׁמֵן׳ וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן:
בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ׳ וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:
וַ תֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים צָדָה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק׳ אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:
וּ בֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ׳ לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ׳ יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֲטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים׳ כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ׳ כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב׳ וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב:

יְיָ תִּבָּנֶה עִירְךָ מְהֵרָה׳ כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ׳ וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זְ בְּחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה׳ וּבִימֵי קֶדֶם הֶעָרֵב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ׳ כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:

וּ בִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ׳ הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה׳ וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
תָּ מִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׳ וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמְבָרְכָתְךָ עַמְּךָ מְבוֹרָךְ׳ כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ:
וַ אֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי׳ וַאֲבָרְכֶכָּה כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם׳ מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם׳ וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד׳ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג·
כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג׃
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ·
לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ׃
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ·
הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ׃
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת·
וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת׃
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ·
אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ׃
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ·
דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ׃
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ·
כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ׃
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ·
וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ׃
הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת·
הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת׃
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת·
וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת׃
זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב·
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב׃
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ·
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃
טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא·
קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה׃
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי·
וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי׃
כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ·
וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ׃
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה·

אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה׃
מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בַחֲרוּת·
קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת׃
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ·
יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ׃
סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת·
וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת׃
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם·
מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם׃
פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו׃
וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו׃
צַח וְאָדוֹם וּלְבוּשׁוֹ אָדוֹם·
פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם׃
קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו·
תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו׃
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר·
יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר׃
רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ׃
דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ׃
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ·
וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ׃
תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת·
וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטוֹרֶת׃
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ·
כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ׃
בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר·
מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר׃
וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ·
וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ׃
יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ·
כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ׃

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · יִתֵּן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ: מתים וכו׳

אחר התפלה אומרים זה

יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וְלִשְׁמוֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: יְיָ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ: יְיָ שֹׁמְרִי יְיָ צִלִּי עַל יַד יְמִינִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִשְׁמָר צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: אֵל הַכָּבוֹד אֶתֶּן לְךָ שִׁיר וְהַלֵּל · וְאֶעֱבוֹד לְךָ יוֹם וָלֵיל: בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיוּחָד · הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה · יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוּא אֱלֹהִים חַיִּים מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם · עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ · יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה: לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ · בְּכָל גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים · יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים · כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישׁוֹר · וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים · יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ · יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים · וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ:

אתה אלהים זולתך אין עוד· נמה אני ואפסי
עוד· באתי בחדרי מלך וערעתי מקום
ויעוד· ובשלום יצאתי בלי פגע ומיעוד: גבורת
שוסיתי אביריו עשתי· טירותיו הרסתי משכנותיו
רמסתי· דביריו רעצתי נחלתו ענתי· צבאותיו
רצצתי ורע לא אונתי: הנני שליה דשנה ורעננה·
יושבת בארמון שקטה ושאננה· ואיה נפלאותיו
אשר הפליא לכנה· מדוע מידי לא יצילנה: זמירות
היכלו החשתי וחללתי שירותיו· והצתי באש
מקדשו וערערתי תצירותיו· חללתי צפונו וקרקרתי
קירותיו· ועל מזבחו טבחתי משרתיו: טיף חוזי
סוערה ונביאי צופיה· הנבאים לה עוד תעדי תופיה·
ימים ארכו ואבד חזון מצפיה· אין לה רויה מאש
רשפיה: כביר כח אתה יי אדוננו· האל אלה
תתאפק תחשה ותעננו· למה תביט בוגדים לבית
מקדשנו· תחריש כבלע רשע שארית קהלינו: מונים
ומענים ומדכאים עמך· ומרבים נאוצים לבית
נאומך· נאור ואדיר לא יכילו זעמך· יחתו
מריבך והומם בקול רעמיך: סתמו פיות ממליכך
שמך מליחד· ואמתך לכחד· עורה למה תישן
קמיך להכחד: מלכותך להמליך בפומבי ויחודך
לסהד: פניך האר והפלא חסדיך· הושע חוסיך
והרנן חסידך· צאנך נהל לקרית מועדיך· דעת
הכל כי אין בלעדיך: קומם סכך בשלם כמקדם· ועד
שם אבולי מאחור ומקדם· רוממותיך להפק ובתורה
פניך נקדם· בשובך שבותינו חדש ימינו כקדם: שיר
לך יחודש ומען הזולים· פדותך עם עני מכף
הוללים: תהלה יביעו בשמך נדגלים· כאז בעוברים
בין גלים· מלתך תקים· מלך עולמים· שלא להזכיר
פדות כבל ענמים· לאמר חי המעלה מאפסי תחומים
מיחליו בגולה בדוכיות תהומים:

עזרת שמונה עשרה זכו'

אתה· דוא ביסט גאטט, נימאנד אויסער דיר; אונד דאך
דיפען דיא פיינדע: « וויר, אויסער אונז נימאנד! אין
דעם קעניגס צימער דראנגען וויר, פערהעערטען זיינער ער=
שיינונג ארט; אונד גליקליך קאמען וויר הערויז, אהנע אונ=
פאלל, אהנע זואנקען. דיא העלדען פלינדערטען וויר, עדדריק=
טען דיא מעכטיגען; ריססען דיא פעסטען שלעססער נידער,
טראטען דיא וואהנונגען אללע אין דען כארען. דאז אללערהיי=
ליגסטע צערשמעטטערטען זויר, מארטערטען דעם עוויגען
ערבע (ישראל); זיינע העערע צערמאלמטען וויר, אונד—אונז
ווידערפוהר קיין אונגליק. מיר לעבען קראפטפאלל אים שאאזע
דעס גליקקעס, דעם איבער פלוססעס, וואהנען אין פאללעס=
טען, אין רוהיגער שטיללע; וואזינד נון זיינע זואונדערטהאטען,
דיא ער וואנדערבאר דעם שטאממע (ישראל'ס) צייגטע? וואַ=
רום רעטטעטע ער זיא אויז אונזערן הענדען ניכט? דיא הימנען
אים טעמפעל היסען וויר פערשטוממען, ענטווייהטען דיא
הייליגען געזענגע; דאז הייליגטהום ליסען אין פייער זויר אויפ=
לאדערן, פערהעערטען דיא פארהעפע. דאז פערבארגענע
(אללערהייליגסטע) ווירדיגטען וויר הראב, דורכבאהרטען
דיא ווענדע; אויף דעם געהייליגטען אלטארע ריכטעטען דיא
דינער גאטטעס וויר הין. וואהל פראפעצייהען דיא וועהער דער
בעשטירמטען, דיא פראפעטען דער האררענדען, זיאזווייזואגן
איהר, דאס שמוק אונד הארפע זיא ווידער אנלעגע; דאך אין
דיא לענגע ציהען דיא צייטע זיך, דאהין איזט דיא ערועהענטע
ווייזואגונג, אונד נימאנד ערקוויקקעט דיא נאציאן, דיא פאן
פלאממען פערצעהרט ווירד. » אלמעכטיגער, דוא עוויגער,
אונזע הערר! דיס אללעס געשיהט, אונד דוא העלטסט דיך
צוריק? שוייגסט, מאטערסט אונז אימער נאך? ווארום
שויעסט טדיילאזע דוא אים הייליגטהום, שוייגעסט, דא
בעזוויכטע רען רעסט אונזערער געמיינדע פערשלינגען? זיא
דריקקען, פייניגען, פערשטאסען דין פאלק; זיא לעסטערן
דיינען ערקאהרען טעמפל זיא! מעכטיגער, רעססען פער=
העערענדען צאהן זיא ניכט ערטראגען, בעטייבע דיינע ווידער=
זאכער, צערשמעטטערע מיט דיינען דאנערן זיא! דען מונד
דערער וואלטען זיא פערשליסען, דיא דיינע הערשאפט ער=
קעננען, דאס דיינער איינהייט נאמען זיא ניכט פערקינדען,
דאס דיינע וואהרהייט זיא פערהעלען זאללען. זא ערמונטערע
דיך, ווארום שלעפסט דוא? צערניכטע דיינע פיינדע! אפ=
פענבארע דיינעם רייכעם הערדליכקייט, דיינער איינהייט צייַ=
גע! לאס דיין אנטליץ אונז לייכטען, צייגע וואנדערבאר דיי=
נע גנארע; רעטטע דיא דיר פערטרויען, דאס דיינע פראממען
פראהלאקקען. פיהרע דיינע שאפע (ישראל) אין דיינע ער=
וועהלטע שטאדט, אונד אללע וועלטבעוואהנער ערפאהרען,
דאס נימאנד אויסער דיר איזט. ריכטע דיינען וואהנזיץ, וויא
עהערעם אין שלם (ירושלים) עמפאר; זאממלע דארט דיא
אים מארגען=אונד אבענד לאנד פערשלונגען וואורדען, דאן
פרייזען וויר דיך, ברינגען דאנק דיר דאר, וואן אויז דער גע=
פאנגענשאפט דוא אונז צוריק פיהרסט, דיא פארינגען, גליק=
ליכען צייטען אונז ערניייעסט. נייעס ליד ערטענעט דיר, נייער
וועטטגעזאנג, וואן דוא דאז ארמע פאלק אויז דער געוואלט
דער איבערמיטהיגען ערלעזעסט; דיינען רוהם פרייזען דיא דאן
פאנירשווינגען אין דיינען נאמען, זויא עהערעם, דא דורך דיא
וועללען דעס מעערעס זיא צאגען. בעשטעטיגע דיין ווארט,
קעניג דער עוויגקייטען, דאס מאן ניכט מעהר געדענקע דער
ערלעזונג פאן דער לאסט דער ענגויים (מצרים), דאס מאן
רופע? » בוים לעבענדיגען גאטט, דער דיא ענינגען, אן דען
אייסערסטען דער ערדע עמפארהעבט, דיא אים עלענדע,
אין דען אבגרונד הינעשטאסען, אזהם פערטרויען. »

אותך. צו דיר האָפפען וויר אימּמער דאַר; דיין נאַמע, דיין רוהם איזט אונזערע לוסט, דוא, עווינער, ביסט אונזער פאַטער. דיין ערסטגעבאָרנער זאָהן (ישראל), דוא פערשטאָסעסט איהן; וואַרום פערגיססעכט דוא איהן אימּמער, נימּמסט איהן ניכט ווידער אָן? אונד וויא לאַנגע נאָך, עוויגער? פערטריבען איזט ער אויז דעם הערליכען פאַללאַסטע, דאַהין איזט דיא פראַכט דער געהייליגטען צימּמער; פערשלאָססען ווארד הינטער איהם דיא טהירע. פערשטאָסען וואַרד ער, נימּמער געזעהען, צערקנירשט, צערשלאַגען, צערטרימּמערט; נימאַנד זיעט נאָך איהם אין זיינעם עלענדע. אונד וויא לאַנגע נאָך, עוויגער? געציכטיגט יאַממערן וויר, פאָן רייבערן געפּלינדערט; גלייכען דעם איינזאַמען נאַכטפאָגעל. וויר פליהען, פערפאָלגט אימּמערדאַר, הינשווינדענד דורך טיראַננענוואוטה, דיא שטימּמע איינעס רוישענדען בלאַטטעס. אונד וויא לאַנגע נאָך, עוויגער? זיא ענטווארפען; דאַז לעבען אונז צו נעהמען, וויר ענטפלאָהען קוים דעם פאָגלערס שלינגען; אונד דיא פיינדע גרינען, טרייבען בליטהען עמפאָר, דיא ווידערזאַבער לעסטערן אימּמער, וואַז ערווידערן דען לעסטערנדען וויר? דיא האַנד לעגען וויר אויף דען מונד. אונד וויא לאַנגע נאָך, עוויגער? נעצצע לעגטען זיא אונזערן טריטטען איין, אין דרוק וואַנדעלטע דען געלינדען צעפּטער דאַז פאָלק, איבער וועלכעס דער עוויגע צירנטע. ווידער אונז רוינטען זיא איינאַנדער זיך צו; פילען איבער דאַז אונזריגע הער, זוכטען טעגליך נאָך. אונד וויא לאַנגע נאָך, עוויגער? זיא ענטשידען, דיר אונטרייא צו זיין; וואַרום שויעסט טריילאָזע דוא? זיא רויבטען, פלינדערטען, געזעלטען אָן דעם טאַגע, דאַ דוא אין דיא פערנע דיך שטעללטעסט. אונד וויא לאַנגע נאָך, עוויגער? וואַז האָפפען, וואַז האַררען וויר דעם פערהערליכטען בערגעס, דעם הייליגען וואָהנזיצעס, דעם אנמוטהיגען טהאַלעס? קראַפטלאָז שמאַכטעט אונזער הערץ נאָך דעם ענדע אונזערס טרויריגען געשיקקעס, אונד מיט יעדעם מאָרגען ערנייען דיא שטראַפגעריכטע זיך, קיין ערבאַרמען ערבליקקען וויר! אונד וויא אַז' ז' וו'. אימּמער האָפפען אויף דיא צייט דער ערלעזונג וויר, אונד טאָד אונד פערדערבען אומרינגט אונז; נימאַנד שפּריכט אונזערע היילונג אויז. צערטרעטען וואָרדען וויר, אין שטיקקע צערהויען; פאַכט פערצווייפעלטען וויר, גלויבטען ניכט מעהר אָן דאַז ענדע דער יאַממערטאַגע. אונד וויא אַז' ז' וו'. אונז צערריטטעטען אונטערדריקקער, פערשלאַנגען אונז; וויא ריכטעטען זיא אונז צו גרונדע, טויכטען אין קלאָאַקע אונז! אונזער לעבען ענגטען זיא איין, פערלאַנגטען, דאַס וויר אונז בעפלעקקען זאָללען; מיט אונגעטטערן רייצטען דיא היידען אונז. אונד וויא אַז' ז' וו'. זיא פערקינדען בלוטפערגיסען, דענקען ניכט אָן דיך, עוויגער! אונד וואַז שלוממערסט דוא נאָך? דוא שויעסט עז, זיא ענטווייהען דיינען נאַמען; גאָטטלאָזע טהאַטען איבען פראָהלאָקקענד דיא טיראַננען. אללע. אונד וויא אַז' ז' וו'. דיינער ווידערזאַכער טאָבען שטייגט עמפאָר, דיא געטטליכע פערעהרונג אין גערינגשעצצונג וואַנדעלן. אָ דער אונפעללע, דעם הינראַפפענדען שווערטעס, דער פערהעערונג, אַנגעריכטעט אונטער דעם שווערטענטראַננענען פאָלקע! אונד וויא אַו' ז' וו'. זיא וועהנטען, אונז צו פערניכטען, בעשטימּמטען אונז, זעצטען אונז אין שרעקקען; אבער וויר האַטטען דען עוויגען פאָר אויגען! דיא טראָצציגען, דיא פרעכען! האָכמיטהיג ראַטטעטען זיא זיך צוזאַממען, פילען רייבעריש אונז אָן. אונד וויא אַו' ז' וו'. זיא מאָרדעטען, מאַסטען דער גיטער זיך אָן; בירדעטען האַרטעס יאָך אונז אויף, פפּליגטען אויף אונזערם ריקקען. אומבילדען וואָללטען זיא אונז,

דיא

אותך כל היום קוינו׃ לשמך ולזכרך אוינו׃ אתה יי אבינו׃ בן בכורך הדחתו׃ למה לנצח שכחתו׃ ולא תשוב לקחתו׃ ועד מתי יי׃ גורש מבית הדריו׃ מוצא מכלל הדריו׃ והדלת סגר אחריו׃ דחוי ושוב לא נראה׃ נשבר ונדכה ונכאה׃ נשכה ואין רואה׃ ועד מתי יי׃ הייתי במוסר מתנודד׃ שדוד ביד שודד׃ הייתי כצפור בודד׃ ונסתי כל היום נרדף׃ ברוח עריצים נשדף׃ וקול עלה נדף׃ ועד מתי יי׃ זממו נפשי לקחת׃ ומפח יוקשים בורחת׃ עלתה נצה והיא כפורחת׃ חרף סלה שאפי׃ ומה אשיב דבר חורפי׃ ידי שמתי למופי׃ ועד מתי יי׃ טמנו רשת לפעמי׃ חבלו מקל נועם׃ העם אשר זעם׃ יחד עלי יתלחשו׃ לכל אשר לי ינטשו׃ יום יום ידרושו׃ ועד מתי יי׃ מכריע כף לבגוד׃ למה תביט בוגד׃ שוסה ובוזה ומנגדי ביום עמדך מנגד׃ ועד מתי יי׃ מה אוחיל ומה אקוה׃ הר צבי קדש נוה׃ אל עמק שוה׃ נפג לבי לקץ עדני׃ חדשים לבקרים דיני׃ ונוחם יסתר מעיני׃ ועד מתי יי׃ סלה אהיל לעידן׃ והנה הרג ואבדן׃ ולמזור אין דן׃ עוישתי ונעשרתי הדמין׃ נואשתי עוד מלהאמין׃ לקץ הימין׃ ועד מתי יי׃ פרעוני מוני אכלוני׃ ועד הבלית כלוני׃ אך בשחת יטבלוני׃ צמתו חיי להתגאל׃ דורש ושואל׃ הם קנאוני בלא אל׃ ועד מתי יי׃ קראו שפוך דם׃ ולא שמך אלהים לנגדם׃ ומה לך נרדם׃ ראיתי שמך הללו׃ עלילות ברשע יעלילו׃ ומושליו יהילילו׃ ועד מתי יי׃ שאון קמיך עולה׃ להמיר כבודך הנכבד בנקלה׃ תלאותם הלאוני׃ חרב׃ שמו חורבות חורב׃ עם שרידי חרב׃ ועד מתי יי׃ אמרו להבהידי׃ רגשו אלי להחרידי׃ שויתי יי לנגדי׃ פניהם חזקו והעיזו וברוב גאונם העיזו׃ שבו ויבוזו׃ ועד מתי יי׃ רצחו וגם ירשו׃ עלם עלי הקשו׃ ועל גבי הרשו׃ ישימו תבנית עם

עלי

עלי חרב וחנית· הסבות את לבם אחורנית: ועד מתי יי: מיחדיך שמך יאמירו· ועליך נכרתו ונגמרו· משמרת יי שמרו: בניך בחוניך ידועים· והדמים מודיעים· לבקרים ולרגעים: ועד מתי יי: רבים אומרים להדיחי· יעצו ממך להוניחי· אמרו לנפשי שחי: ימו שמי לעקור· שמך עוד מלזכור· הלא אלהים יחקור: ועד מתי יי: צאן ההריגה וצולעה· נדחה ברעות שבעה· יי הושיעה: חי גאלי נושן· תצמיח מעמק שושן· עורה למה תישן: ועד מתי יי: קמי תבער כגלגל· קנא שמך המהולל לכל יחולל: חזק גאלי עוררה· גבורתך חושה לעזרה· עורה כבודי עורה: ועד מתי יי: חמה יתירה עלי תזורר· קנאתך בחימה תעורר· על הצר הצורר: זכור אוהביך בנפש כלם· ואל תאחר פעולתם מלשלם· אהבתנו אהבת עולם:

ואתה יי: ברוך אתה וכו'

דיא געוואפֿפֿנעטען פֿעלקער; דוא וואנדטעסט איהרע הערצען פֿאָן דיר אב. אונד וויא או' ז' וו'. דיא דיינע איינהייט פֿערקינדען ריהמען דיינען נאמען; אום דיינעטוויללען ווערדען זיא הינגעראפֿפֿט, דיא דען דיהנסט דעס עוויגען בעוואהרען. דיינע זעהנע, דיינע געפריפֿטען זינד בעקאננט; דאז פֿערגאָססענע בלוט מאכט זיא קעננטליך יעדען טאג. יעדען אויגענבליק. אונד וויא או' ז' וו'. פֿילע וועהנטען, אונז צו פֿערלייטען, ענטווארפֿען, אונז פֿאָן דיר אבצוווענדען; זיא ריפֿען אונז צו: «בייגעט אייך!» זיא דאכטען, אונזערן נאמען אויזצוראָטטען, וואָללטען דיינעס נאָמענס ניכט מעהר געדענקען; ווירד דאז גאָטט ניכט ערפֿאָרשען? אונד וויא או' ז' וו'. דיא שאאפֿע, דיא פֿערלעצט, געשלאכטעט ווערדען, דיא פֿערשטאָסענען, פֿאָן יאממער זאטטען, רעטטע זיא, עוויגער! לעבענדיגער גאָטט, אונזער ערלעזער פֿאָן אוראלטען צייטען הער, לאָס דיא ראָזע (ישראל) אויז דער טיפֿע עמפאָר שפראָססען! ערמונטערע דיך, וואז שלעפֿסט דוא? אונד וויא או' ז' וו'. רייםע אונזערע ווידערזאכער וויא קאָטה הינוועג; אייפֿערע פֿיר דיינען געפּריזענען נאמען, דאָס ער ניכט ענטווייהעט ווערדע. אללמעכטיגער, ערלעזער, ערוועקקע דיינע געוואלט, איילע אונז צור הילפֿע; דאָס אונזערע עהרע ערוואכע, דאָס זיא ערוואכע! אונד וויא או' ז' וו'. מעגע דיינע איבערשוועננליכע ליבע פֿיר אונז זיך רעגען! ערוועקקע דיינען אייפֿער, דיינען צאָרן איבער דען טיראננישען פֿיינד. זייא איינגעדענק דערער, דיא אללע אין דער זעלע דיך ליבען, זיימע ניכט, פֿערגילט איהרע טהאטען איהנען; דוא ליבסט מיט עוויגער ליבע אונז יא. אונד וויא או' ז' וו'

זולת לשבת לפני שבועות

אלהים באזנינו שמענו· אבותינו ספרו לנו· פועל פעלת בימי קדם למעננו· בכל דור ודור נוראות שמת עבורינו· רבות עשית אתה יי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו: גאלתנו בחוזק יד מנחש וצרים· מארי ודוב ונמר ושאר צוררים· דכאונו עתה רגלי חזירי יערים· כמעט נטיו רגלינו ושופכו אשורים: הלא אתה אלהים זנחתנו לשכחה· יותר מאלף שנים ביגון ואנחה· ותזנח משלום נפשנו בפרץ וצוחה· כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה: זמן אחר זמן· נפשנו חכתה· וארך הקץ וארוכה לא עלתה· הישבון רנו ליעקב חכינו ישע בעתה· קוה לשלום ואין טוב לעת מרפא והנה בעתה: טוב קוינו והנה אופל ואשמנים· במחזור· רנו אחת עשרה שנים· יחדיו נועצו השונאים· אזי עבר על נפשנו המים הזידונים: בחרות אפם בנו חיים בלעונו· טף ונשים כצאן לטבחה התקינו· להכרית עולל

אלהים. גאָטט! מיט אונזערן אָהרען הערען וויר, אונז ערצעהלען אונזערע פֿעטער טהאָטען, דיא, אין דען טאגען דער פֿאָרצייט, דוא אויזפֿיהרטעסט אום אונזער וויללען. אין יעדעם צייטאלטער ווירקטעסט וואונדער דוא וועגען אונזער; גראָס זינד, אָ דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, דיא וואונדער, דיא געדאנקען, דיא אָן אונז דוא בעוויזעסט. מיט שטאַרקער מאכט ערלעזעטעסט פֿאָן בעזען שלאנגען דוא אונז, פֿאָן לעווען, בערען, טיגערן אונד אנדערן פֿיינדען. מיט דעם פֿוסע שטיסען אונז הין דיא ווילדען שוויינע; פֿאָסט זאנקען אונזערע פֿיסע, גליטטען אונזערע שריטטע הין. דוא, עוויגער, פֿערליסעכט אונז יא, גאבסט דער פֿערגעססענהייט אונז פּרייז; איבער טויזענד יאָהרע זייפֿצען אין קוממער וויר, בעיאממערן, אללער גליקזעליגקייט בערויבט, אונזערע אונפֿעללע; פֿירוואהר! אום דיינעטוויללען ווערדן וויר טעגליך געווירגט, דעם שלאכטפֿיה גלייך געאכטעט. פֿאָן צייט צו צייט האררטע אונזערע זעלע; לאנגע זיימט אונזערער ליידען ענדע, דיא היילונג געדייהעט ניכט. מיט דער בערעכנעטען צאהל, צווייא הונדערט זעכס אונד פֿונפֿציג, נאך דעם מאָנדעצירקעל, האָפֿפֿטען יעקב'ס הייל וויר צור בעשטיממטען צייט. אבער אך! וויר האָפֿפֿטען פֿרידען, עז וואַרד ניכט גוט, בעססערונגסצייט — טאָדעסשרעקקען אומגאב אונז. גוטעס ערוואַרטעטען וויר, אונד דאנקען אין טיפֿע פֿינסטערניס; אים איילפֿטען יאהר דעס צווייא הונדערט זעכס אונד פֿונפֿציגסטען מאָנדעסצירקעלס, דא בעראטהשלאגטען דיא פֿיינדע זיך. וויא פֿוהרען דאָ ווילדע פֿלוטהען איבער אונז הער! איהר צאָרן ענטפֿלאממטע איבער אונז, זיא פֿערשלאנגען אונז לעבענדיג; קינדער, וויבער בערייטעטען, וויא שאאף, צור שלאכטבאנק זיא. קנאבען ראפֿפֿטען פֿאָן דען שטראסען זיא הינוועג, יינגלינגע פֿאָם מארקטע;

זולת לשבת לפני שבועות

טע; דער פריסטער אנזעהען אכטעטען זיא ניכט, שאנטען ניכט דער גרייזע. א דער שענרענדען, דער לעסטערנדען שטיממע דעס ראכגיריגען פיינדעס! פאן דיר, וואללטען זיא אונז טרעננען, דיא פאן דיר אומציינטען שטראסען קרימ־מען; שרעקקען ערגריף אונזערע זעעלע פאר דער וואוטה דער רענקעפאללען. אונד דיס אללעס זוכעסט דוא ניכט היים, רעכעסט דיך ניכט אן זיא? א טאג דעס וויזגענס, דעס שלאכ־טענס אים יאהר אכט הונדערט זעכס אונד פונפציג (דעס פינפ־טען יאהרטויזענדס), דא דער פערדערבענפאללע אויזשפרוך געשאה! געווירגט וואורדען דיא געענגסטעטען, הייליגען געמיינדען אין צארנוואוטה: גרייזע, יינגלינגע, יונגפרויען, נאקט וואורדען אינס גראב זיא געשלעפפט; גרובען וואור־דען אנגעפיללט מיט קנאבען, מעדכען אונד פראממען טריפטגעלעהרטען. עהרעס וואר'ס, דא אזרחי (אברהם) זיינען איינציגען (יצחק) ערמונטערטע, איהן צום אפפער צו בינדען; פאם היממעל ליס מאן איהן פערנעהמען: «שטרעקקע דיינע האנד ניכט אוז, ברינגע ניכט אום!» אונד וויא פילע נון געשלאכטעטע זעהנע אונד טעכטער אין יהודה, אונד נימאנד נימט זיך אן, רעטטעט; גע־שלאכטעט ווערדען זיא, פערבראננט אויף דער פייער־שטעללע. דיא געליבטע גאבע, דיא ערקאהרנען געזעצ־ראללען, צו צעלטען דער זיטטענלאזען וואורדען זיא אויפ־געשלאגען, איבער שטאנגען געבריטעט; ביינקליידער מאכטען זיא ענדליך דאראוז, שוהע פיר דיא פיסע דער אויזזעציגען. דאראב וויינען וויר, אונזער אויגע שטרעמט טהרענען וויא וואססער: הייליגעס בוך דער לעהרע, פאן פיינדען געמיסהאנדעלט! דיינע פארשער ראפפטען זיא הין, דיא עדלען קליינאדע. זא פאדערע ראכע פיר דיינע טמאך, פיר דיא שמאך דער ערהאבענען זעעלען! איינער יונגפרויא גלייך ביסט דוא, דיא זאק אומגירטעט אום דען געליבטען איהרער יוגענד! ערגיסע פאר דעם עוויגען דיך, דאס ער זיא אויזראטטע, דאס ער, דיך רעכענד, זיינע פפיילע מיט בלוט בערוישע! זיינע פיינדע פערצעהרע זיין שווערט, פאן בלוט גערעטהעט; רעטטונג ווערדע אונז אויז דער נאטה, וואמענשענהילפע אונניץ איזט. ערהעבע דיך, עוויגער, אים צארנע, ריכטע דיא וויהערזאכער, לאס דיא בלוטמעננער ניכט דיא העלפטע איהרער טאגע ערריי־כען! דיא דיר אנהאנגען, אום דיינעטווילען דעם טאדע זיך וויהען, פערלייה, אנטהייל איהנען אונטער גראסען, בייטע אונטער מעכטיגען! זעצע, גאטט, מייסטער איבער דיינע ווידערזאכער, דאס זיא ניכט מעהר מארטערן דיא נאכקאממען דיינער ליבלינגע; בעשטעטיגע, וואס דורך דיינען פראפעטען (משה) דוא פערהיסעכט: «ער— גאטט—פערלייהעט ערבארמען דיר, ערבארמט זיך דיינער, מעהרעט דיך.» אפפענבארע דיינען הייליגען ארם, ערווירב דאז צווייטע מאהל אונז, וויא דוא פאן נוף (מצרים) אונזערע פעטער ערלעזעטעסט. שטערקע אונזערע מאכט, וויא עהרעס, דא דורך דאז שילפמעער וויר צאגען; איילע אונז צור הילפע, עוויגער, אונזערע רעטטונג!

מחוץ בחורים ומרחובותינו · פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו : מקול מחרף ומגדף אויב ומתנקם · ממך להפריש כיג אורחותיך לעקם · נפשנו נבהלה מאוד מפני חמת המעקם · האל אלה לא תפקוד בם ולא תתנקם : הרג רב ויום טבוח בתתנו נגזרה גזרה · ונהרגו קהלות הקודש בזעם ועברה וצרה · זקן ובחור ובתולה ערומים נמשכו לקבורה · חפורות מלאות ילדים וילדות ותלמידי התורה : טרם היה אזרחי כזדו יחידו לעקדה · ושמעוהו מן השמים אל תשלח ידך להשמידה : כמה עתה נשחטום בנים ובנות ביהודה · לא חש להושיע טבוחים ושרופים על מוקדה : מתן שעשועים · ספרי תורות ידועים · נטועים לאהל פרועים · עלי מוטות רקועים · סוף עשאום בתי שוקים למנעל רגלי מצורעים · על אלה אני בוכיה ועיני כמים נובעים : ספר התורה נתעוללה ביד צרים · וגם שבלו דורשיך מפנינים יקרים · עלבונך תבעי ועלבון · נפש אדירים · כבתולה חגורת שק על בעל נעורים : פני יי שפכי לבך לאבדם · לנקום נקמתך ישביר הציו מדם : צורריו האבל חרבו מדם מאדם · עזר מצר הבה ושוא תשועת אדם : קומה יי באפך לשפוט קמים · ולא יחצו ימיהם אנשי דמים · רצים אחריך ובנפשם עליך למות משלימים · ברבים תחלק למו שלל עצומים : שיתה יי מורה לאנשי ריביך · לבל יענו עוד זרע אוהביך · תקים למו אשר הבטחת בנביאך · ונתן לך רחמים ורחמך והרבך : חשוף זרוע קדשך שנית קנותינו · כאשר מנוף גאלת את

אבותינו · אמץ זרועינו כאז בים עברתנו · חושה לעזרתנו אדני תשועתנו : עורת וכו'·

זולת לשבת ראשון אחר י"ז בתמוז

אל אל חי. צום לעבענדיגען גאטט בעטען וויר, פלעהען מיט גייסט אונד פלייש צום אללמעכטיגען, דער ערקעננטניס פערלייהעט. שויע אונזערע מיהזעליגקייט, אונ־זער עלענד, וויא וויקקען ווערדען וויר גענדראשען; זא ווענדע דיא שטראפרוטהע אב, שווייגע ניכט! דאז עלענד איבערוועל־טיגט אונז, דער מאנגעל אן אללעם, דיא ארמוטה, אונד אך! וויר ערבליקקען עז, דיא שענדליכען שטייגען עמפאר.

אל אל חי ארנן · בלב ובשר אתחנן · שדי דעה חונן : בעמל יגוני הבט · כי כקצח אחבט · הסר מעלי שבט : אל דמי לך : גברת עלי גלות · בחוסר כל ודלות · בראתי כרום עלות :

דכאוני ערב ובקר · זכרך מפי לעקר · בהיכלך בלי לבקר · אל דמי לך: הונוני מוני בתלאה · וטנפוני ברבת חלאה · ואמרו הנה מתלאה: ומה לכם להעלב · על עסקי עון ולבי · נשכחתם כמת מלב · אל דמי לך: זנחתי עדני תענוגם · משתיהם ופת בגם · וכל מועדי חגם: חי עליך הורגנו: וככלי ריק הצגנו · נפש אליך ערגנו · אל דמי לך: טמנו פח ומוקש · ישור כשך יוקש · עבור ממך להעקש: יעוללו עלילות ברשע · בלי עון ופשע · ממך נוחיל ישע. אל דמי לך: כל שמחה ערבה · אלי גיל בלי לקרבה · רעתנו כי רבה: למה תביט בוגדיך · תחריש כבלעם ידידיך · בהתאפק המון חסדיך · אל דמי לך: מעת היכלי שמם · בדד ישבתי ודומם · כל היום משתומם: נטלו זבחים ועולות · ובטלו עונג היכלות · ועטרות חתנים וכלות · אל דמי לך: סוד סנהדרי עורעך · זקנים שבתו משער · מבית לבנון יער: עדן נהפך לעגן · ובטלו שירי נגן · מבית משתאות מגגן · אל דמי לך: פקוד גפן וכנתך · גורל חבל מנתך · כרם חמד גנתך: צור ישעך תמהרנה · גיה אורך תנהרנה · לילה ויום תנצרנה · אל דמי לך: קרית משושך בנה · גער חית קנה · שנית עמך תקנה: רבה כחול צבאיה · וקיים חזון נביאיה · חפת כבוד ומקראיה · אל דמי לך: שית פארת כחתן · להושיבה בנוה איתן · ברבוי מהר ומתן: תשיב שכינתך למעלה · וצלך תפרוס עליה · וכבלה תעדה כליה · אל דמי לך: שלח לעמך פדות · ונשיר שיר ידידות · כאז בצאתי מעבדות · כיום רעיתך בגזות · יצאה חפשי בעליזות · קדוש שבחה על זאת · אל דמי לך: עורה וכו'

טאג אונד נאכט שטאסען זיא אונז הין; וואללען דיינען רוהם אויז אונזערם מונדע טילגען, דאס אין דיינעם טעמפעל וויר ניכט אויפוואַרטען. זא שווייגע ניכט! אונטערדריקקער בירדעטען לייזען אונז אויף; מיט אונפלאטה פעראונרייניגטען זיא אונז, ריפען: «היר איזט דיא לאסט! ווארום ערדולדעט שמאך איהר. וועגען אבווייכענדער מיינונגען? אייער ווירד פערגעססען, וויא דעס טאָרטען.» זא שווייגע ניכט, עוויגער! וויר פערוואַרפען איהרע וואָהלליסטע, איהרע גאסטמעהלער, איהרע קעסטליכען שפייזען, איהרע פעסטטאגע אללע. אום דיינעטווילען, לעבענדיגער גאָטט, ווערדען וויר געווירגעט; וויא לעערעס געפעס ווערדען וויר בלאס געשטעללט, אונד אונזערע זעעלע שמאכטעט נאך דיר. זא שווייגע ניכט, שלינגען אונד פאללען לעגטען זיא אונז; לויערטען, וויא פאגלער, אונז צו ערגרייפען, פאן דיר אונז אבצולענקען, אויף קרוממע פפאדע אונז צו לייטען. גאָטטלאזע טיראנגייא איבען געגען שולדלאזע זיא אויז; פאן דיר האָפפען וויר הילפע, זא שווייגע ניכט! פערדיסטערט איזט יעדע פריידע, קיינע אננעהערונג אן פרעהליכקייט; וויא גראס איזט אונזער אונגליק! ווארום שוויעסט דוא דיא טריללאזען, שווייגעסט, דא דיינע געליבטען זיא פערשלינגען? ווארום העלטסט דיינער גנאדע רעגונגען דוא צוריק? זא שווייגע ניכט; זייט דער טעמפעל פערוויסטעט איזט, דולדען אין שטיללער איינזאמקייט וויר, ערשטארעט אימממערדאר. הינוועג זינד שלאכט-אונד גאנצאָפפער, דאהין דיא לוסטערפילטען פאללעסטע, דיא קרענצע דער ברייטיגאמע, דער ברייטע. זא שווייגע ניכט! אויפגעלעזט ווארדע דער סנהדרין ראטה; פערטרייבט ווארדען דיא ריכטער פאם טהארע, פאם פאללאסט אויף דעם וואלדע לבנון. וואהללוסט וואנדעלטע אין שמערץ; פערשטוממט איזט געזאנג אונד זאיטענשפיל דער פרעהליכען גאסטמעהלער. זא שווייגע ניכט! בעדענקע דאך דיינעם וויינשטאקקעס שטאם, דאז לאאז, דיא שנור דיינעס אנטהיילס, דיינען אנמוטהיגען וויינבערג, דיינען גארטען! איילע, שעפפער, דיא נאציאן צו רעטטען; בעשטראהלע מיט דעם גלאנצע דיינעס ליכטעס זיא, בעוואהרע זיא טאג אונד נאכט. זא שווייגע ניכט! ערבויע דיא שטאדט דיינער וואָננע, שרעקקע דאז געציכט אים שילף; ערוויבע דאז צווייטע מאהל דיין פאלק! מעהרע וויא זאנד אונזערע העערע; בעשטעטיגע דיא וועיזזאגונג דער פראפעטען: «דעקקע דער הערדליכקייט איבער דיא הייליגען זאממלפלעצע.» שווייגע ניכט! שמיקקע, וויא ברייטיגאם, דיא נאציאן; פערלייה איהר פעסטען וואָהנזיץ, איבערהייפע מיט גאבען זיא, לאס דיינע הערדליכקייט ווידער איבער זיא שטראהלען; ברייטע דיינען שאטטען איבער זיא, דאס, וויא ברויט, טען געטשמיקט זיא גלענצע. זא שווייגע ניכט. זענדע דיינעם פאלקע ערלעזונג, אונד וויר זינגען ליבליכען געזאנג דיר, וויא עהרעס, דא אויז דער טקלאפעריי וויר צאגען. דורך דאז מעער איילטען דיינע געליבטען, צאגען פרייא, וואננעפאלל הין, דיך, אללערהייליגסטער, פריזען זיא דארום; זא שווייגע אויך נון ניכט, עוויגער!

זולת לשבת שניה אחר י"ז בתמוז

אריות הדיחו פזורה · מבית לשכות ועזרה · מאין אבקש עזרה: באו כלם בברית · נועצים לב להכרית · מבלי תת שארית · חושה לעורתי: גבר חטא ואשמה · אויב מקיף לנשמה ·

אריות. לעווען פערשטיסען, פערשטרייעטען אונז דען הייליגען האללען אונז; וואָ זאָללען הילפע וויר זוכען? דיא פיינדע אללע פערבאנדען זיך; זיא זאננען, אונז אויזצוראָטמען, קיינען רעסט אונז צו לאסען. זא איילע, אונז צור הילפע! אונזערע פערגעהונגען, אונזערע פערשולדונגען נאהמען צו; דארום אומרינגטען פיינדע אונז, גאבען דער פערהעערונג אונז הין, ריכטעטען אונזערן וויג־

שטאָק צו גרונדע. בערען, לעווען בריללטען, בעטייבטען דיא נאָך דיר זיך זעהנטען; דאַרום ברויזט עז, וויא מעער, אין אונזערם איננערן. זאָ איילע, אונז צור הילפע! זיא ריסכען דען אויף בערגען ערהאַבענען טעמפעל נידער, אינזער לאַנד פלינדערטען היערבייא שטרעמענדע באַרבאַ־רען, איילטען, בלוט צו פערגיסען, אונד אימער, אין וויטהענדער לעווען מיטטע, הארען צום עוויגען צבאות וויר; זאָ אָפּענבאַרע גוטע צייכען אונז, איילע, אונז צור הילפע! וויא פערשפּאָטטעטען דיא אַרגליסטיגען אונז, שטרייעטען, וויא מיסלונגענע געבילדע, אונז הין; «וואַז האָפּעט איהר?» ריפען ליעסטערנד זיא אונז צו. פּאַראַ־בער זינד דיא גליקליכען צייטען, דאַהין איזט אללע וואָהל־לוסט; לאַנגע ווימעט דאַז בעשטימטע ענדע. זאָ איילע, אונז צור הילפע. שלינגען לעגטען זיא, אונז צו ערגרייפען; וויא ציהעט זיך דאַז עלענד אין דיא לענגע! אַ דער פורכט־בארען פינסטערנים! דיינע ליבליכען וואָהנונגען נאַהמען זיא אין בעזיץ, טריבען דיינע זעהנע אויז־ אויף אונזערן ריקקען פפליגטען זיא. זאָ איילע, אונז צור הילפע! דעם היילינגען וואָהנזיצעס געדענקען וויר, דעס אָרטעס דער שלאַכט־ אונד שפייזעאָפּפער, אונד אונז ערפיללעט טיפע טרויער. אין טרויערטאָן וואַנדעלטע אונזערע האַרפע; וואַן ווערדען דיא טהירמע דעס געווייהטען טעמפעלס וויר ווידער בעריהרען, וואַן ווירסט דוא אונזערע לייכטע ער־לייכטען? זאָ איילע דאָך, אונז צור הילפע! קעניג, רעט־טער, אללגעגענווערטיגער! דער דוא דיא אַרמען, דיא עלענ־דען שויעסט, וויא איזט דיא נאַציאָן פרעמדער געוואַלט הינגע־געבען! זיא לעסטערטען דיא אין דיינעם נאַמען זיך פער־בינדען, וואַללטען אונז אויוראַטטען; זאָ איילע, אונז צור הילפע! פאַר פורכט שוידערט אונז דיא הויט; אונזער גלאַנץ וואַנדעלט, שווינדעט הין, דאַ ווידער אונז זיא ראַטהשלאַ־גען. דיא האַרטנעקקיגען פערעהרונג גאָטטעס וואַללטען זיא פערוועהרען, זאַננען, פאַללשטריקקע צו לעגען. איילע, אונז צור הילפע! נעצצע ברייטעטען דיא ווידערזאַכער; דיא געפאַנגענען דריקקעט דער פיינד, ליגעט אים הינטער־האַלט. שעפּפער, גאָטט דער עוויגקייט, דוא שווייגסט, ענטציהעסט דיך? זאָ רעטטע דיין פאָלק, ערלעזע עז, איילע, אונז צור הילפע! העערע זאַממעלטען זיך ווידער אונז, בערוישטען אונז מיט ביטטערם טוימעלטראַנק, ארם׳ים בעוואָהנער אונד ישמעאלים. דיא פאָלקרייכע שטאַדט, פערעדעט ליגט זיא; דאַך, זיא האַררעט, דיא פערוויסטע־טע, דיינעס היילעס, דיינער ערהאַבענען רעכטע, עוויגער! זאָ איילע, אונז צור הילפע! הינוועג זינד דיא געזענגע אים טעמפעל, הינשוואַנדען דיא פראָפּעטען, דיא זעהער; דאַהין איזט דער פרעהליכען הערדליכקייט. אימער ווירד יאַממער גע־הערט; געביינגט איזט דיא זעעלע אין דען שטויב, פערדים־טערט יעדע פריידע. זאָ איילע, אונז צור הילפע! האַרטע ווידערזאַכער טרעטען אונז נידער; פערצאַגט זינד וויר, פערלירען דען מוטה, שלאַגען אַן דיא היפטע אונז. צום שעפּפער, צו אונזערער צופערזיכט ווענדען וויר אונז, דאַ אימער טיפער וויר זינקען; זאָ זיהע, עוויגער, שויע, איי־לע, אונז צור הילפע! מיט פלעהענדער שטיממע יאַממערן דיא אונגליקליכען, האַררען דעס בונדעס, דעס געטטליכען איידעס; אונד אַך! שרעקקען ערשיטטערט זיא. אַ פיהרע דאָך שנעלל איהרע פריידע הערבייא, פערנים איהרען אַנ־דעכטיגען פאַרטראַג, וויא עהדעס, דאַ אויז נוף (מצרים) זיא צאָגען; איילע, אונז צור הילפע! אללגיטיגער, דער דוא מיט דיינעם פיטטיג אונז דעקקעסט, רעטטע פאַן יעדעם שטראַפגעריכט אונז; אין דיינער האַנד איזט קראַפט אונד מאַכט. דיינע העערדען פיהרע ווידער אין דאַז ערזעהנטע לאַנד צוריק; אום דיינעטוויללען, עוויגער, אונפערענדערליכער, דער דוא דאַז שטאָלצע מעער בעהערשעסט, איילע, אונז צור הילפע!

שָׁם גַּפְנִי לְשַׁמָּה: דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת נָהֲמוּ · חֲפָצַי קִרְבָּתְךָ הָמוּ · מֵעַי כַּיָּם יֶהֱמוּ: חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי: הָרְסוּ מְרוֹם הָרִים · אַרְצִי בָּזְאוּ נְהָרִים · לִשְׁפּוֹךְ דָּם מְמַהֲרִים: וְתָמִיד בְּתוֹךְ לְבָאוֹת · יִחַלְתִּי לֵאלֹהֵי הַצְּבָאוֹת · הַרְאֵנוּ לְטוֹבָה אוֹת: חושה לעזרתי: זָמְמוּ מְאוֹד הֱלִיצוּנִי · כְּעֶצֶב נִבְזֶה הֱפִיצוּנִי · מַה תּוֹחֶלֶת נְאָצוּנִי: חָלַף זְמָן וְעִידָּן · נִגְרַע עוֹנֶג וּמַעֲדָן · אָרְכוּ קִצִּים וּמוֹעֲדָן: חושה לעזרתי: טָמְנוּ פַּח לְנִשְׁבָּה · גָּלוּת מְאוֹד נִמְשְׁכָה · הִנֵּה אֵימָה וַחֲשֵׁכָה: יְדִידוּת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יָרְשׁוּ · בָּנִים מְגֵיו גּוֹרְשׁוּ · עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ: חושה לעזרתי: כְּזָכְרִי בֵּית מְנוּחָה · מְקוֹם זֶבַח וּמִנְחָה · מָלֵאתִי יָגוֹן וַאֲנָחָה: לְאֵבֶל נֶהְפַּךְ כִּנּוֹרִי · מָתַי אֶגַּע בְּצִנּוֹרִי · וְאַתָּה תָּאִיר נֵרִי: חושה לעזרתי: מֶלֶךְ עוֹזֵר מְפוֹרָשׁ · רוֹאֶה עָנִי וָרָשׁ · אֵיכָה הָיְתָה לְמוֹרָשׁ: נְאוֹץ שִׁמְךָ מִתְאַגְּדִים · וְאוֹתָנוּ מְאַבְּדִים: חושה לעזרתי: סָמַר בְּשָׂרִי מִפַּחְדִּי · הוֹדִי נֶהְפַּךְ וְנִבְהַד · בְּהִוָּסְדָם עָלַי יַחַד: עוֹרֶף מְאוֹד מַקְשִׁים · לְהָנִיא יְהוּדְךָ מְבַקְשִׁים · יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים: חושה לעזרתי: פֵּרְשׂוּ מַכְמוֹרֶת מְצֵרִים · אוֹיֵב לוֹהֵן עֲצוּרִים · יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים: צוּר אֱלֹהֵי עוֹלָם · לָמָּה תֶּחֱשֶׁה וְתִתְעַלָּם · הַצֵּל עַמְּךָ וְגָאֳלֵם: חושה לעזרתי: קָבְצוּ עָלַי חֵילִים · בִּמְרִירוֹת אוֹתִי מַרְעִילִים · אָהֳלֵי אֲרָם וְיִשְׁמְעֵאלִים: רַבָּתִי עָם דְּמוּמָה · מְקַוָּה יִשְׁעֲךָ שׁוֹמֵמָה · יְמִינְךָ יְיָ רוֹמֵמָה: חושה לעזרתי: שִׁירוֹת הֵיכָל גְּנוּזִים · פָּסוּ נְבִיאִים וְחוֹזִים · שָׁבַת גְּאוֹן עֲלִיזִים: תָּמִיד נִשְׁמָעָה צְוָחָה · נַפְשִׁי לֶעָפָר שָׁחָה · עָרְבָה כָּל שִׂמְחָה: חושה לעזרתי: יְרִיבַי בּוֹסְסִים בְּפֶרֶךְ · וְרוּחִי נִבְקָה מִמּוֹרֶךְ · סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ: פּוֹנָה לְצוּר מִבְטָח · כִּי יָרַדְנוּ מַטָּה מַטָּה · רְאֵה יְיָ וְהַבִּיטָה: חושה לעזרתי: שׁוֹאֲגִים בְּקוֹל שַׁוְעָה · מְחַכִּים בְּרִית וּשְׁבוּעָה · וְהִנֵּה רַק זְוָעָה: אָנָּא חִישׁ עֲלִיצוּתָם · לְהַאֲזִין חִין מְלִיצָתָם · כְּאָז מִנּוֹף בְּצֵאתָם: חושה לעזרתי: טוֹב סוֹכֵךְ בְּעֶבְרָה · וְהַצֵּל לָנוּ מִכָּל גְּזֵירָה · בְּיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה: עֲדָרֶיךָ הָשֵׁב לִמְאוּיָם · לְמַעַנְךָ חַי וְקַיָּם · מוֹשֵׁל בְּגֵאוּת הַיָּם:

חושה לעורתי : עורת וכו׳

דיא איבערזעצזונג פאן יוצר לשבת וראש חודש אונד יוצר לשבת ברית מילה זיהע אין ספר בראשית.

אלהינו אלהים אמת · ותורתו אמונת אמת · אמנם ראש דברו אמת · וסופו מוכיח על האמת · ומעמיד יסוד העולם על הדין ועל השלום ועל האמת · בן מקדמי קדם על עצת תושיה · היתה כתובה בזרועו הנטויה · כי לא נבראת טם זהב ולא עור בהמה וחיה : גלל אופל וחושך מפני פקיעת האור · כשר כי נתעלה על כל גיה ומאור · גנזו והאסימו לעוסקים בתורת אור : דוק וחלד צוה כמלך על עבדיו · ונבראו בבת אחת כהכריע נשיא בתלמידיו · וראיה לדבר קורא אני אליהם יעמדו יחדו : התרהבו לאין די רקיעי הוד ודירתו · קשבו דייכם ורהו על אמירתו · עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו : ואז פלג והחצה שעולים המרודים מחציתם השיא ועלם לכבודים · הם המים הטהורים אשר לזרק עתידים : זר יתרם וצוח כבדי לכלמה על מה · אעלה על במתי עב ולעמיתי אדמה · ותלהטהו אש אכלת ונכבש הוא ההומה : חדש פני אדמה בעצי פרי ודשאים · וגזר על העץ למינהו ולא על הדשאים · ונשאו בעצמן קל וחומר ויצאו מיני דשאים : טבע שני מארות בחג ודיוקן השוה ובתבנית יציר כפים למו תקן ושוה · וצאת בחלון אחד למו פקד וצוה : יסר הסהר ונתמעט לשעתו · כי הטיח כלפיו ולא בן אמונת עתו · ונחמו בתנחומי קיטן ולא נתקררה דעתו : כופר עלי קדש לכן מקריבין המוני · בכל ראשי חדשים כדת עניני : שעיר עזים אחד לחטאת ליי : למדים ו מהם פרחי שושנים · ומנים וקצים חדשים גם ישנים · והיו לאתות ולמועדים ולימים ושנים : מחזור הלבנה אתיות מדיעות · בשש הראשנות ספורותיה ידועות · בהוסיפך שביעית להמה מגיעות : נותרות שתים ו משטה ראשנה · ומשניה לשלישית ארבעה באמונה : ויין ועין ונון פשוטה מבריעות לכלנה : סחיים השריץ שבע מאות מיני טהורים וכושר עפים לאין חקר מספרים ועופות שקצים ארבעה ועשרים : עץ הוציא אדמה חיה ובהמה · שקץ ורמש להשריש ולהעצימה · ורתשה יבחושין וכלם לצורך המה : פוזז ומכרכר לכמה שנים קבועות · שאל ו למה נתראו שטים וטויות וצרעות · תשיבו תצטרך למו ליום בריחה לתשועות · צווי פיעל כגמר ושבלל · נעשה אדם בצלמנו מלל · גבלו והנשיכו ועזר לו כלל : קלה כנצמוה והטהו לב הותל · ודנו בדין סנהדרין כגבר נעקש ונפתל · לקיים עליו עם עקש התפתל : רשם אזכרות בשלו שבעים ואחד בפרשה · מבראשית ועד נוצר ומשנוצר ועד גרישה · כנגד סנהדרין בעלי הקירה ודרישה : שנים חטאו ונתחיבו בתורה · ונחש עמם שלא טען כשורה · במקום רב ותלמיד הרב ראוי למורא · תר שביעי עלי יציר כי נתן למהומה · ועמד כגבור להגן כחומה ·

ותגן מול פני מוחל ושכך כעם וחמה : יזו בכן ו נפש בו יושב מכון פרוסים · ונחלו לעמו אשר בצלו חוסים · משבחים לשמו כי בו שבת מכל המעשים : קדוש : הכל יודוך

אופן

לך אלים אלפי אלפים אומרים קדוש · לך ברקים ברואי בקרים אומרים ברוך · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך : לך גועים גדודי גבוהים או״ק · לך דוכבים דגלי דממה דקה או״ב · לך קהלות בשבתות ובחדשים אוק״וב : לך הומים הומי המולה או״ק · לך ויעודים ועודי והיקים או״ב · לך קהלות בשבתות ובחדשים אוק״וב : לך זועקים זכי זבולים או״ק · לך חלים חיילי חשמלים או״ב · לך קהלות בשבתות ובחדשים אוק״וב : לך טסים טפסרי טפוחים או״ק · לך יקראון ידודון ידודון או״ב · לך קהלות בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך : והחיות

זולת

אמונתך אמיתי רבה בסוד קדושים ו מהקדש · בהציבך ציון ישע בעמוד השחר המתחדש · גאולים יאמרוך מדי שבת וחודש · עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קודש : דרך פרי הואר תת בנר למאור · הלוך השמשות המנורות כבו גבול ו להאור · וסמוך לבוקר אערוג ואצפה לך נאור · כי עמך מקור חיים באורך נראה אור : זוהר מקום כבודך יראה לבחירך כפעלם · חלונות מקטינות ומרחיבות כזה וכזה לעלם · טעם חוזך יאמן צר ואור להתעלם · כי יי יהיה לך לאור עולם : יוף מכלל דבירך ישב יחד שתיות · כם ושם השלם ו מהשתמש בשתי אותיות · לעבדיך שם חדש כחדשים וחדשה אותיות · רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות : מראש אמנה ולפנים גליות משבים כהשחל · נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל · סור ניהוג עלמות בעלמות הופפות אחר חיל · עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחיל : פה פקידה בחנם העירה ברית ישנינו · צמח צדיק בקרב שנים תחדש ו שנינו · תהלוך מורא כמלך וארים נטייל שנינו · אז ימלא רנה ושחוק פינו ולשוננו : ברביצת פוך וספיר תוק חק עזרתי · ברוש תדהר ותאשור רהיטי ועודי חזרתי · ובמען שיר מטיבים כאז בים גזרתי · החזק מגן וצנה קומה בעזרתי : עזרת וכו׳

יוצר לברית מילה

אפוני אימיו בטל חיים לטללה · שמרי אמרתו עולם להגבילה · באומר אם לא בריתי יומם ולילה : באות ברית קדש חתומים בקרץ · משותתים מוסדי תבל בלי פרץ · וחקות שמים וארץ : גם בדם ברית משלחי מלהנתן · בבור אין בו מים אסיריהם ו מלהתן · כזאת אות הברית אשר אני נותן : אל יספור בכתב עמים ו מחבלו · לעם זו רשום ברית לעלו · כל הכתוב לחיים יאמר לו · קדוש : דבר קדשו כזכור

לזרו

יוצר לברית מילה

לורו חניכיו · הקדים לבשרו משרתיו ומבורכיו · מקים
דבר עבדו ועצת מלאכיו : הלא לפניו צוהו ערלה לעבור ·
הוליד בטהרה ידיד ויחיד ונבור · חגור חרבך על ירך גבור :
ואז נפקד כנעקר פרי בטנו · ולשמונה חתמו ובדמים חתנו ·
וימל אברהם את יצחק בנו : ומורתו חקוקה בכם אל אלים ·
נולד מהול וחבב קוצרת תלתלים · ויעקב איש תם יושב
אהלים : חניטיו בבא שפי לקוב · אז ראה ספוני חול ופץ
מה אקוב · מי מנה עפר יעקב : טמון בחול חוק נדרש
ומושלם · חול גבול לים שם חוק עולם · ויעמידה ליעקב
לחק לישראל ברית עולם : יושבי נוף חדלו ברית עם חן תוי ·
ומן פקדתם לצאת לחדוי · אך את מטה לוי : כאשר איש
האלהים ברכו להלום · ונביא קלסו לבל לעלום · בריתי
היתה אתו החיים והשלום : לא מל בכורו ונתבקש במעונה ·
לולי לקחה הצור זריזה ומשונה · ותכרות את ערלת בנה :
מפרך הדררתיך בכושר הוריך תמימיך · בנתנו ריח דודאיך
וסמדרו כרמיך · ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך :
נפשך החייתי כל בכור במחיי · כתויתי על פתחיך תיו תחיי ·
ואמר לך בדמיך חיי : שכר שעבור תורים ונקודות הכסף ·
בנין אברותיה חרוצי ירקרק להוסף · כנפי יונה נחפה בכסף :
עליון בברית לשון ים ההרים · ויקרא מלא הן הן הדברים ·
לגוזר ים סוף לגזרים : פסו וחדלו מפני טורח הדרך · מלמול
הולכי ישימון עלי דרך · כל העם הילדים במדבר בדרך :
צלחו ירדן משרה ועם אל · צוה לעשות חרבות צורים כהאל ·
ושוב מול את בני ישראל : קצין עם כנבנם למהץ מושלל ·
פץ אין פתיל ולא ראשי מיכלל · חנני יי כי אמלל : הוך שירות
ותשבחות לעלותך · ואמר עלי חתימת בריתך · שש אנכי
על אמרתך : שר כי שמינית לזמור · והשמיע לכל תהלתך
לאמר · למנצח על השמינית מזמור : תשבי קנא כפץ לפני
האל · קנא קנאתי לך מושיע וגאל · כי עזבו בריתך בני
ישראל : אבן בבן עשין שתי כסאות לו ולבעל הברית לישב
ולראות · לפני העדות למשמרת לאות : לרפאתו שלשה
כסא מתוקן לכם · רמז ביום השלישי להקימכם ולהחיותכם ·
בהנה אנכי שלח לכם : יחיש יבא לגאל עבוטו מלעכוב · ויו
עבוטו לעדות ביעקב · וזכרתי את בריתי יעקוב : עמי בחירי
מעל שלחני נרחק · אברהם ואזכור בזכות הוחק · ואף את
בריתי יצחק : זרוים לארבע בריי בלהך וכור · אשרוק ואקבץ
עוד לבל ולמכור · ואף את בריתי אברהם אזכור : ברית שבת
והירה הברו להתאים · בנתם נומדו הרים וגבוהים · כי
בראשית ברא אלהים : כי בקיום שלשתן הגאלו עמיתי ·
שמרי משמרתי חקתי ותורתי · אך אשר ישמרו את שבתתי :

יד ושם אתן לכם בביתי · טוב הצפון אשביעכם עמי ונחלתי ·
בחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי : נופשי עונג ושמרי
שבת מחוליו · תנו עוז לאלהים כגודל מפעליו · רוממו יי
אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש : הכל יודוך ·

אופן
אזורי אימה ברואי יראה · אמיצי כח כבודו לנשאה · אמים
רועדים ועובדים ביראה · אמרים למלכם תהלה
נאה · ועמו כורתי ברית · מהללים לזוכר הברית : למלך
המהלל · מי לא יהדר · למלך המשבח · מי לא יאדר · למלך
הקדוש · לעלה ולהדר · לסלסל ולפאר · שבחו לסדר : ועמו
ערבית ושחרית · מיחדים לזוכר הברית · יתגברו יתגברו ·
משרתי עליון · יתנשאו · יתנשאו · בעלי וחיון · יפארו ויבארו ·
להללו בצביון · ישאו כנור עלי הגיון : ועמו כטל שארית ·
מפארים לזוכר הברית : עירי גבורה · מפעמי שבינה · עוטרי
כתרים · לאלהי מעונה עליון מרננים · בגילה ורנה · עשים
מלאכתם · באומן אמונה : ואום בת עברית · מהדרת לזוכר
הברית : זמרה וברכה · שבח והודאה והלל · זקי חשמלים ·
פוצחים למלל · זוהריאל מלכם מכתירים למלל · זהירים
זריזים · גדלו לסלל : ואום נאוה שחרחורית · משבחים לזוכר
הברית : רכב אלהים אלפי רבותים · רוגשים קדוש קדוש
במתנותים · רוחשים בדוך בלי עצלתים · רועשים ומניעים ספי
אמותים : ואום התומה בברית · מברכת לזוכר הברית : והפיות
זולת
אות ברית שלשתי למרפא עולם · בעניגת קשת לזוכר
ברית עולם · גזירה ויום נופש נתן בגבולם · ביני
ובין בני ישראל אות היא לעלם : דודי בם · מעוטרים בתורה
בחוגי · המסופנים ומאהתים להנצל מרשפי כיוני · וכל
רואיהם יכירום · מותממים לפני · כי הם זרע ברך יי : וזכרו
צורים חמשה לברית כשרים · חצב אבות שנים המה היוצרים :
טהורה שלשה ובן · נון שתים הרים · ויעש לו יהושע חרבות
צורים : יוסבו צורים לחרבות במו להמול · כאשר מלו בצה
שלשום ותמול · לכן סמכם בצווי משרת למול · עשה לך חרבות
צרים ושוב מל : מטיב לנגן איש הבינים כפלהו · נודמנו
חמשתן ונעשו אחת לצלחו · כלק הברזל עצמו כזבר ארחו ·
והטבע האבן במצחו : עסק מילה שבת דוחה עשיתה ·
פריעה ומציצה רחיצה ואספלניתה · צורך מלאכה שאי
אפשר מבערב לעשיתה · לקרבה אל המלאכה לעשות אתה :
קנית קדם נחלתך מבין חמורים · ראותך תבוסה דם בתבותך
בכורים · שדי תפדנו ואויבינו תפסנו גזרים · כאשר שמע
למצרים יחילו צורים : אל יקום בחסדו ניבו שנית לפלאות ·
יחיש לרחמנו למלטנו מתלאות · כימי קדם יראנו נפלאות ·
גואלנו קדוש שמו יי צבאות : עזרת וכו׳

אהלל בצלצלי שמע לאל אלהים יי׳ · אותיות תורתו
אבאר לעם המוני · אשר הפליא והגדיל ומסר
למשה מסיני: אלף אות ראשונה אחת היא ונקראת בשלש ·
רמז ליחוד השם הנקדש בקדשות שליש · וזה פרושו אחד ·
ואותיות שלש: בית בין שתים מנויה וטעמיה מודיעים ·
כי עתיד עולם לחרב פעמים כשקועים · אחת בדור המבול
ואחרת בששרת אלפים ושלש והשעים: גימל גמול חסדו
אשר גמל בעולמו · מכין נשמות ומחיה ועצה מעמו · ושאר
צרכי יצוריו החוסים בשמו · קדוש: דלת דמות פניה
למה כלפי הא מובא · כי כל מצליח בזה ידלי לעולם הבא ·
כגון עשו וחביריו עושי רעה רבה: הא הגיונה משנה מכל
האתיות · בכלם הרגש שפה ובהא אינו מצוי להיות למרך:
כי בהא נבראו תולדות חוג ועליות: ויו ווי עמודי אשר
צגים פני אל אלים · הם שמות המפורשים ומכל שמות
מעלים · בסוד רזיהם משתמשים אראלים: זין זה כח שש
עשרה מפתחות · כגון רחם ומטר וקברי מתי רוחות ·
ואחרונה שבכלם מפתח עלוקות שוחות: חית חטא פרושו
אשר חוטאים רשעי ישראל · עתידים לעשות תשובה ולהעיד
אין כאל · ומיד יחשבו כשאר צדיקי ישראל: טית טיט
העולם הבא שחסידים מתו נצמחים · כתות וחבורות יקרים
ומשבחים · וריח לבושיהם כריח ניחוחים: יוד יד ושם
ועטרת תפארת · יעניד לסגלתו בראיה ומסורת · שם עולם
אתן לו אשר לא יכרת: כף כפיו אל יספוק בשמח אום
מאמות · בנחלת שלש מאות ועשרה עולמות · ותענוג זיו
שדי לויתן ובהמות: למד לב אדם שקול ככל האיברים ·
בעין ואזן ודבור וכרוב שאר דברים · וכו סמוכה ותלויה
יראת משכיל ומרים: מם מה טעם משלו לשנים דרים
באחד מדור · כי בכסא הכבוד מקלסים ושוחחים לסדור ·
מלכיהך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: נון
נר אלהים נשמת אדם ולא נשמת בהמה · אף כי לפי מיתתם
זו לזו דומה · לתחית המתים לרוח אדם תקומה: סמך סוד
משכן שסומכין לו אמנה · מחנה יהודה מזרחה · ומחנה
ראובן תימנה · ומחנה אפרים ימה · ומחנה דן צפונה: עין
עץ חיים היא לעושיה כאפרכסת אזנים · מעידה על עין
ומכרעת צדק במאזנים · מצות יי׳ ברה מאירת עינים · פא
פה של כבר פה וכבד לשון · פץ תנה לי שיחה כי לכך נוצר
הלשון · השיבו מי שם פה לאדם הראשון: צדיק צדקת
אלהינו עם בשר ודם · מלמדים דרך צדק ורב טוב להעתידם ·
גבורות מפעלותיו להודיע לבני האדם: קוף קרן עור פני
פורה הקיף כל דבר חכמה דבורו כצאת שלהבת ופניו כזיו
החמה · להקל עול הכבד מעל יונה תמה: ריש ראשית
הבוארת בני שלשת אבות · נתונים לכל אמרה לראש ולא
לזנבות · היושבים ראשונה במלכות רוכב ערבות: שין
שלשה ענפים יש לה כמו כסא ומשבר · כי שלשה פעמים
שני רשעים ישבר · ולעמו יתרון הכשר וחילים יגבר: תיו
תאות אדם מתאוה לדברים רבים · לעושר וגדלה וכבוד
ובודות חצוכים · ובמותו לא ילווהו כי אם תורה ומעשים
טובים: כבן אשר בחדם וצר בהם כל מלאכתו · נטע חוג
להדומו ושחק למכון שבתו · יפה צר ואור מזלות וממשלתו ·
מימות שעלו לצד העולם השים · ישב ומלא כל קצות ארץ
ואפסים · נפש לסוף פועל ושבת מכל המעשים: גמל גמול
חסדו אשר גמל בעולמו · מכין נשמות ומחיה גבורה ועצה
מעמו · ושאר צרכי יצוריו החוסים בשמו · קדוש: אופן

אורחות אראלים · יקדישו ברדתו בסיני: מלא כל הארץ
כבודו: ברואי ברקים · ירעדו בבואו לסיני:
מ כ ה כ כבודו נגלה על הר סיני · ומלכותו על הר סיני ·
אמון אצלו מתנת סיני · ודברות עשרה שמעו בסיני · ויקבלו
הלכה למשה מסיני · קדוש: גנוזי גלגלים · הללו ורוממו
בסיני: מכהכ דגלי דבקים · יאירו בפוצצו בסיני: מכהכ
הוגי הדורים מפארים בשורו בסיני: מכהכ ורצים ושבים ·
מתיחדים בהטותו לסיני: מ כ ה כ זקי זוהרים · זורזו
בהשגיחו על הר סיני: מ כ ה כ חבורת חשמלים · רעשו
ורעדו בסיני: מ כ ה כ טפסרי טפוחים · רקדו בסיני:
מכהכ יקדים יוקדים · רצו בסיני: מכהכ קהל קדושים ·
קמו בסיני. מ כ ה כ רכב רבותים · אלפי שנאן בסיני:
מ כ ה כ שאג שופרות · שמעו בסיני: מ כ ה כ תורה
תמימה · תכבדתם בסיני: מ כ ה כ כבודו והחיות

אימתי יונה יעלת חן מה לך כי תבכי · משיחך יבא לך
קומי לך ולכי · כי אני מושיעך וגואלך אשר
תחכי · ועתה אמנם כי גואל אנכי: אימתי: אילותי צופים
אשר צפו נבואה החרושה · לקרא לעזובה אשר היום
גרושה · חשוקה להיות עוד וגם תהיה דרושה · כי לך משפט
הגאלה והירשה: אילותי: אימתי חשקתיך יפיפיה אותך
בראותי · בעברי עליך כרתי את בריתי · ועוד אני אקבצך
אל בית מנוחתי · אל המקום אשר הכינותי: אימתי: אילותי
קרב ציר נאמן בנתנו תושיה · וצוני להיות טהורה ונקיה ·
אם תשמורי ואם לא תלכי בשביה · ויהי כאשר פתר לנו
כן היה: אילותי: אימתי בחונה בכור עוני כמסגר מגעולך ·
עוד תעדי עדייך בזמר מהללך · עטרת תפארת אשר היא
מכלולך · טוב תתי אותה לך: אימתי: אילותי נדיבה הייתי
מקשטת בכל פאר · יצאוני בני נין ונכד ושאר · כחושך
בור עמוק ואין לי מי יאיר · והאבן גדולה על פי הבאר:

סדר היוצרות לשבת שלפני ולאחרי שבועות כמנהגי פולין

אילותי: אימתי רעיתי צאי לך מבין ידי צרים · אשר מפתים
לך בפתוי דברים · יען לא אבית דלוק אחרי זרים · לבלתי
לכת אחרי הבחורים: אימתי: אילותי ואני בגלות עצורה
ברגזות · כהבלם פתוני ויענוני עזות · לעזוב את שמך ואת
עד חזות · יי אלהי אם עשיתי זאת: אילותי: אימתי הן כי
נשבעתי לאסוף נכבשי · הלא אז המלכים לך יובילו שי ·
הנה לאמים שמתי לקדושי · הנה ראיתי בן לישי:
זולת
אלהי אקראך במחשב · שיר מעני להקשב · ואתה קדוש
יושב: בעזך תפאר בהמוני · מכלל יופי בהגיוני ·
מקוה ישראל יי: אל דמי לך: געוני ימי עברה · וצר בזדון ו
נתגרה · כי דבר סרה: דאו מארץ רחוקה · אנפי תימן
להחזיקה · יום צרה ומצוקה: אל דמי לך המון חיל שעיר ·
להקתם בכלה להסעיר · קול שאון מעיר: וגעדו לקרן אפילה ·
בכבוד נוצרי להתהללה · והנה אימה חשכה גדולה · אל
דמי לך זעו ונתפלצו אבירים · רשע באסוף עדרים · עבר
בין הגזרים: חבל ילדי שעשועים · ישרי לב מדעים · על
משכנות הרועים: אל דמי לך טבחה כצאן נחשבו ·
המסלאים בפז נסחבו · האמת והשלום אהבו: יחדו שמך
לקדש · ונפשם השלימו להדש · ביום אחד לחדש: אל דמי
לך כל אלופי תורה · דורשי מצות ברה · יראת יי טהורה:
ליום ומצית הגבלה · הוזבחו בני הקהלה · מנורת זהב כלה:
אל דמי לך משחקת קרועה ושרופה רמוסה ובדם הוצפה ·
אסקת אלה צרופה: נוצריה הוקדשו להתחייב · וזללו חוללו
לדייב · כי גבר האויב: אל דמי לך סמוך לחג השבועות ·
קראוני רבות רעות: בישראל בפרוע פרעות: עיניך פקח
איום · ביטה להחיש פדיום · כי עליך הורגנו כל היום: אל
דמי לך פרחי לוים וכהנים · תמו בהסתר פנים · חדשים
וגם ישנים: ציון שערי תעודה · רעוצים בישיבה ברודה ·
ואני שכולה וגלמודה: אל דמי לך קרב קץ הפלאות · הצל
עמך מתלאות · גואלנו יי צבאות: רחמם באברהך להנחות ·
אמצם להשיג רוחות · אורח חיים ושובע שמחות: אל דמי
לך שאון קמים הדק · מהר בנה עיר הצדק · לחזק את
בדק · תפלא שמך בארץ · נועם כסאך להתרץ · עליון על
כל הארץ אל דמי לך: שנת חמשים וששה · מחץ מכרתי
אנושה · יי לעזרתי חושה: חנון זקוף מטוי קרננו · כימות
עניתנו שמחנו · הוא ישועתנו ועזרתנו: אל דמי לך: עזרת גאולה
יונה נשאתה על כנפי נשרים · וקננה בחקיך בחררי
חררים · למה נטשתה נדודה ביערים · ומכל עברים ·
פורשי מכמורים · יסיתוה זרים · לאלהים אחרים והיא
במסתרים · תבכה לבעל נעורים: ותשא אישון לבעלת
הראשון · ובין אצר ודישון · תחליק לו לשון: למה תעזוב
נפשי לשאול · ואדעה כי אין זולתך לגאול: הלנצח חמה ·
תהא גלוית צמה · מזה ושמה · לבזה ושמה · ובן האמה ·
בעתני אימה · כי כיד רמה · קשת רמה · ואהלי במה ·
לאהליבמה · ואהליבמה · תיחל עוד וכמה · אין מופת ואין
אות · ואין חזות ומראות · ואם אשאל לראות · מתי קץ
הפלאות · יענו נבואות · הקשית לשאול: ואדעה ובנורה
עדינות · הוגלו ממדינות · וממטות רעננות · ומנוחות
שאננות · ונפזרו בינות · עד גדמיונות · בעלגי שפה ולשונות
שונות · איך שומרי אמונות · בם היו טמונות · ולאלילי
תמונות · אין חפצם לענות: למה במרחק · תעמוד דר
שחק · דודי רחק · ורודי דחק · ולקץ הימין גשאל נשאול:
ואדעה דגל אהבה · מעלי הוסר · ורגל גאוה · עלי עול מסר ·
ואני מוסר: באכזריות מוסר · גולה ונאסר · ומר וזעף וסר ·
אין מנזר וטפסר · אין מלך ואין שר · צר אלי סר · וצור מני
סר: החריב בקצפו · מקום מדרך כפו · והצירת בזעפו ·
מזוזתו וספו · ואש קדחה באפו · ותקד עד שאול: ואדעה
הלעולמים יזנח יי: האין קצרה · למופת חזיוני · קומה יי
ויפצו סוטני · ושוב אל מעוני · אל היכל לפני · והשב
לשכני · גמולות יגוני · ותגלה לעיני בבואך מסיני: ובטל
ישע רד · על ירא וחרד · ומכסאי חורד · בן האמה מורד ·
עד לא ארד: ביגון אל שאול: ואדעה כי אין זולתך לגאול:
בגלל אבות

יוצר לשבת אחר שבועות

אדיר ונאה בקודש קדשת מתנאים · אות ודוגמא דגול
ברבבות קודש משבחים ונאים · אמן טופלא
משבח בסוד בנאים: באמנותו פליאה דבר הסתר והאסם ·
בכבוד מלכים חקר כבדם לפרסם · בשבח מלך עולם
לבסם: גאותו לנצח להשכיל שיר ידידות · גבורה ועושר
שלו חכמה וחסידות · גדלתו אין לפרש מקראות כמרה
לעדות: מלך הכבוד מלכי המלכים איכלוסיו · אמן לממלכת
כהנים שעשועי עלוסיו · יתרומם רם ומתנשא לראש
קלוסיו · קדוש: דעתו נקיה כנתישבה אותיות לצרף · דקדק
נתיבותם בשלשים ושתים לפרף · דבק במועצות דת וכס
גשרפרף: הארץ ומלאה לכבודו הקנה וקנאה · האור כי
טוב ובו נתנאה · הבדילו כמלך לבנו מנה נאה: והן באלה
קצות דרכיו שנן · ובהבראם בוראם שבחם ומי מננן ·
ורעם גבורותיו מי חכם ויתבונן: ביום הראשון באין המשל
ופחד · ביתידי מתח ורקע יום אחד · נשגב לבדו כן בהודאות
נתיחד · קדוש: זמן לחצות לחים והקרישם באמצעם ·
וכך רקיע ומעל גבם הציעם · זויות ים השאיר והקלים
והפיעם: חלד עשות רצון קונה רצתה · חדשה ערנה בעין
לא חזתה · חד בם עשיו תהלה לו יאתה: טיב מאורות ואחד
אחד להמעט זמן · טבעו יצא להתחדש ולהתקדש נאמן ·
טבסו בכפרה ובלגיון לציון סימן: יהיה אור הלבנה כאור

סדר היוצרות לשבת של אחר שבועות כמנהגי פולין

החמה בעצומו · צדקה ומרפא בכנפי החמה בצמצומו ·
יחבוש יי את שבר עמו : קדוש : יוצר הכל פעלו תמרה
מבצר · יהודו להרנין בריות כמים צר · יום אחרון לשתק
לויתן יצר : כביר כח מושל ושליט בתבל · כעוברה המליטה
בטרם יבא חבל · כחו במתניו לסעודת נחלת חבל : לכל
תכלה השגיח ממכון שבתו · ללפו ערב הכל ולצביונו
ולרעתו · לכנור ולשבח ואין מיסב בסעודתו : חסד וצדק
לגיוני שוכן ערץ · וקקירהו לבראת אדם שבחו לתרין · יי
אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ · קדוש : מציון מכלל יופי
חותם הופיע · ממקום טהרת תרמו וחכמתו השפיע · משכו
לעדן עסקו בצפונות טופיע : נצטוה שש וראוי לזה ספר ·
נזדווגה לו לולי הזקיקתו להפר · נועם יום נופש המציאם
כופר : שגיא כת חסדיו מעולם וחמלתו · סבב לרוח היום
בעבור נחלתו · סיני להעמידה שפרת להתאים לסגלתו :
לבאי עולם אנורה נויותיו ושבחו · מאז וברני חלק יפה
במקחו · יוסיף אומץ יגדל וישר כחו · קדוש : עת דודים
בהגיע ופרק אישות · עקב ענוה עניו נתבקש בדרישות ·
עדת קודש לקדש בקדשה ופרישות : פדויה מצוען תשרה
חכנם לתושיה · פנוקים שלשה חדשה ונהרפאה שלישית ·
פתח וראית גרות שחרור ושבירה : צנת שלג פיום בכורי
קציר · צין לשולח ולמשתלח כדי ציר · צפונה לקבל חמדה
אלפים האציר : ממתנה אל הנחילות באש ובמים · ירד
נכה וזכה בשעשוע יומים · יתירה חבה חביבין לאביהם
שבשמים · קדוש : קרבו להר סיני בלב שורה · קול ערב
השמיעו ומראה נאוה · קדמו נעשה לנשמע באהב לחוה :
רדו מלאכי צבאות שנונים בחרבם · רשם ואות רבם מסיים
בקרבם · רבותים אלפי שנאן יי בם : ששים רבא הכפלו
למגלי כתרם · שקדו בשמחת עולם להעטירם כתרם ·
שמעיה הסופר הגבילם וזרם והתרם : מסיני בא בקדש
נאה וזוהן · את פני כלה להקביל כחתן · ויתרומם שמו לפי
הגדלה ענותן · קדוש : האום עשרת הדברים בכללם הקדם ·
תוקף שאי אפשר לבשר ודם · תעצומות למרעים בקולו
נפלאות ליסדם : מתוך שנראה בים כגבור בנלחמים · אתא
לסיני כזקן מלא רחמים יציאת מצרים לכך הוזכרה
בנאומים : ראו עתה אנכי בלי סבה · בורא וסובל עד זקנה
ושיבה · יחיד במלכות קדם ותוף ולבא : בזכרי רוב כבודו
לבי יתיחם · ביום חתנה נתקדשתי בסיני להתחם · אקורת
בגלותי באנכי אותו ינחם · קדוש : ראוי למלך צרכי חילותיו
לספק · בחבה לקבל מלכותו רצונו להפק · יקר תאורתו
להשלים עליו ולהתרפק : יחוד אלהותו קבלו שוב חזר ·
צווי גזרותיו כמלך בשלטנותו גזר · לא יהיה בך אל זר : חק

על פני עתיק יומין · חי וקים לעולם ולעולמי עולמים : קנא
ונוקם שליט בקנאה ובנאומים : יצאה מדה מורדיו דבוקה
בקצבותיו · חסד וברית שמרים לאלפי רבבותיו · קבועים
לעולם לאהביו ולשומרי מצותיו · קדוש : השם בשתי מדות
אמור בענין · קודם קבלת שבועה ברחמים ומצין · טורד
לישבע נעשה לו דיין : ימים יצרו ולא בהם אחד · זכור
ושמור לפניו ולאחריו יחד · כביכול הכתיב לעצמו במנוחה
נתיחד : הקיש אב ואם לכבוד ומורא · לחיי עד להאריך
בקלה כחמורה · לבית דין כמטה אינן באזהרה : מלכי ארץ
הודו למלך עולם · ישרו מאמרות הראשונים לקלכם
לעולם · ראש דברך אמת נצב לעולם · קדוש : אש דת
כנתנה בפרט וחבור · מכח האש נרתעים ושבים הצבור ·
נאוים מכבדים ומחבבים את הדבור : אזהרת רצח ועקף
שמענו בארשת · בשלש עשרה מדות שהתורה נדרשת ·
גלמד לגונב נפשות · סתומה ממפורשת : סים דין וחשבון
בלא התנה · לכלל ופרט וכלל תמוד להמנת · הפרט מפורש
דבר קונה ומקנה : חמשה מול חמשה בלחות המדירם · זה
כנגד זה מכוונים כסדרם · קדוש ישראל לזכותם הגדילם
והאדירם · קדוש : מנשיקות פה נבחרה סעודת מלך · אותה
נפשי בצלו המדרת להמלך · יין הטוב חכי לדודי הולך :
רצויה הייתי אז כמוצאת שלום · יחיד לאורך ימים עזבני
הלום · מתי אבא ואראה לאל עולם : כרגג נכספה נפשי
חצרותיו לדרשה · ביום הבכורים להקריב מנחה חדשה ·
ארון עולם יחיד להמליכו בקדשה : ממעונות אריות יראה
ישלם נבלאים · חשוף זרועך קבץ ונהל טלאים · וערבה
ליי מנחת יהודה וירושלים · קדוש : הכל יודוך אופן
כבודו אות · ברבואות · משבחות ומופלאות : בהיכלות
משוכללות · בסלסול הוד ונפלאות : ובם כסאות ·
מנשאות · בכל כבוד מסלאות : ומתעלות · בנוי מעלות ·
שבעתן אור ממלאות · תאר אורה · וכם נורא · שביעית היא
להעלאות : ושם אימה · וברממה · פלדות אצטבלאות : יי
בם · ועל לכם · שמו חקוק בטבלאות : וכם נאות · בצבא
ואות · להקראות במוראות · קדוש קדוש קדוש יי צבאות :
בסמוך לה · יקר מעלה · וכם מלכות לחי עולם : בזיורת ·
כבוד חיות · כחז חוזה במפעלם : ובחמישית · הדר השית ·
וכם צדק וכל נעלם : ושם ידין · אמת הדין · כבט משכיל
בקין עולם : רביעית לה · כמו כלה · וכם קדוש בשכלולם :
והוא כון · לכל גון · לכל הזבול ובית עולם : ושם יושב · וגם
יקשב · לחין אבורת והלולם : מקום · מקדש · ושיר חדש ·
למלאכים ואראלם : ק ק ק יי צבאות : משלשת · מקדשת ·
ברכב אש וכם נאוה : גאון זהיון · ועוז חביון · לשם יושב

סדר היוצרות כמנהגי פולין

במערכה: והוא נפתח · וגם נמתח · בהר סיני באש לברה:
ושם מודים · וגם קודים · מאורי אור ולהבה: והשנית · להוד
תבנית · בכס גדלה ומרכבה: ושם הישר · שנים עשר · כלש
צמחן וכל צבא: וראשונה · בהוד ישנה · בכס גבורה
להתיצבה: ושם פשוטה: בעוז קשוטה · למול שבים
להשיבה: מזון מחיה · לכל בריה · בתקון רב להתחשבה:
זכו זכים · מלאכים · קדושתה להקשיבה: ק ק ק: בהגיע ·
להפגיע · ויום נכון בטוצאו: אזי נעים · בקול ירעים · אלי
חיות בהרצאו: כבוד כסאו · הדר שיאו · תנו כבוד לנמצאו:
דמות כנף · עדי יוצנף · בקול יעקב וצאצאו: בעת עמדם ·
במעמדם · לכון לב למוראו: שאת עינם · למשענם · להקדישו
במקראו: אזי פונה · ואז יהגה · בעולמו · אשר בראו: בענותו ·
וחבתו · מנשק זיו מקוראו: ק ק ק והחיות אהבה

אשר יחדיו · עם ידידיו · עובדים לו אחד שכם: אל יריאיו ·
ביד נביאיו · פץ ירום לרחמכם · אל תיראו עת תראו
מפלרת שנאיכם: זה חלקם · יום נקם · שנת שלום לריב
עירכם: והרג רב · בגוי חרב · משכני אשר בתוככם: שמי
על בני ישראל · נצח ואני אברכם: בעדת אל · ישראל · ישאו
קול כהני: אמר להם · לבניהם · יברכך יי: וישמרך · מצריך ·
ורוממה ימין יי: אליך באהליך · יאר פניו יי: ויחנך · וענותך ·
ישא ברחמיו יי: ויום · מהומה · למזה ושמה · ונקמה ביד
גאלכם: שמי על בני רבות גדלך · ישם לך · שלום לחוזרת
בנועם: להם נשבע · על ארבע · לאב המון בכל העם: לשום
שמו · בתוך עמו · ממצוקות להושיעם: בלי להכרית · שומרי
הברית · ביום צרה עברה וזעם: שמי יקראו · והם יראו ·
ברבות כחול זרעם: בגיל ורנה · תביאנה · בהיכל מלך צורכם ·
שמי על בני החזקתי · זעקתי · לפני שוכן מרומים: פן יקשיב ·
שבות להשיב · מפוזרת במתקוממים: ובא לכנס · עמוד לנס ·
ונשא נס לעמים: אז יאמרו · לכו ובחרו · אורחות יעקב
תמימים: כי מלכם · הדריכם · להתהלל בנעימים: מעון
האל · בישראל · נחמד הוא בכל אמים: שמו אהבו · לכו
ושובו לכם לאהליכם: שמי על בני ישראל נצח ואני אברכם:
זולת

אור ישראל וקדושו · בפארן הרקיע ודשו · גלה כל טעם
וחדושו · עוז ותפארת במקדשו: דת צרופה ומזוקקה ·
הדור באצבעו חקקה · ומרווי הדיה ללוקקה · השביע נפש ·
שוקקה: זוהר השמיע בארקים · חרות בשני פרקים · טסי
שלהבת נזרקים · ויהי קולות וברקים: ימה נדמה בשפתו ·
כשלה בני אשפתו · לסין רעננה כפתו · כחתן יוצא מחפתו:
מנת למאמרו חרד · נתעטף בבגדי השרד · נחם אצלו
מלהפרד · ויט שמים וירד: סדר והודיע למי מנה · ערות יי
נאמנה · פרשת דרכים מזמנת · אורך ימים בימינה: צעד

ארץ בזעמו · קדשים הרעיד ברעמו · רחומים הבטיח
בנואמו · כי חלק יי עמו: שפל הגביה בזקיפה · שתותיו
כגינית כפה · תחתיו צוה להקיפה · מי זאת הנשקפה:
ידידים גוננים ושרים · קושרים ששים בקבלה מוכשרים ·
פקודי יי ישרים: בחשפך אדיר זרועך · נבהלו נחפזו
מרעך · שבטים נהלת במרעך מה יקרו רעיך: וכמו חוקת
אזרתי · אספת מנוף פזורתי · לציון תמהר חזרתי · כי אתה
עזרתי: עזרת אהבה לפרשת שלח

שש מאות · נקראות · ברת האל יסודיהם: לבת מי זאת ·
נרמזות · על כנפי רדידיהם: מחקקות · מזקקות · כמו
ציצית פקודיהם: הזהיר אל · לישראל · חוק שמור בידיהם:
ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם: שמור לבן · כמו דרבן ·
מקום תכלת הנצבע: לך נפתר · סוד נסתר · חוט ציצית
היות מרבע: משפטיו · היות חטיו · כפולים תוך שלש אצבע:
המשלשל · יהי נכשל · כדי אצבעות ארבע: חוק סדינא ·
כרב קטינא · ברת ציצית לא נקבע: זקוף ערך לחוט כרך ·
עלות מסניגיהם: ועשו להם ציצית שקור ענף · עלי כנף ·
ומקרן יהי נבדל: לא ירחיק · אבל ירחיק · כמלא קשר אגדל:
מנת טלת · נכפלת · כרבי שמעון מטור וחדל: הן כפלה ·
ותפר לה · ומציצית לא תחדל: חוט בגד · ועור נגד · כמין
בגד לחוק תגדל: חקוקי עור · זנח ונעור · ואם בגד בכנפיהם:
ועשו להם ציצית שלשים יום איום · כסות שאולה מעכבת:
לעת הלך · כאן ואילך · הלא ציצית חייבת: מכורת שוק · לעם
חשוק · כחקה היא נחשבת: המון הגר · וגוי מתגר · כשרה
היא מהטבת: חוק נפרץ · וחוט נקרץ · פסולה היא ונעזבת:
זכור והם · וראיתם · פרט ללילה מעכברת: קץ נקבע · על
ארבע · ולא שלש בסודיהם: ועשו להם ציצית: וקרבתנו

אהבה לפרשת חקת

אל מחוללי · שמע קולי · כפי חילי · אהללה: את שמך
ארוממך · כי ממך · לי תהלה: אזכיר אות · ונפלאות ·
בצבאות · צור נגלה: הושעתם · את בני תם בעלותם · מעגלה:
כבאם אל · מקום בית אל · הראם אל הגדלה · אז ישיר ישראל
עלי באר ענו לה: הן אפטור · נס לפתור · בבא התר · עם
לחמל: הרשעים נקבעים · בתוך סלעים · עמק קמול: יעצת ·
ודברת · והשבת · להם גמול: עם פלאים · הם באים · בתוך
חצוים · ימין ושמאל: הן יצארת · הר אדמהה לקראתה ·
להקבילה: אז ישיר ישרא עלי באר ענו לה נדכאו עד שאו ·
והם ראו · בשונאיהם: נקמתם · הודעתם · מפלתם.
לאחריהם: באר הלכה · והוליכה · את דכא לפניהם: כמו
חזו · אזי עם זו · כן יחוו פלאיהם: באהבתך · וחברתך ·
בהראותך · את פלילה · אז ישיר ישראל עלי באר ענו לה:
וקרבתנו

דרך סלולה

הוא

חיבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם פי׳ רש״י ותרגום אונקלוס, ותרגום אשכנזי, ובאור
ותקון סופרים: והפטרות וחמש מגילות, עם פי׳ רש״י
ותרגום אשכנזי ובאור: וגם התפלות והיוצרות לשבתות
השנה עם תרגום אשכנזי אשר הוספנו בהדפסה השניה
הזאת **בפיורדא** תק״פד

Fürth.
Gedruckt und im Verlag bey
David Zürndorfer Isaacsohn

דרך סלולה

ספר חמשה
מחמשה חומשי תורה

והוא

ספר דברים

הדפסה שניה

עם פירוש **רש״י** זצ״ל, ונכלל בתוכו פירוש **מלות בלע״ז** באר היטיב בלשון אשכנז, **ותרגום אונקלוס** ותרגום אשכנזי מהחכם הגדול מהור״ר **משה דעססויא** זצ״ל, ובאור ותיקון סופרים מהחכם המפורסם מוהר״ר **שלמה דובנא** זצ״ל, וגם ההפטרות וחמש מגלות עם פירוש רש״י זצ״ל ותרגום אשכנזי וביאור מהמתרגמים והמבארים המפורסמים.

ואף הקריאה לשבת וראש חודש ולארבע פרשיות, על הסדר, דף על דף במקומו הראוי.

והוגה על פי החומש המדויק והמפואר ממהור״ר **איצק פרעמסלא** ז״ל, אשר נדפס

באמסטערדאם

ויגענו בשקידה רבה ובעיון נמרץ, להסיר מכשולי הטעיות **ולעשותו**

תקון סופרים,

תקון לכל כותבי ספרי תורות, לדעת ולהבין חסרות ויתירות, פתוחות וסתומות, על פי מסורה גדולה וקטנה, הכל כאשר נדפסו כבר פה פעם ראשונה.

ועתה בהדפסה השניה הזאת הוספנו פירוש נפלא, אשר
בשם **מורה דרך** יקרא.

ועוד נוספו על המעלות הראשונות הנזכרות כמה מעלות טובות מועילות, לא יוכלו פה להמנות, כי קצרה היריעה להיות בה כלולות, ותמצאם בהקדמת המדפיסים ספורות.

פיורדא

בבית ובדפוס כהר״ר איצק ובנו ר׳ דוד צירנדארף יצ״ו.

לפרט **תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב** לפ״ק

הקדמה לספר דברים

הספר החמישי הזה יכלול חמשה דברים (א) דברי תוכחות שהוכיח משה את ישראל סמוך למיתתו, כדאיתא בספרי, ממי למד מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, אמר ראובן בני אני אומר לך: מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו? כדי שלא תניחני ותדבק בעשו אחי: ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם, אלא סמוך למיתה, שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו (ר"ל ועל ידי זה יקוץ בתוכחתו), שלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו (ועל ידי זה יניחנו וידבק באנשים אחרים אשר לא יכלימוהו, ואשר ישבחו את מעשיו המקולקלים, וטוב שלא יוכיחנו על פניו, ולא ירבה בדברים המקניטים את לב האדם, כדי שישאר עמו וילמד ממעשיו) וכו', וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי (שמואל א'), וכן דוד את שלמה בנו: (ב) נשנו בו קצת המצות שנצטוו בהם כבר בהר סיני, ובערבות מואב, ועשרת הדברים ודיני שמיטת הכספים, ומועדי ה', ומתנה כהונה, וסימני הטומאה והטהרה בבעלי חיים ודומיהם, ונעזבו קצתם, כי לא זכר מצות הקרבנות והטהרות, ולא מצות הנחלות ורוב המשפטים שבין אדם לחברו, ולא הוזכרו היובל ושמיטת הקרקע, וכן ממועדי ה' לא זכר את יום התרועה וצום הכפור, וכן מדיני המתנות לא הזכיר כי אם מעשר שני ומעשר עני, ולא זכר מעשר ראשון וחלה, ועוד רבים כמוהם: (ג) ועוד נתחדשו בו מצות ואזהרות שלא באו בספרים הקודמים כלל, או לא נזכרו כי אם ברמז, ובספר הזה נתבארו באר היטב בכל דקדוקיהם ותנאיהם: והנראה שכאשר ראה משה שכלה הזמן אשר נחרץ על ישראל להיות רועים במדבר, והוא עשה את כל אשר היה עליו לעשות כי כבר עברו ושלמו הארבעים שנה, והכה את סיחון מלך האמרי ועוג מלך הבשן, ועתה הגיע קצו למות, והבנים הללו אשר לא עמדו על הר סיני ולא ראו את כל מעשה ה' הגדול והנורא אשר עשה עם אבותיהם מיום צאתם מארץ מצרים, יכנסו לארץ ישראל עם יהושע, אשר הם המקוים לקיים את כל המצות והחקים והתורות אשר צוה את אבותיהם, הואיל משה להזכיר לפניהם את כל הטובה אשר עשה ה' לישראל מיום עמדם על הר סיני, וכל מרים ועונשם וכל מה שקרה להם עד היום הזה, וכן לחזור ולשנותם את כל המצות אשר צוה את אבותיהם על פי ה', ממעמד הר סיני עד בואם אל קדש ברנע, כי שם נשתלחו המרגלים ונשבע ה' שלא יכנסו לארץ, כי אם ימותו במדבר, ומאז ועד עתה בשנת הארבעים לא נתחדשה להם מצוה מן המצות: ובקצתם הוסיף בהם באור בדקדוקיהם ופרטיהם, ובקצתם כפל בהם האזהרה כגון בעבודת אלילים ואהבת הגר והיתום והאלמנה, ולעשות ככל אשר יורו הכהנים ודומיהם, וקצתם שמע מפי הגבורה בימים שעברו ולא אמרם לישראל עד עתה: וכאשר כתב משה את תורתו על פי ה' על ספר, לא כתב במשנה התורה הזאת כי אם המצות שנתחדש בהם דבר, אם בבאורם או בדקדוקיהם ופרטיהם, עזב את כל החקים והתורות אשר באו כמתכונתם בספרים הקודמים מבלי חלוף והשתנות כלל, כי אין צורך בהשתנות הדברים פעמים כי אם למדבר פה אל פה, ויש לחוש שישתכחו מן הלב כאשר יארכו הימים, לא למי שכותב אותם על ספר, כי הוא לא יאמר וישנה, כי אם בשביל דבר שיחדש, או כאשר יביאהו הצורך לכפול ולחזק הענין בלב הקורא, למען יהיו דבריו כמסמרות נטועים בו ולא ימושו משם כל הימים: ולזה כפל את דברי התוכחה והמוסר, כאהבת אדם למקום ואהבת אדם לחבירו: ומשפט הצדק וחנינת היתום והגר, והשמירה מע"ז ומדרכי האומות הנשחתות, והדבקות בה' ובתורתו, כי אלה הדברים צריכים אזהרה אחר אזהרה, ואין הכפל בהם למותר, ואדרבה שלא היה די בכפילה זו כי נצטרך עוד על פי ה' לחתום דבריו בהגדי שירית הנכנסת יותר וקיימת לעד בלב השומע, ומכל שכן כשישורר אותה השומע על פיו החקוקה היא על לוחות זכרונו לא תסור ממנו, וזו היא (ד) השירה הנפלאה המתחלת האזינו השמים, והיתה לאות ולעד בבני ישראל אם יעזבו את ה' ואת תורתו כי אז יזכרו מיד כל היעודים אשר באו בה וידעו כי כל הקורות אותם הם פרי חטאתם, גם אל ישכחו היעוד הטוב האחרון כי יראה כי אזלת יד וגו': ואחרי אשר למד השירה הזאת ושם אותה בפי כל ישראל נתן להם (ה) הברכ' ההגונה המלאה לה אהבה וידידות, כאשר יאהב האב את בנו ויברכו קודם מותו, כן הוא באהבתינו את עם ישראל, עם כל ריבונם מרים ותלונותם אשר סבל מהם וברך את זרע יעקב לשבטיו טרם הפרדו מהם, והאהבה העזה הזאת היא נפלאה עד מאוד כל מקום לא יכילנה, זולת לבב ראש כל הנביאים ועם כל המנהיגים המושלים בעם: ואחרי ההצעה הזאת, אשר על ידה יותרו כמה ספקות אשר נפלו למפרש התורה בזה הענין, אבוא לבאר הכתובים כפי הנראה לי לקבץ מדברי המפרשים הגדולים שקדמוני, מזה דבר ומזה דבר, ולחברם באופן הנאות לפשוטו של מקרא:

לוח הטעות

בספר בראשית דף ד' ע"ב שורה ג' בפנים: **הרמש הרמש** במרכא טפחא, צריך להיות: בטפחא מרכא.

דף ל"ב ע"ב בפרשת נח קאפיטעל י"א פסוק כ"ח בביאור שורה כ"ו, מה שהביא בשם הרמב"ן ז"ל, נדפס ע"פ כל החומשים שלפנינו: בספר עבודת האיברים המצרים, ואף בנוסחת ספר הרמב"ן עצמו נדפס כן, אך לא נכחה דעתינו במלות: עבודת האיברים המצרים, שאין להם מובן כלל, ואחרי אשר יגענו ומצאנו, שטעות הדפוס הוא בפירוש הרמב"ן ז"ל וגם בכל החומשים אשר ראינו, וצריך להיות: בספר עבודת האיכרים המצרים (דער עגיפטישען אקקערסלייטע), בכ"ף ולא בבי"ת, כי דברי הרמב"ן בזה לקוחים המה מספר מורה הנבוכים להרמב"ם ז"ל (חלק שלישי פרק כ"ט), ושם זכר הרב הספר הנקרא: **העבודה הנבטיה**, והוא ספר מענין עבודת האדמה במצרים (**פאן דעם אקקערבויא דער עגיפטער**).

דף נ"ד ע"ב שורה הראשונה באונקלוס מיותר כלל, כי כבר נדפס בדף שלפני זה.

דף ס"ג ע"ב שורה י"ב בפנים **הִנְנִי**, צריך להיות: **הִנֵּנִי**. **דף ס"ד ע"א** שורה א' בפנים **הָשֶׂה**, צריך להיות **הַשֶּׂה**.

דף ע"ב עמוד ב' שורה י"ח בביאור, באור אביו, צריך להיות: באור אחיו:

דף פ"ד ע"א שורה א' בפנים: **וְאֲחֻזַּת**, צריך להיות: **וַאֲחֻזַּת**. **דף צ"ד ע"ב** שורה ד' באונקלוס: **דָּא**, צריך להיות: **דְּדָא**.

ד' ק"ח ע"ב ותהדר צ"ל **ותהדי**· **בספר שמות דף ל"א ע"ב** שורה א' בפנים: **השביעי**, צריך להיות: **השבעי** חסר·

נאַכטראַג דער הינצוגעקאָממענען הערּרען פרענומעראַנטען.

כאַן ק"ק פֿיורדא יע"א

ר' איצק ווערטהיימער
ר' אברהם לאָוועזיץ
אַבראַהאַם אַלעקסאַנדער
שטאַרקע פאַבריקאַנט
ר' דוד ראַפּשוויהר
ר' חיים ליב אייזענבערג
גאָלדאַרבייטער
ר' מרדכי אַנשבאַך

אויפּהויזען

ר' אליעזר ליפמאַן

אַלטונאַ

הגאב"ד מהורר עקיבא נר"ו
ר' יחזקאל
ר' פנחס במ"ה גמליאל
העדר הינדרכסען
הערר מאָריץ הײמאַן
ר"ב"ת פייפש ב"ר ישעי'
גראַטוואָהל

בייערסטאָרף

ר' אברהם פאַבער
ר' חיים בער בעערמאַן
ר' מאיר באָטמאַן
ר' מענדל ליב בערנהיימער
ר' קלמאַן האַאס

בעראָלצהיים

ר' ליב ענגעל

גלאָגויא

ר' יורא ליב בריל
ר' ליב קאַרא
ר' מענדל קאָנהיים
ר' משה לינדא
ר' פישל ריינבורג

דעגינגען

ר' הירץ שטערנבערגער ש"ץ

האַמבורג

ר' בער רעע
הערר היילבוט
הערר וועצלאַר
הערר יאָנאַס הרטן מהורר
מאיר הכהן

וואָראַניק

ר' מאיר גראַניוואַלד
מהורר משה באָסנער

נוירצבורג

הערר זאַלאָמאָן פאָן הירש

ווילהערמסדאָרף

וימאָן גאָלדשטיין

זאַממערהויזען

ר' נטע גרינקאָרדן
נאַטהאַן בער אדלער

זולצבערג

מהורר משה לעווענמאיר
ר' אברהם נייאמאיר
ר' גדלי' נייאהויז
ר' דוד הירש וואלף
ר' הירש בייערסדאָרפער
ר' חיים מאיר
ר' ליב רעגענסבורגר
ר' נטל ב"ה געץ
ר' פרץ נייאשטעדטער

זעעגניץ

ר' אייזק באַללין
ר' אלי' שעפער
ה' יוליוס בעער
ר' שמשון באללין

לייפציג

ר' משה בה"ו פרענקעל סג"ל

מאַנהיים

ר' זימלא בה"מ נייגאַס
ר' מאַנוס דרייאַפוס
ר' מרדכי נייגאַס
ר' שמואל קאַרליבאַך

מעסריטץ

מהורר מיכל גאָלדעס

נייאלינגען

ר' גבריאל קויפמאַן

עלוואַנגען

הערר העסס אַנטיקוואַר

פּאָזען

הערר זעליג אַראָנזאָהן

פּאַריס

הערר דאַוויד ווערטהיימער

פֿוכסשטאַדט

ר' מרדכי בער ש"ץ

פ"פ אַם מיין

ר' הירץ ב"ה מרדכי אָפּפענ־
היימער

פּראַג

מאַרקוס שמעלקעס בוכבינ־
דערמייסטער

שמיינאַך

ר' איצק בראַנדייס
ר' יוסף דוד שטערן
ר' ליב דוד שטערן

אמרו המדפיסים: זה היום שקיוינו, מלאכנו ראינו, גמר מלאכת הדפסות חמשה חומשי תורה המפואר הלז עם כל מעלות גדולות וטיבות, מפז, ופנינים יקרי', מאירים ומזהירים, אשר יצא בעז"ה מתחת מכבש דפוסינו, ונתקבל באהבה, וברצון לכל בני עמינו, עם סגולה, לשם ולתהלה, קמנו לברך את ה' בכל כחינו, אשר גמלנו ברוב חסדו וטובו, שהחיינו וקיימנו אחרי כל התלאה אשר מצאתנו, לגמור אותו טוב ונעים לחכמים זקנים וילדי שעשועי', לתועלת קהל הגול', עם ה' אלה תואר והדר לו פאר ויופי, בלי שום דופי, מתחלתו ועד סופו, לא יחסר כל טוב בו, כאשר למראה עיניהם ישפטו צדק, ומשרים, עדת ה' הגבירי' היקרי', תמימים וישרים •

ומעתה נוכח פני ה' נפרוש כפינו, אשר הפליא חסדו עמנו והיו ויהי' בעזרתינו, להוצי' מכח לפועל טוב כאות נפשינו בהדפסות עוד ספרי קודש רבים ויקרים יזכינו ויחיינו, יחזקינו ויאמצינו, להגדיל ולהאדיר תורתינו הקדושה, לקהלת יעקב מורשה, אמן סלה •

וגם שלמי תודה עלינו בברכה משולשת ברכת כהנים, מול פני הקונים הפורשים את ידיהם, לקחת חומש הנ"ל במחיר כספיהם, ותמכו אותנו בטוב לבביהם, יש"כ ותשואות חן חן להם, ויש שכר לפעולתיהם, יצו ה' את הברכה באסמיהם, ויעתר יצ"ו ק ותפלה לדו"ד מקבלי טובותיהם, שיהיו במעיימים ויבלו בטוב ימיהם ושמחתיהם, וישיגו כל מאוייהם, נאום המהללים ומתפללים ומברכים בעינים טובות ולבבות שלימים, העומדים לשרת בקודש כל הימים ועינינו תראינה, לבוא תשבן, בקרית יעבץ במהרה בימינו אמן סלה •

פֿיורדא יום ג' חמשה עשר בשבט בשנת תבנה ותכונן **ירושלם** לפ"ק

איצק ובנו דוד צירנדאָרף •

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה'

א א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב׃ ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ

א א אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל יַם סוּף בְּפָארָן אִתַּפָּלוּ עַל מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהַב׃ ב מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקָם

(א) דיזעס זינד דיא רעדען, וועלכע משה אן גאנץ ישראל געהאל־טען, דיסזייטס דעס ירדן'ס, נעמליך אין דער וויסטע, אין דעם געפילדע געגען דעם שילפמעער איבער, צווישען פארן, תופל, לבן, חצרות אונד די זהב.

(ב) איילף טאגרייזען פאן חרב, איבער דאז געבירגע שעיר, נאך קדש

קדש   גיאה

רש"י

א א אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגומר: בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו) כדאיתא בערכין: בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תפל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח: דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל (הושע ב'): ב אחד עשר יום מחורב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגומר ובתשעה ועשרים בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים. נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים

שנה

באור

א (א) אלה הדברים, יתכן שהוא שב על הספרים הקודמים, כי כל אמרות ה' טהורות ומדובקות ראש ותוך וסוף, ושעור הכתובים א ב ג ד ה. כך הוא: אלה (המצות והחקים אשר באו בספרים הקודמים) הם הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו': באחד עשר יום (אשר הלכו) מחורב (ללכת) דרך הר שעיר (אל ארץ ישראל ולא באו כי אם) עד קדש ברנע (ושם קרה מה שקרה ונגזרה עליהם שלא לכנס לארץ ישראל מיד מקדש ברנע דרך הר שעיר, כי אם לסוב את ההר ימים רבים עד תם כל הדור ההוא: (ויהי בארבעים שנה) בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (פעם שנית) ככל אשר צוה ה' אתו אליהם: (והיה זה) אחרי הכתו את סיחון מלך האמרי אשר ישב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי: (בעבר הירדן בארץ) מואב עברו את כאל זרך (כאשר קרבו לגבול ארץ ישראל, וראה משה שכבר בא יומו להאסף אל עמיו ולעזוב את ישראל ביד יהושע, עתה) הואיל משה באר את התורה הזאת (הסכים וגמר בדעתו ללמוד ולשנן את תורתו, ולהוסיף באור במקום הצורך, טרם מותו): בעבר הירדן, לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומו' הן וכן הוא דעת ר' יוסי בן דורמסקי בספרי, והוא נותן סימן בתוך סימן כמו שזכרנו, לפרש היכן נאמרה ההגדה הזאת? בעבר הירדן ולפי שיש לירדן שני עברים, אמר שהוא בעבר הירדן לצד מדבר שהלכו שם ישראל, טרם עברם את הירדן: בערבה, כלומר באיזה מקום במדבר? באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף, שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל, שנאמר ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים (שמות כ"ג ל"א) כלומ' ממזרח עד מערב, הוא ים המלח, שכתוב בגבול קרן מורחי' דרומית באלה מסעי: וגם בפרשת ואתחנן (ד' מ"ט), וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וגו', וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב: בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב, כל אלו מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי, או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שעיר יש לו ג' שמות ורבי' כן: (ב) אחד עשר יום מחרב, בשנה השנית בחדש השני בעשרים: בחדש נסעו מחרב, (שהוא הר סיני, לדעת המפרשים ולדעת הרמב"ן הוא מקום קרוב לו) ובאו לחצרות, ומשם למדבר פארן, ונו קדש ברנע, כדכתיב ויבאו אל משה ואהרן אל מדבר פארן קדשה (במדב' י"ג י"ז) ולולי חטאו שם בענין מרגלים היו יכולים ליכנס דרך הר שעיר מיד לארץ ישראל, כי קדש ברנע סמוך לגבול ארץ ישראל, וכן היתה הכוונה הראשונה: וכל המשפטים אשר שם משה לפניהם, וכל המצות והחקים אשר הודיעם אחרי שמעם עשרת הדברים בהר סיני, כל אלה אמר להם באותן אחד עשר יום אשר הלכו מחרב עד קדש ברנע, ללכת דרך קרוב אל ארצם: ואולם קלקלו שם בחטא מרגלים ונגזרה עליהם הגזרה להיות רועים במדבר, ובשביל כך

סבבו

קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃ ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת

בהר

תרגום אשכנזי

קדש ברנע. (ג) עז וואר אים פירציגסטען יאהר, אם ערסטען טאגע דעס איילפ־טען מאנאטעס, אלז משה מיט דען קינדערן ישראל רעדעטע, זא וויא דער עוויגע איהם אן זיא אויפגעטראגען,

(ד) נאכדעם ער דען סיחן, קעניג אמרי, דער אין חשבון וואהנטע, אונד עוג, קעניג צו בשן, דער אין עשתרות וואהנטע, דיזען נעמליך צו אדרעי, געשלאגען האטטע.

(ה) דיסזייטס דעס ירדן׳ס, אים לאנד מואב, פינג משה אן פאלגענדע לעהרע דייטליך פארצוטראגען, אונד שפראך: (ו) דער עוויגע, אונזער גאטט, האט אם חרב מיט אונז גערעדעט, אונד געשפראכען: « איהר האבט אייך לאנגע גענוג בייא דיזעם געבירגע

אונקלוס

גֵּיאָה: ג וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ לְהוֹן: ד בָּתַר דִּמְחָא יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיַת עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנַן דְּיָתֵיב בְּעַשְׁתָּרוֹת בְּאֶדְרֶעִי: ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרֵי מֹשֶׁה פָּרֵישׁ יַת אוּלְפַן אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֵימַר: ו יְיָ אֱלָהַנָא מַלֵּיל עִמַּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימַר סַגִּי לְכוֹן

דיתבתון

רש״י

שנה: ג ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כולי כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי (שמואל א׳ י״ב) וכן דוד את שלמה בנו: ד אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנטר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. אלו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היה׳ עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם המלכות: ה הואיל. התחיל כמו הנה נא הואלתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: ו רב לכם שבת. כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן

מנורה

באור

שסבבו את הר שעיר ימים רבים והלכו במדבר ארבעים שנה, ובכל אותן הימים לא חדש להם משה דבר בתורתו, עד עתה לסוף שנת הארבעים: (ג) ככל אשר צוה וגו׳, אמר ושנה לבניהם כאשר צוה ה׳ אותו בשבילם, וכאשר הודיע לאבותם: (ה) הואיל משה, שרש יאל ושרש אלה ושרש אול שלשתן אחד, והוראתם הכוללת גמר העצה והחכמה מוחלטת אל המעש׳, אף אם יקש׳ לעשותן, בל״א זיך ערקיהנען, אונטער פאנגען, נאמר הנה נא הואלתי (בראשי׳ י״ח כ״ז) איך האבע מיך ערקיהנט וכן ויואל ללכת (שופטי׳ י״ט) ויואל משה לשבת (שמו׳ ב׳) האט בעשלאסען, והושאל אל ענין השבועה יבטיח הנשבע לעשות דבר מה בלי ספק, ואל ענין הקללה, או העונש אם לא יעשה את שע״י המעשה ההוא, ויואל שאול את העם (שמוא׳ א׳ י״ד) האט זיך בעשווארען, אדער צום פעס־טען ענטשלוס בעוואגען, ואת אלית (שופטי׳ י״ז) וכן אלה ואלות ובא באלה להאלתו (מלכים א׳ ח׳) אלה וכחש (הושע ד׳) אלות שוא (שם י׳), תאלתך להם (איכה ג׳): והועתק אל ענין ההסתכלות בלי עצה, פער־וועגענהייט טאלקינהייט, והוא הסכמ׳ נבערה מדעת, ואם הסכלות והטפשות לעשו׳ המעשה המסוכן והמקולקל, כמו אשר נואלו, וויר ווארען פערוועגען פערמעססען, נואלו שרי צוען (ישעי׳ י״ט, טאלקיהען אולת אדם תסלף דרכו דיא טאלקינהייט, פערוועגענהייט: ובמקום הזה כאמ׳ על גמר ההסכמ׳ והרצון, פארגענאממען וואר ענטשלאס־סען: באר, פועל עבר, והוא כמו הואיל משה ובאר, וכמוהו אמץ עבר: (ו) אלהינו, הוא כמו פתיחה והתחל׳ הדבו׳, כמתנצל ומודיע את ישראל מדוע אחרו כל כך במדבר ולא נכנסו עדיין לא״י, אמר שהיתה הכוונה הראשונ׳ שנכנוס הארץ מיד אחרי שעמד הר סיני, ושהאתכ׳ גרמה לכם זה, ונמשכו דברי הפתיח׳ הזאת עד השלימו בפסו׳ ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה׳ אלהיך נותן לך כל הימים, (דברים ד׳ מ״ב), ואז קרא משה את כל ישראל אשר היו לפניו לא קריאת הקבוץ, כי כבר נתאספו יחד ומשה דובר אליה׳, אבל היא קריא׳ ההתעוררו׳, לשום לב על דקדוקי ופרטי הדינים ועל הדינים אשר נתחדשו, והתחיל לבאר להם את התורה הזאת, ולשום לפניה׳ שנית את העדו׳ והחקי׳ והמשפטים, אשר דבר להם בצאתם ממצרים: שבת, הישיבה בהר רב לכם, כמו שבארנו, שאם יהיה

הפעל

בָּהָר הַזֶּה: ז פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת: ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם: ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם: י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

הרבה

אונקלוס

דִיתֵבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין: ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָּא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא אֲרַע כְּנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת: ח חֲזוֹ דִיהָבֵית קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן: ט וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדַי לְסוֹבָרָא יַתְכוֹן: י יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַסְגִּי

יתכון

תרגום אשכנזי

געבירגע אויפגעהאלטען;

(ז) מאכט אייך אויף אונד זעצט אייערן צוג פֿאָרט, דרינגט אין דאז אמרישע געבירגע אונד — דיא בע= נאכבארטען געגענדען איין, אין דאז געפֿילדע, דאז גע= בירגע אונד אין דיא גרינדע, אין דאז זידלאנד אונד דיא זעעקיסטע, אין דאז לאנד דעס כנעני אונד אינס לאנד לבנון, ביז אן דען גראָסען שטראָם פרת.

(ח) זיהע דא! איך האבע אייך דיזעם לאנד פריין גע= געבען; געהט היין אונד נעהמט דאז לאנד איין, דאז דער עוויגע אייערן פֿעטערן, אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשוואָרען, איה= נען אונד איהרעם זאאמען נאך איהנען איינצוגעבען.»

(ט) אום דיזע צייט זאגטע איך צו אייך: «איך אלליין קאן אייך ניכט ערטראגען. (י) דער עוויגע, אייער גאָטט, האט אייך

פֿערמעהרט

רש"י

מגורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: ז פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמרי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: ח ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: ט ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא: לא אוכל לבדי וגומר. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאן ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השליו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה (מלכים א' ג') אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם (שם ה') אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנא' וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב): י והנכם היום ככוכבי השמים. וכי

ככוכבי

באור

הפעל נושא המאמר, הוראתו כהוראת שם המקרה, כמו ענוש לצדיק לא טוב: (ז) פנו, עזבו זה המקום: וסעו לכם, לטובתכם (עיין פרשת לך לך): (ח) אשר נשבע ה', כמו ואל משה אמר עלה אל ה', וכן דרך לה"ק: (ט) בעת ההוא, עיין מה שכתבנו מזה בפרשת יתרו (שמות י"ח א' י"ג), שלדעת האומר קודם מתן תורה בא יתרו, וממחרת יען את משה לשום שופטים בראשי העם, כמו שנאמר שם (י"ג י"ד וגו'), צריכים אנו לומר, אם כדברי רש"י ז"ל שאין הכוונה ממחרת ביאת יתרו, כי אם ממחרת יום הכפורים בשנה השנית אחרי שהלך יתרו עם משה מרפידים לסיני, לקבל התורה, ויהי' א"כ מה שאמר פה בעת ההיא, הכוונה אחרי אשר אמר ה' שיסעו מחורב, טרם הלך יתרו אל ארצו: או כדברי שאר המפרשי' שמנוי השופטי' היה קודם מ"ת, למחרת ביאת יתרו, ומה שאמר כאן בעת ההיא, הכונ' בשבתנו בחורב, קודם שאמר ה' לנו רב לכם שבת בהר, אבל הזכיר זה בכאן להמשך הענין ולאמר הנה קבלנו את התורה, ושמתי עליכם שופטי' להנהיג אתכם, והייתם מוכנים לבא אל הארץ, כעם חכם ונבון אשר לו תורה חקים ומשפטים ומנהיגי' חכמים וידעים, עד שבקשתם מרגלים ונתקלקל הענין: ויתכן עוד לומר שמה שאמר שם (שמות י"ח כ"ד) וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר, אין הכוונה שעשה כן מיד, כי אם שמר עצת חותנו בלבו, ואולם באהבתו את העם נשא עדיין את משאם וטרחם כל השנה ההיא, עד לאחר מ"ת, שהרבה ה' אותם שהיו ככוכבי השמים לרב, ונתרבו להם המצות והתורות, והיו מוכנים לבא לארץ, ולעשות מלחמות גדולות ונוראות, אז אמר אליהם לא אוכל עוד לבדי שאת אתכם: ובעבור שהזכיר שם ביאת יתרו ועצתו גמר הענין כדי שלא להפסי' בנתיים ואמר שמשה עשה כאשר אמר לו חותנו, אף שלא היה זה כי אם בשנה השני', וכן דרך הכתוב, כמו שזכרנו שם (פסוק כ"ז): וכן משמע ממה שלא הזכיר פה דבר מעצת יתרו, כי אם כמתעורר עתה מלבו, לרוב הטור' והמשא, זכר את אשר יעץ לו חותנו כבר ואמר לא אוכל עוד וגו': (י) והנכם, מלה עם כנוי רבים נוכחים

ככוכבי

הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ יב אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם׃ יג הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם׃ יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים

וידעים

יַתְכוֹן וְהָא אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְסְגֵי׃ יא יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אֲלַף זִמְנִין וִיבָרֵךְ יַתְכוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל לְכוֹן׃ יב אֵיכְדֵין אֶסוֹבַר בִּלְחוֹדַי טוֹרְחֲכוֹן וְעִסְקֵיכוֹן וְדִינְכוֹן׃ יג הָבוּ לְכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וְסוּכְלְתָנִין וּמַדְעִין לְשִׁבְטֵיכוֹן וַאֲמַנֵּינוּן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן׃ יד וַאֲתֵיבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד׃ טו וּדְבָרִית יָת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין

חכימין

פערמעהרט, זאָ דאַס איהר יעצט רען שטערנען אים הימּמעל אַן מענגע גלייך זייד. (יא) (איך ווינשע, דאַס דער עוויגע, דער גאָטט אייערער פֿעטער, אייערער נאָך טויזענד מאהל זאָ פֿיל ווערדען לאַססע, אונד אייך זעגנע, וויא ער אייערנט־האַלבען פֿערהייססען האַט.) (יב) אבער אך! וויא קאַן איך אלליין אייערע מיהע, לאַסט אונד האַדער ערטראַ־גען? (יג) שאַפֿפֿט אייך אויז אַללען שטעממען ווייזע, פֿערשטענדיגע אונד פֿער־נאַננטע מעננער, זאָ וויללאיך זיא צו ריכטער איבער אייך זעצען.» (יד) איהר אנטוואָרטעט מיר אונד שפּראַכט: «וואַז דוא פֿאָר־געשלאַגען, לעסט זיך גאַר וואָהל טהון.» (טו) איך נאַהם דאהער דיא פֿאָרנעהמסטען אויז אייערן שטעמ־מען, לויטער ווייזע אונד וואָהלפֿערנאַננטע מעננער

באור

ככוכבי השמים, דרך משל: (יא) ה' אלהי אבותיכם, יתכן שזה הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר, לומר אין עיני רעה בהמונכ' וברבוי שלכם, כי מי יתן שה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ועתה חוזר ואומר אחרי אשר הייתם היום ככוכבי השמים לרוב איכה אשא וגו', וכן כוונת המתרגם אבער אך!: (יב) טרחכם, מגזרת היו עלי לטורח ענין הכובד והעמל, להבין אנשים פתאים המצות ודעת ה' (הראב"ע): ומשאכם, היא הדאגה לזונם ולכלכלם על מקניהם: וריבכם, היגיעה להנהיגם ולהשלים ביניהם ולשפוט את דברי ריבם: (יג) הבו, מלה זרה, והי' הה"א ראוי' להיות בשוא ופתח כי שרשו יהב, כמו מן ידע נאמר דעו, וכן ימצא הבוי לנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ואולי היה כאן להרחיב את הגרוני: וידועים לשבטיכם, שהם נכרים להם, שאם בא לפני מעוטף בטליתו, איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אותו (לשון רש"י מספרי), ואם כן יהי' לשבטיכם קשור עם וידועים, אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכם אנשי' חכמי' (הרמב"ן), וכן דעת בעל הטעמים: ואשמם בראשיכם, ואשימם להיות בראשיכם: (יד) ותענו אותי, ואף זאת לא עשיתי בלתי רצונכם: (טו) ראשים, כלל ואח"כ יפרוט שרי אלפים, שרי

מאות

רש"י

ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ששים רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה ולבנה וכוכבים: יא יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקדוש ברוך הוא את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגומר אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: יב איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות: וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: יג הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים צדיקים: חכמים. כסופים: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירים בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד לומר שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: יד ותענו אותי וגומר. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: טו ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם

שנקראו

אונקלוס

חכימין ומדעין ומניתי יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עשרתא וסרכין לשבטיכון: טו ופקדית ית דיניכון בעדנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: יז לא תשמודעון אפין בדינא מילי זעירא כרבא תשמעון לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא

ופתגמא

וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם: טז ואצוה את־שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין־אחיכם ושפטתם צדק בין־איש ובין־אחיו ובין גרו: יז לא־תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני־איש כי המשפט לאלהים הוא

והדבר

רש״י

שנקראו אח"ס וריעי' חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשי' במקח ראשים במשא ומתן נכנס אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: טז ואצוה את שופטיכם וגומר. אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההיא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר היית' ברשות עצמכ' עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמוע. לשון הווה אודנ"ט בלע"ז (ענטהערנד בל"א הערענד) כמו זכור ושמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכיריים: יז לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאלו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. דבר אחר כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר. אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. לא תיראו. דבר אחר לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ (משלי י"ז): כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה

נוטל

תרגום אשכנזי

מענגער, אונד זעצטע זיא — — איבער אייך, אלז אבערסטע איבער טויזענד, איבער הונדערט, איבער פונפציג אונד איבער צעהנע, אויך בעאמטע בייא אייערן שטעממען.

(טז) דיזען אייערן ריכטערן גאב איך דאמאהלס פערהאלטונגסבעפעהלע, וויא פאלגט: « הערט וואהל אן, וואז צווישען אייערן ברידערן פארגעפאללען, אונד אורטהיילט נאך דער גערעכטיגקייט, צווישען יעדערמאן, דער מיט זיינעם ברודער אדער מיט זיינעם פרעמדלינג שטרייטזאכע האט.

(יז) לאסט קיין אנזעהען אים גריכט געלטען, הערט דען גערינגען זא גוט אלז דען פארנעהמען; פירכטעט אייך פאר קיינעם מאננע, דען דאז גריכט איזט גאטטעס זאכע; וואז אייך צו שווער איזט

צו

באור

מאות וגו': ושוטרים, הראשים הם הדיינין, והשוטרים אלו הן הכופתין ומכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) בעת ההוא, משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר, לשעבר הייתם ברשות עצמכם, ועכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (רש"י): (שמוע, אודנ"ט בלעז ובל"א הערענד): מקור במקו' המוי, כמו זכור את יום השבת ורבי' כמוהו: ושפטתם צדק, צדק הוא תואר הפעל שהוא השפיטה, כלומר שהשפיטה תהיה בצדק, ואיננו שם הפעול, כי לא יתכן לשפוט את הצדק: ובין גרו, ענינו בין איש ובין גרו, גר של בעל הריבו, אבל בעיניכם יהיו כל הבאים למשפט כאחיכם, כמו שכתוב שמוע בין אחיכם, ואין הבדל בין ישראל לגר: (יז) לא תכירו פנים, יהיו בעלי דינין בעיניכם כאלו הם זרים ואינכם מכירים אותם וכן אמרו רז"ל (סנהדרין דף ז') ר' יהודה אומ' לא תכירהו, ר' אלעזר אומר לא תנכרהו, ויתכן שהוא מענין נשיאת פנים לנכבד, שלא יהדרו פני שוע. כי כל פנים בלה"ק מלשון כבוד והדרה: כקטן כגדל, תוארים אל הדבר, דבר קטן, דבר גדול, או אל בעל הריב: ושני כפ"י הדמיון תחת כפילת המלות שראוי לומר קטן כגדול וגדול כקטן, הורו על השווי המוחלט, וכן כמוך כפרעה (בראשי' מ"ד ח'): ובסנהדרין (ח) שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון, תכלית המשפט עשות הצדק והרחקת העול, ואין הצדק והעול נערך עם הממון: ד"א כקטן כגדול תשמעון, שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו, אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות, ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר, אזכנו עכשיו, וכשיוצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו. והנה אונקלוס תרגם כלשון הראשון; מלי זעירא כרבא, לפי שפעול השמיעה הוא הדבר, לא המדבר, כן הוא על הרוב בלשון, אבל מצאנוהו גם על המדבר, כמו שמעתיך, שמעני, ישמעני, ומהמשך המאמר נראה שהוא מוסב על בעלי הריב כלשון השני, וכן מתורגם בל"א: לא תגורו, לא תיראו. ונראה ששורש גור הונח על האסיפ' והקבוץ ואמר יגורו עלי עזים (תהלים נ"ט) יגורו יצפונו (שם), ומן זה הענין וגר זאב עם כבש (ישעיה י"א) ונקרא האורח הבא להתגורר עם התושבי' ולגור עמם, בשם גר, וכן בני החיות בעודם קטנים נקראים גורים, שהם מתאספים וגרים במעונות מולידם. והושאל אל הפחד, שענינו התקבצות הכחות כלם מן האיברים החצוניים אל הלב, וכן יאמר בלועז צוזאממען פאהרען על תנועת הדם והכח החיוני מן החוץ אל הפנים, והנה מגורה שם נרדף אל היראה, אלא שהמתירא אפשר שאעפ"כ יעשה את אשר עליו לעשו', ואול' אם יגור, קיבץ הכח החיוני אל הלב. ושבות

הכח

וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ ס כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר

נעלה

וּפִתְגָּמָא דִּי יִקְשֵׁי מִנְּכוֹן תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאֶשְׁמְעִנֵּיהּ׃ יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי תַעְבְּדוּן׃ יט וּנְטַלְנָא מֵחוֹרֵב וְהַלֵּיכְנָא יָת כָּל מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא דִּי חֲזֵיתוּן אוֹרַח טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא יָתַנָא וַאֲתֵינָא עַד רְקַם גֵּיאָה׃ כ וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה דַּייָ אֱלָהַנָא יָהֵיב לַנָא׃ כא חֲזֵי דִיהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא סַק אַחְסֵין כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתָּבַר׃ כב וּקְרֵבְתּוּן לְוָתִי כֻּלְּכוֹן וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח גּוּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לַנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתַנָא פִּתְגָּמָא יָת אוֹרְחָא דִּי

נסק

צו ענטשיידען,״ לאסט אן מיך קאממען, דאס איך דען האנדעל פערנעהמע.»
(יח) זא פעראָרדנעטע איך אייך דאמאהלס, וואז איהר צו בעאָבאכטען האבט.
(יט) וויר בראכען פאָן חרב אויף, אונד צאָגען דורך דיא גראָסע אונד פירכטערליכע וויסטע, דיא איהר געזעהען האבט, איבער דאז אמרישע געבירגע, וויא אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, בעפאָהלען, אונד קאמען ביז קדש ברנע. (כ) איך זאָגטע דאמאהלס צו אייך: «איהר זייד נון אן דאז אמרישע געבירגע געקאממען, דאז אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, איינגעבען וויל. (כא) זיהע! דער עוויגע, —— האט דיר דאז לאנד פרייז געגעבען. ציהע היניף, אונד נים עז איין, וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר פערהייסען האט; פירכטע דיך ניכט, אונד זייא ניכט צאגהאפט!
(כב) איהר קאמט אבער אללע צו מיר, אונד שפראכט: «וויר וואָללען ליבער לייטע פאָראויז זענדען, דיא אונז דאז לאנד אויזקונדשאפטען, אונד אונז נאכריכט ברינגען, וועלכען וועג

וויר

באור

הכח המונע את אברי התנועה מעשות את מעשהו, ולזה לא אמר לא תיראו מפני איש, כי אין היראה רצונית ובחירית, ואפשר לדיין שתגבר עליו היראה מבני אדם, אלא שעם כל זה חובה עליו שלא יגור מפני איש, ולא ימנע מעשות את המוטל עליו, להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, ויעבור עליו מה: וכן אמרו רז"ל משתשמע את דבריהן ותדע להיכן הדין נוטה אין אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם, שנאמר לא תגורו מפני איש, וכן תלמיד היושב לפני רבו, ורואה זכות לעני וחובה לעשיר אינו רשאי להיות שותק שנאמר לא תגורו מפני איש, והוא ממכין הלאוין, אבל לא נאסרה היראה, שעד שלא שמע הדיין את דבריהם רשאי לומר איני נזקק לכם, אם הוא מתירא: ולשון הגני של רש"י נוטה למ"ש, שכתב ד"א לא תגורו לא תכנים דבריך מפני איש, לשון אוגר בקיץ (משלי' י"ו) עכ"ל והוא מאמר ר' חנין בסנהדרין: יקשה מכם, מ"ם היתרון, כלומר שהדבר יותר קשה מכחכם: ושמעתיו, ושפטתיו לא אמר מדרך מוסר וכן ארז"ל אי גמירנא גמירנא, ואי לא אזילנא וגמירנא: (יח) ואצוה אתכם, לפי פשוטו עם ישראל ידבר שלמדם את החוקים ואת התורות והזכי' כאן לומר שלא מיכה שרי האלפים ושרי המאות רק על המשפט, אבל הוא ילמדם בעצמו כל הדברים אשר יעשו על פי התור' (מדברי רמב"ן), ולדעת רש"י (והוא מספרי) עם השופטים ידבר, שאמר להם עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) כאשר צוה ה' אלהינו אתנו, גם הנסיעה היתה על פי הדבור, לא מלבי: (כא) רש, במשקל שב מגזרת ירושה: תחת, וכמו ידל כבוד יעקב, מפעלי הכפל: כלכם, לב אחד

ופה

רש"י

בוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה (שמואל א' ט') אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיע כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו (שם י"ז) אמר לו הקדוש ברוך הוא ולא אמרת אנכי הרואה' אל תבט אל מראהו (שם י"ז): יח את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: יט המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: כב ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגומר אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים

וזקנים

נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כו וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כז וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃ כח אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם ח

ממנו

אונקלוס

נִסַּק בַּהּ וְיָת קִרְוַיָּא דִּי נֵעוֹל לְוָתְהֵן׃ כג וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָּמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲשַׂר גּוּבְרִין גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא׃ כד וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ׃ כה וּנְסִיבוּ בִידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְּאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָּמָא וַאֲמָרוּ טָבָא אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהַנָא יָהֵב לָנָא׃ כו וְלָא אֲבֵיתוּן לְמִסַּק וְסָרֵבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כז וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בְּדִסְנֵי יְיָ יָתָנָא אַפְּקָנָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶּאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתָנָא׃ כח לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אֲחָנָא תַּבָּרוּ יָת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם רַב וְתַקִּיף מִנָּנָא קִרְוִין

רברבן

תרגום אשכנזי

וויר צו געהען האבען, אונד אין וואז פיר שטערטע וויר קאממען ווירדען.» (כג) דיזער פארשלאג געפיל מיר; איך נאהם אויז אייך צוועלף מעננער, אויז יעדעם שטאממע איינען. (כד) דיזע גינגען אב, בעשטיגען דאז געבירגע, קאמען ביז אין דאז טהאל אשכול, בעזואהען דאז לאנד; (כה) נאהמען פאן דען פריכטען דעסזעלבען, בראכטען זיא אונז מיט, שטאטטעטען אונז בעריכט אב, אונד שפראכען: «דאז לאנד, וועלכעם דער עוויגע, אונזער גאטט, אונז איינגעבען וויל, איזט פארטרעפליך.» (כו) איהר אבער וואללטעט ניכט הינויף ציהען, זאנדערן ווארעט דעם בעפעהלע דעם עוויגען, אייערעס גאטטעס, אונגעהארזאם; (כז) מורעטעט אין אייערן צעלטען, אונד שפראכט: «אויז האס געגען אונז האט אונז דער עוויגע אויז מצרים געפיהרט, אום אונז דעם אמרי אין דיא הענדע צו ליפערן, דער אונז פערטילגען זאלל. (כח) וואהין זאללען וויר דא געהען? אונזערע ברידער האבען אונזערע הערצען פערצאגט געמאכט, אונד געזאגט: «דאז פאלק איזט צאהלרייכער אונד פאן העהער שטאטור אלז וויר

רש״י

וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באיזה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבוא אליהן. תחלה לכבוש: כג וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים וגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום א״ל טול מעותיך איני מנסהו מעתה. אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: כד עד נחל אשכול. מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: כה ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: כו ותמרו. לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: כז ותרגנו. לשון הרע וכן דברי נרגן (משלי י״ח) אדם המוציא דבה: בשנאת ה׳ אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלבי׳ עלך: הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל. ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה. וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: כח ערים גדולו׳ ובצורות

בשמים

באור

ופה אחד: אשר נבא אליהן, לכבוש תחלה: (כג) וייטב בעיני הדבר, בעבור שכולכם הסכמתם על זה (הראב״ע), ואם היה טוב בעיני משה למה אמרה בתוכחות? משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה, אמר לו הן, נותנו אתה לי לנסיון? אמר לו הן, בהרים וגבעות? אמר לו הן, כיון שראה שאין מעכבו כלום, אמר הלוקח בלבו, בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום, מיד אמר לו טול מעותיך, איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם, שמא תחזרו בכם, כשתראו שאיני מעכב, ואתם לא חזרתם בכם (רש״י): שנים עשר אנשים איש א׳ לשבט, מגיד שלא הי׳ שבט לוי עמהם (רש״י): (כה) ויאמרו טובה הארץ, הם יהושע וכלב: (כו) ותמרו את פי ה׳, לא די שלא אביתם לעלות ותמרו עוד, ואיזהו המרי? הוא הנאמר בפסוק הסמוך: (כז) ותרגנו, כמו ורוגנים ילמדו לקח, מבנין נפעל, וענינו התלונ׳ והתרעומת בחשאי מורען וזהו שאמר באהליכם: בשנאת ה׳ אתנו,

אין

וויר, דיא שטעדטע זינד גראָס
אונד בעפעסטיגט ביז אין
דיא וואָלקען, יאַ, וויר
האַבען אויך זעהנע דעס
ענק'ים דאָזעלבסט אַנגע־
טראָפפען.» (כט) איך
שפראַך צו אייך: «זייד ניכט
קליינמיטהיג, אונד פירכ־
טעט אייך ניכט פאָר איהנען.
(ל) דער עוויגע! אייער
גאָטט, דער פאָר אייך הער־
געהט, ווירד פיר אייך שטריי־
טען, וויא ער אייך מיט
מצרים געטהאָן האַט, פאָר
אייערן אויגען. (לא) אין
דיזער וויסטע, דיא דוא גע־
זעהען, האַט דיך דער עוויגע,
דיין גאָטט, געטראַגען, וויא
איין מאַן זיינען זאָהן טרעגט,
דיזען גאַנצען וועג, דען
איהר גערייזט זייד, ביז איהר
אַן דיזען אָרט געקאָממען.»
(לב) אללײן איהר האַטטעט
בייא אללעם דעם קיין פער־
טרויען צו דעם עוויגען,
אייערן גאָטט, (לג) דער
אויך דער רייזע פאָר אייך
הערגעהט, אייך דען אָרט
אויזצווזוכען, וואָ איהר אייך
לאַגערן קעננט, דעס נאַכטס
אין איינעם פייער, אייך דען
וועג צו צייגען, דען איהר
געהעט, אונד דעס טאַגעס
אין איינער וואָלקע.
(לד) דער עוויגע הערטע
אייערע רעדען, ווארד צאָר־
ניג אונד שוואור: (לה) «אַ
זאָלל דאָך אויך נימאַנד
פאָן

מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־
בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם
לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃ ל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם
לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם
לְעֵינֵיכֶם׃ לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר
נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ
אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ לב וּבַדָּבָר הַזֶּה
אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם
מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם׃
לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף
וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ
באנשים

רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית
שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִבָּרַיָּא
חֲזֵינָא תַמָּן׃ כט וַאֲמָרִית
לְכוֹן לָא תִתַּבְּרוּן וְלָא
תִדַּחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ ל יְיָ
אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן
מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן כְּכֹל דִּי
עֲבַד עִמְּכוֹן בְּמִצְרַיִם
לְעֵינֵיכוֹן׃ לא וּבְמַדְבְּרָא
דִּי חֲזֵיתָא דִּי סוֹבָרָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מְסוֹבַר
גַּבְרָא יַת בְּרֵיהּ בְּכָל
אוֹרְחָא דִּי הַלֶּכְתּוּן עַד
מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין׃
לב וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין
לֵיתֵיכוֹן מְהֵימְנִין בְּמֵימְרָא
דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לג דִּמְדַבַּר
קֳדָמֵיכוֹן בְּאוֹרְחָא
לְאַתְקָנָא לְכוֹן אֲתַר בֵּית
מֵישְׁרֵי לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאָרְחָא דִּי
תְהָכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא׃ לד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קָל פִּתְגָּמֵיכוֹן
וּרְגַז וְקַיֵּים לְמֵימָר׃ לה אִם יֶחֱזֵי גְּבַר
בגובריא

באור

אין לך מרי גדול מזה, לומר שה' שונא בני אדם מבחר יצוריו והוא מקור האהבה והחנינה: (כה) אנה אנחנו עולים, כמו איך אנחנו עולים ואחינו המסו וגו', וכן ואני אנה אני בא (בראשי' ל"ז י"ד) כלומר איך אני בא אל אבי בלא יוסף, ויתכן שהועתק משאלת המקום לשאלת העניה, בעבור שההגעה אל המקום וההגעה אל המבוקש מתדמים בכך: גדול ורם, גדול במספר, ורם בקומה או בגבורה וכן ת"א: ראינו שם, מוסב גם על עם גדול ועל ערים גדולות: (כט) לא תערצון, כמו לא תפחדון, והוא מגזרת והוא מעריצכם, והטעם שבר הלב בפחד (הראב"ע), וכן ת"א לא תתברון: (ל) ילחם לכם, בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית, מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים, ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו' (רש"י): ולדעת המתרגם האשכנזי, אשר ראית מוסב על המדבר, כי הוא מובדל בטעם וכן אמר למעלה את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם: (לב) ובדבר הזה, שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו (רש"י): ויתכן שיאמר, עם כל הנסים שעשה לכם במצרים ובמדבר אינכם מאמינים, ויהיה ובדבר הזה כמו ועם הדבר הזה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (לג) לראותכם, כמו להראותכם, וכן לנחותם הדרך (שמות י"ג), והנה בא תחלה תכלית ההליכה לפניהם, והוא לתור לכם מקום לחנותכם, ואח"כ אופן ההליכה, באש לילה ובענן יומם, לפי שהתכלית קודם במחשבה, אף שהאופן קודם במציאות: (לה) הדור
הרע

רש"י

בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: כט לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון (איוב ל') לשבור נחלים: ל ילחם לכם. בשבילכם: לא ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא של מעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגומר: כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגומר. משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': לב ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: לג לראותכם. כמו להראותכם וכן לנחות' הדרך וכן לשמיע בקול תודה (תהלים
כ"ו

בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃ לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃ לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ מא וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ

איש

אונקלוס

בְּגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין יַת אַרְעָא טָבְתָא דִּי קַיֵּימִית לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן׃ לו אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזֵינַהּ וְלֵיהּ אֶתֵּן יַת אַרְעָא דִּי דְרַךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלָף דִּי אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַּייָ׃ לז אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל תַּמָּן׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵים קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל תַּמָּן יָתֵיהּ תַּקֵּיף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִינַּהּ לְיִשְׂרָאֵל׃ לט וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יְדַעוּ יוֹמָא דֵין טָב וּבִישׁ אִנּוּן יֵיעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִינַהּ וְאִנּוּן יֵירְתוּנַהּ׃ מ וְאַתּוּן אִתְפְּנוּ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא סוּף׃ מא וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא נִיסַּק וּנְגִיחַ קְרָב כְּכֹל דִּי פַקְּדָנָא יְיָ אֱלָהַנָא

וזרותון

תרגום אשכנזי

פאָן דיזען לייטען, פאָן די־זעם בעזען געשלעכטע, דאז פאָרטרעפפליכע לאַנד צו זעהען בעקאָממען, דאז איך געשוואָרען, אייערן פֿעטערן צו געבען!

(לו) אויזגענאָממען כלב, זאָהן יפנה, דער זאָלל עז צו זעהען בעקאָממען, אונד איהם אונד זיינען נאַכקאָמ־מען וויללל איך דאז לאַנד איינגעבען, דאז ער בערייזט האַט, וויל ער דעם עוויגען טריילין נאַכגעפֿאָלגט איזט.»

(לז) זאָ געשאַהע עז אויך אייערנטוועגען, דאַס דער עוויגע איבער מיך צירנטע, אונד שפראַך: «אויך דוא זאָללסט ניכט דאָהין קאָממען.

(לח) יהושע, זאָהן נון, דער דיך בעדיהנט, זאָלל דאהין קאָממען; שטערקע ויינען מוטה, דען ער זאָלל דאז לאַנד אַן ישראל צום בעזיץ איינגעבען. (לט) וואַז אייערע יונגע לייטע בע־טריפפט, פאָן דענען איהר זאַגטעט, זיא ווירדען צור בייטע ווערדען, אייערע זעהנע נעמליך, דיא יעצט נאָך גוטעס אונד בעזעס ניכט צו אונטערשיידען וויססען, דיזע זאָללען אין דאז לאַנד קאָממען! איהנען וויללל איך עז איינגעבען, אונד זיא זאָללען עז בעזיצצען.

(מ) איהר אַבער ווענדעט אייך צוריק, אונד רייזט אין דער וויסטע, געגען דיא בינזענ־זעע צו.» (מא) איהר אַנטוואָרטעטעט מיר, אונד שפראַכט: «וויר האַבען דעם עוויגען געזינדיגט; וויר וואָללען הינויף ציהען אונד קריג פֿיהרען, וויא דער עוויגע, אונזער גאָטט, בעפֿאָהלען האַט.» איהר לעגטעט

יעדער

רש"י

כ"ו) וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב' י"ט): לו אשר דרך בה. חברון שנאמר ויבא עד חברון: לז התאנף. נתמלא רוגז: מ פנו לכם. וגומר. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה ומפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים והסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: מא ותהינו. לשון הננו ועלינו

אל

באור

הרע הזה, כמו מן הדור הרע הזה, או יתכן שהוא קריאה מיוחדת בפני עצמ', ואינו נסמך אל מלת אים שלפניו, והוא כמו מאמר מוסג', לא רצה לכנות שם האנות על הדור הרע: (לו) ולו אתן את הארץ וגו' ולבניו, כמו ולו ולבניו: אשר דרך בה. חברון, שנאמר ויבא עד חברון (במדבר י"ג): מלא אחרי ה', כל מקור שיבא מלת ואחריו אחרי הוא ענין ההסכמה והשלמת הרצון: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם, כי רבו בני ישראל את ה' וגו' ואירע זה בעבור מריבתם, או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמי', ולא עשו כאשר נצטוו, והעם הרהרו בדבר, והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניה' (מדברי הרמב"ן): ינחילנה, ינחיל אותה, ובא הכנוי אף שלא נזכר השם בפסוק זה ומוסב על הארץ בפסוקים הקודמים: והמתרגם האשכנזי תרגם השם ולא הכנוי, בעבור שכבר בא מאמר אחר, יהושע הוא העומד וגו', ואין מדרך לשון אשכנזי להשב הכנוי אל השם הבא במאמר אחר: (לט) ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע, הוא חוזר אל הקודם, וטפכם דהיינו בניכם אשר לא ידעו וגו', וכן בתרגום האשכנזי: (מ) ואתם פנו לכם, לאחוריכם, ותלכו במדבר לצד ים סוף, שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר הי' מפסיק בין ים סוף להר שעיר, עתה המשכו ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח (רש"י): (מא) ותהינו, לשון הננו ועלינו אל המקום הזה (במדבר י"ד) זה הלשון שאמרתם הן, כלומר הזדמנתם (רש"י), כמו ותאמרו

הננו

אִ֚ישׁ אֶת־כְּלֵ֣י מִלְחַמְתּ֔וֹ וַתָּהִ֖ינוּ לַעֲלֹ֥ת הָהָֽרָה׃ מב וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֵלַ֗י אֱמֹ֤ר לָהֶם֙ לֹ֤א תַֽעֲלוּ֙ וְלֹא־תִלָּ֣חֲמ֔וּ כִּ֥י אֵינֶ֖נִּי בְּקִרְבְּכֶ֑ם וְלֹא֙ תִּנָּ֣גְפ֔וּ לִפְנֵ֖י אֹיְבֵיכֶֽם׃ מג וָאֲדַבֵּ֥ר אֲלֵיכֶ֖ם וְלֹ֣א שְׁמַעְתֶּ֑ם וַתַּמְרוּ֙ אֶת־פִּ֣י יְהוָ֔ה וַתָּזִ֖דוּ וַתַּעֲל֥וּ הָהָֽרָה׃ מד וַיֵּצֵ֨א הָֽאֱמֹרִ֜י הַיֹּשֵׁ֨ב בָּהָ֤ר הַהוּא֙ לִקְרַאתְכֶ֔ם וַֽיִּרְדְּפ֣וּ אֶתְכֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂ֖ינָה הַדְּבֹרִ֑ים וַֽיַּכְּת֥וּ אֶתְכֶ֛ם בְּשֵׂעִ֖יר עַד־חָרְמָֽה׃ מה וַתָּשֻׁ֥בוּ וַתִּבְכּ֖וּ לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וְלֹא־שָׁמַ֤ע יְהוָה֙ בְּקֹ֣לְכֶ֔ם וְלֹ֥א הֶאֱזִ֖ין אֲלֵיכֶֽם׃ מו וַתֵּשְׁב֥וּ בְקָדֵ֖שׁ יָמִ֣ים רַבִּ֑ים כַּיָּמִ֖ים אֲשֶׁ֥ר יְשַׁבְתֶּֽם׃ *

ב א וַנֵּ֜פֶן וַנִּסַּ֤ע הַמִּדְבָּ֙רָה֙ דֶּ֣רֶךְ יַם־ס֔וּף כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה אֵלָ֑י

אונקלוס

וְזָרֵיזְתּוּן גְּבַר יַת מָנֵי קְרָבֵיהּ וְשָׁרֵיתוּן לְמִסַּק לְטוּרָא׃ מב וַאֲמַר יְיָ לִי אֱמַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ מג וּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְסָרֵבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֵקְתּוּן לְטוּרָא׃ מד וּנְפַק אֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדָפוּ יַתְכוֹן כְּמָא דְנָתְזָן דַּבְרִיתָא וּטְרָדוּ יַתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה׃ מה וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן׃ מו וִיתֵיבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִי יְתֵיבְתּוּן׃

ב א וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי

תרגום אשכנזי

יעדער זיינע וואפפען אן, אונד וואגטעט אים בעגריף דען בערג הינויף צו געהען: (מב) דער עוויגע שפראך אבער צו מיר: «זאגע איהנען: «געהט ניכט הינויף אונד פאנגט קיינען קריג אן, דען איך בין ניכט אונטער אייך, דאס איהר ניכט געשלאגען ווערדעט פאר אייערן פיינדען.» (מג) איך זאגטע אייך צוואר, אללין איהר וואללטעט ניכט הערען, ווארעט דעם בעפעהלע דעם עוויגען אונגעהארזאם, אונד פערמעססען גענוג, דען בערג הינויף צוגעהען. (מד) אבער דער אמרי, דער אויף דעמזעלבען בערגע וואהנט, גינג אייך ענטגעגען, פערפאלגטען אייך וויא דיא ביענען שווערמען, שלוגען אייך צו שעיר, ביז געגען חרמה.

(מה) אלז איהר צוריק קאמט, וויינטעט איהר פאר דעם עוויגען, אללין דער עוויגע אכטעטע אייערער שטיממע ניכט, אונד גאב אייך קיין געהער. (מו) איהר בליבט אלזא אין קדש דיא לאנגע צייט, דיא איהר דאזעלבסט האבט פערווייליען מיססען.

ב (א) וויר וואנדטען אונז דארויף — ווידער צור וויסטע, געגען דיא בינזענזעע צו, וויא דער עוויגע מיר בעפאהלען האטטע, אונד

רש״י

אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: מב לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: מד כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: מה ולא שמע ה׳ בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאלו אכזרי: מו ותשבו בקדש ימים רבים. תשע עשרה שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות הם היו שלשים ושמנה שנה י״ט מהם עשו בקדש וי״ט שנה הולכים ומטורפי׳ וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם:

ב א ונסע המדברה. אלו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף ויציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח

באור

הכנו, והוא פעל נגזר מן מלת כן, והוא רגיל בלה״ק: (מב) ולא תנגפו, כדי שלא תנגפו: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי משיגע אל בית׳ מיד ירדפו אחריו וישכוהו (הראב״ע): ואונקלוס תרג׳ כמה דנתזן, ואמר המתורגמן שהוא מלשון הכיר התז (ישעיה י״ח) אולם ויתכו כמי׳ (איוב ג׳) מתורגם וכתזן, ומשמע שהוראתו בל״א צוזאממען לויפען והכוונה על הכיסה בערבוב ובחפזה כמעשה קהל דבורים, כאשר יעזבו את הכוורת: ויכתו, מגזרת וכתותי: עד הרמה, מקום וכן ת״א ויב״ע או שם הפעל, כלומ׳ עד החרם אתכם, וכן ת״י עד שיצא: (מה) ותשבו ותבכו, דביקים בטעם, ופירושו שהוספתם לבכות עוד הפעם, כמו וישבו ויבכו (במדבר י״א ד׳) והמתרגם האשכנזי, פתר ותשבו שבתם מן המלחמה, ולדעתו נדבקו בטעם לפי שתיבות לפני ה׳ מוסבת על שניהם, כמו ותשבו לפני ה׳ ותבכו לפני ה׳: (מו) כימים אשר ישבתם, כלומר כמו שאתם יודעים (הרשב״ם): ולשון הראב״ע כימים אשר ישבתם, ברגול הארץ, ואם יטען הטוען והמרגלים ישבו לבדם (ואיך יאמר אל בני ישראל אשר ישבתם)? הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ע״כ, והכלל שלוחו של אדם כמותו:

ב (א) ונפן ונסע המדברה, אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו, ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר

אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃ ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע

לכתך

אונקלוס

עִמִּי וְאַקֵּפְנָא יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין׃ ב וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימָר׃ ג סַגִּי לְכוֹן דְּאַקֵּפְתּוּן יָת טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנוּ לְכוֹן צִפּוּנָא׃ ד וְיָת עַמָּא פַּקֵּד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא׃ ה לָא תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רַגְלָא אֲרֵי יְרוּתָא לְעֵשָׂו יְהָבִית יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר׃ ו עִבוּרָא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף מַיָּא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן׃ ז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ

ספק

תרגום אשכנזי

אונד אומצאגען דאז געבירגע שעיר לאנגע צייט.

(ב) דער עוויגע שפראך ענדליך צו מיר. (ג) איהר האבט דיעס געבירגע לאנגע גענוג אומצאגען; ווענדעט אייך נון געגען מיטטערנאכט! (ד) דעם פאלקע אבער גיב פאלגענדען בעפעהל: «איהר קאממט אן דיא גרענצע אייערער ברידער, דער זעהנע עשו, דיא אין שעיר וואהנען; זיא פירכטען זיך פאר אייך, אללײן היטעט אייך וואהל!

(ה) גרייפט זיא ניכט אן! איך ווערדע אייך פאן איהרעם לאנדע ניכט איינען פוס בּרייט איינצונעהמען לאססען, דען איך האבע דאז געבירגע שעיר דעם עשו צום ערבטהיילע געגעבען. (ו) שפייזע, דיא איהר עססען וואללט, מיסט איהר פאן איהנען אומס געלד קויפען, אונד וואססער, דאז איהר טרינקען וואללט, מיט געלד בעצאהלען. (ז) דען דער עוויגע — האט דיך אין אללען ווערקען דיינער הענדע געזעגנעט, אונד בייא דיינעם

צוגע

רש"י

המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: ג פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכים את רוח מזרחית וזהו שנאמר ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב (שופטים י"א): ד ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: ה עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' (זכריה י"ד): ירושה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על שרה אשתו אחותי היא עשאו כבנו: ו תכרו. לשון מקח וכן אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: ז כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את

טובתו

באור

המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר, והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף ודרך יציאתן ממצרים, שהוא במקצוע דרומית מערבית, ומשם היו הולכים לצד המזרח (רש"י) ונסב את הר שעיר, וכל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה, סבו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון, פניכם לצפון, נמצאו הולכים את רוח מזרחית, וזהו שנאמר ויבואו ממזרח שמש לארץ מואב (שופטים י"א), (רש"י): (ד) אתם עוברים כאשר תהיו עוברים: בגבול אחיכם, לפי שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, לפיכך בני יעקב ובני עשו הם באחוה (מדברי רמב"ן): ונשמרתם מאד, ומהו השמירה? אל תתגרו בם: (ה) אל תתגרו בם, כמו יגרה מדון (משלי כ"ח), וענינו הסכסוך והריב, וכן תרגום יונתן וסכסכתי מצרים במצרים. מגרגי במגרגי: עד מדרך כף רגל, אפילו חלק קטן מקום דריסת כף רגל לא אתן לכם: ירושה לעשו, מאברהם: וכן כתוב במואב אל תצר את מואב, וכן בבני עמון אל תגורם, וכל האזכרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו, פן ירך לבבכם לאמר, אם רצון הקב"ה לתת לנו כולה, ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלה האומות שעברנו דרך עליהם? לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר, שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, כי לבני לוט נתתיה ירושה, וגם בעמון, כי לבני לוט נתתי ירושה לכבוד אברהם שקרובים היו (הרשב"ם): (ו) אבל תשברו, לשון קנין, וכן שברו לנו מעט אוכל, והטעם אם תתאוו לאכול מפירות ארצם, לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם, זה טעם מאתם, וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם (הרמב"ן): תכרו, לשון מקח, וכן בקברי אשר כריתי לי (בראשית נ' ה'), שכן קורין בכרכי הים למכירה כירה (רש"י), וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי, והגם ונתתי מכרם (במדבר כ'), רחוק מפרשים מכירה, ואולי יהי' השם משרש מכר, כמו וכל מכר (נחמי' י"ג), ויתכן ג"כ שיכר וכרה וכור כלם מענין אחד, והרד"ק בשורש כרה בחר את אשר כריתי מענין חפירה וכמו וכי יכרה איש בור, ולבסוף הביא לדעת רש"י בשם יש מפרשים, ואולי גם כאן מענין חפירה, שתחפרו לכם בארות לשתות העם, אבל מאתם דהיינו ברצונם ובכסף: (ז) כי ה' אלהיך, ברכך בכל מעשה ידיך, שנתברך עמוס כאשר ומקנה אשר

הוציאו

לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר: ח ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב: ט ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה: י האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים: יא רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים: יב ובשעיר ישבו החרים לפנים

ובני

חצי הספר בפסוקים

אונקלוס

ספק לך צרכך במהכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם: ח ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא תצור למואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחית ירותא: י אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: יא גברין מתחשבין אף אנון כגבריא ומואבאי קרן להון אימתני: יב ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין

ובני

תרגום אשכנזי

צוגע דורך דיזע גראסע וויס־טע פיר דיך געזארגט; דיזע פירציג יאהרע לאנג איזט דער עוויגע, דיין גאטט, מיט דיר געוועזען, דאס דיר ניכטס געמאנגעלט האט.»

(ח) וויר גינגען אלזא אב פאן אונזערן ברידערן, דען זעהנען עשו, דיא אין שעיר וואהנען, פאן דעם וועגע דורך דיא עבענע, פאן אילת אונד עציון גבר, ווענדע־טען אונז אונד צאגען צור וויסטע מואב׳ס.

(ט) דער עוויגע שפראך צו מיר: «האנדלע ניכט פיינד־זעליג געגען מואב, אונד גרייפע איהן ניכט אן; איך ווערדע דיר פאן זיינעם לאנדע ניכטס צום ערבטהיי־לע געבען, דען איך האבע ער דען נאכקאממען לוט צום ערבטהיילע געגעבען.»

(י) פארמאהלס האטטען דאועלבסט דיא אמים גע־וואהנט, איין גראסעס, צאהלרייכעס פאלק, פאן האהער שטאטור, וויא דיא ענקים. (יא) זיא ווארדען אויך, וויא דיא ענקים, אונטער דיא ריזען גערעכ־נעט, אונד דיא מואבים נאננטען זיא אמים (פורכט־בארע לייטע). (יב) אין שעיר וואהנטען פארמאהלס דיא חרים;

דיא

באור

הוציאו ממצרי׳ (וזהו מעשה ידיה׳ שהיו מטפלין במרעה הבהמו׳ וילדיהן), ויש להם עושר מקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם, כענין מעשה ידיו ברכת מקנהו פרץ בארץ, עוד ידע ה׳ את לכתך: במדבר הגדול הזה, וספק שם כל צרכיך במן ובשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות (וא״כ אל תרע עינך להוציא מעט מרכושך ומכספיך בעבור אוכל ומים שתקנו מאחיכם בני עשו, כי כמו שלא חסרת דבר כן אל תחסר דבר), (הרמב״ן): (ח) ונפן ונעבור, לצד צפון הפכו פנים להלוך רוח מזרחית (רש״י): (ט) ער, שם המדינה, ויתכן שלקח סיחון ער מואב וחזרה למואב באחרונה (הראב״ע): (י) האמים, על שם שאימתם מוטלת על הבריות: לפנים ישבו בה, אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא, כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם (רש״י): ואחרי אשר טען עליו הרמב״ן כמה טענות יפרש הפך דבריו ואמר, בעבור שאמר הקב״ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה, יספר הכתוב כי הארץ ראוי׳ לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט, ואמר כי הארץ ההי׳ ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים. ולכן יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם, והנה השם עשה להם נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם, וא״כ אין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה׳ להם במעשה נס: גדול, כמשמעו: ורב, בכח ועוצם בנין האברים: ורם, בקומה: (יא) יחשבו, לשון חשיבות מעלה, כמו בזה ולא חשבנוהו, כי במה נחשב הוא (ישעיה ב׳), ובלשון חכמים אדם חשוב. ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו חשיבות ומספר, כלומר שהרפאים נמנים בתוך הענקים והיו בכללם, והנה הענין א׳ כי כל דברים מסתוים במעלה נכנסים תוך כלל אח׳ בבחינה במעלה ההיא: (יב) ובשעיר ישבו החרים, הראב״ע יפרש כדרכו למעלה ואמר, כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב

יזכיר

רש״י

טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: ח ונפן ונעבור. לצד צפון הפכו פנים להלוך רוח מזרחית: ט ואל תתגר בם וגומר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גירוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: י האמים לפנים וגומר. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: יא רפאים יחשבו וגומר. רפאים היו נחשבין אותם אימים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אימים. על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן בשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: יב יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם

ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר־נתן יהוה להם: יג עתה קמו ועברו לכם את־נחל זרד ונעבר את־נחל זרד: יד והימים אשר־הלכנו מקדש ברנע עד אשר־עברנו את־נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד־תם כל־הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: טו וגם יד־יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: טז ויהי כאשר־תמו כל־אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס יז וידבר יהוה אלי לאמר: יח אתה עבר היום את־גבול מואב את־ער: יט וקרבת מול בני עמון אל־תצרם ואל־תתגר בם כי לא־אתן

מארץ

אונקלוס

ובני עשו תרכונון ושציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארע ירותתיה די יהב יי להון: יג כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: יד ויומיא די הלכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרב מגו משריתא כמא די קיים יי להון: טו ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשציותהון מגו משריתא עד דשלימו: טז והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: יז ומליל יי עמי למימר: יח את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחית: יט ותתקריב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן

מארע

תרגום אשכנזי

דיא זעהנע עשו אבער טרי־בען זיא אויז, פערטילגטען זיא — —, אונד וואהנטען אן איהרער שטאטט, וויא ישראל עז מיט דעם ערב־לאנד מאכט, דאז איהם דער עוויגע געגעבן. (יג) »ברעכט נון אויף אונד געהט איבער דען באך זרד!« וויר גינ־גען אלזא איבער דען באך זרד. (יד) איבער דיא ריי־זע פאן קדש ברנע אויז, ביז וויר איבער דען באך זרד גינגען, בראכטען וויר אכט אונד דרייסיג יאהרע צו, ביז — — — אללע קריגסלייט אויז אונזערם לאגער אויזגעשטארבען וואַרען, וויא איהנען דער עוויגע צוגעשוואָרען.
(טו) אויך וואר דיא האנד דעס עוויגען ווידער זיא, זיא אויז דעם לאגער פארט צושאפפען, ביז זיא פעלליג דאהין ווארען. (טז) אלז נון אללע קריגסלייטע אויז דעם פאלקע אויזגעשטארבען ווארען, (יז) רעדעטע דער עוויגע מיט מיר, אונד שפראך: (יח) דוא געהסט נונמעהר פאר דעם געביטע מואבים, פאר ער פאר־בייא, (יט) אונד נאהסט דיך דען זעהנען עמון; בע־האנדלע זיא ניכט פיינדזע־ליג, אונד גרייפע זיא ניכט אן! פאן דעם לאנדע דער זעהנע עמון זאללסט דוא ניכטס

צום

רש"י

אותם והולכים: טו היתה בם. להמם ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: טז ויהי כאשר תמו וגומר. וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת. ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: יח אתה עובר היום את גבול

מואב

באור

ימנעם ג"כ מארץ שעיר, כי מלפנים היתה אף היא מן החורים. ובני עשו שהם זרע לאברהם, ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס, שהיו הם עם רב באחרים ובני עשו באו לגור שם ונתחזקו עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול, והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם, אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור, ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הוריש' החלקים עכ"ד בקוצר: והנראה מעומק פשטות הכתובים שאין אלו דברי השם, אבל יספר כותב התורה איך נחלו מואב את ארץ רפאים ובני עשו את ארץ שעיר סמוך אל מה שאמר הקב"ה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה, ואח"כ חוזר אל דברי השם עתה קומו ועברו בפסוק הסמוך, והפסוקים האמים רפאים, והשעירים הם מאמר מוסגר ולזה כוון המתרגם, וכאשר עשה ישראל לארץ ירושתו מוכיח על פירושו, ואלה כתב בלשון הרמב"ן לפרש על פי דרכו: (יד) עד תם כל הדור, רובם מתו מיתה טבעית מחמת זקנה: (טו) וגם יד ה' היתה בם, זו היא מיתת עונש: להמם, מבנין הקל מפעלי הכפל: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות, תמו למות, כלומר שלא נשאר עוד אחד שימות כי כבר מתו כולם: אנשי המלחמה, מבן כ' שנה היוצאים בצבא: ובא ה"א הידיעה על דבר הבלתי נודע, ולשון הרשב"ם ואני הצעיר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש את כלי מלחמתו, ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו, וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגו' (יהושע ה' ו') ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה, ולא אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו ע"פ הקב"ה ונלחמו, אותם שנכנסו לארץ, כי לא היו בני כ' בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה כשנלחמו המרגלים, עכ"ד: (יז) וידבר ה', דבוק עם למעלה כמו ויהי בכלות משה לכתוב דברים כבה, והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם אתה עובר וגו' (יט) וקרבת, פי'

וקרבת

מארץ בני־עמון לך ירשה כי לבני־לוט נתתיה ירשה: כ ארץ־רפאים תחשב אף־הוא רפאים ישבו־בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים: כא עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם ויירשם וישבו תחתם: כב כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את־החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה: כג והעוים הישבים בחצרים עד־עזה כפתרים היצאים מכפתור השמידם וישבו תחתם: כד קומו סעו ועברו את־נחל ארנן ראה נתתי בידך את־סיחן מלך־חשבון האמרי ואת־ארצו החל רש והתגר בו מלחמה: כה היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על־פני העמים תחת כל־השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך: כו ואשלח מלאכים

ממדבר

אונקלוס

מארע בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהבתה ירותא: כ ארעא גבריא מתחשבא אף היא גברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: כא עם רב סגי ותקיף כגבריא ושיצינון יי קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון: כב כמא דעבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון עד יומא הדין: כג ועואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שציאונון ויתיבו באתריהון: כד קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ואתגרי למעבד עמהון קרב: כה יומא הדין אשרי למתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: כו ושלחית אזגדין

ממדבר

תרגום אשכנזי

צום ערבטהיילע בעקאממען, דען איך האבע עז דען זעהנען לוט צום ערבטהייל געגעבען.» (כ) אויך דיזעס ווירד אונטער דיא לענדער דער ריזען גערעכנעט; פאָרמאהלס האבען אויך ריזען דארין געוואָהנט, דיא עמונים נענגטען זיא: זמזמים (שלימע לייטע). (כא) איין פאָלק, גראָס, צאהלרייך אונד פאָן האָהער שטאַטור, וויא דיא ענקים; דער עוויגע אבער פערטילגטע זיא פאָר איהנען, זיא פערטריבען זיא, אונד וואָהנטען אן איהרער שטאַטט. (כב) עבען זאָ וויא ער מיט דען זעהנען עשו געטהאַן, דיא אין שעיר וואָהנען, דא ער דען חרי פאָר איהנען אויזגעראָטטעט האט, דאס דיזע זיא אויזטריבען, אונד אן איהרער שטאַטט ביז אויף דיזען טאג וואָהנען. (כג) עוים, דיא אויף דעם פלאַטטען לאַנדע וואָהנטען ביז געגען עזה, ווארדען פאָן כפתורים, דיא אויז כפתור קאַמען, פערטריבען, אונד דיזע וואָהנטען אן איהרער שטעללע. (כד) «מאכט אייך אויף, — אונד געהט איבער דען — ארנן; — איך געבע דיר דען אמרישען קעניג סיחון צו חשבון, זאמט דיינעם לאנדע, אין דיא הענדע; היר מאכע דען אנפאנג דער עראָבערונג, גרייפע איהן פיינדועליג אן. (כה) נונמעהר ווילל איך אנפאנגען, אללען פעלקערן אונטער דעם הימעל אנגסט אונד פורכט פאָר דיר איינצוגעבען; דיא נור דיינען רוף הערען, זאָללען ציטטערן אונד בעבען פאָר דיר.» (כו) פאָן דער וויסטע קדמות אויז האטטע איך

איינע

רש"י

מואב אל מול בני עמון. וכאן שארץ עמון לצד צפון: כ ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: כג והעוים היושבים בחצרים וגומר. עוים מפלשתים הם שעוים הם נחשבים בספר יהושע (שם י"ג) שנאמר חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים. ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם: כה תחת כל השמים. לאחר שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ב"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: כו ממדבר קדמות. אף על פי

שלא

באור

ונקרנך: אל תצרם, מפעלי הכפל: ואל תתגר בם, פירשנו למעלה: (כ) ארץ רפאים, נראה שמתחיל גם כאן הכותב התורה לספר כמו למעלה האיך כאלו בני עמון את ארצם, וחוזר בפסוק כ"ד קומו סעו ועברו אל דברי השם, וכן דעת המתרגם האשכנזי: תחשב, תשובות מספר: (כד) והתגר בו מלחמה, כנגד מה שאמר אצל בני עשו ובני לוט אל תתגר יאמר כאן, לא די שאיני מזהירך מגירוי המלחמה אלא שאני מצוך והתגר בו מלחמה: (כה) ויראתך על פני העמים, הכרת פניהם תענה בם יראתו ממך: אשר ישמעון שמעך, העמים אשר לבד ישמעו מעשיך אף אם לא יראום רגזו וחלו, וכן בת"א: (כו) דברי שלום, כמו ואשלח

דברי

מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ * ס לא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃

ויצא

אונקלוס

מִמַּדְבַּר קְדֵמוֹת לְוַת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָמֵי שְׁלָמָא לְמֵימָר׃ כז אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאָרְחָא בְּאָרְחָא אֵיזֵל לָא אֶסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ כח עִבוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוּל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃ כט כְּמָא דַּעֲבָדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאֲבָאֵי דְּיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דְּאֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ ל וְלָא אֲבָה סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ אֲרֵי אַקְשֵׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵיהּ וְאַתְקֵיף יָת לִבֵּיהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ לא וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזֵי דְּשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרָכוּתֵיהּ לְמֵירַת יָת אַרְעֵיהּ׃

לב ונפק

תרגום אשכנזי

איינע געזאנדטשאפט אן, סיחן, קעניג צו חשבון, מיט דעם פרידליכען אנטראגע אבגעלאססען:
(כז) ערלויבע מיר דען דורכצוג דורך דיין לאנד; איך וויל אויף דער העערשטראסע בלייבען, ווערער רעכטס נאך לינקס דאפאן אבווייכען.
(כח) שפייזע, דיא איך עססען וויל, ואללסט דוא מיר אומס געלד פערקויפען, אונד וואססער, דאז איך טרינקען וויל, פאר געלד געבען; לאס מיך נור צו פוסע דורכציהען,
(כט) (זא וויא מיר דיא זעהנע עשו געטהאן, דיא אין שעיר וואהנען, אונד דיא מואבים, דיא אין ער וואהנען,) ביז איך איבער דען ירדן אין דאז לאנד געהען ווערדע, דאז דער עוויגע, אונזער גאטט, אונז איינגעבען וויל.»
(ל) אללייך סיחן, קעניג צו חשבון, וואללטע אונז דען דורכצוג ניכט געשטאטטען; דען דער עוויגע, דיין גאטט, פערהערטעטע זיינען זין, אונד שטערקטע זיינען מוטה, אום איהן דיר אין דיא הענדע צו ליפערן, וויא יעצט ווירקליך געשעהען איזט.
(לא) דער עוויגע שפראך צו מיר: «זיהע! איך מאכע הירמיט דען אנפאנג, אונד געבע דיר פריין סיחן אונד זיין לאנד; מאכע דוא דען אנפאנג, זאלכעס צו עראברען.»

(לב) סיחן

רש"י

שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקדוש ברוך הוא ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. דבר אחר ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור בארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: לא החלותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו:

לב ויצא

באור

דברי שלום, כי ושאלת המאור בתחלה מוסף עליו ואחר עמו: (כז) בדרך בדרך, כפל מלת בדרך מורה על התמידה בלי הפסק, כמו וילקטו אותו בבקר בבקר (שמות ט"ז), ויבאר אח"כ דהיינו שלא אסור ימין ושמאל: (כח) רק אעברה ברגלי, איני מבקש ממך רק להניחני עבור ברגלי: (כט) עשו לי בני עשו, לא לענין לעבור את ארצם, אלא לענין מכר אוכל ומים (רש"י) ולשון הרמב"ן, יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני, א"כ הוא מה יעשו יושבי ער שהם מואבים, והכתוב אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם (וכאן נאמר והמואבים היושבים בער)? והוצרכו לפירש זה, בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי, ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו, שסבבו הר שעיר בדרך בדרך, וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר, רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתם, כי משם הי' ארץ כנען קרוב, ולכן עברו על ער, ורבי' אמרו, הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם ע"כ: עד אשר אעבור, מוסב אל רק אעברה ברגלי בפסוק הקודם, וכאשר עשו לי בני עשו הוא מאמר מוסגר וכן כוון

המתרגם: (ל) העברנו בו, הניחני לעבור בו. כי הקשה ה' אלהיך, עיין (שמות ז' ג') בביאור ואני אקשה את לב פרעה: (לא) החילותי, ה"א הבנין בפתח בעבור אות גרונית שלאחריה וכן העירותיהו בצדק (ישעיה מ"ה י"ג) אבל כשאין אות גרונית אחריה יאמר הרימות, הקימות, הטיבות, כולם חטופין: ובא המאמר הזה מ"ת. הזם פעם שני לומר ועתה אשר לא אבה סיחון להעבירכם בארצו הנה הוא גזירה מוחלטת מאתי לתת אותו ואת ארצו בידכם שלא תשתנה בשום פנים:

(לג) ונך

לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ

כאשר

אונקלוס

לב וּנְפַק סִיחוֹן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃ לג וּמַסְרֵיהּ יְיָ אֱלָהַנָא קֳדָמַנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃ לד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוֵי גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזֵב׃ לה לְחוֹד בְּעִירָא בַּזֵּנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא דִּי כְבַשְׁנָא׃ לו מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי בְנַחְלָא וְעַד גִּלְעָד לָא הֲוָת קַרְתָּא דִּי תְקִיפַת מִנַּנָא יָת כּוֹלָא מְסַר יְיָ אֱלָהַנָא קֳדָמַנָא׃ לז לְחוֹד לְאַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן לָא קְרֵבְתָּא כָּל כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי טוּרָא וְכֹל דִּי פַּקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא׃

ג א וְאִתְפְּנֵינָא וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ ב וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא

דעבדתא

תרגום אשכנזי

(לב) סיחן ריקטע אונז אויך מיט זיינער גאנצען קריגסמאכט ענטגעגען, נאך יהץ, צור שלאכט.

(לג) אונד דער עוויגע, אונזער גאָטט, גאב איהן אין אונזערע געוואלט; וויר שלוגען איהן, זיינע זעהנע אונד זיין גאנצעס פאָלק;

(לד) נאהמען צו גלייכער צייט אללע זיינע שטעדטע איין, פערבאננטען אללעס, וואז אין דיזען שטעדטען וואר, מעננער, ווייבער, קינדער, ליסען ניכטס איבריג.

(לה) בלאָס דאז פיה נאהמען וויר אונז אונד דיא בייטע דער שטעדטע, דיא וויר איינגענאָממען. (לו) פאָן ערער אן, ראו אם אופער דעס באכעס ארנן ליגט, — — — — — — ביז נאך גלעד, וואר אונז קיינע שטאדט צו מעכטיג; דען — — אונזער גאָטט גאב אונז אללעס פרייז.

(לז) נור דאז לאנד דער קינדער עמון בעריהרטעט איהר ניכט, דען גאנצען שטריך אם באכע יבק, דיא שטעדטע אויף דעם געבירגע, אונד אללעס, וואז אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, פערבאָטען.

ג (א) וויר וואנדטען אונז אונד צאָגען הינויף נאך בשן; דא ריקטע אונז עוג, קעניג צו בשן, מיט זיינער גאנצען מאכט ענטגעגען, נאך אדרעי, צור שלאכט.

(ב) דער עוויגע אבער שפראך — —: « פירכטע איהן ניכט! איך געבע איהן, זיין גאנצעס פאָלק אונד זיין לאנד אין דיינע געוואלט; דוא זאָללסט איהם טהון, וויא

דוא

באור

(לג) ונך, חסר נו"ן השורש, כי שרשו נכה: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף, שהיו מן האמורי ונצטוו בכך, שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה, ואף על פי כן פתח להם בשלום שכך היה המנהג, כאשר אפרש בעזה"י, אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום, שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו, (רמב"ן): (לה) ושלל הערים אשר לכדנו, בזזנו לנו: (לז) כל יד, אל כל יד, אל האמור בראש מוסך עצמו ואחר עמו: יד, כמו שפת, מקום שאצל הנחל: וכל אשר צוה, כל המקום אשר צוה ה' אלקינו שלא נכבוש, לא כבשנו:

ג (א) ונפן ונעל, כל כד נפן הוא עליי':

(ג) עד

רש"י

לב ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: לג ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גיבור כמותו: לד מתם. אנשים. בבזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: לז כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הנחנו:

ג א ונפן ונעל. כל צד נפן הוא עלייה: ב אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא

מתיירא

כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון: ג ויתן יהוה אלהינו בידנו גם את עוג מלך הבשן ואת כל עמו ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד: ד ונלכד את כל עריו בעת ההוא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן: ה כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד: ו ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף: ז וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו: ח ונקח בעת ההוא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון: ט צידנים יקראו לחרמון שרין

והאמרי

דעבדתא לסיחון מלכא דאמוראה די יתיב בחשבון: ג ומסר יי אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחנהי עד דלא אשתאר ליה משיזב: ד וכבשנא ית כל קרוהי בעדנא ההיא לא הות קרתא די לא נסבנא מנהון שתין קרוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן: ה כל אלין קרוין כריכן מקפן שור די להן דשין ועברין בר מקרוי פצחיא דסגיאן להדא: ו וגמרנא יתהון כמא דעבדנא לסיחון מלכא דחשבון גמרנא ית כל קרויא גבריא נשיא וטפלא: ז וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ח ונסבנא בעדנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון: ט צידנאי קרן לחרמון שריון ואמוראי

קרן

דוא דעם סיחן, קעניג אמרי, געטהאן, דער צו חשבון וואהנט.» (ג) אלזא גאב דער עוויגע, אונזער גאטט, אויך דען עוג, קעניג צו בשן, אונד זיין גאנצעס פאלק, אין אונזערע געוואלט; וויר שלוגען איהן אויף דאז הויפט, זא דאס איהם ניכטס איבריג בליב. (ד) אללע זיינע שטעדטע נאהמען וויר — — איין, דא בליב קיין ארט צוריק, דען וויר איהנען ניכט אבנאהמען; זעכציג שטעדטע, דען גאנצען שטריך ארגב, וועלכעס דאז רייך דעם עוג צו בשן אויזמאכט; (ה) אללע דיזע שטעדטע ווארען בעפעסטיגט, האטטען האהע מויערן, טהארען אונד ריגעל, אויסער דען אפפענען פלעצצען, דערען זעהר פיל ווארען. (ו) וויר פערבאננטען זיא, עבען זא וויא וויר דעם סיחן, קעניג צו חשבון, געטהאן האטטען, פערבאננטען נעמליך אללעס פאלק אין דער שטאדט, ווייבער, קינדער; (ז) אונד דאז פיה, נעבסט אללער בייטע אויז דען שטעדטען, פלינדערטען וויר. (ח) אויף דיזע וויזע ערארבערטען וויר דאמאהלס דאז לאנד — — — דער ביידען אמרישען קעניגע, וועלכעס אויף דיזער זייטע דעם ירדן'ס ליגט, פאם באכע ארנן אן ביז אן דען בערג הרמון. (ט) דיזען בערג חרמון נעננען דיא צידנים: שרין,

אונד

רש"י

מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר ויבא הפליט והוא עוג: ד חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים (מלכים ב' ט"ו) אצל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו למנחם למדתי שכך נקראת שם האפרכיא: ה מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב'): ו החרם. לשון הווה הלוך וכלות: ח מיד. מרשות: ט צידונים יקראו לחרמון וגומר. ובמקום אחר הוא אומר ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זו אומרת

על

באור

(ג) עד בלתי השאי' לו, כלא' מישרא שריד, והוא פעל עב' (הרמב"ע) ויתכן שעד בלתי השאיר מוסב על ה' אלקינו, ומלת לו על עוג מלך הבשן: כל חבל ארגב, כתרגומו כל בית פלך טרכונ' פי' בערוך ערך טרך, טרכונ' שם מחוז בלשון יוני, וכן פת' המתרג' האשכנזי: (ה) חומה גבוהה דלתים ובריח, כמו בחומה גבוהה ובדלתי' ובבריח: מערי הפרזות, ערי' פתוחות שאין להם חומה ולא מגדל. וכן פרזות תשב ירושלים (זכרי' ב'), ומלת פרזי שם: (ו) החרם, מקור במקום עבר לרבים מדברים בעדם, והוא כמו באור אל הקודש, ונח"ם אותם כאשר עשינו לסיחון, דהיינו החרם כל עיר מתים וגו', וכן תרגם המתרגם: (ט) צידונים, קראו לחרמון שריון, ובמקו' אחר הוא אומר הר שיאון הוא חרמון (דברים ד') הרי לו ארבעה שמות, למה הוצרכו לכתוב להגיד שבח ארץ ישראל, שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך, זו לומרת על שמי יקרא, וזו אומרת על שמי יקרא (רש"י): ולפי פשוטו ירצה הכתוב לסמן המקום בכל שמותיו כדרכו על הרוב: שניר, הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י)

והאמרי יקראו לו שניר: י כל ערי המישר וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן: יא כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש: יב ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי: יג ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ

רפאים

אונקלוס

קרן ליה טור תלגא: י כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן: יא ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר גבריא הא ערשיה ערשא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת מלך: יב וית ארעא הדא יריתנא בעדנא ההיא מערער די על נחלא דארנון ופלגות טורא דגלעד וקרוהי יהבית לשבט ראובן ולשבט גד: יג ושאר גלעד וכל מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית פלך טרגונא וכל מתנן ההוא יתקרי ארע גבריא:

תרגום אשכנזי

אונד דער אמורי נעננט איהן שניר. (י) אללע שטעדטע אין דער עבענע, גאנץ גלעד, גאנץ בשן, ביז סלכה אונד אדרעי, —וועלכע צום רייכע עוג'ס צו בשן געהערען.

(יא) דיזער עוג ——— ווארדער איינציגע, דער נאך פאן דען ריזען איבריג וואר; זיינע בעטשטאטט פאן אייזען איזט נאך צו רבה דער זעהנגע עמון צו זעהען, דיא לענגע דער-זעלבען האט נוין עללען אונד דיא ברייטע פיר עללען, יעדע זא גראס אלז דער פאר-דעראַרם איינעס מאננעס.

(יב) דיזעס לאנד נאהמען וויר דאמאהלס אין בעזיץ. פאן ערער—, דאז אם באכע ארנן ליגט, דאז האלבע געבירגע גלעד, נעבסט אללען שטעדטען, גאב איך דעם ראובניטען אונד גדיטען שטאממע;

(יג) דאז איבריגע גלעד אונד גאנץ בשן, וואו עוג רעגירטע, גאב איך דעם האלבען שטאממע מנשה, נעמליך דען גאנצען שטריך ארגב, דער צו בשן געהערטע; דיזעס ווארד דאז

ריזענלאנד

יד יאיר

רש"י

על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: יא מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט. זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: יב ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: יג ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה

שנתתי

באור

(רמב"ן): וכל המקרא הזה אינו כ"א מאמר מוסגר: (י) כל ערי המישור, מוסב אל ונקח בעת ההיא שלמעלה: (יא) הנה ערשו ערש ברזל, עריסה של קטן כשהי' תינוק בילדו"ל בל"א וויגע: ערש ברזל, לפי שכשהיה קטן היה חזק מאוד, ובהשתטחו היה משבר ערש של עץ, לכך עשאוהו של ברזל, כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך לכך: הלה היא ברבת בני עמון, עדיין מונחת שם במקו' שנתגדל בקטנותו, לתמהא שהי' גדול בקטנותו כל כך, אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקו' אחד, כי בהרבה מקומות יש לו מטות (הרשב"ם): ואין דבריו עולים יפה לומר שהי' בקטנותו גדול כל כך שיצטרך מטה אורך תשע אמות ורוחב ארבע אמות, לכן נראי' דברי הרמב"ן שאמר, ענין הכתוב שבא להגיד כי עוג זה נקרא מלך האמרי בעבו' כי מלך עליה', אבל הוא עצמו מן הרפאי' הוא, ולהגיד על גדלו וגבהו, כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקי', אמר כי ערשו ערש ברזל, לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם, והיא בעיר רבה, שהיתה עיר מושבו, וכאשר השמידו בני עמון את הרפאי' כאשר מזכר למעלה ולכדה עירו. נצל הוא לבדו מידם: וזהו שאמר כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, והנה נשארה מטתו שמה ברבה, אשר היא עתה לבני עמון, והעמונים קיימו לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים לבדו ממנו מלכותו, וזהו טעם הלה כלומר הנה העדות קיימת שהיא ערש ברזל ארוכה ורחבה מאד, וקיימת היא ברבת בני עמון, כי ערשו אשר בעשתרות היתה נשלל ואבדן, ע"כ: באמת איש, באמת כל אדם, והנה היא כפל (ליחוד אמת איש באמת איש), ולא יתכן להיות באמתו (באמת עוג עצמו כמו שפי' רש"י וכמו שתרגם אונקלוס באמת מלך ורצונו באמת עוג), כי מה בא הכתוב ללמד (כלומר אחרי שלא ידענו מדתו כמה היתה הנה לא נדע אם יאמר באמתו), ועוד שלא יהי' בצלם אדם כלל (כי אם הי' גוף העוג ארוך תשעה או שמונה פעמים כמו האמה, ע"כ שלא הי' לו צלם אדם כלל (הראב"ע בקצת תוספת באור): (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו, כמו אשר ירשנו, כלומר ואת הארץ הזאת אשר ירשנו כך הנחלתי: מערוער וגו' נתתי לראובני וגו', וכן דעת הרמב"ן: ואולם המתרגם האשכנזי שם מאמר ואת הארץ ירשנו בעת ההיא מאמר נבדל, אף שסבר כאמור ונקח בעת ההוא את הארץ, אין זו כפל הדברים כי הנה הלקיחה היא בלבד התגבורת על עם היושב בה ולכידת הערי' מהם לא חלוקת הערים הנלכדי' ולא הירושה והישיב' וכן תרגם נאמען וויר דאמאהלס אין בעזיץ: (יג) לכל הבשן ההוא יקרא, פי' וכל אבל הארגב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים, כלשון וכל ההקדש שמואל הרואה ושאול בן קיש (ד"ה א' כ"ו, כ"ח), ההושיבו נשים נכריות (עזר' י'

ב')

רְפָאִים׃ יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃* טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד׃ טז וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃ יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ יט רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃* כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ

לירשתו

אונקלוס

יד יאיר בר מנשה נסב ית כל בית פלך תרכונא עד תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהן על שמיה ית מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין: טו ולמכיר יהבית ית גלעד: טז ולשבט ראובן ולשבט גד יהבית מן גלעד ועד נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון: יז ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מי־מתא מדנחא: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: יט להוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: כ עד די יניח יי לאחיכון כותכון וירתון אף אנון ית ארעא דיי אלהכון יהיב להון בעברא דירדנא ותתובון גבר

לירותתיה

תרגום אשכנזי

ריזענלאנד גענענט, (יד) אללײן יאיר, זאהן מנשה, נאהם דען גאנצען שטריך ארגב איין, ביז אן דאז געביט דעס גשורי אונד מעכתי, אונד נענטע דאז גאנצע בשן: יאיר'ס דארפ־שאפטען, נאך זיינעם נאמען, וועלכען נאמען עז אויך — — — בעהאלטען האט.

(טו) דעם מכיר גאב איך גלעד. (טז) דעם ראובנישען אונד גדישען שטאממע אבער גאב איך איינען טהייל פאן גלעד, ביז אן דען באך ארנן, זא דאס דיא מיטטע דעס ארנן דיא גרענצע זיין זאללטע, אונד ביז אן דען באך יבק, דיא גרענצע דער זעהנע עמון; (יז) פערנער דיא עבענע אונד דען ירדן, דער איהרע גרענצע זיין זאלל, פאן דעם זעע כנרת ביז אן דען זעע אין דער עבענע אָדער דען זאלצזעע, אונד ביז אן דען פוס דעס בערגעס פסגה, געגען מארגען. (יח) איך גאב אייך דאמאהלס פאלגענדען בע־פעהל: דער עוויגע, אייער גאטט, האט אייך נון דיזעס לאנד צום בעזיצע געגעבען; איהר מיסט אבער, אללע שטרייטבארע מעננער אונ־טער אייך, גערימטעט פאר אייערען ברידערן, דען קינדערן ישראל'ס, הערציהען.

(יט) בלאס אייערע וױיבער, קינדער אונד פיה (דען איך וױיס, דאס איהר פיל פיה האבט,) זאללען אין דען שטעדטען בלייבען, דיא איך אייך געגעבען. (כ) ביז דער עוויגע אייערע ברידער, זא וויא אייך, צור רוהע ברינגט, אונד — וויא דאז לאנד איינגענאממען, דאז דער עוויגע, אייער גאטט, איה־נען אויף יענער זייטע דעס ירדן'ס געגעבען וויד; אלז־דען קעננט איהר יעדער צו זיינער בעזיצונג,

דיא

רש"י

שנתתי לחברים: טז תוך הנחל. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: יז כנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שכנגדו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: יח ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד:

באור

ב') שהם אח בהם כמו אשר זכן רבים: והנה נקרא מכלל ארץ רפאים, על שם עוג המולך בה, או מפני שהיתה בתחלה לרפאים ונשארה לעוג, כי הוא לבדו היושב בה מיתר הרפאים (הרמב"ן): (יד) חות יאיר, עיין (במדבר ל"ב מ"א) בבאור: ולמכיר, עיין (שם שם ל"ט) בבאור: (יח) ואצו אתכם, לבני ראובן וגד ידבר: כל בני חיל, שבכם חלוצים תעבורו: (יט) ידעתי כי מקנה רב לכם, הוא מאמר מוסגר, וכן הוא בהעתק': (כ) ושבתם, אז תשובו:

עיניך

לְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ כב לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃ כד אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־

נָא

אונקלוס

לִירוּתְתֵיהּ דִּי יְהָבִית לְכוֹן׃ כא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חֲזָאָן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעְבֵּד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן׃ כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן׃ כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר׃ כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דִּי אַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעֲבֵיד כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבְּרְוָתָךְ׃ כה אֶעְבַּר כְּעַן

תרגום אשכנזי

דיא איך איהם געגעבען, צוריקקעהרען. (כא) דעם יהושע גאב איך דאמאהלס פאלגענדען בעפעהל: דוא האסט נון מיט דיינען אויגען אללעס געזעהען, וואז דער עוויגע, אייער גאטט, דיזען ביידען קעניגען געטהאן האט; עבען אלזא ווירד דערזעלבע אללען איבריגען רייכען טהון, דאהין דוא קאממסט. (כב) פירכטעט אייך ניכט פאר איהנען! דען דער עוויגע, אייער גאטט, איזט עז, דער פיר אייך שטרייטעט.

(כג) בעפאר דיזעס געשאה, האטטע איך דען עוויגען געפלעהט, אונד געשפראכען: (כד) העדר! א- עוויגער! דוא האסט אנגעפאנגען, דיינעם דיהנער דיינע גרעסע אונד דיינע אללמאכט צו צייגען, דען וואו איזט איין געטטליכעס וועזען אויף הימעל אדער אויף ערדען, דאז זאלכע טהאטען אונד וואונדער טהון קעננטע, אלז דוא? (כה) א! לאס מיך איבער דען ירדן

רש״י

כג ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם. לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההוא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: לאמר. זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: כד ה' אלהים. רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך. פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזרה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופש הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין החזקה: אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצי' וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי,

באור

עיניך הראות, יתכן שתחסר מלת הן, והטעם עיניך הן הרואות את כל וגו' והנני מבטיחך שכן יעשה וגו': (כב) לכם, בשבילכם:

(כג) ואתחנן, כל לשון תחנה אינו אלא בקשת החנינה מאת השם לא לגמול על מעש' הטוב, וכן דעת רש"י וטעם ואתחנן וכבר התחננתי, כי כאשר הזכי' יהושע ואמר צויתיו לאמר עיניך הראות וגו' (לעיל כ"א), יאמר הנה אנכי כבר התחננתי אל ה' לעבור את הארץ, אך ה' מנעני מראות את הארץ הטובה לכן צויתי את יהושע (דעת הראב"ע) וכן בתרגום אשכנזי: וטעם בעת ההיא כמו שכתב הרמב"ן, בעת הנזכר שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי לבאר בעמון שכתבו לישראל וחלקתי הארץ לשבטי', וכו', זה כאשר כאמור לו עלה אל הר העברי' הזה (דברי' ל"ב מ"ט) כי אז בקש רחמים והתחנן התחנה הזאת, וכאשר לא שמע השם אליו, חזר והתפלל יפקוד ה' אלקי הרוחות איש על העדה (במדבר כ"ז ט"ו), כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע הבא בסמוך בפרשה: (כד) את גדלך, זו מדת טובך, וכן הוא אומר, ועתה יגדל נא כח ה' (שם י"ד י"ז): ואת ידך החזקה, היכולת לבלתי תכלית: אשר מי אל בשמים ובארץ, הטועים בשתוף וברבוי אלהות יאמרו כא איה איפוא הוא האל האחר אשר יעשה וגו': ואונקלוס נטה מפשוטו של כתוב להרחיק הטעות, דאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא, ולית דיעבד כעובדך וכגבורתך: ובלשון הראב"ע, אתה החלות, אמר קדם שהתפלל, אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ, במעשים שנהג העולם בהם, ואת ידך החזקה, האותות שנעשו על ידו, עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו, והטעם תקיף בשמי', שהם המלאכים והכוכבים, ובארץ, שהם בני אדם והחיות, במעשיך, שהם

כונס

נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן: כו ויתעבר יהוה בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יהוה אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: כז עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה: כח וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה: כט ונשב בגיא מול בית פעור: פ

ד א ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם

אונקלוס

כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעברא דירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא: כו והוה רגז מן קדם יי עלי בדילכון ולא קביל מני ואמר יי לי סגי לך לא תוסף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין: כז סק לריש רמתא וזקוף עינך למערבא ולצפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעבר ית ירדנא הדין: כח ופקיד ית יהושע ותקפהי ואלמהי ארי הוא יעבר קדם עמא הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי: כט ויתיבנא בחילתא לקביל בית פעור:

ד א וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די אנא מליף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיעלון ותירתון

תרגום אשכנזי

ירדן ציהען, דאמיט איך דאז פארטרעפליכע לאנד צו זעהען בעקאממע, דאז יענזייטס דעם ירדן׳ס איזט, זאנדערליך יענען פארטרעפליכען בערג אונד דען לבנון. (כו) אללײן דער עוויגע וואר אום אייערנטוויללען איבער מיך ערצירנט, אונד ערהערטע מיך ניכט; ער שפראך פילמעהר צו מיר: «לאס גענוג זיין! רעדע מיר פאן דיזער זאכע ניכט מעהר! (כז) שטייגע אויף דיא שפיצע דעם פסגה, ערהעבע דיינע אויגען געגען אבענד, מיטטערנאכט, מיטטאג אונד מארגען, אונד זיהע דיך הערום; דען איבער דען ירדן זאללסט דוא ניכט געהען. (כח) דעם יהושע ערטהיילע בעפעהלע, דאס ער קיהן אונד טאפפער זייא; דען ער זאלל פאר דיזעם פאלקע הערגעהען, אונד איהנען דאז לאנד צום בעזיץ אויזטהיילען, וועלכעס דוא זעהען ווירסט.» (כט) ווִיר לאגען דאמאהלס אים טהאלע, געגען בית פעור איבער.

ד (א) אלזא ישראל! געהארכע דען געזעצען אונד רעכטען, דיא איך אייך — לעהרע, דאמיט איהר לעבט אונד אין דאז לאנד

רש״י

התילוהי תת לפניך הראני מלחמת ל״א מלכים: כה אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. זה בית המקדש: כו ויתעבר ה׳. נתמלא חימה: למענכם. אתם גרמתם לי וכן ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהלים ק״ו): רב לך. שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר. דבר אחר רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: כז וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כולה שנאמר ויראהו ה׳ את כל הארץ: כח וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי (יהושע ז׳) וגומר וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אינן עוברים: כט ונשב בגיא וגומר. ונצמדתם לע״א ואעפ״כ ועתה ישראל שמע אל החקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי:

באור

כולם בחכמה, וכגבורותיך, ביכולת, וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל, ואם הארץ תהי׳ חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה ע״כ: (כה) ההר הטוב, כמו ואראה ההר הטוב: ההר הטוב זו ירושלי׳ (רש״י): והלבנון, זה בית המקד׳ (רש״י), וכן תרגם אונקלס: (כו) ויתעבר ה׳בי למענכם, אתם גרמתם לי, וכן הוא אומר וירע למשה בעבורם (תלים ק״ו), עיין (דברים א׳ ל״ז) בבאור: בדבר הזה, בשביל דבר זה: (כז) ראש הפסגה, הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: ושא עיניך וגו׳ וראה בעיניך, כל מה שתוכל לעשות בעיניך עשה, כאלו אמר עיניך תהיינה בארץ אבל אתה לא תהיה בארץ, כי לא תעבור את הירדן: (כח) וצו את יהושע, על הטרחות, על המשאות ועל המריבות (רש״י): וחזקהו ואמצהו, בדבריך, שלא ירך לבו לומר, כשם שנענש רבי עליהם, כך סופי ליענש עליהם, מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: אשר תראה, על ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא, טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה, כי משם נסעו אל ערבות מואב, והגיא הוא בהר העברים, כי כן מפורש (דברי׳ ל״ד ו׳): ועתה החל לדבר על המצות, ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע״ז (הרמב״ע), וכן דעת הרשב״ם:

ד (א) מלמד אתכם לעשות, כי עיקר הלמוד לעשות המצות (הרמב״ע)

וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ ה רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ ז כִּי מִי־גוֹי

גדול

וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן׃ ב לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָּמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייְ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן׃ ג עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת דִּי עֲבַד יְיָ בִּפְלָחֵי בַּעְלָא פְעוֹר אֲרֵי כָּל גַּבְרָא דַּהֲלִיךְ בָּתַר בַּעְלָא פְעוֹר שֵׁיצְיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ׃ ד וְאַתּוּן דְּאַדְבֶּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַּייְ אֱלָהֲכוֹן קַיָּמִין כּוּלְּכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ה חֲזוֹ דְּאַלֵּיפִית יַתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין כְּמָא דִּי פַקְּדַנִי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד כֵּן בְּגוֹ אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָאלִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ ו וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חוּכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָּא רַבָּא הָדֵין׃ ז אֲרֵי מַאן עַם

רב

לאנד, וועלכעס דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך איינגעבען וויללל, הינקאָממט אונד עז איננעהמט. (ב) טהוט צו דעם, דאָז איך געביטע, ניכטס הינצו, אונד נעהמט ניכטס דאפאָן; זאָנדערן האלטעט דיא געבאָטע דעם עוויגען, אייערעס גאָטטעס, זאָ, וויא איך זיא אייך געביטע. (ג) אייערע אויגען האבען געזעהען, וואָז דער עוויגע בייא געלעגענהייט דעם בעל פעור געטהאָן; וואָ נור איינער דעם בעל פעור נאכגעגאנגען, דען האט דער עוויגע, אייער גאָטט, אויז אייך אויזגעראָטטעט. (ד) דיא איהר אבער דעם עוויגען, אייערם גאָטט, אנהינגט, איהר לעבט אללע הייטיגעס טאָגעס. (ה) זיהע! איך האבע אייך געזעצע אונד רעכטע געלעהרט, וויא מיר דער עוויגע, מיין גאָטט, בעפאָהלען, דאס איהר זיא אויזאיבט אין דעם לאנדע, דאהין איהר קאָממט, עז אין בעזיץ צו נעהמען.

(ו) בעאָבאכטעט זיא וואָהל אונד איבט זיא אויז, דען דיזעס ווירד אייערע ווייזהייט אונד פערנונפט זיין בייא דען פעלקערן; ווען זיא דיזע פערטידענע געזעצע הערען, זאָ שפרעכען זיא: »דיזע גראָסע נאציאָן איזט נור ווייזע אונד פערשטענדיג!«

(ז) דען וואָ איזט איינע נאציאָן, זיא

באור

(הרא"בע): למען תחיון, כי עובדי פעור נשמדו: (ב) לשמור את, דעת המתרגם האשכנזי, כמו לא תוסיפו ולא תגרעו כי אם לשמור: ויתכן שפירושו כדי לשמור, ואמר אל תוסיפו כדי לשמור, כי על הרוב ישוב התוספת עיקר, והעיקר יבטל מכל וכל: (ג) עיניכם הראות, ואשר אמרתי למען תחיו, אין צריך לעדים כי עיניכם הראות הרא"בע: בבעל פעור, בעבור בעל פעור, ורבים כן: (ה) ראה, קריאת התעוררת אל הבחינה וההסתכלות, לכן לא ישמר המספר, וכבר זכרנו זה אצל מלת הנה, ודומיהם: למדתי אתכם, לשון הרא"בע וטעם למדתי אתכם, אחרי שאמר אשר אנכי מלמד אתכם בא להוסיף כאשר צוני ה' כי מיום היותי הם מצותיו שתעשו בארץ, שיתן לכם השם לירושה, ועוד כי יש לכם תפארת על כל הגוים, והטעם כי עיקר המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו, ע"כ: (ו) כי היא חכמתכם ובינתכם, בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים, והכבוד האמתי הוא חלק רב מהאושר המדיני הכללי, כמו שהוא חלק רב מאושר האדם הפרטי, ואשרי העם יודעי הכבוד האמתי ומתאוים אליו: רק עם חכם, כמו והיית אך שמח (דברי' ט"ז ט"ו) רק ואך יורו על ההפלגה, כאלו אמר תשמח כל כך עד שתדמה שאין לך תואר אחר כי אם היותך שמח, וכן כאן יאמרו, הגוי הגדול הזה כאלו אין לו תואר אחר, כ"א היותו חכם ונבון ואין כיוצא. וכן מתורגם בל"א: חכם ונבון, ההבדל בין חכמה ובינה מבואר במקום אחר: הגדול, בעבור שהם חכמי לב ויראי השם (הרא"בע): (ז) כי מי גוי גדול, שיש לו אלקים שיהיה קרוב אליו, שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה, (הרא"בע) ובונתי לבאר איך תעיד ההתקרבות האלהית על חכמת העם ובינתו, ואמר אחרי שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה, הנה זה עדות

גמורה

רש"י

ד ב לא תוספו. כגון חמש פרשיות בתפלין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו: ו ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'.

בזאת

גדול אשר־לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל־קראנו אליו: ח ומי גוי גדול אשר־לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום: ט רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן־תשכח את־הדברים אשר־ראו עיניך ופן־יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: י יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל־לי את־העם ואשמעם את־דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל־הימים אשר הם חיים על־האדמה ואת־בניהם ילמדון: יא ותקרבון ותעמדון

תחת

אונקלוס

רב די ליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעדן עקתיה כיי אלהנא בכל עדן דאנחנא מצלן קדמוהי: ח ומאן עם רב די ליה קימין ודינין קשיטין ככל אוריתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין: ט לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דלמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודלמא יעדון מלבך כל יומי חייך ותהודענון לבנך ולבני בנך: י יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב באמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמענון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אנון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון: יא וקריבתון וקמתון

בשיפולי

תרגום אשכנזי

זיא מאג נאך זא גראס זיין, צו דער דיא געטטער זא נאהע זיך טהון, אלז דער עוויגע, אונזער גאטט, זא אפט וויר איהן אנרופען?
(ח) אונד וואָ איזט איינע נאציאן, זיא מאג נאך זא גראס זיין, דיא זאלכע גערעכטע פעראָרדנונגען אונד געזעצצע העטטע, אלז דיזע לעהרע היר, דיא איך אייך יעצט פאָרלעגע?
(ט) זא היטע דיך דען, אונד נים דיך וואָהל אין אכט, דאס דוא דיא דינגע ניכט פערגעססעסט, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, אונד דאס זיא דיר דיין לעבען לאנג ניכט אויז דעם הערצען קאממען; מאכע זיא דיינען קינדערן אונד קינדעס־קינדערן בעקאננט.
(י) דען טאג נעמליך, דא דוא פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אם חורב שטונדעסט, דא דער עוויגע צו מיר שפראך: »פערזאממלע מיר דאז פאָלק; איך וויל זיא מיינע וואָרטע הערען לאססען, דאמיט זיא לערנען, מיך צייט איהרעס לעבענס אויף ערדען צו פירכטען; אונד זאלכעס אויך איהרע קינדער לעהרען.«
(יא) איהר טראטעט הינצו, אונד שטונדעט אונטען

רש"י

בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: ח חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים: ט רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: י יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם: ילמדון. יאלפון

באור

גמורה שהם חכמים ונבונים ומבקשי' תמיד בחכמ'; לפי שעונה אותם בכל קראם אליו: (ח) ומי גוי גדול, ועוד עדות ברורה על חכמת האומה מצדקת החקים והמשפטים שישמרו ביניהם. כי אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל, ויתכן לפי המשך הכתובים שכך שעורם. יאמר שמירת החקים והמשפטים האלה לחכמה ובינה תחשב לכם בעיני העמים, כי יאמרו הנה הגוי הזה גדול ומאושר ומצליח (כי אושר והצלח' מדינית היא גדלת האומה ותפארת'), ואין זה כי אם יען היותו עם חכם ונבון: כי כאשר תשמרו החקים האלה יהי' השם קרוב אליכם בכל קראכם אליו, ואין הצלחה ואושר למעלה מזו: וכן הנהגת האומה על פי חקים ומשפטים צדיקים וישרים היא הצלחה גדולה, ואשרי העם שככה לו: משנה אם יראו הצלחותיכם ואושריכם, ויתבוננו בחקים ומשפטים הגונים ומקובלים אשר אתם שומרים לעשות, יודו על חכמתכם ובינתכם, ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה: (ט) רק השמר לך, אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים, ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים (רש"י), ויאחר מלת רק כלומר שלא תחשבו חכמים באופן אחר, אם תשמרו משכח את הדברים וגו', וכן דעת המתרגם האשכנזי זא היטע דיך דען: והרמב"ע באורה על דרך אחר ואמר. הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני, ע"כ: ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, הטעם השמרו שלא יסורו כל ימי חייך מלבבך: (י) יום אשר עמדת, מוסב על מקרא שלמעלה ממנו, אשר ראו עיניך; יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים (רש"י): באמר ה' אלי הקהל, כשכבר אמר, והנה יאמר בראשונה בקוצר יום אשר עמדת, ועתה יספר באורך לסבה ולתכלית מה עמדתם: ליראה אתי, יראת הכבוד וההתרוממות, כמשפט כל יראה שאחריה מלת את, וכבר זכרנו זה: כל הימים אשר הם חיים על האדמה, כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם (הרמב"ע): ילמדון מבנין הקל ילפון לעצמם, ילמדון מבנין פעל יאלפון לאחרים: (יא) תחת ההר, כמו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), וכן תרגם אונקלוס בשיפולי טורא, והוא בעמק שבנגד ההר: בער, היה בוער: לב השמים, באמצע כנגד הרוחי', וכן בלב ים: חשך ענן וערפל, איני יודע היכן הי' החושך, אמור שהי'

בתחתית

תַּ֣חַת הָהָ֑ר וְהָהָ֞ר בֹּעֵ֤ר בָּאֵשׁ֙ עַד־לֵ֣ב הַשָּׁמַ֔יִם חֹ֖שֶׁךְ עָנָ֥ן וַעֲרָפֶֽל׃ יב וַיְדַבֵּ֧ר יְהוָ֛ה אֲלֵיכֶ֖ם מִתּ֣וֹךְ הָאֵ֑שׁ ק֤וֹל דְּבָרִים֙ אַתֶּ֣ם שֹׁמְעִ֔ים וּתְמוּנָ֛ה אֵינְכֶ֥ם רֹאִ֖ים זוּלָתִ֥י קֽוֹל׃ יג וַיַּגֵּ֨ד לָכֶ֜ם אֶת־בְּרִית֗וֹ אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֤ה אֶתְכֶם֙ לַעֲשׂ֔וֹת עֲשֶׂ֖רֶת הַדְּבָרִ֑ים וַֽיִּכְתְּבֵ֔ם עַל־שְׁנֵ֖י לֻח֥וֹת אֲבָנִֽים׃ יד וְאֹתִ֞י צִוָּ֣ה יְהוָ֗ה בָּעֵ֤ת הַהִוא֙ לְלַמֵּ֣ד אֶתְכֶ֔ם חֻקִּ֖ים וּמִשְׁפָּטִ֑ים לַעֲשֹׂתְכֶ֣ם אֹתָ֔ם בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר אַתֶּ֛ם עֹבְרִ֥ים שָׁ֖מָּה לְרִשְׁתָּֽהּ׃ טו וְנִשְׁמַרְתֶּ֥ם מְאֹ֖ד לְנַפְשֹׁתֵיכֶ֑ם כִּ֣י לֹ֤א רְאִיתֶם֙ כָּל־תְּמוּנָ֔ה בְּי֗וֹם דִּבֶּ֨ר יְהוָ֧ה אֲלֵיכֶ֛ם בְּחֹרֵ֖ב מִתּ֥וֹךְ הָאֵֽשׁ׃ טז פֶּ֨ן־תַּשְׁחִת֔וּן וַעֲשִׂיתֶ֥ם לָכֶ֛ם פֶּ֖סֶל תְּמוּנַ֣ת כָּל־סָ֑מֶל תַּבְנִ֥ית זָכָ֖ר א֥וֹ נְקֵבָֽה׃ יז תַּבְנִ֕ית כָּל

אונקלוס

בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְטוּרָא בָּעֵר בְּאֶשָּׁתָא עַד צֵית שְׁמַיָּא חֲשׁוֹכָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא׃ יב וּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן מִגּוֹ אֶשָּׁתָא קָל פִּתְגָּמִין אַתּוּן שָׁמְעִין וּדְמוּת לֵיתְכוֹן חָזָן אֱלָהֵן קָלָא׃ יג וְחַוִּי לְכוֹן יָת קְיָמֵיהּ דִּי פַקֵּיד יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין וּכְתַבִינוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ יד וְיָתִי פַּקֵּיד יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְאַלָּפָא יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין לְמֶעְבַּדְכוֹן יַתְהוֹן בְּאַרְעָא דְּאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ טו וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ טז דִּלְמָא תְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צַלְמָא דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נוּקְבָא׃ יז דְּמוּת כָּל

תרגום אשכנזי

אונטען אם בערגע; דער בערג בראננטע, אונד דיא פלאממע שלוג ביז מיטטען אן דען הימעל, אונטען הערום וואר פינסטערניס, וואלקען אונד דיסטערעס געוויטטער. (יב) מיטטען אויז דעם פייער רעדעטע דער עוויגע מיט אייך; איהר הערטעט פערנעהמליכע ווארטע, וואורדעט אבער, אויסער דעם שאללע, קיינע געשטאלט געוואהר.

(יג) ער טרוג אייך זעלבסט זיין בינרניס פאר, דאז ער אייך צו האלטען בעפאהלען, נעמליך דיא צעהן געבאטע, דיא ער נאכהער זעלבסט אויף צווייא שטיינערנע טאפעלן פערצייכנעטע.

(יד) מיר אבער בעפאהל דער עוויגע דאמאהלס, אייך נאך אנדערע געזעצע אונד רעכטע צו לעהרען, דיא איהר אין דעם לאנדע, דאהין איהר געהט, עז איינצונעהמען, אויזאיבען זאללט.

(טו) נעהמט אייך — אין אכט, זא ליב אייך אייער לעבען איזט; איהר האבט גאר קיינע פיגור געזעהען, אלז דער עוויגע פאם בערגע חרב, אויז דעם פייער, מיט אייך רעדעטע. (טז) דאס איהר אלזא ניכט אויף אבוועגע גערטהעט, אייך איינען געצצען צו מאכען, איינע בילדליכע געשטאלט, דיא פיגור איינעס מאננעס אדער איינעס ווייבעס, (יז) דיא פיגור איינעס

באור

בתחתית ההר, כי ראש ההר הי' בוער באש עד לב השמים, וכן דעת המתרגם האשכנזי: (יב) קול דברים אתם שומעים, יתכן שהוא יאמר מוסג', לומר המדבר מתוך האש לא נראה בו שום תמונה אבל קול אתם שומעים, ועתה חוזר ואומר מה דבר, ויגד בריתו: זולתי קול, אתם שומעים, או הוא כמו וכל העם רואי' את הקולת (שמות כ' ט"ו): (יג) עשרת הדברים, יפרש מהו הברית אשר צוה אתכם לעשות הוא עשרת הדברים, וכן בתרגום אשכנזי געהמליך: (יד) ואותי צוה ה', כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים (הרמב"ע): והטעם, אלה עשרת הדברים שהם עקר התורה הנוהגים בכל מקום ובכל זמן, שמעתם ביום המעמד, מלבד מה שצוני ה' מן החקים והמשפטים שתעשום בארץ אשר אתם עוברים לרשתה: לעשתכם, מקור עם כנוי הנוכחים, ואינו פעול: (טו) ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, עתה שב על מה שאמר פן תשכח את הדברים יפן יסורו מלבבך ותחשוב שראית בעת ההיא תמונת המדבר ותעשו לכם פסל: (טז) פן תשחיתון, מה שראיתם ביום ההוא, והטעם האמת או דרכיכם (הרמב"ע): פסל, דבר נקצב, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'), ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' י"ח): תמונת כל סמל, כמו סמל הקנאה והמקנא (יחזקאל ח' ג'), ענינו אליל (הרשב"ם): ולשון הרד"ק בשורש סמל, ויתכן להיות צורה מן הצורות או כלל לכל צורות אחר שאמר תמונת כל סמל: ונראה שגם תמונה הונח בלה"ק על רושם הנשאר' בנפש מן השגת צורת המוחש הקיבוני, ולכן כאמר למעלה ותמונה אינכם רואים זולתי קול. וכאמר על כל ציור מושכל, ומזה ותמונת ה' יביט, שהשיג דרכי השם בהשגה נעלה מהשגת זולתו: ולפעמים יאמר גם על ציור דמיוני, ציור שחלקיו הם במציאות והרגשם המרגיש כבר יא' מן החושים, אבל חבור החלקים ההם והרכבתם אינו במציאות רק בדמיון המצייר: ד"מ סוס בעל כנפים, כלב בעל שלשה ראשים, הוא ציור שחלקיו נמצאים כולם חלק בזולת חלק, סוס לבדו, והכנפים לבדם, ואולם לא יחוברו בגוף מן הגופים: והנה הציור מן החבור הזר והמשונה ההוא יקרא תמונה כל עוד שהוא בכח, ואולם כאשר יצא אל הפועל, ד"מ כאשר יעשה הצורף סוס בעל כנפים מברזל ונחושת או שאר מיני מתכות אז יקרא סמל, כאמר סמל הקנאה על האליל ביחזקאל, כי דבים מהאלילי' הנעבדי' היו צורות מחוברות מחלוקים שונים שלא יחוברו בגוף מן הגופים כידוע, ומזה אמר כאן, פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (אבן חצוב ומבותת על תמונת כל סמל (על ציור צורה שאינ' במציאות, או תעשו לכם) תבנית זכר או נקבה (צורות בנין זכר או נקבה כמות שהם במציאות): (יז) תעוף בשמים, כתרגומו דפרח באויר

רש"י

יתאלפון לאחרים: יד ואותי צוה ה' ללמד אתכם. תורה שבעל

כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כב כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ

הטובה

אונקלוס

כָּל בְּעִירָא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא׃ יח דְּמוּת כָּל רִחְשָׁא דִּי בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ יט וּדְלְמָא תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְהוֹן וְתִפְלְחִינוּן דִּי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן לְכֹל עַמְמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ כ וְיָתְכוֹן קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִכּוּרָא דְּפַרְזְלָא מִמִּצְרָיִם לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָמֵיכוֹן וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טַבְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ כב אֲרֵי אֲנָא מָאֵית בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא עָבַר יָת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת

ארעא

תרגום אשכנזי

איינעס פירפיסיגען טהירעס אויף דעם ערדבאָדען, דיא פיגור איינעס דער פעגעל, דיא אין דער אָבערן לופט פליגען, (יח) דיא פיגור איינעס געווירמעס, דאז אויף דער ערדען קריכט, דיא פיגור איינעס דער פישע, דיא אונטער דער ערדע אים וואססער זינד. (יט) אָדער דאס דוא עטוואַ דיינע אויגען גען הימעל היבעסט, ועהעסט דיא זאָננע, דען מאָנד, דיא שטערנע, דאז גאַנצע העער דעם הימעלס, אונד דיך פערלייטען ליסעסט, ויא צו פערעהרען אונד איהנען גאָטטעסדיהנסט צו ערווייזען, דא דאָך דער עוויגע, דיין גאָטט, ויא פיר אַללע איבריגע פעלקער, אונטער דעם גאַנצען הימעל, צוואר צוגעלאססען האט. (כ) אייך אבער האט דער עוויגע גענאָממען, אונד אויז דעם אייזענאָפען, נעמליך אויז מצרים, געפיהרט, דאס איהר זיין אייגענטהימליכעס פאָלק ווערדען מעגעט, וויא איהר יעצט ווירקליך זייד. (כא) אויף מיך איזט דער עוויגע אייערנטוועגען צאָרניג וואָרדען, אונד האט געשוואָרען, דאס איך ניכט איבער דען ירדן געהען, אונד ניכט אין דאז הערליכע לאנד קאָממען זאָלל, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט געבען וויל. (כב) דאס איך אלזאָ אין דיזעם לאנדע שטערבען, אונד ניכט איבער דען ירדן קאָממען ווערדע; איהר אבער ווערדעט היניבער גהען, אונד יענעס פארטרעפליכע

לאנד

רש"י

טבעל פה: טז סמל. צורה: יט ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם. להאיר להם. דבר אחר לאלהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא (תהלים ל"ו): כ כור. הוא כלי שמזקקין בו את הזהב: כא התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: כב כי אנכי מת וגומר. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי

באור

באויר רקיע שמי', וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (יח) תבנית כל דגה. דגה שם המין, והטעם תבנית כל איש מאישי המין, וכן בתרגו' אשכנזי: (יט) כל צבא השמים, בתחלה אמר את השמש ואת הירח וגו' ואח"כ כל צבא השמים פרט ואח"כ כלל, וכן הרבה במקרא: ונדחת, כאדם שידחה מדרך הנכון ויפול או יתעה: אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים, להאיר להם (מגילה ט'). ולפי עיקר הפשט אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם, כי אינו חושש בהם (ובלבד שיכירו וידעו שהשם ית' הוא סבת כל הסבות המשגיח העליון, כי לא נאסר השתוף לבני נח), אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכ' להיות לו לעם נחלה ולעבדו, והוא יהי' לכם לאלהים (בלי אמצעי ושתוף כלל) כ"כ הרשב"ם: וכן תרגום המתרגום האשכנזי: (כ) ואתכם, עניינו ואולם אתכם: מכור, כור הוא כלי שמזקקין בו את הזהב: (כא) וה' התאנף בי, בעבור שאמר והוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה באופן שתעבדוהו, רק אני לא אראה בטובה הזאת (הרמב"ע): ויתכן לומר, שה' התאנף בי מוסב על ופן תשא עיניך וגו' ונדחת והשתחוית להם ועבדת', ואומר הלא ידעתם שה' התאנף בי וישבע שלא אעבור את הירדן כי אם אנכי מת בארץ הזאת, ואיני הולך עמכם להזהירכם ולהזכירכם יום יום כאשר אנכי עושה היום, לכן קחו תורה מפי, והשמרו

לכם

הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ

כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם
שמה

אונקלוס

אַרְעָא טָבְתָא הָדָא׃ כג אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא תִתְנְשׁוֹן יָת קְיָמָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא דִּי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא׃ כה אֲרֵי תֵלְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ כו אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּיצָאָה תִשְׁתֵּיצוּן׃ כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דִּמְנַיַן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר
יי

תרגום אשכנזי

לאנד איננעהמען. (כג) היטעט אייך אלזא וואהל, דאס איהר דען בונד ניכט פערגעססעט, דען דער עוויגע, אייער גאטט, מיט אייך געמאכט, אונד פער־פערטיגט אייך געצענביל־דער פאן אירגענד איינער געשטאלט, דיא דער עוויגע, דיין גאטט, דיר פערבאטען האט. (כד) דען דער עוויגע, דיין גאטט, איזט איין פער־צעהרענדעס פייער (ער שטראפט נאך דער שערפע), איין אייפערפאללער גאטט (דער קיינע געצען נעבען זיך דולדעט). (כה) ווען איהר נון איינכסט לאנגע אין דעם לאנדע געוואהנט האבט, צייגט קינדער אונד ענקעל, אונד געראטהעט אלזדען אויף דען אבוועג, אייך איין געצענבילד אין אירגענד איינער געשטאלט צו מאכען, אונד אלזא דאז טהוט, וואז דעם עוויגען, דיינעם גאט־טע, מיספעלליג איזט, איהם צום פערדרוססע: (כו) זא רופע איך יעצט הימעל אונד ערדע צו צייגען אן, דאס איהר גאר באלד אויז דעם לאנדע ווערדעט צערשטרייעט ווער־דען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהעט; איהר ווערדעט ניכט לאנגע מעהר דארין בלייבען, זאנדערן פערטילגט ווערדען. (כז) דער עוויגע ווירד אייך אונטער אנדערע נאציאנען צערשטרייען, אונד איהר ווערדעט אין געריגער אנצאהל אונטער דען פעלקערן איבריג בלייבען, דאהין אייך דער עוויגע טרייבען
ווירד

רש"י

עלמותי אינם עוברים: כג תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא לעשות: כד אל קנא. מקנא לנקום אנפר"מנט בלע"ז (עמפורטעמאן בל"א אייפער) מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי אלילים: כה ונושנתם. רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות ושמונים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמנה מאות ושמונים שנה והקדים שתי שנים לונושנתם. כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט') צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: כו העידותי בכם. הנני מזמינם להיות
עדות

באור

לכם וגו': (כג) השמרו לכם, למעלה אמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ולא פירש בעבור מה ישמרו ומה יעבור עליה' אם לא ישמרו, וכאן פי' ואמר כי ה' אלהיך אש אוכל' הוא אל קנא, ולפי שהפסי' הענין מן כי לא ראיתם כל תמונה עד וירשתם את הארץ הטובה הזאת, לכן הביאו צורך קשור וחבור הענין לחזו' ולומ' השמרו לכם וגו' ואולי היא כוונת הראב"ע: אשר צוך, שלא לעשות: (כד) אש אכלה הוא, בלי כ"ף הדמות, ועניינו כמו אוכלה הוא (הראב"ע), ואולי נחסר כ"ף הדמיון לחזוק המאמר, והטעם שמעניש בצדק ואינו מוותר כלום (דעת המתרגם האשכנזי): אל קנא, כשרואה שישראל עובדים לאל נכר ומכבדים אותו הוא מתקנא בכבוד אל נכר, לפי שהכבוד והעבודה מישראל ראוים לו ולא לזולתו, ועיין מזה (שמות כ' ה') בבאור מלת קנא: (כה) כי תוליד בנים, אמר אל קנא ואח"כ באר מה יקר' להם אם יעשו פסל (הראב"ע): ועשית' הרע, באחר מצות כמו לרצוח לגנוב ולנאוף (הראב"ע), ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים, ובעבור היותכ' ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם, העדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר שתעבדו עבודה זרה, והפרש' הזו אעפ"י שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם, והטעם כי הוא כמתנבא על עניינם וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא, יאמר שיעשו ויהי' להם ככה, ולא יגזור עליהם (הרמב"ן): (כו) העידתי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם (רש"י). וטעם את השמים ואת הארץ כתב הראב"ע שיש אומרים שהם המלאכים ובני אדם, ואחרים אמרו כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה (ויקרא כ"ו י"ט) והנכון בעיני להיותם עדים שיראום
תמיד

שָֽׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה

השמים

אונקלוס

יי יתכון לתמן׃ כח ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא דלא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין׃ כט ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי אלהך ותשכח ארי תתבעניה מן קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך׃ ל כד יעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האלין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקבל למימריה׃ לא ארי אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקינך ולא יחבלינך ולא ינשי ית קימא דאבהתך די קים להון׃ לב ארי שאל כען ליומיא קדמאי די הוו קדמך למן יומא די ברא יי אדם על ארעא

ולמסיפי

תרגום אשכנזי

ווירד. (כח) דאזעלבסט ווערדעט איהר געטטערן דיהנען, דיא דאז ווערק מענשליכער הענדע זינד, האלץ אונד שטיין, דאז ניכט זעהען, ניכט הערען, ניכט עססען, ניכט ריכען קאן.

(כט) דא ווערדעט איהר דאז דען עוויגען, אייערן גאטט, זוכען אונד אויך ווידער פינדען, ווען איהר איהן נעמליך פאן גאנצעם הערצען אונד פאן גאנצער זעעלע פערלאנגען ווערדעט.

(ל) ווען דוא אין דער ענגע זיין ווירסט, אונד דיך אללעס דיזעס ווירד בעטראפפען האבען, אם ענדע דער טאגע ווירסט דוא ענדליך צו דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צוריק קעהרען, אונד זיינער שטיממע געהארכען. (לא) דען דער עוויגע, דיין גאטט, איזט איין בארמהערציגער גאטט; ער ווירד זיינע האנד ניכט פאן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט צו גרונדע געהען לאססען, ווירד דעם בונדעס ניכט פערגעססען, דען ער דיינען עלטערן צוגעשווארען האט. (לב) ערקונדיגע דיך מר נאך דען אלטען צייטען, דיא פאר דיר געוועזען זינד, פאן דעם טאגע אן, דא גאטט דען מענשען אויף דער ערדע ערשאפפען האט, פאן איינעם ענדע דעם

הימעלס

רש"י

עדים שהתריתי בכם: כח ועבדתם שם אלהים. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאלו אתם עובדים להם: לא לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך ממנו וכן אחזתיו ולא ארפנו (שיר השירים ג׳ ד׳) שלא נקוד ארפנו כל ל׳ רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה (מלכים ב׳ ד׳) תן לה רפיון. הרף ממני התרפה ממני: לב לימים ראשונים. על ימים ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. ומדרשו מלמד על קומתו של אדם הראשון שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה:

הנהים

באור

תמיד הם ונכיהם כי הם עומדים, כטעם כימי השמים על הארץ (דברים י"א כ"א), וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז), ע"כ: (כח) ועבדתם שם אלהים, תרגו׳ אונקלוס ותפלחון תמן לעממי׳ פלחי טעוותא, וכן כתב רש"י שאתם עובדים לעובדיהם, כאילו אתם עובדים להם: ונראה שהוכרכו לפרש כן, בעבור שחשבו שעבודת אלהים אחרים הוא עון ולא עונש, וממשמעות הכתוב שיעבישם השם: ולדעתי אין עונש גדול מזה, וכל הנגעי׳ וכל היסורי׳ הבאי׳ לו לאדם אינם קשים כנגד החולי הרע ומר הזה שתשקע הנפש במכולת התועב׳, וילכד האד׳ ברשת החטאת עד אשר לא יוכל להמלט, כי אין למעלה ממכאובות הנפש המכרת את עונה ומרי׳ ולא תוכל לעמוד כנגדה מחמת הרגל העבירה, ואין מרפא לנפש ההיא עד שתתאמץ ותתחזק בכל כחותיה, לנתק ממנה מוסרות הרגל ההוא בחזק׳, וזהו שאמר בסמוך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך: והמתרגם האשכנזי תרגם ג"כ על פי פשוטו של מקרא: ולא יאכלון ולא יריחון, הזכיר הארבע׳ הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית, כי היא ענה מכולם, ועוד כי היא שורש חיי הגוף (הרא"ב"ע): (כט) ובקשתם, וכו׳ ומצאת, לשון רבים בעבור שהם רבים, ולשון יחיד בעבור שהם גוי אחד, ולפעמים ישא בכנוי רבי׳ ולפעמים בכנוי יחיד: (ל) באחרית הימים, על צד ההפלגה, כלומר בזמן רחוק מאד: (לא) לא ירפך, מלהחזיק בך בידיו, ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא, לא יתן לך רפיון, לא יפריש אותך מאצלו, וכן אחזתיו ולא ארפנו (שיר ג׳ ד׳), שלא נקוד ארפנו (בפתח הרי"ש): כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה (מלכים ב׳ ד׳), תן לה רפיון, הרף ממני (דברים ט׳ י"ד), התרפה ממני. (רש"י): והנה שני מקראות הללו, בצר לך ומצאוך וגו׳ כי אל רחום וגו׳ הם כמו באור למקרא שלמעלה ובקשתם משם וגו׳ יאמר מה שאמרתי ובקשתם משם את ה׳ אלהיכם, זה יהיה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה וגו׳, ומה שאמרתי ומצאת הוא כי אל רחום ה׳ אלהיך וגו׳: (לב) לימים ראשנים, על ימים ראשונים: למן היום, הלמ"ד נוסף או הוא דרך צחות. (הרא"ב"ע),

ואין

הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ: לג הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי: לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: לה אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ: לו מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ

הראך

תרגום אשכנזי

הימעלס צום אַנדערן ענדע: אָב יעמאָהלס איינע זאָ גראָסע טהאַט געשעהען, אָדער דערגלייכען געהערט וואָרדען? (לג) אָב יעמאָהלס איינע נאַציאָן דיא שטיממע איינער אויז דעם פייער רעדענדען גאָטטהייט פער־נאָממען, וויא דוא פער־נאָממען האָסט, אונד ווע־רע אָם לעבען געבליבען?

(לד) אָדער האָט איינע גאָטטהייט יע אונטערנאָמ־מען, הינצוגעהען, זיך מיט־טען אויז איינעם אַנדערן פֿאָלקע איין פֿאָלק הערויז צו נעהמען דורך פֿערזוכונ־גען, צייכען, וואונדער, קריג, מיט שטאַרקער מאַכט אונד אויזגעשטרעקטעם אַרמע, אונד דורך אללער־ליא פורכטבארע טהאַטען, וויא דיאיעניגען, וועלכע דער עוויגע, דיין גאָטט, —— אָן מצרים, פֿאַר דיינען אויגען, אויזגעאיבט האָט? (לה) אללעס דיזעס איזט דיר געצייגט וואָרדען, דאַמיט דוא וויססעסט, דאָס דער עוויגע וואָהרער גאָטט, אונד אויסער איהם קיינער זייא. (לו) פֿאָם הימּמעל העראָב האָט ער דיך זיינע שטיממע הערען לאַססען, דיך צוכט צו לעהרען; אונד אויף דער ערדע

האָט

אונקלוס

וּלְמִסְיָפֵי שְׁמַיָּא וְעַד סְיָפֵי שְׁמַיָּא הַהֲוָה כְּפִתְגָּמָא רַבָּא הָדֵין אוֹ הַאִשְׁתְּמַע דִּכְוָתֵיהּ: לג הֲשָׁמַע עַמָּא קָל מֵימְרָא דַּייָ מְמַלֵּיל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא כְּמָא דִּי שְׁמַעְתָּ אַתְּ וְאִתְקַיַּם: לד אוֹ נִסִּין עֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבִקְרָבָא וּבִידָא תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרַמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין כְּכֹל דִּי עֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: לה אַתְּ אִתְחֲזֵיתָא לְמִדַּע אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ: לו מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמְעָךְ יָת קָל מֵימְרֵיהּ לְאַלָּפוּתָךְ וְעַל אַרְעָא

אחזיך

רש"י

הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': לד הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגומר כל הה"ין הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסת. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי אם תוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר כי ה' נלחם להם: לה הראת. כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת:

לז ותחת

באור

ואין צורך, כי הוא כמו שאל נא לימים ראשונים, שישאל על הדברים הנעשים בהם: ולמקצה השמים, כמו ולמקצה הארץ ועד קצה הארץ, בעבור שנדמה לעינים, קצה הארץ וסופו, הוא גם קצה השמים, וענינו שאל לכל מי שתרצה ועל כל זמן שתרצה: או הנשמע, לא בלבד שלא נהיה אלא אפי' שלא נשמע, כלומר בעבור זרות הדבר שישמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש דב' לא עלה על לב בן אדם שיבד' פלא כזה מלבו, וגם אם בדה אין מי שישמע אליו: והה"ין הללו של הנה' הנשמע שאלות הן, כמו שאמר שאל נא, ורש"י כתב שהן הה"ין התימה, והתימה והשאלה קרובים בענין: (לד) או הנסה אלהים, קודש כן כתב הראב"ע וכן ת"י. ורש"י כתב, הכי עשה נסי' שום אלוה לבוא לקחת וגו', ולפי דבריו הוא חול, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. וכן נראה מפשוטו של מקרא שמסיים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם, כי מלבד שלדברי הראב"ע הכנוי במלת אלהיכם הוא למותר, גם המשך המאמר אינו מדוקדק יפה, כי לפי דרכי המליצה ומשפטיה', אלו היה כוונת המאמ' בהתנגדות תיבת גוי לתיב' לכם, שהאלהי' לא עשה כן לגוי אחר כאשר עשה לכם, הי' ראוי לומר ככל אשר עשה ה' אלהיכם לכם: אבל אם כוונת המאמר בהתנגדות שום אלוה עם אלהי ישראל, שלא עשה אל אחר לגוי אחד כאשר עשה לכם ה' אלהיכם, אז המאמר נמשך ומסודר כראוי: במסת, על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו, כגון התפאר עלי (שמות ה'), אם תוכל לעשות כן, הרי זה נסיון. (רש"י): באתת, בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום, כגון מה זה בידך (שמות ד' ב'). (רש"י): ובמופתים, הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות. (רש"י): ובמלחמה, בים שנאמר כי ה' נלחם להם (שמות י"ח). (רש"י): וביד חזקה, שיצאו ישראל ביד רמה: ובזרוע נטויה, על טעם בעמוד אש וענן. (הראב"ע): ובמוראים גדולים, הם טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל. (הראב"ע): (לה) אתה הראת, כתרגומו אתחזיתא, והענין שהראך אלהי' את כל הנסים והאותות האלה, לדעת כי ה' שהוא עמכם בכ"ת משגיח ובעל היכולת (עיין שמות ג' י"ד ט"ו) הוא האלהים, הוא בעל הכחות והיכולת כלם, ואין עוד מלבדו: (לו) ליסרך, אונקלוס תרגם לאלפותך, ללמדך מוסר, להביא בלבך הכניעה מפניו, וכן בדברי' לא יוסר עבד (משלי כ"ט כ'), לא ילמוד מוסר, ולכן תרגם האשכנזי דיך צוכט צו לעהרען: ויתכן לפתרו דיך צו פערבינדען, להביאך במסורת הברית, כענין שבארנו אלות לאסור אסר (במדבר ל' ג'), כאלו הרצון התפשי בטבעו לנטות הנה

והנה

הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃ לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ מ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ

מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן

אונקלוס

אַחֲזְיָךְ יַת אֶשָּׁתֵיהּ רַבְּתָא וּפִתְגָמוֹהִי שְׁמַעְתָּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ לז וַחֲלַף אֲרֵי רְחִים יַת אֲבָהָתָךְ וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן וְאַפְּקָךְ בְּמֵימְרֵיהּ בְּחֵילֵיהּ רַבָּא מִמִּצְרָיִם׃ לח לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִינָךְ מִן קֳדָמָךְ לְאַעָלוּתָךְ לְמִתַּן לָךְ יַת אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ לט וְתִדַּע יוֹמָא דֵין וְתְתוּב לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ׃ מ וְתִטַּר יַת קְיָמוֹהִי וְיַת פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃

מא בְּכֵן אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלַת קִרְוִין בְּעִבְרָא

תרגום אשכנזי

האט ער דיר זיין גראָסעס פייער געצייגט, אונד דוא האסט זיינע רעדע פערנאָממען מיטטען אויז דעם פייער. (לז) דארום וייל ער דיינע פעטער ליבטע, אונד איהרען זאָאמען נאך איהנען ערוועהלטע, האט ער איך, מיט זיינער גראָסען קראַפט, פאָר זיך הער אויז מצרים געפיהרט. (לח) אום פעלקער פאָר איך צו פערטרייבען, דיא גרעסער אונד מעכטיגער וינד אלז איהר, איך אבער היגצופיהרען, אונד איך איהר לאנד צום ערבגוטע איינצוגעבען, וויא זיך יעצט שאָן צו צייגען אנגעפאנגען. (לט) ערקעננט אלזאָ אונד נעהמט וואָהל צו הערצען, דאס דער עוויגע, ער אללײן גאָטט זייא, אָבען אים הימ־מעל אונד אונטען אויף דער ערדע, אונד זאָנסט קיינער. (מ) היטע אלזאָ זיינע פעראָרדנונגען אונד געבאָטע, דיא איך דיר יעצט פאָרלעגע, דאמיט עז דיר אונד דיינען קינדערן נאך דיר וואָהל געהע, אונד דאמיט דוא לאנגע יאהרע אויף דעם ערדרייכע בלייבעכט, דאז דער עוויגע — — דיר אויף עוויג שענקען ווילל. (מא) דאמאהלס זאָנדערטע משה דרייא שטערטע אויז, אויף דער מאָרגענזייטע דעם ירדן׳ס

רש״י

לז ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגומר וילך מאחריהם. דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר נגד אבותם עשה פלא (תהלים ע״ח) ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו: לח ממך מפניך. כרשהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומי׳ ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: מא אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדלם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר

באור

(לז) ותחת כי אהב והנה, קשור ע״י הברית או השבועה שלא להטות: ולפי שאהב את אבותיך לכן הוציאך: ויוצאך בפניו, כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעי׳ ס״ג ט׳), השעור על ידי פעולות הבאות מפניו, למעלה מן התולדו׳: והנה הרא״בע ורש״י פירשו שבתוב ותחת כי אהב מוסב למעלה, כלומ׳ שמן השמי׳ השמיע׳ את קולו ליסרך וגם תחת אשר אהב את אבותיך; אבל המעיין יראה שכתוב מן השמי׳ השמיעך וכו׳ ודבריו שמעת מתוך האש מקביל למה שאמר למעלה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש, ומקרא ותחת כי אהב וגו׳ ויוציאך בפניו הוא כנגד מה שאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת: (לח) להוריש גוים, לכך הוציאך ממצרים: ממך מפניך, סרס המקרא להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך. (מדברי רש״י): להתת לך את ארצם נחלה, כמו לנחלה, או שהוא תואר פעל הנתינה, והכוונה להנחיל לך את ארצם: כיום הזה, שכבר התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג, (הרשב״ם); (לט) והשבת אל לבבך, הידיעה הזאת תשים אל לבך פעם אחר פעם עד שתשרש בנפשך כי ה׳ הוא האלהים וגו׳ ועי׳ז ושמרת את חקיו, כלומר כשתהי׳ הידיעה הזאת חקוקה בלבבך אין ספק שתשמור את חקיו אשר הם לטוב לך: (מא) אז יבדיל משה, כתב הרשב״ם למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעש׳ בינתים, אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות, האיך ביאר את התורה הזאת, והיה צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה׳ אלהיך נותן לך, ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, ועל שלש ערים שצוה לו הקב״ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא צוה משה לישראל, לכך כתוב כאן כי משה הבדילם, ולכך לא צוה לישראל, ע״כ, ואמרו יבדיל לשון עתיד כתב רש״י ז״ל שנתן לב להיו׳ חרד לדבר שיבדלם, ואע״פ שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען, שנאמר שש ערי מקלט תהיינה (במדבר ל״ה י״ג), אמר משה מצוה שבאה לידינו נקיים אותה: בעבר הירדן

הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ מב לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃ מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן

ועד

אונקלוס

בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מב לְמֶעְרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְיֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיָּם׃ מג יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בַּאֲרַע מֵישְׁרָא לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא גָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנַן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ מד וְדָא אוֹרַיְתָא דִּי סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בַּאֲרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ מז וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ וְיָת אֲרַע עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנַן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מח מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל כֵּיף

נחלא

תרגום אשכנזי

ירדנ׳ס, (מב) דאס איין טאָדטשלעגער ראהין זיינע צופלוכט נעהמע; ווער זיינען נעכסטען אומברינגט אונפערזעהענס, אָהנע דאס ער פאָרהער זיין פיינד געוועזען, דער פליהע אין איינע פאָן דיזען שטעדטען, אונד ערהאלטע זיין לעבען:
(מג) בצר אין דער וויסטע, אין דער עבענע, דיא דעם ראובנישען שטאממע, ראמת אין גלעד, דאז דעם גדישען שטאממע, אונד גולן אין בשן, דאז דעם מנשישען שטאממע צוגעהערטע. (מד) פאָלגענדעס איזט דיא לעהרע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל׳ס פאָרגעלעגט האט; (מה) דיזעס זינד דיא צייגניססע, פעראָרדנונגען אונד רעכטע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל׳ס, נאך איהרעם אויזגאנגע אויז מצרים, בעקאננט געמאכט האט, (מו) דיסזייטס דעס ירדנ׳ס אים טהאלע, בית פעור געגען איבער, אים לאנדע סיחן, קעניג אמרי, דער אין חשבון זאס, וועלכען משה אונד דיא קינדער ישראל׳ס, אלז זיא אויז מצרים גינגען, געשלאגען האבען.
(מז) זיא עראָבערטען זיין לאנד אונד דאז לאנד דעם עוג, קעניג צו בשן, אלזאָ דערביידען קעניגע פאָן אמרי, דיסזייטס דעס ירדנ׳ס געגען מארגען; (מח) פאָן ערער אן, וועלכעס אם אופער דעס — ארנן׳ס ליגט,

ביז

באור

הירדן מזרחה שמש, כלומר עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש, לפי שהוא דבוק נקוד הרי"ש בחטף מזרח של שמש, מקום זריחת השמש, רש"י: (מב) ונס וכו' וחי, עניינו וכאשר ינוס יחיה: (מד) וזאת התורה, זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו. (רש"י): (מה) אלה העדת והחקים והמשפטים, יתכן שכתוב זה הוא מאמר מוסגר, והטעם שבא לומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל בעבר הירדן בגיא וגו' והפסיק בכתו' במאמר אלה העדות לומר שהן הן הדברים בעצמם שאמר משה לבני ישראל כבר בצאתם ממצרים אבל הוסיף עוד לבאר אותן העדת והחקים כמו שנאמר למעלה (דברים א' ה'), בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה, וכמו שמבואר שם: וכ"כ רש"י אלה העדת אשר דבר, והם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאם להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח, שהעבר השני הי' במערב: (מו) אשר הכה משה, כמו אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי (דברים א' ד') והוא סימן הזמן כמו שבארנו שם:

רש"י

עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: מד וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: מה אלה העדת אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים דבר להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שבעבר השני היה במערב חזר ושנאה להם:

וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ

ה א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ ג לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ ד פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־

עליתם

נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ מט וְכָל מֵישְׁרָא עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּנְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא׃

ה א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין וְתִלְפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ ב יְיָ אֱלָהַנָא גְּזַר עִמַּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב׃ ג לָא עִם אֲבָהָתַנָא גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדֵין אֱלָהֵן עִמַּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא דֵין כּוּלָּנָא קַיָּמִין׃ ד מַמַּלַּל עִם מַמַּלַּל מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ ה אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין מֵימְרָא דַּייָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת פִּתְגָּמָא דַּייָ אֲרֵי דְּחֶלְתּוּן מִן קֳדָם אֶשָּׁתָא וְלָא סְלֶקְתּוּן

בטורא

ביז אן דען בערג שיאן, דער אויך חרמון הייסט; (מט) דאז גאנצע פלאכע פעלד אויף דער מארגענ־זייטע דעם ירדן'ס, ביז אן דאז מעער אין דיזעם געפילדע, אם פוסע דעם בערגעס פסגה.

ה (א) משה ריף דעם גזאממטען פאלקע ישראל צו, אונד שפראך: פערנים, א ישראל! דיא פערארדנונגען אונד רעכטע, דיא איך יעצט פאר אייערן אהרען רעדע; בעגרייפט זיא וואהל, אונד בעהאלטעט זיא, דארנאך צו טהון. (ב) דער עוויגע, אונזער גאטט, האט איינען בונד מיט אונז געמאכט צו חרב. (ג) ניכט נור מיט אונזערן עלטערן האט דער עוויגע דיזען בונד געמאכט, זאנדערן מיט אונז, דיא וויר אללע — היר אם לעבען זינד. (ד) פאן אנגעזיכט צו אנגעזיכט האט דער עוויגע אויף דעם בערגע, מיטטען אויז דעם פייער, מיט אייך גערעדעט, (ה) (איך שטאנד — אלז מיטטעלספערזאן צווישען דעם עוויגען אונד אייך, אום אייך דאזווארט דעם עוויגען קונד צו מאכען, דען איהר פירכטעטעט אייך פאר דעם פייער, אונד גינגעט ניכט אויף

רש״י

ה ג לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגומר׃ כי אתנו פנים בפנים. אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם׃ ה לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' ואנכי עומד בין ה' וביניכם

באור

ה (א) ויקרא משה, אין קריאה זו היא קריאת הקבוץ כ״א קריאת ההתעוררת, (כהראה מאלת אל שהוא סימן, דאטיפו״ס, שאם היה קריא' הקבוץ היה ראוי לבוא את שהוא סימן אקוזאטיפו״ס), כי כבר נקבצו והם שומעים במעמד את כל דבריו, אבל לפי שהפסי' בהבדלת שלש הערים לערי מקלט, ולפי שעתה יבאר פרטי הדינים שלא נאמרו עדיין, לכן קרא להעיר לבם על דקדוקי החקים והמשפטים׃ אשר אנכי דובר, אשר עתה אדבר, ולכן נאמר בהווה׃ (ג) לא את אבותינו, בלבד כרת ה' וגו'. (רש״י), ויתכן שידבר אל אותם האנשים היוצאים ממצרים, כי היו רבים במתנה ששמעו הברית מפי השם, העיד אותם על הדברים אשר ראו ויאשר שמעו במעמד הנבחר ההוא, ואמר לא את אבותינו הבלתי חיים עתה כרת ה' את הברית, כי אם אתנו, אנחנו אשר אנו פה היום כלנו, עודינו חיים וזכרין את הדבר, אנחנו השגנו את המאמר הנכבד שיצא מפי הגבורה בחוש שלם, ולזה השגתנו למעלה מן כל כדבוד ספק, ועתה אנחנו מעידים על זה, ומעתיקים האמונה הזאת לנו ולזרעינו אחרינו: ולשון רש״י כי אתנו, פנים בפנים, א״ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח, הרי לוקח עצמו מדבר עמכם: (ד) פנים בפנים, בלא אמצעי, והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראהו. (הראב״ע): (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה' כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם על שדבר ה' עמהם פנים בפנים, וזה רמז אל כל אה שנזכר בפרשת בחודש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד: וראב״ע אמר כי זה אחר מעמד הר סיני היה, והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים, ומאותו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם: והנכון בעיני כי ירמוז למה שפרשנו שם, כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך, ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שאמר השם, וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור, וטעם בין ה' וביניכם כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם, וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות, על כן הייתי אני ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע, כי רחוק היה ביניכם ובינו, ומשם אני הייתי מגיד הדברות ע״כ לשון הרמב״ן: לאמר, דבוק עם ה' דבר עמכם, וכתוב אנכי עומד וגו'

עֲלֵיכֶם בָּהָר לֵאמֹר׃ ס ו אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ ז לֹא־יִהְיֶה לְךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ ח לֹא־תַעֲשֶׂה־
לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀
מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם
מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ט לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם
וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃
י וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי
מִצְוֹתָו׃ ס יא לֹא תִשָּׂא
אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ
לַשָּׁוְא׃ ס יב שָׁמוֹר אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀ יְהוָה
אלהיך

אונקלוס

בְּטוּרָא לְמֵימַר: ו אֲנָא
יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית
עַבְדוּתָא: ז לָא יְהֵי לָךְ
אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי:
ח לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלַם כָּל
דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא
מִלְּעֵילָא וְדִי בְּאַרְעָא
מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע
לְאַרְעָא: ט לָא תִסְגּוֹד
לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי
אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא
מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל
בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר
תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעַאי
לְשָׂנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא
לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן:
י וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין
לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי:
יא לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ
אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא
יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי יֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא: יב טַר יָת יוֹמָא
דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ כְּמָא דִי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ:
יג שתא

תרגום אשכנזי

איף דען בערג), אונר
שפראך: (ו) אִיך בין דער
עוויגע, דיין גאָטט, דער
איך דיך אויז מצרים גע־
פיהרט האבע, אויז דעם
הויזע דער שקלאפען.
(ז) דוא זאָללסט קיינע
אנדערע געטטער האבען
פאר מיינעם אנגעזיכטע.
(ח) דוא זאָללסט דיר קיין
געצצענבילד מאכען, קיינע
עהנליכע געשטאלט פאָן
דעם, וואָז אָבען אים הימ־
מעל אָדער אונטען אויף
דער ערדע, אָדער אים
וואסםער אונטער דער ערדע.
איזט. (ט) דוא זאָללסט
דיך פאָר איהנען ניכט ביק־
קען, אויך ויא ניכט גאָטטעס־
דיהנסטליך פערעהרען; דען
איך, דער עוויגע, דיין גאָטט,
בין איין אייפערפאָללער
גאָטט, (דער קיינען אנדערן
נעבען זיך ליידען קאן), דער
דאָ פערברעכען דער פעטער
אהנדעט אן קינדער, ענקעל
אונד אורענקעל, נעמליך
בייא דענען, דיא מיך האססען,
(י) דער אבער גנאדע ער־
צייגט ביז אין דאז טויזענר־
סטע געשלעכט דענען, דיא
מיך ליבען אונד מיינע גע־
באָטע האלטען. (יא) דוא
זאָללסט דען נאמען דעם
עוויגען ניכט בייא איינער
אונוואהרהייט אויזשפרעכען,
(נעמליך אום זיא צו בע־
קרעפטיגען), דען דער עוויגע
לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאמען בייא איינער
אונוואהרהייט אויזשפריכט. (יב) נים דען רוהעטאג וואהל
אין אכט, דאס דוא איהן היילִיגסט, זויא דער עוויגע, דיין
גאָטט, דיר בעפאָהלען האט. (יג) זעכס

רש"י

ובניכם: ז על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. דבר אחר כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים: ח שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו: כאשר צוך. קודם מתן תורה במרה: ועבדת כי עבד היית וגומר. על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו: ט כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט: יא ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש:
יד לא

באור

וגו' הוא מאמר מוסגר, כמבאר את דבריו, לפי שאמר מתוך האש, ומשמע שהם היו חוץ לאש, הוסיף לאמר שהיה זה לפי שיראתם מפני האש ולא עליתם, ואני נגשתי לעלות לתוך האש להגיד לכם את דבר ה', ועתה יחבור את הדבור כמות שיצא מפי הגבורה, והוצרך למלת לאמר, כמשפט הלשון: (ו) אנכי ה' אלהיך, הדברות כבר מפורשות (שמות כ' ב' וגו'), ועתה אשית ידי על מעטי השינויים שנמצאו בין שני אופני הדברות הללו לבארם כיד ה' הטובה עלי: (יב) שמור את יום השבת לקדשו, ובדברות הראשונות נאמר זכור את יום השבת והענין אחד אלא שהזכירה מורה יותר על העשייה לקדש את השבת בפה בדברים נכבדים וקדושים ואלהיי' לדבר עם רעים אהובים ועם בני בית על גבורות ונפלאות הבורא ב"ה, כענין שלמדו חז"ל ממלת זכור ברכת הקדוש על היין, כלומר באסיפת וחברת בני בית בטוב לבם, קדשו את השם ויהללוהו, והראיה שלמעלה לא נאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית כמו שכתוב כאן, לפי שכוון יותר אל הזכירה בפה בשבחים ומהללים והודיות על פלאי היצירה ורוממות השם יתעלה, אף שצוה גם כן על שביתת המלאכות: ואולם השמירה מורה יותר על המנוחה והשביתה והמנע מעשות המלאכות שאסור בהם לא תעשה, והטעם שישמור את השבת מבלתי חללו באחת מן המלאכות, ולפי שכוון כאן יותר אל השביתה לכן הוסיף לומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, ולזה כוונו חז"ל שאמרו זכור בפה ושמור בלב, כי השמירה והמניעה מחלל את יום השבת היא בלב, וכבר הובא זה המאמר בבאור (שמות כ' ה'), ולא פורש עד הנה: כאשר צוך ה' אלהיך,
ולא

אלהיך: יג ששת ימים תעבד ועשית כל-
מלאכתך: יד ויום השביעי שבת ליהוה
אלהיך לא תעשה כל-מלאכה אתה
ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך
וחמרך וכל-בהמתך וגרך אשר
בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך
כמוך: טו וזכרת כי-עבד היית
בארץ מצרים ויצאך יהוה אלהיך
משם ביד חזקה ובזרע נטויה על-כן
צוך יהוה אלהיך לעשות את-יום
השבת: ס טז כבד את-
אביך ואת-אמך כאשר צוך יהוה
אלהיך למען יאריכן ימיך ולמען ייטב
לך על האדמה אשר-יהוה אלהיך
נתן לך: ס יז לא
תרצח: ס ולא
תנאף: ס ולא
תגנב: ס ולא-תענה ברעך
עד

יג שתא יומין תפלח ותעבד כל עבדתך: יד ויומא שביעאה שבתא קדם יי אלהך לא תעבד כל עבידתא את וברך וברתך ועבדך ואמתך ותורך וחמרך וכל בעירך וגיורך די בקרויך בדיל דינוח עבדך ואמתך כותך: טו ותהי דכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ואפקך יי אלהך מתמן בידא תקיפא ובדרעא מרממא על כן פקדך יי אלהך למעבד ית יומא דשבתא: טז יקר ית אבוך וית אמך כמא דפקדך יי אלהך בדיל דיורכון יומך ובדיל דייטב לך על ארעא דיי אלהך יהיב לך: יז לא תקטול נפש: ולא תגוף: ולא תגנוב: ולא תסהיד בחברך סהדותא

(יג) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אונד אללע דיינע געשעפטע פערריכטען; (יד) דער זיבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען; דוא זאללסט קיין האנדווערק פערריכטען, ווערער דוא זעלבסט, נאך דיין זאהן, דיינע טאכטער, דיין שקלאפע, דיינע שקלאפין, דיין אכס, דיין עזעל אונד אלל דיין פיה, וויא אויך דער פרעמדע, דער זיך אין דיינען טהארען אופהעלט, דאמיט דיין שקלאפע אונד דיינע שקלאפין רוהע, גלייך וויא דוא. (טו) דען דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך שקלאפע געוועזען ביזט אין מצרים, אונד דער עוויגע, דיין גאטט, האט דיך פאן דא הערויז געפיהרט מיט שטארקער האנד אונד אויזגעשטרעקטעם ארמע; דארום געביטעט דיר דער עוויגע, דיין גאטט, דען רוהעטאג צו האלטען.

(טז) עהרע דיינען פאטער אונד דיינע מוטטער, וויא דיר דער עוויגע, דיין גאטט, בעפאהלען האט, דאמיט דוא לאנגע לעבעסט, אונד עז דיר וואהל געהע אויף דעם ערדרייך, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט.

(יז) דוא זאללסט ניכט מארדען, אונד ניכט עהעברעכען, אונד ניכט שטעהלען, אויך ווידער דיינען נעבסטען ניכט, אלז פאלשער

רש"י

יד לא תתאוה. לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: טו ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם. דבר אחר לא יסף לא הוסיף

באור

ולא תחשיב שאזהרת שמור היא דבר אחר אשר לא צוה השם, אבל הוא בכלל ציווי של זכור כי באמת הענין אחד הוא אלא שאני מבאר לכם יותר: (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, תן מנוחה לעבדך ולאמתך, כדי שעל ידי כך תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, כי זהו העקר והיסוד שעליו נבנה כמעט כל התורה כולה: על כן צוך, לפי דבריו ירמוז כאן יותר על המנוחה והשביתה ממלאכה, לכן אמר שהטעם הוא וזכרת כי עבד היית על כן צוך לעשות, אבל למעלה ירמוז יותר על התבוננות הנפש לאלהים במחקרים קדושים וסבורים אלהיים, אמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגומר וינח ביום השביעי: על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, הוסיף בו טובה והקדישו משאר ימי השבוע, לטהרת הלב, ויחוד המחשבה להתבונן בפלאי היצירה, להכיר גבורות ה' ונוראותיו ולספר כבודו ועזו במקהלות: והנה בענין השביתה ממלאכה התיחדה בה האומה הישראלית לבדה, ואמרו רז"ל גוי ששבת חייב מיתה, כי לא כתבה להם המצוה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מצרים והשם הוציאם משם בכחו הגדול ועשאם לו לעם סגולה, והוא מלכם ומחוקקם, לכך אמר כאן על כן צוך וגו': (טז) כאשר צוך ה' אלהיך, אף שמשקול הדעת חייב האדם בכבוד אביו ואמו, כבד אתה את אביך ואת אמך כאשר צוך ה', כדי שתקבל עוד טובה ושכר על זה: ולמען ייטב לך, כי מה יועילו ימים רבים בלא טובה, והוא כמו באור אל למען יאריכון ימיך הנאמר בדברות הראשונות: (יז) ולא תענה ברעך, דבר שעל ידו תהיה עד שוא: עד שוא, ולמעלה אמר עד שקר, ושוא ושקר ענין אחד הוא אלא שזה כולל יותר שיכלול כל עדות כוזבות, ואף על פי שאין מחייב את חבירו על זה בבית דין כלום, כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו, כי שוא דבר

עֵ֥ד שָֽׁוְא׃ ס יח וְלֹ֥א תַחְמֹ֖ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֑ךָ ס וְלֹ֨א תִתְאַוֶּ֜ה בֵּ֣ית רֵעֶ֗ךָ שָׂדֵ֜הוּ וְעַבְדּ֤וֹ וַאֲמָתוֹ֙ שׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ׃ ס יט אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֡לֶּה דִּבֶּ֣ר יְהוָה֩ אֶל־כָּל־קְהַלְכֶ֨ם בָּהָ֜ר מִתּ֣וֹךְ הָאֵ֗שׁ הֶֽעָנָן֙ וְהָ֣עֲרָפֶ֔ל ק֥וֹל גָּד֖וֹל וְלֹ֣א יָסָ֑ף וַֽיִּכְתְּבֵ֗ם עַל־שְׁנֵי֙ לֻחֹ֣ת אֲבָנִ֔ים וַֽיִּתְּנֵ֖ם אֵלָֽי׃ כ וַיְהִ֗י כְּשָׁמְעֲכֶ֤ם אֶת־הַקּוֹל֙ מִתּ֣וֹךְ הַחֹ֔שֶׁךְ וְהָהָ֖ר בֹּעֵ֣ר בָּאֵ֑שׁ וַתִּקְרְב֣וּן אֵלַ֔י כָּל־רָאשֵׁ֥י שִׁבְטֵיכֶ֖ם וְזִקְנֵיכֶֽם׃ כא וַתֹּאמְר֗וּ הֵ֣ן הֶרְאָ֜נוּ יְהוָ֤ה אֱלֹהֵ֙ינוּ֙ אֶת־כְּבֹד֣וֹ וְאֶת־גָּדְל֔וֹ וְאֶת־קֹל֥וֹ שָׁמַ֖עְנוּ מִתּ֣וֹךְ הָאֵ֑שׁ הַיּ֨וֹם הַזֶּ֤ה רָאִ֙ינוּ֙ כִּֽי־יְדַבֵּ֧ר אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָאָדָ֖ם וָחָֽי׃ כב וְעַתָּה֙ לָ֣מָּה נָמ֔וּת כִּ֥י תֹֽאכְלֵ֔נוּ הָאֵ֥שׁ הַגְּדֹלָ֖ה הַזֹּ֑את אִם־יֹסְפִ֣ים ׀ אֲנַ֗חְנוּ לִ֠שְׁמֹעַ אֶת־ קול

סַהֲדוּתָא דִשְׁקַר׃ יח וְלָא תַחְמֵד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵרוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃ יט יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין מַלֵּיל יְיָ עִם כָּל קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא עֲנָנָא וְאַמִּיטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתַבִנּוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהַבִנּוּן לִי׃ כ וַהֲוָה כְּמִשְׁמַעְכוֹן יָת קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וּקְרֵבְתּוּן לְוָתִי כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃ כא וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחְזְיַנָא יְיָ אֱלָהַנָא יָת יְקָרֵיהּ וְיָת רְבוּתֵיהּ וְיָת קָל מֵימְרֵיהּ שְׁמַעְנָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי יְמַלֵּיל יְיָ עִם אֱנָשָׁא וּמִתְקַיֵּים׃ כב וּכְעַן לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִנַּנָא אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יָת קל

פאלשער צייגע, אויפטרעטען. (יח) דוא זאללסט דיך ניכט געליסטען לאססען דיינעס נעכסטען פרויא, אונד קיינע בעגירדע האבען צו דיינעס נעכסטען הויז, פעלד, שקלאפע, צו זיינער שקלאפין, זיינעם אכסען, עזעל, אדער וואז זאנסט דיינעם נעכסטען געהערט. (יט) דיזע ווארטע רעדעטע דער עוויגע צו אייערער געמיינע אויף דעם בערגע אויז פייער, וואלקען אונד דיסטערם געוויטטער, מיט לויטער שטיממע, אונד מעהר ניכט; ער שריב זיא אבער אויף צוויא שטיינערנע טאפעלן, אונד דיזע גאב ער מיר. (כ) אלז איהר דיזע שטיממע אויז דער דונקעלן וואלקע, אינדעם דער בערג אין פייער שטאנד, פערנאהמט, קאמט איהר, אללע אייערע שטאממהייפטער אונד עלטעסטען צו מיר, (כא) אונד שפראכט: דער עוויגע, אונזער גאטט, האט אונז נונמעהר זיינע הערליכקייט אונד גרעסע זעהען לאססען, אונד ווירהאבען זיינע שטיממע אויז דעם פייער פערנאממען; ווירזעהען נונמעהר וואהל איין, דאס גאטט מיט איינעם מענשען רעדעט, אונד דיזער לעבענדיג בלייבט. (כב) אבער ווארום זאללען וויר ענדליך דענניך אומקאממען, ווען דיזע גראסע פלאממע אונז ערגרייפט? ווען וויר פארטפאהרען דיא שטיממע

רש"י

הוסיף להראות באותו פומבי: כ ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי. כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני:

ר ד ה'

באור

בטל הוא, כ"כ הרמב"ן: (יח) לא תחמוד אשת רעך, הוסיף באור שהקדי' האש' לבי' כי יצר לב האד' רע מנעוריו בחשק יותר מן הכל. (הרמב"ן), ודרך הבחורים לאהוב האשה קודם שיחמדו למקנה וקנין (ולדברי הראב"ע בסדר וישמע יתרו): ולא תתאוה. ענין התאוה והחמדה והבדל שביניהם מבואר בספר המצות להרמב"ן מצוה רס"ה ורס"ו, והוא שהחומד עושה תחבולה לקנות מה שברשות זולתו: ואינו חפץ למכרו. ולשון מכילתא לא תחמוד יכול אפילו חומד בלבד תלמוד לומר לא תחמוד כסף וזהב מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן שעשה מעשה. ולאו דלא תתאוה ימנענו אפילו להתאות בלבנו בלבד: ולשון מכילתא באמר כאן לא תחמוד ולהלן לא תתאוה לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החמוד בפני עצמו, ושם אמרו אם התאוה סופו לחמוד ואם חמד סופו לחמוס ולגזול: (יט) קול, כמו בקול: גדול, רם וחזק: ולא יסף, מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק, ומדת הקדוש ברוך הוא אינו כן לא היה פוסק, ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף), כי קולו חזק וקיים לעולם, דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי (רש"י): ולשון רשב"ם ולא יסף, שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו, כי כל יסף לשון תוספת עד כאן, וכן כתב הרמב"ן: אבל המתרגם האשכנזי הסב ולא יסף אל דבר ה' אל כל קהלכם, כלומר הדברים אלה לבדם דבר ה' ולא יסף לדבר. כאשר יבאר, כי כאשר שמעתם את הקול הגדול ההוא, אמרתם אם יוספים אנחנו וגו' וישמע ה' את קול דבריכם וגומר: וכן משמע שהשם הוא נושא כל הפעלים הבאים בכתוב זה. דבר ולא יסף ויכתבם, ולדברי הרשב"ם שהקול הוא נושא פעל ולא יסף, יחסר הפועל בתיב' ויכתב' שאחריו: והנה רש"י ז"ל כפיו' מזה ודקד' וכתב לא הוסיף להראו' באותו פומבי, ולפ"ז הוא מוס' על השם ולא על הקול: ואולם יחסר הפ"ל לגמרי, כי הי' ראוי לומר ולא יסף להראות. ולדברי המתרגם האשכנזי יהיה פעל דבר ה' מושך אחר עמו, כאלו כתב ולא יסף לדבר: ומסדר הנחת הטעמים המפסיק בתיבת והערפל אין הכרע כלכך לפירו' הרשב"ם, כי מנהגו דוגמתו בכת' מקומו' מהכתו': והרמב"ן ז"ל בכו' דבריו פי' על דרך האמ' כדברי המתרג' האשכנזי:

(כא) כבדו

קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ כד קְרַב אַתָּה וּשֲׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם

לרשתה

קָל מֵימְרָא דַייָ אֱלָהַנָא עוֹד מָיְתִין אֲנַחְנָא׃ כג אֲרֵי מָאן כָּל בִּשְׂרָא דִּי שְׁמַע קָל מֵימְרָא דַייָ קַיָּמָא דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ אִשָּׁתָא כְּוָתַנָא וְאִתְקַיָּם׃ כד קְרַב אַתְּ וּשְׁמַע יָת כָּל דִּי יֵימַר יְיָ אֱלָהַנָא וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יָת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָנָא עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעְבֵּד׃ כה וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי וַאֲמַר יְיָ לִי שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת קָל פִּתְגָּמֵי עַמָּא הָדֵין דִּי מַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל דִּי מַלִּילוּ׃ כו לְוַי דִּי יְהֵי לִבָּא הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל קֳדָמַי וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל יוֹמַיָּא בְּדִיל דְּיִיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן לְעָלַם׃ כז אֱזֵיל וֶאֱמַר לְהוֹן תּוּבוּ לְכוֹן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן׃ כח וְאַתְּ הָכָא קוּם קֳדָמַי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תַלְּפִנּוּן וְיַעְבְּדוּן בְּאַרְעָא דִּי אֲנָא

יהיב

שטיממע דעס עוויגען, אונזערס גאָטטעס, צו הערען, זאָ זינד וויר זיכערליך דעס טאָדעס. (כג) דען וואָ האָט יע איין פליישליכעס וועזען דיא שטיממע דעס לעבענדיגען גאָטטעס, אויז דער פלאַממע רעדענד, פערנאָממען, וויא וויר, אונד דאָז לעבען בעהאַלטען? (כד) טריטט דוא הינצו, הערע אללעס, וואָז דער עוויגע, אונזער גאָטט, זאָגען ווירד; בעריכטע אונז אלודען ווידער אללעס, וואָז דער עוויגע, אונזער גאָטט, מיט דיר רעדען ווירד, זאָ וואָללען וויר זאָלכעס אַנגעהמען אונד דאַרנאַך טהון.» (כה) אלז דער עוויגע דיא וואָרטע פערנאַהם, דיא איהר צו מיר שפראַכט, זאַגטע ער צו מיר: «איך האַבע דיא וואָרטע פערנאָממען, דיא דאָז פאָלק צו דיר געשפראָכען האָט; זיא האַבען וואָהל גערעדעט! (כו) ווען ריזער זין נור ביי איהנען בעשטענדיג בליבע, מיך צו פירכטען, אונד אללע מיינע געבאָטע יעדערצייט צו האַלטען, דאַמיט עז איהנען אונד איהרען נאַכקאָממען בעשטענדיג וואָהל געהען מעגע. (כז) געהע הין, זאַגע איהנען: «קעהרט נון אין אייערע צעלטע צוריק!» (כח) דוא אַבער שטעהע היר פאָר מיר, זאָ וויללל איך דיר אללע געבאָטע, געזעצצע אונד רעכטע ביברינגען, דיא דוא זיא לעהרען זאָללסט, דאס זיא זאָלכע אין דעם לאַנדע, דאָז איך איהנען איינצונעהמען געבע, אויזאיבען

באור

(כא) בכבדו, מראה האש: ואת גדלו, קולות וברקים: ואת קלו, עשרת הדברים אנו אנכי ולא יהיה: ראינו, השגנו: (כב) אם יוספים, כי אם יוספים אנחנו לשמוע עוד אז נמות: (כג) כי מי כל בשר, כלך הוא פלא וכח גדול שנעשה לנו מה שלא נעשה לכל בשר לשמוע קול אלהים חיים ולא יזיקנו, ועתה למה נסכן עצמינו יותר מדאי, קרב אתה ושמע: אלהים חיים, לפעמים יבא התואר בלשון יחיד, לפי שהכוונה שהאל אחד, ולפעמים בלשון רבים כפלא השם שהוא על כל הכוחות כולם, ועיין (בראשית א' א'): (כד) ואת, בלשון נקבה, כמו ואם ככה את עושה (במדבר י"א ט"ו), ואולי בא כן בעבור סמיכות שני תווי"ן הדגושים: (כו) מי יתן, כי הבחירה חפשית לאדם, ועיין (שמות ד' ג'), בבאור ואני אקשה: לבבם זה, דעתם זאת: למען ייטב, לא לטובתי כי אם תצדק מה תפעל לי, אבל למען ייטב: והנה לבב כל ישראל הי' במעמד ההוא טהור ורוח נכון בקרבם שהאמינו בה' אחרי אשר שמעו הדברות הקדושות האלה, והיה דעתם ואמונתם זכה וברורה מכל ספק ומכל פקפוק ולבם בטוח שכל הדברים האלה נובעים ממקור החכמה העליונה, ממקור חיים וחסד עד בלי תכלית, ולכן לא רצו להסתכן עוד, כדר' המאמינים ואינם מאמינים, שלא תתיישב דעת' עד אשר יראו מופתים רבים, כי היה די להם בנס המופלג הזה לשמוע איש קול אלהים ויחי, ולא חקרו עוד, אבל בקשו שידבר משה עמהם ולא תאכלם האש הגדולה: וכתב הרמב"ן ז"ל שבקשו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורו' לעולם, וכן יאמר להם משה נביא מקרבך מאחיך וגו', וכל הפרשה ההיא, אם כן השאלה ההיא לדורות היתה עכ"ל, מסכים למה שפי' למעלה בסוף דבריו על ולא יסף, שלא השיגו כל קהלם אלא הקול ההוא בלבד: וה' הרואה לבות בני אדם רצה וייטב בעיניו, לכן אמר היטיבו את אשר דברו, מי יתן וגו' לך אמור להם וגו', ואל תתמה שלא מצינו זה המאמר מאת השם למעל' בסדר יתרו, כי כן דרך המקרא יספר במקום אחד ויפרש במקום אחר: (כח) ואתה פה עמד עמדי, הטעם אחרי שיאמר להם שובו לאהליכם ישוב, וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים, והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה, רק משה אמרה במדבר סיני ובאהל מועד אחד עשר יום שנסעו מסיני (הרחב"ע):

(כט) ושמרתם

לרשתה : כט ושמרתם לעשות כאשר צוה יהוה אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל : ל בכל הדרך אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון : ו א וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה : ב למען תירא את יהוה אלהיך לשמור את כל חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך : ג ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת חלב ודבש : פ

ד שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד : ה ואהבת את יהוה אלהיך בכל

אונקלוס

יהיב להון למירתה : כט ותטרון למעבד כמא דפקד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא : ל בכל ארחא די פקד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון :

ו א ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה : ב בדיל דתדחל קדם יי אלהך למטר ית כל קימוהי ופקודוהי די אנא מפקד לך את וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך : ג ותקבל ישראל ותטר למעבד די ייטב לך ודי תסגון לחדא כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך ארעא עבדא חלב ודבש : ד שמע ישראל יי אלהנא יי חד : ה ותרחם ית יי אלהך

תרגום אשכנזי

אויזאיבען מעגען. (כט) בעהאלטעט אלזא אונד טהוט וויא דער עוויגע, אייער גאטט, אייך בעפאהלען; וויכט דאפאן ווערער צור רעכטען נאך צור לינקען. (ל) וואנדעלט אין אללען וועגען, דיא דער עוויגע, אייער גאטט, אייך בעפאהלען: זא ווערדעט איהר לעבען, עז ווירד אייך וואהל געהען, אונד איהר ווערדעט אין דעם לאנדע, דאז איהר איינזנעהמען זאללט, לאנגע יאהרע בלייבען.

ו (א) דיזעס זינד דיא געבאטע, געזעצע אונד רעכטע, דיא דער עוויגע, אייער גאטט, בעפאהלען, אייך צו לעהרען, דאמיט איהר זיא אויזאיבט אין דעם לאנדע, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט. (ב) אויף דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאטט, פירכטעסט, אונד זא וואהל דוא אלז דיין זאהן אונד דיין ענקעל, זא לאנגע איהר לעבט, אללע זיינע פעראָרדנונגען אונד געבאטע —————— האלטען, אונד לאנגע יאהרע לעבען מעגעט. (ג) געהארכע אלזא, ישראל! אונד בעאבאכטע וואהל, וואלכעס צו טהון; זא ווירד עז דיר וואהל געהען, אונד דוא ווירסט דיך זעהר פערמעהרען, וויא דער עוויגע, דער גאטט דיינער עלטערן, דיר פערהייסען, אים לאנדע, וואו מילך אונד האניג פליסט. (ד) הערע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאטט, איזט אין איינינגעס, עוויגעס וועזען. (ה) דוא זאללסט דען עוויגען, דיינען גאטט ליבען

רש"י

ו ד ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' (צפניה ג') ונאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד): ה ואהבת. עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא

באור

(כט) ושמרתם לעשות, לכן תשמרו לעשות, וכן תרגום המתרגם האשכנזי:

ו (ב) למען תירא וגו', אם תעשו כן תזכה לירא את ה' אלהיך אתה ובנך ובן בנך ותאריך ימים בארץ, שהיא נחלת ה': ויראת האלהים היא תכלית בריאת האדם כדברי קהלת את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: (ג) כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש, מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ותתענגו ברוב טובה: (ד) ה' אלהינו, אשר ממנו נקוה כל טוב וכל חפץ, הוא ה' אחד, ואין לשתף ולצרף עמו אל אחר, כי הוא עצם אחד מיוחד, מקור כל הטובות כלם, בלי אמצעי ושתוף כלל: (ה) ואהבת את ה' אלהיך, תגיע בהכרת שלימותו לאין תכלית, ותתענג באמונתו וייחודו, ולעשות דבר שייטב בעיניו, כי כן מדות האהבה: בכל לבבך, לפי שהוא אחד ואין זולתו, תיחד אליו את כל לבבך וגו': והנה לב כנוי למושכלות המביאות אל המעשה, וכפה היא הכח המתאוה

בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב

לתת

אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ׃ ו וִיהוֹן פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ׃ ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ׃ ח וְתִקְטְרִנּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ׃ ט וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזְיָן וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃ י וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב

למתן

ליבען פאן גאנצעם הערצען, גאנצער זעעלע אונד גאנצעם פערמעגען. (ו) דיא ווארטע, דיא איך דיר יעצט בעפעהלע, זאללען דיר שטעטס אים הערצען בלייבען.
(ז) דוא זאללסט זיא דיינען קינדערן איינשערפען, אונד אימער דאפאן רעדען, ווען דוא צו הויזע זיצעסט, אדער אויף רייזען ביזט, ווען דוא דיך נידערלעגסט, אונד ווען דוא אויפשטעהסט.
(ח) בינדע זיא צום צייכען אן דיינע האנד, טראגע זיא אלז פארדערהויפטבינדע צווישען דיינען אויגען,
(ט) אונד שרייבע זיא אויף דיא פפאסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהארע,
(י) ווען דיך נון דער עוויגע, דיין גאטט, אין דאז לאנד ברינגט, דאז ער דיר צו געבען דיינען עלטערן, אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשווארען

האט

רש"י

שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגומר. צרה ויגון אמצא וגו'. (תהלים קט"ז): ו והיו הדברים. מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום. לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: ז ושננתם. לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואומר בני הנביאים אשר בבית אל (מלכים ב' ב') וכן בחזקיה שלמד תורה לכל ישראל קראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו (דברי הימים ב' כ"ט) וכשם שהתלמידים קרויים בנים כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגומר (מלכים ב' ב'): ודברת בם. שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. יכול אפילו שכב בחצי היום תלמוד לומר ובקומך. יכול אפילו עומד בחצי הלילה תלמוד לומר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה: ח וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע. והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפילין שבראש וע"ש מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: ט מזוזות ביתך. מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות:

יא חצובים

באור

המתאוה, ועתה יאמר כאשר תתבונן שאין תכלית נכבד מאהבת האחד ההוא, תכונן ותיישר אליו לבד את כל מחשבותיך, וכל מאויך, ותשתעשע תמיד לזכור אהבת אדונך: מאדך, מטעם מאוד מאוד, כלומר כל מה שתוכל: (ו) והיו, לשון ספרי, לפי שאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב האדם את המקום, ת"ל והיו הדברים וגו' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם: כלומר על ידי ההתבוננות בדרכיו ועדותיו ופקודיו, תשיג שלימותו טובו וחסדו עליך, וע"י זה תתישב האהבה בלבך ישוב נאמן וקים, ותהי' רודה ומושלת בכל רעיוניך ותאות לבך וארשת שפתיך: אנכי מצוך היום, מאמר השליח בשם שולחו: (ז) ושננתם, לשון חדוד, וכבר הודעתיך שלשון בינה נגזר ממלת בין, שע"י ההבדלה בין דבר לדבר, יזדכך הרעיון מכל בלבול וערבוב, ותשיג הנפש את הדברי' בהשגה ברורה: והנה הדבר המחודד יפריד בלי עמל בין הדבקים, ויבדילם זה מזה, לכן יכונה פעל התבונה המהירה בלשון שנון וחדוד, וכן הלועז יאמר שארפזין' שארפער וויץ וכדומה, ומזה הענין למשל ולשנינה (דברי' כ"ח), שארפזיניגע רעדע או וויציגער איינפאלל, וכן מלת חריפה הרגיל בלשון חז"ל מלשון הזה: והנה פה הכוונה תלמוד אותם לבניך בחדוד השכל, ובראיות שכליות ומחודדות: ודברת בם, שלא יהי' עיקר דבורך אלא בם, עשם עיקר ואל תעשם טפל (ספרי): (ח) וקשרתם, מצות תפילין נזכרה בפרשת בא (שמות י"ג), אלא שהוסיף פה וקשרתם שיהיו מונחים בקשירה, וירמוז ג"כ לקשר של תפילין שקבלו חז"ל הלכה למשה מסיני: לטטפת, מבואר בפרשת בא, ושם תרגמו המתרגם האשכנזי שטירן־בינדע, כי מקום התחלת עיקרי השער יקרא בל"א שטירן, ואולם יפה העיר קצת אחד, שאחרי שמקום הנחת תפילין מן התחלת עיקרי השער במצח עד מקום שמוחו של תנוק רופס בקדקוד, יותר ראוי לתרגמו פארדערהויפטבינדע, וכן נעש' במקו' הזה: (ט) ובשעריך,

לרבות

לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ יא וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ יד לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ טו כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־

יהוה

לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא׃ יא וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דִּי לָא מַלֵּיתָא וְגוּבִין פְּסִילָן דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּא וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע׃ יב אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַייָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יג יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח וּבִשְׁמֵיהּ תְּתַקַּיֵּם׃ יד לָא תְהָכוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן׃ טו אֲרֵי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ דִּלְמָא יִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצְנָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ טז לָא תְנַסּוּן יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא

די

האט; דא פינדעסט גראָסע אונד פאָרטרעפפליכע שטעדטע, דיא דוא ניכט ערבויעט האסט, (יא) הייזער, אללעס גוטען פאלל, דיא דוא ניכט אנגעפיללט האסט, אויזגעהויענע ציסטערנען, דיא דוא ניכט אויזגעהויען האסט, וויין= אונד אָהלבערגע, דיא דוא ניכט אנגעלעגט האסט, אונד געניסעסט דיועס אללעס אין איבערפלוס: (יב) זאָ נים דיך אין אכט, דאס דוא ניכט דעם עוויגען פערגעססעסט, דער דיך אויז דעם לאנדע מצרים, אויז דעם שקלאפענהויזע, געפיהרט האט. (יג) דען עוויגען, דיינען גאָטט, זאָללסט דוא פירכטען, איהן געָטטעסדיענסטליך פערעהרען אונד בייא זיינעם נאמען שווערען. (יד) פאָלגעט ניכט פרעמדען געטטערן נאך, פאָן דען געטטערן דער פעלקער, דיא אום אייך הער זינד. (טו) דען איין אייפערפאָללער גאָטט, דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט אונטער דיר, דאס זיין צאָרן ניכט איבער דיך ענטברעננע, אונד ער דיך פאָן דעם ערדבאָדען פערטילגע.

(טז) שטעללט דען עוויגען　　אייערן

רש"י

יא חצובים. לפי שהיה מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: יב מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: יג ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: יד מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין ברחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: טז במסה. כשיצאו ממצרי' שנסוהו

באור

לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא י"א): (יא) חצובים, לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (רש"י) : (יב) מבית עבדים, כתרגומו מבית עבדותא, ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) את ה' אלהיך תירא, יראת הגדולה והכבוד עהר= פורכט, והיא מסכמת עד מאד עם האהבה השלימה שזכר מצותה, כי גם האוהב הנאמן, כאשר יתעורר בלבו רעיון הגדולה והכבוד והשלימות אשר לנאהב, ודבקות נפשו עם עצם נכבד כמהו, יירא ויפחד מעשות, או מהעלות על רוחו דבר שלא ייטב בעיני הנאהב: **ואתו תעבוד**, תכנע לפניו ותעשה רצונו כעבד לפני אדוניו: ולשון ספרי ולעבדו זה תלמוד, ד"א זו תפלה, ובמשנתו ר' אליעז' בנו של ר"י הגלילי אמרו מנין לעקר תפלה מצוה? מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד, ואמרו עבדו בתורתו ועבדו במקדשו, ר"ל הכוון אליו להתפלל שם, כמו שבאר שלמה המע"ה (מלשון הרמב"ם בספר המצות מצוה ה') : ולדעת הרב ז"ל התפלה עצמה מן התורה, אלא שזמן התפלה ומנין התפלות ונוסחיהם מדרבנן (שם מצוה י"ד ובהלכות) : ולדעת הרמב"ן ז"ל כל עיקר התפלה מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא: **ובשמו תשבע**, ברצותך לאמת דבר לזולתך ולכרות ברית עם אחר, השבע בשם הנכבד לקיים כל דבר: ואחרי שאתה ירא ועובד את השם, תהי' זהיר בשבועתך, ולא תשבע רק ב אמת, וע"י זה יכירו השומעים וידעו את מי אתה ירא לשאת שמו לשקר: ולשון הרמב"ם ז"ל בספר המצות (מצוה ז'), ולזה לא הותר להשבע בדבר מכל הנבראים, כמו המלאכים והכוכבים, אלא על צד הסברון המצרף, כמו שישבע בשמש, וירצה לומר אדון השמש, ועל זה הצד תשבע אומתנו בשם משה רבינו מה כבוד שמו, כאלו הנשבע נשבע באדון משה, או במי ששלחו, וכל עת שלא יכוון הנשבע זה ונשבע באחד הנבראים, להאמינו שיש לאותו הדבר אמתת עצם עד שישבע בו, ככר עבר ושתף דבר אחר עם שם שמים: ויש גם בזה מחלוקת בין הרב והרמב"ן ז"ל, לדעת הרב ז"ל השבועה בעת הצורך מצות עשה, לדעת הרמב"ן ז"ל אינה אלא רשות: **(יד) אשר סביבותיכם**, הוא הדין ברחוקים, אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועי' אחריהם, הוצרך להזהיר עליהם ביותר. (רש"י): **(טו) במסה**, כשיצאו ממצרים, שנסוהו ואמרה היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז ז') . והיתה כוונתם שאם יעשה להם השם נפלאות ויתן להם מים יעבדנו, וילכו אחריו במדבר, ואם לא יעזבוהו, וזה מרי עצום, כי אחרי שנתאמת להם משה עבד ה' ושליחותו: היה להם לקבל את כל הקורות אותם כמשפט צדקה ויושר אם טוב ואם רע יהי' בעיני בשר; והזהירם עתה שלא יעשו כך לדורות, כי

אם

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס כ כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃ כא וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כב וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ

אשר

אונקלוס

דִּי נְסֵיתוּן בְּנִסֵּיתָא׃ יז מִטַּר תִּטְּרוּן יַת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ׃ יח וְתַעֲבֵד דְּכָשַׁר וּדְתַקִּין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יַת אַרְעָא טַבְתָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ׃ יט לְמִתְבַּר יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ כְּמָא דְּמַלֵּיל׃ כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָה סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא יָתְכוֹן׃ כא וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִּין הֲוֵינָא לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וְאַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ כב וִיהַב יְיָ אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְעֵינָנָא׃ כג וְיָתַנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתַנָא לְמִתַּן לַנָא יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתַנָא

תרגום אשכנזי

אייערן גאָטט, ניכט אויף דיא פראָבע, וויא איהר צו מסה געטהאָן האָבט. (יז) האַלטעט אללע געבאָטע דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, זיינע צייגניססע אונד געזעצע, דיא ער אייך פאָרגעשריבען האָט. (יח) טהוע, וואַז אין דען אויגען דעס עוויגען רעכט אונד גוט איזט: זאָ ווירד עז דיר וואָהל געהען, דוא ווירסט הינקאָממען אונד דאָז פאָרטרעפליכע לאַנד איננעהמען, דאָז דער עוויגע דיינען עלטערן צוגעשוואָרען האָט, (יט) וואָבייא דער עוויגע פערהייסען, — דיינע פיינדע פאָר דיר העָר צו פעריאַגען. (כ) וועָן דיין זאָהן דיך קינפטיג פראַגט: «וואַז פיר בעוואַנדטניס האָט עז מיט דען צייגניססען, געזעצען אונד רעכטען, דיא אייך דער עוויגע — — געבאָטען האָט?» (כא) זאָ אנטוואָרטע דיינעם זאָהנע: «וויר וואַרען אין מצרים שקלאַפען דעס פרעה; דער עוויגע אַבער האָט אונז מיט שטאַרקער האַנד אויז מצרים געפיהרט. (כב) דאָבייא האָט דער עוויגע אַן מצרים, אַן פרעה זעלבסט אונד אַן זיינען בעדיענטען, פאָר אונזערן אויגען, גראָססע צייכען אונד וואונדער צור שטראַפע געטהאָן, (כג) אונד אונז פאָן דאַ הינוועג געפיהרט, אום אונז הieher צו ברינגען, אונד אונז דאָז לאַנד איינצוגעבען, דאָז

רש"י

שנסוהו במים שנאמר היש ה' בקרבנו: יח הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: יט כאשר דבר. והיכן דבר? והמותי את כל העם וגומר: כ כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא לאחר זמן:

ז״א ונסל:

באור

אם ישמרו מצות עדותיו, שהם הנסים שעשה להם כבר להיות להם לעדות כגון הפסח והמצה והסכה: וישמרו חקיו אף אם לא ידעו טעמם, ואם יעשו הטוב והישר בעיני ה', יעשה להם כל טוב, ואין צורך בנסיון: ובא בי"ת במסה בפתח, שלא כמנהג כי לא יבא ה"א הדעת לפני שם עצם פרטי: (יח) הישר והטוב, אמרו רז"ל זו פשרה לפנים משורת הדין, וכתב הרמב"ן ז"ל הכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור עדותיו וחקיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר, וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו, וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם: אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעיך, לא תקלל חרש, מפני שיבה תקום וכיוצא בהן, חזר לומר דרך כלל שיעשה הישר והטוב בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה לפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא, ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר עכ"ל: (כ) מה העדת, על מה יעידו ויורו המצות הנקראות עדות, כגון מזוזה ותפילין והמועדים, ומה ענין החקים שנקיימם בלי לדעת טעמם, ומדוע נצטוו המשפטים שאין הדעת מחייבת אותן, כגון עונש מיתה ומלקות לעובר על המצות ודיני הקנסות? כי לא ישאל הבן החכם על משפטי ישוב מדינות בדיני הנזקין והשומרים ויתר הדינין שבין איש לרעהו הבאים בתורה, כי כלם נכוחים למבין (מדברי הרמב"ן ז"ל): אתכם, אין לדייק בזה אתכם ולא אותו, כי כן דרך הקבלה, השם יצוה לאבות, והם יעתיקו מצותיו לבנים: אבל בדבר השואל מה העבודה הזאת לכם, יפה דקדקו לכם ולא לו: (כב) לעינינו, אנחנו הרואים את אותותיו ומופתיו עדים בדבר: (כג) ואותנו וגו', להיות לו לעם סגולה, והוא מלכנו ומחוקקנו

אשר נשבע לאבתינו: כד ויצונו יהוה לעשות את־כל־החקים האלה ליראה את־יהוה אלהינו לטוב לנו כל־הימים לחיתנו כהיום הזה: כה וצדקה תהיה־לנו כי־נשמר לעשות את־כל־המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו: ס

ז א כי יביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה ונשל גוים־רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך: ב ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא־תכרת להם ברית ולא תחנם: ג ולא תתחתן בם בתך לא־תתן לבנו ובתו לא־תקח לבנך: ד כי־יסיר את־בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף־יהוה בכם והשמידך מהר: ה כי־

אם

אונקלוס

לאבהתנא: כד ופקדנא יי למעבד ית כל קימיא האלין למדחל קדם יי אלהנא דייטב לנא כל יומיא לקימותנא כיומא הדין: כה וזכותא תהא לנא ארי נטר למעבד ית כל תפקדתא הדא קדם יי אלהנא כמא דפקדנא: ז א ארי יעלינך יי אלהך לארעא די את עלל לתמן למירתה ויתרך עממין סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופרזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מנך: ב וימסרינון יי אלהך קדמך ותמחינון גמרא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון: ג ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תסב לברך: ד ארי יטעין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקף רוגזא דיי בכון וישיצינך בפריע: ה ארי

אם

תרגום אשכנזי

דאז ער אונזערן עלטערן צוגעשווארען האט.

(כד) דא געבאט אונז דער עווינע, אללען דיזען געזעצען נאכצולעבען, איהן, דען עוויגען, אונזערן גאטט, צו פירכטען, דאמיט עז אונז צו אללען צייטען וואהל געהע, אונד וויר זא לעבען מעגען, וויא יעצט געשיהט.

(כה) אויך ווירד עז אונז דאביא צור גאטטועליגקייט גערעכנעט, וועהן וויר פאר דעם עוויגען, אונזערן גאטט, אללע דיא געבאטע האלטען, וויא ער זיא אונז פארגעשריבען האט.»

ז (א) וועהן דער עוויגע, דיין גאטט, דיך אין דאז לאנד ברינגט, דאהין דוא יעצט געהסט, אום עז איינצונעהמען, אונד גראסע נאציאנען פאר דיר פערטרייבט, דען חתי, גרגשי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי, זיבען נאציאנען דיא צאהלרייכער אונד מעכטיגער זינד אלז דוא, (ב) דער עוויגע, דיין גאטט, גיבט זיא אין דיינע געוואלט, דאס דוא זיא שלעגסט: זא זאללסט דוא זיא פערבאננען; מאכע קיינען בונד מיט איהנען, אונד לאססע איהנען קיינע גנאדע ווידערפאהרען.

(ג) פערשוועגערע דיך ניכט מיט איהנען; גיב דיינע טאכטער ניכט זיינעם זאהנע, אונד נים זיינע טאכטער ניכט פיר דיינען זאהן.

(ד) דען ער ווירדע דיינען זאהן פאן מיר אבפיהרען, דאס זיא אנדערן געטטערן דיהנטען; זא ווירדע דער צארן דעס עוויגען ווידער אייך ענטברעננען, אונד דיך גאר באלד אויזראטטען.

(ה) איהר מיסט פילמעהר

פאלגענדער

רש"י

ז א ונשל. לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל: ב לא תחנם. לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה נכרי זה. דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: ד כי יסיר את בנך מאחרי. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך אבל בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר וגומר: ה מזבחותיהם. של בנין: מצבותיהם.

אבן

באור

ומחוקקנו: (כד) ויצונו וגו', המחוקק העליון הוא נתן לנו את כל החקים האלה, ועלינו לקבל את עול מלכותו, ולקיים את מצותיו בין שנשיג טעמם וסודם, בין שלא נשיגם, כי תכלית כל המצות האלה הוא יראת השם הנכבד והנורא: לטוב לנו, ואנו יודעים דרך כלל, שכל החקים האלה אין בהם דבר לרעתנו, כי אם כלם לטוב לנו: המחוקק העליון לא יכוה דבר לטובתו, כי אם נצדק מה נפעל לו? ואולם כלם גורמים לנו חיים טובים כהיום הזה: (כה) וצדקה, וגו', מלבד שהמצות האלה בעצמם הם שכר טוב לעושיהם, עוד תחשב לנו לצדקה בעיני השם יתעלה, והוא יגמול לנו גמול טוב ומאושר על כל החסד והחנינה, אם נשמר לעשותם כאשר צונו:

ז (א) ונשל, לשון השלכה והתזה, וכן ונשל הברזל (דברי' י"ט ה'), ל' רש"י. והנה שם הוא עומד וכאן יוצא, והנו"ן שורש: (ד) את בנך, בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי: למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך, אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי (קדושין ס"ח): (ה) מזבחתיהם, של בנין: ומצבתם, אבן אחת:

תגדעון

אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם׃ ס ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו

ולשמרי

אם כדין תעבדון להון אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשיריהון תקוצצון וצלמיהון תוקדון בנורא: ו ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: ז לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זעירין מכל עממיא: ח ארי מדרחם יי יתכון ומדנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ט ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי

פאלגענדער געשטאלט מיט איהנען פערפאהרען: איהרע אלטערע אומרייסען, איהרע בילדזיילען צערשלאגען, איהרע האינע אומהויען אונד איהרע געשניצטע בילדער פערברעננען. (ו) דען דוא ביזט איין דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, געהייליגטעס פאלק; דיך האט דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלט, זיין לייבאייגענעס פאלק צו זיין, אויז אללען פעלקערן, דיא אויף דער ערדע זינד. (ז) ניכט וויל איהר עטווא צאהלרייכער אלז אנדערע פעלקער ווערעט, האט דער עוויגע אייך אנגענאממען אונד ערוועהלט, דען אין וואהרהייט זייד איהר דיא ווענינגסטען אונטער אללען פעלקערן; (ח) זאנדערן בלאס וויל דער עוויגע אייך ליבט אונד דען אייד האלטען וויל, דען ער אייערן עלטערן צוגעשווארען, האט ער אייך מיט שטארקער האנד אויז מצרים געפיהרט, אונד אויז דעם שקלאפענהויזע, פאן דער האנד פרעה, קעניגס צו מצרים, ערעטטעט. (ט) ערקעננע אלזא, דאס דער עוויגע, דיין גאטט, וואהרער גאטט זייא; איין טרויטער גאטט, דער זיינען בונד העלט אונד גנאדע ערצייגט דענען, דיא איהן ליבען אונד

באור

תגדעון, גידוע נופל באילן: ופסיליהם, פסילי עץ: (ו) עם קדוש, נבדל מיתר האומות להיות לגיון של מלך, וזהו להיות לו לעם סגלה, כמלך בשר ודם הבוחר לו נחלה אחת לסגולת מלכותו, ולגיון אחד להיות לגיון המיוחד לו, כן בחר ה' בך מכל העמי' להיות לו עם נחלה ועם סגולה, ועל כן מהראוי שלא תעבוד אלא לו לבדו, ולא תשתף עמו דבר זולתו, כמעשה שאר האומות שלא נאסר להם השתוף: (ז) לא מרבכם, שאינו הרבים למלך, כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך: חשק, ענין קשר ודבוק כמבואר למעלה: כי אתם, הרי כי משמש בלשון דהא: כי מאהבת, הרי כי משמש בלשון אלא, לא מרבכם אלא מאהבת ה' אתכם: (ח) ומשמרו, שם הפעל, והטעם כדי שישמור: (ט) וידעת, ע"י שהוציאך ביד חזקה מתחת עול אדוני' קשה תדע שהוא שיש לו כח והוא יכול על כל: וממה שאמרתי שבחר בך בעבור שבועתו, תדע שהוא נאמן בבריתו, ולא ישוב דברו ריקם: לאלף דור, מספר קצוב תחת בלת קצוב

רש"י

אבן אחת: ואשיריהם. אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. צלמים: ז לא מרובכם. כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם מגדילין עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה. לא כנבוכדנצר שאמר אדמה לעליון (ישעיה י"ד) וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות (מלכים י"ח) וחירם שאמר אל אני מושב אלהים ישבתי (יחזקאל כ"ח): כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: ח כי מאהבת. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה. מאחר שנשבע את השבועה: ט לאלף דור. ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שכרן יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה:

וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף דּוֹר׃ י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃ פ

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר

נשבע

פִּקּוֹדוֹהִי לְאַלְפֵי דָּרִין׃ י וּמְשַׁלֵּם לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עוֹבַד טָב לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן׃ יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֵידְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ יב וִיהֵי חֲלַף דִּי תְקַבְּלוּן יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ יג וִירַחֲמִנָּךְ וִיבָרְכִנָּךְ וְיַסְגִּנָּךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ

אונד זיינע געבאָטע האלטען, ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט. (י) זיינען האססערן אבער פערגילט ער פאָר איהרען אויגען (אויף דער שטעללע), אונד רייבט זיא אויף; ער טרעגט עז זיינעם האססער ניכט לאנגע נאך, זאנדערן פערגילט איהם פאָר זיינעם אנגעזיכטע.

(יא) בעאָבאַכטע אלזאָ דאז געבאָט, דיא געזעצע אונד רעכטע, דיא איך דיר יעצט, צור אויזאיבונג, פאָרשרייבע.

(יב) ווען איהר דיזע רעכטע אננעהמט, זיא בעאָבאַכטעט אונד אין אויזאיבונג ברינגט: זאָ ווירד דער ערפאָלג זיין, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, אויך דען בונד אונד דיא גנאָדע האַלטען ווירד, דיא ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען. (יג) ער ווירד דיך ליבען, זעגנען אונד פערמעהרען; ער ווירד אויף דעם ערדרייכע, דאז ער, דיר איינצוגעבען, דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, דיא פריכטע דיינעם לייבעס אונד דיינעס פעלדעס, דיין געטריידע, דיינען מאָסט אונד דיין אָהל, וויא אויך דיינע רינדצוכט אונד העערדען

ר ש״י

שומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: י ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן עה״ב: יא היום. לעשותם ולמחר לעה״ב ליטול שכרם:

יב והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה׳ וגומר. ישמור לך הבטחתו: יג שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה

באור

קנוב, דרך מליצה, והטעם לאין קץ: (י) ומשלם לשנאיו, לכל אחד משנאיו: אל פניו, בחייו משלם לו גמול הטוב, כדי להאבידו מן העולם הבא, כן פי׳ רש״י ז״ל וכן ת״א ויב״ע: ומפרשים אחרי׳ פירשו ומשלם לשנאיו פרי חטאתם, אל פניו לו ולבניו עד דור רביעי: לא יאחר, מדור רביעי, כאשר ישמור הברית והחסד לאלף דור, וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות: ונראה שכך הוא המשך הכתובים, אמר האל הנאמן שומר בריתו לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור, ואם יהי׳ אחד מן הדורות האלף ההם דור סורר, לא יפסוק בשביל זה חסד האל מזרעו, כי ישלם לרשע על פניו, וישמור בריתו לזרעו אחריו: וזהו שאמר לא יאחר לשנאו להיות עונו שמור לבניו. ויאבדו ח״ו זכות אבי האבות השיור להם עד תכלית האלף, כי אם אל פניו ישלם לשנאו: ולכן אם תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים, אשר אנכי מצוך היום, ומסיים והולך והי׳ עקב תשמעון וגו׳ ושמר ה׳ אלהיך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, כי כן מדותיו של הקב״ה, שומר בריתו וחסדו לדור אחרון, שימצא ראוי לכך:

(יב) והיה עקב, כמו לעולם עקב, שכר באחרונה. (הראב״ע), ולזה הסכים הרמב״ן ואמר והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית, וכן בשמרם עקב רב (תהלים י״ט י״ב), יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד והאהבה, ונכון הוא כי יקראו בלשון הקודש תחלת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דברך אמת. וכן גדול הדור ראש העם, והדבר המובחר ראש בשמים, וכן יקרא אחרית כל דבר עקב, כי הלשון יתפוס דמיונו באדם, והראש תחלה והעקב בו אחרית וסוף, ואונקלוס תרגום עקב חלף, כמו חלף עבודתם (במדבר י״ח כ״א) עשאו לשון סבוב, כגזר מן והיה העקוב למישור (ישעיה מ׳ ד׳), הדרך המעוקל ההולך סביב סביב, יאמר והיה סבת שתעשו המשפטים ועשותכם אותם, שישמור השם לכם בריתו, ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו, כן כתב הרמב״ן ז״ל: ולדעתו גם עקב הרגל מן הענין הזה, בעבור היותו מעוגל, כמו שיקרא תמצע היד כף, בשביל דמיונו עם כפות זהב: ולזה מתורגם בל״א ערפאלג, שהוא המסובב הבא באחרונה: אשר נשבע לאבתיך, לתת לזרעם אשר ילכו בדרכיהם: (יג) ואהבך וברכך והרבך, כי מסגולת האוהב לשמח בשמחת הנאהב ולהטיב לו כפי יכלתו: וברכך והרבך כלל, לכן מועמד באתנח, וברך פרי בטנך וגו׳ פרט: אלפיך, כמו אלופינו

נשבע לאבתיך לתת לך׃ יד ברוך תהיה מכל העמים לא־יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך׃ טו והסיר יהוה ממך כל־חלי וכל־מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל־שנאיך׃ טז ואכלת את־כל־העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא־תחוס עינך עליהם ולא תעבד את־אלהיהם כי־מוקש הוא לך׃ ס יז כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם׃ יח לא תירא מהם זכר תזכר את אשר־עשה יהוה אלהיך לפרעה ולכל־מצרים׃ יט המסת הגדלת אשר־ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך יהוה אלהיך כן־יעשה יהוה אלהיך לכל־העמים אשר־אתה ירא מפניהם׃ כ וגם את־הצרעה ישלח יהוה אלהיך

אונקלוס

לאבהתך למתן לך׃ יד בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר ועקרא ובבעירך׃ טו ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך׃ טז ותגמר ית כל עממיא דיי אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא יהון לך׃ יז ארי תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני איכדין אכול לתרכותהון׃ יח לא תדחל מנהון מדכר תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים׃ יט נסין רברבין די חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפא ודרעא מרממא דאפקך יי אלהך כן יעביד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מן קדמיהון׃ כ ואף ית ערעיתא יגרי

יי

תרגום אשכנזי

העערדען קליינעס פיהעס וועגנען. (יד) דוא ווירסט דיא געזעגנעטסטע אונטער אללען נאציאנען זיין; עס ווירד אונטער דיר קיין אונפרוכטבארער אדער אונפרוכטבארע זיין, אויך ניכט אונטער דיינעם פיהע. (טו) אללע קראנקהייט ווירד דער עוויגע פאן דיר אבוועגדען, אונד דיא בעזען זייכען פאן מצרים, דיא איך בעקאננט זינד, דיר ניכט אויפלעגען, זאנדערן אויף דיינע פיינדע קאממען לאסען. (טז) אויפרייבען זאללסט דוא אללע פעלקער, דיא דער עוויגע, דיין גאטט, דיר געבען ווירד; דוא מוסט איהרער ניכט שאנען, דאס דוא ניכט איהרען געטטערן דיהנסט, דען דיזעס ווירדע איין פאללשטריק פיר דיך זיין. (יז) דנא ווירסט פיללייכט אין דיינעם הערצען שפרעכען: »דיזע פעלקער זינד גרעססער אלז איך, וויא קאן איך זיא אויזטרייבען?« (יח) פירכטע דיך אבער ניכט פאר איהנען! בערענקע נור, וואז דער עוויגע, דיין גאטט, אן פרעה אונד גאנץ מצרים אויזגעאיבט האט, (יט) דיא גראסען פערזוכונגען, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, דיא צייכען אונד וואונדער, דיא שטארקע האנד אונד דען אויסגעשטרעקטען ארם, מיט וועלכעם דער עוויגע, דיין גאטט, דיך הערויז געפיהרט האט; עבען אלזא ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, אללען פעלקערן טהון, פאר דענען דוא דיך פירכטעסט. (כ) ער, דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד אויך איין פערצעהרענדעס איבעל

רש״י

מועיה: ועשתרות צאנך. מנחם פירש אבירי בשן (תהלים כ״ב) מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים לשון חוזק ואונקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן: יד עקר. שאינו מוליד: יז כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דלמא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשוני של כי שיפול עליו סוף לא תירא מהם: יט המסות. נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש והיו לדם בגבעת: המופתים. המכות המופלאות: היד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות: כ הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן

ומסמא

באור

מלופינו מסובלים (תהלים קמ״ד י״ד), ובגר מלשון שלוח, והטעות ולדי בקרך, שהבקרה מגדלת ממעיה: ועשתרות צאנך, אמרו שהם נקבות הצאן, ואמרו רז״ל למה נקראו שמן עשתרות, שמעשרות את בעליהן, שמוכר החלב והצמר והטלאים: והכנעים העשויי על כותרן נקראו גם כן עשתרות על שמן: (טו) והסיר ה׳ ממך כל חלי, חולי הנהוג לבוא בעולם: וכל מדוי מצרים הרעים, הוא חולי חוץ מן המנהג: ישימם, בקמ״ץ המ״ם תחת ניר״י: (טז) ואכלת את כל העמים, הושאל שם אכילה לכליון האומה, לפי שהאוכל אכילה המאכל נרעם נופני, והאוכל מכלה האומה נרעבון כפשיי: כי מוקש הוא, כל אחד מאלהיהם. (הרמב״ע), ויתכן שהוא מוסב על הפעל: לא תחוס וגו׳, ולא תעבד, לפי שהדבר הזה, כלומר החמלה עליהם הוא לך למוקש, וכן מתורגם בל״א: (יז) כי תאמר, לשון דילמא הוא, שמא תאמר. (רש״י): (יט) אשר הוצאך, כמו אשר בה הוציאך: (כ) הצרעה, חולי בגוף ומגזרת לרעת, (הרמב״ע):

אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים
וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם
כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל
וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם
הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם
מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃
כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם
מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן
מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ
עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב
עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא
תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ
שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־

חרם

אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵבְדוּן דְּאִשְׁתְּאָרוּ וּדְאִטְּמָרוּ מִן קֳדָמָךְ׃ כא לָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא׃ כב וִיתָרֵךְ יְיָ אֱלָהָךְ יַת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ זְעֵיר זְעֵיר לָא תִכּוּל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חַיַּת בָּרָא׃ כג וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגֵּשִׁנּוּן שִׁגּוּשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוּן׃ כד וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ וְתוֹבֵיד יַת שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ עַד דְּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ כה צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא עֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ דִּלְמָא תִתְּקַל בֵּיהּ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ כו וְלָא תָעֵיל דִּמְרַחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ שַׁקָּצָא תְּשַׁקְצִנֵּיהּ וְרַחָקָא

תרחקניה

תרגום אשכנזי

איבעל (איינע ארט גיפטיגעס אונגעציפערס) אונטער זיא שיקקען, דאס אויך דיא אומקאממען, דיא נאך איבריג זינד, אונד זיך פאר דיר פערבארגען האבען.
(כא) לאס דיר פאר איהנען ניכט באנגע ווערדען! דען דער עוויגע, דיין גאטט, איזט אונטער דיר, איין גראסער אונד פורכטבארער גאטט. (כב) נאך אונד נאך ווירד דער עוויגע דיין גאטט דיזע פעלקער — — פערשייכען; צו שנעלל קאננסט דוא זיא ניכט אויפ= רייבען, זאנסט קעננטען דיא ווילדען טהירע זיך ווידער דיך פערמעהרען.
(כג) דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד דיר זיא אבער פרייז געבען, אונד איינע גראסע בעשטירצונג אונטער זיא שיקקען, ביז זיא פעללינ אויפגעריבען זינד.
(כד) איהרע קעניגע ווירד ער דיר אין דיא הענדע געבען, אונד דוא ווירסט איהרען נאמען אונטער דעם הימעל פערטילגען; נימאנד ווירד דיר ווידערשטאנד טהון קעננען, ביז דוא זיא פעללינ אויזגעראטטעט האסט.
(כה) דיא שניצבילדער איה= רער געטטער מיססט איהר פערברעננען; לאס דיך דעם גאלדעס אונד זילבערס דא= ראן ניכט געליסטען, עז פיר דיך צו בעהאלטען, עז קעננטע דיין אונגליק זיין; דען עז איזט איין גרייעל פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטט. (כו) ברינגע קיינען גרייעל אין דיין הויז, זאנסט קעממט דער באן אויף דיך, וויא ער אויף איהם איזט; דוא מוסט אבשייא אונד גרייעל דאפאר האבען,

דען דער באן

רש"י

ומסמא את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: כב פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך (איוב ה') אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: כג והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח) כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות:

ה א כל

באור

ואולם לא מצאנו שיפול על אכה או אולי לשון שולח שבאמר בכל מקום על בעל חי, לכן נראה שהוא מין שרץ העוף כמו שאמרו (סוטה ל"ו): (כא) תערץ, פעל עומד, ענינו השבר והחתת: (כב) ונשל, כמו כי ישל זיתך (דברים כ"ח מ'), ענינו הפרוד והתלישה מן המחובר: (כג) והמם, נקד קמץ כולו, לפי שאין מ"ם האחרונה מן היסוד (השורש), והרי הוא כמו והם אותם, אבל והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח כ"ח), כלו יסוד, לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות. (רש"י): וכן כתב הרד"ק שמשפטו הימם, ומ"ם האחרון סימן הרבים: והרשב"ם כלאן להכניסו עם הכפולים, ואין דבריו נראים: (כד) השמדך, שם הפעל ואם הוא בחירק, ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד (והוא כמו השמד, השאר, ואינו עבר ליחיד מבנין הפעיל), והעד אותם שהוא הפעול (ובהכרח יהיה כף השמידך כנוי הפעול, והשמיד שם הפעל או מקור). (הראב"ע): (כה) עליהם, אשר עליהם: ולקחת לך, ותרצה לקחת לך: תוקש בו, בכסף או בזהב, וכן הוא אנקלוס. (כו) והיית חרם כמהו, שב על הכסף או הזהב, ואינו שב על התועבה כי היא נקבה, והכלל שאסור ליהנות מן כוי עבודת אלילים

חֵרֶם הוּא: פ

ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם: ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו אִם־לֹא: ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם: ד שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה: ה וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ

אונקלוס

תְּרַחֲקִנֵּיהּ אֲרֵי חֶרְמָא הוּא:

ח א כָּל תַּפְקֵידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְתִסְגּוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן: ב וְתִדְכַּר יָת כָּל אוֹרְחָא דִּי דַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִדַּע יָת דִּי בְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי אִם לָא: ג וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא דִּי לָא יְדַעְתָּא וְלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְהוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל לַחְמָא בִלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּם אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת מֵימְרָא מִן קֳדָם יְיָ יְחֵי אֱנָשָׁא: ד כְּסוּתָךְ לָא בְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָנָךְ לָא יְחִיפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין: ה וְתִידַע עִם

תרגום אשכנזי

באן דוהט ראַדויף.

ח (א) אַללע געבאָטע, דיא איך דיר יעצט פֿאָרשרייבע, מיסט איהר בעאָבאַכטען, זיא אויזצואיבען, דאַמיט איהר לעבט, אייך פֿערמעהרעט אונד היניציהט, דאַז לאַנד איינצונעהמען, דאַז דער עוויגע אייערן עלטערן צוגעשוואָרען.

(ב) דענקע אַן דען — וועג, דען דיך דער עוויגע, — — יעצט פֿירציג יאַהרע לאַנג, אין דער וויסטע געפֿיהרט האַט, אום דיר ווידערוועהרטיגקייט צוצושיקקען, אונד דיך דאַדורך צו פֿערזוכען דאַמיט אַן דען טאַג קאָממע, וואַז דוא אים הערצען האַסט, אָב דוא זיין געבאָט האַלטען וויללסט, אָדער ניכט.

(ג) ער ליס דיך אין ווידערווערטיגקייט געראַטהען, ליס דיך הונגער ליידען, אונד שפייזטע דיך מיט מן, איינע שפייזע, דיא דיר אונד דיינען עלטערן אונבעקאַננט וואַר, דאַמיט דוא ערפֿאַהרעסט, דאַס דער מענש ניכט אַלליין פֿאָם בראָדע לעבע, זאָנדערן פֿאָן אַללעם, וואַז דער עוויגע פֿעראָרדנעט.

(ד) דיינע קליידער זינד דיר ניכט פֿעראַלטעט אַם לייבע, אונד דיינע פֿיסע זינד ניכט געשוואָללען, אין דיזען פֿירציג יאַהרען. (ה) דוא ווירסט דאַהער אין דיינעם הערצען

רש"י

ח א כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם (יהוש' כ"ד) והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: ב התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: ד שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושם עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא

באור

אליליס ומשמשיה ותקרובה:

ח (א) כל המצוה, הטעם אם רגילתם לשמור המצות למען תחיו וזכרו את הדרך. (הראב"ע), ואין צורך כי יתכן להיות וי"ו וזכרת וי"ו החבור ועניינו אם תשמרו את המצות וירשתם את הארץ וזכרת את כל הדרך ואת כל הקורות וידעת עם לבבך לבסוף, שאעפ"י שנראתה לך בעיניך רעות ותלאות, אינם נחשבים כלל נגד הטוב המופלג שימשך לכם בירושת וישיבת הארץ, וכמו שנבאר למטה: (ב) למען ענתך, והו עינוי שאין פת בסלך, וחייך תלויים למרום בכל יום. (הרשב"ם): לנסתך לדעת, עיין מה שכתב המתרגם בפרשת והאלהים נסה את אברה', ותבין על ידו כוונתי גם במקום הזה: התשמר מצותו, שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו. (רש"י): (ג) ויענך, ויתכן לפרש ויענך וירעיבך ויאכילך את המן ענינים שונים, יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה, כענין ענה בדרך כחי, וירעיבך מתחלה, כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב, ואח"כ האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא וגו'. (הרמב"ן), וכן תרגם ת"א: הלחם, שאדם תדיר בו: מוצא פי ה' כמו מה שגזר, כמו הדבר יצא מפי המלך (אסתר ז' ח'). (הראב"ע), וכן תרגם אונקלוס אפקות מימר, וכן תרגם המתרגם: (ד) שמלתך, יש אומרים דרך אות, ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים, ויתכן שאין בתולדות המן להוליד זיעה. (הראב"ע). ולא הועיל בזה, כי מלבד הזיעה לא יארכו מלבושי האדם ארבעים שנה בשבתו בביתו ומכל שכן בלכתו בדרך מכעות ודחוקות, וכן השיג עליו הרמב"ן, ואולי הוא על דרך מליצה לבד, כלומר שלא הייתם כשאר עוברי אורח, ולא היה חסר לכם כלום שמלתך לא בלתה וגו': לא בצקה, מגזרת ויאפו את הבצק (שמות י"ב ל"ט), כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שיבצקו רגליו, ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם לאט: (הראב"ע). (ה) וידעת עם לבבך, התבוננות והחקירה היא שימה על לב, כענין ואין איש שם על לב (ישעיה

לבבך כי כאשר ייסר איש את־בנו יהוה אלהיך מיסרך: ו ושמרת את־מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו: ז כי יהוה אלהיך מביאך אל־ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ח ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ־זית שמן ודבש: ט ארץ אשר לא במסכנת תאכל־בה לחם לא־תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת: י ואכלת ושבעת וברכת את־יהוה אלהיך על־הארץ הטבה אשר נתן־לך: יא השמר לך פן־תשכח את־יהוה אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום: יב פן־תאכל ושבעת ובתים

תרגום אשכנזי

הערצען ערקעננען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך ציכטיגט, וויא איין פאַטער זיין קינד ציכטיגט.

(ו) ווירסט אלזאָ דיא געבאָטע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, האַלטען, אין זיינען וועגען וואנדעלן אונד איהן פירכטען. (ז) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ברינגט דיך אין איין פאַרטרעפליכעס לאַנד, איין לאַנד, אין וועלכעם פליססע אונצערטרעננען זינד, קוועללען אונד טיפען, דיא אים טהאַלע אונד אים געבירגע ענטשפרינגען; (ח) איין לאַנד, וועלכעס וויצען, גערסטע, וויין, פייגען, גראַנאַטעפּפעל, איין לאַנד, וועלכעס אָליפען אונד דאַטטעלהאָניג הערפאָר ברינגט;

(ט) איין לאַנד, אין וועלכעם דוא ניכט אין אַרמוטה בראָד עססען (קוממערליך לעבען) ווירסט, אין וועלכעם אַן ניכטס מאַנגעל זיין ווירד, איין לאַנד, דעססען שטיינע אייזען זינד, אונד אויז דעססען בערגען דוא ערץ האַוען ווירסט. (י) ווען דוא נון געגעססען אונד דיך געזעטטיגט האַבען (אים איבערפלוססע לעבען) ווירסט, זאָ מוסט דוא דעם עוויגען, דיינען גאָטט, דאַנקען פיר דאַז פאַרטרעפליכע לאַנד, דאַז ער דיר געגעבען. (יא) היטע דיך אבער, דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, ניכט אין זאָ ווייט פערגעססעסט, דאס דוא דיא געבאָטע, רעכטע אונד געזעצע ניכט האַלטעסט, דיא איך דיר יעצט פאָרשרייבע.

(יב) עז קעננטע קאָממען, ווען דוא צו עססען אים איבערפלוססע האַסט, שענע הייזער בויעסט

אונקלוס

עם לבבך ארי כמא די מליף גברא לבריה יי אלהך מליף לך: ו ותטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: ז ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין: ח ארעא חטין ושערין וגופנין ותאנין ורמונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש: ט ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא: י ותיכול ותשבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהיב לך: יא אסתמר לך דלמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקד לך יומא דין: יב דלמא תיכול ותשבע ובתין שפירין

רש"י

לא נפחים, כלנק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות: ח זית שמן, זיתים העושים שמן:

באור

(ישעיה כ"ו ח'), ותאמנם אם הידיעה הנמשכ' מן החקירה היא מתרשמת בנפש ושמורה בה עד שהיא לה נוכחת תמיד כאלו שהידיעה היא עם הלב: כי כאשר ייסר, כמו האב האוהב את בנו, פעמים שיצטרך ליסרו' למנוע ממנו טובה, או לגרום לו רעה מועטת, לא מצד השנאה והנקמה, כי אם לטובתו, כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה וגו' (משלי כ' י"ח), כן ה' אלהיך מיסרך זיין מה לטובתך, למען תירא אותו ותשמור מצותיו, ואז תערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה, על כן אמר אחריו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגומר: (ז) עינת ותהמת, יש מן המעינות שנובעים מן הגשמים הנבלעים בהרים, אומן האדים העולים להם, והם נקרא עינות כמו כל מעיני מים, ויש מהם שיוצאים ממקור התהום, והם שנקרא אם תהמות (הרמב"ן): (ח) זית שמן, זיתים העושים שמן (רש"י): ודבש, הם התמרים: (ט) ארץ, כפילת מלת ארץ היא נאות המליצה: במסכנה, בדלות ועניות כלומר לא תאכל את הריבה בדרך עני ומסכן, שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון ותמרים שהם מתוקים וערבים לחיך. (הרשב"ם): אשר אבניה ברזל, הטעם במקום אשר תחפוב שם אבנים תמצא ברזל כי מעפר יוקח, ובעבור כי בארץ ישראל ימצא נחשת וברזל שהוא צורך גדול ליושבי הארץ, ולא תחסר כל בה, אבל מוצא הכסף והזהב איננו חסרון בארץ. (הרמב"ן), ואמר שהברזל ימצא בלי טורח, על פני הארץ, לפי שהוא צורך יותר והנחשת יחצב: (י) וברכת, רבותינו קבלו שזו מצות עשה לברך אחר המזון: וי"ו וברכת לתנועת התנאי, כאמר תאכל תשבע אז תברך: על הארץ הטובה, על כמו בעבור, וכן נתרגם אשכנזי: (יב) ובתים טובים, חוקים ונאים שתקבל מהם כל עין

טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃ יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ

יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן

תאבדון

אונקלוס

תבני ותתיב: יג ותורך וענך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי: יד וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: טו דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקפא: טז דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: יז ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי ית נכסיא האלין: יח ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהיב לך עצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קים לאבהתך כיומא הדין: יט ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחנון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מבד תבדון: כ כעממיא די יי מוביד מן קדמיכון

תרגום אשכנזי

בויעסט אונד זיא בעוואהנסט, (יג) פיל גראָסעס אונד קליינעס פיה, פיל זילבער אונד גאָלד בעזיצעסט, אונד איבערהויפט אן פערמעגען אללער ארט צונימממט, (יד) דאס דיין הערץ זיך ערהעבע (דאָס דוא איבער־מיטהיג ווירדעסט), אונד דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פערגעססעסט, דער דיך אויז דעם לאַנדע מצרים, אויז דעם שקלאַפענהויזע, געפיהרט, (טו) דער דיך אין דיזער גראָסען, פירכ־טערליכען וויסטע געלייטעט, וואָ גיפטיגע שלאַנגען, שקאָרפּיאָנען, וואָ אייטעל דירהע, נירגענדס וואססער צו פינדען איזט, דער אויז דעם הערטעסטען קיזעל דיר וואססער פליסען ליס, (טז) דער דיך אין דיזער וויסטע מיט מן שפייזטע, דאפאָן דיינע עלטערן ניכטס געוואוסט האבען, אום דיך דורך ווידערווערטיגקייט צו פּרופען, אונד דיר אם ענדע וואָהלצוטהון; (יז) אונד שפרעכסט עטוואַ אין דיינעם הערצען: « מיינע מאַכט אונד טאַפּפערקייט האָט מיר אללעס דיזעס פערמעגען ערוואָרבען.» (יח) אללײן דוא מוסט אן דען עוויגען, דיינען גאָטט, געדענקען; דען ער איזט עז, דער דיך דיא מאַכט גיבט, דיזעס פערמעגען צו ערווערבען, דאמיט ער זיינען בונד האַלטע, דען ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, וויא הייטיגעס טאַגעס געשיהט. (יט) ווירסט דוא אבער, דען עוויגען, דיינען גאָטט, פערגעססען, אונד אנדערן געטטערן נאַכפאָלגען, איה־נען גאָטטעסדיענסטליכע עהרע ערצייגען אונד זיא אנבעטען: זאָ בעצייגע איך הייטע איבער אייך, דאָס איהר צו גרונדע געהען־ווערדעט. (כ) זאָ וויא דיא נאַציאָנען, וועלכע דער עוויגע פאָר אייך צו גרונדע ריכטעט, זאָ ווערדעט איהר

באור

לדרכך: (טו) במדבר, מוסף עצמו ואחר עמו. וכן הוא: במדבר הגדול שהוא ארך ורחב, והנורא שהוא מדבר שרף: (הראב"ע), ואולם אין זה מדבר נאות להסמך אל נחש, לכן נראה שחברו מלות מקום אשר שם נחש אלא להפסיק בין הענינים הנוראים, וזהו נאות המליצה כדי לעורר התפעלות האימה, וכן תרגום אונקלוס אתר דחיון: החלמיש, הצור החזק, כמו חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'): (טז) להיטבך, כבר פירשתיו למעלה (ח' ה'): (יז) ואמרת בלבבך, שב אל ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ואמרת בלבבך, והפסוקים המוליכך המאכילך הם אחרי השם המתיחסים אל אומה ישראלית ביחוד: החיל הזה, הרכוש והממון, וכן ועזבו לאחרים חילם, יגיעם וכחם: (יח) וזכרת מוסב אל האמר לך שלמעלה, כלומר השמר לך פן תשכח, רק זכור: למען הקים, כיום הזה את בריתו אשר וגו': (כ) עקב, כבר פירשתי בתחלת

תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם: פ

ט א שמע ישראל אתה עבר היום את־הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצרת בשמים: ב עם־גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: ג וידעת היום כי יהוה אלהיך הוא־העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יהוה לך: ד אל־תאמר בלבבך בהדף יהוה אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יהוה לרשת את־הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יהוה מורישם מפניך: ה לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את־ארצם

אונקלוס

קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבלתון במימרא דיי אלהכון:

ט א שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: ב עם רב ותקיף בני גבריא די את ידעת ואת שמעת מאן יכול למקם קדם בני גבריא: ג ותדע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצנון והוא יתברנון קדמך ותתריכנון ותובדנון בפריע כמא די מליל יי לך: ד לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתריכהון מן קדמך: ה לא בזכותך ובקשיטות לבך את עליל למירת

תרגום אשכנזי

איהר צו גרונדע געהען; דיזעס ווירד דער ערפאלג זיין, ווען איהר דער שטימע דעס עוויגען, אייערעס גאטטעס, ניכט געהארזאם זיין ווערדעט.

ט (א) הערע ישראל! דוא ביזט אים בעגריף איבער דען ירדן צו געהען, אום דארט נאציאנען צו בעזיגען, דיא גרעסער אונד מעכטיגער זינד אלז דוא, גראסע אונד הימעלהאך בעפעסטיגטע שטעדטע, (ב) איין צאהלרייכעס פאלק פאן האהער שטאטור, דיא זעהנע דער ענקים, פאן דענען דוא ווייסט אונד אפט האסט זאגען הערען: «ווער קאן דען קינדערן דעס ענק'ס ווידערשטעהען?» (ג) דוא מוסט אבער בעדענקען, דאס דער עוויגע, דיין גאטט, דער פאר דיר הערגעהט, וויא איין פערצעהרענדעס פייער, זיא צום טהייל פערטילגען, צום טהייל אבער זא פאר דיר דעמיטהיגען ווירד, דאס דוא זיא גאר לייכט ווירסט בעזיגען אונד אויפרייבען קעננען, זא וויא דער עוויגע, דיר פערהייסען האט. (ד) ווען אבער דער עוויגע, דיין גאטט, זיא ווירד אויזגעשטאסען האבען פאר דיר, זא מוס דוא ניכט אין דיינעם הערצען דענקען: «אום מיינעס רעכטשאפפענען וואנדעלס ווילען האט מיך דער עוויגע געפיהרט, דיזעס לאנד איינצונעהמען,» זא וויא ער אין דער טהאט דיזע פעלקער אום איהרער רוכלאזיגקייט ווילען פאר דיר אויזטרייבט. (ה) ניכט אום דיינער רעכטשאפפענהייט אונד דער אויפריכטיגקייט דיינעס הערצענס ווילען קאממסט דוא הין, איהר לאנד

רש"י

ט א גדולים ועצומים ממך. אתה עצום והם עצומים ממך: ד אל תאמר בלבבך. צדקתו ורשעת הגוים גרמו: ה לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים

באור

בתחלת הסדר, שזהו שכר באחרית אם לטוב אם לרע:

ט (א) אתה עבר, אתה מוכן לעבור, וכן בתרגום אשכנזי: לרשת, מושך עצמו ואחר עמו, לרשת גוים לרשת ערים: בשמים, ורוים ונדמים כאלו גבהו עד שחקים: (ב) עם גדול, מוסב על לרשת: ואתה שמעת, אומרים מי יתיצב לפני בני ענק:

(ג) וידעת, לכן דע: אש אכלה, אונקלוס תרגם מימריה אישא אכלא כדרכו להרחיק הגשמות, והמתרגם האשכנזי פתר כאש אכלה: יכניעם, והנשארים שראוי לאום עליהם יכניעם לפניך: מהר, תאר הפעל, כאלו כתוב במהירות, וכן תרגום אונקלוס בפריע, והכוונה כמו שכתב הרשב"ם שיכנסו בלא טורח מלחמה ומבור ימים רבים, ומכל מקום לא תוכל לכלות מהר פן תרבה עליך חית השדה, כי לא אכיח לכם להלחם על כולם בפעם אחת: (ד) אל תאמר בלבבך, כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך, שני דברים גרמו לי לנחול את הארץ הזאת, אלו האומות נתחייבו להגרש ברשעם מן הארץ, ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת, בצדקתי הביאני ה' יותר משאר האומות הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם. (הרשב"ם): (ה) לא בצדקתך, בעבור צדקתך, ושטעם אחד מב' דברים אמת, ברשעתם הפסידו נחלתם, ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך, שהרי זכור אל תשכח את אשר הקצפת וגומר, אלא למען הקים את השבועה וכו'. (הרשב"ם), ולדעת המתרגם האשכנזי גם תיבות וברשעת הגוים האלה וגומר שבפסוק ד' מדברי משה, וכן נראה יותר שהפסק הדבור ומדבר בעדו אל תוכח ואחר מפניך, ובפסוק ה' כפל במאמר לא בצדקתך וגו' כי אם ברשעת וגו', למען הקים וגו', והשעור עקר הכוונה להוריש את הגוים האלה ברשעתם, והואיל שהוא מוריש אותם,

הוא

אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם

לא

אונקלוס

למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתריכהון מן קדמך ובדיל לקימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ו ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: ז הוי דכיר לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ח ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון: ט במסקי לטורא למסב לוחי אבניא לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית

ומיא

תרגום אשכנזי

לאנד איינצונעהמען, וואנדערן דא דער עוויגע, דיין גאטט, דיזע פעלקער וועגען איהרער רוכלאזיגקייט — — פערטרייבט זא וויללער צו גלייך דאז פערשפרעכען האלטען, דאז ער דיינען עלטערן, אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשווארען. (ו) דוא קאננסט לייכט איינזעהען, דאס דיר דער עוויגע, דיין גאטט, ניכט אום דיינער רעכטשאפפענהייט וויללען דיזעס פארטרעפליכע לאנד איינצונעהמען גיבט, דען דוא ביזט איין האלושטארריגעס פאלק. (ז) ערינערע דיך, אונד פערגיס ניא, וויא דוא דען עוויגען, דיינען גאטט, אין דער וויסטע ערצירנט האסט; זייטדעם דוא אויז מצרים געגאנגען, ביז איהר היהער געקאממען וויר, האבט איהר אייך, אלז רעבעללען, געגען דען עוויגען בעטראגען. (ח) אם גע־בירגע חרב האבט איהר אויך דען עוויגען ערצירנט, אונד ער ווארד זא אויפגעבראכט געגען אייך, דאס ער אייך אויזראטטען וואללטע. (ט) איך ווער דאמאהלס אויף דען בערג געגאנגען, אום דיא שטיינערנע טאפעלן, דיא טאפעלן דעס בונדעס, דען דער עוויגע מיט אייך געמאכט, אין עמפפאנג צו נעהמען; איך פערווײלטע פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע אויף דעם בערגע, אהנע שפייזע אדער טראנק

צו

רש"י

הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא: ט ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה: לוחות: לוחת כתיב שששתיהן שוות:

יח ואתנפל

באור

הוא נותן את הארץ לך למען הקים וגו', אבל לא בצדקתך: ובפסוק ו' אמר וידעת וגו' והוא נמשך למה שאמר אחריו, כי עם קשה עורף אתה, והשעור מזה תוכל לדעת שלא בצדקתך אתה בא לרשת את הארץ, שהרי עם קשה עורף אתה: עיין התרגום: ולמען הקים את הדבר, שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ט"ז): כתב הרמב"ן, ויש על השואל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם (שם ז' ח'), והנה הם אהובים למעלה, והשם לא יאהב רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אם כן גם בצדקתם ירשו ארץ: והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכללם, וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר ע"כ: והנה על דעתי אין מקום לשאלה זו, כי שם אמר מאהבת ה' אתכם הוציאך מארץ מצרים, וזהו שבכל זמן שהיו במצרים טובים היו את ה' ומאמינים בו ובמשה עבדו, וראוים היו להיות אהובים למעלה ולהגאל מבית עבדים. אמנם אחר כך למן היום אשר יצאו ממצרים החלו להיות ממרים, ואין צדקה ויושר לבב נמצא בם, ונתמעטה האהבה הקודמת, עד שנאמר להם ברית אבות בלבד: ומה שאמר להלן ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם, אינו סותר לזמן הנרמז כאן, כי יתכן שמשם ואילך יאמר דעתי אתכם, שהיו נתונים ומסורים עליו לרעות אותם ולהכניס בתבונתו, ולפקוד על עניניהם, וזהו ענין הידיעה: (ז) למן היום, למ"ד הכללי, וכן רבים: (ח) ובחרב הקצפתם, קודם שיפתח להם בבאור התורה כלל הוכיח אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו, והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה, ואחר כך ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד ה' והזהירם בענין ע"ז אזהרות רבות, והזהיר במצות בכללם, ויאמר שהן כולם טובות ובעבורם תבוא להם כל הטובה, ועתה בא להתחיל בפרטי המצות, וקודם שיזכור אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיהם שעשו מעת שקבלו התורה והלאה, כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שאמרו על ים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם, כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית, ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל. (הרמב"ן); ויתאנף ה' בכם, עד שעלה על רוחו להשמיד אתכם וכן בתרגום אשכנזי: (ט) בעלתי,

לֹא שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל

שתי

תרגום אשכנזי

צו מיר צו נעהמען. (י) דא גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, מיט דעם פינגער גאטטעס בעשריבען; אויף דענועלבען וואַרען אללע וואָרטע פערצייכנעט, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אם טאגע דער פערזאממלונג, אויז דעם פייער מיט אייך גערעדעט האטטע. (יא) אלז נעמליך פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע צו ענדע וואַרען, גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, דיא טאפעלן דעס בונדעס, (יב) אונד שפראך צו מיר: «אויף! געהע איילענדס פאן היר הינאב! דען דאז פאלק, וועלכעס דוא אויז מצרים געפיהרט, האט זיך שווער פערזינדיגט; זיא זינד גאר באלד פאן דעם וועגע געוויכען, דען איך איהנען בעפאהלען, זיא האבען זיך איין געגאססענעס בילד געגאססען!» (יג) דער עוויגע פוהר פארט צו מיר צו שפרעכען: «איך זעהע וואהל, דאס דיזעס פאלק איין האלשטאררינעס פאלק איזט. (יד) האלטע מיך ניכט אב (פלעהע ניכט פיר זיא); איך וויל זיא אויפרייבען, אונד איהרען נאמען אונטער דעם היממעל אויזטילגען, דיך אבער צו איינער מעכטיגערן אונד צאהלרייכערן נאציאן מאכען, וויא זיא זינד.» (טו) איך ווענדעטע מיך, גינג הינאב פאן דעם בערגע, דער אבען בראננטע, אונד האטטע דיא ביידען טאפעלן דעס בונדעס אויף מיינען ביידען הענדען. (טז) אלז איך זאהע, וויא איהר אייך געגען דען עוויגען, אייערן גאטט, פערזינדיגט אונד אייך איין געגאססענעס קאלב געמאכט האבט, וויא איהר אלזא גאר באלד פאן דעם וועגע געוויכען זייד, דען אייך דער עוויגע געבאטען, (יז) דא ערגריף איך ביידע טאפעלן,ווארף זיא פאן מיינען [illegible] ביידען

אונקלוס

ומיא לא שתיתי׃ י ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא׃ יא והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא׃ יב ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן ארחא דפקדתנון עבדו להון מתכא׃ יג ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא׃ יד אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעבד יתך לעם תקיף וסגי מנהון׃ טו ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בעיר באשתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי׃ טז וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן אורחא די פקיד יי יתכון׃ יז ואחדית בתרין לוחיא ורמיתנון מעל

תרתין

באור

קודם לזה כבר הייתי עולה: (י) כתבים, מוסב על שמו ואחר עמו ועליהם כתובים ככל הדברים אשר וגו׳, כי בלשון הקודש אין הבדל בין הדבר הנכתב דאז געשריבענע, ובין הגשם שעליו נכתב דאז בעשריבענע, שניהם הם כתובים, ואולם בלה״ע הבדל יש כמו שראינו, לכן הוצרך המתרגם האשכנזי לתרגם וואַרען פערצייכנעט: (יא) מקץ, סוף או תחלה, ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל. (הרלב״ע):

(יג) ראיתי, התבוננתי על העם הזה, וכן אותך ראיתי צדיק (בראשית ז׳ א׳), וכן בתרגם אשכנזי, ואולם אונקלוס תרגם למעלה חזיתי וכאן גלי קדמי, ולא ידעתי למה: (יד) הרף ממני, אנח בעותך מן קדמי י׳ כן תרגם אונקלוס וכן המתרגם האשכנזי: (טו) ואפן וארד, אם התפלל משה את תפלתו טרם רדתו, או לא, עיין מה שכתבנו בפרשת תשא (שמות ל״ב י״ג): (יז) ואתפש, בתחלה היו על ידיו, ומתוך

כעס

שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהֹוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף יְהֹוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃ כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהֹוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃ כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת

אתו

תַּרְתֵּין יְדָי וְתַבַּרְתִּנּוּן לְעֵינֵיכוֹן: יח וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ כִּדְבְקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילְוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא שְׁתֵיתִי עַל כָּל חוֹבַתְכוֹן דִּי חַבְתּוּן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי: יט אֲרֵי דְחֵילִית מִן קֳדָם רוּגְזָא וְחֵימְתָא דִּי רְגֵיז יְיָ עֲלֵיכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא: כ וְעַל אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ וְצַלֵּיתִי אַף עַל אַהֲרֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא: כא וְיָת חוֹבַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן יָת עֶגְלָא נְסֵבִית וְאוֹקֵדִית יָתֵיהּ בְּנוּרָא וְשָׁפִית יָתֵיהּ

בשופינא

בײדען הענדען, אונד צער־בראך זיא פֿאַר אייערן אויגען.
(יח) פֿאַר דעם עוויגען אַבער וואַרף איך מיך נידער, ווי־דער וויא פֿאַרהין, פֿירציג טאַגע אונד פֿירציג נעכטע, אָהנע שפּייזע אָדער טראַנק צו מיר צו נעהמען, אום אללער אייערער זינרען וויללען, דיא איהר בע־גאַנגען האַבט, דאַ איהר, דעם עוויגען צום פֿערדרוס, דאַזיעניגע געטהאַן, וואַז אין זיינען אויגען מיספֿעלליג איזט. (יט) דען מיר וואַר באַנגע, וועגען דעם צאָרנעס אונד דעם גריממעס, מיט וועלכעם דער עוויגע איבער אייך אויפֿגעבראַכט וואַר, דאַס ער אייך פֿערטילגען וואַללטע; אַבער דער עוויגע ערהערטע מיך אויך דיזעס מאַהל. (כ) אויך אי־בער אהרן וואַר דער עוויגע זעהר צאָרניג, דאַס ער איהן פֿערטילגען וואַללטע; אללייז איך לעגטע אויך פֿיר אהרן דאַמאַהלס איינע פֿירביטטע איין. (כא) אייער זינדענווערק אבער, דאז קאלב, דאז איהר געמאכט האטעט, נאהם איך, קאלצינירטע עז אין פייער, צערשלוג

אונד

רש״י

יח ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה. באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בתשעה ועשרים באב שהוא עלה בשמנה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות האחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: כ ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל (עמוס ב'): ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: כא טחון. לשון הווה כמו הולך וכלות

באור

כעס תפשה בידיו להפילם: (יח) ואתנפל, שטוח על הארץ ופניו כנגד הקרקע: ואתנפל, שנאמר ועתה אעלה אל ה' (שמות ל"ב ל'): להכעיסו, באו בענין הזה ואילך ארבעה שרשים נרדפים, כעס, אף חמה קצף, ואונקלוס תרגם שלשה מהן, כעס ואף וקצף מלשון רוגז, וחמה פתר וחימתא: וראוי לעורר פה על ההבדל שביניהם: כל דבר המתנגד לתשוקת הנפש ומונע ממנה תאותה, יוליד בה כאב ועצב, ושם ההרגשה ההיא כעס פערדרוס, (קרענקונג: ואמר בגוי נבל אכעיסם (דברים ל"ב כ'), כעס לאביו בן כסיל (משלי י"ז כ"ה), עמל וכעס תביט (תהלים י' י"ד), והוא הפך השמחה והשחוק, כמ"ש טוב כעס משחוק (קהלת ז' ג'): ואם יהיה המתנגד לנפשנו בעל בחירה ורצון, אז יעורר את רוחנו להנקם ממנו ולהשיב לו כגמולו, וכל תשוקה החממת את גוף האדם ומרתחת את דמו, ובבחינה ההיא תקרא התשוקה להנקם, חרון אף: חמה (היטצע: ופעמים שמרוב החום תקצר הנשימה, עד שירחיב האדם את חוטמו, ויעלה אף, לתת מקום לרוחו לצאת, ובבחינה ההיא תקרא אף צארען: והעוצר ברוחו ומתגבר על תשוקת הנקמה, יקרא מאריך אף או מקטים, כענין שנאמר למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך (ישעיה מ"ח ט'): ויש שעל ידי רתיחת הדם יצא מפי האדם כקצף על פני המים (הושע י' ז') שוים, ובבחינה ההיא נתתים בשרש קצף שיימען פאר צארען: הנך רואה שתיבת חמה וקצף ואף וחרון הם משותפים, שהוראת כלם תשוקת הנקמה מאת המתנגד לתאות נפשנו, ואינן נבדלות כי אם בחוזק וחולשה, אבל תיבת כעס לא תפול בלשון הקודש כי אם על הרגשת העצב לבדה, מבלי תשוקת הנקמה, לכן מתורגם בכל מקום בלשון אשכנז פערדרוס, קומר, קרענקונג: ומלת רוגז איננה משותפת עמהם כלל, כי הוראתה בלשון הקודש מענין התנועה והנדנוד ציטטערן, בעבען, כמו שכתב הרשב"ם בפסוק אל תרגזו בדרך (בראשית מ"ה כ"ד), ובלשון ארמי הושאלה גם היא על הקצף, לפי שהמתקצף, ידרכו להתנועע ולרגוז בכל איבריו ציטטערן פאר צארן: (יט) כי יגרתי, לכן התפללתי: גם בפעם ההוא, מלמד שכמה פעמים התפלל עליהם: (כא) ואת חטאתכם, נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל. (הרא"ע): ואכת אתו טחון, לשון הווה, כמו הולך וכלות מולא"ט בלע"ז. (רש"י), בל"א מאהלענד, והוא

אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃ כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כז זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־

קשי

אונקלוס

בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת עַד דִּי הֲוָה דְּקִיק לְעַפְרָא וּרְמֵית יָת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא דְּנָחֵית מִן טוּרָא׃ כב וּבִדְלֵיקְתָּא וּבְנִסֵּיתָא וּבְקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ׃ כג וְכַד שְׁלַח יְיָ יָתְכוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר סַקוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן וְסָרֵבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְלָא הֵימַנְתּוּן לֵיהּ וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ׃ כד מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ מִיּוֹמָא דִּידַעִית יָתְכוֹן׃ כה וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ יָת אַרְבְּעִין יְמָמִין וְיָת אַרְבְּעִין לֵילָוָן דִּי אִשְׁתַּטַּחִית אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן׃ כו וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי פְרַקְתָּא בְּתֻקְפָּךְ דִּי אַפֵּקְתָּא מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ כז אִידְּכַר לְעַבְדָּךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָא תִתְפְּנֵי לְקַשְׁיוּת עַמָּא

הדין

תרגום אשכנזי

אונד צערמאהלטע עז, ביז עז איין פיינער שטויב ווארד, אונד ווארף דיזען שטויב אין דען באך, דער פאם בערגע העראב פליסט. (כב) צו תבערה, מסה אונד קברת התאוה האבט איהר גלייכפאלס דען עוויגען ערצירנט. (כג) אונד אלז אייך דער עוויגע פאן קדש ברנע אויזואנדטע, אונד שפראך: «ציהט הינויף, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז איך אייך געגעבען,» ווארט איהר דעם בעפעהלע דעס עוויגען, אייערעס גאטטעס, אונגעהארזאם, טרויעטעט איהם ניכט, אונד וואללטעט איהם ניכט געהארכען. (כד) איהר זייד רעבעללען געגען דען עוויגען געוועזען, זא לאנגע איך אייך קעננע. (כה) אלז איך מיך דיא פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע פאר דעם עוויגען נידערוואַרף, דיא איך פאר איהם געלעגען, וויל דער עוויגע אייך צו פערטילגען דראהטע,

(כו) בעטעטע איך צו דעם עוויגען, אונד שפראך: הערר! א עוויגער! פערטילגע דיין פאלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאן ניכט, דיא דוא דורך דיינע גרעסע ערלעסט, דיא דוא מיט שטארקער האנד אויז מצרים געפיהרט האסט.

(כז) גערענקע אן דיינע קנעכטע, אברהם, יצחק אונד יעקב! זיהע ניכט אויף

דאז

באור

פארטיציפ׳יוס, גם הפעל: (כד) מיום דעתי אתכם, עיין מה שכתבנו למעלה פסוק ז׳: (כה) ואתנפל לפני ה׳, מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן כפילת הארבעים יום, ואין דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שכשנפלתי לפני ה׳ ארבעים יום כך וכך התפללתי, אפס חכמה גדולה בא להודיע לישראל שאף תאמר והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה תפלתו של משה וכיצלנו, אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים, אמר להם לא יועילו לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר לכם כדי שלא יתחלל שמו, שהרי כאן התפלל כך זכור לעבדיך וגומר פן יאמרו הארץ וגומר מבלתי יכולת ה׳, ולכך לא נתחייבתם מיתה, אבל לאחר שיהרוג אלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ אז יוגיאכם מן הארץ ויגרש אתכם שאין כאן חלול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה׳, אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו וגומר. (הרשב״ם): ואין זה עומק פשוטו של מקרא, אלא משל לבן מלך שסרח כמה וכמה פעמים לפני אביו, בא אוהבו והתחנן וטרח בעבורו עד שפייסו, וכשנפטר האוהב מוכיח את הבן קודם פרידתו ומסדר לפניו כל סרחונו ומזכיר לו כל מה שטרח בשבילו ואומר לפניו אפילו דבר קטן שהיה בינו לבין אביו, כדי שעל ידי כך יתעורר בלבבו יותר, כי לפעמים ישמר בלבו דבר קטן מה שאמרו אחרי כך שלא יבוא לידי סרחון, וכן עשה משה אמר להם כל מה שטרח והתנפל והתפלל בשבילם אפילו סדר ולשון התפלה, למען יתקיים בלבבם ומתוך כך יזכרו עונות הראשונות ולא יוסיפו לחטוא: (כו) אשר פדית בגדלך, ואם תתרגם לא נשאר רושם הגדולה הזאת: (כז) אל תפן אל קשי העם הזה, כן דרך המפייסים להזכיר קצת מן הסרחון

וסבת

רש״י

וכלות (פרשת כי תבוא) ווא״הנט בלע״ז בלא״ט מאהלענט): כה ואתנפל וגומר. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנאמר ה׳ אלהים אל תשחת עמך וגומר:

י א בעת

קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו: כח פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכלת יהוה להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר: כט והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדל ובזרעך הנטויה: פ

י א בעת ההוא אמר יהוה אלי פסל לך שני לוחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ: ב ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת ושמתם בארון: ג ואעש ארון עצי שטים

ואפסל

הדין לחוביהון ולחטאיהון: כח דלמא יימרון דירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא קדם יי לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפיקנון לקטלותהון במדברא: כט ואנון עמך ואחסנתך די אפקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא:

י א בעדנא ההוא אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא ותעבד לך ארונא דאעא: ב ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא ותשוינון בארונא: ג ועבדית ארונא דאעי

שטין

דאז הארטנעקקיגע, רוכלאָזע וועזען, אונד אויף דיא זינדע דיזעס פֿאָלקעס. (כח) מאַן דירפֿטע אין דעם לאַנדע, אויז וועלכעם דוא אונז געפֿיהרט האַסט, שפּרעכען, דער עוויגע האַבע דאז פֿערמעגען ניכט געהאַבט, זיא אין דאז לאַנד צו ברינגען, דאז ער איהנען פֿערהייסען, אָדער ער האַבע זיא, אויז האַס געגען זיא, אויזגעפֿיהרט, אום זיא אין דער וויסטע אומצוברינגען, (כט) גלייכוואָהל זינד זיא דיין פֿאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאַציאָן, דיא דוא מיט דיינער גראָסען מאַכט אונד מיט דיינעם אויזגעשטרעקטען אַרמע אויזגעפֿיהרט האַסט.

י (א) אום דיאזעלבע צייט שפּראַך דער עוויגע צו מיר: „הויע דיר צווייא שטיינערנע טאַפֿעלן, וויא דיא ערסטען וואַרען, קאָממע צו מיר הערויף אויף דען בערג, אונד מאַכע דיר איינע לאַדע פֿאָן האָלץ. (ב) אויף דיא טאַפֿעלן וויל איך דיא ווארטע שרייבען, דיא אויף דען פֿאָריגען טאַפֿעלן, דיא דוא צערבראָכען האַסט, געשטאַנדען האַבען, אונד דוא זאָללסט זיא אין דיא לאַדע לעגען.“ (ג) איך מאַכטע איינע לאַדע פֿאָן שטים־האָלץ,

היב

רש״י

י א בעת ההיא. לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בירדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואחר כך ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא

בימי

באור

וסבת הקצף ולהסב בתוך כדי דבור דעת הכועס אל דבר אחר, ואמר העם הזה קשה מאד, אך אל תפן אל קשיו ותפן אל מה שיאמרו הארץ: (כח) מבלי יכלת, הכח למלאת החפץ: ומשנאתו אותם, ואם תאמר אם אין לו יכולת למה הוציאם ממצרים? משנאתו אותם הוציאם להמיתם, וא״כ וי״ו ומשנאתו הוא וי״ו החבור, או שהוא וי״ו מחלקת והם שתי סבות מבלי יכולת או משנאתו אותם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי ופירוש ראשון נראה עיקר אף שהטעם מסכים יותר לפירוש שני: (כט) אשר הוצאת בכחך הגדל, אף שהדבר ידוע שלא משנאה הוצאתם, כי אז לא טרחת כל כך בשבילם להוציאם בכח גדול, וגם הכח הזה וזרועך הנטויה עדים שיש ביכולתך להביאם אל הארץ: ויתכן שיכוון ג״כ לומר, והם עמך ונחלתך, אשר פדית למען יודע שמך בעולמך, והוצאת אותם בכח גדול להודיע בעמים גבורתך, למען דעת כל עמי הארץ כי יש אלהים משגיח ויכול ושופט צדק בעולם, ועתה יחוללו ש״ש על ידם, כי יבאו העמים להכחיש יכולת השם או מדת טובו וצדקתו:

י (א) בעת ההוא, אחר שהתנפלתי לפני ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות: ועשית לך ארון עץ, ע״ד הפשט יתכן כי ועשי׳ לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל, וזה כי מתחלה נצטוה משה על המשכן ועל כליו, והיתה הכונה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים, כי הוא עיקר הכונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואח״כ עשו את העגל, וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון, כוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ, הוא המצוה בו בלוחות הראשונות, והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן, שהכל תלוי בה, ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה, ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה׳ שבסמוך שהיו שם לעד לעולם כאשר צוהו ה׳ מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי שם ודברתי אתך, והנה בירדתו הביא הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן, כי אילו לא שבר הלוחות הראשונות גם הם באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון. (מפירוש הרמב״ן), וכן דעת הראב״ע: ורש״י ז״ל כתב בדעת ר׳ יהודה בר׳ אלעאי במס׳ שקלי׳ שאמר שני ארונות היו לישראל במדבר, אחד עשה משה ואחד עשה בצלאל, ואותו של משה יצא למלחמה, ואותו של בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונשבה, וכן הוא במדרש תנחומ׳, שזה הארון שעשה משה היה יוצא ונכנס עמהם למלחמה, אבל רבנן אמרו אחד הי׳ ופעם אחת יצא ונשבה, וכן דעת רז״ל בכל מקום בתלמוד: (ג) ואעש, בצווי ע״י בצלאל, כמו שאמרנו בשם הרמב״ן:

(ד) כמכתב

וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־

הגדגדה

תרגום אשכנזי

היב צווייא טאפעלן וויא דיא פאריגען, גינג אויף דען בערג, אונד האטטע ביידע טאפעלן אין דער האנד.
(ד) דא שריב דער עוויגע אויף דיא טאפעלן, וויא דיא ערסטע שריפט, נעמליך דיא צעהן ווארטע, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אויז דעם פייער, אם טאגע דער פערזאממלונג, צו אייך גערעדעט, אונד דיא טאפעלן גאב ער מיר.
(ה) איך ווענדעטע מיך, גינג פאם בערגע הינונטער, אונד לעגטע דיא טאפעלן אין דיא לאדע, דיא איך געמאכט האטטע, אללווא זיא בלייבען זאללען, וויא דער עוויגע מיר בעפאהלען.
(ו) דיא קינדער ישראל בראכען פאן דען ברוננען, דיא צו בני יעקן געהערען, אויף נאך מוסרה; אין דערועלבען געגענד שטארב אה'רן, דאזעלבסט ווארד ער בעגראבען, אונד זיין זאהן אלעזור טראט דען פריסטערליכען דיהנסט, אן זיינער שטעללע, אן. (ז) פאן דא גינג דער צוג נאך גדגד, פאן

גדגד

אונקלוס

שְׁמַּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי׃ ד וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַסְרָא פִתְגָּמִין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהָבִנּוּן יְיָ לִי׃ ה וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוִּיתִי יַת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַּמָּן כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ ז מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגּוֹד וּמִן

גדגוד

רש"י

בימי עלי ונענשו עליו ונשבו: ו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות וגומר. ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשית' זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד: ז ומן הגדגדה וגומר. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאלו מת שם וסמך מסע תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנשתברו בו הלוחות

ולהודיעך

באור

(ד) כמכתב הראשון, דהיינו את עשרת הדברים, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) ויהיו שם כאשר צוני, כבר פירשתיו: (ו) ובני ישראל נסעו, מה ענין זה לכאן? ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנא' ויסעו ממסרות וגו' (במדבר ל"ג ל"א)? ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וצא וחשוב, ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר? אלא אף זו מן התוכחה, ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעי' שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה וגו'. (רש"י): וזהו דעת רבותינו, ואולם לדעת הראב"ע נכנס ענין זה בכאן בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא, שלא יאמרו אם כן מה הועילה תפלתו? לכן אמר כי לא מת רק בשנת הארבעים, ובארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות ורבים כן, והלא תראה הכתו' אמר מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתם, וכן משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד, רק הוא שם כלל לצלמונה גם פונן, ואובות, ויטבתה הוא המקום הנקרא באר, כי כן כתיב ומשם בארה, וזה טעם ארץ נחלי מים, כי במסעותם כרו הנדיבים ויצאו מים: ויכהן אלעזר, לפי שהזכיר מיתת אהרן וקבורתו, אמר שכהן אלעזר תחתיו, ויתכן שהתחיל כהונתו הגדולה באחת מן המקומות צלמון ופונן וגו', ולכן אמר משם נסעו הגדגדה, ובזמן שהבדיל ה' את שבט לוי לעמוד ולשרת וגו', זהו עומק פשוטו של המקראות הללו לדעת הראב"ע: והרמב"ן מיישבם באופן אחר, ואמר, כי הר ההר גדול שבהרים וארוך פרסאות רבות, ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויקראו לו ההר לגדלו וארכו וכן אמרו רבותינו שהיה הר ע"ג הר, והי' סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה, והיו במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחר הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר, ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב, כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן, ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר, שנכנסו בו במקו' שכלה אשר הי' ברגלי ההר, ואז צוה ה' למשה והעל אות' הר ההר שיעלה למעלה על ראשו הוא תחלת ההר: והנה עלו על ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות, ומת אהרן שם, והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר, והנה מיתתו במוסרה: ואפשר שהיה מקומות האלה בשמות נחשבים כהר עצמו, ויקרא ראש ההר,

ובנגדו

הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ ח בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ

יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ללכת

אונקלוס

גֻּדְגּוֹד לְיָטְבַת אֲרַע נַגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן׃ ח בְּעִדָּנָא הַהוּא אַפְרֵישׁ יְיָ יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ לִמְקָם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ט עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ י וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּל יְיָ צְלוֹתִי אַף בִּזְמְנָא הַהִיא לָא אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אֱזֵיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא וְיֵעֲלוּן וְיֵרְתוּן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִיתַּן לְהוֹן׃ יב וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ

למהך

תרגום אשכנזי

גדגד נאך יטבה, איין לאנד, דאז אן בעכען קיינען מאנגעל האט. (ח) אום דיא־זעלבע צייט זאנדערטע דער עוויגע דען שטאם לוי אויז, דיא בונדעסלאדע דעם עוויגען צו טראגען, פאר איהם צו שטעהען, איהם צו דיהנען, אונד אין זיינעם נאמען דען זעגען צו ערטהיילען, זא וויא עז יעצט נאך איזט.

(ט) דארום בעקעממט דער שטאם — קיינען טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער זיינען בריעדערן; זיין ערבגוט איזט דער עוויגע, וויא דער עוויגע, דיין גאטט, איהם פערהייסען האט. (י) איך שטאנד אלזא אים געבעט פאר דעם עוויגען, — — — זא לאנגע אלז פארהין, פירציג טאגע אונד פירציג נעכטע; אונד דער עוויגע ערהערטע מיך אויך דיזעס מאהל, זא דאס ער אייך ניכט אויפרייבען וואללטע. (יא) ער שפראך פילמעהר צו מיר: «אויף! געהע אויף דעם צוגע פאר דעם פאלקע הער, דאס זיא הינגעהען אונד דאז לאנד איינגעהמען, דאז איך איהרען עלטערן צוגע־שווארען, איהנען צו געבען.»

(יב) אונד נון, ישראל! וואז פארדערט דער עוויגע פאן דיר, אלז דאס דוא פאן גאנצעם הערצען

רש"י

ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש וממנו כיום שעשו בו את העגל: ח בעת ההיא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדיל' המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את הארון. הלוים: לעמוד לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: ט על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: י ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה האחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: יא ויאמר ה' אלי וגומר. אף על פי שסרת' מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגומר: יב ועתה ישראל. אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל

באור

וכנגדו במישור מוסרות ושם כל אחד מוסרה, שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרה אשר בשפלה: והיו במקו' אשר נקר' חשמונה בארות נקראו בארות בני יעקן שאנשי בני יעקן באים שם להשקות צאנם, ואין זה מקו' בני יעקן, ולפיכך ראוי לומר שנסעו מבארו' בני יעקן למוסרה ומשם למוסרות ומשם אל מקום בני יעקן, עד כאן דבריו בקוצר, וגראים יותר מדברי הראב"ע ואליהם נטה המתרגם האשכנזי: (ח) לעמד לפני ה' דהיינו לשרתו ולברך בשמו: לשרתו, בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו, הכהנים, והוא נשיאת כפים: (ט) עם אחיו, השבטים: ה' הוא נחלתו, נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי, הפסיק הענין בפסוק וכתיבת הלוחות, במיתת אהרן וקבורתו, בכהונת אלעזר והבדלת שבט לוי, ועתה שב לתפלתו שעמד בה ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע ה' אליו, וכן חבר המתרגם האשכנזי הענין על ידי מלת אלזא שהוסיף: לא אבה, כיחס ממה שאבה בתחלה, והטעם לא די שלא השחיתך אלא שאמר עוד אלי קום לך למסע וירשו את הארץ, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יא) למסע, שם הפעל, כמו לנסוע: (יב) ועתה, אחרי כל אלה

אינו

לָלֶ֣כֶת בְּכָל־דְּרָכָיו֙ וּלְאַהֲבָ֣ה אֹת֔וֹ וְלַעֲבֹד֙ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֖ וּבְכָל־נַפְשֶֽׁךָ׃ יג לִשְׁמֹ֞ר אֶת־מִצְוֺ֤ת יְהוָה֙ וְאֶת־חֻקֹּתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם לְט֖וֹב לָֽךְ׃ יד הֵ֚ן לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ הַשָּׁמַ֖יִם וּשְׁמֵ֣י הַשָּׁמָ֑יִם הָאָ֖רֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּֽהּ׃ טו רַ֧ק בַּאֲבֹתֶ֛יךָ חָשַׁ֥ק יְהוָ֖ה לְאַהֲבָ֣ה אוֹתָ֑ם וַיִּבְחַ֞ר בְּזַרְעָ֤ם אַחֲרֵיהֶם֙ בָּכֶ֣ם מִכָּל־הָֽעַמִּ֔ים כַּיּ֖וֹם הַזֶּֽה׃ טז וּמַלְתֶּ֕ם אֵ֖ת עָרְלַ֣ת לְבַבְכֶ֑ם וְעָ֨רְפְּכֶ֔ם לֹ֥א תַקְשׁ֖וּ עֽוֹד׃ יז כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם ה֚וּא אֱלֹהֵ֣י הָֽאֱלֹהִ֔ים וַאֲדֹנֵ֖י הָאֲדֹנִ֑ים הָאֵ֨ל הַגָּדֹ֤ל הַגִּבֹּר֙ וְהַנּוֹרָ֔א אֲשֶׁר֙ לֹא־יִשָּׂ֣א פָנִ֔ים וְלֹ֥א יִקַּ֖ח שֹֽׁחַד׃ יח עֹשֶׂ֛ה מִשְׁפַּ֥ט יָת֖וֹם וְאַלְמָנָ֑ה וְאֹהֵ֣ב גֵּ֔ר לָ֥תֶת ל֖וֹ לֶ֥חֶם וְשִׂמְלָֽה׃ יט וַאֲהַבְתֶּ֖ם אֶת־הַגֵּ֑ר כִּֽי־גֵרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם

בארץ

אונקלוס

לְמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יג לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַייָ וְיָת קְיָמוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דְּיֵיטַב לָךְ: יד הָא דַייָ אֱלָהָךְ שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא אַרְעָא וְכָל דִּי בַהּ: טו לְחוֹד בַּאֲבָהָתָךְ צְבִי יְיָ לְמִרְחַם יָתְהוֹן וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין: טז וְתַעְדּוֹן יָת טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן וְקְדַלְכוֹן לָא תַקְשׁוֹן עוֹד: יז אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַּיָּנִין וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא דְּלֵית קֳדָמוֹהִי לְמִסַּב אַפִּין וְאַף לָא לְקַבָּלָא שׁוֹחְדָא: יח עָבֵיד דִּין יִיתַּם וְאַרְמְלָא וְרָחֵים גִּיוֹרָא לְמִתַּן לֵיהּ מְזוֹן וּכְסוּ: יט וּתְרַחֲמוּן יָת גִּיוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן

תרגום אשכנזי

הערצען אונד גאנצער זעעלע פיר דען עוויגען, דיינען גאטט, עהרפורכט האבען, אין אללען זיינען וועגען וואנדעלן, איהן ליבען אונד איהם דיהנען, (יג) דאז הייסט: דיא געבאטע דעס עוויגען אונד זיינע געזעצע, דיא איך דיר יעצט געבע, האלטען זאללסט, אונד דיעס צו דיינעם אייגענען בעסטען. (יד) זיהע! דער הימעל אונד אללער הימעל הימעל, דיא ערדע אונד אללעס, וואז דארויף איזט, דאז איזט דעס עוויגען, דיינעס גאטטעס. (טו) אלליין ער האט איין וואהלגעפאללען אן דיינען עלטערן געהאבט, אונד זיא דערגעשטאלט געליבט, דאס ער אויז אללען נאציאנען אייך, איהרע נאכקאממען, ערוועהלט, וויא זיך יעצט צייגט. (טז) איהר מיסט דאהער דיא פארהויט אייערעס הערצענס בעשניידען, אונד ניכט מעהר זא הארטנעקקיג זיין. (יז) דען דער עוויגע, אייער גאטט, איזט דער גאטט אללער געטטער אונד דער העור אללער העררען, דער גראסע, מעכטיגע אונד פורכטבארע גאטט, דער ניכט נאך אנזעהען דער פערזאן ריכטעט, אונד קיינע בעשטעכונג אננימטט, (יח) דער דעם וואיזען אונד דער וויטטווע רעכט פערשאפפט, אונד דען פרעמדלינג ליבט, איהם שפייזע אונד קליידער צו געבען. (יט) איהר מיסט גלייכפאללס דען פרעמדלינג ליבען, דען איהר

לאנדע

רש״י

שואל מכם כי אם ליראה וגומר. ורבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: יג לשמור את מצות ה׳. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: יד הן לה׳ אלהיך. הכל. אף על פי כן רק באבותיך חשק ה׳ מן הכל: טו בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העמים היום הזה: טז ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכסויו: יז ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שחד. לפייסו בממון: יח עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: יט כי גרים הייתם. מום שבך אל

באור

אינו שואל מכם כי אם ליראה אותו: (יג) לטוב לך, וכל מה שהוא שואל ממך הוא רק לטוב לך, כי אם צדקת מה תתן לו וגו׳ (איוב ל״ה ז׳): (טז) ומלתם את ערלת לבבכם, זהו מליצה בלה״ק, והטעם שיהא לבבכם פתוח לדברי מוסר ותוכחה, וא״ת ותעדון ית טפשות לבכון, תרגם הטעם ולא המלות, לפי שאין זו מליצ׳ כאותה בארמית: (יז) כי ה׳ אלהיכם, כל מקום שנאמר אלהיך אלהיכם ענינו הענין שאתם יודעים ומכירים ומכנים אותו בשם אלהים: אלהי האלהים ואדני הארנים, שם אל מורה על ענין אשר לו הכח לפעול, ושם אדון מורה על ענין אשר לו הרשות והממשלה לפעול, ולא יפול כי אם על בעל בחירה ורצון: כי על המוכרח בפעולותיו לא יאמר שהוא רשאי או בלתי רשאי: וכמו שיש ביכולת הכח גבוה מעל גבוה, ועליון על כלם, כן יש ביכולת הרשות והאדנות, וזהו אלהי האלהים ואדוני האדונים: (יח) עשה משפט יתום ואלמנה, אף על פי שהוא כשגב ומרומם הוא חונן את הנדכאים ועשה משפט יתום ואלמנה, שעל פי הרוב היתום והאלמנה עשוקים לפי שאין להם מי יעמוד לימינם, וכן אוהב את הגר, דבר בהווה שהגר אוהביו ורעיו רחוקי׳ ממנו, ואין

בארץ מצרים: כ את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: כא הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך: כב בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב: ס

יא א ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים: ב וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו

אונקלוס

הויתון בארעא דמצרים: כ ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקרב ובשמיה תקיים: כא הוא תושבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזאה עינך: כב בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא למסגי:

יא א ותרחם ית יי אלהך ותטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ב ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא אחזו ית אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה

תרגום אשכנזי

לאנדע מצרים זייד איהר אויך פרעמדלינגע געוועזען. (כ) פאָרדען עוויגען, דיינען גאָטטע, מוסט דוא עהרפורכט האבען, איהם דיהנען; איהם מוסט דוא אנהאנגען, אונד בייא זיינעם נאמען שווערען. (כא) ער איזט דיין רוהם, אונד ער איזט דיין גאָטט, דער אום דיינעטוויללען דיזע גראָסע אונד פירכטערליכע דינגע געטהאן, דיא דוא מיט אויגען געזעהען האסט. (כב) מיט זיבענציג פערזאָנען זינד דיינע פאָרעלטערן נאך מצרים געקאָממען, אונד יעצט האט דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זאָ פיל זיין לאססען, אלז שטערנע אים הימּמעל זינד.

יא (א) ליבע אלזאָ דען עוויגען, דיינען גאָטט, בעאָבאכטע זיינע פאָרשריפט, זיינע געזעצצע, זיינע רעכטע אונד זיינע געבאָטע, צו אללען צייטען. (ב) בעדענקט וואָהל, דיא איהר יעצט פאָר מיר שטעהט, דאס איך ניכט צו אייערן נאכקאָממען רעדע, וועלכע דיא צוכטיגונג דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, ניכט וויססען נאָך געזעהען האבען, זיינע גרעסע, זיינע שטאַרקע האנד

רש"י

אל תאמר לחברך: כ את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע:

יא ב וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו

באור

ואין לו עוזר: (כ) אתו תעבד, כתב הרמב"ם ז"ל, המצוה הזאת היא מצוה כוללת כל התורה, כי עבודת האל תכלול כל המצות, ואולם יש לה כמו כן פרט, והוא שיצונו האל להתפלל אליו, כמו שאמרו במשנתו של ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי, מנין לעקר תפלה מן התורה מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד: וכפלה זאת המצוה כמה פעמים: ובו תדבק, פעל דבק הונח בראשונה על ענין מקומי, והוא נגיעת דבר בדבר וחבורו עמו, עד שלא יפרד ממנו כי אם בכח; כאשר ידבק האזור אל מתני איש (ירמיה י"ג י"א), דבק לשון יונק אל חכו (איכה ד' ד') והועתק אל הרדיפה בתמידות בלי רפיון אחרי הנרדף עד אשר יושג, וידביקו אחריו (שופטים כ' מ"ה), והושאל אל ענין רוחני בלתי מיוחס אל המקום, פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט), דבקה נפשי אחריך (תהלי' ס"ג ט'), רק בחטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק (מלכים ב' ג' ג'), בהיות הענין מצוייר בנפש וחרות על לוחותיה, עד שלא ירף ממנה ולא יעזבנה, וזהו ענין ודבק באשתו (בראשית ב' כ"ד), שתהיה נפשו קשורה ובאחות באהבת': וביאם אל השם יתעלה כאי' ובו תדבק, שתהיה גדולתו ורוממותו תמיד על פניך, ולא תסור מלהתבונן בדרכיו: ואונקלוס תרגם ולדחלתי' תתקרב, כדרכו להרחקת הגשמות, ואולם כבר הועתק הענין והושאל בלשון הקודש על דבר שאינו נופל תחת ענין מקומי, כאשר הראיתיך: ורז"ל אמרו וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה? אלא הדבק בתלמידי חכמים ותלמידיהם כאלו הוא דבק בשכינה: כי הדבק בתלמידי חכמים ישמע מהם תמיד ומספרים כבוד אל וקדושתו, ועל ידי זה ידבק הענין בלבנו ולא יסור משם כל הימים: ובשמו תשבע, פעל השבועה לא נמצא בקל כי אם בנפעל, כי אין הנשבע פועל באמת. כי אם מקבל עליו חובת הלב לעשות ככל היוצא מפיו, והמשביע אותו הוא מכריחו ומחייבו לכך, והוא אם כן הפועל האמתי: והדבר אשר על ידו יבא רצון הנשבע במסורת החיוב והכרח לקיים את השבועה, יבא עם בי"ת השמוש, כשבעתי בה', המצוה אני מקבל על נפשי חובת השבועה על ידי השם, וזהו ענין ובשמו תשבע, שתהיו מושבעים על ידו, ובכל עת שתשבעו בשם אלהים אמת יהיה רצונכם קשור ונאסר לקיים את השבועה בייא זיינעם נאמען זאללט איהר איידליך פערבונרען ווערדען: זהו עומק פשוטו של מקרא לדעת הרמב"ן ז"ל, שאין השבועה בשמו גם לעת הצורך מצות עשה כלל, כי אם רשות גמור: ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא מצות עשה בכל עת שנצטרך להחזיק ולקיים דבר או להרחיקו: (כא) הוא תהלתך, הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות. (הרמב"ע):

יא (א) משמרתו וחקתיו ומצותיו, עיין מה שכתב המתרגם בבאור פסוק וישמר משמרתי חקתי מצותי ותורותי (בראשית כ"ו ה'), משפט ותורה אחת הם, וזאת תורת האדם (שמואל ז' י"ט), בתפלת דוד, כמו וזאת משפט, כמו שנאמר מה משפט הנער (שופטים י"ג י"ב): (ב) כי לא את בניכם, אנכי דובר, וכן בתרגום אשכנזי: את מוסר, עונש, והוא דרך כלל, ואחר כך פרט את גדלו ואת ידו

תרגום אשכנזי

האנד אונד זיינען אויזגע־שטרעקטען ארם;

(ג) דיא צייכען אונד טהאטען, דיא ער מיטטען אין מצרים, אן פרעה, קעניג פאן מצרים, אונד אן זיינעם לאנדע, אויזגעאיבט האט;

(ד) וואז ער אם העערע פאן מצרים, זיינער רייטעריא אונד זיינען וואגען געטהאן, דא ער דאז וואסער דעס שילפמעערעס איבער זיא הערשטרעמען ליס, אלז זיא אייך נאכזעצטען, אונד זיא זא צו גרונדע ריכטעטע, דאס נימאנד מעהר פאן איהנען צו זעהען איזט. (ה) וואז ער אייך אין דער וויסטען געטהאן האט, ביז איהר היהער געקאממען זייד; (ו) וואז ער פערנער אן דתן אונד אבירם, דען זעהנען אליאב׳ס, ראובן׳ס זאהנס, געטהאן האט, דא דיא ערדע זיך אויפטהאט, אונד זיא נעבסט איהרען הויזלייטען, צעלטען אונד אללעס, וואז איהנען אנגעהערטע, מיטטען אין ישראל פערשלאנג.

(ז) מיט אייך רעדע איך, דיא איהר מיט אייערן אויגען דיא גראסע טהאטען געזעהען, דיא דער עוויגע געטהאן האט.

(ח) בעאבאכטעט אלזא אללע געבאטע, דיא איך אייך יעצט געבע: זא ווערדעט איהר געשטערקט ווערדען, אונד דאז לאנד

ווירקליך

עקב יא

יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ

אשר

אונקלוס

יְדֵיהּ תַּקִּיפָא וּדְרָעֵיהּ מְרָמְמָא׃ ג וְיָת אָתְוָתֵיהּ וְיָת עוֹבָדוֹהִי דַּעֲבַד בְּגוֹ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ ד וְדִי עֲבַד לְמַשְׁרְיַת מִצְרָאֵי לְסוּסָוָתְהוֹן וְלִרְתִיכֵיהוֹן דִּי אַטֵּיף יָת מֵי יַמָּא דְסוּף עַל אַפֵּיהוֹן בְּמִרְדַּפְהוֹן בַּתְרֵיכוֹן וְאוֹבְדִנּוּן יְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ה וְדִי עֲבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין׃ ו וְדִי עֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן דִּי פְּתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעְתִּינוּן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִּי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת כָּל עוֹבָדָא דַּייָ רַבָּא דִּי עֲבַד׃ ח וְתִטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְּתִתַּקְפוּן וְתֵעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא

די

באור

החזקה וזרועו הנטויה, ואת אותותיו וגו׳ שהעניש את מצרי׳, את ישראל דתן ואבירם, וזה הוא דעת המתרגם האשכנזי: ואולם אונקלוס תרגם ית אולפנא, כמו שתרגם ויסרו אותו אצל בן סורר ומורה ומלפין יתיה, אבל ויסרו אותו אצל מוציא שם רע תרגם וילקון יתיה: (ג) בתוך מצרים, לפי שיאמר אחרי כך ואשר עשה להם על הים לכן הוסיף מלת בתוך, ולא אמר במצרים לבד: (ד) על פניהם, כמו על ראשם, לפי שהפנים הם עיקר הראש אמר על פניהם: ויאבדם, הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם. (הראב״ע): (ה) ואשר עשה לכם במדבר, דבר המן. (הראב״ע), ואין זה דעת הרמב״ן אלא כמו שאמרנו למעלה שהכוונה על העונשים שנענשו ישראל על מרים במדבר, כמו על חטאת העגל ובתבערה וקברות התאוה ודומיהם: (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם, ולא הזכיר קרח בעבור שהוא היה בעל מחלקותו והיה נראה שהוא מתפאר ומת במפלתו ולכן לא הזכירו רק ברמז ע״י דתן ואבירם שהם לא חלקו על משה לולי כתפתו בחלקלקות דברי קרח ועצתו: ואת בתיהם, נשיהם ובניהם. (הראב״ע), וכן ת״א והמתרגם האשכנזי: אשר ברגליהם, תחת ממשלתם ויכולתם: (ז) כי עיניכם הראת, כי אתכם אנכי דובר, אשר עיניכם הם הרואות וגומר: (ח) ושמרתם, ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו את

מצות

רש״י

אבל לא ידעו ולא ראו בכל זה: ו בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה. אמר לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אומר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא אל מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: ז כי עיניכם. מוסב על מקרא העליון למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם אשר עיניכם הראות

וגומר

אשר אתם עברים שמה לרשתה: ט ולמען תאריכו ימים על־האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש: ס י כי הארץ אשר אתה בא־שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את־זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: יא והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה־מים: יב ארץ אשר־יהוה אלהיך דרש אתה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מרשית השנה

ועד

אונקלוס

די אתון עברין תמן למירתה: ט ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש: י ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה לא כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקת ליה ברגלך כגנת ירקא: יא וארעא די אתון עברין תמן למרתה ארע טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: יב ארעא דיי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד

סופא

תרגום אשכנזי

ווירקליך איננעהמען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהען זאללט. (ט) אונד ווערדעט לאנגע יאהרע בלייבען אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע אייערן עלטערן, איהנען אונד איהרען נאכקאממען צו געבען, געשווארען האט, אין דעם לאנדע, וואז מילך אונד האניג פליסט.

(י) דען דאז לאנד, אין וועלכעס דוא הינקאממסט, עז איינצונעהמען, איזט ניכט וויא דאז לאנד מצרים, דאפאן איהר אויזגעצאגען זייד, אללווא דוא דיינען זאאמען אויזזאעסט, אונד מיט דיינע פיסע ארבייט דאז לאנד אנפייכטען מוסט, וויא איינען קאהלגארטען. (יא) דאז לאנד, דאז איהר איינצונעהמען איבער דען ירדן געהט, האט בערגע אונד טהעלער, אונד בעקעממט זיין וואססער דורך רעגען פאם הימעל; (יב) איין לאנד, אויף וועלכעס דער עוויגע, דיין גאטט, אכט האט; דיא דיינעס גאטטעס, איזט בעשטענדיג דארויף געריכטעט, פאם אנפאנגע דעם יאהרעס ביז פארוועהונג דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, איזט בעשטענדיג דארויף געריכטעט, פאם אנפאנגע דעם יאהרעס ביז

רש"י

וגומר: י לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזו. יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה, תלמוד לומר וחברון שבע שנים נבנתה וגומר אדם אחד בנאן וחם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הגרוע שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום הראשון חביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו (ישעיה ל' מ"ד) וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקברות מתים ואף על פי כן היא יפה מצוען ובכתובות דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואחר כך לבנו הגדול אלא שמבונה על א' משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגומר אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקות היא צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: יא ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשה כורין ארבע משפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: יב אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש (איוב ל"ח) אלא כביכול

באור

מצות השם. (הרמב"ע), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ט) ארץ זבת חלב, עיין (ע"ג): (י) כי הארץ, כן שיטת פרשיות האלו, צריכים אתם לשמור מצות ה', כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו, ורעה מכל הארצות ללא שומרם, כי הארץ אשר אתה בא שמה אינה כארץ מצרים שאין צריכין למטר, בין טובים ובין חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם לחם, אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות ה' עיני ה' אלהיך בה מראשית השנ' עד אחריתה. (הרמב"ם): והשקית, לפי שהאדמה בולעת המים היא שותה ואשר שופך עליה מים הוא משקה אותה: ברגלך, על ידי שאתה הולך אנה ואנה ומשקה אותה: והשקית ברגלך, ארץ מצרים היית צריך להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה, כמו שאתה משקה את גן הירק: (יא) הרים ובקעות, משובח ההר מן המישור, שהמישור בבית כור אתה זורע כור, אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו. (רש"י), וכן יש דבר שהמישור משובח בהם כידוע, וממעלת הארץ שיהיו בה הרים ובקעות: למטר השמים, כמו ממטר: (יב) ארץ אשר ה' אלהיך דרש, ארץ מצרים אין השגחת השם נכרת וגלוי' בה תמיד, לפי שהנילוס עולה ומשקה את הארץ, והאכרים ועובדי האדמה מוליכים את מימיו במכורות על ידי כלי השאיבה לכל שדה ושדה, ואיכם א"כ נושאים עיניהם למרום ומיחלים

וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃

יז וחרה

סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ יג וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵיהּ בַּכִּיר וְלָקִישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃ טו וְאֶתֵּן עִשְׂבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבָּע׃ טז אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃

יז ויתקוף

בין אנס ענדע.
(יג) ווערדעט איהר אלזא מיינען געבאטען געהארכען, דיא איך אייך יעצט געבע, דען עוויגען, אייערן גאטט, פאן אייערם גאנצען הערצען אונד פאן אייערער גאנצען זעעלע צו ליבען אונד איהם צו דיהנען: (יד) זא וויל איך אייערם לאנדע רעגען געבען צור רעכטען צייט, פריהרעגען אונד שפעטרע־גען, דאמיט דוא דיין גע־טריידע, מאסט אונד אהל איינזאממעלסט; (טו) אונד וויל פאר דיין פיה גראס וואכסען לאססען אויף דיינעם פעלדע, דאס דוא צו עססען האבעסט אין איבערפלוססע. (טז) היטעט אייך אבער, דאס אייער הערץ ניכט פערפיהרט ווער־דע, דאס איהר עטווא אב־וויכט, אונד אנדערן געטטערן דיהנט אונד זיא אנבעטעט.

(יז) דער

באור

ומיחלים למטר: אבל ארץ ישראל היא ארץ הרים ובקעות, ולמטר השמים תשתה מים, ונצטרכו למטר כל ימי השנה, פעם בהר ופעם בשפלה: והשם דורש אותה ומשגיח על צרכיה מראשית השנה עד אחריתה, ולולי שיפקוד אותה בגשמי רצון לא תזרע ולא תצמיח, ויפרש כל זה בפרשת והיה אם שמוע, כי בארץ ישראל ההצלחה המדינית והאושר בעולם הזה תלויים במעשי יושביה: (יד) ונתתי וגו', דבר משה בשם שולחו: בעתו, בעת שהמטר טוב לעולם: יורה, היא הרביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש, רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה. (רש"י): (טו) ואכלת ושבעת, שב על דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך. (הרמב"ן): והיותר קרוב הוא לבהמתך, שיאכלו גם מבשר הבקר והצאן, וישתו את חלבם, והוא א"כ מוסב על כל הקודם: (טז) יפתה, יטה מדרך הטוב והישר לזולתו:

(יז) ועצר

רש"י

אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה צריכה ולחדש בה גזירות. עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בר"ה: מרשית השנה. מראש השנה נדון מה יהא בסופה: יג והיה אם שמוע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמוע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה. שכן כתיב במגילה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום: לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשה עשה מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב זו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא (דניאל) וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגומר (שם) וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך (תהלים קמ"א): בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: יד ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם: ד"א בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: ומלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקישיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנא' אם אתן דגנך וגו' (ישעי' ס"ב) כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה אם זרע ישראל וגו' (שופטי' ו'): טו ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכם למדברות. ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים. ואכלת ושבעת: טז השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך ולאחך ירבון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגומר (שמואל א' כ"ו) ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי:

יז אף

יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם

על

יז וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַייָ בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יַת שְׁמַיָא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יַת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא דַייָ יָהֵיב לְכוֹן׃ יח וּתְשַׁוּוֹן יַת פִּתְגָמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יֶדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ יט וְתַלְפוּן יָתְהוֹן יַת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְּהוֹן בְּמִיתְבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֶהֱכָךְ בְּאוֹרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקִימָךְ׃ כ וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזִין וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵּיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃ כא בְּדִיל דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל

ארעא

(יז) דער צארן דעס עוויגען ווירדע איבער אייך ענטברעננען, ער ווירדע דען הימעל פערשליסען, דאס קיין רעגען קאממע, דיא ערדע ווירדע איהר געוועכס ניכט הערפארברינגען, אונד איהר ווירדעט גאר באלד צו גרונדע געהען, פערן פאן דעם פארטרעפליכען לאנדע, דאז אייך דער עוויגע געבען וויל. (יח) פאסט אלזא דיזע ווארטע צו הערצען אונד צו געמיטהע, בינדעט זיא אויך צום צייכען אויף דיא האנד, אונד טראגט זיא, אלז פארדערהויפטבינדע צווישען אייערן אויגען.

(יט) לעהרט זיא אייערע זעהנע, אום בעשטענדיג דאפאן צו שפרעכען, ווען דוא צו הויזע זיצעסט, אדער אויף דער רייזע ביזט, ווען דוא דיך הינלעגסט, אונד ווען דוא אויפשטעהסט.

(כ) שרייבע זיא אויף דיא פפאסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהארע.

(כא) דאמיט איהר אונד אייערע קינדער אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע אייערן עלטערן צוגעשווארען, עז איהנען צו געבען, לאנגע יאהרע בלייבען מעגעט, זא לאנגע דער הימעל

איבער

רש״י

יז את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א׳): ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. איני נותן לכם ארכה ואם תאמרו והלא נתנה ארכה לדור המבול שנאמר והיה ימיו מאה ועשרים שנה דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: יח ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים (ירמיה ל״א): יט לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו. מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאלו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגומר: כא למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל

הן

באור

(יז) ועצר את השמים, שורש עצר הונח על ההתנגדות וההכרח כנגד הנטייה: כמו נעצרה נא אותך (שופטים י״ג ט״ו), שהוא היה נוטה ללכת מהם, והם הפצירו בו להמתין נגד נטייתו, וכן ועצר את השמים, כי דרך השמים לתת מטר, והשם יכריחם לבלתי נתון מטר: ולפיכך נקרא המושל עוצר, לפי שהוא מכריח נטיית הנתונים תחת ממשלתו, אם אל חוקת הצדק או אל חפצו בלבד: יבולה, יבול הראוי לצאת ממנה: ואבדתם מהרה, שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה, על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם. (הרא״בע): (יח) על לבבכם, שתבונו בהם ותזכרום תמיד: ועל נפשכם, שימשלו בנפש המתאוה, להטותה אל דרך האמת: לאות על ידכם, וכן לטוטפת בין עיניכם אפשר שיקשור האדם כל הדברים האלה על ידו אחת או יתנם בין עיניו או יכתבם על מזוזות ביתו? ולכן קבלו רבותינו שהכוונה רק על ארבע פרשיות, והם לאות, לסימן ולזכרון, ואמר כשתראו את האות תזכרו מיד את הדברים האלה שכבר הבינותם ושמתם על לבבכם שתעשום: כי ראוי לכל משכיל אחרי חקירתו על דבר אשר מצא טוב לפניו לסמכו על ידי אות זה, כדי שלא יצטרך בכל זמן שיקרה לפניו מקרה לעמוד ולחקור עליו אם טוב הוא אם רע: (יט) לדבר בם, שגם הם ידברו בם, או כדי שיהיה לכם מקום לדבר בם, והמתרגם האשכנזי תרגמו באופן שסובל שני הפירושים: (כא) כימי השמים על הארץ, כל זמן שירבו ימי השמים גם ימיכם וימי בניכם ירבו, וכן הוא בתרגו׳ אשכנזי: והרשב״ם כתב כלומר מטר מן השמים והאדמה תתן

את

עַל־הָאָֽרֶץ׃ ס

כב כִּי֩ אִם־שָׁמֹ֨ר תִּשְׁמְר֜וּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָ֣ה הַזֹּ֗את אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוֶּ֖ה אֶתְכֶ֣ם לַעֲשֹׂתָ֑הּ לְאַהֲבָ֞ה אֶת־יְהוָ֧ה אֱלֹהֵיכֶ֛ם לָלֶ֥כֶת בְּכָל־דְּרָכָ֖יו וּלְדָבְקָה־בֽוֹ׃ כג וְהוֹרִ֧ישׁ יְהוָ֛ה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִ֥ם הָאֵ֖לֶּה מִלִּפְנֵיכֶ֑ם וִֽירִשְׁתֶּ֣ם גּוֹיִ֔ם גְּדֹלִ֥ים וַעֲצֻמִ֖ים מִכֶּֽם׃ כד כָּל־הַמָּק֗וֹם אֲשֶׁ֨ר תִּדְרֹ֧ךְ כַּף־רַגְלְכֶ֛ם בּ֖וֹ לָכֶ֣ם יִהְיֶ֑ה מִן־הַמִּדְבָּ֨ר וְהַלְּבָנ֜וֹן מִן־הַנָּהָ֣ר נְהַר־פְּרָ֗ת וְעַד֙ הַיָּ֣ם הָאַחֲר֔וֹן יִהְיֶ֖ה גְּבֻלְכֶֽם׃ כה לֹא־יִתְיַצֵּ֥ב אִ֖ישׁ בִּפְנֵיכֶ֑ם פַּחְדְּכֶ֨ם וּמוֹרַאֲכֶ֜ם יִתֵּ֣ן ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם עַל־פְּנֵ֤י כָל־הָאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁ֣ר תִּדְרְכוּ־בָ֔הּ כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר לָכֶֽם׃ ס

כו ראה

אונקלוס

אַרְעָא׃ כב אֲרֵי אִם מִטַּר תִּטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִמְהָךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרְבָא לְדַחַלְתֵּיהּ׃ כג וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃ כד כָּל אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רִגְלֵיכוֹן בֵּיהּ לְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן נַהֲרָא נַהֲרָא פְרָת וְעַד יַמָּא מַעַרְבָאָה יְהֵי תְּחוּמֵיכוֹן׃ כה לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא דִּי תִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לְכוֹן׃

כו חזו

תרגום אשכנזי

איבער דער ערדע זיין ווירד. (כב) דען וועון איהר אללע דיא געבאָטע האַלטען ווערדעט, דיא איך אייך צו טהון געביטע, נעמליך דען עוויגען, אייערן גאָטט, צו ליבען, אין — זיינען וועגען צו וואַנדעלן אונד איהם אנ־צוהאַנגען: (כג) זאָ ווירד דער עוויגע אללע דיזע פעלקער פאָר אייך אויז־טרייבען, אונד איהר ווער־דעט פעלקער ערבען, דיא צאַהלרייכער אונד מעכטיגער זינד אַלז איהר.

(כד) אללע ערטער, וואָהין איהר אייערן פוס זעצט, זאָללען אייער זיין; פאָן דער וויסטע ביז צום לבנון, פאָן דעם שטראָמע פרת בין צום איסערסטען מעערע זאָלל אייערע גרענצע רייכען.

(כה) נימאַנד זאָלל אייך ווירערשטאַנד טהון קעננען; שרעקקען אונד פורכט פאָר אייך ווירד דער עוויגע, אייער גאָטט, אויף אללע לענ־דער, דיא איהר בעטרעטעט, קאָממען לאַססען, וויא ער אייך פערהייסען האַט.

(כו) זיהע

באור

את יבולה; ותמוה אני מה ענין המטר והיבול לימי השמים: (כב) ללכת בכל דרכיו, מה הוא רחום אף אתה תהא רחום, הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים. (רש"י), הוא מוחל למכעיסיו אף אתה תהא מוחל למכעיסיך, הוא מטיב לטובים ולרעים ואתה מטיב לטובים ולרעים: ולדבקה בו, שלא תאמר היום אעבוד אותו ומחר אעבוד אחרים ואחרי כן אשוב אליו, אלא תהיה את ה' כדבר הדבוק בדבר תמיד לא יזח ממנו, והכלל הדביקות בה' שתהיה זוכר אהבתו וחסדו וגדולתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך; עד שיהיו דבריו עם בני אדם וכל מעשיו ועניניו ועסקיו אינכו עמהם; אבל הוא לפני ה'. (מלשון הרמב"ן ז"ל): (כד) אשר תדרך כף רגלכם; להלחם בשבעת עממים. (הרשב"ם); ולפי פשוטו עם אותו הדור שכבשה לארץ, ועל הארץ שהיא מן המדבר ועד הים האחרון ידבר, ואולם לדעת רבותינו הכוונה אף על הכבוש בשאר ארצות בארץ שנער וארץ אשור: מן המדבר, דרום: נהר פרת, צפון: ועד הים האחרון, ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) פחדכם, לקרובים: ומוראכם, לרחוקים, וכבר באו ענין הפחד והמורא:

(כו) ראה

רש"י

כן נאמר: לתת להם. לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: כב שמור תשמרון. אזהרה שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא. אלא הדבק בתלמידי חכמים ומעלה אני עליך כאלו נדבקת בו: כג והוריש ה'. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא משבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: כה לא יתיצב איש וגומר. אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך וגומר:

כו ראה

סדר ראה

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ כז אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ ל הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל

אלוני

אונקלוס

כו חֲזוֹ דִּי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵּין בִּרְכַן וּלְוָטִין׃ כז יַת בִּרְכַן אִם תְּקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵּין׃ כח וּלְוָטִין אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוֹן מִן אוֹרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵּין לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוָת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן׃ כט וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יַת מְבָרְכַיָּא עַל טוּרָא דִגְרִזִים וְיַת מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא דְעֵיבָל׃ ל הֲלָא אִנּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא בְּאַרַע כְּנַעֲנָאָה דְּיָתֵב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל גִּלְגְּלָא

בסטר

תרגום אשכנזי

(כו) זיהע! איך לעגע אייך היטע פֿאָר זעגען אונד פֿלוך; (כז) דען זעגען, ווען איהר דען געבאָטען דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, געהאָרכט, דיא איך אייך יעצט געביטע; (כח) דען פֿלוך אבער, ווען איהר דען געבאָטען דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, ניכט געהאָרכט, אונד פֿאָן דעם וועגע אבווייכט, דען איך אייך יעצט פֿאָרשרייבע, דאָס איהר נעמליך אנדערן געטטערן נאַכפֿאָלגט, פֿאָן וועלכען איהר גאָר ניכטס וויסט.

(כט) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין דאָז לאַנד ברינגט, דאָהין דוא געהסט, אום עז איינצונעהמען: זאָ זאָללסט דוא דען זעגען אויף דעם בערגע גריזים אונד דען פֿלוך אויף דעם בערגע עיבל אויסשפרעכען לאַססען:

(ל) דיזע בערגע ליגען יענזייטס דעם ירדן'ס וויט הינאָיבער, געגען זאָננען אונטערגאַנג, אין דער לאַנדשאַפֿט דעם פֿאָלקעס כנען, דאָס אויף דעם פֿלאַטטען לאַנדע וואָהנט, געגען גלגל איבער, נעבען

רש"י

כו **ראה** אנכי. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: כז את הברכה. על מנת אשר תשמעו: כח מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגומר. הא למדת כל העובד עבודת אלילים הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו כל המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה: כט ונתת את הברכה. כתרגומו ית מברכיא את המברכים: על הר גריזים. כלפי הר גריזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגומר. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואח"כ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: ל הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחרי העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק. וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקודו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל נגוה דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה: מול

הגלגל

באור

(כו) **ראה**, לכל אחד ואחד. (הרא"בע), ויתכן שהוא לשון זרוז והזמנה אינטעריעקציאָן, כמו הבה, לכה, ודומיה', ואז איננו שומר לא המין ולא המספר: (כז) אשר תשמעו, אשר במקום אם: (כט) ונתת את הברכה, לשון הרמב"ן כתרגומו ית מברכיא, את המברכים; על הר גריזים, כלפי הר גריזים לשון רש"י, ואיננו נכון כפי פשוטו, כי עדיין לא צוה כן במברכים, אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה, וטעם לפניכם שתבררו לכם מהן מה שתרצו, ואודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצות והקללה אם לא תקיימו אותן, וזה כמו שאמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ואח"כ אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גריזים והקללה על הר עיבל, הנה היא כתובה בפה, וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ראב"ע, ע"כ: (ל) הלא המה, נתן בהם סימן: אחרי, אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק: וזה לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא. (רש"י): דרך מבוא השמש, להלן מן הירדן לצד מערב, וטעם המקרא' מוכיח שהם שני דבורים, שנקדו בשני טעמים, אחרי נקוד פשטא ודרך נקוד במשפל, והוא דגש, ואם היה אחרי דרך דבור אחד, היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפוי. (רש"י) וכן מתורגם: הישב בערבה, כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל, וההרים ארוכים (ולא ידעו באיזה הר יתנו את הברכה

והקללה

אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לח כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃ לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃

יב א אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה׃ ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם

מן

אונקלוס

בסטר משרי מורה: לא ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה: לב ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין:

יב א אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא: ב אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן ענוף: ג ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שומהון מן

אתרא

תרגום אשכנזי

נעבען דעם האינע מרה. (לח) ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זיין ווערדעט, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע, אייער גאטט, אייך איינגיבט, איהר ווערדעט עז איינגענאממען אונד אייך דארין בעזעצט האבען: (לב) זא בעאבאכטעט זארגפעלטיג אללע דיא געזעצע אונד רעכטע, דיא איך אייך היטע פארלעגע.

יב (א) דיזעס זינד דיא געזעצע אונד דיא רעכטע, דיא איהר זארגפעללטיג צו בעאבאכטען האבט אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דער גאטט אייערער עלטערן, דיר איינצונעהמען גיבט, צו אללען צייטען, זא לאנגע איהר אויף דיזעם ערדרייכע לעבען ווערדעט. (ב) איהר מיסט אללע דיא שטעללען צערשטערען, וואָ דיא פעלקער, דיא איהר אויזטרייבט, איהרע געטטער געדיהנט האבען, אויף האהען בערגען, אויף היגעלן אונד אונטער יעדעם גרינען בוימע. (ג) רייסט איהרע אלטערע איין, צערברעכט איהרע שטאנדזיילען, פערברעננט איהרע האינע, הויעט דיא געשניצטען בילדער איהרער געטטער אום, אונד פערטילגט איהרען נאמען

פאָן

באור

והקבלה), והנה נוה באיזה מקום מהרים: מול, כמו נכח: הגלגל, כמו וירדוף עד דן, או דרך נבואה או שני שמות (כל זה מהראב"ע): לפי שבימי יהושע נקרא גלגל כמו שאמר היום גלותי את חרפת מצרים, לכן אמר משה קראו כן בדרך נבואה, או ששני מקומות נקראו כן אחד בימי משה ואחד בימי יהושע: אצל, סמוך: אלוני מרה, הוא שכם, שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י"ב ו') (רש"י): (לא) כי אתם עברים, הטעם כן תחלו לעשות, ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם. (הראב"ע), והכונה שיחלו לשמור ולעשות המצות מיד אחר בואם לארץ, וזהו ושמרתם לעשות:

יב (א) אלה, עתה יתחיל לבאר הדינין הסתומים ולהוסיף מה שנתחדש במדבר ועיין בראש הספר: (ב) אשר עבדו שם הגוים וגו' את אלהיהם, ותיבת אשר אתם ירשים אותם הם כמו מאמר מוסגר: עץ רענן, כתרגומו אילן ענוף, כלומר אילן שענפיו מרובים וארוכים שתחת צלו היו עובדים לאלילים: (ג) מצבתם, יתכן שהמצבה היא אבן שעליה היה נתון האליל, או כלי ההקטרה והנסמך פאסטעמענט שטאנדזוילע: ואשריהם, אילן הנעבד, (רש"י), לדעת המתרגם האשכנזי הוא מקום שבו שתולים אילנות רבות והוא כמו יער קטן, אבל האילנות עומדים על סדר מהודר ויש מקום רחב ביניהם שמסוככים בענפיהם ועושים צל, וכן נמצא בספרים הקדמונים שהיו עובדים במקומות הללו:

ופסילי

רש"י

הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. שכם הוא שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה: לא כי אתם עוברים את הירדן וגומר. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו את הארץ:

יב ב אבד תאבדון. אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוקר עבודת אלילים שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגומר. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: ג מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס שנינו במשנה אבן שתחלה מתחלתה לבימוס:

אשרה

מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו

אונקלוס

אַתְרָא הַהוּא׃ ד לָא תַעְבְּדוּן כְּדֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ה אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִנְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוֹן לְתַמָּן׃ ו וְתַיְתוֹן לְתַמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיָת מַעְשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן׃ ז וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדּוּן בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ ח לָא תַעְבְּדוּן כְּכֹל דִּי אֲנַחְנָא עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר כָּל דְּכָשַׁר

תרגום אשכנזי

פֿאָן דעמזעלבען אָרטע. (ד) דעם עוויגען, אייערם גאָטטע, זאָללט איהר אויף דיזע וויזע ניכט ריהגען, (ה) זאָנדערן צו דעם אָרט הין, דען ער אויז אַללען אייערן שטעממען ערוועהלען ווירד, זיינען נאָמען דאָהין צו זעצצען, צו דיזער זיינער רעזירענץ זאָללט איהר וואללען, דאָרטהין זאָללסט דוא קאָממען. (ו) דאָרטהין זאָללט איהר אייערע גאַנצע אָפּפער אונד אַנדערע שלאַכטאָפּפער, אייערע צעהנטען, אייערע מילדע העבע, געליבדע אונד פֿרייוויללִיגע גאַבען, וויא אויך דיא ערסטגעבורטען אייערעס גראָסען אונד קליינען פֿיהעס ברינגען, (ז) דאָזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען, אייערם גאָטט, פֿערצעהרען, אונד אייך נעבסט אייערן הויזלייטען איין פֿערגניגען מאַכען מיט דעם, וואָ איהר דורך דען זעגען דעם עוויגען, אייערעס גאָטטעס, ערוואָרבען האָבט. (ח) איהר מיסט אַללדאָ ניכט אַלזאָ טהון, וויא וויר יעצט היר טהון, איין יעדער

רש״י

אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: ד לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב: ה לשכנו תדרשו. זה משכן שילה: ו זבחיכם. שלמים של חובה. מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם. לתת לכהן ויקריבם שם: ז אשר ברכך ה׳. לפי הברכה הבא: ח לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגומר. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן מיד אתם מותרים להקריב בבמה כל ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאת ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב

באור

ופסילי אלהיהם, הם העשוים מעץ, והעד תגדעון ואין גדיעה על דבר העשוי כסלע ואבן, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ד) לא תעשון כן, הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק על המקום שישום שמו (הראב״ע והרשב״ם): לשכנו תדרשו, לכבודו (מקום משכן כבודו), תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה׳ אלהי ישראל, וממנו אמרו חכמים שכינה (הרמב״ן), וכן הוא בתרגום האשכנזי, וכן ת״א לבית שכינתיה: תדרשו, שתלכו שמה מארץ מרחק, ותשאלו אנה דרך בית ה׳? ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה בית אל. כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם. (הרמב״ן), וכן בל״א: (ו) עלתיכם, עולת חובה: וזבחיכם, שלמים של חובה (רש״י): מעשרתיכם, מעשר בהמה ומעשר שני. (רש״י): תרומת ידכם, אלו הבכורים, שנאמר ולקח הכהן הטנא מידך (דברים כ״ו ד׳). (רש״י): ודרך הפשט לדעת הרמב״ן ז״ל, כל מה שאדם מרים מנכסיו להקדישו לגבוה נקרא תרומה, מלשון כל מרים תרומת כסף וגו׳, וכן אמר במכס ונתת לאלעזר הכהן את תרומת ה׳ (במדבר ל״א כ״ט); והיא חולין גמורין: ואמר תרומת ידכם, מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם, שלא תטעה בתרומת הכהנים: והזכיר בקרבן שלשת מיני הנדרים, וכן האומר הרי עלי קרבן, והוא נדר, והאומר הרי זה קרבן, והיא נדבה, והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או שיביא בהיותו חולין אל הכהן, ויאמר הרי זה מיוחד לגבוה, וכל אלה חייבים במתנה: (ז) ושמחתם בכל משלח ידכם, הטעם ושמחתם אתם ובתיכם בכל משלח ידכם אשר ברכך ה׳ אלהיך: משלח ידכם, וכן אם לא שלח ידו, והענין המשתמש בדבר כרצונו ותפשו או מוכרו ונותנו או זורקו, ולפיכך הוא שולח ידו בו, ואם הדבר הוא שלו לפי שרשאי להשתמש בו לכל צרכיו נקראו משלח ידו: (ח) איש כל הישר בעיניו, עושה: והטעם כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן, אבל באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם, ואם לא ירצה לאכול בשר ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל, וגם כן איננו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני, והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל

בְּעֵינָיו׃ ט כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃ יב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃ יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר

הראה

תרגום אשכנזי

יעדער וואז איהם בעליבט. (ט) דען נאך זייד איהר ניכט צו דער רוהע אונד צו דעם בעזיצע געקאממען, דען דער עוויגע, דיין גאטט, דיר געבען ווירד. (י) איהר ווערדעט אבער איבער דען ירדן געהען אונד אין דעם לאנדע וואהנען, דאז דער עוויגע, אייער גאטט, אייך צום ערבע געבען וויל; ער ווירד אייך רוהע פערשאפפען פאר אללען אייערן פיינדען אומהער, אונד איהר ווערדעט זיכער אונד רוהיג וואהנען. (יא) אלזדען זאללט איהר אן דען ארט, דען דער עוויגע, אייער גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט רעזידירען צו לאססען, דארטהין זאללט איהר אללעס דאזיעניגע ברינגען, וואז איך אייך געביטע: אייערע גאנצע אפפער אונד אנדערע שלאכטאפפער, אייערע צעהנטען אונד מילדע העבע אונד דיא אויזערלעזענע געליבדע, דיא איהר, דעם עוויגען צו עהרען, געלאבען ווערדעט. (יב) דאזעלבסט זאללט איהר פערגניגט זיין פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע, איהר, אייערע זעהנע אונד טעכטער, קנעכטע אונד מעגדע, וויא אויך דער לוי, דער אין אייערן טהארען איזט, דען דיזער ווירד קיין טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער אייך בעקאממען. (יג) היטע דיך, דאס דוא דיינע אפפער ניכט אן יעדעם ארטע,

דער

אונקלוס

דכשר בעינוהי: ט ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא דיי אלהך יהב לך: י ותעברון ית ירדנא ותתבון בארעא דיי אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותתבון לרוחצן: יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכנתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשריכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקרויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון: יג אסתמר לך דלמא תסיק עלותך בכל

אתרא

באור

ואפילו ברגלים לא נתחייב לבוא לשם, וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלבים בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה, אבל אוכלים אותם במחנה חוץ למחנה, והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה רק איש הישר בעיניו יעשה, על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחובה למקום ידוע ונבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות ויאכלום שם במחיצה לפני ה'. (הרמב"ן): (י) וישבתם בטח, בטח הוא תואר פעל הישיבה, כלומר שתשבו ישיבה בטוחה: (יא) מבחר נדריכם, מלמד שיביא מן המובחר. (רש"י): (יב) ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם, הכל בכלל בתיכם הנאמר למעלה, וכאן הוסיף הלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך. (הראב"ע): (יג) השמר לך, הזהיר פעם

שנית

רש"י

ובנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם. ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה: ט כי לא באתם. כל אותן ארבע עשרה שנה: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. זו שילה: נחלה. זו ירושלים: י ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקוה ויכיר כל אחד ואחד את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל (שופטים ג). ואין זו אלא בימי דוד אז והיה המקום וגומר בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה (שמואל ב' ז'): יא שמה תביאו וגומר. למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: יג השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: בכל

מקום

תִּרְאֶה׃ יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ
וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ טו רַק
בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר
כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ
כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־
הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל
לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת
יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ
והלוי

אַתְרָא דִּי תֶחֱזֵי׃ יד אֱלָהֵן
בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ
בְּחַד מִשִּׁבְטָךְ תַּמָּן
תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעְבֵּד
כֹּל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ׃
טו לְחוֹד בְּכָל רְעוּת
נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס וְתֵיכוֹל
בִּשְׂרָא כְּבִרְכְּתָא דַּייָ
אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ בְּכָל
קִרְוָךְ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא
יֵיכְלִנֵּיהּ כִּבְשַׂר טַבְיָא
וְאַיְלָא׃ טז לְחוֹד דְּמָא
לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא
תֵּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ יז לֵית
לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ
מַעְשַׂר עִבוּרָךְ חַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תּוֹרָךְ
וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דִּי תִדַּר
וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת יְדָךְ׃ יח אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
תֵּיכְלִנֵּיהּ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ אַתְּ
וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ
ואמתך

דער דיר אין דיא אויגען פעללט, דארברינגסט; (יד) זאנדערן אן דען ארט, דען דער עוויגע אין איינעם דיינער שטעממע ערוועהלען ווירד, דארטהין זאללסט דוא דיינע גאנצע אפפער ברינגען, אונד דאזעלבסט אללעס פעררריכטען, וואז איך דיר געביטע. (טו) יעדאך קאננסט דוא אין אללען דיינען טהארען, נאך איי־ גענעם בעליבען, שלאכטען אונד פלייש עססען, נאך דעם זעגען דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, דען ער דיר בעשידען האט; דא־ זעלבסט קאן דער אונרייניגע מיט דעם ריינען עססען, זא וויא איינען רעה אדער איינען הירש.
(טז) נור דאז בלוט זאללט איהר ניכט עססען, זאנדערן אויף דיא ערדע גיסען וויא וואססער. (יז) אלליין דען צעהנטען פאן דיינעם גע־ טריידע, מאסט אונד אהל, דיא ערסטגעבורטען דיינעס גראסען אונד קליינען פיהעס אונד אללע געליבדע, דיא דוא געלאבען ווירסט, אללע פרייוויללינע געשענקע אונד מילדע העבע דארפסט דוא אין דיינען שטעדטען ניכט פער־ צעהרען; (יח) זאנדערן אן דעם ארטע, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זאללסט דוא זאלכעס פער־ צעהרען, דוא, דיין זאהן אונד דיינע טאכטער, דיין קנעכט, דיינע מאגד אונד דער
לוי

רש"י

מקום אשר תראה: אשר יעלה בלבך. אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: יד באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: טו רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגומר במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר תלמוד לומר רק: תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה: הטמא והטהור. לפי שהוא מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: טז רק הדם לא תאכלו. אף על פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים: לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: יז לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו בני ישראל להורישם (יהושע ט"ו) יכולים היו אלא שאינם רשאים לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה. ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים (שמואל ב' ה') צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך. האמורה לכהנים: ותרומות ידך. אלו הבכורים: יח לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר

באור

שבית על זה כדי להוציא בשר תאוה שמותר לזבוח בכל מקום, ובעבור שהשלמים הם קודש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמר על בשר תאוה שמותר הטמא והטהור לאכול יחדיו. (פורש כרא"ב"ע): (טו) כצבי וכאיל, שאינו קרב על המזבח, ולשון רש"י כצבי וכאיל לפוטרו מן הזרוע והלחיים והקבה: (טז) רק הדם, אעפ"י שאמרתי לך שאין בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו. (רש"י): (יז) לא תוכל, אינך רשאי: לאכל בשעריך מעשר דגנך וגו', עם הלוים ידבר, גם בישראל במעשר שני על דעת רבים, ובכרת בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים בכלל ישראל, כמו ואכלו אתכם (דברים ג' י"ח), שדבר עם שני שבטים וחצי לבד, וכן אך פדה תפדה (במדבר י"ח ט"ו), עם ישראל ידבר

וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃ כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ

הטמא

תרגום אשכנזי

דער אין דיינען טהארען איזט, אונד דיר פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, מיט דעם, וואז דיינע הענדע ערוואָרבען, איין פערגניגען מאכען. (יט) היטע דיך, דאס דוא דען לוי ניכט פערלעססעסט, זא לאנגע דוא אויף דיינעם ערדרייכע לעבסט. (כ) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע גרענצען ערווייטערן ווירד, וויא ער דיר פערהייסען, אונד דוא שפריכסט: «איך מעכטע פלייש עססען,» וויל דיר עטווא דיא לוסט אנגעקאָממען, ווּעלכעס צו עססען: זא קאננסט דוא, נאך וואָהלגעפאללען פלייש עססען. (כא) דער אָרט, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעצען, דירפטע צו וויט אב פאָן דיר זיין; דוא קאננסט דאהער פאָן דיינעם גראָסען אונד קליינען פיה, דאז דיר דער עוויגע געגעבען, זא שלאַכטען וויא איך דיר בעפאָהלען, אונד נאך הערצענסלוסט אין דיינען שטעדטען פערצעהרען. (כב) יעדאָך ווירד עז געגעססען, וויא מאן רעהע אדער הירש איסט;

דער

אונקלוס

וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ יט אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵיוָאָה כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ׃ כ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוּל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוּל בִּשְׂרָא׃ כא אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דְפַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוּל בְּקִרְוָךְ בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ׃ כב בְּרַם כְּמָא דְמִתְאֲכִיל בְּשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִנֵּיהּ

מסאבא

באור

ידבר: והטעם מי שהוא חייב לפדות, וכן לאכול בשעריך וכן לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו. הרא"בע): (יט) השמר לך, הוסיף להזהיר שלא לעזוב את הלוי לפי שאין לו חלק ונחלה ואתה על אדמתך: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך, אין טעם הרחבה זאת כאותה שנאמ' ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד שלש ערים (דברי' כ' ח' ט'), שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ, אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם, והם שבעה הגוים אשר יזכיר בכל מקום, ואז נבדיל שלש ערים, וכן עשה יהושע. ואחרי כך אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך, וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם: אבל כאן אמר כאשר דבר, והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה. (הרמב"ן): אכלה הה"א נוספת: כי תאוה נפשך, כי אכילת בשר לא היתה מצויה בימים הקדמונים כמו בזמנינו, ולא היו אוכלים בשר כי אם לפרקים ולאורחה רבה: (כא) כי ירחק, אין הטעם שיהיה מותר בהרחקת מקום בלבד, שאם כן יהיו יושבי ירושלים הסמוכים אסורים בבשר תאוה, אבל עם כל ישראל ידבר, ואמר להם כי כאשר ירחיב ה' את גבולכם, ולא תהיו כולכם יושבי' סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר, כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו (ומה שאינו נוהג בכל אינו במקצת). (הרמב"ן): וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתך, למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט, והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני. (רש"י), ואמרו בספרי כאשר צויתיך, מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה: והענין שבקדשים נאמר ושחט ושחטו, ושחיטה בלה"ק נופל על הכרת סימני הצואר, וזה שנאמר וישחטם במדבר, הוא מליצה שזבח אותם כלאן טבחה, ועתה אמר שיזבח החולין כאשר צויתיך בקדשים, שהוא בסימני הצואר. מדברי הרמב"ן: (כב) אך, הכוונה שהשחיטה תהיה כמו שחיטת קדשים, אבל לא האכילה, וכן מתורגם

בל"א

רש"י

בשעריך: אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: יט השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: כ כי ירחיב וגו'. למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגומר. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: כא כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: כב אך כאשר יאכל את הצבי וגומר. אינך מוזהר לאכלן בטהרה, אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר

תלמוד

הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים

האלה

אונקלוס

מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא יֵיכְלִינֵּהּ׃ כג לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא אֲרֵי דְמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא׃ כד לָא תֵיכְלִנֵּיהּ עַל אַרְעָא תֵּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ כה לָא תֵיכְלִנֵּיהּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ אֲרֵי תַעֲבֵד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ כו לְחוֹד מַעֲשַׂר קוּדְשָׁךְ דִּיהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ׃ כז וְתַעֲבֵד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִשְׁתְּפֵךְ עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵּיכוּל׃ כח טַר וְתְקַבֵּל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא

תרגום אשכנזי

דער אונרייגע איסט מיט דעם ריינען צוזאממען. (כג) נור זייא דארין זארג־פֿעלטיג, דאס דוא דאז בלוט ניכט עססעסט; דען דאז בלוט איזט דער לעבענס־גייסט, אונד דוא זאללסט דען לעבענסגייסט ניכט מיט דעם פֿליישע פֿערצעהרען. (כד) דוא זאללסט עז ניכט עססען, זאנדערן וויא וואס־סער אויף דיא ערדע גיסען. (כה) ווען דוא דאז בלוט ניכט איססעסט, זא טהוסט דוא, וואז אין דען אויגען דעס עוויגען, רעכט איזט, זא ווירד עז דיר, אונד דיינען קינדערן נאך דיר וואָהל געהען. (כו) דא הינגעגען וואז דוא פֿאָן געהייליגטען זאכען האסט אונד דיינע געליבדע מוסט דוא אויפֿלאדען, אונד דאמיט אן דען ארט קאממען, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד. (כז) דאזעלבסט זאללסט דוא דיינע בראנד־אָפּפֿער, זאוואָהל פֿלייש אלז בלוט, אויף דען אלטאר דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, דארברינגען; פֿאָן דען אנ־דערן אָפּפֿערן אבער זאלל דאז בלוט אויף דען אלטאר דעם עווי־גען, דיינעס גאָטטעס, געגאָססען, אונד דאז פֿלייש פֿערצעהרט ווערדען. (כח) מערקע אונד בעפֿאָלגע אללע דיזע וואָרטע,

דיא

רש״י

תלמוד לומר לך: כג רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. רבי שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך ללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. אזהרה לאבר מן החי: כד לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: כה לא תאכלנו. אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגומר. צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: כו רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: כז ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל. ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמוד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמוד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקרבו: כח שמור. זו

משנה

באור

בל״א: (כג) רק חזק, ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו, לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר׳ יהודה. ר׳ שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות: אם הדם שהוא קל להשמר ממנו, שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק״ו לשאר מצות: ודברי ר׳ יהודה נאותין אל הפשט, שאף אם הדם נפשו של אדם קצה ממנו, אפשר שהיו דבקים ורגילים בו בהיותם במצרים, כי היו זובחי׳ את זבחיהם לשעירים, והם אלילי היער והשדה וואלדגעצען, כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא י״ז ז׳) וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה (דברים ל״ב י״ז), והיתה העבודה ההיא באכילה מן הדם, כי היו מקבצים את הדם לשדים, והם אוכלים עליו, וממנו, וחשבו שע״י זה יתחברו ויעשו פעולות נוראות, וכבר הזכיר מזה הרב המורה ז״ל: ולא שיהי׳ זה הטעם באסור אכילת הדם, שהרי הכתוב מפרש טעמו, כי הדם הוא הנפש וגו׳, אבל מזה הטעם היו שטופים בו ורודפים אחריו עד מאוד, כדרך המון בני אדם המשתוקקי׳ לדעת את העתיד ולעשות מעשים מבהילים ומתמיהים, וכל תועבות האלילים והעצבים מולדו על ברכי היצר הזה: ולזה הוצרך לכפול האזהרה מאכילת הדם פעמים רבות, ואמר רק חזק לבלתי אכול את הדם, שלא יתפתה לטעות המסיתים ואל ישעה בדברי שקר: ומן הטעם הזה בעצמו נכשלו בכסוי הדם, שהוא הפך העבודה ההיא, ובעבור שלא היו רגילים בו כי אם הכיידי׳ ואכשי השדה, אשר שם ירקדו השעירי׳, לא באה המצוה ההיא כי אם בדם החיה והעוף אשר יצוד בשדה וביער, ולא חשש אם ישפך דם הבהמה הביתית. (מדברי הרמב״ן בשנוי לשון): (כה) למען ייטב לך, שלא יאכל נפש בהמה, שתשחית נפשו ונפש אחריו, על כן לבניך אחריך: כי תעשה הישר, כי אם לא תאכל דם אז תעשה הישר בעיני ה׳: (כו) רק קדשך, עולות ושלמים ונדרים: תשא, תביאם, כלומר תביאם אל המקום הנבחר: (כז) הבשר והדם, ומבחר והולך דם זבחיך ישפך והבשר תאכל: והבשר תאכל, עם הכהן, ידבר אם היה בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה, ואם שלמים יאכל רבם הישראלי (הראב״ע): (כח) כי תעשה,

הם

הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס כט כִּי־יַכְרִית יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהֹוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃

יג א את

אונקלוס

פתגמיא האלין די אנא מפקד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעבד דתקין ודכשר קדם יי אלהך: כט ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עלל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותתיב בארעהון: ל אסתמר לך דלמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודלמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעבד כן אף אנא: לא לא תעבד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי דסני עבדין לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתהון מוקדין בנורא לטעותהון:

יג א ית

תרגום אשכנזי

ריא איך דיר געביטע, דאמיט עז דיר אונד דיינען נאכקאממען אויף עוויג וואהל געהע, ווען דוא דאז טהוסט, וואז אין דען אויגען דעס עוויגען, דיינעס גאטטעס, גוט אונד רעכט איזט. (כט) ווען דער עוויגע, דיין גאטט, דיזע פעלקער וועלכע דוא ——— צו פערטרייבען הינגעהסט, פאר דיר אויזראטטען וויררד, דוא ווירסט איהר לאנד איינ־נעהמען אונד דארין וואהנען: (ל) זא היטע דיך, דאס דוא איהנען, נאכרעם זיא פאר דיר פערטילגט זינד, ניכט נאכוואנקעסט, דאס דוא ניכט איהרען געטטערן נאכפארשעסט אונד שפרעכעסט: « וויא דיזע פעלקער איהרע געטטער געדיהנט האבען, זא וויל אויך איך טהון. » (לא) דוא זאללסט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, אויף דיזע וויזע ניכט דיהנען; דען זיא האבען איהרען געטטערן געטהאן, וואז דעם עוויגען איין גרייעל איזט, אונד פאן איהם געהאסט וויררד, זיא פערברעננען זאגאר איהרע זעהנע אונד טעכטער דען געטטערן צו עהרען.

(א) אללעס

רש״י

משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך (משלי כ״ב) ואם שניתה אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברי׳. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצו׳ חמורה: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: ל פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא בא לדקדק בלשון שלא מצינו נו״ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו״ן וארכובתיה דא לדא נקשן (דניאל ה׳) ואף זה אני אומר פן תנקש אחריה׳ פן תטרף אחרי׳ להיות כרוך אחר מעשיה׳ וכן ינקש נושה לכל אשר לו (תהלים ק״ט) מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה׳ לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של ע״א לעובדה בדבר אחר כגון פיער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: לא כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי ארמי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו:

יג א את

באור

אם תעשה: (כט) כי יכרית, גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב, כי אם לא יכלה את הגוים לא ירחיב את גבולו. (הראב״ע): ולפי מה שכתבנו למעלה יפה נדבקת הפרשה הזאת שהי׳ האזהרה מלדרוש לע״ז, והבאה אחריה בנבואות השקר, עם אסור אכילת הדם, שגם הי׳ הרחקה מתועבות המתקדשים למען יתנבאו: (ל) פן תנקש, אונקלוס תרגם לשון מוקש, ואני אומר שלא בא לדקדק בלשון שלא מצינו נו״ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו״ן וארכובתיה דא לדא נקשן (דניאל ה׳ ו׳), אף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם. (רש״י) וכן הוא בתרגום אשכנזי נאכצואנקסט: איכה יעבדו, כדרך שעבדו הגוים האלה את אלהיהם, כן אעשה גם אני לכבוד השם, לחשבך שהעבודה היא רצויה, אך הם עבדו לזרים ואתה תעבוד לאלהי: (לא) כי כל תועבת ה׳ אשר שנא, לפי שהיתה ידיעתם וציורם באלהיות שוא ותוהו, כמשך מזה שגם עבודתם תועבה, על דרך משל לפי ציורם שהאליל אכזרי היו מקריבים בני אדם לפניו, מבלי לחוס ולחמול אף על בניהם ובנותיהם, ומזה תקיש על האחר, שכלם תועבת ה׳ אשר שנא:

יג (א) לא

יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ

ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃ ג וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃ ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי

מנסה

אונקלוס

יג א יָת כָּל פִּתְגָמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ׃ ב אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ נְבִיָּא אוֹ חָלֵם חֶלְמָא וְיִתֵּן לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא׃ ג וְיֵיתֵי אָתָא וּמוֹפְתָא דִּי מַלֵּיל עִמָּךְ לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר טָעֲוָת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתָּנוּן וְנִפְלְחִנּוּן׃ ד לָא תְקַבֵּל לְפִתְגָמֵי נְבִיָּא הַהוּא אוֹ לְחָלֵם חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי

מנסי

תרגום אשכנזי

יג (א) אללעס, וואז איך אייך בעפעהלע, זאללט איהר געננויא בעאבאכטען, ניכטס הינצוטהון, ניכטס דאפאן נעהמען.

(ב) וועןן איין פראפעט אדער טריימער אונטער אייך אויפשטעהט, אונד גיבט דיר איין פארצייכען אדער וואונדער, (ג) דאז פארצייכען אדער וואונדער טריפפט אויך איין, דאפאן ער דיר געזאגט האט, דאבייא ער אבער שפריכט: לאסט אונז אנדערן געטטערן פאלגען, דיא איהר ניכט קעננט, אונד איהנען געטטעסדיהנסט ערוויזען. (ד) זא זאללסט דוא דען ווארטען דיזעס פראפעטען אדער טריימערס ניכט געהארכען; דען

דער

רש"י

יג א את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה, שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ד' ברכות לברכת כהנים: ב ונתן אליך אות. בשמים. כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגזה (שופטים ו') וגומר: או מופת. בארץ אף על פי כן לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקדוש ברוך הוא ממשלה לעשות אות

כי

באור

יג (א) לא תסף, כבר אמרנו שהתוספת גם הוא מגרעת כי על ידה ישוב העיקר טפל והטפל עיקר: (ב) אות או מופת, כל ענין מושג המורה על מציאות דבר זולתו נקרא אות בלה"ק, או סימן בלשון רז"ל: ונראה שאות מלשון הגידו האותיות לאחור (ישעי' מ"א כ"ג), שעל הרוב הסימן הוא מורה על דבר שיהיה טרם שיושג, אם שהוא נמשך ומסובב ממנו, או דומה אליו דמיון מה, וע"י כך נתעורר על ידי הסימן ההוא לזכור את המסומן, כדרך הזכרון להתעורר על ידי הדברים הדומים: כענין הקשת בענן, שאמר עליה, והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בעננִי ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן וזכרתי את הברית וגו', שיהיה זכרון הברית נמשך ומסובב מראיית הקשת: וכן כאשר יאמר הנביא דבר שעתיד להיות, כגון שיהי' האל עמנו, יאמר לכן יתן ה' לכם אות, שיקרא שם בן אשת הנביא עמנואל, שהוא סימן לדבר שיהי' בדומה לו. וכן מה אות כי אעלה בית ה' (ישעיה ל"ח כ"ב), שיקדם להודיע לו דבר המורה על עלייתו: ומופת היא פעולה משגבת מכח התולדות, המכרעת את הנפש להאמין בדבר הפועל ההוא, ולהודות שהוא שליח השם אשר לו הכח והממשלה לעשות במערכת התולדית כרצונו: מעתה אות ומופת נרדפים מצד, שהמופת גם הוא אות על שליחות השליח, סימן ועדות וראי' על כל אשר ידבר בשם ה', וכן האות כאשר יהיה ענין כפלא ונשגב מן הטבע יקרא מופת: והן נבדלות מצד כאשר אמרנו, שכל מופת אות ולא כל אות מופת: ואמרו בספרי אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדברה התורה בשני לשונות: הכוונה שבענין הזה אות ומופת הוראה אחת להם, שהוא ענין כפלא המורה על דבר ומכריע להאמין בו: מעתה יאמר ונתן לך אות או מופת, כגון שיאמר אני הנביא שלוח אליכם מאת השם, שתעבדו עבודה זרה פלונית, וזה לכם האות שהוא שלחני, כי למחר יהיה כך וכך, או יעשה דבר פלא אחר, לברר בו שהוא שליח השם הנכבד: וצוה שלא נשמע אל דברי הנביא, ולא נשמע באותותיו ומופתיו, כי הנה מושכל ראשון הוא, שהנותן אות או מופת להכחיש מציאות השם יתעלה או חכמתו, או טובו עם בריותיו לב"ת, הוא סותר ומכחיש את דברי עצמו סתירה גמורה ומוחלטת: כי הדבר ידוע שכל המכחיש שלמות אחת משלמות הבורא, הוא כופר בכולם: והאומר ד"מ שאין בדקיו ישר השם יתעלה לבלי תכלית, הוא מכחיש גם את יכלתו וידיעתו, וכן בכלם, אי אפשר שיודה באחת משלמות הבורא יתעלה ויכחיש הנשארים, וזהו יחוד שמו הגדול, שכל השלמיות כלם בלי גבול ובלי תכלית אחת הם בחקו, ומיוחדות בתכלית היחוד: ואיך אם כן יברר ויביא ראיה שהוא שליח השם היכול על הכל, והוא בעצמו מכחיש משלחו? לכן הנביא האומר בשם ה' דבר ונותן אות או מופת, צריך אם כן יברר ויביא ראיה שהוא שליח השם היכול על הכל, והא בעצמו מכחיש במשלחו? לכן הנביאו האומר בשם ה' דבר ונותן אות או מופת, צריך שיסכים הדבר ההוא עם כל מה שידענו בבא השכל מעצם הבורא ומשגיחיו, ואם לאו נביא שקר הוא, שהוא סותר את דברי עצמו: מעתה אם יבא האות או המופת ההוא להדיח מעל ה' וללכת לעבוד אלהים אחרים, כגון שיאמר השם הנכבד שלחני שתעבדו לפעור כי היה שותף עמו במעשה בראשית, שהוא סותר לאמתתו יתעלה, או שתאמינו שהשם הוא בעל תכלית או גשם או מעות משפט, והכלל כל מה שיתנגד לאחת משלמיות המיוחדות בחקו בלי פרוד והבדלה, הנה הוא סותר דברי עצמו, ומעיד בעצמו שמשקר דבר, ומה לך עוד לחקור אחריו, לדעת אם המופת ההוא אמת אם לא? אחרי שהוא מזייף ונוכו, ואין לך ראיה גדולה מזו: לכן אמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא: והנה מצות כל הפרשה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל במתנבא לעבוד ע"ז, אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי תורה רבותינו דרשו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה, כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט נביא שקר יעשה לו, אבל אם יתיר זה לקנות היינים להוראת שעה, כגון אליהו בהר הכרמל, אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר ינוכו: (ד) כי מנסה, עיין באור והאלהים נסה את אברהם, והטעם הוא נותן לכם יד ומקום להוציא מחשבות לבבכם אל הפועל ולהרגיל אתכם באמונתו עד שתתחזק האמונה ותהיה תכונה בנפשכם, כי אם תראו נפלאות מחודשות ומעשים נוראים מבהילים, ואף ע"פ כן לא תרהו ולא תפחדו ולא

תשקרו

מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את־יהוה אלהיכם בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ה אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת־מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון: ו והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר־סרה על־יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן־הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך: ס ז כי יסיתך אחיך בן־אמך או־בנך או־בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים

אחרים

אונקלוס

מנסי יי אלהכון יתכון למדע האיתיכון רחמין ית יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון: ה בתר פולחנא דיי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית פקודוהי תטרון ולמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה תקרבון: ו ונביא ההוא או חלם חלמא ההוא יתקטל ארי מליל סטיא על יי אלהכון די אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן ארחא די פקדך יי אלהך למהך בה ותפלי עביד דביש מבינך: ז ארי ימלכינך אחוך בר אמך או ברך או ברתך או אתת קימך או חברך די כנפשך בסתרא למימר נהך ונפלח לטעות עממיא

תרגום אשכנזי

דער עוויגע, אייער גאָטט; וויל אייך אויף דיא פּראָבע שטעללען, אום אן דען טאג צו ברינגען, אָב איהר איהן, דען עוויגען, אייערן גאָטט, פֿאָן גאַנצעם הערצען אונד פֿאָן גאַנצער זעעלע ליבט. (ה) דעם עוויגען, אייערן גאָטט, זאָללט איהר נאַכפֿאָלגען, פֿאָר איהם עהרפֿורכט האבען, זיינע געבאָטע האלטען, זיינער שטיממע געהאָרכען, איהם דיהנען אונד איהם אנהאַנגען. (ו) יענער פּראָפעט אָדער טרויממער אבער זאָלל געטעדטעט ווערדען, וויל ער אבפֿאַלל געלעהרט האט פֿאָן דעם עוויגען, אייערם גאָטטע, דער אייך אויז דעם לאַנדע מצרים געפֿיהרט אונד אויז דעם שקלאַפֿענהויזע ערלעזט האט, (אונד דיא אבזיכט געהאַבט,) דיך אויז דעם וועגע צו פֿערפֿיהרען, דען דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צו געהען געבאָטען; אויף זאָלכע וויזע זאָללסט דוא דען בעזען וועגשאַפֿפֿען. (ז) ווען דיך דיין לייבליכער ברודער, דיין זאָהן, דיינע טאָכטער, דיין ווייב אין דיינען ארמען אָדער דיין הערצענספֿריינד היימליך פֿערפֿיהרען וויל, אונד שפּריכט: «קאָממע! וויר וואָללען אנדערן געטטערן דיהנען

ביאור

תתקרו באמונתו, כי אם תהיו נאמנים בבריתו, תתחזק האמונה בלבבכם ותתפשט בכל כחות ומדות הנפש לרדות בם כרצון ה': ונכון לדעת שתשוב הידיעה נכח להיות ידיעה בפועל״ן המעשה, שעל ידיה בחינה והנסיון ההוא יתברר ויודע תוקף אהבתכם: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, כמי שהולך אחרי מורה דרך לא יפור ימין ושמאל כי הוא בוטח עליו שיביאו למקום חפצו: תדבקון, הנו״ן מוסף: (ו) סרה, תואר בפלס ורחל בתו באה (בראשית כ״ט ו'), כמשפט התואר הבא במקום שם המקרה, והענין דבר מצות וסר מדרך הישר: ובר״ט דיסטוק״ור בלע״ז, והוא בל״א אבוועגרונג: המוציא אתכם וגומר והפדך, לא (כמ״ש הרמב״ן) שבשביל זה איך רשאי לסור מה', כי כל זה הוא אות ומופת, והנה גם הוא בא ומופתו בידו, אלא שמחויב אתה להדבק באל אמת מצד השכל וכמו שאמרנו, אבל אחרי שהתאמת מציאותו ושלמותו מצד השכל, הרי כל הנסים שנעשו לך במצרים ועל הים יעידו כם בתים, ועליך לשמור מצותיו ומשפטיו, לכן יומת הנביא ההוא, אם הוא מקרבך, ולפיכך אמר ובערת הרע מקרבך: והעד שכן הוא הכוונה ממה שאמר בסמוך (י״א), להדיחך מעל ה' אלהיך המוציא וגו' ולהלן אין כאן לא אות ולא מופת, ולא נאמר שם המוציא וגו' להכחיש מופת שקר, כי אם לתת טעם למה שאמר וסקלתו באבנים, שהוא חייב סקילה, בעבור שבקש להדיחך מעל ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים, וכתן לך חקים ומשפטים ועליך לשמרם: (ז) כי יסיתך, כל ענה שסופה פורענות קורא אותה הסתה, ותסיתני לבלעו חנם, אשר הסתה אותו איזבל אשתו, ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד. (הרמב״ם): ובר״י אין הסתה אלא גרוי שנאמר כי אם ה' הסיתך בי (שמואל א' כ״ו י״ט), אמיטר״א בלע״ז, שמסיתו לעשות כן: ואיני יודע לכוונו בלשון ההוא, והנראה שכ״ל איננ״יטר״א בלע״ז, והוא בל״א אנטרייבען ערדייצען

רש״י

כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: ה ואת מצותיו תשמרו. תורת משה: ובקולו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבדו. במקדשו: ובו תדבקון. הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקדוש ברוך הוא: ו סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דיסטו״רנה בלע״ז. (דיסטור״נור בל״א אבוועגדונג): והפודך מבית עבדים. אפילו אין לו עליך אלא שפדאך דיו: ז כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי (שמואל ב' כ״ו) אנוי״טרא בלע״ז (אינסיטע״ר בל״א אנטרייבען. ערדייצען) שמסיתו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. מאם: חיקך. השוכבת בחיקך ומחממת בך אפקיי״רא בלע״ז (והוא אפיסע״ע בל״א אנקלעבענד. אנשעגגענד) וכן מחיק אחרן (יחזקאל מ״ג)

מיסוד

אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ ט לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ יא וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

נתן

אונקלוס

עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ׃ ח מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ דִּרְחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט לָא תֵיבֵי לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרֵיהּ וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃ י אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּיהּ יְדָךְ תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְּכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא׃ יא וְתִרְגְּמִנֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יב וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ׃ יג אֲרֵי תִשְׁמַע בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב

תרגום אשכנזי

דיהנען, דיא וועדער דוא נאך דיינע עלטערן געקאננט האבען. (ח) פאן דען געטטערן דער פעלקער, דיא אום אייך הער וואהנען, זיא מעגען אייך נאהע אדער ענטפערנט פאן אייך זיין, פאן איינעם ענדע דער ערדע ביז צום אנדערן. (ט) זא וויליגע איהם ניכט איין, אונד גיב איהם קיין געהער; אויך זאלל דיין אויגע זיינער ניכט שאהנען, דוא זאללסט קיין ערבארמען מיט איהם האבען, אונד דיא זאכע ניכט בעדעקקען; (י) זאנדערן אומברינגען זאללסט דוא איהן, דיינע האנד זייא צוערסט אן איהן, איהן צו טעדטען, אונד דאנן דיא האנד דעס גאנצען פאלקעס. (יח) שטייניגען מוסט דוא איהן, דאס ער שטערבע, וויל ער דיך פאן דעם עוויגען, דיינען גאטט, האט אבפיהרען וואללען, דער דיך אויז דעם לאנדע מצרים, אויז דעם שקלאפענהויזע, געפיהרט האט. (יב) דאמיט דיא געזאממטע נאציאן עז הערע אונד זיך פירכטע, אונד נימאנד אונטער אייך פערנער דערגלייכען בעזעס אונטערנעהמע. (יג) ווען דוא פאן איינער דער שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאטט,

דיר

רש"י

ויסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פירש לך הכתוב את התבינן לך קל וחומר לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז): אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: ח הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו: ט לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו. לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמול. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: י כי הרג תהרגנו. (אם יצא מבית דין זכאי החזירהו לחובה) יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות: ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגומר: יג לשבת שם. פרט לירושלים

באור

ערווייטצען: אשת חיקך, השוכבת בחיקך ומדובקה בך (כן הוא ברש"י כ"י, ובדפוס נשתבש), אפיקי"ח בלע"ז, (אף הוא נשתבש בדפוס וכנ"ל, והוא אפישע"ע בל"א אנקלעבענד, אנהענקענט, וכן מחיק הארץ (יחזקאל מ"ג י"ד) מיסוד התקוע בארץ: רעך אשר כנפשך, רעך אשר הוא לך כנפשך: (ח) מקצה הארץ, או מאלהי העמים אשר הם מקצה הארץ ועד קצה הארץ: (ט) לא תאבה, בלב: ולא תשמע, במעשה: ולא תחום, אף שהוא אהובך: ולא תחמול, אף שהוא אדם: ולא תכסה עליו, אף שהוא ממשפחתך וקרוביך לא תכסה משאת חרפה על קרוביך ותגלה הדבר: (י) כי הרג תהרגנו, כשיצא מב"ד חייב על פי שמועתך: בראשונה, אלו היה כתב ראשונה הי' מוסב אל היד, ועתה שנאמר בראשונה צריכים אנחנו אל הכלל אשר זכרנו פעמים רבות, והוא שכל שם המופשט מהתואר בא בלשון הקודש בסימן נקבה: (יא) וסקלתו, פירש מה תהא מיתתו: (יב) ויראון, הנו"ן נוסף: (יד) בני

נתן לך לשבת שם לאמר: יד יצאו אנשים בני־בליעל מקרבך וידיחו את־ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא־ידעתם: טו ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך: טז הכה תכה את־ישבי העיר ההוא לפי־חרב החרם אתה ואת־כל־אשר־בה ואת־בהמתה לפי־חרב: יז ואת־כל־שללה תקבץ אל־תוך רחבה ושרפת באש את־העיר ואת־כל־שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד: יח ולא־ידבק בידך מאומה מן־החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן־לך רחמים ורחמך והרבך כאשר

נשבע

אונקלוס

יהב לך למתב תמן למימר: יד נפקו גברין בני רשעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעתון: טו ותתבע ותבדוק ותשאל יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך: טז ממחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב: יז וית כל עדאה תכנוש לגו פתאה ותוקיד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חריב לעלם לא תתבני עוד: יח ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם

עלך

תרגום אשכנזי

דיר צור וואהנונג גיבט, דיא נאכריכט הערסט, (יד) עז זייא איין רוכלאזעס געזינדעל פאן דיר זעלבסט אויזגעגאנגען, אונד האבע דיא איינוואהנער זיינער שטאדט פערפיהרט, אונד געשפראכען: «קאממט! וויר וואללען אנדערן געטטערן דיהנען, דיא איהר ניכט קעננט;» (טו) דוא ווירסט גענויא אונטערזוכען, נאכפארשען אונד דיך בעפראגען, אונד פינדען, דאס דער בעריכט וואהר אונד געוויס, אונד דיזע שאנדטהאט אונטער אייך געשעהען זייא: (טז) זא זאללסט דוא דיא איינוואהנער דערזעלבען שטאדט מיט דער שערפע דעס שווערטעס נידערהויען, דיא שטאדט נעבסט אללעם, וואז דארינגען איזט, ביז אויף דאז פיה, צור שערפע דעס שווערטעס פערדאממען. (יז) דיא זעממטליכע בייטע דער שטאדט אבער זאללסט דוא מיטטען אויף דער שטראסע צוזאממען ווערפען, אונד זאדען דיא שטאדט מיט איהרער גאנצען בייטע אנצינדען, אונד דעם עוויגען, דיינעם גאטט, צו עהרען פעלליג פערברעננען לאססען; זיא זאלל עוויג איין שטיינהויפען בלייבען, אונד ניהמאהלס ווידער ערבויעט ווערדען. (יח) פאן דעם פערבאננטען לאס ניכטס דאז מינדעסטע אין דיינען הענדען בלייבען, דאמיט דער עוויגע פאן זיינעם צארנע נאכלאססע, אונד שענקע דיר בארמהערציגקייט, זא דאס ער זיך דיינער ערבארמע אונד דיך ווידער פערמעהרע, וויא

ער

רש"י

שלא נתנה לדירה: כי תשמע לאמר. האומרים כן ילכו וגומר: יד בני בליעל. בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים. ולא נשים: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: טו ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מכאן למדו שבע חקירות מרבוי שמקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה. והיטב. ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות. ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ודרשו השופטים היטב ועוד במקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזרה שוה ליתן האמור של זה בזה: טז הכה תכה. אם אינך יכול להמית במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת: יז לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: יח למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"ז בעולם חרון אף בעולם:

באור

(יד) בני בליעל, בלי עול, שפרקו עולו של מקום. (רש"י) והוא מספרי: ורד"ק אמר שהוא כנוי לרשע, כגון תפלה שלא יעלה ולא יצליח. והכוון שהוא הפוך המעלה, שאין בקרבם מעלת האדם, והם נעדרים ומשוללים מכל מעלה, ובל"א נידערטרעכטיגע: (טו) היטב, תואר פעל הדרישה והחקירה והשאלה: אמת נכון, קיום אחר קיום לחזק: (טז) לפי חרב, כמו עם פי חרב, פי הוא הלהב התדוד והשנון: החרם, כתרגומו גמר, וענינו כליון נמרץ, והעד לפי חרב: אתה, את העיר, שתחרוב הבתים ותנתוץ כל בניני'; לפי חרב, מוסב על הבהמה, או שיהיה חרב שם כולל כל כלי ברזל העשוים להורג ולנתוץ חומות בתים ומגדלים: (יז) ואת כל שללה, רכושה אשר הוא לשלל, כי אם אין בעלים הכל הוא לשלל ולבז: ושרפת באש, על הרוב כשאתה מוצא שריפה אתה מוצא באש, וכשאתה מוצא רחיצה אתה מוצא במים, והוא מטבע הלשון: כליל, מוסב על פעל השריפה, כלומר שלא ישאר משפיר ומשללה כלום, והוא תואר הפעל ארוועדביום, ובא הפלס שם המקרא בלי שמוש כדיכן, והראב"ע שלא היה בידו הכלל הזה פי' כליל לה' אלהיך, כלה לה' אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנו, והוא נגד הטעמים: לה' אלהיך, לשמו ובשבילו. (רש"י): תל, מגודת הרגבוה ותלולה (הראב"ע), שיהא גל אבנים: (יח) ולא ידבק בידך, דרך מליצה כמי שעסק בדבר מאוס וסרוח ורוצה

נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס יד א בָּנִים
אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־
תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃ ב כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה
לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ג לֹא
תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה׃ ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים׃
ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ
וָזָמֶר׃ ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה
ושסעת

עִלָּךְ וְיַסְגִּינָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים
לַאֲבָהָתָךְ׃ יט אֲרֵי תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ
לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי
דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא
דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ׃
יד א בְּנִין אַתּוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא
תִתְהַמְמוּן וְלָא תְשַׁווּן
מְרַט בֵּין עֵינֵיכוֹן עַל מִית׃
ב אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ
לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חַבִּיב
מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי
אַרְעָא׃ ג לָא תֵיכוּל כָּל
דִּמְרַחַק׃ ד דֵּין בְּעִירָא
דְּתֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דִּרְחֵלִין וְגַדְיָין דְּעִזִּין׃ ה אַיְלָא
וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעְלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא׃
ו וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא
טלפין

ער דיינען פֿעטערן צוגע־
שוואָרען. (יט) אין זאָ פֿערן
דוא דער שטיממע דעם
עוויגען, דיינעס גאָטטעס,
געהאָרכעסט, אונד זיינע
געבאָטע, דיא איך דיר
יעצט פֿאָרטראגע, האַל־
טעסט, דאָס דוא אלזאָ
מהועסט וואָז אין דען אויגען
דעס עוויגען, דיינעס גאָט־
טעס, רעכט איזט.

יד (א) איהר זייד קינדער
דעס עוויגען, אייע־
רעס גאָטטעס, איהר מיסט
אייך אַלזאָ, בייא איינער
לייכע, קיינע וואונדען איינ־
שניידען, אויך קיינע פלאַטטע
צווישען דען אויגען שעערען.
(ב) דען דוא ביזט איין דעם
עוויגען, דיינעם גאָטטע,
הייליגעס פֿאָלק, אונד דיך
האָט דער עוויגע אונטער
אללען פֿעלקערן אויף דעם
ערדבאָדען ערוועהלט, זיינע
לייבנאַציאָן צו זיין.
(ג) דוא זאָללסט ניכטס
שייענסווירריגעס עססען.
(ד) פֿאָן פֿירפֿיסיגען טהירען
קעננט איהר עססען: אָכסען,
שאָפֿע, ציגען;
(ה) הירשע, רעהע, דאָז
באָק, דאָז טהיר דישן, דען
זמר. (ו) איבערהויפט איין
געטהיילטע קלויען האָט,
טהיר יחמור, דען שטיינ־
אויעראָכסען אונד דאָז טהיר
פֿירפֿיסיגעס טהיר, דאָז אָב־
דאָז

רש"י

יד א לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושים לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: ב כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': ג כל תועבה. כל שתעבתי לך כגון צרם אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום. בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: ד זאת הבהמה: ה איל וצבי ויחמור: למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה והחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכ"מ פורט את המועט: אקו. מתורגם יעלא. יעלי סלע (איוב ל"ט) הוא אשטנ"בוק (שטיינבאָק): ותאו. תורבלא תור היער בלע"ז יער בלשון ארמי והוא אויעראָכסען): ו מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלנ"טה בלע"ז (מבואר ויקרא י"א ג' וכן התנשמת והדוכיפת): ושוסעת. חלוקה

על ידו שאינו דבק בו כלום מן הדבר ההוא: מאומה, שם לדבר שלא נודע
(יט) כי תשמע, אם תשמע:
יד (א) לא תתגודדו, כתרגומו ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים, לא תתנו גדידה וקרחה בראשיכם, כדרך שהאמוריים עושים, לפי שאתם בנים של מקום, ואתם ראויים להיות נאים, ולא גדודים ומקורחי'. (רש"י): בין עיניכם, אצל הפדחת, ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כ"א ה'), לעשות כל הראש כבין העינים. (רש"י). למת, בשביל מת. וטעם בנים אתם, אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא, ואם לא תבינוהו: כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, וכן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים, על כן לא תעשה כמעשיהם (לנער עצמך בשביל מתך יותר מדאי יק"י בן בנו של ק"י את גדידה ושרט בבשרכם שהוא דבר מתועב לפני המקום, שנראה כאלו תתאוו שהשם עשה זאת להרע לך). (הרמב"ע), ולא יאסור הכתוב הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפרוד האוהבים ונדודם אף בחיים (ואין רצון השם יתעלה להכחיש ולכחש בטבע, כי הלא מידו היא? אלא להתנהג בה על פי מדת החכמה), ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי (הרמב"ן): (ב) סגלה מכל העמים, אתה אהוב והיא בין העמים כסגלה בין החפצים, שהאדם אוהב ומשמר כל חפציו, אבל הסגולה משמר יותר מכלם: (ג) כל תועבה, טעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה, כי אתם עם קדוש בלב ובפה, ותהיו מובדלים מן העמים, וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל תי', ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש. (הרמב"ע): (ד) זאת הבהמה, חיה בכלל בהמה (חולין ס"ג): (ה) איל וצבי, ידועים, והחמשה האחרים צריכים לקבלה. (הרמב"ע): והמתרגם

האשכנזי

תרגום אשכנזי

ראז נעמליך דען פוס אין צווייא קלויען גאנץ דורכשפאלטעט, אונד ווידערקויענד איזט, קעננט איהר עססען. (ז) פאלגענדע אבער, דיא בלאס ווידערקויען אדער בלאס דורכגעשפאלטענע קלויען האבען, זאללט איהר ניכט עססען; דאז קאמעעל, דען האזען אונד דאז קאנינכען (י"מ: דיא בערגמויז, וי"מ: דאז שטאכעלשווייז); דען זיא זינד צוואר ווידערקויענד, האבען אבער קיינע אבגעטהיילטע קלויען, זינד אייך אלזא אונריין. (ח) דאז שוויין, דען עז האט צוואר אבגעטהיילטע קלויען, איזט אבער ניכט ווידערקויענד, אונד אלזא אייך אונריין; פאן איהרעם פליישע זאללט איהר ניכט עססען אונד איהר אאס ניכט בעריהרען (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך ריין האלטען מיסט). (ט) פאן אללעם, וואז אים וואססער לעבט, קעננט איהר פאלגענדעס עססען: אללעס, וואז פלאססעדערן אונד שופפען האט, (י) וואז אבער ניכט פלאססעדערן אונד שופפען האט, זאללט איהר ניכט עססען; עז איזט אייך אונריין. (יא) אללע רייניע פעגעל דירפט איהר עססען.

(יב) פאלגענדעס אבער זאללט איהר ניכט עססען: דען אדלער, דען בייגברעכער אונד דען שווארצען אדלער; (יג) דען וויסען האביכט אונד דען שווארצען האביכט אונד דען גייער, מיט זיינער ארט; (יד) דען ראבען נאך זיינען ארטען; (טו) דען שטרויספאגעל, דיא שוואלבע

ראה יד

וששעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו: ז אך את־זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את־הגמל ואת־הארנבת ואת־השפן כי־מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם: ח ואת־החזיר כי־מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו: ס ט את־זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר־לו סנפיר וקשקשת תאכלו: י וכל אשר אין־לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו טמא הוא לכם: ס יא כל־צפור טהרה תאכלו: יב וזה אשר לא־תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה: יג והראה ואת־האיה והדיה למינה: יד ואת כל־ערב למינו: טו ואת בת היענה ואת־

התחמס

אונקלוס

טלפין תרתין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ז ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשרא אנון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אנון לכון: ח וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבשריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון: ט ית דין תיכלון מכל די במיא כל די ליה ציצין וקלפין תיכלון: י וכל די לית ליה ציצין וקלפין לא תיכלון מסאב הוא לכון: יא כל צפר דכי תיכלון: יב ודין די לא תיכלון מנהון נשרא וער ועזיא: יג ובת כנפא וטריפיתא ודיתא לזנה: יד וית כל עורבא לזניה: טו וית בת נעמיתא וציצא וצפרי

באור

האשכנזי תרגם אקו ותאו שטיינבאק אויעראקסען, כדעת רש"י, ואף תרגם הכשדים לפי שאינם ידועים לנו; והנה פרט בבהמה וחיה את הטהורים ובעוף פרט את הטמאים, שבכל מקום פורט את המועט, ובבהמה וחיה הטמאים מרובים, ובעוף הטהורים מרובים מן הטמאים; וביתר הפרשה ובאורה עיין מה שכתב הרב המבאר בפרשת ויהי ביום השמיני: (ח) ולא גרה, תחסר מלת יגר דרך קצרה, או מלת לו. (הרקב"ע)

רש"י

חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה. ומשמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו: ז השסועה. בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות. אמרו רבותינו למה נשנו בבהמות ומפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרה בת"כ: ח ובנבלתם לא תגעו. רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגומר ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: יא כל צפור טהרה תאכלו. להתיר משולחת שבמצורע: יב וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: יג הראה והאיה. היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהיר בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים על הטמאים

לפיכך

טו את התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו: טז את הכוס ואת הינשוף והתנשמת: יז והקאת ואת הרחמה ואת השלך: יח והחסידה והאנפה למינה והדוכיפת והעטלף: יט וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו: כ כל עוף טהור תאכלו: כא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: פ כב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא

אונקלוס

וצפר שחפא ונצא לזנוהי: טז וקדיא וקפופא ובותא: יז וקתא ויַרקריקא ושלינונא: יח וחוריתא ואבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: יט וכל רחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון: כ כל עופא דכי תיכלון: כא לא תיכלון כל נבילא לתותב ערל דבקרוך תתנינה וייכלנה או תזבנינה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יי אלהך לא תיכלון בשר בחלב: כב עשרא תעשר ית כל עללת זרעך

תרגום אשכנזי

שוואלבע —, דאז מעערהוהן אונד דען שפערבער נאך זיינער ארט; (טז) דען אוהו, דיא נאכטאיילע אונד דיא פלעדערמויז; (יז) דען פעליקאן, דען גרינשפעכט אונד דען פישרייגער; (יח) דען שטארך, דען העהער מיט זיינער ארט, דען אויערהאהן אונד דיא שוואלבע —. (יט) אללעס קריכענדע געפליגעל זאלל אייך אונריין זיין, אונד ניכט געגעססען ווערדען. (כ) אללעס ריינע געפליגעל אבער דירפט איהר עססען. (כא) איהר זאללט קיין אאס עססען, זאנדערן עז דעם פרעמדען, דער בייא דיר געדולדעט ווירד, צו עססען געבען, אדער איינעם אויזווערטיגען פערקויפען, דען דוא ביזט איין דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, געהייליגטעם פאלק; דוא זאללסט דאז בעקכען ניכט אין זיינער מוטטערמילך קאכען. (כב) דען ערטראג דיינער דיא אויזזאאט,

רש"י

לפיכך פרט את המוער: טז התנשמת. קל"בא שו"ריץ (בל"א פלעדערמויז): יז שלך. השולה דגים מן הים: יח דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרופ"א (הופ"א בל"א ווידעהאפף) וכרבלתו כפולה: יט שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים קרויים שרץ: כ כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה נאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: כא לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד עבודת אלילים ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. שלש פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה: לא תבשל גדי. כב עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר ושדפה לפני קמה (מלכים ב' י"ט) וכן לענין בכורים: שנה שנה. מכאן שאין מעשרין

באור

(הרא"בע): (יט) וכל שרץ העוף, הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים וצרעים ותגבים טמאים הם קרוים שרץ. (רש"י): (כ) כל עוף טהור תאכלו, עוף יותר כולל מן צפור, שרץ העוף לא יקרא צפור, ויתכן שאמר כאן כל עוף טהור להוסיף מיני החגבים הטהורים הנזכרים בפרשת שמיני, שאינם בכלל כל צפור טהורה תאכלו: ואמרו רז"ל שבא ליתן עשה ולא תעשה על אכילת הטמאים, וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה, לאו הבא מכלל עשה עשה, לעבור עליהם עשה ולא תעשה: ובספרי אמרו כל צפור טהורה תאכלו, זו מצות עשה, הכוונה לדעת הרמב"ן ז"ל על הלאו הבא מכללה, והרמב"ם כתב שהיא מצות עשה לבדוק בסימנו הטהרה והטומאה; (כא) לא תאכלו כל נבלה, מהעוף ומהבהמה (אבל לא מן הדג) (הרא"בע), כי מלת נבלה תורה על גוף מת מושלך חרבה בלי קבורה, והיא קנין ממקום בעיני העוברים עליו, אבל דגים יש להם קבורה במים שהיו שם, ולכן לא אמר בנבלת חיה, בנבלת בהמה, בנבלת עוף, בנבלת שרץ, ולא אמר בשום מקום בנבלת דג: לגר אשר בשעריך, גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבילות: או מכר, או תמכור לנכרי שאינו גר בארצך, וטעם כי עם קדוש אתה דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו, כי הוא אינו מאכל כתעב, אבל נאסר אותו להיותינו קדושים במאכלים, הושלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנתבשל בו הבן, אף על פי שנבשל בשר בחלב נכנס בלאו הזה, כי כל מינקת תקרא אם, וכל יונק יקרא גדי, והוא דרך הנבול, ובנה בכלם אזהרות. (הרמב"ן), ועיין מה שכתבנו בבאור כי תשא (שמות ל"ד כ"ו): (כב) היצא השדה, אמר ר' יהודה הלוי הספרדי ז"ל כי הוא דבק עם זרעך, והטעם הזרע שיוצאת לו השדה, ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה, ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיה לו העיר היוצאת אלף. (הרא"בע), וכן תרגם אונקלוס דיפוק חקלא: ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו כדעת ר"י הלוי, ודעתו שאף אם תאמר תיבת יוצא, פעל יוצא לשני, ויהיה כאלו אמר תבואת זרעך היוצא השדה

תרגום אשכנזי

דיא נעמליך יעהרליך אויף דאז פעלד געבראכט ווירד, זאללסט דוא פערצעהנטען, (כג) אונד דען צעהנטען פאן דיינם געטריידע, מאסט אונד אהלע, וויא אויך דיא ערסט־געבורטען דיינעס גראססען אונד קליינען פיהעס פאר דעם עוויגען, דיינעס גאט־טע, אן דעם ארטע פער־צעהרען, דען ער ערוועהלען ווירד, ויינען נאמען דא־זעלבסט רעזידירען צו לאס־סען דאמיט דוא לערנסט פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו אללען צייטען עהרפורכט האבען.

(כד) ווערע דיר אבער דיא רייזע צו בעשווערליך, אונד דוא קעננטעסט זאלכעס ניכט פארטברינגען, אינדעם דער ארט, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעצ־צען, עטווא וויט פאן דיר ענטפערנט וויז, אונד דער עוויגע, דיין גאטט, דיך רייכליך געזעגנעט האבען דירפטע:

(כה) זא קאננסט דוא עז צו געלדע מאכען, אונד דאז געלד איינבינדען אונד מיט אן דען ארט נעהמען, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד.

(כו) דארט קאננסט דוא דיזעס געלד הינגעבען פיר אללעס, דאז דיך געליסטעט, פיר גראססעס אונד קליינעס פיה, וויין אונד אנדערעס געטרענקע, איבערהויפט פיר אללעס, וואז דיינע זעעלע ווינשט; דיזעס זאללסט דוא דאזעלבסט פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטט, פערצעהרען, אונד דיר מיט דיינען הויזלייטען איינע פריידע מאכען. (כז) דען לוי, דער אין דיינען טהארען איזט, מוסט דוא דאבייא ניכט פערלאססען; דען ער בעקעממט קיינען טהייל אונד קיין ערבע

ר א ה יד

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כז וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק

ונחלה

אונקלוס

זרעך דיפק חקלא שנא שנא: כג ותיכול קדם יי אלהך באתרא די יתרעי לאשראה שכנתיה תמן מעשר עבורך חמרך ומשחך ובוכרי תורך ועאנך בדיל דתילף למדחל קדם יי אלהך כל יומיא: כד וארי יסגי מנך ארחא ארי לא תכול למטליה ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ארי יברכינך יי אלהך: כה ותתן בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה: כו ותתן כספא בכל דיתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלנך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך: כז וליואה די בקרוך לא תשבקניה ארי לית ליה

חולק

רש"י

שנה שנה, הוא נגד דרכי הלשון, שתהיה מלת תנועת הפעול, ועליה יאמר הטעם: (כג) ובכרת בקרך, יאכלם מי שהוא ראוי לאוכלם: (הרא"ב"ע): למען תלמד ליראה, הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך, וטעם שני להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה, והטעם רגילות, והוא הישר בעיני. (הרא"ב"ע), וכן נראה לפי שאם תעשר מדגנך תירושך וגו' בכל פעם שאתה מעשר ומפריש חלק מאשר לך אתה זוכר את ה' שבשבילו הוא, וטעם כל הימים, לפי שאין הפרש מעשר דגן בעת הפרש מעשר תירוש ויצהר או בכורות הצאן: (כד) כי ירחק ממך המקום, הוא באור לוכי ירבה ממך הדרך, וכי יברכך ה' אלהיך באור לכי לא תוכל שאתו, והטעם שיהיה לך מעשר רב משאת אותו לירושלים: (כה) בידך, כלומר שתוכל לשאת כל המשא בידך אחת: (כו) בשכר, העשוי מדבש ומתמרים מחטה ומשעורים. (הרא"ב"ע): ובכל אשר תשאלך נפשך, בכל אשר תאוה נפשך, כלל, בבקר בצאן וגו' פרט, ובכל אשר תשאלך חזר וכלל, מה הפרט מפורש ולדות הארץ וראוי למאכל האדם אף הכלל. (רש"י): ושמחת, כדי לצוות; (כז) והלוי אשר בשעריך, המתגורר בערי ארצך, כי אין לו נחלה:

מעשרין מן החדש על הישן: כג ואכלת וגומר. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגומר ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: כד כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: כו בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': כז והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה

והפקר

לא

חוּלַק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ׃ כח מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין תַּפֵּק יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנַע בְּקִרְוָךְ׃ כט וְיֵיתֵי לֵיוָאָה אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְּקִרְוָךְ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִּי יְבָרֵכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דִּי תַעְבֵּד׃ טו א מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין תַּעְבֵּד שְׁמִטְּתָא׃ ב וְדֵין פִּתְגָם שְׁמִטְּתָא דְּיַשְׁמֵט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ דִּי יַרְשֵׁי בְּחַבְרֵיהּ לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃

ג מן

וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס טו א מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃ ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃

ג את

ערבע בייא איך. (כח) אללע דרייא יאהר זאללסט דוא דען צעהנטען דיינעט איינקאממענס אין דעמזעלבען יאהרע אבזאנדערן, אונד אין דיינען טהארען לאססען. (כט) דער לוי, דער קיינען טהייל אונד קיין ערבע בייא דיר בעקממט, דער פרעמדע, דער וואיזע אונד דיא וויטטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד, זאללען — דיזעס פערצעהרען אונד זיך זעטטיגען, דאמיט דער עוויגע, דיין גאטט, דיך בייא אללער ארבייט, דיא דוא פאהאסט, זעגנען מעגע. טו (א) אללע זיבען יאהר זאללסט דוא איין ערלאסיאהר האלטען. (ב) מיט דעם ערלאסיאהר האט עז פאלגענדע בעוואנדטניס: וואז איין שולדנער זיינעם נעכסטען געבארגט האט, זאלל ער ערלאססען, אונד זיינען נעכסטען אונד ברודער ניכט צור בעצאהלונג אנהאלטען, זאבאלד דאז ערלאסיאהר, דעם עוויגען צו עהרען, אויזגערופען איזט.

(ג) דען

רש"י

והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר:

כח מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשנה שלישית שיבערם מן הבית בשלישית: כט ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שביעה מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר:

טו א מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה תלמוד לומר קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה: ב שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה:

ג את

באור

לא תעזבנו, אלא תשמחהו אתך, ויהיה טוב לו עמך: (כח) מקצה שלש שנים, זה מעשר שלישי (או מעשר עני), ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני, והוא דעת רבותינו ז"ל, וכן משמעות המשך הכתובים לפי פשוטם, שבתחלה אמר שיעשר את תבואתו, ויאכל את המעשר ההוא בירושלים, ועתה אמר בשנה השלישית לא יאכל את המעשר ההוא בירושלים, כי אם יניחנו בעירו, ויבאו העניים ויאכלו מעשר שני של שנה זו: (כט) ובא הלוי, ויטול מעשר ראשון, כן פי' רש"י ז"ל, ולפי פשוטו הלוי לעני יחשב, כי אין לו נחלה בקרב ישראל: ואכלו ושבעו, אכילה כדי שביעה:

טו (א) מקץ, בתחלת השנה כאשר פירשתי, ובעד הקהל את העם, (וזה היה בחג הסוכות בתחלת השנה). (הרא"בע), ואין דבריו מכוונים, כי לא אמר מקץ השנה השביעית, כי אם מקץ שבע שנים, והשביעית הוא סוף שבע השנים, לא תחלתם: ויתכן שכל קץ הוא סוף כפשוטו של מקרא בכל מקום, אבל קצה יאמר על הראש ועל הסוף: מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראשית מ"ז כ"א), מראש ועד סוף, וכן כל העם מקצה (שם י"ט ד'), וכן ת"א מסוף שבע שנין, ורז"ל אמרו שבשמטת כספים הכתוב מדבר ואין השביעית משמטת אלא בסופה: כי אף שכל השנה השביעית כלה תקרא שנת השמטה, כי היא קץ שבע שנים, מ"מ מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה, רמז כי בסוף השבע ישמטו הכספים: וכן הקהל אמרו רז"ל שיהיה בחג הסכות של השנה השמינית, והוא המועד הסמוך לקץ השבע השנים שאחריו: שמטה, כמו שיטות והניחות, ועניינו הסרת ההשגחה והדקדוק: (ב) שמוט, מקור במקום צווי: בעל משה, במשקל מטה, והוא שם לפי דעתי ולדעת רבים הוא פועל, ובעל כמו והחכמה תחיה את בעליה ונפש בעליו יקח, והטעם מי שהדבר ברשותו. (הרא"בע), ויתכן שהוא מלשון נשתה גבורתם (ירמיה נ"א ל'), שנעתקה ונפסקה, וכן אמרו רז"ל למה נקרא גיד הנשה שנשה ממקומו ועלה, ויהי' משה ידו, המעתק הדבר שהוא ברשותו לרשות אחר, ופוסק את רשותו ממנו, ועדיין ידו שליחה לתבוע התשלומין, והוא המלוה, והלוה נקרא נושה, ויקרא אף המלוה נושה ברעהו: כמו כנושה כאשר נושה בו (ישעיה כ"ד ב'), לפי שאם לא הקני הבעלים לאחר כלים אלא נתנו לו החפץ לשמירה כמו בפקדון, או שלא הקנו לו אלא צורך או תועלת החפץ ולא החפץ עצמו, כמו בשאלה, או בשכירות, לא יתכן לומר שישמטו הבעלים ממנו, שהרי הדבר עצמו קיים והיכם נוגשים על אחיהם שלא ינקטו ממנו כ"א הדבר שיש בידו, וכן לא נאמרה פרשת שמטה כ"א על ההלואה, שנתנה להוצאה, ולפי שרשתי להוציא הדבר בעצמו, ועתה אין לו מה שיחזיר, אמר הכתוב שלא יגש

הבעל

ג אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־
אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־
בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה
לְרִשְׁתָּהּ׃ ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃
ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ
וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט
וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא
יִמְשֹׁלוּ׃ ס ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן
מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ
את

תרגום אשכנזי

(ג) דען אויזלענדער קאָננסט דוא צור בעצאהלונג אנהאַלטען, וואז דוא אבער אן דיינעם ברודער צו פֿאָדערן האָסט, מוסט דוא ערלאַססען. (ד) עז זאָללטע צוואַר קיינען דירפֿטיגען בייא דיר געבען, דען דער עוויגע ווירד דיך אין דעם לאַנדע, דאָז ער דיר, אלז איין ערבגוט, צום בעזיצצע איינגיבט, זעגנען; (ה) אללייןנור אלזדען, ווען דוא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכסט, אונד אללע דיזע געבאָטע, דיא איך דיר יעצט פֿאָרלעגע, זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטעסט. (ו) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זעגנען, וויא ער דיר פֿערהייססען האָט; דוא ווירסט פֿילען פֿעלקערן לייהען, אבער ניכטס לעהנען, דוא ווירסט איבער פֿילע פֿעלקער הערשען, אונד איבער דיך ווערדען זיא ניכט הערשען. (ז) וואָן אבער אין דעם לאַנדע, דאָז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט, אין אירגענד איינער שטאָדט, איינער פֿאָן דיינען ברידערן דירפֿטיג זיין ווירד: זאָ פֿערהערטע דיין

אונקלוס

ג מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע וְדִי יְהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵט יְדָךְ׃ ד לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵי בָךְ מִסְכֵּינָא אֲרֵי בָרְכָא יְבָרְכִנָּךְ יְיָ בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ׃ ה לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ ו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזִיף וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוֹן ז אֲרֵי יְהֵי בָךְ מִסְכֵּנָא מֵחַד מֵאֲחָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ בְּאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תְתַקֵּיף

ית

באור

הבעל את רעהו: קרא, הקוראה: (ג) את הנכרי תגש, רשות. (הרא"בע), וכן דעת הרמב"ן בס' המצות, ומה שאמרו בספרי זו מצות עשה, הכוונה על הלא תעשה הבא מכללה, להזהיר על המלוה בישראל בעשה ולא תעשה, וכן הענין ממש בעשה דלנכרי תשיך: והנה השמטת הכספים בשביעית ואסור הרבית, הם נימוסים וחקים מדיניים, לא יחייבם הצדק השכלי, אבל הם מחוייבים מצד רצון המחוקק הגוזר עליהם, לכן לא יזכה בהן הנכרי: ואשר, אבל אשר: (ד) אפס, הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם או לא יהיה בך אביון שהו' צריך לצויתך מלוה בו. (הרא"בע), ועל דעת המתרגם האשכנזי מוסב למה שיאמר להלן כי יהיה בך אביון, ולשון אפס צוואהר בל"א, ופעל יהיה מתורגם בל"א בבנין התנאי והספק עז זאללטע ניכט זיין, כי בלה"ק אין הבדל בין הבנין הגוזר בהחלט אינדיקאטיף, לבנין התנאי והספק קאָניונקטיף או אפפראַטיף: וזהו מה שאחז"ל כי לא יהיה בך אביון ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון? כוונת המקשה שאם יהיה מאמר כי יהיה בך אביון גוזר בהחלט, הנה יהיה סותר למה שאמר להלן, ותי' כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום וכו', השעור שאינו מאמר גוזר, כי אם מבנין התנאי עז זאללטע ניכט זיין, כפי הכוונה הראשונה אין ראויה שיהי' בך אביון, אבל כל זה אינו רק אם תשמע וגו', ואולם אם יארע שיהיה בך אביון (דהיינו אם לא יעשו ישראל רצונו של מקום), לא תאמץ וגו', וזהו שעור והמשך הכתובים, והנה אביון שם משרש אבה, והונח על התאב ומתאוה לכל ואינו מוצא, אמרו בויקרא רבה אביון הוא רואה דבר ואינו אוכל, רואה דבר ואינו שותה, מעתה אם היו ישראל עושים רצונו של מקום והברכה מצויה, אפשר שיהיה בא"י עשירים ועניים, אבל ימצאו העניים די צרכם, ויסתפקו בו ולא יהיו אביונים: (ו) והעבטת, לשון הלואה על המשכן, המלוה הוא המעביט, והלוה העובט: (ז) לא

תאמץ

רש"י

ג (את הנכרי תגוש. זו מצות עשה): ד אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומ' כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאת' עושי' רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם. וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: ה רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: ו כאשר דבר לך. והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלו' נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה תלמוד לומר ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשולו: ז כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך:

שעריך

אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃ ח כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס יב כִּי־

ימכר

יַת לִבָּךְ וְלָא תִקְפּוֹץ יַת יְדָךְ מֵאֲחוּךְ מִסְכֵּנָא׃ ח אֲרֵי מִפְתַּח תִּפְתַּח יַת יְדָךְ לֵיהּ וְאוֹזָפָא תּוֹזְפִנֵּיהּ כְּמִסַּת חֶסְרוֹנֵיהּ דְּיֶחְסַר לֵיהּ׃ ט אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא יְהֵי פִתְגָמָא עִם לִבָּךְ בְּרַשַׁע לְמֵימַר קְרֵיבַת שַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא וְתִבְאַשׁ עֵינָךְ בַּאֲחוּךְ מִסְכֵּנָא וְלָא תִתֵּן לֵיהּ וְיִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ י מִיתַּן תִּתֵּן לֵיהּ וְלָא יִבְאַשׁ לִבָּךְ בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ אֲרֵי בְּדִיל פִּתְגָמָא הָדֵין יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ יא אֲרֵי לָא יִפְסוֹק מִסְכֵּנָא מִגּוֹ אַרְעָא עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לְמֵימַר מִפְתַּח תִּפְתַּח יַת יְדָךְ לַאֲחוּךְ לְעַנְיָךְ וּלְמִסְכֵּנָךְ בְּאַרְעָךְ׃ יב אֲרֵי

יזדבן

דיין הערץ ניכט, אונד פערשליסע דיינע האנד ניכט געגען דיינען דירפטיגען ברודער. (ח) טהוע איהם דיינע האנד אויף, אונד לייהע איהם, זא פיל ער בעדארף, זא וויט זיין מאנגעל רייכט. (ט) היטע דיך, דאס ניכט דער נידערטרעכטיגע געדאנקע אין דיינעם הערצען אויפשטייגע, דאז זיבענטע יאהר, נעמליך דאז ערלאססיאהר זייא נאהע, דאס דוא דיזערהאלב געגען דיינען דירפטיגען ברודער זא איבעלגעזיננט ווירדעסט, איהם ניכטס צו געבען; ווען ער איבער דיך צום עוויגען ריפע, זא ווירדע עז דיר צור זינדע גערעכנעט ווערדען. (י) געבען זאללסט דוא איהם, אונד דיך עז ניכט פערדריסען לאססען, דאס דוא איהם גיבסט; דען דאפיר ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, דיך אין אללער דיינער ארבייט אונד אין דיינעם געווערבע זעגנען. (יא) דען עז ווירד אין דעם לאנדע דאך ניכט אן דירפטיגען מאנגעלן, דארום געביטע איך דיר, געגען דען ארמען אונד דירפטיגען ברודער אין דיינעם לאנדע דיינע האנד אויפצוטהון. (יב) ווען

דיין

רש״י

שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: ח פתח תפתח. אפילו כמה פעמים: כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו: ט וקרא עליך. יכול מצוה תלמוד לומר ולא יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפילו לא יקרא. א״כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: י נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו וביניך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: יא על כן. מפני כן: לאמר. עצה לטובתך אני משיאך: לאחיך לעניך. לאי זה אח לעני: לעניך. ביו״ד אחד לשון עני אחד הוא אבל ענייך (תהלים ע״ב) בשני יוד״ין שני עניים: יב כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או

באור

תאמץ את לבבך, כי המונע עצמו מלהיטיב לעני ואביון הוא צריך לאמץ לבבו לפי שהרחמנות היא טבעית לאדם: תקפץ, תסגור וכן קפצה פיה, יקפצו מלכים פיהם, והוא פעל קל. (הראב״ע): (ח) את ידך לו, לאשר אין לו כלום: תעביטנו, תתן לו משכן על עבוטו, והנה תעביטנו תקח עבוטו: די מחסרו, ואי אתה מצווה להעשירו, והכלל שגם בנדון הצדקה והפזור לאביונים תשמור חוק וסדר: (ט) בליעל, תואר לדבר: וקרא עליך, השם יודע הכל אף אם לא יקרא, אלא שהכתוב דבר בהווה: (י) ולא ירע לבבך, לא תתן לו מחמת יראת העונש לפי שאנכי מצוך עליו ולבך רע, אבל נתון תתן מתוך שמחת לב: (יא) כי לא יחדל אביון, כי יודע כי יבוא דור שלא יהא רובו זכאי. (הראב״ע): לאחיך, כלל, לעניך ולאביונך פרט: (יב) אחיך העברי, בגניבתו, או העבריה שמכרה אביה בקטנותה לאמה, והגיע שש שנים

לשמטה

העבריה

ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך: יג וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: יד העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך תתן לו: טו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום: טז והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך: יז ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן: יח לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי

מעמך

אונקלוס

יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעתא תפטרניה בר חורין מעמך: יג וארי תפטרניה בר חורין מעמך לא תפטרניה ריקן: יד אפרשא תפרש ליה מענך ומאדרך וממעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה: טו ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקד לך ית פתגמא הדין יומא דין: טז ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחימך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך: יז ותסב ית מרצעא ותתן באודניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעבד כן: יח לא יקשי בעינך במפטרך

יתיה בר חורין

תרגום אשכנזי

דיין ברודער, דער עברי, אדער איינע עבריה דיר פערקויפט ווירד: זא זאלל ער דיר זעכס יאהרע דיהנען, אים זיבענטען יאהרע אבער זאללסט דוא איהן פרייא פאן דיר לאססען.
(יג) אונד ווען דוא איהן לאז גיבסט, זא לאס איהן ניכט לעער פאן דיר ציהען.
(יד) גיב איהם איין געשענק מיט פאן דיינעם קליינען פיהע, פאן דיינער טעננע אונד פאן דיינער קעלטער; נאכדעם דער עוויגע, דיין גאטט, דיך געזעגנעט האט, זאללסט דוא איהן בעשענקען.
(טו) דוא מוסט בערענקען, דאס דוא אויך איין קנעכט געוועזען ביזט אים לאנדע מצרים, דער עוויגע, דיין גאטט, אבער האט דיך ערלעזט; דארום געבע איך דיר יעצט דיזעס געבאט.
(טז) זאללטע ער אבער צו דיר שפרעכען: «איך וויל ניכט פאן דיר ציהען,» אויז ליבע פיר דיך אונד דיין הויז, וויל עז איהם בייא דיר וואהל געגאנגען:
(יז) זא נים איינע פפרימע, אונד דורכבאהרע זיין אהר אן דער הויזטהירע, אונד ער זאלל דיין בעשטענדיגער קנעכט בלייבען (דאז הייסט: ביז צום אללגעמיינען פרייהייטסיאהרע); מיט דיינער מאגד זאללסט דוא עז אויך אלזא האלטען (אין אנזעהונג דער געשענקע). (יח) ווען דוא איהן פרייא אבציהען לעססעסט, זאלל

באור

לאמה קודם הבאת סימנים: תשלחנו חפשי, כמו שצויתי כבר, וכתב בסדר אלה המשפטים: (יג) ריקם, תואר פעל השלוח, והטעם בידים ריקניות: (יד) העניק, מגזרת וענקים לגרגרותיך, והטעם עשה לו תפארת, או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא חק. (הרז"ע), ואונקלוס תרגמו לשון הפרשה, והמתרגם האשכנזי תרגמו לשון מתנה, והענין אחד הוא: ומגרנך, מתבואת גרנך, וכן מיקבך: (טו) כי עבד היית, והוציאך ברכוש גדול. (הרשב"ם), וע"ד הפשט תחמול על העבד בזכרך כי גם אתה היית עבד כמוהו, כאשר אמרנו בפסוק כי גרים הייתם וגו': (יז) עבד עולם, יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כ"ה י'), הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואף לאמתך תעשה כן, דבק עם הענק תעניק ואם הוא רחוק (במאמר), כמו שלם ישלם אם אין לו, ואם שלש אלה (גם הם רחוקים במאמר, ורבים כן), כי אין אמה נרצעת. (הרמב"ע): (יח) כי משנה שכר שכיר, לא יקשה בעיניך, שתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו משנה וכפילות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך, שאתה מעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו, שאז יברכך ה' בכל אשר תעשה. (הרשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי, והוא מסכים עם סדר הטעמים, שאלו היה כי משנה שכר שכיר מתשובת התנאי, היה

האתנח

רש"י

העבריה אף היא תצא בשש ולא שמוכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנים תצא ועוד חדש כאן הענק תעניק: יד הענק תעניק. לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא נכר שהטיבות לו ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד תלמוד לומר אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגזרה שוה כמה נותן לו מכל מין ומין: טו וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה הענק ושנה לו: יז עבד עולם. יכול כמשמעו תלמוד לומר ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל: ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב הותה תלמוד לומר אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת: יח כי משנה שכר שכיר. מכאן

אמרו

מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך יהוה אלהיך בכל אשר תעשה: * פ

יט כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליהוה אלהיך לא תעבד בבכר שורך ולא תגז בכור צאנך: כ לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר יהוה אתה וביתך: כא וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך: כב בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל: כג רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים: פ

טו א שמור

אונקלוס

חורין מעמך ארי על חד תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכינך יי אלהך בכל די תעבד: יט כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דכרין תקדיש קדם יי אלהך לא תפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך: כ קדם יי אלהך תיכלניה שנא בשנא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: כא וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסניה קדם יי אלהך: כב בקרוך תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא: כג לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדניה כמיא:

טו א טר

תרגום אשכנזי

זאלל עז דיר ניכט פערדריסליך זיין, דאס ער דיא זעכס יאהרע אום דען צווייפאכען לאהן איינעם מיטהקנעכטעס געדיהנט האבע; דען דאפיר ווירד דער עוויגע — דיך זעגנען אין אללעם, וואז דוא טהוסט. (יט) אללע מעננליכע ערסטגעבורט, דיא אונטער דיינעם גראסען אונד קליינען פיה געבארען ווירד, זאללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, הייליגען; מיט איינעם ערסטגעבארנען אכסען זאללסט דוא קיינע ארבייט פערריכטען, אונד איין ערסטגעבארנעס שאאף ניכט בעשערען. (כ) פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, זאללסט דוא עז יאהר פיר יאהר פערצעהרען אן דעם ארטע, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד, דוא אונד דיינע הויזלייטע. (כא) ווען עז איינען לייבעספעהלער האט, איזט לאהם אדער בלינד אדער האט זאנסט איינען בעזען פעהל: זא זאללסט דוא עז ניכט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, אפפערן, (כב) זאנדערן אין דיינען טהארען פערצעהרען, דער אונריינע מיט דעם ריינען צוזאממען, וויא איין רעה אונד הירש. (כג) יעדאך זיין בלוט דארפסט דוא ניכט עססען, זאנדערן מוסט עז אויף דיא ערדע גיסען, וויא וואססער.

(א) נים

באור

האתנח ראוי לבא בתיבת מעמך, כי הוא סוף התנאי: וברכך, פועל עתיד ולא עבר, כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום. (הראב"ע): (יט) תקדיש לה', כלומר נהוג בו דין קודש שלא תעבוד בו ולא תגוז, וזה שכתוב לא יקדיש איש אותו (במדבר כ"ז כ"ו), כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר. (הרשב"ם): (כ) שנה בשנה, כל שנה שיזדמן לך תביאו אל המקום אשר יבחר ושם תאכלנו: (כא) כל מום רע, מום אחר מהמומים הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו, י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש, וי"א אחר שיש בו מום הוא לישראל, וזה רחוק בעיני (הראב"ע). ולא ידעתי מדוע הרחיק האמת, שהרי בכור בעל מום נאכל לזרים ע"י פדיון: וכן מה שאמר על הבכור שיאכל במקדש, ועל הפסח שיאכל במקדש ולא חוץ ממנו, הם דברים שאין להם שחר: הטמא והטהור יחדו, יאכלו:

טו (א) שמור

רש"י

אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה והן כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: יט כל הבכור תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר אך בכור אשר יבוכר לה' וגומר הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה. דבר אחר אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש ואי אפשר לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו'. אף בחלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: כ לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר ובשרם יהיה לך וגומר: שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד: כא מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: כג רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הנאה מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל:

טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ
פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃
ב וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃
ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן
יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־
יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃
ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ
שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר
תזבח

אונקלוס

טז א טַר יַת יַרְחָא דַאֲבִיבָא וְתַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד לָךְ נִסִּין בְּלֵילְיָא׃ ב וְתִכּוֹס פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן׃ ג לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵים עֳנִי אֲרֵי בִּבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יַת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ׃ ד וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא
די

תרגום אשכנזי

טז (א) נים דען אֶהרענמאָ־נאַט אין אַכט, דאס דוא אין דעמזעלבען, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, דאז פסח פער־ריכטעסט; דען אים אֶהרענ־מאָנאַט האַט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין איינער נאַכט אויז מצרים ענטלאססען. (ב) צום פֿעסטע פסח שלאַכטעסט דוא, דעם עוויגען צו עהרען, אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאָ־זעלבסט רעזידירען צו לאַס־סען, פֿערשידענע אָפּפֿער פֿאָם קליינען פֿיה אָדער רינדפֿיה. (ג) דאַביי זאָללסט דוא ניכטס געזייערטעס עססען, זיבען טאַגע זאָללסט דוא לויטער אונגעזייערטעס בראָד דעם עלענדעס עססען; דען דוא ביזט מיט איילפֿער־טיגקייט אויז מצרים געגאַנ־גען, דאמיט דוא אלזאָ צייט דיינעס לעבענס דיך דעס טאַגעס עראיננערסט, דא דוא אויז מצרים געגאַנגען ביזט. (ד) זיבען טאַגע זאָלל אין אללען דיינען גרענצען קיין זויערטייג געזעהען ווערדען, אויך זאָלל פֿאָן דעם פֿליישע, דאז דוא
אם

רש״י

טז א שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגומר (בפרשת מסעי) אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגומר: ב וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן. שנאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו. ובקר תזבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע. ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: ג לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו׳: למען תזכור. על ידי אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: ד ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבעה עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש בזו זו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל
תותירו

באור

טז (א) שמור את חדש האביב, קרא שם לחדש הראשון בלה״ק, בעבור שברוב השנים יהיה בו האביב: כי שמות החדשים ניסן סיון גם כסלו טבת אדר, הנזכרים במקרא, אינם לה״ק, ומכאנו זיו ואיתנים ובול: ורז״ל אמרו שמור את חדש האביב השתכל קודם בואו שיהיה ראוי לאביב, להקריב בו מנחת עומר, ואם לאו עבר השנה: ויזכור החודש ולא יזכור יום עשיית הפסח, וכן בשאר המועדים לא יבאר הלכתם ודינם אבל יקצר בכולם, כי כבר מצות הרגלים מבוארות. (מדברי הרמב״ן): לילה, הוציאך מתחת רשות פרעה, כי ממחרת הפסח יצאו, אלא שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת, שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י״ב ל׳): (ב) פסח, חג הפסח, וכן הוא בתרגום אשכנזי, כי לא יתכן להיות פסח ממש, לפי שיאמר אח״כ ובקר, ופסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים, לכן הוא חג הפסח, והטעם כאן לקרבן פסח, ובקר זבח לחגיגה ולשלמים: (ג) לא תאכל עליו חמץ, שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח (הראב״ע). והוא בשטת ר׳ יהודה, דאמר חמץ לפני זמנו דאוריתא בל״ת, והוציאו ממלת עליו, שהוא סובר דקאי על שחיטת הפסח, וכן פסק הרמב״ם ז״ל: והרמב״ן פסק כר׳ שמעון דאמר בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו, ודריש ליה מדכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, שאין אסור החמץ אלא בזמן אכילת המצה, ולדידי׳ מלת עליו שבה על אכילת הפסח: וכן איתא בירושלמי בהדי׳ שבזה נחלקו ר״י ור״ש, וכ״כ הרמב״ן בפירוש התורה, כי לא הזכיר בפרשה זאת יום ארבע׳ עשר ושחיטת הפס׳ כלל, אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה, כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו: והטעם כי שחיטת הפסח והקרבתו בארבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכיר אותה בתורת הקרבנות ולא הזכירה כאן: וכן הוא בתרגום אשכנזי: לחם עני, לזכרון העוני והשעבוד, ומצות לזכרון הגאולה הנמהרת וזהו טעם כי בחפזון יצאת וגו׳: כל ימי חייך, בכל שנה ושנה: (ד) אשר תזבח
בערב

תִזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר: ה לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם: ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ: ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא

תעשה

דִּי תִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא: ה לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יַת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: ו אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יַת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם: ז וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ: ח שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא

תעביד

אם אבענד דעם ערסטען טאגעס אפפערסט, ניכטס איבער נאַכט ביז אם מאָרגען בלייבען. (ה) דוא דארפסט אבער דאז פסח־אפפער ניכט אין אירגענד איינעם דער טהאָרען פערריכטען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט; (ו) זאָנדערן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען — רעזידירען צו לאססען, דאָרט זאָללסט דוא דאז פסח־אפפער האלטען, דעם אבענדס בייא זאָננענאונטערגאנג, אום דיא צייט, דא דוא אויז מצרים ענטלאססען וואָרדען. (ז) דוא זאָללסט עז נעמליך גאר מאכען אונד פערצעהרען אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד; דעם מאָרגענס דארויף קאָננסט דוא דיך ווענדען, אונד נאָך הויזע רייזען. (ח) נאָכדעם דוא זעכס טאגע אונגעזייערטעס בראָד געגעססען, פייערסט דוא צום בעשלוססע דען זיבענטען טאג, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, אונד

אונד

רש"י

תותירו ואין נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת ארבע עשר הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים וראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני אבל נאכל' היא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכך היא שנויה במסכת פסחים: ו בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלנו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השרפה: ז ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בישול: ופנית בבקר. לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי י"ט: ח ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה. מכאן אתה למד לששת הימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות: עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה.

דבר

באור

בערב, כבר הזכרנו במקום אחר שאין מלת זביחה במקרא על השחיטה לבדה, כי אם על עשיית הזבח, שהיא שחיטת השלמים והקרבתם ואכילתם, ועתה יאמר שלא ילין מבשר הפסח, שעשה זבח בערב של יום הראשון של חג, שהוא ליל י"ד, עד הבקר של יום ט"ו: וכן שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש, השעור תעשה זבח הפסח, וקאי על אכילתו שהיא בלילה, כמו שהוא מבאר והולך ובשלת ואכלת: וכן מתורגם בל"א: (ו) מועד צאתך ממצרים, שב אל פסח, כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים, ויתכנו דבק עם כבוא השמש, (הרא"בע). והוא כותר להבנת הטעם, כי הוא דבק בטע' עם כבוא השמש, ומלת בערב מובדלת באתנח: וכפי מ"ש אין צריך לזה, כי זמן אכילת פסח בלילה, והלילה ההוא יצאו ממצרים, כמו שאמר הוציאך ה' אלהיך לילה: ועל הדרך הזה מתורגם בל"א: ותרגום צאתך ענטלאססען וואָרדען, כמו הוציאך הכתוב למעלה, והכוונה על הרשות שנתן להם ללכת בלילה: (ז) ובשלת, באש (צלי). כמו ויבשלו את הפסח באש (ד"ה ב' ל"ה י"ג), והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי. (הרא"בע): ופנית בבקר והלכת לאהליך, אין הכוונה שילך ביו' הקודש אל ביתו ואהלו דוקא, כמו שאמ' הרא"בע בשם המכחישים, כי אם שיפנה מירושלי' ללכת לאהלו, באשר הוא, אם הוא קרוב יגיע לשם בי"ט, ואם לא, על כל פנים הלך מחוץ לאהלו בי"ט, ומשם ילך אל ארצו בחול, והעקר שאינו צריך להתעכב בירושל' כל ימי הפסח: (ח) ששת ימים, אמרו הקדמונים מהחל חרמש (שהוא יום שני לפסח והנה הם שבעה), ויתכן להיות כי וביום השביעי דבק עם ששת ימים (ששת ימים תאכל מצות וגם ביום השביעי), והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה (כלומר וביום השביעי דבק לפניו ולאחריו), (הרא"בע): ולפי

דעת המתרגם האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, אחר שתאכל מצות ששת ימים תעשה עוד עצרת ביום השביעי: עצרת, עצור עצמך מן המלאכ', דבר אחר לשון כנופיא של מאכל ומשתה, לשון נעצרה נא אותך, (רש"י), וכן ת"א: אבל המעיין בבאורי על ונעצר את השמים (לעיל י"א י"ז) יראה שאין פי' נעצרה נא מענין כנופיא וחברה, אבל כל לשון עצר הוא סגירה ומניעה שלא יצא דבר מה חוץ מגדרו ומגבולו, ומענין זה תרגמו כאן המתרגם האשכנזי, ביום השביעי הוא עוצר וסוגר את כל ימי החג. כלומ' שעם יום השביעי יכלו ימי החג ולא יהיו עוד: לא תעשה מלאכה, ולא אמר כל מלאכ', והטעם

מלאכת

תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ יב וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ

יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ

תרגום אשכנזי

אונד דארפסט קיינע ארבייט פערריכטען. (ט) זיבען וואכען זאללסט דוא צעהלען, אונד צוואר פאן דעם טאגע אן, דא צוערסט דיא זיכעל אן דיא זאאט געבראכט ווירד, פענגסט דוא אן זיבען וואכען צו צעהלען.

(י) אלודען זאללסט דוא, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, דאז וואכענפעסט פייערן, אונד נאך מאאסגאבע דעם פערמעגענס, מיט וועלכעם דיך דער עוויגע, דיין גאטט, זעגנען ווירד, איינע פרייוויללינע גאבע ברינגען,

(יא) אונד פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פרעהליך זיין, דוא, דיין זאהן אונד דיינע טאכטער, דיין קנעכט אונד דיינע מאגד, וויא אויך דער לוי, דער אין דיינען טהארען איזט, אונד דער פרעמדע, וואיזע אונד וויטטווע, דיא בייא דיר זינד, אן דעם ארטע, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען.

(יב) בעדענקע, דאס דוא אין מצרים קנעכט געוועזען ביזט, אונד האלטע זארגפעלטיג אללע דיזע געזעצע. (יג) דאז פעסט דער לויבהיטטען זאללסט דוא זיבען טאגע פייערן, ווען דוא אויז דיינער טעננע אונד אויז דיינער קעלטער איינגעזאמעלט האבען ווירסט.

(יד) אן דיינעם פעסטע זאללסט דוא פרעהליך זיין, דוא, דיין זאהן, דיינע טאכטער, דיין קנעכט, דיינע מאגד, וויא אויך דער לוי — וואיזע אונד וויטטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד.

(טו) זיבען טאגע זאללסט דוא, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, אן

אונקלוס

תעביד עבידא׃ ט שבעא שבועין תמני לך משריות מגלא בחצד עומרא דארמותא תשרי לממני שבעא שבועין׃ י ותעבד חגא דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכינך יי אלהך׃ יא ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך וגיורא ויתמא וארמלתא די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן׃ יב ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעבד ית קימיא האלין׃ יג חגא דמטליא תעבד לך שבעא יומין במכנשך מאדרך וממעצרתך׃ יד ותחדי בחגך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך׃ טו שבעא יומין תחוג קדם יי

באור

מלאכת עבודה, ובמקום שאמר כל מלאכה, שם כתוב אך דבר אשר יאכל לכל נפש וגו׳: (ט) מהחל חרמש בקמה, כתרגומו, כי העומר כקרא לראשית קצירכם (הרשב״ם), וכן הוא בספרי ובמנחות (ע״א): (י) מסת, לגשת הסמ״ך להתבלע הנו״ן, והמלה מגזרת נס, כטעם הרמת יד, (הראב״ע): ואולם רש״י והרשב״ם פתרו לפי ענינו מכת, די, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יב) וזכרת כי עבד היית, לדבק עם עבדך ואמתך (שבפסוק ושמחת), (הראב״ע): והרמב״ן כתב והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אשר כוך האדון הפודך מבית עבדים, וכן מזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ע״כ: (יג) באספך מגרנך, הנה חודש האביב, מהחל חרמש בקמה, ובאספך מגרנך ומיקבך, הם זמני החגים באמת שישמחו ישראל בכל הטוב אשר נותן ה׳ ולהודות עליו, וזהו טעם עליית הרגל, ולכן לא הזכיר כאן יום התרועה ויום הכפור, וכן דעת הרמב״ן: (טו) כי יברכך, הטעם שלא ירדו

רש״י

דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך (שופטים י״ג): ט מהחל חרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: י מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: יא לוי גר יתום ואלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: יב וזכרת כי עבד היית וגומר. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: יג באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. דבר אחר באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסכה בפסולת גורן ויקב: טו והיית אך שמח. לפי פשוטו אין

אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי

חכמים

אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי׃ טז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ יז גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ׃

יח דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט׃ יט לָא תַצְלֵי דִּין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין

ומקלקל

תרגום אשכנזי

אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען וויררד, פייערן; דען דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד דיך זעגנען אין דעם איינקאממען דיינער לאנד־פריכטע אונד אין אללער ארבייט דיינער הענדע, זא דאס דוא דיך ווירסט דעם פערגניגען איבערלאססען קעננען. (טז) דרייא מאהל אים יאהרע זאלל אללעס מעננליכע בייא דיר פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, ערשיינען, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען וויררד, נעמליך אם פעסטע דעם אונגעזייערטען בראדעס, אם וואכענפעסטע אונד אם לויבהיטטענפעסטע; מאן זאלל אבער פאר דעם עוויגען ניכט לעער ערשיינען. (יז) יעדער נאך זיינער גאבע, נאך פערהעלטניס דעס זעגענס, דען דער עוויגע, דיין גאטט, דיר געשענקט האבען וויררד. (יח) ריכטער אונד בעאמטען, נאך דען שטעממען, זאללסט דוא אין אללע טהארען דער שטעדטע זעצען, דיא דער עוויגע, דיין גאטט, דיר געבען וויררד, דאס זיא דאז פאלק נאך דער גערעכטיגקייט ריכטען. (יט) דוא זאללסט דאז רעכט ניכט בייגען, קיין אנזעהען דער פערזאן אכטען, אונד קיינע בעשטעכונג אננעהמען: דען דיא בעשטעכונג מאכט וויזע לייטע

בלינד

רש"י

אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה: טז ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: יז איש כמתנת ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים:

יח **שופטים** ושוטרים. שופטים. דיינין הפוסקין את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותן שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך. בכל עיר ועיר: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגומר. מנה דיינין מומחין וצדיקים לשפוט צדק: יט לא תטה משפט. כמשמעו: ולא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור. משקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך

בזכותו

באור

בצירוף ימי החג והבטול ממלאכה, כי יברכך ה' אלהיך בשפע רב ואינך צריך לדאוג, וזהו והיית אך שמח, לא תהיה כי אם שמח, שלא יתערב שום דאגה ועצבות בשמחתך, ולזה כוון המתרגם האשכנזי: (טז) את פני ה', כמו לפני, ויתכן שהוא כמו עם, כי גם פני הכבוד הם הנראים, כמו שאמר במקום אחר, ולא יראו פני ריקם (שמות ל"ד כ'): (יז) איש כמתנת ידו, מוסב על יראה, והטעם שיביא כפי הברכה, לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות, כמאמר כתאי החומות: ורז"ל אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש (רע"ם):

(יח) **שפטים ושטרים**, השופטים יפסקו הדין והשוטרים יכריחו הבעלי דינין לסור אל משמעת השופטים:

בכל שעריך, באר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ, כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הראוים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ ושם ישפטוהו במקום המשפט, ובזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה, כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות, ואנן הדיוטות אנן, ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן, אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התור' כלל. (הרמב"ן): לשבטיך, בכל שער שבט ושבט, ושופט השבט הוא ראש לכל בתי דינים של שבטו, וממונה עליהם, כדרך שסנהדרי גדולה ממונים על כל בתי דינים שבישראל. (דעת הרמב"ן): (יט) לא תטה משפט, עם כל

אחד

חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ כב וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ ס ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים

אחרים

אונקלוס

וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ כ קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הַוֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּייְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַּעְבֵּד לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דְּרָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ׃

יז א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ ב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא דִּי יַעְבֵּד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ׃ ג וַאֲזַל וּפְלַח

לטעות

תרגום אשכנזי

בלינד, אונד פערקעהרט דיא ווארטע דער גערעכטען. (כ) גערעכטיגקייט, גערעכטיגקייט זאללסט דוא נאכטראכטען; זא ווירד עז דיר וואהל געהען, אונד דוא ווירסט דאז לאנד בעהאלטען, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר גיבט. (כא) דוא זאללסט בייא דעם אלטארע דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, דען דוא עררינכטען ווירסט, קיינען האין, איבערהויפט קיינען בוים פפלאנצען. (כב) דוא זאללסט דיר אויך קיינע שטאנדזיילע עררינכטען, דיא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פערהאסט איזט.

יז (א) דוא זאללסט, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, קיינען אכסען אדער לאם שלאכטען, דאז איינען לייבעספעהלער, אירגענד עטוואז בעזעס, אן זיך האט; דען דיזעס איזט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, איין גרייעל. (ב) ווען — — — אין דען טהארען אירגענד איינער דיינער שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגעבען ווירד, זיך איין מאן אדער איינע פרויא פינדע, דער דאז טהעטע, וואז אין דען אויגען דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, מיספעללט, ער איבערטרעטע נעמליך זיין געזעץ, (ג) גינגע הין אונד דיהנטע

אנדערן

רש"י

בזכותו: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: כ צדק צדק תרדוף. הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: כא לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: כב ולא תקים לך מצבה. מצבה אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"א:

יז א לא תזבח כל דבר רע. אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: ב לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"א:

ג אשר

באור

אחד מהשופטים ידבר. (הרא"בע) ויסלף, מעקל ומעוות: צדיקם, בעלי דינין שהצדק אתם: (כ) למען תחיה וירשת, כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרין להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן (סנהדרין ל"ב): (כא) אשרה, כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה: כל עץ, בין אילן מאכל בין אילן סרק, ועובר בלאו אפילו נטעה לשמים, כדי להרחיק כל הדומה לע"ז ממחשבת הבאים אל המקום הנבחר לעבודת האל: (כב) ולא תקים לך מצבה, לע"ז, והעד אשר שנא, רק מצבה שלא לשם ע"ז היננה אסורה, והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב, שנאמר ויצב יעקב מצבה וגו' מצבת אבן (בראשית ל"ה י"ג). (הרא"בע): ורש"י כתב אשר שנא, מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו (מצבת אבן אחת) שנא כי חק היתה לכנעניים, ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז, וכ"כ הרמב"ם ז"ל שהזהירנו מצשות מצבה יתקבצו אליה ויכבדוה, אפי' הושמה לעבודת האל ית', כי כן היו עושין הבונים מצבה ומשימין עליה ע"א (מצוה י"א): ויתורץ בזה מה שהקשה הרמב"ן ז"ל, מדוע לא נאסר המזבח, והלא אף במזבחות החזיקו הכנעניים? שאין הדברים, דומין זה לזה, לפי שבמזבח אשר עליו היו מקריבים ומקטירים, אין המעשה מתיעב, כי אם הכוונה לשם ע"א, ואם יכוון לשמים, יהיה גם המעשה נרצה, אבל על המצבה הקימו דיוקנא עצמה של ע"א, כי זהו לבד תכלית בנין המצבה שלהם, וא"כ המעשה בעצמו מגונה ונתעב:

יז (א) כל דבר רע, פירוש מום. (הרא"בע): כי תועבת, דבר מתועב הוא להקריב לפני השם בהמה בעלת מום, כי יורה על מניעת הכבוד והיראה, והוא סימן כילות: (ב) אשר יעשה, בלשון זכר כי איש הוא עיקר נשא המאמר: (ג) אלהים אחרים, פסילים מעשה

בני

אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ
אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃
ד וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה
הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ
הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־
הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים
וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה
עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד
אֶחָד׃ ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ
הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ
ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀
לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע
דברי

לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִיד
לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ
לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי
שְׁמַיָּא דִּי לָא פַקֵּדִית׃
ד וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע
וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא
כֵּיוָן פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידַת
תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְתַפֵּק יָת גַּבְרָא הַהוּא
אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא דִּי
עֲבַדוּ יָת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא
הָדֵין לִתְרַע בֵּית דִּינָךְ
(ס"א לְקִירְוָךְ) יָת גַּבְרָא
אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמִנּוּן
בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן׃ ו עַל
מֵימַר תְּרֵין סַהֲדִין אוֹ
תְּלָתָא סַהֲדִין יִתְקְטֵל
דְּחַיָּב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵל
עַל מֵימַר סָהִיד חַד׃
ז יְדָא דְסַהֲדַיָּא תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא
דְּכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃
ח אֲרֵי יִתְפָּרַשׁ מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דַּם לְדַם
בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ
פתגמי

אנדערן געטטערן, אונד
בעטעטע זיא אן, זאננע,
מאנד אדער זאנסט איין
געשטירן אם הימעל,
וועלכעס איך פערבאטהען
האבע; (ד) עז ווירדע דיר
אנגעציגט, דוא פערנעה-
מעסט עז, העטטעסט שאר-
פע אונטערזוכונג אנגע-
שטעללט אונד געפונדען,
דאס דיא זאכע געוויס וואהר,
אונד אין ישראל דיזער
גרייעל געשעהען זייא:
(ה) זא זאללסט דוא דען
מאן אדער דיא פרויא,
וועלכע דיזע בעזע טהאט
בעגאנגען האבען, צום
טהארע דיינער שטאדט
הינויז פיהרען, עז זייא מאן
אדער פרויא, אונד זיא
מיט שטיינען צו טאדע
ווערפען. (ו) אויף דיא
אויזזאגע צווייער אדער
דרייער צייגען זאלל דער
שטערבען, דער דען טאד
פערדיהנט, ניכט אבער
אויף דיא אויזזאגע איינעס
איינציגען צייגען.
(ז) דיא צייגען מיססען צו-
ערסט האנד אן איהן לעגען,
איהן אומצובריגנען, אונד
זאדען זאלל דיא האנד דעס
גאנצען פאלקעס נאכפאל-
גען; אויף זאלכע ארט זאללסט דוא דען בעזעוויכט
אויז דיר וועגרייטען.
(ח) ווען דיר איין רעכטסהאנדעל צו שווער פילע
פאר געריכט, עז זייא איינע זאכע, דיא דאז לעבען,
אדער דאז אייגענטהום, אדער לייבליכע בעשעדיגונג
בעטריפפט,
אדער

רש"י

ג אשר לא צויתי. לעבדם: ד נכון. מכוון העדות: ה והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגומר. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן מצינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: ו שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך הכתוב בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות א' ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם: ח כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך:
בין

באור

בני אדם: ולשמש או לירח וגו', שהם מעשה אלהים. (ראב"ע): אשר לא צויתי, מלת אשר מוסבה על העבודה וההשתחויה, ולא צויתי, הוא כמו צויתי שלא לעשות (פערבאטען), כי מצוה בל"ת יכלול הצווי והאזהרה, כמ"ש הרמב"ם בס' המצות (שרש ח'): (ה) אל שעריך, המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך (כן הוא בתרגום אונקלוס שלפנינו), טועה שכן שכינו אל שעריך זה שער שעבד בו, או אינו אלא שער שנדון בו? נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה, מה שער האמור למעלה שער שעבד בו אף שער האמור למטה שער שעבד בו, ותרגומו לקירוך. (רש"י), וכן הוא בתרגום אשכנזי: את האיש או את האשה, לחזק כלומר שלא תחמול אם איש או אשה וסקלתם: וסקלתם, זה או זאת כמו בלא ישרפו אותו ואתהן, ובעבור שאמר והוגד לך בסתר, ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים. (הראב"ע): (ו) על פי שנים עדים או שלשה, שיומת המת על פי שנים עדים כשרין גם יותר או על פי שלשה אם ימצאון גם שלשה, יאמר הכתוב כי כאשר הוגד לך ושמעת תדרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם, והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשאל בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כולם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כולם יתברר האמת, ואם לא היו שם יותר, או שהלכו להם ואינם נמצאים די בשנים. הרמב"ן: (ז) יד העדים, יד כל אחד מהעדים, וכן ויחם לבב העם ורבים כן. (הראב"ע): בראשנה, פירשתיו: (ח) כי יפלא, כתרגומו ארי יתכסי, וכן כתב רש"י, כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: למשפט, דבר שהוצא למשפט: בין דם לדם וגו', כפי
פשוטו

דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ

ולא

אונקלוס

פִּתְגָּמֵי פְּלוּגַת דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ: ט וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְדִינָא: י וְתַעְבֵּד עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְפוּנָךְ: יא עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְפוּנָךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא: יב וְגַבְרָא דִּי יַעְבֵּד בִּרְשַׁע בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא דְּקָאִים לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ לְוָת דַּיָּנָא וְיִתְקְטֵל גַּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: יג וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן

ולא

תרגום אשכנזי

אָדער זאָנסט איינע שטרייט־זאַכע דיא אין דיינען טהאָרען פאָרפאַללען דירפטע: זאָ זאָללסט דוא דיך אויפמאַכען אונד אַן דען אָרט הינויף געהען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, (ט) דאַזעלבסט צו דען פריס־טערן אויז דעם שטאַממע לוי, אָדער צו דעם ריכטער קאָממען, דער אַלודען זיין ווירד, אונד זיא פראַגען; זאָ ווערדען זיא דיר זאַגען, וואַז רעכטענס איזט. (י) דוא מוסט אַבער זאָ פערפאַהרען, וויא מאַן אַן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, ערוועהלען ווירד, דען אויז־שפרוך טהוט, אינד זאָרג־פעלטיג בעאָבאַכטען, וואַז מאַן דיך דאַזעלבסט לעהרען ווירד. (יא) נאַך דער לעהרע, דיא מאַן דיר געבען, אונד נאַך דעם רעכטע, דאַז מאַן דיר אַנצייגען ווירד, זאָללסט דוא האַנדעלן, אונד פאָן דעם, וואָ מאַן דיר זאַגען ווירד, ווערער רעכטס נאָך לינקס אַבווייכען. (יב) ווער אַבער אויז פרעפעל דעם פריסטער, דער דאַזעלבסט דעם עוויגען, דיינעם גאָט־טעס, דיהנסט פערוואַלטעט, אָדער דעם ריכטער ניכט געהאָרכען ווירד, דערזעלבע זאָלל דעם טאָדעס זיין; דוא מוסט דען בעזעוויכט אויז ישראל וועגשאַפפען, (יג) דאַס עז דיא גאַנצע נאַציאָן ערפאַהרע, זיך פירכטע,

אונד

רש"י

בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: ט הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: יא ימין ושמאל. אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: יג וכל העם ישמעו. מכאן שממתינין לו עד

הרגל

באור

פשוטו בין דם לדם בעניין רציחות (כלומר בין דם נקי לדם חייב), או דיני ממון (והוא בין דין לדין), או פצע וחבורה (והוא בין נגע לנגע), כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך, ודבר הכתוב בהווה, כי בעניני המשפטים יהיו המחלוקות יותר מאשר ההוראות, אבל דיני הזקן שוה בכלם. (הרמב"ן), וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרשב"ם כתב בין נגע לנגע, כרעת, ובאמתו שלא מצינו לשון נגע כי אם שהווה מעצמו כמו נגע צרעת כי יהיה באדם, או למעלה מן הטבע כמו וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים (בראשית י"ב ט"ז), וכן ת"א בין מכתש סגירו וגו', ואין זה מוכרח: (י) מן המקום ההוא אשר יבחר, לפי שהוא מקו' הנבחר, עיר מלכות גברת, לכן הכהנים והשופטים היושבים בה ולהם שבע המשרה, הם יודעים מה יעשה ישראל, והם יוריך על פי האמת ולא יפלא מהם דבר אף שהוא מופלא ממך: (יא) לא תסור וגו' ימין ושמאל, לשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל, ועל השמאל שהוא ימין, שמע להם: ואהו כענין ר"י עם ר"ג ביה"כ שחל להיות בחשבונו, והוצרך במצוה הזאת גדול מאוד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע שלא ישתוו הדעת בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות אם בפי' הכתובים או בדמיון דבר לדבר, ותעשה התורה כמה תורות, לכך אתך הכתוב את הדין, שנשמע לב"ד הגדול העומד לפני ה' במקום אשר יבחר, בכל מה שיאמרו לנו, ונעשה את המעשים על פיהם ככל אשר יורנו, ואף אם ידמו בעינינו כטועים, אין ראוי לכל אחד מאתנו לעשות ע"פ אומד דעתו, כי יהיה בזה אבדן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה בכלל: (יב) ומת האיש ההוא, על פי הדין, ובית דין ימיתוהו, והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו. (הראב"ע):

(יד) בכל

וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס

יד כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃ טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃ טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף

וְלָא יַרְשְׁעוּן עוֹד׃ יד אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתִתֵּב בַּהּ וְתֵימַר אֱמַנֵּי עֲלַי מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בְסַחֲרָנָי׃ טו מַנָּאָה תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ מִגּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרָאָה דִּי לָא אֲחוּךְ הוּא׃ טז לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסָוָן וְלָא יָתִיב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה סוּסָוָן וַיְיָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתּוּב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד׃ יז וְלָא יַסְגֵּי לֵיהּ נְשִׁין וְלָא יִסְטֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא

אונד ניכט מעהר פרעפעלמיטהיג האנדלע. (יד) ווען דוא אין דאז לאנד קאממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט, דוא נימססט עז איין, האסט עז אין בעזיץ, אונד שפריכסט: « איך וויל איינען קעניג איבער מיך זעצצען, וויא אללע פעלקער אום מיך הער טהון:»
(טו) זא קאננסט דוא איינען קעניג איבער דיך זעצצען, וועלכען דער עוויגע, דיין גאטט, אלוידען ערוועהלען ווירד; דוא מוסט אבער איינען פאן דיינען ברידערן צום קעניגע ערוועהלען, אונד דארפסט קיינען אויזלענדער, דער ניכט דיין ברודער איזט, איבער דיך זעצצען.
(טז) יעדאך זאלל ער ניכט צו פיל פפערדע האלטען, אונד ניכט דאז פאלק ווידער נאך מצרים פיהרען, אום פיל פפערדע אנצושאפפען, דא דער עוויגע אייך אנגעזאגט האט, איהר זאללט דיזען וועג נימאהלס ווידער בעטרעטען, (יז) ער זאלל אויך ניכט צו פיל ווייבער נעהמען, דאמיט זיין הערץ ניכט אבוויכע, אימגלייכען

רש"י

הרגל וממיתין אותו ברגל: טז לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (מלכים א' י"ד): יז ולא ירבה לו נשים. אלא שמונה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה (שמואל ב' י"ב): וכסף וזהב לא ירבה.

באור

(יד) ככל הגוים אשר סביבתי, אין עבודת המלך וממשלתו טובה לאומה, אלא שתקנא בכל הגוים אשר סביבותיך: (טו) שום תשים, רז"ל אמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ואחת מהן להעמיד עליהם מלך, וכן אמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה: והנראה שהמצוה היא על הנביאים והזקנים והשופטים אשר ישפטו את ישראל, שאחרי ירושה והישיבה בארץ, כאשר יראו שהמון ישראל יחפצו במלך, וידמה להם כהצלחה וטובה גדולה לשום מלך ביפיו ויקרו, ההודה בעם כאות נפשו, כאשר הם רואים בכל הגוים אשר סביבותיהם, שלא יעכבו עוד על ידם, ולא ילכו את העם תחת יד שלטון בלתי רצוי להם, כי אם יביאו להם תחותם וישימו עליהם מלך, כי כן משפט ההמון, כאשר ישים על לב לחדש דבר בעניניהם המדיניים, לא ינוח ולא ישקוט אף לא יצליח טרם נהיה תאותו: וכן היה בימי שמואל הנביא, כאשר שאלו להם מלך, הרע להנביא ההוא והתפלל אל ה', וה' אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שמואל א' ח' ז'), ואעפ"כ אומר לו שמע בקולם והמלכת עליהם מלך: זהו הנראה לפי פשוטו, ובאור דעת רז"ל בזה, שהעמדת מלך מצות עשה, אף שאלתו לאחרי יתשב: אשר יבחר ה' אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים: א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי והנה לא יבחר הנכרי? ודעתי בדרך הפשט בטעם אשר יבחר, שכל מולך על עמים ואת אלהים היא לו. כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה, וכך אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמא ליה, ואמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך, ואם הוא מקטני שבטי ישראל וממשפחותיה הצעירה, אבל איש נכרי לא תמליך עליך לעולם, וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מרצון השם. (הרמב"ן): לא תוכל, איננך רשאי, וכן ת"א לית לך רשו: ויתכן שהוא כמשמעו, שאין להם יכולת, אף אם יבחרו בנכרי, אין לו משפט המלוכה: (טז) רק לא ירבה לו סוסים, למרכבתו, למען לא ירום לבבו מאחיו וכן למלחמה שלא יבטח על רכבו ועל פרשיו, וירבה בישלחיות לאין צורך: ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס, זהו לא תעשה בפני עצמו, ויש בה מן הסבה למה שקדם, כי בימים ההם היו מוציאים הסוסים ממצרים, והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים: והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים, וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ופשוטם יתללו השם. (הראב"ע): לא תספון, מצוה היתה ולא נכתבה, ויש אומרים מטעם לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם, וזאת דרך אחרת. (הראב"ע): (יז) ולא יסור לבבו, כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שרבוי כסף וזהב המופלג לא די שאינו מרבה ומחזק הצלחת האומה: אלא שהוא מזיק לה, כי כאשר ירבה הכסף והזהב, כן תרב חמדת התענוגים, הבנינים הגדולים הפרדסים שדים ושדות: וברבות התענוגים ירבו הכחות וידים תעצלנה, ואין כאן מקומו להראות הנזק המופלג שיגיע מזה

וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס

יח לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה ונחלתו

אונקלוס

וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵּי לֵיהּ לַחֲדָא׃ יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵיהּ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרָיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי׃ יט וּתְהֵי עִמֵּיהּ וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ כ בְּדִיל דְּלָא יְרִים לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֵידְתָּא יְמִינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל׃

יח א לָא יְהֵי לְכָהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קוּרְבָּנַיָּא דַייָ

תרגום אשכנזי

אימגלייכען זאלל ער ניכט איבערמעסיג זילבער אונד גאלד זאממלען.

(יח) ווען ער אויף דעם טהראָנע זיצט, זאלל ער זיך פאָן דיזער לעהרע איינע אבשריפט אין איינעם בוכע פערפערטיגען, אויז דעמיעניגען, וועלכעס בייא דען פריסטערן אוֹז דעם שטאממע לוי אויפבעוואהרט ווירד.

(יט) דיזע זאלל ער בייא זיך האבען אונד לעבענסלאנג דארין לעזען, דאמיט ער לערנע דען עוויגען, זיינען גאטט, פירכטען, אום אללע ווארטע דיזער לעהרע אונד דיזע געזעצע געננויא צו בעאָבאכטען.

(כ) דאס זיין הערץ זיך ניכט ערהעבע איבער זיינע ברידער, אונד דאס ער ניכט אבווייכע פאָן דעם געבאָטע צור רעכטען אָדער צור לינקען, דאמיט ער אונד זיינע נאכקאָממען לאנגע יאהרע בייא דער רעגירונג בלייבען מעגען אין ישראל.

יח (א) דיא פריסטער אויז דעם שטאממע לוי אונד דער גאנצע שטאם לוי זאללען קיינען טהייל אונד קיין ערבע אונטער ישראל בעקאָממען; פאָן אָפּפערן דעם עוויגען אונד

רש"י

ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא): יח והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: יט דברי התורה. כמשמעו: כ ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולות (שם א' י') וכתיב ויוחל שבעת ימים (שם י"ג) ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגומר (שם) ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם:

יח א כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין. חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה

באור

מוה אל המדות, שהם עמודי ההצלחה הכללית ויסודי אושר האומה, ובבוא היסוד יפול כל הבנין: (יח) והיה כשבתו, בתחלת מלכותו: את משנה התורה, נסחה שנית. (הרא"בע): וכן הוא בתרגום אשכנזי, ורז"ל אמרו (סנהדרין כ"א), שתי ספרי תורות, אחת מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו, וא"כ משנה כפל כמו לחם משנה, ואונקלוס תרגם פתשגן מלשון שנון ודבר: מלפני הכהנים הלוים, מאותו ספר שהוא לפני או ביד הכהנים והלוים יכתוב המלך לו משנה התורה, כן תרגם המתרגם האשכנזי, כי זהו מובא מ"ם מלפני, כמו מעל ספר אשר לפני: (יט) והיתה עמו, התורה: וקרא בו, מוסב על ספר: כל ימי חייו, כשיפנה מעסקיו, כמו והגית בו יומם ולילה: (כ) לבלתי רום לבבו, מוסב על כל אזהרות האמורות למעלה: כי רבוי הסוסים והנשים וכסף וזהב יוליד התנשאות ורוממות כמו שבארנו למעלה: ואמר הרמב"ן ז"ל כרמז כאן בתורה אסור הגאוה, כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב על אחיו, וכ"ש האחרים שאינם ראוים לכך, כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו, כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפילו במלך, כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב: ולבלתי סור, שב על וקרא בו למען ילמד:

יח (א) חלק, בביזה, במה שאללו ישראל בהכנסם לארץ, ובמה שישללו אחרי כן: ונחלה, בארץ (ספרי): אשי ה' ונחלתו, אשי ה' קדשי מקדש, ונחלתו אלו קדשי הגבול, תרומות ומעשרות, אבל נחלה

וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס ו וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־

הוא

וְאַחֲסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן׃ ב וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לֵיהּ׃ ג וְדֵין יְהֵא דַּחֲזֵי לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא אִם תּוֹר אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכָהֲנָא דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא׃ ד רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גֵּזַת עָנָךְ תִּתֵּין לֵיהּ׃ ה אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לִמְקָם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַּייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ ו וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא

דר

אונד זיינעם ערבטהייל'ע זאללען זיא אונטערהאלט האבען. (ב) אייגענטהום זאלל ער אונטער זיינען ברידערן ניכט בעזיצצען; דער עוויגע איזט זיין אייגענטהימליכעס ערבגוט, וויא ער איהם פערהייסען האט. (ג) דיזעס איזט דיא געביהר דער פריסטער פאן דעם פאלקע: ווען יעמאנד זיך איינען אכסען אדער איין שאאף שלאכטעט, זא גיבט ער דעם פריסטער דאז שולטערשטיק, דיא קיננבאקקען אונד דען מאגען. (ד) פערנער זאללסט דוא איהם דיא ערסטלינגע פאן דיינעם געטריידע, דיינעם מאסטע אונד דיינעם אהלע, וויא אויך דיא ערסטלינגע פאן דער שור דיינעם קליינען פיהעס געבען. (ה) דען איהן האט דער עוויגע, דיין גאטט, אויז אללען דיינען שטעממע ערוועהלט, דאס ער נעבבסט זיינען נאכקאממען צו אללען צייטען, אים נאמען דעם עוויגען, אים אמטע שטעהע. (ו) ווען איין לוי אויז איר־גענד איינער שטאדט אין ישראל, ווא

ער

רש"י

ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: ב בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני. וכן דורש בפרשת מתנות שאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגומר להזהיר על קני וקניזי וקדמוני. שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה. בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטי' ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. בארצם לא תנחל אני חלקך: ג מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפ"לדון בלע"ז (ברש"י כ"י אספו"לי והוא עפאלע. בל"א שולדער. שולטערבלאט. וכן פי' רש"י בחולין דף כ"ד ע"א): הלחיים. עם הלשון: דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו. לחיים. תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל. והקיבה. תחת קאשה אל קבתה: ד ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעי' עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר ששיתם את האיפה מחומר החטים (יחזקאל מ"ה) ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה) רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה: ה לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: ו וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא בכל אות נפשו.

ז ושרת

באור

נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו: (ג) מאת זבחי הזבח, שבעם: ונתן, הזובח: הזרע והלחיים והקבה, כי אלה טובים מאחר הבשר: (הראב"ע): וכתב הרמב"ן זו מצוה מחודשת לא נזכרה בתורה, כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במוקדשים, ועתה כשבאו לכנס לארץ חדשה להם, וזה טעם מאת זובחי הזבח, כלומ' כאש' יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך, והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה' לאהרן אע"פ שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ, והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקודש כי גם החרם קודש הוא, אבל הזרוע והלחיים והקבה וראשית הגז הן חולין גמורים אין בהם זולתי מצות המתנה ע"כ, וא"כ אינם בכלל אני ה' שהקדים למעלה: (ד) ראשית, תחלה, כמו ראשית ממלכתו, וכן תרגם אונקלוס ותרגם אשכנזי, או ראשית מבחר, כמו בשמים ראש: ראשית דגנך תירשך ויצהרך, זו תרומה: והנה עיקר חיוב התרומה והמעשר הוא בדגן ותירש ויצהר, לפני שהם עקר מחייתן של בני אדם, והפירות לא יתחייבו כי אם מדברי סופרים, ובכל מקום שבמצו הדבר אקרא, אסמכתא בעלמא הוא: ואף הענבים והזיתים לא יתחייבו עד שיעשה מהם תירש ויצהר: כן העלה הרמב"ן

הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־

עשה

תרגום אשכנזי

ער זיך אויפהעלט, נאך אייגענעם בעליבען, אן דען אָרט קעממט, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד: (ז) זאָ קאַן ער דען דיהנסט אים נאַמען דעס עוויגען, זיינעס גאָטטעס, פערוואַלטען, זאָ וויא — זיינע ברידער, דיא לוים, וועלכע דאָזעלבסט אים אמטע שטעהען פאָר דעם עוויגען. (ח) גלייכען טהייל זאָלל ער מיט איהנען צו געניסען האבען, אויסער זיינען איינקינפטען פאָן הויזע, דיא ער פערקויפען קאַן. (ט) ווען דוא אין דאז לאַנד קאָממסט, דאז דער עוויגע דיר איינגיבט: זאָ לערנע ניכט זאָלכע אַבשייליכע דינגע טהון, וויא דיזע נאַציאָנען טהון. (י) נימאַנד זייא אונטער דיר צו פינדען, דער זיינען זאָהן אָדער זיינע טאָכטער דורך דאז פייער פיהרט, דער אהנדונגסקינסטע טרייבט, צייטוועהלער (וואָלקענבעפראַגער), פאָגעלדייטער (שלאַנגענבעשווערער) אָדער צויבערער, (יא) טהירבעשווערער, שווארצקינסטלער, צייכענדייטלער אָדער טאָדטענבעפראַגער זייא. (יב) דען וועך דיזעס טהוט איזט

דעם

אונקלוס

דָּר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ: ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ כְּכָל אֲחוֹהִי לֵיוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ: ח חוּלַק כְּחוּלַק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא: ט אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן: י לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעֲבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרֵשׁ: יא וְרָטֵין רְטָן וְשָׁאֵיל בִּדִין וּזְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָּא: יב אֲרֵי מְרַחֲקָא דַּייָ כָּל דְּעָבֵד

אלין

באור

הרמב"ן ז"ל: (ז) ושרת, רשאי הוא לשרת בכל העבודות ככל אחיו, כן תרגם המתרגם האשכנזי, ויתכן שהכוונה כך היא, כי יבא הלוי וישרת ככל אחיו הלוים או חלק כחלק יאכלו: (ח) לבד ממכריו על האבות, הטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתיב ויגאל ממכר בית ועיר אחוזתו, וזהו פירוש על האבות, לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד, אלא חלק כחלק יאכלו. (הרא"ב"ע), והמתרגם אשכנזי תרגם מלבד מה שיוכל למכור כל תבואות ביתו מאבותיו שבעירו: (ט) כי אתה בא, כמו כי תבוא: כתועבת הגוים ההם, כלל ואח"כ יפרט לא ימצא בך וגו': (י) מעביר בנו, ע"ז היתה, כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש. (הרא"ב"ע): קסם קסמים, יתכן היותו שם כלל, ופירושו חותכי משפט, האומרים כי כן יהי' בלא ספק וכן נחרץ, וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך (משלי ט"ז י"א), שדבר המלך חותך המשפט, אחת דבר ולא תשוב, והפרט מעונן ומנחש ומכשף (הרא"ב"ע): מעונן ומנחש ומכשף, באר‍נו בס' ויקרא, (י"ט כ"ו): והנה לר"ע שאומר בסנהדרין מעונן זה נותן עונה, שאומר עונה פלונית יפה להתחיל, יתורגם צייטוועהלער: ולרבנן דאמרי זה האוחז את העינים, ראוי שיתורג' אויגענפערבלענדער, ויש פותרין אותו מגזרת ענן, והו' הרוא' בענן דמות צורות ומגיד מהן העתידות וואלקענבעפראגער: ומכשף הוא המביט בעופות בכנפיהם או בצפצוף. (הרמב"ן): (יא) וחבר חבר, שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד (סנהדרין ס"ה), ובספרי משמע שאומר דברי' על הנחש או על העקרב שלא יזיקוהו: ורא"ב"ע פי' אלו האומרי' שיחברו השדים: ושאל אוב וידעני, מבואר בפ' קדושים (ויקרא

רש"י

ז ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. דבר אחר עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: ח חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאת יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות. תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות. חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: ט לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות כלומ' להבין מעשיה' כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הנכרים: י מעביר בנו ובתו באש. הוא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (הושע ד'): מעונן. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל. וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים: מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: יא וחובר חבר. שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם על ידי מכשפות: ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת: יב כל עושה אלה. עושה כל אלה לא

נאמר

עשה אלה ובגלל התועבת האלה יהוה אלהיך מוריש אותם מפניך: יג תמים תהיה עם יהוה אלהיך: ס יד כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה אלהיך: טו נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: טז ככל אשר שאלת מעם יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר לא אסף לשמע את קול יהוה אלהי ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: יז ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר דברו: יח נביא אקים

להם

אונקלוס

אלין ובדיל תועבתא האלין יי אלהך מתריך יתהון מן קדמך: יג שלים תהי בדחלתיה דיי אלהך: יד ארי עממיא האלין די את ירית יתהון מן מעננייא ומן קסמיא שמעין ואת לא כן יהיב לך יי אלהך: טו נביא מבינך מאחך כותי יקים לך יי אלהך מניה תקבלון: טז ככל די שאלתא מן קדם יי אלהך בחורב ביומא דקהלא למימר לא אוסיף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: יז ואמר יי לי אתקינו די מלילו: יח נביא אקים

להון

תרגום אשכנזי

דעם עוויגען איין גרייעל, אונד עבען אום דיזער גרייעל וויללען טרייבט דער עוויגע, דיין גאָטט, יענע פאָר דיר אויז. (יג) דוא מוסט דיך גאנץ אן דען עוויגען, דיין גאָטט, האלטען. (יד) יענע פעלקער, דיא דוא פערטרייבסט, הערען פריילך אללערלייא צייטוועהלער אונד אהנדונגסקינסטלער, דוא אבער, דיר האט דער עוויגע, דיין גאָטט, זאָלכעס ניכט בעשידען. (טו) איינען פראָפעטען אויז דיינעם מיטטעל, אויז דיינען ברידערן, וויא איך בין, ווירד ער דיר שטעללען, דעם איהר געהאָרכען זאָללט. (טז) זאָ וויא דוא אם בערגע חרב, אם טאגע דער פערזאממלונג, דען עוויגען, דיינען גאָטט, געבעטען, אונד געשפראָכען האסט: «לאָס מיך דיא שטיממע דעם עוויגען, מיינעס גאָטטעס, ניכט מעהר הערען, אונד דיזעס ענטזעצליכעס פייער ניכט מעהר זעהען, זאָנסט בין איך דעס טאָדעס;» (יז) דא דען דער עוויגע צו מיר שפראך: זיא האבען וואהל געערעדעט! (יח) איך וויל איהנען אויך איינען פראָפעטען

אויז

רש"י

נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: יג תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: יד לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: טו מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך ומאחיך יקים לך

באור

(ויקרא י"ט ל"א): (יב) כי תועבת ה' כל עשה אלה, הטעם כי תועבת ה' היא עושה כל עושה אלה ונמשך מלת עושה אל הקודם, או יאמר שעושה אלה הוא בעצמו תועבה נגד ה'; ובגלל התועבת האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך, העיד לנו הכתוב שהמעשים האלו הם מתועבי' מצד השכל, אף אם לא אסרם הכתוב, כי ענש עליהם את הגוים והורישם מן הארץ בגללם: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, שלם עמו, שגם בדרישת העתידות לא תדרוש זולתו, אבל תדרוש את ה' ע"י נביא או אורים ותומים: וכתב הרמב"ן במנין המצות שהוסיף על דברי הרב ז"ל (מצוה ח'), ענין המצוה הזאת שניחד לבבנו אליו לבדו יתעלה, ונאמין שהוא לבדו עושה כל, והוא היודע אמתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש הבאות, ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם, ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים, אבל אם נשמע דבר מהם, נאמר הכל בידו שמים, כי הוא משנה המערכת כרצונו, מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, ונאמין שכל הבאות תהיינה אלינו כפי התקרבנו לעבודתו: והמצוה הזאת נכתבה בה אברהם אבינו כאשר בא לכרות לו ברית לתת לו זרע אמר התהלך לפני והיה תמים: כי היה הוא ע"ה יסוד באמונה וחולק על הכשדים, שהיו מיחסים הכוחות כלם לשמש ולירח ולכוכבים, והוא ראה שיש עליהם יוצר ומנהיג, נוהי עוד שיהיה תמים עמו, ולא יתן בלב שיהא בזולתו שום אמת ולא יסתכל בענינים כלל, ע"ש: וכבר ידעת שדעת הרמב"ם ז"ל אלו היו בדברים הללו ממש, לא היו התורה אוסרתן שאין התפן לדעת הבאות נתעב מצד עצמו, אבל בעבור שהכל המה ואין בם מועיל, הם מפסידי הנפש ומביאות אותה אל דעות ואמונות בדויות בדרכי ההשגחה העליונה, ומקרבות אותה אל ע"א, ואין ראוי לעם קדוש ומחזיק דת האמת לתת לב בדברי דופי: ומפרשים אחרים נחלקו עליו, ואמרו שלפי הנראה מפשטות הכתובים ומאמרי חז"ל יש שורש דבר נמצא בם, ואף על פי כן התורה אסרתן, כדי שלא נירא רע, ולא ניחל כל טוב, כי אם ממנו יתעלה לבדו: ואנו לא להכריע באנו: כי אם לפרש הכתובים: (יד) ישמעו, כן דרכם תמיד, והם רגילים בכך, כמו ככה יעשה איוב: ואתה, וי"ו הנגוד עם כפל הכנוי, אבל אתה: לא כן נתן לך, שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים, כמאמרם אין מזל לישראל (רע"ם): (טו) כמני, המיישר אותך כמוני: ואין זה סותר למה שנאמר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, כי זהו בבחינת המעלה ומדרגתו, אבל בבחינת סבת ותכלית שליחותו להורות את עם ה' בדרך הישר ולהוכיחם על פניהם כל נביאי השם שוין: אליו תשמעון, אם יצוה לשעתו: וכן הוא בספרי, אליו תשמעון, אפילו יאמר לעבור על אחת מן המצוה (חוץ מעבודת אלילי') לפי שעה, שומעין לו: (טז) ולא אמות, קצר הענין וסמך על זכרונם שאמרו קרב אתה ושמע וגומר ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו, כלומר ששאלו ורצו בשליחות הנביא: (יח) נביא אקים להם, זה מאמר השם לא נזכר בברכת יתרו,

ויתכן

לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃ כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא

תגור

תרגום אשכנזי

אויז איהרען ברידערן, וויא דוא ביזט, שטעללען; דיזעם וויל איך מיין וואָרט אין דען מונד לעגען, אונד ער זאָלל איהנען פֿאָרטראַגען, וואָז איך איהם בעפֿעהלע, (יט) ווער אלזדען מיינעם וואָרטע אונגעהאָרזאַם איזט. דאָז דער פּראָפֿעט אין מיינעם נאַמען פֿאָרטרעגט, פֿאָן דעם וויל איך עז פֿאָרדערן. (כ) יעדאָך איין פּראָפֿעט, דער דען פֿרעפֿעל בעגעהט, אין מיינעם נאַמען צו פֿערקינדיגען, וואָז איך איהם ניכט בעפֿאָהלען האַבע, אָדער אים נאַמען אַנדערער געטטער צו פֿערקינדיגען, דערזעלבע פּראָפֿעט זאָלל שטערבען. «

(כא) ווירדעסט דוא אבער אין דיינעם הערצען שפּרעכען: «וויא קאַן איך ערקעננען, וועלכעס וואָרט דער עוויגע ניכט געשפּראָכען האַט?» (כב) ווען דער פּראָפֿעט אים נאַמען דעס עוויגען עטוואָז פֿערקינדיגט, אונד עז געשיהט ניכט, אונד טריפֿפֿט ניכט איין: זאָ האַט דער עוויגע דיזעס וואָרט ניכט געשפּראָכען; דער פּראָפֿעט האַט עז אויז פֿרעפֿעלמוטה ערדאַכט, אונד דוא דאַרפֿסט

דיך

אונקלוס

לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִנֵּיהּ׃ יט וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּל לְפִתְגָּמַי דִּי יְמַלֵּל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ׃ כ בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּמָא בִּשְׁמִי יָת דִּי לָא פַקֵּדְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵל נְבִיָּא הַהוּא׃ כא וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֲכְדֵין נִדַּע יָת פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ׃ כב דִּי יְמַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַייָ וְלָא יְהֵי פִתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיֵּם הוּא פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ בְּרֶשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא לָא

תדחל

באור

ויתכן שלא בא אלא למשה לבדו, והעד נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך, והוא לא הזכירו עד כאן שהוא מקומו הראוי לו, לפי שהוא סמוך לפטירתו, ורצונו שיאמינו ביהושע ובנביאים הבאים אחריו למען לא יסורו מן הדרך אשר הוליכם בחכמתו ובתבונתו הרבה: (יט) אשר ידבר, הנביא: אנכי אדרש מעמו, והנה מיתתו בידי שמים: (כ) ואשר, כמו או אשר: ידבר בשם אלהים אחרים, הטעם שרוצה להדיח את עם ה' להאמין שאל נכר הוא אמת והוא שולחו אליהם: ומת הנביא ההוא, מיתתו בידי אדם עפ"י ב"ד: (כא) איכה נדע, כשיצוה לשעה איזו מצוה, כגון אליהו בהר הכרמל, ויהושע שהקיף יריחו בשבת, וצוה את הכהנים לשאת הארון בירדן, ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה', המעיין יראה שלמעלה (י"ג ו'), אמר והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת, אף שבא האות והמופת, לפי שאם ידבר על הנביא שמסית ומדיח את עם ה' להכחיש במציאות השם, או שלמות אחת משלמיות הבורא, או שיצוה לעבוד עבודה או לעשות מעשה שמתנגדת אל ציור שלימות הבורא חכמתו וטובו ויכלתו, או לעקור דבר מן התורה המצווית לנו בדרכים שאין לפקפק עליהם כלל, והנה בנביא כזה לא נשגיח אם יבוא האות אם לא יבוא, כי אין בכח האות והמופת להכחיש דבר המצווה לנו ע"י מופת מוחש שכלי, או בהגלות ופרסום רב כמעמד הנבחר: מעתה אם יצוה לעבוד ע"א או כל דבר הסותר להקש השכל הישר, אף לפי שעה, אין לשמוע אליו, ואולם כאן ידבר בנביא שטוען לשעתו על א' מהמצות שאין סותרם מתנגד לציור השם ושלמיותיו, כי אינם שכליים רק שמעיים, ואפשר שישנם השם לפי הזמן והמקום, ולכן נצטרך להשגיח אם יבוא את אשר דבר בשם ה' או נשמע אליו בעת ההיא באותה מצוה שמעיית, ואם לא יבוא או בזדון דבר הנביא ולא תגור ממנו: ולא יבוא וגו', כן הנטיה השם שכל עת שירצה לקדש מצוה או לשנות בה דבר לפי שעה, יקיים את דברי שלוחו ע"י אות או מופת, וכן עשה ביהושע ואליהו

רש"י

לך תחתי וכן מנביא לנביא: כ אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו ומתנבא בשם עבודת אלילים אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: כא וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה (ירמיה כ"ז) וירמיה עומד ומכריז על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: כב אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקדוש ברוך הוא אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג.

תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס
יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־ האלה

אונקלוס

תִּדְחַל מִנֵּיהּ׃
יט א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִנּוּן וְתֵיתֵיב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן׃ ב תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ ג תַּתְקֵין לָךְ אוֹרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֵעֲרוֹק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא׃ ד וְדֵין פִּתְגָּם קָטוֹלָא דִּי יֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיָּם דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא שָׂנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ה וְדִי יֵעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין וְתִתְמְרֵיג יְדֵיהּ בְּבַרְזְלָא לְמִקַּץ אָעָא וְיִשְׁתְּלֵיף בַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיַשְׁכַּח יָת חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא האלין

תרגום אשכנזי

ייך פאר איהם ניכט שייען.
יט (א) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיא פֿעלקער אויזראָטטען ווירד, דערען לאַנד ער דיר איינגעבען וויל, דוא ווירסט זיא איינגענאָממען האבען, אונד אין איהרען שטעדטען אונד הייזערן וואָהנען: (ב) זאָללסט דוא דיר אין דעם לאַנדע, דאַז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינצונעהמען געבען ווירד, דרייא שטעדטע אויזזאָנדערן, (ג) דיא שטראַסען צו דענזעלבען אין גוטען שטאַנד זעצצען, אונד דיא גרענצע דעס לאַנדעס, דאַז דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צום בעזיצצע געבען ווירד, (דורך דיזע שטעדטע) אין דרייא גלייכע קרייזע אַבטהיילען; דאַס דער טאָדטשלעגער בעקוועם דאַהין פֿליהען מעגע.
(ד) זאָ מוס אבער דער טאָדטשלעגער בעשאַפֿפֿען זיין, דער דורך זיינע פֿלוכט דאַהין דאַז לעבען בעהאַלטען זאָלל: ער מוס זיינען נעכסטען אומגעבראַכט האבען, אַהנע פֿאָרזאַץ, אָהנע איהן פֿאָרהער געהאַסט צו האַבען.
(ה) ער געהט עטוואַ מיט זיינעם נעכסטען אין דען וואַלד, ביימע צו פֿעללען, אונד אינדעם ער מיט דער אַקסט אין דער האַנד אויזהאָלט, דען בוים צו פֿעללען, פֿעהרט דאַז אייזען פֿאָם שטילע אַב, אונד טריפֿפֿט דען אַנדערן, דאַס ער דאַראַן שטירבט, איין זאָלכער קאַן אין איינע פֿאָן דיזען

רש״י

ושייג הפירלה לכך נאמר אליו השמעון: לא תגור ממנו. לא תונע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו:
יט ג תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן משנייה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: ה ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ כי שמטו הבקר (שמואל ב׳ ו׳) תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא

באור

ואליהו שנעשו על ידיהם נפלאות ונסים, והיתה שליחתם מבוארת ומוחזקת:
יט (ג) תכין לך הדרך, להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת (הראב״ע): ושלשת את גבול ארצך, שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל. (רש״י): והראב״ע פי׳ שתחלק הארץ לשלש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ד) אשר יכה, ימית וכן ת״א דיקטול, וכן בתרגום אשכנזי: מתמל שלשם, מעולם ונעל לה״ק כשיזכיר זמן העבר בלתי מיוחד ילך לאחור עד יום השלישי: (ה) את, כמו עם: לחטב, לכרות לגזור כמו מחוטב עציך: ונדחה ידו, כשבא להפיל הגרזן על העץ, ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ, כי שמטו הבקר (שמואל ב׳ ו׳ ו׳), תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא. (רש״י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי כשמריס ידו להפיל הגרזן בחוזקה על העץ: ונשל, כמו ונשא, מגזרת כי ישל זיתך רק זה בשל פעל עומד, ונשל גוים רבים יוצא. (הראב״ע):
והרשב״ם כתב, הברזל הוא הגרזן שקרוי ברזל, כדכתיב אם קהה הברזל, שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ, ולדעתו ונשל פעל יוצא ועניינו כך הוא ונשל הברזל מן העץ כלומר שהגרזן יבקע העץ ויגזור ממנו, ואותו חלק העץ הנגזר ימצא את רעהו: ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כדעת הראב״ע,

הָאֵלֶּה וָחָי׃ ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ ט כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ

יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־

אחת

אונקלוס

דְּאִלֵּין וְיִתְקַיַּם׃ ו דִּלְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵל דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי יֵחַם לִבֵּיהּ וְיִדְבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי תִסְגֵּי אוֹרְחָא וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ וְלֵיהּ לֵית חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא שָׂנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ז עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֵימַר תְּלַת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ׃ ח וְאִם יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יַת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן לָךְ יַת כָּל אַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ׃ ט אֲרֵי תִטַּר יַת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָךְ וּלְמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וְתוֹסֵיף לָךְ עוֹד תְּלַת קִרְוִין עַל תְּלַת אִלֵּין׃ י וְלָא יִשְׁתְּפֵךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ אַרְעָךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל׃ יא וַאֲרֵי יְהֵי גְּבַר שָׂנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ וִימוּת וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן

קרויא

תרגום אשכנזי

דיזען שטעדטען זיינע פלוכט נעהמען, אונד זיך דאז לעבען רעטטען. (ו) זאנסט דירפטע דער בלוטרעכער, אין דער ערסטען היצצע זיינעס געמיטהס, דען טאדטשלעגער פערפאלגען, אונד, וועןדער וועג לאנג ווערע, איך איינהאלען אונד אומברינגען, דא ער דאך דען טאד ניכט פערדיהנט, אינדעם ער געגען דיא פערזאן קיינע פיינדשאפט פארהער געהאבט.

(ז) דארום געבע איך דיר דען בעפעהל: דוא זאללסט דיר דרייא שטעדטע אויזזאנדערן. (ח) ווען דער עוויגע, דיין גאטט, דיינע גרענצע ערווייטערט, וויא ער דיינען פעטערן צוגעשווארען, אונד גיבט דיר דאז גאנצע לאנד איין, דאז ער דיינען פעטערן צו געבען פערשפראכען, (ט) ווען דוא נעמליך דאז — געבאט גענויא בעאבאכטעסט, דאז איך דיר יעצט געבע, דען עוויגען, דיינען גאטט, צו ליבען, אונד יעדערצייט אין זיינען וועגען צו וואנדעלן: זא זאללסט דוא נאך דרייא שטעדטע צו דיזען דרייען הינצוטהון. (י) דאמיט אין דעם לאנדע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאטט, דיר צום ערבגוטע גיבט, קיין אונשולדיג בלוט פערגאססען ווערדע, אונד דאדורך בלוטשולד אויף דיך קאממע.

(יא) טרעגט אבער יעמאנד האס ווידער זיינען נעכסטען, לויערט איהם אויף, פעללט איבער איהן הער, אונד ברינגט איהן אום, אונד פליהעט אין איינע

באור

וכ"מ מרבותינו שאמרו נשמט הברזל מקתו: ומצא, הברזל שנשמט: (ו) גאל הדם, כל גואל תובע מקבירו דבר שיש לו זכות עליו. אם יגאלך טוב יגאל (רות ג' י"ג), אם יתבע ממך היבום והאישות בזכות שיש לו עליך לפי שאת היית נשוא לאחד ממשפחתו. או דדו או בן דדו יגאלנו בזכות שיש לו עליו, לפי שהוא ממשפחתו הוא תובע אותו ממך, ולכן לא נאמר אם איש אחר יגאלנו כי אין לאחר זכות עליו יותר ממך; וכן כאן קרובו של הרוג תובע את דמו מיד ההורג בזכות שהיה לו עליו יותר מזולתו: והכהו נפש, דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו. (הרמב"ע): (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך, כאשר נשבע לתת לך ארץ קני, קנזי, וקדמוני. (רש"י), חוץ משבעה עממים שהבטיח לתת להם מיד כבואם אל הארץ:

(י) דם נקי, דם של נקי: דמים, תביעת דמים, וכן תרגם אונקלוס ומתרגם אשכנזי: (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו, על ידי שנאתו

הוא

רש"י

והיא נתזה והרגה: ו פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: ח ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קני וקניזי וקדמוני: ט ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: יא וכי יהיה איש שונא לרעהו. ע"י שנאתו הוא בא לידי ואורב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי

שפיכות

אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ טז כִּי־

יקום

אונקלוס

קִרְוַיָּא הָאִלֵּין׃ יב וְיִשְׁלְחוּן סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְיִדְבְּרוּן יָתֵיהּ מִתַּמָּן וְיִמְסְרוּן יָתֵיהּ בְּיַד גָּאֵל דְּמָא וִימוּת׃ יג לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי אַשְׁדֵי דַם זַכַּאי מִיִּשְׂרָאֵל וְיֵיטַב לָךְ׃ יד לָא תְשַׁנֵּי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ דִּי תַחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחְסַנְתָּךְ דִּי תַחְסֵן בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ טו לָא יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חֵט דִּי יֶחֱטֵי עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא׃ טז אֲרֵי

יקום

תרגום אשכנזי

איינע דיזער שטעדטע: (יב) זאָ זאָללען דיא על־טעסטען זיינער שטאָדט הינשיקקען, איהן פאָן דאָ אבהאָלען לאַססען, אונד דעם בלוטרעכער אין דיא הענדע ליפערן ———. (יג) דוא מוססט זיינער ניכט שאָנען, זאָנדערן ישראל פאָן פערגיססונג אונשולדיגעם בלוטעס רייניגען, זאָ ווירד עז דיר וואָהל געהען. (יד) אין דעם ערבגוטע, דאַז דוא אין דעם לאַנדע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינצונעהמען גיבט, בעזיצען ווירסט, זאָללסט דוא דיא גרענצען דיינעס נאַכבארס, דיא פאָן דען אַלטען געצאָגען וואָרדען, ניכט פאָן דער שטעללע ריקקען. (טו) איין איינציגער צייגע זאָלל ניכט גילטיג זיין ווידער איינע פערזאָן, דאַז פערברעכען אָדער דיא זינדע מאג זיין פאָן וועלכער אַרט מאן וואָללע; דורך דיא אויזזאַגע צווייער אָדער דרייער צייגען מוס דיא זאַכע בע־קרעפטיגט ווערדען. (טז) ווען

איין

רש״י

שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגומר שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: יג לא תחוס עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים: יד לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור (ישעיה מ״ב) שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגומר בארץ ישראל עובר בשני לאוין ובחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: טו עד אחד. זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חברו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה. אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לבית דין ולא שיעמיד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: טז לענות בו

סרה

באור

הוא בא לידי וארב לו, מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, לפי שעבר על לא תשנא סופו לבוא לידי שפיכות דמים. (רש״י): (יב) ונתנו אתו ביד גאל הדם, כבר בארנו בפ׳ ואלה משפטים פשטות הכתוב כמו שאמרו רז״ל בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה: כי כל עוד שלא הורגלו בני אדם להיות כל זכותם ודיניהם מסור ביד ב״ד, היו הקרובים וגואלי הנרצח רודפים אחרי הרוצח ומובעים ממנו את דם הנהרג, וכן הדבר נהוג בכל האומות הקדומות, אשר שמענו את שמעם: ויכאו מזה תקלות רבות ושפיכת דם נקי, כי גואל הד׳ בחום לבבו על מיתת קרובו לא יתן על לב להבחין בין שוגג למזיד: לכן נותה התורה להציל את הרוצח מיד גואל הדם, טרם עמדו למשפט, להכין ערי מקלט, והיה כל מכה נפש בין שוגג בין מזיד יכום שמה ויכצל: אחרי כן ישלחו ב״ד ויקחו אותו משמה להעמידו למשפט, ושפטו בין הרוצח והגואל, ואם ימצאו שבשגגה הרג, ישיבו אותו אל עיר מקלטו: ואם במזיד הכה, ימסרו אותו ביד הגואל, והוא ינקום את נקמתו ממנו, כן משמע מפשטות הכתובים בפרשה הזאת, וזהו מה שאמר הכתוב במקום הזה ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת, שהגואל ימיתנו, כאשר כפל שם גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל״ה י״ט, כ׳): כן היה הדבר בתחלה, ואולם אחרי כן ראו שטוב להם למסור כל דיני מיתה וגאולת הדם ביד השופטים, וכתגו בני אדם מעצור לרוחם, לבלתי שלוח ידם במכה נפש, טרם ידרוהו ב״ד השוגג הוא אם מזיד? ולא הוצרך עוד ההורג לגלות מיד, כי גואל הדם שמר לו את הדבר, עד עמדו למשפט, ומיד כשהרג לקחוהו ב״ד ושפטוהו, ואם בשוגג הרג שלחוהו אל אחת מערי מקלט וחי, ואם מזיד היה, ב״ד ימיתוהו: ולזה דקדקו רז״ל לומר, בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה: (יג) לא תחום עינך עליו, שלא תאמר הראשון כבר נהרג, למה אנו הורגין את זה, ונמצא שני ישראלי׳ הרוגים? (ספרי): דם הנקי, שפיכת דם הנקי. וכן ת״א: ולפ״ז נקי הוא תואר לדם; ואולם בעבור שלא אמר הדם הנקי, משמע שהוא סמוך, דם של נקי, ויהיה טעם דם כענין והי׳ עליך דמים, שפי׳ תביעת או חוב דמים, אף כאן פי׳ חובת דם של נקי הנהרג: (יד) לא תסיג, כמו נסוגו אחור, ממשיך את המצר אחור להרחיב את שדהו מכמות שגבלו אותו ראשונים. (רש״י ורשב״ם): בנחלתך אשר תנחל בארץ, הסגת גבול אף בחוצה לארץ אסור אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם באים לרשת את ארץ ישראל: (טו) לא יקום עד אחד, לא יהיו דבריו קיימים שיחרצו דין על ידם, לכל עון ולכל חטאת, להיו׳ חבירו נענש על עדותו, לא עונש גוף, ולא עונש ממון, אבל קם הוא לשבועה (ספרי): על פי, ולא שיכתבו עדותן, ולא שיעמוד תורגמן בין העדים והדיינים (גיטין ע״א):

(טו) עד

יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃ יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃ יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס

*א כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה

על

אונקלוס

יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא׃ יז ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האנון׃ יח ויתבעון דיניא יאות והא סהיד שקרא סהדא שקרא אסהיד באחוהי׃ יט ותעבדון ליה כמא די חשיב למעבד לאחוהי ותפלי עביד דביש מבינך׃ כ ודישתארון ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד עוד כפתגמא בישא הדין בינך׃ כא ולא תחוס עינך נפשא חלף נפשא עינא חלף עינא שנא חלף שנא ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא׃

כ א ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי

דבבך

תרגום אשכנזי

איין פאלשער צייגע ווידער יעמאנד אויפגעקאממען, איהן איינער איבערטרעטונג צו בעשולדיגען:

(יז) זא זאללען ביידע מענ־נער, דיא דען רעכטסשטרייט האבען, פאר דעם עוויגען שטעהען, נעמליך פאר דען פריסטערן אונד ריכטערן, דיא אלודען זיין ווערדען.

(יח) דיא ריכטער זאללען גענויא אונטערזוכען; ווען דער צייגע פאלש אויז־געזאגט, אונד ווידער זיינען ברודער פאלשעס צייגניס געגעבען:

(יט) זא זאללט איהר איהם טהון, וואז ער זיינעם ברו־דער צו טהון דען אנשלאג געהאבט, אונד דען בעזע־וויכט אויז אייך וועגשאפפען.

(כ) דאמיט דיא איבריגען עז הערען, זיך פירכטען, אונד ניכט מעהר דערגליי־כען בעזע דינגע פארנעהמען מעגען בייא דיר.

(כא) דוא מוסט ניכט פערשאנען; דען לעבען געהערט פיר לעבען, אויגע פיר אויגע, צאהן פיר צאהן, האנד פיר האנד, פוס פיר פוס.

כ (א) ווען דוא געגען דיינע פיינדע צו פעלדע ציהסט,

אונד

באור

(טז) עד חמס, על שם סופו: (יז) שני האנשים, כמשמעו אשר להם הריב, ונדרשה בעדים הכתוב מדבר: (יח) עד שקר העד, העד כמות שהוא, דהיינו עד שקר: שקר ענה באחיו, לא די שהעיד שקר אלא שהעיד שקר באחיו: (יט) זמם, חשב בלבו: ואמרו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אינן נהרגין (מכות ה'), ועקר הדבר לפי שעדים זוממין חדוש הוא, ואין לך בו אלא מה שחדשה התורה בפירוש, כאשר זמם, ואין לך לדון בק"ו שיהרגו אם עשו, כי אולי לא נתן לכפרה: והמפרשים נתנו טעם לדבר, לפי שהמשפט לאלהים הוא, ואין ראוי לחשוב שמה שעשה ב"ד אחרי החקירה והדרישה, הי' בטעות, לבד מהנזק הגדול והקלקול שיצא מזה לכללות האומה, שיאמרו כל העם שב"ד הרג שלא כדין ושפך דם נקי, אבל ראוי לחשוב שאותו שמת היה ראוי לאות' מיתה, והעדים שהעידו עליו נצדקו בדבריה', כי מאי חזית דסמכית אהני, סמוך אהני: אבל כאשר יהרגו הזוממין לעשות, ויכריזו עליהם שהם מומתין על שבקשו להטעות את השופטי', יראה בזה חריצות הדיינים להוציא דין אמת לאמתו, ויהיה מוראם על פני כל העם, למען לא יוסיפו לעשות וגו' (ר' חסדאי ורי"אב): (כא) ולא תחוס, אל תאמר כיון שלא יצאה עדותם אל הפעל, למה יענשו? אל תעשה כן: נפש בנפש, אם זמם להרגו כרוצח, יומת: עין בעין וגו', אם רצה לחייבו ממון, לשלם דמי האבר, ככה יתחייב גם הוא, והה"ד בדיני ממונות:

כ (כ) בקרבכם

רש"י

סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני: יז ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהי דומה להם כאלו עומדין לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט (תהלים פ"ב): אשר יהיו בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: יח ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: יט כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין: לעשות לאחיו. מה תלמוד לומר לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות' השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במית' שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל: כ ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: כא עין בעין. ממון וכן שן בשן וגו':

כ א כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. ד"א לומר לך אם עשית

משפט

עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת

במלחמה

אונקלוס

דְּבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדָּךְ דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לְאָגָחָא קְרָבָא וְיִתְקְרַב כַּהֲנָא וִימַלֵּיל עִם עַמָּא׃ ג וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין לְאָגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּהֲתוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ ד אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לְאָגָחָא לְכוֹן קְרָב עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן׃ ה וִימַלְּלוּן סַרְכַיָּא קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר מַן גַּבְרָא דִּי בְנָא בֵיתָא חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא

יתקטל

תרגום אשכנזי

אונד זיהסט ראָס אונד וואגען איינעס פאָלקעס, דאז צאהלרייכער איזט אלז דוא, זאָ פירכטע דיך ניכט פאָר איהנען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, דער דיך אויז מצרים געפיהרט האט, שטעהט דיר בייא.

(ב) ווען איהר נון צום שטריטע העראן נאהט, זאָ זאָלל דער פריסטער הערפאָר טרעטען, דאז פאָלק אנרעדען,

(ג) אונד צו איהנען זאגען: «הערע, ישראל! איהר ציהט יעצט ווידער אייערע פיינדע אין דען קריג; אייער הערץ פערצאגע ניכט, פירכטעט אייך ניכט, זייד ניכט מוטהלאָז אָדער נידערגעשלאגען פאָר איהנען.

(ד) דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט עז, דער מיט אייך געהט, פיר אייך מיט אייערן פיינדען צו שטרייטען, אונד אייך הילפע צו לייסטען.»

(ה) הירויף זאללען דיא אמטלייטע פאָלגענדע אנרעדע אן דאז פאָלק האלטען: «וועלכער מאן איין הויז נייא ערבויעט אונד נאך ניכט בעצאָגען האט, דער געהע אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע

אומקאָממע

רש"י

משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי (תהלים קי"ט) : על אויביך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך : סוס ורכב. בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו') וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה : עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב : ב בקרבכם אל המלחמה סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם : ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה : ודבר אל העם. בלשון הקדש : ג שמע ישראל. אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם : על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון (דברי הימים ב' כ"ח) אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה : אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול : אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים : אל תיראו. מהגפת תריסין : ואל תחפזו. מקול הקרנות : ואל תערצו. מקול הצווחה : ד כי ה' אלהיכם וגומר. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום. פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל בחרב ונפלו עמו : ההולך עמכם. זה מחנה הארון : ה ולא

חנכו

באור

ב (ב) בקרבכם אל המלחמה, סמוך לצאתכם מן הספר וגבול ארצכם: ונגש הכהן, המשוח לכך, והוא הנקרא משוח מלחמה: (ג) אל ירך לבבכם, כלל ואח"כ יפרט: אל תיראו, מקול המוכס: ואל תחפזו, לנוס. (הראב"ע), ויתכן שעל טכסיסי המלחמה ידבר שיעשו הכל על סדר ראוי בלי חפזון ובהלה: ואל תערצו מפניהם, כשיקרבו אליך פנים אל פנים: (ד) ההלך עמכם, כמו הוא ההולך עמכם: לכם, בשבילכם: (ה) חנכו, כמו חנוכת המזבח, והטעם תחלת תשמיש בדבר שלא נשתמש מעולם נקרא חינוך:

ואיש

בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס

י כִּי־

אונקלוס

יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יַחְנְכִנֵּיהּ׃ ו וּמַן גַּבְרָא דִּי נְצַב כַּרְמָא וְלָא אַחֲלֵיהּ יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יְחַלְּנֵיהּ׃ ז וּמַן גַּבְרָא דִּי אֲרַס אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יִסְבִנַּהּ׃ ח וְיוֹסְפוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיֵימְרוּן מַן גַּבְרָא דְּדָחִיל וּתְבִיר לִבָּא יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא יִתְבַּר יָת לִבָּא דַּאֲחוֹהִי כְּלִבֵּיהּ׃ ט וִיהֵי כַּד יְשֵׁיצוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיִמַנּוּן רַבָּנֵי חֵילָא בְּרֵישׁ עַמָּא׃ אֲרֵי

תקרב

תרגום אשכנזי

אומקאממע, אונד איין אנדערער עז בעציהע; (ו) וועלכער מאן איינען וויינבערג געפפלאנצט אונד נאך דיא ערסטע וויינלעזע ניכט געהאלטען, דער געהע אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאממע, אונד איין אנדערער דיא ערסטע וויינלעזע האלטע; (ז) וועלכער מאן זיך מיט איינער פרויא פערלאבט, דיא הייראטה אבער ניכט פאללצאגען האט, דער געהע אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאממע, אונד איין אנדערער זיא הייראטהע. » (ח) דיא אמטלייטע זאללען פארטפאהרען אן דאז פאלק צו רעדען, אונד שפרעכען: « וועלכער מאן פורכטזאם אונד פערצאגטעם הערצענס איזט, דער געהע אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער דאז הערץ זיינער ברידער ניכט זא פייג מאכע, וויא דאז זייניגע איזט. » (ט) וועון דיא אמטלייטע איהרע רעדע אן דאז פאלק בעשלאססען, זא זאללען איינגע העערפיהרער אן דיא שפיצע דעס פאלקעס טרעטען, אונד דיא מוסטערונג פארנעהמען. (י) וועון דוא　　פאר

באור

ואיש אחר יחנכנו, ודבר של עגמת נפש הוא זה. (רש"י), ויש לך לחוס עליו, כי ה' אלהים הוא הנלחם ואינך צריך לחיל רב, לכן תחמול על בונה ונוטע ומארס: (ו) חללו, מגזרת חלילים, כי מנהגם היה (בעת הבציר) לחול בכרמים. (הראב"ע), והמתרגם האשכנזי פתרו מלשון תחלה, שלא החל לבצור בו: והרד"ק פירוש מלשון חולין, שלא פדאו, והענין אחד: (ז) ארש, אירוסין הוא ההסכמה שבין איש לאשה להיו' לזה זכות על גופה שלזה ולזו זכות על גופו של זה לתשמיש ולגדל הבנים ולתקן עניני הבית כנודע: ולא לקחה, בנשואין, והיא גמר מעשה ההסכמה המדוברת בשעת אירוסין: (ח) הירא, להכות אחר: ורך הלבב, לסבול מכת אחר. (הראב"ע), והפסוק הוא לדעתי הירא מוכה ורך הלבב להכות אחר, כי רכות הלבב הוא רחמנות וקושי הלבב הוא אכזריות כמו שנאמר ולא יקשה לבבך, והכלל מי שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה: את לבב, כתב הראב"ע את יראה נוסף, רק טעמו כאשר פירשתיו עכם הדבר עכ"ל: כוונתו כי ימס מבנין נפעל, ועל פי דרכנו גם בנפעל יבא הפעול עם מלת את: (ט) ופקדו, מגזרת פקודי (הראב"ע), והטעם שיצוו היטב בתקון ובסדר המחנה, ולשון הרמב"ן, כי התור' תצוה כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר, ואין האפן לפניו לשנות טבעו של עול' זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחר' או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף: בראש העם, כי הכל נמשך אחר הראש, והעם הנגב באחור עושה כמעשה העם הנגב בראש: כן כוונת המתרגם האשכנזי שיהיו שרי צבאות הפוקדים, לא הנפקדים, וסדר הטעמים מסכים עמו, כי מלת צבאות מעמדת בטעם מלך: ואין סתירה ממלת אמר שרי הצבאות, כי מצאנו רבים כמוהו: והמפרשים פי' שיהיו שרי צבאות הנפקדים, שאחר הדבור הזה יעמידו המעמידים שר צבאות להיות בראש העם: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה, במלחמות הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד לשון רש"י, כתב הרב זה ומספרי שאנו שם כלשון הזה

במלחמות

רש"י

חנכו. לא דר בו חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: ו ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין להוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: ז פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: ח ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע ומן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש שני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו התורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: ט שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: י כי תקרב אל

עיר

תִּקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף

אונקלוס

תִּקְרַב לְקַרְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃ יא וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנֵנָךְ וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ לְמַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ׃ יב וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ וְתַעֲבֵד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר עֲלַהּ׃ יג וְיִמְסְרִנַּהּ יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ יד לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא

תרגום אשכנזי

פֿאַר איינע שטאָדט קאָממסט, זיא צו בעקריגען: זאָ מוסט דוא איהר צוערסט דען פֿרידען אנביטען. (יא) אנטוואָרטעט זיא דיר נון אויך פֿרידליך, אונד טהוט דיר אויף: זאָ זאָלל אללעס פֿאָלק, דאז דאַרין געפֿונדען ווירד, דיר צינזבאַר אונד אונטערטהאַן זיין. (יב) וויל זיא זיך אבער ניכט פֿרידליך ערגעבען, זאָנדערן מיט דיר שטרייטען: זאָ בעלאַגערע זיא.

(יג) ווען זיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אין דיינע האַנד גיבט, זאָ ברינגע אל־לעס מעננליכע אין דערזעלבען מיט דעם שווערטע אום. (יד) וויבער אבער, קינדער,

רש"י

עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגומר: יא כל העם הנמצא בה. אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: יב ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנ' ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: יג ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: יד והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים

באור

במלחמת הרשות הכתוב מדבר, והכונה לרבותינו אינה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופ' תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה הוא שחייבים לקרא לשלום אפי' לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ולא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה, אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקו' להכות כל זכורה ולהחיו' להם הנשים והטף הזכרים, ובערי העמי' האלה יצוה להחרים גם הנשים והטף, וכך אמרו רבותינו בילמדנו אלה הדברים רבה, והוא עוד בתנחומ': ובגמרת ירושלמי אמר ר"ש בר נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו: מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיטגמא בכל מקו' שהי' הול' לכבוש והי' כותב בה: מי שמבקש להשלים, יבא וישלים, ומי שמבקש לילך לו, ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמה יעש' מלחמה. הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום, שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו'. וכך אמר הכתוב בכולם: לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון, את הכל לקחו במלחמה, כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה וגו' (יהושע י"א י"ט כ'), מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם: ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו, אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומס ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א, ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאמר לנו בעובדי ע"א לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד, ואחרי שיהיו משועבדים לנו, נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"א, בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים, וכן מה שביאור כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם, ואמרו בספרי, הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים. והתשובה הוא, שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח, לא שיתגיירו להיותם גירי צדק: ובמסכת סוטה אמרו, שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון, וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם, הא אם עשו תשובה מקבלים אותם: ורש"י פי' שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם, אבל אותם היושבים תוכה לא אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם, ושבתוכה אין מקבלים אותם שמחמת יראה הם עושים ע"כ. ואינו נכון, כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה (שיקבלו ז' מצות בני נח) אינן נהרגין, וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, כי תעבוד את אלהיהם, הא אם עזבו אלהיהם מותרים לישב שם, וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו: וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים וגו' וכל העם הנותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד (מלכים א' י"ט ט"ז), והענין הזה בתור' עשו, כי קבלו עליהם שבע מצות בני נח, ודבר ברור הוא כי כיון שנתכנס שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם (ומה שנאמר ולא יכלו בני ישראל להחרימם לא על יכולת הגוף נאמר אלא על יכולת הנפש לפי שעשו תשובה), לא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו (הרמב"ן), ומלבד שראיותיו נכונות ונודקות הנה דעתו מסכימת יותר אל חפץ השם כי לא במות המת יחפץ כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה, והארכנו בזה יותר מפני המתרעמים על ה' ועל מצותיו בענין המנהג שנהגו ישראל עם שבעה עממים שנדמה להם אכזריות בחיק הבורא: וקראת, קריאה אליה מצוה, ויתכן שהיא רשות. (הרא"ב ע), והמתרגם האשכנזי תרגמו מצוה, כדעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל: (יא) למס ועבדוך, ענין המסים שיעלה עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך וערי המסכנות אשר לו, וכן לבנין בית השם (וענין העבדות), והשעבוד שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עציו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי, וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה, לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם אינכו מזכיר עבדות, אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו. (מדברי הרמב"ן): (יד) והטף, אף טף

וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ יז כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי

האדם

אונקלוס

וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי יְהֵי בְקִרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ תָּבוֹז לָךְ וְתֵיכוּל יַת עֲדָא דְסַנְאָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעְבֵּד לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקִין מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן׃ טז לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לָא תְקַיֵּם כָּל נִשְׁמָא׃ יז אֲרֵי גַמָּרָא תְגַמְּרִנּוּן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִיזָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי כְּמָא דִּי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יח בְּדִיל דְּלָא יַלְּפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכֹל תּוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבַדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן וּתְחוּבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יט אֲרֵי תְצוּר לְקִרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין לְאַגָּחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ לָא תְחַבֵּיל יַת אִילָנַהּ לְאַרְמָא עֲלוֹהִי פַּרְזְלָא אֲרֵי מִנֵּיהּ תֵּיכוּל וְיָתֵיהּ לָא תְקוּץ

אֲרֵי לָא

כאנשא

תרגום אשכנזי

פיה אונד וואז זאנסט אין דער שטאָרט אָן בייטע אנ־ צוטרעפפען איזט, קאננסט דוא פלינדערן, אונד דיא בייטע דער פיינדע, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דיא הענדע געליפערט, פערצעהרען. (טו) זאָ זאָללסט דוא פערפאהרען מיט דען שטעדטען דער פעלקער, וועלכע זעהר וויט פאָן דיר ענטפערנט זינד, אונד ניכט צו דען שטעדטען דיזער פעלקער היר געהערען. (טז) הינגעגען אין דען שטעדטען דיזער פעלקער, וועלכע דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוטע איינגיבט, זאָללסט דוא קיינע זעעלע אם לעבען לאַססען, (יז) זאָנדערן אללע פערבאננען, דען חתי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי, וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבאָטען האָט. (יח) דאמיט זיא אייך ניכט לעהרען זאָלכע גרייעל אויז־ איבען, וויא זיא, איהרען געטטערן צו עהרען, אויז־ געאיבט האבען, וואָדורך איהר אייך געגען דען עוויגען, אייערן גאָטט, פערזינדיגען ווירדעט. (יט) ווען דוא פאָר איינער שטאָרט לאנגע צייט ליגען מוסט, אום זיא צו בעשטרייטען אונד צו עראָבערן: זאָ זאָללסט דוא דיא ביימע ניכט פער־ דערבען, אונד מיט דער אקסט דאראן פאהרען, דען דוא קאננסט יא פריכטע דאפאָן געניסען, אונד מוסט זיא אלזאָ ניכט אויזראָטטען; איזט דען דאז האָלץ

אויף

רש"י

מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: יז כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: יח למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: יט ימים. שנים: רבים. שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת ולמד שפותח בשלום שנים או שלשה ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים (שמואל ב' א') ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור

מפניך

באור

של זכרים, ומה אני מקיים והכית את כל זכורה? בגדולים. (רש"י): (טו) הערים הרחקת, שאינם משבעה עממים, ולא מזרעו של עמלק: (טז) לא תחיה כל נשמה, בתנאי ואם לא תשלים עמך, כ"כ הרמב"ם ז"ל, שכאשר ישלימו ויקבלו עליהם מס ועבדות ושבע מצות בני נח, אין הורגין כל נשמה אף במלחמת חובה, שהיא עם שבע אומות ועמלק, ולדעת הראב"ד לא נצטרכו במלחמת הרשות לקבל עליהם מצות ב"נ, כי אם להיות למס: ואולם כשלא ישלימו, לא נחיה כל נשמה במלחמת מצוה, (פרק ו' מהלכות מלכים): (יז) והיבוסי, ולא הזכי' הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם. (הראב"ע): (יח) וחטאתם, כי אז תחטאו לה' אלהיכם: (יט) כי האדם עץ השדה, הרי כי משמש בלשון דלמא, שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך: להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו. (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: ואולם היה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, לפי שהתימה היא על העץ לא על האדם, לכן כתב הראב"ע שהטעם כי חיי האדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל, כי חיי נפש הוא חובל, ואותו לא תכרת דבק עם לבא מפניך במצור, הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק יותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, ע"כ: ויהיה לפי זה מאמר כי האדם עץ השדה מוסגר, ואותו לא תכרת (כי האדם עץ השדה), לבא מפניך במצור: ואף שכפי דרכי הנגינה יהיה המאמר המוסגר מובדל בכוונו יותר מבתחלתו, וכה מלת תכרות באתנח, ומלת השדה בזקף, לא נחוש לזה, וראוי אם כן לתרגם

הכתוב

האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: כ רק עץ אשר־תדע כי לא־עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על־העיר אשר־הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כא א כי־ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: ב ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל־הערים אשר סביבת החלל: ג והיה העיר הקרבה אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא־עבד בה אשר לא־משכה בעל: ד והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה בנחל: ה ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו

ולברך

אונקלוס

כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בצירא: כ לחוד אילן דתדע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחבל ותקוץ ותבני כרכומין על קרתא די היא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

כא א ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה: ב ויפקון סבך ודינך וימשחון לקרויא די בסחרנות קטילא: ג ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין דילא אתפלח בה די לא נגידת בניר: ד ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל ביר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ה ויתקרבון כהניא בני לואי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא

תרגום אשכנזי

אויף דעם פעלדע וויא איין מענש, דען מאן דורך באללווערק איינשרענקען מוס? (דיא ביימע זינד יא אייערע פיינדע ניכט, דענען איהר צו שאדען זוכען מיכט).

(כ) יעדאך זאלך איין בוים, פאן וועלכעם דוא פערזיכערט ביזט, דאס ער ניכטס עסבארעס טרעגט, דען קאננסט דוא פערדערבען אונד אומהויען, אום איין באללווערק אום דיא שטאדט צו בויען, דיא מיט דיר קריג פיהרט, ביז זיא דאנידער ליגט.

כא (א) ווען מאן אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר צום בעזיצצע איינגעבען וויל, איינען ערשלאגענען פינדעט, דער אויף דעם פעלדע ליגט, אהנע דאס מאן וויס, ווער איהן ערשלאגען האט: (ב) זא זאללען דיינע עלטעסטען אונד ריכטער הינויז געהען, אונד ביז אן דיא שטערטע מעססען, דיא אום דען ערשלאגענען הערום ליגען.

(ג) וועלכע שטאדט נון דיא נעכסטע אן דעם ערשלאגענען איזט, דערזעלבען עלטעסטען זאללען איינע רינדקאלבע נעהמען, וועלכע נאך ניכט צור ארבייט געברויכט װארדען, אונד אן קיינעם יאכע געצאגען האט.

(ד) דיזע קאלבע זאללען דיא עלטעסטען דער שטאדט אין איינען הארטען גרונד פיהרען, דער ניכט בעארבייטעט אונד בעזאעט ווערדען קאן, אונד איהר היר דאז געניק אבהויען. (ה) זאדען זאללען דיא פריכטער אויז דעם שטאממע לוי הינצו טרעטען; (דען זיא האט דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלט, זיינען דיהנסט צו פערזעהען, אונד אין

רש"י

מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו:

כ עד רדתה. ל' רדוי שתהא כפופה לך:

כא ב ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה: ומדדו. ממקום שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד לידע איזו קרובה: ד אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקדוש ברוך הוא תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינה עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות

באור

הכתוב כזה מוזט זיא אלזא ניכט אבהויען, דען דיא ביימע דעם פעלדעס ערהאלטען דאס לעבען דער מענשען, אום דיא שטאדט דורך באללווערקע איינצושרענקען: (כ) עד רדתה, עד רדת חומותיה כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות (רשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ורש"י פי' מלשון רדוי שתהא כפופה לך, ויהי' כמו רדתך אותה, וכן ת"א. אבל לא מצאנו ההוראה הזאת כי אם בשרש רדה, ועל הרוב תבא עם בי"ת השמוש, כמו ורדו בדגת הים (בראשית א' כ"ט), לא תרדה בו (ויקרא כ"ה מ"ג):

כא (א) נפל, שוכב, כמו על פני כל אחיו נפל: הכהו, הכאתו מיתה, עיין למעלה (י"ט ד'): (ב) זקניך זקני הערים הקרובות והשופטים. (הרא"בע): ומדדו, ממקום שהחלל שוכב (סוטה מ"ח): (ג) הקרבה אל החלל, אל מקום החלל, וקרוב הדבר שאים מאנשיה הרגו: לא עבד בה, לחרוש: לא משכה בעל, להביא אבנים כמנהג העגלות. (הרא"בע): (ד) איתן, תקיף וקשה: לא יעבד, כמו לא נעבד, וכן לא יזרע, וזהו לפי פשוטו ורבותינו ז"ל אסרו לחרוש ולזרוע בו לעולם: וערפו, יסירו עורף העגלה: (ה) וכל נגע,

וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהֹוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהֹוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהֹוָה׃ ס

סדר כי תצא

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃

יא וראית

אונקלוס

וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְעַל מֵימְרֵיהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ׃ ו וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דִּקְרִיבִין לְקְטִילָא יַסְחוֹן יַת יְדֵיהוֹן עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְנַחְלָא׃ ז וִיתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָא יַת דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה׃ ח כַּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּאי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא׃ ט וְאַתְּ תְּפַלֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דִּכְשַׁר קֳדָם יְיָ׃

י אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן׃

יא ותחזי

תרגום אשכנזי

אין וויינעם נאמען דען זעגען אויזצושפרעכען, אונד נאך איהרעם אויזשפרוכע ווערדען אללע שטרייטזאכען אונד פערלעצונגען ענטשיעדען; (ו) אונד אללע עלטעסטען דעריעניגען שטאדט, וועלכע דעם ערשלאגענען אם נעכסטען איזט, זאללען איבער דער קאלבע, דער אים טהאלע דאז געניק אבגעשלאגען ווארדען, דיא הענדע וואשען, (ז) אונד זאללען געגען איינאנדער שפרעכען: (דיזע, נעמליך דיא עלטעסטען:) «אונזערע הענדע האבען דיזעס בלוט ניכט פערגאססען, אונד אונזערע אויגען עז ניכט געזעהען;» (ח) (יענע, נעמליך דיא פריסטער, ערוויעדערן:) «פערגיב, א עוויגער! דעם פאלקע ישראל, דאז דוא ערלעזט האסט, אונד רעכנע עז איהם ניכט אלז אונשולדיג פערגאססענעס בלוט צו.» אלזדאן איזט איהנען דיזעס בלוט פערזעהנט.

(ט) דוא אבער האסט אויף דיזע וויזע דיא אנקלאגע אונשולדיגעס בלוטעס פאן דיר וועגגעשאפפט, ווען דוא דאז געטהאן, וואז אין דען אויגען דעס עוויגען רעכט איזט.

(י) ווען דוא ווידער פיינדע צו פעלדע ציהעסט, דער עוויגע, דיין גאטט, גיבט איהן דיר אין דיינע האנד, דאס דוא פאן איהם געפאנגענע וועגפיהרסט, (יא) אונטער

רש"י

לעשות פירות: ז ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: ח ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: ט ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה':

י כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו. לרבות כנענים שבתוכה ואף על פי שהם משבעה האומות:

יא אשת

באור

כבר פירשתיו בפסוק כי יפלא ממך: (ז) וענו ואמרו, הזקנים אומרים ידינו לא שפכו, והכהנים עונים אחריהם כפר לעמך ישראל, כן הוא דעת כל המפרשים וכן הוא בתרגום אשכנזי: ידינו לא שפכה, ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי: ולשון רש"י וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם, אלא לא ראינוהו, ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה: (ח) דם נקי, שפיכות דם של נקי, כלומר שלא יארע עוד כזה הכמאה אלל, אושלא נטעה בדין אם נחקור על הרוצח שלא נחזיק את הנקי לרשע: ונכפר, חסר תי"ו (כי ראוי להיות ונתכפר), כמו ונוסרו כל הנשים, והם שני בנינים, בנין התפעל עם בנין נפעל. (הרא"ב"ע): וטעם מצות עגלה ערופה יתכן שהוא להכיר גנות וחסד מעל זקני העיר הקרובי' אל החלל שהם אינם נמלטים מן החשד שהעלימו עיניה' מן הרוצח ונתנוהו לברוח או שעודהו בעירם ולא יעשו בו משפט כראוי. והנה רחיצת ידים משל לנקיון הלב ועל כן אמרו ידינו לא שפכו ועינינו לא ראו, לנקות עצמם מן החשד, ועריפת העגלה ירמוז לבשימצאו את הרוצח לא יחוסו עליו רק ימיתוהו בלי חמלה כמו העגלה אשר הסירו את ערפה, וכאל איתן תואר אל המשפט שהוא אלגם חזק ותקיף מגור לא ימוט ולא יכטה וקשה הוא כאדמה שעודנו קרקע עולם ולא רוככה ע"י עבודה וזריעה: (ט) הדם הנקי, הטעם אם תמצא הרוצח תדינו במשפט ותהרגנו, וכן אמרו בגמ"ם (כתובות ל"ז), מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג, והוא הישר בעיני ה', וכן כתב הרשב"ם ויהיה לפ"ז כי מלשון דהא: אמנם לדעת המתרגם האשכנזי והרא"ב"ע באור הכתוב ואתה תבער, הוא שעל ידי המצוה הזאת אם תקיימה ותעשה הישר בעיני ה', הרי בערת את עונש של שפיכות דם נקי מקרבך, ויהיה כי תעשה כמו אם תעשה:

(י) כי תצא למלחמה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו, שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה. (רש"י): וכן הוא אף לדעת הרמב"ן שהבאתי למעלה, כי אם לא ישלימו שבעה עממים הרי נאמר לא תחיה ואם ישלימו עמם ויהיו להם למס עובד אז לא יוכלו לשבות מהם שבי: שביו, שבי ממנו, ולפי שעל הרוב יורה הכנוי על הקנין לכן סמכו רבותינו ז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה ואף על פי שהם משבעה אומות:

(יא) אשת

יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר
וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃
יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־
רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ יג וְהֵסִירָה
אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה
בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ
יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ
וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־לֹא
חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־
תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת
אשר

יא וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא
שַׁפִּירַת חֵיזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ
וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ׃ יב
וְתַעֲלִנַּהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח
יָת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת
טוּפְרַהָא׃ יג וְתַעְדֵּי יָת
כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתֵיתֵב
בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יָת אֲבוּהָא
וְיָת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר
כֵּן תֵּיעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ
וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ׃ יד וִיהֵי
אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ
וְתִפְטְרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא
לָא תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא לָא תִתַּגַּר בַּהּ חֲלַף דְּעַנֵּיתַהּ׃

(יא) אונטער דען געפאנגע־
נען ערבליקסט דוא איינע
פרויענספערזאן פאן טענער
געשטאלט, אונד דוא האסט
לוסט צו איהר, זיא דיר צור
פרויא צו נעהמען: (יב) זא
זאללסט דוא זיא פאהרער אין
דיין הויז ברינגען; דאזעלבסט
זאלל זיא זיך איהר הויפט־
האאר אבשעערען אונד דיא
נעגעל בעשניידען,
(יג) דאז קלייד איהרער גע־
פאנגענשאפט אבלעגען, אין
דיינעם הויזע בלייבען, אונד
איינען מאנאט לאנג איהרען
פאטער אונד איהרע מוטטער
בעוויינען; אלזדען קאנסט
דוא צו איהר קאממען, איהר
בייוואהנען, אונד זיא דיינע
פרויא זיין לאססען. (יד) ווען
דוא אבער קיין געפאללען
מעהר אן איהר פענדעסט,
זא מוסט דוא זיא פעראב־
שיידען אונד זיך זעלבסט איבערלאססען; פערקויפען
דארפסט דוא זיא ניכט, דוא דארפסט זיא ניכט צור
שקלאפין מאכען, דא דוא
זיא

טו ארי

רש"י

יא אשת. אפילו אשת איש: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו לילד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: יב ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול: יג והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהנכרים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכיית' רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו: ובכתה את אביה. כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוול': יד והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר בה. לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות
ושמוש

באור

(יא) אשת, הס' הנסמך ודרשו רז"ל אפי' אשת איש: יפה תאר, בעיניו (הראב"ע), ובספרי מכאן אפי' כעורה ת"ל וחשקת בה: וחשקת בה, שתחשקנה לקחת לך לאשה, כי אחר כן יאמר ובעלתה, וכמוהו ואקח אותה לי לאשה (שייעדה להיות אשתו). (הראב"ע), וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יב) ועשתה את צפרניה, לשון הרמב"ן תגדלם כדי שתתנוול דברי רש"י כדברי ר' עקיבא, וכן פירש אונקלוס: והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה (ויקרא כ"ה כ"א), כי הצמיחה תקרא עשייה, אבל בספרי אמר ראיה לדברי ר' אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב' י"ט כ"ג), והיא ראיה גדולה, לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבילות הם והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה, יצוה שתגלח את ראשה כדרך האבילות כענין שנאמר ויגז את ראשו (איוב א' כ'), וכן גזי נזרך (ירמיה ז' כ"ט), וכן קציצת הצפרנים אבילות כגלוח הראש, כי מנהג הנשים היה לגדלם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים עד כאן דבריו בקוצר, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרמב"ם ז"ל פסק כר"ע: (יג) והסירה את שמלת שביה, אף זה מרבה אבילות, שהבגדים שיוצאות בם למלחמה הין נאים ומקושטים ביותר: ובכתה את אביה, הטעם לדעת הראב"ע שנתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה, והשקול הדעת מחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות: ויתכן שלא צוה הכתוב שתגלח את ראשה ותסיר שמלת שביה מעליה ותבכה את אביה ואת אמה, אלא שדבר הכתוב בהווה: והכוונה כך הוא, אחרי שנודע שעפ"י הרוב השבוים והגולים אל ארץ אחרת יקוננו על ארץ אבותם שגלו משם, וישליכו מעליהם את מלבושיהם הנאים ויגלחו את שערם, לפי שמואסים בם, ונאנחים על אבותיהם שמתו או שנפרדו מהם בלי תקוה לראותם עוד עד עולם, ויהיה הדבר מגונה ומאוס מאד, אם בעת הבכי והצער הזה תרצה לבוא אליה להשקיט חשקך ותאותך, ולבה בל עמה: והלא באשתו אמרו חז"ל אם מצטערת אסור לבוא אליה עד שיפייסנה תחלה, ק"ו בשבויה שמצטערת ומקוננת תמיד: לכן אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ותניחנה חודש ימים, כדי שתוכל לעשות כדרך המקוננים לגלח ראשה ולעשות צפרניה ולהסיר שמלתה מעליה ולבכות את אבותיה ואחרי כן הזמן יקל צערה ונפשה תשיב אליה ויהיה לבה שמח באהבתך, אז תבא אליה ובעלתה, וכן דעת הרב המורה: (יד) ושלחתה לנפשה, תשלחנה לרצונה, לפי שביאה ראשונה הותרה לו בעוד לא נתגיירה, ואחר שישבה בביתך כמשפט, אם חפץ בה, והיא רוצה להכנס תחת כנפי השכינה, הרי זו מתגיירת וטובלת ככל הגרים, ותנשא לו ע"י כתובה וקדושין: ואם לא חפץ בה, משלחה בלא גט: וכן אם לא רצתה להתגייר, מקבלת שבע מצות ב"נ ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה, שאסור לישא אשה שלא נתגיירה. (מדברי הרמב"ם ז"ל ה"מ פ"ח): לא תתעמר בה, לשון שמוש, לא תשתמש כשפחה, כי אם תהיה חפשית, וכלל זה בכח ושלחתה לנפשה, לרצונה, שלא ימכרנ' ולא יחזיקנה בביתו כשפחה, וכן הוא בספרי: ורש"י ורמב"ן ז"ל מצאו שורש להוראה זאת בלשון פרסי ובלשון הערבי: עניתה, בביאת
ראשונה

אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס טו כִּֽי־תִהְיֶ֨יןָ לְאִ֜ישׁ שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֗ים הָאַחַ֤ת אֲהוּבָה֙ וְהָאַחַ֣ת שְׂנוּאָ֔ה וְיָֽלְדוּ־ל֣וֹ בָנִ֔ים הָאֲהוּבָ֖ה וְהַשְּׂנוּאָ֑ה וְהָיָ֛ה הַבֵּ֥ן הַבְּכֹ֖ר לַשְּׂנִיאָֽה׃ טז וְהָיָ֗ה בְּיוֹם֙ הַנְחִיל֣וֹ אֶת־בָּנָ֔יו אֵ֥ת אֲשֶׁר־יִהְיֶ֖ה ל֑וֹ לֹ֣א יוּכַ֗ל לְבַכֵּר֙ אֶת־בֶּן־הָ֣אֲהוּבָ֔ה עַל־פְּנֵ֥י בֶן־הַשְּׂנוּאָ֖ה הַבְּכֹֽר׃ יז כִּי֩ אֶת־הַבְּכֹ֨ר בֶּן־הַשְּׂנוּאָ֜ה יַכִּ֗יר לָ֤תֶת לוֹ֙ פִּ֣י שְׁנַ֔יִם בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־יִמָּצֵ֖א ל֑וֹ כִּי־הוּא֙ רֵאשִׁ֣ית אֹנ֔וֹ ל֖וֹ מִשְׁפַּ֥ט הַבְּכֹרָֽה׃ ס יח כִּֽי־יִהְיֶ֣ה לְאִ֗ישׁ בֵּ֚ן סוֹרֵ֣ר וּמוֹרֶ֔ה אֵינֶ֣נּוּ שֹׁמֵ֔עַ בְּק֥וֹל אָבִ֖יו וּבְק֣וֹל אִמּ֑וֹ וְיִסְּר֣וּ אֹת֔וֹ וְלֹ֥א יִשְׁמַ֖ע אֲלֵיהֶֽם׃ יט וְתָ֥פְשׂוּ ב֖וֹ אָבִ֣יו וְאִמּ֑וֹ וְהוֹצִ֧יאוּ אֹת֛וֹ אֶל־זִקְנֵ֥י עִיר֖וֹ וְאֶל־שַׁ֥עַר מְקֹמֽוֹ׃ כ וְאָמְר֞וּ אֶל־זִקְנֵ֣י עִיר֗וֹ בְּנֵ֤נוּ זֶה֙ סוֹרֵ֣ר וּמֹרֶ֔ה אֵינֶ֥נּוּ שֹׁמֵ֖עַ בְּקֹלֵ֑נוּ זוֹלֵ֖ל וְסֹבֵֽא׃ כא ורגמהו

אונקלוס

טו אֲרֵי תֶהֱוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָּא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא וִילִידָן לֵיהּ בְּנִין רְחִימְתָּא וּשְׂנִיאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בּוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא׃ טז וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין לִבְנוֹהִי יָת דִּיהֵי לֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחִימְתָּא עַל אַפֵּי בַר שְׂנִיאֲתָא בּוּכְרָא׃ יז אֲרֵי יָת בּוּכְרָא בַר שְׂנִיאֲתָא יַפְרֵישׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין בְּכֹל דְּיִשְׁתְּכַח לֵיהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ לֵיהּ חֲזְיָא בְּכֵרוּתָא׃ יח אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּל מִנְּהוֹן׃ יט וְיֶחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לִקְדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ׃ כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרָנָא זָלֵיל בִּשְׂרָא וְסָבֵי חַמְרָא׃ כא וירגמוניה

תרגום אשכנזי

זיא געשוועכט האסט.

(טו) ווען איין מאן צוויא ווייבער האט, דיא איינע וויר געליבט, דיא אנדערע געהאסט, אונד ביידע געבערען איהם זעהנע, דיא געליבטע אונד דיא געהאסטע, זא אבער דאס דער ערסטגעבארנע זאהן דער פערהאסטען איזט,

(טז) אונד דיא צייט קאממט, דאס ער זיינען קינדערן פערטהיילען וויל, וואז ער אין פערמעגען האט: זא קאן ער דען זאהן דער געליבטען ניכט פיר דען ערסטגעבארנען מאכען, אונד דעםווירקליכען ערסטגעבארנען זאהן דער געהאסטען פארציהען; (יז) זאנדערן מוס דען ערסטגעבארנען דער פערהאסטען פרויא אנערקעננען, איהם פאן אללעם, וואז פארהאנדען איזט, איינען צווייפאכען אנטהייל צו געבען; דען דיזער איזט ערסטלינג זיינער קראפט, איהם געביהרט דאז רעכט דער ערסטגעבורט.

(יח) ווען יעמאנד איינען אונגעהארזאמען, ווידערשפענסטיגען זאהן האט, דער דער שטיממע זיינעס פאטערס אונד זיינער מוטטער ניכט געהארכט, זיא האבען איהן איך געציכטיגט, אונד ער וויל דענגאך ניכט געהארכען: (יט) זא זאללען איהן פאטער אונד מוטטער ערגרייפען, אונד פאר דיא עלטעסטען דער שטאדט, אין דאז טהאר זיינעס ארטעס ברינגען, (כ) אונד צו דען עלטעסטען זיינער שטאדט שפרעכען: «דיזער אונזער זאהן איזט אונגעהארזאם אונד ווידערשפענסטיג, וויל אונז ניכט פאלגען, איזט איין לידערליכער שלעממער אונד טרונקענבאלד.» (כא) זא

רש״י

ושמוש עימרהה מיסודו של רבי משה הדרשן למודתי כן: יז פי שנים. כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאח׳ מיתת האב כבמוחזק: יח סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו: בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (משלי כ״ג) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל

באור

לאשונה: (טו) האחת אהובה, מוסב על תהיין לאיש, והטעם האחת תהיה לאיש אהובה: לשניאה, תואר השם: (טז) ביום הנחילו, בבריאות גופו, או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב״ד ינחילו. (הרמב״ע): לבכר, לעשותו בכור לענין ירושה: על פני בן השנואה הבכר, בעוד ולפני שבן השנואה הבכור קיים, ויתכן שהוא כמו לפני, וכן תרגם בל״א: (יז) יכיר, יודה שהוא בן הבכור ולו משפט הבכורה ליטול פי שנים: פי שנים, שיקח שני חלקים, אם היו שלשה בנים יחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים, ואם שנים יחשבו שלשה. (הרמב״ע): כי הוא ראשית אנו, הנודע, עם הישר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים. (הרמב״ע): (יח) בן סורר ומורה, כמו כפרה סוררה, הולך שובב בתאות לבו ומורה כנגד מצות אבותיו, והם לא יבקשו ממנו כי אם הטוב והישר, כי כל ישראל בחזקת ישרים: בקול אביו, בתוכחת אביו: ויסרו אתו, מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו. (רש״י), והוא מגמרא דסנהדרין

כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ ב וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ

ואספתו

אונקלוס

כא וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן׃ כב וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא׃ כג לָא תְבִית נְבִלְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃

כב א לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יָת אִמְּרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְּתֵיבִנּוּן לַאֲחוּךְ׃ ב וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁנֵּיהּ

לגו

תרגום אשכנזי

(כא) זא זאָללען איהן אללע לייטע דער שטאָדט מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען; אויף זאָלכע ווייזע זאָללסט דוא דען בעזעוויכט אויז דיינעם מיטטעל שאַפֿפֿען, דאמיט עז גאַנץ ישראל הערע, אונד זיך פֿירכטע. (כב) ווען יעמאַנד איין פֿערברעכען בעגאַנגען, וואָרויף דיא טאָדעסשטראַפֿע געהערט, אונד ווירד הינגעריכטעט, אונד אַן איין האָלץ געהענגט: (כג) זאָ זאָלל זיין לייכנאַם ניכט איבער נאַכט אַם האָלצע בלייבען, זאָנדערן דוא מוסט איהן דעסזעלבען טאַגעס בעגראַבען, דען איין געהענגטער איזט איינע גערינגשעצצונג גאָטטעס; אונד דוא מוסט דאָז ערדרייך, דאָז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום בעזיצצע גיבט, ניכט פֿעראונרייניגען.

כב (א) ווען דוא דיינעס ברודערס אָכסען אָדער שאַאף זיהסט, דאָז זיך פֿערלויפֿען האָט: זאָ מוסט דוא דיך איהנען ניכט ענטציהען, זאָנדערן זאָללסט זיא צו דיינעם ברודער צוריק פֿיהרען. (ב) איזט אַבער דיין ברודער פֿאָן דיר ענטפֿערנט, אָדער דוא ווייסט ניכט,

וועם

רש"י

ואל ימות חייב: כא וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בבית דין פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: כב וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין: ותלית אותו על עץ. רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך השם נסקילה: כג כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא ל' הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת (מלכים א' ב' ח'):

כב א והתעלמת. כובש עין כאלו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו

פשוטו

באור

דסנהדרין (דף ע"א): ואונקלוס תרגם ותלפין יתי', ונראה מפשטות הכתוב שכל זה מן התנאים, שאביו ואמו יסרו אותו בדברי תוכחה ומוסר, או בגערה ונאצה, או בשוט ושבט, ועם כל זה לא שמע אליהם, אז יתפשו בו וגו': וכבר נאמר לשון יסר על דברי תוכחה והתראה בלבד, שמע בני מוסר אביך (משלי א' ח'), בדברים לא יוסר עבד (שם כ"ט כ'), אבל בן חורין יוסר בדברים: (כ) זולל, מפורש זולל בשר, רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסבא, מרבה לשתות והוא המשתכר. (הראב"ע): ומי שהוא משולח אל התאוות ואינו נותן חק וגבול לתשוקותיו הוא סורר מדרכי החכמה ומורה בקול המוסר: והנה על דעת רז"ל בן סורר ומורה אינו קטן, לפי שהקטן פטור מכל העונשין ומכל המצות, אבל הביא שתי שערות: ואף שאין עליו עתה חטא משפט מות, על שם סופו הוא נדון, וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו, כי לא הומת בגודל חטאו, אלא ליסר בו את הרבים, ושלא יהיה תקלה לאחריה: אמרה תורה ימות זכאי, ואל ימות חייב: (כב) ותליית אתו, רז"ל אמרו כל הנסקלין נתלין. (רש"י), ויהיה לפ"ז ותלית מתשובת התנאי: אמנם אלו דברי יחיד הם, והלכה כדברי חכמים, שאינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז, ואמרו שזהו טעם כי קללת אלהים תלוי, שיאמרו מפני מה זה תלוי? על שברך את השם, או עבד ע"ז, ולפ"ז גם ותלית אותו חלק מהתנאי, שכאשר יתחייב תליי' ותלה אותו, אז לא תלין וגו': וע"ד הפשט כי קללת אלהים תלוי כמ"ש רש"י, שכל אדם הנברא בצלם אלהים כשהוא תלוי זלזולו של מלך הוא, שאדם עשוי בדמות דיוקנו, וישראל הם בניו: משל לשני אחים תאומים שהיו דומים זה לזה, האחד נעשה מלך, והשני נתפס ללסטיות ונתלה, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי: כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול גרינגשעצצונג, כמו והוא קללני קללה נמרצת (מלכים א' ב' ח'): (כג) ולא תטמא את אדמתך, מוסב על כי קבר תקברנו: והשעור לא תלין נבלתו על העץ, כי קללת אלהים תלוי, כי אם קבר תקברנו ולא תטמא את אדמתך, כי היה אפשר שיבכישנו בלא קבורה, וכוה לקברו שלא יטמא בו נוגע או מאהיל כדברי הרשב"ם, ואמרו רז"ל שמצות קבורה אף בשאר מתי ישראל בכל מקום ובכל זמן:

כב (א) לא תראה, מוסב על והתעלמת, ושיעורו אם תראה לא תתעלם: והתעלמת, כובש עין כאלו אינו רואה. (רש"י): (ב) ולא ידעתו, או אם לא ידעתו כמו מכה אביו ואמו. (דעת הרמב"ן), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואספתו, אם היית שם, או בשווי שתפקדנו ביד

נאמן

וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃

ז שלח

אונקלוס

לְגוֹ בֵּיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ ג וְכֵן תַּעְבֵּד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּד לְכָל אֲבֵידְתָא דַּאֲחוּךְ דִּי תֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְכַסָּיוּתַהּ׃ ד לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא דַּאֲחוּךְ אוֹ תוֹרֵיהּ רְמַן בְּאוֹרְחָא וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְּקִים עִמֵּיהּ׃ ה לָא יְהֵי תִּקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין׃ ו אֲרֵי תְעָרַע קִנָּא דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רְבִיעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא

על

תרגום אשכנזי

ווענ[?] עז אנגעהערט: זאָ נים עז צו דיר אין דיין הויז, אונד לאַס עז בייא דיר זיין, ביז דיין ברודער דאַרנאַך פֿראַגט, דאַמיט דוא עז איהם ווידער־געבען קאַננסט. (ג) עבען אַלזאָ זאָללסט דוא טהון מיט זיינעם עזעל, עבען אַלזאָ מיט זיינעם געוואַנדע, עבען אַלזאָ מיט אַללעם פֿערלאָר־נען, דאַז דיינעם ברודער פֿאָן הענדען געקאָממען אונד פֿאָן דיר געפֿונדען וואָרדען; דוא קאַננסט דיך ניכט ענט־ציהען. (ד) זיהסט דוא דיי־נעס ברודערס עזעל אָדער זיי־נען אָכסען אויף דעם וועגע הינפֿאַללען, זאָ מוסט דוא דיך איהנען ניכט ענציהען, זאָנדערן איהם אויפֿריכטען העלפֿען. (ה) קיינע פֿרוי־ענספערזאָן זאָלל גערעטהע איינעס מאַננעס טראַגען, אונד קיינע מאַננספערזאָן דאַז געוואַנד איינער פֿרויא אַנטהון; דען ווער דיזעס טהוט, איזט איין גרייעל פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע. (ו) ווען דיר אויף דעם וועגע איין פֿאָגעלנעסט מיט קיכליין אָדער אייערן אויפֿשטעסט, אַם בוימע אָדער אויף דער ערדע, וואָ דיא מוטטער אויף דען קיכ־ליין אָדער אייערן זיצט: זאָ זאָללסט דוא ניכט ביידע, דיא מוטטער זאַממט דען יונגען אויזהעבען.

(ז) דיא

באור

נאמן. (ראב"ע): והשבתו לו, שתראה בו השבה, שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבענו ממנו. מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל, ושאינו עושה ואוכל ימכר. (רש"י), והדברים מכוונים לעומק כונת הכתוב: (ג) לא תוכל, איך רשאי: (ד) נפלים, כמשמעו שמשאו עליהם ונפלו ולא יוכלו לקום בלי עזר המקים מפני המשא שעליהם, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ה) לא יהיה כלי גבר, נסמכה (המצוה) בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראת כי אם להקים זרע, ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות, וכן לא ילבש גבר, והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב בין הנשים ויכחש הוא והן ואין מי יודע. וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם (הראב"ע): לא ילבש גבר. אונקלוס תרג' לא יתקן גבר בתקוני דאתתא, וכן אחז"ל שכל המתקן עצמו בתקונים המיוחדים לנשים חייב מלקות: כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות, מראשו או מזקנו, וכן הגובע שערותיו, כדרך שהנשים עושות: (ו) כי יקרא, כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה: אפרחים, אל"ף נוסף, כמו אל"ף ואזרועך. (הראב"ע): לא תקח, הטעם לדעת כל המפרשים כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה, כי יש לבהמות חיות ועופות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם ודאגות הבהמות על ביניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור, אבל הוא מפעולת כח המחשב המצויה בבהמות כאשר הוא מצויה באדם. ועיין

בספר

רש"י

פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': ב עד דרוש אחיך. וכי תעלה על דעתך שיתננו לו קודם שידרשנו אלא דורשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: ג לא תוכל להתעלם. לכבוש עינך כאלו אינך רואה אותו: ד הקם תקים. זו טעינה לטעון משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: ה לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: ו כי יקרא. פרט למזומן: לא

תקח

ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס יב גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס יג כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע

ואמר

על בְּנַיָּא: ז שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין: ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חַדְתָּא וְתַעְבֵּד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵיל מִנֵּיהּ: ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵרוּבִין דִּלְמָא תִסְתָּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא: י לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא: יא לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר בַּחֲדָא: יב כְּרוּסְפְּדִין תַּעְבֵּד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְּסוּתָךְ דְּתִתְכַּסֵּי בַהּ: יג אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵיעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנֵינַהּ: יד וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוֹפֵי מִלִּין וְיַפֵּיק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יַת

אתתא

(ז) דיא מוטטער מוכט דוא פליגען לאססען, אונד דיא יונגען קאננסט דוא דיר נעהמען; דאמיט עז דיר וואהל געהע, אונד דוא לאנגע לעבעסט. (ח) ווען דוא איין נייעס הויז בויעסט, זא מאכע איין געלענדער אבען אום דיא אלטאנע, דאמיט דוא ניכט בלוטשולד אויף דיין הויז ברינגעסט, ווען עטווא יעמאנד הערונטער פילע. (ט) דוא זאללסט דיינען וויינבערג ניכט מיט פערמישטען ארטען בעזאען, זאנסט ווירדע זא וואהל דיא פרוכט דעס זאאמענס, דען דוא אויזזאעסט, אלז דער ערטראג דעס וויינבערגעס, דיר פערבאטען זיין. (י) דוא זאללסט ניכט מיט איינעם אקסען אונד איינעם עזעל צוגלייך אקקערן. (יא) דוא זאללסט קיין געוועבע טראגען, וואראן וואללען אונד ליינען פערמענגט איזט. (יב) שנירע זאללסט דוא דיר מאכען אן דען פיר פליגעלן דיינעס מאנטעלס, מיט וועלכעם דוא דיך בעדעקקסט. (יג) ווען יעמאנד איינע פרוא נימט, אונד וואהנט איהר בייא, ווירד איהר אבער נאכהער גראם, (יד) לעגט איהר פאלשע בעשולדיגונגען אויף, אונד ברינגט זיא אין איבלען רוף, שפריכט

רש"י

הקח האם. בעודה על בניה: ז למען ייטב לך וגו'. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכרן של מצות חמורות: ח כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואף על פי כן לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב: ט כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תתאסר כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח בין לגנאי כגון איסור נופל בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך (ישעיה ס"ה): המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: י לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא: יא שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: יב גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: יג ובא אליה ושנאה. סופו: יד ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה. עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון

באור

בס' התורה והמצוה ואתר: (ז) למען ייטב לך, שהשם יחמול עליך וייטיב לך • (הרא"ב"ע): (ח) מעקה, אין לו ריע וטעמו ידוע ממקומו והוא גדר סביב לגג: דמים, כתרגום אונקלוס חובת קטול וכן הוא בתרגום אשכנזי: הנופל, נקרא על שם סופו, וכן יומת המת, ובגדי ערומים תפשיט, ויתרוצצו הבנים, ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם (הרא"ב"ע): (ט) כלאים, קבלו רבותינו שהוא חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (קדושין ל"ט) פן תקדש, כמו כי תקדש, ולא תגעו בו פן תמותון (בראשית ג' ג'), והטעם כי יאסר לך כקדש: המלאה הזרע, כמו מלאת הזרע בסמיכות או תחסר מן, המלאה מן הזרע, והטעם התבואה: (י) יחדו, כמו אחד: (יא) שעטנז, לשון עירוב, ור"ד שועי טוי ונוז (רש"י), עיי' (במדבר י"ט י"ט): (יב) גדלים, ציצית צריך שיהא גדול וקלוע, וכן גדלים מעשה שרשרת: (יד) עלילת, כמו סבות (המביאות אותו לשנוא אותה) דברים הן אמת או שקר • (הרא"ב"ע): ולשון רש"י עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא (כמו שאמר ושנאה), סופו לבוא לידי לשון הרע: והוצא, מפיו: בתולים, לשון רבים ולא יתפרדו

וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כ וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ׃ כא וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ אֶל־פֶּתַח

בית

אונקלוס

אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וְעָלֵית לְוָתַהּ וְלָא אַשְׁכַּחִית לַהּ בְּתוּלִין: טו וְיִסַּב אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֶמְתָּא לִקְדָם סָבֵי קַרְתָּא לִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרַהּ: טז וְיֵימַר אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא לְסָבַיָּא יָת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּסְנָאַהּ: יז וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוּפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא: יח וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת גַּבְרָא וְיִלְקוּן יָתֵיהּ: יט וְיִגְבּוּן מִנֵּיהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלַת בַּת יִשְׂרָאֵל וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי: כ וְאִם קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא אִשְׁתְּכַחוּ בְתוּלִין לְעוּלֶמְתָּא: כא וְיַפְּקוּן יָת עוּלֶמְתָּא לִתְרַע בֵּית

אבוהא

תרגום אשכנזי

שפריכט נעמליך: «דיזע פרויא האבע איך גענאממען, אונד אלז איך מיך צו איהר טהאט, פאנד איך דאז צייכען דער יונגפערשאפט ניכט:» (טו) זא זאללען פאטער אונד מוטטער דער יונגען פרויא דיא בעווייזע איהרער יונגפערשאפט נעהמען, אונד פאר דיא עלטעסטען דער שטאדט אין דאז טהאר בריגגען. (טז) דער פאטער דער יונגען פרויא זאלל צו דען עלטעסטען שפרעכען: «מיינע טאכטער האבע איך דיזעם מאננע צור פרויא געגעבען, ער איזט איהר אבער גראם געווארדען. (יז) נונמעהר בירדעט ער איהר פאלשע בעשולדיגונגען איף, אונד שפריכט: «איך האבע בייא דיינער טאכטער דאז צייכען דער יונגפערשאפט ניכט געפונדען;» היר אבער זינד דיא בעווייזע פאן מיינער טאכטער יונגפערשאפט.» היערמיט זאלל מאן דאז בעטטוך פאר דען עלטעסטען דער שטאדט אויזברייטען. (יח) זא זאללען דיא עלטעסטען דער שטאדט דען מאן פארנעהמען, אונד איהן ציכטיגען, (יט) איבערדעם איך אום הונדערט שקל בעשטראפען, אונד דעם פאטער דער יונגען פרויא געבען, דארום דאס ער אויף איינע יונגפער אין ישראל איינען איבעלן רוף אויזגעבראכט; אויך מוס זיא זיינע פרויא בלייבען, אונד ער זאלל זיא צייט לעבענס ניכט פערשטאסען קעננען.

(כ) ווערע עז אבער וואהר, דאס בייא דער יונגען פרויא דיא צייכען דער יונגפערשאפט ניכט געפונדען ווארדען: (כא) זא זאלל מאן דיא יונגע פרויא פאר דיא הויזטהירע

איהרעס

רש"י

לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: טו אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: טז ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: יז ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: יח ויסרו אותו. מלקות: כ ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין: כא אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: אנשי עירה. במעמד אנשי עירה: לזנות בית אביה. כמו בבית אביה

באור

יתפרדו, וכן בחרות וזקונים ועלומים׃ (הראב"ע): (טו) ולקח אבי הנערה ואמה, כי זנות הבת תחלל כבוד אבותיה בעבור שלא השגיחו עליה ולמדוה מוסר כשים, ויתכן שהשעור אביה או אמה, ואם היא יתומה יוציאה ממונה ב"ד: השערה, מקום שהזקנים נוסדו יחד להשגיח על ענין הקהל ולשפוט את העם כי היה זה בשער העיר כנודע לכל קורא דברי הימים הקודמים: (טז) אבי הנערה, או אמה, ולא הוצרך עוד לפרש: יעוד שהקנס לא יתן לאם, אם אין לה אב, והלכה כדברי האומר יתומה קנסה לעצמה: (יז) והנה הוא שם, רק לפי שנכתב הוא שם לה שנות כוזבות להרחיקה מעליו: (יח) אתו, ע"ד הפשט יוסרו אותו בדברי תוכחה ויביישו אותו לעיני כל באי השע', ואולם רבותינו קבלו שהוא מלקות וכן ת"א וילקון יתיה, ומתרג' אשכנזי תרגמו בענין שסובל שני הפירושים: (יט) מאה כסף, לתת מאה כסף: לאבי הנערה, תחת אשר רצה לחלל כבודו: כל ימיו, היה יכול לשלחה בגט בלא הוצאת שם רע, אלא שלא רצה לתת לה כיוהר הבתולות, לכך יענש שלא יוכל לשלחה כל ימיו, וזהו גדר ראוי ומיוסד אל המעשה: (כא) נבלה, ת"א קלנא, וכן תרגם מתרגם אשכנזי, יתכן שגם נבלה לא יאמר כי אם על אחת מפעולות

רעות

בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כב כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כג כִּי יִהְיֶה נַעַר בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־הַנַּעַר עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כה וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעַר הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ

ומת

אֲבוּהָא וְיִרְגְּמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר שָׁכֵיב עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר וְיִתְקַטְלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דְּשָׁכֵיב עִם אִתְּתָא וְאִתְּתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל׃ כג אֲרֵי תְהֵי עוּלֵימְתָא בְתוּלְתָּא דִּמְאָרְסָא לִגְבַר וְיִשְׁכְּחִנַּהּ גַּבְרָא בְּקַרְתָּא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ כד וְתַפְּקוּן יָת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת עוּלֵימְתָא עַל עֵסַק דְּלָא צָוְחַת בְּקַרְתָּא וְיָת גַּבְרָא עַל עֵסַק דִּי עַנִּי יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כה וְאִם בְּחַקְלָא יַשְׁכַּח גְּבַר יָת עוּלֵימְתָא דִּמְאָרְסָא וְיִתְקֵף בַּהּ גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ

ויתקטל

איהרעס פאטערס פיהרען, אונד דיא שטאדטלייטע זאללען זיא צו טאדטע שטייניגן, דאס זיא דיא שאנדטהאט בעגאנגען, אין איהרעס פאטערס הויז אונצוכט צו טרייבען; זא זאללסט דוא דאז בעזע אויז דיינער מיטטע וועגשאפפען. (כב) ווען יעמאנד אנגעטראפפען ווירד, דאס ער בייא איינער פרויא שלעפט, דיא איינען עהעמאן האט: זא זאללען זיא ביידע שטערבען, דער מאן, וועלכער בייא דער פרויא געשלאפפען האט, זאממט דער פרויא; זא זאללסט דוא דאז בעזע פאן ישראל וועגשאפפען. (כג) ווען איין יונגפרייליכעס מערכען מיט יעמאנדען פערלאבט איזט, עז פינדעט זיא אבער איין אנדערער אין דער שטאדט אונד שלעפט בייא איהר: (כד) זא זאללט איהר זיא ביידע אין דאז טהאר דערזעלבען שטאדט פיהרען, אונד מיט שטיינען צו טאדע ווערפען, דאז מערכען, וויל עז ניכט אום הילפע גערופען, דא עז אין דער שטאדט געשאהע, אונד דען מאן, וויל ער דיא פרויא זיינעס נעכסטען געשוועכט האט; דאז בעזע מוסט דוא פאן דיר וועגשאפפען. (כה) האט אבער דער מאן דאז פערלאבטע מערכען אויף דעם פעלדע אנגעטראפפען: זיא ערגריפפען אונד בייא איהר געשלאפפען:

זא

רש"י

אביה: כב ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם גם. לרבות הבאים מאחריהם. (ס"א מאחוריהם) ד"א גם שניהם לרבות הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: כג ומצאה איש בעיר. לפיכך שכב עמה פירצה קוראה לגנב הא אלו ישבה בביתה לא אירע לה

באור

רעות המשככים מן התפעליות הנפש השפלות והנבזות, כמו תאות המשגל או הכילות; לפי שהם מגונות ומאמות כנבלה, כי נבלה עשה לשכב את בת יעקב, גבל שמו ונבלה עמו, אבל י"ד על הפעול' הרעה המשכבת מן התשוק' המזקת אבל איכ' נבזת ומגונה, כמו הגאות, האכזריות והכעס וכיוצא בהם לא יאמר נבלה כי אם עון, רשע, פשע וכדומה: בית אביה, כמו בבית אביה, והטעם שלא שמעה לתורת אביה ומוסר אמה וקללה כבודם: ולשון הרשב"ם לזנות בית אביה שיש עדים שזינת' אחר שנתקדשה, וכן באר רז"ל בכתובות (דף מ"ו), ויורה על זה מלת לזנות, כי הנערה אשר לא אירסה, לא תקרא זונה בשכבה עם אחד העם: (כב) שניהם, הנה האשה לא תנשא כי אם לאיש אחד, אבל האיש נושא נשים רבות, אעפ"כ ימות גם הוא ששכב את אשת רעהו, והנה מלת גם הוא להשוות האיש לאשה שווי גמור, וכן כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם בסמוך (כ"ג י"ט). ומן התימה על הרמב"ן שפירש שם בעצמו גם שניהם על זה הדרך יכאן פירשו באופן אחר וכטה מעומק פשוטו של מקרא: (כג) כי יהיה, כאשר יארע זה הדבר. (הראב"ע), וכבר זכרנו שכאשר יקדם הפעל אל הפועל לא יצטרך לשמור את המין ואת המספר: איש, אחר: (כד) ענה, שכב, והנה כל שכיבה ואם אינה באונס נקראת עינוי, כל זמן שאיננה בחפץ וברצון גמור, לפי שהנערה המאורסה אף על פי שנתרצית לו, כנראה מכוונתה על דבר אשר לא צעקה, עם כל זה מן הסתם לא היה ברצון גמור ובחירה חפשית, אלא שיצרה תקפה עליה אחרי שנתפתה: וכן תחת אשר עניתה, קרא הכתוב עינוי לשכיבה, אעפ"י שלא אנסה, רק לפי שנשבית ולבה אל ארצה ואל מולדתה, לכן לא נתרצית לו מרב אהבה, כדרך האשה אל בעלה, שלבה פנוי מכל נער ומכל יראה והיא מוסרת עצמה לו בחשק ובנפש חפיצה: ועתה אין צורך לדברי הרמב"ן: אשת רעהו,

הנה

וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ כו וְלַנַּעֲרָ לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃ כז כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעֲקָה הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס כח כִּי־יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ כט וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס

* א לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס ב לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל

יהוה

אונקלוס

וְיִתְקְטֵל גַּבְרָא דִשְׁכִיב עִמַּהּ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ כו וּלְעוּלֵמְתָּא לָא תַעְבֵּד מִדַּעַם לֵית לְעוּלֵמְתָּא חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי כְּמָא דִי יְקוּם גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ כֵּן פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ כז אֲרֵי בְחַקְלָא אַשְׁכְּחַהּ צְוַחַת עוּלֵמְתָּא דְמִאַרְסָה וְלֵית דְּפָרֵיק לַהּ׃ כח אֲרֵי יַשְׁכַּח גְּבַר עוּלֵמְתָּא בְתוּלְתָּא דִי לָא מְאָרְסָא וְיַחְדִנַּהּ וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִשְׁתַּכְּחוּן׃ כט וְיִתֵּן גַּבְרָא דִשְׁכַב עִמַּהּ לַאֲבוּהָא דְעוּלֵמְתָּא חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ חֲלַף דִּי עַנְּיַהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי׃

כג א לָא יִסַּב גְּבַר יָת אִתַּת אֲבוּהִי וְלָא יְגַלֵּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי׃ ב לָא יִדְכֵּי דִּפְסִיק וּדְמְחַבַּל לְמֵעַל בִּקְהָלָא

תרגום אשכנזי

זאָ זאָלל דער מאַן, דער ביי איהר געלעגען, אלליין שטערבען. (כו) דעם מערכען אבער זאָללסט דוא ניכטס טהון, דאָז מערכען האָט דען טאָר ניכט פערשולדעט; דען עבען זאָ אלז ווען יעמאַנד איבער זיינען נעבענמענשען הערפילע, אונד ברעכטע איהן אום, זאָ איזט דיזעס אויך.

(כז) ער טראַף זיא אויף דעם פעלדע אַן; דיא פערלאָבטע יונגפער קאַן וואָהל גערופען האַבען, אָהנע דאַס איהר יעמאַנד צו הילפע קאָממען קאָננטע. (כח) ווען יעמאַנד איין יונגפרייליכעס מערכען, דאַז ניכט פערלאָבט איזט, אַנטריפפט, ערגרייפט אונד בעשלעפט, אונד זיא ווערדען בעטראָפפען: (כט) זאָ זאָלל דער מאַן, דער דאַז מערכען בעשלאַפען, איהרעם פאַטער פונפציג שקל זילבער געבען; אונד זיא זאָלל זיינע פרויא זיין, ווייל ער זיא געשוועכט האַט, ער זאָלל זיא זיין לעבען לאַנג ניכט פערשטאָסען קעננען.

כג (א) נימאַנד זאָלל זיינעס פאַטערס פרויא הייראַטהען, אונד זיינעס פאַטערס דעקקע אויפדעקקען (דיא עהרערביטיגקייט געגען זיינען פאַטער פערלעצצען). (ב) ווער צערריבענע אָדער אויזגעשניטטענע האָדען האַט, זאָלל ניכט אין דיא געמיינע

דעס

רש"י

לה: כו כי כאשר יקום וגומר. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו':

כג א לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות בית דין שאין בה כרת: ב פצוע דכה. שנפצעו או נדכאו ביצים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו

באור

הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו, ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה. (הראב"ע): (כו) כי כאשר יקום, לפי פשוטו זהו משמעו, כי אנוסה היא ובחזקה בא ועמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו. (רש"י): ורצחו נפש, שהרגו: (כז) צעקה, יתכן שצעקה או טעמו אם צעקה אין מושיע לה, ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל? אלא הצעקה בהווה לדון בה מן הסתם, בעיר מפותה ובשדה אנוסה, ואולם בדרך כלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת, אין לה מושיע' בין בעיר בין בשדה פטורה. (מדברי הרמב"ן): (כח) ותפשה, באנוסה הכתוב מדבר: (כט) לאבי הנערה חמשים כסף, בעבור מוהר הבתולות, ומכאן יש סמך שמוהר הבתולות הוא חמשים כסף:

כג (א) אשת אביו, אנוסת אביו: ולא יגלה כנף אביו, על דעת רבותינו בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר, ויתכן שהוא דרך כלל על אלמנת או גרושת אביו בין שהיתה אשתו או אנוסתו או שנויתו או יבמתו מאחר שאביו פירש כנפיו עליה, כמו שנאמ' ופרשת כנפיך על אמתך (רות ג' ט'), אסור לבנו לגלות כנפיו ולבוא אליה ואף אם לא בדרך אישות: (ב) פצוע דכה, שנפצעו או נדכאו ביצים שלו (יבמות ע"ו): וכרות שפכה, שנכרת הגיד שלו: ושלשה איברים הם, שבהם הזכר מוליד, הגיד והביצים והשבילים, שבהם הזרע מתבשל, והם הנקראים חוטי ביצים, ומכיון שנפגע אחד משלשה הללו, או נכרת או כדוך, שוב אינו מוליד: בקהל ה', לישא בת ישראל: וחז"ל אמרו שלא נאסר כי אם הסרים בידי אדם: וכתב בספר החנוך, משרשי המצוה הזאת להרחיקנו לבלתי הפסיד כלי הזרע בשום צד, כידוע במלכים שמסרסים הזכרים למנותם

יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ס ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס ח לֹא־תְתַעֵב

אדמי

אונקלוס

דיי: ג לא ידכי ממזרא למעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי ליה למעל בקהלא דיי: ד לא ידכון עמונאי ומואבאי למעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי להון למעל בקהלא דיי עד עלמא: ה על עסק די לא ערעו יתכון בלחמא ובמיא באורחא במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית בלעם בר בעור מפתור ארם די על פרת ללטיותך: ו ולא אבי יי אלהך לקבלא מן בלעם והפך יי אלהך לך ית לוטין לברכן ארי רחמך יי אלהך: ז לא תתבע שלמהון וטבתהון כל יומך לעלם: ח לא

הרחיק

תרגום אשכנזי

דעם עוויגען קאממען.
(ג) איין שאנדפלעק (דער אין עהעברוך אדער בלוט־שאנדע ערציינט וואָרדען) זאלל ניכט אין דיא געמיינע דעם עוויגען קאממען; זעלבסט נאך דעם צעהנטען גלידע זאלל ער ניכט אין דיא געמיינע דעם עוויגען קאממען קעננען.
(ד) קיין עמוני אונד מואבי זאלל אין דיא געמיינע דעם עוויגען קאממען; זעלבסט נאך דעם צעהנטען גלידע זאלל ניממערמעהר יעמאנד פאן איהנען אין דיא גע־מיינע דעם עוויגען קאממען.
(ה) ווייל זיא אייך ניכט צו־פאר געקאממען זינד מיט בראָד אונד וואססער אויף דעם וועגע, אלז איהר אויז מצרים גינגעט, אונד ווייל ער דען בלעם, זאהן בעור, אויז פתור אין ארם נהרים, ווידער דיך געדונגען האט, דיך צו פער־פלוכען. (ו) אבער דער עוויגע, דיין גאָטט, וואָלל־טע דעם בלעם קיין גע־העהר געבען, אונד פער־וואנדעלטע — דעססען פלוך אין זעגען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ליבט דיך. (ז) דארום זאללסט דוא נימאהלס איהר גליק אונד וואהל צו בעפערדערן זוכען, דיין לעבען לאנג. (ח) דען אדמי זאללסט דוא ניכט

רש״י

אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד ג לא יבא ממזר בקהל ה׳. לא ישא ישראלית: ד לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: ה על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטרוף: ז לא תדרש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם: ח לא תתעב אדומי. לגמרי ואף

על

באור

למכותם שומרים לנשים: ויש מן הזכרים הפחותים שרוצים בדבר, כדי לזכות את שולחן המלך ולהרויח ממון, ואכחנו עם קדוש בדעתנו כי כל הכרים בידי אדם יפסל מהתחבר עוד עם בת ישראל ומלשבת בית או דרך אישות, כרחיק הענין ונמאס אותו: ועם טענה זו נמצא טעם בחלוק האסור, בין נפסד בידי אדם לנפסד בידי שמים עכ״ל: (ג) ממזר, שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון וגו׳ (זכרי׳ ט׳ ו׳), יאמר שלא ישב באשדוד זולתו איש נכרי וזר שיעבור בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו. והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחיק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו מן המעש׳ הרע שעשה, גם אמו תעלימנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד, וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין: ירושלמי, אמר ר׳ אבהו מהו ממזר? מום זר, (הרמב״ן), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) על דבר אשר לא קדמו, מלינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים וגו׳ (לעיל ב׳ כ״ט ל׳)? והנראה כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי, והזכותו שלהם הם מתוך ההפכה, והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה, הא׳ שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד (והוא עמון) לא קדם אותו בלחם ובמים, כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון וגו׳ (שם ב׳ י״ט כ׳), והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם, והם לא קדמו אותם כלל, כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים, אבל לא הזכיר עמון מפני שלא קדמו אותם, והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהזהירו ישראל שלא יתגרו בם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם, ועמון לא אבה לעשות כן, וזה טעם לא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים, ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו אע״ד אשר לא קדמו ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו (ואשר שכר עליך). (הרמב״ן): לקללך, ואם כרכך לא מדעת מואב אי מדעתו עשה כן רק ולא אבה ה׳ וגו׳ ויהפוך וגומר: (ז) לא תדרש שלמם, אעפ״י שהם בני משפחתכם ואביכם אברהם אהב את אביהם כאח, לא תהיו להם כאחים דורשי שלום לפי שהפרו ברית אחוה תחלה׳ (מדברי הרמב״ן): (ח) לא תתעב אדמי,

מכל

אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ ט בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס י כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ יא כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יב וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ יד וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ טו כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ

להצילך

אונקלוס

תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵיק מִצְרָאָה אֲרֵי דַיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ׃ ט בְּנִין דְּיִתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ׃ י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ יא אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵי לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ יב וִיהֵי לְמִפְנֵי רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵעַל שִׁמְשָׁא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ יג וַאֲתַר מְתַקַּן יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא׃ יד וְסִכְּתָא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִיתְבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וּתְתוּב וְתַכְסֵי יַת מַפְּקָתָךְ׃ טו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ

משריתך

תרגום אשכנזי

ניכט שייען, דען ער איזט דיין ברודער; דען מצרי זאָללסט דוא ניכט שייען, דען דוא ביזט איין פרעמדלינג אין זיינעם לאַנדע געוועזען.

(ט) דיא קינדער, דיא זיא איִם דריטטען גלידע צייגען, זאָללען אין דיא געמיינע דעם עוויגען קאָממען קעננען.

(י) ווען דוא אין איינעם לאַגער ווידער דיא פיינדע צו פעלדע ציהסט, זאָ מוסט דוא דיך פאָר אללעם שעדליכען היטען. (יא) ווען יעמאַנד דורך נעכטליכען צופאַלל אונריין וואָרדען, זאָ מוס ער הינויז פאָר דאַז לאַגער געהען, אונד ניכט ווידער היניין קאָממען.

(יב) געגען אבענד זאָלל ער זיך באַדען, אונד ווען דיא זאָננע אונטערגעהט, דאַרף ער ווידער אין דאַז לאַגער קאָממען.

(יג) אויסען פאָר דעם לאַגער זאָללסט דוא איינע געלעגענהייט האַבען, דאַהין דוא צור נאָטה געהען קאַננסט. (יד) אונד זאָללסט, נעבען דיינער פעלדריסטונג, אויך איין טויפעליין האַבען; ווען דוא נון אויסערהאַלב דעס לאַגערס דיך זעצען וויללסט, זאָללסט דוא דאַמיט גראַבען, אונד הערנאַך צושאַררען וואַז פאָן דיר געגאַנגען איזט. (טו) דען דער עוויגע, דיין גאָטט וואַנדעלט אין דיינעם לאַגער,

אום

באור

מכל וכל אעפ"י שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך (ומה טעם? כי אחיך הוא, וראוי לך למחול על סרחונו), וכן המצרים אעפ"י שזרקו זכוריכם ליאור, ומה טעם? שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך אינם אסורים אלא עד דור שלישי. (מדברי רש"י): (י) מחנה, זהו המחנה שיצא אל האויב וגם הארון והוא מחנה קטן, ואיננו מחנה גדול, כי שם מחיצות עשויות, ובצאתם אל המלחמ' הם קרובים סביבות הארון. (הראב"ע): דבר רע, כי הידוע ממנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה, ויגזלו ויחמסו, ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, והישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב, ועל כן הזהיר הכתוב ונשמרת מכל דבר רע, וע"ד הפשט היא אזהרה מכל הנאסר. (מדברי הרמב"ן): (יא) מקרה לילה, שיצא ממנו שכבת זרע, ודבר הכתוב בהווה שעפ"י הרוב הוא בלילה: (יב) לפנות ערב, כאשר יתחיל הערב לפנות, והוא סמך להערב שמשו: ובבא השמש, הוא ערב: (יג) ויד, כתרגומו אתר מתקן געלעגענהייט, וכמוהו איש על ידו (במדבר ב' י"ז): מחוץ למחנה, מטעם הנקיות והבריאות: (יד) ויתד, הוא כלי שחופרין בו הקרקע ועשוי בצורת יתד: על אזנך, לבד משאר כלי תשמישך וכלי זיין, (רש"י) וכן תרגם אונקלוס ומתרגם אשכנזי, ואל"ף אזנך נוסף: וכסית את צאתך, כי כל דבר נראה לעינים והיא מגונה יוליד דעות גנאי בנפש. (ראב"ע ורמב"ן): (טו) מתהלך קדוש, ולכן תשמר מכל פעולה או דבר משחית ומזיק שהם אם עון או טומאה ואינם קדוש: ולא יראה, השם: ערות

דבר

רש"י

על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכם ליאור. מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: בנים אשר יולדו להם דור שלישי. וגו' ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: י כי תצא מחנה וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: יא מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה: יב והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב שמש: יג ויד תהיה לך. כתרגומו כמו איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: יד על אזנך. לבד משאר כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זיין: טו ולא יראה בך. הקדוש ברוך הוא ערות

דבר

לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס טז לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃ יז עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס יח לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר

אשר

אונקלוס

משריתך לשיזבותך ולממסר סנאך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יתחזי בך עבירת פתגם ויתוב מימריה מלאיטבא לך: טז לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה דישתיזב לותך מן קדם רבוניה: יז עמך יתיב בינך באתרא די יתרעי בחדא מן קרוך בדייטב ליה לא תוניניה: יח לא תהי איתתא מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמא: יט לא תעיל אגר זניתא וחולפן כלבא לבית מקדשא דיי אלהך לכל נדרא ארי מרחק קדם יי אלהך אף תרויהון: כ לא תרבי לאחוך רבית כסף רבית עבור רבית כל מדעם

תרגום אשכנזי

אום דיר הילפע צו לייסטען, אונד דיינע פיינדע דיר אין דיא הענדע צו ליפערן; דארום מוס דיין לאגער הייליג געהאלטען ווערדען; דאמיט ער ניכט עטוואז אונאנשטענדיגעס בייא דיר געוואהר ווערדע, אונד פאן דיר אבגעהע. (טז) דוא זאללסט קיינען קנעכט זיינעם העררן אויזליפערן, דער בייא דיר פאר זיינעם העררן שוץ זוכט. (יז) לאס איהן בייא דיר — — — וואהנען, אן װעלכעם ארטע עז איהם געפעללט, אין איינער דיינער שטעדטע, וואָ עז איהם בעליבט; דוא זאללסט איהן ניכט דריקקען. (יח) אונטער דען טעכטערן ישראל׳ס זאלל קיינע עפפענטליכע הורע, אונד אונטער דען זעהנען ישראל׳ס קיין עפפענטליכער הורער געדולדעט ווערדען. (יט) קיינען הורענלאהן נאך הונדעגעלד זאללסט דוא אין דאז הויז דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, אלז איין געליבדע, ברינגען; דען ביידעס איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, איין גרייעל.

(כ) דוא זאללסט פאן דיינעם ברודער קיינע צינזע נעהמען, ווערער אן געלדע נאך פרוכט נאך זאנסטען איינע צינזע,

דיא

רש"י דמתרבי

טז לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל: יח לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. מזומן למשכב זכור. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקש לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילות זנות שאין קדושין תופסין לו בה: יט אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: כ לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואח"כ אזהרה

באור

דבר, על דעתי שם ערוה נופל על הדבר הראוי לכסות, והוא מגולה: ומעתה ערות דבר, הוא גלוי הדבר המגונה הראוי להעלימו: ושב מאחריך, הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב. (ראב"ע): (טז) לא תסגיר עבד, בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראל: מעם אדניו, גם הוא איננו ישראל, כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל, ואם יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם. (הראב"ע): (יז) לא תוננו, לא תנערו ותקניטנו: (יח) לא תהיה קדשה, אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכי' בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג אחבות זרים, יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכח' וגו' (ישעיה כ"ג ט"ז), וכן יזהיר לב"ד על הקדש ע"ד הפשט אפי' שישכב עם הנשים בקוב' אשר יעשה לו מזומנ' לזנות או שישב בעיני' על הדרך. (מדברי הרמב"ן): (יט) אתנן, כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א כאפופיה וכבי"ש סגריר, והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור: ומחיר כלב, (דבר הנתון תמורת הכלב), כי הוא דרך בזיון. (הראב"ע): וי"א כלב הוא כנוי לזכר הנשכב: והיה בימים ההם מנהג עובדי ע"ז לקדש הזונות והזכרים הנשכבים לעבודתם ולהביא אתנן תועבותיהם בבתי האלילים לנ"ר: והדבר מפורסם בספרי הימים שכן עשו אנשי ארץ מצרים וארץ כנען: גם שניהם, כבר פירשתיו שהוא להשוות שני דברים שוי גמור, וכאן השוה מחיר כלב לאתנן זונה והוא באיית תועבה גדולה כי בו נעשתה תועבת הזמה, אמר שה' יתעב גם שניהם: (כ) לא תשיך, יש הפרש בין תשך לתשיך, והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית, וגם הוא עובר על מצות רבית, והנה המלה יוצאה לשנים פעולים, ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך ואין הפרש ביניהם, וכמו כן בפעלים רבים במקרא. (הראב"ע), ולשון הרמב"ן גם זו מצוה מבוארת, יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה מה שאין כן לכל דיני ממונות שאם רצה הוא לנזוק בנכסיו רשאי, אבל מפני רגילות הפשע הזה יזהיר בו גם ללוה ע"כ: והוא כמו שאחז"ל

אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת

בידך

אונקלוס

דְּמִתְרַבֵּי׃ כא לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וּלְאָחוּךְ לָא תְרַבֵּי בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ כב אֲרֵי תִדּוֹר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵיהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ כג וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃ כד אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּד כְּמָא דִּי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא דִּי מַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ׃ כה אֲרֵי תִתַּגַּר בְּכַרְמָא דְּחַבְרָךְ וְתֵיכוּל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ שׂוֹבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ כו אֲרֵי תִתַּגַּר בְּקָמְתָא דְּחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן

בידך

תרגום אשכנזי

דיא צום שאדען גערייכט. (כא) פאן איינעם אויזלענדער קאננסט דוא צינזע נעהמען, אבער ניכט פאן דיינעם ברודער; דאמיט דער עוויגע דיך אין דעם לאנדע, דאהין דוא קאממסט, אום עז צו בעזיצען, אין אללעם דיינעם געווערבע זעגנע. (כב) ווען דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, איין געליבדע טהוסט, זא פערזיימע דיא צייט ניכט, זאלכעס צו ענטריכטען; דען דער עוויגע, דיין גאטט, פאדערט עז פאן דיר, אונד עז ווירד דיר צור זינדע גערעכנעט. (כג) ווען דוא דאז געלאבען אונטערלעססעסט, טהוסט דוא קיינע זינדע. (כד) וואז אבער איינמאהל אויז דיינען ליפפען געגאנגען, מוסט דוא זארגפעלטיג בעאבאכטען, זא וויא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פרייוויללינג אנגעלאבט, נעמליך מיט דעם מונדע אויזגעשפראכען האסט. (כה) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען וויינבערג קאממסט, זא קאננסט דוא טרויבען עססען, זאפיל דוא ווילסט, ביז דוא זאטט האבעסט, אבער אין דיין געפעס מוסט דוא ניכטס טהון. (כו) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען זאאטפעלד קאממסט, זא קאננסט דוא מיט דער

האנד

רש"י

הזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך: כא לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: כב לא תאחר לשלמו. שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: כד מוצא שפתיך תשמור. ליתן עשה על לא תעשה: כה כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: כו כי תבא בקמת רעך. אף זו בפועל הכתוב מדבר:

כד א כי

באור

שאחז"ל (במכות דף כ'), שהיא אזהרה ללוה שלא יתן רבית, שלא יגרם למלוה להיו' נושך: ואזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך (ויקרא כ"ה ל"ז): והנראה לי בשרשי המצוה הזאת, כי כבר הקדמנו פעמים רבות, שרצון ואפן נותן התורה היה שלא נרבה בעסק ובסחורה ובמלאכות ההדר, אבל יעבוד איש את אדמתו וישמור את צאנו, ויעשה מלאכת הצורך והתועלת בלבד, ולא ירבו להם כסף וזהב, ויסתפקו במה שיכנס האסם איש על חלקו ועל גורלו: וזה טעם השמט' והיובל: ומן הידוע שהסוחר מסחר רב, אף אם יתן רבית, יכול להרויח בממון שלוה מחבירו, ולא יגיע לזולתו שום היזק על ידי זה, אבל עובד האדמה או בעל המלאכה, או מי שעסקו וסחורתו מועטת, אם יצטרך לתת רבית, לא ירויח כדי פרנסתו, אם לא יעלה על דמי פירותיו או מלאכתו או סחורותיו, ובזה הוא מייקר השער, או יהיה חיי צער ועוני: ולכן הזהיר גם את הלוה, שאף אם ירצ' להכנס בנכסיו אינו רשאי, שסופו להזיק אחרים ע"י כך, וזהו טעם למען יברכך ה' על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה: ומה שאמר לנכרי תשיך, הוא לעם נכרי שהם סוחרים בארץ, לאסוף הון ולהתעשר ע"י סחורות רבות, ויכול אתה ליקח ממנו רבית, כערך הסחורה שהוא עושה בממונך: כי אין הרבית נאסר מצד השכל, אבל יש בו מן הראוי לבעלי הסחורה: ורע"ם כתב שגם זה מצוה על הלוה, שאם התנה יתן לו הרבית, ואל יבגוד: (כב) כי דרש ידרשנו, משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: (הראב"ע): (כד) מוצא שפתיך, אין ראוי לאדם לבהל את פיו ולהוציא דבר משפתיו, טרם יתבונן ויחקור בלבו את תכלית הדבור ההוא הטוב יהיה אם רע? ויהיה א"כ כל דבר שפתים סוף העצה והמחשבה הנכונה: והנה גנאי למשכיל לשנות עצתו ומחשבתו הנכונה בלי טעם וסבה, לכן תשמור ועשית, וכן טעם אשר דברת בפיך: (כה) כי תבא בכרם רעך, לשכיר, מותר שתאכל ממנו. (הראב"ע), והוא על פי מה שדרשו רבותינו ז"ל בפועל הכתוב מדבר: שבעך, עד שבעך: כליך, כמו עדיך: (כו) וקטפה, כמו את ראש יניקותיו קטף (יחזקאל י"ז ד'), ועניינו כריתת הבד הדק אבפפליקען: מלילת, ידועות מהמקום. והטעם ראשי השבלים שנתבשלו כל צרכן הראויים לפול מהר כענין וכראש שבולת ימלו: וחרמש, מגל: לא תניף, לפי דעת רבותינו ז"ל שאף

כאן

ביד ומגל לא תניף על קמת רעך: ס

כד א כי־יקח איש אשה ובעלה והיה אם־לא תמצא־חן בעיניו כי־מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו: ב ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש־אחר: ג ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון אשר־לקחה לו לאשה: ד לא־יוכל בעלה הראשון אשר־שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי־תועבה הוא לפני יהוה ולא תחטיא את־הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: ס ה כי־יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא־יעבר עליו

אונקלוס

בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך:

כד א ארי יסב גבר אתתא ויבעלנה ויהי אם לא תשכח רחמין בעינוהי ארי אשכח בה עבירת פתגם ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתיה: ב ותפוק מביתיה ותהך ותהי לגבר אוחרן: ג וישנינה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתן בידה ויפטרנה מביתיה או ארי ימות גברא בתראה דנסבה ליה לאנתו: ד לית ליה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למתב למסבה למהוי ליה לאנתו בתר די אסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחיב ית ארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא: ה ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעיבר עלוהי

תרגום אשכנזי

האנד אהרען אברופפען, אבער דיא זיכעל דארפסט דוא ניכט אן דיינעס נעבסטען זאאט ברינגען.

כד (א) ווען יעמאנד איינע פרויא נימט אונד עהליכט, זיא פערליהרט אבער נאכהער זיינע גונסט, אינדעם ער עטוואז שענדליכעס אן איהר וואהרגענאממען, ער שרייבט איהר איינען שיידעבריף, גיבט איהן איהר אין דיא האנד, אונד לעסט זיא אויז זיינעם הויזע; (ב) זיא פערלעכט זיין הויז, געהט הין אונד ווירד איינעם אנדערן פרויא; (ג) דיזער צווייטע מאן ווירד איהר אויך גראם, שרייבט איהר איינען שיידעבריף, גיבט זאלכען איהר אין דיא האנד, אונד לעסט זיא אויז זיינעם הויזע, אדער דער צווייטע מאן שטירבט, דער זיא צור פרויא גענאממען: (ד) זא דארף זיא דער ערסטע מאן, דער זיא פאן זיך געלאססען האט, ניכט ווידער צו זיך נעהמען, דאס זיא זיינע פרויא ווערדע, נאכדעם זיא זיך האט פערונרייניגען לאססען; דען דיזעס איזט פאר דעם עוויגען איין גרייעל אונד דוא זאללסט דאז לאנד, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאטט, צום בעזיצצע גיבט, ניכט מיט זינדען בעפלעקקען. (ה) ווען יעמאנד נייליך איינע פרויא גענאממען, זא זאלל ער ניכט מיט דעם העערע צו פעלדע ציהען, אויך צו קיינעם אנדערן עפפענטליכען דיהנסטע אנגעהאלטען ווערדען

רש"י

כד א כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו: (ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו) ב לאיש אחר. אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: ג ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות: ד אחרי אשר הוטמאה. לרבות סוטה שנסתרה: ה אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או

באור

כאן בפועל מדבר, יתכן שהוא רק דרך משל כלומר שלא תקח לצרכך כי אם שבלים מעטים כדרך הקוטף, לא כדרך הקוצר:

כד (א) אם לא תמצא חן בעיניו, עוד: כי מצא וגו', כנראה מדברי הרמב"ע שבספרו היה כתוב ומצא בה, כי בחבורו שלפנינו מציין ומצא בה ואומר וזה לשונו, ולא יוכל לגלו' כי אין לו עדי', והטעם או מצא בה כמו ומצא אביו ואמו ע"כ: ערות דבר, דבר מגונה ומאוס, ועל דרך הפשט לא על דבר זמה בלבד כאמר שא על כל דבר מגונה שעל ידו לא תמצא עוד חן בעיניו: ספר כריתת, הכורת בינו לבינה, ומבטל כל זכות שיש לו על גופה, ושיש לה על גופו: (ב) ויצאה מביתו, שלא תשוב עוד שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו. (הרמב"ע): והיתה לאיש, על ידי נשואין: (ד) אשר הטמאה, כנגד בעל ראשון, והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר, הגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל, וכן הכבס את הנגע (במדבר י"ב כ"ה). הרמב"ע), כי תועבה, כי אם בעלי יוכל לשוב לקחת' יחליפו נשותיהן זה לזה, יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו, וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר בית דין על כך. (הרמב"ן): (ה) אשה חדשה, יש אומרים בתולה: ולדעת רבים חדשה כנגדו, כי יוכל להשיב אשתו גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה, (הרמב"ע): ומתרגם אשכנזי תרגם שלא עבר כי אם זמן מועט משנשאה

עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ ט זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס י כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא

אל

אונקלוס

עֲלוֹהִי לְכָל פִּתְגָם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יַת אִתְּתֵיהּ דִּנְסִיב׃ ו לָא יִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵיחַיָא וְרִכְבָּא אֲרֵי בְהוֹן מִתְעֲבֵד מְזוֹן לְכָל נְפָשׁ׃ ז אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתָּגַּר בֵּהּ וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִתְקְטֵל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אִסְתַּמַּר בְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפוּן יָתְכוֹן כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דִי פַקֵּדְתִּנּוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ ט הֱוֵי דְכִיר יַת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ י אֲרֵי תְרַשֵּׁי בְּחַבְרָךְ רְשׁוּת מִדַּעַם לָא תֵיעוֹל

לביתיה

תרגום אשכנזי

ווערדען; איין גאנצעס יאהר זאלל ער פיר זיין הויז פרייא זיין, דאמיט ער דיא פרויא, דיא ער געהייראטהעט, ערפרייע. (ו) מאן זאלל דען אונטערסטען אדער אבערסטען מיהלשטיין ניכט צו פפאנדע נעהמען, דען דאז הייסט: דאז לעבען צו פפאנדע נעהמען. (ז) ווירד יעמאנד בעטראפפען, דער איינע פערזאן פאן זיינען ברידערן, נעמליך פאן דען קינדערן ישראלים, געשטאהלען, צום שקלאפען געמאכט אונד פערקויפט האט: זא זאלל דער דיב שטערבען; דאז בעזע זאללסט דוא פאן דיר וועגשאפפען. (ח) זייא זארגפעלטיג בייא דער פלאגע דעם אויזאצעס, אללעס געננויא צו בעאבאכטען אונד צו בעפאלגען; וויא אייך דיא פריסטער אויז דעם שטאממע לוי, נאך מיינער פעראררדנונג, אונטערוויזען ווערדען, זא זאללט איהר צו טהון בעדאכט זיין. (ט) דענקע דאראן, וואז דער עוויגע, דיין גאטט, דער מרים געטהאן, אויף דעם וועגע, אלז איהר אויז מצרים גינגעט. (י) ווען דוא דיינעם נעכסטען עטוואז צום דארלעהן געגעבען, זא מוסט דוא ניכט צו איהם אין

דאז

באור

משנשאה, וכל זה בכלל קדשה: לכל דבר, הלמ"ד נוסף, וכן השלישי לאבשלום. (הרמב"ע): לדעתי תיבות לכל דבר נושא המאמר, שלא יעבור עליו כל דבר, והנושא כריך שיהיה על משקל ישר, כמבואר בהקדמה, לכן אמר שהלמ"ד נוסף ואינו משמש כלום: ואולם יתכן שתיבות לכל דבר הוא התכלית, שלא יעבור על הצבא לתקן עניינו, להספיק מים ומזון, או לשמור את העיר מן האויב, וכן דרשו חז"ל במסכת סוטה, יכול בצבא הוא דלא יצא וכו', או יהיה הנשמה חסר הפועל, ועניינו ולא יעבור עליו העובר, לשום דבר: ענינו שממונה המלכות העובר על בתי היחידים לצוותם או להזהירם על עניני הקבון המדיני, לא יעבור עליו, כי הוא יהיה נקי מכל עול ומכל מס שנה אחת; ושמח הלמ"ד כדינו, וכן מתורגם בל"א: ושמח, כדי שיוכל לשמח, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ו) לא יחבל, הנוגש: רחים, שם שנים ולא יפרדו, והוא האבן הטוחנת התחתונה, ורכב האבן העליונה, שנדמה כאלו רוכבת על התחתונה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כי נפש, חיי נפש, ובכלל הרחים ורכב כל כלי אומן שהוא מתפרנס על ידם, כי אם יקח כלי מלאכתו למשכון במה יחיה את עצמו ואת ביתו: (ז) מאחיו, לא מאחיו ממש דוקא כי אם מאחיו שהם בני ישראל: (ח) השמר בנגע הצרעת וגו', שאפי' הוא מלך כעוזיהו לא יכבדוהו, אלא יסגר מחוץ למחנה, וישב בדד, כאשר יורו הכהנים, וזהו זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו', שהיתה נביאה ואחות משה ואהרן, וישראל היו טרודים ללכת בצאתם ממצרים, ואף על כי כן תסגר שבעת ימים, והעם לא נסע עד האסף מרים, ומכ"ש לאחר בני אדם. (הרשב"ם): (י) משאת מאומה, חוב של כלום:

לעבט

רש"י

או ארס אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו. אף בשביל ביתו. אם בנה בית ולא חנכו ואם נטע כרם ולא חללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה. והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגם של ושמח אלא של ושמח: ו רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושין בהן אוכל נפש: ז כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: ח השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: ט זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: י כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. חוב

של

אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הָעֲבוֹט הַחוּצָה׃ יב וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הָעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס יד לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת

על

אונקלוס

לְבֵיתֵיהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ יא בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵּיהּ יַפֵּיק לָךְ יַת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ יג אֲתָבָא תָתֵיב לֵיהּ יַת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זְכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יד לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ׃ טו בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵיהּ הוּא מָסַר יַת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם

בנין

תרגום אשכנזי

דאז הויז געהען, איהם איין פפאנד אבצונעהמען. (יא) דרויסען זאללסט דוא שטעהען בלייבען, אונד דער מאן, דעם דוא לייהעסט, זאל דיר דאז פפאנד העראויז ברינגען. (יב) וועןן ער איין ארמער מאן איזט, זאללסט דוא דיך ניכט נידערלעגען, אונד דאז פפאנד בייא דיר בעהאלטען, (יג) זאנדערן מיט זאננענאונטערגאנג איהם דאז פפאנד ווידערגעבען, דאס ער אונטער זיינער דעקקע שלאפע, אונד דיך זעגנע; דיר ווירד עז פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צום אלמאזען גערעכנעט ווערדען. (יד) דעם ארמען אונד דירפטיגען טאגעלעהנער, ער זייא פאן דיינען ברידערן, אדער איין פרעמדער, דער אין דיינעם לאנדע אונד אין דיינעם טהארע וואהנט, זאללסט דוא דען לאהן ניכט פארענטהאלטען. (טו) דעסזעלבען טאגעס זאללסט דוא איהם זיינען לאהן געבען, דאס דיא זאננע ניכט דאריבער אונטערגעהע, דען ער איזט ארם, אונד ווארטעט מיט פערלאנגען אויף דען לאהן; דאמיט ער ניכט איבער דיך צום עוויגען ריפע, אונד עז דיר צור זינדע גערעכנעט ווערדע. (טז) פעטער זאללען ניכט

פיר

רש״י

של כלים: יב לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: יג כבוא השמש. אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתוב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: יד לא תעשק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון. התאב לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבלות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: טו ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. מכל מקום אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: טז לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים. ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון

אביו

באור

לעבט עבטו, לקחת ממנו משכון: (יב) ואם איש עני, יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כי אם בו, הא אילו היה לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים. (הרמב״ן): לא תשכב בעבטו, לא תשכב ועבטו אצלך: (יג) ושכב בשלמתו, כדי שיוכל לשכב בשלמתו: וברכך, ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה, (רש״י), ויתכן שיאמר שעל ידי החזרת העבוט תהי׳ נאהב לבריות וברוך ואהוב לשמים, ולך תהיה צדקה לפני ה׳: צדקה, יש הפרש בין צדק לצדקה, שצדק לא יאמר כי אם על המחויב מפאת המשפט, וצדקה כוללת גם הנמשך מפאת החנינה והנדיבות, אף אם לא יחייבו המשפט חיוב גמור: ומעתה שעור הכתוב כשתחזיר המשכון כבוא השמש יחשב לך כאלו חננת את העני ונתת לו דבר משלך: (יד) לא תעשק, המונע מחבירו מה שהוא חייב לו, נקרא עושק: שכיר עני ואביון, בהווה הכתוב מדבר, שהעניים והאביונים משכירים עצמם: (טו) ביומו תתן שכרו, גם זה בהווה, כי המנהג לשכור הפועל על יום אחד, ולערב הוא יוצא (ומבקש שכרו): ואליו, אל השכר הזה הוא נושא את נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו. (הרמב״ן): נשא את נפשו, מקוה ומתאוה לו, וכן חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם (הושע ד׳ ח׳), מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עונם. (רשב״ם): ולא יקרא עליך, למען לא יקרא: (טז) לא יומתו אבות, טועי רוח שאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות? ושאלתם תהו, כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל, ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו. (הראב״ע), וכן דעת הרשב״ם, וכן הוא בתרגום אשכנזי, אבל אונקלוס תרגם על פום בנין, בעדות

בנים

עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ: ס יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה: יח וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: ס יט כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: ס כ כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה: כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם

ולאלמנה

אונקלוס

בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן: יז לָא תַצְלֵי דִין גִּיוֹר יִתַּם וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ אַרְמְלָא: יח וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין: יט אֲרֵי תַחְצוֹד חֲצָדָךְ בְּחַקְלָךְ וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְחַקְלָא לָא תְתוּב לְמִסְבֵיהּ לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ: כ אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ לָא תְפַלֵּי בַּתְרָךְ לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי: כא אֲרֵי תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא תְעַלֵּל בַּתְרָךְ לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא

ולארמלתא

תרגום אשכנזי

פיר קינדער אונד קינדער ניכט פיר פעטער הינגעריכטעט ווערדען; יעדער זאלל פיר זיין אייגענעס פערברעכען הינגעריכטעט ווערדען. (יז) דאז רעכט דעס פרעמדען אונד וואיזען זאללסט דוא ניכט ביינען, אונד פאן איינער וויטטווען ניכט דאז קלייד צום פפאנדע נעהמען. (יח) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאפע געוועזען ביזט אין מצרים, אונד דער עוויגע, דיין גאטט, האט דיך פאן דאננען ערלעזט; דארום בעפעהלע איך דיר, זא צו טהון. (יט) וועז דוא אויף דעם אקקערפעלדע איינערנטעסט, אונד פערגיססעסט דאזעלבסט איינע גארבע, זא קעהרע ניכט אום, דיאזעלבע צו האלען, זאנדערן לאססע זיא דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע בלייבען; דאמיט דיך דער עוויגע, דיין גאטט, אין אללען דיינען פערריכטונגען זעגנע. (כ) וועז דוא דיינען אהלבוים שיטטעלסט, זא פפליקקע ניכט נאך; לאס זאלכעס דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע שטעהען. (כא) וועז דוא וויינלעזע העלטסט, זא שטעללע קיינע נאכלעזע אן; לאס עז דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע

רש״י

אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: יז לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: לא תחבול. שלא בשעת הלואה: יח וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: יט ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין. אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: כ לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. זו שכחה: כא לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה. ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה א' מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בגמרא ירושלמית איזו היא כתף פסיגין זה ע"ג זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות:

באור

בנים, וכן פירש רש"י: והוא מדרש חז"ל המקובל, שנמנע מלקבל עדות הקרובים קצתם על קצתם: (יז) משפט גר יתום, לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו. (מדברי רש"י): (יח) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך רשות לזכות בדבר כי מה שקנה עבד קנה רבו, והנה כל מה שיש לך עתה הוא לפי שפדך ממצרים, ולכן אל ירע עינך לשמור חקותי ואף על פי שיש חסרון כיס בדבר, ולדעת הראב"ע והרמב"ן הוא חוזר על אזהרות הגר: (יט) למען יברכך, כי נתת משלך במחשבה, והשם יתן לך משלו במעשה. הראב"ע: (כ) תחבט, כמו חובט חטים (שופטים ו' י"א), (ועניינו התנועה והכשכוש באילן כדי שישרו פירותיו ממנו), והוא פעל, יחבט קצח (ישעיה כ"ח כ"ז) בבנין נפעל, וכן כל אותיות אחה"ע כאשר [illegible] יבנה מהם בנין נפעל, ואלה הם: לא יחבר ולא יחכן, יהרג, יעבד בו, יראה כל זכורך, כי כן המשפט: לא תפאר, לא תחפש הפארות והם הסעיפים (ליטול גם מהם הפירות שלא נשרו על ידי הכשכוש), וכן ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ו'). (הראב"ע): יהיה, הנשאר עליו, ונזכר הכנוי אף שלא בא שם הגוף, והוא כמו בלע"ז כאמן אימפערזאנאלי: (כא) תעולל, כמו הלא טוב עוללת אפרים מבציר אביעזר (שופטים ח' ב'), והטעם אם תמצא בו עוללות לא תקחם, וחז"ל ביארו אי זו היא עוללות? כל שאין לה לא כתף ולא נטף (פאה ז' ד'), והם הענבים שלא נתבשלו כל צרכן, והן מחוברות בשדרה אחת אחת, אינן שוכבות זו על זו, ואינן

וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

כה א כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃ ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ ד לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו

ומת

אונקלוס

וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ כב וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃

כה א אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְדִינָא וִידוּנוּן וִיזַכּוּן יָת זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יָת חַיָּבָא׃ ב וִיהֵי אִם בַּר חַיָּב לְאַלְקָאָה חַיָּבָא וִירְמֵינֵיהּ דַּיָּנָא וְיַלְקְנֵיהּ קֳדָמוֹהִי כְּמִסַּת חוֹבְתֵיהּ בְּמִנְיָן׃ ג אַרְבְּעִין יַלְקְנֵיהּ לָא יוֹסִיף דִּלְמָא יוֹסִיף לְאַלְקָיוּתֵיהּ עַל אִלֵּין מְחָא רַבָּא וְיֵיקַל אֲחוּךְ לְעֵינָךְ׃ ד לָא תֵחֵיד פּוּם תּוֹרָא בְּדִישֵׁיהּ׃ ה אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחֲדָא וִימוּת

חד

תרגום אשכנזי

וויטטווע שטעהען.

(כב) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאפֿע געוועזען ביזט אין מצרים; דארום בעפֿעהלע איך דיר, זאָ צו טהון.

כה (א) ווען לייטע איינען שטרייט מיט איינאנדער האבען, אונד קאָממען פֿאָר גריכט, אללווא זיא גערירכטעט ווערדען; מאַן שפריכט דען גערעכטען לאָז, אונד פֿעראורטהיילט דען אונגערעכטען; (ב) ווען נון דער אונגערעכטע גייסעלצוכט פֿערדיהנט, זאָ זאָלל איהן דער ריכטער אין זיינער געגענווארט הינלעגען, אונד, נאך זיינעם פֿערברעכען, איהם איינע בעשטיממטע אנצאהל גייסעלשלעגע געבען לאססען.

(ג) פֿירציג שטרייכע זאָלל ער איהם געבען לאססען, אבער ניכט מעהר, דאמיט ער ניכט איבער דיזע צאהל צו זעהר גייסעלן לאססע, אונד דיין ברודער פֿאָר דיינען אויגען גאר צו פֿערעכטליך געהאלטען ווערדע.

(ד) פֿערבינדע דעם אָכסען דאז מויל ניכט, ווען ער דרישט.

(ה) ווען ברידער צוזאממען וואהנען, אונד

רש"י

כה א כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה: ב והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו: במספר. ואינו נקוד במספר לפי שהוא דבוק לומר במספר ארבעי' ולא ארבעי' שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת: ג לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: ד לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסו' שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: ה כי ישבו אחים

באור

ואינן תלויות ויורדות: (כב) וזכרת, מבואר למעלה (בפסוק י"ח):

כה (א) ריב בין שני אנשים, על דרך הפשט ידבר הכתוב כשאחד מנער את חבירו בהכאה, או פוגע בכבודו, ומכאן סמכו רבותינו על העדים שהעידו שהוא בן גרושה או בן חלוצה והאמו (ולא יוכל לקיים ועשית' לו כאשר זמם), שילקו: ושפטום, השופטי': את הצדיק, על שם סופו: (ב) בן הכות, בחיר"ק, כמו בן נון, והטעם כמו בן בליעל (בן מות אתה), שראוי להכותו לפי שהכה חבירו (או הלשין עליו וצערו. (הראב"ע): והפילו השופט, בצווי וכן והכהו, והעד לפניו. (הראב"ע), וכן הוא בתרגום אשכנזי: כדי רשעתו, במספר המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר, והעד כדי רשעתו, רק לא יוסיף על ארבעים, לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת. (הראב"ע): (ג) ארבעים, מכות: ונקלה, שיתבזה אחיך כשתכנו מכה רבה בלי מספר, כי אז יחשבו הרואים שהוא נקל ובזוי כל כך עד שאינך צריך לחמול עליו ותכנו כפי רצונך, והנה תכלית העונש הוא להשיב הנענש אל דרך הישר, והרואה את עצמו בזוי ושפל בעיני כל יושבי שער עירו לא ישוב אל הטוב לעולם: (ד) תחסם, כן דרך הדישה בארצות ההם, שתדוש הבהמה את התבואה ברגליה, ואמר שלא יבלום את פי השור בשעה שהוא דש, והמצוה הזאת היא מטעם רחמנות על בעלי חיים: (ה) כי ישבו אחים, אחים ממש כמו שדרשו רבותינו ז"ל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ורבים אמרו שהוא גם על שאר קרובים וראיותם מבועז וטענו עליהם הראב"ע כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה, ועוד מה טעם להזכיר יחדיו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד, אלא שהכוונה על אחים ממש ויחדיו, שהיו יחדיו בעולם כמוזכר בתלמוד: ובן

אין

ומת אחד מהם ובן אין־לו לא־תהיה אשת־המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: ו והיה הבכור אשר תלד יקום על־שם אחיו המת ולא־ימחה שמו מישראל: ז ואם־לא יחפץ האיש לקחת את־יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל־הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי: ח וקראו־לו זקני־עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה: ט ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה

יעשה

אונקלוס

חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן יבמה יעול עלה ויסבה ליה לאנתו ויבמנה: ו ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל: ז ואם לא יצבי גברא למסב ית יבמתיה ותסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי: ח ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום ויימר לא רעיתי למסבה: ט ותתקריב יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי סיניה מעל רגליה ותרוק באנפוהי ותתיב ותימר

כדין

תרגום אשכנזי

אונד איינער פאָן איהנען שטירבט, אָהנע איינען זאָהן צו הינטערלאַססען: זאָ זאָלל דיא פרויא דעס פערשטאָרבענען קיינען פרעמדען אויסערהאַלב דער פאַמיליע הייראַטהען; איהר שוואַגער זאָלל איהר בייוואָהנען, זיא צום וויבע נעהמען, אונד דיא ברודערעהע פאָללציהען. (ו) דער ערסטע זאָהן, דען זיא געבערט, זאָלל דען נאַמען דעס פערשטאָרבענען ברודערס ביי־בעהאַלטען, דאַמיט דעססען נאַמע ניכט אין ישראל אונטערגעהע. (ז) וויללאבער דער מאַן זיינע שוועגערין ניכט הייראַטהען, זאָ געהט זיא הינויף אין דאַז טהאָר, צו דען עלטעסטען, אונד שפריכט: «מיין שוואַגער וויגערט זיך, זיינעס ברודערס נאַמען אין ישראל צו ערהאַלטען, ער וויל מיך ניכט צור ברודערעהע.» (ח) דיא עלטעסטען דער שטאַדט זאָללען איהן רופען לאַססען אונד מיט איהם רעדען; וועני ער דען אויפטריטט אונד שפריכט: «איך מאַג זיא ניכט נעהמען,» (ט) זאָ טרעטע דיא שוועגערין הינצו אים אנגעזיכט דער עלטעסטען, ציהע איהם דען שוה פאָן דעם פוסע אַב, שפייע פאָר איהם אויז, אונד שפרעכע —: «זאָ

געשעהע

רש"י

יחדיו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדיו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (ס"א או בן הבת) או בת הבת: ו והיה הבכור. גדול האחים הוא מיבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. פרט לאשת סריס ששמו מחוי: ז השערה. כתרגומו לתרע בית דינא: ח ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש: ט וירקה בפניו. על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא

יחזור

באור

אין לו, על דעת רבותינו לא הותרה אשת אח ליבם כי אם כשמת ולא הניח בנים כלל: החוצה, דהיינו לאיש זר: ויבמה, וע"י כשוחין הללו יקיים מצות יבום, וכן הוא בתרגום אשכנזי. ואין מקום לטענת המכחישים שחשבו שזה אות כי איננה יבמה כמו שזכר הראב"ע ולא נצריך בדבריהם: (ו) יקום על שם אחיו, לפי הפשט אחיו מוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא על שם אחי היבם, אם על שמו ממש, שינתן לו שם כשם דודו המת, או לנחלה, שיהיה כאלו הוא זרעו היורש אותו ויקרא תמיד על שמו: וכמו שהבן אף שאין שמו כשם אביו, הוא נקרא על שמו, ומקים שם לאביו, שאומרים זהו בן פלוני, כן יהי' בבן היבמה; וזה נראה יותר, שהרי בבועז נאמר ולא יכרת שם המת מעם אחיו, ומשער מקומו, ולא קראו אותו מחלון: ובענין הזה פירש רש"י ז"ל שם במגילת רות (ד' י'), להקים שם המת על נחלתו, מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה, ומכנסת ומוציאה, אומרים זאת היתה אשת מחלון, שמו נזכר עליה עכ"ל, אף אנו נאמר כן בבן היבמה: אמנם בעבור שמלת אחיו רחוקה ממלת יבמה, אמרו רז"ל שהוא מוסבה על מלת הבכר הקרובה, והמשו בו, שיהיה גדול האחים מייבם, והוא יטול חלק המת בנכסי אביו, ושהאילונית איננה מתיבמת, וכן אשת הסריס, ששמו מחוי, וכתב הרמב"ן שזהו כלו שבקבלה, ועל דעתי דרש גמור הוא, ויכנוי אחיו שדרכו לחזור על השם הקרוב: (ז) לא אבה, מאן בדבור, לא אבה, במחשבה: יבמי, האות כי היו"ד סימן הפעל. (הראב"ע): (ח) ודברו אליו, אולי ישוב ויכנס: ועמד ואמר, ואם בכל זאת יעמוד ויאמר: לא חפצתי, איני חפץ, עבר במקום הווה וכן רבים: (ט) וחלצה נעלו, לקנות ממנו ירושת אחיו המת, כמו שמצינו בבועז דרך ארץ לפי פשוטו. (רשב"ם): ואינו נכון, כי אדרבה בועז הוצרך לקנות השדה מיד נעמי וזה האות שהכל לאלמנת המת בלא בנים בירושה ולא תצטרך לקנותה מן היבם או הגואל, כי לדעתו הגואל והיבם משפט אחד להם, אחרי שהביא ראיה מבועז: ואולם אנחנו בדרך הראב"ע נלך שיש הבדל רב בין יבם לגואל, והרואה יראה שאם נאמר וישלף נעלו, שלף איש נעלו (רות ד' ז' ח'), והוא הסרת הנעל בנחת ולקנין שהקונה ישלף בעצמו נעלו מעל רגלו, וכאן יאמר וחלצה והוא הסרה בתוקף ובחזקה כענין נדיק מצרה נחלץ, ואין חליצה זו אלא בזיון וחרפה, שהי' תבונו לעיני כל שתחלץ נעלו בחוזקה, וירקה בפניו עד על זה הפירש: וראיתי

נתרגם

יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו: י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל: ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו: יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ: ס יג לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה: יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה: טו אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: טז כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל: פ

יז זכור

כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְגֻבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַאֲחוּהִי: י וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא: יא אֲרֵי יִנְּצוּן גֻּבְרִין כַּחֲדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקְרַב אִתַּת חַד לְשֵׁיזָבָא יָת בַּעְלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ וְתַתְקֵיף בְּבֵית בַּהֲתְתֵיהּ: יב וְתִקּוֹץ יָת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ: יג לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר: יד לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵרְתָּא: טו מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: טז אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין כֹּל עָבֵיד שְׁקַר:

יז הוי

געשעהע דעמיעניגען, דער זיינעס ברודערס הויז ניכט ערבויען וויללו!»
(י) אלודען זאלל ער אין ישראל דען ביינאמען פיהרען: «דאז הויז דעס באר־פיסערס.» (יא) ווען צווייא מעננער אים צאנקע העפטיג אן איינאנדער געראטהען, אונד דיא פרויא דעס איינען וויל איהרען מאן פאן דער האנד דעס שלעגערס רעט־טען, געהט הין — — — — אונד ערגרייפט דיזען בייא דער שאאם: (יב) זא הויע איהר, אהנע פערשאנען, דיא האנד אב. (יג) האלטע אין דיינער טאשע ניכט צווייערלייא געוויכט, גראָ־סעס אונד קליינעס.
(יד) האלטע אין דיינעם הויזע ניכט צווייערלייא שעפפעל, גראסען אונד קליינען. (טו) פעלליג אונד ריכטיג געוויכט, וויא אויך פעלליג אונד ריכטיג מאאס זאללסט דוא האבען, דאמיט דוא לאנגע אויף דעם ערד־רייכע לעבעסט, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט. (טז) דען וועלכער דיזעס טהוט, ווער אונגע־רעכטיגקייט פיראיבט, איזט דעם עוויגען, דיינעם גאט־טע, איין גרייעל.
(יז) גערענקע

רש״י

יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה וכיון שלא בנה שוב לא יבנה: י ונקרא שמו וגומר. מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: יא כי ינצו אנשים. סופו לבא לידי מכות שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות: יב וקצותה את כפה. ממון דמי בשתו. הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: יג גדולה וקטנה. גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: יד לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: טו אבן שלמה וצדק יהיה לך

באור

בתרגום רות שתרגם נעלו כרתק יד ימיניה, לפי שלא נאמר שם מעל רגלו, כמו שכתוב כאן, כי יהיה שם לקנין, וכאן לבזיון: בפניו, לפניו ע״ג קרקע. (רש״י): והראב״ע כתב ודרך הפשט לפני הנעל, כמו והיא כתובה פנים ואחור: אשר לא יבנה, כמו ואבנה גם אנכי ממנה, והם מבואר: (י) שמו, שם כינויו דרך בזיון כמו שאמרנו: (יא) והחזיקה במבשיו, תאחז בחוזקה במבשיו בגניו, והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה, גם הוא מקום מסוכן: ומבשיו מגזרת בושה. (הראב״ע): (יב) את כפה, כי האוחז אוחז בכף לא ביד, ורבותינו אמרו שהוא כמו עין תחת עין, וטעמו עונש ממון: (יג) בכיסך, מקום למחצבים, או יוציא מן הכיס בדרך רמאות, והראשון הוא נכון, והעדכים אחד יהיה לגלגי (משלי א׳ י״ד), משקל אחד, ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר. (הראב״ע): גדולה וקטנה, שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה. (ספרי), שלא נוטל כמו שמחזיר ומחזיר כמו שנוטל: ולשון רשב״ם גדולה וקטנה, שעושה שני אבני זקוקים אחד גדול ואחד קטן לרמות בני אדם שבשוק לשני אבני זקוקים ביחד הרי הוא זקוק כחתיכה אחת מבוגלגם ויסר, ולכן אמר אבן שלמה, זקוק שלם מבוגלגם בחתיכה אחת תעשה שלא יוכל לרמות, ודבריו רחוקים מן הפשט, כי מה יעשה עם איפה ואיפה: (טו) שלמה, שתהיה גדולה כאבן השוק ולא יהיה בה שום חסרון: וצדק, שלא יהיו בה חלולים יותר מבאבן השוק, שאז איננה כבדה כאבן השוק אף שהיא גדולה כמותה: וכן איפה שלמה על הקפה מבחוץ וצדק על חללה מבפנים: והנה אבן הוא למשקל ואיפה למדידה, ובדרך כלל יזהיר לכל מין ממיני המדידה ויכלול גם מדידת הגודל כמו האמה: (טו) כל עשה אלה, אבן ואבן איפה ואיפה, והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי. (הרא״ג):
(יח) אשר

יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ יח אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ יט וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ פ

קדיר פ׳ תבוא

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי

האדמה

אונקלוס

יז הֱוֵי דְּכִיר יָת דִּי עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ יח דְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בָּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ׃ יט וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת דָּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי׃

כו א וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ׃ ב וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל

איבא

תרגום אשכנזי

(יז) געדענקע דראַן, וואז דיר עמלק געטהאַן, אויף דעם וועגע, אלז איהר אויז מצרים צאָגעט; (יח) וויא ער דיך אויף דעם וועגע איבערפיל, אונד הינטער דיך הער דיא שוואַכען ער־שלוג, דיא צוריק בלייבען מוסטען, עבען דאַ דוא פער־שמאַכטעט אונד מירע ווארסט, אונד פירכטעטע גאָטט ניכט. (יט) ווען דיר נון דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דעם לאַנדע, דאז ער דיר צום בעזיצצע איינגעבען וויללד, פאָן אללען דיינען פיינדען אומהער וויד רוהע פערשאַפפט האַבען, זאָללסט דוא דאז אַנדענקען עמלקים אויזטילגען אונטער דעם הימ־מעל; דיזעס פערגיס ניכט!

כו (א) ווען דוא אין דאז לאַנדקאָממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוטע איינגעבען ווירד, דוא ווירסט עז איינ־געגאָממען אונד בעזעצט האַבען: (ב) זאָ זאָללסט דוא פאָן דען ערסטען

לאַנדפריכטען

רש״י

לך. אם עשית כן יסיה לך סרבה: יז זכור את אשר עשה לך וגומר. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה׳ (משלי י״א) וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: יח אשר קרך בדרך. לשון מקרה. ד״א לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. ד״א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: יט תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

כו א והיה כי תבוא. וירשת וישבת. מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: ב מראשית. ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים

אלא

באור

(יח) אשר קרך, מלשון מקרה וקרי, שהתנגד לך, עיין מה שכתבנו על מלת קרי, בפ׳ בחקותי: ויזנב בך, כרת זנבך, והם הנחשלים אחריך, שלא יהיה בם כח ללכת, יתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים, וכן כשב כבש. (הרא״בע): ואתה עיף, צמא למים כי ברפידים בא עמלק ושם כתוב ויצמא העם למים: ויגע, מן הדרך: ולא ירא, שב אל עמלק, והוא פעל עבר, (הכוונה שאינו תואר, כמו עיף ויגע, כי היה ראוי לבא בסמיכות, כמו כי ירא אלהים אתה): כמו פי כבד ממך (שמות י״ח ח׳), כי זקן יצחק, כאשר אהב (בראשית כ״ז ט׳). (הרא״בע): (יט) בהניח, הטעם כי זאת המצוה תלוי אחר שירשו את הארץ, ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה, כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובי׳ אליהם, אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה, שורש מחה הונח על מחיקת הכתב מעל הספר, כמו מחני נא מספרך (שמות ל״ב ל״ב), והושאל על הכליון וההשמדה, כאלו היה שם וזכר אדם חקוק בזכרון יודעיו וזוכריו, ומשנכרת האדם עד שרשו ואין לו שארית בארץ, ישכח ויאבד שמו וזכרו, וכן ולא ימחה שמו מישראל (לעיל כ״ה ו׳): את זכר עמלק, זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (שמואל א׳ ט״ו ג׳), שלא יאמר זה היה משל עמלק, ודברי התורה כלל, ודברי שמואל הנביא פרט. (הרא״בע): לא תשכח, אחר זכור לחזוק, וכן מצות רבות בתורה. (הרא״בע), ויתכן שלא תשכח שב על תמחה את זכר עמלק, כלומר שתזכור מה שעשה לך עמלק, ואל תשכח להאביד שמו וזכרו:

כו (א) וירשתה וישבת בה, לאחר שתירשנה ותשב בה: (ב) אשר תביא מארצך, הפירות אשר תביא אל ביתך מן השדה תפריש מהם ראשיתם, ולא נתן הכתוב בו שיעור אלא פרי אחד

פוטר

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם

לגוי

אִיבָּא דְאַרְעָא דִּי תָעֵל מֵאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְּסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן׃ ג וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָנָא לְמִתַּן לָנָא׃ ד וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַצְנְעִנֵּיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יַת אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב

ותקיף

רש"י

אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה ונומר מה להלן משבעת המינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל אף כאן שבח א"י שהן שבעת מינין: זית שמן: זית אגורי שטמנו אגור בתוכו: ודבש· הוא דבש תמרים: מראשית· אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים: ג אשר יהיה בימים ההם· אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו· שאינך כפוי טובה: הגדתי היום· פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: ד ולקח הכהן הטנא מידך· להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף: ה וענית· לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי· מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאלו עשה שאומות העולם ע"א חושב להם הקדוש ברוך הוא מחשבה כמעשה: וירד מצרימה· ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי

זאת

תרגום אשכנזי

לאנדפריכטען אללערלייא ארט, דיא דוא פאן דעם לאנדע איינברינגםט, דאז דער עוויגע דיין גאטט, דיר איינגיבט, נעהמען, אין איינען קארב לעגען, דאמיט אן דען ארט הינגעהען, דען דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט רעזידירען צו לאססען, (ג) אונד צו דעם פריסטער קאממען, דער צו דער צייט זיין ווירד, אונד צו איהם שפרעכען: « איך קאממע הירמיט, פאר דעם עוויגען, דיינעם גאט־טע, צו ערקעננען, דאס איך אין דאז לאנד געקאממען בין, דאז דער עוויגע אונזערן עלטערן צוגעשווארען, אונז צו געבען. » (ד) דער פריכ־טער זאלל דיר דען קארב אויז דער האנד נעהמען, אונד פאר דען אלטאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטעס, נידערזעצצען. (ה) הירויף זאללסט דוא פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פאלגענדע רעדע האלטען: « מיין פאטער, דער צו ארם וואהנטע, מוסטע הערום אירען, צאג נאך מצרים, לעבטע דאזעלבסט אלז פרעמדלינג מיט איינער קליינען פאמיליע, אונד ווארד —

צו

באור

פוטר כל המין· (מדברי הרמב"ן): בטנא, כדמות סל, וחברו טנאך, וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש· (הראב"ע), ולא ידעתי מאין הוציא דבריו אלו? כי האמת שכל ארץ ישראל חייבת בבכורים, רק שבעלי ציון ועוג וסוריא אמרו שאין מביאין מהם בכורים אלא מדבריהם: ואמרו הקרובי' מביאים תאנים וענבים והרחוקים מביאין גרוגרו' וצמוקין (בכורים פ"ג): אל המקום אשר יבחר, כמו שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, שלא יקריב הבכורים באחד משעריך: (ג) אשר יהיה בימים ההם, לפי הפשט כן דרך הלשון, כאלו אמר והיה בימים ההם ובאת אל הכהן: ורז"ל דרשו בו: הגדתי היום, הטעם כדי שישמעו הקטנים או היה כדמות הודי' שהשם השלים שבועתו, והעד הפרי· (הראב"ע): וכן כתב הרמב"ן כבואו אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ואח"כ יקח הכהן הטנא מידו והוא יענה ויאמר ארמי אבד: ולדעת המתרגם האשכנזי טעם הגדתי כמו רוצה אני להגיד, או באתי להגיד, והוא בבנין הנקרא (אפעאטיף), איך מעכטע אן זאגען, והענין שיאמר אל הכהן, למה הוא בא? כדי שיקח הכהן את הטנא ויניפנו, קודם שיקרא מקרא בכורים, ואח"כ יקרא ארמי אבד וגו': ולי המחבר נראה שוי"ו ועניתה ואמרת הוא כמו וכבר ענית ואמרת, וכן רבים במקרא, והטעם שמיד שתבוא על המקום אשר יבחר ה' תענה ותאמר לפני ה' אלהיך, בינך לבינו, ארמי אובד אבי עד אשר נתת לי ה', ואח"כ ובאת אל הכהן ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי וכו', כלומר כבר הודיתי לה' ואתה טול ממני, ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה', וטעם והנחתו ע"י הכהן, ואתה תשתחוה לפני ה' ותלך לך ותשמח בכל הטוב וגו': (ה) וענית ואמרת, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת? על כן וענית, או כדמות תחלה, וכן ויען איוב הראשון (איוב ג' ח')· (הראב"ע): והעקר שכל עניי' היא הרמת קול כענין שיר, והונח על המשוררים במקהלות, העונים אלו לקראת אלו, ויאמר השואל על כל הרמת קול בשיר: אבד, מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים, ואילו היה אראי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד, ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה, ולבן לא סבב לרדת של מצרים, והקרוב שארמי הוא יעקב, כאלו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד, והטעם עני בממון, וכן תנו שכר לאובד (משלי ל"א ו'), והעד ישתה וישכח רישו (שם שם ז'), והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי

עני

לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אלהיך

וְתַקִּיף וְסַגִּי׃ ו וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנִּיוּנָא וִיהַבוּ עֲלָנָא פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא׃ ז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָנָא וְקַבֵּל יְיָ צְלוֹתָנָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וּלְיאוּתָנָא וְדוּחְקָנָא׃ ח וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃ ט וְאַיְתְיָנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ י וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַחְתְּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אלהך

צו איינער גראָסען, מעכ־טיגען אונד צאהלרייכען נאַציאָן. (ו) דיא מצרים אבער בעהאנדעלטען אונז איבעל, אונטערדריקטען אונז, אונד לעגטען אונז שווערע ארבייט אויף. (ז) וויר שריען צו דעם עווי־גען, דעם גאָטטע אונזערער פֿאָרעלטערן; דער עוויגע ערהערטע אונזערע שטיממע, אונד האַטטע איין איינזעהען אין אונזער עלענד, מיהזע־ליגקייט אונד דראַנגזאַל; (ח) פֿיהרטע אונז אויז מצרים הערויז מיט שטאַר־קער האַנד, אויזגעשטרעק־טעם אַרמע, מיט גראָסער אונד פֿורכטבאַרער טהאַט, דורך צייכען אונד וואונדער; (ט) בראַכטע אונז אַן דיזען אָרט, אונד גאַב אונז דיזעס לאַנד איין, איין לאַנד, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט. (י) נונמעהר ברינגע איך הירמיט דיא ערסטען פֿריכטע דעס ערדרייכעס דאַר, דאַז דוא, אָ עוויגער! מיר געגעבען האַסט.* הירמיט לעגסט דוא עז פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע

רש״י

זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש: ט אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: י והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא

באור

עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה ה׳ הוצאתנו מעבדות לחירות ותתן לנו ארץ טובה, ואל יטעון הטוען איך יקרא יעקב ארמי, והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי. (הראב״ע): ואין טעמו עולה יפה, כי מה טעם עני היה כאשר בא אל ארם, ונראה מה היה בבאתו מארם שנאמר עליו ויפרוץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגו׳ (בראשית ל׳ מ״ג): והרשב״ם אמר שעל אברהם נאמר שהיה (גר בארץ ארם), ואובד וגולה משם כדכתיב לך לך מארצך, ואובד לשון תועה הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד (תהלים קי״ט קע״ו), צאן אובדות היו עמי רועיהם התעו (ירמי׳ נ׳ ו׳), כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת, ונתנה השם לנו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: ומה יעשו בויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב שע״כ על יעקב נאמר? ולכן נראה שעל שניהם ביחד על אברהם ויעקב ידבר ולא על אחד מהם ביחוד. ואל יקשה עליך אבי, שהאבות כולם יחדיו נקראו אב, להיותם אבן ישראל שורש המשפחה והעם, ויתורגם פֿאמיליענשטאם: ולא יזכיר כי אם ראשי הטלטולים והתנודות שהוצרך אברהם לתעות מארצו כשהיה זקן ובעל משפחה רבה, והי׳ גולה עם שרה אשתו ולוט בן אחיו ועבדיו ואמהותיו וכל מקנהו וכל רכושו. וכן יעקב ברדתו מצרימה היה זקן ושבע ימים בנער נפשו על הרעבון ועל בניו, הוצרך לעקור עם כנותיו ובניו ועבדיו וכל אשר לו, לגור בארץ לא לו, וטלטולים כאלה קשים מאד, ויזכיר בקוצר הטלטולים והמקרים שאירעו לאבות המשפחה והתלאות שאירעו לזרעם אחריהם: עד אשר הביא ה׳ להם וכטעם בארץ מבורכה ארץ זבת חלב ודבש: במתי, כמיך, כי לא נמצאו לשון יחיד: ומתים לשון רבים, וענינו מספר בני אדם: גדול עצום ורב, גדול בגם, עצום בכח, ורב במספר: (ז) ענינו, כטעם ויענוהו: כלל הצרות המרחיקות את האושר יקראו עוני או עני בחטף, עליינד: עמלנו, מוסב על ויתנו עלינו עבודה קשה, והטעם בבנין הערי׳ ובכל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך: לחצנו, כטעם אנים לאיור בלו מעשיכם. (הראב״ע): (ט) המקום הזה, חלק עולם הזה: (י) ועתה הנה הבאתי, לא על ידי נעשתה זאת כי אם בחסדך זכיתי בה, וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ״ד ב׳), עד שהבאתים משם ונתתי להם. (הרשב״ם): והנחתו, ע״י הכהן, אושהיו שני הנחות וכן תנופות, אחת על ידי כהן, קודם המקרא, ואחת על ידי הבעלים לאחר שיקרא. (ספרי): שמע כא את אשר ספרו לנו אבותינו מהדר ותפארת הבכורי׳, ומהכבוד והמורא בסדר הבאתם: אמרו העשירים מביאים אותם בקלתות של זהב וכסף, והעניים בסלים של ערבה קלופה, (והיא הטנא הנזכרת בכתוב, שהאכרי׳ ועובדי האדמה יביאו בהם את הפירות): ואם הביא מינים הרבה, לא הביא אותם בתערובת, אלא שעורים מלמטה וחטה מלמעלה וזתים על גביהם, ותמרים על גביהם, ובין כל מין ומין דבר מפסיק, כמו הוצין ועלין: ומקיף לתאנים באשכלות ענבים מבחוץ, ותורים ובני יונה תלויי׳ מן הצד לעטר את הבכורים: וכל העיירות של מעמד מתקבצים לעיר של אותו מעמד, כדי שלא יהיו יחידים, שנאמר ברב עם הדרת מלך: ובאים ולנים ברחובה של עיר, ובשחר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה׳ אלהינו. השור הולך לפניהם, וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו: והחליל מכה לפניהם, והם הוללים בכל הדרך ומזוררים, שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך וגו׳, עד שהגיעו קרוב לירושלי׳: כשהגיעו לשם שלחו לפניהם שלוחי׳, ועטרו את בכוריהם: הפחות והסגני׳ והגזברי׳ יוצאי׳ לקראתם חוץ לירושלים: לפי כבוד הנכנסים היו היוצאים: וכשהם נכנסי׳ בשערי ירושלי׳ עוני׳, עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים:

כל

אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יב כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא

שכחתי

אונקלוס

אֱלָהָךְ וְתִסְגּוּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יא וְתֶחְדֵּי בְּכָל טָבְתָא דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא דִּי בֵינָךְ׃ יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לְעַשָּׂרָאָה יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְּלִיתָאָה שַׁתָּא דְמַעַשְׂרָא וְתִתֵּן לְלֵיוָאָה לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָךְ וְיִשְׂבְּעוּן׃ יג וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבְתֵּיהּ לְלֵיוָאָה וּלְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוּדָךְ דִּי פַקֵּדְתַּנִי לָא עֲבָרִית

מפקודך

תרגום אשכנזי

גאָטטע, נידער, בעטעסט פייערליך אן ————————; (יא) אונד אלזדען זאָללסט דוא פערגניגט זיין מיט אללעם גוטען, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אונד דען דייניגען געגעבען האָט, דוא אונד דער לוי נעבסט דעם פרעמדלינג, דער בייא דיר וואָהנט. (יב) ווען דוא אים דריטטען יאהרע, דאז איזט: אים צעהנטיאָהרע, אללע צעהנטען דיינעס איינקאָממענס פעלליג אבגעטראגען, אונד דעם לוי, דעם פרעמדלינג, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע געגעבען האָסט, דיזע האבען עז אין דיינען טהאָרען פערצעהרט, אונד זיך דאפאָן געזעטטיגט: (יג) זאָ זאָללסט דוא פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, שפרעכען: »איך האבע דאז היילינע אויז דעם הויזע זוועגגעשאפפט, איך האבע אויך זאָלכעס דעם לוי, דעם פרעמדלינג, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע געגעבען, נאך אללע דעם געבאָטע, דאז דוא מיר געבאָטען האסט; איך האבע פאָן דיינען בעפעהלען ניכטס איבערטרעטען, אונד ניכטס פערגעססען

רש"י

כשהוא קורא וחוזר ומניף: יא ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג והילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: יב כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב פסח של שנה הרביעית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא וגומר נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו והוא פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעי' וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערן מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה ששנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו': יג ואמרת לפני ה' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של ב' שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם

באור

כל בעלי אומנות שבירושל' עומדים לפניה' כשהם עוברים עליהם, שואלים בשלומם ואומרים אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום. (כמו שנאמר, ברכת ה' אליכם, ברכנו אתכם בשם ה'): והם מהלכים בחוצות ירושל', והחליל לפניהם, עד שהגיעו להר הבית: הגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך, נוטל הוא בעצמו סלו על כתפו, ואומר הללויה הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה: הולכים וקורין, עד שהגיעו לעזרה, ושותקין: התחילו הלוים לשורר ארוממך ה' כי דליתני וגומר: הגוזלות שבאחורי הסלים היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים. עודהו הסל על כתפו, קורא הגדתי היום וגו', ומוריד סלו מעל כתפו, והכהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף, וקורא ארמי אובד אבי, עד סוף כל הפרשה, וחוזר ומניף (לדעת ספרי) ומשתחוה ויוצא: למשמע אוזן תשמח נפשנו על כבוד בית אלהינו אשר היה מימי קדם, בהלו נרו על ראשנו, עם היגון והאבלה על כל אשר אבד ממנו בעונינו, מאז קודר הלכנו באין חויב, ועל זה נאמר מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי, הוחילי לאלהים וגו': (יא) בכל הטוב, בכל הפירות שנתתי ראשיתם לה': (יב) כי תכלה לעשר, יזהיר למי ששהה מעשרותיו שיבערו מן הבית. (מדברי רש"י): ומלת לעשר פעל נוסף מן עשרה, ענינה לתת המעשר: בשנה השלישית, והיא שנת המעשר, שנה שכלו בו כל מיני מעשר, לפי שבשתי שנים הראשונות מעשרים מעשר ראשון ומעשר שני, ובשלישית מעשר ראשון ומעשר עני, ולא נמצא עוד מעשר שנתחייבו בו הבעלים: (יג) בערתי הקדש, שהוא המעשר: מן הבית, וגם לא הפקדתיו רק נתתיו לאשר

אני

שָׁכָחְתִּי׃ יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אותם

אונקלוס

מִפִּקּוֹדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חַלֵּפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאָב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ לְמִית קַבֵּלִית לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי עֲבָדִית כְּכֹל דִּי פַקֶּדְתָּנִי׃ טו אִסְתְּכֵי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבָרֵךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דִּי קַיֶּמְתָּא לַאֲבָהָתַנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ טז יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקֵּד לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יתהון

תרגום אשכנזי

פערגעססען. (יד) איך האבע ניכטס דאפאן אין מיינער טרויער פערצעהרט, ניכטס דאפאן צו אונריינעם געברויך פערווענדעט, אויך דעם טאָרטען ניכטס דאפאן געגעבען; איך בין דער שטיממע דעם עוויגען, מיינעס גאָטטעס, געהאָרזאם געוועזען, איך האבע אללעס געטהאן, וויא דוא מיר געבאָטען האסט.

(טו) שויע הערּאב פאן דיינער הייליגען וואָהנונג, פאם היממעל, אונד זעגנע דיין פאָלק ישראל אונד דאז ערדרייך, דאז דוא אונז געגעבען האסט, וויא דוא אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען, איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פליסט.

(טז) אן דיזעם היטיגען טאגע בעפיהלט דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, אללע דיזע געזעצצע אונד רעכטע צו בעאָבאַכטען, דאס

רש"י

עכשיו: וגם נתתיו ללוי. מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן: ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: יד לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמו שנאמר בפסולי המוקדשים בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגומר אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת. לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה' אלהי. הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושמחתי בו: טו השקיפה ממעון קדשך. עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: טז היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית

באור

שהי חייב לתת לו, ללוי ולגר וכו'. (הרא"ז"ע): לא עברתי, כזדון: ולא שכחתי, כי חזקה עלי מצותך: (יד) באני, באבלי, שאסור לאונן, והטעם לפי שנאמר ושמחת בכל המעשרות: בערתי ממני בטמא, לא הייתי משמש בו לדבר טמא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: למת, לעשות לו ארון ותכריכין. (ספרי), וכבר הקשו רז"ל על זה, שהרי אפי' לחי אסור, כמפורש בכתוב, שהמעשר שני אין מחללין אותו אלא לירושלים על כסף צורה, ובירושלים לא יקנה בו כי אם דבר אכילה: והרמב"ם בחבורו כתב שהכוונה לא עשיתי בו דבר שאין חיי האדם תלויים בו, כלומר צורך אחר חוץ מאכילה ושתיה, וגם זה דחוק בלשון הכתוב: ואמרו קצת המפרשים שהכוונה לא נתתי ממנו סעודת הבראה לאבל, וקצתם הזכירו שהיה מנהג אנשי מצרים להקריב את ראשית פרי אדמתם לאליל אוזי"ס, הנקראת להם אם כל עובדי האדמה והאכרים, והיו אוכלים אותם בילל׳ה ואנינות. על ... מות אוזי"ס ובעל' אזירי"ס שנהרגו על ידי אחיה' טיפו"ן, כדרך האלילים ההם שכל עבודתם בהי ויללה ועצב, ואולי נקראו על כך עצבים: ושלזה כיון הכתוב באמרו לא אכלתי באוני וגו', כלומר בתועבת ארץ מצרים לא עשיתי, שלא אכלתי מראשית פרי אדמתי בעצבון רוח, לא בערתי ממנו דבר בטומאת הגלולים, ולא נתתי ממנו למת, כמעשה הסכלים ההם, פי' אם שמעתי בקול ה', נתתי מעשר ראשון ומעשר עני לראוי להם, ומעשר שני אכלתי בשמחה ותודות והלל לפני ה' אלהי: ואם כן הוא ראוי שיתורגם בל"א איך האבע ניכטס דאפאן מיט וועהקלאַגען פערצעהרט, ניכטס צו אונריינעם געברויך פערווענדעט, אויך ניכטס דעם טאָרטען געווידמעט: ודברי טעם הם, אף לא ירחיקו את דברי רז"ל במשנה, שאמרו לא נתתי ממנו למת, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרים, ומשמעות זה כמ"ש הרמב"ן ז"ל שהוא מתודה על כל ענין אנינות, אנינות שלו ושל אחרים, ומפני אנינות של אחרים יזכיר גם הארון והתכריכין, אעפ"י שאפי' לחי אסור, כי הכלל שלא נתן ממנו דבר למת: עשיתי ככל אשר צויתני, כלל שאחרי הפרט: (טו) השקיפה, ענין השגחה, המביט בפרטי הדבר עם הכוונה להטותם אל התכלית, נקרא משקיף: וכשהוא מלשון הבטה גרידא, יאמר בלשון נפעל, כמו ונלדק עשמים נשקף, וכן בעד אשנבי נשקפתי, לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף למביטים אליו, אבל המשגיח האמתי הוא משקיף ואינו נשקף: וברך, עוד: את עמך, ולא יאמר אותי ואת ביתי אבל יתפלל בשלום האומה כולה ובברכתה, כי הטובה שבאה לו בנחלת ארץ זבת חלב ודבש לא בשבילו לבדו באתה לו אלא לפי שהוא חלק מכלל ישראל ולהם נתנה הארץ, ובברכת הכלל יתברך הפרט: ואת האדמה אשר נתתה לנו, ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו, כן שיעור הכתוב, וכן דעת רש"י ורמב"ן ומתרגם אשכנזי:

(טז) היום הזה, אלה דברי משה: ושמרת

אֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו׃ יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ * פ

כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר

תעברו

אונקלוס

יַתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ יז יָת יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וּלְמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ׃ יח וַייָ חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חַבִּיב כְּמָא דִי מַלִּיל לָךְ וּלְמִטַּר כָּל פִּקּוֹדוֹהִי׃ יט וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמַיָּא דִי עֲבַד לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם וּלְרִבּוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִי מַלִּיל׃

כז א וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא לְמֵימַר טְרוּ יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ב וִיהֵי בְּיוֹמָא

תרגום אשכנזי

דאס דוא זיא פאָן גאַנצעם הערצען אונד גאַנצער זעעלע אויזצואיבען בעראַכט זיין זאָללסט. (יז) דוא האַסט פעראַנלאַסט, דאס דער עוויגע דאז געגענזייטיגע בינדניס איינגעגאַנגען, וויא ער דיר גאָטט זיין, דוא אַבער אין זיינען וועגען וואַנדעלן, זיינע געזעצע, פעראָרדנונגען אונד רעכטע בעאָבאַכטען, אונד זיינער שטיממע געהאָרכען וואָללעסט; (יח) זאָ וויא דער עוויגע פאָן זיינער זייטע — פעראַנלאַסט האט, דאס דוא איינגעגאַנגען, זיין אייגענטהימליכעס פאָלק צו זיין, וויא ער דיר פערהייסען, אונד זיינע געבאָטע אללע צו בעאָבאַכטען, (יט) דאס ער דיך אונטער אללען נאַציאָנען, דיא ער געמאַכט האט, אַן רוהם, אַנזעהען אונד ווירדע וואָללע דיא העכסטע, אונד, זיינער פערהייסונג געמעס, איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָט־טע, הייליגע נאַציאָן זיין לאַססען.

כז (א) משה אונד דיא עלטעסטען ישראלים גאַבען דעם פאָלקע פאָלגענדען בעפעהל: בעוואַהרעט אללע דיא געבאָטע, דיא איך אייך הייטע געביטע. (ב) ווען איהר איבער דען

רש״י

נטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: יז האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים צ״ד): יח כאשר דבר לך. והייתם לי סגולה: יט ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר והייתם לי קדושים:

כז א שמור את כל המצוה. לשון הווה גרד״נט בלע״ז (גארדא״נט בל״א בעאבאכטענד): ב והקמות לך. בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנה מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו שתים עשר בירדן וכנגדן

באור

ושמרת, ואתה תשמרם: (יז) את ה׳ האמרת, אתה הזקקת שאמר הקב״ה ונתרצה להיות לך לאלהיך כי הדבר תלוי בו ליעשות הוא אלהיך ויושיעך מתוך שקבלת מצותיו, וגם הוא האמירך, הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות עד שנתרצית להיות לו לעם, האמרת פא״שדי״רא בלע״ז, ובל״א זאגען מאַכען, כהוראת בנין הפעיל, ויהיה פעל האמרת יוצא לשני פעולים. (הרשב״ם וכ״כ הראב״ע בשם ר׳ יהודה הלוי): ושעור הכתוב כך הוא, על ידי שהסכמת עם ה׳ אלהיך בברית במעמד הר סיני, גרמת וסבבת מאמר השם ורצונו שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תלך בדרכיו ותשמור חקיו ומשפטיו ותשמע בקולו, והוא גרם וסבב שנתרצית בזה, שתהיה לו לעם סגולה ותשמור כל מצותיו והוא יתן אותך עליון וגו׳: כי זהו ענין כריתת הברית, שהיא הבטחה וקיום דבר בין אדם לחבירו, כל אחד מהם יהיה לבו נכון בטוח בכל דברי הברית שיקיימו משני צדדים: (יט) ולתתך, דבק עם להיות לו לעם סגולה: עליון, בחשיבות, וזהו כלל, לתהלה לשם פרט: לתהלה, הוא השבח הראוי על מעשה או הנהגה ישרה: לשם, אם ההנהגה ההיא תודע לרבים ותשובח מהם, אז המנהיג בה יקנה לו שם: ולתפארת, כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ תגזור אומר ויקם לך, כענין פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי (שופטים ז׳ ב׳). (הרמב״ן), ולדעת המתרגם האשכנזי תפארת הנאמר כאן על פאר והוד הנפש ויקרו, שבן יתעלו ישראל על כל הגוים ע״י המצות והנהגות בגאונות והנכבדות, והוא הנכון:

כז (א) ויצו משה וזקני ישראל, אחרי שהשלים משה את דבריו צוה לזקנים שידברו גם הם, ויזהירו בעם לשמור כל המצות, כי כל עם הולך בעצת זקניו, וכתוב אשר אנכי מצוה אתכם לא אנחנו, כי עיקר הדבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו, וכן וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל, כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל, ומשה אמר היום הזה נהיית לעם, אבל הראב״ע אמר כי שמור כל המצוה הוא את מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון. (הרמב״ן): שמר את כל המצוה, לשון הווה גרד״נט בלע״ז. (רש״י), ובל״א בעאָבאַכטענד: (ב) ושדת אותם בשיד, תמוקם במין עפר ידוע שאמרוהו לבן, למען

תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים
גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃ ג וְכָתַבְתָּ
עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה אֱלֹהֵי־
אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ ד וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן
תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ
אוֹתָם בַּשִּׂיד׃ ה וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם
בַּרְזֶל׃ ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח
יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם
וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח וְכָתַבְתָּ עַל־
הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה
נהיית

בְּיוֹמָא דִּי תַעְבְּרוּן יָת
יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין
רַבְרְבִין וּתְסוּד יָתְהוֹן
בְּסִידָא׃ ג וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן
יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא
הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל
דִּי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּייָ
אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אֲרַע עָבְדָא
חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא דִּי מַלִּיל
יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ
לָךְ׃ ד וִיהֵי בְּמֶעְבַּרְכוֹן
יָת יַרְדְּנָא תְּקִימוּן יָת
אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא
מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין
בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד
יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ ה וְתִבְנֵי
תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ מַדְבַּח אַבְנִין לָא
תְרִים עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא׃
ו אַבְנִין שַׁלְמִין תִּבְנֵי יָת
מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּיק
עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ׃ ז וְתִכּוֹס נִכְסַת
קוּדְשִׁין וְתֵיכוּל תַּמָּן
וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ ח וְתִכְתּוֹב עַל אַבְנַיָּא יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא פָּרִישׁ
יָאוּת׃ ט וּמַלִּיל מֹשֶׁה וְכָהֲנַיָּא לֵיוָאֵי לְכָל יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר אֲצֵית וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל
יוֹמָא הָדֵין
הויתא

דען ירדן הינאיבער קאָממט,
אונד דאַז לאַנד בעטרעטעט,
דאַז דער עוויגע, דיין גאָטט,
דיר איינגעבען וויללט: זאָ
ריכטע דיר גראָסע שטיינע
אויף, אונד איבערציהע זיא
מיט קאַלק. (ג) זאָבאַלד דוא
הינאיבער געגאַנגען ביזט,
שרייבע דאַרויף אַללע וואָרטע
דיזער לעהרע: זאָ ווירסט
דוא אין דאַז לאַנד קאָממען,
דאַז דער עוויגע, דיין גאָטט,
דיר גיבט, איין לאַנד, וואָ
מילך אונד האָניג פֿליסט,
וויא דער עוויגע, דער גאָטט
דיינער פֿאָרפֿאַהרען, דיר
פֿערהייסען האַט. (ד) ווען
איהר איבער דען ירדן גע־
גאַנגען זייד, זאָ ריכטעט
דיזע שטיינע, דיא איך אייך
יעצט בעפֿעהלע, אויף דעם
בערגע עיבל אויף, אונד
איבערציהע זיא מיט קאַלק.
(ה) דאָזעלבסט בויע, דעם
עוויגען, דיינעם גאָטטע,
צו עהרען, איינען אַלטאַר
אויז שטיינען, ברינגע אָבער
קיין אייזערנעס ווערקצייג
דאַראַן. (ו) אויז גאַנצען
שטיינען זאָללסט דוא דען
אַלטאַר דעס עוויגען, דיינעס
גאָטטעס, בויען, אונד אויף
דעמזעלבען, דעם עוויגען,
דיינעם גאָטטע, צו עהרען,
גאַנצע אָפּפֿער דאַרברינגען,
(ז) אויך פֿריידענאָפּפֿער
שלאַכטען אונד דאָזעלבסט
פֿערצעהרען, אונד פֿאָר דעם
עוויגען, דיינעם גאָטטע,
פֿערגניגט זיין. (ח) אויף דיא
שטיינע זאָללסט דוא אַללע
וואָרטע דיזער לעהרע מיט
דייטליכער שריפֿט פֿערצייכ־
נען. (ט) פֿערנער שפּראַך
משה אונד דיא פּריסטער
אויז דעם שטאַממע לוי צו
דער געזאַממטען נאַציאָן:
פֿערנים אונד מערקע עז,
ישראל! דיזעם טאַגעס ביזט
דוא

רש"י

וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במס' סוטה: ח באר היטב. בשבעים לשון: ט הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית

באור

יעמדו ימים רבים: (ג) את כל דברי התורה הזאת, לדעת המפרשי' יהיה שיכתבו עליהן כל מנין המצות והאזהרות לבד כמו הכתובות בהלכות גדולות, וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה ממעשה הנסים: בעברך, מיד אחר אשר תעברו את הירדן: למען אשר תבא, כי השם יעזרך, אם החלות לשמור מצותיו. (הרא"ע): (ד) והיה בעברכם, בתחלה צוה דרך כלל להקים אבנים ועתה יחל לבאר יותר: (ה) ובנית שם מזבח, זאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיות בארץ. (הרא"ע): והנה יקריבו עולות לה' ושלמים לשמחה, שיאכלו שם בני ישראל על המזבח וישמחו יחד, על שהגיעו אל מבוקשם ותאות נפשם זה שנים רבות: (ח) באר היטב כתיבה מבוארת ונראית יפה למען ירוץ הקורא בה: (ט) והכהנים הלוים, כאשר כתוב וזקני ישראל (שפטי ישראל), והעיקר משה, (הרא"ע)

נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כל

הֲוֵיתָא לְעַם קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ י וּתְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּד יָת פִּקּוֹדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין׃ יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר׃ יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יָת עַמָּא עַל טוּרָא דִּגְרִיזִים בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִין׃ יג וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ יד וִיתִיבוּן לֵיוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָל רָם׃ טו לִיט גַּבְרָא דִּי יַעְבֵּד צְלֵם וּמַתְּכָא מְרָחָקָא קֳדָם יְיָ עוֹבַד יְדֵי אוּמָּנָא וִישַׁוֵּי בְּסִתְרָא

דוא איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געווידמעטע נאציאָן געוואָרדען. (י) דוא מוסט אלזאָ דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרכען, אונד זיינע געבאָטע אונד געזעצע, דיא איך דיר הייטע געבע, בעאָבאַכטען. (יא) משה גאב דעם פאָלקע, דעסועלבען טאגעס, נאָך פאָלגענדען בעפעהל: (יב) פאָלגענדע שטעממע זאָללען אויף דעם בערגע גריזים שטעהען, דעם פאָלקע דען זעגען צו ערטהיילען, ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זיין ווערדעט. שמעון, לוי, יהודה, יששכר, יוסף אונד בנימן. (יג) פאָלגענדע אבער זאָללען, צור פערפלוכונג, אויף דעם בערגע עיבל שטעהען: ראובן, גד, אשר, זבולן, דן אונד נפתלי. (יד) דיא לוים זאָללען מיט לויטער שטיממע וועכסעלסווייזע, געגען יעדערמאַן פאָן ישראל אויזרופען: (טו) «פערפלוכט זייא, ווער איין געהויענעס אָדער געגאָססענעס בילד, איינען גרייעל דעם עוויגען, איין ווערק דער הענדע איינעס קינסטלערס, פערפערטיגט אונד אן איינען פערבאָרגענען אָרט זעצט!» אונד דאז גאנצע

רש"י

נהיית. בכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת עמו בברית: יב לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגומר ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגומר וכן כולם עד ארור אשר לא יקים: טו מקלה

באור

(הרא"ב"ע): הסכת, אין ריע לו במקרא, והטעם האזין: היום הזה נהיית לעם. יש הבדל בין היום הזה ובין זה היום, כי בכל מקום שנאמר זה היום יורה שהחל באותו היום הדבר להיות מה שהוא, כמו זה היום עשה ה' נגילה (תהלים קי"ח כ"ד), אך זה היום שקויכהו מצאנו (איכ' ב' ט"ז), אבל היום הזה כאמר אף אם החל הדבר להיות מקוד' זמן רב רק אם באותו היום שעומד המדבר בו עודנו לא פסק והוא עודנו מה שהיה, וכן כל היום הזה האמורים בפרשה זו: (יב) לברך את העם, כדאיתא במסכת סוטה (ל"ז), ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל, והכהני' והלוים והארון למטה באמצע, הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו', אלו עונין אמן, חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים. (רש"י): ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר, והקללה הפך זה. (הרא"ב"ע): (יד) וענו, כמו ויען איוב, ולדעת המתרגם האשכנזי בעבור שאלו עונים כנגד אלו, פעם בברכה פעם בקללה: (טו) מעשה ידי חרש, ארור החרש אשר יעשה פסל או מסכה, אף אם איננו משתחוה למעשה ידיו ואיננו עובד לו שנם העשייה בסתר אסורה אולי יאבד ממנו וימצאנו אחר ויגרום זה שיעלה זכרון האלילים והעבודה המשוקצת אליהם על רוחו ועל לבבו ויטעה בו: ושם בסתר, כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים, וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שאפרש בכולם חוץ מהכים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר, והן: ע"ז, ומכה רעהו ולכך פירש בשניהם בסתר, שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל, כי אם ב"ד יענשוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלהינו, הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, מלקות, סקילה, שריפה, הרג, וחנק: הלא תראה אין כתוב כאן ארור שוכב עם אשת רעהו, כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליך, מקלה אביו, במקום בית גדולו אין אחרים רגילים שם, וכן מסיג גבול בגנבה הוא עושה, שאם יראה ימחה בידו, וכן משגה עור ומטה משפט כל אלה דברי סתר: שוכב עם אשת אביו, וזהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה: עם כל בהמה, אין זה כי אם בסתר:

וכן

כָּל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־ הזאת

אונקלוס

בְּסִתְרָא וִיתִיבוּן כָּל עַמָּא וְיֵימְרוּן אָמֵן׃ טז לִיט דִּיקַלֵּי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ יז לִיט דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא דְּחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ יח לִיט דְּיִטְעֵי עַוִּירָא בְּאוֹרְחָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ יט לִיט דְּיַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא יְתַם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כ לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי כַּנְפָא דַּאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כא לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כב לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כג לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כד לִיט דְּיִמְחֵי לְחַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כה לִיט דִּיקַבֵּל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כו לִיט דִּי לָא יְקִים יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא למעבד

תרגום אשכנזי

גאנצע פאלק זאלל דארויף אנטווארטען, אונד שפרע־כען: «עז ווערדע וואהר!» (טז) «פערפלוכט זייא, ווער פאטער אונד מוטטער פער־עכטליך העלט!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווער־דע וואהר!» (יז) «פערפלוכט, ווער זיינעס נעכסטען גרענ־צע פערריקט!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווער־דע וואהר!» (יח) «פער־פלוכט, ווער איינען בלינדען אירדע פיהרט אויף דעם וועגע!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווערדע וואהר!» (יט) «פערפלוכט, ווער דאז רעכט דעם פרעמ־דען, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע ביינגט!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווערדע וואהר!» (כ) «פערפלוכט, ווער זיינעס פאטערס פרויא בעשלעפט, דען ער דעקט זיינעס פאטערס קלייד אויף (האנדעלט ווידער דיא עהר־פורכט, דיא ער זיינעם פא־טער שולדיג איזט)!» אונד דאז פאלק שפרעכע «עז ווערדע וואהר!» (כא) «פער־פלוכט, ווער בייא אירגענד איינעם פיהע ליגט!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווערדע וואהר!» (כב) «פער־פלוכט, ווער זיינע שוועסטער בעשלעפט, זיינעס פאטערס אדער זיינער מוטטער טאכ־טער!» אונד דאז פאלק שפרע־כע: «עז ווערדע וואהר!» (כג) «פערפלוכט, ווער זיינע ט ויגערמוטטער בעשלעפט!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווערדע וואהר!» (כד) «פערפלוכט, ווער זיינען נעכסטען היימליך שלעגט!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווערדע וואהר!» (כה) «פערפלוכט, ווער בעשטעכונג אננימט, איינע אונשולדיגע פערזאן צום טאדע צו פעראורטהיילען!» אונד דאז פאלק שפרעכע: «עז ווערדע וואהר!» (כו) «פערפלוכט, ווער דיא ווארטע דיזער לעהרע ניכט אננימט

רש"י

טז מקלה אביו. מזלזל לשון ונקלה אחיך: יז מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור (ישעיה נ"ט): יח משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: כד מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן אחד עשר ארורים יש כאן כנגד אחד עשר שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר שבטים לכך לא רצה לקללו: כו אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלו עליהם

באור

וכן אחותו וחתנתו, האם רגילה בבית בתה (הרשב"ם): (טז) מקלה, לשון קלון ובזיון, והוא פועל יוצא: (יח) משגה, מתעה: (יט) מטה משפט גר, כי אין לו עוזר, וכן יתום ואלמנה: והנה גם הוא בסתר, אבל אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו, והגר והיתום והאלמנה אין להם כח. (ראב"ע): (כה) ארור לוקח שחר, לפי דעת רבים

הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ

כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵ הָאָרֶץ׃ ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ג בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ ח יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה

באסמיך

אונקלוס

למעבד יתהון ויימר כל עמא אמן:

כח א ויהי אם קבלא תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי די אנא מפקד לך יומא דין ויתננך יי אלהך עלאה על כל עממי ארעא: ב וייתון עלך כל ברכיא האלין וידבקונך ארי תקבל למימרא דיי אלהך: ג בריך את בקרתא ובריך את בחקלא: ד בריך ולדא דמעך ואבא דארעך וולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך: ה בריך סלך ואצותך: ו בריך את במיעלך ובריך את במפקך: ז יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך באורחא חדא יפקון לותך ובשבעא אורחן יערקון מן קדמך: ח יפקד יי עמך ית ברכתא

באוצרך

תרגום אשכנזי

אננימממט, זיא צו בעאָבאַכ־טען!» אונד דאז פֿאָלקשפּרע־כע: «עז ווערדע וואַהר!»

כח (א) ווען דוא נון דער שטיממע דעס עווי־גען, דיינעס גאָטטעס, גע־האָרכען, אונד אַללע גע־באָטע, דיא איך דיר יעצט געבע, זאָרגפֿעלטיג בעאָב־אַכטען ווירסט: זאָ ווירד דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צור העכסטען אַללער נאַצ־יאָנען אויף ערדען מאַכען. (ב) אַללע דיזע זעגענסוויג־שע ווערדען איבער דיך קאָממען אונד דיך טרעפֿפֿען, ווען דוא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָט־טעס, געהאָרכען ווירסט. (ג) געזעגנעט ווירסט דוא זיין אין דער שטאַדט, אונד געזעגנעט אויף דעם פֿעל־דע; (ד) געזעגנעט דיא פֿרוכט דיינעס לייבעס, דיא פֿרוכט דיינעס ערדרייכעס אונד דיא פֿרוכט דיינעס פֿיהעס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואַכס דיינעס קליינען פֿיהעס; (ה) געזעגנעט דיין קאָרב אונד דיין באַקטראָג; (ו) געזעגנעט ווירסט דוא זיין ווען דוא אַנקעממסט, אונד געזעגנעט ווען דוא אויזגעהסט. (ז) דער עוויגע ווירד מאַכען, דאַס דיא פֿיינ־דע, דיא ווידער דיך אויפֿשטעהען, פֿאָר דיר הער גע־שלאַגען ווערדען; ווען זיא אויף איינעם וועגע געגען דיך אויזציהען, ווערדען זיא אין זיבען וועגען פֿאָר דיר פֿליהען. (ח) אויף דעם עוויגען בעפֿעהל ווירד דער זעגען — — קאָממען אין

דיינע

רש"י

עליהם באלה ובשבועה:

כח ד שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: ה ברוך טנאך. פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: ו ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם: ז ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים

לברוח

באור

רבים שהוא הדיין, ולפי דעתי שהוא עד שקר. (הראב"ע), והוא הנכון לפי שאמר להכות נפש דם נקי, ואם על הדיין הרי כבר נאמר ארור מטה משפט: (כו) ארור אשר לא יקים, על כל עבירות שבסתר. הרשב"ם, וטעם לעשות אותם כי יש מצות עשה שיוכל לעבור עליה בסתר, כגון לא תראה שור אחיך ואת שיו נדחים והתעלמת מהם או לא תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו והתעלמת ממנו (לעיל כ"ב א' ג'), והדומים: וטעם לא יקים, לא יקבל עליו להקים:

כח (א) עליון על כל גויי הארץ, זאת הברכה כלל, שלא תהיה אומה בעולם כמוך בהצלחה ואושר, ואח"כ יפרט: (ב) והשיגך, ואם לא תבקשם, והטעם שלא תיגע. (הראב"ע): (ג) בעיר, בכל מלאכה וסחורה שאתה עושה בעיר: בשדה, בזריעה ובנטיעה. (הראב"ע): (ה) ברוך טנאך ומשארתך, דרך משל שכל כליך יהיו מלאים, משארת הוא כלי שנותנים בו הבצק, וטנא כלי שנותנים בו הפירות: (ו) בבאך, כשתבוא מן הדרך או תצא אל הדרך תתברך, והטעם בכל אשר תעשה תצליח. (ראב"ע): (ז) נגפים, שיהיו נגפים לפניך: ובשבעה דרכים, כן דרך הנבהלים לברוח, מתפזרין לכל צד: (ח) יצו ה' אתך את הברכה, דרך צחות, כאלו הברכה עצם קיים, והשם יצוה אותו שיהיה אתך באסמיך וילוה אותך בכל משלח ידיך: באסמיך, באוצרותיך, שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כ"כתיב וימלאו

אסמיך

בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
ט יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃ י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי
הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ
מִמֶּךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי
בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ
לָתֶת לָךְ׃ יב יִפְתַּח יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ
הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ
בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ
גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ יג וּנְתָנְךָ
יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק
לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע
אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃ יד וְלֹא תָסוּר
מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ

טו והיה

דיינע פֿאָרראַטהסקאַממערן
אונד אין אַללעם געווערבע,
דאַז דוא פֿאָרנִיממסט, זאָ
דאַס דוא אין דעם לאַנדע,
דאַז דער עוויגע, דיין גאָטט,
דיר גיבט, לויטער זעגען
האַבען ווירסט. (ט) דער
עוויגע ווירד דיך צו איינער
הייליגען נאַציאָן איופֿריכטען,
וויא ער דיר צוגעשוואָרען
האַט, ווען דוא דיא געבאָטע
דעס עוויגען, דיינעס גאָט־
טעס, בעאָבאַכטעסט, אונד
אין זיינען וועגען וואַנדעלסט.
(י) אַללע פֿעלקער דער
ערדע ווערדען זעהען, דאַס
דוא נאַך דעם נאַמען דעס
עוויגען געננענט ווירסט,
אונד זיך פֿאַר דיר פֿירכטען.
(יא) דער עוויגע ווירד דיר
אין אַללעם גוטען איבער־
פֿלוס געבען, אַן פֿרוכט
דיינעס לייבעס, דיינעס
פֿיהעס אונד דיינעס ערד־
רייכעס, אין דעם לאַנדע,
דאַז דער עוויגע דיינען
עלטערן צוגעשוואָרען האַט,
דיר איינצוגעבען. (יב) דער
עוויגע ווירד דיר זיין וואָהל־
טהעטיגעס בעהעלטניס,
דען הימעל, אויפֿטהון,
דיינעם לאַנדע צור רעכטען
צייט רעגען געבען, אונד
אַללעם ווערק דיינער הענדע
זעגנען, זאָ דאַס דוא פֿילען
פֿעלקערן ווירסט פֿאָרשיסען
קעננען, אונד ניכטס צו
באָרגען נעטהיג האַבען.
(יג) אויף דיזע וייזע ווירד
דיך דער עוויגע אַללע צייט
איינע געביטענדע אונד ני־
מאַהלס איינע אבהענגיגע
נאַציאָן זיין לאַססען, דוא
ווירסט איממער דיא אָבער־
האַנד האַבען אונד נימאַהלס אונטערליגען; זאָ לאַנגע דוא
דיא געבאָטע דעס עוויגען, דיא איך דיר יעצט זאָרגפֿעל־
טיג צו בעאָבאַכטען געבע, בעפֿאָלגעסט, (יד) אונד פֿאָן
דען וואָרטען, דיא איך דיר הייטע געביטע, ווערער
רעכטס נאָך לינקס אבוזייכעסט, עטווא אַנדערן געטטערן
נאַכצוואַנדעלן אונד איהנען צו דיהנען. (טו) ווען

באוצרך ובכל אושטות
ידך ויברכנך בארעא דיי
אלהך יהב לך: ט יקימנך
יי ליה לעם קדיש כמא די
קים לך ארי תטר ית
פקודיא דיי אלהך ותהך
באורחן דתקנן קדמוהי:
י ויחזון כל עממי ארעא
ארי שמא דיי אתקרי
עלך וידחלון מנך: יא
ויותרנך יי לטבא בולדא
דמעך ובולדא דבעירך
ובאבא דארעך על
ארעא די קים יי לאבהתך
למתן לך: יב יפתח יי לך
ית אוצריה טבא ית
שמיא למתן מטר ארעך
בעדניה ולברכא ית כל
עובדי ידך ותוזיף לעממין
סגיאין ואת לא תזוף:
יג ויתיננך יי לתקיף ולא
לחלש ותהי ברם לעילא
ולא תהי לתחתא ארי
תקבל לפקודיא דיי אלהך
די אנא מפקד לך יומא
דין למטר ולמעבד: יד ולא תסטון מכל פתגמיא
די אנא מפקד יתכון יומא דין ימינא ושמאלא
למהך בתר טעות עממיא למפלחהון:

טו ויהי

באור

אסמיך שבע (משלי ג׳ י׳) . (הרשב״ס): (ט) יקימך ה׳, יעמידך לעם קדוש על ידי שתשמור את מצות ה׳ וגו׳: (י) וראו, ראיית הלב: כי שם ה׳ נקרא, שימלא משאלותיך בהראותו כי אתם עמו. (הרשב״ס): (יא) והותרך, אם תהיה רעה בארץ, רעב ומארה, אתה תותר לטובה. (הרא״ב״ע): ודעת המתרגם האשכנזי שטעם והותירך שיתן לך יתרון בכל מיני טובה; וכן פי׳ רע״ס: (יב) את אוצרו הטוב, והוא את השמים: והלוית, עד שתוכל להלוות גוים רבים: (יג) לראש ולא לזנב, לראש על העמים, ולא לזנב, אף לאחד משאר כל העמים שבעולם, כי יתכן שיהיה ראש על עמים רבים וזנב לעם אחר נכבד ממנו. (הרמב״ן), והראש הוא המושל בכל איברי הגוף, והזנב הו׳ הנמשך והנלוי מאחריו, ותבין מזה כוונת המתרגם האשכנזי: (יד) ללכת אחרי אלהים אחרים, דבק עם ולא תסור: והשיגוך, שתיגע בכחך ובשכלך להשמר

טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ טז אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ יז אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר

ובחרב

אונקלוס

טו וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקוּנָךְ׃ טז לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא׃ יז לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ יח לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ יט לִיט אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ׃ כ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יַת מְאֶרְתָּא וְיַת שִׁגּוּשְׁיָא וְיַת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּד עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִּשְׁבַקְתָּא דַחֲלְתִּי׃ כא יַדְבֵּק יְיָ בָּךְ יַת מוֹתָנָא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ כב יִמְחִנָּךְ יְיָ בְּשַׁחֶפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלֶּקְתָּא

ובחרחורא

תרגום אשכנזי

(טו) ווען דוא אבער דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט געהאָרכעסט, אונד זיינע פערארדנונגען אונד געזעצע, דיא איך דיר יעצט פאָרטראַגע, ניכט גענויא בעאָבאַכטעסט: זאָ ווערדען אללע דיזע פלוכע איבער דיך קאָממען אונד דיך טרעפפען. (טז) דוא ווירסט פערפלוכט זיין אין דער שטאָדט, אונד פערפלוכט אויף דעם פעלדע. (יז) פערפלוכט ווירד זיין דיין קאָרב אונד דיין באַקטראָג, (יח) פערפלוכט דיא פרוכט דיינעס לייבעס אונד דיינעס ערדרייכעס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואַכס דיינעס קליינען פיהעס.

(יט) פערפלוכט ווירסט דוא זיין בייא דיינעם אנקאָממען, אונד פערפלוכט בייא דיינעם אויזגעהען. (כ) צו אללעם געווערבע, דאָז דוא פאָרנימממסט, ווירד דער עוויגע — אונגליק, צערריטטונג אונד פערדערבען זענדען, זאָ דאַס דוא גאַר באַלד ווירסט אויפגעריבען ווערדען אונד צו גרונדע געהען מיססען, אום דער בעזען טהאַט ווילּלען, דאַס דוא מיך פערלאַססען האַסט.

(כא) דער עוויגע ווירד דיר דיא פעסט אנהענגען, דיא דיך פעלליג אויזראָטטען ווירד אויז דעם לאַנדע, דאָז דוא איינצונעהמען ציהסט. (כב) דער עוויגע ווירד דיך מיט שוואולסט, ענטצינדונג, פיבער, בראַנד,

דירורע

רש"י

לברות מתפזרין לכל צד: כ המארה. חסרון כמו צרעת ממארת: מהומה. שגוש קול בהלות: כב שחפת. שבשרו נשחף ונפוח: קדחת לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים חלמ"ו בלע"ז (נ"ל מאלדע"ווי. והוא מא"לל ד"ו פ"ע. בל"א פיבער היטצע) שהיא חמה מאד: ודלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחור. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז אישטרדי"מנט (נ"ל אישארדע"מאַנט בל"א אינערליכע היטצע. בראַנד) לשון ועצמי חרה מני חרב (איוב ל') נחר מפוח מאש (ירמיה ו'): ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכת תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשלי"דה (והוא עלידע"ר או ניע"לל בל"א אויז געקלאַפפט):

ירקון

באור

להשמר מהם ולהסירם שלא יבואו עליך: (כ) את המארה, מניעת המבוקש בכל דבר שהאדם עושה: את המהומה, ערבוב וטירוף הדעת עד שתבחר באמצעיים מתנגדים אל התכלית הנרצה: ואת המגערת, ההפסד וההשחת׳ כמו שאמר הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב׳ג׳), וכן תרגמו כולם המתרגם אשכנזי: רע מעלליך, והוא אשר עזבתני: (כא) ידבק ה׳ בך את הדבר, תחת אשר צוה את הברכה ללוותך יצו את הדבר להיות דבק בך תמיד: (כב) בשחפת, שבשרו נשחף ונפוח: ובקדחת, לשון כי אש קדחה באפי (דברים ל״ב כ״ב), והוא אש של חולים מלמ״י בלע״ז, (ונראה שהוא משובש, ונ״ל מאלדו״יא נקרא מא״ל ד״ופ״ע, ובל״א פיבערהיטצע, שהיא חמה מאד: ובדלקת, חמה יותר מקדחת, (ואולי הוא חולי קדחת הפים׳ וחוזר, ולפי שנראה׳ כאילו האש בדלק ונכבה כדלק ונכבה נקרא דלקת): ובחרחר, חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים, ובלע״ז אישטרדימנ״ט (נראה שנ״ל אישארדימענ״ט ובל״א אינערליכע היצצע, בראַנד, לשון ועצמי חרה מני חרב איוב ל׳, נחר מפוח מאש (ירמיה ו״ל): (רש״י): ובחרב, מגזרת חורב, וגם הוא עין חולי הגוף כחביריו: ובשדפון ובירקון, לדעת רש״י הם מכת התבואה שבשדות, שדפון רוח קדים אשליד״ה בלע״ז ובל״א אויזגעקלאַפפט, עיין פ׳

מקץ

ובחרב ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך: כג והיו שמיך אשר על־ראשך נחשת והארץ אשר־תחתיך ברזל: כד יתן יהוה את־מטר ארצך אבק ועפר מן־השמים ירד עליך עד השמדך: כה יתנך יהוה ׀ נגף לפני איביך בדרך ב אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ: כו והיתה נבלתך למאכל לכל־עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: כז יככה יהוה בשחין מצרים ובעפלים (ובטחרים) ובגרב

אונקלוס

ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד: כג ויהון שמיא די עלוי רישך חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך תקיפא כברזלא מלמעבד פירין: כד יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דתשתיצי: כה יתננך יי תביר קדם שנאך באורחא חדא תפוק לותיה ובשבע אורחן תערוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא: כו ותהי נבלתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד: כז ימחנך יי בשחנא מצראי ובטחורין ובגרבא

תרגום אשכנזי

דיררע, שווינדזוכט אונד געלבזוכט פלאגען, דיא דיך פערפאלגען ווערדען, ביז דוא צו גרונדע געהעסט. (כג) דער הימעל איבער דיינעם הויפטע ווירד עהערן אונד דיא ערדע אונטער דיר אייזערן זיין. (כד) דיינעם לאנדע ווירד דער עוויגע שטויב אונד זאנד שטאטט רעגענס געבען; פאם הימעל (אויז דער אבערן לופט) ווירד ער איבער דיך הערַאב פאללען, ביז דוא פערטילגעט ווירסט. (כה) פאר דיינעם פיינדע הער ווירד דער עוויגע דיך געשלאגען ווערדען לאססען; ווען דוא אויף איינעם וועגע געגען איהן אויזציהעסט, ווירסט דוא אין זיבען וועגען פאר איהם פליהען, אונד ווירסט אללען רייכען אויף ערדען צום ענטזעצצען ווערדען. (כו) דיין לייכנאם ווירד אללעם געפעגעל דעס הימעלס אונד דעם פיהע דער ערדען צור שפייזע דיהנען, אונד נימאנד ווירד דא זיין, דער זיא פערשייכע. (כז) דער עוויגע ווירד דיך פלאגען מיט דען בעזען געשווירען פאן מצרים, מיט פייכטווארצען, גרינד

באור

מקץ (בראשית מ"א ז')׳ ירקון, יובש, ופני התבואה מכסיפין, ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז שמאי"ש, בל"א געלב: לפי שבלה"ק תיבת ירוק משמשת לשלשת מיני צבע, לצבע התכלת והכרתי והשעוה, לכך כתב בלע"ז, לומר שהוא ירק כשעוה: ויתכן שגם אלה מכות הגוף דומות למכת התבואה, שדפון, הוא רזון המכלה הבשר מעט מעט, עד שידמה הגוף לתבואה הנשדפת מרוח קדים, ירקון, חולי ידוע, שתשפך המרה ותתערב עם הדם, ויהפכו פני האדם לירקון, וכל צבע ידמה לו כירוק, כן תרגמו המתרגם האשכנזי: **עד אבדך**, תרגום עד דתיבד, כלומר עד אבוד אותך, שתכלה מאליך: לשון רש"י כוונתו שפעל אבדך עומד: (כג) **שמיך אשר על ראשך**, ולא השמים כולם כדי שתדע שבחטאך באה זאת לידך: **נחשת**, כנחשת וכן ברזל: (כד) **אבק ועפר**, ברוב החורב וכח הרוחות׳ (הראב"ע), עד שאם יהיה לפעמים מטר טרם ירד על הארץ יתערב עם אבק ועפר שיעלו למעלה על ידי החורב והרוחות ושיפיל לא ישקה את הארץ: ואולם מה טעם מן השמים ירד עליך עד השמידך? לכן דעת המתרג' האשכנזי שהכונ' אם ימטיר ה' מן השמים, לא ימטיר גשם, כי אם אבק ועפר מגבה ההרים הרמים, שהם יבשים, עד אשר השמידך: ואל יקשה בעיניך מלת מטר, כי הוא שם לכל מה שנופל מן אויר השמים על הארץ, וכן וה' המטי' על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשי' כ' כ"ד), ימטיר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים י"א ו'): וכן דעת הרשב"ם: (כה) **לזעוה**, לאימה ולזיע, שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו׳ (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (כו) **ואין מחריד**, ואין משיב ומבריח אותם ממנה כי אין עובר: (כז) יככה, הנשארים יוכו בשחין (הראב"ע): ובעפולים, ונקרא ובטחורים, והם היוצאים במקום הנסתר, על כן כתוב ובעפולים והוא מגזר' ויבא אל העופל: (הראב"ע): בגרב, שאין לא: וחרס, שאין

יבש

רש"י

ירקון• יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז (והוא שהמאי"ש בל"א געלב): עד אבדך• תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: כג והיו שמיך אשר על ראשך נחשת• קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבכהנים מפי הקדוש ברוך הוא אמרן כמשמעו וכן נאמר ואם לא תשמעו לי ותלכו עמי בקרי וכאן אומר לקול ה' אלהיך• ידבק ה' בך• יככה ה'• הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אף על פי שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: כד מטר ארצך אבק ועפר• זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח בא ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: כה לזעוה• לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: כז בשחין מצרים• רעה היא

מאד

ובגרב ובחרס אשר לא־תוכל להרפא: כח יככה יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: כט והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את־דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל־הימים ואין מושיע: ל אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תבנה ולא־תשב בו כרם תטע ולא תחללנו: לא שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: לב בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל־היום ואין לאל ידך: לג פרי אדמתך וכל־יגיעך יאכל עם אשר לא־

ישכבנה

ידעת

ובגרבא ובחרס יבש די לא תיכול לאתסאה: כח ימחינך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעמימות לבא: כט ותהי ממשש בטיהרא כמא די ממשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית אורחך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק: ל איתתא תירוש וגבר אוחרן ישכבינה ביתא תבני ולא תתיב ביה כרמא תצוב ולא תחלליניה: לא תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מניה חמרך יהי אניס מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך ולית לך פריק: לב בנך ובנתך מסירין לעמא אוחרן ועינך חזין ויסופן בגלגלהון כל יומא ולית חילא בידך: לג אבא דארעך וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעת ותהי

לחוד

גרינד אונד קרעצצע, דאפאן דוא ניכט זאללסט הייל ווערדען קעננען. (כח) ער ווירד דיך פלאגען מיט וואהנזין, בלינדהייט אונד בעשטירצונג. (כט) אם העללען מיטטאג ווירסט דוא הערום טאפפען, וויא איין בלינדער אים פינסטערן הערום טאפפט, אונד ווירסט אויף אללען דיינען וועגען קיין גליק האבען; אונטערדריקט אונד בערויבט ווירסט דוא זיין צו אללען צייטען, אונד נימאנד ווירד דיר העלפען. (ל) דוא ווירסט דיר איינע פרויא אנטרויען לאססען, אונד איין אנדערער ווירד זיא בעשלאפען; דוא ווירסט איין הויז בויען, אונד ניכט דארין וואהנען, איינען וויינבערג פפלאנצען, אונד ניכט דיא ערסטע וויינלעזע האלטען. (לא) דיין אכס ווירד פאר דיינען אויגען געשלאכטעט ווערדען, אונד דוא ווירסט ניכט דאפאן עססען; דיין עזעל ווירד פאר דיינעם אנגעזיכט מיט געוואלט הינוועג געפיהרט, אונד דיר ניכט ווידער צוריק געבראכט ווערדען; דיין קליינעס פיה ווירד דיינער פיינדע בייטע זיין, אונד דיר ווירד נימאנד העלפען. (לב) דיינע זעהנע אונד טעכטער ווערדען איינעם אנדערן פאלקע פרייז געגעבען זיין, דיינע אויגען ווערדען צוועהען אונד נאך איהנען טעגליך שמאכטען, אבער דוא ווירסט קיינע מאכט האבען. (לג) דיא פריכטע דיינעם ערדרייכעס אונד אללער דיינער ארבייט ווערדען לייטע געניססען, דיא דוא ניכט

קעננסט

רש"י

מלד לת מבפנים ויבש מבחון כדאיתא בבכורות: גרב • שחין לח: חרס • שחין יבש כחרס: כח בתמהון לבב • אוטם הלב אסטור"דישין בלע"ז (והו' עטורדיסע"וואגג בל"א זינלאזיגקייט): כט עשוק • בכל מעשיך יהיה ערער: ל ישגלנה • לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה ותקון סופרים הוא זה: תחללנו • בשנה הרביעית לאכול פריו: לב וכלות אליהם. מצפות עליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה

באור

יבש כחרס • (רש"י): (כח) בשגעון, טרוף הדעת ובלבול המחשבה, שהרעיונות והסעיפים יוצאים מן מנהג ותקון הנפש: ובעורון, עורון המשכיל בנפש, שיהא עור מהשיג שום דבר ולבלכיירו על דרך האמ' כמו שהוא חוץ לנפש: ובתמהון לבב, לדעת רש"י הוא אוטם הלב אסטורדי"שון בלע"ז, ובל"א בעטייבונג, והוא מענין ויתמהו האנשים (בראשית מ"ג ל"ג), היו כשתוממים, מבלי ענה: ואם יסמך אל הלב, יורה על התכונה בנפש להיות תמיד כשומם, לא ידע מה לעשות, והיא רעה גדולה: (כט) והיית ממשש בצהרים, מרוב הצער והדאג' ; העור באפלה, יש עור שיקבל מעט נוגה, בעת זרוח השמש בנגודתיו: ולא תצליח את דרכיך, תכלית פעל יוצא, והטעם לא תעריך את מעשיך שיוכלו להצליח: עשוק וגזול, מאויב ואין מושיע, והבל לפרש איך יהיה עשוק • (הרמב"ע): (ל) ישגלנה, ונקרא ישכבנה, אתה תארש אשה לראות חיים בעימים עמה ואיש אחר יקחנה לשגל ולפלגש, היום ישגלנה ומחר יהדפנה: תחללנו: עיין למעלה בבאור (כ"ו): (לב) ועיניך ראות, אותם הולכים בשבי: וכלות אליהם, מצפות עליהם שישובו ואינם שבים: כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים • (רש"י), כי עיני המצפה תמיד על הדבר המקווה ממנו, ואם יארכו הימים והתקוה לא תבוא, כאלו העינים כלות אליה, ויאמר גם על הנפש המתאוה, נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'): לאל ידך, כעתק הלמ"ד מידך ובא אל אל, שהראוי אין אל והוא כמו לידך, וכן יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשי' ל"א כ"ט), וכן ת"א ולית חילא בידך: (לג) ורצוץ, בעל כרחך תסבול עשק ועול

כי

ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל־
הימים: לד והיית משגע ממראה עיניך
אשר תראה: לה יככה יהוה בשחין רע
על־הברכים ועל־השקים אשר לא־
תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך:
לו יולך יהוה אתך ואת־מלכך אשר
תקים עליך אל־גוי אשר לא־ידעת אתה
ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ
ואבן: לז והיית לשמה למשל ולשנינה
בכל העמים אשר־ינהגך יהוה שמה:
לח זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי
יחסלנו הארבה: לט כרמים תטע ועבדת
ויין לא־תשתה ולא תאגר כי תאכלנו
התלעת: מ זיתים יהיו לך בכל־גבולך
ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: מא בנים
ובנות תוליד ולא־יהיו לך כי ילכו
בשבי

תרגום אשכנזי

קעננסט; דוא ווירסט צו
אללען צייטען אונרעכט אונד
געוואלט ליידען מיססען.
(לד) איבער דיזען אנבליק,
דער דיר פאר אויגען זיין
ווירד, ווירסט דוא פאן זינ־
נען קאממען. (לה) דער
עוויגע ווירד דיך מיט בעזען
געשווירען פלאגען אן דען
קניען אונד היפטען, פאן
דער פוסזאהלע ביז צום
שייטעל, דאפאן דוא ניכט
ווירסט געהיילט ווערדען
קעננען. (לו) דער עוויגע
ווירד דיך אונד דיינען קעניג,
דען דוא איבער דיך זעצען
ווירסט, אונטער איין פאלק
טרייבען, דאז דוא אונד
דיינע פארפאהרען ניא גע־
קאננט האבען; דא ווירסט
דוא אלודען פרעמדען געט־
טערן דיהנען, פאן האלץ
אונד שטיין. (לז) אללען
פעלקערן, אונטער וועלכע
דער עוויגע דיך פערשטא־
סען ווירד, ווירסט דוא צום
ערשטוינען, צום ביישפיל
אונד צור ווארנונגסלעהרע
זיין. (לח) דוא ווירסט פיל
זאאמען אויף דען אקקער
ברינגען, אונד וועניג איינ־
זאממעלן, דען דיא היי־
שרעקקען ווערדען עז אב־
פרעססען. (לט) דוא ווירסט
וויינבערגע פפלאנצען אונד
בעארבייטען, אבער דען ויין
ווערער טרינקען נאך איינלע־
גען, דען דער וואורם ווירד איהן פערצעהרען. (מ) אהל־
ביימע ווירסט דוא האבען אין אללען דיינען גרענצען, אבער
דוא ווירסט דיך ניכט מיט אהלע זאלבען, דען דיין אהלבוים
ווירד דיא בעערן אבווערפען. (מא) זעהנע אונד טעכטער
ווירסט דוא צייגען, אבער ניכט האבען, דען ויא ווערדען אין
דיא

אונקלוס

להוד עשיק ורעיע כל
יומיא: לד ותהי משתטי
מחיזו עינך דתהי חזי:
לה ימחנך יי בשיחנא
בישא על רכובין ועל
שוקין די לא תיכול
לאתסאה מפרסת רגלך
ועד מוחך: לו יגלי יי
יתך וית מלכך די תקים
עלך לעם די לא ידעת
את ואבהתך ותפלח
תמן לעממא פלחי
טעותא אעא ואבנא:
לז ותהי לצדו למתל
ולשועי בכל עממיא די
ידברנך יי לתמן: לח בר
זרע סגי תפיק חקלא
וזעיר תכנוש ארי יחסלניה
גובא: לט כרמין תצוב
ותפלח וחמרא לא תשתי
ולא תכנוש ארי תיכלניה
תולעתא: מ זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא
לא תסוך ארי יתרון זיתך: מא בנין ובנן תליד ולא
יהון לך ארי יהכון
בשביא

באור

כי אין לאל ידך ואין מושיע: (לד) ממראה עיניך, שכל מקום שעיניך
פונים לא יראו כי אם חמס ושוד צרות ובהלות הרוג וטבוח שבי וספוק על
ירכים: ולדעת הראב"ע שב אל הסמוך ממראה עיניך שיראה גופו מלא
שחין והוא רחוק: (לה) על הברכים ועל השקים, כי בהיות השחין
שם קשה לסור. (הראב"ע): (לו) ואת מלכך, אם תשים עליך מלך:
ועבדת שם אלהים אחרים, זה הוא הגדולה שבקללות, שיהיו כדחים
מעל ה', כמו שבארנו למעלה: (לז) לשמה, אס"ו אשטורדישי"ן
ובל"א צור בעטייבונג, צום ערשטוינען: כל הרואה אותך ישום עליך.
(רש"י): למשל, כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני.
(רש"י): ולשנינה, מגזרת ושננתם, שידברו בך דברי חדודים ושנונים, (ויתורגם בל"א צור שטאכעלרעדע, (עיין מה שכתבנו על תיבת ושננתם:
או שישננו את בניהם לומר הזהרו שלא תענשו כמוהם, וכן מתורגם בל"א: (לח) תוציא השדה, בעודך בארצך יביא עליך שנת רעב. (הראב"ע):
יחסלנו, יכלנו, ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה הכל. (רש"י): (לט) לא תשתה, בשעת הבציר: ולא תאגר, תקבץ, והוא פעל
אגרה בקציר (משלי ו' ח'). (הראב"ע): (מ) כי ישל כמו ונשל גוים, וכן ישל קצירו מן וכמלתם, וכן אחריתי כנחש ישך (משלי כ"ג ל"ב), מן נשך
הנחש, לשון יפעל. (הרשב"ם), והראב"ע כתב שהוא מבנין נפעל:
(מג) יירש

רש"י

בחה קרויה כליון עינים: לז לשמה. אס"ו עטורדיסו"ן
בלע"ז (בל"ח צור בעטייבונג. צום ערשטוינען. כל הרואה אותך
ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה
למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי
לשון ספור והשתעי: לח יחסלנו. יאכלנו, ועל שם כך
נקרא חסיל שמכלה את הכל: מ כי ישל. ישיר פירותיו
לשון

בַּשֶּׁבִי׃ מב כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל׃ מג הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה

הנשר

אונקלוס

בְּשִׁבְיָא׃ מב כָּל אִילָנָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ יְחַסְנִינֵיהּ סַקָּאָה׃ מג תּוֹתַב עָרֵל דִּי בֵינָךְ יְהֵי סָלֵיק עֵיל מִנָּךְ לְעֵילָא לְעֵילָא וְאַתְּ תְּהֵי נָחֵית לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא׃ מד הוּא יוֹזְפִנָּךְ וְאַתְּ לָא תוֹזְפִנֵּיהּ הוּא יְהֵי תַקִּיף וְאַתְּ תְּהֵי חַלָּשׁ׃ מה וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִרְדְּפֻנָּךְ וְיִדְבְּקוּנָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי אֲרֵי לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דְּפַקְּדָךְ׃ מו וִיהוֹן בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפְתִין וּבִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ מז חֲלָף דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כוֹלָא׃ מח וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרֵינוּן יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִלּוּתָא וּבַחֲסִירוּת כּוֹלָא וְיִתֵּן נִיר דְּפַרְזְלָא עַל צַוְּארָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ׃ מט יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דְמִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא

עמא

תרגום אשכנזי

דיא געפאנגענשאפט געהען מיססען. (מב) אללע דיינע ביימע אונד לאנדפריכטע ווירד דאז אונגעציפער פערדערבען. (מג) דער פרעמדע, דער זיך בייא דיר אויפהעלט, ווירד זיך איבער דיך אייממער מעהר ערהעבען, אונד דוא ווירסט איממער מעהר הערונטער קאממען; (מד) ער ווירד דיר ליהען, דוא אבער ניכט איהם; ער ווירד דער העררשענדע אונד דוא דער אבהענגיגע טהייל זיין. (מה) אללע דיזע פליכע ווערדען איבער דיך קאממען, דיך פערפאלגען אונד איינהאלען, ביז דוא פערטילגעט ווערדעסט; וויל דוא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאטטעס, ניכט האסט געהארכען וואללען, דיא פעראָרדנונגען אונד געזעצע צו בעאבאכטען, דיא ער דיר פארגעשריבען האט. (מו) דיזע פליכע ווערדען אן דיר אונד דיינען נאכקאממען, צו עוויגען צייטען, צום צייכען אונד בעווייז דיהנען. (מז) דא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, ניכט וואללטעסט מיט פערגניגען אונד פרעהליכעם געמיטהע דיהנען, אלז דוא אין אללעם איבערפלוססע לעבטעסט: (מח) זא ווירסט דוא נונמעהר דיינעם פיינדע, דעם דיך דער עוויגע צושיקקען ווירד, אין הונגער, דורסט, בלעסע אונד מאנגעל אן אללעם, דיהנען מיססען; דיזער ווירד איין אייזערנעס יאך דיר אויף דען האלז לעגען; ביז ער דיך פערטילגעט האבען ווירד. (מט) דער עוויגע ווירד פאן פערנע, פאם ענדע דער ערדע, איין פאלק, זא שנעלל אלז דער

אדלער

רש"י

לשון וגם הברזל: מב יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב ירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: מז מרוב כל. בעוד שהיה לך כל טוב: מט כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך וגלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו וכן כי שומע יוסף אינטנ"דרי בלע"ז. (אנטאנדר"ע)

באור

(מב) יירש הצלצל, יעשנו הארבה רש מן הפירות. (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: וצלצל, מלה מרובעת אין לו ריע, ופירושו לפי מקומו מין שרץ המכלה הפירות: ולדעת הרמב"ן צלצל הוא חיל האויב הבא עליה ונקרא החיל כן בעבור שישמיעו קול בוהמה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה, והוא רחוק: והדקדוק מלת יירש כתב רש"י שאיננו מלשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש. בחיר"ק), ולא לשון הורשה וגירושין כי (מלבד שאין טעם בגירוש העני' והפירות), היה לו לכתוב יוריש, אלא שהוא יעשם רש ועני מן הפירות ויכלם: (מג) מעלה מעלה, תאר הפעל, העלייה תהיה מועלה אל מעלה, בלי ירידה או הפסק: וכן מטה מטה: (מד) הוא יהיה לראש, כטעם עבד לוה לאיש מלוה. (הרא"בע): (מו) לאות ולמופת, על מריכם ופשעכם הקשה: עד עולם, זמן רב, וכן ועבדו לעולם: (מז) מרב כל, אשר תתאוה, או כל צורך, (הרא"בע): (מט) יראה, יעוף, וכן וידא על כנפי רוח: לא תשמע לשונו, לא תכיר לשונו, וכן תשמע חלום לפתור אותו (בראשית מ"א ט"ו), כי שומע יוסף (שם מ"ב כ"ג), אינטנדר"י בלע"ז), (ובל"א

פערשטעהען

הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר

בניו

אונקלוס

עַמָּא דִּי לָא תִשְׁמַע לִישָּׁנֵיהּ׃ נ עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא נְסֵיב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יָנְקָא לָא מְרַחֵים׃ נא וְיֵיכוּל וַלְדָּא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא יַשְׁאַר לָךְ עֲבוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵיד יָתָךְ׃ נב וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ עַד דְּיִכְבּוֹשׁ שׁוּרָךְ רָמַיָּא וּכְרִיכַיָּא דִּי אַתְּ רָחֵיץ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְּהוֹן בְּכָל אַרְעָךְ וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ נג וְתֵיכוּל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּיעִיק לָךְ סַנְאָךְ׃ נד גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וְדִמְפַנַּק לַחֲדָא תִּבְאַשׁ עֵינֵיהּ בְּאַחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵיהּ וּבִשְׁאָר

בנוהי

תרגום אשכנזי

אדלער פליגט, איבער דיך הערפהרען, איין פאלק, דעססען שפראכע דוא ניכט פערשטעהען ווירסט; (נ) איין פרעכעס פאלק, דאז דיא פערזאן דעס אלטען ניכט אנזיהט, אונד זיך דעס יונגען ניכט ערבארמעט; (נא) דיזעס ווירד דיא פרוכט דיינעס פיהעס אונד דיינעס לאנדעס, ביז צו דיינער פערטילגונג, פערצעהרען; עז ווירד דיר וועדער געטריידע, מאסט נאך אהל, וועדער צוכט דער רינדער נאך יונגע דעס קליינען פיהעס איבריג לאססען, זאנדערן דיך פעלליג צו גרונדע ריכטען; (נב) אין אללען דיינען טהארען ווירד עז דיך בעלאגערן, ביז דיא האהען אונד פעסטען מויערן, אויף וועלכע דוא דיך פערלעססעסט, אין דיינעם לאנדע דארנידערליגען ווערדען; זא ווירד עז דיך ענגסטיגען אין אללען טהארען דיינעס לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד. (נג) אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דיין פיינד דיך טרייבען ווירד, ווירסט דוא דיינע אייגענע לייבעספרוכט, דאז פלייש דער זעהנע אונד טעכטער, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד, פרעססען מיססען. (נד) דער ווייכליכסטע אונד וואהללעביגסטע מאן אונטער אייך ווירד געגען זיינען ברודער, זיינע געליבטע פרויא אונד געגען דיא

קינדער

רש״י

(אנטאנדר״ע בל״א פערשטעהען: נב עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: נג ואכלת בשר בניך במצור. שתהיו שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: נד הרך בך והענוג. הוא הרך הוא הענוג לשון פינוק ומהתענג ומרך מוכיח עליהם שניהם אחד אף על פי שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד״א הרך בך הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו ולא

באור

פערשטעהען. (רש״י): (נ) עז פנים, שפניו שומרים את תמונתו ולא ישתנו לא מן הבושת ולא מן החמלה והחנינה, וזהו טעם אשר לא ישא פנים ולא יחון: (נב) והצר, מענין מצור: עד רדת, רש״י פי׳ לשון רדוי וכבוש, והטעם עד אשר ירדה וישלוט בחומותיך הגבוהות וגו׳, וכן ת״א: וכבר כתבנו למעלה (כ״כ), שיתכן יותר לומר שהוא משרש ירד, עד אשר ירדו מגבהם מ׳ חומותיך הגבהות והבצורות. וכן ת״י והמתרגם האשכנזי: אשר נתן, וכן פסוק כ״ב, זמן מורכב, יהיה עפ״ בעתי׳ ווירד געגעבען האבען: (נג) פרי בטנך, במצור ובמצוק אשר יציק: (נד) הרך בך והענוג, הוא הרך והוא הענוג לשון פינוק, ומהתענג ומרך מוכיח עליהם ששניהם אחד, אעפ״י שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל, ד״א הרך בך, הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו, ולא יתנו מבניהם השחוטים לבניהם הנותרים. (רש״י): והנה שני הדרכים הללו קרובים בענין, ועל הרוב המפונק הוא רך הלב ורחמני: ונראה שהונחו התוארי׳ הללו על הרגילות והתכונה בנפש לרדוף אחר תענוג והנאת החושים, ולנוס מכל מכאוב ונגע, והרגיל באחת משתי אלה הוא עלול גם אל השני׳, כי המרגיל את עצמו בתענוגי בני אדם, לא יוכל לסבול שום צער ומכאוב, והנס מכל מכאוב גופני, נוטה אל העונג והדשן: והן אם כן נרדפות בענין: אלא שהורכה הרכות על בחינת הפחד מן המכאוב, והעונג על הנטי׳ אל דשן החושים: ובאו שניהם להגדיל ההפלגה, אף הרך והענוג לא ירחם על בניו ולא יקוץ מלאכול את בשרם: וה״א הרך עם בי״ת שאחריו עניננו היותר רך והיותר עונג סופערלאטיף.

כמו

בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נט וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר

יגרת

אונקלוס

בנוהי די ישאר׃ נה מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כולא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קרוך׃ נו דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיאת פרסת רגלה לאחתא על ארעא מהתפנקא ומרכיכא תבאש עינה בגבר קימה ובברה ובברתה׃ נז ובזעיר בנהא דיפקון מנה ובבנהא די תליד ארי תיכלנון בחסרות כולא בסתרא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בקרוך׃ נח אם לא תטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למדחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהך׃ נט ויפריש יי ית מחתך וית מחת בנך מחן רברבן ומהימנן ומכתשין בישין ומהימנין׃ ס ויתיב בך ית כל מכתשי מצרים די

דחלתא

תרגום אשכנזי

קינדער, דיא ער איבריג לעסט, מיסגינסטיג זיין, (נה) אונד קיינעם פאן איהנען פאן דעם פלייש זיינער קינדער, דאז ער פערצעהרען ווירד, געבען וואללען, וויל איהם זאנסט ניכטס איבריג בלייבט אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דיך דער פיינד אין אללען טהארען ברינגען ווירד, (נו) דיא וויכליכסטע אונד וואהללליסטיגסטע פרויא — —, דיא אויז פערצערטעלונג אונד וויכליכקייט איהרע פוסזאהלען נימאהלס אויף דיא ערדע צו זעצצען פערזוכט האט, ווירד געגען איהרען געליבטען עהעמאן, איהרען זאהן אונד איהרע טאכטער זא מיסגינסטיג זיין, (נז) דאס זיא איהרע נאכגעבורט, דיא איהר אויז דעם לייבע קאממט, אונד דיא קינדער, דיא זיא געבערט, — אויז מאנגעל אן אללעם, היימליך אויפפרעססען ווירד אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דער פיינד דיך אין דיינען טהארען ברינגען ווירד. (נח) וועןן דוא ניכט אללע ווארטע דיזער לעהרע, דיא אין דיזעם בוכע פערצייכנעט זינד, זארגפעלטיג בעאבאכטען ווירסט, דיזען פערהעררליכטען אונד פורכטבארען נאמען, דען עוויגען, דיינען גאטט, צו פירכטען: (נט) זא ווירד דער עוויגע דיר אונד דיינען נאכקאממען אויסעראָרדענטליכע פלאגען צושיקקען, שווערע אונד אנהאלטענדע פלאגען, בעזע אונד אנהאלטענדע קראנקהייטען. (ס) אללע וייכען מצרים'ס, פאר וועלכען דוא דיך שייעסט

רש"י

ולא יתנו מבשר בניהם השחוטי' לבניהם הנותרים: נו הרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: נז ובשליתה. בניה הקטנים בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את האחת מליתן לאשר אצלה מן הבשר: נט והפלא ה' את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: ס אשר יגורת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות

באור

כמו היפה בנשים, וכן מתורגם בל"א: (נה) מבלי השאיר לו, האויב: כל, מאומה מכל: (נו) הרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה, הגדולים מתת להם, וגם בשליתה ובבניה אשר תלד תרע עינה, כי מחסר כל, תאכלם בסתר, שלא יוודע, ותצטרך לתת מהם לאיש חיקה ולבנה ולבתה: כן הוא לפי הנחת הטעם: (נז) ובשליתה, הוא מקום הולד בשבתו בבטן אמו. (הרא"ב"ע): (נח) ליראה, אם לא תשמור מוסך עצמו ואחר עמו, והענין אם לא תשמור ליראה: (נט) והפלא, להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ורש"י באר מענין הבדלה ואמר שיהיו מופלאות ומובדלות משאר מכות, וכן דעת המתרגם האשכנזי והענין אחד: ונאמנות, שלא יכורו, וכן ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כ"ב כ"ג), ויהי ידיו אמונה (שמות י"ז י"ב), (הרא"ב"ע והרשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ס) מדוה, יתכן שהוא שם כלל לכל מיני חליים ומכאובות: אשר יגרת מפניהם, מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם. תדע שכן כתוב והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שם ט"ו כ'), אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו. (רש"י): ואמר מפניהם ודבקו על מדוה שהוא לשון

יחיד

יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־

רגלך

אונקלוס

דְּחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ סא אַף כָּל מְרַע וְכָל מְחָא דִּי לָא כְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַיְתֵינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלַף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי אֲרֵי לָא קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ סג וִיהֵי כְּמָא דַּחֲדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ סד וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דְּלָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא׃ סה וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי מְנַח לְפַרְסַת

רגלך

תרגום אשכנזי

שייעסט, - ווירד ער דיר ווידער צווענדען, דאס זיא דיר אנהענגען. (סא) אויך אללע ארטען פאן קראנקהייט אונד פלאגע, דיא אין דעם בוכע דיזער לעהרע ניכט ערוועהנט ווארדען, - ווירד דער עוויגע איבער דיך קאמ־מען לאססען, ביז צו דיינער פעלליגען פערטילגונג.

(סב) איינע גערינגע אנצאהל ווירד פאן אייך איבריג בליי־בען, דא איהר פאהרין אן מענגע דען שטערנען אים הימעל גלייך ווארעט, דארום דאס דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאט־טעס, ווירסט אונגעהארזאם געוועזען זיין.

(סג) זא וויא זיך דער עוויגע צופאר פרייעטע, אייך גוטעס צו טהון אונד אייך צו פער־מעהרען, עבען זא ווירד ער זיך פרייען, אייך צו גרונדע צו ריכטען אונד צו פערטיל־גען; איהר ווערדעט אויז דעם ערדרייכע, דאז דוא יעצט איינצונעהמען הינ־ציהסט, מיט דער ווארצעל הערויז געריססען,

(סד) אונד פאן דעם עוויגען אונטער אללע פעלקער, פאן איינעם ענדע דער ערדע ביז צום אנדערן, פערשטרייעט ווערדען, אללווא דוא ווירסט פרעמדען געטטערן פאן האלץ אונד שטיין, דיא דיר אונד דיינען פארפאהרען אונבעקאננט זינד, דיהנען.

(סה) דאצו ווירסט דוא אונטער דען פעלקערן זעלבסט קיינע בלייבענדע שטעטטע, אונד פיר דיינע

פוסזאהלען

באור

יחיד, כי כן דרך המקר' וכן ועדותי זו אלמדם. (הרמב"ע): (סא) אשר לא כתוב, לשון זכר על החלי לפי שהוא בראש המאמר: יעלם, יעלה אותם עליך: (סב) הייתם, וכן ושמעת, ותיבת שם, זמן מורכב, והיה עבר בעתיד, וכאלה רבים בפרשה זאת: כי לא שמעת, ובתחלה אמר ונשארתם והייתם, וכן דרך הכתוב לשנות ולהחליף מיחיד לרבים ומרבים ליחיד במקו' שידבקו שניהם, כמו כאן המדבר אל עם לפעמים ידבר בלשון יחיד, לפי שהוא עם אחד, ולפעמים בלשון רבים, לפי שכל עם מקובץ מאישים רבים: (סג) כן ישיש, כי על דרך האמת כל מוסר ותוכחה הבא מן החכמה העליונה היא לתכלית טוב ואושר אמתי, וה' הטוב ישמח בהיטיבו: ואולם (במגילה דף י'), שמו מלת ישיש פועל יוצא, ואמרו ישיש את אויביכם עליכם, וזהו דרך דרש, ואונקלוס והמתרגם האשכנזי תרגמו על פי פשוטו: ונסחתם, לשון עקירה, וכן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ה). (רש"י): (סד) ועבדת שם אלהים אחרים, אונקלוס תרגם לעממיא פלחי טעוותא, והמתרגם אשכנזי לא נטה מפשוטו של מקרא: (סה) לא תרגיע, לא תנוח, כמו וזאת המרגעה (ישעי' כ"ח י"ב. (רש"י), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואף שאמר ולא יהיה מנוח לכף רגלך יתכן שיכפל הענין במלות שונות, או יאמר לא תרגיע על מנוחת הלב: לב רגז, לב חרד, כתרגומו דחיל, כמו שאול מתחת רגזה לך (שם י"ד ט'): וכליון עינים, מצפה לישועה ולא תבא. (רש"י): ודאבון נפש, הוא הצער הקבוע ודבוק בנפש, ואינו כצער שהוא על זמן מה ועובר מעט מעט,

אלא

רש"י

מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא ידבקו בהם גם עליהם תדע שכן כתוב אם שמוע וגומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: סא יעלם. לשון עלייה: סב ונשארתם במתי מעט תחת וגומר. מועטין חלוף מרובין: סג כן ישיש ה'. את אויביכם עליכם להאביד וגומר: ונסחתם. לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו): סד ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי עבודת אלילים: סה לא תרגיע. לא תנוח כמו וזאת המרגעה (ישעי' כ"ח): לב רגז. לב חרד כתרגומו דחיל. כמו שאול מתחת רגזה לך (שם י"ד). שמעו עמים ירגזון. מוסדות השמים ירגזון (תהלים י"ח): וכליון עינים.

חלפה

רגלך ויתן יי לך תמן לב דחיל וחשכות עינין ומפחת נפש : סו ויהון חיך תלן לך מקביל ותהי פחיד בליליא וביממא ולא תהימין בחיך : סז בצפרא תימר מן יתן רמשא וברמשא תימר מן יתן צפרא מתוהות לבך די תהי תוה ומחיזו עינך די תהי חזי : סח ויתיבנך יי למצרים בספינן באורחא די אמרית לך לא תוסיף עוד למחזה ותזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקני : סט אלין פתגמי קימא די פקד יי ית משה למגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מן קימא די גזר עמהון בחורב

א וקרא

רגלך ונתן יהוה לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש : סו והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך : סז בבקר תאמר מי־יתן ערב ובערב תאמר מי־יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה : סח והשיבך יהוה מצרים באניות ר״ בדרך אשר אמרתי לך לא־תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה : ס סט אלה דברי הברית א אשר־צוה יהוה את־משה לכרת את־בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר־כרת אתם בחרב : פ

א ויקרא

פוסזאהלען קיינען רוהע־פלאץ פינדען ; זאנדערן דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד אויך דאזעלבסט דיין הערץ אונרוהיג, דיינע אויגען פער־שמאכטענד אונד דיינע זעע־לע פאללער קוממער זיין לאססען. (סו) דיין לעבען ווירד דיר געגען איבער שוועבען ; דוא ווירסט נאכט אונד טאג אין פורכט זיין, אונד דיין לעבען נימאהלס פאר זיכער האלטען.
(סז) דעס מארגענס ווירסט דוא זאגען : « אך! ווערע עז דאך שאן אבענד! » אונד דעס אבענדס : « אך! ווערע עז דאך שאן מארגען! » זא פאללער פורכט ווירד דיין הערץ, אונד זא שרעק־ליך דער אנבליק זיין, דען דוא פאר אויגען האבען ווירסט. (סח) מיט שיפפען פאלל ווירד דער עוויגע דיך ווידער נאך מצרים פיהרען לאססען, אויף דעם וועגע, דאפאן איך דיר פערשפראכען, דוא וואלל־טעסט איהן נימאהלס ווידער זעהען ; דאזעלבסט ווערדעט איהר אייך אייערן פיינדען צו שקלאפען אונד שקלא־פיננען פייל ביטען, עז ווירד אבער קיין קייפער דא זיין. (סט) דיזעס זינד דיא ווארטע דעס בונדעס, דען דער עוויגע דעם משה בעפאהלען, מיט דען קינדערן ישראלס אים לאנדע מואב צו שליסען, אויסער דעם בונדע, דען ער מיט איהנען געשלאססען אם חרב. (א) משה

רש״י

מצפה לישועה ולא תבא : סו חייך תלואים לך • על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק : ולא תאמין בחייך • זה הסומך על הפלטר : סז בבקר תאמר מי יתן ערב • ויהיה הערב של אמש : ובערב תאמר מי יתן בקר • של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללת' משלפני' : סח באניו' • בספינות בשביה : והתמכרתם שם לאויביך • אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות : ואין קונה • כי יגזרו עליך הרג וכליון : והתמכרתם • בלע״ז איפורוו״נדרין וו״ש (והוא ע״ט וא״ו רעוואנדר״ע וא״ו בל״א איהר ווערדעט אייך פערקויפען) ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה : סט לכרות את בני ישראל • שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה : מלבד הברית • קללות שבת״כ שנאמרו בסיני :

כט ג ולא

באור

אלא שהוא יגדל וירבה תמיד : (סו) תלאים, בש״ף תחת ה״א השורש, והטעם כדבר התלוי באויר שאין לסמוך עליו, וכל ספק קרוי תלוי : והוסיף להפליג באמרו מנגד, שיהיה כדבר התלוי רחוק ממנו, מול עיניו, והוא רואה אותו, מושיט את ידו אליו ולא ידע אם ישיגו, וזהו ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך : יומם, עיין פי' בשלח (שמות י״ג כ״א) : (סז) מי יתן ערב, העתיד לבוא, שכן דרך החולים. (הרשב״ם) : וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ובתלמוד אמרו מי יתן ערב של אמש, מי יתן בקר של שחרית (סוטה דף מ״ט), לפי שהצרות מתחזקות תמיד, וכל שעה מרובה קללתה משלפניה : ממראה עיניך, באתריו למעלה פסוק ל״ד : (סח) מצרים, כמו מצרימה : באניות, בספינות בשביה • (רש״י) : והתמכרתם, בלע״ז איפורוונדרי״ז וו״ש, (בקר' ע״ט וואו״ש רעוואנדרע״ש וואז״ם) הכוונה שהיא פעולה חוזרת, ווערדוס רעניפרקוס, כי כן ישמ' בנין התפעל על הרוב, ובל״א איהר ווערדעט אייך פערקויפען : ולא יתכן לפרש והתמכרתם, בלשון ונמכרתם על ידי מוכרי' אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה • (רש״י), והכוונה אתם תבקשו למכור עצמכם ואין קונה, כי יגזרו עליך חרב וכליון : וכן הוא בתרגום אשכנזי : (סט) דברי הברית, זאת הברית במצות השם בערבות מואב : אשר כרת אתם בחרב, תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני, הוא הר חורב • (הרשב״ם), וכן פי' רש״י :

כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ ג וְלֹא־נָתַן יְהוָֹה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם׃ מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־

הבשן

אונקלוס

כט א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ ב נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן׃ ג וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמָע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ד וְדַבָּרִית יַתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָאנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רַגְלָךְ׃ ה לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתֵיתוּן בְּדִיל דְּתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ו וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג

מלכא

תרגום אשכנזי

כט (א) משה הילט איינע רעדע אן גאנץ ישראל, אונר שפראך צו איהנען: איהר האבט אללעס געזעהען, וואז דער עוויגע אין מצרים אן פרעה, זיינען בעדיהנטען אונד זיינעם גאנצען לאנדע, פאר אייערן אויגען אויז געאיבט האט, (ב) דיא גראסען פערזוכונגען, דאפאן דוא אויגענצייגע ווארעסט, יענע גראסע צייכען אונד וואונדערווערקע. (ג) אבער ביז אויף דען הייטיגען טאג האבט איהר, דורך געטטליכעס פערהענגניס, קיין הערץ געצייגט, דאז פערשטענדיג ווערע, קיינע אויגען, וועלכע זעהען, קיינע אהרען, וועלכע הערען. (ד) איך האבע אייך נונמעהר פירציג יאהרע אין דער וויסטע הערום געפיהרט; דיא קליידער זינד אייך אינדעססען ניכט פאם לייבע געפאללען, אונד דיא שוהע ניכט פאן דען פיסען. (ה) בראד האבט איהר ניכט גענעססען, אויך קיינען וויין אדער אנדערעס שטארקע געטרענקע געטרונקען; אויז דיזען אומשטענדען זאללט איהר ערקעננען, דאס איך, דער עוויגע, אייער גאטט זייא. (ו) אלז איהר אין דיזער געגענד אנקאמט, צאג סיחן, קעניג צו חשבון, אונד עוג, קעניג צו

בשן

באור

כט (א) ויקרא משה, אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו׳, כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא. (הרמב״ן), וטעם ויקרא הוא לעורר אזנם על דבריו: אתם ראיתם, לשון הראב״ע ואחרי כן ואולך אתכם, ואחריכך ויצא עוג, כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים, והם והבאים אחרים ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו, ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים: (ב) המסות הגדלת, שניסה נס פרעה וכל עבדיו, או שניסה אתכם כמו מעמד הר סיני, והולכה במדבר מ׳ שנים שנאמ׳ לבעבור נסות אתכם (שמו׳ כ׳ י״ט): (ג) ולא נתן ה׳, הטעם כי מאתו העלילה הראשונה. (הראב״ע), ועל דרך זה תרגם המתרגם האשכנזי: ואולם יתכן לפרשו על דרך תימה, אחרי אשר ראיתם את כל אשר עשה ה׳ וכל המסות האותות והמופתים הגדולים והנוראים האם לא נתן לכם ה׳ עד עתה עינים לראות ולב לדעת ולהתבונן ואזנים לשמוע בקול דברו: לב לדעת, בעבור שנסו השם עשר פעמים, ולא הזכירו האותות שראו. (הראב״ע): (ה) לחם לא אכלתם, לדעת הראב״ע לא אכלו לחם כלל במדבר, ולדעת הרמב״ן יוכל להיות שאכלו לחם אלא שעיקר מחיתם היה במן: למען תדעו כי אני ה׳, כטעם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה׳: (ו) ותבאו אל המקום הזה, כאשר באתם אל המקום הזה נעשו לכם אותות כי ויצא סיחון וגו׳ זהו פשוטו, וכן

תרגם

רש״י

כט ג ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקדוש ברוך הוא ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמ״ש ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגומר היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: ו ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד״א ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגומר:

ט אתם

הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃ ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ פ

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ * יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ

היום

אונקלוס

מַלְכָּא דְמַתְנַן לְקַדָּמוּתָנָא לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמְחֵינוּן׃ ז וּנְסֵבְנָא יָת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ ח וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל דִּי תַעְבְּדוּן׃

ט אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵין כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ׃ יא לְאַעָלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין׃ יב בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא

דין

תרגום אשכנזי

בשן, ווידער אונז צו פעלדע; אללײן וויר שלוגען זיא, (ז) נאהמען איהר לאנד איין, אונד גאבען עז דען שטעממען ראובן אונד גד, וויא אויך דעם האלבען שטאממע מנשה, צום ערב־גוטע. (ח) בעאבאכטעט אלזא דיא ווארטע דיזעס בונדעס, אונד טהוט דארנאך: זא ווערדעט איהר גליק האבען אין אללעם, וואז איהר פארנעהמט.

(ט) איהר שטעהט יעצט אללע פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע: שטאממהויפטער דער געשלעכטער, עלטעסטען אונד אמטלייטע, אויך יעדער געמיינע אין ישראל; (י) אייערע קינדער, וויבער, אונד דער פרעמדע, דער אים לאגער בייא אייך איזט, פאן האלצהויער ביז וואסערשעפפער; (יא) דאס דוא דורך דיא שטיקקע דעס בינדניססעס געהעסט (דען בונד אננעהמעסט), אונד דען פעראיידיגונגספלוך (אים איבערטרעטונגספאלל) איבערנעהמעסט, מיט וועלכעם דער עוויגע דיך הייטע פערפפליכטעט, (יב) אום דיך הירמיט

צו

רש״י

ט **אתם** נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקדוש ברוך הוא ביום מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואחר כך כל איש ישראל: י מחוטב עציך. מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה (יהושע ט') ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים. יא לעברך. להיותך עובר בברית. ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם (בפ' ואתחנן): לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברין בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד): יב למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר

התכם

באור

תרגם המתרגם האשכנזי: (ז) לראובני, מחסר, מלת שבט ומובן מעניינו: (ח) למען תשכילו, כמו תצליחו, והוא פעל יוצא לשני פעולים והעד אשר תעשון, כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל (שמואל א' י"ח י"ד). (הראב"ע), וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי: ויתכן גם לפרשו כפשוטו, שתשכילו מעתה והלאה ותתבוננו את כל אשר תעשו, ולא תהיו עוד כמהרי לב ונתונים אל היכר כעבדים לאדוניהם: תעשון, הנו"ן נוסף:

(ט) **אתם נצבים היום כלכם**, כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל, ואמר להם שנכנסם היום לפני הקב"ה ביום מותו, כדי להעבירם בבריתו ובאלתו, כי בברית הראשונה של מתן תורה לא היו שם אלות וקללות, והוסיפם עתה מיראתו פן נפתה לב קצתם לשקוצי ע"א, כמו שיאמר כי אתם ידעתם וגו': ראשיכם שבטיכם, ראשיכם לשבטיכם כ"פ רש"י, וראב"ע כתב שהוא כמו האהלה שרה אמו והכנואה עודד הנביא, וכן הוא ראשיכ' ראשי שבטיכ': ודעת הרמב"ן ז"ל שהוא כלל ואחריו פרט: הכלל ראשיכם וכל שבטיכם, והפרט זקניכם ושוטריכם שהם הראשים, וכל איש ישראל הם השבטים שזכר, והוסיף לפרוט הטף והנשים וגו': (יא) לעברך, שם הפועל: והכ"ף איננו כנוי הפעול, כי אם כנוי הפועל אשר אליו תיוחס פעולת ההעברה, עבור שלך, להיותך עובר, ולא יתכן לפרשו להעבירך, אלא כמו לעשותכם אותם (לעיל ד' י"ד): בברית, דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומכאן, ועוברין בנתים, כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד י"ח): והנה מלת עבר עם בי"ת הוא עשיית הברית, ובלא בי"ת הוא הפרת הברית, וכבר זכרנו זה בפ' וירא (בראשי' ט"ו י"ד): (יב) למען הקים אתך היום לו לעם, הברי' הזה הוא שיקים ה' אותך לעם סגולתו, כדי שיהיה

הוא

הַיּ֣וֹם ׀ ל֣וֹ לְעָ֗ם וְה֤וּא יִֽהְיֶה־לְּךָ֙ לֵֽאלֹהִ֔ים כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּר־לָ֑ךְ וְכַאֲשֶׁ֤ר נִשְׁבַּע֙ לַאֲבֹתֶ֔יךָ לְאַבְרָהָ֥ם לְיִצְחָ֖ק וּֽלְיַעֲקֹֽב׃ יג וְלֹ֥א אִתְּכֶ֖ם לְבַדְּכֶ֑ם אָנֹכִ֗י כֹּרֵת֙ אֶת־הַבְּרִ֣ית הַזֹּ֔את וְאֶת־הָאָלָ֖ה הַזֹּֽאת׃ יד כִּי֩ אֶת־אֲשֶׁ֨ר יֶשְׁנ֜וֹ פֹּ֗ה עִמָּ֙נוּ֙ עֹמֵ֣ד הַיּ֔וֹם לִפְנֵ֖י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֑ינוּ וְאֵ֨ת אֲשֶׁ֥ר אֵינֶ֛נּוּ פֹּ֖ה עִמָּ֥נוּ הַיּֽוֹם׃ טו כִּֽי־אַתֶּ֣ם יְדַעְתֶּ֔ם אֵ֥ת אֲשֶׁר־יָשַׁ֖בְנוּ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְאֵ֧ת אֲשֶׁר־עָבַ֛רְנוּ בְּקֶ֥רֶב הַגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁ֥ר עֲבַרְתֶּֽם׃ טז וַתִּרְאוּ֙ אֶת־שִׁקּ֣וּצֵיהֶ֔ם וְאֵ֖ת גִּלֻּלֵיהֶ֑ם עֵ֣ץ וָאֶ֔בֶן כֶּ֥סֶף וְזָהָ֖ב אֲשֶׁ֥ר עִמָּהֶֽם׃ יז פֶּן־יֵ֣שׁ בָּ֠כֶם אִ֣ישׁ אוֹ־אִשָּׁ֞ה א֧וֹ מִשְׁפָּחָ֣ה אוֹ־שֵׁ֗בֶט אֲשֶׁר֩ לְבָב֨וֹ פֹנֶ֤ה הַיּוֹם֙ מֵעִם֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ לָלֶ֣כֶת לַעֲבֹ֔ד אֶת־אֱלֹהֵ֖י הַגּוֹיִ֣ם

ההם

אונקלוס

דֵּין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדֵין וְיָת מוֹמָתָא הָדָא: יד אֲרֵי יָת מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא קָאֵים יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת מַן דְּלֵיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין: טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּי יְתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיָת דִּי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן: טז וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן: יז דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִדַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָנָא לְמֵהַךְ לְמִפְלַח יָת טַעֲוָת

עממיא

תרגום אשכנזי

צו זיינעם פֿאָלקע אנצונעה־
מען, אונד דיין גאָטט צו
זיין, וויא ער דיר פֿערהיי־
סען, אונד דיינען פֿאָרפֿאה־
רען, אברהם, יצחק אונד
יעקב, צוגעשוואָרען האָט.

(יג) ניכט מיט אייך אלליין
זעצצע איך דיזען בונד אונד
דיזען פֿעראיידיגונגספֿלוך
פֿעסט, (יד) זאָנדערן מיט
דעם, וועלכער היר פֿאָר
דעם עוויגען, אונזערם גאָט־
טע, מיט אונז צוגעגען
איזט, אונד אויך מיט דעמ־
יעניגען, דער היר ניכט צו־
געגען איזט. (טו) איהר ער־
איננערט אייך נאָך, וויא
וויר אונז אין מצרים אופֿ־
געהאלטען האבען, אונד
הערנאך צווישען פֿערשי־
דענען פֿעלקערן געריזט
זינד, דיא איהר אנגעטראָפֿ־
פֿען. (טז) איהר האָבט איה־
רע גרייעל אונד דיא אב־
געטטער פֿאָן הצעלינע, גילטע געצער ...

(יז) זאָללטע עטווא איין
מאַן אָדער וויב, געשלעכט
אָדער שטאַם אונטער אייך
זיין, דעססען הערץ זיך
שאָן יעצט פֿאָן דעם עוויגען,
אונזערן גאָטט, אבגעוואנ־
דעט האָבע, דען געטטערן
ויזער פֿעלקער

באור

הוא לך לאלהים, ובהיות התכלי' ככבד כל כך צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלמות. (רע"ם): (יד) ישנו, נו"ן נוסף: ואת אשר איננו פה, והם הדורות הבאים, ולכך צריך שתודיעם שמתנת הארץ ויתר הטובות אשר הועתקו על ידכם אליהם, לא היו כי אם על תנאי קיום הברי', ובאותו התנאי בעצמו התקבלתם אותם לבניכם אחריכם: (טו) כי אתם ידעתם וגו', לפי שראיתם האומות עובדי אלילים, שמא השיא לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) שקוציהם, על שם שהם מאוסים כשקצים: גלליהם, שמוסרחין ומאוסין כגלל: (יז) ראש ולענה,

עשבים

רש"י

אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו לפי שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ מארבעים ותשעה שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימין לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף פרשה שלמעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. ד"א אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם (שמואל א' י"ב) כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: יד ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: טו כי אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם האומות עובדי אלילים ושמא השיא לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: טז ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הנכרי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: יז פן יש בכם וגומר. לפיכך צריך אני להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש

בכם

הֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ יט לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי

ישראל

אונקלוס

עַמְמַיָּא הָאִנּוּן דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֲטָאִין אוֹ זְדוֹן׃ יח וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא וִיחַשֵּׁב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא׃ יט לָא יֵיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ אֲרֵי בְּכֵן יִתְקַף רוּגְזָא דַּייָ וְחֶמְתֵיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יָת שְׁמֵיהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ כ וְיַפְרְשִׁנֵּיהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל

ככל

תרגום אשכנזי

פעלקער נאכצוואנדעלן אונד איהנען צו דיהנען; זאללטע איינע װאורצעל אונטער אייך זיין, דיא זאַ גיפטיגעס אונד ביטטערעס קרויט הערפאָרברעכטע,
(יח) איין מענש, דער, וועןן ער דיזען פעראיידיגונגס־פלוך הערט, זיך זעלבסט אים הערצען זעגנעט, אונד שפריכט: »מיר ווירד עז וואהל זיין, וועןן איך דעם דינקעל מיינעס הערצענס נאכוואנדלע, אונד דא פעללעריא אויף דען דורכט הייפע (דיא נאטירליכע בע־גירדען מיט איבערמיטהיגען פערמעהרע)«;
(יט) איינעם זאלכען ווירד דער עוויגע נימממערמעהר פערגעבען וואללען, פילמעהר ווירד דער צאָרן דעס עוויגען אונד זיין אייפער איבער איינען זאלכען מאן רויכען, אללע פערפלוכונג, דיא אין דיזעם בוכע שטעהט, ווירד זיך אויף איהן לעגען, אונד דער עוויגע ווירד זיינען נאמען אונטער דעם הימעל אויזטילגען׃ (כ) איהן ווירד ער אויז אללען געשלעכטערן ישראל׳ס

רש״י

בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: יח והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדי"רא שו"א בלע"ז והוא בעני"ר סוא"ן מע"ס (ובל"א ווירד זיך זעגנען) כמו והתגלה. והתפלל (מלכים א' ח'): בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא שאוסיף לו הני השגגות על הזדונות: רוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: יט יעשן אף ה'. על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב) ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חימה אנפרנ"מינט בל"ל אנפורטעמ"נג (בל"א אייפער) אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: כ הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת

גס

באור

עשבים מרים או ממיתים, וגם כן בלה"ק, והטעם שרש מצמיח ומגדל מרורות, כלומר מפרה ומרב' רשע בקרבכם: ואונקלו' תרגמו על ההרהור ומחשבת הלב, כי הוא בסתר וסופו להגלות, ע"י הרעות היוצאות ממנו, כמו השרש המוציא פרחים רעים, וסמים ממיתים: (יח) והתברך בלבבו, לשון ברכה, יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו, לאמר לא יבואוני קללות הללו, אך שלום יהיה לי: והתברך (בנדיר"א שוי"א) בלע"ז, ובל"א ווירד זיך זעגנען, כמו והתגלה והתפלל. (רש"י), כי הוראת בנין התפעל על הרוב פעולה חוזרת (ווערבום רעציפראקום): בשרירות לבי אלך, במראית לבי, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד י"ז), כלומר מה שלבו רואה לעשות. (רש"י), והרמב"ן פי' התאוה הגוברת ומתחזקת בלב תקרא שרירות כלשון חכמי' שריר וקים, וכן בשרירי בטנו (איוב מ' ט"ז): למען ספות הרוה את הצמאה, רוה וצמאה הם שמות המקרה, או התוארים המופשטים, שדרכם לבא על משקל נקיבה, כמו שזכרנו פעמים רבות: והנה הרוה כנוי לתאות המותרות ולחטא מתוך שובע, כענין וישמן ישרון ויבעט (לקמן ל"ב ט"ו), והצמאה כנוי לתאות הדברים הנצרכים, כמו החוטא לתאבון: ומלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת, והוא מקור סמוך, ואין למען במקום הזה כתיבת טעם, בשרירות לבי אלך, בעבור שאספה, אבל הוא כמו לספות, יאמר הכתוב כי בעבור זה יהיה כך, כי בכל סבה עם עלול יאמר למען, בין שיעשה אדם הגורם לרצונו בעלול, כמו למען אשר יטב לך, בין שיהיה שלא מדעתו, כמו למען למוג לב (יחזקאל כ"א כ'), למען יכרת (הושע ח' ד'): והשעור הכתוב אם ילך אחרי שרירות הלב ומראית העין, ולא יתן מחסום לתאות הדברים שיש בהם צורך ותועלת, סופו שיוסיף עליהם תאות הדברי' שאין צורך ותועלת בהם, כי אב זדון היצר וגאון השובע: (יט) יעשן אף, על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט), ואעפ"י שאין זו לפני המקום, הכתוב משמיע את האוזן בדרך שהיא רגילה, ויכולה לשמוע, כפי דרך ארץ. (רש"י): וקנאתו, לשון חמה, אנפרנמינ"ט, בל"ל אנפרטמינ"ט, והוא בל"א אייפער, אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה (רש"י): (כ) הכתובה בספר התורה הזה, ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת (דברים כ"ח כ"ח),

הזאת

ישראל ככל אלות הברית הכתובה
בספר התורה הזה: כא ואמר הדור
האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם
והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו
את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה
אשר חלה יהוה בה: כב גפרית ומלח
שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח
ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת
סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך
יהוה באפו ובחמתו: כג ואמרו כל
הגוים על מה עשה יהוה ככה לארץ
הזאת מה חרי האף הגדול הזה:
כד ואמרו על אשר עזבו את ברית יהוה
אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו
אתם מארץ מצרים: כה וילכו ויעבדו
אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים
אשר לא ידעום ולא חלק להם: כו ויחר
אף יהוה בארץ ההוא להביא עליה
את

אונקלוס

ככל לוטי קימא דכתיבין
בספר אוריתא הדין:
כא ויימר דרא בתראה
בניכון דיקומון מבתריכון
ובר עממין דייתי מארע
רחיקא ויחזון ית מחתא
דארעא ההיא וית
מרעהא די אמרע יי בה:
כב גופריתא ומלחא יקדא
כל ארעה לא תזדרע ולא
תצמח ולא יסק בה כל
עשבא כמהפכתא דסדום
ועמרה אדמה וצבויים
די הפך יי ברוגזיה
ובחמתיה: כג ויימרון
כל עממיא על מה עבד
יי כדין לארעא הדא מה
תקוף רוגזא רבא הדין:
כד ויימרון על די שבקו
ית קימא דיי אלהא
דאבהתהון די גזר עמהון
באפקותיה יתהון מארעא
דמצרים: כה ואזלו
ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונון
ולא אטיבא להון: כו ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא
לאיתאה

תרגום אשכנזי

ישראל'ס צום אונגליק
אויזזאנדערן, נאך אינהאלט
אללער פֿעראיידיגונגספֿלי־
כע, דיא אין דיזעם בוכע
דער לעהרע פֿערצייכנעט
זינד. (כא) אין דער שפע־
טעסטען צוקונפֿט, ווען דיא
קינדער, דיא נאך איך לע־
בען ווערדען, אונד דער
אויזלענדער, דער אויז ענט־
פֿערנטעם לאנדע קאממט,
דיא פלאגען דיזעם לאנדעס
אונד דיא זייכען וואהרנעה־
מען, מיט וועלכען דער
עוויגע זאלכעס בעלאדען
האט, (כב) דען ערדבאדען,
דער דורך דען בראנד וויא
אין שוועפֿעל אונד זאלץ
פֿערוואנדעלט איזט, ניכט
בעזאעט ווערדען קאן,
ניכטס הערפֿאר ברינגט,
אויך ניכט איינמאהל אונ־
קרויט אויפֿשיסען לעסט,
אונד דעם סדום, עמרה,
אדמה אונד צבוים גלייכט,
דיא דער עוויגע אים צארן
אונד גריממע אומגעקעהרט
האט: (כג) זא ווערדען
אללע פֿעלקער פֿראגען:
«וואָרום האט דער עוויגע
דיזעם לאנדע אלזא געטהאן?
וואהער דיזער גראָסע,
גריממיגע צארן?»
(כד) אונד מאן ווירד אנט־
ווארטען: «וויל זיא דען
בונד פֿערליסען, דען דער
עוויגע, דער גאָטט איהרער
פֿארפֿאהרען, מיט איהנען
געשלאָססען, אלז ער זיא
אויז דעם לאנדע מצרים
פֿיהרטע, (כה) הינגינגען,
דיהנטען אנדערן געטטערן אונד בעטעטען זיא אן, געטטער,
דיא זיא ניכט קאננטען, דיא ער איהנען אויך ניכט בעשירען
האט, (כו) דארום איזט דער צארן דעם עוויגען איבער דיזעס
לאנד זא ענטבראנט דאס ער אללע

רש"י

גם כל חלי וכל מכה וגומר הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר ועל ידי פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לשונות בפרש' הקללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: כה לא ידעום. לא ידעו בהם גבורות אלוהות ואונקלוס תרגם לא אטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולש"ן לא חלק אותו אלוה שבחרו בהם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: ולא חלק להם. לא נתנם

באור

הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה, הזה לשון זכר מוסב אל הספר, וע"י פיסוק הטעמי' הן נחלקין לשתי לשונות, בפ' הקללו' הטפחא נתונה תחת בספר, והתור' הזאת דביקי' זה לזה לכך אמר הזאת, וכאן הטפח' נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר נופל אחריו, שהלשון נופל על הספר. (רש"י): (כג) ואמרו כל הגוים, הוא הדור האחרון והנכרי האמורי' למעל', ונכפל בעבור שארכו הדברי', כמשפט הלשון: (כה) אשר לא ידעום, לא הכירו מציאותם ויכלתם בשום פנים: ולא חלק להם, השם, שלא נתן אותם שרים על ישראל, כאשר שמם על האומות, כי אין שום מזל או שר משרי מעלה מתקן עניני האומה הנבחרת, כענין שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם

אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ כז וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ ס

ל א וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ ב וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ג וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃

ד אם

אונקלוס

לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין: כז וְטַלְטֵלִנּוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז וּבְחֵמָא וּבִתְקוֹף רָב וְאַגְלִנּוּן לַאֲרַע אוֹחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין: כח דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וּדְגַלְיָן לָנָא וְלִבְנָנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא:

ל א וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ וּתְתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן: ב וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: ג וִיתִיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי גָלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב וִיכַנְשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן:

אם

תרגום אשכנזי

אללע פֿליכע אויף דאזועלבע קאממען ליס, דיא אין דיזעם בוכע געשריבען שטעהען; (כז) דארום שטיס זיא דער עוויגע אויז איהרעם לאנדע מיט צארן, גרים אונד גראסער אונגנאדע, אונד ווארף זיא אין איין אנדערעס לאנד, וויא יעצט געשעהען איזט.» (כח) פערבארגענע דינגע זינד דעם עוויגען, אונזערם גאטטע, פארבעהאלטען; וואז אבער אפפענבאר ווירד, געהט אונז אונד אונזערע קינדער אן, — — דאס וויר נעמליך טהון זאללען אללע ווארטע דיזער לעהרע.

ל (א) ווען נון קינפֿטיג אללע דיזע דינגע — — איינטרעפפען, זעגען אונד פלוך, וויא איך זיא דיר פארגעלעגט האבע, דוא נימםסט עז אונטער דען פעלקערן, דאהין דיך דער עוויגע, דיין גאטט, פערשטאסען האט, צו הערצען; (ב) בעקעהרסט דיך צו דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, אונד געהארכסט זיינער שטיממע, וויא איך דיר הייטע געביטע, דוא אונד דיינע קינדער, פאן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע: (ג) זא ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, זיך אויך דיינער ערבארמען, אונד דיך אויז דער געפאנגענשאפט צוריק פיהרען; אויז אללען פעלקערן, אונטער וועלכע דיך דער עוויגע, דיין גאטט, צערשטרייעט האט, ווירד ער דיך ווידער פערזאממעלן:

(ד) ווערעסט

רש"י

נתנם לתלקם: כז ויתשם ה'. כתרגומו וטלטילינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם (ירמיה י"ב): כח הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבינו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה:

ל ג ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועי"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעיה כ"ז). ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון (ירמיה מ"ח):

באור

ואתכם לקח ה' וגו' (לעיל י"ט כ'): (כח) הנסתרת לה' אלהינו, מי שיעבוד ע"ז בסתר, משפטו ביד השם לבדו, כי לפניו נגלו כל תעלומות לב, ואין אדם יודע טמונותיו של חבירו: אבל אם היתה בגלוי חוב לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו, ואם לא נעשה בהם דין, יענשו הרבים על פשעי היחיד, כמו שאמר למעלה:

ל (ג) ושב, כמו והשיב: ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון הוא מענין השקטה והנחה, הטעם שישקיט הגלות ויניח להם מצרתם, וזה לא יתכן זולת שיכנס אל מקומם, כי הגול' מארצו לא ישקוט, אף אם יהי'

יא לא

ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לבבך

ד אִם יְהֵי גָלוּתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְּשִׁנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִנָּךְ׃ ה וְיַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגִּנָּךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ ו וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּךְ׃ ז וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְעַל שַׂנְאָךְ דִּרְדָפוּנָךְ׃ ח וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתַעֲבֵד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ ט וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלַדָּא דִמְעָךְ וּבִוְלַדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ׃ י אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ
ובכל

(ד) ווערעסט דוא ביז אן דאז ענדע דעס הימעלס פערשטאסען, זא ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, דיך פאן דא הער זאממעלן אונד איינהאלען, (ה) אין דאז לאנד צוריק ברינגען, דאז דיינע פארפאהרען בעזעססען האבען, דאס דוא עז ווירער בעזיצעסט, אונד ווירד דיך גליקליכער אונד צאהלריכער מאכען, אלז דיינע פארפאהרען געוועזען. (ו) דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד אויך דיין אונד דיינער נאכקאממען הערץ בעשניידען (דיא אויזשווייפענדע בעגירדען אונד נייגונגען דעס הערצענס, וויא איינען ווילדען אויזוואוכס, אויזראטטען), דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאטט, פאן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע ליבעסט, אום דיינער ערהאלטונג וויללען.
(ז) אללע דיזע פערפלוכונגען אבער ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, אויף דיינע פיינדע אונד האססער לעגען, דיא דיך פערפאלגט האבען.
(ח) דוא ווירסט אלזדען פארטפאהרען, דער שטיממע דעס עוויגען צו געהארכען, אונד אללע זיינע געבאטע צו האלטען, דיא איך דיר הייטע געביטע,
(ט) אונד דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד דיר אין אללעם דיינעם פארהאבען, אן פרוכט דיינעס לייבעס, דיינעס פיהעס אונד דיינעס ערדרייכעס אים נוטען איינען פארצוג געבען; דען ער ווירד זיך ווידער פרייען, דיר וואהל צו טהון, זא וויא ער זיך איבער דיינע פארפאהרען געפרייעט האט, (י) ווען דוא נעמליך דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאטטעס, געהארזאם זיין, אונד זיינע געבאטע אונד געזעצע, דיא אין דיזעם בוכע דער לעהרע פערצייכנעט זינד, בעאבאכטען, אונד דיך פאן גאנצעם הערצען אונד מיט גאנצער זעעלע צו דעם עוויגען, דיינעם

באור

יהיה שם בתענוגים גדולים: (ד) בקצה השמים, כנגד ארץ ישראל: (ה) והיטבך והרבך מאבתיך, הדבר מבואר שכל היעודים הללו לא נתקיימו לא היו ולא נבראו עד היום הזה, כי בימי בית שני לא היתה הגאולה שלימה כידוע, אבל כל הפרשה הזאת הבטחה לעתיד במהרה בימינו, כמ"ש הרמב"ן ז"ל: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, כל דבר יתר היוצא מן השעור הראוי אל התכלית וראוי להסירו ולהשליכו יקרא ערלה, והסרתו יקרא מילה; והנה ערלת הלב כנוי למחשבות הבלי שוא, ותשוקות דברי מותר, המתעים את השכל ומונעים אותו מדעת טוב ורע, והסרתם יקרא מילת הלב: אמר כאשר תשתדל לשוב אל ה' אלהיך, גם הוא יעזר אותך ויכונן את לבבך לאהבתו, באופן שתכיר טובו וחסדו ואז תאהבהו בהכרה, וזה יעשה למען יהיו לך חיי עד: והענין כמו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו, כי כאשר יוסיף האדם לשקוד על דלתי החכמה ולהשתדל בעשות הטוב, כן יטהר לבו מכל סיג, וכן יוסף לו אומץ כנגד תעתועי היצר, וכל המשתדל לאהוב את השם סופו שיאהבנו: (ט) והותירך,
יתן

לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס

יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס

טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה

לרשתה

אונקלוס

ובכל נפשך: יא ארי תפקדתא הדא די אנא מפקד לך יומא דין לא מפרשא היא מנך ולא רחיקא היא: יב לא בשמיא היא למימר מן יסק לנא בשמיא ויסבה לנא וישמעננא יתה ונעבדנה: יג ולא מעברא לימא היא למימר מן יעבר לנא לעבר ימא ויסבה לנא וישמעננא יתה ונעבדנה: יד ארי קריב לותך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדיה: טו חזי די יהבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישתא: טז די אנא מפקד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותיחי ותסגי ויברכנך יי אלהך בארעא די את עליל תמן

למירתה

תרגום אשכנזי

דיינעם גאָטטע, בעקעהרען ווירסט. (יא) דען דיזעס געבאָט, דאָז איך דיר יעצט געבע, איזט דיר ניכט פֿערבאָרגען, אויך ניכט פֿערנע.

(יב) עז איזט ניכט אים היממעל, דאַס דוא עטוואַ זאַגען מעכטעסט: «ווער שטייגט פֿיר אונז אין דען היממעל הינויף אום עז הערונטער צו האָלען אונד אונז בעקאַננט צו מאַכען? זאָ וואָללען וויר עז האַלטען.»

(יג) עז איזט אויך ניכט יענזייטס דעם מעערעס, דאַס דוא עטוואַ זאַגען מעכטעסט: «ווער רייזט פֿיר אונז איבער דאָז מעער, אום זאָלכעס העריבער צו האָלען אונד אונז בעקאַננט צו מאַכען? זאָ וואָללען וויר עז האַלטען.» (יד) זאָנדערן דאָז וואָרט איזט דיר גאַנץ נאַהע; דוא האַסט עז אים מונדע אונד דען בעגריף דאַפֿאָן אים הערצען, וויא זאָלכעס צו בעאָבאַכטען זייא. (טו) זיהע! איך לעגע דיר יעצט לעבען אונד גליקזעליגקייט, טאָד אונד אונגליקזעליגקייט פֿאָר.

(טז) דען איך האַבע דיר געבאָטען, דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואַנדעלן, אונד זיינע געבאָטע, געזעצע אונד רעכטע צו האַלטען, אין וועלכעם פֿאַללע דוא דיין לעבען ערהאַלטען אונד צונעהמען ווירסט, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין דעם לאַנדע, דאַהין דוא געהסט,

עז

רש"י

יא לא נפלאת היא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא ארי יתכסי ותרד פלאים (איכה א') ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: יב לא בשמים היא. שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה ללמדה: יד כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: טו את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: טז אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית

ורבית

באור

יתן לך יתרון על כל העמים: (יא) נפלאת, מופרשת ומובדלת מכחך, שלא תוכל לעשותה: (יב) לא בשמים היא, פירוש כפלאת, כי השמים הם מופלאים מבני האדם: (יג) מעבר לים, פירוש רחוקה: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (הרא"בע), והמעשה בלא לב היא כגוף בלא נשמה: יאמר בכל עת ובכל מקום שתרצה אף אם תהיה נדח בקצה השמים, תוכל לשוב אל ה' אלהיך ולעשות ככל אשר צוך, אם תתודה בפה עונך ועון אבותיך, ותכונן את לבך לאהבה אותו ולדבקה בו כל הימים, והדברים האלו ברשותו ובחירתו של אדם הם נתונים, קרובים אליו מאוד: (טו) החיים, הידועים, והם המשובחים והנצחיים, כלל כל הברכות והטובות כלם: הטוב, הפרטי, כעושר ובריאות הגוף וחכמה וכבוד ודומיהם, ומות ורע הפך: (טז) לאהבה את ה' וגו', עקר ותכלית לכל המצות כלם, ואם אין אהבת המקום אין כלום: ללכת בדרכיו, כי האוהב מתאוה ומשתוקק להדבק עם הנאהב, הולך אחריו להיות קרוב לו, בכל מקום שהוא פונה, וכן יעשה כמעשהו למען הדמות לו בכל יכלתו: כן האוהב את השם ישתדל להדבק בו, ללכת בדרכיו כפי אשר הם ידועים לנו, והם דרכי החכמה והצדק והיושר והחסד והחנינה, ואהבת בני אדם, והכנע לכת עם ה' ועם בריותיו: והמעלה הנשגבה הזאת אשרי מי שזוכה אליה נקראת קרבת אלהים, אשר עליה אמר המשורר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג כ"ח), כי אין בטובה למעלה ממנה,

ולה

לְרִשְׁתָּהּ׃ יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ * יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יט הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ

לא א וילך

אונקלוס

לְמֵירְתַהּ׃ יז וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִנּוּן׃ יח חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יט אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָךְ׃ כ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ וּלְקָרְבָא לְדַחַלְתֵיהּ אֲרֵי הוּא חַיָּךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן׃

לא א ואזל

תרגום אשכנזי

צו איינצונעהמען, זעגנען ווירד. (יז) ווען זיך אבער דיין הערץ אבווענדען אונד אונגעהארזאם זיין ווירד, ווען דוא אויף אבוועגע גערעטהסט, אנדרע געטטער אנבעטעסט, אונד איהנען געטטעסדיהנסטליכע עהרע ערצייגעסט: (יח) זא פערקינדיגע איך אייך הירמיט, דאס איהר אומקאממען, אונד ניכט לאנגע אין דעם לאנדע בלייבען ווערדעט, דאהין דוא איבער דען ירדן געהסט, אום זאלכעס איינצונעהמען. (יט) היממעל אונד ערדע רופע איך הירמיט צו צייגען איבער אייך אן, דאס איך דיר לעבען אונד טאד פארגעלעגט האבע, זעגען אונד פלוך; וועהלע דאז לעבען, דאמיט דוא אונד דיינע נאכקאממען ערהאלטען ווערדעט. (כ) ליבע דען עוויגען, דיינען גאטט, געהארכע זיינער שטימע, האלטע דיך אן איהן; דען הירויף בערוהעט דיינע ערהאלטונג אונד דיין לאנגעס לעבען, דאס דוא אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, וועלכעס דער עוויגע דיינען פארפאהרען, אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען, איהנען איינצוגעבען.

לא (א) משה

באור

ולא אנו מצפים ומיחלים לעה"ב: והקתיו, אף אם לא תדע למה נתנו, די לך לדעת שהם דרכי השם ב"ה: וחיית, וזהו תשובת התכלית, או תחיה: ורבית, בכל ע"ב: (יז) ואם יפנה לבבך, מעם ה' אלהיך, שלא ללכת בדרכיו: (יח) כי אבד תאבדון, פירוש המות והרע, כי יאבדו הם ובניהם וקניניהם: (יט) את השמים ואת הארץ, שהם קיימים לעולם, וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת, וכן אמר על האבן תהיה בנו לעדה: ובחרת בחיים, יש לך לבחור בחיים טובים ומאושרים, ופירש כי החיים המאושרים הם לאהבה את ה', כמו שבארנו, ואין אושר והצלחה לנפש האדם זולת אהבת השם ויתעלה: (כ) הוא חייך, לאהבה את השם, כי אהבה הוא מקור הפעל דאז ליבען, ויתכן לבא בלשון זכר, ואם יהיה שם המקרה דיא ליבע, יבא בלשון נקבה:

לא (א) וילך

רש"י

ורבית. הרי החיים: יז ואם יפנה לבבך. הרי הרע: יח כי אבד תאבדון. הרי המות: יט העידותי בכם את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. ד"א העידותי בכם את השמים וגומר אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א') וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים. כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר (תהלים ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

לא א וילך

לא א וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַיְיָ אֲמַר לִי לָא תְעִבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ ג יְיָ אֱלָהָךְ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ׃ ד וְיַעֲבֵד יְיָ לְהוֹן כְּמָא דַּעֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּי שֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ ה וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֶידְתָּא דִּי פַקֵּידִית יַתְכוֹן׃ ו תַּקִּיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא

תתברון

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי

יהוה

לא (א) משה גינג הין, אונד הילט נאך פערנער פאלגענדע רעדע אן גאנץ ישראל: (ב) ער שפראך צו איהנען: איך בין נונמעהר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אונד קאן ניכט מעהר פאר אייך אויז= אונד איינגעהען (אייער אנפיהרער זיין); אויך האט דער עוויגע צו מיר געזאגט: «דוא זאללסט ניכט איבער דען ירדן געהען.» (ג) דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד זעלבסט פאר דיר הערציהען, ער ווירד דיזע פעלקער פאר דיר הער פערטילגען, דאס דוא איהר לאנד אין בעזיץ נעהמעסט; יהושע ווירד אייער אנ=פיהרער זיין, וויא דער עוויגע געשפראכען האט. (ד) דער עוויגע ווירד איהנען (דיזען פעלקערן) טהון, וויא ער סיחון אונד עוג, דען ביידען קעניגען פאן אמרי, אונד איהרעם לאנדע גע=טהאן, דיא ער פערטילגט האט. (ה) זא ווירד דער עוויגע אויך דיזע נאציאן פאר אייך הינגעבען, אונד איהר ווערדעט מיט איהנען פערפאהרען נאך דעם געבאטע, דאז איך אייך געגע=בען. (ו) זייד בעהערצט אונד טאפפער! פירכטעט אייך ניכט, אונד לאסט אייערן מוטה ניכט זינקען פאר איהנען! דען דער

עוויגע

רש״י

לא א וילך משה. לא אוכל לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני רשות ונתנה ליהושע: ב וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות. ד"א לצאת ולבא בד"ת מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה: ו לא

ירפך

באור

לא (א) וילך משה, התעורר לזה, כמו וילך איש מבית לוי (שמות ב' א'), וילך ויעבוד (לעיל י"ז ג'): נתן אל לבו לכנס את ישראל על מיתתו: (ב) בן מאה ועשרים שנה, זקן ושבע ימים, ואין להתעכב על מיתתי: לא אוכל עוד לצאת ולבוא, יכול שתשש כחו, ת"ל לא כהתה עינו ולא נס לחה (לקמן ל"ד ז') • אלא מהו לא אוכל? איני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: כן פי' רש"י ז"ל ולפי דבריו מאמר וה' אמר אלי וגו' ענינו לפי שה' אמר אלי: ואין הפי' הזה נכון בעיני הרמב"ן ז"ל, ועל דעתו אמר משה לישראל דברים אשר לא כן, כדי לנחמם, וגם זה אינו מחוור: ויתכן שאין במשמעו' לא כהתה עינו ולא נס ליחה, שנשאר על כל כחותיו כאשר היה בימי נעוריו, בלי שנוי כלל, כי אם שהוא זקן בריא משתמש בכל חושיו ובכחות נפשו בשלמות, ואולי שעם כל זה הרגיש בעצמו שאין לו עוד מדת הגבורה והכח לשאת את משא העם טרחם וריבם, ולצאת ולבא לפניהם למלחמה, ומנהיג האומה הזאת ושר צבא מלחמות ה', לא די לו שיהיה בריא משתמש בחושיו ובכחות נפשו כראוי, כי אם צריך שיהיה גבור חיל ורב פעלים, שיקד להשגיח בעניני האומה ולדעת צרכיה ולפקוד עליה מן הבקר עד הערב, וגם בלילה לא ישכב לבו, כי יצטרך למחשבות רבות ותחבולות עמוקות ליישר הנהגותיה בעתות השלום, אף כי בצאתה על אויביה, לא ייעף ולא יגע מרוב ענין ועבודה קשה, ואין בזה תפארת לזקן, וכבר אמר החכם תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה, (משלי כ' כ"ט) • וגדולה מזו אמרו רז"ל לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה, כוונתיהם על דעתי לא שנעלמו ממנו דרכי התורה והחכמה, אלא שנתמעט בו הכח למסור את חכמתו לאחרים, ולהפיץ את מעיינותיו חוצה • ולזה דקדקו לומר מסורות ומעיינות החכמה: כי להורות לאחרים וללמדם חכמה ובינה צריך שקידה רבה והשתדלות דברים ומשא ומתן, ואין זה בכח ותולדות הזקן: וזהו לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, הכוונה להורות לכם את דרכי ה' [illegible] תורתו, כי זהו ענין לצאת ולבא: וה' אמר אלי, וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא, הנה ה' אמר אלי לא תעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך וגו', אין לכם צורך בהנהגתי, כי ה' ישמיד הגוים לפניך, והוא צוה את יהושע שיעבור לפניך: כי כבר ראיתם מה שעשה השם לסיחון ולעוג: (ה) ועשיתם להם, לשמור מצותם: (ו) לא ירפך, לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו, כ"כ רש"י ז"ל: וכוונת הרב ז"ל שלא

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים

והטף

אונקלוס

תִתְבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ מְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ׃ ז וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵיהּ לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל תְּקַף וְעַלַּם אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִנַּהּ יָתְהוֹן׃ ח וַיְיָ הוּא מְדַבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְּסַעְדָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתְּבַר׃ ט וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרָיְתָא הָדָא וִיהַבַהּ לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דִמְטַלַּיָּא׃ יא בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת אוֹרָיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִנּוּן׃ יב כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא גּוּבְרַיָּא

ונשיא

תרגום אשכנזי

עוויגע, דיין גאטט, ער זעלבסט ציהט מיט דיר, ער ווירד דיא האנד ניכט פאן דיר אבציהען אונד דיך ניכט פערלאססען׃ (ז) דעם יהושע ריף משה צו, אונד זאגטע איהם אין געגענווארט גאנץ ישראל, ס׳, זייא בעהערצט אונד טאפפער, דען דוא ווירסט מיט דיזעם פאלקע אין דאז לאנד קאממען, דאז דער עוויגע איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האט, איהנען צו געבען, אונד דוא ווירסט זיא דאזעלבסט איינזעצצען. (ח) דער עוויגע זעלבסט איזט עז, דער פאר דיר הערציהט, ער ווירד דיר בייששטעהען, ווירד זיינע האנד ניכט פאן דיר ציהען אונד דיך ניכט פערלאססען; פירכטע דיך ניכט, אונד זייא אונערשראָקקען! (ט) משה שריב דיזע גאנצע לעהרע אויף, איבערליפערטע זיא דען פריסטערן, דען זעהנען לוי, דיא דעם עוויגען בונדעסלאדע טראגען, אונד אללען עלטעסטען פאן ישראל, (י) אונד גאב איהנען דאביי פאלגענדען בעפעהל: אם ענדע פאן זיבען יאהרען, צור צייט דעס פרייאהרעס, אם הוטטענפעסט, (יא) ווען גאנץ ישראל קאממט, פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד, צו ערשיינען, זאללסט דוא דיזע לעהרע, אין בייזיין פאן גאנץ ישראל, לויט פארלעזען׃ (יב) דאז גאנצע פאלק מוסט דוא דאזעלבסט צוזאממען קאממען לאססען, מעננער, ווייבער

אונד קינדער

באור

תאמר לא ירפך, לא עשה אותך רפה, שאין בזה חדוש, אבל כוונת הכתוב שלא ירף ממנו, ולא יתן לו רפיון לבלתי היות בעזרתו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה, את כמו עם, בתרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין: (ט) ויכתב משה את התורה הזאת, כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו, שהם שומרי התורה: (י) מקץ שבע שנים, בשנה ראשונה של שמטה, שהיא השנה השמינית, ולמה קורא אותה שנת השמטה, שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית; (רש"י): (יא) תקרא את התורה הזאת, המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת סוטה (דף מ"א), על בימה של עץ שהיו עושים בעזרה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו, האנשים

והנשים

רש"י

ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: ז כי אתה תבוא את העם הזה. ארי את תיעול עם עמא הדין. משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקדוש ברוך הוא אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן. דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור: ט ויכתב משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: י מקץ שבע שנים. בשנה הראשונה של שמטה השמיני׳ ולמה קורא אותה שנת השמטה. שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: יא תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: יב האנשים. ללמוד.

והנשים

וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ

יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם

מ״ז פסוקים סימן חמשי

אונקלוס

וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיִלְּפוּן וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ יג וּבְנֵיהוֹן דִּי לָא יָדְעִין יִשְׁמְעוּן וְיַלְּפוּן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת קְרִי יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתְּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְדִנֵּיהּ וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ טו וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אַתְּ שָׁכִיב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טַעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי דִּי גְזָרִית עִמְּהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲרַחֲקִנּוּן וְאַסַּלֵּק שְׁכִינְתִּי

תרגום אשכנזי

קינדער, נעבסט דעם פרעמדלינג, דער זיך אין דייגען טהארען אויפהעלט; דאמיט זיא הערען אונד לערנען, פאר דעם עוויגען, אייערם גאטטע, עהרפורכט האבען, אונד אללע ווארטע דיזער לעהרע אויף דאז געוויסעסטע בעאבאכטען, (יג) אונד דאמיט אויך דיא קינדער, דיא נאך אונוויססענד זינד, הערען אונד לערנען, פאר דעם עוויגען, אייערן גאטטע, עהרפורכט האבען, זא לאנגע איהר אין דעם לאנדע לעבט, דאהין איהר יעצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט, אום עז איינצונעהמען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: « נונמעהר איזט דיינע צייט העראן געקאממען, דאס דוא שטערבעסט; רופע דעם יהושע, אונד שטעללט אייך ביידע אין דאז שטיפטסצעלט, דאס איך איהם מיינע בעפעהלע ערטהיילע. » משה אונד יהושע גינגען הין אונד שטעללטען זיך אין דאז שטיפטסצעלט. (טו) דער עוויגע ערשין אים צעלטע אין איינער וואלקענזיילע, דיא וואלקענזיילע שטונד אם איינגאנגע דער היטטע.
(טז) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: ווען דוא בייא דיינען פארפאהרען רוהען ווירסט, זא ווירד איינסט דיזעס פאלק זיך אויפלעהנען, אונד דען געטטערן דער בארבארישען איינוואהנער דעס לאנדעס, דאהין עז מיטטען אונטער זיא קאממט, נאכבוהלען; עז ווירד מיך פערלאססען אונד דען בונד ברעכען, דען איך מיט איהם געמאכט האבע. (יז) אלזדען ווירד מיין צארן ווידער דאזועלבען ענטפלאממען; איך ווערדע זיא פערלאססען, אונד מיין אנטליץ פאן איהנען

רש״י

והנשים. לשמוע: והטף. למה באו לתת שכר למביאיהם: יד ואצונו. ואזרזנו: טו נכר הארץ. גויי הארץ: יז והסתרתי

באור

והנשים, כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה׳: (יג) ובניהם אשר לא ידעו וגו׳, הם הטף, כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם, כי אין הטף יונקי שדים, אבל הם קטני הבנים הקרובי׳ להתחנך, וזהו טעם ולמדו ליראה בעתיד, כי למעלה אמר ולמדו ויראו: אבל רבותינו ז״ל אמרו האנשים ללמוד, והנשים לשמוע, והטף למה באו? ליתן שכר למביאיהם. (הרמב״ן): (יד) ואצונו, כמו שנאמר להלן ויצו את יהושע: (טז) וזנה, הונח על האשה הבוגדת בבעלה ונותנת את אהבתה לבלתי ראוי, והושאל על העוזב את השם ועובד האלילים: נכר הארץ, גויי הארץ. (רש״י), כוונתו שאין נכר תואר לאלהים שאין הסמוך תואר הנסמך, אבל יחסר המתואר, כאלו אמר אחרי אלהי עם נכר, שהוא עם הארץ, ונקרא נכר, שהוא נכרי לישראל. (וכרה בזה תלונת הרמב״ן ז״ל): ולשון נכר מתורגם בל״א בארבאר, שגם הוא הנחתו הראשונה על אדם נכרי, והושאל על רוע המזג והמדות המגונות: בקרבו, שב על נכר, בקרב העם הנכר: (יז) והסתרתי פני, אסתיר השגחתי מהם, אין עיני ולבי אל העם הזה, כמו שאיני רואה בצרתם: והיה לאכל, לכל מבקשי נפשו, כי כן משפט העם הזה, כאשר יסלק השם ממנו השגחתו הפרטית, ויעלים ממנו עין חמלתו

מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־

תמצאן

אונקלוס

שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמֵיכַל וִיעַרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינַי אַרְעוּנִי בִּישַׁיָּא הָאִלֵּין׃ יח וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישַׁיָּא דִּי עֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ יט וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי לִי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ אֲרֵי אֲעֵלִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לַאֲבָהָתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וִירַגְּזוּן קֳדָמַי וִישַׁנּוּן יַת קְיָמִי׃ כא וִיהֵי אֲרֵי

יערען

תרגום אשכנזי

איהנען אבווענדען; עז ווירד פאן אנדערן פערצעהרט ווערדען, אונד ווען עז דען פאן פילען אונגליקספעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימ-געזוכט ווערדען, זא ווירד עז דעראיינסט צור ערקעננט-ניס קאממען אונד שפרע-כען: «האבען מיך ניכט אללע דיזע אונגליקספעללע בעטראפפען, וויל מיין גאטט ניכט מעהר ביא מיר איזט?» (יח) איך אבער ווערדע דעסזעלבען טאגעס מיין אנטליץ פאר איהם פערבערגען, וועגען אללעס דעס בעזען, דאז עז גע-טהאן, דאס עז זיך נעמליך צו אנדערן געטטערן געווענ-דעט האט. (יט) שרייבט אייך אלזא פאלגענדען גע-זאנג אויף, לעהרט איהן דיא קינדער ישראל, דאס זיא זאלכען אויזווענדיג לערנען, דאמיט מיר דיזער געזאנג איין צייגע זייא גע-גען דיא קינדער ישראל'ס. (כ) דען איך ווערדע דאז פאלק אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך זיינען פארפאהרען צוגעשווארען, וועלכעס פאן מילך אונד האניג פליסט; עז ווירד דאזעלבסט אים איבערפלוס צו עססען האבען אונד אין וואהללוסט לעבען, אונד זיך אלזדען צו אנדערן געט-טערן ווענדען, איהנען גאטטעסדיהנסטליכע עהרע צו ער-צייגען, עז ווירד מיר פערדרוס מאכען וואללען, אונד זיינען בונד ברעכען. (כא) ווען עז אלזדען

פאן

רש"י

יז והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: יט את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: כ ונאצוני. והכעיסוני וכן כל לשון ניאוץ לשון כעס: כא וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתורה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה

משתכחת

באור

חמלתו, מיד והיה לאכל, כי צריו רבים: (יח) הסתיר אסתיר, אף אם יכירו כי אשמי' הם, לא אחוס להם ולא אגאלם בחלטה לבדה והרהור תשובה, כי רעה גדולה עשו, בלכתם אחרי אלהים אחרים, עד אשר ישובו אלי בתשובה גמורה, והתודו את עונם ואת עון אבותם, כמ"ש למעלה (ויקרא כ' ו'): (יט) את השירה הזאת, השירה אשר אגיד לך עתה, והיא האזינו השמים עד וכפר אדמתו. וקראה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר וזמרה, וכן נכתבה על מקבל שירי, במדת הדלתות, עם ההפסק במקומות הנעימה, כמבואר בפרשת בשלח ממשפט השירים בלה"ק: ולמדה, הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם, שתהיה השירה שגורה בפיהם: ומלת ולמדה גם שימה זכרה, כי המשפט להיות ה"א ולמדה קמוץ, ותחת הדל"ת פת"ח קטן. (הרחב"ע): לעד בבני ישראל, כמו שאמר להלן וענתה השירה הזאת לפניו לעד, כטעם לא תענה ברעך, שהשירה הזאת תעיד לישראל שכך הגדתי להם מראש, וכך התריתי בם על כל המוצאות אותם: (כ) ונאצוני, והכעיסוני, וכן כל ניאוץ לשון כעס. (רש"י): ונראה שהונח על המואס ומבזה ברצון לבו הדבר המעולה והיקר, כאמרו כל תוכחתי (משלי א' כ"ט), ועצת עליון נאצו (תהלים ק"ז י"א), וכן הפעל הכבד ממנו, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה' כ"ד): והועתק הבנין הכבד ממני אל ענין הכעס, לפי שהמנאץ מוליד כעס וחרון בלב המנואץ, ובחק השם יתעלה יאמר לשכך את האוזן כלשון בני אדם: (ופי' ובוצע ברך נאץ ה' (תהלים י' ג'), נראה שהוא כפל הענין שאמר בראש הכתוב, כי הלל רשע על תאות נפשו, שהרשע מתהלל את עצמו בלכתו אחרי תאותו, והבוצע מתברך בלבבו על אשר ניאץ את השם): (כא) לפניו, כעד העומד תמיד לנגדו ומעיד בו: כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום, כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, שהיא הידיעה בפועל, כי הידיעה בעתיד ידיעה בכח: ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע יצרו בפועל, לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחטאו ואעידה בכם שתמצאנה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה, אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיעה סתם אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו: אבל עתה שנודע גם להם יצרם הרע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה,

ואגיד

תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי: כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ: כד וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם: * כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר: כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד: כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם

עם

אונקלוס

יְעָרְעָן יַתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתָתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יִצְרְהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא אָעֵלִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית: כב וּכְתַב מֹשֶׁה יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקַף וְאִתְּקֵים אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ: כד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יָת פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ: כה וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ לְמֵימָר: כו סוֹבוּ יָת סִפְרָא דְאוֹרָיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד: כז אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יָת סָרְבָנוּתָךְ וְיָת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד אֲנָא קַיָּם עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין

הֲוֵיתוֹן

תרגום אשכנזי

פָאן גראָסען אונגליקספעלּלען אונד דראַנגזאַלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זאָ מאָג דיזער געזאַנג אַלז צייגע ווידער דאָזעלבע שפרעכען, דען ער ווירד פאָן זיינען נאַכקאָממען ניִמאַהלס פערגעססען ווערדען; איך קעננע גאר וואָהל זיינע נייגונג, דיא עז שאָן יעצט געצייגט האַט, בעפאָר איך עז נאָך אין דאַז לאַנד ברינגע, דאַז איך צוגעשוואָרען האַבע.

(כב) משה שריב אַלזאָ — פאָלגענדען געזאַנג אויף, אונד לעהרטע איהן דיא קינדער ישראל׳ס.

(כג) יהושע אבער, דעם זאָהן נון, בעפאַהל ער (דער עוויגע), אונד שפראַך: «זייא בעהערצט אונד טאַפּפער! דען דוא זאָללסט דיא קינדער ישראל׳ס אין דאַז לאַנד ברינגען, דאַז איך איהנען צוגעשוואָרען, אונד איך וויללל מיט דיר זיין.»

(כד) אַלז משה דיא וואָרטע דיזער לעהרע פעללּיג אויפגעשריבען האַטטע אין איין בוך ביז צו איהרעם ענדע,

(כה) גאַב ער דען לוִים, וועלכע דיא בונדעסלאַדע דעס עוויגען טרוגען, פאָלגענדען בעפעהל:

(כו) נעהמט דיזעס בוך דער לעהרע, לעגט עז צור זייטע דער בונדעסלאַדע דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, אללוואָ עז צייגע ווידער דיך זיין זאָלל. (כז) דען איך קעננע דיינע ווידערשפענסטיגקייט אונד האַרטנעקקיגקייט; דאַ איהר אייך יעצט, וויל איך לעבע אונד מיט אייך בין, געגען דען עוויגען ווידערשפענסטיג בעצייגט, וויא

רש"י

מחשבות וזרעם לגמרי: כג ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: כו לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומרים מצד הלוחות היה מונח

באור

ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך (ישעי' מ"ח ד' ה'), ע"כ לשון הרמב"ן ז"ל. והוא עיון דק, שהידיעה בעתיד לא תבטל הבחירה האפשית, כי לא תכריע את רצון האדם כלל, אבל אלו הודיע הקב"ה את ישראל את הידוע לו בעתיד, כבר היתה בחירתם בטילה, כי דבר אלהים לא ישוב ריקם, והיה מכריע ומכריח את רצונם לעשות כאשר דבר ה'. לכך לא התרה בהם, כי אם מתוך מעשיהם הנודעים גם להם, אשר הוא עושה היום: (כב) ויכתב משה את השירה הזאת, שכתב גם את השירה בספר התורה אשר נתן לכהנים: (כג) ויצו את יהושע, מוסב למעלה כלפי שכינה, כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם :- (כד) ויהי ככלות משה, חוזר ומבאר דרך פרט את האמור למעלה דרך כללי שכתב את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, עתה הוא מבאר דבריו, איך ומתי עשה זאת? ואמר שכאשר כלה לכתוב את דברי התורה עד תומם, צוה את הלוים שיקחו את הספר ויניחו אותו בארון, ובתחלה יקהילו אליו את הזקנים והשוטרים, והעם יאסף עמהם, כדי שיעיד בהם, וכן עשו, והוא דבר באזניהם את כל השירה, והעיד בהם את השמים ואת הארץ: (כו) לקח, מקור במקום צווי, כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה', נחלקו בו חכמי ישראל, בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ. ושם היה מונח. וי"א מצד הלוחות

עם־יהוה ואף כי־אחרי מותי: * כח הקהילו אלי את־כל־זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את־השמים ואת־הארץ: כט כי ידעתי אחרי מותי כי־השחת תשחתון וסרתם מן־הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי־תעשו את־הרע בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידיכם: ל וידבר משה באזני כל־קהל ישראל את־דברי השירה הזאת עד תמם:

פ ש"ש

צורת השירה ימצא בסוף התורה.

לב א האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי־פי: ב יערף כמטר לקחי תזל

המפטיר

תרגום אשכנזי

וויא פיל מעהר נאך מיינעם טאדע? (כח) פערזאממעלט אללע עלטעסטען אייערער שטעממע אונד אייערע אמט־לייטע צו מיר הער; איך וויל איהנען דיזע ווארטע פארלע־זען, אונד הימעל אונד ער־דע ווידער זיא צו צייגען נעה־מען. (כט) מיר איזט וואהל־בעקאננט, דאס איהר נאך מיינעם טאדע אין דאז פער־דערבען שטירצען, אונד פאן דעם וועגע אבקאממען ווערדעט, דען איך אייך געבאטען האבע; זא ווירד אייך דען דאז אונגליק טרעפ־פען אין דער שפעטערן צייט, וועןן איהר ווערדעט טהון וואז אין דען אויגען דעם עוויגען בעזע איזט, אונד איהן בעליידיגען דורך אייערער הענדע ארבייט. (ל) משה לאז דער גאנ־צען פערזאממלונג ישראל'ס פאלגענדען געזאנג פאר, ביז צום ענדע:

לב (א) הערט איהר הימ־מעל, איך רעדע; ערדע, פערנים מיינעם מונדעס ווארטע! (ב) מיינע לעהרע טריפע וויא רעגען, מיינע רעדע פליסע

אונקלוס

הויתון קדם יי ואף ארי בתר דאמות: כח אכנשו לותי ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא: כט ארי ידעית בתר דאמות ארי חבלא תחבלון ותסטון מן אורחא די פקדית יתכון ותערע יתכון בישתא בסוף יומיא ארי תעבדון ית דביש קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידיכון: ל ומליל משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תושבחתא הדא עד דשלימו:

לב א אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא ממרי פומי: ב יבסם כמטרא אולפני

באור

הלוחות היה מונח בתוך הארון (רש"י): (כט) כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון, שעורו כי ידעתי עתה כי השחת תשחתון אחרי מותי: כי תעשו את הרע, כאשר תעשו:

לב (א) האזינו, מגזרת אזן. ודרך הכתובים להעיד בדברים שהם עומדים וקיימים, וכן שמעו הרים (מיכה ו' ב'), גם אבן יהושע, ושם כתוב כי היא שמעה: והענין שהשמים והארץ יעידו לישראל שכך אמר להם משה קודם מותו, וכך התרה בהם, וכה יארע להם אם ימעלו בה': ובספרי אמרו שהעיד בהם את השמים ואת הארץ שלא שנו את מדתם, מעת הבריאה עד עולם שומרים את פקודתם, ושמחים לעשות רצון קונם. שאין גלגל חמה אינו עולה מן המזרח, שאין זרעתם חטים והארץ המציאה שעורים, או שאין פרה אינה דשה, וחמור אינו טוען והולך, ומה אלו וכו': (ב) יערף, ירד, וכן יערפון דשן (תהלים ס"ה

רש"י

מונח בתוך הארון: כח הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות (קהלת ח'): ואעידה בם את השמים ואת הארץ. ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגומר התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגומר: כט אחרי מותי כי השחת תשחיתון והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע (שופטים ב') מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאלו הוא חי:

לב א האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם. ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה (זכריה ח') והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: ב יערף כמטר לקחי

תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ ג כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ ה שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו

אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִשְׂבָּא׃ ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הַבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא׃ ד תַּקִּיפָא דְשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אָרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפֵיק מִן קֳדָם דְזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא׃ ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא

פליסע וויא טויא; וויא שטורמגיססע אויפס גרינע, וויא פלאצרעגען אויפס גראז. (ג) ווען איך דעם עוויגען נאמען אנרופע, ערקעננט דיא גרעסע אונזערס גאטטעס!

(ד) דער פעלזענשוטץ! זיין טהון איזט אהנע פעהל, דען רעכט איזט אלל זיין פערפאהרען; איין גאטט דער טרייע, אהנע קרוממע, גערעכט אונד רעדליך איזט ער.

(ה) דער שאנדפלעק זיינער קינדער

רש"י

לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן יערפו דשן (תהלים ס"ה) יערפו טל (בזאת הברכה): תזל כטל. שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירים. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר נראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת: דשא. ארב"ין בלע"ז (והוא הערבא"ש בל"א קרייטערווערק) עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: ג כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש: ד הצור תמים פעלו. אף על פי שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: ה שחת לו וגומר. כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם

באור

ס"ה י"ב), יערפו טל (לק' ל"ג כ"ח), מגזרת יערף מזבחותם (הושע י' ב'), ויתכן שהוא מענין עורף, שהמטר יורד על עורף הב"ח: לקחי, ענינו המדע, מה שראוי לאדם שיקחנו אל לבו: כשעירם, י"א דקים כשערות, ואחרים אמרו חזקים לשון סערה: ואונקלוס תרגמו כרוחי מטרא, וכן פירש"י ז"ל: וכרביבים, טיפי מטר, נראה לי על שם שהוא יורה כחץ נקרא רביב, כמה דאת אמר רובה קשת (בראשית כ"א י'). ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל ומטר היורדים על הארץ להולידה ולהצמיחה, כן יכנסו דבריו בלב שומעיהם, ולא ישובו ריקם, כי אם יעשו פרי: דשא, ארב"ין, בל"א קרייטערווערק, עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב, קלח אחד קרוי עשב, וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי, כאשר אקרא ואזכיר את שם ה', גם אתם תנו כבוד לה' אלהיכם: ואמרו רז"ל מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית דף ט"ז): (ד) הצור, שהוא עומד תמיד, משגב ומנוס נאמן לחוסים בו: ואמר הראב"ע אל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג, כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו, כי הכל מעשיו, וכן צור לבבי, צורי ומשגבי ורבים ככה: ובספרי אמרו הצור הצייר, שהוא צר העולם תחלה וצר בו את האדם. דבר אחר הצור התקיף: תמים, בלי עודף ובלי מחסור, אין בפעולותיו, שהם הנבראים כלם, דבר לבטלה שיהיה למותר, כי אם כלם לתועלת ותכלית טוב נרצה מאת השם יתעלה, אף לא חסר בפעולותיו דבר מכל מה שתגזור החכמה העליונה שיהיה ראוי, או טוב ומועיל ומביא אל תכלית נרצה: כי כל דרכיו משפט, כל דרכיו הם דרכי משפט, נגזרים בחכמה עליונה, ונשקלים בפלס האמת ומשפט צדק: והנה במעשה בני אדם יבא בהם המום, שהוא העודף או החסר, אם מפאת חסרון הרצון שלא ירצה בגזרת החכמה וילך אחר נטית הלב והיצר, או מצד חסרון ההשגה והשכלות הנפש לדעת משפט החכמה ודרכיה. ואולם במעשי השם אין מקום לזה, כלם נמשכים אל החכמה ותרוצים במשפט ישר, לכך כל פעל ה' תמים: ובספרי אמרו תמים פעלו, פעולתו שלימה על כל באי העולם, ואין להרהר אחר מדותיו, ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היו לי שלשה עינים, אלו היו לי שלשה ידים, אלו היו לי שלשה רגלים, אלו הייתי מהלך על ראשי, אלו היו פני הפוכים לאחרי, כמה היה נאה? ת"ל כי כל דרכיו משפט, יושבעם כל אחד ואחד בדין, ונותן לו מה שראוי לו. וכן אין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים, ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף העולם ועד סופו, ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשתטף באש וגפרית, ומה ראה אהרן ליטול כהונה, ומה ראה דוד ליטול מלכות, ומה ראו קרח ועדתו שתבלעם הארץ? תלמוד לומר כי כל דרכיו משפט: אל אמונה, שיש לסמוך ולבטוח עליו: ואין עול, בדרכיו או עמו, אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה: צדיק, הפך העול, ההולך בדרכי הצדק לעשות לזולתו כראוי לו, יקרא צדיק: וישר, הדרך היותר קצר, הוא הדרך הישר, והוא הפך המעוקם והעקש: וכן דרכי החכמה יקראו ישרים, שהם מוליכים אל התכלית הנאות בדרך היותר קצר: וההולך בדרכים ישרים נקרא ישר: וכן אמרו בספרי צדיק וישר הוא, שהוא מתנהג בישרות עם כל באי עולם: (ה) שחת לו, רבו הפירושים בפסוק הזה, והדרך היותר נאות לפסקי הטעמים, הוא כמו שפירש"י ז"ל, שתהיה מלת בניו מחוברת עם מומם, לפי שתיבת לא מוטעמת בטעם טפחא, ולדברי הראב"ע והרמב"ן היה ראוי לחבר לו עם בניו: וכך שעור הכתוב, שחת לו? דרך שאלה, וכי לו שחת מום של בניו? לא! אין הדבר כן, כי אם את בניו בעצמם שחת מומם, ויהיה שחת מושך עצמו ואחר עמו וכן מומם, כאלו אמר שחת מומם לו? לא, בניו שחת מומם:

והטעם

בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ

יעקב

תרגום אשכנזי

קינדער, איזט ער איהם? א ניין! איהנען צום פער= דערבען; פערקעהרטעס, טיקקישעס געשלעכט! (ו) דאנקסט דוא זא דעם עוויגען? ניכטסווירדיגעס, אונווייזעס פאלק! איזט ער ניכט דיין פאטער, דער דיך ערווארבען, דער דיך געמאכט, דער דיך בערייטעט האט? (ז) געדענקע דער אור= אלטען צייטען, בעטראכטעט דיא יאהרע פאריגער גע= שלעכטער; פראגע דיינען פאטער, ער ווירד דיר פער= קינדיגען, דיינע אלטען, זיא ווערדען דיר זאגען: (ח) אלז דער העכסטע נאציאנען איינזעצטע, אלז ער דיא זעהנע אדם׳ס פערטהיילטע, זעצטע ער דיא גרענצען דער פעלקער, נאך אנצאהל דער קינדער ישראל׳ס. (ט) דען דעם עוויגען אנטהייל איזט זיין פאלק,

יעקב

אונקלוס

בניא די פלחו לטעותא דרא דאשני עובדוהי ואשתניאו׃ ו הא קדם יי אתון גמלין דא עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו הלא הוא אבוך ואת דיליה הוא עבדך ואתקנך׃ ז אדכר יומין דמן עלמא אסתכל בשני דר ודר שאל אבוך ויחוי לך סבך ויימרון לך׃ ח באחסנא עלאה עממיא בפרשותיה בני אנשא קיים תחומי עממיא למנין בני ישראל׃ ט ארי חולקא דיי עמיה יעקב

עדב

באור

והטעם כמו אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב ל״ה ו׳), כל חטאת בני האדם וכל מרים לא יטילו מום בפעל השם, כי הוא תמים, אבל משחתם בהם מום בם: דור עקש, עקום ומעוקל, כמו ואת הישרה יעקשו (מיכה ג׳ ו׳): ופתלתל, אנטורטיל״יש (בל״א פערדרעהט) כפתי׳ הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבו׳ הגדי׳. פתלתל מן התיבות הכפולות, כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל. (רש״י), והנה עקש ופתלתל הפך הצדיק והישר: (ו) הלה׳ תגמלו זאת, לשון תימה, וכי כך אתם עושים לפני השם, שיש בידו ליפרע מכם, ושהטיב לכם בכל הטובות: עם נבל, ששכחו את העשוי להם. (רש״י), שהשוכח את הטוב ומשלם רעה למטיב יקרא נבל אונדאנקבארער, והוא הפך הנדיב, הגומל טוב חנם, בלי תקות שכר: ולא חכם, להבין את הנולדות ולדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת: הלוא הוא אביך, שהולידך וגדלך: קנך, שמך קנין לו, כמו קונה שמים וארץ, שהוציאם מן האין אל היש: וכל הוה קנין של המהוה אותו, והוא שלו, ועל הכוונה הזאת תרגם אונקלוס ואת דיליה הוא: הוא עשך, תקן ענינך ועשה אותך אומה באומות: ויכננך, הושיבך על בסיסך: (ז) זכר ימות עולם, היה לך לזכור ימים מקדם, ולהבין את כל מה שעשה לישראל בדורות הקודמים, ואם לא ידעת, שאל את אביך ואת זקניך, כי הם היודעים ומבינים: (ח) בהנחל עליון גוים, כאשר הנחיל את גויי הארץ ונתן לכל אומה ואומה את ארצם: בהפרידו בני אדם, כאשר הפריד בני אדם ללשונותם בארציהם: יצב, הנכון שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר, כמו ימלאהו, יסבבנהו: והטעם שבהשגחתו הקדומה כאשר גזר על כל אומה ולשון איה מקום תחנותה, באיזה כוף תגבול, ומה יהיו גבולותיה סביב, בחר בארץ הקדושה והציב גבולותיה להיות נחלה לעם סגולתו, כי היא נאותה ומתוקנת למספר בני ישראל: כן נראה לברר הכתובים ע״פ עומק פשוטן, וע״פ דרכי מליצת השיר ונאותה: והרשב״ם פי׳ בהפרידו בני אדם, אחר מיתת נח ובימי אברהם. שכתוב שם משם נפרדו איי הגוים איש ללשונו: ושם תמצא שהציב גבולות עמים, בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר, שתמצא כנען וי״א בניו שנים עשר, וכתיב שם ויהי גבול הכנעני מצידון וגו׳ (בראשית י׳ י״ט), לפי שכל אלו היו לישראל, אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול. שוב מצאתי כזה פנים במדרש למספר בני ישראל, כי כנען ובניו כמו כן שנים עשר היו עכ״ל, והם דברים של טעם: (ט) חבל,

גורל

רש״י

מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו (מיכה ג׳). ובלשון משנה תולדה שיניים עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורטיליע״ר בלע״ז (בל״א פערדרעהט) כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתל מן התיבות הכפולו׳ כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: ו הלה׳ תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם מעליבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלא הוא אביך קנך. שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שהקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסיס וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: ז זכור ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס ודור המבול ששטפם. ד״א לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור. להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו אבי אבי רכב ישראל (מלכים ב׳ ב׳): זקניך. אלו החכמים: ויאמרו לך. הראשונות: ח בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקדוש ברוך הוא למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפן: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: ט כי חלק ה׳ עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניה׳ ועתיד לצאת

ומי

יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ: י יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ: יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ: יב יְהוָה בָּדָד

ינחנו

אונקלוס

עֲדַב אַחְסָנְתֵּיהּ: י סַפֵּק צָרְכֵיהוֹן בְּאַרַע מַדְבְּרָא וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא אַשְׁרֵינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִנְתֵּיהּ אַלְפִנּוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא נַטְרִנּוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן: יא כְּנִשְׁרָא דִמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפֵף מְפָרֵשׁ גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִיד לאשריותהון

תרגום אשכנזי

יעקב דיא שנור זיינעס ערברייכעס. (י) ער שטאנד איהם בייא אין וויסטעם לאנדע, אין דער איינערע גרעסליכעס געהיילס, אומ־רינגט עז, גיבט אכט דא־רויף, בעוואהרעט עז וויא דאז אויגענבילד. (יא) וויא דער אדלער זיין נעסט בעוואכט, איבער זיי־נען יונגען שוועבט, ברייטעט זיינע פליגעל אויז, נימט אונד טרעגט עז האך אויף זיינען שווינגען: (יב) זא פיהרט דער

רש"י

ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: י ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר (ירמיה ב'): יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפאו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו: מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהמאור יוצא ממנו ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם לא ימצא לנו ההר (יהושע ט"ז). יסובבנו אשרינון סחור סחור לשכינתו אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לארבע רוחות: יא כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקדוש ברוך הוא שדי לא מצאנוהו שגיא כח (איוב ל"ז) כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש אלוה מתימן יבא (חבקוק ג') זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן האדם לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקדוש ברוך הוא ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגומר: יב ה' בדד. ה' לבטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס

באור

גורל כמו חבלים, כי בחבל ימודו הארץ: (י) ימצאהו, כמו ומצא להם (במדבר י"א כ"ב), לא ימצא לנו ההר (יהושע ט"ז י"ז), הספיק לו את צרכיו במדבר, כן ת"א: ובתהו ילל ישימן, ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנים ובנות היענה, שישום השומע מקולם, שם היה ממציא להם לעודדם: יסבבנהו, במלאכיו לשמרם ולחלצם: יבוננהו, מגזרת בין, שנתן להם בינה, והיא התורה, כן ת"א וכן פירש"י ז"ל, ויהיה פעל יוצא אל פעול זולתו, ויתכן שיהיה עומד, כי אף הבנין הכבד מגזרה הזה הוראתו לפעמים בלתי יוצאת, והשעור כמו יבין אותו או אליו, כמו וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א), כלומר השגיח עליו בהשגחה פרטית ושמר אותו כאישון עינו, וכן נראה מהמשך המאמר הקודם והמאוחר, כי יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כנראה הם מענין אחד, ואינם אלא כפל לשון: יצרנהו, הקב"ה לישראל, כמו האישון השומר את העין, שקורין פלפייר"א אויגענליד, ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון, וכמו שמרני כאישון בת עין. כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרניל"א אויגאפפעל, שרואין בה. (הרשב"ם): ואונקלוס תרגם כבבת, וכ"כ הרד"ק בשרשים שבת עין נקראת אישון על שם צורת האיש הנראה בתוכו, ואמר אישון להקטין, וכן דרך העברים להקטין על ידי תוספת אותיות ע"ש, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי אויגענבילד: (יא) יעיר קנו, מעירו ומנענעו ממקומו לשאת אותו על אברתו, כמו העירותי מצפון ויאת (ישעי' מ"א כ"ה), הנני מעיר עליכם (שם י"ג י"ז), כשמביאו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה: הרשב"ם, וכן פירוש הרמב"ע: ואולם יש לפותרו מענין השגחה, כנשר הזה שעיניו פקוחות על קנו להרחיק ממנו כל נזק, וכן משמע מהמשך המאמר, ואין ערך המליצה. כנשר הזה שהוא רחמני על בניו, משגיח על קנו, מרחף על גוזליו להספיק להם את צרכם, וכאשר ירצה ליטלן ממקום למקום יפרוש כנפיו וגו': על גוזליו ירחף, אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע: יפרש כנפיו, הנשר מגביה לעוף מכל עופות, ואינו ירא אלא מן האדם, לפיכך נושא את גוזליו על כנפיו. אמר מוטב שיכנס החץ בי, ואל יכנס בבני: ואמר יקחהו לשון יחיד, הכוונה כל גוזל וגוזל, או יתכן שהוא מוסב על הקן שזכר: (יב) ה' בדד ינחנו, הוא לבדו הוציאם ממצרים

דער עוויגע דיס פאלק, ער אלליין, קיין פרעמדער גאטט מיט איהם.

(יג) ער ליס איהן דיא העהען דעס ערדבאללס ערשטייגען, דיא פריכטע דער פעלדער פערצעהרען, האניג אויז דעם פעלזען זויגען, אהל אויז הארטעם קיזעל.

(יד) ראהם פאן קיהען, מילך פאן שאאפען, פייסטע לעממער, ווידדער בשן'ס אונד בעקקע, מיט דעם נירנפעטט פאם ווייצען; דוא טראנקסט וויינגט פאן טרויבענבלוט.

(טו) דא ישרון פעטט װארד, שלוג ער אויז; (דוא ווארדסט פייסט אונד דיק

ינחנו ואין עמו אל נכר׃ יג ירכבהו על־במותי ארץ ויאכל תנובת שדי ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור׃ יד חמאת בקר וחלב צאן עם־חלב כרים ואילים בני־בשן ועתודים עם־חלב כליות חטה ודם־ענב תשתה־חמר׃ טו וישמן ישרון ויבעט שמנת

עבית

לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעוון׃ יג אשרנון על תוקפי ארעא ואוכלנון בזת שנאיהון ויהב להון בזת שליטי קרוין ונכסי יתבין כרכין תקיפין׃ יד יהב להון בזת מלכיהון ושליטיהון עם עותר רברבניהון ותקיפהון עמא דארעהון ואחסנתהון עם בזת חיליהון ומשריתהון ודם גבריהון אתשד כמיא׃ טו ועתר ישראל ובעט

אצלה

רש״י

ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו לא הראשונות שעשה להם ולא הטובות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור׃ יג ירכיבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו׃ ירכיבהו. על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות׃ ויאכל תנובות שדי. אלו פירות ארץ ישראל שקלים לבא ולהתבשל מכל פירות הארצות׃ ויניקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה׃ ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב׃ במותי ארץ. לשון גובה׃ שדי. לשון שדה׃ חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש כשהוא דבוק נקוד חלמיש. יד חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן (מלכים א׳ ה׳)׃ עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר האוכלים כרים מצאן (עמוס ו׳)׃ חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגומר (מלכים א׳ ה׳)׃ ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין (עמוס ו׳)׃ חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב׃ וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו׃ כרים. כבשים׃ אילים. כמשמעו׃ בני בשן. שמנים היו׃ כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא׃ ודם ענב וגו׳. היה שותה טוב וטעם יין חשוב׃ חמר. יין בלשון ארמי. חמר אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ומ״נוש בלע״ז (בל״א וויינג) ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשרינון על תוקפי ארעא וגומר׃ טו עבית. לשון עבי׃ כשית. כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו (איוב ט״ו) כאדם השמן

באור

ממצרים ונהגם במדבר לבטח׃ ואין עמו וגו׳, כמו לגם או לישראל׃ והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני האלהי׳ שיכתנו או יעזור בהנהגתו, בלתי השם לבדו, כי הוא חלקו ונחלתו כאש׳ הזכיר׃ (יג) ירכיבהו וגו׳, על שם שא״י גבוה מכל הארצות׃ ויאכל תנובת שדי, אלו פירות א״י שקלים לבוא ולהתבשל מכל פירות הארצות׃ ותנובת שדי ענינו מה שיוציא השדה מגדולת חיל ינוב (תהלים ס״ב י׳), ומלת שדי תואר השם על משקל חכם, והיו״ד תחת ה״א, כמו אלו הייתי (איוב ט״ז י״ב)׃ ויניקהו דבש מסלע, דרך משל, כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד׳ י׳). והטעם רוב הדבש והשמן כי ארץ כנען יובלו כי כן כתוב (הרא״ב״ע)׃ וחלמיש, שם מקרה מענין חוזק ותוקף, פעמים יסמך צור אל חלמיש, ועניינו כמו תואר, צור החוזק והתקיף, ופעמים שיסמך חלמיש אל צור והכוונה מחוזק הצורים, דרך מליצה, וכן חרבות צורים עם צור חרבו׃ (יד) חמאת בקר, הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב. (רש״י), והוא בל״א ראהם או בוטטער׃ כרים, כבשים המפוטמים במרעה׃ ואילים בני בשן, שגדלים בכר בשן, שהיו שמנים׃ חלב כליות חטה, חלב הכליות הוא הרך והמובחר, ואמר שיאכל החלק המשובח והטוב שבחטה׃ והוא הסולת׃ חמר, יין בלשון ארמי, ואינו שם דבר, אלא לשון משובח בטעם ומינו״ש בלע״ז ובל״א וויינגט. רש״י׃ ואמר תשתה לנכח, כאדם המדבר לחבירו, כלכך הוא רב עד שתשתה דם ענב שהוא מין הענבים בכל עת שתרצה ותטעום בו טעם יין משובח וטוב׃ והנה הארץ רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פירות, וזהו תנובות שדי׃ (טו) ישרון, ישראל, ויתכן להיות מגזרת ישר, והטעם זה שהיה ישר, כאשר נעשה שמן נהפך לאחור׃ ויבעט, כסוס המבעט ברגליו לאחור, דרך בזיון וגריעו׳ הלב׃ שמנת עבית כשית, נראה שהוא מאמר מוסגר לכן בא בלשון נוכח, בעל השיר המספר בלשון נסתר מה שיארע לישראל באחרית הימים, יהפך פניו אל השומע המתאמם על אמרו וישמן ישרון ויבעט, ואומר לו כן הדבר שמנת עבית כשית, בא עבר במקום עתיד כדרך הנביאות׃ עבית, לשון עובי׃ כשית, כמו כסית, לשון כי כסה פניו בחלבו (איוב ט״ו כ״ז), כאדם שמן מאד שבפניו וכסליו ככפלים משחן, וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל (שם), לשון רש״י׃ כשית, יש לשון קל בלשון כסוי, כמו וכוסה קלון ערום (משלי י״ב ט״ז), ואם כתב בשי״ן דגוש, הוכ נשמע בשין את אחרים, כמו כי כסה פניו׃ וינבל, גנהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה׳ וגו׳ (יחזקאל ח׳ י״ז) ד׳ אין כבוד גדולתו. (רש״י), והנה הוראת שרש נבל קרוב לענין כפילה, אלא שביא כפילת הדבר ממעלתו ויתרונו, עד שבא כמאס ובזוי. יאמר על העלה הכמושה, ככבול עלה (ישעיה

עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: טו יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו: יז יזבחו לשדים לא אלה אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו לא שערום אבתיכם: יח צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך: * יט וירא יהוה וינאץ מכעס בניו ובנתיו: כ ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי

אונקלוס

אצלח תקוף קנא נכסין ושבק פולחן אלהא דעבדיה וארגיז קדם תקפא דפרקיה: טז אקניאו קדמוהי בפולחן מעוון בתועיבתא ארגיזו קדמוהי: יז דבחו לשדין דלית בהון צרוך דחלן דלא ידעונין חדתן דמקריב אתעבידא לא אתעסקו בהון אבהתכון: יח דחלת תקיפא די בראך אתנשיתא שבקתא פולחן אלהא דעבדך: יט וגלי קדם יי ותקיף רוגזיה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן: כ ואמר אסלק שכנתי מנהון גלי קדמי מה יהי בסופיהון

תרגום אשכנזי

ריק אונד וואהלבעלייבט!) עז פערליס דען גאָטט, דער עז געמאַכט, פער־אַכטעטע דען פעלזען זיינעס היילס. (טז) ערייפערט איהן דורך פרעמדע וועזען, קרענקט איהן דורך שייזאלע. (יז) זיא שלאַכטען דען טייפעלן, אונגעטטערן, געטטליכען וועזען, דיא זיא ניכט קאַננטען, נייען אַנקעמלינגען ווייר קורצעם, דיא אייערע פעטער ניא געפירכטעט. (יח) דאַכטעסט אַן דען פעלזען ניכט, דער דיך געבאַר, פערגאַסעסט גאָטט, דער דיך הערפאָרגעבראַכט. (יט) דיס זאַה דער עוויגע, ערגרימטע, געקרענקט פאָן זיינען זעהנען אונד טעכטערן; (כ) שפראַך: «מיין אנטליץ וויל איך איהנען פערבערגען, אונד זעהען, וואַז איהר ענדע זייא! דען

רש"י

השמן מבפנים וכסליו כפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל (שם): כסית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום (משלי י"ב) ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגומר (יחזקאל ח') אין לך נבול גדול מזה: טז יקניאוהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה: יז לא אלוה. כתרגומו דלית בהון צורך אלו היה בהן צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג) שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: יח תשי. תשכח ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחללך. מוציאך מרחם לשון יחולל אילות. (תהלים כ"ט) חיל כיולדה (שם מ"ח): כ מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפוכות המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם כי הוראתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון ויהי אומן (דמגילת אסתר) נוריטור"ה בלע"ז (בל"א ערציהונג טכט) • ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו

באור

(ישעיה ל"ד ד'), ועל הכין הכמוש והמדולדל, וכין נובל (שם כ"ח ד'), וגוית הנ"ח המתה הנמאסת והעזובה תקרא נבלה, וכן על האדם הנופל ויורד ממעלת האדם ומבזה את נפשו, יאמר שהוא נבל. ואין לך בזוי מכפוי טובה, ולכך המשלם רעה תחת טובה יקרא נבל ביחוד, כמ"ש למעלה פסוק ו': ומזה הענין אל תנבל כסא כבודך (ירמי' י"ד כ"א), אל תשפילהו ואל תורידהו מגדולתו, וכן פה וינבל צור ישועתו, לפי מחשבתו ומעשיו המקולקלים דמה לגנות ולבזות את צור ישועתו, ולהשפילו מגדולתו וכבודו: (טו) יקנאהו, ענין הקנאה מבואר שהוא רגשת הנפש על העברת הכבוד או האהבה מהראוי לבלתי הראוי לו, ואמר כי במחשבתם הבעירו קנאתו בעבדם לאלהים אחרים שהם זרים: בתועבת, הם האלילים ושריפת הבנים לאלהים אחרים, שכל זה מתועב לפני אלהים אמת: (יז) לא אלה, שהם אינם אלהים: לא ידעום, לא ידעו מהם דבר בעדות החושי' והשכל, שהוא הידיע', אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מפי אבות, וזהו לא שערום אבתיכם: חדשים מקרוב באו, אפילו האומות לא היו רגילים בהם, נכרי שהיה רואה אותם אומר זה צלם יהודי. (ספרי): ואמר מקרוב על זמן מועט, כי הזמן והמקום קרובים בענין: לא שערום אבותיכם, לא יראו מהם, לא עמדו שערתם מפניהם, דרך שערות האדם לעמוד מפני היראה, כך נדרש בספרי, ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו (ישעי' י"ג כ"א), שעירים הם שדים, לא עשו אבתיכם שעירים הללו (רש"י): (יח) תשי, משרש נשה, היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל, ומשפטו תִּשֶּׁה, ועקרו תנשה, אלא שבא הנון הנפל' תמורת הדגש, וענינו כפול עם תשכח, דבר הכפיל ותמה: איך תשכח הצור אשר ילדך: מחללך, מוציאך מרחם, לשון יחולל אילות (תהלים כ"ט ט'), חיל כיולדה (שם מ"ח ז'): (יט) בניו ובנתיו, אנשים ונשים, כי היו הנשים בדור החורבן כלמדות לע"ז ביותר כמבואר בנביאים: (כ) ויאמר, מחשבות הלב ורצונו לעשות כן, יקרא מאמר, כדרך ויאמר אלהים הנאמר במעשה בראשית. (הרמב"ן): והנה עד הנה דברי משה והוא מדבר בלשון עצמו. ומכאן ועד סוף הפרשה דברי השם: אסתירה פני מהם, אסיר מהם השגחתי, וכן ת"א אסלק שכינתי מנהון: מה אחריתם, תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה, מתהפכים מענין לענין, ואינם אוהבים האמת והטוב, לאחוז בו ושלא לזוז ממנו: אמן, שם דבר כמו אמונה, אין בהם ענין קיום ונאמן, שראוי לבטוח עליו, כי ההולך בדרך אמת הוא

נאמן

כי דור תהפכת המה בנים לא־אמן בם׃ כא הם קנאוני בלא־אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא־עם בגוי נבל אכעיסם׃ כב כי־אש קדחה באפי ותיקד עד־שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים׃ כג אספה עלימו רעות חצי אכלה־בם׃ כד מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושן־בהמות אשלח־בם

אונקלוס

בסופיהון ארי דרא דאשניו אנון בניא דלית בהון הימנו׃ כא אנון אקניאו קדמי בלא דחלא ארגיזו קדמי בטעותהון ואנא אקנינון בלא עם בעמא טפשא ארגזנון׃ כב ארי קדום תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז ושיצי עד שאול ארעיתא אסף ארעא ועללתה ושיצי עד סיפי טוריא׃ כג אסיף עליהון בישן מכתשי אגרי בהון׃ כד נפיחי כפן ואכילי עוף וכתישי רוחין בישין ושן חיות ברא אגרי בהון עם

חמת

תרגום אשכנזי

דען זיא זינד פערקעהרטער ארט, קינדער אהנע רעדליכקייט. (כא) זיא רייצטען מיך מיט אונגעטטערן, קרענקטען מיך מיט איהרעם אבערגלויבען; איך רייצע זיא מיט איינעם אונפאלקע, קרענקע זיא מיט אונפערשטענדיגעם געזינדעל. (כב) ענטגלאממען איזט דאז פייער מיינעם צארנס, ברעננט ביז אין דיא אונטערסטע העללע; פערצעהרט ערדרייך אונד געוועכס, ענטצינדעט דער בערגע גרונדפעסטען. (כג) אללעס אונגליק וויל איך איבער זיא פערהענגען, מיינע פפיילע ווידער זיא פערשיסען אללע. (כד) פאן הונגער פערשמאכטעט, פאם פיבער פערצעהרט אונד גיפטיגען זייכען, צאהן דעס רויבטהירס רייצע איך ווידער זיא

באור

כאמן ועליו יש לבטוח, אבל אין בטחון באוהב תהפוכות: וכ"כ רש"י, והוא מספרי, וז"ל ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו, אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלה הבטחתם ועשו עגל: ובדרך ראשון פירש אמון לשון אומן את הדסה (אסתר ב' ז'), כוררית"ורה בלע"ז בל"א ערציהונג, צוכט, אין גדולי נכרים בהם, הוריתים דרך טובה וסרו ממנה קינדער אהנע ערציהונג, (כא) קנאוני, קל העי"ן להקל על הלשון: בלא אל, בדבר שאינו אלוה: בהבליהם, בדבר שאין בו ממש· ואמרו בספרי, יש לך אדם עובד לצלם דבר שרואה אותו, אבל הם עובדים לבבואה, ולא לבבואה בלבד, אלא להבל זה שעולה מן הקדירה: והמתרגם האשכנזי תרגמו אבערגלויבען, שהוא האמונה בדבר בטל שאינו כלום, וכן בכמה מקומות כנה העצבים והאלילים בשם הבלי הגוים, הבל המה, וכדומה: בלא עם, בגוי שאין לו נימוסים ומנהגים מסודרים, ואינו ראוי להתחשב בין עמים מסודרים: ויתכן שרמז על הכשדים כמ"ש רש"י והרמב"ן, שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג י"ג), שלא היה נחשב לגוי, והקב"ה גדל אותם, ובזה תבער קנאת ישראל: בגוי נבל, הנופל מיתרון האדם ושלמותו ושב כבזה ונמאס, כמו שאמר בעשו, בזוי אתה מאוד (עובדיה א' ב'): (כב) קדחה, בערה: ותיקד, בכם עד היסוד: ארץ ויבלה, ארצכם ויבולה: ותלהט, מגזרת להט החרב: הרים, הרי ישראל: (כג) אספה, אכלה, והטעם כמו חצי אכלה בם, שלא תשאר מן שלא יירה בם, אף כאן לא תשאר רעה שלא אביא עליהם, וכן איתא בספרי, הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורענויות כלם כאחת: (כד) מזי רעב, ענינו שרופי רעב, וכן בארמית למזא ואתונא (דניאל ג' כ"ב), ואעפ"י שאין מ"ם למזא שרש· (הרד"ק): ולחמי רשף, רשף חום הגחלת יקרא רשף גלות, ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג' ה'), רשפיה רשפי אש (שיר ח' ו'), והושאל אל חולי החמימות שהוא הקדחת, וטעם ולחמי רשף כמו אכולי הקדחת, וכן מתורגם בל"א: וקטב מרירי, קטב בשש נקודות, וכן קטב ע"מ אהל, שכיהם מענין כריתה, והוא חולי הבא לאדם פתאום וממיתו, ות"י לחטוב עכים, למקטב קיסין· (רד"ק): והוא שם נרדף לדבר, כמ"ש אהי דברך מות, אהי קטבך שאול (הושע י"ג י"ד), בל"א פעסט, זייכע, ומרירי תואר משרש מרר, וכמוהו כמרירי יום, גיפטיג: חמת זחלי עפר, ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ, וזחילה כמו מרוצת המים על העפר, וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך· (רש"י), וכמוהו

כוחלי

רש"י

אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: כא קנאוני· הבעירו חמתי: בלא אל· בדבר שאינו אלוה: בלא עם· באומה שאין לה שם שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג) בעשו הוא אומר בזוי אתה מאד (עובדיה א'): בגוי נבל אכעיסם· אלו הכופרים וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים (תהלים י"ד): כב קדחה בערה: ותיקד· בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה ותלהט· ירושלים המיוסדת על ההרים שנאמר ירושלים הרים סביב לה (שם קכ"ה): כג אספה עלימו רעות· אחביר רעה על רעה לשון ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט) ספות הרוה (פרשת נצבים) עולותיכם ספו על זבחיכם (ירמיה ז')· ד"א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם· כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: כד מזי רעב· אונקלוס תרגם נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי· לשון ארמי שער מזיא דהוא מהפך במזיא: ולחומי רשף· השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') והם שדים· וקטב מרירי· וכריתות שד ששמו מרירי· קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע י"ג: ושן בהמות· מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר· ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: כה מחוץ תשכל חרב· לעיר

בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ ל אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־

לא

אונקלוס

חמת תניניא זחלין בעפרא: כה מברא תתכיל חרבא ומתוניא חרגת מותא אף עולימיהון אף עולימתהון ינקיהון עם סביהון: כו אמרית יחול רוגזי עליהון ואשיצנון אבטל מן בני אנשא דוכרניהון: כז אלולפון רוגזא דשנאה כניש דלמא יתרברבון בעל דבבא דלמא יימרון ידנא תקיפת לנא ולא מן קדם יי הות כל דא: כח ארי עם מאבדי עצה אנון ולית בהון סכלתנו: כט אלו חכימו אסתכלו בדא סברו מה יהי בסופהון: ל אכדין ירדף חד לאלפא ותרין יערקון לרבותא

תרגום אשכנזי

זיא, זאממט דעם גרים דער קריכענדען אים שטויבע. (כה) דרויסען זאלל דאז שווערט אויפרייבען, אונד אין דען צימוערן טאָדעס־אנגסט, דען יינגלינג אונד דיא יונגפרויא, דען זייגלינג אונד דען גרויען אלטען. (כו) איך דאכטע: פערניכטען וויל איך זיא! אירר אנדענקען אונטער מענשען פערטילגען; (כז) אלליין איך שייע דיא קרענקונג דעס פיינדעס, דיא געגנער ווירדען דיא וואהרהייט פערקעננען, ווירדען שפרעכען: « אונזערע מאכט איזט האָך, דער עוויגע טהאט דיס אללעס ניכט.» (כח) דען עז איזט איין פאָלק פאָן שעדליכען אנשלעגען, אונד קיינע פערנונפט איזט ביא איהנען. (כט) ווערען זיא ווייזע, זיא ווירדען בעדענקען אונד דען אויזגאנג איבערלעגען: (ל) « וויא קעננטע איינער טויזענד יאגען, צוויא מיריאדען פליכטיג מאכען, העטט איהר פעלזענשוץ זיא ניכט

רש"י

לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נקופים עליו מאימת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו (ירמיה ט') וכן תרגם אונקלוס. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת (שם י"א): ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו (יחזקאל ח'): כו אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה (נחמיה ט') להפקר וכן חברו מנחם ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב האפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו האאזרך (ישעיה מ"ה) האאמצכם במו פי (איוב ו') והא' התיכונה אינה ראויה בו כלל ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנוי בספרי החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: כז לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתם בנכרי שאין הגדולה שלו. ופן יאמרו ידינו רמה וגומר: כח כי. אותו גוי אובד עצות המה: ואין בהם תבונה. שאלו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגומר: כט יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורעניתם של ישראל: ל איכה ירדוף אחד

באור

כותלי ארץ (מיכה ז'): (כה) מחוץ תשכל חרב וגו', שעור הכתוב החרב מבחוץ והאימה מבפנים תשכל בחור ובתולה יונק ואיש שיבה: ומחדרים אימה, כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפי' עליו מחמת אימה, והוא מת והולך בה. (ספרי), ד"א ומחדרים אימה, בבית תהיה אימת דבר, כמו שנאמר עלה מות בחלונינו ירמיה ט' כ'), וכן ת"א. (רש"י): (כו) אפאיהם, יש מפרשים שהוא מן פאה, אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר, או אפיצם בכל פאה: ואולם בעבור שהטעם כפול עם אשביתה מאנוש זכרם משמע שיאבדם ויעשה עמהם כלה: וי"מ אחרה אפי בם, והכוונה אכריתם, ויבא הטעם כפול עם אשביתה כמשפטו, אלא שהיה ראוי להיות אנפיהם, והטעם אאנף בם: ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולקת התיבה לג' תיבות, אמרתי אף אי הם, אמרתי באפי אתנם כאלו אינם, שיאמרו עליהם הרואים, איה הם? ולכן תרגמו המתרגם האשכנזי פערניכטען: וטעם אמרתי בלבי, כלשון בני אדם, או יאמר היה הרצון לפני במדת הדין שאפזרם או אכלם ושיהיה זכרם נשבת מבני אדם, לולי כעס אויב אגור: (כז) אגור, אפחד, מגזרת ויגר מואב (במדבר כ"ב ג') והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו, הפך יכירו, כמו ויתנכר אליהם (בראשית מ"ב ז'): והטעם הנכרים ינכרו הדבר לתלות הגבורה בנכרי שאין הגדולה שלו: (כח) כי גוי אבד עצות, הנכון בזה הגוי הם צרי ישראל: ומלת אובד שם התאר, והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת. וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים, רק פירש עצות שב אל אובד, כמו נובלת עליה, וכן ותאבדו דרך (תהלי' ב' י"ב), שהוא כמו' אל דרך. (הרמב"ע), וע"פ דרכנו עצות תאר הפעול וכן דרך: (כט) לו חכמו, אילו היו חכמים, היה להם להשכיל את זאת, ולהבין לאחריתם, כי כן פעל השם לישראל בעבור עונם, וכאשר ישובו ינקם מאויביהם: (ל) איכה ירדף וגו'

לא כי־צורם מכרם ויהוה הסגירם:
לא כי לא כצורנו צורם ואיבינו פלילים:
לב כי־מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי־רוש אשכלת מררת למו:
לג חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר:
לד הלא־הוא כמס עמדי חתום באוצרתי:
לה לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו

תרגום אשכנזי

ניכט פערקויפט, דער עוויגע זיא ניכט פרייז געגעבען; (לא) איהר פעלז איזט יא ניכט וויא אונזער פעלז. ‹ זעלבסט אונזערע פיינדע מעגען ריכטער זיין! (לב) איהר ווײנשטאָק איזט דער ווײנשטאָק סדום'ס אונד פֿאָם פֿערדערבטען געפֿילדע עמרה; איהרע בעערען גיפֿטיגער אַרט, ויא טראַגען פערגיפֿטעטערע טרויבען. (לג) וואוטה דער דראַכען איזט איהר וויין, גרויזאַמע גאַללע דער אָט־טערן. (לד) אין מיינעם ראַטהשלוס ליגט פערבאָר־גען, אין מיינען שעצצען ליגט פֿערזיגעלט. (לה) מיין איזט רעכען אונד פערגעל־טען, ווען איהר פֿוס ווירד גלייטען זאַללען; דען איהר אונגליקסטאַג ווירד קאָממען, איהרע צוקונפֿט איילט הערבייא

אונקלוס

לרבותא אלהין ארי תקפהון מסרנון ויי אשלמנון: לא ארי לא כתקפנא תקפהון ובעלי דבבנא הוו דיננא: לב ארי כפורענות עמא דסדום פורענותהון ולקותהון כעם עמורא מחתהון כבישין כרישי חוין ותשלמת עובדיהון כמררותהון: לג הא כמרת תניניא כס פורענותהון וכרישי פתני חוין אכזראין: לד הלא כל עובדיהון גלן קדמי גניזין ליום דינא באוצרי: לה קדמי פורענותא ואנא אשלם בעדן דיגלון מארעהון ארי קריב יום תברהון ומבע

באור

וגו', היה להם לומר איך ירדוף אחד ממנו אלף מישראל, מה שהיו רגילין לעשות לנו: אם לא כי צורם מכרם, בידינו, לפי שחטאו לו: ולשון רש"י מכרם ומסרם בידנו דליב"רר בלע"ז, בל"א הינגעבען, איבער־לאססען: (לא) כי לא כצורנו צורם, כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם, ולא להם ולאלהיהם הנצחון, שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו. כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע. (רש"י): ואיבינו פלילים, אויבינו עצמם ישפטו ויודו כי נשגב ומרומם צורנו מצורם: (לב) כי מגפן סדם גפנם, ישוב למה שאמר למעלה, שהוא גוי אובד עצות, לא ישכילו ולא יבינו ולא יחכמו כי אם להרע. כי הצומח משרש רע לא יעשה רק פרי רע ומר: ומשדמת, שדה תבואה: כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג' י"ז), בשדמות קדרון (מלכי' ב' כ"ג ו'), ויש אומרים שהוא נרדף לגפנים: ויתכן שהוא כמו ומשדפית עמרה, מענין שדפון, כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד, וכן ושדמה לפני קמה (ישעיה ל"ז כ"ז), שהוא כמו ושדפה, כי (במלכי' ב' י"ט כ"ו) אמר במקומו ושדפה לפני קמה, וכן מתורגם בל"א: (לג) חמת תנינם וגו', יאמר מגפנים וענבים כאלו לא יעשה יין כי אם הדומה לחמת תנינים, שהוא מרירת נחשים, ולראש פתנים, שהוא אכזרי להמית את כל הטועם ממנו: (לד) הלא הוא כמס עמדי, דברי השם, ואמרו המפרשים שהוא שב על פרי גפנם ותבואת שדמתם: ועל דעתי יתחילו מכאן דברי הנחמות לישראל, וישוב על הנקם והשלם לצריו ויום אידם שיזכור בפסוק הבא, ויאמר שהוא גנוז וחתום באוצרתיו, ולא יאחר לבא בעתו, כאשר תמוט רגלם, כאשר יראה כי אזלת יד וגו': (לה) לי נקם ושלם, תשלום שם דבר, כמו והדבר אין להם (ירמיה ה'), עמי כנון ומזומן הנקמה ותשלום הגמול: לעת תמוט רגלם, כאשר תמוט רגל האומות ליפול: כי קרוב יום אידם, כאשר יקרב יום המוגבל לפורענותם: כאשר ימהר העתיד לבא עליהם, וחש כמו ומהר יחישה (ישעי' ה' י"ט), ואמר עתידות לשון

רש"י

אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידינו דליבר"ר בלע"ז (ליוורע"ר בל"א הינגעבען. איבערלאסען): לא כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו. כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): לב כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג') בשדמות הדרון (מלכים ב' כ"ג): ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מרורות למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמות עובדיהון כמררותהון: לג חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם. לד הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואות שדמותם כמוס עמדי: לה לי נקם ושלם. עמי מכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם (ירמיה ה') כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהם סמוכין עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו

לָמוֹ׃ לו כִּֽי־יָדִ֤ין יְהוָה֙ עַמּ֔וֹ וְעַל־עֲבָדָ֖יו יִתְנֶחָ֑ם כִּ֤י יִרְאֶה֙ כִּי־אָ֣זְלַת יָ֔ד וְאֶ֖פֶס עָצ֥וּר וְעָזֽוּב׃ לז וְאָמַ֖ר אֵ֣י אֱלֹהֵ֑ימוֹ צ֖וּר חָסָ֥יוּ בֽוֹ׃ לח אֲשֶׁ֨ר חֵ֤לֶב זְבָחֵ֙ימוֹ֙ יֹאכֵ֔לוּ יִשְׁתּ֖וּ יֵ֣ין נְסִיכָ֑ם יָק֙וּמוּ֙ וְיַעְזְרֻכֶ֔ם יְהִ֥י עֲלֵיכֶ֖ם סִתְרָֽה׃ לט רְא֣וּ ׀ עַתָּ֗ה כִּ֣י אֲנִ֤י אֲנִי֙ ה֔וּא וְאֵ֥ין אֱלֹהִ֖ים עִמָּדִ֑י אֲנִ֧י אָמִ֣ית וַאֲחַיֶּ֗ה מָחַ֙צְתִּי֙ וַאֲנִ֣י

ארפא

אונקלוס

וּמַבַּע דַעֲתִיד לְהוֹן׃ לו אֲרֵי יְדִין יְיָ דִינָא דְעַמֵּיהּ וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִבְעִדָּן דְתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מְחַת סַנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ לז וְיֵימַר אָן דַחַלְתְּהוֹן תַּקִּיפָא דַהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃ לח דִּי תְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגֵן׃ לט חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי אֲנָא מְמִית וּמַחֵי מָחֵינָא וְאַף

מסינא

תרגום אשכנזי

הערבייא. (לו) ווען דער עוויגע זיינעס פאלקס זיך אננימממט, אונד וועגען זיינער דיהנער זיך בעדענקט, ווען ער זיהט, דאס אללע מאכט צעררוננען, דאהין איזט בעוואהרטעס אונד בעפעס־טיגטעס: (לז) דען ווירד ער שפרעכען: "ווא זינד נון איהרע געטטער, דער פעלזענשוטץ, אויף דען זיא טרויעטען? (לח) דיא איה־רער אפפער פערצעהרטען אונד טראנקען איהרען אפ־פערוויין, זיא מעגען אויפ־שטעהען אונד אייך העלפען, מעגען אייך בערעקקונג זיין! (לט) ערקעננט נון, דאס איך, איך אלליין עז בין, אונד נעבען מיר קיין גאטט; איך קאן טעדטען אונד בעלעבען, קאן פערוואונדען אונד אויך היילען

רש"י

יבואו העתידות להם. וחש. כמו ימהר יחישה (ישעיה ה') עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליה' ככלו' הפורענות ככל אשר למעלה והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגומר הברכה והקללה וגומר ושב ה' אלהיך את שבותך וגומר: לו כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים (איוב ל"ו) ייסר עמים כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבאו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקדוש ברוך הוא על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת. כשיראה כי יד האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. ע"י עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לע"ז מיינט"ייט (ונראה שצ"ל מיינטי"נאנט בל"א אויפרעכטהאלטענד): עצור. הוא הנושע במעצור המושל. עזוב מחוזק כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה י"ג) איך לא עזבה עיר תהלה (ירמיה מ"ט): לז ואמר. הקדוש ברוך הוא עליה' אי אלהימו עבודת אלילים שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהי' מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומ' שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: לח אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור: לט ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע וממן התשועות שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני:

באור

לשון רבים על פעל יחיד, כמשפט הפעל הקדם לפועל, שלא ישמור המספר: (לו) כי ידין ה' עמו, כי יעשה השם דין עמו, וינקום נקמתם: יתנחם, לשון הפך מחשבה להטיב או להרע, כאשר ישוב הקב"ה לרחם על עבדיו: כי יראה וגו', כאשר יראה שאזלת יד, וכלה כחו של ישראל בגלות הקשה: והתי"ו תחת ה"א, כי שתיהן סימני הנקבה: וכן ושבת לנשיא (יחזקאל מ"ו י"ז): עצור, נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב, על ידי עוזב: עוצר הוא המושל העוצר בעם, שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב, בלשון לע"ז אינ"טייט, וברש"י כ"י מייטינט, ונראה שצ"ל מיינט"יננט והוא בל"א אויפרעכטהאלטענד: עצור, הוא הנושע במעצור המושל: עזוב, מחוזק, כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה (נחמיה ג' ח'), איך לא עזבה עיר תהלה (ירמיה מ"ט כ"ה): לשון רש"י שבדפוס, ובכ"י שבידי נוסף עצור מיינט"נוד אויפרעכט געהאלטען, עזוב אינפור"כד, געשטערקט, בעפעסטיגט, בל"א: (לז) ואמר, הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"א שעבדו: צור חסיו בו, הצור שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה, כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מפני הרעה: (לח) אשר חלב זבחמו יאכלו, היו אותן אלוהות אוכלים, שהיו מקריבים לפניהם: יהי עליכם סתרה, אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: והכוונה שכאשר יראה השם שאזלת יד ישראל, ויד האויב הלוך וגבר עליהם, עד שלא ישאר להם עצור ועזוב, אז יקדש שמו בעולמו ויבער הגלולים מן הארץ, והאלילים כליל יחלוף: (לט) ראו עתה וגו', אתם אומרים איה אלהיהם, עתה תראו כי אני הוא יחיד בעולמי, שליט לעשות בו כרצוני, ואין מוחה בידי:

עמדי

ארפא ואין מידי מציל: ° כי־אשא אל־שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם:
מא אם־שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם:
מב אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב:
מג הרנינו גוים עמו כי דם־עבדיו יקום ונקם

מסיגנא ולית מן ידי משיזב: מ ארי אתקנית בשמיא בית שכנתי ואמרית קים אנא לעלמין: מא אם על חד תרין כחיזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי חרבי ותתקף בדינא ידי אתיב פורענותא לסנאי ולבעלי דבבי אשלם: מב ארוי גירי מדמא וחרבי תקטיל בעממיא מדם קטילין ושבין לאעדאה כתרין מריש שנאה ובעל דבבא: מג שבחו עממיא עמיה ארי פורענות עבדוהי　צדיקיא

היילען, פאן מיינער האנד ערורעטטעט נימאנד.
(מ) איך העבע מיינע האנד גען היממעל עמפאר, אונד שפרעכע: זא וואהר איך עוויג לעבע! (מא) ווען איך מיין בליצענדעס שווערט געוועצט, ווען מיינע האנד נאך גערעכטיגקייט גרייפט: זא איבע איך ראכע אן מיינע געגנער, אונד פערגעלטע מיינען האססערן.
(מב) מאכע מיין געשאס פאן בלוטע טרונקען, מיין שווערט זאלל פלייש פערצעהרען, פאן ערשלאגענער אונד געפאנגענערבלוט, פאם ענטבלעסטען שעדעל דעס פיינדעס. (מג) היידען! פרייזט גליקליך זיין פאלק! דען ער רעכט זיינער דיהנער בלוט, איבט　ראכע

באור

עמדי, דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל, הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי, נשבע בדבר קיים, כדרך בן אדם הנוגע בחפץ כשהוא נשבע: חי אנכי לעלם, כאשר אנכי חי, כן אעשה זה, לשון שבועה: (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן את להב חרבי, כמו למען היה לה ברק (יחזקאל כ״א ט״ו), פלנדו״ר (רש״י), והוא פלאכיטו״ר, גלעטטע בל״א: ותאחז במשפט ידי, ידי תאחז את מדת המשפט, להחזיק בה ולנקום נקם: לשון פורענות (יוסטיצי״א בלע״ז, ובל״א גערעכטיגקייט: אשיב נקם לצרי, כי אני קצפתי מעט, והם עזרו לרעה, ככתוב, והם עשו לישראל את כל הרעות אשר עשו, לא בעבור שעבדו ע״ז כמוהם, כי אם בעבור שלא רצו לעשות כמעשיהם, ולא רצו לעבור את מצות אלהיהם, והם אם כן צרי האל ומשנאיו, ולכך הרעו לעם סגולתו: (מב) אשכיר חצי מדם, דרך מליצת השיר, אני ישתו דם האויב עד שישכרו: מדם חלל ושביה, שב על אשכיר, וטעם ושביה הפליטים שבהם: מראש, שב על הבשר שזכר, והשעור, אשכיר חצי מדם חלל ושביה, וחרבי תאכל בשר מראש פרעות אויב: פרעות, כמו וראשו יהיה פרוע (ויקרא י״ג מ״ה), לשון סתירה ופרצה: (מג) הרנינו גוים עמו, כתרגומו שבחו עממיא עמיה, אתם גויי הארץ תנו כבוד לעם ה׳: כי דם עבדיו יקום, שפיכת דמיהם: וכפר אדמתו עמו, ויפיס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר, לשון רצוי ופיוס, כמו אכפרה פניו (בראשית ל״ב כ׳), אנחיכיה לרוגזיה: אדמתו, כענין רצית ה׳ את ארצך, שבת את שבות יעקב (תהלים פ״ה ב׳): והנה בארנו את כל הפרשה הזאת כפי שטת רבי נחמיה בספרי, שדרשה כלה כלפי האומות עובדי ע״ז, ורבי יהודה דורשה כלה כלפי ישראל, אלא שמשמעו׳ פשטו׳ הכתוב כשטת רבי נחמיה, ובה הלכו הרמב״ן ורשב״ם וראב״ע: ועל פי דרכו תכליל השירה הזאת כל עניני האומה, וכל המוצאות אותה מיום צאתה מארץ מצרים עד סוף כל הדורות, וכן אמרו רז״ל בספרי, גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא, ויש לעולם הבא: והוא ענין נפלא עד מאד, כאשר יוסיף הקור׳ המשכיל להגות ולהתבונן בפרשה הזאת, כן יוסיף להפליא עליה, ולשמוח בה ולהנחם על ידה מכל התלאות והצרות אשר עברו עלינו מיום גלותינו עד עתה, כי אין בהם דבר אשר לא הוגד מראש בשירה הזאת הקטנה בדבור והנשגבה בענין: וכאשר באתנו נשבר גלות ושעבוד וטלטול, כמו שהעיד בנו מלכנו מחוקקנו, כן
תתחזק

רש״י

ואין מידי מציל. הפושעים בי: מ כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא (כמו חי אני נאם ה׳ אם לא כאשר דברתם באזני אף כאן) אני נשבע חי אנכי: מא אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק (יחזקאל כ״א) פלנ״דור בלע״ז (נ״ל ספלנ״דור. בל״א גלענצענד): ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים, באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א׳). ד״א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגומר. למדו רבותינו בהגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקדוש ברוך הוא זורק חציו ויש בידו להשיבן כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חצו נאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע״ז יוסטיצי״א (שיסטי״ס בל״א דאז רעכט. גערעכטיגקייט): מב אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללים (ס״א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרעת האויב כי כשהקדוש ברוך הוא נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: מג הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבח של אומה זו שדבקו בהקדוש ברוך הוא בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה (יואל ד׳) ואומר מחמס אחיך יעקב (עובדי׳ א׳) וגומר: וכפר אדמתו עמו. ויפיס אדמתו ועמו על הצרות
שעברו

צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע וּפוּרְעֲנוּתָא יָתִיב לְסַנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ׃ מד וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ מה וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהֵיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדוּנּוּן יָת בְּנֵיכוֹן

וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃

פ ש"ש

מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם

את

ראכע אן זיינע געגנער, איזט דעם ערדרייך אונד דעם פאלק פערזעהנט.

(מד) משה קאם אונד טרוג אללע ווארטע דיזעס געזאנגעס דער נאציאן פאר, ער אונד הושע, זאהן נון.

(מה) אלז ער דיזע ווארטע אן דיא גאנצע נאציאן אויזגערעדעט האטטע,

(מו) זעצטע ער הינצו: נעהמט דיא רעדען וואהל צו הערצען, מיט וועלכען איך אייך הייטע פערמארנט האבע, דאמיט איהר זיא אייערן

למטר

רש"י

שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו. עמו כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב (תהלי' פ"ה). בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפרשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד התכלית ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות עובדי אלילים כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים: לב כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א: ומשדמות עמורה וגומר. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבימו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: לג חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעשו להם: לד כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגומר (תהלים ע"ה): לה לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל (ישעיה כ"ו): לו כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם. כי יראה כי אזלת יד וגו': לז ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישרא' כמו שאמר טיטוס הרשע כשגידר את הפרכת כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אליו איו ה' אלהיך (מיכה ז'): לט ראו עתה כי אני וגומר. אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. מי שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: מ כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפי' תלה למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה ותלה מלמטה: ידי. מקום שכינתי כמו איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרוני' אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהן אפרע במותן: מא אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה: מד הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאף על פי שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו: מו שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ') וגומר

באור

תתחזק בלבנו התקוה לעתיד, שיתנחם ה' עלינו לעת הכמוס עמדו להוציא למרחב רגלינו, ולהקים אותנו לו לעם כשנים קדמוניות: ואמר הרמב"ן ז"ל: אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים, שהגיד מראשי' אחרית, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד מהם, ואף כי אנחנו נאמין ונכלה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו עכ"ל: (מד) הוא והושע בן נון, אחרי שכבר צוה הקב"ה, בדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו' (לעיל ל"א י"ד), וכן אמרו רז"ל שבת של דיוזגי היתה, נטל רשות מזה ונתנו לזה: (מה) ויכל, כאשר כלה, אז אמר אליהם: (מו) שימו לבבכם, צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה

אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ

מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר

ויאסף

אונקלוס

לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר׃ מט סַק לְטוּרָא דְעַבְרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל אַפֵּי יְרֵיחוֹ וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא׃ נ וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְהִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דִּי מִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר

טורא

תרגום אשכנזי

איערן קינדערן איינשערפט, דאס זיא בעוואהרען אונד טהון נאך דען ווארטען דיזער לעהרע. (מז) דען עז איזט קיינע זאכע, דארויף איינע וועניג געלעגען איזט, זאנדערן אייער גליקליכעס לעבען הענגט דאפאן אב, אונד נור דאדורך קעננט איהר אין דעם לאנדע לאנגע בלייבען, וועלכעס איינצונעהמען איהר יעצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט. (מח) אן עבען דיזעם טאגע שפראך דער עוויגע צו משה: (מט) געהע אויף דאז געבירגע עברים, אויף דען בערג נבו, דער אים לאנדע מואב, געגען ירחו איבער ליגט, אונד בעזיהע דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל׳ס צום אייגענטהומע געבען ווילל. (נ) אויף דיזעם בערג, דען דוא בעשטייגסט, זאללסט דוא אלזדען שטערבען אונד צו דיינעם פאלקע איינגעטהאן ווערדען, זא וויא — — אהרן אויף דעם בערגע הר געשטארבען

אונד

באור

תורה. וכן הוא אומ׳ בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ׳ ד׳), והרי הדברים ק״ו, ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה, צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים להבין, דברי תורה שהן כהררים התלויים בשערה, על אחת במה וכמה. (רש״י): דמו דברי התור׳ להררים התלויים בשערה, לפי שחיי אדם והצלחתו הנצחית תלויים בהם, והם סובבים לפעמים על סברא דקה כשערה, ואפס בינה ובין מכשול הטעות, ואם תנתק ימוטו ההרים התלויים בהם: וצריכה אם כן לכוונת הלב יותר מחכמות וידיעות שעניניהם נופלים תחת החוש, ואפשר שיבחנו בפעל ממש, וכדבר הנמדד בקנה, או שנבנה עליהם מופת משלי, שאי אפשר לטעות בו: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם, דבר בלתי חשוב, שאין בו לא טוב ולא רעה, ואין ראוי להתבונן עליו: (מח) בעצם

היום

רש״י

והרי דברים ק״ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין דברי תורה שהן כהררין תלוין בשערה עאכ״ו: כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד״א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בה מתן שכר תדע לך שכן אמרו חכמים ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגומר לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: מח וידבר ה׳ אל משה בעצם היום הזה. בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגומר במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילים וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה׳ לפי שהיו מצרים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקדוש ברוך הוא הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקדש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכו׳: נ כאשר מת אהרן אחיך. באותו מיתה שראית וחמדת בה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה

ויאסף אל־עמיו: נא על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי־מריבת קדש מדבר־צן על אשר לא־קדשתם אותי בתוך בני ישראל: נב כי מנגד תראה את־הארץ ושמה לא תבוא אל־הארץ אשר־אני נתן לבני ישראל: פ

לג א וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את־בני ישראל לפני מותו: ב ויאמר יהוה מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש

אונקלוס

טורא ואתכניש לעמיה: נא על די שקרתון במימרי בגו בני ישראל במי מצות רקם מדברא דצן על די לא קדשתון יתי בגו בני ישראל: נב ארי מקבל תחזי ית ארעא ולתמן לא תעול לארעא די אנא יהיב לבני ישראל:

לג א ודא ברכתא די בריך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם מותיה: ב ואמר יי מסיני אתגלי וזיהור יקריה משעיר אתחזי לנא אתגלי בגבורתיה על טורא דפארן ועמיה רבבת קדישין

תרגום אשכנזי

אונד צו זיינעם פאלקע איינגעטהאן ווארדען. (נא) וויל איהר אייך ווידער מיך פערגאנגען, מיטטען אונטער דער נאציאן, בייא דעם שטרייטוואססער קדש, אין דער וויסטע צין, אינדעם איהר מיך ניכט פערהערליכט האבט פאר דען קינדערן ישראלים: (נב) זא זאללסט דוא דאז לאנד פאן פערנע זעהען, אבער ניכט הינקאממען אין דאז לאנד, דאז איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען וויל.

לג (א) דיזעס איזט דער זעגען, וואמיט משה, דער געטטליכע מאן, דען קינדערן ישראל'ס פאר זיינעם טאדע ערטהיילטע: (ב) ער שפראך: (פאן סיני וואנ עוויגער! פאן שעיר דעלטע איינהער, פאן שעיר גינג איהנען אויף, פאם בערגע פארן שטראהלטע אונד קאם אויז הייליגען

רש"י

זו: נא על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש. שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: נב כי מנגד תראה וגומר. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

לג א וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: ב ויאמר ה' מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל: מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז

באור

היום הזה, היום שאמר השירה: (נא) על אשר מעלתם בי, באדני בספר במדבר (כ' י"ג): (נב) מנגד, מרחוק:

לג (א) וזאת הברכה, מוסב למעלה, וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם, האזינו השמים וגו', וזאת הברכה, אחר התוכחה של האזינו חזר וברכן בטרם יעלה אל ההר למות שם, כלומר זאת השירה וזאת הברכה. (רשב"ם): (ב) ה' מסיני בא, הרבה שירות כשבחות מתחילות מעמד הר סיני, כי הוא תהלת האומה ויתרונה מעל כל עמי הארץ, כי לא נעשה כן לכל גוי, ושם כרת ה' ברית עם ישראל, ועשאם לעם סגולתו והיה להם למלך, והם קבלו עליהם עול מלכותו, וא"כ משם התחלת עניני האומה ותקון סדורה, וראוי לפתוח בו תחלה, וכן עשתה דבורה בשירתה (שופטים ה'), וחבקוק בתפלתו (ג' ג'), וכן במזמור (תהלים ס"ח) (אשר שרו בה על דעתי כאשר העלו ארון ברית ה' מעיר דוד אל מקומו, ולזה תחלתו יקום אלהים יפוצו אויביו, כמו שאמר משה בנסוע הארון: ואין ראיה משם לדברי הראב"ע שאמר הכל במלחמות ידבר): והנה פה שעור הכתוב כך הוא, בתפלל משה להם, ואמר אהה ה'! יחי ראובן ואל ימת וגו', ובעבור שהזכיר השם סדר בשבחו, ואמר דרך מאמר מוסגר שהוא מחוקק ישראל ומלכם, והוא יושיעם, והוא מקור כל הטובות וההצלחות: מסיני בא, הראה לישראל ונתן להם את תורתו: וזרח וגו', הר סיני ושעיר ופארן קרובים, והכוונה שמכל הגדדים הבהיק האור והופיע רכב אלהי' עד שבא אל סיני, וכן אמר דוד המלך ע"ה רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם: וחבקוק אמר אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה, וכן דבורה הזכירה שעיר ואדום. (מדברי הרשב"ם): הופיע, האיר: ואתה, ובא: מרבבת קדש וגו', כוונת הכתוב על דעתי מתוך רבבות קדש, וזרח ובא אש של תורה לישראל, מימינו של הקב"ה, ומלת אתה מושכת עצמה ואחרת עמה, כאלו אמר ואתה למו אש דת מרבבות קדש, דהיינו מימינו של הקב"ה אתה למו דת אש. ותבין מזה ענין מ"ם מרבבות ומ"ם מימינו, שכלותו כל המפרשים בפירושו: והמתרגם האשכנזי התאמץ לתרגם מלת אשדת שהיא מורכבת מן אש דת, בתיבה אשכנזית הדומה לה, אף שלא הורגלה ההרכבה היא

קֹ֫דֶשׁ מִימִינ֕וֹ אֵשְׁדָּ֖ת לָֽמוֹ׃ ג אַ֚ף חֹבֵ֣ב עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו בְּיָדֶ֑ךָ וְהֵם֙ תֻּכּ֣וּ לְרַגְלֶ֔ךָ יִשָּׂ֖א מִדַּבְּרֹתֶֽיךָ׃ ד תּוֹרָ֥ה צִוָּה־לָ֖נוּ מֹשֶׁ֑ה מוֹרָשָׁ֖ה קְהִלַּ֥ת יַעֲקֹֽב׃ ה וַיְהִ֥י בִישֻׁר֖וּן מֶ֑לֶךְ בְּהִתְאַסֵּף֙ רָ֣אשֵׁי עָ֔ם יַ֖חַד שִׁבְטֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ו יְחִ֥י רְאוּבֵ֖ן וְאַל־יָמֹ֑ת וִיהִ֥י מְתָ֖יו מִסְפָּֽר׃

אונקלוס

קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מְגוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא׃ ג אַף חַבִּבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּקִנּוּן מִמִּצְרַיִם וְאִנּוּן דְּמִדַּבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ׃ ד אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרוּתָא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב׃ ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ו יְחִי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן

תרגום אשכנזי

הייליגען מיריאדען, אויז זיינער רעכטען פייערסגלוטה-רעליגיאן, (ג) וועלכע דיא פעלקער פערפפליכטעט, אללע הייליגען אין דיינע געוואלט; הינגעשטרעקט צו דיינען פיסען, עמפפאנגען זיא דיין וואָרט,

(ד) דיא לעהרע, דיא משה אונז געבאָט, צום ערבטהייל דער געמיינע יעקב'ס.

(ה) דא ווארד ער קעניג איבער ישרון, אלז דיא הייפטער דעם פאָלקעס פערזאממעלט, איינמיטהיג ווארען דיא שטעממע ישראל.ס.)

(ו) אָ-דאס ראובן גליקליך לעבע, נימאהלס אונטער-געהע, דאס זיינער מאננשאפט ... אנצאהל

רש"י

מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת כתרגומו שנתנו להם מתוך האש: ג אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל א' וא' קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקדוש ברוך הוא ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדושיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (שמואל א' כ"ה): והם תכו לרגלך. והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני. תוכו לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו. ואשמע קול מדבר אלי (יחזקאל ב') כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טישפורפלי"דורש והוא טע"ש פורעלעדהיער"ש (ובל"א דיינע אונטערעדונגען). ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו משמש לשון מן. ד"א אף חובב עמים אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תוכו לרגליך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזירותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: ד תורה אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: ה ויהי. הקדוש ברוך הוא בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם. ד"א בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה א' ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניה': ו יחי ראובן. בעולם

באור

ההיא בלא"ח: (ג) חבב עמים, על דעת המפרשים, הוא מלשון חבה, הידוע מדברי רז"ל, ולא נמצא עוד במקרא. ולי נראה שהוא מלשון חוב, שנאכלו וחיבתם את ראשי (דניאל א' י"א), וכן חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י"ח ז'): ענין החוב הוא היות האדם מוכרח ע"פ הצדק והיושר לעשות דבר מה, שולדיגקייט פפליכט, בין יהיה פעולה או קבלת פעולה, שולדיגקייט צו טהון אָדר צו ליידען. כן בדבר ממון או בגוף, והכבד ממנו הוא יוכל לאחר, וחיבתם את ראשי, על ידכם יהי דין עלי והכרח שאתן את ראשי למלך: והנה חובב מבנין המרובע והוא מכ', ושעו' הכתוב, אשר הכוכר פערפפליכטעט, הכריח ע"פ הצדק והדין את העמים, דהיינו כל קדשיו, תחת יד השם יתעלה, והוא ענין הברית שכרת ה' עם ישראל להיות להם למלך, וכאשר יזכור עוד. ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך (שופטי' ה' י"ד), עמים הר יקראו (לקמן פסוק י"ח): והם, העמים: תכו, לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך כן פירש"י ז"ל, ויהיה מלשון תוך: ורד"ק הביאו בשרש תכה, ועל דעתו, שאין לו אח במקרא, ובאורו לפי מקומו, נתחברו והלכו לרגליך: וע"פ דרכי בבאור הכתובים הללו יתכן כדבר האומר שהתי"ו במקום ה"א, כתי"ו תרגלתי לאפרי' (הוש' י' י"ט), והכוונה כמבואר בתרגו' אשכנזי הינגעשטירצט: ישא מדברתיך, נשאו עליהם עול פקודיך, ומקבלים גזירותיך ודתותיך, ובאה המליצה כדרך העם המקבלי' עליהם מלך, שהם משתחווים לעומתו ונופלים על פניה' לרגליו, והוא נותן להם את חקיו וגזירותיו: מדברתיך, המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז' פ"ט), ואשמע קול מדבר (יחזקאל א' כ"ח), כמו מתדבר אלי, אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טי"ש פורפלידור"ש, והוא טע"ש פורפלעדהיער"ש, ובל"א דיינע אונטעררעדונגען. (רש"י): ומה שאמר הרב שהמ"ם קרוב ליסוד, ענינו שאינו שמוש לשון מן, כ"א לסימן הבנין: ואמר ישא לשון יחיד, הטעם כל אחד ואחד: (ד) תורה צוה לנו משה, מה היו המדברות הללו? היא התורה אשר צוה לנו משה, להיו' לנו מורשה: קהלת יעקב, הטעם לנו קהלת יעקב: ואל יקשה בעיניך האתנח שבמלת משה כי על פי נתוח המאמר השירי מלת מורשה מקבלת למלת תורה, וקהלת יעקב מקבלת למלת לנו: ומלת צוה בודדת בלי זוג, וכן מלת משה, והשעור

תורה — צוה — לנו — משה
מורשה ———— קהלת יעקב — ,

ולזה בא האתנח על מקומו הראוי לו: (ה) ויהי בישרון מלך, או היה ה' למלך על ישראל, שקבלו עליהם עול מלכותו באסיפת ראשי העם: יחד שבטי ישראל, באגודה אחת ושלום ביניהם, ולב אחד לכלם, התקשרו בקשר אמיץ ובאו בברית עם מלכם: והנה המלך הוא הקב"ה, וכן אמרו רז"ל במסכת ראש השנה מלכיות תלתא הוא דהויין, ה' ימלך לעלם ועד (שמות ט"ו י"ח), ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג כ"א), ויהי בישרון מלך: (ו) יחי ראובן, כל חיים סתם שבמקרא הם חיים מאושרים ומצליחים

מספר: ס ז וזאת ליהודה ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל־עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה: פ ח וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על־מי מריבה: ט האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת־אחיו לא הכיר ואת־בנו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו

אונקלוס

במניניהון: ז ודא ליהודה ואמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקיה לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותא בסנאוהי וסעד מבעלי דבבוהי הוי ליה: ח וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך די דנסיתוהי בנסתא והוה שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: ט דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב אפי נטרו מטרת ממרך

תרגום אשכנזי

אנצאהל זיך ערהאלטע! (ז) אונד דיזעס פיר יהודה, ער שפראך: ערהערע, עוויגער! יהודה'ס שטיממע, אונד ברינג איהן צו זיינער נאציאן; זיינע מאכט זייא איהם גענוג, אונד דוא איהם הילפע ווידער דען פיינד. (ח) פאן לוי שפראך ער: דיינע תמים אונד אורים געציעמען דעם פראממען, דען דוא צו מסה פערזוכטעט, מיט דעם דוא האדערטעסט אם הארערוואססער. (ט) ווער פאן פאטער אונד מוטטער שפריכט: «איך זאה איהן ניכט!» ווער ניכט קעננט זיינע ברידער, ניכטס וויס פאן זיינען זעהנען, (זיא האלטען בלאס דיין ווארט, אונד

רש"י

בעולם הזה: ואל ימות. לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין: ז וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם נתן הארץ ולא עבר זר בתוכם (איוב ט"ו). ועוד פירשו רבותינו שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלים בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים ויחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט נתפלל על מלחמת רמות גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו (דברי הימים ב' י"ח). ד"א שמע ה' קול יהודה. כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון בתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (יהושע י"ט). (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים): ח וללוי אמר. ועל לוי אמר: תמיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: ט האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא א' מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה

באור

ומצליחי'. התפלל משה על ראובן שיחיה חיי אושר והצלחה ולא יכרת שבטו מישראל לעולם, ויהיו אנשיו במספר בני ישראל: הטעם שלא יגרום החטא והכעס שכעס עליו אביו בחללו יצועיו, להכרית שמו מישראל. והוא כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו, וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית ל"ה כ"ב), הודיע שלא יצא בחטאו ממספר השבטים. (רש"י והרמב"ן): והראב"ע כתב שמלת אל מושכת אחר עמה, והכוונה ואל יהי מתיו מספר, כי כל דבר שיספר הוא מעט, וכן ואני מתי מספר (שם ל"ד ל'), התפלל עליו שיהיה אנשיו רבים: (ז) שמע ה' קול יהודה, בצאתו על האויב, כי הוא יעלה בתחלה: ואל עמו תביאנו, אל מקומו בשלום: ידיו רב לו, יספיקו לו ידיו, ואין לו צורך למי שיעזור אותו, כי אם עזרת השם לבדו. וי"א מלשון מריבה, ידיו יריבו ריבו וינקמו נקמתו: וטעם שלא ברך את שמעון לדעת רש"י והראב"ע בעבור עון פעור, כי היו העובדים שמעונים. ויתכן שעזבו בעבור שאביו הפיצו בישראל, ויתברך גם הוא מברכת שאר השבטים אשר הוא בתוכם, ובפרט בחלק יהודה, כמו שנאמר מחבל בני יהוד' נחלת בני שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם (יהושע י"ט ט'): וייחד ברכה ללוי אף שגם עליו אמר הזקן אחלק' ביעקב ואפיצם בישרא' (בראשי' מ"ט ז'), בעבור כבוד אהרן, ועוד כי מברכות השבט הזה יתברך כל ישראל, שיהיו קרבנותיו להם לרצון לפני השם. (מדברי הרמב"ן): (ח) וללוי אמר, על לוי, או בעבור לוי אמר אל השם: תמיך ואוריך, כנגד המשפטים והתורות אשר יזכור להלן. אמר משפט האורים והתמים ראוי לאיש שהוא חסידך, לו ולזרעו אחריו: אשר נסיתו במסה, לא היה בתוך המורדים על ה' לנסותו כי היה לבבו שלם עמך: תריבהו על מי מריבה, ניכית עמו והתאנפת בו על מי מריבה, וגזרת עליו שלא יעבור לפני העם לארץ, אבל מ"מ חסידך הוא, אוהב צדק ומישרים, לא ימנעהו דבר מלשמור תורה ומלעשות משפט: (ט) האמר לאביו וגו', לא ישא פניו לאוהב ולא יחון את רעהו בדבר אמת וצדק, ישמור אמרתך, וינצור את בריתך, ולא יחוס לאביו ולאמו לאחיו ולבניו: וכן ת"א דעל אבוהי

יִנְצֹרוּ׃ י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס יב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס * יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ

תרגום אשכנזי

היטען דיינען בונד,) (י) דיא נור אונטערווייזען יעקב אין דיינע רעכטע, אונד ישראל'ס אין דיינע לעהרע, דיא נור לעגען רייכערווערק פֿאר דיינע נאזע, גאנצעס אָפפֿער אויף דיינען אלטאר.
(יא) זעגנע, עוויגער! זיין פֿערמעגען, לאס דיר זיין טהון געפֿאללען! צערהויע זיינע געגנער לענדען, ניא מעגען זיינע האסטער אויפֿקאממען! (יב) פֿאן בנימין שפראך ער: דעס עוויגען ליבלינג! דורך איהן געזיכערט, ווירד ער רוהיג וואהנען; ער בעשיצט איהן אללעצייט, וואהנט צווישען זיינען שולטערן. (יג) פֿאן יוסף שפראך ער: פֿאן גאטט געזעגנעט איזט זיין לאנד, פֿרוכטבאר דורך דען טהויא דעס הימעלס אונד וועססערונג אויז דער טיפֿע;
(יד) מיט פֿריכטען, דיא דיא זאננע

אונקלוס

ממרך וקימך לא אשניו׃ י כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטורת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך׃ יא בריך יי נכסוהי וקורבן ידוהי תקבל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון׃ יב לבנימן אמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוהי יהי מגן עלוהי כל יומא ובארעיה תשרי שכינתא׃ יג וליוסף אמר מברכא מן קדם יי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע׃ יד ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא

באור

אבוהי ועל אמיה לא רחים כד חבו מן דינא: (י) יורו וגו', ולזה ראוי הוא להורות לעם ה' המשפטים והתורות, ולהיות מהם מקריבי קרבן, והם הכהנים: (יא) ברך ה' חילו, ברך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם, ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופעל ידיו, הקרבנות: מחץ מתנים קמיו, מחץ קמיו מכת מתנים, ומתנים תאר הפעל: ומשנאיו מן יקומון, מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה (רש"י), והענין כפול כדרך השירים, כי שעורו מחץ מתנים קמיו מן יקומון, ומחץ מתנים משנאיו מן יקומון: והכוונה אתה ה' תלחום את מלחמות השבט עם קמיו ומשנאיו, למען יוכל להגות ולהורות, לשפוט ולהקריב: (יב) ישכן לבטח עליו, בנימין שהוא ידיד ה' ישכון לבטח על ה': חפף עליו, מכסה אותו ומגין עליו תמיד: כל היום, לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן, בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי. (רש"י): ובספרי איתא בית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין ורצועה תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה שנאמר ובין כתפיו שכן: (יג) מברכת ה' ארצו, ארצו של יוסף מבורכת מכל הארצות. (ספרי): ממגד, לשון עדנים ומתק: מטל, שהיה טל מצוי לה בכל שעה. (ספרי): ומתהום רבצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במעיינות (שם): (יד) תבואת שמש, שהיתה ארצו פתוחה לחמה (שם) המבשלת וממתקת את הפירות: גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן, והיא גורשת ומוציאה אותן: דבר אחר גרש ירחים

רש"י

יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצורו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: י יורו משפטיך. ראויין אלו לכך: וכליל. עולה: יא מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמ' ומתניה' תמיד המעד (תהלים ס"ט) ועל המערערין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי' ובניו להלחם עם היונים ונתפלל עליהם לפי שהיו מועטים שנים עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: יב לבנימין אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגומר (שם ע"ח) ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: יג מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה. אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: יד וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת

שִׁמְשָׁא עֲבָדָא מַגְדְּנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח: טו וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בַּכִּירַיָּא וּמִטּוּב רָמָן דְּלָא פָסְקָן: טז וּמִטּוּב אַרְעָא וּמְלָאַהּ וּרְעֵי לֵיהּ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְּלִי בְּאַסְנָא יְהוֹן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי: יז רַבָּא דִבְנוֹהִי זִיוָא לֵיהּ וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לֵיהּ מִן קֳדָם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִילֵיהּ בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַמְמַיָּא יְקַטֵּל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא וְאִנּוּן רִבְוָתָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דְבֵית מְנַשֶּׁה: יח וְלִזְבוּלֻן אֲמַר

הדי

שֶׁ֔מֶשׁ וּמִמֶּ֖גֶד גֶּ֥רֶשׁ יְרָחִֽים׃ טו וּמֵרֹ֖אשׁ הַרְרֵי־קֶ֑דֶם וּמִמֶּ֖גֶד גִּבְע֥וֹת עוֹלָֽם׃ טז וּמִמֶּ֗גֶד אֶ֚רֶץ וּמְלֹאָ֔הּ וּרְצ֥וֹן שֹׁכְנִ֖י סְנֶ֑ה תָּב֨וֹאתָה֙ לְרֹ֣אשׁ יוֹסֵ֔ף וּלְקָדְקֹ֖ד נְזִ֥יר אֶחָֽיו׃ יז בְּכ֨וֹר שׁוֹר֜וֹ הָדָ֣ר ל֗וֹ וְקַרְנֵ֤י רְאֵם֙ קַרְנָ֔יו בָּהֶ֗ם עַמִּ֛ים יְנַגַּ֥ח יַחְדָּ֖ו אַפְסֵי־אָ֑רֶץ וְהֵם֙ רִבְב֣וֹת אֶפְרַ֔יִם וְהֵ֖ם אַלְפֵ֥י מְנַשֶּֽׁה׃ ס * יח וְלִזְבוּלֻ֣ן אָמַ֔ר

שמח

זאָננע רייפֿט, מיט פֿריכטען פֿאָן דעם טריב דער מאָנדע; (טו) מיט דען געווירצען אוראַלטער בערגע, מיט דען פֿריכטען עוויגער היגעל; (טז) מיט פֿריכטען איינעס זעגענפֿאַללען לאַנדעס, פֿאָן דער גנאָדע דעססען, דער מיר אים דאָרנבוש ערשינען, דיזע קאָממע אויף דאַז הויפּט יוסף'ס, אויף דיא שייטעל דעס געקרענטען אונטער דען ברידערן. (יז) זיין ערסטגעבאָרנער שטיר! פֿאָן מאַיעסטעטישעם אַנזעהען; זיינע הערנער זינד וויא דעם וואַלדשטירס הערנער, מיט איהנען שטעסט ער דיא פֿעלקער צו הויפֿען, ביז אַן דאַז ענדע דעס לאַנדעס, זיא זינד דיא מירַיאַדען אפרים'ס אונד דיא טויזענדע דעס שטאַממעס מנשה. (יח) צו זבולן שפּראַך ער:

פֿרייע

רש"י

וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה הפירות מחדש לחדש: טו ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: טז ורצון שוכני סנה. כמו שוכן סנה. ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוח של הקדוש ברוך הוא הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: יז בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ט) וכן בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים וא' מלכים אפשר שכלם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם הוא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג'): והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמנע בקרקר וגומר (שופטים ח'): יח ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיה' לחזק' ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיה' מאתי' (דברי הימים א' י"ב) ראשי סנהדרין

היו

באור

ירחים, שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש, וכן נראה ממשקלו: (טו) ומראש, הבושם המעולה והיקר יקרא ראש, וכן בשמים ראש (שמות ל' כ"ג), או הוא כנוי לכל דבר חשוב ומעולה, ויהיה פה שם נרדף למגד: הררי קדם וממגד גבעות עולם, שהם מששת ימי בראשית והברכה מצויה בהם, מה שאין כן בהרים וגבעות שנתחדשו ונתהוו אחרי כן: והכוונה שארצו מבורכת בכל דבר טוב ומשובח, בתבואת ארץ המישור ובברכות הררי עד, אם בדברים שצומחים עליהם, או בגנוזים בתוכם, וזהו: (טז) וממגד ארץ ומלאה, מאשר היא מלאה, ממטמוניות שבה: ובספרי אמרו מלמד שארצו של יוסף מליאה ואינה חסיר' כל ברכה: רשב"י אומר, אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף, אין צריך חוץ ממנה כלום: ורצון שכני סנה, ותהיה ארצו מבורכ' רצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי בתחלה בסנה: ורצון, נחת רוח ופיוס, וכן כל לשון רצון שבמקרא. (רש"י), ומלת שוכני כמו שוכן לי: תבואתה, הברכה הזאת, והתחברו שני סימנין התי"ו והה"א, כמו עזרתה ישועתה בצרתה. (ראב"ע): (יז) בכור שורו, הוא יהושע, שהוא ראשון לבית יוסף: הדר לו, נתון לו, שנאמר ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'): וקרני ראם קרניו, קרני הראם הם רמים ומהודרים: והם רבבות וגו', הקרנים שזכר הם שנים, רבבות אפרים ואלפי מנשה: (יח) בצאתך, שמח כשאתה יוצא באניות למסחר, ולהביא ברכה לארצך, כי זבולן לחוף אניות ישכון: באהליך, שמח במנוחתך באהליך

שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־ ישראל

אונקלוס

חֲדִי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמַהֲכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִירוּשְׁלֵם׃ יט שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן תַּמָּן יְכַסּוּן נִכְסַת קֻדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימָן דְּמִטַּמְּרָן בְּחָלָא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן׃
כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין׃
כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נְפַק וְעַל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עם

תרגום אשכנזי

פרייע דיך, זבולן! בייא דיינעם אויזצוגע, אונד דוא, יששכר! אין דיינען היטטען.

(יט) זיא לאדען פעלקער איין צום בערגע, דארט שלאכטען זיא שולדלאזע אפפער; דען זיא זויגען איבערפלוס דער מעערע אונד פערבארגענע שעצצע דעם זאנדעס. (כ) צו גד שפראך ער: געלאבט זייא דער גד וויטע גרענצען גאב! ער לעגט זיך היו וויא איינע לעווין, פערצעהרט ארם אונד שייטעל.

(כא) שאן האט ער דען אנפאנג זיך ערזעהען צום ערבטהייל פאם געזעצגעבער, דען ער פערעהרט ציהט פאר דעם פאלקע פאראן, איבט גערעכטיגקייט דעם עוויגען, ערפיללט געגען ישראל

רש"י

היו עוסקי' בכך ועל פי קביעות עתים' ועבוריהם: יט עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמור במסכת מגילה זבולן עם חרף נפשו למות (שופטים ה') משום דנפתלי על מרומי שדה (שם) היה מתרעם זבולן על חלקו לאמר נתת לאחי שדות וכרמים וכו': ושפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית (מלכים א' ו') וספון בארז (שם ז') ותרגומו ומטלל בכשורי ארזא. ד"א עמים הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונטרחנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהנכרים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולן ויששכר הים נותן להם ממון בשפע: כ ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל סמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: כא וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג

באור

באהליך. כי ראה מנוחה כי טוב, כאשר אמר הזקן בברכתו (בראשית ט"ו): (יט) עמים, של שבטי ישראל: הר יקראו, כאשר ישובו יורדי הים, מביאים כל הון יקר אל ארצם, בהמון חוגג לירושלים, לזבוח שם זבחי תודה, ולספר נפלאות ה' בקהל עם, כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ז), והשלמים והתודות הבאים שלא על החטא נקראים זבחי צדק: שפע ימים יינקו, יששכר וזבולן יהיה להם עושר רב, כי יבא להם שפעת נכסים מן הים, אשר הם שוכנים על ידו, ועל ידו כסוי טמוני חול, כדתני רב יוסף (פרק קמא דמגילה דף ו'), שפוני זה חלזון, טמוני זו טרית, חול זו זכוכית לבנה: ופי' רש"י חלזון דג עולה מן הים להרים, וצובעין בדמו תכלת, ונמכר בדמים יקרים, (ועיין מ"ש מזה בפרשת תרומה כ"ה ד'): טרית, מין דג שקורין טוניגא, (והואמין דג טהור גדול מאוד, הנקרא כן בלשון רומי, עיין ערוך): זכוכית לבנה היוצא מן החול, כדאמרינן ביציאות השבת חול של זבלון חשוב מאחר חולות וראוי לזכוכית לבנה: והנה הזכוכית נעשה במלאכה מחול דק עם אפר הנקרא פאטאשי: כאשר יתערבו יחד ויותכו באש, יתרככו ויותכו ויתגללו עד שיזובו כעניין מתכת כנגר וזך, וכאשר יתקררו ישובו לקשיותם, ויהיו גוף צלול: ובספורי דברי הימים אשר לאומות הגידו שהמלאכה ההיא לא נודעה בימים הקדמונים כי אם לאנשי צור וצידון, והיה הדבר סוד חתום ביניהם, כי עשו על ידו מסחר רב, בהביאם את הזכוכית באניות לארץ מרחק, ומכרוהו שם בדמים יקרים: והנה זבלון היה על ירך צידן, כמ"ש וירכתו על צידן (בראשית מ"ט י"ג), וחול של זבלון חשוב מאחר חולות וראוי לזכוכית לבנה כמו שזכרנו, ויתכן שהיו אנשי זבלון ויששכר בעלי החכמה והמלאכה היקרה ההיא ומכרו את הזכוכית לאנשי צידון, והם הובילוהו למרחקים ועשו בהם סחורה, או שאנשי השבט בעצמם הביאו אותו לארצות אחרות באניות, וכל הספינות הבאות מן החוף ההוא אל ארץ רחוקה על שם הצדוניים נקראו, כי היו צור וצדון המפורסמים שבאומים לעשות מלאכה במים רבים: ואפשר שעל זה רמז באמרו ושפוני טמוני חול, דרך מליצת השיר, שהשפע טמון אצלם בחול, ובלתי נודע לזולתם: ושפוני, לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית (מלכים א' ו' ט) וספון בארז (שם ז' ג') · כן פירש רש"י ז"ל: ויתכן שהוא מלשון חשיבות וחלוקת הכבוד, וכן מלאכו בתרגום שני (אסתר א' י"ב), ולא כספנת יתהון, כבדה אותם, ועוד שם (ז' יו"ד), גברי עלמא לא ספנית, גבורי העולם הזה לא כבדתי, וכן נמצא במ"ק (דף כ"ח א'): מאן חשיב מאן ספין: ויהיה השעור פה דברים יקרים וחשובים הטמונים בחול: (כ) ברוך מרחיב

יִשְׂרָאֵל׃ ס כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת

מנעלך

אונקלוס

עם ישראל: כב ולדן אמר דן תקיף כגור אריון ארעיה שתיא מן נחליא דנגדין מן מתנן: כג ולנפתלי אמר נפתלי שבע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ים גינוסר ודרומא יירת: כד ולאשר אמר בריך מברכת בניא אשר יהי רעוא לאהוהי ויתרבי בתפנוקי מלכין: כה תקיף כפרזלא ונחשא

וכיומי

תרגום אשכנזי

ישראל זיינע פפליכט. (כב) פאן דן שפראך ער: דן איזט וויא איין יונגער לעווע, דער פאם בשן העראב שפרינגט. (כג) פאן נפתלי שפראך ער: נפתלי האט דעם עוויגען גנאדע אונד זיינעם זעגענס איבערפלוס; אבענד אונד מיטטאג איזט זיין בעזיץ. (כד) פאן אשר שפראך ער: פאן אללען זעהנען ווירד אשר געזעגנעט; בעליבט בייא זיינען ברידערן, טונקט זיינען פוס אין אהל. (כה) אייזען אונד ערץ זייא דיין

ריגעל

רש"י

ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ. כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגומר: צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם. צדקת ה' עשה. על משה אמור: כב דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן (יהושע י"ט) וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום א' ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזר' יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע (שם) והוא שנאמר ויצא גבול בני דן ונלחמו עם לשם וגומר. יצא גבולם מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: כג שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורה הגדולה מצינו בחלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: כד ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון ובקפלאות והם מרצים לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים (שם א' ז') הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים ומלכים הנמשחים בשמן זית: וטובל בשמן רגלו. שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין

ומעשה

באור

מרחיב גד, מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזר'. (ספרי): (כא) וירא ראשית לו, ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג, שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת, כי ידע אשר שם בנחלתו, חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון, אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה, שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (לקמן ל"ד ו'). (רש"י): ומתרגם אונקלוס משמע שמלת ספון מוסב על מחקק, וכן היה ראוי בעבור היותו לשון זכר, אלא שהטעם מפריד ביניהם: ולפי מ"ש למעלה בבאור מלת ספוני, יתכן לומר שגם פה ענינו מלשון חשיבות, וכך פי', ראוי לטול לו ראשית, במקום אשר נתן לו המחוקק את חלקו, והיו המחוקק הזה ספון וחשוב אצלו, כי עשה כאשר צוהו, ומהו? ויתא ראשי עם וגו': ויתא, גד: ראשי עם, הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ, לפי שהיו גבורים, וכן הוא אומר נחנו נעבר חלוצים לפני ה' וגו' (במדב' ל"ב ל"ג). (רש"י): צדקת ה' עשה, שמלא בידו את אשר דבר בפיו, שנדרו בני גד לבאת עם ישראל להלחם עם אויביהם: ולא הזכיר ראובן, ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן. והנה דברי הימי' לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם, ולא תמצא כן בבני ראובן. (ראב"ע): (כב) יזנק מן הבשן, מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות, כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות, וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם, ויעלו בני דן וילחמו. (ספרי): (כג) שבע רצון, שם התאר מוסב על נפתלי, ורצון מוסב על השם הנאמר אחריו, והשעור אתה נפתלי, הנך שבע רצון ה' ומלא ברכת ה': לפי שהיתה ארצו מלאה כל טוב. ובספרי מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים וספינות: ומלא ברכת ה', זו בקעת גנוסר. (ספרי): ים ודרום, ים זה ים של סופני ודרום זה ימה של טבריה. (ספרי): ירשה, לשון צווי, כמו עלה רש (דברים א' כ"א), והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח, כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי, ובמסורת הגדולה מצינו באלפ"א בית"א לשון צווי דטעמיהון מלעיל. (רש"י): (כד) ברוך מבנים אשר, ע"ד הפשט כטעם יהי רצוי אחיו, יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביה', ורצוי לכל אחיו. והטעם כי ארצו שמנה, ומשם יבואו המעדנים לכל השבטים, וכלם יברכוהו. ואונקלוס תרגם בריך מברכת בניא, נראה שר"ל שיותר השבטי' יבואו לו איש את ברכת ארצו, מאחר השמן שנמצ' בחלקו לרוב, ויהיה אם כן הוא מבורך בכל הטוב הנמצא לכל השבטים, והוא טעם רצוי אחיו, שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם. (מדברי הרמב"ן): וכן איתא בספרי שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון ובקיפלאות, והן מרצים לו בתבואה: וטבל בשמן רגלו, שארצו של אשר מושכת שמן כמעין. (ספרי): ויאמר טבל בשמן ע"ד מליצה כטעם רחץ הליכי בחמה: (כה) ברזל ונחשת מנעלך, ארצך תהיה נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחושת, ולרש"י ז"ל כתב שעכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל, שארצו

של

מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃ כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם

נושע

אונקלוס

וּכְיוֹמֵי עוּלֵמוּתָךְ תְּקָפָךְ׃ כו לֵית אֱלָהָא כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעֲדָךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא׃ כז מְדוֹר אֱלָהָא דְמִלְּקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ אִתְעֲבִיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי׃ כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְתָא דְּבָרֵיכִנּוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לַאֲרַע עֲבוּר וַחֲמַר אַף שְׁמַיָּא דְּעִלָּוֵיהוֹן יְשַׁמְּשׁוּן בְּטַלָּא׃ כט טוּבָךְ יִשְׂרָאֵל לֵית דִּכְוָתָךְ עַמָּא

דפורקניה

תרגום אשכנזי

ריגעל, דיין אלטער זייא וויא דיינע יוגענד.
(כו) ניכטס גלייכט דיינעם גאָטטע, ישרון! דיא הימעל רעגירט ער, דיר צו העלפֿען, לענקט מיט זיינער ערהאבענען מאַכט דיא וואָלקען. (כז) (דיא וואָהנונג דעס אוראַלטען גאָטטעס), אונד דיא עוויגען ארמע דער אונטערוועלט; טרייבט פֿיינדע פֿאָר דיר אויז, שפריכט: «ראָטטע אויז!» (כח) אונד ישראל וואָהנט זיכער, אבגעזאָנדערט יעקבים קוועללע, אין איינעם לאַנדע פֿאָן קאָרן אונד מאָסט, דעססען הימעל טריפֿען פֿאָן טהויא.
(כט) וואָהל דיר, ישראל! ווער איזט דיר גלייך? פֿאָלק, רעם

באור

של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל, כאלו הארץ סגור' על ידם במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת: וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, שהן ימי תחלתך ימי נעוריך, כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבי' ומתמוטטים. (רש"י), וכן מתורגם בל"א: דבר אחר וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, כמנין ימיך, כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום, יהיו דבאך, שכל הארצות דואבות כסף וזהב לארץ ישראל, שהיא מבורכת בפירות, וכל הארצות מתפרנסות ממנה, וממשיכות לה כספם וזהבם אשקור"נט (נ"ל אשקיל"נט, והוא אויספֿלוס בל"א) הכסף והזהב כלה מהם, שהם מזיבות אותו לארצכם. (רש"י): (כו) אין כאל ישרון, אחר שגמר ברכת כל שבט ושבט, שב לברך הכלל, ואמר דע לך ישרון, שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רכב שמים, הוא אותו אלוה, שבעזרך ובגאותך הוא רוכב שמים ושחקים ממעל: (כז) מעונה אלהי קדם, השחקים שהם למעון לאלהי קדם, שקדם לכל נמצא, וה"א מעונ' תחת למ"ד בתחל' התיבה, כ"כ רש"י ז"ל: והרא"ס כתב שיותר נכון לומר שהוא ה"א הנקבה, וכן מנאנו ומעונתי בציון (תהלים ע"ו ג'): אלא שלפי זה היה ראוי להיות מעונת: ומתחת זרעת עולם, נראה שגם זה מושב למעלה, בעזרך ובגאותך הוא רוכב זרועות עולם מתחת, ויהיה פה עולם המציאות בכלל וועלט, לא הזמן לבד: או תהיה הכוונה זרועות תחת, שהן מימות עולם, וכן מתורגם בל"א: ויגרש מפניך אויב, ויאמר לך השמד אותם: (כח) בדד, נבדל מיתר האומות: עין יעקב, מי שיצא ממעין יעקב, וכן וממימי יהודה יצאו (ישעיה מ"ח א') (הראב"ע): והשעור וישכן ישראל בטח בדד, וישכן עין יעקב בטח בדד: אל ארץ, כמו הארץ, וכן והתפללו אל המקום הזה: (כט) מי כמוך, בגוים: מגן עזרך, שלא יגע בך רע: ואשר חרב גאותך

רש"י

ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס א' וכו' כדאיתא במנחות: כה ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. ד"א ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת ואדנו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנתך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. ד"א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות יהיו דואבות כסף וזהב לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקורא"נט (נ"ל עקולא"נט בל"א הוין פלוס) הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: כו אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך. ובגאותו הוא רוכב שחקים: כז מעונה אלהי קדם. מעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובורר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם. לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם היות הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: כח בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי (שם ט"ו) אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל השמים וגומר: כט אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם. אשריך ומי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך (ואשר הוא) חרב גאותך: ויכחשו אויביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה

באו

נושע ביהוה מגן עזרך ואשר־חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על־במותימו תדרך׃ ס

לד א ויעל משה מערבת מואב אל־הר נבו ראש הפסגה אשר על־פני ירחו ויראהו יהוה את־כל־הארץ את־הגלעד עד־דן׃ ב ואת כל־נפתלי ואת־ארץ אפרים ומנשה ואת כל־ארץ יהודה עד הים האחרון׃ ג ואת־הנגב ואת־הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד־צער׃ ד ויאמר יהוה אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר׃ ס ה וימת שם משה עבד־יהוה בארץ

אונקלוס

דפורקניה מן קדם יי תקוף בסעדך ומן קדמוהי נצחן גברותך ויתכדבון שנאך לך ואת על פריקי צוארי מלכיהון תדרוך׃

לד א וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזייה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן׃ ב וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא בתראה׃ ג וית דרומא וית מישרא בקעתא דיריחו קרתא דדקליא עד צוער׃ ד ואמר יי ליה דא ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתננה אחזיתך בעינך ולתמן לא תעבר׃ ה ומית תמן משה עבדא דיי בארעא

תרגום אשכנזי

דעם דער עוויגע ביישטאנד ליסטעט, ער איזט דיינער הילפע שילד, איזט דיינער ערהאבענען זיגע שווערט; דיינע פיינדע שמייכעלן דיר, דוא טריטטסט איינהער אויף איהרען העהען.

לד (א) משה גינג הינויף פאן דער עבענע מואב אויף דען בערג נבו, דיא שפיצע דעם פסגה, וועלכעס געגען ירחו איבער ליגט, אונד דער עוויגע ליס איהן דאז גאנצע לאנד זעהען, גלעד ביז דן;

(ב) גאנץ נפתלי, דאז לאנד אפרים אונד מנשה אונד דאז גאנצע לאנד יהודה, ביז אן דאז אייסערסטע מעער;

(ג) דיא מיטטעגליכע לענדער, דען קרייז דעם ירדן'ס, דאז טהאל פאן ירחו, דער פאלמענשטאדט, ביז צער.

(ד) אונד דער עוויגע שפראך צו איהם: «דיזעס איזט דאז לאנד, פאן דעם איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען, אונד געזאגט: דיינעם זאאמען וויל איך עז איינגעבען; איך האבע עז דיך מיט דיינען אויגען זעהען לאססען, אבער הינקאממען זאללסט דוא ניכט».

(ה) אלזא שטארב משה, דיהנער דעם עוויגען, — אים לאנדע

רש"י

כמו עבדיך וגומר (יהושע ט'): ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה (שם י'):

לד א מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי עבודה זרה שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל (שופטים י"ח) והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: ב ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלות' והחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקדוש ברוך הוא כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים: ג ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מלכים א' ז'): ד לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקדוש ברוך הוא קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיך לך אבל גזרה היא מלפני שמה (ס"א שמה) לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועי' וקבועי' בה ותלך ותגיד להם: ה וימת שם משה. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה ומכאן ואילך כתב יהושע ר' מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה אלא הקדוש ברוך

באור

גאותך, חרב שבו תתגאה על אויביך: ויכחשו איביך לך, שיכפרו ויכחשו את שנאתם, ויכנעו לך, כענין שנאמר והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (שם ס' י"ד):

חזק

בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

יגמור באמצע שיטה שבסוף הדף.

חזק

שבח ותהלה לדר מרומא ·
לתשלום תורת יהוה תמימה ·

אונקלוס

בארעא דמואב על מימרא דיי: ו וקבר יתיה בחילתא בארעא דמואב לקביל בית פעור ולא ידע אנש ית קבורתיה עד יומא הדין: ז ומשה בר מאה ועשרין שנין כד מית לא כהת עיניה ולא שנא זיו יקרא דאפוהי: ח ובכו בני ישראל ית משה במישריא דמואב תלתין יומין ושלימו יומי בכיתא אבלא דמשה: ט ויהושע בר נון אתמלי רוח חוכמא ארי סמך משה ית ידוהי עלוהי וקבילו מניה בני ישראל ועבדו כמא די פקיד יי ית משה: י ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די אתגלי ליה יי אפין באפין: יא לכל אתיא ומופתיא די שלחיה יי למעבד בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: יב ולכל ידא תקיפתא ולכל חזונא רבא די עבד משה לעיני כל ישראל: חזק·

תרגום אשכנזי

לאנדע מואב, נאך דעם בעפעהלע דעם עוויגען. (ו) ער בעגרוב איהן אין דעם טהאלע אים לאנדע מואב, געגען בית פעור איבער, אונד נימאנד האט ביז אויף דיזען טאג זיין גראבמאהל וואהרגענאממען. (ז) משה וואר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אלז ער שטארב; זיין אויגע וואר ניכט רונקעל, אונד דיא לעבענסזעפטע האטטען ניכט אבגענאממען. (ח) דיא קינדער ישראל'ס וויינטען אום משה, אין דער עבענע מואב'ס, דרייסיג טאגע; זארען וואר דיא טרויערצייט אום משה צו ענדע. (ט) יהושע, זאהן נון וואר מיט דעם גייסטע דער ווייזהייט ערפיללט דען משה האטטע זיינע הענדע אויף איהן געלעגט; דיא קינדער ישראל'ס געהארכטען אונד פאלגטען איהם, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (י) עז שטאנד אבער אין ישראל קיין פראפעט ווידער, וויא משה וואר, אויף, מיט דעם דער עוויגע פאן אנטליץ צו אנטליץ אומגעגאנגען ווערע; (יא) אין אנזעהונג דער צייכען אונד וואונדער, דיא איהן דער עוויגע געזאנדט, אין דעם לאנדע מצרים אויזצופיהרען, געגען פרעה, זיינע דיהנער אונד זיין גאנצעם לאנד; (יב) אונד אין אללען מעכטיגען אונד פירכטערליכען טהאטען, דיא משה געטהאן פאר דען אויגען דעם גאנצען ישראל'ס.

חזק·

רש"י

ברוך הוא. אומר ומשה כותב בדמע: על פי ה'. בנשיקה: ו ויקבור אותו. הקדוש ברוך הוא בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו א' משלשה אתין שהיה ר' ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו. יביא אותו הוא יביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה א' מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות: ז לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר פניו: ח בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות: י אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה'. עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: יב ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם. והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת:

חזק·

צורת כתיבת שירת האזינו

בראש עמוד

ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי
אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן
הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה
באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה
להכעיסו במעשה ידיכם וידבר משה באזני כל
קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם
פ׳ ש״ש

האזינו השמים ואדברה   ותשמע הארץ אמרי פי
יערף כמטר לקחי   תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא   וכרביבים עלי עשב
כי שם יהוה אקרא   הבו גדל לאלהינו
הצור תמים פעלו   כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול   צדיק וישר הוא
שחת לו לא בניו מומם   דור עקש ופתלתל
ה ליהוה תגמלו זאת   עם נבל ולא חכם
הלוא הוא אביך קנך   הוא עשך ויכננך
זכר ימות עולם   בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך   זקניך ויאמרו לך
בהנחל עליון גוים   בהפרידו בני אדם
יצב גבלת עמים   למספר בני ישראל
כי חלק יהוה עמו   יעקב חבל נחלתו
ימצאהו בארץ מדבר   ובתהו ילל ישמן
יסבבנהו יבוננהו   יצרנהו כאישון עינו
כנשר יעיר קנו   על גוזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו   ישאהו על אברתו
יהוה בדד ינחנו   ואין עמו אל נכר
ירכבהו על במותי ארץ   ויאכל תנובת שדי
וינקהו דבש מסלע   ושמן מחלמיש צור
חמאת בקר וחלב צאן   עם חלב כרים
ואילים בני בשן ועתודים   עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר   וישמן ישרון ויבעט
שמנת עבית כשית   ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישעתו   יקנאהו בזרים
בתועבת יכעיסהו   יזבחו לשדים לא אלה
אלהים לא ידעום   חדשים מקרב באו
לא שערום אבתיכם   צור ילדך תשי
ותשכח אל מחללך   וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנתיו   ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם   כי דור תהפכת המה
בנים לא אמן בם   הם קנאוני בלא אל
כעסוני בהבליהם   ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם   כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית   ותאכל ארץ ויבלה
ותלהט מוסדי הרים   אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם   מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי   ושן בהמת אשלח בם
עם חמת זחלי עפר   מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה   גם בחור גם בתולה
יונק עם איש שיבה   אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם   לולי כעס אויב אגור

צורת כתיבת שירת האזינו

פן ינכרו צרימו   פן יאמרו ידנו רמה
ולא יהוה פעל כל זאת   כי גוי אבד עצות המה
ואין בהם תבונה   לו הכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם   איכה ירדף אחד אלף
ושנים יניסו רבבה   אם לא כי צורם מכרם
ויהוה הסגירם   כי לא כצורנו צורם
ואיבינו פלילים   כי מגפן סדם גפנם
ומשדמת עמרה   ענבמו ענבי רוש
אשכלת מררת למו   חמת תנינם יינם
וראש פתנים אכזר   הלא הוא כמס עמדי
חתום באוצרתי   לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם   כי קרוב יום אידם
וחש עתדת למו   כי ידין יהוה עמו
ועל עבדיו יתנחם   כי יראה כי אזלת יד
ואפס עצור ועזוב   ואמר אי אלהימו
צור חסיו בו   אשר חלב זבחימו יאכלו
ישתו יין נסיכם   יקומו ויעזרכם
יהי עליכם סתרה   ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי   אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא   ואין מידי מציל
כי אשא אל שמים ידי   ואמרתי חי אנכי לעלם
אם שנותי ברק חרבי   ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי   ולמשנאי אשלם
אשכיר חצי מדם   וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה   מראש פרעות אויב
הרנינו גוים עמו   כי דם עבדיו יקום
ונקם ישיב לצריו   וכפר אדמתו עמו
פ ש"ש

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא רק הוא מכם כי הוא חייכם

בשום אחת מכל שיטות השירה לא יהא הריות באמצע פחות משיעור סתומה ואם שינה פסול וגם ליזהר בראשי השיטין שלא לשנות אפילו אחת מהנה׳ גם צ"ל לפניה ולאחריה שיטה שלימה פנויה וזאת השירה תהיה לעד לכתוב:

סכום פסוקי הספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה׳ הנץ סימן: וחציו׳ ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך: ופרשיותיו י"א. אסרו חג בעבותים סימן: וסדריו כ"ז׳ יפ"ח אמונה יגיד צדק סימן: ופרקיו ל"ד. אודה יי בכל לבב סימן: מניין הפתוחות שלשים וארבעה והסתומות מאה ועשרים וארבעה׳ הכל מאה וחמשים ושמנה פרשיות׳ וכסא כבוד ינחילם סימן:

סכום הפסוקים של כל התורה׳ חמשת אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמש׳ ואור החמה יהיה שבעתים סימן: וחציו׳ וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים׳ מניין פתוחות של כל התורה׳ מאתים ותשעים. יבא דורי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן: והסתומות שלש מאות ושבעים ותשעה׳ או אסרה אסר על נפשה בשבעה סימן: נמצאו מניין כל הפרשיות פתוחות וסתומות׳ שש מאות וששים ותשעה׳ לא תחסר כל בה סימן:

בעמערקונגען

צור

פֿערבעססערונג

דער

מענדעלסזאָהנישען איבערזעצונג

דער

תורה.

פֿאָן

דוד אָטטענזאָסער.

פינפטע אבטהיילונג.

ספר דברים.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו
ובנו ר' דוד צירנדארף יצ"ו.

בשנת תקפ"ה לפ"ק.

דברים קאַפּיטעל א ב

א

(ז) דיא בענאַכבאַרטען · אים פסוק לעזען וויר : כל שכניו; אַלזאָ: אַללע בענאַכבאַרטען ·

(יג) צו ריכטער · דאַז פֿערהעלטניסוואָרט צו ווירד אימּמער מיט דעם דאַטיף פֿערבונדען; פֿאָלגליך : צו ריכטערן (אים דאַטיף) ·

(יד) אַנטוואָרטעט · מוס הייסען: אַנטוואָרטעטעט, אין דער קוים פֿערגאַנגענען צייט ·

(טו) אונד זעצטע זיא· אים פסוק הייסט עז : ואתן אותם ראשים ; אַלזאָ : אונד זעצטע זיא צו הייפּטערן ·

(כא) דער עוויגע· אים פסוק: ה׳ אלהיך ; אַלזאָ : דער עוויגע, דיין גאָטט ·

דער עוויגע, דיין גאָטט· אים פסוק : ה׳ אלהי אבותיך; פֿאָלגליך: דער עוויגע, דער גאָטט דיינער פֿעטער ·

(כב) צו געהען . אים פסוק לעזען וויר: נעלה; אַלזאָ: הינויף צו געהען ·

(לג) ר״פ· צו דעם עוויגען , אייערן גאָטט · דאַז הויפּטוואָרט: גאָטט שטעהט היר מיט דעם הויפּטוואָרטע: עוויגען אין אַפּפּאָזיציאָן (צור געגענזייטיגען ערקלערונג), אונד ביידע הויפּטוואָרטער מיסען דאַהער אין איינערלייא בייגעפֿאַלל שטעהען; פֿאָלגליך : צו דעם עוויגען, אייערם גאָטט ·

(מ) דייזט אין דער וויסטע · וואָהין זאָללטען זיא דייזען? אין דיא וויסטע (אים אַקקוזאַטיף) · (המדברה: אל המדבר (אין דיא וויסטע, ה״א בסוף התיבה במקום למ״ד בתחלתה) ·

ב

(א) וויר וואַנדטען אונז דאַרויף ווידער צור וויסטע · אים פסוק : ונפן ונסע המדברה; אַלזאָ: וויר וואַנדטען אונז דאַרויף, צאָגען ווידער צור וויסטע ·

(ז) דער עוויגע· אים פסוק הייסט עז: ה׳ אלהיך ; פֿאָלגליך: דער עוויגע, דיין גאָטט·

(יב) פֿערטילגטען זיא · אים פסוק לעזען וויר : וישמידום מפניהם; אַלזאָ : פֿערטילגטען זיא פֿאָר זיך ·

(יד) ביז אַללע קריגסלייטע אויז אונזערם לאַגער אויזגעשטאָרבען וואַרען . אים פסוק : כל הדור אנשי המלחמה ; אַלזאָ: ביז דאַז גאַנצע געשלעכט דער קריגסלייטע אויז אונזערם לאַגער אויזגעשטאָרבען וואַרען .

(כג) פֿערטריבען. אים פסוק הייסט עז: השמידום; פֿאָלגליך: פֿערטילגט .

(כד) מאַכט אייך אויף אונד געהט . היר איזט דאַז אים פסוק בעפֿינדליכע וואָרט: סעו אונאיבערזעצט געבליבען ; אַלזאָ : מאַכט אייך אויף, ציהט הין אונד געהט.

דען ארנון . אים פסוק: את נחל ארנון; פֿאָלגליך: דען פֿלוס ארנון .

איך געבע · אים פסוק : ראה נתתי · אַלזאָ : זיהע! איך געבע .

(לו) פֿאָן ערער אָן, דאַז אַם אופֿער דעס באַכעס ארנון ליגט · אים פסוק לעזען וויר: והעיר אשר בנחל; אַלזאָ: פֿאָן ערער אָן ז׳ ו׳, אונד דיא שטאַדט אים באַכע.

דען אונזער גאָטט. אים פסוק: ה׳ אלהינו; אַלזאָ: דער עוויגע , אונזער גאָטט.

ג

(ב) דער עוויגע אַבער שפּראַך . אים פסוק: ויאמר ה׳ אלי ; אַלזאָ: שפּראַך. צו מיר ·

(ד) אַללע זיינע שטעדטע נאַהמען וויר איין. אים פסוק הייסט עז : בעת ההיא ; אַלזאָ: אַללע זיינע שטעדטע נאַהמען וויר צו גלייכער צייט איין.

(ה) ר״פ טהאָרען. דאַז טהאָר, דיא טהאָרע, (אין דער פֿילפֿאַכען צאַהל); אַלזאָ: טהאָרע.

(ח) אויף דיזע וויזע עראָבערטען וויר דאַמאַהלס דאַז לאַנד דער ביידען אמרישען קעניגע. אים פסוק הייסט עז: מיד שני מלכי ; פֿאָלגליך: אויף אַ׳ ז׳ ו׳ דאַז לאַנד אויז דער געוואַלט דער ביידען אמרישען קעניגע.

(י) וועלכע אַ׳ ז׳ ו׳. אים פסוק: ערי ממלכת ; אַלזאָ: שטעדטע, וועלכע אַ׳ ז׳ ו׳.

(יא) דיזער עוג. אים פסוק: עוג מלך הבשן; אַלזאָ: עוג, קעניג פֿאָן בשן.

(יב) פֿאָן ערער דאַז אַ׳ ז׳ ו׳. בעססער: פֿאָן ערער אָן, דאַז אַ׳ ז׳ ו׳.

(יד) וועלכען נאַמען עז אויך בעהאַלטען האַט . אים פסוק: עד היום הזה; פֿאָלגליך: וועלכען נאַמען עז אויך ביז אויף דיזען טאַג בעהאַלטען האַט.

(כ) אונד זיא דאַז לאַנד איינגעהמען. אים פסוק: גם הם; אַלזאָ: אונד אויך זיא אַ׳ ז׳ ו׳ .

ואתחנן

(כד) אויף היממעל . בעססער: אים היממעל .

ד (ח) דיא

ואתחנן קאפיטעל ד ה ו

ד

(ה) דיא איך אייך לעהרע. אים פסוק: מלמד אתכם לעשות; פאלגליך: דיא איך אייך אויזצואיבען לעהרע.

(טו) נעהמט אייך אין אכט. אים פסוק הייסט עז: ונשמרתם מאד; אלזא: נעהמט אייך זעהר אין אכט.

(יט) דא דאך או״ז וו׳ צוגעלאססען האט או״ז וו׳. היר מוס דיא פערבינדענדע ווארטפיגונג בייבעהאלטען ווערדען, אונד עז מוס געזעצט ווערדען: דא דאך דער עוויגע או׳ ז׳ וו׳ צוואר צוגעלאססען, אייך אבער גענאממען, אונד אויז או׳ ז׳ וו׳ געפיהרט האט.

(כה) אונד אלזא דאז טהוט. מוס געזעצט ווערדען: אונד טהוט אלזא דאז (אין דער ערצעהלענדען ווארטפיגונג)•

(כו) דאס איהר גאר באלד אויז דעם לאנדע ווערדעט צערשטרייעט ווערדען. אים פסוק לעזען וויר: אבוד תאבדון; אלזא: דאס איהר או׳ ז׳ וו׳ פערשווינדען ווערדעט. וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט. אים פסוק: אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה; אלזא: וואהין איהר איבער דען ירדן געהט, עז איינצונעהמען.

(לד) וועלכע דער עוויגע, דיין גאטט, או׳ ז׳ וו׳. אים פסוק: עשה לכם ה׳ אלהיכם; אלזא: וועלכע דער עוויגע, דיין גאטט, פיר אייך או׳ ז׳ וו׳.

(מ) דער עוויגע. אים פסוק: ה׳ אלהיך; אלזא: דער עוויגע, דיין גאטט.

(מח) אם אופער דעס ארנון׳ס. אים פסוק: על שפת נחל ארנון; פאלגליך: אם אופער דעס באכעס ארנון.

ה

(ג) דיא וויר אללע היר אם לעבען זינד. אים פסוק הייסט עז: אנחנו אלה פה היום; פאלגליך: דיא וויר אללע יעצט היר אם לעבען זינד.

(ט) דער דאז פערברעכען דער פעטער אהנדעט אן קינדער, ענקעל אונד אורענקעל. היר בעצייכנעט דאז פערהעלטניסווארט: אן דען געגענשטאנד דער האנדלונג דעם אהנדענס אים שטאנדע דער רוהע; אלזא: אהנדעט אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן (אים דאטיף).

(יט) צו אייערער געמיינע. אים פסוק: אל כל קהלכם; אלזא: צו אייערער גאנצען געמיינע.

ו

(ב) אללע זיינע פעראָרדנונגען אונד געבאטע האלטען. אים פסוק: ומצותיו אשר אנכי מצוך; פאלגליך: אללע זיינע פעראָרדנונגען אונד געבאטע, וועלכע איך דיר בעפעהלע, האלטען.

(יט) דיינע פיינדע. אים פסוק: כל איביך; אלזא: אללע דיינע פיינדע.

(כ) דער עוויגע. אים פסוק הייסט עז: ה׳ אלהינו; אלזא: דער עוויגע, אונזער גאטט.

(כה) ד״פ. וועז וויר פאר דעם עוויגען, אונזערן גאטט, אללע דיא געבאטע האלטען. מוס הייסען: פאר דעם עוויגען, אונזערם גאטט (אים דאטיף). (זיהע אָבען א׳ ל״ב).

עקב ז

(כב) ווירד דער עוויגע, דיין גאטט, דיזע פעלקער פערשייכען. אים פסוק: את הגוים האל מפניך; פאלגליך: דיזע פעלקער פאר דיר פערשייכען.

ח

(ב) רענקע אן דען וועג. אים פסוק: את כל הדרך; אלזא: דען גאנצען וועג.

דער עוויגע. אים פסוק: ה׳ אלהיך; אלזא: דער עוויגע, דיין גאטט.

(י) ד״פ. זא מוסט דוא דעם עוויגען, דייגען גאטט, דאנקען. מוס הייסען: דעם עוויגען, דיינעם גאטט. זיהע אָבען (א׳ ל״ב).

(טו) וואָ גיפטיגע שלאנגען, שקארפיאנען, וואָ אייטעל דיררע, נירגענדס וואססער צו פינדען איזט. מוס הייסען: וואָ גיפטיגע שלאנגען, שקארפיאנען זינד.

ט

(ה) דא דער עוויגע, דיין גאטט, דיזע פעלקער וועגען איהרער רוכלאזיגקייט פערטרייבט. אים פסוק לעזען וויר: מורישם מפניך; אלזא: פאר דיר פערטרייבט.

(י) צו איינער מעכטיגערן אונד צאהלרייכערן נאציאָן מאכען, וויא זיא זינד. מוס הייסען: אלז זיא זינד, וויא ביים קאמפאראטיף (פערגלייכונגסגראד) אימער געזעצט ווירד.

י

(ט) דער שטאם. אים פסוק: ללוי; אלזא: דער שטאם לוי.

(יד) איך שטאנד אלזא אים געבעט פאר דעם עוויגען. אים

עקב י יא יב יג

אים פסוק: ואנכי עמדתי בהר; פֿאָלגליך: פֿאַר דעם עוויגען אויף דעם בערגע.

(כ) ר"פ. פֿאַר דען עוויגען, דיינען גאָטטע, מוסט דוא עהרפֿורכט האבען. דאַז פֿערהעלטניסוואָרט פֿאַר בעצייכנעט היר איינע ווירקענדע אורזאַכע, אונד ווירד דאהער מיט דעם דאטיף פֿערבונדען; פֿאָלגליך: פֿאַר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט·

יא

(ו) דען זעהנען אליאבים ראובן'ס זאָהנס· בעססער: דען זעהנען אליאבים, דעם זאָה־נעס דעם ראובן.

(טו) אונד וויללל פֿאַר דיין פֿיה גראַז וואַכסען לאַססען. דאַז פֿיה איזט היר דער געגענשטאַנד, וועלכעם דאַז גראַז נוצצען ברינגט, אונד עז מוס דאהער דאַז פֿערהעלטניסוואָרט פֿיר געזעצט ווערדען: פֿיר דיין פֿיה גראַז וואַכסען לאַססען.

(כב) אין ויינען וועגען. אים פסוק: בכל דרכיו; אלזאָ: אין אללען זיינען וועגען.

יב

(ג) איהרע געטטער געדיהנט האבען. דאַז צייט־וואָרט דיהנען ווירד איממער מיט דעם דאטיף פֿערבונדען; אלזאָ: איהרען געטטערן גע־דיהנט האבען (אים דאטיף).

(טו) דאַזעלבסט קאַן דער אונריינע מיט דעם ריינען עססען, זאָ וויא איינען רעה אָדער איינען הירש. דאַז הויפטוואָרט רעה איזט אונבעשטימ־טען געשלעכטעס, אלזאָ: איין רעה.

(יח) זאָנדערן אַן דעם אָרטע או' ז' וו'. אים פסוק לעזען וויר: כי אם לפני ה' אלהיך; אלזאָ: זאָנדערן פֿאַר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, אַן דעם אָרטע או' ז' וו'.

(כט) וועלכע דוא צו פֿערטרייבען הינגעהסט. אים פסוק: לרשת אותם מפניך; פֿאָלגלין: פֿאַר דיר צו פֿערטרייבען.

יג

(ג) דאַבייא ער אבער שפריכט. בעססער קאָנ־סטרואירט ווערע: דאַבייא שפריכט ער אבער.

(ה) ד"פ דעם עוויגען, אייערן גאָטט, זאָללט איהר נאַכפֿאָלגען. מוס הייסען: דעם עוויגען, אייערם גאָטט. זיהע אָבען (א' ל"ב).

(יח) ר"פ. וייל ער דיך פֿאַן דעם עוויגען, דיינען

עקב יג יד טו טז

גאָטט, האט אַבפֿיהרען וואָללען. מוס הייסען: פֿאַן דעם עוויגען, דיינעם גאָטט. זיהע אָבען (דאַזעלבסט).

(יח) דאַמיט דער עוויגע פֿאָן זיינעם צאָרנע נאַכלאַססע, אונד שענקע דיר בארמהערציגקייט. היר מוס דיא אנגעפֿאַנגענע פֿערבינדענדע וואָרטפֿיגונג פֿאָרטגעזעצט ווערדען: דאַמיט או' ז' וו', אונד דיר בארמהערציגקייט שענקע.

יד

(יב) פֿאָלגענדעס אבער זאָללט איהר ניכט עססען. אים פסוק: וזה אשר לא תאכלו מהם; אלזאָ: פֿאָלגענדעס אבער זאָללט איהר ניכט פֿאָן איהנען עססען.

(טו) דיא שוואַלבע. זאָ איבערזעצט מענדעלסזאָהן היר דאַז וואָרט: התחמס, אונד וויטער אונטען (פסוק י"ח) איבערזעצט ער דאַז וואָרט: והעטלף גלייכפֿאַללס: דיא שוואַלבע, וועלכעס איין וואָהרהאַפֿטער ווידערשפרוך איזט. אין ספר ויקרא (י"א ט"ז) איבערזעצט דערזעלבע דאַז וואָרט: התחמס: דיא שוואַלבע (וו"מ: פֿאַלקע), אונד (שם פסוק י"ט) דאַז וואָרט: העטלף: ווידעהאָפף, פֿיהרט אבער אים ביאור אים נאַמען דעס רד"ק ז"ל אַן, דאַס עטלף אים דייטשען פֿלעדערמויז היסע.

(כט) דער לוי או' ז' וו', זאָללען דיזעס פֿערצעהרען אונד זיך זעטטיגען. אים פסוק: ובא הלוי או' ז' וו' ואכלו ושבעו; אלזאָ: דער לוי או' ז' וו', זאָללען קאָממען, דיזעס או' ז' וו'.

טו

(יח) דאַפֿיר ווירד דער עוויגע דיך זעגנען. אים פסוק: ה' אלהיך; פֿאָלגליך: דער עוויגע, דיין גאָטט.

טז

(ד) אויך זאָלל או' ז' וו'. ניכטס איבער נאַכט ביז אַם מאָרגען בלייבען. היר בעצייכנעט דאַז פֿערהעלט־ניסוואָרט אַן דאַז ציל איינער צייט, פֿאָלגליך: ביז אַן דען מאָרגען (אים אקקוזאטיף)·

(ה) ר"פ· אין אירגענד איינעם דער טהאָרען. פֿאָן טהאָר (איינעם הויזעס) הייסט דיא פֿיעלפֿאַכע צאהל: טהאָרע, אלזאָ: דער טהאָרע.

(יד) וויא אויך דער לוי או' ז' וו'. אים פסוק לעזען וויר: והלוי והגר; אלזאָ: וויא אויך דער לוי, דער פֿרעמדע או' ז' וו'.

(יח) אין

שופטים כי תצא יז יח יט כא כב כג

שופטים

(יח) אין אללע טהארען דער שטערטע זעצצען. מוס הייסען: טהארע. זיהע אבען (פסוק ה׳).

יז

(ב) אין דען טהארען אירגענד איינער דיינער שטעדטע. אים פסוק: בקרבך באחד שעריך; אלזא: אין דיינער מיטטע, אין דען או׳ ז׳ וו׳.

(יז) אימגלייכען. מוס הייסען: איינגלייכען.

יח

(ג) זא וויא זיינע ברידער. אים פסוק: ככל אחיו; אלזא: זא וויא אללע זיינע ברידער.

(יג) ד״פ. אן דען עוויגען, דיין גאטט. מוס הייסען: דיינען גאטט (אים אקקוזאטיף).

(טו) אויז דיינעם מיטטעל: פעראלטעט; בעססער: אויז דיינער מיטטע.

יט

(ט) דאז געבאט. אים פסוק: כל המצוה; אלזא: דאז גאנצע געבאט.

(יב) דעם בלוטרעכער אין דיא הענדע ליפערן. אים פסוק הייסט עז: ומת; פאלגליך: דעם או׳ ז׳ וו׳, דאס ער שטערבע.

כי תצא כא

(יד) ד״פ. פעראבשיידען. מוס הייסען: פעראבשידען.

כב

(יח) זא זאללען דיא עלטעסטען דער שטאדט דען מאן פארנעההמען. בעססער קאנסטרואירט ווערע: דיא עלטעסטען דער שטאדט זאללען דען מאן פארנעהמען.

כג

(ו) אונד פערוואנדעלטע. אים פסוק: ויהפך לך? אלזא: פערוואנדעלטע דיר.

(יז) לאס איהן בייא דיר וואהנען. אים פסוק לעזען וויר: עמך ישב בקרבך; אלזא: לאס איהן בייא דיר, אין דיינער מיטטע, וואהנען.

(כ) קיינע צינזע נעהמען. דאז הויפטווארט צינז איזט מעננליכען געשלעכטעס; אלזא: קיינען צינז נעהמען.

כי תצא כי תבא כה כו כח

איינע צינזע, דיא צום שאדען גערייכט· מוס הייסען: איינען צינז, דער צום שאדען גערייכט.

כה

(ט) אונד שפרעכע· אים פסוק: וענתה ואמרה; אלזא: שפרעכע מיט לויטער שטיממע· (ראה בביאור לפרשת כי תבא כ״ו ה׳)·

(יח) געהט הין· אונד ערגרייפט או׳ ז׳ וו׳· אים פסוק: ושלחה ידה; פאלגליך: געהט הין, שטרעקט איהרע האנד אויז אונד ערגרייפט או׳ ז׳ וו׳·

כי תבא כו

(ה) אונד ווארד· אים פסוק: ויהי שם; אלזא: אונד ווארד דאזעלבסט·

(י) בעטעסט פייערליך אן. אים פסוק: והשתחוית לפני ה׳ אלהיך; אלזא: בעטעסט פייערליך אן פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטט.

(יז) דוא האסט פעראנלאסט. אים פסוק הייסט עז: האמרת היום; אלזא: דוא האסט הייטע פעראנלאסט.

(יח) זא וויא דער עוויגע פאן זיינער זייטע פעראנלאסט האט· אים פסוק: האמירך היום; אלזא הייטע פעראנלאסט האט·

כח

(ה) ווירד דער זעגען קאממען. אים פסוק: יצו אתך; אלזא: ווירד דער זעגען אויף דיך קאממען.

(כ) ווירד דער עוויגע אונגליק, צערריטונג אונד פער־דערבען זענרען· אים פסוק: ישלח בך; אלזא: ווירד דער עוויגע דיר או׳ ז׳ וו׳.

(כג) אין דיינעם לאנדע· אים פסוק: בכל ארצך; אלזא אין דיינעם גאנצען לאנדע.

(כה) אין אללען טהארען· אים פסוק: בכל טעריך; אלזא: אין אללען דיינען טהארען.

(כו) דיא ווייכליכסטע אונד וואהלליסטיגסטע פרויא, אים פסוק: הרכה בך והענוגה; אלזא: דיא או׳ ז׳ וו׳ אונטער אייך.

(סו) ד״פ. דיין לעבען נימאהלס פאר זיכער האלטען, היר: בעדייטעט דאז פערהעלטניסווארט איין פער־העלטניס, דאס איין דינג, דער בעשאפפענהייט נאך, אנשטאטט דעם אנדערן איזט, אונד עז מוס אלזא הייסען: דיין לעבען נימאהלס פיר זיכער האלטען·

בעמערקונגען

כי תבא ל

(ט) ד״פ. עלטעסטען. שטעהט אים נאמינאטיף, אונד מוס אלזא הייסען: עלטעסטע.

(יז) פאן דעם עוויגען, אונזערן גאטט. מוס הייסען: אונזערם גאטט. זיהע אבען (א׳ ל״ב).

(כה) דיהנטען אנדערן געטטערן אונד בעטעטען זיא אן־ היר מוס דיא פערבינדענדע ווארטפיגונג בייבע־ האלטען ווערדען; אלזא: אנדערן געטטערן דיהנ־ טען אונד זיא אנבעטעטען.

(כח) געהט אונז אונד אונזערע קינדער אן. אים פסוק: לנו ולבנינו עד עולם; אלזא: געהט אונז אונד אונזערע קינדער אן אויף עוויג.

דאס וויר נעמליך טהון זאללען אללע ווארטע דיזער לעהרע׳ מוס הייסען: דאס וויר נעמליך טהון זאל־ לען נאך אללען ווארטען דיזער לעהרע.

ל

(א) ווען נון קינפטיג אללע דיזע דינגע איינטרעפפען. אים פסוק: יבואו עליך; פאלגליך: בייא דיר איינטרעפפען.

(יב) אום עז הערונטער צו האלען. אים פסוק הייסט

וילך האזינו לא לב

עז: ויקחה לנו; אלזא: עז אונז הערונטער צו האלען.

וילך לא

(ח) ווירד זיינע האנד ניכט פאן דיר ציהען, בעססער: אבציהען.

(י) היטטענפעסט. מוס הייסען: לויבהיטטענ־ פעסט.

(יג) פאר דעם עוויגען, אייערן גאטט, עהרפורכט האבען. מוס הייסען: פאר דעם עוויגען, אייערם גאטט. זיהע אבען (א׳ ל״ב).

(כב) משה שריב אלזא פאלגענדען געזאנג אויף. אים פסוק לעזען וויר: ביום ההוא; אלזא: שריב אלזא דעסזעלבען טאגעס.

האזינו לב

(נ) זא וויא אהרן אויף דעם בערגע הר געשטארבען. אים פסוק הייסט עז: אהרן אחיך; אלזא: זא וויא דיין ברודער או׳ ו׳ וו׳.

ענדע.

סדר

ההפטרות

מספר דברים

כמנהג קהילות האשכנזים ופולין·

עם ברכות לפניה ולאחריה· ושמות הטעמים כמנהגם·

ובכרך הזה נדפסו גם הפטרת שבת וראש חודש, ומחר חודש. ולשני ימים של ר"ה ולש"ת ושני הפטורת של י"כ ולסוכות ולשחה"מ ש"ע וש"ת עם קריאת התורה השייכה לכל אחת ואחת:

גם נתוספו כמה מעלות ומעלות· שהלגתי הפירוש והנשר הגדול **רש"י** ז"ל · ונתרגמו ההפטרות **בתרגום אשכנזי** בטוב הלשון ובנחור מספיק :

ואחרון חביב אשר יגע בו מופלא אחד, בקי היטב הדק בלשון לע"ז ובלשון אשכנז, והעתיק כל מלות לועזות, הנמצאים בפירוש **רש"י** ז"ל, בלשון **אשכנז** באר היטב · ועל ידו יובנו על בוריו, כל מקום שהביא רש"י ז"ל מלות בלע"ז :

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר **אייזק** יצ"ו· ובנו כהר"ר **דוד** צירנדארף יצ"ו.

Fürth

bey Isaac David Zürndorfer und Sohn,

דיני ההפטרות מכל השנה מלוקט מפוסקים ראשונים ואחרונים׳ כמו שהובא בספר באר יצחק:

א מפטירין בנביא מעניינא של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקים אא"כ סליק עניינא בבציר מהכא׃ ודווקא בשבת בעינן כ"א פסוקים ג' לכל א' מן הקרואים אבל בי"ט שקורין ה' סגי בט"ו פסוקים׃ וטעם לכ"א פסוקים כתוב הלבוש שפעם א' גזרו שלא לקרות בתורה וקראו בנביאים כנגד ז' קרואים לכל א' ג' פסוקים ולכך יברך המפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה׃ ומה שקורין בנביאים ולא בכתובים מפני שלא תמצא שם מעין הענין פרשת התורה:

ב בט"ז ובמ"א פסקו הפטרה הנעשה בדפוס שרי לקרות מתוכה:

ג לא נתקנה ההפטרה רק בצבור אחר שקראו בתורה אבל בלא"ה אסור לקרות עם הברכה שלפני' ולאחרי' אבל בלא ברכ' שרי:

ד אם נמצא טעות בס"ת ואין להם ס"ת אחרת אם כבר קראו לשביעי יברך אותו השביעי על ההפטרה ואם עדיין לא קראו לו שלשה פסוקים ומכ"ש אם עדיין לא קראו לשביעי כלל לא יברך על ההפטרה:

ה אם אין עירוב שיכולין להביא חומש הולכין בבית ששם החומש וקורין שם ואין קורין בע"פ:

ו אם חל ראש חודש בשבת אין המפטיר מזכיר בתוך הברכות של ר"ח כלל:

ז צריך לכוון לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר מניינם בשבת:

ח לא יענה אמן אחר אמת וצדק:

ט קטן יכול להפטיר וכתב הרמ"א סי' רפ"ב אפי' פרשת המוספין או בד' פרשיות אבל מהרש"ל פסק שאין הקטן עולה למפטיר בשבת זכור ופ' פרה וגם' באר היטיב הביא שמגא כתוב שאין הקטן מפטיר במרכבה דיום א' דשבועות ולא בשביעי של פסח ולא בשבת תשובה ולא בשבת חזון:

י אם קראו למפטיר מי שאינו יודע לומר ההפטרה יכול אחר לאומרה אבל לכתחלה אסור לעשות כן:

יא אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא א' מאותן שעלו לקרות בתורה וכבר אמר ש"ץ קדיש אחר קריאת הפרשה זה שרוצה להפטיר צריך לחזור לקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף אבל אם לא אמר קדיש יפטיר מי שעלה לשביעי אם יודע׃ ויאמר הקדיש אחר ההפטרה׃ ואם יש אחרים שיודעים להפטיר לא יפטיר מי שעלה כבר׃ וכתב מ"ט בשבת חזון שרגילין להפטיר הרב יכול להפטיר אף שכבר עלה בתוך הז' קרואים אבל המ"א פסק שלא יעלה בראשונה בתוך הז' קרואים:

יב אם נשתתק המפטיר באמצע ההפטרה הבא לסיימה לא יתחיל ממקום שפסק הראשון אלא צריך לחזור ולהתחיל ממקום שהתחיל הראשון כמו בס"ת:

יג שנים לא יאמרו הפטרה בפעם א' דתרי קלי לא משתמעי והיינו בקול רם אבל כל א' מחויב לקרות בלחש:

יד אין המפטיר מפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הס"ת:

טו אין לסלק ההפטרה עד אחר הברכה:

טז בשבת שהפרשיות מחוברת מפטירין בהפטרה פרשה שניה מלבד באחרי מות וקדושים דמפטירין הלא כבני כושים שהיא הפטרת אחרי מות דלא כלבוש שכתב התשפוט וכן נוהגין:

יז מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא שהם דברי ירמיה׃ שמעו׃ חזון ישעיה׃ ואם טעה והפטיר בשבת ראשון בפ' דיומא יפטיר לשבת הבאה דברי ירמיה וגם שמעו:

יח ר"ח אלול שחל להיות בשבת נוהגין במדינות הללו להפטיר משל ר"ח שהיא השמים כסאי ואז מפטירין בפ' כי תצא רני עקרה וגם עניה סוערה וכן ר"ח אב שחל להיות בשבת מפטירין משל ר"ח אבל בקצת מקומות וכן בפ"פ מפטירין שמעו׃ ואם אירע ר"ח בד' פרשיות מפטירין מ"ד פרשיות:

יט כשחל ר"ח בא' בשבת מפטירין בשבת ויאמר לו יהונתן מחר חדש ואין דוחין הפטרת עניה סוערה משום מחר חדש רק אומרים הפטרת עניה סוערה ומה שכתב הרמ"א בסי' תכ"ה שאין דוחין מפניה הפטרת שמעו לאגס כתב כן כי לעולם אין חל ערב ראש חודש אב בשבת:

כ כשיש חתונה בשבת נוהגין להפטיר שוש אשיש שהיא הפטרת נצבים ואין דוחין מפניה הפטרה של ז' דנחמתא ולא של ארבע פרשיות ולא של ר"ח או מחר חדש או חנוכה או שירה אבל שאר הפטרה דוחין מפניה:

כא מה שפסק ברמ"א סי' תכ"ה אם היה חתונה בר"ח או בשאר שבתות שאין דוחין ההפטרה קורין באותו נביא מקצת מהפטרה אחרת וכתב עליו גם' באר היטב שאז אומרים מקצת שוש אשיש אבל לא ראיתי נוהגין כן:

כב כתב בש"ה כשקורין שנים מקרא וא' תרגום יקרא ההפטרה פעם א' מקרא ופעם א' תרגום והעולם מקילין בו ונראה הטעם לפי מה שפסק בש"ע סי' רפ"ה דאם למד הפרשה בפירש"י חשוב כמו תרגום מכ"ש גבי ההפטרה פשיטא שיוצא אם קראו בפירושים:

כג בד' פרשיות הקורא שמו"ת יקרא הפטרה של פרשת אותו שבוע ואחר כך בצבור יקרא בלחש עם המפטיר הפטרה של הד' פרשיות וכן בראש חדש ומחר חדש:

קודם ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ואחר קריאתה יברך ברכות האלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם· כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם· כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ· כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד: ע"כ בחול

בשבת אומרים ג"כ על התורה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה· שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת· עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לראש השנה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים ועל יום השבת הזה וְעַל יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה· שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לשבת) (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וּדְבָרְךָ (מַלְכֵּנוּ) אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים ועל יום השבת הזה. וְעַל יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה (לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ (מַלְכֵּנוּ) אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

לשלש רגלים

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים. (לשבת) (ועל יום השבת הזה)

(לפסח) ועל יום חג המצות הזה:

(לשבועות) ועל יום חג השבועות הזה:

(לסוכות) ועל יום חג הסוכות הזה:

(לש"ע) ועל יום שמיני חג העצרת הזה:

שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ (לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה). לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ. וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

נשלמו סדר הברכות. בעזר אלהי המערכות:

אלו שמות הטעמים אשר שמנו במקום הזה קודם ההפטרות למען יוכלו המלמדים יצ"ו ללמד אל תלמידיהם יזיי"א לדעת ולהבין הניגון השייך בקריאת הפרשיות וההפטרות:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא֮ סֶגּוֹל֒ מֻנַּח֣ | מֻנַּח רְבִ֗יעַ מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף֔ קָטֹ֔ן זָקֵף֕ גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א טִפְּחָ֖א מֻנַּח֣ אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא֠ קְטַנָּה תְּלִישָׁא֩ גְדוֹלָה֩ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא גֵּ֜רֵשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִיק׀ סוֹף פָּסֽוּק: שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי פָרָ֟ה מֵרְכָא֦ כְּפוּלָ֦ה יֵרַח֪ בֶּן יוֹמ֪וֹ מַקַּף־ מֶתֶג:

(ישעיה א׳ א׳ — ל׳)

(א) חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃ ד הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל

תרגום אשכנזי

(א) דאז געזיכט, וועלכעס ישעיה, זאהן אמוץ, זאהע פאן יהודה אונד ירושלים, אין דען דרגי־רונגסיאהרען עזיהו, יותם, אחז, יחזקיהו, קעניגע פאן יהודה. (ב) הערט, איהר הימעל! פערנים, ערדע! דען דער עוויגע שפריכט: קינדער האבע איך ערצאגען אונד עמפאר געבראכט, זיא עמפערען זיך ווידער מיך.

(ג) דער אָכס קעננט זיינען הערען, דער עזעל זיינעס אייגענטהימערס קריפפע; ישראל קעננט מיך ניכט, מיין פאלק האט דיזע איינזיכט ניכט.

(ד) אַ זינדיגע נאציאָן! פערפעלבעלאסטעטעס פאלק! איבעלטהעטערברוט. אויזגעארטעטע קינדער! זיא האבען דען עוויגען פערלאססען, דען הייליגען ישראל׳ס געשמעהט, זינד פאן איהם געוויכען.

(ה) וואָהין זאָללט איהר נאָך געשלאַגען ווערדען, ווען דיא עמפערונג צונימט? דאז גאנצע הויפט איזט קראנק

רש״י

א חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳. אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא במכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר הוא אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיהו נאמר ואשמע את קול ה׳ אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני למדנו שהוא התחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כמה שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה הוא על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמו שאמור בב״ר ואתיה לדבר חזות קשה הוגד לי: בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ארבעה מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיה שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו: ב שמעו שמים והאזיני ארץ. ומשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה מדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה והין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה׳ דבר. שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה כך שנויה במכילתא: ג קנהו. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שיך והודעתיו קלת חוקותי והם עזבוני כמפורש ביחזקאל ואומר היה את גלולי וגומר ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתים את עמי בני ישראל ולא התבוננו כחמור. ד״א ידע שור קנהו מכיר השור קונהו להיות מורא עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר ולא לשילום פורענות אם חוטאי׳ לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שהם זוכים ומקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות. לא ידע. לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: ד הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אה אלא יש מהם מועטים שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ותרגומו אכלו לשון הכרזה: הוי. יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון: עם כבד עון. כבדות עון כבד אדם שהוא כבד פי״שנט בלע״ז (פעז״אנט. בל״א שווער. בעשווערט): כבד. כשדבר של כבדות פיסנטו״מא בלע״ז בל״א שוועהרר לאסט) ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה׳ בנים היו להקדוש ברוך הוא ונהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזרו אחור. אין נזיר בכל מקום אלא לשון פרישות וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל נזיר אחיו אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאחר המקום: ה על מה תכו וגומר. אדם שלקה וחוזר על סרחונו חבירו מוכיח ואומר לו על זה לקית והיכך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי

באור

(א) חזון הוא מעשרה לשונות שנקראה נבואה רש״י: (ג) לא ידע. אותי, וכן תרגם הארמי לא אליף למדע דחלתי: (ד) נזורו, כמו וינזרו מקדשי בני ישראל, שהוא לשון פרישה כלומר נבדלו ופרשו מן האל: (ה) על מה, פשוטו מוסב על המקום, כלומר באיזה מקום תוכו עוד אם תוסיפו סרה

כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ יא לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ יב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ יד חָדְשֵׁיכֶם

ומועדיכם

קראנק, דאז הערץ שמאכטעט, (ו) פאן פוסזאהלע ביז שייטעל, ניכטס איזט אונפערועהערט; אללעס וואונדען, שטרימען אונד אייטערביילען. אהנע היילפולפער, אהנע זאלבע, פאן קיינעם אהלע געלינדערט.
(ז) אייער לאנד איזט עדע, אייערע שטעדטע פאם פייער פערצעהרט; דיא עקקער, אונטער אייערן אויגען פערצערען זיא פיינדע; אללעס פערוויסטעט, וויא נאך פיינדליכער פערהעערונג. (ח) טאכטער ציון אלליין איזט איבריג, וויא איינע לויבע אים ווייגבערגע, וויא איינע וועכטערהיטטע אים קירביספעלדע, וויא איינע פערהעערטע שטאדט. (ט) העטטע דער גאטט צבאות דיזע גערינגע צופלוכט אונז ניכט געלאססען, וויר ווירדען סדום גלייך, עמורה עהנליך זיין. (י) הערט דעם עוויגען רעדע, הערדען פאן סדום! פערנעהמט דיא לעהרע אונזערס גאטטעס, פאלק פאן עמורה! (יא) וואצו אייערע אפפער מענגע? שפריכט דער עוויגע. איך בין זאטט בראנדאפפער פאן ווידדערן, דעם פייסטען פיהעס אונשליטט זאטט; דער שטיערע, לעממער אונד בעקקע בלוט מאג איך ניכט. (יב) וואצו קאממט איהר, ערשיינט פאר מיינעם אנטליץ? ווער פאָדערט פאן אייך, מיינען פאָרהאף בעטרעטען? (יג) ברינגט מיר ניכט מעהר פרוכטלאזע אפפער, איהר דופט איזט מיר איין גרייעל; נייאמאנד, רוהעטאג, פעסטליכע פעהקינדיגונגען, איך ערטראגע זיא ניכט; זינדליכעס לעבען אונד פייערליכע פערזאממלונג! (יד) יא, אייערע נייאמאנדע אונד פעסטע, דיא

באור

פרה, הלא כבר כל ראש לחלי וכו׳ וכן תרגומו בל״א: (ו) מתום, לשון תמים, כלומר אין בו תמים ושלם בלי מכאוב: (ז) במהפכת זרים, כאלו הפכו אותה זרים ולמפרשים דעת אחרת בזה: (ח) ונותרה בת ציון, כלומר ציון לבדה היא נשארת עדיין, וע״ז אמר בפסוק שלאחריו לולי ה׳ הותיר לנו שריד כמעט, דהיינו העיר ציון אשר היא רק פליטה מועטת, בבחינת שאר הערים אשר שרופות אש: כעיר נצורה, כעיר חרבה משבעיה, רד״ק; ושעורו אף שהיא נשארת לנו, מ״מ היא חרבה: (י) קציני סדום, לפי שהזכיר למעלה כסדום היינו, כנה עכשיו קציני יהודה בשם קציני סדום, וכמו שכתב הרד״ק שעשו מעשה סדום ועמורה, בעשקם העניים ובהטותם המשפט: (יג) און ועצרה, כלומר

רש״י

לחלי ולמה לא תביאו: ו מתום. לשון תמימות שלם מאין מכה: פצע. מכת חרב: חבורה. לשון חבלה: ומכה טריה. תירגם יונתן מרססא כתותה ומרוססת: טריה. דמוי״לדה בלע״ז (ברש״י כ״י דמוג״לי. והוא כמו דעמא״לשער. דז יוקען). ובלשון גמרא יש טרייה לריסיה ומנהם פי׳ לשון לחות כלומר להה ורטובה תמיד נובעת מוים״טה בלע״ז. (כמו מוי״טע צל״א פייכט. אייטריג): לא זורו. הנגעים הללו לא זורו על ידי רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית ומנחם פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור: ולא חובשו. לשון רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רוככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל גם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא הובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמות על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות ותטאים לא זורו וגומר כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו צד הירהור תשובה אין בלבם: ז לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלים אויביכם: ושממה. עליכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שוממה מבעליה כך תירגם יונתן: ח ונותרה בת ציון. ריקנית מיושבים כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר ברחא המקשה לשמור קישואין שלו ומשהלקט מניחה והולך זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין ליראה מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילו׳. כערסל מכתותא כמשכב המלונה במקטיא במקשה. בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום: נצורה. כעיר שצרין עליה ועושין סוכות סביב להסתתר שם החיילות וכשמסתלקין מעליה מניחין אותה והולכין כל זה תירגם יונתן: ט לולי הותיר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כלנו כלים: י קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום ומכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: יא מריאים. בהמות כאן פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורותי זבח רשעים תועבה: יב מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. אחרי שאין לבבכם שלם עמי: יג לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו

וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא: טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: יז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: לְכוּ נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: יט אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ: כ וְאִם תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים: כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם:

כג: שריך

דיא גאָטטהייט האסט זיא; זיא זינד מיר צור לאסט, אונערטרעגליך. (טו) שטרעקט נור אייערע הענדע עמפאָר — מיין בליק ווענדעט זיך וועג; הייפט געבעט אויף געבעט — איך הערע עז ניכט; אייערע הענדע טריפען פאָן בלוט. (טז) וואשט אונד ריינינגט אייך, שאפפט וועג פאָן מיינען אויגען דיא פרעפעלטהאטען, לאָסט באָזהייט פאָהרען; (יז) לערנט גוטעס איבען, ערפאָרשט דיא געזעצע, בערוהיגט דען אונטערדריקטען, שאפפט דען וואַזען רעכט, נעהמט דער וויטטווע קלאגע אן. (יח) וואָהלאן! לאסט אונז רעכטען! שפריכט דער עוויגע, זאללען אייערע זינדען, וויא שארלאך ראָטה, וויס וויא שנעע ערשיינען? זאָללען זיא, ראָטה וויא קערמעזווארמ־בלוט, וויא ווייסע וואָללע גלענצען? (יט) געהאָרכט וויל־ליג, זאָ געניסט איהר דעס לאנדעס זעגען. (כ) וויגערט אונד עמפערט איהר אייך, דאן פריסט דאז שווערט; זאָ איזט דעס עוויגען אורטהייל. (כא) בורג דער טרייע! אך, דוא ביזט צור בוהלערין וואָרדען! אללערדלי־כע] איינסט רוהעשטעטטע דער גערעכטיגקייט — איצט מערדער! (כב) דיין זילבער איזט שלאקקען, דיין וויין מיט וואססער פערפעלשט.

(כג) דיינע

באור

כלומר בלבבכם רק און, ובכל זאת אתם נעצרים בביתי לבוא לפני: (טז) חדלו הרע, חדלו ממעשיכם הרעים, רש"י: (יז) למדו היטב, כתרגומו אליפו לאוטבא: חמוץ, כתרגומו זכו דאנסים: (יח) כשנים, הקטע דמה למראה אדום: כתולע, הוא שם רמש ויקרא בלשון ערבי קערמעז, ומדם הרמש הזה נעשה מראה אדום, וזה הוא אשר קורין אותו בלשון אשכנזי קארמעזין: (כב) כספך, שהיו עושים מטבע שקר.

רש"י

תביאו לי. מנחת שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי נלא מחת חסות: חדש ושבת קרא מקרא. לא אוכל נגזר. ולקרא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפין לקרוא עצרת ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעבודה זרה והעצרה עמו שאין שני הדברי' האלו ראויין יחד לקרות עצרה ליאסף לפני והאון בלבבכם לעבודה זרה. ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: טו ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו. דמים רציחה: טז רחצו הזכו. פתח לפי שהוא מגזרת רחץ רחצו קמץ לשון עבר שהיא מגזרת רחץ: רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו נא. עשר אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. חדלו ממעשיכם הרעים: הרע. כמו להרע ואין צריך לכתוב מהרע שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח עד כי חדל לספור כלומר חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: יז למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למדו היו למדין להיטיב שלמד לעצמו הוא מושקלות לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחי"רק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים הוא מושקלות לשון כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מודגשת מושקלות לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח כמו אשרו דברו ספרו כמו בשרו: אשרו חמוץ. החזיקו את הנגזל והוא לשון משנה אשרנוהי אי איסר חילי יישר כחך. ל"א הדריכוהו בנתיב אמת לגזות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי ואשר בדרך לבך: חמוץ. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ: יח לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב: ואם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי ה' יחנו. דבר אחר לכו נא ונוכחה זה כתוב למעלה ממני חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני כ׳ מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגומר: כתולע. צבע שצובעין בו אדום גרעינין הם ויש תולעין בכל אחד ואחד: כ כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב. כא לזונה. תועה מעל אלהיה: קריה. שהיתה נאמנה ומליאת משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים: מלאתי משפט. כגון רבתי עם: צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על העבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומלינו בפסיקתא רבי מנחם ב"ר הושעיא אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגמטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה: כב כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות של נחשת. ומצפין אותן בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. מתקן שלכם מעורבים במים

כדאי

(כג) דיינע פירסטען — אבטריננינגע אונד דיבסגענאָססען. אַללעס ליבט בעשטעכונג, אַללעס יאַגט נאַך לאָהן; דעם וואַיזען שאַפפט נימאַנד רעכט, דער וויטטוועז קלאַגע קאָממט ניכט פאָר. (כד) פירוואהר! זאָ שפריכט גאָטט צבאות, ישראל'ס שוץ: וועהע! איך פאָרדערע גענוגטהואונג פאָן מיינען ווידערזאכערן, נעהמע פאָן דען פיינדען ראַכע. (כה) מיינע האַנד פּעהרט איבער דיך היָן, לייטערט ריין דיין שלאַקקען, שיידעט אַב אונער= לעס מעטאַלל. (כו) איך זעצצע דיר ריכטער איין וויא אין פאָרצייט, געבע ראַטהגעבער דיר וויא פאָרמאַהלס; דאַן נעננט מאַן דיך ווידער: «שטאַדט דער גערעכטיגקייט, בורג דער טרייע.» (כז) יאַ, ציון ווירד דורך רעכטס= פפלעגע, דיא ווידערקעהרענדען דורך טוגענד ערלעזט·

כג שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא־יבוא אליהם: כד לכן נאם האדון יהוה צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי: כה ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סגיך ואסירה כל־בדיליך: כו ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציך כבתחלה אחרי־כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: כז ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

הפטרת תשעה באב

(א) « איך פערניכטע, איך פערניכטע זיא, שפריכט דער עוויגע, קיינע טרויבע בלייבע אַם שטאָקקע, קיינע פייגע אַם בוימע, אונד וואַז איך איהנען זאַנסט פער= ליהען, עז שווינדע דאַהין. » (ב) וואַז ווילען וויר דען נאַך? פערזאַממעלט אייך! וויר וואַללען אין פעסטע שטעדטע אונז ווערפען אונד אונזערן אונטערגאַנג דאָרט שטילל ער= וואַרטען. דען דער עוויגע, אונזער גאָטט, האַט אונזערן אונטערגאַנג בעשלאָססען, האַט מיט דראַכענגיפט אונז געטרענקט

הפטרת תשעה באב

(ירמיה ח׳ י״ג — ט׳ כ״ד)

א אסף אסיפם נאם־יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום: ב על־מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל־ערי המבצר ונדמה־שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו

מי

באור

סקר: (כג) סוררים, סרים, מן הדרך הישרה: שלמונים, תשלומין, וכמו שתרגם יונתן עביד לי טב בדינא ואשלם לך בדינך:

(א) אסיפם, ענינו כפרשו לשון סוף וקץ, ודומה לזה ענין אסף שהוטלה אל״ף בתחלתו וכעשה שרשית בפעל,, ויש לשמור הכלל הזה בפעלים: אין ענבים וגומר, לא יותר דבר (רש״י): ואתן להם, עתיד מהופך לעבר, כלומר וכל מה שנתתי להם עד עתה: יעברום, יעבר מהם, וכן חזקתני ותוכל, חזקת ממני, בני יצאוני, יצאו ממני (מרד״ק). ולדעת קד מן חכמי המ״ס במקום נו״ן נוספת, כמו יעברון: (ב) על מה וגו׳, יש להעיר בהמשך הפרשה שפעם ידבר הנביא בשם ה׳, ופעם בשם עמו, ופעם בשם עצמו: אנחנו יושבים, בכפרים ובערי המישור בבטוחים (רד״ק). והנכון שיכלל בו כאן ג״כ ענין המתנה והתמהמות ווײלען: ונדמה שם, יש מפרשים

ענין

רש״י

כדאי׳ בפסיקתא: מהול. מעורב ואין לו דמיון במקרא. ומדרש אגדה פותר לשחוק אמרתי מהולל מעורבב: כג סוררים. סרים מן הדרך הישרה: ורודף שלמונים. תשלומין תירגם יונתן אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו לדקני היום ואני אשלם לך גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם. שאלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופי לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כל שכן הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: כד נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר תוקפו של ישראל: הוי. לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון. ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם: כה ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים: כבור. לשון בורית סב״ון בלע״ז (בל״א זייפע. וכן בירמיה ב׳ כ״ב) ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב על שם שהוא מנקה הבגד מכתמיו: סיגיך. הוא שב למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובות נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערובת רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסיג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך בדיל אישט״יים בלע״ז (והוא עטע״נג. בל״א צין): כו כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: כז במשפט תפדה. על ידי שיהו בה עושי משפט תפדה מעונותיה: ושביה. עושי תשובה שבתוכה:

א אסף אסיפם. לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה: אין ענבים בגפן. לא יותר דבר: והעלה נבל. לשון כמוש פלייש״טיש בלע״ז (משובש בדפוס צ״ל כמו שמו׳ י״ח ח׳) כמו וכנובלת מתאנה כאלה נובלת עליה: ואתן להם יעברום. כל זאת תסיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: ב ונדמה שם. ונדום שם כשב שם דוויס ואבלים:

מי

מֵי־רֹ֑אשׁ כִּ֥י חָטָ֖אנוּ לַיהֹוָֽה׃ ג קַוֵּ֥ה לְשָׁל֖וֹם וְאֵ֣ין ט֑וֹב לְעֵ֥ת מַרְפֵּ֖ה וְהִנֵּ֥ה בְעָתָֽה׃ ד מִדָּ֣ן נִשְׁמַע֮ נַחְרַ֣ת סוּסָיו֒ מִקּוֹל֙ מִצְהֲל֣וֹת אַבִּירָ֔יו רָעֲשָׁ֖ה כָּל־הָאָ֑רֶץ וַיָּב֗וֹאוּ וַיֹּֽאכְלוּ֙ אֶ֣רֶץ וּמְלוֹאָ֔הּ עִ֖יר וְיֹ֥שְׁבֵי בָֽהּ׃ ה כִּ֠י הִנְנִ֨י מְשַׁלֵּ֜חַ בָּכֶ֗ם נְחָשִׁים֙ צִפְעֹנִ֔ים אֲשֶׁ֥ר אֵין־לָהֶ֖ם לָ֑חַשׁ וְנִשְּׁכ֥וּ אֶתְכֶ֖ם נְאֻם־יְהֹוָֽה׃ ו מַבְלִ֥יגִיתִ֖י עֲלֵ֣י יָג֑וֹן עָלַ֖י לִבִּ֥י דַוָּֽי׃ ז הִנֵּה־ק֞וֹל שַׁוְעַ֣ת בַּת־עַמִּ֗י מֵאֶ֙רֶץ֙ מַרְחַקִּ֔ים הַֽיהֹוָה֙ אֵ֣ין בְּצִיּ֔וֹן אִם־מַלְכָּ֖הּ אֵ֣ין בָּ֑הּ מַדּ֗וּעַ הִכְעִס֛וּנִי בִּפְסִלֵיהֶ֖ם בְּהַבְלֵ֥י נֵכָֽר׃ ח עָבַ֥ר קָצִ֖יר כָּ֣לָה קָ֑יִץ וַאֲנַ֖חְנוּ ל֥וֹא נוֹשָֽׁעְנוּ׃ ט עַל־שֶׁ֥בֶר בַּת־עַמִּ֖י הָשְׁבָּ֑רְתִּי קָדַ֕רְתִּי שַׁמָּ֖ה הֶחֱזִקָֽתְנִי׃ י הַצֳרִי֙ אֵ֣ין בְּגִלְעָ֔ד אִם־רֹפֵ֖א אֵ֣ין שָׁ֑ם כִּ֗י מַדּ֙וּעַ֙ לֹ֣א עָֽלְתָ֔ה אֲרֻכַ֖ת בַּת־עַמִּֽי׃ יא מִֽי־יִתֵּ֤ן רֹאשִׁי֙ מַ֔יִם וְעֵינִ֖י מְק֣וֹר דִּמְעָ֑ה וְאֶבְכֶּ֗ה

בה"א. ב' טעמים. פת"ח באתנח.

יומם

געטרענקט, דיאווייל וויר איהם געזינדיגט האבען.
(ג) אומזאנסט האפפען וויר אויף פרידען, עז ווירד ניכט גוט; אומזאנסט אויף בעססערונגסצייט, וואָ טאן טאָדעס־שרעקקען איזט. (ד) שאן הערט מאן פאן דן אויז דאז שנויבען זיינער ראָססע, ערבעבט דיא ערדע פאן דעם לערמענדען געטעזע זיינער העלדענשאאר; זיא קאָממען, פערטלינגען דאז לאנד אונד וואז עז פיללט, דיא שטאדט זאממט איהרען בעוואָהנערן. (ה) «יא, איך שיקקע שלאַנגען אונטער אייך, אָטטערברוט, דיא קיין צויבער באננט; דיא זאללען אייך פערוואונדען,» שפריכט דער עוויגע.
(ו) איך שטערבע אומזאָנסט, דען שמערץ צו אונטערדריקקען; מיין הערץ יאממערט לויט אין מיר.
(ז) האָרך דיא פלעהענדע שטיממע מיינעס פאָלקעס אויז פערנעם לאנדע: איזט דען דער עוויגע ניכט צו ציון? וואלטעט איהר קעניג ניכט אין איהר?» «ווארום האבען זיא מיך ערצירנט מיט איהרען געצצענבילדערן, מיט דעם אויזלאנדעס טאנד?» (ח) דיא ערנטע איזט פאָראיבער, דער זאממער פאראיבער, אונד נאך איזט אונז ניכט געהאלפען. (ט) אך! דער אונפאלל מיינעס פאָלקעס רייסט מיך אויך מיט נידער; טריבזין אומהיללט מיך, מיך איבערוועלטיגט דיא פערצווייפלונג. (י) איזט דען קיין באלזאם מעהר צו גלעד? קיין ארצט מעהר דאָרט? דאס מיינעס פאלקעס היילונג ניכט געדייהען קאן? (יא) אָ! דאס מיין הויפט פאָלל וואססערס, איין טהרענענקוועלל מיין אויגע ווערע! דאמיט איך טאגע

לאנג

רש"י

מי ראש. כמו דלווט בים כרישי חיון ראש פתני' הוא ארס שבשיניו: ד נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מדן נשמע. על דפלחו לעגלא דבדן: ממצהלות אביריו. צהלת משחק סוסיו ומלינו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות דהרות אביריו לשון סוס הוא. ויונתן תירגם מקל מפסיעות גברוהי: ה נחשים צפעונים. לכופשבעים שהם נושכים גופו ואוטם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנאמר אשר אין להם לחש: ו מבליגיתי עלי יגון. כמו הבלגתי ושם דבר הוא מ"ש איטיל ובלע"ז (מי"נ ניינע בערוהיגונג. בעוויללינונג) כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי. מקול נבואות הנגלות אלי בפורענויות הבאות: ז הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולומר כלום זאת הלא ה' בציון ואם ישובו אליו ומלך להם: ח עבר קציר כלה קיץ. צפינו לעזרת מצרים לא באה אמרנו יעבר הקציר ויהיו פנוין ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו: ט קדרתי. לשון שחרות ואופל: שמה. תמהון: החזיקתני. אחזתני: י הצרי אין בגלעד. שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי כלומר וכי לא היו להם אנשים צדיקים ממי ללמוד וייטיבו דרכיהם: ארוכת. רפואת אינפלאש"טרא בלע"ז (בל"א פלאסטער)

באור

ענין כריתה וי"מ ענין שתיקה, אולי שכוון הנביא לכלול שני הענינים יחד, כלומר נמות שם ונמות בלי תלונה, כי יש לנו להצדיק את הדין עלינו אחרי שחטאנו לה': הדמנו, גזר עלינו הכריתה וכאלו כבר הכריתנו כי לא יכזב: מי ראש, מטעם וראש פתנים אכזר, לשון ארס: כי חטאנו לה', כמו ואל משה אמר עלה אל ה': (ג) קוה לשלום, נראה שתיבות על מה בפסוק הקודם מושכות אחרות עמה: מרפה, בה"א כמו באל"ף: בעתה, אימת המות, כי כבר באים האויבים לבלענו, וכבר נשמע מדן וגו': (ד) מדן, גבול ארץ ישראל לצד צפון אשר משם פתחה הרעה: נחרת סוסיו, עטישת סוסיו ונקראת כן על שם הנחירים שהם נקבי האף: מקול מצהלות אביריו, ת"י מקל פסיעות גברוהי: ויאכלו וגו', ד"מ על הכליון הגמור שיפעלו בארץ: (ה) כי, כבר הערכנו במ"א שלפעמים טעם כי לאמות הענין, וכאלו בא הנביא לאמת גם בשם ה' מה שאמר בשם העם: (ו) מבליגיתי, שם במשקל מרבית שהיה בתשלומו מרביתית, ואמר הנביא התחזקי הגה כנגד היגון ולא אוכל כי עלי לבי דוי (מהרד"ק) וטעם עלי כטעם ונפשו עליו תאבל כלומר בקרבו. וטעם ההתחזקות כנגד היגון הוא במה שמשיב הנביא לעצמו שהם ראוים לכך ונענשים כפי הדין, מ"מ כשישמע קול שועת עמו יכאב לבו עליו, וידעה לו כאלו כבר ישמע הקול הזה מארץ מרחקים אחרי גלותם, וכמו שזוכר בפ' הבא: (ז) הה' אין בציון, ואיך ישלט בנו האויב. ותוך כדי דבור משיב הנביא לעצמו בשם ה' מדוע הכעיסוני וגו' להבליג על היגון, אמנם עוד מעט ישוב ויגבור הדוי כשישמע קול שועת עמו, עבר קציר וגומר, וכמו שאומר על שבר בת עמי וגומר, בהבלי, עם נכר: (ח) עבר קציר וגו', כלומר כבר עבר זמן אחר זמן שצפינו לעזרה ולא באה: (ט) קדרתי, לשון שחרות ואופל (רש"י), והטעם על הדאגות והצער המאפילים נגה האדם: שמה, כמו שממה, והוא ענין תמהון: החזקתני, מענין חזקתני ותוכל, כלומר התחזקה עלי: (י) הצרי אין בגלעד, אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכות. וגלעד היה מקום הצרי כדכתיב עלי גלעד וקחי צרי, וטעם ארוכת רפואת (מהרד"ק): (יא) מי יתן, שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי, וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסוק (הנ"ל). ויבקש הנביא

על

יוֹמָם וָלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי׃ יב מִי־יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים׃ יג וַיַּדְרְכוּ אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה אֶל־רָעָה יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יד אִישׁ מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ׃ טו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ׃ טז שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃ יז לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים כִּי־אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי׃ יח חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ׃ הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ כ עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא

שמעו

לאנג אונד נעכטע לאנג איבער דיא ערשלאגענען מייגעס פאלקעס ווייגען קעננטע. (יב) אדער דאס מאן מיר אין דער וויסטע איינע הערבערגע געבע, זא וואללט איך מיין פאלק פערלאססען אונד פאן איהנען געהען; דען אללע זינד זיא עהעברעכער, איינע ראטטע בעזעוויכטער; (יג) שפאננען איהר געשאס, דיא ליגענהאפטע צונגע; געברויכען איהרע מאכט צו ניכטס רעדליכעס אים לאנדע, פערזינקען פאן לאסטער אין לאסטער, אונד וואללען מיינער ניכט וויססען, שפריכט דער עוויגע.
(יד) מאן היטע זיך פאר זיינעם בוזענפריינדע, מאן פערטרויע קיינעם ברודער מעהר; דען יעדער ברודער הינטערגעהט, יעדער פריינד פערלייםדעט. (טו) זיא שפאטטען איינער דעס אנדערן, רעדען דיא וואהרהייט ניכט; איבען איהרע צונגע אים ליגען רעדען, בעפלייסען זיך דעס אונרעכטטהונס. (טז) דוא ויצצעכט אונטער לויטער טרוג, אונד דעס טרוגס האלבער וואללען זיא מיך ניכט ערקעננען, שפריכט דער עוויגע. (יז) פירוואהר! זא שפריכט דער עוויגע צבאות: איך לייטערע זיא, איך פריפע זיא; דען וואז זאלל איך טהון, דא עז מיין פאלק דאך איינמאהל איזט? (יח) אלליין געשערפטער פפייל איזט איהרע צונגע, דיא רעדע לויטער פאלש; מיט דעם מונדע שפריכט מאן פריינדליך צו דעם נעכסטען, אונד אים הערצען שטעללט מאן איהם דיא פאללע.
(יט) זאלל איך זאלכעס ניכט אן איהנען אהנדען? זאלל אן זאלכעם פאלקע איך ניכט ראכע נעהמען? (כ) אויף יענען בערגען ערהעבע איך קלאג־אונד וועהגעזאנג, שטיממע אן דאז טרויערליד אב דיא פלורען דעס פעלדעס. פערעדעט ליגען זיא, פאן קיינעס וואנדערערס

פוס

באור

על זה לפי שהבכי הוא חצי נחמה במה שהוא ממעט כאב הלב קצת, והבוכה ימצא בו נעימות מה: את חללי, אמר הרד"ק ז"ל מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא יזכרנו, כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו, וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר זולתי העברי (כמו בל"א ער בעוויינטע איהן) לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאלו מקבל הפעולה: (יב) יתנני, יתן לי, כלומר מי יתן לי מקום מכוחה במדבר ואלכה שם לבלתי ראות ברעה אשר ימצא את עמי כי אם גם ראוים לכך כי כלם וגו׳, מ"מ איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: כי כלם מנאפים וגו׳, נאום ה׳, כל מה שידבר הנביא לאונאת השם תולה בדבור השם: עצרת בוגדים, כנסיות בוגדים (רש"י): (יג) וידרכו את לשונם, שהיא כמו קשתם שיזמינו לירות בו ישרי לב ע"י החצים אשר יתנו עליו, והם השקר והרכילות שיזיקו בו רעיהם, ואני תרגמתי כפי הענין: ולא לאמונה גברו בארץ, מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת וימכעו העושקים כי אם להיפך (מרד"ק): (טו) למדו לשונם, הרגילו כמו פרא למוד מדבר (הנ"ל): העוה נלאו, יגעו וטרחו לעות את דרכם, העוה כמו הכבד את לבו, להעוות (רש"י): (טז) שבתך בתוך מרמה, כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אלי, כי בשביל המרמה מאנו דעת אותי לבלתי יכטרכו לעזוב דרכם: (יז) לכן, לשון שבועה, אמר האל יתברך הנני כבר צרפתים ובחנתים בצרות לראות אם ישובו אלי, כי אין אעשה אחרי שהם נקראים עמי, אמנם כלו סיגים אין עושה טוב אין גם אחד, בפיו ידבר שלום וגו׳, וכיון שהפסיק השלום ביניהם אי אפשר להם להתקיים לפני, כן נראה לי המשך המאמרים: (יח) חץ שחוט, משוך כמו זהב שחוט, כאלו הוא נמשך על המשחזת לחדדו (מרד"ק): (יט) העל אלה, המעשים לא אפקוד בהאנשים האלו: (כ) על ההרים, על חורבן ההרים (רש"י)

רש"י

פלאסטער אויף לעגען(: יב עצרת בוגדים. כניסיו׳ בוגדים: יג וידרכו. לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת שהוא ארבלי"סטא בלע"ז (כמו ארבאלע"ט בל"א ארמברוסט) וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה והנביא המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר: מרעה אל רעה. מעבירה אל עבירה: יד עקוב יעקוב. ארוב יארוב: טו העוה נלאו. יגעו וטרחו לעות את דרכם העוה כמו הכבד את לבו להעוות: טז שבתך בתוך מרמה. כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמה החליפו יראתי ומאנו דעת אותי: במרמה. בשביל המרמה: יז הנני צורפם. בייסורין: מפני בת עמי. מן קדם חובי כנישתא דישראל: יח חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט וכן ושחטה שטים טר"ייט בלע"ז (בל"א געצאגען). ל"א לשון שחיטה ממש טראנק"אט כמו טראנ"קשאנ"ט. בל"א שניידענד) וכן חברו מנחם וכן תירגם יונתן כגיר די מחריף: ובקרבו. ת"י ובמעוהי: כ על ההרים. על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר. נוה רועים שבמדברות נאות לשון נוה וכן נאות דשאים וכן לנותך נאות קדש: נצתו. לשון

ניס

שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד־בהמה נדדו הלכו: כא ונתתי את־ירושלם לגלים מעון תנים ואת־ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב: כב מי־האיש החכם ויבן את־זאת ואשר דבר פי־יהוה אליו ויגדה על־מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר: כג ויאמר יהוה על־עזבם את־תורתי אשר נתתי לפניהם ולא־שמעו בקולי ולא־הלכו בה: כד וילכו אחרי שררות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם: כה לכן כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את־העם הזה לענה והשקיתים מי־ראש: והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את־החרב עד כלותי אותם: כו כה אמר יהוה צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל־החכמות שלחו ותבואנה: כח ותמהרנה ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו־מים: כט כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו בשנו מאד כי־עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו: ל כי־שמענה נשים דבר־יהוה

ותקח · · · הסר א'· קמץ בז"ק·

פום בעטרעטען; מאן הערט ניכט מעהר דער הערדע בריללען; פאם פאגעל אין דער לופט ביז צום פיהע איזט אללעס וועגגעשייכט, דאפאן געוויכען. (כא) «איך מאכע אויך ירושלים צום שטיינהויפען, דער דראכען וואהנונג; לאססע יהודה'ס שטעדטע צו איינעדען ווערדען אויז מאנגעל אן בעוואהנער.» (כב) ווער איזט דער וויזע מאן, דער עז בעמערקט? אדער צו דעם עוויגען מונד עז גערעדעט? ער זאגע עז אן: ווארום איזט דאז לאנד צערניכטעט, צערשטערט וויא איינע וויס־טענייא, פאן קיינעם וואנדערער בעזוכט? (כג) אונד דער עוויגע אנטוואָרטעט: «דיאזוייל זיא מיינע לעהרע פער־לאססען, דיא איך איהנען פארגעלעגט, מיינער שטיממע ניכט געהאָרכט האבען, אונד איהר ניכט נאכגעוואנדעלט זינד, (כד) זאָנדערן ליבער איהרעס הערצענס דינקעל געפאָלגט האבען, אונד דען געצצען נאכגעגאנגען זינד, וויא איהרע פעטער זיא געלעהרט האבען.»

(כה) פירוואהר! זא שפריכט דער עוויגע צבאות, דער גאָטט ישראל'ס: איך שפייזע דיזעס פאָלק מיט ווערמוטה, טרענקע זיא מיט דראכענגיפט;

(כו) צערשטרייע זיא אונטער פעלקער, דיא ווערער זיא נאך איהרע פאָרפאהרען געקאננט האבען, אונד שיקקע דאז שווערט הינטער זיא דריין, ביז איך זיא אויפגעריבען האבע. (כז) אלזא שפראך דער עוויגע צבאות! דארום מערקע דארויף, אונד רופט דיא קלאגעפרויען, דאס זיא קאָממען, שיקט נאך דען דיכטערינגען, דאס זיא קאָממען;

(כח) דאס זיא הערבייא איילען אונד אנשטיממען איבער אונז דען וועה־געזאנג, דאמיט אונזערע אויגען אין טהרענען צערפליסען, אונזערע אויגענלידער פאן וואססער איבערשטרעמען. (כט) האָרך! וועלך קלאגעגעטען פאן ציון אויז! אך! וויא אונגליקליך, וויא בעשעמט זינד וויר! וויר מיססען דאז פאטערלאנד פערלאססען, אונזערע וואָהנונגען האבען אונז אויזגעשטאָסען. (ל) זאָ הערט אויף גאָטטעס פערקינדיגונג, איהר פרויען! אייער אהר

פערנעהמע

רש"י

נ"ה וכן נלתה: נדדו הלכו· סופן לילך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה מגלות לדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו וריוז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא כ"ב והחשבון מכוון במסכת יומא: כא לגלים· דגורין: כב מי האיש החכם· שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו שיגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ בא כל הפורענות הזה: כה לענה· עשב מר: מי ראש· ארס נחש: כט כי השליכו משכנותינו· את שוכניה' ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את

באור

(רש"י): (כא) ונתתי את ירושלים, מאמר השם, כלומר לא בלבד הפריצים וכאות הרועים כי אם גם המדברים אשר כאספו שמה להמלט על כפשם אתן שממה והנה קול שדי זה במקום השמחה והדמיה שגיב הנביא בפ' הקודם, הוא נורא מאוד, וירבה התפעלות בלב השומע כבלב המליץ: (כד) ויבן את זאת, מעניינו, או אומר פי ה' דובר אליו הטעם על מה וגו': ויגידה, טעם משקל הנקבה בעבור הבלתי מפורש: (כה) אלהי ישראל, ביאת הכנוי הזה כאן לאמור אף שהם ברון, מ"מ הוא אלהיהם להעניסם על עונותיהם, או יהיה הטעם לאמור כי אף ששמו הגדול נקרא עליהם מ"מ אין נשיאת פנים בדבר לבלתי העניסם כדין: מאכילם את העם, בא הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים (רד"ק): (כו) כה אמר ה' צבאות, אי אפשר להמשך למה שלאחריו, בעבור מלת ותשינה עלינו, ואין להביא ראיה מכתוב עמו אכי נבדה שכבר כתוב אחריו אחללהו ואכבדהו, לכן נראה לי טעם ההמשך כזה, אמר הנביא אחרי שכה אמר ה' צבאות הנני מאכילם וגו' לכן התבוננו על זה וקראו וגו', ובזה יתישב גם טעם מלת התבוננו כאן· ורבותינו ז"ל דרשו מה שדרשו: ואל החכמות, בדברי הספד וקינה (רד"ק): (כח) ותרדנה, פועל עומד, ומרוב הבכי דמה הענין כאלו העין נתכת ויורדת בדמעה (הנ"ל)· וטעם שם דמעה תואר הפעל, כלומר שאלוחית העין תרד ירידת דמעה אחת אחת טרענענר בל"א: (כט) נשמע, עבר מבנין נפעל: כי השליכו משכנותינו, אותנו חוכה על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בושת גדול מזה שיכא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאוד (רד"ק): (ל) כי שמענה, אף כאן טעם מלת כי לאמת הענין: שמענה דבר ה', מה שדבר לעשות לעמו, כדי שתוכלנה ללמד לריעותיכם

מה

פערנעהמע זיינעס מונדעס רעדע אויף דאס איהר אייער טעכטער דאַז קלאַגעליד לעהרט, דיא געשפילין דען טרויערגעזאַנג. (לח) דען דער טאָד איזט אין אונזערע פענסטער איינגעשטיגען, אין אונזערע פאַללעסטע איינגעדרונגען; ראַטטעט פאָן דען שטראַסען דיא קנאַבען וועג, דיא יינגלינגע פאָם מאַרקטע. (לב) רעדע, זאָ שפריכט דער עוויגע אונד דיא אָזער דער מענשען זאַללען הינפאַללען, וויא קאָטה אויף דעם פעלדע, וויא דיא גאַרבע הינטערם שניטטער, דיא קיינער אויפנִיממט:

* *

(לג) זאָ שפריכט דער עוויגע פערנער: דער קלוגע ריהמע זיך זיינער קלוגהייט ניכט, ניכט דער העלד זיינעס העלדענמוטהס, ניכט דער רייכע זיינעס רייכטהומס;
(לד) זאָנדערן דאמיט ריהמע זיך, ווער שאָן זיך ריהמען וויל, דאס ער איינזעהען, ערקעננען מיך געלערנט, וויא איך דער עוויגע גנאַדע אונד גערעכטיגקייט אונד וואָהלוואָללען איבע אויף ערדען, דאס אָן זאָלכעם איך געפאַללען האַבע, שפריכט דער עוויגע.

הפטרת ואתחנן

(א) טרעסטעט, טרעסטעט מיין פאָלק! שפריכט אייער גאָטט. (ב) שפרעכט מוטה דעם הערצען ירושלים'ס איין, פערקינדיגט איהר: געענדיגט זייא איהרע לײדענסצייט, איהרע זינדע פערזעהנט, פילפאַך האַט זיא געליטטען פאָן גאָטטעס האַנד איהרער מיססעטהאַטען וועגען. (ג) דיא שטיממע ערשאַללט:
« אין וויסטען באַהנט דעם עוויגען דען וועג, אין איינערען אונזערם גאָטטע דיא שטראַסע! (ד) יעדעס טהאַל ערהעבע זיך, בערג אונד היגעל זינקע איין; קרוממער פפאַד ווערדע געראַדע באַהן, שטיילע העהע צור עבענען פלעכע.
(ה) גאָטטעס מאַיעסטעט אָפפענבאַרעט זיך,

ותקח אזנכם דבר־פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רעותה קינה: לא כי־עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות: לב דבר כה נאם־יהוה ונפלה נבלת האדם כדמן על־פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: לג כה | אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו ואל־יתהלל הגבור בגבורתו אל־יתהלל עשיר בעשרו: לד כי אם־בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי־באלה חפצתי נאם־יהוה:

הפטרת ואתחנן

(ישעיה מ' א'—כ"ו)

א **נחמו** נחמו עמי יאמר אלהיכם: ב דברו על־לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל־חטאתיה: ג קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו: ד כל־גיא ינשא וכל־הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ה ונגלה

באור

מה שתקוננה בקינתם. (לא) **כי עלה מות בחלונינו**, דרך משל שאי אפשר להשמר ולהסגר מפניו, כי בחלונות בא כגנב: **להכרית**, טעם למ"ד התכלית, כי על ידי שבא המות בארמנות להמית שם, יכרתו העוללים מהחוצות והבחורים מהרחובות שלא יבואו עוד שמה: (לב) **כה נאם ה'**, דבר ונפלה, כלומר כמעט שנגזרה הגזרה כן תהיה: **כעמיר**, שכמו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כשכחים על פני השדה ואין קובר אותם (רד"ק): (לג) **אל יתהלל** וגו', זכר אלו התכונות השלש כי החכם יכשל פעמים רבות בתחבולותיו ובערמתו, וכן הגבור יכשל בכחו ובגבורתו, וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו, כן מנהג העולם ברוב, ואמר להם הנביא כי לא יכשלו באלה כי אם במה יכשלו בהשכל וידוע את ה' ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה בארץ כי כן עושה אותם ואח (הנ"ל): **השכל וידוע אותי**, שאני ה' וגו', שבאלה חפצתי גם לראות בבריותי שעושים כך, כן נראה לי הענין:

(ב) **צבאה**, זמנה, כלומר זמן שהיה לה להיות בגלות, (רד"ק): **נרצה עונה**, כתרגומו אשתבקו לה חובהא:
(ג) **במדבר פנו**, לפי שאמר אחר כן ונגלה כבוד ה' אמר פנו דרך משל לפנות הדרך וליישר המסילה לבעבור שיעבור בו אלהים:
(ד) **והרכסים**, הוא לשון גבהות: (ה) **וראו כל בשר**, כלומר

רש"י

את משכנותינו לארץ: **לא** להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו והיכות אשים לך בדמשק: **לג אל יתהלל חכם**. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם: **לד השכל**. כמו הכנד אנטי"לייגט בלע"ז:
א **נחמו** נחמו. חוזר על נבואותיו שעתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינתם לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: **ב כי מלאה צבאה**. תרגם יונתן עתידה דתיתמלי מעם גלוותה כמו כי מלאה מכבאה ויש פותרין צבאה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ: **נרצה**. נתפיים: **כי לקחה** וגומר. הרי קבלת כוס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקת על חד תרין בכל חובהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים ואם תאמר האיך מדתו של הקדוש ברוך הוא לשלם לאדם כפלים נחטאו מנינו מוקרא ומלאתי ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: **ג קול**. רוח הקדש קורא במדבר דרך ה' לשוב גליותיה לתוכה: **ד כל גיא**

כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ ז יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ ט עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלִָם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ י הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ יג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ יד אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט

וילמדהו.

יעדע קרעאַטור ערקעננט: דיס זייא דעס עוויגען אויז־שפרוך.» (ו) «פערקינדע!» ערשאַללט דיא שטיממע, איך שפראַך: וועם פערקינדע איך? הינפעלליג איזט אללעס פלייש וויא גראַז, אללע זיינע טוגענד וויא פעלדעסבלומע. (ז) גראַז דאָררט, בלומע וועלקט, ווען גאָטטעס ווינד דאַריבער וועהט. פירוואַהר! דאַז פאָלק איזט הינפעלליגעס גראַז. (ח) «לאַס גראַז דאָררען, בלומע וועלקען; גאָטטעס וואָרט בעשטעהט עוויגליך.»
(ט) אויף האָהען בערג קלים הינאַן, הייל־פערקינדערין ציון׳ס! ערהעבע מעכטיגליך דיא שטיממע, הייל־פערקינדערין ירושלים׳ס! ערהעבע זיא, זייא ניכט באַנגע, זאַגע דען שטעדטען יהודה׳ס שויעט — אייער גאָטט — (י) ער, דער עוויגע, גאָטט! קעממט מיט אַללגעוואַלט, מיט מעכטיגעם הערשעראַרם; בייא איהם איזט גראָסער לאָהן, פערגעלטונג פאָר איהם. (יא) דעם הירטע גלייך ווייֿדעט ער דיא הערדע, זיין אַרם אומפאַהעט דיא לעממער; טרעגט אין זיינעם שאָאָסע זיא, לייטעט זאַנפט דיא זייגענדען. — (יב) ווער מיססט מיט האָהלער האַנד דיא וואַססער אַללע? ווער מיט איינער שפאַננע דיא הימּמעל? ווער מיט גראָסעם מאַאַס דער ערדען שטויב? ווער וויגט געבירגע? ווער דיא היגעל אין ריכטיגער שאַלע גלייכגעוויכט? (יג) ווער בעשטיממט דעם עוויגען גייסט? וועלך וועזען גיבט איהם ראַטה? (יד) מיט וועם איבערלעגט ער, דאָס ער וויזער ווערדע? ווער לערהט איהן

רש"י

ינשא. והסר ישפל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות: הרכסים. כמו וירכסו את החשן: לבקעה. קנפנ"יא בלע"ז (בל"א עבנעס פעלד • אקער) ארץ חלקה ושוה: ו קול. מאת הקדוש ברוך הוא אומר אלי קרא: ואמר. רואי אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל שרי המלכיות הספך גדולתם ותהיה כחציר: וכל חסדו כציץ השדה. כי חסד לאומים חטאת. ד"א סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליה שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון כי מפי האל לעולם הוא הבטחת הבשורה: ז נבל. כמש: ט מבשרת ציון. נביאי דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר זכו קל כזכר לא זכו תם כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ: י בחזק יבא. על האומות ליפרע: הנה שכרו אתו. מזומן אתו לצדיקים: ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם: יא כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאים ובחיקו נושאם: עלות ינהל. מנקתה ביניתו מדבר הצאן המניקות. ינהל. כמו מנהל: יב מי מדד וגומר. כל זה היה בו כח לעשות וכל שכן שיש בו כח לשמור הבטחות הללו: בשעלו. בהליכתו שנאמר דרכת בים סוסיך: בשעלו. כמו במשעול הכרמים שביל: שעל. שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים: תכן. אמול"איר בלע"ז (לא ידעתי לכוונו): וכל בשליש. ומדד בשלישית שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרות. ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש: ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כבד התקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה: יג מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמין: ואיש עצתו. יודיענו רוחו כן תירגם יונתן ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה: יד את מי נועץ ויבינהו. שהיה להקדוש ברוך הוא הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו: את מי נועץ. כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם וגומר: ויבינהו וילמדהו בארח משפט. את מי מן האומות עשה כן שלימדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לו לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמור

באור

ידעו כל אדם כי ה' דבר, ונראו הוא לשון הבנת הלב, רד"ק: (ו) ואמר מה אקרא, רואי אמר אל הקול מה אקרא, מרש"י, ועל כן מתורגם בל"א כאלו כאמר ואמר. ושעור הכתוב, הנביא אמר אל הקול אל מי אדבר ואודיע דבריך הלא המה וגם חסדם כציץ השדה אשר יבש וכבל. ועל זאת הקול בפסיק. (ח) יבש חציר, אף אם יבש חציר וכו' הלא דבר אלהים יקום לעולם ובעבור זאת אל תמנע מלקרוא ומלהודיע מה שאומר אליך והוא הנה ה' אלהים בחזק יבוא וכו': (י) בחזק, כתרגומו בתקוף: (יא) כרועה, מהפסוק הזה מתחילים דברי הנביא, ויאמר על ה' שהוא ירעה את עמו כרועה את עדרו וכו': (יב) בשעלו, אגרופו

איהן דעם רעכטעס פפאד ד' דער ערקעננטניס וועג, דער וויזהייט גאנג? (טו) זיהע! דעם האנגענדען טראפפען אם איימער, דעם שטויבע דער וואגשאאלע גלייכען נאצ=יאנען; דיא מעערעסאינזעלן פליגען אויף וויא לייכטער שטויב. (טז) לבנון'ס וואלד רייכט ניכט צום אלטאר=פייער, זיין געווילד ניכט צו אפפערטהירען אויז. (יז) דיא פעלקער אללע שווינדען וויא ניכטס געגען איהן; מיט איהם פערגליכען, וועלך ניכטיגע איטלע וועזען! (יח) ווען וואללט איהר דען אללמעכטיגען דען פערגלייכען? וועלכע געשטאלט זאלל איהן דארשטעללען? (יט) יענעס בילד, דאז דער קינסטלער גיסט, דער מייסטער מיט גאלדבלעך בעלעגט, מיט זילבערקעטטע פערציערט? (כ) אדער יענעם דירפטיגען הנבע, דער איינען בוים, ריין פאן וואורמפראס, וועהלט, נון וועזען מייסטער אויפזוכט, איין אונפערגענגליך בילד צו פער=טיגען? (כא) וויא? איהר וויסט עז ניכט, האבט עז ניא געהערט? וואז אייך לענגסט קונד געטהאן איזט, וואז פאן וועלטענגרינדונג דער איינזיכט נאהע ליגט?
(כב) ער, דער איבער ערדקרייז אונד איהרען היישרעק=גלייכען בעוואהנערן טהראנט, ער, דער דיא היממעל אויזדעהנטע וויא טעפפיך, וויא געצעלטע אויזשפאננטע צום בעוואהנען. (כג) ער וואנדעלט פירסטען אין ניכטס, ערדענריכטער אין איטלע וועזען. (כד) דאם איהר שטאם זיך ניכט ווייטער פפלאנצט, קיינען זאאמען בריינגט, קיינע וואורצעל פאסט; הויכט דער ווינד זיא אן, זיא טראקנען, איין שטורם פיהרט זיא וועג וויא שטאפפעלן.
(כה) ווען וואללט איהר מיך דען נאכבילדען, דעם איך גלייכע? שפריכט דער היילינע. (כו) העבט גען הימעל אייערע אויגען! זעהט, ווער שוף דיזע? ער, דער דיזער הערע צאהל הערפארגעבראכט, נעננט מיט נאמען זיא; דעם אללגעוואלטיגען, דעם אללפערמעגענדען ענטגעהט דיזער וועזען קיינעס.

וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו: טו הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול: טז ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה: יז כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו: יח ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו: יט הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו ורתקות כסף צורף: כ המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט: כא הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם מוסדות הארץ: כב הישב על חוג הארץ וישביה כחגבים הנוטה כדק שמים וימתחם כאהל לשבת: כג הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה: כד אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם: כה ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש: כו שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר:

א ותאמר

באור

אגרופו: בשליש, מדה גדולה: (טו) כמר מדלי, כטפה הדבקת בדלי, שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי: יטול, כאבק הנישא ועולה ע"י הרוח. רש"י: (יז) מאפס, פחות מאפס: (כ) המסכן תרומה, כמו ילד מסכן, שהוא לשון עוני, ושעורו כמו שכתב רד"ק למעלה אמר אם תדמו אלהים אל הפסל אשר נסך חרש, ומצפה בכסף או בזהב כי המה אלילי העשירים ואחר כן אמר או אם תדמו אלהים אל הפסילים אשר עושים להם העניים מן עץ:

(ב) מרחם

רש"י

(א) ציון

משמרתי ואומר למען אשר ידוס וגומר וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי: טו הן גוים כמר מדלי. ואין חשובין לו להעמיד מהם נביאים לגלות סודו: כמר מדלי. כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טניפת המים ורוקבין העץ לימוני"רא בלע"ז (נ"ל לימא"נעם. בל"א שלאמיכט): שחק מאזנים. שהנחשת מעלה עיפוש ומשתחק: כדק. אבק דק: יטול. כאבק הנישא ועולה ע"י רוח כדוק אשר ינטל: טז אין די בער. על מזבחו: וחייתו. שללבנון אין די עולה. ד"א ולבנון אין די בער יגמור לכפר על עון האומות: יז כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואינם חשובין לפניו: יט נסך. לשון מסכה: נסך חרש. חרש של ברזל ניסכו מברזל או מנחשת ואח"כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה: רתוקות. שלשלאות: כ המסכן תרומה. או אם בא לעשותו של עץ הלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים עץ שלא ירקב מהר יבחר: המסכן. המלומד כמו ההסכן הסכנתי. תרומה הפרשה ברירת העצים: כא הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה ואותי היה לכם לעבוד: כב חוג. לשון מחוגה עוגל קומפ"ס בלע"ז (מפורש פ' בראשית כ"ט"ז): ויושביה. לפניו כחגבים: כדוק. כיריעה טיי"לא בלע"ז (והיא טאהל בל"א לייוואנד. געוועב. וכן פי' רש"י ויקרא כ"אכ'): כד אף בל נטעו. אף הרי הם כמו שלא נטעו: אף בל זורעו. ד"א ועוד יתיר מכאן שיפורשו ויעקרו כאילו לא זורעו זריעה פחותה ונטיעה: בל שורש בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישרישו הנזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה סרי"ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל אינ"רצי ניז בלע"ז (והוא אנרא"ציני. בל"א איינגיווארצעלט): כו מי ברא אלה. כל הצבא אשר תראו במרום: מרוב אונים. שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מן הצבא לא נעדר שלא יקרא בשם:

א ותאמר

(ישעיה מ"ט י"ד — נ"א ד')

א ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: ב התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: ג הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: ד מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: ו כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: ז עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה לי ואשבה: ח ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם: ט כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה: י והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך

תרגום אשכנזי

(א) ציון שפריכט נאך איממער: «דער עוויגע האט מיך פערלאססען, גאטט האט מיין פערגעססען.» (ב) קאן איין וויב איהרעס זייגלינגס פערגעססען? פערגעססען לייבעספרוכט מיטטערליכע געגענליבע? געשעהע עז אויך, איך פערגעססע דיין ניא. (ג) זיהע; וויא אויף הענדען געצייכנעט ביזט דוא מיר,* דיינע מויערן מיר שטעטס געגענווערטיג. (ד) שנעלל איזט דיינער זעהנע ווידערקונפט, דיינע צערשטערער אונד צערטריממערער ענטאיילען. (ה) ערהעבע דיינע אויגען אומהער אונד שויע! וויא פערזאממעלט אללע צו דיר קאממען! זא וואהר איך עוויג דויערע, שפריכט דער עוויגע, גויא שענער שמוק זאללען זיא דיך בעקליידען, אומגעבען דיך וויא ברויטגעשמיידע. (ו) יענע עדען צערשטערטען פלעצע, יענעם טרימערפאללע לאנד, זיהע! איזט דען בעוואהנערן צו ענג, נון פערדערבער ענטפערנט זינד. (ז) יא, פארמאהלס פערוואיזטע מוטטער! באלד הערט דיין אהר דער קינדער שטיממע: צו ענג איזט מיר דער ארט, שאף מיר רוים צום נידערלאססען! (ח) באלד פראגט דיך דיין הערץ: ווער שוף דיזע קינדער מיר? ווארר איך ניכט קינדערלאז אונד איינזאם, פערבאננט אונד פערוויזען? ווער צאג זיא מיר אויף? איך ווארר יא איינצעלן אונד פערלאססען? ווא לעבטען זיא דען? (ט) דען זא שפריכט גאטט דער הערר: איך העבע עמפאר צו פעלקערן מיינע האנד, פרעמדען נאציאנען ערהעבע איך דאז פאניר, אונד זיא ברינגען דיא זעהנע אים ארם, דיא טעכטער אויף שולטערן דיר געטראגען. (י) פירסטען זינד איהרע פפלעגעפעטער, ערלע פרויען איהרע זייגערינגען; פאר דיר פאללען זיא אויף דאז אנטליץ נידער לעקקען

*) איינע רעדענסארט, דיא נור איינמאהל פארקיממט. וואהרשיינליך איינע אנשפילונג אויף דען אלטען געברויך, צייכען אויף דיא האנד (אדער אירגענד איינען אנדערן טהייל דעס קערפערס) ענטוועדער צו מאהלען אדער א ינצוברעננען. ער בעצייכנעטע זאוואהל דען שטאנד דער פערזאן, אלז וועם זיא אנגעהערטע. היר זאלל עז בלאס זיננליך אדער אנשוליך צייגען, יאב דיא נאציאן דעם עוויגען אונפערגעסליך איזט. ער האט זיך, מענשליכער וייזע צו רעדען, איין צייכען געמאכט, אום עטוואז ניכט צו פערגעססען. (זיהע אברבנאל) נאך דיזער אנמערקונג ווערע אין הפטרת ויקרא פסוק י"ג דיא איבערזעצונג: וזה יכתב ידו לה' פאלגענדער געשטאלט צו בעריכטיגען: יענער שרייבט אין זיינע האנד: איך בין דעס עוויגען; אלזא ניכט, וויא רד"ק אונד דיא אנדערע מפרשים עז ערקלערען, אים פיגירליכען, זאנדערן איםווירקליכען זיננע דעס ווארטעס.

רש"י

א ותאמר ציון. היא היתה סבורה שכחתים: ב התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: ג על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזוכרך תמיד. דבר אחר על כפים מעל ענני כבוד כמו על כפים כסה אור: ד מהרו בניך. לשוב: ו תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים: ז בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה: ח גלמודה. סולד"א בלע"ז (והוא כמו זעל"עט בל"א איינזאם. וכן כתב הרד"ק יחידה ושוממה): וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה: ט ידי. נסי סימן להביא גליות: נס. פירק"א בלע"ז (מפורש במדבר כ"א ח') כמו וכנס על הגבעה והוא סימן קיבוץ ונותנין נראה

באור המלות

(ב) מרחם. בן בטנה, אמרו המפרשים שהוא כפל ענין במלות שונות, והר"י אברבנאל פירש שבן בטנה מוסב המאמר ושעורו היתשכח בן בטנה אהבת אמו ועל פי זה מתורגם בל"א: (ג) חומותיך, החרבות: (ד) מהרו, לשוב אל ארצם: מהרסיך, כלומר אותם אשר הרסו והחריבו אותך מהרו לצאת ממך ולעזבך: (ו) תצרי, יהיה המקום צר מלבנות להם בתים, רש"י: (ז) שכוליך, שעורו לפנים היית שכולה מהם אבל עתה יאמרו צר לי המקום וכו': (ח) גלמודה, כתרגומו ויחידי' ורש"י כתב סולדא בלע"ז (והוא זאליטער, איינזאם): וסורה, מוסרת שכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה, רש"י: (ט) נסי, פיר"קא בלע"ז (והוא פער"ש, בל"א)

לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ יא הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃ יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ יג וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ טו מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ טז אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ יז אֲדֹנָי יֱהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ יח אֲדֹנָי יֱהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי

לעקקען דיינער פיסע שטויב. דוא לערנסט דאן, דאס איך דער עוויגע בין, דער מיר פערטרויעט. ווירד ניא צו שאנדען ווערדען. — (יא) ווער ענטרייסט דעם מעכטיגען אבער דיא בייטע? וויא ענטרינגט דער גרעכטע דער געפאנגענשאפט? (יב) זיהע! זא שפריכט דער עוויגע: יא, ענטריססען ווערדען דעם מעכטיגען דיא געפאנגענען, דיא בייטע ענטרינגט דעם געוואלטטהעטיגען; דען איך פיהרע דיינען שטרייט, איך עררעטטע דיא קינדער דיר. (יג) פאן אייגענעם פלייש זאללען אונטערדריקקער צעהרען, פאן אייגענעם בלוט, וויא פאם וויינמאסט, טרונקען ווערדען; דאס יעדעס געשעפף ערקעננע, דאס איך, דער עוויגע, דיין רעטטער בין, איך, דער מעכטיגע יעקב'ס, דיין ערלעזער. (יד) זא שפריכט דער עוויגע: *) ווא איזט דען אייערער מוטטער שיידעבריף, וואמיט איך זיא ענטליס? ווא דער גלייביגער, דעם איך אייך פערקויפט? אבער אך! אייערער זינדען וועגען וואורדעט איהר פערקויפט, אייערער פרעפעלטהאטען האלבער ענטליס דיא מוטטער איך. (טו) ווארום מוסט איך קאממען, נימאנד פינדען, רופען — קיינע אנטוואָרט הערען? איזט זיא ערמאטטעט, מיינע ערלעזענדע האנד? פעהלט דיא קראפט מיר, אייך צו עררעטטען? מיר! דער איך דורך שעלטען מעערע אויזטראקנע, דיא שטרעמע וואנדלע אין וויסטע, דאס אויז וואססערמאנגעל איהרע בעוואהנער ערשמאכטען, דאס זיא הינשטערבען פאר דורסט. (טז) יא, זעלבסט דיא היממעל היללע איך אין שווארצעס דונקעל, קלייד זיא איין אין טרויער געוואנד. — — (יז) גאָטט, **) דער העדר פערליה מיר איינע בערעדטע צונגע, גאב איינזיכט מיר לעהרבעגיריגע שיקליך צו אונטעררריכטען; אויפגעפאָדערט יעגליכען מאָרגען ווערדע איך, אויפגעפאָדערט צום אויפהאָרכען וויא טרייער ייגגער. (יח) יא, גאָטט, דער העדר, האט דאז אָהר מיר געעפפנעט

קמץ בז"ק. לא

*) איין אנדערעס קאפיטעל, דאז מיט דעם פאָרהערגעהענדען גאר ניכט צוזאממענהענגט.

**) דיר איבערגאנג פאָן גאָטטעס רעדע אויף דיא רעדע דעס פראָפעטען איזט קיהן, אבער ניכט אונגעוועהנליך; דער אידעען גאנג איזט אונגעפעהר דיזער: דיא נאציאָן האט קיין פערטרויען צו גאָטט. עז פעהלט דיזעם ניכט אן מאכט, דאז צייגט דיא גאנצע נאטור, אבער אויך אן אויפפאָדערונגען פאָן זייטען זיינעס פראָפעטען, דארויף צו מערקען, פעהלט עז ניכט. דיזעם בעגיינסטיגטע ער צו דעם אמטע מיט גראָססען רעדנערטאלענטען אונד מיט איינעם מוטה אָהנע גלייכען, אום דען טראָץ דער בעזען אויזצוהאלטען, אונד זיך אן איהרען שימפפליכען בעהאנדלונגען ניכט צו קעהרען, וועלכען ער צולעצט עלענד אונד שמערץ פערקינדיגט.

באור המלות

וכל"א שטאנגע) כמו וככם על הגבעה, רש"י: בחוצן, זרוע: (יא) היקח, הם דברי האומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח כן איך יצאו ישראל מתחת רשותינו, מרד"ק. והנביא שואל ומשיב וידבר בפני עצמו כאלו האומות שואלים כזאת: (יג) וכעסים, יין מתוק: (יד) אמכם, כנה כלל ישראל בשם אם, והפרט בשם בנים, כדרך הנביאים במקומות שונות: (טו) מדוע באתי, מוסב למעלה שאמר הן בעונותיכם נמכרתם כי מדוע באתי ואין איש היה לשוב אלי: (יז) לשון למודים, לשון אנשים מורגלים בלמוד שתקן לשוני לדבר נכוחות: לעות, לאמר דבר בעתו. (רש"י ורד"ק): יעף, כלומר מי שהוא עיף וצמא לשמוע דבר ה': בבוקר בבוקר, כלומר יום יום: יעיר לי, יעיר אזני שאהיה שומע כלמודים והנה אני תלמיד לשם
דאב"ע

רש"י

ברחשה נגד: בחוצן. היסי"לא בלע"ז (כמו עים"עלא בל"א אקסעל. שולטער. וכן פירש רש"י ירמיה ל"א י"ב. תהלים קכ"ט ז') ודומה לו בעזרא וגם אני נערתי: יא היוקח מגבור מלקוח. כשבורים אתם שאי אפשר לקחת ומעשו מלקח פניו של יעקב הצדיק: יב ואת ירינך. ועם מריבך אני אריב: יג והאכלתי את מונייך. לחית השדה את בשרם. מונייך לשון אל תונו אונאת דברים המקנתרים אותך בגידופיהם: וכעסים. מתק יין: דמם ישכרון. כן מדמין אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן תירגם יונתן: טו מדוע באתי. להקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: טז אלביש שמים. נבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: יז נתן לי לשון לימודים. ישעיה היה אומר ה' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העייפים ולמאים לשמוע את דברי הקדוש ברוך הוא דבר לעות. ומנחם חיברו במחלוקת עת לעשות לה' לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן. מעורר את אזני ברות קדשו: לשמוע כלימודים. כמשפט הלימודים האמת והנכוחה: יח פתח לי אזן. והשמיעני את מי אשלח שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאיתא בפסיקתא
דנחמו

לא מריתי אחור לא נסוגתי: יט גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: כ ואדני יהוה יעזר־לי על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי־לא אבוש: כא קרוב מצדיקי מי־יריב אתי נעמדה יחד מי־בעל משפטי יגש אלי: כב הן אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם: כג מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו: כד הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה־זאת לכם למעצבה תשכבון: כה שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל־צור חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם: כו הביטו אל־אברהם אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד קראתיו ואברכהו וארבהו: כז כי־נחם יהוה ציון נחם כל־חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

א עניה

געעפפנעט, אונד איך בין אונגעהארזאם ניכט, איך ווידערשטרעבע ניכט. (יט) גערן גאב איך דען שלעגערן מיינען ריקקען, מיינע וואנגען דען רויפענדען פרייז; פערבערג דאז אנטליץ ניכט דער שמאך, דעם שפייכעל ניכט.* (כ) גאטט, דער העדר, ווירד מיר אויך ביישטעהען; דארום וייך איך שאמראטה ניכט. פעלזענפעסט צייג איך מיין געזיכט, וואהל איינגעדענק, דאס איך ניכט צו שאנדען ווערדע. (כא) מיין רעכטספערטרעטער איזט מיר נאהע, ווער וויל מיט מיר שטרייטען? וואהלאן! וויר טרעטען אויף; וואָ איזט מיין ווידערזאכער? ער טרעטע נעהער! (כב) יא, דער העדר, מיין גאטט, שטעהט מיר בייא, ווער וויל מיך פערדאממען? (אללע פערגעהען זיא, וויא פערשליססענעס געוואנד, וויא פאן מאטטען אויפגעצעהרט.) (כג) וואָ איזט ער אבער, דער גאטט אונטער אייך פירכטעט, אויף ויינעס קנעכטעס שטיממע האָרכט? איממער וואנדלע ער אים דונקעל, דאז קיין ליכט ערהעלט, ער פערטרויע נור אויף דעם עוויגען נאמען, פערלאססע זיך אויף זיינען גאטט. — (כד) איהר הינגעגען, דיא איהר דאז פייער אנפאכט, דיא גלוטה שטעטס פערמעהרט — וואנדעלט נור הין אין אייערעס פייערס גלאנץ, נור הין אין גלוטה, זעלבסט ענטצינדעט. — איך שפרעכע דאז אורטהייל איבער אייך אויז, איהר ווערדעט דעם אונגליק ערליגען. (כה) העדט** מיר צו, דיא איהר נאך טוגענד שטרעבט אונד דען עוויגען זוכט! בליקט אויף יענען פעלז, אויז דעם איהר געהויען, שויעט נאך דעם ברון, אויז דעם איהר ערגראבען וייד. (כו) בליקט אויף אברהם, אייערן אנהעררן, אויף שרה הין, אייערע אורערצייגערין! איינצעלן וואר ער, אלז איך איהן בעריף, איך זעגנעטע אונד מאכטע צאהלרייך איהן.

(כז) זאָ בערענקט דער עוויגע ציון, בערענקט איהרע טרימממער, שאפפט איהרע וויסטען אין עדן, דיא איינערען אין גאטטעס גערטען אום; וואננע אונד פריידע וויילען דא, אללעס טענט דאנק אונד לאבגעזאנג.

---

*) דער העכסטע גראד אייסערער פעראכטונג אים מארגענלאנד — אונד וואָ ניכט? — איזט דאז שפייען אינס געזיכט, אונד אויך היזעס אכטעט דער געטטליכע מאן ניכט.

**) אבערמאהלס דער אנפאנג איינער מיט דעם פאָרהערגעהענדען ניכט צוזאממענהאנגענדען רעדע.

רש"י

דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי. מללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני: יט גוי נתתי למכים. הוא אמר לו ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לך על מנת כן: כ וה' אלהים יעזור לי. אם יקומו עלי: כא קרוב מצדיקי. הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין: כב עש. תולעת הבגדים: כג בקול עבדו. בקול הנביאים: אשר הלך חשכים. אפילו צרה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא יצילהו: כד הן כולכם. שאינם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. עברתו עליהם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש המזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם. לפי דרככם תלקו: מידי. תהא גמולכם זאת לכם: כה אל צור חוצבתם. ממנו: ואל מקבת בור. שנוקבין והוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה. נוקרתם. לשון נקרת הצור יקרוה ערבי נחל ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם אשר ילדתכם לשון כי חלה גם ילדה: תחוללכם. אשר תלד אתכם: כו כי אחד קראתיו. כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו. קראתיו. רביתיו וגדלתיו לשון קרואי העדה וכמו שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: כז וערבתה. אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה אלא שהערבה כבר היה בה ישוב ונחרבה: תודה. קול הודייה:

א כי

באור המלות

ראב"ע: (כג) אשר הלך חשכים, כלומר אף אם ילך בחושך אם יבטח בה', אז יהיה ה' אור לו ויצילהו מכל רע: (כד) מאזרי זיקות, מחזיקי זקות והוא כפל הענין במלות שונות: מידי היתה זאת, כלומר אני גזרתי שתשכבו למעצבה, והיא מלשון עצב ואבל: (כה) אל צור חצבתם, כוונתו על אברהם, וכן מקבת בור כונתו על שרה ופסוק שלאחריו פירש דבריו וכונתו: (כו) כי אחד קראתיו, שעורו כאשר קראתיו וידעתיו היה אחד כלומר בנותי מעט ואחר כן ברכתיו והרבתיו ונתתיו לגוי גדול, וכאשר עשיתי זאת עם אביכם, כן אעשה עם ציון אכנס אותה ותהיה עוד רבתי בגוים רבתי במדינות אף שהיא עתה בדודה ועזובה, וזה שאמר בפסוק אחר זה כי נחם וגו' כי כמו כן כדרכו לפעמים.

(א) סוערה

(ישעיה נ״ד י״א — נ״ה ה׳)

א עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ
אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים: ב וְשַׂמְתִּי
כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ
לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: ג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ:
ד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה
כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: ה הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר
אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל: ו הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ
פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
לְחַבֵּל: ז כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־
אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה
וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: ח הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם
וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־
כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: ט לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־
לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי

הנה ק׳ · קמץ בז״ק · ואכלו

תרגום אשכנזי

(א) אַרמזעליגע, דעם שטורם פרייז געגעבענע, אונגע־טרעסטעטע שטאָדט! זיהע! איך (גאָטט) בעלעגע מיט ערלער פאַרבע דיינע שטיינע, גרינדע דיך אויף זאפירען. (ב) דורך קריסטאַללע זאָלל דאז זאָננענליכט דיר שיינען; פאָם געשטיין, פייערפאַרבען, ערבויע איך דיא טהאָרע, דען גאַנצען אומקרייז פאָן עדלען שטיינען דיר. (ג) אַללע דיינע קינדער זאָללען דעם עוויגען לעהרלינגע, אונד דיזער קינדער גליק גראָס זיין. (ד) דורך טוגענד בעשטעהסט דוא, פערנע זייא דיר יעדער רויב — דוא האַסט ניכטס צו פירכטען, פערנע יעדע אונטערדריקקונג — דיר נאַהט זיך קיינע. (ה) ווער וויל זיך צוזאַממען ראָטטען, אָהנע מיינען בעפעהל? ווער זיך ווידער דיך ראָטטעט אונטערליגט דיר. (ו) זיהע! איך שוף דען וואַפּפענשמיד, איהן, דער צו גלוטה דיא פלאַמ־מע בלעזט, אום פערדערבליך ווערקצייג צו פערטיגען, איך שוף יעדע פערהעערענדע קראַפט. — (ז) אבער ווערקצייג, ווידער דיך געפערטיגט, געדייהט ניכט, יעדע צונגע, געוועצט ווידער דיך, פערדאַממסט דוא אים געריכט; דיס איזט ערבטהייל דער גאָטטעסדיהנער, איהר טוגענדלאָהן פאָן מיר, שפריכט דער עוויגע.

(ח) וואָהלאַן! איהר דורסטיגען, נעהערט אייך דעם וואַס־סער! איהר געלדארמען, קאָממט, ערווערבט אונד געניכט! יאַ, קאָממט, ערווערבט אָהנע געלד אונד אָהנע פרייז וויין אונד מילך! (ט) וואָרום געבט איהר אייער זילבער פיר אונבראָד, (* אייערע אַרבייט פיר אונזעטטיגענדעס (* געניסט הין? אָ האָרכט, האָרכט דאָך אויף מיך,

---

*) דיזע צוזאַממענזעצצונג איזט אים דייטשען אונגעוועהנליך, דאָך האַבע איך זיא געוואַגט, וויל קיין אַנ־דערעס וואָרט דען בעגריף זאָ קורץ אונד זאָ דייטליך אויזדריקט. מענדעלסזאָהן איבערזעצט לאַ עם עבענפאַללס אויף דיזע אַרט: אונפאָלק. אויסער דיזער אַוטאָריטעט, איזט זיא אויך ניכט שפראַכווידריג, דאַ דיא פאַרטיקעל: אונ פערניינענדע קראַפט האַט, אונד אייגענטליך דיא אַבוועזענהייט דעסיעניגען בע־גריפפעס בעצייכנעט, וועלכען דאז וואָרט, מיט וועלכעם זיא צוזאַממענגעזעצט איזט, אויזדריקט. (זיהע ארעלונג).

באור המלות

(א) סוערה, בסער הגלות והפרשה הזאת מחוברת לפרשה שלמעלה שמדבר גם אל ירושלים הקריבה: (ד) רחקי מעושק, כמו תרחקי וכן ומות בהר כמו ותמות, (מרד״ק) ושעורו העושקים אותך עד הכה יתרחקו ממך: (ה) גור יגור, לשון אסיפה הוא כמו יגורו עלי עזים: אפס מאותי, שלא במצותי (רד״ק): עליך יפול, כלומר אותן אשר יגורו אתך, יפלו תחתיך· ויש אומרים שמלת מי מושך אחרת עמה ושעורו מי גר אתך, מי עליך יפול כמו על פני כל אחיו נפל שהוא גם כן כלשון גר והוא דרך שלום: (ו) הן אנכי, שעורו כמו שכתב רש״י ורד״ק כיון שאני עשיתי העושה ואני בראתי המשחית לחבל, כן בידי להגין עליך לבלתי תאונה אליך כל רע: (ח) לכו למים, כנוי על התורה ועל מצות ה׳ ואמר

רש״י

א סוערה שלבה סוער ברוב צרות· מרביץ בפוך· רופץ רנפתך באבני נופך: ב כדכד· מין אבן טובה: שמשותיך· יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחילה במיני זכוכית צבעים לנוי· ומדרש תילים פותר שמשותיך וסוס ומגן שיני החומה: לאבני אקדח· יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים ואת קרבונ״קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ· לאבני צריך: ד רחקי מעושק· כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: ה הן גור יגור אפס מאותי· הן יראה יירא ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך· מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך· ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעצו גרים אתך בעניותך אליך יפול בעשירותך: כמו על פני כל אחיו נפל: ו הנה אנכי· אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שגריתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו· לצורך גומרו כל צרכו: ז כל כלי יוצר עליך· כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך: יוצר· לשון הדבות גורים אף השיב ציר תדבו: ח הוי כל צמא· הוי זה ל׳ קריאה וזימון וקיבון הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים· לתורה: שברו· לשון לסחור בר קנו: יין וחלב· לקח טוב מיין וחלב; ט למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם

וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ י הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ יא הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ יב הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

געניסט דעם גוטען! דיא זעעלע לאבע זיך אן וואָהללוסט. (י) נייגט דאָך אייער אָהר, אונד קאָממט צו מיר! געהאָרכט, אונד אייער גייסט ווירד זיך ערקוויקקען. איך מאַכע מיט אייך איינען עוויגען בונד, אויף טרייע הולדפערזיכערונגען, דעם דוד צוגעזאַגט. (יא) זעהט! דען פעלקערן איין גראָסער צייגע, איזט ער בערופען, ער בלייבט איהנען פירסט אונד געביטער. (יב) פירוואהר איין דיר אונבעקאַננטעס פאָלק ווירסט דוא הערופען; נאַציאָנען, דיא דיך ניכט קעננען, איילען צו דיר הין, אום דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, ווילל׳ען, דעם הייליגען ישראל׳ס וויללען, דער דיך פערהערליכט.

הפטרת שופטים

(ישעיה נ״א י״ב — נ״ב ח׳)

א אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ ב וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ ג מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ ד וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ ה וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה׃ ו הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה

דגש אחר שורק. הא׳ בקמץ. קמץ בז״ק. שתית

הפטרת שופטים

(א) איך זעלבסט, איך זעלבסט בין אייער טרעסטער! — ווער ביזט דוא, דאָס דוא שטערבליכען מענשען פירכטעסט, איינען ערדענזאָהן, דער וויא גראָז דאהין וועלקט? (ב) ווארום פערגיססעסט דוא דען עוויגען, דיינען שעפפער, איהן, דער דיא הימעל שפאַננט אונד דיא ערדע גרינדעט, פירכטעסט אונאויפהערליך, יעדען טאָג דעם וויטהעריכס גרים, דער געריסטעט צום פערדערבען איזט? ווא בלייבט דען דיזעס וויטהעריכס גרים? (ג) ניין! שנעלל זאָלל דער אונטעריאָכטע פרייא זיין, ניכט שטערבען זאָלל ער אים קערקער, ניכט דען הונגערטאָד ערליידען. (ד) יא, בין איך ניכט דער עוויגע, דיין גאָטט, דער דאז וועלטמעער בערוהיגט, ווען זיינע וועללען טאָבען? (עוויגער צבאות איזט זיין נאמע). (ה) איך לעגע טראָסטוואָרט אין דיינען מונד, בעשיצצע דיך אים שאַטטען מיינער האַנד, ביז דיא הימעל נייא אנגעבויעט, דיא ערדע נייגעגרינדעט, — איך ציון צורופע: דוא ביזט מיין פאָלק! (ו) וואָהלאויף! וואָהלאויף! ערהעבע דיך, ירושלים! אך! דוא טראַנקסט אויז גאָטטעס האַנד

רש״י

לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: י חסדי דוד. שהגמול לדוד חסדיו: יא עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: יב הן גוי לא תדע תקרא. שימשך הם אלי תשמעו לשם ה׳ הנקרא עליך:

א מי את. בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: ב ותשכח ה׳ עושך. ולא נשענת עליו: המציק. מושלי אומות העולם המשעבדים בכם: כאשר כונן. נזדמן: ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו: ג מהר צועה להפתח. אפילו נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שממהר להפתח צריך למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות: צועה. לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין השקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו. ד״א ממהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור ומתגים חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש. צועה. חוגר כמו צועה ברוב כחו: ולא ימות. המוסר בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי: ד רוגע הים. לשון עורי רגע פרוכ״א בלע״ז (כמו פרהכ״ער בל״א רונצלען. איינשרומפען): ה לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון יסגון ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא: ו קבעת. תירגם יונתן פיילי

באור

ואמר מה תשקלו בלא לחם כונתו על עבודת אלהים אחרים אשר המה לא אלהים כדמיון לא לחם:

(א) מנחמכם, כאן מדבר בלשון רבים ואמר מי את ותיראי הוא לשון נקבה ואח״כ אמר ותשכח ותפחד הוא לשון זכר יחיד כי כן דרך המקרא אם כונתו על הכלל מדבר בלשון רבים, ואם כונתו על הפרטים מדבר בלשון יחיד ואם כונתו על הכנסיה מדבר בלשון נקבה, מרד״ק: חציר ינתן, כתרגומו די כעסבא חשיב, וכאשר כ׳ הדמיון לחוזק הדמיון: (ג) צועה, הטעם כמו קשור ומלא להפתח לצד והוא כמו יושב במצור ובמצוק (רא״ב״ע) ומטעם זה תרגומו בל״א דער אונטעריאָכטע: (ד) רוגע, כמו הלוך להרגיעו ישראל, שהוא לשון השקט ומנוחה: (ה) לנטוע, שמים, וכל זה אכסה אליך עד שיבוא עת לנטוע שמים וליסוד הארץ וכן

שהית מצית: ז אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל־בנים גדלה: ח שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: ט בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך: י לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: יא כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד: יב ושמתיה ביד מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים: יג עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי ׀ בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא־יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא: יד התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת־ציון: טו כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: טז כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: יז ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה

התפתחי ק׳

האנד דען צאָרנבעכער, טראַנקסט דיא העפֿען דעס טוימעלקעלכס, שלירפֿטעסט איהן גאַנץ אויז. — (ז) לייטעט זיא דען קיינער פֿאָן אללען קינדערן, דיא זיא געבאָרען? אונטערשטיצט זיא פֿאָן אללען ערצאָגענען זעהנען קיינע האַנד? (ח) אַך וויא פֿילפֿאַכעס עלענד טראַף דיך, וועד יאַממערטע דיין? פֿערהעערונג אונד פֿערדערבען, הונגער אונד שווערט — ווער טרעסטעטע דיך? — (ט) דיינע קינדער לאַגען געפֿיהללאָז, הינגעוואָרפֿען אויף אללען שטראַסען, וויא נעצאומשטריקטעס טהיר, איבערלאַדען פֿאָם צאָרנאייפֿער דעס עוויגען, פֿאָם שעלטען דיינעס גאָטטעס. (י) אַבער נון פֿערנים דיזעס, דוא בעדרענגטע! דיא דוא טרונקען, אַבער ניכט פֿאָם וויינע ביזט. (יא) זאָ שפּריכט דיין העררר, דער עוויגע, דיין גאָטט, דער זיין פֿאָלק רעכט: זיהע! איך נעהמע אויז דער האַנד דיר דען טוימעלקעלך, דען העפֿענפֿאָללען צאָרנבעכער, ניא זאָללסט דוא איהן מעהר טרינקען. (יב) איך געבע איהן אין דיינער טיראַננען האַנד, אין דיא האַנד דערער, דיא צו דיר שפּראַכען: «קריממע דיך! וויר שרייטען איבער דיך הין,» דאַס וויא שטראַסע וואַרד דיין ריקקען, וויא פֿרייער וועג דען פֿאָראיבערוואַנדעלנדען. (יג) וואָהלאויף, ציון, וואָהלאויף! בעקליידע דיך מיט שטערקע! צייך אַן דיינען פֿייערשמוק, ירושלים, הייליגע שטאַדט, ניכט מעהר ענטווייהעט אונבעשניטטענער אונד אונריינער, דורך זיינע געגענוואַרט, דיך. (יד) שיטטעל אַב דען שטויב, קאָם, בעשטייג דען טהראָן, ירושלים! ענטשלאַגע דיך דיינעס האַלזעס פֿעססעלן, געפֿאַנגענע טאָכטער ציון! (טו) דען זאָ שפּריכט דער עוויגע: אומזאָנסט זייד איהר פֿערקויפֿט, אָהנע געלד ווערדעט איהר ערלעזט. (טז) יאַ, דיס איזט גאָטטעס, דעס העררן, אויזשפּרוך: צוערסט מצרים (מיין פֿאָלק קאַם נור הין, אום דאַ צו ווילען), דאַן פֿעראיבטע אשור אָהנע אורזאַך גרויזאַמקייט. (יז) וואָז ווידערפֿעהרט מיר? שפּריכט דער עוויגע

באור

וכן אמר הנביא בורא שמים החדשים וכו׳ (מרד״ק): (ו) אין מנהל לה, אחר שדמה הנביא אותה לשכורת באמרו שתית כוס חמתו, ובאמרו התעוררי התעוררי דרך משל לאדם שישתכר, הוסיף עוד לדבר בדמיון הזה ואמר האם אין לה מכל בנים אשר ילדה מנהל ומחזיק בידה, כדרך השכורים להיות להם משען לבל יפולו: (ח) שתים הנה, צרות כפולות שתים שתים, (רש״י): (ט) כתוא מכמר, כתוא זה שנפל למכמר, וטעם תוא כמו ותאו וזמר הנזכר בתורה בהפוך האותיות כמו כשב כבש: (יב) מוגיך, מן לשון כי ה׳ הוגה והוא מגזרת יגון: (טז) מצרים ירד עמי, שעור הכתוב מצרים ואשור באפס

רש״י

פיילי והוא שם כוס ולי נראה קובעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומלית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו: התרעלה. הוא משקה המטמט׳ וממתים כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף במסכת שבת מדיות רעולות מין הרגל נאה להתעטף בו. תרעלה אינטו״מיסמנט בלע״ז (נ״ל אינטור״דיסמנט. עיין ראשי׳ א׳ ב׳): מצית. אגוס״טיר בלע״ז (מובא בדפוס נ״ל כמו ביחזקאל כ״ג ל״ז שול״ראה. בל״א אויזזויגען): ח שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים: מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דוגמתך: ט עלפו. לשון עייפות כמו תתעלפנה הבתולות בל״א פשמי״ר בלע״ז (מיבוהר באיכה ב׳ י״א): כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר: י ושכורת ולא מיין. ושכורת דבר אחר שלא מיין: יא יריב עמו. אשר ידין דין עמו: יב מוגיך. מניעיך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג קרוש״ליר בלע״ז (קרו״לער. בל״א ערשיטטערן. בעוועגען): שחי ונעבורה. על גביך: יד התנערי. איסקו״רא בלע״ז (והוא עקיר״ער. בל״א רייניגאכען) כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגזרת לארץ השב: שבי. על הכסא: התפתחי. הוי נתרת: מוסרי. קייג״לס בלע״ז (בתש״י כ״י קיוינג״אלאס. והוא לשון איטלאיא. בל״א באנדען. וכן פי׳ רש״י בירמיה כ״ז ב׳): שביה. כמו שבויה: טו חנם נמכרתם. על עסקי חנם היה יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: טז מצרים ירד עמי וגומר. הם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניה וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו: יז מה לי

יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָו* יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ יח לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃ יט מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ כ קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן׃ כא פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם׃ כב חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ כג סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ כד כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת כי תצא

(ישעיה נ"ד א׳— יו"ד)

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ ב הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־

מושליו ק׳ · קמץ בז"ק ·

תחשכי

עוויגע, אומזאָנכט איזט מיין פֿאָלק וועגגעפֿיהרט. דיא טיראַננען פֿראָהלאָקקען, זאַגט דער עוויגע, אונד מיין נאַמע ווירד אונאויפֿהערליך געלעסטערט. (יח) פֿירוואַהר! מיין פֿאָלק זאָלל מיינען נאַמען ערקעננען, פֿירוואַהר! דיועס טאַגס ערקעננען, דאַס איך עז בין, דער רופֿט: היר בין איך.—— (יט) ליבליך שאַללט אויף בערגען, טריטטע גליקליכער באָטען, זיא רופֿען: פֿרידע! פֿערקינרען וואָננע, פֿערברייטען הייל; זיא רופֿען: «ציון! ער הערשט, דיין גאָטט!» (כ) האָרך — שטיממע דער וועכטער! וויא שאַללט איהר טאָן, וויא יוכצט אללעס פֿעראיינט! יאַ, זיא זעהען: דער עוויגע קעהרט נאַך ציון ווידער. (כא) טענט עז לויט, פֿראָהלאָקט אללעזאַממט, ירושלים׳ס טריממער! ער טרעסטעט, דער עוויגע, זיין פֿאָלק, ירושלים האַט ער ערלעזט.

(כב) זיכטבאַר איזט דעס עוויגען היילינער אַרם, יאַ, זיכטבאַר אללען פֿעלקערן; דער ערדען ענרען שויען אונזערס גאָטטעס הייל. (כג) הינוועג! הינוועג! וויכט פֿאָן דאַננען, ענטווייהטע, ריהרט ניכט אַן! וויכט אויז איהרער מיטטע, דאַס ריין זיא בלייבען, זיא, דעס עוויגען הייליגע גערעטהע טרעגער. — (כד) זאָ וואַנדעלט איהר, ניכט מיט איילע—זאָ ציהט איהר איין, ניכט אַלז פֿליכטלינגע—פֿאָר אייך געהט דער עוויגע איינהער, ישראל׳ס גאָטט בעשליסט דען צוג.

הפטרת כי תצא

(א) פֿראָהלאָקקע, אונפֿרוכטבאַרע, דיא דוא ניא געבאָרען! בריך אין יובעללידער אויז אונד יוכצע, דיא דוא מוטטערוועהען ניא געפֿיהלט! דיא קינדער דער פֿערלאַססענע; איבערטרעפֿפֿען איינסט דער פֿערמעהלטען קינדער, שפריכט דער עוויגע. (ב) ערווייטערע דיינעס צעלטעסרוים, שפאַננע זיא אויז, דיינער וואָהנונג טעפּפּיכע

רש"י

פה· למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו· ומתפארי׳ לאמר ידינו רמה: מנואץ· מתנאץ והרי זה דוגמות ומשמע את הקול מדבר אליו: יח ידע עמי· כשאגאלם יכירו מי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו: לכן ביום· גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: כ צופיך· צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר: כב חשף· גלה: כג צאו מתוכה· מתוך הגלות כי כל נחמות הללו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון: טמא אל תגעו· שקץ יהיו לכם ומליגע בם: הברו· הטהרו: נשאי כלי ה׳· הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו במדבר: כד כי הולך לפניכם· שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו· כי לא בחפזון תצאו מה טעם כי הולך לפניכם ה׳ לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון· ובמנוסה לא תלכון לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות שהולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון:

א רני עקרה· ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה· לשון לידה הוא שהיולד׳ על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה· בת אדום: ב יטו· למרחוק: מיתריך· הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קבי"לש בלע"ז

באור

באפס עשקו, ואמר ירד עמי הוא כמו מאמר מוסגר כלומר מצרים אשר שם ירד עמי בראשונה: (יח) הנני, כלומר אני הוא אשר דברתי לכם הנני לעזרכם, ומלת הנני פעול הדבור: (יט) מה נאוו על ההרים, משורר הנביא שיר חדש על הגאולה אשר זכר למעלה והשיר הזה מקיים במלת נושאי כלי ה׳, והוא כלו מחמדים מיוסד על ב׳ ב׳ תבות ומעט על ג׳ וב׳ תיבות בדלתות· ואף שההפטרה הזה מסיימת בפסוק הזה, הנגנו כל השיר עד תשלומו לבלתי שחת יופי השיר הזה אם נפסיק בין הפרקים כי מה רב טובו ומה רב יפיו: (כד) כי לא בחפזון, אחר סיום השיר חוזר לדבריו הראשונים בענין הגאולה שתהיה לא בחפזון ובמהירות מפני יראת הרודפים, כי אם ביד רמה כי ה׳ אלהים הולך לפניהם:

(א) מבני בעולה, כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה, והכוונה האלמנה והשכולה שהיא שוממה, והטעם על ירושלים שהיא כאלמנה (מרד"ק): (ב) הרחיבי וגו׳, ד"מ שתרחיב משכנה

טעפפיכע, אונטערלאססע ניכטס! פערלענגערע דיא זיילע, בעפעסטיגטע דיא פפלעקקע! (ג) דען דוא בריטעכסט דיך אויז צור רעכטען אונד צור לינקען; דיינע נאכקאָממען ערבען נאציאָנען, בעפעלקערן עדע שטעדטע.
(ד) זייא ניכט באַנגע, דוא ווירסט ניכט צו שאַנדען; זייא ניכט בעשעמט, דוא זאָללסט נימטער ערראָטהען. דעס יונגפרייליכען שטאַנדעס שאַם זייא פערגעססען, דעס וויטטוועןשטאַנדעס שמאך ווערדע ניא געדאכט.
(ה) ער, דיין שעפפער, איזט דיין געמאהל, עוויגער צבאות זיין. נאַמע; ישראל'ס הייליגסטער דיין רעכער, אללער לענדער גאָטט גענאַננט. (ו) וויא פערלאָססענער, טיף געקרענקטער פרויא, רופט דער עוויגע דיר צו; וויא צו יוגענדליכעם עהעגענאָס, פעראַכטעט איינכט, שפריכט דיין גאָטט צו דיר. (ז) איינען קליינען אויגענוויגק פערליס איך דיך, ערבאַרמונגספאָלל נעהמע איך דיך ווידער אויף. (ח) אין קורצעם גרים פערהיללטע איינע ווילע איך מיין אַנטליץ דיר, אַבער איינער עוויגקייט דויער וועהרט מיינע גנאַדע, שפריכט דיין רעטטער, דער עוויגע.
(ט) וויא צו נח'ס צייטען, זאָ זייא דיינע רעטטונג. טוואור דאַמאָהלס איך: ניא זאָלל פלוטה ווידער דיא ערדע איבערשטרעמען: זאָ שווערע איך איצט, ניא ווידער דיר צו צירנען, דיך צו שעלטען. (י) געבירגע מעגען וויכען, היגעל זיך אויפלעזען, מיינע הולד וויכט פאָן דיר ניא, מיין פרידענסבונד ווירד ניא אויפגעלעזט. זאָ שפריכט דער אללערבאַרמער, דער עוויגע.

הפטרת כי תבא

(א) וואָהלאויף! ערהייטערע דיך! דיין טאָג בריכט הערפאָר, גאָטטעס מאַיעסטעט געהט אויף איבער דיר. (ב) זיהע! נאָך דעקט פינסטערניס דיא גאַנצע ערדע, טיפעס דונקעל דיא פעלקער אללע, נור איבער

תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: ג כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: ד אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי־לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: ה כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: ו כי־כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ז ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: ח בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: ט כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: י כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש ובְרית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

הפטרת כי תבא

(ישעיה ס' א' — כ"ב)

א קומי אורי כי־בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: ב כי־הנה החשך יכסה־ארץ וערפל לאמים

באור

משכנה כדי שתכיל רוב הבנים שתלד: (ד) כי בושת עלומיך, טרם שנבחרה לעם סגלה, וימי מגורים במצרים: וחרפת אלמנותיך, אחרי שחטאו וגלו: (ו) כי תמאס, כשתמאס, פעמים שבועס עליה מעט (רש"י). ומהו שאומר הבעל לאשה הזאת, ברגע קטן וגומר: (ז) ברגע קטן, יפה אמר הראב"ע ז"ל יש מפרש שפירושו מלשון רוגע הים וגליו והעד וברחמי' ע"כ, ולפ"ז יתורגם הכתוב בל"א אין קורצעם אונוויללען, פערשטיס איך דיך, אונד מיט גראָססער ליבע נעהמע איך דיך ווידער אויף, כי יש רחמים שהוא לשון אהבה כידוע, (ח) בשצף קצף, מנחם פתר חרי אף, ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן, וכן תרגום יונתן בשעה זעירא סלקי' אפי שכנתי זמן זעירא מינך (רש"י), וכן פי' הרד"ק והראב"ע. אולם בשעה זעירא הוא תרגום ברגע קטן ולא תרגום בשצף קצף, גם איך יתכן כפילת מלת זעירא בתרגום הנ"ל, ובאמת נוסח התרגום שלפנינו משובש הוא, כי לא מצינו בו תרגום הכתוב ברגע קטן וגו' מכל וכל, נראה כאלו נתערבב תרגום אלו ב' הכתובים לאחד, תחלתו מפסוק הראשון וסופו מפסוק הב'. אמנם היותר נראה כפי הכתוב הוא כטעם שצף בגדי"ק הוא כטעם שטף בטי"ת, להיותם אותיות מתחלפות, כידוע לבעלי הלשון, ואמר שהקצף לא בא כי אם בשטיפה מהירות, וכאשר בא כן ילך, אבל החסד שבא במדת הרחמים והאהבה התקוע בלבו הוא יתקיים לעולם, ויהי' תרגום בשצף קצף בל"א אים אויסברוך דעס צאָרנעס: (ט) כי מי נח, יש מחלוקת הספרים במלה הזאת, ברוב הספרים הם שתי מלות, ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי כדת זאת, וכן תרגם יונתן כיומי נח, ומ"מ הענין אחד (מרד"ק): (א) אורי, לשון צווי כמו קומי: כי בא אורך, הגיע זמן ישועתך שיהיה לך אורה גדולה, (רד"ק): (ב) יכסה, מוסף אחר עמו ובעורו, וערפל

רש"י

בלע"ז (כבר מבואר בהפטרת נח) ותוקעין בארץ: ג תפרוצי. תגברי: ד עלומייך. נעוריך: ו כי תמאס. כשתמאס פעמים שבועס עליה מעט: ח בשצף קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: ט כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': י כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש:

ד על

לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהֹוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃ ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ׃ ד שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃ ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ ו שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהֹוָה יְבַשֵּׂרוּ׃ ז כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃ ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ ט כִּי־לִי אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ י וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ יא וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ יב כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ יג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי

פתח בס"ף

ומקום

איבער דיר שטראהלט דער עוויגע, איזט זיכטבאר זיינע הערrליכקייט. (ג) צו דיינעם ליכטע וואללען נאציאָנען היין, פירסטען צו דיינער שטראהלען גלאנץ.

(ד) ערהעב דיא אויגען אומהער אונד שויע, וויא פערזאממעלט אללעס צו דיר וואנדעלט! פאָן וויטער פערנע קאָממען דיא זעהנע, דיא טעכטער אויף אַרמען הערגעפיהרט. (ה) דוא ערבעבסט, פאָן פריידען איבערשטרעממט, ערציטטערסט, שטערקער שלעגט דיין הערץ. דעס וועלטמעערס גיטער וועדען דיר זיך צו, דער פעלקער שעצצע ווערדען דיר געבראכט. (ו) איין קאמעעלנהעער בעדעקט דיר דיא עבענע, מדין'ס אונד עיפה'ס שנעללע לייפער, אללע פאָן שבא קאָממענד אונד גאָלד אונד ווייהרויך טראגענד, פערקינדיגען דעס עוויגען רוהם.

(ז) דער קאדרענען הערדע זאממעלטע זיך צו דיר, נביות ווידדער זינד דיינעם דיהנסטע בעשטיממט. דאן בעשטייגען זיא, וואָהלגעפעלליג מיר, דען אלטאר, זא שמיקקע איך מיינער הערליכקייט הויז. (ח) ווער זינד יענע, דיא, וויא וואָלקען שנעלל, וויא טויבען צו איהרעם נעסטע, פליגען? (ט) יא! מיר הארען דיא פערנען קיסטען; תרשיש שיפפע געהען פאָראן, ברינגען דיינע זעהנע פאָן ענטפערנטעם לאַנדע, אונד מיט איהנען גאָלד אונד זילבער, אללעס דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אללעס ישראל'ס היילigen, דער דיך פערהערליכט.

(י) דאן בויען פרעמדלינגע דיינע מויערן, איהרע פירסטען ווארטען דיר אויף. (איך שלוג דיך צוואר אין מיינעם צאָרנע, אבער גנאדענפאָלל ערבארם איך מיך דיין). (יא) וויא אָפפען שטעהן דיינע טהאָרע. טאג אונד נאכט אונפערשלאָססען, אויפצונעהמען דער פעלקער שאַרן אונד איהרע הערשער אים טריאומף. (יב) פירוואהר! פאָלק אונד רייך, דאז דיר ניכט דיהנט, מוס אונטערגעהען, איהרע פעלקערשאפט פערטילגט ווערדען.

(יג) וואז לבנון ערהאבענעס האט, ווירד דיר איינגעבראכט, ערלע טאננען אונד פיכט אונד ציפרעססענבוים; זיא שמיקקען מיינעס היילigטהומס שטעטטע

רש"י

ד על צד תאמנה. על גיבסי כפלים של מלכים תהיינה אמונות: ה אז תראי ונהרת. בכין החזן ותנהרין: ופחד ורחב לבבך. ויתמה וירחב לבך: כי יהפך עליך המון ים. אריתחלף ליך עותר ומערבא: חיל גוים. נכסי עממיא: ו שפעת. רוב בכרי מדין הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן נכרה קלה: ועיפה. גם הם ממני מדין עיפה ועפר: ז ואילי נביות. בכרי נביות: ט בראשונה. כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר כי אני תרשים למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשים וגומר: תרשים. שם הים: לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבאו: כי פארך. נתן לך פאר: י וברצוני. ובהרצותי לך אימונהפיין"מכט בלע"ז א מא"נג אפעז"ומהנג. בל"א צו מיינער בעוויליגונג. עיין ראשית ל"ג י'): יא ופתחו שעריך תמיד. לשון פיתו' משקילת לשון כבד על שם שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלשון שביר' כך פתחון מלשון פתחי טי"סאו ביר"טש בלע"ז (טעם אופער"טם בל"א דיינע אפנע טהיר. ובדרש"י כ"י שרונט אוביר"טש בלע"ז כמו זערא"נג אופע"רעם בל"א ווערדען געפענט זיין): יג ברוש תדהר ותאשור. מיני אילנות לבנין

באור

וערפל יכסה לאומים: (ד) על צד, כתרגומו בל"א ושעור תאמנה כמו ויהי אומן את הדסה: (ה) אז תראי, לדעת התרגום הארמי ורד"ק יה'ה פרושו לשון ראה, אבל הראב"ע פרשהו לשון מורא וכתב והטעם כאשר יבואו המלאכים אליך ויביאו בניך אז תראי כאדם שירא בבוא לו תשועה פתאום כאשר יקרה להמוציא אבידה רב הערך וכו' וכן תרגומו בל"א: ונהרת, הרד"ק פרשהו מלשון אורה כמו ואל תופע עליו נהרה, והראב"ע אמר שפרושו תרוצי פה ופה, אבל החכם המתרגם אשכנזי פרשהו כעומק כונת המלה בהנחתו הראשונה שהוא לשון נהר ועל כן תרגומו פאָן פריידען איבערשטרעהמט: ופחד ורחב לבבך, והנה יהיה פחד מעורב עם שמחה וזאת רחב לך הפך הצרה, (ראב"ע): (ו) שפעת, לשון רבוי כתרגומו ש"רת: יעלו על רצון, מקרא מסורס הוא ושעורו יעלו רצון על מזבחי, ומלת רצון היא כמו תואר הפעל, או שכחם' הלמ"ד: (יא) נהוגים, יהיו כהוגים אליך, והארמי תרגמו ומלכיהן זקיקין לשון אסורים: (יג) הלבנון, העצים הטובים שבו וא"כ מפרש מה הם

ומקום רגלי אכבד: יד והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: טו תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: טז וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: יז תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: יח לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: יט לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: כ לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: כא ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו מעשי ידי להתפאר: כב הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

מטעי ק' א שוש

שטעטטע, פערהערליכען מיינעם טהראָנעס זיץ.
(יד) נידערגעביקט טרעטען דיינער אונטערדריקקער זעהנע צו דיר הין, וועד פאָרמאַהלס דיך געשמעהט, ווירפט נידער זיך צו דיינעס פוסעס טריטט; זיא נענגען דיך נון: גאָטטעסשטאָדט, ציון, דעם הייליגען ישראל׳ס.
(טו) שטאַטט דוא זאָנסט פערלאַססען, געהאַסט אונד אונבעזוכט וואַרסט, מאַכע איך דיך נון צום שטאָלץ דער וועלט, צום וואָננעוויץ קאָממענדער געשלעכטער.
(טז) דער פעלקער מילך זאָלל דיך פערנער טרעקען, פירסטענאיבערפלוס ערנעהרען; זאָללסט אינגע ווערדען, דאַס איך, דער עוויגע, דיין רעטטער, איך, דער מעכ־טיגע יעקב׳ס, דיין ערלעזער בין. (יז) שטאַטט דעם ערצעס פיהרע איך גאָלד דיר צו, שטאַטט דעם אייזענס זילבער, ערץ אַן האָלצעס שטאַטט אונד אייזען שטאַטט דער שטיינע. פרידע זאָלל דיין אויפזעהער, גערעכטיג־קייט דיין לאַנדפּפלעגער זיין. (יח) פאָן קיינעם פרעפעל הערט מאַן אין דיינעם לאַנדע, פאָן צערשטערונג, פאָן פערדערבען ניכטס אין דיינען גרענצען; פאָן הייל זאָללען דיא מויערן, פאָן לאָבגעזענגען דיא טהאָרע ערטענען.
(יט) ניכט דיא זאָננע ערלייכטעט דיר דיא טאָגע מעהר, ניכט מעהר גיבט דיר העללע דעם מאָנדעס שיממער, דער עוויגע איזט דיר עוויגעס ליכט, דיין גאָטט דיר הערליכער גלאַנץ. (כ) נימּמער געהט דיר אונטער דיינע זאָננע, דיין מאָנד וועכסעלט ניכט געשטאַלט; דען ער, דער עוויגע, איזט דיר אימּמערוויערנדעס ליכט. — זאָ ענדיגען זיך דייַנע טרויערטאָגע. (כא) דיין פאָלק — אַללע טוגענדהאַפט, בעוואָהנען דיא ערדע אימּמערוועהרענד, זינד מיינער פפלאַנצונג שפרעסלינגע, געשעפפע מיינער האַנד, מיר צום פרייז. (כב) דער קליינסטע ווירד צו טויזענד, דער אונגעאַכטעטע צו מעכטיגעם פאָלקע ווערדען; איך, דער עוויגע, פאָללבּרינגע אייליג צור בעשטיממטען צייט.

(א) אינניג

באור

הם כמו נרוש תדהר וכו' (מרד"ק): ומקום רגלי, כמו שאמר במקום אחר ולא זכר הדום רגליו והוא דרך משל להמקום אשר בו ה' יראה: (יד) ציון, של קדוש ישראל או שמלת עיר למעלה מושכת אחרת עמה ותשלומו ציון עיר קדוש ישראל: (טו) ושור, לשון שדים והוא דרך משל על רוב ויתר טובים, (מרד"ק): (יז) ושמתי פקודתך, לדעת המפרשים כחסר פי' מלת אנשי ושיעורו ושמתי אנשי פקודתך לך לשלום וכו' אבל אין צורך לזה כלל כי הנביא מדבר פה בדרך משל שיהיה השלום בעצמו פקיד על ישראל והצדקה נוגשם, כלומר כל כך יהיה הכל באהבה ובאחוה באין פרץ ובאין צווחה, והוא נאות מאוד לצורת יופי המליצה, וכן תרגמו בל"א: (יח) וקראת ישועה, כתרגומו ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין: (יט) לא יהיה, כלומר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה', עד שלא תצטרך כלל לאור השמש כי לא יחשב לכלום: ולנוגה הירח, אחשוב בזה מה שאמר ולנוגה בלמ"ד. שמלת יאיר מוסב על השמש, כי כאשר נודע הירח מקבל אורו ע"י קרני השמ' ותשלום המקרא כן הוא השמש לא יאיר לנוגה הירח לך. וטעם לנוגה כמו בעבור נגה, והמתרגם אשכנזי תרגמו כפשוטו וכפי נאות אל הכוונה: (כב) בעתה אחישנה, כשיבוא עתה אמהר לעשות כאשר דברתי:

רש"י

לבנין: יד ציון קדוש ישראל. ציון דאיתרעי ביה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל: טז ושד מלכים. לשון שדים ותינקי יורש עליו: יז תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום. ואימני פרנסייך שלם ושלטונייך בזכו: פקודתך. פקודים שליך ורבותינו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותיך והנוגשים שדחקוך יהיו לשלום ולצדקה: יט לא יהיה לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: כ לא יאסף. לשון אספו נגהם הכניסו אורם: כא להתפאר. שאהיה מתפאר בם פורווא"ר בלע"ז (והוא פו"ר וואנ"טער. בל"א נו ריהמען. וכן פי' רש"י בישעיה מ"ט כ"ה): כב בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה:

א כחתן

(א) שוש

(ישעיה ס״א י׳ — ס״ג י׳)

א שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ ב כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃ ג לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ ד וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ ה וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ ו לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ ז כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ ח עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּירִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם. ט וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ י נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ

וצניף ק׳

בהצרות

תרגום אשכנזי

(א) איננִיג פרייע איך מיך דעם עוויגען, דיא זעעלע פראָהלאָקט מיינעם גאָטטעס; ער קליידעט מיך אין הייל, אומהיללט מיט דער טוגענד מאַנטעל מיך, בעקרענצט מיך, וויא ברייטיגאַם זיך קרענצט, וויא ברויט, אין געשמיידע שען געשמיקט. (ב) פירוואַהר! וויא דיא ערדע געוועכסע טרייבט, וויא דעם גאַרטענס פפלאַנצען קיימען: זאָ שפריסט דורך גאָטט, דען העררען, טוגענד אונד רוהם פאָר אַללען פעלקערן דיר עמפאָר. (ג) ציון! דיר שווייגע איך ניכט, ירושלים! איך בערוהיגע מיך דיין ניכט, ביז וויא מאָרגענשיממער אויפגעהט דיין גליק, דיין הייל וויא פלאַממענדע פאַקעל ענטברעננט; (ד) ביז דיינע גליקועליגקייט דיא פעלקער אַללע, דיא פירסטען אַללע דיא הערליכקייט זעהען; ביז זיא מיט יענעם נייען נאַמען דיך נעננען, דען גאָטטעס אויזשפרוך דיר בעשטיממט; (ה) ביז דוא אין דעם עוויגען האַנד פראַכטפאָללע קראָנע, אין גאָטטעס רעכטע וייעסט הערשערדיאַדעם.

(ו) דאַן נעננט מאַן דיך ניכט מעהר, פערלאַססענע, דיין לאַנד ניכט מעהר: וויסטענייא; דוא הייסט פערנערהין: וואָהלגעפעלליגע, דיין לאַנד: פערמעהלטע; דער עוויגע האַט אַן דיר וואָהלגעפאַללען, דיין לאַנד איזט פערמעהלט. (ז) וויא יינגלינג דעם מעדכען זיך פערמעהלט, פערמעהלען זיך דיר דיינע קינדער, וויא ברייטיגאַם דער ברויט זיך פרייעט, זאָ פרייעט זיך דיינער גאָטט. —

(ח) אויף דיינע מויערן, ירושלים! האַבּ' וועכטער איך בעשטעללט, דען גאַנצען טאַג, דיא גאַנצע נאַכט, ניא זאָללען זיא שווייגען. »אָ איהר גאָטטעספערעהרער! פפלעגט ניכט דער רוהע! (ט) לאַסט איהן ניכט רוהען, ביז ער ווידער הערשטעללט, ביז ער ירושלים צום לאָבּגעזאַנג דער ערדען מאַכט. (י) געשוואָרען האַט יאַ דער עוויגע, בייא זיינער רעכטען, בייא זיינער אַללמאַכט געשוואָרען: »דיין קאָרן געבע איך ניכט מעהר דען פיינדען צור שפייזע, דיין מאָסט דען פרעמדען ניכט צו טרינקען פרייז, ניכט הין דיינער אַרבייט שווערע פרוכט. (יא) ווער ערנטעט זאָלל עססען אונד גאָטט לאָבען, ווער דיא טרויבען ליזט זאָלל טרינקען אין מיינעם היילִגטהומס פאָרהעפען

רש״י

א כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: ב כי כארץ תוציא צמחה וגומר: ג למען ציון. אחשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקוט. לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה: ד יקבנו. יפרשנו: ו בעולה. מיושבת: ז כי יבעל וגומר. אחרי כמה דמתיתב עולם עם בתולתא כן יתיתבון בגוויכי בנייכי: ח על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את ה׳ על חורבנה לבנותה ומה אומרי׳ אתה תקום תרחם ציון כי בחר ה׳ בציון כדאיתא במסכת מנחות ויונתן תירגם חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה: הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונו׳ שלא ישתכח זכות׳ מלפני: לא יחשו. ולהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה׳ את זכות האבות: אל דמי לכם. אל תחרישו: יא יאכלהו. מוסב על דגנך: ישתהו. מוסב על תירושך: עברו עברו בשערים. אמר נביא עברו ותובו בתרעיא

באור

(א) שוש אשיש, הנביא מדבר במקום ישראל בשובם מהגלות: יכהן פאר, יגדל פארו במלבושים כאיש כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וכו׳ וכן ובני דוד כהנים היו (מרד״ק): (ג) למען ציון, הנביא מדבר דברי ה׳. וציון וירושלים הוא כפל ענין במלת שונות, וכן לא אחשה ולא אשקוט (מרד״ק): (ד) יקבנו, יפרשנו: (ח) הפקדתי שומרים, הם אבילי ציון וירושלים: המזכירים, יש אומרים שהם דברי הנביא אל בני הגלות, ואולי שהם דברי השומרים, וטעם המזכירים כלומר אתם אשר תמיד תזכירו את שם ה׳ לעבדו בכל לבב אל תתנו דמי לכם. וכל הפסוקים למטה

פנו

בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי: יב עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים: יג הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: יד וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה: טו מִי־זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: טז מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: יז פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: יח כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה: יט וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: כ וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי

פתח כמ"ק ואשכרם

פֿאַרהעפֿען.» (יב) וואַנדעלט הין, וואַנדעלט הין דורך דיא טהאָרע! באַהנט דעם פֿאָלקע דען וועג! עבנעט, עבנעט דיא שטראָסע, רייסט הינוועג דיא שטיינע! ערהעבט אַללען פֿעלקערן איין פֿאַניר! (יג) ביז צור ערדענגרענצע ערשאַללט דעם עוויגען רוף: «זאַגט דער טאָכטער ציון: «דיין עררעטטער קעממט! גראָסער לאָהן איזט מיט איהם, פֿאָר איהם דיא פֿערגעלטונג.» (יד) זיא נעננט מאַן: געווייהטעס פֿאָלק, גאָטטערלעזטע; דיך: פֿעלקערבע-זוכטע, ניכט פֿערלאַססענע שטאַדט.

(טו) (פֿראַגע) ווער איזט יענער, דער פֿאָן אדום קעממט, מיט בעפֿלעקטעם קליידע פֿאָן בצרה? אין מאַיעסטעטישעם זיגעסגעוואַנד געהיללט, דאַהער שריי-טענד אין גראָסער קראַפֿט? (אַנטוואָרט) איך, איין טוגענד-לעהרער, איין מעכטיגער רעטטער. (טז) (פֿראַגע) וואַרום איזט ראָטה דיין קלייד, דיין געוואַנד וויא איינעס קעלטערטרעטערס? (אַנטוואָרט). (יז) טראַט דיא קעלטער איך אַלליין, אויז קיינעם פֿאָלקע איין מאַן מיט מיר, צערקעלטערטע זיא אין מיינעם צאָרן, צערשטאַמפּפֿטע זיא אין מיינעם גרים, פֿאָן איהרעם בלוטע בעשפּריצט דאַז געוואַנד, בעפֿלעקט אַללע קליידונג, בעפֿלעקט.

(יח) אין מיינעם הערצען גליהטע טאַג דער ראַכע, דער מייניגען רעטטונגסיאַהר וואַר דאַ. (יט) איך שויעטע אומהער — קיין העלפֿער! איך ערשטוינטע — נימאַנד אונטערשטיטצט! זאָ העלפֿע מיר מיין אַרם, אונטערשטיטצע מיך! מיין צאָרנמוטה! (כ) צערטראַט פֿעלקער אין מיינעם גרים,

צערמאַלמטע

באור

למטה עד עברו המה דברי השומרים: (טו) מי זה בא, הענין הזה אינו כפשוטו למעלה רק עומד בפני עצמו והמה כשאלות ותשובות. ומלת זה מוסב על השם ב"ה בבואו לנקום נקמתו ולקבץ הגלות: חמוץ בגדים, צבוע אדום וכל דבר שהוא מתגאה בריחו ובמראיתו נופל בו. לשון חימוץ (רש"י): (יז) פורה לשון גת: נצחם, כמו דמם, ונקרא כאן לפי שהוא חיי האדם ומעמדו: (יט) ואשתומם, שעורו השתוממתי על שאין אחד סומך, וה' ב"ה מדבר פה כדברי בני האדם. כדרך השיר והמליצה

רש"י

הפנו לבא דעות לאורח תקנה: יב סולו סולו המסלה. כבשו הדרך בטי"ן לוק"מין בלע"ז. (והוא באשכנ"ז ל"עשמע"גג. בל"א באהנעט דען וועג) סולו לשון מסלה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסלה והשליכו אבני מכשול לצדדין. מאבן מהיותם שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליו'. סקלו אישפידריי"ריין בלע"ז (ברש"י כ"י אישפ"ררין והוא עפיער"ער בל"א ענטשטיינען. פֿאָן שטיין רייניגען): הרימו נס. כלונס פיר"קא בלע"ז (ומבואר במדבר כ"א ח') אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: יג הנה שכרו. מוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: טו מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שאמר הקדוש ברוך הוא שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הרג את שר שלהם תחלה כענין שנאמר כי רותה בשמים חרבי ואחר כך על אדום תרד ונכר בזעם פניו שהרג הרג רב והנביא מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים. ובהרג' הרג הדם נתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן וקולו כקול מים רבים דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאיפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוב גבורות אלהינו להשמיע כמות שהיא: מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה וגומר ובא חמוץ בגדים לבועים בדם וכל דבר שהוא מתגאה בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבותינו שתי טעיות היה עתיד שרו של רומי לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום במות מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנאמר על קרית ועל בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והקדוש ברוך הוא משיבו אני הוא שעלתה לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של גרה וצדקתי גם היא עמהם ונגלתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושיך מדוע בגדיך אדומים: יז ומעמים אין איש אתי. מתיצב לפני להלחם: נצחם. דמם שהיא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגאלו בדם: יט ואביט ואין עוזר. לישראל: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על האומות אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואף על פי שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה ומשתומם כי אין מפגיע: כ ואבוס. לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו

מתבוססת

עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ כא חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ כב וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ כג בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

צערמאלמטע זיא אין מיינעם צארן, היין צור ערדע שטרעמט איהר בלוט.

* *

(כא) דעם עוויגען גנאדע וויל איך זינגען, דעם עוויגען לאבלידער, וויא הולדרייך ער זיך אונז געצייגט, וועלכע גיטע ער דעם הויזע ישראל ערוויזען, נאך זיינער בארמהערציגקייט, נאך דער פיללע זיינער גנאדע.

(כב) ער שפראך: «זיא זינד דאך מיין פאלק, ניכט גענייגט צום אבפאלל מעהר.» אונד זא ווארד ער איהר ערורעטטער. (כג) ווער זיא בעליידיגטע, בעליידיגטע איהן, דער ענגעל זיינעס אנגעזיכטעס ערורעטטעטע זיא; אויזאפפערנדע ליבע אונד ערבארמען וואר ער זעלבסט ערורעטטער, נאהם זיא אויף, אונד טרוג זיא דיא גאנצע פארוועלט דורך.

הפטרת וילך ושבת תשובה

(הושע י״ד ב׳ — עד י׳ד)

א שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ ב קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ ג אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ ד אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי

לו ק׳. קמץ בז״ק.

שב

הפטרת וילך ושבת תשובה.

(ב) אָ ישראל! קעהרע צוריק צו דיינעם גאטט, דעם העררן! דען דוא ביזט דורך דיינע זינדע געזונקען.

(ג) בריינגט נור געבעטע מיט, אונד ווענדעט אייך צום העררן; שפרעכט: «דוא! דער דוא אללער זינדען פערגיבסט, נים אויך אונזערע בעססערונג אן, וויר וואללען שטאטט דער פארען, דאנק דיר אפפערן. (ד) אשור זאלל אונזערע צופלוכט ניכט מעהר זיין, ווינע ראססע וואללען וויר ניכט בעשטייגען, אייגענעם הענדעווערק ניכט מעהר אונזערע געטטער נעננען; דען נור בייא דיר (שפריכט גאטט) ווערדע אויך איך זיא פאן איהרען אויזשווייפונגען

פינדעט דאז פערוואיזטע פאלק ערבארמען.» (ה) דאן

רש״י

מתבוססת בדמיך וכמו בוססו את נחלתי: נצחם. גבורות נצחונם: כא חסדי ה׳ אזכיר. הנביא אומר אזכיר את ישראל את חסדי ה׳: ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: כב אך עמי המה. אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: כג בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא היצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ומשמשי׳ לפניו: הושיעם. תמיד בשליחתו של מקום:

א שובה ישראל. שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נמשכו הענינים משל למלך שמרד׳ עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה הי׳ אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולאפרכיא פלונית ולחברותיה לכך נאמר האשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה׳ אלהיך כדאיתא בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטים: עד ה׳ אלהיך. תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה׳ במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגוריא קטיגוריא: כי כשלת. באו לך מכשולים בעד עונך: ב כל תשא עון. כל עונותינו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב ד״א מעט מעשים טובים שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזנה מישרים (תהלים י״ז) ד״א וקח טוב וקבל הודיה ממתנו שנאמר טוב להודות לה׳ (שם צ״ב): ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו: ג אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה (ישעיה ל׳) לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד. למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהי תקותינו המרחם יתומים: ד ארפא משובת׳. אומר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם כנדבת

באור

והמליצה: (כא) חסדי ה׳, פה מתחיל הנביא להתפלל אל ה׳ ולהתקונן על עם ישראל בגלות והקינה הזאת נמשכת עד פרשה ס״ה, ומסדרי ההפטרות הפסיקו בענין, ויסיימו במלת ויכטל׳ וינשא׳, לסיים בנחמתא: (כג) ומלאך פניו, מסבב סבות להושיעם, והסבות יבאו מלפניו לא שיהיו מקרה, והסבה תקרא בל״הק מלאך (מרד״ק):

(א) עד ה׳, כמו אל ה׳, והעד עדיך כל בשר יבואו: (ב) קחו עמכם דברים, אינו שואל מכם לא כסף וזהב ולא עולות, אלא תשובה ודברי רצוי בלבד: כל תשא עון, הפוך כל עון תשא וכן מקום שם קבר (מרד״ק): וקח טוב, מעט הטוב שבידינו שאנו מתודים על חטאינו ומבקשים סליחה עליה׳: ונשלמה, תחת פרי קרבנות חטאות וזבחי תודות, וזוי ותודת שפתינו: (ג) על סוס לא נרכב, זוהי עזרת אשור ומצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעי׳ לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב (מרש״י): אשר בך, כלו׳ כי בך לבד ירוחם יתום ולא באחר. יש אשר הרבה שהוא במקום כי. וטעם יתום דרך כלל על כל הצריך לעזרה, ובפרט על עם ישראל שמדובר בו עתה: (ד) ארפא משובתם

רוחי

אויזטווייפונגען היילען, — זיא הולדרייך ליבען, וועז מיין צארן בעזענפטיגט איזט. (ה) וויא טהויא ווערדע איך ישראל זיין, עז ווירד וויא ראָזע בליהען, וואורצעל שלאַגען וויא לבנון׳ס וואלד. (ו) זיינע שפרעסלינגע בריימען זיך אויז, פראַכטפאַלל וויא דער אָהלבוים, וויא לבנון דופטענד. (ז) אללע קאָממען זיא צוריק, דיא עהעדעם אין זיינעם שאַטטען לאַגערטען, לעבען אויף וויא גרינעס קאָרן, בליהען וויא וויינשטאָק, וויא לבנון׳ס וויין האָכבעריהמט. (ח) אפרים! בעדאַרפ׳ס נעבען מיר דער געצצען נאָך? איך אַלליין ערהערע, בעוואַהרע דיך, בין דיר איין שאַטטענרייכער בוים, אונד טראַגע פריכטע דיר. (ט) ווער וויזע איזט, דער מערקט עז וואָהל, ווער פערנונפט האָט, דער זיהט איין, וויא גערעכט דעם הערדן וועגע זינד. געטראָסט וואַנדעלן פראָממע דאַרויף איינהער, נור פרעפלער פינדען אַנשטאָס דאָרט.

(א) בלאָזט דיא פאָזוינע צו ציון, זעצט פאַסטטאַג אַן, רופט ענטהאַלטונג אויז! (ב) פערזאַממעלט דאַז פאָלק, בערייטעט דיא געמיינדע פאָר; בערופט גרייזע, ברינגט קנאַבען, טראַגט זייגלינגע הערביא; דער ברייטיגאַם פערלאַססע זיין פעסטליכעס צימטער, דיא ברויט איהר שטאַטטליכעס געמאַך. (ג) צווישען דער האַללע אונד דעם אַלטאַר לאַסט דיא פריסטער, דיענער דעם עוויגען, וויינען אונד בעטען: «אַך, עוויגער! שאָנע דאָך דיינעס פאָלקעס, גיב דיין ערבטהייל ניכט דער שאַנדע פריין, דאַס היידען איבער זיא הערשען; ווארום זאָללען דיא פעלקער העהנען: «וואָ איזט איהר גאָטט?» (ד) זעהט! דער עוויגע רעכט זיך זיינעס לאַנדעס, ערבאַרמט זיך זיינעס פאָלקעס ווידער.

(ה) ער

שב אפי ממנו: ה אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ו ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ז ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: ח אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: ט מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

(יואל ב׳ ט״ו — עד כ״ו)

א תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה: ב אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה: ג בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יהוה ויאמרו חוסה יהוה על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: ד ויקנא יהוה לארצו ויחמל על עמו:

ה ויען

באור

משובתם, ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם ארפא וגו׳ (רד״ק): אוהבם נדבה, אוהבם אהבת נדבה מלב טוב (הכ״ל): (ז) זכרו, ריחו כמו אזכרתה לה׳ (הכ״ל), והעקר שהוא מורכב מב׳ הענינים יחד, שיהי׳ ריחו הולך בכל מקום, כזכרון. ואם יין לבנון ההולך למרחוק בעבור טובו, (ועיין מה שכתב הרמב״ן ועו״פ ויקרא ס״ט את ריח הניחוח): (ח) מה לי עוד לעצבים, כלו׳ הכי אני צריך עוד לעזרת העצבים אם ארצה להטיב לך, הלא אני לבדי עניתי ואשורנו ואין עמי אל זר, וזה טעם כפילת הכנוי אני עניתי ואשורנו, אשים עיני בו לטובה: אני כברוש רענן, לך להגנתך תחת כל ענפי, וגם אני אשביעך, ומפריי שיהיו כמאכיל לך די והותר. ומה שאמר פריך, כלומר הצריכות לך: (ט) מי חכם ויבן אלה, כי ישרים דרכי ה׳, והצדיקים ילכו בם, והפושעים יכשלו בם, כי בהכלותם יחלו המקלה בם לאמור אין מסדר ומנהיג העולם, ולפיכך אילם שנים ויאבדו. אבל לו היו דרכי ה׳ באופן שהיו כלם מוכרחים ללכת בטוב דוקא כאשר אפן כאשר אינכה חפץ, הנה ביתה הבחירה נמנעת, ומוב הנעשה בנפש משכלת אינו טוב מוסרי, וזה העקר כידוע לבעלי החכמה והמוסר:

(ד) ויקנא ה׳ לארצו, התפלה הנכיה כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל׳ יתברך תפלתם ואז יקנא לארצו

רש״י

רוחי אף על פי שאינן ראוין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו: ה ויך. ישלח את שרשיו ויגלית׳ כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולי׳: ו ילכו יונקותיו. יסגון בנין ובנן ויהי כזית מנרתא דקודשא זיויהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדש: ז ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדומה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמתנסיך בבית מקדש שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוי׳ אומרים בשיר: ח אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים ויסוב מע״א מכוכבים ומזלות ואני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר הריני מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי בא: ט מי חכם. יבין אלה מי חכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן כן תרגום יונתן:

ב קבצו זקנים. ומשקלות שלה קבוץ לי לשון רפי וקל: ג למשל בם גוים. ל׳ משל ושנינה: לחרפה. לגידופין: ד ויקנא ה׳ לארצו. לשון המקנא אתה לי (במדבר י״א) כנכנס בלבו צרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה ורבותינו פירשו

ה ויען יהוה ויאמר לעמו הנני שלח לכם את־הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא־אתן אתכם עוד חרפה בגוים: ו ואת־הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל־ארץ ציה ושממה את־פניו אל־הים הקדמני וספו אל־הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות: ז אל־תיראי אדמה גילי ושמחי כי־הגדיל יהוה לעשות: ח אל־תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי־עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם: ט ובני ציון גילו ושמחו ביהוה אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: י ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר: יא ושלמתי לכם את־השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם: יב ואכלתם אכול ושבוע והללתם את־שם יהוה אלהיכם אשר־עשה עמכם להפליא ולא־יבשו עמי לעולם: יג וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא־יבשו עמי לעולם:

יד מי

(ה) ער אנטוואָרטעט, דער הערר, אונד שפריכט צו זיינעם פאָלקע: «איך שיקקע אייך קאָרן אונד מאָסט אונד אָהל, דאס אין דער פיללע איהר עז געניסט, אונד לאס ניא צום שפאָטט דער היידען אייך ווידער ווערדען. (ו) ענטפערנע פאָן אייך יענע פלאָגע אויז נאָרדען, פער־וויזע זיא אין דיררעס, וויסטעס לאנד; איהר פאָרטראב נאך דעם מעערע צו אָסטען, אונד איהר נאכטראב נאך דעם מעערע צו וועסטען. דאָרט שטייגע זיין שטאנק עמפאָר, פערברייטע פוילען גערוך אומהער, דיאוויילל ער גרויזאם געוויטהעט.» (ז) פירכטע ניכט מעהר, אָ פלור! זייא פרעהליך אונד הייטער! ער האט וואונדער געטהאָן, דער עוויגע. (ח) פירכטע ניכט מעהר, וויידע־דעם פיה! שאָן גרינען דיא ערען אנגער ווירער, טרעגט דער בוים זיינע פריכטע ווידער, אונד וויינשטאָק אונד פייגענבוים ביטען איהרען רייכטהום דאר. (ט) אונד איהר, ציון'ס זעהנע! זייד פרעהליך אונד פרייעט אייך דעם עוויגען, אייערעס גאָטטעס, דער וואָהלטהעטיגען רעגען אייך ווידער שענקט, פריהרעגען אונד שפאָטרעגען שטרעמט צו רעכטער צייט אייך צו. (י) דאן פיללען זיך דיא שייגען מיט געטריידע, דיא קעלטער מיט מאָסט אונד אָהל, איבערשטרעמענד פאָלל. (יא) «זאָ ערזעצצע איך אייך דיא יאהרע ווידער, דיא היישרעק אונד ערדקרעבס אונד גריללע אונד קעפער אייך פערדאָרבען, יענעם שרעקליכע העער, וואָמיט איך אייך היימגעזוכט. (יב) דאן פרייזט איהר בייא פאָללעם גענוס דען עוויגען, אייערן גאָטט, דער וואונדערדינגע פיר אייך געטהאָן, דאס מיין פאָלק ניא ווידערום צו שאנדען ווירד. (יג) מאן זאָלל ערקעננען, דאס איך אונטער ישראל טהראָנע, איך, דער עוויגע, אייער גאָטט זייא אונד קיינער מעהר. יא! ניא זאָלל מיין פאָלק צו שאַנדען ווידער ווערדען.»

(יד) ווער

רש"י

פירשו לשון התראה התרה נגונתי על עסקי ארצו: ח חרפה. גידוף שיקראו אתכם חסירי לחם: ו ואת הצפוני. יש לפותרו על חיל הארבה ועליו נופל לשון והדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם: הקדמוני. המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על ששם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם לפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור נ"ל פניו אל הים הקדמוני מקצת חילו אצלת למזרח ומקצתו למערב: צחנתו. באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף: כי הגדיל לעשות. רעה שפשט ידו בגדולים: ז אל תראי אדמה. ארץ ישראל (אם) תשיבו בתשובה: ט את המורה. את נגידכם המורים אתכם לשוב אלי כדי לצדק אתכם: מורה ומלקוש. כמו יורה ומלקוש (דברים י"א): בראשון. בניסן אף על פי שהיורה היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והיא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום: י והשיקו. לשון השמעת

באור

לארצו: (ו) ואת הצפוני. קרא הארבה צפוני שבא להם מפאת צפון: הים הקדמוני. פי' המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל, והים האחרון הוא שקרא אותו בתורה ים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל, ואמרו שניו ר"ל ראשו, כל כך היה גדול חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי לים המערבי (מרד"ק), וכבר דמה לעיל חיל הארבה לחיל גבר וחייב שיש לו לרוב פנים ואחור ואמצע, וכדמותרגם בל"א: כי הגדיל לעשות, הארבה הגדיל לעשות רע בארץ (רש"י ורד"ק): (ז) אל תראי, מאמר הנביא עד ושלמתי: כי הגדיל ה' לעשות, טוב כנגד שהגדיל הארבה לעשות רע (ראב"ע ורד"ק): (ט) ויורד לכם וגו', כת"י ומחית לכון מטר בכיר בעדניה ולקישא בירח ניסן, ובדרך זה מתורגם בל"א: (י) והשיקו, כמו והציפו מן הכיף את מי ים סוף על פניה' כלומר שהיו היקבים מלאים עד שיצופו היין או השמן על פניהם: (יא) ושלמתי וגו', מאמר השם ב"ה: (יב) ואכלתם וגו', מאמר הנביא, וגם הוא קורא את ישראל עמי, כדכתיב על שבר בת עמי: (יג) וידעתם וגו', מאמר השם ב"ה, וכאלו מקיים דברי הנביא ולא יבושו עמי לעולם, וחלוף זה במדברים ענין נאה מאוד בדבור נבואי:

(א) בהמצאו

קול

הפטרת וילך וש"ת ולתענית צבור

בקצת מקומות מוסיפין אלו הפסוקים

יח מי־אל כמוך נשא עון ועבר על־פשע לשארית נחלתו לא־החזיק לעד אפו כי־חפץ חסד הוא: יט ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל־חטאתם: כ תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר־נשבעת לאבתינו מימי קדם:

(יח) ווער איזט, אַ גאָטט, וויא דוא פערזעהנונגספאַלל? פערגיבט זאָ מיססעטהאַט דעם איבערעסטע זיינעס איי־גענטהומס, לעסט ניכט אויף איממער זיינען צאָרן וואַל־טען, וויל ער וואָהלוואָללענד איזט. — (יט) ערבאַרמוננגס־פאַלל נימממסט דוא דיך אונזער ווידער אַן; אונאיינגעדענק דער פערפעלטהאַטען, זענקסט דוא דער זינדען מענגע אין מעערעסטיפע. (כ) לעססעסט איבער יעקב, איבער אברהם דיא הולד אונד טרייע ווידער וואַלטען, דיא אין אוראַלטען צייטען שאָן דוא אונזערן אַהנען צוגעשוואָרען!

הפטרת וילך ולתענית צבור

(ישעיה ק' נ"ה ו' — עד נ"ו ה')

א דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב: ב יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל־יהוה וירחמהו ואל־אלהינו כי־ירבה לסלוח: ג כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יהוה: ד כי־גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם: ה כי כאשר ירד הגשם והשלג מן־השמים ושמה לא ישוב כי אם־הרוה את־הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל: ו כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא־ישוב אלי ריקם כי אם־עשה את־אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו: ז כי־בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה

(א) זוכט דען עוויגען, ווייל ער צו פינדען, רופט איהן אַן, ווייל ער נאַהע איזט. (ב) דער גאָטטלאָזע לאַססע זיינען וועג, דער זינדענפאָללע מאַן זיינע ענט־ווירפע; קעהרע ווידער צום עוויגען, ער ערבאַרמט זיך זיין, ווענדע זיך צו אונזערם גאָטט, דעם אללפערגעבער.

(ג) מיינע געדאַנקען זינד ניכט דיא אייעריגען, אייערע וועגע ניכט דיא מייניגען, שפריכט דער עוויגע.

(ד) האָך ערהאַבען, וויא דער הימעל איזט איבער דיא ערדע, זאָ ערהאַבען זינד מיינע וועגע פאָן דען אייערי־גען, מיינע געדאַנקען פאָן אייערן געדאַנקען.

(ה) זאָ וויא רעגען אונד שנעע פאָם הימעל נידער־פעללט, ניא לעער צוריק קעהרט, ערסט דיא ערדע וועססערט, בעפרוכטעט אונד גרינענד מאַכט, ערסט דעם זאַעמאַן זאַאט, אונד שפייזע צום עססען שאַפפט: (ו) זאָ איזט דער אויזשפרוך, דען דיא גאָטטהייט טהוט; ניא קעהרט ער פרוכטלאָז ווידער, ער פאָללברינגט וואָז איך בעשלאָססען, פאָללציהט גליקליך, וואָצו איך איהן געזאַנדט. (ז) נון ציהט איהר פראָהלאָקקענד אויז, ווער־דעט אין פרידען פאָרטגעלייטעט; הערט בערג אונד הי־געל יובעללידער שאַללען

באור

(א) בהמצאו, קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני (רש"י), וכן אמר הרמב"ע קודם חתום הגזירות, והרי"קם אמר בענין שימצא לכם, וכן בהיותו קרוב, בענין שיהי' קרוב, והנה היא דרישה בכל לב. והנכון שטעמו בעבור המצאו, כלומר בהיות שזה דרכו להיות קרוב לכל קוראיו באמת ובלב תמים, לא כמו שאתם חושבים להתיאש מן התשובה שלא יקבל אתכם, כי כן דרך האדם להנקם ממי אשר חטא לו, אבל לא כמחשבותיכם וגו': (ו) כן יהיה דברי, כי אמלא כל אשר דברתי אל נביאי, והוא כי בשמחה תצאו מהגלות וגו' (הרמב"ע): (ז) ההרים והגבעות, ד"מ כ"ל שישמח כל העולם: ימחאו כף, יכו כף, תרגום ויך ומחא, כאלו יכיעו עכפיהם ויכוס זה בזה לסימן שמחה, כאדם השמח שיכה כף אל כף מתוך התפעלות השמחה, וכן אמר

רש"י

קול כשהקלות יורד מן הגג אל תוך היקב וזהו הצנור שלפני הגת: טז תתן אמת ליעקב. תרגם יונתן תיתן קושטא ביעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל טובות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק. תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמ' לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב (בראשי' כ"ט) כי לא אעזבך: חסד לאברהם. שכר החסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך ה' לעשו' צדקה ומשפט ולכך לא נאמר ואמת אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק. בי נשבעתי נאם ה' ויען אשר עשית וגו':

א בהמצאו: קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: ג כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוה לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי. ואיש און מחשבותיו. ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני: ד כי גבהו שמים וגומר. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: ה כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא ישוב ריקם אך מיטב לעולם כן דברי אשר יצא מפי להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו לכם. ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגומר אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם: ז כי בשמחה תצאו. מן הגלות:

הסדי'

רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ ח תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ י אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ יא וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ יב כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ יג וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ יד וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ טו וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ טז נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

ותחת ק'. פתח באתנח·

א וידבר

שאללען, דעם פעלדעס בײמע הענדעקלאָפּפען רויטען. (ח) שטאַטט דעם דאָרנבושעס שפריסען צעדערן, שטאַטט ווילדען שטרויכס בליהען מירטען אויף; דעם עוויגען צום האָהען רוהם, איין דענקמאַהל אימםער דויערנד, אונפערגענגליך, עוויג. (ט) זאָ שפריכט גאָטט: האַלטעט נור אויף רעכט, אונד איבט טוגענד אויז; מיין הייל נאַהעט באלד העראַן, באלד אָפּפענבאר מיינע אללגיטע.

(י) הייל דעם שטערבליכען, דער זיא איבט! הייל דעם ערדענזאָהן, דער פעסט דאראויף העלט! דער דען רוהע־טאַג פייערט, איהן ניכט ענטווייהט, זיינע הענדע טרייא בעוואַכט, דאס זיא קיין בעזעס טהון. (יא) לאַס ניכט דער פרעמדלינג, דער דעם עוויגען זיך צוגעזעללט, קלאַגען: «אך! גאָטט האַט פאַן זיינעם פאָלקע מיך געשידען!» דאַס דער פערשניטטענע ניכט זאַגע: «אך! איך בין יאַ נור איין דירדער בוים!» (יב) דען דיס פערהייסט דען פערשניטטענען גאָטט: «ווען זיא מיינע רוהעטאַגע פייערן: לעבענסוואַנדעל וועהלען, מיר וואָהלגעפעלליג, אונד שטאַנדהאַפט טרייא מיינעם בונדע בלייבען: (יג) דאַן שטיפטע איך אין מיינעם הויזע, אין מיינען מויערן, איהנען דענקמאַהל אונד גוטען נאַמען, דויערנדער אַלז איהן זאָהן אונד טאָכטער שטיפטען; שטעטער נאַכרוהם איזט איהר טהייל, עוויג, אונפערגענגליך. (יד) אויך דער פרעמדען קינדער, דיא צום עוויגען זיך געזעללען, דיא איהם דיהנען, זיינען נאַמען ליבען, גערנע זיינע קנעכטע זייען, יעדען דער דען רוהעטאַג פייערט, איהן ניכט ענט־ווייהט, שטאַנדהאַפט טרייא מיינעם בונדע בלייבט, (טו) פיהר איך איינסט צו מיינעם היליגען בערגע, ער־פרייע זיא אין מיינעם אנדאַכטסהויז; נעהמע בראַנד־ אונד שפייזעאָפּפער, אויף מיינעם אלטאר, וואָהלגעפעלליג אויף. מיינען טעמפעל נעננט מאַן דאַן: «הויז דער אנ־דאכט אללער פעלקער.» (טז) עז שפריכט גאָטט, דער הערר, דער פערשטאָסענען ישראל'ס זאממלער; «זאָ פערמעהרע איך איינסט זיינער צערשטרייעטען צאהל.»

(ל) פאָלגענדעס

רש"י

ההרי' והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיהיו לכם פיוס ולאות ויהנו יושביהם: ח תחת הנעצוץ וגומר. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו צדיקים: נעצוץ וסרפד. מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו וימשלו תחתם: י יעשה זאת. שומר שבת וגומר: הבדל יבדילני ה'. למה אתגייר הלא הקדוש ברוך הוא יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם: יא ואל יאמר הסרים. למה אטייל דרכי ומעגלי הן אני כעץ יבש מאין זכרון: יב ומחזיקי'. אוחזים: טו לכל העמים. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים. טז עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו: נוספים על קבוצי ישראל:

א כיום

באור

אמר המשורר בתהלים (צ"ח ח') נהרות ימחאו כף, והכל על דרך משל: (ח) הנעצוץ, וכן הסרפד ממיני הקוצים הגדלים במדבר, ולהיפך ברוש והדס מיני אילנות טובות, והכונה יחדש פלא לשום מדבר לארץ פרי בשובם לציון וזה יהיה לה' לשם לאות עולם (מדברי הראב"ע): (ט) שמרו משפט, כי אז קרובה ישועתי לבוא וצדקתי קרובה להגלות, וכבר מבואר במקום אחר ההבדל שבין צדק לצדקה, שטעם האחרון על הקיצה לפנים משורת הדין: (יג) יד, מקום כמו ויד תהיה לך, אבל זה אינו מקום גופני כי אם במקום מעלה ושבח, וכן ברוך ה' ממקומו, וכענין הנאמר בדברי רז"ל ממלא מקום אבותיו (רד"ק): (יד) הנלוים על ה', כמו אל ה', וכן ותתפלל על ה' דחנה (הנ"ל): שומר שבת מחללו, ידוע כי שבת סימן הת"י לנקבה, אולי זה בא כאלו אמר יום שבת (מדברי ראב"ע): (טו) לכל העמים, לא לישראל לבד, כי אם אף לגרים (רש"י), או כדרך תפלת שלמה: (טז) עוד אקבץ עליו, מן האומות שתגיירו ונלוו אליהם: לנקבציו, נוספים על קבוצי ישראל (הנ"ל):

הנה

הפטרת האזינו

תרגום אשכנזי

(א) פאָלגענדעס געדיכט זאַנג דוד, דעם עוויגען צו עהרען; אַלז ער איהן פאָן אַללען זיינען פיינדען אונד בעזאָנדערס פאָן דער האַנד שאולס עררעטטעטע: (ב) זאָ זאַנג ער: עוויגער! מיין שוצפעלז, מיינע פעסטע, מיין עררעטטער! (ג) גאָטט, מיין האָרט, אויף דען איך טרויע! מיין שילד! מיינעס היילעס האָרן, מיינע בורג, מיינע צופלוכט! מיין העלפער, דער פאָר געוואַלטטהעטיגקייט מיך שיצט! (ד) געלאָבט, ריף איך, זייא גאָטט, אונד וואַר פאָם פיינד ערלעזט. (ה) דען שאָן אומרינגטען מיך דעס טאָדעס וועללען, שרעקטען מיך דיא שטרעמע דער אונטערוועלט; (ו) דער העללען באַנד' אומשטריקטען מיך, איך וואַרד פאָן שלינגען דעס טאָדעס ערגריפפען. (ז) אבער אין דער אנגסט רוף איך צום העררן, שרייא הינויף צו מיינעם גאָטטע; ער הערט מיין פלעהען אויז זיינעם טעמפעל, מיין געבעט דרינגט איהם צו אָהרען. (ח) דיא ערדע בעבטע, וואַרד ערשיטטערט; עז וואַנקטען דעס היממעלס פפיילער, זיא בעבטען, דאַ ער צאָרניג וואַרד. (ט) דאַמפף שטיג אויף, אלז ער ערגרימםטע; אויז זיינעם מונדע צעהרענד פייער, גלוטהפלאַם לאָדערט דאַפאָן. (י) ער נייגטע דען היממעל, פוהר הערנידער; צונטער זיינען פיסען דיכטערעס געוועלק. (יא) ער פעהרט אויף כרוב'ס ריקקען, שוועבט דאַהער, ערשיינט אויף פליגעלן דעס ווינדעס. (יב) מאַכט פינסטערניס צום געצעלטע אום זיך הער, וואַססערפלוטהען וואָלקע

(שמואל ב' ק' כ"ב עד כ"ג)

א וידבר דוד ליהוה את־דברי השירה הזאת ביום הציל יהוה אתו מכף כל־איביו ומכף שאול: ב ויאמר יהוה סלעי ומצדתי ומפלטי־לי: ג אלהי צורי אחסה־בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מחמס תשעני: ד מהלל אקרא יהוה ומאיבי אושע: ה כי אפפני משברי־מות נחלי בליעל יבעתני: ו חבלי שאול סבני קדמני מקשי־מות: ז בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי ושועתי באזניו: ח ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי־חרה לו: ט עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו: י ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו: יא וירכב על־כרוב ויעף וירא על־כנפי־רוח: יב וישת חשך סביבתיו סכות

ויתגעש ק' השרת

באור

הנה השירה הזאת כבר מבוארת בספר זמירות ישראל, שיר י"ח, ולכן אנחנו לא נעמוד עתה כי אם על איזה השנוי, שנכפלו בהנוסח שלפנינו:

(ה) **משברי מות,** מלשון כל משבריך וגליך עלי עברו, והוא כפל ענין של נחלי בליעל: (ז) **ושועתי באזניו,** תבוא, וכן הוא בתהלים: (ח) **מוסדות השמים ירגזו,** הם ההרים הגבוהים אשר ראשם מגיע השמימה, ונראה כאלו יסמכוהו שלא יפול: (יב) **חשרת,** פירשו לשון קשור וחבור ואסיפה,

(כה) ועיניך

רש"י

א **ביום** הציל ה' אותו. לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו יותר מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה: ב סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פלייס"איין בלע"ז (משובש בדפוס צ"ל כמו בשופטים ו' ב' ובתהלים ל"א ג' פלייס"אין בל"א פעלזענהעהלען. שוינצגיטטער) ויש שם גם כנעשו לו כסלע המחלקות והמצודה בחורשה: ומפלטי לי. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב: ג צורי. לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבדרי"אמש בלע"ז (והוא אבריצ"ונג בל"א בעשיצונג. וכן פי' רש"י ישעיה ל"ב ב' ויואל ד' ט"ז): ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה: אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה לסומכי: ד מהולל אקרא ה'. כתרגומו: בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא והושע לשון הווה: ה אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגומו כאיתתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבניים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנחל: ו חבלי. כתרגומו משרין כמו חבל נביאים: קדמוני. באו לקראתי: ז בצר לי אקרא ה' וישמע וגומר. כן דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת: ח ויתגעש ותרעש. לא על ניסים שאירעוהו נאמר אלא על ניסים שנעשו לישראל וראש המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו ובשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: ט עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגה"ל דבר פיו תאכל את הרשעים: י ויט שמים. להכניע אויביו ממצרים ומפרעה: יב וישת חשך סביבותיו. לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקים. מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חשרין מים על הארץ. חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכברה. ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין המים בעבים על ידי המים כמו ותשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המחבר המהדקין וקושרין עיגוליה יחד:

יג מנגה

חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים: יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ: יד יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ: טו וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם: טז וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ: יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים: יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי: יט יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי: כ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי: כא יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי: כב כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי: כג כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה: כד וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי: כה וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו: כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם: כז עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל: כח וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל: כט כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי: ל כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר: לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ: לב כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ: לג הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים דַּרְכִּי: לד מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי: לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה

ויהם ק׳ · משפטיו ק׳ · דרכי ק׳ · רגלי ק׳ ·

וואָלקע אויף וואָלקע. (יג) אויז ליכטגלאַנץ געגענאיבער ענטברעננט פלאַממענדער בליץ. (יד) ער דאָננערט פאָם הימעל הערא־, דער עוויגע, דער העכסטע לעסט זיינע שטימע הערן; (טו) ווירפט פפיילע, שטרייעט אומהער, שליידערט בליצע הין. (טז) זיכטבאַר וואַרד דעם מעערעס אורקוועלל, אויפגעדעקט דער ערדען גרונד, דורך דעם עווי־גען דראָהען, דורך דען אָרם זיינעס צאָרנהויכס. (יז) מיר רייכט ער אויז דער העהע זיינע האַנד, ערגרייפט אונד ציהט מיך אויז ברויזענדען פלוטהען. (יח) עררעטטעט מיך פאָן פיינדעס געוואַלט, פאָן ווידערזאַכערן, מיר צו מעכטיג. (יט) זיא איברפילען מיך אין אונפאַללס שוואַנגערן טאַגען, אבער גאָטט וואַרד מיינע צופערזיכט. (כ) דער פיהרט מיך אויז אין וויטען רוים, עררעטטעט מיך, דען ער האַט לוסט אַן מיר. (כא) גאָטט טהוט מיר וואָהל נאַך מיינער פרעמ־מיגקייט, בעלאָהנט מיינער הענדע ריינינקייט. (כב) דען איך האַלטע דיא וועגע דעס הערן, בין ניכט רוכלאָז ווידער מיינען גאָטט. (כג) זיינע רעכטע האַבע איך שטעטס פאָר אויגען, אונד וויכע פאָן זיינען לעהרן ניא. (כד) מיין הערץ איזט אונגעטהיילט מיט איהם; איך היטע מיך פאָר איבערטרעטונג. (כה) דארום פערגילט דער הערר נאַך מיינער אונשולד מיר, נאַך מיינער ריינינ־קייט פאָר זיינען אויגען. (כו) דוא ביזט דעם גיטיגען אַללגיטיג, דעם טרייגעזיננטען טרייגעזיננט; (כז) פער־פעהרסט מיט ריינען ריין, ביזט טיקקעפאַללען אונפער־זעהנליך. (כח) אונטערדריקטען לייטען שטעהסט דוא בייא, אונד זענקסט דיינען צאָרנבליק אויף שטאָלצע נידער. (כט) דוא ביזט מיין ליכט, אָ עוויגער! דער הערר מאַכט פינסטערנים מיר צום ליכט. (ל) מיט דיר דורכברעכע איך קריגסשאַאר, מיט מיינעם גאָטטע זעצצע איך איבער מויער. (לא) ער — גאָטט — זיין וועג איזט וואַנדעללאָז, דעס הערן פערהייסונג ריין דורכלייטערט; אַללען דיא איהם טרויען איזט ער איין שילד. (לב) דען ווער איזט, אויסער דעם הערן, איין גאָטט? ווער, אָהנע אונזערן גאָטט, איין האָרט? (לג) דער גאָטט, דער זיגעסהעלם מיר איזט, אַלל מיינען וואַנדעל אין האַרמאָניא אויפלעזט, (לד) באַלד מיינען פוס דעם הירשע גלייך בעפליגעלט, באַלד מיך אויף מיינען העהען זיכער שטעללט, (לה) ער איבט צום קאַמפפע מיינע האַנד, לעהרט מיינען אָרם דען עהערנען באָגען

רש״י

יג מנגה נגדו. שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא המגה לפניו מן השחילה ומהותו נוגה הסר לפניו בערו גחלים שנשתלחו חצים על מצרים: טז יגלו מוסדות תבל. שנבקעו התהום כשנבקע הים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: יח כי אמצו. כחשר היינו: כא כצדקתי. כשיכתו אחריו למדבר וסמכו על הבטחתו: כו עם חסיד תמים נבר. כנגד שלשה אבות שעשה הקב״ה גמול צדקתם לבניהם: כז עם עקש. פרעה: תתפל. לשון נפתל ועקש ובספר תהלים כתוב תתפתל׳ ד״א ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלוקת והיה קרוב להתפש וגלהך בא מלך שאול לאמר ומהר ולכה כי פשטו פלשתים: לא אמרת ה׳ צרופה. ברורה מבטיח ועושה: לג ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל תקלה ומכל מבוכה עד כי היה שלם ובכבוס: לה ונחת קשת נחושה זרועתי. ונדרכה קשת נחושה על זרועי שיש בי כח לדרכה קשתות היו תלויים לדוד בביתו והיו מלכי האומות באין ורואים אותו

באור

(כח) ועיניך על רמים תשפיל, עיניהם שהם רמים בעיניהם אבל בעיניך הם שפלים; (לג) ויתר תמים דרכי, מלשון התר אגודות מוטה, מתיר כל הסתירות והעקימומות שבדרכי לעשותו שלם ותמים בלי חסרון ומעוות, כלומר מיישר דרכי, וזה שאמר פעם, ועשיתי כמתקן לבעלה, ופעם יתן לי קלות ברגלי לרוץ, הכל כפי שקשעה צריכה לו, ואין הפסוק הזאת סותר את אילות

נחושה זרעתי: לו ותתן־לי מגן ישעך וענתך תרבני: לז תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי: לח ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד־כלותם: לט ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי: מ ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני: מא ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם: מב ישעו ואין משיע אל־יהוה ולא ענם: מג ואשחקם כעפר־ארץ כטיט־חוצות אדקם ארקעם: מד ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא־ידעתי יעבדני: מה בני נכר יתכחשו־לי לשמוע אזן ישמעו לי: מו בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם: מז חי־יהוה וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי: מח האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני: מט ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני: נ על־כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר: נא מגדיל ישועות מלכו ועשה־חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם:

מגרול ק׳   א ויהי

באגען ווענקען. (לו) גאבסט צום שילדע מיר דיין הייל, זעלבסט דיינע ציכטיגונג מאכטע מיך גראס;
(לז) וויטערסט מיינע טריטטע אונטער מיר, דאס מיין געלענק ניכט קראפטלאז ווערדע. (לח) נון זעצצע איך מיינען פיינדען נאך, אונד ראטטע זיא אויז, אונד לאס ניכט אב ביז איך זיא אויפגעריבען. (לט) פערטילגע, הויע נידער — זיא קאממען ניכט אויף, זיא שטירצען הין צו מיינען פיסען. (מ) זא האסט דוא מיך צום קאמפפע געריסטעט זא ביינגסט דוא מיינע ווידערזאכער אונטער מיר; (מא) זא ווענדעסט דוא מיר צו דעם פיינדעס נאקקען, מיינער האססער נאקקען; איך בענדיגע זיא. (מב) זיא ווענדען זיך, דא נימאנד הילפט, צו גאטט עמפאר, דער הערט זיא ניכט. (מג) דארום צערשטאסע איך זיא צו ערדענשטויב, צערטרעטע, צערמאלמע זיא, וויא גאסענקאטה. (מד) דוא שיצצעסט מיך פאר מיינעס פאלקעס מייטעריא. בעוואהרסט מיך אויף צום הויפט ענטפערנטער רייכע, מיר אונבעקאננטעס פאלק דיהנט מיר.
(מה) דער בארבארען זעהנע שמייכעלן מיר, זינד אויפס געריכט מיר אונטערטהאן. (מו) דיא זעהנע דער בארבאריא פערשמאכטען, ציטטערן אויז איהרען פעסטען הערפאר. (מז) עוויג לעבט דער הערר! פרייז מיינעם האָרטע, פערהערליכונג דעם גאטטע מיינעס היילס! (מח) דעם גאטטע! דער מיר ראכע גיבט, אונד צווינגט פעלקער אונטער מיר; (מט) דער מיך אויז מיינען פיינדען הערפאר רייסט, מיך פאר עמפערערן זיכערט, פאן יענעם אונגערעכטיגקייט ליבענדען מיך רעטטעט. (נ) דארום דאנק איך דיר, עוויגער! אונטער דען היידען, אונד ריהמע דיר מיין זאיטענשפיל. (נא) דיר, דער זיינעם קעניגס רעטטונגסטהורם איזט, דער וואהל טהוט זיינעם געזאלבטען, דוד אונד זיינעם זאאמען עוויגליך.

(א) עז

באור

אמונות הלב לעת אחרת: (לו) וענותך תרבני, אם הפועל מלשון אודך כי ענתני כפי שתרגמו הרמב"ן, כלומר אפילו היסורים שבאות בי היתה הכונה בהם להגדיל אותי: (מז) ישעו, אל ה' בהיות שאין להם מושיע אחר, אבל גם הוא לא יענם: (נא) מגדול ישועות, כמגדול בעיר שהוא מנוס נגד האויב:

(א) איש

רש"י

מוהו ואומרין זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא ליירא‍נו ודוד שומע ונוטלן ומכתתן לפניה' ודריכת קשת לשון ניחת הוא וכן אניך נחתו בי: לו וענתך תרבני. גדלת לי מדת ענותנותך. לז תרחיב צעדי. כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדיך: קרסולי. עקיבי: יב ישעו ואין מושיע וגומר. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו כמו יפנה ומנחם תברו עם וישע ה' אל הבל ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעת' יצחק לה' ויעתר לו ה' אף כאן ישעו ואי מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: מג ארקעם. ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגליך ורקעך ברגל: מד מריבי. מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים: תשמרני לראש גוים. נפנתני לכך. ומדרש אגדה אמר דוד רבונו של עולם הגילני מדינו של ישראל שאם חטאו או ארדה את ישראל בעבודתי אני נענש אלא לראש גוי' תשימני והם יעבדוני ועליה' לא אענש: מה יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים: לשמע אזן ישמעו לי. אפי' שלא בפני ינורו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי: מו בני נכר יבולו. ילאו לשון עלה נבל פליטי"רונט בלע"ז (כמו שמות י"ה י"ח בל"א ווערדען פערוועלקען) : ויתגרו. לשון פסחים: ממסגרותם. מקושי יסורי מסגר שאני מייסרן בהם: מז חי ה'. העושה לי כל אלה:

א ויהי

(שמואל א׳ א׳ — עד ב׳ י׳)

א ויהי איש אחד מן־הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן־ירחם בן־אליהוא בן־תחו בן־צוף אפרתי: ב ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים: ג ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליהוה צבאות בשלה ושם שני בני־עלי חפני ופנחס כהנים ליהוה: ד ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל־בניה ובנותיה מנות: ה ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את־חנה אהב ויהוה סגר רחמה: ו וכעסתה צרתה גם־כעס בעבור הרעמה כי־סגר יהוה בעד רחמה: ז וכן יעשה שנה בשנה מדי עלתה בבית יהוה כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל: ח ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא

ר׳ דגושה ...... אנכי

תרגום אשכנזי

(א) עז לעבטע איין אנגעזעהענער מאן צו רמתים צופים אויף דעם בערגע אפרים, נאמענס אלקנה, זאהן ירוחם׳ס, זאהן אליהוא׳ס, זאהן תוהו׳ס, זאהן צוף׳ס. (ב) ער האטטע צוויא פרויען, דערען איינע חנה, אונד דיא אנדערע פנינה היס. פנינה האטטע קינדער, חנה אבער ניכט. (ג) דיזער מאן צאג אללע יאהר פאן זיינער פאטערשטאדט הינויף, דען עוויגען צבאות אנצובעטען אונד איהם צו אפפערן אין שילה, וואזעלבסט דיאביידען זעהנע עלי׳ס, חפני אונד פנחס, דאז פריסטעראמט פעררויכטעטען. (ד) איממערגען ווען אלקנה אפפערטע, אונד זיינער פרויא פנינה אונד אללען איהרען זעהנען אונד טעכטערן דער גאבען מאנכערלייא פארלעגטע, (ה) פערדראס עז איהן, דער חנה נור איינע איינציגע גאבע פארלעגען צו קעננען, דען ער ליבטע זיא; דער עוויגע אבער האטטע איהר לייבעספרוכט פערזאגט. (ו) איבערדיס מאכטע איהר איהרע אייפערזיכטיגע געשפילין נאך מאנכען פערדרוס דאדורך, דאס זיא זיא אפט מיט דעם פארוואורפע בעאונרוהיגטע, דאס דער עוויגע איהר לייבעספרוכט פערזאגט האבע. (ז) זא גינג׳ס אללע יאהר; איממער ווען זיא הינויף רייזטע צום הויזע גאטטעס, קרענקטע דיזע זיא, דאס זיא וויינטע אונד ניכטס אס. (ח) דאן פפלעגטע איהר מאן אלקנה וואהל צו איהר צו זאגען: »ווארום וויינסט דוא, חנה, אונד איססעסט ניכט, אונד ביזט זא מיספערגניגט? בין איך

רש״י

א ויהי איש אחד. הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי ומעלי לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתים צופים. שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן תירגם צופים מתלמידי נביאי׳: אלקנה. לוי היה מבני אביאסף בן קרח כמו שמתייחס בדברי הימים: אפרתי. יונתן תירגם בטורא דבית אפרים. ומדרש אגדה. אפרתי בן פלטין אבגינוס אדם חשוב כמו אפריון נמטיה לר״ש לשון חן: ג ועלה האיש. לשון הווה עולה היה מזמן מועד למועד לשילה. ומדרש אגדה בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי להשמיע ישראל ויעשו כמותו: ד ויהי היום. והוא יום מועד: ה מנה אחת אפים. חולק חד בחירי הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: ו צרתה. אשת בעלה. פנינה: גם כעס. כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם. היתה אומרת לה כלום קנית מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן: בעבור הרעימה. שתתאונן ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה. כנגד רחמה וכן כל לשון בעד: ז וכן יעשה. אלקנה שנה בשנה נותן לה חלק מובחר להראות שמחבבה וצרתה לפי חיבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה: ח אנכי טוב לך. מעשרה בנים. שילדה לי פנינה: ט אכלה בשילה.

באור

(א) איש אחד, בד״הי מפורש יחוסו שהי׳ מבני קהת בן לוי, ולהם היה נחלתם בהר אפרים, כדכתיב בס׳ יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו׳ את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים: הרמתים צופים, אמרו שתי רמות היו שצופות זו את זו, ואמר הרד״ק א״כ פירושו מאחת משתי רמות, ואין צורך לזה כי יתכן ג״כ שאותה העיר עצמה היתה מונחת על שתי רמות, כמו העיר רומא וקאנסטאנטינ׳ שכל אחת מהן מונח׳ ג״כ על שבע רמות: אפרתי, בן פלאט״ן, אבגינוס אדם חשוב (רש״י): (ג) מימים ימימה, משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה והיה עולה בחג האסיף שהוא זמן השמחה ויש פותרים אותו מרגל לרגל, והראשון יותר נכון, כי כן כתיב (פ״ז) וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בית ה׳ (מדברי הר״י אברבנאל): (ד) ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפנינה וגו׳, ולחנה יתן מנה אחת אפים, ע״ד הכתוב והיה כל מבקש ה׳ יצא מחוץ למחנה, והטעם שבכל עת שהיה זובח והיה נותן לפנינה מנות רבות בעבור בניה ובנותיה, היה נותן לחנה מנה אחת לבד אפים, וכפי׳ היפה של הריק״ס ז״ל, בפעס ועצב, לפי שה׳ סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות רבות כמו לבני פנינה, והוא היה אוהב אותה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: וה׳ סגר רחמה, ת״י מן קדם ה׳ אתמנע מנה ולד, וכן מתורגם בל״א: (ו) וכעסתה וגו׳, כלו׳ מלבד הכעס שהיה לחנה ולאישה מפאת חסרון הבנים עצמו, הנה כעסתה גם צרתה במה שכוונה להקניטה ולאמור לה בפה מלא שה׳ סגר בעד רחמה ובודאי א״כ רעה היא בעיניו, כן נראה לי טעם הכתוב: צרתה, כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שאינן אוהבות זו לזו ברוב, וכן במשנה פוטרות צרותיהן (רד״ק) ובלשון הכתוב (ויקרא י״ח) ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: הרעימה, מן רעמו פנים (יחזקאל כ״ז) ענין זעם, והרי״ש דגושה שלא כמשפט (ר״ש כ׳ מלך): (ז) וכן יעשה, כפי פשט הכתוב לא יחזיר כי אם לענין פנינה בלבד שכן תעשה בכל שנה ושנה מדי עלותה בית ה׳ שכן תכעיסנה, ובא א״כ זכר במקום נקבה ורבים ככה (מדברי הר״י אברבנאל), ואחד מן חבריא אמר שעורו כמו וכן יעשה: (ח) ויאמר לה׳ וג׳

אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים׃ ט וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי
אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא
עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה׃ י וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל
עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה׃ יא וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה ׀ בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־
תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים
וּנְתַתִּיו לַיהוָה כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־
רֹאשׁוֹ׃ יב וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה
וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ׃ יג וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ
רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי
לְשִׁכֹּרָה׃ יד וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין
הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ טו וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא
אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי
וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה׃ טז אַל־תִּתֵּן אֶת־
אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי

עד

איך דיר ניכט בעססער, אלז צעהן קינדער?» (ט) איינסט
שטאנד חנה אויף, נאכדעם אין שילה וואר געגעססען
אונד געטרונקען ווארדען, אלז דער פריסטער עלי עבען
אויף איינעם שטוהלע אם איינגאנגע דעס אללערהייליג־
סטען זאס, (י) זיא אבער וועהר בעטריבטען מוטהס וואר,
אונד פלעהטע וויינענד צום עוויגען, (יא) טהאט אויך
דאז געליבדע, אונד שפראך: «עוויגער, גאטט צבאות!
ווען דוא אויף דאז ליידען דיינער מאגד זיהסט, מיך
בערענקסט אונד מיינער ניכט פערגיססעסט, זאנדערן
מיר, דיינער מאגד, איין מענגליכעס קינד שענקסט: זא
זאלל עז אויף אלל זיין לעבען דעם עוויגען געווייהט
זיין, אונד קיין שערמעססער איבער זיין הויפט פאהרען.»
(יב) אלז זיא נון זא לאנגע פאר גאטט פלעהטע, פינג
עלי אן איהרען מונד צו בעאבאכטען. (יג) דען חנה
שפראך פיר זיך אלליין, זא דאס איהרע ליפפען צוואר
זיך בעוועגטען, איהרע שטיממע אבער ניכט לויטבאר
ווארד; דארום הילט זיא עלי פיר בעטרונקען,
(יד) אונד זאגטע צו איהר: «וויא לאנגע וויללסט דוא
נאך בעטרונקען בלייבען? מאכע, דאס דוא דען וויין ווי־
דער לאז ווירסט. (טו) חנה אבער אנטווארטעטע אונד
שפראך: «ניכט דאך, מיין הערר! איך טראגע איין
בעשווערטעס געמיטה אין מיר, אונד האבע ווערער וויין
נאך זאנסט שטארקעס געטרענק געטרונקען, זאנדערן
מיין געמיטה היר פאר גאטט אויזגעשיטטעט. (טז) האלטע דיינע דינערין פיר קיין נידערטרעכטיגעס וויב; וואהר־
ליך! אויז גראסעם הערצעלייד אונד

קוממער

באור

אולי שגם זה היה מדי עלותה, וכדמתורגם בל"א: הלא אנוכי טוב לך,
כתרגומו הלא רעותא טבא לך כלומר רבוני אליך ואהבתי אותך טוב לך
מעשרה בנים, וטעם עשרה כמו ואפו עשר נשים, שבע כחטאתיכם,
והדומים להם (מדברי רד"ק): (ט) ותקם חנה, בשנה הזאת קודם
שהרתה: אכלה, וכן שתה, המקיר בתוספות ה"א, כלומר אחרי שאכלו
האוכלים, כי היא תבכה ולא תאכל: (י) ותתפלל על ה', שעורו
כמו אל: (יא) ותדור נדר, מלבד התפלה שלא זכר הכתוב, כדרך גם
אותו הנדר שזכר בהיותו העקר בעבור הספור הבא בספר, והעד כי
הרבתה להתפלל: זרע אנשים, בנים זכרים: (יב) והיה כי הרבתה
וגו', ספר שבהיותה מרבה בתפלה ובתחנונים עלי הכהן היה שומר את
פיה ומעיין באריכות תפלתה, אם בכמותה שהיתה ארוכה ואם באיכותה
שקולה לא ישמע והיתה מדברת על לבה, ולזה חשבה עלי לשכורה משני
הנדדים האלו (פר"י אברבנאל): (יד) תשתכרין, תעמיד בשכרותך,
והנו"ן נוספת: הסירי את יינך, ע"י שינה: (טז) אל תתן את אמתך
לפני בת בליעל, לדעת קצת המפרשים הטעם אל תתן אותי לפני ה'
כבת בליעל, ולדעת קצתם אל תתנני לשמצה לפני בת בליעל הזאת היא
פנינה. אולם בכל זה העיק' חסר מן הספור, והנכון אל תתן את אמתך
באותו מקום ובאותה מדרגה שאתה נותן בו את בליעל, וטעם לפני כמו
תחת, וכן הדקדוק בל"א לאמור האלטע מיך ניכט פיר שענינו הראשון

כענין

רש"י

לא מפיק ה"א והאל"ף חטף קמ"ץ והוא כמו אחרי אכלה בשילה
ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה אחרי האכלה לשון פיעל
כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן יושב על הכסא. אותו היום
ישב על כסא גדולה שנתמנה שופט על ישראל: על מזוזת. כמו
אצל מזוזת: יא ה' צבאות. למה נתיחד שם זה כאן אמרה לפניו
רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא
רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן
התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים לא אמות
זו מצאתי באגדה של ר' יוסי הגלילי ורבותינו דרשו במסכת ברכות
מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות
אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאי צבאות שבראת
בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: אם ראה תראה. רבותינו
דרשו בו במסכת ברכות מה שדרשו אמתך. האמור שלשה פעמים
במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצווה עליהם: זרע אנשים.
צדיקים כמה דאת אמר אנשים חכמים וידועים: ונתתיו לה'.
שיהא ראוי לתתו לה': ומורה. תרגם יונתן ומרות אינש לא תהא
עלוהי: יב שומר את פיה. מצפה. מתי תפסוק כך תרגום יונתן
ועלי אוריך לה עד דתפסוק שומר לשון המתנה כמו שמר את הדבר לא תשמור על חטאתי: יג ויחשבה עלי לשכורה. שלא היו רגילין
להתפלל בלחש: טו לא אדוני. לא אדון אתה בדבר הזה גילית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין: טז אל
תתן את אמתך. כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתגנה הפקר ובזיון לפני צרתה בת בליעל: כי מרוב שיחי. דברתי
לפניך קושי: שיחי. יש מקומות ששוה לשון הגיונו' לב. ד"א מרוב שיחי וגומר כתרגומו ארי מסגי אקבלותי וארגזותי אוריכית בצלו

עד

עַד־הֵנָּה׃ יז וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ׃ יח וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ יט וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה׃ כ וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו׃ כא וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ׃ כב וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד־יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם׃ כג וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת־

חסר א׳ דברו

קוממער האבע איך זאָ לאנגע געשפראָכען.» (יז) אונד עלי ערווידערטע אונד שפראך: «זאָ ציהע דען אין פרידען! מעגע דאָך דער גאָטט ישראל׳ס דיר דאז געוועהרען, וואָרום דוא איהן געבעטען האָסט!» (יח) אונד זיא אנטוואָרטעטע: «לאָס דיינע דיהנערין פערנער געוואָגענהייט פינדען אין דיינען אויגען!» דארויף גינג דיא פרויא איהרעס וועגעס, נאָהם שפייזע צו זיך, אונד זאה ניכט מעהר זאָ מיססמיטהיג אויז. (יט) דעס אנדערן מאָרגענס מאכטען זיא זיך זעממטליך אויף, ביקטען זיך נאָכמאָהלס פאָר דעם עוויגען, אונד קעהרטען נאך איהרעם הויזע צוריק, נאך רמה. אונד אלקנה וואָהנטע זיינער פרויא חנה בייא, אונד דער עוויגע בעדאכטע זיא. (כ) דען אלז דאז יאָהר הערום וואָר, דא וואר חנה שוואנגער געוועזען אונד געבאָר איינען זאָהן; דען נאננטע זיא: שמואל, דען (זיא שפראך): «איך האבע מיר איהן פאָן גאָטט ערבעטען.» (כא) דארויף צאָג דער מאן אלקנה מיט אללען זיינען הויזלייטען ווידער הינויף, דעם עוויגען דאז יעהרליכע אָפפער צו ברינגען, דאז ער געלאָבט האטטע. (כב) חנה אבער רייזטע ניכט מיט; זאָנדערן שפראך: «ביז דער קנאבע ענטוועהנט איזט; דאן ברינגע איך איהן זעלבסט, דאס ער פאָר גאָטט ערשיינע, אונד אויך אויף אימּמער דאָזעלבסט בלייבע.» (כג) אונד איהר מאן אלקנה זאגטע צו איהר: «טהוע וואז דיר גוט דינקט, בלייבע צו הויזע ביז דוא איהן ענטוועהנט האָסט; דער עוויגע ווירד געוויס זיין וואָרט

רש״י

עד כען: כעסי. שלרתי ומכעסת אותי: אל תתן. כמו אל תתנני בנפש נרי: יז את שלתך. חסר אל״ף לדרוש בו לשון בניס כמו ובשליתה היוצאת וגומר: יתן את שלתך. כשרה שנתקבלה תפלתה: יח תמלא שפחתך חן. לבקש עליה רחמים: ופניה לא היו לה. פנים של זעם: יט ויבאו אל ביתם וידע אלקנה. מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה: כ לתקופות הימים. מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים שילדה לששה חדשים ושני ימים מכאן שהיולדות לשבעה יולדות למקוטעים: שמואל. על שם אל ועל שם המעשה נקרא כי ממנו שאלתיו: כא את זבח הימים. ית דבח מועדיא: ואת נדרו. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל: כב עד יגמל. לסוף עשרים וארבעה חדשים שכך זמן תינוק לינק: וישב שם עד עולם. עולמו של לוי חמשים שנה שנאמר ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט לא אותה שנה לעיבורו של שמואל נשתיירו שלשים ותשעה ושמואל פירנס את ישראל משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשים ומשם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה וארבעה חדשים ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשים: כג אך יקם ה׳ את דברו. את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם ה׳ את דברו זהו לפי פשוטו. ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת

באור

כענין מלת פאר, כידוע למדקדקי׳ זה הלשון: בליעל, תואר לרע מוחלט, שאין בו שום מעלה: (יז) יתן, אולי שהוא מבנין התנאי והבקשה וכדמתורגם בל״א: (יח) ופניה, פנים של זעם (רש״י), וכת״י ואפין ביש: (יט) וידע, ויזכרה, שכי וי״ן המחברים בזמן׳ שעורו וכאשר ידע אחרי זה את חנה אשתו זכרה השם לטובה: (כ) ויהי לתקופות הימים, ותלד בן, ופי׳ ותהר שכבר הרתה (מדברי רד״ק), וכן מתורג׳ בל״א וחז״ל אמרו בר״ה השנה נפקדה חנה ע״כ מפטירין זאת הפרשה בזה היום: שמואל, הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מה׳ שאלתיו, כי יש באותיות שמואל שאול ויש גם באותיותיו מאל, כאלו אמרה שאול מאל (הנ״ל) והנכון כדעת הרלב״ג שאמר לא ידקדקו קוראי השמות כל כך, כי נקרא שם כא לאמור זה ינחמנו אף שהיה ראוי לקראו בעבור זה ינחם: כי מה׳ שאלתיו, חסרה מלת אמרה, וכת״י ארי אמרת מן קדם ה׳ שאילתיה (הנ״ל): (כא) את זבח הימים, רוצה לומר זבח שהיה עושה מימים ימימה כמו שזכר, ובאמרו ואת נדרו, רמז למה שנדר לה׳ לעלות שיה שנה בשנה (הר״י) אברבנאל ובדרך זה הוא מתורגם בל״א: (כב) עד יגמל הנער, הרי זה מקרא קצר, אשב עד יגמל הנער, כנראה ממענה אישה, שבי עד גמלך אותו: עד עולם, כל ימי חייו, אין עולם כי אם זמן רב: (כג) אך יקם ה׳ את דברו, הנה מה שאמר לה עלי יתן ה׳ את שאלתך היה בעיני אישה דרך נבואה כאלו אמר זאת על פי ה׳, ובהיות שאלתה שיהי׳ לה זרע אנשים לא שאילהו, לה׳ אמר אך יקם ה׳ את דברו שיחיה הבן ויהיה

דְּבָר֑וֹ וַתֵּ֤שֶׁב הָֽאִשָּׁה֙ וַתֵּ֣ינֶק אֶת־בְּנָ֔הּ עַד־גָמְלָ֖הּ אֹתֽוֹ׃
כד וַתַּעֲלֵ֨הוּ עִמָּ֜הּ כַּאֲשֶׁ֣ר גְּמָלַ֗תּוּ בְּפָרִ֤ים שְׁלֹשָׁה֙ וְאֵיפָ֨ה אַחַ֥ת קֶ֙מַח֙ וְנֵ֣בֶל יַ֔יִן וַתְּבִאֵ֥הוּ בֵית־יְהֹוָ֖ה שִׁל֑וֹ וְהַנַּ֖עַר נָֽעַר׃ כה וַֽיִּשְׁחֲט֖וּ אֶת־הַפָּ֑ר וַיָּבִ֥יאוּ אֶת־הַנַּ֖עַר אֶל־עֵלִֽי׃ כו וַתֹּ֙אמֶר֙ בִּ֣י אֲדֹנִ֔י חֵ֥י נַפְשְׁךָ֖ אֲדֹנִ֑י אֲנִ֣י הָֽאִשָּׁ֗ה הַנִּצֶּ֤בֶת עִמְּכָה֙ בָּזֶ֔ה לְהִתְפַּלֵּ֖ל אֶל־יְהֹוָֽה׃ כז אֶל־הַנַּ֥עַר הַזֶּ֖ה הִתְפַּלָּ֑לְתִּי וַיִּתֵּ֨ן יְהֹוָ֥ה לִי֙ אֶת־שְׁאֵ֣לָתִ֔י אֲשֶׁ֥ר שָׁאַ֖לְתִּי מֵעִמּֽוֹ׃ כח וְגַ֣ם אָנֹכִ֗י הִשְׁאִלְתִּ֙הוּ֙ לַֽיהֹוָ֔ה כָּל־הַיָּמִים֙ אֲשֶׁ֣ר הָיָ֔ה ה֥וּא שָׁא֖וּל לַֽיהֹוָ֑ה וַיִּשְׁתַּ֥חוּ שָׁ֖ם לַֽיהֹוָֽה׃ כט וַתִּתְפַּלֵּ֤ל חַנָּה֙ וַתֹּאמַ֔ר עָלַ֤ץ לִבִּי֙ בַּֽיהֹוָ֔ה רָ֥מָה קַרְנִ֖י בַּֽיהֹוָ֑ה רָ֤חַב פִּי֙ עַל־א֣וֹיְבַ֔י כִּ֥י שָׂמַ֖חְתִּי בִּישׁוּעָתֶֽךָ׃ ל אֵין־קָד֥וֹשׁ כַּיהֹוָ֖ה כִּ֣י אֵ֣ין בִּלְתֶּ֑ךָ וְאֵ֥ין צ֖וּר כֵּאלֹהֵֽינוּ׃ לא אַל־תַּרְבּ֤וּ תְדַבְּרוּ֙ גְּבֹהָ֣ה

גבהה

וואָרט ערפיללען.» דיא פֿרויא בליב אלזאָ צו הויזע אונד זייגטע איהרען זאָהן, ביז זיא איהן ענטוועהנט האַטטע. (כד) זאָ באַלד זיא איהן אַבער ענטוועהנט האַטטע, רייזטע זיא מיט איהם הינויף, נאַהם אויך דרייא שטירע מיט אונד איין איפה פֿיינעס מעהל אונד איינען שלויך ווין, אונד בראַכטע איהן זאָ נאָך דעם הויזע גאָטטעס צו שילה; וויאוואָהל דער קנאַבע נאָך זעהר יונג וואַר. (כה) וועהרענד מאַן דאַז אָפּפער שלאַכטעטע, בראַכטען זיא דען קנאַבען פֿאָר עלי. (כו) אונד דיא מוטטער שפראַך: «אום פֿערצייהונג, מיין הערר! זאָ וואָהר דוא לעבסט, מיין הערר! איך בין דיא פֿרויא, דיא היר פֿאָר דיר געשטאַנדען, דען עוויגען אַנצופֿלעהען. (כז) זיהע! אום דיזען קנאַבען האַבע איך איהן געבעטען, אונד דער עוויגע האַט מיר מיינע ביטטע געוועהרט. (כח) איך האַבע איהן אַבער אויך צוגלייך דעם עוויגען געווידמעט; זייט זיינעם דאַזיין איזט ער שאָן דעם דיהנסטע דעם עוויגען געווייהט.» אונד שמואל ביקטע זיך דאַזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען. (כט) חנה שטיממטע איין האַנקליעד אַן; זאָ זאַנג זיא: מיין הערץ פֿראָהלאָקט דורך דיך, אָ גאָטט! גראָס וווירד מיינע מאַכט, אָ הערר! דורך דיך. לויט ערווידערע איך מיינען פֿיינדען נון, דען איך פרייע דיינער הילפֿע מיך. (ל) קיין הייליגער איזט דען דוא, אָ הערר! דען ניכטס איזט אָהנע דיך; מעכטיג קיינער, דען אונזער גאָטט. (לא) שפרעכט ניכט זאָ פֿאָרט אימּמער שטאָלצער אונד

שטאָלצער

באור

ויהיה לעבודתו. וטעם אך כטעם אך טוב לישראל אלהים, כלומר בטוח אני בו שיקים את דברו: (כד) והנער נער, כלומר עודנו נער קטן ורך ואעפ״כ לא המתינה לו עד שיתחזק אלא מיד כשגמלתו העלתהו עמה בית ה׳ (מדברי הרד״ק), וכן מתורגם בל״א, ואמר עוד ז״ל, וי״מ והנער נער אחר שיודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן ע״כ, ויתכן לפ״ז גם לתרגמו בל״א דער קנאבע וואר אויפגעוועקט מענין ער: (כו) בי אדוני, דרך כבוד לאיש גדול ואשר כשמתחילים לדבר עמו לבקש ממנו מחילה על מה שמטרידים אותו: חי נפשך, הנני משביעך שתתן עיניך על הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל ה׳ (מדברי רד״ק): עמכה, ה״א נוספת כה״א והיו לאות על ידכה: (כז) אל הנער הזה, שעורו בעבור: (כח) וגם אנכי, כלומר מלבד השאלה הזאת הנה גם נדרתי אז הנדר בתפלתי שאתנהו לה׳: כל הימים אשר היה, אמרו שהוא תחת יהיה והוא נכון כמשמעו כלומר מיום הולדו כבר הנה שאול לה׳: וישתחו, שמואל, אעפ״י שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחוות לה׳ (רד״ק): (כט) ותתפלל, אין תפלה לשון צעקה דוקא, כי כבר נמצא שורש פלל, גם על ענין העיון והמחשבה, כאמר (בראשית מ״ח) ראה פניך לא פללתי, ולכן כל דבור שיש בו מחשבות רמות ועמוקות, ונעלה מדבור הגדה פשוטית, יקרא בשם תפלה, כענין שם געדיכט בל״א, הבא מפעל אשכנזי דענקען, בזה טעם כלו תפלות דוד בן ישי, שיש בהן ג״כ שירי תהלות, וכן תפלה למשה, תפלה לחבקוק על שגיונות, וכן כאן ותתפלל חנה, שבאמת שרה שיר תודה: רמה קרני, התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה (רד״ק): (ל) כי אין בלתך, אין שום דבר נמצא בלתך כי אתה מחויב הכל: ואין צור כאלהינו, אין חזק כאלהינו (רד״ק), ואמר קדוש וחזק, שבמקום שאתה מוצא גבורתו שם אתה מוצא קדושתו, וכבר הארכנו בזה הענין במקום אחר: (לא) אל תרבו, אל שזכר עומד במקום שנים אל תרבו ואל יצא: ולא נתכנו עלילות, כתיב באל״ף וקרי בוי״ו, ופי׳ הכתיב כי לא נתכנו עלילות

בני

רש״י

ולאומרת עתיד צדיק ה׳ לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה קוראת שמו שמואל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם ה׳ את דברו שיצא זה שמואל הצדיק: כד ואיפה אחת קמח. שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה אחת קמח שלש סאין להוציא ממנו שלשה עשרונים סלת הראוי לפר האחד כדתנן לאם הפנים עשרים וארבע עשרונים ומעשרים סאין עשרון סלת לסאה חטין: ונבל יין. לנסך: והנער נער. ורביא הוא יניק: כה ויביאו את הנער אל עלי. לראות שנתקיימה נבואתו. ורבותינו דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטת קדשים כדאיתא בברכות: כו בי אדוני. לאת עינך עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותינו שלא יענישוהו מיתה: כז אל הנער הזה התפללתי. אל תאמר זה ימות וינתן לך אחר: כח וגם אנכי השאלתיהו לה׳. כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו: הוא שאול. אפרו״טייץ בלע״ז (כמו המפרנ״טע בל״א געלעהנט) כלומר אין אתה רשאי לענשו הקדוש ברוך הוא נעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו להחזיר לי: וישתחו שם. שמואל ויש אומרים אלקנה: כט רחב פי על אויבי. על פנינה: ל׳ ואין צור כאלהינו. אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך צורה: לא אל תרבו.

תדברו

גבהה יצא עתק מפיכם כי אל דעות יהוה ולא נתכנו עללות: לב קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל: לג שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד־עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה: לד יהוה ממית ומחיה מוריד שאול ויעל: לה יהוה מוריש ומעשיר משפיל אף־מרומם: לו מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם־נדיבים וכסא כבוד ינחילם כי ליהוה מצקי ארץ וישת עליהם תבל: לז רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו כי־לא בכח יגבר־איש: לח יהוה יחתו מריבו עלו בשמים ירעם יהוה ידין אפסי־ארץ ויתן־עז למלכו וירם קרן משיחו:

שטאָלצער, קיין טראָץ ענטקאָממע אייערם מונד; דען גאָטט איזט דער גרענקען הערר, אונד טהאַטענצופֿער־לעססיגקייט שטעהט נור בייא איהם. (לב) העלדענבאָגען ברעכען, אונד שוועכליכע אומגירטעט מאַכט; (לג) איבערזאַטטע פֿערדינגען זיך אומס בראָד, אונד הונגריגע וואַנדעלן פֿרייא אומהער, אונפֿרוכטבאַר וויב געבירט זיבענפֿאַך, אונד דיא קינדערייכע פֿערשמאַכטעט קינדערלאָז. (לד) דען דער עוויגע איזט׳ס, דער טערטעט אונד בעלעבט; שטירצט צור גרופֿט אונד ציהט הערויף; (לה) מאַכט אַרם אונד רייך, ערנידריגט אונד ערהעבט; (לו) ריכטעט דען גערינגען אויף פֿאָם שטויב, ערהעבט דען אַרמען פֿאָם קאָטהע, נעבען פֿירסטען איהן צו זעצצען, דיא עהרע אונד טהראָן ער צוגעטהיילט. דען דעס עוויגען זינד דער ערדען פֿפֿיילער, ער האָט דען ערדבאַלל אויף זיא בעפֿעסטיגט; (לז) בעוואַהרט אויך זיינער פֿראָממען טריטטע, אונד פֿרעפֿלער קאָממען אים פֿינסטערן אום; דען ניכט דורך מאַכט זיגט דער מענש. (לח) נייך! ער צערשמעטטערט זיינע ווידערזאַכער, דער עוויגע, דאָננערט פֿאָם הימעל אויף זיא הערב; ריכטעט דיא מעכטיגען דער ערדע, גיבט זיינעם קעניגע דיא מאַכט, ערהעבט דיא הערשאַפֿט זיינעם געזאַלבטען.

הפטרת יום ב׳ דראש השנה

(ירמיה ל״א ב׳ — עד כ׳)

א כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך

(א) זאָ שפריכט דער עוויגע: — איך זאה פֿאָן פֿערנע איהן הינציהען, ישראל צו בערוהיגען — פֿאָלק! דאָז אין דער וויסטע איינסט מיינע הולד עמפֿפֿאַנג שווערט

ולו ק׳ . חסידיו ק׳ . מריביו ק׳ . עליו ק׳

רש״י

הדברו. כל גבהי הרוח אשר שעתם מגלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדבר׳ לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן: עתק. חזק ד״א עתק לשון הסרה כמו ויעתק משם ההרה ולא דבר הסר מפיכם: כי אל דעות ה׳. יודע מה בלבבכם: ולו נתכנו עלילות. כל מעשה האדם מונין לפניו: נתכנו. לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו: לב קשת גבורים חתים וגו׳. כך אמונתו של הקדוש ברוך הוא מתיש את הגבורים ומחזיק את החלשים ומשביע את הרעבים ומרעיב את השבעים: לג שבעים בלחם. ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעיבם ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונות חדלו מטרחם: עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים וגו׳. בעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה. חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד ה׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות וכשחנה יולדת א׳ פנינה קוברת ב׳ ועשרה בנים היו לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים של פנינה שכשילדה חנה ארבעה קברה פנינה שמונה וכשנתעברה ילד חמשה נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה רבי יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטריא כמנין שמואל: לז חסידיו. חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריבו מריביו קרי בין יחיד בין רבים: לח עליו בשמים ירעם. עלו כתיב אפילו עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם: ידין אפסי ארץ. שופטן ומייסרן יוסטי״צא בלע״ז (עיין דברים ל״ב מ״א):

באור

בני אדם אם לא יחפוץ הא-ל, ופי׳ הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילו׳ לא לבני אדם כי הוא עושה כאש׳ ירצה, ובן אדם אומר ולא יעשה דבר ולא יקימנה, ופי׳ עלילות מעשים (רד״ק): (לב) קשת גבורים חתים, הם וקשתם, ובזכור שני דברים הנסמכים זה על זה הענין נופל על הקודם כי חתים נופל על גבורים אע״פ שהענין היה מורה על קשת (ר״ש כ׳ מלך): (לג) ורעבים, מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי נעשו שבעים ברצון הבורא יתברך (רד״ק): עד עקרה, כלומר השגחת הבורא יתעלה תגיע כל כך עד שמי שהיתה עקרה כמוני תרבה להוליד, וטעם שבע׳ אינו כך מכוים דוקא, אבל כשירצה לומר רבים יאמר שבע, כמו אומללה ילדת השבעה שהוא כמו ורבת בנים אומללה דכאן, וטעם אומללה ככרתה כלומר שמתו בניה (מדברי הנ״ל): (לו) מאשפות, לשון יחידית בשקל אחות וקבוצו מבין אשפתות בתמורת הכא בדגש (הנ״ל): וכסא כבוד ינחילם, כלומר מקים מעפר דל להושיבו עם נדיבים ועם אותן אשר כסא כבוד ינחילם, כן נראה לי שעיר הכתוב: מצוקי ארץ, כמו עמודי ארץ, כלומר שהכל שלו, ולכן הוא יעשה בו כרצונו הטוב: (לז) ירמו, יכרתו, והטעם כענין ודרך רשעים באפלה וגומר: (לח) יחתו, בנין נפעל מהכפולים: עליו, על כל אחד ממריביו: ידין אפסי ארץ, אפילו הגדולים ומלכי ארץ יענים, אם הולכים בדרך תהו, ובהפך יתן עוז למלכו שרוצה בו, בעבור שהולך בדרך טובים: (א) כה אמר ה׳, לישראל, אתה עם אשר כבר מצא חן לפני במדבר ואשר עתה עם שרידי חרב אויב שגלה ועכה אותך, הנה

א מצא חן. בעיני דור המדבר: שרידי חרב. מצרים והעמלקי והכנעני: הלוך להרגיעו ישראל. בהולכם לנחול ארץ מרגועם:

ב מרחוק

הָלוֹךְ לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל׃ ב מֵרָחוֹק יְהוָה נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד׃ ג עוֹד אֶבְנֵךְ וְנִבְנֵית בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ וְיָצָאת בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים׃ ד עוֹד תִּטְּעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שֹׁמְרוֹן נָטְעוּ נֹטְעִים וְחִלֵּלוּ׃ ה כִּי יֶשׁ־יוֹם קָרְאוּ נֹצְרִים בְּהַר אֶפְרָיִם קוּמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ו כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה וְצַהֲלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ הַלְלוּ וְאִמְרוּ הוֹשַׁע יְהוָה אֶת־עַמְּךָ אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ ז הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבַּצְתִּים מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ הָרָה וְיֹלֶדֶת יַחְדָּו קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה׃ ח בִּבְכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם אוֹלִיכֵם אֶל־נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לֹא יִכָּשְׁלוּ בָּהּ כִּי־הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכֹרִי הוּא׃ ט שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה גּוֹיִם וְהַגִּידוּ בָאִיִּים מִמֶּרְחָק וְאִמְרוּ

א׳ בקמץ   מורה

שווערט ענטראננענעס! (ב) איך בין מיט אונפערענדערליכער ליבע דיר צוגעטהאן, דארום נייגע נאך פערנער איך דיר מיינע גנאדע צו. (ג) ערבויע ווידערום דיך צום אונאומשטעסליכען געביידע, יונגפרייליכעס ישראל! דאן לעגסט דוא שמוק אונד הארפע ווידער אן, אונד ציהסט איינהער אים פרעהליכען רייהענטאנץ, (ד) פפלאנצעסט וויינגערטען אויף שומרון׳ס בערגען ווידער, פפלאנצעסט זיא אונד לעזיסט איין. (ה) דאן איזט דער טאג, דאס וועכטער ווידער רופען אויף אפרים׳ס געבירגען: «אויף! לאסט אונז נאך ציון רייזען, צום עוויגען, אונזערם גאטט!» (ו) דען זא שפריכט דער עוויגע: רופט פיר יעקב לויטען פריידענרוף! יויכצט פריידייט איהנען צו אונטער אללען פעלקערן! שטיממט אן דען לאבגעזאנג! פרייזט אונד זינגט: «דער עוויגע האט זיינעם פאלקע געהאלפען, דעם איבעררעסט ישראל׳ס!» (ז) יא! איך ברינגע זיא הער פאם פערנען נארדען, פערזאממלע זיא פאן דער ערדע גרענצען; זעלבסט בלינדער אונד לאהמער אונד שוואנגערע אונד געבערערין קעהרען זעממטליך מיט צוריק, איינע גראסע פאלקספערזאממלונג! (ח) אין זאנפטער ריהרונג ציהען זיא דאהער; איך פיהרע מיט שאהנונג זיא, לייטע זיא אן שטיללען וואססערבעכען, אויף עבענעם פפאדע, ווא קיין אנשטאס זיא בעדראהט; דען איך בין ישראל איין פאטער, אפרים איזט ערסטגעבארנער מיר. —— (ט) פערנעהמט גאטטעס ווארט, איהר פעלקער! פערקינדעט אין פערנען לאנדען אונד זאגט אן:

«דער

רש״י

ב מרחוק. בזכות אבות: נראה לי. אני הנביא ואומר לי לאמור לכנסת ישראל אהבת עולם אהבתיך: ג עוד אבנך ונבנית. בניינים שנים היו לך ע״י אדם לכך חרבו עוד אבנך אני בעצמי בניין שלישי ונבנית לעולם: תעדי. תתקשטי: ד וחללו. בשנה הרביעית יחללו את פריו לפדותו בכסף: ה נוצרים. צופים בראשי מגדלים גבוהים קול נשמע למרחוק. ל״א נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם ששמרו התורה ויאמרו קומו וכן תירגם יונתן ארי אית אריכות יומיא יסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אורייתא מלקדמין: ו וצהלו בראש הגוים. במגדלות גבוהים כדי שישמעו למרחוק: ז בם עור ופסח. אפילו הנחשלים שבהם לא אמאס: ח בבכי יבואו. ע״י תפלה ותשובה: ט מורה. ספרייע״ט בלע״ז (סעפארא״נט בל״א דער לערסטרייטער

דער

באור

הנה אהבת עול׳ אהבתיך וגו׳. ומאמ׳ הלוך להרגיעו וגו׳ זהו מאמר הנבי׳, אמר כאשר ראה את ה׳ מרחוק הלוך להרגיע ישראל, שמע שכה דבר אליהם: להרגיעו, מטעם ומצאו מרגוע לנפשכם (ירמי׳ ו׳), כלו׳ לדבר על לבם, וכדמתורגם בל״א, וטעם הפעול אחרי הכנוי כמו להם לבני ישראל (יהושע א׳): (ב) עולם, כולל כן העבר כן העתיד, ומושך אחר עמו, אהבת עולם אהבתיך ע״כ משכתיך עולם חסד, וב׳ הפעלים לשון הוה הם: (ג) עוד אבנך, כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו׳ וכשיבנה יתקבצו (רד״ק). והנכון שהוא מענין אולי אבנה ממנה (בראשית ט״ז), שירבו בניה ויהיו לעם עצום, יעיין הבאור שם: ונבנית, לעולם, כי אני אבנך, לא כבנין בשר ודם הנהרס מהר (מדברי רש״י), ובזה הדרך מתורגם בל״א: בתולת ישראל, כאלו אמר תתחדש כנעוריה: תעדי, תתקשטי: (ד) נטעו נוטעים, אמרו שהוא עבר במקום עתיד, ואין צורך לזה, כי אמר אותן הנוטעים שנטעו הכרם הם גם יחללוהו, לא כמו שהי׳ בימי הגלה, שהאויבי׳ חללו הפירות, וטעם חללו עבר המהופך לעתיד: (ה) כי יש וגו׳, הנכון שטעם כי כאן לאמת, וכן כי כה אמר ה׳: (ו) רנו ליעקב שמחה, אמר הרד״ק המוקדם מאוחר, והשעור כה אמר ה׳ ליעקב רנו שמחה פי׳ בשמחה, ואין צורך לכל זה, כי טעם רנו הוא לשון קריאה בעלמא׳ כמו ותעבור הרנה במחנה, ויהי׳ א״כ שמחה פעול הקריאה, וטעם ליעקב כטעם אמרי לי אחי הוא, וכדמתורגם בל״א: וצהלו בראש גוים, ת״י והוו בריש גלי לעיני כל עממיא: הושע, העבר לנסתר, וכנוי עמך תחת עמו, וכת״י יפריק ה׳ ית עמיה: (ז) מארץ צפון, כי רוב הגלות בצפון (רד״ק), דהיינו בצפונו של ארץ ישראל: בם עור ופסח, כל כך יבואו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם ולא יבשלו בהליכתם (מדברי הנ״ל): (ח) בבכי יבואו, יש בכי של שמח׳ כמו ויבך על צואריו עוד, והדומים, כן הוא זה מרוב שמח׳ שיבואו לארצם יבכו (הנ״ל): ובתחנונים אובילם, ענין חמלה ורחמים כמו לבלתי היות להם תחנה (יהושע י״א) והדומים (הנ״ל): ואפרים בכורי הוא, כל כך חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו, וכת״י ואפרים חביב הוא קדמי (הנ״ל): (ט) מורה ישראל יקבצנו, כלומר וידעו הגוים כי לא בכוחם הגלוהו אם לא ברצון הא־ל

מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו: י כי־פדה
יהוה את־יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: יא ובאו ורננו
במרום־ציון ונהרו אל־טוב יהוה על־דגן ועל־תירש
ועל־יצהר ועל־בני־צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוה
ולא־יוסיפו לדאבה עוד: יב אז תשמח בתולה
במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון
ונחמתים ושמחתים מיגונם: יג ורויתי נפש הכהנים
דשן ועמי את־טובי ישבעו נאם־יהוה: יד כה ׀ אמר
יהוה קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה
על־בניה מאנה להנחם על־בניה כי איננו: טו כה ׀
אמר יהוה מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש
שכר לפעלתך נאם־יהוה ושבו מארץ אויב: טז ויש־
תקוה לאחריתך נאם־יהוה ושבו בנים לגבולם:
יז שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר
כעגל לא למד השיבני ואשובה כי אתה יהוה אלהי:

יח כי

«דער ישראל אומהער געשטרייעט, זאממעלט איהן נון ווידער, אונד היטעט איהן, וויא דער הירט דיא העערדע היטעט!» (י) דען דער עוויגע ערלעזט יעקב, עררעטטעט פאן דער האנד דעס מעכטיגערן איהן.
(יא) זינגענד ציהען זיא ציון'ס הייליגע אנהעהע הינויף; אונד שטרעמען צום זעגען גאטטעס הינצו צו קארן אונד מאסט אונד אהל אונד יונגען שאאפען אונד רינדערן, דאס איהרע זעעלע איינעם געוועסטיגטען גארטען גלייכט, אונד קיינע זארגע פערנער זיא פלאגט. (יב) דאן פרייעט זיך דאז יונגפרייליכע מעדכען אים רייהענטאנץ, אונד יינגלינג אונד גרייז נִממט טהייל דאראן; זא וואנדלע איך איהרע טרויער אין וואננע, טרעסטע אונד ערקוויקקע זיא פאן איהרעם טריבזאל; (יג) זעטטיגע מיינע פריסטער מיט אננעהמליכקייט, אונד מיין פאלק גענִיסט מיינעס זעגענס פיללע. דעס עוויגען וואָרט איזט דיס. —
(יד) זא שפריכט דער עוויגע צו יענער שטיממע, דיא מאן צו רמה הערט, וויממערנדעס קלאגעגעטען; רחל בעווינט איהרע קינדער, פערוויגערט אללען טראסט, דיאוויל זיא פערטריבען זינד. — (טו) זא שפריכט דער עוויגע: האלטע איין פאם ווינען דיא שטיממע, פאן טהרענען דאז אויג! דיינע טוגענד פינדעט איהרען לאהן — דער עוויגע פערשפריכט'ס! — זיא קעהרען ווידער אויז פיינדעסלאנד. (טז) דיינער נאכקאממענשאפט שפריכט האפפנונג אויך — דער עוויגע פערשפריכט'ס! — זיא קעהרען ווידער, דיא זעהנע, אין פעטערליכעס לאנד. (יז) דען שאן הערע אפרים איך רייעפאלל יאממערן: «דוא ציכטיגטעסט, דאך נאהם דיא צוכט איך אן, וויא אונגעלעהריג קאלב. אך, נים מיך ווידער אויף! איך קעהרע איצט גערנע ווידער, ערקעננע, דאס מיין גאטט דוא זייעסט, א עוויגער!
(יח) דען

רש״י

דער טרענער): יא ונהרו. יאספו כמו נהר: יג דשן. שמן:
יד קול ברמה נשמע. קול ברום עלמא אשתמע קל בית ישראל
דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזראדן מרמתא לסוף
מאחרי הגולים אל גדליהו בן אחיקם כמו שאמור בספר זה: רחל
מבכה על בניה. מדרש אגדה אמר שהלכו אבות ואמהות לפייס
את הקדוש ברוך הוא על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס
נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמיו מי מרובים רחמיך
או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי
צרתי בתוך ביתי שכל עבודה שעבד יעקב את אבא לא עבד אלא
בשבילי וכשבאתי לחופה הכניסו את אחותי ולא די ששתקתי אלא
שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק
להם אמר לה יפה למד' סניגורי' יש שכר לפעולת' לצדקתך שמסרת
סימניך לאחותך: יז מתנודד. קומפליי״נד בלע״ז (מבואר בהפטר'
מטות ירמיה א' ו') לשון מי ינוד לך: יסרתני. ביסורין אתה
הקדוש ברוך הוא: כעגל לא לומד. פו״ש אגוויי״לונין בלע״ז (כמו
פי״ס עגוויליא״ כע בל״א מיט דעם שטאכעל געוועהנט. עיין ג״כ
שופטים ג' ל״א) לשון מלמד הבקר הייתי בתחלה לכך חטאתי לך:
יח נחמתי

באור

אבל שהרי על כרחם ובזאלו מרשותם ישיבוהו לארצו, וזהו שאמר אח״כ
כי פדה ה' את עמו (מדברי הנ״ל): (יא) במרום ציון, ת״י בטור
בית מקדשא דאתבני בציון: ונהרו, יאספו כמו נהר (רש״י): לדאבה,
להעצב ולדאג, והוא מקור נפעל לאהבה את ה' אלהיך: (רד״ק):
(יב) ובחורים וזקנים יחדיו, גם הם ישמחו על מחול הבתולות בעבור
הסבה שסבבתהו: (יג) דשן, ת״י תפנקין, וכן מתורגם בל״א:
(יד) כה אמר ה', מנעי קולך מבכי וגו', אלא שרוצה הנביא לעורר
על הקול הזה שידבר ה' אליו, איזה הוא, ואמר שהוא ברמה נשמע,
ושזה האל המבכה על בניה וכיון שהפסיק עו״ז את הענין חוזר לכפול
ולאמור כה אמר ה', כדרך הלשון תמיד: קול ברמה נשמע, אמס על
ד״מ על עשרת השבטים שראשם אפרים וזכר האם לכלם. והיא רחל כאלו
בוכה על בניה, (רד״ק), וזה ג״כ טעם ברמה שהוא בהר אפרים, ואע״פ
שאין קבורתה שם, הנה א״מ שם היא בוכה בחלק בנה בכורה, או
ע״ד שהעיר הרב המבאר בס' בת״הש להרמב״ן ז״ל בפ' ויהי עוד כברת
ארץ (עיין שם): בכי תמרורים, כי יש בכי של שמחה, כנ״ל: כי
איננו, פי' העם (רד״ק): (טו) נאום ה', אשר לא יכזב ולא
יתנחם, ולכן בא באמצע המאמר לאמת ההבטחה שזכר, וחבירו כמוהו,
(טו) לאחריתך, שם כולל כל הבנים הנולדים מאיש וזה, וכן ואחריתך
בחרב תפול (יחזקאל כ״ג): (יז) שמוע שמעתי וגו', כלומר כבר
ראיתי שהוא חוזר בתשובה, ולכן יש תקוה לאחריתך: מתנודד, בוכה
וכוהה, מלשון מי ינוד לך: יסרתני, בימים שעברו, אמנם אנכי קבלתי
זה המוסר כעגל לא לומד המקבל המכות שמכין אותו מבלי לעשות בכל זה
רצון קונהו, אבל עתה השיבני ואשובה, כי אתה ה' אלהי, ומקבל אני עלי עול מלכותך

(יח) דען אין מיך געקעהרט נון, פיהלע איך רייע; ערפאהרענד שלאגע איך אן דער היפטע מיך, שטעהע בעשעמט אונד ערעטהענד דא, אונד טראגע דיא שמאך מיינער יוגענד זינדען.» (יט) איזט אפרים מיין ליבלינגסזאהן, – מיין האלדעסקינד? דאס זא אינניגליך איך זיין געדענקע, איבער אללען אויזדרוק זיין געדענקע? יא, אלל מיין אינגערעס שפריכט פיר איהן; איך ליבע, איך ליבע איהן נאך! דעס עוויגען ווארט איזט דיס.

יח כִּי־אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל־יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם־נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי׃ יט הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם יְהוָה׃

א ואמר

באור

מלכותך, כן נראה לי שעור הכתוב, וזה שת"י ולא אלפנא כעגל לא מלף: (יח) כי אחרי שובי, אל לבי על המעשים שעשיתי, הנני מתחרט עליהם, ואחרי שהתבוננתי על מעמדי הנני בושתי ונכלמתי, כי מה שנשאתי וסבלתי היא חרפת חטאות נעורי: (יט) הבן יקיר לי, מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאלו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם, ואם ילד שעשועים, כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו (רד"ק), ואמרו דרך שאלה, ותשובתו בצדו על כן המו מעי לו וגו' דרך במליצה נאה מאוד: מדי דברי בו, כטעם מרבים העם להביא מדי המלאכה, כי מתולדות האוהב שיתאוה לספק תאוות נפשו בדבור מהנאהב לו ומאודותיו, ואומר כאן שהוא זכור יזכרנו עוד יותר מדי שיכולה הלשון לדבר בו, כל כך עצמה אהבתי לו, והכל עד"מ אצל השם ב"ה: על כן המו מעי לו, כאלו אמר כמשיב לנפשו אמת שהוא בן יקיר לי, ועל כן וגו': רחם ארחמנו, כפי המשך יתכן שהוא מענין ארחמך ה' חזקי, וכן הוא מתורגם בל"א

רש"י

יח נחמתי. אני מתחרט על תועבותי: הודעי. שהתבוננתי בעצמי שיועלתי הפרי"נוי בלע"ז (והוא מן הפעל אפרענ"דרע. בל"א ערפאהרען. געוואהר ווערדען): חרפת נעורי. שיכולים אויבי לחרפני על חטאות נעורי: יט הבן יקיר לי אפרים. הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הוא כמי שאין לו אלא בן א' שהוא עושה לו כל רצונו: שעשועים. איסבנוימ"ינץ בלע"ז (מפורש בהפטרת שבת ר"ח בישעיה ס"ו י"ג): מדי דברי בו. בכל עת שאני מדבר בו. ומדרש ויקרא רבה די דיבורי שנתתי בו שלימדתיו תורתי לרחם עליו:

א ואמר

הנה

איינלייטונג.

פאלגענדע איבערזעצטע צוויא רעדען, אויז דען אראקעלן אונד שטראפרעדען דעס פראפעטען ישעיה, זינד פאן אונזערן פראממען וויזען צור הפטרה אדער צום עפפענטליכען פארלעזען אם פערזעהנונגסטאגע בעשטיממט ווארדען. דיא וואהל, דיא דיזע מעננער געטראפפען, קאננטע ניכט גליקליכער זיין. ווירקליך אויז אללען הייליגען רעדענזאממלונגען, דיא וויר בעזיצצען, העטטען זיא קיינע אויזהעבען קעננען, דיא וויכטיגערן אינהאלטס, קיינע, דערען אינהאלט דיזעם הייליגען טאג דער בוסע אונד רייע אנגעמעססענער, אונד דער אויפמערקזאמקייט ווירדיגער געוועזען ווערען, אלז דיזע רעדען דעס ישעיה.

עז זינד צוויא רעדען, אבשאן זיא געוועהנליך אין אונזערן מחזורים צוזאממען געדרוקט שטעהען, אונד דעסוועגען פיר איינע געהאלטען ווערדען קעננטען. דיא ערסטע שטעהט קאפיטעל נ'ז, פענגט מיט פערז י"ד אן, אונד ענדיגט זיך מיט שלוס דעס קאפיטעלס. דיא צווייטע איזט דאז גאנצע קאפיטעל נ'ח.

עז איזט וואהרשיינליך, אונד דיא פראממען וויזען שיינען עז שטיללשווייגענד צו בעשטעטיגען, דאס קאפיטעל נ'ז צוויא רעדען אין זיך פאסט, דאס אלזא דיא צווייטע העלפטע דעס קאפיטעלס מיט דער ערסטען העלפטע אין קיינער פערבינדונג שטעהט. צוואר האט דיזע פערמוטהונג דיא אויטאריטעט דער קאממענטאטארען ניכט פיר זיך, וועלכע געוועהנליך יעדעס קאפיטעל נור פיר איינע פארטלויפענדע רעדע האלטען, דיא זיא אין איהרען ערקלערונגען צו פערבינדען זוכען; אבער בייא גענויערער אונטערזוכונג ווירד זיך פיללייכט דאז פיינע געפיהל איינעס געלעהרטען לעזערס פיר דיא ענטגעגענגעזעצטע מיינונג בעשטיממען, טאן אונד שפראכע אונד אינהאלט שיינען אין ביידען העלפטען גאנץ פערשידען צו זיין, אונד ניכט דען מינדעסטען צוזאממענהאנג צו פערראטהען.

דעם זייא וויא איהם וואללע, זא פיל איזט אונשטרייטיג, דאס דיא צווייטע העלפטע אדער דיא ערסטע דער איבערזעצטען רעדען איין פיר זיך בעשטעהענדעס גאנצעס איזט, דאז אנפאנג, מיטטעל אונד ענדע האט; מעהר בעדורפטע עז צור געגענווערטיגען אבזיכט ניכט. ביידע רעדען, דיא אונזערע וויזען צור פארלעזונג אויף דיזען הייליגען טאג בעשטיממט האבען, קאממען דארין איבערעין, דאס אין ביידען גאטט אלז געגענווערטיג פארגעשטעללט אונד רעדענד איינגעפיהרט ווירד; דיס גיבט איהנען ביידען גלייכע פייערליכקייט אונד מאיעסטעט. אין אבזיכט דעס אינהאלטס אבער זינד זיא פערשידען.

דיא

דיא הויפטזעצע דער ערסטען רעדע זינד קירצליך דיזע.

1. זאָ האָך ערהאבען אויך דאז הייליגסטע אונד עוויגע וועזען איזט, זאָ איזט עז דאָך דעם רייענדען, געבייגטען, צוריקקעהרענדען זינדער געגענווערטיג, נימממט איהן מיט פאַטערארמען אויף, אונד געוועהרט איהם טראָסט.

2. דיא שטראַפע גאָטטעס האַט נור דיא בעססערונג דעם מענשען צום ענטצוועק. איזט דיזע ערפאָלגט, זאָ קעהרט גליק אונד רוהע ווירער, אָדער, וויא דער ערהאבענע רעדנער זיך אויזדריקט: איבעראלל טענט דיא פראָהלאָקקענדע באָטשאַפט: פרידע! פרידע!

3. דער פערשטאָקטע פערברעכער אלליין, דער אויף זיינען אירוועגען פאָרטוואנדעלט, אויף דיא שטימע זיינעס געוויססענס ניא הערט, אונד זיך ניכט בעססערן וויל, נור דער בלייבט פאָן דער טראָסטפאָללען האָפפנונג אויזגעשלאָססען. זיין הערץ איזט (אבערמאהלס מיט אונזערם געטטליכען פראָפעטען צו רעדען) וויא אויפגעוויהלטעס מעער, פאָן לייִדענטאפטען שטירמענד אונד ברויזענד: איהם וויא קיין פרידע!

זאָ אונפערקעננבאר אין דיזער רעדע פייער, ווירדע אונד הייליגע בערעדזאמקייט הערשט, זאָ ווידר זיא דענ־נאָך פאָן דער צווייטען איבערטראָפפען. אין איינער אנ־דערע אן הייכלער אונד שיינהייליגע לעהרט גאָטט זעלבסט, וואז עכטער אונד וואהרער גאָטטעסדיהנסט איזט. דיא געדאנקען־פאָלגע איזט נאטירליך, קלאר אונד דייטליך, אָבטאָן אים העכסטען גראדע ערהאבען אונד פאטהעטיש. זיא בעדארף קיינער וויטלייפטיגען ערקלערונג. דער הויפטאינהאלט דערזעלבען איזט, דאס ניכט קאסטייאונגען, גייסעלונגען דעם קערפערס, אייסערליכע צייכען דער רייע אָדער לויטעס אונד אונפערשטענדליכעס געבעט דעם עוויגען אנגענעהם זייא, זאָנדערן טהעטיגע אויזאיבונג מאָראַלישער פפליכטען געגען אונזערע נעבענמענשען. דיס זייא איין גאָטטגעפעלליגעס פאַסטען.*

מיט וועלכער בערעדזאמקייט איזט אבער דיזעס אללעס אנשויליך דער איינבילדונגסקראפט דארגעשטעללט. גאָטט ווירד רעדענד איינגעפיהרט: זיהע דיא שיינהייליגען, וויא זיא זיך דעם טעמפעל נעהערן, זאגט ער צו זיינעס פראָפעטען, זיא זוכען מיך, אלז ליבטען זיא ווירקליך טוגענד אונד גערעכטיגקייט; זיא פאָרשען נאך רעכטס־געזעצען, זיא ווינשען זיך גאָטט צו נעהערן, זיא בע־טען — גאָטטעס שטיממע שווייגט — דיא שטיממע דער בעטענדען ווירד געהערט — דיא הייכלער! איהר געבעט איזט ניכט אונטערווערפונג, ניכט רייע, איזט מורען, איזט אונצופרידענהייט מיט גאָטטעס פאָרזעהונג.

«וויר פאסטען, וויר פייניגען אונז אומזאָנסט; דוא הערסט עז ניכט.»

גאָטטעס שטיממע ערהעבט זיך ווידער, ניכט מעהר צום פראָפעטען, ניין, צו דען זינדערן זעלבסט וועגדעט ער זיך — וויא ערהאבען אונד אונערווארטעט איזט דיזע ווענדונג! — עלענדע! אייערע האנדלונגען זינד ווידער־שפרוך. איהר פאסטעט — אונד הענגט דאָך אייערן בע־גירדען נאך; איהר פלעהט אום ערבארמען — אונד האבט זעלבסט קיין ערבארמען, איהר מיסהאנדעלט יאַ אייערע מיטברידער — שווייגט! (פערז ד׳ ה׳). אונד, פעהרט דיא געטטליכע שטיממע פאָרט, מיינט איהר עטווא, דאס אייערע גאָטטעסדיהנסטליכע האנדלונגען, אייערע פייני־גונגען מיר אנגענעהם זייען? — ניין! (פ׳ ו״ו). נון פאָל־גען ביז פ׳ יו״ד דיא לעהרען דער טוגענד אונד דער מאָ־ראל אין קירצען זעצען, וועלכע אללעס ענטהאלטען, וואז צור מאָראליטעט דעם מענשען אונד זיינעס פער־האלטען געגען זיינע מיטברידער ערפאָדערליך איזט. צו גלייכער צייט ווירד דעם פראָממען ערלעזונג אויז דעם עלענד אונד פריידע אונד גליקזעליגקייט צוגעזיכערט. צום שלוס זינד פערז י״ג י״ד וויא פערלען אנגערייהט, וואָ גאָטט דיא בעשטיממונג דעם שבת לעהרט: עז איזט דער טאג דער רוהע אונד דער זעעלענלוסט, וואָ וויר פאָן געשעפטען ראסטען, אונד דער הייליגונג גאָטטעס אָדער דער ערפיללונג אונזערער פפליכטען נאכדענקען זאָללען.

אין דער וויטערן ענטוויקקעלונג דער שענהייט דיזער רעדען האט מאן דעם אנדעכטיגען לעזער ניכט פאָרגרייפען וואָללען. יע מעהר אונד יע טיפער ער דעם אינהאלט דיזער רעדען נאכדענקען ווירד, יע גרעסער ווירד דער נוצצען אונד דאז פערגניגען זיין, וועלכע ער דארויז ציהען קאן.

*.) דאז וואָרט צוֹם, וועלכעס ניכט אנדערס אלז דורך: פאסטען איבערזעצט ווערדען קאָן, בעדייטעט אין דער אורשפראכע ניכט בלאָס, וויא אים דייטשען, ענטהאלטונג פאָן שפייזען, זאָנדערן עז הייסט אים אללגעמיינען: ענטהאלטונג פאָן אללען שעדליכען בעגירדען אונד האנדלונגען, וועלכעס דורך טוגענד בעווירקט ווירד.

הפטרה לשחרית יום כפור

תרגום אשכנזי

(א) מאַכט באַהן, מאַכט באַהן, עבנעט דען וועג! שאַפֿפֿט אויז מיינעס פֿאָלקעס פֿאַר יערעס הינדער־נים פֿאָרט! (ב) זאָ שפּריכט דער האָהע אונד ערהאַבענע: (עוויג דויערנדער אונד היילִיגער איזט זיין נאַמע!) האָך אונד אים הייליגען טהראָנע איך, אַבער אויך ביַיא צער־קנירשטען, בייא געבייגטעם געמיטהע, בעלעבע דיא גע־בייגטען גייסטעס, בעלעבע דיא צערקנירשטען הערצענס זינד. (ג) איך האַדרע ניכט אימערוועהרענד, צירנע ניכט אויף עוויגע צייטען, וועןן דעם מענשען גייכט פֿאָר מיר אין גראַם זיך הילֿלט, אין גראַם זיך היללען דיא וועלען, דיא איך ערשאַפֿפֿען. (ד) צור שטראַפֿע זיינער פֿרעפֿעלטהאַטען, צירנ־עט איך וואָהל, אונד שלוג איהן האַרט, פֿערבאַרג מייןאַנ־טליץ צירנענד; דען פֿערווילדערט הינג ער זיינעם הערצען נאַך. (ה) איך זעהע איהן רייענד ווידערקעהרען, נון הייל איך איהן, לייטע איהן, בעלאָהן מיט טראָסט איהן אונד דיא מיט איהם טרויערטען. (ו) דער שעפֿפֿער ווילל'ס! יעדעם מונד ענטפֿליכט דיא באָטשאַפֿט: פֿרידע! דעם פֿערנען אונד דעם נאַהען פֿרידע! דער עוויגע שפּראַכ'ס: איך הײלע איהן. (ז) פֿרעפֿלער אבער זינד וויא אויפֿגעוויהלטעס מעער, דאַז ניכט רוהיג ווערדען קאַן; שטעטס וויהלען זיינע וואַססערוואָגען שלאַם אונד אונראַטה אויף. (ח) קיין פֿרידע! זאַגט מיין גאָטט, דיזען פֿרעפֿלערן.

(ישעיה נ"ז י"ד עד נ"ט)

א וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃ ב כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃ ג כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי׃ ד בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ׃ ה דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו׃ ו בּוֹרֵא נִוב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָֹה וּרְפָאתִיו׃ ז וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃ ח אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃

א קרא

ניבק' · קמץ בו"ק

(א) רוף

באור

הנה ההפטרה הזאת מורכבת משתי נבואות של הנביא ישעיה ע"ה, הכתובות בספרו זו אחר זו, ואשר הראשונה ממנה תעורר על התשובה שאין להתיאש ממנה, ושאין לך דבר שעומד בפניה, והשניה תעורר על התשובה האמתית מה היא שלא שק ולא תענית גורמין, כי אם תשובה ומעשים טובים:

(א) **הרימו מכשול**, זו החטאים: (ב) **כי כה אמר רם ונשא**, אשר שוכן עד וקדוש שמו, אע"פ שמרום וקדוש אשכון מ"מ אשכון גם את דכא ושפל רוח וגו': (ג) **כי רוח**, שעור הכתוב אם הרוח אשר אני עשיתי והנשמות אשר אני עשיתי מלפני יעטופו וישפכו שיח לפני לשלו' להם ויחזרו למוטב: (ד) **בעון**, כי אע"פ שבעון בצעו קצפתי ואכהו והוספתי להסתיר פני ולקצוף פעם אחר פעם כל עוד שהלך שובב בדרך לבו, מ"מ מיד כשראיתי דרכיו דרכי תשובה הנה ארפאהו וגו': (ו) **בורא ניב שפתים**, כלו' הוא אשר שם פה לאדם וברא בו ניב שפתים, הוא יקדש ג"כ עתה דבר שפתים לאמור שלום שלום וגו', והתרגום כפי הענין: **לרחוק ולקרוב**, כלומר שלום יהיה לרחוק, זהו בעל תשובה שהיה רחוק ונתקרב עתה, כמו לקרוב אלו הצדיקים שהיו קרובים כבר, וטעם רפאתיו על הרחוק שנתקרב: (ז) **והרשעים**, וי"ו לעורר על ההיפך: **כים נגרש**, אשר השקט לא יוכל, כי אם כל רגע ורגע יבוא גל אחר גל אל השפה ויגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה, כן הרשעים לעולם לא ינוחו מעשות מעשים מגונים ומכוערים עד שימותו וכמו שאמר במ"א שם חדלו רשעים רוגז:

(א) לעמי

רש"י

א **ואמר** סולו סולו. כה יאמר הנביא בשמי לעמי כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכ': הרימו מכשול. סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם הם הירהורי רשע. ב מרום וקדוש. אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי על שפלים ונדכאים סובלי עוני וחלאים: ג כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח: כי רוח מלפני יעטוף. כאשר רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו העטופים ברעב בעטף עולל והנשמו' שאני עשיתי. כי רוח מלפני כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו: ד בעון בצעו. גזלתו: קצפתי. תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מגרתו ואקצף ועל כי הלך שובב בדרך לבו וסרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו: ה דרכיו ראיתי. כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה: ארפאהו ואנחהו. אוליכהו בדרך מרפא הוא ואנחהו לשון הנחה ומרגוע: לו ולאבליו. למצטערים עליו: ו בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקרא לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב. שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה' ורפאתיו מחליו ומחטאיו: ז והרשעים. שאין נותנין לב לשוב: כים נגרש. הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסביותו על פיו כך הרשעים סיומם בפיהם כגון פרעה אמר מי ה' סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצו' נבוכדנצר אמ' אדמה לעליון הים נגרש כים אשר נגרש סגור' כל היום רפש וטיט: ח אין שלום. כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחו' וגומר חזר ואמר אין שלום לרשעים:

א והגדת

קאפיטעל נ״ה

א קרא בגרון אל־תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם: ב ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר־צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי־צדק קרבת אלהים יחפצון: ג למה צמנו ולא ראית עניגו נפשנו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו־חפץ וכל־עצביכם תנגשו: ד הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא־תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: ה הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא־צום ויום רצון ליהוה: ו הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל־מוטה תנתקו: ז הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי־תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם: ח אז יבקע כשחר אורך וארכתך

מהרה

קמץ בז״ק· הצד״י ברגש

(א) רוף עז מיט לויטעם מאן, לאס ניכט אב! וויא פאזוינענרוף ערשאלל דיא שטיממע! איבערצייג מיין פאלק זיינער מיססעטהאטען, דאז הויז יעקבים זיינער זינדען. (ב) ניכט וואהר? זיא זוכען מיך טאג פיר טאג, וואללען גערנע מיינע וועגע ערקעננען. גלייך איינעם פאלק, דאז ווירקליך טוגענד איבט, דאז זיינעם גאטטעס לעהרען ניא פערלאססען, פראגען זיא נאך רעכטסגעזעצצען; וויא זא זעהנליך ווינשען זיא זיך גאטט צו נעהערן! (ג) «אך! ווארום פאסטען וויר? דוא זיהסט עז ניכט; וויר פייניגען אונזערע זעעלען, אך! דוא מערקסט ניכט דארויף.» אבער זעלבסט אם פאסטטאג העננגט איהר יא אייערן בעגירדען נאך, אונד דרענגט אייערע שולדנער הארט. (ד) וואהרליך! איהר פאסטעט נור צו שטרייט אונד האדער, אום צו אונטערדריקקען מיט אונגערעכטער פויסט. א פאסטעט פארשהין זא ניכט מעהר! לאסט אייערע שטיממען ניכט היממעלאן ערשאללען! (ה) וויא? דאז ווערע איין פאסטען, וואהלגעפעלליג מיר, ווען דער מענש איין טאג זיינען לייב קאסטייעט? ווען געקרימממט זיין הויפט וויא שילפראהר וואנקט? ווען זאק אונד אשע דען מענשען גאנץ פערהיללט? אונד דיס נעננט איהר פאסטען? איינען טאג, דעם עוויגען אנגענעהם? (ו) ניין פירוואהר! דיס איזט איין פאסטען, וואהלגעפעלליג מיר: דער באזהייט קעטטען לעזען, פאן דער בירדע לאסט בעפרייען, דען געפעססעלטען פרייהייט געבען, אונד דער טולטער יעדעס יאך ענטהעבען. (ז) א בריך דעם הונגריגען דיין בראד, עפפנע דעם טריבען עלענדען דיינע טהיר! זיהסט דוא איהן נאקט, בעקליידע איהן, ענטציהע דיך ניכט דעם, דער דיינעם פליישעס איזט! (ח) דאן ווירד וויא מארגענראטה דיין ליכט דורכברעכען, גענעסונג דיינער זעעלע שנעלל

רש״י

א והגד לעמי פשעם· אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע ששגגת תלמוד עולה זדון: ולבית יעקב חטאתם· אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה: ב ואותי יום יום ידרושון· כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם: ודעת דרכי יחפצון חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיים: כגוי אשר צדקה עשה וגומר· כך שואלים אותו תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיים וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמלים למצוא ואף בגזל וחמס: ג וכל עצביכם· בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידיכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם: ד לא תצומו כיום· כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום: ה הלכוף· ה״א זו תמיה כלומר שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו אי״ם בלע״ז (כ״ל אמ״ו כמו ישעיה י״ט ה׳· ובגיטין י״ח ע״א· בל״א פישאנגעל): הלזה תקרא צום· לשון תמיה לפיכך היו״ד נקודה חטף פתח: ו חרצובות· לשון קשור ואיסור: מוטה· הטיית משפט· וכל מוטה תנתקו· תרגם יונתן וכל מעוותי דין תסלקון: ז ועניים מרודים· נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עוניי ומרודי אריד בשיחי: ומבשרך· ומקרובך: ח יבקע כשחר· כעמוד השחר הבוקע בעבים: וארוכתך מהרה· ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה.

באור

(א) לעמי, לאלו שקוראים אותם בשם עמי, ובפה אותי יום יום ידרושון כאלו יהיו גוי אשר צדקה עשה, ובאמת לבם בל עמם ובכל עת יוסיפו חטא על פשע: (ג) למה צמנו, כן יאמרו אלו החנפים, והקב״ה משיבם הן ביום צומכם וגו׳, תמצאו חפץ, כל חפצי צרכיכם אתם עמלים למצוא ואף בגזל וחמס (רש״י) ורד״ק אמר כי ביום התענית יתאספו העם ויראה אדם את בעל חובו ויבקש ממנו חפצו כלומר חובו, הנה א״כ אין צומכם לאל כי אם לצרכיכם: עצביכם, ממונכם, כמו ועצביך בבית נכרי, כי הממון יגיע האדם ועצבונו (רד״ק), ורש״י אמר בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידיכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם וכן הוא מתורגם: (ד) כיום, כמשפט יום צומכם: (ז) ומבשרך, ממי שהוא בשר ודם כמוך, זה ריעך: (ח) וארוכתך

מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד יהוה יאספך: ט אז תקרא ויהוה יענה תשוע ויאמר הנני אם־תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר־און: י ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים: יא ונחך יהוה תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא־יכזבו מימיו: יב ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור־ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת: יג אם־תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: יד אז תתענג על־יהוה והרכבתיך על־במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר:

יתיר ו'

א ויהי

שנעלל ענטשפריסען; דאן וואללעט דיא טוגענד פֿאָר דיר הער, גאָטטעס מאַיעסטעט בעשליסט דען צוג.
(ט) דאן רופֿ איהן אן, דער עוויגע אנטוואָרטעט; פֿלעהע געטראָסט, ער שפריכט: היר בין איך. אבער ענטפֿערנע ערכט אויז דיינער מיטטע דריקקענדע בירדע, טיקקישען פֿינגערציג, פֿערלײמדערישע רעדע. (י) דען הונגריגען לאבע דיינע זעעלע גערנע, ועטטיגע גערנע שמאַכטענ־דעס געמיטה. דאן געהט אים דונקעלן אויף דיין ליכט, דיא פֿינסטערניס ווירד העללע מיטטאַגסזאָננע.
(יא) דאָן לייטעט דיך דער עוויגע איממערוועהרענד, ער־קוויקט דיינען גייסט אין דירדער צייט, אונד פֿערלײהעט דעם געביין איממער נייע קראַפֿט; וואָהלגעוועססערטעם גאַרטען גלייכסט דוא דאַן, גלייכסט פֿרישען וואַססער־קוועללען, דערען שטרעמע ניא פֿערזיגען. (יב) בויעסט אויפֿס נייע דער פֿאָרוועלט עדע טרִיממער, זענקסט אויפֿס נייע דער פֿעסטע גרונד פֿיר פֿאָלגעצייט; דאַן נעננט «ווידערהערשטעללער» דיא נאַכוועלט דיך, רען מאַן, דער צו וואָהנזיץ ווילדע שטייגע אומשאַפֿפֿען. (יג) ווען אם שבת דיינע טריטטע ראַסטען, ווען אן מיינעם היי־ליגען טאַגע געווערבע רוהען, ווען דוא דען שבת: «לוסט דער זעעלע נעננסט, גאָטטעס הייליגונג גאַנץ געווידהט, געווידט דורך ראַכטען פֿאַן וועלטגעטיממעל, ווען דיא זעעלע פֿאַן אייטלעם וואונש, דער מונד פֿאַן לעערען רעדען שווייגט: (יד) אַ דאַן פֿינדעסט דוא ביים עוויגען זעעלענרוהע געוויס, ערהעבבסט דורך איהן איבער אללע ערדענהעהען דיך, געניסעסט דיינעם פֿאַטערס יעקב׳ס גאַנצעם ערבע. זאָ שפריכט דעם עוויגען מונד.

(א) דעם

באור

(ח) וארוכתך, ורפואתך: (ט) שלח אצבע, את סימנים לעד שקר, וכתרגום הארמי אסטיות דין מרמז באצבע: (יא) בצחצחות, בעת יובש: יחליץ, יזיין, כלומר יחזיק: (יב) וקורא, מבנין פועל, כלומר השם הזה יהי' נקרא לך: משובב, לישנא דמשתמע לתרי אפי, א' ענינו כמו משיב, ב' לשון פרוע ומענין שובב דלעיל, והטעם משיב נתיבות שוממות להיות נתיבות מסודרות ומיושבו', וכן הוא מתורג': (יג) וקראת לשבת עונג, ותקרא אותו ג"כ לקדוש ה' מכובד, כלומר לקדושת השם. ולדע' הרד"ק שעורו כך, וקראת לשבת עונג וקרא את לקדוש ה' מכובד, ויהי' כפל ענין במלות שונות: מעשות דרכיך, מ"ם הרחקה, כלומר לבלתי עשות: (יד) כי פי ה' דבר, כבר מבואר במ"א שמלת כי ענינו לפעמי' כענין מלת כן, כלומ' כזא' וכזאת דבר פי ה':

א דבר

רש"י

ארוכה לך: י ותפק לרעב נפשך. בתנחומי דברים טובים: יא בצחצחות. בעת צמאון ובצורת כך תירגמו יונתן: יחליץ. יזיין כמו חלוצי צבא: יב משובב נתיבות לשבת. תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאורייתא. משובב כמו משיב לשבת ליישובו של עולם: יד נחלת יעקב אביך. נחלה בלא מצרים שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגומר לא כאברהם שנאמר לו הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנאמר ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פירש ר' שמשון:

ב וקרא

יונה

מבוא הספר

א

ימי חיי הנביא ונבואתו.

אמרו בירושלמי פרק החליל, יונה בן אמתי היה משבט אשר בן האשה שכלכלה את אליהו, והוא היה אשר מת שהחיה אליהו, ורבי יוחנן אמר שהיה משבט זבולן, כי הוא נבא על ירבעם בן יואש, כמו שכתוב בספר מלכים (מ"ב י"ד) כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר, והמקום הזה בחלק זבולן היה, כמו שכתוב (יהושע י"ט) ומשם גתה חפר, אמר רבי לוי יפה למדנו רבי יוחנן אמו היתה מאשר ואביו מזבולן ע"כ. היוצא לנו בברור מהכתוב הנזכר הוא שהיה ונבא יונה בימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, ובאותו הזמן מלך עוזיה על יהודה וירושלים כנזכר בכתוב (מ"ב שם), וא"כ היו הנביאים שנבאו עמו בפרק אחד, ישעיה הושע ועמוס, כנזכר בתחלת ספר כל אחד מאלו הנביאים, ולדעת קצתם שהביא הרדי"א בהקדמתו לספר תרי עשר גם יואל נבא בזמן הזה. אבל מיכה אף על פי שנבא גם הוא עם הושע עמוס וישעיה בפרק אחד, כפי עדות הכתוב בתחלת ספרו, מ"מ נראה גם משם שהוא לא נבא בימי יונה, כי ירבעם מת בימי עוזיה, ומיכה לא נבא כי אם בימי יותם בן עוזיה והלאה, ולא מצינו שנבא יונה בימי שאר המלכים שמלכו אחרי מות ירבעם. אולי מת גם הוא בזה הזמן, או שקצרה נבואתו מטעם הנזכר במכילתא, אמרו שם יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב, רצה לומר חשש לכבוד ישראל ולא לכבוד האל יתברך, מאי נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית, שנית דבר עמו ולא שלישית, ונשנה בגמרא (יבמות צ"ח) ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית לאמור שנית דברה עמו שכינה שלישית לא דברה עמו, והקשו והא כתיב הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא, אמר רבינא על עסקי נינוה קאמר, רב נחמן בר יצחק אמר הכי קאמר כדבר ה' וגו' כשם שנהפך לנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נהפך להם לישראל מרעה לטובה. ופירש רש"י ז"ל על עסקי נינוה הוא שלא דבר עמו אלא שני פעמים, והקשו שם ע"ז בתוספות ותימה דאמאי אצטריך למכתב שנית ולא שלישית, והרבו שם בדבורים (עיין שם), וקשה שלדבר זה משמע שעל מאמר רבינא לחוד שייך הקושיא, והלא בלאו הכי יקשה מאי אצטריך לאשמעינן, ויש לעיין בדבריהם כהנה וכהנה, אבל אין כאן מקומו, ואני לא באתי כי אם לתרץ דברי הגמרא על פי המכילתא, דהיינו שזה קמשמע לן שהחטא גרם שלא דבר עמו עוד אלא פעם שנית ולא שלישית לפי שתבע וגו'. אלא שיש עוד לאורה להקשות בתחלה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, אחרי שמניעת הנבואה היתה לעונש, ומאי הקשה לו מכתוב אשר דבר וגו', אולי היתה הנבואה הזאת קודם מעשה נינוה, וטעם הדרש אחר שחטא דבר עמו פעם שנית ולא שלישית; ואם כתוב לאמור שהי' נקבלה אצלם שהיתה מאוחרת בזמן, ומאי מפרק ליה על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית, הכי זה עונש אחרי שלא הי' עוד לדבר עמו בזה העסק כי כבר שבו, ותראי' שלא גרם החטא ממה שדבר עמו מעסקים אחרים; ועוד איך יתכן דעת רב נחמן שלא דבר עמו כלל בעסק ירבעם, אחרי שהי' מקובל אצלם זמן הדבור הזה. ונראה לי לפרש המשך המאמרים כזה, אחר שאמר סתם שנית דבר עמו ולא שלישית, משמע מזה הלשון שלא דבר עמו מכל וכל כי אם שני פעמים ולא יותר, ושפיר הקשה והא כתיב וגו' שאם גם הקדים נבואת ירבעם, מ"מ הי' הדבור השני בעסקי נינוה הדבור השלישי שהי' אליו מאת ה', ואיך יאמר שלא דבר עמו כי אם ב' פעמים? אמר רבינא על עסקי נינוה קאמר, כלומר מלת שנית שנזכר אינו על כלל הנבואות כי אם על עסקי נינוה לבד, והטעם אחרי הדבור הראשון על נינוה, הוא שחטא בו, לא דבר עמו עוד אלא פעם שנית ולא פעם שלישית. ורב נחמן אמר דברים כמשמען שבאמת לא דבר עמו לא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית, וטעם אשר דבר דרך דוגמא וק"ל. והנה לדעת רב נחמן אפשר שהקדים מעשה יונה גם לימי ירבעם בן יואש ואינו מוכח מקרא בזמן מה היה, ואולי שמטעם זה אמרו (ב"ב י"ד, ופסחים פ"ז) הושע ישעיה עמוס ומיכה בפרק אחד נתנבאו, ולא מנו גם יונה עם שלשה הראשונים וכנ"ל, לפי שלא היה ברור אצלם אם נבא לירבעם אם לא, ואפשר שלא נבא כלל בארץ ישראל. ולדעת בעל ס"ע שנבא ליהוא, מ"מ אפשר שבימי ירבעם בן בנו לא נבא עוד. אלא שבכל זה נראה לע"ד יש להוכיח שאירע מעש' נינוה סמוך לאותו הזמן שהשיב ירבעם גבול ישראל מידי הארמים, אשר על כן הביא הדוגמא ממנו. בימים ההם היה מלכות אשור הלוך וגדול, עד שבימי שלמנאסר, המלך השלישי אחרי פול שמלך בנינוה כעשר שנים אחרי מות ירבעם בן יואש, היו רוב מלכי שאר המדינות עובדים למלך אשור, כדכתיב (מ"ב י"ז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה וגו' ובימי סנחריב שמלך אחריו כתיב (שם י"ט) החרבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם, עד שבא נבוכדנצר וכבש כל הארצות ומרד במלך אשור והחריב את נינוה, כאשר נודע מדברי חז"ל ומדברי הימים לממלכות הארצות.

ב

כותב הספר.

לפי מה שהביאו בגמרא (ב"ב ט"ו) לא כתבו הנביאים עצמן איש איש ספרו, כ"א משה וירמי' לבדם. ופי' ברש"י ישעי' לא כתבו שהרגו מנשה, ויחזקאל מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ, ושנים עשר נביאים (חוץ חגי זכרי' ומלאכי שהיו מאנשי כנה"ג) מתוך שהי' נבואותיהן קטנות, והקשו בתוספות והא ירמי' נמי בחוצה לארץ הוה ונתנבא שם כמה נבואות ולא מצינו שחזר יותר לא"י (עיין שם). ולע"ד נראה הדבר בהיפוך, שאין הראוי לתת טעם על המעט היוצא מן הכלל, ולא על הרוב. ולכן נאמר דרך סברא שכל הנביאים לא כתבו נבואותיהם על ספר, כי אחרי שקראום בפרהסיא בין העם והוכיחום על פניהם כבר עשו שליחותם, ואם שהיו דבריה' דברים קדושים הראוים לקיימם, ובפרט מה שנבאו על האותיות לאחור, הנה ידעו שהיו תקועים בלב אנשי יחידי סגלה הנוטים אזנם לקולם והולכים בדרכי ה', הן הנה יכתבום על ספר או ילמדום לבניהם ולתלמידיהם דור אחר דור. וגם ירמיה הנביא לא היה כותב את נבואותיו, לולי שסיבב לו הדבר הזה בהדיא מאת ה' (ירמי' ל') לאמור כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך על ספר ובמקום אחר (שם ל"ו) קח לך מגלת ספר וגו', ואין לך ראי' גדולה מזו שלא היה הדבר הזה מן ההרגל. ושמואל הנביא לא כתב נבואותיו, רק כפי מה שהיו נכללים בספור העתי' שעברו על ישראל, וכמו ספר מלכים שכתב ירמיה שנכללו בו ג"כ איזה נבואות מנביאים אחרים. והנה הרדי"א כתב בהקדמתו לפירוש תרי עשר,

למה

למה בכל י"ב הנביאים האלה לא קרא הכתוב אחד מהם ספר כי אם נבואת נחום שאמר משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי, והשיב שאר הנביאים ספרו נבואותיהם כמו שראו אותן ונכתבו אותן הנבואות כפי מה שישמעו מפיהם, וגם יונה שנבא על נינוה הלך שמה וקרא את הקריאה בפיו ובלשונו, אמנם נחום לא הלך אל נינוה אבל כתבה נבואתו על ספר ושלחה לשם, ולכן אמר הכתוב ספר חזון נחום, כי בספר נמצאה נבואתו זאת. ולכאורה נראה שזה נגד הגמרא, כי הם אמרו (שם שם) אנשי כה"ג כתבו יחזקאל תרי עשר וגו', והרי נחום בכלל, ואם נאמר שכונתם על הרוב, למה לא אמר ונחום כתב ספרו? אמנם כשנעיין היטב במאמרי חכמינו ז"ל יצדקו דבריו בכלל אם לא בפרט, וכסברתיה אם לא מטעמיה. כי אם נאמר דברים כמשמען, וטעם כתבו שעד הנה לא היו נכתבים כלל, יפלו בזה כמה ספיקות. (א) ממה שנמצא הנם כתובים על דברי נתן הנביא ועל דברי גד החוזה ועל נבואת אחיה השלוני ועוד, מה בינם לבין שאר הנבואות שאלו נכתבו ואלו לא נכתבו, בין ע"י עצמם ובין ע"י אחרים הדבר שוה בזה ההבדל? ואם תמצי לומר המעשה שהיה כך היה, (ב) הנה ידוע שכל הדברים האלה כבר היו נשכחים בימי אנשי כה"ג, כי לולא כן הכניסו גם אלה בספרי הקודש, כי גם בם רוח ה' דבר ומלתו על לשונו. ואיך יסבול הדעת לאמור שכל אלו הדברים הכתובים נאבדו ונשתכחו, ואותן הדברים שלא היו מסורים כי אם בפה לא נשתכחו, ואם כך הסברא נותנת, לא היו אנשי כה"ג וחכמי תלמוד לכתוב מה שכתבו לחוק התורה. (ג) אמרו חזקיה וסיעתו כתבו משלי וגו', מדכתיב (משלי כ"ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה, והלא המאמר הזה בעצמו סותר לדבריהם מב' בחינות. (א) שאין לשון העתקה נופל כי אם מכתב לכתב, (ב) ממה שאמר גם אלה שהעתיקו אנשי חזקיה משלי שלמה הם, משמע שהראשונים שזכר לא העתיקו, והם אמרו סתם כתבו משלי, וכל משלי במשמע? אלא הנכון כמו שפירשו שם רוב המפרשים, שאלה משלי שלמה האחרונים היו מפוזרים אנה ואנה בספריו, ומשם העתיקום אנשי חזקיה לחברם עם משלי הראשונים, שהיה כבר ספר בפני עצמו, וחזרו וכתבו כלם על מגלת ספר אחת והיה מאז והלאה למחברת אחת, וזה שאמרו חז"ל חזקיה וסיעתו כתבו משלי, כונתם זה הספר המצוי עתה בידינו המכונה בשם משלי. והדעת נותנת שכך הענין גם בדברי הנביאי', כי הם אמרו ודרשו והוכיחו כאשר אל עליהם הרוח, ותלמידיהם המה בני הנביאים הנזכרים לרוב בספרי הקודש כתבו דבריהם לבלי ישכחו *). אכן בהיות שנבאו בזמנים שונים ובמקומות שונות ולא סבבם תמיד כל אבל בני הנביאים, לא היו הנבואות נכתבות יחד על ספר אחד, כי אם כל בן נביא כתב אותה הנבואה ששמע מפי רבו על קלף מיוחד, זה בכה וזה בכה. וכשבא חזקיה ורצה להחזיק תורה ולהאדירה צוה ללקוט כל נבואות ישעיה ולכתבם יחד על מגלת ספר אחד שתכונה מאז והלאה ספר ישעיה, וכן לקט כל משלי שלמה, וכל שירי שלמה הנמצאים עוד בזמנו, וכל דברי קהלת **). ואחריו באו אנשי כנסת הגדולה ולקטו נבואות יחזקאל וכתבום על מגלת ספר אחד שקראו יחזקאל, וכמו כן קבצו נבואות הושע יואל עמוס עובדיה יונה מיכה נחום חבקוק צפניה לספרים קטנים, וקראו לכל אחד בשם הנביא, וכתבו בראשם דבורי ההתחלות, כמו דבר ה' אשר היה אל הושע, דברי עמוס, חזון עובדיה, משא נינוה וגו', ומשם חשש דאיידי דזוטרא מרכס, חברו כל אלו במגלת ספר אחד עם שלשת הספרים חגי זכריה ומלאכי שהיו בזמנם ומחברתם, וקראו כל המגילה הזאת בשם תרי עשר, ודייק בלישנא אנשי כה"ג כתבו יחזקאל תרי עשר וגו', ולא אמרו כתבום הושע יואל וגו'. ומעתה לא קשה מידי מנחום שכבר הי' כתוב על ספר כסברת האברבנאל, אבל לא מטעם זה קראוהו בשם ספר, כי אם לפי שהנבואה בעצמה מתחלה נשלחה לנינוה בספר אגרת, ולא נקראה בפה ובקול כשאר הנבואות, וטעם ספר חזון אגרת של חזון (בראפעטישער בריף, עפיסטעל), אבל מאחרי כן ובימי אנשי כה"ג לא זו בלבד כי אם גם דברי שאר הנביאים כבר היו כתובים אחת אחת וכנ"ל, חוץ מיונה ושלשה הנביאים האחרונים. יונה דכתיב ביה ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים, היתה מכלל שבימי הכותב כבר נחרבה, וזה לא היה כי אם בימי נבוכדנצר, כמאמר חז"ל (מגלה י"א) בשנה ראשונה כבש נינוה בשנה שניה כבש יהויקים, וצא וחשוב בשנות המלכים מירבעם בן יואש עד מלוך נבוכדנצר ותמצא יותר מק"ן שנה, בכל הזמן הזה לא היה נכתב עדיין, כי אם מקובל בפי יחידי סגלה איש מפי איש, והסברא נותנת הטעם לפי שיונה הלך יחידי לנינוה ולא הי' בן נביא עמו וכנ"ל. ובימים האלה כבר החלו הצרות והלכו ורבו עד חרבן הבית בימי צדקיהו כעשרים שנה, ואחריו הגלות המר שבעים שנה, ולא נראה שבעת הזאת נכתב הספר, כי אם אחרי שעלו מבבל ובאה הרוחה במקום האנחה, והחזירו אנשי כה"ג את התורה ליושנה, אז כתבו גם המעשה ההוא והנס שאירע ליונה בין כתבי הקודש. וקנת ראי' ממה שהתחיל ויהי דבר ה' שהוא התחלת הספור מיד, ואינו דומה כלל למאמר דבר ה' אשר היה ושאר ההתחלות בספר תרי עשר שהם רשומי הספרים וכנ"ל. וכן בשלשת הספרים האחרונים חגי זכריה מלאכי שהיו עמהם ונכתבו בזה הזמן, אמר בשנת שתים וגו' היה דבר ה' ביד חגי, ולא דבר ה' אשר היה וגו', ובזכרי' כמהו, ובמלאכי משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי, ולא אשר היה ביד מלאכי, ודוק. ויש לדבר בדברים האלה כהנה וכהנה, אלא שאין להאריך עוד אחרי עמדנו על כונתנו שכותב הספר היה אחד מאנשי כנסת הגדולה

ג

בהערת איזה שאלות שנפלו בזה הספר

השאלה הראשונה, כבר העירו עליה המפרשים, למה שלח השם ב"ה נביאו לנינוה, אשר לא עשה לכל גוי מלבד עם סגלתו אשר בחר בו? ומה שאמר הרדי"א הטעם, כדי שיהיו מעותדים להיות כלי זעמו של הקב"ה להחריב בו את ישראל, הנה למה לא עשה כן גם למצרים ולבבל שהיו ג"כ כלי אמצעי של הקב"ה להחריב את עמו, שלדעתו היו אנשיהם ג"כ רעים וחטאים כמו אלה, ואחר שלא החריבם אף בלי שעשו תשובה, הלא בזה הדרך יתנהג ג"כ נגד האשורים. ולכן יותר נראה מה שאמר הרד"ק, כי הקב"ה משגיח אף באומות העולם כשהם עושים חמס, שהוא מפסיד הישוב והשב"ה רוצה בישוב העולם, ואולי שאר המדינות אף שעברו עבירות לא עשו חמס בתוכם וביניהם לבין עצמם. אמנם יקשה למה לא שלח גם לסדום מלאכים מזהירים אותם לשוב? ואם שהיתה נגלית לפניו שלא יעשו תשובה, הלא גם בישראל ידע שילעיגו במלאכיו ואעפ"כ שלחם אליהם השכם ושלוח?

השאלה השניה, מה ראה יונה למנוע את עצמו מהנבואה הזאת? וגם על זה כבר העיר הרד"יא, והשיב על שני הטעמים שכתבו חז"ל בזה הדבר. הטעם האחד, מפני שאומות העולם היו קרובים לתשובה ושלא לחייב את ישראל. על זה אמר, שהוא באמת טעם קלוש מאוד, לפי שאולי בשוב אנשי נינוה בתשובה יכלמו ישראל מעונותיהם וישובו אל ה' וירחמם. הטעם השני, חשש יונה שיאמרו בדאי הוא ונביא שקר. על זה השיב שאי אפשר

*) ואפילו ירמיה שבא לו הצווי על הכתב לא כתב בעצמו כי אם קרא ברוך בן נריה, ויכתוב ברוך מפי ירמיהו את כל דברי ה' אשר דבר אליו על מגלת ספר (ועיין במ"הס למגלת איכה לרעי היקר ר' אהרן בן מאלף שי'

**) ועיין במ"הס למגלת שיר השירים שחברתי בצרוף רעי הנ"ל.

בשום צד שיאמרו זה כי אם יעשו תשובה כבר האמינו בנבואתו, ואם לא יאמינו בה לא ישובו ויתקיימו דבריו. ואמר הוא שיונה הבין אמתת הענין שרצה הקב"ה להציל את אשור כדי להכרית בו את ישראל, ואיככה יוכל וראה ברעה אשר ימצא את עמו, ומפני זה ברח. ויש לתמוה מאוד, והרי הקושיא במקומה עומדת אולי בשוב אנשי נינוה וגו'? גם מה הועיל בזה שמרה את פי ה' והוסיף חטאו על פשע עמו, ואם יאבה ה' ישלח באשר ישלח וימלא חפצו, ומה ריוח אז לישראל אם יאבדו בשליחותו או בשליחות אחר, אשר בשביל זה כבש נבואתו שהוא עון פלילי?

השאלה השלישית, והיא החמורה שבכלן, שכאשר נתבונן בהספורים האלה נשתומם מאוד לראות שכל מה שנזכר בהם ממעשי הנכרים יורה על תמימותם וצדקותם ויושרת לבם, ולהיפך כל מה שיסופר מעסקי הנביא ומעשיו יורה על מזג רע מאוד. כי הנה אנשי הספינה שהיו עובדי אלילים, מיד כשבא עליהם הסער פשפשו במעשיהם ועשו תשובה וקראו לאלהיהם שהמה אלהים לפי דעתם; ואחרי שנברר להם שמאת ה' נסבה זאת, יראו אותו יראה גדולה; ואע"פ שידעו שיונה הביא עליהם הרעה הזאת, בכל זה לא בקשו לקחת נקמתם ממנו, כי אם חתרו ויגעו להצילו; וכשראו שאי אפשי בזה, התפללו לה' לבלתי השית עליהם חטאת בנפש האיש הזה; ואחר הצלתם זבחו זבחי תודה וידרו נדרים לה'. וגם אנשי נינוה מיד האמינו בה' ועשו תשובה גמורה וכלם מגדולם ועד קטנם. אבל מה עשה הנביא בכל הזמנים האלה? מתחלה מרה את פי ה' ולא עשה מצותו, ולו אמר לו שלח ביד תשלח ולא אבוז אני את רעת עמי, אבל ברח מלפניו כעבד הבורח מאדון בשר ודם, ויפה אמרו במכילתא על זה משל לעבד שברח מרבו כהן, אמר אברח לי לבית הקברות מקום שאין הרב יכול ללכת אחרי, אמר לו רבו יש לי עבדים כמותך להוציאך משם, כך אמר יונה אלך לחוצה לארץ שאין שכינה שורה שם, אמר לו הקב"ה יש לי שלוחים כמותך להוציאך משם שנאמר וה' הטיל וגו'; ואחר שבא עליו הסער נבהל ונרדם על חטאו, אבל לא עשה תשובה והתפלל לה' לאמר חטאתי והנני מוכן לעשות רצונך; וגם אחרי שהוכרח להודות חטאו לאנשי הספינה כי נפל עליו הגורל, עודנו עמד במרדו ונבחר מחנק נפשו משימלא רצון ה', ואין זה דומה כלל למאמר אבי הנביאים ע"ה מחני נא מספרך, כמו שחשב הרדי"א, כי הוא אמר זה בתפלתו אל ה' לטובת ישראל אולי ירחם ה' את עמו בעבורו שהיה נקי מפשע, ואם ראה יונה חורבנא של ישראל היה לו גם הוא להתפלל בעבורם, אבל במה ירבה להם ה' כשיכעיסהו גם הוא ויאבד נפשו עמהם וכנ"ל? וגם אחרי שעשה לו ה' הנס והטובה הגדולה להוציאו בשלום ממעי הדג והלך לנינוה וגו' ונחם ה' על הרעה, מיד חזר בו רוח רעה ודבר משפטים נגד ה' וישאל נפשו למות, ויפה אמר הרדי"א, היש משוגע בעולם שיאמר מאמר זה, שבעבור שבא הנס לאשורים יקח את נפשו ממנו, ואיך לא כסתה כלימה פניו מהתפלל כזאת, ולא כך עשה אברהם אבינו שהתפלל על אנשי סדום ועמורה להצילם ולא לחייבם למות; ואחרי שהוכיחו ה' על פניו ההיטב חרה לך והוא לא יכול להשיבו דבר כי אין דבר, בכל זה למחרתו כשיבש הקיקיון שב לשאול את נפשו למות על דבר קטן כזה, ונקל היה לו לבוא בעיר ולהסתר שם מקום השמש, אם לא שהיה עוד רע יותר בעיניו לראות בטובם ובשלומם; ואף לדעת הרב הנ"ל שהי' חולה, אין ראוי לנביא לדבר כדברים האלה נגד ה' כאיש אשר הוא מלא תמיד כעס וחימה ואינו מרוצה בשום דבר אם לא שלטובתו ישנה ה' סדרי מעשי בראשית, פעם יאבה שתאבד עיר ומדינה גדולה מלאה אנשים שונים רגע אחד, רק יהי' שלום לו ולעמו עם כבד עון, ופעם יאבה שלא תיבש אפילו עשב אחד לפי שטוב לו בצלו ואוה למושב לו. הכי על איש כזה יאצל ה' את רוח נבואתו? וחז"ל אמרו (נדרים ל"ח) אין הקב"ה משרה שכינתו כי אם על חכם ועניו, והכעס בחיק כסילי' ינוח. אמנם בכתוב אומר כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי, ומעיד עליו בזה השם עבד ה' שבחה בו גם האיש הענו מאוד מכל האדם, שהי' בעל מדות טובות מאוד, ואיך יקרה לו כזה להגלות כאחד הרקים.

השאלה הרביעית, לאיזה תועלת נכתבה נבואה זו בין כתבי הקודש וכולה על נינוה ואין בו זכר לישראל. ואם נאמר שנכתב להיות מוסר לישראל שיזדרזו לתשובה כאנשי נינוה, הנה יש מקום לשואל לטעון, אולי בהיפך יאמרו רשעי העם שכמו שיונה עבר את פי ה' ולא די שלא נענש אבל גם נעשה לו נס, ונשא ה' א"ו פנים לו, בעבור שהוא נביאו, כך אנו נעבר את פי ה' וטוב לנו כי אנחנו עם סגלתו אשר נקרא שמו עלינו, וכמו שמצינו (ירמי' ז') שהיו אומרים היכל ה' היכל ה' וגו'?

ד

בהתרת אלו השאלות

א **לא** מצינו בספר זה כלל שאמר הקב"ה ליונה שילך לנינוה להזהיר את העם ולהוכיחם על רעתם, כי אם לקרוא עליה את הקריאה עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, אלא שהם עשו תשובה מעצמן ואז נחם ה' על הרעה. ובדרך זה מצינו באמת הרבה פעמים שדבר ה' על כל הגוים ביד נביאיו, להודיע את ידו ואת גדלו החזקה, אלא שלא הלך הנביא אל הארץ הזאת בהיות הנבואה על מה שיקרא להם באחרית הימים, אבל מפני נינוה שהיה על אותו הזמן שהנביא חי בו צוה אותו לקרוא באזניהם מה שיראו בזמן מועט אח"כ בעיניהם. והראיה ממה דכתיב (ירמיה כ"ז) בראשית ממלכת יהויקים וגו', כה אמר ה' עשה לך מוסרות וגו' ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב וגו' ביד מלאכים הבאים ירושלים אל צדקיהו מלך יהודה וצוית אותם אל אדוניהם לאמור וגו' אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל וגו' והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אותו וגו' בחרב וברעב ובדבר אפקוד על הגוי ההוא וגו' והגוי אשר יביא את צוארו בעול מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאום ה'. הנה בזה ראינו ששלח אל העמים האלה להודיעם מה שיקרה בזמניהם ואפילו הדרך אשר יעשו לטוב להם, אלא ששלח ביד מלאכי המלכים האלה, ולו היה מלאך מלך נינוה אצל מלך ישראל בימי הנביא יונה לא הוכרח גם הוא ללכת שמה.

ב **ידוע** שכמה פעמים עשו הנביאים על פי ה' דברים זרים מאוד והיתה הכונה רק להמשיל משל על בית ישראל או על מה שיקרה להם או על מעשיהם הרעים. והזר יותר מכולם הוא מה שעשה הושע על פי ה', שלקח אשת זנונים והוליד בני זנונים, כי כן אמרו רז"ל (פסחים פ"ח) שהדברים כמשמען, אך שהכונה היתה לשם שמים למשל על ישראל שהיו זונים אחרי אלהים אחרים, ולהראם התולדות הנמשכות מזה. וכמו כן יתכן שגם יונה כשבאה אליו הנבואה הזאת כוון להמשיל בעת משל על ישראל ומעשיהם הרעים בעיני ה' לטוב להם. כי הנה מדרגת ישראל נגד שאר העמים כמשלת למדרגת הנביא נגד שאר האנשים, בהיות שה' אלהיהם קרובים אליהם בכל קראם אליו, ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים אל כל העמים כי יהפך להם שפה ברורה לעבדו כלם שכם אחד, וידמו בזה לנבי' ה' הנשלח לארץ מרחקים להודיע גדולתו. והנה עם זה היו מתפארים בדבקות ה' ובכל זה לא עשו מצותיו כי אם כל התועבות אשר שנא, כמו שאמ' ישעי' כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון, וירמי' אמר אל תבטחו לכם אל דברי שקר לאמור היכל ה' היכל ה' וגו' הגנוב רצוח וגו' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו וגו' (ועיין כל הפרשה שם). אמר יונה אברח ואשטוף בים ויראו שלא נצלתי אע"פ שאני נביא כי אם נענשתי על אשר מריתי את פי ה', אולי יקחו מוסר ויחזרו למוטב, ובזה נאמר שמסר שם נפשו בכפו לטובת עמו. וה' הטוב שראה כונתו הטובה עשה לו נס והצילו.

ולפ"ז נאמר טעם ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם, שבכונה ירד וישכב שם בשעה שאינה הגונה לכך להתראות כנרדם, כדי שישאלוהו ויתודה ויועץ להם להטילו אל הים, אלא שבין כך וכך הפילו גורלות ויפול הגורל על יונה. וזהו אומרו כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם, שלכאורה נראה אך למותר, אבל

אבל הטעם כי יודע אני זה כבר אף בלי הגורל, וגם בלא"ה הייתי מגלה אליכם הדבר הזה מעצמי.

ג **כבר** העיר הרד"ק בהקדמתו לספר תרי עשר על ההבדל שבין דבור לאמירה בנבואה. ואמר שענין **דבור** מורה על ביאת השפע ממנו יתברך בדבור **מפורש** מלה במלה, וענין **אמירה** יפול על ביאתה ע"י **התודעות שכלי**, ובגמרא שהבאנו לעיל שנית דבר עמו שלישית לא, הקשה מהרש"א ז"ל והא אשכחן ויאמר ה' ההיטב חרה לך, והשיב שאין זה דבור אלא הוכחה בעלמא. ומן היותר נראה ליישב, שאין זה דבור מפורש כי אם התודעות שכלי, כי ההתודעות השכלי היא הנבואה המדובקת תמיד בנביא, והדבור המפורש יתפעל לבד לפעמים בעת הצורך. ועוד אמרו (פסחים ל"ב) כל אדם שכועס אם הוא נביא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב כי לולי פני יהושפט וגו', וכתיב ועתה קחו לי מנגן וגו'. וזה דבר אמתי אשר הוטבע בתולדות הנפש. ואין הטעם שמסתלקת לגמרי, כי אם לפי שעה כל זמן שהכעס שרוי בחיק, ובשתתקרר הדעת תשוב אליו, כי כן מוכח ממעשה אלישע שהביאו למשל. וכיון שאמר מסתלקת ממנו שמע מניה שמתחלה היתה מדובקת בו, וא"כ הכונה על ההתודעות השכלי, וכן כתיב שם ויאמר אלישע כה אמר ה' וגו'. ובזה נתיר הספיקות בנדון שלפנינו, כי אין הטעם שהנביא חרה כל כך עד שצריך השם יתעלה להוכיחו על פניו, כי אם כמו שנראה עתה ע"י באור כל הפרשה באופן הבא:

אחרי שראה שנחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לנינוה ולא עשה בעבור ששבו מדרכם הרעה מן החמס אשר בכפיהם, שהוא משגיח עליהם לטובה אף שלא נקרא שמו עליו, **וירע לו רעה גדולה**, לא על הטובה שעשה ה' לאנשי נינוה, כי אם על רעת בני ישראל שלא ישובו גם הם וישוב ה' לרחמם, **ויחר לו** שיהי' גורל האנשים האלה טובה מגורל עם ה'. וזה טעם הכפל וירע ויחר. **ויתפלל אל ה' ויאמר הלא זה דברי עד היותי על אדמתי**, כלומר תמיד הוכחתי את עמי לאמור השלום והאמת אהבו כי אז תשכילו ואז תצליחו, ואל תבטחו בזה שנקרא שם ה' עליכם. **על כן קדמתי לברוח תרשישה** כנ"ל, שיקחו מוסר ממני ויחזרו למוטב ותשים להטיב עליהם, **כי ידעתי כי אל חנון וגו'**: **ועתה** אחרי שלא היה בידי להצילם, וכבר עשיתי את שליחותי להציל את נינוה, **קח נא את נפשי ממני**, כדי שלא אראה ברעת עמי. כי אחרי שחרה נסתלקה ממנו נבואתו והיה כאחד האדם לשאול את נפשו למות מתוך צער מה שאינו מן הנאה לאיש אלהים. אמנם עוד מעט ונתקררה דעתו ותשוב אליו ההתודעות השכלי, **ויאמר אליו** רוח ה' אשר בקרבו, **ההיטב חרה לך!** הלא לא נתחדש שום דבר לרעת ישראל, ואדרבה הי' לך לשמוח שמחה גדולה על שהסבות טובה לעיר גדולה כזה והיית השליח להצלתם. בתוך כך **וימן ה' את הקיקיון וישמח יונה שמחה גדולה**, על יופי הצמ' הזה, כי יותר שהנפש היא מעולה במדרגה ושלמה בעצמו יותר תשמח בשלימות כל דבר זולתה מן הדומ' עד החי המדבר. **וימן ה' תולעת וגו' ויתעלף וישאל נפשו למות**, ויחר לא כתיב אבל מפני העלוף נסתלקה ממנו הרוח, כי אין השכינה שורה כי אם מתוך רוחה, ויהי כי הסעיד ה' אותו ותשב נפשו ורוחו אליו, ולקח מהמעשה הזה אשר שלח לו ה' מוסר השכל, ויאמר לו רוח ה' אשר בקרבו הייטב שיחרה לו על הקיקיון, וטעם חרה על דרך נכון התנחי כדרך הפעלים לפעמים, כי באמת לא נזכר שחרה, והשיב שהטיב יחרה **לו עד מות**, כלומר כל ימי קיומו תרה לו, ולא יתנחם כבפעם הראשון, כי עתה יצטער על השחתה ובטילת שמחה לא על הטבה מה. **ויאמר ה'** (לא כתיב כאן אליו, כי אין הטעם עוד על רוח ה' אשר בקרבו, כי אם על מחשבת השם יתעלה מה שרצה לגלות בזה המעשה) אם כן שיש לך לחוס על הקיקיון הזה, ולשמוח בו שמחה גדולה, אשר את לא הסבותו, ואשר אינו מהברואים היותר השלמים, כי בזמן קצר יתהוה ובזמן קצר יאבד, איך לא אחוס אני ואשמח בקיום נינוה העיר הגדולה אשר אני הסיבותי ואשר יש בה הרבה מהברואים היותר מעולים במדרגה כמדרגת הנומא. ובהיות שהנביא גם הוא הסיב הצלת העיר ע"י שליחותו הי' לו גם הוא לשמוח שמחה גדולה עליה מעל הקיקיון, אשר לא עמל בו ולא גדלו. זאת השיב אל לבו על כן שבה הרוחה אל נפשו.

ד **מעתה** אין לחוש שע"י הודעת המעשה שאירע ליונה יאמרו משא פנים יש בדבר, ואע"פי שאמת נעשה לו כן, אחרי שהודיע בפרהסיא כונתו הטובה באמרו על כן קדמתי לברוח תרשישה וכנ"ל. אבל כמה תועליות ולמודיות של מוסר יש בזה הספור, וכמו שנזכיר עתה בהחלק הבא.

ה

תועלת הספר

התועלת הא', מה שנלמד מתוכו, שכלנו ביד האל כחומר ביד היוצר ולכל אשר יחפוץ יטנו, כי הוא הפיר עצת אנוש הניא מחשבות אדם, ועצתו לעולם תעמוד ונוה ויהי. כי אע"פ שברח יונה ורצה לאבד נפשו בים, וכבר הטילוהו שמה, ובלעו דג, בכל זה הוסבו סבות גדולות ונפלאות עד שמלא את רצון בוראו.

התועלת הב', מה שנלמד מתוכו, שהשם ב"ה שמח בברואיו וחס עליהם מאדם עד בהמה ועד צמח האדמה ורוצה בישוב העולם, ושהוא אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה.

התועלת הג', מה שנלמד מתוכו, כי הקב"ה משגיח אף על אומות העולם, ושש להטיב להם, ומוחל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהו, כי אב אחד לכלנו ואל אחד בראנו.

התועלת הד', מה שנלמוד מתוכה, שאל יתוכח אדם עם בוראו במחשבותיו, ושאל יחרה לו על מה שיבוא אליו מאתו יתברך כי הכל מכון אל השלימות, ואם שהוא נראה רע מצד אחד, בכל זה הוא טוב יותר מצד אחר, כמו מעשה הקיקיון שהיה רע ליונה מצד גופני, אבל היה טוב לו מצד רוחני, שלקח ממנו מוסר השכל והשלים את נפשו עי"ז.

התועלת הה', מה שנלמד מתוכו, שאין לך דבר שעומד בפני תשובה, אלא שהתשובה האמתית לא לענות אדם נפשו ולא לכוף כאגמון ראשו, כי אם רדוף צדק בקש אמת ואהוב שלום. וכמו שאמר מיכה הנביא, הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך. והנביא זכריה אמר, כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהי' לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדי' טובים והאמת והשלום אהבו.

ו

בסגנון הלשון

דבר ידוע הוא מה שהביאו חז"ל בגמרא (סנהדרין פ"ט) ששני נביאים אינם מתנבאים בסגנון אחד מהדברים, כי כל אדם יש לו אופן מיוחד בסדור דבריו מזולתו. ויש תועלת גדול לתלמידים לעמוד על ההבדל הזה שבין אחד לחבירו, ואיזה דרך בחר זה לכמן בו מחשבותיו ואיזה דרך הלך האחר, וכיוצא בזה. והנה בהנביא שלפנינו תתפרד הבחינה הזאת לב' פנים. (א) בסגנון הגדת הספור, (ב) בסגנון דבור המליצה.

בסגנון המליצה יש להעיר שלא זו בלבד שהוא הולך על אותו הדרך הנמצ' בס' תהלים, אבל גם רוב מאמרי התפלה הנזכרת בפרשה הב', כבר באו על מקומם באיזה ממזמורי תהלים, וכמו שנזכור בכל אחד בפרט בבאורנו בפנים הספר.

בסגנון ההגדה יש להעיר על מה שיבחר הכותב לשמש בפעל הטיל על ענין השלכה יותר משאר הכתובים, וכן יכפול פעל וימן ד' פעמים במקום שאחרים ישמשו בלשון ויבא או וישלח, וכמו כן יאהב להכפיל ולסדר שם המקרה אחרי הפעל לעורר על ההפלגה,

ויראו

ויראו האנשים יראה גדולה, וירע אל יונה רעה גדולה, וישמח יונה שמחה גדולה במקום וייראו מאוד וגו'. ובפעלת השמחה כבר נתבארו בספרים אחרים (מ"א ד"ה ונחמיה), אבל לא בב' הפעולות האחרות. שם ספינה על האניה לא נמצא עוד יותר בספרי תנ"ך, וכמו כן פעל יתעשת גם פעל ויחתרו על התחזק במשוטות. שם מלח והובל על אנשי הספינה לא נמצא כי אם בו ובספר יחזקאל. מלת עד בפת"ח במקום עוד באולם בו ובאיוב לבד. מאמר והאניה חשבה להשבר הוא יחידי בתכונתו, ולא נמצא דוגמתו בספרי הקודש. וכן חבור את"ה שאליו לפעולת ההצלה להציל לו במקום להצילו. וכן טעם מקור ההיטב בזה המובן, ובזה האופן המיוחד באהבתו מלת אשר כמו היטבו אשר דברו. וענין הרבה משתים עשרה שעודו יותר, אבירו לבד בקהלת, בקר וצאן הרבה הי' לי מכל אשר היו לפני בירושלים. גם יאהב לשמש באות ש' בגולה ומחוברת במקום אשר, וחבור מלות בשלמי, באשר למי, בשלי. וענין בן לילה אחד ואין שני לו בשאר הספרים. וכן ענין אשר לא ידע בין ימינו לשמאל לתאר הילדים הקטנים.

ומעשה פלא היה בשנת תקי"ח נפל מלח אחד מתוך הספינה לים, וכהרף עין התקרב דג ממין ההוא ובלע הנופל, וכאשר ראו זאת אנשי הספינה ויורו המורים בקאנאן והלאיכוהו עד הקיאו את המלח הנבלע, והמה חיש הוציאוהו מן הים חי בלי היזק והשחתה, ואז רדפו אחרי הדג הלז המוכה והמיתוהו, ורב החובל נתן אותו למתנה להמלח הנמלט אשר הסיעו עמו בכל ארצות אירופא להראות הדג הגדול הזה אשר משקלו היה שלשת אלפים ומאתים ועשרים וארבע ליטראות, ויוכל להיות כי ממין הזה היה גם הדג שבלע את יונה הנביא כדבר ה'. ע"כ דברי רעי הנ"ל.

והנה מה שאירע להמלח ההוא, אף שלא כל יומא מתרחיש מעשה כזה, מ"מ לא הי' דרך נס, כי אם בדרך התולדות לבד, כי הוכרח הדג להקיאו ע"י הכאת כלי ברזל השורף באותו רגע שבלעו, וטרם ירד האיש תוך בטנו. אבל מה שקרה להנביא ע"ה שחי שלשה ימים ושלשה לילות במעי הדג מבלי שאיפת רוח הקר מבחוץ שא"א לעמוד בלעדו אפילו רגע אחד. אין זה כי אם מעשה נס מאת מי שעשה כל האותות והמופתים הגדולים אשר ראו אבותינו.

ז

בענין הדג

המעתיקים בדורות הראשונים, אשר לא נודע להם דג יותר גדול מהתנין הרובץ במי גרענלאנד אצלים הקרח, הנקרא בל"א (וואללפיש), אמרו שזה היה הדג שבלע את יונה, ואם שהוא לא יתרחק לעולם בטבעו מרחק רב כזה ממקום מושבו בירכתי צפון להמצא בים האמצעי, אשר שם הטילו אנשי הספינה את יונה אל הים, יש לומר שזה טעם וימן, שהיתה באות בריאה הזמנה לכך בהשגחה פרטית מאת השם יתעלה. אמנם הקושיא היותר חמורה היא שגרונו אינו רחב כל כך שיוכל לבלוע אדם בפעם אחת, כי אם נר כערך ארבע אצבעות, אשר בשביל זה כל טרפו ומזונו אינו כי אם דגים קטנים, כמו הדג המליח (הערינג) והדומה. ובאמת גם על זה יש לאמור אין משיבין על הנס. אכן לפי מה שהבאנו כבר במ"א (מאסף לחדש תמוז תקמ"ח) בשם הרלב"ג שכשיעשה ה' המופתים יכוון עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרות במופת ההוא אל הטבע. ואחרי שבימים האחרונים עמדו חכמי הטבע על איזה מיני דגים מהתנינים הגדולים שגרונם רחב מאוד, ונמצאים גם בים האמצעי, מן הנראה לתלות בליעת יונה בהם. ובעבור זה לא אמנע מהקורא מה שמצאתי מזה בס' הנחמד ראשית למודים שחבר רעי היקר ר' ברוך לינדא נ"י. שם נרשמים ב' מינים הראוים שיפול עליהם ההסכמה בזה המעשה. האחד בסדר התנינים, המכונה (קאשעלאט) או (פאטפיש), גדול כתנין אך משונה ממנו במאכלו במשכנו ובתכונתו, כי ראשו גדול מאוד ומגיע ממש עד חצי גופו, וגרונו רחב מאוד עד כי יוכל לבלוע שור שלם בפעם אחת, משכנו בים הגדול הצפוני, ולפעמים הוא תועה גם בימים אחרים באירופא, ולזה יוכל להיות שהיה מקדם בים האמצעי לבלוע את יונה כדבר ה'. השני בסדר האמפיביען, המכונה השורף אדם (דער מענשען פרעססער *) ארכו עשר עד שנים עשר אמות, ועוביו הרבע גם חמש אמות, וגרונו רחב מאוד עד כי יוכל לבלוע בהמות גדולות שלם בלי ללעוס, וכבר נדו הדיני' את' ממינו ומצאו בבטנו סוס שלם **),

ח

בענין הקיקיון

שנו חכמים בפרק ב' דשבת מאי קיק, ריש לקיש אומר קיקיון דיונה, אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולבוליבא דמי ואבי פשקי רבי ועל פום חנותא מדלן יתיה ומפרצנוהי עבדין משחא, ואמרו הגאונים שהוא העשב הנקרא בלשון ערבי אלכרוע. ואציגה נא מה שלקטתי מספרי יודעי התולדות:

בחלק אזיען יש עשב גדול מאוד ודומה ממש לעץ, המכונה בלשון ערב אלכרוע, ויודעי הצמחים יקראו לו בלשון רומי ריצינוס, והרופאים יכנו את השמן הנעשה מגרעיניו אלוס קיקינוס, כי כן יקראו המצרים לאותו הצמח בשם קיקי, ובל"א יכונה וואונדערבוים, בעבור משיגיו הנפלאים ממשיגי שאר הצמחים, כגון השנות נבע עליו ופרחיו למראות יפות ושונות ברגעים קטנים, ושיגדלו בו פרחים ופירות כעת אחת ועוד כהנה. הצמח ההוא יפה מאוד מאוד, כן בעליו כן בפרחיו, והוא נמצא לפעמים גם אצלנו בהגנות ופרדסים, אלא שלא יגבה שם כי אם לאורך ה' אמות, אבל במחוז הדרומי שבחלק אזיא הוא מצוי לרוב, ושם יש לו קומת עץ תאנה. והחכם ניאבוהר בספר במסעיו לארץ הערבי, שהוא ראה אחד בקטנותו, ובימים מועטים נתגדל למעלה כגובה עץ הנזכר. כשהוא בארץ מולדתו בחלק אזיא גדולים עליו כאורך אמה, וע"י התחברותם עם הקנה (באופן הנרשם בצורה שבסוף הספר) יתפרשו כל כך שיעשו צל גדול ונחמד. זמן קיומו בארץ הנגב הוא עד שני שנים, אבל מתכונתו רכה ועגוגה למאוד, ואם תגיע אליו מכה קטנה במעט והדומה, ייבש מיד. ולכן חלק לו הבורא מיץ חריף מאוד כדי שלא יזיקוהו הרמשים ושרצי העוף, ואין התולעת שולטת בו כי אם לזמנים רחוקים מאוד. וזה שאמר הכתוב וימן ה' תולעת, שהיתה בריאה הזמנה מיוחדת לכך. ומתוך שאמר וימן ה' אלהים קיקיון, משמע שמתחלה לא עמד שם. אולי היה גדלו בתוך הארבעים יום שבין הקריאה והתפלה, כמבואר בפנים הספר.

בערלין בחודש אלול תקמ"ח לפ"ק. **יואל ברי"ל**

---

*) ובלשון רומי שמו קאניס קארכאריאס גם יקרא בל"א דער הונד דעס נעפטונס, ואנשי הולנדיא קורין אותו דער יאנאס פיש.

**) והחכם פראפעסאר אייכהארן בספרו מבוא התורה מספר בשם חכם אחר שפעם אחד מצאו בבטנו איש רכב שלם מזוין בכליו.

הפטרת יונה א

תרגום אשכנזי

(א) דעם יונה, זאָהן דעס אמיתי, ווארד דאז וואָרט דעס עוויגען צלוא: (ב) « אויף! געהע נאָך נינוה, יענער גראָססען שטאָדט, אונד רופע איבער זיא אויז (דען אונטערגאַנג), דען איהרע באָזהייט איזט פאָר מיך געקאָממען. » (ג) דאָך יונה מאַכטע זיך אויף נאָך תרשיש, צו ענטפליהען פאָר דער ערשיינונג דעס עוויגען, אונד רייזטע נאָך יפו. דאָרט פאַנד ער איין שיף, דאז עבען נאָך תרשיש אבגעהען וואָללטע, בעצאַהלטע דען מיטהסלאָהן, אונד שטיג הינייין, אום מיט איהנען נאָך תרשיש צו רייזען, אונד זאָ דער פערנערן ערשיינונג דעס עוויגען צו ענטגעהען. (ד) אַבער דער עוויגע עררעגטע איינען העפטיגען ווינד געגען דיא זעע הין, דאז מעער ווארד זעהר שטירמיש, אונד דאז שיף דראָהטע צו שייטערן. (ה) דאריבער גערירטהען דיא שיפסלייטע אין פורכט, אונד בעטעטען יעדער צו זיינעם גאָטטע, אונד וואַרפען דיא גערעטהע, דיא אים שיפפע וואַרען אין דיא זעע, אום דאזועלבע צו ערלייכטערן

הפטרת יום כפור במנחה בתרי עשר ביונה סימן א׳.

א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם לְפָנָי׃ ג וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אָנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ ד וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי סַעַר־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃ ה וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם

ויונה

באור

א (א) דבר ה׳ כמשמעו דבורו, או שהוא טעם צווי, כטעם יצא דבר מלכות (אסתר א׳) כי נתעב דבר המלך אל יואב (ד״ה א׳ כ״א) ורבים עוד, ויתורגם (דער בעפעהל), והענין אחד: (ב) נינוה, עיר המלוכה במלכות אשור, על הנהר חדקל, והיא נחרבת ע״י נבוכדנצר, כאשר נבא עליה נחום: וקרא עליה, את קריאתי (רש״י), והרד״ק אמר ולא כתב מה יקרא עליה, אלא ממה שקרא עליה בסוף ונינוה נהפכת למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה ע״כ, ולדעת הראב״ע הטעם שיקרא עליה כי עלתה, כלומר שעלתה רעתם לפני, ולא יתכן זה, כי אז הי׳ אומר, וקרא שם, או באזניהם או אליהם, עתה שאמר עליה, הטעם בהכרח על מה שנגזר עליה, וכי עלתה הוא מאמר השם ב״ה אל יונה למה יקרא עליה הגזירה הזאת: (ג) תרשישה, לדעת קצתם היא קארטהאגא העיר הגדולה בימי קדם, וזה שאמר הראב״ע בשם ר׳ מבשר שהיא עיר תונס באפריקא, אשר היא באמת לא היתה נבנית בימים ההם, אבל נודע שהיא בנויה סמוך למקום עיר קארטאגא הישנה שהיתה חוף בים האמצעי. ולדעת קצתם תרשיש הוא טארטעסוס בארץ היספאניען שהיא בחלק אירופא מצפון לים האמצעי, ואפריקי מדרום לים הזה: מלפני ה׳, מפני ה׳ לא נאמר, כי איך יחשוב הנביא לברוח מפני ה׳ אשר מלא כל הארץ כבודו, וכתיב אנה מפניך אברח, אלא מלפני ה׳, כלומר מהמקו׳ המוכנה לפני ה׳, זה ארץ ישראל אשר נאמר עליו עיני ה׳ אלהיך דורש אותה תמיד, והי׳ רוצה ללכת לחוצה לארץ, כדי שלא תשרה עליו עוד רוח נבואה, ויהי׳ מוכרח ללכת אל נינוה, מטעם הנזכר בפי״הם: יפו, מעירו או מירושלים ירד אל יפו שהיא על שפת הים וחוף אניות (במערבית דרומית לארץ ישראל), והנכנס בים יקרא יורד, כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה (מדברי רד״ק): באה תרשיש, טעמו מלרע, ר״ל שהיתה מוכנת ללכת ולבוא תרשישה (הנ״ל): ויתן שכרה, לא כל שכרה, רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו (הראב״ע): (ד) הטיל, השליך, כמו שלא אנכי נוטל עליך; והוא דרך משל כאלו פתח כביכול נאדי הרוחות אשר הם צרורים בתוכם, ושפך רוח גדולה אל הים, ושרשי נטל ויטל דומים בעניניהם, כשרשי כלב וילב: אל הים, שנשב הרוח מן היבשה אל הים, ועל כן לא יכלו אח״כ להשיב אל היבשה, ולפי שהים ממערב לארץ ישראל היתה א״כ הרוח רוח קדים, אשר קשה לעולם על הספינות העוברות בזה הים ממערב למזרח, ואשר נאמר עליו ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: והאניה חשבה להשבר, פירושו אנשי האניה חשבו שתשבר האניה (רד״ק) וכן הוא גם כן דרך ל״א לתלות בכיוצא בזה פעולה רצונית בדבר שאין בו רצון כלל, ולאמור (דאס שיף וואָלטע צערברעכען). והראב״ע מדמה המאמר הזה לארץ כי תחטא לי, ור״ש ן׳ מלך למאמר וכל הארץ באו, והדברים אינם דומים באמת, כי האנשים יחטאו גם יבואו אבל לא ישברו לעולם בים: (ה) המלחים, תופשי המשוטים (רד״ק), והוא מענין ממולח טהור קדש שפירושו מעורב לפי שמהפכים את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כשהם יושבים כאדם המהפך בכף בנים לערבן במים, וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכוך (ר״ש ן׳ מלך): והראב״ע הביא בשם יפת כי מלח היו מוליכים: ויונה ירד, וי״ו המורה על הפוך הענין הקודם, כי הוא לא נעק אל ה׳, גם לא עשה מה שביכלתו להציל האניה בהטלת כלים וכיוצא בזה, כי כבר אמר לו לבו ורוחו שאת ה׳ נסבה זאת בעבור בריחתו מלפניו, והתחיל לדאוג שמא יחשוב לו ה׳ עון, על שמנע מלעשות רצונו, וע״ז נפלה עליו אימות תרדמה. וענין תרדמה אמרו המפרשים שהוא שינה חזקה, אמנם מלבד שאי אפשר לישן בסער גדול כזה, הנה כבר העיר התורני הרב החכם מוה׳ נפתלי הירץ וויזל נ״י (במאסף לחדש תשרי תקמ״ד), והוכיח שם שענינו בהלאת הרעיון המבטלת לפי שעה פעולת החושים וכלי המעשה שבאדם, כמה שמכונה בל״א (איינע בעטייבונג): ירכתי הספינה, אל אחת מירכתי הספינה כמו ויקבר בערי הגלעד (הראב״ע ורד״ק). אבל הכי שכתו לירכתים ימה (שמות כ״ו) שאי אפשר לפרש בהכרח כי אם על צלע אחת, והעקר שיש הבדל רב בין

ירך

רש״י

ב וקרא עליה. את קריאתו: ג לברוח תרשישה. ים ששמה תרשיש והוא בחוצה לארץ אמר אברח לי הים שאין השכינה שורה בחוצה לארץ. אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך יש לי שלוחי כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם. משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם. ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר העמים קרובי תשובה הם אם אומר להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעין לדברי הנביאים: ויתן שכרה. הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת יציאתם והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה: ד חשבה להשבר. נדמה כאלו היא נשברת: ה המלחים. בני אדם המנהיגים את הספינה:

איש

וְיוֹנָה יָרַד אֶל־יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם׃ ו וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃ ז וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־

פתח בס"ף — יונה

ערלייכטערן. יונה אבער וואר אין דען רוים הינאב געשטיגען, אונד לאג וויא זיננלאָז דא. (ו) דא טראט דער שיפסהויפטמאן צו איהם הין, אונד רעדעטע איהן אן: «ווארום ליגסט דוא זאָ זיננלאָז דא? אויף, רופע דיינען גאָטט אן! פיללייכט ניממט דיזער גאָטט זיך אונזערער אן, דאס וויר ניכט אונטערגעהען.» (ז) אינדעם האטטען דיא שיפסלייטע איינער צום אנדערן געשפראָכען: «קאָממט, לאסט אונז לאָזען, אונד דאדורך ערפאהרען, וועם אונטער אונז וויר דיזעס אונגעמאך צוצומעססען האבען.» זיא לאָזטען, אונד דאז לאָאָז פיל אויף

יונה

רש"י

איש אל אלהיו. מן כל אומות של עובדי כוכבים ומזלות היו שם: ו רב החובל. שר המלחים שאף הם נקראים חובלים הוא גוברניי"ל בלע"ז (בל"א שטייאר רודר. וכן יחזקאל כ"ז. וברש"י כ"י גוברניי"ר בל"א גהווערנער. בעפעהלסהאבער): מה לך נרדם. מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם: יתעשת. ל' מחשבה וכן עשתונתיו (תהלים קמ"ו) ומלכא עשית (דניאל ו'): ז לכו ונפילה גורלות. רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא. כן מצינו בפרקי

דרבי

באור

יקך לירכתים, אשר הוא שם רבוי כולל, כשם מספרים מלקחיים והדומה (עיין המאסף לחודש כסליו תקמ"ה), וכן הכתוב ראשונה על כל זוית איין ווינקעל, להיותו מוגבל תמיד משני ירכים, ולפי שהזויות הוא בקצה האחרון של אלו הפאות, הונח אח"כ השם הזה על כל פאה אחורנית שבמקום מוגבל, מזה הטעם ולירכתי המשכן ימה (שמות כ"ו), ופירשו רש"י לשון סוף כתרגומו ולסיפי, וכתרגום הרמב"מן שם דיא הינטערוואנד, ומזה הונח על הקצה האחרון שבכל גבול דיא אייסערסטע גרענצע, מזה מרום הרים ירכתי לבנון (מ"ב י"ט) על הקצה האחרון שבראש הלבנון, ולהיפך תורד אל ירכתי הבור (ישעי' י"ד) אל הקצה העמוקה שבבור, וכן (ש"א כ"ד) בירכתי המערה אין דעם איננערסטען ווינקעל דער הערלע, גם (ירמיה ל"א) וקבצתים מירכתי ארץ פאן דען אייסערסטען ווינקעלן דער ערדע, גם (יחזקאל ל"ח) ירכתי צפון דאס אייסערסטע נארדען, וכן הענין כאן אל המקום התחתון שבספינה המכונה בל"א דער טיפסרוים, הוא מקום המזונות והסחורות ודירת העוברים ובעלי הספינה כשהם נוחים ממלאכתם, וכשהם עוסקים במלאכתם הם על פני הספינה המכונה בל"א דאס פארדעק, וזה טעם ויונה ירד, וכן ת' הארמי נחית לארעית שדא דאילפא: (ו) רב החובל, הגדול שבספנים כי הספנים נקראים חובלים לפי שמושכים ומתירים חבלי הספינה כפי חכמתם, וכן ת"י רב ספניא, או שהוא שם כללי לחבלים, והטעם על הגדול המנהיג את הספינה אשר על פיו ישבו ויתירו הספנים את החבלים (רד"ק). ולדעת רש"י יפול שם חובל על אותו המשוט הגדול התקוע באחורי הספינה, ואשר בו יפנו אותו לאיזה צד שירצו, המכונה בלשון צרפת גוברנאליע ובל"א דאס שטייער, והמוליך אותו הוא אחד מן הממונים על המלחים דער שטייערמאן. ור' משה הכהן אמר שהוא מענין תחבולה, ויהי' לב ז' טעם החובל, אשר הוא חובל תחבולות להנהיג את הספינה, כי צריך באמת תחבולה גדולה לזה. והגאון רב סעדי' פירש כי הספינה בעצמה נקראת חובל, לפי שהנהגתה ע"י חבלים, או אולי לפי שהיא עושה חבילה במים כשהיא עוברת על פניה, מענין חבול חבלנו לך, והטעם ראש הספינה: מה לך נרדם, ע"ד שאמר הרנ"ה כ"י במקום הנ"ל, אין ראוי לאדם שיבהל כל כך בצרתו ויאבד כל תקוה עד שתשיגהו תרדמה, אבל ראוי לו שיתחזק ויבקש לו הצלה ועזר, הנה כמונו כמוך בצרה זו ואנחנו מתחזקים וצופים שיחה לפני האלהים שיושיענו, גם עשינו בהטלת הכלים מה שבידינו לעשות. קום גם אתה ועשה את שלך, קרא אל אלהיך, כי לדעת העכו"ם בימים ההם, מזל האחד מהאלהים הרבים אשר להם על מדינה זו ונוה אחד על מדינה אחרת, ולפי שהי' המעשה סמוך לארץ ישראל, אפשר שחשב האיש הזה שעתה בידי אלהי ישראל לעזור, ואולי זה טעם האלהים בה"א: יתעשת, לשון מחשבה וכן עשתונותיו ומלאכא עשית דדניאל (רש"י), ויפה אמר הראב"ע שהוא כמו אדני יחשוב לי (תהלים מ'), שפירושו יתבונן לי ויחשוב מחשבות לעזרני, וכן הענין כאן: (ז) לכו ונפילה גורלות, וכי כל האניות שיש להם סער בים מפילים אנשיה גורלות בשלמי הרעה, אלא רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא, כן מצינו בפרקי דר' אליעזר (רש"י ורא"ב ע ורד"ק). וכפי אשר ספרו לנו רומיי הקדמונים(?) כן היתה מחשבת העכו"ם בימים ההם, וכאשר בא סער על עוברי ימים תלוהו תמיד בכעס אליליהם על אחד מחבורתם: בשלמי, טעם הבי"ת כטעם בעבור, וענין בעבור שלמי כענין בעבור מי, כי של (מלה מורכבת מן אשר אל) הוא כמו יחס הגעניטיף והוא יסוד כל היחוסים, לכי שאין יחוס בלי צירוף ב' דברים, וכן כאן מחובר יחס הסבה עם מי שהוא מיוחס אליו ביחס ההצטרפות, וכן הענין בכל מלות היחס, ושמור לך כי זה כלל גדול בדקדוק ובמ"א נרחיב הדבור אי"ה בזה הענין: הרעה הזאת לנו, כפי משמעות הענין יחוברו אלו המלות בהטעמים, ויעמוד מלת בשלמי במפסיק יותר גדול ממלת הזאת, ובעל הטעמים לא כן עשה, כי אם חבר מלת הרעה הזאת יותר למלת בשלמי, ולכן נראה שדייק במלת לנו על מה שהובא לעיל בשם פרקי דר' אליעזר כזה, נפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת, אשר היא לנו לבד ולא לאניות אחרות העוברות בים, כדעת הר"י אבנדאנה(?), או נאמר שטעם לנו כטעם הלנו אתה אם לצרינו פאן דען אונזריגען, ויהיה השעור בשלמי לנו (כלומר ממנו) הרעה הזאת, ובשביל זה יופסק הרעה הזאת ממלת לנו: ויפילו גורלות, אמר הר"י אברבנאל שיזה יש סייג(?) בכתוב שלא עשו הגורל פעם אחד בלבד, אבל עשו פעמים רבות גורלות וממינים(?) מתחלפים ובכל אחד מהם נפל הגורל על יונה, וע"י הסכמתם ידעו כי כוון הדבר מעם האלהים ושאינו מקרה בלבד, כי הנה הגורל יאמר על האחד כמו אך בגורל יחלק את הארץ, אמנם גורלות הוא נאמר באמת על רבוי והשנות מיני גורלות, אך שגגה היא היוצאת מלפניו, כי אז הי' ג"כ מן הראוי לאמור ויפלו הגורלות על יונה, גם מה טעם ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, שלא הי' כי אם גורל אחד בב' פתקין, והאמת כי בבחינת הפעולה שהוא אחת יאמר בלשון יחיד אך בגורל יחלק והדומה, ובבחינת הפתקין אשר יפילו בהם שהם רבים וכפי מספר האנשים אשר להם חלק בגורל, יאמר לשון רבים ויפילו גורלות, ועל יונה לא נפל כי אם גורל אחד, דהיינו האחד מן הפתקין שכתוב שמו עליו. ועל שאלתו איך יוכל הגורל לתת משפט אמתי בדבר הזה והגורל יפול בהכרח באחד מהם בתום לבבו ובנקיון כפיו, הנה אין זאת קושיא כלל על שומרי הבלי שוא כדרך העכו"ם. וחלילה לחשוב שחלק גורל כזה כחלק הגורל אשר על פי ה' להגיד האמת, ואם עד לרוב ישכימו בדבורם(?) האחד.

נאמר

יונה: ח ויאמרו אליו הגידה־נא לנו באשר למי־הרעה הזאת לנו מה־מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך ואי־מזה עם אתה: ט ויאמר אליהם עברי אנכי ואת־יהוה אלהי השמים אני ירא אשר־עשה את־הים ואת־היבשה: י וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה־זאת עשית כי־ידעו האנשים כי־מלפני יהוה הוא ברח כי הגיד להם: יא ויאמרו אליו מה־נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וסער: יב ויאמר אליהם שאוני והטילני אל־הים וישתק הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם: יג ויחתרו האנשים להשיב אל־היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסער עליהם: יד ויקראו

אל

יונה. (ח) דא שפראכען זיא צו איהם: «זאגע אונז דאך, דוא, אום דעססענטוויללען אונז דיזעס אונגליק איבער־קעממט, וואז איזט דיין אונטערנעהמען? ווא קאממסט דוא הער? וועלכעס איזט דיין פאטערלאנד? אונד פאן וועלכעם פאלקע ביזט דוא?» (ט) ער ערווידערטע איהנען: «איך בין איין עברי, אונד בעטע דען עוויגען, דען גאטט דעס היממעלס, אן, דער דאז מעער אונד דאז טראקנע לאנד ערשאפפען האט.» (י) דאראב פירכטע־טען זיך דיא מעננער זעהר, אונד פרוגען איהן: «וואז האסט דוא דען געטהאן?» אלז זיא נון ערפוהרען, דאס ער פאר דער ערשיינונג דעס עוויגען ענטלויפע, וויא ער איהנען געשטאנדען האטטע, (יא) זאגטען זיא צו איהם: «וואז זאללען וויר־דיר טהון, דאמיט דאז מעער אום אונז הער רוהיג ווערדע? דען דיא זעע געהט איממער העהער אונד שטירמישער.» (יב) ער אנטוואָרטעטע איה־נען: «נעהמט מיך אונד ווערפט מיך אין דאז מעער, זא ווירד עז רוהיג ווערדען אום אייך הער; דען איך וויים גאר וואהל, דאס מיינעטוועגען נור אייך דיזעס אונגליק איבערקאממען.» (יג) דיא מעננער שטרעבטען איממער נאך אנס לאנד צוריק צו שטייערן, קאנטען אבער ניכט, אינדעם דיא זעע איהנען זעהר העפטיג ענטגעגען שטירמטע. (יד) דא ריפען זיא ענדליך

צום

רש"י

דרכי הלעזר: בשלמי. במעשיו של מי מזו: ח הגידה נא לנו באשר למי. למי חטאת אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו: מה מלאכתך. שמא פשעת באומנותיך: ומאין תבא. שמא על אנשי אותו מקום נגזרה אפילו אין אתה בהם: ואי מזה עם אתה. שמא עמך חטאו: י מה זאת עשית. למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה: יג ויחתרו האנשים. יגעו ונבקו כחותר במחתרת: יד בנפש האיש הזה. בעון שנשלח יד בנפשו

באור

כאמור תמיד שהוא מקרה או שהוא דרך ראיות, ולעולם לא יעלה על לבבינו לאמור שהוא דרך כבואה. אלא שבנדון שלפנינו הבג הגם ב"ה עצמו שיפול הגורל על יונה כדי שיועיל אליהם, וכמו שמצינו שהטה רוחו על בלעם הרשע כדי לברך את ישראל: (ח) באשר למי, והלא כבר ידעו בשל מי הרעה הזאת עליהם? ולכן פי' רש"י בשל מי הראשון על הסוטה, במעשיו של מי ממנו, ובאשר למי הב' על הכחטא אליו, למי חטאת אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו. ויותר נכון הוא כדעת הרד"ק הגידה נא לנו אתה באשר למי הרעה הזאת לנו מה מלאכתך וגו', וכן הוא מתורגם. ולדעת בעל הטעמים נראה שאין ענין באשר למי כענין בשלמי הקודם, אבל המלות נפרדות כאן, וטעם באשר כטעם בשגם הוא בשר (ריאוויל), ושעור הכתוב כזה הגידה נא לנו מה מלאכתך וגו', באשר כלומר אחרי שלמי הרעה הזאת בעבורך הלא לנו, ולכן מוטל גם עליך להגיד לנו וגו', ולפ"ז יהיה באשר וגו' בענין מאמר מוסגר, ולכן ניעמוד מלת לנו בטעם אתנח: מה מלאכתך, שאתה רוצה לעסוק בזה הדרך אשר אתה הולך עליו ואשר על כן הוא שבא לפני אלהיך: ומאין תבוא כן הוא דרך ב"א להרבות בשאלות אם כבר הואילו לשאול, או אולי תשבו לעמוד ע"י שאלות רבות על האמת אם לא יגידה ברצונו: ואי מזה עם אתה, מ"ס השמוש כמו הפוך, ומאי זה עם אתה, או יתפרש בלי הפוך, זה הטעם אשר אתה ממנו אי זה הוא (הרד"ק), וגם זה נראה עוד מאמר הפוך, ואי עם מזה אתה, אבל כונתו לומר כזה, אי אשר יאמר עליו מזה עם אתה, והי' לפ"ז מזה עם אתה מאמר הנעשה לשם, כאשר כבר הערנו כמה פעמים על זה הדרך בלשון עברי: (ט) ויאמר וגו', בב' דברים השיב להם תשובה על שאלתם, כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו, וביון שאמר ה' אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם מה מלאכתך, כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול (הרד"ק): ואת ה' אני ירא, כבר העיר הר"נה כ"י שכל ירא שאחריה מלת את איננה כי אם יראת רוממות ולא יראת עונש, וכן הטעם כאן, שהוא עובד אותו: (י) וייראו האנשים יראה גדולה, כבר מבואר במ"א שאע"פ שלדעת עובדי אלילים יש אלוהות רבות ומדרגו' שונות, אשר איזה מהם ימשלו על מדינה זו ואיזה מהם על מדינה אחרת, אלו בים ואלו ביבשה, אלה ברוח ואלה באש אלה בהרים ואלה ביערים, מ"מ הכירו כנה עליונה הממונה על כל, אשר קראו בשם אלהי האלהים ואמרו שהוא יושב בשמים, וכדכתיב ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה', ולכן כאשר אמר יונה לאנשי הספינה שאת ה' אלהי השמים הוא ירא אשר עשה את הים ואת היבשה יראו האנשים יראה גדולה אחרי שתלו הכעס בא"ל התקיף הזה: מה זאת עשית, אם כן הדבר כאשר אמרת שאתה ירא ה', מה זאת איפה עשית אשר בעבורו הוא כועס עליך, ואחרי כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא בורח, כי הגיד להם זאת על שאלתם מה זאת עשית, ויאמרו אליו מה נעשה לך וגו', כן נראה לי פשט הכתוב, וכן תרגמתי: (יא) וישתוק הים, מקול שאון גליו, וכן (תלים ק"ט) וישמחו כי ישתוקו (הרד"ק): כי הים הולך וסוער, כי אין לנו תועלת שישתוק הים, כי הנה הולך וסוער יותר (הנ"ל): (יב) כי יודע אני וגו', ולכן מוטב שאמות אני החייב לבדי משתמותו אתם הנקיים כלכם עמדי: בשלי, בעבורי כלומר בחטא אשר לי (הנ"ל) ואינו מורכב לזה כדמבואר לעיל (פ' ז'): (יג) ויחתרו, החזיקו במשוטות להשיב את הספינה אל היבשה, כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים (רד"ק ורא"ב"ע), ומפרשים או ויחתרו במחשבתם, כלומר חקרו ותפשו עלות ותחבולו' שיוכלו להוציא הספינה אל היבשה ע"כ, ודומה לזה אמר רש"י ז"ל יגעו ונבקו כחותר במחתרת, ובתרגומו הרכבתי אלו הענינים יחד. והנה מחסידות אנשי הספינה, שאע"פ שהרשה להם להטילו בים לא אבו שמוע אליו לשלוח בו יד, אולי יוכלו להצילו בהשיבם הספינ' אל היבשה, וגם אחרי כן כשראו שאי אפשר בלי זה התפללו ותפלה לה' ורחצו ידיה' בנקיון: (יד) בנפש האיש הזה, בעון

בנבלת

אל־יהוה ויאמרו אנה יהוה אל־נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל־תתן עלינו דם נקיא כי־אתה יהוה כאשר חפצת עשית: טו וישאו את־יונה ויטלהו אל־הים ויעמד הים מזעפו: טז וייראו האנשים יראה גדולה את־יהוה ויזבחו־זבח ליהוה וידרו נדרים:

ב א וימן יהוה דג גדול לבלע את־יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות: ב ויתפלל יונה אל־יהוה אלהיו ממעי הדגה: ג ויאמר קראתי מצרה לי אל־יהוה ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי: ד ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל־משבריך וגליך עלי עברו: ה ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל־היכל קדשך: ו אפפוני

יתיר א׳. מלעיל

צום עוויגען אונד שפראכען: «אָ גאָטט! לאַס אונז ניכט דיזעס מאַננעס וועגען שטראַפפעלליג זיין, אונד רעכנע אונז ניכט אונשולדיג פערגאָססענעס בלוט צו. דען דוא, גאָטט, ביזט עז יא; דוא טהוסט, וויא דיר געפעלליג איזט.» (טו) דאַרויף ערגריפפען זיא דען יונה, אונד וואַרפען איהן אין דאַז מעער, דאַז אַלזבאַלד אויפהערטע צו שטירמען. (טז) דיא מעננער בעצייגטען גראָסע עהרפורכט פאָר דעם עוויגען, בראַכטען איהם דאַנקאָפּפער, אונד טהאַטען איהם געליבדע.

ב (א) דער עוויגע אַבער שיקטע איין גראָסעס מעער־אונגעהייער, דען יונה צו פערשלינגען, אונד יונה וואַר אין דעם לייבע דיזעס אונגעהייערס דרייא טאַגע אונד דרייא נעכטע. (ב) יונה בעטעטע צו דעם עוויגען, זיינעם גאָטטע, אויז דעם לייבע דיזעס אונגעהייערס, (ג) אונד שפראַך: «אין מיינער נאָטה רוף איך דען עוויגען אָן, אונד ער ערהערט מיך; פלעהע אויז דער העללע טיפסטען שלונד, דוא הערסט זיא דעננאָך, מיינע שטיממע. (ד) אונד ווירפסט דוא שאָן אין מעערעספלוטהען מיך, דיינע וואָגען אַללע הינשטירצען איבער מיך, (ה) דאס דאַס רייסענדערשטראָם מיך אומגיבט, דיינע וועללען, פערצאָגט איך וועהנען קעננטע, פערוואָרפען בין איך וועג פאָן דיינען אויגען, — איך ווערדע דעננאָך ווידער זעהען דיינעס טעמפעלס הייליגטהום. (ו) מעגען

רש״י

בנפשו: טז וידרו נדרים. שיתגיירו:

ב ג. מבטן שאול שועתי. מבטן הדג שהוא כשאול לי: ד כל משבריך וגליך. כל נחשולותי דיומא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים: ה ואני אמרתי. כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך: אך. ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך: ו סוף הגוש לראשי. יומא

באור

שהשלח יד בנפשו (רש״י): נקיא, באל״ף על דרך בעלי האל״ף כמו כביא נשיא (רד״ק): כי אתה ה׳, הסכמת לזה, וכאשר חפצת עשית, אין זה כי אם מה שעלה על רצונך להעשה: (טז) ויזבחו זבח, איך זבחו בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא, וטעם וידרו נדרים, שאר נדרים זולתי זבח כמו לתת צדקה לעניים (רד״ק), והראב״ע אמר ויזבחו אחרי צאתם. ובדשומי הקורות נמצא כמה פעמים שזבחו העכו״ם לאלהיהם בספינה, כי באותן הספינות ההולכות על הים יש מקום לאפות ולבשל ולצלות וגם לזבוח זבח. ולזה יתכן גם כאן הטעם כמשמעו ויזבחו זבח בספינה, וידרו נדרים להביא עוד קרבנות בשיהיו על היבשה. או אולי נדרו שיזבחו צוה לתקופת השנה, או בכל שנה ושנה לזכרון זה היום:

ב (א) וימן, וימן שהי׳ שם באותו מקום שהשליכו יונה אל הים: ויהי וגו׳, אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי טבעו ואף כי זה המספר רק בשעה כה (הראב״ע), ועוד כח אחד שלא כדרכם אלא עומד בדעתו ובשכלו והתפלל (רד״ק): (ב) ויתפלל יונה, כשנתבונן בשירי התפלה הזאת נראה בעיניהם יותר מדרך התורה בתחנה, והטעם כי כאשר היה שלשה ימים במעי הדג והרגיש בעצמו שהוא חי ובלא נגיעי, הבין שאין זה כי אם דרך פלא יתח ה׳ חננו, והיה בטוח בעזרתו ושיוציאו לגמרי מן הצרה הזאת, וע״י התפעלות הזאת, תחנה שאתה ותחנה תקוה, ראה לבו לשפוך השיחה הזאת לפני אל. והבלל כי אין טעם תפלה לא בצעקה דוקא, כי אם ווצא הזה הוא על כל שיחה שישפוך איש לפני אל מרוב התפעלות לבו, יוזה ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה׳, שכלה תפלת תודה, וכן כלו תפלות דוד בן ישי, ובניהם שירי תודה והלל. והעקר שהוא מענין ראה כנוך לא פללתי, לשון עיון ומחשבה, וכן יאמר גם בל״א איין געדיכט שהוא שם נגזר מפעל דענקען: ממעי הדגה, מהמקום שהי׳ שם, וכן ממעמקים קראתיך: הדגה, יתכן שהיתה דגה נקבה, ומה שאמר דג גדול הוא בבחינת שם המין הכולל זכרים ונקבות, כמו ויהי לי שור וחמור, אף שהיה לו גם פרות ואתונות כנזכר שם בכתוב, אבל אין הענין הזה דומה להדגה אשר ביאור (כדעת הרד״ק), כי שם הוא שם הכלל המופשט על כל הפרטים שביאור, ולא על דגה אחת פרטית כמו כאן: (ג) קראתי, וכן כל העברים שבתפלה הזאת כלם לשון הוה הם, או כלשון המדקדקים עבר בלתי נשלם עדיין: מצרה לי, אין זה, מ״ם הגורמת מפני הצרה, כי אם מ״ם הגבול, כלומר מתוך הצרה קראתי, והכפל לצד מבטן שאול שועתי. ותבירו (תלים ק״כ) אל ה׳ בצרתה לי קראתי ויענני, שגם שם הבי״ת יתא הגבול ולא יתא הסבה. וטעם מצרה לי כמו מצרה שלי, וכן מזמור לדוד של דוד, והיסוד ביאם השלטפות וכאלו כתב מצרתי: מבטן שאול, מקום עמוק היפך שמים שהוא מרום (הראב״ע) כלומר אע״פ שאנכי בתחתית העומק ואתה בתכלית הרום מ״מ הגיעה אליך קול תפלתי כי השגחתך עד לאין חקר: (ד) ותשליכני מצולה, כלומר אע״פ שהשלכתני מצולה וגו׳ עד שאני אמרתי בחפזי נגרשתי וגו׳, מ״מ אוסיף להביט עוד אל היכל קדשך, ואם גם אפפוני וגו׳, אני לא אחוש לזה כי בטוח אני שאתה תעל משחת חיי, כן נראה לי המשך הכתובי: ונהר יסובבני, אמר הראב״ע כי במקום התחברות הים עם הנהר היה זה. והעקר שכל פחיות מים יקרא נהר, וכן גם הדרך בל״א לאמור דעם מעערם שטרעמע. וטעם יסובבני, זמן מורכב מהוה ועתיד ע״ד כל עוד שהמעט עליו בס׳ זמירות ישראל. ואחד מן חבריו אמר טעמי הפוך ויסובבני נהר, כמו ותשליכני מצולה: כל משבריך וגו׳, חבירו בס׳ תהלים (מ״ב ח׳): (ה) ואני אמרתי וגו׳, חבירו ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך (תהלים ל״א): נגרשתי מנגד עיניך, כלומר מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני, אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג, ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבית המקדש ומקום הנבואה. אם שאני ברחתי ממנו, ופי׳ להביט להתפלל נגד ההיכל (הרד״ק): (ו) אפפוני מים עד נפש, סבבוני מים עד שכמעט באו לתוכי ויקחו נפשי ממני טרם שבלעני הדג

י אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ ז לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי׃ ח בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ ט מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃ י וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

ג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־

הקריאה

(ו) מעגען וואַססער מיר אַנס לעבען דרינגען, דעם אַב־גרונדעס טיפען מיך אומפאַנגען, אונד מעערעסגראַז מיין הויפט אומווינדען, (ז) מאַג ביז אַן דער בערגע וואור־צעל הינאַב איך פאַהרען, דיא אונטערוועלט מיט איהרען עוויגען ריגעלן מיך אומשליסען, — דוא ציהסט הערפאָר מיין לעבען אויז דער גרופט, עוויגער, מיין גאָטט! (ח) אונד וויל מיין גייסט אין מיר פערצאַגען, זאָ גע־דענקע איך דיינער, הערר! דאַס צו דיר עמפאָר שטייגט מיין געבעט, אין דיינען הייליגען וואָהנזיץ. (ט) דיא אויף אייטלען אַבערגלויבען האַלטען, ווערדען איהרע פרעמ־מיגקייט באַלד פערלאַססען. (י) איך אַבער אָפפערע דיר אונטער לויטען דאַנקגעזאַנגען, בעצאַהלע גערנע, וואַז איך אַנגעלאָבט. — הילפע שטעהט נור בייא גאָטט!» (יא) אונד דער עוויגע בעפאַהל דעם אונגעהייער, אונד עז שפיא דען יונה ווידערום אַנס לאַנד.

ג (א) אונד דאַז וואָרט גאָטטעס וואַרד דעם יונה צום צווייטען מאַהל, וויא פאָלגט: (ב) «מאַכע דיך אויף אונד געהע נאך נינוה, יענער בעריהמטען שטאַדט, אונד

רופע

באור

הדג, וחבירו (תהלים ס"ט) כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי: יש סוף הגדל בקרקע הים המכונה בלע"ז זארגאסא ובל"א (זעעגראז), והוא דק וארוך עד שצפים עליו המרובים על פני המים, והקנה שהם עולים בו הוא לפעמים ירוק ולפעמים אדום, כאותו המין המצוי לרוב בים סוף, אשר על כן קראו לו בזה השם, ומאותו הטעם קראו לו ג"כ ים האדום, מצבע האדום המתפשטת על ידי הסוף על פני כל המים. וטעם חבוש כרוך, והוא דרך משל שברדתו בחזקה אל התהום נתלש מהסוף הזה ונכרך בראשו, או טעם לראשי כפירש הרד"ק על ראש הדג שבלעו כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעיו: (ז) לקצבי הרים ירדתי, לסוף ההרים אשר בים, כלומר לעקריהם שהוא קרקע הים וקץ וקצב אחד הוא, וכת"י לעיקרי טוריא נחתית (הרד"ק), והראב"ע אמר מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ עד כאן, והוא אם כן דרך משל, והראשון יותר נכון: הארץ בריחיה בעדי לעולם, כלומר שכבר סגרה הארץ בריחיה בעדי שהם בריחים לעולם, אשר כל הבאים שמה לא ישובון עוד לעולם, מ"מ כבר העלית משחת חיי, במה שהזמנת דג לבלעני ואני חי במעיו, ומזה אני אכיר שאתה ה' אלהי המשגיח בי בפרט אף למעלה מדרך הטבע. או טעם ותעל לשון הוה כשאר הפעלים, כלומר הנה בטוח אני בך שאתה המעלה משחת חיי: (ח) בהתעטף עלי נפשי, במעמדי עתה, באין הייתי עוד נמלט מצרה זאת מכל וכל, הנה את ה' זכרתי, ידו הגדולה ורב טובו, ותבוא אליו תפלתי אל היכל קדשו, כאשר נסיתי כבר בתשועת הדג, ואז טוב לי ויעמוד רוחה לנפשי. וחבירו אשפוך לפניו שיחי בהתעטף עלי רוחי (תהלים קמ"ב), וכתב עוד ותתעטף עלי רוחי זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעליך פרשתי ידי אליך (שם קמ"ג). ולשון בהתעטף אמר הרד"ק נופל על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו, ועיין להלן (ד' ח'): אל היכל קדשך, הוא השמים, וכן נאמר בה' בהיכל קדשו ה' בשמים הכין כסאו, ועל הדרך הזה נאמר ותבוא תפלתם למעון קדשו השמים (הרד"ק): (ט) משמרים הבלי שוא, אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרי הבלי שוא, ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה יעזבו חסדם, שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים, לא יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם, אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך, וטעם משמרים איננו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים (הנ"ל). וחברו שנאתי השומרים הבלי שוא ואני אל ה' בטחתי (תהלים ל"א): (י) ואני אזבחה, כפל הכנוי להעיר על הפך הקודם, וכלמבואר: אשר נדרתי, עתה במעי הדג, כי כן אמר אזבחה לך. וחבירו לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא נדרי לה' אשלם (תהלים קי"ו): ישועתה לה', פי' ואומר אז בקול תודה גדול כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי (מדברי הרד"ק) וחבירו לה' הישועה (תהלים ג'): ולדעת הראב"ע הנה הוא צועק עתה כמקוה לעזר ישועתה לה' לבקש, הוא יעשה את שלו ואני אעשה את שלי: (יא) ויאמר ה' לדג, העיר את רצונו שיקיאהו אל היבשה (רד"ק). וכן אמר הראב"ע דרך משל שהכריחו לעשות חפץ השם. ועיין מה שכתב הרמב"ם על זה בספרו המורה (חלק ב' פ' מ"ח):

ג (ב) אשר אנכי דובר אליך, שתהיה העיר נהפכת על רעתם, ובפ' ד' הוא מפרש, ולא כתבו כאן אלא להביא הענין: (ג) עיר

רש"י

ימא דסוף תלי לעיל מן רישי' שהראהו הקדוש ברוך הוא ים סוף והיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: ז לקצבי הרים ירדתי. לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי: אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי. כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא לעולם. בעדי כמו וסגרת הדלת בעדך (מלכים ב' ד') וכן כל בעד שבמקר' עור בעד עור (איוב ב') אבר כנגד אבר: לעולם. מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי. ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם: ותעל משחת חיי. אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך: ח בהתעטף. בהשתלהות וכן בהתעטף נפשם וכן בעטף עולל (איכה ב'): ט משמרים הבלי שוא. אותן אומות העולם שעובדים ע"א מכוכבים ומזלות: חסדם יעזבו. יראת הקדוש ברוך הוא שכל חסדם וטובתן מאתו יעזובו אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כן תרגם יונתן. ובפרקי דרבי אליעזר דרשו כלפי המלחים שעזבו הסדם שהיו מטיבים לע"א מכוכבים ומזלות ונתגיירו: י ישועתה לה'. נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר לה' ישועתה כמו לישועה וכן קומה עזרתה לנו (תהלים מ"ד) לעזרה שלנו:

ד נהפכת

הקריאה אשר אנכי דבר אליך: ג ויקם יונה וילך אל־נינוה כדבר יהוה ונינוה היתה עיר־גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים: ד ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת: ה ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו־צום וילבשו שקים מגדולם ועד־קטנם: ו ויגע הדבר אל־מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על־האפר: ז ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל־יטעמו מאומה אל־ירעו ומים אל־ישתו: ח ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל־אלהים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן־החמס אשר בכפיהם: ט מי־יודע

ישוב

רופע אין איהר אויז דיא פערקינדיגונג, דיא איך דיר איינגעבע.» (ג) אונד יונה מאַכטע זיך אויף אונד גינג נאָך נינוה, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען האַטטע, נינוה אַבער וואַר איינע גראָסע שטאַדט פֿאָר גאָטט, דרייא טאַגערייזען גראָס. (ד) נון האַטטע יונה ערסט איינע טאַגערייזע וויט אין דער שטאַדט צוריקגעלעגט, דאַזעלבסט אויזגערופֿען אונד געשפּראָכען: «נאָך פֿירציג טאַג, אונד נינוה געהט אונטער.» (ה) דאַ גלויבטען דיא שטאַדטלייטע צו נינוה אַן דיזע פֿערקינדיגונג גאָטטעס, אונד רופֿטען פֿאַסטטאַג אויז, אונד קליידעטען זיך אין זעקקע, פֿאָן גראָס ביז קליין. (ו) אונד אַלז דיזע זאַגע ענדליך אַן דען קעניג צו נינוה געלאַנגט וואַר, דאַ שטאַנד אויך ער אויף פֿאָן זיינעם טהראָנע, לעגטע זיינען פורפורמאַנטעל אַב אונד זעצטע זיך אין אַשע.

(ז) אונד ליס אין נינוה עפֿפֿענטליך אויזרופֿען: «זאָ וויללס דער קעניג אונד זיינע גראָסען: מענש אונד פֿיה זאָלל ניכטס געניסען, שאַאף אונד רינד ניכט ווײדען, נאָך וואַססער טרינקען, (ח) מענש אונד פֿיה אין טרויער־זעקקען געהיללט זיין, אונד יעדער גאָטט אנרופֿען אינ־ברינסטיגליך, אונד אַבלאַססען פֿאָן זיינעם בעזען וואַנדעל, אונד פֿאָן דעם אונרעכט, דאַז אַן זיינען הענדען קלעבט. (ט) ווער וויס, ערבאַרמט

זיך

רש"י

ד נהפכת• נחרבת: ו אדרתו• לבוש יקריה: ז ויזעק• צוה והכריז: מטעם המלך וגדוליו צוו להכריז: ח ויקראו אל האלהים בחזקה. הכרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו: ט מי יודע• עבירות שבידו ישוב: ונחם

האלהים

באור

(ג) עיר גדולה לאלהים, כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה, כמו כהררי אל, ארזי אל, שלהבת יה, מאפל זה (רד"ק), והראב"ע הוכיח מזה הלשון שלא היו עובדי פסילים כי אם חסידים עבדי ה', והוא מה שכנגד המפורסם, ועל שהביא ראי' ממה שלא נזכר בתשובתם ששברו מזבחות הבעלים וגדעו הפסילים, גם למה ישלח ה' נביאו להם, הנה זה מתיישב באופן שאמר הרד"ק ז"ל במאמר כי עלתה רעתם לפני וז"ל, למד כי האל יתברך משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס, וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס, והחמס מפסיד היישוב, והאל יתברך רוצה בישוב העולם, אבל בשאר עבירות אינם חשובים לפניו שישגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ע"כ• ומזה שאמר היתה עיר גדולה נראה שבזמן הכותב כבר היתה נחרבה, וא"כ לא היה הנביא עצמו כותב המעשה שאירע לו על ספר, ועיין בנ"הב: מהלך שלשת ימים, אמרו חז"ל מהלך אדם בינוני י' פרסאות ליום, והוא לערך ארבע מיל מיל והיתה א"כ גדולה י"ב מיל• וכן מונח בספורי האומות הקדומים המדה הזאת להקיפה: (ד) ויחל יונה וגו', כל כך היו קרובי תשובה שטרם שכלה יונה ללכת כל העיר כבר האמינו בדבריו וקראו צום• וקדמונים נתנו טעם בדבר הזה, שאנשי האניה היו בעיר והעידו עליו• אמנם מלבד הדרך הרב שאין יפה לגנוה, הנה אין כאן סבה כלל לשיבתנו האנשים האלה אחרי הסערה את כונתם ללכת תרשישה, שהוא מארץ כנוה כרחוק מזרח ממערב: נהפכת, נחרבת (רש"י) ר"ל כמהפכת סדום ועמורה, כי מעשיה היו כמעשיהם (רד"ק): (ה) באלהים, שעורו בדבר אלהים, וכן ת"י במימרא דה': (ו) ויגע הדבר, אחר דבר הנביא וקרא על העיר (רד"ק): אדרתו, היא אדרת המלוכה שעליו, ונקראת כן לגדולתה ולחשיבותה משרשו שהוא ענין חוזק וגדולה, (ר"ש) 'ן מלך) וי"ת לבושי יקריה (זיינע עהרען קליידער), ושם אדרת נופל בכלל על כל מלבושי כבוד, ובפרט על אותו הלבוש המיוחד לגדולים ונכבדים שבעם, ובהיות שלבוש המלכות הוא על הרוב מארגמן תכונה גם בל"א (דער פורפער): (ז) ויזעק ויאמר, העביר כרוז בעיר על התשובה, ואע"פ שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה והשבת הגזל (רד"ק)• וטעם ענוי הבהמה כדי להרבות התעוררות והתפעלות בלב האנשים: מטעם המלך, ר"ל מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה, וכן וטעם זקנים יקח, בשנותו את טעמו (רד"ק), ועיין מה שכתבנו על זה בס' זמירות ישראל (שיר ל"ד): אל יטעמו מאומה, הנה הפעל הזה כולל בהוראתו גם השתיה, וכן כתוב אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה (שם י"ט), אלא שהפעל הראשון בזה הכתוב ייוסב על הנושא הראשון שבמאמר, והפעלים האחרונים על הנושאים האחרים• ודומה לזאת החלוקה, אבני שהם ואבני מלואים לאפוד ולחשן: (ח) ויתכסו וגו', אין הבהמות מתכסות מעצמן, אלא הטעם יתכסו האדם את עצמם בשקים ויכסו גם את הבהמות בהם• וכלל ידוע בלשון שהפעל יבוא לעולם על סדר הנושא הסמוך לו, גם יתכן ענין הדבור על שם האדם להיות שם לקבוץ רב כשם עם יכונה בו: ויקראו אל אלהים בחזקה, קצתם אמרו הטעם שיצעקו גם הבהמות מחיית הרעב והצמא, והנכון כמו שאמר הראב"ע ויקראו האדם, כי כן גם פעל ויתכסו מוסב על האדם לבד וכמו שבארנו, ופעל ישובו כמוהם, ויבואו א"כ נושאי הנסתרים שבכל אלו הפעלים על דרך אחד, כראוי לפי דרכי ההגיון• וטעם בחזקה, בכל מאמצי לבם: (ט) מי יודע,

אולי

ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד: י וירא האלהים את־מעשיהם כי־שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על־הרעה אשר־דבר לעשות־להם ולא עשה:

ד א וירע אל־יונה רעה גדולה ויחר לו: ב ויתפלל אל־יהוה ויאמר אנא יהוה הלוא־זה דברי עד־היותי על־אדמתי על־כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה אל־חנון ורחום ארך אפים ורב־חסד ונחם על־הרעה: ג ועתה יהוה קח־נא את־נפשי ממני כי טוב מותי מחיי: ד ויאמר יהוה ההיטב חרה לך: ה ויצא יונה מן־העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל

זיך דיזער גאָטט ניכט ווידערום, אונד לעסט פאהרען זיינען ברעננענדען צאָרן, אויף דאס וויר ניכט פערלאָהרען געהען.» (י) אלז נון גאָטט איהרע האנדלונגען זאה, דאס זיא פאָן איהרעם בעזען וואנדעל צוריקגעקעהרט וואַרען, דא ענדערטע גאָטט זיינען ראטהשלוס וועגען דעם איבעלס, וועלכעס ער איהנען געדראָהט האטטע, אונד פאָללפיהרטע עז ניכט.

ד (א) דיזעס מיספיל דעם יונה זעהר, אונד קרענקטע איהן. (ב) אונד ער בעטעטע צום עוויגען אונד שפראך: «אך, עוויגער! וואר דיזעס ניכט מיין וואָרט, אלז איך נאָך אין מיינעם פאטערלאנדע וואר? דארום וואָללטע איך צופאָר איהם קאָממען אונד נאָך תרשיש פליהען. דען איך וויים גאר וואָהל, דאס דוא איין אלל־גנעדיגער אונד אללבארמהערציגער, לאנגמיטהיגער אונד הולדרייכער גאָטט ביזט, דער אנגעדראָהטעס איבעלס וועגען זיך לייכט איינעס אנדערן בעדענקט. (ג) אונד נון, עוויגער, נים מיר דאז לעבען! דען דער טאָד איזט מיר בעססער אלז דאז לעבען.» (ד) דאראויף ערווידערטע איהם דער עוויגע: «קרענקט דיך דיזעס דען מיט רעכט?» (ה) יונה אבער האטטע גלייך אנפענגליך דיא שטאָדט פערלאססען, אונד זיך אויסערהאלב, צור מאָרגענזייטע דערזעלבען, איינען זיץ געוועהלט, אונד איינע לויבע דאָרט ערריכטעט, אונטער דערען שאטטען ער ווילע, ביז

רש״י

האלהים. נתעשת על הרעה לשוב ממנה:

ד א וירע אל יונה. אמר עכשיו יאמרו האומות שאני נביא השקר: ב הלא זה דברי. יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבם ואהי' שקרן בעיניהם

באור

אולי ישוב אלהים ונחם בשובנו ממעשינו הרעים, וכן מי יודע יחננו ה' (שם י"ב), אולי יחננו. ות"י מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם ה', וכן נראה דעת בעל הטעמים, שהפסיק במלת ישוב במפסיק יותר גדול ממלת ונחם: ונחם, נראה לי שאין זה לשון חרטה כי אם לשון רחמנות, והדומה לו לא אחוס ולא אנחם, יחד כאמרו כאמי, וכן ת"י ויתרחם עלוהי, ובמ"א הרחבתי הדבור בזה השורש (מאסף לחודש מרחשון תקמ"ח): (י) וירא האלהים את מעשיהם, ראה שמעשיהם שוה לדבורם, וכי שבו באמת מדרכם הרעה, כי הצעקה והתענית בלי מעשים טובים אינם חשובים כלום לפני הקב"ה, כמאמר הנביא (ישעי' נ"ח) הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו וגו', הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' הלא פרוס לרעב לחמך וגו', וטעם האלהים אמר הראב"ע אותם שהאמינו בו, כוון לפרש הה"א, ובאמת מצינו השם לרוב על זה הדרך בכתובים: וינחם האלהים, כי כל דבריו שאמר להרע לבני אדם בתנאי אם לא ישובו יבא אבל אם ישובו יסלח וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה, וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו', וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו' (רד"ק). וטעם וינחם דברה תורה כלשון בני אדם (ראב"ע), ועיין מה שכתב אדוננו הרמב"ם ז"ל בספר מו"נ על מאמר ויתעצב אל לבו, דברים עתיקים ומתוקים, כמתת אלהים אשר ברכו ה', להוציא כל חכמה בשכלו הזך ובנועם מליו, יבוא שלום ינוח על משכבו:

ד (א) וירע וגו', אחר כלות הארבעים יום, שראה אז שנחם ה' על הרעה, הרע לו הדבר הזה מאוד, לדעת הרד"ק בעבור ישראל שיתחייבו על ידם, ולדעת רש"י, אמר עכשיו יאמרו האומות שאני נביא שקר, ועיין בית"ם: (ב) ויתפלל, התפלל קח נא את נפשי ואמר בתחלת תפלתו אנה ה' הלא זה דברי וגו' (רד"ק) רצונו שאלה הדברים הראשונים אינם דרך תחנה, כי אם דרך טענה וסברא בלבד. אינם כפי מה שהערכנו לעיל (ב' ב') אין צורך לזה, והטעם ספק שיחו לפניו, ומוסב א"כ על כל הדבור: הלא זה דברי, מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי (הנ"ל): עד היותי, כמו בעוד היותי, וכן עד זה מדבר (איוב א' י"ח), והעקר שכל עד הוא לשון עוד, כאשר יבין המשכיל, ואין כאן היוקים להרחיב הדבור בזה: קדמתי לברוח, מענין קדמה פניו (תהלים י"ז), כלומר חשבתי להקדים בריחתי לתרשיש לפני תשובתם כדי שלא ישובו, וטעם קדמתי מבנין התפעל קאָנונקטיף, וכמתורגם בל"א: (ד) ההיטב חרה לך, אם חרה לך מאוד, והיטב ענינו מאוד, וכן טחון היטב, שברו היטב, ויש מפרשים אם הטוב שאני עושה להם חרה לך (מלבד הרד"ק). והנה לדעת האחרון יקשה מה טעם ההיטב חרה לך על הקיקיון, ולדעת הראשון אין הדבור שוה למלך מלכי המלכים שאמר ליונה הכי מאוד חרה לך, וכאלו התל והתל בו על חרונו. כי מה שאמר הראב"ע הטעם למה חרה לך כל כך, מלבד שזה רחוק מאוד ואינו משמע כלל בזה המאמר, איך יתכן התשובה להלן, למה חרה לך כל כך על הקיקיון, חרה לי כל כך עד מות. לכן נראה לי שטעם היטב כטעם היטיבו אשר דברו, היטבת לעשות, שהוא ענין צדק ומשפט רעכט טהון, כלומר הכי הטבת לעשות במה שחרה לך על הדבר הזה? איך ולמה לא אנחם על הרעה אחרי שחזרו למוטב, ואם זה רע לישראל, יחזרו גם המה למוטב, אבל מה שעשיתי אני טוב מאד, ואינו כי אם על פי צדק משפט ומישרים. ויתכן עוד שבכונה אמר לו ה' מאמר דמשתמע לתרי אפי, הפן הא' כיון שבארנו איזט וואהל רעכט געטהאן דאז וגו', והפן הב' הכי חרה לך מה שהטבתי לעשות בסליחתי. קרענקט דיך דען דאז רעכט טהון. והנביא לא השיבו עוד על זה, אבל הכלם מפניו כי אין להשיב על הטענה הנכוחה הזאת (ועיין להלן פ' ט'): (ה) ויצא יונה, שב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאות ארבעים יום כדרך ויפגע במקום ויקח יוסף את שניהם (הראב"ע). וזה נכון מאוד, כי מתחלה חבר יחד ענין התשובה והנחמה עם מה שהירע ליונה ע"ז, ועתה כשרוצה לספר מעשה הקיקיון צריך לחזור לאחוריו ולהזכיר מקום מושבו שהיה

מחוץ

בצל עד אשר יראה מה־יהיה בעיר: ו וימן יהוה־אלהים קיקיון ויעל ׀ מעל ליונה להיות צל על־ראשו להציל לו מרעתו וישמח יונה על־הקיקיון שמחה גדולה: ז וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את־הקיקיון וייבש: ח ויהי ׀ כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על־ראש יונה ויתעלף וישאל את־נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי: ט ויאמר אלהים אל־יונה ההיטב חרה־לך על־הקיקיון ויאמר היטב חרה־לי עד־מות: י ויאמר יהוה אתה חסת על־הקיקיון אשר לא־עמלת בו ולא גדלתו שבן־לילה היה ובן־לילה אבד:

הבי בהירק   יא ואני

ביז דאס ער זעהע, וואז אין דער שטאדט פֿאָרגעהט. (ו) נון האטטע גאָטט, דער הערר, דאזועלבסט איין קיקיון אנגעברייטעט, דאז שאס איצט האך עמפאָר איבער יונה, אויף דאס עז איהם צום שירם דיהנע פֿיר זיין הויפט, אונד פֿאָן זיינעם אונמוטה איהן בעפֿרייע. אונד יונה האטטע איינע גראָסע פֿריידע איבער דאז קיקיון. (ז) גאָטט שיקטע אבער גלייך דעם אנדערן טאַגעס, אלז דער מאָרגען אנבראך, איינען וואורם. דיזער צער־נאגטע דאז קיקיון, אונד עז וועלקטע אב. (ח) אלז נון דיא זאָננע שין, אונד גאָטט צוגלייך איינען שטיללען הייסען אָכטווינד ענטשטעהען ליס, דא שטאך דיא זאָננע דעם יונה אויפֿס הויפט, אונד ער פֿערשמאכטעטע שיער. דא ווינשטע ער זיך צו שטערבען, אונד שפראך: «וואהרליך דער טאָד איזט מיר בעססער אלז דאז לעבען.» (ט) אונד גאָטט זאגטע צו יונה: «קרענקט עז דיך דען מיט רעכט וועגען דעם קיקיון'ס?» אונד ער ערווידערטע: «וואָהל קרענקט עז מיך מיט רעכט, צום שטערבען.» (י) דא שפראך דער עוויגע: «וויללסט דוא דעם קיקיון'ס געשאָהנט האבען, דאז דאך דורך דיינען פֿלייס ניכט גראָס גע־וואָרדען, דאז בינגען איינער נאכט וואַרד אונד בינגען איינער נאכט פֿערגינג — (יא) אונד

רש"י

בעיניהם: ו וימן. לשון הזמנה: להציל לו מרעתו. מחום השמש: קיקיון. עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו: ז ותך. התולעת את הקיקיון במקום שיאמר לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך: ח חרישית. אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף. פשמיי"ר בלע"ז (ומבואר באיכה ב' י"א): י לא עמלת בו. בחרישה וזריעה והשקות מים: בן לילה

באור

מחוץ לעיר ונגד השמש. וכן מתורגם בל"א: (ו) וימן, עתה אחרי כלות הארבעים יום ואחרי אמרו ליונה ההיטב חרה לך, זימן את הקיקיון לו לאות שאינו מן הראוי שיחרה לו על סליחתו לנבים: קיקיון, הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל (רד"ק), והוא עשב יפה מאוד, ועיין תולדתו במה"ס: להיות צל על ראשו, אולי שכבר יבשו עלי הסכה, או שלא הי' צל מספיק, כי החמימות רבה מאוד בארץ הזאת, ומלבד זה הי' עוד טעם אחר להזמנת הקיקיון, והוא: להציל לו מרעתו, אמרו המפרשים מרוב חום השמש, והיותר נכון שהוא מטעם וירע אל יונה רעה גדולה, כי אע"פ שראה שצדקו דברי ה' ודרכו, בכל זה לא ינכר הענין הזה מהרע לו מהטעמים הנזכרים, ושמחו השם ב"ה בהקיקיון, כי כן הוא מתולדות הנפש כשיראה אדם דבר נאה מאוד, ונוסף עליו שהוא לתועלתו, יתקרר דעתו עליו. וטעם להציל לו במקום להצילו, היכך היקרך דברי: (ז) למחרת, יום שמחתו בקיקיון (ראב"ע): ותך, תולעת לשון נקבה, וכן תאכלנו התולעת והטעם שהכו למטה ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונחתך יבשו עליו שהיו לו לצל (רד"ק): (ח) רוח קדים חרישית, אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאוד, וכן תרגם יונתן שתיקתא (רש"י), כי רוח קדים חם ויבש בטבעו, אך כשהוא רוח קדים עזה, יתמעט החמימות קצת ע"י הנשיבה, אבל כשתבוא חרישית היא חמה מאוד מאוד, וכמעט אי אפשר לסבלה: ויתעלף, ענין עליף משותף לענין עטוף, כדכתיב ותכס בצעיף ותתעלף, וטעמו כאן בטעם העטיפים ברעב, וכאלו תכוסה הנפש באופל ע"י החרה, הפך ותאורנה עיניו (שמואל א' י"ד): (ט) היטב חרה לי, השבתי לעשות במה שחרה לי על הקיקיון. והנה עתה השיב מיד על השאלה הזאת לאחשבו שודאי הדין עמו מב' בחינות, (א) מפאת עצמו למה יוקח ממנו הטובה הזאת על לא דבר, (ב) מפאת הקיקיון, למה יוכרת דבר נאה ויפה בזמן קצר כזה, וידמה כאלו ת"ו ואהב השם יתעלה להשחית בלי טעם וסבה. ועל ב' הטענות האלו השיבו השם ב"ה בכתובים הבאים, נגד הטענה הראשונה אמר אשר לא עמלת בו ולא גדלתו ולא עלה מעולם על דעתך לעשותו כי אם אני עשיתיו, ומה לך להתרעם כשאתבע את שלי, אני נתתיו ואני לקחתיו, ואתה אין לך בו שום זכות ומשפט ירושה; ונגד הטענה השנית אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד, כלומר אחרי שמדרכו להתהוות בזמן קצר, אין ההיזק גדול כל כך אם יאבד כמו כן בזמן מועט, שכל יום ויום יתרקים אחר כמוהו, ואתה בכל זאת חסת עליו ולא תרצו באבדן אשר ימכאנו, ואיך לא אחוס אני על נינוה העיר הגדולה שהיא מעשי אשר לכבודי בראתיו ולהשפיע עליה מטובי הגדול, זה בבחינה הראשונה, ונגד הבחינה השנית אמר אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם וגו', ואשר נבראים כפי טבעם לתולדותם יותר מאלפים שנה להתרבות כמו אלה, ואיך אכלם ברגע אחד על לא חמס בכפם: עד מות, עד שאשאל למות מחמת צער האחרי הגדול הזה: (י) שבן לילה היה, אמרו המפרשים שהוא כמו בן כון, ושעורו כבן חודש והדומה, ואני לא ידעתי לכוון הטעם ע"פ הפירוש הזה, כי אם יהי' טעם היה שנתהוה, איך יתכן לומר שכבר הי' בן לילה ברגע שנתהוה בו, ואם יהי' טעם הי' על קיומו, איך יאמר שבן לילה אבד והוא הי' בן שתי לילות כשאבד בעלות השחר למחרתו. ולכן נראה לי הטעם כמשמעו בין עתי הלילה, כלומר שבתוך הלילה נתהוה ובתוך הלילה אבד, כי גם אחרי עלות השחר כל עוד שלא יצא השמש על פני הארץ יקרא עוד לילה, כת"י דיבליליא הדין הוה ובליליא אוחרנא אבד: וקד מן חבריא אמר

הטעם

(יא) אונד איך, איך זאללטע דעם גראָסען, וויטלייפיגען נינוה׳ס ניכט שאָהנען? אין דעם מעהר דען צוועלף מאהל צעהן טויזענד מענשען זינד, דיא רעכטס פאָן לינקס צו אונטערשיידען אנגאָך ניכט וויססען? אונד טהירע אָהנע צאהל? »— (א) זיהע

יא וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה :

הש׳ רפה

בקצת מקומות מוסיפין אלו הפסוקים

(יד) ווער איזט, אָ גאָטט, וויא דוא פערזעהנונגספאָלל? פערגיבט זאָ מיססעטהאָט דעם איבעררעסטע זיינעס אייגענטהומס, לעסט ניכט אויף איממער זיינען צאָרן וואלטען, וויל ער וואָהלוואָללענד איזט. — (טו) ערבאָרמוננספאָלל נימםמסט דוא דיך אונזער ווידער אָן; אונאייגנגעדענק דער פרעפעלטהאָטען, ווענקסט דוא דער זינדען מענגע אין מעערעסטיפע. (טז) לעססעסט איבער יעקב, איבער אברהם דיא הולד אונד טרייע ווידער וואלטען, דיא אין אוראָלטען צייטען שאָן דוא אונזערן אָהנען צוגעשוואָרען.

יב מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא : יג יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם : יד תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם :

באור

הטעם שבין לילה ולילה היה ואבד, שלא היה שומח בו כי אם יום אחד: (יא) הרבה משתים עשרה רבוא, יותר משתים עשרה רבוא, ורבוא הוא עשרת אלפים (רד״ק): אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, הם הקטנים אשר לא חטאו כלל, ולמה לא אחוס עליהם אם גם שכפי דעתך לא אחוס לתשובת האבות ולא אסלח להם. ויודעי התשבוכות אמרו שכפי המספר הזה מהילדים יהי׳ סך יושבי העיר יותר מק׳ רבוא איש: ובהמה רבה, שאע״פ שאין בהם דעת, ע״מ הם במדרגת החי שהיא למעלה ממדרגת הצומח ויש לחוס עליהם יותר מעל הקיקיון :

רש״י

יא אשר לא ידע וגומר׳ קטנים: ובהמה רבה. בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירים מי בראם :

(פירש״י על מי אל כמוך תמצא לעיל בהפטרת שבת תשובה)

הנה מסדרי ההפטרות תקנו הספר הזה להפטרת מנחת יוה״כ מאותן ב׳ בחינות שכוונו להם בהפטרת שחרית לזה היום, וכמו שהעיר על זה התורני ר׳ **דוד** פ״ל נ״י, (א) כדי לעורר על התשובה האמתית, וכדאמרינן במס׳ תענית, והזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושין, אחינו לא שקולא תענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמים שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. (ב) שאין לך דבר שעומד בפני תשובה, ואם לאנשי נינוה כן עאכ״ו שאין לאיש מישראל להתיאש מן התשובה, ולכן סמכו לנבואה זאת עוד ג׳ פסוקים אחרונים מנבואת מיכה, ומה מתקו דברי רש״י ז״ל שם, כי אחרי שנתנה החסד לאברהם בברית בין הבתרים הנה הוא דרך האמת לקיים היתנה לבניו הנקראים בשם יעקב, ולולי האמת לא ישיב דברו השוב אחור, אחרי שהרימו המכשול מדרכם וחזרו למוטב. ולזה הפי׳ נכון מה שהתחיל ביעקב ולא זכר יצחק ביניהם, כמו שהעיר הרד״ק, והוסיף לאמר האמנם כדי לכלול יצחק עם שאר האבות אמר עוד אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, כי לכל אחד מג׳ האבות נשבע עליו :

קיקיון דיונה

(זכריה ק׳ י״ד)

א הנה יום־בא ליהוה וחלק שללך בקרבך: ב ואספתי את־כל־הגוים | אל־ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן־העיר: ג ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ד ועמדו רגליו ביום־ההוא על־הר הזיתים אשר על־פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: ה ונסתם גיא־הרי כי־יגיע גי־הרים אל־אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך־יהודה ובא יהוה אלהי כל־קדשים עמך: ו והיה ביום ההוא לא־יהיה אור יקרות יקפאון: ז והיה יום־אחד הוא יודע ליהוה לא־

השכבנה ק׳ · וקפאון ק׳

יום

תרגום אשכנזי

(א) זיהע! דער טאג דעס עוויגען ערשיינט, אונד דאז פאן דיר געראובטע ווירד אין דיינען רינגמויערן פערטהיילט. (ב) איך פערזאממלע אללע דיא נאציאנען נאך ירושלים; דיא שטאדט ווירד עראבערט, דיא הייזער בעראובט, דיא וייבער ענטעהרט ווערדען, דער איינוואה־נער העלפטע געפאנגען פארטגעפיהרט, דיא איבריגען אבער דער שטאדט ניכט ענטריססען ווערדען. (ג) דען דער עוויגע טריטט הערפאר אונד קעמפפט מיט דיזען פעלקערן, וויא ער קעמפפטע אם טאגע יענער שלאכט. (ד) זיינע פיסע שטעהען דאן אויף דעם אהלבערגע פאר ירושלים צור מארגענזייטע; דיזער בערג ווירד נאך זיינער גאנצען לענגע פאן מארגען ביז אבענד איינען ריס בעקאממען, אונד איין זעהר גראסעס טהאל בילדען; דיא איינע העלפ־טע דעס בערגעס ווירד נאך מיטטערנאכט, דיא אנדערע נאך מיטטאג אויזווייכען. (ה) דיס טהאל צווישען בערגען שליסט זיך דאן ווידער, שטייגט ביז צום בערגריקקען עמ־פאר איהר פליהט, וויא איהר פאר דעם ערדבעבען פלאהעט אין דען צייטען עוזיה׳ס, קעניגס פאן יהודה — דא־ריבער הין ציהסט דוא עוויגער, מיין גאטט! אללע היי־ליגען מיט דיר. (ו) אן דיזעם טאג — ניכט העללעס ליכט, ניכט טיפע פינסטערניס ווירד הערשען — (ז) עז איזט איין זאנדערבארער טאג, דעם עוויגען אלליין בע־וואוסט, ניכט טאג

ניכט

רש״י

א הנה יום בא לה׳. הביא להקדוש ברוך הוא: וחלק שללך בקרבך. שלל שתשללו מאויביך יחלקו יושביך בקרבך וכן תרגם יונתן ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלים: ב ויתר העם לא יכרת. לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חציים ולשסות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון פה להאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחוות באנו: ג כיום הלחמו ביום קרב. כיום אגחותי׳ קרב על ימא דסוף: ד מחציו. מאמצעיתו: מזרחה וימה. מן המזרח למערב כמו שמסיי׳ והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו׳. הצפוני ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן מלינו (חציו) נגבה לצד דרום ויהי׳ הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב: ה ונסתם גיא הרי. ו״ת ויסתתמו׳ גיא הרי לפי שירושלים הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים שבדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אל הר שבצפונו יסתתם הגיא שביניהם וכן בדרום: כי יגיע. גובה גיא שהיה בין ההרים: אל אצל. אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם (ישעיה מ״א) מאציליה קראתיך ופירשו לשון גובה ונסתם בראותכם המופת הגדול הזה: כאשר נסתם מפני הרעש (שם ו׳). ונועו אמות הסיפים ביום שנתנגע עוזיה: כל קדושים. מלאכים: ו לא יהיה אור יקרות וקפאון. יונתן תרגם לא יהיה נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא: לא יהיה אור נגה כי יקרות וקפאון יהיה יקרות לשון כיקר כרים (תהלים ל״ז) הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך: וקפאון. קפוי וחושך ועב כקרח שקופ׳ ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י׳):

באור

(א) וחלק שללך בקרבך, שלל ירושלים תחלק בקרבה כמו שאמר ונשסו הבתים, ויונתן תרגם ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלים (רד״ק), והאמת שהכונה מורכבת מאלו ב׳ הפנים, כי מתחלה יחלקו הגוים, ואח״כ ימותו במגפ׳, ויתר העם מישראל יהיו המחלקים, כמשמע מתוך הפרשה, ולכן אמר וחלק מבנין שלא נזכר שם פועלו מי יהיו המחלק: (ב) ויתר העם לא יכרת מן העיר, כי יצא ה׳ ונלחם להם בגוים הבאים האלה: (ג) ביום קרב ת״י כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: (ה) ונסתם גיא הרי, ת״י ויסתתים חילא דטורא, דומה שהיה קורא וְנִסְתַּם בשקל כי נכתם עונך, ופירושו אחר שיבקע הר הזיתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או ימים, וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנהוג בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתום אחר כן, וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה, כמו שאמר ותכס עליהם הארץ. ופי׳ כי יגיע גי הרים אל אצל, העמק שנעשה בין שני חציי ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגובה שבהר, ואצל ענינו גבוה, כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל. ומה שאמר הרים והר הזיתים הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים. וטעם הרי כמו הרים, וכן אצילי ידי וקרע לו חלוני כמו ידים חלונים (מרד״ק): ובא ה׳, היפך ונסתם, והטעם למלחמה, כמו שאמר ויצא ה׳ ונלחם: קדושים, מלאכים: (ו) אור יקרות, אור בהיר כמו וירח יקר הולך, וקפאון לשון קפוא ועבה, כלומר חושך וכמו שמפרש הנביא שלא יהי׳ לא כלו יום ולא כלו לילה, כלומר לא כלו נרה ולא כלו רוחה, אמנם לעת ערב יהיה אור, לעת הצרה הגדולה שיצא חצי העיר בגולה, אז ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם: (ז) יום אחד, שאין שני לו בימי הבריאה, שהוא מסוגה

ז והיה

הפטרת יום א׳ של סכות

ניכט נאכט, געגען אבענד בריכט העללעס ליכט הערפאר.
(ח) אן דיזעם טאג שטרעמט לעבענדיגעס וואססער אויז ירושלים, איין טהייל נאך דעם מעערע צו אסטען, איין טהייל נאך דעם מעערע צו וועסטען, בייא פראסט אונד בייא היצצע אנואונטערבראכען.
(ט) אן דיזעם טאגע ווירד דער עוויגע אללו קעניג דער גאנצען ערדע ערקאננט, ער דער עוויגע, איינציגעס געטטליכעס וועזען, איינציג זיין נאמע.
(י) דאז גאנצע לאנד אומהער איזט עבענע דאן, פאן גבע ביז רמון, וויא ירושלים'ס מיטטעגליכע זייטע; זיא אלליין ראגט האך הערפאר, בלייבט פעסט אויף איהרעם פאריגען זיץ, פאם טהאר בנימין ביז צום אל־טען טהאר, דעם טהאר פנים, פאם טהורם חננאל'ס ביז צו דען קעניגליכען גרובען. (יא) רוהיג וואהנט מאן נון אין איהר, ערלעבט צערשטערונג פערנער ניכט; דען ירושלים שטעהט פעסט אונד זיכער. (יב) פאלגענדעס אבער איזט דיא פלאגע, וואמיט דער עוויגע דיא פעלקער היימזוכען ווירד, דיא צום קריגע איבער ירושלים הער־געצאגען. שטעהענד ווירד דער קערפער איהנען שווינדען, דיא אויגען אין דען העהלען, דיא צונגע אים מונדע איה־נען שווינדען. (יג) ענטזעצליך ווירד דיא פערווררונג פאם עוויגען איבער זיא, אן דיזעם

טאגע

יוֹם וְלֹא־לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר: ח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים מִירוּשָׁלִַם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה: ט וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: י יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ בַּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלִָם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ: יא וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלִַם לָבֶטַח: יב וְזֹאת ׀ תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלִָם הָמֵק ׀ בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם: יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם

והחזיקו

באור

מכלם, כנראה מסגולותיו שזכר, ואשר איכותו נודע לה' לבד: (ח) והיה ביום ההוא, כשיבקע הר הזתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלים ויזלו לכאן ולכאן, והוא משל לתורה האמתית שתתפשט על כל העולם כולו, וכמו שנזכר בפסוק שאחרי כן והוא שנאמר ג"כ בנבואת יואל (ד' י"ח), ובנבואת יחזקאל (מ"ז ב') וזה והיה ביום ההוא כבר זכר אותו לעיל בתחלת פ' וי"ו, אלא לפי שהפסיק הענין לברר שנוי איכות זה היום על דרך נסי כנ"ל, הכפיל לאמור והיה ביום ההוא כדרך הכתוב: ים הקדמוני, הוא ים המלח למזרח ארץ ישראל, וים האחרון, הוא ים הגדול למערב א"י (דאס מיטלענדישע מעער): בקיץ ובחורף יהיה, שלא יבשו מפני החום ולא יקפיאו מפני הצנה כשאר הימים, אבל יזלו תמיד בלי הפסק; (ט) והיה ה' למלך וגו', יפה תרגם יונתן כל הכתוב כפי הענין וז"ל, ותתגלי מלכותא דה' על כל יתבי ארעא בעדנא ההיא יפלחון קדם ה' כתף חד ארי שמיה יציב בעלמא ולית בר מניה, ובזה הדרך מתורגם גם בל"א: ושמו אחד, כי שם אלהים אחרים לא יזכר עוד: (י) יסוב כל הארץ בערבה, כל הארץ סביב ירושלים שהיא עתה הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרום ותגביה על כל הארץ ותראה גבהותה לעין כל, וזה פי' וראמה (מרד"ק): מגבע לרמון נגב ירושלים, שנינו בתוספתא דסוטה נגב ירושלים מישור הוא וגבע ורמון טרשין וקרקשים, וכן פתרונו מגבע לרמון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור, ויהיו דומין לנגב ירושלים שהוא מישור (רש"י): וראמה, בתנועת האל"ף והוא במקום וי"ו ע"ן הפעל כאל"ף וקאם שאון, אלא שהאל"ף שם נחה (רד"ק): תחתיה, על מקומה הראשון, וגבוליה יהיה כמקדם, ואלו הן שזכרם עתה לארכה ולרחבה, דהיינו משער בנימן עד שער הפנים וממגדל חננאל עד יקבי המלך: שער הראשון, אשר עתה יקרא שער הפנים, כן נראה הטעם: (יב) והוא עומד על רגליו, שלא יפול למשכב כדרך כל הארץ: (יג) והחזיקו וגו'

רש"י

ז והיה יום אחד. והיה הדבר הזה יום אחד מימיו של הקדוש ברוך הוא הוא היום יודע שהיה להכנת ישועו של הקדוש ברוך הוא: לא יום ולא לילה. לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמר (ישעיה ל') ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגומר ולא לילה ולא עת צרה כצרת שיעבוד המלכיות שמקודם שימי משיחנו יהיה ואין בהם שיעבוד: והיה לעת ערב. קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל וכן תרגם יונתן לא כנהור יומא ולא כאפל ליליא: ח והיה ביום ההוא. כשיבקע הר הזתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלים וילכו למזרח דר' אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שניבא (יואל ד') ומעיין מבית ה' יצא הוא שהנביא שניבא (יחזקאל מ"ז) וימד אלף ויעבירני במים וגומר: ט יהיה ה' אחד. שכל האומות מודים לו שהוא אחד ואין עמו אל נכר: ושמו אחד. שיהא שמו נזכר בפי כולם: י יסוב כל הארץ. יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהיה כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל: מגבע לרימון נגב ירושלים. שנינו בתוספתא דסוטה לנגב ירושלים מישור הוא וגבע רימון טרשין וקרקשים וכן פתרונו מגבע לרימון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלים שהוא מישור: וראמה. מתוך שכל סביבה מישור תראה היא גבוה: וישבה תחתיה. במקומה: עד שער הפנים ומגדל חננאל. גם הוא במקומו ומשם ימשך אורך העיר עד יקבי המלך תרגם יונתן שיחי דמלכא פיס"ין בלע"ז (ומפורש ראשית מ"א י"ג) כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך ים אוקיינוס שתגיע ירושלים עד סוף כל העולם יקבים שחצבם מלך מלכי המלכים: יא וחרם לא תהיה. העיר עוד: יב המק בשרו והוא עומד. זה ניפול אברים: יג תהיה מהומת ה' בהם. לערבב אמותם להפכם לשגיון:

והחזיקו

והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על־יד רעהו: יד וגם־יהודה תלחם בירושלם ואסף חיל כל־הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב מאד: טו וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל־הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת: טז והיה כל־הנותר מכל־הגוים הבאים על־ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יהוה צבאות ולחג את־חג הסכות: יז והיה אשר לא־יעלה מאת משפחות הארץ אל־ירושלם להשתחות למלך יהוה צבאות ולא עליהם יהיה הגשם: יח ואם־משפחת מצרים לא־תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף יהוה את־הגוים אשר לא יעלו לחג את־חג הסכות: יט זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל־הגוים אשר לא יעלו לחג את־חג הסכות: כ ביום ההוא יהיה על־מצלות הסוס קדש ליהוה והיה הסירות בבית יהוה כמזרקים לפני המזבח

טאגע, זיין. ווירד פֿריינדעסהאַנד דעם פֿריינדע שטיצצע זיין, עבען דיזעס פֿריינדעס האַנד שטירצט נידער איהן. (יד) ווירד דאָך זעלבסט יהודה שטרייטען ווידער ירושלים, ביז דאַז גוט אללער נאַציאָנען רינגס אומהער אין איהר פֿערזאַממעלט איזט, גאָלד אונד זילבער אונד קליידונגס־שטיקקע, אין גראָססער מענגע. (טו) מויל אונד ראָס אונד קאַמעעל אונד עזעל אבער, אללעס טהיר אין דיזען לעגערן, שטירבט הין אין יענער פלאַגע. (טז) וואז נון פֿאָן אללען דען פֿעלקערן אָם לעבען בלייבט, דיא געגען ירושלים אויזגעצאָגען זינד, דיא ציהען היניף פֿאָן יאהר צו יאהר, איהרעם קעניגע צו הולדיגען, דעם עוויגען צבאות, אונד דאַז לויבהיטטענפֿעסט צו פֿייערן. (יז) אונד וועלכעס פֿאָן דען געשלעכטערן דער ערדע ניכט היניף וואללט נאָך ירושלים, דעם קעניגע צו הולדיגען, דעם עוויגען צבאות, אויף איהן זאָלל קיין רעגען העראבטריי־פֿעלן. (יח) אונד וואללט דאַז געשלעכט מצרים׳ס ניכט היניף, דעם אויך זאָנסט קיין רעגען פֿעללט: זאָ איבער־פֿעללט אבערמאַהלס דיא פלאַגע זיא, וואָמיט דער עווי־גע יענע פֿעלקער היימגעזוכט, דיאוויל זיא ניכט היניף געצאָגען, דאַז לויבהיטטענפֿעסט צו פֿייערן. (יט) דיזעס איזט מצרים׳ס שטראַפֿע, יענעס דיא שטראַפֿע אללער איבריגען פֿעלקער, דיא ניכט היניף ציהען, דאַז לויב־היטטענפֿעסט צו פֿייערן. (כ) אין דיזען צייטען ווערדען זעלבסט דיא שעללן דער פֿפֿערדע דעם עוויגען געהייליגט זיין, אונד דער טעפּפֿע אים הויזע גאָטטעס זאָ פֿיל זיין, אַלז דער בלוטבעקקען פֿאָר דעם אַלטאַרע

רש״י

והחזיקו איש ביד רעהו. יאחזו בו להרגו: ועלתה ידו. כל דאלים גבר: יד וגם יהודה. על כרחה תלחם על ירושלים: טו כמגפה הזאת. המפורשת למעלה המק בשרו: טז את חג הסוכות. כמו שפירשו רז"ל במסכת ע"א מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא בשמעתא ראשונה: יז הגשם. גשמים מים להצמיח פירות ארצם ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמנית החג על הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב וניסוך המים לרצת על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואלו שמפקפקין בחג הסוכו' לא עליה' יהי' הגש' כך למדתי בתוספתא דסוכה: יח ואם משפחת מצרים לא תעלה. והן אין צריכים לגשמים שנילוס עולה ומשקה אותם: ולא עליהם. יהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגום יונתן לא עליהן יסק נילוס: תהיה המגפה. של רעב: אשר יגוף ה'. זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל העמים כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם: כ על מצלות הסוס. על הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם ולסירות לבשל בשר זבחים לרוב: מצלת הסוס. טנטי"ניר בלע"ז (עיין בהפטרת ב׳

באור

(יג) והחזיקו וגו׳, מלשון וידים רפות תחזק, כלומר כל כך רבה תהיה המהומה, עד כי כאשר ירצה איש לתמוך את רעהו באהבתו אותו, הנה זה יחשוב שהוא אויבו ומרים ידו לבקש רעתו ויקם עליו ויהרגהו: (יד) וגם יהודה, אחר שזכר שיהי׳ חרב איש ברעהו אמר שגם יהודה אשר יבואו עם חיל הגוים ללחום בירושלים (כאשר זכר לעיל בפרשה י"ב) כאשר יראו המה המגפה שישלח ה׳ בהם, יאספו כל חיל הגוים זהב כסף ובגדים, ואחר כך יבאו יושבי ירושלים ויבוזו גם הם (מרד"ק)· וטעם אוסף כטעם וחלק שללך דלעיל: (טו) וכן תהיה מגפת הסוס, כלומר שכל הבהמה לא יבוזו להם, כי גם הם ימותו: (טז) למלך ה׳ צבאות, שהם הכירוהו למלך על כל הארץ, וכמו שזכר לעיל (פ׳ ט׳): ולחוג את חג הסוכות, לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא יתעלה ויבואו מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום (רד"ק), או הטעם לפי שהוא חג האסיף אשר כבר כלתה העבודה מן השדה: (יז) ולא עליהם יהיה הגשם, על הארץ שלא יעלו יושביה אותה שנה לא ירד עליהם מטר (הנ"ל): (יח) ואם משפחת וגו׳, שעור הכתוב ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא עליהם יהיה הגשם לעולם, עליהם תהיה המגפה אשר יגוף ה׳ את הגוים לעונש על אשר לא עלו לחוג את חג הסוכות, וטעם אשר בעבור, ורבים כן (מרד"ק): (יט) זאת וגו׳, כלל אחר פרט, זאת שזכר, דהיינו המגפה ועצירת הגשם יהיה עונש מצרים ושאר הגוים, ופתח במה דסיים, דהיינו עונש מצרים, ושם חטאת ידוע שהוא נופל גם על העונש, כשם עון: (כ) על מצלות הסוס, מצלות הם שתולין בצוארי הסוסים והם מקשקשים, אותם במצלות יהיה קודש לה׳ שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש, וטעם על מצלות כאלו כתב ומפותח עליהם קודש לה׳, כן יהיו נודעים כי הם קודש, (מרד"ק)· וחד מן חבריא אמר שצורתו כמו עד, כלומר אפילו מצלות הסוסים יהיה קודש: והיה הסירות בבית ה׳ כמזרקים

הפטרה ליום א' ויום ב' של סכות

אַלטאַרע. (כא) יעדער טאָפּף אין ירושלים אונד יהודה ווירד דעם עוויגען צבאות געהייליגט זיין, אונד אַללע אָפּפערער ועלבסט קאָממען, זיא האָלען אונד דאַרינגנען קאָבען, אונד קיין כנעני מעהר אים הויזע דעם עוויגען צבאות זיין.

הַמִּזְבֵּחַ: כא וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלַםִ וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא:

הפטרת יום שני של סכות

(מלכים א׳ ח׳ פסוק ב׳ עד כ״א)

(א) אַם מאָנאַט אתנים, דאז איזט אַם זיבענטען מאָנאט, פערזאָממעלטע זיך גאַנץ ישראל צום קעניג שלמה, אום דאז לויבהיטענפעסט צו פייערן. (ב) אַלז נון דיא עלטעסטען ישראל׳ס אַנגעקאָממען וואַרען, הובען דיא פריסטער דיא לאַדע אויף, (ג) אונד טרוגען זיא היניוף נאָך ירושלים, נעבסט דעם שטיפטס־צעלטע אונד אַללען הייליגען גערעטהען, דיא דאַרין וואַרען. דיס פערריכטעטען דיא פריסטער מיט בייאהילפע דער לוים. (ד) דער קעניג שלמה אַבער, אונד דיא גאַנצע פאָן איהם צוזאַממען בערופענע נאַציאָן מיט איהם, גינגען פאָר דער לאַדע איינהער, אונד אָפּפערטען איינע אונצעהלבאַרע מענגע פאָן רינדערן אונד שאַאפען. (ה) ביז ענדליך דיא פריסטער דיא בונדעסלאַדע דעם עוויגען אַן איהרען געהעריגען אָרט געבראַכט האַטטען, נעמליך איננערהאַלב דעם קאָהרס, אין דאז אַללערהייליגסטע, אונטער דיא פליגעל דער כרובים. (ו) דען דיא כרובים שטאַנדען מיט אויזגעברייטעטען פליגעלן איבער דער בונדעסלאַדע, זאָ דאַס זיא דורך זיא זאָוואָהל דיא לאַדע, אַלז דיא טראַגעשטאַנגען פאָן אָבען גאַנץ בעדעקט וואורדען. (ז) דיזע טראַגעשטאַנגען אַבער האַטטע מאַן אום זאָ פיל פערלענגערט, דאַס מאַן איהרע שפיצען שאָן אַם איינגאַנגע דעם קאָהרס איננע וואורדע, יעדאָך אויסערהאַלב דעסועלבען וואַרען זיא ניכט צו זעהען, אונד זיא בליבען דאזועלבסט ביז אויף דיזען טאַג. (ח) אין דער לאַדע וואַר ניכטס אַלז דיא צווייא

א וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: ב וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן: ג וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם: ד וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב: ה וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים: ו כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה: ז וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ח אֵין בָּאָרוֹן רַק

שני

באור

במזרקים, פי׳ רבים כמזרקים, כמו שיהיו רבים המזרקים בבית ה׳ לזרוק בהם הדם, כי הזובחים יהיו רבים (הנ״ל): (כא) ולא יהיה כנעני עוד בבית ה׳, פי׳ הרד״ק כי על הנתינים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד, כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים:

(באור עיין ב״ח ב׳ בהפטרת פקודי)

(א) **האתנים**, לדעת המפרשים נקרא החודש השביעי בשם זה, לפי שבו אוספים הפירות והתבואות, והם היו חוזק האדם, וכן איתנים לשון חוזק הוא, לדעת חז״ל בעבור שנולדו בו האבות, ולדעתי לפי שבו האדמה קשה ואין הזמן לזרוע ולעבוד, ויהיה טעמו כטעם נחל איתן וכו׳ ויתורגם לפ״ז (בראך מאָנאַט): בחג, הב׳ במקום בעבור, והוא חג הסכות, ועל פירוש זה יתורץ קושית המפרשים: (ג) הכהנים והלוים, הכהנים הארון, והלוים האהל, (רד״ק ושאר מפרשים): (ה) דביר, למעלה פרשה ו׳ פסוק י״ט כתב הרד״ק ושאר מפרשים, הדביר קודש קדשים הוא, וע״ש: (ז) ויאריכו, עשו אותם יותר ארוכים משל משה, כי אשל משה היה שיעור קודש קדשים עשר אמות ופה עשרים אמות (רלב״ג): (ח) אין בארון, לבד שני לוחות: אשר כרת, שעזרו אשר שם כרת, דהיינו בחורב שזכר

רש״י

ב׳ דשבועות): כא והיה. הסירות שהם היו לדשן (את הדשן) אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקים אשר לפני המזבח: ולא יהיה כנעני. לא יצטרכו לסחורה כמו (ישעיה כ״ג) כנעניה נכבדי ארץ. ד״א אין כאן עני:

א **בירח** האתנים. תרגם יונתן בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה משניתנה תורה וכתוב בניסן הוא ראש חדשים נקר׳ תשרי שביעי: ג ואת אהל מועד. שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל. אשר נטה דוד לארון: ה כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון: ו אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: ז ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח דהוה טרקסין יכול יהיו מרקעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין (שיר)

שני לחות האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים: ט ויהי בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא את־בית יהוה: י ולא־יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי־מלא כבוד־יהוה את־בית יהוה: יא אז אמר שלמה יהוה אמר לשכן בערפל: יב בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים: יג ויסב המלך את־פניו ויברך את כל־קהל ישראל וכל־קהל ישראל עמד: יד ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר: טו מן־היום אשר הוצאתי את־עמי את־ישראל ממצרים לא־בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על־עמי ישראל: טז ויהי עם־לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: יז ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר היה עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם־לבבך: יח רק אתה לא תבנה הבית כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי: יט ויקם יהוה את־דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על־כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: כ ואשם שם מקום לארון אשר־שם ברית יהוה אשר כרת עם־אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים: א והיה

צווייא שטיינערנען טאפעלן, וועלכע משה אם בערגע חורב היניין געלעגט, וואָועלבסט דער עוויגע איינען בונד געמאכט מיט דען קינדערן ישראל'ס, נאך איהרעם אויזצוגע אויז מצרים. (ט) וויא נון דיא פריסטער אויז דעם היילִיגטהום ווידער הערויזגינגען, דא ערפיללטע דיא וואָלקע דען גאנצען טעמפעל, (י) זא דאס דיא פריסטער, וועגען דער וואָלקע, איהר אמט ניכט פערריכטען קאָננ־טען, דען דיא הערלליכקייט דעס הערדן ערפיללטע דאז גאנצע הויז. (יא) דא שפראך שלמה: «עוויגער! דער דוא פערשפראכסט, אין דיזער וואָלקע-צו טהראָנען! (יב) דיר צור וואָהנונג האבע איך דיזען טעמפעל געבויעט, געווידמעט צור רעזידענץ אויף עוויגע צייטען.» (יג) דא־רויף וואנדטע דער קעניג זיין אנגעזיכט צום פאָלקע אונד זעגנעטע עז, וועהרענד וועלכער צייט דיא גאנצע פער־זאממלונג ישראל'ס אויפרעכט שטאנד. (יד) אלזדען שפראך ער: «געלאָבט זייא דער עוויגע, דער גאָטט ישראל'ס, דער דורך זיינע אללמאכט איצט ערפיללט, וואז ער מיינעם פאטער דוד פערהייסען האט, אינדעם ער שפראך: (טו) «פאָן דער צייט אן, דא איך מיין פאָלק ישראל אויז מצרים צאָג, האבע איך מיר נאָך ניא איינע שטאדט אונטער אללען שטעממען ישראל'ס אויזערוועהלט, אום מיר דאזועלבסט איינען טעמפעל בויען צו לאססען, וואָרויף מיין נאמע גענאננט ווערדע, [אונד אויך ניא איינען מאן ערקאָהרן צום פירסטען איבער מיין פאָלק. איצט אבער האבע איך מיר ירושלים ערוועהלט, דאס מיין נאמע אויף זיא גענעננט ווערדע,] אונד האבע דוד ערקאָהרן, איבער מיין פאָלק צו הערשען;» (טז) אונד אלז מיין פאטער דוד דאמאהלס וויללענס וואר, דעם נאמען דעס עוויגען, דעס גאָטטעס ישראל'ס, איינען טעמפעל צו בויען, (יז) איהם, מיינעם פאטער דוד, זאגען ליס: «דיזער געפאסטע פאָרזאץ מיר איינען טעמפעל צו בויען איזט צוואר זעהר גוט, (יח) נור דוא זאללסט איהן נאָך ניכט אויזפיהרען, זאָנדערן דיין זאָהן, דער דיר ווירד געבאָרען ווערדען, ער ווירד מיר דען טעמפעל בויען.» (יט) אונד זא איזט נון אויך אללעס ערפיללט, וואז דער עוויגע געשפראָכען. איך בין אן מיינעס פאטערס שטאטט געקאָממען, אונד זיצצע אויף דעם טהראָן ישראל'ס, וויא דער עוויגע פערהייסען; האבע אויך ווירקליך דיזען טעמפעל, צו עהרען דעס עוויגען, דעס גאָטטעס ישראל, ערבויעט, (כ) אונד דאזועלבסט איינען אָרט פיר דיא לאדע אנגעוויזען, אין וועלכער דער בונד דעס עוויגען אויפבעוואהרט ווירד, דען ער מיט אונזערן פאָרפאהרען געמאכט, אלז ער זיא אויז דעם לאנדע מצרים געפיהרט האט.» (א) ווען

ר ש"י

(פיר א' ו"ג): ט בצאת הכהנים מן הקדש. הכהנים שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל: יא אז אמר שלמה. כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט"ז ב') כך שנויה בספרי: יב לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותר' הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר: יד אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: טו מן היום וגו'. את זו דבר אל דוד אבי: א והיה

באור

שזכר, כדכתיב (דברים ה' ב') ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב, שמוסב בהלוח על העשרת הדברות (עיין שם): (יא) ה' אמר, לדעתי נחסר יחס המצטרף, ושעורו אשר אמר וכו' כמו שנאמר כי בענן אראה וכו': (יג) ויברך, פה לא נכתבה הברכה רק מפורשת להלן, ואחר הברכה אמר ברוך ה' אלהי ישראל וכו'. ויש מפרשים את כמו עם, ושעורו ויברך עם העם את ה': (יד) לאמר, מלת לאמר מוסב למעלה על דבר בפיו (מרד"ק): (טו) ואבחר בדוד, כתב הרד"ק למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומר ואבחר בירושלים וכו' ע"ש. ובאמת הכותב ספר דברי הימים השלים את החסרון, כי שם נאמר לא בחרתי בעיר וכו' ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל, ואבחר בירושלים להיות שמי שם, ואבחר בדוד וכו' (ד"ה ב' ו' ה' ו"ו). וגם בתרגומי השלמתיו: (יח) היוצא מחלציך, לדעתי בא לאמר לו בנך אשר יולד לך, ולא בנך אשר נולד לך, כי רמז לו על שלמה אשר נולד לו אחר הדברים האלה.

הפטרת שבת חול המועד של סכות

(יחזקאל ל"ח י"ח עד ל"ט י"ו)

א והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על־אדמת ישראל נאם אדני יהוה תעלה חמתי באפי: ב ובקנאתי באש־עברתי דברתי אם־לא ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל: ג ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל־הרמש הרמש על־האדמה וכל האדם אשר על־פני האדמה ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל־חומה לארץ תפול: ד וקראתי עליו לכל־הרי חרב נאם אדני יהוה חרב איש באחיו תהיה: ה ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל־אגפיו ועל־עמים רבים אשר אתו: ו והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי־אני יהוה: ז ואתה בן־אדם הנבא על־גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל: ח ושבבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותיך על־הרי ישראל: ט והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: י על־הרי ישראל תפול אתה וכל־אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל־כנף וחית השדה נתתיך לאכלה:

יא על

תרגום אשכנזי

(א) ווען נון דער בעשטיממטע טאג ערשיינט, דער טאג נעמליך, אן וועלכעם גוג ישראלים לאנד איבער־פאללען ווירד, שפריכט דער העררֿ, דער עוויגע, דאן זאלל מיין גרים פאר מיר אויפשטייגען. (ב) לענגסט שאן האבע איך עז אין מיינעם אייפער אין מיינעם צארנס וואותה אויזגעשפראכען, דאס עז אן דיזעם טאגע ניכט אויזבלייבט, דאז שרעקליכע ערדבעבען, וועלכעס אין ישראלים לאנד ענטשטעהען זאלל. (ג) פישע דעם מעערעס, פאגעל אין ליפטען, ווילד דער פלור, אללעס געווירם, דאז אויף ערדען קריכט, אונד אללע מענשען אויף דער אבערפלע־כע דער ערדע זאללען פאר מיינעם צארן צוריק בעבען; בערגע זאללען איינשטירצען, וועללע איינפאללען, אונד יעדע מויער צו באדען זינקען. (ד) לויט ווערדע איך אויז־רופען: שווערט איבער איהן אויף אללען מיינען בערגען! דאן זאלל איינעס יעדען שווערט ווידער זיינען ברודער זיין, [דאז הייסט: זיא זעלבסט זאללען זיך אונטער איינ־אנדער אויפרייבען,] שפריכט דער העררֿ, דער עוויגע.
(ה) מיט מארד אונד בלוטבאד וויל איך שטראפגעריכט איבער איהן האלטען; פלאצרעגען, שלאססען, פייער אונד שוועפעל זאלל הערב פאללען אויף איהן, אונד אויף זיינע הילפסטרופפען, אונד אויף דיא מענגע פאלקס דיא מיט איהם איזט. (ו) דאן ווערדע איך האכגעפריזען, געהייליגט אונד פערעהרט ווערדען פאר פילער פעלקער אויגען, ווען זיא איינזעהען, דאס איך דער עוויגע וויא. (ז) אונד נון ווייזזאגע, דוא מענשענזאהן! איבער גוג, אונד פערקינדע: זא שפריכט דער העררֿ, דער עוויגע: זיהע! איך וואר בייא דיר, גוג, ערסטער פירסט פאן משך אונד תובל! (ח) איך האבע דיך אויפגעוויגעלט, דיך אנגערייצט, הערויפגעהאלט אויז דען מיטטערנעכט־ליכען ווינקעלן אונד נאך ישראלים געבירג הינגעפיהרט. (ט) יעצט שלאג איך דען באגען דיר אויז דער לינקען, ווערפע אויז דער רעכטען דען פפייל נידער. (י) אויף ישראלים געבירג זאללסט דוא הינפאללען, דוא, דיינע הילפסטרופפען אונד דער גראסע טראס, דער בייא דיר איזט; דעם גייער, אללען רויבפעגעלן אונד דעם ווילד דער פלור האבע איך דיך צום פראס בעשטיממט.

(יא) אויף

באור

טעם להפטרה הזאת בשבת חה"מ, מפני שקורין פרשת ראה אתה אומר אלי המספרת מחרון ה' על עמו במעשה עגל ואיך נחם על הרעה לעמו, וענין הפטרה הזאת קרוב לה:

(א) ביום ההוא, ביום אשר ידעתי: (ב) אם לא, זה דרך ההבטחה בלשון הקדש, כלומר שלא יתעכב: (ג) המדרגות, הם הרים עשויים בידי אדם סביב למקום מושבותם מפני אימת שונאים, ועושים להם מדרגות לעלות עליהם בנקל: (ד) וקראתי עליו לכל הרי חרב, וקראתי לאחור, שיבוא עליו חרב על כל הרי: (ה) ונשפטתי אתו, כלומר עליו: אלגביש, הוא אבן הברד הגדולה והבהירה כזכוכית וכמראה הגביש: (ו) וידעו, אחרי שידעו שאני ה' אז והתגדלתי והתקדשתי: (ז) הנני אליך, הנה הייתי אליך כלומר אתך: (ח) ושבבתיך, כתרגומו ואשדלינך,

חזקתי

רש"י

א והיה ביום ההוא · ביום בא גוג על אדמת ישראל וגו': ב רעש גדול · על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: ג ונפלו המדרגות · אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כנופלים ואני אומר הם תלי מגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות אשקלונ"ש בלע"ז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלין המלבנים מעמידי המדרגה: ד וקראתי חרב לכל הרי · לבא חרב בהם ועליו קראתי וזמנתי ומה היא החרב שאקר' עליו חרבם של עצמם חרב איש באחיו: ה ואבני אלגביש · אבני ברד המאירות כאבנים טובות ששמם גביש כענין שנאמר ראמות וגביש ורבותינו אמרו אל גב איש אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האיש משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר לא נתך ארצה לא הגיע לארץ: ח וששאתיך · כמו והשאתיך על

עמי

יא עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִֹה: יב וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמָגוֹג וּבְיֹשְׁבֵי הָאִיִּים לָבֶטַח וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָֹה: יג וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אוֹדִיעַ בְּתוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְלֹא־אַחֵל אֶת־שֵׁם־קָדְשִׁי עוֹד וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָֹה קָדוֹשׁ בְּיִשְׂרָאֵל: יד הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִֹה הוּא הַיּוֹם אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי: טו וְיָצְאוּ יֹשְׁבֵי ׀ עָרֵי יִשְׂרָאֵל וּבִעֲרוּ וְהִשִּׂיקוּ בְּנֶשֶׁק וּמָגֵן וְצִנָּה בְּקֶשֶׁת וּבְחִצִּים וּבְמַקֵּל יָד וּבְרֹמַח וּבִעֲרוּ בָהֶם אֵשׁ שֶׁבַע שָׁנִים: טז וְלֹא־יִשְׂאוּ עֵצִים מִן־הַשָּׂדֶה וְלֹא יַחְטְבוּ מִן־הַיְּעָרִים כִּי בַנֶּשֶׁק יְבַעֲרוּ־אֵשׁ וְשָׁלְלוּ אֶת־שֹׁלְלֵיהֶם וּבָזְזוּ אֶת־בֹּזְזֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִֹה: יז וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אֶתֵּן לְגוֹג ׀ מְקוֹם־שָׁם קֶבֶר בְּיִשְׂרָאֵל גֵּיא הָעֹבְרִים קִדְמַת הַיָּם וְחֹסֶמֶת הִיא אֶת־הָעֹבְרִים וְקָבְרוּ שָׁם אֶת־גּוֹג וְאֶת־כָּל־הֲמוֹנֹה וְקָרְאוּ גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: יח וּקְבָרוּם בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמַעַן טַהֵר אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֳדָשִׁים: יט וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִֹה: כ וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ עֹבְרִים בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ מִקְצֵה שִׁבְעָה־חֳדָשִׁים יַחְקֹרוּ: כא וְעָבְרוּ

העברים

הא' בפתח

(יא) אויף דעם פעלדע זאללסט דוא אומקאממען; דען איך האבע עז זא אויזגעשפראכען, זאגט דער הערר, דער עוויגע. (יב) אויך אין מגוג ווערדע איך פייער אנ־לעגען, אונד בייא דענען, דיא אויף דען אינזעלן, וועגען איהרער זיכערהייט, וואהנען; דאס זיא ערפאהרען, דאס איך דער עוויגע זייא. (יג) מיינען היילינגען נאמען וויל איך פערקינדען אונטער מיינעם פאלקע, ניא וויל איך דיזען מיינען היילינגען נאמען מעהר ענטהייליגען לאססען, אונד דיא נאציאנען זאללען איננע ווערדען, דאס איך דער עוויגע זייא, געהייליגט אין ישראל. (יד) זיהע! עז האט איינגעטראפפען אונד איזט פאראיבער, שפריכט דער הערר, דער עוויגע, דאז וואר דער טאג, דען איך פערהייסען! (טו) דארויף ווערדען דיא איינוואהנער דער שטעדטע ישראל'ס הערויזגעהען, אונד ווערדען ברעננען אונד היי־צען מיט וואפפען, שילד, ווערע, באגען, פפייל, קיילע אונד לאנצע; גאנצער זיבען יאהרע לאנג ווערדען זיא איהר פייער דאמיט אנלעגען. (טז) זיא ווערדען קיין האלץ פאם פעלדע האלען, אין דעם געהעלצע ניכט פעלל־לען, דען זיא קעננען וואפפען ברעננען. דאז גוט איהרער עראבעדער מאכען זיא צור בייטע, אונד פלינדערן איהרע רייבער, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (יז) ענדליך ערשיינט דיא צייט, דאס איך גוג גראבשטעטטע אין ישראל פערשטאטטע; דאז טהאל דער איבערפאהרט אסט־ליך אן דעם מעערע, (נעממליך איזט דיא איבערפאהרט געהעממט,) דארט זאלל מאן גוג מיט דער גאנצען אר־מעע בעגראבען, אונד עז דארנאך נעננען: גיא המון גוג [דאז טהאל דער שלאכט גוג'ס]. (יח) זיבען מא־נאטע לאנג ווירד ישראל איממער וועגבעגראבען, אום דאז לאנד ווידער צו רייניגען. (יט) אללעס פאלק אים לאנדע זאלל בעגראבען העלפען, דאמיט איהנען צום ריהמליכען אנדענקען בלייבע דער טאג, אן וועלכעם איך מיך גראס געצייגט, שפריכט דער הערר, דער עוויגע; (כ) אונד מאן זאלל לייטע אויזאנדערן, דיא איממער דאז לאנד דורכשטרייפען, אום נאכצוזוכען וואז נאך וועלכע איבער דער ערדע ליגען געבליבען זיינען, דאמיט דאז לאנד, ביז נאך פערלויף פאן זיבען מאנאטען, גערייניגט ווערדע, אונד דיזע זאללען טאדטענגרעבער מיט זיך פיהרען. (כא) וואז נון

דיא שטרייפענדען אויף איהדעם גאנגע

רש"י

עוזי כמו לא ישיא אויב בו: יג ולא אחל את שם קדשי. שפלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם עם ה' אלה ולא יכול להצילם: טו והשיקו. כמו תנור שהסיקוהו בלשון משנה: בנשק. אנ"אר מורא"ש בלע"ז: יז אתן לגוג מקום שם קבר. מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גיא העוברים. גי ששם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות גינוסר תמיד: קדמת הים. תרגם יונתן במדנח ים גינוסר: וחוסמת היא את העוברים. וסוגרת היא את העוברים כמו לא תחסום שרוב פגרים שיפלו שם יבדלו את העוברים מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלהריח ריח הפגרים: יט וקבר כל עם הארץ. שמתו שם: והיה להם לשם. כל האומות יספרו את שמם לשבח ולאמר אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו: כ ואנשי תמיד. אנשים המותמדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים: מקברים את העוברים. מקברים עם העוברים את הפגרים החוסמים ומעכבים את המעבר שהעוברים את הים מקברים אות' להנאתם את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן תרגם יונתן: את הנותרים על פני הארץ. רחיק מן המעבר שאין העוברים את הים מתעסקים בהם לקוברם יקברום אלה המותמדים ומובדלים לכך: מקצה שבעה חדשים. יכלו מרבית הפגרים הנראים לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ מקום המסתרים בחורים ובין הקוצים ויקברו מה שימצאו: כא ועברו העוברים בארץ.

באור

חזקתי את לבך לצאת למלחמה: וששאתיך, מלשון הכאה השיאני (רש"י): (יב) לבטח, למען שבת בטח: (יג) ולא אחל, לא אניח עוד לחלל: (יז) וחסמת, עתה היא חסמת שאין איש יכול לעבור בו מפני ההרוגים: (כ) ואנשי תמיד, שעור הכתוב, ויבדילו אנשים עוברים תמיד בארץ: מקברים את העוברים, שילכו מקברים עם העוברים, והעוברים יחקרו אחרי הפגרים ויעמידו ציון, והמקברים יקברו

הפטרת שהח"מ דסכות ושמיני עצרת

גאנגע איין מענשענגעביין ערבליקקען, דא ריכטען זיא זאגלייך איין מערקמאהל אויף, אונד דיס בלייבט זא לאנגע שטעהען ביז דיא טאָדטענגרעבער דאז געביין אין גיא המון גוג בעערדיגט האבען ווערדען. (כב) נאך דעם זיא דאז לאנד גערייניגט האבען ווערדען, זאלל אויך דיא שטאדט אויף קינפטיג: המונה הייסען.

הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד־קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: כב וְגַם שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ:

הפטרת שמיני עצרת

(מלכים א' ח' פסוק נ"ד עד ס"ו)

(א) אלז שלמה דאז געבעט פאללענדעט, אונד אויפגעהערט האטטע פאר דעם עוויגען צו פלעהען, שטאנד ער אויף פאן דעם אָרטע פאר דעם אלטאר, אללוואָ ער מיט געגן הימעל אויזגעשטרעקטען הענדען אויף זיינען קניען געלעגען האטטע, (ב) שטעללטע זיך הין, זעגנעטע דיא גאנצע פערזאממלונג ישראל'ס מיט לויטער שטיממע, אונד שפראך: (ג) «געלאָבט זייא דער עוויגע, דער זיינעם פאָלקע ישראל רוהע פערשאפפט האט, אונד ניכט איינע איינציגע זיינער פערהייסונגען אונערפיללט געלאססען, דיא ער דורך זיינען קנעכט משה פערקינדיטע. (ד) א דאס דאך דער עוויגע, אונזער גאָטט, נאך פערנער מיט אונז זייא, וויא ער מיט אונזערן פאָרעלטערן געוועזען, אונז ניא פערלאססען, ניא פערשטאָסע! (ה) זאנדערן אונזער הערץ נייגע צו איהם, דאמיט וויר אין זיינען וועגען וואנדעלן, אונד אללע זיינע געבאָטע, געזעצע אונד רעכטע אויזצואיבען לערנען, דיא ער אונזערן עלטערן בעפאָהלען האט. (ו) אונד א דאס דיזע מיינע וואָרטע, דיא איך פלעהענטליך צום עוויגען געשיקט, דעם עוויגען, אונזערם גאָטטע, נאהע זיין מעגען, טאג אונד נאכט, אויף דאס ער נאך דיזער וויזע פערפאהרע. געגען זיינען דיהנער אונד געגען זיין פאָלק ישראל, בייא דען יעדעסמאהליגען צייטאומשטענדען. (ז) דאמיט אללע נאציאָנען דער ערדע ערקעננען מעגען, דאס דער עוויגע אללעין גאָטט זייא אונד קיינער מעהר. (ח) דאס אבער אויך איהר נור פערנער אונגעטהיילטעס הערצענס בלייבט געגען דען עוויגען, אונזערן גאָטט, אונד נאך זיינען געזעצען וואנדעלט, אונד זיינע געבאָטע בעאָבאכטעט, זא וויא יעצט געשיהט.» (ט) דער קעניג שלמה אונד דיא גאנצע פערזאממלונג בראכטען דעם עוויגען הירויף פילע פריידענאָפפער. (י) דיא אנצאהל דיזער פריידענאָפפער, דיא שלמה, דעם עוויגען צו עהרען, ברינגען ליס, בעליף זיך אויף צוויא אונד צוואנציג טויזענד רינדער אונד הונדערט אונד צוואנציג טויזענד שטיק קליינעס פיה, וואָמיט דער קעניג אונד דיא זעממטליכען קינדער ישראל'ס דאז געטטליכע

א וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָֹה אֵת כָּל־הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְהוָֹה מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת הַשָּׁמָיִם: ב וַיַּעֲמֹד וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר: ג בָּרוּךְ יְהוָֹה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ: ד יְהִי יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: ה לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ: ו וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָֹה קְרֹבִים אֶל־יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת ׀ מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: ז לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָֹה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: ח וְהָיָה לְבַבְכֶם שָׁלֵם עִם יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּחֻקָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו כַּיּוֹם הַזֶּה: ט וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי יְהוָֹה: י וַיִּזְבַּח שְׁלֹמֹה אֵת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר זָבַח לַיהוָֹה בָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית יְהוָֹה הַמֶּלֶךְ

קינדער ישראל'ס דאז געטטליכע

באור

יקברו אותם: (כב) וטהרו, אחרי שטהרו את הארץ יקרא שם העיר המונה:

(א) **התפלה** והתחנה, הנזכרת בפרשה שלמעלה: מכרוע על ברכיו, שעודו קם מן המקום אשר בהתפללו היה כורע שם לפני המזבח ופרישת כפים למעלה: (ו) **משפט עבדו**, מלשון כמשפט הבנות יעשה לה, כלומר שיהיו דבריו אלה קרובים לפני ה', כדי שיעשה תמיד לעבדו ולעמו, כאותו המשפט וכאותו הדרך שזכר בתפלתו

ג **ככל** אשר דבר. והכין דבר והניח לכם מכל אויביכם:

רש"י

הולכי דרכים שיראו עצם אדם יבנו אצלו ציון סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות: עד. אל הקברים המוגדלים לחקור וקברו אותו: כב וגם שם עיר המונה. וגם העיר ששמה עיר המונה מרוב אדם היא עיר הרשעה וגם היא חיל ושבויים שם יקברו: וטהרו. את ישראל בארץ את טהרותיהם ותרומותיהם. המונה לא מפיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר המונה כמו המיה:

ו. לעשות. משפט עבדו ומשפט: עמו. להתגונן עליהם

המלך וכל־בני ישראל: יא ביום ההוא קדש המלך את־תוך החצר אשר לפני בית־יהוה כי־עשה שם את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים כי־מזבח הנחשת אשר לפני יהוה קטן מהכיל את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים: יב ויעש שלמה בעת־ההיא את־החג וכל־ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד־נחל מצרים לפני יהוה אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: יג ביום השמיני שלח את־העם ויברכו את־המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל־הטובה אשר עשה יהוה לדוד עבדו ולישראל עמו:

געטטליכע הויז איינוויהטען. (יא) אן דיזעם טאגע ליס שלמה אויך דען איננערן אומפאנג דעם פארהאפס, וועלכער פאר דעם טעמפעל וואר, הייליגען, וויל מאן דאזועלבסט פילע דער בראנדאפפער, מעהלאפפער אונד דער פעטטשטיקקע דער פריידענאפפער דארברינגען מוכטע, אינדעם דער קופפערנע אלטאר אים טעמפעל צו קליין וואר, אום אללע דיא בראנדאפפער, מעהלאפפער אונד פעטטשטיקקע דער פריידענאפפער צו פאססען.
(יב) צו דיזער צייט פייערטע שלמה אונד גאנץ ישראל מיט איהם, דיא גראסע פאלקספערזאממלונג, פאן דער איינפוהרט צו חמת ביז אן דען פלוס מצרים'ס, איין פירצעהנטעגיגעס פעסט פאר דעם עוויגען, אונזערם גאטט, נעמליך זיבען טאגע [איינווייהונגספעסט], אונד זיבען טאגע [לויבהיטטענפעסט]. (יג) אם אכטען טאגע ענדליך ענטליס ער דאז פאלק; דיס זעגנעטע זיינען קעניג, אונד צאג נאך הויזע, פרעהליך אונד פערגניגט, וועגען אללע דעם גוטען, דאז דער עוויגע זיינעם קנעכטע דוד אונד זיינעם פאלקע ישראל ערצייגט האטטע.

הפטרת שמחת תורה

(יהושע פרשה א')

א ויהי אחרי מות משה עבד יהוה ויאמר יהוה אל־יהושע בן־נון משרת משה לאמר: ב משה עבדי מת ועתה קום עבר את־הירדן הזה אתה וכל־העם הזה אל־הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל: ג כל־ מקום

(א) נאכדעם משה, דער קנעכט דעס עוויגען, געשטארבען וואר, שפראך דער עוויגע צו יהושע, דעם זאהן נון'ס, דיהנער דעס משה, וויא פאלגט: (ב) «מיין קנעכט משה איזט נון טאד, מאכע דיך אלזא אויף, ציהע מיט דעם פאלקע איבער דען ירדן, אין דאז לאנד, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען וויל. (ג) אללע ערטער

רש"י

עלבונם מיד האויב: יא את תוך החצר. דברים ככתבן דברי רבי יהודה. קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה: כי מזבח הנחשת. מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבה להביא. אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקום מערכתו ארבעה ועשרים על ארבעה ועשרים הרי של שלמה חמש מאות ושבעים ושש כשל משה אלא כן מהו קידש המלך את תוך החצר שקבעו מזב' של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר כאדם שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה: יב מלבא חמת. שהיא בצפונה של ארץ ישראל: עד נחל מצרים. שהוא כנגדו בדרומה בגבול מצרים: שבעת ימים. של חינוך: ושבעת ימים. חג הסוכות נמצא שאכלו ושתו ביום הכיפורים: יג לדוד עבדו. להודיע שמחל לו עונותיו כשהיתה ביום קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה: ולישראל עמו. שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא:

א ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר התורה המסיימות בפטירת משה וזה מחובר לה: ב משה עבדי מת. ואילו היה קיים בו הייתי חפץ. ורבותינו דרשוהו על שלשה אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקדוש ברוך הוא משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר לא וטרדן במלחמה: ג כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם. כולן

באור

בתפלתו, וכדמתורגם בלשון אשכנז: דבר יום ביומו, כלומר בכל מה שהוא עסק אותו היום ואותו הפעם שצריכין לו אז, וכפי הפרטים שזכר בתפלתו, בהעצר שמים וגו', בהנגף עמך וגו': (יב) שבעת ימים ושבעת ימים, כבר זה מפורש בדברי הימים, כדכתיב שם כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים, וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם, ומזה נלמד שאכלו ושתו ביום הכפורים, כיון שחנכו קו"ל בפרק קמא דמועד קטן: (יג) ביום השמיני, לשבעת ימים האחרונים, דהיינו שמיני עצרת, וכדמפורש בספר דברי הימים. ובעבור זה תקנו להפטיר הפרשה הזאת ביום שמיני עצרת:

(א) ויהי אחרי מות, מחובר על סדר התורה המסיימת בפטירת משה, וזה מחובר לה (רש"י), ולכן תקנו להפטיר פרשה זאת ביום שמחת תורה שמסיימין בו התורה: (ב) משה עבדי מת, אלו היה חי לא יכולתם לעבור מפני שנשבעתי שהוא לא

ירבה

ערטער, וועלכע איירע פיסע בעטרעטען ווערדען, זאָלּ
לען אייער זיין, וויא איך דעם משה פערהייסען האבע.
(ד) פאָן דער וויסטע אונד יענעם לבנון אָן ביז צו דעם
גראָסען שטראָם פרת, פאָן דעם לאַנדע דער חתים ביז
צו דעם גראָסען מעערע געגען זאָננענאונטערגאַנג, זאָלל
איירע גרענצע רייכען. (ה) נימאַנד זאָלל דיר, זאָ לאַנג
דוא לעבסט, ווידערשטאַנד טהון קעננען; דען וויא איך
מיט משה וואר, ווערדע איך מיט דיר זיין, ניא מיינע
האַנד פאָן דיר אבציהען, ניא דיך פערלאַססען.
(ו) צייגע דיך נון בעהערצט אונד אונערשראָקקען, דען
דוא זאָללסט דיס פאָלק אין דאַז לאַנד איינזעצען, וועלּ
כעס איהנען איינצוגעבען איך איהרען עלטערן צוגעשוואָּ
רען האבע. (ז) זייא אבער אויך פעסט אונד שטאַנדּ
האַפט, אללע לעהרען צו בעאָבאַכטען, דיא דיר מיין
קנעכט משה פאָרגעלעגט האט, וועיכע ניכט דאַפאָן אב
צור רעכטען אָדער צור לינקען, זאָ ווירסט דוא דען אויך
אין דיינעם גאַנצען וואַנדעל גליקליך זיין. (ח) דיס בוך
דער לעהרע מוס ניא אויז דיינעם מונדע קאָממען, דענקע
פילמעהר דאריבער נאַך טאַג אונד נאַכט, דאַמיט דוא
אַללעס געננויא נאַך דעססען אינהאַלט אויזאיבען קאַננסט,
אלוראָן ווירסט דוא אויף אַללען דיינען וועגען גליקליך
זיין, אונד אַלל דיין פאָרהאַבען ווירד דיר געלינגען.
(ט) זיהע! איך בעפעהלע עז דיר נאָך איינמאַהל: זייא
טאַפפער אונד בעהערצט, ניכט צאַגהאַפט, ניכט קליינּ
מיטהיג, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט מיט דיר אויף
אַללען דיינען וועגען. » (י) הירויף בעפאַהל יהושע דען
אויפזעהערן דעם פאָלקעס, וויא פאָלגט:
(יא) « געהט אין דעם לאַגער אומהער, בעפעהלט דעם
פאָלקע אונד זאַגט איהנען: פערזעהט אייך מיט לעבענסמיטטעלן, דען נאַך דרייא טאַגען ווערדעט איהר איבער
דען ירדן געהען, אום דאַז לאַנד איינצונעהמען, דאַז דער עוויגע, אייער
גאָטט

מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: ד מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־
הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם
הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: ה לֹא־יִתְיַצֵּב
אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה
אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ: ו חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי
אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־
תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר
תֵּלֵךְ: ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ
בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ
כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: ט הֲלוֹא
צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: כאן מסיימים הספרדים
י וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר: יא עִבְרוּ׀
בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵדָה
כִּי בְּעוֹד׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה
לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן

מ' בפתח

לכם

באור

ירשה את הארץ, עכשיו שאת קום עבור, זה פשוטו, ולרש"י ולהמפרשים דרך אחרת בזה: (ד) ארץ החתים, כלומר מן ארץ חתים עד הים הגדול, שהוא ממזרח למערב: (ו) להם, מוסב על בני ישראל: (ז) ממנו, מוסב על ספר, ומובן מעצמו אף שהוא נחסר במקרא, או שעודו כדעת המסורה, וי"ו סבירין ממנה: תשכיל, תצליח, או פרושו, כי אז תוכל לכוון דרכך על פי השכל הישר, על דרך שאמרו קדמונינו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת: (ט) הלא צויתיך, מלת זרוז וכן הלא שמעת בתי (רד"ק), ורש"י כתב שלשה פעמים נאמר פה חזק ואמץ, הא' על דרך ארץ, והב' לתורה והג' למלחמה: (יא) הכינו לכם צדה, מיני מאכלים זולת הלחם כי עדיין היה יורד להם המן (מרד"ק) בעוד, כתרגומו בסוף, ומלת

עוד

רש"י

כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מהמדבר והלבנון הזה וגומר. אם כן למה נאמר כל מקום אשר תדרוך. אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קודש ויהיה שלכם: ד מהמדבר והלבנון הזה. הוא מדבר קדש. מדבר צין שע"י אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ידרך שם נכנסו לארץ כמו שנאמר והנה אנחנו בקדש (במדבר כ') ומצין שהיה בדרומית מזרחית שנאמר והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום וגו' (שם ל"ד): ועד הנהר הגדול נהר פרת. זו רחבה מן הדרום לצפון: כל ארץ החתים. בכלל הזה: ועד הים הגדול מבא השמש. לארכה מן המזר' למער': ו חזק ואמץ. בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל את הארץ. תצלי'. תשכיל: ז רק חזק ואמץ מאד. בתורה כמו שהוא אומר לשמור לעשות ככל התורה: ח ספר התורה הזה. ספר משנה תורה היה לפניו: והגית בו. והתבוננת בו כל הגיון שבתורה בלב כד"א והגיון לבי לפניך. לכך יהגה היומם: ט הלא צויתיך חזק ואמץ. במלחמה כמו שנאמר אל תערוץ ואל תחת והיכן צוהו בימי משה שנאמר וצו את יהושע בן נון וגומר: י ויצו יהושע. ביום שתמו ימי בכי אבל משה: יא בעוד שלשת ימים. בסוף שלשת ימים בעוד שתהיו כאן שלשת ימים ואחר תעברו: הכינו

לכם

לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ יב וְלָרֽאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹֽר׃ יג זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּֽאת׃ יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָֽם׃ טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּֽׁמֶשׁ׃ טז וַֽיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵֽךְ׃ יז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶֽׁה׃ יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹֽא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָֽץ׃

גאָטט, אייך צום בעזיץ גיבט.» (יב) צו דען שטעממען ראובן, גד אונד דעם האַלבען שטאַם מנשה אַבער שפראַך יהושע: (יג) «ערֿאיננערט אייך דעססען, וואַז משה, דער קנעכט דעס הערין, מיט דיזען וואָרטען אייך בעפאָהלען האַט: דער עוויגע, אייער גאָטט, האַט אייך רוהע פערשאַפפט אונד דיס לאַנד איינגעגעבען; (יד) זאָ זאָללען אייערע ווייבער, קינדער אונד פיה בלייבען אין דעם לאַנדע דיסזייטס דעס ירדן׳ס, וועלכעס איהר פאָן משה ערהאַלטען האַבט, אַללע שטרייטבאַרע מעננער אַבער אונטער אייך מיססען געוואַפפנעט פאָר אייערן ברידערן איינהערגעהען, אונד איהנען הילפע לייסטען (טו) ביז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייערע ברידער זאָ וויא אייך צור רוהע ברינגט, אונד זיא דאַז לאַנד איינ־נעהמען, וועלכעס דער עוויגע איהנען איינגעבען ווירד; אַלזאָן קעננט איהר ווידער צוריקקעהרען אין דאַז לאַנד, דאַז אייך משה, קנעכט דעס עוויגען, געגען דיא מאָרגענ־זייטע דעס ירדן׳ס געגעבען, אונד עז בעוואָהנען.»

(טז) זיא אַנטוואָרטעטען דעם יהושע אונד שפראַכען: «וויא דוא אונז בעפעהלסט, וואָללען וויר טהון, אונד וואָ־הין דוא אונז שיקסט, ווערדען וויר געהען. (יז) וויא וויר דעם משה געהאָרזאַם וואַרען, ווערדען וויר אויך דיר זיין; דאַס נור דער עוויגע מיט דיר זייא, וויא ער מיט משה וואַר! (יח) ווער געגען דיך זיך אונגעהאָרזאַם צייגען, אונד אירגענד דיינע בעפעהלע ניכט געהאָרכען ווירד, זאָלל דעס טאָדעס זיין; זייא נור בעהערצט אונד טאַפּפער!»

רש״י

לכם צדה. כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתה אומר במאכל ובמשתה הרי היו מסתפקים במן שבכליהם עד ששה עשר בניסן וכן הוא אומר וישבות המן ממחרת בראשית רבה: יד כל גבורי החיל. שבכם יעברו חלוצים. טו מזרח השמש. עבר מזרחי של ירדן: יח ימרה. יקניט את דבריך:

באור

עוד יורה בלשונינו על מרחב הזמן (דויער) וממנו הושאל גם על המקום: (יד) כל גבורי החיל, מוסב למעלה על ואתם, כלומר כל גבורי החיל שבכם יעברו וכו׳ ובעל הטעמים מסכים לזאת: (יח) לכל אשר תצונו, למ״ד לכל, היא למ״ד הכללית, כלומר יהיה מה שיהיה, דבר קטן או גדול: רק חזק ואמץ, כלומר אין לך לדאוג בעבורינו, כי אם עשה ככל מה שביכלתך:

תרגום אשכנזי על ברכות ההפטרה

פאָר דער הפטרה ווירד פאָלגענדעס געבעטעט :

געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! דוא ערוועהלטעסט דיר וואהרע פראָפּעטען, אונד פאנדעסט וואָהלגעפאַללען אַן איהרען רעדען, דיא זיא מיט וואָהרהייט פאָרטרוגען.

געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער! דוא ערוועהלטעסט דאז געזעצבוך, משה, דיינען קנעכט, ישראל, דיין פאָלק, אונד פראָפעטען דער וואהרהייט אונד דער טוגענד.

(נאָך ענדיגונג דער הפטרה פעהרט ער פאָרט):

געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט, הערר דער וועלט! שעפפער אַללער וועלטען! אַללגערעכט ביזט דוא אין יעדעם צייטאַלטער. אַללוואהרער גאָטט! דוא זאַגסט צו אונד ערפיללסט; דוא שפריכסט אויז אונד בעשטעטיגסט. אַללע דיינע וואָרטע זינד וואָהר אונד גערעכט. צופערלעססיג טרייא ביזט דוא, עוויגער, אונזער גאָטט! אונד צופערלעססיג דיינע צוזאַגע; קיינעס דיינער פערשפרעכען ווירד יע אונערפיללט בלייבען, דען, אַללמעכטיגער קעניג! דוא ביזט זאָ טרייא אלז ערבאַרמונגספאָלל. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, אַללמעכטיגעס וועזען! דוא ביזט טרייא אין אַללען דיינען צוזאַגען.

ערבאַרמע דיך ציון׳ס, דעס הויזעס אונזערס לעבענס! שאַפפע הייל דער פערשמאַכטעטען זעעלע, באַלד אין אונזערן טאַגען. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער! דער דוא דעראיינסט ציון מיט איהרען קינדערן ערפרייעסט.

ערפרייע אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! מיט דיינעם פּראָפעטען אליהו, דיינעם קנעכט, מיט דער רעגירונג דעס הויזעס דוד׳ס, דיינעם געזאַלבטען. אָ דאָס ער באַלד ערשיינע אונד אונזערע הערצען פראָהלאָקקען מאַכע! זיינען טהראָן זאָלל קיין פרעמדער ענטווייהען, זיינען רוהם קיין אַנדערער ערבען. דוא האָסט עז איהם בייא דיינעם הייליגען נאַמען צוגעשוואָרען, דאָס דער גלאַנץ זיינעס ליכטעס ניא פערלעשע. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, שילד דעס דוד!

(אם שבת ווירד הינצוגעזעצט):

פיר דאַז געזעץ, פיר דען גאָטטעסדיהנסט, פיר דיא פראָפעטען אונד פיר דיזען טאַג דער רוהע, וועלכען דוא אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! צור הייליגונג, רוהע, עהרע אונד פייערטאַג געגעבען האָסט, פיר דיזעס אַללעס, עוויגער אונזער גאָטט! דאַנקען וויר דיר אונד לאָבען דיך. דיין נאַמע ווערדע געפריזען אים מונדע יעדעס לעבענדיגען וועזענס, בעשטענדיג אונד אויף עוויגע צייטען. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער! דוא הייליגסט דען שבת.

(אַן דען הויהען פעסטען: איבערשרייטונגספעסט, וואָכענפעסט אונד לויבהיטטענפעסט, ווירד אַן דיא שטעללע דער לעצטען שטראָפע פאָלגענדעס געבעטעט):

פיר דאַז געזעץ, פיר דען גאָטטעסדיהנסט, פיר דיא פראָפעטען, (ווען צוגלייך שבת איזט): (פיר דיזען טאַג דער רוהע אונד) (אם איבערשרייטונגספעסט): פיר דיזעס פעסט דער אונגעזייערטען קוכען, (אם וואָכענפעסט): פיר דיזעס פעסט דער וואָכען, (אם לויבהיטטענפעסט): פיר דיזעס פעסט דער לויבהיטטען, (אם אַכטען טאַגע דעס לעצטגעדאַכטען פעסטעס): פיר דיזען אַכטען טאַג דעס ענטהאַלטונגספעסטעס, וועלכען דוא אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! (אם שבת): (צור הייליגונג אונד רוהע), צור פריידע אונד צום פערגניגען, צור עהרע אונד פייער געגעבען האָסט, פיר דיזעס אַללעס, עוויגער, אונזער גאָטט! דאַנקען וויר דיר אונד פרייזען דיך. דיין נאַמע ווערדע געפריזען אים מונדע יעדעס לעבענדיגען וועזענס, בעשטענדיג אונד אויף עוויגע צייטען. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, דוא הייליגסט (דען שבת) דיא ישראל אונד דיא צייטען.

(אַן דען נייאַיאַהרסטאַגען ווירד אַן דעססען שטעללע פאָלגענדעס געבעטעט):

פיר דאַז געזעץ, פיר דען גאָטטעסדיהנסט פיר דיא פראָפעטען, (אַן שבת). (פיר דיזען טאַג דער רוהע אונד) פיר דיזען טאַג דעס אַנדענקענס, וועלכען דוא אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! (אַם שבת): (צור הייליגונג אונד רוהע), צור עהרע אונד פייער געגעבען האָסט, פיר דיזעס אַללעס, עוויגער, אונזער גאָטט! דאַנקען וויר דיר אונד פרייזען דיך. דיין נאַמע ווערדע געפריזען אים מונדע יעדעס לעבענדיגען וועזענס, בעשטענדיג אונד אויף עוויגע צייטען; דען דיין וואָרט איזט טרייא, אונד בעשטעהט עוויגליך. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער, קעניג דער גאַנצען ערדע! דוא הייליגסט (דען שבת) דיא ישראל אונד דען טאַג דעס אַנדענקענס.

(אַן דעם טאַגע דער פערזעהנונג ווירד אַן דעססען שטעללע פאָלגענדעס געבעטעט):

פיר דאַז געזעץ, פיר דען גאָטטעסדיהנסט, פיר דיא פראָפעטען, (אַם שבת): (פיר דיזען טאַג דער רוהע אונד) פיר דיזען טאַג דער פערזעהנונג, וועלכען דוא אונז, עוויגער, אונזער גאָטט! (אַם שבת): (צור הייליגונג אונד רוהע), צום פערגעבען, צום פערצייהען, צור פערזעהנונג, צור עהרע אונד פייערגעגעבען האָסט, פיר דיזעס אַללעס, עוויגער, אונזער גאָטט! דאַנקען וויר דיר אונד פרייזען דיך. דיין נאַמע ווערדע געפריזען אים מונדע יעדעס לעבענדיגען וועזענס, בעשטענדיג אונד אויף עוויגע צייטען; דען דיין וואָרט איזט טרייא, אונד בעשטעהט עוויגליך. געלאָבט זייעסט דוא, עוויגער! קעניג! דוא פערצייהסט אונד פערגיבסט אונזערע זינדען אונד דיא זינדען דיינעס הויזעס ישראל, אונד פערזעהנסט אויף אונזערע פערגעהונגען יעדעס יאַהר; הערר דער גאַנצען ערדע! דוא הייליגסט (דען שבת) דיא ישראל אונד דען טאַג דער פערזעהנונג.

פרשת מפטיר של שבת וראש חודש

בשבת ראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא • ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם֙ הַשַּׁבָּ֔ת שְׁנֵֽי־כְבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה תְּמִימִ֑ם וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֧לֶת מִנְחָ֛ה בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן וְנִסְכּֽוֹ׃ עֹלַ֥ת שַׁבַּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ עַל־עֹלַ֥ת הַתָּמִ֖יד וְנִסְכָּֽהּ׃

וּבְרָאשֵׁי֙ חָדְשֵׁיכֶ֔ם תַּקְרִ֥יבוּ עֹלָ֖ה לַיהֹוָ֑ה פָּ֨רִ֜ים בְּנֵֽי־בָקָ֤ר שְׁנַ֙יִם֙ וְאַ֣יִל אֶחָ֔ד כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵי־שָׁנָ֛ה שִׁבְעָ֖ה תְּמִימִֽם׃ וּשְׁלֹשָׁ֣ה עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַפָּ֖ר הָאֶחָ֑ד וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לָאַ֖יִל הָאֶחָֽד׃ וְעִשָּׂרֹ֣ן עִשָּׂר֗וֹן סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד עֹלָה֙ רֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַיהֹוָֽה׃ וְנִסְכֵּיהֶ֗ם חֲצִ֣י הַהִין֩ יִהְיֶ֨ה לַפָּ֜ר וּשְׁלִישִׁ֧ת הַהִ֣ין לָאַ֗יִל וּרְבִיעִ֥ת הַהִ֛ין לַכֶּ֖בֶשׂ יָ֑יִן זֹ֣את עֹלַ֥ת חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ לְחָדְשֵׁ֖י הַשָּׁנָֽה׃ וּשְׂעִ֨יר עִזִּ֥ים אֶחָ֛ד לְחַטָּ֖את לַיהֹוָ֑ה עַל־עֹלַ֧ת הַתָּמִ֛יד יֵעָשֶׂ֖ה וְנִסְכּֽוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן ס"ו:

כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה הַשָּׁמַ֣יִם כִּסְאִ֔י וְהָאָ֖רֶץ הֲדֹ֣ם רַגְלָ֑י אֵי־זֶ֥ה בַ֙יִת֙ אֲשֶׁ֣ר תִּבְנוּ־לִ֔י וְאֵי־זֶ֥ה מָק֖וֹם מְנוּחָתִֽי׃ וְאֶת־כָּל־אֵ֙לֶּה֙ יָדִ֣י עָשָׂ֔תָה וַיִּהְי֥וּ כָל־אֵ֖לֶּה נְאֻם־יְהֹוָ֑ה וְאֶל־זֶ֣ה אַבִּ֔יט אֶל־עָנִי֙ וּנְכֵה־ר֔וּחַ וְחָרֵ֖ד עַל־דְּבָרִֽי׃ שׁוֹחֵ֨ט הַשּׁ֜וֹר מַכֵּה־אִ֗ישׁ זוֹבֵ֤חַ הַשֶּׂה֙ עֹ֣רֵֽף כֶּ֔לֶב מַעֲלֵ֤ה מִנְחָה֙ דַּם־חֲזִ֔יר מַזְכִּ֥יר לְבֹנָ֖ה מְבָ֣רֵֽךְ אָ֑וֶן גַּם־הֵ֗מָּה בָּֽחֲרוּ֙ בְּדַרְכֵיהֶ֔ם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶ֖ם נַפְשָׁ֥ם חָפֵֽצָה׃ גַּם־אֲנִ֞י אֶבְחַ֣ר בְּתַעֲלֻלֵיהֶ֗ם וּמְגֽוּרֹתָם֙ אָבִ֣יא לָהֶ֔ם יַ֤עַן קָרָ֙אתִי֙ וְאֵ֣ין עוֹנֶ֔ה דִּבַּ֖רְתִּי וְלֹ֣א שָׁמֵ֑עוּ וַיַּעֲשׂ֤וּ הָרַע֙ בְּעֵינַ֔י וּבַאֲשֶׁ֥ר לֹֽא־חָפַ֖צְתִּי בָּחָֽרוּ׃ שִׁמְעוּ֙ דְּבַר־יְהֹוָ֔ה הַחֲרֵדִ֖ים אֶל־דְּבָר֑וֹ אָמְרוּ֩ אֲחֵיכֶ֨ם שֹׂנְאֵיכֶ֜ם מְנַדֵּיכֶ֗ם לְמַ֤עַן שְׁמִי֙ יִכְבַּ֣ד יְהֹוָ֔ה וְנִרְאֶ֥ה בְשִׂמְחַתְכֶ֖ם וְהֵ֥ם יֵבֹֽשׁוּ׃ ק֤וֹל שָׁאוֹן֙ מֵעִ֔יר ק֖וֹל מֵֽהֵיכָ֑ל ק֣וֹל יְהֹוָ֔ה מְשַׁלֵּ֥ם גְּמ֖וּל לְאֹיְבָֽיו׃ בְּטֶ֥רֶם תָּחִ֖יל יָלָ֑דָה בְּטֶ֨רֶם יָב֥וֹא חֵ֛בֶל לָ֖הּ וְהִמְלִ֥יטָה זָכָֽר׃ מִֽי־שָׁמַ֣ע כָּזֹ֗את מִ֤י רָאָה֙ כָּאֵ֔לֶּה הֲי֤וּחַל אֶ֙רֶץ֙ בְּי֣וֹם אֶחָ֔ד אִם־יִוָּ֥לֵֽד גּ֖וֹי פַּ֣עַם אֶחָ֑ת כִּֽי־חָ֛לָה גַּם־יָלְדָ֥ה צִיּ֖וֹן אֶת־בָּנֶֽיהָ׃ הַאֲנִ֥י אַשְׁבִּ֛יר וְלֹ֥א אוֹלִ֖יד יֹאמַ֣ר יְהֹוָ֑ה אִם־אֲנִ֧י הַמּוֹלִ֛יד וְעָצַ֖רְתִּי אָמַ֥ר אֱלֹהָֽיִךְ׃ שִׂמְח֧וּ אֶת־יְרוּשָׁלַ֛͏ִם וְגִ֥ילוּ בָ֖הּ כָּל־אֹהֲבֶ֑יהָ שִׂ֤ישׂוּ אִתָּהּ֙ מָשׂ֔וֹשׂ כָּל־הַמִּֽתְאַבְּלִ֖ים עָלֶֽיהָ׃ לְמַ֤עַן תִּֽינְקוּ֙ וּשְׂבַעְתֶּ֔ם מִשֹּׁ֖ד תַּנְחֻמֶ֑יהָ לְמַ֧עַן תָּמֹ֛צּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּ֖ם מִזִּ֥יז כְּבוֹדָֽהּ׃ כִּֽי־כֹ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהֹוָ֗ה הִנְנִ֣י נֹטֶֽה־אֵ֠לֶיהָ כְּנָהָ֨ר שָׁל֜וֹם וּכְנַ֧חַל שׁוֹטֵ֛ף כְּב֥וֹד גּוֹיִ֖ם וִֽינַקְתֶּ֑ם עַל־צַד֙ תִּנָּשֵׂ֔אוּ וְעַל־בִּרְכַּ֖יִם תְּשָׁעֳשָֽׁעוּ׃ כְּאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר אִמּ֖וֹ תְּנַחֲמֶ֑נּוּ כֵּ֤ן אָֽנֹכִי֙ אֲנַ֣חֶמְכֶ֔ם וּבִירוּשָׁלַ֖͏ִם תְּנֻחָֽמוּ׃ וּרְאִיתֶם֙ וְשָׂ֣שׂ לִבְּכֶ֔ם וְעַצְמֽוֹתֵיכֶ֖ם כַּדֶּ֣שֶׁא תִפְרַ֑חְנָה וְנוֹדְעָ֤ה יַד־יְהֹוָה֙ אֶת־עֲבָדָ֔יו וְזָעַ֖ם אֶת־אֹיְבָֽיו׃ כִּֽי־הִנֵּ֤ה יְהֹוָה֙ בָּאֵ֣שׁ יָב֔וֹא וְכַסּוּפָ֖ה מַרְכְּבֹתָ֑יו לְהָשִׁ֤יב בְּחֵמָה֙ אַפּ֔וֹ וְגַעֲרָת֖וֹ בְּלַהֲבֵי־אֵֽשׁ׃ כִּ֤י בָאֵשׁ֙ יְהֹוָ֣ה נִשְׁפָּ֔ט וּבְחַרְבּ֖וֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂ֑ר וְרַבּ֖וּ חַֽלְלֵ֥י יְהֹוָֽה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁ֨ים וְהַמִּֽטַּהֲרִ֜ים אֶל־הַגַּנּ֗וֹת אַחַ֤ר אַחַת֙ בַּתָּ֔וֶךְ אֹֽכְלֵי֙ בְּשַׂ֣ר הַחֲזִ֔יר וְהַשֶּׁ֖קֶץ וְהָעַכְבָּ֑ר יַחְדָּ֥ו יָסֻ֖פוּ נְאֻם־יְהֹוָֽה׃ וְאָנֹכִ֗י מַעֲשֵׂיהֶם֙ וּמַחְשְׁבֹ֣תֵיהֶ֔ם בָּאָ֕ה לְקַבֵּ֥ץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִ֖ם וְהַלְּשֹׁנ֑וֹת וּבָ֖אוּ וְרָא֥וּ אֶת־כְּבוֹדִֽי׃ וְשַׂמְתִּ֨י בָהֶ֜ם א֗וֹת וְשִׁלַּחְתִּ֣י מֵהֶ֣ם ׀ פְּלֵיטִ֡ים אֶֽל־הַגּוֹיִ֡ם תַּרְשִׁ֨ישׁ פּ֥וּל וְל֛וּד מֹ֥שְׁכֵי קֶ֖שֶׁת תֻּבַ֣ל וְיָוָ֑ן הָאִיִּ֣ים הָרְחֹקִ֗ים אֲשֶׁ֨ר לֹא־שָׁמְע֤וּ אֶת־שִׁמְעִי֙ וְלֹא־רָא֣וּ אֶת־כְּבוֹדִ֔י וְהִגִּ֥ידוּ אֶת־כְּבוֹדִ֖י בַּגּוֹיִֽם׃ וְהֵבִ֣יאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶ֣ם מִכָּל־הַגּוֹיִ֣ם ׀ מִנְחָ֣ה ׀ לַיהֹוָ֡ה בַּסּוּסִים֩ וּבָרֶ֨כֶב וּבַצַּבִּ֜ים וּבַפְּרָדִ֗ים

ובכרכרות

*) רש"י וביאור והתרגום האשכנזי וכן שני ההפטרות של שבת וראש חדש ומחר חדש, עיין בספר בראשית כי לא רצינו להכפיל הדברים פעמים ושלש.

ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

הפטרת מחר חודש

(כשחל ר"ח באחד בשבת) שמואל א' כ' י"ח — מ"ב

ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על הלחם לאכול: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

החצים ק'

מבוא קצר:

המגלה הזאת, אשר אנחנו קוראים ביום תשעה באב, לקונן על שריפת בית אלהינו ועל גלות עם ה', היא בגולה נחמדת, לא יערכנה כל הון, נשארת לנו מימים קדמונים ההם. והיא מלאכה נכבדה חוברה מן מלין אלהי כוללת חמש קינות (עלעגיען, טרויער־געדיכטע) כתובות בעט סופר מהיר ברוח הקודש מלאות על כל גדותן בחכמה, מוסר השכל ויראת ה',

והנה לפי קבלת חז"ל בהגדת השותפין ובמ"ק (כ"ו א') היה המקונן הנעים הזה ירמיהו בן חלקיהו הכהן, נביא ה' וברוך בן נריה כתב קינותיו מפיו על ספר; ומפרשי הפשט מאתנו בזה, ויאמרו, שירמיהו בעצמו כתבן. ויעיין הקורא בספריהם. אך זה הוא אמת ברורה, שירמיהו קונן אותן. והסברא נותנת זה, כי הוא היה בזמן ההוא, וראה בעיניו את כל הכאב הגדול. וגם ממליצות המגלה הזאת יראה זה, ידמה כא כל איש משכיל הספר המונח לפנינו עם ספר ירמיה: אז ימצא דמיון גדול ביניהם, במליצות, במאמרים ובסדר המלות (קאָנשטרוקציאָן. וואָרטפיגונג). גם ספר לנו המקונן בקינות אני הגבר עניני' ומקרים, אשר קרה לנביא ההוא: צמתו בבור חיי, וכדומה, ואין להאריך.

ועל דבר כוונת חמש הקינות האלה, יראה, שחוברו על זמנים שונים. כידענו מאשר ספרו לנו אבותינו הקדושים במלכים, ירמי' וד"ה, כי לא גלו ישראל גלות בית ראשון בפ"א רק מעט מעט; עיין בספרים הנזכרים. ולפי זה יתכן שחוברה הקינה הראשונה על גלות יהויקים ויהויכין, כי בימיהם נשאו כשדים כלי בית בחירתנו בבלה, ככתוב ביהויכין: ומקצת כלי בית האלקים וכו', וביהויקים: ואת כל אוצרות וכו'. ולכן הוא מקונן: ידו פרש צר וכו', באו גוים וכו', שהם עמון ומואב, אשר הציקו ליהויקים, כנזכר בנביאים, ובוודאי הרג נבוכדנצר הרג רב בבואו ירושלימה, והעביר כור חרבו על זקן ונער; כי מלחמות עם ועם היו בימי קדם ההם באכזריות חמה ושטף אף, כנודע. ולכן תמצא גם בקינה הזאת מאמרים מורים על הריגת העם. השניה תקונן על העת אשר היתה ירושלים שנתים ימים במצור, ואחר כן נלכדה ונתפש המלך צדקיהו. ובעת ההיא שלא קצי רעב רעים בתוך ירושלים. וזה ענין לאמותם יאמרו וכו' על כפש עולליך וכו', אשר תאכלנה וכו', מלכה ושריה וכו', טבעו בארץ וכו'. או מוסב מלכה על יהויכין, אשר היה כלוא בבבל עד מליך אויל מרודך. והנה בשתי הגליות לא נשרף עדיין בה"מ, ולכן לא נזכר בשתי הקינות הראשונות דבר מזה. הרביעית תקונן על העת אשר בא שר נבא מלך בבל, וכלה את יתר הפליט' הנשארת בכליון חרון; ולכן אמר כלה ה' וכו', ויצת אש וכו', תם עונך וכו'; כי זה היה קץ הגלות. החמישית נראה שחבר אותה בלכתם מצרימה, או אחר שבתם שמה ימים רבים; ולכן אמר: על הר ציון וכו'. ואולי חוברה להיות לחוק לדור אחרון לתנות לבית ה' ולעמו לעתים ידועים. וזה ענין אבותינו חטאו וכו'; כי דור חורבן הבית, החטאים האלה בנפשותם, איך יאמרו הם: ואנחנו עונותיהם סבלנו; הלא המה היו הרשעים, אשר שכחו אל מהוללם, והמרו עיני כבודו! אך השלישית יקונן על עצמו, ועל אשר קרה לו בימי המצור. והיא מבחר הקינות האלה; רוח השיר נססה בה, מלאה מהחל ועד כלה נוף דבש אמרי ספר דברי חכמה ויראה, לבטוח בעוזר האמיתי, אשר לא לנצח יריב, ולא לעולם יקצוף, רק יוסר למשפט במקל נועם. ובסופה תפלה לשופט כל הארץ לשלם לפעלי און, כמעשה ידיהם.

וכל זה איננו נגד דעת חז"ל, אשר אמרו בימי יהויקים נכתבה המגילה הזאת; כי הכתוב אמר: ונוסף בזה וכו', והמה שאר הקינות לבד מהראשונה: וא"כ יתכן לאמור, ברה"ק ראה המקרים האלה וחיבר קינות עליהם.

וטרם אכלה לדבר, אעורר עוד אוזן הקורא על איכות הקינו' האלה, שתי קינות הראשונות דהיינו איכה ישבה, ואיכה יעיב, מתדמות זאת לזאת כי שתיהן מיוסדות על כ"ב דלתות ע"ד אלפא ביתא, (רק באיכה יעיב סדר המקונן הפ"א קודם לעי"ן, והדרש ידוע) וכל דלת נחלקת לג' חרוזות הנחלקות ע"י שלשה מפסיקים, סוף פסוק, אתנחתא וזקף קטן. או סוף פסוק זקף קטן ואתנחתא. וכל חרוז מורכב פעם מן ג' ב' ופעם מן ב' ג', ופעם מן ד' ב' מדות. (ואיזה פסוקים יוצאים מזה הכלל הן בדלתות והן בחרוזות). השלישית דהיינו אני הגבר, מיוסד ג"כ על כ"ב דלתות רק כל דלת נחלקת לג' חרוזות וכל חרוז מתחיל ע"ד אלפא ביתא, ובא בזאת הקינה שלשה פעמים סדר האותיות של אלפ"א בית"א. וכל חרוז מורכב על הרוב מן ג' ב' מדות, ומעטים מן ב' ב'. הרביעית דהיינו איכה יועם, מיוסדת גם כן על כ"ב דלתות ע"ד אלפ"א בית"א (ופה סדר ג"כ המקונן הפ"א קודם לעין) רק כל דלת נחלקת לב' חרוזות (ופסוק אחד יוצא מן הכלל סורו טמא קראו למו שהוא הולך ע"ד השתי הראשונות) וכל חרוז מורכב פעם מן ג' ב', ועל הרוב מן ג' ב', וגם מן ב' ב' מדות. החמישית דהיינו זכר ה' וכו', מיוסדות ג"כ על כ"ב דלתות, אבל לא ע"ד אלפ"א בית"א וכל דלת נחלקת ג"כ לשתי חרוזות כהרביעית, וכל חרוז מורכב ג"כ מן ג' ג', או מן ג' ב' מדות.

ובזה רב לך קורא נעים! למשענת, לבוא אל פרטית הספר הזה. ואלהי השלום יגן בעדך, וישם לך שלום.

איכה א

א אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת

תרגום אשכנזי

(א) אַךְ! וויא ליגט זיא זאָ איינזאַם, דיא שטאַדט! דיא פאָלקרייכע — איינע פערלאַססענע וויטטווע נון! פירסטין דער פעלקער, לענדערבעהערשרין!

אך

רש"י

א **איכה** ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש (ירמיה ל"ו) והיו בו שלשה אלפ"א ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל"ף בי"תות שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (שם) שלשה כנגד שלשה: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב. יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה: ולא אלמנה

ממש

באור

א (א) **איכה.** הוראת המלה הזאת שוה להוראת מלת וויא בל"א; שתיהן פעם לתכונת הדבר פעם לשאלה, או לתמיהה. ולפי היותר נראה היא מורכבת מן איך וכה וויא זאָ בל"א, ולכך מצאנוה לפעמים בשני כפין: איככה אלבשנה איככה אטנפם (שיר ה', ג'). ובחולם הכף היא כמו אכה: אי כה הוא (מלכים ב' ו'); ואז היא מורכבת מן אי וואָ? וכה היער, כאלו יאמר אי המקום, אשר תאמר כה הוא. וכאשר פי' רש"י ז"ל על מאמר אי מזה באת: **בדד.** הוא תואר הפעל אַדווערביאום, נעבענוואָרט, מן ארבעה חלקי הלשון, אשר אינם נופלים תחת שנוי הנטיה: **רבתי.** היודין מרבתי ושרתי נוספות, ולכן הנגינה בהן מלעיל. רבתי הראשון לשון רבוי, והשני לשון גדולה: **היתה כאלמנה**, מופרד בנגינה ממה שלמעלה ממנו, וטעמו, שלפי שגלו יושבי העיר ממנה, יושבת עתה גלמודה כאלמנה, אשר נפרד ממנה אלוף נעוריה, והיא עוזבת חברת מין האנושי.

תסגרת

בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ ב בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃ ג גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים׃ ד דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר־לָהּ׃ ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־יְהוָה הוֹגָהּ עַל רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי־צָר׃ ו וַיֵּצֵא מִן־בַּת־צִיּוֹן כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים

אך, זיא איזט נון צינזבאר! (ב) זיא וויינט אין שטיללער נאכט, אידרע וואנגע נעצט דיא הייסע צעהרע; קיינער טרעסטעט זיא פאן אללען אירען בוהלען, אללע אירע פריינדע פילען אב, אונד וואנדעלטען אין פיינדע.

(ג) דורך עלענד אונד טריבזאל פאן איהרער היימאטה פערטריבען, וויל יהודה אונטער הייד̇ען גערן זיך זעצען, קאן אבער קיינען רוהעארט ערריכען; דיא פערפאלגער ערייילען זיא אן דער גרענצע.

(ד) פערעדעט ליגען ציון'ס שטראסען, פאן קיינעם בעזוכט צור פעסטליכען פייער, דיא טהארע מענשענלעער; פריסטער זייפצען, מעדכען יאממערן, אונד זיא — איזט זיך זעלבסט צור לאסט!

(ה) איהרע פיינדע אבער שווינגען זיך עמפאר, איהרע ווידערזאכער לעבען גליקליך, (פאם עוויגען קעממט איהר דיזע קרענקונג, אום איהרער מיססעטהאטען מענגע ווילן,) איהרע זא מאנכער טיראן איהרע שפרעסלינגע געפאנגען פאר זיך הער טרייבט.

(ו) יא, ציון'ס הערליכקייט איזט נון גאנץ דאהין; איהרע פירסטען גלייכען הונגריגען רעהען, דיא

רש"י

ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה: ב בכה תבכה. שתי בכיות על שני חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: ג גלתה יהודה. מארצה: מעוני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליהם כשדים: היא ישבה בגוים. ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח. בין המצרים. שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם. ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: ד באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה: ה שלו. יושבים בשלוה: הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: ו כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהותש כחם ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפתי (בסליחות תענית חמישי מנהג אשכנזים) ותחרה שנת גאולי ישעיה).

באור

ונסגרת בדלת ביתה, להתאבל עליו. ולכך כתיב כאלמנ', ולא לאלמנה, או אלמנה; כי באמת עיר שגלו או מתו יושביה לא תקרא אלמנה בדברי הנביאים, רק שכולה, כנודע למבינים. וחז"ל אמרו: כאלמנה, ולא אלמנה ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, וכו'. והיא דרשה נעימה ומשמחת לב, אבל איננה מיושבת להמשך פשוטו של מקרא: למס. הלמ"ד קמוצה בעבור המפסיק הבא במ"ס. ורבים כמוהו. ולפי האמור במ"הם, שהקינה הזאת כתב דה על שבי יהויקים ויכניה, נכון הוא מה שאמר למס; כי לא נחרבה העיר ירושלים עדיין, רק היתה למס עובד למלך בבל: (ב) בכו. הוי במקום ה"א, בחלוף אה"וי: בלילה. מרוב צערה תבכה לילה ויום, ולבה הדוי איננו מניח לה לישן. וחכמינו ז"ל אמרו בפרק חלק. בלילה, שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו וכו'. ע"ש. ובאמת דממת הלילה עשויה לעורר לב האדם ונפשו לכל מיני התפעלות, ובפרטות להתפעליות רכות כהתפעלות התפלה, הרחמנות וכדומה. וכן אמר המתרגם האשכנזי אין שטיללער נאכט: בגדו. כל המשקר בבריתו ואינה קיים במאמרו נקרא בוגד, כמאמר הנביא (ירמיה ג' כ') בגדה אשה מרעה, כן בגדתם בי, בית ישראל: לאויבים, אעירך פה, הקורא הנעים! על ההבדל הדק, אשר יש לדעתי הקלושה בין השמות הנרדפים אויב ושונא. והוא: שונא נאמר בין על איש השונא אחר בקירות לבו, אבל איננו עושה עמו רעה, ובין על איש המזיק לאחיו בפועל; אך אויב נאמר תמיד על הגבר הנורר בפועל, ולא על השונא בלב. ולכך תמצא פעמים רבות שנאה בלב; לא תשנא אחיך בלבבך וכדומה; ולא איבה בלב. ובמגלה הזאת, שקינן המקונן על מלכות כשדים, אשר הראתה שנאתה לגוי ותתנה למשיסה יעקב וישראל לבוזזים תמצא תמיד מלת אויב, אויבים, וכדומה; ולא מלת שונא. והבן: (ג) גלתה יהודה. זכר ונקבה, כישראל ומצרים. מ"ם מעוני ומרוב היא מ"ם הסבה, כטעם בעבור; כמו מחמס אחיך (עובדיהו א'): ישבה. לפי משמעות הענין בהשקפה ראשונה יקשה טעם השיגה בין המצרים, כי הוא כופל לאמר ישבה בגוים. והנכון שחסר כה פעל העזר דאזהילפסצייטווארט וואללען. והכונה יהודה בקשה לנוח בין הגוים, אבל לא יכלה עשות מזמתה, כי אויביה השיגוה על הגבול. וכן אמר האשכנזי וויל גערען זיך זעצען. ובאמת שמאו כתוב, שבאו מצרים לעזור לישראל ואולי מלך בבל המניעם: המצרים. שרשו מצר, וטעמו גבול בלשון חז"ל: דינא דבר מצרא; וכן אמר האחרון: בין תחומים: (ד) דרכי, דרך משמש ל"ז ול"נ. ורבים כמוהו. ושיעור הכתוב הוא: בעבור שבטלו המועדות, הקרבנות והולכי הרגל, חדלו הולכי אורחות ואבלו הדרכים; שממו השערים, כי אין יוצא ואין בא; נאנחו הכהנים, כי המה מן המובא לקחו לחם חקם; והבתולות נוגות, כי נהפך לאבל מחולן בחגים ובמועדים: נוגות. מבנין נפעל. השורק מקום חולם, ושרשו יגה: והיא מר לה. כשתסתכל בצרת נפשה, יימר לה מאוד, ותהיה עליה למשא. וכן תרג' האשכנזי: (ה) היו, צריה עלו עליה מעלה מעלה היו לראש והיא ירדה מטה מטה ועולליה הלכו שבי. כי ה' הוגה. מאמר מוסגר, פארענטהעזים ולכן הוא מופסק בנגינה יותר, מאשר לפניו כמשפט. שבי תואר פעל הלכו, געפאנגען בל"א: (ו) כאלם,

לא־מצאו מרעה וילכו בלא־כח לפני רודף׃ ז זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד־צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על־משבתיה׃ ח חטא חטאה ירושלם על־כן לנידה היתה כל־מכבדיה הזילוה כי־ראו ערותה גם־היא נאנחה ותשב אחור׃ ט טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה ראה יהוה את־עניי כי הגדיל אויב׃ י ידו פרש צר על כל־מחמדיה כי־ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא־יבאו בקהל לך׃ יא כל־עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נפש ראה

שויע — יתיר ו' — יהוה

די קראפטלאזן פאר דעם יעגער פליהען.
(ז) איצט אין איהרען יאממערפאללען טאגען, דענקט ירושלים אן דאז פערגאנגענע וואהללעבען צוריק — איצט, דא איהר פאלק אין פיינדעסהאנד געפאללען, אונד נימאנד העלפען מאג, גרויזאמע עז זעהען, אונד איהרער פערניכטונג העהנענד זיך פרייען.
(ח) וואהל מוס ירושלים געזינדיגט האבען, דאס זיא דער אבגעזאנדערטען איינער גלייכט, דערען אנבעטער זעלבסט זיא העראב געווירדיגט, דיאוויל זיא איהרע שאנדע זאהען. איצט בעזייפצט זיא'ס, אונד קעהרטע גערן צוריק;
(ט) אלז אבער איהר אונפלאטה אן איהרעם זוימע האפטעטע, דא בעדאכטע זיא דיא צוקונפט ניכט; דארום פיל זיא זאנדערבאר, אונד נימאנד טרעסטעט. אך, עוויגער! זיהע דוא מיין עלענד! דען דער פיינד נימט אונאנפהערליך צו.
(י) שאן לעגט ער האנד אן איהרע קאסטבארקייטען, אונד אין איהר היילינגטהום זיהט זיא בארבארען דרינגען, פאן דענען דוא איהר בעפאהלען: «ניא קאממען זיא אין דיינע פערזאממלונג!» (יא) איהר אייגענעס פאלק אבער וויממערט נאך בראד, גיבט זיין ליבסטעס געגען פיר עססען הין, דאז לעבען נור זיך צו ערהאלטען. א עוויגער!

רש"י

(ישעיה ס"ג) שנת גאולי באה חסר כתיב: ז זכרה ירושלים. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהביאה לידי עוני. ומרודיה. הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים (שופטים י"א) אריד בשיחי ואהימה (תהלים נ"ה): כל מחמדיה. זוכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משוש חגה חדשה ושבתה (הושע ב') ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים. בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה השמטתם: ח לנידה. לגולה לשון נע ונד (בפרשת בראשית) אישמוב"ר בלע"ז (בדפוס ושנת רע"ח אישמוב"ט בלע"ז בל"א היין אונד הער בעוועגענד): ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה שושפיר"ר בלע"ז (סופי"ר בל"א זייפצען). שמעו כי נאנחה אני. הוא שם דבר שושפיר"א בלע"ז (אייגע זייפצען): ט טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדתה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתה לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: י ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב (תהלים י"ט) הכל פנו לבוז כסף וזהב והם פנו על ספרי תורה כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגומר: אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב

באור

לא מצאו מרעה, ומפני הרעב הולכים בלא כח לפני כיד הרודפם; או שאמר וילכו בלא כח וכו' מוסב על השרים. והראשון יותר נכון, ועל פי תרגום האשכנזי: (ז) ימי, חסר בית, ורבים כמוהו. מרודיה. שרשו רוד מנע"ו, ועניינו לשון צער כמו, אריד בשיחי. ראוה צרים. כנוי הנקבה מוסב על ירושלים שבראש הפסוק; כרוס רואים מפלת העיר ושמחים לאידה. או הוא מוסב על הנפילה; כי דרך העברי לדבר בלשון נקבה תחת טומטום זעכליכען געשלעכטעס בל"א. וכן מתורגם בל"א: משבתיה. המ"ם לצורך המשקל. וטעמו בטולה והפקרה. וכן תרגם הכשדי: (ח) חטא, חטאה. אמר המקונן האלהי אין ספק שירושלים חטאה חטאה גדולה על כן וכו'. ולאות הסבה חיבר שם הפעולה נאממען אבשטראקטום על הפעל; כי זה יורה תמיד על חוזק והפלגה כנודע. לנידה. לגולה, לשון נע ונד; אישמוב"ר עמוּ ווער, בעוועגען בלע"ז (רש"י) והנכון שהוא נידה כמשמעה, והנא מקום דגש; והמשך הלשון טמאתה בשוליה, כי ראו ערותה וכו' יעיד על זה. וטעם המשל שירושלים הגיד' חטאתה כסדום לא כחדה, וע"ז היתה לחרפה כאשה דוה אשר לא תבוש לכת בימי נדת דוותה, ורואי' העוברים דם מקורה בשוליה. ועתה מכרת ירושלים את זאת, ותודה על הראשונות; אבל אין לשוב עוד. הזילוה. ענין בזיון וקלות. והוא נע"ו מהפעיל, והדגש תחת הנח. נאנחה. נפעלה; עבר מנפעל שושפירר סופירער, זייפצען בלע"ז; ולכן הנון שואית. כי נאנחה אני, שם דבר שושפירא סופיראנטע, איינעזייפצענדע בלע"ז; ולזה הנו"ן קמוצה. (רש"י בתוספת). ותשב אחור. גם פה חסר דבור העזר, וכמו שמתורגם בל"א קעהרטע גערן צוריק: (ט) פלאים, תואר כפעל ותרד, ירידה שהיא למעלה מן המורגל. ראה ה' וכו'. אמר שאין מנחם לאבל העולם, ראה אתה, ה', את עניי, כי הגדיל אויב, ירבה ויפרוץ יום יום; והגדיל פועל עומד (נייטרום). ושם המקונן את הדברים בפי ירושלים, כאלו היא מדברת, ע"י הגשמה פערזאניפיקאציאן; וכדלקמן כי הייתי זוללה, שהוא מוסב בודאי על ירושלים, כאשר תעיד ה"א הנקבה: (י) כי ראתה. יסורים, ראתה, כי גוים, עמון ומואב; עיין במה"ס. צויתה. לפי דעת המתרגם האשכנזי הה"א כנוי לנקבה, אף שהיא רפויה; ויש לה דומים בתנ"ך. לא יבאו, וכו'. כאשר כתיב לא יבוא עמוני ומואבי וגו': (יא) זוללה, מלשון זולל וסובא. ושיעור הכתוב: ראה, ה', את

יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ יד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה כָל־אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי

ירדה

שויע הער אונד זיהע, וויא הערַאב געווירדיגט איך בין! (יב) ניא, אָ איהר וואַנדערער אללע! ניא איזט זאָלכעס אונגליק אייך בעגעגנעט. שויעט נור הער אונד זעהט, אָב אויך דער וואונדען איינע מיינער וואונדע גלייכט? דיא דיער עוויגע מיר געשלאַגען, ער מיך, אַם טאַגע זיינעס גריממעס, פיהלען ליס. (יג) פאָן אָבען הער שליידערט פייערסגלוטה ער אין מיין געביין, הא! וויא'ס דא וויטהעט! אונטען לעגט ער מיינען טריטטען נעצצע איין, צייכט מיך ריקלינגס נידער, איבערלעסט מיך דער פערצווייפלונג, דעם קוועהלענדען שמערץ איממערדאַר. (יד) מיינער זינדען דירועס יאָך בליהט שנעלל אין זיינער האַנד, דיא צווייגע פערפלעכטען זיך, אומווינדען מיינען האלז; זאָ שוועכט ער מיינע קראַפט, אונטערווירפט מיך ענדלאָזעם דרוקקע. (טו) טריטט אללע מיינע שטארקע מאַננשאַפט אין מיר נידער, אונד פערקינדעט פריידענפעסט ביים אונטערגאַנגע מיינער יוגענד, אלז טרעטע איינע קעלטער ער דער יונגפרייליכען טאָכטער יהודה'ס. (טז) אַך! היריבער ווינע איך, צערפלייסט אין טהרענען מיין אויג,

דאס

רש"י

וומהב: יב לוא אליכם. לא תבא כצרה הזאת עוד על עוברי דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו': אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה'. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: יג וירדנה. וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הנו"ן דגושה לפותרה בלשון יחידית כמו יעשנה (מלאכי ב') יכרסמנה (תהלים פ') ירענה (שם) שהעלה לשון נקבה כמו דאת אומר העצמות היבשות (יחזקאל ל"ז) שבר כל אחת ואחת. ד"א וירדנה כמו וירדהו אל כפיו (שופטים י"ד) הריק את המוח גורדן ורודה המוח מתוכו: יד נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר (שופטים ג') ואומר אני נשקד פויינט"ריגט בלע"ז (בל"א פונקדירט. מיט פונקטען בעצייכנעט. וכן ראשית ל' ל"ב. שופט י' כ"ח) נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה ברוך הוא לזכרון לא נשכח מניינם ותשלומים: ישתרגו. נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את המיטות (במסכת מועד קטן): טו סלה. רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה (ישעיה ס"ב): קרא עלי מועד. יעידות גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלוי מליוה של שנה שנייה לנאהם ממוזרים לכך אירע חזרתן של מרגלי' ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי (ישעיה ס"ג) כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס אנשים להוציא דמם: טז עיני

עיני

באור

גולל מפלתי, קדם הייתי זוללת בשר, אוכלת למעדנים מרוב כל; ועתה נותנים יושבי' מחמדיהם במעט אוכל להחיות נפשם ברעב. או זוללה מענין זלותא וקלות, כמו הזילוה לעיל. ועל פי זה אמר האשכנזי הערַאב געווירדיגט: (יב) לא אליכם. אתם עוברי אורח, מקצה הארץ עד קצה, עוד לא (הגיע) אליכם, אשר קרה לי; כי הביטו נא וראו וכו'. עולל. נעשה, מתכונת פאסיף. מבנין פקד; כי אם הי' מבנין פקד, מתכונת אקטי"ף: היתה הלמ"ד בכירי. (רש"י בתוספת):

הוגה. פה הה' אשרשית, לכן היא רפויה; אבל כי ה' הוגה האמור למעלה מפיק הה"א, והיא כנוי לנקבה: (יג) ממרום, רעות אפפוני מכל עברי; ממעל אש, ומתחת רשת פרושה. ולכן אני שוממה כל היום, תמיד. וירדנה. מוסב על האש, והוא ל"ז פה, כמו אש לוהט. ועניינו כמו לא ירדנו בפרך (ן' עזרא). וכנוי הנקבה על כל אחת מהעצמות, כי ענם ברוב ל"כ. שוממה. משתוממת ותוהה, מבלי אדע, מה אעשה; כי ריקה אני ממחשבות ועצה. פערצווייפעלט בל"א. דוה. חולנית ובעלת יסורין: (יד) נשקד, פאינטער בלע"ז פאינטער, פונקטירען, בעצייכנען בל"א. נקודים ומסימנים וכו'. (רש"י). והמובחר מכל הפירושים דעת המתרגם האשכנזי. ולדרכו עול כמשמעו, דרבן, ושיעור הכתוב: עול פשעי המוטל על צוארי לף שהוא עץ יבש הנה ביד האלקים המשימהו עליו יהיה למקל שקד לבין מהר והשריגים כאחוז בסבך עלו סביב לו; עד שאינו יכול להסיר העול הכבד. וזה אמרו לא אוכל קום: בידי. נסמכה המלה הזאת למאמר לא אוכל קום בדרך הפשטה אבשטראַקציאָן. ועידון כל המאמר בשם מופשט אבגעצאָגענער בעגריף. בל"א: אין דיא הענדע דעס ניכט וויעדער אויפקאָממענס. ויש לו חברים בתנ"ך. וגם לה"ע ידברו כן; כאשר יאמר האשכנזי: דאז דורך דיא פינגער זעהען, דאז אויף אונד אבגעהען. ובין בדבר! (טו) סלה. רמס, מלשון סלו המסילה. (רש"י). אדני. הוא נושא המאמר סוביעקט, ובא אחר הנשוא פרעדיקאַט, על דרך שירי. ולכן מלת אבירי מופסקת מעט, בטעם פסיק. מועד. היו שמחים בשבירת בחורי כבליל התקדש חג כשמחת הבציר; כאלו היה דם האדם דם ענבים. וכבר מצאנו משל הריגה בדריכת גת בפי המליץ הגדול בנביאים, ישעיהו בן אמוץ: פורה דרכתי וכו' (ס"ג): לשבור. מקור מקום שם הפעולה. ורבים כן. לבתולה. היא ירושלים, ובית יהודה, או כל בית ישראל היא הבת. (ן' עזרא): (טו) בוכיה, יו"ד תחת ה"א, וכן פוריה. עיני עיני. כפול להפלגה. ירדה. עומד.

מרוב

יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ יז פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלַםִ לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ יח צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי־פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ יט קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ כ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ כא שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ

דאס קיינער מיר טראֶסט, מוטה מיר קיינער צושפרעכען מאג, ווען מיינע קינדער פערגעהען דורך פיינדע אָבער מאַכט. (יז) אומזאָנסט רינגט ציון דיא הענדע, ניכט איינער צייגט זיין ביילייד איהר; דען דער עוויגע איזט'ס, דער יעקב מיט גרויזאמען אומגעבען, ירושלים זאָללטע צום שייזאל איהנען זיין. (יח) ער איזט גערעכט, דער עוויגע! דען אונגעהאָרזאם וואר איך איהם. הערט עז, איהר פעלקער אללע, אונד זעהט מיינע ליידען! מיינע יינגלינגע, מיינע מעדכען אין דיא שקלאפעריי געפיהרט! (יט) זאָללטע איך מיינען פריינדען רופען? אך, ויא האַבען מיך געטיישט! מיינען פריסטערן? מיינען עלטעסטען? אך! זיא פערגעהען אין דער שטאדט, מיססען זעלבסט נאך שפייזע זוכען, אום איהר לעבען צו ערהאלטען.

(כ) זיהע דוא, אָ עוויגער, וויא אנגסט מיר איזט! [שאָן גליטה מיין אינגערעס, פערגעהט דאַז הערץ אין מיר, דאס איך נאָ ווידערשפענסטיג וואר]; פאָן אויסען וויטהעט דאַז שווערט, אין דען הייזערן דיא פעסט.

(כא) מאַן הערטס, וויא איך יאממערע, נימאַנד טרעסטעט; פיינדע הערען מיינען פאלל, אונד פראהלאָקקען דאריבער. — אויך דיס איזט פאָן דיר פערהענגט! — אונד דאָך, ברינגסט דוא איהן, דען לענגסט פערקינדיגטען טאג, זאָ זינד זיא מיר יא גלייך! —

(כב) איינסט קאָממען אויך איהרע באָזהייטען אללע פאָר דיך

רש"י

עיני. כלומר תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: יז פרשה ציון בידיה. כמו ופירש ידיו בקרבו (שם כ"ה) כאדם המוליך ידיו ומוליכם ומביאם ומטפח בהם. ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו ופורש אין להם (ירמיה ט"ז) לאבל לנחמו על מתו. כך חברו מנחם: ובלשון משנה פרוסות קיימות (ברכות ל"ז) ומשמעו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם. תוספות מאלתי: צוה ה' ליעקב סביביו צריו. צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרין אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבז: יט קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והיו מוציאין להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומאחים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיו והיתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו (ישעיה כ"א) וגומר לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: כ חמרמרו. כומרו ויש לשון זה בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות ומחוץ חרב שאויב משכלת: כא כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה: כב תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעל למו כמו

באור

מרוב הדמעות נמסה עיני ויורדת למים: היו בני שוממים. אני בוכיה, על אשר רחק ממני מנחם משיב נפשי, בעת היות בני שוממים בלחץ אויב. וכן תרגם האשכנזי: (יז) פרשה, כמו פרשה בסמך, לשון שבירה; חבקה ציון את ידיה, ושברתם, מרוב מרירות לבה: צוה. מוסף אחר עמו: צוה צריו, וצוה היות ירושלם נדה ביניהם. וכן מתורגם בל"א: (יח) הלכו בשבי, זה המאמר נעשה לתואר לשם מכאובי, וכאשר מתורגם בל"א; ולכן נחסרה מלת אשר: (כ) ראה; מאהבי רמוני כהני וזקני גועו; ראה אתה, ה', את עניי: חמרמרו. כומרו, כמו נחמרו מעיה בלשון רז"ל (רש"י). נהפך לבי. נא רחם עלי, אב הרחמן! כי כבר שבתי נחמתי על פשעי כ"כ, עד שמעי נקמטו ונהפך לבי בקרבי. והמאמר הזה הוא כעין מאמר מוסגר איין איינגעשאָבענער זאץ: מרו. וי"ו תחת ה"א: בבית כמות. מכירב(?) פערוועסט: מחוץ שכלה חרב. כמות בבית. מבית שכל המות ומחוץ החרב: (כא) שמעו רעתי ששו, לא די, שאין לי מנחם, אלא אף אויבי השומעים רעתי ששים ושמחים: כי אתה עשית. גם זה ממך ה', צדיקו של עולם! לעונש על עווני הרב. ובאמת הוא צער גדול לנכאה לבב, בראותו שמחת אויב ומתנקם; כאשר זכר חכם קדמון, שאלו לאיוב, «מה היתה הגדולה בצרותך?» והשיב: «נקימת האויבים»: הבאת יום קראת. אבל גוי אובד עצות המה; כי אלו חכמו, ישכילו, שאם הבאת יום השילום, אז יהיו גם הם אומללים כמוני. ומלת הבאת עתיד מורכב פוטורום עקסאקטום, כמו אשר הולדת אחריהם, ודומיו. וכן תרגם האשכנזי: (כב) תבוא, לבעק

לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי לֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ

דיך, אונד דוא ביזט דער רעכער איהרער זינדען, וויא דוא דער מיינען וואָרסט. — אבער אך! צו פיל האָב איך דעס יאממערס, מיין הערץ דעם ליידענס צו פיל! ——

ב (א) אה! וועלך אונגעוויטטער ציהט גאָטטעס שטראָפגעריכט איבער ציון'ס בורג צוזאממען! וויא שליידערט ישראל'ס שטאָלץ ער פאָן הימ־מעלסהעהע אין טיפען אבגרונד הין! זיינער פיסשעמעל זעלבסט ניכט איינגעדענק אם ראכעטאג. (ב) רייסט נידער אָהן פערשאָנען יעקב'ס פרעכטיגע וואָהנונגען אללע, פערהעערט אין זיינעם גרימממע דיא פעסטען יהודה'ס, מאכט זיא דער ערדע גלייך; אונד שענדעט רייך אונד אָבערהערר. (ג) שטומפפט אין הייסעם צאָרנע ישראל'ס מעכטיגעס האָרן אב, העלט דיא קראַפטפאָללע רעכטע איהם פאָם פיינדע צוריק; דאס אין יעקב ער נון וויטהעט, גלייך פלאממענדעם בליצע, דער אללעס פערצעהרט רינגסאומהער. (ד) ער זעלבסט שפאננט דען באָגען, וויא דער פיינד, שטעממט, וויא דער ווידערזאכער, זיינע רעכטע, אונד פעללעט יעדע אויגענלוסט, אונד שיטטעט גרים

חמתו

באור

אדע שתבוא כל רעתם לפני כמא משפטך, כשתמלא סאתם, ואז תשיב להם גמולם, כאשר השבת לי. אך מ"מ עתה רבות אנחותי, ולבי עלי דוי: ועולל. צווי במקום עתיד, כמו תנה הודך (תהלות ח'):

ב (א) יעיב, כע"ו מהפעיל, יוכא. וטעמו יאפיל בעבים (רש"י בתוספת). ונודע, שהרעם הנקרא בל"א געוויטטער הוא משל בפי המשוררים הקדושים לנקמת ה' במורדים בו. וכן אמר פה, שהפס העלה ענני רעם על בת ציון, ושלח ברקיו, להבעיר בערה במקדשה ובארמנותיה, ולהפיל חומותיה החזקות. משמים. גובה גדול, כטעם בגורות בשמים; ויפה אמרו חכמינו ז"ל: « מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. » תפארת ישראל. בית המקדש, שהם מתפארים ומתהללים בו. והשליכו לארץ ולא זכר, כי הדום רגליו הוא. הדום. כסא קטן למנוחת הרגלים, שעמעל בל"א. ושרש המלה הדם, דומה מאוד לשרש הזה, שהוא לשון השתרעות, על שם שהרגלים משתרעים על הכלי הזה: (ב) בלע, אחת והושל מקליעת מאכל, שהוא אבוד מן העולם. נאות. א' תחתו', כמו נאות דשאים (ן' עזרא). ואפשר יכוון בו גם ענין נאה; והמתרגם האשכנזי חבר שתי הכוונות יחד, ואמר: פרעכטיגע וואָהנונגען, ודפ"אח. הגיע לארץ. השפילם עד עפר. חלל. קודש הוא דבר מובדל מאחרים בתור המעלה, וחול הוא הפכו, דבר השוה לכל, ואיננו מיועד ביתר שאת משאר פרטי מינו. וכן אמר פה: חלל השרים, השוה השרים לעם הארץ, עשה עם ככהן ועבד כאדוניו; וגם המלכה, שהיתה לפנים מושלת מושל רב הכח אם כי היתה כאחת הממלכות השפלות: (ג) גדע. קצץ. והשרש הזה הוא דומה מאוד לשרש גוד, גדו אילנא; שגם הוא מענין קציצה. וגם גדוד הוא חברת לוחמים קטנה, כפרדת מן הצבא הגדול רעטאשעמענט, אבגעזאנדערטער הויפען. קרן ישראל. כח ישראל. ודרך הדבור גדיעת קרן הוא דרך משל מראש, בילדליך: ימינו. מוסב על ישראל. והמשל הכח לימין, לפי שהימין היא נאדרת בכח יותר מהשמאל. והמתרגם האשכנזי הרכיב שתי הכוונות יחד במתק לשונו, ואמר: קראפט־פאללע רעכטע. ויבער. (אם אינו האויב) ביעקב כאש להבה. סביב. תואר הפעל אדווערביום ולפעמי' הוא שם סובסטאנטיף, נעגנ־וואָרט, ואז הוא תמיד לשון רבים: סביבים וסביבות, הדברים אשר הם סביב לדבר אחר. והוא רבוי כולל פלוראלים טאנטום. ומתורגם בל"א דיא געגענד. וגם הכרפתי יאמר לעס ענוויראָנס נרבוי: (ד) כאויב, לא די שהכשיל כחי, לבל אוכל לעזור לי; אבל גם היה בעזרת אויבי, ולחם גם הוא עמדי. שפך חמתו (באיה) כאש. (רש"י בקוצר). וכן מתורגם אשכנזית: (ה) היה ה' כאויב. לאחת מה

רש"י

גם במעלליו יתנכר (משלי כ"ב) וכפרי מעלליו (ירמי' ל"ב):

ב א איכה יעיב. יאפיל כד"א וכשמים התקדרו בעבים (מלכים א' י"ח): משמים ארץ שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: ב נאות יעקב. בתי יעקב. לשון נוה (ישעיה ל"ג): הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה. ומדרשי הגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש ומים ומחרב ועכשיו כשהיו משביע את שר האש בשמו הוא משיב אין מושלה זו בידי וכן כלם: ג השיב אחור ימינו. השיב עלמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: ד דרך קשתו. לפי שאין דרך קשתות שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. אך אינוה כולה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אגל

חמה

אמר

חֲמָתוֹ: ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה: ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן: ז זָנַח אֲדֹנָי ׀ מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד: ח חָשַׁב יְהוָה ׀ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ: ט טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ

גרים אין ציון אויז, פייערסגלוטה!
(ה) יא, ער איזט אונזער פיינד געוואָרדען, דער עוויגען פערדערבט ישראל, פערדערבט זיינע פאללעסטע, זיינע פעסטונגען אללע, אונד הייפט אין יהודה אן יאממער אונד קלאגעגעשרייא.
(ו) טילגט זיינע היטטע, וויא דער גערטנער אונקרויט טילגט; רייסט זיין שטיפטונגסהויז זעלבער נידער, לעסט רוהעטאג אונד פייערטאג צו ציון אונטערגעהען, אונד שאנט אין זיינעם אייפער ניכט קעניג, ניכט פריסטער.
(ז) פערלעסט זיינען אלטאר, פערוווירפט זיין הייליגטהום, איבערגיבט דיא פעסטען מויערן אין פיינדעסהאנד; נון ערהעבט מאן פריידענרוף אין גאטטעס טעמפעל, אלז ווערע פעסטפערזאממלונג דארט. (ח) לאנגע שאן וואר פאס עוויגען ציון'ס שטורץ בעשלאססען; נון איזט דיא שנור געשפאננט, נון הערלט דיא רעכענדע האנד ער לענגער ניכט צוריק; פאן גראס ביז קליין איזט אללעס מויערווערק איצט איינגעריססען, ליגט אין טרימערן זעממטליך דאנידער.
(ט) דיא טהארע

רש"י

חמה כדכתיב שפוך חמתך על הגוים (תהלים ע"ט): ה וירב בבת יהודה. הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה. צער ויללה: וירב. נקוד יו"ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרי' וירב העם ויעצמו מאוד (שמות א') נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זנה בנה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר מונה ה"א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה (בפ' וארא) וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ קטן כגון ויפן זנב אל זנב (שופטים ט"ו) ויגל יהוד' מעל אדמתו (מלכי' ב' כ"ה) ויגל מלך בבל את ישראל אשורה (שם י"ז): ו ויחמוס. לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בסרו (איוב ט"ו) נחמסו עקביך (ירמי' י"ג): כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שוכו. מעונתו שבו כתיב שוכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם (בפרשת תרומה): מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: ז נאר. ביטל וכן נארת ברית עבדך (תהלים פ"ט): כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחרבנו קול שמחה: ח חשב ה' להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני (ירמיה ל"ב): נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. שורה ובר שורה חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: ט טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה.

באור

שאמר בפ' הקודם דרך קשתו וכו'; באמת באמור, היה ה' לאויב לבני, כי בלע וגו'. ווה דרך שירי דיכטעריש. ארמנותיה מבצריו. בא פה ישראל ל"ז ונקבה, כמגרים ויהודה: וירב. בנין ה"א מהפעיל, ולכן הוא בשש נקודות: ואניה. שרשו אנה, והיו"ד מקום ה"א. והוא נקוד בחטף פתח, ועניינו יללה ואבילות; אבל אניה (ספינה) בלב ים (משלי ל') הוא בחטף קמץ: (ו) ויחמוס. כל זה לקיחה בחזקה וכה נקראת בל"ע חמר. ווע־ראפפען, וועגרייסען אבריסען, אויסרייסען, אויסיעטען, טילגען: גן. שם תואר לבעל הגנה, ע"מ פל מהכפולים, דל, תם, עז ודומי'; גערטנער בל"א: שכו. כוונתו העיקרית על המקדש, שהוא סכת השם, והטפלית דיא נעבענבע־דייטונג היא ענין קוצים ודרדרים, מלשון לשכים בעיניכם (במדבר ל"ג); כי ירושלים היתה קוץ בעיני האלהים, על כל התועבות, אשר נעשו שמה, כדכתיב: כי על אפי ועל חמתי וכו'. ושיעור הכתוב: כאשר הגנן חומס השכים, אשר בגנתו: כן חמס השם שכו, סכו, אשר נהיתה לשכים בעיניו. וכן תרגם האשכנזי: מועדו. הבית המועד לכבודו זיין שטיפטונגסהויס בל"א; שכח. ע"י השחתת המקדש נפסקו הקרבנות ובטלו המועדות. והוא יונח לשלישי מבנין פקד, כמו למד דעת (סוף קהלת): (ז) זנח. זה השרש דומה בהוראתו לשרש זנה; שניהם לשון עזיבת דבר והתפרדות ממנו, עזיבת אשה את בעלה, והאוהב את האוהב, וכדומה; אך שרש זנח מורה עזיבה לגמרי גענצליכע טרעננונג פערלאססונג, לכן נתחלפה הה"א בחי"ת, כי קושי המבטא יורה תמיד על חוזק ההוראה. ולפי שזכר נאיצת הכהן, זכר גם זניחת המזבח ונאירת המקדש: נאור. הרחיק והשליך. והוא מבנין הדגוש, בלי תשלום: כיום מועד. כאשר היו הלוים משוררים ועולי הרגל עונים הידד בבית ה', בחגים ובמועדים: כן נתנו האויבים בחורבנו קול הדוה גילה. (רש"י בשינוי לשון): (ח) חשב ה' להשחית חומת בת ציון. זה ימים רבים, ככתוב: כי על אפי וכו' (רש"י) אך לא שקד על הרעה, כי אל ארך אפים הוא. אך לסוף, כאשר הגדילו לעשות רשע, נטה קו. של משפט, לנכות התועבים (רש"י בשינוי) ועתה לא השיב ידו עוד מבלען, עד שהאבילו חל וחומה: ויאבל. החריב. ותאמר נטה קו דרך מליצה פיגירליך, על גמר הדין; כאשר יאמר האשכנזי: דער שטאב איזט געבראכען: חל. היא החומה הקטנה סביב לגדולה צווינגער; פארמויער בל"א; וכן אמר הכשדי: « מפקנא ומדא. » ושרש המלה חלל מהכפולים, כי החל שאיר מקום חלול בינו ובין החומה, ולכן היא באה תמיד בלי יו"ד; אבל חיל ביו"ד הוא מנע"ן, ועניינו כח: אמללו. שרשו אמל, וכפול הלמ"ד. ועניינו חולשה וכריתה, כמו האמללים (נחמיה ג') ודומיו (רד"ק). והאל"ף תחת ה"א הפעל, והראוי הומללו. והטעם: החומות נפלו היו לעפר ולאשק: (ט) אבד ושבר. מבנין הדגוש, והפ"תח מקום

כירו

שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם־נביאיה לא־מצאו חזון מיהוה׃ י ישבו לארץ ידמו זקני בת־ציון העלו עפר על־ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם׃ יא כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה׃ יב לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם׃ יג מה־אעידך מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך׃ יד נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב

שביתך

מהארע טיף אין שוטט פערזענקט, דיא ריגעל צערבראָכען אונד צערשמעטטערט — דער קעניג אונד דיא פירסטען אונטער בארבארען, נירגענדס צורעכטוויזונג, זעלבסט פראָפעטען עמפפאַהען קיינע וויזאגונג מעהר פאָם הערן. (י) דארום זיצצען ציון'ס גרייזע אויף הארטער ערדע שפראכלאָז דא, דאז הויפט מיט אַשע בעשטרייעט, דען לייב אין זעקקען געהיללט, אונד ירושלים'ס טעכטער וואנדעלן מיט געזענקטעם הויפט אומהער. (יא) מיין אויג פערגעהט פאָר טהרענען, מיין איננערעס גליהט פאָר קוממער, מיינע גאַללע ערגייסט זיך, אָב דאז אונגליק מיינעס פאָלקעס, אינדעם קינדער אונד זייגלינגע אין אללען שטראַסען פאָר הונגער פערשמאַכטען. (יב) לאללענד פלעהען זיא איהרע מיטטער אום בראָד אונד וויין, קריממען, וויא פערוואונדעטע, זיך אויף אָפפענער שטראַסע, אונד הויכען איהרען גייסט אויז אין דער מוטטער שאָאָס. (יג) ווען, אָ טאָכטער ירושלים! זאָלל, צום לינדערנדען ביישפיל, איך עהנליך דיר פינדען? ווען דיר צום טראָסט ענטגעגען שטעללען, אָ יונגפרייליכע טאָכטער ציון? אך! גראָס וויא דאז וועלטמעער איזט דיינע וואונדע, ווער קאַן זיא דיר היילען? (יד) דיינע פראָפעטען? — זיא האבען דורך טרוג אונד אונזין דיך געטייששט, ניא דיין שטרעפליכעס אונרעכט דיר אויפגעדעקט, דאס פאָן דיינער ווילדהייט זיא צוריק

דיך

באור

נ"ר: אין תורה. כי מי יורה? מלכה ושריה בגוים ונביאיה לא מצאו חזון. לכן ידמו זקני בת ציון. אחין עצה. שרש דום נאמר בכל מקום על השתיקה העצומה שתיקת הדבור והמחשבה; שפראכ= אונד זיננלאָז זיין וכן הוא פה., מרוב שיחם וכעסם ידמו זקני ירושלים, ולא ידעו, מה יעשו: העלו עפר. זה היה מנהג האבלים בימי קדם בארצות המזרח, כנודע: הורידו. השו לארץ. וכן אמר המשכיל: מיט געזענקטעם הויפטע: (יא) כבדי, בא כבד במקום מרה, בעבור האחוה שביניהם; כי מין המרה יורד דרך כמפוכות על הכבד, ושם יקבל סגולותיו, לפעול בגוף כפי פקודתו מאת יוצר האדם. וידוע כי בהתפעל האדם מאימה, כעס או יגון; נשפכת המרה אל קיבתו, ויקיא, ובקיאו יוציא גם ליחות המרה. וזה טעם נשפך לארץ: בעטף. כפעל, בחסרון ה"א, והב"ית מקום בעבור. וענין המלה אפיסת כח מצייר פאָמער, אָהנמעכטיג ווערדען, בלע"ז. (רש"י בשינוי קצת): (יב) בהתעטפם, בהתהפכם אנה ואנה, כחלל חרב, אשר יתגולל בדמו, טרם ימות: בהשתפך נפשם. כנוי למיתה. וזכר האם ולא האב, לפי שהאשה רכה ומענגה יותר מן האיש, ונפשה נטויה יותר אל התפעלות הרחמים: (יד) נביאיך, בתמיהה. מי ירפא לך? נביאיך? הלא המה היו מחריביך! לא די שלא גלו לך עוונך הרב ועונשו, להשיבך מדרך לא טוב; אך גם התעיך במשאות שוא, למען הוסיף חטא על פשע. ומזה תבין, קורא משכיל, טעם המפסיק במלת נביאיך: תפל. דברים שאין בהם טעם; אפלשטרימנט אבסורדימענט, אבגעשמאַקט, אונפערנינפטיג בלע"ז. (רש"י): ולא, גלו. (דעתם) על (אודות) עוונך. וכן יאמר המשכיל אויפשלוס איבער עטוואז געבען וזה טעם על לדעתי הקלושה. עון. כמשמעו. או הוא לשון עונש; לא גלו לך הרע הנגזר עליך מאת ה'. והמתרגם המשכיל שכל לקחו הזך, והרכיב שתי הכוונות יחד, באמרו: שטרעפליכעס

אונרעכט

רש"י

אגדה לפי שהלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם (תהלים כ"ד) לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: ישבו לארץ וגומר. כמשמעו. ומדרש אגדה כשנבוכדנצר הושיב' לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכי' ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ופשטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: יא חמרמרו. רגרז"לירט בלע"ז (והוא רעגרילער"ט. בל"א איין געשרומפן. גערעסטעט) דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור כמולים ומתחמרמרים: בעטף. פשמ"ייר בלע"ז (והוא פאמע"ר. בל"א פערשמאכטען. אונמעכ"טיג ווערדן. וכן ישעיה נ"א כ'. יונה ד' ח'): יג מה אעידך ומה אדמה לך. לומר לך מה תתנחמי על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך הנחומים הללו: יד שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אפלשטרי"מנט (אפלאטרע"מנט בל"א איבר טיככט): ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר משובותיך לשון

שיבה

שְׁבִיתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים׃ טו סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלִָם הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ׃ טז פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אוֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ׃ יז עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ יח צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ׃ יט קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־

תאכלנה

דיך ברעכטען, אונד לאגען דיר נור שמייכעלנדע געזיכטע דער צוקונפט. (טו) נון שלאגען רייזענדע דיא הענדע צוואממען איבער דיך, שיטטעלן פערוואונדערנד דאז הויפט, אָ ירושלים! «איזט דיס דיא זאָ בעריהמטע שטאדט? דיא קראָנע דער שענהייט? דעס ערדבאללס וואָננע דיס?» (טז) דאן רייסען דיא פיינדע דען ראכען אויף, בלעקקען האָהנצישענד דיא צעהנע, ערווידערן: «וויר, וויר האבען זיא פערטילגעט! איין לענגסט געווינשטער טאג איזט דיס. אה! וויר ערלעבטען איהן! זאהען איהן!» (יז) זאָ האט דער עוויגע זיינען פֿאָרזאַץ אויזגעפֿיהרט! דיא לענגסט פֿעקינדיגטע דראָהונג אין ערפֿיללונג געבראַכט! ליס צו גרונדע ריכטען אללעס, אָהנע שאָנונג, ליס פיינדע פראָהלאָקקען אונד בארבארען שטאָלצירען. (יח) אויז איהרעם גרויזאמען הערצען דרינגט פריידענגעשרייא ביז צום הימעל עמפאָר. אָ ציון! לאָס צעהרען וויא בעכע פליסען, טאג אונד נאכט! אונאויפהאַלטזאם מיססען זיא ריזעלן, ניא דוא דיינעם אויגע רוהע גענגען. (יט) אויף! קלאגע לויט נעכטע דורך! ביים אנבעגין יעדער נאכטוואַכע ערגיעס דיין הערץ, וויא וואססער, פֿאַר דעם הערן; העבע דיינע הענדע צו איהם עמפאָר, אום דיינער קינדער לעבען ווילען, דיא פֿאַר הונגער פערשמאַכטען אַן אַללען עקקען דער שטראַסען. (כ) אָ עוויגער! שוּיע הער אונד זיהע! וועם האט דיינע שטראַפענדע האַנד יע זאָ הארט געטראָפפען? זאָללען מיטטער איגענע לייבעספרוכט פערצעהרען

רש"י

שובבה (ירמיה ל"א) שובבים (שם ג') וילך שובב (ישעיה נ"ז): ומדוחים. הדיחוך מעלי: טו שרקו. נופח בפיו שיב"ליר בלע"ז (שיפ"לער. בל"א ציסען. פפייפען וכן מ"א ט' ח') ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: טז פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: יז בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו יתר ידו ויבצעני (איוב ו'): אשר צוה מימי קדם. מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע: יח פוגת. הפגה טריסטאל"מינט בלע"ז (טרעסטי"עמאה"נג. בל"א שודערן. פלעצליכע בעוועגונג. הופפען) כמו ויפג לבו (בפ' ויגש): בת עינך. שחור של עין שקורין פרוני"לא בלע"ז (פרו"נעל בל"א אויגאפפעל): יט אשמורות. שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפ"מין בלע"ז פערשמאכטען. אונמעכטיג ווערדן. כמו לעיל פסוק י"א. וכן פי' רש"י במסכת שבת ט' ע"ב): כ עוללי טפוחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם. ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום ויום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריהו בן יהוידע

כמו

באור

אונרעכט: (טו) שרקו, נפחו בפיהם; שיבלר סיפלער, פפייפען, צישען בלע"ז: והוא סימן תמהון. (רש"י בקוצר): כלילת. שם, והנפרד כלילה; כתר היופי. וכן מתורגם אשכנזית: (טז) פצו עליך, האויבים מתפארים נגד העוברים ואומרים: מה תתמהו? אנחנו בלענו העיר הזאת, והבקענוה אלינו. אתם כפלאים על המראה. אבל אנחנו קוינו כבר לזה היום ועתה מצאנוהו: שרקו, זאת השריקה היא להתול, כאשר אמר האשכנזי האָהנצישענד: (יז) בצע כלה. אמרתו. הסגול מקום חירק: הרים קרן צריך, גדלם ונשאם. ול"ע לשון מושאלת מלאה דברי משל ומליצה מעטאפערן כנודע: (יח) צעק לבם, של שוכחים בקול רנה חזק וגדול, עד שעלה אל ה'. וצעקת בני האדם בכללם כצדיק, כרשע באה אל האלהים, וכן אמר לסנחריב: ושאננך עלה באזני (ישעיהו ל"ז): חומת בת ציון, אמר המקונן לחומה, שתוריד דמעה בהגשמה פערזאָניפיצירט. וזה מורגל בפי המליצים הקדושים: מה לך הים כי תנוס? (תהלות קי"ד), פצחו הרים רנה (ישעיהו מ"ד), פתח לבנון דלתיך (זכריהו י"א), ודומים. או חומת כמו בתולת, ע"ד אם חומה היא (שיר ח'). ועל פי זה תרגם האשכנזי: בת עינך, שחור של עין, פרונילא ברונעללע, אויגאפפעל בלע"ז, (רש"י) ומצאנו המלה הזאת בבית כפולה: בבבת עינו (זכריה ב' י"ב): (יט) רני, אויביך ירנו מטוב לב צעקי את צעקת שבר אל אדוניך, אולי יחנך! לראש אשמורות, לראש כל אשמורה: על נפש, בעבור: (כ) אם תאכלנה? הרוצה אתה הרחום והחנון, שתאכלנה נשים פרין? וכן מתורגם אשכנזית; פרים, עיין למעלה מזה, פסוק ד': טפוחים, מגזרת טפח, כמנהג הנשים למשמש

ולטפח

תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ ז גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גם

פערצעהרען, דיא מיהזאם ערצאגענען קינדער? — זאלל אין גאטטעס הייליגטהום מאן נידערמעצעלן, זא פריס־טער אלז פראפעט? (כא) קנאבען אונד גרייזע, יינגלינגע אונד מעדכען ליגען הויפענווייזע אויף דען שטראססען אומהער, דורך דאז שווערט געפעללט! דיא דוא געפעללט, אם טאגע דיינעס צארנס, דוא, אהנע מיטליידען, ער־ווירגען ליסעסט, (כב) אלז, גלייך צו איינעם פעסטע, דוא מיינע פירכטערליכען נאכבארען אללע אום מיך צו־זאממען ריפעסט, אונד קיין שוואכער איבעררעסט, קיין פליכטלינג מיר אם ראכעטאגע גאטטעס בליב — ויא איך זא זארגפעלטיג מיר ערצאגען, אך! דער פיינד האט זיא אללע אויפגעריבען. —

ג (א) איך בין דער מאן, דער דאז עלענד זעלבסט גע־זעהען, מיט זיינעם גריממעס שרעקקענפאל־לען רוטהע! (ב) מיך ריס ער פארט, אונד טריב מיך אומהער, אין טיפער דונקעלהייט, נירגענדס העללע; (ג) אך! אונד שווינגט זיינע גייסעל נור איבער מיך אימ־מערדאר, (ד) ביז פלייש אונד הויט צערפעצט, מיין גע־ביין צערשמעטטערט איזט. (ה) באלד צווינגט דער וויט־העריך מיך אין פעסטע מויערן, ווא ניכטס אלז ביטערעס ליידען מיך אומגיבט; (ו) זענקט מיך אין פינסטערע גרופט, גלייך לענגסט פערשטארבענען; (ז) קערקערט מיך איין, אויף דאס איך ניכט ענטוויכע, אונד בעשווערט מיט עהערנען קעטטען מיך. (ח) איך

רש"י

כמו שכתוב בדברי הימים (ב' כ"ד) שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: כב תקרא כיום מועד. כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי. שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:

ג א אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של רודה ומכה הוא הקב"ה: ג אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: ד בלה בשרי. כמו לבול עץ (ישעיה מ"ד). ד"א בלה בשרי ועורי. כמו והארץ כבגד תבלה (שם נ"א) כלומר שכבו לארץ חוצות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: ה ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה (פרשת נצבים). ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין. ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאני: ז גדר בעדי. עשה חומה

לנגדי

באור

ולטפח בילדיהן הקטנים, לרבותם ולגדל דמעותם: עוללי טפוחים, געשטרייכעלטע, געליעבקאזטע קינדער בל"א (ן' עזרא בהרקבה). או הוא מלשון מטפחת; ווינדעל־וויקקעל קינד בל"א: (כא) טבחת, בלי חמלה ביום: (כב) תקרא, אשר קראת: כיום מועד מגורי, שכני הרעים, או מלשון מורא, אויבי האיומים. והאשכנזי אמר בשום שכל: פירכטערליכען נאכבארען: אף ה', שם תחת כנוי, והוא מסגולת לה"ק, כנודע: אשר טפחתי, ילדים, גדלתי בשמירה מעולה האויב בא וכלה אותם:

ג (א) אני, בא קורא נעים! תן לבך, בקראך הקינה הזאת; כי היא רמה ונשאה עד מאוד מוסרית ופילוסופית איין מאראליש־פילאזאפישעס טרויערגעדיכט, ודברי המשורר בזה מתוקים הם לנפש, ומרפא לשכל. ראה, אשר ראה (רש"י): עני, שם, ודמה את העני לאיש אכזרי, לא יחמול, אשר בידו שבט הנוגש, לענות בו. ובאה מלה זאת בק"ק, ע"מ ואל דמי (ישעיהו ס"ב ו'): עברתו. מוסב על העני, וכל הפעלים הנזכרים למטה מזה: נהג, ישוב, יהפוך וכדומה מוסבים עליו בדרך ההגשמה שהזכרתי כבר: (ב) וילך, כפ"י מהפעיל, ופתח הלמ"ד בעבור ההפסק: חשך, כחושך: ולא אור, יתרון לשון פלעאנאסמוס בזה הוא סגולה אידיאטיסמום לפעמים בלשון העברים: אנס אין כסף, מת אתה ולא תחיה, שמכה אני ויאמת אישי, ודומי': (ג) אך בי, אני לבדי מוכה תמיד; אך בי ישוב להפוך ידו כל היום; וכל תשובות מכותיו רק עליהם (רש"י) בהרחבה). ישוב יהפך. כמו כדעה כרדפה, כדעה לרדוף: (ד) בלה, קרע. כי דבר בלוי פערפוילט, פערמאדערט, פערוויטטערט הוא נקרע מאליו, והרכבתו מתפרדת: (ה) בנה עלי, בית הסוהר המסובב בחומות בצורות: ויקף. (עלי) ראש. כמו ראש ולענה (רש"י): ותלאה, תלאה מרה. וכן אמר האשכנזי: ביטטערעס ליידען. ואמרו בנה על העני, כאלו הוא בנה בית האסורים הזה דוואקא בעבורו, הוא דרך הפלגה ענערגישע, קראפטפאללע רעדענסארט: (ו) עולם. זמן רב. וכן אמר המתרגם האשכנזי: לענגסט: (ז) ולא, שלא. וי"ו תחת שי"ן: הכביד, עשה כבדים. נחשתי. כבלי נחשת, אשר הם סביב לרגלי, ויתכוס מלכת. פוריש פערס,

קעטטען

ח גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה בְּמִסְתָּרִים׃ יא דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃ יב דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ יג הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ יד הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃ טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃ יח וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃ יט זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ כ זכור

(ח) איך רופע אונד פלעהע — אבער אך! פרוכטלאז האללט דיא פערשלאססענע שטיממע מיר צוריק. (ט) באלד פערלעגט ער מיט פעלזענשטיקקען מיינע וועגע, פערלענקט דיא גראדען פפאדע מיר; (י) איזט מיר איין לויערנדער בער, איין לעווע אים ריקקיגט; (יא) פעללט דארט אויף אירדעם וועגע מיך אן, אונד מאכט מיך צום שרעקבילדע! (יב) באלד שפאננט ער דען באגען, שטעללט מיך צום ציהלע זיינעם פפיילס, (יג) אונד שיטטעט זיינעס קעכערס פערדערבליכע ברוט גאנץ אין מיינע ניהרען אויז; (יד) דאס איך צום האהנגעלעכטער מיינעס פאלקעס ווערדע, איהר שפאטטליד דען גאנצען טאג; (טו) באלד מאכט ער מיך מיט עקעלהאפטען שפייזען זאטט, שטיללט מיינען דורסט מיט ווערמוטה; (טז) צערמאלמט דיא צעהנע מיר מיט קליינען קיזעלן, אונד וועלצט אים שטויבע מיך אומהער. — (יז) זא אללער גליקזעליגקייט בערויבט, פערצווייפעלטע איך אן בעססערונג שאן, (יח) שפראך: איך בין אין עוויגקייט פערלארען, קיינע האפפנונג מעהר ביים הערען פיר מיך; (יט) דען דאז אנגעדענקען מיינער ביטטערן לײדען, מיינעס ווערמוטספאללען טריבזאלס (כ) שטעללטע

באור

קעטטען, פעססעלן בלע"ז. (רש"י בשינוי לשון). ואין הבדל בין נחשתי לנחשתי; כי שורק קטן וק"ח יתחלפו: (ח) שתם. ס"ין מקום ס"מך. תפלתי. סתומה. עיין למעלה מזה (ב' ד'): (ט) בגזית, באבני גזר נעתק, אשר נגזזו ועברו ממקומם; כמאמר האשכנזי המשכיל: מיט פעלזענשטיקען: (י) במסתרים, נעבי העבים אשר בשדה, אשר הוא מסתור לכל עובר, וכן תרגם האשכנזי (אים דיקקיגט: (יא) דרכי, אל דרכי הנעווים: סורר, סר הענין: ויפשחני, שי"ן תחת סמ"ך, פסח (דלג) אלי. וכן מתורגם אשכנזית: שומם, שכל רואהי ישום (ן' עזרא). ועל פיו תרגם המתרגם האשכנזי: שרעקבילד: (יב) כמטרא, אל"ף תחת ה"א. והמלה ארמית סיריש, לשון שמירה, המקום אשר שומרים ומכוונים לירותו. ציעל בל"א. (ן' מלך בשינוי קצת): לחץ, אפשר נקרא כלי יריה געשאס הקדמון הזה כן מלשון (אבנים קטנים חלקים, קיזעלשטיינע, כי בו ירו הקדמונים, כנודע ממעשה דוד וגלית: (יג) בני אשפתו, החצים, אשר תוציא האשפה קוירכא (קארקאים) בלע"ז, קעכער בל"א ממעיה. (מרש"י ון' עזרא). וכל המקרא הזה הוא מאמר כמלך עד אחוד: (יד) עמי, לדעת הקכם המתרגם אשכנזית היו"ד למב"ע, והאסורה אינה מסכמת עמו: (טו) לענה, כלענה: (טז) ויגרס, וישבר, כמו גרסה נפשי. (רש"י): בחצץ, עיין למעלה, פ' י"ב: הכפישני, בחלוף בומ"ף: (יז) ותזנח. עומד אינטראנזיטיפום, אונאיבערגעהענד, אך למעלה מזה (ב' ז') הוא יוצא טראנזיטיפום, איבערגעהענד. ודינם ככה: נשיתי, כל נשייה היא שכחה ברצון, שיסיר האדם דבר מרעיוניו, לבלתי תשוב עליו עוד, וזה ההבדל בין שכח לנשה, כי שכחה היא מקרית מאורך הימים, חסרון כח הזוכר, וכדומה. ושיעור העשך המקראות פה כן: רעות רבות וצרות עברו עלי, (אמר המקונן) ונפלתי במעמקי הדאבון או הסרתי מחשבת הטובה מקרב לבי, אמרתי: (יח) אבד נצחי, אהיה אובד כל ימי חיי, באבלי אקבר לעולמי עד לא יעזבני, כי

רש"י

לנגדי להיות כלוא: ולא הלא. הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פיר"יש בלע"ז (פער"ס. בל"א קעטן. באנדען: ח שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפני: ט נתיבותי עוה. אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים והלא דרך עקלתון: י דוב אורב הוא לי. הקדוש ברוך הוא נהפך לי לדוב אורב: יא דרכי סורר. לשון סירים קוצים (קהלת ז') סורר קוץ אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן דפשח דיקלא: יב ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרא אשפיי"לא בלע"ז (כמו א סיגנאל. בל"א נוס ציל. וברש"י כ"י ברסי"אל. ומלה נושנת. דאז ציל): יג בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויברא בלע"ז (הוא לשון אשכנז קעכיר. וכן ישעיה כ"בו'): טז ויגרס. וישבר ודוגמתו גרסה נפשי (תהלים קי"ט) וכן גרש כרמל (בפ' ויקרא): בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לשין הגולים עיסתן בתוך הגומות שחופרים בקרקע והאבן נכנס לתוכה כשאמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל עשה לך כלי גולה (שם י"ב) לשתות בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת (שם כ"ד) והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו אדנטי"ר בלע"ז (ברש"י כ"י אדכ"טיר בל"א הין געשטרעקט). ויש דומה במשנה פישון הגמל. בזרה הכפושה מדד: יח ואומר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי, אבד עולמי וסברי: יט ומרודי. קומפ"לויינט בלע"ז

כ זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשׁוֹחַ עָלַי נַפְשִׁי׃ כא זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל׃ כב חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו׃ כג חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׃ כד חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ כה טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ כו טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה׃ כז טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃ כח יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ כט יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ ל יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃ לא כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ לב כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָו׃ לג כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ לד לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃

לה להטות

(כ) שטעללטע מיינער זעעלע שטעטס זיך דאר, אונד בייגטע מייניען מוטה דאַנידער. (כא) דאָך ערווידערע איך דיזעס מיינעם הערצען איצט, אונד האָפּפנונג קעהרט צו איהם צוריק: (כב) נאָך איזט גאָטטעס גיטע ניכט צו ענדע, זיינע פֿאַטערהולד פֿאַראיבער אַננאָך ניכט; (כג) נאָך ערנייען זיא מיט יעדעם מאָרגען זיך. זאָ זייא דען דיין פֿערטרויען גראָס! (כד) יאַ! דער העררר איזט מיין טהייל! שפּריכט דאַן מיינע זעעלע ווידער, דארום האררע איך זיין. (כה) ער איזט הולדרייך דענען, דיא אויף איהן האָפֿפֿען, דעם געמיטהע, דאַז אינברינסטיג איהן זוכט.

(כו) וואָהל פֿראָממט עז, מיט ערגעבענהייט דער געטט־ליכען הילפֿע צו האררען. (כז) וואָהל דעם מאַננע, דער אין פֿריהער יוגענד שאָן געלערנט דעם שיקזאַלס יאָך ערטראַגען, (כח) דאַז איהם צוגעוואָרפֿענע לאַאַז אין שטיללער איינזאַמקייט געלאַססען דולדען; (כט) אים שטויבע הינגעוואָרפֿען פֿלעהען, אונד דיא האָפֿפֿנונג ניא פֿערליהרען; (ל) דעם שלעגער זעלבסט דיא וואנגע רייכען, אונד אַן איינגענער שמאַך זיך ווייַדען. (לא) דען ניכט אויף איממער פֿערלעסט דער העררר; (לב) ער ציכטיגט נור, אונד נימטט דאַן ווידער מיט ערבאַרמען אויף, נאָך זיינער גראָסען גיטע. (לג) קוועהלט ער אויז וואָהלגעפֿאַללען דען, אונד קרענקט דיא מענשענקינדער? — (לד) אויף דאַס דעם ערדבאַללס שקלאַפֿען אונטער זיינען פֿיסען ער צער־מאַלמע? — (לה) וואהרליך

רש"י

בלע"ז (והוא קאווּפ"לענט בלשון אשכנז קלאגע. קלאג ליד): כ זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא. ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה. ומכאן יסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור (פרשת זכור): כא זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אגדה תיחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה הוא זאת שאשיב אל לבי: כב חסדי ה' כי לא תמנו. כל הענין עד מה יתאונן וגומר: כי לא תמנו. כמו כי לא תמו ויש מפרשים כי לא תמנו כמו האם תמנו לגווע (במ' קרח) חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: כג חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום ליום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתם ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: כד חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי (תהלים ט"ז) ודין הוא שאוחיל לו: כו טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה (בר' וישלח). טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': כח ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן (שמואל א' י"ד): כי נטל עליו. כי בעל הגזרות נשא עליו הגזירה: לא כי לא יזנח לעולם ה'. לכן טוב לידום: לב כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו. הוגה ויגה לשון תוגה הם: לג כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: לד לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא

תחת

באור

כי: (יט) זכר, זכרון עניי המור: (כ) זכור, תזכור נפשי ותשוח לעפר ולא קמה בי רוח. אך: (כא) זאת, אשיב וכו'. עיין לעיל (א' ז'): (כב), חסדי וכו'. התכחם, לבי, עוד לא בא כוכב מזלך, חסדי ה' עוד לא תמו (כו"ן תמנו תחת אות כפל) « עוד לא כלו רחמיו עוד. (כג) חדשים, הם יונקים מתחת « יד הטוב והמטיב לבקר בבקר. לכן תהי רבה אמונתך, ובטחונך בו! » ועל ידי דברים ניחומים האלה התרוממה נפשי מעפר יגונה, ואמרה: (כד) חלקי ה', וכו': (כו) טוב ויחיל, ... וי"ו תחת שי"ן, שיחיל: (כח) כי נטל, אולם על גוים הגורל הזה בחיקו, והוא מוכרח לקבלו באהבה, אם טוב ואם רע: (לא) כי, לא יכה ה' מכה בלתי סלה, רק: (לב) הוגה, וייסר את בן האדם, להשיב נפשו עני שחת לאור באור צדק ואח"כ ישוב ורחמו, כרב חסדיו. או אם אין זה מדוע יענה אותנו? (לג) מלבו? לבוחר: (לד) תחת רגליו, כל דכאי ארץ, ולהראות, כי הוא מלך עליהם? איך יתגאה יוצר כל, בהתגברו על אנוש רמה? איך ישתרר כבון כל הע לגוי על שוכני בתי חומר, אשר רוח עברה ואיננו? או תכן אל ברשע ח"ו? (לה) להטות משפט

גבר

לה לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃
לו לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃
לז מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃
לח מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃
לט מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו׃
מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ מא נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מב נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ מג סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ מד סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ מה סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מו פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ מז פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃
מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃

(לה) וואהרליך! איינעם מאננעס רעכט פערדרעהען, איזט דעם הערכסטען זעהר פערהאסט; (לו) איינעם ערדענזאהנע אונרעכט טהון, קאן דער אללבעהערשער נימאהלס וואָל־לען. (לז) אָדער שפרעכע יעמאַנד, אונד עז געשעהע, זאָ דער הערר עז ניכט בעפאָהלען? — (לח) זאָ איז דעם עוויגען מונד עז ניכט געקאָממען? — זאָ גוטעס אלז בעזעס? — (לט) וואז העטטע איין מענש צו קלאגען דען הינידען, ווען זיינער זינדען הערר ער איזט? (מ) אונזערן וואנדעל לאַסט אונז אונטערזוכען, פריפען, אונד צום עוויגען אונז בעקעהרען! (מא) לאַסט אויף דען הענדען אונז דיא הערצען היממעלאן, צו גאָטטעס טהראָן, ער־העבען! (מב) אונזער — אונזער איזט דיא שולד! וויר פרע־פעלטען אונד זינדיגטען — דוא — קאָננטעסט לענגער ניכט פערציהען! (מג) דא היללטעסט דוא אין צאָרן דיך, פער־פאָלגטעסט אונז, ערוווירגטעסט אָהנע ערבארמען, (מד) אין פינסטערעס שטראַפגעוועלק פערהיללט, דאָס קיין געבעט דורכדראַנג. (מה) מאַכטעסט צום עקעל אונז, צום אבשייא דער פעלקער, (מו) דאָס אלל אונזערע פיינדע איבער אונז טריאומפירען. (מז) אַנגסט אונד פערדערבען, צערשטערונג אונד אונטערגאַנג איזט אונזער יעממטליכעס לאָאָז נון. — (מח) אך, מיין אויגע שטרעמט פאָן טהרע־נען איבער, אָב דאָז אונגליק מיינעס פאָלקעס;

(מט) ווירד

מט עיני

רש"י

תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא: לו לעוות אדם בריבו. כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו. כמו מה ראית כי עשית וגו' (בפרשת וירא): לז מי זה אמר ותהי וגומר: לח מפי עליון וגומר. והם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה היא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה: (מפי עליון לא תצא. א"ר יוחנן מיום שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגומר לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב. לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו: מא נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפנו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב"ה). ד"א אל כפים. אל העננים אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש עולה (מלכים א' י"ח) וכן על כפים כסה אור (איוב ל"ו). ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקדוש ברוך הוא כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח) והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: מב נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: מג סכות באף. הגנת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו: מה סחי ומאוס. הוא ניע בל' משנה כיחו וניעו (במסכת בבא קמא) שניכח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון. תשימנו. לשון הווה הוא: מז פחד ופחת. כשנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו השאת

באור

גבר? זה הוא ודאי נגד רצון עליון! כי יום יום אנחנו רואים בעינינו, שהוא מנהיג עולמו בחסד, ובריותיו ברחמים. או איננו משגיח על יושבי תבל? וכל תמורות המגיעות אלינו אינן מאתו, רק מקרה מביאן ומקרה מוליכן? כוזב האדם האומר כן: (לז) מי זה, אמר דבר ותהי? (בא לשון נקבה תחת טומטום נייטרום כדרך ל"ע) אם אדני לא צוה? אם: (לח) מפי עליון לא תצא? (תבין מזה כוונת המפסיק הגדול במלת תצא) גם הרעות, גם הטוב? ואחרי שאמת נכון הדבר, כי אין רע יורד מן השמים, ואין פורענות באה על האדם אלא בעונו: (לט) מה יתאונן אדם. בעודו בחיים, אם הוא גבר בעון על חטאיו, וידיו רב לו לכבוש יצרו הרע? לכן: (מ) נחפשה וכו'. עבר המשורר פה מן הפרט אל הכלל עד פ' נ"א. ושם הוא חוזר על הפרט בהעברה נציירה, כאשר יבא עוד: (מא) אל על: (מב) נחנו, הרענו לנו, ולא אתה, אנחנו פשענו ומרינו נגדך את לא יכולת לסלוח כי ישר אתה, וכנים משפטיך. אז: (מג) סכותה, אותך באף וכו': (מד) מעבור, מ"ם השלילה, לבלתי עבור: (מה) סחי, שם, מנחי הה"א. וענינו טיט ודברי' מאוסים, המושלכים על הקרקע. (מהר"ק): (מח) פלגי מים,

אגנה

מט עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות: נ עד־ישקיף וירא יהוה משמים: נא עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי: נב צוד צדוני כצפור איבי חנם: נג צמתו בבור חיי וידו־אבן בי: נד צפו־מים על־ראשי אמרתי נגזרתי: נה קראתי שמך יהוה מבור תחתיות: נו קולי שמעת אל־תעלם אזנך לרוחתי לשועתי: נז קרבת ביום אקראך אמרת אל־תירא: נח רבת אדני ריבי נפשי גאלת חיי: נט ראיתה יהוה עותתי שפטה משפטי: ס ראיתה כל־נקמתם כל־מחשבתם לי: סא שמעת חרפתם יהוה כל־מחשבתם עלי: סב שפתי קמי והגיונם עלי כל־היום:

סג שבתם

(מט) ווירד אונאויפגעהאלטען אימער פליסען, איינע נ״א צו פערויגענדע קוועללע. (נ) ביז איינסט דער עוויגע פאם הימעל גנעדיג ווירערום אויף אונז הערנידער בליקט— (נא) וויא וואהל מיין אייגענער אנבליק מעהר מיך ריהרען קעננטע, דען אללע מיינע לאנדעסטעכטער! — (נב) מיר שטעללטען מיינע פיינדע נאך, גלייך איינעם פעגעליין, אונפערשולדעט; (נג) ענגטען מיין לעבען איין אין טיפער גרובע, אונד ווארפען שטיינע העד איבער מיך.

(נד) שאן שלוג דאז וואססער איבער מיינען קאפף צוזאממען, שאן הילט איך מיך דער אבערוועלט ענטריסען, (נה) דא ריף איך דיינען נאמען אן, א עוויגער! אויז דעם אבגרונדעס טיפע, (נו) אונד דוא הערטעסט מיינע שטיממע; א וענדע אויך איצט דיין אהר ניכט אב, דא איך אום רעטטונג פלעהע. (נז) דער דוא זאנסט מיר נאהע ווארסט, אם טאגע, דא איך צו דיר ריף, אונד שפראכסט: «פירכטע ניכטס!» (נח) דער דוא מיט מיינען האדערערן האדערטעסט, א גאטט! אונד מיין לעבען אפט פאם אונטערגאנג בעפרייעטעסט, (נט) דוא זיהסט אויך איצט מיין אונגערעכטעס ליידען, א פיהרע מיין רעכט מיר אויז! (ס) דוא זיהסט איהרען אייפער, איהרען ראכזין ווידער מיך; (סא) הערסט איהר שמעהען, גאטט! איהרע שענדליכען ענטווירפע אללע ווידער מיך. (סב) מיינער ווידערזאכער רערען, אלל איהר דיכטען ציהלט אימער נור אויף מיך;

(סג) בעמערק

רש״י

השחת (ישעיה כ״ד): מט מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה: נא עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ומוללה פני על נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון מול כמו ועוללתי בעפר קרני (איוב ט״ז): מכל בנות עירי. ומשפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל: נג צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו צומת הגידים (במסכת חולין) ומבעד לצמתך (שיר השירים) אישטרייוטור בלע״ז (בל״א געשרומפן. אין דער ענגע געהאלטען): וידו אבן בי. על פי האגדה כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי. ואף על פי שצמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: נד צפו מים וגומר. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כך אלא קראתי וגומר: צפו מים. אומות העולם: נז קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: נח רבת ה׳ ריבי נפשי. בימים שעברו: נט ראית ה׳ עותתי. בגזרה הזאת שעוותו בי אויבי: שפטה

ומשפטי

באור

אבכה על הרעה, אשר עשה ה׳ לבת עמי; (מט) עיני, נוזלת תמיד, על כי אין דבר המפיג גדתי. וכן אמר הכשדי: מדלית פאיג עקתי: (נ) עד, ישקיף וירא ה׳ (בעין רחמים עלינו) משמים ואם: (נא) עיני (מראיתי, כמו עין הארץ) עוללה (עוררה התפעלות, והוא מדרך הקיצור קאניונקטיף, פערבינדענדען ארט, היתה יכולה לפעול) לנפשי (בנפשי) יותר מכל בנות עירי. עיין למעלה (ב׳ י״ב). אני מצטער על צרת אחי אף שצרתי גדולה יותר מצרתם; כי: (נב) צוד צדוני אויבי חנם, על לא חמס בכפי. וחנם תואר פעל צדוני; וכן מתורגם אשכנזית: (נג) צמתו, אסרו וקשרו. כמו מבעד לצמתך. ובאמת ספר לנו ירמיהו בספרו מעשה זה מעצמו: (ירמיהו ל״ח); וידו, השליכו. והוא מבד הסברא מבנין הדגוש, כי לא מצאנו השרש הזה בקורא. ואת בפעל הנוסף (הפעיל). והראוי ויידו; אבל ויגה (לעיל ל״ג) הוא לע״ד מהפעיל, והראוי ויוגה; כי לא מצאנו בנין דגוש עוד משרש יגה: (נד) צפו, מי : תלאות על ראשי אמרתי נגזרתי מארץ חיים. אז: (נה) קראתי שמך, ואתה, ה׳: (נו) שמעת, קול תפלתי: נא אל תעלם גם עתה אזנך אתה אשר: (נז) קרבת, היית קרוב אלי ביום אשר קראתיך ואשר: (נח) רבת ריבי, גם עתה רואה אתה את העול הנעש׳ לי כא שפוט: (נט) משפטי: (ס) מחשבותם, הוא וחבירו, כל אחד מענין הכפל הקודם לו, כאשר מתורגם אשכנזית (סה) מגנת, שרשו מגן, כמו אמגנך ישראל; וענינו שברון לב, כמאמר הכשדי: תבירת לבא. ובא דגש תחת נח, כי אשקלו פעילה (רש״י בהרקנה). וכן תרגם האשכנזי: תאלתך.

קללתך

סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ד א אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ ג גַּם־תַּנִּין חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כַּי עֵנִים בַּמִּדְבָּר׃ ד דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃ ה הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת
האמנים

(סג) בעמערק איהר ויצצען, איהר שטעהען, אימטער בין איהר שפאָטטליד איך. (סד) גיב איהנען באלד דען לאָהן, אָ גאָטט! דען זיא זיך פערדיהנט געמאַכט. (סה) פערגעלטע איהנען מיט הערצענסקרענקונג, דיין פלוך טרעפפע זיא! (סו) טרייבע זיא אים צאָרן אומהער, ביז אונטער דיינעם הימטעל דוא זיא ווערגעטילגט, הערר!

ד (א) אַך! וויא איזט דאז פיינע גאָלד זאָ גלאַנצלאָז וואָרדען, דאז קעסטליכע געשמיידע זאָ פעראונשטאַלטעט, אונד דיא עדלען שטיינע אללע אומהער געוואָרפען, אין דען ווינקעלן יעדער שטראַסע! (ב) יענע ווירדענפאָללע צעגלינגע ציון׳ס, געדיגענעם גאָלדע גלייך געשעצט, איצט, אַך! זאָ גערינג געאַכטעט, וויא אירדענעס געשירר, געמיינעס טעפפערווערק. (ג) זעלבסט דיא גרויזאַמסטען אונגעהייער רייכען דיא ברוסט הערפאָר, זייגען איהרע יונגען; מיינעם פאָלקעס טאָכטער נור איזט גרויזאַמער נאָך, גלייכט דען שטרויספעגעלן אין דער וויסטע. (ד) איהרעם זייגלינגע קלעבט פאָר דורסט דיא צונגע אם גוימען; יונגע קינדער פאָדערן בראָד, נימאַנד רייכט עז איהנען. (ה) זיא, דיא לעקקערביססען זאָנסט צור שפייזע האַטטען, פערשמאַכטען אין דען שטראַסען איצט; דיא

רש״י

משפטי. כאשר עשית כבר: סה מגנת לב. שבר לב כמה דאת אומר אמגנך ישראל (הושע י״א) אשר מגן צריך בידיך (בראשית י״ד). ד״א מגנת לב אוטם הלב צרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו״ן נופלה בו שהנו״ן ביגון אינו שורש אלא כגון נו״ן של המון מגזרת המון גוים וכגון נו״ן של קלון מגזרת נקלה. וכנו״ן של ציון מגזרת ציה וכן נו״ן של שברון מגזרת שבר וכגון נו״ן של שממון שגעון: תאלתך. לשון נואלו שרי צוען (ישעיה י״ט):

ד א איכה יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות (דברי הימים ב׳ ל״ה) ועמו חבר בתוך הקינה את שאר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא: זהב. מראית פנים המאדים כזהב: ישנא. ישתנה ממראיתו: הכתם. קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קודש. בנים המאירים כאבנים טובות. ומדרש אגדה כל רביעית דם שיצא מיאשיהו ובכל אבן ואבן שנגעו בו היה ירמיה קובר׳ במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קודש: ב המסולאים בפז. המהוללים והנערכי׳ כפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם אופיר (איוב כ״ח) בכתם טהור לא תסולה (שם). סולו לרוכב בערבות (תהלים ס״ח) לשון הילול וערך הן: נבלי חרש. כדי חרש שנותנים בהן יין כגון נבלי יין (ישעיה ל׳) ונבליהם ינפצו (ירמיה מ״ח): ג גם תנין. אף על פי שאכזרי הוא חולצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם לחיי בניהם שחייהם קודמים להם מחמת הרעב: ה האמונים עלי תולע. על בגדי צבעונים. האמונים לשון

באור

קללתך (מלשון אלה, והתי״ו לצורך המשקל) תהיה חלק לבוזינו!
(סו) תרדוף. אתה ה׳. שמי ה׳. שם תחת כנוי. ורבים כן:

ד (א) יועם, יכהה, והמלה ארמית אוים דעם סירישען, (רש״י בשינוי): ישנא, א׳ תחת ה״א; שנה מראיתו הנחמדת, ונעשה מגואל: הכתם, קבוצת נוי זהב לתכשיט געשמיידע; והוא חבר למכתם קליינאָד, (רש״י בתוספת): אבני קודש, בא שם מקרה אבשטראַקטום תחת שם תואר; וענינו אבנים קדושים, עיין למעלה מזה (ב׳ ב׳): (ג) תנין, לשון רבים, כאשר הוא בקרי; והעד חלצו, ולא נתבררה הוראת המלה הזאת כל צרכה; והאשכנזי תרגמה כפי הענין: חלצו שד, הוציאוהו מתחת בגדם הניקו ילדיהן; אך בת עמי היא אכזריה יותר מאוסר כל ומפני זלעפות רעב היא עוזבת בניה כיענה. שטרויספאָגעל, אשר תחמם על עפר ביציה תחממם בחול ולא ידעה, כי רגל העובר תזורם: (ד) בצמא, בעבור צמא: פרש, מושיט לית להון (הארמי): (ה) למעדנים, הלמ״ד כמו בי״ת ושתו ביין מסכתי (משלי ט׳): תולע, בגדי תולע, אשפתות, דגש תחת נח, כי הראוי אשפותות, מן היחיד אשפות (תהלות קי״ד) (ן׳ מלך), והמקרא הזה הוא מאמר הפכי מעוררת התפעליות הנפש איינע פאט׳

ויהי

הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ ו וַיִּגְדַּל עֲוֺן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ ז זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם׃ ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃

יד נעו

דיא אין פורפור גראָס געצאָגען װאורדען, זיא אומפאַססען קאָטהויפען איצט. (ו) װאהרליך! דאז אונגליק מיינער פאַטערשטאַדט איזט גרעסער נאָך, אַלז סדום׳ס װאָהלפערדיהנטע שטראַפע, דאז אין איינעם נוא דאנידער שטירצטע, פאָן קיינעם פיינדעס האַנד געקװעהלט. (ז) איהרע עדלען, גלענצענדער אַלז שנעע, לױטערער דען מילך, דיא פאַרבע ראָטהער דען פנינים, דיא פאָרם איזט ספיר געשניטטען גלייך, (ח) אך! איהרע געשטאַלט איזט פינסטערער נון, אַלז קאָהלענשװערצע; מאַן ערקעננט זיא אין דען שטראַססען ניכט. איהרע הויט, אויזגעטראָקנעט גלייך דירורעם האָלצע, קלעבט אַן איהרעם ביינגעריפפע. (ט) בעססער זינד נאָך דיא דעם פיינדעס שװערט געטערטעט, אַלז דיא דער הונגער װעגגעראַפפט; דיא ערשלאַגען אין איהרעם בלוטע שװאָממען בעססער, אַלז דיא מאַן פעלדפריכטען גלייך פערצעהרטע. (י) צערטליכער מיטטער הענדע קאָכטען אייגענער קינדער פלייש, דאז צום לאבזאל איהנען דיהנטע, אין דער נאָטה מיינער פאַטערשטאַדט. (יא) זאָ האַט דער עװיגע זיינען צאָרן אויזגעלאַססען, זיינען ברעננענדען גרים איבער ציון אויזגעשיטטעט, אונד איין פייער דאָרט אויפלאָדערן לאַססען, דאז אַללעס פערצעהרט, ביז אויף דען גרונד. (יב) ניא מאָכטען קעניגע עז גלויבען, דער װעלט בעװאָהנער קיינער, דאס אין ציון׳ס פעסטע טהאָרע פיינדע אונד בעלאַגערער דרינגען װירדען. (יג) איהרער פאַלשען פראָפעטען זינדע פערמאָכטע דיס, איהרער געצצענפריסטער מיססעטהאַטען, דיא אונשולדיגעס בלוט אין איהר פערגאָססען.

(יד) נון

באור

פאַטהעטישע אנטיטהעזע: (ו) עון, עונש, כמו גדול עוני מנשוא, חלו, כמו יחולו על ראש יואב, לא שככה יד אויב על סדום, להאריך רעתה: (ז) נזיריה, חשוביה, המובדלים מעם הארץ לגדולה (רש"י בשינוי): עצם, כמו וכעצם השמים, קולר קולער, פארבע בלע"ז (הנ"ל): ספיר, עיין בתרגם התורה להרמ"במן ז"ל (שמות כ"ד), גזרתם. אחר כל גופם דיא טאיללע, דיא פאָרם, דער שניטט: (ח) צפד, נכוץ, ואין לו ריע (רש"י). היה כעץ. מוסב על העור: (ט) שהם יזובו מדוקרים. (טובים) (מאוכלים) בתנובות שדי. והם חללי רעב, הנאכלים מחמת רעב. וכן מתורגם אשכנזית: (י) לברות, כל בריה אכילה מוצעת היא לאבזאל בל"א: (יב) צר. כמו והנה צרים את העיר, וכן אמר המשכיל האשכנזי: בעלאַגערער: (יג) מחטאת, מ"ם הסבה, כטעם בעבור: כהניה, כהנים

רש"י

ויהי אומן את הדסה (אסתר ב'): אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: ו ויגדל עון וגומר. פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתה כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינם מיושב על סדר המקראות: ז זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חזק תארם מפתאים: ח משחור. הוא פחם: עצם. לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר (בפ' משפטים) קו"לר בלע"ז (והוא קולער בל"א פארבע): צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: ט שהם יזובו מדוקרים וגומר. חללי רעב. היו נפוחים מרית תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על השפתים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרש' זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. משרשים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם: י לברות. למאכל כמו לא ברה אתם לחם (שמואל ב' י"ב) להברות את דוד (שם ג'): יא כלה ה' את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם: יג מחטאת נביאיה. של שקר שהיתה לה הרעה הזאת: יד נעו עורים בחוצות. כשהיו

העורים

יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ זְקֵנִים לֹא חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃ יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶתְי בְּאֶרֶץ עוּץ

וזקנים ק׳ עודינו ק׳ יושבת ק׳

גם

(יד) נון שטירצט מאַן, בלינדען גלייך, אין דען שטראַסען הין, בעזוודעלט זיך מיט בלוט, דאַס דיא קליידער מאַן ניכט מעהר בעריהרען מאַג. (טו) «פאָרט! עז איזט אונ־ריין דאַ!» רופט מאַן זיך איינאַנדער צו, «צוריק! צוריק שטאָסט דאַ ניכט אַן!» — זיא ווייכען שנעלל, אונד שטיר־צען נאַכמאַהלס הין. — נון הייסט עז אונטער הײדען שאַן: «מאַן ווירד ניא מעהר דיא פירכטען. (טז) גאָטטעס צאָרן האַט זיא ענטצווייעט, (ער בליקט ניא ווידערום זיא גנעדיג אַן), דאַס זיא דער פריכטער אַנזעהען ניכט מעהר אַכטען, אונד איהרער אַלטען זעלבסט ניכט שאָנען.» (יז) דאָך שמאַכטען אונזערע אויגען איממער נאָך פער־געבליכער הילפע נאָך, האַררען וויר זעהנזוכטספאָלל איינעם פאָלקע ענטגעגען, דאַז ניכט העלפען ווירד, (יח) אינדעם מאַן יעדעם אונזערער שריטטע נאַכשטעללט, וויר אויף אייגענער שטראַסע ניכט זיכער מעהר זינד. אַך! אונזער ענדע איזט נאַהע, פאָללצעהליג אונזערע טאַגע, אונזער אונטערגאַנג נור צו געוויס! (יט) שנעל־לער דען אַדלער אין האָהען ליפטען זינד אונזערע פער־פאָלגער, עריאַגען אונז אויף בערגען, לויערן אונז אויף אין וויסטען. (כ) זעלבסט גאָטטעס געזאַלבטער — אונזער לעבען הינג אַן איהם — וואַרד אין איהרען נעצצען גע־פאַנגען, ער, אונטער דעססען שוץ אַלליין וויר אונטער בארבארען אונז ערהאַלטען קאָננטען. (כא) פרייע דיך נור, טאָכטער אדום! איממערהין פראָהלאָקקע, בעוואָהנערין דעם לאַנדעס עוץ!

אויך

רש״י

היתה לה הרעה הזאת: יד נעו עורי׳ בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נתקלים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגואלו בדם. נתגללו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם בדם והיו קוראים אליהם סורו מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: טו כי נצו. לשון ברחון ולהלוך כמו מוראתו בנוצתה (בפרשת ויקרא) דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו. נשמטו בדם: טז פני ה׳ חלקם. פנים של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: יז עודנה תכלינה עינינו אל עזרתינו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו (ישעיה ל׳) שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה (ירמיה ז׳). מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקדוש ברוך הוא לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מתי אדם ננערים במים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מהמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. חכינו: יח צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה (בפ׳ משפטים) ואתה צודה את נפשי (שמואל א׳ כ״ד): כ משיח ה׳. הוא יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים ויקונן ירמיהו על יאשיהו (ד״ה ב׳ ל״ה): בשחיתותם. בגומות שחפרו: כא שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו

על

באור

כהנים ללא אלוה: (יד) נעו. (יושבי העיר) כעורים: נגאלו. נגאלו מעצמם ומאויביהם, ולכן הוא מורכב מנפעל ופֻעל. (מהרד״ק): בלא יוכלו יגעו. לגעת. ושני הפעלים הם סתמים אימ־פערזאָנאַליא. וכן אמר האשכנזי מאן: (טו) סורו. קראו למו. טמא (המקום הזה). נצו. עפו ונסו במהירות ובחפזון, כמו כי נצא תצא (ירמי׳ מ״ח). לא יוסיפו לגור (לירא) אותם את ישראל. עיין בפ׳ הקודם: (טז) פני. כעס ה׳ חלקם. הפרידם זה מזה, כבר עלתה חרב איש ברעהו ביניהם כבר לא נשאו פני כהניהם, ולא חננו זקניהם כן אומרים הגוים: (יז) בצפיתנו. שם, והנפרד. צפיה. גוי לא יושיע. הוא מצרים, שהיתה תוחלת שוא לכל המקווים אליה, כנודע מספרי הנביאים: (יח) צדו, נחי ה״א, מלשון מארב, לכן הנגינה מלרע אולטימא, אויף דער לעצטען זילבע: (יט) דלקונו, רדפונו. כמו ידלק עני (תהלות י׳): (כ) רוח אפינו. המלך אשר היינו תלואים בחייו אשר היה לעזרה לנו מכל, שוא עתה תשועתו, כי גם הוא נפל לפני בני עולה. והמקרא הזה מוסב או על צדקיהו אשר עור מלך בבל, או על גדליהו בן אחיקם, אשר נהרג, עם כל שארית יהודה, מן ישמעאל בן נתני׳ העמוני, כנודע. ולדברי חז״ל הוא קינה על יאשיהו: (כא) שישי. מלי בדרך גזום איראָניש (מדברין׳

מלך

גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ כב תַּם־עֲוֺנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֺנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה א זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ אֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ לֹא הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ אֵינָם אֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ׃ ח עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם׃ ט בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר׃ י עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב׃

יא נשים

אויך אן דיך קעממט ער איינסט, דער קעלך, אויך דוא טוימעלסט דאן בעטרונקען אין אבגרונד הין. (כב) דיינע שולד איזט נון געביסט, טאָכטער ציון; ניכט מעהר ווירד אינס עלענד ער דיך יאַגען; אבער דיינע גאָטטלאָזיגקייט אהנדעט ער נאָך, אדום! ענטהיללט דיינע באָזהייטען אללע. —

ה (א) געדענקע, אָ הערר! וואז עהעדעם וויר האַטטען, אונד שויע הער אויף אונזער עלענד איצט. (ב) אונזער ערבלאַנד איזט באַרבאַרען צוגעפאַללען, אויזלענדערן אונזער אייגענטהום. (ג) פאַטערלאָזען וואַיזען גלייכען וויר, אונזערע מיטטער פערלאַססענען ווימטווען. (ד) אונזער וואַססער מיססען פיר געלד וויר טרינקען אייגענעס האָלץ אונז טהייער ערקויפען. (ה) אויף אונזערם האַלזע שאָן, ווירד'ס נאָך אונז אבגעיאַגט; דיא מיהע וואַר אונזער — דער גענוס אין רוהע ניכט. (ו) נאָך מצרים רייכען וויר דיא האַנד — נאָך אשור הין — דאַס זיא מיט בראָד אונז זעטטיגען. (ז) אך! אונזערע פעטער זינדיגטען — זיא זינד ניכט מעהר, אבער וויר, וויר ביסען בייא אונזערער שולד אויך איהרע מיט.

(ח) שקלאַפען זינד אונזערע בעהערשער נון, אונד נימאַנד רעטטעט אונז אויז איהרער האַנד.

(ט) מיט געפאַהר אונזערס לעבענס האָלען וויר שפייזע אונז, פאָר דעם קריגסשווערט אין דער וויסטע.

(י) דאַרום ברעננט וויא אָפענגלוטה אונזערע הויט, פאָר זידענד הייסעם הונגער׳ —

(יא) צו

רש"י

על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים: שישי ושמחי • לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי • ותקיאי כמו ותער כדה (בפ' חיי שרה): כב תם עונך בת ציון • לקית על כל חטאותיך לא יוסיף להגלותך מגלות אדום ולהלן עוד:

ה ד מימינו בכסף שתינו • שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים. והיו קונים מהם בכסף: ה על צוארנו נרדפנו • בעול עבודה קשה: יגענו • להסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו • יגיענו בידינו כי האויבים גוזים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: ו מצרים נתנו יד • דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישבענו בלחם: נתנו • כמו נתננו דגשות הנו"ן משמשת במקום נו"ן שנייה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך (ד"ה א' כ"ט) וכן ונתנו את בנותינו לכם (בפ' וישלח): ט בנפשנו נביא לחמנו • בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: י נכמרו • נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו (בפ' מקץ) ובלשון תלמוד יש הרבה על הכומר של ענבים • מכמר בשרא: זלעפות רעב • כמו ורוח זלעפות (תהלים י"א)

לשון

באור

מלך) בארץ עוץ, זה השם מאבותיו בין יוצאי חלצי עשו • עוץ וארן (בראשית ל"ו) • ולפי שהיה אדום תחת יד יהודה, ושמחו לקול מפלתו: אמר לו המקונן, אל תשמח, בתי גם אתה תהיה לשמה גם אתה תשכר ותקיא תרעלת כוס חמת ה'; כיגם אתה הכעסת ומרך במעלליך הרעי': תעבר כוס, בא כוס בל"נ: ותתערי, תריק עצמך ע"י הקיא; כמו ותער כדה. (רש"י בתוספת):

ה (א) זכר ה' מה היה לנו בימי קדם, והביטה, וראה את חרפתנו עתה: (ג) ואין אב, הוינן מתלין ליתמין דלית להון אבא (הכשדי) וכן אמר האשכנזי: פאטערלאָזע וואיזען: (ד) מימינו • מי בארותינו אם נשתה צריכים אנחנו לתת כסף מחירם; עצי יערותינו במחיר יבואו לנו • ואם המים או העצים כבר: (ה) על צוארנו נרדפנו ויקח האויב עמל כפנו • יגענו גם אבל לא הונח לנו מה שהיינו מביאי' • הונח • מבנין הפעל', ושרשו ינח • ולפעמים בא דגש תחת נח: והניחה שם (זכריה ה'): (ו) מצרים • למצרים פשטנו יד לאשור • לשבוע לחם • ודרך האדם, כאשר יקרא לעזרה, לשלוח ידו (רש"י בשינוי): (ז) אבותינו חטאו וכו' • עיין בדברי רמב"ן ז"ל בפסוק: ואף בעונות אבותם אתם ימקו (ויקרא כ"ו ל"ט): ודעת לנפשך ינעם: (ח) עבדים • אשר נתנו מס לנו, כאדום הם משלו עתה באדוניהם (ן' עזרא): פרק, מושיע, והיא מלה ארמית. (באלדעאיש:) (ט) בנפשנו, בסכנת חיינו (כמו בנפשותם הביאו' (ד"ה א' י"א) הבאנו לחמנו מן השדה מפני הגוזים והגזלנים הצפונים במדבר (רש"י ון' עזרא בשינוי קצת): ולכן: (י) עורנו כתנור נכמרו • בא ל"ר על יחיד •

נכמרו

יא נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה׃ יב שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ׃ יג בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ׃ יד זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים מִנְּגִינָתָם׃ טו שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ׃ טז נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ׃ יז עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ׃ יח עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃ יט אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר׃ כ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ כא הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָ חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ כב כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃ השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם׃

(יא) צו ציון שענדען זיא פרויען, יונגפרייליכע מערכען אין יהודה'ס שטעדטען. (יב) פירסטען ערהענקען זיך מיט אייגענען הענדען, דער גרייזע אנזעהען ווירד ניכט געאכטעט. (יג) יינגלינגע דריקט דעם מאהלשטיינס בירדע, קנאבען שוועכט דער באלקען שווערע לאסט. (יד) דיא ריכטער זינד פאם טהאר פערשייכט, דיא יוגענד פאן איהרעם זאיטענשפיל. (טו) אונד יעדע פריידע, אך! אויז אונזערם הערצען; דער רייגענטאנץ אין טרויריגקייט פערוואנדעלט. (טז) אונזערם הויפטהאאר דער קראנץ ענטפאללען;— וועהע! וועהע אונז, דאס וויר זא געזינדיגט!— (יז) דארום יאממערט אונזער הערץ נונמעהר, פערלישט דאז ליכט אין אונזערן אויגען. (יח) איבער ציון'ס בערג, דער זא פערערעט איזט, דען שאקאלס נון דורכשטרייפען. (יט) דוא אבער, העדר! בלייבסט אין עוויגקייט דערזעלבע! דיין טהראן שטעהט פיר אונד פיר! (כ) וואללטעסט דוא אויף אימער אונז פערגעססען? אויף עוויגע צייטען אונז פערשטאסען? (כא) א נים אונז ווידער אויף, העדר! וויר קעהרען ווידער; ערנייע דיא פאריגען גליקליכען צייטען! (כב) זאללטעסט דוא אונז גאנץ פערווארפען האבען? — זא זעהר ריינען צארן אונז פיהלען לאססען? — א נים אונז ווידער אויף, העדר! וויר קעהרען צוריק; גיב דיא פאריגען גליקליכען צייטען אונז ווידער!

רש"י

לשון שריפה: יג טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי לייגעם. וכן בעץ כשלו. כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל (נחמיה ד') וכן הכשיל כחי: יז על זה היה דוה לבנו וגומר. על המפורש במקרא שלאחריו: יח על הר ציון ששמם. ושועלים הלכו בו: יט אתה ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: כ למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: כב כי אם מאום מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת. כג השיבנו ה'. ומפני שמסיים בדברי תוכחה הולך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת:

באור

נכמרו. נתחממו: זלעפות. לשון שריפה, כמו ורוח זלעפות (רש"י): (יב) שרים בידם (ביד עצמם) נתלו. וכן מתורגם אשכנזית. והאדם היקר יבחר במות ולא בחיי קלון וחרפה: (יג) טחון, שם ע"מ פעול, והוא העול, אשר הרחים דבוקים בו, ואשר נתון על צואר הבהמה, להוליך הרחים על ידי הליכתה סביב סביב. והנה שמו האויבים בחורי ישראל המסולאים בפז תחת הבהמה (ז' יחייא בשינוי): (יד) זקנים משער שבתו. שניא מתרע סנהדרין אתבטילו (הכשדי). וכן תרגם המשכיל האשכנזי. ונודע מספרי הקדושים, כי בימים ההם היה שער העיר מקום המשפט: (טו) מחולנו, מרקדנו, כמו למחול לי (תהלות ל'). ומחול ושיר היו מחוברים תמיד יחד בימי קדם. (טז) עטרת ראשנו, קליעת ציצים ופרחים אשר היה על ראשנו; בלומענקראנץ בל"א. אנחנו היינו שמחים אלי גיל בתפים ובמחולות פתאום באה השמועה «הקריב האויב» נהפך המחול לאימת מות סמר בשרנו מפחד ומבין שערות ראשנו נפלו העטרות: (יח) שועלים, תרגם האשכנזי: שאקקאלע. והחיה הזאת דרכה להתקנן ולשכון במקום חרב בפרצות במקום פגרים: (יט) אתה ה' לעולם תשב, אתה הוא נצחי עומד, לא תשתנה באופן מאופני השינוי; כי לשון ישיבה הושאל בלשון העברים על ענין בלתי משתנה (רמב"ם במורה הנבוכים ח"א פרק י"א). וכן אמר המתרגם אשכנזית: בלייבסט אין עוויגקייט דערזעלבע: (כ) למה, האם לנצח תשכחנו? תעזבנו לאורך ימים? (כא) השיבנו, אתה ה' אליך ונשובה גם אנחנו: (כב) כי. האם מאוס מאסתנו (עד מאוד)? קצפת עלינו עד מאוד השיבנו וכו'. ואם אחד הנין שיער הכתוב כן: אם מאס מאסתנו לגמרי, קצפת עלינו עד מאוד: או — פה חרד המליץ חרדה גדולה על התולדה הרעה הנמשכת מן ההקדמה הזאת עומד מרעיד ונפשו בל ידעה מה לסוף ושוב יחזר להתחנן: השיבנו וכו' ויתנחם במחשבת הכפרה והסליחה. ודעת רש"י ז"ל נוטה לזה.

אמר המאסף רבים בקשו ממנו להביא פה על מגלת קהלת הביאור של החכם ר' משה דעסויא ז"ל, כהוייתו וכצורתו כמו שהוא באותן מגלת קהלת שהדפיס החכם ר' משה דעסויא ז"ל בחיין בברלין בשנת תק"ל לפ"ק: והעתקתי אותה אות באות עם הקדמת המפרש החכם הנ"ל ודוק ותמצא, ותמצא מרגוע לנפשך ורוות למחך:

מגלת הקדמת המפרש קהלת

לבאורי תורתנו הקדושה ארבעה דרכים. והם פשט. דרוש. רמז. סוד. כידוע. וכלם דברי אלהים חיים. נדקו יחדו. ואין זה סותר לדרכי השכל והקשה. או זר ונפלא בעיני התבונ' האנושית. כאשר אבאר בעז"הי. כי הנה לכל מאמר יש כוונה הנאותה לכל עניני האומר והשומע. והמסכימת עם גלגול והמשך הדברים הנאמרים בלי עודף ובלי מחסור. והיא הנקראת הכוונה הראשונה. וביאור הכוונה ההיא יקרא פשט. ועל הכוונ' הזאת הראשונה אמרו רז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו: דרך משל או הכוונה הראשונה לשמור הטעמים ולא המלות. אין הבדל לפי ענינה בין זכור לשמור. לא תחמוד ללא תתאוה. כי הנרצה בהם על פי הכוונה הראשונה ענין אחד בעצמו כאשר באר הראב"ע פרשת יתרו. ורשות לבעל הלשון להשתמש בשמות נרדפים. או במאמרים מתדמי המובן בטוב בעיניו. ואף שלפי האמת לכל שם משמות נרדפי' ענין מיוחד. אשר בו יבדל מחבירו. עד שלא ימצאו שני שמות המורים על ענין אחד בעצמו. בלי שום שנוי בחוזק ורפיון או הבדלה בנד מנדדי הדבור. ומכל שכן שלא ימצאו שני מאמרים מתדמי המובן מכל וכל. הנה לפעמים ההבדל ההוא דק מאוד. עד שלא תהי' בו תועלת כפי הענין. או שיכבד על המדבר או על השומע להשגיח בכל מלה ומלה. ולהכריע אם היא היותר נאותה אל הכוונה על פי העיון ההוא הדק. ואז ישתמש האומר באחת משני שמות או מאמרים נרדפי' בלי דקדוק כי אם בהרחבה ובהקל על הלשון, וכן פעמים שישתמש בהם לנאות המליצה. אם לכפול הענין במלות שונות כדרך המשוררים. או שיביאהו צורך המאמר להזכיר שתים או שלש פעמים ענין אחד. ואז יהיה מיופי המליצה להזכירו בתיבות שונות. כידוע לכל מתחיל במלאכת המליצה והשיר. מעתה המדבר הטבעי הוא על הרוב שומר הטעמים ולא מלות. וכן הנביא או המדבר ברוח הקודש. כוונתו הראשונה תשמור הטעמים. בשמירה מיוחדת. ותסדר המלות על פי יופי הלשון ונאות המליצה והשיר. מבלי ליחד כוונה או ענין נרצה לכל שנוי משנויי הדבור.

ואולם עת שידקדק גם המדבר האנושי והטבעי. ויפלס הוראת כל תיבה ותיבה במאזני צדק. ובלי הרחבה כלל. ואז ישתמש באחת מן התיבות או מן המאמרים מתדמי המובן. לא ברעהו הדומה לו בדקדוק וכוונה. לא על דרך המקרה והזדמן או הנאות. כי אם לרמוז ולהורות על ידו ענין מיוחד אשר לא ירנה או לא יתכן לבארו באר היטב. אם לאהבת הקצור. או לתכלית אחר. ויהי' הנרצה בדקדוק ההוא כמו כוונה שני'. יכוין אליה המדבר לא בעצם וראשונה, כי אם בדרך השכל ואחדוד: המשל בזה אמר יהודה אל יוסף כי כמוך כפרעה. פי' רש"י ז"ל חשוב אתה בעיני כמלך. זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה וכו'. הנה הדרך הראשון יקרא פשוטו. והוא הי' ודאי כוונתו המדבר הראשונה. לפי שנראה מתוך המשך הדברים הקודמים והמאוחרים שהיתה דעת יהודה באמת לדבר משפטים עם אדוני הארץ. אבל באימה והכנעה כראוי מדרכי המוסר והחכמה לגר בארץ נכרי'. לא לדבר אתו קשות ולהקניפו. וא"כ וודאי שרנה לשבחו באמרו כמוך כפרעה. ואולם אחרי שסתם הדברים ולא באר לאמור שר וגדול אתה. או חשוב בעיני כמלך. יתכן שהיתה כוונתו השני' להזכירו שאף אם הוא חשוב כפרעה. הנה לא טוב הוא ממנו. ואפשר שילקה כמו שנלקה פרעה וכו' וכן דרך היודע לכלכל דבריו לפני שרים ונכבדי ארץ. ברצותו להוכיחם על פניהם. או להזכיר לפניהם דבר לא טוב בעיניהם. יסתיר דבריו בסתר השבח והרצוי. והמשכיל יבין את כוונתם השניה ויתן אל לב. ועתה אין ספק שיהוד' דבר בזה עם יוסף כדרך המדבר האנושי הטבעי. ואעפ"כ הורה על כוונה השניה הנאותה עד מאוד כפי הענין אשר הוא בו, אלא שמפאת המשך וגלגול הדברים אנו רואים שלא היתה זאת כוונתו הראשונה:

והנה המדבר בנבואה או ברה"ק אין ספק שלא יפול במאמרו דבר בלי כוונה מיוחדת, ואם יבחר באחת מהתיבו' או המאמרי' הדומים ירנה ויכוין בזה אל ענין, והוא א"כ לא לבד שומר הטעמים כי אם אף הדמיון והחילוף שבהם. וכל שנויי המאמר מקטנם עד גדולם יכונו אל כוונה שנייה ואם היא רחוקה לפעמים מעל הכוונה הראשונה. וביאור הכוונה ההיא השניי' יקרא דרוש, המשל בזה מלות זכור ושמור תחמוד ותתאוה שנדברות, אף שלפי הכוונה הראשונה הנרצה בזה אחד, הנה אין ספק שלא נפל במאמרי השם יתעלה השנוי הזה על צד הקרי וההזדמן כאשר באר נו במדבר האנושי, לפי שהחכמה העליונה לא תעשה דבר מבלי תועלת ותכלית, וגם אין לייחס החלוף ההוא אל יופי המליצה אחרי שהכוונה לשנות הדבורים בשנה תורה כאשר הם בפרשת יתרו, לא להמתיק המליצה בחלוף התיבות, וא"כ וודאי שהי' כל זה לענין וכוונה מיוחדת להעיר את נפש המקובל והמשכיל על ענין אשר ידרשו באחת מדרכי הדרוש המקובלת באומה, וא"כ יפה דרשו חכמינו ז"ל ע"פ הדרכים ההם את השנוי והחלוף שבין דברות הראשונות לדברות האחרונות וכל דבריהם אמת. אף שגם הכלל שזכר הראב"ע אמת. שהעברי שומר הטעמים ולא המלות, כי לא דבר הרב כי אם בבחינת הכוונה הראשונה כאשר זכרנו, ואתה תראה שגם חכמינו ז"ל בעצמם פעמים שהזכירו את הדרוש, וא"כ שאלו פשטי' דקרא במאי כתיב, כמבואר במקומות רבים מהש"ס, וא"כ רואי' אנו בברור שחז"ל לא הרחיקו מעול' את הפשט והכוונה הראשונה העוזבת המלות ושומרת הטעמים, ואולם נתנו מקום גם לכוונה שני' המדקדקת אחרי כל מלה ומלה אות ואות וגם על כל קוץ וקוץ, כי לא נפל בדברי אלהים חיים דבר על צד הקרי, בלי כוונה, כאשר לא נברא בעולמו דבר בלי תכלית מיוחד לו, כמבואר לכל משכיל:

והנה סימן לכוונה השניי', שלא יהיה הענין הנרצה בו מסכים מכל צד עם כל עניני המדבר והשומע ועם כל המשך המאמר וקשורו עם הקודם והמתאחר, ופעמים שלא ישגיח הדורש ולא יתן אל לב, כי אם המאמר אשר הוא בו ויבקש לו כוונה שני' ע"פ המדות שהתורה נדרשת בהן אף שלא תסכים הכוונה ההיא אל המאמרי' הקודמים והמתאחרי' כראוי וכן תמצא על הרוב בדרשת חז"ל, שלא יבארו על פיהם המשך הפסוקים וסדרם זה אחר זה, כי אם ידרשו על כל מאמר ומאמר לבדו ויבקשו לו כוונה שני', ואם אין ביניהם חבור וקשור, אין זה רחוק מדרך הכוונה השני' כידוע לכל משכיל, ולכן תראה שרש"י ז"ל מאור הגולה ההולך בפירושו על התורה ונביאים וכתובים בעקבות הדרוש. ופעמים שיבאר כל כתוב וכתוב על ענין בודד ונבדל מרעהו מבלי המשך ודבקות ביניהם, כראוי לפי הכוונה הראשונה:

ואם הענין הנדרש איננו נמשך מדיקות התיבות והמאמרים כאשר זכרנו. כי אם ע"ר ראשי תיבו'. סופי תיבות. גרופס. מספרם. והנקודות שעל האותיות. ובכלל אם ידרש הענין מדיקות האותיות והנקודות יקרא הבאור ההוא רמז, כמו בהבראם. בה"א בראם. עם לבן גרתי ותרי"ג שמרתי וכדומה: ופעמים שיהי' הענין הנדרש או הרמוז ענין נפלא ראוי להסתירו ולהעלימו מן ההמון ולא לגלותו כי אם לסגולת האדם. ואז יקרא סוד:

ואחרי שאנו רואים מדרכי החכמה העליונה לכוון בפעולה אחת אל תכליות רבות כי זהו מגדר החכמה העליונה בכלל. ואנו רואים במעשה היצירה ובפרט באיברי בעלי החי שיוצרם כוון באבר אחד אל כוונת שונות. דרך משל ברא האף להריח. ולנשימה. ולדחות הליחה העודפת. וליפות תואר הפנים. ברא האויר. לנשימת הבעל חי להוליד הקול. לנשיבת הרוח. להורדת הגשם והטל. להעלות שלהבת. וכדומה. הרי אלו תועליות רבות במבוע אחד. וכן רבות. אם כן איננו רחוק שתכוון החכמה ההיא בדבור אחד אל כוונות רבות מתחלפות. וכולם אמת, וזהו אומרם חז"ל מקרא אחד נדרש לכמה טעמים, וכן אמרו בזוהר על פסוק מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, ורוח הבהמה וגו', אשר קשה הבינו לפי הפשט, אמרו האי קרא כמה גוונין אית ביה, והכי הוא כל מילי דאורייתא כמה גוונין בכל חד וחד וכלהו יאות, ופירשו את הפסוק ההוא בכמה מקומות על דרכים מתחלפים:

ותבין מזה איך יתכן לבאר כל הנאמר בנבואה או ברוח הקודש על כמה אופני הדרוש והרמז והסוד, וכולם יצדקו עם הפשט, שהוא היותר הכרחי מכל, אבל אין הבדל בין אמתות הפשט לאמתות הדרוש, כי אין ספק שכל מוצא שפתי המדבר ברוח הקודש, וכל תנועה מתנועות שפתיו תכוכן על ענין ותועל' מיוחד, ולא יהי' בהם דבר ריק, כאשר לא ימצא במעשה היצירה דבר נעדר מכל תכלית, ולכל גיד מגידי כנפי הזבוב ורגל הנמלה יש תועלת מיוחדת, אף שילאה השכל האנושי להשיגם בפרט, כידוע לחוקרים, ואם כן אין ספק שבכל מקום שדרשו חז"ל לפי דרכם, לא ברחו מן הפשט, ולא עזבו הכוונה הראשונה הנאותה להמשך הכתובים כי אם ראו בחכמתם שדרך הפשט לא יספי' להבנת פרטי המאמ' ודקדוקם כאשר זכרנו, דרך משל, אמר החכם (קהלת ט'ו') כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת, אתה תראה בבאורי להכתוב ההוא על דרך הפשט, שידבר לדעת מכחישי השארת הנפש, ולהם מקרה אחד לאדם ולבהמה כמות זה כן מות זה, ואחרי שהחי הבהמי היותר נבזה שהוא הכלב הוא חשוב מנבלת האריה הנכבד בחיות הארץ, הנה לדעת המכחישים ההם אף בני האדם כן, היותר נגוע ומעונה כבזה ושפל אנשי' הוא מאושר בחייו מן הגלם שבמין האנושי אחרי המות, שהוא לדעתם כליון הנפש והעדרו,

וזהו

וזהו בתכלית הגנות והבטול, עיין בפירושי שם, ואם כן אין זה סותר למה שאמר טוב יום המות מיום הולדו, כי שם ידבר לדעת בעלי הדת האמתית המאמינים בנצחות הנפש, ולהם המות לצדיק הליכה אל החיים האמתיים והאושר המקוה כאשר אפרש במקומו, אלא שרבי תנחום הדורש (שבת דף ל׳ ע״א) הקשה על זה הכתוב ממה שאמר שלמה ז״ל בעצמו, ושבח אני את המתים שכבר מתו, וטוב משניהם את אשר עדן לא היה וגו׳. שלפי הנראה גם שם לא דבר כי אם לדעת המכחישים שזכרתי, כמבואר שם בפירושי, ואיך ישבח לדעתם הנפסדה את המת או את הבלתי נולד, אחרי שלפי דרכם לכלב חי הוא טוב וגו׳:

והנה לפי הפשט הכתובים הללו יחדיו יצדקו, כי כן ענין הדעה ההיא הנפסדת, תסלף את דרכי השכל והמחקר, ותביא את בעליה במבוכה גדולה עד אשר לא ידע במה יבחור, בחיים או במות, כי אם יראה מכחיש ההשארה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש יתכן שיקוץ בחיי׳ ויאמר טוב מותי מחיי, או יקלל את יומו, כאשר עשה איוב, הצות רבות וצרות יבעתוהו ואין מנחם, מחר ילך לבית עולמו. וישוב אל האפס כשהי׳ באפס תקוה, ואם ישיב אל לבו שאין רעה גדולה מההעדר והאבדון המוחלט, יכריחוהו דרכי השכל לבחור בחיי צער ויגון, ממות ואבדן הנפש, וכן פעמים שיאמר אל לבו עשה כל מה שבכחך לעשות אחרי שאין דין ואין חשבון, ופעמים שיתיאש מלעשות גדולה או קטנה, ויאמר לא יצליח המרוץ וגו׳ כמבואר בפרשה ט׳ מזה הספר, ובכן יבהלוהו עשתונותיו ויקלעו את נפשו בכף הקלע מהומה למורך הלב, ותמיד תהי׳ בלבו מריבה בין משפט השכל להמיית הטבע, ובאופן הזה אין שלום אמר ה׳ לרשעים כי לבבם כים נגרש השקט לא יוכל ומן המבוכה הזאת אין להנצל כי אם בהאמנת ההשארה והגמול לעולם הבא, כאשר אבאר במקומו, כאשר האר׳כתי בזה בחבורי על נצחות הנפש:

ואולם כל זה יאות לפשוטו של מקרא ולכוונה הראשונה, ואולם לא לחנם בחר המדבר ברוח הקודש במשל האריי׳ והכלב, אף שהוא ליפות המליצה, מכל מקו׳ יתכן שיכוון בזה גם לכוונה שנייה על דרך הדרש, והיא להורות שגם בעניני הדינים התוריי׳ התירו הטלטול בשבת לצורך הכלב החי, ולא התירוהו לצורך הגבור המת: ושלמה המלך ע״ה כאשר זכר מעלת הגוף החי מעל גוף המת במשל הכלב והאריה יתכן שרמז על מה שאירע לו עם גוף אביו הנכבד בהפרד הנפש ממנו, וזהו מה שדרש רבי תנחום שם במאמר ההוא:

והנה אנכי הצעיר נתתי אל לבי לפרש את המגל׳ הזאת על דרך היותר נאות לפשוטו של מקרא ולהמשך הכתובים וחבורם, כי ראיתי שכל המפרשים שקדמוני כמעט שלא יצאו ידי חובת הפשט מכל וכל, ואני אומר זה אחרי בקשת המחילה מאת כבוד הגדולים ההם, לא מצאתי לאחד מהם פירוש מספיק לבאר המשך הכתובים על נכון, וכמעט כל פסוק ופסוק הוא לפי דרכיהם מאמר בודד, ודבר זה לא יתכן למחבר הדיוט ומכל שכן למלך החכם אשר העידו עליו שכל דבריו ברוח הקודש, ולא די בהעדר החבור והסדר כי אף סתירות רבות נמצאו בדברי השלם הזה, לפי מה שפירשו בו רוב הפשטנים, פעם יחייב ופעם ישולל, פעם יצדיק ופעם ירשיע את הדבר ההוא בעצמו, עד שהרב ראב״ע עמד על הסתירות ההן, בפסוק טוב כעס משחוק (קהלת ז׳) ואמר אחרי שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו, ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחי׳ למבין וישרים למוצאי דעת, והשיב על הסתירות ההן בדרך קצרה, ואולם לא נתקררה דעתי בכל מה שכתב שם:

והן אמת שבפ׳ במה מדליקין אמר ר׳ יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמי׳ דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה וכו׳ אבל אין ספק שכוונת חכמינו ז״ל שהם נראין כסותרים למי שיסתכל בהם בהשקפה ראשונה, ומפני הסכנה שיש בדבר לקלי הדעת בקשו חכמינו ז״ל לגנזו, והקדושים הללו בעצמם הורו לנו דרך להתרת הספקות והסתירות בדברי החכם, אמרו ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, ומפרש רש״י ז״ל וכ״ש שיש לו עוד בינתיי׳, ואח״כ שקלו וטרו בבאור הסתירות, עד שכאשר בקשו לגנוז גם ספר משלי מפני דברי׳ הסותרי׳ שמצאו בו, אזרו ואמרו ספר קהלת עיינינן ואשכחינן טעמא, הכי נמי לעיינן, הנך רואה שלא כאלישו חכמינו ז״ל ח״ו שיהיו דברי השלם ההוא סותרי׳ אלו לאלו, כי זהו בתכלית הגנות לכל משכיל ומכ״ש לאדבר ברה״ק, ומעתה מצוה עלינו להתיר אגודות הספקות ולפתח חרצובות הסתירות אשר זכר הרב ראב״ע באופן נאות לפשוטו של מקרא, ע״פ הדרך אשר הלכתי בו בבאורי כראוי למגלת ענין הכוונה הראשונה:

וטרם אבוא אל הבאור אקדים לך הכלל הידוע בהתר הספקות בדברי הספ׳ הזה שלא כל הנאמ׳ בו הוא דעת שלמה המלך ע״ה באמת, כי אם פעמים ידבר כנושא ונותן בדבר, שואל ומשיב כדרך החוקרים בהקשים, ומחפשים אחרי האמת ע״י ההשכלה, לא יגיעו אל המבוקש אם לא ישמעו טענות הסותרות, ויקישו כל אופני הספקות ויפלסו בפלס ומאזני משפט דבר והפכו ויקרבו הסברות אחת אל אחת, עד שיבררו האמת מן הספק׳ והנכון מן המסופק, ואחרי שאבוראי׳ שמחבר המגל׳ הזאת כתב על דרך החפוש והמשא והמתן בדבר, מהראוי שלא ייחס אליו כי אם הגזרה אשר גזר בתכלית מאמרו, טרם יתעוררו הספקות והטענות הסותרות, והעולה בהסכמה אחרי המשא ומתן וגמר החקירה, וזהו מה שאמרו חז״ל מפני שתחלתו דברי תורה, וסופו דברי תורה, ואם נמצא בינתיים דברים נראי׳ כזרים וכסותרים לתורת אמת, מהראוי ליחסם אל חלקי הסותר, ויהיו דעת המכחיש או המסופק, למען ינצל החכם ההוא מאשם, ועל הדרך הזה פירשו בספר הזוהר את הכתובים בפרשה ג׳ מזה הספר, שהם דברים קשים נראי׳ ח״ו כמתנגדי׳ להאמנת ההשגחה וההשארה שהם יסודי הדת האמתית אמרו לא אמר שלמה הא׳ קרא מגרמי׳ כאשר איכון מלין, אלא אהדר איכון מלוי דטפשאי דעלמא, דאמרו כך, ומאי אמרי כי מקרה האדם מקרה הבהמה וגו׳ טפשאי דלא ידעינן ולא מסתכלין בחכמתא אמרי דהאי עלמא אזיל במקרה, וקב״ה לא אשגח עלייהו, אלא מקרה האדם ומקרה הבהמה, ומקרה אחד וגו׳ וכד שלמה אסתכל באינון טפשאי דקאמרי דא, קרי להון בהמ׳, דאינון עבדי גרמייהו בהמה ממש בגין דאמרין מלין אלין, ע״ש שמפרש המשך הכתובים הללו באופן קרוב אל הפשט, ואולם אני הצעיר נשאתי את לבי לפרש על דרך אחר, כי אחרי שהתבוננתי בכל הפרשה ההיא מראשה עד סופה, היתה נראה בעיני משמעות הכתובי׳, שהראי׳ היותר נכונה והיות׳ חזקה על השארות הנפש והגמול לעה״ב היא מפאת החוש בעה״ז, מקו׳ המשפט שמה הרשע וגו׳ דמעת העשוקי׳ ואין להם מנחם וגו׳, כי המאמין במציאות האל והשגחתו לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין שהנפשות תשארנה אחר המות, ושיהי׳ אחרי כן עת משפט לכל מעשה אם טוב אם רע, או שייחס ח״ו עול וחמס בחיק האל הקדוש, וזהו ראי׳ שאין אחרי׳ תשובה, ואולם מתולדות הנפש ויצירתה בעצמה אין הראי׳ חזקה כל כך, ואפשר שיכחיש המתעקש יתרון האדם, ויטעון רוח אחד לכל, עיין בפירושי שם, ולדעתי הפירוש ההוא יותר נאות להמשך הכתובי׳ ומכני׳ למה שיבוא בפרשה ח׳, ט׳, מזה הספר, כי הדברים הנאמרי׳ שם נראי׳ בהשקפה הראשונה יותר קשי׳ ויותר רחוקי׳ מעקרי הדת האמתי׳. ממה שנאמר בפרשה ג׳, ובעזר האל ית׳ יגעתי וגם מצאתי דרך ישר קרוב אל האמת לדעתי ליישב כל קשה בפרשות ההן ולפרש את דברי המלך החכם, באופן שלא יהיו סותרי׳ ח״ו כי אם מחזיקי׳ את יסוד הדת האמתי:

והנה רבותינו ז״ל שקלו וטרו בסוגי׳ הנ״ל מאי דבריו סותרי׳ זה את זה, כתיב טוב כעס משחוק וכתיב לשחוק אמרתי מהולל, כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב ולשמחה מה זו עושה, לא קשי׳ טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב״ה על הצדיקים משחוק שמשחק הקב״ה על הרשעים בעה״ז, ולשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב״ה עם הצדיקים בעה״ב, ושבח אני את השמחה זהו שמחה של מצוה, ולשמחה מה זו עושה זהו שמחה שאינה של מצוה, וכו׳, נראה מדבריהם שפירשו מהולל לשון שבח, כמו שפירש״י ז״ל ולפי פשוטו של מקרא יהי׳ מלשון הוללות וסכלות, וכן נראה ממשמעות המשך הכתובי׳ אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם זה הבל, לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה, וא״כ וודאי שגינה השחוק ויאמר עליו שהוא דבר שאין בו ממש, אלא שחכמי׳ ז״ל דרשו כן מאחר שהשתמש החכם בתיבת מהולל, שהוראתו כעם כשבח והמעלה היתירה ובצם הסכלות והעדר הדעת, משמע שהכוונה השני׳ שפעמים השחוק משובח, ואי אפשר לומר בשחוק של מצוה, כי כבר אמרו אין השכינה שורה לא מתוך שחוק כו׳ ופי׳ רש״י ז״ל שאין דעת השוחק מיושבת ואפי׳ אין בו לצון מכל מקום אין בו ישוב עכ״ל, נראה שכוון רש״י בזה לפרש מדוע שבחו חכמים שמחה של מצוה ולא שבחו שחוק של מצוה, וקאמר שהי׳ להם השחוק בגנן אדם מגונה בכל אופן, מפני שהוא מטריד ומבלבל את דעת האדם, וראה והתפלא שלא רצו חכמינו ז״ל לשבח את השחוק בבן אדם, ועם כל זה יחסוהו אל הבורא יתברך שמו, ואמרו לשחוק אמרתי מהולל, זהו שחו׳ שמשחק הקב״ה עם הצדיקים, וכן הכעס, אמרו טוב הכעס שכועס הקב״ה עם הצדיקים וכו׳ לפי שהאדם השוחק או הכועס אין דעתו מיושבת עליו והוא בא על ידי השחוק והכעס לסכלות והוללות, ולכן הם מגונים בחקו, אבל השם יתעלה

יתעלה שמו לא יתפעל על ידיהם כלל, והוא כביכול שוחק בצדק וכועס במשפט ברצונו הפשוט, מבלתי חסרון או שנוי ח"ו באחת ממדותיו, וא"כ בכל מקום שהכתוב משבח את השחוק או הכעס יתכן שתשיבהו הכוונה השני' אל השם ית' לפי שאלו המדות הללו מזוקקות מכל חסרון ומכל גנות, לכך דרשו חז"ל תיבת מהולל על שחו' הקב"ה עם הצדיקי' בעה"ב, ואחרי שהשחוק הזה משובח מאוד, מסיים ואומר לשמחה שהיא של מצוה מה זו עושה, כי טוב למנוע את עצמו מן השמחה הגרועה ההיא, ומה שדרשו על פסוק טוב כעס משחוק הוא מסכים מאוד לפשוטו של מקרא, כי הכוונה הראשונה שם, כאשר תראה בביאורי בעז"ה, שאין הענין היודע, אשר ממנו דבר בפסוקי' הקודמי', נעדר הטובה מכל וכל, כאשר יחשוב המון הסכלים, כי באמת לא ידע האדם מה טוב לו מספ' ימי חייו תחת השמש, ופעמים תהי' הצלחתו הזמנית לרעתו, ועל זה אמר טוב פעם משחוק כי ברוע פנים ייטב לב, ירצה שאין הכעס כל עת רעה ולא השחוק טובה לאדם בהחלט, ופעמים שייטב הלב ברוע הפנים, לא מפני שאין מהראוי לשבח את הכעס בבן אדם, מצד היות המדה הזאת טורפת את נפשו ומביאו לכלל טעות, כאשר אמרנו, לפיכך דרשוהו חז"ל על כעס ההשגחה על הצדיקי' בעה"ז, שאף אם יכעוס הקב"ה על העני היודע, ויראה לבני האדם כאילו הוא נעדר הטובה ומהלך נגד החיים, הנה הכעס הזה טוב לו משחוק ששוחק הקב"ה עם הרשע המצליח לשעתו ואוכל חלקו בעה"ז: ועתה נבוא אל הסתירות שזכר הראב"ע, ונשיב עליהם כפי דרכנו בבאור הכתובים, לפי פשוטו של מקרא:

הסתירה הראשונה בשמוש תיבת כעס, כתיב טוב כעס משחוק והפך זה כעס בחיק כסילים ינוח, וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה הסר כעס מלבך: שם הכעס הונח בלשון הקודש על רתיחת הלב קנאתו על דבר העול והחמס, כי מטבע הנפש המשכלת שתרע בעיניה בראותה עושק רש וגזל משפט וצדק, ותלבש רוח קנאה להנקם מאת עושה הרע. והעושק ההוא יהי' עושק אמתי או עושק מדומה, כי פעמים שיכעוס האדם על רעהו בחשבו שעשה לו חמס ועול, ואינו כן, כי הי' הדבר לטובתו, והכעס על העול האמתי הוא ראוי ומשובח מצד עצמו כמבואר לכל משכיל, אלא שמצד התפעליות הלב לא ימלט האדם הכועס מעצבון וצער, ואין דעתו מיושב' עליו כראוי, וע"י זה מביא הכעס' את האדם לכלל טעות כמו שאמרו חז"ל, ומהראוי לאדם שישתדל בכל יכלתו לשנוא הרע ולתעב את החמס ולהנקם מאת הבוגד בלי התפעליות ורתיחת הלב כלל, אם הי' זה אפשר לילוד אשה, כי זהו מדרך הממוצע ששבחו חז"ל, והכעס על החמס המדומה הוא סכלות, בא מחסרון ידיעה והוא על הרוב בחיק כסילים ינוח שלא יבחינו בין עול וצדק, מעתה כל הפסוקים הללו נכוחים וישרים, אמר טוב כעס משחוק, כאשר זכרנו למעלה טוב שיכעוס העני החכם הנזכר בפסוקים הקודמים, ויתקצף בראותו חמס ועושק, משחוק הרשעים המורים חצי מות ואומרים הלא משחקים אנו, ואולם בפרשה ז' ידבר על המתלונן נגד השגחת השם בעה"ז, ולא יתבונן לאחרית דבר, ומה יהי בסופו, אמר בפסוק הקודם טוב ארך רוח מגבה רוח, עיין מה שפירשנו שם, הוסיף ואמר אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילי' ינוח, כלומר אחרי שכל דרכי השם צדק ומשפט, הנה שלות הרשעי' ויסורי הצדיקי' בעה"ז לא הי' עול באמת ח"ו, יתעלה השם מזה, אלא עול מדומה לבני אדם חסרי הדעת, לזה אל תבהל ברוחך לכעוס על מקרי בני אדם, כי לא ינוח הכע' הזה כי אם בחיק הכסילים, ומה שאמר (פרשה א') כי ברוב חכמה רוב כעס הוא לפי ענינו שאי אפשר לאדם שינצל מן העצבון והצער מכל וכל בראותו שיעשוק האדם את רעהו ויבלע רשע צדיק ממנו, וברוב חכמה ירגש האדם יותר את החמס ולזה יולד רוב כעס, כי אדם אחד מני אלף נמצא שימשול ברוחו תמיד ולא יכעוס, ואולם בסוף הספר הזהיר את האדם שישתדל להסיר כעס מלבו, ולהתגבר על המית הטבע בכל יכלתו, והבדל גדול יש בין מצות החכמה למעשה החכם, כי החכמה תצוה לעשות טוב ולסור מן הרע בשלות, ותגזור דרך משל הסר כעס מלבך בהחלט, הכוונה אחרי שהרשות נתונה והכח ביד האדם, מהראוי לו לברוח מעצבון הכעס ובלבולו מכל וכל ואולם החכ' האנושי לא ינוקה מחסרון מפאת אנושתו, והגדול מי שחטאיו מעטים, ואחרי שמדרכי החקירה והתבוננות להוסיף הרגש בנזק ותועלת ולהרבות הבחנה בין טוב לרע, מהראוי שיאמר ברוב חכמ' רב כעס וגו':

הסתירה השני' שזכר הראב"ע, כתיב טוב אשר יפ' לאכול ולשתות, והפך זה טוב ללכת אל בית אבל, הנה לפי מה שאפרש המשך הפסוקי' אין בזה סתיר' כלל, וודאי טוב ויפה לאדם שיאכל וישתה וייטיב לאחרי' בעמלו, משיעמול לרוח, ויאכל כל ימיו בחשך וכעס וחליו וקצף, ועם כל זה אין הוליכ' לבית אבל כל עת רעה ולא הליכה לבית המשתה כל עת טובה ואושר לאדם, וזהו לבד כוונת הכתוב במה שאמר טוב ללכת כו' כאשר אפרש שם בעז"ה:

הסתירה השלישית היא מה שזכרו חז"ל כתיב ושבחתי אני את השמח', והפך זה ולשמחה מה זו עושה, וכבר השיבו כאן בשמחה של מצו' כו' כאשר זכרנו, ועוד מה שאמר ולשמחה מה זו עוש' הי' ברצותו למצוא תכלית הטוב' והאושר לאדם בשמח' משת' ושירי' ואחרי אשר נסה גם את הדרך הזה, התחרט ואמר לשחוק מהולל ולשמח' מה זו עוש':

הסתירה הרביעית, כי מה יותר לחכם מן הכסיל, והפך זה יש יתרון לחכמה מן הסכלות הנה ראיתי בספר הזוהר על הפסוק הזה האחרון דרוש הקרוב לפשט, והוא פלא, ר' חייא פתח ואמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמ' מן הסכלות וגו' בכמ' אתר אסתכלנא במילי דשלמ' מלכא ואשגחנא בחכמתא סגיא' דילי' ואסתיר מלוי בגו לגו היכלא קדישא, האי קרא אית לאסתכלא בי' מאי אמר וראיתי אני וכי שאר בני עלמא לא ידעי ולא חמאן, אפילו מאן דלא ידע חכמתא מן יומוי ולא אשגח בה ידע שיש יתרון לחכמ' מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, והוא שבח גרמי' ואמר ראיתי אני אלא הכי תאנא כו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמ' מן הסכלות כלומר מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמת' דשלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא ומלוי, ותאנא חיובא הוא על בר נש דאוליף חכמתא למילף מן שטותא ולמנדע לה' בגין דאתי תועלתא לחכמת' בגיני' כמה דאתי תועלתא לנהורא מחשוכא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא ולא אתיא תועלתא לעלמא מיני' כו' תקונא דחוורא מאי היא אוכמא ושלא אוכמא לא אשתמודע חוורא אמ' רבי יצחק משל למתוק במר דלא ידע אינש טעמא דמתיקא עד דטעי' מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא והיינו דכתיב (קהלת ז') גם את זה לעומת זה עשה וכו' ע"ש ואולם גם לפי מה שנפרש שם בע"זה לפי פשוטו של מקרא אין בזה סתיר' כלל, ואדרב' זאת היא' תמיה' החכם, ראיתי אני שמצד השכל יש יתרון לחכם מן הכסיל, ועם כל זה אני רואה שמצד המקר' שניהם שווים ומקרה אחד יקרה את כולם עיין פירושנו שם, ועוד שמאמרו מה יותר לחכם מן הכסיל, הוא טענת המתלוננים כמו שנפרש בע"זה:

הסתירה החמישית זכרוהו חז"ל ושבח אני את המתי' והפך זה כי לכלב וגו' וכבר הארכנו בה למעלה:

הסתירה הששית כי אין מעש' וחשבון ודעת וחכמה בשאול, והפך זה כי עת לכל חפץ וגו', הארכתי במקומות הללו בפירושי, ועל פי דרכי שניהם לדבר אחד נתכוונו לאמת השארות הנפש והגמול לעה"ב, ואמרו כי אין מעשה כו' פירוש אם אין מעשה וגו'. עיין שם, כי אין תועלת בכפל הדברי':

וכן בענין הסתירה השביעית והשמינית אם תסתכל בפירושנו שם, תראה ותבין כי אמרו וטוב לא יהי' לרשע ולא יאריך ימים כצל אינו סותר כלל למאמרו יש רשע מאריך ברעתו, כי הפסוק הראשון כמבואר מפסוקי' הקודמים נאמר בלשון בתמי', מדוע לא יגיע הרשע על מעט אל ההצלחה המדומה שהיא הטובה בעה"ז ואריכות ימים כצל עיין ביאורנו שם, והוא א"כ בלתי סותר למאמרו יש רשע מאריך ברעתו, מלבד שהפסוק הזה ידבר מענין הנהגת המלכות כמו שביארנו שם, וכן אשר יהי' טוב ליראי האלהים מדבר על הטובה האמתית וההצלח' בעולם הבא כמבואר מהמשך הכתובים שם, ובאמרו יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים ידבר מההבל שנעשה על הארץ, ורישי' דקרא יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעי' וגו':

והנה הקורא בפירושי זה יראה שלא נתתי את לבי אל חלוקת הפרשות כפי מה שלפנינו, ובדבר הזה הלכתי בעקבות המפרשים הראשונים שרובם לא חשו אל הפסק הפרשות, כי אין הסימנים הללו מקובלים באומה, כי אם להקל על הקורא, המבקש פסוק או תיבה בתנ"ך, לא לשפוט על ידם באיזה מקום יתחיל הענין ואנה יסיים, כי אם רשות לכל מפרש להעמיד הציונים ההם כפי דרכו בבאור הענין, ואתה תראה מקומות רבים מזאת המגילה שאי אפשר לכל הפירושי' שיהיה סוף הענין במקום הציונים, והנה בתחלה עלתה על לבי להעמיד סימני הפרשיות במקום הנאות לפי פירושי, אלא שראיתי במראה מקום בש"ס, שהלכו המדפיסי' בהם על פי הסימנים אשר לפנינו, ויראתי לשנות דבר שלא לטרוח על הקורא ברבות ולמצוא את אשר יבקש, וגם ראיתי שפעמים שינו מקום ההפסק מטעם נכון שלא לעמוד בדבר רע, ולזה הנחתי הציונים

הציוני' על מקומם, ופה ארמוז לך מקום סיום הפרשיו' לפי דרכי בבאור הכתובים :

פרשה א' מראש הספר עד לאחרונה (א' י"א) שהיא כמו פתיחת המאמר : פרשה ב' מן אני קהלת הייתי מלך עד תחת השמש (ב' י"א) : פרשה ג' מן ופניתי (ב' י"ב) עד ורעות רוח (ב' כ"ו) : פרשה ד' מן לכל זמן (ג' א') עד תחת השמש (ד' ג') : פרשה ה' מן וראיתי (ד' ד') עד ורעיון רוח (ד' י"ו) : פרשה ו' מן שמור רגליך (ד' י"ז) עד בשמחת לבו (ה' י"ט) : פרשה ז' מן יש רעה (ו' א') עד אחריו מאומה (ז' י"ד) : פרשה ח' מן את הכל (ז' ט"ו) עד לרע לו (ח' ט') : פרשה ט' מן ובכן ראיתי (ח' י') עד פתאום (ט' י"ב) : פרשה יו"ד מן גם זה (ט' י"ג) עד ללכת אל עיר (יו"ד ט"ו) : פרשה י"א מן אי לך ארץ (י' ט"ז) עד שניהם כאחד טובים (י"א ו') : פרשה י"ב מן ומתוק (י"א ז') עד אשר נתנה (י"ב ז') : פרשה י"ג מן הבל הבלים (י"ב ח') עד סוף הספר, והוא כמו סיום וחתימת המאמר :

ודע הקורא הנבי' שלא מלבי הוצאתי את כל הדברי' הנאמרי' בפרושי זה, כי אם את רובם לקטתי מתוך ספרי המחברי' הראשונים, וספר מכלול יופי לרש"מ הי' לי לעזר ולתועלת רב בבאור המלות ודקדוק הלשון, וגם בבאור הטעמי' אשר לא נכנסתי מעל דרכי המפרשי' הגדולים רש"י ורא"בע, כי אם במקום ההכרח, ובכל מקום אשר מצאתי להם דרך מסכים עם פשטי הדברים וכונת המלך החכם הראשונה, העתקתי את דבריהם מלה במלה בלי שום שנוי וחלוף, ואחרי אשר הזהירונו החכמים לקבל האמת ממי שאמרו, הנה תפשתי גם באמתת המפרשים אשר לא מבני ישראל המה, ואם מצאתי בפיהם דבר אמת, הרימותיו לה' נהי' קודש, ואחרי כלותי, שלחתי את דברי ליד איש בריתי, אשר נפשי קשורה בנפשו, והוא השיב שבית ידו להרים כל מכשול ולהסיר כל סיג וקלאה מדברי, ולפעמים הוסיף עליה' דברי חן ושכל טוב, כרופה אמרתו מאוד, ובכל מקום אשר נטה לדרך אחר בבאור הכתובים. מבלי להניח את פרושי שכל וכל, הכנתי את דבריו בין שני חצאי לבנה כזה ( ), והקורא הנבון יבחר לו את הטוב בעיניו, ואם יכשר החבור הזה לפניו, אשובה לבאר גם את ספרי תהלים משלי איוב על הדרך הזה בעזר האל ית' הכונן מצעדי גבר, הוא יאמצני ויאזרני חיל לעבודתו וליראתו אמן :

אחרי שראינו כי יש צורך גדול בהערות המועילות, אשר הוסיף החכם ר' יואל בריל ז"ל על ביאור ס' קהלת מהחכם הרמבמ"ן ז"ל, ונתן טעמו ונימוקו על אותן המקומות אשר בהן עזב המתרגם החכם ר' דוד פ"ל נר"ו את עקבות הרב המפרש הנ"ל, ע"כ הצגנו פה אותן ההערות כסדרן, להפיק רצון הקורא, השוקד להבין אמרי דעת.

א (יג) ענין רע, עיין בה"מ, ובכל זה רע תואר לעינין, וכתרגום רד"פ, כי מצינו זה הדרך לרוב בלשון שיצטרף המתואר אל התואר בענין הסמיכות, כמו אנשי בינה, בעלי קומה והדומה, וכן כאן תיבת רע שם המקרה דאס בעזע. גם יתכן שבא המוכרת בשקל הסמוך בעבור קרוב הטעמים, והי' ראוי ג"כ במקף. אבל אין לומר שהחקירה הוא ענין של אדם רע, כי זה גם נגד הדעת גם נגד הנסיון : לענות בו, כפי מה שתרגם הרמ"במן אודך כי עניתני (תהלים קי"ח) מלשון ענוי וצער יש גם לתרגם המאמר כזה איינע בעזע בעשעפטיגונג דיא גאטט דעם מענשען געגעבען זיך דאמיט צו פלאקקען, והראשון יותר נכון כפי ההמשך : (טז) על כל, (אחר) אשר היה לפני על ירושלים, גם לפני מלך בישראל :

ב (א) אנסכה, אנסה אותך, והכנה לנוכח על הלב, כמו ולכה אין בשורה מוצאת (ש"ב י"ח) : (יב) עשוהו, טעם כנוי הנושאים הנסתרים כדין שם שלא נודע דאס, וועלכעם מאן שאן געמאכט האט, אלא שכנוי המצרף אשר לא יוכלל ג"כ היחס כמו בל"א, ולזה הוכפל כנוי הפעול הו (ועיין בס' אור לנתיבה להרמ"במן ז"ל) : (טז) בשכבר, טעמו הפוך, שבכבר הימים הבאים, כמו שמצינו (מ"א ז') ואת כל הכלים האהל או שהבית מושכת אחרת עמה, בשכבר כלומר באשר נכבר הימים הכל נשכח. וטעם כבר לשון רבוי כענין כביר, ולכן יפול כזמן כן על העבר כן על העתיד מיט דער לענגע דער צייט. מ"מ טעם כברת כשהוא נופל על מדת האורך איינע שטרעקקע, לענגע לא יוכרח להורות דוקא על מדה גדולה מאוד, כי כן יתכן ג"כ בלשון לאמור ארכו טפח או חצי טפח ומעט מהם, וזה שוה בכל הלשונות, להיות שעורי הכמות מעניינים המצטרפים, כמבואר בהגיון (ועיין בפירש הרמ"בן על מאמר ויהי עוד כברת ארץ לבא אפרתה) : (כא) ובכשרון, עיין ב"המ, כלומר שיודע לעשות כל עסקיו בדרך הישר והראוי להם, המביא תמיד בנקל אל התכלית המבוקש, וזה שתרגמו ר' דוד פרידלענדער געשיקליכקייט :

ג (טז) ועוד ראיתי וגו', עיין בפי', ונראה לי טעם המשך חלק הב' לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א"כ לא שכר ולא עונש עליהם, ולזה יאמר שאינו כן באמת כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהים שם אחרי הפרד הנפש מן הגוף. אמנם הנדל החלק הזה במה שידבר לבד מעסק האדם. והחלק הראשון ידבר בכל הגופים הנבראים : (כא) מי יודע וגו', עיין בפי'. ה"א העולה וכן ה"א היורדת שניהם לידיעה ע"פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ"ז נראה טעם ההמשך, אחר שאמר שמצד הגוף הם שוים במקריהם ישיב לאותן האומרים שההבדל מצד הרוחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שממנה יאמר היא העולה למעלה ואת רוח הבהמה מי יודע שממנה יאמר היא היורדת למטה, וראוי לתרגם המאמר בל"א כזה ווער קעננט דען גייסט דעם מענשען, דער אויפווערטס שטייגען זאלל, אונד דען גייסט דעם טהירס, דער נידערזינקט צור ערדען ? :

ד (ח) יש אחד וגו', נראה לי טעם ההמשך באלו החלקי' מהפרשה, אחר שזכר הבל הקנאה והעמל, אמר שזה ועוד הבל יותר אבל מי שאין לו שני אשר בעבורו יעמול, וגם זה הענין בעצמו להותר לבדה בלי עזר, הוא הבל וענין רע, כי טובים השנים וגו' : (יב) יתקפו, עיין ב"המ. וטעם הכנוי על כל אחד מהשנים, וטעם הפעל מבנין התנאי וואלטע ער געוואלט אנטהון : האחד, הבא לתקיף, או שהוא מוסב על האחד הנזכר מקודם נגד השנים הטובים ממנו : (יז) טוב ילד וגו', עיין בפי'. ונראה לי ההמשך אל הקודם שאע"פ שזכר תוקף החוט המשולש שמהרה לא ינתק, מ"מ לפעמים יהיה לידת הבנים ללא תועלת, כמו שהוא באמת לא היה יכול למנוע לבלי יקח ירבעם אחריו את המלוכה בחזקה מיד רחבעם בנו : (יד) יצא, מבנין התנאי, וכתרגום רד"פ : (טו) הילד, ידוע שמלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, כמו שאמר ויועץ את הילדים (מ"א י"ב), ויש שהוא מלא רוח דעת ותבונה :

ה (ו) כי ברוב חלומות וגו', נראה לי הטעם שאמר אל תבהל על פיך להוציא דברים רבים בתהלות ותשבחות, כי ביותר שיהיה חלומות והבלים בענין מה, יותר נצרכים דברים הרבה ליפותו ולקיומו, אבל ענין קדוש וקיים כשם ה' אלהינו אינו צריך לכל זה, והוא ג"כ אינו מבקש ממך כי אם ליראה אותו, וראוי לתרגמו בל"א יע מעהר טריימריען אונד אייטלקייטען, יע מעהר ווארטע. גאטט ברויכסט דוא נור צו פירכטען : (ז) אם עושק רש וגו', נראה טעם ההמשך, שכמו שאינו מן הראוי להרבות דברים נגד ה', כן אינו מן הראוי גם להרבותם נגד המלך, אף אם עושק וגו', ועיין בפי' : כי גבוה מעל גבוה, בלי הפסק נכוה הראשון יש גם לפרש המאמ' בזה האופן, אל תתמה על החפץ והבלאת מדינה אם לפעמים תראה מה שידמה לך עושק רש וגזל משפט, כי גבוה מעל גבוה, הוא השם יתעלה, שומר שלא יעשה כלום כי אם כפי הראוי לטובת הכלל. וגבוהים, כלומר הרודים נעם אשר בידם הכח והממשלה, גם עליהם שומר מבלי אשר לא יעשו כי אם בגזור מאתו יתברך, ואם שלפעמים יגזק הפרטי, הנה יתרון ארץ הוא בהכלל, ואי אפשר למדינות בלי מדרגות שונות כי גם מלך לשדה נעבד כנפירוש. ובענין וגבוהים עליהם עזב רד"פ את דרך המפרש כנראה מתרגומו : (ט) אוהב כסף וגו', נראה טעם ההמשך אל הקודם שאחר שזכר יתרון ארץ בכל אם מלך לשדה נעבד, כי רבוי השדות והתבואות זהו עשירות האמתית במדינה. יאמר כי רבוי הכסף והדומה מה שיקרא ג"כ בשם עשירות. באמת אינו העשירות האמתית, וכדמבאר : בהמון. כענין המון חוגג (תהלים מ"ב) : (יט) יזכור, תרגמו רד"פ לשון ענה, ואפשר גם לבארו מלשון הוה מושלט, שהאיש כזה אשר זכר, אשר נתן לו האלהים וגו' הוא יזכור תמיד את ימי חייו כי לא הרבה הם ושהאלהים מענה בשמחת לבו :

ו (א) ורבה היא, גדולה ועצומה : (ז) וגם הנפש לא תמלא, לדעת המתרגם יהיה טעם וגם ואפילו, אונד זעלבסט דהיינו לא די שזה האדם שזכר לא עמל לפיהו, כלומר שלא נהנה הנאה גמורה,

אלא

אלא אפילו באסיפתו לא ראה טובה, כי לא תמלא נפשו מתאוותיו ואינו אומר די בשום פנים: (ח) כי מה יותר לחכם וגו׳, לדעת המפרש יתורגם בל״א דען וואו אויך דער פארצוג דעם ווייזען פאר דעם טהארען זייא: (י) עם שהתקיף, ע״ד הכתוב טעמו עם אשר הוא תקיף: (יב) כי מי יודע וגו׳, על פי התרגום נראה טעם תחת השמש אל לאור עולם הבא. היפך ממה שיעשה ימי חיי ההבל כצל, וידמה המיתה לביאת הצללים וחשיכת אור בהיר ע״ד אשבע בהקיץ תמונתיך. אולם לדעת המפרש ראוי לתרגם ויעשם כצל, וגו׳ דאס ער זיך אין זיא וויא אין שאטטען זעצע, אויף דאס איהם ניאמאנד זאגע (אדער, אונבעקיממערט) וואס הינטער איהם אים זאנגען שיינע פארגעהט,

ז (ז) ויאבד את לב מתנה, עיין בפי׳. אולם בבאורו על התורה כבר העיר הרמ״בן על הכלל שהפעל שיבוא לפני השם לא ישמור את המין. (יא) ויותר, אפשר שהוא פעל בינוני, ויתורגם בל״א אונד פארטהיילט: לרואי השמש, אפשר שזה תואר להחכמים, היפך והכסיל בחושך הולך, וטעם הכתוב טובה חכמה עם נחלה, אבל הראשון הוא היותר נחשב כל המשכילים, ותרגום רד״פ נוטה גם לזה הפירוש: (יח) יצא את כלם, אולי טעם המליצה על דרך שאומרין בל״א מיט יעדעם אויסקאממען, פערדיג ווערדען: (כב) ידע לבך, יפה תרגמו רד״פ כענין מאמר מוסגר, כי ענין פעמים רבות יוסב בהכרח על פעל קללת, ודין כל מאמר מוסגר להוא במפסיק יותר גדול: (כג) כל זה נסיתי בחכמה, לדעת המפרש יתורגם זאפיל האבע איך פאן דער ווייזהייט אין ערפאהרונג געבראכט, ופתח הדיעה משכמת: (כט) לבד, כלומר חוץ מה שזכרתי עתה ראה גם זה מצאתי:

ח (א) מי כהחכם, מי כן הוא חכם, וכתרגום רד״פ: (ב) אני, עיין בה״מ, וכן רוב אני ה׳ שבתורה. ונראה לי טעם המשך אל הקודם, שכמו שהזהיר לבלתי דבר נגד ה׳ מב׳ טעמים, א׳ מי יוכל לדין עם תקיף ממנו, ב׳ לפי שאינו יבין וישכיל האדם כל הנעשה תחת השמש, כן מזהירו עתה לבלתי עשות נגד מצות המלך מאלו ב׳ הטעמים, א׳ באשר דבר המלך שלטון, ב׳ מי אדם יודע מה יהיה באחרית דבר. ובזה הדמיון מסיים הפרשה, כמו שנזכיר: ועל, עיין בה״מ ובפי׳ ולפ״ז יהיה ענין שמור מושך אחר עמו: (ד) באשר, בעבור אשר: (ה) שומר מצוה, לדעת המתרגם יתכן גם הטעם על מצות המלך שזכר, והדין עמו: (ט) את כל זה ראיתי, בעת אשר שלט האדם באדם לרע לו, והיה המשך מאמר ונתון את לבי ג״כ לכל המעשה אשר נעשה תחת השמש, לבלתי התרעם עליהם, כי בכלם לא נדע מה יולד יום. ויהיה ונתון את לבי וגו׳ מאמר מוסגר: עת אשר שלט וגו׳, אולי כונתו על מלך רשע ידוע שהיה בימיו: (י) ובכן, הוסיף לאמור שראה עוד מנהיגים רשעים אחרים שהתהלכו זמן מה בגאון לנס ושלטו באדם לרע לו: קבורים, יפה תרגמו רד״פ כענין מאמ׳ מוסגר, והאלו אשר באו את שמות׳ על שפתי כדי שלא יזכרו עוד ולא יעלו על לב לעולם: יהלכו, כבר הערנו במ״א שכל הלוך בבנין הכבד כונתו על תקון ההליכה ע״פ סדר מה, וכן כאן הטעם על סדר ההליכה בגובה וגאון וברום עיני׳, וכתרגו׳ רד״פ איינהערגעהען: כן, מטעם כן נכות כלפחד דוכרו׳: (יא) אשר דאס או וויל: אין נעשה פתגם, עיין בה״מ, והוא מדברי רש״י ז״ל, אולם אין להביא ראי׳ כלל, לא שמלת פתג׳ לשון נקבה מכאן, ולא שהיא לשון זכר מהא דאסתר (א׳ כ׳), בהיות שב׳ הפעלים קודמים לזה השם (ועיין גם הבאור לרעי ר׳ אהרן ז״ל וולף): פתגם אויזשפרוך, אורטהייל: (יב) אשר חוטא וגו׳, אולי מוסב עוד לעיל על כן מלא וגו׳ וענינו כטעם אשר אין נעשה וגו׳, וטעם כי גם יודע אני הפיך גם כי וויאוואהל איך ווייז. או טעמו כטעם (ויקרא ד׳) אשר נשיא יחטא וועלכער פירסט זינדיגען ווירד, וכן כאן וועלכער זינדער אויך בעזעס טהוט כי גם יודע אני זא ווייס איך דענאך: חטא אינו מן המכבד שיבואו בעלי הא׳ ע״ד בעלי הה״א, ויותר כאן בעבור קרוב מלת עושה: (יג) אשר איננו ירא, ענינו יען, כענין אבירו אשר ייראו מלפניו: (יז) בשל, ענינו בכל אשר יעמול האדם:

ט (א) ולבור, עיין בה״מ. וטעם המלה על הבנת הדבר מתוך דבר, לפי שחלקיה יהיו נבררי׳ מחלקי ההקדמו׳, וכמו שאומרים בל״א איינען געדאנקען קלערן, איגס קלארע ברינגען: הכל לפניהם. מקרה אחד, הכל מהדברים כאשר מגיע לכל אחד לצדיק ולרשע וגו׳, כן נראה לי המשך הענין, ויהיה טעם הכל כאשר לכל כעין

מאמר מוסגר: (יח) וחוטא, גם נ״ל ע״מ חוסך, כי הוא שם דבר המבואר בפי׳ וכדמתורגם, אלא שבא הטעם מלרע בעבור הנח הנסתר שאחרי תנועה קטנה:

י (א) זבובי מות, עיין בה״מ, והיותר נכון היותו ענינו זבובים מתים כמו בעלי כח, וכבר הערנו פעמים רבים על זה הדרך בלשון: (ד) אם רוח המושל וגו׳, נראה לי ההמשך שאחר שזכר יתרון החכמה מהסכלות, אמר שאע״פכ אם יש שגגה היוצאת מלפני השליט, ונתן הסכל במרומים רבים, אל הנח מקומך מיד בעבור זה, כי לא יהיה כן תמיד, וכדמבואר בספר: (ו) קלקל, עיין בה״מ. וההוראה היסודית היא מלשון קלות, כענין הלטישה שימעט המתכת לעשותו חד: וחילים יגבר, וי״ו לתשובת התנאי: הכשיר, עיין בה״מ, כלומר שתעשה הכל בכשרון, וכנ״ל: (יב) ושפתות כסיל, עיין בפי׳. ויהיה טעם דברי מושך אחר עמו, דברי פי חכם ודברי שפתות כסיל: (יד) והסכל וגו׳, עיין בפי׳. וע״כ לא יאריך בממשלהו כי יזיק במעלליו לעצמו, ואין מי יגיד לו לזרזו, ולכן אל תנח מקומו מיד, וכמו שזכר: (טו) אשר לא ידע, לפי שלא ידע ללכת אל עיר, יכנה התכלית ד״מ בשם עיר, אשר היא כונת ההולך לבוא שמה, וכמבואר בפי׳: (יז) אשריך, עיין בה״מ. ונראה החלוף בעבור מבטא התנועות שהוא דומה קצת ביחיד ורבים: בן חורים, עיין בה״מ, ועיין עוד מה שידובר בו בספרי זמירות ישראל בפ׳ נגדנה אזבחה לך (תהלים כ״ד), ונמלא חור כרפס דאסתר: (כ) ובעל כנפים, קרי והכתיב בה״א הידיעה והוא הראוי ע״פ הכפל עוף השמים:

יא (א) שלח לחמך וגו׳, אולי טעם ההמשך, שהוא עצה טובה להתעסק בסחורה כדי להסיר לבו מענין הנהגת המלוכה כזאת שזכר: (ג) ואם יפול וגו׳, עיין בפי׳. ולו כתיב אם בדרום ואם בצפון היה מתישב ההגיגה כזה, ואם יפול עץ מקום שיפול העץ שם יהוא, ויהיה לפ״ז מאמר אם בצפון ואם בדרום כעין מאמר מוסגר, הבא תמיד במפסיק יותר גדול כידוע: מקום שיפול, לפי מה שהעיר הרמ״בן בחבורו אור לנתיבה מהכנוי אשר שילוהו תמיד סימן היחס הראוי כפי הדבור יזכר גם כאן מלת שם אם מקום שיפול ויהיה ענין המאמר אם יפול העץ בצפון או בדרום, לא יהיה זה כי אם המקום אשר יפול העץ שם ולא לתכלית אחר, וכן נראה ג״כ מפירושו, ולפ״ז יתורגם בל״א זא ווירד דאן בלאס דער ארט זיין, וואהין דער בוים פאללען זאללטע: (ה) כאשר אינך יודע, עיין בפי׳. ויש לפרש המקרא בלי לסרסו כזה, כאשר ככה, דהיינו שאחר שזכר שומר רוח לא יזרע, להיות דרכו נסתרה, הוסיף לאמור, וכמו שהוא בדבר הזה, שאינך יודע דרך הרוח כאותו חסרון הידיעה כעצמים בבטן המלאה שלא תדע אם יהיה זכר או נקבה, ככה לא תדע ג״כ את כל מעשה אלהים לשפוט עליו טרם היותו, ולא תוכל כלל לידע מה יולד יום. ואינו מן הנמנע בלשון שיבוא דמיון בתוך דמיון: אשר יעשה את הכל, בחבור גמור ועצום, ואי אפשר לאדם לעמוד מן הפרט על הכלל, ככ״ל, וכ״ת רד״פ דאס גאנצע: (י) והשחרות, לדעת המתרגם ענינו כמשמעו, ואמר שהילדות תעבור מהרה כמו השחרות בבקר:

יב (ב) ושבו העבים אחר הגשם, כלומ׳ שתמי׳ ישובו, ואע״פ שכבר ירד גשם רב לא יבטלו בעבור זה, אבל יתקבלו מחדש. או אולי טעם אחר הגש׳ על הבוכה ותכלית, כענין צדק צדק תרדוף, ויתורג׳ בל״א אונד זיך דיא וואלקען איינשטעללען צום רעגנען: (ג) שומרי הבית, אולי שהשם זה נופל על הידים, ומענין שומרי משמרת, ויתורגם בל״א דיא ווערטער, אויפווערטער: הטוחנות, אלו השנים: כי מעטו, לדעת המתרגם הוא עומד, וזה הנכון כן מפאת הענין כן מפאת הלשון, כי היוצא בזה השורש הוא מבנין הפעיל, ובהמת׳ לא ימעיט. אמנם הקל והכבד שניהם עומדים, וההבדל שביניהם, או שהשני יורה על כבדות הפעולה כדרכו פרעקווענטאטיפום ויתורגם בל״א איממער וועניגער ווערדען. או שהראשון הוא ע״ד עומד פעול נייטרום פאטיפום כמו וכי ימעט הבית קליין, גרינג, וועניג זיין והשני הוא ע״ד עומד פועל נייטרום אקטיפום, כמו פעל אבנעהמען בל״א ויתורגם כי מעטו זיא האבען אבגענאממען, ושמור זה הכלל: (ה) וינאץ השקד, וכן ויסתבל החגב שניהם לדעת המתרגם מש׳ על קלות התנועה שתחת את הזקן ברכו אשר הוא הולך עליו. וטעם וינאץ שיפלו הנצנים מן השקד: ויסתבל, הוראת שורש סבל הוא ענין נשיאה כידוע וכמו ויט שכמו לסבול, וא״כ יהיה טעם ההתפעל מזה השורש, שהפועל נושא את עצמו, ולפ״ז טעם המאמר שלפנינו על התנועה הקלה באויר שיעשה החגב בכנפיו בשיעוף:

דברי

פתיחה

דִּבְרֵי֙ קֹהֶ֣לֶת בֶּן־דָּוִ֔ד מֶ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלָֽ͏ִם׃ ב הֲבֵ֤ל הֲבָלִים֙ אָמַ֣ר קֹהֶ֔לֶת הֲבֵ֥ל הֲבָלִ֖ים הַכֹּ֥ל הָֽבֶל׃ ג מַה־יִּתְר֖וֹן לָֽאָדָ֑ם בְּכָל־עֲמָל֔וֹ שֶֽׁיַּעֲמֹ֖ל תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ ד דּ֤וֹר הֹלֵךְ֙ וְד֣וֹר בָּ֔א וְהָאָ֖רֶץ לְעוֹלָ֥ם עֹמָֽדֶת׃ ה וְזָרַ֥ח הַשֶּׁ֖מֶשׁ וּבָ֣א הַשָּׁ֑מֶשׁ וְאֶ֨ל־מְקוֹמ֔וֹ שׁוֹאֵ֖ף זוֹרֵ֥חַ ה֖וּא שָֽׁם׃ ו הוֹלֵךְ֙ אֶל־דָּר֔וֹם וְסוֹבֵ֖ב אֶל־צָפ֑וֹן סוֹבֵ֤ב ׀ סֹבֵב֙ הוֹלֵ֣ךְ

איינגאנג

(א) רעדען דעס פרעדיגערס, דעס דוד'ס זאָהן, קעניג אין ירושלים. (ב) אייטעלקייט דער אייטעלקייטען! ריף דער פרעדיגער, אייטעלקייט דער אייטעלקייטען, אללעס איזט אייטעל! (ג) וואז פיר פֿאָרטהייל ברינגט דעם ערדענזאָהן דיא מיהע דיא ער אונטער דער זאָננע זיך גיבט? (ד) געשלעכטער געהען אונטער, געשלעכטער ענטשטעהען, אונד דיא ערדע בלייבט איממערוועהרענד. (ה) דיא זאָננע געהט אויף, דיא זאָננע געהט אונטער; שטרעבט נאך איהרעם אָרטע, אונד וווירפֿט שטראַהלען דאַהין. (ו) וויכט אויז געגן מיטטאָג, וועגדעט

באור המלות

א קהלת אינו שם פרטי כי אם תואר, והוא שלמה, כי לא היה מבני דוד מלך בירושלים כי אם שלמה, ונקרא קהלת על שם שהקהיל חכמות דברי מוסר ומליצות הרבה, דער זאַמלער או על שם שהיה אומר דבריו בהקהל דער פרעדיגער: (ב) הבל, דבר שאין בו ממש כהבל היוצא מפי האדם, אייטעלקייט, ובא בחטף פתח לפי שהוא דבוק, והנכרת לא נמצאהו בכתוב, כי אם בשש נקודות הבל, וכאשר לא מצאנו משקל שש נקודות שישתנה בסמיכות, על כן מוכרחי' אנו לומר שיש ג"כ משקל כפרד הבל, כמו אבל, שבא בסמיכות כאבל אם, ובסמיכות היחיד לרבים יורה על חוזק התואר בענין שאין למעלה הימנו, אייטעלקייט דער אייטעלקייטען, כמו עבד עבדים מלך מלכים: (ג) יתרון, שם ענינו פֿאָרטהייל: (ה) שואף, ענין התשוקה וההשתדלות, שטרעבען: (יג) ולתור, ענינו החקירה והחפוש

רש"י

א א דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. אלה הדברי' אשר דבר משה. וישמן ישורון. דברי עמוס. שמעו את הדבר הזה פרות הבשן (עמוס ד') דברי ירמיהו. שאלו נא וראו אם יולד זכר וגומר (ירמיה ל') אלה דברי דוד (שמואל ב' כ"ג) ובליעל כקוץ מונד כלהם (שם כ"ג) דברי קהלת. וזרח השמש כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ובלבנה וים שאין להם מתנת שכר כך שנויה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת. ד"א כל הנחלים אל הים מה תלמוד לומר בעובדי עבודת אלילים כאמור שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכי' בו ושוא אינו מלא ואינם יודעין להבין כי אל המקו' שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכים לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקין ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש עד כאן: קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו אגור בן יקא (משלי ל') שאגר כל החכמה והקיאה. וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: ב הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשי' שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: ג מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור (משלי ו') כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: ד דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים (איוב כ'): והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים ירשו ארץ (תהלים ל"ז). ומדרש הנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר ואתם תהיו לי ארץ חפץ (מלאכי ג') : ה וזרח השמש וגומר דור הולך ודור בא. כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית והלך כל הלילה שואפת לשוב אל המקום אשר זרחה התמול ומשם שתזרח שם גם היום: ו הרוח. רוחו של שמש טלנ"ט בלע"ז (והוא טהלענ"ט בל"א פערלאַנגען ווילע. וכן לקמן פסוק י"ד. שופטים ט' כ"ג. וכן בפסוק

באור הטעמים

א (א) מכאן עד פסק י"ב כמו פתיחה למגלה הזאת. יזכיר בה כללות הספר הזה ומה שיבאר בו: (ב) כל אשר אתה רואה על הארץ הוא הבל תהו וריק שאין למעלה הימנו. ואל תחשוב בימלט דבר אחד, כי הכל הבל, ואין תחת השמש ענין קים ויש נאמן: (ג) כל תחבולות בני אדם ועמלם ויגיעם שוא ושקר, כי הכל נגזרה שמורה וערוכה בכל חלקי העולם, וכאשר היו הדברים כן יהיו מראש ועד סוף. ולשוא יעמול האדם כל הימים אשר הוא חי: (ד) דור, התחיל ביסודות הארבעה, ואמר על הארץ שהיא יסוד העפר דור הולך וכלה וישובו הנמחי' ובעלי החיים וגופות בני האדם אל העפר, ודור בא ינמחו הנמחים מן העפר, ויזונו מהם בעלי החיים ובני האדם. וע"י הסבוב הזה הארץ לעולם עומדת, כי כל הנפסדי' ישובו אל העפר, והמתהוים יתהוו מן העפר: (ה) היודע בטיב הטעמים יבין שמלת מקומו מועמד בטעם שר גדול. שואף בטעם פקיד שתחת ממשלת הטפחא. זורח בטעם משרת. הוא בטעם שר קטן. והפירוש המקובל על סדר הטעמים הללו הוא כזה. כאשר יזרח השמש כן יבוא, ואל מקומו שם שואף זורח הוא, כלומר שאל המקום אשר יבוא בו, כבר הוא שואף ומשליך נגוהו אליו במקום שהוא זורח, כלומר שגלגלי השמש שהוא יסוד האש גם הם בסבוב, מדובקים ונאחזים זה בזה, שקיעה וזריחה ושקיעה, כענין שתקנו מסדרי התפלות גולל אור מפני חושך וחשך מפני האור ובשעה שהחמה זורחת במזרח מיד היא משתוקקת ומשלכת ניצוציה ומתמדת מרוצתה אל מקום השקיעה: (ו) ידבר על הרוח שהיא יסוד האויר, ואמר שגם הוא הולך ובא בסבוב, כי הרוח אינו כי אם תנועה חזקה הנולדת באויר שסביב

הולך הרוח ועל־סביבתיו שב הרוח: ז כל־הנחלים הלכים אל־הים והים איננו מלא אל־מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת: ח כל־הדברים יגעים לא־יוכל איש לדבר לא־תשבע עין לראות ולא־תמלא אזן משמע: ט מה־שהיה הוא שיהיה ומה־שנעשה הוא שיעשה ואין כל־חדש תחת השמש: י יש דבר שיאמר ראה־זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו: יא אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא־יהיה להם זכרון עם

שיהיו

וועגדעט אונד נעהערט זיך גען מיטטערנאַכט, גלייכען קרייזגאַנג העלט דער ווינד; נאַך געמאַכטעס אומלויף קעהרט דער ווינד ווידער צוריק. (ז) זאָ שטרעמען אללע פֿליססע אין דאַז וועלטמעער; דאַז וועלטמעער ווירד ניכט איבערפֿאַלל. נאַך דעם אָרט, וואָהין זיא פֿליסען, ווערדען זיא שטעטס ווידער פֿליסען. (ח) אללע וועזען זינד אין טהעטיגקייט, דער מענש פֿערמאַג זיא ניכט צו בעשרייבען; דאַז אויגע ווירד ניכט זאַטט דעס בעטראַכטענס, דאַז אָהר ניכט דעס אויפֿהאָרכענס. (ט) וואַז געוועזען איזט, ווירד ווירערקאָממען; וואַז געשעהען איזט, ווירד ווידער געשעהען. עז ענטשטעהט ניכטס נייעס אונטער דער זאָננע. (י) ערשיינען אויך אָפֿט דינגע, וואָ מאַן זאַגט: «זיהע! דאַז איזט וואַז נייעס!» זאָ וואַרען זיא געוויס שאָן אין דען יאַהרען דער פֿאָרוועלט. (יא) מאַן דענקט אַבער דער פֿאָרהערגעגאַנגענען ניכט! זאָ וויא דער קינפֿטיגען אנדענקען בייא דענען פֿערלאָשען זיין ווירד, דיא

באור

שסביב לארץ, ואחרי שהאויר גשם דק ספוגי לא תאחר התנועה על מקום אחד, כי אם תלך ממקום למקום עד שתשוב בסבוב אל המקום אשר ממנו התחילה • ולזה אם ילך הרוח אל דרום ישוב בסבוב אל צפון • ויתכן שידבר על הרוח הנושב תחת חגורות המשוה, הידוע ליורדי הים, ההולך תמיד מהלך השמש, ובימי ניסן ותשרי ילך מן המזרח אל המערב • ובימות החמה יטה לצפון ובימות החורף ישוב לדרום • ויהי' לפי זה הולך אל דרום וסובב אל צפון מוסב על השמש ועל הרוח, לפי שמהלך אחד לשניהם: (ז) כל הנחלים יבואו ממקורם ומעינם בראש הרים וישפכו את מימיהם זה בזה עד שלבסוף ילכו כלם אל הים הגדול הסובב את כל העולם, וא"כ ילכו מימי הים מעת הבריאה עד סוף כל הדורות הולכים ורבים בכל עת ובכל רגע • ואעפ"כ אנו רואים שהים איננו מלא על כל גדותיו עד שיעבר גבולו ויכסה ארץ • וא"כ ע"כ סובב סובב ילכו גם המים, וישובו מן הים שמשם הם שבים ללכת אל הים, שהוא המקום אשר אליו הם הולכים • ויהי' זה אם שישובו המים במחילות תחת ההרים מן הים אל המעינים, או שתמיד יעלו נשיאים ואידים רבים מן הים אל הרקיע מחום השמש והם רוב העננים, והאיד ישוב גשם ומים, וע"ז נאמ' הקורא למי הים וישפכם, ומימי המעינים מהגשם, וכל הנחלים יבאו מהמעינים, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים, ואע"פ שמימי הים מלוחים ומי הגשם מתוקים, הנה האיד העולה יעזוב את חלקי המלח הכבדים, ולא ישא כי אם חלקי המים המתוקים לקלותם, כמאמר חכמינו ז"ל ממותקים הם בעבים • ועתה הנך רואה שכל הדברי' הטבעיים והם היסודות הארבע שזכר החכם עפר אש רוח מים, הולכים תמיד בסבוב, כעגולים ראש בסוף וסוף בראש כמאמר ס' יצירה נעוץ סופו בראשו וראשו בסופו, והם משתנים בכל עת ובכל רגע, עד שלא ישארו רגע אחד על ענינם • ואולם כל השנויים האלה סובב ילכו, עד שישובו אל המקום אשר יבאו משם • (ח) כל הדברים כאלו הם יגעים ועיפים מעבודת' ומלאכת' התמידים אחרי שלא ינוחו ולא ישקוטו רגע אחד על מתכונתם והם תמיד הולכים ומשתנים בסבוב כאשר אמרנו, עד שאי אפשר לבן אדם לדבר ולבאר את כל זה בבטוי שפתים • ולא לבד היסודות שזכרנו כי גם רוח בני האדם כן, וחושיו כאלו הם יגיעים תמיד לא ינוחו, כי העין לא תשבע מלראות ותמיד היא בתשוקה גדול' לראות את אשר עדיין לא ראתה כידוע בנסיון וכן האוזן תאזין תמיד כאלו היא נעוה לשמוע ולא תמלא לומר די, וא"כ גם חושי בני אדם הם תמיד במלאכה בלי מרגוע ומשתנים בכל עת ובכל רגע: (ט) מעתה אחר שכל הדברים הם בסבוב, ע"כ מה שהי' בעבר הוא שיהי' בעתיד, ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש כי כל הדברים ישובו אל מה שהיו, ומשם הם חוזרים חלילה כעגולה הסובבת, כי כל הנבראים ילאו להמציא עצם אחד ולהוסיף על מעשה השם או להכחידו עד שיהיה נעדר • רק כל מעשיהם דמות ותמונה, להפריד מחובר ולחבר נפרד, להניע הנח ולהניח הנע, וא"כ אין כל חדש תחת השמש: (י) ואם יהיה דבר לפעמים שיאמרו עליו בני האדם ראה זה חדש הוא, אל תפן אל דבריהם, כי כבר היה בזמן העבר טרם יבאנו לאויר העולם: (יא) ואולם

זכרות

רש"י

בפסוק אל אשר יהי' שם הרוח • יחזקאל א' י"ב פי' רש"י הרצון ללכת) כמו אל אשר יהי' שמה הרוח ללכת (יחזקאל א'): ועל סביבותיו שב • גם אחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום • לעולם ביום: וסובב אל צפון • לעולם בלילה: סובב סובב הולך • אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן אף הרשעים כל מה שמשן זורח סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום באשתם (יואל ב') • ממקום הטנופות באו ולמקום הטנופות ילכו • וכן: ז כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא • לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם שנאמר הקורא למי הים וישפכם (עמוס ח) וגומר ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרין ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: ח כל הדברים יגעים וגומר לא תשבע עין ולא תמלא אוזן • מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האוזן אזנו לא תמלא: ט מה שהיה הוא שיהיה וגומר • בכל מה שהוא למד בדבר שהוא תחת השמש אין בו חדש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת (משלי ה') מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כך וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: י יש דבר • בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש הוא שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש: יא וגם לאחרונים שיהיו • לאחרינו:

לא

שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃

פ ר ש ה א׳

יב אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָםִ׃ יג וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יד רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ טו מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת׃ טז דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי

דיא איהנען פאָלגען.

ערסטער אַבשניטט

(יב) איך, דער פרעדיגער, וואר קעניג איבער ישראל אין ירושלים. (יג) איך וויהמעטע מיין הערץ דעם נאכפאָרשען, אונד וואָללטע מיט ווייזהייט אונטער־זוכען, וואז אונטער דעם היממעל געשיהט. אונזעליגער טריב! גאָטט גאַב איהן דעם מענשען, זיך דאמיט צו בע־שעפטיגען. (יד) איך בעטראכטעטע אַללע דינגע, דיא אונטער דער זאָננען געשעהען; עז איזט אַללעס אייטעל, אַללעס ווינדיגער גראנקע. (טו) דאז פעהלערהאַפטע איזט ניכט צו פערבעססערן, דאז מאַנגעלהאַפטע ניכט צו ערגענצען. (טז) איך אונטעררעדעטע מיך אַלזאָ מיט מיינעם הערצען פאָלגענדער געשטאַלט: זיהע! איך האבע מעהר ווייזהייט ערלערנט

באור המלות

והקפוס כמו תרתי בלבי, אונטערזוכען: ענין רע, משפט תיבת ענין במוכרת בקמץ כמו ראיתי את הענין, וזה נקוד פת״ח ע״כ בהכרח שהוא סמוך אל תיבת רע שאחריו געדאנקע; איינעם בעזען מענשען, ועיין בבאור הענינים: לענות בו, להתעסק בו, זיך דאמיט צו טהון צו מאַבען, ויש מפרשים מלשון עיון ומחשבה, והטעם אחד: (יד) ורעות רוח, שם על משקל דמות, מבחי למ״ד מענין אפרים רועה רוח, והוא דבר שאין בו יש כמו הבל, והפכו ורעה אמונה (תהלים ל״ז), כולם לשון מחשבה, ויבא בספר הזה רעיון רוח, והכוונה מחשבת הבל ותהו, ווינ־דיגע געדאנקען, ואולי שהושאל שם רועה על הנפש המשכלת, כי המחשבה כמו מרעה לנפש, אשר בה תרוה תתענג ותתעדן: (טו) וחסרון, שם בפלס אביון, מאַנגעל: (טז) הרבה, שם בנר״י ושם הפועל הוא בחול״ם, הרבות, תמורת הרבה בחול״ם, וכמצא ג״כ בכתוב בהמן הרבה

רש״י

לא יהיה להם זכרון. בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר עשו למחות שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו (עובדיה א׳) יב אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו אינו מלך: יג ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה שנעש׳ תחת השמש וביונותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה (שמואל א׳ ב׳) ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. הניח לפניהם: יד ורעות רוח. שבר רוח כמו רועו ותוהו (ישעיה ח׳). רוח טלנ״ש בלע״ז (עיין לעיל פסוק ו׳) סוף המעשה בא לידי כאב לב: טו מעוות. בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: טז דברתי אני עם לבי. עכשיו

באור הטעמים

ברבות הימים ישכחו הימים הראשונים, ע״כ יאמרו שוב על דבר זה חדש הוא, וכן הדברים שיהיו בימים הבאי׳ לא יהיה להם זכרון בעתים הבאים אחריהם, ועם בני אדם שיהיו לאחרונה: עד הנה דברי שלמה דרך כלל, עתה יחל לבאר פרט כל הדברים שיעלו על לב האדם כי הבל המה ותוהו, וסוף כל החקירות. וכל העשתונות והמשא ומתן בדבר, אחרי אשר תשמע הטענות והתשובות, דבר ופותרו, הנה זה כל האדם את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כאשר יזכיר החכם בסוף המגלה. (יב) אני קהלת הייתי מלך אשר לו הכח והממשלה לעשות כרצונו, ומלכתי על ישראל, אומה חכמה, ובעיר ירושלים המגדלת חכמים: (יג) והנה בתחלה נתתי את לבי לדרוש בחכמה ולחקור בתולדות היצורי׳ אשר נעשו תחת השמים, כי החקירה מושכת את לב בני האדם, וכבר יחשבו בני האדם שהחקירה היא האושר האמת למשכיל, והטוב הנכון, תכלית כל הטובות והתקוות, כאילו ימצא ילוד אשה שבע רוגז את המנוחה והמרגוע בחיק החקירה האנושית. ובאמת איננו כן, אבל הוא ענין רע. והן אמת שהאלהי׳ נטע בלב האדם את הענין הזה שיתורו וידרשו בחכמ׳ על כל אשר נעשה תחת השמש, ולזה הם משתוקקים תמיד לדעת את אשר לא ידעו, להבין ולהשכיל את הנעלם מהם, אלא שהיתה כוונת הבורא שלא ימצא האדם מרגוע מנוחה ואושר אמתי בחיק החכמה והבחינה ביצורי׳, כי החקירה לבדה לא תאשר את בעליה: (יד) אחרי, אשר ראיתי והתבוננתי בכל אשר נעשה תחת השמש מצאתי שמחשבות בני האדם בהם הם מחשבות הבל ורעיוני רוח, לא יועילו ולא יצליחו: (טו) ומה, יתרון לאדם בכל חריצותו ועמלו, הנה אם יהי׳ דבר מעוות ומקולקל בתולדתו לא יוכל לתקון, ואם יהי׳ בו חסרון לא יוכל להמנות, כי אין לשנות הגזירה, וא״כ לשוא יחשוב מחשבות רבות למצוא האושר: (ואפשר עוד לפרש שלשת הכתובים האלה עד הנה, על האופן הזה, שאמר שחקר בחכמה על העבודות האלהות אשר נעשות תחת כל השמים (חוץ מבקרב עמו ישראל בירושלים) לכל צבא השמים אשר לא צוה ה׳, וראיתי שאין בזה תועלת לבני האדם, אבל הוא ענין רע המביא איש רע אשר עזב אלהים להם להתעסק בו, כמאמר הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וגו׳ אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואמר עוד וראיתי את עבודתם לשוא שהוא אחד המשרתים הראשונים בעולם, וגם זה הבל ורעות רוח, כי לא יוכל לתקן מעוות ולא יוכל להמנות בו חסרון): (טז) אז, אמרתי עם לבבי הנה אנכי הרביתי החכמ׳ בשני מיני הרבוי שהם הגדול והתוספה, כי

הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלָםִ וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת: יז וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ: יח כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב:

ב א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל: ב לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה: ג תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם:

ד הגדלתי

ערלערנט אונד אויזגעברייטעט, אלז אַללע, דיא פֿאָר מיר ירושלים'ס טהראָן בעזאַסען. מיין גייסט האַט פֿיל וויי־הייט אונד קעננטניס ערוואָרבען. (יז) נון מיין הערץ ענט־שיידען זאָלל צווישען וויזהייט, קעננטניס, טאָללהייט אונד אונזין, זעהע איך איין, דאַס אויך דיס איין ווינדי־גער געדאַנקע איזט. (יח) יע מעהר וויזהייט, יע מעהר פֿערדרוס; יע מעהר קעננטניס, יע מעהר ליידען.

ב (א) איך שפראַך אלזאָ צו מיינעם הערצען: וואָהלאַן, איך וויל דיך מיט דער פֿריידע פֿערזוכען! רוא פֿינדעסט דאַבייא גליקזעליגקייט; אבער אויך דאַז וואר ניכטיג. (ב) צום שערץ זאַגטע איך: דוא ביזט טאָלל; אונד צור פֿריידע: וואַז ניצצעסט דוא מיר? (ג) איך שפעה־טע דארויף אין מיינעם הערצען פֿאָלגענדעס אויז: דען קערפער מיט וויין צו פֿערגניגען, אונד מיינען גייסט פֿאָן וויזהייט לייטען צו לאַססען; דיא טהאָרהייט אבער פֿעסט צו האַלטען, ביז איך ענטדעקקע, וועלכעס דיא גליקזעליגקייט דער מענשענקינדער זייא, נאָך וועלכער זיא אונטער דעם הימעל, דיא דויער איהרעס לעבענס

באור המלות

הרבה ארבה והוא זר, ולא ימצא השם כי אם בלשון יחיד, וישתמש גם לרבים לפי שענינו הרבוי כמו כי הרבה יהיו (קהלת י"א ח): (יז) הללות, הוא טרוף הדעת, והיוצאה מדרך השכל, טאָלהייט: ושכלות, במסרה, כל לשון טפשותא כתיב בסמ"ך בר מן חד כתוב בשי"ן ודעת הוללות ושכלות, ענינו העדר השכל נאַרהייט:

ב (א) אמרתי, ענין מחשבה: לכה נא, לשון זרוז והזמנה, וואָלאַן! ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה, כאשר הזרוז בלשון הליכה: אנסכה, לנקבה כנמצאת וידבר עם הנפש אנסה אותך: (ב) מהולל, ענין שגעון, דוא ביזט טאָלל: מה זה, כמו לנקבה (ג) למשוך

באור הטעמים

כי על החכם המחדש דבר חכמה בשכלו, יאמר שהגדיל החכמה, ועל המלמד את החכמה לאחרים יאמר שהוסיף חכמה, ויאמר אני הגדלתי והוספתי חכמה, על כל אשר עשו המלכים אשר היו לפני בירושלים: (יז) ועתה, שאני נותן על לב לדעת ההבדל שבין החכמה וההוללות והסכלות, ומה הוא היתרון להחכם מן הסכל והמהולל, ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, שאין ביתרון החכמה הצלחה אמתית ואושר לאדם: (יח) כי כאשר ירבה האדם לתור בחכמה, כן ירבה כעסו ומכאובו, אם מצד קוצר דעתו והבנתו, יקוץ בחייו בראותו כי כל יגיעו וכל עמלו בחכמה ובדעת לא יביאנו אל כוונתו, כי עמוק האמת מי ימצאנו, ואם מצד התהפוכות אשר יראה בעולם, בהעלמו מעין כל אי דרכי ההשגחה במקרי בני האדם כצדיק כרשע, כאשר התעוררו רבים ישלמים על הדבר הזה, ויבא גם במגלה הזאת בארוכה, ואם מצד קנאת בני האדם אשר ישטמו וימררו את בעלי החכמה חנם, והכסיל נשמר מרוב המכאובות הללו, יהי' מצד מעוט הרגשתו כמאמר חכמינו ז"ל אין שוטה מרגיש או מפני שאינו עלול כל כך למקרים ופגעים כאמרם אין שוטה נפגע, ודי בכל זה להעיר את הנפש המשכלת שלא תמצא ההצלחה האמתית בחקירה האנושית:

ב (א) אחרי ראותי שאין בחכמה אושר והצלחה לאדם, אמרתי אני אחדל לי מן החכמה, ואעסוק במשתה תמיד ודברתי אל לבי, לכה נא אנסה אותך אם תמצא טוב אמתי והצלחה בשמחה משתה ותענוג, והנה גם הוא הבל, אין בתענוגים האושר האמתי, וההצלחה המקוה לאדם, כי אם ירבה האדם לשמוח ולהתענג ולשחוק תמיד, סוף שיקוץ בחייו ונפשו תגעל בשמחה: (ב) ואז, יאמר על השחוק, שהוא מעשה חסרי הדעת, ועל השמחה יאמר מה זו עושה, מה טוב תביא לאדם והיא לא תצליחנו ולא תשכילנו: (ג) כאשר, ראיתי שהחכמה לבדה תוסיף מכאוב, והשחוק לבדו לא יכליא, חפשתי דרך לחבר בין שניהם, למשוך ולעדן ביין את גופי, כי היין ישמח חיים, ולבי נוהג את עצמו בחכמה, ואוחז גם במעש' הסכלות, שהוא תאות העולם, כמעש' בן אדם המסופק,

אשר

רש"י

עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאבות לידי מדה זו: אני הנה גדלתי וגומר. (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות: הוללות. שיגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים (שם א'): וסכלות. שטות: ידעתי אהה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקדוש ברוך הוא. אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי. אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל (משלי ל'):

ב א אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה (שם ט') עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראיתי בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: ב לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עושה הרי סופה תוגה: ג תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודות עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף את

בשרי

ד הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים: ה עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל־פרי: ו עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים: ז קניתי עבדים ושפחות ובני־בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי מכל שהיו לפני בירושלם: ח כנסתי לי גם־כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה ושדות: ט וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי: י וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא־מנעתי את־לבי מכל־שמחה כי־לבי שמח מכל־עמלי וזה־היה חלקי מכל־עמלי: יא ופניתי אני בכל־מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש:

יב ופניתי

ליבענס, האנדעלן זאללטען. (ד) איך אונטערנאהם גראָסע ווערקע, בויעטע מיר פאללעסטע, פפלאנצטע מיר וויינבערגע; (ה) לעגטע מיר בוים־אונד לוסטגערטען אן; אונד פפלאנצטע דארין יערע ארט פרוכטביימע; (ו) גרוב מיר טייכע, דען מיט יונגעם אויפשפריסענדען האלץ אנגעלעגטען וואלד צו דורכוועססערן; (ז) קויפטע מיר קנעכטע אונד מעגדע צו דען לייבאייגענען, דיא איך שאָן בעזאס; אויך העערדען גראָסעס אונד קליינעס פיהעס האטטע איך מעהר אלז יע איינער מיינער פארפאהרען אין ירושלים; (ח) זאממעלטע מיר אויך גאָלד אונד זילבער, זעלטענהייטען פאָן קעניגען אונד אויז דען פראָפינצען; אונטערהילט זענגער אונד זענגערינגען, אונד אויך דער שקלאפיננין פילע, וועלכעס דיא מענשען צור וואהללוסט רעכנען; (ט) זאָ דאס איך מעהר אונד בעססער זאממעלטע, אלז מיינע פאָרגענגער אין ירושלים; מיינע וויזהייט שטאנד מיר אויך דארין ביא. (י) וואז מיינע אויגען פאָדערטען, פערזאגטע איך איהנען ניכט, פערוויגערטע מיינעם הערצען קיינע פריירע; דאז הערץ זאללטע פראָה ווערדען מיינער ארבייט, דיזעס וואר יא ענדצוועק מיינער בעמיהונג. (יא) נון שויעטע איך צוריק אויף מיינער הענרע ווערק, אויף דיא מיהזעליגע ארבייט, דיא איך פערריכטעט, אונד זיהע! עז וואר אללעס אייטעל אונד ווינדיגער געדאנקע. עז גיבט קיינע גליקזעליגקייט אונטער דער זאָננע!

(יב) איך

באור המלות

(ג) למשוך, לעדן ולנהוג. נהג, את עצמו, והוא פועל יוצא: (ה) גנות, מגרש גנן, בערעקען, על שם האילנות הסוככי' בענפיהם את היושב בצלם, בוימגארטען: פרדסים, שם נעל' ארבעה אותיות. ועניינו ידוע אף בלשון יון ורומי, שהוא גן נאה ומקושט על תמונות מסודרות, לוסטגארטען: ברכות מים, מים מכונסים בגומות, טייכע, או סיסטערנען: (ז) מקנה בקר וצאן, הבהמות הדקות והגסות יקראו מקנה לפי שהם קנין האדם וכספו ועסקו: (ח) וסגלת מלכים והמדינות, סגלה דבר נחמד ויקר שמור באוצר להתפאר ולשום בו דבר שלא ימצא כי אם במדינות ידועות: שדה ושדות, יתכן שהם הנשים השדודות הלקוחות בחזקה, והכוונה נשים רבות לא אחת לבדה. פילע שקלאווינען, וכן

רקס

רש"י

בשרי נמשך ביין לבי מתנהג בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם איתיאל ואוכל (שם ל') וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם. וכן הוא אומר טוב אשר תאחז בזה וגומר. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג נשים עד אשה מעולל ועד יונק (שמואל א' ט"ו) והיא מצות המקום וקורא אותן סכלות: ד הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: ה עץ כל פרי. שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונוטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצו' באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנא' מציון מכלל יופי (תהלי' נ') לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: ו בריכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: ח וסגולת מלכי'. גנזי מלכי' זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכי' מסגלים בגנזיה': והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. מרכבות כמו עגלות צב (במ' נשא). ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: ט אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: י לא אצלתי. לא רחקתי להבדל מהן וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים (במ' בהעלותך) כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה הי' חלקי. ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס ששותין בה ויש פותרין במ"א כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: יער צומח עצים. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: יא ופניתי. עתה בכל

מעשי

באור הטעמים

אשר לא ידע איה ימצא מרגוע ואושר לנפשו, ויאמר אחוז בזה וגם בזה עד אשר אראה מה הוא הטוב הנרצה והמקוה לאדם: (ט) אף, חכמתי עומדה לי, היתה לי לעזרה לעשות מעשים אשר לא נעשו לפני בירושלים: (י) לא, מנעתי את לבי מכל שמחה, כי מכל העמל אשר יעמול האדם אין לו יתרון כי אם לב שמח, ומדוע אמנע את לבי משמחה: (יא) הנה, אחרי שעשיתי את כל המעשים הללו, שבתי להתבונן בהם, אם ימצא בהם האושר וההצלחה לאדם, והנה הכל הבל ורעות רוח, שאין בכל אלה טוב

נאמן

צווייטער אַבשניטט

(יב) איך גאב מיינען פּאָרזאַץ אַלזאָ אויף, ווייזהייט מיט טאָללהייט אונד טהאָרהייט פּערבינדען צו וואָל־לען. — אונד וואָז קעננטע דער מענש, דער נאָך איינעם קעניג קאָממט? פּערזוכען, וואָז אַנדערע שאָן פּאָר איהם געטהאָן. (יג) זאָ פּיל זאַה איך איין, דאַס דער ווייזהייט פאָרצוג פאָר דער טהאָרהייט זאָ גראָס איזט, אַלז דער פאָרצוג דעס ליכטעס פאָר דער פינסטערניס. (יד) דער ווייזע בעדיהנט זיך זיינעס גייסטעס אויגען, דער טהאָר הינגעגען וואַנדעלט אים פינסטערן; אַבער איך וויים אויך, דאָס איין צופאַלל ביידע טריפפט. (טו) איך דאַכטע אַלזאָ אין מיינעם הערצען: דעס טהאָרען לאָאָז ווירד אויך מיין לאָאָז זיין; וואָצו בין איך דען וויזער וואָרדען? אונד שלאָס דאַהער, אויך דיס זייא אייטעל. (טז) פירוואַהר! דעס וויי־זען אַנדענקען, וויא דעס טהאָרען, ווערט ניכט עוויג; מיט דער טאַגע מענגע ווירד אַללעס פערגעססען. אַך! דער ווייזע שטירבט וויא דער טהאָר! (יז) דאַז לעבען וואָר־דע מיר פערהאַסט, דען אַללע האַנדלונגען אונטער דער זאָננע וואַרען מיר צווידער; אַללעס איזט יאַ ניכטיג אונד ווינדיגער געדאַנקע. (יח) איך האַסטע אַללע אַרבייט, דיא איך זעלבסט אונטער דעם הימעל מיט מיהזעליגקייט פאָללפיהרט,

פרשה ב׳

יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי ׀ מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם

קמץ בז״ק

שיהיה

אונד

באור המלות

ר״ס רחמתים, לא אחת כי אם הרבה: (י) אצלתי, מנעתי: (יג) כיתרון, משפטו כיתרון, ובא היו״ד נחה, והוטלה תנועתה על אות השימש

באור הטעמים

כאין וקיים תחת השמש: (יב) ופניתי, כלומר ופניתי לאחורי מלראות עוד הצלחה ואושר בכל מעשי הוללות וסכלות, אף שנעשו בחכמה, כי אין בהם טובה, ואל תאמר אולי חכם גדול ממך יעשם בדרך שיכליתוהו, כי מה האדם, כלומר מה יעשה ויקים' האדם הבא אחרי המלך? את אשר כבר עשוהו אחרי', המכוו' שלא יחדש דבר שלא עשוהו הקודמי' לו בזמן: (יג) וראיתי, עתה שב לעורר ספק גדול ועצום בדבר החכמ' וסכלות, והוא כי מפאת העיון והשכלה יודה כל משכיל שיש הבדל גדול בין חכמה לאולת, ויתרון החכמ' מנגד זה הוא ברור כשמש, ואי אפשר לשום מתעקש להכחישו, כי החכם רואה את הטוב ואת הרע את הישר והעקום, ובוחר כפי שכלו את הדרך הטוב והישר, והכסיל לא ידע להזהר ולהשמר, כי לא ידע במה יכשל, וא״כ מעלת החכמה מבוארת וגלוי' בעצמה, ועכ״ז מפאת המקרי' אין הבדל ביניהם, ולפעמי' יפול החכם במוקש, והכסיל ינצל, ועל הרוב מקרה אחד יקרה את שניהם, והוא הולך ומבאר את הספק הזה בפסוקים הבאים ע״פ הנסיון וההתבוננות במעשי בני האדם ומקריהם: (יד) החכם עיניו בראשו, והוא מסתכל בתחלת הדבר מה יהיה בסופו, והכסיל בחושך הולך, שלא יוכל להשמר ממוקש, ועם כל זה ידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ודברתי בלבי שגם זה היתרון אשר חכמה מן הסכלות הוא הבל: (טז) אם תאמר שיתרון החכם שיהי' לזכר עולם, ושיעש' לו שם בארץ, כאשר חשבו גדולי האומות ומלכיהם, שנלחמו מלחמות גדולות ונוראות ועשו שמות בארץ למען ישאר זכרם לעולמים, הנה גם זה הבל, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי אם זמן מועט ימים לא כביר, כי לימים הבאים ישכח הכל, ואם לא יהיה זה בדור הסמוך, יהיה בדור מופלג, ועכ״פ לסוף לא ישאר זכרם, אהה! איך ימות זכרון החכם עם זכרון הכסיל! ושניהם כלא היו: (ועוד יש לפרש שהוא מתמה, איך יעלה על לב אדם א״כ, שהחכם יהי' אחר המות נעדר לגמרי כמו הכסיל): (יז) ושנאתי, הנה הספק הזה יביא האדם לשנוא את חייו בעה״ז בראותו שבכל עמלו אין לו יתרון, כי הכל הבל ורעות רוח בזה העולם: (יח) הטענה השניה נגד מעלת החכמה ויתרונה, הנה אנכי עמל ופועל פעולות גדולות כמלך אדיר אשר היכולת

רש״י

מעשי ורוח' אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: יב ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתור' והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן על גזירה שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: יג מן הסכלות. הוא הרשע: יד עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופו: וידעתי גם אני. גם אני ידעתי אשר אשבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: טו ואמרתי אני בלבי וגומר. כלומר לפי ששניהם ימותו שוה אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרה' כן הבל הי': טז כי אין זכרון. החכ' והכסי' שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו אחד בימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון וזכרתי אני את בריתי יעקב וגומר וזכרתי לך חסד נעוריך (ירמיה ב׳): יז ושנאתי את החיים. שהיה מתנבא על דורו

של

שיהיה אחרי: יט ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל־עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש גם־זה הבל: כ וסבותי אני ליאש את־לבי על כל־העמל שעמלתי תחת השמש: כא כי־יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל־בו יתננו חלקו גם־זה הבל ורעה רבה: כב כי מה־הוה לאדם בכל־עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש: כג כי כל־ימיו מכאבים וכעס ענינו גם־בלילה לא־שכב לבו גם־זה הבל הוא: כד אין־טוב באדם שיאכל ושתה והראה את־נפשו טוב בעמלו גם־זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא: כה כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני: כו כי לאדם שטוב

לפניו

אונד אן איינען מענשען הינטערלאססען זאלל, דער מיר פאלגט. (יט) ווער וויס, ווירד ער איין וויזער זיין, אדער איין טהאר? אונד דער זאלל שאלטען איבער אללע ארבייט, דיא מיר זא פיל מיהע אונד נאכזיננען אויף ערדען געקאסטעט? וואהרליך, עז איזט אייטעל! (כ) איך וואנדטע ענדליך מיין הערץ גאנץ אב, אונד גאב דיא ארבייט אויף, דיא איך אונטער דער זאננע אונטערנאממען האטטע. (כא) דען ארבייטעט ניכט מאנכער מענש מיט איינזיכט, קעננטניס אונד געשיקליכקייט, אונד איבערלעסט זיינע גיטער איינעם אנדערן, דער קיינע מיהע דאמיט געהאבט האט. אויך דאז איזט אייטעל אונד איין גראסעס איבעל. (כב) וואז האט ער דען נון דאפאן, דער ערדענזאהן, פיר אללע זיינע מיהע אונד גייסטעסאנשטרענגונג, דער ער אונטער דער זאננע זיך אונטערווארפען? (כג) אללע זיינע טאגע דורכלעבט ער אין ליידען, קוממער איזט זיינע בעשעפטיגונג; זעלבסט דעס נאכטס רוהט זיין גייסט ניכט. וויא אייטעל איזט אויך דיס! (כד) געוויס, עססען, טרינקען אונד זיינעם לעבענס פראה זיין בייא זיינער ארבייט, איזט נאך קיינע גראסע גליקזעליגקייט פיר דען מענשען, אונד זעלבסט דיזעס, בעמערקטע איך, שטעהט אין גאטטעס האנד. (כה) ווער העטטע זאנסט מעהר געניסען, פלייסיגער זיינען זיננען פרעהנען קעננען, אלז איך? (כו) אבער נייז! דעם איהם וואהלגעפאלליגען מענשען גאב ער

איינזיכט

באור המלות

השמוש: (כ) ליאש, ענינו הסתרת פנים מדבר שלא לזכרו, ורבותינו ז"ל רגילים בזה הלשון: (כא) ובכשרון, מלשון כשר הדבר, ריכטיג, וואהל: (כג) וכעס ענינו, עסקו, קומער איזט זיינע בעשעפטיגונג: (כה) יחוש, ענינו מהירות וזריזות, פלייסיג זיין:

ג (טו) שמה

רש"י

של רחבעם שהיו רשעים: יט גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו אמרתי: כ ליאש. שלא לייגע ולעמול: כא כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו על דמות הכסא דמות כמראה אדם (יחזקאל א'): שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג') ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: כב כי מה הוה וגומר. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: כג ענינו. מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם: כד אין טוב באדם. בתמיה שיאכל וישתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו (ירמיה כ"ב): כה כי מי יאכל וגומר. למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי: חוץ ממני. מבלעדי זו מדת רשעי' היא שאוספים לצורך האחרים: כו כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על

בית

באור הטעמים

היכולת בידו לעשות, ומחר אנכי מת, ומניח את ממלכתי לאדם שיהיה אחרי: (יט) ומי יודע החכם יהיה או סכל, ואיך שיהי' הנה הוא ישלוט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, כאן התנבא המלך על בנו שיבא אחריו, ויהי' סכל, ומחכמתו לא רצה לגלות הדבר בברור, והניחו בספק, כאילו לא ידע עדיין החכם יהי' או סכל: (כ) וסבותי אני את לבי שלא להשגיח ולחוש עוד על כל עמלי כי אם להתיאש בהן, כי אין בהם תוחלת ובטחון, וזהו מטעבה אחרת יותר נוכחת ממה שקדם, והיא שאף אם יחשוב האדם בלבו מה לי ולבאים אחרי, אנכי אעמול ואשמח בחיי, ולא אחוש על מה שיהי' אחרי מותי, הנה גם השמח' הזאת תלוי' בגזירה מאת האלהים, ולא בהשתדלות ובחירות האדם: (כא) ופעמים שזה עמל בחכמה ובדעת ובכשרון, וזה אוכל, כאילו לא נברא האחד כי אם לאסוף ולצבור הון, והשני כי אם לאכול ולשמוח במה שלא עמל בו, וזהו רעה רבה: (כב) כי מה הוה וגו' חכמינו ז"ל השתמשו בתיבה זאת תמורת תיבת מנהג, כמאמרם דבר הכתוב בהווה, וכן יש לפרשו פה, הוא אומר כשואל, כי מה הוא המנהג לבני אדם בכל עמלו וגו', והוא משיב לעצמו: (כג) שכל ימיו מכאובים וכעס ענינו וגם בלילה לא שכב לבו מהעיון על פעולותיו, ואף שגם זה הבל וסכלות מהעומל, עכ"פ המנהג הפשוט הוא כך, ואיך לא תהיה זאת רעה רבה שיזכה אחר בפרי עמלו: (כד) אין טוב, הנה אין זה טובה גדול' ואושר לאדם, שלא יהי' לו יתרון בעמלו כי אם מה שהוא אוכל ושותה ומראה את נפשו טוב, וגם הטובה הזאת הקטנה אינה ביד האדם, כי אם מאת האלהים היא: (כה) כי מי יאכל, געניסען, ומי יחוש, פלייסיג זיין, או ינטה אחרי תאוות חושיות, זינדליך האנדלען, חוץ ממני, ואם הי' ביד האדם לשמוח ולראות טוב בעמלו, בוודאי שאני הייתי שמח יותר מכל האדם, כי אין מעצור לי לעשות: (כו) אבל אני רוא' בנסיון שהשם יתן לאדם שטוב לפניו חכמה ודעת ושמחה, ואם לא עמל ולא טרח בו, ולחוטא נתן ענין פי' העסק לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהי':

אמנם

איינזיכט, קעננטניס אונד פריידע; דעם זינדער היגעגען גאב ער טריב צו זאממעלן אונד אויפצוהייפען, דאמיט עז דער גאטטגעפעלליגע געניסע. אויך דיס איזט אייטעל אונד וויגדיגער געדאנקע.

לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם־זה הבל ורעות רוח:

דריטטער אבשניטט

ג (א) אללעס האט זיינע צייט, יעדעס וועזען זיינע פארהערבעשטיממונג אונטער דעם הימעל. (ב) געבארען ווערדען האט זיינע צייט; שטערבען זיינע צייט; פפלאנצען האט זיינע צייט, ראז געפפלאנצטע אויזצורייסען זיינע צייט; (ג) טערטען האט זיינע צייט, היילען זיינע צייט; איינרייסען האט זיינע צייט, אויפבויען זיינע צייט; (ד) וויינען האט זיינע צייט, לאכען זיינע צייט; טרויערן האט זיינע צייט, יויכצען זיינע צייט; (ה) שטיינע צערשטרייען האט זיינע צייט, שטיינע זאממעלן זיינע צייט; אומארמען זיינע צייט, דיא אומארמונג פליהען זיינע צייט; (ו) ערווערבען האט זיינע צייט, פערשווענרען האט זיינע צייט; אויפבעוואהרען האט זיינע צייט, וועגווערפען זיינע צייט; (ז) אויפרייסען האט זיינע צייט, צוזאממען העפטען זיינע צייט; שווייגען האט זיינע צייט, רעדען זיינע צייט; (ח) ליבען האט זיינע צייט, האססען זיינע צייט; קריג האט זיינע צייט, פרידען זיינע צייט.

(ט) וואז

פרשה ג׳

ג א לכל זמן ועת לכל־חפץ תחת השמים: ב עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע: ג עת להרוג ועת לרפוא עת לפרוץ ועת לבנות: ד עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רקוד: ה עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים עת לחבוק ועת לרחק מחבק: ו עת לבקש ועת לאבד עת לשמור ועת להשליך: ז עת לקרוע ועת לתפור עת לחשות ועת לדבר: ח עת לאהב ועת לשנא עת מלחמה ועת שלום:

ט מה

באור הטעמים

אמנם גם זה הרעיון הוא מחשבת הבל ורעות רוח, כי אזכני רואה הפרש בין שני האנשי׳ האלה, מדוע יהי׳ זה טוב לפני האלהי׳, וזה יחשב חוטא? ע״כ פנותי אל דעת אחרת שאולי הכל בגזרה קדומה כאשר יבואר בקפיטל הסמוך:

ג (א) הולך ומבאר ע״פ הנסיון והבחינה שכל הדברים בגזירה קדומה חרוצ׳ מאת האלהי׳, אמר לכל דבר זמן מיוחד, ועת קבוע, ואין ביכולת האדם להרחיק הזמן ההוא ולא לקרבו: (ב) עת ללדת, הזכיר ראשית האדם וסופו, ולא על האדם לבדו העתים קבועים, כי גם על הזרעים ועל הנטיעים: (ג) עת להרוג ועת לרפוא, ולא אמר עת להחיות כי אין לו עת קבוע במנהג העולם, כי אם בדרך נסי בעת התחי׳ לצה״ב, כידוע, והכוונ׳ על מעשי החכמה, כי גם להם עת קבוע, פעם ישתדל הרופא החכם בחכמה ודעת וכשרון לרפאות החולי, ולא יועיל, והלואי שלא יזיק, ופעמי׳ שיסכל רופא אליל מעשהו, ויבור לו דרך זר ארחוק מדרכי החכמה ועם כל זה ירפא החולי, כי בא העת לרפוא: עת לפרוץ, ר״ל וכן במעשה הבונה, הכל בגזירה: (ד) עת שיתעורר האדם עצמו לבכי, ולא ידע מה הי׳ לו: ועת לשחוק, ואז ישחק לכל דבר וכן עת ספוד ועת רקוד: (ה) עת להשליך, אפי׳ המקרה יש לו עת, כמו עת להשליך אבנים שאין צורך בהם, ועת לכנוס המושלכים: עת לחבוק אפילו התאוה הנטועה בלב האדם, יש לה זמן מיוחד, והוא לחבוק המוכבת בחיק, או לרחוק מלחבק, והוא הולך ומבאר הכלל הזה: (ו) בדברים פרטיים, מתנועות בני האדם, ומחשבותיהם, אהבתם ושנאתם, שבתם וקומם, כי הכל לעתים קבועי׳ בגזרה לא יאחרם האחרון ולא יאחרם העגל:

(ט) ואחר

רש״י

בית המן (אסתר ח׳): גם זה א׳ מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל:

ג א לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון ומהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה: ב עת ללדת. להשעה חדשים: ועת למות. קצב שנות כל דור ודור: עת לטעת. גוי וממלכה. ועת לעקור. עת יבא להעקר: ג עת להרוג. אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ושאריתך בחרב יהרג (ישעיה י״ד): ועת לרפא. שברה כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם (שם י״ט): עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר ותומות ירושלים מפורצות (נחמיה א׳): ועת לבנות. שנאמר ובניתיה כימי עולם (עמוס ט׳): ד עת לבכות. בתשעה באב: ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכ״ו): עת ספוד. בימי אבל: עת רקוד. בחתנים וכלות: ה עת להשליך אבנים. בחורי ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש (איכה ד׳): ועת כנוס. אותם מן הגולה והושיעם ה׳ אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו (זכריה ט׳): עת לחבוק. כי כאשר ידבק האזור וגומר (ירמיה י״ג): ועת לרחק מחבק. וריחק ה׳ את האדם (ישעיה ו׳): ו עת לבקש. כענין שנאמר ואת האובדות אבקש (יחזקאל ל״ד) לענין נדחי ישראל: ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים (פ׳ בחקיתי): עת לשמור. יברכך ה׳ וישמרך (פ׳ נשא) כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. וישליכם אל ארץ אחרת (בפ׳ נצבים): ז עת לקרוע. מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגומר (מלכים א׳ י״א): ועת לתפור. והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות (יחזקאל ל״ז): עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידום אהרן (בפ׳ שמיני) וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה׳ אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. אז ישיר משה (בפ׳ בשלח) ותשר דבורה (שופטים ה׳) קחו עמכם דברים (הושע י״ד): ח עת לאהוב. ואהבך (בפרשת עקב): ועת לשנא. שנאמר כל רעתם בגלגל על כן שנאתים (הושע ט׳):

ט מה

ט מה־יתרון העושה באשר הוא עמל: י ראיתי את־הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו: יא את־הכל עשה יפה בעתו גם את־העלם נתן בלבם מבלי אשר לא־ימצא האדם את־המעשה אשר־עשה האלהים מראש ועד־סוף: יב ידעתי כי אין טוב בם כי אם־לשמוח ולעשות טוב בחייו: יג וגם כל־האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל־עמלו מתת אלהים היא: יד ידעתי כי כל־אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו:

טו מה

(ט) וואז פראממט דעם עמזיגען אלזא זיין בעמיהען? (י) איך בעטראכטעטע דען איננערן טריב, דען גאטט דען מענשען געגעבען האט, אום זיך דאמיט צו בעשעפ־טיגען. (יא) אללעס האט גאטט איבעראיינשטיממענד, שען אין דער צייט געארדנעט; אויך דיזע (ליבע צור) וועלט וענקטע ער אין איהר הערץ, אהנע דאס ניכט יע־דער מענש דיא ענדאבזיכט גאטטעס פאללציהע פאן אנ־פאנג ביז צו ענדע. (יב) בין איך נון צוואר איבערציינגט, דאס עז קיינע אנדערע גליקזעליגקייט גיבט, אלז זיך פרייען אונד אין זיינעם לעבען זיך גיטליך טהון;
(יג) אונד וויס איך פערנער, דאס עססען, טרינקען אונד פריידע אן זיינער ארבייט געניסען, איין געשענק גאטטעס איזט: (יד) זא בין איך דאך ניכט מינדער איבערציינגט, דאס אללעס, וואז גאטט געוואללט האט, אין צוקונפט ווירקליך ווערדע. ניכטס קאן הינצו געטהאן, ניכטס אב־גענאממען ווערדען; גאטט האט דים זא פעראנשטאלטעט, אויף דאס מאן איהן פירכטע.

(טו) זא

רש"י

ט מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: י הענין. המנהג: לענות. להתנהג: יא יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראוי היא לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגומר. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד. אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקדוש ברוך הוא לדעת אותו ולא ידע את עת פקידתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתו רחוק ובונה בית ונוטע כרם והו יפה שנעלם מן הבריות: יב ידעתי. עתה הואיל ונעלם עת הפקודה. כי אין טוב לבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: יג וראה טוב. תורה ומצות: יד ידעתי כי כל אשר יעשה. הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספות ולא בגרעון וכשנשתנה האלהים צוה ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו. אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם. והאלהים עשה שייראו מלפניו שבעת ימים נשתנו הליך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזר' כדי שייראו מלפניו. חמה חזרה לאחורי' עשר מעלו' בימי חזקי' ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתארכה הליל' ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכ' אין טוב לאד' לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו: טו מה שהי' כבר הוא מה שהי' מלפנינו כבר הוא עשוי. ורחימהו או שמענוהו

באור

(ט) ואחרי שהדבר כן, מה יתרון לעושה בדבר אשר הוא עמל בו, אחרי שאחריתו לבוא: (י) באור תיבת ענין, לענות בו, עיין לעיל בבאור המלות קפיטל א'.: (יא) יפה, בטעם משרת, והוא א"כ דבק עם בעתו, והכוונה שבעת הקבוע לדבר יהי' הדבר ההוא טוב ויפה, וכל מה שעשה השם הנה הוא יפה בעתו, גם המות והחולי, העוני והמכאוב, הרעב והמלחמ' כלם רעות בעינינו מקרי המדע אשר לא נוכל להשיג ולשער יחס הדברים אל הזמן והמקום: אולם אם הי' אפשר לאדם לדעת כל מעשי ה' מקטנם עד גדולם עם כל יחסי הזמן והמקום, בוודאי ידע ידיעה נאמנה כי אין רע יורד מן השמים, כי אם את הכל עשה האלהים יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, הנה השם הטביע בלב בני האדם את אהבת העולם, שזה יעמול וזה יאסוף, זה יצבור הון וזה יבנה בתים, וזה יטע כרמים, זה יאהוב וזה ישנא וכו', ועם כל היגיעה והשתדלו', העמל והאריכות בעניני העולם לא ימלטו מגזרה, ולא יעשו כי אם חפץ האלהי' ורצונו הקדוש, ואף אם יחשבו וידמו בנפשם לעשות רצונם ולא רצון שמים, הנה לסוף אי אפשר מבלתי שימצאו את המעשה אשר גזר האלהי' שיהי' מראש עד סוף, והנה מבלי אשר לא ימצא הכוונה שבודאי ימצא, כי אילו אמר מבלי אשר ימצא הי' שלילה, עכשיו שאמר מבלי אשר לא ימצא הרי הוא חיוב, כאילו אמר אי אפשר שלא ימצא, וכן הוא בל"א אָהנע דאז ניכט: (יב יג יד) אחרי שהכלל הזה אמת ונכון, הנה כא ידעתי שהמאמרים אשר זכרתי שניהם אמת, ואין האחד סותר ומנגד לשני, ידעתי שהטובה לאדם היא שישמח ויעשה טוב בחייו, וגם ידעתי שאין זו הטובה מסור' לאדם לגמרי, כי אם מתת אלהי' היא, אחרי שראיתי שהקטנה שבתנועות בני האדם ומעשיהם היא בגזירה מאת השם, כי כל אשר יעשה האלהי', וגזר עליו שיהי', עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וא"כ ודאי שאין השמחה בעמל וראות בטובה מסורה לאדם, כי גם היא מתת האלהי' היא, והוא עשה ורצ' שלא יוכל נוצר להוסיף על מעשהו או לגרוע ממנו כדי שלא יבטחו על מעשיהם כי אם ייראו מלפניו, או ידבר החכם בזה לפי דעת בעל הגזר', ויאמר שגם יראת האלהי' בגזרה קדומ'. וזהו והאלהי' עשה שייראו מלפניו, ואף שאין זה אמת כאשר אמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הנה כבר אמרתי לך שלא כל הנאמר במגלה הזאת דעת שלמ' באמת, כי אם סברות שאלת העולות על דעת המתקבל הנשען על מבינתו בהשקפה הראשונ', והוא נושא ונותן בהם כשואל ומשיב לעצמו מסתפק לדעת האמת, עד שלבסוף אמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו': (ומה נעים פי' חכמינו ז"ל, שהסבו כוונת המאמר הזה על הברקים (ובדומה להם) שאין אנו רואים בהם תכלית כי אם להבעית את האדם, וכיון שאין דבר רע יורד מן השמים על כורחך זה הוא לתכלית טובה להחריד הרשע אשר אין אלהים כל מזמותיו, ומאימת ביעתותא מיד ישא כפיו אל ה' ויצילהו מן המות הזה, ומעתה אין באור הפסוק הזה מתחלף מבאור שני הפסוקי' הקודמי' לזה, ר"ל שהוא רואה בכאן סתירה בגזירה, אחרי שאין להוסיף ואין לגרוע לעולם מכל אשר עשה האלהים, ואכללו שוודאי גזר גם על טפת אדם זה שיהי' צדיק ועל זה שיהי' רשע, וא"כ מדוע יבעיתהו שיזכה להיות צדיק ירא מלפניו?) : (טו) מה שהיה, הדבר העבר הי' כבר ואין לשנותו, כן הדבר העתיד גם הוא נכון מאת האלהי' כאילו הי' כבר, כי כבר גזר עליו שיהי', והעתיד אין

באמתת

טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי

האדם

(טו) זאָ בעשטיממט, װיא דאז פֿערגאַנגענע געװעזען איזט, זאָ בעשטיממט איזט דיא צוקונפֿט, אלז װערע זיא שאָן געװעזען; גאָטט בעאַבזיכטעט דיס פֿערפֿאָלגען.

*

(טז) איך בעמערקטע פֿערנער אונטער דער זאָננע: אָן געריכטססטעטטען געשאַהע אונרעכט; אויף דעם אָרטע דער גערעכטיגקייט טהראָנטע באָזהייט. (יז) אונד דאַכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען װירד דער עװיגע ריכטען; דען יעדעס װאָלען האט זיינע בעשטיממונג, אונד יעדע האנדלונג איהרען לאָהן — דאָרט.

(יח) איך דאַכטע אויך דער רעדע דער מענשען אין מיינעם

איננערן

באור המלות

ג (טז) שמה הרשע, רשע לא ישתנ' בהפסק, ונשתנ' זה כאשר ישתנו אחר השמות שעל משקלו, כי נאמר מן שמע, בצלצלי שמע, ומן זרח, זרח והוא שם, באזהייט: (יח) דברת, ענין דבור: לברם, שרשו ברר, וראוי שתבא הבי"ת בקמץ חטוף, והרי"ש בדגש בפלס להמם. כי השורק והקמ"ץ אחים הם מתולדות השפ', ובעבור שאין הרי"ש מקבלת דגש בא קמץ גדול תחת הבי"ת והנה תמורת הדגש, והי' ראוי הקמ"ץ (או השורק) להשתנות לחולם אבי הקמ"ץ לברם, כמו שהוא במלת בורית, ומרק, והנה שרף, או שיהי' לברים פועל עבר, ר"ל לאשר בררם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל"ם, שהם אותיו' השמוש בפעלים העוברים, הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה"א השמוש, ויתפרשו כמו אשר, וכן עם בי"ת השמוש, כמו בהכין לדוד, ההקדיש, הנמצאו, א"כ אף למד לבררם במקום אשר, ויתכן ג"כ שיהי' מנחי למ"ד ה"א מן ברו לכם איש, והוא הנכון:

(יט) מקרה

באור הטעמים

באמתת מציאותם הנדל, כי זה עבר והי' נמצא, וזה עתיד ויהי' נמצא, ובבא זמנו ועתו ישוב העתיד עבר, ואולם האלהים רצה שיבאו ויתגלגלו הדברים זה אחר זה כאילו העתיד ירדוף את העבר תמיד, וזהו והאלהים יבקש את נרדף, שבגזרתו הקדומ' יבא האחד בסוף האחר, והם אחוזים ונדבקים זה בזה כחוליות השלשלת, ומתגלגלים זה אחר זה ברדיפה תמידית: (וביתרון באור יש לפרש לפי הדרך שזכרנו בפסוק הקודם, שאמר, אם הכל הוא בגזרה קדומה, למה יבקש האלהים את דם הנרדף מיד הרודף? כמאמרם בפרקי אבות שאמר לגלגלת צפה על פני המים על דאטפת אטיפוך וסוף מטיפיך יטופון, ותימ' מה"ע יהיה כך, אם כל אדם מוכרח במעשיו?): (טו) ועוד ראיתי תחת השמש, ידבר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנ' הארץ מלא' עושק וחמס, יבלע רשע צדיק ממנו, והמקום אשר משם קיוינו המשפט הוא בעצמו מקום החמס, וכן מקום הצדק. והנה גמול הרע לעושי הרע יקרא משפט, וגמול הטוב לעושי הטוב יקרא צדק, ורשע הפך שניהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי שנפלאתי על המרא' כי הבוגד בוגד והשודד שודד ודרכם צלחה, ועניי החסד הולכים ודלים, וימיהם ביגון כלו, ואנכי יודע כי כל דרכי האל משפט. צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדי' ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע"פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה באמת שלות הרשעים ויסורי הצדיקי' בעה"ז, הוא ראי' גמור' על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום מתעקש שופט כל הארץ אל אמונ' ואין עול, ולולי שיעשה משפט שם ויצדיק את הצדיק וירשיע את הרשע, אין להמלט מליחס לו עול ועושק ח"ו, א"כ כל המאמין במציאות השם, והיותו צדיק, אוהב צדקה ומשפט, לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין בהשארת הנפש ובגמול ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנראה לעין שלא ימצא צדיק אובד בצדקו ורשע מצליח ברשעתו, ובכאן קצר החכם את דבריו ואולם פרק ח'. ט'. מזה המאמר האריך בדרוש הזה בראיות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, וודאי שזהו ראי' שאין אחריה תשובה, ואולם קצת בני האדם יאמרו שהבחינ' בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשאר', כי השם בחר באדם יותר מכל היצורי' וזהו על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם ברר אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לחננם דעה ובינ' והשכל, ואולם רוא' אני שאין הדבר כן, כי הם בהמ' המה להם, כלומר שבני האדם הנעזבים מהשגחת השם, ומסורים להם בעצמם, אינם נבדלים מהבהמ', ולזה כפל המלות בהמ' המה להם, כמו שאמרנו, שבהיותם נעזבים להם, הם

כבהמות

רש"י

שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו. שראינו שהקדוש ברוך הוא מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א'). מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה (בפ' בשלח): ואשר עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה וכן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את הנרדף. לפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: טז מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפוטו (מיכה ג') וראיתי פורענותם: מקום הצדק. שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות. שמה הרשע שם ישבו שר סכים. רב סרים (ירמיה ל"ט) נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: יז אמרתי אני בלבי וגומ'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבי תוטרי מילי ואבי דרי תוסבנא (שבת דף ל"ב): יח אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקדוש ברוך הוא להודיעם שאין שררותם כלום ולהראותם שהם אף השרים

והמלכים

הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ יט כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ כ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ כא מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ כב וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃

ד א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה ׀ דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם ומיד

קמץ בו״ק׳ המ׳ בסגול

איננערן נאך, דאס זיא געמליך גאטטעס אויזערוועהלטע ווערען; איך בעמערקטע אבער, דאס זיא זיך זעלבסט איבערלאססען זינד, וויא דאז פיה. (יט) מענשענקינדער זינד צופעלליגע וועזען, טהירע זינד צופעלליגע וועזען, איין צופאלל טריפפט זיא אללע. דיזער טאד איזט וויא יענער טאד. אללע האבען איינערלייא גייסט, דער פאר־צוג דעס מענשען פאר דעם פיהע איזט — ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדערלט נאך איינעם ארט; אללעס ענטשטאנד אויז שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב. (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, וויס עו: אב גייסט דעם מענשען אויפווערטס שטייגט, אונד גייסט דעם טהירעס נידערווינקט צור ערדע.
(כב) איך מיינטע אלזא, דאס ניכטס בעססערעס זייא, אלז דאס דער מענש זיינער ארבייט זיך פרייע; דיס איזט זיינע בעשטיממונג. דען ווער פיהרט איהן הין, אונד צייגט איהם דיא צוקונפט?

ד (א) אבער איך קעהרטע צוריק אונד בעטראכטעטע דיא געוואלטטהאטען אללע, דיא אונטער דער זאננע געשעהען; זאה אונטערדריקטע וויינען — נימאנד טרעסטעט; זאה

באור המלות

(יט) מקרה וגו׳, כתב הרי״קס שאלשתן בסגו״ל, והם מוכרתים כי אילו היו סמוכים היו בצרי כמשפט, וכן נמצא בספרי׳ המדויקים. (כב) במה, הבי״ת בשוא והמ״ג בפתח:

רש״י

והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה וחיה המה לעצמם: יט כי מקרה בני האדם וגומר. הוא טעם הדבר אשר נתן הקדוש ברוך הוא מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמ׳ אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: כא מי יודע. כמו מי יודע ישוב (יואל ב׳) מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין ותשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: כב וראיתי. בכל אלה: כי אין טוב. לאדם: מאשר ישמח במעשיו. ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרהיב כשאול נפשו ולחמוד להתעשר להתרבות לא לנו: כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו. לראו׳ לאחר שמת במה שיהי׳ לבניו ואם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו:

ד א ושבתי ואראה. ברוח הקודש: את כל העשוקים. הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים תחת השמש התחת חליפים של התורה: והנה דמעת העשוקים. בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו (תהלים פ״ד) או יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח. עושקיהם מכריחים

באור הטעמים

כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפוט את האדם ותולדותיו ממה שאנו רואי׳ בעה״ז, הנה בני האדם הם מקר׳ בעול׳ אין בהם עצמות קיים, והבהמ׳ גם היא מקרה, ומקר׳ אחד להם בכל השנוי׳ אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשי׳ חשבו שהכתוב׳ מי יודע אם תעלה רוח בני האדם וכו׳, ואולם הפי׳ הזה בותר לטעמי׳, לפי׳ שמלת האדם מוטעמ׳ בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקידו, ואילו הי׳ הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם רהוטות יותר למה שאחריהן, והי׳ ראוי שתבא מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי׳ בטעמים, ולפי הטעמים כך פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את טבע רוח בני האדם אם היא עולה למעל׳, וטבע רוח הבהמ׳ אם היא יורדת למטה לארץ, כי החקיר׳ בנפש דקה ועמוק׳ עד מאוד וקשה להבי׳ מצד ראי׳ אל הית האדם נבחר מכל היצורי׳, כאשר יאמרו בני האדם, ומצד הגוף הם שוים בכל מקריהם: (כב) וא״כ לולי הראי׳ הנכונ׳ הנזכרת למעל׳ על קיום הנפש והגמול לעה״ב, ראיתי כי אין טוב לאדם כי אם אשר ישמח במעשיו בעוד שהוא חי, כי זה חלקו, כי מי יביאנו לראות במה שיהי׳ אחריו, הלא הכרת הנפש עמוק׳ וצריכה אל ראיות, אשר לא יבינום כי אם גדולי החוקרים, ומקרי הגוף שוים לאדם ולבהמ׳, וא״כ איך נדע מה יהי׳ אחריו? ובפסוקים הבאים ישוב אל הטענ׳ הנוכחת שזכר והיא דמעת העשוקים ואין להם מנחם בעה״ז, ומשם ראי׳ גמור׳ על השארת הנפש והגמול לעה״ב כאשר באר נו, וכבר הודעתיך שלא תשגיח בחלוקת הקפיטול, כי לא נודע מי תקנה, ומי שיש לו מוח בקדקדו ירא׳ שהפסיק לפעמי׳ במקום החבור, וכן להפך, וכבר עלה בדעתי לשנות מקום החלוק׳ כפי הכוונ׳, אלא שלהקל על הקורא שלא ילאה למצוא את אשר יבקש, הנחתי הדבר כמו שהי׳, ואולם ראוי להקור׳ שלא להפסיק באמצע הדרוש, בפרט במשא ומתן כזה, כי אם למהר לבוא עד תכליתו, ובמקו׳ הזה נראה שהכוונ׳ נמשכ׳ עד פסו׳ ד׳ בפרק הבא:
ד (א) ועתה שב אל הראי׳ הנכונ׳ על השארו׳ הנפש והגמול אשר אין אחריה תשוב׳ כאשר הזכיר למעל׳, אמר הנה הנבוכ׳ בתולדת הנפש לא תוכיח את לב האדם מן הספק, אבל שבתי וראיתי את כל העשוקי׳ אשר נעשי׳ תחת השמש, תחת ממשלת אל אמונ׳ טהור עינים מראות ברע, ועם כל זה אני רואה שהעשוקי׳ בוכים ובאנחי׳ במר נפשם, ואין להם מנחם, ועושקיהם מכריחים אותם בכח ותוקף שבידם אל כל אשר ירצו והם כפופי׳ תחת ידיהם ואין להם מנחם, וכ״ש מושיע ותומך, ואם כן הוא אין ספק שהדבר כאשר אמרנו, כי עת לכל חפץ ולכל מעשה שם, והאלהי׳ יביא

זאה זיא נידערגעבייגט פאָן טיראננענמאכט — נימאנד טרעסטעט. — (ב) גליקליכער פרייזען ווירדע איך דיא טאָדטען, דיא לענגסט פערשטאָרבען זינד, אלז דיא לע־בענדיגען, דיא געגענווערטיג לעבען. (ג) אונד גליקועלי־גער נאָך דעניעניגען, דער נאָך ניכט געזעהען דיא איבעל־טהאָטען אללע, דיא אונטער דער זאָננע געשעהען.

פירטער אָבשניטט

(ד) איך בעטראַכטעטע אללען קונסטפלייס אונד אללע קונסטגעשיקליכקייט; אונד זיהע! זיא האבען איהרען גרונד אין דעם געגענזייטיגען נײדע דער מענשען. אויך דיס איזט אייטעל אונד ווינדיגער געדאנקע.
(ה) «זיהע דא דען טהאָרען! — דריקט ער ניכט דיא הענדע צוזאממען, אונד פריסט אָן זיינעם פליישע?» (ו) «ליבער איינע האנדפאָלל אונד צופרידענהייט, אלז ביידע הענדע אויפגעהייפט דורך ארבייט אונד קוועהלענדע זאָרגע.»

* *

(ז) איך פוהר פאָרט דיא ניכטיגקייטען אונטער דער זאָננע צו בעטראַכטען. (ח) עז גיבט איינצעלנע מענשען, אונגעפאארט, אָהנע זאָהן אונד אָהנע ברודער, אונד דאָך האָט דעס טרייבענס קיין ענדע, דאָך ווערדען דיא אויגען ניכט זאַטט דער רייכטהימער. — פיר ווען ארבייטע איך,

ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם: ב ושבח אני את־המתים שכבר מתו מן־החיים אשר המה חיים עדנה: ג וטוב משניהם את אשר־עדן לא היה אשר לא־ראה את־המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש:

פ ר ש ה ד׳

ד וראיתי אני את־כל־עמל ואת כל־כשרון המעשה כי היא קנאת־איש מרעהו גם־זה הבל ורעות רוח: ה הכסיל חבק את־ידיו ואכל את־בשרו: ו טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח: ז ושבתי אני ואראה הבל תחת השמש: ח יש אחד ואין שני גם בן ואח אין־לו ואין קץ לכל־עמלו גם־עיניו לא־תשבע עשר ולמי אני עמל

עינו ק׳ ומחסר

אונד

באור המלות

ד (ב) ושבח, מקור במקום פועל בינוני: עדנה, משפטו עד הנה: וכן ערן, משפטו עד הן ינפקדה הה״א, ביז העד: (ד) עמל, פלייסאינדוסטריא: כשרון המעשה, געשיקליכקייט דער קונסט: (ה) חבק, צוזאממען דריקקען: (ו) מלא פס: כף, נקרא כן תוך היד לפי שהיא כפופה: (ח) ועניןרע, ר״ל ענין אים רע, כי הוא פתוח והוא סמוך, והמסורת עליו לית כתח, דיא בעשעפ־טיגונג איינעס שלעכטען מענשען (י) יפלו

באור הטעמים

את העושק והנעשק במשפט, ושיב להם כגמולם: (ב) כי לולי כן הייתי משבח את המתי׳ שכבר מתו מן החיי׳ אשר הם חיים עד הנה: (ג) וטוב משניהם הייתי משבח את אשר עדיין לא הי׳, ולא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש, ובוודאי לא לרעתו ולהכעיסו מאתו ח״ו ברא ה׳ את האדם על הארץ, כי אם בחסדו הגדו׳, להשפיע עליו מטובו, ואי׳ טובתו אם יקו׳ ימים מועטי׳ לראות דמעת העשוקי׳, או להיות הוא בעצמו עשוק ורצון, ואחר זה ימות כמות הבהמה ויאבד אבדון שאין אחריו תקומ׳? לא כאלה דרכי האל, אין זה כי אם את הצדי׳ ואת הרשע ישפוט האלהי׳ כאשר אמרנו עד כאן הדרוש בהשארה: (ד) וראיתי, ידבר מענין הכלכלת המדינ׳, שלפי דעת קצת המדיניים תהי׳ המדינ׳ מכלכלת ומאושרת, אם תכשיר עמלי׳ וחריצים בכל מלאכה, ופעולתם בכשרון המעשה, על כד היותר טוב, ויפה, ומקובל לאנשי׳ סוחרי׳, וזהו דעת רוב המלכי׳ והשרים שבזמנינו, ויתכן שגם המלך שלמה נטה לזה, כמשמע מן הכתוב, ועתה ראה שגם זה הבל, כי הכלכלה הזאת מיוסדת על קנאת איש מרעהו, שירצה האחד להתפאר על חבירו בדירתו במלבושיו, כליו ותכשיטיו, בסגולותיו והוניו, ואם תעורר את אנשי המדינה אל העמל וכשרון המעשה, על כרחך שתבער את אש הקנאה וההתרוממות בלבבם, ויבא שבכך בהפסד׳, כי טוב להם שיסתפקו, ולא יבקשו המותרות, ולא יתנשאו אז איש אל רעהו, וימאסו בכל שכיות החמדה, ואז אין מקום לכשרון המעשה: (ה) הנה החרוץ ינהג את העגל לאמור, הכסיל חובק את ידיו, ואוכל כל מה שיש לו, ולא יעמול להוסיף כאלו אכל את בשרו: (ו) והעגל יענה, טוב לי שאסתפק במועט, במלא כפי נחת ושלוה, מן מלא חפנים בעמל ויגיעה, כמעשה החרוץ שהוא עומל כל היום, וברעות רוח, שהוא חורש מחשבות רוח מה יעשה למחר, במה ישתכר, ואיך ישתכר, וכדומה: (ז ח) ושבתי, ידבר בענין אהבת החברה, ושטוב לאד׳ לבקש עזר, אמר יש אחד ואין שני שהוא בלא אח׳ ובלא בני׳: (גם יש לפרש שהוא מחובר עם הכתובים הקודמים, שכנגד העומלים

בשבת

רש״י

מכריחים ותוקפי׳ אותם בכח: ב שכבר מתו. עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדחותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי בארבעה ועשרים רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך (דברי הימים ב׳ ו׳): ג עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע״ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו: ד וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקדוש ברוך הוא: ואת כל כשרון המעשה. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניהם הבל: כי היא קנאת איש. אשר היא קנאת איש מרעהו: ה הכסיל. הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: ו טוב מלא כף נחת. להיות קונים נכסים מעט ויגיע ושיהא בכן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: ז תחת השמש. כמו תחת השמים: ח יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעוסק דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויוצא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי

תורה

ומחסר את־נפשי מטובה גם־זה הבל וענין רע הוא: ט טובים השנים מן־האחד אשר יש־להם שכר טוב בעמלם: י כי אם־יפלו האחד יקים את־חברו ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו: יא גם אם־ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם: יב ואם־יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו והחוט המשלש לא במהרה ינתק: יג טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא־ידע להזהר עוד: יד כי־מבית הסורים

ב׳ טעמים יצא

אונד פערזאגע מיינער זעעלע יעדען גענוס? אויך דיס איזט אייטעל אונד דיא בעשעפטיגונג איינעס בעזען. (ט) גליקזעליגער איזט יענעס פאאר, אלז דער איינצעלנע; זיא פינדען זיסען לאהן אין איהרער ארבייט. (י) וועז זיא (אויפס־קראנקענבעטט) פאללען, ווירד דער עהעגענאס דען אנדערן אויפריכטען; וועהע אבער דעם איינצעלנען, וועז ער פעללט! ער האט קיינען, דער איהן אויפריכטעט. (יא) פערנער: וועז צווייא שלאפען, ערווערמען זיא זיך געגענזייטיג; ווער ערווערמט אבער דען איינצעלנען? (יב) ווירד איינער געוואלטטהעטיג, צווייא ווערדען איהם ווידערשטעהען קעננען; דרייפאכע שנור ענדליך ווירד ניכט לייכט אויפגעלעזט. * *

(יג) בעססער איזט איין דירפטיגער, אבער איין ווייזער יינגלינג, אלז איין קעניג, אלט אונד איין טהאר, דער עז ניכט פערשטעהט, זיך ווארנען צו לאססען. (יד) שטיגע יענער אויך אויז דעם געפענגניס אויף

באור המלות

(י) יפלו, בא לשון רבים על אחד מהם, ועיין בבאור הטעמים: ואי לו, ענינו אוי לו: (יב) יתקפו, מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח, ובא חסר ה״א יתקפהו: והחוט המשלש, פתיל משלשה חוטין: (יג) מסכן, תרגום עני מסכן: (יד) הסורים, שרשו אסר, ונחה האל״ף וחסרה

רש״י

תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: ט טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: י כי אם יפולו. כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירו לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואי לו. ואוי לו: יא וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: יב ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם שלשה הם והחוט המשולש לא במהרה ינתק. דבר אחר מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך (ישעיה נ״ט). דבר אחר חוט המשולש. במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא ניתק. בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: יג טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד שלשה עשרה שנה: מסכן. שאין האיברים שומעין לו כמו ליצר הרע: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. זה יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים: זקן. שמשעה שנולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ (בפ׳ בראשית): וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: יד כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הטנופת והסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי (בפר׳ בשלח): כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש. דבר אחר כי טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו ובכסילותו. כי מבית הסורים יצא למלוך. כי הילד המסכן הזה שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי סמ״ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס א כמו לא יהל שם ערבי (ישעיה י״ג) כמו יאהל) כן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים. וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (שמואל ב׳ ז׳): כי גם במלכותו נולד רש. כי כפר והגון הוא שימלוך כי גם שבמלכותו הוא נהפך ומנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים וכן עיר פרא אדם יולד (איוב י״א) שיהפך וישתנה לו מזה שהיה כעיר

פרא

באור הטעמים

בשבת קנאתם מרעיהם, אמר שגם זה הבל מתנגד להנזכר, שיש אחד ואין שני לו שיתקנא בו, גם בן ואח אין לו שיתאוה להעשיר לתועלתו, ואעפ״כ אין קץ וגו׳ ומסיים ואמר ולמי אני עמל כי אם לתועל׳ לעצמי ואני מחסר את נפשי מטוב׳, שהוא סתירה במעשיו, וגם זה כמו העמל לקנאת רעהו, הוא הבל, ונוסף גם זה שהוא איש רע, כי מי שיש בו חמדה יתרה אל הממון הוא מוכן לכל מדה רעה, כמ״ש בעל חובת הלבבות): (ט) באהבת המלך להרבו׳ העמ׳ והתרבו׳ בארצו, יען את אנשי ארצו להזדווג איש ואש׳ שיש להם שכר טוב בעמל׳, כי ברכת הבי׳ ברובו: (י) כי אפילו אם שניה׳ יחדו יפולו למשכב, מכל מקו׳ כל אחד מהם יסעד את השני על ערש דוי עד הקימו, בתפלה או בהתאזרות יתרה והחלש יאמר גבור אני, ואילו וגו׳: (יא) וחם להם, זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומתענגים ואינם צריכים לקנות להם בגדים רבים לכסותם על משכבם להתחמם בהם, אבל לאחד איך יחם על משכבו בלילות בהתכסותו בשמלתו לעורו לבדה, וצריך לקנות לו כרים וכסתות להתחמ׳ בהם, ע״כ לא יהי׳ לו שכר טוב בעמלו: (יב) והחוט המשלש, אם יולידו בן כ״ש שיעמדו יחד נגד הקמי׳ עליה׳, וכן אמר המשורר ע״ה כחצים ביד גבור כן בני הנעורים כו׳ כי ידברו את אויבי׳ בשער: (יג) טוב, מסב פניו אל המלוכה והממשל׳, כבוד המלך מעבדיו ועמו והצלחתו על כסאו, ואמ׳ טוב איש רך בשנים עני וחכם, ממלך זקן וכסיל אשר לא ישמע לקול המזהירי׳ אותו, בעבו׳ שהוזקן בכסילות הקש׳ את ערפו ואמץ את לבבו כל כך עד שלא יאמין בעבדיו הנאמנים: (יד) ואף אם המסכן הזה יצא מבית האסורי׳, אין

בכך

יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ: טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו: טז אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ:

פ ר ש ה ה׳

יז שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:

ה א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה

יתיר י׳   על

אויף דען טהראָן, דיזער אין זיינער הערדליכקייט איזט ניכט מינדער אַרמזעליג געבאָרען. (טו) איך בעאָבאַכטעטע דיא מענשען אַללע, דיא אונטער דער זאָננע וואַללען, וויא אַללעס אויף דען פֿאָלגענדען יינגלינג הארט.
(טז) דאז געגענווערטיגע שיינט דעם פֿאָלקע קיין ענדע נעהמען צו וואָללען; איהרע נאַכקאָממען ווערדען אַן דעם נייען פֿירסטען ווידערום קיינע לוסט פֿינדען — זאָ איזט אַללעס אייטעל אונד זווינדיגער געדאַנקע.

פֿינפֿטער אַבשניטט

(יז) זייא יאַ פֿאָרזיכטיג, ווען דוא אין דען טעמפעל גאָטטעס טריטטסט. זיך נעהערן אום אויפֿצומערקען, איזט בעססער, אַלז ווען אונוויססענדע זינדער אָפּפֿער ברינגען; זיא זינדיגען, וויל זיא אונוויססענד זינד.
ה (א) זייא ניכט פֿאָרשנעלל מיט דעם מונדע, אונד גיסע דיין הערץ ניכט אין אייטעלן וואָרטען פֿאָר גאָטט אויז. גאָטט איזט ערהאַבען אים הימעל, דוא ביזט אויף נידריגער ערדע;

לאָס

באור המלות

וחסרה גם א׳ מהמכתב, והוא בית הסוהר שכונים שם האסורים: (יז) וקרוב, הוא מקור, ענינו הקורבה לשמוע, טובה מנתינת הזבח:

ה (ז) וגזל

רש״י

פרא יעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הווה הוא: טו ראיתי את כל החיים וגומר. ומצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: טז אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר זרעם נכון לפניהם (איוב כ״א) אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם (שם): לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד ורגע שאול יחתו (שם): גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחר יצרו: יז שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. האיך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך להביא חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ברוך הוא: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:

ה א להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ. ואפי׳ אלם מלמעלה וגבור מלמטה היותה אלם על הגבור וכל שכן גבור למעלה ואלם למטה

באור הטעמים

בבך כלום, כי גם המלך הזקן הי׳ רש ביום הולדו: (טו) יתכן שהיו בני ישראל מתלוננים על שלמה בדברי׳ ותרעומות והיו מרוממי׳ את ירבעם שהי׳ גדול בעיני העם, כנראה מתוך משמעות הכתוב (מלכי׳ י׳ י״א), והמלך ידע את אשר הם מליצים בחדרי משכבם, והוא כמשיב על דבריה׳, ואמר, ראיתי את כל החיים ההולכים אחרי הילד השני שיקום תחת המלך, וכלו עיניהם מיחל עת יקום על כסא המלוכה, וקראו הילד השני, אם לפי פשוטו בעבור שיבא תחת המלך, ואם שרמז על ירבעם כאשר אמרנו, ואחרי שרחבעם בן המלך וראוי למלוכה יותר ממנו, הנה יהיה רחבעם הראשון: (טז) אין קץ, כלומר אמנם ידעתי שכן דרך העם מאז ועד עתה שימאסו את אשר הוא לפניה׳, ירצו חדשי׳ לבקרים, כי הם אוהבים התמורה והחלוף, יארכו להם הימים, ויהי׳ בעיניהם כאלו אין קץ ותכלה לכל אשר הי׳ לפניהם כי קצה בו נפשם, ואולם ידעתי שגם האחרונים אשר יקומו מאחריה׳ לא ישמחו במלך החדש, ויבחרו להם חדשי׳, כי גם זה הבל ורעיון רוח, אין בכבוד העם ושבחם הצלחה נכונה, כי אם הבלכו׳: (גם יש לפרש שני הכתובי׳ האלה על פשוטו, שאמ׳ ראיתי בעיני לפחות אנשי שני דורות מדורות העולם, ומצאתי שלכל העם הזה אין די בכל הטוב אשר לפניהם עם אשר היו כבר לפניהם אשר ירשו מאבותיהם, וכמצאתי למד מזה שגם הדור האחרון לא ישמחו בכל הטוב ההוא כי גם הדור ההוא הלא יהי׳ מלא מחשבות הבל ורעיון רוח, כי אין כל חדש תחת השמש):
(יז) שמר, יתחיל להורות את המעש׳ הנרצ׳, אשר על ידו נגיע אל האושר האמתי, והטוב הנכון, ותחלת דברו בעבודת האלהי׳, שיהא מורא שמים עליך תמיד, כראוי ליזהר אשה ההולך להתפלל לפני ממ״ה הקב״ה, (ויתכן לפרש שתיבת רגלך הוא כנוי לנקבים, מוציאי הפסולת, ויאמר כאשר תרצ׳ ללכת אל בית האלהים, נקה גופך, כדי שלא תהי׳ מוכרח אח״כ לזה באמצע התפל׳ או דרוש החכם, ובתנם דקה הרא״ב״ע פי׳ זה):
ודע שהקורבה לשמוע דבר האלהים טוב׳ ונבחרת מאשר יחטא הכסיל ויביא זבח, כי שמוע מזבח טוב, כאשר האריכו הנביאים להוכיח את ישראל על זה הענין, כי אינם יודעי׳, הנה הוא נותן טעם לדבריו על שכנה את החוטא כסיל, יאמר וודאי החוטא הוא סכל, ואינו יודע; לפיכך הוא עושה רע, ואלו ידע בין טוב לרע הי׳ בוחר בטוב, ואמרו רז״ל אין אדם חוטא כו׳, ומעת׳ ראוי לקרותו כסיל: (ויותר קרוב לפרש, כי אינם יודעים שעושים בזה רע, כי זבח רשעים תועבה, ומיירי בקרבן נדבה, או בקרבן הבא על חטא, ואשר בו הודוי והחרטה בלב): והפסוק הזה הוא תחלת הענין הבא בפרק שאחר זה, אלא שכבר הודעתיך, שאין לחוש על מחלוקת הקפיטול:
ה (א) אל, הוסיף להזהיר את העובד ומתפלל, שלא יתפלל בבהלה ומהירות, כי אם בכוונת הלב, כי האלהים עליך רואה אותך ושומע את דבריך, והוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים, ואתה על הארץ, אין למטה ממך, על כן לא תרבה דברים בלא כונת הלב פן תתכן:

(ב) כי

על־הארץ על־כן יהיו דבריך מעטים׃ ב כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים׃ ג כאשר תדר נדר לאלהים אל־תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר־תדר שלם׃ ד טוב אשר לא־תדר משתדור ולא תשלם׃ ה אל־תתן את־פיך לחטיא את־בשרך ואל־תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על־קולך וחבל את־מעשה ידיך׃ ו כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את־האלהים ירא׃ ז אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל־תתמה על־החפץ כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם

ח ויתרון

לאס דעסוועגען דיינעם געבעטעס וועניג זיין. (ב) זאָ וויא דער טרוים אויז אונגערייםטען פֿאָרשטעללונגען, זאָ בע־שטעהט דאָז געבעט דער טהאָרען אויז פֿילען אונצוזאַמ־מענהאַנגענדען ווערטערן. (ג) האָסט דוא געליברע דיינעם גאָטטע געטהאַן, זאָ זיימע ניכט זיא צו ערפֿיללען, דען ער האָט קיין וואָהלגעפֿאַללען אַן טהאָרען. וואַז דוא אַנ־געלאָבט האָסט, ערפֿיללע. (ד) ליבער טהוע קיין גע־ליבדע, אַלז דאָס דוא אַנגעלאָבסט אונד ניכט ערפֿיללסט. (ה) גיב אַכט, דאָס דיין אייגענער מונד דיך ניכט עלענד מאַכע; זאָגע הערנאַך ניכט צום באָטען: «איך האָבע מיך איבעראיילט.» וואָרום זאָלל גאָטט איבער דיין גערעדע צירנען, אונד דיינער העגדע ווערק צערשטערען? (ו) בייא אַללען דיינען טריימערייען אונד וואָרטען, פֿערלעצצע דיא עהרפֿורכט געגען גאָטט ניכט.

* *

(ז) ווען דוא אין איינעם שטאַאַטע אונטערדריקקונג דעס אָרמען אונד פֿערלעצצונג דעס רעכטעס אונד דער גע־רעכטיגקייט בעמערקסט, זאָ וואונדערע דיך דיא ערשיינונג ניכט. איבער יעדעם האָהען איזט איין העהערער וועכטער אונד איבער דיזען נאָך העהערע געזעצט.

(ח) רעד

באור המלות

ה (ז) וגזל, סמוך. והנכרד יתכן שיהי׳ גם הוא גזל, כי בעלי חיים הנקודית לא ישתנו בסמיכות, כאשר יאמר מן חלב. חלב נבלה וחלב טרפה,

אבל

רש״י

למטה: ב כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב הרהורי׳ שאדם מעיין ומהרה׳ ביום ודרך קול כסיל לבא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: ג אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים הנודרים ואינן משלמים: ה אל תתן את פיך. בנדר: לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מעט שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כן נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: ו כי ברוב חלומות וגומר. אשר כל אם שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא. הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמ׳ אל החלומות אלא את האלהים ירא: ז אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגומר. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום שהביא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפ׳ לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקדוש ברוך הוא משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל התמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. וממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקידתם כמו ולא תשמור על חטאתי (איוב י״ד) שומר אמונים (ישעיה כ״ו) שמר

את

באור הטעמים

(ב) כי בא, כתרגומו היכמ׳ דאתי חלמא על הרהורי לבא בסגיאו׳ גוונין כמו החלו׳ הטבעי המחוב׳ מעניני׳ רבי׳ ומחשבו׳ שונו׳ בלי סדר וכונ׳ כ״פי קול הכסיל ברוב דברי׳ ינאו מפיו בקרי והזדמן בלי חבור וכונה ותכלית: (ג) כמו שכויתיך להשמר בדברי׳ בבית האלהי׳, כן אתה חייב להזהר בכל מקום וכל עת שתזכור את שמו, ואם תדור לו נדר, שמור את מוצא שפתיך כי אין חפץ בכסילי׳ המכפכפים ומהגים ולדם בל עמם; (גם יש לפרש שהזהירו שלא יאחר לשלמו כאשר אין חפץ קים בכסילי׳, שהרשעי׳ מלאים חרטה׳ ואם תאחר פן תתחרט והי׳ בך חטא, ע״כ מיד אשר תדור שלם: (ד) ואולם דע שאין המניעה, מלנדור חטא כמ״ש וכי תחדל לנדור לא יהי׳ בך חטא: (ה) למה יהי׳ פיך מוליד חטא ורע בעצמך, אם לא תעשה את אשר דברת בפיך: ואל תאמר לפני המלאך, שליח הבא לתבוע צדקה שפסקת ברבים, כי שגגה היא הנדר שנדרת, ויש לפרש לחטיא את בשרך כמו לענות נפש, למה יקצוף האלהים על מוצא שפתיך והשחית את מעשה ידיך, (ואפשר שרצונו במלאך הוא הכהן או השופט וראשי המטות לבני ישראל אשר בידם התרת הנדרים ע״פ פתח כמאמר הכתוב, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא שהוא אומר לו אלו היית יודע כך וכך כלום היית נודר, והוא משיבו לא כי שגג׳ היא, ואם הוא שקר, יקצוף האלהי׳ היודע האמת, כי כחש להמלאך, וחבל את מעשה ידיו אשר יזם לפרוץ בשקרו): (ו) כי ברוב, ירצ׳ בכל החלומות וההרהורי׳ והבלי׳ דברי׳ הרבה אשר יעלו על מחשבתך, אך את האלהי׳ ירא, ותמיד תהי׳ יראתו על פניך, או תכלל מהכתוב (יתכן שתיבת הרבה הוא צווי; ויאמר רשות לך להרבו׳ ברוב חלומו׳ והבלים ודברי׳, אך בכלם את האלהי׳ ירא): (ז) אם עושק רש, ידבר על המתרעמי׳ נגד הממשלה וההנהגה המדיני׳ אשר זכרם למעל׳, אם תראה במדינה לפעמים שהם עושקי׳ את העני וגוזלי׳ את בעל המשפ׳ והצדק, אל תתמה ותשתומ׳ על היראה הזה, או אל תתמה על המלך החפץ בזה לדעתך, שאל״כ לא ישקוט באשר יש לאל ידו למחות, ואל תאשים את המלך, כי יש במדינה גבוה מעל גבוה שומר וכל שהוא במדרג׳ למעל׳ לא ישגיח כי אם על המדרגה הקרוב׳ אליו למט׳, וכן ממנו והלאה, וגבוהים עליהם, כלומר שהגבוהי׳ כלם לא ישגיחו כי אם על האנשי׳ אשר עליהם הוקמו, הקרובי׳ למדרגתם ומעלתם, כי כן דרך ההנהגה הנכונ׳ שתהי׳ לכל אחד ואחד משמרתו המיוחדת לו, ואי אפשר להיותר גבוה שהוא המלך, ד״ת, שישגיח על כל אשר נעשה תחת ממשלתו

נפרע

ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ ט אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית עֵינָיו׃ יא מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֵּה יֹאכֵל וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר

הוא ק׳ ראות ק׳ אינגנו

(ח) דער פֿאָרצוג איינעס לאַנדעס צייגט זיך נור אים גאַנצען, אויך איין אַקקערקעניג ווירד פֿאַן אנדערן בעדיהנט. * * *

(ט) ווער דאַז זילבער ליבט, ווירד וואַהרליך פֿאַן דעם זילבער ניכט געזעטטיגט; ווער געפֿאָלגע ליבט, האַט דאַפֿאַן קיינען פֿאָרטהייל. אויך דאַז איזט אייטעל.

(י) בייא דעם צופֿלוס דער גליקסגיטער פֿערמעהרען זיך דיא פֿערצעהרער; דער בעזיצצער האַט קיינען וויטערן נוצצען, אַלז דאַז אייסערליכע אַנזעהען זיינעס וואַהלשטאַנדעס. (יא) דער שלאַף דעס אַרבייטערס איזט זיס, ער מאַג וועניג אָדער פֿיל געניסען, אינדעם דער איבערפֿלוס דעס רייכען קיינען

באור המלות

אבל משקל גזל ישתנ׳ ט גזל, כמו מן זקן זקן ומן חצר חצר. והוא תמורת זקן חצר: (ט) בהמון, ענינו רבוי: (י) רבו, עבר מהקל ושרש רבב

באור הטעמים

בפרט, כי אם יסמוך על משנה, והמשנה על השרים והשרים על פקידי׳, וכן מהם והלאה, כי ההשגחה על כל הפרטים היא לה׳ לבדו אשר לא ייעף ולא ייגע והיא כמנע׳ בחיק האדם, וא״כ אל תתפלא אם לא תהי׳ ההנהגה על כל היותר טוב בכל פרט ופרט, ומנוקה מכל חסרון בכל חלקיה:
(ח) ויתרון כו׳ לפי מה שפי׳ כל המפרשים, אין הפסוק הזה מחובר למה שלמעלה כלל וכלל, ומשמעות וא״ו ויתרון שיהי׳ דבוק ומחובר למה שקדם, ועוד שהם מפרשי׳ מלך לשד׳ נעבד שהמלך גם הוא נעבד לשדה, וזהו סותר להנחת הטעמי׳, כי מלך לשדה מחובר בטעם משרת, ואומר אני שזהו פירושו, אחרי אשר הקדים בהתנהלות המלך והשרי׳ בהנהגת המדינה, אם לא תהי׳ שלימה ומסודרת בכל פרטיה, הוסיף ואמר אם תרצה לידע מעלת ההנהג׳ ויתרון מדינ׳ ממדינ׳ אל תשגיח בפרטי׳, כי יתרון ארץ בכל היא, בכללות ההנהג׳ וסדור׳ ימצא היתרון, לא בפרטים, כי אי אפשר שיהי׳ הפרטי׳ כלם בתכלית השלמות כידוע לכל משכיל, ואמר מלך לשדה נעבד, כלומר ואולי שאי אפשר להמלך לעשות את כל מעשי ההנהג׳ לבדו, מבלי עזר משריו ועבדיו, ולכן יצטרך להושיב גבוה מעל גבו׳ שומר, הלא מלך לשדה, מי שלא ימלוך כי אם על שדה תבואתו, יהי׳ נעבד מאחרי׳ עושי רצונו, ואי אפשר לו מבלעדי פועלי׳ אחרי׳ זולתו, ומכ״ש המלך האדיר, המושל על מדינות גדולות ועם רב ודאי שאי אפשר לו שתהיינה עיניו משוטטות בכל, כאשר יעץ יתרו את משה נבול תבול כו׳, ומלאכו מלך עם למ״ד, מלך למואב, במקום מלך מואב, וכן מלך לשדה כמו מלך שדה, ואל תתמה שיפול שם מלך על בעל שדה, שכן מלאכו באחרונ׳ שקראו הכתוב מלך, ועוד שכן הי׳ בימים הקדמונים שיקרא האיש השורר על עבודת השדה, בשם מלך שדה, אַקערקעניג, והי׳ בידו שבט כתבני׳ שבט מלוכ׳, כנזכר בשירי המשוררי׳ הקדמוני׳, ויהי׳ א״כ טעם הכתוב בלשון אשכנז, דער פֿאָרצוג איינעס לאַנדעס, צייגט זיך נור אים גאַנצען, אויך איין אַקערקעניג ווירד פֿאַן אַנדערן בעדיהנט:
(ט) אהב כסף, ידבר בגנות אהבת הממון והגדולה, ויאמר מי שהוא אוהב כסף לא יאכל הכסף ולא ישבע ממנו, ומי שאוהב להיות בהמון עבדים ושפחות אשר ישרתוהו, הוא אוהב דבר שלא יעשה פרי, וזהו לא תבואה, כל מה שירויח האדם וישתכר מעבודתו יקרא תבואה, איינקינפֿטע לא יהי׳ לא שכר ולא תבואה מההמון הזה, וגם זאת מחשבת הבל, כאשר מסיים: (י) אם תתרבה הטוב׳ והברכ׳ לאיש האוהב בהמון בן ירבה לקנות עבדים ושפחות ובני בית, וירבו אוכליה, ולו אין יתרון כי אם ראות עין, כי אחרי שהטובה שלו ויאכלוה רבים, הנה אין טיב לו בטובה, כי אם מה שעיניו רואות, ויתכן לפרש ראות עין כמו למה תתראו להכנים לשובע ולא לרזון, ועיניו כמו הנגע עמד בעיניו, ובל״א דאַז אייסערליכע אַנזעהען זיינעס וואַהלשטאַנדעס:
(יא) מתוקה. הנה טוב ממנו העובד אשר כל היום יעמול, ובהיותו

רש״י

את הדבר (בפ׳ ויגש): ח ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון של יושבי הארץ שהם מתנאים ומכעיסים למקום: בכל היא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי׳ על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב״ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרה לבוניה: ט אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון. מצות רבות: לא תבואה. ואין בא׳ מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נאה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין ונבוכים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד״א ויתרון ארץ בכל היא. שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו הוסף לו פירות גם זה הבל. ד״א ויתרון הארץ בכל היא. שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר. טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: ואוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו כל אלו במקרא רבה: י ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקדוש ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכלי׳. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכלי׳: ומה כשרון לבעליה. לפני הקדוש ברוך הוא: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רצונו: יא מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניחו לו לישן כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר מתוקה שנת העובד. את האלהים אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה ומשה פירנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל:

איננו מניח לו לישון: יב יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו: יג ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה: יד כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא־ישא בעמלו שילך בידו: טו וגם־זה רעה חולה כל־עמת שבא כן ילך ומה־יתרון לו שיעמל לרוח: טז גם כל־ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף: יז הנה אשר־ראיתי אני טוב אשר־יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל־עמלו ׀ שיעמל תחת־השמש מספר ימי־חיו אשר־נתן־לו האלהים כי־הוא חלקו: יח גם כל־האדם אשר נתן־לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את־חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא: יט כי

חסר י׳ לא

קיינען שלאף פערגעננט. (יב) נאך זאה איך איין גרעסער איבעל אונטער דער זאננע, דאז דיא מענשען בעפעללט, רייכטהום אויפגעשפארט צו זיינעם בעזיצערס אונגליק. (יג) דער רייכטהום גינג פערלארען דורך איינעם רוכלאזען פערמיטטלונג, אונד דער ערצייגטע זאהן בעהילט ניכטס איבריג. (יד) נון קעהרט ער נאקט אונד בלאס, וויא ער אויז מוטטערלייב הערפארגעגאנגען, דאהין, ווא ער הער־געקאממען איזט, אונד נימטט פיר אללע זיינע ארבייט ניכטס, אלז צייגניס, אין זיינען הענדען מיט. (טו) אויך דיס איזט שאן איין קרענקענדעס איבעל, זא אבצוגעהען וויא מאן געקאממען איזט. וואז האט דער מענש פיר פארטהייל דאפאן, דאס ער זא אין דען וויגד געארבייטעט? (טז) זיין גאנצעס לעבען הינדורך פערריכטעטע ער זיין מאהל אים פינסטערן, זעהר צארנמיטהיג, קרענקעלנד אונד אויפפאהרענד. (יז) פירוואהר! זא וויט איך איינ־זעהע, איזט עז זא גוט אלז אנגענעהם, דאס דער מענש עססע, טרינקע אונד פריירע גענוסע אן אללער זיינער ארבייט אונטער דער זאננע, דיא קורצע דויער דער לעבענס־טאגע, דיא איהם גאטט צוטהיילט. דיס איזט זיינע בעשטים־מונג. (יח) אלזא יעדער מענש, דעם גאטט רייכטהימער אונד גיטער געגעבען, אונד צוגלייך דיא הערשאפט זיא צו געניסען, זיין לאאז צו ערפיללען, אונד זיינער ארבייט פראה צו ווערדען, וואהרליך! דיזער מאן עמפפינג איין געטט־ליכעס געשענק. (יט) ער דענקע

באור המלות

רבנו: כשרון, שם ענינו היושר והכנונה: (יב) חולה, מגזרת חלה, איינע קראנקהייט, או יהי׳ מגזר כפלם טובה, מגזרת חול, מענין יחולו על ראש, כלומ׳ רעה נופלת על בני האדם, איין איבעל דאז דיא מענשען בעפאלט: (טו) כל עמת, כמו כלעמת, כי לא תבא עמת בלי לא״ד כמו למען שלא תתחבר ממנ׳ למ״ד והי׳ ראוי להיות מלה אחת, ונפרדו כמו הרב־ מן הנדיקי׳ שנפרדו: (יז) וכעס, חליו קיין וחציו פתח, והוא פועל עבר נחלין, וי״ו נוספת כמו בנו בעיר, חיתו יער: ורש״י פירש שהכעס והקצף יהי׳ עליו: (יח) זה, במקום היא לשון נקבה: (יט) כי לא וגו׳, הפוך, יזכור

רש״י

ושמואל בקוראי שמו וגומר (תהלים צ״ט) כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעלי משנעות: איננו מניח לו לישון. נקבר שנאמר דובב שפתי ישנים (שיר השירים) כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: יב עושר שמור לבעליו לרעתו. כעשרו של קרח שע״כ נתגאה וירד לשאול: יג ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: יד ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות לדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא הואו הממון כן ילך: טז וחוליו. כמו וחליו והוי״ו יתירה כמו וי״ו של חיתו יער (תהלים ק״ד): יז לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו: יח והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולשאת חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: יט כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעולם הזה: יזכור את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח להוסיף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו: כי האלהים מענה וגומר. הקדוש ברוך הוא עדות קנועה לזה לעולם: בשמחת לבו. שמוח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש

באור הטעמים

ובהיותו עיף ויגע ישכב וירדם, וזכתו ערבה עליו, ואולם העשיר לא יוכל לישן, כי השבע ורוב הטוב׳ לא יניח לו לשקוט: (יב) יש רעה חולה וגו׳, שהעושר לפעמים מלבד שאיננו מניח לו לישן, עוד הוא שמור לו לרעתו: (יג) שיאבד ע״י ענין איש רע מעלילים שודד לילה או גזלן אשר יכהו נפש ומת על עשרו, עד שאפי׳ הבן שיוליד לא יהי׳ בידו מאומה מעושר אביו: (יד) והאב יפול ערום לשאול כשבא מבטן אמו, כי גם דלים לא חנן בעשרו שישא הזכות ההיא לאחרית נפשו בעולם הבא אחרי המות: (טו) וגם זה רעה חולה, אף אם לא יאבדו וכלה העושר בענין רע, הנה אם אין לו בן, כל עמת וגו׳: (טז) גם מלאתי באנשי׳ אשר כל ימיו בחשך יאכל, כי היה עקר סעודתם בערב, והמתענגים יאכלו בחברת מרעים, בברות ואבוקות דולקו׳, והכילי הזה בחשך יאכל לבדו, והוא מלא פחד ודאג׳, ומורך הלב: וכעס הרב׳ וחליו וקצף, ידוע בנסיון שהכועס הרב׳ בא לידי חולי, ושהאיש החולה נוח לכעוס מן הבריא, וע״כ אמר שמצאתי באנשים מי שהוא כועס הרבה, וגם ראיתי את חליו הנמשך לו מזה, ואת הקצף שהוא מדרג׳ יתרה מהכעס הנמשך לו מהחולי: (יז) הנה אשר ראיתי אני, הוא האמת, והוא שהטוב אשר יפה, כלומר שאם יהי׳ נעושר ונכסים טובה הראוי׳ לאדם, הינה כי אם לאכול ולשתות ולראות טוב באחרים מכל עמלו אשר יעמול תחת השמש, כלומ׳ שישמח הוא בעצמו וישמח אחרי׳, כי הוא חלקו, לא לצבור הון ולאסוף ממון, שיאבד בענין רע, או שיעזוב לבאי׳ אחריו, כי אין בזה טובה נכונה לאדם, ואולם אם נתן לו האלהים עושר ונכסי׳ ונתן לו כח וממשלה לאכול ממנו ולשאת את חלקו, שהוא להטיב לאחרים ולראות טוב אשר עליו נאמר בפסוק הקודם. כי הוא חלקו לעה״ב בחיים. ולשמוח בעמלו שמחת עולם, זה וודאי מתת האלהים היא, כי בלתי הממשלה והשלטון לשמוח בעשרו ולעשות טוב על ידו, הנה יש עושר שהוא לרעה כאשר זכר, (יט) יזכור את ימי חייו, כי לא הרבה הם, ימי האדם קצרים

לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃

פרשה ו׳

ו א יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם׃ ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ ד כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ ה גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה׃ ו וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם

וטובה

דענקע שטעטס, זיינע טאגע ווערדען ניכט פיל זיין, אונד גאָטטעס וויללע שטיממט יאַ איין אין זיינעס הערצענס פראָהען געמום.

זעכסטער אַבשניטט

ו (א) איך זאָה איין איבעל אונטער דער זאָננע, דאז שווער אויף דעם מענשען ליגט. (ב) איין מאַן, דעם גאָטט רייכטהום, גיטער אונד ווירדען צוגעטהיילט האט, זיינער זעעלע פעהלט עז אַן ניכטס, דאז ער וויגשען קעננטע; אבער גאָטט פערזאגט איהם דען ווילען, דעם זייניגען צו געניסען, איין פרעמדער זאָלל עז פערצעהרען. דיס איזט אייטעל אונד איינע בעזע קראַנקהייט. (ג) לאָסט דיזען מאַן הונדערט קינדער צייגען, פילע יאָהרע לעבען, אונד דיא גאַנצע דויער זיינעס לעבענס דער גיטער פיל האבען; ווען זיינע זעעלע קיינען גענוס פאָן דעם גוטען האט, ווען איהם ניכט איינמאַהל עהרענפאָללע לייכענבעשטאַטטונג צו טהייל ווירד, פירוואַהר! איך ציהע איהם איינע אונצייטיגע געבורט פאָר. (ד) דיזע ענטשטאַנד אין אייטעל, אונד שוואַנד הין אין ווּנקעל, לאָס אימּמעדהין פינסטערניס איהרען נאַמען בעדעקקען! (ה) פריילּיך זאָה זיא קיינע זאָננע, אַבער זיא קאַננטע זיא אויך ניכט. דיא גליקזעליגקייט דיזער (פעהלגעבורט) איזט גרעסער, אַלז יענעס (גייציגען). (ו) אונד ווען דיזער אויך טויזענד יאָהר צווייפאַך לעבטע, ער גענאָס יאַ דאז גוטע ניכט,

אונד

באור המלות

יזכור כי לא הרבה ימי חייו, וכן הרבה: מענה, משרש ענה, מאַכט אנטוואָרטען · איבעראיינשטיממען, והוא פועל יוצא לשלישי, שהאלהי׳ מענה את הדגן ואת התירוש, את הכסף ואת הזהב שיענוהו למלאו׳ חפצו של זה:

ו (ג) מאה, דרכי המליצה להזכיר כך מספים אלף, מאה, עשרה, שבעה, במקום הבלתי מספר: הנפל, הוא נפל אשת, ונקרא כן לפי שהלשה

באור הטעמים

אבדים וברכיו מועטים, ומדוע יזכור לא הועיל? כי האלהי׳, הרי כי משמש בלשון דהא, ויזכור שהאלהי׳ יענה את הכל בשמחתו, ורוצה בה, ומסכים על ידו, כי נתן לו עושר ונכסי׳ וממשלה לעשות בהם כטוב בעיניו, כי הבא להטהר מסייעין לו מן השמים, ומסבבין לו המקרים המקדימי׳ רטוט, ומסירי׳ מלפניו המקרים המעיקי׳ ומונעים ממנו למלאות חפצו:

ו (א) יש רעה, הזכיר דברי המתרעמי׳ כנגד השגחת האל ודיניו, ובפרט גם את ההבל הזה אשר בעול׳, שלפעמי׳ יתן האלהי׳ עושר ונכסים וכבוד לאיש, עד שאם הי׳ רוצה לא הי׳ חסר לנפשו מכל תאוה, ועם כל זה לא יהנה מנכסיו כי אם ישמו׳ לאחרי׳ אשר לא יכאן מקלציו, וגם כתשבו לו ככברים שלא השיג מהם טוב מעולם, את חילו ורכושו, הלא זה הבל וחלי רעי: (ג) ורב שיהיו נכסיו כל ימי שניו, ונפשו לא תשבע מאותו הטובה, שאינו שמח בחלקו ולא יטיב לאחרי׳, לא כהנה ולא מהנה כמה שתכנו ה׳, וגם קבורה בכבוד ושם טוב לא היתה לו אמרתי כו׳:

(ד) כי הנפל בהבל בא, כאו בהבל פה, מבלי שהכשער ולא סבל יסורין אחרי שלא הרגיש מאומה, ובחשך ילך, ולא ראה טובה ולא התאוה אליה, ובחשך שמו יכוסה, ולא ישאר לו שם וזכר בארץ: (ה) וגם בזה טוב ממנו הנפל שלא ראה ולא ידע שום הצלחה להתאוות אליה, וזה כל עתו התאווה אל הצלחה גדולה משלו, ולא השיגה ואין נחת, ותקותו מפח נפש ותוחלת לב, נחת לזה הנפל יותר מאשר לאיש ההוא העשיר ולא ישלוט בעשרו: (ו) אל מקום אחד זה הקבר: (או יאמר שגם האיש אשר לא ראה

רש״י

במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו׳ (שמואל א׳ א׳)· ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובי׳ והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו: מענה· נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשי׳ (איוב ל״ב): בשמחת לבו· שהי׳ שמח ברגל:

ו א ורבה היא על האדם· בהרבה בני האדם היא נוהגת: ב עושר ונכסים· לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו· שהוא שמח בחלקו למלאות קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא ימות ולא ישבע (חבקוק ב׳)· וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו ומדרש אגדה בדברי תורה· עושר ונכסים וכבוד· מקרא משנה ואגדה· לא ישליטנו· שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו· זה בעל הגמרא: ג אם יולד איש מאה· בנים: ורב שיהיו ימי שניו· (ורב הון וכל טוב ימי שניו) שלו ורב לשון דידי לכל טובה: ונפשו לא תשבע· מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו· וגם קבורה לא היתה לו· פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברי׳ האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה והי׳ מוייד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל· שלאשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער: ו ואלו חיה· ואם חיה אלפים שנה מה

יתרון

וטובה לא ראה הלא אל־מקום אחד הכל הולך: ז כל־עמל האדם לפיהו וגם־הנפש לא תמלא: ח כי מה־יותר לחכם מן־הכסיל מה־לעני יודע להלך נגד החיים: ט טוב מראה עינים מהלך־נפש גם־זה הבל ורעות רוח: י מה־שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר־הוא אדם ולא־יוכל לדין עם שהתקיף ממנו: יא כי יש־דברים הרבה מרבים הבל מה־יתר לאדם: יב כי מי־יודע מה־טוב לאדם בחיים מספר ימי־חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי־יגיד לאדם מה־יהיה אחריו תחת השמש:

יתיר ה'

אונד ענדליך וואנדעלט אללעס נאך איינעם ארט.
(ז) דער צוועק אללער מענשענארבייט איזט יא זיננליכער גענוס, אונד זעלבסט דיזעס מאננעס וועלע בליב נאך אונבעפרידיגט. (ח) וואז איזט אויך דער פארצוג דעס וויזען פאר דעם טהארען? — וואז הילפט עז דעם איינזיכסטפאללען בעטטלער — ווען ער שטעטס דעם לעבען ענטגעגען קעמפפען מוס? (ט) בעססער איזט, וואז מאן פאר אויגען האט, אלז גייסטעסגריבעלייען; אללין אויך דיס איזט אייטעלקייט אונד ווינדיגער געדאנקע.
(י) דען דעריעניגע, דער ענטשטעהט, דעם שיקזאל איזט פארהער בעשטיממט; עז שטעהט פעסט, וואז ער זיין זאלל, דער מענש, אונד נימאנד קאן ריכטען מיט איינעם, דער מעכטיגער איזט אלז ער. (יא) גאר פיל דינגע פערמעהרען אויך נור דיא אייטעלקייט; זיא האבען קיינען פארטהייל פיר דען מענשען. (יב) ווער וויס דען אויך, וואז דעם ערדענזאהן ערשפריסליך איזט אים לעבען? ועצט ער זיך אין דען וועניגען טאגען זיינעס אייטעלן דאזיינס ווֹיא אם שאטטען; ווער זאגט דעם מענשען וואז פאלגען ווירד, ווען ער אין דיא זאננע מריטט?

(א) נאכרוהם

באור המלות

שהאשה מפלת אותו יות: (ז) תמלא, כאשר תשיג הנפש את כל חפצה ומאויה, יאמר עליה שתמלא כמו תמלאמו נפשי: (ח) לעני יודע, ווטעמד בטעם ז"ק, ויהי' א"כ יודע תואר לעני, הכונה לעני החכם: (י) שתקיף, תואר ענינו חזק:

ז (ו) יהולל

רש"י

יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: ז כל עמל האדם לפיהו. בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בהמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי (פ' בשל') לשון השגת תאוה ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל: ח ומה לעני. חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: ט טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו מאכל ומשתה ההולך בנפש. ד"א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב שיהן נפשו הלך כשימות: גם זה הבל. הוא הניתן לרשעים: י מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו: כבר נקרא שמו. כלומר כבר היה ועבר כבה ולא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: יא כי יש דברים הרבה. שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכי' קופים ופילי' ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת: יב כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר (תהלים קמ"ד) זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש:

ז א טוב

באור הטעמים

ראה בכל אורך שניו, טובה והצלחה, לא בבנים ולא בנכסים, רק הם עני מדוכא ועדירי, גם ממנו טוב הנפל, כי הכל הולך אל מקום אחד, מה לי אם לא היתה לו טובה, אם היתה לו ולא הרגישה): (ז) כל עמל האדם לפיהו, בשביל פיו שיהנה ויאכל, וזה לא נהנה בחייו, וגם הנפש לא תשיג את תאותיה, כי רבות הן לאין קץ: (ויתכן עוד שיאמר שהאדם המסכן הנז' כל פרי עמלו הוא הולך אל פיהו בלי שארית על העתיד, וגם עם זה לא תמלא הנפש, ר"ל רעבון נפשו, ע"כ לא ראה טובה בכל ימי חייו, והנפל טוב ממנו כאמור): (ח) כי התרעומת אשר ידבר המתרעם לאמור מה יותר, אף אם אומר איש יתרון מה לחכם מן הכסיל, זה הוא דוקא אם שניהם שוים בטובת העה"ז, אבל מה יעשה העני היודע, אשר אסף ידיעות רבות ונכבדות, והוא עני ורש, מה לו להלוך כנגד החיים אלא לבקש כי אם הדברי' המתנגדי' לחיי האדם, שלא לשמו' ולא להתענג, לא לאכול ולא לשתות די שבעו כי אם להשביע את נפשו בידיעת החכמה, (ט) הלא טוב לאדם מה שעיניו רואות בגלוי ובחוש מכל מה שתהלך הנפש אחריו, במצפון המחשבו', ובסתר העשתונות, שאין בהם ממש, ולא יפלו תחת ההרגש, עד הנה דברי המתרעמי', ועתה ישיב על דבריהם גם זה הבל ורעות רוח: (י) מה שהיה ר"ל האדם, אם עני או עשיר וכדומה, כבר נקרא שמו, ונחרץ עליו טרם הולדו ברצון הבורא הקודם שכן יהי', כמו ידעתיך בשם, ונודע אשר הוא אדם, כלומר כבר נודע מאז בגזרת היוצר את אשר יהי' האדם לשעתו, ולשוא יתלונן המתלונן, כי לא יוכל לשנו' הגזיר', וראוי א"כ שלא יתאונן אדם חי כי אם ישב בדד וידו' כי נטל עליו: (יא) וזכר עוד טענה שני' על דבריהם, הנה אף כי יש הרבה דברים אשר יחסרם העני היודע, הנה הם מרבים הבל ורעות רוח, ומה יתרון בהם לאדם: (יב) צל, הוא מסתור מאור השמש, ובו יחסו וישמחו בני אדם בימי החום, ובספר הזה הוא כנוי לטובה ומנית אשר יתענג בו האדם לשעתו, כמו שיבא בצל החכמה, בצל הכסף: יאמר אלו ידע האדם מה טוב לו בעולם הזה מספר ימי חייו, אולי יאמר הנה אעשה ימי חיי כצל לחסות ולהתענג בהם להיות שמח בחלקי ולא אשגי' ולא אחוש על מה שיהי' אחרי מכל אחורי, באנשי העולם זולתי, כאדם היושב בצל וחוסה בו לשעתו, ואין מגיד לו מה יהי' אחוריו תחת השמש, ר"ל במקום שהשמ' זורח על הארץ אשר לא יסוככו שם כלים ולא יגינו: ואולם אין הדב' כן, כי באמת לא ידע האדם מה טוב לו בעולם הזה: והוא הולך ומפחד בפרק הבא שאי אפש' לאדם לידע מהו טוב לו בעולם הזה מספר ימי חייו:

ז א טֽוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְי֥וֹם הַמָּ֖וֶת מִיּ֥וֹם הִוָּלְדֽוֹ׃ ב טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּֽוֹ׃ ג טוֹב כַּעַס מִשְּׂחֹק כִּֽי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵֽב׃ ד לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָֽה׃ ה טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִֽים׃ ו כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן

ט׳ רבתי — שחק

ז (א) נאָמען איז (אָפט) בעססער, אלז קעסטליכעס אָהל, דער טאָג דעס טאָדעס בעססער, אלז דער טאָג דער געבורט. (ב) בעססער איז׳ס אינס טרויערהויז געהען, אלז אין דאָז הויז דער שוועלגעריא. דאָרט זיהט מאַן דאָז ענדע דעס מענשען, אונד דער איבער־לעבענדע ווירד נאכדענקענד. (ג) קוממער איזט (אָפט) בעססער, אלז לוסטע פריידע; דען אויך בייא פערדריס־ליכעם אנטליץ קאַן דאָז געמיטה רוהיג זיין. (ד) דעס ווייזען הערץ ווייילט גערן אים הויזע דער טרויער; דעס טהאָרען הערץ ליבט נור דאָז הויז דער פריידע. (ה) בעססער איזט׳ס דיא פאָרווירפע דעס פערנינפטיגען הערצען, אלז אויף דען געזאַנג דער נאַרען האָרכען. (ו) דען וויא דאָז פראַססעלן דער דאָרנען אונטער דעם טאָפף

רש״י

ז א טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקין אתה נותן לתוכן מים והן בולעים. טוב שם משמן טוב. שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן (שם קל״ג) ושם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם (שם ע״ב) שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם אמר ר׳ יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: ב טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך והחי יתן אל לבו כל מה שגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דידל ידלוני דיטען יטענוניה דיספוד יספדוניה דילוה ילווניה (במסכת מועד קטן). ד״א באשר הוא סוף כל האדם שמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך: והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: ג טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקדוש ברוך הוא פנים זועמות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאלו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב טוב היה לאדוניה אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להטיב דרכיו: ד לב חכמים בבית אבל. מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאלם (תהלים ע״ג): ו כי כקול הסירים. עלי קוצים אשפי״נש בלע״ז (כמו עפי״נע· דארנען): תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים להוכח אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסיא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן קיסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש ערך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמוסר הקב״ה לבריות

באור הטעמים

ז (א) טוב, מוסב על הקוד׳ שאין לנו לדעת מה טוב לאד׳ בחייו, ואמר אין לחרון על העני היודע שהוא הולך נגד החיים, כי מה הוא הטוב בחיים? כי יראה כמה ספקות יש בדבר; לפעמי׳ השם והכבוד טוב משמן הטוב אשר ומשחו בו את המלכים או אשר ימשחוהו לתענוג, ויום המות מיום הלידה, כי המות יוליך האדם אל החיים האמיתיי׳ אשר אין אחריהם מות: (ב) אם תראה החכם הולך אל בית האבל, והכסיל המאיר אל בית המשת׳ אל תדמה בנפשך שיהי׳ זה רעה לראשון וטובה לשני, כי לפעמי׳ טוב ללכת אל בית האבל, בעבור שהמות סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו אנה הוא הולך, ומה יהיה בסופו: (נ״ב יש לפרש שני הכתובים הקודמים והשנים הבאים כך, ויהי׳ דברו מוסב על העני היודע, אמר שלפעמים טוב לו השם משמן שמושחין בו השרים, במאמרם, קנה לו שם טוב קנה לעצמו, ולפעמים לא נברא אלא לתקון הכלל, ביום מותו, ורבים יראו כי חכמים ימותו ויתנו אל לבם, ומסיים כי טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף וגו׳ והחי יתן אל לבו ויסיר הגאות ממנו על עשרו ורוב קנינו, ומסיים שאפשר שגם חיי הנער אשר להעני היודע היו לתקנת נפשו, כיודע שהיה כי בטבעו הוא גבה לבב, ע״כ טוב לו הכעס מהשחוק, כי ברוע פני המזל אליו ייטב לבבו וישפל, וגם לתקון הכלל היו חיי הנער שלו, כי לב חכמי׳ תמיד בבית אבלו וצערו, שאומרים אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו, והם הכסילים אשר לבם בבית המשתה ושמחה עמו, וע״כ הם מרחיקי׳ נפשם מתאוות הכסילי׳): (ג) טוב כעס, איך ידע האדם מה טוב לו בימי הבלו, והנה לפעמי׳ יהי׳ הכעס והעצבון טוב לו מן השמחה והשחוק, וא״כ אין הכעס כל עת רעה, ולא השמחה כל עת טובה לאדם, כי לפעמים ברוע פנים ייטב לב, לכן אל תשפוט למראה עיניך, כי לפעמים מכפונו של האדם סותר לגלויו: (ד) לב חכמים, אין בבית השמחה והמשתה תמיד רכלתה לאדם, ואדרבה החכמים לא יעצימו עיניהם מראות בבנעי בני האדם ומכאובם, כי אם ילכו אל בית האבל, ינחמו את קשה יום, ושמחו את מרי נפש, ויקיימו במליצ׳ את הכושל, וזהו הטוב׳ וההצלח׳ אשר יבקשו לא כן הכסילי׳, כי להם אין תענוג כי אם בבית המשתה והוללות, ואם יראו ברכים כושלות יתעלמו מהם: (ה) אם יגער בך החכם ויראה לך פנים זועפות, אל תקון בתוכחתו, כי טוב לשמוע גערתו, משמוע שיר כסילים, כי גערת החכם תועיל לנפש, ושיר כסילי׳ יאבדנ׳: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר הכפוי על תבערת קוצים בסותים, והם נשרפי׳ ומשמיעי׳ קול יותר מכל העצים החשובים מהם, כי קשמי עצי אלון וברושי׳ לא ישמיעו קול, כן שחוק הכסיל הפחות שבבני אדם ישמיע קולו למרחוק, ומלא פיו שחוק, לבלי חק, גם זה הבל בלי הבאת תועלת, כמו שקול הסירים הוא

שחק הכסיל גם־זה הבל: ז כי העשק יהולל חכם ויאבד את־לב מתנה: ח טוב אחרית דבר מראשיתו טוב ארך־רוח מגבה רוח: ט אל־תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח: י אל־תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על־זה: יא טובה חכמה עם־נחלה ויתר לראי השמש: יב כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה:

יג ראה

טאפף, זא איזט דער טהארען שערץ ניכט מינדער אייטעל. (ז) ווען געוואלטטהעטיגע האנדלונגען דען ווייזען פאן זיננען ברינגען קעננען, זא בריכט דעס טהארען מילדע ניכט וועניגער זיין הערץ. (ח) אויזגאנג איינעס דינגעס איזט (אפט) בעססער, אלז זיין אנפאנג; געדולדיגעס אויזהארען בעססער, אלז שטאלצער גייסט. (ט) זייא אלזא ניכט פאראייליג מיט צירנענדעם אונמוטה; דען צארנמוטה רוהט נור אין דער אונוויססענדען שאאס. (י) רופע ניכט: «אך! וואז איזט מיר ווידערפאהרען? אך! דיא טאגע דער פארצייט ווארען בעססער!» וויזהייט גאב דיר דיזע קלאגע געוויס ניכט איין. (יא) וויזהייט, פערבונדען מיט גיטערבעזיץ, איזט פרייליך גוט; אבער וויזהייט איזט דאז פארציגליכערע. בייא דענען, דיא דאז ליכט דער זאננע שויען. (יב) דען וויזהייט שיצט, וויא פערמעגען שיצט; איהר פארצוג איזט, זיא ערהעלט איהרען בעזיצער אימער (יג) וייא

באור המלות

ז (ז) יהולל ענין שגעון ויציאה מדרך השכל: (ח) ארך תאר וכן גבה, ובא כן בסמיכות משקל גבה או גבה בנפרד: (ט) תבהל, ענינו תמהר, וכן ויבהילו את המן: (יב) ויתר, הוא שם כמו יתרון, ואף על פי שרוב שמות המקרה במשקל זה מלעיל ובא זה מלרע, וכן ויותר מהמה, ומה יותר לחכם וגו': (טו) השומם

רש"י

לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם: ז כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגומר (בפ' שמות) וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא ואמר והצל לא הצלת את עמך (שם) ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמות ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי ב'): עושק. לשון ריב וקנטורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקר' מוכי' שמחובר למקרא שלפניו: ח טוב אחרית דבר מראשיתו. כששומעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו. בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו. רבי מאיר הוי קאים ודריש כולי מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: ט אל תבהל. אל תמהר: י אל תאמר מה היה שהימים וגומר. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: יא טובה חכמה וגומר. חכמתם עומדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ומותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות. רואי השמש הן כל הבריות. כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: יב כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. ועוד החכמה

יתירה

באור הטעמים

הוא הבל כלו הבאת מוס אל התבשיל אשר בסיר: (ז) כי העשק, אמת הדבר כי אם יראה החכם את העשק הנעשה בעולם, כשלות הרשעים והכסילים, והתנשאם על אנשי הצדק והחכמה, כמעט ישוב מהולל, כאלו יצא מדעתו, ואם יתגדל הכסיל בגודל לבבו לפתח את ידו להעני היודע, יאבד את לבו, כאלו הוא טורף את נפשו ודעתו, כי קשה עליו מתנת הכסיל מעשקו: (אן יאמר, על מה שאני מזהירך לשמוע גערת חכם, אל תשיבני הלא המוכיח הזה אויל משוגע, כי למה הוא מתרגז וגוער בי בנזיפה, הלא אם חכם הוא ידבר עמי את כאתו בנחת דברי חכמי' בנחת נשמעים? ע"כ מושב זה באמור כי העושק יהולל חכם, כפי' לעיל, ואם תשיבני עוד הלא חכמים רבים סכינותי הרואים צדקו ומתקים, על זה תשיב, ויאבד את לב מתנה, ר"ל המתנות שהם מקבלים או שחושקים לקבל ממך, מאבד לב החכמים האלה מלפתוח שפתיהם עליך): והנה יאבד לשון זכר, מתנה לשון נקבה, וצריך שיחסר דבר טרם מתנה וכן כתב הראב"ע: (ח) עם כל זה אין ראוי להחכם שיתהולל בראותו עושק, רק ישיב אל לבו שטוב אחרית דבר מראשיתו, כי בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהי' בסופו, וכן טוב ארך רוח הסובל אהבה, ודומם לה' ומתחולל עליו, מגבה רוח המבעט ומרבה תלונה נגד השי"ת ודרכי השגחתו, (ט) אל תמהר בראשית דבר לכעוס על אשר ראו עיניך מדרכי השגחת השם, כי כעס בחיק כסילים ינוח, אחרי שדרכי ההשגחה העליונה בתכלית הטובה לעולם, כראוי לטוב ומטיב לכל, ואלו ידע האדם את כל פרטי ההשגחה ותעלומותיה, אין ספק שישכך כעסו וינוח רוגזו, ויהי' שמח במדות החכמה העליונה ומודה אליה, וא"כ לא נולד הכעס הזה כי אם על דרכי הסכלות וחסרון הידיעה, עיין הקדמה: (י) אם ירדת מגדולתך ומעשר', אל תאמר מה הי', כאשר יאמרו הכסילי' באבוד רכוש' וממונם, ודמה להם כאלו נהפכו סדרי בראשית, כי לא מחכמה כו' המבין ידע כי הימים שוים, והמערכות העליונות נשארו כמו שהיו, רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) רואי השמש, הם כל הבריות, ואמר אם בהיותך עשיר ובעל נחלה ראית שטובה החכמה עם נחלה, עתה בעניך תראה שיש בחכמה יתרון לבני האדם: (יב) כי בצל, כאשר יחסה האדם בצל הכסף, כן יחסה בצל החכמה, ובדבר הזה לפחות שוים הם, ואולם זה יתרון דעת, שהחכמה תחיה את בעליה בהיותו בחוסר כל: (גם יש לפרש שני המקראות הקודמים באופן זה, אמר טובה חכמה עם נחלה, שהעושר והחכמה באה לצדיקים ויותר הוא טוב לרואי השמש, והם החכמים המעמיקים בחכמת האלהות, שיש לחוש שאם אין להם נכסים שינטרכו להשגיח עליהם לפרקים לסיורי נכסיהון, יעמיקו מאוד ויזיקו כבן זומא שהציץ ונפגע, כדרך השמש המכאב עיני הרואים בו זמן ארוך,

אבל

יג ראה את־מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו: יד ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את־זה לעמת־זה עשה האלהים על־דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה:

פרשה ד'

טו את־הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו: טז אל־תהי צדיק הרבה ואל־תתחכם יותר למה תשומם: יז אל־תרשע הרבה ואל־תהי סכל למה תמות בלא עתך: יח טוב אשר תאחז בזה וגם־מזה אל־תנח את־ידך כי־ירא אלהים יצא את־כלם: יט החכמה תעז לחכם

מעשרה

(יג) זייא נור צושויער, בייא גאָטטעס פערהענגניססען; דען ווער קעננטע פערבעססערן, וואז ער פערקריממט? (יד) זייא פראָה אין צייטען דעס גליקס, אין אונגליקס־שוואַנגערן טאַגען זייא אויפמערקזאם. זיהע! דאז ענט־געגענגעזעצטע האט גאָטט זאָ פערבונדען, דאס דער ערדענזאָהן איבער ניכטס צו מורען פינדען זאָללטע.

זיבענטער אַבשניטט

(טו) איך האבע מאַנכערלייא ערלעבט אין דען טאַגען מיינעס אייטעלן דאַזיינס. גערעכטע גינגען אונטער בייא איהרער גערעכטיגקייט, גאָטטלאָזע רויע־טען פאָרט אין איהרער באָזהייט. (טז) זייא ניכט איבער־גערעכט, אונד פערלאַנגע ניכט דער וויזערע צו זיין. ווארום ווילסט דוא אין פערצווייפלונג געראַטהען? (יז) זייא אבער אויך ניכט צו אונגערעכט אָדער לייכטגלייביג. ווארום ווילסט דוא פאָר דער צייט שטערבען? (יח) דוא טהוסט וואָהל דאַראַן, אַן דעם איינען דיך האַל־טען, אונד פאָן דעם אַנדערן אויך דיא האַנד ניכט אַבצו־לאַססען. דער גאָטטעספירכטיגע געהט אין אללען דינגען דיא מיטטעלשטראַססע. (יט) דיא לעהרע ווירד דעם

פערנינפטיגען

באור המלות

(טז) תשומם, הוא מבנין התפעל ודגש השי"ן לחסרון תי"ו התפעל, אף שלא תבא תי"ו התפעל לפני אותיות זס"שץ כי אם לאחריהם, והראוי תשתומם, אף על פי כן יתכן שיבא דגש בשי"ן להורות על חסרונ', כי כאן הי' מקומה, לולי קריאת האותיות שלא יתכן כן, גם אפשר שיהי' מבנין נפעל בגזרת נחי העי"ן וכפולי הלמ"ד, אשר יקראוהו בנין מרובע, כמו תכונן, והוא הנכון

(כד) ועמק

באור הטעמים

אבל בהיות לו נחלת בית והון, לפעמים ישקוט מתשוקתו הנמרצה אל אור החכמה, וישב בצל החכמה, והיינו בצל הכסף, כמ"ש חז"ל ליבעו רחמי איתכליא על עליא, דאלמלא עליא לא מתקיימי איתכליא, וזה יביא לו יתרון דעת, כי אז החכמה תחיה בעליה ולא תמיתהו: או יאמר ויתרון ר"ל רוב זמן עסקיך יהי' בה' דעת, כי החכמה תחיה את שני בעליה את הגוף ואת הנפש, והנכסים אינם מחיים רק הגוף בעודנו על אדמתו, וכן אמרו חז"ל הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם ארעי זו וזו נתקיימו בידם): (יג) אל תחפוץ שיתגלגלו הדברי' כרצונך, כי אם ראה את מעשה האלהי', ובטל רצונך מפני רצונו, כאלו לא נגעו הדברים אליך, רק אתה רואה אות' מרחו' ומתבונן בהם, זייא נור איין צושויער כי מי יוכל כו' הוא רשאי ולא אתה, לכן טוב לך שלא להתעקש נגד גזרותיו, כי אם לכונן את מחשבתך ורצונך עם מעשה ורצון הבורא: (יד) ביום טובה, תוכל להיות בטוב, וביום רעה ראה, גם פה הכונה ראה אותה כמרחוק כאלו אינה נוגעת אליך, וחקור על הסבה הפועלת אותה, ר"ל התבונן מאי באו עליך הרעות? גם את הטוב לעומת הרע עשה האלהי', ערכן זה לנגד זה, וקשרן זה בזה, באופן שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומ', אלו ידע והשיג כרוכ' וקשור', וזהו על דברת, כלומר על אופן שלא ימצא האדם להרהר: (טו) את הכל, דבר והפכו ראיתי בימים מועטים אשר אנכי חי על האדמה, יש מלך צדיק בכל דרכיו, ולא ירע לשום אדם, ולא ירשיע את האומו' הסובבו' את מלכותו, והוא אובד בצדקו, ולא יצליח על כסא מלכותו: ויש רשע ירשיע בכל אשר יפנה, והוא מאריך ימים על ממלכתו ברשעתו: (טז) אל תהי צדיק הרבה מן הראוי, כי הצדק המוחלט לא יצלי' במדיניות, ואל תתחכם יותר, אל תראה עצמך חכם מכל אשר היו לפניך ותרצה להנהיג את הכל על דעתך ובחכמתך, למה תהי' שומם, בראותך כי לשוא תתיגע: (יז) ואולם הזהר שלא תטה אל הקצ' השני ותרש' הרב', או תהי סכל להאמין את כל אשר ישקרו לך עבדי', ונבלי לחקור אחריה', פן יערימו סוד עליך להמית' בלא עתך: (יח) טוב אשר תאחז בשניה', ותלך בדרך הממוצ' בין שניה', כי הוא הדרך הישרה אשר יבור לו האדם: (יט) החכמה, יאמר אם יתבונן החכם בכל אשר

נעשה

רש"י

יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: יג ראה את מעשה האלהים. אחרי הוא מתוקן הכל לפי הפעול' של אדם גן עדן לצדיקי' וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: יד ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה הי' בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' (ישעי'ס"ו) ולא תהי' מן הנראים והיו דיראון לכל בשר: גם את זה לעומת זה. הטובה ושכר פעולתה לעומת הרע' ושכר פעולת': אשר לא ימצא האדם אחריו. מאומה להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא: טו יש צדיק אובד בצדקו. אף על פי שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו נימא ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר ליה כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה לחוטיו בנו. אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: טז אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחד אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': יז אל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק (דברי הימים א' י"ט): יח טוב אשר תאחז בזה וגומר. אחוז בצדק וברשע אם אומר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניה' יקיים הצד' והרשע כהלכתן: יט החכמה

תעוז

מעשרה שליטים אשר היו בעיר: כ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה־טוב ולא יחטא: כא גם לכל־הדברים אשר ידברו אל־תתן לבך אשר לא־תשמע את־עבדך מקללך: כב כי גם־פעמים רבות ידע לבך אשר גם־את קללת אחרים: כג כל־זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני: כד רחוק מה־שהיה ועמק עמק מי ימצאנו: כה סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה

פערנינפטיגען בעקרעפטיגט ווערדען דורך צעהן רעגירונגען, דיא אין דער שטאדט ווארען, (כ) דאס קיין מענש אויף ערדען זא גערעכט זייא, דאס ער אימער נור טהוע וואז גוט איזט, אונד נימאהלס פעהלע. (כא) נים דיר דאז ניכט צו הערצען, וואז דיינע אונטערטהאגען אללעס רערען; דאס דוא זעלבסט ניכט אכטעסט, ווען דיין שקלאפע דיר פלוכט. (כב) וויא אפט — דיין הערץ וויס עז — האסט דוא ניכט אנדערע געשאלטען? (כג) דיס אללעס האבע איך מיט ווייזהייט געפריפט. איך דאכטע, איך וואללטע עז גאנץ ערגרינדען; אבער עז וואר פערן פאן מיר. (כד) דאז פערגאנגענע איזט צו פערן; דיא אונטערזוכונג טיף, טיף פערבארגען; ווער פערמאג'ס אויפצופינדען? (כה) איך שטרענגטע גייסט אונד הערץ אן צו ערקעננען, אויזצושפעהען אונד צו זוכען ווייזהייט

באור המלות

(כד) ועמק עמק, הוא הדבר שלא יוכל האדם להגיע אליו כי אם בקושי וסכנה, והושאל על השגת הדברים הקשים: (כה) וחשבון, הוא ידיעת ערך ויחס דבר אל דבר: (כו) מצודים

רש"י

תעז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה הא רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר שהחכמ' תעז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מיאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכי' ב' כ"ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: כ כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: כא גם לכל הדברים וגו'. לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אומר גם לכל הדברי' וגו' אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך. ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעים אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו. ד"א החכמה תעז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם מעשר' שליטים מעשרה דורות שלפניו ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך לאכל ארבעים יום וארבעים לילה כל הפנים הללו במדרש ואינו יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות שלמטן (ס"א ולא ודו"ק) ושל מעלן: כג נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו. רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית: כד ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: כה סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על סוף דעת' של אפיקורסות וסכלות

באור הטעמים

נעשה תחת ממשלת כמה שליטי' אשר היו בעיר הזאת, הנה תעוז ותתאמת לו החכמה הזאת, שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ושאי אפשר למושל לילך בדרך הצדק המוחלט, עד אשר לא יעשה כי אם טוב לכל היושבי' תחת ממשלתו, וא"כ השאר בדרך הממוצע אז טוב לך, תעוז משרש עזז, לשון תוקף וגבורה, והושאל על הנפש, עזי נפש, יעבה עזות, ולדעתי תהי' פה ההשאלה על התאמתות הדבר והתחזקו בנפש החכם, בעקרעפטיגען, והנה מ"ש מעשר' על דעת המפרשי' היא מ"ש היתרון, ולדעתי היא מ"ש המקום, כלומר משם ילמוד החכם, ויתאמת לו הדבר הזה וכו' בל"א, דיא לעהרע ווירד דעם פערנינפטיגען בעקרעפטיגט ווערדען, דורך צעהען רעגירונג דיא אין דער שטאדט געוועזען, דאז קיין מענש אויף ערדען זא גערעכט זייא, דאס ער טהוע וואס גוט איזט, אונד נימאלס פעהלע, (כא) ועתה אחרי אשר בחרת בדרך הממוצע לאחוז בזה ובזה, אל תתן את לבך לכל אשר ידברו אחרים ממשלתך והנהגת מלכותך ואל תשגיח במה שיאמרו הבריות כדרכם לגנות את כל אשר יעשה זולתם, ואם עבדך מקלל אותך ומגנה את מעשך, האטם אזנך משמוע: (כב) כי גם פעמים רבות קללת אתה את אחרים וגנית את מעשיהם, ופעמי' שהם צדקו ממך, וא"כ אל תשגיח בדברי' ותלונות והבלים שאין בהם ממש, ואל תסור מדרך האמצעי אשר בחרת בו: (כג) כל זה נסיתי מעט מהחכמה הידועה שהיא החכמה העליונה בהנהגת היצורים, ואולם אמרתי אחכמה ואבואה עד תכליתה, אבל היא רחוקה ממני: (כד) רחוק מה שהי', הנה מה שהי' בתחלת היצירה בהיות האדם במדרגת ההצלחה העליונה, טרם חטא, הוא רחוק ממנו, ועמוק עד למאוד, עד שכבד להשיג אותו בשכל על מתכונתו, כי האדם כמות שהוא עתה, הוא רחוק עד מאוד מן השלמות ההוא: (כה) סבותי אני ולבי לדעת לתור ולבקש חכמה, היא ההנהגה העליונה, וחשבון הוא ערך ויחס הרעות הטבעיות אל ספותם ועלותם, לדעת רשע כסל והסכלות הוללות, ירצה שבקש לדעת איך יבא רשע מכסל, והוללות מסכלות, כי אחרי שאין רע יורד מן השמים, על כרחך שבא העון מפאת ההעדר, ותהי' א"כ הסכלו' גורמות לאחד' לתמוה, ועל ידי ההעדר הידיעה יתהולל וירשע, כי אין הסכלות בעצמה חטא, כי אם מקור החטאי' ותוצאותם, וע"כ בקש לדעת איך ישוב הכסל להיות רשע והסכלות

חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃
כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא
מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ כז רְאֵה
זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃
כח אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד
מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ כט לְבַד
רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
ישר

וויזהייט אונד איבעראיינשטיממונג, דאס איך לערנע דען
אורשפרונג דער באָזהייט איזט טהאָרהייט, אונד דער טאָלל־
הייט איזט אונוויססענהייט. (כו) אונד זאָ פאַנד איך:
ביטטערער אַלז דער טאָד זייא יענעס וויב (דיא זינגליכע
בעגירדע), פאַללער שלינגען, דערען הערץ איין נעץ,
דערען הענדע פעססעלן זינד; דער גאָטטגעפעלליגע ענט־
געהט איהר, דער זינדער ווירד פערשטריקט. (כז) זיהע!
זאָ האבע איכ'ס געפונדען, זאַגטע דער זאממלער; פער־
גלייכע איינעס מיט דעם אנדערן, אום עבענפאַללס דיא
איבעראיינשטיממונג צו פינדען. (כח) (נאָך זוכטע מיינע
זעעלע עטוואָז, אונד פאַנד עז ניכט; נעמליך: אונטער
טויזענד מענשען פאַנד איך איינען מאַן, אבער אונטער
אַללען דיזען (פרויען) ניכט איינ וואַקקערעס וויב.) (כט) אויסער דיזעם ערגרינדעטע איך נאָך, דאס גאָטט דען מענשען
איינפאַך

באור המלות

(כו) מצודים, הרשת, שצדין בה, וזרעו נוד: וחרמים: פירושו רשתות: אסורים כמוזקים וכבלים לאסור את הנלכד בידיה, באנדע:
(כז) אמרה קהלת, קנונת החכמה, קהלת לשון נקבה, ובשהוא אומרה בלשון זכר הכונה על הקונבה, והוא שלמה: (כט) חשבונות, מגנין הכנד, לחוק הענין, והכונה מחשבות ותחבולות ומזימות שאין בהם מועיל. קונשטלייען,

באור הטעמים

והסכלות הוללות: (כו) ומוצא אני מר ממות את האשה, הוא כנוי לתאוה הגופנית והתשוקה החושית, היא גרמה לנו את כל אלה, משם יצא רשע והוללות, כי היא תעור עיני בני אדם ותסלף מחשבותיה', כי היא מצודים וחרמים לצודד נפשות ולהפיל ברשת כל יקומו, וידיה כמו כבלי ברזל לאסור את הנפתה לה, חוטא ילכד בה, אחרי שקרא אותה מצודים וחרמי', הוסיף לאמור הרשת, וזהו תשובה נכחת על השאלה הנזכרת, כי בהתגבר התאוה אל הכסל יצאו הרשע וההוללות, אחרי שאם לא ידע האדם לבחור בטוב האמתי מן הטוב המדומה, והתשוקה לא תשקוט ולא תנוח כדרכה אי אפשר לה מבלתי שתביא את האדם אל החטא, כאשר בא הכסל על התשוקה החושית ותוליד ממנה הרשע והוללות: (כז) אחת לאחת למצוא חשבון, כלומר אם תקרב אחת אל אחת ותחפש בשכלך ערך דבר אל דבר תמצא חשבון ויחס ימצא בין התאוה והכסל, לרשע והוללות כאשר זכרנו: (כח) אין ספק שהמלך שלמה כאשר ראה שנשיו הטו את לבבו מאחרי אלהיו, נשברה רוחו בקרבו, ונתחרט על מעשיו, ונמר רוחו באמר את הדברים האלה, להבזות את הנשים, ולשית עליהן חטאת, אשר חטא הוא, בעברו על מצות אלהיו, כנה את התשוקה החושית בשם האשה, ואמר עליה שהיא מר ממות, וזאת יוסיף לאמר, שאדם אחד ימצא תוך אלף אנשים, ואשה בכל אלה לא תמצא, כי הי' מספר נשיו אלף, שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים, ואשה אחת כשרה לא מצא בתוכן, ואולם ראוי למשכיל להאמין שהמלך הפריז על מדותיו, ואלו לא לקח כי אם אשה אחת או מעט במצות אלהיו, אפשר שהי' מוצא ביניהן עזר כנגדו, כאשר מצאו רבים שלא הגיעו למעלת החכם הזה, ויש נשים טובים ורעות כמו שיש באנשים, ואשר יצא שלמה מגדר השווי אל המותרות ולקח לו אלף נשים, אין פלא שלא מצא בהם עזר והנאה, דבקות וזווג כראוי ליחיד אגודה יחידה, והנה נוח על המלך שלא ירבה לו נשים, ואף שלא נאמר ארבעי להדיוט, מ"מ מצד המוסר והתולדות, עצה טובה לאדם שלא להוסיף אשה אחת: (כט) עוד זה מצאתי מקור הרעות בעולם, חוץ מדבריי אשר זכרתי, והוא שהאלהי' עשה את האדם ישר על האין, כי כל הכחות והעשתונות הנטועות בלב האדם כלם לתכלית טוב ויושר נתנו לו אתם בעל הטובה, וכן הי' האדם ערם תטאו, ישר בכל כחותיו הנפשיות, הולך נכחו, ואולם המה, כלומר אדם וחוה ובניהם אחריהם בקשו מחשבות ומזמות רבות, על ידם עותו את היושר וקלקלו את המתוק, ולא היתה זאת תכלית הבריאה מעולם, וכל עמל וכל כשרון המעשה, וכל המלאכות והתחבולות אשר אנו רואי' בזמננו זה, ובדמה לנו שהם מצטרכות לקיום המין האנושי, לא הי' זה אלא אחרי שעזבו בני האדם את הדרך הישר אשר עליו נוצרו, ובקשו ארחות עקלקלות, מן החשבונות הללו יצאו קנאת איש מרעהו, ואהבת הממון והשררה, אשר המה סבות לרעות ומקור לפשעים רבים בעולם, ואלו נשאר האדם על התכונה אשר נברא עליה, הי' גגול אבל

רש"י

והסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שנה: כו ומוצא אני מר ממות וגומר. שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורסות: וחרמי' לבה. לשון מכמורת כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א') יאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. משהחזיקה בידה הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות. אסורים שם דבר של קשורים כמו ויוסרו אסוריו (שופטים ט"ו) קשוריו כך פירשו מנחם: כז ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון. כל המצות שאדם קים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקדוש ברוך הוא אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה. קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקונה והוא שלמה. ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקודש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי (תהלים ע') וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי (שם מ"ח). כתוב א' אומר קול מבשר (ישעיה נ"ב) וכתוב אחד אומר מבשרת ציון (שם מ'): כח אשר עוד בקשה נפשי. לנגד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. כנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להצליח שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא א' להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה: כט לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה הקדוש ברוך הוא את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו

יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃

ח א מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ ב אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ ג אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ ד בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ ה שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת

א' במקום ה' ומשפט

איינפאך געשאפפען; זיינע נאכקאממען אבער זוכטען פילע קינסטעלייען.

ח (א) ווער איזט זא וויזע, דאס ער דער דינגע צוזאממענהאנג אויפצולעזען פערשטעהט? דיזע וויזהייט ווירד זיין אנטליץ ערלייכטען, זיין אנגעזיכט ווירד צווייפאך הייטער זיין.

* *

(ב) איך ווארנע דיך, פאללשטרעקקע דעס קעניגס ווילען; דיין פירסט ערפיללט דיא גאטט געשווארנע פפליכט. (ג) פערלאס איהן ניכט אויז איבעראיילונג, אונד פערוויקלע דיך ניכט אין בעזע אנשלעגע, דען וואז ער וויל, קאן ער טהון. (ד) דעס קעניגס בעפעהל איזט איין מאכטשפרוך; ווער דארף איהן פראגען: «וואז טהוסט דוא?» (ה) דער פפליכטגעטרייע וויל ניכט מערקען, וואז אונרעכט געשיהט. איינסט קעממט שטונד אונד

געריכט

באור המלות

והנה חשבון לשון זכר אף אם יהיו הרבים חשבונות, כמו עון, מקום, אב, וכדומה:

ח (א) פשר, ענינו פתרון: ישנה, יהי' פי שנים משרש שנה: (ב) אני, חסר מלת מזהירך או מצוך: ועל, מוכרת בטעם ז"ק ממלת דברת וא"כ אין הכונה כמו על דבר, כי אם על תואר למושל כמו ישובו לא על (הושע ז' ט"ז) ואל על יקראהו (שם י"א ז') ונאם הגבר הוקם על (שמואל ב', כ"ג, א') עיין בביאור הטעמים: (ג) תבהל תלך, כמו תבהל ללכת, וענינו תמהר ללכת: (ד) שלטון, שם דבר: (ח) לכלוא, למנוע, כמו ויכלא הגשם: משלחת, שם ענינו המלטה והצלה, כמו משלחי רגל השור והחמור: (יא) אין

רש"י

לו הוא אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש:

ח א מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פתרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פתרון מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים: ועז פניו ישונא. משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן אור פניו: ב אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. דבר אחר אני נכון לשמור פי מלכי אומות העולם המושלים בנו בגולגליות וארנוניות: ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום: ועל דברת. ואצל דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר לך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא (דניאל ג') על דנא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו האומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר לנו לעבוד עבודה זרה נבוכדנצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: ג אל תבהל מפניו תלך. ואל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: אל תעמוד בדבר רע. אל תעמוד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: ד באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם ה שומר מצוה. אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקדוש ברוך הוא שסופו להפרע

באור הטעמים

מכל הפגעי' הללו. כי לא הי' בו לא קנא' ולא תחרות, לא אודת הממון ולא אהבת הגדולה, כי כל זה פרי החשבונות אשר בקשו בני האדם:

ח (א) מי כהחכם, ההוא אשר חכים בחכמה העליונה האמתית, והיא השגחת השם ודרכיה הרמות והנסתרות, ומי כמהו ידע פתרון כל דבר קשה, לבאר בכל פרט ופרט, מאין יבא הרעה לעולם, מה יהי' בסופה, ואיך יהפכה ה' לטובה, יפה בעתה, כי במה שקדם לא זכר כי אם ענינות כלליות, אמר שבאה אלינו הרע' מצדי הסכלו' והתאו', ושלא הי' כן בתחלת היציר', וכדומה, אבל בפרטי הדברי' כבר נתן תודה לאמור שהחכמ' רחוק' ממנו, ועתה יבדק, מי ידמה את עצמו להחכם? וודאי שהחכמה הזאת האלהי' תסיר מלבו כל כעס וכל תוגה, כי החכם הזה ישמח בכל אשר נעשה תחת השמש, אחרי שהוא יודע ומשיג פתרונו, מדוע גזר עליו השם שיהי', ואיך יהי' לתכלית טוב ונרצ' לפני המקום, לזה תאיר החכמ' הזאת את פניו, וזיו פניו יהי' פי שנים מזיו שאר בני האדם, לא יכעס ולא יתקצף, לא ישתומם ולא יתהולל, כי אם תמיד צהלתו בפניו ולבו שמח בכל מעשי ה' מקטנם עד גדולם: (ב) אני, ידבר ממשפט המלך ועמו בארז' דרך יגיעו אל ההנהגה המדינו', ויאמר אני מזהי' ומצו' את כל א' מהעם לשמור את פי המלך, כי הוא שליט בעמו לעשו' כרצונו, ואולם העל, הוא המושל אשר הוקם על ישמור דברת שבועת האלהי', אם שהוא מושבע ועומד מאת מושיב מלכים לכסא להטיב עם עבדיו ועמו, או שנשבע בתחל' מלכותו שלא לעבור חקי המדינ' ודתי', כמנהג, ועל כל פני' אין מי ידין את המלך כי אם שופט כל הארץ, בוחן כליות ולב, וזהו כלל גדול במדיניו' שלא תנתן רשות לעם לשפוט את מעשה המלך אם טוב ואם רע יהי', כי המלך שופט את העם, לא בהפך, ולולי זאת לא תשקוט הארץ ממורדים במלך ודתו: (ג) אל תמהר לילך מפניו ולעזוב אותו מיד בעשותו דבר שלא כרצונך, ואל תעמוד בעצת המורדים, אשר דבר בליעל יצוק בם נגד המלך, כי כרצונו יוכל לעשות לך, אחרי שהוא עוצר בעמו, לו הכח והממשל' העליונ', אין למעל' ממנו כי אם האלהים: (ד) בכל מקום שדבר המלך ודתו מגיע הוא שלטון וגזרה כחרב' על בני עמו, ומי יאמר לו מה תעשה? לא נתנה רשות לשום אדם לתבוע את המלך לדין, ולאמר לו מדוע ככה אתה עושה? (ה) שומר מצוה, האדם השומר מצות אדוניו לא ידע דבר רע יעשה עצמו כלא ידע ולא יהי' בעצת המורדים, אף אם יהי' העול בחוק המושל, ואם ירשע

המלך

וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם׃ ו כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ ז כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ ח אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ ט אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃

פרשה ח'

י וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ

יהלכו

געריכט! דעס איזט דעס ווייזען הערץ איבערצייגט; (ו) דען יעדעס וועזען האט זיינע צייט אונד שטונדע דעס געריכטעס, אונד דער אונפעללע דעס מענשען זינד פיל. (ז) ער וויים ניכט, וואז איהם צושטאסען קאן; אונד ווער פערמאג איהם צו זאגען, וואז אין דער צוקונפט ליגט? (ח) קיין מענש איזט הערר איבער דיא לופט, איהרען לויף צו העממען; קיינער קאן דעם טאד בעפעהלען, אדער אים קריגע איהם ענטפליהען; קיין בעשטרעבען רעטטעט זיינען הערן. (ט) דיס אללעס האבע איך אבגעמערקט, (אונד בייא אללען האנדלונגען, דיא אונטער דער זאננע געשעהען, מיר וואהל צו הערצען גענאממען), צור צייט ווען דער מענש איבער מענשען טיראנניש הערשטע.

אכטער אבשניטט

(י) אין וואהרהייט, איך זאה אויך פרעפלער — איצט דעקט זיא דאז גראב — דיא דעם דאזיינס גענאסען, אונד פאם היילִיגען ארטע שטאלץ

איינהער

באור הטעמים

המלך ישבול ולא ימרה את פיו, וישען באלהיו, שהוא מושיב מלכים ומסירם, ולב חכם ידע כי לכל דבר עת קבוע, ולכל מעשה משפט, ואם לא טוב עשה המלך בעמו, ידום לה' ויתחולל עליו כאשר אמר דוד המלך ע"ה, מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, חי ה' כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה (שמואל א', כ"ו י"ד): (ו) הנה נגעי בני האדם רבים, ולא ינצל המלך מכלם, כי איננו יודע מה שיהי' ולא יוכל להשמר מהעתיד, ופתע פתאום יבא אידו, עד שלא יוכל איש להגיד לו, שיועץ עמו איך ינצל: (ז) אין אדם כו', הזכיר שלשת אופני המות, כאשר הזכיר דוד המלך ע"ה בפסוק שהבאתי למעלה, אמר אין האדם שליט ברוח לעצור ולמנוע את הרוח שלא יזיקנו, זהו כנגד או ה' יגפנו, כי המתים במגפה מתים ברוח הנושא את החרס הממית ממקום למקום, והחרס ההוא דק ובלתי מורגש לחושים, וכל חילי המלך ושריו ועבדיו, לא ימנעו את הרוח מלבא בחדר משכב המלך ולהמיתנו, ואין שלטון ביום המות, הוא נגד או יומו יבא ומת, כי בבוא עת המלך למות, לא תצילנו הוד מלכותו, ואין משלחת במלחמה, כנגד או במלחמה ירד ונספה, כלומר שבמלחמה אין מחסה ומנוס למלך להמלט, כי לא ימלט רשע את בעליו, יזכור כי מכל הסכנות והפגעים אשר זכרתי לא יציל הרשע את בעליו, ויהי' רשע, מענין הוא ישקיט ומי ירשיע, ענינו רוב התנועה והנדוד: (ט) את כל זה, עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, שלא לנצח תהי' הממשלה הרשעה, כי אם לעת קבוע, ואחר תאבד, כי הוא מתנגד לתולדות, ומותר לשכל, שיהי' רבים נכנעים לאחד ושומעים בקול דברו לא לטובתם כי אם לרעתם, והדבר הזה לא יתמיד: (י) ובכן, הרבה יגעתי לפרש הפסוק הזה דבר דבור על אפניו, ולא מצאתי, כי לא נח לי בכל מה שפירשו בו המפרשי' ז"ל, והנכון לדעתי קרוב עמה שפי' הרלב"ג ז"ל, ובכן באמת ראיתי רשעי' אשר כמעט אבד זכרם, כאלו הם קבורי', והם באים בזה המציאות ומצליחים, ומהלכים בגאון לבם ממקום קדוש, הוא כסא מלכים, ובני אדם אשר כן יעשו, כלומר אשר עשו הטוב והישר, ישתכחו בעיר, ולא יזכרו במקום ההוא אשר עשו בו הפעולות הטובות, ומקיים ואומר גם זה הבל: (ולענ"ד יפורש פשוט יותר לפי דרך המחבר, שהפסוק מוסב אל אשר לפניו, ויאמר ובכן, ר"ל ועל כן ראיתי רשעים אשר שלטו בצדיקים לרע להם בחייהם, הנה אחרי מותם הם קבורי' ובאו, ר"ל נשתקעו כמו כי בא השמש, ובאורו שמיד אחר קבורת שם רשעי' נרקב ואבד זכרם, וממקו' קדו' אשר יתאספו בו הצדיקי' יהלכו, ר"ל ימחו שמותיה' מספר החיים ועם צדיקי' לא יכתבו, ויהי' באור יהלכו א"כ כמו בל"א פערגעהען, וגם בעיר ר"ל בין ההמון אשר מחוץ למחנ' הצדיקי', ואשר גם הם עשו ככה אשר שלטו עליהם לרע להם.

רש"י

להפרע מהם. משפט יוסטי"לא בלע"ז (בל"א שטרענג געריכט. וכן דברים ל"ב מ"א) והיא הפורענות: ו כי לכל חפץ. שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ושהיא גדושה אז באה פקודתו. כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי (פרשת יתרו): ז כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקדוש ברוך הוא להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה. הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואהו: ח אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות (מלכים א' ב') לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו לאמר אשלח את בני או עבדי במקומי: ט את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה. וגם לכל מעשה בני האדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אבד (פרשת בלק) כן פרעה כן סנחריב וכן נבוכדנצר: י ובכן. ואז: ראיתי רשעים קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויין להטמין בעפר שהיו בזוים בין שאר האומות שנאמר עליהם זה העם לא היה (ישעיה כ"ג) ושלטו בביתו של הקדוש ברוך הוא שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשו רבותינו ז"ל ולענין הפשט כך נדרש באגדה וסופן שישתכח שמם וזכרם מן העיר עלמוס אשר כן עשו בה שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט (יואל ד') במקום שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר ה' בעיר צלמם תבזה (תהלים ע"ד): גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקדוש ברוך הוא ממהר להפרע בעושה

הרעה

יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל: יא אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע: יב אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו: יג וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים: יד יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל: טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־השמחה

איינהער גינגען, אינדעם דיאיעניגען, דיא רעכטשאפפען האנדעלטען, אין איהרער שטאדט פערגעססען ווארען. וויא אייטעל איזט דיס! (יא) וועיל ניכט שנעללע שטראפע אויף דיא שולד פאלגט, דארום איבערניממט זיך דאז הערץ דעס מענשען, אונד האנדעלט רוכלאז. (יב) אבער לאס איממערהין דען זינדער הונדערט מאהל בעזעס פעראיבען, אונד נאכזיכט ערפאהרען — איך בין פעסט איבערצייגט: זעליגקייט איזט דעם גאטטעספירכטיגען לאאז געוויס, וועיל ער גאטט פירכטעט. (יג) וויא? זאלל עז דעם זינדער ניא וואהל געהען, אויך דיא וועניגע שאטטען גלייכע טאגע ניכט, אונד דארום ניכט, וועיל ער גאטט ניכט אכטעט? — (יד) פריילִיך געשיהט דיס אייטעל אויף ערדען, דאס עז גערעכטע גיבט, דענען ווידערפעהרט וואז רוכלאזען, אונד הינוויעדערום בעזע, דענען געשיהט וואז גערעכטען ווידערפאהרען זאללטע; אבער איך בעדענקע: אויך דאז איזט יא אייטעל! (טו) פארמאהלס לאבטע אויך איך דיא פריידע

באור המלות

(יא) אין נעשה פתגם, בא לשון נקבה לזכר, כי מפני מלת אין ע"כ מלת נעשה פועל ביכוני לנקב', כי אלו הי' עבר לזכר, הי' אומר לא נעשה, כי מלת אין לא תפול על העוברים, ואין לשון נעשה לשון נקבה נופל על פתגם שהוא לשון זכר כמ"ש ונשמע פתגם וגו'. ואולי שאמר נעשה על הרעה שזכר שהיא לשון נקבה: (יב) חטא, מלעיל על משקל השך, כי הוא שם דבר כמו חטאת: מאת, תחסר מלת פעם: (טו) ילונו, ענין חבור ודבוק: (יז) בשל

רש"י

הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: יא אשר אין נעשה פתגם. משפט מעשה הרע מהרה שאין הקדוש ברוך הוא ממהר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: יב אשר חוטא וגומר. לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקדוש ברוך הוא ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן שכורת (ישעיה כ"א) מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: יד יש הבל. דבר המבהיל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם. ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על סידור דבור שניים הכתב לומר שגם זה הבל: טו את השמחה. שיהיה שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הבית הון בכסף ומרבית וגזל שכל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה' ורבית ושאינו

באור הטעמים

להם, ישתכחו ולא יזכר בשמם לעולם לטובה, ומסיים גם זה הבל בעיני השליטים הרשעים אשר המה חיים עדנה ולא יקחו מוסר, כי לא ישגיחו על השארת שמותם אחרי מותם ושתקו ליום אחרון, ויקוצר הכתוב היטב עם שלפניו ושלאחריו): (יא) אשר, בשביל שבני אדם רואים שלא נעשה תשלום גמול, שהוא כמו פתגם המעש' ופתרונו, על מעש' הרעה מהרה, כי על כן הם סבורי' שאין דין ואין צדק, ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) מה שהחוטא עושה רעה מאת פעם, ומאריך לו האלהי' ואיננו נפרע ממנו, אין זה פלא בעיני המשכיל, כי גם יודע אני שסוף כל אחד לטול שכרו, ואם היראה מהאלהים מביאה לאדם אושר נצחי והצלחה קיימת: (יג) מדוע לא יהי' להעדר היראה על המעט טוב מדומה, והצלחה כוזבת כצלום יעוף, כי אלו לא הי' ברשעת הרשע הצלחה עוברת ודמיון מהטוב, כמעט שיהי' האדם מוכרח במעשיו, לעשות טוב ולסור מרע, כי אם יאכל האדם רוש ולענה, ולפניו מעדני מלך, לא יקרא חוטא, כי אם או סכל או חולה, כן הדבר בטוב ורע, אלו הי' הטוב כאב וערב והרע מגונה ומר, לא הי' עושה הרע חוטא, כי אם משתגע, וקרוב הדבר אל המנע הבחירה מהאדם, וא"כ מההכרח שיהי' לפעמים הרע כאב וערב לפי שעה, וזהו בעצמו הטוב המדומה וההצלחה החולפות שאין בה קיו', וזהו כוונת הפסוקים, יודע אני שטוב אמתי יהי' לירא אלהים מה שהם יראי' אותו, ומדוע לא יהי' לרשע טוב ואריכות ימים ככל הכלה ועובר, מה שאיננו ירא אלהי'? בתמיהה! (אמנם אין בלשון המקרא הזה שום סימן תמיהה, ע"כ נכון יותר פשוט לפרש שני המקראות כך, שחלק הראשון מפסוק (יב) שייך אל הפסוק שלפניו יאמר שלא לבד בשביל שאין עונש העושה הרע בא מהרה לפרקים, אבל גם כאשר שמאריך לו על מאת עשותו הרע, ע"כ מלא לב בני אדם לעשות רע, ומסיים זה מה שאני אומר הוא לפי מחשבות לב בני האדם, לא כן מחשבותי, כי גם אני יודע כמו שאמר החכמים האמתיים, שיהי' יום יהי' בו טוב ליראי האלהים וטוב לא יהי' לרשע שאיננו ירא מפני האלהים ולא יאריך ימים בקיים אפי' כצל ההר או האילן או שאר גוף גבוה על הארץ, אשר הוא מתמיד בכל הימים מעת שקיעת צל הארץ בבוקר עד עלותו בערב, ולא ימוש הצל יומם עד ישפל לארץ הגוף המצל, כן הרשע הזה פתאם ישבר ושבר כלו: או יתכן עוד פשוט מזה, שאמר גם אני יודע שיבא יום שבלו טוב לצדיק ולא יהי' טוב לרשע, ואפילו קודם בא יום ה' הגדול והיות לרשע, והיינו בעודנו חי על האדמה אשר ימי החיים עליה המה כצל עובר כמ"ש כי צל ימינו עלי ארץ, גם אותן הימים לא יאריך הרשע על הרוב. רק לפרקים): (יד) יש הבל, אמת הדבר שההבל הזה נעשה על הארץ, אשר יש צדיקים כו' שמגיע אליהם רעה כאלו עשו כמעשה רשעים ויש רשעים וגו', ואולם אמרתי שגם זה הבל, כצלום יעוף ואיננו, ואין מההצלחה הזאת הכוזבת הבאה על המעט ראי' על ההצלחה האמתית: (טו) ושבחתי, והפסוק שאחריו כאשר נתתי כו' צדיקים, יאמר כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה, איזה דרך ילך האדם

להגיע

הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ טז כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה׃ יז וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃

ט א כי

פריידע דאַכטע אויך: עז זייא פיר דען מענשען אונטער דער זאָננע קיינע אנדערע גליקזעליגקייט, אלז עססען אונד טרינקען אונד זיך פערגניגען, פריידע מיססע שטעטס זיינע בעגלייטערין זיין בייא זיינעם שטרעבען, וועהרענד דער דויער זיינעס לעבענס, דיא איהם גאָטט אונטער דער זאָננע געניסען לעסט. (טז) זאָ דאַכטע איך, אלז איך מיר פאָרנאַהם, ווייזהייט צו ערפאָרשען, אונד דעם וועלטלויף אויף ערדען צו זעהען, וויא דאז פאָרטגעהט טאַג אונד נאַכט, דאַס דער שלאַף דאז אויגע פליהט.

(יז) נון פינדע איך, מאַן מיססע דיא ווערקע גאָטטעס אים גאַנצען בעטראַכטען; דער מענש אבער קאַן דאז גאַנצע ניכט בעאורטהיילען אויז דעם, וואז בלאָס היר אונטער דער זאָננע געשיהט, זאָ זעהר ער זיך אויך מיהע געבע עז אויפצוזוכען; פערגעבענס, ער פינדעט עז ניכט. פער־געבענס פערזוכט עז דער ווייזע, ער קאַן עז ניכט ערגרינדען.

(א) אויך

באור המלות

(יז) בשל, השי"ן תשמש במקום אשר, ונקשרה השי"ן עם למ"ד, והיתה מלה אחת, ורבותינו ז"ל הרגילו זאת המלה בדבריהם, באמרם של פלוגי הם, של מעשר שני הם, ובי"ת השמוש תשמש אל השי"ן ואל הלמ"ד, וענין המלה באשר, ובעבור, כמו בשלי הסער הגדול הזה:

ט (א) ולבור

באור הטעמים

להגיע אל הטוב, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, כלומר כל עוד שהייתי שופט את הדבר למראה עין, כפי מה שעיני רואות מקרי בני האדם על הארץ, אף אם יעמול ביום ובלילה ותדד שנתו מעיניו מרוב המחשבות הייתי בוחר בדעת בעלי התענוג, ומשבח את השמחה, כי תחת השמש אין טוב כי אם לאכול ולשתות ולשמוח: (יז) שבתי ואמרתי אם ארצה להבין קצת מהנהגת ההשגחה, צריך שאתבונן בכל מעשה האלהי', במה שהי' ובמה שיהי', בעולם הזה ובעולם הבא, כי לא יוכל האדם להשיג דבר מדרכי החכמ' העליונה, אם לא יתבונן כי אם את המעשה אשר נעשה תחת השמש לבד, כיהוא כחלום בלא פתרון, וכשאלה בלי מענה, ולא ישיג האדם פשר המעשים ופתגמם, אם לא ישא דעו למרחוק במה שיבא אחר זמן, ובפרק הבא יבאר את הכלל הזה בראיות נכוחות, וראוי לקורא שלא להפסיק במקום התגר, כי הענין דבוק עד פסוק י"ד מפרק הבא: (וטוב מזה יקושרו שלשת הכתובי' הקודמי' אל מה שלפניה' בזה האופן אשר דרך בו המחבר, והיינו, שאמר שזה שיש צדיקים שמקריה' כראוי לרשעי' וכן להפך, הוא הבל, ונתן טעם לדבריו שאמר לפעמים ישבתי זאת הסתיר', ששבחתי את השמח' אשר לצדיק בחלקו באכלו לחם חקו וממימיו נאמנים, ולוית השמחה בכל עמלו שיעמול, א"כ הצדיק זוכה בטוב היותר אמתי שאפש' לאדם בימי חייו אשר וגו', (והי' זה הישוב ממני, כאשר נתתי את לבי וגו', כפי' המפרש), ומקיים דבריו ואומר שאינן כן הצלח' הרשע, שהיא רבוי הנכסים והמאכלים ומשתה היין ומנוחתו מהעמל, הוא גורם לו רק מרבית הדאגה ומניעת המנוחה והשנה, כי הדאגה והשבע אינם מניחים לעשיר לנוח ולישן: ואם לא הספיק לו זה הישוב לפרקים באמצעים ידועים, הייתי משיב עליו, ראיתי את כל מעשה האלהים, והנה מקרה זה הצדיק ורע לו וזה הרשע וטוב לו הוא לתקנת הכלל כל מעשה האלהים יחד, ואם גם הישוב הזה לא הספיק לי לפעמים, שלא יכולתי לברר דברי לשואלי, מה תקון הכלל בזה, אז השבתי כך: כי לא יוכל האדם למצוא סבות המקרי' אשר יחולו על בני האדם בטבע אם טוב ואם רע, ולקשרם וליחסם בדבר טוב ורע מוסרי שקדם להם. שהרי גם הטוב והרע המוסרי אינם ביד בחירת האדם, כי אי אפשר לאדם ואפילו הוא חכם ויעמול לבקש ישוב הנחת חרות הבחירה עם הנחת ידיעת האל בעתידות, לא ימצא על זה ישוב, ואיך תשאלוני על הגמול והעונש עליו? וכזה הוא באור תחלת הפרק הבא, ונמשך בעיונו ומחקרו בזה עד פסוק י"ג, וק"ל: ובזה מיושב מאוד קשור פסוק י"א בפרק הבא, שאמר שבתי וראה וגו' שאפי' בסבות הטבעיות לא תוכל לקשר את מקרי הטוב והרע הטבע):

ט (א) יוסיף

רש"י

ושבחנו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שסוף אחר הנשים להרהר אחר אשת איש: לאכול ולשתות. ומה שנתן לו הקדוש ברוך הוא ולשמוח בחלקו. ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכולו (ישעיה נ"ה) וגומר: והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך (שם נ"ח): ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: טז כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה (שופטים א') אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגומר (פרשת מקץ) אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגומר אז וראיתי כל מעשה האלהים. שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: יז וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגומר. אין הבריות יכולים לעמוד על סוף דרכו של הקדוש ברוך הוא מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך (פ' כי תשא):

ט א ולבור

ט א כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃ ב הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא׃ ג זֶה רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים׃ ד כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־

יחבר ק׳ האריה

(ט) אויך דיזעס האטטע איך אין ערוועגונג געצאָגען, אונד עז וואר מיר קלאר געוואָרדען, דאס דיא גערעכטען אונד דיא וויזען זאממט איהרעם טהון אונד לאססען אין גאָטטעס האנד זינד. אָב געליבט, אָב געהאסט, דער מענש וויס עז הינידען ניכט; אללעס איזט אויף איינערלייא וויזע. (ב) אללעס ווידערפעהרט אללען; איין צופאלל טריפפט דען גערעכטען וויא דען אונגערעכטען, דען גוטען אונד ריינען וויא דען אונריינען, דען אָפפערער וויא דען, וועלכער ניכט אָפפערט. גלייכעס שיקזאל האט דער פראָממע וויא דער זינדער, דער שווערער וויא דער, וועלכער שווירע שייעט. (ג) וועלך איין איבעל! בעטראַכטען וויר בלאָס וואז אונטער דער זאָננע געשיהט, דאס איין צופאלל אללע טריפפט, אונד אויך (דיס וויַרע איין וואהרעס איבעל)؛ דאס דאז הערץ דער מענשען פאָללער טיקקע אונד איינגעוואָרצעלטעם אונזין אים לעבען זייא, אונד זאָ צו דען טאָדטען הינאב שטייגע. — (ד) וועלכען עלענדען דוא אויך אויזוועהלען ווירסט, איממער בלייבט ער דען לעבענדען איין בעוויז, דאס איין לעבענדיגער הונד בעססער זייא, אלז איין טאָדטער לעוו

באור המלות

ט (א) ולבור, הי׳ ראוי להיות בחולם, כי הוא מפעלי הכפל משרש ברר, ובא בפלס כתי העין: ועבדיהם, יש מפרשים מעשיהם, כתרגום מעשה, עובדא, והוא נכון, שאם הכונה על עבדים, יותר ראוי שיוקדם ועבדיהם, כמו מלכיהם, רגליהם, אבל לפי הדרך הזה הוא נקוד קמץ גדול, כנגדו בארמית ועובדיהון: (ב) כטוב כחטא, ענינו הטוב כחוטא והחוטא כטוב, וכמו כמוני כמוך, כעמי כעמך, כסוסי כסוסך, כחשיכה כאור׳ ודומיהם:

רש״י

ט א ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: ב הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקר׳ אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואע״פ כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: לרשע. פרעה נכה זה נגלע וזה נגלע: לטוב. זה משה: לטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו (דברי הימים ב׳ ל״ה): ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישרא׳ מעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו. זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: כנשבע. זה צדקיה שנשבע לשקר שנאמר גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגומר (שם ב׳ ל״ו): כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנאמר ויאמר אליהם שמשון השבעו לי (שופטי׳ ט״ו) פן תפגעון בי אתם ללמדנו שהית׳ שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים: על כן ג לב בני אדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדין לגיהנם: ד כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל

באור הטעמים

ט (א) יוסיף לבאר איך אי אפשר לחכם להשיג דבר ממעשה האלהי׳ ודרכיו, אם לא יתן עיניו כי אם במה שנעשה תחת השמש, יאמר גם אני ידעתי לברר את כל זה, אשר הצדיקי׳ והחכמים ועבדיהם, הם התלמידי׳ הסרים למשמעתם כעבדי׳, או תהי׳ הכונה על מעשיה׳, (עיין באור המלות) כלם ביד האלהי׳, והאדם אם לא יתבונן כי אם קורותיו בעולם הזה לא יוכל לידע אם הוא אהוב או שנוא לפני המקום ב״ה כי הכל לפניהם על דרך וענין אחד: (או כוונתו כי הכל כבר נגזר טרם היותם על האדמה, ארבעים יום קודם יצירת הולד חכם או גבור או עשיר, ואם המעשה הוא אהוב או שנוא לפני המקום, אין יודע האדם): (ב) הכל יארע לכל אחד כאשר יארע לכל האחרים, אין הבדל בין צדיק לרשע ובין טוב לחוטא כו׳: (ג) זה רע, אם ישאר הדבר הזה כמות שהוא בעה״ז בלי פתרון האופן, וודאי זהו רע גמור ומוחלט כי מקרה אחד לכל, כפי אשר אנו רואי׳ תחת השמ׳ על הארץ, אין הבדל׳ בין עושה הטוב לחוטא, כדקת הצדיק ורשעת הרשע כאלום תעופינה, בלי תועלת לטוב, ובלי נזק לחוטא, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? חלילה לאל מעול ושדי מרשע והרי אין לך עול ורשע וחמס מהיות מקר׳ אחד לצדיק ולרשע בכל המציאות כלו בלי הבדלה ובלי נשיאות פנים: והנה מן הטענה הזאת יהי׳ ח״ו השם מעות משפט נגד הצדיק, והוסיף עוד טענה שניה, שגם נגד הפושע המכלים יהי׳ עול בחוק השם, אם לא נאמין בהשארת הנפשות והגמול, כי גם זה רעה גדולה ועול שיהי׳ לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים, ישובו לשאולה ויאבדו לנצח, ולא יוסרו, ולא יוצרפו כצרוף כסף, למען ידעו ויבינו כי לא טוב עשו, כי הלכו אחרי ההבל, ולא הבדילו בין טוב מדומה לטוב קיים ונאמן, וודאי אין זה פועל חכם, שיברא נפשות משכילות, הוד היצירה ותפארתה, ויניחם להיות מלא רע והוללות, ימים מועטים, ואחרי כן ילכו אל המתים ויכלו בלי תקומה, ובאפס תקוה, אם בריאה יברא האלהים להרע לו, ולהנקם עמנו נקמה שאין אחריה תקומ׳? או איך ימצא תחת ממשלת בעל הרחמי׳, אדם שתהי׳ מציאותו רעה גמורה ומוחלטת?: (ד) כי מי אשר יבחר, כן הוא הכתיב והקרי יחבר, ולפי הכתיב צ״ל שכך פירושו׳

הָאַרְיֵה הַמֵּת: ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם: ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ: ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר: ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר

אתה

לעווע. (ה) דיא לעבענדיגען וויססען דאָך וועניגסטענס, דאס זיא שטערבען; דיא טאָדטען וויססען יא גאר ניכטס, בלייבען אָהנע בעלאָהנונג; אונד איהר אנדענקען פערלישט. (ו) איהרע ליבע, איהר האס, איהר נייד, אללעס איזט דאהין; זיא האבען קיינען אנטהייל מעהר אן אללעם, גאז אונטער דער זאננע געשיהט. (ז) וואָהלאן! זאָ פערצעהרע דאָך דיין מאהל מיט פריידען, טרינקע דאָך פראָהעס הערצענס דיינען ווין; גאָטט האט לענגסט דיינע האנדלונגען מיט וואָהלגעפאללען אויפגענאָממען.
(ח) קליידע דיך יעדערצייט אין וויסעס געוואנד, אונד ענטציהע דאז אֶהל דיינעם הויפטע ניכט. (ט) פיהרע וואָהלעבען מיט יעדעם וויבע, דאז דוא ליבסט, דיא דוער דיינעס אייטעלן לעבענס, דיא גאָטט דיר אונטער דער זאננע געננט אין דען טאגען דיינער ניכטיגקייט. דען דאז איזט יא דיין גאנצעס לאָאָז וועהרענד דיינעס דאזיינס, אונד אללער דיינער ארבייט צוועק אונטער דער זאננע. (י) אללעס, וואָצו דוא קרעפטע האסט, פאָללפיהרע אָהנע שייא; דען דאָרט אים גראבע, וואָהין דוא

וואנדעלסט

רש״י

כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת • ושניהם רשעים טוב היה לנבוזראדן שהי' עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מית' מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו (ירמיה ד') ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן • ורבותינו דרשו לענין ממתינין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה הסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: ה כי החיים יודעים שימותו • ואולי ישובו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל ומתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה והילך אלא מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: ו גם אהבתם • שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם • ששנאו דעת: גם קנאתם • שהקניאו להקדוש ברוך הוא במעשה ידיהם: וחלק אין להם בכל אשר נעשה וגומר • לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת אלילים ואין להם כפרה לאחר מיתה: ז לך אכול בשמחה • אבל אתה הצדיק שסבר רצה הקדוש ברוך הוא מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: ח בכל עת יהיו בגדיך לבנים • התקן עצמך בכל שנה במעשה טוב שאם היום תמות תכנס בשלום • ומשל שלמה התכם את הדבר הזה לאדם שזמנו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת: ט ראה חיים עם אשה אשר אהבת • ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים • אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא שיגיעת שניהם משכחת עון: י כל אשר תמצא ידך לעשות • רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה בשאול • לזכותך ומצוות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו ולכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכן נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה

באור הטעמים

מבני אדם אשר יבחר, ואף אם יהי' שפל אנשים, כנוע ומעונה, הנה על כל פנים, יהי' אל כל החיים לבטחון, לאות ולראי', שהמות אשר אין אחרי' קיום הוא הרעה והנקמ' שאין למעל' ממנו ושלכלב החי עם שפלותו ובזיונו, הוא טוב מן האריה המת, ומלת יש באורו כמו ישנו, ומוכרחים אנו לכך מחמת פסקי הטעמים לומר שתיבות אל כל החיים שייכים לנשוא המאמר, לא אל תיבות מי אשר יבחר שהן נושא המאמר, ולפי הקרי כך ענינו, מי אשר יתחבר מגוף ונפש, או שיחובר מחלקים, יהי' אל כל החיים לבטחון, והמובן אחד: (ה) כי החיים יודעים שימותו, ועם כל הצער והעגמון שיש בידיע' הזאת, הנה היא טובה מהעדר ידיעה' לגמרי, כי אבדון הנפש הוא תכלית הרע' לעצם מדבר, והמתים לגמרי בכליון הנפש אינם יודעי' מאום', ואין עוד להם שכר כי נשכח זכר': (ו) גם אהבתם, כל פעולותם, ומשגיהם, ומשוגי נפשותיה' היו כלא היו, אהבת' ושנאתם אבדה, תקותם ופחדם, גאונם ושאונם כלו כעשן כלו, וחלק אין להם כו': (ז) אם אין אחרי המות כלום, וודאי שהדין עם בעלי העונג, האוכלים למעדנים ושותים ומנגנים כל ימיהם באמרם אכול ושתה כי מחר נמות, ומראוי א"כ לפי הדע' הזאת הנפסדת לאמור לאדם כזה לך אכול בשמחה את לחמך כו', כי כבר רצה האלהי' את מעשיך, והסכים על ידיך, ואין אתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו: (ח) הלבש תמיד בגדי' נקיים ולבנים, ואל יחסר שמן הטוב מעל ראשך, ושמח עם האשה אשר אהבת וחשקת בה, וכל אלה תענוגי הגוף, כי למכחישי השארת הנפש, זה לבד חלק האדם בעולמו, ובכל עמלו אשר הוא עמל: (י) כל אשר, כי הלא לפי הדעת הזאת אין מעש' ואין חשבון ולא דעת ולא חכמ' בשאול אשר אתה הולך שמה, עשה כל מה שבכחך לעשות להנאת גופך, ואם יהי' עול וחמס, גזל או עושק, מה בכך? סופך למות, ולרדת שאול', וכל מה שאתה נהנה בעולם הזה בימי הבלך הוא לבד חלקך, מעת' לך בשרירות לבך, אלה וכחש רצח וגנוב ונאוף, רק אל תמנע נפשך משום תענוג, עתה בא וראה עד היכן הדברים מגיעי' איך תנא מדמי אל דמי ותשקע במצולות הדעות הנפסדות אם לא תאמין

אתה הלך שמה: יא שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם: יב כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם:

יג גם

וואנדעלסט, איזט יא ווערער האנדלונג נאך רעכענשאפט, ווערער ווייזהייט נאך פערשטאנד. (יא) איך פוהר פארט נאך פערנער אונטער דער זאננע צו בעטראכטען: ניכט אימר עררייכט דער שנעללפיסיגע דאז ציהל, ניכט אימר טרעגט דער טאפפערע דען זיג דאפאן. דיא פערנינפטיגען האבען אפט קיין בראד, דיא ווייזען קיינען איבערפלוס, דיא פערשטענדיגען קיינע גונסט; צופאלל אונד אונגעפעהר בעהערשט דיא אללע. (יב) יא, דער מענש וויים ניכט, וואז איהם בעפארשטעהט. וויא פישע, פערשטריקט אים בעזען נעץ, וויא פעגעל, אים פאללשטריק געפאנגען: זא איבערפאללען דען ערדענזאהן פלעצליך, אין צייטען דעס אונגליקס, מאנכערלייא ווידערווערטיגקייטען.

(יג) אויך

באור המלות

(יב) במצודה רעה, בחולם, היא הרשת שצדין בה: יוקשים שם התואר בפעל והשבא אומנו אכל, לקח מלתך, ובא הנה תמורת הדגש:

(יד) מצרים

רש"י

ונתפסה ואינו יכול עוד לעשות להפטר מן הדין: יא שבתי וראה. כמו זכור ווידו"כט בלע"ז (כמו ווידער"הכט בל"א זעהנד): לא לקלים המרוץ. לא עומדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עומדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום ששים כור סולת (מלכים א' ה') וגומר ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו (איוב א') וגומר כשבאה שעתו אמר חנני חנני אתם רעי (שם י"ט): ולא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל לא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו. ד"א כי עת ופגע יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא ינהו לדברים הללו: יב כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שאחוזים במצודה גרועה וחלושה. ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט. ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן וקלה כמו המצודה הרעה והפח לכסלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במצודה רעה מלווי"ש בלע"ז (והוא מתא"ווים. בל"א הונפערזעהנס). כהם. כמותם:

טו ואדם

באור הטעמים

תאמין בהשארת הנפש ובגמול לעולם הבא: (יא) שבתי וראה, יוסיף להתגבר בטענות חזקות כנגד מכחישי ההשאר', ואומר שבתי וראיתי שאף בעלי העונג לא יגיעו אל חפצם ומאויים בעולם הזה, וכל עמלם לשוא ואריכות לבהל', כי אחרי שלא יאמינו בהשגחת המשגיח, הרי הם כמטר' לחצי המקר' והפגעים, הכל במקר' גמור והזדמן, לא לקלים המרוץ כו' כי עת ופגע יקר' את כלם החכמים והכסילים, הגבורים והחלשים, ואין יכולת ביד האדם לעשות מאום', וא"כ האומר כל אשר בכחך לעשות עשה, דברי תהו הם: (יב) כי כו' המקר' והפגע ימנעהו מלעשות מה שיחפץ, כי יגיע עדיו פתאו' והוא לא ידע, ודמה בני אדם לדגי' ולצפרי' שלא ידעו עד שיפלו במצוד' ואין אומר השב, אין מי יחמול עליהם ואין מי ינוד להם, כי לכך נוצרו, וכן ישפט בני אדם אם אין דין ואין חשבון לפני מי שאמר והי' העולם: ועתה אחרי כל אלה בא ונשוב עם נפשך כמה מן ההפסד והבלבול יתחייב לך אם לא תאמין שתשאר הנפש אחר מות הגוף, ושהיא עתיד' לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים, הלא רע ומר עזבך מקור חיי' הללו מים כאמנים אשר לא יכזבו, אלו אין אחרי המות כלום ח"ו, לא ברא השם את עולמו כי אם לרעת החיי' המשכילי', כי הנפש' יאבד בנהקו' באפס תקו', והעושק ימלא את לבבו רע והוללות בחייו ואחריו אל המתי', ואין אומר השב, ימי האדם מעטי', שבעי רוגז, רובם עמל ואון ורעות רוח, ומשם שאול' אל הכליון והאבדון המוחלט, אשר אין למעל' ממנו, ואף בעול' הזה אין מקו' לשלימו' הנפש ומעלת המדו' והמוסר, שקר הצדק והבל האמונה, כי אם כלנו אחרי שרירות לבנו נלך כבהמות ארץ, ורע עוד מזה כי אין העונג הבהמי ביכולת האדם, כי הוא מזומן ועתיד למקרי' ופגעים רעים, יקוש בפח לעת רעה, כדגים וכצפרי' ולא ידעו את עתם, וכדאי היא שיקוץ בחייו, ותבחר מחנק נפשו בהתבוננו כל אלה, לולי שהמות כליון הנפש, אבדון מוחלט לדעת המכחישים הללו. וא"כ אין לך נקמה גדולה ממנו, ישכה על יאיין ואין שלום, על שמחה והנה נעתה, חיי האדם נטושים למקרה ופגע, ומותו כליון חרוץ, וישאר א"כ משומם כאיש נדהם ונבוך, אשר לא ידע אנה יפנה, מה יבחור ומה יעזוב, מה יאהוב ומה ישנוא? ואיה איפוא כבוד האלהים אשר למענו ברא את כל הנבראים? איה חסדו הגדול ורחמיו על כל מעשיו, אם לא ברא את מבחר היצורים, כי אם לרעתם? אין זה כי אם כמו שאמר החכם המליץ, מקור חיים השאיר לנו הבורא בהשאירו לנפשותינו ברכה, בה נוכל להנחם מיועשה ההבל מעבנון העדרים, שם ישפוט האלהי את הצדיק ואת הרשע, ואיש את פרי מעלליו יאכל, שם עת לכל חפץ ולכל מעשה וגם כל מה שנעשה תחת השמש לא יעשה כי אם על פי רצון והשגחת הבורא, והיא המנהגת ומנהלת את האדם מיום הולדו לעולמי עולמים, כי הנפש לא תמות כי אם תשאר לעולמי עד, ואם יעשה לצדיק בעה"ז כמעשה הרשעי' ולרשע כמעשה הצדיקי' אל תתמה על החפץ, כי פשר היעשים ובתגמש לעולם הבא כאשר הרבו חכמינו ז"ל לדרוש בכמה מקומות מהש"ס, ובזה יותרו כל הספקות המעכרות את הנפש המשכלת, ותמלא מרגוע מכל המחשבות הרעות והנפסדות אשר זכרנו, בזה ירוחק העול מחיק אל אמונה, צדיק ה' וישר פעלו, וחסדו מלא הארץ, ותחת אשר ילך המכחיש חשכי' ואין נוגה לו, יראה המאמין אור גדול על דרכי בני האדם וקורותיהם, ובזה וודאי ישמח בה' ותגל נפשו באלהיו, ויאמר אך פרי לצדיק, אך יש אלהים שופטים בארץ, ברוך אל אמונה אשר נטע בתוכנו חיי העולם, ואמן לנו דעה ובינה להביט אל פעולותיו הישרות והתמימות, ולהבין מתוך מעשה ידו כי להטיב לנו הוציאנו ויאספם אל הים, לא בקצפו, כי אם ברחמיו ורוב חסדיו ברא יצר ועשה את כל הנבראה, ובפרט מבחר היצורי' שהוא האדם, בעל נפש משכלת ולמעלה מכלם סגולת המין, אשר בחר מכל עם וכל לשון, ברוך ה' מן העולם ועד העולם: והנה הארכתי מעט בזה הדרוש כדי להעמידך על תוכן כוונת החכם לדעתי, כי בודאי לא להעיר הספק בלב המאמין בא החכם הזה ח"ו, כי אם להעמיד האמת על תלה, ולחזק האת נה בנפש המשכיל, כי היא יסוד ועקר תורתנו הקדושה, כידוע לכל אשר בשם ישראל יכונה:

(יג) גם

פרשה ט'

יג גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי: יד עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים: טו וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא: טז וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים: יז דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים: יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה:

י א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה

מכבוד

ניינטער אבשניטט

(יג) אויך פאלגענדען פארצוג דער ווייזהייט בעמערקטע איך אונטער דער זאננע, אונד פאנד איהן זעהר וויכטיג: (יד) איבער איינע קליינע שטאדט פאן וועניגען איינוואהנערן קאם איין מעכטיגער פירסט, אומרינגטע זיא, אונד בויעטע האהע באללווערקע אום זיא. (טו) עז פאנד זיך אבער איין מאן דארין, דירפטיג אונד ווייזע, דער דיא שטאדט דורך קלוגהייט ערעטטעטע; קיין מענש האטטע פארהער דען דירפטיגען בעמערקט. (טז) איך שלאס דא־ראויז, ווייזהייט זייא בעססער אלז טאפפערקייט דאך איזט דיא ווייזהייט דעס ארמען פעראכטעט, אונד זיינע רעדען פינדען קיינען איינגאנג. (יז) ווארטע דעס ווייזען, זא זאנפט, זאללטען אננעהמליכער זיין, אלז דאז לויטע געשרייא הערשזיכטיגער טהארען. (יח) וואהר איזט'ס, ווייזהייט פערדירהנט דען פארצוג פאר קריגסוואפפען; אבער איין פעהלער קאן אויך פיל גוטעס פערדערבען.

י (א) זא וויא טאדטעס געשמייס באלזאמישעס אהל־פערדערבט אונד אין געהרונג בריגגט, זא פערדערבט איין וועניג טהארהייט דען רוף דעס דורך ווייזהייט

אונד

באור המלות

(יד) מצדים, שרשו מצד ועניינו מגדלים גבוהים: (טו) ומלט, בפתח: (יח) קרב, ענינו מלחמה, תרגום מלחמה קרבא: חוטא הוא על הדוב תואר לאדם החוטא, ואולם פה כ"ל שהוא שם דבר על משקל יותר שהוא ג"כ שם מקרה כמו חטא: עיין באור הטעמים: י (א) זבובי מות, כגון בימות החורף שאין בזבובים כח והם קרובים למות: יבאיש, כל אחד מהם: יביע, פירושו לפי ענינו יבאיש השמן הרוקח מגורת בועה בלשון התלמוד, או אבעבועות בלשון המקרא: ואולי הוא מענין הדבור והלחישה, כי הדבר הנבאש תוסס ותשמיע קול

לאם

באור הטעמים

(יג) גם זה, ידבר מעניני החכמ' ומקרי' במדיניות, אמר ראיתי החכמ' והיא בעיני גדול' ונכבדת, כי היא לפעמים טובה מגבור', כאשר יזכור וע"כ אני מעמיד' לי לחוק למצות חכמים לראשי צבא המלחמ', ולא עשירים וגבורים סכלים, כי ראיתי מעשה: (יד) עיר קטנה, כנגד וסבב אותה מלך גדול ואנשי' בה מעט, והמלך סבב אותה בעם רב, והיא במקום נמוך שיכול לבנות עליה מצודים גבוהים מאד', הנה אין ספק שתלכד, ואין מציל. (טו) ואדם לא זכר, שלא הי' לאיש ההוא המסכן זכר בפי אנשי העי' קוד' שמלט את העיר בחכמתו: (טז) ואמרתי אני, הנה טוב' החכמ' מגבור', ועם כל זה חכמת המסכן בזוי': (יז) הלא דברי חכמי' נשמעי' בנחת וקורת רוח יותר מגער' המושל העריץ בכסילי', ומדוע לא ישמעו להם בני האדם? (יח) טובה, אמת שהחכמ' היא טוב להגין ולהציל יותר מכלי המלחמ', אבל פעמים שימצא בחכם חסרון אחד, ומדה אחת גרוע', ועל ידה יאבד טובה הרב', ובפרט הבאה יבאר את המוסד הזה במשל:

י (א) זה הפסוק דבוק למה שלמעל', וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, יאמר כמו שזבובי מות אפי' אחד מהם יבאיש ויביע השמן הרוקח, כן מעט סכלות יבאיש את ריח האיש היקר והנכבד מחכמ' ומכבוד, ושחית

את

רש"י

טו ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: טז ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כלם נמלטו על ידו. ומדרש אגדה עיר קטנה. זה הגוף: ואנשים מעט בה. אלו איברים של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל האיברים מרגישים בו: איש מסכן. זה יצר טוב: יז בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות: מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: יח טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה (שמואל ב' כ"א) עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו. ד"א וחוטא א' יאבד טובה הרבה. הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא א' וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה:

י א זבובי מות יבאיש יביע וגומר. כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קלף שקורין אישקו"מא בלע"ז (עקו"ם בל"א שוים. וכן פירש רש"י בבבא מציעא דף מ"א ע"ב) ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שמפסיד דבר חשוב וכך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט שהרי שהכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצא סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כובד הוא כבד ושוקל יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן

רוקח

מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃ ב לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃ ג וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא׃ ד אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים׃ ה יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט׃ ו נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ ז רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃ ח חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ׃ ט מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב

יתיר ה' דגש אחר שורק בהם

אונד ווירדע פֿאָרטרעפֿליכען מאַננעס. (ב) דעס ווייזען הערץ פֿיהרט איהן רעכטס, דעס טהאָרען הערץ לענקט איהן שטעטס לינקס. (ג) דיא לעערהייט דעס טהאָרען איזט אויף יעדעם וועגע ערקעננבאַר; ער רופֿט עז גלייכ־זאם לויט, דאַס ער איין טהאָר זייא.

* *

(ד) ווען דער צאָרן דיינעס רעגענטען דיך איבערקאָממט, פֿערלאַס דעננאָך דיינען פֿאָסטען ניכט. דורך נאַכגעבען פֿערזעהנט מאַן גראָסע פֿעהלער. (ה) פֿרייליך זאַה איך יענעם איבעל אונטער דער זאָננע, אלז ווערע דעם הערר־שער איינע איבעראיילונג ענטווישט; (ו) דיא טהאָרהייט וואורדע צו האָהען ווירדען בעפֿערדערט, פֿערזאָנען פֿאָם שטאַנדע זאַנקען טיף. (ז) איך זאַהע שקלאַפֿען אויף עדלען ראָססען, פֿירסטען, וויא קנעכטע, צו פֿוסע וואַנ־דערן. (ח) דאָך ווער גרובען גרעבט, פֿעללט זעלבסט היניין; ווער צײנע איינרייסט, דען ווערדען שלאַנגען שטעכען. (ט) ווער שטיינע בריכט, ווירד זיך

פֿערלעצצען

באור המלות

לחם, בל"א געהרען: יקר נקמץ הוא תואר השם, ואם תהי' היו"ד בשוא אז הוא שם דבר כמו כבוד: (ב) לימינו, מזומן לו בעת צורכה, כמו הימין המזומן לאדם לכל מעשה: (ד) תנח, וכן יניח הן מגזרת חסרי פ"א פעל, ועניינו עזיבה, משא"כ נח הוא מנחי העי"ן ועניינו מנוחה: מרפא, שם ונח באלף והוא מגזרת רפה, עניינו רפיון העורף ומדת הסבלנות, נאכגעבען: (ה) שיוצא, משפטו שיוצאה, ולהקל על האלף נפלה הה"א והועלה תנועת האלף על הצד"י להורות עליה: (ו) סכל, שם דבר וכן שפל: (ח) גומץ, נכתב המלאפום לפני הדגש וקריאתו בשור"ק, ופירושו חפירה, תרגום אל הפחת הגדול קומצא, והגימל והקוף ממוצא אחד: (ט) יעצב, מלשון עצבון, שמערצען: יסכן, ווענין

רש"י

רוקח: ב לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו על דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא השמאל' ונוחה לו: ג ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: ד אם רוח המושל. מושל העול' תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדתך הטובה אל תנח לומר לנו מה מועיל צדקתי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין בייסורין שבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ומניח לך חטאים הגדולים: ה כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אמר הקב"ה ואין להשיב: ו נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביה הקדוש ברוך הוא את הכסילים ואת הרשעי' שאני רואה ברוח הקוד' שהם עתידי' לפשוט יד בהיכלו ולשום אותות' אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו ביומי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו (איכה ב'): ז ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה (ישעי' כ"ג) יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורין בקולרין: הולכי' כעבדי' על הארץ. לפני קרונין של כשדים: ח חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך הורס רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר על ידי כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת (דניאל ה'): ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: ט מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם: יעצב. לשון יגיע כמו בעצבון תאכלנה (בפרשת בראשית) כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בהם. יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א' א') אף העוסק בתורה ומצות סופו ליהנות

באור הטעמים

את שמו הטוב, ודמה השם לשמן הטוב, כאשר אמר למעלה טוב שם וגו': (ב) עיין בבאור המלות, ואמר חכמת החכם הרואה את הנולד ניכרת מתוך כל מעשיו, כאלו החכמה הוא שורה בימינו שהוא כלי מעשה הגדול באדם, ולב כסיל כאלו הוא ביד שמאלו שהוא אטר ועצל מלגמור מעשה טוב: (ג) ובכל ענייניו ועסקיו מראה חוסר לבו ודעתו, ואפי' כשהוא הולך בדרך, וכאלו קורא על נפשו ומודיע לכל שסכל הוא: (ד) אם רוח, אם חמת המושל תעלה עליך, אל תמהר להניח את מקומך ולברוח מפניו, כי אם תשמור משמרתך, ולא תשכח את פקודתך, כי רפיון העורף ולשון רכה תנוח ר"ל תעזוב ותכפר חטאים גדולים, וסוף שתשכך את חמתו, דורך נאכגעבען פערזעהנט מאן גראָסע פעהלער: (ה) יש רעה, כלומר הן אמת שלפעמים תהי' ההנהגה המדינית רעה, ע"י שהמושל יעשה דברים הפך הצדק והאמת, כאלו הם כשגגה היוצאה מלפניו, ולא ידע מה יהי' בסופם: (ו) נתן הסכל, פעמים ששומע המלך לקול נערים, או להולכי רכיל, ונתן הסכלות למעלה למעלה, ואנשי הגדולה בשפל ישבו ע"פ גזרתו: (ז) עבדים העשרו, וניתן להם רשיון מהמלך השליט לרכוב על סוס, אשר בזמן קדם לא הורשו על זה כי אם אנשי המעלה, ושרים התרוששו וירדו מגדולתם, והם הולכים כעבדים וגו': (ח) ואולם עוד מעט ויאבדו בעלי חנף ותרמית, ויפלו בשחת אשר כרו, חופר גומץ לאחרו' בו יפול, ופורץ גדר אבנים ישכנו נחש הדר בחורי כתלי בתים: (ט) מסיע אבנים ממחצבתם יגוף בהם ויגרום כאב לעצמו, ובוקע עצים יסכן בהם, כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו, כן הדבר בעושי

הרע

בהם בוקע עצים יסכן בם: י אם־קהה הברזל והוא לא־פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה: יא אם־ישך הנחש בלוא־לחש ואין יתרון לבעל הלשון: יב דברי פי־חכם חן ושפתות כסיל תבלענו: יג תחלת דברי־פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה: יד והסכל ירבה דברים לא־ידע האדם מה־שיהיה ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו: טו עמל הכסילים תיגענו אשר לא־ידע ללכת אל־עיר:

טו אי

פערלעצצען; וועהר ביימע פעללט, ווירד זיך פערוואונדען.
(י) איזט דאז אייזען שטומפף, אונד דער מאן האט דיא שניידע ניכט געשליפפען: זא מוס דיא קראפט שטעטס פערשטערקט ווערדען. וויזהייט אבער האט דען פארצוג דער שטעטען ריכטיגקייט. (זיא וועהלט איממער נור דיא ריכטיגען אונד געהעריגען מיטטעל אן). (יא) האט דיא שלאנגע איינמאהל געשטאכען, הילפט קיין בעשווערען מעהר; זא געהט אויך יענעס צונגענדרעשערס פארטהייל הין. (יב) שאנונג פערקינדעט דעם וויזען מונד, דער טהארען ליפפען פערדאממונג. (יג) איזט דער טהארען רעדע אנפאנג באזהייט, דאז ענדע גערייכט איהם זעלבסט צום איבעל — וויא יעדע ווילדע אויזגעלאססענהייט.
(יד) איבערהויפט איזט יעדער טהאר רעדזעליג; איין זאלכער מענש ווייס ניא וואז פאלגען ווירד, זעלבסט ניכט איינמאהל וואז איצט הינטערווערטס געשיהט, אונד וועהר ווירד'ס איהם זאגען? (טו) דאז שטרעבען דעס טהארען ערמידעט איהן פערגעבענס, זא וויא דער וועג אונקונדיגע דער ניא דיא שטאדט עררייכט.

(טז)־וועהע

באור המלות

מענין סכנה, ווירד געפאהר האבען, או מענין סכין, ווירד זיך שניידען, (י) קהה, הפך החד, שטומפף זיין: קלקל, משרש קלל בכפלת פ"א עי"ן, ענינו מלוטש, געשליפפען: הכשיר, שם מהפעיל, ענינו היושר ושלמות המעשה: (יא) לחש הוא הדבר הנדבר בחשאי: (יב) הוללות, במסורה לית כותיה שורק: (טו) תיגענו, עמל לשון זכר, וצריך שיאמר דבר המובן מאליו, או יהיה במקום הזה לשון נקבה, כמו כבוד שהוא בכל מקום לשון זכר, חוץ מאל תחד כבודי, כן כתב הראב"ע· ולדעת מפרשים אחרים תחד לזכר נמצא, כלומר אתה כבודי, לא תחד בקהלם, והוא דרך שיר ומליצה:

(טז) אי

באור הטעמים

הרע והולכי רכיל, לפי זריזתם יקצורו: (י) אם קהה הברזל, יאמר על בוקע העצי', אם הגרזן שבידו איננו חד, והוא לא קלקל ולא חדד פניה, אז צריך להוסיף כח ואומץ לבקוע העצים ויסכן בם, וכן ההולך רכיל צריך לתחבולות רבות כדי שלא יסכן בסכנה, ויתרון הכשיר חכמה, כלומר שלחכמה מעלת כשרון, שלא תצטרך להוסיף אומץ, כי במעט עמל יגיע החכם אל כונתו, והענין מוסב למה שלמעלה, שהחכם לא יניח את מקומו, אף אם יתקצף עליו המושל, ידום ויתחולל בנחת ומרפא עד בא עתו, אז בלי יגיעה רבה ישיב הרע לשוכחיו, אשר אמרו ללשוננו נגביר: (יא) אם ישוך הנחש, מוסב על בעל הלשון, יאמר אם ישוך הנחש את פורץ הגדר, אז יהי' בלי לחש, באין תרופה למכתו, ואז תראה שאין יתרון לבעל הלשון, אשר אמר שפתינו אתנו, מי אדון לנו: (יב) דברי פי חכם, אין החכם כבעל הלשון, רק כל הדברים היוצאים מפיו הם חנינה, לחון את כל אדם, ואפי' אויביו ורודפיו, לא כן שפתות הכסיל, כי הוא יאמר תמיד תבלענו, ואין חמלה וחנינה בלבו, ויהי' תבלענו נוכח לזכר לא נסתר לנקבה, והוא מאמר הכסיל: (יג) אולם אם תחלת דברי פיהו סכלות להרע לאחרים, הנה אחרית פיהו כשגעון רע להרע לעצמו כי לא ינקה: (יד) והסכל ירבה דברים, ואינו יודע מה יהי' מחר, ואף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו, כי אם מאחורי ערפו, לא יראהו ואין מי יגיד לו: (או יאמר שהסכל מרב' דברי' וע"כ הוא מביא חטא על עצמו, ר"ל שהוא מגלה חטאיו שעשה בסתר, והוא סובר שזה השומע הוא לו אוהב נאמן רוח, אבל איננו יודע מה שיהי' למחר, כי יתהפך זה לאויב לו, ועוד כי בקל יכולי' להכמין לו עדי' מאחוריו והוא לא ידע ואשם ונשא עונו ותבא מפלתו: ועוד דרך אחד לקירוב מפלתו, כי באשר איננו יודע ללכת בדרך הטבעי בקו הקצר היושר להשיג מחוז חפצו, וע"כ באמצע דרכו ייגע, ושב ונכנס מעצמו מחפצו לבקש גדולות ויקטין את עצמו), (טו) עמל, דמה הכסיל שיחפוץ לבקש גדולות ונפלאות ממנו, והוא לא ידע הנראות והידועות לכל, כאדם הרוצה לילך אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו:

(טז) אי

רש"י

מהם: י אם קהה הברזל. חרבות אויבים שקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומרוטים למען היות להם ברק אף על פי כן וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירי' הרבה חיילים מתגברים על ידו. ואל תתמה על וי"ו וחיילים כי הרבה ווי"ן נופלין כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותירץ עמו (תהלים ג) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (בפרשת בשלח) והרבה מפורשים כזה: יא אם ישך הנחש. את איש. בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. לחבר הרשע שהיה רגיל ללחוש ולא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר: יב דברי פי חכם חן. על שומעיהם ונשמעים לו טוב לו שנוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרן של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהם לזנות: יג תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקדוש ברוך הוא מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעמום וערבוב לכה איעצך זמת אולת: יד והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו וצריך הוא שיאמר מי יגיד לו: טו עמל הכסילים

פרשה י׳

טו אי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר׃

יתיר ה׳ יא א שלח

צעהנטער אבשניטט

(טז) וועהע דיר, א לאנד! דעססען רעגענט איין קינד איזט, דעססען פירסטען אם פריהען מארגען גאסטמעה־לער בערייטען. (יז) הייל דיר, א לאנד! דעססען פירסט איין פרייער בידערמאן איזט, דעססען עדלע צו רעכטער צייט עססען, צור ערהאלטונג, ניכט אויז פעללערייא. (יח) דורך פערנאכלעססיגונג זינקט דאז געבעלקע, בייא פאהרלעססיגקייט טרייפעלט רעגען דורך. (יט) זא דיא אויז בלאסער זינגליכקייט טאפעל האלטען, אונד מיט ווין דיא מיטלעבענדען בעלוסטיגען, בייא זאלכען פערמאג געלד אללעס. (כ) אבער ראך, אויך אים געדאנקען, פלוכע זאלכעם קעניגע ניכט. שילט אים געהיימסטען שלאפגעמאך דען מעכטיגען ניכט; דער פאגעל אונטער דעם הימעל קאן דיא רעדע פערראטהען, איין גע־פליגעלטעס טהירכען דאז ווארט אויזבריגגען.

* * (א) פערזוענדע

באור המלות

(טו) אי, כמו אוי: (יז) אשריך, אחרי לעולם לא תסמך אל השם או אל הכנוי בלשון יחיד, כי אם על המעט בא אשרהו, וכמוהו הן המלות על, תחת, בסמיכתם לכנויים, וכן אחור בכל סמיכותיו ומוכרתו הוא אשר, וכרבוי אשרים אבל זה אף על פי שהקריאה היא בלשון יחיד, לשון רבים הוא, שיו״ד הרבוי כתובה בו, וזאת תמורת אשריך: בן חורים, כנוי לשרים, שהם בעלי חרות, או יהיה מלשון חור כרפס, כי השרים הגדולים יכנוס בלשון ישמעאל בלובן: (יח) ימך, ענינו שפלות: המקרה, שם לכלל הקרוי, געבעלקע, כלומר שישפלו הקורות, ויכנו לכפול מפני הדלף הטורד עליהם; ידלוף, יטפטף: (כ) במדעך, פירושו במחשבתך: יגיד, בצירי וביו״ד המשך:

יא (ג) מקום

רש״י

הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל שמיגען אשר לא למדו דרכי ומבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובלעי המים ויגע מטביעות רגליו בבוץ (ירמיה ל״ח) כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם אשר לא ידע ללכת אל כתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך (תהלים קי״ט): טז אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: יז בגבורה ולא בשתי. שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: יח בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה. יפול הבנין המקרה את הבית והסכך עליו: ידלוף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך: יט לשחוק עושים לחם. לחדוות ומזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודות ושם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב (דניאל ה׳): ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: כ גם במדעך מלך. אפילו במחשבותיך בלא דבור. גם אפילו מלך אל תקלל אל תרגיז מלכו של עולם. דבר אחר כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלוה אותך: כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך (תהלים צ״א). ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים:

יא א שלח

באור הטעמים

(טז) אי, שמלכך נער ולא ישגיח על ענין המלוכה, ושריך בבקר יאכלו, הענין שיאכלו וישתו טרם יתעסקו במשפטי המלוכה, הפך מה שאמר הכתוב דינו לבקר משפט: (יז) שמלכך בן חורין, הענין שנטשה מעשה השרים הגדולים, הפך בן בליעל: ושריך בעת יאכלו, אחרי אשר גמרו את משפט הארץ, ולא יאכלו כי אם לצורך, למען הוסיף גבורה וכח לטובת הכלל, לא לתענוג, לרדוף יין, ולהתענג במעדנים: (יח) כשאדם מתעצל, ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית, סוף שיפול כל התקרה, ואם ישפיל בעל הבית את ידיו ויטמנם אל חיקו סוף שיטפטפו הגשמים אל תוך הבית, יאמר זה על דרך משל על המלך והשרים, אם יתעסקו באכילה ובתענוגים ויתעצלו מהביט בדברי המלוכ׳, סוף שתשחת המלוכה, כמו הבית שיהרס מעט מעט מעצלות בעליו: (יט) לשחוק עושים לחם, הם עושים סעודות גדולות, לא לקיום הגוף ולגבורה, כי אם לשחוק ושחוק: שהם סעודה קרויה לחם, והם משמחים ביין משתיהם את כל החיים, האוכלים ושותים ומתענגים עמהם, ולזה ודאי שהכסף יענה אכלם את הכל, כי תמיד הם צריכים לכסף, על כן יאמרו הב הב, ולא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל מקומות ממשלתם כי אם בצע כסף, וענין יענה ימציא, ויתכן שיהי׳ מן עת ועונה, והכונה שימציא את הכל בעת שירצה הדונה, או שיהי׳ מלשון ענה, מאכט איינשטימ־מען, אנטווארטען, כמו שפירשתי למעלה והאלהים מענה בשמחת לבו: (כ) אמר אתה היושב תחת ממשלת שליט, ואם תראה שהמלך נער ושריו בבקר יאכלו, בלום פיך מלדבר ואפילו במחשבתך אל תקלל ותגנה את מעשה המלך, ובמקו׳ הסתר כמו בחדרי משכבך אל תקלל שריו וגדוליו שהם בלי ספק העשירים, אחרי שהכסף יענה אכלו את הכל, שמור את פיך ולשונך, כמו שאמר למעלה באשר דבר המלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה, ואל תאמר הנני בחדרי משכבי, אין שומע, כי עוף השמים, דרך משל, היושב באילן ביתך, ושומע את קולך, ובעל כנפים הוא עוף השמים, והענין כפול כדרך המליצה בלה״ק, והכונה אי אפשר להזהר שלא יודע הדבר לבעלי זרוע ושטמוך:

יא (א) שלך

יא א שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃

ה כאשר

יא (א) פערזענדע דיינע גיטער איבער דאז וואססער, מיט דער פאלגע ידער צייט ווירסט דוא דען פארטהייל פינדען.
(ב) אבער טהיילע עז איין זיבען אונד אכט טהיילע; דען דוא ווייסט ניכט, וועלכער אונפאלל אויף ערדען איינטרעפפען קאן.
(ג) פיללען זיך דיא וואלקען מיט רעגען, זיא שיטטען איהן אויז אויף דיא ערדע; פעללט איין בוים גען מיטטאג אדער מיטטערנאכט, דא וואהין ער פאללען זאלל, דא בלייבט ער אויך ליגען. (ד) ווער דען ווינד בעאבאכטעט, ווירד ניכט זאען; ווער אויף וואלקען מערקט, ווירד ניכט ערנטען. (ה) דוא

באור המלות

יא (ג) מקום שיפול, לעולם בא על שי"ן השמוש בסמיכות: יהוא, יהיה, כמו שאומרים מן היה בלשון יהי כן נאמר מן הוה יהוא, ומשפטו יהוא, (ה) בעצמים

באור הטעמים

יא (א) שלח לחמך, לפי פשוטו יראה שמדבר על בעלי הסחורה, ויעץ להם לסחור למרחוק, למקצה הארץ עד קצהו, ולא יפחדו לשלוח את רכושם למרחקים, ואף באניות סוחר מעבר לים, כי ברבות הימים ישתכרו וירויחו הרבה על הדרך הזה, וכנה כל מעשה הסחורה בירידת הים, כי הוא הקל לשלוח אניות אופירה ותרשישה, עם אני חירם אחת לשלש שנים, הביאו משם זהב וכסף ושאר מיני סחורה, כנזכר בכתוב, ויראה שבקש המלך לעורר את לב עבדיו ועמו ולזרזם לעשות כמעשהו, למען יעשירו וירבה חילם: (ב) תן חלק כו', רבותינו ז"ל דרשו בפסוק הזה מה שדרשו, ואולם לפי המשך פשוטו של מקרא יתכן שיתן עצה לבעל הסחורה שלא יתן את כל רכושו בסחורה אחת, או להשליך את כל יהבו על ספינה אחת, כי אם מדרך החכמה לתת חלק לשבעה גם לשמונה, ואם יאבד בזה, ישתכר בזה, כי לא תדע מה רעה יהי' על הארץ, ואפשר שזכר לשבעה גם לשמונה להוציא מלב המנחשים הבוחרים במספר מה, וחושבים שיצליח, ובורחים ממספר אחר בחשבם שירע, אמר תן חלק לשבעה גם לשמונה ולא תחוש לנחש המספר: (ג) אם ימלאו, הוסיף לדבר על המנחשים הרואים בעבים ומדמים בהם צורות ותמונות ועל ידם ירצו לקסום קסם ולדעת בתחלת מעשיהם אם יצליחו אם לא, או שישמרו את הרוח, מאין ולאין הוא, כאלו שואלים את הרוח, ויעצם אל איזה צד ישו זריעתן או בדרך סחורתן או במלחמתן ויצליחו, וכאלו הרוח המוליך העבים יסיבם ברמז לנטות אל עבר לכתו, ואם יעמדו העבים על מקומם או ורוח אין, הי' להם לאות שגם הם ינוחו מן העסק אשר התעוררו עליו, וכן הי' בימים ההם, שואל בעצו ומקלו יגיד לו הוא הי' זורק מקלו או מורה בחצו למעלה, ומביט בנפלו לאיזה צד הוליכו הרוח, או שנפל תחתיו, ויהי' לו לאות, וכן הוא מבואר מזה ביחזקאל כ"א ע"ש, ועליהם יאמר קהלת אל תשית את לבך להבלי הקוסמים הללו, כי אין בהם ממש, ולא יורו הדברים הללו כלל על העתיד במעשה בני אדם, כי אם ימלאו העבים גשם, על הארץ יריקו, זהו תכלית מה שנוכל לדעת מהם, וכן המקל בנפלו מה לך אות אם יפול בצפון, או בדרום, ודאי שמקום שיפול העץ שם יהי' זה הוא תכלית מה שתוכל לדעת מנפילתו, ואולם לא יורה בנפלו על שום ענין לא לרעה ולא לטובה. וראיתי מי שפירש הפסוק הזה על אופן אחר, יאמר אל תחשוב שבסחורות הים לבד יש סכנה, הלא גם על היבשה לא תדע מה רעה יהי' על הארץ, ואם תזרע את שדך לא תוכל לידע אם ימלאו העבים גשם ואם יבא רוח סערה ויפיל עץ גבוה וחזק, לא ידע ההולך בדרך אם לדרום או לצפון יפול, וכל פחדו ומוראו לא יועיל לו מאומה, כי מקום שיפול העץ שם יהי', ולכן אל יפחד האדם יותר מהראוי, ולרבותינו המפרשים דרך אחר בזה. ואולם לכל הפירושים לא ידעתי לכוון סדר הנחת הטעמים בפסוק הזה, כי מהראוי שתבא מלת יריקו באתנח, ומלת בצפון בזקף, כדי שיתחבר כל נושא עם נשואו כידוע, ולפי הנחת הטעמים שלפנינו משמע שכוונת המאמר האחרון, מקום שיפול כו' מוסב גם על מלאות העבים גשם, וזה אינו לכל הדרכים שזכרתי: (ד) שומר רוח, מי שינחש ברוח, ולא ירצה לזרוע עד שיבא מפאה ידועה, פעמים שימתין ולא יבא, וכן הרואה בעבים, שואל בתמונות שהוא רואה בהם, לא יקצור:

(ה) כאשר

רש"י

יא א שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים והקבל תשלומיך. ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ובשביל שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: ב תן חלק לשבעה וגם לשמנה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמנה שיבאו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה: שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגומר אלו שבעה ימי בראשית תן ח' מהן חלק. ליוצרך לנוח בשבת. וגם לשמנה אלו שמונת ימי המילה. ד"א תן חלק לשבעה קרבנות צבור של שבעת ימי פסח וגם לשמנה של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחריב הבית ולא תקריב עוד ומועילו הקרבנות הראשונים לבטל הגזירה הרעה. ד"א כי לא תדע מה יהיה. לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ומועילו הקרבנות ויבטלו גזירות רעות: ג אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהטובה מוטחת וניכרת שם סופה לבוא אף כן דע שאם יפול עץ וגומר אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות הרוממותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו על פני כל אחיו נפל (בפ' חיי שרה): עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המיסך על הארץ: ד שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים. ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד:

ה כאשר

ה כאשר אינך יודע מה־דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את־מעשה האלהים אשר יעשה את־הכל: ו בבקר זרע את־זרעך ולערב אל־תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או־זה ואם־שניהם כאחד טובים:

פ ר ש ה י״א

ז ומתוק האור וטוב לעינים לראות את־השמש: ח כי אם־שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את־ימי החשך כי־הרבה יהיו כל־שבא הבל:

ל' בפהח ט שמח

(ה) דוא קענגסט עבען זאָ ווענינג דען וועג, דען דער ווינד נעהמען ווירד, אלז דוא ווייסט, וואז אין דעם שאָאָסע איינער שוואנגערן איינגעשלאָססען איזט; אונד עבען זאָ ווענינג קעננסט דוא דיא ווערקע גאָטטעס, דער דאז גאַנצע ערשאַפפען האַט. (ו) זאָע אַלזאָ דעם מאָרגענס דייַנען זאַאמען אויז, אונד אויך דעם אבענדס לאָס דיינע האַנד ניכט מיסיג רוהען; דען דוא ווייסט יא ניכט, וועלכעס געלינגט, אָב דיס אָב יענעס, אָדער אָב ביירע גלייך גוט געראַטהען ווערדען.

איילפטער אַבשניטט

(ז) וויא זיס איזט דאז ליכט, וויא אַנגענעהם דעם אויגע דער זאָננענגלאַנץ! (ח) זינד דעם מענשען פילע יאַהרע בעשידען, זאָ פרייע ער זיך אין אללען, איממער איינגע־דענק דער אונמוטהספאללען טאגע, דערען אויך פיל זיין ווערדען — דאן שווינדען דיא פערגאַנגענע אין איטעל.

(ט) פרייע

באור המלות

(ה) כעצמים, מלשון עוצם עיניו, הדבר הסגור בבטן הרה, רש״י פי' אינקלוסורש בלע״ז, דאס איין געשלאָססנע: (ז) ומתוק האור בא על דרך ההשאלה, כי המתיקות לפי ההנחה הראשונה לא תפול כי אם על הטעם: (ט) בילדותך, שם לימי

רש״י

ה כאשר אינך יודע. כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעצמים בבטן שהיא מלאה ואף על פי שבולטות לחוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת. והרי לשון זה כמו כגן ה' כארץ מצרים (בפ' לך לך) כשפחה כגבירתה (ישעיה כ״ד) כקונה כמוכר (שם) ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: כעצמים. אינקלו״סורש בלע״ז (והוא אינקלו״סער בל״א איינ־געשלאסן) כמו עוצם עיניו (ישעיה ל״ג): ככה לא תדע וגומר. אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך נעלמות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: ו בבקר זרע את זרעך וגומר. אם למדת תורה בזקנותיך אם יהיו לך תלמידים בילדותיך יהיו לך תלמידים בזקנותיך נשאת אשה בת בנים בילדותיך תשא אשה בת בנים בזקנותיך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותיך: כי אינך יודע אי זה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדות יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו ברבי עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנה להם. ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו (שופטים י״ב) וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: ז ומתוק האור. מתוק הוא אור של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשריהם התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים: ח בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטב מעשיו שיגאל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחשך יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: ט שמח בחור בילדותיך

באור הטעמים

(ה) כאשר אינך יודע, הרי המקרא הזה מסורס נדרש מסופו לראשו, כלומר ידיעות אלו הדברים שוות, לא תדע דרך הרוח, כאשר לא תדע העובר בבטן ההרה, וכן כל מעשה האלהים לא תדע מאומה טרם היותו, והרי לשון זה, כמו כגן ה' כארץ מצרים, כשפח' כגברת', כקונה כמוכר. ופעמים שהוא משוה המוקדם למאוחר, ופעמים שהוא משוה המאוחר למוקדם, אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת העובר בבטן המלאה, כן פירש״י ז״ל והוא מסכים לדרכנו: והוא מקושר גם כן עם שלמעלה, שאמר אפשר שאם היית יודע חקי תנוע' אויר העול' לאיז' צד הוא ראוי להתנועע בעת נחשך, ותמצא שתנועתו עכשיו הפך טבעו, הוא יוכל אז להיות לך כמעט לאות, אבל אם לא תדע טבע דרכו, מה אות לך ממנו בנחשך, אולי זה הוא טבע דרכו עתה: (ו) בבקר, אמר אל תתן את לבך לסימני הנחש והקסם כי אם עשה את שלך בכל דבר, זרע את זרעך בבקר, ולערב אל תהי ידך נחה ועצלה, כי אינך יודע איזה מהם יכשר, וייטיב ויצליח, הזה או זה או יהיו שניהם טובים, לכך לא תתעצל מלעשות את שלך, ואם לא תצליח היום, אולי תצליח למחר, ואם הפסדת בבקר, אולי תרויח בערב: (ז) ומתוק האור, אחרי אשר יעץ אל הזריזות במעשה הסחורה ועבודת האדמ', ותחיל לעורר את לב האדם גם אל המנוחה ואל השמחה, ואמר מתוק האור לרואיו, וטוב לעינים לראות את השמש במנוחה מהעבודה, אחרי אשר כלית את מלאכתך: (ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם, ראוי שישמ' בכלם, ואולם יזכור בשמחתו את ימי הצרה והמוקה, כי הרבה יהיו, ואז כל שבא ועבר עליו יהי' הבל, כי בימי הרעה לא יזכור האדם את ימי הטובה אשר עברו: (ט) שמח בחור, דע שאין העצבון ורוע הפנים עבודת האלהים כי אדרבה ממנות

השם

ט שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶיךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ י וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃

יב א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃ ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם׃ ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל

ובמראה ק׳ · קמץ בז״ק ובטלו

(ט) פרייע דיך, יינגלינג! דיינער יוגענדצייט, וייא פרעהליכען גמיטהס אין דען טאגען דיינעס יינגלינגסשטאנדעס; וואנדלע איממער דיא וועגע, וואהין דיך הערצענסלוסט אונד אויגענווייַדע פיהרען; אבער וויססע, דאס איבער אללע דיינע האנדלונגען גאטט דיך צור רעכענשאפט ציהען ווירד. (י) פערבאננע יעדען גראם אויז דיינעם הערצען, יעדען פערדרוס אויז דיינעם אינגערן; דען יוגענדצייט אונד מארגענרעטהע זינד גלייך פערגענגליך.

יב (א) אבער אויך אין דען יוגענדיאהרען זייא אייגעדענק דיינעס שעפפערס! עהע זיא העראן נאהען, דיא טאגע דעס קוממערס, עהע זיא דיך ערדייכען, יענע יאהרע, וואו דוא אויזרופען ווירסט: «איך מאג זיא ניכט!» (ב) עהע דונקעל ווערדען זאננע, ליכט, מאנד אונד שטערנע אונד זיך דיא וואלקען ווידער זאממעלן נאך דעם רעגען. (ג) ווען זיא דערצייִנסט וואנקען דיא וועכטער דעס הויזעס, דיא טאפפערן

באור המלות

לימי הנערות, וכן כי הילדות והשחרות הבל, מן כי עלה השחר, והבחרות נקרא כן, כי ידמו ימי הבחרות לשחר כשיבקע, כענין אז יבקע כשחר אורך, כמו שידמו ימי הזקנ׳ לערב, וכן אמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, הוא משל להשתדלות האדם בנערותו ובזקנותו, או יהי׳ השחרות רמז לשער השחור, טרם יבאו ימי השיבה:

יב (א) בחרותיך, שם כמו נעוריך: (ג) שיזעו, כמו לא קם ולא זע, ענינו יתחזק רתת ורעדה: ובטלו, פי׳ ושבתו ממלאכתם: מעטו, פועל

באור הטעמים

השם עלינו שנקבל הטוב׳ מתנו בחדו׳ ובלב טוב. כאשר אמר החבר למלך הכוזר (מאמר ב׳ סימן נ׳) התור׳ הקדוש׳ לא נותה לנו הפרישות, כי אם הדרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי והעדפ׳, כי אי אפשר להעדיף חלק הכח האחד, מבלי לחסר חלק הכח השני, ומי שנטה מגדר השווי אל כח התאו׳, קצר בכח המחשב׳ והשג׳, ובהפך. וכן מי שינט׳ אל אהבת השרר׳ והנצחון, יקצר בכח אחר, ואין רב התענית עבודת השם, למי שתאוותיו חלושות, וכחותיו חלושים, וגופו רזה, אבל חובה לו שיתעדן גופו, ולא המעטת הממון עבוד׳ השם, כאשר יזדמן לו על דרך התר, בלי יגיע׳ רבה, ובלי טרד׳ מלמוד החכמ׳ ועשות המעשים הטובים, כל שכן למי שיש לו טפול בנים, וכוונתו להוציא לשם שמים, לזה הרבוי יותר נכון, וכללו של דבר כי תורתנו נחלקת בין היראה והאהב׳ והשמח׳, ובכל אחת מהן תתקרב אל אלהיך, ואין הכניע׳ והצום בימי התעני׳ יותר קרוב׳ אל אלהים משמחתך בימי השבתות והמועדים, כשתהי׳ שמחתך בכונ׳ ולב שלם ע״ש שהאריך בדרוש הזה, והעקר שתהי׳ כונתנו לשם שמים, ונזכור תמיד שבוחן כליות ולב ישפוט את הצפון בלבנו, וידין אותנו על כל עשתונות ומחשבות והתפעליות הנפש, אם לשמחה ואם לעצבון, אם לכעס ואם להטבת הלב, וזהו כונת הכתוב אשר אנו עסוקים בו, שמח בחור בילדותך, שהם ימי השמח׳, ויטיבך לבך בימי הבחרות, ואף בדרכי לבך ומראה׳ עיניך תוכל להלך ולא תחטא, אם זכור תזכור ולא תשכח כי על כל אלה יביאך האלהי׳ במשפט, ושאתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו, ממה שנתת לכל כח וכח מכחו׳ הנפש והגוף, כי דרכי הלב ומראות העינים נטועות באדם בתחלת היציר׳ לתכלית טוב וגדו׳ לפני הבורא יתברך שמו, ואם יזכור האדם את יום החשבון אשר זכרתי, אין ספק שיישירם אל הטוב הנרצה והמקו׳ לעולם הבא, יתן חוק וחלק כל אחת מהם כפי הראוי לו בלי עודף ובלי מחסור, ומה שכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, אין ספק שהכונה על היציאה מדרך האמצעי, כי זהו ענין תתורו, ויורה גם על זה אשר אתם זונים אחריהם, כי לא יתעיאו את האדם אלא אם יזנה אחריהם, וישכח את כל מצות אלהיו, מה שאין כן אם יזכור כי על כל אלה יביאנו האלהים במשפט: (י) הילדות והשחרות הבל, לא ישארו לנצח, כי אם יחלפו ויעברו מהרה:

יב (א) ימי הרעה, הם ימי הזקנה והחולי: (ב) עד אשר לא תחשך, כי מחמת זקנה יתעברו לחות העין, ותמיד יראה כאלו עבים יעברו נגד עיניו, ויסתירו את אור השמש כלומר יבלבלו חוש הראות, עד שתבא לחות העין, וזהו ושבו העבי׳ אחר הגשם, כי מיד שיבא הליאה העבודה מן העין, ישוב חוש הראו׳: (ג) שומרי הבית, כנוי לידי׳ עם הזרועות, שהם שומרי׳ את הגוף שלא יגע בהם רעה והתעותו אנשי החיל

רש״י

בילדותיך. כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם א׳ תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותיך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: י והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע: מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. נערות שראה אדם שחור בימי עלומיו:

יב א וזכור את בוראיך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו׳ וממקרא זה דרשו זכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור בארך באר שנבעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: ב עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שנטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומי״לש בלע״ז (ומבואר בשיר השירים ד׳ ג׳) של לחיים שמאדימי׳: ושבו העבים אחר הגשם. תבא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו: ג שיזעו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו

וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֲטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ ד וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עָלְמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסּוֹפְדִים׃ ו עַד אֲשֶׁר לֹא־ירחק [ירתק] חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת הזהב

טאפפערן זיך איינקריממען, דיא מיהלען ראסטען אונד מינדער ווערדען, אונד דיא זעהער אויז דען לוקקען זיך פערדיסטערן. (ד) דאן שליסען דיא טהירען צו דער שטראסע זיך, דורך דען דומפפערן טאן דער מיהלע; דאן ערוואכט מאן, אויפגעשרעקט דורך פאגעלשטיממע; אונד דיא טעכטער דעס געזאנגס פערשטוממען. (ה) פורכט טריטט איין פאר יעדער העהע, אויף יעדעם וועגע שטאסען שרעקקען אויף, ווען נור איין מאנדעלבוים ענטבלעטטערט, איינע היישרעקקע זיך נור רוישט. ענדליך פערלעכט יעדע בעגירדע אונז; דער ערדענזאהן געהט הין צו זיינער היימאטה, אונד וועהקלאגענדע אומרינגען דיא שטראסען. (ו) עהע דיא זילבערנע שנור זיך פערוויקקעלט, דיא גאלדנע־רינגע ראהין שטירצט

באור המלות

פועל יוצא כמשפטו, ופירושו כי המעיטו הטחינה, אותיו' הכוונה כבר טחנו ומעטו את המאכל ימים רבים, ועל ידי זה נחלשו: (ד) בשפל שם, ומברתו הוא שפל, אושפל: (ה) וחתחתים, כפל הכ"א והלמ"ד כי העי"ן מבולע והוא מן תראו חתת, שרעקניסע: ויגאץ, לשון הנצו הרמונים, משרש נוץ, והאל"ף במקום היו"ד, בליהען: האביונה, שם תאר ושרשו אבה, והיו"ד תמורת הה"א למ"ד הפעל, עניינו התאוה והתשוקה, דיאבעגירדע: (ו) ירחק, מלשון רתיקות כסף, עניינו שיתקשר החבל ויעשה כמו שלשלת, וע"י זה יתקלקל: ותרוץ, משרש רצץ עניינו תשבר

רש"י

אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעוותו. יאחזם עיות שקורין קרא"מפף. והתעוותו. אנרופי"רוט בלע"ז (ובתנ"ך משנה רע"ח נדפס אנקרופי"רונט בל"א זיך קריימן. ווערדען זיך ביינגען): אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות בארובות. אלו העינים: ד וסוגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. קול ריחים הטוחנים מאכל שבמעיו והי' הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור. שאפי' קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה. לפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות (שמואל ב' י"ט): ה גם מגבוה ייראו. מגבשושית ותלוליות שבדרכים הוא דואג ללכת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות ואתות הרבה בדרכים יש לו. חתחתי' לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קסקשים (שם א' י"ג) צלצלים (ישעיה י"ח): וינאץ השקד. לשון הנצו הרמונים (שיר השירים) שסרי האל"ף לא נקראת בה. אמרו רבותינו זו קליבוסת. הנק"א בלע"ז (כמו האנ'שע בל"א דיא היפטע) שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט. השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שתהיו ענבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל. אישת"יר שורפיי"שין בלע"ז (נ"ל עט"ער סורפע"סער. בל"א אינער להדן זיין. בעלאסטיגט זיין): ותפר האביונה. תמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש. אביונה. תאוה כמו ולא אביהם (בפ' דברים) תאבתי לישועתך (תהלים קי"ט): ו עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדר' שהו' לבן ככסף ובמותו אשר מוחו ומתרוקן וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף (ישעיה מ')

באור הטעמים

החיל, כנוי לשוקים שכל הגוף נשען עליהם, שיתעקמו מרוב החלשה: הראות בארובות, אלו העינים: (והיותר קרוב לפשט, כי שומרי הבית הם העצמות והצלעות, שהם תומות ומגיני החלקים הרכים, ואנשי החיל הם נושאי כחות תנועת גוף האדם, והרואות בארובות הן ארבעת החושים הנשארים שאין בהרגשתם בירור גמור כערך הרגשת חוש הראות המבורר שבהם, שכבר הוא מבואר בפסוק הקודם לזה, ע"כ כנה הרגשם בשם ראי' בארובות: (ד) דלתים בשוק, אלו נקביו, הפתוחים לחוץ: בשפל קול הטחנה, כנוי לעכול המזון וטחינתו בקורקבן והמסס, שכן קול הרחים ישפל בהתמעט גרעיני הזרע בין הרחים והרכב בסוף הטחינה: ויקים לקול הצפור, שאפילו קול הצפור מנערו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר, פירושו ישפלו המנוכות הריאה שמהם יצא הקול, ומחולשתו בימי הזקנה לא יוכל לשורר ולהגביה קולו: (ה) גם מגבה ייראו, מגבשושית ותלוליות שבדרכים הוא מתירא פן יכשל בהם, ותמיד ימצא אימות ואתות הרבה בדרך: וינאץ השקד, רמז על השיבה הממהרת לקפוץ על האדם כשקד הזה הממהר להנץ לפני כל האילנות: (ויותר פשוט שהוא כנוי לאברי המשגל בנקבה, והמקל השקד הוא שלל של הבנים, ואמר שישאו כבריתו שעל' רק נצו אבל לא יבשילו אשכלותיו ענבים), ויסתבל החגב, פירשו המפרשי' שהוא כנוי לאיברי ההולדה להזכר שיהי' כמו נושא סבל רובץ תחת משאו, ויהי' ותפר האביונה מעניינו, שתפר הנפש המתאוה בריתה עם הגוף, ויש אומרים כי גם המלה הזאת כנוי לאבר המשגל, וא"כ יהי' ותפר, נוכח לזכר כמו אף אתה תפר יראה (איוב ט"ו ז') ומסיים כי הולך האדם וגו' ר"ל שכל הכנ' הוא מאימת המות שנופלת על הגוף, כי כבר סובבי הסופדי' דמקדמי ואתו להגוף להודיעו המות דאע"ג דאיהו לא חזי מזלי' חזי: ואלו ידענו שיהי' חגב ואביונה שמות אילני מאכל ידועים הייתי מפרשת את הפסוק כפי עניינו, שהשקד יעלה נצה והחגב יסתבל בפירות, והאביונה גם היא תוציא פרי', ויהי' ותפר מענין פרי, אף שהוא מגזרה אחרת, כי ענין פרי מנחי הלמ"ד, והראוי ותפרה, או ותפרה, אפשר שלא הייתי חוששי' לזה, כדי לפרש הפסוק על פי פשוטו, ואולי שבעת אחד מעתותי השנה יעשה כל אלה, שהשקד ינץ, החגב יסתבל, והאביונ' תוציא פריה, והוא מדמה מהירות ימי הזקנה אל העניינים הללו: ומצאנו שרבותינו ז"ל קראו למין ממיני הצלף אביונות (ברכות דף ל"ו), ומעתה קרוב הדבר שיהי' אביונה שם האילן, כמו השקד התפוח וכדומה שהם שמות האילנות, אלא שלחגב לא מצאתי ראי' כלל, ולכך לא מלאכני לבי לפרש הפסוק על הדרך הזה: (ו) עד אשר לא ירתק, כן הוא הקרי, והכתי' ירחוק כו' המשל ממעש' הבור ושאיבת המי', והנה הכד קשור בחבל, והחבל אחוז בגלגל, ועל ידו יעלו מים מן הבור, וספכו

שטירצט, דער איימער אן דער קוועללע צערבריכט, אונד דאז ראד אם ברוננען צערשמעטטערט ווירד.

(ז) זא

הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃

ז וישב

באור המלות

תשבר: והמלאפו"ס תמור' חול"ם על משקל תסב: גלת הזהב, יתכן לפי הענין שלפני הבור יהי' כלי גדול המחזי' מים, ואליו תשפוך הכד את מימי', ויקרא גלה, כמו גלת עליות וכו' וכן וגלה על ראשה, (זכרי' ד'): ונרץ, שרשו רוץ אלשון מרוצה, והוא על משקל נכון משרש כון, ויתכן שיהי' משרש רצץ, ענין שבירה, על משקל נמג:

(ט) ואזן

באור הטעמים

וישפכו אותם אל תוך הגלה שלפני הבור, ואם יתקשר החבל ויתעקש כאלו יעשה שלשלת, לא ישיג אל תוך הבור, זהו לפי הקרי והכתיב ירחק והענין אחד, שיהי' החבל רחוק מן המבוע, וכן אם תשבר הכד או הגלגל או הגלה אשר אליה ישפכו המים לא יהי' עוד תועלת בבור, זהו המשל, ויתכן שיהי' הנמשל לב האדם וגידיו השוכני' והדופקים וסבוב הדם בגוף על ידם, לפי שהגידים הדופקים יוליכו את הדם מן החלל השמאלי שבלב, אל כל אברי הגוף הקטנים והגדולים, והגידים השוכנים יקבצו את הדם מכל האיברים ההם וישיבו אותו אל החלל הימיני שבלב, ומן החלל הימיני יעלה דרך גיד דופק אל הריאה, ומשם ישוב הדם ע"י גיד שוכב אל החלל השמאלי שבלב, וחוזר חלילה מן הלב אל האיברי' ומן האיברים אל הלב סובב סובב עד שישוב על סבובותיו על המעט עשרים וארבעה או שלשים פעמים בשעה, כידוע לבעלי חכמת הנתו', אשר הרבו לחקור בגוף האדם, והראו כפלאות האל ביצירת מבחר הברואים, וידוע שאי אפשר לאדם לחיות אם ישבתו הכלים הללו ממלאכתם, כי תנועת הלב מקור חיי האדם, ובבוא הדם אי אפשר שיתנועע הלב, וכן להפך, וא"כ יפה דמה החכם גלגול הדם וסבובו אל מלאכת שאיבת המים ע"י גלגל וחבל כד ומבוע על דרך מליצה, ובכנה את מות האדם ושביתת הלב והגידי' והריאה, עם רתיקת החבל, ושבירת הכד והגלגל וגלת הזהב, כי בכל אלה תתקלקל מלאכת השאיבה, ואף שלא נוכל לכוון את כל מלות המשל בפרט עם עניני הנמשל, הנה כן דרך המליצה להוסיף דברי' במשל אף אם אין להם ענין מיוחד בנמשל, ודבר זה ידוע לבעלי השיר והמליצה, ואף במשלי הנביאים כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לספר המורה, כי משלי הנבואה הם על שתי דרכי', יש מהן משלי' שכל מלה מן המשל תורה על ענין מה, ויש מהם שיהי' כל המשל מגיד על כלל העניני' שבנמשל, ויבאו במשל ההוא דברים רבים, אין כל מלה מהם מוספת ענין בנמשל אבל הם ליפות המשל וסדר הדברים בו, או להפליג בהסתיר הענין הנמשל, וימשכו הדברי' כפי כל מה שראוי בגלוי של המשל ההוא ע"ש: ומפרשי' אחרי' אמרו שחבל הכסף כנוי לחוט השדרה ושאר החוטי' הנקרא' נערווען היוצאי' מן המוח ומן חוט השדר' אל כל אברי הגוף, והם לבנים כמראה הכסף, וגלת הזהב הוא הקרום שעל המוח שהוא כמראה הזהב, ועל הדרך הזה אפשר שהמבוע הוא המוח עצמו שהוא מקור ומבוע הליחה הרוחני' הזכה דרך המיתרי' הלבני' ההם הנקראי' נערוועז אל כל איברי הגוף להוליד בהם התנועה הרצונית וההרגשה, ואם יחסר המוח וייבש המקור תבטל התנועה וההרגשה בכל הגוף וימות האדם מיד, וכן אם יתרוצץ הקרום שבמוח או אם ירתק ויתקצר, חוט השדרה, אי אפשר לאדם להתקיי' כידוע, ועל כל פנים יהי' משל ככבד עד מאוד, ונראה ממנו שהי' ענין סבוב הדם או סבוב הליחה הרוחנית היוצאת מן המוח אל המיתרי' שזכרתי ידוע לשלמה המלך ע"ה, אם שהוציאו בשכלו האמין או שהי' הדבר נודע אליו ברה"ק, אף שהי' סתום וכמוס מכל חכמי האומו' הראשוני', ולא נודע כי אם קרוב למאת שנה ע"י נסיונו' האחרוני':

(ז) ושב

רש"י

מ'): ותרוץ גולת הזהב. זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולת עליו' (יהושע ט"ו). ותרוץ לשון רציצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור. יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא. ולפי פשוטו גלגל שדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל: וזכור את בוראך בימי בחורותיך. בעוד שהבחורות שבכם קיימת. בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (שמואל א' ב'). בעוד שהלוייה קיימת שנאמר בו כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך (בפ' שופטים). בעוד שמלכות בית דוד קיימ' שנאמר ויבחר בדוד עבדו (תהלים ע"ח). בעוד שירושלם קיימת שנאמר בה העי' אשר בחרתי בה (מלכים א' י"א). בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה (ד"ה ז'). בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' (בפרשת ואתחנן): עד אשר לא יבואו ימי הרעה. אלו ימי הגולה: עד שלא תחשך השמש. זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי (תהלים פ"ט). והאור זו תורה שנאמ' כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו). והירח. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה. והכוכבים. אלו הרבנים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים (דניאל י"ב). ושבו העבים אחר הגשם. צרה אחר צרה קשה אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: ביום שיזועו שומרי הבית. אלו משמרות כהונה ולוייה: והתעוותו אנשי החיל. אלו הכהנים שהם גבורים בכח. אמר ר' אבא בר כהנא שנים ועשרים אלף לוים הניף אהרן ביום א'. אמר ר' חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות. אלו המשניות הגדולות משנת ר"ע ומשנת ר' חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות. שישתכ' הגמרא מן הלב: וסוגרו דלתים בשוק. כגון דלתי נחושת בן אלכהן שהיו פתיחין לרווחה: בשפל קול הטחנה. על ידי שלא נתעסקו בתורה אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחי' אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה (יהושע א'): ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנצר הרשע. אמר ר' לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. בשיר לא ישתו יין (ישעיה כ"ד): גם מגבוה ייראו. מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך. מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יגלית בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים (יחזקאל כ"א): וינאץ השקד. תאמת נבואת ירמיה שנאמר מקל שקד אני רואה (ירמיה א') אמר ר' אליעזר השקד הזה משעה שהוא יוצא עד גמר פירותיו עשרים וא' יום כך משבעה עשר בתמוז עד ט' באב עשרים וא' יום: ויסתבל החגב. זה צלמו של נבוכדנצר רומיה אמין שתין פותיה אמין שית (דניאל ג') ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת

דורא

ז וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃

(ז) זאָ קעהרט דער שטויב צור ערדע צוריק, וואָהער ער וואַרד, אונד דער גייסט שווינגט זיך אויפווערטס צו גאָטט, דער איהן געגעבען.

סיום

ח הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ ט וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃ יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה

בעשלוס

(ח) אייטעלקייט דער אייטעלקייטען, זאַגטע דער פרעדיגער, אללעס איזט אייטעל! (ט) אום זאָ פיל גרעסער דיא איינזיכט דעס פרעדיגערס וואַרד, אום זאָ פיל מעהר זוכטע ער דאַז פאָלק צו בעלעהרען. ער ערוואָג מיט אויפמערקזאמקייט, אונד דאַכטע טיף נאָך, אונד פערפערטיגטע פיל גלייכניסרעדען. (י) אויך אייפערטע דער פרעדיגער נאָך רייצענדעם פאָרטראַג, דיא וואָרטע דער וואַהרהייט ריכטיג צו לעהרען. (יא) וואָרטע דער וויזען זינד וויא שטיכעל; דיא רעדען דער זאַממלער האַפטען, וויא איינגעזענקטע נעגעל

באור המלות

(ט) ואזן, מלשון מאזנים, כלומר שקל ענין בענין, אבגעוואָגען, או יהי' מלשון אזן, שהטה את אזנו לשמוע, געהאָרכט, או שהטה' לאזן זולתו, כמו אז יגלה אזן אנשים, ואזן גילה את אזני והקי', האט נאך געדאכט: (יא) כדרבנות, דרבן, הוא השפיץ התקוע בראש עץ ליסר בו הבקרים, בעת החרישה, והעץ

רש"י

דורא (שם) אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנא' וזהבם לנדה ולמס יהי' (יחזקאל ז): ותפר האביונה. זו זכות אבות תופר משענת אבות שלהם ויהיה האביונה מלשון אבה: כי הולך האדם. ישראל שנקראו כאן אדם (שם ל"ו) אדם אתם (שם ל"ד): בית עולמו. מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו מולכין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העי' לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואים את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות ואשר לשבי ואשר לחרב (ירמיה ט"ו) והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גולת הזהב. או דברי תורה שנאמר בהן הנחמדים מזהב (תהלי' י"ט): ותשבר כד על המבוע. כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שהניה' גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך. תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהיא זוטו של עולם: ז וישוב העפר וגו'. מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקדש שכיון שנסתלקה רוח הקדש גלו:

סיום המגלה

ח הבל הבלים. אני רואה בעולם. אמר הקהלת. מי שבו קבוצת החכמה: הבל הבלים. כל מה שנברא בששת ימי בראשית: ט ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות: י בקש קהלת. נתן לבו וחזר על הדבר ומלאו: דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זו תורה שבכתב והנביאים: יא דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העביר' כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבנות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר

באור הטעמים

(ז) ושב העפר, כאן גלה המלך החכ' את דעתו, דעת התור' והחכמ', שרוח האדם נתונה לו מאת יוצר הכל, ושנפש האדם איננה מקרה בגוף, כי אם עצם נברא פשוט נבדל מהגוף, איננו נגדר במקום, והוא קיים במות הגוף, ושב אל האלהים אשר בראו בעת שישוב הגוף להיות עפר, ומכאן אתה רואה שמה שפירשתי בפרשה ג' ח' ט' הוא הנכון, ושלא היתה דעת החכם מעולם לעורר ספקות נגד עקרי הדת מבלי לדחותם כי אין זה פועל חכם:

סיום המגלה:

(ח) הבל הבלים, אחר אשר זכר המות שב אל תחלת דבריו וסיים במה דפתח, ובא הקהלת בה"א הידיעה בעבור היותו תואר השם, כי לא תבא על שם עצם פרטי לעולם: (ט) ויותר שהי' קהלת חכם, כפי יתרון החכמה שהי' בו כן למד דעת את העם, שמע מן אחרי' שקל בפלס השכל, חקר בתבונתו, ותקן משלים הרבה, כי שלשת אלפים משל דבר, וכל משל יש בו תוך וענין שהוא דבר חכמה ומוסר או חקירה: (י) בקש, ירצה שאחרי כל זאת החקירה בקש החכם גם כן שיהיו דבריו אמרי נועם ודברי חפץ, ויהיו דברי אמת כתובי' ביושר ומתק המליצה, למען יכנסו בנפש העם, ויעשו רושם: (יא) כי דברי החכמים הם כדרבונות תחובות בלבב השומע המשכיל, ובעלי אסופות הם הלוקטי' מפי ספרי' ומפי סופרים דברי חכמה ומחברי' מהם חבורי', אמר שדברי בעלי אספות האלו כמסמרו' וויא נאַגעל נטועי' וקבועים בנפש האדם ואי אפשר מבלתי שיעשו רושם מה, כאשר אמר החכם למלך הכוזר (מאמר חמשי הקדמה ה') כפעולת השומעי' מקבלי' רושם על ידי תוכחת המוכיח, כאשר יוכיח בדברי מקובלי', ויש לכל תוכחה באמת תועלת על כל פנים, ואם לפעמים איננה משיבה את הממרה מעשות הרע, הנה תקדח בנפשו מדברי התוכחת ההיא כמו כיכון אש, ורואה כי המעשה ההוא רע, וזהו חלק והתחלה מן התשובה ע"ש: נתנו מרועה אחד, ותכן שיהי' מענין מחשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קל"ט), ורעיון, ויהי' רעה איינער דער נאכדענקט, יאמר שכל

מֵרֹעֶה אֶחָד׃ יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃ יג סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

רכ״ב ס

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם :

חזק

נעגעל, אין דער וועלט; איבעראיינשטיממענד אללע, אַלז העטטע זיא איין דענקער הערפֿאָרגעבראַכט. (יב) ניצליכער אַלז אַללעס דיזעס, מיין זאָהן! איזט אייגענעס אויפֿמערקען. דעס ביכערשרייבענס איזט קיין ענדע, אונד פֿיל געשוועץ איזט נור וועלענפיין. (יג) דער שלוסזאַץ, דער אַללעס ענטהעלט, איזט: פֿירכטע גאָטט, האַלטע זיינע געבאָטע! דיס איזט דעם מענשען בעשטיממונג. (יד) דען אַללע האַנדלונגען (דעס מענשען) ווירד גאָטט נאַך דער פֿערבאָרגענען אַבזיכט ריכטען, אָב דיזע גוט אָדער בעזע וואַר.

דער שלוסזאַץ, דער אַללעס ענטהעלט, איזט: פֿירכטע גאָטט, האַלטע זיינע געבאָטע! דיס איזט דעם מענשען בעשטיממונג.

ענדע.

באור המלות

והען יקרא מלמד, והמקט דרבן, איין שטיכעל: (יב) ולהג, ענינו הקריאה והלמוד בלי הבנה: (יג) סוף דבר, אחרית הדבר ותכליתו :

באור הטעמים

שכל המשלי' והמאמרי' וכללי החכמה אף שהם מלוקטים מספרים הרבה, הנה כלם יסכימו לדבר אחד ללמד לאדם דעת חכמה ומוסר כאלו נתנו כלם מרועה וחוקר אחד: (יב) ויותר מדברי' הכתובי' בספרי' הזהר בני לשמוע דברי חכמי' וללכת בדרכיהם, כי לא המדרש והלמוד והקריאה עקר כי אם המעשה, הוא תכלית ויסוד ועקר הכל, עשות ספרי' הרבה אין קץ, אי אפשר שיכתב הכל על ספר, וצריך שישמע חכם ויוסיף לקח מעצמו, ולא יסמוך על קריאת הספרים, כי להג הרבה בלי הבנת הלב, הוא יגיעת בשר, ואין בו תועלת לא לגוף ולא לנפש: (יג) סוף דבר, אחרי אשר שמעת כל דברי החכמים וטענותיהם ותשובותיהם, מחלקותם והסכמתם, הנה סוף דבר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה עיקר ותכלית האדם: (יד) כי את כל מעשה אשר יעשה האדם, יביא האלהים במשפט, ולכך נקוד מעשה בסגול ומוכרת בטעם זקף כי איננו דבוק אל השם, על כל נעלם, כל מעשה נראה יובא במשפט כפי הנעלם, והענין כפי כונת הלב: אם טוב ואם רע: (יתכן יותר לפרש שני המקראות האלה כך: בקש קהלת למצוא דברי חפץ, כי מה שכתב עד הנה במגלה הזאת, רובו הוא דברי השגת והכרת הנפש, אבל דברי חפץ הנפש למאום ברע ולבחור בטוב ע"י מעשה לא כתב ממנו כ"א מעט מזער, והיא חכמת המוסר הטבעית, והיתה בקשתו למצוא ספר כתוב ע"ז ביושר, ר"ל שהאמתיות שבחכמה הזאת תהיינה קשורות בו, זו בזו ע"פ דרכי ההיקש המופתי, ובסדר הראוי שהמושכלות הראשונות תוכתבנה תחלה, ואחריהן ההנחות התולדות המשתלשלות מהן, ואז הן דברי אמת, שלא יוכל אדם לערער עליו כיון שבא מופת חותך על כל דברי אמת, אבל לא מצא ספר כזה: רק (יא) דברי חכמים היו בימיו מפוזרים בזה, אחד הנה ואחד הנה, כמו הדרבונות שאין בכל מלמד הבקר רק דרבון אחד להוסיר בה"ם לדרך ידוע, ואם ימצא ספר מקנן אלה ההנחות, הן לבד, כמסמרות נטועים יחד יחד במקום נאמן, ואין להיתדות קשור זה בזה ע"פ מופת, ועוד שאינם נטועים כי אם בהעלים (ותיבת בעלי הוא על משקל עלי זית ועלי עץ שמן וגו', נחמי' ח' ט') אשר לאסופות החכמים, כמו מגלת סתרים, כי כאשר מקור חכמת המוסר נפתח בחכמת הנפש, ולא אבו החכמים בימים ההם לגלות חכמת האלהות בהמון, כי כבוד אלהים הסתר דבר, ע"כ לא כתבום כי אם לעצמם למזכרת, ומסיים שמכל מקום נתנו מרועה (לשון רעיון) אחד. שהוא השם ב"ה דיהיב חוכמתא לחכימין, והרי זה מופת שהאמיתיות האלה כלנה אחודות וקשורות זו בזו, כשם שמקורם אחד אמתי) :

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' :

רש"י

זה קבוע אף דבריה' קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצות בהם טעם: בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגלת אסופה וגסה גרו"סה בלע"ז (בל"א גראָס. שטאַרק. וויכטיג) כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בשי"ן שהתורה בכ"ד ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: יב ויותר מהמה בני הזהר. ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו עשות ספרים הרבה אין קץ הם באו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת בשר. ואם בא לתת לב לגירסא תבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל אך: יג סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר זה נברא כל האדם: יד כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע. אפילו נכשל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא :

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומר :

נשלם פירוש רש"י על מגלת קהלת:

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה'

א (א) אלה, בגלגל והלמ"ד בדגש: מול, מלא וא"ו כתיב: ז"ל דברי
אמת: מול, דלא ככל מול שבתנ"ך. ואולי ר"ל ערבה שאמה מול סוף
על שם היותה מול ים סוף, כמו שמפרש התרגום, וכמו על כן קרא שמה
בבל, וכן בא גד, ותקרא שמו גד, וכמו שחסר גם כאן מלת ים: סוף,
מלא וא"ו: תפל, חסר וא"ו כתיב: וחצרת, זה הוא אחד מן ד' חסרים
וא"ו: ודי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: (ב) מחרב, חסר וא"ו:
שעיר, ז"ל רמ"ה, בהר שעיר, בפרשת וישלח, ל"ו א': מלא יו"ד כתיב:
וכל שעיר שום אתרא אושום אומה דכותיה מלא: (ג) אלהם, חסר יו"ד
כי אינו מהי"ז מלאים בתורה: (ד) אחרי, מלא יו"ד בסוף תיבותא:
הכתו, חסר וא"ו כתיב: את, בשופר יתיב: מ"ש: סיחן, חסר וא"ו,
בחשבון, מלא וא"ו: בעשתרת, במפתח: בעשתרות, והרמ"ה כתב
בעשתרת קרנים, בפ' לך לך, י"ד, ה': חסר וא"ו כתיב, ודכותיה אשר
יושב בעשתרת באדרעי: דין: מ"ש: (ה) הואיל, מלא דמלא, מלא וא"ו
ויו"ד כתיב: התורה, ז"ל רמ"ה, והתורה והמצוה, בפרשת משפטים,
כ"ד, י"ב: מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא דתורה דכותיה באורייתא מלא:
(ו) אלינו, ז"ל רמ"ה, על כן באה אלינו, בפרשת מקץ, מ"ב, כ"א: מלא
יו"ד, וכולהון דכותיה: בחרב, חסר וא"ו: (ז) וסעו, תנועת הוא"ו
בתחלת התיבה, היא תנועה קלה, כי הוא"ו היא וא"ו החבור ודינה בשוא
לפי שלא יבאו שני שואין רצופים נשתנה לתנועה והיא נקראת, כאלו כתוב
אוסעו: ובאו, ז"ל רמ"ה, ולכו באו ארצה כנען, בפרשת ויגש, מ"ה,
י"ז: חסר וא"ו כתיב, ודכותיה ובאו אלי: דפסוק דבתריה, וכל לישנא
באורייתא דכותיה: שכניו, מלא יו"ד בין נו"ן לוא"ו כתיב: ובנגב, כן
כתיב לא בנגב: מ"ש: וא"ת: ובחוף, ז"ל רמ"ה, לחוף ימים ישכן, בפ'
ויחי מ"ט, י"ג: מלא וא"ו כתיב. וכל חוף דאורייתא דכותיה מלא:
והלבנון, ז"ל רמ"ה, אחד לאוד חסר וא"ו כתיב באורייתא, וסי', ההר
הטוב הזה והלבנון, דאעברא נא ואראה, ואתחנן ג', כ"ה, ושארא כולהון
מלאים וא"ו: הגדל, חסר וא"ו: (ח) לאבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד:
אחריהם, מלא יו"ד: (ט) ואמר, חסר וא"ו בתר אל"ף: אלכם,
חסר יו"ד: אוכל, ז"ל רמ"ה, לא אוכל להמלט ההרה, בפרשת וירא,
י"ט, ט' מלא וא"ו כתיב, וכל אוכל דכותי': שאת, מלא אלף: והאלף
בצירי: (י) ככוכבי, ז"ל רמ"ה, ככוכבי השמים, דכי ברך אברכך,
בפרשת וירא: כ"ב, י"ז: מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: לרב.
חסר וא"ו, וכל רב באורייתא דכותיה. וכל לרב בלישנא דכותיה: הרמ"ה
ז"ל, ויש בזה דרש בדברים רבה, אמר להם היום הזה ככוכבים, אבל
לעתיד לבא לרב אתכם עתידים להיות דומים לרבכם, כיצד, כתיב כאן
כי ה' אלהיך אש אוכל', וכתיב בישראל לעתיד לבא, והיה אור ישראל לאש
וקדושו להבה. מ"ש: (יא) אבותיכם, מלא וא"ו וחסר יו"ד בכל ספרים
כ"י מדוייקים וכן כתוב בהעתק הללי, לית כתיב כן, וגם במסורת כ"י,
לית חסר יו"ד וכן במסורת פרשת שמות, ובספר מנחת כהן הבא והתם,
ואמרתי להם אלהי אבותיכם לית מלא דמלא בתורה, אלהי אבותכ' יסף
עליכם, לאוד מלא וא"ו וחסר יו"ד, ושארא אבתיכם כתיב חסר וא"ו ומלא
יו"ד, ע"כ, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, ובמקצת ספרי הדפוס דין חסר דחסר,
ובמקצתם חסר וא"ו ומלא יו"ד, וכולם שגו ברואה מ"ש: יסף, חסר וא"ו,
ועיין בת"ס פרשת ויצא, למ"ד, כ"ד: עליכם, מלא יו"ד: ויברך, ביוד
נקוד אחר הוא"ו: כמו ויהודה, בפרשת שמות, א', ב': וכמו וידעתם,
בפרשת וארא, ז'. כמ"ש בספר נוהר התיבה תיבת השו"א, אות י"ח:
(יב) איכה, מלא יו"ד וכל איכה דכותיה מלא: וריבכם, מלא יו"ד
כתיב. (יג) ונבנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: וידעים, חסר וא"ו
ומלא יו"ד קדים למ"ם כתיב, בר מן יו"ד קדמאה קדים לדל"ת, ודכותיה
וידעים, בפסוק ט"ו: לשבטיכם, מלא יו"ד כתיב, וכל שבטיכ' באורייתא'
דכותיה: ואשימם, במדרש דברים רבה, ואשמם כתיב, אמר ריב"ל,
אמר להם משה אם אי אתם נשמעים להם, אשמה תלויה בראשיכם וכו',
ודרש גם כן בספרי, מלמד שאשמותיה' של ישראל תלויים בראשי דייניהם
ורש"י הביא מדרש זה דספרי. וכתב בפירוש שהוא חסר יו"ד, וכן נראה
מהמזרחי והתקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו מזה מאומה, גם בעל
הטורים אמר שהוא חסר יו"ד, וכן ראיתי בשם ספר הללי, אמנם הציד'
בעל אור תורה כי בכל ס"ס ואשכנז ומגריים וירושלמיים מלא יו"ד,
ושהמסורת עליו דין ומלא, ולזה הסכים המאירי ושמן ששון, וכן כתב
הרמ"ה ז"ל לפום דרשא חסר יו"ד כתיב ובכולהו נוסחי דיקי מלא יו"ד
כתיב, וכן העידו חכמי בורגיש על הרמ"ה שכן עשה מעשה וכן עיקר
והמפרשים שכתבו שהוא חסר, הלכו בזה אחר הדרש, ואכן כמציאות
הספרים והמסורות נקטינן, עכ"ל, (ומסיים שם באור תורה, וזה לשונו,
והדרשות תדרשנה, אך אין למדים המלא והחסר מן הדרש במקום שחולק
על מציאות הספרים והמסורות), עוד מצאתי מסורת כ"י, שאומרת,
לית וא' ואכי אשימם, מלכים א' ה': והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' וחד
וא' ולית דכותיהון, (ר"ל כאן כתוב ואשימם בוא"ו בראש המלה) ושם
במלכים כתיב אשימם בלא וא"ו בראש המלה) ומשם קצת ראיה שגם זה
מלא, ר"ל דאי לאו הכי, כמו שמזכיר השינוי שביניהם מחמת וא"ו שבראש
המלה, הכי נמי היה לו להזכיר השינוי במלא יו"ד וחסר), ואולי לזה
נתכוון בעל מנחת כהן באמרו ואשימם מלא בהכרח המסרה, ועיין בש"ת
הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב: מ"ש: בראשיכם, מלא דמלא כתיב, מלא אל"ף
ומלא יו"ד: (יד) טוב, במקצת מדוייקים אין הטי"ת במאריך וכן נראה
בחילופים: מ"ש: אמנם בא.מש רא"פ יש מתג בטי"ת, והוא הנכון, כי יש
למתג הזה כח נגינה, כי יש כאן נח נסתר ונח נראה אחר תנועה אחת,
וזה לא יתכן כי אם בכח נגינת טעם או בכח מתג הבא במקום נגינת טעם:
לעשות, מלא וא"ו כתיב: (טו) אותם, מלא וא"ו: ראשים, ז"ל
רמ"ה, והיה לארבעה ראשים, בפ' בראשי', ב', י"ד: מלא דמלא, מלא
אל"ף ויו"ד, וכל ראשים אורייתא דכותיה: עליכם, מלא יו"ד: ושרי
מאות, וא"ו בראש המלה, מאות מלא וא"ו, וכן שרי חמשים, וא"ו בראש
המלה, וכן שרי עשרת, אבל בפ' יתרו ג' י"ח, כ"א, כתיב שרי מאות שרי
חמשים ושרי עשרת, וכן בפסוק כ"ה, שם: עשרת, חסר וא"ו כתיב וכל
אורייתא דכותיה חסר: ושוטרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל לשין
באוריית' דכותיה: (טז) שפטיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: שמע,
סנהדרין פרק קמא, אזהרה לבעל דין שלא יטעום דבריו לדיין קוד' שיבא
בעל דין חברו: קרי ביה משמע בין אחיכם, פי' שמע כתיב חסר וא"ו,
כלומר שמע דבריך כשתהיו שניכם יחד. מ"ש: אחיכם, מלא יו"ד: גרו,
חסר יו"ד קדים לרי"ש: (יז) לא תכירו, מלא יו"ד: פנים, מלא יו"ד
כתיב, וכל פנים באורייתא דכוותיה: כקטן, ז"ל רמ"ה, ואת המאור
הקטן, בפרשת בראשית, א' ט"ז: חסר וא"ו כתיב, וכל לישנא דקטן
באורייתא דכותיה חסר: כגדל, ז"ל רמ"ה, ושארא דגדל (ר"ל בלא אות
ה"א בתחלת המלה) מלאים כתיב, בר מן ב' חסרים וא"ו בלישנא, וסי',
כגדל דלא תכירו פנים, דין, ובמרא גדל ובמפתים, דויוציאנו דמקרא
בכורים, בפרשת כי תבא, כ"ו, ח': ושארא דגדול מלא וא"ו כתיב:
תשמעון, מלא וא"ו ונו"ן כתיב: תגורו, מלא וא"ו כתיב: לאלהים,
בחומש מ"ש אין מתג בלמ"ד שבתחלת המלה, אמנם בחומש ר"א פרעמסלא,
יש מתג, והוא הנכון: כי תנועת הלמ"ד היא תנועה השלישית ממקום
הנחת הטעם: אשר יקשה, בלא תרין חוטרין, (ר"ל מרכא כפול')
במלת אשר: מ"ש: מכם, בזקף קטן, מ"ש: תקרבון, חסר יו"ד ומלא
וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא כתיב: וז"ל רמ"ה ושארא אורייתא כל לישנא
דהקרבה דקריא רי"ש דידיה בחירק, מלא יו"ד כתיבין וכולהו נוסחי דיקי
כי הא' מסורתא סלקי: ושמעתיו, מלא יו"ד כתיב: (יח) ואצוה,
הוא"ו שבתחלת המלה בקמץ, ובחומש מ"ש הוא"ו בפתח, והוא טעות: כי
זה היה משמע עתיד, ובאמת היא וא"ו המהפכת מעתיד לעבר, וצריך
הקמץ להשלי' הדגש שבאו' אית"ן: שפטיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב:
ההוא, כתיב בוא"ו בכל ספרים כתיבת יד מדוייקים וקרי בחירק, והאי
דאמרינן במסורת, בעת, בפעם, בשנה, הבאר, כולהון ההיא, ולית חד
מנהון ההוא, ההוא לענין הקריאה בלחוד אתמר, ועיין בת"ס בפרשת
שמיני י"א, ל"ט: מ"ש: תעשון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: (יט)
מחרב, חסר וא"ו: הגדול, מלא וא"ו: והנורא, ז"ל רמ"ה, מה נורא
המקום הזה, בפ' ויצא, כ"ח י"ז: מלא וא"ו, וכתיב אל"ף בסוף תיבותא,
וכל לישנא באורייתא דכותיה דנורא מלא: ראיתם, ז"ל רמ"ה, ונקר
וראיתם, בפרשת בשלח, ט"ז ז': מלא יו"ד כתיב, וכל ראיתם באורייתא
דכותיה

דכותיה: אתנו, חסר וא"ו: ונבא, ב' חסרים וא"ו, וסי', ונבא עד קדש ברנע, דין, אשר נבא, ותקרבון אלי כלכם, לקמן פסוק כ"ב: ושארא באורייתא כולהון מלאים וא"ו, וכולהון עם א"ק: רמ"ה: ברנע, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב: (כ) ואמר, ז"ל רמ"ה, ואמר לה זה חסדך, דויהי כאשר התעו, בפרשת וירא, כ', י"ג, חסר, וכן כל אורייתא דכותיה, ודכותיה אשר אמר שיה, בפרשת חיי שרה, כ"ד, י"ד: וכל אמר חסר, בר מן ב' בשום בר נש מלאים וא"ו: ועיין בת"ס בפ' וישלח, ל"ו, י"א: אלכם, חסר יו"ד: נתן, חסר וא"ו: (כא) רש, חסר כתיב: אבותיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: לך, הלמ"ד בקמץ, לפי שהוא בזקף קטן, ולפעמים אף בזקף קטן הלמ"ד בשו"א, כמו אשר ייטב לך, בפרשת ואתחנן, ו', ג': תירא, מלא יו"ד וכתיב אף בסוף תיבות': תחת, חסר יו"ד קדי' לאי"ת: (כב) ותקרבון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: נשלחה, ה"א נוספת בסוף המלה: לפנינו, מלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה: וישבו, ב' חסרים יו"ד ובענין, וסימן, וישבו אתנו דבר, דין: וישבו אתנו דבר, לקמן פסוק כ"ה: בה, הבי"ת בדגש בדין דחיק: נבא, חסר וא"ו: עליהן, מלא יו"ד: (כג) וייטב, בתרין יודי"ן: שנים, בלא תרין חוטרין במלת שנים: מ"ש: (כד) ההרה, ה"א בסוף תיבותא: ויבאו, חסר וא"ו וקדים לאלף: אשכל, זה הוא אחד מן ד' חסרים וא"ו: (כה) ויורדו, בהעתק הללי, וירדו, ירושלמי, ויורדו ע"כ: ובספרים שלנו מלא וא"ו, ונמס' עליו ב' חסר יו"ד, וכן נמס' על וימסרו ויורדו דסוף מקץ, ומכלל משמע דמלא וא"ו כתיב, ובמסורת כתיבת יד, ויורדו ב' כתיב כן, ובפירוש איתמר מבעל מנחת כהן ויורדו אלינו, ב' מלא וא"ו וחסר יו"ד, וסי', ויורדו איש אמתחתו, והדין, והכי נמי איתמסר מהרמ"א ז"ל בהדיא, והוסיף עוד, וחד בלישנא מלא דמלא, וסימן, ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים, בפ' במדבר, מלא וא"ו ויו"ד כתיב: אלינו, מלא יו"ד: מ"ש: וישבו, חסר יו"ד: דבר, הדל"ת רפה· מ"ש: טובה, מלא וא"ו: (כו) אביתם, מלא יו"ד כתיב: לעלת, זה הוא אחד מן ד' חסרים וא"ו: ועיין בת"ס בפרשת יתרו, י"ט, כ"ג: (כז) באהליכם, מלא יו"ד כתיב: אתנו, חסר וא"ו: הוציאנו, ז"ל רמ"ה, הוציאנו ה' ממצרים, דויהי כי ישאלך, בפ' בא, י"ג, י"ד: מלא דמלא, מלא וא"ו ויו"ד, וכל הוציאנו דכותיה: ודכותיה להוציאנו ממצרים, בפרשת בשלח, י"ד, י"א: אתנו, חסר וא"ו: להשמידנו, מלא יו"ד כתיב: ב' פסוקי' דטעמי', באוריית', ביד האמרי להשמידנו, דין: דיהוש' ז', ביד האמרי להאבידנו, וא' פסוק סימן, להשמד' ולהובדה עד כופא, דכיאל ז': (ר"ל שם נאמר גם כן תחלה לשון השמדה, ואחר כן לשון האבדה,) מ"ש: (כח) אנה, מלרע, וכן אנה אלך מרוחך, תהלים קל"ט, והשאר כלם מלעיל, מכלול דף רכ"א ומסורת: מ"ש: עלים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה: אחינו: מלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה מלא: לבבנו, בתרין ביתי"ן וחסר יו"ד: גדול, מלא וא"ו: גדלת, ז"ל רמ"ה, גדלת, הגדלת, כולהון חסרים דחסרים באורייתא, בר מן א' כתיב גדלת חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין, וסי', והקמת לך אבנים גדלות, בפרשת כי תבא, כ"ז, ב': ובצורת, ז"ל רמ"ה, ב' חסרים דחסרים, וסי', ובצרת בשמים דשמע ישראל אתה עבר, בפ' עקב ט', א': כל אלה ערים בצרת, לקמן בפרשת דברים ג', ה': וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, וסימן, ערים גדלת ובצורת בשמים, דין: וכל שארא בצרות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: ענקים, מלא יו"ד כתיב: ראינו, מלא יו"ד: (כט) אלכם, חסר יו"ד: תערצון, מלא וא"ו ונו"ן כתיב בסוף תיבותא: תיראון, מלא יו"ד קדים לרי"ש ומלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: (ל) ההלך, ז"ל רמ"ה, וכל שארא באורייתא, הלך, ההלך כולהון חסרים וא"ו כתיב: ועיין בת"ס בפרשת לך לך, י"ז, כ': (לא) באכם, חסר וא"ו כתיב: המקום, מלא וא"ו: (לב) אינכם, מלא יו"ד כתיב: מאמינם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כתיב: (לג) לתור, מלא וא"ו: לכם, תביר בכ"ף: מ"ש: מקום, מלא וא"ו: לחנתכם, חסר וא"ו כתיב: באש לילה, יש פסק בין אש למלת לילה: לראתכם, חסר וא"ו כתיב: יומם, מלא וא"ו כתיב: (לד) קול, מלא וא"ו: ויקצף, חסר וא"ו כתיב: וישבע, הוא תבנית הנפעל ופירושו כאילו נכתב בבנין הקל: (לה) הדור, מלא וא"ו: הרע, הרי"ש בקמ"ץ: מ"ש: הטובה, מלא וא"ו: לאבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לו) זולתי, מלא וא"ו כתיב: יפנה, דגש נו"ן וחסר וא"ו כתיב: דרך, הדל"ת במארך: מ"ש: ז"ל ד"א, נראה שבדל"ת כתב הא"ת בפירוש, ובזה הותר לי הספק שהייתי מסופק בחומש כ"י שבכל כיוצא בזה הבא בין מרכא טפחא לית ביה געיא: מלא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל מלא באורייתא דכותי': (לז) תבא, זה הוא אחד מן ט"ו חסרים בתורה ועיין בת"ס בפ' ויחי, מ"ט, י': שם, בלא ה"א בסוף תיבותא: (לח) העמד, חסר וא"ו: ובא, חסר וא"ו ומלא אל"ף כתיב: הגלגל (ר"ל מוכח) ביו"ד בדפוס ישן, ובספרי' כתיבת יד מדוייקים: ובאחד מהם מסור לית מלעיל: מ"ש: שמה, בה"א בסוף התיבה: והנגינה מלעיל: והמ"ם בדגש, וכבר אמרו המדקדקים שתיבות אלו הדג' שבם' הוא יוצא מן הכלל, וכתבו בהן סימן ל"ב איש, ר"ל, למה, בתים, אנא, ימה, שמה, כן הביא בספר נוהר התיבה, בתיבת התנועות, אות כ': אתו, חסר וא"ו, וכל אתו דכותיה חסר: חזק, הזי"ן בדגש: מ"ש: ינחלנה, דין לאוד חסר יו"ד בלישנא בחיר"ק. בלישנא נחלה באוריית', ושארא מלאים יו"ד: (לט) המה, בה"א בסוף תיבותא: יבאו, חסר וא"ו: שמה, ה"א בסוף התיבה: והם, בלא ה"א בסוף התיבה: יירשוה, מלא תרין יודין בריש תיבותא, ומלא וא"ו וקדים לה"א כתיב: (מ) המדברה, זה הוא אחד מן ז' דכתיבין עם ה"א בסוף תיבותא: (מא) ותתגרו, הגימ"ל דגושה· מ"ש: ותהינו, מלא יוד כתיב: לעלת, זה הוא אחד מן ד' חסרים וא"ו: ההרה, ז"ל רמ"ה, עשרה כתיבין כן, וסימן, ויעתק משם ההרה מקדם, בפ' לך לך, י"ב, י"ח, ויהי כהוציאם אתם החוצה, בפרשת וירא: י"ט, י"ז: הנה נא מצא עבדך, שם, ושם, י"ט: ויפנו ויעלו ההרה, בפרשת דברים, לעיל פסוק פ"ד: ותענו ותאמרו, דין: ואדבר אליכם, בפסוק מ"ג: בעלתי ההרה: בפרשת עקב, ט', ט': בעת ההוא, שם, יו"ד, א': ואעש ארון עצי שטים, שם, ושם, ג': ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה, בפרשת משפטים, כ"ד, י"ב: (מב) אינני, מלא יו"ד קדמאה בין אל"ף לנו"ן: תנגפו, התי"ו דגושה: איביכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (מג) אליכם, מלא יו"ד: ותזדו, חסר יו"ד כתיב: (מד) הישב, חסר וא"ו: לקראתכם, מלא אל"ף: מלא יו"ד ומלא ה"א בסוף: הדברים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: חרמה, בלא ה"א בתחלת התיבה: ובפרשת שלח לך, י"ד, מ"ה, כתיב עד החרמה: (מה) ותשבו, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר: בקלכם, חסר וא"ו כתיב: האזין, מלא יו"ד כתיב: אליכם, מלא יו"ד:

ב (א) המדברה, ה"א בסוף תיבותא· (ג) סב, חסר, וא"ו כתיב: צפנה, חסר וא"ו כתיב, וה"א בסוף התיבה במקום ליו"ד בתחלתה: (ד) עברים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: בגבול, מלא וא"ו: היושבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: וכל ישבים, הישבים, באורייתא דכותיה: וייראו, מלא בתרין יודי"ן: (ה) התגרו, מלרע, שהגלגל (ר"ל המוכח) ברי"ש, בספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים קדמונים: מ"ש: וכ"כ ד"א, וז"ל, תתגרו, מלרע, כ"כ הא"ת, וצ"ע למה אינו כסוג אחר, ואולי כי זה משורש יגר, ואם היה מלעיל היה משתנה לשורש גור, ובקצליכי מלעיל, ונרשם בפירש בגליון שם מלעיל: ירשה, חסר וא"ו ודגש, וכל לישנא דכותיה: (ו) ושתיתם, מלא יו"ד כתיב: (ז) מעשה, ה"א בסוף התיבה: ידך, ז"ל רמ"ה, את דמי אחיך מידך, בפרשת בראשית, ד', י"א: חסר יו"ד קדים לכ"ף, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר, בר מן ג' מלאים באורייתא, וסימן ידיך, דתביאמו ותטעמו, בפרשת בשלח, ט"ו, י"ז: ובכל מעשה ידיך דשבעת ימים תחג לה' אלהיך, (בפרשת ראה י"ז ט"ו): בכל מעשה ידיך דכי תקצר קצירך (בפרשת כי תצא כ"ד כ'): ושארא חסרים: הגדל, חסר וא"ו: עמך, המ"ם בקמ"ץ לפי שהוא בזקף ודין הפסק יש לו: (ח) אחינו, מלא יו"ד: הישבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: מאילת, מלא יו"ד קדים ללמ"ד כתיב: ומעצין, חסר וא"ו: גבר, ונפן, יש כאן פרשה סתומה באמצע פסוק, דהיינו בין תיבת גבר' ותיבת ונפן: (ט) תתגר, הגימ"ל בקמ"ץ: מ"ש: לוט, מלא וא"ו, וכל לוט שם אדם דכותיה, ועיין בת"ס בפרשת וישב ל"ז כ"ה: (י) האמים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה: לפנים, מלא יו"ד כתיב, וכל לפנים

באורייתא דכותיה: גדול, מלא וא"ו: ורב, במקצת ספרי הדפוס ורב הוא"ו בקמ"ץ, ותכונה דלקמן ורב בשו"א, ובספרים מדוייקים כתיבת יד, וגם בדפוסים ישנים שניהם בשו"א, וכ"כ א"ת מ"ש: ורם, כל אורייתא ורם, בר מן חד ורם לבבך; (בפרשת עקב ח' י"ד): וכל אשר קריא ורב, בר מן א' כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם, (ישעי' ב' י"ב): כענקים, דין, וכן בפסוק שאחרי זה בפתח כי כן הוא במ"ג ובמ"ק, וכן הוא בחומש ברשים ובחומש ר"ז, ואל תתמה כמו שכתבתי גבי כעופרת, כן כאן ר"ל לא כענקים ממש: דברי אמת: (יא) רפאים, מלא יו"ד: והמאבים, דין חסר וא"ו ומלא יו"ד: אמים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה, (יב) החרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: יירשום, מלא דמלא, מלא תרין יודין ומלא וא"ו כתיב, ושארא ליושנא ויירשם כתיב מלא תרין יודי"ן וחסר וא"ו, ובמסורה אחריתי, ויירשום תלתא בלישנא, ובני עשו יירשום ב' דין: ויירשם וישבו תחתם, לקמן פסוק כ"א: ואחריה בפסוק שאחריו: הא קדמאה דונשציר מלא דמלא, ושארא ויירשם חסר וא"ו וכולהון מלאים תרין יודי"ן: וישמידום, מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב: ירשתו, כולהון חסרים ודגשין; ולא איצטריכא להון, אלא משום דמסר עליהן כולהון חסרים: (יג) קמו, ז"ל רמ"ה, קומו כאו, דלוט, (בפרשת וירא י"ט י"ד), מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה בר מן אחד חסר וא"ו, וסימן, עתה קמו, דין: ונעבר, חסר וא"ו: (יד) ושמנה, הנו"ן בסגו"ל, כי שנה לשון נקבה: תם, חולם, וחסר וא"ו: הדור, מלא וא"ו וכולהון מלאים: (טו) בם, הבית דגושה מדין דחיק: להמם, המם, שניהם חסרים וא"ו: (טז) כאשר, הכ"ף רפה לבן אשר, וכן ראוי מדין בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א: מ"ש: למות, מלא וא"ו: (יח) עבר, חסר וא"ו: גבול, מ.א וא"ו: (יט) מול, מלא וא"ו כתיב, וכל מול באורייתא דכותיה מלא: עמון, מלא וא"ו כתיב, וכל עמון באורייתא דכותיה מלא: תצרם, חסר וא"ו כתיב, ואעפ"כ השורק בעל שלש נקודות שבגד"י צריך להמשך כאילו כתב שורק גדול במשך וא"ו כמו וגבתרת כי שרשו צור, אלא אחרי שנמסר חסר וא"ו, אי אפשר להנקד מלאופם כי אם שורק שלש נקודות: נתתיה, מלא יו"ד כתיב: (כ) והעמנים, חסר וא"ו כתיב, ומלא יו"ד כתיב, וכולהון חסרים וא"ו: זמזמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה, דגם מ"ש תניין: ורב, ורם, כענקים, מפורשים לעיל בפסוק יו"ד: וישמידם, בתיקון ס"ת ישן וישמדם: במפתח, וישמידם, ע"כ: והרמ"ה כתב וישמידם ה' מפניהם דעם גדול ורב, מלא יו"ד כתיב: ויירשם, חסר וא"ו ומלא תרין יודי"ן: (כב) הישבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ההרי, חסר וא"ו: ויירשם, חסר וא"ו: ומלא תרין יודי"ן: (כג) והעוים, מלא יו"ד כתיב: בחצרים, מלא יו"ד: כפתרים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: היצאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: מכפתר, בתיקון ס"ת ישן מכפתור, במדויק מכפתר חסר, וכן בהמפתח, ע"כ: והרמ"ה כתב ככתר ופלח, (בפרשת תרומה כ"ה ל"ג): חסר וא"ו כתיב, ודכותיה בעניינא אחרינא היוצאים מכפתר, דין: חסר: מ"ש: השמידם, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (כד) קומו, מלא וא"ו: סעו, כתב ר"א, הסמ"ך דגושה, וכ"כ מ"ש, וכתב הא"ת ולא ידענא למה: וגם לא נמנה במסורה י"ב מכל מלין דגשין בלא מבטל: ארנן חסר וא"ו: ם חו, מלא יו"ד וחסר וא"ו: חשבון, מלא וא"ו: (כה) ישמעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: ורגזו, כן הוא בקצלינא ובאת"נ גם ירמיה למ"ד ג' ט': בכולן בגעיא: ד"א: (כו) קדמות, מלא וא"ו כתיב: סיחון, מלא וא"ו: שלום, מלא וא"ו: (כז) אעברה, ה"א בסוף תיבותא: בארצך, הצד"י בסגול: אסור, מלא וא"ו כתי': ימין, מלא יו"ד כתי': ושמואל, זה הוא אחד מן חמשה מלאים דמלאים, מלא אל"ף ומלא וא"ו בתריה: (כח) אכל, ז"ל רמ"ה: אבל בעריס, (בפרשת מקץ מ"א ל"ה): חסר וא"ו כתיב, ודכותיה והיה האכל לפקדון, בפסוק שאחר זה, וכל דכותיה בשמיה דמיכלא חסר: תשברני, חסר יו"ד כתיב: ושתיתי, מלא יו"ד כתי': אעברה, ה"א בסוף תיבותא: ברגלי, הבי"ת רפה: מ"ש: (כט) והמואבים, מלא וא"ו קדים לאל"ף ומלא יו"ד קדים למ"ם בתראה: הישבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: אשר אעבר, כ"כ במקצת ספרים, וכן ראיתי בחילופים כ"ו: מ"ש חסר וא"ו כתיב: נתן, חסר

וא"ו: (ל) סיחן, חסר וא"ו: חשבון, מלא וא"ו: העברנו, חסר יו"ד: רוחו, מלא וא"ו: (לא) החלתי, חסר וא"ו כתיב: סיחן, חסר וא"ו: יהצה, ה"א בסוף התיבה: (לג) ונך, בתיקון ס"ת ישן, וגם בהעתק פירארה הכ"ף רבתי: ולא מצאתיכן במדוייקים, גם לא בגוף כותא מלפא ביתא רבתי: מ"ש: בנו, בניו קרי: (לד) ונלכד, חסר וא"ו כתיב: עריו, מלא יו"ד כתיב, ונחרם, מאריך בוא"ו ולכד לא בכו"ן, אע"פ בחילופים נראה בהפך, מ"ש: ואולם לפי כללי המתג המבוארים בספר לוחר התיבה, מוכח שכדברי החילופי' הוא עיקר: והנשים והטף, קדמאה והנשים והטף: תנייתא, (ר"ל לקמן קאפיטל ג' פסוקו') הנשים והטף: סי' קדמאה, והמלך והמן ישבו לשתות (ר"ל כתובי' שניהם בוא"ו:) סימן תנייג', יבא המלך והמן: מ"ש: מתם, חסר יו"ד כתי': שריד, מלא יו"ד: (לה) רק הבהמה בזזנו לנו, סימן חילוף קדמאה, בזזנו תנייג' (ר"ל לקמן קאפיטל ג' פסוק ז') בזזנו, וסימן עם זו: (ר"ל תחילה נכתב בכלזי"ן, ואח"כ נכתב תמורת זי"ן הכפל, אות ו':) מ"ש: (לו) מערער, חסר וא"ו: ארנן, חסר וא"ו: את הכל, ההא בזקף גדול: מ"ש:

וכ"כ ר"א: (לז) עמון, מלא וא"ו: יבק, חסר וא"ו כתיב:

ג (א) עוג, מלא וא"ו: לקראתנו, חסר יו"ד: (ב) לו, הלמ"ד בדגש, מדין דחיק, כי הנגינה במלת ועשית היא מלעיל: לסיחן, חסר וא"ו: יושב, זה הוא אחד מן י"ז מלאים באורייתא: (ג) בידנו, חסר יו"ד: השאיר, הש"ין במתג, ויש לו כח בגיכה: (ד) ארגב, כולהון חסרים דקמצים: חומה, מלא וא"ו: גבהה: חסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תיבותא: דלתים, מלא חד יו"ד דכתיב וקרי: ובריח, מלא יו"ד: (ו) ונחרם, אין מאריך בוא"ו ולא בכו"ן: מ"ש: ואולם בחומש ר"א פרעמסלא יש מתג בנו"ן, והוא הנכון: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו בלישנא באורייתא: לסיחן, חסר וא"ו: מתם, חסר יו"ד: (ז) בעת ההוא, כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד, וכן בעת ההוא שבסמוך, כמה שכתוב למעלה: מ"ש: ארנן, חסר וא"ו: בזזנו, מלא וא"ו: חרמון, מלא וא"ו כתיב, וכל שום אתרא באורייתא דכותי': (ט) צידנים, בתיקון ס"ת ישן, צדנים, בספר הלא צידנים, וכן במפתח, ע"כ: והרמ"א כתב בהדיא, צידנים יקראו לחרמון, דין, מלא תרין יודי"ן וחסר וא"ו כתיב: מ"ש: שרין בסי"ן שמאלית, וכן לבנון ושריון, תהלים כ"ט, כ"כ בהגהת ר' אלי' האשכנזי בפרשים שרש שרה, אע"פ שכתב במתורגמן, ויש ספרי' בשי"ן שמאלית (ר"ל דלכאורה מלשון זה משמע שאיננו מוסכם מכל הספרי' שיהיה בשי"ן שמאלי'), ובספרים מדוייקים, כתיבת יד, בשי"ן שמאלית, וכן תרגום אונקלוס סריון בסמ"ך, ומה שתרגם יונתן בן עוזיאל, טורא דמסר פירוי, וכן בתרגום ירושלמי, אם נפרש כלשון המדרש שפירותיו נוסרין, יהיה בשי"ן ימנית, אך אפשר לפרש שפירותיו מסריחין מחמת רוב פירו' הגדולי' באילנות, כי תרגום ולא הבאיש ולא סרי: וכן מלת שניר שבפסוק שיר השירים מראש שניר וחרמון, וביחזקאל כ"ז פירושים משניר, ובדברי הימי' א' ה'. ושניר והר חרמון, כולם בשי"ן שמאלית, וכן במדרש שניר שהוא שונא הניר, ועיין עוד מ"ש בתהלים כ"ט: עכ"ל מ"ש: יקראו לו, מקף באמצע לא מורכא: מ"ש: שניר, מלא יו"ד כתיב: (י) המישר, מלא יו"ד וחסר וא"ו, ומסר כולהון חסר וא"ו: סלכה, ה"א בסוף תיבותא: (יא) ערש, בנוסח אחד כתיבת יד מאלפא ביתא רבתא שי"ן ערש רבתי, וכן הוא בהעתק פירארה, ובתיקון ס"ת ישן כ"י, ולא ראיתי כן בספרי הדפוס, ולא בכתיבי יד: הלה, דין לחוד כתיב ה"א בסוף תיבותא, ובפסיקתא המיוחסת לר' טוביהו, הלא היא, ה"א תחת אל"ף משמש, ולמה כתיב בה"א, להודיעך כי אבי שבחו לא סיפר, שאין מספרין בכבוד הרשע כל כך, וכן הוא אומר, ואת אביתו (שמואל א' י' ז"ו'): ועץ חניתו קרי: ואמרו רבותינו ז"ל, אבי שבחו אין כתיב כאן, וכן הלה היא, ה"א במקום אל"ף, עיין מ"ש בירמי' סי' כ"ב: מ"ש, אמות, כולהון מלא וא"ו בר מן אחד בפרשת ויקהל, (יב) אשר, במקף לא בשופר ופסק: מ"ש: ארנן, חסר וא"ו: וז"ל מ"ש: בהעתק הללי ארנן מלא וא"ו, וכן מצאתי בס"א כ"י, אך בשאר ספרים חסר וכן עיקר, כי לא נמנה במסורת רק ג' מלא בתורה בפ' חקת כמ"ש שם: לראובני, וכן ולראובני ולגדי שבסמוך, ובפרשת ואתחנן ובפרשת כי תבא וביהושע

וד"ה, כולם השורק ברי"ש והאל"ף נחה, כמ"ש בפרשת פנחס, מ"ש: וכ"כ דברי אמת בשם אור תורה: גבול, מלא וא"ו: הגשורי, מלא וא"ו כתיב: חות, חד וא"ו כתיב וחסר תניין: (טז) וגבל, זה הוא אחד מן ז' החסרים וא"ו בלישנא: (יז) וגבל, גם זה הוא אחד מן ז' החסרי' וא"ו: אשדת, חסר וא"ו כתיב: הפסגה, ה"א בסוף התיבה: וכן מזרחה: (יח) חלוצים, מלא וא"ו ויו"ד: (יט) נשיכם, מלא יו"ד כתיב, וכל נשיכם באורייתא דכותיה מלא: ומקנכם, בטעם סגולתא: מ"ש: חסר יו"ד כתיב, ושארא באורייתא, בכלהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתי', ומאן דמסר עליהון ארבעה חסרים בתורה בלישנא, קא מסרי תלתא מנהון, מקנכם, וחד ומקנכם כדאמרן: רמ"ה: בעיניכם, מלא יו"ד: (כ) יניח, מלא יו"ד: להם, בעבר, בתיקון ס"ת יש להם בעבר, ס"א לכם, ע"כ, וזה פשוט והמסורת שכתוב להם, כי הוא אחד מן חמשה להם דסבירי לכם ומטעין בהו ספרי, וסי' במסר במ"ג פ' בהעלתך סי' י"א, ועיין מ"ש ביהושע סי' א': מ"ש: (כא) יהושוע, דין לחוד באורייתא מלא דמלא בתרין ווי"ן, וכל שארא באורייתא מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב: עיניך, בתרין יודי"ן: הראת, זה הוא א' מן ב' חסרים דחסרי': ועברו, בפרשת עקב: הממלכות, מלא וא"ו כתיב: עבר, חסר וא"ו: שמה, ה"א בסוף התיבה: (כב) תיראום, מלא דמלא, מלא יו"ד ומלא וא"ו

פרשת ואתחנן

(כג) ואתחנן, ז"ל ד"א, בפתח הנו"ן, כן הוא במ"ג ובמ"ק ולא הגיה הא"ת, וכן הוא בחומש שרשים ובחומש ר"ן, וגם בקונקורדאנץ וברד"א ובכ"י, וראוי להיו' כן מפני סמיכו', ותדע שיש כאן סמיכות, שהרי מצינו תהלים לג"ד ט' וא' ה' אתחנן, עכ"ל: ומכל מקום בחומש מ"ג ובשאר חומשים מדוייקים הנו"ן בקמ"ץ, ואפשר מה שנזכר במסורה בפתח, המכוון למה שאנחנו קוראים קמ"ץ: כמ"ש בספר צוהר התיבה תיבת התנועות אות ו': (כד) שני השמות שבתחלת פסוק זה, השני הוא מנוקד בחטף סגו"ל חולם וחירק, והם נקודת אלהים, וכן הוא בקר ז, וכן הוא בארבעה מקומות בתהלים (ס"ח כ"א ק"ט קכ"ח ק"מ ח': קמ"א ח'): בניקוד כזה, ושם הוא כבת' השם הויה קוד' לשם אדני ואעפ"כ נקרא בשם אלהים כמו כאן: החלות, מלא וא"ו כתיב: להראות, מלא וא"ו כתיב: כמעשיך, מלא יו"ד כתיב: וכגבורתך, הטעיות גברו מאוד במקרא גדולה בפסוק ובמסורת, והמדפיס לא ידע להזהר, ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וחסר יו"ד, גם הרמ"ה ז"ל כתב דהכי כתי' בנוסחי דיקי: ועיין מ"ש בישעיה ס"ג: מ"ש: (כה) נא, הנו"ן בדגש חזק בדין דחיק: הטובה, מלא וא"ו: והלבנן, דין הוא לחוד חסר וא"ו כתיב באורייתא, ושארא כולהון מלאים וא"ו: (כו) בי, הבית דגושה מדין מפיק כמ"ש בתהלים סי' ב': מ"ש: למענכם, המ"ם רפה, מ"ש: וזה פשוט כי אחרי שו"א נע לא יהיה דגש לעולם: הפתח שבעי"ן הוא תנועה קלה, היינו תנועה קטנה בלי שלימות, תוסף, כתוב במסורת הדפוס ב' מלאים בלישנא, דין: ועברו, לא תוסף עליו, דראה, וזה שיבוש, דהאי דראה חסר בכולהו ספרי, ונראה שצ"ל אל תוסף על דבריו, דמשלי, וכ"כ הרמ"ה ז"ל: ותסף ללדת, (בפ' בראשית ד' ב'): חסר וא"ו כתיב, ודכותא לא תסף את כח ה' לך, שם, וגם, י"כ: וכל אורייתא בלישנא דכותא חסר, בר מן אחד מלא, וסי', אל תוסף דבר אלי עוד, דין: וכל שאר אורייתא חסר וא"ו בלישנא, ומסור עליה תרין מלאים בלישנא, דין, ואל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת, מכלל דשארא חסר וא"ו בלישנא, ואית מסורת דמסרא גבי לא תוסף ראות פני, (בפרשת בא יו"ד כ"ח): לית כותי' חסר, מכלל דבתראה מלא כדאמרן, והאי מסורת בלשון זכר קא מסרא, דאי בכל לישנא הא איכא אחרינא וחסר, לא תוסף תת כחה לך, ואית מסורת דמסרא בהון תלתא מלא: ואשנא אלא תוסף ראות פני בהדאי, ושגיאה הוא, דכולהו נוסחי דיקי פליגי עליה: מ"ש: עוד, מלא וא"ו: (כז) הפסגה, ה"א בסוף התיבה: עיניך, בתרין יודי"ן: ימה, המ"ם בדגש, וה"א בסוף תיבותא: וצפונה, ה"א בסוף תיבותא:

במ"ג כתיב וצפונה מלא וא"ו, וכתסר עליו ג' מלאוב' חסרים, והמדפיס שכשתבש לפרש החסרי' והמלאים ובא לכלל טעות גם בפסוק, ובכל ספרים מדוייקי' כתוב וצפנה חסר וכן מוכח במסור' ריש פרשת וירא, וכ"כ הכהן, כל לישנא צפנה וצפנה חסר כל אורייתא, עכ"ל, ומסורת שלפנינו כך צריך להגיה והיה זרעך כעפר, (בפ' ויצא כ"ח י"ד): עלה ראש הפסגה: דין: שניהם חסרים, וצפונה פונה אל הגלגל, (יהושע ט"ו) בנגבה לאפרים וצפונה שם ט"ז: ראיתי את האיל, דניאל ח', שלשתם מלאים: מ"ש: וכ"כ רמ"ה ז"ל: וזה לשונו, צפנה דוה' אמר אל אברם (בפרשת לך לך י"ג י"ד): חסר וא"ו כתיב, וכל צפנה באורי' דכותיה חסר וא"ו: ותימנה, מלא יו"ד כתיב: וה"א בסוף התיב': ומזרחה, ה"א בסוף התיבה: בעיניך, בתרין יודי"ן: תעבר, חסר וא"ו: (כח) ינחיל, מלא יו"ד: אותם, זה הוא א' מן ל"ט מלאי' וא"ו בלישנ' באוריי': (כט) בגיא, מלא אל"ף בסוף תיבותא, וכל אורייתא דכותיה מלא אל"ף בר מן א' חסר אל"ף, וסי', ויקבר אתו בגי, (בפ' וזאת הברכה ל"ד ו'): מול, מלא וא"ו: פעור, מלא וא"ו:

ד (א) לעשות, מלא ו"ו: ובאתם, מלא אלף כתיב, וכל באתם דכותיה: וירשתם, מלא חד יו"ד לחוד קדים לרי"ש, וכל אורייתא דכותיה כתיב: אבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ב) תספו, חסר דחסר כתיב, חסר וא"ו ויו"ד: לשמר, חסר וא"ו כתיב, וכל לישנ' באוריית' דכותיה חסר: (ג) עיניכם, בתרין יודי"ן: הראות, דין חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: בבעל פעור, מצאתי כתוב בחומש קדמוני כי בספרד"מ וגם' ר"ג מוגה לבעל, עד כאן, ובספרי' שלנו בבעל, וכן תרגמו המתרגמים, וכ"כ הראב"ע בבעל פעור, בעבור בעל פעור: מ"ש: השמידו, מלא יו"ד כתיב: מקרבך, חסר יו"ד: (ד) הדבקים, מלא יו"ד כתיב: חיים, כל לשון חיים באוריית' מלא בתרין יוד"ן: היום, מלא וא"ו כתיב: (ה) לעשות, מלא וא"ו: גלגל בסי"ן, לא במאריך, ומלת כן בזקף קטן לא בפשט, ופוק חזי מילי פום גבר חכים בעל א"ת: מ"ש: וזה לשון א"ת, לעשות כן, בסי"ן שופר ישר לא מאריך, ומלת כן בזקף קטן לא בפשט: אמר מנחם כך מצאתי בכל ס"ס ואשכנז, ולכאור' יראה שאין לחוש, וכי אדרבה נוסח' הדפוס מכוונת יותר, כי כן דרך המקרא לבא קודם פשט, ואחריו זקף קטן, לכן באתי להשכילך בינה, ואתה עמוד והתבונן מפלאות אל וראה בעיניך טוב טעם ודעת בעל הטעמים, כי לא אדם הוא אשר לא ידע להזהר, והנה אמת נכון הדבר כי כפי מנהג המקרא היה ראוי להיות מלת לעשו' במאריך ומלת כן בפשט, אלא שראה נותן התורה יתברך לשנות המנהג במקום הזה, כי ראה שאם יכתוב לעשות במאריך כן בפשט כמשפט, נפיק מיניה חורבא רבא, והוא שא"כ יהיה משמעות הדברים ופירושו שהחקים והמשפטי' אשר צוה ה' את משה, אמנם ציה בהם לעשות כן בקרב הארץ, הא בחוצה לארץ לא, לכן התחכם נותן התורה יתברך ושם במלת כן זקף קטן שהוא טעם מפסיק, כדי שיהיה משמעות הדברים וכוונתם החקים והמשפטים אשר צוה ה' לעשות כן סתם, משמע בכל מקום תחת כל השמים ואחר כך אמר בקרב הארץ וגו', כי אם נזכה נעשה כן בקרב הארץ, ואם לא נזכה נעשה כן בחוצה לארץ, ועל זה הדרך כתיב בסמוך חקי' ומשפטי' לעשותכם אותם בארץ, וגו, אותם בזקף קטן, ואל תשיבני, והלא גם הפשט נקרא מפסיק, כי אמנם נקרא טעם מפסיק לענין בג"ד כפ"ת דסמיך לאהו"י, אבל איננו מפסיק ענין כמו הזקף ואתנח ודומיהם: שמה ה"א בסוף התיבה: (ו) ובינתכם, מלא יו"ד: ישמעון, מלא וא"ו ובנו"ן בסוף התיבה: ונבון, מלא וא"ו כתיב, וכל אוריית' דכותיה מלא: הגוי, מלא וא"ו, הגדול, זה הוא אחד מן ה' מלאים וא"ו באוריית': (ז) גדול, מלא וא"ו: אלהים, קודש, סנהדרין פרק ד': מ"ש: קרבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: קראנו, איננו יו"ד, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, וכן חברו שבמסורת, ועננו ביום קראנו: (ח) גדול, מלא וא"ו: צדיקם, בהעתק הללו ובכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה, וכל צדיקם הצדיקם באוריית' דכותיה, בר מן חד מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים, בפרשת משפטים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועיין במ"ג סוף מזמור ל"ז: התורה, מלא וא"ו: (ט) ושמר, ז"ל רמ"ה, שמר לך את אשר אנכי מצוך היום, בפרשת כי תשא ל"ד י"א, חטף, (ר"ל קמץ חטף, תמורת חולם

חולס · לפישהוא במקף) · וחסר וא"ו כתיב, וכל אוריית' בין חטף בין חולס דכותיה חסר: יסורו, בהעתק הללי יסורו, ירושלמי יסרו, ע"כ, ובכל הספרים הוא מלא, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ובמסורת ב' מלאים, וחברו, יתגוררו יסורו בי (הושע ז'): מ"ש, וז"ל הרמ"ה, ויסרו דויפצר בם מאוד, בפרשת וירא י"ט ג', חסר וא"ו כתיב, ודכותיה לא יסרו ממנו, דבטבעת הארן, בפרשת תרומה כ"ה ט"ו: וחד מלא, ופן יסורו מלבבך, דין, עכ"ל רמ"ה: לפי זה מ"ש בת"ס בפרשת תרומה שם, לית חסר, מס"ק, כוונתו על מלת יסרו בלא וא"ו בראש המלה: מלבבך, הלמ"ד בגעיה, מ"ש: חייך, ז"ל רמ"ה, כל ימי חייך, בפרשת בראשית ג' י"ז: מלא בתרין יודין, וכל חייך באורייתא דכותיה: והודעתם' מלא וא"ו כתיב: (י) באמר, חסר וא"ו: הקהל, הה"א השני' בסגול, לפי שהוא במקף: ואשמעם, חסר יו"ד כתיב: ילמדון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: ליראה, המקור עם תוספת ה"א בסוף התיבה, והוא כמו לירוא: ילמדון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: (יא) ותקרבון, ותעמדון, שניהם מלאי' וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: בער, חסר וא"ו כתיב וכל בער באורייתא דכותי' חסר: חשך, חסר וא"ו כתיב קדים לשי"ן וכל לישנא באורייתא דכותיה: אליכם, מלא יו"ד: מתוך, מלא וא"ו: קול, מלא וא"ו: שמעים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ותמונה, מלא וא"ו כתיב, וכל הדין לישנא באורייתא מלא וא"ו: אינכם, מלא יו"ד כתיב: ראים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, ודכותיה וכל העם ראים את הקולת, (בפרשת יתרו כ' ט"ו): זולתי, מלא וא"ו כתיב, ז"ל דברי אמת, מלרע בכל הספרים, ולא ידעתי למה איננו נסוג אחור, עכ"ל: ואפשר שנמרכא לפעמים איננו נסוג אחור, כמו חנה שם, (בפרשת יתרו י"ח ה'): קול, מלא וא"ו: (יג) ויגד, חסר יו"ד, וקרי בזירי, וכל דכותיה חסר: לעשות, מלא וא"ו: לחות, ז"ל רמ"ה ב' כתיבין לחות, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא, וסי', שני לחות אבנים, דויגד לכם את בריתו, דין: לחות הברית, בתראי דפסקי דויהי מקץ ארבעים יום (בפרשת עקב ט' י"א): ה' כתיבין לוחת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסי', בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית, ב' בפסוק, (בפרשת עקב ט' ט'): לוחת האבנים דויתן ה' אלי, שם בס יו"ד, ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לוחת הברית על שתי ידי, שם ושם, ט"ו: בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחת, שם, יו"ד א': וכל שאר' דאוריית', לחת, הלחת, חסר דחסר כתיב תרין ווי"ן, והא אשמע לן מגו כללא דמסורת דיקי: ונוספי דיקי כמו כותיה סלקי: (יד) ואתי, בבביע כי כן הוא במ"ג ובמ"ק: ד"א: בעת ההיא, ההו' כתיב בוא"ו וקרי בחירק בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן, ועיין מ"ש בפרשת דברים: מ"ש: לעשתכם, חסר וא"ו כתי': אתם, חסר וא"ו: שמה, ה"א בסוף תיבותא: (טו) לנפשתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: אליכם, מלא יו"ד: (טז) פן תשחתון, בס"ס הקדמאה בתי"ו ולא בפ"א, מ"ש ז"ל, רמ"ה כי משחתים אנחנו, (בפרשת וירא י"ט י"ג): חסר יו"ד קדמאה ומלא בתראה כתיב, ומסר' עליהון שבעה חסרי' בלישנ', תלת' מנהון באוריית', חד דין, ותרין תשחתון דואתחנן, דין: חסרי יו"ד כתיב, ודכותיה כי השחת תשחתון דוילך משה, (ל"א כ"ט): ומסר עלה תרין וחסרי', ומלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: תבנית, מלא יו"ד, וכל תבנית דכותיה מלא: (יז) צפור, זה הוא אחד מן שאת מלאים וא"ו בלשון עוף, וכבר הם מבוים בת"ס (בפ' מצורע י"ד ה'): הכנף, מלא וא"ו כתי': (יח) רמש, חסר וא"ו: באדמה, בפתח, וכן הוא במ"ג ובמ"ק, דברי אמת: ואולם בחומש מ"ש הבי"ת בקמץ: דגה, ה"א בסוף התיבה: (יט) השמימה, ה"א בסוף התיבה: הכוכבים, מלא דמלא כתיב, מלא וא"ו ויו"ד: אתם, חסר וא"ו: (כ) ויוצא, דין הוא חד בלישנא, מלא וא"ו וחסר יו"ד קדים לאלף: מכור, מלא וא"ו כתיב: להיות, מלא וא"ו: (כא) בא, חסר וא"ו: הטובה, מלא וא"ו: (כב) אינני, נו"ן שניה דגושה, וכן שמות ה' יו"ד: איננו כתן, דברי אמת: מלא יו"ד קדמאה בין אל"ף לנו"ן: עבר, עברים, שניהם חסרים וא"ו ומלא יו"ד: וירשתם' מלא חד יו"ד לחוד קדים לריש: הטובה, מלא וא"ו: (כג) אשר צוך, במסורת פרשת בו כמוסר סימן מן ה' דסבירין כאשר וקרינן אשר, וחד מיניהו, השמרו לכם פן תשכחו, ובפסוק זה יש ב' אשר, והדעת מכרעת שעל האחרון נרמז, וכן כתב

הרא"ש אשר צוך, כאשר צוך, מ"ש: (כד) אכלה, חסר וא"ו, דכותיה כולהון חסרים: קנא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, וכל לישנא דכותי' אל"ף: (כה) תוליד, מלא דמלא כתיב, מלא וא"ו ויו"ד: ונושנתם, מלא וא"ו כתיב: ועשיתם, מלא יו"ד וכל לישנא באוריית' דכותיה מלא: רמ"ה, במדוייקים הטעם בס"י: מ"ש: ז"ל ד"א, צריך עיון למה נסוג אחור, גם בפרשת יתרו והיית' י"ט ה', גם יחזקאל ל"ו כ"ח: (נראה דעתו משום דבשימושים אינו ראוי להעתיק ממנו הנגינה): להכעיסו, מלא יו"ד: וכל אוריית' דכותיה: (כו) העידתי, מלא יו"ד וכן כתב בעל הטורים: ובתיקון ס"ת ישן, העידותי, ס"א העדתי, ע"כ, והרמ"ה כתב, העדתי, תרין חסר דחסר, ואחד עם יו"ד: וסימן, העדתי בכם היום דואתח' בנבים (ל' י"ט): דין חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו: העדתי בכם, דוהיה אם שכח תשכח, דוהיה עקב (ח' י"ט): דין חסר דחסר, חסר יו"ד וחסר וא"ו: העידתי בכם, דכי תוליד בנים, דין: מלא יו"ד וחסר וא"ו: עכ"ל, ומ"ש במ"ק העידותי ב' מלא ר"ל בכל המקרא, וחברו, כי העידותי, (ירמי' מ"ב י"ט): ז"ל העידתי מלעיל: אבד, חסר וא"ו כתיב, וכל אבד דאוריית' דכותיה חסר: תאבדון, מלא אל"ף ומלא וא"ו תניין קדים לנו"ן, וכל תאבדון באוריית' דקדי דכותי' מלא אל"ף ומלא וא"ו תניין כתיב דכותי': שמה, ה"א בסוף תיבותא: תאריכן, ב', ומלאים יו"ד וחסרים וא"ו, וסימן, לא תאריכן ימים על האדמה: (בפרשת נצבים ל' י"ח): תשמדון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: (כז) והפיץ, מלא יו"ד כתיב: מתי, ז"ל רמ"ה, ואני מתי מספר, בפרשת וישלח (ל"ד ל'), יו"ד כתיב בסוף תיבותא, וכל מתי דכותיה: שמה, ה"א בסוף תיבותא: (כח) מעשה, ה"א בסוף תיבותא: יראון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: ישמעון, ז"ל רמ"ה, ולא ישמעון לקלך, בפרש' שמו' (ד' ט'): מלא וא"ו ונו"ן כתיב, וכל אורייתא דכותיה: יאכלון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: ידיחון, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: ונו"ן כתיב בסוף תיבותא: (כט) ומצאת, מלא אל"ף כתיב, וכל אורייתא דכותיה: (ל) ומצאוך, מלא וא"ו כתיב: באחרית, מלא יו"ד כתיב, וכל באחרית דכותיה: בקלו, חסר וא"ו כתיב, ועיין בת"ס בפרשת תולדות (כ"ז ל"ח): (לא) רחום, ז"ל רמ"ה, אל רחום דשלש עשרה מדות, דכי תשא (ל"ד ו'): מלא וא"ו כתיב, וכל רחום באורייתא דכותיה: ישחיתך, מלא יו"ד קדים לתי"ו: אבתיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (לב) ראשונים, ז"ל רמ"ה, שני לחת אבנים כראשנים, בפרשת כי תשא (ל"ד א'): מלא אל"ף קדים לשי"ן, וחסר יו"ד בתריה ומלא יו"ד כתיב, וכל ראשנים באורייתא דכותיה: אשר ברא אלהים אדם, יש פסיק בין אלהים לאדם, וכן נמנה בפסיקתא דאורייתא ודוגמתו ברוב פרשת חיי שרה בשיא אלהים אתה, מ"ש: הגדול, זה הוא אחד מן ח' מלאים וא"ו באורייתא: כמהו, ז"ל רמ"ה אשר לא היה כמהו במצרים בפרשת וארא (ט' י"ח), חסר וא"ו כתיב וכל אוריית' דכותיה: (לג) השמע עם, בשני טעמים, כי לכן שמו שני טעמים להפריש בין שתי אותיות הדומות זו בסוף המלה וזו בראשית המלה שנגדה, כמו השמע עם, שלא חשך (תהלים ק"ה), בדר רוח (הושע ד'), ואזל לו (משלי כ'), לדעת המכלול, ויגן כין, או כדי להרחיב על אות הגרון כמו פוטר מים (משלי י"ז), (רצה לומר שהרי"ש יש לו דין אות הגרון בזה), יקח לב, הנה לו, שניהם בהושע ד', אבל מלאכים גם בלא אותיות דומות וגם בלא אות הגרון, כמו עורף כלב, מנרך און (ישעיה ס"ו), ויבן אלה סוף הושע, גדש לך (משלי כ"ב), וזולתם רבים, טעם הראשון בעבור היות המלה ההיא סמוכה למלה זעירא או מלעיל, וטעם השני להעמיד מפני הגירו, ועיין מה שכתבתי בפרשת קרח על ויוצא פרח, ויחזקאל כ"ב על איש גדר גדר, מ"ש, והנה בחומש מ"ש יש מתג במ"ס במלת השמע, ובחומש ר"א פרעמס לא יש מרכא במ"ס, ובדברי אמת זה לשונו, השמע כן הוא במ"ג ובמ"ק, ונראה לי מאריך זה במקום געיא להרווית בין הדבקים, ובקבלינא קירא אותן תרי טעמים, וכן פרנה: עם, הע"ן בקמץ: קול, מלא וא"ו: (לד) לבוא, בהעתק הללי לבוא, ירושלמי לבא, עד כאן, ובספרים שלנו מלא, שאין זה מהט' חסרים במסורת, וסי' בריש ויחי, וזה מוכרע גם ממדרש ויקרא רבה פרשה כ"ג, ומדרש חזית פסוק כשושנה בין החוחים, אמר ר' יודן שלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ועד מוראים

גדלים, שבעים ושנים אותיות הן, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה, אמור לו הוצא מהן גוי שני שאינו עולה מן המנין, מ"ש: במסת, ז"ל רמ"ה לבעבור נסות אתכם בפרשת יתרו (כ' י"ז), מלא וא"ו כתיב, במסת באתת ובמופתים, דאו הנסה אלהים, דין, חסר וא"ו כתיב, ודכותיה המסת הגדלת דוהיה עקב חסר וא"ו כתיב, וחד מלא באורייתא המסות הגדלת דסוף והיה כי תבא: באתת, חסר דחסר: ובמופתים, ז"ל רמ"ה ראה כל המפתים אשר שמתי בידך בפרשת שמות (ד' כ"א), חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותי', בר מן ב' מלאים דמלאים, וסי' באתת ובמופתים דאו הנסה אלהים, דין ולכל האתת והמופתים דואת הברכה: ובזרוע, ז"ל רמ"ה, ויפזו זרעי ידיו בפרשת ויחי (מ"ט כ"ד), חסר וא"ו כתיב, בזרוע ג' מלאים וא"ו בלישנא, וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה בפרשת וארא (ו' ו'), ובזרוע נטויה דין וטרף זרוע אף קדקד בפרשת הברכה ושאר אורייתא חסרים וא"ו בלישנא כתיבין: נטויה, מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: ובמוראים, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב: גדלים, ז"ל רמ"ה את שני המארת הגדלים בפרשת בראשית (א' ט"ז), חסר וא"ו ומלא יו"ד, ודכותיה גדלים הגדלים כולהון חסרים וא"ו כתיב: ככל, בת"ג, כן הוא במ"ק, אבל במ"ג בפ"ק ולא הגיה הפ"ת, אבל בקאליוני ובכ"י בתנועה גדולה, דברי אמת: (לה) הראת, דין חסר יו"ד כתיב: (לו) השמיעך, מלא יו"ד כתיב: קלו, חסר וא"ו כתיב: ליסרך, הכ"ף דגושה, והוא רק להורות להפלגת הענין כמ"ש בספר צוהר התיבה תיבת הדגש אות ד': הגדולה, זה הוא אחד מן ד' מלאים וא"ו באורייתא: (לז) ויוצאך, בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי חסר יו"ד, והוא כשגגה שיוצאת מלפני המדפיס שכתבו מלא, ולא הביט למסורת הכתובה לפניו, ויוצאך ב', חד כתיב כן חסר יו"ד, וחד חסר דחסר, וסימן ותחת כי אהב, ויוצאך ה' אלהיך משם, בתראה חסר דחסר, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ויוצאך ב' ומסכיין, וסימן ויוצאך בפניו, דין, מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב, ויוצאך ה' אלהיך משם, עשר הדברות, דין חסר דחסר חסר וא"ו וחסר יו"ד כתיב: בפניו, הבי"ת דגושה כמו בפרעה, דברי אמת, ר"ל מדין אתי מרחיק: בכחו, חסר וא"ו כתיב: הגדל, חסר וא"ו: (לח) להוריש, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד כתיב ומסיר עליהון, להוריש, והוריש, כולהון מלאים באורייתא: גדלים, חסר וא"ו: ועצמים, חסר וא"ו, ומלא יו"ד כתיב, המ"ם רפה, א"ת ומ"ש: להביאך, מלא יו"ד כתיב: (לט) והשבת, חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו קדים לתי"ו, וחבריה דאתם נכנים דכותיה: (מ) וייטב, מלא יו"ד כתיב בתר יו"ד קדמאה, וכל לישנא דוייטב באורייתא דכותיה מלא בתרין יודי"ן: (מא) יבדיל, מלא יו"ד: שלש, חסר וא"ו: מזרחה, ה"א כתיב בסוף תיבותא: (מב) לנס, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו: שמה, ה"א כתיב בסוף תיבותא: רוצח, זה לבדו הוא מלא וא"ו באורייתא, וכל רבא הרבא חסר, מ"ש: שנא, חסר וא"ו כתיב ונכתב אל"ף בסוף תיבותא, וכל לישנא באורייתא דכותיה: מתמל, זה הוא אחד מן ארבעה חסרים וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת ויצא (ל"א ב'): שלשם, חסר וא"ו: האל, ח' סבירין הללה, וסימן במסורת פרשת תולדות ויפתח, מ"ש, ועיין שם בת"ס (כ"ז ג'): (מג) המישר, מלא יו"ד וחסר וא"ו: לראובני, עיין לעיל בסוף דברים, מ"ש: ראמת, מלא אל"ף קדים למ"ם וחסר וא"ו קדים לתי"ו כתיב: לגדי, יו"ד בסוף תיבותא: גולן, מלא וא"ו כתיב ומסיר עליהון כולהון מלאים: למנשי, יו"ד בסוף תיבותא: (מה) העדת, חסר וא"ו כתיב וכל משנה תורה כותיה וחסר עליהון כל משנה תורה דכותיה חסר, רמ"ה, הדל"ת בחולם הה"א במאריך במקצת ספרים, מ"ש: והחקים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (מו) בגיא, מלא אל"ף בסוף תיבותא: מול, מלא וא"ו: פעור, מלא וא"ו: סיחן, מלא יו"ד וחסר וא"ו: יושב, מלא וא"ו: בחשבון, מלא וא"ו: (מז) ויירשו, מלא בתרין יודי"ן כתיב: (מח) מערער, חסר וא"ו: ארנן, חסר וא"ו: שיאן, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב, רמ"ה, וז"ל מ"ש, בשי"ן שמאלית וכן הוכחה מהמסורת דים שיר השירים שנמסר סימן מן כ' זוגין מוקדין חד כ' וחד שי"ן אי כמי חד בשי"ן שמאלית וחד בשי"ן ימנית ואחד מהם הר שיאן בשי"ן שמאלית

וחסרים, ושיאון ואנחרת (יהושע י"ט), בשי"ן ימנית: הרמון, מלא וא"ו כתיב: (מט) מזרחה הפסגה, שכיהם ה"א כתיב בסוף תיבותא: אשדת, חסר וא"ו:

ה (א) אלהם, חסר יו"ד: דבר, חסר וא"ו: לעשתם, חסר וא"ו: (ג) אבתינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, בזקף קטן, א"ת ומ"ש: אלה פה, הפ"א רפוי', כן הוא במ"ג ובמ"ק ואין לשנות, אע"פ שהיא באותה קומצים דגושה, דברי אמת: (ד) פנים בפנים, יש כאן לגרמיה בלא מונח שאחריו: (ה) עמד, חסר וא"ו: יראתם, מלא אל"ף: (ו) הוצאתיך, בתביר בלבד, מ"ש: עבדים, באתנח לא ברביע, מ"ש: (ז) יהיה, בלא גלגל: על פני, הנו"ן נקודה בקמץ ופתח, כמו שכתבתי בדברות ראשונות, מ"ש: (ח) תעשה, במאריך בלא גלגל, מ"ש: לך, בלא פסק: פסל, בפסק והפ"א רפה: כל תמונה, ואלה שמות, וכל תמונה, משנה תורה, כל תמונה, וכן במסורת פרשת וארא חשיב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל, מ"ש: בשמים, בפסק: מתחת, הראשון בקמץ ופתח כמו שכתבתי בפרשת יתרו, מ"ש: (ט) לא, אין בו טפחא רק מאריך: אבות, מלא וא"ו: ועל שלשים, ואלה שמות, על שלשים, משנה תורה ועל שלשים, מ"ש: לשנאי, חסר וא"ו כתיב: (י) לאלפים, הלמ"ד הראשונה בפתח: לאהבי, ז"ל רמ"ה לאהבי דדברות ראשונות חסר וא"ו כתיב, וחבריה דדברות אחרונות דכותיה במדוייקים הבי"ת בפתח: ולשמרי, ז"ל רמ"ה ולשמרי מצותי דוישמע יתרו חסר וא"ו כתיב, וכל שמרי דכותיה: מצותו, מצותי, קרי, וז"ל מ"ש, המדפיסים טעו בשגגה בעשותם מצותיו קרי, ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ג' מצותו חסר יו"ד, כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו, ואין זה מהם רק קרי מצותי ביו"ד בלבד, וכן כתב החזקוני מצותו כתיב מצותי קרי, ע"כ, וזהו חד מן מ"ז מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריא יו"ד ונמסר בסימן נריה שמואל ובריש ירמי', וכן כתב הרמ"ה ז"ל מצותי דעקב אשר שמע אברהם חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלחוד קדים לתי"ו וכתיב יו"ד בתר תי"ו, בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ו חלופי יו"ד וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה הו כתיב אי קרי, גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים ונפל ברשת זו טמנו ולא שם לב לכוי מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא, ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו, ג' בתורה כי האי גוונא, וסימן האל הנאמן, התשמר מצותו אם לא דעקב, ועשית את מצותו דכי תבוא, עכ"ל, והיינו כמסרא דילן: (יא) לשוא, ז"ל רמ"ה לשוא דלא חסא מלא אל"ף בסוף תיבותא, וכל שוא לשוא באורייתא דכותיה: (יב) שמור, ז"ל רמ"ה ג' מלאים וא"ו באורייתא וסימן שמור את יום השבת, דמשנה תורה, דין, שמור תשמרון, ריש פסוק תכיוא דלא תנסו (לקמן ו' י"ז), שמור את חדש האביב, בפרש' ראה (ט"ז א'), ושאר אורייתא חסרים כולהון, וז"ל מ"ש, ואלה שמות זכור, משנה תורה שמור, והוא חד מן כ' זוגים מתחלפין קדמאה זי"ן תניינא שי"ן: צוך, בפסק והוא"ו דגושה, מ"ש: (יג) העבד, העי"ן בחטף פתח: (יד) ועבדך, במקף, ואלה שמות עבדך ואמתך, משנה תורה ועבדך ואמתך, מ"ש: ושורך, מלא וא"ו: וחמרך, ז"ל רמ"ה למען ינוח שורך וחמרך, בפ' משפטים (כ"ג י"ב), חסר וא"ו כתיב, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר, ודכותיה ושורך וחמרך, דדברות אחרונות חסר, ודכותיה חמרך גזול מלפניך, בפרשת כי תבוא: בהמתך, התי"ו בסגול, ובטעות נדפס בחולם מ"ש התי"ו בשוא: כמוך, מלא וא"ו: (טו) ויצאך, זה הוא לבדו חסר דחסר חסר וא"ו ויו"ד כתיב: אלהיך, בשני פשטין, רוצה לומר אין בה"א גריש אלא פשט, מ"ש: ובזרע, חסר וא"ו: לעשות, מלא וא"ו: (טז) יאריכן, דין הוא מלא יו"ד וחסר וא"ו: (יז) לא תרצח, הנו"ן נקודה בפתח ובקמץ כמו שכתבתי בפרשת יתרו: ולא תנאף, ואלה שמות לא תנאף, משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב, ואלה שמות לא תגנב, משנה תורה ולא תגנב, ולא תגנב כתומה וטעו המדפיסים שלא עשה פיסקא, מ"ש: תגנב, בלא אזלא: ולא תענה, ואלה שמות לא תענה, משנה תורה ולא תענה: עד שוא, בדברות ראשונות עד שקר, וכאן נכתב עד שוא: (יח) ולא תחמד, ז"ל רמ"ה לא תחמד, דוישמע יתרו תרין בפסוק וחסרים וא"ו וכל אורייתא דכותיה, ואלה שמות לא תחמד אשת רעך, משנה תורה ולא תחמד אשת רעך, בפסיקתא דרבי טוביה ארבעה

ווי"ן

ווי"ן ולא תנאף, ולא תגנב, ולא תענה, ולא תחמד, כנגד כ"ד ספרי' שהיו עתידים לעמוד לישראל, ד"א למה ולא ולא, לפי שכשנאמרו מפי הגבורה נאמרו והפסיקים זה מזה כעשרה פרקים, לכך נאמרה בלא ווי"ן, אבל משה אמרם ביחד כקורא בספ', לכך נאמר ולא תנאף ולא תגנב, ותו איתא התם, כל ט"ף בי"ת כתיב בעשרת הדברות האחרונים, אבל בראשוני' אין כתיב טי"ת שאילו כתב בהם טי"ת לא היתה תקנה לישראל במעשה העגל, כלומ' לא נתקנה הכתוב' כתקנה, ואינה נידונית כאשת איש אלא כפנויה, בא בלוחות האחרונו' שני טית"ן, ובזרע כטויה, ולמען ייטב לך, להשלים הראשוני', ע"כ, ובבבא קמא פרק שור שנגח את הפרה, מפני מה בדברו' הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברת האחרונים נאמר בהם טוב למען ייטב לך, הואיל וסופן להשתבר ח"ו נפסקה טובה מישראל: ולא תתאוה בית רעך, ואלה שמות לא תחמד בית רעך, משנ' תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמורו, ואלה שמות, ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו, מ"ש, שורו וחמרו, בפסוק זה נמסר במסורת ג"ס קרחי, פי' שדהו שורו הם בלי וא"ו בתחלת המלה, ואשר כבנין וא"ו, ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפים, הוצרכתי לכותבה אף על פי שהיא פשוטה, ואגב ארחין למדנו פירוש קרחין, והוא הפך ממלת נסבין שפירושה לוקחין, מ"ש: שורו, ז"ל רמ"ה ושורו וחמרו דלא תחמד קדמאה, מלא וא"ו כתיב, וכל שורו באורייתא דכותיה מלא: וחמרו, ז"ל רמ"ה ויקבש את חמרו בפרשת וירא (כ"ב ג'), חסר וא"ו כתיב, וכל ליטנא באורייתא דכותיה חסר: (יט) את הדברים, במאריך ובמקף, מ"ש: קול, מלא וא"ו: גדול, מלא וא"ו: לחת, חסר דחסר כתיב, חסר תרין ווי"ן: (כ) הקול, מלא וא"ו: בער, ז"ל רמ"ה והנה הסנה בער באש בפרשת שמות (ג' ב'), חסר וא"ו כתיב, וכל בער דאורייתא דכותיה חסר: ותקרבון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: שבטיכם, מלא יו"ד כתיב: וזקניכם, מלא יו"ד כתיב: (כא) כבדו: חסר וא"ו כתיב: קלו, חסר וא"ו: (כב) נמות, ז"ל רמ"ה ונקיה ולא נמות בפרשת ויגש (מ"ג י"ט), מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: הגדלה, חסר וא"ו: יספים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: לשמע, חסר וא"ו, קול, מלא וא"ו: (כג) שמע, גלגל במ"ס, מ"ש, ואינו כסוג אחור, לפי שמלת אשר שלפניה, הוא ג"כ במשר' ומלרע, ועדיין לא נמלטו מקירוב הנגינו' עיי' בנ"ה תיבת המקרא: כמנו חסר וא"ו כתיב: (כד) ושמע, המ"ס בקמץ: את, דכל אשר יאמר, בתביר לא בקמץ והאל"ף בצירי, א"ת ומ"ש: ואת, חד מן ג' את בלשון זכר, וסימן במסור' בפ' נח, בהעלתך, ויחזקאל כ"ח, מ"ש: (כה) קול, ב' בפסוק זה ושניהם מלאים: היטיבו, ז"ל רמ"ה היטיבו כל אשר דברו, דואתחנן, מלא תרין יודי"ן כתיב חד קדמ' לטי"ת וחד בתריה, ודכותיה היטיבו אשר דברו דפרשת כי הגוים האלה, דשפטים ושטרים, מוהו קדמאה כתיב כל, בתראה לא כתיב כל: (כו) לעלם, חסר וא"ו, עיין בת"ס בפ' יתרו (י"ט ט'): (כו) אמר, חסר וא"ו: שובו, זה הוא א' מן ג' מלאים וא"ו, עיין בת"ס בפרשת מקץ (מ"ג ב'): לאהליכם, מלא יו"ד כתיב: (כח) פה, ה"א בסוף תיבותא: עמד, חסר וא"ו כתיב: ואדברה, ה"א נוספת בסוף תיבותא: את, אל"ף בדרגא: (כט) לעשות, מלא וא"ו: תסרו, מסור עליו לית חסר והוא גם כן חד מן ח' חסרים בלישנא, וסימן במלכים ב' סימן ד' וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ודלא כמאירי שכתבו מלא, מ"ש: ימין, מלא יו"ד כתיב: ושמאל, מלא אל"ף וחסר וא"ו כתיב: (ל) תחיון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: וטוב, מלא וא"ו: תירשון, מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא:

ו (א) לעשות, מלא וא"ו: (ב) תירא, מלא יו"ד וכתיב אל"ף בסוף תיבותא: חקתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: מצוך, הכ"ף רפה על פי המסורת, מ"ש: יארכן, ג' ומשתניין בחתיהון, דעשרת הדברות קדמאה יארכון כתיב, חסר יו"ד ומלא וא"ו, דעשרת הדברות תניינא, יאריכן כתיב מלא יו"ד וחסר וא"ו, כל ימי חייך ולמען יארכן חסר דחסר, ונמסר עליהון חד קטיעא ידיה, וחד קטיעא רגליה, וחד קטיעא ידיה ורגליה, מ"ש: (ג) לעשות, מלא וא"ו: תרבון, מלא וא"ו ונו"ן כתוב בסוף תיבותא, הבי"ת בדגש, א"ת ומ"ש, (ד) שמע, עיין רבתי, ועיין בעל הטורים וזוהר פרשת תרומה דף ק"ס ע"ב, בפ' פנחס דף רל"ו ע"ב ודף רנ"ק ע"א, ופרשת ואתחנן דף רס"ג, ושלמים וכן רבים נוהגים לכתוב שמע ראש שיטה אחד סוף שיטה, וכן כתב נמס' סופרים פרק ט' ובתיקון ס"ת ישן: יש פסק בין מלת ה' ובין אחד: אחד, דל"ת רבתי, ועיין פרק היה קורא ובעל הטורים ובהקדמת הזוהר דף י"ב ע"א ופרשת תרומה שם, מ"ש: (ה) בכל לבך, כשאמרו רז"ל שצריך ליתן ריוח בין הדבקים לא אמרו להפסיק אלא לתת מקף בין שני הלמדי"ן כאשר הוא שאם יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם, וזה לא אמרו רז"ל להחליף התנועו' אשר כיתנו למשה מסיני, אלא אע"פ שיקראם במקף ליתן ריוח והבדל ביניה' בלשון שידמה כי שני למדי"ן קרא, מכלול דף נ"ו, וכן כל כיוצא בזה, מ"ש: מאדך, חסר וא"ו: (ז) בביתך, חסר יו"ד שנייה וכן כתבו הפוסקים, מ"ש: ובשכבך, השי"ן בקמץ לבד (ר"ל בקמץ חטוף, והוא"ו במאריך בספרים כתיבת יד מדוייקים, ועיין מ"ש בשופטים בשם ר' אליהו המדקדק, מ"ש: ובקומך, ז"ל רמ"ה קדמאה ובתראה (ר"ל דין ובפרש' עקב) תרויהון מלאים וא"ו כתיבין ומסר עליהון תרין ומלאים: (ח) לאות, מלא וא"ו כתיב: על ידך, בספר הזוהר דרש כאן יד כהה, וליתיה אלא בכוף בשלח, והרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחו' כתב שהכל דרשה בעלמ' ואין כאן שגיאה כלל, מ"ש: לטטפת, חסר דחסר לכ"ע, כמ"ש בס"ד בפרשת עקב ע"ש, מ"ש, ועיין בת"ס בפרשת בא (י"ג ט"ז ט'): (ט) מזזות, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנייתא, וכן הוא בהעתק הללי, וכבר הארכתי בזה בפרשת בא על פסוק וכתבו על שתי המזוזת, מ"ש, גם הא"ת מאריך כאן ועויין שם: ובשעריך, מלא יו"ד כתיב: (י) יביאך, מלא יו"ד: גדלת, ז"ל רמ"ה גדלת הגדלת כלהון חסרים דחסרים באוריית': בר מן א' כתיב גדלות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין וסימן והקמת לך אבנים גדלות, בפ' כי תבא: וטבת, חסר דחסר, ועיין בת"ס בפרשת מקץ (מ"א ה'): בנית, מלא יו"ד: (יא) טוב, ז"ל רמ"ה ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים בפ' ויגש (מ"ה י"ח), מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא דכותיה: מלאת, מלא אל"ף כתיב, וכל אורייתא דכותיה, מלאת, מלעיל, וכן תמנא יהושע (י"ד י"ט), דברי אמת: וברת, לית חסר דחסר כמ"ש בפרשת וישב (ל"ז כ'), מ"ש: חצובים, מלא דמלא מלא וי"ו ויו"ד: כרמים, מלא יו"ד: וזיתים, מלא דמלא בתרין יודי"ן, ודכותיה זיתים יהיו לך בפ' כי תבא: (יב) הוציאך, ז"ל רמ"ה הוציאך דהשמר לך דואתחנן, דין, ואבריה דשמו' את חדש האביב בפ' ראה, מלאים דמלאים מלא וא"ו וויו"ד: (יד) תלכון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: סביבותיכם, זה לבדו מלא דמלא בוא"ו ותרי"ן יודי"ן: (טו) והשמידך, מלא יו"ד כתיב: (טז) נסיתם, מלא יו"ד כתיב: במסה, הבי"ת בפתח, חזקוני, מ"ש: (יז) שמור, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו באורייתא: תשמרון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: ועדתיו, בתיקון ספר תור' ישן ועדתיו, במפתח ועדותיו, ע"כ, ובמסורת כתובי יד, ה' וסימן שמור תשמרון, כל ארחות, ויכנו וימרו, בעמוד ענן ידבר, אשרי נוצרי עדתיו, ע"כ: ובמסורת הדפים נמסר כאן ובתלים כ"ט ועדותיו ה', ד' חסר וא' מלא ולא מסייעא הי ניהו המלא, וכפי מה שכתב' ברוב המדויקים הוא ויכנו וימרו, וזה של תורה חסר בכל הספרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ועדתיו, דין, חסר וא"ו כתיב, מ"ש: (יח) והטוב, מלא וא"ו: ובאת, הנגינה מלעיל: הטבה, זה הוא אחד מן ה' חסרים, ועיין בת"ס בפרשת ויחי (נ' כ'): (יט) להדף, חסר וא"ו כתיב: איביך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כ) העדת, חסר וא"ו, הדל"ת בחולם: (כא) היינו, מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי: ויציאנו, דין חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (כב) אותת, זה לבדו וא"ו בתר אל"ף וחסר וא"ו תניין כתיב: ומפתים: חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: גדלים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ורעים, יש פסק בין מלת רעים ומלת מצרים: (כג) ואותנו, דין לחוד מלא וא"ו באוריי', ומהם שנמסר במסורת אותנו ואותנו ג' מלא, הייני בכולה קריא, מ"ש: הוציא, מלא וא"ו ומלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא: הביא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא: אתנו, חסר וא"ו: לאבתינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כד) לעשות, מלא וא"ו: ליראה, מקור בתוספת ה"א: לטוב, מלא וא"ו: לחיתנו, חסר וא"ו כתיב: (כה) לנו, הלמ"ד בדגש מדין דס"ק: נשמר, חסר וא"ו וכתיב. לעשות, מלא וא"ו:

ז (א) יביאך

ז (א) יביאך, מלא יו"ד: גוים, המאריך בגימ"ל מ"ש: רבים, יש פסק אחר המלה: והיבוסי, מלא וא"ו: ועצומים, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב, ושארא באורייתא כל עצמים ועצמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ממך, המ"ם השניי' בדגש ונסגו' והכ"ף בדגש: (ב) והכיתם, מלא יו"ד, התי"ו נקמץ: החרם, חסר יו"ד: תחרים, מלא יו"ד: תחנם, החי"ת נקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש, מ"ש: (ד) יסיר, מלא יו"ד: וחרה אף, בתיקון ספר תורה ישן וחרה אף צריך לכותבו בשיטה אחת, ע"כ, ובמסכת סופרים כמנה וחרה אף עם השמות דאיכא בהו פלוגתא אם נחלקין או אין נחלקין, מ"ש: והשמידך, מלא יו"ד: (ה) כי אם, במאריך ולא בשופר (ר"ל במונח) א"ת: מזבחתיהם, חסר וא"ו בכל המדוייקי', והמדפים והכהן כשתבשו בין בספרי' בין במסורת שמסרו כאן, והעיקר שנמסר בשופטים ב' ויחזקאל ו' מזבחותיהם ג' אחד חסר ושנים מלאים, דתורה חסר ודשופטים ודיחזקאל מלאים, וכן מצאתי במסורות כ"י, מ"ש: תתצו, חסר וא"ו כתיב: ומצבתם, חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה חסר: תשברו, ז"ל רמ"ה ואת מצבתם תשברו דכי תשא (ל"ד י"ג), מלא וא"ו כתיב ובנו"ן, וחבריה דואתחנן דין, בלא נו"ן כתיב: ואשירהם, בתיקון ס"ת ישן ואשיריהם, במפתח ואשיריהם, וכן המסורת מוכיח, עד כאן, ואדרבא המסורת שלנו מוכיח איפכא, שכן נמסר ואשירהם ג' מלא בלישנא וזה אחד מהם ועל יו"ד קדמאה קאמר דומיא דויעשו אשירה דמלכים (ב' י"ז), וכן כתב הרמ"ה ז"ל על זה של תורה דין לחוד בכל לישנא מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסר יו"ד תניין כתיב, ושארא חסר יו"ד קדים לרי"ש ומלא יו"ד תניין חד מנהון ואשיריהם תשרפון דפרשת ראה, ע"כ, וידוע שהרמ"ה לא דבר אלא בפסוקים של תורה, מ"ש: תגדעון, מלא וא"ו כתיב ונו"ן בסוף תיבותא: ופסיליהם, מלא תרין יודי"ן כתיב: תשרפון, מלא וא"ו כתיב ונו"ן בסוף תיבותא, ותרין דוהיה עקב, ודראה אנכי דכותיה מלאים: (ו) קדוש, מלא וא"ו: בך, כאן כתב בך בלא וא"ו בראש המלה, ובפרשת ראה (י"ד ב'), כתיב ובך בוא"ו בראש המלה, וחד פסוק סימן, נגילה ונשמחה בו, והיינו כתחלה ככתב תחלת המלה בבי"ת ואחר כך בוא"ו כמו במלת בו: להיות, מלא וא"ו: סגלה, ז"ל רמ"ה והייתם לי סגלה, בפ' יתרו חסר, וכולהון חסרים: (ז) מרבכם, חסר וא"ו בתר רי"ש: המעט, בספרי ספרד הה"א בלא מאריך, וכן כתנה במכלול עם מלין שבפל' מהן בהיות תחלת התיבה שו"א ונפל גם כן המאריך באות השמוש, מ"ש, וכן הוא בקומץ מ"ש, ובחומש ר' איצק פרעמס לא הה"א במתג, ואינו נכון: (ח) השבעה, חסר וא"ו: הוציא, מלא וא"ו ויו"ד: (ט) שמר, ז"ל רמ"ה השמר אחי אנכי, בפרשת בראשית, חסר וא"ו כתיב, ודכותיה בלישנא שמר הברית והחסד, דין: לאהביו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: מצותו, מצותיו, קרי, והכתיב מצותו חסר יו"ד, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, והאזנת למצותיו, חסר וא"ו ותניין בין וא"ו קדמאה לתי"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל לישנא באוריי' דכותיה בר מן ג' חסרים יו"ד, וסימן ולשמרי מצותו לאלף דור, דין השמר מצותו קוברת את כל הדרך דוהיה עקב, ועשית את מצותו דפסוק תניין דהסכת ושמע דכי תבוא, וקצת המדפיסים היו כעוללים לא ראו אור המסורה ובחשיכה התהלכו, ואשמו בזה ובעשרת הדברות, ושומר תורה אשריהו, מ"ש: דור, מלא וא"ו, וכן צדיק לפני בדור הזה בפרשת נח, וכל דור באורייתא דכותיה בר מן ד' חסרי' תרויהון בעמלק מדר דר בפ' בשלח, תרויהון בינו שנות דר ודר בפ' האזינו רמ"ה: (י) לשנאיו: חסר וא"ו: להאבידו, מלא יו"ד כתיב: (יא) לעשותם, מלא וא"ו:

פרשת עקב

(יב) **תשמעון**, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: לאבתיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יג) אדמתך, חסר יו"ד כתיב, וכולהון כתיב כן: ותירשך, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה: ויצהרך, בלא יו"ד בתר רי"ש: שגר, בספרי ספרד במקף, לא בשופר הפוך, מ"ש: אלפיך, מלא יו"ד, וכל אלפיך דכותיה: עשתרת, חסר וא"ו: (יד) ברוך, מלא וא"ו: ובבהמתך, בלא יו"ד בתר תי"ו: (טו) והסיר, מלא יו"ד כתיב: חלי, חסר וא"ו ויו"ד בסוף התיבה: מדוי, דין יו"ד בסוף: ישימם, מלא יו"ד כתיב: שנאיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (טז) לך, הלמ"ד בקמץ בזקף קטן, ולפעמים הלמ"ד בשו"א בז"ק, כמו אשר ייטב לך לעיל (ו' ג'): תחוס, מלא וא"ו: עליהם, מלא יו"ד: מוקש, ז"ל רמ"ה עד מתי יהיה זה לנו למוקש בפרשת בא (י' ז'), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה כי יהיה לך למוקש בפרשת משפטים (כ"ג ל"ג), וכל לישנא דמוקש באוריי' דכותיה מלא ומסר עליה' למוקש, ומוקשים, כל לישנא מלא: (יז) איכה, מלא יו"ד וה"א בסוף התיבה: אוכל, מלא וא"ו: להורישם, מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב: (יח) תירא, מלא יו"ד ונסיב אל"ף בסוף תיבותא: זכר, דין לא כד חסר וא"ו באורייתא, וכל שארא אורייתא מלאים וא"ו כתיבין, רמ"ה: תזכר, חסר וא"ו כתיב, ודכותיה למען תזכר את יום צאתך בפרשת ראה, ואית דמסרי גבי תזכר דלא תירא מהם, דין, תרין מלאים דין וחד בנביאים, וליתא דברובא דנוסחא דיקי תזכר דלא תירא חסר כתיב, מ"ש בשם רמ"ה: (יט) המסת, חסר וא"ו כתיב: הגדלת, חסר דחסר: והאתת, חסר תרין ווי"ן: והמפתים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: והזרע, חסר וא"ו: הנטויה, מלא וא"ו: הוצאך, בתיקון ספר ישן הוציאך, ובמפתח מחק יו"ד, ע"כ, ובדפוסים ישנים כ"י מדוייקים חסר יו"ד ומסורת עליו ב' חסר, וכן בפרשת בא על פסוק כי ביד חזקה הוצאך נמסר ב' חסרים יו"ד, וכן מסר הרמ"ה ז"ל, הוציאך דהשמר לך דואתחנן וחבריה דשמור את חדש האביב דראה מלאים דמלאים מלא וא"ו ויו"ד, כי ביד חזקה הוצאך ה' מלא וא"ו וחסר יו"ד, ודכותיה הוצאך דהמסת הגדלת, דין, מ"ש: ירא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, ודכותיה כי ירא לאמר בפרשת תולדת, וכל אורייתא דכותיה: (כ) בם, בלא ה"א באמצע תיבה: אבד, חסר וא"ו: הנשארים, מלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה מלא: והנסתרים, מלא יו"ד כתיב: (כא) תערץ, חסר וא"ו כתיב: בקרבך, בלא יו"ד קדים לכ"ף: גדול, מלא וא"ו: ונורא, מלא וא"ו בתר נו"ן, ונסיב אל"ף בסוף תיבותא, וכל לישנא באוריי' דכותיה דנורא מלא: (כב) האל, ק' סבירין האלה וסימנם במסורת פרשת תולדת, מ"ש, ועיין שם בת"ס (כ"ו ג'): תוכל, מלא וא"ו כתיב: כלתם, חסר וא"ו: מהר, בלא ה"א בסוף התיבה: חית, חד יו"ד ובדגש: (כג) מהומה, מלא וא"ו כתיב: גדלה, חסר וא"ו: (כד) מלכיהם, מלא יו"ד: בידך, בלא יו"ד בתר דל"ת: השמדך, לית חסר יו"ד והוא אחד מן החסרים בלישנא השמדה, והמ"ם במאריך במקצת ספרים, מנחת שי: (כה) פסילי, מלא יו"ד כתי' בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא וכל לישנא דכותיה: תשרפון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: עליהם, מלא יו"ד: לך, הלמ"ד בקמץ בזקף קטן: תועבת, ז"ל רמ"ה כי תועבת מצרים כל רעה צאן בפרשת ויגש (מ"ו ל"ד): (כו) תביא, מלא יו"ד: תועבה, מלא וא"ו: שקץ, יש פסק אחר התיבה: ותעב, יש פסק אחר התיבה:

ח (א) תשמרון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף תיבותא: לעשות, מלא וא"ו: תחיון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: ורביתם, מלא יו"ד כתיב: וירשתם, מלא חד יו"ד קדים לרי"ש, וכל אורייתא דכותיה כתיב: (ב) הוליכך, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד: ענתך, חסר וא"ו כתיב: לנסתך, חסר וא"ו כתיב: התשמר, חסר וא"ו: מצותו, מצותיו קרי: (ג) וירעבך, חסר יו"ד כתיב: ויאכלך, דין לחוד חסר יו"ד, ובמקצת ספרים הכ"ף במאריך, מ"ש, וכן הוא הנכון: ידעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: הודיעך, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב: מוצא, מלא וא"ו כתיב ונסיב אל"ף בסוף תיבותא: פי, כל בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א רפי בר מן המבטלים, והרבה מהן שאין דגש להון קריה כזה, כי לא יתכן לומר פי ברפה קודם לשם כי לשון נכרי הוא כלשון צרפת, ואלולא, לשם יתברך, ע"כ מנחתי, ומצאתי שבלשון צרפת פי רפה לומר אין ואפס, ובכל הספרים הפ"א רפה כדינא, ואין לנו לחוש ללשון צרפת שאין מבטלין דרכי לשון הקודש מפני שאר לשונות, ומצאנו עוד במיכה א', כי פיה נכאות דבר שהוא רפי, מ"ש: (ה) מיסרך, הכ"ף בדגש, והוא רק לתפארת הקריאה: (ו) וליראה, מקיף בתוספת ה"א בסוף התיבה:

(ז) מביאך

(ז) מביאך, מלא יו"ד כתיב: טובה, מלא וא"ו: נחלי, ברוב הספרי' הנו"ן בגלגל, מ"ש: מים, המ"ם בקמץ בזקף קטן: עינת, בחד יו"ד חסר וא"ו כתיב: ותהמת, חסר תרין ווי"ן, עיין בת"ס בפרשת בשלח (ט"ו ה'): יצאים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ח) ושערה, חסר וא"ו: ורמון, מלא וא"ו: ארץ, במקף, זית בלא מקף, א"ת: זית, מלא יו"ד כתיב: (ט) במסכנת, חסר וא"ו כתיב, במסכנת, התי"ו רפה, א"ת: אבניה, מלא יו"ד כתיב: ברזל, בכל ספרי' מדוייקים הני"ת רפה ואין כאן דין מפיק, דקמץ הה"א קל מור: על כן נסתר בת"ש בכלל מפיק, ועיין בחזקוני ז', מ"ש: ומהרריה, מלא יו"ד: תחצב, חסר וא"ו כתיב: נחשת, חסר וא"ו כתיב, וכל לישנא דנחשת באורייתא דכותיה חסר: (י) הטבה, זה הוא אחד מן תשעה חסרים וא"ו, ועיין בת"ס בפרשת ויחי (מ"ט כ'): (יא) שמר, חסר וא"ו: (יב) טבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד, ועיי' בת"ס בפרשת תולדת (כ"ז ט'): (יג) וצאנך, מלא אל"ף כתיב, וכל אורייתא דכותיה: ירבין, חסר וא"ו כתיב, ומלא נו"ן בסוף התיבה: ירבה לך, הלמ"ד דגושה, מ"ש, וכן הוא נכון בדין דחיק: (יד) המוציאך, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד: (טו) המוליכך, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב: הגדל, חסר וא"ו: והנורא, מלא וא"ו: נחש, יש פסק בין נחש לשרף: וצמאון, מלא וא"ו, ומלא נו"ן בסוף התיבה: המוציא, מלא וא"ו ויו"ד: מצור, ז"ל רמ"ה לפניך שם על הצור בחרב, בפרשת בשלח (י"ז ו'), מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא באורייו' בין קדש בין חול בין שום גבר דכותיה מלא: החלמיש, מלא יו"ד כתיב: (טז) המאכלך, חסר יו"ד, ז"ל מ"ש, לית וחסר, ובנוסחא כתיבת יד הכ"ף במאריך: מן, ז"ל דברי אמת במ"ק נקמץ, אבל במ"ג בפתח, ולא הגיה הז"ת, ובכל הספרים נקמץ: ידעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: ענתך, חסר וא"ו: נסתך, חסר וא"ו: להיטבך, מלא יו"ד קדים לטי"ת. וחסר יו"ד תניין כתיב, וכן כתב מ"ש, וז"ל, והוא חד מן ט' חסרי' בלישנא הסנה וסימן במסר בחזקוני סוף סימן ל"ג במ"ג, ובמקצת ספרים הטי"ת במאריך, וכן כתב דברי אמת: באחריתך, מלא יו"ד קדים לתי"ו: (יז) כחי, חסר וא"ו כתיב, וכל לשון כחי באורייתא דכותיה חסר: ועצם, חסר וא"ו כתיב: (יח) כח, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב, וכל לישנא דכח דכותיה באורייו' חסר: לעשות, מלא וא"ו: חיל, חד יו"ד כתיב, וכל דכותיה כן: הקים, מלא יו"ד כתיב: (יט) שכח, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב: והשתחוית, מלא יו"ד כתיב: העדתי, דין חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו: אבד, חסר וא"ו: תאבדון, מלא אל"ף ומלא וא"ו תניין קדים לנו"ן שבסוף התיב': (כ) מאביד, מלא יו"ד כתיב: תאבדון, מלא אל"ף ומלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: תשמעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: בקול, מלא וא"ו:

ט (א) לבא, זה הוא אחד מן ז' חסרים וא"ו קדים לאל"ף: גדלים ועצמים, שניהם חסרים וא"ו ומלאים יו"ד: ממך, הכ"ף דגושה: גדלת ובצרת, שניהם חסרים דחסרים: (ב) עם, במקף ובמאריך, מ"ש, ובחומש ר"א פי' עמש לא לית מאריך, ועל הגהת המ"ש אנו סומכין כי הוא סדר וינע ושפה ספרים ישני' כ"ס, העי"ן בפתח: גדול, מלא וא"ו: ורם, הוא"ו בקמץ, מפני שהנגינ' באות שאחריה: (ג) העבר, חסר וא"ו: אכלה, חסר וא"ו וה"א בסוף תיבותא: ישמידם ויכניעם, שניהם מלאים יו"ד: והורשתם, מלא וא"ו כתיב: (ד) בהדף, חסר וא"ו: אתם, יש פסק בין אתם מלפניך: הביאני, מלא יו"ד כתיב: וברשעת, אין מאריך בוא"ו: מ"ש: מורישם, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד: (ה) ובישר, חסר וא"ו כתיב: מורישם, מלא וא"ו ויו"ד: (ו) הטובה, מלא וא"ו: קשה, הקו"ף בשוא לבד וה"א בסוף התיבה: ערף, חסר וא"ו כתיב, וכל לישנא דערף דכותיה חסר: (ז) יצאת, בתיקון ספר תורה יש ן יצאת, במפתח יצאתם ע"כ, וזה פשוט מהמסורת שבאה בפרשת בא, וכן אומרת יצאתם ב' וסימן אשר יצאתם ממצרים בפרשת בא (י"ג ג'), לא כארץ מצרים לקמן (י"א ח'), מ"ש: באכם, חסר וא"ו כתיב וכולהון דכותיה חסר: ממרים, מלא יו"ד: הייתם, בתרין יודי"ן: (ח) ובחרב, חסר וא"ו: להשמיד, מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: (ט) בעלתי, חסר וא"ו כתיב: ההרה, עשרה כתיבין כן ומכוונים הם בת"ס בפרשת דברים (א' מ"א): לוחת האבנים, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין, וכן לוחת הברית: שתיתי, מלא יו"ד: (י) לוחת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: האבנים, ה"א בראש התיבה ומלא יו"ד: כתבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ועליהם, מלא יו"ד: (יא) לחת האבנים, חסר תרין ווי"ן: לחות הברית חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין: (יב) קום, מלא וא"ו כתיב: הוצאת, ז"ל רמ"ה אשר הוצאת דויקא משה בפרשת כי תשא (ל"ב י"א), מלא דמלא מלא וא"ו ואל"ף כתיב, וכל הוצאת באורייתא דכותיה: צויתם, ז"ל רמ"ה מן הדרך אשר צויתם, דכי תשא (ל"ב ח'), מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב, ומסר עלהון תלתא חסרים יו"ד תנינא וסימן, דין, וחבריה דהיה עקב, דין, וחד כאשר צויתם להשמר בנגע הצרעת, בפרשת כי תצא: (יג) קשה, בה"א בסוף התיבה: ערף, חסר וא"ו: (יד) הרף, כווי בבנין הפעיל מגזרת בתי למ"ד ה"א, והמלה מלעיל: ואשמידם, מלא יו"ד כתיב: אותך, מלא וא"ו: עצום, מלא וא"ו: (טו) לוחת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: (יז) ואתפש, חסר וא"ו כתיב: הלחת, חסר תרין ווי"ן: ואשלכם, בדפוסים קדמונים ובספרים כ"י מדוייקים חסר יו"ד, וכן כתב בעל הטורים ובעל מנחת כהן וגם במסורת הגדול נמנה עם החסרים בלישנא וכמו שכתבתי בפרשת שמות, מ"ש, וכן כתב רמ"ה: (יח) כראשנה, חסר וא"ו ומלא אל"ף וה"א הנקבה בסוף המלה, כי פירושו כאילו נכתב כבפעם הראשונה, כי מלת פעם מתואר בלשון נקבה, לקמן י"ט: חטאתכם, מלא אל"ף כתיב: לעשות, מלא וא"ו: להכעיסו, מלא יו"ד: (יט) יגרתי, חסר וא"ו כתיב: והחמה, חסר יו"ד: עליכם, מלא יו"ד: (כ) ובאהרן, הוא"ו במאריך בס"ס, מ"ש, ובחומש ר"א פרעמס לא ליתיה, ואפשר שהונא המאריך רק לידע שהא הבי"ת הוא שוא נע, ולדידן פשוט הוא כדינו אחרי תנוע' קלה כי תנועת הוא"ו היא רק תמוכת שוא שלא וא"ו החיבור שלא וכאן שני שואין נעים רצופים, וא"כ אין הכרח במאריך: ההוא, כתיב בוא"ו וקרי בחירק, ועיין מ"ש בפרשת דברים, מ"ש: (כא) ואת חטאתכם, הוא"ו בגעיא בס"ס, מ"ש: ואשרף אתו, בפסק, מ"ש: ואכת, חסר וא"ו כתיב: טחון, מלא וא"ו כתיב: היטב, ז"ל רמ"ה ולאברם היטיב בפרשת לך לך (י"ב ט"ז), מלא תרין יודי"ן כתיב חד יו"ד קדים לטי"ת וחד בתריה, היטב איטיב עמך בפרשת וישלח (ל"ב י"ג), היטב דידיה מלא חד יו"ד קדים לטי"ת כתיב וחסר יו"ד תניין וכל אורייתא דכותיה, איטיב דידיה מלא תרין יודי"ן כתיב חד קדים לטי"ת וחד בתריה: ואשלך, חסר יו"ד: הירד, חסר וא"ו כתיב: (כב) ובמסה, בכל הספרים כתוב ובמסה בסמ"ך, והוכרחתי לכתוב זה מפני שראיתי במסורת הדפוס סוף פרשת בשלח מסה ב' שום קרתא ומשתכון חד כתיב סמ"ך וחד כתי' שי"ן וסימן מסה ומריבה, ובתבערה ובמסה ע"כ, ולא מצאתי מסרה זו בשום ספר כתוב יד, גם לא נמנה זוג זה עם ב' זוגים מיוחדים חד סמ"ך וחד שי"ן וסימן נרוש שיר השירי', ובמדומה שהיא שגגה, מ"ש: ובקברת, חסר וא"ו: מקצפים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין: היתם, בתרין יודי"ן: (כג) ובשלח, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב: ברנע, אין בנו"ן פשט בס"ס, מ"ש: לאמר, בזקף קטן, מ"ש: בקלו, חסר וא"ו: (כד) ממרים, מלא יו"ד, בתיקון ספר תורה מ"ם ראשונה קטנה, וכן מנה אותה באותיות קטנות, אבל ברוב הספרים לא נמצא כן, וכן כתב בעל אור תורה שאין המ"ם זעירא, מ"ש: הייתם, בתרין יודי"ן: (כה) את ארבעים, בספרים כ"י ונדפוס קדמון האל"ף בצירי ובגלגל לא במקף, מ"ש: (כו) השם הקדוש (ר"ל שם הויה) הנכתב שנית בפסוק הזה מנוקד בנקודות של אלהים וכן הוא נקרא: פדית, מלא יו"ד כתיב: הוצאת, מלא וא"ו ואל"ף כתיב: (כז) קשי, הקו"ף בשוא לבדו, רד"ק במכלול דף רל"ט ובשרשים ולוית חן שער ג' פרק י"ו, וכן כתב החזקוני ובעל מנחת כהן, מ"ש, יו"ד בסוף תיבותא, ובדברי אמת קשי בחטף פתח, וכן הוא במ"ג ובמ"ק, עכ"ל: ואל רשעו, בוא"ו בתחלת התיבה: (כח) הוצאתנו, מלא דמלא מלא וא"ו ואל"ף כתיב: מבלי, קדמאה דשלא לך יכלתי, תניינא דמשנה תורה מבלי, מ"ש: יכלת, חסר וא"ו כתיב: להביאם, מלא יו"ד כתיב: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו באורייתא: הוציאם, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד, וכל לישנא דהוציאם באורייתא דכותיה: להמיתם, חסר יו"ד כתיב: (כט) והם, בלא ה"א בסוף התיבה: הוצאת, מלא וא"ו

וא"ף: בכחך, חסר וא"ו כתיב: הגדל, חסר וא"ו: ובזרעך, חסר וא"ו: י (א) לוחת, זה הוא אחד מן חמשה דכתיבין מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: ההרה, זה הוא אחד מן עשרה כתיבין כן: ארון, מלא וא"ו: (ב) ואכתב, חסר וא"ו כתיב: הלחת, חסר דחסר כתיב: את הדברים, בס"ס הקדמא בא"לף לא בה"א, מ"ש: הלחת, חסר דחסר: שברת, פתח באתנחתא: בארון, מלא וא"ו: (ג) ארון, מלא וא"ו: ואפסל, חסר וא"ו כתיב: לחת, וכן הלחת שבפסוק זה חסר דחסר: ההרה, זה הוא אחד מן עשרה כתיבין כן: (ד) הלחת, חסר דחסר: אליכם, מלא יו"ד: (ה) ואשם, חסר יו"ד: הלחת, חסר דחסר: בארון, מלא וא"ו: (ו) מבארת, חסר וא"ו וכל ליששנא באורייתא חסרים וא"ו כתיבין: מוסרה, מלא וא"ו כתיב: ויקבר, ז"ל דברי אמת, צריך עיון שאינו בסוג אחור, וכן תוקש בו דלעיל (ז' כ"ה): (ז) הגדגדה, חסר תרין ווי"ן כתיב, ודכותיה מן הגדגדה יטבתה, ותרוויהון ה"א בסוף התיבה: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו', תנן בסוף הוריות לוי קודם לישראל, וילפי' לה בגמ' מדכתיב בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי מתוך וגו', ובפי' רבינו עובדיה מברטנורה כתוב את שבט הלוי מתוך בני ישראל, ואי גרסינן הכי בגמרא צ"ל שהוא פסוק מורכב משני פסוקים כאורחיה דגמרא בכמה דוכתי כתיב הכא בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וכתיב בפרשת במדבר ובפרשת בהעלתך ובפרשת קרח מתוך בני ישראל והוא כאלו נכתב הכל בפסוק אחד, וכבר הרווחתי בענין זה בד"ה (א' ה'), ואולם בילקוט משלי רמז תתקל"ד ליכא מלת מתוך, ועיין בספר באר שבע דף כ"ג ע"ג, מ"ש: ארון, מלא וא"ו: לעמד, חסר וא"ו: (י) הראשנים, כן הוא במ"ק, ר"ל הרי"ש בשו"א והנו"ן בנו"ק, אבל במ"ג במונח ז"ק, רק בכל המדוייקים וגם נראה כמו במ"ק, דברי אמת: השחיתך, מלא יו"ד כתיב: (יא) קום, מלא וא"ו: למסע, בא השם במקום מקור כאלו נכתב לנסוע: ויבאו, ז"ל רמ"ה ג' חסרים וא"ו וסימן ויבאו בני ישראל דואתה הרם את מטך בפרשת בשלח (י"ד ט"ז), ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו (שם שם י"ז), קום לך למסע לפני העם ויבאו, דין: ויירשו, מלא בתרין יוד"ין, והוא"ו קדמאה בשוא: לאבתם, חסר וא"ו: (יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל, כתב בעל הטורים שיש בפסוק מאה אותיות כנגד מאה ברכות, וכן במעריך ערך מאה, גם הר"ר אבן ירחי בספר המנהיג כתב בשם רבינו יעקב מנוחתו כבוד, כי מצא במסורת פסוק זה כוליה כר מאה אתון, ושואל מלא ע"כ, וכן כתב הרמב"ן בפירוש ספר יצירה דף כ"ג שכן כתב המקובל הרב ר' י"ט ז"ל בספר הנקרא כתם פז בשם הרב ר' אליהו המקובל דמלת שואל מלא ושבזן מאה יש בפסיק זה עכ"ל, אמנם בספרים שלנו וכן כתב הרמ"ה ז"ל שאל מעמך חסר, ודכותיה ושאל אוב וידעוני, וכן כתב הרב רבינו בחיי בספר כד הקמח אות ברכת ברכ', וזה לשונו, ועוד תזכה בפסוק צ"ט אותיות ועם תוספ' אל"ף שא זרו ז"ל אל תקרי מה שא מאה, ועלו מאה, עוד ראיתי מי שרצה להוסיף וא"ו על מלת ללכת שבפסוק כדי להשלים המנין, וכתב שכן הוא בספר ר' יוסף טוב עלם ואין לסמוך על זה כלל ועיקר, מ"ש: ליראה, ה"א בסוף התיבה והוא כמו ליראה: (טו) אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו באורייתא: (טז) ערלת, העי"ן בקמ"ץ לבד, מ"ש: (יז) הוא אלהי האלהים, הראשון קדש והשני חול, וכן ואדני האדנים הראשון קדש והשני חול מסכת סופרים פרק ד', מ"ש: ואדני, חד מן ז' מפקין אל"ף בלישנא וסימן נמסר במ"ג בסוף סדר וישב, ועיין מה שכתוב בתהלים סימן קל"ה, מ"ש: הגדל, חסר וא"ו: הגבר, חסר וא"ו: והנורא, מלא וא"ו: שחד, חסר וא"ו: (יח) יתום, מלא וא"ו: ואהב, חסר וא"ו: (כא) הגדלת, חסר תרין ווי"ן: הנוראת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין כתיב: (יט) ככוכבי, מלא וא"ו: לרב, ז"ל רמ"ה לרב על פני האדמה בפרשת בראשית (ו' א'), חסר וא"ו כתיב, כל רב באורייתא דכותיה, וכל לרב בלישנא דכותיה:

יא (ב) מוסר, מלא וא"ו כתיב: (ג) אתתיו, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד כתיב: (ד) לחיל, מלא יו"ד: לסוסיו, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד: הציף, מלא יו"ד כתיב: ברדפם אחריכם, מצד יש לפקפק מהמדוקדקים שכתב אחריהם, ומפ' ברדוף המי' אחרי המצריו' והיינו דכתיב נערמו מים ותרג' אונקלו' חכימו מיא שאכמו והערימו לעשות רבון בוראם לרדוף אחרי המצריים עכ"ל, וכן בתיקון ספר תורה ישן מצאתי משוגש זה וגם במקרא גדולה כתוב בהגהה כ"ע לרז"ל אחריהם ע"כ, ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש ויזה, אולי סמכו על הא דאיתא במדרש המכילתא פרשת בשלח על פסוק ומצרים נסים לקראתו מלמד שבכל מקום שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו, וכן אמרו במדרש שהובא בילקוט פרשה הכ"ל רמ"ז רל"ה, וכן כתב רד"ק ביהושע סימן כ"ד על פסוק וישם מאפל ביניכם ובין המצריים ויבא עליו את הים ויכסהו, זה לשונו, ונדרש על כל אחד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל עורדו לים ע"כ, ובודאי דאי מהא לא איריא, מ"ש: (ה) באבם, חסר וא"ו כתיב, וכולהון דכותיה חסר: (ו) היקום, ז"ל רמ"ה ג' מלאים וא"ו וסימן כי לימים עוד שבעה בפ' נח (ז' ד'), וימח את כל היקום (שם ושם כ"ג), ואת כל היקום, דין: (ז) הראה, זה הוא אחד מן ב' שהם חסרים דספרים: את, במקצת ספרים בצירי לא במקף והא"ף בציר"י, מ"ש: מעשה, ה"א בסוף התיבה, כי מלת הגדל הוא תואר למעשה בלשון יחיד: הגדל, חסר וא"ו: (ח) תחזקו, הסגול שבחי"ת הוא תנוע' קל' והשו"א תחת הזי"ן הוא שו"א נע, כי הוא על משק' כי תעזבו (יהוש' כ"ד כ'), ושם מוכ' שהשו"א שבזי"ן הוא שוא נע בראיות רפיון הבי"ת שאחריו: וירשתם, מלא חד יו"ד קדים לרי"ש: שמה, ה"א בסוף התיבה: (ט) תאריכו, מלא וו"ד כתיב: (י) שמה, ה"א בסוף התיבה: יצאתם, מלא אל"ף כתיב: והשקית, ז"ל רמ"ה והשקית את העדה בפ' חקת מלא יו"ד, ודכותיה והשקית ברגלך, דין, מיהו קדמאה בטעמא מלרע, בתראה בטעמא מלעיל, וכן כתב מ"ש, זה לשונו, והשקית ד' ג' מנהון מלרע ודין מלעיל: (יא) שמה, ה"א בסוף התיבה: הרים, מלא יו"ד, וכל הרים באורייתא דכותיה כתיב: ובקעת, חסר וא"ו כתיב: תשתה, כ"כ בספרים מדוייקים כ"י, ובדפוסים רבים בלא מאריך במלת תשתה, ובחילופים נראה דלבן אשר יש מאריך בתי"ו ראשונה, מ"ש, ז"ל דברי אמת, תשתה מים, דגש במ"ס ע"פ גליון את"ן, אמנם שם יש געיא בתי"ו ראשונה, וזה בודאי אינו נכון, ובמ"ג ובמ"ק יש געיא בתי"ו שני' ומ"ס דגושה, ובלא"ת יש געיא ולא דגש במ"ס, וזה שבוש, והא"פ שלא הגיה' משמע שמקיים הדגש, והא דלא הגיה הגעיא, לא קשיא כיכן דרכו: (יב) דרש, חסר וא"ו כתיב: תמיד, מלא יו"ד: עיני, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: מרשית, המסורת על דין לית חסר אל"ף, ודרשו רבותינו בפרק קמא דראש השנ', כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופ', ופי' רש"י שים ישראל עושין עצמן רשים בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה כענין שנאמר תחנונים ידבר רש ע"כ, וכן אמרו בירושלמי מרעה לה בראשה ויהב לה אחרית טבא נסיפא, ובפ' ב' דתענית סוף שתא כשתא, ובמדרש תזית פסוק ראשך עליך ככרמל, ובויקרא רבה פרשה ל"א אמר הקדוש ברוך הוא לישראל ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם חביבים עלי כאלו ושעלה אל הר הכרמ', ועיין בספ' הזוהר פרשת האזינו סוף דף רכ"ג, מ"ש: השנה, בה"א הידיעה, אבל אחרית שנה בלא ה"א הידיעה: אחרית, מלא יו"ד: (יג) ולעבדו, הקמץ שבעי"ן הוא תנועה קלה ולכן הדל"ת רפה כי היא אחרי שוא נע: (יד) מטר, ז"ל דברי אמת, מטר, במ"ג ובמ"ק ובכ"י, (ר"ל מתג בטי"ת), ואולי מפני פתח והרי"ש סמוך לו וקרוב להבליע זה בזה, לכן הוא מופס' במתג, וכן הוא בחומש מ"ש: יורה, מלא וא"ו כתיב: ומלקוש, מלא וא"ו כתיב: ותירשך, מלא יו"ד וחסר וא"ו: ויצהרך: חסר יו"ד בתר רי"ש: (יז) וחרה אף, בשיטה אחת, כמ"ש ס"ף פרשת ואתחנן, מ"ש: יבולה, מלא וא"ו: הטבה, חסר וא"ו: (יח) את דברי אלה, אף שהבנינה במלת אלה היא מלעיל, מכל מקום הנגינה במלת דברי אינה בסוג אחור, לפי שמלת את סמוכה אליה במקף, כמ"ש בספר כוהר התיבה תיבת המקרא: אתם, חסר וא"ו: לאות, מלא וא"ו: לטוטפת, נבהלתי מראו' מבוכה גדולה בין אשלי רברבי גאוני עולם על מלה זו, ועיקר מחלקותיה' תלוי בגירסת ופירוש ברייתא, דר' ישמעאל במנחו' פרק הקומץ רבה דתנו רבנן ולטוטפת לטוטפת לטוטפת הרי כאן ארבע ע"כ, והרי כאן גם ארבע דעות (א) רש"י ז"ל פי' בפ"ק דסנהדרין דבפרשת כי יבאך ובפ' שמע לטטפת חסר וא"ו אבל בוהיה אם שמוע כתיב לטוטפות מלא, כן הגיה בעל חכמת שלמה (ב) והתוספות כתבו שם ובהקומץ כי בוהיה כי יבאך

כתיב

כתיב ולטוטפת ובשמע והיה אם שמע כתיב לטטפת חסר שני ווי"ן, וכ"כ הרא"ש ז"ל דלא כתיב וא"ו ובין פ"א לתי"ו בשום אחד מהם, עיין א"ח סימן ל"ו ובהקדמת מקרא גדולה [ג] ולרבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל דעת שלישי, דוהיה כי יבאך ולטוטפת מלא וא"ו קמא וחסר וא"ו בתרא, דפ' שמע לטטפת חסר שני ווי"ן ושנים אלו הם כדעת התוספות, דוהיה אם שמע לטטפת חסר וא"ו קמא ומלא וא"ו בתרא, וזה השלישי הוא כדעת רש"י [ד] ולרבינו ישעי' אחרון ז"ל דעת רביעי' הוא כדעת התוספות ורבינו ישעי' ראשון בשנים הראשונים, אבל חלק עליהם באחרון וכתב לטוטפת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה, וזהו גם כן דעת הרמב"ם ז"ל וסמ"ג ומאירי והרמ"ה ז"ל ומסכימים למציאות הספרים והמסרות שלנו, וזהו לשון ריא"ז מו"ה אומר שהוא חסר בוא"ו ראשונה ומלא בוא"ו אחרונה, ותפשתי כל הספרים ולא מצאתי שום ספר כדבריו ובכולן כתיב לטוטפת מלא בוא"ו ראשונה וחסר וא"ו אחרונה' וכן אומרים כל הגאונים, וכן הוא בדברי רבינו משה שהעתיק בו מן הספר המדויק הידוע להם, וכן עיקר בקונטרים הראיות עכ"ל, גם בעל התרומה בריש הלכות תפילין אחר שהקשה קושיות רבות על רש"י ואמר שלא דקדק בדבר, העלה בשם ר"י כדעת הרמב"ם ז"ל וסייעתו וכן כתב בסוף ההלכו' דמתוך גמרא שלנו יש ללמוד דאין בכל הגלש' וא"ו אחר הפ"א עד כאן, הט אזנך ושמע דברי פי חכם אן הרמ"ה ז"ל, ואלו הן ולטוטפת דבא אל פרעה מלא וא"ו קדמאה ודכותיה דוהיה אם שמע, וחד לטטפת דשמע חסר דחסר הכי כתיב בכולהון נוסחי דיקי דאתי לידן והכי מסיר במסורתא, ומתרץ בם הקושיא להאי דרשה דרבי ישמעאל הרי כאן ארבע דמשמע דתרין מנהון חסרין ע"ש, כללא דמילתא נקוט בידך מאי דכייל בעל מנחת כהן כל אורייתא חסר וא"ו בתראה בר מן חד חסר דחסר דשמע ישראל, מ"ש: (יט) ובשכבך, הוא"ו במארך לב"א וכן הוא בספרים כ"י ובדפוס ישן, מ"ש, אמנם בחומש ר"א כרעמסלא ליתיה למאריך: ובקומך, מלא וא"ו: (כ) מזוזות, מלא דמלא כמ"ש באורך בפ' בא, מ"ש: (כא) ימיכם, מלא יו"ד כתיב: וימי, יו"ד נחה ונכתרת קדים למ"ם ובתריה, וכן כימי: (כב) שמר, חסר וא"ו: תשמרון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: לעשתה, חסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה חסר: דרכיו, מלא יו"ד וכל לישנא דדרכיו באורייתא דכותיה מלא: ולדבקה, מקוף עם ה"א הנוספת, והשוא שבבי"ת הוא שוא נע, כי הוא אחרי תנוע' קלה, כי הוא כמו לקרבה אל המלאכה, בפ' ויקהל (ל"ו ב'), ושם מוכח מרפיון הבי"ת: בו, עיין מה שאכתוב לקמן למ"ד ך', ושם מגיה' הא"ת בפי' שצריך להיות בה רפה, דברי אמת: (כג) והוריש, מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד: וירשתם, מלא חד יו"ד קדים לרי"ש: גדלים, חסר וא"ו: ועצמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כד) המקום, ז"ל מ"ש בתחלת ספר יהושע פסוק ג', כל מקום כתיב בלי ה"א ,ודמשנה תור' סוף פ' עקב, דין, כל המקום בה"א, ואתד פסוק סימן, והנה המקום מקום מקנה בפ' מטות (ר"ל שם נכתב גם כן תחלה המקום ואחרי כך מקום): תדרך, חסר וא"ו: רגלכם, הלמ"ד בשוא בחומש מ"ש, ובחומש ר"א פרעמסלא הלמ"ד בצירי, וזה לשון רמ"ה ורגלכם ורגליכם בפרשת וירא (י"ח ד'), מלא יו"ד כתיב וכל לישנא דרגליכם דכותיה, מזה יש להכריע שהלמ"ד בשוא, מאחר שבכל החומשים נכתב זה שבכאן חסר יו"ד: והלבנון, מלא וא"ו: האחרון, מלא וא"ו: גבלכם, חסר וא"ו ע"פ המסורת והבי"ת במאריך במקצת ספרי', מ"ש: (כה) ומוראכם, ז"ל רמ"ה, ב' מלאים וא"ו, וסי' ומוראכם ופחדכם בפרשת נח (ט, ב'), פחדכם ומוראכם, דין:

פרשת ראה

(כט) יביאך, מלא יו"ד: שמה, ה"א בסוף התיבה ונתתה, מלא ה"א בסוף תיבותא גרזים, מלא חד יו"ד בין זי"ן למ"ם וכל גרזים באורייתא דכותיה: עיבל, ז"ל רמ"ה עליון ומנחת ועיבל בפרשת וישלח (ל"ו כ"ג), מלא יו"ד כתיב ודכותיה על הר עיבל, דין, וכל שום טורא דכותיה באורייתא דכותיה: (ל) המה, ה"א בסוף, התיבה: אחרי, נריך, להפסיק מעט במלת אחרי מפני השבט כמ"ש רש"י ז"ל, מ"ש: מבוא, מלא וא"ו ואל"ף בסוף: הישב, חסר וא"ו,

עיין בת"כ בפרשת ויחי (כ' י"א): מול, מלא וא"ו: אלוני, ז"ל רמ"ה עד אלון מורה בפ' לך לך (י"ב ו'), חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב, ודכותיה תרין בשום בר נש וסימן לבני זבולן כרד ואלון בפרשת ויגש (מ"ו י"ד), לאלון בפרשת פינחס (כ"ו כ"ו), האלני (שם ושם), חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו, וישב באלני ממרא בפרשת לך לך (י"ג י"ח), חסר דחסר כתיב חסר יו"ד קדים ללמ"ד וחסר וא"ו, וכל אלני באורייתא דכותיה בר מן אחד מלא וא"ו כתיב וסימן אצל אלוני מרה, דין: מרה, ז"ל רמ"ה עד אלון מורה בפ' לך לך (י"ב ו'), מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו וחד מנהון בהדין ענינא וסימן מול הגלגל אצל אלוני מרה, דין, וחד בענין אחר וסימן בננו זה סורר ומרה בפרשת כי תצא, ירושלמי פרק אלו נאמרין אמר ר' אלעזר בר' שמעון נמיתי לסופרי כותים זייפתם תורתכ' ולא הועלתם לעצמכם כלום שכתבתם בתורתכ' אצל אלוני מרה שכם, והלא ידוע שהוא שכם אלא שאין אתם דורשין לגזרה שוה ואנו דורשין לגזרה שוה, נאמר כאן אלוני מורה ונאמר להלן בפרשת לך לך עד אלון מורה מה להלן שכם אף כאן שכם, והכי איתא בבבלי, מנחת ש"י:

(לא) לבא, זה הוא אחד מן ז' חסרים וא"ו, והלמ"ד בקמץ:

(לב) לעשות, מלא וא"ו:

יב (א) תשמרון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה, ובחומש מ"ש נדפס בטעות בלא נו"ן בסוף התיבה: לעשות, מלא וא"ו: (ב) תאבדון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: המקמות, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין כתיב: ירשים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: אתם, חסר וא"ו: הגבעות, מלא וא"ו כתיב: (ג) מזבחתם, ז"ל רמ"ה את מזבחתם תתצון בפרשת כי תשא (ל"ד י"ג), חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה: מצבתם, חסר וא"ו: ואשריהם, חסר יו"ד קדים לרי"ש ומלא יו"ד תניין: תשרפון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: ופסילי, מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: תגדעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: (ד) תעשון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: (ה) לשום, מלא וא"ו: שמה, השי"ן דגושה, מ"ש, והדין עמו מטעם דחיק כי מלת ונאת היא בטעם מלעיל, וה"א בסוף התיבה, וכן הוא והבאתם שמה בפסוק שאחר זה: (ו) עלתיכם, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד כתוב: וזבחיכם, מלא יו"ד כתיב: מעשרתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: תרומת, מלא וא"ו: ונדריכם, מלא יו"ד: ונדבתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ובכרת, חסר דחסר: וצאנכם, מלא אל"ף: (ח) תעשון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: עשים, חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד וכל עשים העשים באוריי' דכותי': פה, ה"א בסוף תיבות': (ט) המנוחה, מלא וא"ו: (י) מנחיל, מלא יו"ד: והניח, מלא חד יו"ד כתיב: (יא) שמה תביאו, ה"א בסוף התיב': תביאו, מלא יו"ד: עולתכם, דין לחוד באוריי' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינ' ושאר' עלתיכ' כתיב חסר דחסר, ובמסרת הדפוס יש במקום הזה שבוש וצריך להגיה' כמו שכתו' במסר' ירמי' סימן ו', מ"ש: וזיבחיכם, מל' יו"ד: מעשרתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: ותרמת, זה לבדו הוא חסר וא"ו קדים למ"ם: תדרו, בספרים מדויקים הדל"ת בדגש וכ"כ הכהן, ובנסחאות כתובי יד מספרד ראיתי בגליוניהם בהללי תדרו הדל"ת רפה, וגם במכלול דף נ"ג כתוב בשם ר' יעקב בן אלעזר' כי בספר הללי אשר בטוליטולא נמצא הדל"ת רפה, וכן כתב האפודי בשמו, מ"ש, זה לשון דברי אמת, הדל"ת דגושה במ"ק ולא במ"ג ובשמע מהא"ת, ובמכלל יופי הובא רפה, וכן הוא ברוזא: (יב) ועבדיכם, מלא יו"ד כתיב: ואמהתיכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: בשעריכם, מלא יו"ד כתיב: (יג) עלתיך, חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד, וכל עלתיך באוריית' דכותיה: (יד) אשר, בס"ס מלת אשר במקף לא באזל', מ"ש, וכן כתב א"ת: מצוך, הכ"ף בדג' על פי המסור', מ"ש: (טו) כברכת, בחומש מ"ש ור"א פרעמסלא הכ"ף השני' בדגש, ולדעת בעל נוהר התיב' מן הראוי להיו' רפויה, ועיין בסדור שערי תפלה הנדפס על שמו: והטהור, מלא וא"ו: (יז) תוכל, מלא וא"ו: מעשר, כתב בעל א"ת שהעי"ן בשוא לבדו והדין עמו כמ"ש בנחמיה יו"ד ולמטה בפרשת עשר תעשר וכן ראיתי בספרים כ"י ובדפוסים קדמונים, המ"ם בלא מאריך, מ"ש: ובכרת, חסר דחסר: נדריך, מלא יו"ד, ודכותיה ונדריך לקמן פסוק כ"ו: תדר, חסר וא"ו: ונדבתיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד

יו"ד כתיב: ותרומת, מלא וא"ו: ידך, חסר יו"ד בתר דלי"ת:
(יח) משלח ידך, חסר יו"ד בכל ספרים מדויקים ודפוסים ישנים, גם
לא כמנה במ"ג בכלל י"א מלאים שמספר סימנם באיוב י"ד דליכ' מיניהו
רק ג' מלאי' באורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל את דמי אחיך מידך חסר יו"ד קדים
לכ"ף כתיב וכל לישנא באוריית' חסר יו"ד כתיב בר מן ג' מלאים באוריית'
וסימן ידיך דתבאמו ותטעמו, ובכל מעשה ידיך בסוף פרשת ראה, בכל
מעשה ידיך דכי תקבר קצירך בפרשת כי תצא, ושארא חסרים, מ"ש:
(יט) לך, הלמ"ד בשוא: אדמתך, חסר יו"ד כתיב, וכולהון כתיבין כן:
(כ) ירחיב, מלא יו"ד כתיב: את, במאריך ונמקף, מ"ש, ואולם באותם
ד"א פרעמסלא ליתי' למאריך: גבלך, חסר וא"ו, ובחלופי בן אשר ובן
נפתלי שנדפס שכתב מלא טעות הוא, וקשה לי שבכמה ספרים כ"י אין
בבי"ת מאריך או מתג כמו שהוא בסוף משפטים וסוף שופטים, מ"ש;
והכוון להיות מתג בבי"ת לפי שהוא לפני שוא נע: לך, הלמ"ד בקמץ:
אבלה, עתיד נתוס' ה"א בסוף: (כא) לשום, מלא וא"ו: צויתך,
חסר יו"ד בתרא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקי' דבספרי הדפוס
ישנים וליכא באוריית' רק ב' מלאים דמלאים בפ' בראשי' בעבייכ' דאדם,
וכן כתב הרמ"ה ז"ל לעלא הדין ב' מלאי' בתרין יודי"ן כתיב ושאר' באוריי'
מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, מ"ש: ואכלת, בפשט לא בגלגל,
מ"ש: (כב) והטהור, מלא וא"ו: (כג) חזק, ברביע לא זקף קטן,
מ"ש: אכל, חסר וא"ו: (כה) ייטב, בתרין יודי"ן: (כו) קדשיך,
הקוף בקמץ רחב כמו שכתבתי בשם המכלול סוף פרש' תצוה, וכן כתב בעל
לשון למודים ובנסחה כ"י וגם בדפוסים ישנים הקוף במאריך, מ"ש, וז"ל
ד"א, קדשיך בלי געי' ע"פ מ"ג ומ"ק: (כו) עלתיך, חסר תרין ווי"ן
ומלא יו"ד: (כח) שמר, כתוב במקצת ספרים שמר בראש הדף בספר
תורה בי"ן בי"ה שמ"ו, ועיין מ"ש בריש פרשת אחרי מות, מ"ש: מצוך,
הכ"ף בדגש על פי המסורת מ"כ: עולם, מלא וא"ו: הטוב, מלא וא"ו:
(כט) יכרית, תרין באורייתא ותרויהון מלאים יו"ד כתיב: שמה, ה"א
בסוף התיב': אותם, מלא וא"ו, אבל אתם תכייכ' שבפסו' זה חסר וא"ו:
(ל) יעבדו, הפתח שבעי"ן הוא תנועה קלה ולכן הדל"ת רפה: כן,
הכ"ף בדגש מדין דחיק: (לא) כל, הכ"ף בדגש, מ"ש, אבל א"ת כתב
כל דתועב' רפ' והוא הנכון: תועבת, מלא וא"ו: גם, גימ"ל רפה, מ"ש:
בנתיהם, דין לחוד באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד, רמ"ה ומ"ש:

יג (א) לעשות, מלא וא"ו: תסף, חסר וא"ו: (ב) יקום, מלא
וא"ו: חלם, חסר וא"ו: חלום, מלא וא"ו, וכן החלום: אות,
מלא וא"ו: מופת, מלא וא"ו, וכן האות והמופת בפסוק שאחר זה:
(ג) נלכה, ה"א נוספת בסוף התיבה: ונעבדם, בקמץ חטוף העי"ן,
כמו ולא תעבדם בפרשת יתרו, מ"ש: (ד) חולם, דין לחוד מלא וא"ו בכל
אורייתא, וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיבין: הישכם, היו"ד
בחירק, מ"ש: אהבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ה) תיראו, מלא
יו"ד: ובקלו, חסר וא"ו: תשמעו, המ"ם בקמץ מפני הזקף קטן:
תעברו, חסר וא"ו, והבי"ת בחולם מפני הטפחא: תדבקון, מלא וא"ו
וכו"ן בסוף התיבה: (ו) דבר, הדל"ת רפה: סרה, מלרע כמו י"ט ע"ז,
וכן כל סרה שהוא שם תואר הוא מלרע, משא"כ ורוח ה' סרה מעם שאול
הוא מלעיל (שמואל ט"ו י"ד), דברי אמת: המוציא, מלא וא"ו ויו"ד:
והפדך, חסר וא"ו כתיב: להדיחך, מלא יו"ד כתיב: (ז) יסיתך,
מלא יו"ד כתיב: כן, הבי"ת רפה, מ"ש: אמך, המ"ם בסגול כי תלישא
גדולה הוא מן הטעמים המפסיקים: חיקך, מלא יו"ד קדים לקו"ף,
וכל אוריית' דכותיה מלא: רעך, כל אורייתא חסר יו"ד כתיב: נלכה,
ה"א נוספת בסוף התיבה: ונעבדה, הפתח שבעי"ן הוא תנועה קלה,
וה"א נוספת בסוף התיבה: (ח) הקרבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד:
הרחקים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ממך, הכ"ף בדגש: (ט) תאבה,
חסר וא"ו ומלא א"ף כתיב: תחוס, מלא וא"ו: תחמל, חסר וא"ו כתיב:
(י) הרג, חסר וא"ו: בו, הבי"ת בדגש מדין דחיק: בראשונה, זה הוא
אחד מן ב' מלאים וא"ו, ועיין מ"ש פ' ויקרא (ה' א'): להמיתו, מלא
יו"ד כתיב: באחרנה, חסר וא"ו כתיב: (יא) וסקלתו באבנים,
בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואפי' מן האמוד
כמ"ש בפ' תצוה, בפסוק על שתי כתפות, מ"ש: בקש, הבי"ת רפה,

מ"ש: ומת, הוא"ו בקמץ, מפני שהוא באתנחתא: להדיחך, מלא יו"ד
כתיב: המוציאך, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד: (יב) וכל ישראל,
בספרי ספרד הקדמא בוי"ו לא בכ"ף, מ"ש: ויראון, חסר חד יו"ד ומלא
וא"ו ונו"ן בסוף תיבה כתיב: יוספו, מלא וא"ו וחסר יו"ד: לעשות,
מלא וא"ו: (יג) כי תשמע, בס"ס מלת כי במאריך ובקמץ, מ"ש:
עריך, מלא יו"ד: (יד) בליעל, בחד יו"ד, ויש מן המפרשים שכתב
שהוא כמו בלי יעל: וידיחו, מלא יו"ד כתיב: ישבי, חסר וא"ו כתיב,
וכל ישבי דכותיה: נלכה, ה"א נוספת בסוף תיבותא, וכן ונעבדה:
(טו) ודרשת, וחקרת ושאלת, כולם מלרע מפני וא"ו המהפכת מעבר
לעתיד: היטב, מלא חד יו"ד קדים לטי"ת וחסר יו"ד תניין: נכון,
מלא וא"ו כתיב, וכל נכון באורייתא דכותיה מלא: נעשתה, הסגול
שבעי"ן הוא תנועה קלה, ולכן התי"ו רפה: התועבה, מלא וא"ו:
(יז) הקבץ, חסר וא"ו כתיב: רחבה, חסר וא"ו כתיב: ושרפת,
בס"ס ושרפת בגלגל: באש, ברביע, ואין בהם קדמא ואזלא: כליל,
מלא יו"ד: עולם, מלא וא"ו: (יח) מאומה, מלא וא"ו: מחרון,
מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא דחרון באוריית' דכותיה מלא: ונתן, מאריך
בנו"ן, מ"ש: ורחמך, מתג ברי"ש והוא לתשלום דגש, כי המלה מבנין
פיעל: (יט) בקול, מלא וא"ו: לעשות, מלא וא"ו:

יד (א) תתגדדו, חסר וא"ו ומציעא כתיב: תשימו, מלא יו"ד וכל
אורייתא דכותיה: למת, הלמ"ד בקמץ, מפני שהוא בסוף פסוק:
(ב) קדוש, מלא וא"ו: להיות, מלא וא"ו: העמים, מאריך בה"א
וזקף קטן במ"ס וכן הוא בס"ס: (ד) כשבים, כן הוא בסי"ן ק דס לבי"ת
כמו שמכלתי בפרשת ויקרא, וכן הוא במאיר כתיב, מ"ש: (ה) איל,
היו"ד בקמץ, והוא מין חיה: ויחמור, מלא וא"ו כתיב: ואקו, בוא"ו
בסוף התיבה: ודישן, בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים ומסדותיהם
מלא יו"ד וחסר וא"ו כמ"ש בסוף פרשת וישלח, וכן כתב בעל מנחת כהן,
מ"ש: ותאו, בוא"ו בסוף התיבה: וזמר, הוא ובקמץ מפני ההפסק:
(ו) ושסעת, חסר וא"ו כתיב: שתי פרסות, בפרשת שמיני שסע
פרסה, במפתח פרסת, והרמ"ה כתב בשורש פרס, פרסת, דויקי ביום
השמיני, חסר וא"ו כתיב, וחבריה דמשנה תורה מלא וא"ו כתיב: (ז)
ממעלי, זה הוא א' מן ב' כתיבין יו"ד בסוף תיבות': וממפריסי, מלא
יו"ד בר מן יו"ד בתרא דסוף תיבות': השסועה, מלא וא"ו כתיב: ואת
השפן כי מעלה, ה"א בסוף התיבה, אף על גב דלשון רבי' הוא: המה,
ה"א בסוף התיב': גרה, השני והשלישי הגימ"ל רפה, מ"ש: (יא) צפור,
מלא וא"ו: טהרה, חסר וא"ו וכמ"ש בריש נח, מ"ש: (יג) והראה,
ברי"ש ובפ' שמיני בדל"ת, והכי הוכח בחולין פרק אלו טריפות, ובמסורת
מערכת אות הדל"ת חשיב להו בא"ב מן חד וחד, חד דל"ת וחד רי"ש, מ"ש:
והדיה, הדל"ת דגושה, מ"ש, ה"א בסוף תיבותא: (יד) ואת, בשמיני
את כל ערב: (טו) את הכוס, מטעי ביה דאמרי ואת, מ"ש, ובפרשת
שמיני ואת הכוס: (יז) והקאת, בפרשת שמיני ואת הקאת: הרחמה,
בפ' שמיני ואת הרחם: (יח) והחסידה, בפרשת שמיני ואת החסידה:
והאנפה, בפרשת שמיני האנפה: והדוכיפת והעטלף, בפרשת שמיני
ואת הדוכיפת ואת העטלף: (יט) וכל שרץ, בפרשת שמיני כל שרץ
העוף: טמא הוא לכם, סימן דתורת כהנים שכן הוא לכם, דמשנה
תורה טמא הוא לכם, ואחד פסוק סימן, או בכל שכן טמא, מ"ש, ר"ל
בפסוק הזה כתיב כמו כן שכן תחלה ואחר כך טמא: (כ) טהור, מלא
וא"ו: (כא) לא, בגלגל לא במקף, ומלת כל רפה, מ"ש: מכר, חסר
וא"ו כתיב: לנכרי, הלמ"ד בשוא, חזקוני ומסורת: (כב) תבואת,
מלא וא"ו, והאל"ף בפתח: היצא, חסר וא"ו וכתיב אל"ף בסוף תיבותא
כתיב: (כג) מעשר, בספרים מדויקים כ"י העי"ן בשוא לבדו ובלא
מאריך במ"ס, וכן כתב בעל אור תורה, ודוגמתו את כל מעשר תבואתך
שבסמוך פסוק כ"ו, מ"ש: דגנך תירשך, מן ריש ספרא דדברי' עד עשר
תעשר כתיב דגנך ותירשך, ומן עשר תעשר עד סוף ספרא כתוב דגנך
תירשך, וכולהו מלא יו"ד וחסר וא"ו בתר רי"ש, מ"ש: ובכרת, חסר
דחסר: ליראה, מקור בתוספת ה"א בסוף התיבה: (כד) תוכל, מלא
וא"ו: (כה) ונתתה, עלא ה"א בסוף תיבותא: (כו) ונתתה, מלא
ה"א בסוף תיבות': שם, השי"ן דגושה, מ"ש, והיינו מדין דחיק: וביתך,

חין

אין יו"ד בין תי"ו לכ"ף, וכן כתב הרמ"ה ז"ל מה מצאת מכל כלי ביתך, מלא חד יו"ד קדים לתי"ו, וכל לישנא דביתך באורייתא דכותיה, מ"ס: (כח) תוציא, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וא"ל"ף בסוף תיבותא וכל אורייתא דכותיה: (כט) והיתום, מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא דיתום באורייתא דכותיה:

טו (ב) שמוט, מלא וא"ו כתיב: יגש, חסר וא"ו כתיב: (ג) תגש, חסר וא"ו כתיב: (ד) לא, מלת לא במאריך ואין בה מקף, מ"ס: יהיה, במאריך לבד ביו"ד ומקף אחרי' ולכן בית בך דגושה מדין דחיק וכן הוא בס"ס, אבל בספרים אחרים מלת יהיה במירכא בה"א שנייה ואין מקף אחריו ולפיכך הבי"ת רפה, מ"ס: בך, הבי"ת דגושה, מ"ס: אביון, מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא אביון האביון מלא דכותיה: (ה) שמוע, מלא וא"ו: לעשות, מלא וא"ו: (ו) והעבטת, כן כתיב חסר ה"א בסוף תיבותא, רמ"ה: גוים, הגימ"ל דגושה, מ"ס: תעבט, חסר וא"ו כתיב: ישלו, חסר וא"ו כתיב, והשי"ן בחולם מפני ההפסק: (ז) תקפץ, חסר וא"ו כתיב: (ח) כי פתח, ז"ל רמ"ה ב' הספרים בא"ו וסיין כי פתח, דין, פתח תפתח פסוק י"א: לו, הלמ"ד רפה, מ"ס: והעבט, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב: תעביטנו, מלא יו"ד כתיב: די, הדל"ת בדגש, מ"ס, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: מחסרו, חסר וא"ו כתיב: (ט) בליעל, הבי"ת רפה, מ"ס: ורעה, פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוא"ו, ובא מלרע שלא כמנהג, ע"כ לשון מכלול יופי, דברי אמת: עינך, מלא יו"ד קדים לנו"ן: (י) נתון, מלא וא"ו: מעשך, זה לבדו הוא חסר יו"ד קדים לכ"ף, בספרי ספרד במתג ובמקף, וכן הוא בהגהת הגעיות הנמצאות אצלי מבעל אור תורה, ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף, כמו שאכתוב לקמן על כל הבכור בס"ד, מ"ס: ידך, חסר יו"ד קדים לכ"ף: (יא) לעניך, חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניין: ולאבינך, חסר וא"ו כתיב, וכן כתב מ"ס: (יב) העבריה, בחד יו"ד בדגש: ועבדך, הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים, וכן ועבדך שש שנים בירמיה סי' ל"ד והם שנים דומים במסורת, מ"ס: השביעת, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: (יד) העניק תעניק, תרויהון מלאים יו"ד כתיב, מיהו קדמאה קרי צירי, תניינא קרי חירק: ומגרנך, הגימ"ל דגושה, מ"ס: ומיקבך, הבי"ת רפה, מ"ס: (יז) ונתתה, ה"א בסוף התיבה: כן, הכ"ף דגושה בדין דחיק: (יח) בעינך, זה הוא אחד מן ג' עינך באורייתא דקרי נו"ן דידיה בסגול דכותיה וחסרים יו"ד תניין: בשלחך, הטעם בימין הכ"ף כי אינו פשטא אלא קדמא: משנה, הנו"ן בסגול: (יט) כל, במאריך ובמקף בין שתי המלות כמו שכתבתי לעיל אבל בכל מעשך, ורבים כיוצא בהן בספר תהלים סימן כ"ב ל"ד כ"ט ע' ע"ב פ"ו קי"ו, וכן במשלי סימן ו' ט"ז כ"א, וד"ה ב' כ"ט, ובירמיה סימן א' ב' מ"ב, ובגליון, א' מהם כתוב עליו ג' מוקפים ומתוגים, ומכל מקום קריאת כולם בקמץ חטוף כי לא נמצא רק כל עצמותי תאמרנה תהלים (ל"ה י'), כל אחי רש משלי (י"ט ז'), שהם בקמץ רחב על פי המסורת שאין בהם מקף, וזה שלא כדברי ר' אלקנה הספרדי שכתב כי הטעם משנה אותו ומעמידו אף על פי שהוא בקמץ גדול, כי לכן בא הטעם לשנות הברות הניקוד מקמץ לפתח במבטא כמו כל הבכור, כל המעלה, מ"ס: הבכור, זה הוא אחד מן ד' מלאים וא"ו באורייתא, ועיין בת"ס בפרשת מקץ (מ"א כ"א): בבקר, זה הוא אחד מן ז' חסרים: שורך, מלא וא"ו: תגז, חולם וחסר: (כ) תאכלנו, התי"ו רפה, מ"ס, זה לשון דברי אמת, לכאורה נסתר מש"כ על ב' באלים, ובאמת אינו דומה הגיע זאת שהוא בשביל השו"א לאותם שהם בתנועה השלישית שלפני הטעם, פירוש דבריו, כי מלת באלים בפרשת בשלח (ט"ו י"א), הבי"ת בדגש, מדין דחיק, כי יחשבו למתג דין נגינה בזה, ולפי זה ראוי התי"ו שבמלת תאכלנו גם כן להיות בדגש, ולכן הוא מחלק בין מתג זה למתג של באלים: (כב) והטהור, מלא וא"ו: יחדו, חסר יו"ד קדים לוא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה חסר יו"ד כתיב:

טז (א) שמור, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו באורייתא: האביב, מלא יו"ד: פסח, הפ"א דגושה מדין דחיק: הוציאך, מלא וא"ו ויו"ד: (ב) פסח, הפ"א בדגש מדין דחיק: (ג) מצות, מלא וא"ו: עני, חסר וא"ו, עיין ספר הזוהר פרשת בראשית דף ל"ג: בחפזון, מלא וא"ו, הבי"ת רפה, מ"ס: (ד) שאר, חסר וא"ו: גבלך, חסר וא"ו: ילין, מלא יו"ד כתיב, ותלתא כתיבין באורייתא וכולהון מלאים יו"ד: (ו) לבוא, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו ואל"ף: מועד, מלא וא"ו: (ז) ופנית, מלא יו"ד כתיב: לאהליך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ח) מצות, מלא וא"ו: (ט) שבעת הראשון שבפסוק זה חסר תרין ווי"ן, ואחר שבעות, השבעות, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין: (י) כאשר, יו"ד דמיטעין דסבירין אשר בקריאה וסימנם במסורת יוגה סימן א', מ"ס: (יג) הסכת, זה לבדו באורייתא חסר דחסר, וכל שאר הסכת באורייתא מלא וא"ו תניין: לך, אין בלמ"ד דג"ש, מ"ס: (טו) החג, חסר וא"ו: בכל תבואתך, בדפוס קדמון ובספרי' כ"י ומדוייקי' הכ"ף בחולם ובשורק הפוך לא בקמץ ובמקף וכ"כ א"ת, מ"ס: מעשה, ה"א בסוף התיבה: ידיך, מלא יו"ד קדים לכ"ף: (טז) שלוש, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו: כל, הכ"ף רפה, מ"ס: יבחר, החי"ת בקמץ, מ"ס:

פרשת שפטים

(יח) שפטים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ומסר עליהון, שפטו, שפטים, שפטיכם, כל לישנא חסר וא"ו כתיב: ושטרים, חסר וא"ו: לשבטיך, מלא וא"ו ויו"ד: (יט) תכיר, מלא יו"ד, ג' סבירין ולא, כמ"ש בפרשת משפטים סימן כ"ג אבל לא ישמע על פיך, מ"ס: שחד, חסר וא"ו: ויסלף, חסר יו"ד בתראה: צדיקם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (כ) תרדף, חסר וא"ו כתיב: (כא) תעשה לך, הלמ"ד בדגש מטעם דחיק: (כב) תקים, מלא יו"ד כתיב, וכל תקים באורייתא דכותיה מלא:

יז (ב) בעיניה', כל שם קודש שהוא במקף מתוג כגון זה, כך מצאתי בספר ישן, מ"ס: (ג) וישתחו, בחד וא"ו בסוף כתיב וכן קרי: (ד) והגר, בדגש הגימ"ל, מ"ס, והדגש לתשלום חסרון נו"ן פ"א הפעל כי שרשו נגד: היטב, מלא יו"ד קדים לטי"ת וחסר יו"ד בתרה: התועבה, מלא וא"ו: (ה) והוצאת, מלא דמלא מלא וא"ו ואל"ף כתיב: וכל הוצאת באורייתא דכותיה: (ו) יומת, מלא וא"ו כתיב, וכל יומת באורייתא דכותיה מלא: (ז) בו, הבי"ת דגושה מטעם דחיק: הרע, הרי"ש בקמץ, ובקומץ מ"ס הרי"ש בפתח, בטעות הדפוס, (ח) דבר, הדל"ת רפה, מ"ס: דם, נפסק, מ"ס: דין לדין, תרויהון מלאים יו"ד כתיבין: ריבות, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: ועלית, מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: (ט) והגידו, מלא יו"ד: (י) ועשית, חצי הספר בפסוקים, מ"ס: יגידו, מלא יו"ד: לעשות, מלא וא"ו: יורוך, וכן יורוך בפסוק שאחר זה מלאים בתרין ווי"ן כתיבין: (יא) לא תסור, כתוב במסורת דמטעין ביה ולא, והא דלא חשיב ליה בהדי תלת אחריני דסבירין ולא, כדמסיר בריש סדרא, דהתם קא חשיב הנהו דקדי' להו בפסוק לא אחרינא: (יב) בזדון, מלא וא"ו כתיב, וכולהון דכותיה מלאים: שמע, ג' חסר וא"ו, ומי' ואם ביום שמע אישה יניא בפרשת מטות, לבלתי שמע אל הכהן, דין, ודכותיה כשמע ה' את תלנתיכם בפרשת בשלח: לשרת, לית מלעיל, מ"ס: (יג) ויראו: חסר חד יו"ד: יזידון, מלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו ונו"ן כתיב: (יד) תבא, זה הוא אחד מן ט' חסרים וא"ו ועם אל"ף, והם מנויים בת"ס בפרשת ויחי בפסוק בסודם אל תבא נפשי: לך, הלמ"ד בקמץ: וישבתה, מלא ה"א בסוף תיבותא, וכל שארא אורייתא חסר ה"א בסוף תיבותא רמ"ה, וכן במסורת לית מלא, מ"ס: בה, הבי"ת בדגש מטעם דחיק: אשימה, מלא יו"ד כתיב, רמ"ה, ומלא ה"א בסוף תיבותא: סביבתי, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (טו) שום, מלא וא"ו כתיב: תשים, מלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה: (טז) ירבה לו, הלמ"ד בדגש מדין דחיק: סוסים, מלא וא"ו ומלא יו"ד: ישיב, מלא יו"ד: מצרימה, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה: הרבות, מלא וא"ו כתיב, ודכותיה בלישנא ולהרבות אתכם בפרשת כי תבא: תספון, חד מן ג' חסרי' וא"ו קדמאה וחסר יו"ד ומלא וא"ו בתראה, וסימן לא תספון לראות פני בפרשת ויגש (מ"ד כ"ג), ולא תספון לעמוד בפרשת וארא (ט' כ"ח), לא תספון לשוב, דין, וחד בלאו בתורה מלא באל"ף קדים במ"ך אלופים וחסר יו"ד ומלא

וא"ו

וא"ו, לא תאספון לאת תבן בפרשת שמות (ה' ז'), (וכולהון בנו"ן נוספת בסוף התיבה), זו היא המסרה האמיתית, עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע, וכזאת מצאתי בספר הרמ"ה ז"ל, והמדפיס במ"ג סוף פ' וארא גרע והוסיף ודרש שלא כהוגן, מ"ש: לשוב, מלא וא"ו כתיב, וכל לשוב באורייתא דכותיה מלא: (יז) לו, ב' בפסוק זה ושניהם בדגש הלמ"ד מדין דחיק: יסור, ז"ל רמ"ה, לא יסור שבט מיהודה בפ' ויחי (מ"ט י'), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה ולא יסור לבבו, דין: (יח) מלפני, בטפחא, מ"ש: הלוים, הלמ"ד רפה, מ"ש: (יט) בו, במסורת פרשת שמות מונה שם עם ו' דסבירין בה, מ"ש: ליראה, מקור בתוספת ה"א בסוף התיבה: (כ) רום, מלא וא"ו כתיב: סור, מלא וא"ו כתיב: ימין, מלא יו"ד: ושמאול, זה הוא אחד מן חמשה מלאים דמלאים מלא אל"ף ומלא וא"ו בתריה: יאריך, מלא יו"ד כתיב: בקרב, הבי"ת דגושה, מ"ש:

יח (א) אשי, יו"ד בסוף התיבה: יאכלון, מלא אל"ף, ומלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: (ב) לו, הלמ"ד בדגש מדין דחיק: (ג) זבחי, חסר וא"ו: הזרע, חסר וא"ו: והלחיים, מלא בתרין יודי"ן בלאוד וקרי חד בקמץ וחד בחירק, רמ"ה, אמנם בכל החומשים אשר אתנו, יו"ד הראשונה בפתח: והקבה, חסר יו"ד קדים לבי"ת: (ו) יבא, חסר וא"ו: (ח) ממכריו, מלא יו"ד כתיב: האבות, מלא וא"ו: (ט) לעשות, מלא וא"ו: כתועבת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין כתיב: (י) מעביר, במירכא לא בתביר, מ"ש, מלא יו"ד כתיב: קסם, חסר וא"ו כתיב: קסמים, מלא יו"ד: מעונן, מלא וא"ו כתיב: (יא) וחבר, חסר וא"ו: ושאל, חסר וא"ו: אוב, מלא וא"ו: וידעני, חסר וא"ו: (יב) תועבת, מלא וא"ו, וכן התועבת שבפסוק זה מלא חד וא"ו קדים לעי"ן: עשה, חסר וא"ו ונסיב ה"א בסוף התיבה: מוריש, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו בלישנא באורייתא: (יג) תמים, כתב בעל הטורים שהתי"ו גדולה, וכן נמצא במקצת ספרים ותיקון ס"ת ישן, מה שאין כן בספרי ספרד, ובאלפא ביתא רבתא שלהם כותבים תי"ו ראשונה דותכתב אסתר, מ"ש: (יד) כי הגוים האלה, אין בו פיסקא, מ"ש וא"ת: יורש, ז"ל רמ"ה והנה בן ביתי יורש אתי בפרשת לך לך (ט"ו ג'), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה יורש אתם, דין: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו: מעננים קסמים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: נתן, מלעיל, ואולי פירושו לא נתן כן, ומפני כך הוא מלעיל, אבל לבני קהת לא נתן מלרע מפני הקמץ, או אולי כאילו אמר ואתה נתן לך ה' אלהיך לא כן, והוי ע"ד ובאת, דברי אמת, (ר"ל לפי מה שכתב הוא בעצמו בכמה מקומות, שבמירכא טפחא לאו דוקא שיהא בסוג אחור, לכך הוכרח לטעמים אלה): (טו) נביא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא כתיב, וכל נביא הנביא באורייתא דכותיה, וזה הוא אחד מן הפסוקים שמתחילין בנו"ן ומסיימין בנו"ן: כמני, חסר וא"ו כתיב, וכל אורייתא בנוסחי דיקי דכותיה: יקים, מלא יו"ד כתיב: תשמעון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: (טז) בחרב, חסר וא"ו: אסף, הסמ"ך בצירי, חזקוני ומ"ש, זה לשון דברי אמת, לא אסף בצירי לשון כבד (ר"ל בבנין הפעיל), ר"ל פומבי הגדולה, אבל חלילה לומר שלא רבו לשמוע כלל, משא"כ בראשית ח' כ"א, לא אסף לקלל בחירק שר"ל כלל לא, וכן שמות (י"ד כ"ט), לא אסף עוד ראות פניך, בחירק ר"ל כלל לא: לשמע, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב: קול, מלא וא"ו: הגדלה, חסר וא"ו: אמות, מלא וא"ו: (יז) היטיבו, ב' מלא דמלא, דואתחנן, ודשופטים, מיהו קדמאה נסיב כל, בתראה לא נסיב כל, מ"ש: (יח) אקים, מלא יו"ד כתיב, ודכותיה ואת בריתי אקים בפרשת לך לך (י"ז כ"א): כמוך, מלא וא"ו כתיב וחסר ה"א בסוף תיבות': דברי, הדל"ת רפה, מ"ש: בפיו, הבי"ת דגוש', מ"ש: אליהם, מלא יו"ד: (יט) האיש, בפשט, מ"ש, וכבר כתבתי מזה בפרשת ואתחנן: אדרש, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה: (כ) יזיד, דין מלא יו"ד כתיב: צויתיו, מלא יו"ד קדים לתי"ו ובתריה, וקרי וא"ו ראשונה בחירק: (כא) איכה, מלא יו"ד וה"א בסוף התיבה: דברו, הדל"ת רפה, מ"ש: (כב) יבא, חסר וא"ו: תגור מלא וא"ו כתיב:

יט (א) בעריהם, הבי"ת רפה, מ"ש: ובבתיהם, געיא לפני דגש, אולי מפני שאין דגש זה אלא לסימן, דברי אמת: (ב) שלוש, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו: תבדיל, תרין בפרשה זאת, ותרויהון מלאים יו"ד כתיבין: (ג) תכין, מלא יו"ד, ומסרא עליהון כל תכין מלא כתיב: גבול, מלא וא"ו: ינחילך, מלא יו"ד: לנוס, מלא וא"ו: שמה, ה"א בסוף התיבה: (ד) ינוס, מלא וא"ו, וכל אורייתא דכותיה מלא: שנא, חסר וא"ו ונסיב אל"ף בסוף תיבותא: מתמל, חסר וא"ו: שלשם, חסר וא"ו: (ה) יבא, חסר וא"ו: לחטב, חסר וא"ו כתיב, (ו) יחם, מלרע, דברי אמת: והשיגו, מלא יו"ד: שנא, בטעם מלרע, ואינו בסוג אחור, שאם היה בסוג אחור עדיין לא היה נמלט מקירוב הטעמים, עיין בוהר התיבה תיבת המקרא: מתמול, מלא וא"ו: שלשום, זה הוא אחד מן ב' מלאים וא"ו, וסימן, והנה איננו כתמול שלשום בפרשת ויצא (ל"א ב'): (ח) גבלך, חסר וא"ו: ונתן, כל ונתן מלרע בעבר וזה מלעיל, כי פירושו כבר יהיה נתון לך וכבר הרחיב, ועיין כללי דקדוק ג' ע"ב בראש וז"ל ואם הטעם מלעיל לא יהפך, וע"ד זה פי' רש"י ז"ל על ואם לא חפצת, עיין באר רחובות, ואולי הוא ע"ד ובאת, דברי אמת: (ט) לעשתה, חסר וא"ו: ויספת, בקדמא לא בפשט, מ"ש: (יא) האל, ח' משמשין בלשון האלה, וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק, מ"ש: (יג) תחוס, מלא וא"ו: דם, הדל"ת רפה, מ"ש: וטוב, מלא וא"ו: (יד) תסיג, מלא יו"ד כתיב, ודכותיה ארור מסיג בפרשת כי תבא, מלא הדין תרין כתיבין בסמ"ך בלישנא השגה, רמ"ה: גבול, מלא וא"ו: תנחל, החי"ת בפתח, מ"ש: (טו) שני, ולמעלה (י"ז ה'), כתיב שנים, ולמעלה כתיב או שלשה עדים, וכאן כתיב על פי שלשה: (טז) כי יקום, אין בו פיסקא, מ"ש: לענות, מלא וא"ו כתיב, ודכותיה ולא יכלו אחיו לענות בפרשת ויגש (מ"ה ג'): סרה, הטעם מלרע, לפי שהוא שם דבר: (יח) היטב, מלא חד יו"ד קדים לטי"ת כתיב וחסר יו"ד תניין: העד, חסר יו"ד כתיב: (יט) ועשיתם לו, צריך עיון למה בסוג אחור, דברי אמת, (ר"ל בשמוש מ"ס שהוא ל"ז, באה הבנינה מלרע ואינה בסוג אחור, כדי שלא נשמע כאילו קרא בנו"ן בל"ב עיין ב"ה תיבת המקרא): זמם, רד"ק מנה כאשר זמם בספר מכלול שקל פעל עם הזרים שהם פעלים ואינם בהפסק והם קמוצים, וכתב עליו רבי ד"ד אליה המדקדק כי לא נמצא כאשר זמם רק בפתח וכן כאשר זמם ה' צבאות (בראש זכריה), אינו קמוץ, ד"ד גם במ"ג לא חשיב רק עשה ה' אשר זמם, מ"ש: לעשות, מלא וא"ו: (כ) ויראו, חסר חד יו"ד: יספו ד"ד, חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד: לעשות, מלא וא"ו: (כא) תחוס, מלא וא"ו: עינך, בכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד בתראה, מנחת שי:

כ (א) איבך, ז"ל רמ"ה, ג' חסרים דחסרים, חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו, וסימן כי תצא למלחמה, קדמאה דשפטים, דין, אשר יציק לך איבך, דואכלת פרי בטנך בפרשת כי תבא, וכל שארא אורייתא איבך כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד: וראית, הוא"ו בגעיא, מ"ש, וכן נדפס בחומש תורת ה' תמימה עם שלא העיר בזה בקונטרס דברי אמת: (ב) בקרבכם, הרי"ש בקמץ חטוף, כמו יעץ ואספכם בדבר הזה (ישעי' ל' י'), והנה רוב העולם טועים בקריאת המלה הזאת לא בלבד בנקודתה, כי אף קורים אותה בקרבכם בבי"ת, וכבר מנו אותה בעלי המסור' בשפה ביתא מן המלות אשר כ"ף בראשיהם וכל חד לית דכותיה, ספר הרכבה אות הכ"ף, מ"ש: (ג) אלהם, חסר יו"ד: קרבים, חסר יו"ד בתר רי"ש ומלא יו"ד קדים למ"ם: איביכם, חסר וא"ו קדים לבי"ת ומלא תרין יודי"ן חד קדים לבי"ת וחד בתרה: ירך, מלרע, דברי אמת: תיראו מלא יו"ד קדים לרי"ש: (ד) ההלך, חסר וא"ו: להושיע, מלא וא"ו ויו"ד כתיב: (ה) וישב, חסר וא"ו, וכן כל וישב באורייתא דכותיה: יחנכנו, החי"ת בשוא, חזקוני, מ"ש: (ו) נטע, בא מלרע שלא כמנהג, מ"ש, וכן כתב דברי אמת בשם מכלל יופי: יחללנו, היו"ד בשוא והחי"ת בפתח, חזקוני, מ"ש: (ט) בכלת, חסר וא"ו: צבאות, מלא וא"ו כתיב: (י) לשלום, מלא וא"ו, וכן שלום בפסוק שאחר זה: (יא) ועבדוך, מלא וא"ו כתיב (יב) תשלים, מלא יו"ד כתיב: (יג) והכית, חד מן ה' והכית בטעם מלרע, מ"ש: זכורה, מלא וא"ו: (יד) כל שללה, כך דינו, ומטעים ביה דאמרי וכל שללה, מ"ש: תבז, חסר וא"ו כתיב: (טו) הרחקת, חסר דחסר כתיב: הגוים, במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים הגוים

בקמץ

בקמץ והנמ"ל במאריך, וזהו דעת בן אשר כפי מה שמצאתי בחילופי ב"א וב"נ כ"י, ולב"נ המאריך ביו"ד ובלא מקף, וכן בס"ם כ"י נכתב כאן בגליון אשר ככ"ל הגוים כפתח הגוים, מ"ש: (יז) החרם, חסר יו"ד: החרימם, מלא יו"ד קדים למ"ם פתוחה: והפרזי, הזי"ן דגושה מ"ש: (יח) לעשות, מלא וא"ו: תועבתם, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין כתיב: (יט) תצור, מלא וא"ו כתיב: לתפשה, התי"ו בקמץ לבד ובלא מאריך בתי"ו, מ"ש, והוא קמוץ חטוף ותנועה קלה, ושוא הפ"א הוא שוא נע, כמשפט המקור עם הכנוי: לנדח, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב: תכרת, חסר וא"ו כתיב, וכל ליתנא באורייתא חסר דכותיה: לבא, זה הוא אחד מן ז' חסרים וא"ו ומלא אל"ף: במצור, מלא וא"ו כתיב, וכל ליתנא דמצור באורייתא דכותיה מלא: (כ) עשה, כתב המאירי עושה מלא ובספר מדוייק חסר עכ"ל, ובכל הספרים חסר, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ובמסורת עשה ו' קמצין ומצאתי כלם חסרים,

מנחת שי:

כא (א) באדמה, בפתח הבי"ת, דברי אמת: נפל, חסר וא"ו: נודע, מלא וא"ו כתיב, וכל נודע באורייתא דכותיה מלא: (ב) זקניך, מלא יו"ד קדים לכ"ף כתיב: ושפטיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, ובמסורת כל ליתנא חסר וא"ו כתיב: ומדדו, הדל"ת בשוא לבדו כמנהגנו לתפארת הקריאה, מ"ש: סביבת, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (ג) הקרבה, במסורת כ"י הקרובה ב' ומלאים וסימן הבתולה הקרובה, והיה העיר הקרוב', דין, פלוגת' אם מלא או חסר עד כאן, אבל הרמ"ה כתב הקרבה אל החלל חסר וא"ו כתיב וחד מלא וא"ו ולאחתו הבתולה הקרובה, מ"ש: עבד, דגש בי"ת וחסר וא"ו כתיב, רמ"ה, תנן בפ"ב דפרה שכן עליה עוף כשרה, עלה עליה זכר פסולה, ובפסחים פרק כל שעה ובמציעא פרק אלו מציאות מייתי לה, ואמרינן התם מאי טעמא, אמר רב פפא אי כתוב עבד וקריא עבד, עד דעביד בה איהו, אי כתיב עובד וקרינן עובד אפילו ממילא נמי, השתא דכתיב עבד וקרינן עובד, עיבד דומיא דעבד מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה, וכ"כ בילקוט ובק"ם פרק א' מהלכות פרה, מ"ש: לא משכה, כן הוא בכ"י ובמ"ק, דברי אמת, רצונו בזה לקיים המתג במלת לא: בעל, חסר וא"ו ונעתק הללו ובכל הספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס ישן וכן כתב הרמ"ה ז"ל אשר לא עליה על חסר וא"ו כתיב וכל ליתנא דעל, עלו, עלכם, כולהון חסרים וא"ו: (ד) והורדו, זה הוא אחד מן ב' חסרים יו"ד וכולהון מלאים וא"ו: איתן, ז"ל רמ"ה, ותשב באיתן קשתו, בפרשת ויחי (מ"ט כ"ד), מלא יו"ד כתיב וכולהון מלאים יו"ד באורייתא: יזרע, חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב: (ו) הקרבים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: הערופה, מלא וא"ו כתיב: (ז) ואמרו, המ"ם בשוא אף שהוא באתנחתא: ידינו, ז"ל רמ"ה ב' מלאים יו"ד, וסימן וממעשנו ומעצבון ידינו, בפרשת בראשית (ה' כ"ט), ידינו לא שפכה, דין ואחרא בליתנא באורייתא חסר יו"ד כתיב: שפכה, ה"א כתיב בסוף תיבותא חילופי וא"ו ומסר עליהון, כה כתיב, כו קרי, וכן כתב מ"ש, שפכו קרי: (ח) לעמך, בקדמא והוא לימין הכ"ף, מ"ש: פדית, מלא וא"ו: דם, בקמץ, ולעיל (י"ט י'), בפתח, דברי אמת: ונכפר, מורכב מן בנין נפעל והתפעל, כי הנו"ן מבנין נפעל והדגש בכ"ף מורה על חסרון תי"ו מבנין התפעל: נקי, ז"ל רמ"ה, ונקי וצדיק אל תהרג בפרשת משפטים (כ"ג ז'), מלא יו"ד בסוף תיבותא וחסר אל"ף בתריה, וכל נקי באורייתא דכותיה: (ט) תבער, הבי"ת בפתח, והוא מבנין פקד בדגש, ונשאר בלתי בשלם הדגש, ולפעמים בשלם הדגש, כמו לבער קין בפ' בלק כ"ד כ"ב:

פרשת כי תצא

(י) איביך, כתב בעל הטורים על איבך חסר יו"ד שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר, ואגב שיטפיה לא דק, דמאי דאמור במסורת כי תצא למלחמה על איבך חסר יו"ד לאו על דין איתמר אלא על כי תצא למלחמה קדמאה דפרשת שפטים כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה והמאירי ז"ל שזה מלא יו"ד הוא, ולא תקשי לך ממלת וכתבו ומלת שבין דמורים לשון יחיד, דאיכא נמי קרי אחרינא דכותיה, ויתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו, ועבדת את איביך אשר ישלחנו, וכן כתב אור תורה, מ"ש: ושבית, מלא יו"ד כתיב: (יא) תאר, ז"ל רמ"ה יפת תאר דרחל חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה, ושם אשת כמו אשה: וחשקת, איכי בסוג אחור, אולי שלא יהיה במשמע נעבר, ד"א: (יב) והבאתה, מלא ט"ף כתיב: צפרניה, מלא יו"ד כתיב: (יג) והסירה, מלא יו"ד: בביתך, בי"ת ראשונה דגושה, מ"ש: תבוא, מלא וא"ו: (יד) בה, הבי"ת דגושה, מדין דחיק: עניתה, מלא חד יו"ד כתיב בין נו"ן לתי"ו: (טו) תהיין, מלא כתיב בתרין יודי"ן ונו"ן פשוטה וחסר ה"א בתראה: לאיש, לא ידענא למה הלמ"ד אינגה דגושה, ד"א: אהובה, מלא וא"ו כתיב, וכל האהובה בההוא פרשתא דכותיה מלא: שנואה, מלא וא"ו: הבכר, הבי"ת דגושה חסר וא"ו, וכן כל הבכר שבפרשה הזאת: לשניאה, קרי בחירק ומלא יו"ד: (טז) הנחילו, מלא יו"ד: (יז) יכיר, מלא יו"ד כתיב: אנו, חסר וא"ו כתיב: הבכרה, חסר וא"ו: (יח) סורר, מלא וא"ו כתיב ודכותיה בננו זה סורר ומרה: ומורה, מלא וא"ו: בקול, מלא וא"ו וכן ובקול: אליהם, מלא יו"ד: (יט) והוציאו, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל ליתנא באורייתא דכותיה: מקמו, חסר וא"ו, וכל מקמו באורייתא דכותיה חסר: (כ) בננו, חסר יו"ד כתיב: ומרה, חסר וא"ו: זולל, מלא וא"ו כתיב: וסבא, חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף תיבותא ומסר עליהון כל ליתנא חסר וא"ו: (כא) ורגמהו, חסר וא"ו כתיב: ויראו, חסר חד יו"ד: (כב) והומת, מלא וא"ו כתיב: ותלית, מלא יו"ד כתיב: (כג) תלין, מלא יו"ד: קבור, מלא וא"ו כתיב: קללת, הלמ"ד בשוא לבדו, ומה שכתב בעל מכלל יופי בזה למד מהמכלול דף כ"ד, ודעתו הוא כמו שכתבתי ברוש פרשת לך לך, ומשלי כ"ו, ודוכתי אחריני, מ"ש. ועיין בת"ס שם (י"ב ג'): תלוי, מלא וא"ו כתיב:

כב (א) נדחים, מלא יו"ד בתראה כתיב: השב, חסר יו"ד: תשיבם, מלא יו"ד: (ב) קרוב, ז"ל רמ"ה, והיית קרוב אלי בפרשת ויגש (מ"ה י'), מלא וא"ו כתיב וכל קרוב גרידא באורייתא דכותיה: דרש, חסר וא"ו כתיב: אתו, בזוהר פ' חקת אמרו כי אותו דצד דרוש אחיך מלא אך בכל הספרים הוא חסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן עקר א"ת: והשבתו, חסר וא"ו קדים לתי"ו כתיב: (ג) לחמרו, חסר וא"ו קדים לרי"ש: האבד, מלא אל"ף וחסר וא"ו כתיב: ומצאתה, מלא אל"ף: (ד) חמור, מלא וא"ו: שורו, מלא וא"ו, וכל שורו באורייתא דכותיה מלא: נפלים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: הקם, חסר יו"ד: תקים, מלא יו"ד כתיב, וכל תקים באורייתא דכותיה מלא: (ה) תועבת, התי"ו רפה, ומלא וא"ו מ"ש: (ו) קן, בנוסח מאותיות גדולות קוף קן גדולה, ויש אומרים נו"ן דקן, ובס"ם לא נהגו רק קוף קן לה דתהלים סימן פ"ד, מ"ש: צפור, זה הוא אחד מן ששה מלאים וא"ו בלשון עוף: אפרחים, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ודכותיה על האפרחים, ומסר עליהון כל ליתנא חסר: ביצים, מלא בתרין יודי"ן, וכולהון מלאים דכותיה: רבצת, חסר וא"ו כתיב, וכל ליתנא דכותיה חסר: (ז) שלח, חסר יו"ד דקרי ולא כתיב, והוא מקור מבנין פקד, והלמ"ד בצרי, לגזרת אפעל כמו לשלח את עמי בפרשת בא (י' ד') ויש עוד במלה הזאת גזרה אחרת לגזרת אפעל כמו לשלח אתו בפרשת אחרי (ט"ז י'), את אימתי אשלח בפרשת משפטים (כ"ג כ"ז), עד יצמח זקנכם (שמואל ב' י' ה'), ואין אנו מוכרחים בזה לדברי הרז"ה בנוהר התיבה בתיבת הפעלים: ייטב, מלא יו"ד כתיב בתר יו"ד קדמאה: לך, הלמ"ד בקמ"ץ: (ח) לגגך, חסר יו"ד כתיב: תשים, מלא יו"ד: דמים, מלא יו"ד כתיב, וכל דמים באורייתא דכותיה מלא: יפל, הנפל, תרויהון חסרי וא"ו: (ט) המלאה, המ"ם בשוא לבדו כן כתיב, מ"ש, ובא"ת המ"ם בשוא ופתח, וכן הוא בחומש רא"פ: תזרע, קמץ בזקף קטן: ותבואת, מלא וא"ו: (י) בשור, מלא וא"ו ובחמר, חסר וא"ו, בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס, לב"א בשור ובחמר, (ר"ל במקף, ובלא מתג בשי"ן במלת ובשור), לב"נ בשור ובחמר, ובס"ם במאריך ובמקף, (והוא הנכון), וי"ם במאריך בלבד, מ"ש: (יב) גדלים, חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כתיב: לך, הלמ"ד בדגש מטעם דחיק: כנפות, מלא וא"ו: כסותך, מלא וא"ו כתיב: בה, הבי"ת בדגש

מדין

מדין דחיק: (יד) עלִלת, ב' כתיבין כן מלֵ' יו"ד וחסר וא"ו, וסימן ושם
לה עלִלת, דין, והנה הוא שם עלִלֹת, לקמן פסוק י"ז: והוצא, ז"ל
רמ"ה, הוציא לחם ויין בפרשת לך לך (י"ד י"ח), מלא דמלא כתיב, מלא
וא"ו קדים לצד"י ומלא יו"ד וא'ל"ף בסוף תיבותא, וכל הוציא באורייתא
דכותיה בר מן אחד חסר יו"ד וסימן, והוצא עליה שם רע, דין, וכולהון
מלאים וא"ו וא'ל"ף: בתולים, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא
דכותיה: (טו) הנער, הנערה קרי: בתולי, מלא וא"ו כתיב וכל
בתולי דכותיה: הנער, דנערה קרי: השערה, ה"א בסוף תיבותא,
רמ"ה, ברוב הספרים העי"ן בשוא לבדו, ובמסורת ג', וסימן ולקח אבי,
ועלתה יבמתו, והפרשים את שתו השערה (ושעי' כ"ב ז'), וכולהו איכהן
בשוא לחודיה, אך יש הפרש ביניהם שהראשון והשלישי השי"ן נקמץ מפני
ההפסק והאמצעי נפתח כמ"ש בסוף הפרשה, וכן במסורת כ"י השערה ג'
ב' קמץ וחד פתח וסימן וכו' כדלעי', וחד משיבי מלחמה שערה (ושעי' כ"ח
ו'), ואל יקשה בעיניך שרד"ק הביא השערה דסוף סידרא ולא כתב
האחרים, שלא הוצרך להביא אלא מה שמצא בו חילוף בספרי' ורצה לתקן
המעוות, מ"ש: (טז) הנער, הנערה קרי: (יח) העיר, הטעם
בה"א בספרים כ"י וכן כתב א"ת, מ"ש, ואף לפי כללי הנגינו' יותר ראוי
להיות המתג תחת העי"ן שדין בנינת טעם יש לו אחרי שוא כמו בסתר ונא
נראה אחרי תנועה אחת, עכ"ז בא המתג תחת הה"א שלא כמנהג: (יט)
כסף, הכ"ף רפה, אף כי מלת מאה מלעיל, ואין כאן דין אתי מרחוק כי
הה"א שרשית, מ"ש: הנערה, דין לחוד באוריי' מלא ה"א בסוף, ושארא
כולהון כתיבין הנער חסר ה"א, רמ"ה, וז"ל מ"ש, לית מלא בתורה, והכי
כמו דאמרינן בכתובות פרק ג' ופרק ד', אמר ר"ל המוציא שם רע על
הקטנה פטור שנאמר ונתנו לאבי הנערה, נערה מלא דבר הכתוב וכו',
ולפיכך יש לתמוה על הרמב"ם ז"ל והקרית ספר, דבריש פרק ג' מהלכות
נערה בתולה כתבו ואינו חייב עד שיוציא על הנערה שנאמר והוציאו את
בתולי הנערה, נער' מלא דבר הכתוב, וגם הסמ"ג בעשין כ"ה כתב כן וזה
שלא בדקדוק, וכבר העיר בזה הכסף משנה, ונתעוררו רז"ל בספר הזוהר
על מה שכתוב בכל הפרשה נער חסר ה"א, והטעם כי הה"א רומזת לה"א
אחרונה של שם והיא חסרה מן הנערה הזאת, אך ונתנו לאבי הנערה מלא
כי היא בשלימותה וזהו כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ורמז לכנסת ישראל
של מעלה, תנין מכאן עונש המוציא שם רע עד היכן מגיע קלקילו,
דיקאקטי, ועיין עוד בזוהר דפוס קרימונה פרשת בראשית עמוד ס"ז:
בתולה, מלא וא"ו: (כ) לנער, לנערה קרי: (כא) הנער,
הנערה קרי: וסקלוה, מלא וא"ו כתי': לזנות, מלא וא"ו: (כב) שכב,
חסר וא"ו כתיב, וכל שכב, השכב באורייתא דכותיה חסר: בעלת, ז"ל
רמ"ה, והוא נעלת בעל דאבימלך דבפרש' לך לך (כ' ג'), חסר וא"ו כתיב,
ודכותיה בעלת בעל, דין: (כג) נער, נערה קרי: מארשה, ז"ל
רמ"ה, אשר לא ארשה דכי יפתה בפרשת משפטים (כ"ב ט"ו), חסר וא"ו
כתיב, ודכותיה אשר לא ארשה, לקמן פסוק כ"ח, ודכותיה מארשה לאיש,
דין, חסר וא"ו, וכל מארשה המארש' דכותיה חסר: מארשה, לקמן כ"ח
ארשה מלעיל ולא ידעתי למה, ד"א, וחילוק הוא פשוט כי מארשה הוא
בינוני ודינו מלרע, וארשה הוא עב' שדינו מלעיל וכן הוא בפרש' משפטים:
(כד) והוצאתם, ז"ל רמ"ה, כי הוצאתם אתכו בפרשת בשלח (ט"ז ג'),
מלא דמלא מלא וא"ו ואל"ף כתיב ודכותיה והוצאתם את שניהם, דין:
הנער, הנערה קרי: (כה) הנער, הנערה קרי: והחזיק, מלא יו"ד
כתיב, מאריך בזי"ן ולא בה"א, מ"ש, ואולם גם בה"א ראוי להיות מתג לפי
שראוי לבוא בנקודה שלפני שוא נע: (כו) ולנער, ולנערה קרי, ובפרק
בן סורר ומור' תנן ואלו הן שמצילין אותן בנפשו הרודף אחר חבירו להרגו,
אחר הזכור ואחר נערה המאורסה, וילפינן זכור ונערה מדכתיב ולנער
בלא ה"ה וקרינן נערה, כדרש מקרא וכדרש מסורת נער להביא את הזכור,
נערה כמשמעה, מ"ש: לנער, לנערה קרי: ורצחו, בחולם לא כמנא
בסיג אחור, דברי אמת: (כז) הנער, הנערה קרי: מושיע, מלא
וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל אורייתא דכותיה מלא: (כח) נער, נערה
קרי: (כט) הנער, הנערה קרי· לאשה, מלת לאשה ברביע לא בזקף
קטן, מ"ב: שלחה, במסורת מתנא ביה סימנא, קדמאה לשלחה בלמ"ד,
תניינא דלקמן שלחה גרידא בלא למ"ד, וסימנך לשלל שלל, (כ"ל גם שם
המלה הראשונה בלמ"ד בתחלה והשניה בלא למ"ד), והוא חד מן י"ד זוגים
קדמאה נסיב למ"ד ותניינא לא נסיב וסימן נמסר במסרה רבתא מערכת
הלמ"ד, מ"ש:

כג (ב) יבא, חסר וא"ו: פצוע, מלא וא"ו כתיב: דכה, כפונותי
ונדכתי עד מאד לדעת לעות את יעף דבר, אם כתיב דכא בא'ל"ף או
בה"א, ואשאל אל הסופרי' ואין מגיד לי, ובספרי הדפוס וגם בכמה ספרים
קדמונים כ"י כתיב דכא בא'ל"ף ובכלם נמסר דכא ג' וסימן פצוע דכא,
ואת דכא ושפל רוח, תשב אנוש עד דכא, וזהו גם כן דעת רד"ק כי בשרשים
שרש דכה בה"א אין גם אחד מהם, ובשרש דכא בא'ל"ף הובאו שלשתם, אבל
בהעתק הללו כתוב דכה בה"א וזה כיוון בעל מאיר נתיב שהביא שנים
האחרים בשרש דכא בא'ל"ף וזה כתבו בה"א בשרש דכה, וכן ראיתי בספר
כ"י מדוייק ישן נושן ומסרה דידיה הכי, דכה ג', ב' כתיב ה"א וחד כתיב
אל"ף, וסימן לא יבא פצוע דכה, ואת דכה ושפל רוח, תשב אנוש עד דכא,
חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ובהאי לישנא גופיה איתמסר נמי
בספרא הדין בתהלים, ובעל אור תורה הביא שתי הסברות ולא הכריע,
אלו דבריו, דכה בה"א כתיב בכל ס"ס וכן כתב הרמ"ה ז"ל, ותמהתי על
המאירי שלא הזכירו אבל בג' קדמונים מצאתי דכא בא'ל"ף ובשנים מהם
מסור בהדיא ג' וכתיבין אל"ף, עכ"ל, ואם הייתי כדאי להכריע אמינא
דקים לי כהרמ"ה ז"ל דבכל מילי דהאי ספרא עבדי כותיה דגברא דסמכא
הוא, וודאי דק ואשכח למיקם עלה דמילתא שפיר וכ"ש דס"ס מסייעי ליה,
גם אני יגעתי ומצאתי כן בכמה ספרי תורה אספמיים הראשונים והמעולים
וכן כתב ר' יוסף הכהן בסימני המסורת דכה באוריית' בה"א וסימן לא יבא
פצוע דכה, אחר ימים שכתבתי כל זה בא לידי ספר מסורת סייג לתורה
להרמ"ה ז"ל, ולהיות חביבים עלי כל דברין הנאמרים במשפט ומישרים
אעתיקם כאן ואלו הן, לא יבא פצוע דכה, ברובא דנוסחי דוקי ה"א כתיב
בסוף תיבותא, ומסורתא דמסיר עלה תלתא, תרין כתיב אל"ף וחד ה"א
כתיב וסימן פצוע, ושפל רוח, תשב אנוש, מציעא ה"א כתיב, מכלל
דאורייתא כתוב אל"ף טעותא דספרא הוא ומסורתא לאו מציעא כן אמרה
אלא פציעא וספרא הוא דאישתבש ביה, והכי כמו מסתברא דהא כולהו
נוסחי ואת דכא ושפ' רוח אל"ף כתיב, ואי מציעא ה"א, מציעא היכיהו ואת
דכא ושפל רוח הא בכולהו נוסחי דוקי אל"ף כתיב, אלא ודאי שמע מינה
כדאמרן, ואשכחן מסור' דוקא דמסי' עליה תלתא חד כתי' ה"א ותרין אל"ף
דאוריית' כתיב ה"א, ובמסורת אחריתי משמע דכולהו כתיבי א"ף ושיבושא
הוא עכ"ל, המושיע דכאי רוח ימים ימשך לאור להחיות רוח שפלים ולב
נדכאים אמן, מ"ש: וכרות, מלא וא"ו כתיב: שפכה, בה"א נוספת
בסוף התיבה· כי נראה שהוא מקור בתוספת ה"א ולכך הכ"ף רפה, גם
ה"א של דכה היא נוספת על שם דך הנמצא בתהלי': (ג) יבא, חסר
וא"ו, וכן כל יבא שבפרש' זו: דור, מלא וא"ו, ז"ל רמ"ה תמים היה בדרתיו
בפרשת נח (ו' ט'), חסר תרין ווי"ן ומלא יו"ד כתיב, צדיק לפני בדו' הזה
(שם ז' א'), מלא וא"ו, וכל דור באורייתא דכותיה בר מן ד' חסרים,
תרויהון בעמלק מדר דר, תרויהון בינו שנות דר ודר בפרשת האזינו:
עשירי, מלא יו"ד, וכל לישניהון דעשירי באורייתא דכותיה מלא:
(ד) עמוני, מלא וא"ו וכתיב: ומואבי, מלא וא"ו כתיב: להם, לפי שנפו'
זה נזכרו שתי אומות לכן כתיב להם: (ה) בעור, מלא וא"ו: מפתור,
מלא וא"ו כתיב: נהרים, מלא חד יו"ד כתיב וקרי: לקללך, הכ"ף
דגושה, ועיין מה שכתוב בקהלת סי' ז', מ"ש: (ו) לך, הלמ"ד דגושה,
מ"ש, והוא מדין דחיק, ועיין מ"ש בפרש' ראה בפסוק אפס כי לא יהיה בך:
(ז) תדרש, חסר וא"ו: שלמם וטבתם, תרויהון חסר וא"ו: ימיך,
מלא יו"ד: (ח) לא תתעב, וכן לא תתעב מצרי, תוי"ן הראשונות היו
ראויות להדגש מדין שתי אותיות בג"ד כפ"ת, והן רפות, והטיל בו טעם
החכם אבן עזרא לפי שהתיבה הראשונה זעירא ושתיהן כמו מלה אחת, כן
מצאתי כתוב בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של הגאון דודי מורי
ורבי ז"ל כמוה"רר משה קוים, וכמו כן אשר לא תדבר (מלכים א' כ"ב י"ד):
ובכלל זה ואל מי תדמיוני ואשוה (ישעי' מ' כ"ה), וכן למי תדמיוני ותשוו
(שם מ"ו ה'), אבל ואל מי תדמיון אל, התי"ו דגושה מפני הטפחא שבמלת
מי, ועיין מה שכתבתי בפרשת וארא על אתה תדבר (ז' ב'), מ"ש: אדמי,
חסר וא"ו כתיב: (יא) מקרה, נמסר עליו לית דגש והוא לתפארת
הקריאה

הקריאה, ויתכן שהמ"ס לשווא ודגש הקו"ף לחסרון נו"ן מן, מכלול שקל פעל, מ"ש: (יב) לפנות, מלא וא"ו כתיב, וכל אורייתא דכותיה, ד' והנו"ן במתג: ובבא, חסר וא"ו: (יג) שמה, השי"ן דגושה מ"ש, גם זה היא מדין דחיק, וה"א בסוף התיבה: (יד) אזנך, חסר דחסר בלא יו"ד כתיב, רמ"ה, ובפרק קמא דכתובות דרש בר קפרא אל תקרי אזנך אלא אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו, וכתיב בלק' טוב דדרשינן הכי מדקאמר אזנך ולא קאמר זיינך, ועיין בכפ' באר הגולה ריש באר שלישי, ולשון הרמ"ה ברובא דנוסחי דיקי חסר דחסר כתיב בלא יו"ד, ואית נוסחא דכתיב ביה אזניך מלא חד יו"ד בין נו"ן לכ"ף וחדא מסורת מסייעא עליו: לית כותיה ומלא, ואחרי רבים להטות, מ"ש, וחפרתה, כתיב בה"א, וכן כתב רמ"ה ז"ל דין לחוד מלא ה"א בסוף תיבותא באורייתא, ובמסורת שלנו ב' אחד מלא וחפרתה בה, דין ואחד חסר וחפרת לבטח תשכב (איוב י"א י"ח): וכסית, מלא יו"ד כתיב: צאתך, חסר, יו"ד כתיב דלא כתיב: (טו) בקרב מחנך, זה לבדו חסר יו"ד באורייתא, ושארא אורייתא מלאים יו"ד כתיב: להצילך, מלא יו"ד כתיב: קדוש, מלא וא"ו: (יז) תוננו, מלא וא"ו וכתוב התי"ו בדגש, מ"ש: (יח) מבנות מלא וא"ו: (יט) לא תביא, אין בו פיסקא, מ"ש, מלא יו"ד: זונה, מלא וא"ו: ומחיר, מלא יו"ד כתיב: (כ) תשיך, מלא יו"ד כתיב, וכל תשיך דכותי' מלא: אכל, חסר וא"ו: (כא) לנכרי, ראיתי בקצת ספרי תורה צורת הלמ"ד הנא' הפוכה כזה ?, ונאמר שהא"ת ומ"ש לא הזכירו מזה כלום, כדאים הם לסמוך עליהם שלא לשנות צורת האותיות הקדושים: ירך, חסר יו"ד: שמה, ה"א בסוף התיבה: (כד) מוצא, מלא וא"ו כתיב ונסיב אל"ף בסוף תיבותא, כתוב במקצת גליונים ותיקון ס"ת מוגה שפתיך בראש הדף בס"ת מ' בי"ה שמ"ו, ועיין מ"ש בפ' בלק על מה טבו, מ"ש: (כה) תבא, וכן תבא בפסוק שאחר זה, הם מן ט' חסרים וא"ו ועם אל"ף והם מנויים בת"ס בפ' ויחי (מ"ט ו'): רעך, כל אורייתא חסר יו"ד כתיב: (כו) כי תבא בקמת, בסמ"ג חלק הלאוין סימן קפ"ג כתיב, לשון זה כתיב בסדר כי תצא כי תבא בקמת רעך וגו', ותניא בידך ולא במגל ולא בחרמש, וכאשר הזהיר לפועל שלא לקטוף ולאכול כי אם ביד, כך הזהיר בכרם שלא לבצור לצורך אכילתו בדבר שדרכו לבצור, שהרי סמוכי' זה לזה, ואפילו ר' יהודה דלא דריש סמוכים, במשנה תור' דריש, ועוד דכתיב כי תבא בכרם רעך וכתיב וכי תבא בקמת רעך וא"ו מוסיף על ענין ראשון ולמדין זה מזה, אמנם בס"ם אין שם וא"ו ע"כ, ונודאי כפלתי על זה כי לא ראיתי ולא שמעתי מימי סופרי' מחלוקת בדבר לא בבבלי ולא בירושלמי ואין מהם, ואם לחשך אדם לומר איכא כדע בידורו על דבר, אמור לו כי מפי המסורת ידענו שכתוב כי בלא וא"ו, וגדול הדור אמרה ואנו הרמ"ה ז"ל שכתוב כן במסורתיו, כל ספר דברים ריש פסוק כי, בר מן ח' ריש פסוק וכי, וסימן וכי ירבה ממך הדרך, וכי תאכלנו שבעי', וכי יהיה בו מום (כולהו בפ' ראה), וכי יבא הלוי, וכי תאמר בלבבך, וכי יהיה איש שנא (כולהו בפ' שפטים), וכי יהיה באיש חטא משפט מות, וכי תחדל לנדור, (בפ' כי תצא), מ"ש: מלילת, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: חניף, מלא יו"ד כתיב:

כד (א) בה, הבי"ת רפה, מ"ש: כריתת וחבירו שניהם מלאים יו"ד וחסרים וא"ו בהעתק הללי ובמסורת, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, מ"ש: (ג) האחרון, מלא וא"ו כתיב וכל האחרון דכותיה: ימות, מלא וא"ו בכל הספרים, מ"ש: (ד) לא יוכל, אין בו פיסקא, מ"ש: בעלה, העי"ן בגעיא לבדו, מ"ש: שלחה, הלמ"ד דגושה, א"ת: לשוב, מלא וא"ו: הטמאה, חסר וא"ו כתיב: החטיא, מלא יו"ד ואל"ף בסוף תיבותא כתיב: (ה) לכל, ה' דסבירין כל וקרין לכל, מסורת סוף תרומה, מ"ש, עיי' בביאור: (ו) יחבל, בגעיא ופתח החי"ת ורפה הבי"ת, סדסים, מ"ש: רחים, חסר יו"ד קדים לחי"ת ומלא חד יו"ד קרי בין חי"ת למ"ם, וכל לישנא דרחים באורייתא דכותי': חבל, חסר וא"ו כתיב: (ז) גנב, חסר וא"ו כתיב: בו, במסורת פ' שמות מינה זה עם ו' דסבירין בה, מ"ש: (ח) יורו, מלא וא"ו כתיב: כאשר יו"ד דמטעים דסבירין אשר, מסורות יונה סימן א': צויתם, זה הוא אחד מן תלתא מלאים יו"ד קדמאה וחסרים יו"ד תניין: (ט) זכור: מלא וא"ו: (י) משאת, השי"ן ימנית, מ"ש, מלא אל"ף: תבא, חסר וא"ו: לעבט עבטו, תרויהון חסרים וא"ו: (יא) נשה, חסר וא"ו: יוציא, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ואל"ף בסוף תיבותא: העבוט, מלא וא"ו כתיב: החוצה, מלא וא"ו: (יב) בעבטו, חסר וא"ו: (יג) השב, חסר יו"ד: תשיב, מלא יו"ד: העבוט, מלא וא"ו: כבוא, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו ואל"ף: וברכך, הרי"ש בגעיא לבדו במקצת ספרים ובמקצתם בחטף פתח וזה תלוי במנהג ספרים כמ"ש בריש פ' לך לך, מ"ש הכ"ף פשוטה שבסוף התיבה היא בדגש: (יד) תעשק, חסר וא"ו: (טו) תבוא, מלא וא"ו: נשא, בכל הספרים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה, מ"ש: פרשה סתומה היא וטעה המדפיס שלא עשה בה פיסקא, א"ת: (טז) אבות, מלא וא"ו: (יז) תחבל, בגעיא לבדו הקו"ת ודגש הבי"ת, וכן כתב רד"ק בשרשים והלכו אחריו המכלל יופי ובעל הלשון ורב פעלים, אבל בספרים כ"י מדוייקים וספרי דפוס הקי"ת בחטף פתח והבי"ת רפה וכ"כ א"ת, מ"ש: (יט) בשדך, הבי"ת רפה, מ"ש: (כ) תחבט, הבי"ת בדגש, מ"ש. חסר וא"ו וכתיב: תפאר, בפתח ע"פ כ"י ומ"ג ולא כן במ"ק ונשמט מהאזור תורה, דברי אמת:

כה (א) ושפטום, מלא וא"ו כתיב: והצדיקו, מלא יו"ד כתיב: והרשיעו, מלא יו"ד כתיב: (ב) בן, בלא יו"ד כתיב, וכל יהושע בן נון דכותיה כתיב בלא יו"ד, במירכא לא תביר, מ"ש: הכות, ז"ל רמ"ה, לבלתי הכות אתו בפ' בראשי' מלא וא"ו כתיב, ודכותי' להכו' את כל חי בפרשת נח: והפילו, מלא יו"ד כתיב: השפט, חסר וא"ו וכל לישנא דשפט באורייתא חסר דכותיה: כדי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: במספר, הבי"ת בגעיא אף על פי שהיא סוף פסוק, והוא נדרש במסכת מכות (דף כ ב ע"ב), וכן פי' רש"י בחומש בפסוק זה: (ג) יסיף, ב' בפסוק חסרי' וא"ו ומלאי' יו"ד כתיב: להכתו, חסר וא"ו: (ד) תחסם, חסר וא"ו כתיב: ברישו, מלא יו"ד כתיב: (ה) ללאשה, בסימן כ"ה הגה' ראשונ' בא"ת ז"ל, לו במאריך לא בתביר וטעות זה גם בינן ואמנ' ע"פ המ"ק נתברר כי שם נדפס לו לאשה בתביר ובמקף וכתב הוא שהתביר שלא כדין אלא במאריך דהיינו געיא וכן הוא בגליון תפ"ט עם ג' תרגומים, דברי אמת, ואולם ברוב החומשים המצויים בידינו ולקחה במירכא, לו בתביר, לאשה בטפחא: (ו) הבכור, זה הוא אחד מן ד' מלאים וא"ו באורייתא: (ז) יחפץ, חסר וא"ו כתיב: השערה, השי"ן בפתח והעי"ן בגעיא לבדו ולמעלה, מכלול דף ר"ו, וכן הוא בספרים כ"י מדוייק', וכ"כ א"ת ועיין מ"ש לעיל בפסוק אל זקני העיר השערה, מ"ש: הזקנים, הזי"ן דגושה, מ"ש: להקים, מלא יו"ד: לא אבה, סוף פרק מצות חליצה רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מצטער ומקרא לה ולא אבה יבמי וכו', וכתבו התוספות, לא אבה כתיב בספרים ישנים וכן מוכח במסורת, לא אבה ג' דסמיכי, לא אבה ה' השחיתך בפ' עקב, לא אבה יבמי, דין, וישראל לא אבה לי (תהלים פ"א י"ב), ויש ב' ראשי פסוקי' במשנה תורה, ולא אבה סיחון בפרשת דברים, ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם, ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת, ולא אבה נושא כליו דשאול, וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח, עד כאן לשונו, ומוכחם לומר דאותם שנים דמשנה תורה אינם במסורת האחרים לפי שהם בוא"ו אבל הן במסורת שבולן ריש פסוק, והתוספות לא הביאו אלא השנים שהן במשנה תורה, וכתבו עוד ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת וכו', ר"ל שאף על שאין בוא"ו ולא שייכי לאותו מסורת לפי שאינן בריש פסוק, ועיין עוד בחכמת שלמה ואין להאריך יותר, מ"ש: (י) חלוץ, מלא וא"ו: (יא) יחדו, הדל"ת דגושה, מ"ש: והחזיקה, מלא יו"ד כתיב: במבשיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (יב) וקצתה, חסר וא"ו ומלא ה"א: תחוס, מלא וא"ו: עינך, חד מן יו"ד חסר יו"ד בתראה בלישנא כמ"ש בפרשת שפטים, מ"ש: (יג) בכיסך, מלא יו"ד כתיב: גדולה, זה הוא אחד מן ד' מלאים וא"ו באורייתא, וכן זה שבפסוק שאחר זה: (יד) איפה ואיפה, שניהם מלאים יו"ד, וכן איפה בפסוק שאחר זה: (טו) שלמה, ב' בפסוק זה חסרים יו"ד בין למ"ד למ"ם: לך, ב' בפסוק הלמ"ד דגושה מדין דחיק: יאריכו, מלא יו"ד כתיב וחסר נו"ן בסוף התיבה: (יז) זכור, מלא וא"ו: (יח) הנחשלים, מלא יו"ד כתיב: עיף, בחד יו"ד: ויגע, חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב: (יט) בהניח, מלא יו"ד כתיב: זכר, בצירי, ד"א, כתיב במלכים א')

(א' י"א), כי ששת חדשי' ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרי' כל זכר באדום, ואמרו בבבא בתרא פרק לא יחפור, דכי אתא יואב לגבי דוד ד"ד, אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי, אמר ליה דכתיב תמחה את זכר עמלק, אמר ליה והא אנן זכר קרינן, אמר לדידי זכר אקריון, שייליה לרביה, אמר ליה היכי אקריתון, אמר ליה תמחה את זכר עמלק, שקל ספסירא ובעא למיקטליה וכו' עיין בפי' הרשב"א והר"ן ז"ל שם, ושמעינן מהכא דמיבעי למיקרי דרדקי לאשגוחי בהון דלא לישתבשאן בקריאתהון דלא ליקום בארור ומאן דגרס ודייק ליקום בברוך: מ"ש:

פרשת כי תבא

כו (א) תבוא, מלא וא"ו: אשר, בפשט, מ"ש: בה, הבי"ת בדגש ומדין דחיק: (ב) תביא, מלא יו"ד: בטנא, אל"ף כתיב בסוף תיבותא, ודכותיה ולקח הכהן הטנא: (ד) והניחו, מלא יו"ד קדים לחי"ת כתיב: (ה) וענית, מלא חד יו"ד: אבד, חסר וא"ו, מצרימה, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה: במתי, ז"ל רמ"ה, ואני מתי מספר בפרשת וישלח (ל"ד ל'), יו"ד כתיב בסוף תיבותא, וכל מתי דכותיה: גדול, מלא וא"ו: (ו) וירעו, בלא יו"ד בתר רי"ש: ויענונו, מלא וא"ו כתיב: (ז) קלנו, זה הוא אחד מן ג' חסרים וא"ו: ענינו, חד יו"ד כתיב: עמלנו, בלא יו"ד בין למ"ד לנו"ן: לחצנו, חסר יו"ד בין צדי"ק לנו"ן: (ח) ויוצאנו, מלא וא"ו וחסר יו"ד כמ"ש בפרשת חקת על פסוק וישלח מלאך ויצאנו, וכן הוא בהעתק הללי ובינל מכתת כאן כתב בפרשת ואתחנן שזהו מלא דמלא, ואינו אלא טועה ויוצא מדרך האמת והוא עצמו סתר דבריו והודה על האמת, שכתב כאן ויוצאנו ג' בתורה ומשניין אתיהון וסימן בפרשת ואתחנן ודין מלא וא"ו וחסר יו"ד, מ"ש: ובמרא, במפתח ובמורא, אבל הרמ"ה כתב ובמרא גדל דמקרא בכורו' חסר וא"ו כתיב וחד בלישנא וסימן ולכל המורא הגדול: מ"ש: גדל, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו בלישנא: ובאתות, זה הוא אחד מן ג' דכתיבי וא"ו אחר התי"ו וחסר וא"ו קדמאה: ובמפתים, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ט) ויבאנו, חסר יו"ד כתיב: (י) הבאתי, חסר יו"ד ועם אל"ף כתיב קדים לתי"ו: נתתה, מלא ה"א בסוף תיבותא: והשתחוית, מלא יו"ד: (יא) בכל, הבי"ת רפה, מ"ש: הטוב, מלא וא"ו: (יב) לעשר, העי"ן בשוא פשוט, עיין מ"ש בפרשת חקת על מלת לסבב, מ"ש: מעשר, בשוא לבדו העי"ן, מ"ש: השלישת, זה הוא אחד מן ב' דכתיבי שלישת יו"ד קדים לשי"ן וחסר יו"ד תניין, וחבירו בפרשת פינחס, ושלישת ההין, דראש חדש: ונתתה, ה"א בסוף התיבה: (יג) צויתני, מלא יו"ד כתיב, ודכותיה ככל אשר צויתני, דלא אכלתי באני: ממצותיך, חד וא"ו כתיב בין צד"י לתי"ו וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד קדים לאל"ף: (יד) באני, הבי"ת רפה, מ"ש, ז"ל רמ"ה, ותקרא שמו בן אוני בפרשת וישלח (ל"ה י"ח), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה וראשית אוני בפרשת ויחי (מ"ט ג'), מלא וא"ו, וחד חסר וסי' לא אכלתי באני, דין: בקול, מלא וא"ו: (טו) השקיפה, מלעיל, דברי אמת, מלא יו"ד כתיב, ה"א נוספת בסוף התיבה: ממעון, מלא וא"ו כתיב: קדשך, הקו"ף בקמץ לבדו, מ"ש: נתתה, ה"א בסוף התיבה: (טז) אותם, זה הוא אחד מן ט' מלאים וא"ו בלישנ' באורוי': (יז) ולשמע, חסר וא"ו: בקלו, חסר וא"ו: (יח) האמירך, מלא יו"ד כתיב: סגלה, חסר וא"ו, וכולהון חסרים: (יט) עליון, מלא וא"ו: ולשם, בוא"ו החבור, וכן ולתפארת: ולהיתך, חסר וא"ו כתיב: קדש, זה הוא אחד מן עשרה חסרים וא"ו: דבר, הבי"ת בגירי, ד"א:

כז (א) שמר, חסר וא"ו: אשר, בדרגא, ד"א: (ב) והקמת, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו, וחברו בפרשת תרומה, אין במ"ס מאריך בס"ס, מ"ש, ובחומש רא"פ הקו"ף במתג והנגינה בתי"ו, והוא נכון: גדלות, ז"ל רמ"ה, גדלת, הגדלת, כולהון חסרים דחסרים באורייתא' בר מן אחד כתיב גדלות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין וסימן והקמות לך אבנים גדלות, דין: בשיד, תרין בפרשה הזאת ותרויהון מלאים יו"ד כתיב: (ג) עליהן, מלא יו"ד: בעברך, העי"ן נקמץ חטוף:

תבא, חסר וא"ו: (ד) בעברכם, העי"ן נקמץ לבד, מ"ש והמלה הזאת איננה מבנין הפעלים כי אם מבנין השמות והנפרד ממנו עבר הבי"ת בפתח, או עבר הבי"ת בסגול, כמו כשמעכם את הקול בפרשת ואתחנן (ה' כ'), שכתב הרז"ה בתיבת הפעלים שהנפרד ממנו שמע: הקימו, מלא יו"ד: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאי' וא"ו בלישנא באורייתא: (ה) ובנית, מלא יו"ד: עליהם, מלא יו"ד, וז"ל רמ"ה, וכולהון כתיבין בו"ן בלשון נקבה בר מן אחד כתיב מ"ם לא תניף עליהם ברזל, דין: (ו) שלמות, מלא וא"ו כתיב: והעלית, ז"ל רמ"ה, והעלית את נרתיה דאלה פקודי (מ' ד'), מלא יו"ד וקרי צירי (והוא מלרע), וחד קרי חירק, והעלית עליו, דין, מלא יו"ד כתיב, (והוא מלעיל): עולת, זה לבדו הוא מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: (ז) שם, השי"ן דגושה מדין דחיק: (ח) באר, בס"ס הבי"ת בפתח ובאשכנזים בקמץ, ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות, מ"ש: היטב, מלא חד יו"ד קדים לטי"ת כתיב וחסר יו"ד תניין: (ט) הסכת, יש אחרי התיבה הזאת פסק: ושמע, כן כתיב בלא מאריך בוא"ו והשי"ן בשו"א לבדו, לא כמו שראיתי בנוסח אחד במאריך והשי"ן בחטף פתח, מ"ש: נהיית, בתרי"ן יודי"ן בנעי' תחת התי"ו, ד"א: לעם, הלמ"ד רפה, ואין כאן אתי מרחיק (ר"ל דחיק) לפי שאינ' המלה לא זעירא ולא מלעיל, מ"ש: (י) מצותו, מצותיו קרי: (יג) ראובן גד ואשר, סימן ווי"ן דפסוקא את קלעי החצר וגו', כמ"ש בפרשת פקודי סימן ל"ט, מ"ש: (יד) קול, מלא וא"ו: (טו) פסל, הפ"א רפה, מ"ש: מעשה, בתביר, א"ת, וה"א בסוף התיבה: (יז) מסיג, מלא יו"ד: גבול, מלא וא"ו: (יט) מטה, במקצת ספרים הטי"ת בסגול וכן כתב בעל אור תורה, מ"ש: (כ) ארור שכב עם אשת אביו, כתב המאירי ז"ל לפי קצת תיקונין ארור מטה משפט וארור שכב עם אשת אביו הן שתי סתומות, אך בתקון הרמב"ם ובספר הרמ"ה שניהם פרשה אחת ואני סומך על הדעת הראשון, עכ"ל, ובעל אור תורה כתב שראה בג' ספרים קדמונים פסוק ארור שכב עם אשת אביו סתומה, ועל כן ראוי לסמוך על הדעת השני כי אף ע"פ שהדעת הראשון חברה, דעת הרמ"ס והרמ"ה ז"ל קבלה והוא העיקר בדברים אלו, וגם בס"ס אין פיסקא כלל בארור שכב עם אשת, לא עוד אלא שבאחד מחשובי ספרי ספרד מלא בגליון כתוב ובהדיא לא סתומה ולא פתוחה, עד כאן לשונו, וגם מהר"י קארו כתב בספרי רבינו כתוב שהיא פרשה סתומה אבל בדפוס פורטוגאל אין שם פרשה כלל, וכן תמצא בספר רבינו מוגה עכ"ל, גם אני ראיתי כן בכמה ספרי תורה טובים קדמונים ובמקראות כ"י מדוייקות, מ"ש: (כג) חתנו, חסר וא"ו כתיב: (כה) ארור, זה לבדו הוא בפשטא: לקח, חסר דחסר, חסר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב: שחד, חסר וא"ו, וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר: להכות, מלא וא"ו:

כח (א) גויי, מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה: (ב) הברכות, מלא וא"ו כתיב: והשיגך, ז"ל רמ"ה, ב' מלאים ואחד חסר, וסימן ובאו עליך כל הברכות האלה, דין, דין חסר וא"ו ומלא יו"ד, ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך, דין מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד, ורדפוך והשיגוך, דין מלא דמלא, וז"ל מ"ש, והשיגך, הגי"מל רפה כמשפט, ובמסורת והשיגך ג' חד חסר וא"ו וב' מלא וא"ו, דברכות חסר דקללות מלא, כי הקללות בתמלאו והברכות לא בתמלאו, ובפסיקתא דר' טוביה, מה שכתב בקללות מלא וא"ו על שם עמו אנכי בצרה לרמוז כי ה' שוכן בקרבם ולא יאבדו בגלות: בקול, מלא וא"ו: (ד) פרי, הפ"א דגושה: אלפיך, מלא יו"ד: ועשתרות, דין לחוד מלא וא"ו וסימן דברכה, ושארא חסרים וא"ו וכולהון: צאנך, מלא אל"ף ולא יתיר יו"ד: (ו) בבאך, חסר וא"ו כתיב, וחבריה דקללות דכותיה חסר: בצאתך, מלא אל"ף כתיב, ותלתא בצאתך כתיבין באורייתא וכולהון מלאים אל"ף: (ז) הקמים, מלא יו"ד כתיב: נגפים, מלא יו"ד כתיב: ינוסו, ז"ל רמ"ה וינסו מלך סדם בפרשת לך לך (י"ד י'), חסר וא"ו כתיב, וכל ינסו באורייתא דכותיה חסר בר מן אחד מלא וסימן וינוסו לפניך דין: (ח) באסמיך, מלא יו"ד כתיב: (ט) יקימך, מלא יו"ד כתיב: (י) ממך, הכ"ף בדגש: (יא) והותרך, דין מלא וא"ו וחסר יו"ד: לטובה, מלא וא"ו: (יב) לך, יש פסק לפני המלה: אוצרו, מלא וא"ו

וא"ו כתיב: מטר, הטי"ת במתג, אולי מפני אותיות הדומות, טר אחר,
ד"א: והלוית, מלא יו"ד כתיב, והלוי' בשני פשטין, א"ת: (יג) ונתנך,
הטעם לימין הכ"ף כי הוא קדמא ואינו פשט, מ"ש: למטה, הטי"ת
דגושה, ובמ"ג ובמ"ק הטי"ת בלי דגש, ובשמו' כ"ז ה', מגיה הא"ת בכפי',
ועיין ישעי' (ל"ו ל"א), ירמיה (ל"א ל"ו), ובלא"ת ורואה בדגש, ע"כ
הגהתי, ד"א: לשמר ולעשות, כל הפרשה כתוב לשמר לעשות, וזה
לשמר ולעשות, מ"ש: (יד) תסור, מלא וא"ו: ושמאול, זה הוא אחד
מן חמשה מלאים דמלאים, מלא אל"ף ומלא וא"ו בתריה: (טו) בקול,
מלא וא"ו: הקללות, תרין באלות דוכיה כיתבא, ותרויהון מלאים וא"ו
כתיבין: והשיגוך, מלא וא"ו: (יח) ועשתרת, חסר וא"ו:
(יט) בבאך, חסר וא"ו: (כ) בך, יש לפני המלה פסק: את המהומה,
תיבת את בלא וא"ו המחבור: המהומה, מלא וא"ו: רע, חד חסר בליש',
מעלליך, מלא יו"ד כתיב: (כא) כלתו, חסר וא"ו כתיב: אתך,
חסר וא"ו: שמה, ה"א בסוף התיבה: (כב) יככה, מלא ה"א בסוף
תיבותא: ובחרחר, חסר וא"ו כתיב: ובשדפון, מלא וא"ו כתיב:
ובירקון, מלא וא"ו כתיב: ורדפוך, מלא וא"ו: אבדך, חטף אל"ף
(ר"ל האל"ף בקמץ חטוף), וחסר וא"ו כתיב: (כג) שמיך, מלא יו"ד
כתיב: (כה) נגף, יש לפני המלה הזאת פסק: תנוס, מלא וא"ו
כתיב: ממלכות, מלא וא"ו כתיב ומכר עליהון כולהון מלאים:
(כו) מחריד, מלא יו"ד, ודכותיה ואין מחריד, בפרשת בחקתי (כ"ו ו'):
(כז) יככה, מלא ה"א בסוף תיבותא: בשחין, מלא יו"ד: ובעפלים,
ובטחרים קרי, העי"ן בדגש, והכי אמרינן בגמרא סוף פרק הקורא את
המגלה עומד ומסכת סופרים פרק ט', ויש דגש בעי"ן להורות על דגושת
טי"ת, בטחרים כמ"ש בשמואל ה', מ"ש: (כח) יככה, מלא ה"א בסוף
תיבותא: בשגעון, מלא וא"ו כתיב: ובעורון, מלא וא"ו בין רי"ש לנו"ן
כתיב: ובתמהון, מלא וא"ו כתיב: לבב, בשתי ביתי"ן:
(כט) בצהרים, מלא חד יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: תצליח,
מלא חד יו"ד: עשוק, בשי"ן ימנית, מ"ש, מלא וא"ו כתיב, ודכותיה
רק עשוק לקמן פסוק ל"ג: וגזול, מלא וא"ו כתיב, ודכותיה חמרך
גזול לקמן פסוק ל"א: מושיע, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב:
(ל) ישגלנה, ישכבנה קרי, גם בגמרא ומסכת סופרים, וכתב
הרשב"א שאלתי, כיון שאסור לקרות בתורה אפילו אות אחת שלא מן
הכתב, היאך שליח צבור קורא ישכבנה והכתיב ישגלנה, וכן כל תיבה
שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי המקרא,
תשובה זו הלכה למשה מסיני, וכמ"ש בפרק אין בין המודר, מקרא סופרי'
ועיטור סופרים, קריין ולא כתבן כתבן ולא קריין הלכה למשה מסיני,
עכ"ל, ומעשה באחד שקרא כמו שכתוב בתורה בפני גדולי הדור, והתרו
בו שיקרא כפי המסורת ולא רצה ונידוהו והורידוהו מן התיבה, מ"ש,
וכן הובא בש"ע א"ח סי' קמ"א סעיף ח': (לא) שורך, מלא וא"ו:
טבוח, מלא חד וא"ו כתיב: חמרך, חסר וא"ו: נתנות, חסר וא"ו
קדמאה ומלא וא"ו תניין כתוב: (לב) נתנים, חסר וא"ו ומלא יו"ד:
ראות, ז"ל רמ"ה, והנה עיניכם ראות בפרשת ויגש (מ"ה י"ב), חסר
וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין כתיב: ודכותיה ועיניך ראות, דין:
וכלות, מלא וא"ו כתיב: אליהם, מלא יו"ד: (לג) יגיעך,
מלא יו"ד: יאכל, בכמה ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הטעם
בכ"ף, וכן כתב אור תורה שהוא מלרע, מ"ש, וז"ל דברי אמת, וצריך
עיון רב למה אינו נסוג אחור, ואולי לא שייך במירכא טפחא, כמו אם
אתה לו שמעני בפרשת חיי שרה (כ"ג י"ג), פרה ראש בפרשת נצבים
(כ"ט י"ז), הבו גדל בפרשת האזינו (ל"ב ג'), עכ"ל, ונראה דראיה
ראשונ' אינה מוכרחת לפי הכלל שהביא הרז"ה בספר צוהר התיב' בתיבת
המקרא, דהיכא שהוא מוקף אליו תיבה אחת אינה צריך להיות נסוג
אחור, ותיבת אם מוקף אל תיבת אתה: ורצוץ, מלא וא"ו כתיב:
(לד) ממראה, ה"א בסוף התיבה: (לה) יככה, מלא ה"א בסוף
התיבה: הברכים, מלא חד יו"ד כתיב: השקים, חסר וא"ו ומלא חד
יו"ד כתיב: להרפא, תרין בקללות ותרויהון כתיב אל"ף בסוף תיבותא:
קדקדך, קו"ף ראשונה בקמץ לבד והשני' בחטף קמץ לא בשוא כמו שהוא
בדפוס ישן, מ"ש: (לו) יולך, מלא וא"ו כתיב: תקים, מלא יו"ד:

שם, השי"ן בדגש מטעם דחיק: (לז) ולשנינה, מלא יו"ד כתיב:
שמה, ה"א כתיב בסוף התיבה: (לח) תוציא, מלא דמלא מלא
וא"ו ויו"ד ואל"ף בסוף תיבותא: תאסף, חסר וא"ו כתיב: (לט) תאגר,
חסר וא"ו כתיב: התלעת, זה הוא אחד מ' ב' חסרים וא"ו: (מ) זיתים,
מלא דמלא בתרין יודי"ן: גבולך, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו בתורה:
תסוך, מלא וא"ו כתיב: זיתך, מלא חד יו"ד קדים לתי"ו:
(מא) תוליד, מלא וא"ו ויו"ד: (מב) אדמתך, חסר יו"ד: יירש,
בשני יודי"ן: הצלצל, בספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס קדמון כד"ו
שניי' בפתח וכן כתב אור תורה, גם המכלל יופי כתב עליו פתח בסוף
פסוק וכן בס"א כ"י מצאתי כתוב בגליון חד מן פתח דסוף פסוק:
(מג) מעלה מעלה, בס"א דפוס ישן מעלה השני העי"ן בשוא ופתח,
וכ"כ בעל א"ת, ובספרים אחרים שראיתי שניהם בשוא לבדו, מ"ש, וזה
לשון דברי אמת, מעלה מעלה, מ"ם שניה דגושה כדין אתי מרחיק, וכן
מטה מטה, ולא ידענא למה אין הה"א של מטה דיכה כבראשית:
(מה) הקללות, מלא וא"ו: ורדפוך, מלא וא"ו: והשיגוך, דין מלא
דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד וכלם מלאים יו"ד: עד, בטפחא דסמוך
לאתנח, מ"ש: השמדך, בגעי' תחת השי"ן ואף שבמ"ג ובמ"ק בלי געי'
מכל מקום לקמן פסוק נ"א וכ"א במ"ג ומ"ק ואת"ן שניהם בגעי' גם זו
תקום, דברי אמת: בקול, מלא וא"ו: (מו) לאות ולמופת,
שניהם מלאים וא"ו: (מז) ובטוב, מלא וא"ו: מרב, חסר וא"ו:
(מח) ובעירם, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: ובחסר, חסר וא"ו
כתיב, ודכותיה כיתאכלם בחסר כל לקמן פסוק נ"ז: על, חסר וא"ו:
צוארך, מלא אל"ף וחסר יו"ד: השמידו, קדמאה עד השמידו אתך,
תניינא עד האבידו אתך, ואחד פסוק סיימן להשמדה ולהובדה, מ"ש,
ר"ל גם באותו פסוק כתב תחלה לשון השמדה ואחר כך לשון האבדה:
(מט) גוי, הגימ"ל דגושה, כמו השבעה לי בראשית (כ"א כ"ג כ"ה ל"ג):
מרחק, חסר וא"ו: לשנו, חסר וא"ו: (נ) יחן, ז"ל רמ"ה ומכתיב את
אשר אחן בפרשת כי תשא (ל"ג י"ט), תרויהון חסרים וא"ו וכתיבין, ונער
לא יחן, דין, חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דכותיה חסר בר מן לישנא דחנין:
(נא) האבידו, מלא יו"ד כתיב: (נב) והצר, בכל ספרים מדוייקים
כ"י מלרע כמו השני שבפסוק, הראשון בקדמא והשני בשופר הפוך, וכן
במכלול דף קמ"א הביא אחד מהם עם דומים אחרי' שהם מלרע, ואם הי'
הפרש ביניהם לא היה נמנע מלאמרו, מ"ש: חמתיך, חסר תרין ווי"ן
ומלא יו"ד כתיב: הגבהת, חסר דחסר כתיב: והבצרות, חסר וא"ו
קדמאה ומלא וא"ו בתראה: בטח, חסר וא"ו כתיב וחסר יו"ד דקרי ולא
כתיב, וכולהון חסרים דכותיה: (נג) במצור, מלא וא"ו כתיב:
ובמצוק, מלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה מלא: יציק, מלא יו"ד כתיב:
איבך, זה הוא אחד מן ב' חסרים דחסרים יו"ד תניין וחסר וא"ו:
(נד) והענג, חסר וא"ו כתיב: חיקו, מלא יו"ד: יותיר, מלא
וא"ו ויו"ד כתיב: (נו) והענגה, חסר וא"ו כתיב הגימ"ל דגושה:
ומרך, חסר וא"ו כתיב: (נז) ובשליתה, הוא"ו במאריך בס"ס, מ"ש:
היוצת, ז"ל רמ"ה, והנה רבקה יצאת בפרשת חיי שרה (כ"ד ט"ו),
חסר וא"ו ומלא אל"ף, ודכותיה והיה העלמה היצאת לשאב (שם שם מ"ג),
וחד מלא וא"ו וחסר אל"ף וסימן ובשליתה היוצת, דין, ושאר' כולהון חסר
וא"ו ומלא אל"ף: רגליה, מלא יו"ד כתוב: איבך, חסר וא"ו כתיב,
וכל הדין לישנא דכותיה חסר וא"ו: (נח) הכתבים, חסר וא"ו ומלא
יו"ד כתיב: ליראה, מקור הפעל בתוספת ה"א: הנכבד, בפתח, כן
הוא במ"ג ובמ"ק וחומש רמב"ן בפתח, דברי אמת: (נט) והפלא, דין
באל"ף בסוף תיבותא, ובפרשת וארא (ט' ד'), בה"א בסוף התיבה:
מכתך, חסר וא"ו כתיב: מכות, מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה
מלא: גדלת, חסר תרין ווי"ן: ונאמנות, מלא וא"ו כתיב: וחלים,
חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניין: ונאמנים, מלא יו"ד כתיב: (ס) מדוה,
דין ה"א בסוף, ובפרשת עקב (ז' ט"ו), מדוי, יו"ד בסוף: יגרת, חסר
וא"ו: (סא) בספר, מלא בספר בטפחא, ועיין מ"ש לקמן בפ' נצבים,
מ"ש: יעלם, בספרים מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב א"ת ובעל
נהור המור ובעל גור אריה, וכן משמע בדברי אבן עזרא, ולמזרחי בחטף
פתח, מ"ש: (סב) מעט, קמץ בזקף קטן: הייתם, כולהון באוריי'
בתרין

בתרין יודי"ן כתיב, בר מן א' חסר חד יו"ד מארים היותם עם ה' בפרשת ויילך: ככוכבי, מלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה: לרב, חסר וא"ו: כי, במקף באמצע ובלא יתיב במלת כי, מ"ש: בקול, מלא וא"ו: (סג) עליכם, מלא יו"ד: להיטיב, מלא תרין יודי"ן: ולהרבות, מלא וא"ו כתיב: ישיש, מלא יו"ד כתיב: להאביד ולהשמיד, שניהם מלאים יו"ד: שמה, ה"א בסוף התיבה: (סד) והפיצך, מלא יו"ד כתיב: (סה) תרגיע, מלא חד יו"ד כתיב: מניח, מלא חד וא"ו כתיב: רגלך, חסר יו"ד: וכליון ודאבון, שניהם מלאים וא"ו: (סו) תלאים, חסר וא"ו קדים לאל"ף ומלא יו"ד בתריה דאל"ף: ויומם, מלא וא"ו: תאמין, מלא יו"ד כתיב: (סח) והשיבך, מלא יו"ד וקרי וא"ו דידיה סגול: באניות, מלא וא"ו: תסיף, דין חסר וא"ו ומלא יו"ד: לראתה, בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו, וכן כתב הרמ"ה ז"ל ולא כמאירי שכתבו מלא, מ"ש: והתמכרתם, בהעתק פירארה הכ"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח אחד מאותיות גדולות ובתיקון ספר תורה ישן, ולא נהגו כן לא בספרי הדפוס ולא בספרי היד כי אם כ"ף וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ' ט"ז), מ"ש: ולשפחות, מלא וא"ו: קנה, חסר וא"ו:

כט (א) אלהם, חסר יו"ד: (ב) הטסות, ב' חד מלא וחד חסר, דין מלא, דוהיה עקב חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל, מכחת שי: הגדלת האתת, שניהם חסרים דחסרים: והמפתים הגדלים, שניהם חסר וא"ו ומלא יו"ד: (ג) לראות, מלא וא"ו: לשמע, חסר וא"ו: (ד) ואולך, מלא וא"ו: שלמתיכם, ז"ל רמ"ה בשרש שמל, והחליפו שמלתיכם בפרשת וישלח (ל"ה ב'), חסר וא"ו ומלא יו"ד, ויקרע יעקב שמלתיו בפרש' וישב (ל"ז ל"ד), חסר וא"ו ומלא יו"ד, ומסר' עליהון כולהון כתיב כן, ויקרעו שמלתם בפרשת מקץ (מ"ד י"ג), חסר וא"ו כתיב, ודכותיה משארתם צררת בשמלתם בפרשת בא (י"ב ל"ד), ומסר עלי' כולהון חסרים חלפות שמלת, תרין בפסוק, דלכלם נתן בפ' ויגש (מ"ה כ"ב), ותרויהון חסר וא"ו כתיב, ודכותיה ושמלת דוש אלה אשה משכנתה בפ' שמות (ג' כ"ב), ותכריה דויש אלו מגרים, וכל לישנא באורייתא חסר, ומסרא עלי' וכן כל מ"ם קדים ללמ"ד חסר, וכל למ"ד קדים למ"ם מלא בר מן אחד חסר וא"ו, וסימן ואולך אתכם ארבעים שנה שלמתיכם, דין, אדרעה כתיב למ"ד קדים למ"ם וסימן על שה ועל שלמה בפ' משפטים, ועיין בת"ס שם (כ"ב ח'): מעליכם, מלא יו"ד: רגלך, חסר יו"ד: (ה) שתיתם, מלא יו"ד: (ו) סיחן, מלא יו"ד וחסר וא"ו: (ז) לראובני, ניקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמו שכתבתי פעמים רבות, מ"ש, יו"ד בסוף תיבה: ולגדי, יו"ד בסוף תיבה, וכן המנשי: (ח) תשכילו, מלא יו"ד כתיב: תעשון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה:

פרשת נצבים

(י) טפכם נשיכם, במסרא עתיקא מכתיבת ידא חשיב טפכם נשיכם באלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעין בהון ובמסרא דין אות וא"ו לא חשיב רק נשיכם טפכם דריש יהושע, מ"ש: וגרך, חסר יו"ד קדים לרי"ש: מחניך, מלא יו"ד: מחטב, חסר וא"ו כתיב: עציך, מלא חד יו"ד בין כרו"ך לכ"ף כתיב: שאב, חסר וא"ו כתיב: מימיך, מלא תרין יודי"ן, וכל מימיך באורייתא דכותיה: (יא) כרה, חסר וא"ו, וכל אורייתא דכותיה חסר: (יב) לך, הלמ"ד דגושה מדין דחיק, (טז) שקוציהם, מלא וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א כתיב, וכולהון דכותיה מלאים: גלליהם, חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א כתיב ומסיר עליה לית כותיה חסר וא"ו בתורה, ולמעוטי גלוליכם, דמלא קא אתי, דאי למעוטי גלליהם אחרים באורייתא מי איכא, מ"ש, בשם הרמ"ה ז"ל: (יז) פנה, הפ"א רפה, מ"ש: שרש, חסר וא"ו כתיב: פרה, חסר וא"ו כתיב: ראש, ז"ל רמ"ה, הוא ישופך ראש בפרשת בראשית (ג' ט"ו), מלא אל"ף וכל לישנא באורייתא דכותיה, ודכותיה בענין אחר, אחי וראש בפ' ויגש (מ"ו כ"א), ודכותיה בענין אחר תרין, שרש פרה ראש, דין, וראש פתנים בפרשת האזינו, כולהון מלאים אל"ף וחסר וא"ו, וחד מלא וא"ו וחסר אל"ף, ענבמו ענבי רוש (שם): (יח) לי, הלמ"ד דגושה מדין דחיק: בשררות, חסר יו"ד בין שני רישי"ן, ומלא וא"ו קדים לתי"ו: ספות, מלא וא"ו: (יט) יאבה, מלא אל"ף כתיב: סלח, חסר וא"ו דקרי ולא כתיב: יעשן, העי"ן נשוא פשוט: בו, הבי"ת דגושה, מ"ש, והוא מדין דחיק: (כ) והבדילו, מלא יו"ד כתיב: אלות, מלא וא"ו כתיב: בספר התורה הזה, המסורת עליו ב', כי תשמע בקול ר"ל ב' פסוקים דכתיבין בספר התורה הזה, ונזכרו בפסוק כי תשמע בקול דלקמן בפרשה, ובשניהם הטפחא בתורה תחת התורה ומלא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר נופל אחרון שהלשון נופל על הספר, אבל למעלה בפרש' קללות הטפחא בתורה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה, לכך אמר הזאת, פירש"י ז"ל, מ"ש: (כא) הדור האחרון, שניהם מלאים וא"ו: בניכם, בפשט לא נקדמא, מ"ש: יקימו, מלא וא"ו: רחוקה, זה לבדו מלא וא"ו: מכות, מלא וא"ו: תחלאיה, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (כב) תצמח, ז"ל רמ"ה וקוץ ודרדר תצמיח לך בפרשת בראשית (ג' י"ח), מלא חד יו"ד כתיב, וחד חסר לא תזרע ולא תצמח, דין: סדם ועמרה, שניהם חסרים וא"ו וכל אוריית' דכותהון: וצביים, וצבוים קרי, והחירק ביו"ד שנייה, כמ"ש בפרשת לך לך, מ"ש: (כג) מה חרי, כן כתיב מה בלא וא"ו והא מילתא פשיטא היא ולית בה ספיקא', והא דאצטריכנ' להכי משום דחזינן במקר' גדול' דכתיב בה במסכת ספרים כמלא ומה, וודאי דהנהו סיפרי אשתבשו וליכא למיסמך עליהון, גם מאי דכתב התם מה כ"ד שבוש, דמסרה הכי אמרה מה ומה כ"ד פתחין ר"ל בסגול, וכל דסמיך לעי"ן ולאח"ת דכותא בר מן ז', ה' קמצין וב' פתחין, וכן במכלול דף רס"ו, והדין הוא מאינון דסמיכין לסי"ת, כללא דמילתא כל מה שכתב נזה שבוש, והך מסרא איתא בפ' כי תשא, וכיון דאתא לידן נימא בה מילתא דאיכא לעיוני בה טובא, חדא דכד חשבת להו נכיר מינייהו חד ממנין כ"ד, ותו דקשיב בהדייהו עכרתנו, ופסוק הוא ביהושע (ז'), מה עכרתנו, וטעותא הוא, משום דסמיך לעי"ן, כדאמרן לעיל, גם בנוסח כ"י ליתי", ואי הכי פשו להו עשרין ותרתין, ותו איכא לעיוני דקשיב כמו מה לעשות עוד לכרמי (ישעי' ב' ד'), ובכולהו ספרי כתיב מה לעשות בפתח, גם בעיקר נוסחי ליתיה, פשו להו חד ועשרין, וכבר עיינינן בספרי דוקני ואשכחנא דטעות' נפל בדפוס, וצריך לומר ומה לעשות לה (מלכים ב' ד'), ותו צריך להוסיף מה היה הדבר בני (שמואל א' ד' ט"ז), מה היה הדבר הגד נא לי (שמואל ב' א'), ואף על גב דלא אשכחנא הך מסרא דיקא בשום סיפרא, טרחנא אכתרא עד דאשכחנא יתה ברקמו דשמיא שלימה ונהירא, ומשום הכי חזינא לברורה ולפרושי כל הנך עשרים וארבע קראי כדבעינן למימר קמץ מה ומה כ"ד פתחין, וסימן לא ידענו מה היה לו, ונזכרו בפרשת כי תשא, מה קול התרועה גדולה (שמואל א' ד'), מה קול ההמון (שם), מה היה הדבר בני (שם), ומה קול הצאן (שם סימן ט"ו), ומה גם עתה (מלכי' א' י"ד), מה משפט האיש (מלכים ב' א'), הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מלכים ב' ד'), ומה לעשות לה (שם), על מה תכו (ישעי' א'), וחכמת מה להם (ירמי' ח'), מה לידידי בביתי (שם י"א), והיה כי תגיד להם וגו' על מה דבר (שם ט"ז), פנה אל הרבה וגו' יען מה כאס (חגי א'), בני איש עד מה כבודי (תהלים ד'), על מה נאץ רשע (שם י'), ומה בר ברי (משלי ל'), ומה לא תשא פשעי (איוב ז'), זכר ה' מה היה לנו סוף איכה, כי מה האדם (קהלת ב'), כי מה הוה לאדם (שם), כי מה האדם (שם), ונהכי שלים מניינא דכ"ד בסייעתא דשמיא, בתר עידן וזמין ה' אלהי קדמי הך מסרא בספרא עתיקא כדכתיבנא, ובריכנא למאן דמכהיר לכולא עלמא ניקריה: הגדול, מלא וא"ו: (כד) אבתם, חסר וא"ו: בהוציאו, מלא וא"ו ויו"ד: (כה) וישתחוו, מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא: ידעום, ב' מלאים וא"ו, וסימן לא ידעום דין, אלהים לא ידעום בפרשת האזינו: (כו) גדול, מלא וא"ו: וישלכם, למ"ד רבתא, וכן כתב במסכת סופרים פרק ט', וכן נדרש בפסיקתא, למ"ד וישלכם גדולה משונה מכל למ"ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלו' עליהם, מ"ש: (כח) הנסתרת, חסר וא"ו כתיב: והנגלות, בתיקון ס"ת ישן והנגלת, ס"א והנגלות, וכן מצאתי במדוייקים ע"כ, והרמ"ה כתב והנגלת לנו ולבנינו חסר וא"ו כתיב, מ"ש: לנו ולבנינו עד, אותיות לנו ולבנינו כלן נקודות מלמעלה נקודה על כל אות, וגם עי"ן של

עד, סנהדרין ריש פרק נגמר הדין וספרי דאגדות טיבא, כמ"ש בסדר לך לך גבי ביני וביניך, וכן כתב החזקוני, ועיין ספר העיקרים מאמר ג' סוף פרק כ"ב, ובספר אבן העזר סי' מ"ה שהזכיר רמב"ן הוא רבינו אליעזר בר נתן ומזרחי וגור אריה, מ"ש:

ל (א) כי, הכ"ף רפה, מ"ש: יבאו, חסר וא"ו: והשבת, חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו קדים לתי"ו: הדיחך, מלא יו"ד בין דל"ת לחי"ת כתיב: שמה, בה"א בסוף התיבה: (ב) בקלו: הבי"ת רפה, מ"ש, חסר וא"ו: (ג) שבותך, מלא וא"ו כתיב: ורחמך, חסר יו"ד בתר רי"ש כי הוא מבנין פעל והמתג שבריש הוא לתשלום דגש הראוי בעי"ן הפעל שבבנין זה: והפיצך, מלא יו"ד: שמה, ה"א בסוף התיבה: (ד) והביאך, מלא יו"ד בין בי"ת לאל"ף כתיב: והיטבך, מלא יו"ד קדים לטי"ת וחסר יו"ד תניין כתיב, במקצת ספרים יש מאריך בטי"ת כמ"ש בפרשת עקב על להיטבך והוא חד מן טי"ת מלין חסר יו"ד בלישנא הטבה, וסי' במסר ביחזקאל סוף סימן ל"ג במסרא גדולה, מ"ש: (ז) האלות, דין מלא וא"ו כתיב: איביך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: שנאיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: רדפוך, מלא וא"ו: (ח) בקול, מלא וא"ו: (ט) והותירך, דין מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב: ידך, חסר יו"ד: לטבה, זה הוא אחד מן חמשה חסרים וא"ו באורייתא: לשוש, מלא וא"ו כתיב: לטובה: מלא וא"ו: כאשר שש, מקף באמצע ובלא מירכא בשי"ן, וגם לא מאריך בכ"ף בס"ס, מ"ש: (י) בקול, מלא וא"ו: (יא) נפלאת, מלא אל"ף כתיב: רחקה, חסר וא"ו: לנו, הראשון והשני והרביעי הלמ"ד דגושה, מ"ש, והוא מדין דחיק: וישמענו, חסר יו"ד קדים לעי"ן כתיב, ודכותיה וישמעני בפסוק שאחר זה: (יד) קרוב, מלא וא"ו כתיב: וכל קרוב גרידא באורייתא דכותיה: לעשתו, זה הוא אחד מן ג' חסרים וא"ו קדים לתי"ו: (טז) וחיית, מלא בתרין יודי"ן קדמוי לתי"ו: ורבית, מלא יו"ד כתיב: שמה, בה"א בסוף התיבה: (יח) אבד, חסר וא"ו: תאברון, מלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: האריכן, זה הוא אחד מן ג' מלאים יו"ד וחסרים וא"ו: לבוא, מלא וא"ו ואל"ף כתיב: שמה, בה"א בסוף התיבה: (יט) העדתי, זה הוא אחד מן ג' חסרים דחסרים הסר יו"ד וחסר וא"ו: (כ) בקלו, חסר וא"ו: ולדבקה, ה"א הנוספת בסוף התיבה: בו, הבי"ת היא רכויה, מ"ש, וזה לשון דברי אמת, ולדבקה בו, מגיה' הא"ת בפירוש הב' רפה, ועיין בדרך הישר של ר"מ טאפלש כלל ז' כתב שזהו קמץ גדול ע"כ רפ' אחריו, אבל האחרים הם בקמץ חטוף:

פרשת וילך

לא (א) עיין ברא"ש ז"ל מגלה סוף פרק בני העיר, ובאגודה סוף פרק הספינה, שאלה לרבינו כסים למה מחלקים אתם נצבים ופ' וילך שהן קטנות כשיש שתי שבתות בין ראש השנה לחג וקורים נצבים קודם ראש השנה, וילך אחר ראש השנה ולא חלקו ראשי המטות ומסעי שהן גדולות, מ"ש: (ב) אלהם, חסר יו"ד: ולבוא, מלא וא"ו קדים לאל"ף: (ד) לסיחון, מלא וא"ו: (ו) תיראו, מלא יו"ד: תערצו, הפתח ש' עי"ן הוא תנועה קלה והשוא שבריש הוא נע: ההלך, כולהון חסרים וא"ו כתיב: יעזבך, הכ"ף בדגש: (ז) תבוא, מלא וא"ו ואל"ף, קדמאה דקריאה תבוא, תניינא דבוואה תביא, וסי' את הקוניסואת הברקנים, (ר"ל בתיבת הקוצים יש קוצי רבופים והוא ראשי תיבות קריאה ו', בוויו"ד), ודין הוא חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו ותניינא יו"ד, וסימן בריש פרשת בהעלתך, מ"ש: אותם, זה הוא אחד מן ל"ט מלאים וא"ו: (ח) יעזבך, הכ"ף בדגש: (ט) ויכתב משה, אין בו פסקא, מ"ש: הנשאים, ז"ל רמ"ה ונשאיהם נשאים בפרשתויצא (ל"ז כ"ב), חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב, וכל אורי' דכותיה, ודכותיה הנשאים, דין: (י) אותם, בהעתק הללו אותם, ירושלמי אתם, ובכל הספרים מלא והוא אחרון מן ל"ט מלאים בתורה וסימן שראשי במלא טל; (ר"ל תיבת אותם מתחלת באל"ף שהוא ראש לכל האותיות והוא במלא טל), ובעל מנחת כהן נתן סימן אחר, מקץ עד מקץ אותם ט"ל),

(ר"ל הפעם הראשון שהוא מלא בתורה הוא בפרשת מקץ, בפסוק ואין פותר אותם לפרעה, וכאן הפעם האחרון, ככתב בפסוק מקץ שבע שנים), מ"ש: במעד, חסר וא"ו כתיב: הסכות, מלא וא"ו תניין: (יא) בבוא, זה הוא אחד מן ב' מלאים וא"ו בתורה: לראות, זה הוא אחד מן ב' מלאים וא"ו בתורה: באזניהם, מלא יו"ד, וכולהון מלאי' דכותי': (יב) את הכם, ב' דמטעין בענין דסבירין אהיהם, מ"ש: (יג) ליראה, מקור בתוספת ה"א בסוף התיבה: שמה, בה"א בסוף התיבה: (טו) ויאמר, דהנך שכב, אין בו פיסקא, מ"ש: וקם, חד מן ה' פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בסוף משפטים, וביאורם כאן במסורת, והכני מודיע לכל קורא שבעל המסורת שם בענין זה פסוק ובני יעקב באו מן השדה כשמעם, ולא טוב עשה שזהו מה שהוסיף ר' תנחומ' בירושלמי פרק אין מעמידין מלבד החמשה פסוקים דאמרינן התם, ומייתי' ל' כמו פרק הוציאו לו, והכי איתא במדרש חזית על פסוק כי טובים דודיך מיין, ילקוט פרשת בראשית רמז ל"ז ומכילתא וילמדנו סוף פרשת בשלח, וראוי לשום במקומו ארור אשר לא יקים כי עז ואין צריך לשנות הסימן בלשון תרגום דכולהו שבעייא נינהו, ואין לומר דבעל המסורת אזיל בתר גירסת ב"ר פ' פ' דלא חשיב איסי בן יהודה אלא ארבע מקראות שאין להם הכרע ור' תנחומא מוסיף קרא ובני יעקב וגו' דהתם בב"ר לא חשיב מחר ובעל המסורת לא חשיב ארור, וב"ל דלא ניחא ליה לבעל המסור' למינקט קרא דארור משום דפשיטא ליה שהוא דבק לאפס כי עז ולא לעקרו שור ארור, כיון דהוא רישיה דקרא, וליכא למימר דבעי לאפסוקי קרא בארור דהא קיימא לן כל קרא דלא פסקיה עזרא לא פסקינן ליה, כדמוכח בפרק אין בין המודר, ובעל יפה תואר כי היכי דלא תקשי אגדתא אאגדתא, תריץ, דתרי תנאי נינהו ואליבא דאיסי בן יהודה, דלחד תנא לא מספקא ליה במחר, מ"ש: נכר, בזקף, נכר מלעיל והכ"ף בפתח לפי שהוא סמוך ענין, ואעפ"י כן לא נשתנה הנירי לגוא, עיין במכלול דף ר' ובמכלל יופי, ועיין במ"ש במאמ' במאריך בתירון אקירה א', מ"ש: שמה, בה"א בסוף התיבה: (יז) וחרה אפו, בשטה אחת כמ"ש בפרשת משפטים ופרשת ואתחנן על וחרה אף, מנחת שי: ועזבתים, מלא יו"ד כתיב: פני, הפ"א רפה, מ"ש: לאכל, חסר וא"ו: ומצאהו, חסר וא"ו כתיב: רעות רבות וצרות, שלשתם מלאים וא"ו, וכן רעות רבות וצרות לקין פסיק כ"א: מצאוני, מלא וא"ו כתיב: הרעות, מלא וא"ו: (יח) אשר עשה, עיין מ"ש במלכים (א' י"ח), מ"ש, שם כתב, במסורת פרשת וילך בפסוק, אנכי הסתר אסתיר וגו', על כל הרעה אשר עשה, ב' סבירין עשו: (יט) לי, הלמ"ד דגושה מדין דחיק: (כ) ודשן, השי"ן נקודה לגזרת פעל כמו חפץ: ועבדום, ז"ל רמ"ה, ועבדום ועבו אתם בפרשת לך לך (ט"ו י"ג), מלא וא"ו כתיב, ודכותיה ועבדום, דין: ונאצוני, מלא וא"ו כתיב: (כא) תמצאן, מלא אל"ף וחסר ה"א בסוף תיבותא: אשר נשבעתי, דבסיף פסוק בכל בספרים הבי"ת בקמץ, אך בחילופים נראה שזה לב"ב אבל לב"א בפתח, וכן בנוסחא כ"י מדוייקת בפתח וכתיב נקוד, ואית דקרא נשבעתי, מ"ש: (כד) ככלות, מלא וא"ו: לכתב, חסר וא"ו כתיב: תמם, חסר וא"ו: (כה) נשאי, חסר וא"ו ובסיב יו"ד בסו' תיבות': ארון, מלא וא"ו: (כו) לקח, חסר וא"ו ודק' ולא כתי': ארון, מלא וא"ו: שם, השי"ן רפה, כן הוא ברב"א, כי הה"א שרשי', דברי אמת: (כז) בעודני, מלא וא"ו כתיב: ממרים, מלא יו"ד: היתם, ביו"ד אחד לבד בכל הספרים וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת, וכן כתב הרמ"ה ז"ל והייתם הייתם כולהון באורייתא בתרין יודי"ן כתיב בר מן אחד חסר חד יו"ד וסימן ממרים היתם, דין: מותי, ז"ל רמ"ה לא ידעתי יום מותי בפרשת תולדת (כ"ז ב'), מלא וא"ו וכל לישנא דכותיה מלא: (כח) הקהילו, מלא יו"ד כתיב: ושטריכם, חסר וא"ו ומלא יו"ד: וארברה, בה"א נוספת בסוף התיבה: באזניהם, הבי"ת רפה, מ"ש: ואעידה, מלא יו"ד כתיב, ה"א הנוספת בסוף התיבה: ואעידה, בתחלת הדף בספר תורה ו' בי"ה שמ"ו, ואעידה, אחרי, הדרך, באחרית, להכעיסו, קהל, הלין שיתא דרי די לעילא מן שירתא, פירוש ו' שיטין שלפניה כדין ס"ת, וכן כתב הרמב"ם ז"ל ואחריה' שיטה פנוי', ואחרי' השיר' ואין חולק בזה, מ"ש: בם, הבי"ת דגושה מדין דחיק: (כט) תשחתון, חסר יו"ד כתיב ומלא וא"ו ונו"ן בסוף התיבה: וקראת, ז"ל רמ"ה וקראת שמו ישמעאל בפרשת

לך

לך לך (ט"ז י"א), מלא אל"ף כתיב, ודכותיה וקראת אתכם הרעה, דין, מלא אל"ף, אבל הם מתחלפים במובן, כי שם לנקבה נמצא', וכאן לנקבה נסתרת, ושניהם בוא"ו המהפכת מעבר לעתיד: באחרית, מלא יו"ד כתיב, וכל באחרית דכותיה: להכעיסו, מלא יו"ד: במעשה, בה"א בסוף התיבה: ידיכם, דין הוא לחוד מלא: (ל) עד תמם, בסוף שיטה, מכתת שי:

פרשת האזינו

סימן להפסקות הקוראים הזי"ו ל"ך:

צורת השירה המצא אחר סיום התורה:

לב (א) האזינו, מלא יו"ד כתיב, בשלהי פרק קמא דמגילה כל השירות כלן אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח חוץ משירה זו דעשרת בני המן ומלכי כנען שהם אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה, מאי טעמא כדי שלא תהא תקומה למפלתן, וכתב הר"ן ז"ל דשירת האזינו נמי כיוצא בזו היא וכו' ע"ש, והא דלא חשיב בגמרא שירת האזינו בהדי הנך, תירץ חכם אחד מגרבונא תלמיד רבינו מרדכי ז"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר, כגון שירת הים ודבורה ודוד וסף דמגלת אסתר, אבל דהאזינו לא על נס נאמרה, ובענין צורת השירה הזאת כתב החכם בעל אור תורה כפי מה שמצא בשלשה רמב"ם כ"י, וכפי מה שכתב רבינו דוד כוכבי ז"ל בספר בית אל בשם של הרמב"ם שכותבים אותה בששים ושבע שיטות, ולזה הסכים המאירי, ואולם בספרי הרמב"ם שנדפסו כתוב בשבעים שיטות, וכן מצא ברמב"ם אחד כ"י ובהללי ובספרים ירושלמיים קדמונים ובמסכת סופרים פרק י"ב, אלא שנפל טעות סופר שם שאמר ריש שיטה חמישית שהיא מלת הבור, ואף על פי שספרי ספרד חלוקים בזה, כתב החכם הנ"ל כי טוב בעיניו לעשותה שבעים שיטות, כן העתק פירארה ובהכי אתו כולהו שפיר שיוכלו להניח באמצע ריוח פרשה סתומה כדינה כמ"ש בשירת הים, דלסברה הראשונה צריך לדחק בג' מקומות להכניס בשיטה אחת מה שהוא ב' שיטות לסברה אחרונה, והם השיטה העשירית והשש עשרה והל"ח ואולי גם הל"ט, ובזה השורות מתקלקלות, ועוד כי במקומות אלו ימצא אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, וכן לא יעשה כמ"ש לעיל, וראשיהם הראשונים והאמצעיים הנם כתובי' בספרי הרמב"ם ז"ל ואולם בתיבת ואילים הוא חולק עליו, כי לדעת הרמב"ם צריך לכתבה בסוף שיטה כ"ב, וכן הוא בירושלמיים, וכן מצאתי גם אני בספר קדמון דחשיב כל רישי שיטין דשורתא וחשיב בני בשן בריש שיטה והוא אומר שיש לכתבה בריש שיטת כ"ג שכן מצא בהללי ובמסכת סופרים וכן הוא בארבעה ועשרים הקטן מדפוס ויניציאה שנת ש"ד אשר הוא מגיה' שבאה צורת שיטה זו שם בשלימות, ואולם השיטות הצריכות למעלה משירה זו כבר כתבתים בסוף הפרשה שלמעלה ולא ראיתי בהם מחלוקת, אבל בשיטין שלמטה משירה זו ראיתי ספרי תורה משונים זה מזה ולא אדבר מהם רק אודיעך שלדעת הרמב"ם צריך חמש שיטין, ואלו ראשיהם, ויבא, לדבר, אשר, הזאת, אשר, וכתב עליו הרמ"ה תמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן רק כאשר הוא נמצא בכל הספרים הישנים המדוייקים הנמצאים בארצות האלה שהם, ויבא, העם, הדברים, לבנכם, אשר, התורה, עכ"ל, וכן המנהג בס"ס וירושלמיים ישנים, ושיטת שבית מסיימת במלת חייכם, ואף גם זאת ראוי ליזהר בשמת השיטין שלמעלה מהשירה להרחיב מעט האותיות למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן, רוב דברים אלו למדתי מחיבור החכם הנ"ל ומלבד כל אלה האריך להקשות על הר"ן ז"ל יעויין בספרו, ואני כמלקט שבלים אחרי הקוצרים ליקטתי מה שראיתי בו מן הצורך, ודי בזה לי המכוון הנה, מ"ש: וארברה, בה"א הנוספת בסוף התיבה: (ב) יערף, חסר וא"ו כתיב: כשעירם, כתב הרמ"ה ולקח את שני השעירם פרש' אחרי מות, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וכל אורייתא דכותיה, ודכותיה בלישנא בענין אחרינא לשעירם אשר הם זנים (שם), ומכר עליהון כולהון כתיבין כן, ודכותיה בעניינא אחרינא כשעירם עלי דשא, דין, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין

ע"כ, ומתרגום ירושלמי ויונתן בן עוזיאל מוכרע דמלת יערף ומלת כשעירם חסר, דאמרינן התם שלא הזכיר משה רבינו שום של מקום עד לאחר עשרים ואחד תיבות שהם שמונים וחמשה אותיו'; מ"ש: עלי, ביו"ד בסוף התיבה, וכן עלי השני שבפסוק זה: דשא, ז"ל רמ"ה, תדשא הארץ דשא בפרשת בראשית (א' י"א), כל הלין תרין לישנא בכל אורייתא אל"ף כתיב בסוף תיבותא: וכרביבים, מלא דמל' בתרין יודי"ן כתיב: (ג) הבו, הבנינה מלרע: גדל, חסר וא"ו: (ד) הצור, ז"ל רמ"ה, לפניך שם על הצור בחרב בפרשת בשלח (י"ז ו'), מלא וא"ו כתיב, וכל לישנא באורייתא בין קדש בין חול בין שם גבר דכותיה מלא, ברוב ספרים כ"י אין הצד"י רבתי, גם כי כתובת בנוסח אחד כ"י מאותיות גדולות, ועיין מ"ש בישעי' (כ"ד), מ"ש: (ה) לא, הלמ"ד דגושה, א"ת: מומם, מלא וא"ו כתיב: דור, מלא וא"ו ופתלתל, חסר וא"ו כתיב, ותי"ו ראשונה רפה וברוב ספרים אין הפ"א רבתי, הגם שראיתיה כן בנוסח אחד מאותיות גדולות ובתיקון ישן מס"ת, מ"ש: (ו) ה ליהוה, הה"א רבתא ובכתבה יחידה והלמ"ד בשוא נע ואותיות השם בנקודותיהן ובמוכאן כמשפט, כן דעת גדולי ישראל וזקני חכמיהם, וזה לשון המאיר עיני גולה הרמ"ה ז"ל ה"א דהלה' תגמלו זאת, באנפי נפשא כתיבא בכולהו נוסחי עתיקי ודיקי ה' לחוד לה' לחוד, עכ"ל, גם הראב"ע ז"ל כתב בס' מאזנים ד' ר"ת בשם ר' שמואל הנגיד כי נתברר אצלו שה"א דהלה' תגמלו זאת לבדה, והיא מלה זרה, ובמכלו' דף ב' הלה' תגמלו זאת הה"א בפתח והלמ"ד בשוא נע והאל"ף דהיינו היו"ד נקראת בשוא נע, והיה משפט המלה הה"א בשוא ופתח כמשפט ה"א התימה והלמ"ד בפתח והאל"ף נחה כפי כלל המסורת כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף כנראה שם במכלול קודם לכן, ונא הענין כן לענין מורה על סודה, ובענין זה יש בתיבה הזאת שינוי אחר שלא נמצא בזולתה שהה"א נכתבה יחידה, עכ"ל, וכדברים האלה כתב גם רבינו בחיי בביאור התורה, וכ"כ במסכת סופרים ובספר הזוהר ה' דהלה' רבתה וה"א דהבראם זעירא, עיין בפרשה זו סוף דף רנ"ז ופ' לך לך דף נ"ג ע"א וריקאנטי פרשת בראשית על בהבראם, וחילופים אחרי' נאמרו במלה זו כמו שכתוב במ"ג ובכמה ספרים ישנים, והיה נראה לכתוב בס"ת תיבה אחת שכך נמצא בס"ס המדוייקים וגם בס"ס מערבאי דקי"ל כוותיהו, אמנם כיון דכל גדולי העולם אשר בקנו נשמות מחכימים לדעת אחת הכי נקטינן, וכן העיד הזקן החשוב בעל א"ת שעיניו ראו ספרי' ישני' מאד הה"א לבדה וכו' ע"ש, ועוד כתב וכדי להשביע נפש שוקקה לדעת דקדוקי תורה וסופרים אגיד את הרשום בכתב אמת בירושלמי פרק קמא דמגילה מענין כתיבת זאת הה"א, אפס קצה המאמר תראה בהגהה מיימונית פרק א' דמגילה וכולו תראה כאן, רב הושעיא בריה דרב חננאל אמר צריך לכתוב ה"א למטה מארכובתו של למ"ד הלה' תגמלו זאת ה"א לה' תגמלו זאת, ע"כ, ומזה למד הרב המאירי מה שכתב שהיא נכתבת מעט למטה מן הלמ"ד, ובעל א"ת האריך לבאר כוונת המאמר על דרך הפשט והסוד יעויין בספרו, אחרי כן אורו עיני ממדרש שמות רבה ריש פרק כ"ד ר' שמת בנו של ר' אבא היה כותב ה"א למטן והלמ"ד למעלה, מפני' בעל מתנות כהונה היה כותב, כשהיה כותב בס"ת פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיות והלמ"ד למעלה וכו', ופירושו אינו נראה לי, והנכון אצלו לפרש זה המדרש כלשון הירושלמי דלעיל וכמו שהבין המאירי כי כן פעמים רבות האגדות ירושלמיות ודרבות שוות הן, עוד ראיתי להודיע שבהעתיק החכם הנ"ל דברי רד"ק על מלה זו כתב בשמו שהאל"ף בשוא ופתח, וזה אינו כי בכל הדפוסים מהמכלול כתוב והאל"ף נקראת בשוא נע כדין קריאת השם של ד' נקודות שוא חולם קמץ וכ"כ הגיוני פרשת שמות זה לשונו שם יסוד המקובל בניקוד זה שמו לְעוֹלָם הם הנקודות של שם הגדול והסימן מי בשמ"ק יערך לה' ע"כ, פי' שוא חולם קמץ ראשי תיבות שמק, וזהו יהי שם ה' מְבֹורָךְ ר"ל יהי כוונת ניקוד השם מבורך כי צריך לכוין בניקודו באופן שיעלה עם השם והוא זה, שוא הוא שני יודי"ן, חולם יו"ד הרי למ"ד, והקמץ י"ו הרי מ"ו, והשם כ"ו הרי ע"ב, מטה משה סימן קע"ג, ומי שחשקו נפשו לראות בענין זה מלין חדתין ועתיקין יעיין בש"ות מוהרר מאיר ז"ל מק"ק לובלין סימן פ"ג כי בו ישמח לבו, מ"ש: הלוא, זה הוא אחד מן י"ב מלאים וא"ו ואל"ף באורייתא: קנך, אין בו יו"ד, ורוב הספרים הקו"ף דגושה, מ"ש: ויכננך, חסר וא"ו כתיב, במקצת ספרים אין מאריך בכ"ף

בכ"ף, מ"ש: (ז) זכר, חסר וא"ו: ימות, מלא וא"ו, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, מ"ש: בינו, מלא יו"ד כתיב: שנות, מלא וא"ו כתיב: דר ודר, כל דור באורייתא מלא בר מן ד' חסרים תרי בעמלק מדר דר ודכותייהו ביני שנות דר ודר, וסימניך כל פשוט מלא וכל כפול חסר מהרמ"ה ז"ל, מ"ש: ויגדך, חסר יו"ד בתר גימ"ל, בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן הגימ"ל בציר"י, וכן כתב רב פעלים ובסמיכות זעירא ומלעיל, (ר"ל כמו הגד נא לי (שמואל ב' א' ד), שמלת הגד סמוך במקף למלת נא שהיא מלה זעירא, וכמו ונגד לו, בפרשת ויגש (מ"ד כ"ד), שמלת ונגד מוקף והקדמא מצויינת על הנו"ן), וכנויים יוסב לסגול ויגש לו ויאכל, בפרשת תולדת, ונשאר בצירי שאל אביך ויגדך, מ"ש: (ח) בהפרידו, מלא יו"ד: גבלת, זה הוא אחד מן ב' חסרים דחסרים: (י) ימצאהו, בשני פשטין, מ"ש: ילל, חסר יו"ד כתיב: ישמן, בעשרים וארבע קטן כדפס ישימן ביו"ד, וכן מצאתי בס"א כ"י, אך בהעתק הללי ובספרי' מדוייקים חסר דחסר, וכן מסור עליו, וכן כתב הרמ"ה: יסבבנהו, חסר וא"ו כתיב: יבוננהו, מלא וא"ו כתיב: יצרנהו, חסר כתיב, רמ"ה, מלא ה"א בתר נו"ן, הכדי"ק דגושה, מ"ש: כאישון, מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב: (יא) כנשר, פשט הראשון בנו"ן, מנחת שי: יעיר, מלא יו"ד: גוזליו, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ירחף, החי"ת בצירי, מנחת שי: יפרש, חסר וא"ו: כנפיו, מלא יו"ד: יקחהו ישאהו, שניהם חסרים יו"ד קדים לה"א, (יג) ירכבהו, חסר דחסר, חסר יו"ד קדים לבי"ת ובתריה: במותי, חטף מ"ס ומלא וא"ו בתריה ולא קריא, בהעתק הללי ובכל ספרי' מדויקי' כתיב בוא"ו וכ"כ אבן עזרא ולשון החזקוני ותרו וא"ו והמ"ס בחטף קמץ, גם הרמ"ה ז"ל בכללים שמסר בהקדמת ספרו כתב בלשון הזה, וכל אתיא דקריא חטף באוריי' לא סמיך לה מבתרה אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חדא, ירכבהו על במותי ארץ דמ"ס חטף כמב' וא"ו בתרה דכתיבא ולא קריא ע"כ, וכן כתב בשרש במה והמדפיס טעה שכתבו בלא וא"ו, שהוא עצמו כתב עליה ג' יתיר וא"ו, וכן מסר בישעי' סימן נ"ח במותי ד' מלא בקריא וסימן ירכבהו על במותי ארץ, והרכבתי' על במותי ארץ (ישעי' נ"ח י"ד), ודרך על במותי ארץ דריש מיכ', וכן מצאתי במסורת כ"י, ומאן דמסר ג' ב' מלא ואחד חסר שבושא הוא ובמסרה רבתא במערכ' אות הוא"ו חשיב כמי לכולהו בהדי תיבות' דיתירין וא"ו וקטפין קמצין: תנובת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: שדי, ביו"ד בסוף התיבה, ופירושו כמו שדה: וינקהו, חסר דחסר ולית בה יו"ד לבד מן חד דקרי קדים לנו"ן כתיב, השופר הפוך בקוף, מנחת שי: מחלמיש, מלא יו"ד: צור, מלא וא"ו: (יד) ואילים, זה הוא אחד מן ד' מלאים דמלאים בתרין יודי"ן: ועתודים, זה הוא אחד מן ב' מלאים דמלאים מלא וא"ו ומלא יו"ד: כליות, מלא וא"ו כתיב: (טו) ישרון, בהעתק הללי ישרן, ירושלמי ישרון ע"כ, ובכל הספרים מלא והן במסורת ישרון ב' וכתב כן וסימנהון וישמן ישרון ויבעט, דין, אין כאל ישרון רכב בפרשת וזאת הברכה, ודכותיה ויהי בישרון מלך (שם), וכן כתב הרמ"ה ז"ל, מ"ש: ויבעט, בספרים מדוייקים העי"ן בקמץ, מ"ש: עבית, מלא יו"ד כתיב: כשית, בסי"ן והמובן כמו בסמ"ך, ומלא יו"ד, כתבו המדקדקים שנדגשה הכ"ף מדין אתי מרחיק, אבל אינו על המנהג בהטעם באות שנייה, מ"ש: ויטש, חסר וא"ו כתיב: אלוה, מלא וא"ו, והוא קודש, והה"א במפיק: ישעתו, חסר וא"ו כתיב: (טז) יקנאהו, בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל, וכן במסורת ב' חד חסר והוא דין, וחד מלא, ובפסיליהם יקניאוהו (תהלים ע"ח נ"ח), והוא מלא דמלא, מנחת שי: בזרים, מלא יו"ד כתיב: בתועבת, מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין: יכעיסהו, מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (יז) לשדים, מלא יו"ד בין דל"ת למ"ס כתיב: אלה, חול כתרגומו, וכן אלהים לא ידעום, מ"ש: ידעום, זה הוא אחד מן ב' מלאים וא"ו: מקרב, חסר וא"ו: שערום, בסי"ן שמאלית, מ"ש, ומלא וא"ו כתיב: (יח) תשי, משרש נשה, והוורו הנקודות כאילו נכתב תשה, היו"ד תמורת ה"א השרש, ויו"ד זעירא ולית נקריא כותיה, כביכול התשתם כחו של יוצר, ויקרא רבה סוף פרשת אחרי מות, ובמדרש רבה פרק ט' ותנחומא פרשת נשא, ועיין ריקאנטי, מנחת שי: מחללך, חסר וא"ו כתיב:

(יט) ובנתיו, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כ) אסתירה, מלא יו"ד כתיב, וה"א נוספת בסוף התיבה: אחריתם, מלא יו"ד כתיב: דור, מלא וא"ו: תהפכת, התי"ו בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והפ"א בדגש, כן כתב במדויקים, מ"ש, חסר דחסר כתיב: אמן, חסר וא"ו כתיב: (כא) קנאוני, מלא וא"ו כתיב: אל, חול כתרגומו, מ"ש: בעסוני, מלא וא"ו כתיב: בהבליהם, מלא יו"ד כתיב: אקניאם, מלא יו"ד כתיב: אבעיסם, מלא יו"ד כתיב: (כב) ותיקד, מלא יו"ד כתיב: שאול, מלא וא"ו: תחתית, מלא יו"ד: ויבלה, מלא יו"ד וחסר וא"ו: מוסדי, מלא וא"ו כתיב: (כג) עלימו, מלא יו"ד כתיב: רעות, מלא וא"ו: בם, הבי"ת בדגש מדין דחיק: (כד) מזי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: ולחמי, חסר וא"ו כתיב: מרירי, מלא יו"ד כתיב: ושן, השי"ן בסגול לפי שהוא במקף: בהמת, חסר וא"ו כתיב זחלי, חסר וא"ו כתיב: (כה), תשכל, בחומש מ"ש הכ"ף בצירי, והוא במקף לכן צריך להיות בסגול: ומחדרים, מלא יו"ד כתיב: אימה, מלא יו"ד כתיב: בחור בתולה, שניהם מלאים וא"ו יונק, מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסרא גבי כאשר ישא האמן את היונק, כל ינקי חסרים שיבושא הוא, דכולהו כסתי דיקי יונק דהאזינו מלא וא"ו כתיב, הרמ"ה ז"ל, מ"ש: שיבה, מלא יו"ד: (כו) אפאיהם, מלא יו"ד כתיב: אשביתה, מלא יו"ד, וה"א נוספת בסוף התיבה: אנוש, מלא וא"ו, וכולהון דכותיה: (כז) לולי, מלא וא"ו כתיב ונסיב יו"ד בסוף תיבותא, וכל לולי באורייתא דכותיה, בר מן אחד, כי לולא התמהמהנו בפרשת מקץ, דכתיב כמי מלא וא"ו מיהו נסיב אל"ף בסוף תיבותא, רמ"ה: אגור, מלא וא"ו כתיב: צרימו ירנו, חסר יו"ד בתר דל"ת: (כח) אבד, חסר וא"ו: עצות, מלא וא"ו: המה, ה"א בס"ף התיבה: (כט) ישכילו, מלא יו"ד: יבינו, מלא יו"ד: לאחריתם, מלא יו"ד: (ל) איכה, מלא יו"ד, וה"א בסוף התיבה: ירדף, חסר וא"ו: יניסו, מלא יו"ד: כי, הכ"ף דגושה, מ"ש: צורם, מלא וא"ו: הסגירם, מלא יו"ד: (לא) בצורנו צורם, שניהם מלאים וא"ו: ואיבינו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: פלילים, כתב הרמ"ה ז"ל בשרש פלל וכתן בפללים בפרשת משפטים (כ"א כ"ב), חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסר עליה לית כותיה חסר יו"ד קדמאה ואחר פלילים כתיב מלא יו"ד קדמא' וחסר יו"ד בתראה, ואית נוסחי דכתיב בהו ואיבינו פלילי', מל' תרין יודי"ן ומסרין בהון תלתא וכתן בפללים, ואיבינו פלילים, והוא עון פלילים, (איוב ל"א י"א), קדמאה חסר יו"ד קדמאה ותרין בתראין מלאים, והדין נוסחא פליגא אמסורתא קמייתא מיהו תרתין מסורתא איכא למימר דלא פליגן דמסורת בתרייתא דיקא מסרא חסר ומלא לענין יו"ד קדמאה בלחוד קא מסרא עכ"ל, וספרי דילן איכון כפשטא דמסורתא בתריית' דתרין בתראים מלאי' תרין יודי"ן, ובמסורתא דדפוסא פרשת משפטי' איכ' גירסא אחריתי דלא כמאן, ומשום הכי לא כתבינן לה, ועוד דמסורתא ופסוק פליגי אהדדי, ועיין עוד מ"ש באיוב ל"א, מ"ש: (לב) כי מגפן, במקף ובמאריך לא בגלגל והגימ"ל דגושה, מ"ש: סדם, חסר וא"ו, וכל סדם באורייתא דכותיה: ומשדמת, בשי"ן ימנית, מ"ש, חסר וא"ו וכתיב: עמרה, חסר וא"ו כתיב, וכל עמרה באורייתא דכותיה חסר: ענבמו, חסר יו"ד כתיב: ענבי, במקף לא בגלגל, מ"ש, והדגש בנו"ן הוא לתפארת: רוש, מלא וא"ו ומסר עליהון לית כותיה כתיב וא"ו, ושארא אורייתא מלא אל"ף וחסר וא"ו: אשכלת, חסר וא"ו כתיב: מררת, חסר דחסר חסר תרין ווי"ן: (לג) תנינם, מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין, ועיין מ"ש בפרש' בראשית (א' כ"א): פתנים, מלא יו"ד כתיב: (לד) הלא, במסורת הדפוס וגם בהרבה ספרים כ"י נמסר י"ג הלוא מלאים בתורה וחד מינייהו פליגי ביה הלא הוא כמוס עמדי, ובפסוק כדפס מלא, ובמסרה אחרת כ"י מצאתי י"ב הלוא מלאים בתורה ולא זה עמהם, ולזאת הסכים הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב שאת, ואפילו בספרים כתובי יד שנמסר בהם י"ג מלאים ופלוגתא על דין כתבוהו בפסוק כאן חסר וא"ו, והכי פשיטא ליה לבעל א"ת, מ"ש: כמס, חסר וא"ו כתיב: חתום, מלא וא"ו כתיב: באוצרתי, בהעתק הללי ובכל ספרי' מדוייקים מלאות וקדמאה וחסר וא"ו בתראה, וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמדפיס פעל אוכרית בלשון שקר,

ובמסורת כ"י כמסר וסימניהון הלא הוא כמס, אשר לא הראיתי' דמלכי', ואבירו דישעיה, ע"כ, ובמקצת ספרים מדוייקים, דמלכים חסר דחסר, דישעיה דאורייתא שוין, מ"ש: (לה) ושלם, הלמ"ד בצירי, כמו והדבר אין בהם: תמוט, מלא וא"ו וכתי': קרוב, מלא וא"ו: אידם, מלא יו"ד כתיב: עתדת, בתיקון ס"ת איכא פלוגתא' אי חסר יו"ד או מלא והמסורת מוכיח שהוא חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה, ואם עתדת למו חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב, מ"ש: (לו) ידין, מלא יו"ד: אזלת, התי"ו במקום ה"א הנקבה: עצור ועזוב, שניהם מלאים וא"ו, (לז) אי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: אלהימו, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: חסיו, בא בשלמות כיינו שהיו"ד תמורת השורש: (לח) זבחימו, מלא יו"ד כתיב: יין, מלא בתרין יודי"ן: נסיכם, מלא יו"ד כתיב: יקומו, מלא וא"ו: ויעזרכם, חסר וא"ו כתיב: יהי, ביו"ד בסוף התיב' והוא כמו יהיה: עליכם, מלא יו"ד: (לט) ראו עתה, יש פסיק בין תיבת ראו ותיבת עתה, ותיבת עתה היא מלרע: ואין אלהים עמדי, זוהר פרשת בראשית דף כ"ג, ואין אלהים עמדי דא סמא"ל ונח"ש, אם כן חול ומחק, וכן משמע בפרשת משפטים דף ק"ח וברעיא מהימנא פרשת קדושים, ואם כתבו הסופר לשם קדושה אין בכך כלום, כמו שכתב הר"ש בר צמח בתשוב' הביא' הב"י בי"ד סימן רע"ו שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום דהוי כמקדיש בעלי מומין דלא חלה עליהם קדושה, ועיין מ"ש סוף פרשת ויצא על אלהי אברהם, מ"ש: אמית, מלא יו"ד כתיב: מציל, מלא יו"ד כתיב: (מ) כי אשא, כתוב בספר תגי, מן האזינו עד וישמן ריש פסוקי בריש חיטי, מן וישמן עד כי אשא ריש פסוקי בפלגות חיטי, ומן כי אשא ועד סוף שירתא ריש פסוקי בריש חיטי, ע"כ, ע"ש שהאריך שם בטעם הדבר על פי הקבלה: (מא) שנותי, מלא וא"ו כתיב, בפשט אחד לבד לבן אשר, מ"ש: ותאחז, מלא אל"ף כתיב: אשיב, מלא יו"ד כתיב: (מב) אשכיר, מלא יו"ד כתיב: פרעות, מלא וא"ו כתיב: (מג) הרנינו, מלא יו"ד כתיב: גוים, הגימ"ל רפה, מ"ש: יקום, כתב הרמ"ה נקם נקמת בני ישראל חסר וא"ו כתיב, כי דם עבדיו יקום מלא וא"ו כתיב דכוספאי דיקי, ואית דמסרי איפכ' ושיבוש' הוא, ע"כ, ובמסרא דילן יקום ב' גוי חסר, ר"ל יקום גוי אויביו דיהושע י' חסר כי לא היתה דכותה שליט' שאין אחרי' כבה אבל לעתיד תהיה מלאה כמ"ש בעל מסרה דיהושע סימן תתקי"ט, מ"ש: (מו) שימו, מלא יו"ד: לבבכם, בשני ביתי"ן: מעיד, מלא יו"ד: תצום, חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין בין וא"ו למ"ם: (מז) דבר, הדל"ת רפה, מ"ש: הזה, ברביע, מ"ש: (מט) עלה, העי"ן בחטף פתח, מ"ש: נבו, וא"ו בסוף התיבה: (נ) ומת, חסר וא"ו כתיב: בהר, בפשט' עלה, חסר וא"ו כתיב: שמה, ה"א בסוף התיבה: עמיך, זה הוא אחד מן ד' מלאים יו"ד: (נא) במי, יו"ד כתיב בסוף תיבותא: מריבת, מלא יו"ד: צן, חסר יו"ד: אותי, דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ושארא חסרי', הרמ"ה ז"ל, ומסרא רבתא, מ"ש: (נב) תבוא, מלא וא"ו:

פרשת וזאת הברכה

לג (א) מותו, מלא וא"ו: (ב) ויאמר, המ"ם בפתח כי הרביע דין מפסיק יש לו: הופיע, מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב: ואתה, ה"א בסוף תיבותא כתיב: מרבבת, דין לחוד חסר וא"ו בלישנא: מימינו, יו"ד פתח ונסתרת בתר מ"ם קדמאה וכן בתר מ"ם תנייתא, אשדת, אש דת, קרי, ב' מילין, ועיין הטע' בנחיי והוא חד מן ט"ו מילין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מילין וסימנהם במ"ג ד"ה (א' כ"ו), והדל"ת בקמץ, מ"ש: (ג) חבב, חסר וא"ו כתיב: קדשיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: בידך, חסר יו"ד קדים לכ"ף: תכו, חסר וא"ו כתיב: לרגלך, חסר יו"ד כתיב: מדברתיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (ד) לנו, הלמ"ד ראוי להיות דגושה מדין דחיק, כי המלה שלפניה במקף: מורשה, מלא וא"ו כתיב, וכן לכם מורשה, בפרשת וארא (ו' ח'): קהלת, חסר כתיב: (ה) בישרון, בהעתק הללי בישרון, ירושלמי בישורן, ע"כ, ובכל הספרים שלנו חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכמ"ש בפרשת האזינו, מ"ש: עם, בקמץ, מ"ש: (ו) ימת, חסר וא"ו: מתיו, מלא יו"ד כתיב: (ז) ויאמר, המ"ם בפתח: קול, מלא וא"ו: תביאנו, מלא יו"ד כתיב: רב, הרי"ש בקמץ: מצריו, מלא יו"ד: (ח) תמיך, חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: ואוריך, בתיקון ס"ת ישן ואוריך, במפתח ואריך, ע"כ, והרמ"ה כתב תמיך ואוריך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב, מ"ש: חסידך, מלא חד יו"ד קדים לדל"ת כתיב: נסיתו, מלא יו"ד כתיב: תריבהו, מלא יו"ד: מי יו"ד בסוף התיבה: (ט) האמר, חסר וא"ו: ראיתיו, מלא תרין יודי"ן, ודכותיה ולא ראיתיו, בפרשת ויגש (מ"ד כ"ח): הכיר, מלא יו"ד: בנו, בניו קרי' אמרתך, חסר יו"ד: ובריתך, מלא יו"ד: ינצרו, חסר וא"ו כתיב: (י) יורו, מלא וא"ו: משפטיך, מלא יו"ד: ותורתך, מלא וא"ו: ישימו, מלא יו"ד, ודכותיה וישימו על שכם בפרשת נח (ט' כ"ג): קטורה, חסר עליה כל לישנא חסר וא"ו בר מן חדר מלא וסימן ישימו קטורה, דין, רמ"ה: באפך, הבי"ת דגושה, מ"ש, תרין חסרים יו"ד וסימן, שוב מחרון אפך בפרשת כי תשא (ל"ב י"ב), ישימו קטורה באפך, דין: מזבחך, הבי"ת בשוא לבדו, מ"ש: (יא) חילו, מלא יו"ד, וכל חילו באורייתא מלא: ופעל, חסר וא"ו כתיב: מתנים, ז"ל רמ"ה, ממתנים ועד ירכים בפרשת תצוה (כ"ח מ"ב), חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב: קמיו, מלא יו"ד כתיב: ומשנאיו, מלא יו"ד: יקומון, מלא דמלא בתרין ווי"ן כתיב, גם נו"ן נוספת בסוף התיבה: (יב) לבנימין, בכל ספרי הדפוס וכ"י חסר, וכן במסורת י"ז בנימין מלאים בכל המקרא וסידורן במ"ג פרשת וישלח ובמקומו' אחרים ואין זה מכללם, וראיתי מסורת כ"י שמנתה י"ז בנימין מלאים כסדר המסורת שלנו וכתוב לבסוף וחד מלא ג' יודי"ן לבנימין אמר ידיד ע"כ, ומסרה זאת היא נפלאת היא בעינינו, ומוציאה לעז על כל הספרים כי אין גם אחד שיהיה בהם יותר מיו"ד אחד ובשכבר הימים שמעתי מפי מוהר"ר נתנאל טראבוטו ז"ל שראה בתשובת זקנו מוהר"ר עזריאל טראבוטו ז"ל שכן מצא בלוורקו ס"ת אחד נכתב מיד המקובל מוהר"ם ריקאנטי ז"ל ולא שלטו בו יד, והנכי מוסיף להפליא הפלא ופלא ושאלתי על זה אל החכם בעל אור תורה ודבר קשות על מסרא זו ואמר שאותם שלא שלטו יד בספר ההוא השכינו עולה באהליהם שאולי האומר הראשון אמר כן דרך חידה רמז למוד אחד הלא הוא כמוס בג' יודי"ן דריש מלין ידיד ה', ישכן, עכ"ל, והנסתרות לה' אלהינו, אחר שכתבתי כל זה מצאתי כתוב בספר קבלה הנקרא שער השמים כדברו על ע"ב שמות המצורפים מויסע ויבא ויט בשם העשרים שהוא ג' יודי"ן, זה לשונו שם, ובחשבך חשבון השם שהוא כ"ז חבר עמו מנין אותיותיו יהיה הכל למ"ד וסודו כי לה' ושמו ויו וזהו שאנו כותבים השם בג' יודי"ן והסוד לבנימין אמר והמבין יבין, ע"כ, ובסוט' פרק אלו נאמרין במכב' אותיו' החושן אמרו כל התורה כלה בנימין כתיב חסר והכא בנימין שלם שנאמר ואביו קרא לו בנימין, ע"כ, גם בעיני נפלא דבר זה שהרי ז' בנימין הן מלאים בתור' וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ושאלתי אל החכם הנ"ל והשיב לי מה שאמרו רז"ל כל התורה בנימין כתיב לאו דוקא, אלא ר"ל על הרוב, כי רובם ככולם, עכ"ל, אבל בירושלמי ניחא טפי דקאמר התם והלא אינן אלא ארבעים ותשעה, אמר ר' יוחנן בנימין כתולדותם מלא, ע"כ, פי' כיון דהכא כתיב כתולדותם בעינן כשמות אשר קרא להם אביהם והתם כתיב ואביו קרא לו בנימין מלא, ובעל יפה מראה בביאור הירושלמי נקט לישנא דבבלי אע"ג דבכל התורה כולה בנימין חסר וכו', ולא שת לבו לזאת, המפליא לעשות ועשה עמנו לטובה אות ויחיש קץ הפלאות, ונביט מתורתו נפלאות, אמן, מ"ש: ידיד, מלא חד יו"ד כתיב: חפף, חסר וא"ו וכתיב: כתפיו, מלא חד יו"ד בין פ"א לוא"ו: (יג) מברכת, חסר וא"ו וכתיב: מטל, הטי"ת בקמץ: ומתהום, מלא וא"ו: רבצת, חסר וא"ו: (יד) תבואת, זה הוא אחד מן ד' חסרים וא"ו תניין ומלאים וא"ו קדמאה, ועיין בת"כ בפרשת בהר (כ"ה ט"ו): ירחים, מלא יו"ד: (טו) גבעות, דין הוא מלא וא"ו: (טז) ומלאה, חסר וא"ו כתיב: ורצון, מלא וא"ו כתיב: שכני, חסר וא"ו כתיב, ויו"ד נוספת בסוף התיבה עיין בא"ו: תבואתה, מלא וא"ו ואל"ף קדמין לתי"ו ומלא ה"א בסוף כתיב: ולקדקד, קו"ף ראשונה בקמץ לבד, מ"ש, ז"ל רמ"ה, ולקדקד נזיר אחיו דויחי יעקב (מ"ט כ"ו), חסר תרין ווי"ן, וחבריה

וזאת

דזאת הברכה, דין, דכותיה וכל לישנא דכותיה: נזיר, מלא יו"ד כתיב, וכן נזיר בפרשת ויחי (שם): (יז) בכור שורו, שניהם מלאים וא"ו: קרניו, מלא יו"ד כתיב: רבבות, הבי"ת בשוא לבדו ובכל הספרים כמ"ש בפרשת בהעלתך על רבבות אלפי ישראל, ומלא וא"ו: (יח) באהליך, חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יט) יינקו, מלא בתרין יודי"ן בריש תיבותא חד קרי וחד לא קרי: ושפני, חסר וא"ו כתיב, בכל הספרים המדוייקים בסי"ן שמאלית, וכן הביאוהו השרשים והמאיר כתיב בשרש ספן ובמסורת לית וחסר וסי"ן כתיב: טמוני, מלא וא"ו כתיב: חול, ז"ל רמ"ה, וכחול אשר על שפת הים בפרשת וירא (כ"ב י"ז), מלא וא"ו כתיב, וכל הדין לישנא דחיל באורייתא דכותיה מלא: (כ) וכלביא, מלא יו"ד כתיב ואל"ף בסוף תיבותא: שכן, בגזרת פעל: זרוע, זה הוא אחד מן ג' מלאים וא"ו: (כא) מחקק, חסר ו"ו כתיב, ודכותיה ומחקק מבין רגליו בפרשת ויחי (מ"ט י'): ספון, מלא וא"ו כתיב: ויתא, אחר אל"ף בין יו"ד לתי"ו וכתיב אל"ף בסוף תיבותא, רמ"ה, חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודות ובטעמים וארבעה המה, האחד בחילופי בן אשר ובן נפתלי שבדפוס, וכן ראיתי בכ"י לב"א ויתא כולו סגול ובשני פשטין, ולב"נ ויתא כולו צירי ובפשטא אחד לבד, והב' ברוב ספרי הדפוס כולו בצירי ובשני פשטין, והג' במקצת ספרים כ"י היו"ד בצירי והתי"ו בסגול ובשני פשטין, וכן מסר בספר הדקדוק כ"י וכתב ר' אליא בספר הרכבה שצירי היו"ד מורה על אל"ף פ"א הפעל, והד' בס"ס כולו צירי ובפשט האחרון בלבד, וכתב עליו בעל א"ת שזהו דעת ב"א, ורד"ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קע"ו ולא הכריע, זה לשונו, ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב"נ מלרע בפשט אחד, ויש ספרי' בפשט אחד ולא מתחלפים, ע"כ, ולא דבר אחוזה מהנקודות, מ"ש: ראשי, הרי"ש בגלגל ובלא טעם אחר לשי"ן, מ"ש: (כב) גור, מלא וא"ו וכן גור אריה יהודה בפרשת ויחי (מ"ט ט'): יזנק, הנו"ן דגושה, מ"ש: (כג) ולנפתלי, אין בו פיסקא, וכס' תגי פרשה פתוחה ואין אנו נוהגין לעשותה, מ"ש: רצון, מלא וא"ו: ודרום, מלא וא"ו כתיב: ירשה, ה"א נוספת בסוף התיבה: (כד) רצוי, מלא וא"ו כתיב: וטבל, חסר וא"ו כתיב: (כה) מנעלך, חסר יו"ד כתיב: ודבאך, חסר יו"ד כתיב: (כו) ישרון, חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנייתא: בעזרך, בלא יו"ד בתר רי"ש: (כז) מענה, חסר וא"ו וכתיב, וה"א בסוף התיבה: אלהי קדם, חד מן ג' מלעיל על פי המסורת כמ"ש בפרשת נח, מ"ש: ורעת, חסר דחסר כתיב: (כח) ותירוש, מלא יו"ד ומלא וא"ו: שמיו, מלא יו"ד כתיב: (כט) אשריך, מלא יו"ד כתיב, בהעתק פירארה האל"ף רבתי, וכן ראיתי בנוסח כ"י מאותיות רבתות, ובתיקון ס"ת ישן, ואין כן בספרים שלנו, וכן בספרים מדוייקים נמסר בריש ד"ה על מלת אדם לית אל"ף רבתי, מ"ש: נושע, מלא וא"ו כתיב: גאותך, חסר בלא יו"ד כתיב: במותימו, מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב:

לד (א) מערבת, חסר וא"ו כתיב: (ג) צער, חסר וא"ו: (ד) הראיתיך, הה"א בסגול והאל"ף בחירק, מכלול דף קכ"ז, מ"ש: (ו) בגי, כל אורייתא ניא כתיב מלא אל"ף בסוף תיבותא, בר מן דין דחסר אל"ף, מ"ש: קברתו, חסר וא"ו כתיב: (ז) במתו, זה הוא אחד מן ב' חסרים וא"ו: לחה, ה"א כתיב בסוף תיבותא חילופי וא"ו, רמ"ה, ט"ז מלין בתורה כתיב ה"א, ראה פניך לא פללתי בפרשת ויחי (מ"ח י"א), אסרי לגפן עירה (שם מ"ט י"א), סותה (שם), וגם דלה לנו בפרשת שמות (ב' י"ט), כי גאה גאה בפ' בשלח (ט"ו א'), וחברו (שם כ"א), כי מחה אמחה (שם י"ז י"ד), או ירה יירה בפ' יתרו (י"ט י"ג), ושלח את בעירה בפרשת משפטים (כ"ב ד'), כי היא כסותה (שם כ"ו), כי פרעה אהרן בפרשת כי תשא (ל"ב כ"ה), את קול העם ברעה (שם), ונסכה יין רביעית ההין בפרשת אמור (כ"ג י"ג), ובנחה יאמר בפרשת בהעלתך (י' ל"ו), לא קבה אל בפרשת בלק (כ"ג י"ב), לא כהה לחה, דין, מ"ש: (ח) בכי, הבי"ת רפה מ"ש: (יא) האתת, חסר דחסר, הקדמאה בה"א לא באל"ף, מ"ש: והמופתים, זה הוא אחד מן ב' מלאים דמלאים: (יב) המורא, דין הוא חד מלא בלישנא, מלא וא"ו ואל"ף בסוף תיבותא: לעיני כל ישראל, משפט ספר תורה להשלים התורה בסוף הדף, ולעיני כל ישראל באמצע שיטה, הרי"ף הלכות ס"ת, וכן פסקו כל הפוסקים, והכי פסיק הילכתא רב אשי בפ' הקומץ רבה, אבל בשאר ד' חומשין יכול לגמור באמצע הדף, כדתניא התם הכותב ספר תורה לא יגמור באמצע הדף כמו שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה עד סוף הדף, מ"ש:

יגמור באמצע שיטה שבסוף הדף

חזק

כדי ליתן בעקבי הדברות הראשונות כתובות בפרשת יתרו חלוקות לקורא ביחיד ובצבור, עשיתי ככה עם אלה, ובחילוקי הטעמים הלכתי אחרי החומשים יותר מוגהים ומנהג הקהלות רובם ככולם:

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך, פתוחה: הוצאתיך, בתביר בלבד, מ"ש: מארץ מצרים, במירכא טפחא לבד: עבדים, באתנח לא ברביע: (ז) יהיה, בלא גלגל: על פני, הנו"ן נקודה בקמץ ופתח, כמו שכתבתי בדברות ראשונות: (ח) תעשה, במאריך ובלא גלגל: לך, בלא ספק: פסל, בספק הפ"א רפה: כל תמונה, ואלה שמות, וכל תמונה משנה תורה, כל תמונה, וכן במסורת פרשת וארא חשיב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל: בשמים, בספק: מתחת, הראשון התי"ו בקמץ ופתח, כמו שכתבתי בפרשת יתרו: (ט) לא, אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים, ואלה שמות, על שלשים, משנה תורה ועל שלשים, (י) לארבי, במדוייקים הבי"ת בפתח: ולשמרי מצוהו, המדפיסים טעו בשגגה ועשאום מצותיו קרי, ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ג' מצותי חסר יו"ד בלוי' דכתיבי מצותו וקריין מצותיו, ואין זה מהם רק קריין מצותי ביו"ד לבד, וכן כתב החזקוני, מצותו כתיב מצותי קרי ע"כ, וזהו חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריא יו"ד, ונמסר בסימן בריש שמות ובריש ירמי', וכן כתב הרמ"ה ז"ל, מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו וכתיב יו"ד בתר וא"ו תניין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלחוד קדים לתי"ו וכתיב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ו חלופי יו"ד, וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה תו כתיב תי קרי, גם בעל מנחת כהן במסך אחרי המדפיסים נכשל ברשת זו טעותו, ולא שם אל לבו מה שכתב לקיין בסוף האי סדר דו ולשמרי מצותי כתיב וקריא מצותיו ג' בתורה כי האי גוונא, וסימן אל הנאין, התשמר מצותו אם לא דעקב: ועשית את מצותו דכי תבא עכ"ל, והיינו כסדרא דילן: (יא) שמור, ואלה שמות זכור, משנה תורה שמור, והיא חד מן ג' זוגים מתחלפין, קדמאה זיין תנייתא שי"ן: צוך, בספק והוא"ו דגושה: (יב) העבד, העין בחטף פתח: (יג) ועבדך, במירכא: עבדך ואמתך, ואלה שמות עבדך ואמתך, משנה תורה ועבדך ואמתך: (יד) אלהיך, בשני פשטין, רוצה לומר אין בה"א גריש אלא פשט: (טו) לא תרצח, הצד"י נקודה בפתח וקמץ, כמו שכתבתי בפרשת יתרו: ולא תנאף, ואלה שמות לא תנאף, משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב, ואלה שמות לא תגנב, משנה תורה ולא תגנב, פתוחה ויועה המדפיסים שלא עשו פיסקא: תגנב, בלא אזלא: ולא תענה, ואלה שמות לא תענה, משנה תורה ולא תענה: (יז) ולא תחמד אשת רעך, ואלה שמות לא תחמד אשת רעך, מ"ת ולא תחמד אשת רעך: ולא תתאוה בית רעך, ואלה שמות לא תחמד בית רעך, משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו, ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו: שורו וחמרו, בפסוק זה נימסר במסורת ב' קראי, פירוש שדהו ושורו הם בלי וא"ו בתחלת המלה, ואחרים נסבין וא"ו, ונמצאים טעות במסורה קטנה שבדפוס, הוצרכתי לכתבה אעפ"י שהיא פשוטה, ואגב ארחין למדנו פירוש קרחין, והוא הפך מלת נסבין שפירושה ליקחין. מ"ש:

עשרת הדברות

לציבור

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־
פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀
מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת
לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־
שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו׃ ס לֹא תִשָּׂא
אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת
אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס שָׁמוֹר
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה
וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־
בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ
וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ
וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃ ס וְלֹא
תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁוְא׃ ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת
רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה
בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל
אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

ליחיד

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־
פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם
מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־
שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו׃ ס לֹא תִשָּׂא
אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת
אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס שָׁמוֹר
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה
אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ
וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ
וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ
וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִּרְצָח ס וְלֹא תִּנְאָף ס וְלֹא
תִּגְנֹב ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁוְא׃ ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת
רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה
בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל
אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

מורה דרך

והוא

פירוש נפלא

על התורה

מאוסף מספר **מורה נבוכים** להרמ"בם זצ"ל:

ומבואר באר היטיב, על פי חקירות עיוניות, בלשון עבר ובלשון אשכנז:

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

מַחְלָקֶת חמישית.

ספר דברים.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו ובנו ר' דוד צירנדאָרף יצ"ו.

בשנת הורני יי דרך הקיך ואצרנה עקב לפ"ק.

(כד) **כי** ה' אלהיך אש אוכלה הוא. אכל, זאת המלה
הנתפסה הראשונה בלשון ללקיחת בעלי חיים מה
שיקחוהו מן המזון, וזה מה שאין צריך אליו משל, ואחרי כן ראה
הלשון באכילה שני ענינים (דאן פערבינדעט דיא שפראכע מיט
דעם ווארטע «עססען» צווייא הויפטבעגריפפע), הענין
האחד הוא אבידת הדבר הנאכל, כלומר: הפסד צורתו (דיא
צערשטערונג זיינער פארם) תחלה, (ר"ל שהדבר הנאכל
תפסד צורתו תחלה, ואחר כן ישוב להיות מזון לבעל חי, אשר אכל
אותו, ושני הענינים האלה, הפסד צורת הנאכל הראשונה ושובו
להיות מזון לב"ח, להתמיד עמידתו ולהצמיחו, שניהם נכללים
בהוראת מלת אכל בלשון עברי, כאשר מבאר הרב ז"ל והולך,
דברי המאסף,) והענין האח' צמיחת הבעלי חיים במה שיקחוהו
מן המזון, והתמדת עמידתן בו והתמד' צמיחתן ותיקון כחות הגוף
כלה בו (דיא ערהאלטונג איהרעס צושטאנדעס, דיא פארט-
דויער איהרעס דאזיינס אונד דיא ווידערהערשטעללונג אל-
לער קערפערליכען קרעפטע דאדורך), (הענין הראשון יקרא
בל"א: פערצעהרען), והשני: (נעהרען), ד"ה), ולפי הענין
האחד שהוא' אבידת הדבר והפסדו, הושאל לשון אכילה לכל אבידה
והפסד, ובכלל (אונד אים אללגעמיינען) לכל השמט צורה
(אויף יעדע צערשטערונג איינער פארם): ואכלה אתכם ארץ
אויביכם (ויקר' כ"ו ל"ח), ארץ אוכלת יושביה (במדבר י"ג ל"ב),
חרב תאוכלו (ישעיהו א' כ'), תאכל חרב (שמואל ב' ב' כ"ו),
ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה (במדבר י"א א'), אש
אוכלה הוא, כלומ': יאבד המורים בו (דיא איהם אונגעהארזאם
זינד), כאבוד האש למה שישלוט עליו, וזה הרבה, ולפי הענין
האחרון (שהוא צמיחת בה"ח ע"י המזון, והתמדת צמיחתם
ועמידתם ותיקון כחות גופם בו, ד"ה), הושאל לשון אכיל' לחכמה
וללימוד, ובכלל להשגת השכליות (אויף פערשטאנדעסבעגריפ-
פע), אשר יתמיד בהם השארות הצורה האנושית על השלם
שבעניינים (וואדורך דיא פארטדויער דעם וועזענטליכען אים
מענשען אין פאללקאממענהייט ערהאלטען ווירד), כהתמדת
הגוף במזון על הטוב שבעניניו (וויא זיך דער קערפער דורך דיא
שפייזען אין גוטעם צושטאנדע ערהעלט): לכו שברו ואכולו
(ישעיהו נ"ה א'), שמעו שמוע אלי ואכלו טוב (שם פסוק ב'),
אכול דבש הרבות לא טוב (משלי כ"ה כ"ז), אכול בני דבש כי טוב
ונופת מתוק אל חכך כן דעה חכמה לנפשך (שם כ"ד י"ג י"ד),
(הנה בכל מאמרי המקרא המובאים פה, יורה לשון אכילה על
החכמה ולימודה, והוא מה שרצה הרב ז"ל לבאר בזה, ד"ה,)
וזה נעשה ג"כ הרב' בדברי רז"ל, כלומ' שמכנים החכמ' באכילה:
תא אכלו בשרא שמנא ביה רבא, (ר"ל כי שיעור המאמר התלמודי
הזה: בואו ואכלו בשר שיש בו שומן רב, שיבואו וילמדו ידיעות תור'
וחכמה, שיש בהם נועם רב ותועלת גדולה לנפש, ד"ה). ואמרו:
כל אכילה ושתייה האמורה בספר זה, (בס' משלי ד"ה,) אינה
אלא חכמה, ובקבלת הנוסחאו': תורה, וכן הרבו קראם החכמ'
מים: הוי כל צמא לכו למים (ישעיהו נ"ה א'). ומאשר נעשה זה
הרבה בלשון, ונגלה, עד ששב כאילו הוא ההנחה הראשונה
(אונד זא בעקאננט איזט, אלז וועז עז דיא ערסטע אונד איי-
גענטליכע בעדייטונג דעם ווארטעס ווערע), נעשה ג"כ לשון
הרעב והצמא בהעדר החכמה וההשגה (ווירד אויך אונטער
«הונגער» אדער «דורסט» דער מאנגעל אן וויזהייט אונד
בעגריפף פערשטאנדען): והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם
ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' (עמוס ח' י"א), צמאה
נפשי לאלהים לאל חי (תהלות מ"ב ג'), וזה הרבה, ותרגם יונתן
בן עוזיאל ע"ה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישוע' (ישעי' י"ב ג'):
ותקבלון אולפן חדת בחדוה מבחירי צדיקיא, והשתכל פירושו:
מים, שהוא חכמה, שתגיע בימים ההם, ושם (ער נימט אויך
אן) ממעיני כמו מעיני העדה (במדבר ט"ו כ"ד), כלומר:
הראשים, והם החכמים, (כוונת הרב ז"ל, כי יב"ע, פירש מלת
מִמַּעַיְנֵי בפסוק שלפנינו כאילו נכתב מֵעֵינֵי, ורמז בזה על חכמי
ישראל, שהם הראשים, והם עיני האומה
הישראלית, כי יהיו לאומתם לעינים, להורות לאחיהם את הדרך
אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון, ד"ה,) ואמרו: מבחירי
צדיקיא, כי הצדק היא הישועה האמיתית, (ר"ל כי יב"ע תרגם
מלת ממעייני: מבחירי, שהם חכמי ישראל, כמו שמבואר כבר,
ותרגם מלת הישועה: צדיקיא, כי הצדק הוא הישועה, וע"י הצדק
תבוא הישועה האמיתית, ד"ה,) וראה, איך פירש כל מלה בזה
הפסוק לענין החכמה והלימוד, והבן זה. (שם חלק א' פרק ל').

ח (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם. עמידה, שם
משתתף, יהיה בענין עמידת האדם וקימתו: בעמדו
לפני פרעה (בראשית מ"א מ"ו), אם יעמוד משה ושמואל (ירמיה
ט"ו א'), והוא עומד עליהם (בראשית י"ח ח'), ויהיה בענין
ההמנע וההפסק: כי עמדו לא ענו עוד (איוב ל"ב ט"ז), ותעמוד
מלדת (בראשית כ"ט ל"ה), ויהיה בענין הקיום וההשאר (אונד
בעדייטעט אויך בעשטענדיגקייט אונד פארטדויער): למען
יעמדו ימים רבים (ירמי' ל"ב י"ד), ויכלת עמוד (שמו' י"ח כ"ג),
עמד טעמו בו (ירמיה מ"ח י"א), התקיים ונשאר ולא נשתנה,
וצדקתו עומדת לעד (תהלי' קי"א ג') קיימת ונשארת. וכל עמידה
שבאה באל יתברך, היא מזה הענין האחרון: (ר"ל הקיום בלי
שינוי, ד"ה), ועמדו רגליו ביום ההו' על הר הזתים (זכרי' י"ד ד'),
יתקיימו סבותיו, כלומ' מסובביו, (כלומ' הסבות אשר הוא סבתם
והם מסובבים, והם סבות למה שיתחדש (דיא אורזאכען דער
דינגע, דערען ערסטע אורזאכע גאטט איזט, אונד דיא אלזא
ווירקונגען אונד צוגלייך אורזאכען דער ערייגניססע זינד),
פירוש דברי משה הנרבוני בתוספת ביאור מהמאסף), והנה
יתבאר זה בזכרי שיתוף רגל (בפרק כ"ח חלק א'), ומזה הענין
אמר יתברך אל משה: ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' כ"ח),
אנכי עומד בין ה' וביניכם. (כוונת הרב ז"ל, כי שיעור המאמרים
ואתה פה עמוד עמדי, אנכי עומד בין ה' וביניכם, שמשה היה
מתקיים בעמוד התמיד לפני ה' במדרגתו הגדולה העליונה על כל
מדרגות שאר הנביאי', ד"ה). (שם פ' י"ג).

ו (ה) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך. לב, שם
משתתף, הוא שם האבר אשר בו התחלת החי (אין וועלכעם
זיך דער אורשפרונג דעס לעבענס צייגט): ויתקעם בלב אבשלו'
(שמואל ב' י"ח י"ד), ולאשר היה זה האבר באמצע הגוף, הושאל
לאמצע כל דבר: עד לב השמים (דברים ד' י"א), בלבת אש (שמות
ג' ב'), והוא שם המחשבה ג"כ: לא לבי הלך, (מלכים ב' ה' כ"ו),
ר"ל: הייתי נמצא במחשבתי כשאירע כך וכך, (כוונת הרב ז"ל,
כי שיעור המקרא הזה שאמר אלישע הנביא לגיחזי נערו: לא לבי
הלך, בתמיהה: הכי לא הלך לבי עמך, הכי לא הייתי במחשבתי

הגלך, כאשר הפך איש (נעמן) מעל מרכבתו לקראתך, ולקחת ממנו ככרים כסף ושתי חליפות בגדים? (שם פסוק כ"ח כ"ב כ"ג), ד"ה), ומזה הענין: ולא תתורו אחרי לבבכם (במדבר ט"ו ל"ט), ר"ל: רדיפת מחשבותיכם (אייערן געדאנקען נאכצופאלגען)' אשר לבבו פונה היום (דברים כ"ט י"ז), מחשבתו הרה והוא שם העצה: כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד (דברי הימים א' י"ב ל"ח), כלומר: על עצה אחת, וכן אמרו: והאוילים בחסר לב ימותו (משלי י' כ"א), כלומר: בחסרון עצה, וכן אמרו: לא יחרף לבבי מימי (איוב כ"ז ו'), ענינו: לא תטה עצתי מזה הענין, כי ראש הדברים: בצדקתי החזקתי ולא ארפה (שם), לא יחרף לבבי מימי, ומענין יחרף הנזכר (איזט מיינעס ער־ אבטענס), אמרו: שפחה נחרפת לאיש (ויקרא י"ט כ'), דומה לערבי, כלומ': מנהרפה, רוצים בה: נוטה מקנין העבדות לקנין האישות (וואָרונטער מאָן פאָן דער דינסטבארקייט אבוויכען אונד אין דען עהעשטאנד טרעטען פערשטעהט), ר"ל, כי מלת נחרפת היא דומה למלה הערבית: מנחרפה, שהוראתה: הנוטה ממעמד העבדות למעמד האישות, ותהיה שפחה נחרפת לאיש: שפחה היוצאת להפסי, מהיותה עוד שפחה, ותהיה לאיש אשר יקחנה לו לאשה, ד"ה), והוא שם הרצון: ונתתי לכם רועים כלבי (ירמיה ג' ט"ו), היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מלכים ב' י' ט"ו), כלומר רצונך ביושר כרצוני, וכבר הושאל לבורא מזה הענין: (מענין רצון ד"ה) כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (שמואל א' ב' ל"ה), ענינו: יעשה כפי רצוני, והיו עיני ולבי שם כל הימים (מלכים א' ט' ג'): השגחתי ורצוני, והוא שם השכל: ואיש נבוב ילבב (איוב י"א י"ב), כלומר ישכיל, וכן: לב חכם לימינו (קהלת י' ב'), שכלו בעניינים השלמים, וזה הרבה, ולפי זה הענין הושאל לשם בכל מקום, ר"ל, שהוא מורה על השכל, אלא הזר, שהוא מורה על הרצון, (ר"ל במקומות מעטים, שהושאלה מלת לב להקב"ה ותורה על הרצון, והוא דרך זר (איינע אויז־ נאהמע), ד"ה) כל מקום לפי ענינו, וכן והשבות אל לבבך (דברי' ד' ל"ט), ולא ישיב אל לבו (ישעיה מ"ד י"ט), וכל מה שדומה לו, כלו בחינת שכל, כמו שאמר: ולא נתן ה' לכם לב לדעת (דברים כ"ט ג'), כמו אתה הראית לדעת (שם ד' ל"ה), אמנם מאמר: ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, פירושו אצלי: בכל כחות לבך, כלומר: כחות הגוף כלם, כי התחלת הכל מן הלב, (דען דאז פרינציפ (דער אורשפרונג) אללער קרעפטע קעממט אויז דעם הערצען), והענין, שתשים תכלית פעולותיך כלם השגתו (דאס דוא דיא ערקעננטניס גאָטטעס צום צוועקקע אללער דיינער האנדלונגען מאַכעסט), כמו שביארנו בפירוש המשנה ובמשנה תורה. (משנה תורה הוא ספר יד החזקה להרב ז"ל, דברי המאסף.) (שם פרק ל"ט).

(כד) ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה. כוונת כלל התורה שני דברים, והם תיקון הנפש ותיקון הגוף, אמנם תיקון הנפש הוא שיתנו להמון דיעות אמיתיות כפי יכלתם, ואמנם תיקון הגוף יהי' בתיקון עניני מחיתם קצתם עם קצתם (בעשטעהט אין דער אנארדנונג, וויא זיא זיך איינאנדער ערהאלטען זאללען), וזה הענין ישלם (ווירד פער־ פאללקאממנעט), בשני דברים, האחד מהם, להסיר החמס מביניהם, והוא שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכלתו, אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל, והשני ללמוד כל איש מבני אדם מדות מועילות בהכרח, עד שיסודר ענין המדינה (זאָ דאס דיא רעגירונג דעס לאנדעס אין ארדנונג געפיהרט ווירד). ודע, ששתי הכוונות האלה האחת מהן בלא ספק קודמת במעלה (אין דער ווירדע), והוא תיקון הנפש, ר"ל נתינת הדיעות האמיתיות, והשני' קודמת בטבע ובזמן, ר"ל תיקון הגוף, והוא הנהגת המדינ' ותיקון עניני אנשיה כפי היכולת וזאת השנית היא הצריכה יותר תחלה, והיא אשר הפליג לדקדק בה ולדקדק בחלקיה כלה, מפני שאין יכולת להגיע אל הכוונה הראשונה אלא אחר שיגיעו אל השניה הזאת, והוא שכבר התבאר במופת (דורך איינען בעווייז), שהאדם יש לו שתי שלימיות, שלימות ראשון, והוא שלימו' הגוף, ושלימות אחרון, והו' שלימות הנפש, ושלימותו הראשון הוא, שיהיה בריא על הטוב שבעניניו הגשמיי' (געזונד אונד אים בעסטען קערפערליכען צושטאנדע), וזה לא יתכן אלא במצאו צרכיו בכל עת אשר יבקשם, והם מזונותיו ושאר הנהגת גופו מדירה ומרחץ וזולתם (אונד דערגלייכען), וזה לא ישלם (קאן ניכט פערפאללקאממנעט ווערדען), לאיש אחד לבדו כלל, אי אפשר להגיע כל אדם אל זה השיעור אלא בקיבוץ המדיני (אין דעם בירגערליכען פעראיינע), כמו שנודע, שהאדם מדיני בטבע (דאס דער מענש פאן נאטור צור בירגער־ ליכען געזעללשאפט געמאכט איזט), ושלימותו האחרון הוא, שיהי' משכיל בפועל (דאס ער אין דער טהאט פערשטענדיג זייא) והו' שידע כל מה שיכולת האד' לדעתו מכל הנמצאות (פאן אללען וועזען), כפי שלימותו האחרון (נאך זיינר העכסטען פאללקאמ־ מענהייט), ומבואר הוא שזה השלימות האחרון אין בו מעשים ולא מדות, ואמנם הוא דיעות לבד, וכבר הביאו אליהם העיון וחייבם אותם החקירה (אונד וועלכע דיא אונטערזוכונג בע־ יאהעט), ומבואר הוא גם כן שזה השלימות האחרון הנכבד אי אפשר להגיע אליו אלא אחר הגיע השלימות הראשון, כי האדם אי אפשר שיצייר מושכל (דען עז איזט דעם מענשען אונמעגליך, זיך איינען פערנונפטבעגריף פארצושטעללען) ואפי' ילמדוהו אליו, כל שכן שיתעורר לו מעצמו (פיל וועניגער, דאס ער פאן זעלבסט אויפמערקזאם דאראויף ווערדען זאלל), בעוד שיש לו (זאָ לאנגע ער האט) כאב, או רעב חזק או צמא, או חום או קור חזק, אבל אחר הגיע השלימו' הראשון, (שהוא שלימות הגוף ד"ה,) אפשר להגיע אל השלימות האחרון (שהוא שלימות הנפש ד"ה,) אשר הוא הנכבד בלי ספק (וועלכע אהנע צווייפעל דאז ערעלסטע איזט), והוא סבת החיים התמידים (דעם פארטדויערנדען לעבענס), לא זולתו, (ר"ל שרק שלימו' הנפש תביא לחיים המתמידים והנצחיים, ואין דבר זולתה (אונד עז גיבט ניכטס אויסער דערועלבען), שיביא לאושר הנצחי, ד"ה), והתורה האמיתית אשר ביארנו, שהיא אחת ושאין זולתה, והיא תורת משה רבינו, אמנם באה לתת לנו שתי השלימיות יחד, ר"ל תיקון עניני בני אדם קצתם עם קצתם (געגען איינאנדער), בהסיר העול (דיא געוואלטטהעטיגקייט וועגצושאפפען), ובקנות המדות הטובות המעולות (אונד גוטע עדלע זיטטען צו בילדען), עד שתתקן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד (זאָ דאס דיא איינוואָהנער דעם לאנדעס אין ארדנונג בליבען

אונד

אונד ערהאַלטען ווערדען קעננען), להגיע כל אחד מהם אל שלימותו הראשון, ותיקון האמונו' ונתינת דיעות אמיתיות, כאשר יגיע השלימות האחרון · וכבר כתבה התורה שתי השלימיות, והגידה אלינו, שתכלית אלו התורות כלם הוא להגיע אליהם; אמר יתברך: ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה, והקדים הנה (פה, ד"ה) השלימו' האחרון לפי מעלתו, (נאך איהרער ווירדע), כמו שבארנו, שהוא התכלית האחרון (דאָס זיא דער העכסטע צוועק איזט), והוא אמרו: לטוב לנו כל הימים, הנה ידעת אמרם ז"ל בפירושו, והוא שאמר יתברך: למען ייטב לך (דברים כ"ב ז'), לעולם שכלו טוב, והארכת ימים (שם), לעולם שכלו ארוך, כן אמרו הנה: לטוב לנו כל הימים, הכוונה: הענין ההוא בעצמו, רצוני לומ' להגיע לעולם שכלו טוב וארוך, והיא העמידה המתמדת (וועלכע דיא פֿאָרטרויערנדע ערהאַלטונג איזט), ואמרו: לחיותנו כהיום הזה, זאת העמידה הגשמית הראשונה (דיא צילט אויף דיא ערסטע אונד קערפּערליכע ערהאַלטונג), הנמשכת קצת זמן (וועלכע נור איינע צייט לאַנג דויערט), אשר לא תשלם ומסודרת אלא בקבוץ המדיני (אונד נור אין דעם בירגערליכען פֿעראיינע אין פֿאָללקאָממענער אָרדנונג געדייהען קאַן), כמו שביארנו (שם חלק ג' פרק כ"ז) ·

עקב יא

(יב) **ארץ** אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה · עין, שם המשותף, הוא שם עין המים: על עין המים במדבר (בראשית ט"ז ז'), והוא שם העין הרואה: עין תחת עין (שמות כ"א כ"ד), והוא שם ההשגחה (איינע בענעננונג דער אויפֿזיכט), אמר על ירמיהו: קחנו ועיניך שים עליו (ירמיהו ל"ט י"ב), ענינו שים השגחתך עליו, ולפי זאת ההשאלה נאמ' בחוק הבורא (אין דער פֿאָרשטעללונג פֿאָן גאָטט), בכל מקום: והיו עיני ולבי שם כל הימים (מלכים א' ט' ג'), השגחתי (מיינע פֿאָרזעהונג), כוונתי כמו שהקדמנו: תמיד עיני ה' אלהיך בה, השגחתו בה, עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד' י') השגחתו כוללת בכל מה שבארץ גם כן, כמו שיוזכר בפרקים, יבואו בהשגחה (וועלכע פֿאָן דער געטטליכען פֿאָרזעהונג האַנדעלן), ואמנם כשיתחבר בעינים מלת ראיה או חזיה, ר"ל כאשר התחבר במקרא, במאמר מוסב על הקב"ה, מלת עינים אל מלת ראיה או חזיה (ראיה) ד"ה, כמו: פקח ה' עיניך וראה (מלכים ב' י"ט ט"ז), ה' בשמים כסאו עיניו יחזו (תהלות י"א ד'), יהיה ענין כלם ההשגה השכלית, לא ההשגה הרגשית (קיינע זיננליכע עמפּפֿינדונג), כי כל הרגשה הפעלות (יעדע זיננליכע עמפּפֿינדונג איזט איין ליידען), כמו שידעת, והוא יתעלה פועל, לא מתפעל (איזט טהעטיג, ניכט ליידענד), כמו שאבאר · (שם חלק א' פרק מ"ד) ·

ראה יב

(ה) **כי** אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם · אין ספק אצלי, שהמקום אשר יחדו אברהם בנבואה, היה ידוע אצל משה רבינו ואצל רבים, שאברהם נוה אותם שיהיה בית עבודה, כמו שביאר המתרגם (בראשית כ"ב י"ד) ואמר: ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא, ואמר קדם ה': הכא יהון פלחין דריא וכו', ואשר לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט, (ר"ל אשר לא נזכר בתור' מקום המקדש בפירוש, שהוא הר המוריה, אשר עקד שם אברהם את יצחק בנו, ויחדו למקום מקדש ה', לעבוד שם את האלהים, להקריב לפניו קרבנות, ד"ה,) אבל רמז אליו, ואמר: אל המקום אשר יבחר ה' וגו', יש בו אצלי (מיינעם עראַכטענס) שלש חכמות, האחת מהן, שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה, כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה (דער צוועק דעס געזעצעס), והשנית, שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה (דאָס דיאיעניגען, דיא דיזען אָרט צור צייט בעזאַסען, דענ= זעלבען ניכט צו גרונדע ריכטען זאָללטען), וישחיתוהו בכל יכלתם, והשלישית, והיא החזק' שבהם, שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה, כמו שנפל בבקשת הכהונה, ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך שיצוה לבנותו, ותסתלק המחלוקת, כמו שביארנו בספר שופטים· (הוא חלק מספר יד החזקה להרב ז"ל, דברי המאסף.) (שם חלק ג' פרק מ"ה) ·

שופטים כא

(א) **כי** ימצא חלל באדמה וגו' · אמנם עגלה ערופה תועלתה מבוארת, כי המביא אותה היא העיר הקרובה אל החלל, ועל הרוב ההורג הוא משם, וזקני העיר ההיא מעידים עליהם השם, שהם לא התרשלו בתיקון הדרכים ובשמירתם, ולתייר כל שוא דרך (אונד אַללע רייזענדען אויזצו= פֿאָרשען), כמו שבא הפירוש בדברי רבותינו ז"ל, ולא נהרג זה מפני שהזנחנו התיקונים הכוללים, אבל לא נדע מי הרגו, ואי אפשר על הרוב עם החקירה ויציאת הזקנים והעדים ולקיחת העגלה, שלא ידברו דברי בני אדם, ואולי בפרסום הענין יודע ההורג, ויאמר מי שידעו או שמע ענינו, או הורוהו על זה אמתלאות (אָדער דעם עז געוויססע צייכען אנציגטען): פלוני הוא ההורג, כי אחר שיעמוד אדם ואפילו אשה, ויאמר: פלוני הרגו, לא תערף העגלה, וכבר נודע שמי שידע ההורג, וישתוק ממנו, והם העידו השם עליהם, שלא ידעוהו, יהיה בזה עוון גדולה ואשם גדול, א"כ אפילו אשה אם תדעהו, תאמר, ואחר שיודע, הגיעה התועלת, שאם לא יהרגוהו בית דין, המלך יהרגהו, שיש לו להרוג באמתלאות ובדדמי, (כוונת הרב ז"ל, שמשפט המלך הוא להרוג אדם ע"י אמתלאות (אויף אנצייגען) ובדדמי, ר"ל אם ידמה לנו (ווען עז מוטהמאַסליך איזט), שהוא רוצח, ד"ה) ואם לא יהרגהו המלך, גואל הדם יהרגהו, ויערים עד שיתנכל עליו להרגו, הנה כבר התבאר שתועלת עגלה ערופה היא לפרסם ההורג, (הרמב"ן ז"ל כתב, שיש בו סוד מסודות הקרבנות, הנעשים בחוץ, כמו שעיר המשתלח ופרה אדומה, פירוש רבי יצחק סטנאב), וחיזק זה הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגל', לא יעבד בו ולא יזרע לעולם, שבעל הארץ יעשה כל תחבולה ויחקור עד שיודע ההורג, כדי שלא תערף העגלה, ולא תאסר ארצו עליו לעולם · (שם פרק מ"ה) ·

(יא) וראית

(יא) **וראית** בשביה אשת יפת תואר וגו'. מוזה שכלל אותו ג"כ זה הספר, (ר"ל ספ' שופטי', והוא חלק מספ' יד החזקה להרב ז"ל, כמו שביארנו למעלה, ד"ה) דין אשת יפת תואר, וידעת אומרם: לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, ועם זה יש בכלל זאת המצוה מן המדות הטובות, שצריך שיתנהגו בהם החשובים, מה שאעיר עליו, והוא שאע"פ שנגבר יצרו עליו, ולא יוכל לסבול ולכוף את יצרו, צריך שייחדנה במקו' נסתר, והוא אמרו: אל תוך ביתך (דברים כ"א י"ב), ואין מותר לו שיאנסנה במלחמה, כמו שביארו שם, שאין מותר לבועלה פעם שני' עד שיכות אבלה ותשקוט דאגת', ואין מונעין אותה מהתאבל ומן הבכי, ולא מהמנע מן הרחיצה, כמו שכתוב: ובכתה את אביה ואת אמה (שם פסוק י"ג) כי לבעלי האבל מנוחה בבכיה, ועוררה אבלם (אונד דאס זיא איהרע טרויער אימממער מעהר ערעגען), עד שיחלשו כחות הגופניים מסבול המקרה ההוא הנפשי (דאס זיא יענען צופאלל דער זעעלע ניכט ערטראגען קעננען), כמו שלבעלי השמחה' מנוחה' במיני השחוק, ומפני זה חמלה התור' עליה ושמה הרשות בידה מכל זה, עד שתלאה מן הבכי ומן האבל, וכבר ידעת, שהוא בעלה בגיותה, (ר"ל שמותר לבעול יפת תואר בפעם ראשונה, אף שתעמוד בגיותה (אין איהרעם היידענטהום), ד"ה,) וכן כל השלשים יום תהזיק בתורתה בפרהסיא, ואפילו בעבוד' זרה, ולא יחלקו עליה באמונה עד הזמן ההוא, ועם זה אם לא ישיבנה אל חוקי התורה, לא תמכר ולא יעבד בה, הנה שמרה התירה קרבת המסגל (זא העלט דאז געזעץ אב, איהר בייצוּ וואהנען), ואע"פ שהיא בקלת מרי (אב זיא שאן געווססער מאאסען אים פערברעכען בעהארדט), ר"ל שהיתה אז גויה (דאס זיא נאך היידין איזט), ועם זה אמר: לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (שם פסוק י"ד). (ר"ל שאף שאסיר לו לבעול אותה בפעם שני' עד סוף השלשי' יום, ולא תהי' אשתו עד שיתמו הימים הנזכרים ותתגייר, מכל מקו' אם לא תתגייר יוכרח לשלחה' חפשי לנפשה ולא יוכל להשתמש בה לעבדות או למכר' בכסף, תחת אשר עינה אות' ובא עליה בפעם ראשונ', ד"ה.) (שם פרק מ"ח).

כב (יג) כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה וגו'. הלא תסתכל יושר אלו החוקים ומשפטים צדיקים, איך שפטו במוציא שם רע, והוא כי אין ספק, כי זה האיש הרע לא אהב אשתו אשר הוציא עליה שם רע, ולא מצאה חן בעיניו, ואילו היה רוצה לגרש כדין כל מגרש אשתו, לא הי' לו מונע מזה, אך הי' מתחייב לתת לה חוקה הראוי לה, ושם לה עלילות דברים כדי להפטר ממנה בלא תשלומין, והוציא עליה דבה ודבר שקר, להחזיק בחוקה שיש לה עליו, והוא חמשים כסף, כי זהו מוהר הבתולות הקצוב בתורה, מפני זה גזר עליו השם יתברך, לשלם מאה כסף, (כי זהו מוהר הבתולות,) כמשך אחר העיקר (אין פאלגע דעס גרונדגעזעצעס): אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו (שמות כ"ב ח'), וכדין עדים זוממין, כמו שביארנו (פרק מ"א מזה החלק), כן זה המוציא שם רע חשב להפסידה חמשים כסף, הראוי' לתת לה, ישלם מאה, זהו ענשו על שהי' כובש חוקה הראוי לה, והשתדלו להחזיק בו, ויהי' ענשו על שפתח מעלתה, והוציא עליה קול הזנות, שהיו פותחין מעלתו כשהכוהו ברצועה, כאמרו: ויסרו אותו (דברים כ"ב י"ח), והי' עונש על בחירתו התאוה ובקשו ההנא' לבד, שנתחייב להחזיק בה עליונית: לא יוכל לשלח' כל ימיו (שם פסוק י"ט), כי לא הביאו אל כל זה רק היות' כעורה בעיניו, כן ירפאו המדות הרעות כשתסי' רופאם המצוה

השלשית, לא יסורו אופני היושר, ומבוארים גלויים בכל דיני זאת התורה עם השלמות הטוב, הסתכל איך השוה בין מוציא ש"ר, אשר חשב להחזיק בחוק הראוי עליו לאחר, ובין דין גנב שלקח ממון חבירו, ושם דין עדי זוממין, אשר זממו להזיק, ואף על פי שלא בא הזיק, כדין מי שהזיק וחמס, רצוני לומר: גנב ומוציא שם רע, הדין בשלשתן תורה אחת ומשפט אחד. (שם פרק מ"ט).

כג (טו) לא תסגיר עבד אל אדוניו וכו'. עם היותו רחמנות, יש בזאת המצוה תועלת גדולה, והוא שנתנהג בזאת המדה הנכבדת, והוא שנעזור מי שיעזר בנו (דאס וויר דעמיעניגען העלפען, דער בייא אונז הילפע זוכט), ונשמרהו ולא נסגירהו ביד מי שברח מלפניו, ולא די שתעזור מי שיעזר בך, אלא שאתה חייב לעיין בתקוניו ותטיב לו, ולא תכאיב לבבו בדברים, והוא אמרו יתעל': עמך ישב בקרבך במקו' אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו (דברים כ"ג י"ז), ועוד שחייב זה הדין בפחות שבבני אדם, והוא העבד, כל שכן אם יעזר בך איש נכבד, שראוי לך לעשות מה שראוי לו. ונגד זה הענין ג"כ, שהעובר המעוול (דאס דער איבערטרעטער אונד פערברעכר), כשיעזר בנו (ווען ער הילפע בייא אונז זוכט), לא יעזר ולא ירוחם, ולא יחסרו ממנו דין כלל, ואפילו בא להעזר בנכבד שבדברים והגדול שבהם, והוא אמרו: מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כ"א י"ד), הנה זה בא להעזר בשם יתברך, ונתלה במה שהוא מיוחס לשמו, (רצונו לומר שהרוצח נתלה במזבח הקדוש (דאס דער מערדער זיך צום הייליגען אלטארע בעגיבט), שהוא מיוחס לשם ה' (וועלכער דעם נאמען גאטטעס געווייהעט איזט), ד"ה,) ולא עזרו, אבל מוה להסגירו ביד בעל הדין, אשר ברח מלפניו, כל שכן מי שבא להושע באיש מבני אדם, (ר"ל שאם יבוא רשע ופושע, לבקש תשוע' מאדם אחד, ד"ה,) שאין צריך להושיעו, ולא לרחם עליו, שהרחמנו' על העברייניס (געגען דיא איבערטרעטער) אכזריות הוא על כל הברואים, אלו הם המדות השוות בלא ספק (דיס זינד אהנע צווייפעל זיטטען, דיא זיך וואהל נאך דער בילליגקייט פיגען), אשר הם מכלל חוקים ומשפטים צדיקים. (שם פרק ל"ט).

(יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל. מן הידוע, כי צריך אדם לאהובים כל ימיו, וכבר ביאר זה ארים"טו (אריסטאטעלעס) במאמר התשיעי מספר המדות, אם בעת בריאותו והצלחתו, יהנה בחברתם, ובעת צרתו יצטרך אליהם, ובזקנותו וחולשת גופו יעזר בהם (פינדעט ער הילפע בייא איהנען), וזאת האהבה נמצאת בבנים יותר ויותר גדולה וכן בקרובים, ולא תשלם עד שהמשפח' האחת כשיקבלה אבי אב אחד, ואפילו אבי אב רחוק יהי' ביניהם בעבורו אהבה ועזר קצתם לקצתם געגען איינאנדער וחמלת קצת' על קצתם, אשר הי' אחת מכוונות התורה הגדולות, ומפני זה נאסר' הקדשה, למה שיש בהתרה מהפסד היחס (ווייל, ווען מאן דיאזעלבען דולדעט, דיא פאמיליען צוגרונדע געהען), והיות הנולד מונה נכרי לבני אדם כלם, לא ידע לעצמו קרוב, ולא יכירהו אחד מקרוביו, וזהו הרע שבענינים לו ולאביו, וענין אחר גדול בטעם' איסור הקדש', והו' מניעת רוב תאוה המשגל והתמדתו, כי בהתחלף (דורך דיא פערשידענהייט) גופי הקדשות תוסיף התאוה, כי לא יתעורר האדם (דען דער מענש ווירד ניכט זא גערייצט) לגוף, אשר שהרגיל בו תמיד, כהתעוררו לגופות מתחדשות, חלוקי הצורות והענינים (וועלכע אין פארם אונד אייגענשאפטען פערשידען זינד), ובאיסו' הקדשות תועל' גדולה

מאוד

מאוד והיא מניעת הקטטות, כי אילו היתה הקדשה מותרת, היו באים אל אשה אחת אנשים רבים בעת אחת לפי המקרה, ולא היו נמלטים מן המחלוקת, וברוב הפעמים היו הורגים זה את זה או היו הורגים אותה, כענין הנודע מאז: ובית זונה יתגודדו (ירמיה ה' ז'), ולמנוע אלו הרעות העצומות, ולהביא התועלת הכוללת, והיא ידיע' היחסים (דיא פאמיליען צו קעננען אונד צו אונטערשיידען), נאסרה הקדשה והקדש ולא נמצא דרך היתר למשגל, רק ביחד אשה (זיך איינע אייגענע פרויא צו בעשטיממען), ולישא אות' במפורסם, כי אילו היה די לו ביחודה (להתיחד עמה, ד"ה,) לבד, היו רוב בני אדם מביאים קדשה לבתיהם זמן אחד, מוסכם בין שניהם, ויאמר שהיא אשתו, ומפני זה צוה לעשות מעש' אחד, שייחד' אליו בו (וואדורך ער זיא זיך בעשטיממט), והוא האירוסין, ושיפרסם הדבר, והוא הנישואין: ויקח עשרה אנשים וגו' (רות ד' ב') • ופעמי' שלא יהיה ביניהם הסכמות אהבה ושלום, ולא יסודר ענין ביתם, והותר לו לגרשה, ואילו היתה מתגרשת בדיבור לבד, או בהוציאה מביתו, היתה האשה מחזרת אחר פשיעה, ויוצאה ואומרת כי גרוש' היא, או כשתזנה עם אדם, תאמר היא והנואף שכבר נתגרש', ולזה נצטוינו שלא יתכן לגרש רק בספ', שיעיד עליו: וכתב לה ספר כריתות (דברי' כ"ד ג') • (שם חלק ג' פרק מ"ט) •

כה (ה) **כי** ישבו אחים יחדו וגו' • טעם היבום כתוב, כי הי' מנהג קודם מתן תורה, (בבראשית רבה אמרו ז"ל, שיהודה התחיל בזה המנהג, והיה היבום באחים והגאולה בקרובים, (פירוש רבי יצחק סטנאב,) והשאירהו התורה • (שם חלק א' פרק מ"ט) •

כי תבא כו

(ב) **ולקחת** מראשית כל פרי האדמה וגו' • נטע רבעי הוא נוהג מנהג התרומה והחלה והביכורים וראשית הגז, שהו' ליתן ראשי' כל דבר לשם, לחזק מדת הנדיבות, ולמעט תאות המאכל וקנות הממון, וכן זה הענין בעצמו בלקיחת הכהן זרוע ולחיים וקיבה (דברים י"ח ג'), שלחיים מראשית גוף בעל חי, והזרוע הוא הימין, והוא תחלת מה שישתעף (וואז הערפאר געהט) מן הגוף ג"כ, וקיבה ראשית בני מעיים כלם, אבל מקרא בכורים יש בו מדת ענוה ג"כ, שהוא לוקח סל על כתיפיו, ומודיע חסדי השם וגמולותיו, להודיע לבני האדם שמעבודת השם הוא, שיזכור האד' עתות צרתו ועניני מצוקותיו כשירחיב השם לו, וזאת הכוונה חזקה אותה התורה במקומות רבים: וזכרת כי עבד היית (דברים ה' ט"ו) וגו', מפני שפחד מן המדות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ובנחת, רצוני לומ': הבעיטה והגאוה ועזיבת הדעות האמיתיות: פן תאכל ושבעת (שם ח' י"ב), ואמר: וישמן ישורון ויבעט (שם ל"ב ט"ו) וגו', ומפני זאת היראה צוה במקרא בכורים בכל שנה לפניו יתעלה ולפני שכינתו • (הוא לזכור טוב הש"י עלינו, ולדעת כי לא כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה, כי רועי צאן היו אבותינו, ולולי עזרנו ה', לא היה לנו נחלת שדה וכרם, ולזה מתחיל בגנות ומסיים בשבח • פי' רי"ס •) (שם ח' ג' פ' ל"ט) •

וילך לא

(יז) **והסתרתי** פני מהם והי' לאכול • יצא, היציאה כנגד הביאה, נעש' זה השם ביציאת גשם (איינעס קערפערס) ממקום שהיה נח בו למקום אחר, יהיה הגשם בעל חיים או זולת בעל חיים: הם יצאו את העיר (בראשית מ"ד ד'), כי תצא אש (שמות כ"ב ה'), והושא' להראו' ענין שאינו גוף: הדבר יצא מפי המלך (אסתר ז' ח'), כי יצא דבר המלכה על כל הנשים (שם א' י"ז), ר"ל: עבור המגוה, (ר"ל שיתגלה לכל הנשים שעברה ושתי על מצות המלך,) כי מציון תצא תורה (ישעיה ב' ג'), וכן (בראשית י"ט כ"ג): השמש יצא על הארץ, כלומר: הראות האור, ולפי זאת ההשאל' הוא כל לשון יציא', שנאמ' מיוחס' (צוגעשריבען) לו יתעלה: הנה ה' יוצא ממקומו (ישעיה כ"ו כ"א), יראה דברו, הנסתר עתה ממנו, כלומ': התחדש מה שנתחד' אחר שלא היה, כי כל מתחד' מאתו יתעל' ייוחס (ווירד צוגעשריבען) לדברו: בדבר ה' שמים נעשו וברו' פיו כל צבא' (תהלו' ל"ג ו"ו), דמות בפעולות הבאות מאת המלכי', אשר כליה' בהעביר רצונ' הדבר (דערען ווערקצייג, איהרען ווילען אויזצופיהרען, איהר ווארט איזט), והוא יתברך בלתי צריך לכלי, יעשה בו, אבל פעולתו ברצונו לבד, ואין לו דבור גם כן בשום פנים, ר"ל, גלות מורי (דיא פארשטעלונגען) הנפש לזולתו על ידי כלי הדבור (שפראכווערקצייגע,) כמו שיתבאר • וכאשר הושאלה להראות פעולה מפעולותיו יציאה, כמו שביארנו באמרו: הנה ה' יוצא ממקומו, הושאלה להעלות (אויף דאז פערגעהען) הפעולה ההיא, כפי הרצון, גם כן: שיבה, ואמר: אלך אשובה אל מקומי (הושע ה' ט"ו), הענין: העלות (דאז וועגגעהען) השכינה, אשר היתה בתוכנו, מעלינו, אשר נמשך אחריה (וואראויף ערפאלגט) העדר (מאנגעל) ההשגחה בנו, כמו שאמר מיעד רע (אונגליק דראהענד): והסתרתי פני מהם והיה לאכול, כי כשנעדרה ההשגחה הופקר, ונשאר מטרה (ראז ציל) לכל מה שאפשר שיבא ויקרה, ויהיה טובו ורעתו כפי המקר' • ומה קשה זה היעוד (דיזע דראהונג)! ובעבורו כינה באמרו: אלך אשובה אל מקומי • (הענין: העלות השכינה מעלינו, אשר היתה בתוכנו, אשר נמשך אחר העלותה העדר ההשגח' בנו, כי לכבוד הנביאי' היא, וסרה בסורם: ובסור' הרה ההשגח', כי לא יעש' ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, וזה פרי המשפט, פירוש: וזה מאמר הנביא: בהיותכם עם אל, אל עמכם, והנביאים גם כן, המושיכים והמגיעים הבאת החופפו', ובהעלו' הצדקי' בו יתברך, יעל' החופפו', ובהעלותו תעלה ההשגח', כי אין שם ממשיך מן המלוא העליון • פירוש רבי משה הנרבוני •) (שם חלק א' פרק כ"ג) •

האזינו

לב (ד) **אל** אמונה ואין עול צדיק וישר הוא • זה הפרק כולל פירוש עניני שלשה שמות, שהוצרכנו לפרשם, והם: חסד ומשפט וצדקה • וכבר ביארנו בפירוש אבות (מסכת אבות, ד"ה,) שהחסד ענינו ההפלגה (איין איבערמאאס) באיזה דבר, שמפליגים בו (וועלכע מאן אין איבערמאאס טהוט), ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר, וידוע, שגמילות הטוב כולל שני ענינים, האחד מהם, לגמול טוב למי שאין לו חוק עליך כלל (דער גאר קיינען אנשפרוך אויף דיך מאכען קאן), והשני להטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהי' ראוי, ורוב שימוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חוק עליך כלל, ומפני זה כל טוב', שתגיע מאתו יתברך, תקרא חסד: חסדי ה' אזכיר (ישעיה ס"ג ז'), ובעבור זה המציאות כלו (דיא גאנצע טעפפונג), ר"ל, המצאת (דאס הערפאר בראכטע) השם יתברך אותו, הוא חסד, אמר: אמרתי עולם חסד יבנה (תהלות פ"ט ג'), ענינו: בנין העולם חסד הוא, ואמר בסיפור מדותיו יתברך: ורב חסד (שמות ל"ד

ל״ד ו״ו)· ומלת צדקה היא נגזרת מצדק, והוא היושר, והיושר הוא, להגיע כל בעל חוק לחוקו, ולתת לכל נמצא (יעדעם וועזען) מן הנמצאו' כפי הראוי לו, ולפי הענין הראשון (ר״ל: לפי הוראתו היושר, מפירוש רבי יצחק הטנאב,) לא יקראו בספרי הנבואה החוקי' שאת' חייב בהם לזולתך, כשתשלמם: צדקה, כי כשתפרע לשכיר שכרו, או תפרע חובך, לא יקרא: צדקה, אבל החוקים, הראוי' עליך לזולתך מפני מעלות המדות, כרפואת מחץ כל לחוץ, יקרא: צדק, ומפני זה אמר בהשבת המשכון: ולך תהיה צדקה (דברים כ״ד י״ג), כי כשתלך בדרך מעלות המדות, כבר עשית צדק לנפשך המשכלת, כשלמת לה חוקה, ומפני זה תקרא כל מעלת מדות: צדקה, אמר: והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית ט״ו ו'), ר״ל: מעלת האמונה, וכן אמרו עליו השלום: וצדקה תהיה לנו (דברים ו״ו כ״ה)· אבל מלת משפט הוא, לדון כמה שראוי על הנדון, יהיה חסד או נקמה, כבר התבאר, שחסד נופל על גמילות חסד גמור, (אל תתפלא ממה שאמר הכתוב: ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, (תהלות ס״ב י״ג), בשכבר אמרנו, שכל מצות ה' על עמו אינם כמצות האדון על עבדיו, שהאדון מקבל תועלת מעבודתם, כמו שיצוה לעבדיו, לחרו' תרישו ולשמור צאנו, אבל מצות ה' על עבדיו, לעשות הטוב להם, לא לתועלתו יתברך כלל הם, ככתוב: אם צדק' מה תתן לו (איוב ל״ה ז'), ולפי זה ידמו מצותיו על עבדיו כמצות הרופא על החולה: אל תאכל מזון ואל תשכב בטחב (קאלט), פן יכבד עליך חליך, והנה אם בוא יבוא החולה אל הרופא אחר הרפאו, לאמור: שלם לי שכר מה ששמעתי למצותיך, הלא יהיה לשחוק, אשר כן היה ראוי, שכל עושי מצות השם יתברך לא יקבלו פרס, כי לתועלת נפשם מיוחס, דרך משל: טוב באיסור ביאת הנדה והזבה, למען לא ידבק בו חליה, והרי נדתה וזיבתה עליו, וכיוצא בהם בשאר המצות אין גמולה מוצאת לעושיהם כאמור, ועל כל זה מגד החסד הקב״ה משלם גמול לשומרי מצותיו, כאילו השיג הוא יתברך תועלת במעשיה', וזה אמרו: ולך ה' החסד כי אתה תשל' לאיש כמעשהו, פירוש רבי יצחק הטנאב בתוספת ביאור מהמאסף,) וצדקה על טובה, שתעשה אותה מפני מעלות מדות, להשלים בה נפשך, ומשפט פעמי' שתהיה תולדתו נקמה, ופעמים שיהיה טוב, וכבר ביארנו בפרק' התוארים, כי כל תואר, שיתואר בו השם יתברך בספרי הנביאים, הוא תואר מעשיו, והיה לפי המליצה (דאס ער הערפאר בראכטע) שכל נקרא: חסיד, ולפי רחמיו על העניים, רעני לומר: הנהגתו (דאס ער רעגירט) בעלי חיים בכחותיהם יקרא: צדיק, ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות המצטרפות (וועלכע רעלאטיף (בעציהענד) זינד) ומן הרעות הגדולות המצטרפו', אשר חייב אות' (וועלכע נאטהווענדיג מאכטע) הדין, המסובב אחר החכמה (וועלכעס אויז דער ווייזהייט ערפאלגט), יקרא: שופט, והנה נכתבו בתורה אלו השלשה שמות: השופט כל הארץ (בראשית י״ח כ״ה), צדיק וישר הוא, ורב חסד (שמות ל״ד ו״ו)· (שם חלק ג' פרק נ״ג)·

וזאת הברכה לד

ה וימת שם משה עבד ה' וגו'· כבר ביארו הפילוסופים, כי הכחות הגופניות בימי הבחרות ימנעו רוב מעלות המדות (דיא מייסטען טוגענדען), כל שכן (וויא פיל מעהר הינ-דערן זיא) זאת המחשב' הזכה (דיזע ריינע בעטראכטונג), הצול' ביד האדם (דיא דער מענש ערלאנגט) משלימות המושכלות (דורך דיא פאללקאממענהייט דער פערנונפטבעגריפע), המביאו' לחושק השם יתעלה (דיא אונז אנלייטען, גאטט צו ליבען), כי מן הנקר, שתעלה ביד האדם (דען עז איזט פאלש, דאס דער מענש דיס ערלאנגען קעננטע), עם רתיחת הליחות הגופניות (זא לאנגע דיא הייסען קערפערליכען זעפטע אין איהם שטרו-דעלן), כי כל אשר יחלשו כחות הגוף (זאנדערן יע שוועכער דיא קערפערליכען קרעפטע ווערדען), ותכבה אש התאות, יחזק השכל (דעסטא שטערקער ווירד דער פערשטאנד), וירבה אורו, ותזך השגתו (דער בעגריף ווירד געלייטערט), וישמח במה שהשיג, עד כשיבא האיש השלם בימים, ויקרב למות, הוסיף ההשגה ההיא תוספת עצומה, ותרבה השמחה בהשגה ההיא והחשק למושג (אונד דיא ליבע צו דעם בעגריפפענע), עד שתפרד הנפ' מן הגוף אז בעת ההנאה ההיא, ואל זה הענין רמזו החכמים במות משה, אהרן ומרי', שהשלשת' מתו בנשיק', שאמרו: וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' (דברים ל״ד ה'), מלמד שמת בנשיקה, וכן נאמר באהרן: על פי ה' וימת שם, וכן במרים אמרו: אף היא בנשיקה מתה, אבל לא נזכר בה: על פי ה', להיותה אשה, ואין טוב לזכור זה המשל בה, הכוונה בשלשתן, שמתו בענין הנאת ההשגה ההיא, מרוב החשק, והישכנו החכמים ז״ל בזה המאמר על דרך מליצת השיר המפורסמת, שתקרא שם ההשגה המגעת עם חיזוק חשק השם יתברך: נשיקה, באמרו: ישקני מנשיקות פיהו (שיר א' ב')· וזה המין מן המיתה, אשר הוא המלט מן המות על דרך האמת (דיזע מארט, וועלכע אין וואהרהייט איינע בעפרייאונג פאם טאדע איזט), לא זכרו החכמים שהגיעם, רק למשה ואהרן ומרים (האט, וויא אונזע-רע ווייזען זאגען, בייא נימאנדען, אלז בייא משה, אהרן אונד מרים שטאטט געפונדען), אבל שאר החכמים והחסידים הם למטה מזה (זינד אונטער דיזעם גראדע), אך כלם תחזק השגת שכלם עם המות, כמו שנאמר: והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך (ישעיה נ״ח ח'), וישאר השכל ההוא אחר כן לנצח על ענין אחד (אין דעמזעלבען צושטאנדע), כי כבר הוסר המונע (דען דיא הינדערניס איזט מעגגעשאפפט), אשר היה מבדיל בינו ובין מושכלו בקצת העתי' (וועלכע איהן ביזווילען פאן דעם געגענ-שטאנדע זיינער פערנונפטבעגריפע טרענגטע) (ר״ל: הוסרו התאות הגשמיות, המתנגדים ומונעים את האדם מהשיג התאות הרוחניות, ר״ל: השגת המושכלת, ועל כן קראו ז״ל יום מיתת הצדיק בשם: יומא הילולא רבא (יום החתונה הגדולה), כי הוא יום חתונתו ויום שמחת לבו, למצוא כחם וראשית אונם של התאות הרוחניות, באין מעיק (באין מונע) להם, ומהמבואר עוד, שרגשת התאות הגשמיות עושה רושם בנפש, וכפי חוזק ההשתקעות בהם וכן ירבה חוזק הרושם וכן יפרון קישור הנפש עם הגוף, כי הנפש נטתה לשבת ער (ערירי) עם התאו', בעבור ריבוי השקעו בתאותיו, לכן אלה הרשעי', שטוי עול', המשקעים ברגשות התאות החומריות, יקשה עליה' פרידת הנפש מן הגוף, להיותם כמו עצם אחד, מה שאין כן הצדיקים, אשר מגמת פניהם להתענג על ה' בהשכל' אמתו, לכן אין קישו' נפש' עם הגוף ורושם התאות החומריות חזקים כל כך, לכן נקל עליהם המות, וזה שאמרו ז״ל: מיתת רשעים כי חיזרא בגבבא דעמרא, פירוש: כהוצאת הקוץ מגיזת הצמר, שהוא נותק עמו צמר, ר״ל: קשה להפרד, ונשאר על הנפש רושם התאות החומריות, ומיתת הצדיקים כמשחל ביניתא מחלבא, פירוש: קלה כהוצאת השער

מאהלב, הבלתי נשאר עליו רושם החלב, כן לא ישאר אל נפש הצדיק שום רושם מתאוות החומריות, והרמב"ן ז"ל כתב בענין מהות הגיהנם, שהכל הולך אחר הגמר, ר"ל, שהרשעים נדונים בצער וכאב החולי, שמתו בו, שהוא הולך ומתגבר בנפש', ומי שמת בחולי הקדחת, יגבר בנפשו חלי הקדחת עד בלי תכלית אחר המו', וכן בשאר החליים, וכיוצ'בזה כתו' בעונג הרוחני, המכונה בשם: גן עדן, שהוא הולך אחר החתום, ומי שהתענג בעת מותו לרעיוני מושכלות האלקיות, יתענג גם אחר מותו ביתר שאת ויתר עילוי, ומי שהתענג על ה' בהשכלת אמתו, כן ירבה וכן יפרוץ ענגו בהם אחרי מותו, ומזה נשתרבב המנהג, ללמוד אצל כל חולה עם יציאת הנפ', למען עורר העונג הרוחני בנפשו, והי' לו לאור עולם, אך יש ללמוד אצל כל חול' החכמ', שהיה רגיל לעיין בה ולהתענג עליה בבריאותו, מי שהתענג בלימוד משניו' ותלמוד, ילמדו לפניו משניות, ומי שהיה רגיל ללמוד זוהר וקבלה, ילמדו לפניו זוהר, יען בזה יקל להם לעורר תאות נפשו, להתענג על ה' בעונג, שהיה רגיל בו, כי מצא מין את מינו וניעור, להתענג על ה' בתענוגים רוחניים כימי עולם, מי יתן בבוא עת פקודתי, תמות נפשי מות ישרים, ותהי אחריתי כמוהם, פירוש רבי יצחק שנכתב בתוספת ביאור מהמוהל' (:) ויעמוד בהנהה הגדול' הסי', אשר אינה ממין הכאת הגו', כמו שביארנו בחיבורנו וביאר זולתנו לפנינו (אונד אנדערע פֿאַראונז ערקלערטען). (שם פרק ל"א).

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

הנהגת ערב שבת

בערב שבת אחר חצות יקרא שנים מקרא ואחד תרגום, כי אחז"ל כל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, ועל דרך זה מצוה מן המובחר לקרות כל פרשה ופרשה שנים מקרא עם הטעמים ואחד תרגום בלי טעמים. ולא יפסיק בדבור משהתחיל לקרות שנים מקרא ואחד תרגום. ואם לא השלים שמו"ת בע"ש, מצוה שישלימו בשבת קודם שיאכל, ואם אנוס הוא שלא יוכל להשלימו קודם שיאכל בשבת, מ"מ חייב להשלים קודם מנחה. ואחר שסיים שמו"ת יאמר ההפטרה השייכה לאותו שבת, אם הוא בע"ש יאמר ג"כ מזמור ה' מלך גאות לבש וכו', ואם בשבת יאמר מזמור שיר ליום השבת וכו', כדי שיתחבר תורה נביאי' וכתובים. ויש נוהגין לומר ג"כ משנה ראשונה של מסכת שבת, שהוא משנה.

יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים ושתים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכ' והוציא העני חייב ובעל הבית פטור. פשט בעל הבי' את ידו לחוץ ונטל העני מתוכו או שנתן לתוכו והכניס שניהם פטורים. ואח"כ יאמר זה, שהוא תלמוד:

אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת מאריכין לו ימיו ושנותיו:

ואח"כ יאמר משנה ראשונה של ספר יצירה, שהיא קבלה: **עשר** ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במלות לשון ובמלו' המעור: וכדי לחבר את האהל להיות אחד יאמר אחר כך זה המאמר מהזוהר: **זכור** את יום השבת לקדשו רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. כיון דלא משכחת ביה מזוני מה ברכתא אית ביה אלא הכי תנינן כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליין. ותנ' אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דההוא יומא מתברכין מני' כל שית יומין עילאין וכל חד וחד ביומיה מההיא ברכאן דמתברכאן ביומא שביעאה. ובגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתוריה בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שית יומין דהא בההוא זימנא אזדמן ברכאן לאתברכא אכל שית יומין דשבתא וברכאי לא אשתכח על פתורא ריקנא ועל כן בעי לסדרא פתוריה בליליא דשבתא בנהמא ומזוני. רבי יצחק אומר אפילו ביומא דשבתא נמי:

שמות המתרגמים ההפטרות

לספר דברים

לפרשת ואתחנן	ר' דוד פרידלענדר	לתענית צבור	ר' דוד פרידלענדר
לתשעה באב	ר' יואל ברי"ל	לשבת תשובה	ר' ברוך לינדא
לפרשת עקב	ר' דוד פרידלענדר	לשחרית יוה"כ	ר' דוד פרידלענדר
לפרשת ראה	הנ"ל	לפרשת האזינו	רמבמ"ן ז"ל ור' יואל ברי"ל
לפרשת שופטים	הנ"ל	ליום א' של סכות	ר' אלחנן ברי"ל
לפרשת כי תצא	הנ"ל	ליום ב' של סכות	ר' אהרן האללי
לפרשת כי תבא	הנ"ל	לשבת ח"ה של סכות	ר' איצק אייכל
לפרשת נצבים	הנ"ל	לשמיני עצרת	ר' אהרן האללי
ליום א' של ראש השנה	ר' יואל ברי"ל	לשמחת תורה	הנ"ל
ליום ב' של ראש השנה	הנ"ל		

סדר

תפלות ויוצרות

לשבתות השנה

נדפסו פעם שנית כפי מנהגי אשכנז ופולין

ומתורגם אשכנזית [*

מאת

דוד אָטטענזאָסער.

והוגה בהגהה מדויקת ומעולה, בכל מיני מעלה, לשם ולתפארת ולתהלה.

מחברת חמשית

לספר דברים.

*] תרגום אשכנזי לסדר התפלות כבר נדפס בספר בראשית, ולא ראינו להדפיסו פעמים ושלש בלא צורך.

פיורדא

בבית ובדפוס המשובח של התורני כהר"ר איצק יצ"ו

ובנו ר' דוד צירנדאָרף יצ"ו,

בשנת לשמוע אל הרנה ואל התפלה לפ"ק.

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ· בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל· אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל· לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה· וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי· לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוּסִי· מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי· בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי· אֲדֹנָי לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל· כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁיעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרְאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּירוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי· טְהוֹרָה הִיא· אַתָּה בְרָאתָהּ· וְאַתָּה יְצַרְתָּהּ· וְאַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי· וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי· וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי· וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא· כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים· אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּאַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:
בָּאַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:
בָּאַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּאַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּאַ"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם· הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל יִשְׁלוֹט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ· וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ· גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים· מָה אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקֵנוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ· וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ· וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן· כִּי הַכֹּל הָבֶל·

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ· בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה· זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ· עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ· שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ· וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ: אַשְׁרֵינוּ שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים· עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם·

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל· יְיָ אֱלֹהֵינוּ· יְיָ אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם· אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם· אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא· קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ· וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ· בָּאַ"י מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים· אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן· וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים· קַבֵּץ קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם· וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה· אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ· וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב· בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה: וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים. קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן. אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן: חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד. עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים: זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל. לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם. אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבַד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן. הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל

אָדָם וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל· לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו· וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶם· (א) מִקַּל וָחוֹמֶר· (ב) וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה· (ג) מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד· וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים· (ד) מִכְּלָל וּפְרָט· (ה) וּמִפְּרָט וּכְלָל· (ו) כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט· (ז) מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט· וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל· (ח) כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד· לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא· (ט) כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַם אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר· (י) וְכָל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַם אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר· (יא) וְכָל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בְּדָבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵירוּשׁ· (יב) דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ· וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ· (יג) וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם· בָּרוּךְ הוּא· בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית: בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה· בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם: בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ· בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת: בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו· בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח: בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל· בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם: הָאֵל אָב הָרַחֲמָן· הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר· בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו· וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ: נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת· וּנְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ: וְנַמְלִיכְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ· מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ· יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים· מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ· מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ· הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ· שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ· יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ· בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד· זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה· מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ· בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ· בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ· דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם· וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק· לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן· חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר· כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי· וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם· וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים· אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ· בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ· בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד· וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים· וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו· עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים· הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ· שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו· הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ· אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ· וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ· יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ· כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב· כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ· וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם· וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית· וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ· וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ

מִמֶּנִּי׃ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃ זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה׃ תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים׃ נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃ אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ׃ הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים׃ לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃ יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃ הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם׃ נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ׃ יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃ הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ׃ קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו׃ וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי׃

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת׃ אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃ גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃ יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃ אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ׃ גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃ דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי׃ הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ׃ זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ׃ חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם׃ טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ׃ יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו׃ כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב׃ לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם׃ מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב׃ נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה׃ סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ׃ עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם׃ פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם׃ קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ׃ שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה׃ תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ׃

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃ בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם׃ כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃ זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה׃ יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר

חַסְדֶּךָ· וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ: שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ· וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ· וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן· בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי· אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ· מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה· צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה· מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ· מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט· וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי· עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ· לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ· פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ· תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ· אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי· יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה· אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ· וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ· הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ· שֶׁעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ· בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ· זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ· יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ· וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ· בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ· בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם· מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם· בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים· וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי· וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן· וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה· נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם· יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ· וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב· מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ· עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם· כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ· בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ· יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם· הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה — כִּ׳ לְ׳ חַ׳:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ· לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר· בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ

לוֹ שִׁיר חָדָשׁ · הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ · וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט · חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ · וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם · נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ · מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי · הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם · הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד · מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו · הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ · רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ · אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם · הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל · גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה · וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו · לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ · לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם · וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ · עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ · כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיְיָ · וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ · וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל · עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ · בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ · מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע · וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן · לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ · כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ · יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי · בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי · בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח · כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ · בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה · דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ · צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ · גֵּאוּת לָבֵשׁ · לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר · אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז · מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ · נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם · יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם · אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ · עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ · יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ · מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ · מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ · עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם · יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ · וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ · וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ · יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד · אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם · הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ · וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד · מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי · הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן · אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ · יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ · וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם · יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית · וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ · וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה · הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ · אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: תְּהִלָּה לְדָוִד · אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ · וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ · וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד · וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ · וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ · וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה · וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ · וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ · וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ · אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל · וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ · וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ · וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו · וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:

מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים · וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים · וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ · וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ · וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו · וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו · לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה · וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו · וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי · וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי · אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים · בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ · בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ · שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ · אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם · הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים · נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים · יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים · יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים · יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים · יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד · וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ · כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יְיָ · נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב · וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים · לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ · לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ · מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה · זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו · אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַםִ אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ · בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם · חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:

הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ · עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר · כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים · לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם · יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב · חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי · וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם · הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו · הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ · הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם · וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ · כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם · חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ · תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר · רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת · עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה · רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים · שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת · זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ · הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ · תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו · לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ · תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו · בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל · בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ · יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד · יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם · וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם · תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים · וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ · הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו · הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר · הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל · הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע · הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל

יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ״ה״ת״י״ת:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד· בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד· כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ· וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה· וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ· וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ· אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ· הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם· וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים· אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם· וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים· וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ· וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית· לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ· וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם· וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ· כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם· וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה· וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת· כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָֹה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָֹה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָֹה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָֹה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָֹה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָֹה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָֹה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָֹה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָֹה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָֹה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָֹה· יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם· וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד· מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל· וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ· פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים· אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת· אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת· הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת· הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד· וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן· הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים· וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים· וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים

וְהַמַּתִּיר

והמתיר אסורים. והסומך נופלים. והזוקף כפופים. לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כהמון גליו. ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים. ורגלינו קלות כאילות: אין אנו מספיקין להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו. ולברך את שמך. על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע כלכלתנו מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו. ומחלים רעים ונאמנים דליתנו: עד הנה עזרונו רחמיך. ולא עזבונו חסדיך. ואל תטשנו יי אלהינו לנצח: על כן אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפנו. ולשון אשר שמת בפינו: הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו: כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבע. וכל ברך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה: וכל לבבות ייראוך. וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב. כל עצמותי תאמרנה. יי מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו. ועני ואביון מגזלו: מי ידמה לך. ומי ישוה לך. ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא. אל עליון קנה שמים וארץ. נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך. כאמור לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצמות עזך: הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה:

בפי ישרים תתהלל. ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור. שכן חובת כל היצורים לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות ברכות והודאות מעתה ועד עולם:

ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות: אל ההודאות. אדון הנפלאות. הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים:

ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר: זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה:

יתגדל ויתקדש שמיה רבא. בעלמא די ברא כרעותיה. וימליך מלכותיה. בחייכון וביומיכון. ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו:

אמן. יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקדשא בריך הוא. לעילא מכל ברכתא ושירתא. תשבחתא ונחמתא. דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

חזן ברכו את יי המבורך:

והקהל עונין

ברוך יי המבורך לעולם ועד:

כשאומר החזן ברכו אומרים קהל יתברך.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ושמו מרומם על כל ברכה

וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

כשאומרים יוצר אומרים זה.

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

והיוצרות תמצא אחר התפלה·

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ· וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל· הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם· דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ· מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ· וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו· שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים· וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז· הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם· בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ· אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ· מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ· וְאֵין זוּלָתֶךָ· אֶפֶס בִּלְתֶּךָ· וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה· וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ· וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים· בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם· דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ· וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ· חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ· יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם· לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ· נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם· עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ· צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר· רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם· תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים· בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה· עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ· וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר· מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו· שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ· לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל· הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ· בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ· יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ· יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם· וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים· כֻּלָּם בְּרוּרִים· כֻּלָּם גִּבּוֹרִים· וְכֻלָּם עוֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה· רְצוֹן קוֹנָם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה· בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה· וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים: אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה· וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה· לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים· לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

כשאומרים אופן אומרים זה.

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ· וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ· וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ· פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפַן וּכְרוּב

לעמת

לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:
בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ: כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת. עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת. בַּעַל מִלְחָמוֹת. זוֹרֵעַ צְדָקוֹת. מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת. בּוֹרֵא רְפוּאוֹת. נוֹרָא תְהִלּוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ בִּמְהֵרָה לְאוֹרוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים. כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ אָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ. וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ. וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר, אל מלך נאמן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָֹה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָֹה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָֹה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָֹה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר: ומתקן

כשאומרים זולת אומרים זה

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה. עַל אבותינו

וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ: לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד.

אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ: עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה. לְמַעַן שְׁמֶךָ מַהֵר לְגָאֳלֵנוּ כְּגָאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ: אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ. וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ. וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ. וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ. וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ. וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ. וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים. וְרוֹמְמוּ אֵל. וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם. רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא. מַשְׁפִּיל גֵּאִים. וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים.

מוֹצִיא אֲסִירִים. וּפוֹדֶה עֲנָוִים. וְעוֹזֵר דַּלִּים. וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה. וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם. יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל. קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל. וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. (גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי אַבְרָהָם. אֱלֹהֵי יִצְחָק. וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים. וְקוֹנֵה הַכֹּל. וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת. וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: בעי"ת זכרנו מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ. מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד. מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְרוֹפֵא חוֹלִים. וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר: מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בעי"ת מי כמוך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בעי"ת המלך הקדוש

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂ"ת אֶת הַשַּׁבָּת

לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ׃ עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ׃ וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ׃ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן׃ וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ׃ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ׃ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ׃ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ׃ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ׃ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים׃ וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ׃ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ׃ אַתָּה הוּא לְדֹר וָדֹר׃ נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם׃ הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ׃ בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בעי"ת וכתוב וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים׃ עַם קְדוֹשֶׁיךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ׃ יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ׃ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם׃ וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בעי"ת בספר חיים בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה׃ פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי׃ וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ׃ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי

פִּי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי׃ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן׃ יהי רצון וכו'

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר׃ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃ מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן׃ תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים׃ וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ׃

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ׃

לשבת ראש חודש

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל׃

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ׃ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ׃ רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃ מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃ הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן׃ לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ׃

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃ הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃ הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם׃

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה׃ עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן׃ יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים׃ יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם׃ בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם׃ לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּא יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי׃ כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי׃ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב׃

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה

נָא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּא יְיָ
כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי:
לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם
נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ
הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר
עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא
אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי
אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם:
טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי
בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי
אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ
כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת
יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים
יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל:
לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ
וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה
יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי
וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה
לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת
בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה
אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל
יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי
הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב · כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים
עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה
יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ
וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ
נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל · בָּרוּךְ אַתָּה
יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ
מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר:
יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ
יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה
חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ
אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ
אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא
תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ ·
יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם · וּפוּרְקַן
יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵא לָנָא
מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא
קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִבוּתָא · וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא
בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא · לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי
וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא ·
אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא · אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל
מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא · אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא
בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּיהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵיהּ בְּכָל
עִדָּן וְעִדָּן · לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא · וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין
סָמִיכְנָא · אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא · דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט ·
וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט · וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט · וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד
טַבְוָן וּקְשׁוֹט · בֵּיהּ אֲנָא רָחִיץ · וְלִשְׁמֵיהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא
אֲנָא אֵמַר תּוּשְׁבְּחָן · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי
בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי · וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ
יִשְׂרָאֵל · לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם אָמֵן:
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ׃

רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃ רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ׃

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא׃ שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא׃ בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא׃ כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת׃ הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם׃ קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד׃ וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי׃ וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב׃ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב׃ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן׃ וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר׃

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים׃

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה׃ עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי · וְחַיֵּי אֲרִיכֵי · וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא · וּבַרְיוּת גּוּפָא · וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא׃ לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל · לְרֵישֵׁי כַלָּה וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא · לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן · וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן · וּלְכָל מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן · יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן · וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן · וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין׃ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא · חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי · וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי · וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא · וּנְהוֹרָא מְעַלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא · לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין · רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא · טַפְלָא וּנְשַׁיָּא׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן · יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן · וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן · וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן · וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין׃ מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן׃ וְנֹאמַר אָמֵן׃

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה · עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם · וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה · וּפַת לָאוֹרְחִים · וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים · וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה׃ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם · וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה · וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם · וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם · וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם · עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם · וְנֹאמַר אָמֵן׃

הַנּוֹתֵן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה · הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה · הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו (פלוני) ירום הודו · מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח מלך מלכי

מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל, בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

בשבת שלפני ראש חודש מברכין החודש,

וקודם שמברכין אומרים תפלה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֵּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל טוֹבָה חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים שֶׁיְּמַלֵּא יְיָ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה בִּזְכוּת תְּפִלַּת רַבִּים אָמֵן סֶלָה:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

(ראש חודש פלוני יהיה ביום פלוני)

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

אשרי וכו׳ תמצא לעיל.

באשכנז אומרים זה בשבת שלפני שבועות ולפני ט׳ באב.

אַב הָרַחֲמִים. שׁוֹכֵן מְרוֹמִים בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים. הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים. בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ. מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם: וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

תפלת מוסף של שבת

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ.

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא בשחרית:

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ

עִם סְדּוּרֵי נְסָכֶיהָ מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ: אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אלהינו רצה ומודים. תמצא בשחרית:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לדור ודור תמצא לעיל.

מוסף לשבת וראש חודש

ברכות ראשונות לשמונה עשרה תמצא לעיל.

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ: וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִין כְּסִדְרָן וּמוּסָפִין כְּהִלְכָתָן: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וביום השבת תמצא לעיל:

זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִין כְּהִלְכָתָן:

ישמחו תמצא לעיל, במוסף של שבת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

לטובה ולברכה· לששון ולשמחה· לישועה ולנחמה· לפרנסה ולכלכלה· לחיים ולשלום· למחילת חטא ולסליחת עון· בשנת העבור (ולכפרת פשע) כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות ושבת קדשך להם הודעת וחקי ראשי חדשים להם קבעת· ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים: רצה ומודים וכו':

לשבת וראש חודש חתום שם המחבר יהודה חזק·

אלהיכם יזרח שמשו· שבעתים בגבורתו· הירח בהתחדשו· כשמש וריחתו· והחדש בהתקדשו· לחדש כפרתו· דת היום לשמשו· חזות קדשת שכינתו· מדי חדש בחדשו· ומדי שבת בשבתו: ובדברי קדשך וכו'

לשבת ברית מילה·

אלהיכם אני זוכר הברית· הנה אנכי שולח לשארית· את נסתר בנחל כרית· מבשר טוב ושלום באחרית· ידעו זאת כל כורתי ברית· אומר לציון מלך אלהיך והרית· ובדברי קדשך וכו'·

ריא איבערזעצונג פאן אלהיכם לשבת וראש חודש ולשבת ברית מילה זיהע אין ספר בראשית·

לשבת נחמו

אלהיכם יוסף ידו לקבץ נפוצותיכם· העת יחיש לאמר צאו לאסוריכם· ומלאך בריתו ישלח להשיב לבבכם· דרוך עקוב למישור לעירו יקבצכם· השומרים שבת ברית היא ביני וביניכם· ברכו שמו אל תתנו דמי לכם· חי זכר קדשו נחמו יאמר אלהיכם· כי אני הוא מלכבם ואמלוך עליכם: ובדברי קדשך

אלהיכם יוסף, אייער גאָטט אָפפענבארעט ווידער זיינע מאַכט, אייערע צערשטרייטעטן צו זאמ־מעלן, פיהרט שנעלל דיא צייט הערבייא, שפריכט: « גע־העט הערויז! » צו אייערן געפאנגענען; דען ענגעל זיינעס בונדעס זענדעט ער, אייער הערץ צו בעקעהרען. אָ טרע־טעט אויז דעם קרוממען אין דען געראַדען פפאד, אונד ער זאממעלט אייך אין זיינע שטאדט (ירושלים). דיא איהר דען שבת, דען בונד צווישען איהם אונד אייך, בעאָבאַכטעט, פרייזט זיינען נאמען, שוויגעט ניא פאָן זיינעם לאָבע! דער איממערוויערנדע! היילינ איזט זיין רוהם; « טרעסטעט! » שפריכט אייער גאָטט, « דען איך בין אייער קעניג, איך הערשע איבער אייך. »

לשבת תשובה

אלהיכם שופט צדק ובמישור ישפט לאמים· מדת הדין לרחמים יהפוך ויכפר זדונות ושגגות עונות ואשמים· אדון חטאים הצהר והלבן כתמים· לכפרה מקוים לילות וימים· חוה עמך מתענים וצמים· זכור להם ברית ראשונים ישרים ותמימים· קיים לבני בניהם שבועת קדומים· וימלוך מלכם לעולמי עולמים: ובדברי קדשך·

אלהיכם שופט אייער גאָטט, דער גערעכטע ריכטער, ריכטעט נאך גערעכטיגקייט דיא נאַציאָ־נען; שטרענגע וואנדעלט ער אין ערבאַרמען, פערגיבט פאָרזעצליכע, אונפאָרזעצליכע פערגעהונגען, זינדען אונד פערשולדונגען. אָ העדר! רייניגע פאָן זינדען, מאכע ווייס פאָן פלעקקען דיא אויף פערגעבונג האָפפען טאג אונד נאַכט! זיהע! דיין פאָלק קאַסטייעט זיך, פאַסטעט; גע־דענקע איהנען דען בונד דער אלטען, דער טוגענדהאפטען אונד פראָממען, בעשטעטיגע איהרען קינדעסקינדערן דען בונד, איהרען פאָרפאהרען געשוואָרען, אונד איהר קעניג (משיח) רעגירע פיר אונד פיר·

אין כאלהינו· אין כאדוננו· אין כמלכנו· אין כמושיענו: מי כאלהינו· מי כאדוננו· מי כמלכנו· מי כמושיענו: נודה לאלהינו· נודה לאדוננו· נודה למלכנו· נודה למושיענו: ברוך אלהינו· ברוך אדוננו· ברוך מלכנו· ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו· אתה הוא אדוננו· אתה הוא מלכנו· אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך· את קטורת הסמים:

פטום הקטרת· הצרי והצפורן· החלבנה· והלבונה· משקל שבעים שבעים מנה· מור וקציעה· שבולת נרד· וכרכום· משקל ששה עשר ששה עשר מנה: הקשט שנים עשר· וקלופה שלשה· וקנמון תשעה· בורית כרשינה תשעה קבין: יין קפריסין סאין תלתא· וקבין תלתא· ואם אין לו יין קפריסין· מביא חמר חורין עתיק: מלח סדומית רובע הקב· מעלה עשן כל שהוא: רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא: ואם נתן בה דבש פסלה: ואם חסר אחת מכל סממניה· חיב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומר· הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף: בורית כרשינה ששפין בה את

הצפור

הַצִּפּוֹרֶן· כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפּוֹרֶן· כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה: וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ· אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה· מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ· בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים· לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ· תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים· גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד· בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים· אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל· בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים· אֵל נְקָמוֹת יְיָ· אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים· הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ· הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים· יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ· לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר· אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים· מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת· מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם· שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ· אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי· אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית· שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת· וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה· שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא· שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ· וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל· וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד (אחר)· אֱמֶת מַלְכֵּנוּ· אֶפֶס זוּלָתוֹ· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ· כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ· לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ· לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ· וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן· לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי· וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ· לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ· יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל· כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ· תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן· לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ· וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ· וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ· וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד· כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא· וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד· כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ· יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: (וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ· בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר· שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד):

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ· יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ: וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה· וַחֲסִידֶךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:

בָּ רוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם· אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
כִּי מְעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ· רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:
וּ בְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ· לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם· שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:
בְּ בָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ· יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ:
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ· שֵׁם תִּפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:
וְ דִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם· וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר· בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר:
תַּ תָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם· וְעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:
הִגְרַשְׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים· יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:
בַּ עֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת· אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:
וַ יִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן· וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן:
בְּנוֹתָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ· וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:
וַ תֹּאמַר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים צֵדָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק· אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:

ו בֵּית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ · לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :
הֲטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
כִּי תֵיטִיב :
יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :
ז בְּחַי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה :
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת
רְצוֹנֶךָ :
ו בִּרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ · הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ
בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה :
ו תָּמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :

וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ
מְבוֹרָךְ :
נ אֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלֲלָה בּוֹרְאִי · וַאֲבָרְכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי :
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :
כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד
הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל
לַיְיָ : עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ
מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא :
וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה
שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל
כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה : וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן
הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ :
וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד ·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם :

אַ נְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג ·
כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג :
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ ·
לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ :
מִ דֵּי דַּבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ ·
הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ :
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת ·
וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת :
אֲ סַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ ·
אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ :
בְּיַד נְבִיאֶךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ ·
דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ :
גְּ דֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ ·
כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ :
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ ·
וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ :
הִ מְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת ·
הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת :
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת ·
וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת :
זִ קְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב ·
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב :
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ ·
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ :
טַ לְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא ·
קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה :
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי ·
וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי :
כֶּ תֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ ·
וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ :
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה ·
אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה :
מַ חְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת ·
קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת :
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ ·
יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ :

סְ גֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְּיָדוֹ עֲטֶרֶת ·
וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת :
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם ·
מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם :
פְּ אֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו ·
וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו :
צַח וְאָדוֹם וְלִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם ·
פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם :
קֶ שֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו ·
תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו :
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר ·
יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר :
ר אשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ :
דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ :
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ ·
וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ :
תְּ הִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת ·
וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת :
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ ·
כְּשִׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ :
בִּ רְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר ·
מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר :
וּבְרִכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ ·
וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ :
יֶ עֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ ·
כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ :

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ : אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ : אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ : קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ : הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נוֹצָר · יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ : שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ : לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד · נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ : תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ : לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ : צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמוּתוֹ : גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · יִתֵּן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ : יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ : מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ ·
בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ : מתים וכו׳

אחר התפלה אומרים זה

יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ : לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וְלִשְׁמוֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ : וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרוֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ : לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד : יְיָ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ : וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי : רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ : יְיָ שֹׁמְרִי יְיָ צִלִּי עַל יַד יְמִינִי : עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : יְיָ יִשְׁמָר צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ : אֵל הַכָּבוֹד אֶתֵּן לְךָ שִׁיר וְהַלֵּל · וְאֶעֱבוֹד לְךָ יוֹם וָלֵיל : בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיוּחָד · הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה · יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : הוּא אֱלֹהִים חַיִּים מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד : בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ : כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם · עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד :

למנצח בנגינות וכו׳

תרגום אשכנזי לאהבה ולזולת לשבת לפני התשעה באב, תמצא בספר במדבר לאהבה ולזולת לשבת לפני שבועות׃

אותך כל היום קוינו · לשמך ולזכרך אוינו · אתה יי אבינו : בן בכורך הדחתו · למה לנצח שכחתו ולא תשוב לקחתו · ועד מתי יי : גורש מבית הדריו : מוצא מכלל חדריו · והדלת סגר אחריו · דחוי ושוב לא נראה · נשבר ונדכה ונכאה · נשבה ואין רואה : ועד מתי יי הייתי במוסר מתנודד : שדוד ביד שדד · הייתי כצפור בודד : ונסתי כל היום נרדף · ברוח עריצים נשדף · וקול עלה נדף ; ועד מתי יי זממו נפשי לקחת · ומפח יוקשים בורחת · עלתה נצה והיא כפורחת : חרף סלה שאפי . ומה אשיב דבר חורפי · ידי שמתי למופי : ועד מתי יי טמנו רשת לפעם · חבלו מקל נועם · העם אשר זעם : יחד עלי יתלחשו · לכל אשר לי ינטשו · יום יום ידרושו : ועד מתי יי כורע לגבוה במגור · מבריע בך לבגוד · לבול עץ יסגוד : למה תביט בוגד . שוסה ובוזה ומנגד · ביום עמדך מנגד : ועד מתי יי מה אוחיל ומה אקוה · הר צבי קדש נוה · אל עמק שוה : נפג לבי לקץ עדני · חדשים לבקרים דיני . ונוחם יסתר מעיני : ועד מתי יי סלה איחל ; לעדן · והנה הרג ואבדן · ולמזור אין דן : עושתי ונעשתי הדמין נואשתי עוד מלהאמין · לקץ הימין : ועד מתי יי פרעוני מוני אכלוני · ועד תכלית כלוני · אך בשחת יטבלוני : צמתו חיי להתגאל · דורש אל המת ושואל . הם קנאוני בלא אל : ועד מתי יי : קראו נוצרים שפוך דם · ולא שמוך אלהים לנגדם · ומה לך נרדם : ראיתי שמך חללו · עלילות ברשע יעלילו · ומושליו יהלילו : ועד מתי יי : שאון קמיך עולה · להמיר כבודך הנכבד בנקלה : תלאותם הלאוני חרב · שמו חורבות חורב · עם שרידי חרב : ועד מתי יי : אמרו מגוי להכחידי · רגשו אלי להחרידי · שויתי יי לנגדי : פניהם חזקו והעיזו · וברוב גאונם העיזו · שבו ויבוזו : ועד מתי יי : רצחו וגם ירשו · עלכם עלי הקשו · ועל גבי חרשו · ישימו תמונתו לתבנית · איש ומדדו את תבנית · הסבות את לבם אחורנית : ועד מתי יי : מיחדיך שמך יאמירו · ועליך נכרתו ונגמרו · משמרת יי שמרו : בניך בחוניך ידועים · והדמים מודיעים · לבקרים ולרגעים : ועד מתי יי : רבים אומרים להדיחי . יעצו ממך להזניחי · אמרו לנפשי שחי : יזמו שמי לעקור · שמך עוד מלזכור . הלא אלהים יחקור : ועד מתי יי : צאן ההריגה וצולעה · נדחה ברעות שבעה · יי הושיעה : חי גואלי גושן · תצמיח מעמק שושן · עורה למה תישן : ועד מתי יי : קמי תבער כגלגל · קנא שמך המהולל · ובגוים ; מחולל : חזק גאלי עוררה · גבורתך חושה לעזרה . עורה כבודי עורה : ועד מתי יי : חבה יתירה עלי תזורר · קנאתך בחימה תעורר · על הצר הצורר : זכור אוהביך בנפש כלם · ואל תאחר פעולתם מלשלם · אהבתנו אהבת עולם : ואתה יי :

ברוך אתה וכו׳ ·

זולת לשבת לפני תשעה באב

אלהים באזנינו שמענו · אבותינו ספרו לנו · פועל פעלת בימי קדם למעגינו · בכל דור ודור נוראות שמת עבורינו · רבות עשית אתה יי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו : גאלתנו בחוזק יד מנחש וצרים · מארי ודוב ונמר ושאר צוררים · דכאונו עתה רגלי חזירי יערים · כמעט נטיו רגלינו ושופכו אשורים : הלא אתה אלהים זנחתנו לשכחה · יותר מאלף שנים ביגון ואנחה · והזנח

משלום נפשנו בפרץ וצוחה · כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה: זמן אחר זמן נפשנו חכתה · וארך הקץ וארוכה לא עלתה · חשבון רנו לי עקב חכינו ישע בעתה · קוה לשלום ואין טוב לעת מרפא והנה בעתה: טוב קוינו והנה אופל ואשמנים · במחזורי רנו אחת עשרה שנים · יחדיו נועצו השונאים · אזי עבר על נפשנו המים הזידונים: בחרות אפס בנו חיים בלעונו · טף ונשים כצאן לטבחה התקינו · להכרית עולל מחוץ בחורים מרחובותינו · פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו: מקול מחרף ומגדף · אויב ומתנקם · ממך להפריש סיג אורחותיך לעקם . נפשנו נבהלה מאוד מפני חמת המעקם · האל אלה לא תפקוד בם ולא תתנקם: הרג רב ויום טבוח בתתנו נגזרה גזרה · ונהרגו קהלות הקודש בזעם ועברה וצרה · זקן ובחור ובתולה ערומים נמשכו לקבורה · חפורות מלאות ילדים וילדות ותלמידי התורה: טרם היה אורחי כורז יחידו לעקרה · ושמעוהו מן השמים אל תשלח ידך להשמידה: כמה עתה נשחטים בנים ובנות ביהודה · לא חש להושיע טבוחים ושרופים על מוקדה: מתן שעשועים · ספרי תורות ידועים · נטועים לאהל פרועים · עלי מוטות רקועים · סוף עשאום בתי שוקים למנעל רגלי מצורעים · על אלה אני בוכיה ועיני כמים נובעים: כפר התורה נתעוללה ביד צרים · וגם שכלו דורשיך מפנינים יקרים · עלבונך תבעי ועלבון · נפש אדירים · כבתולה חגורת שק על בעל נעורים: פני יי שככי לבך לאבדם · לנקום נקמתך ישכיר חציו מדם · צוררינו האכל חרבו מדם מאדם · עזר מצר הבה ושוא תשועת אדם: קומה יי באפך לשפוט קמים · ולא יחצו ימיהם אנשי דמים · רצים אחריך ונפשם עליך למות משלימים · ברבים תחלק למו שלל עצומים: שיתה יי מורה לאנשי ריביך · לכל יענו עוד זרע אוהביך · הקים למו אשר הבטחת בנביאך · ונתן לך רחמים ורחמך והרבך: חשוף זרוע קדשך שנית קנותינו · כאשר מנוף גאלת את אבותינו · אמץ ורוענו כאז בים עברתינו · חושה לעזרתינו אדני תשועתינו:

עזרת וכולי ·

יוצר לשבת נחמו

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי ·

ארוממך אל חי אספרה שמך לאחי: אהודך בהוד שבחי: באין יהוד זכחי · בתוך עדת ישישים שומרי מזוזות פתחי · בפרש שדי מלכים בה למנין נתחי · גיה חמשת בכוד יכוד עוז מבטחי · גיא וגבוהים בראת ישכילו בם טוחי: מי עשיר יעשה כמותם · או חכם יבין דמותם · יגיע מי גבור לרמותם · רנו שמים כי עשה יי ·

קדוש

דרך תבונות ומדעים · דקדק תמים דעים · דהות

אדר

ארוממך דיך, גאטט דעס לעבענס, ערהעבען וויר, פערקינדען דיינען נאמען אונזערן ברידערן; מיט לאבגעזאנגען פרייזען וויר דיינע הערהליכקייט, דא קיין בעשטיממטער אפפערגהנסט מעהר איזט! אין דער פערזאממלונג דער ערהווירדיגען גרייזע, וועלכע דיא טהיר־פאסטען (דעס בית הכנסת) בעוואכען. מיט אויזגעבריי־טעטען הענדען בעטען וויר צו דיר, אללמעכטיגער, קעניג אבער דיא קעניגע, שטאטט דער געצערהלטען אפפער־שטיקקע. דוא, גאטט, ליסעסט געוואלטיג דאז ליכט הער־פארברעכען, וויא געהיימניספאלל יענע גרונדזעצצע (דער תורה) לעהרען, דיא שטארקע צופערזיכט אונז זינד. דיא נידריגע ערדע, דיא האהען הימעל טופסטרוא, עווינגעבן וועלכע בעטראכטונגען ערוועקקען אין מיינעם אינגערן זיא! וועלכער מעכטיגע קאן עהנליכע ווערקע הערפארברינגען? וועלכער ווייזע ערפארשטע דער וועזען געבילדע? וועלכער העלד ערשטיג דיזע העהען יע? — פראהלאקקעט, הימ־מעל, דער עוויגע טהאט'ס, דער אללערהייליגסטע!

דרך דער פערנונפטערקעננטניס וועג וויס דער אללוויזע געננוא אן; דיא געוואלטיגען פילפארביגען פלוטהען

טריב

אדיר מצביעים חושב בפה מביעים · החצם
מחצם בקיעים · הדלם מעל רקיעים · הכניס לאוצר
שקועים · הקיף לגיון תקועים : וממנו יגורו נרתעי ·
ונהר יוצק לחועים · ונבראו כתות רבועים · ומהם
בתרשיש קבועים : בהשביח שאונו אשר בראו ·
ראות כח גבורות מוראו · יעיד גלי לריעו במקראו :
האותי לא תיראו נאם יי קדוש :

זכר עשה לנפלאותיו · זיוות דרך מלאותיו · זבות
מרחוק קריאותיו · ורדה עדן לבריותיו : חלק
שם ו מגותיו · הושך יושבי כלאותיו · חפת כבוד
גאותיו · ישבעו זיו הנאותיו : טבס אפסי פאותיו ·
אילנות ודשאי נאותיו · טללם בתאב תפלותיו ·
טוב נשנה בכפלותיו : יתנו צדקות חי וקים · יען
מעשיו כון למאוים · חל שר העולם וסים · יהי
כבוד יי לעולם ישמח במעשיו יי · קדוש ·

יחיד ביתירה בינה · יצר חמה ולבנה · יקר לכת
בהבינה · כבין שתי קערות הלבינה : כפותה
וקובלת עלבונה · כאז בגבעת הלבונה · כהדשה
קרב קרבנה · כופר עלי רבנה : למנין קטן חשבונה ·
לנחם שלם ו מדאבונה : להשקיע אור הגדול
וללבנה · מאור הקטון לכוננה : לזכר ציון יחד
צבאותם · חנכל שצם וכל רבאותם · יחד למעלה
השלישית ממבואתם · יבאו וישתחוו לפניך יי ·
קדוש :

מי כל נהרות איתן · מופלא פעלו ואימתן ·
ממים צר צורות · שבח לשמו יתן · נוצר ליום
נחמה לשחק בו לויתן : נאה מנה ויפה ליושבי גנת
ביתן · בהר סבך וצלצל ובשור ירושלים זיותן · סעד
בו לכבוד זיו שדי נתן : עת ברת חזיונו החביא ·
ונחש ברית בחבל ו להביא · למוריד ומעלה
שבת הנביא · אשר נדרתי אשלמה ישועתה ליי ·
קדוש :

טריב ער הינוועג, וועצטע וועזען איין, דיא אין פאָרנעהמליכער
מונראָרט איהם זינגען. דיא געוועססער צערטהיילטע ער,
צערשלוג אין שטיקקע זיא, האָב זיא אין דיא העהערע רע-
גיאָנען; אין טיפע בעהעלטניססע בראכטע ער זיא, אומ-
רינגטע (מיט דעממען) דאז איינגעענגטע וואגענהעער, דאז
אין פורכט פאָר דער אללמאכט בעבט. דער פייערשטראָם
(גיהנם) פלוטהעטע הין, דיא אירדענדען צו רייניגען;
ערשאַפפען ווארדען דיא פירפאך געשטאלטעטען (מלאכים),
צום טהייל וויא תרשיש גלענצענד געבילדעט דעם מעערעס
וואוטה דעמפפטע זיין שעפפער, צייגעט זיינער אללמאכט
פורכטבארע טהאטען; איינע וועללע בעצייגט דער אנדערן
דען שפרוך: «מיך עהרפורכטעט איהר ניכט? שפריכט דער
עוויגע, דער אללערהייליגסטע.»

זכר געדעכטניס שטיפטעטע ער זיינען וואונדערן, דא ער-
דער וואגען פילע אין דיא ווינקעל דער שעפפונג נידער-
טראט. אין דער אורוועלט צייטען בעריף ער זיינע פראָממען,
בערייטעטע עדן פיר זיינע געשעפפע. בעוועליגענדע גאָ-
בען ווערדען דאָרט (אים פאראדיזע) צוגעטהיילט. דענען
(ישראל) דיא אים פינסטערן קערקער שמאכטעטען;
אין גלענצענדען פראכטגעצעלטען געניסען דיא פערהערר-
ליכטען דער פרייזען פיללע. דעם ערדבאללס פערנסטע
ווינקעל שמיקטע דער עוויגע מיט שענען ביימען, מיט אנ-
מוטהיגען גרעזערן, ליס טהויא אונד רעגען הערניעדער טרי-
פעלן, דא ער וואָהלוואָללענד (דעם מענשען) געבעט פער-
נאָהם, אונד גאב (אם דריטטען שעפפונגסטאגע) זיין וואָהל-
געפאללען צווייפאך צו ערקעננען. אללעס פערקינדעט דעם
עוויגען וואָהלטהאטען, הער יעדעם זיינער געשעפפע מיט-
טעל צור בעפרידיגונג זיינער טריבע אנוויז; דער שעפפונג
ענגעל שטיממטע לאָבגעזאנג אן, שלאָם: «עוויג דויערט דיא
געטטליכע הערליכקייט, זיינער ווערקע פרייעט זיך דער
עוויגע, דער אללערהייליגסטע.»

יחיד מיט איבערשוועגליכער פערנונפט שוף דער אייניגע
גאָטט דיא זאָננע אונד דען מאָנד. דא ער דעם מאָנדעס
וואנדעלנדען גלאנץ בערייטעטע, ליס ער דעססען בלאססעס
ליכט וויא צווישען צוויא שיססעלן שיממערן (דאז איזט: באלד
אונזערער ערדע צו, באלד אבווערטס פאָן איהר). געפעס-
סעלט בעקלאגטע דער מאָנד זיינע שמאך; דארום ווארד,
אויף יענען טרעפפליכען העהען (בית המקדש), אם נייאמאנד
איין אָפפער דארגעבראכט, איין זיהנאָפפער דעם אללמעכ-
טיגען. נאך מאָנדענלויף ווירד דיא קליינערע צייטרעכנונג
(דאז מאָנדעניאהר) בערעכנעט. דארין פינדעט שלם
(ירושלים) טראָסט אין איהרער בעטריבניס; איינסט ער-
בלייכט דאז גראָסע ליכט (דער טיראננען), זינקט אונטער,
אונד העלל גלענצט דאז קליינערע ליכט (ישראלים). צום אנ-
דענקען ציון'ס בעשטיממטע גאָטט דעם הימעלס העערע,
דיא פלאנעטען, דיא מיריאדען שטערנע אללע; אללע ער-
העבען זיא זיך צום דריטטען גראדע ערשאפפענער וועזען (צו
דען גייסטערן), בעטען דיך אן, עוויגער, אללערהייליגסטער!

מי כל ווער מאס דער מעכטיגען שטרעמע געוועססער?
ווער אנדערס, אלז דער וואונדערטהעטער, דער
פורכטבאר איזט? דעם וואססערס געבילדע בילדעטע ער,
דעססען נאמען דיא שעפפונג פרייזט; שוף פיר דען טאג דעם
טראָסטעס (תחית המתים) יענעם אונגעהייער (לויתן),
דאז מיט מעערעסוואָגען שערצט. אים איבערפלוס ווירד
(דאז פלייש דעם לויתן) דען פראָממען צוגעטהיילט, דיא
אים אינגערן דעם פאראדיזעס וואָהנען; איינע אומצאטטענ-
דע, הערליכע דעקקע, ציהט (דיא הויט דעם אונגעהייערס)
איבער ירושלים'ס מויער זיך הין. גלענצענד ווירד דאז גראָסע מאָהל בערייטעט, דאז פלייש דעם פאָגעלס זיז, דער אין
וויטען געפילדען זיך רעגט, דען גערעכטען דארגערייכט. דער איינסט ענטפלאָהה (יונה הנביא), דער וויזזאגונג זיך ענט-
ציהען וואָללטע, ברינגט (צור צייטער התחית המתים) דיא גערעצט געשטרעקטע שלאנגע (לויתן), אין פעססעלן
געשמידעט; דען, דער נידריגט אונד ערהעבט, פריזט דער פראָפעט: «וואז איך געלאָבטע ערפיללע איך, פיר מיינע רעט-
טונג, דעם עוויגען, דעם אללערהייליגסטען.»

עליון מעשיו השוה· עלי תבל צוה· ערך בהמות
הרוה· עשר להתר הנוה: פקד ראשית
דרכיו בהררי אלף התוה· פקודת ישועה ורצון
להוכי לו לתקוה· צורכי סעודה הקוה: צפה בציון
אוה· צורת דיוקנו נוה· צלעו עזר לו לוה: מי אל
בשמים ובארץ· אשר יעשה כמעשיך לתרץ. יה
באות נוחה כמרץ· רבות עשית אתה יי קדוש:
קמה מלאכת איום· קלסה וקדשה היום· רצה
כופר לשגיון: רנן עלי הגיון· רוח המציא
ופדיום· רוהו אור ברביון· שבת שלם מדביון·
שמש צדקה לאביון· שפר נחלתו בחביון· שקד
למוסרו בצביון: תוכן מלאכותיו בגליון· תקון
משכני עליון: מעין דוגמת העולם הבא· אוהביו
להנחיל יש באהבה· רב טוב הצפון באמונה רבה.
יחל ישראל אל יי. קדוש: הכל יודוך

אופן
שאו מנחה· משבחה· ביום· מנוחה התשירו:
מרום דר. בעוז נאדר: בהוד והדר· הכשירו:
עיניכם· לנגדיכם· עפעפיכם: הישירו: וראו אור·
צר ואור· מאורי אור· תשירו: מרנני שפר· וכוכבי
צפר. שיר חדש ישירו: והחיות ישוררו וכרובים
יפארו: מי מסר· שנים עשר· מזלות ברקיע: ברא
למול. בני תם ומול· אשר בחושן השקיע· אלה
הם· חיליהם· משלשים התקיע: המוציא גלגל·
חצי עליל· והחצי משקיע: במספר כן· אפוד תכן·
שבטים חצים הבקיע: נגדו לכן· הם בתוכן· בגלגל
האירו: והחיות ישוררו. צבאם נצורי· בתוך צר
צור: יצו שהימו למעלה: לכלם חיל· שומרי חיל·
והומות עיר על תלה: בשם יפקוד. שמור ושקוד·
תמיד יום ולילה: יקרא לצאן· שנת רצון. אל תתנו
דמי סלה: חשמלים· ואראלים· איש את רעהו

יעזורו

עליון גלייך פערטהיילטע דער אללערהעכסטע זיינע געשעפ־
פע, דיא אויף דעם ערדבאלל צו זיין ער בעפעהליגטע;
ליס געשעצטעס פיה געדייהען, צאג צעהן גאטטונגען דעז־
זעלבען פאר, ערלויבטע איהר פלייש זיינער ווערקע פרעכ־
טיגסטעס (שור הבר) דיך אינס ראויין ער, וויז טויזענד בער־
גע צור ווייךע איהם אן; אויפבעוואהרט איזט דאז אונגעהייער,
ביז איינסט ער מיט הייל אונד ואהלוואללען אונז בעדענקט,
דיא האפפנונג דערער ערפיללט, דיא זיינער הארען. דיא
בעדירפניססע צור מענשליכען נאהרונג זאממעלטע דער עווי־
גע ערסט, דאן שניעטע ער אויף ציון הערוב, ערקאהר דיא
הייליגע ערדע (דען ערסטען מענשען אויז איהר צו שאפפען).
דען ערדענואהן שוף אין זיינעם עבענבילדע ער, פערהערר־
ליכטע איהן; אויז דער ריפפע בילדעטע ער דיא געהילפין
(חוה) איהם, פערעיינטע איהן מיט איהר. — ווער, א
גאטט, אים הימעל, אויף ערדען, פיהרט דיינער אללגע־
רעכטיגקייט טהאטען אויז? מיט דעם אין דער אויזשפראכע
לייכטעסטען לויטע (דעם בוכשטאבען ה) ערשופסט דוא דיס
גראסע אלל, עוויגער, אללערהייליגסטער!
קמה פאללענדעט שטאנד זיא דא, דעם פורכטבארען עווי־
גען שעפפונג, אונד געפריזען, געווייהט ווארד דער
הייליגע טאג (שבת); דורך וואהלוואללען ווארד דאז פערגע־
העו (דעם אדם הראשון) פערזיעהנט, אונד זיננפאללע
הימנען שטיגען צום הימעל עמפאר. לינדערונג, ערלעזונג
שפענדעטע גאטט; דעם ליכטעס פיללע טהיילטע ער דעם
שבת צו, פאללקאממענהייט, בעפרייאונג פאן שמערץ,
הים זאננע דעם היילם דען ליידענדען איהן זיין. פערהערר־
ליכט, געהיימניספאלל איזט דיס ערבטהייל (שבת); וואהל־
וואללענד איילטע דער עוויגע, איבערגאב עז אונז. דער
(אם שבת) פערבאטענען ארבייטען צאהל אפפענבארט דיא
געזעצראללע (תורה); דיאיעניגען זינד עז, דיא בייא ערריכ־
טונג דעס געטטליכען וואהנזיצעס (משכן) אונטערנאממען
ווארדען. איין פארבילד דער וואננע יענער וועלט, טהיילט
גאטט דענען, דיא איהן ליבען, וועזענטליכעס גוט ליבעפאלל
צו; אויפבעוואהרט איזט דער גליקזעליגקייט פיללע פיר דען
פעסטען גלויבען, זא האפפט ישראל צום עוויגען,
אללערהייליגסטען.
שאו בריינגט העררליכעס אפפער דאר, בריינגט עז דאר אם
הייליגען רוהעטאג! פרייזט דיא אללגערעכטיגקייט
דעס, דער אין העהערן זפערען טהראנט, פערהעררליכט
מיט מאכט, מיט גלאנצפאללער מאיעסטעט! בליקט מיט
אייערן אויגען אומהער, געראדע פאר אייערן ווימפערן הין,
שויעט דאז ליכט, דאז קליינערע, דאז גרעססערע ליכט (טאג
אונד זאננע), זינגט דיא היממלישען לייכטען אללע! דער
אונשטערבליכען הארמאניע, דיא מארגענשטערנע זינגען
נייע הימנען; חיות טענען לאבגעזענגע, כרובים פרייזען
לויט. ווער איזט עז, דער צוועלף שטערנבילדער איינזעצטע
אין דאז פירמאמענט? — זיא שוף ער צום נעבענבילדע דער
זעהנע דעס פראממען (יעקב׳ס), דער צוועלף עדעלשטיינע,
דיא ער אים ברוסטשילד (חושן) איינפאססען ליס, דיזע
(ישראל) זינד עז, אין דערען העער דער עוויגע דרייא אב־
טהיילונגען פעסטועצטע. דען טהירקרייז פיהרט ער הערפאר,
האלבזיכטבאר, האלב אונזעם געזיכט ענטצאגען; זא
ארדנעטע ער דיא צאהל אם הייליגען מאנטעל (אפוד) אן,
טהיילטע דיא נאמען דער צוועלף שטעממע אין צווייא גלייכע
טהיילע אב. פירוואהר! דען געהייליגטען שטעממען צור
זייטע, אין דערזעלבען אנצאהל, שטראהלען שטערנבילדער דארט אם הימלישען קרייזע. חיות או׳ז׳וו׳. בעוואהרע
איהרע העערע, גאטט, בעוואהרע זיא אונטער דען פיינדען! בעפעהליגע איהרע שיצצענדען ענגעל אין העהערן רעגיאנען!
דיא גאנצע אונשטערבליכע שאאר, דיא פארמויער בעוואכט זיא, דיא מויער דער שטאדט (ירושלים) אויף איהרעם גרונ־
דע. זא בערענקע אויך דוא, עוויגער, נאמענטליך דיין פאלק, נים עז אין דיינע אבהוט איממערוועהרענד, טאג אונד נאכט!
רופע דאך דער געוויהטען העערדע דאז יאהר דעס וואהלוואללענס הערבייא! — א שווייגט ניכט, איהר בעטענדען פראממען!
סלה׳ זא אונטערשטיצען חשמלים אונד אראלים

איינאנדער

יעזורו: והחיות ישוררו מרוב חיל: הלא מוחיל זיע חיות מפכה: אונים לו והלולו· שוכן את דכא ונכה: ואמיצה· בני עליה· לפניו אשרי זוכה: כת רב· למי נקרב· כמנין לו כל חוכה: איש איש כבר· ויש בלא בר· נכנס במראית סוכה: מליצי עם· הם בנועם· יגשו אז ידברו· והחיות ישוררו לאמורשים· תרשישים· בשיר כחביבים אמונים· נעדר אך כל מלאך· רון להתמיד בכל זמנים: ברוך שמו· כברכימו· אחרי קלוס משננים: כבוד עמדם· בעת עם דם· תרפינה כנף רננים· יי שם· בהקדישם· פעם אחת נמנים: ממקומו· יתמהו למו· חיות לשאלם פונים: אז אביר תם· בכם נחתם ובאלהי ישראל יזכירו: והחיות ישוררו

זולת

אמת משל היה· באמתת קדמוניכו | משליכם· גבר תם וישר· דמיון קרית מושליכם· הוכפל במשנה נחמות· וביד הנביאים אליכם· נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: זורז גבר חכם בעוז· חסות באה לנחם· טבסה במשכורת שלמה· ידיד מבית לחם· כמה וכמה יאמרו· לירושלים כבודך בהתנחם· נחם יי עמו ועניו ירחם: משוה מחביריו לבשר· נבואת ונחמות בכפלים· שוש אשיש התעוררי· עורי ירודה פלאים· פורץ עלה מנחם· צדקנו טהור שולים· נחם יי ציון ובחר עוד בירושלם: קבוע כזה וכזה· רום עשרים ארבותיה· שמשותיה לאבני חפץ· שלום לשום גבולותיה· תיקן מדברה כעדן· כגן יי ערבותיה· נחם יי ציון נחם כל חרבותיה: מאהביה ירויון דשן· מנחל עדני נחומיה· כרצותך תנחומים לדבר· על לב רחומיה· יצדקו ויתהללו בך· חוכי קשוט תנחומיה· תינקו ושבעתם· משוד תנחומיה: חזיון קדושים עשרה· עמך בהשיתך כקימתנו· ואותיות מצטרפות לתנחומיך· לצאנך וברמך כסימתנו· בשיר ותודות אזמרך· כאז מנוף הקמתנו· כי אתה יי עזרתנו ונחמתנו: עזרת וכו'

אור

איינאנדער; **חיות** או'ז'וו'. וועלכע אנגסט פאר דעם שעפ־ פער! זיא ענטשטרעמט דען **חיות** אין הערפארברעכענדעם שווייזע, זיין איזט דיא אללמאכט, זיין לאב: אין נידריגקייט וואהנען, בייא צערקנירשטען עלענדען. דער אללגעוואלטי־ גע! פאר איהם דיא ערהאבענענוועזען; הייל דען זעליגען גע־ רעכטען! דער קרעפטע מענגע שטרעמט צו דענען, דיא דעם עוויגען נאהען—זעכס אונד דרייסיג איזט איהרע צאהל—אל־ לען, דיא זיינער הארען. טהיילס מיט, טהיילס אהנע ערלויב־ ניס געהען דיא ענגעל איין אין דאז היממלישע הייליגטהום, שויען דען אנבליק דער געטטליכען הערליכקייט. דיא פיר־ שפרעכער דער געהייליגטען נאציאן (דיא פארזענגער), מיט אנמוטהיגעם פארטראג נאהען זיא זיך, רעדען. **חיות** או'ז' וו'. דען גלאנצפאללען הימעלסבעוואהנערן איזט ניכט זא אפט ערלויבט, דען אללמעכטיגען צו זינגען, אלז דען געליב־ טען גלייביגען (ישראל). יא צוריקגעהאלטען ווירד יעדער ענגעל, דארף ניכט איממער, ניכט צו יעדער צייט לאבגעזאנג ערטענען לאססען. «געלאבט זייא דעם עוויגען נאמע!» זא פרייזען דיא היממלישען לויט נאך בעענדיגונג דער הימנען ישראל׳ס; אונד שוויגט דאז הייליגע פאלק, דאן פערהאל־ לען דיא געפליגעלטען געזענגע אין דען וואהנונגען דער פער־ הערליכטען גייסטער. דארט אפפענבארט דער אללמעכטי־ גע זיך דען פרייזענדען ענגעלן, איבערצעהלט זיא אין איינעם אויגענבליק; בעטייבט זוכען דיא אונשטערבליכען דעם עוויגען וואהנזיץ, ווענדען צו דען **חיות** זיך, פראגענד: «וואו טהראנט דער שטארקע גאטט דעם פראממען (יעקב) דעססען בילד אין דעם עוויגען טהראנע איינגעגראבען איזט?»— נעננען דען גאטט ישראל׳ס; **חיות** או'ז'וו'.

אמת פירוואהר! וואהרהאפטע גלייכניסרעדע איזט׳ס אונ־ טער יענען אלטען גלייכניססען, יענער פראממע, טוגענדהאפטע מאן (איוב) גלייכט דער רעגענטענשטאדט (ירושלים); דאפפעלטע טרעסטונגען וואורדען דורך פראפע־ טען אונז פערקינדעט: «טרעסטעט, טרעסטעט מיין פאלק! שפריכט אייער גאטט.» טהעטיג וואר דער וויזע, העלדענ־ מיטהיגע מאן (בועז), טרעסטעטע דיא שוץ צו זוכען קאם (רות), דיא, צום פאללען לאהנע איהרער טוגענדען, דורך דען גאטטגעליבטען (דוד) אויז בית לחם געצירט וואורדע: וויא פיל מעהר ווירד ירושלים טראסט, הערליכקייט פער־ קינדעט! דער עוויגע טרעסטעט זיין פאלק, ערבארמט דער ארמען זיך. פארגעצאגען וואורדע זיינען געפעהרטען דער פראפעט (ישעיה), געזאלבט, טרעסטענדע וויזזאגונגען געראפעלט צו פערקינדען: «וויא פרייע איך מיך, פראה־ לאקקע! אויף! אויף! דיא דוא וואונדערבאר פירעסט (ירושלים)!» ער בריכט דורך, שווינגט זיך עמפאר, **מנחם** (משיח), אונזער גערעכטער קעניג, רייניגט אללעס ביז אויף דען גרונד; דער עוויגע טרעסטעט ציון, וועהלט ירושלים ווידער. צוואנציג עללען האהע פענסטער—דער וויזען איינ־ שטיממיגע מיינונג איזט׳ס—ווערדען (אין ירושלים׳ס היי־ זערן) אנגעבראכט, דורך עדעלגעשטיין שטראהלט דאז זאנ־ גענליכט; פרידע ווירד צור לאנדעסגרענצע איינגעזעצט. וויסטענייען ווערדען אין עדן, אין גאטטעס גארטען ערונגען אומגעשאפפען; דער עוויגע טרעסטעט ציון, ריכטעט איהרע טרימער אללע עמפאר. דיא זיא (דיא הייליגע שטאדט) לי־ בען, ווערדען אין איבערפלוס געזעטטיגט אויז דען וואהללוסט שטרעמענדען בעכען דער טרעסטונגען, וואן דוא, גאטט, וואהלוואללענר בערוהיגונג שפריכסט אין דאז הערץ איהרער געליבטען; אין דיר, עוויגער, איזט דער רוהם דער פראממען, דיא דער צירדען דער געווייהטען גרענצען האררען: «נעהרעט אייך אין גאנצער פיללע פאן איהרער טראסטפאללען ברוסט!»

פערקלערט ערשיינען יענע צעהן הייליגען (עשרה הרוגי מלכות), דיר, עוויגער, זיך נעהערנד, ערהאלטען אונז אויפרעכט; אין צוזאממענגעשטעללטען שריפטצייכען טרעסטעסט דוא אונז, בעצייכנעסט אונז אלז דיינע שאאפע, דיינען וויינבערג. דאנקלידער זינגען ווירדיר, גאטט, וויא עהעדעם, דא דוא אויז נוף (מצרים) אונז עמפאר האבסט; דען דוא, אללמעכטיגער, הילפסט אונז, טרעסטעסט אונז.

אור

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי ·

אור דער דאז וועלטליכט הערפֿאָר ריף, וואנדעלט נאך איהם, עהרפֿירכטעט איה; זוכט דען עוויגען, וויל ער צו פֿינ־דען איזט! אין דיזען טאגען (עשרת ימי תשובה) איזט בוסע איהם אנגענעהם, ער ציגט זיך אונז נאהע; רופֿט איהן אן, וויל ער נאהע איזט! גראָס איזט גאָטט, ניכטס קעממט איהם גלייך; דאך בעשלאָס ער היילונג פֿיר זיין שוואַכעס געשעפּף. זאָ לאַססע דער בעזעוויכט זיינען וועג! — אויך אונז זינד זיינע געדאַנקען אימממערדאַר; דארום איזט דיא ווארנונג פֿערציי־כנעט: « קעהרע, ישראל, צוריק צום אללערהייליגסטען! »

דכא בוספֿערטיג זייא דער צערקנירשטע מענש; גענוג איזט'ס, ער לאַססע זיינע פֿערווילדערונג, דער זינדער פֿאַללע מאַן זיינע ענטווירפֿע. בעפֿאָר דיא וועלט ער גרינדע־טע, ליס ער בוסע פֿאָראַן געהען פֿיר דען פֿערווילדערטען; ער קעהרע צום עוויגען צוריק, דער זיך זיין ערבאַרמט. ביז צום טהראָנע דער הערדליכקייט גאָטטעס רייכט דיא בוסע, דרינגט דורך; אונטער דעם טהראָנע; איזט איינע האַנד אויז־געשטרעקט (פֿיר דיא ביסענדען). ווענדעט אייך צו אונזערם גאָטט, דעם אללפֿערגעבער! — דעם פֿאָלקעס מענגע פרייזט דיא הערדליכקייט דעם קעניגס, דיא פֿערזאַממלונג רופֿעט צו אונזערם גאָטט: « פֿיהרע אויז דער געפֿאַנגענשאַפֿט אונז צו־ריק, עוויגער, אללערהייליגסטער! »

זורעי « דיא איהר אַן אַללען וואַססערן זאָעט, הייל אייך! לייטערט, בעססערט אייערן וואַנדעל! פֿירוואהר! מיינע געדאַנקען זינד ניכט דיא אייעריגען. מיין ווילל, מיין פֿערלאַנגען איזט, דאָס מיינע וועגע איהר וואַנדעלט; מיין וואָהלגעפֿאַללען דיא ריינינגונג מיינער געזעגנעטען; וואהר־ליך! אייערע וועגע זינד דיא מיינ'גען ניכט. מיינע אייגענ־שאַפֿט איזט'ס, איך בעריהרע אונאַנזעהנליכער אָרגאַנע מיך; דיא ריינעס הערצענס זינד בעשטעהען פֿאָר מיר. דיס איזט מיינע וויזע, » שפריכט דער עוויגע. — אימממערדאַר האָפֿפֿע איך צום עוויגען; פֿערלייהע, גאָטט, הילפֿע דעם פֿלעהענ־דען פֿאָלקע, קעהרע ווידער אונטער דיא מיריאַדען דער טוי־זענדע ישראל'ס, אללערהייליגסטער!

ידך אויזגעשטרעקט איזט זיינע האַנד, עמפֿפֿענגט וואָהל־וואַללענד; דער אללוויססענדע ערבאַרמט זיך גנאַדענ־פֿאַלל ווידער. « ערהאַבען, וויא דער היממעל איבער דיא ערדע, וואַלטע מעכטיג מיינע גנאַדע איבער אייך: פֿערן, וויא דער היממעל, לאָס איך אייערע מיססעטהאַט פֿאַן אייך זיין. זאָ ערהאַבען זינד מיינע וועגע איבער דיא אייעריגען! אָ קעהרט ווידער צו מיר, איך פֿיהרע אייך צוריק, פֿערצייכנע אייך צום עוויגען לעבען; וויא ערהאַבען זינד מיינע געדאַנקען איבער דיא אייעריגען! » — געדענקע צום גוטען, ערבאַרמע דיינעם פֿאָלקעס דיך, דאז פֿאַן מוטטערלייב אַן דוא פֿערזאָרג־טעסט! קעהרע ווידער, עוויגער, וויא לאַנגע נאך! ענדערע דיינען ראַטהשלוס, אללערהייליגסטער!

מחבה דעם גערעכטען (משיח) האַררען זיא, דער זיך שולד־פֿאַלל ערקלערט, האָפֿפֿען אויך דיא פֿערצייכנעטע תחית המתים; פֿירוואהר! דאַן פֿעללט יענער בעלעבענדע רעגען הערנידער. דאַן ערטענט אימממערדאַר, עוויגליך דעם עוויגען דאַנקליד, זאָ לאַנגע רעגענוואַססער, טנעע פֿאָם היממעל פֿעללט. זאָ ווערדען יובעלנד דיא זיגער צוריקגע־פֿיהרט, ווירדיג, אים עוויגען לעבען דאַנקלידער צו זינגען; קעהרען ניא אין דיא פֿערוועזונג צוריק! — שטערקע אונז, ער־האַלטע אין וויכטיגען צייטפּונקטען אונז; ערהעבע אונז ווירער אויז דעם אַבגרונד, ערלעזע אונז ווידער, אללערהייליגסטער!

עוזז דער אללמעכטיגע אין דעם היממעלס פֿעסטע, ער איבט גערעכטיגקייט אויף ערדען; פֿירוואהר! ער פֿערלייהט

אור עולם קראו · אחריו תלכו למוראו · דרשו יי בהמצאו : באלו ימים לערוב : בתשובה בא לקרוב · קראהו בהיותו קרוב : גדול ואין כערכו · גזר ליציר להאריכו · יעזב רשע דרכו : אלהינו מחשבותיו לעד : על זאת רשום להעד · שובה ישראל עד · קדוש :

דכא אנוש תשובותיו · דיו לעזוב משובותיו · ואיש און מחשבותיו : העולם עד לא שתתהו · הקדים תשובה לשובבהו : וישב אל יי וירחמהו : ועד כסא כבוד מגעת צלותה · ומתחתיו יד לשלוח · ואל אלהינו כי ירבה לסלוח : ברב עם הדרת מלכנו · בועדם יאמרו לאלהינו · שובה יי את שביתנו · קדוש :

זורעי על כל מים אשריכם · זכו ותטיבו דרכיכם · כי לא מחשבותי מחשבותיכם : חפצי ורצוני תלכו בדרכי · חשקי לטהר מבורכי · כי לא דרכיכם דרכי : טבי להשתמש בכלי גנאי · טהורי לב יעמדו לפני · נאם יי : נצח אקוה לאל · תנה ישועה לעם שואל · שובה יי רבבות אלפי ישראל · קדוש :

ידך פשוטה לקבל במרץ · יודע ישוב ונחם בתרץ · כי גבהו שמים מארץ : כן אגביר חסדי עליכם · כריחוקכם ארחיק פשעיכם · כן גבהו דרכי מדרכיכם : לפני תשובו ואשיבכם · לחיי עולם אתוככם · ומחשבותי ממחשבותיכם : זכור לטובה ורחם · עם עמוסי מרחם · שובה יי עד מתי והנחם · קדוש :

מחבה למשים נפשו אשם · מצפה ל חיה לרשם · כי כאשר ירד הגשם : נצח לאל יודה לעולמים · כל ימי ירידת המים : והשלג מן השמים : שמח בכן לנוצח בשוב · סלה חי חי להודות חשוב · ושמה לא ישוב : חזקנו מיומים חיינו · ומתהומות תשוב תעלנו · שובה יי חלצה נפשנו · קדוש :

עוזז בשמי ערץ · עושה צדקה בארץ · כי אם הרוה

את הארץ: פור זבח ומנחה· פגע מעמד ושיחה· והולידה והצמיחה: צור כסאו קורע· צקון קוראיו מהשתרע· ונתן זרע לזורע· אומץ תוסיף כי טהרתיך· לשוב אלי כי סיעתיך: שובה אלי כי גאלתיך· קדוש:

קרוב ורחוק בלי נכל· קדמתי שלום באבקת רוכל· ולחם לאכל: הצפתי חלבנה עם צרי· ריחך רעבה העביתי· כן יהיה דברי: שור ביני לבינך שוב· שורת אנשים כל תשוב· אשר יצא מפי לא ישוב: תכון אמונתי בת השובבה· תושעי בנחת ושובה· ארפא משובתם אוהבם נדבה: קדוש: הכל יודוך

אופן
כי אם שם אדיר יי אדונינו· אילי שחק עומדים להקדישנו· ואני אשירה ליי ואזמרנו: שמעו מלכים ורוזנים האזינו: שם לכדו נשגב לעולמים: לעולם דברו נצב בשמים· ואני ליחדו בכל יום פעמים· תנה הודך על השמים: יי יחודו במעטיריו עטרה: ישראל אשר בך אתפארה· ואני יקר מלכותו אספרה· שמעה עמי ישראל ואדברה: אקרא עליון והקול נשמע· עטרה לראשו לענוד ולקמע· ואני עתירתי בלחש ישמע· ואזעק אליך מצרתי ותשמע: הכו זרותים כבוד בערץ· זמירות ישמיעו מכנף הארץ: ואני זכרו אברך במרץ· מה אדיר שמך בכל הארץ: גודל רכב רבותים קדוש אומרי: רוגשים ואופנים ברוך גומרי· ואני רנתי מאה עם שמונה עשרה· והגיון לבי יהיו לרצון אמרי: לאלהינו ברון יחד כוכבי נשפי· נותנים תהלה פני אלהים במופי· ואני אעמודה על מצפי· תהלת יי ידבר פי: קהל וחזן חיילי מעלה מקדישים· זכי מטה רוחשים· קדושה כאחת משלשים: והחיות

זולת
אל אלהינו נשוב כצר לנו בגלותנו· כי אתה צדיק על כל הבא עלינו· בעון בצענו מעל פניך שלחנו. השיבנו ונשובה כי אתה יי אלהינו: גולים בני גולים· מונים אותנו כאיבה· כסף נמאס קוראים אותנו בחובה· דינך יושר ומשפטיך תהום רבה. שובו שובו אמרת לנו ולא נקשיבה· הלא על כי

אין

נאהרונג דעם ערדרייכע. דיא שטעללע דער פֿערלאָזטען שלאַכט, אונד שפייזעאָפפֿער פֿערטרעטען נון אַנרעכטיגע פֿלעהענדע ליבע געבעטע; טראַגען וואָהלטהעטיגע פֿריכטע זיינען טהראָן שפּאַלטעט דער שעפּפֿער, דאָס דער פֿלעהענדע הערצענסערגיסונג דורכדרינגע; פֿערלייהט זאַאט דעם זעע= מאַן. — « אַן שטערקע נימםסט דוא צו, דען איך רייניגע דיך, העלפֿע דיר, צו מיר ווידער צו קעהרען; קעהרע צו מיר צוריק, איך ערלעזע דיך, איך, דער אַללערהייליגסטע. »

קרוב « דעם נאהען, דעם פֿערנען, הער ביין פֿאָן בצוען אַנ= שלעגען איזט, לאָס איך גליקזעליגקייט, ווזא געווי ר= צערופֿט, ענטגעגען וואַללען; ערהאַלטע געהרענדע איהן גאַלבאַן ליס מיט באַלזאַם אין פֿעראיינען; זאָ פֿערניכטע איך הען איבעלן גערוך, זאָ איזט מיין אויזשפּרוך. בעטראַכטע טהוע געמיינע בוסע, אויך דאָס דוא ניכט רייעפֿאַלל אין דער מענטען רייהען טרעטעסט; וואָז אוז מיינעס מונדע געהט, קעהרט ניא פֿרוכטלאָז צוריק. » — דען גלויבען בעפֿעכטיגע דיא פֿערווילדערטע טאָכטער (ישראל), אונד רוהע אונד הייל ווירד איהר פֿערליהען. « איך היילע זיא פֿאָן איהרען אויזשווייפֿונגען, ליבע הולדרייך זיא, איך, דער אַללערהייליגסטע. »

כי אם פֿירוואָהר! דאָרט טהראָנט דער אַללמעכטיגע, דער הערר; היממלישע פֿירסטען שטעהען אום איהן הער, פּרייזען זיינע היילגקייט: אונד וויר לאַססען לאָבגעזאַנג דעם עוויגען ערטענען; הערט עז, קעניגע! פֿירסטען, פֿערנעהמט! גאָטטעס נאַמע אַלליין איזט ערהאַבען אין דיזער אונד יענער וועלט, עוויגליך שטעהט זיין וואָרט פֿעסט אין דען היממעלן. אונד וויה פֿערקינדען טעגליך צווימאַהל זיינע איינהייט; אין דיא היממעל, עוויגער; זעצטעסט דוא דיינע מאַיעסטעט; מיט דער פֿערקינדונג זיינער איינהייט קרענט זיך דער עוויגע, ריהמט ישראל'ס זיך. אונד וויר ערצעהלען זיינער רעגירונג הערליכ= קייט; הערע, מיין פֿאָלק ישראל, איך רעדע. דען אַללער= העכסטען רופֿען וויר אַן, דיא שטיממע ווירד פֿערנאָממען; דיאדעם ווירד דאַז געבעט אום דעם עוויגען הויפּט, אונזער לייזעס פֿלעהען פֿערנימםט ער; אין בעדרענגניס שרייען וויה צו דיר, גאָטט, דוא ערהערסט אונז. פּרייזט, איהר צער= שטרייעטען, עהרפֿורכטספֿאָלל דיא געטטליכע הערליכקייט, לאָבגעזאַנג ערטענע פֿאָן דער ערדע ענדע! וויר לאָבען, ריה= מען אינניגליך: וויא אַללמעכטיג איזט דיין נאַמע, גאָטט, אים וועלטאַלל! דעם עוויגען וואַגען אומגעבען ערהאַבענע מריאַדען, רופֿען: « היילג! » הוישענדע אופֿנים בעשליסען: « געלאָבט! » אונד וויר בענעדייען, מיט איינשלוס דער גע= וועהנליכען אַבטצעהן, אין הונדערט זעגענספּריכען; מע= גען דאַך אונזערס הערצענס געדאַנקען, אונזרע וואָרטע וואָהל= וואָלל גנר אויפֿגענאָממען ווערדען! אים קאָהרגעזאַנג פֿער= איינען אַבענדשטערנע זיך, איהר מונד טענט לאָב אונזערם גאָטט, דעם עוויגען; אונד וויר שטעהען אויף אונזערער וואַר= טע, דעם עוויגען לאָב פֿערקינדעט אונזער מונד. דיא העערע אין דען העהען פּרייזען דיא געטטליכע היילגקייט, דיא רייגען הינידען בעטען אינברינסטיג; צוזאַממען רופֿען זיא דאַז: « דריימאַהל היילג! »

אל אלהינו צו אונזערם גאָטט לאַכט אונז צוריק קעהרען אין אונזערער בעדרענגניס, אין אונזערם עלענד; פֿירוואָהר! דוא, עוויגער, ביזט גערעכט אין אַללעם, וואַז אונז טריפֿפֿט. אום אונזערער פֿרעפֿעלטהאַטען וויללען וואָר= דען פֿאָן דיינעם אַנגעזיכט וויר פֿערטריבען; אָ פֿיהרע אונז צו= ריק, וויר קעהרען ווידער, דוא ביזט יא דער עוויגע, אונזער גאָטט. « פֿערבאַננטע, זעהנע דער פֿערבאַננטען! » העהנען פֿיינדע אונזער, נעננען פֿערוואָרפֿענעס זילבער אונז, אום אונזערער זינדען וויללען. גערעכט איזט דיין ריכטערשפּרוך, גאָטט, דיינע געריכטע אונערגרינדליכע טיפֿע; « קעהרט צו= ריק, קעהרט צוריק! » ריפֿסט דוא אונז, וויר, אַך! פֿערנאַה=

מען

מיצ ניכט. וואָהרליך! וויל דיינע העדרליכקייט ניכט אין אונ־
זערער מיטטע טהראָנט, טרעפֿפֿען דיזע איבעל אונז אים לאַנ־
דע אונזערער געפֿאַנגענשאַפֿט. איצט, דאַ אונזערע קרעפֿ־
טע געשוואונדען זינד, ווינזעלן דער צוקונפֿט וויר ענטגעגען;
אויף, לאַסט צום עוויגען אונז צוריק קעהרען! ער פֿערוואונ־
דעט, היילט אונז ווידער. בעשטעטיגע עז, גאָטט, ערקוויק־
קע אונזערע זעעלע, וויא דוא אונז פֿערהיסעסט, אונז צו
מעהרען, אונז גוטעס צו פֿערלייהען. דיינעס וואָרטעס אלל־
מאַכט בעשטעהט עוויגליך; פֿיהרע אונז, עוויגער, צוריק
צו דיר, וויר קעהרען ווידער פֿאָם עלענד צעררוססען, דאַז
נאָך אנדויערט שמאַכטעט אונזערע זעעלע, אונד וויר גירענ־
קען דעם עוויגען. וויר זייפֿצען, פֿינדען קיינע רוהע; דען אין
אונז געקעהרט, פֿיהלען וויר רייע, שטעהען בעשעמט אונד
ערועטהענד דאַ. דיינער אללגערעכטיגקייט וואָרטע, אָ גאָטט,
הערען מיט לוסט אין אונזערן אָהרען וויר; געזיגעלט זינד זיא
אין אונזערן הערצען, האַפֿטען פֿעסט. «פֿאַר מיר וואַנדעלן
ווען דוא לערנסט, צו מיר צוריק קעהרסט: דאַן פֿיהרע איך דיך
צוריק, דוא שטעהסט פֿאַר מיר. ניכט וויל איהר צאַהלרייכער,
אלז יעדעס אנדערע פֿאָלק, זייד, האַבע איך וואָהללגעפֿאַללען
אַן אייך; זאָנדערן וויל איך אייך אונד אייערע פֿאָרעלטערן
ליבע. מיינע גנאָדע, מיינען בונד ווענדע אין עוויגקייט
איך ניכט פֿאָן אייך; קעהרט צו מיר צוריק, איך קעהרע צו
אייך ווידער. זייד געבאָרגען אין מיינעם שאַטטען, מיינע אַנ־
מוטהיגען זעהנע! דיא איך פֿעראַכטען ווערדען גערינג געשעצט,
איהר, מיינע פֿערעהרער, ווערדעט געעהרט. וואונדער טהאַט
איך אין געגענוואַרט אייערער פֿאָרפֿאַהרען, מיינער דיהנער;
זאָ קעהרט אויך איצט, שפּריכט דער עוויגע, צו מיר צוריק!
קעלטער טרעט איך, וואַן דאַז שטראַפֿגעריכט לאָזבריכט,
איבער אייערע אונטערדריקקער, איבער אייערע פֿיינדע, דיא
יעקב צו גרונדע ריכטעטען; איבט נור גערעכטע טהאַטען,
ענטפֿערנט נור דען טריגערישען זין; זאָ קאָממען ציון'ס ער־
לעזער דענען, דיא אין יעקב פֿאָן זינדען צוריק קעהרען. דיך
(ישראל) זאַממלע איך אויז דען פֿעלקערן, אונטער דיא איך
דיך פֿערשטיס; פֿערלייהע דיר וואָהלטהאַטען, מעהרע דיך,
דען דיך האַבע איך ערוועהלט. דיינער ערבאַרמע איך מיך, פֿיה־
רע דיך צו מיר צוריק; וויא געוועלק לאָס דיינע מיססעטהאַט
איך שווינדען, קאָם צו מיר צוריק, איך ערלעזע דיך. שויע! צור
צייט פֿיהרע איך, דער עוויגע, עז איילענדס הערבייא; איך
צינדעטע אין ציון דאַז פֿייער אַן, איך ערבויע זיא ווידער,
רעזידירע מאַיעסטעטיש אין איהר אינמעררדאַר. זאָ קעהרען דיא
פֿאָן גאָטט ערלעזטען ווידער, ציהען יובעלנד נאָך ציון היין.»
וויר ערצעהלען עוויגליך דיין לאָב, שעפֿפֿער דער דוא אונז ער־
לעזעסט אויז דער האַנד אונזערער פֿיינגער! דער לאָבגעזאַנ־
גע קראָנע קרענט דיך, קעניג, איילע אונז צור הילפֿע, גאָטט,
אונזער הייל!

ע נ ד ע.

אֵין שְׁכִינָתְךָ בְּקִרְבֵּנוּ · מְצָאוּנוּ הָרָעוֹת בְּאֶרֶץ שִׁבְיֵנוּ ·
וְכִכְלוֹת כֹּחֵנוּ נִהַמְנוּ בְּאַחֲרִיתֵנוּ · לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל
יְיָ כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ: זֶה קַיֵּים לָנוּ נַפְשֵׁנוּ לְשׁוֹבְבָה ·
כַּאֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיבָה · חוֹזֵק יָדְךָ
וּדְבָרְךָ לְעוֹלָם נִצָּבָה · הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה:
טוֹרַפְתִּי בַּגּוֹלָה וְעַד עַתָּה אֵחַרְתִּי · בְּהִתְעַטֵּף עָלַי
נַפְשִׁי אֶת יְיָ זָכַרְתִּי · בְּאַנְחָתִי מְנוּחָה לֹא מָצָאתִי:
כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי בּוֹשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי: כּוֹשֶׁר
דְּבָרֶיךָ נִשְׁמְעוּ בְּאָזְנַי וְאֶחְמוֹד · חֲתוּמוֹת עָלַי · לִבִּי
כְּצָמִיד פָּתִיל · לִצְמוֹד · לָלֶכֶת לְפָנַי אִם לָמוֹד תִּלְמוֹד ·
אִם תָּשִׁיב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמוֹד: מֵרֻבְּכֶם · מִכָּל עַם
לֹא חָשַׁקְתִּי בָּכֶם · כִּי אִם · מֵאַהֲבָתִי אֶתְכֶם וְאֶת
אֲבוֹתֵיכֶם · נֶצַח חַסְדִּי וּבְרִיתִי לֹא אָסִיר מִכֶּם · שׁוּבוּ
אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: סֹכּוּ בְּצִלִּי בָּנַי חֲמוּדַי · וּבוֹזֵיכֶם
יֵקַלּוּ וַאֲכַבֶּדְכֶם · מְכַבְּדַי · עָשִׂיתִי פֶלֶא נֶגֶד אֲבוֹתֵיכֶם
עֲבָדַי · וְגַם עַתָּה נְאֻם יְיָ שׁוּבוּ עָדַי: פּוּרָה דָּרַכְתִּי
כַּאֲשֶׁר הַדִּין יָקוֹב · בִּמְסַתּוֹלְלֵיכֶם וְאוֹיְבֵיכֶם כִּי אָכְלוּ
אֶת יַעֲקֹב · צַדְּקוּ מַעֲשֵׂיכֶם וְהָסִירוּ לֵב הֶעָקוֹב: וּבָא
לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב: קַבֵּץ אֲקַבֶּצְךָ מִן
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ · וְאֵטִיבְךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ כִּי
בְחַרְתִּיךָ · רַחֵם אֲרַחֶמְךָ כִּי אֵלַי הֲשִׁיבוֹתִיךָ וּמָחִיתִי
כָעָב פְּשָׁעֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ · שׁוּר כִּי בְעִתָּהּ
אֲנִי יְיָ אֲחִישֶׁנָּה · הִצַּתִּי אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַאֲנִי אֶבְנֶנָּה · תָּמִיד
לְכָבוֹד בְּתוֹכָהּ אֶהְיֶה וְאֶשְׁכּוֹנָה · וּפְדוּיֵי יְיָ יְשׁוּבוּן
וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה: אֲנוּ לְעוֹלָם נְסַפֵּר תְּהִלָּתְךָ צוּרֵנוּ ·
יַעַן כִּי גְאַלְתָּנוּ מִיַּד מְעַנֵּינוּ · זֵר בְּרָכָה נַכְתִּירְךָ
מַלְכֵּנוּ · חוּשָׁה לְעֶזְרָתֵנוּ יְיָ תְּשׁוּעָתֵנוּ: עזרת

יוצר לשר"ח

יוצר לשבת וראש חודש

דיא איבערזעצונג פאָן יוצר לשבת וראש חודש אונד יוצר לשבת ברית מילה זיהע אין ספר בראשית.

אלהינו אלהים אמת · ותורתו אמונת אמת · אמנם ראש
דברו אמת · וסופו מוכיח על האמת · ומעמיד
יסוד העולם על הדין ועל השלום ועל האמת · בן מקדמי
קדם על עצת תושיה · ההיתה כתובה בזרועו הנטויה · כי
לא נבראת טס זהב ולא עור בהמה וחיה : גלל אופל וחושך
מפני פקיעת האור · כשר כי נתעלה על כל גיה ומאור · גנזו
והאסימו לעוסקים בתורת אור : דוק וחלד צוה כמלך על
עבדיו · ונבראו כבת אחת כהכריע נשיא בתלמידיו · וראיה
לדבר קורא אני אליהם יעמדו יחדו : התרחבו לאין די רקיעי
הוד ודירתו · קשבו דייכם ורהו על אמירתו · עמודי שמים
ירופפו ויתמהו מגערתו : ואז פלג והחצה שעולים המדורים ·
מחציתם השיא ועלם לכבודים · הם המים הטהורים אשר
לזרק עתידים : זד יתרם וצות כבדי לכלמה על מה · אעלה על
במתי עב ולעמיתי אדמה · ותלהטהו אש אכלת ונכבש הוא
ההומה : חדש פני אדמה בעצי פרי ודשאים · וגזר על העץ
למינהו ולא על הדשאים · ונשאו בעצמן קל וחומר ויצאו מיני
דשאים : טבע שני מארות בחג ודיוקן השוה ובתבנית יציר
כפים למו תקן ושוה · וצאת בחלון אחד למו פקד וצוה : יסר
הסהר ונתמעט לשעתו · כי הטיח כלפיו ולא בן אמונת עתו ·
ונחטו בתנחומי קוטן ולא נתקררה דעתו : כופר עלי קדש לכן
מקריבין המוני · בכל ראשי חדשים כדת עניני : שעיר עזים
אחד לחטאת לי׳ : למדים ׀ מהם פרחי שושנים · זמנים וקצים
חדשים גם ישנים · והיו לאתות ולמועדים ולימים ושנים :
מחזור הלבנה אתיות מדיעות · כשש הראשנות ספורותיה
ידועות · בהוסיפך שביעית לחמה מגיעות : נותרות שתים ׀
משטה ראשנה · ומשניה לשלישית ארבעה באמונה : ווין
ועין ונון פשוטה מבריעות לכלנה : סתיים השריץ שבע מאות
מיני טהורים וכושר עפים לאין חקר מספרים · ועופות שקצים
ארבעה ועשרים : עץ תוציא אדמת חיה ובהמה · שקץ ורמש
להשריש ולהעצימה · ורחשה יבחושין וכלם לצורך המה :
פוזו ומכרכר לכמה שנים קבועות · שאל ׀ למה נבראו שטים
וטויות וצרעות · השיבו תצטרך למו ליום בריחה לתשועות ·
צווי פועל כגמר ושכלל · נעשה אדם בצלמנו מלל · גבלו
והנשימו ועזר לו כלל : קלה כנצטוה והטהו לב הוהל · ודנו
בדין סנהדרין כגבר נעקש ונפתל · לקיים עליו עם עקש
תתפתל : רשם אזכרות בשלו שבעים ואחד בפרשה ·
מבראשית ועד נוצר ומשנוצר ועד גרישה · כנגד סנהדרין
בעלי חקירה ודרישה : שנים חטאו ונתחיבו כתורה · ונחש
עטם שלא טען כשורה · במקום רב ותלמיד הרב ראוי למורא ·
תר שביעי עלי יציר כי נתן למחוטה · ועמד כגבור להגן כחומה ·
וחנן מול פני מוחל ושכך כעס וחמה : חיו בכן ׀ נפש כו יושב
מכון פרוסים · ונחלו לעמו אשר בצלו חוסים · משבחים לשמו
כי בו שבת מכל המעשים : קדוש : הכל יודוך

לך אופן אלים אלפי אלפים אומרים קדוש · לך ברקים בּרואי
בקרים אומרים ברוך : לך קהלות בשבתות ובחדשים
אומרים קדוש וברוך : לך גועים גדודי גבוהים או״ק · לך
דובבים דגלי דממה דקה או״ב · לך קהלות בשבתות ובחדשים
אוק״וב : לך הומים הומי המולה או״ק · לך ויעודים ועודי
ותיקים או״ב · לך קהלות בשבתות ובחדשים אוק״וב : לך
זועקים זכי זבולים או״ק · לך חלים חיילי חשמלים או״ב · לך
קהלות בשבתות ובחדשים אוק״וב : לך טסים טפסרי
טפותים או״ק · לך יקראון ידודון ידודון או״ב · לך קהלות
בשבתות ובחדשים אומרים קדוש וברוך : והחיות

אמונתך וולת אמיתי רבה בסוד קרושים ׀ מתקדש · בהציבך
ציון ישע בעמוד השחר המתחדש · גאולים
יאמרוך מדי שבת וחודש · עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה
קודש : דרך פרי תואר תת בנר למאור · הלוך השמשות
המנורות כבו גבול ׀ להאור · וסמוך לבוקר אערוג ואצפה לך
נאור · כי עמך מקור חיים באורך נראה אור : וזהר מקום
כבודך יראה לבחירך כפעלם · חלונות מקטינות ומרחיבות
כזה וכזה לעלם · טעם חוזך יאמן צר ואור להתעלם · כי י״י
יהיה לך לאור עולם : יופי מכלל דבירך ישב יסד שתיות · כם
ושם השלם ׀ מהשתמש בשתי אותיות · לעבדיך שם חדש
כחדשים וחדשה אותיות · רנו שמים כי עשה י״י הריעו
תחתיות : מראש אמנה ולפנים גליות משבים כהשחל · נקבה
תסובב גבר פרק שיר נחל · סוד ניהוג עלמות כעלמות תופפות
אהר חיל · עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחיל : פה פקידה
בחנם העירה ברית ישנינו · צמח צדיק בקרב שנים תחדש ׀
שנינו · תהלוך מורא כמלך וארים נטייל שנינו · אז ימלא רנה
ושחוק פינו ולשוננו : ברביצת פוך וספיר חזק חק עזרתי ·
ברוש תדהר ותאשור רהיטי ועודי חזרתי · ובמען שיר מטיבים
כאז בים גזרתי · החזק מגן וצנה קומה בעזרתי : עזרת וכו׳

יוצר לברית מילה

אפוני אימיו בטל חיים לטללה · שמרי אמרתו עולם
להגבילה · באומר אם לא בריתי יומם ולילה : באות
ברית קדש חתומים בקרץ · משותתים מוסדי תבל בלי פרץ ·
וחקות שמים וארץ : גם בדם ברית משלחי מלהנתן · כבור
אין בו מים אסיריהם ׀ סלתן · כזאת אות הברית אשר אני
נותן : אל יספור בכתב עמים ׀ מחבלו · לעם זו רשום ברית
לעלו · כל הכתוב לחיים יאמר לו · קדוש : דבר קדשו כזכור

יוצר לברית מילה

לזרז חניכיו · הקדים לבשרו משרתיו ומבורכיו · מקים
דבר עבדו ועצת מלאכיו: הלא לפניו צוהו ערלה לעבור ·
הוליד בטהרה ידיד ויחיד ונבור · חגור חרבך על ירך גבור:
ואז נפקד כנעקר פרי בטנו · ולשמונה חתמו ובדמים חתנו ·
וימל אברהם את יצחק בנו: זמורתו חקוקה בכם אל אלים ·
נולד מהול וחבב קוצרת תלתלים · ויעקב איש תם יושב
אהלים: חניטיו בבא שפי לקוב · אז ראה ספוני חול ופץ
מה אקוב · מי מנה עפר יעקב: טמון בחול חוק נדרש
ומושלם · חול גבול ׀ לים שם חוק עולם · ויעמידה ליעקב
לחק לישראל ברית עולם: יושבי נוף חדלו ברית עם חן תוי ·
זמן פקדתם לצאת לחדוי · אך את מטה לוי: כאשר איש
האלהים ברכו להלום · ונביא קלסו לבל לעלום · בריתי
היתה אתו החיים והשלום: לא מל בכורו ונתבקש במעונה ·
לולי לקחה הצור זריזה ומשונה · ותכרות את ערלת בנה:
מפרך הדררתיך בכושר הוריך תמימיך · בנתנו ריח דודאיך
וסמדרו כרמיך · ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך:
נפשך החייתי כל בכור במחיי · כתויתי על פתחיך תיו תחיי ·
ואמר לך בדמיך חיי: שכר שעבור תורים ונקודות הכסף ·
בגין אברותיה חרוצי ירקרק להוסף · כנפי יונה נחפה בכסף:
עליון בברית לשון ים החרים · ומקרא מלא הן תן הדברים ·
לגוזר ים סוף לגזרים: פסו וחדלו מפני טורת הדרך · מלמול
הולכי ישימון עלי דרך · כל העם הילדים במדבר בדרך:
צלחו ירדן משרת ועם אל · צוה לעשות חרבות צורים כהאל ·
ושוב מול את בני ישראל: קצין עם כנכנם למרחץ מושלל ·
פץ אין פתיל ולא ראשי מוכלל · חנני יי כי אמלל: רוך שירות
ותשבחות לעלותך · ואמר עלי חתימת בריתך · שש אנכי
על אמרתך: שר כי שמינית לזמור · והשמיע לכל תהלתך
לאמר · למנצח על השמינית מזמור: תשבי קנא כפץ לפני
האל · קנא קנאתי לך מושיע וגאל · כי עזבו בריתך בני
ישראל: אבן בכן עשין שתי כסאות לו ולבעל הברית לישב
ולראות · לפני העדות למשמרת לאות: לרפאתו שלשה
כסא מתוק׀לכם · רמז ביום השלישי להקימכם ולהחיותכם ·
בהנה אנכי שלח לכם: יחיש יבא לגאל עבוטו מלעכוב · ויו
עבוטו לעדות ביעקב · וזכרתי את בריתי יעקוב: עמי בחירי
מעל שלחני נרחק · ארחם ואזכור בזכות הוחק · ואף את
בריתי יצחק: זרוים לארבע כרויי בלהך וכור · אשרוק ואקבץ
עוד לבל ׀ למכור · ואף את בריתי אברהם אזכר: ברית שבת
ותורה חברו להתאים · בנינם נוסדו הרים וגבוהים · כי
בראשית ברא אלהים: כי בקיום שלשתן תגאלו עמיתי ·
שערי משמרתי חקתי ותורתי · אך אשר ישמרו את שבתתי:

יד ושם אתן לכם בביתי · טוב הצפון אשביעכם עמי ונחלתי ·
בחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי: נופשי עונג ושמרי
שבת מחוליו · תנו עוז לאלהים כגודל מפעליו · רוממו יי
אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש: הכל יודוך

אופן

אזורי אימה ברואי יראה · אמיצי כח כבודו לנשאה · אמים
רועדים ועובדים ביראה · אמרים למלכם תהלת
נאה · ועמו כורתי ברית · מהללים לזוכר הברית: למלך
המהלל · מי לא יהדר · למלך המשבח · מי לא יאדר · למלך
הקדוש · לעלה ולהדר · לסלסל ולפאר · שבחו לסדר: ועמו
ערבית ושחרית · מיחדים לזוכר הברית · יתגברו יתגברו ·
משרתי עליון · יתנשאו · יתנשאו · בעלי זחיון · יפארו ויבארו ·
להללו בצביון · ישאו כנור עלי הגיון: ועמו כטל שארית ·
מפארים לזוכר הברית: עירי גבורה · מפעמי שכינה · עוטרי
כתרים · לאלהי מעונה עליון מרננים · בגילה ורנה · עשים
מלאכתם · באומן אמונה: ואום בת עברית · מהדרת לזוכר
הברית: זמרה וברכה · שבח והודאה והלל · זקי חשמלים ·
פוצחים למלל · זוהרי אל מלכם מכתירים למלל · זהירים
זריזים ׀ גדלו לסלל: ואום נאוה שחרחורית · משבחים לזוכר
הברית: רכב אלהים אלפי רבותים · רוגשים קדוש קדוש
במחנותים · רוחשים ברוך בלי עצלתים · רועשים ומניעים ספי
אמותים: ואום חתומה בברית · מברכת לזוכר הברית: והחיות

וגלת אות ברית שלשתי למרפא עולם · בענינת קשת לזוכר
ברית עולם · גזירה ויום נופש נתן בגבולם · ביני
ובין בני ישראל אות היא לעלם: דודי בם ׀ מעוטרים בחורי
בחוני · המסוטנים ומאתתים להנצל מרשפי כויוני · וכל
רואיהם יכירום ׀ מותממים לפני · כי הם זרע ברך יי: זובדו
צורים חמשה לברית בשרים · חצב אבות שנים המה היוצרים:
טהורה שלשה ובן ׀ גון שתים הרים · ויעש לו יהושע חרבות
צורים: יוסכו צורים לחרבות במו להמול · כאשר מלו בצר
שלשום ותמול · לכן סטכם בצווי משרת למול · עשה לך חרבות
צרים ושוב מל: מטיב לנגן איש הבינים כפלחו · נזדמנו
חמשתן ונעשו אחת לצלחו · סלק הברזל עצמו כזכר ארחו ·
ותטבע האבן במצחו: עסק מילה שבת דוחה עשיתה ·
פריעתה ומציצתה רחיצתה ואספלניתה · צורך מלאכה שאי
אפשר מבערב לעשותה · לקרבה אל המלאכה לעשות אתה:
קנית קדם נחלתך מבין חמורים · ראותך תבוסת דם בהכותך
בכורים · שדי תפדנו ואויבינו תפסג ׀ גזרים · כאשר שמע
למצרים יחילו צורים: אל יקום בחסדו ניכו שנית למלארת ·
יחיש לרחמנו למלטנו מתלאות · כימי קדם יראנו נפלאות
גואלנו קדוש ׀ שמו יי צבאות: עזרת וכו'